

СЛОВАРЬ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА

(X—начало XX века)

В ДВУХ ТОМАХ

Около 45 000 слов и словосочетаний
С приложением арабского ключа

Под редакцией

М. Ш. ШУКУРОВА, В. А. КАПРАНОВА, Р. ХАШИМА, Н. А. МАСУМИ

I
А — О

ФАРҶАНГИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

(аз асри X то ибтидои асри XX)

ИБОРАТ АЗ ДУ ҶИЛД

Тақрибан 45 000 калима ва ибора
бо иловаи мифтоҳи араби

Дар зери таҳрири

М. Ш. ШУКУРОВ, В. А. КАПРАНОВ, Р. ҲОШИМ, Н. А. МАЪСУМИ

I
А — О

Тартибдиҳандагон:

Т. Н. Зеҳнӣ, В. А. Капранов, И. А. Ализода, С. Ҷ. Арзуманов, Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мухсинзода, М. Азизи-Мешкин,
В. Маҳмудов, Р. Ҳошим, А. Сангинов, А. Нуров, А. Воҳидов

Иштироккунандагони таҳрири аввал:

Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мухсинзода, А. П. Дехоти, М. Азизи-Мешкин, Т. Н. Зеҳнӣ, А. Л. Бухаризода, М. Раҳимӣ,
А. Сангинов

Составители:

Т. Н. Зеҳни, В. А. Капранов, И. А. Ализаде, С.Д. Арзуманов, Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мухсинзаде, М. Азизи-Мешкин,
В. Махмудов, Р. Хашим, А. Сангинов, А. Нуров, А. Вахидов

Первичная редакция:

Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мухсинзаде, А. П. Дехоти, М. Азизи-Мешкин, Т. Н. Зеҳни, А. Л. Бухаризода, М. Раҳими,
А. Сангинов

Ин фарҳанг фарҳанги тафсирии забони классикии тоҷикӣ ва тақрибан 45 ҳазор калимаву ибораро дар бар гирифтааст. Эзоҳи калимаву ибораҳо бо мисолҳои, ки аз асарҳои адабии асрҳои X то ибтидо асри XX гирифта шудаанд, таъйид ёфтааст.

Дар охири фарҳанг мифтоҳи араби илова гардидааст.

Фарҳанг барои мутахассисони филологияи эронӣ, таърихшиносон ва этнографҳо, муаллимону студентони факультетҳои гуманитарии мактабҳои олии, тарҷумонҳои адабии классикии форс-тоҷик, инчунин барои доираи васеи хонандагон тартиб дода шудааст.

Словарь таджикского языка является толковым словарем. Он содержит около 45 тысяч слов и словосочетаний. В словарь включены лексика и фразеология таджикского классического языка. Употребление слов иллюстрировано цитатами из произведений литературы X—начала XX века.

К словарю приложен арабский ключ.

Словарь предназначается для специалистов по иранской филологии, историков и этнографов, для преподавателей и студентов гуманитарных факультетов высшей школы, для переводчиков классической литературы, а также для широкого круга читателей.

Редакция словарей на языках народов СССР

Заведующая редакцией Головкина О. В.

Ведущие редакторы: Карпова М. И., Шмаёнок Л. Л., Жданова Н. М.

Редактор-лексикограф Червякова К. М.

Зав. корректурской Костромина В. В.

Корректоры: Кухтевич Л. С., Симон К. Н., Фрейберг Е. А., Тарковская М. А.

Технический редактор Соболевская Э. С.

Переплет художника Сорензон А. Г.

МУҚАДДИМА

Якё аз муҳимтарин соҳаҳои маданияти имрӯзаи тоҷик омӯхтани мероси адабии гузаштагон аст, ки доираи васеи хонандагон, донишҷӯён, муаллимон, нависанда ва олимонро то рафт бештар ҷалб менамояд.

Наشري осори намоёндагони барҷастаи адабиёти классикии форс-тоҷик сол ба сол меафзояд. Вале мавҷуд ва дастрас набудани фарҳангҳо, ки ба талаботи хонандагони имрӯзаи тоҷик ҷавоб дода тавонанд, дуруст ва саҳеҳтар фаҳмидани ин осорро дар басо мавридҳо душвор мегардонад.

Ин талабро ба назар гирифта Институти забон ва адабиёти ба номи Рудакии Академияи фанҳои Тоҷикистон ба тартиб додани фарҳанге шуруъ намуд, ки дар асоси матну мисолҳои мунтахаб аз адабиёти асри X то ибтидои асри XX шарҳи луғот ва ибороти баъзе осори муҳими бадеӣ ва илмиро дар бар мегирад.

Илми луғатшиносии форс-тоҷик таърихи сарватманди дерине дорад. Фақат шумораи муҳимтарин фарҳанго, яъне луғатҳои тафсири (сарфи назар аз луғатҳои дузабонаи форсӣ-арабӣ, форсӣ-туркӣ, форсӣ-урду ва ғайра) бештар аз чандин даҳ мебошад¹. Қадимтарин луғати тафсири, ки то замони мо маҳфуз мондааст, «Луғати фурс»-и Асадии Туеӣ (таълифи асри XI)² мебошад. Нусхаҳои гуногуни он, ки аз якдигар фарқ мекардаанд, то асри XIV интишор доштааст. Фарҳанги «Сихоҳ-ул-фурс»-и Муҳаммад Ҳиндушоҳи Нахчивониро ҳам, ки мисли «Луғати фурс» дар Озарбойҷон таълиф ёфтааст, моҳиятан давом ва такмили «Луғати фурс» шумурдан мумкин аст.

«Луғати фурс» тафсири калимаҳои нодиреро, ки дар осори шоирони Осиёи Миёна ва қисми шарқии Хуросони асри X ва ибтидои асри XI вомехӯранд, дар бар мегирад ва ин калимаҳо бо мисолҳо аз ашъори Рудаки, Ҷақӣ, Фирдавӣ, Унсурӣ, Фарруҳӣ ва дигарон таъйид ёфтаанд. Дар фарҳангҳои баъдина аз осори Хоқонӣ, Низомӣ, Саъдӣ ва дигарон низ мисолҳо оварда шудаанд. Ба ин тарик, фарҳангҳо рафта-рафта умумият пайдо намуда, луғатҳои забони форсиро дар тамоми ҷоҳои интишори он дар бар гирифтаанд.

Дар асри XV ва махсусан дар асри XVI баъд аз барқарор шудани ҳокимияти теуриён дар Ҳиндустон ва расмият пайдо намудани забони форсӣ дар он

¹ Дар «Фехристи фарҳангҳои форсӣ» ном мақолаи устод Саид Нафисӣ 202 луғат номбар шудааст, ки як қисм аз онҳо то замони мо маҳфуз намонда ё ҳанӯз пайдо нашудаанд (мурочиат кунед ба «Бурҳони қотеъ», наشري Муҳаммад Муин, ҷоми I, қ. I, Техрон, 1330 хичрии шамсӣ, муқаддима, сах. 71—77).

² Дар бораи марҳилаи аввали луғатнависии форс-тоҷик ва дар бораи фарҳанги Абуҳафси Суғдӣ мурочиат шавад ба мақолаи Саид Нафисӣ «Таърихи луғатнависӣ дар Эрон», муқаддимаи «Бурҳони қотеъ», наشري мазкур, сах. 64—71.

сарзамин луғатнависӣ равнақи тозае ёфт ва Ҳиндустон маркази илми луғатшиносии ва луғатнависии форс-тоҷик гардид. Дар асрҳои XV—XVII фарҳангҳои машҳури зерин таълиф ёфтаанд: «Шарафномаи Мунъярӣ» — таълифи Иброҳими Форӯқӣ (асри XV), «Муаййид-ул-фузало»-и Муҳаммад ибни Лоди Дехлавӣ (1519), «Мадор-ул-афозил»-и Файзӣ (1593), «Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ»-и Ҳусайни Инҷу (1608), «Бурҳони қотеъ» — асари Муҳаммадхусайн ибни Ҳалафи Табрезӣ (1652), «Фарҳанги Рашидӣ»-и Абдурашиди Ат-Таттавӣ (1654) ва дигарҳо¹.

Ин фарҳангҳо миқдори бештари калимаҳоро дар бар гирифтаанд. Агар «Луғати фурс» беш аз 1000 калима дошта ва дар нусхаҳои баъдинаи он шумораи калимаҳо то 2000 расида бошад (ҳатто фарҳанги «Сихоҳ-ул-фурс» низ фақат 2300 калима дорад), дар луғатҳо, ки дар Ҳиндустон таълиф ёфтаанд, шумораи калимаҳо афзуда, масалан, дар «Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ» тақрибан ба 7000 ва дар «Бурҳони қотеъ» ба зиёда аз 20.000 калима ва ибора расидааст.

Ба сабаби афзоиши ҳаҷми фарҳангҳо ва овардани мисолҳо барои таъйиди калимаҳо таълифи фарҳангҳо муддати зиёдеро талаб мекард. Бинобар ин фарҳангҳо пайдо шуданд, ки дар онҳо фақат ба як қисми калимаҳо мисол дода мешавад (масалан, «Шарафнома», «Мадор-ул-афозил» ва ғайра) ё, ба ғайр аз истисноҳи ҷудогона, ҳеҷ мисол дода намешавад (чунончи «Қашф-ул-луғот» — асри XVI ва «Бурҳони қотеъ»)².

Ба сабаби набудани мисолҳо ва аҳли қор набудани қотибон ба нусхаҳои фарҳангҳо таҳрифоти зиёде роҳ ёфтааст, ки баъзе фарҳангнависони баъдина қайд кардани онҳоро зарур донистаанд. Масалан, мо дар «Фарҳанги Рашидӣ» нисбат ба маълумоте, ки дар фарҳангҳои пешина дода шудааст, назарияти танқидии муаллифро мебинем, ки ин дар истифодаи танқидии фарҳангҳои пештара яке аз нахустин қадамҳо мебошад. Дар фарҳангҳои «Сироч-ул-луғот» ва «Ҷароғи хидоят» — таълифи Сирочид-

¹ Дар ин ҷо «Маҷмаъ-ул-фурс»-и Муҳаммадқосими Суруриро, ки соли 1600 дар Эрон таълиф ёфтааст, низ бояд зикр кард, ки дар баробари «Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ» барои фарҳангҳои оянда, аз ҷумла барои «Бурҳони қотеъ» манбаи асосӣ гардидааст.

² Дар «Луғати фурс» ва дар фарҳангҳои аввала фақат аз назм мисол дода мешуд. Вале баъдтар, масалан, дар «Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ» ва «Баҳори Аҷам» баъзан мисолҳои насрӣ (бештар аз осори таърихӣ) низ вомехӯранд. Аз асри XV ба баъзе калимаҳо, ки аз доираи назм хориҷанд, мисол дода намешуд, чунончи, ба истилоҳоти асарҳои илмӣ аз қабиле тиб, нуҷум ва ғайра, луғатҳои касбие, ки аз забони зинда гирифта мешуданд ва инчунин ба истилоҳоти «Занду «Позанд» ва «Дасотир» (махсусан дар «Бурҳони қотеъ»).

дни Алихони Орзу, ки аз забоншинос ва луғатшиносони машхури замони худ будааст, дар баробари калима ва ибораҳои тафсиришаванда дар бисёр мавридҳо мисолҳо низ мавриди тақид қарор гирифтаанд¹.

Аммо, бо вучуди ҳамаи камбудихо, ин мисолҳо барои исботи дурустии тафсири қисми зиёди калимаҳо (аз назм ва насри бадеию таърихӣ) меъёри муътабаре буд.

Рой Тикчанди мутахаллис ба Баҳор низ ҳангоми таълифи фарҳанги машхури худ «Баҳори Аҷам», ки соли 1739 хотима ёфтааст, маҳз ҳаминаро, яъне роҳи истинод бар мисолҳоро пеш гирифта ва тақрибан тамоми умри худро ба таълифи ин асари муҳим сарф кардааст.

Муаллифи «Баҳори Аҷам» аз манбаҳои пешина, хусусан аз «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ», ки як аср пеш аз ӯй дар асоси мисолҳо таълиф ёфта ва аз муътабартарин луғатҳои қадима аст (вале ба сабаби душвории тартиби калимот чандон шӯҳрат пайдо накардааст)², истифода намуда, инчунин луғат ва ибораҳои муаллифоноро, ки то асри XVIII дар Осӣён Миёна, Эрон ва Ҳиндустон зистаанд, ба эътибор гирифта, асари хеле ҷомеъ офаридааст, ки дар инкишофи фарҳангнависӣ дар забони форс-тоҷик мавқеи муҳимро ишғол мекунад ва метавон гуфт, ки бо ҳамин фарҳанг давран тартиб додани фарҳанҳои забони назм хотима меёбад. Дар фарҳанги «Баҳори Аҷам» бо таъйид ба воситаи мисолҳо фақат калимаву ибораҳо, ки дар назм (ва баъзан дар наср) вомерхурдаанд ва инчунин калимоте, ки дар гуфтугӯи мардумони форсизабони Ҳиндустон маъмул будаанд, ҷамъ оварда шудаанд. Ба ҳамин тарик, ба ин фарҳанг миқдори зиёд луғатҳои шубҳанок ва таҳрифшуда, ки бо мисолҳо таъйид наёфтаанд ва луғатҳои ғайри маъмул дароварда нашудаанд³.

«Баҳори Аҷам» нисбат ба фарҳанҳои дигари пешина аз ҷиҳати фаровонии мисолҳо мукаммалтар аст. Муаллиф дар баёни хулосаҳои худ хеле ҳолисона ва эҳтиёткорона рафтор мекунад, ба ҳақде, ки дар мавридҳои шубҳанок фақат мисолро қайд намуда, ҳатто луғатро шарҳ намедихад, тавзеҳоти муаллиф хеле беғаразона, раво ва аз сарзаниш ба муаллифони пештара, ки ба иштибоҳоте роҳ додаанд, ӯр мебошад. «Баҳори Аҷам» дар байни фарҳанҳои тафсирии собиқ аз ҷиҳати фикрронии беғарафона ва шарҳу тафсири муҳаққиқонаи луғоту иборот имтиёз дорад. «Баҳори Аҷам» низ исми фарҳанҳои машхури дигар аз тарафи фарҳангнависони баъдина ва муаллифони шарҳу ҳошияҳо истифода шудааст⁴.

Дар давраҳои баъдина, ки дар баробари зиёд шудани таълифоти динӣ илмҳои амалӣ низ инкишоф ёфтанд, рисола ва луғатҳои ихтисосӣ пайдо шуданд, хусусан дар соҳаи тиб луғат ва қомуҳо таълиф гардиданд.

Бо зиёд шудани адабиёти бадеӣ (чи назм ва чи наср), инчунин бо афзоиши таълифоти илмӣ, хусусан дар соҳаи

¹ Дар бораи камбудихоҳои фарҳанҳои пештара мурочиат шавад ба «Бурҳони қотеъ», нашри Муҳаммад Муин, мақолаи М. Муин «Авомили фасоди луғот», сах. 47-51; ба мақолаи А. Дехқудо «Фарҳанги Шуури», сах. 60-63 ва ба мақолаи А. Ҳикмат «Бурҳони қотеъ», сах. 89-96.

² «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ» асосан ба воситаи фарҳанҳои «Бурҳони қотеъ» ва «Фарҳанги Рашидӣ» ба фарҳангнависии баъдина таъсир доштааст.

³ Қайд кардан лозим аст, ки аз ин ҷиҳат нусхаи соли 1894 дар Ҳиндустон нашргардидаи ин фарҳанг, ки бевосита аз дастнависи худ муаллиф китобат шудааст, хеле манбаи муътабаре мебошад.

⁴ Масалан, фарҳанги «Армуғони Осафӣ»-ро зикр кардан мумкин аст, ки варианти ихтисорёфтаи «Баҳори Аҷам» буда, фақат дар асоси принциби дигар тартиб ёфтааст (Ҳиндустон, соли 1876).

тиб, нучум, риёзиёт, мантиқ, фалсафа, поэтика ва ғайра ба луғатҳои ихтисосӣ ва энциклопедияҳои мухтастар эҳтиёт пайдо шуд.

«Ғиёс-ул-луғот» — таълифи Муҳаммад Ғиёсиддин бини Ҷалолиддини Ромпури (1827) аз ҷумлаи чунин фарҳангҳост, ки асарҳои қабл аз худаш таълифшударо ҷамъбааст карда ва истилоҳоти маъмули соҳаҳои гуногуни улуми замони худ, хусусан истилоҳоти арабиرو дар бар гирифтааст¹.

Муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» дар таъйиди калмаҳо мисол нақл накарда², дар аксари мавридҳо ба манбаъ ва луғатҳои истифодашуда, ишора менамояд³. Муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» ба ихтилофи талаффузи калмаҳо ва ба нормани талаффуз бисёр аҳамият дода, талаффузи нодурусти баъзе калмаҳоро қайд ва рад мекунад.

Пеш аз муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» низ асосан дар асри XVI инхироф аз анъанаи фарҳангҳои махсуси назм (фарҳангҳо, ки фақат маънои калмаҳои мустаъмалӣ назмро маънидод мекарданд) дида мешавад⁴. Аммо бо таълифи «Ғиёс-ул-луғот», ки маълумоти андухтаи тамоми фарҳангҳои каму беш машхури пешинаро (чи тафсири ва чи арабию форсӣ)⁵ дар бар гирифта буд, фарҳангҳои пештара то андозае шӯҳрати худро аз даст доданд.

«Ғиёс-ул-луғот» ҳақман чандон қалон набуда, аз ин ҷиҳат барои истифодакунандагон нисбат ба асари калонҳаҷми Муҳаммади Подшоҳ «Фарҳанги Онандроч», ки баъдтар, дар соли 1888 таълиф ёфт, бартарӣ дорад. «Ғиёс-ул-луғот» луғатҳои соҳаҳои гуногуноро фаро мегирад⁶ ва тартиби калмаҳо дар он мураққаб намебошад (дар тартиби калмаҳо ҳарфҳои аввал, дуйум ва охири ба эътибор гирифта шудааст). «Ғиёс-ул-луғот» дар Осӣён Миёна бештар эътибор ва интишор пайдо карда ва то имрӯз ҳам зиёд истифода мешавад. Фақат баъд аз таълиф ва нашри фарҳангҳои нисбатан ҷомеъ дар сол-

¹ Дар «Ғиёс-ул-луғот» баъзе моддаҳои луғавӣ ҷои зиёдеро ишғол карда, ба дараҷаи рисолаи мустақиле расидаанд; чунончи, истилоҳҳои: аруз, ҷамъ, изофат, мусиқӣ, фаслӣ (солшуморӣ), ҳавос, ҳафт иқлим, Ҳиндустон ва ғайра.

² Ҳаминаро ёдовар кардан лозим аст, ки истилоҳот (терминҳо) муҳтоҷи мисол набуда, балки тафсилоти мукаммалро талаб мекунад.

³ Қайд кардан лозим аст, ки ин ишора ва ҳаволаҳо ба маъхазҳо, яъне ба фарҳангҳои дигар на ҳамеша ба асл мувофиқат доранд. Масалан, калмаи «фиғон» (ҳавола ба «Баҳори Аҷам»), «мустағриқ» ва «масоғ» (مساغ) (ҳавола ба «Мунтахаб-ул-луғот»).

⁴ Чунончи дар «Муайид-ул-фузало» (1519) ва «Кашф-ул-луғот ва-л истилоҳот»-и Аҳмад Сури Бихорӣ ва дигарон истилоҳоти касбу ҳунар (аз ҷумлаи араби низ) зиёд мебошад. Ин фарҳангҳо то таълифи «Ғиёс» ҳамчун фарҳангҳои нимэнциклопедӣ маъмул буданд, вале назар ба «Бурҳони қотеъ», ки истилоҳот ва луғатҳои арабиру тақрибан нагирифта, аммо як қатор луғат ва истилоҳоти юнонӣ, суръенӣ ва ғайраро дар бар гирифтааст, камтар интишор доштаанд.

⁵ Дар бораи луғатҳои араби - форсӣ мурочиат шавад ба рисолаи хеле муфассали Алинақи Мунзавӣ «Фарҳангҳои араби ба форсӣ» дар «Луғатнома»-и Дехқудо, ҷ. 40 (муқаддима, Техрон, 1337 ҳиҷрии шамсӣ, сах. 265—372).

⁶ Ба ҳисоби тақриби дар «Ғиёс» беш аз 17 ҳазор моддаи луғавӣ ва ибораи мавҷуд аст. Агар омограф ва таркибҳои дар дохили моддаҳои луғавӣ додашударо низ ба ҳисоб гирем, адади воҳидҳои луғавӣ аз миқдори зикршуда хеле бештар хоҳад буд.

хои охир (хусусан дар Эрон)¹ шўхрати «Ғиёс-ул-луғот» то андозае коствад ва ин фарҳангҳо барои таълифи луғатномаҳои боз ҳам муфассал мукамалтар замина муҳайё кардаанд².

Вақти тартиб додан ва таҳрири ин фарҳанг, ки ҳоло дар даст доред, бештари китобҳои мавҷуда мавриди назар буда, вале асосан аз баъзе фарҳангҳои муҳимми муътабар, ки зикрашон дар боло гузашт, истифода шудааст. Аз ҷумла: «Луғати фурс», «Бурҳони қотеъ» (нашри танқиди М. Муин), «Баҳори Аҷам» ва «Ғиёс-ул-луғот»; аз фарҳангҳои нав: Луғати форсӣ-русӣ Мирзо Абдулло Ғафоров, «Луғатнома»-и Деххудо, «Фарҳанги Нафисӣ»-и Алиакбари Нозимулатиббо ва қисман «Фарҳанги форсӣ»-и М. Муин (ҷилҳои I ва II) ва ғайра.

Барои шарҳи луғатҳои қадими эронӣ ва инчунин калимаҳои, ки пеш аз ислом аз забонҳои сурьенӣ, юнонӣ,

оромӣ, туркӣ ва ғайра ба забони форс-тоҷик дародаанд, аз нашри танқиди «Бурҳони қотеъ»-и М. Муин; барои муқоиса ва муайян намудани луғату истилоҳоти арабӣ аз «Ғиёс-ул-луғот», «Қомуси араби-русӣ»-и проф. Х. Қ. Баранов (М., 1957) ва барои санҷидани ифода ва ҷилваҳои мухталифи ибораву мустаалаҳот аз «Баҳори Аҷам» бештар истифода шудааст.

Бинобар ғайри қофӣ ва схоластик будани як қатор маънидоҳҳои фарҳангҳои пешина, барои эзоҳи калима ва истилоҳҳои илмӣ луғатҳои тафсирии ҳозира (аз луғатҳои русӣ асосан луғати С. Ожегов ва аз форсӣ «Фарҳанги Амид») мавриди назар будаанд.

Барои муайян намудани вариантҳои гуногуни фонетикӣ ва интиҳоби шакли муътабартари онҳо тазаккур ва қайдҳои танқиди «Ғиёс-ул-луғот» ва тафсилоте, ки дар «Ҳафт қулзум» омадааст, ба эътибор гирифта шуд.

ЛУҒАТ ВА ИБОРАҶОИ ФАРҶАНГИ МО

Луғат. Фарҳанги ҳозира луғат ва ибораҷоеро, ки дар картотека — варақаҳои шўъбаи луғати Институти забон ва адабиёти ба номи Рудақӣ чамъ оварда шудаанд ва миқдорашон дар поёни таълифи фарҳанг то 500 ҳазор расида буд, дар бар мегирад. Ба фарҳанг фақат луғатҳои дохил шудаанд, ки чи аз ҷиҳати шакл ва чи аз ҷиҳати маъно ба андозан қаноатбахш таъйид ёфта бошанд. Як қисми на чандон зиёди калима ва ибораҷо, ки маъно ва маҳалли истеъмоли онҳо муайян нагардидааст, ба фарҳанг дохил нашудаанд. Ин қабил калимаҳо, қондаган, дар фарҳангҳои пешина низ вонемехӯранд. Як қисми на чандон зиёди луғатҳои, ки дар варақаҳои мо, яъне дар мисолҳои чамъшуда мавҷуд буда ва ба ин фарҳанг дароварда шудаанд, дар фарҳангҳои истифодашуда вонемехӯранд. Ин қабил луғат ва ибораҷо, асосан, аз асарҳои муаллифони Осиёи Миёна аз асри XV то аввали асри XX гирифта шудаанд.

Дар асоси интиҳоб ва тартиби вохидҳои луғавӣ маънаван дохил кардани калимаҳои мураккаб ва калимаҳои сохта (муштақот), ки ба воситаи аффиксҳо ба амал омадаанд, душворин пеш овард. Калимаҳои мураккабу сохта дар забон хеле зиёд ва имконияти эҷоди онҳо аз тарафи муаллифони ҷудогона номаҳдуд аст. Вале то ҳол фақат қисми хеле камии онҳо ба фарҳангҳо даромада буданд.

¹ Охири комьёбии илми луғатшиносии форс-тоҷик дар Ҳиндустон асари панҷҷилдаи Муҳаммад Алии Доулислом «Фарҳанги Низом» мебошад, ки дар Ҳайдарободи Дакан солҳои 1928—1939 аз ҷоп баромада мавриди истифодаи А. Деххудо, М. Муин ва луғатнависони дигари Эрон қарор гирифтааст.

² Ба қасоне, ки бо манбаъҳои гуногуни илми луғатшиносӣ ва таърихи луғатнависии форс-тоҷик ва бо тавсифи муҳимтарин фарҳангҳо шинос шудан меҳоянд, ба ғайр аз манбаъҳои зикршуда муҳимтарин асарҳои зеринро тавсия мекунем:

H. Blochmann, Contributions to the persian lexicography, JRASB, vol. XXXVII, 1868, сах. 1 — 72; C. Salemann, Bericht über die Ausgabe des «Mi'jâr i Jamâit», Mélanges Asiatiques tirées du Bulletin de l'Académie impériale des sciences de St.-Petersbourg, t. IX, 1888, сах. 417 — 594 (инчунин феҳристи таърихӣ ва шарҳи мухтасари 161 фарҳангро дар бар мегирад, ки дар байни онҳо луғатҳои дузабона: форсӣ-туркӣ ва арабӣ-форсӣ низ ҳастанд); «Луғатнома»-и Деххудо, ҷ. 40 (Муқаддима), Техрон, 1337 ҳичрии шамсӣ; «Фарҳангҳои форсӣ» (маҷмуаи мақолаҳо), сах. 178—378; Шаҳриёри Нақавӣ, «Фарҳангнависии форсӣ дар Ҳинд ва Покистон», Техрон, 1341 ҳичрии шамсӣ.

Ба фарҳанге, ки ҳоло ба шумо тақдим мешавад, он калимаҳои мураккаб ва сохта (муштақот) дохил шудаанд, ки мафҳуми дигаре, то андозае тобиши маъноии тоза ё ҷилваи услубии наве ба вуҷуд меоранд. Бинобар ин як қисми ин қабил калимаҳои мураккаб ва сохта, ки ба фарҳанги мо дохил шудааст, дар фарҳангҳои пештара дида намешавад.

Вақти ба фарҳанг дохил кардани калимаҳои мураккаб ва сохта ба калимоте имтиёз дода шудааст, ки ба воситаи суффиксҳои қадимаи ҳоло каммуштаъмал ба вуҷуд омадаанд (чунончи, сиёҳфом|сиёҳпом, фарҳордес, моҳваш ва ҳоказо).

Фразеология. Фаровонии ибораҳои фразеологӣ, хусусан ибораҳои маҷозии бадеӣ дар адабиёт таҳхис додани ибораҳои устувор ва типиро аз ибораҳои тасодуфӣ, ки маҳсули фикру хаёли шоиронаи як муаллиф мебошанд, хеле душвор мегардонад. Дар фарҳангҳои собиқ ин гуна таҳхис асосан дида намешавад. Онҳо тамоми ибораҳои фразеологӣ ва мустаалаҳотеро, ки дар осори манзум дида шудаанд, бе фарқ ба фарҳангҳо дохил мекарданд. Масалан, фарҳанги «Мустаалаҳот-уш-шуаро»-и Вораста (асри XVIII), чунон ки аз унвонаш ҳам дида мешавад, тамоми ибораҳои маҷозиро, ки шоирон кор фармуда ё дар хаёли худ офаридаанд, фаро мегирад ва дар ин маврид дар забон муштаъмал будан, аз тарафи дигарон кор фармуда шудан ё нашудани онҳо ба эътибор гирифта нашудааст. Як қисми муҳимми ин қабил ибораҷоро маҳсули забони назм ҳисоб кардан мумкин аст, ки аз асри IX—X ва баъд аз тарафи наслҳои гуногуни шоирон офарида шуда, бо мурури замон сайқал ёфта, дар шаклҳои маҷозӣ ва истиории гуногун кор фармуда шуда, дар назм то андозае мавқеи устуворе ишғол намунадаанд.

Забони назм, ки яке аз шоҳаҳои асосии забони умумихалқист, дар давоми инкишофи чандинасрани худ ба ҳисоби насл ба насл гузаштан ва шоҳу барг паҳн карда инкишоф ёфтан ва ҷилваҳои тоза пайдо намудани системаи ибораҳои фразеологӣ ва маҷозӣ ғанитар ва мураккабтар гардидааст. Агар мо ибораҳои маҷозии нисбатан содда ва фаҳмои шоирони асри IX—X-ро бо услуби мураккаби шоирони давраҳои баъдина муқоиса намоем, мавқеи ибораҳои фразеологӣ навҷод равшан маълум мешавад.

Офаридаани ифодаҳои маҷозӣ ва ибораҳои ба фразеология монанд, додани ҷилваҳои нав ба таркибу ибораҳои маъмули назм, хусусан дар сабки ҳиндӣ тараққи зиёд ёфт, ки барҷастатарин намояндаи ин услуб Мирзо Абдулқодири Бедил мебошад.

Чудо кардани воҳидҳои соф фразеологӣ аз ибораҳои маҷозӣ ва ба фарҳанг дохил намудани онҳо дар асоси принципи мафҳумияти онҳо мебошад. Агар ибора хусусияти барҷастаи фразеологӣ ва идиомагӣ надошта, бо вучуди истиорӣ ва маҷозӣ буданаш, ба хонанда мафҳум бошад, ба фарҳанг дароварда нашудааст.

Возех аст, ки ба таври қатъӣ фарқ кардани фразеологияи рехта аз ифодаҳои бадени маҷозӣ кори басо душвор ва ҳатто ғайри мумкин аст. Бинобар ин дар фарҳангҳои пештара қисми зиёди ин қабил ибораҳои маҷозиро бо қайди махсуси киноя аз..., маҷозан..., мурод аз..., истиоратан... зикр мекарданд, ки аксари онҳо ӯ иборани фразеологӣ намебошанд ва ӯ ба як гуруҳи хоси он мансубанд ва фақат ба забони назм ӯ ба услуби хоси шоири ҷудогонае тааллуқ доранд. Бинобар ин як қисми ибораҳои маҷозӣ, ки фразеологияи ҳолис нестанд ва ӯ ба услуби фардии шоире хос мебошанд, агар фаҳмида ни онҳо то андозае душвор бошад, ба фарҳанг дароварда шуданд.

Ишора ва қайдҳо. Азбаски фарҳанг дар асоси мисолҳо тартиб ёфтааст, ишора ва қайдҳо ба қадри имкон кам карда шуда, асосан қайдҳои нигоҳ дошта шудаанд, ки ба шакли калима дахл доранд (арабишуда, кутӯхшуда ва ғайра); ӯ ба ягон соҳан дониш мансуб будан ва ба маънои истилоҳии он ишора мекунад (грамматика, адабиётшиносӣ, тиб, нуҷум, фалсафа ва ғайра). Барои фарқ кардани услуб (услуби китобӣ, гуфтугӯӣ, таҳқирӣ ва ғайра) қайди ишорае дода нашудааст, чунки нисбат ба забони даврони гузашта чунин фарқ гузоштан кори хеле душворест. Фарҳангнависони пешина ҳам ба ин ҷиҳати қор чандон аҳамият намедоданд.

Мисолҳои фарҳанг барои муайян намудани хосияти услубии калимаҳо ёри мерасонанд. Бояд ин ҳам таъкид шавад, ки баъзе мисолҳо шояд як услуб ӯ як марҳила ва давраи ҳаёти услубии калимаро нишон медиҳанд; ҷустуҷӯҳои оянда ва гирд оварда шудани миқдори зиёди мисолҳо аз даврони гуногун ва ҷойҳои мухталифи интишори забони форсӣ чилваҳои услубии дигари калимаҳоро низ ба майдон бароварда метавонанд. Инчунин доир ба мансубияти лаҳҷавии калимаҳо низ дар фарҳанг қайде дода нашуд, ҳарчанд ки дар фарҳангҳои пештара гоҳ-гоҳ чунин қайде мавҷуд аст. Аввалан, сабаб дар ин ҷост, ки чунин қайд натиҷаи хулоса аз мисол нашуда, фақат ҷиҳати ахборӣ дошта метавонист ва ба он ҳуҷҷат ва манбаъ нишон додан лозим меомад, яъне фарҳангҳоеро зикр кардан лозим мешуд, ки лаҳҷавӣ будани ин калима дар онҳо қайд ёфтааст. Азбаски дар фарҳанги мо доир ба шакл ва маънои калима принципи нишон додани манбаъ қабул нашудааст, аз ин принцип маҳз калимаҳои лаҳҷавиро истисно кардан муносиб дида нашуд. Дар ин сурат дар мавридҳои дигар ҳам манбаъҳоро зикр кардан лозим меомад, ки ин сохти фарҳангро хеле мураккаб мегардонид. Дувум ин, ки дар бисёр мавридҳои ин калимаҳо дар ибтидои интишори худ лаҳҷавӣ буда, бо мурури замон ба воситаи назм паҳн гардида, дар ҷойҳои дигар низ мустаъмал шуда, ба забони умумии назм даромадаанд. Масалан, дар «Луғати фурс» калимаи аслан суғдӣи 'фурғ'; 'фағ' (санам, маҷозан маҳбуба) ҳамчун калимаи хоси Фарғона зикр шудааст («ба забони Фарғона», дар як нусхаи дигар: «ба иборати фарғониён»). Аммо ин калима дар даврони баъдина дар назм хеле интишор ёфта, хосияти лаҳҷавиаш аз байн рафтааст. Дар «Бурҳони қотей» доираи интишори ин калима хеле васеъ нишон дода шудааст: «Ба луғати Фарғона ва Мовароуннаҳр», яъне истеъмоли калимаро бо доираи танги Фарғона маҳдуд накарда, дар тамоми Мовароуннаҳр интишор доштани он қайд шудааст. «Ғиёс-ул-луғот» маънои ин калимаро

дар асоси маълумоти «Бурҳони қотей» зикр карда, ба лаҳҷавӣ будани он ишорае намекунад.

Вариантҳо. Дар давоми мавҷудият ва инкишофи даҳрасаи забони тоҷикӣ дар доираи васеа аз Эрон то Қошғар ва Ҳиндустон талаффузи аксари калимаҳои ҷи эронӣ ва ҷи арабӣ, хусусан дар овозҳои садонокӣ кутӯҳ ба тағйироти зиёде дучор мегардид.

Дар фарҳанги мо он тарзи талаффузи калимаҳо, ки дар фарҳангҳои қадима қайд шудаанд, зикр ёфтааст, ва он вариантҳо, ки мавриди қабул ва эътирофи бештари фарҳангнависон қарор гирифтааст, дар ҷои аввал гузошта шудааст.

Агар тарзи талаффузи Осиёи Миёна ва Эрон фарқ мекарда бошад, шакли талаффузи Осиёи Миёна дар ҷои аввал зикр мешавад. Аммо калима дар дохили мисолҳо, одатан, дар шакли хоси замон ва маҳалли зиндагии муаллиф дода мешавад. Ба ҳамин тариқ, дар як воҳиди луғавӣ, ки тарзи талаффузи гуногун дорад, дар мисолҳо аз Саъдӣ ва Ҳофиз як тарз, аз Сайидо, Савдо, Шохин ӯ Аҳмади Дониш тарзи дигари талаффуз дода шуданаш мумкин аст. Масалан, дар калимаҳои падар[пидар]; афғандан[афқандан] ва ғайра.

Бино бар ин мисолҳо, ки аз китобҳои гуногун гирифта шудаанд, айнан, ба тарзи навишти худ онҳо ба картотека сабт гардида, вале дар шакли маъмули умумӣ ба фарҳанг дароварда шудаанд¹.

Дар аксари мавридҳо аз калимаҳои мустақил фарқ кунондани вариантҳои фонетикӣ (талаффуз) душвор аст. Масалан, калимаҳои афсона ва фасона асосан вариантӣ яқдигаранд. Аммо дар мисолҳо, ки чамъ кардаем, дар маънои ин калимаҳо фарқ мушоҳида мешавад. Дар ин мавридҳо ин қабил калимаҳо, бо вучуди доштани як ӯ якчанд маънои муштарақ, ҳамчун воҳидҳои ҷудогонаи луғавӣ бо маъноҳои ҷудогона дода шудаанд.

Имло. Хусусиятҳои алифбои ҳозираи тоҷикӣ дар мавридҳои ҷудогона дар ёфтани шакле, ки тарзи талаффузи пештараи баъзе калимаҳоро пурра ва дуруст ифода мекарда бошад, душворӣ ба вучуд меоварад. Масалан, калимаҳои симо (سیمّا) ва симоъ (سیمّاع) дар навишти ҷудогонаи худ аз ҳам фарқ кунанд ҳам, вақти қабул кардани изофа ҳамшакл мешаванд: симои...

Симои (سیمّاع) лӯлиёну ҷӯши авбош,

Тамошо марҳабо, наззора шобош! Нозим

Қазоро даромад яке хушқсол,

Ки шуд бадри симои (سیمّا) мардум ҳилол. Саъдӣ

Дар баъзе мавридҳо дар мисолҳо барои аз яқдигар фарқ кардани ин қабил калимаҳо пеш аз изофа аломати ӯ гузошта шудааст.

Баъзан дар назм аз яқдигар ҷудо кардани ҳиҷоҳ зарурат пайдо мекунад. Дар ин мавридҳо дар калимаҳои мураккаб аз қабилӣ улуъазм, гулъизор аломати ӯ гузошта шудааст.

Дар он калимаҳои арабӣ, ки дар охир ҳамза доранд, низ гоҳ аломати ӯ гузошта шудааст. Дар ин мавридҳо тарзи навишти муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» ба эътибор гирифта шудааст.

¹ Возех аст, ки ба сабаби ихтилофот дар талаффуз ва тафовутҳои фонетикӣ, ки дер боз мавҷуданд, ин ҷиҳати калимаҳо дар фарҳанг дар баъзе мавридҳо фақат тақрибӣ ва шояд ҳам ноқис акс ёфтааст. Масалан, дар нашри ҳиндӣ девон ва қасоиди Анварӣ калимаи 'подшоҳ' дар ҳама ҷо ба шакли 'бодшоҳ' ӯ 'бодшо' чунонки дар Ҳиндустон маъмул аст, чоп шудааст.

МИСОЛҶО ВА ТАВЗЕҶОТ

Мисолҷо. Принципи асосии фарҳанг истинод бар мисолҳои каломе мебошад, дар мавридҳои хеле нодир аз мисоли фарҳангҳои дигар истифода шудааст. Ба ҳамаи тарик, таъйиди калимаҳо бо мисолҷо хусусияти асосӣ ва муҳими фарҳанг мебошад ва аз ин ҷиҳат ба фарҳангҳои аз қабилӣ «Луғати фурс» ва «Баҳори Аҷам» қаробат дорад.¹

Аммо фарқ аз фарҳангҳои дигар дар ин ҷост, ки дар фарҳанги мо фақат луғатҳои назм гирифта нашуда, балки муаллифон ба қадри имкон кӯшиш кардаанд, ки аз осори мансур бештар мисол оваранд.

Ба сабаби чандон калон набудани ҳаҷми фарҳанг барои таъйиди ҳар маънои калима аз осори муаллифони гуногун фақат ду ва баъзан се мисол гирифта шудааст. Кам будани миқдори мисолҷо ба пурра нишон додани тамоми ҷиҳатҳои маъно ва мавриди истеъмоли калимаҳо ибораҳо чандон имконият намендиданд, лекин ба ҳар ҳол мисол барои муайян намудани маъно, замон ва маҳалли истеъмоли онҳо (ба воситаи зикр ёфтани муаллиф) судманд хоҳад буд. Мисолҷо таърихан қадим нисбат ба мисолҳои дараҳои баъдина чандон мушаххас ва барҷаста набоданд ҳам, бештар ба онҳо имтиёз дода шудааст. Агар дар каломе мисолҷо ба қадри кофӣ мушаххас конкрет набоданд, ҳар чӣ мисоле, ки дар даст доштем, истифода шуд. Агар дар фарҳангҳои пештара (асосан дар «Баҳори Аҷам») мисолҷо возеҳ ва муайянтар вохурад, аз онҳо истифода гардид. Агар дар фарҳангҳои пештара маъноҳои дигари калима (ба ғайр аз онҳое, ки дар каломе мавҷуд аст) низ дода шуда ва бо мисолҷо таъйид ёфта бошад, ин маъно мисолҷо ба эътибори аҳамиятшоян баъзан ба фарҳанг дохил шудаанд. Вале дар мавридҳои шубҳанок аз маънидод ва мисолҷо фарҳангҳои қадима сарфи назар шудааст.

Мисол хусусан барои таъйиди маънои калимаҳои араби аҳамияти калон дорад. Луғатнависони гузашта маънои калимаҳои арабиро, одатан, аз луғатҳои тафсири араби ё аз тарҷимаи онҳо ба форсии гирифтаанд, масалан, аз «Суроҳ»-и Ҷамолиддини Қарши (таълиф с. 1313), ки тарҷима ё варианти араби-форсии луғати тафсири машҳури араби «Сихоҳ»-и ал-Ҷавҳарӣ (асри X) мебошад. Дар ин мавридҳо дар забони тоҷикӣ бо мурури замон маънои хурдо тағйир додани калимаҳои араби ба эътибор гирифта намешуд.

Дар забони тоҷикӣ ба қадом маъно кор фармуда шудани калимаҳои арабиро фақат аз мисолҷо санҷида муайян кардан мумкин аст. Дар ин хусус аз таърихи «Равзат-ус-сафо» (асри XV) ва аз осори дараҳои охир, аз таълифоти Аҳмади Дониш ва дигарон, ки калима ва ибораҳои арабиро зиёд кор фармудаанд, бештар мисол оварда шудааст.

Тафсири ва маънидод. Азбаски тамоми калимаҳои фарҳанг ба мисол ва шоянд асос ёфтааст, маъно ва шарҳи онҳо низ дар асоси мисолҷо дода мешавад. Бинобар

¹ Мавқеъ ва аҳамияти мисолҷоҳо барои таъйиди шакл ва маънои каломе луғатшиносони ҳамаи забонҳо қайд кардаанд. Луғатнависони давраи охири Эрон низ ба ин ҷиҳат бисёр аҳамият додаанд. Чунончи, Алиасғари Ҳикмат барои таъйиди калимаҳои мисол надоштанро камбудии асосии «Бурҳони қотеъ» ҳисоб мекунад (муқаддимаи «Бурҳони қотеъ», нашри М. Муин, сах. 90 ва баъд). Ин камбудӣ сабаб шудааст, ки ношири он Муҳаммад Муин дар баробари ҷустуҷӯҳо ва далелҳои этимологӣ дар бисёр мавридҳо барои исбот ё радди тавзеҳоти «Бурҳони қотеъ» дар ҳошия мисолҷо нақл намояд.

ин шарҳ ва тафсири фарҳангҳои қадима аз нуқтаи назари мавқеи калима дар мисолҷо мавҷуда санҷида шудаанд ва баъзан нисбат ба фарҳангҳои истифодашуда маъно ва тобишҳои дигари онҳо мушоҳида шудааст. Баъзе маъноҳое, ки аз мисолҷо мебароянд, дар фарҳангҳои қадима дида намешавад, ки ин як ҳодисаи табиист, зеро ҳеч як китоби луғат тамоми маъноҳои ҳамаи калимаҳоеро ихота карда наметавонад, балки як қисми каму беш муҳими онро дар бар мегирад.

Душвории додани шарҳ ва тавзеҳоти возеҳу комил ба ҳама маълум аст. Дар забони тоҷикӣ маъноҳои маҷозӣ пайдо кардани калимаҳо ва ба маъноҳои истиорӣ кор фармуда шудани онҳо ба назди луғатнависон як ришта масъалаҳои мегузорад, ки ҳалли онҳо татаббуъ ва фурсати зиёдеро талаб менамоянд. Яке аз ин масъалаҳо фарқ кардани маъноҳои асосии калима аз маъноҳои туфайлӣ ва тасодуфӣ он, аксар аз маъноҳои маҷозӣ мебошад. Дар каломе мавҷуд будани ду ва зиёда аз ин мисол, ки як маъноро таъйид менамоянд, ҳалли ин масъаларо осон мекунад. Аммо мисол фақат якто бошад, ҳалли масъала душвор мегардад. Нисбат ба дараҳои наздик (асри XIX ва аввали XX) дар бораи типӣ будан ё набудани ин маъно ба як ҳулоса омадан мумкин, вале барои асрҳои гузашта ин корро кардан душвор аст. Бинобар ин як қисми маъноҳое, ки дар фарҳанг ба калимаҳо дода шуда ва бо мисолҷо таъйид ёфтаанд, аз эҳтимол дур нест, ки истеъмоли ғайри типӣ ё тасодуфӣ бошад. Ҳарчанд дар аснои тартиб додани фарҳанг аксари ин қабил маъноҳо бароварда шудаанд, муаллифон аз маъноҳои типӣ ҷудо кардани маъноҳои туфайлӣ ва тасодуфиро ба худ вазифа қарор надодаанд. Маънои нави калима агар бо мисолҷо барҷаста аз муаллифи муътабар таъйид ёфта бошад, ҳамчун қоида ба фарҳанг дароварда шудааст. Ин ҷиҳатро низ ба назар гирифтани лозим аст, ки ҳатто устодони хеле муътабарӣ калом низ баъзан дар кор фармудани калимаҳо ба иштибоҳ ва ҳатто ба хато роҳ додаанд.¹

Ба ҳамаи тарик, дар фарҳанг истинодан ба мисолҷо на фақат маъноҳои асосии калима, балки маъноҳои туфайлӣ ва ғайри типӣ онҳо низ ба эътибор гирифта шудааст.

Душвории дигар табақабандии маъноҳои гуногун, хусусан ҷудо кардани маъноҳои асосӣ аз маҷозӣ истиорӣ ва дар тахти рақамҳо қарор додани онҳо мебошад. Дар аксари мавридҳо ба асосӣ ва маҷозӣ ҷудо кардани маъноҳо то андозае шартӣ мебошад, дар баъзе мавридҳо ба асосӣ ва маҷозӣ ҷудо кардани маъноҳои калима дар сурати набудани мисол ба назар табиӣ намояд ҳам, дар дохили мисол аз ҳамдигар ҷудо кардани онҳо душвор мешавад. Қалимаҳои хастанд, ки маъноҳои асли ва маҷозӣ онҳо ба ҳам омехта маънои ҷомеа пайдо кардааст; масалан, дар калимаҳои фалак, чарх I, гардун, силеҳр ва ҳоказо маъноҳои осмон бо тақдир, қисмат, сарнавишт хеле вобаста ва марбут шудаанд.² Бинобар ин дар шарҳи маъноҳои алоҳидаи чунин калимаҳо фақат омилҳои семантикии асосӣ ба эътибор гирифта шуд.

¹ Масалан, Саъдӣ дар «Бустон» ҳангоми тасвири бут парасидани хиндуён рӯҳони хиндиро «митрони оташпараст» номидааст ва ҳол он ки «митрон» калимаи юнони буда митрополитро ифода мекунад. Ба ҳамаи тарик ҳар ду калима ҳам (бемаврид) кор фармуда шудааст.

² Ин ҳодиса дар забонҳои дигар низ воқеаи умумӣ аст. Масалан, «О, небо!»-и русӣ ва ҳоказо.

Мисолхое, ки дар онҳо калимаҳои эзоҳшаванда ба тариқи ихом қор фармуда шудаанд, яъне гуянда калимаро ба ду маъно овардааст, қондотан ба фарҳанг дароварда нашудаанд.

Баъзе душворихое, ки ба онҳо ишора шуд, бевосита ба мисолҳо дахлноқанд, ки шарҳи калимаҳо аз он ҷо гирифта шудааст. Дар назар доштан лозим аст, ки мисолхое дар фарҳанг мавқеи асосӣ доранд ва шарҳи калимаҳо дар аксари мавридҳо маънои ҳақиқӣ ва тобишҳои гуногуни маъноӣ ва услубии онҳоро, ки дар матн дида мешавад, на пурраву хаматарафа, балки тақрибӣ акс менамоянд, яъне ба он то андозае наздик мешаванд. Аз ин ҷо возеҳ аст, ки тафсири айни як воҳиди луғавӣ ё мафҳум мумкин аст ба тарзҳои гуногун, аз нуқтаи назарҳои мутафовит ва дар ҳаҷми маъноии мухталиф (вобаста ба фаҳмида шудани он) дода шуда бошад ва албатта фарҳангӣ мо аз ин қабил камбудихо холи намебошад. Аммо худ мисолҳо дар аксари мавридҳо ба тафтиш қардани эзоҳоти мо ва ба тасреҳи онҳо дар оянда имкон медиҳанд.

Мо ин ҷо як қисм душворихо ва вобаста ба ин баъзе камбудихо фарҳангро ҳангоми зикри принципҳои асосии тартиби фарҳанг қайд намудем. Шӯъбаи луғати Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ тазаккурҳои оид ба носаҳеҳӣ ва камбудихо мавҷударо дар фарҳанг ва инчунин маслиҳатҳои оид ба принципҳои онро бо мамнунияти тамом қабул мекунад, ки ҳамаи онҳо дар оянда, ҳангоми таълифи фарҳангӣ мукамалтар истифода хоҳанд шуд.

Қори ҷамъ овардани материал ва ба картотека гузаронидани мисолҳо аз охири соли 1953 сар шудааст. Ҷамъ овардани мисолҳо бештар аз тарафи қормандони сектори луғатҳои Институти, асосан аз тарафи тартибдиҳандагони фарҳанг ба амал омад. Аз хориҷи Институти дар ин қор номзади илми фалсафа Ҷоҳид М., ва бештар зиёни кӯхансол аз шаҳри районҳои Тоҷикистон ва Ўзбекистон — Бобо Раҷабов, М. Дадашев, А. Юсуфӣ, М. Ашурмуҳаммадов, М. Ҷаъфаров, О. Ҷозиев, Р. Нурмуҳаммадов, Т. Мақсудов (ш. Душанбе), Ҳ. Ҳодизода, М. Солеҳов (Тамқид), Н. Валихоҷаев, А. Азизов (Ҷомеъ), А. Эгамбердиев (Самарқанд), Т. Ерматов (Қонибодом), Қ. Муҳиддинов (Тошқанд) ёри расониданд, ки Институти ба ҳамаи онҳо изҳори ташаккур менамояд.

Соли 1957 ба тартиб додани намунае аз фарҳанг (ҳарфҳои А, Б, З, Л, М, О, П, С, Ғ) шуруъ шуда, он соли 1959 нашр гардид. Баъд аз муҳокима дар Душанбе, Москва, Ленинград ва Боку намунаи дуйуми фарҳанг (ҳарфҳои З) тартиб дода шуда, соли 1960 нашр гардид, ки дар муҳокимаи он бисёр мутахассисони соҳаи забон ва луғатшиносӣ иштирок намуданд.

Тартиб додани фарҳанг аз соли 1958 то 1963 давом карда, таҳрири он аз соли 1961 шуруъ шудааст. Ба сабаби тадриҷан тақмил ёфтани фонди картотека дар муддати солҳои 1960—1964 тамоми ҳарфҳо тақмил ва таҳрир шудаанд.

Номи тартибдиҳанда ва муҳаррирони фарҳанг дар арақои унвонӣ на ба тартиби алифбо, балки аз рӯи миқдори қори онҳо зикр ёфтааст.

Таълиф ва таҳрири якуми бо иловаҳои ба рафиқони зерин тааллуқ дорад:

Таълифи ҳарфҳои В, Д, Л, М, С, Ф, Ч, Ш, Ғ, Ҷ ва таҳрири якуми ҳарфҳои Б (қисман), Г, И — номзадҳои илми филология Т. Н. Зеҳний ва В. А. Қапранов.

Таълифи ҳарфҳои Б, З, И, К, Н, Р, Т, Х, Қ (қисман), Ҳ — номзадҳои илми филология И. А. Ализода ва С. Ҷ. Арзуманов.

Таълифи ҳарфҳои А, Г, Ё, Ж, П, Э, Ю, Я, Ӯ ва таҳ-

рири якуми ҳарфҳои Б (қисман), Л, С, Ч, Ш, Ғ, Ӯ — номзади илми филология Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Муҳсинзода, М. Азизӣ-Мешкин.

Таълифи ҳарфҳои О, У, Қ (қисман) — В. Маҳмудов, А. Сангинов, А. Воҳидов.

Таҳрири якуми ҳарфи Қ — номзади илми филология Р. Ҷошим ва А. Сангинов. Инчунин Р. Ҷошим дар тақмили баъзе ҳарфҳои дигар иштирок доштааст.

Марҳум А. П. Деҳотӣ бо иштироки А. Сангинов таҳрири ҳарфҳои В, Д-ро анҷом додааст.

Ходими илми А. Нуоров дар тартиб додани ҳарфҳои А, Г, Ё, Ж иштирок кардааст.

Таҳрири якуми як қисми ҳарфҳои А ва Б-ро шоир М. Раҳимӣ ба ҷо овард.

Дар тартиб додани варианти якуми баъзе аз ҳарфҳои фарҳанг номзади илми филология А. Л. Бухоризода, Я. И. Қалонгаров, профессор О. Ҷ. Ҷалолов иштирок кардаанд. А. Л. Бухоризода инчунин дар таҳрири якуми ҳарфҳои А, Б ва З иштирок доштааст.

Дар қори таълиф ва нахустин таҳрири фарҳанг ҳиссаи Т. Н. Зеҳний, В. А. Қапранов, И. А. Ализода, С. Ҷ. Арзуманов, Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Муҳсинзода, М. Азизӣ-Мешкин, В. Маҳмудов, Р. Ҷошимро махсусан қайд қардан лозим аст.

Мифтоҳи арабири Ҳ. Р. Рауфов ва М. Азизӣ-Мешкин тартиб додаанд.

Академики Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон доктори илмҳои филология проф. Б. Н. Ниёзмӯхаммадов, академики АФ Тоҷикистон, доктори илми таърих проф. З. Ш. Раҷабов, аъзо-корреспонденти Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон М. Фозилов, С. Улуғзода, С. Табаров, проф. Ш. Ҳусейнзода, доктори илми филология, проф. О. Ҷ. Ҷалолов, докторҳои илми филология Б. И. Сирус, Ҳ. Мирзозода, номзадҳои илми филология проф. Д. Тоҷиев, доцент М. Исмагуллоев, доцент П. Н. Лозеев, номзадҳои илми филология К. Айни, А. Маниёзов, Р. Ҳодизода, А. Л. Хромов, А. Н. Нариддинов, Б. Тилавов, Р. Ғаффаров, шоир Мирсаид Миршакар (Душанбе); доктори илми филология В. С. Расторгуева, доктори илми филология проф. В. И. Абев, доктори илми филология Д. С. Комиссаров, номзадҳои илми филология А. А. Керимова, В. П. Старинин, М. И. Занд, Ҷ. И. Эдельман, М. И. Исаев, Т. Н. Пахалина, Ч. Х. Бакаев (Москва), доктори илми филология проф. А. Н. Болдырев, аъзо-корреспонденти АФ СССР проф. М. Н. Боголюбов, доктори илми филология В. А. Лившиц, доктори илми филология А. З. Розенфельд, номзади илми филология С. Н. Соколов (Ленинград), номзадҳои илми филология Ҳ. Зариназода, А. Озарӣ (Боку) дар муҳокимаи фарҳанг иштирок дошта, маслиҳатҳои судманде додаанд, ки Институти ба ҳамаи онҳо изҳори ташаккур менамояд.

Дар қорҳои тайёр қардани картотека ва тасхеҳу таъбиқи дастанависи якуми фарҳанг ҳодимони сектори луғати Институти Ш. Қамолов, Ҳ. Аҳадов, Ҳ. Зоҳидов, А. Отахонова, С. Азизӣ-Мешкин, Ҳ. Турсунова, А. Маниёзова, Ҳ. Муҳаммадиева, М. Шукурова, М. Ҳайдарова, М. Юсуфова, М. Собирова, С. Мухторова, Ҳ. Бурхонова, М. Раҳимова, Е. В. Тюменева ва ҳодими сектори адабиёт Ш. Муҳаммадиев фаъолона иштирок доштанд.

Ҳамаи қайдҳои тақлифхое, ки ба ин фарҳанг оид аст, ба унвони Институти: шаҳри Душанбе, хибони Ленин, 21, Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон ва ба унвони нашриёти «Советская Энциклопедия», Москва, Ж-28, Покровский бульвар, 8 фиристода шаванд.

مقدمه

در آذربایجان تألیف یافته است، ماهیتاً دوام یا تفسیر و تکمیل «لغت فرس» شمردن ممکن است. «لغت فرس» تفسیر کلمه‌های نادری را که در آثار شاعران آسیای میانه و قسم شرقی خراسان عصر دهم و ابتدای عصر یازدهم و امیخورند، در برمیگیرد و این کلمه‌ها با مثالها از اشعار رودکی، دقیقی، فردوسی، عنصری، فرخی و دیگران تأیید یافته اند. در فرهنگهای بعدینه از آثار خاقانی، نظامی، سعدی و دیگران نیز مثالها آورده شده‌اند. باین طریق، فرهنگها رفته رفته عمومیت پیدا نموده لغت‌های زبان فارسی را در تمام جاهای انتشار آن در بر میگیرند.

در عصر پانزدهم و مخصوصاً در عصر شانزدهم بعد از برقرار شدن حاکمیت تیموریان در هندوستان و رسمیت یافتن زبان فارسی در آن سر زمین، لغت نویسی رونق تازه‌ای گرفت و هندوستان مرکز علم لغت‌شناسی و لغت‌نویسی فارس-تاجیک گردید. در عصرهای پانزده-هفده فرهنگهای مشهور زیرین تألیف یافته اند: «شرفنامه منیری» - تألیف ابراهیم فاروقی (عصر پانزدهم)، «سوید الفضل» محمد ابن لاددهلوی (۱۵۱۹)، «مدار الافاضل» فیضی (۱۵۹۳)، «فرهنگ جهانگیری» حسین اینجو (۱۶۰۸)، «برهان قاطع» اثر محمد حسین بن خلف تبریزی (۱۶۵۲)، «فرهنگ رشیدی» اثر عبدالرشید (۱۶۵۴) و دیگرها (۱).

این فرهنگها مقدار بیشتر کلمه‌ها را در برگرفته اند. اگر «لغت فرس» بیش از هزار کلمه داشته و در نسخه‌های بعدینه آن شماره کلمه‌ها تا دوهزار رسیده باشد (حتی فرهنگ «صحاح الفرس» نیز فقط دوهزار و سیصد کلمه دارد)، در فرهنگ‌هایی که در هندوستان تألیف یافته‌اند، شماره کلمه‌ها افزوده، مثلاً، در «فرهنگ جهانگیری» تقریباً به هفت هزار و در «برهان قاطع» به زیاده از بیست هزار کلمه رسیده است.

(۱) در این جا «مجمع الفرس» محمد قاسم سروری را که سال ۱۶۰۰ در ایران تألیف یافته است، نیز باید ذکر کرد که در برابر «فرهنگ جهانگیری» برای فرهنگهای آینده، از جمله برای «برهان قاطع» منبع اساسی گردیده است.

یکی از مهم‌ترین ساحه‌های مدنیت امروزه تاجیک آموختن میراث ادبی گذشتگان است که دائره وسیع خوانندگان، دانشجویان، معلمان، نویسندگان و عالمان را تا رفت بیشتر جلب میکند.

نشر آثار نمایندگان برجسته ادبیات کلاسیکی فارس-تاجیک سال به سال میافزاید. ولی موجود و دسترس نبودن فرهنگهایی که بطلبات خوانندگان امروزه تاجیک جواب داده توانند، درست و صحیح‌تر فهمیدن این آثار را در بسا موردها دشوار میگرداند. این طلب را بنظر گرفته انستیتوت زبان و ادبیات بنام رودکی آکادمیای فنهای تاجیکستان بترتیب دادن فرهنگی شروع نمود که در اساس متن و مثالهای منتخب از ادبیات عصر دهم تا ابتدای عصر بیستم لغات و عبارات بعضی آثار مهم بدیعی و علمی را در برمیگیرد.

علم لغت شناسی فارس-تاجیک تاریخ ثروتمند دیرینی دارد. فقط شماره مهم‌ترین فرهنگها، یعنی لغت‌های تفسیری (صرف نظر از لغت‌های دو زبانه فارسی-عربی، فارسی-ترکی، فارسی-اردو و غیره) بیشتر از چندین ده میباشد (۱).

قدیم‌ترین لغت تفسیری که تا زمان ما محفوظ مانده است، «لغت فرس» اسدی طوسی (تألیف عصر یازدهم) (۲) میباشد. نسخه‌های گوناگون از یکدیگر متفاوت آن تا عصر چهاردهم انتشار داشته است. فرهنگ «صحاح الفرس» محمد هندوشاه نخجوانی را هم که مثل «لغت فرس»

(۱) در «فهرست فرهنگهای فارسی» نام مقاله استاد متوفی سعید نفیسی ۲۰۲ لغت نامبر شده است، که یک قسم از آنها تا زمان ما محفوظ نمانده یا هنوز پیدا نشده‌اند (مراجعت کنید به «برهان قاطع» نشر محمد معین، چاپ یکم، جلد یکم، تهران، ۱۳۳۰ هجری شمسی، مقدمه ص. ۷۷-۷۱)

(۲) در باره مرحله اول لغت نویسی فارس-تاجیک و در باره فرهنگ ابوحفص سعیدی مراجعت شود به مقاله سعید نفیسی «تاریخ لغت نویسی در ایران»، مقدمه «برهان قاطع» نشر مذکور، ص. ۷۱-۶۴.

شهرت پیدانکرده است) (۱)، استفاده نموده، اینچنین لغت و عباره های مؤلفانی را که تا عصر ۱۸ در آسیای میانه، ایران و هندوستان زیسته اند، به اعتبار گرفته، اثر خیلی جامعی آفریده است که در انکشاف فرهنگ نویسی در زبان فارس - تاجیک موقع مهمی را اشغال میکند و میتوان گفت که با همین فرهنگ دوره ترتیب دادن فرهنگهای زبان نظم خاتمه مییابد. در فرهنگ «بهار عجم» با تأیید بواسطه مثالها فقط کلمه و عبارهائی که در نظم (و بعضاً در نثر) وا میخورده اند و اینچنین کلماتی که در گفتگوی مردمان فارسی زبان هندوستان معمول بوده اند، جمع آورده شده است. بهمین طریق، باین فرهنگ مقدار زیاد لغت های شبهه ناک و تحریف شده که با مثالها تأیید نیافته اند و لغتهای غیر معمول در آورده نشده اند (۲).

«بهار عجم» نسبت بفرهنگهای دیگر پیشینه از جهت فراوانی مثالها مکمل تر است. مؤلف در بیان خلاصه های خود خیلی خالصانه و احتیاطکارانه رفتار میکند، بحدی که در مورد های شبهه ناک فقط مثالها را قید نموده، حتی لغت را شرح نمیدهد. توضیحات مؤلف خیلی بی غرضانه، روان و از سرزنش به مؤلفان پیشتره که باشتباهاتی راه داده اند، دور مییابد. «بهار عجم» در بین فرهنگهای تفسیری سابق از جهت فکراتی بیطرفانه و شرح و تفسیر محققانه لغت و عبارات امتیاز دارد. «بهار عجم» نیز مثل فرهنگهای مشهور دیگر از طرف فرهنگ نویسان بعدینه و مؤلفان شرح و حاشیه ها استفاده شده است (۳).

در دوره های بعدینه که در برابر زیاد شدن تألیفات دینی علمهای عملی نیز انکشاف یافتند، رساله و لغت های اختصاصی پیدا شدند، خصوصاً در ساحه طب لغت و قاموسها تألیف گردیدند.

با زیاد شدن ادبیات بدیعی (چه نظم و چه نثر)، اینچنین با افزایش تألیفات علمی، خصوصاً در ساحه طب، نجوم، ریاضیات، منطق، فلسفه، پوئیتیکا و غیره به فرهنگ های

(۱) «فرهنگ جهانگیری» اساساً بواسطه فرهنگهای «برهان قاطع» و «فرهنگ رشیدی» به فرهنگ نویسان بعدینه تأثیر داشته است.

(۲) قید کردن لازم است، که از این جهت نشر هندوستانی سال ۱۸۹۴ این فرهنگ، که بیواسطه از دستنویس خود مؤلف رونویس شده است، منبع خیلی معتبری مییابد.

(۳) مثلاً فرهنگ «ارمغان آصفی» را ذکر کردن ممکن است، که واریانت اختصار یافته «بهار عجم» بوده فقط در اساس پرنسیپ دیگر ترتیب یافته است. (هندوستان، سال ۱۸۷۶)

به سبب افزایش حجم فرهنگها و آوردن مثالها برای تأیید کلمه ها تألیف فرهنگها مدت زیادی را طلب میکرد. بنا براین فرهنگهای پیدا شدند که در آنها فقط بیک قسم کلمه ها مثال داده میشود (مثلاً، «شرفنامه»، «مدارالافاضل» و غیره) یا بغیر از استثناهای جداگانه هیچ مثال داده نمی شود (چنانکه «کشف اللغات» عصر شانزدهم و «برهان قاطع» (۱)).

به سبب نبودن مثالها و اهل کار نبودن کاتبان به نسخه های فرهنگها تصحیفات زیادی راه یافته است، که بعضی فرهنگ نویسان بعدینه قید کردن آنها را ضرور دانسته اند. مثلاً، ما در «فرهنگ رشیدی» نسبت بمعلوماتی که در فرهنگهای پیشینه داده شده است، نظریات تنقیدی مؤلف را می بینیم، که این دراستفاده تنقیدی فرهنگهای پیشتره یکی از نخستین قدمها مییابد. در فرهنگهای «سراج اللغات» و «چراغ هدایت» - تألیف سراج الدین علی خان آرزو که از صرفیون و لغت شناسان مشهور زمان خود بوده است، در برابر کلمه و عباره های تفسیر شونده در بسیار موردها مثالها نیز مورد تنقید قرار گرفته اند (۲).

اما با وجود همه کمبودها، این مثالها برای اثبات درستی تفسیر قسم زیاد کلمه ها (از نظم و نثر بدیعی و تاریخی) معیار معتبری بودند.

رای تیک چند متخلص به بهار نیز هنگام تألیف فرهنگ مشهور خود «بهار عجم» که سال ۱۷۳۹ خاتمه یافته است، محض همین راه، یعنی راه استناد بر مثالها را پیش گرفته و تقریباً تمام عمر خود را بتألیف این اثر مهم صرف کرده است.

مؤلف «بهار عجم» از منبع های پیشینه، مخصوصاً از «فرهنگ جهانگیری»، که یک عصر پیش از وی در اساس مثالها تألیف یافته و از معتبرترین لغتهای قدیمی است (ولی به سبب دشواری ترتیب کلمات چندان

(۱) در «لغت فرس» و در فرهنگهای اوله فقط از نظم مثال داده میشود. ولی بعد تر، مثلاً، در «فرهنگ جهانگیری» و «بهار عجم» بعضاً مثالهای نثری (بیشتر از آثار تاریخی) نیز وامیخورند. از عصر پانزدهم بعضی کلمه هائی که از دائره نظم خارج اند، مثال داده نمیشد، چنانکه باصطلاحات اثرهای علمی از قبیل طب، نجوم و غیره، لغت های کسبی ای، که از زبان زنده گرفته میشدند و اینچنین باصطلاحات «زند» و «پازند» و «دساتیر» (مخصوصاً در «برهان قاطع»).

(۲) در باره کمبودیهای فرهنگهای پیشینه مراجعت شود به «برهان قاطع» نشر محمد معین، مقاله م. معین «عوامل فساد لغات» ص. ۵۱ - ۴۷؛ به مقاله ع. دهخدا «فرهنگ شعوری» ص. ۶۳ - ۶۰ و به مقاله ع. حکمت «برهان قاطع» ص. ۹۶ - ۸۹.

جهت برای استفاده کنندگان نسبت به فرهنگ حجماً بزرگ محمد پادشاه «آندراج» که بعدتر در سال ۱۸۸۸ تألیف یافت، برتری دارد. «غیاث اللغات» لغت های ساحه های گوناگون را فرامیگیرد (۱) و ترتیب کلمه ها در آن مرکب نمی باشد (در ترتیب کلمه ها حرفهای اول، دویم و آخرین باعتبار گرفته شده است). «غیاث اللغات» در آسیای میانه بیشتر اعتبار و انتشار پیدا کرده و تا امروز هم زیاد استفاده میشود. فقط بعد از تألیف و نشر فرهنگهای نسبتاً جامع در سالهای اخیر (خصوصاً در ایران) (۲) شهرت «غیاث اللغات» تا اندازه ای گامی داشته است. همه این فرهنگها برای تألیف لغت نامه های باز هم مفصل و مکمل تر زمینه مهیا کرده اند (۳).

وقت ترتیب دادن و تحریر این فرهنگ که حالا در دست دارید، بیشتر کتابهای موجوده مورد نظر بوده، ولی اساساً از بعضی فرهنگهای مهم معتبر که ذکرشان در بالا گذشت، استفاده شده است. از جمله: «لغت فرس»، «برهان قاطع» (نشر تنقیدی محمد معین)، «بهار عجم» و «غیاث اللغات»؛ از فرهنگهای نو: لغت فارسی - روسی میرزا عبدالله غفاری، «لغت نامه»

(۱) بحساب تقریبی در «غیاث» بیش از هفده هزار ماده لغوی و ثباره موجود است. اگر اوگراف و ترکیبهای در داخل ماده های لغوی داده شده را نیز بحساب گیریم، عدد واحدهای لغوی از مقدار ذکر شده خیلی بیشتر خواهد بود.

(۲) آخرین کامیابی علم لغت شناسی فارس - تاجیک در هندوستان اثر پنج جلدی محمد علی داعی الاسلام «فرهنگ نظام» میباشد، که در حیدرآباد دکن سالهای ۳۹ - ۱۹۲۸ از چاپ برآمده مورد استفاده ع. دهخدا، م. معین و لغت نویسندگان دیگر ایران قرار گرفته است.

(۳) بکسانی که با منبعهای گوناگون علم لغت شناسی و تاریخ لغت نویسی فارس - تاجیک و باتوصیف مهم ترین فرهنگها شناس شدن میخواهند، بغیر از منبعهای ذکر شده مهم ترین اثرهای زیرین را توصیه میکنیم: H. Blochmann, Contributions to the persian lexicography, JRASB, vol. XXXVII, 1868, cax. 1-72; C. Salemann, Bericht über die Ausgabe des «Mi'jár i jamál», Mélanges Asiatiques tirée du Bulletin de l'Académie impériale des sciences de St.-Petersbourg, t. IX, 1888, cax. 417-594 (این اثر فهرست تاریخی و شرح مختصر ۱۶۱ فرهنگ را نیز در بر میگیرد، که در بین آنها لغت های دو زبانه: فارسی - ترکی و عربی - فارسی نیز هستند)، «لغت نامه» دهخدا جلد ۴۰ مقدمه، تهران ۱۳۳۷ هجری شمسی؛ «فرهنگهای فارسی» (مجموعه مقاله ها) ص. ۳۷۸ - ۱۷۸؛ شهریار تقوی، «فرهنگ نویسی فارسی در هند و پاکستان»، تهران، ۱۳۴۱ هجری شمسی.

اختصاصی، به آنسیکلوپدی های مختصر احتیاج پیدا شد. «غیاث اللغات» - تألیف محمد غیاث الدین بن جلال الدین رامپوری (۱۸۲۷) از جمله چنین فرهنگهاست که اثرهای قبل از خودش تألیف شده را جمع بست کرده و اصطلاحات معمول ساحه های گوناگون علوم زمان خود، خصوصاً اصطلاحات عربی را در بر گرفته است (۱). مؤلف «غیاث اللغات» در تأیید کلمه ها مثال نقل نکرده (۲)، در اکثر موارد به منبع و لغت های استفاده شده، اشاره می نماید (۳). مؤلف «غیاث اللغات» به اختلاف تلفظ کلمه ها و به طرز صحیح تلفظ بسیار اهمیت داده، تلفظ نادرست بعضی کلمه ها را قید و رد میکند. پیش از مؤلف «غیاث اللغات» نیز اساساً در عصر شانزدهم انحراف از عنعنه فرهنگ های مخصوص نظم (فرهنگهایی که فقط معنای کلمه های مستعمل نظم را معنی داد میکردند) دیده میشود (۴). اما با تألیف «غیاث اللغات»، که معلومات اندوخته تمام فرهنگ های کم و بیش مشهور پیشینه را (چه تفسیری و چه عربی و فارسی) (۵) در بر گرفته بود، فرهنگ های پیشتره تا اندازه ای شهرت خود را از دست دادند. «غیاث اللغات» حجماً چندان کلان نبوده، از این

(۱) در «غیاث اللغات» بعضی ماده های لغوی جای زیادی را اشغال کرده، بدرجه رساله مستقل رسیده اند؛ چنانکه، اصطلاحهای عروض، جمع، اضافت، موسیقی، فصلی (سالشماری)، حواس، هفت اقلیم، هندوستان و غیره.

(۲) همین را یادآور کردن لازم است، که اصطلاحات (ترمیم ها) محتاج مثال نبوده، بلکه تفصیلات مکملتری را طلب میکنند.

(۳) قید کردن لازم است که این اشاره و حواله ها به مأخذها، یعنی به فرهنگ های دیگر نه همیشه باصل موافقت دارند. مثلاً کلمه «فغان» (حواله به «بهار عجم»)، «مستغرق» و «مساغ» (حواله به «منتخب اللغات»).

(۴) چنانکه، در «موید الفضلاء» (۱۵۱۹) و «کشف اللغات و الاصطلاحات» احمد سور بهاری و دیگران اصطلاحات و لغت های دائر به کسب و هنر (از جمله عربی نیز) زیاد میباشد. این فرهنگها تا تألیف «غیاث» همچون فرهنگهای نیم آنسیکلوپدی معمول بودند، ولی نسبت به «برهان قاطع»، که اصطلاحات و لغت های عربی را تقریباً نکرده، اما یک قطار لغت و اصطلاحات یونانی، سریانی و غیره را در بر گرفته است، کمتر انتشار داشته اند.

(۵) در باره لغت های عربی - فارسی مراجعت شود به رساله خیلی مفصل علی نقی منزوی «فرهنگهای عربی بفارسی» در «لغت نامه» دهخدا جلد ۴۰ (مقدمه، تهران، ۱۳۳۷ هجری شمسی، ص. ۳۷۲ - ۲۶۵).

دهخدا، «فرهنگ نفیسی» (فروندسار) علی اکبرناظم الاطبا و قسماً «فرهنگ فارسی» محمد معین (جلد های ۱، ۲) و غیره.

برای شرح لغت های قدیم ایرانی و اینچنین کلمه هائی که پیش از اسلام از زبانهای سریانی، یونانی، آرامی، ترکی و غیره بزبان فارس - تاجیک در آمده اند، از نشر تنقیدی «برهان قاطع» محمد معین؛ برای مقایسه و معین نمودن لغت و اصطلاحات عربی از «غیاث اللغات»، «قاموس عربی - روسی» پروفیسور بارانف خ. ک. (مسکو، ۱۹۵۷) و برای سنجیدن افاده و جلوه های مختلف عبار

و مصطلحات از «بهار عجم» بیشتر استفاده شده است. بنا بر غیر کافی واسخولاستیک بودن یک قسم معنی داد های فرهنگهای پیشینه، برای ایضاح کلمه واصطلاحهای علمی لغت های تفسیری حاضره (از لغت های روسی اساساً لغت س. اوژگوف و از فارسی «فرهنگ عمید») مورد نظر بوده اند.

برای معین نمودن واریانتهای گوناگون فونتیکی وانتخاب شکل معتبرتر آنها تذکر و قیدهای تنقیدی «غیاث اللغات» و تفصیلاتی که در «هفت قلزم» آمده است، باعتبار گرفته شد.

لغت و عباره های فرهنگ ما

لغت فرهنگ حاضره لغت و عباره هائیرا که در کارتوتیکه - ورقه های شعبه لغت اینستیتوت زبان و ادبیات بنام رودکی جمع آورده شده اند و مقدارشان در پایان تألیف فرهنگ تا پنجصد هزار رسیده بود، در برمیگیرد. بفرهنگ فقط لغتهائی داخل شده اند که چه از جهت شکل و چه از جهت معنا باندازه قناعت بخش تأیید یافته باشند. یک قسم نه چندان زیاد کلمه و عباره ها که معنی و محل استعمال آنها معین نگردیده است، بفرهنگ داخل نشده اند. این قبیل کلمه ها قاعدتاً، در فرهنگ های پیشینه نیز وائی خورند. یک قسم نه چندان زیاد لغتهائی که در ورقه های ما، یعنی در مثالهای جمع شده موجود بوده و باین فرهنگ در آمده اند، در فرهنگهای استفاده شده وائی خورند. این قبیل لغت و عباره ها، اساساً، از اثرهای مؤلفان آسیای میانه از عصر پانزدهم تا اول عصر بیستم گرفته شده اند.

در اثنای انتخاب و ترتیب واحدهای لغوی مسئله داخل کردن کلمه های مرکب و کلمه های ساخته (مشتقات) که بواسطه آفیکسها بعمل آمده اند، دشواری ای پیش آورد. کلمه های مرکب و ساخته در زبان خیلی زیاد و امکانیت ایجاد آنها از طرف مؤلفان جدا گانه نا محدود است. ولی تا حال فقط قسم خیلی کم آنها بفرهنگها در آمده بودند.

به فرهنگی که حالا بشما تقدیم میشود، آن کلمه های مرکب و ساخته (مشتقات) داخل شده اند که مفهوم دیگری، تا اندازه ای تایش معنائی تازه یا جلوه اسلوبی نوی پیدا کرده اند. بنابراین یک قسم این قبیل کلمه های مرکب و ساخته که بفرهنگ ما داخل شده است، در فرهنگهای پیشتره دیده نمی شود.

وقت بفرهنگ داخل کردن کلمه های مرکب و ساخته به کلماتی امتیاز داده شده است که بواسطه سوئیکسهای قدیمه حالا کم مستعمل بوجود آمده اند (چنانکه، سیاه فام || سیاه پام، فرخاردیس، ماهوش وهکدا).

فرازیئولوگیکه. فراوانی عباره های فرازیئولوگی، خصوصاً عباره های مجازی بدیعی در زبان ما تشخیص دادن عباره های استوار و تپیی را از عباره های تصادفی که محصول فکر و خیال شاعرانه یک مؤلف میباشند، خیلی دشوار میگرداند. در فرهنگهای سابق این گونه تشخیص اساساً دیده نمی شود. آنها تمام عباره های فرازیئولوگی و مصطلحاتی را که در آثار منظوم دیده شده اند، بی فرق بفرهنگها داخل میکردند. مثلاً، فرهنگ «مصطلحات الشعراء» ی وارسته (عصر هیجدهم)، چنانکه از عنوانش هم دیده میشود، تمام عباره های مجازی را که شاعران کار فرموده یا در خیالخانه خود آفریده اند، فرا میگیرد و در این مورد در زبان مستعمل بودن، از طرف دیگران کار فرموده شدن یا نشدن آنها با اعتبار گرفته نمی شود. یک قسم مهم این قبیل عباره هارا مخصوص زبان نظم حساب کردن ممکن است که از عصرهای نهم و دهم و بعد از طرف نسلهای گوناگون شاعران آفریده شده، به مرور زمان صیقل یافته، در شکلهای مجازی واستعاری گوناگون کار فرموده شده، در نظم تا اندازه ای موقع استواری اشغال نموده اند.

زبان نظم که یکی از شاخه های اساسی زبان عموم خلقی است، در دوام انکشاف چندین عصری خود بحساب نسل به نسل گذشتن و شاخ و برگ پهن کرده انکشاف یافتن و جلوه های تازه پیدا نمودن سیستم عباره های فرازیئولوگی و مجازی غنی تر و مرکب تر گردیده است. اگر ما عباره های مجازی نسبتاً ساده و فهمای شاعران عصر ۱۰-۹ را با اسلوب مرکب شاعران دوره های بعدینه مقایسه نمائیم، موقع عباره های فرازیئولوگی نو ایجاد شده روشن معلوم میشود.

آفریدن افاده های مجازی و عباره های فرازیئولوگی مانند، دادن جلوه های نو به ترکیب و عباره های معمول نظم خصوصاً در سبک هندی ترقی زیاد یافت که برجسته ترین نماینده این اسلوب میرزا عبدالقادر بیدل میباشد.

معنای کلمه پرنسیپ نشان دادن منبع قبول نشده است، از این پرنسیپ محض کلمه‌های لهجوی را استثناً کردن مناسب دیده نشد. در این صورت در موردهای دیگر هم منبع‌ها را ذکر کردن لازم می‌آید که این ساخت فرهنگ را خیلی مرکب میگردانید. دوم اینکه در بسیار موردها این کلمه‌ها در ابتدای انتشار خود لهجوی بوده، با مرور زمان بواسطه نظم پهن گردیده، در جایهای دیگر نیز مستعمل شده، بزبان عمومی نظم درآمده اند. مثلاً، در «لغت فرس» کلمه «اصلاً سعدی» «فَع»، «فَع» (صنم، مجازاً محبوبه) همچون کلمه خاص فرغانه ذکر شده است («بزبان فرغانه»، در نسخه دیگر: «به عبارت فرغانیان»). اما این کلمه در دوره‌های بعدینه در نظم خیلی انتشار یافته، خاصیت لهجوی از بین رفته است. در «برهان قاطع» دائرة انتشار این کلمه خیلی وسیع نشان داده شده است: «بلغت فرغانه و ماوراء النهر یعنی استعمال کلمه را با دائره تنگ فرغانه محدود نکرده، در تمام ماوراء النهر انتشار داشتن آن قید شده است. «غیاث اللغات» معنای این کلمه را در اساس معلومات «برهان قاطع» ذکر کرده، به لهجوی بودن آن اشاره‌ای نکرده است.

واربانتها. در دوام موجودیت و انکشاف ده عصری زبان تاجیکی در دائره وسیعی از ایران تا کاشغر و هندوستان تلفظ اکثر کلمه‌های چه ایرانی و چه عربی، خصوصاً در حرفهای صداناک کوتاه، بتغییرات زیادی دوچار میگردد. در فرهنگ ما آن طرز تلفظ کلمه‌ها، که در فرهنگهای قدیمه قید شده‌اند، ذکر یافته و آن واربانتی، که مورد قبول و اعتراف بیشتر فرهنگ‌نویسان قرار گرفته است، بجای اول گذاشته شده است. اگر طرز تلفظ آسیای میانه و ایران فرق میکرده باشد، شکل تلفظ داخل مثالها، عادتاً در شکل خاص زمان و محل زندگی مؤلف داده میشود. بهمین طریق، در یک واحد لغوی که طرز تلفظ گوناگون دارد، در مثالها از سعدی و حافظ یک طرز، از سید، سودا، شاهین یا احمد دانش طرز دیگر تلفظ داده شدنش ممکن است. بنابراین مثالهایی که از کتابهای گوناگون گرفته شده اند، عیناً، به طرز نوشت خود آنها به کارتوتیکه ثبت گردیده، ولی در شکل معمول عمومی به فرهنگ در آورده شده‌اند (۱).

(۱) واضح است، که سبب اختلافات در تلفظ و تفاوت‌های فونتیکی که دیر باز موجودند، این جهت کلمه‌ها در فرهنگ در بعضی موردها فقط تقریبی و شاید هم ناقص عکس یافته است.

جدا کردن واحدهای صاف فراژیولوگی از عبارهای مجازی و بفرهنگ داخل نمودن آنها در اساس پرنسیپ مفهومیت آنها بوده است. اگر عباره خصوصیت برجسته فراژیولوگی و ایدیومی نداشته، با وجود استعاری و مجازی بودن خود به خواننده مفهوم باشد، به فرهنگ در آورده نشده است.

واضح است که بطور قطعی فرق کردن فراژیولوگی ریخته از افاده‌های بدیعی مجازی کار بسا دشوار و حتی غیر ممکن است. بنابراین در فرهنگهای پیشتره قسم زیاد این قبیل عبارهای مجازی را باقید مخصوص «کنایه از...»، «مجازاً...»، «مراد از...»، «استعارتاً...» ذکر کرده اند، که اکثر آنها یا عباره فراژیولوگی نمی باشند و یا بیک گروه خاص آن منسوبند و فقط بزبان نظم یا باسلوب خاص شاعر جداگانه‌ای تعلق دارند. بنابراین یک قسم عبارهای مجازی که فراژیولوگی خالص نیستند و یا باسلوب فردی شاعری خاص میباشند، اگر فهمیدن آنها تا اندازه‌ای دشوار باشد، به فرهنگ در آورده شده اند.

اشاره و قیدها. از بسکه فرهنگ در اساس مثالها ترتیب یافته است، اشاره و قیدها بقدر امکان کم کرده شده، اساساً قیدهایی نگاه داشته شده اند، که به شکل کلمه دخل دارند (عربی شده، کوتاه شده وغیره)؛ یا به یکی از ساحه‌های دانش منسوب بودن و به معنای اصطلاحی آن اشاره میکنند (گراماتیکه، ادبیات شناسی، طب، نجوم، فلسفه و غیره). برای فرق کردن اسلوب (اسلوب کتابی، گفتگویی، تحقیری و غیره) قید و اشاره‌ای داده نشده است، چونکه نسبت بزبان دوره‌های گذشته چنین فرق گذاشتن کار خیلی دشواری است. فرهنگ نویسان پیشینه هم باین جهت کار چندان اهمیت نمی دادند.

مثالهای فرهنگ برای معین نمودن خاصیت اسلوبی کلمه‌ها یاری میرسانند. باید این هم تاکید شود که بعضی مثالها شاید یک اسلوب یا یک مرحله و دوره حیات اسلوبی کلمه را نشان می‌دهند؛ جستجوهای آینده و گرد آورده شدن مقدار زیاد مثالها از دوره‌های گوناگون و جایهای مختلف انتشار زبان فارسی جلوه‌های اسلوبی دیگر کلمه‌ها را نیز بمیدان بر آورده میتوانند. اینچنین دائر به منسوبیت لهجوی کلمه‌ها نیز در فرهنگ قیدی داده نمی‌شود، هر چند که در فرهنگهای پیشتره گاه-گاه چنین قیدی موجود است. اولاً، سبب دراینجا است که چنین قید نتیجه خلاصه از مثال نشده، فقط جهت اخباری داشته میتوانست و بان حجت و منبع نشان دادن لازم می‌آید، یعنی فرهنگها را ذکر کردن لازم میشد که لهجوی بودن این کلمه در آنها قید یافته است. از بسکه در فرهنگ ما دائر بشکل و

سمع (سيمون) لوليان و جوش اوباش،
تماشا مرجبا، نظاره شاپاش! (ناظم)

قصارا در آمد يکي خشک سال،

که شد بدر سيمای (سيمون) مردم هلال. (سعدی)
در بعضی موردها در مثالها برای از يکديگر فرق
کردن این قبيل کلمهها پیش از اضافه علامت B
گذاشته شده است.

بعضاً در نظم از يکديگر جدا کردن هجاها
ضرورت پیدا میکند. در این موردها در کلمههای
مرکب از قبيل اولوالعزم، گلگذار علامت B گذاشته
میشود.

در آن کلمههای عربی که در آخر همزه دارند،
نیز گاه علامت B گذاشته میشود. در این موردها
طرز نوشت مؤلف «غیاث اللغات» باعتبار گرفته شده
است.

در اکثر موردها از کلمههای مستقل فرق کناندن
واریانتهای فوتیکی (تلفظ) دشوار است. مثلاً، کلمههای
افسانه، فسانه اساساً واریانت يکديگرند. اما در مثالهایی
که جمع کرده‌ایم، در معنای این کلمهها فرق مشاهده
میشود. در این موردها این قبيل کلمهها، با وجود داشتن
یک یا چند معنای مشترک، همچون واحدهای جداگانه
لغوی با معناهای جداگانه داده شده اند.

املا. خصوصیت‌های الفبای حاضرۀ تاجیک در موردهای
جداگانه در مقرر نمودن شکلی که طرز تلفظ پیشتره بعضی
کلمه‌ها را پره و درست افاده نماید، دشواری بوجود
میآورد. مثلاً، کلمههای (سیمما) و (سماع) اگرچه در
نوشت جداگانه خود از هم فرق می‌کنند ولی وقت
قبول کردن اضافه همشکل میشوند:

مثالها و توضیحات

و مورد استعمال کلمه و عباره‌ها چندان امکانیت نمی دهد
لیکن بهر حال مثال برای معین نمودن معنا، زمان
و محل استعمال آنها (بواسطه ذکر یافتن مؤلف) سودمند
خواهد بود. مثالهای تاریخی قدیم نسبت به مثالهای
دوره‌های بعدینه چندان مشخص و برجسته نباشند هم،
بیشتر بآنها امتیاز داده شده است. اگر در فرهنگهای
پیشتره (اساساً در «بهار عجم») مثالهای واضح و معین
تر واخورد، از آنها استفاده گردیده است. اگر در
فرهنگهای پیشتره معناهای دیگر کلمه (بغیر از آنهایی،
که در کارتوتیکه موجود است) نیز داده شده و با
مثالها تأیید یافته باشد، این معنا و مثالها باعتبار اهمیت
خود بعضاً به فرهنگ داخل کرده شده اند. ولی در
موردهای شبهه ناک از معنی‌داد و مثالهای فرهنگهای
قدیمه صرف نظر شده است.

مثال خصوصاً برای تأیید معنای کلمه‌های عربی
اهمیت کلان دارد. لغت نویسان گذشته معنای کلمه
های عربی را عادتاً از لغت‌های تفسیری عربی یا از
ترجمه آنها بفارسی گرفته اند، مثلاً، از «صراح» جمال
الدین قرشی (تألیف ۱۳۱۳) که ترجمه یا واریانت عربی -
فارسی لغت تفسیری مشهور عربی «صراح» الجوهری
(عصر دهم) میباشد. در این موردها در زبان تاجیکی
با مرور زمان معنای خود را تغییر دادن کلمه‌های
عربی از طرف آنان باعتبار گرفته نمیشد.

در زبان تاجیکی یکدام معنا کارفرموده شدن کلمه‌های
عربی را فقط از مثالها استخراج معین کردن ممکن است.
در این خصوص از تاریخ «روضه الصفا» (عصر پانزدهم)

مثالها. پرنسیپ اساسی فرهنگ استاد بر مثالهای
کارتوتیکه میباشد، در موردهای خیلی نادر از مثالهای
فرهنگهای دیگر استفاده شده است. بهمین طریق تأیید
کلمه‌ها با مثالها خصوصیت اساسی و مهم فرهنگ است
و از این جهت به فرهنگهای از قبيل «لغت فرس»
و «بهار عجم» قرابت دارد (۱).

اما فرق از فرهنگهای دیگر در اینجاست که در
فرهنگ ما فقط لغت‌های نظم گرفته نشده، بلکه مؤلفان
بقدر امکان کوشش کرده اند که از آثار منشور بیشتر
مثال آورند.

بسبب چندان کلان نبودن حجم فرهنگ برای تأیید
هر معنای کلمه از کارتوتیکه از آثار مؤلفان گوناگون
فقط دو و بعضاً سه مثال گرفته شده است. کم بودن
مقدار مثالها به پره نشان دادن تمام جهت‌های معنا

(۱) موقع و اهمیت مثالها را برای تأیید شکل و
معنای کلمات لغت شناسان همه زبانها قید کرده اند.
لغت نویسان دوره اخیر ایران نیز باین جهت بسیار
اهمیت داده اند. چنانکه، علی اصغر حکمت برای تأیید
کلمه‌ها مثال نداشتن را کمبود اساسی «برهان قاطع»
حساب میکند. (مقدمه «برهان قاطع»، نشر م. معین ص. ۹۰
و بعد). این کمبودی سبب شده است، که ناشر
آن محمد معین در برابر جستجوها و دلیلهای ایتمولوگی
در بسیار موردها برای اثبات یا رد توضیحات «برهان
قاطع» در حاشیه مثالها نقل نماید.

بهمین طریق، در فرهنگ استناداً به مثالها نه فقط معنای اساسی کلمه، بلکه معنای طفیلی و غیرتیبی آنها نیز باعتبار گرفته شده است.

دشواری دیگر طبقه بندی معنای گوناگون، خصوصاً جدا کردن معنای اساسی از مجازی و استعاری و در تحت رقمها قرار دادن آنها میباشد. در اکثر موردها به اساسی و مجازی جدا کردن معنای تا اندازه‌ای شرطی میباشد، در بعضی موردها به اساسی و مجازی جدا کردن معنای کلمه در صورت نبودن مثال بنظر طبیعی نماید هم، در داخل مثال از همدیگر جدا کردن آنها دشوار میباشد. کلمه‌هایی هستند، که معنای اصلی و مجازی آنها به هم آمیخته معنای جامعی پیدا کرده است، مثلاً، در کلمه‌های فلک، چرخ، گردون، سپهر و هكذا. معنای آسمان با تقدیر، قسمت، سرنوشت خیلی وابسته و مربوط شده‌اند (۱). بنابراین در شرح معنای علیحدۀ چنین کلمه‌ها فقط عامل سمانتیکی اساسی باعتبار گرفته شده است.

مثالهایی که در آنها کلمه‌های ایضاح شونده بطریق ایهام کار فرموده شده اند، یعنی گوینده کلمه را بدو معنا آورده است، قاعدتاً به فرهنگ در آورده نشده اند. بعضی دشواریهایی که بآنها اشاره شد، بیواسطه به مثالهایی دخلناکند که شرح کلمه‌ها، از آنجا گرفته شده است. در نظر داشتن لازم است که مثالها در فرهنگ موقع اساسی دارند و شرح کلمه‌ها در اکثر موردها معنای حقیقی، و تاپش‌های گوناگون معنایی و اسلوبی آنها را که در متن دیده میشود، نه پره و همه طرفه، بلکه تقریبی عکس مینمایند، یعنی بآن تا اندازه‌ای نزدیک میشوند. از اینجا واضح است که تفسیر عین یک واحد لغوی یا مفهوم ممکن است به طرزهای گوناگون، از نقطه نظرهای متفاوت و در حجم معنایی مختلف (وابسته به فهمیده شدن آن) داده شده باشد و البته فرهنگ ما از این قبیل کمبودها خالی نمی‌باشد. اما خود مثالها در اکثر موردها به تفتیش کردن ایضاحات ما و به تصریح آنها در آینده امکان میدهند.

* * *

ما اینجا یک قسم دشواریها و وابسته به آن بعضی کمبودهای فرهنگ را هنگام ذکر پرنسیپ‌های اساسی ترتیب فرهنگ قید نمودیم. شعبه لغت آستیتوت زبان و ادبیات بنام رودکی تذکرات عاید بناصحیحی و کمبودهای موجوده را در فرهنگ و اینچنین مصلحت‌های عاید به پرنسیپ‌های آنرا با ممنونیت تمام

(۱) این حادثه در زبانهای دیگر نیز وامیخورد. مثلاً، «O, небо!» «ای آسمان!» در زبان روسی و مکنا.

و از آثار دوره‌های اخیر، از تالیفات احمد دانش و دیگران که کلمه و عبارتهای عربی را زیاد کار فرموده‌اند، بیشتر مثال آورده شده است. تفسیر و معنی‌داد. ازبسه که تمام کلمه‌های فرهنگ

به مثال و شاهدها اساس یافته است، معنی و شرح آنها نیز در اساس مثالها داده میشود. بنابراین شرح و تفسیرات فرهنگهای قدیمه از نقطه نظر موقع کلمه در مثالهای موجوده سنجیده شده اند و بعضاً نسبت به فرهنگهای استفاده شده معنا و تاپشهای دیگر آنها مشاهده گردیده است. بعضی معنایی که از مثالها می‌برآیند، در فرهنگهای قدیمه دیده نمی‌شوند که این حادثه طبیعی است، زیرا هیچ یک کتاب لغت تمام معنای همه کلمه‌ها را احاطه کرده نمی‌تواند، بلکه یک قسم کم و بیش مهم آن را در بر میگیرد.

دشواری دادن شرح و توضیحات واضح و کامل بهمه معلوم است. در زبان تاجیکی معنای مجازی پیدا کردن کلمه‌ها و بمعنای استعاری کار فرموده شدن آنها بنزد لغت نویسان یک رشته مسئله‌هایی میگذارد که حل آنها تنب و فرصت زیادی را طلب مینماید. یکی از این مسئله‌ها فرق کردن معنای اساسی کلمه از معنای طفیلی و تصادفی اکثر از معنای مجازی آن میباشد. در کارتوتیکه موجود بودن دو و یا زیاده از این مثال که یک معنای تأیید مینماید، حل این مسئله را آسان میکند. اما اگر مثال فقط یک تا باشد، حل مسئله دشوار میگردد. نسبت به دوره‌های نزدیک (عصر ۱۹ و اول ۲۰) در باره تیبی بودن یا نبودن این معنا بیک خلاصه آمدن ممکن، ولی برای عصرهای گذشته این کار را کردن دشوار است. بنابراین یک قسم معنایی که در فرهنگ به کلمه‌ها داده شده و یا مثالها تأیید یافته اند، از احتمال دور نیست که استعمال غیر تیبی یا تصادفی باشد. هرچند در اثنای ترتیب دادن فرهنگ اکثر این قبیل معنای برآورده شده اند، ولی مؤلفان از معنای تیبی جدا کردن معنای طفیلی و تصادفی را بخود وظیفه قرار نداده اند. معنای نو کلمه اگر با مثالهای برجسته از مولف معتبری تأیید یافته باشد، همچون قاعده فرهنگ در آورده شده است. این جهت را نیز بنظر گرفتن لازم است، که حتی استادان خیلی معتبر کلام نیز بعضاً در کار فرمودن کلمه‌ها به اشتباه و حتی بخطا راه داده اند (۱).

(۱) مثلاً، سعدی در «بوستان» هنگام تصویر بت پرستیدن هندویان روحانی هندی را «مطران آتش پرست» مینامد و حال آنکه «مطران» کلمه یونانی بوده مطروپولیت را افاده میکند. بهمین طریق در آنجا هر دو کلمه هم بی‌مورد کار فرموده شده است.

آن سال ۱۹۵۹ نشر گردید. بعد از محاکمه در دوشنبه مسکو، لنینگراد و باکو نمونه دوم فرهنگ (حرف های ذ، ز، ض و ظ) ترتیب داده شده، سال ۱۹۶۰ نشر گردید، که در محاکمه آن بسیار متخصصان ساحه زبان و لغت شناسی اشتراک نمودند.

ترتیب دادن فرهنگ از سال ۱۹۵۸ تا ۱۹۶۳ دوام کرده، تحریر آن از سال ۱۹۶۱ شروع شده است. به سبب تدریجاً تکمیل یافتن فوند کارتوتیکه در مدت سالهای ۶۴-۱۹۶۰ تمام حرفها تکمیل و تحریر شده اند.

نام ترتیب دهندگان و محرران فرهنگ در ورقه عنوانی نه بترتیب الفبا، بلکه از روی مقدار کار آنها ذکر یافته است.

* * *

همه قید و تکلیف هائی که باین فرهنگ عاید است، بعنوان انستیتوت: شهر دوشنبه، خیابان لنین، ۲۱، انستیتوت زبان و ادبیات بنام رودکی آکادمیای علوم تاجیکستان و بعنوان اداره نشریات «ساوتسکایا انتسیکلوپدیایا»، مسکو، پاکرووسکی بولوار، ۸، فرستاده شود.

قبول میکند که همه آنها در آینده، هنگام تألیف فرهنگ مکملتر استفاده خواهند شد.

* * *

کار جمع آوردن ماتریال و بکارتوتیکه گذرانیدن مثالها از آخر سال ۱۹۵۳ سرشده است. جمع آوردن مثالها بیشتر از طرف کارمندان سکتور لغت انستیتوت، اساساً از طرف ترتیب دهندگان فرهنگ بعمل آمد. از خارج انستیتوت در این کار نامزد علم فلسفه م. چاهد و ضیائیان کهنسال از شهرها و رایونهای تاجیکستان و اوزبکستان: بابا رجب اف، م. داداشف، ع. یوسفی، م. عشور محمداف، م. جعفراف، ع. غازیف، ر. نورمحمداف، ت. مقسودف (شهر دوشنبه)، ح. هادی زاده، م. صالحوف (تمهید)، ن. ولی خواجه یف، ع. عزیزاف (جامع)، ع. ایگمبیردیف (سمرقند)، ط. یارمتوف (کان بادام)، ق. محی الدینف (تاشکند) یاری رسانیده اند که انستیتوت بهمه آنها اظهار تشکرمی نماید.

سال ۱۹۵۷ به ترتیب دادن نمونه ای از فرهنگ (حرفهای ا، آ، ب، ز، ل، م، پ، س، غ) شروع شده

**РҶҲАТИ МУАЛЛИФОН
ВА АСАРҶОИ АСОСИИ ИСТИФОДАШУДА¹**

- Абуисҳоқи Атъима** — Абуисҳоқи Ҳаллоҷи Атъимаи Шерозӣ, асри XIV—XV, ҷопи Қустантия (Стамбул), 1303 х.
- Абушақури Балхӣ** — асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудақӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рудақӣ», Сталинобод, 1958.
- Авфӣ** — Муҳаммади Авфии Бухорӣ, асри XII—XIII, «Чавомеъ-ул-ҳикоёт», дастнавис.
- Адиб Собир** — Шихобиддин Адиб Собирӣ Тирмизӣ, асри XI—XII, «Ашъори мунтахаб», Душанбе, 1965, инчунин аз таъкираҳо.
- Анварӣ** — Авҳадуддини Анварӣи Абебардӣ, асри XII, Девон, қитаот, қисман қасоид, ҷопи Ҳинд, 1900.
- «Анварӣ Суҳайлӣ»** — таълифи Ҳусайни Воизи Кошифӣ, ҷопи Ҳинд (Конпур), 1328 х.
- Аттор** — Фаридуддини Атторӣ Нишопурӣ, асри XII—XIII, «Мантик-ут-тайр», Конпур, 1891; «Тазкират-ул-авлиё», Техрон, 1321 х. ш.
- «Ахлоқи Муҳсинӣ»** — таълифи Ҳусайни Воизи Кошифӣ, асри XV, ҷопи Ҳинд, 1904.
- «Ахлоқи Чалолӣ»** — таълифи Чалолиддини Давонӣ, асри XV, ҷопи Ҳинд, 1891.
- Аҳмади Дониш** — Аҳмад-маҳдуми Дониши Бухорӣ, асри XIX, «Наводир-ул-вақоъ» (дастнавис); «Рисола», ҷопи Душанбе, 1960.
- «Аҷоиб-ул-маҳлуқот»** — таълифи Закарӣе ибни Муҳаммади Қазвинӣ (тарҷима аз арабӣ), ҷопи Ҳинд, 1903.
- Бадри** — Бадрии Қашмири, асри XVII, «Шамъи дилафруз», дастнавис.
- «Баҳористон»** — таълифи Абдурахмони Чомӣ, асри XV, ҷопи Ҳинд.
- Бедил** — Мирзо Абдулқодирӣ Бедил, Қуллиёт, ҷопи Ҳинд (Бамбай), 1299 х.; Девон, ҷопи Ҳинд (Бамбай), 1875; Девон (дастнавис).
- Васлӣ** — Васлӣ Самарқандӣ, асри XIX ва ибтидои XX, Девон, ҷопи Самарқанд, 1909.
- Восифӣ** — Зайниддин Маҳмуди Восифӣи Ҳиротӣ, асри XVI, «Бадоеъ-ул-вақоъ», дастнавис; ҷопи интиқодии А. Н. Болдырев, ҷ. I—II, Москва, 1961.
- Дақиқӣ** — Абумансур Муҳаммад бинни Аҳмади Дақиқӣ, асри X, аз «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудақӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рудақӣ».
- Ибни Сино** — Абуалӣ ибни Сино, асри XI, «Донишнома», ҷопи Техрон, 1315 х. ш.
- Ибни Ямин** — асри XIV, Девони қитаот, дастнавис.
- Имораи Марвазӣ** — асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудақӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рудақӣ».
- Исмат** — Хоҷа Исматӣ Бухорӣ, асри XV, Девони дастнавис.
- «Калила ва Димна»** — таълифи Насрулло Абулмаолиӣ Газнавӣ, асри XII, ҷопи Техрон, 1940.
- Қамолӣ Хучандӣ** — асри XIV, Девони дастнавис; «Ашъори мунтахаб», Сталинобод, 1959.
- Қисоӣ** — Маҷиддин Абулҳасани Қисоӣи Марвазӣ, асри X—XI, «Луғати фурс»; «Ашъори ҳамасрони Рудақӣ».
- Манучехрӣ** — Абунаҷм Аҳмади Манучехрӣи Домғонӣ, асри XI, Девон, ҷопи Техрон; «Луғати фурс».
- Махфӣ** — асри XVII, Девон, ҷопи Ҳинд (Лохур) ва «Маҷмӯаи шеърҳо»-и Зебуннисо, Сталинобод, 1958.
- «Маҷмӯат-уш-шуаро»** — таълифи Фазлиӣ Намангонӣ, асри XVIII—XIX, ҷопи Тошканд, 1325 х.
- Мулҳам** — Мулло Абдуллоҳи Мулҳами Бухорӣ, асри XVII, аз рисолаи А. Мирзоев «Мулҳами Бухорӣ», Сталинобод, 1948.
- Мунҷик** — Абулҳасан Алии Мунҷики Тирмизӣ, асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудақӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рудақӣ».
- Муҳъӣ** — Муҳиддини Муҳъӣи Хуқандӣ, асри XIX—XX, Девони дастнавис ва ҷопи Тошканд, 1330 х.

¹ Ин ҷо аввал номи нависанда ё асар ба он тарзе, ки дар фарҳанг дар поёни мисолҳо омадааст, зикр меёбад. Баъд номи нависанда нисбатан пурратар, давраи зиндагонии ӯ ва он асарҳои вай, ки дар фарҳанг истифода шудаанд, баён мешавад. Агар дар фарҳанг дар поёни мисолҳо номи асар зикр шуда бошад, ин ҷо номи муаллифи он ва баъзе маълумоти дигар илова мешавад.

² Абумансур Али ибни Аҳмади Асади Тусӣ, «Луғати фурс», нашри Аббоси Иқбол, Техрон, 1319 х. ш.

³ С. Нафисӣ, «Аҳвол ва ашъори Рудақӣ», ҷ. III, Техрон, 1319 х. ш. (1940).

- Насириддини Тусӣ** — асри XIII, «Ахлоқи Носири», чопи Ҳинд, 1323 х.; «Асос-ул-иқтибос», Техрон, 1325 х. ш.
- Низоми Албиса** — асри XV, Девон, чопи Қустантаня (Стамбул), 1303 х.
- Низоми Арузӣ** — асри XII, «Чаҳор мақола», чопи Лондон — Лейден, 1910.
- Низомӣ** — асри XII, «Хамса», чопи Ҳинд (Бамбай), 1285 х.; «Сикандарнома», чопи Ҳинд (Конпур), 1871.
- Нозим** — Али Ризои Нозими Ҳирави, асри XVII, «Юсуфу Зулайхо», дастнавис; чопи Ҳинд (Лакхнав), 1870.
- Носири Хисрав** — асри XI, Девони ашъор, чопи Техрон, 1335 х.; «Сафарнома», чопи Техрон.
- «Оташкада»** — таълифи Лутфалибеги Озар, Бамбай, 1276 х.
- «Равзат-ус-сафо»** — таълифи Мирхонд (Муҳаммад ибни Ховандшоҳ ибни Муҳаммади Ҳирави), асри XV, чопи Ҳинд, Бамбай, 1891 х.
- Румӣ** — Чалолиддини Балхӣи Румӣ, асри XIII, «Маснави», чопи Ҳинд, Бамбай, 1276 х.
- Рудақӣ** — асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудақӣ»; «Осори Рудақӣ», Сталинобод, 1958.
- Савдо** — Абдулқодирхоҷан Савдои Бухороӣ, асри XIX, «Мунтахабот», Сталинобод, 1958.
- Садри Зиё** — Шарифҷон-маҳдуми Бухороӣ, асри XIX—XX, «Наводири Зиёя», автограф.
- Сайндо** — Миробиди Сайндои Насафӣ, асри XVII, Девони мунтахаб, Сталинобод, 1944.
- Саной** — Абулмаҷди Санои Разнавӣ, асри XI—XII, «Ҳадиқат-ул-ҳақоқ», чопи Ҳинд, 1885.
- Саъдӣ** — асри XIII, Куллиёт, чопи Техрон, 1332 х. ш.; Куллиёт, чопи Ҳинд (Бамбай), 1309 х.; «Гулистон», чопи Ҳинд; «Бӯстон», чопи Ҳинд.
- Соиб** — Мирзо Муҳаммадали Соибӣ Исфаҳонӣ, асри XVII, Девони дастнавис.
- «Тазкираи Давлатшоҳ»** — асри XV, дастнавис; нашри Э. Браун, Лондон, 1901.
- Тайёни Марғазӣ** — асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудақӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рудақӣ».
- «Тарҷумон-ул-балогат»** — таълифи Муҳаммади Родуёӣ, асри XI, чопи Истамбул, 1949.
- «Таърихи Байҳақӣ»** — таълифи Абулфазли Байҳақӣ, асри XI, чопи Техрон, 1324 х. (1945).
- «Таърихи Наршахӣ»** — Таърихи Бухоро, таълифи Абубакр ибни Чаъфари Наршахӣ, асри X, чопи Техрон, 1317.
- «Таърихи Сайндроқим»** — асри XVIII, дастнавис.
- «Таърихи Систон»** — асри X—XI, чопи Техрон, 1314.
- «Таърихи Табарӣ»** — таълифи Абуҷаъфар Муҳаммади Табарӣ, тарҷумаи Балъамӣ, асри X, чопи Ҳинд (Конпур), 1322 х.
- «Таърихи Фаришта»** — таълифи Муҳаммад Қосим Ҳиндушоҳи Наҳҷавонӣ, асри XVII, чопи Ҳинд (Конпур), 1884.
- Туграл** — Нақибхони Туграл, ибтидои асри XX, Девон, чопи Когон, 1916.
- «Тухфат-ул-аҳбоб»** — таълифи Қорӣ Раҳматуллоҳи Возеҳи Бухороӣ, асри XIX, чопи Тошканд, 1332 х. (1914).
- Убайди Зоконӣ** — асри XIV, Куллиёт, чопи Техрон, 1321 х. ш.
- Урфӣ** — Урфӣи Шерозӣ, асри XVI, Девон, чопи Ҳинд.
- Файзӣ** — Файзи Даканиӣ Ҳиндустонӣ, асри XVI, «Нал ва Даман», чопи Ҳинд, 1873.
- «Фатҳнома»** — таълифи Нуриддини Ҳирави, асри XVII, дастнавис.
- Фахриддини Гургонӣ** — асри XII, «Вис ва Ромин», чопи Техрон, 1935.
- Фирдавсӣ** — асри X—XI, «Шоҳнома», чопи 10-ҷилдаи Техрон, 1313—1314 х. ва «Достонҳо аз «Шоҳнома», Сталинобод, 1955.
- Фонӣ** — аз рисолаи С. Айнӣ «Алишерӣ Навоӣ», Сталинобод, 1947.
- Фузулӣ** — Муҳаммади Фузулӣ, асри XVI, Девони форсӣ, чопи Боку, 1957.
- Хайём** — Умарӣ Хайёми Нишопурӣ, асри XI—XII, Таронаҳои Хайём, нашри С. Ҳидоят, Техрон, 1313 х. ш.; Рубоӣёт, нашри М. Фуруғӣ, Техрон, 1321 х. ш.; Рубоӣёт, Сталинобод, 1955; Рубоӣёт, I—II, Москва, 1959.
- «Хизонаи омира»** — таълифи Ғуломалихони Озоди Билғиромӣ, асри XVIII, чопи Ҳинд (Конпур), 1900.
- Хисрави Дехлавӣ** — асри XIII—XIV, Давонин, чопи Ҳинд; Хамсаи дастнавис, «Мунтахабот», Сталинобод, 1960.
- «Хористон»** — таълифи Маҷидиддини Хофӣ, дастнавис.
- Хоқонӣ** — Афзалиддини Хоқонӣи Ширвонӣ, асри XIII, Куллиёт, чопи Ҳинд, 1908; Девон, Техрон, 1316 х. ш.
- Хочу** — Хочуи Қирмонӣ, асри XIV, «Хумои Хумою», чопи Ҳинд.
- Шавкат** — Муҳаммадсиّدқи Шавкатаи Бухороӣ, асри XVII, Девони дастнавис.
- Шамси Табрзӣ** — «Девони Шамси Табрзӣ», асри Чалолиддини Балхӣи Румӣ, асри XIII, чопи Ҳинд, 1302 х.
- Шаҳид** — Абулҳасани Шаҳиди Балхӣ, асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудақӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рудақӣ», Сталинобод, 1958.
- «Шаҳномаи Фарғона»** — «Таърихи Шаҳрухия», таълифи Мулло Ниёз бини Ашурмуҳаммади Ниёзии Ҳуқандӣ, асри XIX, чопи Қазон, 1880.
- Шодӣ** — асри XVIII, «Фатҳнома», дастнавис.
- Шоҳин** — Шамсиддин-маҳдуми Шоҳин, асри XIX, Куллиёти дастнавис ва «Ашъори мунтахаб», Сталинобод, 1959.
- Ғиёсӣ** — Ғиёсии Бадахшонӣ, асри XIX, Девони дастнавис.

- Ҳайрат** — Муҳаммадсиддиқи Ҳайрати Бухорӣ, асри XIX, Девони дастнавис.
- Ҳилолӣ** — Бадриддини Ҳилоли Астарободӣ, асри XVI, Девон, ҷопи Ҳинд; «Осори мунтахаб», Сталинобод, 1958.
- Ҳозик** — Чунайдуллоҳ-маҳдуми Ҳозиқи Ҳиротӣ, асри XIX, «Юсуфу Зулайхо», ҷопи Тошканд, 1325 х.
- Ҳофиз** — Шамсиддин хоҷа Ҳофизӣ Шерозӣ, асри XIV, Девон, ҷопи Ҳинд (Бамбай), 1891; Девон, ҷопи Техрон, 1325 х. ш.
- Ҳоҷӣ** — Ҳоҷӣ Ҳусайни Қангуртӣ, асри XIX, Қуллиёт, ҷопи Тошканд.
- «Ҷомеъ-ут-тавориҳ»** — таълифи Рашидиддини Фазлуллоҳ, асри XIII, ҷ. III, Боку, 1957.
- Ҷомӣ** — Абдурахмони Ҷомӣ, асри XV, Қуллиёт, ҷопи Тошканд, 1325 х.;

«Ҳафт авранг», ҷопи Тошканд, 1914; «Нафаҳот-ул-унс», ҷопи Ҳинд (Конпур), 1893; «Интиҳоб аз асарҳо», Сталинобод, 1956.

Ба ғайр аз ин аз «Луғати фурс» порчаҳои алоҳидаи Абулаббоси Аббосӣ, Баҳромӣ, Масъудии Марвазӣ, Маъруфии Балхӣ, Маҳмудӣ, Мизонӣ, Начибӣ, Начҷор, Оғочӣ Бухорӣ, Урмуздӣ, Фароловӣ, Хаффоф, Хисравӣ, Хисравонӣ, Ғаввос, Қареуддаҳр, Чуллоби Бухорӣ ва дигарон; аз «Баҳори Аҷам» ва қисман аз «Ҷароғи хидоят», «Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ» ва «Фарҳанги Онандроҷ» порчаҳои Абутолиби Калим, Муҳсини Таъсир, Носир Алӣ, Толиби Омулӣ, Туғро ва ғ. истифода шудаанд.

Як миқдор мисолҳои назму насри нависандагони охириҳои асри XVIII то аввалҳои асри XX, масалан, Амирӣ (асри XVIII—XIX), Азиз (Азизхоҷаи Азиз, асри XIX—XX), Асирӣ (асри XIX—ибтидои XX), Дой (асри XIX), Ирсии Ҳисорӣ (асри XIX), Парии Ҳисорӣ (асри XIX), Садри Сарир (асри XIX) ва ғ. аз тазкираҳо ва нашрҳои мунтахаби солҳои охир гирифта шуданд.

СОХТИ ФАРҶАНГ

1. Ҷамаи калимаҳои эзоҳшаванда ба тартиби алифбо паси ҳам омадаанд ва бо ҳарфҳои нимғафс чоп шудаанд.

2. Дар паҳлӯи калимаҳои ғайри тоҷикӣ ишораи этимологӣ гузошта шудааст, ки аз кадом забон омадани калимаро нишон медиҳад: *a.* — арабӣ, *m.* — туркӣ ва ҳоказо. Пас аз ин, навишти калима бо хуруфи арабӣ дода шуда, баъд маъноҳои калима ва мисол зикр меёбад.

3. Ҳар яке аз омонимҳо (калимаҳои ҳамшакл) дар моддан алоҳида эзоҳ ёфта, бо рақами римӣ қайд мешавад. Масалан:

ЗАМОН I *a.* زمان 1. вақт, ҳангом...

ЗАМОН II زمان 1. ҳаёт, умр, ҷон...

ЗАМОН III *a.* ضمان 1. зоминӣ, кафолат...

4. Агар калима шаклҳои дигари фонетикӣ ё имлоӣ дошта бошад, онҳо пас аз аломати мувозӣ (||) гузошта мешаванд. Дар айни замон ҳар кадоми он шаклҳо аз рӯи тартиби алифбо дар ҷои худ низ омадааст, лекин танҳо шакле, ки асосист ё бештар истеъмол мешавад, шарҳ ёфтааст. Чунончи:

ВУРЕБ||ВИРЕБ ورب уреб, қач...

ВИРЕБ ورب *ниг.* вуреп.

5. Агар калимае ба алоҳидагӣ истеъмол нашавад ё онро ҷудогона эзоҳ додан мушқил бошад, пас аз зикри он дунуқта гузошта, баъд иборае, ки ин калима одатан дар дохили он меояд, зикр ва эзоҳ мешавад:

САРСАРИ II صرصرى боди сарсарӣ боди тунди пурсадо.

6. Ҳарфи факультативии охири калимаҳо дар тартиби алифбо ба назар гирифта нашудааст. Масалан, **по(й)** дар он ҷое, ки аз рӯи алифбо бояд «по» истад, гузошта шудааст. Лекин шакли пурраи калима боз дар ҷои худ (ба тартиби алифбо) тақрор меёбад:

ПО(Й) (ى) پا 1. узви бадани инсон ва ҳайвон...

ПОЙ پاى *ниг.* по(й).

Агар дар байни шакли кӯтоҳ ва пурраи ин гуна калимаҳо ба тартиби алифбо калимаҳои дигаре воқеъ нашуда бошанд, шакли пурра дубора зикр намешавад.

Шарҳи ин гуна калимаҳо, ибора ва мисоли онҳо дар мавриди зикри шакли кӯтоҳ меояд.

7. Ӯ-и факультативӣ, ки дар масдарҳои арабӣ аз қабили **авлави(й)ят**, **ками(й)ят** ҳаёт, низ дар тартиби алифбо ба назар гирифта намешавад. Дар феълҳои аз қабили **гардон(и)дан** низ ҳарфи «и» факультативӣ буда, дар тартиби алифбо ба назар гирифта нашудааст. Дар ин маврид ҳам, агар дар байни шакли пурра ва мухтасари ин калимаҳо чанд калимаи дигар воқеъ гардида бошад, шакли пурра низ дар ҷояш зикр ёфта, эзоҳаш ба шакли мухтасари калима ҳавола мешавад.

8. Шакли мухтасар ё арабишуда ва ё тағйирёфтаи калимаҳо ба тартиби алифбо дар ҷои худ зикр ёфта, дар ин маврид аз эзоҳи худдорӣ шуда, танҳо ба шакли аслии калима ишора рафтааст:

ЕС ياس *шакли кӯтоҳшудаи* ёсаман.

БАНЧ پنج *шакли арабишудаи* банг.

ЗИ ز *шакли шеърӣи* пешоянди аз.

9. Сифати феълӣ ва феъли ҳол фақат дар сурате, ки маънои наве пайдо карда ва ё ба иборати фразеологӣ даромада бошад, алоҳида дода мешавад:

НАВИСАНДА نويسنده 1. сифати феълӣи замони ҳозираи навиштан; 2. он кӣ менависад, котиб...

10. Дарачаи қиёсии сифат низ танҳо дар сурате ки маънои дигаре ҳам дорад, алоҳида шарҳ меёбад:

КАЛОНТАР كلانتار 1. дарачаи қиёсии калон 1;

2. сардори шахр...

11. Асоси феъл танҳо дар сурате, ки дар навишт бо калимаи дигаре ҳамшакл аст, алоҳида дода шуда, бо ҳарфҳои хурди ғафс чоп мешавад.

12. Суффикс ва префиксҳо низ дар сурате, ки дар навишт бо калимаи дигаре ҳамшакл бошанд, алоҳида зикр шуда, бо ҳарфҳои хурди ғафс чоп мешаванд.

13. Сифати нисбӣ шарҳ наёфта, ба исме, ки ин сифат аз он сохта шудааст, ишора рафтааст:

ОБӢ I آبى 1. мансуб ба об I 1.

14. Ҷамъи арабӣ ба чанд тарз шарҳ меёбад:
а) агар ҷамъи арабӣ маънои дигаре надошта бошад, ба шарҳи шакли танҳо ҳавола мешавад:

АВОИД *a.* عوائد ҷ. онда II.

б) агар шакли ҷамъ маъноҳои дигаре ҳам дошта бошад, пеш аз эзоҳи ишораи ҷамъ гузошта шуда, баъд маъноҳои он дода мешавад:

АВОИҚ *a.* عوايق|عوايق ҷамъ 1. ҷ. онқ 2, онқа; 2. маҷ. ҳаводис, ҳодисаҳо.

в) азбаски шакли ҷамъи сифат ба исми мегузарад, пас аз ишораи ҷ. шакли танҳои он нишон дода шуда, баъд маъноҳои он меояд:

ЛАВОМЕЪ *a.* لوامع ҷ. ломеа, ломеъ 1. нурҳо, партаво; 2. таъсироти пурнури пурзур.

г) агар шакли танҳои калима камистеъмол ва шакли ҷамъи он серистеъмол бошад, аз эзоҳи шакли танҳо худдорӣ шуда, фақат ба камистеъмолӣ он ишора рафта, аммо эзоҳи калима ва мисолҳои он дар мавриди шакли ҷамъ омадааст:

ЛОҲИЗА *a.* لاحظة *ба ин шакл камистеъмол;*

чамташ лавоҳиз.

ЛАВОҲИЗ *a.* لواحت *ч. лоҳиза чашмҳо.*

15. Аломатҳои эзоҳии иловагӣ (ки маънои маҷозӣ ё истилоҳии калима ва монанди инҳоро нишон медиҳанд) пеш аз зикри маънои калима гузошта мешаванд. Агар эзоҳи иловагӣ ба ҳамаи маъноҳои калима дахл дошта бошад, аломати мазкур пеш аз сар шудани шарҳи маънои якум гузошта мешавад.

16. Маъноҳои гуногуни калима аз якдигар бо рақами

арабӣ ҷудо карда мешаванд. Дар вақти эзоҳи ҳар маънои калима пас аз синонимҳо ва ибораҳои синонимӣ, ки маънояшон ба якдигар хеле наздик аст, вергул гузошта шуда, агар маънои ин синониму ибораҳои синонимӣ аз якдигар андак дури дошта бошад, байни онҳо нуқтавергул монда мешавад.

17. Фразеология пас аз шарҳи ҳар маънои калима омадааст.

18. Агар калимаи шарҳшаванда дар иборати устувор ба ҳеч як аз маъноҳо мутобиқ наояд, он ибора дар охири модда, яъне пас аз шарҳи ҳамаи маъноҳои калима бо аломати ромб (◊) дода мешавад.

ШАРҲИ МАЪНОҲОИ КАЛИМА

1. Маъноҳои калима ба воситаи таърифи шарҳ шудааст. Ин таъриф иборат аст аз: а) тафсиру тасвир; б) як ё якчанд муроди, ибора ва ё ҷумлаи мухтасар; в) муқоиса ва ё ҳавола ба шарҳи калимаи дигар.

2. Маънои калимаҳо ба забони адабии имрӯза шарҳ меёбад. Дар вақти шарҳ аз истифодаи калимаҳои маҳсус, калимаҳои, ки имрӯз кам истеъмол мешаванд ё кӯҳна шудаанд, ва аз калимаҳои, ки маънои маҷозӣ доранд, то ҳадди имкон худдорӣ шудааст.

3. Агар калима антоним дошта бошад, ин антоним дар охири шарҳи маънои калима бо ишораи *муқобили...* оварда мешавад:

КОНО كونا *нодон, аблаҳ, аҳмақ, гӯл; муқобили*

доно.

4. Агар маънои ду калима ё яке аз маъноҳои ду калима ба якдигар наздик бошад, ин наздики бо аломати ихтисории *муқ.* (муқоиса кунед) ишора мешавад.

ВОЦИБУДДАФЪ *a.* واجب الدفع *он ҷи дур кардан*

ва аз миён бардоштани он ҳатмӣ ва зарурист; муқ.

воцибулманъ.

ВОЦИБУЛМАНЪ *a.* واجب المنع *он ҷи манъ ва боз-*

доштани ҳатмӣ ва зарур аст; муқ. воцибуддафъ.

5. Маънои маҷозии калима бо аломати ихтисории *маҷ.* ишора шуда, баъди маънои аслии калима, ки ба пайдо шудани ин маънои маҷозӣ сабаб шудааст, шарҳ мегардад.

6. Тобишҳои маънои калима ба тарзи зерин таъкид ёфтаанд:

а) он тобиши маънои калима, ки ба маънои маҷозӣ далолат мекунад, бо аломати ихтисории *маҷ.* ишора шуда, пас аз маънои асли шарҳ меёбад; б) маънои образноки калима, ки ҳанӯз маънои мустақилле нест, бо ифодаи *киноя аз* ишора шуда, пас аз маънои асли зикр ёфтааст.

ФРАЗЕОЛОГИЯ

1. Навъҳои зерини ибора ба фарҳанг дароварда шудаанд:

а) ибораҳои изофӣ;

б) ибораҳои баёнӣ;

в) ибораҳои, ки аз исму пешоянд сохта шудаанд ё пайвандак доранд;

г) феълҳои мураккабе, ки дар таркибашон исм ва сифат доранд.

2. Ибораҳои, ки аз ду исм таркиб ёфтаанд, дар моддаи **исм** якум ҷо дода шудаанд, яъне дар мавриди шарҳи **исм** якуми ибора эзоҳ меёбад.

Ибораҳои, ки аз як исму як сифат (ё сифати феълӣ) (чунончи, сари сабз, абруи кашид) ва ё аз як исми ҷинсу як исми хос таркиб ёфтаанд (масалан, дурри Адаи), асосан дар мавриди шарҳи калимаи якуми он ибора эзоҳ шудаанд, вале гоҳо мумкин аст, ки эзоҳи онҳо дар шарҳи калимаи дуйуми ибора низ омада бошад.

Шарҳи ибораҳои, ки аз исм, пешоянд ва исми дигар таркиб ёфтаанд (масалан, аз қабилӣ аз **арш то фарш**), дар моддаи яке аз ин исмҳо (яъне ё дар моддаи **арш**) ва ё дар моддаи **фарш**) дода мешавад.

Шарҳи ибораҳои, ки аз як исм, як пайвандак ва як исми дигар сохта шудаанд (ибораҳои аз қабилӣ **раъсу занаб**) дар моддаи исми якуми онҳо меояд.

Ибораҳои феълӣ мураккабе, ки исм ё сифат доранд, дар моддаи исм ва ё сифат шарҳ меёбад.

3. Фразеология, ки пас аз шарҳи ҳар маънои калима ва ё баъд аз ромб (◊) омадааст, ба тартиби зерин оварда мешавад: аввал ибораҳои исмӣ ва баъд ибораҳои феълӣ.

Аз ин ҷумла ибораҳои исмӣ ба тартиби зерин меоянд: аввал ибораҳои, ки аз исму муайянкунанда иборатанд (аз қабилӣ сари безабон), баъд ибораҳои баёнӣ (аз қабилӣ як сар), пас ибораҳои, ки аз исму пешоянд таркиб ёфтаанд (аз қабилӣ сар ба мӯҳр), пас аз он ибораҳои, ки аз пешоянду исм сохта шудаанд (аз қабилӣ аз сар то буи) ва дар охир ибораҳои, ки як исму як пайвандаку як исми дигар доранд (масалан, сару сомон).

Тартиби ибораҳои феълӣ ин аст: иборате, ки аз исму феъл таркиб ёфтааст (масалан, сар андохтан), иборате, ки аз исму муайянкунандаю феъл сохта шудааст (масалан, сари ёри доштан), иборате, ки исму пешоянду исму феъл дорад (чунончи, сар ба(р) осмон судан), иборате, ки пешоянду исму феълро дар бар гирифтааст (аз қабилӣ аз сар рафтан).

4. Ҳамаи ибораҳо низ ба тартиби алифбо гузошта шудаанд. Агар калимаи шарҳшаванда дар аввали ибора омада бошад, тартиби алифбо аз калимаи дуйуми ибора ба эътибор гирифта мешавад.

5. Агар ду ибора як маъно дошта, вале ба тартиби алифбо аз якдигар дур афта бошанд, фақат маънои иборати маъмултар шарҳ ёфта, аммо маънои иборати дуйум эзоҳ нагардида, ба шарҳи иборати якум ҳавола мешавад.

Лекин агар ду иборати ҳаммаъно ба тартиби алифбо паси якдигар омада бошанд, дар байни онҳо вергул гузошта мешавад: аз шумор берун, берун аз шумор.

6. Агар ибора ду ё якчанд маъно дошта бошад, ин маъноҳо аз якдигар бо ҳарф ва қавс ҷудо мешаванд: **дурри** самин а) марвориди қиматбахо; б) *киноя аз* ашк.

7. Агар ягон калимаи ибора варианти синоними дошта бошад, ин синоним дар даруни ду қавс зикр мешавад:

баъзи хур (ё хуршед) равшани, дурахш...

8. Қисми факультативии ибораҳо низ дар қавс гирифта шудаанд: аз каф (берун) додан яъне ин ибора ду

шакл дошта, ҳам бо пешоянд ва ҳам бе пешоянд меояд.

9. Мақол ва зарбулмасалҳо, дар сурате ки барои ғамидани маънои онҳо эзоҳи махсус лозим нест, чун мисоли яке аз маъноҳои калима меоянд, лекин агар эзоҳи махсус лозим бошад, дар охири модда, пас аз ромб (◊) оварда мешаванд.

МИСОЛҲО

1. Барои тасдиқи ҳар маънои калима байте аз шеър ё ҷумлае аз наср оварда мешавад. Мисоли шеърӣ ба шакли байти пурра ва рубоии пурра гирифта шуда, танҳо дар баъзе мавридҳо як мисраъ, ки маънои том дорад, ё як байти рубоне низ ба сифати мисол оварда шудааст.

2. Агар шарҳи калима ба шарҳи калимаи дигаре ҳавола шуда бошад, дар охири мисол дар байни ду қавс рақаме гузошта шудааст, ки ба қадом маънои калима дахл доштани мисолро нишон медиҳад.

3. Номи муаллиф (аксаран дар мисолҳои шеърӣ) ва номи китоб (бештар дар мисолҳои прозаӣ) дар мансур гирифта шудаанд пас аз мисол бо ҳарфҳои курсив ҷоп

гардида, номи китобҳо дар ноҳунак гирифта мешаванд.

4. Агар номи муаллифи мисолро муайян кардан мумкин нашуда бошад, дар охири мисол ситораҷае (*) гузошта шудааст.

5. Агар мисоле ё ягон калимаи он эзоҳталаб бошад, ин эзоҳ дар қавс мураббаъ [] гирифта мешавад.

6. Агар дар мисол чанд калимаи ҳамшакл, ки омониҳои якдигаранд, омада бошанд, калимаи матлуб дар ҷоп қушод-қушод ҷида шудааст:

Кори ман аз ҷумлаи олам ҳамин ишқ асту бас,
Оламе дорам, ки дар олам надорад ҳеч кас.

Ҳилолӣ

ИХТИСОРОТИ ШАРТӢ

а. — араби
адш. — адабиётшиносӣ
ва м. ин — ва монанди ин (инҳо)
ва ғ. — ва ғайра
грам. — грамматика
д. — динӣ
зарб. — зарбулмасал
л.-а. — лотинии арабишуда
м. — муғулӣ
мас. — масалан
мат. — математика
мач. — маҷозан
мус. — мусиқӣ
муқ. — муқоиса шавад бо...

ниг. — нигаред! ба...
нуч. — илми нучум
с. — суръёнӣ
т. — туркӣ
таър. — таърих
тиб. — тиббӣ
т.-м. — туркию муғулӣ
фалс. — фалсафа
чист. — чистон
ю. — юнонӣ
ю.-а. — юнонии арабишуда
ҳ. — ҳиндӣ
ҷ. — ҷамъ
ҷғрғ. — ҷуғрофия

АЛИФБОИ ТОҶИҚӢ

А а	М м	Щ щ
Б б	Н н	Ъ ъ
В в	О о	Ы ы
Г г	П п	Ь ь
Д д	Р р	Э э
Е е	С с	Ю ю
Ё ё	Т т	Я я
Ж ж	У у	Ғ ғ
З з	Ф ф	Й й
И и	Х х	Қ қ
Й й	Ц ц	Ү ү
К к	Ч ч	Ҳ ҳ
Л л	Ш ш	Ҷ ҷ

А

А ҳарфи якуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ. Ҳарфи а ба ҷои ҳарфҳои зерини алифбои арабии тоҷикӣ навишта мешавад: 1) дар аввали калима — а) ба ҷои алифи мафтӯҳ (фатҳадор), мас. 'абр — ابر'; б) ба ҷои айни мафтӯҳ, мас. 'амуд — عمود'; 2) дар миёни калима — а) ба ҷои аломати фатҳа (забар), мас. 'бад — بد'; б) ба ҷои айни мафтӯҳ, мас. 'муаллақ — معلق'; 3) дар охири калима — ба ҷои ҳои ҳавваз, мас. 'зарра — ذره', 'гуянда — گوینده'.

ААМ(М) *а.* اعم омтар, умумитар, фарогирандатар, шомилтар.

АБ *а.* اب падар.

Хурсанд ба неку бади худ бояд буд,
Андозашиноси ҳадди худ бояд буд,
Аввал сабақи ту абҷад омад, яъне
Бар сирати аб ва қадди худ бояд буд. *Манучехрӣ*
...Ки гу фарзанди худро дар чихил шаб,
Нагирад роҳи хоб аз гуфтаи аб. *Бадрии Кашмирӣ*

АБАВАЙН *а.* ابوين падару модар.

Фарзанд аз бағни модар бараҳна ба вучуд меояд
ва чашми абавайн ҳам дар он ҳолат бар вай меафтад.
«Табрихи Фаршита»

АБАВИЯТ *а.* ابويت падари; падарӣ қардан.

АБАВОН *а.* ابوان *ниг.* абавайн.

АБАВӢ *а.* ابوى мансуб ба аб.

АБАД *а.* ابد 1. ҷовидонӣ, ҷовидон будан; замоне, ки охир надорад; *муқобили* азал 1.

Намонд Ҳотами Тоиву лек то ба абад
Бимонд номи баландаш ба некуӣ машҳур.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

2. ҷовид, ҷовидон, доимӣ.

Қасе, ки ёри вафодори меҳрубон дорад,
Саодати абаду умри ҷовидон дорад.

Хисрави Деҳлавӣ

Шуд муддате, ки бахт насозад мадад маро,
Афканда рӯзгор ба фикри абад маро. *Сайидо*

Бақон абад зиндагии ҷовид, умри доимӣ.

Бихӯрд оби ҳайвон ба фархундагӣ,
Бақон абад ёфт дар зиндагӣ. *Низомӣ*

Зиндонӣ абад ҳабси доимӣ, ҳабси умрбод.

... уро ба Димишқ дар зиндонӣ абад қарданд ва
дар он ҳабс буд, то вафот ёфт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

То абад ба таври ҳамешагӣ, ҷовидон.

Ба як дам оламеро зинда созем
В-аз он пас то абад поянда созем. *Ҳилолӣ*

АБАДА *а.* عبده ҷ. обид II; абадаи авсон бутпарастон.

Дусад ҳазор кас аз мушрикон ва абадаи авсон
ба қатл оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АБАДАН *а.* ابدآ 1. ҳамеша, доимо, доиман.

Ба ҳақи ҷалолӣ хайбат, ба ҳақи ҷамолу қурбат,
Ки ба дил вазифаи ту абадан муқаддар омад.

Шамси Табрезӣ

2. ҳаргиз, ҳеч гоҳ, ҳеч вақт (дар ҷумлаҳои инкорӣ).

Оз нагардад абадан гирди он-к,
Дар шиками модарш гардад ғаний. *Носири Хисрав*

АБАДИЯТ *а.* ابديت *ниг.* абади(й)ят.

АБАДИУЛИТТИСОЛ *а.* ابدىالاتصال пайваста, доимӣ.

Боз тоҷи давлат ва афсари ҳашамат абадиулти-
тисол ба дурдонаи яғонаи баҳри давлат ва иқбол
мучададан мурассаъ гардид. *Восифӣ*

АБАДИ(Й)ЯТ *а.* ابديت доимият, ҳамешагӣ, ҷовидонӣ.

АБАДУДДАҲР *а.* ابدالدهر ҳамеша, абадӣ, доиман, то дунё ҳаст.

Он кас, ки надонад ва надонад, ки надонад,
Дар ҷаҳли мураккаб абадуддаҳр бимонад.*

Дустие бояд аз он гуна ҷуст,
К-он абадуддаҳр бимонад дуруст. *Хисрави Деҳлавӣ*

АБАДУЛАБАД *а.* ابدالابد то охири охир, то интиҳои интиҳо; ҳамеша, умрбод, бефано.

Ҳама мумкинулвучуде рақами ҳалок дорад,
Ту, ки вочибулвучудӣ, абадулабад бимонӣ. *Низомӣ*

АБАДУЛОБИДИН *а.* ابدالابدين ҳамеша, ҷовид.

Асараш бар диле ки меояд,
Абадулобидин ҳамепояд. *Ҷомӣ*

АБАДУЛОБОД *а.* ابدالاباد ҳамеша, абадуддаҳр.

АБАДӢ *а.* ابدى ҷовидонӣ; доимӣ, ҳамешагӣ.

Ва ҳам шақоват ва гирифторӣ ва бадномии абадӣ
ҳосил тавон намуд. *Аҳмади Дониш*

АБАР *абр* шакли қадимии пешоянди бар 1. болон..., рӯи...; бар сари...

Ҳамедун ҷаҳон бар ту созам сиёҳ,
Абар хок орам туро ин кулоҳ. *Фирдавсӣ*

Чу бар паҳлавон офарин хонданд,
Абар Золи Зар гавҳар афшонданд. *Фирдавсӣ*

2. нисбат ба ..., ба ..., дар ҳаққи ...

Ҷаҷокан наям, солхурда наям,
Абар ҷуфт бедодқарда наям. *Абушақури Балхӣ*

3. дар.

Замоне барқи пурханда, замоне абри пурнола,⁷
Чунон модар абар суги аруси сездаҳсола. *Рӯдакӣ*

4. ба, мувофиқи ...

Абар коми дил зистан чун тавон
Миёни ду нокомӣ андар ҷаҳон. *«Таърихи Фариишта»*

АБАРОТ а. عبرات ҷ. абрат.

Инони истибор аз даст дода, қатароти абарот аз
фавворан дида равон карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АБАС I а. عبث 1. бефоида, беҳуда; бемавқеъ.

Ба боғ бе рухи соқи мақаш пиёла абас,
Равон макун баги майро ба мавҷи лола абас. *Шавкат*
То чанд абас тамаъ намой
Аз ҳар касу нокас ошноӣ? *Шоҳин*

абаси мутлақ тамоман бефоида.

Чун сулҳ шуда ва муҳиммот мафруғ гашта буд,
омадани ӯ абаси мутлақ гардид. *«Таърихи Фариишта»*

абас кардан беҳуда намудан, зоеъ гардонидан.

Зи дарси илм ишороти ним нукта бас аст,
Абас макун ба иборот дафтари имло. *Бедии*

2. бесабаб.

Аз ин паҳлу бад-ин паҳлу абас, Мулҳам, намегардам,
Қабобам мекунад аз чилваи гарм оташинхуе. *Мулҳам*

3. маҷ. ранҷ, маломат, кулфат.

Аз рун инсоф ва ростӣ ... сабаби ин ҳама абас, ки
ба ту расида, худ будӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

4. маҷ. иллат, айб.

Ту агар насли одами ба насаб,
Пок дор аз абас ҳамеша насаб. *Саной*

◇ абас афтодан бемаврид ва бемавқеъ воқеъ шудан.

Дар ҳар феъл бояд, ки оқилро дар он хайре мута-
саввир бошад ва илло абас афтад ва ақл овро қабех
шуморад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АБАС II а. عبس 1. туршрӯй, бадқавоқӣ.

Зишт он зишт асту хуб он хуб бас,
Доим ин Заҳдоку он андар абас. *Румӣ*

2. бавл, шоша; 3. саргин, пору, нурин хушкида.

АББОС а. عباس 1. туршрӯй; 2. шери дарранда.

Гуфт хидмат он ки баҳри зилли нафс
Хештан сози ту чун аббосу бас. *Румӣ*

3. исми хоси мардона.

АББОСИЯ а. عباسيه номи силсилаи халифаҳои аббосӣ, ки баъд аз хилофати бани-Умайя, аз соли 132 то 656 ҳиҷрӣ (750—1258 милодӣ) ҳукмронӣ кардаанд.

АББОСӢ I عباسى ҳилагарӣ, маккорӣ.

Ҳурмату оби гадоён бурдаӣ,
Ин чу аббосии зишт овардаӣ. *Румӣ*

АББОСӢ II а. عباسى 1. мансуб ба аббос; 2. номи пуле, ки дар Эрон ба номи шоҳ Аббоси Сафавӣ мансуб аст; 3. мансуб ба хулафои Аббосия; 4. ранги сурхи моил ба кабуд; 5. киноя аз ранги сиёҳ (ба муносибати он ки халифаҳои Аббосия либоси сиёҳро ба худ махсус карда

буданд); аббосӣ хилъат хилъати аббосӣ, либоси сиёҳ,
ки аббосиён мепӯшидаанд.

Дар тирашаби ситораи дав
Ё ангиште шарорапартав
Аббосӣ хилъате мураттаб
Карда зи пай хилофати шаб. *Ҷомӣ*

АББОБ а. ابواب ҷ. боб IV.

Писар ҳозир шуд аз ҷони фиғораш,
Бар ӯ барбаст авбоби ҳисораш. (1) *Бадрии Каширӣ*

Ин китоб муштамил бар шарифтарин бобест аз
авбоби ҳикмати амалӣ. (3) *«Ахлоқи Носирӣ»*

Мунтазири ҷавоби ин хидматанд, ки ба зудӣ боз-
расад, ки дар боби амир Абуҳмад ва дигар авбоб
чи бояд кард? (4) *«Таърихи Байҳақӣ»*

авбоби духул дарҳои даромад, даромадгоҳҳо; роҳҳо.

Бало гарчи мақдур, аз авбоби духули он эҳтироз
вочиб. *Саъдӣ*

◇ авбоби муҳаббат роҳҳои дустӣ, тариқи дустӣ.

Барқ дар хирмани авбоби муҳаббат фиканад,
Соиб аз дил чу барорад нафаси сухтаро. *Соиб*

авбоби мукотабот мафтӯҳ доштан ба ҳамдигар нома
навиштан, ба воситаи мукотиба робита доштан.

Авбоби мукотабот нисбат ба ёрон ва ҳақгузoron
мафтӯҳ дошт, аз алқоби эшон калимае кам накард.
«Равзат-ус-сафо»

АББОУЛБАРАКАТ а. ابواب البركة ҷ. дарҳои файз, дарҳои эҳсон; ҷойҳои фаровонӣ.

АББОУЛБИР (P) а. ابواب البر ҷ. ҷойҳои хайрот, маҳалҳои додани хайрот ва бахшишҳо дар роҳи худо.

[Ғозонхон] хонақоҳу мадорису масочид ва дигар
авбобулбир дар ҳар мавзее месохт ва авқоф муайян
мефармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АБД а. عبد банда, ғулом.

Саъдӣ, ризои дӯст талаб кун, на ҳаззи хеш,
Абд он кунад, ки раи худовандгори уст. *Саъдӣ*

абду хадам ғулому хидматгорон.

Маҷмӯи хайлу ҳашам ва абду хадами худро ба
дини ислом даровард. *«Равзат-ус-сафо»*

АБДОЛ а. ابدال ҷ. наздикони худо, хосони худо, ки шуморан онҳо гуё 70 нафар будааст.

Шунидам, ки дар рӯзгори қадим
Шудӣ санг дар дастӣ абдол сим. *Саъдӣ*

Гаҳ бипурсам аз ӯ ба ваҷҳи савол,
Қ-аз ҷӣ абдол гаштаанд абдол? *Ҷомӣ*

АБДОН а. ابدان ҷ. бадан.

... Дар муҳофазати сиҳхати абдон, ки то гурус-
на нашаванд, даст ба таом наёранд. *Ҷомӣ*

АБЕ аби шакли қадими пешоянд ва префикси бе.

Абе парру пайкон яке тир кард,
Ба дашт-андар оҳанги наҳҷир кард. *Фирдавӣ*

АБЕДОНИШ аби دانش бедониш, ноҳонда, нодон.

Абедонишон бори ту кай кашанд?
Абедонишон душмани донишанд. *Рӯдакӣ*

АБЕША همیشه چوس، хабаркаш.

Дар кӯи ту абеша ҳамегардам, эй нигор,
Дуздида то магар-т бубинам ба бом-бар. *Шаҳид*

АБЗОР ابزار *ниг.* афзор.

АБЗОРДОН ابزاردان 1. хурчин ё халтае, ки устоҳон гилкор, дуредгар ва ғ. асбобу анҷоми кории худро дар он мегузоранд; 2. қуттие, ки дар он дорувори хуштаъмкунандан таомро аз қабили мурчу зира ва ғ. нигоҳ медоранд.

АБИД *а.* عبید *ч.* абд.

Садре, ки пеши ҳиммату эҳсои ӯ шуданд
Аз ҷумлаи абиду хадам абру офтоб ... *Муиззӣ*

Аҳрор ва абид бандаи лутф ва имтинони ӯ шуданд.
«Равзат-ус-сафо»

АБИР *а.* عبير навъе аз хушбуиҳои хушк; номи хушбуи сиёҳтоб, ки аз сандалу гулоб ва мушқу заъфарон месозанд.

Бод бифшондӣ ҳаме бар сунбулу анбар абир,
Абр бифрузад ҳаме бар лолаву гулнор нор. *Қатрон*
Бад-ӯ гуфтам, ки мушқӣ ё абирӣ,
Ки аз бӯи диловези ту мастам? *Саъдӣ*

◇ бар лавҳи кофур абир рехтан *киноя* аз ба рӯи коғаз сафед хати сиёҳ навиштан, бо маҳорат навиштан.

Дабире талаб кард равшанзамир,
Ки бар лавҳи кофур резад абир. *Ҷомӣ*

АБИРАФШОН||**АБИРФИШОН** عبيرافشان||عبيرفشان *пошандаи абир, паҳнкунандани хушбӯӣ; хушбӯӣ.*

Бо вучуди руху зулфони абирафшонат,
Сифати барги гулу анбари тар натвон кард.
Қамолӣ Хучандӣ

Дилбаро, ҳолам хароб аз наргиси фаттони туст,
Хотирам ошuftа аз зулфи абирафшони туст.
Шоҳин

АБИРОГАНД عبيرآگند *пур аз абир, пур аз хушбӯӣ.*

АБИРОМЕЗ عبيرآميز *омехта бо абир; хушбӯӣ.*

Миёни Чаъфарободу Мусалло
Абиромез меояд шамолаш. *Ҳофиз*

АБИРСИРИШТ عبيرسريشت *бо абир омехташуда, бо абир тайёр кардашуда.*

На «Гулистон», ки равзае зи биҳишт,
Хору хошоки ӯ абирсиришт. *Ҷомӣ*
Чунон абирсиришт аст гулшану гулҳо,
Магар ба боғ кушудаст ёр коқуло. *Муҳъӣ*

АБИРФИШОН عبيرفشان *ниг.* абирафшон.

АБКМ *а.* ابکم *лол, безабон; кару гунг.*

Қард ақлам насихате муҳкам,
Ки накугӯӣ бош ё абкам. *Саной*

АБКОР *а.* ابكار *чамъ* 1. *ч.* бикр 1, 2.

Аксари абқору муҳаддароти қибтиён ба дорул-
бавор пайвастанд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Машшотан ароиши абқори суҳан ва пироябанди
узори ҳикоеғи наву куҳан ... дар риштаи таҳрир ва
тақрир кашида. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

2. заминҳои ноқорам; заминҳои навқорам.

Чу варза ба абқор берун шавад,
Яке нон бигирад ба зерӣ бағал. *Носири Хисрав*

АБЛАҚ ابلك *ниг.* аблақ.

АБЛАҒ *а.* ابلاغ *расотар, балеғтар; беҳтар.*

Ин сурат аблағ аст дар укубат, ки дӯстони худро
бар эшон гуморам. *«Равзат-ус-сафо»*

АБЛАҚ *а.* ابلاق 1. ҳар қизи дуранга, сафеду сиёҳ, ало.

Ваъбисъёр хари аблақ дидам ҳамчу асп, бал латиф-
тар. *Носири Хисрав*

... Хоса, ҳангоми баҳорон, ки ҷаҳон хаш гаштаст,
Осмон аблақу рӯи замӣ абраш гаштаст. *Манучехрӣ*

2. маҷ. аспӣ чавқар.

Нишаст аз бари аблақи мушқдум,
Ҷаҳанда, сарафрозу руинасум. *Фирдавсӣ*

Тақовар аблақе чун чархи фируз,
Зи шаб баста ҳазорон васла бар рӯз. *Ҷомӣ*

аблақи тунд аспӣ тезрав.

Ба бар ҷавшани сабз чун навбаҳор,
Ба зер аблақи тунд чун рӯзгор. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ аблақи айём *киноя* аз а) шабу рӯз; б) рӯзгор, дунъе, замона.

Аблақи айём тозиёнаи амру наҳъи уро тан дардода.
«Ахлоқи Чалолӣ»

аблақи субҳу шом *киноя* аз шабу рӯз.

Ин кӯҳна работро, ки олам ном аст,
Оромғаҳи аблақи субҳу шом аст.

Базмест, ки вомондаи сад Ҷамшед аст,
Гурест, ки такъяғаҳи сад Баҳром аст. *Хайём*

аблақи фалак (*ё* гардун, чарх) *киноя* аз а) рӯзу шаб;
б) рӯзгор, дунъе; аблақи чоргомаи шабу рӯз *киноя* аз
рӯзгори тезгузар.

З-аблақи чоргомаи шабу рӯз

Рони якронтро лағад марасод. *Ҳоқонӣ*

аблақи беҳудагӣ тохтан *киноя* аз лоғи беҳуда задан;
кори беғоида кардан.

Аблақи беҳудагӣ чандин матоз,
Дар гурури хоҷагӣ чандин маноз. *Аттор*

АБЛАҚСАВОР ابلاقسوار *аспсавор.*

Бад-ӯ гуфт Қардуй, к-эй шахриёр,
Ниғаҳ кун бад-он гурди аблақсавор! *Фирдавсӣ*

АБЛАҚӢ ابلاقى *сиёҳию сафедӣ; дурангӣ.*

Сиёҳӣ гирифтӣ, сафедӣ бигир,
Чунин аблақӣ боядат ногузир. *Низомӣ*

АБЛАҲ *а.* ابله 1. аҳмақ, беақл, нодон; 2. бетамиз, бе-
фаҳм, кундфаҳм.

Аблаҳонро ҳама шарбат зи гулобу қанд аст,
Қути доно ҳама аз хуни чигар мебиям. *Ҳофиз*
Аблаҳ қасе, ки айби худ аз дуст нашнавад,
Бо дӯстон ҳикоят аз ин боб гуфтанист. *Урфӣ*

АБЛАҲВАШ ابلهوش *аблаҳмонанд, монанди аблаҳ.*

Ҳар кӣ дар ин зовия аблаҳваш аст,
Фисқӣ мулаввас ба гумонаш хаш аст.

Хисрави Деҳлавӣ

АБЛАҲВОР ابلهوار *монанди аблаҳ, аблаҳона, аҳмақона.*

Эй даҳан боз карда аблаҳвор,
Суҳанон гуфта ҳамчу вағвағи чағз. *Наҷибӣ*

АБЛАХПАНОҲ ابله پناه 1. паноҳдиҳандаи аблаҳ; 2. аҳмақ.

Теғ занад он киро ҷавҳари дониш бувад,
Шод кунад хотире, к-у бувад аблаҳпаноҳ. *Фавқӣ*

АБЛАҲФИРЕБИ ابله فريبى макру фиреби-рӯйрост.

АБЛАҲӢ ابلهئى соддадилӣ, нодонӣ, бетамизӣ, беҳирадӣ,
аҳмақӣ.

Фигон зи аблаҳии ин харони бе думу гуш,
Ки ҷумла шайхтарош омаданду шайхфуруш. *Ҷомӣ*

АБЛУЧ||**АБЛУЧ** ابلوچ||ابلوچ қанд ва шакари сафед.

Гуфт аттор: Эӣ ҷавон, аблучи ман
Ҳаст неку бегакалуф, бесухан. *Румӣ*

АБНИЯ а. ابنىة ҷ. бино I.

Чу аҳли ислом бад-он ҷо расиданд, аз ғарониби
иморат ва абнияи он дар шигифт монданд. (1)

«*Равзат-ус-сафо*»

АБНО а. ابنا ҷ. ибн.

Чунон кун, ки ин аҳди некунамоӣ
Дар абнои мо дер монад ба ҷой. *Низомӣ*

Абно ва авлоди султон Муҳаммад-мирзо, ки шаш
нафар буданд, ... аз Сунбул гурехта ба ҷониби Мол-
ва рафтанд. «*Таърихи Фаршита*»

◇ абнои аср ҳамасрон, ҳамзамонон.

Ончунон бешӣ зи рӯи мартабат з-абнои аср,
К-офтоб аз моху чарх аз хоку Қабъа аз куништ.
Анварӣ

абнои дувал ҳукмронон, зимомдорон, мансабдорони
давлат.

Абнои дувал, ки хуяшон натвон дид
В-аз мунфайлӣ ба сӯяшон натвон дид... *Бедил*

абнои замон(а) одамони ҳамзамон, ҳамзамонон, ҳамас-
рон.

Пас дабир бояд ... маротиби абнои замона шино-
сад ва мақодри аҳли рӯзгор донад. *Низомии Арузӣ*

Дилам аз бетамизиҳои абнои замон хун шуд,
Набудӣ кош лавҳи хотирамро нақши идрок. *Ҳозиқ*

абнои инсу ҷон авлоди одам ва насли ҷину парӣ,

Бо ман дар ин мусибати кубро мувофиқанд
Аснофи ваҳшу тайр, ҳам абнои инсу ҷон. *Савдо*

абнои лиом одамони паст, одамони сифла.

Зодаи хор аст гул, з-он несташ бӯи вафо,
Худ касе бӯи вафо нашид з-абнои лиом.

«*Равзат-ус-сафо*»

абнои рӯзгор а) *ниг.* абнои замон(а); б) мардуми олам,
башарият.

З-абнои рӯзгор ба хубӣ мумайязӣ,
Чун дар миёни лашкари мансур роятӣ. *Саъдӣ*

в) зимомдорони [вақт, калоншавандагони мамлакат.

Домулло Икром аз ин қавми беор ва абнои рӯзгор
наматарсиданд. *Садрӣ Зиё*

абнои сабил (*инчунин* абноуссабил) мусофирон, онҳое,
ки дар роҳи сафаранд; мусофироне, ки дар роҳ бе
пул мондаанд.

Муруоти оммаи абнои сабил аз лавозим шумурда.
«*Равзат-ус-сафо*»

абнои софил насли фурумоя, ҷинси паст.

Обои олии ту бувад куршабпарак,
Абнои софили ту ҳам аз ҷинси сифлагон. *Сайидо*

абнои ҷинс абнои навъ, одамоне, ки дар як дараҷаву
дар як вазъият (аз ҷиҳати иҷтимоӣ, касбу кор,
қавму қабила ва ғ.) мебошанд, ҳамҷинсон, ҳамнавъ-
он.

Вазири дигар ... гуфт: Абнои ҷинси моро нашојд
дар ҳазрати подшоҳон ҷуз ба ростӣ сухан гуфтан.
Саъдӣ

Маҳсурон ... қалъаро ба эшон супурданд ва роҳи
Лоҳур пеш гирифта, ба абнои ҷинси худ пайвастанд.
«*Таърихи Фаршита*»

АБНОУССАБИЛ а. ابنا السبيل *ниг.* абно (абнои сабил).

Рузи дигар баҳри абноуссабил,
Рузи дигар мар-макотигбро қафил. *Румӣ*

АБНОҲУН ابناخون ҳисор, қалъаи мустаҳкам; бандари ис-
техкоми ҳарбӣ.

АБО I ابا *шакли қадими пешоянди бо.*

Або барқу бо ҷастани сояқа,
Або ғулғули раъд дар куҳсор... *Рудақӣ*
Бибастам миёни ялӣ бандавор,
Або ҷодувон сохтам корзор. *Фирдавӣ*

АБО II ابا ош, таом, шурбо, хурок, хӯрданӣ.

Бикаш, Анварӣ, даст аз ин хони гетӣ,
Ки бас чарбу ширин абое надорад. *Анварӣ*
Абоҳои нушини анбарсиришт
Хабар дод аз хӯрдҳои бихишт. *Низомӣ*

АБО III а. ابا навъе аз либосҳои болопуши васеи ос-
тинкӯтоҳ, ки асосан маҳсули арабҳо будааст.

Чу аббосиён дар абои сиёҳ
Саводи басар сохта ҷилвагоҳ. *Ҷомӣ*

АБОАНҶАД(Д) а. ابا عن جد аз падару аз бобо монда ба
таври мерос ва ё анъана.

Бигуфтанд, к-ин хоса аз мо нахост,
Абоанҷад ин гашта мероси мост. *Ҷомӣ*

АБОБИЛ а. ابا بيل гуруҳи фароштурук, фароштурукҳо,
парастуҳо.

Ба пешӣ ҳирси ту худ пил луқмае бошад,
Туй чу мурғи абобил мурғи пилшикор.
Шамси Табретӣ

Азъафи мурғон абобил асту у
Пилро бидриду напзирад руфӯ. *Румӣ*

АБОЛИС||**АБОЛИСА** а. ابليس||الباليسе ҷ. иблис.

Аболиса ҷавоб доданд, ки дар ин фан ту аз мо
донотарӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

АБОР ابار сурб, кӯрғошим.

АБОРИҚ а. اباريق ҷ. ибриқ.

Абориқи физза ва заҳаб ва олати маҷлиси айшу
тараб ҳамроҳи худ биёварад. «*Равзат-ус-сафо*»

АБОТИЛ а. اباطيل ҷ. ботил дуруғҳо, чизҳои беҳуда;
гапҳои ноҳақ ва беҳуда.

Дуруғу аботилу куфри шумо,
Фитод аз саҳифа ҳама бар мало. «*Таърихи Табарӣ*»

АБОЯ а. اباية *ниг.* або III.

Овард лаоли ба ҷуволу ба абоя,
Аз соҳили даръё чу ҳам(м)олон ба катиф-бар.
Манучехрӣ

АБР I ابر зарраҳои фушурдашудан бухори об дар ҳаво, саҳоб, меғ.

Дидам, ки поран ҳаво равшан, ба ғояти софӣ, аз сармо бибасти ва абр шудӣ. *Ибни Сино*
Ному нишон ба даҳр зи аҳли карам намонд,
Рафт аз муҳит гавҳару дар абр намонд. *Сайидо*
абри баҳман абри зимистон, абри сербориш.

Сазад ар чу абри баҳман, ки дар ин чаман бигирьям,
Тарабошъени булбул бинигар, ки зоғ дорад. *Ҳофиз*
абри гавҳарбор киноя аз абри борандаи борон.

Абри гавҳарбор, пиндорӣ, ки аз дарёёканор
Бори марворид баста корвон ояд ҳаме.

Хисрави Деҳлавӣ

абри гириён киноя аз абри боранда.

3-абри гириён шох сабзу тар шавад,
Нури шамъ аз гирия равшантар шавад. *Румӣ*

абри гириянда киноя аз абри боранда.

Манам абри гириянда шаб то саҳар,
Бувад абри гириянда болои сар. *Ҳочу*

абри даръёнисор киноя аз абри серборон.

Чаҳорӯм, ки он абри даръёнисор,
Нами у карам, барқи у зулфиқор. *Ҷомӣ*

абри дурафшон киноя аз абри боронӣ, абри бороновар.

Нагунсар шохҳои сабза гӯй дур ҳамечунбад,
Зи бас, к-абри дурафшон лӯълӯи ғалтон ҳамеборад.

Хисрави Деҳлавӣ

абри каромат абри серборон.

Даромад селе аз абри каромат,
Ба даръё бурд аз он реги саломат. *Ҷомӣ*

абри кофурбор киноя аз абри барфрез.

Зи боридани абри кофурбор
Суман руста аз дастҳои чанор. *Низомӣ*

абри матир абри боранда, абри борон.

Ҷуди ту фатҳи боб дар ин хушксоли оз,
3-он фатҳи боб дасти ту абри матир бод. *Анварӣ*

абри навбахор(ӣ) абри аввали баҳор, абри сербориш.

Ба ёди рӯи ту ҳар гаҳ ба бустон гузарам,
Зи гирия дидаи ман абри навбахор шавад. *Ҷомӣ*

Шабу рӯзаш бувад афғону зорӣ,
Ба гирия ҳамчу абри навбахорӣ.

Фахриддини Гургонӣ

абри найсон(ӣ) абри баҳор.

Зи гавҳар диҳад луқмаат абри найсон,
Агар чун садаф пок сози даҳонро. *Соиб*

абри озор(ӣ) абри тирамоҳ.

Гаштам зи ғамат чу абри озор,
Бин гирияам, он ки кас маёзор! *Шоҳин*

Абри озорӣ чаманҳоро пур аз хуро кунад,
Боғ пургулбун кунад, гулбун пур аз дебо кунад.

Манучехрӣ

абри осӣ киноя аз абри сиёҳи сербориш.

Аз он абри осӣ чунон резам об,
Надорад дигар даст бар офтоб. *Низомӣ*

абри сиёҳ абри раъду барқ.

Аз абри сиёҳ матарсу аз риши бузург.

Зарбулмасал

абри шағабнок абри гулдурсосӣ.

То рӯй ба чунбиш наниҳад абри шағабнок,
Софӣ нашавад раҳгузари сел зи хошок. *Манучехрӣ*

◇ **абри бало** а) киноя аз кулфату бадбахти; б) чанг.

Зи абри бало тирборон шуда,
Нами хун чу сели баҳорон шуда. *Ҳотиғӣ*
абри дида киноя аз оби дида, ашк.

Зи абри дида хоки ин биёбон гарчи гил кардам,
Зи шури решаи сабзе дар ин саҳро нашуд пайдо. *Ҳочӣ*

ду абри маҳпӯш киноя аз ду зулф.

Савганд ба он ду абри маҳпӯш,
Қ-аш ҷой гирифта дар баногӯш! *Ҷомӣ*

ба абр андаровардани сари касе касеро сарбаланд ва сарафроз кардан, обрӯ ва шухрати баланд додан.

Варо кард солор бар лашкараш,
Ба абр андаровард чангӣ сараш. *Фирдавсӣ*

ба абр кулоҳ андаровардан бисъёр ва беҳад фаҳр кардан, сарафроз ва ифтихорманд гардидан.

Чу нома биёмад ба наздики шоҳ,
Ба абр андаровард фарруҳ кулоҳ. *Фирдавсӣ*

бе абр борон кардан киноя аз овози хушкӯ холи кардан, ваъдаи хушкӯ холи додан.

АБР II ابر теғ.

Яке а б р дорам ба чанг-андарун,
Ки ҳамранги абр асту боронш хун. *Фирдавсӣ*

АБРА I ابره рӯи либос, тарафи берунии ҳар чизи духташуда; *муқобили остар I*.

Оразашро чома пӯшидаст некуню фар,
Ҷома, к-онро абра аз мушк асту з-оташ остар.

Унсурӣ

Кунанд абра покизатар з-остар,
Ки он дар хичоб асту ин дар назар. *Саъдӣ*

АБРА II а. عبره 1. ниғ. абрат; 2. навъе аз хурок.

Абра кӣ ҷӯяд ба хароб андарун?
Ташна ҷӣ нушад ба сароб андарун?

Хисрави Деҳлавӣ

АБРАНҶАН||АБРАНҶИН ابرنجن ҳалқаи тилло ё нуқра, ки занон ҳамчун асбоби зинат дар даст ё по меканданд.

АБРАС а. ابرص 1. гирифтори марази сафедие, ки дар пусти бадани инсон пайдо мешавад; пес.

Шахсе буд мафлуҷ ва нобино ва абрас ва аз дунё
чандон дошт, ки ҳисоби он намедонист. «*Хористон*»

2. доғдор, доғи кунчидақдор.

АБРАСНАМУНА ابرص نمونه абрасмонанд, песмонанд.

Занаҳҳои чу себи лаългуна,
На чун себи дуранг, абраснамуна.

Хисрави Деҳлавӣ

АБРАТ а. عبرة оби чашм, сиршик, ашк.

АБРАШ а. ابرش 1. сурху сафед; рангоранг, ҳарранга.

Хоса ҳангоми баҳорон, ки ҷаҳон хаш гаштаст,
Осмон аблақу рӯи зами абраш гаштаст. *Манучехрӣ*

2. асп; аспӣ ало, чавқар.

Ҳаво размгаҳ, кӯҳаш ин абраш аст,
Дурахшаш камон, осмон таркаш аст. *Асадӣ*

Шавкат ҷӣ гуна аз дари майхона бигзарад,
Маётон инони абраши моро гирифтаанд. *Шавкат*

абраши тунд аспӣ тездав, аспӣ тезрафтор.

Чу бар абраши тунд гаштӣ савор,
Биларзидӣ аз ҳайбаташ кӯҳсор. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ зин бар абраш ниҳодани шоҳи Чин киноя аз бар-омадани офтоб.

... Ки чун шоҳи Чин зин бар абраш ниҳод,
Фалак наъли зангӣ бар оташ ниҳод. *Низомӣ*

АБРАШИХУНАР *ابرشى هنر* киноя аз гуногунхунар, ҳамакура.

Ин занад лоф, к-обирухгуҳарам,
В-он ба даъвӣ, ки абрашихунарам. *Низомӣ*

АБРАШАВОР *ابرش سوار* савори аспӣ ало; аспсавор.

Маст мерондӣ миёни шаҳр дӣ абрашсавор
Бас азизонро, ки сар зери суми абраш бимонд.
Чомӣ

АБРАШИПЕХР *ابرش سپهر* киноя аз шахси 'пуриқтидор ва тавоно.

АБРАҚ *ا. ابرق* 1. хоки бо сангу гилу рег даромехта;
2. моддаи сафеди пукка, ки дар тиб истифода мешуд, тальк; 3. ҳар чизи рангоранг.

АБРАҚӢ *ا. ابرقى* мансуб ба абрақ; ранг ба ранг, рангоранг. Фаршҳои абрақӣ афқанда шуд дар бустон, Ҷомаҳои шуштарӣ густарда шуд дар кӯҳсор. *Муиззӣ*

АБРАҶАӢ *عبرگه* гузаргоҳ.

Ҳангоми бозгаштан бе ҳисру бе амад,
Оби Фурот абраҷаи хосу ом кард. *Муиззӣ*

АБРЕШИМ *ا. ابريشم* 1. нахе, ки аз пилла ҳосил мешавад. Ҳамчунон бошам туро ман, ки ту бошӣ мар-маро, Гар ҳама дебот бояд, чуз ки абрешим матан.
Носири Хисрав

2. ҳарир, парниён, матои абрешимӣ.

Зи каттонӣ абрешиму мӯю қаз
Қасаб кард пурмоя дебою хаз. *Фирдавсӣ*

3. тори соз, торҳои асбоби мусиқӣ.

Аз овози абрешиму бонги ной
Суманчеҳрагон пешӣ Хисрав ба пой. *Фирдавсӣ*

Чунон бастам абрешими сози ӯ,
Ки аз Зухра хуштар шуд овози ӯ. *Низомӣ*

АБРОР *а. ابرار* 4. бир II|бирр одамони некӯкор; солеҳон, такводорон.

Шайх Қамолиддини Хучандӣ ... бузурги рӯзгор
ва мақбули аброр буда. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Эй одати ту хубтар аз сурати мардум,
Эй хотири ту поктар аз тоати аброр! *Фаррухӣ*

АБРСАЙР *ا. ابرسير* мисли абр сайркунанда; маҷ. тезҳаракат, тездав; баландпарвоз (сифати асп).

Абрсайру бодгарду раъдбонгу барқчаҳ,
Кӯҳқубу селбуру шаҳнаварду роҳҷуӣ. *Манучеҳрӣ*

АБРУ || **АБРУ** *ا. ابرو* хатти камоншакли мӯйҳо, ки дар таги пешона ва болои чашм аст.

Чу абруяш ба ду теги кашида мемонад,
Чу наргисаш ба ғизоли рамида мемонад. *Сайидо*

абруи баланд абруи кашида ва дароз.

Чашми бад дур зи абруи баланди ту, ки ҳаст
Чун маҳи ид дили халқ ба имон ту хуш. *Соиб*

абруи кашида абруи дароз; абруи мушқин абруи сиёҳ.
Абруи мушқинат аз бори тағофул гашта ҳам,
Монда зулфи саркашат 3-андешаи дилҳо дуто.
Бедил

абруи пайваст(а) абруи ба ҳам васлшуда.

Эй он, ки дил дар абруи пайваста бастай,
Ғофил машав, ки дар таҳи тоқи шикастай. *Соиб*
Ҷаҳоне мубталои тарзи рафтору қаду басташ,
Ба хуни бедилон дорад нишон абруи пайвасташ.
Васлӣ

абруи пурчин абруи пургиреҳ аз нозу ишва ё аз турш-руӣ ва ғ.

Гиреҳ зи абруи пурчин намекушоёд ёр,
Ниёзи аҳли дилу нози нозанинон бин! *Ҳофиз*
Дихиш, к-он зи абруи пурчин диханд,
Бувад заҳр, агар шаҳди ширин диханд.
Хисрави Деҳлавӣ

абруи танг абруи пайваста.

Чунон орамаш чин дар абруи танг,
Ки дар Чин бигирьяд бар ӯ хорасанг.
Хисрави Деҳлавӣ

абруи ҳамида абруи камоншакл.

Ба тоқи он ду абруи ҳамида,
Мисолеро ду туғро баркашида. *Низомӣ*
абруи ғаммоз абруи ғаммакунанда, абруи пуришва.
Чаро бошад хато аз бусои лаълат таманҷоём,
Қ-аз ин бори ишорат абруи ғаммоз бишкостаст.
Ҳоҷӣ

◇ абруи зар киноя аз моҳи нав, ҳилол; абруи Золи
Зар киноя аз моҳи нав (ишора ба падари Рустам,
ки зардмӯй будааст).

Моҳи нав абруи Золи Зарру шаб ранги хизоб,
Хуш хизобе аз пай абруи зар ангехтаст.
Ҳоқонӣ

Идам ҳумоюнфар нигар, Симурғи зарринпар нигар,
Абруи Золи Зар нигар, болои кӯҳсор омада.
Ҳоқонӣ

абруи фалак киноя аз моҳи нав.

Дошт абруи фалак болои чашми офтоб
Чашму абруи фалакро зеру боло дидаанд.
Салмони Соваҷӣ

абру ба ҳам даркашидан туршруӣ намудан.

Ҳаромаш бувад нони он кас чашид,
Қи чун суфра абру ба ҳам даркашид. *Саъдӣ*

абру задан *ниг.* абру чунбондан.

Таъби ту ба бахшидани сад ганчи гуҳар
Абру занаву гиреҳ ба абру назанад.
«Фарҳанги Онандроҷ»

абру қач кардан қаҳр кардан, ғазаб намудан.

Пас аз моҳет мебинам, маҳи ман, қач макун абру,
Гиреҳ мафкан ба пешонӣ, ки маҳ дар ғурра кам
гирад. *Хисрави Деҳлавӣ*

абру кушодан хушқол шудан, хандон шудан, хусни қабул зоҳир кардан.

Шаҳи кордон маҷлиси нав ниҳод,
Саронро талаб карду абру кушод. *Низомӣ*

абру тофтани рӯй гардондан.

Абру зи ман матоб, ки дил дардманди туст,
Тире, ки хурдаам, зи камони баланди туст. *Шоҳӣ*
абру турш кардан хашмнок шудан, бадқаҳр гар-
дидан.

Шудӣ хандону берун омади абру туруш карда,
Аҷоиб чошниҳо мечашонӣ талхкомонро.

Хисрави Деҳлавӣ

абру чину гиреҳ кардан ба хашм омадан.

Қарк ин сухан зи фил шуниду қадам ниҳод,

Сар то ба пой чину гиреҳ карда абрувон. *Сайидо*
абру чунбондан розигӣ додан, ишора кардан ба розигӣ.

На тамкин аст, гар чонон ба мо абру наҷунбонад,
Ки натвонад кашидан нози он зӯри камонашро.

Ваҳид

ба (ё бар) абру гиреҳ задан туршрӯй шудан; хашмгин шудан; озурдаҳотир гаштан, хафа шудан.

Мазан, то тавонӣ, бар абру гиреҳ,

Ки душман агарчи забун, дуст бех. *Саъдӣ*

бар абру чин задан рӯй турш кардан; хашмгин шудан.

Моҳи ман бо ғайр бошад з-он ду лаб шаккарфишон,

Гар маро дид, аз ғазаб чин бар ду абру мезанад.

Ҳайрат

дар абру гиреҳ афгандан *ниг.* ба (ё бар) абру гиреҳ задан.

Бартофт зи ман рӯ, гиреҳ афганд дар абру,
Инак сару шамшер, агар бар сари кин аст. *Ҷомӣ*

АБРУҚАМОН *ابروکمان* хамидаабру, ҳилолабру, касе ки абруи камоншакл дошта бошад; *маҷ.* хушрӯй; маъбуба.

Аду бо қони Ҳофиз он накардӣ,

Ки тирӣ чашми он абруқамон кард. *Ҳофиз*

АБРУҚУШОДА *ابروکشاده* одами хушқол, хушхулк, хушфелл.

Чун во намекуни гиреҳе, худ гиреҳ машав,

Абруқушода бош, чу дастат қушода нест. *Соиб*

АБРУФАРОХ *ابروفراخ* *ниг.* абруқушода.

АБРУФАРОХӢ *ابروفراخی* 1. қушодарӯй, хушдилий, хурсандӣ; хушхулқӣ.

Дили шаҳ дар он маҷлиси тангбор,

Ба абруфароҳӣ даромад ба кор. *Низомӣ*

2. *киноя* аз саҳоватмандӣ, ҳимматбаландӣ, бахшандагӣ.

АБРУҲИЛОЛ *ابروهلال* *ниг.* абруқамон.

Мекунам аз дил бурун абруҳилоли хешро,

Сар ба саҳро медиҳам ваҳшӣ ғизоли хешро. (2)
Лисонӣ

АБСОР *ا. ا ب س ا ر* 4. басар.

Ба офтоб намонад магар ба як маънӣ,

Қи дар тааммули ӯ хира мешаванд абсор. (2) *Саъдӣ*

Фасли собеъ ҳама аз шираву шарбат гуям,

Нуқлҳое, ки мунаввар шавад аз вай абсор. (1)

Абӯисҳоқи Атъима

АБТАР *ا. ا ب ت ر* 1. думбурида, кӯтоҳдум, калтадум.

Ақл бошад мардро болу паре,

Чун надорад ақл, бошад абтаре. *Румӣ*

2. *маҷ.* ноқис; бефоида, бекора, беҳуда.

Қимати ҳамбёну киса аз зар аст,

Бе заре ҳамбёну киса абтар аст. *Румӣ*

Гар намояд рухат аз дафтари хубӣ варақе,

Варақи дафтари гулро ҳама абтар хонанд.

Қамоли Хучандӣ

3. пароканда, парешон.

Онҳо худ аз афвоҷи муғул мунҳазим гашта, ба ҳоли абтар баргаштанд. *«Таърихи Фарошата»*

Аз чунони ишқи у девона гаштам, Мушфиқӣ,
Чун батар шуд ҳоли ман, тарки мани абтар гирифт. *Мушфиқӣ*

4. вайрон; титу пора, лахт-лахт, пора-пора.

Абтар кунам ин дафтари маҷмуаи дониш,

Бар об занам нақши сияҳқори қаламро. *Махфӣ*

◇ *толеи абтар бахти бад, бадбахти.*

Дар толеи абтарам бубинед,

Дар гардиши ахтарам бубинед. *Файзӣ*

АБТОЛ *ا. ا ب ت ا ل* 4. батал.

Бист ҳазор кас аз абтоли ричоли он мамлакат иштиёр карда, ба қониби Форс равон шуд.

«Равзат-ус-сафо»

абтоли раҳқол далерони кучманчӣ.

Фавҷе аз абтоли раҳқолро, ки аз осеби замон масун монда буданд, фармон дод, то мутаваҷҷеҳи ўрдуи оли Салҷуқ гарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АБУ *ا. ا ب و* 1. падар; мас. Абумуслим — падари Муслим;

2. ҳамчун ҷузъи яқуми калимаҳои мураккаби лақабмонанди кинояомез маънои соҳибро ифода мекунад; мас. абулиҳья — соҳиби риш, ришдор; абулҳаёт — соҳиби ҳаёт, ҳаётбахш; *маҷ.* об.

АБУЛБАШАР *ا. ا ب و البش ا ر* 3. падари инсоният; *киноя* аз ҳазрати Одам, ки гуё насли одамизод аз ӯ сар шудааст.

АБХИРА *ا. ا ب خ ر ه* 4. бухор.

Он абхира аз ҳам мутамайиз гашт ва кӯҳ шақ шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АБӢАД *ا. ا ب ع د* дуртар, байдтар.

АБӢОД *ا. ا ب ع ا د* 4. бӯъд; абъоди сегона (ё салоса) *мат.* дар хандаса тул, арз ва умқ.

Ин абъоди сегонаро андар вай нашонистӣ таваҳхум кардан. *Ибни Сино*

АБӢӢТ *ا. ا ب ي ا ت* 4. байт II.

Чун ин абъёт бишунид, наърае бизад. *Авфӣ*

Ҳар як аз аҳли фазл абъёте, ки муносиби вақт буд, хондан гирифтанд. *Восифӣ*

◇ *абъёти обдор байтҳои пурмазмун ва салис, байтҳои олий.*

Мавлоно Мушфиқӣ шиновари абҳори ашъор ва ғаввоси абҳори абъёти обдор аст.

«Таърихи Сайидроқим»

абъёти парешон байтҳои мутафарриқа ва гуногун (аз ҷиҳати мавзӯ, мазмун ва санъат); абъёти ширин байтҳои дилчаспи таъсирбахш, байтҳои гуворон дилишин.

Ҳамехондам абъёти ширини он

В-аз он хонданам тоза мешуд равон. *Садрӣ Зиё*

абъёти ғарро байтҳои хубу баланд ва барҷаста; абъёти қорӣ (ё қориа) байтҳои равон ва салис.

Ман шеър беш гуям, к-он шоҳро хуш ояд,
Алфозҳои неку, абъётҳои қорӣ. *Манучеҳрӣ*

АБЪЯЗ *a.* ابيض сафед.

... Ва маро донаи дирҳами нуқраи абъяз аст.
«*Равзат-ус-сафо*»

Бад-он гаҳе, ки бароварда шуд замин аз гард,
На водӣ аз қӯҳ пайдо, на абъяз аз асвад. *Хисравӣ*

АБҚАР *a.* عبقّر 1. номи мавзеи афсонавӣ; 2. шахре дар Байнаннаҳрайн, ки ба матоъҳои нафис шӯҳрат ёфтааст.

АБҚАРӢ *a.* عبقري 1. мансуб ба Абқар; 2. либоси нафис, ҷомаи ҳарир.

Қабкони дари ғолия дар чашм кашиданд,
Сарвони саҳӣ абқарии сабз хариданд. *Манучехрӣ*

3. гилеми абрешимӣ, палоси абрешимӣ.

Ба сахтӣ бигашт ин намад бистарам,
Равам, з-ин сипас абқарӣ густарам. *Саъдӣ*

АБӮ *a.* ابو *аслаш* абу.

АБӲАР I *a.* ابهر равшантар.

Ҳаст аз илму ақли ҷумлаи халқ
Илму ақли ту ашҳару абҳар. *Сузанӣ*

АБӲАР II *a.* ابهر 1. номи маҳалле дар наздикии Исфаҳон;
2. номи маҳалле дар байни Занҷон ва Қазвин.

АБӲАР III *a.* ابهر 1. ёсуман; нарғис.

Дидаи чун абҳараш баста ҳама хун дар танам,
То ҳама тан зард шуд чун дидаи абҳар маро. *Муизӣ*

Гумон бурдӣ, ки бод андар пароканд
Ба рӯн сабзи даръё барги абҳар. *Манучехрӣ*

2. маҷ. чашм.

Эй ғунҷаи даҳонат аз чашми сӯзәне кам,
Сӯзаншикоф ғамзат, савсаннамоӣ абҳар. *Ҳоҷонӣ*

Ҳамшираи шахд шаққари у,
Ҳамхобаи ноз абҳари у. *Ҷомӣ*

абҳари ҷонон чашми маъшук, чашми маъшук.

АБӲАРИСТОН || **АБӲАРСИТОН** *عبرستان* киноя аз гули-
стон.

АБӲАРӢ *عبري* мансуб ба абҳар III; чашми абҳарӣ
чашми нарғисмонанд, чашми зебо.

Пас зане гуфташ, ки чашми абҳарӣ
Чун зи дастат рафт, ҳасрат меҳурӣ. *Румӣ*

Панде бидеху ба сулҳ овар
Он чашми хумори абҳариро. *Шамси Табрезӣ*

АБӲОС *a.* ابحات *ч.* баҳс.

АБӲАД *a.* ابجد 1. номи ҳашт калимаи сохтан арабӣ, ки
дар онҳо ҳамаи 28 ҳарфи алифбои арабӣ ба тартиби
ададӣ дохил шудааст. Ин калимаҳои арабӣ ва ифодаи
ададин онҳо ба таври зайл аст:

абҷад	хав(в)аз	хут(т)ӣ
ابجد	هوز	حطى
1— ا	5— ه	8— ح
2— ب	6— و	9— ط
3— ج	7— ز	10— ي
4— د		

каламан	саъфас	қарашат
كلمن	سغنص	قرشت
20— ك	60— س	100— ق
30— ل	70— ع	200— ر
40— م	80— ف	300— ش
50— ن	90— ص	400— ت

сахиз	зазиф
ثخذ	ضظغ
500— ث	800— ض
600— خ	900— ظ
700— ذ	1000— غ

Ин тарз барои ҳар ҳарф муайян шудани ададери
ҳисоби абҷад ё ҳисоби ҷумал меноманд. Ҳисоби абҷад
барои сохтани моддаи таърих истифода мешавад;
2. маҷ. алифбо.

Аҳли дониш, ки расонданд ба поён ҳама илм,
Лавҳи ишқи ту чу абҷад ҳама аз сар хонанд.
Қамоли Хучандӣ

Паҳлуи худаш ба лутф биншонд,
Ихлос дамиду абҷадаш хонд. *Шоҳин*

абҷад равои сохтан омӯхтани алифбо, аз бар кардани
алифбо; \diamond абҷади ишқ киноя аз дафтари ишқ; асос
ва усули ишқ.

Бас аст з-абҷади ишқ, эй писар, туро ин ҳарф,
Ки зикри аб макун, аз гуфтугӯи ҷад бигрез. *Ҷомӣ*
Абҷади ишқи маро гар бисарояд адиб,
Рӯй ба сахро ниҳад тифли дабистони у. *Махфӣ*
абҷади таҷрид навиштан тарки хоҳиш ва орзу кар-
дан.

АБӲАДӲОН *ابجدخوان* бачаи навомӯзи мактаби.

Ба ҳарфи тифли абҷадхон фалотунсиратон лоланд
Ба фаҳми нуқтае аз сархати девони тақдираш.
Ҳоҷӣ

АВ I *a.* او, бал, балки (дар ибораҳои арабӣ).

АВ II *t.* او *ниг.* ов I.

Эй шаҳаншоҳи ҷаҳонгир, ки ҳангоми шикор
Оҳуворро ба як анғез кунад раҳши-ту ав. *Шоҳин*

АВБОРИДАН *اوباريدن* нахоида хӯрдан, нахоида фуру
бурдан.

Ба дашт ар ба шамшер бигзорадам,
Аз он бех, ки моҳӣ биявборадам. *Рӯдакӣ*
Нафси даранда панди хирадманд нашнавад,
Бигзор, то дурушт биявборад устухон. *Саъдӣ*

АВБОШ *اوباشى* бадқирдор, шаттоҳ, фурумоя; шӯрапушт,
безорӣ.

Ёри ман авбошу қаллош асту ринд,
Бар ман у худ порсой мекунад. *Саъдӣ*
Ҳасани Сулаймон гуфт: Ин муште авбошанд,
ки пеш омадаанд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

АВБОШӢ *اوباشى* бадқирдорӣ, шаттоҳӣ, фурумоягӣ; шӯра-
пуштӣ, безорӣ будан.

Бар санг задам дӯш сабуи кошӣ,
Сармаст будам, ки кардам ин авбошӣ.
Бо ман ба забони ҳол мегуфт сабуӣ:
Ман чун ту будам, ту низ чун ман бошӣ. *Ҳайём*

АВВАЛ *a.* اول 1. якӯм, нахустин; нахуст, пеш, пеш аз ҳама.

Рузи аввал, ки ба номи ҳама кас қуръа заданд, Қуръан ишқ ба номи мани мискин афтод.

Ибни Ямин

Эй ки ҳоҳӣ дод баҳши ғам ба мискинони ҳеш, Чун манат мискинтарам, аввал маро фармо насиб.

Қамоли Хуҷандӣ

Аввал касе, ки бигрехт ва аммомаро аз сар ва сафҳа аз даст бияндохт, Яҳъёхоҷан охунд буда.

Аҳмади Дониш

2. оғоз, саршавӣ, ибтидо; *муқобили охир* 1.

Душ Ҷомӣ ҳадиси зулфу рухат

3-аввали шом то саҳарғаҳ гуфт. *Ҷомӣ*

Дил хост, ки чун шавад мукамал,

Беҳтар бувад охираш зи аввал. *Ҳилолӣ*

АВВАЛАН *a.* اولًا пеш аз ҳама, якӯм.

Сабаби эҳмоли сипоҳ дар маъракаи корзор аз он буд, ки, аввалан, мавочиби кулӣ намерасидашон ва, сониян, одамҳои дун бар сари онҳо фармонфармо буданд. *Аҳмади Дониш*

АВВАЛИН *a.* اولین нахустин, якӯмин, пешин.

Дилдорон беш аз ин надоранд

Бовар ва қарин чу ман қаринро,

Ҳам ёд кунанд гаҳ-гаҳ охир,

Хидматгорони аввалинро. *Анварӣ*

Аввалин нукта гарчи суст бувад,

Охири бехтар аз нахуст бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

АВВАЛУЛБАШАР *a.* اول البشр *ниг.* абулбашар.

АВВАЛӢ *a.* اولӣ мансуб ба аввал; якӯмин, аввалин.

АВВО *a.* عوا 1. саги бисъёр фаръёдкунанда, саги уллоскашанда.

Шери ҳушёр аз саги девона ваҳшат барнаёфт, Нури ҷабҳа шӯри авво барнатобад беш аз ин.

Ҳоқонӣ

2. *нуч.* яке аз бурҷҳои осмон, ки манзили сездахуми Моҳ аст.

АВГАНДАН *a.* او گندن *ниг.* афгандан.

АВД *a.* عود бозгашт, баргашт, мурочиат.

Амир Масъуд... Аҳмад Ҳусайнро бад-он баҳона, ки вақти авд аз Макка... хилъати халифаи Миср пушида буд, ба ҳалқ овехт. «*Таърихи Фаршита*»

авд кардан дубора баргаштан, дубора бозгаштан.

Восиқ бо худ гуфт, ки сад ҷон фидои шикам ва сухани табиро рад дошта, заҳмат авд кард ва ба он даргузашт. «*Равзат-ус-сафо*»

АВДИЯ *a.* اوديه ҷ. водӣ.

Басо қушқҳои мунаққаш ва боғҳои дилкаш, ки бино карданд ва биёростанд, ки имрӯз бо замин ҳамвор гаштааст ва бо мафозат ва авдия баробар шуда. (3) *Низомии Арӯӣ*

Бақиятуссайф чун қароди мунташир ба авдия ва ҷибол гурехтанд. (3) «*Равзат-ус-сафо*»

АВДОҶ *a.* اوداج ҷ. вадаҷ.

В-он ки ӯ толиби изои ман аст,

Хуни авдоҷи ӯ ғизои ман аст. *Саной*

АВЕСТО *a.* اوستا номи китоби муқаддаси дини зардуштӣ.

АВЖАНДИДАН *a.* اوژنديدن афгандан, андохтан.

АВЗАҲ *a.* اوضح равшантар, возеҳтар, ошкортар.

Субҳи рӯяш зи «Вазуҳ» авзаҳ,

Муншареҳ садраш аз «Аламнашраҳ». *Ҷомӣ*

АВЗОН *a.* اوزان ҷ. вазн.

Аммо мисрае намехонд, ки калимоташ пӯла на-шуда бошад ва аркони авзонаш шӯла. (5) *Савдо* авзони мухталиф(а) вазнҳои гуногун, андозаҳои ҳар-хелаи баркаш.

Чунон созем, ки дар бозорҳо ва вилояту деҳҳо авзони мухталиф намонад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Зари султон Муҳаммадшоҳи Баҳманӣ аз қисми тилло ва нуқраи чаҳоргуна буд ба авзони мухта-лифа. «*Таърихи Фаршита*»

АВЗОЪ *a.* اوضاع ҷ. вазъ; авзони гардун (ё даҳр, олам, ҷаҳон) ҳолати замон, вазъияти ҷаҳон; расму одати ҷаҳон.

Зи чашми ман бипурс авзони гардун, Ки ӯшаб то рӯз ахтар мешуморам. *Ҳофиз*

...Ки эй чашмат аз нури ибрат тигӣ,

Надорӣ зи авзони даҳр огаҳӣ. *Бедил*

Надорад шиква аз авзони олам мардуми ҳақбин, Ба Юсуф матавон бахшид ҷурми корвонеро. *Соиб*

Бӯи беҳбуд зи авзони ҷаҳон мешунавам,

Шодӣ овард гулу боди сабо шод омад. *Ҳофиз*

АВИС *a.* عويص душвор, мушқил, сухани душворфаҳм.

...Он ки ҳаллоли ависоти умури рӯзгор,

Ҳар киро мушқил фитад, тадбири ӯ мушқилкушо.

Васлӣ

АВЛ I *a.* عول майл, тамоюл.

Нур бояд пок аз тақлиду авл,

То шиносад мардро бе феълу қавл. *Румӣ*

АВЛ II *a.* عول ниғаҳдорин аёл, таъмин кардани оила.

АВЛАВИ(Й)ЯТ *a.* اولويت муқаддам будан, бартарӣ, афза-лият, фавқият.

Тақдими волидайн аз ҷиҳати авлавият ва ақра-бият аст. *Аҳмади Дониш*

АВЛИЁ *a.* اوليا ҷамъ 1. ҷ. валӣ.

Авлиё ва писарон хуни Абдулло бихоҳанд. (1) «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Хилофи тариқат бувад, к-авлиё,
Таманно кунанд аз худо ҷуз худо. (3) *Саъдӣ*

2. бузургон, мансабдорон.

Зи авлиёш пароканда низ ҳашт ҳазор
Ба ман расид бад-он вақт, холи хуб он буд. *Рӯдакӣ*

Авлиё ва ҳашам биёмаданд ба расми хидмат ва
биншастанд ва биистоданд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

авлиёи давлат бузургон, вазирон ва аёнӯ ашрофи
давлат, зимомдорон.

АВЛИТАР *a.* اوليتр *ниг.* авлотар.

АВЛО||АВЛӢ *a.* اول||اولӣ бех(тар), хуб(тар), некӯ(тар)
бартар, боло(тар); лоиқ(тар).

Нақли улүфот аз тарафи Арман то худуди Кир-мон мебояд кард, мурочиат авло менамояд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Ин хирқа, ки ман дорам, дар раҳни шароб авло
В-ин дафтари бемаъий ғарқи ман ноб авло.

Ҳофиз

пои авло дараҷаю мартаба ва маснаду мақоми ба-
ланд.

Чое расидай, ки агар ман ҳазор сол
Пуям туро, ба пои авло намерасам.

Заҳири Форъёбӣ

тариқи авло роҳи дуруст, роҳи рост, роҳи нек.

Тариқи хидмат агар биспаранд, боке нест,
Замона нек шиносад тариқи авлоро. *Анварӣ*

АВЛОД *а.* اولاد *ҷамъ* 1. ҷ. валад.

Ва пиронро, ки аз кор уфтодаанд, маъзул дорад
ва авлоди онҳоро ба ҷон онҳо бардорад.

Аҳмади Дониш

авлоду аъқоб фарзандону бозмондагон.

Салтанати он диёр то бад-ин рӯзгор дар тасарруфи
авлоду аъқоби уст. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

2. номи паҳлавоне, ки Рустам дар Мозандарон асир
гирифтааст (дар «Шоҳнома»).

Бад-он марз Авлод буд паҳлавон,
Яке номдоре, далере ҷавон. *Фирдавсӣ*

АВЛОДУЗЗИНО *а.* اولادالزنا *ҷамъ* 1. ҷ. валадуззинио;

2. *маҷ.* кирмҳое, ки вақти боридани борон ба вучуд
меоянд.

Ақсоми кирм, ки дар мавсими борон ба набо-
тоти навхез пайдо шавад, онҳоро авлодуззино
гуянд. «*Хизонаи омира*»

АВЛОТАР *а.* اوليتр *ниг.* авло.

Ту ин моя охир напиндошти,
Ки аз ҷанг авлотар аст ошти. *Ҳочу*

Чу ҷон азми сафар дорад, ба пешаш мирам авлотар,
Ки бе он ҳосили умрам ҷӣ суд аз умри беҳосил.

Исмат

авлотар дидан беҳтар доништан, афзалтар пиндоштан.

Муқорӣён он борҳоро ба сӯи хонаи худ бурдан
авлотар диданд ва ба маслиҳат наздиктар.

«Калила ва Димна»

АВЛӢ *а.* اولى *ниг.* авло.

АВН *а.* عون ёрӣ, мададгорӣ, ионат.

Бар камоли аёри зар ба авни оташ вуқуф тавон
ёфт. «*Калила ва Димна*»

авн хоستان ёрӣ талабидан.

Ҳоли худ бозронд ва дар кори худ авне хост.

Авфӣ

АВОИБ *а.* عوايب *ҷ.* оиба.

Чашм аз авоиби зердастон бипушанд ва дар иф-
шон ҷароими кехтарон накушанд. *Савдӣ*

АВОИД *а.* عوائد *ҷ.* оида II.

Аҳли дунё ҳар гоҳ, ки маҳраме ҷуянд, нафсҳон
азизӣ хеш ва ҷонҳои хатир фидои он сӯхбат кунанд,
то фавоид ва авоиди он эшонро шомил гардад.

«Калила ва Димна»

АВОИЛ *а.* اوائل *ҷ.* аввал 2.

Мавлоно Сайфиддин дар авоили рӯзгори эли Ар-
слони Хоразмшоҳ аз Бухоро қасди Хоразм кард.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

Дар авоили моҳи ҷадӣ мураххас шудем.

Аҳмади Дониш

АВОИҚ *а.* عوايق|عوايق *ҷамъ* 1. ҷ. оиқ.

Ва ба ҳасби талаб ва муморасати мушқилот ва
мучонабати азод ва авоиқи он қувват дар тазоҷуд
буд. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Чунон ба донишу идрок беназир аст он,
Ки пеши хотираш осон авоиқи душвор. *Васлӣ*

2. *маҷ.* ҳаводис, ҳодисаҳо.

Осеби авоиқ аз ҷапу рост,
Ошуби халоиқ аз ҷавониб. *Анварӣ*

авоиқи айём ҳаводиси рӯзгор, ҳодисаҳои дунё.

Ба сабаби навозили миҳан ва аворизи фитан ва
авоиқи айём ва алоқи рӯзгор тирӣ мақсуди эшон
ба ҳадаф нарасид. «*Равзат-ус-сафо*»

АВОЛИМ *а.* عوالم *ҷ.* олам.

Дар ин тахтаи хок ба нисбати он аволим ҷун
хасе бар руи муҳит аст. (1) *Аҳмади Дониш*

АВОЛӢ *а.* عوالى *ҷ.* олия.

Сипехри маҷду маолӣ саводи нуқтаи олам,
Ҷаҳони ҷуду аволи ҷароғи дудаи одам. (2) *Фалакӣ*

АВОМ *а.* عوام *омма.*

Ҳолид ... ду савор берун кард ва ду нома навишт,
яке ба малик ва яке ба авоми мамлакат.

«Табрихи Табарӣ»

Вақт тангу хотиру фаҳми авом

Тангтар сад раҳ зи вақт аст, эй ғулум! *Румӣ*

АВОМИР *а.* اوامر *ҷ.* амр I 1.

Навоҳии ту бибандад ҳаме гузори қадар,
Авомири ту битобад ҳаме инони қазо. *Анварӣ*

Агар дар авомир ва ҳукм ҳаз бошад, манфеи
абнои ҷинс аст. *Аҳмади Дониш*

АВОМУННОС *а.* عوامالناس *гурӯҳи* одамон, тӯдаи марду-
мон; мардуми омма, халқи омма.

Музтарибро дар ин боб ашъори аҷиба ба алфози
авомуннос воқеъ шуда. *Садри Зиё*

АВОН I *а.* اوان *ҳангом,* замон, вақт.

Ё ҳалқа ба гуши шаҳи иқлими Ироқ аст,
Ё наъли суми марқаби султони авон аст.

Бадри Чоҳӣ

дар авони ҳол дар ин ҳангом, дар ин марҳила, дар
ин лаҳза, дар айни вақт, дар ин фурсат.

Дар авони ҳол Заҳир аз Форъёб ба Нишопур омад.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

АВОН II *а.* عوان I. сарҳанги девони подшоҳӣ, посбони
давлатӣ.

Муш, к-аз дашт дар дукон афтад,
Бех, ки хешиш бо авон афтад. *Саной*

Пас авонон хонаро ҷустанд зуд,
Ҳеч тифле андар он хона набуд. *Румӣ*

2. кадбону; зани миёнасол; 3. зани шавҳардор; \diamond
авонони фалак ҳафт сайёра: Офтоб, Мох, Миррих,
Муштарӣ, Зухра, Аторуд, Зуҳал.

АВОНӢ *а.* اونى *ҷ.* ония, яъне ҷамъулҷамъи ино.

Низомиддини Яхъё аз вилоти Байҳақ бирасид...
боргоҳу саропарда ва фаршу авонӣ ва астуруну
шутурон овард. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Меҳмонсарои ораста ва мусаффо дорад ва зуруфу
авонии муталлову муҷалло. *Аҳмади Дониш*

АВОР *a.* عوار *ниг.* ивор.

АВОРА *a.* اواره *ниг.* дафтари ҳисоб.

Ҳама фузунӣ ҷӯяд авора бар афлок,
Ки ту ба толеи маймун бад-ӯ ниҳодӣ рӯй. *Шаҳид*

АВОРИЗ *a.* عوارض *ч.* ориза.

Сад Ҳазорон мурғ парҳашон шикаст,
В-он камингоҳи аворизро набаст. (2) *Румӣ*

Хоҷаи бузург Аҳмад Ҳасани Маймандиро бар эшон
раҳмат омад ва хироҷи он сол эшонро бибахшид
ва аз аворизашон масун дошт. (2) *Низомии Арӯзи*

АВОРИФ *a.* عوارف *ч.* орифа.

Дар тарбияти хидматгорон ва истинои марку-
мон чандин латонфи авотиф ва бадоеи авориф ба
ҷой тавонад овард. «*Калила ва Димна*»

Султон ҳар якро бо авотифи хисравона ва аво-
рифи подшоҳона бинавохт. «*Равзат-ус-сафо*»

АВОСИТ *a.* اواسط *ч.* авсат.

Дар авосити давлати амир Насруллоҳ ҷамоаи
русия омада дар лаби дарёи Сир кӯрғончае кар-
данд. *Аҳмади Дониш*

АВОСИФ *a.* عواصف *ч.* осиф.

У монанди ҷабали росих бар заҳмати авосиф ва
садамоти азлол таҳаммул менамуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

◇ авосифи қаҳр шиддати қаҳр, туфони ғазаб.

Муқаддимоти заҳмат ва сахат тартиб намуд, то
аз роҳгузари авосифи қаҳр ва савоқи ғазаб бар-
хезонд. «*Равзат-ус-сафо*»

АВОТИФ *a.* عواطف *ч.* отифа||отифат.

Шағол ҷавоб дод, ки ман ба умрҳои дароз шукри
каромат ва авотифи малик натавонам гузорд.

«*Калила ва Димна*»

Авотиф ва аворифи подшоҳона ба зуҳур напай-
васт. «*Равзат-ус-сафо*»

АВОХИР *a.* اواخر *ч.* охир 1.

Дар авохир хулафо аз эшон очиз монданд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

Дар авохирӣ умри у [Норбутоҳон] бародараш
Ҳоҷибек муҳолифат оғоз намуд.

«*Шаҳномаи Фарғона*»

АВОҚИБ *a.* عواقب *ч.* оқибат.

Бурҳоншоҳ назар бар авоқиби умур наандохта,
дар мақоми ислоҳ нашуд. «*Таърихи Фаршита*»

АВРА *a.* اوره *ниг.* авра 1.

Авраи нори хому хомро
Ҷуз насич остар надӯхтаанд. *Ҳоқонӣ*

◇ авраи афлок киноя аз фалакулафлок, арш.

АВРАНГ *a.* اورنگ 1. тахт, сарир.

Бад-ӯ гуфт бе ту нахоҳам ҷаҳон,
На аврангу на тоҷу тавқи шаҳон. *Фирдавсӣ*
Аз сабуи бода хуштар нест бар сар афсаре,
Хишт ҳам дар гушани майхона авранги ман аст.

Фонӣ

2. зебой.

Бад-ӯ гуфт: Эй, ҳама хубиву фарханг
Ҷаҳонро аз ту пероясту авранг.

Фахриддини Гургонӣ

3. номи шасхе, ки ошиқи Гулҷеҳра ном духтаре
будааст.

Авранг ку, Гулҷеҳр ку, ранги вафову меҳр ку?
Ҳоло ман андар ошиқи доди тамомӣ мезанам. *Ҳофиз*

◇ бар авранг омадани шоҳаншоҳи субҳ киноя аз
баромадани офтоб.

Ҷу шоҳаншоҳи субҳ омад бар авранг,
Силоҳи Рум зад бар лашкари занг. *Низомӣ*

АВРАНД *a.* اورند 1. шуқӯх.

Сиевуш маро ҳамчу фарзанд буд,
Ки бо фарру бозуву авранд буд. *Фирдавсӣ*

2. макру ҳила.

АВРАНДИДАН *a.* اورنديدن макру ҳила намудан.

Зи рӯзи вопасин он, к-аш хабар нест,
Ҷуз аврандиданаш кори дигар нест.

Абушақури Балхӣ

АВРАТ *a.* عورت 1. андоми ниҳонӣ, андоми шарм, шармгоҳ.

Аз барги дарахти анҷир аврати худро пушиданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. зан; завҷа.

Собирро бо ду писар ва аврате аз деҳа берун
карданд. *Авфӣ*

Дар миёни ҳамла гар мардонаанд,
Дар ғазо чун авратони хонаанд. *Румӣ*

АВРОД *a.* اوراد *ч.* вирд.

Муфрадоти маснавиро ёд кун,
Рӯзу шаб машғул шав, аврод кун! (1) *Шоҳидӣ*

Ҷун сари Солехро назди Муҳтадӣ оварданд, гуфт:
Бибаред, дафи намоед! — Ва ба аврод хондан маш-
ғул шуд. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

АВРОТ *a.* عورات *ч.* аврат 2

Он шаҳро аз ғояти зебоии аврот Ҳуснобод хо-
нанд. «*Равзат-ус-сафо*»

АВРОҚ *a.* اوراق *ч.* авақ 1, 2, 3.

Дар Қирмон дарахтест, ки авроқи он мушобеҳи
авроқи (дарахти) сабр аст. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

Дил зи ҳичрони ту ошӯфтаст чун авроқи гул,
Мархабо, эй ғунҷаи ҷамъияти дилҳо, биё. (2) *Туграи*

Ғаҳе ба суҳбати ту ҳарф ҷӯям аз тақвим,
Ғаҳе ба дидани ту хат шуморам аз авроқ. (3) *Муиззӣ*

Бун мушк ояд зи авроқи Ҳилолӣ солҳо,
Гар даме пеши ғизоли мушкбун ман ниҳад. (3)

Ҳилолӣ

авроқи девон саҳифаҳои девон, варақҳои девон; *кӣноя*
аз асар.

Ба арзи ҳол ҳоҷат, Мушфиқӣ, нест.
Агар авроқи девони ман он ҷост. *Мушфиқӣ*

авроқи машқ варақҳои таълим, саҳифаҳои омузиш.

Бувад авроқи машқаш дафтари гул,
Ба дасташ кидки му — мижғони булбул. *Сайидо*

авроқи ҳазон барғҳои зарди мавсими тирамоҳ.

Дар баҳорон ба ҳаёли руҳи ҷонаи кеш
Бо руҳи зард ҷу авроқи ҳазон биншинам. *Имло*

авроқи ҷаман барғҳои набототи гулистон.

Нест з-авроқи ҷаман мурғонро
Ба ҷуз авсофи ҷамолаш варақе. *Ҷомӣ*

2. маҷ. китоб, асар.

Ба муҳаррири ин авроқ фармуд, ки ин китоби нафисро... ба забони форси тачдиди зикре мебояд кард. «Ахлоқи Носирӣ»

Гуиё акнун ҳамеҳоя, ки аҳли илмро Бояд авроқ аз барои ҷоми май бифрухтан. *Исмаи*

◇ авроқи дил киноя аз ҷузъҳои дил, пораҳои дил, дили пора-пора, дили реш, дили азобдида.

Чи хуш бошад, дар оғуш оварам сарви равонашро, Кунам шерозаи авроқи дил муи миёнашро. *Соиб*
Ба гушат зулф мегуяд саросар ҳоли эшонро, Фароҳам кун яке авроқи дилҳои парешонро. *Сайидо*
авроқи рӯзгор киноя аз саҳифаҳои зиндагӣ; равиши зиндагӣ.

Аз хатти эътибор бар авроқи рӯзгор Бе шарҳи кардаҳои ту як дoston намонд. *Ломей*
авроқ шустан нест кардани навиштаҳо.

Бишуй авроқ, агар ҳамдарси мой, Ки илми ишқ дар дафтар набошад. *Ҳофиз*
тай гардидани авроқи китоби касе гузаштани умри касе; ба охир расидани зиндагонии касе, мурдан.

Аз омадани баҳору аз рафтани даӣ, Авроқи китоби мо ҳамегардад тай. Май хӯр, махур андӯх, ки фармуда ҳақим: Ғамҳои ҷаҳон чу заҳру тарьёкаш май. *Хайём*

АВСАТ а. اوسط миён, миёна.

Офтоб дар авсати қавс буд, ки рӯи тавачҷӯх ба қишлоқи Ақсулот ниҳоданд. «Равзат-ус-сафо»

◇ хайрулумури авсатуҳо зарб. ҳадди муътадилӣ кор-ҳо (чизҳо) беҳтарини онҳост.

АВСАТУННОС а. اوسط الناس мардуми миёнаҳол, табақаи мардуми миёнаҳол.

Сунноъ ва муҳтарифа ва авсатуннос ба озин машғул шуда, асоқ ва кучаҳо ба анвои рухут ва амтиа музаҳҳаб ва мулавван гардониданд. «Равзат-ус-сафо»

АВСАҚ а. اوتق бисёр маҳкам; устувортар, маҳкамтар.

Яке аз шумо, ки ба амал аҳсан ва ба қудрати илоҳӣ авсақ бошад, барҳезад ва сарпӯш бигирад. «Равзат-ус-сафо»

АВСАЧ а. اوسج навъе аз буттаи хор ва дарахти хордор.

Дарахти авсаҷ ... дарахтест, ки пеш аз ҳама ашҷор бар ҷуйбор нумув ва боло кашад. «Равзат-ус-сафо»

АВСИЁ а. اوصيا ҷ. васӣ.

Авсиё ва авлиё шореъ бошанд. *Аҳмади Донии*

АВСОН а. اوتان ҷ. васан I.

[Искандар] аз парастидани асному авсон наҳӣ кард. «Равзат-ус-сафо»

АВСОТ а. اوساط ҷамъ I. ҷ. васат; 2. табақаҳои миёна-ҳоли халқ.

Авсоту ашроф аз иртифот ба қадри кафоф қаноат намоянд. «Равзат-ус-сафо»

АВСОФ а. اوصاف ҷамъ I. ҷ. васф.

Кунун, ки бар кафи гул ҷоми бодаи соф аст, Ба сад ҳазор забон булбулаш дар авсоф аст. (1, 2) *Ҳофиз*

Мисли авсофу суҳангузори Фирдавӣ кадом фо-зил шеър гуяд ва киро бошад? (1, 2)

«Тазкираи Давлатшоҳ»

2. сифатҳо, хислатҳо.

3-он сӯ, ки меваҳоро ин пухтагӣ расида, 3-он сӯ, ки сангҳоро авсофи гавҳар омад.

Шамси Табретӣ

Чу диданд авсофи хулқаш нақӯст, Ба табъаш ҳавоҳош гаштанду дуст. *Саъдӣ*

АВСОХ а. اوساخ ҷ. васах.

Баъди як соат баровард аз танӯр Поку испеду аз он авсох дур. *Румӣ*
Козури тақдирӣ у аз курси хур дар ташти чарх Ҳар саҳар мешӯяд аз авсох рахти рӯзгор. *Низоми Албиса*

АВТОД а. اوتاد ҷамъ I. ҷ. ватад.

Ғае зи дарс дили хеш сард мекардам, Зи хаймаи тараби айш мезадам автод. (1) *Ҳайрат*
автоди ҳадид меҳҳои оҳанин.

Ҳукм кард, то автоди ҳадид дар оташ ниҳоданд. «Равзат-ус-сафо»

2. д. чор авлиёе, ки гуё дар чор тарафи дунё қарор гирифтаанд.

Ҳаст зи автод фалакро мадор, Хаймаи бемех нагирад қарор. *Хисрави Деҳлавӣ*

АВТОН а. اوطان ҷ. ватан.

Чун маро дар ватан осоиш нест, Ғурбат авлотар аз автон, чи кунам?! (1, 2) *Ҳоқонӣ*
Ҳар ду лашкар рӯй ба автони хеш ниҳоданд. (1, 2) «Равзат-ус-сафо»

АВТОР I а. اوتار ҷ. ватар I.

Устодро дар автори мусиқӣ вуқуфи тамои бу-да ... (1) «Тазкираи Давлатшоҳ»

АВТОР II а. اوطار ҷ. ватар II.

Ҳар киро хонанд султон, у гадост, 3-он ки ватраш комил аз автори мост. *Румӣ*

АВФАР а. اوفر бисёртар, фаровонтар.

Дабир бояд каримуласл, ... соқибурраӣ бошад ва аз адаб ва самароти он қисми акбар ва ҳаззи авфар насиби у расида бошад. *Низоми Арӯӣ*

АВФАҚ а. اوفق мувофиқтар, шоистатар.

Не моҳ бар авфақи ҷамолат бинам, Не меҳр чу ҳусни безаволат бинам. *Мушфиқӣ*

АВЪИЯ а. اوعيه ҷамъ I. ҷ. вио; 2. зарфҳо.

Баъд аз ман ... авъия ва зуруфи пурнур ба шумо хоҳанд расонид. «Равзат-ус-сафо»

3. рағҳои хун.

Аз тавотури тановул ва идмон урук ва авъияи эшон ба имтилоъ мубтало гашта буд. «Ахлоқи Носирӣ»

◇ авъияи ваҳму хаёл киноя аз доираи фикру андеша ва хаёл.

Ҳақонкро аз зуруфи ҳуруфи асотири мастураи кутуби мутадовила фаро гиранд ва дар авъияи ваҳму хаёл забт намоянд. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

АВҒОН а. اوغان ниг. ағфон II.

АВҚОТ *а.* اوقات *ч.* вақт.

Авқоти хуш он буд, ки бо дӯст ба сар рафт,
Боқӣ ҳама беҳосилию беҳабарӣ буд. *Ҳофиз*

авқоти ҳамида вақтҳои хуш; зиндагонии хушҳолона.

Он тавонгар доим аз асалу равшан ба хонаи он дарвеш мефиристонд ва он марди дарвеш авқоти ҳамида дошт. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

◇ авқот нагузаштан киноя аз тангии маишат ва саҳти аҳвол.

Замонаро гузарон гуфтаанду ин аҷаб аст
Дар ин замона, ки авқоти ман намегузарад.

Мушфиқӣ

авқоти хеш бар бод додан беҳуда гузаронидан ва талаф намудани вақти худ.

Чу дӣ рафту фардо наёмад ба пеш,
Мадеҳ хира бар бод авқоти хеш. *Фирдавсӣ*

АВҚОФ *а.* اوقاف *ч.* вақф.

Марде буд аз кадхудоёни Ғазнин ва моли бисъёр дошт ва чун гузашта шуд, аз вай авқоф ва чиз беандоза монд. (1) «*Таърихи Байҳақӣ*»

Биёр май, ки гуноҳе ба тавба наздик аст,
Марав, Заҳир, ба назди хӯрандан авқоф. (1)

Заҳири Форёбӣ

АВҲАД *а.* اوحده ягона, танҳо, фард.

Хонанду ёд гиранд он шеърҳои зебо

Ҳам олимони афзал, ҳам фозилони авҳад. *Муиззӣ*

авҳади даҳр ягонан замона, ягонаи ҷаҳон.

Гар авҳади даҳри хеш бошӣ,
Ногоҳ равон шавӣ чу оҳод. *Шамси Табрезӣ*

АВҲОЛ *а.* احوال *ч.* ваҳал||ваҳл.

Ҳамеша, то ки бувад мӯю мӯя дар аҳвол,

Ҳамеша, то ки бувад нолу нола дар авҳол... *Муиззӣ*

АВҲОМ *а.* اوهام *ч.* ваҳм.

Ту дар канори ман ой, ман ин тамаъ накунам,
Ки менаёядат аз хусн васф дар авҳом. (1) *Саъдӣ*

Мушкили ишқ чу ҳал менашавад, чанд ниҳем
Гӯши идрок бар афсонаи авҳому уқул. (1) *Ҷомӣ*

АВЧ *а.* اوج 1. рифъат, баландӣ, фавқ; баландтарин нуқта ва ё дараҷаи чизе.

Хумои авчи саодат ба доми мо афтад,
Агар туро гузаре бар мақоми мо афтад. *Ҳофиз*

Ба авчи чарх агар натвон расидан,
Кӣ шуд монеъ зи пеши пой дидан? *Бедил*

авчи дониш баландии илм, равнақ ва тараққии илму дониш.

Аҳгари толеъ ба авчи донишам дунбола зад,
Мулки маъниро дилам соҳибқиронӣ мекунад.

Туграл

ба авчи иштиҳор расидан бисъёр машҳур шудан, шӯхрати баланд пайдо кардан.

Устод Ҳасани кучики ной ... дар камоли хусну чамол буда, дар Ироқи Араб ва Аҷам овозан сози
ӯ ба авчи иштиҳор расида буд. *Восифӣ*

2. маҷ. осмон.

Ту гуфти, замин мавҷ хоҳад задан

В-аз ӯ мавҷ бар авҷ хоҳад шудан. *Фирдавсӣ*

Бе ғубору абр чун хуршед бидрахшид з-авҷ,
Чому дайҳиму нигини ту бад-ӯ раҳшанда бод.

Муиззӣ

авчи баланд осмон, фалак.

Гар бувад ҳамчу маҳ бар авчи баланд,
Орам ўро фуру ба ҳамми каманд. *Ҷомӣ*

◇ авчи савдо чунуни ишқ.

Гарчи дорам ҷисме аз савдон зулфат нотавон,
Ман ҳилоли авчи савдоям, набинӣ кам маро. *Ҷузӯлӣ*

ба авчи моҳ расидан тараққӣ кардан, ба мартабаи хеле баланд расидан.

Азизи Миср ба рағми бародарони ғаюр

Зи қаъри чоҳ баромад, ба авчи моҳ расид. *Ҳофиз*

АВЧНАВАРД اوج نورد баландпарвоз.

Дил авчнаварду ман ба дунбол,

К-омад зи фалак суруши иқбол. *Ҷайзӣ*

АВЧОШЪЕНӢ اوج آشياني баландмақомӣ, баландмартабагӣ.

АВЧОЪ *а.* اوجا *ч.* ваҷаъ.

Модар дар сабабияти вучуд шарики падар аст,
бо он ки таҳаммули машаққати ҳамл ва муқосоти хатари валодат ва авҷои талқ карда.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Зи дарду доғи муҳаббат мабош шиквафуруш,
Ҳузури роҳати дил нест ҷуз дар ин авҷоъ. *Бедил*

АВЧПАР اوج پر баландпарвоз.

Гуфт: Барғу, то кадом аст он хунар?

Гуфт: Ман он гаҳ ки бошам авчпар,

Бингарам аз авҷ бо чашми яқин,

Ман бубинам об дар қаъри замин. *Румӣ*

АВЧРАВ اوج رو киноя аз фалакпаймо, баландпарвоз.

Аспон зи ситора авчравтар,

Гардун зи сипеҳр тездавтар. *Ҷайзӣ*

АВЧСОЙ اوج ساي киноя аз чизи хеле баланд, осмонрас,

сар ба фалак расида, осмонхарош.

Дар он санг баста дижи авҷсой,

Иморат басе кард бисъёр ҷой. *Низомӣ*

АГАР اگر пайвондак 1. ба шарте ки..., модоме ки..., дар

сурате ки..., дар ҳолате ки...; вақте ки..., ҳангоме ки...

Агар бодидай, нодида машнав,

Ту бурҳон хоҳу бар тақлид мағрав. *Носири Хисрав*

Агар ҳамчунин низ фармон кунӣ,

Напечӣ зи фармону паймон кунӣ,

Ҷаҳон сар ба сар подшоҳӣ тӯрост,

Даду дом бо мурғу моҳӣ тӯрост. *Фирдавсӣ*

2. ҳарчанд, ҳарчанде ки..., гарчанд, гарчанде ки..., бо вучуди он ки ..., қатъи назар аз он ки ...

Агар аз фарқ то қадам хунарӣ,

Чун бахилӣ, зи хоки раҳ батарӣ. *Саъдӣ*

Намегардад хато, Мулҳам, нишони фақри дур аз ман,

Қавӣ, зӯрам, агар ҳамчун камон пушти дуто дорам. *Мулҳам*

агар низ агарчи.

Ҳар кӣ бо бадон нишинад, агар низ табиати эшон дар у асар накунад, ба феъли эшон муттаҳам гардад. *Саъдӣ*

АГАРЧАНД اگرچند ҳарчанде ки..., ҳар қадар ки ...

Мағзор маро ба ноз, агарчанд

Хуб ояд ноз нозаниро. *Анварӣ*

АГАРЧИ اگرچه | ҳарчанде ки..., ҳар қадар ки...; бо вучу-ди он ки...

Дар қадах, ҳамчу ақлу ҷон дар тан,
Ошкор аст, агарчи пинҳон аст. *Анварӣ*
Агарчи пеши хирадманд хомушӣ адаб аст,
Ба вақти маслаҳат он бех, ки дар суҳан *қушӣ*.
Саъдӣ

АД(Д) *а.* عاد·адад, теъдод; шумор; шумурдан, ҳисоб кардан.

Авҳони дабирон аз адди эҳсои он очиз ояд.
«Равзат-ус-сафо»

Подшоҳи Чин низ лашкаре ҷамъ кард, ки адади
у аз ҳасру андоза берун буд ва ақл аз ҳасри аҷ-
зои он қосир ва хирад аз адду эҳсои он мутақосир.
«Хористон»

АДАБ *а.* ادب 1. хулқи нек ва писандида, тавр ва равиши қобили таваҷҷӯх, хушхулқӣ, мулоимат.

Ақл ва адаб пеш гир ва лаҳву лааб бигзор, ки
чун неъмат сипарӣ шавад, сахтӣ барӣ ва пушай-
монӣ хурӣ. *Саъдӣ*

2. шарм, ҳаё; накутабиатӣ, покизагиӣ; табиат.
Зан, ки худояш адаби нафс дод,
Сар диҳаду тан надихад дар фасод.

Хисрави Деҳлавӣ

Адабу шарм туро хисрави махруён кард,
Офарин бар ту, ки шоистаи сад таҳсинӣ. *Ҳофиз*

3. илм, дониш; ҳунар.
Ҳазор гуна адаб ҷон зи ишқ омӯзад,
Ки он адаб натавон ёфтан ба мактабҳо.

Шамси Табрезӣ

Ҷуро адаби мулкдорӣ биёмӯхт. *Авфӣ*

4. таълим; таъдиб, танбех; адаб дидан танбех ги-
рифтан, ҷазо ёфтан.

Хисрав надида буд адаби рӯзгор ҳеч,
Инак зи ҳодисоти замонаш адаб расид.
Хисрави Деҳлавӣ

адаб қардан а) таълим ва тарбия намудан.

Ҳар кӣ дар хурдияш адаб накунад,
Дар бузургӣ фалоҳ аз у бархост. *Саъдӣ*

б) таъдиб қардан, танбех додан.

Асон Қалим ар ба дастам будӣ,
Ба ҷубаш адабро адаб қардаме. *Ҳоқонӣ*

Мулозимон хостанд, ки он мардро адаби балеғ
кунанд. *Аҳмади Дониш*

адаб нигоҳ доштан риоя қардани одоб, эҳтиром на-
мудан.

Дор адаби дарси муаллим нигоҳ,
То наштавӣ таблаки таълимгоҳ. *Ҷомӣ*

адаб омӯхтан таҳсинӣ одоб қардан, тарбия гирифтани
ва хулқи неку писандида касб қардан.

Адаб омӯзу илм ҳосил кун,
То шавӣ дар ҷаҳон ту бигзида.

Мар-гуро ҳеч манфаат накунад
Насаби устухони пусида.*

адаб расидан танбех омадан, ҷазо расидан.

Чун наёбад адаби базми висол аз мани маст,
Дам ба дам мерасад аз шаҳнаи ҳаҷрам адабе! *Ҷомӣ*

АДАБГОҲ||**АДАБГАҲ** گاه|**адаб** ҷои адаб; маҳалли
таъдиб, ҷон адабомӯзӣ.

Шоҳо, нахурӣ бозин ҷоҳи шатранҷ,
Мағрур нагардӣ ба сипоҳи шатранҷ,
Шоҳ он бошад, ки дар адабгоҳи ниёз
Аз «шаҳ!» гуфтан рамад ҷу шоҳи шатранҷ. *Бедил*

АДАБИЁТ *а.* ادبيات 1. донишҳои оид ба илми адаб, ки аз илмҳои гуногун ба мисли илми аруз, бадеъ, қофия, луғат, сарфу наҳв ва ғ. иборат аст; 2. асарҳои адаби, маҷмуи осори адаби.

АДАБИСТОН ادبستان таълимгоҳ, ҷое, ки илму адаб ме-
омӯзанд; дабистон, мактаб.

АДАБОМУЗ ادبآموز 1. таълимдиҳанда, устод, тарбият-
гар, мураббӣ.

Шав адабомӯз писарро ба пеш,
Қ-у ҷу қавӣ шуд, натавониш беш. *Хисрави Деҳлавӣ*
2. тарбиягиранда, таълимгиранда; баҳрабаранда аз
омӯзин.

АДАБПАРВАРДА ادبپرورده адабгирифта, боадаб, тар-
биятдида.

Адабпарвардан ишқам, наёяд хирағӣ аз ман,
Насузад оташи май пардаи шарму ҳиҷобамро. *Соиб*
Аз адабпарвардаҳои ҳасрати лаъли туам,
Нолаам ҷун мавҷи гавҳар нест ҷуз зери ниқоб.
Бедил

АДАБПЕША ادبپیشه боадаб; донишманд, фозил.

Шашум — аз адаб ҳоли-андешае,
Ки бошад ҳарифи адабпешае. *Ҷомӣ*

АДАБСАНЧ ادبسنج кино аз донишманд, фозил.

Рафиқони адабсанҷу вафодуст,
Ба рангу бун гул як мағзу сад пушт ... *Бедил*

АДАБСАРО(И) ادبسار(ى) таълимгоҳ, тарбиятгоҳ, мактаб.

Ҳар як зи қабиллаеву ҷое
Ҷамъ омада дар адабсарое. *Низомӣ*
Маҷнун ба адабсаро ҳамерафт,
Дил пешу тан аз қафо ҳамерафт. *Шоҳин*

◇ **адабсарои торум осмон.**

Ҳар субҳ, ки қард тифли анҷум
Падруди адабсарои торум ... *Шоҳин*

АДАБЧУБ ادبچوب ҷубдасти домӯллои мактаби кӯҳна
барои задани бачагони мактабхон.

АДАВОТ *а.* ادوات ҷ. адот 1.

Асҳоби уро гирифта бо аслиҳаву адавоти эшон
ба дарёё андозед. *«Равзат-ус-сафо»*

адавоти табх асбоби таом, масолеҳи хӯрокпазӣ.

Он мард бирафт ва адавоти табх бояду шояд
ҳозир оварда ба таом пухтан машғул шуд.
Аҳмади Дониш

адавоти ҳарб аслиҳа ва асбоби ҷанг.

Мавоҷиби аскар ва асбоб ва адавоти ҳарб дар
тасарруфи у бошад. *Аҳмади Дониш*

АДАД *а.* عدد шумор, шумора; ҳисоб.

Адади деҳаҳои Бухоро бисёр аст.
«Табрихи Наршахӣ»
Чандон ҳезум ҷамъ қардаанд, ки ададаш набуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

дар адад нагунҷидан аз ҳисоб берун будан, ниҳоят бисёр будан.

Басо қарнҳо дида аз неку бад,
Нагунҷад шумориданаш дар адад. *Савдо*

АДАМ *а.* **عدم** нестӣ, нобудӣ; *муқобили* вучуд 1.

Кунун, ки дар чаман омад гул аз адам ба вучуд,
Бунафша дар қадами ӯ ниҳод сар ба сучуд. *Ҳофиз*
адами иститоат а) беқудратӣ, ноилоҷӣ, очизӣ, нота-
вонӣ; б) қашшоқӣ, камбағалӣ, мискинӣ.

Ин мард аз чихати адами иститоат аз гузориши
муҳимми хеш муатгал мондааст. *Аҳмади Дониш*
адами қаноат беқаноатӣ, ҳарисӣ, озмандӣ.

Элҷӣ ҷавоб дод, ки ҷангу ҷидол ва муҳосамаву
китол миёни салотин аз адами қаноат меҳезад.

Аҳмади Дониш

адам шудан (*ё* гаштан) нест шудан, нобуд шудан,
махв шудан, мурдан.

Донӣ, кадом рӯз адам шуд вучуди мо?
Рӯзе, ки ошиқӣ ба вучуд омад аз адам. *Ҳилолӣ*
Гуфтам, ки адам гашт вучудам зи ғами ту,
Гуфто, ки киро ғам зи вучуду адами ту. *Савдо*

◇ ба адам мавсул будан пайвастан ба нестӣ, восил
гардидан ба марғу фано.

Бибар, эй боди сабо, арзи убудийати мо,
Ба ҷанобе, ки зи ҳаҷраш ба адам мавсулам. *Шавкат*
ба адам расидан нобуд шудан, мурдан, махв шудан;
сун адам гом бардоштан *киноя* аз мурдан.

Чу сун адам гом бардоштанд,
Дар ин буқъа ҷуз ном нагзоштанд. *Ҳофиз*

АДАМГИР *а.* **عدم گير** адамгир шудан мурдан.

Дӣ, ки зи пеши ту ба нахчир шуд,
Тезтакӣ карду адамгир шуд. *Низомӣ*

АДАН *а.* **عدن** номи ҷое ва шаҳре дар соҳили ҷанубии
Яман, ки бо марвориди аълосифат шӯхрат ёфтааст;
дурри Адан а) дурри ҳолиси хушоб, ки аз Адан меовар-
данд.

Дасткаши ҷафо макун оби рухам, ки файзи абр
Бе мадади сиришки ман дурри Адан намекунад.
Ҳофиз

Мекард ҳикоят дур аз он лутфи буноғуш
Ҳар ҷо санаме гуш суви дурри Адан бурд.
Қамолӣ Хучандӣ

б) *киноя* аз дандони маҳбуба.

Даҳони ғунчааш чун ҳуққои сарбаста мебинам,
Ки ҳангоми тақаллум лаъли ӯ дурри Адан дорад.
Туграл

в) *киноя* аз ашк, сиришк.

Сухан чу ниюшид, аз ман сухан,
Биборид аз ҷашм дурри Адан. *Шоҳин*

◇ дурри Адан суфтаи сухани пурқимат ва шеърӣ
пурмазмунӣ баландсанъат гуфтаи.

Яке ин қисса дарवेशи Қаран гуфт,
Ба ин қисса ҷӣ хуш дурри Адан суфт! *Бадрӣ*

АДАС *а.* **عَدَس** наск, донан сурхи ҷигариранг аз ҷинси
лубиё.

Нагзошт, ки холи руҳи ӯ бингарад ин ҷашм,
Ин холи халил аст, ҷӣ нанг аст адасро?
Қамолӣ Хучандӣ

Ёри гандумгуни ман гар майл кардӣ ними ҷав,
Ҳар ду олам пеши ҷашми мо намудӣ як адас. *Ҳофиз*

АДВ *а.* **عدو** тохт, дав, тохтан; таҷовуз.

Чанд бошам дар диёру манзили адви зубоб,
Рӯзу шаб гирьяндаву ноланда чун раъди рубоб.
Абдуллоҳсеи Ҷабалӣ

АДВАН *а.* **ادون** фурумоятар, ҳақиртар.

Дар мардум се нафс мураккаб аст: адван нафси
баҳимиро ва авсат нафси сабуиро ва ашраф нафси
малакиро. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АДВИЯ *а.* **ادويه** ҷ. даво 1.

Ҷамшед ба таҷрибаву имтиҳони муфрадот ва
мураккаботи адвияву ағзия пардохт.

«Равзат-ус-сафо»

Шарбату адвияву асбоби ӯ
Аз табибон бурд яқсар обрӯ. *Румӣ*

АДВОР I *а.* **ادوار** ҷ. давр.

Афсона шуд он қисса, ки Исо ба фалак рафт,
Ин қисса ҳам охир шавад, адвор намонад. (4) *Бедил*

Дар баъзе адвор одамиён баландқад, азимул-
ҷусса ва касирулулур буданд. (4)

«Таърихи Фариста»

◇ адвори фалак гардишҳои фалак; гардиши замона,
гардиши дунё.

Ҷӣ кунам арз, бародар, ки зи адвори фалак
Гашт барпо ба сарам турфа яке явми нушур.
Ҳайрат

АДВОР II *а.* **ادوار**: илми адвор илми мусиқӣ; шаклҳо
ва ишораҳои махсус барои навишти оҳангҳои мусиқии
тоҷикӣ-форсӣ.

АДД *а.* **عد** *ниг.* ад(д).

АДИВ *а.* **اديب** 1. устод, тарбиятгар, мураббии бодонишу
фарҳанг.

Ҳар ду мехоянд дандони ҳасад
Бар касе, ки дод адиб уро хирад. *Румӣ*
Ҳар киро ишқи ту одоби хирад бар ҳам зад,
Нест мумкин, ки муаддаб шавад аз панди адиб.
Ҷомӣ

2. нависанда, адабиётшинос.

АДИЛ *а.* **عديل** баробар дар қадру мартаба, ҳамто, монанд.
Адили шодкомӣ бошу ҷуфти мулкати боқӣ,
Қарини комгорӣ бошу ёри давлати барно. *Фаррухӣ*

Дарахте аҷиб мушоҳада карданд, ки дар ҷаҳон
адил надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

адил надоштан бемислу бемонанд будан, беназир будан.

Дар заковату фатонат ва улувви ҳиммат адилу
назир надорад. *Садри Зиё*

АДИЛЛА *а.* **ادلله** ҷ. далел 1.

АДИМ I *а.* **اديم** 1. пусти даббоғишуда, пусти дилоғат-
шуда, чарм; чарми булғор.

Қорвоне аз Тоиф омад ва меваву адим доштанд.
«Таърихи Табарӣ»

Бархе зи гиёҳ бурда бар сар,
Лахте зи адим карда дар бар. *Шоҳин*

2. *мач.* фарш, рӯй; адими замин руи замин.

Адими замин суфраи оми Уст,
Бар ин хони яғмо чи душман, чи дуст. *Саъдӣ*
Ҷароғи шабат бас бувад моҳтоб,
Адими замин натъи ту баҳри хоб. *Ҷомӣ*

◇ адими маолӣ ҷойгоҳи олий, мақом ва сукунатгоҳи олий.

Ҳоқонӣ аз адими маолиш қудваест, Он қудвае, ки қиблаи ҳоқон шиносамаш. *Ҳоқонӣ адими рух пӯсти рӯй.*

Адими рух ба хуни дида мешуст, Сухайли хешро дар дида мечуст. *Низомӣ*

АДИМ II а. *عديم I.* нестшуда, фаношуда, маҳвшуда, маъдум; *маҷ.* ночиз.

Хайф аст фушурда ончуноне Дандон ба адим устухоне. *Шоҳин*

2. *маҷ.* ниёзманд, дарвеш. Адимро, ки таханнои бустон бошад, Зарурат аст таманнул зи бустонбонаш. *Саъдӣ*

3. дар қисми якуми калимаҳои мураккаб вазифаи префикси «но»-ва «бе»-ро иҷро менамояд, мас. 'адим-улбадал — беиваз, бебадал, беназир, яғона'; 'адим-улхайр — бехайр, бесамар, бенафъ' ва ғ.

АДИМУЗЗУҲО а. *اديم الضحى* чоштгоҳ, вақти байни пагоҳиyo зӯҳр.

АДИМУЛВАФО а. *اديم الوفا* бевафо, беқавл, ноустувор ба ваъда; бешараф, нокас.

АДИМУЛИСТИТОАТ а. *اديم الاستطاعت* беқудрат, бечора, камбағал; нотавон; оқиз.

Ин бандан қалилулбизоат ва каминани адимулиститотро аз ин мақула назме чанд даст дода буд. *Ҷомӣ*

АДИМУЛҚАНОР а. *اديم الكنار* беканор, нопадоканор, васеъ.

Қорӣ Раҳматуллоҳ муҳити фасоҳат, даръёи адимулқанори балоғат аст. *Садри Зиё*

АДИМУЛМИСЛ а. *اديم المثل* бемисл, бемонанд, беназир, беҳамто, яғона.

Нух рӯз ҳамаи Систон бо диле дардманд ва чашми гириён, хосу ом уро мотам доштанд, з-он ки адимулмисл буд. *«Таърихи Систон»*

Ин яке дар ғазал адимулмисл В-он дигар дар қасида бемонанд. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

АДИМУЛМИСОЛ а. *اديم المثال* *ниг.* адимулмисл.

Баъд аз он зону зада, булуқоти адимулмисол ба мавқифи арз расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Бинобар он ки онқалъа дар Дакан адимулмисол аст, роғиби тасхири он гардид. *«Таърихи Фариста»*

АДИМУЛҚАДР а. *اديم القدر* беқадр, беқимат, безътибор.

Боре чанде аҳиббо дар маҷлиси роқими адимулқадр ҳозир буданд. *Садри Зиё*

АДИМУННАЗИР а. *اديم النظير* *ниг.* адимулмисл.

Амир Муҳаммад фармуданд, ки вай [Восифӣ] дар ду амр мутафаррид ва адимунназир аст. *Восифӣ*

Ба хусну малоҳат адимунназир, Шуда маҳви рӯяш сағиру кабир. *Садри Зиё*

АДКАН а. *ادكن* хокистарранг; тираанг, моил ба сиеҳӣ.

Ба дасташ дод ҳафт айвони ахзар, Қалиди ҳашт шодурвони адкан. *Ҳоқонӣ*

ҳаззи адкан порча ё ҷомаи абрешимии хокистарранг.

Зи рӯи бодия бархост гарде, Ки гетӣ кард ҳамчун хаззи адкан. *Манучехрӣ*

АДЛ а. *عدل* ба ҳамаи одамон бо як чашм нигоҳ кардан, ҳамаро баробар шумурдан, аз рӯи ҳаққоният рафтор кардан; инсоф, дод; *муқобили* *ҷавр*, зулм.

Адл он аст, ки доди мазлумон диҳанд. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

Тамау адл оташу обанд, Ҳар ду як ҷо қарор кай ёбанд? *Ҷомӣ*

адлу рой андеша, адолату тадбир. Мапеч, эй писар, гардан аз адлу рой, Ки мардум зи дастат напечанд пой. *Саъдӣ*

адл пеш овардан бо адолат рафтор кардан, ҳақ пеш гирифтани, додрасӣ намудан, аз рӯи ҳақиқат кор кардан.

Адл пеш ору муроди дили дарвеш барор, То туро ҳар ҷӣ мурод аст, муяссар гардад. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

адлу дод пурсидан додхоҳӣ кардан. Шаб то рӯз намоз мекард ва рӯз то бегоҳ адлу дод мепурсид. *Аҳмади Дониш*

◇ адл он бувад, ки ноқис фидои комил бувад барои нигоҳдорӣ чизи умда чизи ғайриумдаро аз даст додан адолат аст.

АДЛУГУСТАР *عدل گستر* одил, додгустар.

АДЛКИРДОР *عدل کردار* адлпеша, одил, некукор, дод-рас.

АДЛКИРДОРӢ *عدل کرداری* адлпешагӣ, одилӣ, додрасӣ, некукорӣ.

Табъат ояд ба адлқирдорӣ, То расад оламе ба ҳамворӣ. *Бедил*

АДЛОИН *عدل آئين* адолатманд, ҳақиқатпарвар, инсофпеша.

АДМАН *ادمن* 1. мушки холис, мушки азфар; 2. *маҷ.* сиеҳ, торик, тираву тор.

Шабе чун чоҳи Бежан тангу торик, Чу Бежан дар миёни чоҳи адман. *Манучехрӣ*

АДН а. *ادن* *d.* боғҳои биҳишт, ҷаннат, фирдавс.

Биҳишти адн агар хоҳӣ, биё бо мо ба майхона, Ки аз пой хумат як сар ба ҳавзи кавсар андозем. *Ҳофиз*

АДНО а. *ادنى* 1. пасттар, поёнтар, фурутар.

Давлате бодаш қарини маснади шоҳӣ, к-аз он Пояи адно намояд тахти мулки пойдор. *Ҷомӣ*

2. наздиктар; наздиктарин; наздик; 3. хору забун(тар).

АДО а. *ادا* 1. расонидан, пардохтан, ба итмом расонидан; итмом, анҷом, ба ҷо овардан.

Зоҳидон дар кори дунёе коҳиланд, Дар адои кори уқбо қоиланд. *Румӣ*

Дар адои моли муқаррар тасоҳул ва тағофул ҷоиз медошт. *«Равзат-ус-сафо»*

адои ваъда ба ҷо овардани ваъда, ифои паймон.

Хоҷа гандум ваъда карду ним ҷав ҳосил нашуд.
Дар адои ваъда доим ҳимматаш дун асту дох.

Мушфиқӣ

адои таҳният ба ҷо овардани маросими табрик, му-
боракбод кардан; адои хидмат ба ҷо овардани хидмат.

Гар дигарат бар он дари давлат гузар фитад,
Баъд аз адои хидмату арзи дуо бигу ... *Ҳофиз*

2. кору кирдор, рафтор, амал.

Дар он замон, ки лашкари ислом ба муҳосараи
балдаи Бухотина иштиғол дошт, аз у адоҳои хорич
аз ақл сар зад. «*Таърихи Фаршита*»

3. ифода, баён.

Маҷнун чу шунид адои Лайли,
Афтод ба хоки пой Лайли. *Ҳилолӣ*

Дар адои суҳан ба ҳусни мақол
Қайди дил во намуду сурати ҳол. *Мушфиқӣ*

4. хубий ҳаракоти маъшуқа; нозу карашма, ишва.

Аз чаши сиёҳи масти дилбар

Ҳар лаҳза ба ҷуз адо нахоҳам. *Имло*

Лаб мегазӣ, эй шӯх, надонам, ки чӣ гӯӣ,

Аз нозукии тарзи адоҳои ту гардам. *Шоҳин*

5. овоз, оҳанг, наво.

Шабе бар адои писар гӯш кард,

Самоаш парешону мадҳуш кард. *Саъдӣ*

адо кардан (ё намудан) а) пардохтан, додан.

Се буса, к-аз ду лабат кардай вазиған ман,
Агар адо накуӣ, вомдори ман бошӣ. *Ҳофиз*

б) баён кардан.

Гар санг аз ин ҳадис бинолад, аҷаб мадор,
Соҳибдилон ҳикояти дил хуш адо кунанд. *Ҳофиз*

в) хондан, сурудан.

Меҳмон бо дидаҳои гирён видои мизбонро миён
дарбасту ба забони ниёзмазунӣ ин байти чигар-
сузи дилгудоз адо кард. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

адо шудан ба итмом расидан, тамом шудан.

Такаллуфҳои расмӣ чун адо шуд,

Мубоҳӣ мизбон, меҳмон ризо шуд. *Нозим*

АДОВАТ а. *عداوت* душмани, бадхоҳӣ; кинадорӣ, мухоси-
мат, муҳолифат.

Зеботар аз муҳаббати у ҳеҷ фахр нест,

Расвотар аз адовати у ҳеҷ ор нест. *Муиззӣ*

Адоват адоват оварад. *Зарбулмасал*

АДОВАТҶУЙ *عداوتجوی* кинаҷуӣ, бадхоҳ, душман.

Ғизоли даштпаймое, биёбонгард нахчире,

Адоватҷуӣ бераҳме, зи сар то пой тазвире. *Сайидо*

АДОДОН *ادادان* *ниг.* адоёб.

АДОЁБ *اداياب* даркунандаи рамзу ишора, рамзфаҳм,
нуктафаҳм.

Ҳар чӣ дар хотири ошиқ гузарад, медонӣ,

Хуш адоёбу адофаҳму адодон шудай. *Соиб*

АДОЛАТ а. *عدالت* додрасӣ, додгарӣ; неқуқорӣ, кор аз
руи инсоф.

Маъмун гуфт: Он чӣ бо ту буд, аз тавозуъ ба ҷо
овардӣ, аммо мо аз адолат таҷовуз надорем.

Аҳмади Дониш

ба адолату савият аз руи адл ва баробарӣ.

[Ҳоким] қисмати ғаноим дар миёни шумо ба
адолату савият кунад. «*Равзат-ус-сафо*»

АДОЛАТГАР *عدالت گر* *ниг.* одил.

АДОЛАТГУСТАР *عدالت گستر* одил, додгар, додрас.

АДОЛАТОИН *عدالت آئين* он кӣ адолатро марому маслак
ва урфи кордорӣ худ қарор дода бошад, адолатпеша.

АДОЛАТПЕША *عدالت پیشه* *ниг.* адолатоин.

АДОНИЙ а. *ادانى* ҷ. адно.

Дар ин қабила ақобиру асоғир ва аоливу адонӣ
мебошанд. (3) «*Равзат-ус-сафо*»

Шаҳзода ... дар куча ва маҳалла нидои амон ба
гуши адонӣ ва ақосӣ расонид. (2)

«Таърихи Фаршита»

АДОТ а. *ادات* 1. асбоб ва олати ҳосил кардани ҷизе; маҷ.
восита.

Илми мантиқ ба манзилаи адоти таҳсили дигар
улум аст. «*Ахлоқи Носирӣ*»

адоти қарб силоҳи ҷанг, аслиҳаи ҷангу ҷидол; 2.

грам. ҳиссаи номустақили нутқ, ки онро дар грамма-

тикаи арабӣ ҳарф низ меноманд ҳамчун пешоянд,

пайвандак, ҳиссаҷа ва ғ.; адоти нисбат (ё нидо, ҷамъ)

воситаҳои грамматикӣ, монанди бандаки изофӣ, кали-

маҳои нидо ва бандақҳои ҷамъбандӣ; адоти ташбеҳ

калимае, ки ба ташбеҳ далолат мекунад; калимаҳое,

ки дар монанд кардан ёри медиҳанд, мас. чун, ҳам-

чун, монанди, чунонки, гӯё ва пасояндҳои -осо, -сон,

-ваш, -вор ва ғ.; адоти таъриф дар грамматикаи

арабӣ артикли «ал» *ال*, ки дар сари исмҳо навишта

мешавад, мас. 'алҷабр *الجبر*'; адоти ҷамъ *ниг.* адоти

нисбат.

АДОФАҲМ *ادافهم* рамзфаҳм, нуктадон; зирак, тезхуш,
зақӣ, бофаросат.

Кучо рафтанд 3-ин маҷлис ҳарифон,

Ҳарифони адофаҳму суҳандон. *Сайидо*

АДОФАҲМӢ *ادافهمی* нуктадонӣ, нозуқфаҳмӣ, заковат.

Ҷавонест дар шоирӣ ва нуктасанҷию адофаҳмӣ
назиру адил надорад. *Садри Зиё*

АДРАС *ادرس* матои сафед, рах-рах ё гулдор, ки тораш
аз абрешим ва пудаш аз ресмон аст.

АДУВ(В) а. *عدو* *ниг.* адуъ.

АДЪИЯ а. *ادعيه* ҷ. дуо; адъияи мустаҷоба ҷ. дуоҳои
қабулшаванда.

Табару ҷарх ва рӯин ва санги манҷаниқ ва фало-
хан чун адъияи мустаҷоба дар инсиод буд.

«Равзат-ус-сафо»

АДЪЁН а. *اديان* ҷ. дин.

Дар адъёни собиқа иртиқоби ин амр муҷавваз
буда. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

Шавад гар банда тоиб аз маосӣ,

Ба шарҳи ҷумла адъён аст осӣ. (1) *Ҳозик*

АДУ||АДУВ(В) а. *عدو* душман, бадхоҳ, хасм.

Аду гар шудӣ ҳамчу мурғи ҳаво,

Чу шаҳбоз будаш равон аз қафо. *Фирдавсӣ*

АДУБАНД *عدوبند* душманбанд, асиркунандаи душман;
ғолиб.

Амири адубанди кишваркушой
Чавобаш бигуфт аз сари илму рой. *Савъдӣ*

АДУМОЛ *عدومال* помол ва зери по кунандаи душман,
маҳвкунандаи хасм, адүкуш.

Гуяд, к-ин май маро нагардад нуша,
То накунам ёди шахриёри адүмол. *Манучехрӣ*

АДУХОР *عدوخوار* киноя аз маҳвкунандаи адү.

Яке самсоми аъдокуш, адүхоре чу аждархо,
Ки ҳаргиз сер набвад вай зи мағзу аз дили аъдо.

Дақиқӣ

АДУШИКАН *عدوشکن* душманшикан, мағлүбкунандаи
душман, ғолиб, пируз.

Эй басо рояти адушиканон
Рез-рез аз дуои пирзанон. *Саной*

АДХАМ *ا. ادھم* 1. тира, сиёҳ; сурхи чигариранг.

Рӯ сафед аз қуввати балғам бувад,
Бошад аз савдо, ки руй адхам бувад. *Румӣ*

2. асп; аспӣ сиёҳ.

Шаҳбози адхам ҳарчанд парвоз кард, аз камари
кӯх намегузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Набардозмозе зи адхам фитод,
Ба гардан-дараш муҳра барҳам фитод. *Савъдӣ*

3. киноя аз шаб.

Дар банди даври чарх ҳам аркон, ҳам анҷум аст,
Дар зери рони даҳр ҳам адхам, ҳам абраш аст.

Хоқонӣ

адҳами гардун киноя аз шаб.

Субҳ адҳами гардунро маҳмез ба паҳлу зад,
Пайдост зи хун он гаҳ осор ба субҳ-андар. *Хоқонӣ*
адҳами шаб киноя аз торикии шаб.

АЕ *ايا* *калимаи нидо* эй!

Паси пардаи ту, аё номчӯй,
Яке пок пур омад аз мохруй. *Фирдавӣ*
Аё, пурлаъл карда чоми заррин,
Бибахшо бар касе, к-аш зар набошад. *Ҳофиз*

АЕДАТ *ا. عيادت* *ниг.* иёдат.

АЕДӢ *ا. ايادي* *чамъ* 1. ч. яд; 2. маҷ. некӣ ва эҳсонҳо;
дастгирӣ ва ҳимоят.

Маро аёди ва макорим ва аворифи Ҳусом ... фа-
ромуш нашудааст. *«Равзат-ус-сафо»*

Баъд аз он дар маҷлиси Ҳорунарашид зикри
фазонлу карам ва аёдиву ниами он қавм мекардам.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

АЕЛ *ا. عيال* *ниг.* иёл.

Бо хамидапуштӣ аз бори аёл,
Дошт муште тифлакони хурдсол. *Ҷомӣ*

АЕЛАТ *ا. ايالت* *ниг.* иёлат.

АЕН *ا. عيان* яқин, ошкор, зоҳир, возех, равшан.

Равон дардеҳ он май чу оби равон,
На оби равон, офтоби аён. *Ҳофиз*

аён шудан маълум шудан, равшан гардидан.

Чун сурати холи у аён шуд,
Маҷнун ҳама тан бар у забон шуд. *Шоҳин*

АЕР I *ايار* 1. моҳи шашӯми румӣ, ки ба моҳи май баро-
бар меояд.

Ин балое ба муддати ёздаҳ моҳ иттифоқ афтод
ва аввали он шаҳри аёр ва охир озор буда.

«Равзат-ус-сафо»

2. киноя аз баҳор.

Ин ҳанӯз аввали озори ҷаҳонафрӯз аст,
Бош, то хайма занад давлати найсону аёр. *Савъдӣ*

АЕР II *ا. عيار* 1. маҳак, иёр.

Дил, ки ба ҳадья додамаш, к-ин руҳи зард бингарад,
Сиккаи қалб доштам, зар ба аёр дарнашуд.

Хисрави Деҳлавӣ

аёри маҳак олати озмоиш ва санҷиш; 2. меъёр ва та-
розуи зарсанҷ; 3. маҷ. дараҷаи софӣ ва холисии тилло
ва нуқра; қадр, баҳо, қимат, арзиш.

Бигӯ, эй сухан, кимиёи ту чист,
Аёри туро кимиёсоз кист?! *«Анвори Суҳайлӣ»*

Зи бозу ганҷи симаш дар бағал буд,
Аёри сим пешӣ он дағал буд. *Ҷомӣ*

Аёри ранги ошиқ гардад аз бахти сияҳ комил,
Тилои заъфаронро ҷабҳаи хинду маҳак бошад.

Шавкат

◇ *касери дар аёри касе* ниҳодан ҳамдараҷа ва ҳам-
мартаба доништани ду кас, муқоиса намудани ду кас.

Маро чун ниҳӣ дар аёри касе?

Наёбӣ чу ман посбоне басе! *Низомӣ*

АЁРА *اياره* 1. ёра, дастбиранҷан, дастнонаи тилло ва
нуқра.

Чу орад зинати худ дар шумора,
Ҳилолаш зебад аз баҳри аёра. *«Фарҳанги Онандроҷ»*

2. *таър.* дафтари ҳисобдорӣ, дафтари дахлу харҷи
давлат, ки аворича низ меноманд.

АЁРАГИР||АЁРГИР I *اياره گير*||*ايار گير* ҳисобдор, дафтар-
дори дахлу харҷ.

АЁРГИР II *عيار گير* соҳибаёр, озмоиш кунандаи тилло ва
нуқра; санҷанда ва озмоиандаи чизе.

АЁРДА||ИЁРДА *ايارده* боб ва ё қисми «Висперед», ки яке
аз китобҳои «Авесто» мебошад.

АЁРДАГУӢ *ايارده گوی* хонандаи китоби «Висперед».

Чӣ моя зоҳиду парҳезгору сӯмиагӣ,
Ки зандхон шуда дар ишқашу аёрдагӯӣ. *Хисравонӣ*

АЁРИЧ *ايارچ* *тиб.* доруӣ мушхил.

АЁР||АЕК *ت. اياغ*||*اياق* пиёла, паймона, чоми шаробхӯрӣ.

Яке чу бодапарастон суроҳӣ андар даст,
Яке чу сокии мастон ба каф гирифта аёғ. *Ҳофиз*

Биё, ки бе лаби лаълат аёғи ман хушк аст!
Чу ғунҷаи гули қоғаз димоғи ман хушк аст! *Шавкат*

АЖДАР *اژدر* *ниг.* аждаҳо 1.

В-аз ин ҳафтсар аждари умрхор
Бипарҳезад он, к-у бувад хушбёр. *Лабибӣ*
аждари ганҷ мувофиқи ривояти афсонавӣ мор ё ажда-
рест, ки гуё барои муҳофизаи ганҷ бар сари он ме-
хобидааст.

Биё, эй хуфта доим бар сари ганҷ,
Ба зар печида ҳамчун аждари ганҷ. *Ҳилолӣ*

АЖДАҲО *اژدها* 1. мори солхурдаи калони афсонавӣ, ки
пар баровардааст ва аз даҳонаш оташ берун меояд.

Мухолифонро як рӯз рӯзгор мадеҳ,
Ки аждаҳо шавад, ар рӯзгор ёбад мор. *Фаррухӣ*

Аз аждаҳои ҳафтсар матарс, аз мардуми наммом
[суханчин] битарс. *Зарбулмасал*

аждаҳои дамон а) аждаҳои қавӣ, даманда, пурхамм.

Хабар гармтар шуд ҳаме ҳар замон,
Ки омад ба Рум аджаҳои дамон. *Низомӣ*

б) маҷ. Рахш, аспи Рустам.

Таҳамтан бипушид бабри баён,
Нишаст аз бари аждаҳои дамон. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. зӯр, тавоно; диловар, далер, шучоъ.

Ту аждаҳои дар ҷангу ин бидонистӣ,
Ки аждаҳоро захири кушанда нагзояд. *Саной*

3. маҷ. алам, байрак, роят; сари байрак.

Набинӣ маро ҷуз ба рӯзи набард,
Дирафше паси пуштӣ ман лочвард,
Ки дидори он аждаҳо марги туст,
Ниёми синонам сару тарки туст. *Фирдавсӣ*

аждаҳои далер киноя аз байрақи ҷанг.

Табира биғуррид чун тундшер,
Даромад ба рақс аждаҳои далер. *Низомӣ*

4. киноя аз шамшер, теғ.

Бичунбид Гуштосп аз пеши саф,
Наҳанге ба зер, аждаҳое ба каф. *Фирдавсӣ*

5. киноя аз занҷире, ки ба пой ва ғардани зиндонӣён
мебанданд.

Аждаҳо хуфта буд бар поям,
Натавонист он замон бархост. *Ҳоқонӣ*

◇ Аждаҳои фалак нуҷ. номи галаситораи маъруф, ки
ба араби Тиннин меноманд.

Қанам з-Аждаҳои фалак сар ба кин,
Чӣ бок оядм з-аждаҳои замин?! *Асади*

АЖДАҲОБОРА *اژدها باره* аждаҳокирдор, аждаҳохӯй; аждаҳобора мард киноя аз Заҳҳок.

Фаридун ба он аждаҳобора мард
Ба он қуввати аджаҳои чӣ кард? *Низомӣ*

АЖДАҲОВАШ *اژدهاوش* монанди аждаҳо, аждаҳомонанд,
аждаҳокирдор, бадкор, бадҳайбат.

Ба айвони Заҳҳок бурдандашон,
Ба он аждаҳоваш супурдандашон. *Фирдавсӣ*

АЖДАҲОДУШ *اژدها دوش* киноя аз Заҳҳок — қахрамони
афсонавии «Шохнома»-и Фирдавсӣ, ки аз китфонаш мор
баромада будааст ва уро Заҳҳоки морон мегуфтанд.

Нахоҳем бар гоҳ Заҳҳокро,
Мар-он аждаҳодуши нопокро. *Фирдавсӣ*

АЖДАҲОК *اژدهاک* номи қадимии Заҳҳок, Заҳҳоки морон,
подшоҳи афсонавӣ, ки дар «Шохнома» тасвир шудааст.

Аё шохе, ки мулки ту қадим аст,
Ниёят бурд тахт аз Аждаҳоко! *Дақиқӣ*

АЖДАҲОКЕШ *اژدهاکیش* аждаҳокирдор, аждаҳохӯй,
бадкор.

Бигӯй ин ҳама сар ба сар пеши ман,
Ниҳон ҷист аз он аждаҳокеши ман? *Дақиқӣ*

АЖДАҲОПАЙҚАР *اژدهاپيکار* қавихайкал, сутургҷусса,
калонҷисм, дурушттан, бадҳайбат.

Ба сар ташти оташ намуд афсараш,
Алам шуд ба ҷашм аждаҳопайқараш. *Бедил*
АЖДАҲОФАШ *اژدها فاش* 1. монанди аждаҳо, аждаҳомо-
нанд; ҳайбатнок.

Бад-он аждаҳофаш яли номдор
Фузун гирд шуд мардум аз сад ҳазор. *Асади*

2. аждаҳошақл, ба сурати аждаҳо.
Паиди омад он аждаҳофаш дирафш,
Шабе тираву рӯи гетӣ бунафш. *Фирдавсӣ*

АЖДАҲОХУҶ(И) *اژدها خو(ی)* аждаҳокирдор, аждаҳотабъ,
аждаҳосиришт; маҷ. бадкирдор, бадабнат.

...Ки ин аждаҳоҳуи мардумхаёл
Наҳангест, к-оварда бар мо вабол. *Низомӣ*

АЖДАҲОШИҚАР *اژدها شکر* ниг. аждаҳошиқор.

АЖДАҲОШИҚАРӢ *اژدها شکرى* ниг. аждаҳошиқорӣ.

АЖДАҲОШИҚОР||**АЖДАҲОШИҚАР** *اژدها شکار*||**АЖДАҲОШИҚАР**
шаҳсе, ки шикори аждаҳо мекунад; маҷ. пурзӯр, тавоно,
қавӣ.

АЖДАҲОШИҚОРӢ||**АЖДАҲОШИҚАРӢ** || *اژدها شکارى*
اژدها شکرى шикори аждаҳо кардан, аждаҳоғирӣ; маҷ.
пурзӯрӣ, пурқувватӣ, тавоноӣ.

Оғаҳишон на з-оҳанинҷигарӣ,
Шергирию аждаҳошиқарӣ. *Низомӣ*

АЖҚАҲАН||**АЖҚАҲОН** *اژ کهان*||**АЖҚАҲОН** коҳил, танбал,
суст.

Ба дил рабудан ҷалдиву шотирӣ, эй маҳ,
Ба буса додан, чони падар, бас ажқаҳанӣ.

Шокири Бухорой

АЗ *از* пешоянд 1. маҳалли саршавии амалро ифода меку-
над, ба сарчашмаи пайдоиш ва сар задани чизе, амале
ё ҳолате далолат мекунад.

Шаб дар хоб башорат доданд, ки Ардашери Боба-
кон аз корвонсарой фуруд омада...

«Матлаб-ул-улум»

Гуфт: Аз он тоҷу тахт безорам,
Ки аз ӯ ҷон ба шер биспорам. *Низомӣ*
Омад сахар ба хонаи ман ёр бе ҳичоб,
Имрӯз аз кадом тараф сар зад офтоб? *Ҷомӣ*

2. аз чизе сохта шудани чизеро ифода мекунад, ба
чизе нисбат доштани чизеро мефаҳмонад.

Ҳаст марди тирадил дар сурати аҳли сафо
Он зани ҳинду, ки аз ҷинси сафедаш ҷодар аст. *Ҷомӣ*

Шоҳи бебар арчи бошад аз дарахти мевадор
Чун наёрад мева бор, андар шумори ҳезум аст. *Ҷомӣ*
3. ба восита ё сабаби амале, ҳаракате ё чизе далолат
мекунад.

В-андар ин ям моҳиёни пурфананд,
Морро аз сеҳр моҳӣ мекунанд. *Румӣ*
Аз риёпеша маҷӯ ҳоҷат, ки ҷудаш ориз аст,
Мева кай орад дарахти хушк, к-аз борон тар аст. *Ҷомӣ*

4. нисбат ба чизе, амале ё ҳолате бартарӣ, афзалӣ,
баландӣ ва ё неки доштани чизе, амале ё ҳолатеро ифо-
да мекунад ва ё баръакс (дар муқоиса).

Холе аз зулф анбарафшонтар,
Чашме аз хол номусулмонтар. *Низомӣ*

Фардо беҳ бод кори соҳиб аз имрӯз,
Чунон к-имрӯз беҳтар аст аз дина. *Сўзанӣ*

5. аз ҷиҳати ..., аз нуқтаи назари...

Аз ҷеҳра офтобию аз бўса шаққарӣ
Бас лоқи аст бо шаққарат ҳамсар офтоб. *Анварӣ*

6. аз руи..., мувофиқи..., мутобиқи...

Аз қарам нест мудхали кардан,
Хон ниҳодан, тамом худ хӯрдан. *Ҷомӣ*

7. бо, қатӣ.

Як ғарибе хона меҷуст аз шитоб,
Дусте бурдаш суви хона(и) хароб. *Румӣ*

аз баҳри... а) дар бораи ..., оид ба..., дар хусуси...

Зи боғи васли ту кай гул тавон чид,
Ки он ҷо гуфтугӯй аз баҳри хор аст?! *Анварӣ*

б) барои..., ба мақсади..., ба хотири...

Аз баҳри дили касе ба даст овардан
Матбуъ набошад дигаре озурдан. *Соиб*

аз он ки ба сабаби он ки..., аз он рӯ ки..., бинобар он ки...

Аз пой то ба сар ҳама ишқат шудам аз он-к
Дар зери пой ишқи ту гум гашт сар маро. *Анварӣ*

аз пай... барои...

Дод аз пай забти пили масташ
Аз қавси кузаҳ қаҷак ба дасташ. *Ҳотифӣ*

аз ҷӣ барои ҷӣ, ба қадом асос.

Аз ҷӣ дар ин боғчаи чанду чун
Хору гул аз як шаҷар ояд бурун? *Урфӣ*

АЗАЛ I а. *ازل* ҷовидон будан дар гузашта; замоне, ки
ибтидо надорад; *муқобили* абад I; маҷ. аввали аввалҳои
замон, ибтидои даҳр.

Шарбати ташнабон ҷуз ба лабон ширин нест,
Ин даҳонат зи азал ҳабби набот омадааст. *Махфӣ*
аз азал то ба абад аз ибтидо то ба охир, ҳамеша,
доимо.

Ҷуз дилам, к-ӯ зи азал то ба абад ошиқи уст,
Ҷовидон кас нашунидам, ки дар ин кор бимонд.
Ҳофиз

аз (ё дар) рӯзи азал аз аввал, аз ибтидо.

Дар хароботи муғон мо низ ҳамдастон шавем,
К-инчунин рафтаст дар рӯзи азал тақдири мо.
Ҳофиз

З-он гирех ҳоло кушод омад, ки аз рӯзи азал
Ҳоли мо з-он турраи мушкин мушавваш будааст.
Ҳайрат

АЗАЛ II||АЗАЛЛ а. *اضل* гумроҳтар; гумроҳтарин.

Афзал ар з-ин фузулҳо ронад,
Номи афзал аз ин азал маниҳед. *Ҳоқонӣ*

АЗАЛА||АЗАЛАТ а. *عضله*||*عضلة* мушак, мушаки бадан.

АЗАЛЛ а. *اضل* ниг. азал II.

АЗАЛӢ *ازلى* мансуб ба азал; ҳамешагӣ, ҷовидонӣ (нисбат
ба замони гузашта).

Азали он аст, ки... оғоз надорад. *Ибни Сино*

З-он азали нур, ки парвардаанд,
Дар ту зиёдат назаре кардаанд. *Низомӣ*

АЗАМАТ а. *عظمت* азимӣ, бузургӣ.

Кӯҳе... аз азамат тамоми заминро дар зери домани
худ тӯдан хок шумурдӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

Рузи дигар аз... ҷавониби қалъа лашкарҳо дарра-
сиданд ба азамате, ки дар васф нагунҷад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

АЗАХ *ازخ* ниг. озах.

АЗБ а. *عذب* форами; бомаза, гуворо, хуштаъм; ширин.

Гар ҳамри бихишт аст, бирезед, ки бе дӯст
Ҳар шарбати азбам, ки диҳӣ, айни азоб аст. *Ҳофиз*
лисонӣ азб забони ширин, ширинсуханӣ, хушбаёнӣ.
Ҳайф аст булбуле чу ман акнун дар ин қафас,
Бо ин лисонӣ азб, ки хомӯш чу савсанам. *Ҳофиз*

АЗБАС *ازبس* ниг. азбаски.

Замин аз тухми шерон пок кард азбас синони ӯ,
Асад сар дар канори Савр пинҳон кард дар гардун.
Қозӣ Эрназар

АЗБАСКИ *ازبسکه* пайвандак аз ин ҷиҳат ки..., ба сабаби
ин ки..., аз он ҷое ки...

Азбаски аз хаёли туам об дар назар,
Мижгон шикастаам зи рағи хоб дар назар. *Бедил*

[Амир Ҳайдар] азбаски дар табъаш фиқсу фасод
муствай буда, дар муддати андак ҳам хеле доди
айшу компронири дода. *Аҳмади Донииш*

АЗБҒҮӢ *ازبغوى* ширинсухан, хушбаён.

[Аз] азбғуён ва латифтабӯни Аҷам яке амируш-
шуаро Муиззӣ буд. *Низомии Арӯзӣ*

АЗВОЪ а. *اضواء* ҷ. завъ.

Чунончи ҳоссаи басар идроки мубсарот кунад
аз қабилӣ алвону азвоъ. *Аҳмади Донииш*

АЗВОҚ а. *اذواق* ҷ. завқ.

Баъзе аз машоих дар он китоб мазкур нашуда
ва баъзе аз азвоқи мавҷиди худ бар он меафзуда. (5)
Ҷомӣ

АЗВОҶ а. *ازواج* ҷ. завҷ.

Иброҳим пурсид, ки шавҳари ту ҷӣ гуна кас аст?
Гуфт: Беҳтарини азвоҷ аст. «*Равзат-ус-сафо*»

АЗДАР *ازدر*: аздарӣ... шоистаи..., лоқи..., муносиби...,
сазовори...

Ҳамедоштӣ, то баровард пар,
Шуд аз меҳри шоҳ аздарӣ тоҷи зар. *Фирдавӣ*

Сабза гашт аздарӣ самоу шароб,
Руз гашт аздарӣ нишоту тараб. *Фаррухӣ*

АЗДОД а. *اضداد* ҷамъ I. ҷ. зид(д).

[Умаро] савганд хӯрданд ва муттафиқ шуданд ва
оғози қасди аздоди хеш карданд. (1)
«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. грам. калимаҳое, ки маъниҳои зидди якдигар до-
ранд, мас. боҳтар, ки ҳам маъниҳои шарқ ва ҳам
маъниҳои ғарбро дорост.

АЗЕРО *ازيرا* зеро, зеро ки, чунки, бинобар ин, аз ин са-
баб, бинобар, аз ин ҷиҳат.

Бо нек ба неки бикӯш, азеро
Бад ҷуз ки сазовори бад набошад. *Носири Хисрав*

Бигу дилро, ки гирди ғам нагардад,
Азеро ғам ба хӯрдан кам нагардад. *Румӣ*

АЗЕРОК *ازيراک* *ниг.* азеро.

Нест ба хуби(и) рухонт мох, азерок
Мох ба гирди рухат ҳамеша битобад.
«Гарҷумон-ул-балогат»

АЗИЗ *а.* عزیز *1.* гаронбаҳо, боарзиш, қиматнок.

... Ки бори намак ҳаст он чо азиз,
Ба қимат аз он беҳ надоранд чиз. *Фирдавси*
Надод кас хабар аз умри рафтаи хешам,
Агарчи умри азизам ба ҷустуҷу рафтаст. *Ҷомӣ*
2. баландмартаба, олиқадр; муҳтарам, сазовори хур-
мат, киромӣ, арҷманд.

Чу Юсуф ба зиндон, валекин азиз,
На дар даст чизе, на муҳточи чиз. *Хочу*
азиз доштан арҷманд ва киромӣ доништан, писандида
ва шариф доштан; эҳтиром кардан, дӯст доштан.

Аз он ба дайри муғонам азиз медоранд,
Ки оташе, ки намирад, ҳамеша дар дили мост.

Ҳофиз

3. камъёб; нодир, ноёб.

Доно ба ҳар диёр азизу мукаррам аст,
Лаънат ба он диёр, ки доно бувад а з и з.*

4. порсо, диндор; муқаддас.

Азизе дар ақсои Табрес буд,
Ки ҳамвора бедору шабхез буд. *Саъдӣ*
Чу Юсуф касе дар салоҳу тамиз,
Ба чил сол бояд, ки гардад азиз. *Саъдӣ*

◇ азизи Миср а) лақаби подшоҳ ва ё нахуствазири
Мисри қадим; б) лақаби Юсуфи Қанъонӣ — писари
Яъқуб (дар афсонаи «Юсуфу Зулайхо»).

Азизи Миср ба рағми бародарони ғажур
Зи қаъри чоҳ баромад, ба авчи моҳ расид. *Ҳофиз*

АЗИЗА *а.* عزیزه *муаннаси* азиз.

Ин ҳар ду азизаро дар мавридҳои тӯй ва таъзия
мунозараҳост. (2) *Саъдо*

АЗИЗВУЧУД *а.* عزیزوجود *ниг.* азизулвучуд.**АЗИЗУЛВУЧУД** *а.* عزیزالوجود *чизе,* ки қимати баланд
дорад; *мач.* камъёб.

Дар чунин авқот, албатта, фитна дар миён ояд ва
иттифоқу иттиҳод дар гӯша мунзавӣ гашта азизул-
вучуд мегардад. *«Таърихи Фаршита»*

АЗИМ *а.* عظیم *1.* бисъёр бузург, хеле калон.

Буд ҳар байте яке дурри ятим,
Дар маонӣ ҳар яке шаҳре азим. *«Гулишани тавҳид»*

Бар сӯи Самарқанд рӯди азимест, ки онро рӯди
Мосиф хонанд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

азиму сағир калону хурд.

Ва аммо ҳамниятро монанди тавилу қасир дар
хат ва сатҳ ва азиму сағир дар ҷисм.

Насириддини Тусӣ

2. бисъёр, хеле; саҳт.

Ҳаким чун ин сухан шунид, азим бипсандид.
Саъдӣ

У хайвонест... ва одамиро азим дӯст дорад.
Низомии Арӯзӣ

азим доништан бисъёр бузург ва калон шуморидан;
мач. ғанимат доништан.

Оре, канос агар садришини суффаи ҳаммом
шавад, онро роҳати давлат ва азим донад.

*Аҳмади Дониш***АЗИМАТ** *1 а.* عزيمت *1.* қасд, оҳанг, ирода, ният, ҷазм.

Абдулло ибни Чаъфар рӯзе азимати сафар карда
буд, дар нахлистон қавме дид, фуруд омад. *Ҷомӣ*

Навбате ба азимати хонаи дӯсте дар мавриди тую
сур бо чанде аз акрон... рафтам. *Аҳмади Дониш*
азимати ҳарб оҳанг ва ирода барои ҷанг, хоҳиши ҷанг.

Овардаанд, ки ҳокими Нишопур Яъқуб ном ба
азимати ҳарб берун омад; сӣ ҳазор марди оҳанпуш
бо вай буд. *«Хористон»*
азимат кардан қасду ирода кардан, ҷазм намудан,
тасмим гирифтани, қарор додан.

Исмоил азимат кард, ки аз он чойгаҳ биравад.
«Маҷмаъ-ул-анғоб»

2. сафар, кӯч (кардан), ихтиёри реҳлат (намудан).

Аз азимати он ҷаноб вуқуф ёфта, филҳол аз ақиб
дар ҳаракат омад. *«Равзат-ус-сафо»*

Қатли уро навиди фатҳу фирузӣ доништа, мусам-
мами ин азимат гашт. *Аҳмади Дониш*

АЗИМАТ *II а.* عزيمت *1.* азоимхонӣ, афсунхонӣ; фусун,
ҷоду.

Омад он мори аҷал, ҳеҷ азимат донед,
Ки бихонеду бад-он мор фасоед ҳама? *Ҳоқонӣ*

Моил бувад парӣ ба а з и м а т, ту нестӣ,
Ҳарчанд бар азимати меҳру вафо равам. *Мушфиқӣ*

2. киноя аз макру фиреб, ҳила.

Нодон гумон барию на огоҳӣ
Аз тунбалу азимату найрангаш. *Бадеи Балхӣ*

АЗИМАТ *III а.* عظيمة *кор* ва ё ҳодисаи бузург.**АЗИМАТГАР** عزيمت گر *афсунгар, ҷодугар.*

Ақли азиматгари мо дев дид,
Нукра аз он кор ба оҳан кашид. *Низомӣ*

АЗИММА *а.* ازمه *ҷ.* зимом; ◇ азиммаи балогат соҳибони
балогат, соҳибони фасоҳат, ширинкаломон; азиммаи умур
инони корхо, ихтиёри ҳукмронӣ.

Азиммаи умури ҷумҳур ба... яке аз аркони дав-
лат... супурд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

азиммаи эҳсон соҳибони қарам ва лутфу ато, саховат-
мандон, бахшишкунандагон.

[Манучеҳр] ба азиммаи эҳсон афроди инсонро
мунқод гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

азиммаи ҷаҳондорӣ ҳокимон, соҳибихтиёрон, зимом-
дорон, сардорони мамлакат.

Бар ҳама кас таъзими шиҷон ва такрими эшон
воҷиб аст, хусусан бар моликони азиммаи ҷаҳон-
дорӣ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АЗИМУЛМАРТАБА *а.* عظيم المرتبة *баландмартаба, оли-*
ҷоҳ, олишаън, олиманзалат, олиқадр.

Инчу-садр, ки аз содоти азирулмартабаи Шероз
ва аз таломизаи мулло Саъиддини Тафтозонӣ
буд, ... дар тарбияти эшон саъйи мавфур ба тақдим
расонид. *«Таърихи Фаршита»*

АЗИМУЛФИКРАТ *а.* عظيم الفكرة *соҳиби фикри баланд ва*
расо, олификр, бисъёр оқилу доно.

Аммо шоир бояд, ки салимулфитрат, азирул-
фикрат, саҳеҳуттабъ, дақиқунназар бошад.

Низомии Арӯзӣ

АЗИМУЛҚАДР *а. عظيم القدر* олиқадр, олимартаба, бузург-дараҷа.

Халқро аз ту осоиши бисъёр аст ва ту бисъёр азимулқадрӣ. *Ҷомӣ*

У шайхи азимулқадр буд ва саду бисту ҳафт сол умр дошт. «*Таърихи Фарошита*»

АЗИМУЛҶУССА *а. عظيم الجئه* қавиҳайкал, тануманд, қавипайкар, ҷуссакалон.

Дар баъзе адвор одамиён баландқад, азимулҷусса ва касирулумр будаанд. «*Таърихи Фарошита*»

АЗИМУШШАЪН *а. عظيم الشأن* боазамат, соҳиби мартабаи бузург.

Шафаққат бар омман раоё... ба мулуки азируш-шаън... лозим аст. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

АЗИР *а. عذير* маъзур; ноқис, очиз.

Бо абри қафаш ҳомилаи абр ақим аст,
Бо баҳри дилаш воситаи баҳр азир аст. *Анварӣ*

АЗИЯТ *а. اذيت* ранҷ, озор.

Яке аз мулуки Аҷам дасти татовул ба моли раият дароз карда ва ҷавру азият оғоз ниҳода (*буд*). *Саъдӣ*

АЗКИЁ(Ъ) I *а. اذكياء* қ. заки I.

Хуру ҷавзо ахтарони сипехранд,
Шаҳна ба мизони азкиёи Сифоҳон. *Ҳоқонӣ*

Бар азкиё пушида намонад, ки... дар Табаристон
ва Хурон қазоёи лотуад ва лотухсо рӯй намуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

АЗКИЁ(Ъ) II *а. ازكياء* қ. заки II.

АЗКОР *а. اذكار* қ. зикр.

Аз авроду азқори ту чизе ҳифз кунам. (1) *Авфӣ*
Пас султон... ба хилват дарояд, ба авроду азқор
ва тасбеҳу салавоту тиловат мубодарат намояд. (1)
Аҳмади Дониш

◇ азқори савобиқ зикрҳо, ёдовариҳо, ёддошт ва хотираҳо аз аҳволи собиқин ва гузаштагон; нақлҳо аз аҳволи гузашта.

Аҳқоми васоиқу азқори савобиқ бар ваҷҳи аввалу охир адо карда ояд. «*Оини ниғориши*»

АЗЛ *а. عزل* аз қор баровардан, бекор кардан, хорич кардан, дур кардан.

Ситам номаи азли шоҳон бувад,
Чу дарди дили бегуноҳон бувад. *Фирдавсӣ*

азл кардан бекор, ҳоли ва ё маъзул кардан, аз мансаб фаровардан, аз вазифа гирифтан.

Искандар яке аз қордононро аз амали шариф азл карда ва амали ҳасис ба вай дод. *Ҷомӣ*

АЗЛАМ *а. اظلم* золимтар, қафокортар, ситамгортар; бисъёр ранҷу азиятдиҳанда.

Гуфт: Оре, он чӣ кардам, истам аст,
Лек ҳам медон, ки боди азлам аст. *Румӣ*

АЗМ I *а. عزم* қасд, ирода, оҳанг, ният, майл ва хоҳиши ҷиддӣ ва қатъӣ.

Бад-он азмам, ки дигар раҳ ба бутхона камар бандам,
Дил андар васлу ҳичрони бутӣ бедодгар бандам.
Анварӣ

Чун ту бар азми тамошо сӯи гулзор омадӣ,
Борбон рӯи ту диду тарки гул чидан гирифт. *Исмаи*

азми дуруст иродаи мустақкам, қасди росих, иродаи саҳеҳ, хоҳиши қатъӣ.

Чун абр ба наврӯз руҳи лола бишуст,
Бархезу ба ҷоми бода кун азми дуруст. *Хайём*

Бе азми дурусту саъи қомил
Қасро нашавад мурод ҳосил. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

азми мақол қасду оҳанги суҳан гуфтан ва баён намудан,
Забон то начунбад ба азми мақол,

Ба табли шикам мерасидаш давол. *Бедил*

азми раҳил а) қасду оҳанги куч, хоҳиши сафар, майли рафтан; б) маҷ. вафот, марг; азм ҷазм қардан қасд ва оҳанги устувор намудан, иродаи маҳкам қардан.

Чун дар ин сафар мақсуд талаби дониш аст, азм ҷазм кардаам. «*Ниғори дониш*»

азми сафар доштан нияти куч намудан, озими мусофират шудан.

Шунидам з-ин диёр он гул ба сар азми сафар дорад,
Маро ҳамчун насими ноумедӣ дар ба дар дорад.
Сайидо

азми чизе сохтан қасди чизе қардан, нияти чизе қардан.

Зи ҳадди Ҳабаш азми Чин сохтам,
Зи Мағриб ба Машриқзамин тохтам. *Низомӣ*

◇ азми зимом тофтан аз нияту қасд баргаштан, аз ирода даст кашидан.

АЗМ II *а. عظم* устухон.

Бар ҳаво бурдӣ, фикандӣ бар ҳаҷар,
То даридӣ азму лаҳм аз ҳамдигар. *Румӣ*

азми рамим устухони кӯҳна, пӯсида.

Баъди сад сол агар бар сари хокам гузарӣ,
Сар барорад зи гилам рақсунон азми рамим. *Ҳофиз*

АЗМИНА *а. ازمنه* қ. замон I.

Дар баъзе авқот шери жаён зафар ёбад ва дар бархе азмина пили дамон фирӯз ояд. (1)

«*Анварӣ Суҳайлӣ*»

азминаи собиқа замонҳои пеш, давраҳои қадим.

Дар Бағдод иҷтимое даст дод, ки дар қуруни мозия
ва азминаи собиқа мисли он кам рӯй намуда буд.
«*Равзат-ус-сафо*»

АЗМОН *а. ازمان* қ. заман.

Зикри он арьёҳи сарди замҳарир
Андар он айёму азмони асир... (1) *Румӣ*

АЗНОБ *а. اذئاب* қ. занаб.

Меҳтарону бузургон қасди зердастон ва азноб
дар маъхаби сиёдат маҳзур шиносанд. (1)
«*Қалила ва Димна*»

АЗО I *а. اذى* 1. ранҷ, азият, озор, малолӣ хотир; 2. зарар, зиён.

АЗО II *а. عزا* мусибат, мотам.

Аз азо чун бигзарад якчанд рӯз,
Қам шавад он оташу он ишвасӯз. *Румӣ*
Бар рӯи худ аз кушодани мӯй
Гаштанд дар он азо сияҳмӯй. *Ҳилолӣ*

АЗОБ *a.* عذاب машаққат. азият; уқубати кулфатовар, шиканча; озор, дард, алам.

Ташнаро з-ин сахттар чй бвад азоб:
Чашма пеши чашму лаб маҳрум аз об. *Ҷомӣ*
Надорад аз ин беш тоби хумор,
Бибар аз сари ман азоби хумор. *Бедил*

◇ **азоби қабр** *a)* *д.* азобе, ки баъд аз мурдан гуё ду фаришта (Мункару Накир) ба одами гунаҳкор медиҳанд; *б)* *киноя* аз азоби сахт.

Гар сари қуят шавад мадфан пас аз мурдан маро,
Қай азоби қабр пеш ояд дар он мадфан маро. *Ғузӯлий*
азоб дидан ранҷ кашидан, дар азият будан.

Бикуш, аз ҳештан макун дурам,
Қи зи ҳичрон азоб мебинам. *Хисрави Деҳлавӣ*

АЗОБКАДА عذاب كده хонаи шиканча, чои азоб додан.

Масал аст ин, ки аз азобкада
Ҳадзада беҳ бувад, ки бимзада. *Саной*

АЗОБУЛҲАРИҚ *a.* عذاب الحريق азоби оташ, уқубати сӯхтан, ранҷи сӯзиш.

Ба даръё нахоҳад шудан бат ғариқ,
Самандар чй донад азобулҳариқ?! *Сағдӣ*

АЗОБУЛҲУН *a.* عذاب الهون азоби сахт, азоби ҷонӣ.

Рав, қаноат гузин, ки толеи дун
Дар ду гегист бо азобулҳун. *Саной*

АЗОДОР عزادار мусибатдор, мотамдор; мотамзада.

АЗОДОРӢ عزادارى 1. мусибатдорӣ, мотамдорӣ, нудбат, маросими таъзия; 2. урфан риоят кардани муддати таъзия, таъзия доштан ба муддати маълуме.

АЗОЗИЛ *a.* عزازيل *д.* номи иблис, шайтон, ки гуё дар натиҷаи ғурури аз Одам бартар донишгани худ ва ба сабаби бентоатӣ ба худо аз мақоми ульён ҷаннат ба замин ронда шудааст.

В-агар дардиҳад як салои қарам,
Азозил гуяд насибе барам. *Сағдӣ*

АЗОИМ I *a.* عزائم اعزائم *ч.* азимат I.

Арбоби ... фитнату фаросат ин таҷорубро наму-
дори азозими хеш гардонанд ... (1) «*Анвори Суҳайлӣ*»

АЗОИМ II *a.* عزائم *ч.* азимат II.

Чу ҳангоми азозим аз муаззим,
Ба ган хезанд сӯбонони реман. (1) *Манучехрӣ*

АЗОИМ III *a.* عزائم *ч.* азимат III.

АЗОИМҲОН عزائم خوان дуохон, афсунгар, афсунхонанда.

Тоҷир, алқисса, шуд азозимхон,
Баҳри тасхири он парӣ сун хон. *Ҷомӣ*

Яке худ аз азозимхон занад дам,
Диҳад то хирзу хонад исми аъзам. *Ҳозик*

АЗОН *a.* اذان бонги намоз, садои баланди даъват барои намозхонӣ.

Қасе, ки чехраи ӯ дид, уст з-аҳли азон,
Қасе, ки қомати ҷон дид, у зи аҳли садост.

Шамси Табрезӣ

АЗОНОМА عزانامه мотамнома, номаи сиёҳ, таъзиятнома.

АЗОПУРСӢ عزاپرسی таслиятгӯӣ, таъзия баён кардан, изҳори ҳамдардӣ.

Ҳидоятуллоҳ ... хабари фавти Хоҷа шунида, аз Шероз мутаваҷҷеҳи Дакан гардида, лавозими азопурсӣ ба ҷой овард. «*Таърихи Фаришта*»

АЗОХОНӢ عزاخوانى шеван ва зорӣ кардан; нудбат, мотамсароӣ кардани навҳагар, овозандозӣ кардани гуянда дар маросими мотам.

АЗРАҚ *a.* ازرق ранги кабуд ва кабудчатоб, осмониранг, нилгун.

Басо дебо, ки ёби сурху зардаш,
Қабуду азрак ояд дар навардаш. *Низомӣ*
Мо нагуем баду майл ба ноҳақ накунем,
Ҷомаи кас сияҳу далқи худ азрак накунем. *Ҳофиз*
хирқан азрак ҷомаи суфиён, ки кабуд ё малларанг буд; ◇ **гули азрак** гули нилуфар; гули офтобпараст.

Ҳар тараф офтоб бардорад,
Гули азрак дар у назар дорад. *Низомӣ*

сайфи азрак шамшери бисъёр дурахшон, шамшери тобон; **субҳи азрак** субҳи софи бегубор, саҳаргоҳи бегубор.

Вақте ки тулуи субҳи азрак бошад,
Бояд ки ба каф ҷоми мураввақ бошад. *Хайём*

хатти азрак номи хатти чорӯм аз ҳафт хат, ки мувофиқи ривоят ва афсона дар нақшҳои ҷоми Ҷам (ҷоми Ҷамшед) будааст.

Бода дар ҷом то хати азрак
Шуъла дар баҳри ахзар андозад. *Ҳоқонӣ*

чархи азрак осмон, осмони кабуд.

Тарҳ карда руҳи Хаварнақро,
Фарш афганда чархи азракро. *Низомӣ*

Ба сони чархи азрак чатраш аз бар,
Нигорида ҳама чатраш ба гавҳар.

Фахриддини Гургонӣ

АЗРАҚЛИБОС ازرق لباس кабудлибос, кабудпӯш; *киноя* аз суфӣ, аҳли тасаввуф.

Ғуломи ҳиммати дурдиқашони якрангам,
На он гуруҳ, ки азрақлибоси дилсияҳанд. *Ҳофиз*

АЗРАҚПҶШ ازرق پوش I. кабудпӯш, нилгунпӯш, ҷомакабуд.

Субҳидам з-осмони азрақпӯш
Чун ҳаво баст азрақӣ бар душ ... *Низомӣ*

2. *мач.* суфӣ, махсусан суфии риёӣ ва худсито, суфии фиребгар.

Пири гулранги ман андар ҳақи азрақпӯшон
Рухсати хубс надод, арна хикоятҳо буд. *Ҳофиз*

АЗРАҚФОМ ازرق فام кабудранг, осмониранг, нилгун.

Соғари май бар кафам неҳ, то зи бар
Баркашам ин далқи азрақфомро. *Ҳофиз*

АЗРАҚЧАШМ ازرق چشم кабудчашм; зогчашм; гурбачашм.

АЗРАҚӢ I ازرقى I мансуб ба азрак, кабудранг.

Ҳафт чархи азрақӣ дар рикқи уст,
Пайки моҳ андар табу дар диққи уст. *Румӣ*

АЗРАҚӢ II ازرقى II кабудрангӣ, нилгунӣ.

Ёфти аз сабил, н-овардӣ,
Азрақию сафедию зардӣ. *Низомӣ*

АЗРО *a.* عذرا 1. духтар, душиза, бокира, афифа.

Умаро ба истиқболи ӯ шитофтанд, чун дар маҷлиси он азро қарор гирифтанд, фармуд, то ҳамаро маъхуз ва муқайяд гардониданд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. номи маъшуқан Вомиқ дар достони «Вомиқу Азро».

Ҳама нозиданаш аз дидани заввор бувад, Вомиқ аст у ба масалғуию зоири Азро. *Фарруҳи*

◇ бурчи Азро бурчи Сунбула, бурчи шашум аз бурҷхон дувоздахгона.

АЗРОИЛ *a.* عزرائيل *d.* номи фариштаест, ки гуё гирандаи руҳи инсонҳо будааст, малакулмавт, фариштаи марг.

АЗРОР *a.* اضرار *q.* зарар.

Гоҳ бувад, ки кароҳияти он азрор ва тааллум бад-он эҳсос кунад. (1) «*Ахлоқи Носирӣ*»

АЗРОСУХАН عذراسخن соҳиби сухани бикр; гуяндаи сухани тару тоза ва нав; ширинкалом, хушсухан.

Хисраво, Хоқонии азросухан ҳиндуи туст,

Ҳиндуеро турки азро додӣ, аҳсант, эй малик!

Хоқонӣ

АЗУД *a.* عضد 1. бозу; 2. маҷ. ёр, ҳамдам; мададгор; пушту паноҳ.

Ӯ тоҷи давлату азуди миллат аст, аз он-к Бар душманони давлату миллат музаффар аст.

Муиззӣ

3. шакли кӯтоҳи номи Азудуддавлан Дайламай, ки аз подшоҳони дайламай буда, дар соли 372 ҳиҷрӣ (982—983 мелодӣ) вафот кардааст.

Азудро писар саҳт ранҷур буд, Шикеб аз ниҳоди падар дур буд. *Саъдӣ*

АЗУЛ *a.* عذول 1. маломаткунанда, маломатгӯй; 2. ғайбаткунанда, ғайбатгӯй.

Биёр соқиву ҳамсоя гу: Ду чашм бибанд, Ки ман ду гуш биёгандам аз ҳадиси азул. *Саъдӣ*

АЗФАР *a.* اذفر тезбу; мушки азфар мушки бисъёр хушбӯй, мушки холис.

Рави доманафшон ба бозори Чин, Пур аз мушки азфар кунӣ остин. *Хочу*

Дару девори он ҳучраро ба абиру... мушки азфар муаттар сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

АЗФОР *a.* اظفار *q.* зуфр.

Бигирад азфори дуок ва таъфин кунад, то вақте ки мунҳал гардад. «*Илми симиё*»

АЗХОР *a.* اذخار *q.* зуҳр.

АЗЪАФ *a.* اضعف заифтар, сусттар, нотавонтар.

Қавҳар қобили ашадду азъаф набувад.

Насириддини Тусӣ

АЗЪОФ *a.* اضعاف *q.* зъёф.

Илму камол ва азамату иқболи мавлоно Чалолиддин азъофи падар буд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

АЗЪЁЛ *a.* اذيال *q.* зайл.

АЗЪЁФ *a.* اضياف *q.* зайф II.

Руй турш доштан бар азъёф чуз сирати лаймон на.

Авфӣ

АЗҒОС *a.* اغصاث *q.* зиғс; ◇ азғоси аҳлом хобҳои парешон.

Маҷмӯъ гуфтанд, ки ин азғоси аҳлом аст.

«*Равзат-ус-сафо*»

АЗҲАР I *a.* ازهر дурахшон, тобон, равшан; дурахшонтар, тобонтар, равшантар.

Ҳаст хуршед аз ҳазор анҷум,
Ту зи хуршеди азҳарӣ азҳар. *Сӯзани*

чирми азҳар *муч.* ситораи дурахшон, ситораи равшан.

АЗҲАР II *a.* اظهر намоён, равшан, ошкор; намоёнтар, ошкортар.

Чаро бар чархи гарданда кавокиб
Ҳама як сон нашуд чун шамси азҳар?

Масъуди Саъд

азҳару минашшамс равшантар аз офтоб (онд ба чизхон хеле возех).

Авсофи суҳанварӣ ва фазилати у азҳару минашшамс аст. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

АЗҲО *a.* اضحى *d.* иди қурбон, ки дар даҳуми моҳи зулҳиҷҷа барпо мегардад.

Рузи иди азҳо буд, ногоҳ барф боридан гирифт.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

АЗҲОН *a.* اذهان *q.* зеҳн.

Ҷумҳури ҳукамо бар он муттафиқанд, ки муъзами моҳийёте, ки уқул ва азҳонро ба он эҳтиёте тавонад буд, дар тахти ин даҳ мақула маҳсур аст.

Насириддини Тусӣ

АЗҲОР *a.* ازهار *q.* заҳрат.

Ҳоки ҳама шав, гар самаре металаби, з-онк
То хок набошад, гулу азҳор наёби. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чаҳорбоғи фалаки нилуфариро ба гулу раёҳини кавокиби дурахшон ва азҳори ҳамешабахори савобити нурфишон пардохт. *Восифӣ*

АИЗЗА *a.* اعزه *q.* азиз; аиззаи аҳбоб азизони маҳбуб, ёрони бонззат.

Шерали бо ҷамъе аз аҷиллаи асҳоб ва аиззаи аҳбоб ба расми истиқбол мутаваҷҷеҳ гашт.

«*Равзат-ус-сафо*»

АИММА *a.* ائمه *q.* имом.

[Халифа] бо ҳар се писар ... берун омад ва се ҳазор кас аз содоту аимма ва қузоту ақобир ва аъёни шаҳр бо вай буданд. (1) «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Аз уламои Бағдод ва анимаи он диёр бар сихҳати ақидаи худ фатво ҳосил кард ва аз Ғазнин азимати Хуросон намуд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

АИННА *a.* اعنه *q.* инон.

Бар ҳама кас таъзими шиҷон ва такрими эшон воҷиб аст, хусусан бар ... мосикони аиннаи комгорӣ ва соликони масолики шаҳриёрӣ. «*Ахлоқи Чалоли*»

АЙБ *a.* عيب 1. норасой, нуқсон, хато, камбудӣ.

Ҳама ҳаммоли айби ҳештанем,
Таъна бар айби дигарон чӣ занем? *Саъдӣ*

Айби ҳештан аз забони мардумон битавон донист.
Аҳмади Дониш

2. таъна, маломат, сарзаниш.

Айбам макуну бидор маъзур,
Пои малахе зи тӯҳфаи мӯр. *Румӣ*

Номуси ишқу равнақи ушшоқ мебаранд,
Айби ҷавону сарзаниши пир мекунанд. *Ҳофиз*

3. нанг, шарм.

Якero ба таҳсили дониш гузор,
Ки бедониш нест чуз айбу ор. *Ҷомӣ*

айб гирифтан гунаҳкор кардан, муқассир намудан;
айб кардан.

Мастиву бадномиям айб нагиранд аз он-к
Ошиқи бечораро кор ба сомон нарафт.

Хисрави Деҳлавӣ

айб пушидан нуқсон пинҳон кардан, махфӣ доштани камбудӣ.

Вафо аз сангдил ёрон ниҳон боист, аммо ман,
Напушидам, ки айбам дӯст медонисту душман ҳам.

Урфӣ

айб(-и касеро) намудан хато ва камбуди(-и касеро)
ошкор кардан ва нишон додан.

Бидех, то алорағми ҳар худнамо
Намояд хирад айби моро ба мо. *Ҷомӣ*

айб ба рӯй боз намудан камбудӣ ва нуқсони касеро
ба рӯяш гуфтан.

Айби ту ман бознамоям ба рӯй,
Гар ту нашӯиш, ту донӣ, машуй. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба айби *касе* пардохтан айбҷуӣ кардан, хурдагири
кардан.

Зинҳор ба айби кас мапардоз,
К-он айб туро расад ҳаме боз. *Шоҳин*

АЙБА *а.* عيبه 1. халта, саноч, ки аз чарм духта меша-
вад; ҷомадон, турбаи чармин.

Зиреҳи хос, ки ба ғоят писандида ва неку буд,
ахтаҷиён аз айба андохта буданд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. ҷавшан.

АЙББИН عيب بين айбҷуӣ; бадандеш, бадхоҳ.

Барбанд ду чашми айббинро,
Бикшой ду чашми ғайбдонро. *Шамси Табрезӣ*

АЙБНОҚ عيب ناک дорон нуқсон, камбудиноқ.

Гирифтам, ки худ ҳастӣ аз айб пок,
Тааннот мақун бар мани айбноқ. *Саъдӣ*

АЙБПУШ عيب پوش рӯпушқунандаи нуқсон, пинҳонку-
нанда ва бахшандаи хато.

Дидан бадбин бипушон, эй карими айбпуш,
З-ин далерихо, ки ман дар кунҷи хилват мекунам.

Ҳофиз

... Ки ҳар кас ба дил дорад аз фитна ҷуш,
Ба вазъи мулоим шавад айбпуш. *Бедил*

АЙБШУ(И) عيب شوى 1. айб покқунанда, нестқунандаи
айб, дурқунандаи айб; 2. *мач.* носеҳ, насиҳат-
гар.

АЙБШУӢ عيب شوئى 1. айбпокқунӣ, нест қардани айб,
дур қардани айб, аз айб тоза қардан ва тоза шудан;
2. *мач.* носеҳӣ, насиҳатгарӣ.

Нашуста зи худ ҳарфи айб аз нахуст,
Зи ту айбшуй наёяд дуруст. *Ҷомӣ*

АЙБЧУ(И) عيب چوى 1. бадғуӣ, хурдагир; бадандеш, бад-
хоҳ.

Ало, эй хирадманди фархундахуӣ,
Ҳунармавд нашнидаам айбҷуӣ. *Саъдӣ*

Фаръед зи дасти айбҷуён
В-аз гуфтушуниди талхгӯён! *Ҳилолӣ*

АЙВОН *а.* ايوان 1. кушк, қаср, кох.

Эй манзараву кох бароварда ба хуршед,
То гунбази гардон бикашида сари айвон. *Дақиқӣ*
Сиёвуш аз айвон ба майдон гузашт,
Ба бозӣ ҳаме гирди майдон бигашт. *Фирдавсӣ*

2. пеши хона, даҳлез.

Мурғи айвон зи ҳавли ӯ бипарид,
Гуши мо бурду халқи худ бидарид. *Саъдӣ*

◇ айвони Зуҳал *нуч.* осмони ҳафтум.

Бичастӣ, баршудӣ бар тоқи атлас,
Бар айвони Зуҳал бастӣ муқарнас. *Ҷомӣ*
айвони симобӣ осмон; айвони хок рӯн замин.

Ман ба ҷунин тира шаби тобноқ
Рахт бурун бурдам аз айвони хок. *Хисрави Деҳлавӣ*

АЙДУН اي دون *ниг.* эдун.

АЙДӢ *а.* ايدى 4. яд.

АЙЕМ *а.* ايام 1. ҷ. явм.

Ба айём то барнаёяд бәсе,
Нашояд расидан ба ғаврн *касе.* *Саъдӣ*

айёму лаъли рузу шабҳо.

Саҳар афғон шудам, шомӣ ғарибон нола чушидам,
Надонистам зи яъси ҳаҷр айёму лаълиро. *Оташӣ*
айёму шухур рӯзҳо ва моҳҳо.

Ба мурури айёму шухур ва қурури аъвому духур
шарҳи баъзе аз онҳоро сурати тақрир тавон дод.
«Илми симиё»

2. рӯзгор; замон, даврон, вақт, фасл.

Чу қардӣ сарфи хоб айёми худро,
Магар дар хоб бинӣ коми худро, *Ҳилолӣ*
айёми аҷуз *ниг.* бард (барди аҷуз); айёми гул фасли
бахор.

Ҳофиз, манишин бе маю маъшук замон,
К-айёми гулу ёсману иди сиём аст. *Ҳофиз*
айёми дай *киноя* аз фасли зимистон.

Зи баъди баҳор омад айёми дай,
Дар айёми дай хуш бувад ҷоми май. *Шоҳин*
айём ба сар бурдан зиндагонӣ қардан, умр гузарони-
дан, рӯзгор аз сар гузаронидан.

Ба ақсон олам бигаштам бәсе,
Ба сар бурдам айём бо ҳар *касе.* *Саъдӣ*

АЙЕР *а.* ايار 1. одами серҳаракати баҳраҷу ба нафъи
худ; ҷусту чолок, тардаст.

Маро дар Сипоҳон яке ёр буд,
Ки ҷанговару шӯху айёр буд. *Саъдӣ*

2. ҳилагар, маккор, фиребанда.

Савор ин сухан аз он айёр бовар намуда, дар
рафтн таъҷил намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. таррор, дузд.

Ишқро ақл намехост, ки бинад, лекин
Ҳеҷ айёр набошад, ки ба зиндон наравад. *Саъдӣ*

Асас сар бароварду айёр низ,
Зи мардум тижӣ кую бозор низ. *Ҳотифӣ*

◇ айёри мардафган чашми маъшук.

Маро ҷон бахш бе дастурии чашм,
Аз он айёри мардафган ҷӣ пурсӣ? *Хисрави Деҳлавӣ*

айёри осмон моҳ.

Бар муҳоқи шаб сапедӣ шуд падил,
Чун а(й)ёри осмон бинмуд руй. *Хоқонӣ*
бути айёр маҳбубаи ҳилагар, маҳбубаи фиребанда,
дилрабо.

Аз ту инсоф талаб мекунам аз баҳри худо,
Шеваи он бути айёри маро дидӣ? — Не. *Савдо*
дилбари айёр маҳбубаи шуху зирак, дилфиреб, дил-
рабо.

Эй дилбари айёр, ба ту ёр тавон буд,
Ғамҳои туро бо ту харидор тавон буд! *Анварӣ*

АЙЕРА а. عياره муаннаси айёр.

Сӯи зулфаш рафтаму дидам, ки ин банди дил аст,
Чуз мани шабрав кӣ донад мақри ин айёраро?! (2)
Қамоли Хучандӣ

Айёраи офоқ аст ин ёр, ки ман дорам,
Бозичаи айём аст ин кор, ки ман дорам. (2) *Хоқонӣ*

АЙЕРОНА عيارانه дилфиребона, мафтункорона.

Чу дар шабгунлибос он маҳ ба гашти шаб бурун ояд,
Дилам э-он шакли айёрона дар қайди чунун ояд.
Чомӣ

АЙЕРПЕША عيارپيشه маккор, фиребгар; дузд.

Дузд гуфт: Ман айёрпешаам, шабу рӯз дар он
андеша, ки моли касе бибарам. *«Нигори дониш»*

АЙЕРӢ عيارى 1. фиребандагӣ; дилрабоӣ.

Хадангаш рост ҳамчун дилрабоён,
Ба айёри рабуда дил зи ёрон. *Хисрави Деҳлавӣ*
Басо фиребгилеме, ки чун шаб аз сари чарх
Рабояд афсари хуршедро ба айёри. *Бедил*

2. гардастӣ, чувстӣ.

Гарчи дар даҳр саҳархезтарам аз шабнам,
Зоҳиде нест ба айёрии ман дар олам. *Сайидо*

АЙЕШ а. عياش айшқунанда, касе, ки умр ба хушӣ ме-
гузаронад; айтдӯст, айтшпараст.

АЙЕШӢ عياشى умр ба хушӣ гузарондан, ишратпарастӣ,
айшпарастӣ.

АЙЗАН а. ايزان дубора, бори дигар, такроран; боз; низ.

АЙЛУЛ ايلول моҳи дувоздаҳуми румӣ, ки мутобики моҳи
сентябрь аст.

То чаман пажмурда гардад дар маҳи конуну дай,
То ҳаво тафсида гардад дар маҳи айлулу об. *Муизӣ*

АЙМАН а. ايمان 1. муборак, хучиста; 2. номи водӣ, ки
мувофиқи ақидан динӣ гуё Мусо дар он ҷо бо худо
гуфтугӯ кардааст.

Он ҷӣ меҷуст аз дарахти водии Айман Қалим,
Ҳиммати Мансурро нозам зи ҷуби дор ёфт. *Соиб*

АЙМОН а. ايمان ҷ. ямин II; аймони муғаллаза савгандҳои
сахт, савгандҳои шадид.

Паймони худро ба аймони муғаллаза муаккад
сохтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

аймони ғилозу шидод яминҳои ғализ ва шадид, қа-
самҳои дурушту дағал ва сахту шадид.

Миёни ӯ ва бародарон мабони муҳаббату видод ба
аймони ғилозу шидод таъкид ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

АЙН I а. عين номи ҳарфи бисту якуми алифбои арабии
тоҷикӣ (ع), ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 70 баробар
аст.

АЙН II а. عين 1. чашм, дида, басар.

Эй, саводи қаламат айни саодатро нур,
Кухли хатти ту бувад равшани дидаи хур. *Восифӣ*
айни мураммад чашми бемор.

Рағми ҳасудони дин, кӯрии деви лаин,
Кухли дилу дида дар айни мураммад расид.
Шамси Табретӣ

2. чашма, сарчашма.

Вораҳида аз ҷаҳони ория
Сокини гулзори айни ҷория. *Румӣ*

айни Заҳро номи чашмаи афсонавӣ; 3. асл, зот, асли
ҳар чиз, моҳияту ҳақиқати ҳар чиз, [худи худаш.

Айни девони адабро ту чунон дорӣ ёд,
Ки адибон беҳ аз он ёд надоранд сифот. *Муизӣ*
Наёбад мурод он, ки ҷуянда нест,
Ки ҷуяндагӣ айни ёбандагист. *Ҳочу*

◇ айни вафо назари вафо, вафодорӣ.

Ошиқе, к-ӯ дар тариқи ишқ содиқ мешавад,
Бар вай аз айни вафо маъшуқ ошиқ мешавад.

Ибни Ямин

айни иноят нигоҳи марҳаматомез, нигоҳи меҳрубоно-
на, назари илтифот.

Гар назар аз айни иноят кунӣ,
Чумла муҳиммот кифоят кунӣ. *Низомӣ*

айни шабоб беҳтарин замони ҷавонӣ, давраи ҷавонӣ.
Чомӣ аз ғам мурд, чун таъхири қатлаш кард ёр.
Оҳ, к-аз бахти вай ин таъхир шуд айни шабоб.
Чомӣ

АЙНАЙН а. عينين шакли дугонаи айн II 1.

Ду морафсой айнайнаш, ду мор астанд зулфайнаш,
Ки ҳам заҳр аст морафсову ҳам заҳр аст тарбё-
қаш. *Манучехрӣ*

АЙНАК عينك олати шишагӣ, ки барои хуб дида таво-
нистан ва муҳофизати чашм ба чашм мегузоранд.

Саводи ғубори хату ранги гул
Бувад равшан аз айнаку чоми мул. *Бедил*

АЙНО а. عينا зани зебочашм.

АЙНУЛҚАМОЛ а. عين الكمال чашмзаҳм, бадназарӣ,
чашмрасӣ.

Гар ғаме бошад, шавад дилҳо малул,
В-ар бувад шодӣ, расад айнулкамол.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Дафъи айнулкамол чун накунад
Ранги нилӣ, ки бар руҳи қамар аст. *Хоқонӣ*

АЙНУЛЛАҲ а. عين الله 3. чашми худо; маҷ. лутфи худо.

Ту шаб ба равзаи набавӣ зинда дошта,
Айнуллаҳат ба луфти назар посбон шуда. *Хоқонӣ*

АЙНУЛМАЛАҲ а. عين الملح чашми доғи сафеддор; чашми-
иллатнок, чашми шилпук, чашми обрав.

Гирьян ӯ н-аз ғам асту н-аз фараҳ,
Рӯҳ донад гирьяи айнулмалаҳ. *Румӣ*

АЙНУЛЪАЕН а. عين العيان бисёр возех, равшан.

Он ки уро чашми дил шуд дидбон,
Дид хоҳад чашми ӯ айнулъяён. *Румӣ*

АЙНУЛЬЯҚИН *а.* عين اليقين маълумоти аниқ, дониши дуруст, маълумоте, ки аз мушоҳида ва дарк намудани чизе пайдо шудааст.

Он чӣ шунидам, ба айнульяқин доғистам. *Авфӣ*
Мирзо Ҳайдар ... китобе тасниф карда, дар он ҷо аз рӯи айнульяқин шаммае аз наводири ин худуд дарҷ намуда. *«Табрихи Фарошита»*

АЙНУЛҲАЁТ *а.* عين الحيات *ниг.* об (оби зиндагӣ).

Обаш ... ба узубату латофат аз айнулҳаёт ва чашмаи салсабил хабар дода. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АЙНУССАВР *а.* عين الثور *нуч.* номи ситораест, ки онро Дабарон низ мегӯянд.

Агар Айнуссавр аз марғзори сипехр ба дидаи тасарруф дар ӯ нигарад, Симоки Ромеҳ ба синони сатват чашмаш бидузад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АЙНИЙ *عيني* 1. мансуб ба айн II; 2. асли, зотӣ, худӣ; 3. айнан монанд, баробар; 4. *фалс.* объективӣ.

АЙРӢ *т.* ایرى чангак.

Бар гарданат зананд чу дузд айрии душоҳ,
Аз коҳдон баранд суи дашт каш-кашон. *Сайидо*

АЙСАР *а.* ايسر 1. чап, самти чап, тарафи чап.

Баъд аз он Сайида сангро ба тарафи айсари ӯ бурд.
«Равзат-ус-сафо»

2. осонтар, саҳлтар.

АЙТОМ *а.* ايتام ҷ. ятим.

Ӯ ҳукм кунад ва ба қатъ расонад ва моли айтом ва ғойбро неку муҳофизат намояд. (1)
«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

Дурру марвориди тавқаш ашки атфоли ман аст!
Лаълу ёқути ситомаш хуни айтоми шумост! (1)
Анварӣ

АЙФУДА *ايفده* беҳуда; ёва.

АЙФУДАСАРИ *ايفدسارى* лофзани, беҳудагӯй.

Ин айфудасари ба чӣ кор оядт, эй фато,
Даръёб донишу сухани беҳуда мағуй. *Рӯдакӣ*

АЙШ *а.* عيش 1. зиндагӣ, ҳаёт, зиндагонӣ; айши танг зиндагии саҳт, муфлисӣ, қашшоқӣ.

Сазад, к-аз айши танги худ бинолем,
Ки бо шеру паланг андар ҷуволем. *Ҷомӣ*

2. маҷ. хушӣ, хурраи, шодмонӣ, хурсандӣ.

Не аз ту ҳаёти ҷовидон меҳоҳам,
Не айшу танаъуми ҷаҳон меҳоҳам. *Ҳилолӣ*
Зоҳидонро бахшише аз боғи айши бода нест,
Метавон ин қавро чун ҷуби хушки тоқ сӯт.
Мулҳам

айши муҳанно айши хуш ва ширин.

Бӯстон хонаи айш асту ҷаман кун нашот,
То муҳайё набувад айши муҳанно, наравем. *Саъдӣ*

айшу тараб хушиву шодӣ, хурсандиву фараҳ.

Қай бошад он, ки бинам аз давлати висолаш
Андуху дард рафта, айшу тараб расида. *Ҳилолӣ*

◇ айш бохтан нишот варзидан, айёшӣ кардан.

Айш мебохтам ба бӯсаю май,
Ба дилею ҳазор дил бо вай. *Низомӣ*

айш варзидан ишрат намудан, хурсандӣ кардан, кайфу шодӣ кардан.

Ман ҳам аз чашми Ҳусн пинҳонӣ
Айш варзам ба ҳамдаи ҷонӣ. *Мушфиқӣ*

айш талх кардан нугувор намудани нишот, ҳалал расонидан ба тараб.

Ба ишва айши маро талх мекуни имруз,
Мақун, ки ху шавадат ҳамчунин ба бадхуй.

Хисрави Деҳлавӣ

айш ҳаром кардан ҳалал расонидан ба хурсандӣ, вайрон кардан шодию хурсандиро.

Рақиб дар ҳарамат маҳрам асту ман маҳрум,
Ҳаром агар накунам айши ӯ, ҳалолаш бод. *Возеҳ*

АЙШАФРӮЗ *عيش افروز* тарабангез, айш гармкунанда, нишотовар.

Урфӣ, шаби иду бода айшафрӯз аст,
Май нӯшу тараб кун, ки ҳамин дам руз аст. *Урфӣ*

АЙШОБОД *عيش آباد* диёр ё маҳалли айш, ҷои маишат.

Ба айшободи ин маҳфил расидан,
Май таҳқиқи ҷомаш ночашидан
Зи аҳли эътибору хуш дур аст,
Агар ҳушест, тафтише зарур аст. *Бедил*

АЙШПАРВАР *عيش پرور* дӯстдори айш, айшдӯст, айёш.

Маро буд ошное айшпарвар,
Муҳайё дошт доим ширу шаққар. *Сайидо*

АЙШРОНИЙ *عيش راني* айшу хурсандӣ кардан, кайфу сафо кардан.

Ҷақат асбоби дилхушӣ ва тариқани айшрониашон
ҳамин буд. *Садрӣ Зиё*

АЙЮҚ *а.* عيوق *нуч.* номи ситораест сурхранг, ки дар тарафи рости Қаҳқашон воқеъ аст.

Алам сар зи Айюқ бартар кашид,
Синон чашми сайёро баркашид. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ ба Айюқ расонидан *чизеро* ниҳоят баланд кардан; авҷ гиридан чизе.

Нолаи рубоб ва захмаи чанг ба Айюқ расонид.
«Равзат-ус-сафо»

фиғон ба Айюқ кашидан оху нолаи зиёд ва ниҳоят баланд кардан.

Ошиқ, ки фиғон кашад ба Айюқ,
Бошад зи ҳавои рун маъшук. *Ҷомӣ*

АЙЮҚАННОС *а.* ايها الناس эй мардум!

Наъраҳо зад, халқ чамъ омад бар ӯ,
Ғабр, — гуён, — айюқаннос, аҳзиру! *Румӣ*

АЙЮҚАССОҚӢ *а.* ايها الساقى эй соқӣ!

Ало ё айюқассоқӣ, адир каъсан ва новилҳо,
Ки ишқ осон намуд аввал, вале афтод мушқилҳо.
Ҳофиз

АЙЮҚАССУКОРО *а.* ايها السكارا эй мастон!

Бигзашт мавсими гул, шуд нолаҳон булбул,
То кай шароби мастӣ, ё айюқассукоро! *Маҳфӣ*

АЙЮҚО *а.* ايها калиماи нидо эй!

АЙҶОҚ||АЙҚОҚ *т.* ايغاق||ايغاق беодоб, чапан; шӯрапушт, авбош.

Дар он марҳала чамъе айҷоқон қасди Сайфиддини битикчи [котиб] ... карданд. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

Мудом таъби ман аз ваҷҳи ёр ноҷоқ аст,
Ки субҳу шом рафиқи рақиби айғоқ аст. *Шоҳин*

АҚБАР *а.* اکبر кабиртар, бузургтар, калонтар.

Аз адаб ва самароти он қисми акбар ва ҳаззи ав-
фар насиби ӯ расида бошад. *Низомии Арузӣ*

◇ **Номуси Акбар** *д.* лақаби Ҷабраил.

Даромад ногаҳон Номуси Акбар,
Сабукравтар аз ин товуси ахзар. *Ҷомӣ*
рӯзи акбар *д.* қиёмат, рӯзи маҳшар.

Сағиру кабир дар нолаву нафир омаданд ва фа-
заъи рӯзи акбар ва намунаи субҳи маҳшар дар
ин марҳала зоҳир шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

чиҳоди акбар чангу чидоли хунин; чангҳои бузурги
динӣ.

АҚВОБ *а.* اقواب *ч.* куб; симгун аквоб ҷомҳои нуқрагин.

Мисоли Парвин гуфти, ки моҳи тубо буд,
Мисоли Ҷавзо монанди симгун аквоб. *Муиззӣ*

АҚВОН *а.* اقوان *чамъ* 1. *ч.* кавн.

Ҳаст дар таҷдиди аквон ин ҷаҳон,
Мешавад мислаш мучаддад ҳар замон. (1) *Румӣ*

2. номи деве дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Кунун разми Аквон зи ман гуш дор,
Ки чун буд бо Рустами номдор. *Фирдавсӣ*

АҚДАР *а.* اقدر тиратар; тира.

Аксафу ақдар ба сурати ҷунбандагон ба зуҳур
меояд. *Аҳмади Дониш*

АҚДИШ|ИҚДИШ *т.* اكدش 1. омехта, имтизоҷефта.

Низомӣ ақдиши хилватнишин аст,
Ки нима сирка, нима ангубин аст. *Низомӣ*

2. омехтаи ду хун, дурага.

Гиромӣ ақдиш аст ин нақши дамсос,
Падар ҳиндиву модар турки танноз. *Низомӣ*

3. маҷ. аспн дурага.

Наъл мебастанд рӯзе ақдишонатро ба Рум,
Ҳалқае гум гашт аз он, дар гӯши қайсар ёфтанд.
Заҳири Форёбӣ

4. *д.* нафси инсонист, ки гӯё аз лоҳутӣ — раҳмонӣ
ва носутӣ — инсонӣ имтизоҷ (таркиб) ёфтааст;
5. маҳбуб; маҳбуба.

Ман на ба вақти хештан пиру шикаста будаам,
Муй сапед мекунад чашми сиёҳи ақдишон. *Савдӣ*
Танҳонишин надорад аз умр ҳеҷ лаззат,
Дарёб ҳар ду олам, тартиби ақдише кун. *Низорӣ*

АҚИД *а.* اكيد маҳкам, сахт, устувор.

Дар иқтинон ниами ҳақиқӣ ва фазоиلى зотӣ, ...
саъи балеғ ва ҷидди ақид воҷиб донад.

«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

АҚКА *а.* عكة номи паррандаи думдароз аз ҷинси зог.

Навои булбулу қумрӣ, хуруши аккаву сор
Хиҷил кунанд ҳама лаҳнҳои хунёгар. *Анварӣ*

АҚКОЛ *а.* اكل бисъёр хуранда, бисъёрхур.

Дому дад ҷумла шуда акколи ризқ,
Не пай касбанду не ҳаммоли ризқ. *Румӣ*

АҚҚОС *а.* عكاس аксгиранда, сураткаш.

АҚЛ *а.* اكل хурдан.

Даҳон баст Фазлӣ ба рӯзи сиём,
Зи шурби шаробу зи ақли таом. *Фазлӣ*
Дарун то бувад қобили шурбу ақл,
Бад-он тозарӯй асту покизашакл. *Савдӣ*

АҚМАЛ *а.* اكل комилтар, пурратар, тамомтар.

Ақмали мардумон касе бошад, ки қодиртарини
эшон бувад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Тафовут омад андар чашми аҳвал,
Ки як ноқис бубинад, дигар ақмал. *Бадрӣ*

АҚМАҲ *а.* اكمه кур, нобино.

Зи килки ту ба ҷаҳон-дар бадеътар ҷи бувад,
Ки абками суханорову ақмаҳи биност. *Муиззӣ*

Сар бароварданд боз аз нестӣ,
Ки бубин мор, гар ақмаҳ нестӣ. *Румӣ*

АҚНОФ *а.* اكناف *ч.* канаф II; атрофу акноф ҷонибу суй.

Сити карам ва саховати Ҳотам дар атрофу акно-
нофи олам шоеъ шуд. *Авфӣ*

Аъёни худро ба атрофу акнофи мамолик равон
гардонд. «*Равзат-ус-сафо*»

АҚНУН *а.* اكنون ҳоло, ҳозир, ин вақт, ин лаҳза; айни ҳол;
ҳамин дам.

Падар бояд ақнун, ки бинад зи ман
Хунарҳову омузиши пилтан. *Фирдавсӣ*

... Гуфт: То ақнун дар ҳисоб будам, бим буд,
ки кори ман табоҳ шавад. *Аҳмади Дониш*

ҳам ақнун ба зудӣ; дарҳол.

Хоҳам, ки хабар кунам ҳам ақнун
3-ин ҳол касони подшоро. *Анварӣ*

АҚОБИР *а.* اكبر *чамъ* 1. *ч.* акбар; 2. аъён, ашроф,
бузургон; давлатмандон, мансабдорон.

Басе нишастам ман бо ақобиру аъён,
Биёзмудамашон ошқору пинҳонӣ. *Рӯдакӣ*

Рӯзе дар маҷлисе ... чамъе аз занони ақобир
ва аъён ҳозир буданд. *Савдо*

ақобиру асоғир калонону хурдон, ҳама.

Суханхо ба арзи Мирзо Ҷаҳоншоҳ расониданд
ва хотири ақобиру асоғир итминон ёфт.

«*Равзат-ус-сафо*»

АҚОБИРЗОДА *а.* اكبرزاده бузургзода, ашрофзода.

Қозимбек ном техронӣ буд, муаллими ақобир-
зода ва шоҳзодаҳои Русия. *Аҳмади Дониш*

АҚОЗИБ *а.* اكاذيب *ч.* уқзуба.

Маҷмуи ақовили эшон ақозибу аботил аст.

«*Равзат-ус-сафо*»

АҚОЛИЛ *а.* اكاليل *ч.* иқлил.

АҚОСИРА *а.* اكسره *ч.* кисро 2.

Пеш аз ин дар миёни мулуки аср ва ҷабобираи
рӯзгори пеш чун пешдодӣ ва қаён ва ақосираву
хулафо расме будааст... *Низомии Арузӣ*

Чун мулки ақосира ва Аҷам ба дастӣ араб аф-
тода..., мешояд, ки манъ аз шеър низ карда бо-
шанд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

АҚРАМ *а.* اكرم киромитар; бахшандатар; бузургтар.

АКРОД *a.* اکراد *ч.* курд I.

Тоҷиддин ба дари қалъа рафт, аҷноди акрод уро роҳ надоданд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

АКС *a.* عكس I. сурат, шакл, намуд, соя ва инъикос, ки дар шиша, дар чизҳои сайқали, ҷилдор ва шаффоф дида мешавад, қалб ва чаппаи ҳар чиз дар рӯи чизи дигар.

Акси он лабҳои майгун дар шароб афтодааст,
Ҳайрате дорам, ки чун оташ дар об афтодааст?
Ҳилоли

Зи баргаш ханҷаре бар ҷанг дорад,
Ба акси сояи худ ҷанг дорад. *Сайидо*

акс пазируфтан шаклу намуд ва инъикоси чизеро қабул кардан (гирифт)ан ба худ.

Об аз гули рухсоран у акс пазируфт

В-оташ ба сари ғунҷаи гулнор баромад. *Сатъиди*

2. партав ва шиоъ, ки бар сатҳи чизҳои шаффоф ва ҷилдор расида ба воситаи он ба чизҳои дигар меафтад.

Аз он май маро дех, ки аз акси у
Чу ёқут гардад ба фарсанг санг. *Рӯдакӣ*

Шаробе дар қадаҳ карда дилафруз,

Ки аз аксаш ба шаб пайдо шавад рӯз.

«Равзат-ус-сафо»

Арақ аз акси руҳат сурх намояд аҷаб аст,
Нашунидем зи гул ранг пазируфта гулоб. *Савдо*
акси офтоб таъсири офтоб, нур, шуоъ ва гармии офтоб.

Набошад булҷачаб, гар ман зи ишқат музтариб
гардам,

Ҳарорат обро дар дил зи акси офтоб афтад. *Махфӣ*

3. зид, муҳолиф, муқобил, баръакс.

В-ар бигуфти: Ҳаст ноҳо бенамак,

В-ар бигуфти: Акс мегардад фалак. *Румӣ*

Аз барои камтарин айше, ки акси муддаост,

Обруи хешро то чанд мерезӣ ба хок. *Ҳоҷӣ*

акси натиҷа натиҷаи баръакс, натиҷаи зидди маънаб.

Ба дил гуфтам, ин насиҳат коргар шуд, валекин
афсӯс тамоми ин муқаддимот акси натиҷа дод.

Садрӣ Зиё

кори акс кори баръакс, кори ношудани ва ғайримумкин, кори маҳол.

Кори акс аз чехраи шамъе ба акс афтодааст,

Акс бошад пеши мардум об бар болои қоҳ.

Қамоли Хучандӣ

АКСАР *a.* اكثر бештар, бисёртар, миқдори зиёд; ҳиссаи зиёд, қисми зиёд; *муқобили* ақал(л).

Алиқули ... мушоҳида намуд, ки лашкари фалокатасари он аксар бесар гаштанд. «*Фатҳнома*»

аксари авқот бештари вақтҳо.

Яке аз тифлони ҳамдарс аксари авқот қаранфул зери забон гузошти. *Бедил*

аксари айём аксарияти рӯзҳо, рӯзҳои бисёр.

Шоҳзода ... аксари айём соим буда ва ифтор ба нони хушқу оби сард мекарда. *Аҳмади Дониш*

АКСАФ *a.* اكتف касифтар, ифлостар.

АКСГИР *он чӣ ки сурати чизеро инъикос мекунад; аксгиранда.*

Ойнаву об бувад аксгир,

Нест гилу санг тасаввурпазир*.

АКСУН *اكسون* *ниг.* иксун.

АКТОФ *a.* اكتاف *ч.* китф.

АКУЛ *a.* اكول бисёр хуранда, пурхур.

Он ки ширро рӯҳҳои ниҳод, марде акул аст.
Авфӣ

АКФАС *a.* اكفيس қачпой.

АКФО(Ъ) *a.* اكفا(ء) *ч.* куфв.

Аз миёни акрону акфо шуморо ... ихтисос додам.
Авфӣ

Тавадуд талаби маваддати акфо ва аҳли фазл бошад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

АКФОН *a.* اكفان *ч.* кафан.

Малик ҷумларо акфон сохта... тобуте тартиб дод.
«Равзат-ус-сафо»

АКФОЪ *a.* اكفاء *ниг.* акфо(ъ).

АКЪЯС *a.* اكيس зирак, доно; зирактар, донотар, боқие-саттар.

В-он гузин оинае, к-у акъяс аст,

Андаке сайқалгарӣ уро бас аст. *Румӣ*

АКҲАЛ *a.* اكحل I. сурмагунҷашм; 2. *анат.* раги ҳафт-андом, раги миёнаи даст.

Табибони шафақ мадҳал кушоданд,

Фалакро сурҳӣ аз акҳал кушоданд. *Низомӣ*

Чашми мо хуни дилу хуни ҷигар азбаски рехт,
Акҳалу ширьёни моро дам нахоҳӣ ёфтан. *Ҳоҷонӣ*

АЛАВӢ *a.* علوى I. авлоди Али.

Алави гуфт: Мар-марост шафъ,

Ҷадди ман бар ҳама шарифу вазеъ. *Саноӣ*

2. пайрав ва тарафдори Али.

Дар бораи ман инъом карда гуфт: Фалон алавиरो аз миён баргирӣ... «*Равзат-ус-сафо*»

АЛАДДАВОМ *a.* على الدوام доимо, бардавом, ҳамеша, пайваста, ҳамвора, мудом.

Чу боҳабар бувад аз худ ниҳоли давлати у,

Аладдавом ба боғи мурод борвар аст.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Ман аладдавом ҳамчун шубон ҷамъияти хотир меандӯзам. *Аҳмади Дониш*

АЛАЗ(З) *a.* الاز лазиз, форам, дилкаш; дилхоҳтар, лазизтар, форамтар.

Суруд назди ман алаззи ашъёст. «*Равзат-ус-сафо*».

АЛАЗЗАРУРА|АЛАЗЗАРУРАТ *a.* على الضرورة|على الضرورة
ноҷор, лобуд, ногузир, аз рӯи ноҷорӣ, аз ноилоҷӣ.

Ҳарчанд гуфтанд, суд надошт, алаззарурат бирафтанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

АЛАЙК *a.* عليك I. бар ту; 2. ҷавоби салом.

Сад салом ар шунави аз пасу пеш,

Ба алайке накушоӣ лаби хеш. *Ҷомӣ*

АЛАЙКАССАЛОМ *a.* عليك السلام салом ба ту, дуруд бар ту.

- Ба Рустам чунин гуфт, к-эй нежном,
Агар дин пазирӣ, алайкассалом. *Фирдавсӣ*
- АЛАЙКУМ** *а.* **عليكم** 1. ба шумо, бар шумо; 2. ҷавоби салом.
- Пас чу одам ту бар тану дилу ҷон,
Ояи хурмати алайкум хон. *Саной*
- АЛАЙНО** *а.* **علينا** бар зарари мо, бар хилофи мо.
Хоҳӣ биитобӣ ту ба мо, хоҳ билутфӣ,
Додем ризо, ҳар чӣ лано, ҳар чӣ алайно! *Савдо*
- АЛАЙЯ** *а.* **على** бар ман; азамону алай(я) бар уҳдан ман, замонаташ бар гардани ман; ман зомин.
Бахил буи худо нашнавад, биё, Ҳофиз,
Пиёла гиру карам варзу азамону алай. *Ҳофиз*
- АЛАЙҲИ** *а.* **عليه** 1. бар вай, бар уҳдан ӯ; 2. ба муқобили ӯ.
- АЛАЙҲИЛФАТВО** *а.* **عليه الفتوى** ɔ. бар он аст фатво; раво ва ҷоиз (аст).
Чашму абруи ту гӯянд, ки дар мазҳаби мо
Ҳақ бувад куштани ошиқ ва алайҳилфатво.
Қамолӣ Хучандӣ
- АЛАЙҲИМ** *а.* **عليهم** бар онон, бар эшон, ба онҳо.
- АЛАЙҲИССАЛОМ** *а.* **عليه السلام** осудагӣ бод бар вай.
- АЛАЛИНФИРОД** *а.* **على الانفرد** бар сабили инфирод; ҷудо-гона-ҷудогона, алоҳида-алоҳида, танҳо-танҳо.
Зикри эшон алалинфиродр карда шавад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»
- АЛАЛИНҚИТОЪ** *а.* **على الانقطاع** аз ҳам ҷудо шудан; иҷтиноб аз ҳамдигар, қатъи алоқа (муносибат) аз ҳамдигар.
- АЛАЛИТЛОҚ** *а.* **على الاطلاق** 1. мутлақо, мутлақан.
Бод гуфт: Қувват алалитлоқ кӯхро собит аст,
ки пой шикаб дар домани виқор кашидааст.
«Анвори Суҳайлӣ»
- Ҳукамо гуфтаанд дар изҳори илм ва санъате, ки
файёз алалитлоқ арзонӣ бар касе доштааст, бухл
ва зайқат раво надорад. *Аҳмади Дониш*
2. умуман, ба таври кулӣ, куллиятан.
Матмӯъ ва маъмул аз макорими ахлоқи он махдум
алалитлоқ он, ки сурат ва маводди ин амрро ба
дидан тадаббур назар фармоянд. *Восифӣ*
- АЛАЛИТТИСОЛ** *а.* **على الاتصال** муттасил, пай дар пай, ҳамеша, ҳамвора.
- АЛАЛИЧМОЛ** *а.* **على الاجمال** ҷамъу якҷоя, куллиятан,
ба таври муштамил; хулосаи калом.
Ба сирри синан ин дӯстон алаттафсил,
Ки даст гирию раҳмат кунӣ алаличмол! *Саъдӣ*
- АЛАЛЛАХ** *а.* **على الله** *калимаи нидо* паноҳ ба худо!
Зи фаръеди хармуҳраву говдум
«Алаллаҳ» баромад зи руина хум. *Низомӣ*
- АЛАЛФАВР** *а.* **على الفور** фавран, дарҳол, ба зудӣ; ҳозир,
ба тезӣ, зуд.

Алалфавр ҷомаи худро ҷок намуда порча бар-
доштам ва ба риштае ҷароҳати уро маҳкам бастам.
Аҳмади Дониш

- АЛАЛХУСУС** *а.* **على الخصوص** махсусан, хусусан; бегуф-
тугу, албатта.
Гар тафоҳур бувад зи хидмати ту,
Он тафоҳур алалхусус марост. *Муиззӣ*
Ҳамаи эҳсонӣ ӯ ба ҳар як аз ақвиё ва зуафо ал-
алхусус қиём бояд кард. *«Ахлоқи Носирӣ»*
- АЛАЛЪУМУМ** *а.* **على العموم** умуман, ба таври умумӣ.
Ҳазилате, ки бар абнои рӯзгор марост,
Алалъумум шиносанд ноқидони басир.
Заҳири Форъёбӣ
- АЛАЛҚАТЪ** *а.* **على القطع** қатъиян, қатъан; яқинан, ҳатман.
Димна гуфт: Эй Шанзаба, ба он чӣ ман ба яқин
донистаам ва алалқатъ маълум карда, он аст, ки...
«Анвори Суҳайлӣ»
- АЛАЛҲОЛ** *а.* **على الحال** ҳозир, ҳамин вақт, ҳамин дам,
ҳамин фурсат.
- АЛАЛҶУМЛА** *а.* **على الجملة** мухтасар, хулоса.
Алалҷумла, бар фазилат ҳис кунад ва аз разилат
манъ. *«Ахлоқи Носирӣ»*
- АЛАМ I** *а.* **الم** дард, озор, нохушӣ; ранҷ.
Султон фармуд, то ӯро бар фил нишониданд, то
аз алами ҷароҳат истироҳат кунад. *«Равзат-ус-сафо»*
Аспе, ки саворияш саросар алам аст,
Бе роҳу тариқ мисли ӯ асп кам аст. *Мушфиқӣ*
алами бедаво дарди бедаво, дарди давонопазир, бе-
илоҷ; *киноя* аз кори чораноназир.
Қофия маъюбу радиф нораво,
Иллоти вазнаш алами бедаво. *Ҷомӣ*
алам кашидан ранҷ дидан, азоб кашидан.
Гоҳ аз дӯст ғаме, гоҳ зи душман аламе,
Ғами он чанд кашему алами ин то кай? *Ҳилолӣ*
дар алам будан ранҷ кашидан, азоб дидан.
Ғами дил бо ту нагуям, ки ту дар роҳати нафс
Нашиносы, ки ҷигарсӯхтагон дар аламанд. *Саъдӣ*
- АЛАМ II** *а.* **علم** 1. байрақ, роят, ливо, дурафш.
Алам сар зи Айюқ бартар кашид,
Синон ҷашми сайёро баркашид. *Хисрави Деҳлавӣ*
Алами илм по ба гил нағзошт,
Оламеро ба дӯши худ бардошт. *Бедил*
2. нишон, аломат; 3. *мач.* машҳур, шухратъефта.
Дар адл қадамзанон алам бош,
Дар ҷурм назаркунон ҳакам бош. *Файзӣ*
Ба наққошӣ алам чун килки Монӣ,
Равон дасташ саҳоби зиндагонӣ. *Сайидо*
4. *мач.* гуруҳе аз лашкар, одамони зерӣ як байрақ.
Мухаллаб гуфт, ки агар ҳар оина маро бояд
рафтан аз ҳар аламе марде бо ман фирист ва аз
рафтани ман касеро огоҳ макун.
«Таърихи Наршахӣ»
алам барафрохтан а) пайдо шудан, зоҳир гаштан.
Он лолаву гул, ки бустон сохт ҳама,
Донӣ зи кучо алам барафрохт ҳама.
Хисрави Деҳлавӣ
- б) шухрат пайдо кардан, машҳур шудан.
Худойро мададе, эй далели роҳ, ки ман
Ба куй майкада дигар алам барафрозам. *Ҳофиз*

алам бардоштан а) байрақ бардоштан.

Ақл ҳам кишвари бадан бигзошт,
Аз пай Дил шуда алам бардошт. *Мушфиқӣ*

б) маҷ. эълон кардан, ошкор намудан.

Шоҳи маънӣ туй, алам бардор,
Суй мулки суҳан қадам бардор! *Ҳилолӣ*

алам бардоштани шаҳи ховарон *киноя аз баромадани офтоб.*

Чун шаҳи ховарон алам бардошт,
Парда аз рӯи субҳидам бардошт... *Мушфиқӣ*

алам барзадани хисрави субҳ *киноя аз баромадани офтоб, тулуи офтоб.*

Хисрави субҳ чун алам барзад,
Лашкари шомро ба ҳам барзад. *Ҷомӣ*

алам баркашидан а) байрақ бардоштан; б) маҷ. намоён шудан, зоҳир гардидан.

Алам баркаш, эй офтоби баланд,
Хиромон шав, эй абри мушкинпаранд! *Низомӣ*

алам баровардан намоён гардидан.

Эй меҳр, биё, алам баровар,
Эй субҳ, ту низ дам баровар! *Ҳилолӣ*

алам берун задан пайдо шудан, намоён гардидан.

Не, хато гуфтам, зи зери хок баъд аз муддате
Оташи доғи шаҳидонаш алам берун задаст. *Ҷомӣ*

алам гардидан (ё гаштан) а) машҳур шудан, шӯҳрат ёфтан.

Зи хусни аҳд ба олам агар алам гардӣ,
Ливои рифъати ту бигзарад зи чархи баланд.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

б) баланд шудан, боло гирифтан.

Ба навбахор ҷаҳон тоза гашту хуррам гашт,
Дарахти сабз алам гашту хок мӯълам гашт. *Кисоӣ*

Ҷар кучо оташ алам гардад, пару боли ман аст,
Нест чун мурғи кабоб аз сӯхтан андешаам. *Сайидо*
алам задан а) сар задан, ошкор ва хувайдо шудан.

Шуд синаам шикоф-шикоф аз хаданги оҳ
В-аз ҳар шикоф оташи дил мезанад алам. *Ҷомӣ*

б) шӯҳрат ёфтан, ном баровардан.

Ба маъшуқӣ алам зад дар раҳи ишқ,
Ки созад оламеро оғаҳи ишқ. *Бадри*

алам задани хисрави ховар *киноя аз баромадани офтоб.*

Саҳар чун хисрави ховар алам бар кӯҳсорон зад,
Ба даст марҳамат ёрам дари уммедворон зад. *Ҳофиз*
алам задани хуршед *киноя аз баромадани офтоб.*

Ногоҳ насими субҳдам зад,
Хуршед бар осмон алам зад. *Ҳилолӣ*

алам задани шамъ *киноя аз фурузон шудани шамъ, равшан шудани шамъ.*

Шамъ кай барзанад ба хона алам,
Рахт барбандад аз миёна зулам. *Ҷомӣ*

алам кардан а) машҳур кардан, баландовоза намудан, шӯҳрат додан.

Гарам чанде алам кардӣ ба савдо,
Чу оташ сӯхтӣ хунам дар аъзо. *Нозим*

б) бардоштан, баланд кардан.

Чу шамшерӣ шучоатро алам кард,
Ба як теғ устухонаширо қалам кард. *Ҳилолӣ*

в) баланд овезон кардан.

Яке рустой сақат шуд хараш,
Алам кард бар токи бустон сараш. *Саъдӣ*

алам шудан шӯҳрат пайдо кардан, машҳур шудан.

Ҷар кӣ алам шуд ба сахову карам,
Банд нашоёд, кӣ ниҳад бар дирам. *Саъдӣ*

алами *чизе (бар)афроштан* изхори чизе кардан, намоён гардонидан чизеро.

Ҷар рӯз алами мубоҳот афрошта, табанги ҳалво
бар сар мегузошт. *Савдо*

Ҷар кӣ дар майдони Ҳиммат алами ҷаҳд барафрошт,... зудтар ба мақсад расид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ алами кофурӣ барфи сафед; ишора ба маъсими пири.

Ёфт зарбафти ҳазонам алами кофурӣ,
Ман ҳамон сундуси найсон ба Хуросон ёбам. *Ҳоқонӣ*
алами рӯз *киноя аз офтоби субҳгоҳӣ.*

АЛАМБАР علم بر байрақдор, байрақбар.

Не, не, ба базми шодию рузи вағо-ш ҳаст
Қайхисрав обдору Сикандар аламбараш. *Ҳоқонӣ*

АЛАМДОР علمدار байрақдор, байрақбардор, ливобардор.

Чун садон нафир ва наъраи каррано(й) ба гуш
расид,... аламдорон аламхоро барафроштанд.
«Фатҳнома»

АЛАМРАСИДА الم رسیده азобдида, ранҷдида, кулфатзада;
маҳзун, ғамгин.

Алқисса, кӣ он ситамкашида,
Меҳнатзадаву аламрасида
Дар чораи кори хештан буд,
Бо ҳар чӣ расид, дар суҳан буд. *Ҳилолӣ*

АЛАН а. علم 1. ошкор шудан; ошкор будан.

Гоҳ сирри ноз ифшо мекунад бо аҳли ишқ,
Гоҳ рози ганҷ пинҳон менамояд аз алан. *Васлӣ*
2. ошкоро, рӯйро, хувайдо.

Мезад оташ баҳри шамъ афрухтан,
То сирӣ овозро бинад алан. *Румӣ*

АЛАРРАСМ а. علم الرسم мувофиқи расму одат, аз рӯи расму одат.

Ҳазрати волидам аларрасм барон додани ҳисобот
ва аризан маъмулӣ аз дунболи амир рафтани
шуданд. *Садри Зиё*

АЛАРРАҒМ||АЛОРАҒМ а. علم الرغمة||علم الرغمة: аларрағми,
алорағми... бар рағми..., бар хилофи..., бар ақси...,
зидди майлу хоҳиши...

Хисрав ба тори мӯи ту ҷон медиҳад, дигар ҷаҳон,
Гарчи аларрағми мани, ҷону ҷаҳони дигарон.
Хисрави Деҳлавӣ

Имшаб, ба ростӣ, шаби мо рӯзи равшан аст,
Иди висоли дӯст алорағми душман аст. *Саъдӣ*

АЛАССАБОҶ а. علم الصباح бомдодон, субҳгоҳон, пагоҳи-
рӯй, саҳаргоҳ(он), ҳангоми субҳ.

Ба оби равшани май орифе таҳорат кард
Алассабоҳ, кӣ майхонаро зиёрат кард. *Ҳофиз*
Дидем боз он руҳи зебо алассабоҳ,
Имрӯз субҳи мо чӣ муборак дамида буд!

Қамолӣ Хучандӣ

АЛАССАВИ(И)Я *а. على السويه* мусовӣ, баробар, ба ҳам баробар.

[Шер гуфт]... адаму вучуди у [Шанзаба] аласавия аст, вухушро ба гушти у меҳмонӣ хоҳам кард. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Подшоҳ... аспорно аласавия ба умаро қисмат кард. «*Таърихи Фариста*»

АЛАССАВО *а. على السوا* баробар, яқсон, мусовӣ.

Нисбати у дар қурбу буъд ба тарафайн алассаво бошад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

Он ҷӣ ҳаст, алассавост, муъмину муваҳҳид ва ҳама ҳайвонот дар он шариканд. *Аҳмади Дониш*

АЛАСТ *а. الست* 1. д. ибораест аз ояти Қуръон ба маънии: оё ман нестам (худон шумо)?; 2. д. азал, нахуст, аввал (ба маънои ибтидои офариниш, аҳди аввал), ки дар он худо тақдирӣ одамонро муайян кардааст; < аласти ишқ хитоби аҳди ишқ, тақдир ва сарнавишти ишқ.

Чун аласти ишқ бишнидӣ ба қон,
Аз балои нафс безорӣ ситон. *Аттор*

аҳди аласт д. рузи азал, ибтидои офариниши олам ва муайян шудани қисмату тақдирӣ одамон.

Магар бӯе аз ишқ мастат кунад,

Талабгори аҳди аластат кунад. *Саъдӣ*

масти аласт масти азали, масти ҳамешагӣ.

Қоҳилии ман забонамро бибаст,

Ҳамчу маҳви бодаю масти аласт. *Румӣ*

рузи аласт рузи азал, рузи нахуст(ин).

Надорам бок, Имло, гар бувад майхона маъвоям,
Рақам бар ном бошад бода аз рузи аласти мо. *Имло*

АЛАТТАФСИЛ *а. على التفصيل* муфассалан, ба таври муфассал, ба таври васеъ.

Ба сирри синаи ин дӯстон алаттафсил,
Ки даст гирию раҳмат кунӣ алаличмол. *Саъдӣ*

АЛАТТАЪЧИЛ *а. على التعجيل* бо шитоб, ба зудӣ, ба суръат, шитобкорона.

АЛАТТАҲҚИҚ *а. على التحقيق* дар ҳақиқат, ҳақиқатан, аз рӯи ҳақиқат.

АЛАФ *а. علف* гиёҳ, гиёҳи сабз; хуроки чорпо.

Эшон андар биёдон таом ва алаф намеёфтанд ва он сол қаҳт буд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Чарх гуро баҳри шараф сохта,

Ту тани худ деги алаф сохта, *Хисрави Деҳлавӣ*

< алафи теғ (ё шамшер) шудан аз дами шамшер гузаштан, бо шамшер қушта шудан.

Бештари баддилою тарсандагон алафи шамшер мешаванд. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

АЛАФГОҲ *а. علفگاه* алафзор, ҷоҳое, ки алаф мерӯяд, ҷои чаридани қонварон.

Алафгоҳи мурғони ин кишвар уст,
Агар шири мурғат бибояд, дар уст. *Низомӣ*

АЛАФДОР *а. علفدار* нигоҳбони алафзор; касе, ки алафҳои хуроқворӣ тайёр мекунад.

Алафдорон бар он шуданд, ки алафҳоро бар сар гирифта, ҷиҳати мавошӣ берун баранд.

«*Таърихи Фариста*»

АЛАФЗОР *а. علفزار* замин, ки дар он алаф фаровон мерӯяд, ҷои сералаф, сабззор.

Кучо буд алафзори оби равон,
Фуруд омад он ҷойгаҳ паҳлавон. *Фирдавсӣ*

Подачӣ дилбар надорад қор бо буду набуд,
Меравад дунболи ҳар кас, то алафзоре намуд.

Сайидо

АЛАФХОР *а. علفخوار* 1. алафхуранда, алафхӯр монанди асп, гов, шутур ва ғ.; 2. чарогоҳ, алафзор.

Ҳало, эй сорбон, уштур бихобон,
Аз ин хуштар кучо бошад алафхор. *Шамси Табрезӣ*

[Муғулҳо] гуфтанд: Чун ба қонибайн тариқи ягонагӣ маслук аст, ба алафхор омадаем.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

АЛБАТТА *а. البته* ҳатман, бе ҷуну чаро, қатъан, ба таври яқин, мутлақо.

3-оташирӯе ҷудо меафканад даврон маро,
Чун шарар албатта хоҳад қушт ин ҳичрон маро. *Фузулӣ*

Гуфт: Он ҷӣ ризои модарон аст,
Албатта ризои мо дар он аст. *Шоҳин*

АЛБОБ *а. الباب* ҷ. луб(б).

Чунон ки абр сак(қ)ои гул асту сарву суман,
Рубоб қути замир асту соқии албоб. (2)

Шамси Табрезӣ

АЛВАДОЪ||АЛВИДОЪ *а. الوداع* калимаи нидо дар вақтҳои гузашта ва ҷудошавӣ аз якдигар ва дар ҳангоми мусофират гуфта мешавад.

Ҷаме дар чашм дорам, алвидоъ, эй ранҷи маҳмурӣ,
Ки имшаб мавҷи ашк бурдаам то домани мино.

Бедил

АЛВИЯ *а. الويه* ҷ. ливо.

Гуяд: Бихӯр, к-ат нӯш бод, ин ҷоми май аз бомдод,
Эй аз дари мулки Қубод бо тахту тоҷу алвия!

Манучехрӣ

АЛВОН *а. الوان* ҷамъ 1. ҷ. лавн.

Даме сад хон ба чандин ранг ҷиданд,
Зи ақсоми таом алвон кашиданд. (2) *Ҳозиқ*

2. маҷ. хуроқҳои гуногун, нозу неъматҳо.

Зи алвонҳо, ки хондӣ гирди хонаш,

Надонистӣ ҷӣ бурдӣ меҳмонаш. *Низомӣ*

алвони неъмат хуроқҳои гуногун.

Хорунарашид матбахино бихонд ва ҳукм кард,
ки фардо бояд ки ҳариса соӣ, чун рузи дигар шуд,
алвони неъмат овард ва ҳариса наёвард. «*Хористон*»

3. гуногун, ранг ба ранг.

АЛВОНЧ *а. الوانچ* аргунҷак, танобе ки ду нугашро ба ду ҷой банд намуда, дар миёнаш барои шинондан ё хобонданӣ қудак ҷой тайёр мекунад.

Чун кудаки инҷик, ки ба алвонҷ бихобад,

Ҷуз дар ҳами зулфат дилам ором надорад. *Шоҳин*

АЛВОС *а. الواس* ҷ. лавс.

АЛВОҲ *а. الواح* ҷ. лавҳ.

Дар ин шаҳр рухом бисёр аст... чунон ки аз санг алвоҳ месозанд. (1) *Носири Хисрав*

Губори мову ман аз сафҳаи хаёл бишӯй!
Чӣ суд шустанӣ таҳрири машқ аз алвоҳ? (1) *Бедил*
алвоҳи айём сафҳаи рӯзгор.

Хусусан рақаи маннонию хайр ба ҳеҷ навъ аз
алвоҳи айём маҳв намешавад. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

АЛИББО *ا. الباء* ҷ. лабиб.

АЛИЛ *ا. عليل* бемор, касал, дардманд; иллатнок; нотавон.

Зи қорурааш ҷуст аз он пас далел,
Надидаш тан аз ҳеҷ иллат алил. *Ҷомӣ*

[Шуқурбек]... мол аз тавонгарони баҳил ситада,
ба мустаҳқиқони алил расондӣ. *Аҳмади Доғиш*

шифои алил давои бемор.

Ҳавои он саҳеҳ аст ва насими он шифои алил. *Авфӣ*

АЛИМ I *ا. اليم* дарднок, дардоваранда, аламнок, пуразоб.

Ишқ аз ақл ҳаменолоду Исмаи зи рақиб,
Рӯхро сӯҳбати ноҷинс азобест алим. *Исмаи*
Чун раҳт бубаст з-ин ҷаҳон хоҷи Азим,
Гуфтам, зи дилам гирифта шуд хори алим. *Садрӣ Зиё*
Бар дилам ҳасрати асҳоб балоест бузург,
Бар танам фуқрати аҳбоб азобест алим.

Заҳири Форъёбӣ

АЛИМ II *ا. عليم* I. олим, доно, бодониш.

Комили нашъаи алим шудан
Нест мумкин ба ҷуз ҳақим шудан. *Бедил*

алими олимони сардафтари уламо, садри аҳли илму
фазл; 2. *д.* яке аз сифатҳои худо.

Бинвозу биомурз, бикун афву каромат,
Бар бекасии мо чу алимию хабири. *Исмаи*

АЛИМАЛЛОҲ *а. علم الله* *д.* «худо медонад», «худо гувоҳ
аст».

Алималлоҳ, зи ман ғамзадатар
Ҳеҷ кас нест зи ихвони Асад. *Ҳоқонӣ*

АЛИФ I *ا. الف* номи ҳарфи якуми алифбон арабии тоҷи-
кӣ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба I баробар аст;

алифи васл(ия) алифест, ки аз руи қондаи имлои ара-
бӣ, дар калимаҳои мураккаб навишта мешавад, аммо
хонда намешавад, мас. алалхусус *على الخصوص*

Бидон, ки чун алифи васл бошам аз хорӣ,
Ки ном набваду бинанд халқ дидорам. *Ҳоқонӣ*

чу(н) алиф рост.

Чун лом-алифанд ҳар ду як чо,
Ту чун алиф истода танҳо. *Ҷомӣ*

Зи заъф нест миёни ману алиф фарке,
Фитодаам чу алиф баски дар миёни финок. *Шоҳин*

◇ алифи истиво хатти истиво, экватор; алифи пушт
киноя аз рости қомат.

Эй хоҷа, аз ин мору аз ин боз ҳазар кун,
Зеро алифи пушти ту з-инҳост шуда дол.

Носири Хисрав

алифи «то» он қисми ҳарфи итқӣ (ط), ки ба як алиф
монанд аст.

Алифи «то» чу дастаи танбӯр

Мил дар чашми «вахм» карда яқин. *Бедил*
алифи қад (ё қомат) киноя аз рости ва нозуки қо-
мати маъшуқа.

Ҳар сарв, ки дар чаман барояд,
Пеши алифи қадат чу нун бод! *Ҳофиз*

Нест бар лавҳи дилам ҷуз алифи қомати ёр,
Чӣ кунам, ҳарфи дигар ёд надод устодам. *Ҳофиз*
алиф аз бо надонистан бисёр нодон будан; саҳт га-
ранг шудан, сарсон шудан.

Агар худ ҳафт сабъ аз бар бихонӣ,
Чу ошuftӣ, алиф аз бо надонӣ. *Саъдӣ*
алиф бар синаи гардун кашидан бефонда оху нола
кардан.

Ба ёдаш оҳ аз дил чун кашидӣ,
Алиф бар синаи гардун кашидӣ?! *Нозим*
алиф бар хок кашидан хиҷолат кашидан, шарм кар-
дан.

Зи соя сарву санавбар алиф кашад бар хок,
Ба ҳар чаман, ки кунад чилва қадди раънояш. *Соиб*

АЛИФ II *ا. الي* анис, дӯст, ҳамдам, ҳамнишин.

Шамъу ҳалвоу яке ҷоми латиф,
Ҳадья оварду биёмад, шуд алиф. *Румӣ*

З-ин пеш ба ҳам ҳариф будем,
Чун лому алиф а л и ф будем. *Ҷомӣ*

АЛИФВОР *الفوار* *ниг.* алифосо.

АЛИФДОҒ *الفداغ* доғе, ки ба сурати алиф месузанд;
аломате, ки бар рони аспон мениханд.

Дигар нест аслан дар ин шак маро,
Ки сӯзад алифдоғи меҳак маро. *Ваҳид*

АЛИФЛОМ *الفلام* I. ҳарфи алиф (ا) бо ҳарфи лом (ل),
шакли якҷояшудаи лом бо алиф (لا); 2. *мач.* чизи ба-
ҳампечида; 3. *киноя аз* қомати ёр ва зулфи у.

Чон ёфт зи қадду зулфаш ором,
Алҳамд, ки дидам он алифлом. *Ҳилолӣ*

АЛИФОСО *الفاسا* монанди алиф, рост; мисли алифе, ки дар
калимаи «чон» байни «чим» ва «нун» воқеъ шудааст (*جان*).

Ба дил меҳри ту дорад Туғрал аз агъёр пинхонӣ,
Биё, сӯям алифосо миёни чон диҳам ҷоят. *Туғрал*

АЛИФУЛҚАД *الفالق* ростқомат, мавзунқад.

У [насос] ҳайвонест, ки дар биёбони Туркистон
бошад, мутаносибулқома, алифулқад, аризулазфор
ва одамиро азим дӯст дорад. *Низомии Арӯзӣ*

АЛИҚ *ا. عليق* хӯроки чорво, алаф ва еми ҳайвонот.

Ҳар рӯз алиқи улоғони ўро бар аҳли бозор тақсим
мекарданд. «*Равзат-ус-сафос*»

АЛИҶА *اليجه* алоча, порчаи абрешими ё пашми, ки бо
даст бофта мешавад.

АЛКАН *ا. الكن* забонгирифта, тугила, сактазабон.

Аз ин нуранд ғофил чанд аъмо
В-аз ин нутқанд мункир чанд алқан! *Ҳоқонӣ*

Дебочаи даъвӣ ҳама бар раҳгузар андохт,
Алқан шуду дебои фасохат зи бар андохт. *Исмаи*

АЛЛОМ *ا. علام* бисёр доғанда, бисёр доно, олим.

АЛЛОМА *ا. علامه* доғандаи илмҳо, донишманд, бисёр
доно.

Он ки сабақ хонду сияҳнома гашт,
Хат кашаш, ар худ ҳама аллома гашт.

Хисрави Деҳлавӣ

Сад ҳайф, ки шоирони фозил
Аллома кунанд васфи ҷоҳил! *Ҳилолӣ*

АЛЛОФ *a.* علاف 1. алаффуруш, кохфуруш; 2. ғалла ва ордфуруш.

АЛЛОФЙ *a.* علافي 1. касби аллоф; 2. бозори ғалла ва орд. Рўзе ғузорашон ба аллофй афтод. *Садрӣ Зиё*

АЛЛОҲ *a.* الله худо; аллоҳу акбар а) д. худо бузург аст; б) номи дарае дар Эрон, ки оби руди Рукнобод аз он ҷо ҷорӣ мешавад.

Ҷи хуш сапедадаме бошад он, ки бинам боз Расида бар сари Аллоҳу Акбари Шероз! *Саъдӣ*
Фарқ аст аз оби Хизр, ки зулмот ҷои уст,
То оби мо, ки манбааш Аллоҳу Акбар аст. *Ҳофиз*
аллоҳу аълам д. худо медонад; худо бехтар медонад;
аллоҳу маак худо бо ту.

Эй дили реши маро бо лаби ту ҳаққи намак,
Ҳақ ниғаҳ дор, ки ман меравам, аллоҳу маак.
Ҳофиз

АЛМОС *a.* الماس 1. яке аз сангҳои маъдани гаронбаҳост, ки бағоят сахт, шаффоф ва мавҷдор аст; алмоси холдор алмоси нуқсондор.

Нақш доғи айб бошад лавҳҳои содари,
Қиматаш нозил шавад, алмос чун шуд холдор.
Соиб

2. *мач.* шамшер, теғ.

Шунидам, ки бошад забони сухан
Чу алмоси буррону теғи куҳан. *Абушақури Балхӣ*
Ту гуфти, ки алмос ҷон доради,
Ҳамон гурзу найза забон доради. *Фирдавӣ*

3. *мач.* раъду барқ.

Ҳаворо ту гуфти ҳама барфурухт,
Чу алмос рӯй заминро бисухт. *Фирдавӣ*

4. *мач.* дандон.

Аз лаъл ҳичоб созад алмос
Рухсоран ҳамчу каҳраборо. *Анварӣ*

5. *мач.* сириншк, оби дида.

Ба гирия з-остин алмос меруфт,
Сириншкаш сангро з-алмос месуфт.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ алмоси фикрат тезин фикр, буррони чавҳари ақл.

Бар сари чамъ ошкорову нуҳуфт,
Сад гуҳар з-алмоси фикрат суфту гуфт. *Ҷомӣ*
алмосро мум кардан *киноя* аз мулоим кардани дил-
ҳои одамони дағал ва дурушт.

Яке нома, к-алмосро мум кард,
Ҳама Ҳиндро ҳиндуи Рум кард. *Низомӣ*
алмос аз арзиз шикастан тезиро бо мулонматӣ бар-
тароф кардан; ҷаҳдро бо ҳалимӣ мағлуб кардан.

Биёром, тундӣ раҳо кун зи даст,
Ки алмос з-арзиз бояд шикаст. *Низомӣ*
алмос андар басар афшондан бенур шудан ва кӯр
шудани чашм.

Аз ҳаҷри ту дар чашмам хуршед шавад суфта,
Қ-аз бас ки маро алмос андар басар афшонад.
Ҳоқонӣ

АЛМОСГУН *a.* الماسگون алмосмонанд.

Ба каф карда қуллоби алмосгун,
Қ-аз он пилро даркашидӣ нагун. *Хисрави Деҳлавӣ*
ханҷари алмосгун ханҷари тези дурахшанда.

Ситода ба бом озарипайкаре,
Бароварда алмосгун ханҷаре. *Ҳочу*

АЛМОСПАЙКОН *a.* الماسپيكان тири тезе ки нугаш пулодин аст.

Яке тири алмоспайкон хаданг
Ба чарх андарун рондам бедаранг. *Фирдавӣ*

Пирам, аммо охи ман аз ҳафт гардун бигзарам,
Новаки алмоспайкон дар камон бошад маро. *Сайидо*

АЛМОСТАРОШ *a.* الماس تراش 1. касе, ки алмос метарошад;

2. асбоб ва олати алмостарошӣ.

Ишқ бар доғи дилам судан алмос афшонд,
Дурри ашкам ҷи аҷаб гар бувад алмостарош.
Саиди Ашраф

АЛМУДОМ *a.* المدام шароб (биёред)!

Мечакад жола бар руҳи лола,
Алмудом, алмудом, ё аҳбоб! *Ҳофиз*

АЛО I *У!* *калмаи нидо* эй!, ой!, хой!, хон! (изҳори хур-
сандӣ, шодӣ ва шавқу завқ).

Ало, эй туги гӯёи асрор,
Мабодо холият шаккар зи минқор! *Ҳофиз*
Ало, шоҳе, ки фарзинваш рақиби қач ба ӯ ҳамдам,
Маро ӯ бегуноҳ аз ростӣ руҳмот месозад. *Туғрал*
ало! — гуфтан Огоҳ бош! Ҳушёр бош! — гуфтан.

Хитоби хуш ба ту, он қадар ки хушёрӣ!
Қасе ба мардуми беҳуд нагуфтааст: «Ало!» *Бедил*
ало задан бой додан, бохтани қиморбозон; номади
қимор.

Чанд раӣ дар ҳаваси чиккаву пуккан бучул,
Бахт, ки нест ёварат, ҳар ҷи занӣ — ало занӣ!
Саидо

АЛО II *a.* على 1. *пешоянди арабӣ* ба, бар, ба таври, бо,
барои ва ғ. мас. 'алозаъм', 'алорағм', 'алоқадр'; 2. олий,
боло, баланд.

Бо руҳи рахшон чун гардӣ, — маҳе бар фалакӣ...
Бар самовоти ало баршуда з-эшон лаҳабел!
Манучеҳрӣ

Он ки бошад боргоҳи иззаташ авчи ало,
В-он ки мебошад ҳисори давлаташ лоинфисом.
Мирзо Шариф

АЛОАЙНҲОЛ *a.* على اى حال ба ҳар ҳол, ба ҳар ҳолат,
ба ҳар вазъият, дар ҳар сурат.

Алоайнҳол Рой Тихур омада, қалъаи Тихандаро
як солу як моҳ муҳосира намуд.

«Таърихи Фариишта»

АЛОЗАЪМ *a.* على زعم: алозаъми бино бар ақидаи..., ба
гумони..., ба фикри...

Алозаъми шоҳон... доия намуд, ки бо ... ҳоким ...
васлат намояд. *«Таърихи Фариишта»*

АЛОЗОЛИК *a.* على ذالك бино бар ин. мувофиқ бар ҳа-
мин, ба ҳамин қарор.

АЛОИМ *a.* على ايم ҷ. аломат.

АЛОИҚ *a.* على ايق ҷ. алоқа.

Дилу ҷон бастаи зулфат, ба руҳат меҳр ҷи варзам?
Ишқро шартӣ нахустин ҷи бувад? — қатъи ало-
иқ! (1) *Ҷомӣ*

Барам хаёли таҷарруд, вале зи зулфи бутонам
Даромадаст ба гардан ҳазор гуна алоик. (1)

Камоли Хучандӣ

алоиқи рӯзгор гирифториҳо, вобастагиҳо, пайвастагӣ
ва муносибатҳои зиндагӣ.

АЛОКУЛ(Л) *а.* *علی کل*: алоқулли ҳол дар ҳамаи ҳол,
дар ҳар ҳол, ба ҳар ҳол.

Медонист, ки алоқулли ҳол мамлакати сомониён
ба ӯ ояд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

АЛОЛО *علا* бонг, ғавғо, ғулғула, ғалоғула.

... 3-он ки аз бонгу алолон сагон
Ҳеч во гардад зи роҳе корвон? *Румӣ*

Чун теғ кашад ба сад алоло,
Пайдост, ки дасти кист боло. *Ҳилолӣ*

АЛОМАТ *а.* *علامت* 1. нишона.

Ҳилолӣ, аз даҳану қоматаш ҳикоят кун,
Ки ин аломати идроку таъби мавзун аст. *Ҳилолӣ*

Хомушӣ — аломати ризо. *Зарбулмасал*

2. асар; тамға; пай ва изи чизе ва ғ.

Чун ангишт дар афшон бувад, андар ҳаво ало-
матҳои сурх бимонад. *Ибни Сино*

Гар бар дилам зи доғи надомат аломатест,
Ку гирияи шабонаву оҳи саҳаргаҳам? *Ҷомӣ*

3. маҷ. байрақ, алам, парчам, ливо.

Ҳусайн ... низ лашкарро таъбия кард ... ва ало-
мат ба бародари хеш дод. «*Таърихи Табарӣ*»

Донистанд, ки кор ба танг даромад, ҷумла рӯй
ба аломати амир ниҳоданд ва ҷанг сахт шуд.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

АЛОМОТ *а.* *علامات* 4. аломат.

АЛОН||АЛОНОН *الان||الانان* номи қавм ва ноҳияе дар Тур-
кистон.

Қашиданд лашкар ба дашти набард,
Алонону дарёе паси пушт кард. *Фирдавӣ*

АЛОНИЯ *а.* *علايه* ошкоро, ҳувайдо, рӯйрост.

Ҳобил дар сир ва алония ба қазо ... ризо дода.
«*Равзат-ус-сафо*»

Дуздон алония ба шаҳр даромада тороҷ мена-
муданд. «*Таърихи Фарошита*»

АЛОНОН *الانان* *ниг.* алон.

АЛОРАҒМ *а.* *علی رغم* *ниг.* аларрағм.

АЛОЧАПОН *الاجپان* 1. аблақчома, рангинлибос; 2. маҷ.
паланг.

Дум хода карда омаду хобонд гушро,
Хартум бар замин заду гуфт: Эй алочапон!
Аз ноҳуни паланг чи нуқсон ба пой фил?
Тоҷи хурусро ҷи ғам аз нули мокиён? *Сайидо*

АЛОЪ *а.* *علا* 1. баландӣ; 2. мартабаи баланд.

АЛОҚА *а.* *علاقه* 1. муносибат, робита, вобастагӣ, пай-
вастагӣ.

Соҳибмол, ки ҳеч гуна алоқа ба ин баёнот на-
дорад, аз тӯхмату бӯхтони асас ҳаросид.

Аҳмади Дониш

алоқаи муҳаббат вобастагии ҳақиқӣ, дӯстии самимӣ;
алоқаи қаробат вобастагии хешовандӣ, муҳаббати хеш-
овандӣ; 2. ҳалқа, пайванд.

Сум сӯи гуш бурд сайди забун,
То зи гуш орад он алоқа бурун. *Низомӣ*

алоқаи дур шаддан дурру гавҳар, ки ба гардан ме-
банданд; тавқи марворид.

Омадам сун шаҳр ҳавсала пур,
Чашм равшан бад-он алоқаи дур. *Низомӣ*

алоқаи зар дастпонаи тилло.

Дасту соид пур аз алоқаи зар,
Гардану гуш пур зи лӯълуи тар. *Низомӣ*

АЛОҚАГОҲ *علاقه گاه* маҳалли робита, ҷои вохӯрӣ.

Гуям, ки фалак алоқагоҳест,
К-уро раҳи Қаҳқашон бубинам. *Ҳоконӣ*

АЛОҚАДР *а.* *علی قدر*: алоқадри... ба андозаи ..., муво-
фиқи ..., ба лаёқати...

Ҳар тоифаро қавм-қавм алоқадри маротибиҳим ...
ҷомаҳои мутанаввиа арзонӣ дошт.

«*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

АЛОҚАМАНД *علاقه مند* вобаста, мансуб.

АЛОҲИДА *а.* *علي حده* ҷудо, ҷудогона.

Ва он ҷо сарой будааст алоҳида аз баҳри амирон.
«*Таърихи Наршаҳӣ*»

Ҳар якро фондаи алоҳида ва шуғли алоҳида аст.
Аҳмади Дониш

АЛОҲОЗО *а.* *علي هذا* бино бар ин, ва инчунин, ба ҳамин
тариқ, ҳамин тавр, ва ғайра, ва ҳоказо.

Алоҳозо, ҳар якеро амали махсус бувад.
Аҳмади Дониш

Мӯҳри муаҷҷал даҳ дирам ва никоҳонаи қозӣ
даҳ динору як ман гандуму даҳ танга, ҳаққулми-
зон понздаҳ танга ва алоҳозо. *Аҳмади Дониш*

АЛОҲОЛ *а.* *علي حال* *ниг.* алалҳол.

Гург бар атрофи ин ҳазира равон аст,
Гург бувад бар лаби ҳазира алоҳол. *Манучехрӣ*

АЛСАҒ *а.* *السخ* касе, ки дар забонаш вақти суҳан сактагӣ
ё калолате меояд ва ҳарфери ба ҷои ҳарфи дигаре та-
лаффуз менамояд.

Номи ӯ Ҳориса ... ва забонаш алсағ буд, ...
андар суҳан «ро»-ро «дол» талаффуз кардӣ.

«*Таърихи Табарӣ*»

Уқдае бар забонаш буд ва дар суҳан гуфтан
алсағ буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

АЛСИНА *а.* *السنه* 4. лисон.

Васияти ҷавонмардии ӯ дар афвоҳ ва алсина
афтод. (2) «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

Зикри ҷуд ва саховати ӯ дар алсина доир аст
ва дар афвоҳ соир. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

АЛТАФ *а.* *الطف* латифтар, нозуктар, нафистар.

Рӯбоҳ дил ва гуши хар, ки алтафи аъзон ӯ буд,
бихурд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

алтафи авқот беҳтарини вақтҳо, саъдтарини вақтҳо.

Хатте чун турраи таррор ва ғурраи ғарро ...
дар алтафи авқот ва ашрафи оёт ... вусул ёфт.

«*Илми симиё*»

АЛТОФ *а.* *الطاف* 4. лутф.

Бо вучуди он беадабӣ, ки аз ман содир шуд, ин
ҳама алтоф фармуд. (2) *Авфӣ*

алтофи бекарон илтифотҳои бениҳоят, навозишҳои беҳад, марҳамату эҳсонҳои афзун.

Агар ба хондани онҳо фақиронро мамнун гардонанд, муқаррар аст, ки ба алтофи бекарон мақрун хоҳанд буд. *Восифӣ*

♦ ба алтоф гардан бастан бо эҳсону навозиш ром кардан.

Адуро ба алтоф гардан бибанд,
Ки нагвон буридан ба теғ он каманд. *Сағдӣ*

АЛФ||**АЛФА** а. الف ҳазор.

Ба эҳсоне осуда кардан диле
Беҳ аз алф рақъат ба ҳар манзиле. *Сағдӣ*

♦ **алфа сана** ҳазор сол.

Зиндагонит бод алфа сана,
Чашми душмант барканод кана. *Мунҷик*

«Алфу лайлатин ва лайла» «Ҳазору як шаб» — номи маҷмуаи афсонаҳои машҳури Шарқ.

АЛФАНЧИДАН الفتنچیدن *ниг.* алфактан.

Маялфанҷ душман, ки душман яке
Фаровону дӯст ар ҳазор, — андаке.
Абушақури Балхӣ

АЛФАХТАН||**АЛФАҒДАН** الفختن||الفغدن андухтан, чамъ кардан, зиёд кардан.

Бихӯру бидеҳ, кучо пушаймон набувад,
Ҳар кӣ бихӯрду бидод аз он ки биалфакт. *Рӯдакӣ*

АЛФИРОҚ а. الفراق *калимаи нидо* дар вақтҳои аз ҳам ҷудо шудан ва сӯзи хичрон гуфта мешавад.

Чашм агар ин асту абру ину нозу ишва ин,
Алвидоъ, эй зӯҳду такво, алфиноқ, эй ақлу дин!
Қамоли Хучандӣ

АЛФОЗ а. الفاظ *қ.* лафз.

Бас биё, бингар, ки раъно гулшан аст,
Андар алфозаш маонӣ равшан аст. (1)
«Гулшани тавҳид»

алфози мутародифа *калимаҳои ҳаммаъно, синонимҳо.*
Ҳикмат ... аз қабили атфи алфози мутародифа бошад. «*Ахлоқи Чалолӣ*».

алфози ракика суханҳои зишт ва аз доираи адаб берун.

Алфози ракика ва ибороти шанеа аз эшон сар бармезад, ки касеро тоқати шунидани он набуд.
Восифӣ

АЛЧАХТ||**АЛЧАХТ** الچخت||الچخت чашмдошт, тамаъ, умед.

Ба алчахт худро маяфкан мудом,
Миёни далерон шавӣ некном. *Фирдавсӣ*
Ягона шайх Абуисҳок, шоҳе,
Ки инсу чин бад-ӯ доранд алчахт. *Шамси Фаҳрӣ*

АЛЪАМОН а. الامان *калимаи нидо* дар вақти амон ва паноҳ хоستان фаръед карда мегуянд.

Гоҳе ки аз ғазаб ба замин рахнаҳо канам,
Аз ҷони санг наъра барояд, ки «алъамон!» *Сайидо*

Баъд аз муҳорабаи бисёр ва қатли бешумор наъраи «алъамон!», «алъамон!» аз замин осмон ба гӯши баҳодурон расид. «*Фатҳнома*»

АЛЪАТАШ а. العطش *калимаи нидо* «ташнаам».

Сониб, арбоби ҳавас доранд чуши альаташ,
Рӯй агар бар рӯй ҳамчун қатраи шабнам ниҳад.
Сониб

Альаташ гӯён ба киштии фано ҳар гӯшае,
Сад ҳазорон Нух ғарқи мавҷаи тӯфони мо. *Махфӣ*

АЛЪОН а. الآن акнун, ҳоло, ҳозир.

Хаёл алъон ба пояи шарафи амир иртиқо ёфта.
Садрӣ Зиё

АЛЪЯВМ а. اليوم ҳамин рӯз, имрӯз.

Ин шева дар миёни дували аҳли низом алъявм аз аҳамми умури давлатист. *Аҳмади Дониш*

АЛЪЯҚ а. اليق *лояқтар, муносибтар, сазовортар.*

Мавлоно Шамсиддин Муҳаммади Хуросонӣ, ки ба Абуҳанифа ... мулаққаб аст, алъяқ ва ансаб менамояд. *Восифӣ*

Алъяқ он бувад, ки соҳиби ҳиммат матолиби худро аз тарк ва таҷарруд ҷӯяд. *Аҳмади Дониш*

АЛҒАРАЗ а. الغرض хулосаи калом, мухтасар ин ки ...

Сухан, алғараз, бурд аз ман аёр,
Гуле будам, ин шеваам кард хор. *Шоҳин*

АЛҒАРИҚ а. الغريق *калимаи нидо* ғарқ шудам!, ғарқ мешавам!; ғарқ шудем!, ғарқ мешавем!

Овози алғариқ ба гардун расид, аз он-к Ҷоми ғариқ ҳиммати гардунсавори туст. *Ҳоқонӣ*

АЛҒИЁС а. الغياث *калимаи нидо* дод, фаръед; талаби ёри.

Аҳли Мавсил аз дасти зулму тааддии Фаҳри Исои насронӣ алғиёс ба фалаки ҳафтум расониданд.
«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

Дину дил бурданду қасди ҷон кунанд,
Алғиёс, аз ҷаври хубон, алғиёс! *Ҳофиз*

АЛҚАЗО а. القضا иттифоқан, тасодуфан, ногоҳ.

Алқазо кардашон касе огоҳ,
К-аз камин бастаанд дуздон роҳ. *Сағдӣ*

АЛҚИССА а. القصة хулоса, хулосаи калом, қисса кӯтоҳ, ҳосили калом.

Дар он хона набуд, алқисса, як ҷой
Тихӣ з-он ду дилорому дилорой. *Ҷомӣ*

Алқисса, ду лашкари гаронсанг
Бастанд камар чу кӯҳ дар ҷанг. *Ҳилолӣ*

АЛҚИТОЛ а. القتال *калимаи нидо* талаби ҷангу ҷидол, кушокушӣ.

Дирӯи ҳикмат пушаму бе тарс гӯям: Алқитол!
Хони фикрат созаму бе бухл гӯям: Ассало! *Ҳоқонӣ*

АЛҚОБ а. القاب *қ.* лақаб.

Дар ин хирғаҳи сабзи фирӯзафом
Ҳамеонад алқоби неки мудом. (1) *Низомӣ*

Алқобу номи хоҷа Ҳофиз — хоҷа Шамсиддин
Муҳаммад аст. (1) «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

АЛҚОС(С) а. القاص *воиз, қиссагӯӣ, ноқил, ҳикояткунанда;* ♦ алқос(с)у *лояҳиббулқос зарб. қиссагӯӣ қиссагӯйро дӯст намедорад.*

Сунбула кард сунбуламо хос,
Ғарқи алқосу лояҳиббулқос. *Низомӣ*

АЛҚУНДӢ القنڊى боқимондаи собун пас аз чомашуй.

Чомашуй ҳар кӣ бо шитта кунад,
Куртааш муҳтоҷи алқундӣ нашуд. *Савдо*

АЛҲАЗАР а. الحذر *калмаи нидо* ҳазар кун!, ҳазар бо-
яд кард, вақти ҳазар кардан аст; огоҳ бош!, бохабар
бош!, хушбӯр бош! (аз хатар).

Шеваи чархи ситамгар доимо оҷизкушист,
Алҳазар, эй дӯстон, аз душмани номарди мо! *Сайидо*

АЛҲАМД а. الحمد *д.* сураи ҳамд, нахустин сураи Қуръон;
алҳамд хондан а) хондани сураи Қуръон; б) *мач.* раҳ-
мат гуфтан, ёди хайр аз мурда кардан.

В-агар рафту осори хайраш намонд,
Нашояд пас аз маргаш алҳамд хонд. *Савдӣ*

в) *мач.* кардани коре, ки меҳнат ва хароҷот талаб наме-
кунад.

Ба диноре чу хар дар гил бимонад,
Вагар алҳамд хоҳӣ, сад бихонад. *Савдӣ*

АЛҲАМДУЛИЛЛОҲ а. الحمد لله *д.* шукри оллоҳ, ба худ-
до шукр!, шукр худоро!

Айшам мудом аст аз лаъли диллоҳ,
Қорам ба ком аст, алҳамдулиллоҳ. *Ҳофиз*

АЛҲАҚ а. الحق ҳақиқатан, дар ҳақиқат; дуруст аст,
рост аст.

Ҳадиси Хисраву Ширин ниҳон нест
В-аз он ширинтар, алҳақ, достон нест. *Низомӣ*

Алҳақ, ки пушту паноҳи лашкари ман буд ва
маро ба дастбериӣ у зӯри бозу меафзуд.
«Нигори дониш»

◇ алҳаққу мур(р) *зарб.* ҳақиқат талх аст.

Гар сухани рост бувад ҷумла дур,
Талх бувад, талх, ки алҳаққу мур. *Низомӣ*

АЛҲОЛ а. الحال акнун, ҳозир, ҳоло, дар айни ҳол.

Пеш аз ин ман аз ҳунарҳои ту ғофил будам,
алҳол дӯстии ту дар дили ман ҷо кардааст.
«Нигори дониш»

АЛҲОЛАТ а. الحالة ҳолати мутлақа, вақт, фурсат, ҳан-
гом; маврид, вазъият; алҳолату ҳозиҳи вазъияти муно-
сиб (ҳамин аст), бо ҳамин ҳол, бо чунин ҳолат; аҳвол
ҳамин аст.

Алҳолату ҳозиҳи, агар Ҳалокухон аз кардан худ
пушаймон шуда сипоҳро ба Ҳамадон гардонад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

АЛҲОН а. الحан *ч.* лаҳн.

Ҳар субҳдам насими гул аз бӯстони туст,
Алҳони булбул аз нафаси дӯстони туст. (1) *Савдӣ*

Навҷавоне ... гуши хуш бар овоз ниҳода, дар
диққати ашъори вай тааммуле мекард ва аз лаз-
зати алҳони у тамоюле менамуд. (2) *Ҷомӣ*

АЛҲОСИЛ а. الحاصل ҳосили калом, мухтасаран, алқисса,
хулоса.

Алҳосил, он гоҳ мавлоно Зиёуддини ҳаким та-
моми кутубро дар об андохт. *«Таърихи Фаришта»*

АЛҶАХТ الجخت *ниг.* алҷахт.

АМ(М) а. عم амак, бародари падар.

Дило, ин тан адувви кӯҳна туст,
Адувви кӯҳна холу ам нагардад. *Шамси Табрзӣ*

Бо духтари амми хеш дар банд,
У низ ба ин гирифта пайванд. *Шоҳин*

АМАД I || **УМУД** а. عمد *ч.* амуд.

АМАД II а. عمد ҷубҳон баҳамбаста, ки барои гузаштаи
аз дарёе ба кор мебаранд.

Бо сию шаш тан бар лаби Ҷайҳун омад ва амад
сохт ва аз Ҷайҳун бигузашт. *«Таърихи Наршахӣ»*
Амадҳо ба дарёе дарандохтанд,
Ҳама бодбонҳо барафрохтанд. *Ҳочу*

АМАЛ I а. اعمل орзу, умед.

Қадам шефта дил дар каманди зулфи ту баст,
Ки ақл ханда назад бар дарозии амалаш?! *Ҷомӣ*
Дил ба завқи ваъдаи фардост мағрури амал,
Ишқ гӯяд: Ҷашм во кун, фурсат ин миқдор нест.
Бедил

амали восиқ мақсади маҳкам, орзуи мустаҳкам.

АМАЛ II а. عمل 1. фаъолият, қору кирдор, феъл.

Ҳикмат мунқасим мешавад ба ду қисм: яке илм
ва дигаре амал. *«Ахлоқи Носирӣ»*

То доди худ аз аҷал нагирем,
Даст аз сари ин амал нагирем. *Шоҳин*

дар амал овардан иҷро кардан.

Насиҳате кунамат ёд гиру дар амал ор,
Ки ин ҳадис зи пири тариқатам ёд аст. *Ҳофиз*

2. касбу қор, санъат.

Гуфтанд, ки вай дар рӯз ба амали банной машғул
будӣ. *Ҷомӣ*

3. вазифа ва хидмати маъмурӣ, мансаб.

Ҷуз ба хирадманд мафармо амал
Гарчи амал кори хирадманд нест. *Савдӣ*

Маъмун Аҳмадро аз амал ... маъзул кард. *Авфӣ*

4. *мач.* асар, таъсир.

Ҳарорати офтоб он ҷо амали худ ба изҳор расо-
над, лекин ҳеҷ дарахт хушк нашавад.
«Мачмаъ-ул-ансоб»

5. *мач.* ноҳия, вилоят, музофот.

Мамлақати Рум чаҳордаҳ амал аст ва ҳар ама-
лери соҳибфармоне ва волие бошад.
«Мачмаъ-ул-ансоб»

АМАЛА а. عمله *ч.* омил.

Ҳозонхон дар он қор ҳавасе ва шаафе тамом
дошт ва ҳамвора бар сари устодони бино ва амала
тараддуд мефармуд. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АМАЛВАРЗӢ عمل ورزӣ шуғл бо санъате, ҳунарпешагӣ.

Бигуфто, ки, шоҳо, ман он дарзиям,
Ки бошад паи худ амалварзиям. *Ҷомӣ*

АМАЛДОР عملدار мансабдор, вазифадор; маъмур.

... Чанде амалдор шуд ва чанде ба воситаи ҳунар
ва изҳори он мавоҷиб гирифт. *Аҳмади Дониш*

АМАЛПАЮС عمل پيوس амалхоҳ, мансабҷӯй, он ки ба
мансабе умедвор аст.

Тоҷдорон рикоббӯс шуданд,
Аз ту ҷумла амалпаюс шуданд. *Саной*

АМАЛТАРОШИЙ اصل تراشي *киноя аз орзупарварӣ, умедворӣ, ҳавасмандӣ.*

Чист фурсат? — амалтарошии мо,
Ба таваҳҳум чигархарошии мо. *Бедил*

АМАЛФАРМО عمل فرما *корфармо, саркор; роҳнамо.*

Ҷон фишонам, ақл пошам, файз ронам, дил диҳам,
Таъби комил кист, то гардад амалфармои ман?
Ҳоқонӣ

АМАЛӢ عملی 1. мансуб ба амал II; 2. таҷрибавӣ.

Андаръёфт ду гуна аст: яке андаръёфти назарӣ
ва яке андаръёфти амалӣ. *Ибни Сино*

АМБАРБОРИС امبرياريس *ниг. амбарборис.*

АМВОЛ а. اموال ҷ. мол I.

Ман марде дабирпеша будам ва аз ҷумлаи мута-
саррифон дар амвол ва аъмоли султонӣ.

Носири Хисрав

Онҳоро бе мӯчибе ба қайд кашида, амволи онҳоро
ба наҳбу торочу мусодира бардошт. *Аҳмади Дониш*

АМВОТ а. اموات ҷ. майит; ♦ амвоти аҳмар кушташуда-
гон ва шахидон (дар ҷанг).

АМВОЧ а. امواج ҷ. мавҷ.

Аз вазидани бод амвоҷ бар рӯи рег равон шуда
буд. *Восифӣ*

амвоҷи муҳит ба воситаи вазиши бод ё ҷунбиши қаъри
баҳр ба ҳаракати пуршӯр омадани об.

То қатра даст аз худ нашӯяд, аз амвоҷи муҳит
ҷӣ гӯяд. *Бедил*

♦ амвоҷи гавҳар ҷилои мавҷдори гавҳар, тобиши
дурахшдори гавҳар.

Ҳама нуктасанҷу ҳамӯши калом
Забонҳо ҷу амвоҷи гавҳар ба ком. *Бедил*

амвоҷи садаф сайқали табиӣ ва тобишҳои садаф;
амвоҷи тараб айшу ишрати пай дар пай, ниҳояти
хурсандӣ, фараҳбахшӣ; амвоҷи ғам ғуссаву андуҳ-
ҳои пай дар пай.

Ҳеҷ мумкин нест дар гирдоби ин амвоҷи ғам,
Кишти мақсудро бе ноҳудо рафтаг дар об. *Турғал*

амвоҷи ҳасрат афсӯс ва надоматҳои бисъёр.

Аз муҳити беорзӯй ҷушида ва ба забон ҳазор
ранг амвоҷи ҳасрат хурушида. *Бедил*

АМД а. عمد *қасд, оҳанг, хоҳиш.*

Элҷӣ коре ба тариқи қасд ва амд накардааст,
ки хилофи ҷонсупорӣ ва давлатҳои бошад.

Аҳмади Дониш

ба амд қасдан.

Аввал ба хато буд, ин бор коса ба амд рехтам.
Авфӣ

АМДАН а. عمدآ *аз рӯи қасд, қасдан, ба таври ихтиёрӣ,*

дидаву доништа.

Дида амдан бастам аз хубон, вале
Нест чандон эътимод ба дилам. *Ҷомӣ*

ба амдан амдан, аз рӯи қасд, қасдан.
Зи асли ҷавҳар агар шайхи шаҳр будӣ пок,
Шароби лаъл ба амдан нарахтӣ бар хоқ. *Исмат*

амдан кардан қасдан кардан, дидаю доништа кардан.
Саҳл мегирам, ҷу бо мо кардай,
Гарчи мегирам, ки амдан кардай. *Анварӣ*

АМДО عمدا *ниг. амдан.*

Ҳаловат аз сухан мешуст амдо,
Ки бошад эмин аз сӯзи Зулайҳо. *Нозим*
Гар рафт ба саҳву в-ар ба амдо,
Тақсир пазиру ҷурм баҳо! *Шоҳин*

АМЗИЧА а. امزجه ҷ. мизоҷ.

Ҳукамо гуфтаанд, ҳамчунон ки амзиҷа дар аш-
хос мутафовит аст ва ду шахс бар як мизоҷ наме-
тавонад буд, ахлоқ низ мутаҳолиф аст. (1)

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Сардӣ аз таъби ҳаво бурд ҳақимона баҳор,
Қард аз амзиҷаи аҳли чаман рафти касал. (1)
Ҳотиф

АМЗОДА عم زاده *амакзода, писари амак.*

Миёни ду амзода васлат фитод,
Ду хуршедсимои меҳтарнаҷод. *Саъдӣ*
Иброҳим бо амзодагон дар Мадина мутаворӣ
шуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АМИД а. عميد *сардори бузург, пешвон қавм.*

Дар Хуросон буд давлат бар мазид,
З-он ки пайдо шуд Хуросонро амид. *Аттор*

АМИМ а. عميم *бар ҳама шомил, фарогиранда, умумӣ;*
фаровон.

Алоуддин... арза дошт, ки ҳар он ҷӣ мо барода-
рон ёфтаем, тамомат аз садақоти амими элхонист.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

АМИН а. امين 1. вакил; боъътимод, муътамад; дуруст-
қавл, бовафо.

Чашм медорам, ки кори маро ба амине ҳавола
кунанд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Аз вазирон нест шоҳонро гузир,
Лек донову амин бояд вазир. *Ҷомӣ*

2. амонат нигоҳдоранда, амонатдор.
Арасту—гуҳарсанҷи Юнонзамин,
Ки бар ғанҷи юнониён буд амин... *Ҷомӣ*

амини дафтариногор муншӣ; муҳосибӣ омил; котиби
боъътимод.

Фиристод аминони дафтариногор,
Ки оранд дар моли ғоиб шумор. *Ҳотифӣ*

амини девон таър. девонбегӣ; маъмури амволу ашъён
дарбор; амонатнигоҳдори муътамади дарбор; амини
лашкар таър. хазиначи лашкар, мутасадди таъ-
миноти лашкар.

Ба рузи сафеду ба шомӣ сиёҳ
Аминони лашкар, аминони роҳ... *Ҷомӣ*
амин доштан а) вакил кардан; б) бовар кардан, эъти-
мод кардан.

Туро ман хирадманд пиндоштам,
Бар асрори мулкат амин доштам. *Саъдӣ*

АМИНОНА امينانه *таър. навъе аз андоз, ки дар Бухорон*
амири амини бозор мегирифт.

Лекин фуқарову раёро маҷоли ҳаракату суқун
набуда аз фати зулму заҷр ва олуку солуқ,
мисли аминана ва вакилона. *Аҳмади Дониш*

АМИНУЛМИЛЛАТ а. امين الملة 1. муътамади миллат,
тарафи боварии миллат; 2. лақаби султон Маҳмуди Ғаз-
навӣ.

Хилъате гаронмоя... ба султон Махмуд фиристод ва ўро «аминулмиллат» ва «аминуддавла» лақаб дод. «*Равзат-ус-сафо*»

АМИР *a.* امير шох; соҳибхтиёр, фармонраво, ҳукмраво, ҳоким.

Ҳар чо фақир ёби, бо вай нишаст бояд,
Ҳар чо амир бини, аз вай бурид бояд.

Шамси Табрезӣ

амири аскарӣ (ё лашкар) *таър.* сарлашкар, фармондеҳи лашкар; сипаҳсолор; фармондеҳ.

Мансаби амири аскарӣ ва тўпхонадории Бухоро ро бад-у муфавваз намуд. *Аҳмади Дониш*

амири тўпхона *таър.* фармондеҳи тўпхона, тубчибошӣ; амири ҳарб *таър.* фармондеҳи лашкар, сарфармондеҳи ҳарб; идорақунандаи ҳаракати кўшунҳо ва равиши ҷанг.

Амири ҳарбро талабида, аз роҳи сулҳу мусолаҳа пурсид. *Аҳмади Дониш*

амири ҳоч сардори ҳочибён.

Дар дили ошиқ кучо ёби ғами ҳар ду ҷаҳон,
Ҳин, ба маккӣ кадр кай бошад амири ҳочро.

Шамси Табрезӣ

амири чайш (*инчунин* амирулчайш) *таър.* амири лашкар, сипаҳсолор.

Қайсар фармуд, ки эшонро ба хонаҳои неку фуруд оваред ва бо амири чайш гуфт, ки сипоҳро бисозед. «*Таърихи Табарӣ*»

АМИРЗОДА اميرزاده писари амир, шохзода.

АМИРОХУР اميرآخور амири охур, мирохур.

АМИРУЛБАҲР *a.* اميرالبحر сардор ва фармондеҳи қувваҳои баҳрии ҳарби, адмирал.

АМИРУЛМУЪЪМИНИН *a.* اميرالمؤمنين *таър.* лақабе, ки ба халифаҳо ва бисёр подшоҳони Шарқи исломӣ дода мешуд.

АМИРУЛУМАРО *a.* اميرالامرا амири амирон.

АМИРУЛҲУҶҶОБ *a.* اميرالحجاب *таър.* сардори ҳочибҳо, сардори дарбонҳо.

...Бо вучуди он риояти ҳурмат фармуд ва амирулҳуҷҷобро фиристод. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

АМИРУЛҶАЙШ *a.* اميرالجهيش *ниг.* амир (амири чайш).

АМИРУЛҶУЮШ *a.* اميرالجيوش *ниг.* амирулчайш.

Баъд аз он амирулҷуюши Хуросон Абулҳусайнро номзади Рай кард. «*Равзат-ус-сафо*»

АМИРУШШУАРО *a.* اميرالشعرا *таър.* маликушшуаро, сарвари шоирони дарбор.

АМИҚ *a.* عميق чуқур, жарф.

[Муғулҳо]... пиромуни лашкар деворе ва хандаке дигар бағоят амиқ ва баланд кашиданд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Ончунон баҳри амиқем, ки дар мулки вучуд
Ҳеч киштӣ наравад бар тарафи соҳили мо.

Ибни Ямин

АМИҚУЛФИҚР *a.* عميق الفكر соҳиби тасаввуроти пурра, дорон андешаи ҳаматарафа ва фикри расо.

Пас дабир бояд каримуласл, шарифуларз, дақиқунназар, амиқулфиқр, соҳибуррафӣ бошад.

Низомии Арузӣ

АМКИНА *a.* امكنه ҷ. макон.

АМЛАС *a.* املاس ҳамвор, силик; бепастию баландӣ.

Қуҳҳо буд ҳар як чун гумбаде... ва чун тухми муғр амлас... ва ноҳамворӣ бар он наменамад.

Носири Хисрав

Агар рӯи замин амлас ва муставӣ будӣ, оби дарёе ба он муҳит гаштӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

АМЛҶАҲ *a.* املاج малехтар; бомалоҳат, намакин, бонамак.

АМЛҶАҲУШШУАРО *a.* املاج الشعرا шоири малехсухан, шоири ширинкалом, беҳтарини суҳанварон.

Амлаҳушшуаро шайх Саъдӣ ин суҳанро дар либоси назм оварда. «*Равзат-ус-сафо*»

АМЛОК *a.* املاك ҷ. мулк||милк.

Дар Макка ҳеч амлок нест ва мардумони он чо бозургонӣ кунанд. (1) «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Нидо дардод, ки амлоку ашъён қозӣ Низомиддин тороҷ кунанд. (1) *Аҳмади Дониш*

амлоки манқула молу ашъе, ки аз ҷое ба ҷое бурданаш мумкин аст (асбоби хона, чорпоён ва ғ.); амлоки ғайриманқула молу мулк, ки аз ҷое ба ҷое кучондан мумкин нест (замин, ҳавлӣ ва ғ.).

АМЛОҚДОР املاك دار *таър.* мансабдори рӯенандаи андоз аз кишту зироат дар аморати Бухоро.

АММ *a.* عم *ниг.* ам(м).

АММА *a.* عمه хоҳари падар.

Чу огаҳ шуд аз аммаи шаҳриёр,
Кучо Нуша буд номи он навбаҳор. *Фирдавӣ*
Чу модар амма дар қораш камар баст,
Лабаши аз шир шусту бар шакар баст. *Нозим*

АММО *a.* اما лек, вале, лекин, валекин.

Зи ҳар сӯе сипоҳе аз парирӯён расад, аммо
Чӣ ҳосил додхоҳонро, чу султон дер меояд? *Ҷомӣ*

АММОМА||АМОМА *a.* عمامة *ниг.* имома.

АММОРА *a.* امام *бисёр* амрдиханда; саҳт ҳукмқунанда, амрқунанда, фармоянда.

АММОРА *a.* امامه муаннаси аммор.

Душ ман пайғом қардам сӯи он истораро,
Гуфтамаш хидмат расон он омири аммораро.

Шамси Табрезӣ

нафси аммора хоҳиш ва тақозои табиати инсон ба лаззатҳои нафсонӣ.

Қунад мардро нафси аммора хор,
Агар ҳушмандаӣ, азизаш мадор. *Саъдӣ*

Ба ночор аз ҳар даре чора кард,
Ба коми дилу нафси аммора кард. *Саъдо*

АМН *a.* امن оромӣ, осоиш, осудагӣ, амният.

Чунон амн аз ту гетидор гашта,
Ки шамшер аз амал бекор гашта. *Хисрави Деҳлавӣ*
амну айш зиндагии осоишта, осудаҳолӣ, оромӣ.

Маро дар манзили ҷонон чӣ амну айш, чун ҳар дам
Ҷарас фаръед медорад, ки: Барбандед маҳмилҳо!
Ҳофиз

амну амон (ё амонӣ) осоиш ва роҳат, амният, тинҷӣ, хотирҷамъӣ.

Хабардор шуд қаҳрамони замон,
Ки шуд раҳна дар кори амну амон. *Ҳотиғӣ*

Бувад ин манзили амну амонӣ,
Надорад ғайри айши ҷовидонӣ. *Бадри*

АМНА امنе пуштаи ҳезум, пуштори ҳезум.

Ҳезум хоҳам ду амна зи ҷудат,
Чун ду ҷарибу ду хумми секии чун хун.
Абулаббос

АМНИ(Й)ЯТ а. امنيت осоиштагӣ, оромӣ, амонӣ, тинҷӣ, беҳавфӣ.

Лочарам, ба сидқи ҳиммат... дар имзон ният ва истиқсои он амният шуруъ афтод. *Ҷомӣ*

Қарданд дар амнийяти даврони ту хубон
Боғи руҳи худро ҳама девори бунафша. *Восифӣ*

АМНОБОД امن آباد маҳалли осоиш ва фароғату роҳат.

Шояд бо ин баҳона мужда бо ҳам орад ва ба амнободи тасалли шитобад. *Бедил*

АМО а. عما 1. кӯрӣ, нобиноӣ.

Ноахлро насихати Саъдӣ чунон ки ҳаст,
Гуфтем, агар ба сурма тафовут кунад амо. *Саъдӣ*

2. маҷ. гумроҳӣ.

АМОИМ а. عمائم ҷ. аммома||амома; ◇ арбоби амоим соҳибони салла, рӯхониён; аҳли амоим саллабандҳо, рӯхониён.

Сарвари аҳли амоим, шамъи ҷамъи анҷуман,
Соҳиб соҳибқирон Ҳоҷӣ Қавомиддин Ҳасан.
Ҳофиз

АМОКИН а. اماکن ҷ. макон.

Амокин ва масокини эшон дигаргун шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

АМОЛИҚ||АМОЛИҚА а. عماليق||عمالقه гурӯҳе аз арабҳо, ки дар сарҳадди Фаластин дар замони қадим истиқомат доштаанд.

Ва он замон тоифае аз амолиқ дар хориҷи ҳарам иқомат доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

АМОМА а. عمامة ниг. аммома.

АМОН а. امان 1. фароғат, осоиш, саломатӣ; беҳавфӣ;
2. маҷ. паноҳ; наҷот.

Мисоли ӯ зи навоиб амони мазлум аст,
Ҳадиси ӯ зи ҳаводис наҷоти мумтаҳан аст.
Муиззӣ

амон додан паноҳ додан, беҳавф гардонидан, аз ҷазо озод кардан.

[Зиёд бинни Солеҳ] мунодо фармуд, ки ҳар
кӣ берун ояд, уро амон диҳанд. *«Таърихи Наршахӣ»*
амон ёфтан ҳалос ёфтан, беҳавф шудан, раҳой ёфтан.

Агар бар ҷафопеша биштофтӣ,
Қай аз дасти қаҳраш амон ёфти! *Саъдӣ*
амон хоستان паноҳ талабидан, дархости зинҳор кардан.

Ба таслим аз ҷо қад оростанд,
Бибастанд аҳду амон хоستانд. *Сайидо*
дар амон доштан муҳофиза кардан, дар паноҳ нигоҳ доштан.

Зи хавфи ҳаҷрам эмин кун, агар уммеи он дорӣ,
Ки аз ҷашми бадандешон худоят дар амон до-
рад. *Ҳофиз*

АМОНАТ а. امانت 1. ҳар он ҷи ки барои ниғаҳдорӣ мегузоранд ё месупоранд.

Бузурге... сад ман оҳан дар хонаи дӯсте амонат супурд. *«Нигори дониш»*

амонат гузоштан муваққатан супурдани чизе ба касе, додани чизе ба ихтиёри касе, амин кардан касеро ба нигоҳ доштани амонате, вадиат ниҳодан; 2. ростӣ ва дурустӣ, вафо ба аҳд, бошарафӣ; сидқ, садоқат.

Бидонистӣ, ки аҳли уқубат кист ва тариқи амонат кадом як муҳофазат накард. *Авфӣ*

Дар он хона хиёнат н-омад аз ман,
Ба ҷуз сидқи амонат н-омад аз ман. *Ҷомӣ*
амонат шикастан хиёнат ва аҳдшикани кардан, вафо накардан ба аҳд.

Чу дар кайлаи ҷав амонат шикаст,
Аз анбори гандум фуру шӯй даст. *Саъдӣ*

АМОНАТГУЗОР امانت گذار 1. касе, ки чизеро ба амонат месупорад; соҳиби амонат; 2. касе, ки амонатгузори мекунад, яъне амонатеро баргашта ба соҳиби он месупорад.

Худотарс бояд амонатгузор
Амин, к-аз ту тарсад, аминаш мадор. *Саъдӣ*

АМОНАТДОР امانتدار касе, ки амонатеро муҳофизат мекунад ва нигоҳ медорад.

Асар, охир ба зулфи пурфани ӯ нақди дил додам,
Амонатдори худ кардам зи нодонӣ парешонро.
Шафеи Асар

АМОНАТДОРӢ امانتدارى амали амонатнигоҳдорӣ.

АМОНАТӢ امانتّى 1. он ҷи амонат гузошта шудааст;
2. маҷ. ориятӣ, муваққатӣ.

АМОННОМА امان نامه нома ва ё ҳукмномае, ки барои эмин нигоҳ дошта шудани касе ба дасти ӯ дода мешавад; хатти амонӣ.

Агар хоҳӣ, барои ту ва асҳоби ту амоннома ва маншуре нависам. *«Равзат-ус-сафо»*

АМОНӢ I امانى беҳавфӣ, беҳатарӣ, амният, осудагӣ; хатти амонӣ ниг. амоннома.

Соқие, ишрати имрӯз ба фардо мафикан,
Ё зи девони қазо хатти амонӣ ба ман ор. *Ҳофиз*

АМОНӢ II а. امانى ҷ. умния||умни(й)ят.

Бизӣ бо амонии ҳури қабой,
Ба руди ғавонию лаҳни ағонӣ. *Манучехрӣ*
Шайхи бечора худ зи ваҳму ҳаёл
Ғарқи баҳри амонии омом. *Ҷомӣ*

АМОРАТ I امارت нишона, аломат.

Аз носияи ҳумоюнаш аморати иқбол лоеҳ буд.
«Равзат-ус-сафо»

АМОРАТ II а. امارت аслаш иморат I.

АМОРИДОР امريدار ниг. аморикаш.

Аморидори Лайлиро, ки маҳди моҳ дар ҳукм аст,
Худоё, дар дил андозаш, ки бар Маҷнун гузор орад.
Ҳофиз

АМОРИКАШ *عمارى كاش* шутуркаше (ё филроне), ки бо аморӣ кирокашӣ мекунад, кирокаши аморӣ; барандаи маҳди маҳмил ё тахти равон.

Аморию уштур ба хуррои зар, Амориқашон чумла зарринкамар. *Низомӣ*

АМОРОТ *ا. امارات* ч. аморат I.

[Халифа] амороти бад бар ҳоли худ мушоҳада қард ва ба ғоят битарсид. «*Чомеъ-ут-таворих*»

АМОРИ *عمارى* маҳмиле, ки ба пушти фил ё шутур мебанданд ва дар он менишинанд, ҳавдач, маҳд, қачова, тахти равон.

Духтарро дар аморӣ нишонд ва ба ватани хеш бурд. *Авфӣ*

Чун Саид наздик омад, Муштаинро аз аморӣ берун оварда, тозиёна бар сараш зад. «*Равзат-ус-сафо*»

♦ ин аморӣ киноя аз дунёе.

Қасе ёбад зи даврон растагорӣ, Ки бардорад иморат з-ин аморӣ. *Низомӣ*

АМОСИЛ *а. امائل* ч. амсал.

Дар назари басират саромади табъи амосилу ақрони даврон менамуд. «*Равзат-ус-сафо*»

АМР I *а. امر* I. фармон, ҳукм, супориш.

Як замон набвад муаттал он гулу, Нашнавад аз ҳукм чуз амри «кулу!» [бихӯред]. *Румӣ*

амри кул(л) ҳукми мутлақ барон умум.

Ишқ амри куллу мо чун рӯкбае,

Уст гуё кулзуму мо чӯрбае. *Шамси Табрезӣ*

амру наҳӣ фармудани корҳои нек ва боздоштан аз корҳои бад.

Чунон ҳикмату маърифат кор баст,

Ки дар амру наҳъш даруне нахаст. *Саъдӣ*

амр фармудан дастур додан, супориш қардан.

Як-ду тан аз хидматгоронро, ки бад-у расиданд, амр ба татҳири чома фармуд. *Аҳмади Дониш*

2. кор, амал, шуғл.

Баъд аз ӯ умаро ва аён дар амри ҳукумат миёни писар ва набераи амир мутараддид шуданд.

Аҳмади Дониш

амри маош кори маишӣ ва муомилави зиндагӣ.

Пас дар амри маош ва маод сулуки миёнравӣ интихоб кунад. *Аҳмади Дониш*

амри муҳол кори номумкин ва нашуданӣ, он чӣ иҷрош имконнопазир бошад.

Чашми хундида кучо бастан фардо бошад,

Ошиқу сабр зи рӯи ту? — Зиҳӣ амри муҳол!

Қамолӣ Хучандӣ

амри ғариб кори тааҷҷубовар, кори ҳайратангез; ходисаи ҷолиби диққат, воқеаи шавқовар.

Мо амри ғариби дигаре мушоҳада қардем. *Восифӣ*

♦ амри маъруф *д.* фармудани корҳои шоиставу раво дар шариаат.

Амри маъруф ва наҳъи мунқарро тарк накунад, раоёи мамлакатро аз маосӣ ва манохӣ ба сие-сат манъ кунад. *Аҳмади Дониш*

АМР II *а. عمرو* I. исми хоси мард.

Чу Аббосу чун Амрашон пешрав, Саворону гарданфарозони нав. *Фирдавсӣ*

2. *грам.* исми маҷҳул; Амру Зайд номҳои шартӣ, ки дар синтаксиси забони арабӣ барои ифодаи фоил (мубтадо) ва мафъул (пурқунанда) қор фармуда мешавад (мас. дар ҷумлаи «Зараба Зайдун Амран» — Зайд Амро зад).

Амр гар аз задани Зайд бимирад, ҳаргиз Мубтадоро накунад аз сари он ҳол хабар.

Бадри Чочӣ

Амри мафъул Амре, ки мавриди (объекти) амал қарор ёфтааст.

Умре гузашт то қай, монанди Амри мафъул, Зарби замона хурдан аз дасти Зайди фоил? *Саъдо*

АМРАД *а. امرد* ҷавоне, ки ҳанӯз риш набаровардааст, бериш, соддарух.

Барно дидам, ки пир гардад, ҳаргиз

Пир надидам, ки тоза гардаду амрад. *Манучехрӣ*

АМРОЗ *а. امراض* ч. мараз.

Мо аз баҳри мудовоти амрози баданӣ... табибонро мулозимии худ мегардонем. *Авфӣ*

Яке амрози ҷисмониш мегуфт, Дигар аърози нафсонииш мегуфт. *Ҳозиқ*

амрози мухталиф касалиҳои гуногун; амрози муҳлик касалиҳои ҳалокатовар ва қушанда.

Чун Хушшом ин калом бишнид, ҳой-ҳой бигристу гуфт: Ё шайх, илоҷи ин амрози муҳлик чист? «*Чомеъ-ут-тамсил*»

АМРУД *امرود* муруд, нок.

Амруд ва анвои симор пеш ниҳода ва мефурӯхт. *Авфӣ*

Амруд ва ақсоми ангур низ дар он замин ҳосил мешавад. «*Таърихи Фарошта*»

АМРУДБУН *امرودبن* дарахти нок.

Аз сари амрудбун бинӣ чунон,

З-он фуруд о, то намонад ин гумон. *Румӣ*

АМС *а. امس* рузи гузашта, дирӯз.

Худ ғарибе дар ҷаҳон чун шамс нест, Шамс ҷони боқие, қ-аш амс нест. *Румӣ*

АМСАЛ *а. امثل* лоиқтар; баргузида, мумтоз.

АМСИЛА *а. امثلة* ч. мисол.

Ҳарчанд уро [Қайқубдро] ба амсилаву мухотаботи машҳур ... танбеҳ намуданд, нофеъ наёмад. (4) «*Равзат-ус-сафо*»

Дар замони Банӣ-Умайя ва хулафои Банӣ-Аббос, ки худ ҳуққоми ин дини араб буданд, шеър иншо ва амсила ба забони араб буда. (3) «*Таърихи Дағлатшоҳ*»

АМСОЛ *а. امثال* ҷамъ I. ч. мисл.

Ту худ ба сӯҳбати амсоли мо напардозӣ, Назар ба ҳоли парешони мо наядозӣ. *Саъдӣ*

2. ч. масал.

Дар Хуросон шахсе буд аз Туркистон омада... аз ҳар илме бобаҳра ва забони туркӣ ва сиръӣ донистӣ ва амсоли бисёр ёд меодшт. (1, 2) «*Чомеъ-ут-таворих*»

Маснавиро масраҳу машруҳ дех, Сурати амсоли уро рӯх дех. (2) *Румӣ*

АМСОР *a. اصار ч. миср.*

Хотир ба ғароибу аҷониби амсору ақтор муштағил гардад. (2) «*Анвори Сухайлӣ*»

[Ҷамшед] билоду амсор тартиб дод. (2)
«*Равзат-ус-сафо*»

АМТИА *a. امتعه ч. матоъ.*

Ҷама асбобу амтия ва нуқуду палтор ва қуши эшон дар он мавзеъ бесоҳиб монд. (3)

«*Аҳмади Дониш*»

АМТОР *a. اطار ч. матар.*

Он доираҳо бингар андар мамари об, Ҷар гаҳ ки дар он об чакад қатран амтор.

«*Манучехрӣ*»

Таровати гулзори чамани инсоф аз қатароти амтори отифати ӯ мефузуд. «*Анвори Сухайлӣ*»

АМУД *a. عمود 1. сутуни хайма; сутун.*

Нуре сӯи осмон чун амуде бар шуд.

«*Тағрихи Систон*»

Море сапедмӯҳра гирифта ба зери дум, То чун амуд шохи гавази аст бар сараш.

«*Бадри Чочӣ*»

2. гурз.

Гирифтанд аз он пас амуди гарон, Ҷама ҳамла кард он бар ин, ин бар он. «*Фирдавсӣ*»

Ҷар кас, ки ба кини ӯ шудӣ гарм, Аз зарби амуд кардияш нарм. «*Шоҳин*»

3. мат. перпендикуляр; \diamond амуди зарфишон теғани шиои офтоб; амуди симин фароз омадани равшании субҳ.**АМУРДОД** *a. امرداد ниг. мурдод.***АМЪЯЛ** *a. اميل монлтар, майлкунандатар.*

Ҷарчанд мизоҷ аъдал бошад ва ба ваҳдати ҳақиқӣ ақрабу амьял, сурате ё нақше, ки бар он мутараттиб шавад, акмалу афзал бошад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

АМҶОД *a. امجاد ч. маҷид.*

Авлоди амҷод ва зурафои Шероз аз вай, таъбир мекарданд. «*Равзат-ус-сафо*»

АНАЛҲАҚ *a. اناالحق «ман ҳақиқат ҳастам, ман худо*

ҳастам» (сухани Ҳусайн ибни Мансури Ҳаллоҷ, ки бо игвон муллоҳо уро, гуё барои даъвои худой карданаш, дар соли 922 дар Бағдод ба дор кашида буданд).

Хешро бо офтоб анбоз кард, Даъвии қавли «аналҳақ» соз кард. «*Румӣ*»

Акл мағлубу чунун ғолибу бас ҳавсала танг, Гарм шуд доди «аналҳақ», кашиши дор кучост?

«*Махфӣ*»

АНАТ *a. عننت бадқирдорӣ, чинояткорӣ.*

Гуфт: Рав-рав, чӣ тую чӣ оинат, Доимо дар буғзу кинию анат. «*Румӣ*»

АНБАР *a. عنبر 1. моддаест чун муми нарм, ки хокис- тарианг ва хушбу буда, бештар дар уқёнуси Ҳинд ва Ором аз меъда ё рӯдаи моҳии анбар (кашалот) ҳосил менамоянд ва собиқ ҳақимон дар тиб низ истеъмол мекарданд, ҳоло фақат дар саноати атриёт ба кор меравад.*

Ва нигоре дар садри ӯ нишаста, аз умру зиндагӣ ширинтар, ... мӯи ӯ рашки мушқу анбар буд.

«*Низомии Арӯзи*»

Ва дигар чанд хизона ёфтанд хумҳои атр аз мушқу кофур ва анбару бухур. «*Тағрихи Табарӣ*»

анбарӣ ашҳаб анбарӣ хокистаранг.

Гоҳи ангешиши ашҳаб зи ғубори зулфаш Ҷама офок пур аз анбарӣ ашҳаб нигаред.

«*Хисрави Деҳлавӣ*»

анбарӣ ноб анбарӣ холис, анбарӣ тоза ва соф.

Пур карда зи зулфи пурхаму тоб

Домони ҷаҳон зи анбарӣ ноб. «*Ҷомӣ*»

2. маҷ. зулф.

Анбар аст он, доми дил, ё мушки ноб?

Ё зи сунбул бар гули сурӣ ниқоб?

«*Қамоли Хучандӣ*»

анбарӣ соро а) хушбӯитарини анбар, беҳтарин навъи анбар; б) киноя аз зулфи нозанинон.

Эй ки бар маҳ кашӣ аз анбарӣ соро чавгон, Музтарибҳол магардон мани саргардонро. «*Ҳофиз*»

Чун насими саҳарӣ атр ба саҳро овард, Моҳ рух дар тутуки анбарӣ соро овард.

«*Бадри Чочӣ*»

анбарӣ тар киноя аз сиёҳии чашм.

Анбарӣ тар аз саводи дида бар оташ ниҳам, Чун ба хотир бӯи зулфи он паризод оварам.

«*Мушфиқӣ*»

баробар гаштани анбар бо кофур дамидани субҳ; баробар шудани шабу рӯз.

Зи акси чилчароғи чархи аҳзар

Баробар гашта бо кофур анбар. «*Бадрӣ*»

ба рӯи оташ анбар ниҳодан киноя аз хол ниҳодани маъшуқа ба чехра.

АНБАРА *a. انبره асп ё шутури обкаш*

Бар қанори чӯй бинам растан бодому себ,

Рост пиндорӣ қатори ушгуронанд анбара. «*Ҷавос*»

АНБАРАФШОН||АНБАРФИШОН *a. عنبرافشان||عنبرفشان*

пошанда ва афшонандаи хушбӯнҳо, анбарбез.

Чун сабо гуфтаи Ҳофиз бишунд аз булбул,

Анбарафшон ба тамошон раёҳин омад. «*Ҳофиз*»

\diamond ҷаъди анбарафшон мӯи марғулаи муаттар, мӯи хушбӯй.

Ҳусни раъноён зи ҷаъди анбарафшон чилва ёфт, Зебу фар, оре, зи парри худ бувад товусро. «*Ҷомӣ*»

АНБАРБЕЗ *a. عنبربيز ниг. анбарфишон.*

АНБАРБОР *a. عنبريار* мамлу ва пур аз бӯи хуш, бағоят хушбӯй.

АНБАРБОРИС||АМБАРБОРИС *a. انبرباريس||امبرباريس* як мевани кӯҳӣ, ки онро зиршк ва зирк низ меноманд.

АНБАРБҮ(Ӯ) (*ي*) *a. عنبربو* чизе, ки дорои бӯи анбар аст, хушбӯй.

Магар ту шона задӣ зулфи анбарафшонро, Ки бод ғолиясо гашту хок анбарбӯст? «*Ҳофиз*»

АНБАРЗОӢ *a. عنبرزاي*: гови анбарзоӣ гови баҳрие, ки анбар аз ӯ тавлид меёфтааст, кашалот.

Баҳр дидастӣ, ки кезад гови анбарзоӣ аз ӯ, Гов бин з-ӯ баҳри нӯшин ҳар замон ангехта. «*Ҳоқонӣ*»

АНБАРИН *عبرين* анбардор; хушбу, муаттар; зулфи анбарин зулфи сиёҳ ва хушбуй.

Ба фитроки бало чоңхо чу барбанданд, барбанданд, Зи зулфи анбарин чоңхо чу бикшоюнд, бифшонанд. *Хофиз*

Ба ду чашми наргисинат, ба ду зулфи анбаринат, Ба ду лаъли шаккаринат, ки касоди шаккар омад. *Шамси Табрэзӣ*

шаби анбарин шаби тираю торик.

Дар шабе анбарин бад-ин хомӣ
Қард Бахроми Гур баҳромӣ. *Низомӣ*

АНБАРИНА *عبرينه* 1. хушбуне, ки аз мушку уду анбар месозанд; 2. асбоби зинати занон, ки онро аз анбар пур карда ба гардан меовезанд.

3-ин сон, ки мушк зулфи туро сар ниҳодааст, Гарданкашӣ чарост ба ту анбаринаро.

Қамоли Хучандӣ

АНБАРИНМУЎ(Ӣ) *عبرين مو(ي)* муаттармӯӣ; киноя аз маҳбуба.

Маҳи иду шаби кадре, ки меҷуянд ону ин, Дили мо ёфт дар зулфи сиёҳи анбаринмӯён.

Қамоли Хучандӣ

АНБАРНИСОР *عبرنثار* *ниг.* анбарпош.

АНБАРОГИН *عبرآگين* пур аз анбар; *маҷ.* бағоят хушбу ва форам.

Ҳар он кас, ки ин гуфта талқин кунад, Димоғи хирад анбарогин кунад. *Хоҷу*

♦ ду тоқи анбарогин киноя аз ду абрун сиёҳ.

Яди қудрат сутуне баста симин,
Ба зери он ду тоқи анбарогин. *Ҷомӣ*

АНБАРОИН *عبرآئين* анбармонанд, сиёҳ ва хушбуй.

Бар руҳи озарияш турраи анбароин
Бар сари ганҷ фуруҳишта аждар бошад. *Шоҳин*

АНБАРОСО *عبرآسا* анбармонанд, шабеҳ ба анбар; *маҷ.* хушбуй мисли анбар.

Агар ба бод диҳам зулфи анбаросоро,
Ба доми хеш кашам оқувони саҳроро. *Маҳфӣ*
Насими турраи пурпечутоби анбаросояш
Ба дасти қосиди боди сабо мушки Хутан дорад. *Туғрал*

АНБАРПОШ *عبرپاش* пошандаи хушбуй, анбарфишон.

АНБАРСИРИШТ *عبرسريشت* имтизоҷефта ба анбар, бо анбар сиришташуда; *маҷ.* ниҳоят хушбу; аҳоҳои анбарсиришт таомҳои лазизи хуштағм ва хушбуй.

Аҳоҳои нушини анбарсиришт
Хабар дод аз хурдҳои биҳишт. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АНБАРСИРИШТА *عبرسريشته* муаттар ва хушбуй; форам, дилчасп, дилнишин.

«Миръот-ул-хаёл» навиштаи анбарсириштаи он
Фозили ягона аст. *Садри Зиё*

АНБАРСО(Ӣ) *عبرسا(ي)* молишдода ба анбар, совида ба анбар, ҳалкарда ба анбар; *маҷ.* бағоят хушбу; турраи (ё сунбули) анбарсо киноя аз зулфи маҳбуба.

То кунад боди сабо ғолиясой ба чаман,
Барфишон бар сари гул сунбули анбарсоро!
Қамоли Хучандӣ

Накҳати анбари соро ҳама олам бигирӣфт,
То сабо шона зад он турраи анбарсоро. *Ҷомӣ*

АНБАРФИШОН *عبرفشان* *ниг.* анбарафшон.

Зи шеърам хомаро шаккарзабон кун,
Зи атрам номаро анбарфишон кун. *Ҷомӣ*

АНБАРФУРУШ *عبرفروش* 1. он ки анбар мефурушад;

2. *маҷ.* интишордиҳандаи анбар ё бӯи анбар (бӯи хуш); субҳи анбарфуруш киноя аз субҳи интишордиҳандаи бӯи анбар (бӯи хуш).

АНБАРШИҚАН *عبرشکن* 1. барандаи обруи анбар, бартар аз анбар; 2. *маҷ.* бениҳоят хушбуй.

АНБАРИ *عبرى* мансуб ба анбар 1.

Сифат чанд гӯӣ зи шамшоду лола,
Руҳи чун маҳу зулфаки анбариро? *Носири Хисрав*

АНБАСТА *انبسته* ғализ, саҳт; ♦ хуни анбаста қатраҳои ашки хунин.

Хуни анбаста ҳамрезам бар заррин руҳ,
3-он ки хуноба намондаст дар ин чашмам низ.
Шокири Бухорӣ

АНБИЁ *ا. انبيا* ҷ. наби.

Ҳарчанд зи анбиё билофад,
Аз сирати анбиё ҷӣ дорад? *Шамси Табрэзӣ*
Анбиёву авлиёро на хирад монд, на хуш,
Гардад аз ҳайрат забони мардуми гӯё хамуш. *Исмаил*

АНБИҚ *ا. انبيق* олате, ки чиёмҳои моеъро ба қатраҳои бармегардонад.

Вақте бухори замин ба кӯҳҳо бештар бувад, ки масили кӯҳ анбиқ аст. *Ибни Сино*

анбоз *انباز* *асоси* замони ҳозираи анбоштан; *муқ.* анбор.

АНБОЗ *انباز* 1. рафиқ, шарик; ҳамдам; ҳамроҳ; ҳамнишину ҳамроҳ.

Тавонгар бувад ҳар киро оз нест,
Хунук он касе, к-озаш анбоз нест. *Фирдавӣ*
анбоз будан шарик будан, ҳамроҳ ва ҳамзабон будан.
Гуш манеҳ бар лаби ғайбатгарон,
То ту ҳам анбоз набойӣ дар он. *Хисрави Деҳлавӣ*
анбоз гаштан ҳамроҳ, ҳамсайр ва ҳамсафар шудан.

Пурандеша дар дил зи раҳ боз гашт,
Чунон шуд, ки бо бод анбоз гашт. *Фирдавӣ*
анбоз кардан шарик ва ҳамдам гардонидан.
Ба харидори васли ту зи бас камбағалам,
Мани савдозадаро кас ба худ анбоз накард. *Шоҳин*

2. *маҷ.* ҳамто, монанд, назир, мисл.
...Ки он чонофарин донандаи роз,
Надорад дар худой ҳеҷ анбоз. *Носири Хисрав*

АНБОЗӢ *انبازي* 1. шарикӣ, ширкат; ҳамроҳӣ; ҳамдастӣ.

Дона ба анбозии шайтон макор,
То зи яке ҳафт сад ояд ба кор. *Низомӣ*
Ҷон ба анбозӣ нашоёд в-ин аҷаб, к-он сангдил
Як замон бо мо нишинад, як замон бо дигарон.
Ҷомӣ

Чумла гуфтандаш, ки чоңбозӣ кунем,
Фаҳм гирд орему анбозӣ кунем. *Румӣ*

2. алоқа, вобастагӣ, пайвастагӣ.

Аммо қисси иқтирони он бувад, ки ду қазийя гирд
оваранд, ҳар ду ро андар як бора анбозӣ бувад.

Ибни Сино

АНБОН انبان халтаи чармини сафарӣ; озуқакалта; саночак,
анбона.

Кунун замона дигар гашту ман дигар гаштам,
Асо биёр, ки вақти асову анбон буд. *Рудақӣ*

Чанде анбонҳои холи бар уштурон бор карда
дар юришҳо бо худ мебурд. «*Равзат-ус-сафо*»

анбони бод а) хик ё машки пур аз бод; б) *маҷ.* шикам,
меъда; в) *маҷ.* одами фарбеҳи бекора; анбони *нафт*
машки пур аз борут ва нафт, ки онро бо оташ ба та-
рафи душман меандохтанд; анбони шиновар хики
пурбод, ки ба воситаи он аз дарё мегузаранд, гупсар.

АНБОНА انبانه *ниг.* анбон; \diamond анбонаи баҳона киноя аз
бисъёрии баҳонаҷуӣ ва ҳилагарӣ.

Чӣ қои ман, ки биларзад сипехри шӯбадабоз,
Аз ин ҳиял, ки дар анбонаи баҳонаи туст. *Ҳофиз*

АНБОНЧА انبانه анбони хурд, анбони майда; \diamond анбон-
чаи Сулаймон халтаи сеҳрангези афсонавии Сулаймон,
ки гуё ҳар чӣ хоҳад, аз даруни он берун меовардааст.

Асири луқман мардум мабош, то боши,
Таваккули ту чу анбончаи Сулаймон аст.

Вафои Ҳирави

анбор انبار *асоси замони ҳозираи анбоштан; муқ.* анбоз.

АНБОР انبار хона, таҳхона ё биное, ки дар он ғалла ва
ё чизҳои дигар захира мекунам.

Бифармуд, то ғаллаҳо дар анбор кунанд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дандонзанист кори ту, ҳар чо ки донаест,
Ҳастӣ ҳамеша душмани анбори мардумон. *Сайидо*

АНБОРДОР انباردار 1. соҳиби анбор, соҳибанбор.

Эътиборе нестам пеши бути анбордор,
Сад ҳазор анбори ғам дорам мани безътибор.

Сайфӣ

2. касе, ки ғалла ва озуқаи дигарро захира карда ба
дигарон ҳангоми қаҳтӣ қимат мефурушад.

Бирезам зи тан хуни анбордор,
Ки у кори яздон гирифтаст хор. *Фирдавӣ*

АНБОР(И)ДАН انباردين || انباردن *ниг.* анбоштан.

Биянборам ин руди Чайхун ба мушк,
Ба машк оби дарё кунам пок хушк. *Фирдавӣ*

Ситеза бурдан бо дӯстон ҳамин масал аст,
Ки ташна чашмаи ҳайвон ба гил биянборад. *Саъдӣ*

АНБОХУН انباخون *ниг.* абнохун.

АНБОШТАН انباشتن пур кардан; анбор кардан; ғундош-
тан; фароҳам овардан, чамъ овардан, захира кардан.

Нақде, ки яқин дошт, ба ғоратгари шак рафт,
Ганче, ки зар анбошт, ба ташвиши маҳак рафт.

Бедил

...Ки ман худ ҳамин орзу доштам,
Расидам, ба дил он чӣ анбоштам. *Савдо*

АНБУЗАН||АНБУДАН انبوذن || انبودن 1. *фалс.* моддан
аввалӣ, ки ҳама чиз аз он таркиб ёфтааст, офариниш.

Буданат дар хок бошад, ё фато,
Ҳамчунон к-аз хок буд анбузанат. *Рудақӣ*

2. *ниг.* анбоштан.

Боғбоне бунафша меанбуд,
Гуфташ: Эй чангушти чомакабуд! *Ибни Ямин*

АНБУР انبر *ниг.* анбур.

АНБУИДАН انبوئيدن *ниг.* буидан.

Ба машом он ки гул биянбӯяд,
Аз миёнаш нишоти дил рӯяд. *Саноӣ*

АНБҮР||АНБУР انبور || انبر олатест, ки заргарон, оҳанга-
рон ва аҳли саноат филиззоти тафсида бо он мегиранд-
олатест, ки ба воситаи он мех мекашанд; оташгирак.

Агар як дам шавам аз васли у дур,
Кунад ҳар му дар аъзо кори анбур. *Сайидо*
Чуз ба анбур оташ аз ҳамсоягон натвон гирифт,
Нест осон баргирифтани дил зи ёри ғамгӯсор.

Саиди Ашраф

\diamond бо анбур ба иқроп овардан қонил кардан, қувваи
худро шиносонидан.

Руи у гулро зи беқадри ба бозор оварад,
Хуи у бо анбур оташро ба иқроп оварад.

Муҳсини Таъсир

АНБУҲ انبوه 1. бисъёр, беандоза, бешумор.

Ориз баъд аз панҷ моҳ эълони вазир кард, ки гу-
рӯхе анбӯҳ ва лашкаре фаровон чамъ шуданд.
«Чомеъ-ут-таворих»

Дастам таҳи сангу пушт бар кӯх,
Осоишам андаку ғам анбӯҳ. *Шоҳин*

2. издиҳом, чамъият, маҷмаъ, чамъомад.

Хабар ба Умар ... шуд ва Басраро ба Муғайра
бинини Шайба дод ва шаҳр пур аз анбӯҳ шуд.

«Таърихи Табарӣ»

анбӯҳ гаштан чамъ шудан, туб шудан, фароҳам ома-
дан.

Гурӯҳе ҳамчу чин дар домани кӯх,
Ба завқи чоҳ қандан гашта анбӯҳ. *Бедил*
анбӯҳ ёфтани чамъ шудан, чамъ омадан.

3-он пеш, ки сел резад аз кӯх,
Дар пасти хона ёбад анбӯҳ. *Файзӣ*

3. пур, мамлу; *маҷ.* серодам.

Табас шаҳре анбӯҳ аст, агарчи ба русто монад.
Носири Хисра

анбӯҳ кардан а) чизи бисъёр ё вазиноро фуру афтон-
дан; б) *маҷ.* хароб кардан, валангор намудан, хок-
туда кардан.

Хона бар сари эшон анбӯҳ кард ва ҳар даҳ би-
мурданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АНБУҲӢ انبوهى бисъёри, фаровонӣ, фароҳамӣ, беҳаддию
бешуморӣ.

Зи анбӯҳии хорҳои дурушт
Бишуд пуштаҳояш ҳама хорпушт. *Шодӣ*

АНВАР a. انور равшантар; мунаввар, пурнур, бисъёр
равшан; маҳи анвар моҳи пурнур ва дурахшон.

Нигоҳи наргисаш аз фитнаи музмар хабар дорад,
Аҷаб шӯхе, ки рӯяш аз маҳи анвар хабар дорад.
Васлӣ

меҳри анвар офтоби шӯълавар, хуршеди дурахшон.

Қамӣ надорад зи моҳи тобон,
Қамӣ надорад зи меҳри анвар. *Мушфиқӣ*

◇ замири анвар дили соф ва равшан, тинати пок
ва мунаввар.

Он чи бар замири анвар гузарад, авло ва ансаб
аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

раъи (ё рои) анвар фикри равшан.

Аз у машварат бояд хост, то раъи анвари у чи
савоб бинад. *Авфӣ*

Бар ёди раъи анвари у осмон ба субҳ
Ҷон мекунад фидову кавокиб нисор ҳам. *Ҳофиз*

анвар қардан равшан қардан.

З-оташи дил шамъи хирад баркунам,

Байт ба байташ ҳама анвар кунам.

Хисрави Деҳлавӣ

АНВАРӢ انورى 1. мансуб ба анвар; 2. тахаллуси шоир,
олим ва ситорашиноси маъруф аст, ки аз шахри Абевад
буда, дар давраи ҳукмронии Султон Санҷари Салҷуқӣ
(асри XII мелодӣ) зиндагӣ кардааст.

Ба мадҳи ту гоҳи сухангустарӣ
Бувад маҳ Саноию меҳр Анварӣ. *Ҳоҷу*

АНВОР а. انواع 4. нур.

Зарроти ҷаҳон маҳв дар анвори руҳи туст,
Инак зи ту даъвою зи хуршед гувоҳӣ. *Исмаи*
Фуруғи оинаи дил кӣ мекунад бовар,
Ҳамин ба шамъу чароғ аст мунҳасир анвор.

Бедил

АНВОЪ а. انواع 4. навъ.

Барқашад оина аз ҷайби уфуқ чарху дар он
Бинамояд руҳи гетӣ ба ҳазорон анвоъ. (1) *Ҳофиз*
анвои таом хӯрокиҳои гуногун, ҳар навъ ғизоҳо.
Хуш бувад дар ақаби ин ҳама анвои таом
Оби барфӣ, ки зи сардӣ нахӯрӣ ҷуз ба се бор.
Абуисҳоқи Атғима

анвои узр баҳонаҳои гуногун, узрҳои бисёр.

Марди айёр ба анвои узрҳо мутамассик шуда
мегуфт... *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

анвои фавокеҳ меваҳои гуногун.

Заминашон ҳама обшор, муштамил бар гулу
гулзор ва мӯхтавӣ бар анвои фавокеҳ ва асмор.
Аҳмади Дониш

анвои фазоил фазилатҳои гуногун.

Дар шоирӣ уро анвои фазоил аст ва ашъори у
бештар бар тариқи луғз воқеъ аст.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

анвои хокӣ чизҳои, ки аз хок мерӯянд, рустаниҳо.

Ғараз аз борон он аст, ки аз нузули қатароти
он анвои хокӣ ва самарот ва раёҳин ва шақоик
дар ҳадоиқ ба зуҳур ояд. *«Фатҳнома»*

АНГ I انگ қубурҳои сафолин, ғулба ва обмуриҳо, об-
лулаи сафол; гузаргоҳи зеризаминии об.

АНГ II انگ нишон ва аломате, ки руи борҳои тичоратӣ
мегузоранд.

Аз суҳан, Таъсир, боз аз нуктаҳои интиҳоб
Бастаҳои хушқумоши пур зи анг овардаӣ.
Мӯҳсини Таъсир

АНГАБИН انگبين *ниг.* ангубин.

АНГАЛ||АНГУЛ انگل || انگول *ниг.* ангала||ангула.

АНГАЛА||АНГУЛА انگله || انگوله 1. ҳалқае, ки тугмаро
аз он мегузаронанд.

Ман дарида ҷайбу у дар гардани он симтан
Дастҳо афганда дар ҳам ҳамчу гуё ангала.
Масъуди Саъд

2. маҷ. банд, уқда, гиреҳ.

Дил ба ғам гуфто, ки ангал во шавад,
Ғам диламро дустдори мекунад.
«Фарҳанги Онандроҷ»

АНГАЛЪЮН ю. انگليون 1. д. китоби Инҷил.

У баён мекард бо эшон ба роз
Сирри Ангальюну зуннору намоз. *Румӣ*

2. номи китоби Мониӣ наққош.

Ба туғро-бар кунад сурат ба сони нақши Чинистон,
Ба дафтар барқашад ҷадвал ба сони сӯҳфи Ан-
гальюн. *Муиззӣ*

АНГАШБА انگشبه деҳқони молдор, деҳқони некуаҳвол,
ки бисёр коргар дорад.

Дар роҳи Нишобур деҳе дидам бас хуб,
Анғашбаи уро на адад буду на марра. *Рӯдакӣ*

ангез انگيز *асоси* замони ҳозираи ангехтан, ангезидан.

АНГЕЗ انگيز 1. қасд, хоҳиш, оҳанг, майл; ангез қардан

а) майл қардан, хоستان, хоҳиш қардан.

Амир Чупон ҷиҳати дафъи малолати султон ан-
гези шикор қард. *«Равзат-ус-сафо»*

Чу булбул ҳар дам ангези паридан мекунад чаш-
мам,
Магар имшаб ба хобам он гули рухсор меояд?
Сайидо

б) шӯр андохтан, тез қардан; в) киноя аз эҷод қардан.

...Ки, эй ганҷи ҳикмат, қалам тез кун,
Хирадномае аз нав ангез кун! *Ҷомӣ*

2. таҳрик; шурандозӣ, касеро ба касе тез қардан.

Қайсар ... ба ангези Гуштосп расуле ба Лух-
росп фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

Агар чашмат бар ангези малоҳат рехт хуни ман,
Хушам, к-оби ҳаёт андар лаби шақкарфиҷон
дорӣ. *Исмаи*

ангези сӯҳбат андохтан сӯҳбат барпо қардан, маҷ-
лис оростан.

Ҳоҷа Мӯҳаммади сарроф ангези сӯҳбате ва тарҳи
ҷашне андохт, тамоми аҳли корвоҷро талаб намуд.
Восифӣ

АНГЕЗИДАН انگيزيدن *ниг.* ангехтан.

АНГЕХТАН انگيختن || انگختن 1. дар ҷунбиш овардан, ба
ҳаракат овардан; шӯрондан; барҳезонидан.

Яке лашкар ангехт, к-аз тарку тег
Фурузанда барқаш баромад ба меғ. *Низомӣ*
Чу ангезад ба рӯзи разм Шабранг,
Дарад сад саффи душманро ба як ҷанг. *Бадрӣ*

2. ба вучуд овардан, мавҷуд кардан, пайдо кунонидан.

Дар азал чун тинати поки ту меангехтанд,
Аз намак муште дар оби зиндагонӣ рехтанд.

Исмат

Ҳасани Саббоҳ макре ангехта яке аз мулозимони боргоҳи султонро фирефт. «*Равзат-ус-сафо*»

3. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'хаёл ангехтан', 'оташ ангехтан', 'маҳфил ангехтан'.

АНГИШТ انگشت зуғол, лаҳчаи сиёҳшуда, сӯхтаи ҳезум.

Ҳар он гаҳ ки барзад яке боди сард,
Чу зангӣ барангехт з-ангишт гард. *Фирдавсӣ*
Гар даст ба дил барниҳам, аз сӯхтани дил
Ангишт шавад бешак дар дасти ман ангушт.

Даққаӣ

АНГИШТГАР انگشتر касе, ки ангишт месозад, ангишт-соз, ангишти.

Агар ту шавӣ назди ангиштгар,
Аз у чуз сиёҳӣ набинӣ дигар. *Фирдавсӣ*

АНГИШТОЛ انگشتال касал, бемор, дардманд.

Зи хонумону қаробат ба ғурбат афтадам,
Бимондам ин чо бе созу баргу ангиштол.

Абулаббос

АНГОЗ انگاز олат, афзор, асбоб, адот.

У каманд андохт, моро у кашид,
Мо ба дасти сонё ангоз омадем. *Румӣ*

АНГОРА انگاره 1. фикру хаёл, тасаввур, пиндор.

Ошиқони хастадило дар даруна завқҳо,
Оқилои тираҷонро дар дарун ангороҳо.

Шамси Табрезӣ

2. саргузашт; дoston, афсона; 3. дафтари ҳисоб; номаи аъмол.

3-он пеш ки пеш оядат он рузи пур аз ҳавл,
Бишини тан андар деху ангора ба пеш ор.

Лабибӣ

4. ҳар чизи нотамом, наққошӣ ва ҳаҷҷорин (сангтарошии) нотамом.

Омадӣ ангораву ангора рафтӣ аз ҷаҳон,
Бо ду сад сӯхон накардӣ хешро ҳамвор, ҳайф.

Зулоӣ

АНГОРДА انگارده *ниг.* ангора.

АНГОР(И)ДАН انگاردن || انگاريدن *ниг.* ангоштан.

Ҳама шох бигзорад аз ту ҳама,
Бади неки ангорад аз ту ҳама. *Фирдавсӣ*

Суроҳи мекашам пинҳону мардум дафтар ангоранд.

Аҷаб гар оташи ин зарқ дар дафтар намегирад?!
Ҳофиз

АНГОРДАҲАР انگارده-хр *киноя* аз толиби афсонаву қисса; моили ҳикояву саргузашт.

Бонг бардоштам аз ғояти навмедии ишқ,
Гуфтам: Эй ишвафурушандаи ангордаҳар! *Саной*

АНГОРИДАН انگاريدن *ниг.* ангор(и)дан.

АНГОШТАН انگاشتن андешидан, пиндоштан, тасаввур кардан, гумон кардан.

Нашояд ба як тан ҷаҳон доштан,
Ҳама олам они худ ангоштан! *Низомӣ*

Халифа он суҳанро ҳақиқат ангошт ва аз хавф меларзид. «*Чомеъ-ут-тавориҳ*»

АНГУБИН||**АНГАБИН** انگين асал, шахд.

Лабаш бусиду гуфт: Ин ангубин аст,
Нишон додаш, ки чои буса ин аст. *Низомӣ*

Сухан гар худ ҳама сеҳри мубин аст,
Фаровон муму андак ангубин аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ангубин кардан ба асал табдил додан; ширин кардан.

Қасе кард натвон зи захр ангубин,
Насозад зи рекоша кас пӯстин. *Унсурӣ*

◇ **ангабини умр киноя** аз ширинии ҳаёт.

Азбаски захри талхнн ҳичрон кашидаам,
Чун захр дар даҳони ман аст ангабини умр. *Имло*

АНГУБИНДОР انگيندار 1. асалдор; 2. маҷ. ширинидор.

Ҳавои хушу роҳ бехор буд
В-агар буд хор, ангубиндор буд. *Низомӣ*

АНГУБИНЛАБ انگين لب *киноя* аз ширинлаб.

АНГУБИНХОНА انگين خانه хонаи занбур.

АНГУЗА||**АНГУЖА** انگزه || انگزه шилми (самғи) бадбун
дарахти ангудон, ки дар тиб кор фармуда мешавад,
ҳилтит.

Бӯи ихлосу нифоқи бемаза
Ҳаст зоҳир ҳамчу уду ангуза. *Румӣ*

АНГУЛ انگول *ниг.* ангал.

АНГУЛА انگوله *ниг.* ангала.

АНГУР انگور меваи хуштаъми токии хӯша-хӯша, ки хелҳои гуногун дорад ва аз он шароб ҳам тайёр мекунанд; **ангури обӣ** навъе аз ангур, ки серобу пӯстсаҳт аст; ◇ **ранг гирифтани ангур аз ангур киноя** аз таъсир гирифтани аз ҳамдигар.

Макун бо бадомӯз ҳаргиз даранг,
Ки ангур гирад зи ангур ранг. *Низомӣ*

АНГУШТ انگشت ҳар яке аз ҷузъҳои ҳаракаткунанда, ки дар интиҳон дасту пойҳои инсон воқеъ гардидаанд, лила(к), лилӣ, чилик.

Агар бар фарқи мазлуме кашӣ мушт,
Расад аввал туро дарде ба ангушт. *Ҳозик*

ангушти бинсир ангушти ҳалқа, ангушти ангуштарӣ, ангушти беном, ангушти зинҳор; **ангушти вусто** ангушти миёна, ангушти расо; **ангушти зиёд** ангушти зиёдатӣ, ки онро «ангушти барака» меноманд.

Гирех натвонад аз қорам кушудан,
Қалам дар дастам ангушти зиёд аст.

«*Фарҳанги Онандроҷ*»

ангушти ибҳом нарангушт, сарангушт, ангушти бузург; **ангушти саббоба** ангушти ишорат, ангушти шаҳодат, ангушти хитоб; **ангушти хинсир** ангушти хурд, ангушти ятмак, ангуштак; ◇ **ангушт газида** киноя аз изҳори ҳасрат ва надомат кардан.

Аз садман он фитод бар пушт,
Бархост зи чо, газид ангушт. *Шоҳин*

ангушт гузоштан *ниг.* ангушт ниҳодан; ангушт кашидан *бар чизе* хат задан, аз эътибор соқит кардан; *киноя аз* нобуд кардан, маҳв гардонидан.

Гар зи акси рухи чун меҳри ту чуянд нишон,
Ақл дархол кашад бар маҳи тобон ангушт.

Шарафшоҳ

ангушт ниҳодан (*ё* гузоштан) эътироз ва айбҷӯи кардан.

Туро ҳарфе ба сад тазвир дар мушт,
Манех бар ҳарфи кас беҳуда ангушт. *Низомӣ*
Густох манех ба ҳарфаш ангушт,
То бар дами дашна н-оядат мушт. *Шоҳин*

ангушт сафед мондан а) бе ҳино мондани ангушт;
б) *киноя аз* бебаҳра мондан, ба мақсаде нарасидан.

Фикри бикрам тарбият ҳаргиз надид аз рӯзгор,
Рафт чандин иду монд ангушти ин духтар сафед.
Шоҳин

ангушт соидан *бар чизе* аз эътибор соқит гардонидан.

Лаълат андар сухан шакар хояд,
Рӯят ангушт бар қамар сояд. *Ҳоҷонӣ*

ангушт тар кардан нафъ дидан, баҳра бурдан аз чизе.

Ангушт тар накардаам аз базми аҳли чуд,
Селизанон ба суфраи Ҳотам ништастаам. *Сайидо*
ангушт хоидан а) асабонӣ шудан; изҳори хашм кардан.

Ҳар соатам ба навъе дарди куҳан физой,
Чун ман бирафтам, он гаҳ ангушт бар кӣ хой?
Ҳоҷонӣ

б) изҳори таассуф намудан, афсус хурдан, пушаймон шудан.

Аз гудози шамъ равшан шуд, ки дар базми вучуд
Рузии равшандилон ангушти худ хондан аст. *Соиб*
ангушти зинҳор бардоштан амон хостан; *киноя аз* таслим шудан.

Душман, ки хост, то ниҳад ангушти эътироз,
Бардошт аз маҳобаташ ангушти зинҳор.

Салмони Соваҷӣ

ангушти нил кашидан *бар чизе* тарк кардани чизе.

Солҳо дар фикри он байтам, ки гуфт
Пилбоне бар лаби даръеи Нил:
Ё марав бо ёри азрақераҳан,
Ё бикаш бар хонумон ангушти нил. *Саъдӣ*

ангушти таассуф газидан изҳори таассуф кардан, пушаймон шудан, ҳасрат хурдан.

Ангушти таассуф бигазидему гузаштем
Бар умри талафкарда, ки дар беҳабарӣ буд.

Маҳфӣ

ангушти тааҷҷуб (*ё* таҳайюр) дар (*ё* ба) дандон будан (*ё* гирифтани, газидани) ҳайрон шудан, дар ҳайрат мондан.

Ҳалокухон ба муталаан Алмавт ба боло баромад
ва аз азамати он куҳ ангушти тааҷҷуб дар дандони ҳайрат гирифта. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Ба дастам ҳар кӣ бинад сонди ту,
Ба дандон гирад ангушти таҳайюр. *Ҷомӣ*
Ангушти тааҷҷуби ҷаҳоне
Аз гуфтушуниди мо ба дандон. *Саъдӣ*

ангушти ғайрат ба дандон газидан рашк бурдан; хашмгин шудан.

Ба дандон кӣ ангушти ғайрат газид,
Замоне гиребон зи ҳайрат дарид. *Ҳотифӣ*

ангушти қабул бар дида ниҳодан *киноя аз* изҳори итоат ва фармонбардори кардан; ангушт ба ангушт задан аз хушқоли ангуштхоро ба якдигар задан; бо ангуштон шикан-шикан кардан, ангуштак задан ба вақти рақс; ангушт ба дандон газидан *киноя аз* а) афсус хурдан, надомат кардан, пушаймон шудан; б) дар ҳайрат мондан.

3-афсурдани он баҳори хандон,

Ангушт газида гул ба дандон. *Файзӣ*

ангушт ба (*ё* бар) дида мондан (*ё* гузоштан, ниҳодан) *киноя аз* қабул кардан, пазируфтани; изҳори итоат ва *ё* ризоият кардан.

Хирад аз рӯи ту ангушт ниҳад бар дида,
Ақл дар кӯи ту бар хок ниҳад пешонӣ.

Назориш Қўҳистонӣ

Мачнун сухани падар чу бишнуфт,

Ангушт ба дида монду баргуфт... *Шоҳин*

ангушт ба хонаи занбӯр ниҳодан *киноя аз* ба кори хатарнок даст задан.

Ангушти худ ба хонаи занбӯр мениҳад

Ҳар кас, ки дар ҷаҳон шакарестон ҳавас кунад.
Сайидо

ангушт бар лаб гузоштан (*ё* гирифтани, ниҳодани, мондани) а) ба касе ишораи ҳомӯшӣ додан.

Бихандиду ангушт бар лаб гирифт,
Қи, Саъдӣ, мадор он чи дидӣ, шигифт. *Саъдӣ*

б) тааҷҷуб кардан, ҳайрон шудан; ангушт бар лаб задан ҳаракате, ки барои ба сухан даровардани касе мекунад; ангушт бар ҷабин ниҳодан а) фикр кардан; б) салом додан.

Чарх таъзими даратро маҳу сол

Бар ҷабин мениҳад ангушти ҳилол. *Зулолӣ*

ангушт дар даҳон мондан тааҷҷуб кардан ва ҳайрон шудан.

Оинае талаб кун, то рӯи худ бубинӣ,
В-аз хусни худ бимонӣ ангушт дар даҳонат. *Саъдӣ*
ангушт дар намак задан намаки якдигарро чашидан.

Меҳоҳам, ки фалон рӯз малик бо ҳадаму ҳашам
бандагонро сарафроз кунад, то ангушт дар намак занем. «*Ҳористон*»

ангушт дар чашм кардан халал расонидан, азоб додан.

Шуд киса тикӣ, дидаам аз ашку зи таън
Ҳар дам мижа ангушт кунад дар чашмам.

Насирои Ҳамадонӣ

бар ангушт печидан баҳона кардан; овоза кардан.

То напечанд халқ бар ангушт,
Қи якеро барои ҳеч бикишт. *Саной*

дар ангушт овардан ба ҳисоб гирифтани, бо ангушт шумурдан.

Ҷавоҳир на чандон, ки ўро дабир

Биёрад дар ангушт *ё* дар замир. *Низомӣ*

дах ангушт ба даҳон гирифтани (*ё* андохтани) *киноя аз* ниҳоят ҳарис будан, аз ҳад зиёд ҳасисӣ кардан.

Зи баҳри он ки даҳ ангушт дар даҳон гири,
Даҳон зи маслиҳат аст, он ки мебимонад боз.

Ҳисрави Деҳлавӣ

сари ангушти надомат хондан изҳори пушаймонӣ кардан, афсус хурдан.

Ҳар кас, ки ба ҷон панди азизон накунад гӯш,
Бисёр бихояд сари ангушти надомат. *Ҳофиз*

сари ангушти тахайюр газидан тааччуб кардан, хайрон шудан.

Сари ангушти тахайюр бигазад ақл ба дандон,
Чун тааммул кунад он сурати ангуштнамор?

Саъдӣ

АНГУШТА انگشته панҷшоҳан чубини хирманбодкунии дехконон, авшин, панҷшоҳа.

Аз гувозу ташу ангуштаи баҳмону фалон
Бо табарзину дабусию рикоби камарӣ. *Кисой*

АНГУШТАК انگشتک ангушти хурд; \diamond **ангуштак задан** вақти шодӣ ва рақс ангуштхоро ба ҳам зада аз онҳо садо баровардан, шикан-шикан кардан.

АНГУШТАР انگشتр ҳалқан тилло, нуқра ва аз филиззи дигар, ки ба ангушт мегузaronанд, ангуштарин.

Гуфтам: «Бо ман чанд марворид аст, қимати ҳар яке ҳафтод ҳазор дирам» ва ангуштари хеш бидодам. «*Таърихи Наршахӣ*»

ангуштари зинҳор ангуштаре, ки барон дар амон ва беҳатарӣ нигоҳ доштани касе ба у медиҳанд.

Маъруз дошт, ки ... агар подшоҳ маро ангуштари зинҳор диҳад, бар ганҷе далолат кунам.
«Равзат-ус-сафо»

\diamond **ангуштари по шудан** камқадр камбаҳо шудан, аз эътибор фаромадан; **ангуштар бохтан** навъе аз бозӣ, ки онро чакабардаст ҳам мегуянд.

Шаб чу бозам ба рафиқони худ ангуштарро,
Ба хаёли лаби он тангдаҳан хоҳам бохт.

Камолӣ Хучандӣ

АНГУШТАРИН انگشترين *ниг.* ангуштар.

Гарчи Сулаймон шавад, ангуштарин
Хинсири ўро нарасад дар нигин. *Хисрави Деҳлавӣ*

АНГУШТАРӢ انگشتري *ниг.* ангуштар.

Админнату лиллоҳ, ки ангуштарии мулк
Қарданд дигарбора ба ангушти Сулаймон. *Муиззӣ*

\diamond **ангуштарӣ бохтан** *ниг.* ангуштар (ангуштар бохтан).

Ба дасти он бутони маҷлисафруз
Сипехр ангуштарӣ мебохт то рӯз. *Низомӣ*

АНГУШТВОНА||**АНГУШТПОНА** انگشتوانه|| انگشتپانه афзрест, ки дар вақти дарздуӣ ба сари ангушт мекунанд.

Фитода худ чу ангуштвонаи хайёт,
Шикаста тораку бар вай зи найза монда нишон.

Камолӣ Исмоил

АНГУШТҚАШ انگشتکش *ниг.* ангуштнамо.

Меравам беҳуду бо худ зи ҳаё мегуям,
То ки аз дасти дил ангуштқаши ом шудам.

Назориӣ Қўҳистонӣ

АНГУШТНАМО انگشت نما киноя аз машхур, шўхратёфта, маъруф (ба хубӣ ё бадӣ).

На ман ангуштнамоям ба ҳаводории рўят,
Ки ту ангуштнамоиву халқик нигаронат. *Саъдӣ*
ангуштнамо гаштан (ё шудан) шўхрат ёфтан.

Бим аст, ки дар беҳудӣ афсона шавам,
В-ангуштнамои хешу бегона шавам! *Убайду Зоконӣ*
Аз бузургин падари ўст, ки писар дар забони халқ афтода ва ангуштнамо гашта. *Ҷомӣ*

ангуштнамо кардан машхур гардонидан.

Майли хамаи абруи туам пушт дуто кард,
Дар шаҳр чу моҳи навам ангуштнамо кард. *Ҷомӣ*

ангуштнамо шудан *ниг.* ангуштнамо гаштан.

АНГУШТНАМОЙ انگشت نماى машхурӣ.

Ишқу дарवेशию ангуштнамоиву маломат—
Ҳама сахл аст, таҳаммул накунам бори чудой.

Саъдӣ

АНГУШТПЕЧ انگشت پيچ 1. дастовез, дастак; баҳона.

Сарриштаи қарор шуд аз дасту ҳамчунон
Ангуштпечи мо сухани зулфи дилрабост.

Камолӣ Хучандӣ

2. *мач.* он ки мавриди эътироз воқеъ шудааст, он ки ба вай эътироз мешавад.

Чу хоҳӣ, ки кам гардӣ ангуштпеч,
Ба андеша гую маяндеш ҳеҷ. *Хисрави Деҳлавӣ*

АНГУШТПОНА انگشتپانه *ниг.* ангуштвона.

АНД اند адади маҷхул, шумораи номаълум, ки аз се то нуҳро нишон медиҳад.

Тафаҳхус карданд, ҷумла хирадмандони мамлакатро ва аз ҷумла ҳафтоду анд танро ба Бухоро оварданд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Бо Аҳмад ... чихилу анд рӯз он ҷо будем. *Ҷомӣ*

АНДА انده : анда-қудой ба воситаи духтар додан ва келин кардан ба якдигар наздик шудан.

[Ғозонхон] мнени эшон мартабаи оқо ва ний ва анда-қудой муайян фармудӣ.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

АНДАК اندک каме, кам.

Андаке ҷамол беҳ аз бисъерии мол. *Зарбулмасал*
Фаҳр бар бисъери бемаънӣ мабар,
Андаки мо беҳ зи бисъери дигар.*

андак-андак кам-кам.

Чунон ки чун чароғе ҳамечунбад ва ҳамеояд
андак-андак, он гоҳ рӯшноие ҳамеафзояд.

Ибни Сино

Андак-андак ба ҳам шавад бисъер,
Дона-донаст ғалла дар анбор. *Саъдӣ*

\diamond **андак далели бисъер аст зарб.** хосияти чизи бисъереро аз намунаи андаки он фаҳмидан мумкин аст, муште намунаи хирвор аст.

Зи бисъер андакero у намуда,
Далел аст андаке ўро зи бисъер. *Фаррухӣ*

АНДАКРИШ اندک ريش камриш.

Довуд марде буд кутухболоӣ, андакриш.

«Маҷмаъ-ул-ансонб»

АНДАКХИРАД اندک خرد камақл, камфаҳм.

Ба Афросиёб бошад он хуи бад
Аз он номдорони андакхирад. *Фирдавӣ*

АНДАЛЕБ ا. عندليب 1. булбул, ҳазордостон, ҳазорово;

2. *мач.* сароянда, хушовоз; фиғону нолакунанда; \diamond **андалеби достон** киноя аз ноқили достон, достонсаро, достонгӯӣ.

Гаҳе тўтисифат шақкарбаён бош,
Гаҳе худ андалеби дoston бош! *Ҳозиқ*
андалеби шайдо киноя аз ошиқ, ошиқи шўрида.
Гурури хусн иқозат магар надод, эй гул,
Ки пурсише накуни андалеби шайдоро. *Ҳофив*

АНДАЛЕБОҲАНГ *عندليب آهنگ* булбулвон, хушовоз,
хушнаво, хушхон.

Аз навои булбулон бар гул чӣ хосил, чун ба боғ
Ҷоми гулрангу ҳарифи андалебоҳанг нест? *Ҷомӣ*

АНДАМА *اندما* ғамхон гузашта; ба ёд овардани ғаму
андӯхи пештара.

Беҳтарин ёрону наздикон ҳама
Назди у дорам ҳамеша андама. *Рӯдакӣ*

«андар *اندر* ҳамчун чузъи дуйӯми калимаҳои мураккаб
омада, маънои угайро ифода мекунад, мас. падарандар
падари угай; модарандар модари угай; хоҳарандар
хоҳари угай ва ғ.

АНДАР *اندر* *шакли кӯҳнаи пешоянди дар 1. дар, дар*
миёни..., ба даруни...

...Ки андар ҷаҳон суди беранҷ нест,
Қасеро, ки коҳил бувад, ганҷ нест. *Фирдавсӣ*

2. ба, бар.

Ҳама хун фишонам ба ҷои сиришк,
Ҳамеша гирифтаoram андар пиришк. *Фирдавсӣ*

Лаби доман андар миён барзада,
Равон сӯи дарвозаву сар зада. *Сайидо*

3. дар бораи ..., онд ба..., дар хусуси ..., дар мав-
зӯи...

Басе меҳтар андеша кард андар он,
Наёмад ҳаме бар диллаш-бар гарон. *Фирдавсӣ*

андар соат ҳамон соат, дар он соат.

Қайдар андар соат расулон фиристод.
«Таърихи Систон»

пас-андар дар пас, дар ақиб.

Ҳамеронд дар пеш бо Тус Гев
Пас-андар парастандаи чанд невр. *Фирдавсӣ*

сад андар сад сад дар сад; маҷ. сар то сар, ҳамаҷоя.

Сад андар сад ин дашт ҷои ман аст,
Баланд осмонаш ҳавои ман аст. *Фирдавсӣ*

хам андар хам печ дар печ; шикан дар шикан.

Ҳар кӣ чун Ибни Ямин хост, ки девона шавад,
Даст бар ҳалқайи он зулфи хам андар хам зад.
Ибни Ямин

як андар дигар ба якдигар, болои ҳам, аз паси ҳам.

Гуҳарҳо як андар дигар сохта,
Зи ҳар гуна гардан барафрохта. *Фирдавсӣ*

◇ андар афкандан дар ҷои худ ниҳодан.

Ба зин андар афканд гурзи ниё,
Пур аз ҷанг сар, дил пур аз кимиё. *Фирдавсӣ*

андар гирифта мувофиқ омадан, мақбул шудан;
таъсирбахш омадан.

Туро гар кори ман андар нагирад,
Зи баҳти ман аҷаб коре набошад. *Анварӣ*

андар гузаштан аз дунё гузаштан, вафот кардан.

Абубакри Сиддиқ андар гузашт.
«Таърихи Систон»

андар овардан равона кардан, роҳӣ намудан.

Раҳи Систон гиру баркаш сипоҳ,
Ба Ҳиндустон андар овар ба роҳ. *Фирдавсӣ*

андар омадан а) фаро расидан, расидан.

Чун соли ёздаҳуми ҳичрат андар омад, кори
мулуки Аҷам заиф гашт. *«Таърихи Табарӣ»*

б) фуруд омадан, фаромадан.

Шаҳи мо бад-ин дашти Ховарзамин,
Ба наҳҷири гур андар омад зи зин. *Ҳочу*

андар пайвастан ба вучуд омадан, рӯй додан, барпо
шудан.

Ҳарб андар пайваст ва корзор саҳт шуд.

«Таърихи Наршахӣ»

андар расидан дарёёфтан, пай бурдан, бо фикру та-
аммул дарёёфтан, сарфаҳм рафтаг; тасаввур кардан.

Донистан ду гуна аст: яке—андар расидан, ки
ба тоъи онро тасаввур хонанд. *Ибни Сино*

андар рафтаг дохил шудан, ворид шудан, дарома-
дан.

Чун расулон ва ҳоҷиб ... андар рафтаг, дар
саҳт карданд. *«Таърихи Систон»*

андар хўрдан лоиқ ва муносиб будан.

Аз ин хубрўён ба чашми хирад

Ниғаҳ кун, ки бо ту кӣ андар хўрад?! *Фирдавсӣ*

АНДАРВО(Й) | АНДАРБО(Й) *اندر وای || اندر بای (ی)* 1. сар-
нагун овехта, муаллақ.

Эй ки андар хами ҳар мў-т диле андарвост,
Як сари мўи туро ҳар ду ҷаҳон ним баҳост.

Қамоли Исмоил

2. маҷ. саргашта, ҳайрон, саргардон.

Чу гардонгашта селобе миёни оби осуда,

Чу гардон гирдобди тундгарди тира андарво.

Фарруҳӣ

3. зарури, лозима; лозим, даркор.

Зиҳи тани ҳунару чашми неқномери

Чу рўх дархўру ҳамчун ду дида андарбой.

Фарруҳӣ

АНДАРЗ *اندرز* панд, насиҳат.

Ба домони ту хоҳам кард пайванд
Зи андарзу насиҳат руқъае чанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Шамъи фурсат фасонаҳои дошт,
Ба сад андарз тарзабонӣ дошт. *Бедил*

АНДАРУН *اندرون* 1. дарун, миён, байн.

Ҳамехост дидан сари ростӣ,
Ба кор андарун кажживу кость. *Фирдавсӣ*

Чун Қутайба бинни Муслим масҷиди ҷомеъ бино
кард, андаруни ҳисор буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Руми андарун Руми марказӣ, Руми миёна.

Дар он асно назари подшоҳ ба Амурия афтод,
ки Руми андарун аст. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. маҷ. дил, замир, хотир.

Тавонам ин ки наёзорам андаруни касе,
Ҳасудро чӣ кунам, к-у зи худ ба ранҷ-дар аст.

Саъдӣ

андарун шўридан дар ҳаяҷон омадан, музтариб ва
мунқалиб гардидани ҳолати рўҳия.

Бигуфт: Андарунам бишўрид саҳт
Бар аҳволи ин пири шўридабаҳт. *Саъдӣ*

АНДАРХУР اندرخور шонста, лоик, сазовор, муносиб.

В-аз эронийн номвар дах савор,
Сухангую андархури корзор. *Фирдавси*
Хузайма дергоҳ зан накард, ки намеёфт андар-
хури хеш. «*Таърихи Систон*»

АНДАРЪЁФТ اندريافت даръёфт, пай бурдан, сарфаҳм рафтан, дарк кардан.

Андаръёфти ақл ва андаръёфти хис ба чанд ра-
вня тафовут доранд. *Ибни Сино*

АНДЕ اندى: анде ки ... а) бувад ки ..., бошад ки ...; б) хоса ки ..., махсусан ки ...

Гар гулситон зи боди хазон зард шуд, равост,
Анде ки сурх бошад рӯи худойгон. *Унсурӣ*
Ўфти ғамаму хуш аст, оре,
Анде ки наям зи дарди ту фард. *Анварӣ*

в) барон он ки ..., чаро ки ..., зеро ки ...

Бо он ки ман аз ишқи ту расвои ҷаҳонам,
Ҷам розиям анде ки ту зебои ҷаҳонӣ.

Асири Ахсикатӣ

АНДЕША اندیشه 1. фикру мулоҳиза, хаёл, тааммул, та-
саввур.

Рақибо, гар туро андешаи мо нест, маъзурӣ,
Қучо бедардро аз дардмандон ёд меояд? *Ҳилолӣ*

Зи зӯҳди ман андеша бар дил маёр,
Ки ман марди риндам, ба зӯҳдам чӣ кор?! *Шоҳин*
андешаи ботил фикри хом, хаёли беҳуда.

То ба кай ҳамраҳи андешаи ботил бошем,
В-аз диёри тараб оворатар аз дил бошем. *Урфӣ*
андешаи хом *ниг.* андешаи ботил.

Сазои он ки бо андешаи хом
Зи ҳадди хештан берун ниҳад гом! *Ҳозиқ*
берун аз андеша аз фикр хорич, аз доираи хаёл бе-
рун, берун аз тасаввур.

Шуд миёни баҳр пайдо бешае,
Васфи он берун зи ҳар андешае. *Ҷомӣ*
андеша гуморидан фикр кардан, хаёл кардан.

Чун гуморӣ ба коре андеша,
Шеваи ростӣ кунӣ пеша! *Ҷомӣ*

2. фикри тадбирҷӯёна, фикри чораҷӯёна.

Ташти расвоият фитад аз бом,
Деги андешаи ту монад хом. *Ҷомӣ*

3. фикру хаёли изтиробомез.

Сиёвӯш зи гуфтори у шод шуд,
Ниҳонаш зи андеша озод шуд. *Фирдавси*

4. тарс, бим, хавф, воҳима.

Ҷар кучо оташ алам гардад, пару боли ман аст,
Нест чун мурғи кабоб аз сухтан андешаам. *Сайидо*
андеша доштан тарсу бим доштан, дар хавф будан,
аз рӯи эҳтиёт фикру хаёл кардан.

Туро музтариб мебинам, агар андешае дорӣ, то
тадбири он кунам. *Авфӣ*

Дар дили мо ғара намеоя, ба чашми мо биё,
Аз муҳит андеша дорӣ, бар лаби даръё биё! *Сайидо*
андеша кардан а) фикр кардан, тааммул намудан.

Андеша кардан, ки чӣ гуям, беҳ аз пушаймонӣ
хурдан, ки чаро гуфтам. *Саъдӣ*

б) аз рӯи эҳтиёт фикру мулоҳиза кардан; тарсу бим доштан.

Диловар далерони фирузчанг
Накарданд андеша аз тиро санг. *Ҳотифӣ*

андешаро пай кардан *киноя* аз ақдро ҳайрон кардан.

Сипоҳе, ки андешаро пай кунад,
Чу бар кӯҳ занад, кӯҳро хай кунад. *Низомӣ*

ба андеша пой кашидан *киноя* аз бо фикру мулоҳиза
кор кардан, бо мулоҳиза рафтор намудан.

Макаш ҷуз ба андешаи хеш пой,
Ки ҳар ҷавҳареро падида аст ҷой. *Низомӣ*

АНДЕШАВОР اندیشه وار шабех ба фикр; монанди фикру
хаёл (тез ва босуръат).

...Ки ҳар кас ба ин раҳши гардунсавор
Кунад сайри афлок андешавор... *Бедил*

АНДЕШАКОРӢ اندیشه کاری дурандешӣ, мутафаккир бу-
дан дар оқибати кор.

Рӯзо андешакорӣ пеша кард,
Борҳо дар кори худ андеша кард. *Ҷомӣ*

АНДЕШАМАНД اندیشه مند фикру хаёл ронанда; тааммул
ва мулоҳизакунанда.

Ин дурушт асту ғализу нописанд,
Нек андеша кун, эй андешаманд. *Румӣ*

АНДЕШАНОК اندیشه ناک 1. фикр кунанда; 2. аз рӯи
тарсу бим фикру мулоҳиза кунанда, тарсанда.

Амин бояд аз довар андешанок,
На аз рафӣ девону заҷру ҳалок. *Саъдӣ*

АНДЕШАСАНЧ اندیشه سنج бомулоҳиза, оқибатбин, дуран-
деш.

Чӣ равшандиле бошад андешасанч,
Қ-аз ин дар калиде расонад ба ганҷ.
Хисрави Деҳлавӣ

АНДЕШАСИГОЛ اندیشه سنگال тааммулкор; некандеш.

Гуфт: Эй ба хирад зи бихрадон пеш,
Андешасиголо донишандеш. *Файзӣ*

АНДЕШАСӢЗ اندیشه سوز сӯзандаи фикр; аз байн баран-
дан фикру хаёл.

Ҷамин барқ андешасӯз асту бас,
Ҷамин шуъла оламфуруз асту бас. *Бедил*

♦ оби андешасӯз *киноя* аз шароб.

Биё, соқӣ, он оби андешасӯз,
Ки гар шер нушад, шавад бешасӯз! *Ҳофиз*

АНДЕШИДАН انديشيدن 1. фикр кардан, тааммул кардан.

Сухандони парварда, пири куҳан
Бияндешад, он гаҳ биғуяд сухан. *Саъдӣ*

Одаи дар иллати вучуди худ бияндешад.
Аҳмади Дониш

2. гумон кардан, тасаввур намудан.

Малонии ҳисори Ғур ... андешиданд, ки мардум
хамон аст, ки дар пой қалъаанд.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

3. тарсидан, бимнок шудан, хавотир шудан.

Чавоб дод, ки ... аз лашкари муғул наяндемшам ва то чон дорам, шамшер хоҳам зад.

«Чомеъ-ут-таворих»

Мижай сиёҳат ар кард ба хуни мо ишорат, Зи фиреби у бияндешу ғалат макун нигоро.

Хофиз

АНДИЯ *a.* انديه *ч.* надӣ||надо.

Лола нарӯяд дар чаман, бодом накшоёд даҳан, На шабнам ояд бар суман, на бар шукуфа андия.

Манучехрӣ

андо||андой اندای اندای *асоси замони ҳозираи* андоидан.

АНДО I || **АНДОЙ** اندای اندای каҳгил молидан (ба бому девор), андова кардан.

Ба хуни дида бис(и)решад ҳасуди ту хок, Бад-он ҳавас, ки гиле созад офтоб-андо.

Камоли Исмоил

АНДО II اندا ғайбат, бадгуй.

Ба самъи ризо машнав андои кас, В-агар гуфта ояд, ба ғавраш бирас. *Саъдӣ*

АНДО III || **АНДОЪ** *a.* انداء *ч.* над(д).

АНДОВА||**АНДОЯ** انداوه||اندایه 1. молаи гилкорӣ, асбобест, ки бо он каҳгил ва гачро ҳамвор ва паҳн карда мемоланд; андова кардан каҳгил молидан, гач молидан; 2. *мач.* шикоят; шиква, бӯхтон; андоя гуфтан шикояту ғайбат ва бӯхтон гуфтан.

АНДОВАГАР انداوگر андовачӣ, андовақунанда; устони гилкор.

АНДОВИДАН||**АНДОИДАН** انداويدن||اندائيدن каҳгил молидан чунончи бар бому девор андова кардан.

андоз انداز *асоси замони ҳозираи* андохтан.

АНДОЗ انداز 1. андохт, андохтан, андозиш.

Гарчи дурӣ зи дараш дошт басе боз маро, Шавқ афганд дар он кӯ ба як андоз маро.

Ғиёси Ҳалвоӣ

2. қасд, майл, азму оҳанг, хоҳиш.

Уро аз асп ба зер андохта дар андози он буд, ки асп бар у ронад ва кораш бисозад.

«Таърихи Фарӣшта»

Ҷаҳдаш андози норасою бас, Шураш оҳанги бенавоию бас. *Бедил*

3. миқдор, миқбёс, чен, андоза; андозу мар андоза ва шумор, ҳадду шумор.

Агар бишмури, нест андозу мар, Ҷаме аз табира шавад гуш кар. *Фирдавсӣ*

АНДОЗА اندازه 1. миқдор; миқбёс; шумор; чен, улчак.

Муслим бинни Зиёд ... гуфт: Бигӯй, то биравад ва ин лашкар бинад, ки ба чӣ андоза аст.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Аз ҳар тарафе ки андар ой, Андозаи он тараф намоӣ. *Ҳоқонӣ*

ба андоза на зиёду на кам, муътадил, миёна.

Сӯфӣ ар бода ба андоза хурад, нӯшаш бод, Варна андешаи ин кор фаромӯшаш бод. *Хофиз*

2. ҳадду дараҷа; аз андоза берун аз ҳад зиёд.

Гуруҳе зи қипчоқу қавми Хито
Зи андоза берун ниҳоданд по. *Сайидо*
аз андоза берун шудан аз ҳад гузаштан, аз дараҷа таҷовуз кардан.

Соқӣ, ғами ман баландовоза шудааст,
Сармастии ман бурун зи андоза шудааст. *Ҳайём*
андоза ниғаҳ доштан ҳад ниғаҳ доштан, дониستاني мавқеи худ.

Андоза ниғаҳ дор, ки андоза накуст,
Ҷам лонқи душман аст, ҷам лонқи дӯст.*

3. *мач.* ҳад, имконият.

...Ки ҳар кас, ки андозаи хешро
Бибинад, бидонад каму бешро. *Фирдавсӣ*

◇ андоза гирифтани қиёс гирифтани, қиёсан кор кардан, бо чизе қиёс намуда кор кардан.

Гар андоза зи чашми хеш гирад,
Ба оҳуе сад оҳу беш гирад. *Низомӣ*

АНДОЗАГИР اندازه گیر ченқунанда, улчакқунанда, массоҳ, масоҳатгар.

Масоҳатгарон дошт андозагир,
Бад-он шуғл бигмошта сад дабир. *Низомӣ*

АНДОЗАШИНОС اندازه شناس донандаи мавқеъ, мавқеъ-шинос, касе, ки ҳадду андозаи худро риоя мекунад.

Хурсанд ба неку бади худ бояд буд,
Андозашиноси ҳадди худ бояд буд. *Манучехрӣ*

АНДОИДАН اندائيدن *ниг.* андовидан.

АНДОИШ اندايش 1. молиш.

...Ва ба равғанхоё, ки ҳаргиз чунон надида буд,
андоиш карда. *«Таърихи Систон»*

2. каҳгил кардан, андова кардан.

АНДОИШГАР اندازه گار *ниг.* андовагар.

андой اندای *ниг.* андо.

АНДОЙ اندای *ниг.* андо 1.

АНДОМ اندام 1. бадан, тан, қадду қомат.

Бубин зи пираҳан андоми нозукаш, ки магар
Дар об гашта аён акси лолаву суман аст. *Чомӣ*

Дар кафи у соғару дар парниён андоми у,
Ин булӯр андар булӯр аст, он ҳарир андар ҳарир. *Ломей*

2. узви бадан; андоми зишт узви номақбул, нозебо.

Танаш нуқраи поку рух чун бихишт,
Бар у-бар набинӣ як андоми зишт. *Фирдавсӣ*

андоми ниҳонӣ узве аз бадан, ки аз назари бегона
пиринҳон доштан лозим аст, авратайн; 3. *мач.* зебиш; тартиб, дурустӣ.

Бе васли ту дил дар барам ором нагирад,
Бе сӯҳбати ту кори ман андом нагирад. *Муиззӣ*

АНДОХТАН انداختن 1. афгандан, ғалтондан; партофтан.

Ба шер даровехт ва шерро бар замин бияндохт. *Авфӣ*

Ҷар гоҳ он бут гум шудӣ, ё шикастӣ ё кӯҳна шудӣ,
чун рузи бозор шудӣ, дигаре харидандӣ ва он кӯҳнаро бияндохтандӣ. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

То чанд нуҳуфта монад ин роз,
Хез, аз руҳи роз парда андоз. *Шоҳин*

2. дарафкандан, партофтан ба чоё.

Биҳишти адн агар хоҳӣ, биё бо мо ба майхона,
Ки аз пой хумат яксар ба ҳавзи Кавсар андозем.
Ҳофиз

Муқаннаъ ба наздики он танӯр рафт ва чома
берун кард ва ҳештанро дар танӯр андохт.

«Таърихи Наршахӣ»

худро ба мулки дигар андохтан азми мулки дигар
кардан, ба кишвар ва мамлакати дигар кӯчида раф-
тан.

Сухандонию хушхонӣ намеварзанд дар Шероз,
Биё, Ҳофиз, ки мо худро ба мулки дигар андозем.
Ҳофиз

3. паррондан.

Ду тир дар як камон ниҳод ва бикашид ва би-
яндохт. *Авфӣ*

Тафоулан якеро худи амир нишон гирифт ва би-
яндохт. *Аҳмади Дониш*

хаданг андохтан тир задан.

Бас, кас, ки ба назми ин фасона
Андохт хаданг бар нишона. *Шоҳин*

4. густардан, паҳн кардан (дар боран бисот, фарш).

Бархост падар ба шодмонӣ,
Андохт бисоти комронӣ. *Ҳилолӣ*

5. гирифтор кардан, дучор гардонидан ба чизе.

Малакро дар фалак пинҳон ба доми ишқ андо-
зад
Адохое, ки он зулфи парешон дар бағал дорад.
Махфӣ

6. задан (лагад ва ғ.).

Ҳар кадом муште ва лагаде бар у андохта нони
уро тороч карда(нд). *Аҳмади Дониш*

7. рондан, пароканда кардан.

Ҳар қавмеро ба биёбонҳо ва водихо андохт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

АНДОЪ *اندا* *ниг.* андо III.

АНДОЯ *اندايه* *ниг.* андова.

АНДСОЛА *اندا سالا* чандсола.

Худ суҳбати андсола бигзор,
Қ-у марди ғариби нотавон аст. *Анварӣ*

АНДУДА *انداود* 1. сифати феълӣи ваҷони гузаштаи ан-
дудан; 2. пушидашуда бо чизе.

Чу хурмо ба ширинӣ андуда пӯст,
Чу бозаш кунӣ, устухоне дар уст. *Саъдӣ*

Қалби андудан Ҳофиз бари у харҷ нашуд,
Қ-ин муомил ба ҳама айби ниҳон бино буд.

Ҳофиз

АНДУДАН *انداون* андова кардан; чизе ба рӯи чизе мо-
лидан, рукаш кардан.

...Ки пеши вай ислоҳи шеъре чунин
Ба гил байти маъмур андудан аст.

Камоли Хучандӣ

Дил, ки аз хун рухам андуд, бар у гу, ки хушам,
Ки ба бозори ғам он қалби зарандуд бирафт.

Ҷомӣ

◇ чашман хуршед ба гил андудан *киноя аз* ҳақиқатро
пушондан.

Намешавад ба гил андуд чашмаи хуршед,
Замон-замон асари нури у зиёдатар аст.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

АНДУЗИДАН *اندوزيدن* *ниг.* андӯхтан.

АНДУХТАН *انداختن* 1. чамъ овардан, ҳосил намудан,
фараҳам овардан.

Чув назар дӯхт ба ҳар тире ту чашм, он ҳама тир
Як ба як дар назараш духта андӯхта буд.

Камоли Хучандӣ

Рӯзе ду ба хидматаш ниҳад сар,
В-андӯзад аз он муҳит гавҳар. *Шоҳин*

2. маҷ. дарк кардан, фаҳмидан.

Зиёуддини Юсуф... ба омӯхтани каломи араб ва
андӯхтани қавониди фунуни адаб иштиғол намуда...

Ҷомӣ

Мазмуни вай, он чи буд, андӯхт,
Гаҳ об шуд аз фазаъ, гаҳе сӯхт. *Шоҳин*

АНДУҲ *انده* ғам, аламу дард, ғусса, ҳузн; озор, кул-
фат.

Наҳандам бар андӯҳи кас барқвор,
Ки аз барқи ман дар ман афтад шарор. *Низомӣ*

Андӯҳи дили сӯхта дилсӯхта донад. *Зарбулмасал*

андӯҳ хӯрдан ғам хӯрдан.

АНДУҲГИН *اندهگين* ғамгин, андӯҳнок, маҳзун.

Мояи шодиям он буд, надонам ба чӣ чиз,
Шод созам ғами ин хотири андӯҳгинро?! *Ҷомӣ*

АНДУҲГУСОР *انده گسار* касе, ки барои дигарӣ
дилсӯзӣ мекунад, ғамхор.

Ба гетӣ маро худ ҳамин асту бас,
Чи андӯҳгусору чи фаръедрас. *Фирдавсӣ*

АНДУҲҶОН *اندهان* 4. андӯҳ.

Зи нав гирияи дигар оғоз кард,
Дари андӯҳони дилаш боз кард. *Фирдавсӣ*

Кудакон он чо нишастанду ниҳон,
Дарс мехонанд бо сад андӯҳон. *Румӣ*

АНДУҲСАРОЙ *اندهسرای* ҷои серғам; ин андӯҳ-
сарой *киноя аз* дунбё.

Дар ин андӯҳсарой печ дар печ
Бародарзодае дорад, дигар ҳеч. *Низомӣ*

АНЗОР *ا. انظار* 4. назар.

Он чи аз авзон фалакӣ ва анзори саъду наҳс
маълум карданд, дар силки тахрир кашанд.

«Рағзат-ус-сафо»

АНИД *ا. عتيد* саркаш, радқунанда, бейтоат, худраъӣ,
инодкор.

Ин масал бишнава, ки шаб дузди анид
Дар буни девор хуфра мебурид. *Румӣ*

АНИН *ا. اين* нола, зорӣ, оху вовайло; охи вазнин ва
дарднок.

Ва [шер] анину нола сар кард ва ба даст ишора
мекард, ки «пештари ман ой!» *Аҳмади Дониш*

Мекунад ҳар дам анину ибтиҳол,
То зи нуқсон вораҳад, ёбад камол.

«Гулишани тавҳид»

АНИС *ا. انيس* ҳамдам, рафиқ, ёр, дӯст, ҳамсуҳбат, му-
нис.

Аниси кунчи танҳой китоб аст,
Фуруғи субҳи доной китоб аст. *Ҷомӣ*

◇ аниси аъзо а) чашм, дида; б) маҳбуба; чизи мат-луб, дилкаш; аниси хотир маҳрами дил, ҳолдон, хотирхоҳ, маҳрами ғаму шодӣ.

Аниси хотири бечорагонӣ,
Муфарреҳномаи оворагонӣ. *Убайди Зоконӣ*

АНИФ а. عفيف дурушт, сахт; сахтмуомила, сахтгир.

... Суханони сард гуфт ... ва хитобҳои аниф кард.
«Равзат-ус-сафо»

Писар баъд аз он, ки адаби балеғ дида... ва зачри аниф кашида буд, ... рӯй ба шаҳр овард.
«Анвори Суҳайлӣ»

АНИҚ а. انيق зебо, хушрӯй, қашанг; аҷиб.

АНИҚА а. ائيقه муаннаси аниқ.

Ғуши хуши таломиз аз натоиҷи баҳри ... нико-ти дақиқа ва ҷавоҳири аниқа гаронбор гашт.
«Равзат-ус-сафо»

АНКАБҮТ а. عنكبوت тортанак.

Баҳри рӯзӣ мекунам бофандагӣ чун анкабут,
Хона ҳамчун дорбоз аз ресмон бошад маро.

Сайидо

Соз чун анкабут доми мағас,
Сайди Анқо агар шикори ту нест. *Туррал*

◇ (ин) анкабути зарринтор киноя аз офтоб.

Доми ин анкабути зарринтор
Пораи шаҳпари зубоби ман аст. *«Баҳори Аҷам»*
анкабути устурлоб қисми устурлоб, ки сӯроҳиҳо до-рад; *ниг.* устурлоб.

Субҳ чун анкабути устурлоб,
Бар аруси замин танида луоб. *Низомӣ*

АНКАРУЛАСВОТ а. انكراالصوات бадовоз; овози нофорам,
садои нохуш.

Мутрибе дидам бадовоз, ки гуфти, «инна анка-руласвот» дар шаъни уст. *Саъдӣ*

АНМУЗАЧ || УНМУЗАЧ||НАМУЗАЧ || НУМУЗАЧ

اشموج||انموج||намуда. шакли арабишудан намуда.

Дар навоҳии шаҳр боғе буд... анмузачи аъло иллийн (боғи бихишт). *«Анвори Суҳайлӣ»*

АННОБ а. عناب ангурфуруш.

АННОН а. انان марди бисъёр нолақунанда, зорикунан-да.

АННОНА а. انانه муаннаси аннон.

Фозили доно гуфт: ... Онҳо [занон] ба се қис-манд: аввал зани ҳаннона, дуввум—маннона, сейум зани аннона. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

АНО I а. انا ҷонишини шахси шахси яқуми танҳо ман;
«ано ва лоғайрӣ» қардан манманӣ қардан.

Ҷар кас ҳар ҷо, ки буд, ... ано ва лоғайрӣ қар-да, сар ба дигаре фуруд намеовард.

«Таърихи Фаришта»

АНО II а. عنا заҳмат, ранҷ, машаққат.

Ту, эй тавонгари хусн, аз анои дарвешон
Хабар надорӣ, агар хастаанду гар решанд. *Саъдӣ*

дар ано андохтан ба ранҷу машаққат гирифторм на-мудан, азоб додан, заҳмат расонидан.

Мо низ сари роҳҳо нигоҳ дорем ва расулонро
бо мол бигирем ва дар бало ва ано андозем.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

дар ано будан дар азобу машаққату ранҷ будан.

Дилам, к-аз назмсанҷӣ дар ано буд,
Зи фикри қофия дар тангнӯ буд. *Ҷомӣ*

дар ано доштан дар азобу машаққат гузоштан.

Ба аҳди чун ту вазиреву инчунин шоҳе
Раво бувад, ки маро чарх дар ано дорад.

Убайди Зоконӣ

АНОДИЛ а. عادل ҷ. андалеб.

Чу габрон лола дар оташфишонӣ,
Муқаррар бар анодил зандхонӣ. (1)

Убайди Зоконӣ

Бар шоҳи сарви гулшан бо сад тараб қамори,
Дар шукри дидани гул нағмасаро анодил. (1)

Васлӣ

АНОКИБ а. عناكب ҷ. анкабут.

АНОМ а. انام мардум, халқ.

Ваҳми аном роҳ наёбад ба шарҳи он-ч
Дар Шому Рум хисраву шоҳи аном кард.

Муиззӣ

АНОНИ(Й)ЯТ а. انانيت 1. манманӣ, худбинӣ, худписан-

дӣ; ба худ мағрур шудан.

Дид хоку анҷуму афлоро маҳкуми худ,
Қард даъвои анонийят ба тадриҷи умур. *Фузулӣ*

2. шахсият, вучуди шахс; нафс.

Агар инсон фарз кунад, ки узве аз аъзои у
мисли исбаъе мунъадим шавад, дар анонияти у
ҳеҷ нуқсон наёяд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АНОР انار мевае, ки сурхпӯст буда, донаҳояш низ сурх
ва ширин ё туршак ва обдор аст.

Ба сад дил(и) хун дар ин ҷо чун анорам,
Беҳӣ ҳаргиз ба кори худ надорам. *Мулҳам*

анори тавқдор навъе аз анор.

Хуни ҳама лолаи баҳораш
Дар гардан анори тавқдораш. *Мӯҳсини Таъсир*

◇ анори Ёсин аноре, ки мувофиқи ақидаи хурофӣ
агар дар иди Наврӯз чил ё сад бор бар он сураи
«Ёсин» хонанд, ҳар кас онро бихӯрад, дар тамоми
сол аз бемориҳо раҳой меёбад.

Себи ғабғаб агар ба даст афтад,
Беҳтар аз сад анори Ёсин аст. *Соиб*

анори Фарҳод мувофиқи достон, дарахти анори аф-сонавист, ки гуё аз дастай табаре рӯидааст, ки
Фарҳод дар вақти шунидани хабари марги Ширин
худашро кушта буд.

АНОСИР а. عناصر ҷ. унсур.

Аҷрому аносиру маволид—аъзо,
Тавҳид ҳамин асту дигарҳо—ҳама фан. (1)

Ибни Сино

◇ аносири арбаа чор унсур—обу оташу хоку бод, ки
ба ақидаи қадимӣён гуё тамоми мавҷудот аз онҳо
пайдо шудааст.

АНОЪ а. عناء *ниг.* ано II.

АНСИТУ а. انستو *сигаи амри арабӣ* гӯш кунед, эъти-бор диҳед!

Анситу, аъни ки обатро ба лоғ,
Ҳин, талаф кам кун, ки лабхушк аст боғ. *Румӣ*

АНСОБ *a.* انساب *ч.* насаб.

Мурод аз ин китоб ду матлуб аст: яке зикри ансоб ва силсилаи аъқоб... «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Пас шартӣ мо андар аввали китоб он будааст, ки ансоби бузургон, ки номи эшон ёд карда шавад, бозгӯем. «*Таърихи Систон*»

АНСОР *a.* انصار *ч.* насир.

Хасм заифу хор шуда ва девор бе аъвону ансор монда, ҷи гуна бозгардем?! «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

АНФ *a.* عنف *ниг.* унф.

АНФАСТ *a.* انفست танидан анкабут, тури тортанак.

Анкабуте балош бар дили ман
Гирд бар гирд бартанид анфаст. *Хисравӣ*

АНФАЪ *a.* انفع фонданоктар, муфидтар, манфиатноктар.

Илме, ки кофили таҳқиқи кайфияту русуми тарқи таҳсилӣ ин саодати узмо бошад, аҳамми улум ва анфаи он тавонад буд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

АНФОС *a.* انفاس *ч.* нафас.

Бишкуфт, Камол, аз ту ба ҳар ҷо гули маънӣ,
То шуд ҷу сабо мунташир анфоси ту ҳар су. (1)
Камоли Хучандӣ

Ҷомӣ, анфоси умр муғтанам аст,
Инқитои ҳаёт дам ба дам аст. (2) *Ҷомӣ*

◇ анфоси анбарфишон *киноя аз суханҳои дилнишин.*

Равонпарвар анфоси анбарфишон
Зи гулзори фирдавс додӣ нишон. *Ҳоҷу*
анфоси булбул овозҳои булбул.

Саломе чун насими сунбули гул,
Қи бошад ҳамдами анфоси булбул... *Шавкат*

анфоси Масех (*ё* Масехо) дами Исо, ки ба ақидаи динию хурофӣ гуё вай бо дамаш мурдаро зинда мекардааст.

Шарбати унуби ёқути лаби ҷонпарвараш
Қори анфоси Масеху оби ҳайвон мекунад. *Дой*
Ба ҳар маҳфил, ки он шӯхи парирӯ дар сухан ояд,
Барад эъҷози лаълаш қадри анфоси Масехоро.
Туграл

АНФУС *a.* انفس *ч.* нафс; ◇ анфусу офоқ олами ботинӣ ва зоҳирӣ.

...Ки маъшуқи дили ушшоқ ишқ аст,
Баҳори анфусу офоқ ишқ аст. *Нозим*

АНФУСӢ *a.* انفسى мансуб ба анфус, ботинӣ.

...Амсоли офоқӣ ва анфусӣ дар нафс илқо меку-
нанд. *Аҳмади Дониш*

АНЪАНА *a.* عننة аз гуфтори чанд нафар ба тартиб воқеа ё ривоятро нақл кардан; расму қондаҳое, ки аз насл ба насл мегузаранд.

Ҳадиси баҳон хайр, ки аз мутақаддими воқеъ шуда, ба тасалсулу анъана ба самъи мутааххирон муяссар шуд. «*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

АНЪОМ *a.* انعام *ч.* наам II.

Тамомати ғаллот талаф гашт ва анъом тороч шуд. «*Таърихи Систон*»

Ҳавошии он ҳаволи аз анъоми у танг омада буд.
Авфӣ

АНЪОҶ *a.* انجاج *ч.* наъҷа.

Бар ту зулм кардааст, ки наъҷаи туро ба анъоҷи хеш мунзам сохта. «*Равзат-ус-сафо*»

АНЪЁБ *a.* انياب *ч.* ноб II.

АНҚАРИБ *a.* عنقريب дар ин наздикӣ, ба наздикӣ; ба зудӣ.

Табаҳ гардад он мамлакат анқариб,
Қ-аз у хотирозурда гардад ғариб. *Саъдӣ*

Ҳар кас, ки моли новоҷиб аз раият биситонад,
анқариб ваболи у бошад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

АНҚИЁ *a.* انقيا *ч.* нақӣ.

Саид Ҳасани Маданӣ ... аз анқиён Мадина буд.
«Таърихи Фарош»

АНҚО *a.* عنقا 1. мурғи афсонавӣ, ки гуё дар куҳи Қоф зиндагӣ мекардааст; *муқ.* Симуғ.

Анқо шикори кас нашавад, дом бозчин,
Қ-ин ҷо ҳамеша бод ба даст аст домро. *Ҳофиз*

Анқоро ба дом натавон гирифт. *Зарбулмасал*
2. *маҷ.* чизи ноёфт, чизе, ки номаш ҳасту худаш нест.
Ҷустуҷу кам кун, дило, к-аз давлати дунҳимма-
тон

Нашъаи осудагӣ анқост дар даврони мо. *Маҳфӣ*

◇ анқои заррин (*ё* зарринбол) *киноя аз офтоб.*

Ҷунин буд шоҳ аз ғами дилситон,
Ки анқои заррин бишуд з-ошён. *Шодӣ*

анқои фалак *киноя аз офтоб.*

Гашт анқои фалак сайди уқоби ҳаҷматат,
Нохунаш аз моҳи нав, хун аз шафақ бин вақти
шом. *Восифӣ*

анқои сабз *киноя аз осмон; чун Анқо будан ноёб будан, камъёб будан.*

Дар Бухоро ғайр аз се ҷо ҷинси китоб чун Анқо буда, ёфт намешуд. *Садрӣ Зиё*

АНҚОГИР *a.* عنقاگير сайдқунандаи анқо, сайёди моҳир.

Он яке дар шикор анқогир
В-он дигар аз кабоби у шуда сер. *Саъдо*

АНУША *a.* انوشه 1. хушхол, шод, хурсанд, хушбахт, саодатманд.

Кушодадилонро бувад бахт ёр,
Ануша касе, к-у бувад бурдбор. *Фирдавсӣ*

Ануша хур, тараб кун, ҷовидон зӣ,
Дирам дех, дуст хон, душман парокан!
Манучехрӣ

2. офарин!, марҳабо!, зиҳн!

Ниҷандиву ҳам шодмонӣ зи туст,
Ануша далере, ки роҳи ту ҷуст! *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* шароби ангурӣ.

АНҲО(Ъ) *a.* انحاء *ч.* наҳв II.

Раъяти ... Маҳмуд ба атроф ва анҳон он вилоят расид. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҳар ранг зулму тааддиро бар сари абнои ватан меоварданд ва анҳон бедодиро дарег намедоштанд.
Садрӣ Зиё

АНҲОР *a.* انهار *ч.* наҳр II.

Обҳои уюну анҳори он фасақа чушидан гирифт.
«*Равзат-ус-сафо*»
Бешае буд муштамил бар анҳори ... гуногун.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

АНҲОЪ *a.* انحاء *ниг.* анҳо(ъ).

АНҶАБ *a.* انجب *наҷибтарин, шарифтарин, аз ҳама асилтар.*

Он писар ... анҷаби авлоди ман буд.
«*Равзат-ус-сафо*»

АНҶИДА *انجيدہ* реза-реза шуда, пора-пора шуда; *маҷ.* захминшуда, маҷруҳ.

Замин хаста аз хуни анҷидагон,
Ҳаво баста аз охи ранҷидагон. *Низомӣ*

АНҶИДАН *انجيدن* реза-реза кардан, пора-пора кардан.

АНҶИР *انجير* меваи ширини гуштдори мулоим, ки зард ё сиеҳранг аст.

Гирифторам дар ин бустон мани пир
Ба дасти гушмоли ғам чу анҷир. *Мулҳам*

АНҶОМ *انجام* оқибат, охир, интиҳо, поён.

Оташе нест, ки охир нашавад хокистар,
Паи анҷом намегири аз оғоз чаро? *Бедил*
Пир гәрдидему шуд аҳди ҷавониҳо туро,
Гаштааст анҷоми мову мешавад оғози ту.

Шавкат

◇ анҷоми гул умри гул, давраи ҳаёти гул.

Булбуло, аз накҳати гул лаҳзае фориг мабош,
Як-ду рӯзе беш набвад дар чаман анҷоми гул.

Имло

анҷому фарҷом ҳосил ва натиҷаи охириин.

Чунин аст анҷому фарҷоми ҷанг,—

Яке тоҷ ёбад, яке гӯри танг. *Фирдавсӣ*

анҷом гирифтан (*ё* ёфтан, пазируфтан) ба охир расидан, тамои шудан.

Моҷарои ману маъшуқи маро поён нест,
Ҳар ҷӣ оғоз надорад, напазирад анҷом. *Ҳофиз*
анҷом аз оғоз хондан охиристо аз аввал муайян кардан, пешбини кардан.

Ба охир чунин гуфт: Эй моми ман,
Зи оғоз хонанд анҷоми ман. *Савдо*

АНҶОМИДАН *انجاميدن* ба охир расидан, ба поён расидан, тамои шудан; ба вуқӯъ анҷомидан воқеъ шудан, рӯй додан.

Инчунин фатҳе, ки дар ин... вилояти Хуросон ба вуқӯъ анҷомид, ҳеҷ як аз аҳли таворих ва муаррихони ҷаҳон нишон намедиханд. «*Фатҳнома*»

АНҶУМ *a.* انجم *чамъ* I. *ч.* наҷм I.

...Ки аз гардун нагардад нури хур гум,
Нагирад равнаке бозори анҷум. *Ҷомӣ*

2. *киноя* аз қатраҳои ашк.

Дар кунҷи ғам нишаста шаб то саҳар ба ёдат
Резам зи дида анҷум, эй рашки моҳ, бе ту. *Сайидо*

◇ анҷуми обнӯс *киноя* аз ситораҳо (дар шаби торик).

...Ки ин чарху ин анҷуми обнӯс
Басе ёд дорад чу Бахрому Тус. *Ҳофиз*

аз домани субҳ анҷум рехтан аз назарҳо пинҳон шудани ситорагон ҳангоми субҳ.

Чок аст гӯё пирохани субҳ,

Анҷум бирезад аз домани субҳ. *Туграл*

АНҶУМАН *انجمن* I. чамъомад, маҷлис, чамъомади мардум.

Мағу афсонаи Маҷнун, чу ман дар анҷуман бошам,

Аз ӯ боре чаро гӯяд касе ҷое ки ман бошам.
Ҳилолӣ

анҷумани қурб маҷлиси берие, чамъомади хосу холисона, ки дар он рақибон набошанд.

Ку анҷумани қурб, ки то бол кушоям,
Парсухта перохани шамъе чу гул афтам! *Урфӯ*

анҷуман кардан (*ё* сохтан) маҷлис барпо кардан.

Баъд аз ин роз, Ҳилолӣ, натавон дошт ниҳон,
Ки ба ҳар хилват аз он анҷумане сохтаанд.

Ҳилолӣ

анҷуман шудан чамъ шудан, гирд омадан.

Шуданд анҷуман бар дари шаҳриёр,
Бад-он то чаро кардашон хостор. *Фирдавсӣ*

2. *маҷ.* одамон, халқ.

Ба назм орам ин номаро, — гуфт, — ман,
Аз ӯ шодмон шуд дили анҷуман. *Фирдавсӣ*

◇ анҷумани гардунпаймо ҳафт сайёра; анҷумани Қаҳқашон роҳи Қаҳқашон, ки сафедии миёни осмон аст, Миҷарра.

Дод ба гетӣ зулом сояи хоки сиеҳ,
Ёфт зи анҷум фурӯғ анҷумани Қаҳқашон. *Ҳоқонӣ*

АНҶУМАНГОҲ *انجمنگه* маҷлисоғоҳ, ҷои чамъомад.

Ба байат дар он анҷумангоҳ буд,
Зи аҳволи пешина оғоҳ буд. *Низомӣ*

АНҶУМАНСОЗ *انجمن ساز* *киноя* аз хирадманд, донишманд.

Ҳама анҷумансозу анҷумшинос,
Ба тадбири ҳар шуғл соҳибқиёс. *Низомӣ*

АНҶУМСИПОҲ *انجمسپاه* он кӣ лашкари бисъёр дорад, серлашкар.

Ин шаҳр ба дасти ин подшоҳи анҷумсипоҳ фатҳ мешавад ва ҳар яке аз мо ба сиеҳсате ва уқубате гирифтор меоем. «*Фатҳнома*»

АНҶУМШИНОС *انجم شناس* ситорашинос, мунаҷҷим.

Ҳама анҷумансозу анҷумшинос,
Ба тадбири ҳар шуғл соҳибқиёс. *Низомӣ*

АНҶУМҲАШАМ *انجم حشم* дорони лашкари фаровон; ◇ шоҳи анҷумҳашам *киноя* аз моҳ, моҳтоб.

Чу заррин алам баркашад субҳидам,
Сипар бифканад шоҳи анҷумҳашам. *Ҷомӣ*

АНҶУХ *انجوخ* чини пӯсти чеҳраю бадан.

Шудам пир бад-ин сону ту ҳам худ на ҷавонӣ,
Туро сина пури анҷуху ту чун ҷафта камонӣ.
Рӯдакӣ

АНҶУХИДАН *انجوخيدن* чину очинг пайдо кардани пӯсти рӯй ё тани одам.

АОДЙ *a.* اعادى душманон.

Чу килки рӯйсияҳ пеш аз он ки сар бибуранд,
Сари забони аодӣ ба тег бодо шақ. *Бадри Чочӣ*

АОЗИМ *a.* اعظم ч. аъзам.

Ҳар як аз аозим фароҳури ҳол сухане мерон-
данд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Аозими умаро ... бо ҳам иттифоқ карда сав-
ганд хӯрданд, ки муҳолафати якдигар накунанд.
«*Равзат-ус-сафо*»

АОЛӢ *a.* اعالى чамъ 1. ч. аъло; 2. бузургон, одамони
баландмартаба.

Дар ин қабила ақобиру асоғир ва аолию адонӣ
мебошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

3. баландихо, чойҳои баланд.

Он биҳишт бӯстоне буд бар аолии Чабалульёкут...
«*Равзат-ус-сафо*»

АПЬЮН ю. ايچون *ниг.* афьюн.

АР I ار *шакли кӯтоҳшудаи* агар.

Ҳар киро з-ин гуна бошад моҳруе мушкмӯй,
Ҳаст маъзур, ар наёсояд замоне аз тараб. (1)

Фарруҳӣ

Ҳастам зи чон ғуломат, аммо гурезпоям,
Сад борам ар фурушӣ, бигрезаму биёям. (1)

Чомӣ

АР II ||APP ар *шакли кӯтоҳшудаи* арра.

На ман беш дорам зи Чамшед фар,
Ки биб(у)рид душман миёнаш ба ар. *Фирдавсӣ*

АРАБ *a.* عرب *номи* халқе, ки ҳоло дар Шарқи Наздик
ва Африкаи шимолӣ зиндагӣ мекунад.

З-он рӯз ба арсаи замона
Шуд ҷои араб сиёҳхона. *Ҳилолӣ*

АРАБПАРВАРД عرب پرورد *шахсе*, ки дар байни арабҳо
тарбия ёфтааст, парвардаи араб.

Он биёбонии арабпарвард
Кори мулки аҷам надонад кард. *Низомӣ*

АРАБӢ عربي 1. мансуб ба араб; 2. забони арабӣ.

Мардумони Бухоро ба аввали ислом дар намоз
Қуръон ба порсӣ хонданди ва арабӣ натавонистан-
дӣ омӯхтан. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

АРАЗ *a.* عرض 1. *фалс.* аломати зоҳирии ашёе, ки ба зо-
ти худ қоим намебошад, мас. ранг ба матоъ; *муқобили*
гавҳар 2.

... доништа омад, ки ҳастӣ ба чавҳар ва араз
мунқасим шавад. *Ибни Сино*

Вучуди ишқ бе ошиқ хаёл аст,
Аразро арзи бечавҳар муҳол аст. *Ҳозик*

Аразро ҷудой набошад зи чавҳар.*

То табиб мантиқ надонад ва ҷинсу навъ наши-
носад, дар миёни фасл ва ҳосса ва араз фарқ на-
тавонад кард. *Низомии Арузӣ*

2. беморие, ки дар натиҷаи бемории дигар рӯй ме-
диҳад; беморӣ.

У ба баҳонаи арази мараз... тааллул ҷоиш дошт.
«*Равзат-ус-сафо*»

АРАЗӢ *a.* عرضى мансуб ба араз.

АРАСОТ *a.* عرصات чамъ 1. ч. арса 1; 2. *мач.* қиёмат;
майдони қиёмат.

Гувоҳи исмати ман рӯзи ҳашр дар арасот
Ҳамин бас аст, ки бо ишқ ошно шудаам. *Исмат*

АРАФА *a.* عرفة 1. *номи* кӯҳест дар Арабистон; 2. рӯзи
9-уми моҳи зилҳиҷа, ки ҳоҷиён дар кӯҳи Арафа чамъ
меоянд.

АРАФОТ *a.* عرفات ҷои чамъ шудани ҳоҷихо дар 9-уми
моҳи зилҳиҷа дар наздикии Макка.

Агар ту рух бинамоӣ миёнаи арафот,
Ҳазор ҳоҷи бечораро кунӣ бедил. «*Хористон*»

АРАШ ارش 1. *оринч*; 2. *мач.* андозан паймоиш аз *оринч*
то сари ангуштон; аршин, олчин.

Қаманде ба фитрок-бар сӣ араш,
Қамоне ба бозу, зирех дар бараш. *Фирдавсӣ*

Болои девор бист араш иртифоъ дорад ва паҳ-
ноӣ девор даҳ араш. *Носири Хисрав*

АРАҚ *a.* عرق қатраҳои обе, ки аз зери пуст мебарояд.

Созӣ арақ ба доман аз он чехра лок, хайф
З-он рашҳаи ҳаёт, ки домон фуру хӯрад. *Чомӣ*

◇ арақ афшондан (ё фишондан) меҳнат кардан, заҳ-
мат кашидан.

Ганҷ бардошт, хок агар бишқофт,
Арақе гар фишонд, гавҳар ёфт. *Бедил*

араки инфюл доштан шарм доштан, хиҷил шудан,
хиҷолат кашидан; дар арақи шарм ғӯта хурдан дар
шарм ва хиҷолат мондан.

То чехраи ту дар арақи шарм ғӯта зад,
Ҳар орзу, ки дар дили ман буд, об шуд. *Соиб*
гарки даръи арақ гаштан бисъёр заҳмат кашидан,
сахт меҳнат кардан.

Ғарки даръи арақ гаштан ба касби эътибор,
Дар муҳити обрӯ худро шиновар доштан. *Асири*

АРБАА *a.* اربعة чор; чоргона.

Расади Элхониро бино ниҳоданд ба иттифоқи
хукамои арбаа: Муайидиддини Арзӣ, Фахриддини
Мароғӣ, Фахриддини Ахлотӣ ва Начмиддини Даби-
рони Қазвинӣ. «*Чомеъ-ут-таворих*»

АРБАДА *a.* عريده *ситеза*, қанҷол, қанҷқӯй; гавго.

Шеҳнаи бадмаст, ки у хун кунад,
Арбада бо пиразане чун кунад? *Низомӣ*

Зоҳид аз арбадаи эшон бедор шуд ва хуруш
баркашид. «*Анвори Суҳайлӣ*»

АРБАДАЧӢ(Ӣ) (ي) عريدهجو(ي) қанҷқӯй, ситезақӯй, хангома-
қӯй.

То кай, эй арбадачӯ, субҳи маро дорӣ шом,
Бар дили сӯхтаам раҳм кун, эй моҳи тамои.

Сайидо

АРБАИН *a.* اربعين 1. чихил; 2. муддати чилрӯзе, ки сӯ-
фиён дар гушае ба танҳой риёзат ва ибодат мекунанд,
чилла.

Ман аз салосаи ғассола дидаам сирре,
Ки зоҳидон ба ҳазор арбаин намебинанд.

Котибӣ

3. рӯзи чилӯм пас аз марги касе.

◇ арбаини муғон чил рузе, ки барои ба қиём омадани шароб даркор будааст.

Маро з-арбаини муғон чун напурсӣ,
Ки чил субҳ дар муғсаро мегурезам. *Ҳоқонӣ*

АРБИТА *ا. اربطة* ч. работ.

Шаҳре ободон дидам бо қасрҳо ва бозорҳо ва масоҷид ва арбита, ки онро ҳадду васф натавон кард. *Носири Хисрав*

АРБОБ *ا. ارباب* ч. раб(б); ◇ арбоби ақл оқилон, доноён, фозилон, хирадмандон, донишмандон.

Дар он ватан, ки зи арбоби ақл анчуман аст,
Туй ба хуччати таҳқиқ сайидулабоб. *Муизӣ*

арбоби басират (*ё* басорат) ҳақиқатбинон, дурандешон; мутафаккирон.

Пеши арбоби басират гуфтугун ишқу ақл
Ҳаст чун бедорию хоби гарон аз ҳам чудо. *Соиб*
Шеъри ман ё дури дандони ту бошад хуштар
Назди арбоби басорат зи гуҳарҳои хушоб. *Савдо*
арбоби вафо вафодорон, одамоне, ки ба аҳду паймон побанданд; арбоби давлат давлатмандон, сарватдорон, бойҳо.

Бар дари арбоби давлат нест ғайр аз гирдбод,
Пашшае берун намеояд зи меҳмонхонае. *Сайидо*
арбоби дард аҳли дард; *киноя* аз одамони бохабар ва огоҳ.

Накард дар дилатон чой нолаи Чомӣ,
Дареғ, к-аз ғами арбоби дард беҳабаред. *Чомӣ*
арбоби дониш *ниг.* арбоби ақл.

Намонад касе зери чархи куҳан,
Зи арбоби дониш бимонад суҳан. *Ҳочу*
арбоби завқ *ниг.* асҳоб (асҳоби завқ); арбоби истех-
қоқ онҳое, ки сазовори ёрианд, муҳтоҷон, мустаҳқиқон.

Ҳазор дирҳам ба ту додам, то бар арбоби истех-
қоқ сарф намой. *«Равзат-ус-сафо»*
арбоби камол *ниг.* арбоби ақл.

Нест чинси худписандӣ боби арбоби камол,
Юсуфе дорам, ки донад қарри чоҳ оинаро. *Садири Сарир*

арбоби кашфу яқин аҳли тасаввуф ва донишмандон.

Бар он баҳр як маснави доштам,
Ки тухми ҳақоиқ дар у коштам;
Ҳама нуктаҳои ҳақимони дин,
Ҳикоёти арбоби кашфу яқин. *Чомӣ*
арбоби кина душманон, нотавонбинон.

Ғами ҳабиб ниҳон беҳ зи гуфтугун рақиб,
Ки нест синаи арбоби кина маҳраи роз. *Ҳофиз*
арбоби макорим соҳибони хулқу атвори писандида;
арбоби маориф аҳли фазлу камол, соҳибони илму дониш.

Латонфи маҳомиде... чун зулоли салсол аз ма-
нобеи қулуби арбоби маориф бар анҳори алсина
чорӣ гардид. *Восифӣ*

арбоби маънӣ одамони суҳансанҷ, нуктафаҳм; до-
нишмандон, орифон.

На қанде, ки мардум ба зоҳир хуранд,
Ки арбоби маънӣ ба коғаз баранд. *Саъдӣ*

арбоби назар соҳибназарон, соҳибдилон.

...То парируён ба қасди хуни арбоби назар
Мекунанд аз абруи мушкин камон, аз ғамза тир. *Исмат*

арбоби нутқ суҳанварон, нотиқон, аҳли суҳан.

Қадам дил, ки зи арбоби нутқу аҳли баён
Лабат набурд ба лутфи мақолу хусни калом.

Чомӣ

арбоби риё риёкорон, фиребгарон, маккорон.

Чурбае, к-аз соғари аҳли сафо резад ба хок,
Ҳоки он бар хони арбоби риё дорад шараф.

Чомӣ

арбоби сайф шамшерзан, сипоҳӣ, сарбоз; сарбозон.

Агар қасди куштани у дошти, уро ба висоқи ар-
боби сайф фиристодӣ. *Авфӣ*

арбоби санҷеъ аҳли санъат, хунармандон, санъатко-
рон.

Гуфтаанд: Мамлакат арӯсест, ки арбоби саноеъ
ва ҳираф зевари уст. *Аҳмади Дониш*

арбоби сурат суратпарастон, шаклпарастон, зоҳир-
бинон.

Қазбаи арбоби сурат чуз дару девор нест,
Қиблаи ошиқ вале ғайр аз ҷамоли ёр нест.

Ибни Ямин

арбоби таворих таърихдонон, таърихнависон, муар-
рихон.

Асҳоби қисас ва арбоби таворих амсоли ин ва-
қоевро ... дар он боб ... таълифоти наср мепардох-
таанд. *«Фатҳнома»*

арбоби таҷаммул қасоне, ки бо ҳашамат ва боиг-
рии зиёд зиндагӣ мекунанд.

Ҳар кӣ дар кун ту ёбад ба гадои роҳе,
Ҳаваси сӯхбати арбоби таҷаммул накунад.

Исмат

арбоби фазоил *ниг.* арбоби ақл.

Ҷамъе аз аъёну афозил ва арбоби фазоил ин ки-
тобро ба шарафи мутолааи худ мушарраф гардо-
нида буданд. *«Ахлоқи Носирий»*

арбоби футувват ҷавонмардон, олиҳимматон, соҳибони
лутфу эҳсон.

Мо қафо аз ту надидему ту ҳам напсандӣ,
Он чӣ дар мазҳаби арбоби футувват набувад.

Ҳофиз

арбоби хирад *ниг.* арбоби ақл.

Пеши арбоби хирад шарҳ макун мушкили ишқ,
Нуктаи хос мағу, маҷлисӣ хос аст ин чо. *Чомӣ*
арбоби шавқ *киноя* аз ошиқон.

Қиблаи аҳли вафо ё Қазбаи арбоби шавқ,
Лафз бисёр аст, худ гу, то бад-он сон хонамат.

Шоҳин

арбоби шаҳомату саромат ҷанговарони далер, лаш-
кариёни шучоу ҷасур.

Ҷамъе аз арбоби шаҳомату сароматро ба мудро-
фаати у фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

арбоби эҳтиёҷ хочатмандон, ниёзмандон, муҳтоҷон.

Даръи ҳиммати ту чун мавҷ дар талотум,
Арбоби эҳтиёҷанд гардида ғарқи туфон. *Маъдан*

арбоби ясоқ сардорони лашкари пешрав.

Ба ёсуни қадим ва ҷадид озуқаи яқсолаи арбоби
ясоқро ба сари юриши дашти Қипчоқ таклиф на-
моянд. *«Равзат-ус-сафо»*

арбоби ғараз душманон; муҳолифон, иғвогарон.

Хидматгорони муҳлисро ба сабаби гуфтори ар-
боби ғараз аз қор боз натавон кард. *Авфӣ*

арбоби қалам аҳли қалам, нависандагон; котибон.

Ҳар гоҳ қазияи бузург рӯй намояд, арбоби қалам онро дар дафотир сабт намоянд.

«*Таърихи Фароштар*»

арбоби ҳасад бахилон, нотавонбинон, ҳосидон.

Пеши арбоби ҳасад муҳр ба лаб зан, Соиб, Гуши ин бадгуҳарон лоиқи гуфтори ту нест. *Соиб арбоби ҳол воқифон, хабардорон, огоҳон; киноя аз сӯфиён.*

Натвон ба қолу қил з-арбоби ҳол шуд, Мунъим намешавад касе аз гуфтугуи ганҷ. *Соиб*

арбоби ҳочат ҳочатмандон, дармондагон.

Бузургоне, ки монев мешаванд арбоби ҳочатро, Ба ҷуб аз остони хеш меронанд давлатро. *Саъдӣ*

арбоби ҳукумат идоракунадагони ҳукумат, мансабдорон, амалдорон.

Арбоби ҳукумат дар ин боб масале пардохтаанд.

«*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

арбоби ҳунар ҳунармандон, аҳли фазлу дониш, санъаткорон; уҳдабароён, касоне, ки аз уҳдаи иҷрои коре баромада метавонанд, моҳирон.

Арбоби ҳунар хушомад натавонанд гуфт.

Аҳмади Дониш

арбоби ҳурмат сазоворони иззату эҳтиром, обрӯмандон, муҳтарамон, муътабарон.

Дабир ... дар аснои китобат ва мисоқи тарассул бар арбоби ҳурмат ... наситезад. *Низомии Арӯӣ*

арбоби ҷуд ҷавонмардон, саховатмандон.

Арбоби ҷудро кафи гавҳарфишон намонд, Дастӣ кушодае ба муҳиту ба кон намонд. *Сайидо*

АРБОЪ а. ارباع ۴. рубъ.

Бар як рубъ аз арбон он лашкар ҳамла кард. (1)
«*Равзат-ус-сафо*»

◇ арбон олам (ё ҷаҳон) тамоми дунё.

Чингизхониён ва лашкари тотор бар арбон олам истило ёфтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Аз арбон ҷаҳон рӯй ба хидмат оварданд. *Авфӣ*

АРВАНД а. اروند 1. иқтидор, қудрат, зур.

Сиёвуш маро ҳамчу фарзанд буд,
Ки бо фарру бо зуру арванд буд. *Фирдавсӣ*

2. таҷриба.

Ба армону арванд марди ҳунар
Фароз оварад гунагун симу зар. *Фирдавсӣ*

3. фиреб, ҳила, чоду.

Ҳама мар-гуро банду тунбал фурухт,
Ба арванд чашми хирадро бидӯхт. *Фирдавсӣ*

4. номи даръёи Даҷла, ки онро Арвандрӯд низ меноманд.

Агар паҳлавонӣ надонӣ забон,
Ба тоӣ ту Арвандро Даҷла хон. *Фирдавсӣ*

АРВОС а. ارواث ۴. равс.

АРВОҲ а. ارواح ۴. рӯҳ.

Гар ба нузхатгаҳи арвоҳ барад буи ту бод,
Ақлу ҷон гавҳари ҳастӣ ба нисор афшонанд. (1)
Ҳофиз

Ҷаҳон яксар — чи арвоҳу чи аҷсом
Бувад шахси муайян, оламыш ном. (1) *Ҷомӣ*

◇ арвоҳи муҷаррад д. рӯҳҳои озад, рӯҳҳои тоқаву танҳомондаи беҷисм.

Эй пайкари рӯҳонӣ, аз зулф бинеҳ доме,
Дар қайди тааллуқ каш арвоҳи муҷаррадро. *Ҷомӣ*

АРГ ارگ *ниг.* арк.

Ба арг андарун боздорам варо,
Ба ҷуз некуй пеш н-орам варо. *Фирдавсӣ*

АРДАМ اردم 1. ҳар як сураи китоби «Занд».

Донам, ки гар андеша кунӣ, бозшиносии
Позанд зи бисмиллаҳу алҳамд зи ардам.*

2. кори нек, ҳунари хуб.

АРЖАНГ||АРТАНГ||АРСАНГ ارزنگ||ارتنگ||ارنگ 1. номи китоби Монӣ, ки дорон сурат ва нақшҳои гуногун будааст; нигоҳонаи Монӣ; *ниг.* Монӣ.

Ба теша сурати Ширин ба он санг
Ҷунон барзад, ки Монӣ нақши Аржанг. *Низомӣ*
Гулситон гар нест, чун Артанги Монӣ пас ҷаро
Нақшҳои монавӣ дар гулситон омад падида? *Муизӣ*

2. маҷ. сурат, лавҳаи нақшоӣ.

Яке буд пайкар ду аржангро,
Тафовут на ҳам нақшу ҳам рангро. *Низомӣ*

3. номи як паҳлавони тӯронӣ.

Ялонаш буд Аржангу Мардун шер,
Ки ҳаргиз набуданд аз ҷанг сер. *Фирдавсӣ*

4. номи як деви Мозандарон, ки Рустам ўро куштааст.

Супурд он ҷӣ дид аз карон то карон,
Ба Аржанг солори Мозандарон. *Фирдавсӣ*

◇ оби Монӣю Аржангро бурдан обрӯи Монӣю ҳунари нақшоии ўро паст задан.

Равон кард килки табаҳрангро,
Бибурд оби Монӣю Аржангро. *Низомӣ*

арз ارز *асоси замони ҳозираи арзидан.*

АРЗ I ارز 1. баҳо, нарх, арзиш.

Або ў як ангуштарӣ будо кас,
Ки арзи ниғинаш надонист кас. *Фирдавсӣ*

2. арзанда, бобаҳо, сазовор, лоиқ, шоиста.

Суханҳои ман чун шунидӣ, биварз,
Магар боздонӣ зи ноарз арз. *Фирдавсӣ*

3. қадр, мартаба.

Басанда кунад з-ин ҷаҳон марзи хеш,
Бидонад магар моюву арзи хеш. *Фирдавсӣ*

4. маҷ. баҳра, ғоида, манфиат.

На диҷ монд эдар, на аспу на марз,
Нишастан надорад бар ин бум арз. *Фирдавсӣ*

5. мурод, орзу, мақсад.

Бикӯштанду тороҷ карданд Тарз,
Чунин буд Моҳӯро кому арз. *Фирдавсӣ*

АРЗ II а. ارز дарахти санавбар.

АРЗ III а. ارز замин, хок.

Дирам зи дасти ту мар-арзро табақ-табақ аст,
Гуҳар зи ҷуди ту мар-ҷархро сипар-сипар аст.

Котибӣ

Мавозе аз арз, ки салоҳияти иморат дорад, ...
маскани ҳайвоноти мутанаффиса метавонад буд.

«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

◇ арзи Батҳо замини Мадина, мулки Мадина; арзи ҳолий замини нокишта, замини кишт нашуда, замини бебор; арзу само заминую осмон.

Чун тайр шудам миёнаи арзу само,
Аз ходисаҳо тирӣ хадангам доданд. *Васлӣ*

AP3 IV a. عرض 1. изҳор, баён.

Шуд арз зи табъи фикратандеш
Дар тули ҷаҳор маҳ каму беш. *Чомӣ*

арз кардан (ё намудан) а) изҳор намудан, баён кардан.

Падари ӯ рафта ба амирзода арз карда, ки имруз махдуми Мулло Қаландари охунд писари маро кушт. *Аҳмади Дониш*

б) аз назар гузаронидан, дида баромадан; хабар додан.

Фармон содир шуд, ки лашкариёро дар саҳрои Сивос арз намоянд. «*Рағзат-ус-сафо*»

в) пешниҳод кардан.

Ҷомаҳои Бани-Умиро бар ман арз карданд.
«*Рағзат-ус-сафо*»

2. нишон додан, ошкор кардан.

Ба арзи ҷавҳари ташбеҳу маънии танзех,
Яке муоинабин шуд, яке ҳаёлпараст. *Бедил*

арз додан нишон додан.

Дар маърази зулф арз дода
Сад қофила Моҳу Муштариро. *Анварӣ*

3. намоён шудан, зоҳир шудан.

Ҷамол то нашавад моили назораи хеш,
Зи оина натавон арзи ноз фаҳмидан. *Бедил*

арз ёфтан зухур ёфтан, пайдо шудан.

Як зарра хоки кӯи ту он ҷо, ки арз ёфт,
Дар вазни эътибор баромад ҳазор ман. *Бадри Чочӣ*

◇ арзи хуршед тулуи офтоб.

Барқи ҳар ҷилва тамошоеву нозе дигар аст,
Арзи хуршед ғубори сахарӣ меҳаҳад. *Бедил*

ба арз расонидан гузориш додан, хабар расонидан, огоҳ кардан.

Ба арзи ҳумоюн расониданд, ки он ду ғулом
изҳори муҳолафат намуданд. «*Фатҳнома*»

AP3 V a. عرض паҳной, бар.

Қорвонсарое буд, ки девори он даҳ заръ арз
дошт. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

арзу тӯл паҳной ва дарозӣ.

Эй мард, чист худ фалаку арзу тули ӯ?
Рудест қубба баста муаллақ варои хок. *Ҳоконӣ*

◇ дар арзи... дар муддати ..., дар давоми ...

Ҳар моҳи нав, ки аз уфуқи ҷарх сар занад,
Дар арзи як-ду ҳафта қамар мекунем мо. *Соиб*

Дар арзи се рӯз харворҳо аз оҳан ва занҷир ва
меҳ ҷамъ овардем. *Аҳмади Дониш*

AP3 VI a. عرض мол, матоъ.

AP3 VII a. ارز ниг. урз.

AP3A I a. ارضة кирми ҷубхӯр, як навъ кирме, ки ҷубро
меҳӯрад.

Тоифае гуфтанд, ки арза ... асои ҳазратро хӯрд.
«*Рағзат-ус-сафо*»

AP3A II a. عرضه 1. арз, баён, изҳор.

Арзаи риндон макун воқеаи шайхи шаҳр,
Сӯҳбати соҳибдилон маҷлиси афсона нест. *Чомӣ*

2. тақдим, пешниҳод.

Соқия, пур кун қадах, бар майпарастон арза кун,
Ҳайф умре бигзарад бе нашъа дар айёми гул. *Имло*
арза додан а) берун овардан, намудору ошкор кардан,
маълум кардан.

Хуш-хуш зи назар гашт ниҳон рози дили об,
То хок ҳама арза диҳад рози ниҳонро. *Анварӣ*
б) тақдим намудан, пешниҳод кардан; в) арзи ҳол
кардан.

Эй бод, агар ба гулшани аҳбоб бигзарӣ,
Зинҳор арза деҳ бари ҷонон паёми мо. *Ҳофиз*
арза доштан а) баён кардан, изҳор кардан.

Оинаи Сикандар ҷоми Ҷам аст, бингар,
То бар ту арза дорад аҳволи мулки Доро. *Ҳофиз*

б) арзи ҳол кардан.

Маҳмили ҷонон бибус, он гаҳ ба зорӣ арза дор,
Қ-аз фироқат сӯхтам, эй меҳрубон, фаръед рас!
Ҳофиз

арзаи хатар гаштан дучори хатар гардидан, дар бим
будан, дар ҳавф мондан.

Ҳар кӣ танро фидои мол кунад,
Молу тан арзаи хатар гардад. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

АРЗАДОШТ عرضهداشت баёни аҳвол, арзи ҳол, шикоят
аз аҳволи худ.

Марде аз гушае берун баромад, арзадошт баланд
кард. *Аҳмади Дониш*

АРЗАЛ a. ارذل разилтар, фурумоятар; нокас, пастҳиммат.

АРЗАН ارز навъе аз ғалладона, ки хӯроки парандагон
аст ва аз орди он нон ҳам мепазанд.

Зинҳор то ба сирати тарророн
Арзан намуда рег напаймой. *Носири Хисрав*

◇ арзани анҷум киноя аз ситорагон.

Арзани анҷум намеафтад зи дасташ бар замин,
Аз сипехри сифла рӯзи хостан бехосил аст. *Соиб*
арзани зар киноя аз ситорагон.

Қамар дар Қаҳқашон мурғест, к-аш дар ошъёни шаб
Ба гирди хирмани шаб арзани зар бешумор афтод.
Бадри Чочӣ

АРЗАНХОРА ارزخواه арзанхур.

Пеши ноаҳлон ҷӣ ҳосил зикри пурдонӣ, Қамол,
Донаи гавҳар ҷӣ резӣ мурғи арзанхоро.
Қамолу Хуҷандӣ

АРЗАЧӢ عرضهچӣ он кӣ аризае овардааст, он кӣ арзу
шикояте дорад.

Арзачиён, ки аз вилоёт меомаданд, ҳама ҳайрону
сарсон буданд. *Садрӣ Зиё*

АРЗИДАН ارزیدن 1. қимат доштан, арзиш доштан, баҳо
доштан.

Диле, к-ӯ бо буре ишқе наварзад,
Махонаш дил, ки ӯ чизе наярзад. *Убайди Зоконӣ*
Гуй, ки мулки Санҷар аз Қоф то ба Қоф аст,
Як бӯса аз лабонат сад мулки Санҷар арзад. *Анварӣ*

2. маҷ. сазовор будан, шоистан, лоиқ будан.

Бибуррам сарашро, барам назди шох,
Наярзад, ки бар найза созам ба рох. *Фирдавӣ*
Шукуҳи тоҷи султонӣ, ки бими ҷон дар у дарҷ аст,
Кулоҳе дилкаш аст, аммо ба тарки сар намеарзад.
Ҳофиз

АРЗИЗ ارزيز қалъагӣ.

Ба чашми хирад ҷиз ночиз кард,
Ду сандуқ пур сурбу арзиз кард. *Фирдавӣ*

Ресмоне, ки бар сари он миқдоре арзиз таъбия карда буданд, дар қаъри бахр андохт.

Аҳмади Дониш

АРЗИЗ ارزیزی мансуб ба арзиз.

Бонист, ки пайкони арзизӣ... бар тир ниҳанд ва ба камони қавӣ биандозанд. *Ибни Сино*

АРЗИШ ارزش 1. қимат, баҳо; 2. маҷ. қадр, лаёқат.

АРЗОЛ a. ارذال ҷ. разил.

... Аз ҷумлаи арзол буд, дар айёми давлати оли Сомон ба мукнат расида. *«Равзат-ус-сафо»*

Он яке аз қабилаи арзол

В-ин дигар аз тавилаи авбош. *Ҷомӣ*

АРЗОН ارزان камбаҳо, камқадр, камарзиш; муқобили гирон 5.

Гар аз ту бусеа хоҳам ба ҷоне,

Ту ғуй: Бӯсаи арзон надорам. *Анварӣ*

Арзон бе иллат нест, гарон бе ҳикмат. *Зарбулмасал*
арзон кардан а) камарзиш кардан, камқимат кардан;
б) маҷ. беқадр кардан.

Агар моҳи ман писта хандон кунад,

Ба тунги шакар шаққар арзон кунад. *Хочу*

АРЗОНФУРҶШ ارزانفروش касе, ки арзон мефурӯшад.

... Валекин ту бистон, ки соҳибхирад

Аз арзонфурушон ба рағбат харад. *Саъдӣ*

АРЗОНӢ ارزانی 1. камқиматӣ, камарзишӣ; муқобили гиронӣ 2.

Ман ба чашми ёр аз он хорам, ки арзон ёфтаст,
Чун бибинӣ, хори ҳар чиз з-арзонӣ бувад. *Қатрон*

2. маҷ. лоиқ, муносиб, сазовор, шонста.

Ба булбул бод арзонӣ гулу гулшан, ки ман, Махфӣ,
Баҳори зиндагонӣ дидаам фасли ҳазонашро. *Махфӣ*

◇ арзонӣ доштан бахшидан, ато кардан.

Ҳалокухон ... духтаре муғул ба вай арзонӣ дошт.
«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

Ҳоқони кабир уро мансаби ҳоқонӣ арзонӣ дошт.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

арзонӣ фармудан а) ниғ. арзонӣ доштан; б) иноят кардан, меҳрубонӣ намудан.

Баъзе наздикони боргоҳи фалакиштибоҳро шарафи рухсат арзонӣ фармуд. *«Фатҳнома»*

Рузе дар он айём ташрифи ҳузур арзонӣ фармуд.
Садрӣ Зиё

АРЗОҚ a. ارزاق ҷ. ризқ.

Киро хоҳад, бад-он бозу аз у арзоқ баргирад,
Киро хоҳад, кафи дасташ кунад мавсули арзоқаш.
Манучеҳрӣ

АРЗӢ ارزى заминӣ.

Ҳар кучо об ҷамъ шуд, аҷзон арзӣ ба шеб меафтад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҷаҳорум: маърифати асбоби илалӣ ҳадасу ҳаводиси ҳавой ва арзӣ, монанди раъду барқу борону зилзила, ва онро осори улвӣ хонанд.

«Ахлоқи Носирӣ»

АРИЗ a. عريض паҳн, васеъ, паҳновар, кушод.

Ҳандаке ба гирди он мураттаб сохта буданд,
монанди баҳри муҳит банд ва ариз. *«Равзат-ус-сафо»*

Билоди араб ариз ва басит аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ ҷоҳи ариз мартаба, эътибор, рутба ва мақоми баланд.

Аз ҳунар номи баланду аз шараф ҷоҳи ариз,
Аз адаб лафзи бадеу аз хирад раъйи савоб ...

Фарруҳӣ

АРИЗА a. عريضة номаи хоҳишу илтимос; номаи шикоят, дархост.

Аризаи Аҳмад-махдум ба амир расид. *Садрӣ Зиё*

АРИЗУЛАЗФОР a. عريض الاظفار нохунпаҳн, он ки нохунаш паҳн бошад.

У [наснос] ҳайвонест, ки дар биёбони Туркистон бошад мутаносибулқомат, алифулқад, аризулазфор ва одамиро азим дӯст дорад. *Низомии Арузӣ*

АРИКА ю.-а. اريكة тахт, тахти ораста.

Дар шашмоҳағӣ бар арикаи салтанат қадам хоҳад монд. *Восифӣ*

Билҷумла амир Ҳайдар баъд аз ҷулуи дар арикаи салтанат бисту ҳафт сол ҳукумат ронда.

Аҳмади Дониш

АРИМ a. عرم шиддатнок, туфонӣ, сахт.

Ҷое, ки теғи қаҳр барорад маҳобатат,

Вайрон кунад ба сели арим ҷаннати Сабо. *Саъдӣ*

АРИН a. عرين беша, ҷангалзор, найзор; шери арин шери ҷангал.

Шуда тунд Ковус чин дар ҷабин,

Шуда рост монанди шери арин. *Фирдавӣ*

АРИШ a. عريش коза, кулба, хайма.

Пас Саъд бинни Маоз биёмад ... ва арише сохт бар ҳайбати хайма. *«Таърихи Табарӣ»*

Чун дар ариш Айюбро надид, фаръёд баровард.
«Равзат-ус-сафо»

АРК ارك қалъаи амир ё ҳокимнишин дар даруни ҳисори шаҳр.

... Аз хайма баромада ... худро ба арки ҳисор расонид. *«Таърихи Фарошта»*

Ба дарвозаи арки Бухоро бераҳмона ва бешармона ҳафтоду панҷ ҷуб таъзир карданд. *Садрӣ Зиё*

АРКОН a. ارکان ҷамъ 1. ҷ. рукн 1.

Дар он миён киштие буд тозатар, ки ҳалал ба арқонаш камтар нуфуз карда буд. *Аҳмади Дониш*

2. маҷ. узвҳои асосии бадан.

Нутфа дар тан моябахши ҷони туст,

Қути аъзо қуввати арқони туст. *Ҷомӣ*

3. маҷ. бузургон; арқони давлат бузургони давлат, сардорони давлат.

Собир назди султон Санҷар ва арқони давлати у муҳтарам будӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

арқони мулк зимомдорони мулк, бузургони мулк, амалдорон ва мансабдорони мулк; арқони риёсат сардорон, соҳибхитёрон, ҳукмронон, соҳибмансабон.

Зи арқони киёсат ҳар кӣ бояд,

Зи арқони риёсат ҳар кӣ шоёд. *Ҷомӣ*

арқони ҳарб сардорони олии лашкар, сарлашқарон, идорақунандагони лашкар; арқони ҷайш қисмҳои асосии лашкар (пешгард, марказ, ҷану рост ва ақибгоҳ);

◇ аркони авзон рукноҳои вази шеър.

Аммо мисрае намехонд, ки калимоташ пула на-
шуда бошад ва аркони авзонаш шула. *Савдо*

АРМАД *a.* **ارمد** 1. ранги хокистарӣ, хокистаргун, хокис-
тарранг; 2. беморчашм, он ки дарду касалии чашм дорад.

Чашми бад аз ту дур, ки дар рӯзгори ту
Чашми балову фитнаи айём армад аст. *Анварӣ*

АРМАЛ *a.* **ارمل** марди безан; *мач.* марди бечора, мӯхтоҷ
ва нотавон.

АРМАЛҲА *a.* **ارمله** зани бемард, бешавҳар, бева; *мач.*
зани бечора, мӯхтоҷ ва нотавон.

АРМАНДА *a.* **ارمنده** ором, сокист, орамида, оромгирифта.

Ғаҳ арманданю ғаҳ арғандай,
Ғаҳ ошуфтаю ғаҳ оҳистай. *Рӯдакӣ*
Камонро ба зеҳ кард Бахроми Гур,
Барангехт з-он дашти арманда шур. *Фирдавсӣ*

АРМАҒОН||**АРМУҒОН** **ارمغان** тухфа, савғот, ҳадья, роҳ-
овард.

Аз сафар меояму дар роҳ сайд афгандаам,
Ин-т сайди чарбпаҳлу, к-армуғон овардаам. *Ҳоқонӣ*

Ба мавориде, ки касе чизе орад ба расми арму-
ғон, элчи мегуфт: Барои ман овардааст.

Аҳмади Дониш

◇ армағони мӯр пой малаҳ аст *зарб.* тухфаи ҳар кас
ба қадри ҳол ё имконияти уст.

АРМАҒОНӢ||**АРМУҒОНӢ** **ارمغانى** *ниг.* армағон.

Ту чи армағонӣ ори, ки ба дӯстон фиристӣ,
Чи аз он беҳ армағонӣ, ки ту хештан бидӣ? *Саъдӣ*

Аз он пай ба ганҷи маонӣ барам,
Ба асҳоби худ армуғонӣ барам. *Ҷомӣ*

АРМОН **ارمان** 1. ранҷ, меҳнат, захмат.

Ба армону арванд марди ҳунар
Фароз оварад гунагун симу зар. *Фирдавсӣ*

2. орзу; ҳасрат.

Кучо шуд ҳамон аҳду паймони ту,
Бипурсам, ки мурдам дар армони ту. *Шодӣ*

АРМОС *a.* **ارمات** рӯзи аввали чанг.

Ҳарби рӯзи аввалро армос гуянд.

«Таърихи Табарӣ»

АРМУҒОН **ارمغان** *ниг.* армағон.

АРМУҒОНӢ **ارمغانى** *ниг.* армағонӣ.

АРНАБ *a.* **ارنب** харгӯш.

Ба узлат ҳам зи бими душманон эмин нашоёд хуфт,
Зи ваҳми сағ напӯшад дидаро дар вақти хоб арнаб.
Ҳоҷӣ

АРО *a.* **عراء** ҷои қушода, майдони холия.

Ҳар шаҳ, ки руҳ зи пил натобад ба рӯзи разм,
Дар пеши ҳамлаи ту чу андар аро шаҳ аст.

Заҳири Форёбӣ

АРОБА **ارابه** яке аз воситаҳои нақлиёт барои боркаши
ва саворни одам.

АРОБӢ **عربى** *шакли кӯтоҳшудаи* аъробӣ.

Аробӣ Зулактоф кардаш лақаб,
Чу аз мӯҳра бикшод китфи араб. *Фирдавсӣ*

Хурушад бар сари килкат, ки чун у
Аробӣ нутқи ҳиндуй надорад. *Ҳоқонӣ*

АРОЗИЛ *a.* **اراذل** ҷ. арзал.

Ҳамаи ғавғо ва низоъ ва муҳосамаи арозил ва
аҳсос аст. *Аҳмади Дониш*

арозили нос (*иччунин* арозилуннос) одамони разил ва
фурӯмоҷ.

Яке аз нудамо ... аз арозили нос ва ... аблаҳи
баднаҷод буд. *Саъди Зиё*

АРОЗИЛУННОС *a.* **اراذل الناس** *ниг.* арозил (арозили нос).

Ҷумлае аз арозилуннос ба дарвоза шитофта
муҳофизонро аз он амал маъзул сохтанд.

«Равзат-ус-сафо»

АРОЗӢ *a.* **اراضى** ҷ. арз III.

Оби он аз Байлақон гузарад, то аз ғаязонаш аро-
зини он худуд ва навоҳӣ маъмура ... гардад.

«Равзат-ус-сафо»

Арозини вай ба ҷаҳор қисм мунқасим мешавад:
яке зироати обист, ... дуйум лалми, сейум боғӣ ...

«Таърихи Фароштар»

АРОИЗ *a.* **عرائض** ҷ. ариза.

Ароиз менавишт, аммо ба миҷгон,
Ки будаш сафҳа хоки пойи ҷонон. *Нозим*

АРОИҚ *a.* **ارائك** ҷ. арика.

Паҳлу ба фароши марг додӣ,
Зад руҳи ту такья бар ароиқ. *Шоҳин*

АРОИС *a.* **عرايس** ҷ. арус I.

Ба машшотагии рӯзгори хучистаатвор оризи арои-
си матолиб ниҳоят оростагӣ ва перостагӣ дошт.

«Таърихи Фароштар»

◇ ароиси абкори сухан суханҳои тару тозаи дилкаш
ва латиф.

Машшотаи ароиси абкори сухан ва перояи узори
ҳикоёти наву куҳан ... дар риштаи таҳрир ва тақ-
рир қушода ... *«Равзат-ус-сафо»*

АРОМИЛ *a.* **ارامل** ҷ. армал, армала.

Аз хуни дили айтом ва аромил соҳибсарват ва
мутаҷаммил гашта буд. *«Равзат-ус-сафо»*

АРОНИБ *a.* **ارانب** ҷ. арнаб.

Чунин истимоъ афтод, ки дар он ҳудуду навоҳӣ
арониб ва шағол ва ғайри золик бисъёр мебошад.

«Равзат-ус-сафо»

АРОЦИФ *a.* **اراجيف** ҷамъ I. ҷ. ирҷоф.

Чандон ароциф дар Бағдод интишор ёфт, ки
Давлатхоҷаи иноқ-ҳокими он мавзеъро маҷоли
иқомат дар он ҷо набуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. одамони паст ва беҳудагӯй.

Пиндорӣ ин сухан ба ароциф рондаанд,
Бо хосагонш аз паси парда фишондаанд? *Ҳоқонӣ*

APP **ار** *ниг.* ар II.

APPA **اره** як асбоби дуредгарӣ, ки бо он чубу тахта мебур-
ранд.

Ба арра мар-уро ба ду ним кард,
Ҷаҳонро аз у поку бебим кард. *Фирдавсӣ*
Мешавад дандони зулм аз кунд гаштая тазтар,
Арра бедандона гардад чун бибуррад сангро. *Бедил*

АРРАЗАБОН اروزيان 1. чизе, ки ба дандонҳои арра монанд аст; 2. *мач.* теззабон; забондароз, бадгуй.

АРРОДА *а.* عراده олати ҷангии монанди манҷаник, ки дар қадим бо он ба тарафи душман санг меандохтанд.

Маоз бинни Муслим манҷаниқҳо ва арродаҳо бисохт ва ба некӯтарин таъбия рӯй ба суи Суғд ниҳод. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

На аррода бар гирди ӯ раҳшинос,
На аз гардиши манҷаниқаш ҳарос. *Низомӣ*

АРС I ارس I ашк, оби дида.

Зи оҳам бувад як шарора дурахш,
Арас бошад арси маро моябахш.*

АРС II *а.* عرس чобук будан, боғайрат ва часур будан.

АРСА *а.* عرصه 1. майдон; саҳро.

Яке дидам аз арсаи Рӯдбор,
Ки пеш омадам бар паланге савор. *Саъдӣ*
Мақбули азизон шуда абъети ту, Махфӣ,
Нозам, ту диҳӣ дод дар ин арса суханро. *Махфӣ*

2. тахтаи шатранҷ.

... Ки шоҳ арчи бар арса номовар аст,
Чу заъф омад, аз байдаке камтар аст. *Саъдӣ*

арсаи шатранҷ рӯи тахтаи шоҳмот.

То чи бози рух намояд, байдаке хоҳем ронд,
Арсаи шатранҷи риндонро маҷоли шоҳ нест. *Ҳофиз*

3. *мач.* арз, муддат.

Султон муҳиммоти он навоҳӣ муҳмал гузошта,
дар арсаи чанд рӯз ба Ғазнин муроҷиат фармуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

◇ арсаи базми вучуд *киноя* аз дуньё, ҷаҳон.

То шудӣ, Туғрал, ту андар арсаи базми вучуд,
Чун ту фарзанде наруяд модари айёмро. *Туғрал*

арсаи гетӣ рӯи замин, рӯи дуньё.

... Ки зери сақфи сипехру фарози саҳни замин,
Қадам арсаи гетӣ, кучо бисоти ҷаҳон? *Шоҳин*

арсаи мулк сатҳи мамлакат, фароҳин мамлакат, сар-
замин.

Сиккаи ҳукмаш зи тағайюр бурун,
Арсаи мулкш зи тасаввур бурун. *Хисрави Деҳлавӣ*

арсаи мулки сухан соҳа ва доираи сухансарой.

Охир он ман нестам дар арсаи мулки сухан
Шухрати дониш зи таъби нуктадон бардошта. *Савдо*

арсаи олам рӯи ҷаҳон, тамоми рӯи замин.

Арсаи олам ба масофат турост,
Давлати олам ба хилофат турост. *Хисрави Деҳлавӣ*

арсаи офоқ рӯи ҷаҳон, дуньё.

Булбул нигар, ки дар талабаи боғи оразат
Фарсуда кард арсаи офоқ зери пой.

«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

арсаи эҷод *киноя* аз дуньё.

Қадам то аз адам дар арсаи эҷод бинҳодам,
Ба уммеда тамошои руҳи нон чашм бикшодам.
Савдо

арсаи ҷилваи хуршед маҳалли намоён шудани офтоб;
киноя аз рухсори маҳбуба.

Он ду гесӯй ба рӯи ту на чандон аҷаб аст,
Арсаи ҷилваи хуршед миёни ду шаб аст. *Фузулӣ*

АРСАГОҶ عرصه گاه саҳна, майдон.

Сиёҳӣ намекард аз он арсагоҳ,
Зи чашмаш магар рехт ашки сиёҳ, *Бедил*

арсагоҳи ҷанг маҳалли итоб, майдони ҷанг, саҳнаи
набард.

Ҳусн аз нанги тараф бо ҷилва напсандид сулҳ,
Хилвати оинаи мо арсагоҳи ҷанги уст. *Бедил*

◇ арсагоҳи кавну фасод *киноя* аз рӯи замин.

Дон, ки дар арсагоҳи кавну фасод
Чархро нест ҳеҷ хешованд. *Анварӣ*

АРСАЛОН||**АРСЛОН** *т.* ارسالان 1. шер; 2. *мач.* шуҷоъ,
далер.

Он ҷӣ мансаб мекунад бо ҷоҳилон,
Аз фазиҳат кай кунад сад арсалон? *Румӣ*

Дурам аз рӯбаҳони одамрӯй,
Арсалони фазои афзолам. *Васлӣ*

АРСАНГ ارنگ *ниг.* аржанг.

АРСЛОН ارسالان *ниг.* арсалон.

АРТАНГ ارتنگ *ниг.* аржанг.

АРТАНГВОР ارتنگوار монанди Артанг, мисли Артанг;
ниг. аржанг.

Яке нома бинвишт артангвор,
Бар ӯ карда сад гуна рангу нигор. *Фирдавсӣ*

АРФАЪ *а.* ارفع баландтар, қадбаландтар.

Дар ирғифои қадрӯ манзалат аз савобит арфаъ аст.
«*Фатҳнома*»

АРЧАНД ارچند *шакли кӯтоҳшудаи* агарчанд.

АРЧИ ارچه *шакли кӯтоҳшудаи* агарчи.

Назм арчи ба мартабат баланд аст,
Он илм талаб, ки судманд аст. *Низомӣ*

АРШ I ارش *ниг.* араш.

АРШ II *а.* عرش 1. осмон.

Ҳарғиз чунин сареро теги аҷал набуррад,
К-ин сар зи сарбаландӣ курсиву арш шояд.
Шамси Табрезӣ

Шуълаи оҳи ман ин сон, ки зи гардун гузарад,
Аршро дам ба дам оташ ба сутун меафтад. *Ҷомӣ*

2. тахт.

Гушаи Ҳуша бисохт аз пай маҷду сано,
Гушаи арш аз сарир Ҳушаи Чарх аз банон. *Ҳоқонӣ*

◇ аршу фарш осмону замин.

Парҳез, эй фаришта, ки инак ба аршу фарш
Афшондам остини майолуд дар симоъ. *Ҳоқонӣ*

аз арш то фарш аз осмон то замин, — яъне ҳама чиз,
тамоми чизҳо; ҳама ҷо, дуньё ва он чи дар дуньё
ҳаст.

Зи рӯи ноз монда пой бар арш,
Фиканда зилли ноз аз арш то фарш.

Бадрии Қашмирӣ

АРША *а.* عرشه 1. айвон, шипанг, пешайвон; 2. баландии
саҳни киштӣ, ки маллоҳ дар он ҷо истода киштиро
идора мекунад.

Баъд аз се рӯз шогирдони маллоҳ аз арша ха-
бар доданд, ки савоҳил наздик аст. *Аҳмади Дониш*

АРШАД *a.* ارشد калонтар, бузуртгар.

Баъд аз ӯ амир Ҳусайн валади аршади ӯ ба тахти салтанати Бухоро чулус фармуд. *Аҳмади Дониш*

АРШНИШИН ارشنيشين тахтнишин, подшоҳ.

АРШСОЙ ارشساي ба арш расида, баробар ба арш; *маҷ.*

баланд; ҳиммати аршсой ҳиммати баланд.

Қунад паст аз ҳиммати аршсой
Сари шаҳвату озро зери пой. *Ҷомӣ*

АРШӢ ارشئ 1. мансуб ба арш II 1; 2. *ба шакли ҷамъ*
аршиён *д.* киноя аз фариштагон.

АРЪАР *a.* ارعر дарахти рост, дарахти мавзун; сарви
кӯҳӣ.

Ёсуминбуе, ки сарви қоматаш
Таъна бар болои аръар мезанад. *Саъдӣ*

АРЪӢХ *a.* ارئح *ҷ.* рех.

Зикри он аръӓхи сарди замҳарир
Андар он айёму азмони асир ... (1) *Рӯмӣ*

АРҶАВОН||АРҶУВОН ارچوان 1. дарахтест, ки гулҳояш
бағоят сурх мешаванд.

Менамояд акси май дар рангу рӯи маҳвашат,
Ҷамчу барги арҷавон бар сафҳаи насрин ғариб. *Ҳофиз*

Дар қабои арҷавонӣ қадди он сарви равон,
Ҳаст чун нозукниҳоле аз дарахти арҷавон. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* сурх.

Абр омаду боз бар сари сабза гирифт,
Бе бодаи арҷавон намешояд зист. *Ҳайём*

З-он пеш, к-офтоб сар аз кӯҳ барзанад,
Бояд мае ба бӯи гулу ранги арҷавон.

Ҷавҳарии Заргар

◇ **бар арҷавон гирех задани зулф овезон шудани муй**
ба рухи сурхи маҳбуба.

Эй зулфи сунбулати зада бар арҷавон гирех,
Афқанда сад гирех ба рағи ҷон аз он гирех. *Шоҳин*

ба нилуфар бадал кардани арҷавон дигаргун шудани
ҷехраи сурх, рангпарида шудани ҷехра.

Дуто кард аз ғамаш сарви равонро,
Ба нилуфар бадал кард арҷавонро. *Низомӣ*

бар хок рехтани арҷавон рехтани хун.

Саросар рехт бар хок арҷавонаш,
Ниҳон дар хок шуд сарви равонаш.

Бадриш Қашмирӣ

шамшерро шохи арҷуvon кардан киноя аз хунолуд
кардани шамшер.

Навбахори ишратам, Бедил, ки бо ин лоғарӣ
Хуни сайдам кард шохи арҷуvon шамшерро. *Бедил*

АРҶАВОНИРАНГ||АРҶУВОНИРАНГ ارچوانى رنگ сурхранг;

◇ **сиришки арҷавониранг ашки хунин.**

Ваҳ, ки розам фош хоҳад шуд, ҷи сон пушам эн
халқ

Ҷехраи зарду сиришки арҷавонирангро? *Ҷомӣ*

АРҶАВОНӢ||АРҶУВОНӢ ارچوانى мансуб ба арҷавон; сурх,
сурхи баланд.

Хироманда сарве, ба талъат чу моҳ,
Чу гул рафта дар арҷавонӣ қабох. *Ҳочу*
маи арҷавонӣ шароби сурх.

Хушо бо рафиқони якдил нишастан,
Ба ҳам нӯш кардан маи арҷавонӣ. *Фаррухӣ*
ранги арҷавонӣ киноя аз сурхии руй.

Ранги арҷавонии ӯ заъфаронӣ гашт. *Авфӣ*

◇ **арҷуvonӣ гаштани хок киноя аз зиёд рӯидани гулу**
лола.

Навбахор аз х(в)еду гул орошт гетӣ ранг-ранг,
Арҷуvonӣ гашт хоку парниёнӣ гашт санг. *Манучехрӣ*
ҷехра арҷавонӣ кардан хушҳол шудан, хурсанд шудан
(маҳсусан аз майхӯрӣ).

Биё, ба майкадаву ҷехра арҷавонӣ кун,
Марав ба савмаа, к-он ҷо сиёҳқоронанд. *Ҳофиз*

АРҶАН ю. ارچن *шакли кӯтоҳшудаи арҷанун.*

Ҷамасола ду чашмат сӯи маъшук,
Ҷамарӯза ду гушат сӯи арҷан. *Манучехрӣ*

АРҶАНДА ارچنده 1. ошuftа, ба хашм омада, ғазабнок,
хашмгин.

Яке нома бинвишт наздики Қайд,
Чу шере, ки арҷанда гардад зи сайд. *Фирдавсӣ*
2. ҳарис, чашмгушна, озманд.

АРҶАНУН||АРҶУНУН ю. ارچون номи асбоби мусиқӣ.

Гарчи беҳушам зи дарди ишқ баҳри имтиҳон,
Дар таҳаррук нолаҳои арҷанун орад маро. *Махфӣ*
арҷанун задан арҷанун навохтан.

Дидори дилфурузаш дар поям арҷавон рехт,
Гуфтори ҷонфазолаш дар гушам арҷанун зад. *Саъдӣ*

◇ **арҷануни айш оҳанги шодию тараб, сози тараб.**

Ба ҳар ҷо арҷануни айш дар соз,
Ба ҳар ҷониб даре аз хурраи боз. *Хисрави Деҳлавӣ*

АРҶАНУНЗАН||АРҶУНУНЗАН ارچونون نازнавонандаи арҷу-
нун, навозандаи соз.

Зи юнониён арҷанунзан басте,
Ки бурданд хуш аз дили ҳар касе ... *Низомӣ*

Ҷамерондам фарасро ман ба тақриб
Чу ангуштони марди арҷунунзан. *Манучехрӣ*

АРҶАҶ||АРҶИЧ ارچچ||ارچچ номи гиёҳе, ки бар дарахт
мепечад ва онро хушк мекунад; печак.

Ниҳоли қадди ман аз ишқ зард шуд, оре,
Дарахт хушк шавад, чун бар ӯ танад арҷаҷ. *«Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ»*

АРҶОБ||АРҶОВ||АРҶО ارچاب||ارچاو||ارچا рӯдхона, ҷӯи ка-
лон.

Фарозаш пур аз хун чу кӯҳи табархун,
Нишебаш эн ашқам чу арҷобу оғар. *Амъақ*
Зи ишқи ду рухи чун арҷавонш бар ду рухам
Зи ҳар ду дида ду арҷови хун шудаест равон. *Сӯзанӣ*
Бар ду рухсораш ду арҷо з-оби чашм,
Рафта аз дасти хаёлаш хоби чашм. *«Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ»*

АРҶУВОН ارچوان *ниг.* арҷавон.

АРҶУВОНИРАНГ ارچوانى رنگ *ниг.* арҷавониранг.

АРҶУВОНӢ ارچوانى *ниг.* арҷавонӣ.

АРҒУН ارغون аспи тезрафтор, аспи тезрав.

Чунон тохт арғуни пулодсум,

Ки дар гунбаз аз ғард шуд моҳ гум. *Асади*

Туро ҷи нолаи кӯсу ҷи нолаи арған,

Ба рӯзи ҷанг чу бошӣ нишаста бар арғун! *Қатрон*

АРҒУНУН ارغنون *ниг.* арғанун.

АРҒУНУНЗАН ارغنونزن *ниг.* арғанунзан.

АРҚАМ *а.* ارقم мори сиёҳу сафед, мори алобуло ва чипор, мори бадзаҳр.

Рост чун арқам аст давлати даҳр,

Нарму рангину аз дарун пурзаҳр. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АРҚОМ *а.* ارقام *ҷ.* рақам.

АРУЗ *а.* عروض 1. *адш.* илми вазни шеър ва қоидаҳои он; худи вазни шеър; 2. *адш.* охирин рукни мисраи якуми байт.

АРУС *а.* عروس 1. келин, зане, ки нав шавҳар кардааст.

Сипаҳ дид ораста чун арус

Ба пилони ҷангию овои кӯс. *Фирдавси*

Арусе, ки ман хуш кардаам, дасти паймони ӯ омодааст. *«Ахлоқи Мӯҳсини»*

2. номи яке аз ганҷҳои Қайковус.

Дигар ганҷ к-аш хондандӣ «Арус»,

Ки оганд Қовус дар шаҳри Тус. *Фирдавси*

◇ **арӯси** Адан *киноя аз* моҳ.

... Ки чун субҳро шоҳи Чин бор дод,

Арусн Адан дур ба динор дод. *Низомӣ*

арӯси арғанунзан *киноя аз* ситорани Зӯҳра; **арӯси** бода шароб, май.

Набояд кард густохона майли соғари мино,

Арусн бода дар базми тараб мардафкан аст имшаб. *Амирӣ*

арӯси боғ *киноя аз* гул, мева, ниҳолҳои навбаромада ва дарахтҳои мевадор; **арӯсони** дарахт шоҳаҳои навраста; **арӯси** даҳр *киноя аз* фасли баҳор.

Арусн даҳр то базми тараб сохт,

Ниқоби анбарин аз рух барандохт. *Бадрии Қашмирӣ*

арӯси зарнигори субҳ *киноя аз* офтоб.

Биёрояд ба зевар ҳар саҳар машшотан санъат

Арусн зарнигори субҳро аз ғурфани мино. *Мушфиқӣ*

арӯси кух лухтак, зоча, арусак.

Арусн кух шабистонро нашояд,

Турунҷ аз мум бустонро набояд. *Низомӣ*

арӯси мавзун *киноя аз* Лайлӣ, маъшукани Маҷнун.

Омад падари азизи Маҷнун

Пеши падари арусн мавзун. *Ҳилолӣ*

арӯси маҳ моҳи чордаҳшаба, моҳи пурра.

Арусн маҳ ниқоби анбарин баст,

Зарафшон парда бар рӯи замин баст. *Ҷомӣ*

арӯси нӯх фалак *ниг.* **арӯси** фалакӣ; **арӯси** рӯз *киноя аз* офтоб.

Он гаҳ арусн рӯз паси ҳаҷла мӯътакиф,

Гардун нисор сохта сад иқди гавҳараш. *Ҳоқонӣ*

арӯси сипехрӣ *ниг.* **арӯси** фалакӣ.

Арусн сипехрӣ ниҳон аз тутук,

Шуда Зӯҳра барбатнаво аз уфуқ. *Ҳочу*

арӯси фалакӣ *киноя аз* офтоб.

Гу, арусн фалакӣ, рух манамой аз машрик,

Ки маро дидани он моҳи тамом аст имрӯз. *Ҳофиз*

арӯси ховар (*ё* ховарӣ) *киноя аз* офтоб.

Чун чеҳраи худ арусн ховар

Пушид ба турраи муанбар ... *Ҷомӣ*

Дардеҳ аз он чакидахун з-обилаи тани разон,

К-обилаи руҳи фалак бурда арусн ховарӣ. *Ҳоқонӣ*

арӯсони худд ҳурони бихишт; **арӯси** Хутан *киноя аз* офтоб.

Чу биншаст шамъи зумуррадлаган,

Бипушид чеҳра арусн Хутан. *Ҳочу*

арӯси чаман *ниг.* **арӯси** боғ.

Арусн чаман ҳуллапуш омада,

Зи булбул чаман дар хуруш омада. *Ҳочу*

арӯси чарх *ниг.* **арӯси** фалакӣ.

АРУСАК عروسک 1. лӯъбати кудакон, лухтак ва зоча;

2. манҷаниқи хурд, олати ҷангӣ, ки бо он ба тарафӣ душман санг меандохтанд.

АРУСАКАФКАН عروسکافکن манҷаниқандоз.

Ар з-он, ки шавӣ аз он фалоҳан

Бар авҷи фалак арусакфкан ... *Ҷомӣ*

АРУСАҚЗАН عروسکزن *ниг.* арусакфкан.

Арусакзаноне чу девон шамус

Ҳичил гашта з-он қалъае чун арус. *Низомӣ*

АРУСОНА عروسانه монанди арус; арусвор, арусмонанд;

маҳди арусона гаҳворани мурассаъ ва ораста.

Арусона маҳдаш ба орон зар,

Мурассаъ ба ёқуту лӯълуи тар. *Ҳочу*

АРУСӢ عروسى 1. мансуб ба арус; 2. занашӯй.

Ин пири аҷузани солхӯрда ... арусни домоди дигарро бар худ ихтиёр хоҳад кард.

«Шаҳномаи Фарғона»

3. маҷ. тӯй; шодӣ, хурсандӣ.

Ҷӣ хуш гуфтаст Фирдавси Тусӣ,

Ки марғи хар бувад сағро арусӣ. *Низомӣ*

АРҲОМ *а.* ارحام *ҷ.* раҳим I; ◇ арҳоми замин тағи замин,

даруни замин, батни замин.

Нутфани шабнам дар арҳоми замин

Шоҳиди гул гашту тифли ёсумин. *Саъдӣ*

АРҶ ارچ эътибор, қадру қимат.

Кунун, эй хирадманд, арҷи хирад,

Бад-ин ҷойгаҳ гуфтан андар хурад. *Фирдавси*

арҷ гирифтани эътибор пайдо кардан, иззату хурмат ёфтан.

Арҷманде, ки аз у арҷ ҳамагирад арҷ,

Номдоре, ки аз у ном ҳамагирад ном. *Ломеӣ*

◇ арҷу фар(р) шаъну шавкат, карру фар, зебу зинат.

Малик чун варо дид бо арҷу фар,

Ки онро на андоза буду на мар. *Фирдавси*

АРҶАЛ *а.* ارجل 1. аспе, ки дар як пояш аломати сафедӣ

бошад, аспе, ки як пояш сафед бошад; 2. маҷ. сафед.

Ҷирми хуршед чун аз хут дарояд ба ҳамал,

Ашхаби рӯз кунад адҳами шабро арҷал. *Анварӣ*

АРҶМАНД ارجمند 1. соҳибэҳтиром, боқадру қимат, боиз-

зат, гиромӣ.

Ба дониш бувад шаҳриёр арҷманд,

На аз ганҷу мардону тахти баланд. *Фирдавси*

арчманд гардонидан соҳиби обрӯю эътибор кардан.

Ба андарз чандам падар дод панд,
Ки ҳаргиз магардон варо арчманд. *Асади*

2. сазовор, лоиқ, муносиб.

Сипахро ҷавобе чунон арчманд
Писанд омад аз шаҳриёри баланд. *Низомӣ*

АРЧМАНДИ *ارجمندی* соҳибэҳтиромӣ; сазоворӣ, сарбаландӣ; арчмандӣ ёфтан иззату эҳтиром пайдо кардан, азиз шудан.

Тавозуъ кун, ки ёби арчмандӣ,
Фурутан шав, ки бинӣ сарбаландӣ. *Ҳилолӣ*

АРЧУ *ا. ارجو* умедворам.

Поктан бошию аз поктанон бошӣ,
Ҳар чӣ мегуфтам, арчу, ки чунон бошӣ.

Манучехрӣ

АСАБ *а. عصب* пай, торҳои борик, ки аз мағзи сар ба тамоми узвҳои бадан паҳн гаштааст ва ҳиссу ҳаракати баданро таъмин мекунад.

Завқ қувватест тартиб карда дар он асаб, ки густурдааст бар рӯи забон. *Низомии Арӯзӣ*

АСАБА *а. عصبه* 1. *ниг.* асаб.

Басар қувватест тартиб карда дар асабаи мӯҷаввафа, ки даръебад он суратеро, ки мунтабеъ шавад. *Низомии Арӯзӣ*

2. хешовандони мардина аз ҷониби падар; фарзандони писарӣ.

АСАБИ(Й)ЯТ *а. عصبيت* хашмгинӣ, ғазабноқӣ.

Аз ғояти асабият забон ба ғайбаташ кушоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСАВ *асо* пир, суштшуда, нотавон.

Доштам тогуяке лоғари бадному асав,
Пуштоғанда чу дасти ҷарабу рӯи маҳав. *Шоҳин*

АСАД *а. اسد* 1. шер, шери дарранда, шери беша.

Дар корзори ҳавсала камтар зи саълабӣ,
Дар гирудори вальвала афзунтар аз асад. *Шоҳин*

2. номи бурчи панҷум аз дувоздах бурчи фалак; *ниг.* минтақатулбуруҷ.

Ҳуша, к-аз у сунбули тар сохта,
Сунбуларо бар Асад андохта. *Низомӣ*

Аз муқобилам шере падид омад шарза, ки Асад дар куноми фалакаш аз бими у меларзид.

Аҳмади Дониш

АСАДСАВОР *اسدسوار*: хуршеди асадсавор офтоб, ки дар бурчи Асад дохил шудааст.

Хуршеди асадсавор ёбам,
Бахроми зуҳалсинон бинам. *Ҳоқонӣ*

АСАЛ *а. عسل* шаҳд, ангабин.

Арзи розаш чи Муштарӣ, чи Зуҳал,
Ҷуши осори у чи сам, чи асал. *Бедил*

АСАЛӢ *а. عسلى* 1. мансуб ба асал; 2. порчан хурди матои зард, ки дар замонҳои пеш яхудиҳо барои фарқ кардан аз аҳли мазҳабҳои дигар ба либоси худ медухтаанд.

АСАМ(М) *а. اصم* 1. касе, ки гушаш намешунавад, кар.

Дар дидани ҷамоли ту бенур чашми ақл,
В-андар самои зикри ту гуши хирад асам. *Исмаи*
Чу гушам набошад ба овози ёр,
Асам хоҳамаш то ба рӯзи шумор. *Шодӣ*

2. саҳт, маҳкам.

АСАН(Н) *а. اسن* калонсолтар, солхӯрдатар.

Малик Қутбиддин Муҳаммад, ки асанни авлоди
Ҳусайн буд, ба Ғазнин рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

АСАР *а. اثر* 1. пай, из; ақиб, пас, қафо, дунбол; ба (*ё* бар, дар) асар рафтан аз пай рафтан, аз ақиб рафтан.

Он саги сиёҳ ҳамчунон пеш аз лашкар даррафт
ва эшон бар асари у рафтанд. *Носири Хисрав*

Он сафаркарда, ки ҷон рафт маро дар асараш,
Ҳаст моҳе ки наёвард ба ман кас хабараш. *Ҷомӣ*

2. нишон, аломат; нишон ва аломати захм.

Заҳми шамшери ғаматро ба шикебони ақл,
Чанд марҳам биниҳодему асар менаравад. *Саъдӣ*

асар ёфтан нишон ва аломат пайдо намудан.

Аз меҳраш агар хабар наёбӣ,
Зуд аст, к-аз у асар наёбӣ. *Шоҳин*

3. таъсир.

Нест, Махфӣ, гар ба ман ҷазби муҳаббатро асар,
Ҳамчу Юсуф бар сари бозор чун орад маро? *Махфӣ*

асар бурдан бетъсир кардан.

Дар лаби ҷонпарвари хубон намебинам намак,
Рузгоре шуд асар аз оби ҳайвон бурдаанд. *Сайидо*

асар гирифтани таъсир гирифтани; ибрат гирифтани.

Аз мӯи ту рабуда нишон мушқу ғолия
В-аз рӯи ту гирифта асар моху офтоб. *Анварӣ*

асар гузоштан таъсир кардан.

Нагзошт асар дар раҳат аз пурсиши ман ғам,
Дар дил зи ғами ман асаре нест касеро. *Фузулӣ*

асар доштан таъсир кардан, амал кардан, муассир будан.

3-он ки медонист, к-аз роҳи назар
Ишқ дорад дар дили ошиқ асар. *Ҷомӣ*

асар кардан таъсир кардан, амал кардан, муассир воқеъ шудан.

Эй дарёго, ки ҳарифон ҳама сар бинҳоданд,
Бодан айш асар карду ҳама афтоданд.

Шамси Табрезӣ

4. ёдгори, хотира.

Сиевуш хост, ки аз вай асаре монад дар ин вилоят,
... пас вай ин ҳисори Бухоро бино кард. *«Табрихи Наршаҳӣ»*

5. самара, натиҷа.

Гар қаҷиро шақоват аст асар,
Ростиро саодат аст асар. *Саной*

АСАРКУНАНДА *اثرکننده* ботаъсир, чизе, ки таъсире дорад.

Сӯхбати некон асаркунанда аст. *Зарбулмасал*

АСАРОТ I *а. اثرات* ҷ. асар.

Асбоби заминӣ ба асароти осмонӣ мутобиқ афтада буд. (3) *Аҳмади Дониш*

АСАРОТ II *а. اثرات* ҷ. асрат.

АСАС *a.* عسس посбони шабгард, посбони шабона.

Ноғоҳ асасе аз муқобили эшон [дуздон] падида омад ва ... дузди аблаҳ гирифторм омад.

«Анвори Суҳайлӣ»

Хаёлам дар шаби зулфат равад ногаҳ ба айёри,
Ба шахристони хуснат наргиси мастат асас бодо.
Турраи

АСАФ *a.* اسف ғам, андӯх, ҳасрат.

Рехтам бар асафи посухи ёр об аз чашм
В-аз ман ноб бар он об фуру шустам ком. *Ломей*

АСАФО *a.* اسفا во андӯҳ!, во ҳасрато!, дарего!

АСАФОГУЙ اسفاگوӣ дарегоғуӣ, мутаассиф, ҳасраткунанда.

Фироқи ту асафогӯӣ кард халқеро,
Бад-он сабаб, ки зи Юсуф басе ту хубтарӣ. *Сӯзанӣ*

АСАҲ(Х) *a.* اصح саҳеҳтар, дурусттар.

Асаҳҳи номи у он аст, ки Қустантин ном дошт
ва аз шахри Румия буд. *«Таърихи Табарӣ»*

АСБ اسب *ниг.* асп.

АСБАЪ اصبع *ниг.* исбаъ.

АСБОБ *a.* اسباب *чамъ* 1. ҷ. сабаб.

Ғафлати саршор мустағнист аз асбоби чаҳл,
Хоб к-ӯ миҷгон набандад дидаҳои курро. (1) *Бедил*

2. лавозимот, чизҳои дарқорӣ; олат, афзол, аслиҳа.
Чун Саломон баҳрро наззора кард,
Баҳри асбоби гузаштан чора кард. *Ҷомӣ*

Ҳар чӣ аз ман мондааст аз асбоб, ҳама миёни
эшон қисмат кун. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

асбоби айш васоили тараб, созу барги нишот.

Ба сад хуни чигар асбоби айше кардаам пайдо,
Шабе дар хонаи ман меҳмон гардӣ, чи хоҳад шуд?
Сайидо

асбоби маош василаҳои зиндағӣ, лавозимоти зиндағӣ.

Бемаломат гардани хотир харош,
Ҳар чӣ дониستی зи асбоби маош,
Як сари мӯе фуру нағзошти,
Чумларо он чо муҳайё дошти. *Ҷомӣ*

асбоби роҳат а) лавозимоти осоиш, чизҳое, ки сабаби
осудағӣ мешаванд; б) *маҷ.* хоб.

Мекунад асбоби роҳат пояи чаҳлат қавӣ,
Бар бисоти соя ҳамчун кӯҳи сангин аст хоб. *Бедил*
асбоби фақоҳат воситаҳои фикҳ, воситаҳои фикҳ-
шиносӣ (ҳамчун китоб).

Гар масъалаи ишқ надонад, гунаҳе нест,
Муфти, ки нахонда ба ҷуз асбоби фақоҳат. *Шоҳин*

АСВАД *a.* اسود сиёҳ.

Лола, ту гӯӣ, чу кудакест даҳанбоз,
Лабаш ақиқу қаъри комаш асвад. *Манучехрӣ*
аъломи асвад байрақҳои сиёҳ.

Аъломи асвад барафрохта хуруҷ карданд.
«Равзат-ус-сафо»

дебон асвад матои ҳарири сиёҳ; *киноя аз шаби торик.*

Зи дебон асвад фалак дар ниқоб,
Зи қоқум ҳама кӯху дар дар хиҷоб. *Ҳочу*

АСВАДУЛЛАВН *a.* اسوداللون сиёҳранг; сиёҳпӯст.

Ин иқлим ба Зухал мансуб ва оммаи ин билод
асвадуллави бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСВОБ *a.* اثواب ҷ. савб II.

Басанда нест ба базми ту, гар фалак созад
Зи барғо динор в-аз абрҳо асвоб. *Масъуди Саъд*

Аҷсоди он қавм дар саҳро афтадаст ва асвоби
эшон ба хун оғушта. *«Равзат-ус-сафо»*

АСВОТ *a.* اصوات ҷ. савт I.

Мардуми Куфа Муслимро танҳо гузошта, ба
хонаҳои худ рафтанд ва асвоти эшон мунқатеъ
гашт. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Бо чандин асвоти нодира, ки ман ёд дорам, ...
чунон ки кам маҷлис будӣ, ки ман ин нахондаме. (2)
«Таърихи Байҳақӣ»

АСВОҚ *a.* اسواق ҷ. суқ.

Рузи дигар Убайдуллоҳ ҳукм кард, то дар асвоқ
нидо дардоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСГУДОР||ИСГУДОР||УСУГДУР اسگدار қосид, чопар.

Ту гӯӣ, к-аз асрори эшон ҳаме
Фиристад бад-ӯ офтоб асгудор. *Унсурӣ*

АСДИҚО *a.* اصداقا ҷ. садик.

Ғасли шашум дар фазилати садоқат ва кайфият
бо асдиқо. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Дар охир аз муколамаи асдиқо малул шуд.
Аҳмади Дониш

АСДОҒ *a.* اصداغ ҷ. садағ.

Аз дарди сиришки мо нишонест
Ҳар қатра, ки мечакад дар асдоғ. (1) *Исмаи*

АСИДА *a.* عصيده як навъ ҳалво; ҳалвои тар.

Аз ин аст, ки зане, ки кӯдак овард, мардумон уро
хурмо диҳанд бо асида. *«Таърихи Табарӣ»*

АСИЛ *a.* اصيل 1. покнаҷод, нексирништ, бонасаб, наҷиб;
2. ҳақиқӣ, асли.

АСИЛА *a.* اصيلة муаннаси асил.

Қатъи сила, эй асила, мапсанд
Аз мо се нафар, хусус фарзанд! *Шоҳин*

АСИМ *a.* ائيم 1. гунаҳгор, ҷинояткор; 2. лақаби Яздигур-
ди Сосонӣ.

Яздигурди Асим ... бисъёр ситам кард ва аз
бахри он ситам кардан уро Асим хонданд.

«Таърихи Табарӣ»

АСИННА *a.* اسنه ҷ. синон.

Маслиҳат он аст, ки муроҷиат намой, ба худо
савганд, ки ту намераӣ, магар ба сун асинна ва
суғф. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

АСИР I *ю.* ائير 1. мувофиқи ақидаи донишмандони Юно-
ни қадим кураи оташест, ки гӯё болои ҳаво (осмон)
воқеъ гардидааст, эфир; 2. офтоб; **фуруғи асир** равшан-
нии офтоб.

Ҳамеша то набувад хокро фуруғи асир,
Ҳамеша то набувад мохро улувви Зухал.
Масъуди Саъд

3. фалак, осмон.

Сузи дилам даргузарад аз асир,
В-аз дами ман хушк шавад хар набот.
Шамси Табретӣ

4. маҷ. баланд, олий.

Оташи ҳарб забона бар фалаки асир кашид.
«Равзат-ус-сафо»

◇ чархи асир а) фалаки нор, кураи оташ; б) осмон.

Чист, донӣ, ба зери чархи асир
Ҳикмат андар вучуди шоҳу амир? *Ҷомӣ*

АСИР II а. *أسير* 1. дастгиршуда, бақдӣ; маҳбус.

Танам дар банди ҳаҷри ту асир аст,
Дилам дар дасти ишқи ту забун аст. *Анварӣ*
Ғуломи зулфи ту сунбул, асирӣ буи ту гул,
Бунафша банда хати сабзи мушкбуи туро. *Бедил*

2. маҷ. гирифтори ишқ, ошиқ.

Ғами ҷафои ту, бераҳм, бар дари кӣ барам,
Яке ба раҳм нигар бар асири дар ба дарат. *Ҳайрат*
асир кардан а) гирифтӣ кардан, дар банду қайд
овардан; ҳабс кардан.

[Назар] баъд аз чанд муддате ба диёри Сагсорон
расида буд, ки лашкари рақиб уро асир карданд.
Яҳъёи Себак

б) маҷ. мафтун кардан.

Он турки шӯх бин, ки чӣ мастона меравад,
Шаҳре асир карда, сӯи хона меравад. *Ҷомӣ*

◇ асири ишқ киноя аз ошиқ.

Най ошиқ, агар фикри наҷот аз қайди ғам дорӣ,
Чӣ нисбат бо асири ишқ тадбиру тааммулро.
Ҷузӯлӣ

асири фироқ киноя аз гирифтори ҷудой.

Зи шавқи руи ту, шоҳо, бад-ин асири фироқ
Ҳамон расид, к-аз оташ ба барғи коҳ расид. *Ҳофиз*
асирони хок киноя аз мурдагон; асири доми зулф
шудан киноя аз ошиқ шудан.

Эй дили золим, асири доми зулфи ӯ шудӣ,
Шукри лиллах, дар балое мубтало дидам туро.
Ҷузӯлӣ

асири рангу бӯ гардидан гирифтори намуди зоҳирӣ
шудан, ба зебу зинати зоҳирӣ фирефта шудан.

Дили равшан асири рангу бӯ ҳарғиз намегардад,
Дар оташ мегудозад лолаю гул наъли шабнамро.
Соиб

асири ҳалқаи фитрок шудан гирифтори гиреҳи ка-
манд шудан; киноя аз ошиқ шудан, дил додан ба касе.

Чунин ёре чу ёбӣ, хоки ӯ шав,
Асири ҳалқаи фитроки ӯ шав. *Ҷомӣ*

АСИР III а. *عسير* мушқил, душвор, сахт.

АСИР IV а. *عصير* 1. шира, шираи ангур.

Ин ҷисмҳо бузурғтар ва хурдтар шавад чун
омосидани асир андар машк. *Ибни Сино*

2. шароби ангур, май.

Биё, соқӣ, он рангдода асир,
Қи рангаш ба хун дод деҳқони пир. *Низомӣ*

АСИРҶ а. *أسيرى* бандагӣ, ғуломӣ.

Ғами асири ман суҳт раҳгузори туро,
Вале накард асар дар хаёли сайёдат. *Ҳайрат*

АСИФ а. *أسيف* андуҳгин, ғамгин, маҳзун, ғамзада.

Асиф ғамзадаро гуянд ва мамлукро низ асиф
гуянд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСКАН а. *أسكن* калимаи нидо ором!, сокин!; биист!

Чун осиебон хоҳад, ки осие аз гардиш бозистад,
ба забон оварад, ки аскан, филҳол сокин шавад.
«Равзат-ус-сафо»

АСКАР а. *عسكر* лашкар; сипоҳӣ, ҷанговар.

Ҳунари зиёд дорам аз дониستاني назми аскар.
Аҳмади Дониш

АСКАРДОРӣ *عسكردارى* лашкардорӣ, сипоҳдорӣ.

Ҳеч эҳтиёҷ ба назми аскардорӣ наҷафтод.
Аҳмади Дониш

АСКАРИЯ а. *عسكريه* лашкар, қушун.

Ҷамен аскарियाи Русия дар ин ҳолат як ҳазору
понсад ё ду ҳазор нафар буданд. *Аҳмади Дониш*

АСЛ а. *اصل* 1. реша, бех.

Асло чун канд, шуд майдон фароҳ,
Хушку бебар бар замин афтод шох. *Ҷомӣ*

2. маҷ. асос, моҳият.

Он чӣ аз бухор ва дуд дар замин бимонад, асл
бувад мар-пӯшиши гавҳарҳои маъданро.

Ибни Сино

Асл дар вилоятдорӣ илм ва амал аст.

Аҳмади Дониш

3. маҷ. зот, насл, наҷод, авлод.

Маҳдӣ ... тарсид, (ки) асли бандӣ-Ҳошим андар
чаҳон намонад. *«Таърихи Табарӣ»*

аслу насаб наҷод; ирқ.

Аслу насаби ту, эй нақуфар,
Ҳаст аз ҳамаи араб нақутар. *Ҳилолӣ*

АСЛАН а. *أسل* ниг. асло.

АСЛАЪ а. *اصلع* марди бемӯйсар, одамсар.

Сараш аслаъ шуда буд, аз пеш мӯй шуда буд.
«Таърихи Табарӣ»

Он сару он фарқ, к-аш шаъшаъ шуда,
Вақти пирӣ нохушу аслаъ шуда. *Румӣ*

АСЛАЪСАР *اصلع سر* он кӣ сари бемӯй дорад, марди
одамсар.

Чанги табиби булҳавас битрифта золи Ромҷас
Аслаъсаре, к-аш мар-нафас мӯест даръе рехта.
Ҳоқонӣ

АСЛИҲА а. *اسلحة* ҷ. силоҳ.

АСЛИҲАДОР *اسلحة دار* 1. силоҳдор, яроқдор; 2. мутасад-
дии анбори аслиҳа, посбони аслиҳа.

АСЛИҲАСОЗ *اسلحة ساز* яроқсоз, устои асбоби ҷанг.

АСЛО||АСЛАН а. *اصل||اصل* ҳарғиз, қатъан, ҳеч, ҳеч гоҳ.

Ба ман омехт ҳамчун ширу шаккар,
Ки имкони ҷудой нест асло. *Ибни Ямин*

Ба суяш илтифот асло намекард,
Ба қораш ғайри истиғно намекард. *Нозим*

АСЛОҶ а. *اسلاف* ҷ. салаф I.

Гарчи аслофи ман бузургонанд,
Ҳар як андар хунар ҳама устод. *Масъуди Саъд*
аслоф ва аъқоб гузаштагон ва ояндагон, аҷдоду авлод.

Ҳар чӣ дар бораи ман андешидӣ, дар бораи ас-
лоф ва аъқоби хеш мушоҳада кунӣ.

«Равзат-ус-сафо»

АСЛӢ *اصلى* ҳақиқӣ, табиӣ.

Пас меафтад Моҳ дар сояи Замин ва боқӣ
мемонад дар саводи аслии худ.

«Аҷоиб-ул-маҳлуқот»

Ба назди хушаи ангур икди марворид,
Мисоли чавҳари аслию донаи амалист.
Абуисҳоқи Атъима

АСМАР *a.* **اسمر** 1. гандумгун, сабзина.

Маҳдӣ ... марде буд асмар, дарозболо ва сурх-
мӯй ва дар чашми ростав як нуқтаи сафед буд.
«Таърихи Табарӣ»

2. сиёҳ, сиёҳранг.

Найзан дасташ, ки чун шом асмар аст,
Чун шафақ аҳмарсинон бод аз зафар. *Ҳоқонӣ*

АСМО *a.* **اسما** *q.* исм II.

В-агар гӯй, ки дар маънӣ наяндр аздои якдигар,
Тафовут аз чӣ сон бошад миёни сурату асмо? (1)
Носири Хисрав

АСМОН *a.* **اسمان** *q.* саман I.

Баъзе амвол нуқуд ва асмон бошад ва баъзе ач-
носу амтиа. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

АСМОР I *a.* **اسمار** *q.* самар I.

Замини эшон ҳама обшор, муштамил бар гулу
гулзор ва мӯхтавӣ бар фавокеху асмор. (1)
Аҳмади Дониш

Хушо касе, ки аз у ёфт раҳ ба бустоне,
Ки аз инояту тавфиқ дар вай асмор аст. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

АСМОР II *a.* **اسمار** *q.* самар II.

Нозимони чавоҳири асмор гавҳари суханро дар
силки назм чунин кашидаанд ... (2)
«Равзат-ус-сафо»

АСНО *a.* **اسنا**: дар аснои... дар вақти, дар лаҳзаи..., дар
ҳангоми...

Дар аснои ин ҳол шохини тезболи сахтчангол...
қасди Бозанда кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*
дар ин асно дар ин вақт, дар ин лаҳза.

Дар ин асно касе ба тариқи чопор бо рақима
аз Техрон расид. *Аҳмади Дониш*

АСНОМ *a.* **اسنام** *q.* санам.

Ғозонхон фармуд, то тамомати асномо бишқас-
танд ва бутхонаву оташқадаҳо ... ҷумларо хароб
гардониданд. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АСНОН *a.* **اسنان** *q.* син I|синн.

АСНОФ *a.* **اسناف** *q.* синф.

Ба анвоу аснофи фазлу камол
Писандидафикр асту нозукхаёл. (1) *Садри Зиё*

аснофи мардум мардуми гуногун, одамони мухталиф.

Овардаанд, ки чаҳор кас аз аснофи мардумон
дар боғе рафтанд ва ба хурдани мева машғул шу-
данд. *Авфӣ*

аснофи суханварӣ навъҳо, ҳелҳои суханпардозӣ ва
суханорой, навъҳои каломӣ бадеъ.

Уро [Ҳоҷа Ҳофизро] ба аснофи суханварӣ ил-
тифоте нест, илло ғазалиёт. *«Тазкирати Давлатшоҳ»*

АСО I *a.* **اسا** ҳамъёза.

АСО II *a.* **عسا** 1. ҷубдаст, таёқ.

Ба ҷои инонам асо дод сол,
Пароканда шуд молу баргашт ҳол. *Фирдавӣ*

Қади хамгаштаро ҷуз ростӣ набвад мададгоре,
Зи ҳамроҳон туро дар мавсими пири асо беҳтар.
Сайидо

2. маҷ. такъягоҳ.

Эй хаёли қоматат охи заифонро асо,
Бар руҳат наззораҳоро лағзиш аз ҷуши сафо.
Бедил

◇ асои Қалим *o*: асои Мӯсо, ки гӯё агар ба замин
партояд, ба шакли аждаҳо медавромадааст.

Асои Қалим гар шудӣ аждаҳо,
Ки аз дам дамидӣ шарар бар ҳаво. *Шоҳин*

асои Мӯсо *ниг.* асои Қалим; ба асо роҳ рафтани мӯр
бо ниҳояти эҳтиёт роҳ рафтан.

Андар ин дашт, ки мураш ба асо роҳ равад,
Маслиҳат нест, ки нашмурда гузори поро.
Мӯҳсинӣ Таъсир

ба асои қасон такъя қардан ба умеди дигарон будан,
ба ёрин дигарон умед бастан.

Такъя чӣ ори ба асои қасон,
Зинда нашуд кас ба бақои қасон.

Хисрави Деҳлавӣ

АСОБЕЪ *a.* **اصابع** *q.* исбаъ 1.

Юсуф дар хоб дид, ки аз сари асобеи ҳумоюнаш
об мечакад. *«Равзат-ус-сафо»*

Насуд асобеи покаш қалам ба ҳукми адаб,
Надид чавҳари хусни хаташ аён коғаз. *Бедил*

АСОКАШ **عصا كاش** 1. роҳнамои шахси нобино.

Бе асокаш кай биёбад роҳ кӯр,
Аз асокаш худ мабодо кӯр дур. *Шоҳидӣ*

2. маҷ. роҳнамо, роҳбар.

АСОКИР *a.* **عساكر** *q.* аскар.

Асокири гардунмаосир дар андак фурсате ... хок
бар он рехтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. лашкар, сипоҳ.

Хабар расид, ки асокири мансура ба Баҳулбос,
ки сарҳадди Қашмир аст, омад.

«Таърихи Фарошита»

АСОЛАТ *a.* **اصالت** асилӣ, наҷобат, асилзодагӣ.

Чун асолате доштанд, риояти хонадонҳои қадим
менаумуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСОЛИБ *a.* **اساليب** *q.* услуб.

АСОМӢ *a.* **اسامى** *q.* исм II.

Дар у асомии бисёр меҳтарон ва бузургон аст
аз ҳар табақае. (1) *«Таърихи Байҳақӣ»*

АСОНИД *a.* **اسانيد** *q.* иснод.

[Қайхисрав] фармуд, ки аз бароҳини ақлӣ ва
асониди нақлӣ ба субут пайваста.

«Равзат-ус-сафо»

АСОРАТ *a.* **اسارت** асирӣ, гирифтгорӣ, бандагӣ.

АСОС *a.* **اساس** поя, бунёд, таҳкурсии; ниҳод; асл, бех.

Асоси тахт мутахалхил ва арконаш мутағалзил
гардад. *Аҳмади Дониш*

асос бастан поя ва таҳкурсии гузоштан.

Замине, ки дорад бару бум суст,
Асосе бар у баст натвон дуруст. *Низомӣ*

асос ниҳодан таҳкурсии андохтан, поя гузоштан; бино
қардан.

Ин дуқон асос ниҳодаанд се садӯ сӣ араш дар се сад араш, иртифои он дувоздаҳ ғаз.

Носири Хисрав

АСОСА *a.* اثائه мол, ашьё, матоъ.

Дафтарҳои девониро мулоҳиза намуда, амвол ва асосаи чандсоларо ... аз он ҷо берун навишта истирдод намуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

АСОТИН *a.* اساتين||اساطين ҷ. устувона; асотини салотин султонҳои бузург.

Ҷамшед аз асотини салотин буд.

«Равзат-ус-сафо»

Дар қурун ва санҷи бисъёр асотини салотини Деҳлӣ ва Гучрот дар орзуи тасхири он буданд. «*Таърихи Фариста*»

АСОТИР *a.* اساطير ҷ. устура II.

Ҳаққиқро аз ҳуруфи асотири мастураи кутуби мутадовила фаро гиранд. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

асотири аввалин ҳикоя, қисса ва афсонаҳои гузаштагон, достонҳо.

На зи ахбори ростин аст ин,

Бал асотири аввалин аст ин. *Ҷомӣ*

АСОФИЛ *a.* اسافل ҷ. асфал; ◇ асофили бадан аврат, ҷонпинҳони зан, шармгоҳ.

АСОФИР *a.* اسفاير ҷ. усфур.

АСОҒИР *a.* اصاغر ҷ. асгар; ақобиру асоғир калонону хурдон, ҳама.

Суханҳо ба арзи Мирзо Ҷаҳоншоҳ расониданд ва хотири ақобиру асоғир итминон ёфт.

«Равзат-ус-сафо»

АСОҚИФА *a.* اساقفه ҷ. усқуф.

Ҳарчанд асоқифа ва уламои насоро хидматашро аз он амр монё маданд, ... фонда надод.

«Равзат-ус-сафо»

АСП||АСБ اسب||اسب 1. чорпои хонагии сумдори саворӣ ва боркаш.

Аспи лоғармиён ба кор ояд

Рӯзи майдон, на гови парворӣ. *Саъдӣ*

аспи гомзан аспи тезрав, аспи бидав.

Ба қавми худ равон шуд толиби Нил,

Ба аспи гомзан аз рӯи таъҷил. *Бадрии Кашмирӣ*

аспи оташнаъл аспи тезрав; аспи тозӣ аспи арабӣ; аспи тезрав.

Аспи тозӣ агар занф бувад,

Ҳамчунон аз тавилае хар бех. *Саъдӣ*

аспи харос аспи ҷувозгардон, аспи осиегардон; аспи чоргома аспи хушрафтору тезрав.

Соқие, аспи чоргома бирон,

То рикоби сегона бистонем. *Ҳоқонӣ*

асп афгандан асп тозондан, савора ҳамла қардан.

Ҷу асп афганад лашкар аз ҳар ду рӯй,

Набояд, ки гурдони пархошҷуӣ

Биёяндӯ монад тижӣ қалбгоҳ,

Агарчанд бисъёр бошад сипоҳ. *Фирдавсӣ*

асп тохтан асп давондан; аз асп андар омадан аз асп фуромадан.

Аз асп андар омад гави номдор,

Аз Эрон бипурсиду аз шаҳриёр. *Фирдавсӣ*

2. донаи аспшакли шоҳмот.

Пиёда бидонанду пилу сипоҳ,

Руху аспу рафтори фарзину шоҳ. *Фирдавсӣ*

аспу фарзин ниҳодан дар шоҳмотбозӣ ба ҳариф аспу фарзинро пешақӣ дода мот қардан.

Гадое, ки бар шери нар зин ниҳад,

Абузайдро аспу фарзин ниҳад. *Саъдӣ*

3. паҳлуи чуқурҷаноки бучул, ки дар бучулбозӣ бурдро ифода мекунад, олҷӣ.

Он кӣ намешиносад у чиккаю пуккаи бучул,

Аспу хари насибааш рост гирифта чоқро. *Савдо*

◇ аспи андеша киноя аз фикр, хаёл.

Инон каш давон аспи андешаро,

Қи дар раҳ хатархост ин бешаро.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

аспи обӣ баҳмут, бегемот, ҳайвони ширхори обию хокӣ, ки онро аспи даръёӣ низ мегӯянд; аспи ҷубин

а) аспе, ки қудакон барои бозӣ аз ҷуб месозанд;

б) тобут; асп бар рӯи даръё тохтан киноя аз кори ношудани қардан.

Муш гуфт: Он чи дар ҳайзи имкон набошад, ... асп бар рӯи даръё тохтаф (аст).

«Анвори Суҳайлӣ»

АСПАНГЕЗ اسپ انگيز маҳмеъ, оҳане, ки барои тозонидани асп ба паси пошнаи мӯза мебанданд.

АСПАРАҒМ||АСПАРҒАМ اسپرغم *nig.* испарғам.

АСПАФКАН اسپ افكن он кӣ аспро аз пой меафтад;

маҷ. шуҷоъ, диловар, баҳодур.

Барошuft аз он пури Исфандиёр,

Ҷавоне буд аспафкану номдор. *Фирдавсӣ*

АСПИЛ اسپيل дузди асп, аспдузд.

Аспил омад он гаҳ нарм-нарм,

То барад мар-аспро у гарм-гарм. *Рудакӣ*

АСПИСТ اسپست юнучка.

Нохӯрда як шикам аспист ҳаргиз,

Чарогоҳат бувад саҳрон пурхор.

Абӯисҳоқи Атъима

АСПРЕЗ||АСПРЕС اسپرئز||اسپرئس майдони аспдавонӣ.

Ба бар қарда ҳар як силехи ситез,

Ниҳоданд рӯ ҷониби аспрез. *Фирдавсӣ*

Нишона ниҳоданд бар аспрес,

Сиевуш накард эҷ бо кас мукес. *Фирдавсӣ*

АСПСАВОР اسپسوار шахсе, ки саворӣ асп мебошад, савора.

Ошӯби ҷаҳон аст, агар аспсавор аст,

Осоиши ҷон аст, агар базмнишин аст. *Ҷомӣ*

АСПТОЗ اسپتاز тозонандан асп, аспдавон.

Парӣ қай бувад рудсозу ғазалхон,

Қамадафгану асптозу камонвар. *Фарруҳӣ*

АСР I *a.* اسر банда қардан, зиндонӣ қардан, асп қардан.

Микдори панҷ ҳазор мард ба зулли асп гирифтормаданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Вақте яке аз ёғиён ба қайди асп мубтало шуд.

«Ахлоқи Чалолӣ»

АСР II *а. عصر* 1. фишурдан; фишурда шираи чизеро гирифтган; 2. *мач.* филору шиканча.

Гарчи дузд аз мункири тан мезанад,
Шаҳна он аз аср пайдо мекунад. *Румӣ*

АСР III *а. عصر* 1. қарн, сада; давр, аҳд, замон.

Набошад зи шоҳони асраш назир,
Ки мар-умри у халқро дастгир. *Яҳёи Себак*

2. вақти байни пешин ва шом.

Қабли аср одами вазир омада маро ба вазорат-хона таклиф кард. *Аҳмади Дониш*

АСРАТ *а. عشره* лағзиш; хато, гуноҳ.

АСРОР *а. اسرار* 4. сир II || сирр.

Чи донӣ, балки душман гардад он дӯст,
Ба амд аз мағзи асрорат кашад пуст.

Носири Хисрав

Чанд пинҳон кунам асрори муҳаббат, Савдо!
Матлаи шеъри гуҳарбори маро дидӣ? — Не!

Савдо

АСРОРДОН *اسرارдан* сирдон, донандаи розҳо; киноя аз шахси бофаҳм ва боидрок.

Зи нодон, ки асрордони сухан
Набошад, бигардон инони сухан. *Ҷомӣ*

АССАЛО *а. الصلا* *калимаи нидо* ки барои даъват ба кор мебаранд; марҳамат!, марҳамат кунед!

То ба шаб имрӯз моро ишрат аст,
Ассало, эй, покбозон, ассало! *Шамси Табрезӣ*

АССОР *а. عصار* равғанкаш, чувозкаш.

Чу гове, ки ассор чашмаш бибастан,
Давон то ба шаб, шаб ҳам он ҷо, ки ҳастан. *Савдӣ*

АСТА||ҲАСТА *استه* *ҳасте* донаи хурмо, шафтолу ва меваҳои дигар.

Қасе беайб набвад дар замона,
Рутабро аста бошад дар миёна.

Абулмасали Бухорӣ

АСТАР I *استر* хачир.

Агар уштуру аспу астар набошад,
Кучо қахрамонӣ бувад қахрамонро. *Носири Хисрав*

Ҳазор астар бори гуногун ва ақмиша аз он ҷо биёварданд. *«Таърихи Табарӣ»*

АСТАР II *استر* *ниг.* остар I.

АСТАРАНГ||ИСТАРАНГ *استرنگ* мардумгиёҳ, гиёҳе, ки решааш ба сурати одам буда, дар Чин меруяд ва давои бисёр дардҳост, жень-шень.

Ҳинд чун даръёи хун шуд, Чин чу даръёбори у,
З-ин қибал рӯяд ба Чин бар шибҳи мардум астаранг. *Асқадӣ*

Ҳамон аз гиёҳони бобую ранг
Шиносанда хонад варо истаранг. *Асадӣ*

Дар истаранг ҳайати мардум ниҳода ҳақ,
Мардумгиёҳ исму алам ёфт истаранг. *Сӯзанӣ*

АСТАРВАН *استرون* зани нозой, зани намезоидагӣ.

Гашта аз зодани муҳолифи ту
Модари рӯзгор астарван. *Хисравӣ*

Саҳл намояд бар астарванон
Меҳнати зоидаи обистанон. *Хисрави Деҳлавӣ*

АСТАРДОР *استردار* астарбон, хачирбон.

Селе даррасид, ... галадорон бичастанд ва ҷонро гирифтанд ва ҳамчунон астардорон ва сел корвону астаронро даррабуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

АСТАРӢ *استرى* 1. мансуб ба астар; хачирбон; 2. *мач.* саркашӣ; астарӣ қардан саркашӣ қардан.

Ояд ҳар он ки бо ту кунад астарӣ ба феъл,
Дар ҳовани ҳавон ба зарурат чу астаранг. *Сӯзанӣ*

АСТАҒФИРУЛЛОҲ *а. استغفرالله* ҷ. 1. «аз худо омуриши металабам, бахшоиш меҷуям»; «худо ниғаҳ дорад»; «худо нокарда».

Аз қавли зоҳид қардем тавба,
В-аз феъли обид астағфируллоҳ. *Ҳофиз*
Маро ҳар дам бар он орад ситезаш,
Ки хез, астағфируллоҳ, хун бирезаш. *Низомӣ*

2. ҳаргиз, ҳеҷ вақт.

Ман ринду ошиқ дар мавсими гул,
Он гоҳ тавба? Астағфируллоҳ! *Ҳофиз*

АСТИМ *استيم* 1. остин; 2. *мач.* даҳони зарф.

Хезу пеш ор аз он маи хушбӯй,
Зуд бикшой хикро астим. *Хисравӣ*

АСТИР *استير* *м.* миқдорест баробар ба шашу ним дирам, яъне чору ним мисқол.

Гар хок бад-он даст як астир бигирад,
Гугирд кунад сурх ҳама водию кӯҳсор.

Манучехрӣ

АСТО||УСТО *استا* *ниг.* Авесто.

В-агар қайсар сиголад рози Зардушт,
Кунам зинда русуми Ҷанду Асто. *Ҳоқонӣ*

АСТОР *а. استار* 4. ситр I.

Ба астор ва девори хонаҳо ва зулмати шаб эҳтиёҷ наьяфтод. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АСФАЛ *а. اسفل* поинтар, пасттар.

Ҳамчу қандили муаллақ дар ҳаво,
Не бар асфал меравад, не бар ало. *Румӣ*

Пои аспаш ба гавде фуру рафта аз фарас ба ҷо-ниби асфал мутамоил шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

самти асфал тарафи зер; суи пастӣ.

Табиат худи уро ба тариқи интикос ва инъикос рӯй ба самти асфал гардонад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АСФАЛУССОФИЛИН *а. اسفل السافلين* пасттарини дараҷаҳо; ҷ. табакаи чуқуртарин (ҳафтӯмини дузах).

АСФАР *а. اصفر* зард.

Саҳаргоҳон, ки боди нарм чунбад,
Бичунбонад дарахти сурху асфар. *Дақиқӣ*

Чу пушида зи пирохан, ки ҳар якро бувад пайдо
Ба тан ҷома яке ахзар, яке аҳмар, яке асфар.

Муиззӣ

ҷароди асфар малахи зард.

Аз ғояти зардӣ ва лоғарӣ Муслимаро ҷароди асфар меҳонданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСФАРУЛЛАВН *a.* اصفراللون зардранг, зардпуст.

Соҳиби ин иқлим Уторуд аст ва аҳли диёраш асфаруллавн бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

АСФАРИ اصفري зардӣ.

То ки туранчро хазон шакли ҷузом дод бар,
Дар ярақон шудааст зар ҳамчу туранч асфарӣ.
Ҳоқонӣ

АСФИЁ *a.* اصفيا ҷ. сафӣ.

Ин ду мартаба ашрафи маротиби асфиё ва атқи-
ёст. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

АСФО *a.* اصفى баргузидатар, холистар, софтар.

Аъло ва асфо ва акмал ба либоси эшон бармеояд.
Аҳмади Дониш

АСФОР I *a.* اسفار ҷ. сафар I.

Дар аснон асфор ба дари шаҳре расидам. *Авфӣ*
Ҷаъфар ибни Яҳъё дар ин асфор мулозим ва
мусоҳиб буд. «*Равзат-ус-сафо*»

АСФОР II *a.* اصفار ҷамъ 1. ҷ. сифр II; 2. ҷ. қисме аз

Таврот, ки китоби динии яҳудиён аст.

АСХИЁ *a.* اسخيا ҷ. сахӣ.

Хандақеро, ки чун ғаври фикри уқало амиқ ва
монанди ҳиммати асхиё паҳновар буд, бо хоки
шорё мувозӣ карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

АСЪАБ *a.* اصعب мушкилтар, душвортар, сахттар.

Балои ҷуъ ... асъаби балоҳост. «*Равзат-ус-сафо*»

АСЪАД *a.* اسعد некбахттар, босаодаттар; ахтари асъад
ситораи бахт.

Душ дар исторагон ғулғула афтода буд,
Қ-аз сӯи он ахтарон ахтари асъад расид.
Шамси Табрэӣ

АСЪИЛА *a.* اسئلة ҷ. суол I.

Миёни вай ва Хоҷа Насириддини Тусӣ асъила
ва аҷвиба воқеъ аст. (1) *Ҷомӣ*

АСҒАР *a.* اصغر хурдтар, майдатар.

АСҚОЛ *a.* ائقال ҷ. сиқл.

Мухолифон аҳмолу асколи хешро ба тарҳ мерех-
танд. «*Равзат-ус-сафо*»

Саид тоифаеро ба забти аҳмол ва асқол таъин на-
муд. «*Равзат-ус-сафо*»

АСҚОМ *a.* اسقام ҷ. сақам.

Даври у чашмае бошад ва оби он иофеи амроз
ва асқом бувад. «*Равзат-ус-сафо*»

Ба ҳар қадам ўро ҳазор олом ва тааб ва асқом
мерасид. *Аҳмади Дониш*

АСҚОЪ *a.* اصقاع ҷ. суқъ.

Дастӣ зулму бедод бароварда ба таҳриби қусур,
вайронии ... асқоъ қиём намуда. «*Равзат-ус-сафо*»

АСҶАЛ *a.* اسهل осонтар, сабуктар.

Ҳар гоҳ дорулмулк мафтӯҳ гардад, тасхири ди-
гар билод ва буқоъ ба асҳал ваҷҳ муяссар хоҳад
шуд. «*Тарихи Фариста*»

ба тариқи асҳал бо роҳи осонтар.

Ҳамвора бо якдигар пинҳон машварат мекарданд,
ки он мулк ба ваҷҳи аҳсан ва тариқи асҳал мусах-
хари у [Ҳалокухон] шавад. «*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

АСҶАР *a.* اسجر соҳиртар.

Дӯстӣ дар ваҳми сад Юсуф танад,
Асҷар аз Ҳоруту Моруташ кунад. *Румӣ*

АСҶОБ *a.* اصحاب ҷ. соҳиб.

Чун ба дарахти гул расам, домане пур кунам ҳаё-
яи асҷобро. (3) *Саъдӣ*

Бо ҳаёли руҳи зебои ту асҷоби камол
Тутӣенанд, ки аз оина дар гуфторанд. (3)
Қамолӣ Хуҷандӣ

◇ асҷоби атроф соҳибони вилоятҳо, ҳокимони музо-
фотҳо.

Султон ... аз асҷоби атроф дархост, ки мардест
бад-ин сурат ва уро Абуалии Сино гуянд, талаб
кунанд. *Низомии Арузӣ*

асҷоби агроз душманон.

Асҷоби агроз ҳасудӣ карданд ва султонро ба у
баргумон сохтанд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

асҷоби баҳр дарёёнавардон, маллоҳон, киштиронҳо.

Асҷоби баҳр гуянд, ки дарёё аз вақти иҷтимои
Шамс ва Қамар вақти имтило дар зиёдатӣ мебошад.
Аҷоиб-ул-маҳлуқот

асҷоби девон мансабдорон.

Ҳар якеро аз асҷоби девон шуғле муайян ва
мансабе мубайян аст. «*Хористон*»

асҷоби дониш аҳли дониш, донишмандон.

Ақолими суҳан дар хиттаи тасхири Чингизат,
Сари асҷоби дониш банди фитроқи Ҳалокуят.

Асирӣ

асҷоби завқ соҳибони истеъдоди адаби, наққошӣ,
муסיқӣ ва ғ.

Лафзи парешонашон дар дили асҷоби завқ
Хушк чу боди самум, сард чу дандони мор.

Ҳоқонӣ

асҷоби қаҳф аз руи афсона қафт нафаре, ки аз тарси
Дақъёнус ном подшоҳи золим ба ғоре паноҳ бурда,
дар он ҷо солҳои зинде ҳобидаанд.

Сағи асҷоби қаҳф рӯзе чанд

Паи некон гирифтӯ одам шуд. *Саъдӣ*

асҷоби сабт яҳудиён.

Нақзи аҳду тавбаи асҷоби сабт

Мучиби масх омаду эҳлоки сабт. *Румӣ*

асҷоби сайф соҳибони шамшер, шамшердорон; *киноя*
аз ҷангҷӯён.

Ба аҳли қалам амали асҷоби сайфро насупорад.

Аҳмади Дониш

асҷоби уқул оқилон, доноён, боқдлон.

Мезанад бар ҳар касе тири ҳасад,

Менамояд хаста асҷоби уқул. *Васлӣ*

асҷоби фил пайравони Абраҳа ном подшоҳи Ҳаба-
шистон, ки пеш аз ислом бо филҳои чангӣ барои
хароб кардани хонаи Қабба ба шаҳри Макка ху-
ҷум оварда буданд ва онҳоро қавми фил ҳам мена-
манд.

Чу бар лашкари душман оғӣ раҳил,

Ба мурғон кушӣ филу асҷоби фил. *Низомӣ*

асҷоби хибрат одамони озмудашуда, одамони бо-
таҷриба, аҳли хибра.

Бар ... асҳоби хибрат зоҳир ва возеҳ аст, ки умри азиз чун барқ дар гузар аст.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

асҳоби қабза ёрони ҷанги, сарбозон.

Муслим асҳоби қабзаро фармуд, то бар эшон тир борон карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

асҳоби қисас ровнён, ривояткунандагон; қиссагӯйҳо.

Асҳоби қисас ва арбоби таворих амсоли ин вақоеъро, ки воқеъ мешуд, дар он боб тасонифи назм месохта ва таълифоти наср мепардохтаанд.

«*Фатҳнома*»

асҳоби ҳавоич ҳоҷатмандон, соҳибони ҳоҷат; кордорон.

Бад-ин бозор даҳ ҳазор кас беш ҳозир омади аз бозургонон ва асҳоби ҳавоич чунон ки аз Фарғона ва Чоч ва ҷойҳои дигар биёмаданд.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

АСҲОБУЛҒАРАЗ *a.* اصحاب الغرض ғараздорон, касддорон; душманон.

Сухани асҳобулғараз ва маъдуде чанд чандон муътабар набувад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

АСҲОР *a.* اسحار *ч.* саҳар I.

Хоб аз сари хуфтагон бадар бурд Бедории булбулони асҳор. *Саъдӣ*

АСҶАД *a.* عسجد зар, тилло.

Хок бар фарқи он к-аз сари ҷаҳл Фарқ накунад зи руй асҷадро. *Бадри Чоӣ*

АТАБ *a.* عطب ҳалоқат, ҳалоқи.

Нест худ аз мурғи паррон ин аҷаб, Қ-ӯ набинад дому афтад дар атаб. *Румӣ*

АТАБА||АТАБАТ *a.* عتبه||عتبت 1. остона; зина; 2. маҷ. дарбор, даргоҳ.

Тоҳир дар силки атабаи хилофат интизом ёфта, мулозимат менамуд. «*Равзат-ус-сафо*»

атабаи салтанат даргоҳи подшоҳӣ.

Умарои давлат руй таваҷҷуҳ ба атабаи салтанат ниҳоданд. «*Равзат-ус-сафо*»

АТАБАБУСӢ *a.* عتبه بوسى остонабусӣ; шарафъёбӣ ба хузури подшоҳ.

Юсуфшоҳ ... ба шарафи атабабусии Ҷалолиддини Муҳаммад Акбарподшоҳ сарафроз гашт.

«*Таърихи Фаршита*»

АТАБАТ *a.* عتبت *ниг.* атаба.

АТАБОТ *a.* عتبات *ч.* атаба|атабат.

АТАМ(М) *a.* اتم тамомтар, комилтар, пурратар; ба (ё бар) ваҷҳи атам пурраву комил.

Он чи муҳтоҷун-илайҳи он ду меҳмони азиз буд, ба ваҷҳи атам ва акмал мураттаб гардонид. «*Равзат-ус-сафо*»

Дар байни ҳазрати волидам ва ҳоҷи мир Исо-маҳдуми муфти алоқани дустӣ бар ваҷҳи атам буд. *Садри Зиё*

АТАН *a.* عطن 1. ҷои хоби шутурҳо, қураи гусфандон дар наздикии об.

Маҷлиси устоди ту чун оташе афрухта(а)ст, Ту чунон чун астари бехостор андар атан.

Манучехрӣ

2. гандидан, пӯсидан, бадбӯй шудан.

АТАШ *a.* عطش ташнагӣ.

Зи баски нафси ту бар ақл ғолиб афтадаст, Ба ёди ҷуъу аташ ҷумла обу нон шудай. *Бедил*

АТАӢНО *a.* اطعنا «итоат кардем», «мутеъ шудем», «гардан ниҳодем».

Хушғамза чашми хур зи ту, шаб турра бар анбар зи ту,

Пешонии ахтар зи ту доғи атаӢно дошта. *Ҳоқонӣ*

АТАХ||АТХ||УТХ *a.* عته камақл шудан, кундзеҳн шудан; беақлӣ, кундзеҳнӣ.

АТБОЛ *a.* اطبال *ч.* табл.

АТБОӢ *a.* اتباع *ч.* тобеъ I.

Баъд аз он уро [Ҳисомиддинро] бо тамомати атбоӢ бидуштанд ... «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Шарти одамии он аст, ки бар атбои хеш меҳрубонӣ кунад. «*Хористон*»

АТБОҚ *a.* اطباق *ч.* табақ.

... Бар атбоқи авроқи айём сабт хоҳад буд. *Авфӣ*

АТВАЛ *a.* اطول дарозтар, тавилтар.

Ҳадди аввалаш он чо бувад, ки наҳори атвалаш ҷаҳордаҳ соат ва нисфе ва рубъе бувад.

«*Равзат-ус-сафо*»

◇ ба ҳадди атвал расидан ба дараҷаи олий расидан.

Дигареро фиристода пайғом дод, ки офтоби давлати ман ба ҳадди атвал расида.

«*Равзат-ус-сафо*»

АТВОР *a.* اطوار *ч.* тавр.

Банда созад ҳар касеро маҳвашон таври шумо, Мардуми хубед, атвори шуморо бандаам!

Мушфиқӣ

Қавлу феълат ҳама девонагию ҷаҳл бувад, 3-ин сабаб дар ҳама атвор муофат бинам. *Савдо*

◇ атвори сулук *д.* роҳу равиши суфиёна.

Хусни иршод ҳамин бас, ки дар атвори сулук Ҷуз ба хусни худам иршод накарди ҳаргиз.

Ҷомӣ

АТВОҚ *a.* اطواق *ч.* тавқ.

АТИББО *a.* اطبا *ч.* табиб.

Ва атиббо чандон ки муолаҷа карданд, муфид наияфтод. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

АТИ(Ӣ)ӢТ *a.* عطيات *ч.* ати(Ӣ)я|ати(Ӣ)ят.

Ҷамъе аз руасои қабило ба атиӢти мавфура махсус гардонид. «*Равзат-ус-сафо*»

АТИ(Ӣ)Я||АТИ(Ӣ)ЯТ *a.* عطية||عطية бахшиш, ато, тӯҳфа, ҳадя.

Нили даманда туй ба гоҳи атиӢят,

Пили даманда ба гоҳи қинагузорӣ. *Рудакӣ*

Чу ишқ чон барадат, шукр гуй, к-ин давлат АтиӢяест, ки касро ба ройгон надиханд.

Хисрави Деҳлавӣ

ба расми атиӢят ба тариқи ҳадя, ба унвони бахшиш.

АТИ(Й)ЯБАХШ عطيه بخش ҳадьябахш, инъомдиханда, туҳфадиханда, атобахш.

Чандонт умр бод, ки чархи атийябахш,
Сад бор пир гардию бозат ҷавон кунад.

Убайди Зоконӣ

Умрат дароз бод, ки чархи атийябахш
Аз ҳар атийяе, ки диҳад, умр хуштар аст.

Асири Ахсикатӣ

АТИ(Й)ЯТ а. عطية *ниг.* ати(й)я.

АТИ(Й)ЯХОЛӢ عطيه حالى одати баҳшандагӣ, саховат-мандӣ ва соҳибқарами.

Шукронаи ин атийяҳоли,
Ганҷина зи ганҷ кард ҳоли. *Шоҳин*

АТИҚ а. عتيق 1. кӯҳна, солдида; 2. баргузида, интиҳоб-шуда; аҷиб, камъёб; 3. озодшуда.

... Қ-у суви даръё шуду аз ғам атиқ,
Фавт шуд аз ман чунон неку рафиқ. *Румӣ*

АТИҚА а. عتيقه *муаннаси* атиқ; осори атиқа ёдгориҳои кӯҳна, асарҳои қадима.

АТЛАС اطلس матои абрешимӣ; навъе аз матои абрешимӣ.

Кӯҳна полоне намеёбад саманди тезтак,
Атласу маҳмал барои пӯшиши ҳар кардаанд.

Сомии Бустонӣ

атласи муълам атласи мумтоз ва олисифат, атласи баргузида.

3-ин хом, ки дорам чигари пухта ба зераш,
Рузе ба ҳазор атласи муълам нафурушам.

Ҳоқонӣ

атласи румӣ матои абрешимии нафис, ки маҳсус ба Рум будааст.

Зи бас хуни румӣ дар он турктоз,
Ҳазор атласи румӣ афканда боз. *Низомӣ*

◇ (ин) атласи лочвард *киноя* аз осмони кабуд.

Фалак то ба ҷудаш тавалло накард,
Надодандаш ин атласи лочвард. *Ҳочу*

атласи сабз *киноя* аз осмон.

Зи сӯзи чигар оташе барфуруҳт,
Нухӯм атласи сабзи чархӣ бисӯхт. *Ҳочу*

атласи фирӯза *киноя* аз осмон.

Завқи мастони сабӯҳизадаи базми ту дид,
Субҳ дар атласи фирӯзаи худ чок андохт. *Ҷомӣ*

АТЛОЛ I а. اتلال ч. тал(л) I.

Эй руз, чӣ рузӣ ту бад-ин зинату ин зеб,
К-аз зинату зеби ту дигар шуд ҳама атлол? (1)
Фаррухӣ

АТЛОЛ II а. اطلال ч. талал.

Лолаи сахрои у бар чеҳраи гул доғнех,
Сабзаи атлоли у бар ҷаъди сунбул мушқсой. (2)
Ҷомӣ

АТМАҚ т. اتمك *ниг.* этмақ.

АТМОЪ а. اطماع ч. тамаъ|тамъ.

Дастӣ атмои инсонӣ, ки ҷуз ба сарпанҷаи марг
бартофта нашавад, домангири хотир шуд.

«Равзат-ус-сафо»

АТНОБ а. اطناب ч. тунуб.

Атноби хиёми давлаташ ба автоди хулуд масдуд
бод! (1) *«Равзат-ус-сафо»*

АТО а. عطا баҳшиш, инъом; маҷ. лутфу эҳсон.

Гарчи ато дар ҳама ҷо дилкаш аст,
Ҳар чӣ ба ҳинҷор бувад, он хуш аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ато ёфтан баҳшиш гирифтани, инъом гирифтани.

[Фирдавсӣ] чун бигуфт ва ранҷи хеш зоеъ кард
ва бирафт ҳеч ато наёфта, то ба ғурбат фармон
ёфт. *«Таърихи Систон»*

ато кардан баҳшидан, инъом кардан; ◇ атон кубро
умри табиӣ, ки як саду бист солро меғуянд; ато ба
лиқо баҳшидан аз атову баҳшиши одами туршру
худдорӣ кардан.

АТОБАК т. اتابك 1. падари бузургвор; мураббӣ, му-
раббии шоҳзодагон; 2. подшоҳе аз сулолаи Атобакон,
ки дар асрҳои XII—XIII дар Эрон ҳукумат доштанд.

Эй сабо, бар сокии базми Атобак арза дор,
То аз он ҷоми зарафшон ҷуръае баҳшад ба ман.
Ҳофиз

АТОБАХШ عطا بخش саҳӣ; кушодадаст.

АТОЁ а. عطايا ч. ати(й)я|ати(й)ят.

АТОИБ а. اطائب ч. атьяб.

Чун тайибот хондӣ, бар тайибин нишондӣ,
Тайибтар аз ту набвад, эй маъдани атоиб.

Шамси Табрезӣ

АТОЛАТ а. عطالت бекорӣ.

АТОПОШ عطاپاش *киноя* аз бисёре баҳшишкунанда, са-
ҳӣ, ҷавонмард.

АТОРЕЗ عطاريز *ниг.* атопош.

АТОРУД а. عطارد *ниг.* Уторид.

АТОҚ а. عتاق озод кардан (шудан)-и ғулом ва каниз.

Моро ба талоқ ва атоқ савганд дода, ки бе рух-
сати у қадам аз ҳисор берун нанехем.

«Равзат-ус-сафо»

АТР|ИТР а. عطر бӯи хуш, хушбӯӣ, ки аз чизе мебарояд
ё аз гул ва чизҳои дигар ҳосил мекунад.

Чун бисӯзад чигар аз шӯълаи шавқ,
Бӯи он атри димоғи дили мост. *Ҷомӣ*

Чунон гардад зи оташ тар димоғе,
Ки таъби булбуле аз атри боғе. *Ҳозик*

АТРГАРДОН عطرگردان атрбахш, атрवार, оварандаи
бӯи хуш.

Шароби арғувониро гулоб андар қадах резем,
Насими атргардонро шакар дар миҷмар андозем.
Ҳофиз

АТРДОН عطردان зарфи атр.

АТРОБ а. اتراب ч. тирб.

[Ҳозонхон] дар авои синни туфулият атфолу
атробо чамъ гардонидӣ ва эшонро юсуну ёсоқ ва
шеваи гирудор омухтӣ. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

АТРОГИН عطرآگين пуратр, оғушта ба атр.

Чӣ сон бо ғунҷаву сунбул даҳону туррааш монад,
Ки ғунҷа нест шаққарбору сунбул нест атрогин.
Шоҳин

АТРОК *a.* اتراک *q.* турк.

Чй ақз уфтод, ки Зобулистон ба дасти муште атрок раҳо кунем. (1) «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Хоҷа мехост, ки атрок тасаллутӣ тамои бар даканиён дошта бошанд. (1) «*Таърихи Фаршита*»

АТРОМЕЗ *عطرآميز* омехта ба атр; хушбӯй.

Булурич чомҳо лабрез карда,
Ба моулвард атромез карда. *Шодӣ*

АТРОФ *a.* اطراف *ч.* тараф.

Ду ҳафта баромад зи Чину Хутан,
Зи атроф туркон шуданд анҷуман. (1) *Фирдавӣ*

Духтаре диданд дар ғояти чамол, атрофе салим
ва андоме наим. (1) *Авфӣ*

2. гирду пеш, гӯшаву канор.

Соқие, атрофи боғ аз сабзаи тар тоза шуд,
Чоми май дардех, ки даври ишрат аз сар тоза шуд.
Чоми

Ашк мепошид бар атрофи мижгонам намак,
Гоҳ мегуфтам ба чашми худ, ки хобе доштам.
Сайидо

атрофу акноф гушаву канорҳо, ҳар тараф.
Дар ин суҳан будем, ки аз атрофу акнофи
лашкар ғулғула ва фаръеди доругир баромад.
Восифӣ

◇ **атрофи қалам** худуде, ки зери ҳукмронии як нафар аст.

Он, к-у ба атрофи қалам-андар араб карду аҷам,
Бижан накарду Рустам ҳаргиз дар атрофи раҷал.
Ломей

АТРСО *عطرسا* хушбӯидиханда, хушбӯй, атрафшон, муаттар.

Атрсоёни шаб ба кори туанд,
Сабзпӯшон дар интизори туанд. *Низомӣ*
Қай атрсои маҷлиси руҳониён шудӣ,
Гулро агар на бун ту кардӣ риояте. *Ҳофиз*

АТРФАЗО *عطر فزا* афзоианда хушбӯй, афзункунанда атр.

Бод бисӯзу бода кун ровиқи лаълу бодаро,
Чун дами мушкбеда тар атрфазои тоза бин.
Ҳоқонӣ

АТСА *a.* عطسه бод ё ҳавое, ки бо садо аз биниву даҳон мебарояд.

Ончунин, к-аз атсаву аз хомбёз
Ин даҳон гардад ба нохоҳи ту боз. *Румӣ*

◇ **атсаи теғ киноя** аз шиддати ҷанг, кушокуши.

Зи бас атсаи теғ бар хуну хок
Димоғи ҳаво пур шуд аз ҷони пок. *Низомӣ*

(аз) атсаи касе ё чизе будан ба касе ё чизе монандӣ доштан.

Дар маънии солорӣ ... уро [Аҳмадро] атсаи амир
Маҳмуд гуфтанди ва бад-у нек монистӣ.
«Таърихи Байҳақӣ»

Зодаи таъби мананд инон, ки хасмони мананд,
Оре, оре, гурба ҳаст аз атсаи шери жиён.
Ҳоқонӣ

АТТОР *a.* عطار *1.* атрфуруш; доруфуруш.

Мушк он аст, ки худ бубуяд, на он ки аттор биғуяд. *Саъдӣ*

2. тахаллуси шоир Фаридулдин (1151—1221).

Рафъи инкор аз насабҷуёни маънӣ мушкил аст,
Гу, ба қудрат Анварӣ, дар маърифат аттор бош!
Бедил

АТТОРӢ *عطاري* касби аттор, атрфурушӣ; доруфурушӣ.

Номаш мулло Муҳаммад Шариф, касбаш атторӣ ва аз гузари Меҳтари Анбар буд. *Садрӣ Зиё*

АТУФАТ||**УТУФАТ** *a.* عطوفт отифат, меҳрубонӣ, лутфу марҳамат, таваҷҷуҳ.

Райяат ва лашкари ... ба атуфати ту умедвор мебошанд. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

АТУФАТОҲАНГӢ *عطوفت آهنگي* тарзу равиши меҳрубонона, муомилаи меҳрубонона.

[Умеди қабули он ҷаноб] ... атуфатоҳангии конуни қарам ба ваҷди таҳсинҳо пардохт ва бенавоии маҳфили ниёро ба замзамаҳои офарин навохт. *Бедил*

АТФ I *a.* عطف бозгашт; аф кардан бозгаштан.

Аз роҳи Қуфа аф кард ва ба роҳи Мавсил бишуд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

◇ **атфи инон** намудан сари аспро баргардонидан, ба ҷониби дигар баргаштан, азимат кардан.

Амир шайх Нуриддин аз гузаштани лашкари фирузиасар хабардор шуда, ... аффи инон намуда, бар амир Шохмалик тохт. «*Равзат-ус-сафо*»

АТФ II *a.* عطف ҳамдардӣ, майл, таваҷҷуҳ, шафқат.

Абуалии Рудборӣ гӯяд, ки ҳеҷ кас дар аффи меҳрубонии ёрон чун Абулҳасани Суҷути набуд.
Ҷомӣ

атфи назар кардан майли хотир намудан, меҳрубонӣ кардан, диққат кардан, таваҷҷуҳ намудан.

АТФ III *a.* عطف зеҳ, шероза, порчае, ки дар ҳошияи либос дӯхта шудааст; **атфи доман** шероза ва зеҳи чома.

Бо ҳама аффи доманат оядам аз сабо аҷаб,
К-аз гузари ту хокро мушки Хутан намекунад.
Ҳофиз

Бикаш бар ҷаҳон аффи домони ноз,
Ки пешни ту афтад ба хоки ниёз. *Ҷомӣ*

атфи қабо бари чома, домани чома.

Бар камар ҷует кард аффи қабо,
Дар дами шер шуд чу боди сабо. *Низомӣ*

◇ **атфи қабо шикастан** камар бастан; **киноя** аз қасди қатъӣ кардан.

Чун ғунча менагунҷад дар пираҳан зи шодӣ,
Он дам ки баҳри қатлам аффи қабо шикаста.
Қамолӣ Хучандӣ

АТФА *a.* عطف бозгашт, баргашт; ҳамгашти роҳ; **атфа додан** печ додан, ҷап додан, роҳ қач кардан.

Лашкари муғул аффе доданд ва бо Башария омаданд аз ноҳияти Дучайл. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

АТФАИНОНӢ *عطفه عتاني* баргардонидан, лаҷом баргардонидан, баргардонидани инон; **атфайнонӣ** кардан сари аспро ба қафо баргардонидан.

Ногоҳ Тоҳир атфайноӣ карда, ба Азоқиқ расид
ва ба як зарбат аз пушти зинаш ба замин андохт.
«Равзат-ус-сафо»

АТФГОҲ *عطف گاه* ҷои бозгашт.

Суи атфгоҳи замин тохтанд,
Дар он соябон роят афрохтанд. *Низомӣ*

АТФОЛ *اطفال* ҷ. тифл.

Дурру марвориди тавқаш ашки атфои ман аст,
Лаълу ёқути ситомаш хуни айтоми шумост. *Анварӣ*
Аёлу атфои худро бардошта ба Рай равона шуд.
«Равзат-ус-сафо»

♦ атфои боғ ниҳолу дарахтҳои наврас; атфои шох
ҷавона, шохҳои тозаи нав рӯидаистодаи дарахт,
навдаҳо.

Атфои шохро ба қудуми мавсими рабеъ кулоҳи
шукуфа бар сар ниҳода ... *Саъдӣ*

АТШОН *عشтан* ташна.

Гар шавӣ атшони баҳри маънаӣ,
Фурҷае кун дар ҷазира(и) «Маснаӣ». *Шоҳидӣ*

АТЪИМА *اطعمه* ҷамъ 1. ҷ. таом.

Мардум дар гушаҳо атъима ба зар мефурухтанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Он чи аз атъима ошӯби қурон шикам аст,
Оши қочист, ки бешубҳа балои шикам аст. *Савдо*
2. тахаллуси шоири маъруф Абӯисҳоқи Шерозӣ (асри
XIV).

АТЪЯБ *اطيب* беҳтар, хуштар, некутар.

Соли имсоли ту зи пор аҷвад,
Рузи имрузи ту зи дӣ атъяб. *Фарруҳӣ*

АТҚ *عتق* озод кардан; хатти атқ озодинома, хати
озодӣ.

Султон Маҳмуд ... Тоҷуддини Юлдузро хилъат
фирисод ва хатти атқ дода, тахти Ғазнин ҳавола
намуд. *«Таърихи Фарошита»*

АТҚИЁ *اتقىا* ҷ. тақӣ.

Ин ду мартаба ашрафи маротиби асфиёву атқиёст.
«Равзат-ус-сафо»

АТҲ *عته* ниг. атаҳ.

АТҲАР *اطهر* поктар, покизатар.

АТҲОР *اطهار* ҷ. тоҳир.

АУЗУБИЛЛОҲ *اعوذ بالله* ҷ. ибораест, ки маънии он
«паноҳ бар худо!» буда, дар мавриди инкор, мас. ин-
кори тӯҳмате, гуфта мешавад.

Бигристу кард қисса кутох,
Бархонд бар ӯ аузубиллоҳ. *Шоҳин*

АФ(Ф) *عف* покдоман, боисмат, боиффат.

АФВ *عفو* бахшидан, аз гуноҳи касе гузаштан.

Дорам умеди отифате аз ҷаноби дӯст,
Қардам ҷинойтею умедам ба афви уст. *Ҳофиз*
афву сафҳ афву бахшиш.

АФВОТ *افوات* ҷамъ 1. ҷ. фавт; 2. мурдагон.

Густариши насими баҳор бар афвоти табиӣ ҳаёт
бахшад. *«Равзат-ус-сафо»*

АФВОҲ *افواه* ҷ. фӯҳ.

Булбули бӯстони ҳусни туам,
Чун наафтад сухан дар афвоҳам?! *Саъдӣ*

♦ дар афвоҳ(-у алсина) афтодан паҳн шудан, вирди
забон гардидан, забонзада шудан.

Он байт дар афвоҳ афтода ба самъи шарифаш
расид. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва сити ҷавонмардии у дар афвоҳу алсина афтод.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

дар афвоҳи дунёе афтодан шӯхрати ҷаҳонӣ ёфтан,
шӯхрати баланд пайдо кардан.

Чу ситаш дар афвоҳи дунёе фитод,
Тазалзул дар айвони Қисро фитод. *Саъдӣ*

дар афвоҳ шудан шӯхрат ёфтан, машҳур шудан.

Боҷи хубиро зи хубони ҷаҳон гирад, равост,
Баски номи у ба хубӣ дар ҳама афвоҳ шуд.

Турғал

АФВОҲӢ *افواهي* мансуб ба афвоҳ; хабари афвоҳӣ хабари
даҳонӣ ва овозашудае, ки ростию дурӯғиаш маълум
нест.

АФВОҶ *افواج* ҷ. фавҷ.

Ҳоҷихон муқомават натавонист намуд ва афво-
ҷаш мағлуб гашт. (1) *«Таърихи Фарошита»*

Ҳар куҷо мазрае сиёҳӣ кард,
Ҳирс афвоҷи барқ роҳӣ кард. (1) *Бедил*

АФВҶУӢ *عفوجوى* бахшишталаб, бахшишхоҳ, узрхоҳ.

Тарс-тарсон дар падар овард рӯӣ,
Тавбақору узрхоҳу афвҷуӣ. *Ҷомӣ*

АФГАНДАН||**АФКАНДАН** *افگندن*||*افگندن* 1. андохтан,
партофтан.

Шер ... каллаи гург барканд ва ба дур афканд.
«Калила ва Дилма»

Зиҳӣ бар офтоб афганда зулфат соя аз шабҳо,
Маҳи рӯи туро дар ҳалқаҳои зулф кавкабҳо.

Осафӣ

2. ғалтондан, вайрон кардан.

Он девори кӯҳна бияфганд ва аз нав дуруст боз
кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. маҷ. мағлуб кардан.

Агар шер гур афканад вақти зур,
Ту шерафканӣ, балки Баҳроми Гур. *Низомӣ*

4. маҷ. пароканда кардан.

Зулфи ту бар ҳад парешон карда мушки нобро,
Шох-шоҳ афканд бар гул сунбули серобро. *Ҷомӣ*

5. маҷ. соқит кардан, бардоштан, бекор кардан.
Ҳафт сол хироч аз ҷаҳон бияфганд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

6. густурдан, паҳн кардан.

Афганда ҳамчу суфра мабош аз барои нон,
Ҳамчун танӯри гарм машав аз паи шикам.

Саҷоӣ

Бисоте абрешимӣ афганда ва бар рӯи бисот мас-
наде ҳам абрешимӣ ниҳода. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АФГОНА *انگانه* бачаи бемаҳал таваллудшуда, бачаи
аз шикам соқитшуда.

Фалакро сахмаш ар дар хона афтад,
Ҳаводис з-ишқамаш афгона афтад.

Хисрави Деҳлавӣ

АФГОР انگار 1. фигор, маҷруҳ, захми; озурда, хаста.

Ман аз афкори у пайваста афгор,
Ман аз темори у пайваста бемор. *Убайди Зоқонӣ*

2. ғамнок, андуҳгин; дили афгор дили пурғаму алам.
Баҳри таскини дили афгори ман мискин табиб.
Соҳт сад марҳам, вале марҳам намесозад маро.
Чомӣ

синаи афгор дили ғамнок, дили андуҳгин.

Қуҳқан аз бедилӣ теша ба хоро занад,
Нола бувад марҳаме синаи афгорро. *Махфӣ*

3. реш, захм, ҷароҳат; афгор гаштан (ё гардидан, шудан) захмнок шудан, маҷруҳ гардидан; пора-пора шудан, реш-реш гардидан.

Бу-Райҳон бар он дом омад ва дом бидарид ва
охиста бар замин фуруд омад, чунончи ба вай афгор
нашуд. *Низомии Арузӣ*

Қасе, к-у шаб ба болини мани афгор мегардад,
Дилаш аз нолаҳои зори ман афгор мегардад.
Чомӣ

афгор сохтан (ё кардан, намудан) а) маҷруҳ кардан;
б) маҷ. дарднок ва аламнок намудан.

Пои бодияпаймои мурод ин дили хастаро ба ши-
шарезаҳои балову меҳнат афгор месозад. *Восифӣ*

АФДАР افدر амак, бародари падар.

Силсилаҷаъде бунафшаоразе,
К-аш Фаридун афдару Парвез ҷад. *Абушуйаб*

АФДСИТО||**АФДАСТО** افستا ситоиши аҷиб ва неку.

Ҷуз аз эзад туам худовандӣ,
Кунам аз дил ба ту-бар афдасто. *Дақиқӣ*

Накардам шайхро он ҷо саломе, чун дучорам шуд,
Ки афдастон пири дайри худ вирди забонам буд.
Сироҷиддини Орзу

АФЗАЛ а. افضل бартар, фозилтар; бехтар.

Дар умуре, ки байни у ва маъбудӣ у бошад,
тариқи афзал маслук дорад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Гузордани ҳоҷат аз хама навофил афзал бо-
шад. *Аҳмади Донииш*

АФЗОИШ افزایش зиёд шудан, фаровон шудан; авҷу ба-
рор гирифтани.

АФЗОЛ а. افضل ч. фазл; ♦ сояи афзол паноҳи некуӣ
ва бахшишҳо.

Хоҷа дар сояи афзол ва эҳсонӣ хеш мураффаҳ
ва осудахотир биистад ва адлу фазл дастгирӣ кунад.
«Равзат-ус-сафо»

АФЗОР افزار 1. асбоб, олат; афзори по пойафзор; кафш,
масҳӣ, муза ва ғ.; 2. доруворӣ ҳамчун мурч, дорчин
ва ғ.

Қабоби тару буи афзори хушк,
Абоҳо бипарварда бо буи мушк. *Низомӣ*

АФЗУДАН افزودن зиёд кардан, илова намудан, изофа
кардан, афзун кардан.

Дидори рақиб аз дур афзуд маро гирья,
Аз абри сиях бошад афзунии боронҳо.

Камоли Хучандӣ

АФЗУН افزون изофа, зиёдтар, бештар.

Савоби адл аз ҳадди ҳисоб афзун аст ва аз ҳайи-
зи қиёс берун. *«Ахлоқи Мухсинӣ»*

АФЗУНФУРУШ افزونفروش гаронфуруш, қиматфуруш.

Ба бозоргон гуфт: Чандин мақуш
Ба афзунӣ, эй марди афзунфуруш. *Фирдавсӣ*

АФЗУНЪИЁР افزونعیار он чи ки иёраш баланд аст, ба-
ландмаҳак (дар боран тилло).

Агарчи зар ба вазн афзунъиёр аст,
Қурозарезаҳо ҳам дар шумор аст. *Низомӣ*

АФЗУНӢ افزونی фаровонӣ, зиёдтӣ; маҷ. бартарӣ.

Эмин натавон буд зи ҳамвориҳои золим,
Дар ростӣ афзунии теғ аст забонро. *Бедил*

АФИН а. عفن гандида, бадбӯйшуда, вайроншуда, бадбӯй.

Султонро бемории саъб рӯй намуд ва аз ҳавои
афини Мозандарон ва андуҳи номуллоӣ дар ҷазираи
Абисгун раҳти бақо аз дарвозан фано берун бурд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Аз ин диёр берун бояд рафт, ки ҳавои Ҷурҷон
афин аст. *«Равзат-ус-сафо»*

АФИФ а. عفيف покдоман, боҳаё, бошарм.

В-агар хандаруӣ асту омезгор,
Афифаш надонанду парҳезгор. *Саъдӣ*

АФИФА а. عفيفه 1. муаннаси афиф; 2. зани пок, боҳаё,
бошарм, покдоман.

Ногоҳ чашмам ба афифа афтод, ошиқи у шуд ва
дилро бохт. *«Чомеъ-ут-тамсил»*

АФКАНДАН افكندن ниғ. афгандан.

АФКОР а. افكار ч. фикр 1, 2.

Аз он хангом саъи табиат ба ошёнпардозии тои-
рони афкор маъмур аст. (1) *Бедил*

♦ афкори рангин фикрҳои гуногун, фикрҳои нав
ба нав.

Дафтари айём аз афкори рангин сода буд,
Шуд зи нури нои Соиб руи ин дафтар сафед.
Соиб

АФЛОК а. افلاك ч. фалак 1.

Он ҷӣ аз оташи ғам бо дили ғамнок равад,
Гар барорам дам, аз он дуд бар афлок равад.
Чомӣ

бар сари афлок шудан овоза шудан, машхур гаш-
тан, шӯхрати ҷаҳонӣ пайдо кардан.

Рухсати ин ҳол зи Хоқонӣ аст,
К-у ба суҳан бар сари афлок шуд. *Хоқонӣ*

АФЛОКШАЪН افلاكشان киноя аз баландмартаба, оли-
мақом, шӯхратбаланд.

На уммед аз олами хокшаён,
На биме зи даврони афлокшаён.

«Таърихи Фариишта»

АФЛОКШИНОС افلاك شناس мунаҷҷим, ситорашинос.

АФНОН а. افنان ч. фанан.

Дар миёни ин ғадирест, ки дар он дарахте азим
бар ағсон ва афноии бешумор муштамил.

«Равзат-ус-сафо»

АФОЗИЛ а. افضل ч. афзал.

Мавлоно Хондамир яке аз афозили номии киромиё
Хуросон буд. *Восифӣ*

Ба меъёри қадраш чунон месазид,
Зи байни афозил варо баргузид. *Шоҳин*

АФОКАЛЛОХ||АФОКАЛЛАХ *a. عفاك الله d.* «худо туро афв кунад!» — дар мавриди таҳсину офарин гуфта мешавад.

Бар дили мо бин, ки пайконат ҷи сон паррон гузашт,
Ғамзаи мастат, афокаллах, камонкаш будааст.

Ҳайрат

АФОНИН *a. افانين ч.* афнон, *яғне чамбулчамби фанан.*

АФОРИТ *a. عفاريت ч.* ифрит.

Хобе муҳиб дид, ки дар боғ чамоате ба сурати афорит ... манқалҳои оташ дар даст ...

«Таърихи Фаршита»

АФОГИНА *a. افغانه ч.* афгон II.

АФОЙ *a. افاعي ч.* афъй|афъо.

Кӯҳест ба ҳудуди Исфаҳон, ки дар он ҷо афой ва хайёт фаровон бувад. *«Равзат-ус-сафо»*

АФРАНГ I *افرنگ фарр,* шукух; зебой.

АФРАНГ II *افرنگ ниг.* фаранг.

АФРОД *a. افراد ч.* фард.

Аз афроди лашкари Ҷалолиддин қариб ҳафтод мард, ба ҳар навъ ки буд, худро ба султон расониданд. (1) *«Тазкираи Давлатишоҳ»*

Ахлоқи ситуда ва авсофи писандида аз ҳама афроди одамиён зебо ва мустаҳсан менамояд. (1)

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

АФРОЗ *افراز* баландӣ, ҷои баланд, қулла.

Ҳар кучо чизи дигар замин шавад, афроз шавад.

Ибни Сино

АФРОЗИДАН *افرازين ниг.* афрохтан.

АФРОС *a. افراس ч.* фарас.

Афрос аз овози пару боли ҷонварон рамидан гирифта, дар мазиқе азим афтоданд. (1)

«Равзат-ус-сафо»

АФРОХТАН||АФРОШТАН *افراختن||افراشتن* бардоштан, баланд кардан, боло кардан.

Дар он ҳангом паймонаи вуруди ин қитъа аз чаманистони олами маонӣ алами гардиш афрошт.

Бедил

Чун бод ниқоби Лайли афрошт,

Он мард бидиду дил бад-ӯ дошт. *Шоҳин*

АФРҶХТА *افروخته сифати феълӣи замони гузаштиаи афрӯхтан; афрӯхта* шудан аз касе баҳравар шудан аз касе.

Чун нашавам ман зи вай афрӯхта,
Ҷ шавад аз ман адабомӯхта? *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

АФРҶХТАН *1. даргирондан.*

Ба хурда тавон оташ афрӯхтан,
Бас он гаҳ дарахти кӯҳан сӯхтан. *Сағдӣ*

2. равшан кардан (чароғро).

... Ки созад синоро равшан ба доғе,
Ба базми ишқ афрӯзад чароғе. *Фитрати Зардӯз*

АФРҶША *افروشه ниг.* офрӯша.

АФС *a. غصص ниг.* мозу.

Чун дар обе афканад, ки афс дар ӯ ҷӯшонида бошанд, китобате сиёҳ ҳувайдо гардад.

«Илми симиё»

АФСАД *a. افسد* ниҳоят фосид, гандида; афсади мафосид фосидтарини фосидҳо, бадтарини фосидҳо.

АФСАР *1. афсар* тоҷ, қулоҳи подшоҳон.

Ба ҷои афсари шоҳист бар фарқ он ғубори дар, Қасеро зебад ин афсар, ки хоки Остон бошад.

Қамолӣ Хучандӣ

2. маҷ. сардор, роҳбар.

Бидон, ки падари ту афсари қавм буд.

«Таърихи Табарӣ»

Чу ман бар сари хисравон афсарам,

Ҷи андеша бошад зи Искандарам? *Низомӣ*

◇ афсар ситондан аз подшоҳӣ фаровардан, аз ҳокимият маҳрум кардан.

Чу ман з-ин вилоят кушодам камар,

Ту хох афсар аз ман ситон, хоҳ сар. *Низомӣ*

афсари давлат аз фарқ додан *киноя* аз ҳурмат ва обрӯю эътибори худро аз даст додан.

Ру ба маъшӯқони нобихрад манех,

Афсари давлат зи фарқи худ мадеҳ. *Ҷомӣ*

афсар бар чарх кашидан шоҳи бонқитдор шудан.

Сикандар, ки бар чарх афсар кашид,

Наёраст аз ҳукми ӯ сар кашид. *Ҷомӣ*

АФСАРСАГЗӢ *افسر سگزی* номи яке аз оҳангҳои мусиқӣ.

АФСАРТИРОЗ *افسر طراز* тоҷдор, подшоҳ.

Дар хамаи он зулфи чун ҷавгон дили моро ҷи кард?
Эй сари афсартирозон гуи майдони шумо! *Шоҳин*

АФСАРХУДО(Ӣ) *(ى) افسرخدا* тоҷдор, соҳиби тоҷ, подшоҳ.

АФСАҲ *a. افصح* фасеҳтар.

Мулло Абдуллоҳи Авзаҳ яке аз ... афсаҳони адвор буд. *Возеҳ*

АФСОНА *1. афсона* қисса, достон; ҳикоят, нақл, саргузашт.

Як лаҳза ба афсонаи ман гуши хирад неҳ,
То шарҳ диҳам қиссаи доғи дили хунам. *Асирӣ*

2. сафсата, дуруғ, суханҳои бофтаву сохта.

Шунидам, ки мегуфт гӯяндае,
Мазеҳе ба афсона оғандае. *Сағдӣ*

◇ афсона шудан достон шудан; овоза шудан.

Қиссаи ҳичрони ман афсона шуд, ин ҳам хуш аст,
Пеши ӯ шояд рафиқе гӯяд ин афсонаро. *Ҷиҳолӣ*

Бим аст, ки дар беҳудӣ афсона шавам,
В-ангуштнамои хешу бегона шавам. *Убайди Зоконӣ*

АФСОНАГӢ *افسانگى* мансуб ба афсона; ҳаёли, бофта, беасос, бардуруғ.

Ин ҳикоят агарчи сурати афсонагӣ дорад, боре аз асле ҳолӣ набувад. *Аҳмади Дониш*

АФСОНАТИРОЗ *افسانه طراز* афсонагӯӣ, достоноро, қиссанигор.

Чун лаби тутии мо мешавад афсонатироз,
Чашми оина шавад масти шакархоб аз ӯ.

Шавкат

АФСОР *افسار* асбобест аз ғайри лаҷом, ки аз чарм ва ка-
наб дуруст мекунад ва ба сару гардани асп мебанданд.

Ҳар кӣ на дар ҳукми ту бошад сараш,
Бар сараш афсор шавад афсараш. *Низомӣ*

АФСУН *а. افسون* 1. сеҳр, чоду.

Даҳруза меҳри гардун афсона асту афсун,
Некӣ ба ҷои ёрон ғурсат шумор, ёро! *Ҳофиз*
Намедонам ҷӣ сеҳр асту ҷӣ афсун,
Ки ҳам теғ асту ҳам захмест пурхун. *Бедил*

афсун додан сеҳр кардан; дуо хондан, куфу суф кар-
дан.

Медиҳад ҳар касаш афсунею маълум нашуд,
Ки дили нозуки у монли афсонаи кист. *Ҳофиз*
афсун кардан сеҳр кардан, чоду кардан; дуо хондан.

Дустон, имшаб давои ҷони маҳзунам кунед,
Бар сарам афсонае хонеду афсунам кунед. *Ҳилолӣ*
афсун хондан дуо хондан, куфу суф кардан; 2. ҳила,
тазвир, макр, фиреб.

Гург ба афсуни вай фирефта шуда, роҳи хонаи
рубоҳ пеш гирифт. «*Нигори дониш*»

◇ афсуни амал сеҳру чоду; кори хилагарӣ, фиребу
найранг.

Мекашанд охир зи ҷонам нолаи во ҳасрато,
Гарчи дар аввал ба афсуни амал шодам кунанд. *Шоҳин*

афсуни чашм дилрабоии чашм, фаттонии чашм.

Ману боди сабо мискин — ду саргардони беҳосил,
Ман аз афсуни чашмат масту у аз бӯи гесуят. *Ҳофиз*

ба афсуну афсона диҷам сохтан ба сеҳру чоду маф-
тун кардан.

Бар он аст гирад дили ман ба дам,
Ба афсуну афсона созад диҷам. *Савдо*

АФСУНГАР *افسونگر* сеҳркунанда, чодугар.

Ҳама наррадевону афсунгарон
Бирафтанд ҷодусипоҳе гарон. *Фирдавсӣ*
Дар ин ҷаҳони кудуратнишони афсунгар,
Дар ин замони нухусатаъни дунпарвар ...

Садри Зиё

АФСУНСУХАН *افسونسخن* касе, ки гапаш таъсирнок бо-
шад.

Овард ба даст кордоне,
Афсунсухане, фасонахоне. *Ҷомӣ*

АФСУРДА *1. افسرده* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи
афсурдан; 2. маҷ. андӯхгин, ғамнок.

Нест вақти тавба, Ҷомӣ, хез, то бар ёди дӯст
Ҷоми май гирем рағми зоҳиди афсурдаро. *Ҷомӣ*

◇ афсурдагони хом касони ноозмуда, касони камтаҷ-
риба ва бетачриба, одамони санҷиданашуда.

Дуди оҳи синаи сӯзони ман
Сӯхт ин афсурдагони хомро. *Ҳофиз*

АФСУРДАГӢ *افسردگي* пажмурдагӣ; сарди; парешонӣ.

Шер сари пушаймонӣ дар пеш андохта буд, ҳар
соат афсурдагии хотир зиёд мешуд.

«*Нигори дониш*»

Бедил, афсурдагинам шӯҳин оҳе дорад,
То шарар нест, зи худ рафтани ранг аст ин ҷо.

Бедил

АФСУРДАДИЛ *افسردهدل* касе, ки завқу ҳавас надошта
бошад, пажмурдадил; андӯхгин.

Эй зоҳиди афсурдадил, ағъёр кадом аст?
Олам агар ағъёр бувад, ёр кадом аст?

Ибни Ямин

Дар маҷлиси афсурдадилон то нафаси субҳ
Шамъ аст саросема, ки парвона кадом аст?

Ҷомӣ

АФСУРДАН *1. افسردن* 1. ях бастан, ях кардан.

Аз паси гирья сар фуру бурданд,
Гуй обе буданд, к-афсурданд. *Низомӣ*

2. хунук шудан; маҷ. хомӯш шудан.

... То ки афсурд оташи ҳавасам,
Доғи дил шуд зи сӯхтан нафасам. *Бедил*

3. пажмурда шудан.

3-афсурдани он баҳори хандон
Ангушт газида гул ба дандон. *Ҷайзӣ*

4. маҷ. дилсард шудан, дилмурда шудан.

Чандин ҷӣ суд гармии воиз, чу мустамаъ
Афсурд аз шунидани ин нуктаҳои сард. *Ҷомӣ*

АФСУРДАРУӢ (*И*) *افسردارو(ي)* пажмурда; ғамгин; ◇ ота-
ши афсурдаруӣ оташи хомӯш шуданистода.

Оташам афсурдарую дар ҷароғам нам набуд,
Бе ҷамолат хонаи беобу тобе доштам. *Сайидо*

АФСУРДАҶОН *افسردهجان* пажмурда, мурдадил.

Биё, соқӣ, ки дай афсурдаҷон шуд,
Ҷаҳони пир боз аз нав ҷавон шуд. *Мулҳам*

АФСУС *افسوس* дарег, надомат, пушаймонӣ; хайфол, да-
реғол

Он сарв, ки пок аст чу гул домани хуснаш,
Афсус, ки қадри назари пок надонист. *Ҷомӣ*

афсӯс кардан (*ё* хурдан) ҳасрату надомат кардан,
пушаймон шудан.

Наргисаш арбадаҷую лабаш афсускунон,
Ними шаб дӯш ба болини ман омад, биншаст. *Ҳофиз*

АФТАСӢ *افطسى* паҳнии бинӣ, пучуқӣ, паҷақии бинӣ.

Бинӣ андар ҳадди афтасӣ ояд ва хат андар ҳадди
ростӣ ояд. *Ибни Сино*

АФТИДАН *1. افتيدن* *ниг.* афтодан.

АФТИМУН *ю. افيتمون* гиёҳи сурхрангу талхмазаест, ки
барои муолиҷаи баъзе касалиҳои асабию руҳӣ ба кор
мерафт.

Он рӯз равғани бодом ва афтимун овард.
«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Зи афтимун илоҷи он нашояд,
Шамими сунбули гесуш бояд. *Ҳозиқ*

АФТОДА *1. افتاده* 1. феълӣи ҳол ва сифати феълӣи замони
гузаштаи афтодан; 2. маҷ. очиз, мискин, бечора, но-
тавон.

Мурувват набошад бар афтода зур.
Барад мурғи дун дона аз пеши мур. *Савдӣ*
Бар сари афтодагон афтода савдои либос,
Сарв мечӯяд дар ин мавсим қабои тозае.

Сайидо

3. маҷ. кушташуда.

Дар он маслахи одамизодагон
Замин гашта куҳ аз бас афтодагон. *Низомӣ*

АФТОДАН||**АФТИДАН** افتادن||اقتيدن 1. аз боло ба поён
фуру омадани ҳар чиз, ғалтидан.

Аз мо карда канора, चुनी?!
Афтода ба хору хора, चुनी?! *Ҷомӣ*

2. маҷ. ба ҳоли бад дучор шудан; нотавон шудан,
очиз шудан.

Рақиб гуфт, ки: Афтодаам, маро бардор!
Дуош кардаму гуфтам: Худот бардорад! *Возех*

3. рехтан.

Чашм бар роҳи ту бас гирьякунон биншастам,
Лахт-лахти чигарам аз сари мижгон афтод.

Махфӣ

4. воқеъ шудан, рӯй додан.

Дар миёни эшон афтодам ва равон шудам. *Авфӣ*
Маяндоз дар пой кори касе,
Ки а ф т а д, ки дар пояш афти басе. *Саъдӣ*

5. даромадан, дохил шудан.

Он кишти сӯроҳ кард, то об ба кишти афтод.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

6. ҳамла овардан, ҳучум кардан.

Он мардони мард дар он набард чун гургони гу-
русна, ки дар рама меафтанд, мезаданду мекуш-
танд. «*Фатҳнома*»

◇ аз по афтодан очиз шудан, нотавон гаштан.

Ҷомӣ афтода зи по зери лагадкуби ҷафо,
То ба фитроки буге дасти таманно задааст. *Ҷомӣ*
афтодани наафтода саҳт аст *зарб*. шахсе, ки дар зин-
дагии худ саҳтӣ надидааст, ба мушкилиҳои ҳаёт тоб
оварданаш душвор аст.

АФТОДАОВОЗ افتاده آواز одами овозаш гирифта, хирри.

Муаззин қурси сӯфиро зада гоз,
Зи ҳалво хӯрданаш афтодаовоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

АФТОН افتان ғалтон, афтида-афтида; афтоноу хезон а) аф-
тидаву хеста, лангон-лангон.

В-аз ин ҷониб афтоноу хезон ҷавон,
Ҷамерафт бечора ҳар сӯ давон. *Саъдӣ*

б) пасту баландшавӣ.

Барандеш аз афтоноу хезони таб,
Ки ранҷур донад дарозии шаб. *Саъдӣ*

АФТУХЕЗ افتوخيز *ниг.* уфтухез.

АФФ *а.* عفف *ниг.* аф(ф).

АФЧА افچه чизе, ки барои тарсондани паррандагон дар
киштзорҳо мегузораид, хӯса.

АФШАК||**АФШАНГ** افشك||افشنگ шабнам.

афшон افشان *асоси замони ҳозираи афшон(и)дан.*

АФШОН افشان 1. пароканда, парешон; 2. нақшу нигор,
нақшин.

Афшони доғ чун думи товус гаштаам,
Доғам аз ин, ки ғайри мукаррар намешавад.
Тургро

◇ афшони чашми мӯр нақшу нигоре, ки ба воситаи
афшондани рангҳо ба рӯи қоғаз пайдо мешавад.

Сафҳаи рангини хони худ Сулаймон чилва дод,
Аз сиришки очизон афшони чашми мӯр дошт.
Салим

АФШОН(И)ДАН افشاندين||افشانندن 1. пошидан.

Ногоҳ ба мазраае расид, дид, ки марди деҳқон
тухм бар замин меафсонад. *Аҳмади Дониш*

2. нисор кардан.

Ғазал гуфтию дур суфтӣ, биёву хуш бихон, Ҳофиз,
Ки бар назми ту афсонад фалак иқди Сурайёро.
Ҳофиз

3. рехтан.

Бад-он сон кард меҳр аз хуни мо пок,
Ки хуни ҳолат афшондем дар хок.

Хисрави Деҳлавӣ

АФШУРА افشوره оби мева ва наботот, ки онро бо фишур-
дан ҳосил мекунанд, монанди оби ғура, оби лимӯ ва ғ.

АФШУРДА افشورده *феъли ҳол ва сифати феълии замони*
гузаштаи афшурдан; ◇ *афшурдаи идрок* натиҷа ва
маҳсули идрок; ҳақиқати асли.

Нури маънӣ дар ҷабини ток мебинем мо,
Дар қадаҳ афшурдаи идрок мебинем мо. *Соиб*

АФШУРДАГОМ افشورده گام собитқадам, устувор.

Чунон зурманданду афшурдагом,
Ки як тан бувад лашкареро тамои. *Низомӣ*

АФШУРДАН افشوردن фушурдан, фишор додан, ғичим кар-
дан.

Шавад гарм зи афшурдан анҷири хом,
Вале чун хӯри, хун барояд зи ком. *Низомӣ*

АФЪО *а.* افعى *ниг.* афъӣ.

АФЪОЛ *а.* افعال *ҷ.* феъл.

Душманат аз ғояти сарди, ки дар афъоли уст,
Пустинҳоро фарохур чун зимистон омадаст. (2)
Анварӣ

Чумла хубонро ба талхиҳои гуфторат сухан,
Чумла шӯхонро ба саҳтиҳои афъолат амал. (2)
Саъдо

афъоли писандида рафтору кирдори хуб ва муносиб,
хуи хуш.

Дилпазири донишварон ақволи санҷида аст ва
афъоли писандида. «*Нигори дониш*»

АФЪӢ||**АФЪӢ** *а.* افعى як навъ мори калони заҳрнок.

Кушӣ афъию баччааш парварӣ,
Ба девонагӣ монад ин доварӣ. *Фирдавӣ*

◇ **афъии вақт** душмани замон, душмани асосӣ.

Шароби лаъл менӯшам, маи ҷоми зумуррадгун,
Ки зоҳид афъии вақт аст, месозам бад-ин гураш.
Қамоли Хучандӣ

афъии каҳрабодайкар шӯълаи оташ; афъии марҷона-
саб шӯълаи оташ.

АФЪӢЛ *а.* افيال *ҷ.* фил.

Исмоил филе ёфт, ки муаззами афъёл буд ва ба қув-
вати ноб дари қалъа аз ҷой барканда дар ҳаво
андошт. «*Равзат-ус-сафо*»

АФЪӢОН *ю.* افيون моддаи заҳрдоре, ки аз шираи ғӯзаи
кукнор ҳосил мешавад ва мастию беҳуши меоварад.

Бо вучуди чандин фазоил марди қаттол ва ноэъти-
мод буда, афъюн хурдӣ. «Тазкираи Давлатшоҳ»

Медиҳанд афъюн ба марди захманд,
То ки пайкон аз танаш бармеканад. *Румӣ*

◇ афъюн бар чом задан май ба чом рехтан.

Биё, соқӣ, бизан бар чомам афъюн,
Чӣ афъюн? Акси холи лаъли майгун. *Ҳозик*

АФЪЮНХҶР افیون خور 1. таръёкхӯр, таръёкӣ, таръёккаш;
2. маҷ. беҳуш, маст.

Ҳама афъюнхӯри маҳтоб гашта,
Зи по афтада, масти хоб гашта. *Низомӣ*

АФЪЮНИ افیونی 1. мансуб ба афъюн; 2. касе, ки афъюн
меҳурад ё мекашад, афъюнкаш, кукнорӣ; ◇ афъюнии
чиёе шудан одат кардан, мубтало шудан ба чизе.

АФҶОН I افغان нола, зорӣ, фаръёд.

Аз нӯх фалак гузашт, Ҷилолӣ, фиғони ман,
Бингар, ки ман кучояму афғони ман кучост. *Ҷилолӣ*

Шаб ба хаёли руҳи чонон гузашт,
Умри мани зор ба афғон гузашт. *Васлӣ*

афғон баровардан фаръёд кардан, садо баровардан,
нола кардан.

Харобӣ даровард зангӣ ба Рум,
Зи ҳар бум афғон баровард бум. *Низомӣ*

афғон кардан фаръёду фиғон кардан, нолаву зорӣ
кардан.

Ба ёди сарвақодони гузашта афғон кун,
Ба доғи лоларухон боғи шавқзо ин чост. *Асирӣ*

АФҶОН II افغان номи халқе, ки асосан дар Афғонистон
зиндагӣ мекунад:

АФҚАҲ а. افقه фақеҳтар; донотарини фақеҳон.

Дар ҳисобу қироат беадил, дар шеърӯ хат беназир,
дар фикҳ афқаҳ буд. *Садрӣ Зиё*

АФҶОМ а. افهام ч. фаҳм I.

В-ар шавад мумкин, ки афзоли туро орад адад,
Он адад беш аз замири нутқ афҷом оварад.

Муиззӣ

АХ I اخ калимаи нидо офарин!, таҳсин!

Кашад зи ҷайби фалак дирҳаме, ки дар раҳи ӯ
Саодаташ ба ҳавои нисор гуяд: Ах! *Бедил*

АХ II а. اخ бародар.

Ба сӯи туст ҳама майли давлату иқбол,
Чу майли ёр сӯи ёру майли ах сӯи ах. *Сӯзанӣ*

Басо ах, к-аз ухувват чун занад дам,
Дамаш бошад чароғи айшро пуф. *Ҷомӣ*

АХАВАЙН а. اخوين шакли дугонаи ах.

Ахавайн бисоти муҳоработ дарнавардида ба фар-
мони султон амал намуданд. «Равзат-ус-сафо»

АХАВОТ а. اخوات ч. ухт.

Банину банот, ихвону ахавот ва соири ҳешу табор
ва қавму аширати Рукнидинро ... бар оташи фано
ниҳад. «Равзат-ус-сафо»

АХАС(С) I а. اخس забунтар, хортар, пасттар, фурумоя-
тар.

Баъд аз инсон ашрафи ҳайвонот асп аст ва ахасси
ҷонварон сағ. «Анвори Суҳайлӣ»

рутбати ахас поинтарин дараҷа, мартабаи паст, поин.

... Монанди санге, ки аз боло ба нишеб гардонанд,
ба камтар муддат ба дараҷаи адно ва рутбати ахас
расад. «Ахлоқи Носирӣ»

АХАС(С) II а. اخس махсуеатар, хостар; сазовортар.

Ин иборат тангу қосиррутба аст,
В-арна хасро бо ахас чӣ нисбат аст? *Румӣ*

АХАССУЛҲАВОС а. اخس الخواص хосатарини хосаҳо;
одами бисъёр наздик, муқарраб(-и подшоҳ).

Қаробеги турк... ахассулхавоси подшоҳ Алоудди-
ни Ҷилҷӣ буд. «Таърихи Фарошта»

АХАФ(Ф) а. اخف сабук, камвазн.

Чун оташ ахаф ва асфост, пеш аз ҳама ба марказ
бирасад. *Аҳмади Дониш*

АХБИЯ а. اخبيه ч. хибо(ъ); ◇ саъди ахбия нуҷ. манзили
бисту панҷум аз манзилҳои Моҳ.

Гарде бар обе бехта, зар аз турунҷ ангехта,
Хуша зи ток овехта монанди саъди ахбия.

Манучехрӣ

АХБОР а. اخبار ч. хабар.

Ахбор ва асмори бисъёр ёд дорад. *Авфӣ*

Ин ҷумла ахбор ва ҳикоёт басанда бувад касеро,
ки маслаки адл ихтиёр дорад. *Аҳмади Дониш*

ахбор кардан хабар кардан, хабар додан, баён на-
мудан.

Чанд нафар аҳли бозор чамъ омада, ҳар қадар
ахбор мекарданд, ҳазрати охунд исрор мекард.

Садрӣ Зиё

АХБОРНАВИС اخبارنويس хабардиҳандаи воқеаҳо, муҳбир;
таърихнавис.

Ахборнавис бигуморад, то аз сароири замоири
халқ аз тифоқ ва нифоқ ба султон изҳор мекунад.
Аҳмади Дониш

АХБОРОТ اخبارات ч. ахбор.

АХБОС а. اخبات ч. хубс.

Оби равнорро ба истеъмоли ахбос ва аврос мулав-
вас нагардонанд. «Равзат-ус-сафо»

АХВОЛ а. احوال ч. ҳол II.

Қасоне, ки ба манзилаи волидайн бошанд, чун
аҷдоду аъмом ва ахволу бародарони бузург ва
дустони ҳақиқӣ ҳам ба масобаи эшон бояд дошт.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

АХҶАР اخگر оташпора, лахча, ангишти афрӯхта, поран
оташи афрӯхта.

АхҶар ҳам оташ аст, валекин на чун чароғ,
Сӯзан ҳам оҳан аст, валекин на ҳамчу тир.

Асҷадӣ

Оташ куштани ахҶар гузоштан ва афъӣ куштани
бача нигоҳ доштан—кори хирадмандон нест.

Саъдӣ

ахҶари афсурда оташи хомӯшшуда, ангишт.

Гармъинони шавқ зери фалак нестанд,
АхҶари афсурдари хоки сияҳ бар сар аст.

Соиб

◇ ахгари нучум ситораҳои фурузон.

Шоҳи мамолики Шом, ки моҳи анвар аст, дар хокистари сипехр ва ахгари нучум маскан месозад.
Восифӣ

ахгар дар пероҳан кардан беорому беқарор намудан, нотинҷ кардан; ахгар зери доман пушидан ҳақиқатро пинҳон нигоҳ доштан.

Айнулмулк ... донист, ки кор аз мудохана ва мубаласа даргузашта. Беш аз он ахгар зери доман на-тавон пушид. «*Таърихи Фариишта*»

АХГАРИСТОН *اخرگستان* маҳалли ахгар, оташдон, манқал.

Метавонад шуълаи оҳам пари парвона шуд, Ку самандар, то бигуям: Ахгаристонам туй.

Зухурӣ

АХГАРОСО *اخرگراسا* ахгармонанд, мисли ахгар.

Чун шарар, Исо, ба таъби санг манзил доштам, Ахгаросо доғи дил дар парда ҳоил доштам.

Исо

АХГУЛ *اخگل* досаи (қилтиқи) гандум ва ҷав, хасҳои те-зи сари хушаи гандум ва ҷав.

АХЗ *اخذ* гирифтани, ба даст даровардан, дастгир кардан.

Аз ин суҳан ғазаби Ибни Зиёд зиёд шуда, ба ахзу ҳабси у ишорат кард. «*Равзат-ус-сафр*»

Султон ... аз тариқи инсоф ва маъдалат инҳироф варзида, равиши ахзу қатъ пеш гирифт.

«Таърихи Фариишта»

АХЗАР *اخصر* сабз, кабуд; нилгун, нилоби.

Чу пушида зи пероҳан, ки ҳар якро бувад пайдо Ба тан ҷома яке ахзар, яке аҳмар, яке асфар.

Муиззӣ

Ботил кунад шабҳои у тобанда рӯзи анвараш, Ночиз гардад, пиру зард он навбаҳори ахзараш.

Носири Хисрав

ахзар омадан сабз будан.

Гунбади хазро, ки хунрез аст феълаш, дур нест, Барги ҳино ахзар омад, лек рангаш аҳмар аст.

Фонӣ

◇ амоман ахзар баргҳои сабзе, қи ғунчаро печонида гирифтаанд; гунбади ахзар *киноя* аз осмон.

Агар аз Ибни Ямин руй бипушад як дам, Нолаи зори вай аз гунбади ахзар гузарад.

Ибни Ямин

даръёи ахзари фалак *киноя* аз осмони кабуд.

Даръёи ахзари фалаку киштии ҳилол Ҳастанд ғарқи неъматӣ Ҳоҷӣ Қавоми мо.

Ҳофиз

пардаи ахзар *киноя* аз осмон.

Ин фитна, ки дар наргиси нилуфари туст,

Дар яардаи нӯҳ торами ахзар натавон ёфт. *Соиб* сатҳи ахзар *киноя* аз осмон; чатри ахзар *киноя* аз ос-мони кабуд.

АХИР *اخير* *ниг.* охир.

АХИРАН *اخيرون* сипас, дар вақтҳои охир.

АХИССО *اخصسا* ҷ. хасис.

АХКУК *اخشوك* зардолуи норасида; меваи норасида.

Зи пирузаву аз зумуррад магар Намоянд ахкуки норас ба бар. *Асади*

АХЛОТ *ا. اخلاط* ҷамъ 1. ҷ. хилт.

Гуворише сохтам, ки ахлоти он шаш чиз аст. (1)
Авфӣ

2. оби бинӣ.

Чаро дар ин чаман аз буи нишқ беҳабарӣ, Агар на ҳоили садди димоғи туст ахлот? *Бедил*

◇ ахлоти арбаа *тиб.* чор ахлот: хун, сафро, савдо ва балғам, ки ба ақидаи табибони қадим бемориҳо аз онҳо сар мезананд.

АХЛОФ *ا. اخلاق* ҷ. халаф.

АХЛОҚ *ا. اخلاق* ҷ. хулқ.

Ҳусни махруёни маҷлис гарчи дил мебурду дин, Баҳси мо дар лутфи таъбу хубии ахлоқ буд.

Ҳофиз

ахлоқи покиза хулқҳои нек, одоби хуб, кирдорҳои писандида.

Ту бар тахти султони хеш бош, Ба ахлоқи покиза дарвеш бош. *Саъдӣ*

АХМ||**АХМА** *ا. اخمه* 1. чини пешонӣ, чин; 2. маҷ. турш-руй.

АХМАЗАДА *ا. اخمزه* туршруй.

АХМАРҶ *ا. اخمرو* 1. туршруй, бадқавоқ; 2. маҷ. хатдор, рахдор, хат кашидашуда.

Наёяд чу бар сафҳа хат з-он наку, Чу мистар ба қоғаз кунад ахмару. *Тугро*

АХРАБ *ا. اخرج* 1. харобтар; 2. *адш.* номи яке аз зиҳо-фоти рукни «мафойлун», ки дар натиҷаи партофта шудани ҳиҷон аввал ва кӯтоҳ шудани ҳиҷон охири он «фойлу» боқӣ мондааст ва ба ҷои «фойлу» рукни мустаъ-мали «мафъулу» -ро кор мефармоянд; яке аз ду шаҷараи вазни рубоӣ ба ҳамин зиҳоф асос ёфта, шаҷараи ахраб ном дорад ва аз дувоздаҳ навъ иборат аст; *муқ.* ахрам.

АХРАМ *а. اخرج* 1. касе, ки девораки биниаш бурида шудааст, чокбинӣ; 2. буридашуда; 3. *адш.* номи яке аз зиҳо-фоти рукни «мафойлун», ки дар натиҷаи тарк шудани ҳиҷон аввали он «фойлун» боқӣ мондааст ва ба ҷои «фойлун» рукни мустаъмали «мафъулу»-ро кор мефармоянд; яке аз ду шаҷараи вазни рубоӣ ба ҳамин зиҳоф асос ёфта, шаҷараи ахрам ном дорад ва аз дувоздаҳ навъ иборат аст; *муқ.* ахраб.

Тири ту тинниндам шуда, з-ӯ диръи Зол аз ҳам шуда, Бал кӯхи Қоф ахрам шуда, минқори Анқо рехта. *Ҳоқонӣ*

АХРАС *а. اخرج* гунг, безабон, лол.

АХРИБА *а. اخرجيه* ҷ. хароб, хароба.

АХРИҶА *а. اخرجها* ҷ. хароҷ||хироҷ.

АХТАР *ا. اختر* 1. ситора, кавкаб, наҷм.

Бар фалак дӯш аз хуруши ман дили ахтар бисӯхт, Шуълаи оҳам чу парвона малакро пар бисӯхт.

Ҷомӣ

2. маҷ. бахт, иқбол.

Зи ахтарам назаре саъд дар раҳ аст, ки душ
Миёни моҳу рухи ёри ман муқобала буд.

Ҳофиз

Сар назад бо номи мо як ахтар аз бурчи шараф,
Толее з-иқболи худ бисъёр кам дорем мо.

Турғал

ахтари бад толеи бад, бадбахтӣ, бетолей.

Аз ахтари бад зери фалак шикваи нодон
Монад ба ғариқе, ки зи ёрон гила дорад.

Соиб

3. маҷ. алам, байрақ.

Ҳар тарафе ахтари у рӯ ниҳод,
Фатҳ давиду дари давлат кушод. *Хисрави Деҳлавӣ*

ахтари ковиён байрақи Фаридун, байрақи Коваи охан-
гар.

Зи дебои пурмоёву парниён

Бар он гуна гашт ахтари ковиён. *Фирдавсӣ*

◇ ахтари бахт киноя аз бахту саодат.

Бале, ки ахтари бахтам саодате дорад,

Ҳаме ба хотири поки ту мешавам махтур. *Васлӣ*

ахтари дониш сайёраҳои Муштарӣ ва Аторуд, ки оли-
хан дониш ҳисоб меёфтаанд.

Маро аз ахтари дониш чӣ ҳосил,

Ки ман торикаму рахшанда аҷзо. *Ҳоқонӣ*

ахтари дунболадор ситораи думдор, комета, ки наҳс
ҳисоб мешуд; киноя аз оқибати бад.

Фитна дар дунбола дорад ахтари дунболадор,

Чун барорад хат, зи холи руи ёр андеша кун.

Соиб

ахтари осмонӣ бахти баланд.

Шуморо ҳама шодмонӣ бувад,

Маро ахтари осмонӣ бувад. *Фирдавсӣ*

ахтари панҷум сайёраи Миррих; ахтари рӯзгор хуш-
бахтии ҷаҳон.

Бад-у гуфт, к-эй меҳтари номдор,

Ба коми ту бод ахтари рӯзгор. *Фирдавсӣ*

ахтари сарсабз ситораи бахт, сайёраи саъд; ахтари
ситезагар бахти қачрафтор ва номувофиқ.

Ин чархи гирдгарди кавокибнигор чист?

В-ин ахтари ситезагари кинадор чист? *Авҳадӣ*

ахтари шабгард а) ситораи номусоид, ситораи наҳс.

Тақья бар ахтари шабгард макун, к-ин айёр

Тоҷи Қовус бибурду камари Қайхисрав. *Ҳофиз*

б) моҳ; ахтари Ҷавзо нуҷ. бурчи Тавъамон, Дупай-
кар; ахтар афкандан фол дидан, фол задан.

Ба эронӣ гуфт, к-иншаб ба май

Яке ахтаре афканам неқпай. *Фирдавсӣ*

ахтар гирифтани муайян намудани ҳаракати ситораҳо
барои пешгӯӣ (аз рӯи ақидаи мунаҷҷимони қадим).

Биёвард суллобу ахтар гирифт,

Яке зиҷи ҳиндӣ ба бар даргирифт. *Фирдавсӣ*

ахтар нигоҳ кардан *ниг.* ахтар гирифтани.

Ба ахтар ниғаҳ кун, ки то ман зи ҷанг

Қай осяму кишвар орам ба ҷанг. *Фирдавсӣ*

ахтар шуморидан (*ё шумурдан*) киноя аз беҳобӣ каши-
дан, шаббедорӣ; беҳоб будан.

Ҳама шаб ба бедорӣ ахтар шумурд,

Зи савдову андеша хобаш набурд. *Саъдӣ*

бедор гаштани ахтари хуфта омад кардани бахт.

Маро ахтари хуфта бедор гашт,

Ба мағз-андар андеша бисъёр гашт. *Фирдавсӣ*

дар вубол будани ахтар дар хатар будан, бадбахтӣ
дар пеш будан.

Ҳикоят кард, к-ахтар дар вубол аст,

Маликро бо ту қасди гушмола аст. *Низомӣ*

АХТАРБИН اخترين мунаҷҷим, ахтаршинос, ситорашинос.

АХТАРГИРОЙ اخترگرای *ниг.* ахтарбин.

Ситорашумар марди ахтаргирой

Чунин зад туро з-ахтари нек рой ... *Фирдавсӣ*

АХТАРГҶ (Й) اخترگو(ی) фолбин, мунаҷҷими беилми фи-
ребгар.

АХТАРДҶЗ اختردوز: тири ахтардҷз тири дуррав.

Лашкар қадами иқдом дарниҳоданд ва ба захми
тири ахтардҷз ва новаки ҷигарсӯз эшонро музтару
очиз карданд. «*Таврихи Ҷаҳонқушо*»

АХТАРСИПОҶ اخترسپاه серлашкар.

АХТАРСҶХТА اخترسوخته киноя аз бадбахт.

АХТАРШИНОС اخترشناس ситорашинос, мунаҷҷим.

Зи ҳар кишваре гирд кун бихрадон,

Зи ахтаршиносону аз мубадон. *Фирдавсӣ*

Дар китоби толеи ман дида буд ахтаршинос

Аз сари зулфат бисе ташвиш дар даври камар.

Қамоли Хучандӣ

АХТАРШУМОР اخترشمار *ниг.* ахтаршинос.

Фуруғи меҳр бошад дидаи ахтаршуморонро,

Сафои моҳ бошад чеҳраи шабзиндадоронро.

Соиб

АХТАРӢ اخترى 1. мансуб ба ахтар; 2. мунаҷҷим, ситора-
шинос.

Яке ахтарӣ гуфт аз пас ба роҳ,

Қ-аз ин сон бибуррам сари Совашоҳ. *Фирдавсӣ*

АХТОБ а. اخطاب ҷ. хитб.

Бои си ту бар иқтиҳомии ин ахтоб чист? *Авфӣ*

АХТОР I а. اخطار ҷ. хатар I.

Умри азизи ман дар таҳаммули машоққи асфөр
ва иртиқоби ахтор мегузарад. «*Равзат-ус-сафо*»

АХТОР II а. اخطار ҷ. хатар II.

АХШ اخترش арзиш, баҳо, қимат.

Худ намояд ҳамеша меҳр фуруғ,

Худ фазояд ҳамеша гавҳар ахш. *Унсурӣ*

АХШАМ а. اخشم касе, ки хисси буй, қувваи шомма на-
дорад.

Дар гулистон ояд-андар ахшаме,

Қай шавад мағзаш зи райҳон хурраме. *Румӣ*

АХШЕҶ اخشيح 1. зид, муҳолиф; 2. ҳар яке аз чор ун-
сур; *ниг.* чор (чор унсур).

Фароз оварид ахшеҷ-ин ҷаҳор,

Ки ҳар к-андар у баст чандин фиғор.

Ҳофизӣ Убаҳӣ

АХШЕҶОН اخشيجان чор унсур.

Қ-аз пай мирохурӣ дар пойгоҳи раҳши у
Ахшеҷони Рустами ҷонро мукаррар сохтанд.

Ҳоқонӣ

АХШОБ а. اخشاب ҷ. хашаб.

Ахшобу асбоб, он чӣ устод талаб дорад, бад-у
таслим намоёнд. «*Равзат-ус-сафо*»

АХБЁР *a.* اختيار *чамъ* 1. ч. хайр.

Теги ту хазар гирад в-аз банд кушояд ҳам,
3-ин фатх мубашшир бод ахбёри ту оламро. (1)
Хоқонӣ

2. одамони хуб, одамони нек.

Ба шумии сӯхбати ашрор дар ҳаққи ахбёр бад-
гумонӣ падида ояд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

АХӢ *a.* اخى 1. бародари ман.

Суфиеро гуфт марди номдор,
Қ-эй ахӣ, чун мегузори рӯзгор? *Аттор*

2. ташкилоти аҳли касбу ҳунар, ки то андозае ранги
динӣ дошта бошад ҳам, мақсадашон ҳимояи ҳуқуқи
худ буд ва онҳоро аҳли футувва ҳам меноманд.

АЧӢ *m.* اچى бародари калон.

... Қ-эй ачӣ, бас хуб аспе нест ин,
Аз бихишт аст ин магар, не аз замин. *Румӣ*

АШАН I اشن *ҷомаи чаппагардон.*

Чун ҷомаи ашан ба тан андар кунад касе,
Хоҳад зи кирдигор ба ҳоҷат муроди хеш.
Рӯдакӣ

АШАН II اشن *хом; харбузаи хом.*

Харбуза пеши вай ниҳод ашан
В-аз бари ӯ бигашт, ҳоли шуд. *Ғазоирӣ*

АШАР(Р) *a.* اشр аз ҳад зиёд шарир, бадкор; **ашарри** хал-

қуллоҳ шариртарин махлуқи худо, бадтарин кас.

Он ҷамоат қисъёр буданд, аз он ҷумла қозин Сим-
нон, ки уро қозин Соин гуфтандӣ ва ашарри халқул-
лоҳ буд ва ба ҳақиқат аз иблис шариртар.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

АШАРА||АШАРАТ *a.* عشرة||عشرة даҳ.

АШАРОТ *a.* عشرات *ҷ.* ашара||ашарат.

Он набинӣ яке даҳ-даҳ гардад,
Чун зи оҳод расад дар ашарот. *Хоқонӣ*

АШАРР *a.* اشр *ниг.* ашар(р).

АШАҚА *a.* عشقه *номи* гиёҳе, ки ба чизҳои дигар мепе-
чад ва гули сурх ё кабуд дорад, ишқандарпечон, ошқ-
печон, печак.

АШБОҲ I *a.* اشباح *ҷ.* шабах II.

Чун зулмати лайл аз рӯяти ашбоҳ монеъ гашт,
асокири ислом мурочиат карданд.

«*Таърихи Фаршита*»

АШБОҲ II *a.* اشباه *ҷ.* шибҳ.

АШВОҚ *a.* اشواق *ҷ.* шавқ.

Аз шарафи хизмат маҳҷуру маҳрум монда, ма-
шонии ашвоқ дар дили меҳнатзада ҳар дам аф-
рухтааст. «*Илми симӣ*»

АШГОЛ اشگال *шакли дигари* шағол.

Пилу гургу ҳайдару ашгол низ,
Аждаҳои зафту муру мор низ. *Румӣ*

АШИА *a.* اشعه *ҷ.* шуоъ.

АШИР *a.* اشير даҳъяк; **ушри ашир** садъяк.

Ҳазонаи Қорун ба ушри ашири он нарасад.
«*Равзат-ус-сафо*»

АШИРА||АШИРАТ *a.* عشيره||عشيرة 1. хешу табор.

Эй фақиронро ашира, волидайн,
Дар хирочу харчу дар ифои дайн! *Румӣ*

2. тоифа, қабила, қавм.

Зуафои эшон ба лашкаргоҳи Меҳлоб омада ба
қавм ва аширати хеш пайвастанд.
«*Равзат-ус-сафо*»

АШИҚ *a.* عشيق *ошиқ.*

АШК اشك 1. қатра, қатран об.

Чунон шуд зулм дар айёми ӯ гум,
Қи ашке дар миёни баҳри Қулзум. *Аттор*
ашки кабоб қатраҳое, ки вақти пухтани кабоб ба рӯи
оташ мечаканд.

Изҳори аҷз пеши ситамгар раво мадор,
Ашки кабоб боиси туғъени оташ аст. *Соиб*

ашки меғ (ё саҳоб) қатраи борон; борон.

Чалу рост абр асту аз барқи теғ,
Чу ороиши гулшану ашки меғ. *Низомӣ*

2. қатраи оби чашм.

Ҳофиз, зи дида донаи ашке ҳамефишон;
Бошад, ки мурғи васл кунад қасди доми мо.

Ҳофиз

Дидаи бедораш чун абри найсонӣ ашк боридан
оғоз кард. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ашки бемоя гирьяи бефоида, гирьяи беқадру қимат.

Паҳлу ин ҷост назри хористон,
Ашки бемояи сари миҷгон. *Бедил*

ашки гарм гирьяи сӯзон, ашки андуҳ ва фироқ.

Ашки гарм аз тафи хуни дилам омад дар чашм,
Баски аз оташи сӯзон дили ман дар ҷӯш аст.

Ҷомӣ

ашки гулгун *ниг.* ашки хунин.

Гар кумаити ашки гулгунам набудӣ тундрав,
Қай шудӣ пайдо ба гетӣ рози пинҳонам чу шамъ?
Ҳофиз

ашки лолагун *ниг.* ашки хунин.

Гил шуд ҳарими қўят аз ашки лолагунам,
Бошад ҳануз ташна хоки дарат ба хунам. *Ҷомӣ*
ашки ол *ниг.* ашки хунин.

Изҳори узри мост, Фузулӣ, зи маъсият
Бар рӯи зарди мо рақами ашки оли мо.

Фузулӣ

ашки пиёзӣ ашки сӯзишноқ.

То чашми ту оростаи сурмаи ноз аст,
Аз дидаи ушшоқ диҳад ашки пиёзӣ.

Алии Хуросонӣ

ашки сурх *ниг.* ашки хунин.

Лола нима сурху нима зард рӯяд аз гилам,
Чун барам бо хок ашки сурху рӯи зардро.

Ҷомӣ

ашки хунин гирьяи сӯзон, гирьяи ҷонсӯз.

Ба рӯям ниғаҳ кун, ки бар дарди ишқат
Ба ҷуз ашки хунин гувоҳе надорам. *Аттор*
ашки хушнамак гирьяи ҷонгудо аз фиरोқи дустон;
ашки шакқарин гирьяи шодӣ.

Бас ашки шакқарин, ки фуру резам аз ниёз,
Бас оҳи анбарин, ки ба амдан бароварам.

Хоқонӣ

ашки шафақгун *киноя* аз ашки хунин.

Ҳеҷ шаб бе ту дилам нола ба гардун накашид,
Қи ба рӯям рақам аз ашки шафақгун накашид.

Ҷомӣ

ашки ғаммоз оби дидаи ошкоркунандаи роз.

Сар мадеҳ, эй дида, акнун ашки ғаммози маро,
То насозад фош пеши мардумон рози маро.

Шодӣ

ашки чигаргун гирьяи хунолуд; гирьяи бисъёр ва сахт.

Бар канори Даҷла дур аз ёру маҳчур аз диёр,
Дорам аз ашки чигаргун даҷлаи хун дар канор.

Ҷомӣ

ашк боридан гиристан.

Он саге мемуруду гирён он араб
Ашк мебориду мегуфт аз караб... *Румӣ*

ашк рехтан гирья кардан.

Резон зи дида ашки тараб чун дарахти раз,
Қ-аз оташи нишот шавад оташ аз масом. *Ҳоқонӣ*

Зи сина ох, аз чашм ашк мерехт,
Ки будам дар миёни оташу об. *Ҳайрат*

ашк чидан пок кардани ашк.

Мекунад бо остин ҷавҳар зи рӯи теғ пок,
Он ки мечинад ба доман ашк аз мижғони ман.

Соиб

талх-талх ашк афшондан аз зӯри ғаму андуҳ гирья кардан.

Байте ду-се зор-зор бархонд,
Ашке ду-се талх-талх бифшонд. *Низомӣ*

◇ ашки суроҳӣ шароб, май.

Зи шавқи базми ту дар дидаву дили Салмон,
Ҳаром ашки суроҳию нолаи уд аст.

Салмони Соваҷӣ

ашки ток шароб, май.

Ба ашки ток бишӯянд захмҳои маро,
Ки шиша бар сари ман хушкии хумор шикаст.

Соиб

АШКБОР اشکبار ашкрез, ашкафшон, гирён.

Ҳар чашма зи чашми ашкборе,
Ҳар лола зи доғи дилғигоре. *Ҳилолӣ*

◇ сели ашкбор гирьяи бисъёр.

Мегирьяму муродам аз ин сели ашкбор
Тухми муҳаббат аст, ки дар дил бикорамат.

Ҳофиз

АШКБОРОН اشکباران *ниг.* ашкбор.

Дар миёни обу оташ ҳамчунон саргарми туст
Ин дили зору назору ашкборонам чу шамъ.

Ҳофиз

АШКОЛ *a.* اشكال *ч.* шакл.

Чисм ҳам аз танаввӯи ашкол
Васфи касрат гирифту шуд аҷсом. *Ҷомӣ*

◇ ашколи Уқлидус (*ё* Уқлидис) шаклҳои геометрии,
ки олими Юнони қадим Уқлидус (Эвклид) тартиб додааст.

Ҳаром ашколи Уқлидус, ки бинҳод
Арасталис устоди Сикандар. *Носири Хисрав*

ашколи қуръа аломатҳои маҳсусе, ки мувофиқи вазъияти онҳо пешгӯӣ мекунанд.

Зуфунун дар дарки мансуботи ашколи қуръа ва сайри нуқоти зоиҷаи рамл беанбоз [буд].

Садри Зиё

АШКПАЙМОЙ(И) اشکپيما(ى) ашкбор, ашкрезон.

Ғами рафтагон дар дилам ҷой кард,
Ду чашми маро ашкпаймой кард. *Низомӣ*

АШКПОЛО اشکپالا ашколуд, ашкрезон.

Рафтӣ ба ду чашми ашкполо
Чун оби равон ба суи боло. *Ҷомӣ*

АШКРЕЗ اشکريز гирён, ашкбор.

Хок ларзиду даромад дар гурез,
Ғашт у лобакунону ашкрез. *Румӣ*

АШҚЎБ اشکوب 1. сақфи хона; 2. ошъёна.

Дар ашқуби зер хайётон нишинанд.

Носири Хисрав

АШҚЎХИДАН اشکوخيدان *ниг.* ошқӯхидан.

АШО *a.* عشا хуроки бегоҳӣ, хуроки шом.

Баъд аз ашо понсад дирамам дод.

Аҳмади Дониш

АШОИР *a.* عشاير *ч.* ашира||ашират.

Яке аз ақориб ва ашоири у вафот ёфт. (1) *Авфӣ*
Овозаи ҷалолат ғалтида дар ашоир

З-он дам, ки ҳукми наҳъят афтада дар қабила. (2)
Савдо

АШР *a.* عشر *ниг.* ашара.

... Ки бошад баъд аз он соли муҷаддад
Нухӯм сол аз нухӯм ашр аз нухӯм сад. *Ҷомӣ*

АШРАТ *a.* عشرت *ниг.* ашара.

АШРАФ *a.* اشرف 1. шарифтар, бузургтар.

Аҳасси мавҷудот, ки инсоии ноқис аст, ба сабаби он ба мартабае расад, ки ашрафи мавҷудоти мумкина бошад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

2. муборак; самъи ашраф гуши муборак.
Ин маъни ба самъи ашраф пайваст.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

манзили ашраф манзили муборак, ҷои хайру барака.

... Ки шуд тоза з-он манзили ашрафам,
Дил аз буи пирохани Юсуфам. *Шоҳин*

◇ ашрафи махлуқот инсон, одам.

АШРАФӢ اشرفى 1. мансуб ба ашраф; 2. пули тилло.

Султон Сикандари бояд, ки се ҳазор асп ва сад ҳазор ашрафи алой пешкаш биёрад.

«Таърихи Фариста»

АШРИБА *a.* اشربه *ч.* шароб.

Ба алвони аъғимаю аснофи ашриба меҳмоннавозӣ намуд. (1) «*Рағзат-ус-сафо*»

АШРОР *a.* اشرار *ч.* шарир.

Пас раҳи ростону некон рав,
Ки ҷаҳон пурхасону ашрор аст. *Носири Хисрав*

Аз офати даду дев холи шуда саҳорӣ,
В-аз дастбурди ашрор эмин шуда қавофил.

Савдо

АШРОФ *a.* اشراف *ч.* шариф.

Назанӣ лофи хидмати ашроф,
Накаши бори миннати асҳоб. (1) *Анварӣ*

Чун Абдуллоҳи Тоҳир дар Нишопур нузул фармуд,
аъёну ашроф ба саломӣ вай омаданд. (1)

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

АШХОС *a.* اشخاص *ч.* шахс.

Ҷамъ кардан дар ҳамаи ашхос мувофиқи табъ аст. (2) *Аҳмади Дониш*

АШШОР *a.* **عشار** ғункунандаи андозҳо, даҳъякғир.

Ашшор таҷассус ба ҷо овард, ҳеч наёфт.
«*Равзат-ус-сафо*»

АШЪОР *a.* **اشعار** ҷ. шеър.

Ҷомӣ, аҳсант, ки дар назми аҷам нав кардӣ
Он наворо, ки дар ашъори араб Маҷнун зад. *Ҷомӣ*

АШЪЁ *a.* **اشياء** ҷ. шайъ.

Сикандар меҳост, то ҷумлағи ҳикмати ашъё бидо-
над. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Нидо дардоданд, ки амлоку ашъён қозӣ Низо-
муддинро тороҷ кунанд. *Аҳмади Дониш*

АШЪЁЪ *a.* **اشياء** ҷ. шиа||шиат.

Ҳолаи Юсуф ... бо атбоу ашъёъ руи таваҷҷуҳ
ба ҷониби Миср ниҳоданд. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

Тафсили атбоу ашъён у аз вай биситад ва ҳамаро
ба даст овард ва бикушт. (2) «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

АШҒОЛ *a.* **اشغال** ҷ. шуғл.

Аз аъмолу ашғоли қадим иҷтиноб ҷоиз надоштан-
д. «*Равзат-ус-сафо*»

Чун сикҳат ёфт, Арғунхон уро бар қойда бина-
вохт ва ба сари ашғол фиристод.

«*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

АШҚАР *a.* **اشقر** 1. сурхи ба зардӣ моил (дар боран асп).

Ман Лухроспро ба чашии худ дидам, ки бар аспи
ашқаре савор шуда. «*Равзат-ус-сафо*»

2. асп.

Осмоне, ки чор моҳи наваш
Бар замин мекашанд, ашқари уст. *Бадри Чоҳӣ*

ашқари барқӣӯя аспи тезрав.

Бархесту теғ бар камар баст,
Бар ашқари барқӣӯя биншаст. *Шоҳин*

ашқари бодпой аспи тезрав.

Ашқари бодпой будаш ҷуст,
Ба тағ осудаву ба гом дуруст. *Низомӣ*

ашқар ангехтан асп давондан, асп тозондан, асп
рондан.

Ашқар ангехт шаҳриёри ҷаҳон,
Суи он ғор шуд ҷу бод равон. *Низомӣ*

АШҚИЁ *a.* **اشقيا** ҷ. шақӣ.

Парда аз руи лутф, гӯ, бардор,
Қ-ашқиёро умеди мағфират аст. (1) *Саъдӣ*

Миёни суадо ва ашқиё мударати се руз ҷангу пай-
кор идома ёфт. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

АШҚАБ *a.* **اشهب** 1. сиёҳу сафед, хокистарӣ, хокистар-
ранг.

Ба дасти рост қайди бози ашқаб,
Ба дасти чап инони хинги адҳам. *Саъдӣ*

2. аспи хокистариранг, хинг.

Ҷӣ мегуфтаму дар ҷӣ пардохтам?
Кучо будам, ашқаб кучо тохтам? *Низомӣ*

◇ ашқаби субҳи зарринлаҷом киноя аз офтоб.

Расид ашқаби субҳи зарринлаҷом,
Қаҷимро фиканд адҳами тезгом. *Шодӣ*

АШҲАЛ *a.* **اشهل** мешчағм.

АШҲАР *a.* **اشهر** машҳуртар, ошқортар.

Он чи ашҳар аст, марқуми рақами тадвин ва мас-
тури қалами мутабайнн хоҳад шуд.

«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

АШҶОР *a.* **اشجار** ҷ. шачара.

Табиати маодин эътидол ёфт... ва анвои ашҷор
падид омад. (1) «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Фасли содис сифати мева бибояд қардан,
То тару тоза бичинӣ ту зи шоҳи ашҷор. (1)

Абӯисҳоқи Атъима

ашҷори мусмира дарахтони мевадор.

Боғбонро талабида гуфт: Ашҷори мусмираро бар-
кан! «*Равзат-ус-сафо*»

ашҷори қадим дарахтҳои солхурда.

Ҳаким Анварӣ ҳукм кард, ки он моҳ аксар биноҳ
ва ашҷори қадимро бод барканад ва шаҳрҳоро хар-
роб кунанд. «*Таъкираи Давлатшоҳ*»

ашҷор ва ағсон дарахтону шоҳаҳо.

Ашҷор ва ағсон аз дасти соқии рабеъ ҷоми хуз-
рат нӯшида буд. «*Равзат-ус-сафо*»

АЪВАР *a.* **اعور** одами якҷашм.

Боло гаҳе набинад, гӯй, ки аъвар аст,
Гоҳе яке ду бинад, гӯй, ки аҳвал аст. *Муиззӣ*

Рашиди Ватвот ақраъ будааст ва Мансури Хораз-
мӣ аъвар. «*Хористон*»

АЪВОМ *a.* **اعوام** ҷ. ом II.

Сию шаш марҳала аз мароҳили санин ва аъвом
тай шудааст. «*Таърихи Фарӣшта*»

АЪВОН *a.* **اعوان** ҷамъ 1. ҷ. ави; 2. мададгори, ёриди-
хандагон.

Аъвони мнлал туро мусаххар,
Иқлиму дувал туро мусаллам.

Қамолӣ Хуҷандӣ

Аъвони Язид ҳарчанд уро дар он издиҳом ҷустанд,
наёфтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

АЪДАЛ *a.* **اعدل** 1. одилтар.

Аъзами аъдал... ба боргоҳи шавкат хиромид.
«*Таърихи Фарӣшта*»

2. муътадилтар.

Ҳарчанд мизоч аъдал бошад, ... сурате ё нақше,
ки бар он мутараттиб шавад, акмалу афзал бо-
шад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

АЪДО *a.* **اعدا** ҷ. адӯ||адув(в).

Душ дар воқеа дидам, ки нигорин мегуфт,
Саъдиё, гӯш макун бар сухани аъдоят! *Саъдӣ*
Эй муддаӣ, бирав, ки маро бо ту кор нест,
Аҳбоб ҳозиранд, ба аъдо чи ҳоҷат аст? *Ҳофиз*

АЪДОД *a.* **اعداد** ҷ. адад.

Аҳадӣ, лек марҷаи аъдод,
Воҳидӣ, лек маҷмаи азод. *Ҷомӣ*

Аъдоди эшон беҳад буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

АЪЁД *a.* **اعباد** ҷ. ид.

Он ҷумоқхоро мардум дар аъёд ва маҳофил бар
душ мениҳоданд. «*Равзат-ус-сафо*»

АЪЁН *a.* **اعيان** 1. бузургон, ашроф, сардорон.

Ҳама аъёни шаҳр бар ин сулҳнома катҳо навиш-
танд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Дигар рӯз аён ва ашрофи он шаҳр фароҳам омада меҳостанд, ки кори ҳукумат бар касе қарор диҳанд.
«Нигори дониш»

аёни давлат вазирони давлат.

Агар аз бузургон ва аёни давлат хиёнати молӣ бинад, бар эшон саҳт нагирад, балки ба таҷоҳул бигузаронад. *Аҳмади Дониш*

2. мавҷудот.

Гар шикофи ҳақиқати аён,
Оламе ёбӣ аз яқину гумон. *Бедил*

3. зотҳо, аслҳо.

Ҳадди аёну араз доништа гир!
Ҳадди худро дон, к-аз он набвад гузир. *Румӣ*

АЪЗАЛ *а. اعزل* бесилоҳ, беяроқ; ◇ *Симоки Аъзал ниг. Симок.*

АЪЗАМ *а. اعظم* азимтар, бузургтар, калонтар.

Гар азим аст аз фурудастон гуноҳ,
Аз бузургон афв кардан аъзам аст.
«Анвори Суҳайлӣ»

◇ *найри аъзам офтоб.*

Аз нури найри аъзам, ки ҳаётбахши олам аст,
маҳрум гашта, зинҳор аз ин андешаи нодуруст дар-
гузарад. *«Нигори дониш»*

АЪЗО *а. اعضا* ҷ. узв.

Дар ҳарими ишқ натвон зад дам аз гуфтушунид,
З-он ки он ҷо ҷумла аъзо чашм бояд буду гуш.
Ҳофиз

Накунад ҷомаи зарбафт бадал аъзоро,
Назанад сурати девор дам аз симтанӣ. *Сайидо*

АЪЗОР *а. اعدار* ҷ. узр.

Бойду ... фиристодани хавотин ва урдухоро аъзо-
ри номақбул гуфта буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АЪЛАМ *а. اعلام* 1. олимтар, донотар.

Ҳама дар илми солусӣ мусаллам,
Ҳама дар ҷоплусӣ аълам аз ҳам. *Нозим*

2. *таър.* соҳиби яке аз рутбаҳои динӣ дар Бухорои асрҳои охир, ки вазиғаи ӯ тасдиқ намудани ғайбӣ муфтиён буд; ◇ валлоҳу аълам *д.* иборате, ки вақти шакку тардид ба кор мебаранд ва маънии он «худо медонад» аст.

Чист пеши чеҳраи ӯ офтоб,
Заррае, валлоҳу аълам биссабов. *Аттор*

АЪЛАМИГАРӢ *گرى اعلمى* мартабаи аъламі, мартабаи доной.

Булфазл чун ба сирати покат вуқуф ёфт,
Аз сар гузашт дабдабаи аъламигарӣ. *Шоҳин*

АЪЛАМӢ *اعلمى* 1. доной, донишмандӣ; 2. аълам будан, сардори муфтиён будан.

АЪЛО *а. اعلا* 1. болотар, баландтар; баланд.

Зи фирдавси аъло руҳаш ояте,
Ба майдони хубӣ қадаш рояте. *Хочу*

2. *маҷ.* нафис, хубтар, беҳтар; аъло аъғима беҳтарини хӯроқҳо, таомҳои босифат.

Аъло аъғима он ҷӣ аз раған ва гушт ва шакар ва мағз мураттаб гардад. *Аҳмади Дониш*
зирваи аъло а) қуллан баланд; б) *маҷ.* мақоми баланд, ҷои баланд; мартабаи оӣ.

Аркони ҷаҳондорӣ ба зирваи аъло расонид.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

АЪЛОМ *а. اعلام* ҷ. алам II.

Зери тадбири муҳкамаш офоқ,
Зери аъломи муъламаш дунё. (1) *Фарруҳӣ*
Қайқубод ... аҳолии он ҳаволиро аз ҳаракати аъломи фатҳпайкар аълом дод. (1)
«Равзат-ус-сафо»

аъломи азҳар байрақҳои дурахшон.

Он шаб, ки рӯзи иду шаби хун яке шумурд,
Субҳи зафар баромад аз аъломи азҳараш. *Ҳоқонӣ*

◇ *аъломи меҳри анвар шуоъҳои нури хуршед.*
Якаспа дар ду соат гирад се буъди олам
Чун аз сипехри чорум аъломи меҳри анвар.
Ҳоқонӣ

АЪЛОҲАЗРАТ *عليحضرت* олиҷаноб, ҷаноби оӣ (калимаи хурмат, ки пеш аз овардани номи одамони бузург, махсусан подшоҳон, гуфта мешавад).

АЪЛОҶАНОБ *عليجناب* *ниг.* аълоҳазрат.

Он аълоҷанобро ба эҳрози саодати муродоти дуньявӣ ва ухравӣ фоида ва сазовор гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

АЪМАШ *а. اعش* одаме, ки чашмаш заиф ва обрав аст.

Аз тапиш гашта ғадираш ҳамчу чашми аъмашон
В-аз аташ гашта масилаш чун гулуи аҳриман.
Манучехрӣ

АЪМИДА||**АЪМИДАТ** *а. اعلمه*||*اعلمة* ҷ. амуд.

Ҳар кадом ҳамчу кирме дар аъмида ва устувои кишти аз ҳавли ҷон часпида ... (1) *Аҳмади Дониш*

АЪМО *а. اعمى* кӯр, нобино.

Васли хуршед ба шабпарраи аъмо нарасад,
Қи дар он оина соҳибназарон ҳайронанд. *Ҳофиз*
Гар ҷаҳон сар ба сар ҷароғон аст,
Пеши аъмо ҳамон шабистон аст. *Бедил*

АЪМОЛ *а. اعمال* ҷ. амал II.

Хирадпарвардай, оқилсиришӣ,
Ҷаро девонаи аъмоли зишӣ? (1) *Нозим*

Қобус ... дар он ҳин бар дасти ҳосони худ ва саъйи Манучехри фарзандаш дар қалбаи Ҳиношак, ки аз аъмоли Бастом аст, шаҳид шуд. (5)
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Тоҳирро бар маҷмӯи аъмол, ки падараш мутасарриф буд, воӣ гардонид. (5) *«Равзат-ус-сафо»*

АЪМОЛУЛБИР(Р) *а. اعمال البر* корҳои нек.

Ҳамидатуссифоти ӯ ба аълоли хайр ва аъмолул-бир сурати истикмол пазирфта ...
«Равзат-ус-сафо»

АЪМОМ *а. اعمام* ҷ. ам(м).

Масъудшоҳ аъмоми худ Ҷалолиддин ва Носириддинро аз тангнои ҳабс халос кард. *«Равзат-ус-сафо»*

АЪМОРА *а. اعمار* ҷ. умр.

Ризош хатти дувум аз саҳифаи аъмор,
Саҳош боби нахуст аз ҷаридаи арзоқ. (1)
Заҳири Форъбӣ

Ба инъом ... ва нуқуди номаъдуд махсус гашта,
бақияи аъмор дар давлат ва комронӣ ба сар бурд. (1)
«Равзат-ус-сафо»

АЪМОҚ *a.* اعماق *ч.* умқ.

АЪНОҚ *a.* اعتاق *ч.* унқ||унуқ.

В-агар афлокро Осаф хама аъноқи худ кардӣ
Хаёли тахту фарши у шикасти пушти аъноқаш.
Манучехрӣ

Он ҷамоат худро ба зер андохта, аъноқ ва азлон
донишмандиён дарҳам шикаст. *«Равзат-ус-сафо»*

АЪНИ *a.* اعنى яъне.

Он сонси қондро малик хонанд, аъни подшоҳ.
Низомии Арузӣ

... Аъни зи камоли покии хеш,
Дар ғояти шармнокии хеш... *Ҳилолӣ*

АЪРАФ *a.* اعرف орифтар, орифтарин, донотарин.

Барад аз раҳ ба афсун аъраферо,
Суй бутхона хонад мусҷаферо. *Нозим*

АЪРАЧ *a.* اعرج ланг, ҷулоқ.

Дар ҳадиси дигар аст, ки ... аз маълулун чун ач-
дар ва аърач ва ақраъ ва абрас ва назоири он ич-
тиноб намояд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АЪРОБ *a.* اعراب *ч.* аъробӣ.

Бодия баҳр асту бухти киштию аъроб мавҷ,
Воқиса сарҳадди баҳру Макка поён дидаанд.
Хоқонӣ

АЪРОБИ *a.* اعرابي араби бодиянишин.

Дар биёбони Макка... аъробiero дидем.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Тарсам нарасӣ ба Қазба, эй аъробӣ,
Қ-ин раҳ, ки ту меравай, ба Туркистон аст. *Саъдӣ*

АЪРОЗ I *a.* اعراض *ч.* араз.

То бар асоси ҷисм аст дар илми мантиқ аъроз,
То аз хавоси исм аст дар расми наҳв изофат... (1)
Бадри Чочӣ

Султон аз ин, ки дар вақти пири шикасте чунон
ба вай расид, пушти тоқаташ ҳам шуда, аз ғусса-
ву аъроз бемор шуд. (2) *«Таърихи Фаршита»*

АЪРОЗ II *a.* اعراض *ч.* арз VI.

Аксари зуҳуди замон, ки изҳори зуҳдро домӣ
тазвир ва ҳилоли сайди авом созанд, то бад-он
васила ба ағрози фосидаи данийя ва ағрози коси-
даи дуньявийя тавассул ҷуянд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

АЪРОФ *a.* اعرف *д.* маҳаллест, ки байни биҳишту дузах
воқеъ будааст.

Хурони биҳиштиро дузах бувад аъроф,
Аз дузахиён пурс, ки аъроф биҳишт аст. *Саъдӣ*

АЪСОБ *a.* اعصاب *ч.* асаб.

Ламс қувватест пароканда дар пӯсту гушти ҳай-
вон, то ҷизе, ки мумосси у шавад, аъсоб идрок ку-
над ва андар ёбад. *Низомии Арузӣ*

Ҳарорати май дар уруқ ва аъсоб асар кард.
Авфӣ

АЪСОР *a.* اعصار *ч.* аср III.

АЪТОФ *a.* اعطاف *ч.* атоф II.

Ба мазоён алтофи беғоят ва аътофи бениҳоят
бинавохт. *«Равзат-ус-сафо»*

АЪШО *a.* اعشى шабқур.

В-ар маро дар ишқ усто кардай,
Пас маро шогирди ҳар аъшо магир. *Шамси Табретӣ*

АЪШОР *a.* اعشار *ч.* ушр.

АЪШОРИ *a.* اعشارى мансуб ба аъшор; касри аъшорӣ
мат. касри даҳӣ, касри даҳдаҳӣ.

АЪЯН *a.* اعين калончашм; касе, ки сиёҳин чашмаш ка-
лон аст.

АЪҚАЛ *a.* اعقل оқилтар, донотар, зирактар.

Яҳудо, ки аъқали онҳо буд, ... дар куштани
Юсуф ... ҳамдостон нашуд. *«Равзат-ус-сафо»*

АЪҚОБ *a.* اعقاب *ч.* ақиб.

Ба дӯстони дағалранги ман, ки безорам
Ба аҳди мозӣ аз аслофу ҳол аз аъқоб ... (2)
Хоқонӣ

АЪҚАБ *a.* اعقب ақибтар.

АЪҚАЗ *a.* اعجز оҷизтар.

АЪҚАМ *a.* اعجم он кӣ ба хубӣ сухан гуфта наметаво-
над; кундзабон; гунг, лол.

АЪҚАМИ *a.* اعجمى 1. касе, ки забони арабиरो намедо-
над; 2. маҷ. камфаҳм, нодон.

Аъқамӣ турке саҳар огоҳ шуд,
В-аз хумори хамр мутрибхоҳ шуд. *Румӣ*

◊ хештанро аъқамӣ кардан худро ба нодонию нофаҳ-
мӣ задан.

Хештанро аъқамӣ карду биронд,
Гуфтаҳои бас хашии дар ҷамъ хонд. *Румӣ*

АЪҚОЗ *a.* اعجاز *ч.* аҷуз.

АЪҚУБА *a.* اعجوبه *аслаш* уъҷуба.

АҒАР(Р) *a.* اغر 1. марди нек ва некирдор, бошараф,
муҳтарам; 2. аспӣ қашқа.

АҒБАР *a.* اغبر гардолуд, хокранг, ғуборолуд.

На зи пасту на зи боло, на зи ғарбеу на шарқе,
На зи обу боду оташ, на зи хоки ағбар омад.
Шамси Табретӣ

АҒБАРӢ *a.* اغبرى мансуб ба ағбар.

3-он, ки дорад хок шакли ағбарӣ
В-аз дарун дорад сифоти анварӣ. *Румӣ*

АҒЗИЯ *a.* اغذيه *ч.* ғизо.

Ақмишаву ағзия аз руи бозор баргирифтад,
ҷунон ки ҳеҷ чиз ёфт набуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АҒЛАБ *a.* اغلب бисъёр, бештар, аксар.

Андар Суғд ағлаби деҳҳо ба дини Муқаннаъ
дароманд. *«Таърихи Наршахӣ»*

АҒЛОЛ *a.* اغلال *ч.* ғул II || ғулл.

Васфи ағлолу салосил хондам андар ояте,
Аз гирифтронии гесуи туам омад ба ёд.

Тус Навзарро дар қайди салосилу ағлол кашид.
«Равзат-ус-сафо»

АҒЛОТ *a.* اغلاط *ч.* ғалат.

Бидон зи айни бутун сикҳати вучуди зуҳур,
Мақун ба ваҳми дурангӣ парастии ағлот. *Бедил*

АҒНИЁ *a.* اغنيا *q.* гаий.

Ағниё монанди саргинкашон
Баҳри оташ кардани гармоба дон. *Румӣ*

АҒНОМ *a.* اغنام *q.* гамам.

Соҳиби рама пеши қоон рафта, ҳоли худ ва ағном
ба арзи подшоҳи некном расонид. «*Равзат-ус-сафо*»
Набандад гар шубон раҳ бар даду дом,
Намемонад ба ҷуз номе зи ағном. *Нозим*

АҒОЛИТ *a.* اغاليط *q.* уғлута.

Баъзе аз эшон бошанд, ки дар ҳеҷ матлаб изъони
ҳаққи сарех нанамоянд... ва ба ағолити мумав-
ваҳа мубтадиёро дар гумон андозанд.
«Ахлоқи Чалолӣ»

АҒОНИСАРО *a.* اغانى سرا хонанда, сароянда, хушхон.

Нишонданд мутриб ба ҳар барзане,
Ағонисароею барбатзане. *Низомӣ*

АҒОНӢ *a.* اغانى *q.* уғния.

Дар ин базмгаҳ чанд ғофил нишинӣ,
Зи савти ағонӣю ҷоми муғона? *Ҷомӣ*

Мутриби хушовоз ба оҳанги навои ҳар гуна руд...
ва нағмоти ағонӣ ба навиди айшу шодмонӣ ишорат
кардӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

АҒРОЗ *a.* اغراض *q.* ғараз.

Тутнён аз ҷинси одамі нестанд, ки сухани эшон
ба ағроз омехта бошад. (1) «*Низори дониш*»

◇ ағроз ҳосил будан (*ё* шудан) ба муроду мақсад
расидан.

Қуббара ҷавоб дод, ки ҳар кӣ панҷ хислатро би-
зоати роҳ ва сармоия умр созад, ба ҳар ҷо, ки ра-
вад, ағрозаш ҳосил аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

АҒСОН *a.* اغصان *q.* ғусн.

Дар замон шуд ҳезумаш ағсони зар,
Маст шуд дар кори у ақлу назар. *Румӣ*

Дарҳол ҳама авроқ ва ағсон ва усули дарахтонро
заррин дидам. *Ҷомӣ*

АҒШИЯ *a.* اغشية *q.* ғишо(ъ).

АҒЪЁР *a.* اغيار *q.* ғайр.

То хилвати дил ҳоли аз ағъёр наёбӣ,
Бому дари он хона пур аз ёр наёбӣ. (1)
Қамоли Хучандӣ

Қай бувад ёр бари аз ағъёр?!
Як гуле нест, ки у бехор аст. (1) *Турғал*

АҚАБА *a.* عقبه гарданаи кӯҳ ва кӯтал, роҳи душворгу-
зари кӯҳсор, ағба.

[Назар] чун аз ақабани наметавон гузаштан, мута-
хайр бимонд ва чора намедонист. *Яҳёи Себак*

Ман оҳиста аз паси вай асп мерондам, то аз ду-се
ақабани ва сой бигузаштам. *Аҳмади Дониш*

АҚАБОТ *a.* عقبات *q.* ақабани; ақаботи лотуад(д) ва лотуҳсо
а) кӯталхон бешумор ва беҳисоб; б) маҷ. сахтиҳои бе-
шумор.

Султон бо лашкарҳои гарон мутаваҷҷеҳи он чо-
ниб шуд, дар он роҳ ақаботи лотуад ва лотуҳсо буд.
«Равзат-ус-сафо»

АҚАЛ(Л) *a.* اقل камтарин, майдатарин, қисми ниҳоят
хурд; муқобили ақсар; ҳадди ақал(л) камтарин миқдор.

АҚБАҲ *a.* اقباح бадтар, зишттар.

Чун ҳавошии подшоҳро аз ин маъни ҳабар шуд,
ин суратро ба ақбаҳ ваҷҳе арз карданд.
«Ахлоқи Чалолӣ»

АҚВИЁ *a.* اقويا *q.* қавӣ.

Ақвиё бар зуафо зӯр ва зиёдатӣ накунанд. (1)
«Ҷомеъ-ут-таворих»

АҚВО *a.* اقوى қавитар, маҳкамтар, устувортар.

Зоҳир он аст, ки ин ривоятро сиҳҳат нест ва суха-
ни аввал ақвост. «*Таърихи Фарошита*»

АҚВОЛ *a.* اقوال *q.* қавл.

Дилпазири донишварон ақволи санҷида аст ва
афъоли писандида. (1) «*Низори дониш*»
ақволу афъол гуфтору кирдор.

Ростӣ ҳис мекунад чун пайрав аз рафтори ту,
Ҳеҷ касро нест бар ақволу афъолат хилоф.

Сайидо

АҚВОМ *a.* اقوام *q.* қавм.

Ақвоми эшон, ки ин ҳабар шуниданд, эшонро бар
хар баста, ба канори соҳил равона шуданд.

«Ҷомеъ-ут-тамсил»

Зулайҳо чун ғизоли ҷаста аз дом,
Бидуни хайрбодӣ хешу ақвом... *Нозим*

АҚВОТ *a.* اقوات *q.* қут.

АҚД *a.* عقد 1. паймон, аҳд; созиш.

Миёни мо ду дӯст аҳде бошад ва аҳде бад-он пай-
васта гардад. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Дар он ақдат чунон касре фитода,
Кӣ касро нест з-он касре зиёда. *Ҷомӣ*

ақди ухувват паймони бародарӣ.

Хоҷа Низомулмулки Тусӣ, Умари Хайём ва
Ҳасани Саббоҳ... бо якдигар ақди ухувват баста
буданд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

2. никоҳ.

В-аз Лайлию ақди у ҳабар гуфт,
В-он шефтари зи нав барошӯфт. *Ҷомӣ*

ақд бастан никоҳ кардан.

Филҷумла ба ҳукми зарурат ба зарире ақдаш бас-
танд. *Саъдӣ*

дар ақди худ овардан ба занӣ гирифтан.

Хоҳари Аёзро дар ақди худ овард. *Авфӣ*

3. гирех, банд; ақди зулф гиреҳи кокул, банди кокул,
бофтаҳои зулф.

Рӯи у дидан муродеро тавонад буд ком,
Ақди зулфашро кушодан мушқил андар мушқил
аст. *Ҳасани Деҳлавӣ*

Мапурс аз ман шумори ақди он зулф,
Кӣ ақл ин уқдари мушқил гирифтаст. *Ҷомӣ*

◇ ақди дида бастан чашм пӯшидан.

Нафас дар домани дил по шикаста,
Ниғаҳ аз шарм ақди дида баста. *Бедил*

ақди сӯқбат гусастан худро аз мардум дур кашидан,
гушанишин шудан.

Суфие буд, дур биншаста,
Ақди сӯқбат зи халқ бигсаста. *Ҷомӣ*

АҚДАМ *a.* اقدام пешравтар, пешқадамтар, намоёнтар.

Бандае, ки бад-ин мавҳибат махсус бошад, бе-
шак... ақдаму ақмали одамиён хоҳад буд.

«Равзат-ус-сафо»

АҚДОМ *a.* اقدام *ч.* қадам.

Муқоринн рафтани эшон барфе борид ва ақдоми он ҷамоат бар он барф бимонд. «*Равзат-ус-сафо*»

АҚДОР *a.* اقدار *ч.* қадар.

АҚДОҲ *a.* اقداح *ч.* қадах.

Ҷиҳати имтиҳон ақдоҳи моломоле бар каф ниҳод. «*Равзат-ус-сафо*»

Чу шамъи рӯз барафрӯхт аз насими сабоҳ,
Ба зери бодаи гулгун дар обгун ақдох.

Қамоли Хучандӣ

АҚЗАЛҚУЗОТ *a.* افضى القضاة қозикалон, қозини қозихо.

В-эй басо кӯрдил, ки аз таълим

Гашт ақзалқузоти ҳафт иқлим. *Низомӣ*

Он мастура аз ақзалқузот маъюс шуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

АҚИБ *a.* عقب **1.** пас, пай, из.

Лашкар дар ақиби эшон рафтанд, эшонро низ баъзе бикуштанд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Давлати ҷовид ёфт он, ки нақуном зист,

Қ-аз ақибаш зикри хайр зинда қунад номро.

Саъдӣ

2. маҷ. авлод, фарзанд.

Фирдавсӣ дар он деҳа шавкати тамом дошт... ва аз ақиб як духтар беш надошт. *Низомии Арӯзӣ*

АҚИДА|АҚИДАТ *a.* عقيدة || عقيدة эътиқод, бовар; сӯъи

ақидат пастии эътиқод, бадӣ, зиштӣ.

Ин ҳам аз сӯъи ақидат ва тасвилоти ҳоилаи девӣ рачим аст. *Аҳмади Дониш*

АҚИЛ *a.* عقيل оқил, доно.

АҚИЛА *a.* عقيله муаннаси ақил **1.** хонум, кадбону; **2.**

ҳар чизи бузургу азиз.

АҚИМ *a.* عقيم **1.** нозой, он кӣ аз наел монда аст.

Эй ба ҳусни ту санам чашми фалак нолида,
В-эй ба мисли ту валад модари айём ақим. *Саъдӣ*

То шиносад саҳеҳро зи сақим,

Боздонад валудро зи ақим... *Ҷомӣ*

2. маҷ. бесамар, бебаҳра, бемаҳсул.

Мулк ақим аст ва ширкат бар надорад.

«*Равзат-ус-сафо*»

боди ақим боди тунди хушқунанда.

Аз миёни он бод боди ақим берун омад ва чунон саҳт шуд, ки ҷаҳорпоён ба ҳаво мебурд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ранчи ақим меҳнати беҳуда ва бенафъ, захмати бе-маҳсул ва зоеъ; сарсари ақим *ниг.* боди ақим.

Он сарсари ақим кӯдакону занон(ро)... аз ваҷҳи арз рабуда. «*Равзат-ус-сафо*»

АҚИР *a.* عقيр **1.** хаста, маҷрӯҳ; маҷ. офатрасида; **2.** навмед.

Ин суҳан поён надору он фақир

Гаштааст аз тоби дарवेशӣ ақир. *Румӣ*

АҚИСА|АҚИСАТ *a.* عقيصة || عقيصة гесу, мӯи бофта.

АҚИҚ *a.* عقيق **1.** навъе аз санғҳои қиматбаҳо, ки сурхранг ва зарди норанҷист.

Ақиқ бад-ин шаҳри Санъо қунанд ва он сангест,
ки аз кӯҳ бибурранд. *Носири Хисрав*

2. киноя аз лаб.

Маро ақиқи ту бояд, шакар чӣ суд қунад,
Маро ҷамоли ту созад, қамар чӣ суд қунад?

Шамси Табретӣ

◇ ақиқи ашк киноя аз ашқи хунин, гиръяи саҳт.

Қадам чу ҳалқан хотам хамида буд зи ғам,

Ақиқи ашк ба рӯям нигини хотам шуд. *Ҷомӣ*

ақиқи бебаҳо киноя аз сухани пурмаънӣ, гапи пурмазмун.

Лутф пинҳон дар миёни қаҳрҳо,

Дар ҳадас пинҳон ақиқи бебаҳо. *Шоҳидӣ*

ақиқи худохта киноя аз шароби сурх.

Гуфти, ки лаъли нобу ақиқи худохтаст

Дар ҷоми ӯ зи акси руҳи ӯ шароби ҷом. *Анварӣ*

ақиқи музоб а) *ниг.* ақиқи худохта.

Аз он набид, ки чун барфитад ба ҷоми булӯр,
Гумон барӣ, ки насаб дорад аз ақиқи музоб.

Фарруҳӣ

б) киноя аз шароби сурх.

Раҳиқи мураввақ, ақиқи музоб,

Зароби чу симобу ёқути ноб. *Хочу*

ақиқи ноб а) ақиқи соф; б) киноя аз лаби маъшуқа.

Ба дандон лаъли чун унноб меҳаст,

Ба иқди дур ақиқи ноб меҳаст. *Ҷомӣ*

ақиқи тар а) киноя аз ашқи хунин, гиръяи саҳт.

Чу бода бар суманат ранги арғавон андохт,

Дилам ақиқи тар аз чашми хунфишон андохт.

Қомӣ

б) киноя аз май, шароб, шароби сурх.

Оварда зи ҷайби хок лола,

Берун зи ақиқи тар пиёла. *Ҷомӣ*

в) киноя аз лаби маъшуқа.

Аз лаб ба суҳан шакар ҳамерехт,

Луълӯ зи ақиқи тар ҳамерехт. *Ҷомӣ*

ақиқи шакаролуда киноя аз лаби маҳбуба.

Эй ақиқи шакаролудаи ту пистамисол,

Шурбаҳт ин дили биръён, ки надид аз ту висол.

Бадри Чоӣ

ақиқи Яман (ё яманӣ) а) ақиқи машҳуре, ки дар Яман ҳосил мешавад.

Лаби майғуни ту аз ғояти сурҳӣ, ки дар Уст,

Натавон фарқ намудан зи ақиқи яманӣ. *Шоҳин*

б) киноя аз лаби сурҳи соҳибҷамолон.

Ба ханда ақиқи Яман мим кард,

Чу тунги шакар мим дуним кард. *Фирдавсӣ*

ақиқи қандҳо киноя аз лабу даҳони ширинсуҳан.

Эй аҷаб, ку он ақиқи қандҳо,

Он калиди қуфли мушқилҳои мо? *Румӣ*

ақиқи қиматӣ киноя аз лаби маҳбуба.

Чун бихандад он ақиқи қиматӣ,

Сад ҳазорон дил гирифташ нигар.

Шамси Табретӣ

ақиқ аз тораки луълӯ барангехтан лаб ба суҳан кушодан.

Ақиқ аз тораки луълӯ барангехт,

Гӯҳар месуфту марворид мерехт. *Низомӣ*

АҚИҚА *a.* عقيقه расмест, ки дар ҳафтрузагии қудак гус-фанд қушта, зиёфат медиханд ва дар он зиёфат ба бача ном мегузоранд.

АҚИҚИН عقيقين 1. аз ақиқ сохташуда.

Яке кох дид андар ў чун биҳишт,
Ақиқиниш девору зарринш хишт. *Ҳочу*

2. сурхранг, қирмизӣ.

Лола ту гуй чу кӯдакест даҳанбоз,
Лабш ақиқину қаъри комаш асвад. *Манучехрӣ*

АҚИҚФОМ فام عقيق монанди ақиқ, ақиқмонанд, ба ранги ақиқ, сурх.

АҚИҚӢ عقيقى мансуб ба ақиқ; сурх.

Мае, к-аз фуруғаш шаби зоғчеҳр
Ситора ақиқӣ кунад бар сипеҳр. *Низомӣ*

Арғавон чоми ақиқӣ ба суман хоҳад дод,
Чашми наргис ба шақоик нигарон хоҳад шуд.

Ҳофиз

АҚЛ а. عقل хирад, идроки дарьёфт, қобилияти фикр, зеҳн.

Як раҳаш дидем, ақлу дину дил бар бод шуд,
Вой чони мо, агар бинем бори дигараш. *Ҷомӣ*
Тариқи ақро бар ишқ рӯчҳон медиҳад зоҳид,
Асое беҳтар аз сад шамъи кофур аст аъмор.

Соиб

ақли зуфунун ақли баркамол, идроки комил.

Бозам раҳон зи хеш, ки дар коргоҳи ишқ
Коре накард маслаҳати ақли зуфунун. *Ҷомӣ*

ақли кул ақли тамом, ақли комил.

Он ки дорад кафш дар по, чома бар дӯш, зар ба чайб,
Гарчи беақл аст, мегӯянд: Ў ақли кул аст. *Савдо*
ақли муназзаҳ ақли лок, шуури расо.

Чашми мушаббаҳ зи ҷамони ту кӯр,
Ақли муназзаҳ зи камолӣ ту дур. *Ҷомӣ*

ақли мунтақад ақли қодир ба фарқ кардани нек аз бад, ақли расо.

У ба бинӣ бӯ кунад, мо бо хирад,
Ҷам бибӯемаш ба ақли мунтақад. *Румӣ*

ақли пир ақли расо, ақли комил.

Гуфт: Эй карами ту дастгирам,
Эй бахти ҷавону ақли пирам. *Шоҳин*

ақли саргардон фикри парешон.

Ишқро фармо, ки аз зулфи ту занҷире нӯҳад,
Чанд гардад ҳар тараф ин ақли саргардонӣ мо.

Ибни Ямин

ақли шариф ақли олиманиш, ақле, ки касро ба роҳи шарафу обрӯ ҳидоят мекунад.

Дӯш бо ёри хеш мегуфтам
Сухане дӯстдор аз ҳар боб,
То расидам бад-ин, ки ақли шариф
Менамояд маро тариқи савоб. *Анварӣ*

аз ақл дур будан мувофиқи ақлу мантиқ набудан, ғайривоқеъ будан.

Ин мазҳаб ба ваҳм наздик аст ва аз ақл дур аст.
Ибни Сино

◇ аз доираи ақл берун кардан маҷнуну девона гардонидан.

Ишқ аз доираи ақл бурун кард маро,
Доҳили силсилаи аҳли ҷунун кард маро. *Фузулӣ*
ақлаш ба чашмаш аст зарб: дар ҳаққи одамони зоҳир-бин гуфта мешавад.

АҚЛАН а. عقلاء мувофиқи ақл, аз руи ақл.

Агар касе аз хиёнати маҳрамони ҳарамӣ хеш хилм варзад, ақлан ва шаръан ва урфан мазмум бувад. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

АҚЛБАР عقل بر беҳушкунанда, аз ҳуш равонанда.

Мушқу ҷаъди мушқбори ақлбар,
Охир ў чун думми зишти пирахар... *Румӣ*

АҚЛМУХТАСАР عقل مختصر аҳмақ, бетамиз.

На он касам, ки дар ин домгоҳи девсутур
Чу ақлмухтасарон тухми коҳили қорам. *Ҳоқонӣ*

АҚЛОЗМОЙ عقل آزمای озмоишдан идрок, ақлсанҷ.

Назди ақлозмой таъбияест,
Ҳар чӣ дар ҷавфи нилгун садаф аст. *Бадри Чоӣ*

АҚЛОМ а. اقلام ҷ. қалам.

Зарурат аст, ки рӯзе бисузад ин авроқ,
Ки тоби оташи Саъдӣ надорад ин ақлом. (1)

Савдӣ

Дар қалам овард Ҳофиз қиссаи лаъли лабаш,
Оби ҳайвон меравад ҳар дам зи ақломам ханӯз. (1)
Ҳофиз

АҚЛРАМИДА عقل رميده киноя аз ақлгумкарда, девона.

Суи мани ваҳшисифати ақлрамида
Охуравише кабкхироме нафирнестод. *Ҳофиз*

АҚЛӢ عقلى мансуб ба ақл; ◇ илми ақлӣ дарьёфти бошу-уруна; илми назарӣ.

Он ки бисъёри воҷиб кунад, вайро илми нафсонӣ хонанд ва он ки воҷиб накунад, вайро илми ақлӣ хонанд. *Ибни Сино*

АҚМИША а. اقمشه ҷ. қумош.

Ҳазор астар бори гуногун ва ақмиша аз он ҷо биёварданд. *«Таърихи Табарӣ»*

Макнунотро ҷое бувад ва ақмиша ва манқулотро мавзее. *Авфӣ*

АҚМОР а. اقمار ҷ. қамар.

АҚОВИЛ а. اقاويل ҷ. ақвол, яъне ҷамъулмаъъи қавл.

Шер гуфт: Таъвили уламо ва ақовили ҳукамо
бисъёр аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Маҷмуи ақовили эшон ақозибу аботил аст.
«Равзат-ус-сафо»

АҚОИД а. عقائد ҷ. ақида|ақидаг.

Аз ақоиди эшон истикшоф намуда, бар эътиқоди фосиди он ҷамоат иттилоъ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

АҚОИС а. عقائص ҷ. ақиса|ақисат.

Муанбар завоиб, муаққад ақонс,
Мусалсал ғадоир, саҷанҷал туроб. *Манучехрӣ*

АҚОЛИМ а. اقاليم ҷ. иқлим; ◇ ақолими сабъа ниг. ҳафт (ҳафт иқлим); ақолими ғурбат мамлакатҳои бегона.

Надонӣ, ки ман дар ақолими ғурбат
Чаро рӯзгоре бикардям даранге? *Савдӣ*

АҚОЛИМГИР اقاليم گير қаҳонгир, оламгир.

Салотиннишинони хилватнишин,
Ақолимгирони узлатгузин... *Ҳочу*

АҚОНИМ а. اقاليم ҷ. уқнум.

АҚОР *a.* عقار заминчу об, мулк; мулки ғайри манкул, асбобу анчомхое, ки аз як чо ба чои дигар кучониди намешаванд.

Шахсе ҳаст, асбоби бисъёр, ақори пуршумор до-рад. *Авфӣ*

Чун аз захми ин тири чоңшикоф махлас ёбам, соҳиби зиёъ ва ақор ва амлок шавам.

Аҳмади Дониш

АҚОРИБ I *a.* اقارب *ҷамъ* I. ҷ. ақраб I; 2. хешу ақрабо, хешовандон.

Моему шикояти аҳиббо,
Моему маломати ақориб. *Анварӣ*

Гуянд, ки у аз ҷумлаи ақорибӣ Фиръавн буд.
«Равзат-ус-сафо»

АҚОРИБ II *a.* عقارب *ҷ.* ақраб II.

Итоби хирадманд андар мадоех
Батар бошад аз захми неши ақориб. (1)

Манучехрӣ

АҚОР *a.* عقارات *ҷ.* ақор.

Қорвонсарой ва гармоба ва дигар ақорот чандон аст, ки онро ҳад ва кнѐс нест. *Носири Хисрав*

Ин деҳаро амир Исмоили Сомонӣ ва ҷумлаи зиёот ва ақороти ӯро бихарид...

«Табрихи Наршахӣ»

АҚОСИС *a.* اقايسى *ҷ.* уқсуса.

Ҳаҷчоҷ бинни Юсуфро бо лашкари анбуҳ ба Макка фиристод, чунон ки он ақосис ба шарҳ дар таворих мазкур аст. *«Табрихи Байҳақӣ»*

АҚОСИ I *a.* اقاصى *ҷ.* ақсо I.

Дар кӯча ва маҳалла нидои амон ба гӯши адонӣ ва ақосӣ расонид. *«Табрихи Фаришта»*

АҚОСИ II *a.* اقاصى *ҷ.* ақсо II.

Аз арзи Кӯфа то ақосии диёри Шом мутааллиқ ба ту бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

АҚОҚИР *a.* عقاير *ҷ.* аққор.

Ҳар ақоқир, ки дорукадаи Бобулрост,
Ҳозир ореду баҳо бадраи зар боздихед. *Ҳоқонӣ*

Дар ин кӯҳ ақоқир ва адвияи Ҳинд фаровон бу-вад. *«Равзат-ус-сафо»*

АҚР *a.* عقر пай қардани шутур ё асп, буридани пайҳон шутур ё асп.

Тамоми ҳиммат бар ақри ноқа гумошта.
«Равзат-ус-сафо»

АҚРААК اقراك *шакли хурдӣ ва навозиши ақраъ.*

Такья қардӣ бар дарахтону чидор,
Баршудӣ, эй ақраак, ҳам қуръвор. *Румӣ*

АҚРАБ I *a.* اقرب қарибтар, наздиктар.

Қавли ахир ба сидк ақраб аст. *«Равзат-ус-сафо»*
ба сяхҳат ақраб будан ба дурустӣ ва ростӣ наздик-тар будан.

Муаррихи Дакан ин қиссаро вошикофта бина-вишт ва он чи муарриҳини Гучрот навиштаанд,
ба сяхҳат ақраб аст. *«Табрихи Фаришта»*

АҚРАБ II *a.* عرّب I. қаждум.

Заҳми ақраб нестӣ бар чоңи ман,
Гар варо зулфи муақраб нестӣ. *Дақишӣ*
Неши ақраб на аз пай кин аст,
Иқтизои табияташ ин аст. *Савдӣ*

2. *нуч.* номи бурҷи ҳаштум аз дувоздах бурҷи осмон;
ниг. минтақатулбуруҷ.

Нашиносад, зи бас тапад Миррих,
Ки Ҳамал бурҷи ӯст ё Ақраб. *Фаррухӣ*
Гар Савр чу Ақраб нашудӣ ноқису бечашм,
Дар қабзаи шамшер нишондӣ Дабаронро. *Анварӣ*

◇ ақраби шабранг киноя аз зулфи маҳбуба.
Он ақраби шабранг, ки маҳ манзили у шуд,
Сад неш зада бар дили реши мани ғамкаш.

Бадри Чочӣ

ба Ақраб будани Маҳ а) *нуч.* будани Маҳ ба бурҷи Ақраб, ки мувофиқи ақидаи мунаҷҷимони қадим ин моҳ моҳи наҳс ҳисоб меёфт.

Аз қаринонт чу ақраб зи дарат хоҳам рафт,
Гарчи хуш нест сафар, Маҳ ки ба Ақраб бошад.

Қамоли Хучандӣ

б) киноя аз афтодани зулфи маҳбуба ба гирди руи у.

АҚРАБИ(Й)ЯТ *a.* اقربيت наздикӣ, хешӣ.

Тақдими волидайн аз ҷиҳати авлавият ва ақра-бият аст. *Аҳмади Дониш*

АҚРАБО *a.* اقربا *ҷ.* қариб.

Бозаргонони Пайканд чун бозгаштанд, фарзан-дон ва занон ва ақрабон хешро талаб қарданд ва бихариданд аз араб. (2) *«Табрихи Наршахӣ»*

Ақраборо гуфтӣ, ки бар ҳоли ман ғамгин мабо-шед. (2) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АҚРАН *a.* اقرن шохдор.

[Қайдор] ҳафт сад кабши ақран аз кибоши Иб-роҳим қурбон қард. *«Табрихи Систон»*

АҚРАЪ *a.* اقراع он кӣ сараш муй надорад, қал.

АҚРОН *a.* اقران *ҷ.* қарин.

Дар миёни ақрон шухрат ёфта будам. (1)
Носири Хисрав

Мавлоно Абдулқодир... аз ақрони Шайх Саъ-дист. (1) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

АҚСАЛҶОЁТ *a.* اقصى الغايات *ҷ.* ақсалғоя.

Ҳамийят он аст, ки дар ҳифзи ҳимои миллат ва ҳурмат таҳовун чоиз надорад ва дар он боб саъй ба ақсалғоёт лозим шуморад. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

АҚСАЛҶОЯ||АҚСАЛҶОЯТ *a.* اقصى الغاية || اقصى الغاية то ҳадди имкон, то имкон ҳаст.

Ба тарбияти ҳол ва тарфеҳи аҳволаш ақсалғоёт мекушид. *Садри Зиё*

ба ақсалғоя то ҳадди охри имкон, то мунтаҳои мақсад.
[Ҷозон] дар риояти райят ба ақсалғоя эҳтимом менамуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Аҳмади Низомшоҳ дар тороҷ ва таҳриб ба ақсал-ғоёт кушид. *«Табрихи Фаришта»*

АҚСАР *a.* اقصر қалтатар, кӯтоҳтар.

Аз ин ду ҷуй қазирае бузург ҳосил шудааст, ки мураббаи тўлонист ва Басра бар қанораи зилъи ақсарӣ аз ин мураббаъ ниҳодааст. *Носири Хисрав*

АҚСО I a. اقصى дуртар, дуртарин; ниҳой.

Чун ба дараҷаи ақсо расад, саиди том шавад.
«Ахлоқи Носирӣ»

◇ Байти ақсо Байтулмақаддас, Иерусалим; фалаки ақсо осмони баланд.

Ҳар кучо забар ғӯем, аз ӯ фалаки ақсоро хоҳем.
Низомии Аруӣ

АҚСО II a. اقصا канорҳо, гушаю канорҳои дурдаст, ниҳоятҳо.

Дар ақсои Фаранг шаҳрест, ки онро Сиеҳпӯш гуянд. Аҳмади Дониш

◇ ақсои бесутун киноя аз осмон.

Бархезад аз ҷаҳони шикам ҳар тараф ғирев,
З-он сон, ки бонги раъд дар ақсои бесутун. Саъдо
ақсои камол баландии фазилат.

Туро гардун сафол ояд зи рутбат,
Агарчи андар ақсои камол аст. Анварӣ
ақсои олам ҷойҳои дурдасти олам, мамлакатҳои дурдаст.

Ба ақсои олам бигаштам басе,
Ба сар бурдам айём бо ҳар касе. Саъдӣ

Назар муддате дар ақсои олам мусофарат ва мучо-
ҳадат намуд. Яҳёи Себак

АҚСОМ a. اقسام ҷ. қисм.

Баъзе [шонрон] аз он қабилайд, ки майли эшон
ба баъзе аз ин ақсом [-и шеър] бештар будааст. (1)
Ҷомӣ

◇ ақсоми маноҳӣ гуноҳҳои гуногун.

Султон гуфт: Писарони худро ба шурби хамр ва
ақсоми маноҳӣ ва ҳавопарастӣ мубтало мебинам.
«Таърихи Фаршита»

ақсоми таом таомҳои ранг ба ранг, таомҳои гуногун.
Даме сад хон ба чандин ранг чиданд,
Зи ақсоми таом алвон кашиданд. Ҳозик

ақсоми фазоил илму ҳунарҳои гуногун.

Монд Шохин ҳамагӣ дар тутуқи шеър ниҳон,
В-ар на худ карда зи ақсоми фазоил таҳсил.
Шохин

АҚТАЪ a. اقطع дастбурнда.

Уру ақтаъ дар он қиёматгоҳ,
Ашки бедасту по фитод ба роҳ. Бедил

АҚТОБ a. اقطاب ҷ. қутб.

Арбоби сухан, ки пеш буданд,
Ақтоби замони хеш буданд. (2) Ҳилолӣ

АҚТОР a. اقطار ҷ. қутр.

Бод гесӯи дарахтони чаман шона кунад,
Буи насрину қаранфул бидамад дар ақтор. (1)
Саъдӣ

Мардум аз ақтор ва амсори рубӣи маскун барои
таҳсили улум ба Бухоро меоманданд. (1)
Аҳмади Дониш

АҚТОҶӢ m. اقتاجى санс, нигоҳубинкунандаи аспҳо.

Буко ... фармуд, то ... ақтоҷиён ... ва ҷамъе му-
қаррабон ... бар қонда мулозими шаҳзода бошанд.
«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

АҚУЛ I a. عقول хирадманд, доно.

АҚУЛ II a. عقول 1. тиб. доруи қобиз, доруи қабзкунанда;
2. шутурхор.

АҚУР a. عقور газанда.

Дар иморатҳо сагонанду ақур,
Дар харобихост кунҷи иззу нур. Румӣ

АҚЧА m. اچه 1. пули тилло ва нуқраи сикказадашуда;
2. маҷ. гулҳои шукуфа.

Муждагонӣ, ки гул аз ғунча бурун меояд,
Сад ҳазор ақча бирезанд дарахтони баҳор. Саъдӣ

АҚЪАС a. اقصى кӯзпушт, шахсе, ки пушташ ба тарафи
дарун фуру рафта, сандуқи синааш берун баромада бо-
шад.

АҚЪАҚ a. عقق akka, алошақшаққа.

АҚҚОР a. عقار ҳар гиёҳи доруй, махсусан решаи он.

АҚҲАВОН||УҚҲУВОН a. اقحوان гиёҳест аз навъи бобунаи
сахрой.

Ҷозонхон дар он баррияти пурлола ва ақҳавон
тамошокунон ва шикорзанон меомад.
«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

АҲАД a. احد 1. як; 2. воҳид; фард, нафар.

Ҳар аҳаде аз оҳодунос молики дувесту сӣ барда
шуд. «Равзат-ус-сафо»

Абдулмаҷиди Музтариб аз камоли ворастагӣ маҳ-
куми аҳаде намешуд. Садрӣ Зиё

АҲАДИ(Ӣ)ЯТ a. احديت ягонагӣ, беҳамтоӣ (сифати худо).

АҲАДӢ a. احدى 1. мансуб ба аҳад; 2. сипоҳиёни Ҳиндустони
давраи феодалий, низомиёни Ҳиндустони қадим; 3. ман-
сабдори дарбор дар Ҳиндустони давраи подшоҳӣ.

Писаре Шохимбек ном ... дар зумраи аҳадиёни
подшоҳӣ интизом дошт. «Таърихи Фаршита»

АҲАМ(M) a. اهم муҳимтар, заруртар; муҳимтарин, зарур-
тарин.

Забти ин замин аз лавозими аҳамми давлатист.
Аҳмади Дониш

аҳамми муҳиммот аз ҳама муҳимтар, аз ҳар ҷӣ зарур-
тар.

АҲАҚ(K) a. احق лоиқ, шоиства, сазовор, раво; лоиқтар.

Эшон гуфтанд: Агар инро ба аҳақтар касе додан-
дӣ, ба модар аҳақтар аст. «Таърихи Табарӣ»

АҲБОБ a. احباب ҷ. ҳабиб.

Зи ҷашми силсиламуён ҳикояти аҳбоб
Ҳикоятест, ки аз мастию ҷунун ояд.
Қамоли Хучандӣ

Мушфиқӣ, ҷони ман аз доғи муҳаббат месухт,
Лекин изҳор ба аҳбоб накардам имшаб.

Мушфиқӣ

АҲБОР a. احبار ҷ. ҳибр II, ҳабр.

Уламо ва аҳбори яҳуд забони таън ... дар боран
Толут дароз карданд. «Равзат-ус-сафо»

АҲВАЛ a. احوال олус, қаҷбин, ҷашмқач, олусҷашм.

Чун даруни хона аҳвал рафт зуд,
Шӣша пеши ҷашми ӯ ду менамуд. Румӣ

Тафовут омад андар чашми аҳвал,
Ки як ноқис бубинад, дигар акмал.

Бадрии Кашири

АҲВАЛӢ احولى олуси, чашмкачи.

Гуфт устод: Он ду шиша нест, рав,
Аҳвалӣ бигзору афзунбин машав. *Румӣ*

АҲВАР а. احور сиёҳчашм, охучашм.

Маро ишқи он салсабилаш гирифт
Чу ишқи паричехраи аҳваре. *Манучехрӣ*

АҲВАТ а. احوط эҳтиётгар, бозэҳтиётгар.

АҲВО а. احوال ч. ҳаво II.

Аҳли он чо [Бағдод] аз аббосиён малул ва мута-
наффир шуданд... ва ихтилофи аҳво дар миёни эшон
зоҳир шуд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

Маҳмуд рақоқати ақл ва фитрати раъй ва тано-
кузи аҳвоъ ва суъи тадбири қавм мушоҳида кард.
«*Равзат-ус-сафо*»

◇ аҳвои мутафарриқа хоҳишҳои мухталиф, орзуҳои
гуногун.

Чаҳорум — мусоламат ва муҳомалат аст, дар
вақти тасодуми орои мухталифа ва тарокуми аҳвои
мутафарриқа. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

АҲВОЛ I а. احوال ч. ҳол I.

Аҳли Бухоро ... як нима аз хонаҳои хеш ба араб
доданд, то араб бо эшон бошанд ва аз аҳволи эшон
боҳабар бошанд. (1) «*Таврихи Наршахӣ*»

Эй Хисрави замона, бикшода чашм бингар
Дар номаи Сикандар аҳволи мулки Доро. (1)

Махфӣ

аҳволи зоҳир ҳолати беруна.

Ҳарчанд аҳволи зоҳираш дар назарҳо бекор во-
менамояд, аммо бар рӯи ботинаш авбоби фавоиди
азим мекушоянд. *Бедии*

аҳволу ақвол тарзи гуфтор ва кирдор.

Ҳар чӣ аст авсофи одам бас ниҳон,
Мекунад аҳволу ақволаш баён. *Шоҳидӣ*

АҲВОЛ II а. احوال ч. ҳавл IV.

Ҳамеша то ки бувад мӯю мӯя дар авҳол,
Ҳамеша то ки бувад нолу нола дар аҳвол...

Муиззӣ

АҲД а. عهد I. ваъда; шарт, паймон; қарордод, муоҳида.

Ба мақсуди дили худ бастаам аҳд,
Ки дорам пош ганчи худ ба сад ҷаҳд. *Чомӣ*
Аз фиребу аҳдҳои ӯ шудам розӣ ба марг,
Шаб ҳама шаб дасту теги қотилам омад ба ёд.

Сайидо

аҳди дуруст паймоне, ки аз он намегарданд.

Ба чони хоҷаву ҳаққи қадиму аҳди дуруст,
Ки мӯниси дами субҳам дуои давлати туст.

Ҳофиз

аҳду паймон шарту аҳд, қавлу ваъда.

Аҳду паймони шумо [муғулҳо] нодуруст аст,
эътимод надорам. «*Чомеъ-ут-таворих*»

аҳду паймон бастан қавл додан; қарордод кардан.

Чу Маҷнун аз сари ҳиммат қадам дар водии ғам нӯх,
Ки бастам тоза, Махфӣ, бо муҳаббат аҳду паймонро.

Махфӣ

аҳду паймон шикастан аз қавл гаштан, қарордро
барҳам задан, ваъдахилофӣ кардан.

Ба ёди наргиси мастонааш рафтам ба майхона,
Гирифтам дастӣ паймона, шикастам аҳду паймонро.

Ҳилолӣ

аҳду савганд аҳду паймони босавганд, аҳду паймони
сахт.

Чархро бо бақои давлати ӯ,
То ҷаҳон аст, аҳду савганд аст. *Муиззӣ*

аҳд бастан паймон кардан, шарт бастан бо касе; ваъда
додан ба касе.

Ҳаргиз ба вафо бо дигаре аҳд набандам,
Гар худ зи ҷафо аҳди ту дигар шуда бошад. *Чомӣ*
аҳд кардан (ё намудан) паймон кардан, ваъда додан;
қарор додан.

Аҳд намудам, ки ба ин нархар аз ин қабил ҳазлу
мутоиба баъдульям нанамоям. *Сабри Зиё*
аҳдро пос доштан ба ваъда вафо кардан, ба ваъда
риоя кардан.

Сад бор аҳд кардӣ, к-ин бор хок бошам,
Як бор пос дорӣ он аҳдро, чӣ бошад?! *Шамси Табрезӣ*
аҳд устувор бастан қавлу қарор кардан.

Зоғ чаҳор мартабаи дӯстиро шундида хушҳол шуд
ва аҳд устувор баён. «*Нигори дониш*»
аҳд шикастан *ниг.* аҳду паймон шикастан.

Шикастӣ аҳду бар дилҳои ғамгин сӯхтӣ доғе,
Зиҳӣ доғе, ки то рӯзи қиёмат монд бар дилҳо.
Ҳилолӣ

2. маҷ. ихтиёр, тасарруф.

Ҳафт кишвар тамом дар аҳдаш,
Духтари ҳафт шоҳ дар маҳдаш. *Низомӣ*

3. замон, давр.

Ба аҳди адли ту афсона гашт дар афвоҳ *
Ҳикоят, ки зи Дорову Ардавон карданд.

Убайди Зокони

Мунъимони аҳди мо ҳар чо, ки манзил мекунам,
Аз замин Қоруни бепопуш меояд бурун. *Сайидо*

аҳди байд муддати бисёр, вақти зиёд, муҳлати дуру
дароз.

Аҳди байд шуд, ки зи май тавба кардаем,
Навад байд нақз чунин аҳди мо ба ид. *Чомӣ*
аҳди гул фасли баҳор.

Ба аҳди гул шудам аз тавбаи шароб хичил,
Ки кас мабод зи кирдори носавоб хичил. *Ҳофиз*
аҳди сиғар давраи хурдсолӣ, замони кудакӣ.

Чунон ёд дорам зи аҳди сиғар,
Ки иде бурун омадам бо падар. *Савдӣ*
аҳди шабоб айёми ҷавонӣ, давраи ҷавонӣ.

З-ин қорҳо, ки лозими аҳди шабоби туст,
То кай маломатам расад аз пиру аз ҷавон?! *Фузулӣ*
аҳди ғазалхонӣ давраи хурсандӣ ва шодӣ.

Рафт айёми шабобу фурсати пирӣ расид,
То кучо бошад кунун аҳди ғазалхонӣ маро.

Туграл

аҳди қадим замони гузашта, давраи кӯҳна.

Ҳофиз гушударо бо ғамат, эй ёри азиз,
Иттиҳодест, ки дар аҳди қадим афтодаст. *Ҳофиз*

аҳди ҳумоюнфар замони ҳучаста, вақти хушҳолӣ ва
саодатмандӣ.

Аҳди ҳумоюнфар нигар, семури зарринпар нигар,
Абруи Золи Зар нигар, болон кӯҳсор омада.

Ҳоқонӣ

◇ аҳди аласт *ниг.* аласт (аҳди аласт); бар як аҳду як мисоқ ба як тартиб, ба як тарзу равииш.

Аз дами субҳи азал то охири шони абад
Дустиву меҳр бар як аҳду як мисоқ буд. *Ҳофиз*

АҲДАБ *a.* احداب кузапушт, букри.

Бас мубориз, ки зери гурзе кард
Пушт чун пушти мардуми аҳдаб. *Фаррухӣ*

АҲДБАНДӢ *عہدبندی* бастанӣ аҳд, паймонбандӣ.

Бардошт дил аз ҷафописандӣ,
Бикшод забони ба аҳдбандӣ. *Ҷомӣ*

АҲДНОМА *عہدنامه* шартнома, қарордод.

... Лоақал аҳдномаи мусаччал мегирифт.

Аҳмади Дониш

АҲДОБ *a.* اهداب мижгон.

Кутуҳназарони он хати қиёс онро мижгон ва аҳ-
доб мехонанд. *Восифӣ*

АҲДОС I *a.* احداث ч. ҳадас I.

Ғае ҳикояти айши гузашта гӯяд боз,
Ғае шикояти аҳдоси рӯзгор кунад. (1)

Убайди Зоконӣ

Чун Ҳизқил аз миёни банӣ-Исроил берун рафт,
аҳдосу вақоеи бисёр падида омад. (1)

«Равзат-ус-сафо»

аҳдоси замона ҳодисаҳои рӯзгор.

Шикоят кард з-аҳдоси замона,
Ки сад пеш оварад чандин баҳона. *Низомӣ*

АҲДОС II *a.* احداث таър. маблағе, ки шаҳна (миршаб)

барои ғиғаҳдорию посбонии бозор ва ғ. мегирифт.

Бешак имрӯз шеҳнаи ҳаммом
Хоҳад аҳдосу ман гиҳидастам. *Анварӣ*

АҲДОҚ *a.* احداق ч. ҳадақа.

Агар фағфури чиниро диҳад маншури дарбонӣ,
Ба сунбода хуруфашро бисунбонад дар аҳдоқаш. (1)

Манучехрӣ

Ба чашм-бар мижаи зард агар некӯ набвад,
Некӯ бувад сияҳ андар миёнаи аҳдоқ. (1) *Ломей*

АҲДШИКАН *عہدشکن* паймоншикан, бевафо, ваъдахилоф.

Чун ўҳдаи аҳди ёр ҷўянд,
Чуз аҳдшикан туро чӣ гўянд? *Низомӣ*

Бишкан аҳдаш чу аҳд бишкаст,
К-аз аҳдшикан бад-ин тавон раст. *Ҷомӣ*

АҲЗОБ *a.* احزاب ч. ҳизб.

АҲЗОН *a.* احزان ч. ҳузи.

Бар ҷаҳон чанд гуна найранг аст,
Бар малик чанд навъ аҳзон аст?! *Масъуди Саъд*

АҲИББО *a.* احبا ч. ҳабиб.

Гар ба шамшери аҳиббо тани мо пора кунанд,
Ба тазаллум ба дари хонаи аъдо наравем. *Саъдӣ*

Дар ин асно яке аз аҳиббои муҳаррир аз тиҷо-
рату сафари Қалъа расида, пеши ман омада буд.

Аҳмади Дониш

АҲКОМ *a.* احكام ч. ҳукм.

Он қонидаро бартараф сохтанд ва аҳқому амсиларо
аз давовини салотин ба форсӣ навиштаанд. (1)

«Тазкираи Давлатшоҳ»

Эътироз аст бар аҳқоми ҷаҳондори ҳаким,
Одати марди ҳасадпеша, ки хокаш ба даҳан. (1)
Ҷомӣ

аҳқоми васоиқ қоидаҳои аҳдномаҳо.

Сохтани вучӯҳи узру итоб ва аҳқоми васоиқ ва
азқори савобиқ бар ваҷҳи аввали ва охири адо карда
ояд. *«Оини ниғорини»*

аҳқоми салтанат қоидаву қонунҳои подшоҳӣ, ҳукмҳои
подшоҳӣ.

Амир Абдулаҳадхон ба иҷрои аҳқоми салтанат
ва умури мамлакат напардохта, ... ба шоирӣ
муқайяд шуд. *Садри Зиё*

аҳқоми шарият ҷ. қонунҳои шарият, фармудаҳои
шарият.

[Қутайба] бад-ин тариқ мусулмонӣ ошқоро кард
ва аҳқоми шарият бар эшон [аҳли Бухоро] лозим
гардонид. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

аҳқоми шаръ *ниг.* аҳқоми шарият; ◇ аҳқоми анҷум
нуч. хусусиятҳои гардиши ситораҳо (аз рӯи илми
нучуми қадим гуё вазъияти ситорагон тақдир ва сар-
навишти одамонро муайян мекардааст).

Гирифтаи худ ба ҳад дилҳои марҳум,
Ҳама аҳқоми анҷум гашт маълум. *Хисрави Деҳлавӣ*

аҳқом рондан қонун гузоштан, қорӣ қардани қонунҳо.

Рондаи бар ҷаҳон ту он аҳқом,

К-аз ҳиҷолат руҳи замона тар аст. *Анварӣ*

АҲЛ *a.* اهل 1. зан, аёл.

Аҳлу фарзандони худро ҳама бигрифт ва бирафт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

аҳлу авлод зану фарзанд, аъзоёни хонавода, ҳешу
табор.

Чу парвона ба гирдат аҳлу авлод,
Нишаста аз тафарруҷ бо дили шод.

Бабрии Қашмирӣ

2. халқ, мардум, сокинон, бошандагон.

Чун Искандар ба замини Шимол расид, аҳли он
замин ба вай бинолиданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. сазовор, лоиқ; қордон, мутахассис; воқиф, бохабар.

Вазири малики Аҳвоз марде аҳл буд ва фазл
дошт аз шеърӯ адаб. *Носири Хисрав*

Ҳеч қасро дар он рӯзгор наёфта, ки аҳли ин қор
буда бошад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

аҳл гардидан огоҳӣ пайдо кардан, воқиф ва доно шу-
дан.

Аҳл нагардад ба амома сафеҳ,
Хар нашавад аз чули дебо фақеҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ аҳли адам а) ояндагон, ононе, ки ҳанӯз ба вучуд
наомадаанд.

Агар аҳли адам донанд меҳнатҳои ишқатро,
Зи бими ошиқӣ ҳаргиз наёянд аз адам берун. *Ҳилолӣ*

б) онҳое, ки аз ҳаёт чашм пушидаанд, мурдагон, фа-
ношудагон; аҳли байт зану фарзандон, хонавода, аъзои
оила.

Аҳли байташ ҳараму дайр зи ҳам нашносад,
Пеши аҳвал сари як роҳ ду раҳ мегардад. *Шавкат*

аҳли басар *ниг.* аҳли басират.

Басари равшанам аз сурман хоки дари туст,
Қимати хоки ту ман донам, к-аҳли басарам. *Саъдӣ*

аҳли басират дурандешон, одамони бофаросат, зирак,
доно.

Гирифтаи даст, к-эй покизасират,
Чароғи дидан аҳли басират!... *Ҷомӣ*

аҳли башорат огоҳони ҳол, донандагони роз, маҳрамони асрор.

Он кас аст аҳли башорат, ки ишорат донад,
Нуқтаҳо ҳафт басте, маҳрами асрор кучост? *Ҳофиз*
аҳли бидъат эҷодкунанда ва тарафдорони унсуру қондаҳои нав ва муҳолифи дин; аҳли биниш *ниг.* аҳли басират.

Дар чашми аҳли биниш асло тафовуте нест
Дар фасли навбахорон дар ранги нав хазонро.
Махфӣ

аҳли бирру эҳсон солеҳон, некувон, ҷавонмардон.

Хирад аз аҳли бирру эҳсон аст,
З-он ки худ хилқаташ бар ин сон аст. *Саной*

аҳли ботин аҳли маънӣ, одамони донишманд, хирадмандон.

Бувад маънӣ аруси нозперо,
Ба чашми аҳли ботин ҷилвафармо. *Ҳозиқ*
аҳли вафо вафодорон, соҳибони қавл.

Сар дар раҳи сағони дарат монд Мушфиқӣ,
Худро миёни аҳли вафо сарфароз кард. *Мушфиқӣ*
аҳли ваҳдат *д.* касоне, ки ба ягонагии худо эътиқоддоранд; аҳли тасаввуф, сӯфиён.

Суолаш ба ҷое шуд аз гуфтугӯй,
Ки аз аҳли ваҳдат бишуд ҳарфҷуӣ. *Шодӣ*
аҳли вачду ҳол сӯфиён; *ниг.* вачд 2.

Мутриб чӣ парда сохт, ки дар пардаи симоъ
Бар аҳли вачду ҳол дари ҳоюҳу бибаст. *Ҳофиз*
аҳли давлат подшоҳон, ҳокимон; давлатмандон, сарватдорон.

Басо аҳли давлат ба бозӣ нишаст,
Ки давлат бирафташ ба бозӣ зи даст. *Саъдӣ*
аҳли дард а) дардмандон, беморон.

Назар бар ҳоли ман аз чашми беморат аҷаб набвад,
Ки аҳли дард медонанд қадри дардмандонро.
Фузӯлӣ

б) киноя аз ошиқон; аҳли дарун одамони наздик, наздикон, маҳрамони асрор, муқаррабон.

Субҳдаме бо ду-се аҳли дарун
Рафт Фаридун ба тамошо бурун. *Низомӣ*
аҳли девон хидматгорони давлатӣ, вазирон, мансабдорон.

Аҳли девон бар асос таъна заданд,
Ки чаро дуздон кунун анбуҳ шуданд? *Румӣ*
аҳли дида (ё дид) оқилон, доноён.

Бувад равшан ин нуқта бар аҳли дид,
Ки менояд аз қуфл кори калид. *Ҷомӣ*
Нашкуфад аз сайри гулшан з-он дили Махфӣ, ки ҳеч
Хандаи гул назди аҳли дида кам аз гирья нест.
Махфӣ

аҳли дил аҳли маърифат, аҳли сидқу сафо; соҳибдил, ориф, донишманд.

Чу бишнавай сухани аҳли дил, мағу, ки хатост,
Суханшинос най, ҷони ман, хато ин ҷост!*
аҳли дувал арбоби давлат, ҳукуматдорон.

Бештар ин шароби фитнаамал
Мезанад бар димоғи аҳли дувал. *Бедил*

Бояд, ки низоми аҳли дувал дар ин давлат ҷорӣ бошад. *Аҳмади Дониш*
аҳли дунё одамон; дунёдорон.

Суханро нест пеши аҳли дунё, Сайидо, қадре
Ба ин ноошнотабён набудан ошно беҳтар. *Сайидо*

аҳли завқ соҳибони истеъдоди адабӣ, наққошӣ, мусиқӣ ва ғ.; аҳли замин мардуми руи замин, бошандагони руи замин.

Ҳарчанд ризқи аҳли замин аст бар фалак,
Соиб, нашуд кушуде аз ин осмон маро. *Соиб*
аҳли замона муосирон, ҳамасрон, ҳамаҳдон.

Риғъати аҳли замона қасд кунад з-он-к
Сӯхбати аҳли замона ҳеч наярзад. *Анварӣ*

аҳли зимма яҳудӣ ва насронӣёне, ки дар мамлакатҳои исломӣ ба пардохтани ҷизья ӯҳдадор шуда дар тахти ҳимояти мусулмонон мезистанд; ҷизьядиханда.

Ба аҳли Бухоро бештар аҳли зимма буданд ва ҷизья медоданд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

аҳли зоҳир а) риёкорон; касоне, ки ба шакли берунии ҳар чиз диққат дода, ба мазмуни ҳақиқии он эътибор намендиҳанд.

Бас ки яксон аст пеши аҳли зоҳир назму наср,
Сарв ҳам, Шавкат, миёни сабзаҳо мумтоз нест.
Шавкат

б) ба ақидаи аҳли суннат, одамоне, ки пайрави мазҳаби шиа мебошанд; аҳли идрок одамони зирак, бофаросат, тазфаҳм.

Сухан гуфтан бувад кори хатарнок,
Сухан доништа гуяд аҳли идрок. *Бадрии Қашмирӣ*

аҳли имон *д.* мӯъминон, диндорон; аҳли инъом *ниг.* аҳли қарам; аҳли иродат мухлисон ва пайравони тариқат.

Берун бувад аз силсилаи аҳли иродат
Ҳар дил, ки на дар турраи пурпечу хами уст. *Ҷомӣ*

аҳли ирфон а) орифон; донишмандон, хирадмандон, одамони бомаърифат; б) сӯфиён.

Инони нафс кашидан ҷиходи мардон аст,
Нафас шумурда задан зикри аҳли ирфон аст. *Соиб*
аҳли истеҳқоқ онҳое, ки интизори ӯрианд, муҳтоҷон, мустаҳқоқон.

Мири асос маро яке аз аҳли истеҳқоқ гумон карда пурсид, ки: «Домулло барои чӣ муҳим омадаанд?»
Аҳмади Дониш

аҳли истибсор *ниг.* аҳли басират.

В-агар ба ҷилваи товус шӯҳие кардам,
Ба чашми нуқс набинаманд аҳли истибсор. *Саъдӣ*
аҳли иқтоъ *таър.* ба иқтоъ ноилшудагон, касоне, ки подшоҳ ба онҳо ба таври инъом ва мукофот замин, деҳ ва ё мулке додааст.

З-он гурӯҳ он, ки аҳли иқтоанд,
Ҳама аз дастӣ ту ҷаҳондоранд. *Анварӣ*

аҳли кайл савдогарон.

В-ар бувад аҳли кайлу вазну зирӯ,
Набвадаш з-офтоби сидқ шиоъ. *Ҷомӣ*

аҳли калом суханварон, адибон.

Ҳофиз ар майл ба абруи ту дорад, шояд,
Ҷой дар гушаи меҳроб кунанд аҳли калом. *Ҳофиз*

аҳли камол ба камол расидагон, аҳли фазлу дониш.
З-ин ғазал дардест, Ирси, дар дили аҳли камол,
К-аш зи ҳозиқ ҳам нахоҳад ёфт дарди мо ба хоб.
Ирси

аҳли қарам саҳиён, ҷавонмардон, одамони босаховат, кушоодаст, олиҳиммат.

Сели сиришки ман наравад з-остони ту
Чун соиле, ки бар дари аҳли қарам нишаст. *Ҷомӣ*

аҳли кимӣё а) кимӣёгарҳо, ононе, ки бо илми кимӣё машғуланд; б) фиребгарон, ҳилагарон, маккорон; аҳли китоб д. яҳудиён, исавиён ва мусулмонон, ки динашон дорои китоби муқаддас («Таврот», «Инҷил», «Забур», «Қуръон») мебошад; аҳли корвон корвониён, сафаркунандагон бо корвон.

Ба боғи даҳр чун шабнам надорам хобу осоиш,
Чу аҳли корвон по дар рикобам метавон гуфтаи.
Сайидо

аҳли мазҳаб диндорон, муътақидони дин; пайравони мазҳабе.

Шавад гар аҳли мазҳабро хабар аз машраби риндон,
Бигардонанд мазҳабҳо, биёмузанд машрабҳо.
Хилолӣ

аҳли малоҳат малехон, зебоён, хушрӯён, соҳибҷамолон.

Ҳар кучо ҳалқа занад аҳли малоҳат, чу дилам
Ҳалқайи гуши туро дид, аз он ҳалқа рамид. *Ҷомӣ*
аҳли маърифат а) орифон, доноён, ҳакимон.

Ҳикмат дар урфи аҳли маърифат иборат аст аз
донистани чизҳо. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Бас аҳли маърифат, ки зи бегона офате
Эҳсос карду дар канафи ошно гурехт. *Ҷомӣ*
б) сӯфиён; аҳли муртоз риёзаткашон, зоҳидони риёзаткаш.

Овардаанд, ки яке аз аҳли муртоз, ки соҳиби
кашф буд, ба дари масҷид рафт. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»
аҳли мурувват ҷавонмардон, инсондӯстон; одамони олиҳиммат.

Агар касе аз хиёнати маҳрамони ҳарам хеш
ҳилм варзад, ақлан ва шаръан ва урфан мазмум
бувад ва аз назари аҳли мурувват соқит шавад.
«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

аҳли назар мардумони бофаросат, одамони зирак.

Чашмат аз гушай тақво бадар овард маро,
Масту ғалтон сӯи аҳли назар овард маро.
Қамолӣ Хучандӣ

аҳли ниёз муҳтоҷон, эҳтиёҷмандон, бенавоён.

Бихрому боз чилва деҳ он сарви нозро,
Помоли хеш кун сари аҳли ниёзро. *Ҷомӣ*
аҳли олам ҷаҳониён, мардумон, одамон.

Моҳ мутлақо маҳфӣ шавад аз назари аҳли олам.
«*Аҷоиб-ул-маҳлуқот*»

аҳли пеша ҳунармандон, касибон.

Зертари эшон барзигарон ва аҳли пеша нишонд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

аҳли рақам мутахассиси ҳисоб, риёзиётдон.

Аз бахти сияҳ нест гурез аҳли рақамро,
Бечок кӣ дидаст гиребони қаламро! *Соиб*
аҳли риё риёкорон, қаллобон, одамони дурӯя, мунофиқ, сохтакор.

Куфр мехонанд бедардон, Фузулӣ, ишкро,
Гар дар ин аҳли риё ислом бошад, кофирам. *Фузулӣ*

аҳли роз маҳрамон, ҳамрозон, сирдонон; аҳли дард.

Бозин чарх бишканадаш байза дар кулоҳ,
Зеро ки арзи шуъбада бо аҳли роз кард. *Ҳофиз*

аҳли рой одамони донишманд, соҳибони ақлу тадбир.

Ду тан парвар, эй шоҳи кишваркушой,
Яке аҳли ҳиммат, дигар аҳли рой. *Саъдӣ*
аҳли сайф шамшерзан, сипоҳӣ, сарбоз; сарбозон.

Ва барои дафъи аъдо ва қитолу ҷидол аҳли сайфро
махсус донад. *Аҳмади Дониш*

аҳли салоҳ д. тақводор; тақводорон.

Ишқат хабар зи олами беҳушӣ оварад,
Аҳли салоҳро ба қадаҳнушӣ оварад. *Хисрави Деҳлавӣ*
аҳли санам бутпараст; бутпарастон.

Гуфт ҳақ: Гар фосиқӣ в-аҳли санам,
Чун маро хонӣ, иҷобатҳо кунам. *Румӣ*

аҳли саодат саодатмандон, хушбахтон, осудаҳолон,
некӯаҳволон.

Бувад кимӣё қурби аҳли саодат,
Ҳумо мағзи давлат кунад устухонро. *Соиб*

аҳли сафо баҳрагирандагон аз лаззатҳои дунё.

Ҷомӣ, ба базми аҳли сафо меравӣ, нахуст
Дил пок кун зи васасаи тавбаву салоҳ. *Ҷомӣ*
аҳли суннат сунниён, мусулмононе, ки пайрави мазҳаби суннианд; аҳли сурат зоҳирбинон.

Маро аҳли сурат бад-ин нараванд,
Ки абдол дар обу оташ даванд. *Саъдӣ*

аҳли суҳан а) суҳанварон, нотиқон, суҳанпардозон,
суҳанороён; суҳансанҷон; б) доноён.

Бештар аҳли суҳан ноком рафтанд аз ҷаҳон,
Тутиёнро хушқлаб аз шакарuston бурдаанд.
Сайидо

аҳли табъ одамони боистеъдод; шоирон.

Эй аҳли табъ, ошиқию шоирӣ балост,
З-ин ҳар ду пур ба мардуми доно газанд шуд.
Савдо

аҳли талаб ниг. аҳли ниёз; аҳли тамаъ одамони ҳарис.

Дидаи аҳли тамаъ ба неъматӣ дунё
Пур нашавад, ҳамчунон ки чоҳ ба шабнам. *Саъдӣ*
аҳли тамиз одамони оқил, доно, хушбӯр; аҳли тариқат
д. зоҳидон, сӯфиён; аҳли таслиҳ аҳли насоро, хри-
стианҳо; аҳли тақво порсоён, худотарсон, парҳезгорон.

Ридои аҳли тақво бодбони киштии май шуд,
Лаби майгуни у то рехт дар паймона саҳборо.
аҳли улум соҳиби илмҳо, соҳибилм. *Соиб*

Шунидам, ки бигрист султони Рум,
Бари неқмарде зи аҳли улум. *Саъдӣ*

аҳли уқул соҳибони ақл; ҳакимҳо, оқилон, хирадман-
дон.

Ба дарди ишқ бисозу ҳамуш шав, Ҳофиз,
Румузи ишқ макун фош назди аҳли уқул! *Ҳофиз*
аҳли фитнат зиракон, доноён, хушбӯрон.

Бар мароёи замони хуршедмаосири аҳли фитна-
ту асҳоби хибрат зоҳир ва возеҳ аст, ки умри азиз
чун барқ дар гузар аст. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»
аҳли фитрат одамони доно ва хирадманд.

Аҳли фитрат пахтаро ҳаргиз намеғуянд пашм.
Савдо

аҳли хибрат одамони воқиф, кордон, одамони ботаҷ-
риба.

Нисбати у наздики аҳли хибрат муҳаққақ аст.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

аҳли хилват гушанишинон, ибодаткунандагон; аҳли
хирад оқилон.

Бар онам, ки шояд зи аҳли хирад
Ба хондан равонам ба ёд оварад. *Савдо*
аҳли хок мурдагон, даргузаштагон.

Гиёҳу гул ҳама аз хок сар бурун карданд,
Зи аҳли хок надонам хабар чӣ оварданд. *Исмаи*

аҳли шавкат одамони соҳибҷоҳу ҷалол, одамони олимансаб; подшоҳон.

Бияфшон ҷуръае бар хоку ҳоли аҳли шавкат бин,
Ки аз Ҷамшеду Қайхисрав ҳазорон достон дорад.
Ҳофиз

аҳли шарият диндорон.

Сари ҷанг аст бо Маҷнун аз он аҳли шариятро,
Ки дар дарси муҳаббат нуктае бо ҳар суҳан гирад.
Махфӣ

аҳли шинохт аҳли маърифат.

Аз ин пас ҷи гуяндам аҳли шинохт,
Ки нақши рушаш дид, ҷон дарбибохт. *Ҳочу*
аҳли шуур соҳибидрок, соҳибфаросат, оқилон, донишмандон.

Бош дар ҳар нафас зи аҳли шуур,
Ки ба ғафлат гузашт ё ба ҳузур? *Ҷомӣ*

аҳли шухуд а) ҳозирон, гувоҳон; б) мушоҳидакорон, равшанбинони ҳақиқат.

Аён аст дар ҷашми аҳли шухуд
Ҳамин силсила то ба асли вучуд. *Бедил*

аҳли эҳтиёҷ *ниг.* аҳли ниёз.

Вучуби садди фоқан аҳли эҳтиёҷ бар қадри неъмат аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

аҳли яқин а) одамони ҳақиқатшинос, хирадмандон, муҳаққиқон; б) ӯ. порсоён, сӯфиён.

Ба соҳибдилон ҳамдаму ҳамнишин,
Ватан карда дилҳои аҳли яқин. *Яҳёи Себак*
аҳли ғадр хиёнатгарон, фиребгарон, маккорон; аҳли қалам нависандагон, шоирон; котибон.

Барон ҷамъи мол ва қатъи даовӣ ва низоъ аҳли қаламро насб гардонад. *Аҳмади Дониш*
аҳли қиёс ҳақимҳо, мантиқдонон.

Тавон гуфтан ин бо ҳақоқиқшинос,
Вале хурдагиранд аҳли қиёс. *Савдӣ*
аҳли қол аҳли илмҳои зоҳирӣ, олимони илмҳои мадрасагӣ, онҳое, ки танҳо илмҳои расмиро таҳсил карданд.

Он ду шахс аз вай суол карданд, ки симоъ ҳалол аст ё ҳаром? Қозӣ гуфт: Бар аҳли қол ҳаром ва бар аҳли ҳол ҳалол. *«Табрихи Фаришта»*

аҳли қубур мурдагон, даргузаштагон.

Ин аҳли қубур хок гаштанду ғубор,
Ҳар зарраю ҳар зарра гирифтанд канор.
Ох, ин ҷи шароб аст, ки то рӯзи шумор
Беҳуд шудаву беҳабаранд аз ҳама кор! *Хайём*
аҳли қудсӣ фаришта, фариштаҳо.

Магар ки аҳли қудсӣ бувад, ки иллати вучудро ташхис карда бошад. *Аҳмади Дониш*
аҳли ҳарам маҳрамон, бошандагони ҳарам; аҳли ҳарб ҷанговарон, лашқарӣён.

Чун хабар ба Қутайба расид, бозгашт, ҳар ки дар Пайканд аҳли ҳарб буд, ҳамаро бидушт.
«Табрихи Наршаҳӣ»

аҳли ҳасад одамони бахил, бадрашк, нотавонбин.
Лек метарсам, ки аз аҳли ҳасад
Офате дар рӯзгори ман расад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*
аҳли ҳиросат деҳқонон, кашоварзон.

Ободонии мамлакат... ба саъю кӯшиши аҳли ҳиросат манут аст. *«Равзат-ус-сафо»*

аҳли ҳирфа ҳунармандон, санъаткорон, пешаварон.

Давлатмандони пешин бо мардуми бозорнишин ва аҳли ҳирфа суҳбат кам доштанд.

«Нигори дониш»

аҳли ҳис *фалс.* файласуфоне, ки ҳисро манбаи дониши инсон медонанд; аҳли ҳол а) онҳое, ки аз моҳияти ҷизҳо огоҳ гардидаанд; б) аҳли тасаввуф; аҳли ҳоҷат *ниг.* аҳли ниёз.

Дили аҳли ҳоҷат ҷароҳат бувад,
Бар ӯ дастӣ бикшода роҳат бувад. *Ҷомӣ*

аҳли ҷунун девонаҳо.

Ишқ аз доираи ақл бурун кард маро,
Дохили силсилаи аҳли ҷунун кард маро. *Фузулӣ*
аҳл сохтан ба итоат даровардан.

Аҳмад бори дигар лашкар бад-он диёр фиристода,
эшонро аҳл сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

АҶЛАН *а.* *أهل* *калмаи нидо* хуш омадӣ, хуш омадед!
Ба кас таваққуи аҳлан ва марҳабан дорад.
Убайди Зоқонӣ

АҶЛИ(Й)ЯТ *а.* *أهليت* 1. лаёқат, истеъдод.

Гуфтам, уро тасаввур шавад, ки маро дар фазл мартабаест зиёдат... киёс кунад, ки маро аҳлият чист. *Носири Хисрав*

2. шоистагӣ, сазоворӣ, арзандагӣ; авлоӣ, беҳтарӣ.
Ман надидам дар ҷаҳони ҷустуҷу
Ҳеҷ аҳлият беҳ аз хулқи наку. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АҶЛОМ *а.* *احلام* ҷ. хулм.

АҶЛУЛЛОҶ *а.* *أهل الله* диндорон.

АҶЛӢ *а.* *أهلي* унсгирфта, одаткарда; ромшуда, хонагӣ.
Анвои ашқор падида омад аз дарахтони кӯҳӣ ва аҳли ва ғайра. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АҶМАР *а.* *أحمر* сурх.

Дар миёни хонаҳо аз гавҳари маҷлисфуруз
Туда-туда буссаду ёқуту лаъли аҳмар аст. *Муиззӣ*
заҳаби аҳмар тиллон сурх.

...Фаровон физзаи холис ва заҳаби аҳмар бурун оранд. *Аҳмади Дониш*

маи аҳмар шароби сурх.

Оташ ба мағзам аз маи аҳмар гирифтааст,
Ин пунба аз фуруғи гуҳар даргирифтааст. *Соиб*
АҶМАҚ *а.* *أحمق* аблаҳ, гӯл, бефаросат, бефаҳм.

Гар баде гуфт ҳасудею рафиқе ранҷид,
Гу: Ту хуш бош, ки мо гӯш ба аҳмақ накунем. *Ҳофиз*

Аҳмақе гуфту аблаҳе бовар кард. *Зарбулмасал*

АҶМАҚӢ *а.* *أحمق* аҳмақ будан.

Қозӣ шабе китобе ба назараш омад, ки бузургон гуфтаанд: «Сари кучаку риши дароз нишони аҳмақист». *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

АҶМОЛ *а.* *أحمال* ҷ. ҳимл.

Осори раҳмате, ки ҷаҳон сар ба сар гирифт,
В-аҳмоли миннате, ки фалак зери бор кард... *Савдӣ*
аҳмолу асқол бору банд.

Нухуст аҳмолу асқоли бародарони Ибни Яминро тафаҳхус намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АҶОДИС *а.* *أحاديث* ҷ. ҳадис.

Ба вақти суҳанҳои ҳикматбаён
Аҳодису оят равон бар забон. (3) *Шодӣ*

АҲОЛИ *a. اهالى* 4. аҳл 2.

Лашкаркашӣ ва дурии мақосид ва харобии дашт аҳолии эшонро ба таваҷҷуҳ андохт. *Аҳмади Донииш*

АҲОСИН *a. احسان* 4. аҳсан чизҳои бехтарин, хубиҳо.

[Рой] аз ҳукамо ва нудамо тафосили маҳосини авсоф ва аҳосини аҳлоқ истифосор кард.

«Анвори Суҳайлӣ»

АҲРИМАН||АҲРАМАН||ОҲАРМАН||ҲАРИМАН || *اهريمن*

1. қувва ва рӯҳи бадӣ ва раҳнамои

бадиҳо дар дини зардуштӣ буда; аз калимаи ангромайняю

(дар Авесто), ки бадандеш гуфтан аст, гирифта шудааст;

2. дев, шайтон, чин.

Чу бар тезрав борағӣ барнишаст,
Бирафт, Аҳриманро ба афсун бибаст. *Фирдавӣ*

Ситезоварӣ кори Оҳарман аст,

Ситеза ба пархош обистан аст. *Асади*

АҲРОР *a. احرار* 4. хур III||хурр.

Шеъри у бад-он дараҷа расида бошад, ки дар саҳи-
фай рӯзгор машур бошад ва бар алсини аҳрор мақ-
руъ, бар сафоеҳ бинависанд. (2) *Низомии Арузӣ*

Дар маҷлиси аҳрор се чиз асту фузун бех
В-он ҳар се кабоб асту рубоб асту шароб аст. (2)

Манучехрӣ

АҲСАН *a. احسن* аз ҳама бехтар, некутар, аълотар, авлотар.

Сари афсонаҳои ростмазмун,
Ки гуфташ аҳсани ҳар қисса бечун... *Нозим*

ба вачҳи аҳсан ба бехтарин роҳу равниш.

Ҳамвора бо якдигар пинҳон машварат мекарданд,
ки он мулк ба вачҳи аҳсан ва тариқи асҳал мусахха-
ри-ӯ шавад. *«Чомеъ-ут-тавориҳ»*

АҲСАНТ *a. احسنت* *калимаи нидо* офарин, марҳабо, зех,
шод бош!

Парокандагӯе ҳадисам шунид,
Чуз аҳсант гуфтан тариқе наид. *Саъдӣ*

Зад рақам дар сифати ҳусни ту Шохин ғазале,
Ки чуз аҳсант касеро нарасад ҳадди ҷавоб. *Шохин*

АҲСАНУЛҚИСАС *a. احسن القصص* некутарини қиссаҳо;
киноя аз қиссаи Юсуф, ки дар Қуръон зикр ёфтааст.

Ҳадиси Юсуфи мисрӣ, ки аҳсанулқисас аст,
Касе ба суз бихонад чу пири канъонӣ?

Қамоли Хучандӣ

Бас дилкаш аст қиссаи хубон в-аз он миён
Ту Юсуфиву қиссаи ту аҳсанулқисас. *Чомӣ*

АҲФОД *a. احفاد* 4. ҳафид.

Чун эшон даргузаштанд, фарзаидон ва аҳфоди
онҳо чандин қарн подшоҳӣ мекарданд.

«Таърихи Фариишта»

АҲШО(Ъ) *a. احشاه* 4. ҳашо даруни шикам, рудаҳо.

Чун мор ҳама бар тани у битаркад андом,
Чун нор ҳама дар шикамаш хун шавад аҳшо. *Ватвот*

Шоҳ Шучоъ шамшере бар Мавлоно Рукнуддин
зад, ки аҳшои ӯ зоҳир гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

АҲШОМ *a. احشام* 4. ҳашам.

...Ки он тирагарде, ки чун шом буд,
На гарди сипах, гарди аҳшом буд. *Ҳотифӣ*

Суноҳон безъитидолӣ карда, ба зану фарзанду
аҳшомии ҳисор дастдарозӣ мекард.

«Таърихи Фариишта»

АҲЪЁ *a. احيا* 4. ҳай II 1.

Мо чунон пиндоштем, ки Амр дар зумран аҳъёст.
«Равзат-ус-сафо»

АҲЪЁНАН *a. احياّن* 1. баъзан, гоҳо, гоҳ-гоҳ, баъзе вақт.

Ҳоҷа Ҳофз ба дарवेशону орифон сӯхбат дошти
ва аҳъёнан ба сӯхбати ҳукком ва судур расидӣ.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

2. иттифоқан, тасодуфан.

Дар мамлақати ӯ номи дузд касе нашунидӣ; агар
аҳъёнан моли тоҷире ё фақире дузд мебурд, ... аз
ҳазона ба ва расонидӣ. *«Таърихи Фариишта»*

АҲҚАР *a. احقر* ҳқир, ҳақиртар, ночиз.

Духтар... гуфт: ... Агар шумо аз ман безоред ва
маро ба ин аҳқар матоғи дунъявӣ мефурушед,
ман аз шумо безор нестам. *«Таърихи Фариишта»*

АҲҚАРИ *a. احقرى* мансуб ба аҳқар, ҳақирӣ, ночизӣ.

Ҳарчанд офтоб барорад бузургият,
Беранг зӣ чу зарран мавҳум аз аҳқарӣ! *Бедил*

АҲҚОД *a. احقاد* 4. ҳиқд.

Ҳаст ӯ микрози аҳқоду ҷидол,
Қотеи чанги ду хасми қилу қол. *Румӣ*

АҲҚОФ *a. احقاف* 4. ҳиқф.

Он китъаи абри сиёхро ба ҷониби аҳқоф бар сари
қавми Од фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

АҲҚОР *a. احجار* 4. ҳаҷар I.

Чун оҳани суда, ки бувад бар табақе-бар,
Дар зери табақ монда зи миғнотис аҳқор. *Манучехрӣ*

Дил макун дар судани аҳқор реш,
Даст бар ҳам судане дорад ба пеш. *Бедил*

♦ аҳқори қарима санғҳои қиматбаҳо, ҷавохирот.

АҶАБ *a. اعجب* чизе, ки сабаби ҳайронӣ аст, ҳайратовар,
ҳайратангез, таъҷубовар, шигифт.

Аҷаб он буд, ки аҳли ин санаот [бофандагӣ] ба
Хуросон рафтанд баъзе ва он ҷӣ олати ин шуғл
буд, бисохтанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Диданд сиришкам ҳама ҳамсоёву гуфтанд:
Ин сел аҷаб, гар набарад ҳонаи моро.

Қамоли Хучандӣ

аҷаб доштан (ё қардан, мондан) таъҷуб қардан, ҳай-
рон шудан, мутаҳайир шудан.

Зи рӯзгор, Фузулӣ, шикояте дорам,
Аҷаб мадор, ки аз рӯзгор менолам. *Фузулӣ*

Зи бас хандиданаш Юсуф аҷаб кард,
Зи вай ному нишони вай талаб кард. *Чомӣ*

Ҳолид захр фуру бурд ва ҳеҷ мазаррат ба вай
нарасид, Абулмасеҳ дар аҷаб бимонд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

АҶАЗА *a. اعزّه* 4. оҷиз.

Дастӣ тағаллуби мутағаллибон аз домани зуафо
ва аҷаза кӯтоҳ гардонӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Ситаме бар аҷаза ва зуафо раво дошганд.
«Анвори Суҳайлӣ»

АҶАЛ I *a. اجل* 1. муддат, мӯҳлат, вақт, ҳангом; 2. ин-
тиҳои умр, марг.

Ҳар он кас, ки зод ӯ зи модар, бимурд,
Зи дасти аҷал ҳеҷ кас ҷон набурд. *Фирдавӣ*

Қади хамидаи моро ачал камин карда,
Нишаста сели ҳаводис ба сояи пули мо. *Сайидо*

ачали мавъуд марги муқаррар, марги ҳатми.

Ачали мавъуд шарбати захролуди маргро ба лаби
эшон ҷақонад. «*Фатҳнома*»
ачали муаллақ марги ногаҳонӣ.

АЧАЛ II||**АЧАЛЛ** *a.* اجل ҷалилтар, бузургтар, калонтар,
бочалолтар.

Эй мири а ч а л чун ачал оядат, бимири,
Ҳарчанд ки бо иззу ҷамоливу ҷалолӣ.

Носири Хисрав

Мардуми зиёрасидаро тафаққуди ахвол камобеш
бикунад, ки аъзами садақот ва аҷалли ҳасанот аст.
Аҳмади Дониш

АЧАЛ III *a.* عجل шитоб, шитобкорӣ, саросемагӣ, таъҷил.

Наъли пай уст чарх, к-аз ачали дасти у
Он даҳу ду наргиса бар сари айвони у. *Хоқонӣ*

АЧАЛА||**АЧАЛАТ** *a.* عجلت||*ниг.* ачал III.

...Ба пой ачалат ва қудуми суръат ба тараддуд
дарнаёмада. «*Таврихи Фариишта*»

АЧАЛГИЁ *a.* اجل گيا решаи захроқи як навъ гиёҳ, аконит.

Ахтароне, ки ҳолгардонанд,
Теги уро ачалгиё донанд. *Саной*

АЧАЛЛ *a.* اجل *ниг.* ачал II.

АЧАМ I *a.* اچم ҷангал, беша.

Эй ки аз адли ту шеро ачам охубараро,
Бе забон парварадаш дар даҳани худ чу забон.
Бадри Чоӣ

АЧАМ II *a.* اچم 1. мардумони ғайри араб; қавмҳои форсу
тоҷикзабон; 2. мулк ва сарзамини форсу тоҷик.

Басе ранҷ бурдам дар ин соли сӣ,
Ачам зинда кардам бад-ин порсӣ. *Фирдавсӣ*

Дар Ачам афтод марде аз Араб,
Монд аз ин шаҳри Ачам андар аҷаб. *Аптор*

◇ ҳавои Ачам номи оҳанге аз «Шашмақом».

Дар баъзи мо нишасту ҳавои Ачам шунид,
Он кас, ки майли нағман хороғудоз дошт. *Шоҳин*

АЧАМӢ *a.* اچمي мансуб ба ачам II.

Ба шайхи шаҳр мағу, Ҷомие, ҳикояти ишқ,
Маҷуӣ аз аҷамӣ фаҳми нуктаи арабӣ. *Ҷомӣ*

АЧВАД *a.* اچود нектар, хубтар, беҳтар.

Соли имсоли ту зи пор ачвад,
Рузи имрузи ту зи дӣ атьяб. *Фаррухӣ*

АЧВИБА *a.* اچويه ҷ. ҷавоб.

Суқрот ... ҳамаро ба аҷвибаи сойба мақрун дошт.
«Равзат-ус-сафо»

АЧДОД *a.* اچداد ҷ. ҷад(д).

Аҷдоди ман ба мири мушон такъя мекунад,
Имруз дар баробари ман кист дар ҷаҳон? *Сайидо*
Ҳар расме, ки аҷдоди у карда буданд, танфиз
кард. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

АЧЗ *a.* اچز нотавонӣ, сустӣ, камзӯрӣ, беҳолӣ, заъф,
очизӣ.

Аҷзи қасон мангару бозуи хеш,
Хок маяфкан ба тарозуи хеш. *Хисрави Деҳлавӣ*

Он ки у дам мезанад аз аҷз, кист?
Ғояти ин кор ба ҷуз аҷз ҷист? *Ҷомӣ*

аҷзу ниёз нотавонӣ муҳтоҷӣ.

Аз вай ҳама мастию ғурур асту такаббур,
В-аз мо ҳама бечорагию аҷзу ниёз аст. *Хофиз*

аҷзу қусур очизиву айбдорӣ.

Лочарам муътариф ба аҷзу қусур
Мефиристам таҳйиате аз дур. *Ҷомӣ*

АЧЗО *a.* (اچزا) ҷ. ҷузъ||ҷузв.

Ҷазаб... бар мисоли ҳамр аст, ки дар аъзову аҷзон
майҳора равон аст. *Авфи*

Бедил, аҷзон ҷаҳон пайкари бетимсолест,
Ҳайрати оннавори ту дучор аст ин ҷо. *Бедил*

аҷзон тан ҷузвҳои бадан, аъзон бадан.

Мурдае дидам, парешон гашта аҷзон танаш,
Карда манзил устухони каллаашро мору-мур.
Фузулӣ

АЧИБ *a.* اچيب *ниг.* аҷаб.

Гуфтанд: Зи Навфал ин ғариб аст,
Ин ҳукму ҳукумати аҷиб аст! *Ҳилолӣ*

Хосияти аҷиб ба шохам навиштаанд,
Ҳар кас нигоҳ дошт, гурезанд чинниён. *Сайидо*

АЧИБА *a.* اچيبه муаннаси аҷиб.

Мулло Абдулмаҷиди Музтарибро дар ин боб ашъо-
ри аҷиба воқеъ шуда... *Садри Зиё*

АЧИЛЛА *a.* اچله ҷ. ҷалил.

Дар хонаи амир Муҳаммад Солеҳ... ҷамъе аз
аҷиллаи шуаро ва аиззаи фузалло ҳозир буданд.
Восифӣ

Волиди ин ҷаноб аз ҷумлаи аҷиллаи уламои ном-
дори ин дӣёр ба шумор омада... *Садри Зиё*

АЧИННА *a.* اچنه ҷ. ҷанин.

АЧИР *a.* اچير муздур, нукар, коргари дастмуздгир, ятим.
Хавфу рӯб бар аҷиру мустаҷир гумошт.

«Равзат-ус-сафо»

АЧИРӢ *a.* اچيري нуқарӣ, хизматгорӣ.

Осия волидаи Мусоро ба аҷирӣ гирифт.
«Равзат-ус-сафо»

АЧЛОФ *a.* اچلاف ҷ. ҷилф.

Хирадмандро, ки дар зумраи аҷлоф сухан бибан-
дад, шигифт мадор. *Саъдӣ*

Ефт аз дастбурди ин аҷлоф
Ҷайби ҳар дона сад ҳазор шикоф. *Бедил*

АЧМАИН *a.* اچميين ҷ. аҷмаъ.

АЧМАЛ *a.* اچمل ҷамилтар, хубтар, зеботар, неқутар.

АЧМАЪ *a.* اچمع ҳама, ҳамагӣ.

АЧНАБИЯ *a.* اچنبية муаннаси аҷнабӣ.

Шаҳсеро бо зани аҷнабия дид, ҳамр дар пеш ниҳо-
да. *Аҳмади Дониш*

АЧНАБӢ *a.* اچنبي хоричӣ; бегона.

Зоғ гуфт: Ин шуғур дар миёни мо аҷнабист.
«Анвори Суҳайлӣ»

Аҷнабӣ афтода дар ҳоне ҷунон,
Ҷун фақире дар миёни мунъимон.
Абуисҳоқи Атъима

АЧНИҲА *a.* اجنحه *ч.* чаноҳ.

АЧНОБ I *a.* اجناب *ч.* чанб.

АЧНОБ II *a.* اجناب *ч.* чунуб.

Чун Зол ба тифли шудаам пир зи аҳдос,
З-он аст, ки рақдардаи ахрораму ачноб. *Хоқонӣ*

АЧНОД *a.* اجناد *ч.* чунд.

Тоҷиддин ба дари қалъа рафт, ачноди акрод уро
роҳ надоданд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

Олоти таъну зарб аз тиру камон ва сайфу синон ва
гурзу ханчару сипару зиреҳи бисёр бар ачнод
қисмат ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

АЧНОС *a.* اجناس *ч.* чинс.

Зи ман ёфт ачноси олам навӣ,
Шудам оламе нав, вале маънавӣ. (2) *Чомӣ*
Фарангиён... аз тичорати ачноси мазкур монё
омаданд. (2) *«Табрихи Фариста»*

ачноси мухталифа чизҳои гуногун, чинсҳои гуногун,
ҳархела; ачноси фосид матои хароб, чинсҳои пусида,
чизҳои вайроншуда.

Муҳассили номуассили умед чуз матои косиди
андӯх ва ғайри ачноси фосид бори хотир фузунтар
аз кӯҳ ба тан наёварад. *Восифӣ*

АЧОИБ *a.* عجائب *ч.* чизҳои аҷибу ғариб.

[Назар] бисёр аҷоибу ғариб дар он сафар дид.
Яҳёи Себак

АЧОИБОТ *a.* عجائبات *ч.* аҷоиб.

[Назар] дар он шаҳр аҷоиботу ғариботи бисёр
дид. *Яҳёи Себак*

...Баъд аз понздаҳ рӯз ва дидани аҷоиботи бисёр
ба соҳили муҳит расидем. *Аҳмади Дониш*

АЧОИБХОНА *عجائبخانه* хонаи аҷоибот, ҷои хайратангез,
музей; ◇ ин аҷоибхона киноя аз дунё.

То тавонӣ, дар нигористони чашмаш кун назар,
Эй басо афсун, ки бошад ин аҷоибхонаро. *Туррал*

АЧОИЗ *a.* عجائز *ч.* аҷуз.

Ба ҷузъият сар фуруд овардан кори аҷоиз тавонад
буд. (1) *«Анвори Сухайлӣ»*

Аварот ва аҷоиз забон ба нафрини ӯ кушода мегуфт-
ганд... (2) *«Табрихи Фариста»*

АЧОНИБ *a.* اجانب *ч.* аҷнабӣ.

Ақорибу аҷониб бар бузургӣ ва саёдати ӯ сухан
надоштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

АЧР *a.* اجر мукофот, музд, подош, иваз, бадал.

Дило, дар ошиқӣ собитқадам бош,
Ки дар ин раҳ набошад кор бе ачр. *Ҳофиз*

Бад-ин ният он чи дар мударти никоҳ аз ранҷу
тааб, ки бинад музде ва ачре, дар девони амалаш
мусаббат гардад. *Аҳмади Дониш*

АЧРОМ *a.* اجرام *ч.* ҷирм.

Аз уқулу аносиру аҷром
Ҳамаро бар тараддуд аст иқдом. *Бедил*

Ҳаме то ки аҷроми анҷум баҷост,
Зи осеби даврон ба рабулъябод... *Шоҳин*

аҷроми нуҳус ситораҳои наҳс.

В-аҷроми нуҳусро ба як бор
Дар толеи офият қирон аст. *Анварӣ*

аҷроми самовӣ ҷисмҳои осмонӣ; киноя аз ситораҳо.

Нашъаи инсонӣ ... чун ба ҳуллияи эътидоли ми-
зочу таъдили қувон ҷисмонӣ ва нафсонӣ мутаҳалли
гардад, ... шабеҳ ба аҷроми самовӣ бошад.
«Ахлоқи Чалолӣ»

аҷроми улвӣ ситораҳои осмон.

Сутурлобдонони ахтаршинос
Гирифтанд з-аҷроми улвӣ қиёс. *Ҳоҷу*

аҷроми фалак ситораҳо; сайёраҳо; аҷроми ҷарх *ниг.*
аҷроми фалак.

Ту аз ричолию аҷроми ҷархро расм аст,
Ки корҳои азим оварад ба пеши ричол. *Муиззӣ*

АЧСОД *a.* اجساد *ч.* ҷасад.

Эътимод бар салобати аҷсом ва қуввати аҷсоди
худ намураданд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

АЧСОМ *a.* اجسام *ч.* ҷисм.

Ҷисм ҳам аз танаввуи ашкол
Васфи касрат гирифтун шуд аҷсом. (1) *Чомӣ*
аҷсоми басит ҷисмҳои ғайримураккаб, содда.

Мардумон гуфтанд, ки ин ҷаҳор аҷсоми басит, ки
эшонро аносир хонанд, табаҳ шаванд. *Ибни Сино*

АЧУЗ *a.* عجوز 1. пир, фартут; 2. пиразан, кампир.

Аҷузе, к-у кунад гулгуна бар руй,
Чу тавсан з-уштур аз вай рам хӯрад шуй.
Хисрави Деҳлавӣ

Нест нури субҳ, пиндорӣ, шаби ҳаҷри ту ҷарх
Карда бар сар чун аҷузи мотамӣ чодар сафед. *Шоҳин*
◇ аҷузи хушкпистон киноя аз дунё.

АЧУЗА *a.* عجوزه зани пир, пиразан, кампир.

Аҷуза ҷавоб дод, ки номуси малик ба зулм меши-
канад, на ба адл. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

◇ аҷузаи фартут киноя аз дунёи кӯҳна.

АЧУЛ *a.* عجول бисёр шитобкунанда, шитобкор, бошитоб.

Гунҷишк бин, ки сӯҳбати шоҳинаш орзӯст,
Бечора дар ҳалоки тани ҳештан аҷул. *Саъдӣ*
Сабоҳе аз ин фикр будам малул,
Ки гетӣ ғаюр асту даврон аҷул. *Шоҳин*

АЧФОН *a.* اجفان *ч.* ҷафн.

Наргиси чашм аз ғунҷаи аҷфон шукуфта шуд,
дида бикушодам. *Авфӣ*

Б

Б ҳарфи дуйӯми алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбон
арабии тоҷикӣ — ҳарфи ب; *ниг.* бо I, бе II.

Б- *б* *шакли шеърӣ пешоянди* ба I.

Басо хирман, ки оташ дарзадӣ б-аш,
Ҳанузат оби шухӣ зери коҳ аст. *Анварӣ*

ба- *префикс* дар аввали исм омада доро будан ба чизеро
мефаҳмонад ва маънии суффиксҳои =манд, =нок ва м.
инро ифода мекунад, мас. 'батоб — тобнок', 'баиз-
тироб — изтиробноқ'.

Аз ҳамчу ту дилдоре
Дил барнаканам, оре!

Чун ноз кашам боре,
З-он зулфи батоб авло. *Хофиз*

БА I *به* пешоянд I. ишора ба сӯ, тараф.

Оху зи танги кӯх биёмад ба дашту роғ,
Дар сабза бода хуш бувад, акнун агар хури. *Рӯдакӣ*

2. дар чое будани чизе ё касеро мефаҳмонад.

Ба Ҳиндустон буд меҳтар писар,
Қи Баҳман буди номи он номвар. *Фирдавсӣ*

Шабу руз буди дубаҳра ба зин
Зи роҳи бузургӣ, на аз роҳи кин. *Фирдавсӣ*

3. дар бораи..., дар хусуси..., роҷеъ ба..., дар бо-
бати..., оид ба...

Сад ёр бувад ба нон, шаке нест,
Чун кор ба чон бувад, яке нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. барои..., аз барои...; ба сабаби...

Ман бад-он омадам ба хидмати ту,
То барояд рутаб зи конозам. *Рӯдакӣ*

Дар чаман боди баҳорӣ зи канори гулу сарв
Ба ҳаводорин он оразу қомат бархост. *Хофиз*
ба чӣ чаро, барои чӣ, дар кадом асос, бо чӣ сабаб.

Охир, ба чӣ гуям «ҳаст», аз худ хабарам чун нест,
В-аз баҳри чӣ гуям «нест», бо ӯ назарам чун ҳаст. *Хофиз*

5. мувофиқи..., мутобиқи..., аз рӯи ...

Замона аспу ту роиз, ба райи хешат тоз,
Замона гӯю, ту чавгон, ба райи хешат боз! *Рӯдакӣ*

Оташро қиблаи худ соз, то корҳо ба мурод ша-
вад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

6. баробари..., баробар ба..., мисли..., монанди...,
назири..., шабеҳи...

Агар сарве ба билон ту бошад,
На чун қадди дилорон ту бошад. *Саъдӣ*
Эй он ки ба иқболи ту дар олам нест,
Гирам ки ғамат нест, ғами мо ҳам нест. *Саъдӣ*

7. аз ҷиҳати..., аз нуқтаи назари ..., аз ҳайси...
Устод донист, ки чавон ба қувват аз ӯ бартар
аст. *Саъдӣ*

8. ба шумори..., ба ҳисоби..., ба миқдори..., андо-
заи...

Ба сад корвон уштуре сурхмӯй
Ҳама ҳезум овард пархошчӯй. *Фирдавсӣ*

Ҳисоб ба динор, бахшиш ба хирвор. *Зарбулмасал*

9. дар баъзе мавридҳои калимабанди ва иборасозӣ
таркибҳои зарфӣ ё сифатӣ ба вучуд меорад: сар ба сар,
рӯ ба рӯ, ҷо ба ҷо, нуқта ба нуқта, ранг ба ранг;
10. бо исм (гоҳо бо зарф) омада, таркиби зарфӣ таш-
кил медиҳад: ба зудӣ, ба ачала, ба шитоб, ба ногоҳ.

Бақои у чу ба сад солу бисту се бирасид,
Зи ҷоми марг ба ногоҳ хурд як соғар.

Носири Хисрав

Қи тезиву тунди наёяд ба кор,
Ба нарми дарояд зи сӯроҳ мор. *Фирдавсӣ*

Ҳамешуданд ба бечорагӣ ҳазиматиён
Гусаста пушту гирифта гурегро ханҷор. *Унсурӣ*

БА II *به* ҳиссаҷаи қасам қасам ба..., савганд ба..., ба
ҳурмати...; ба дӯстӣ қасам ба дӯстӣ; ба мардӣ қасам
ба мардӣ.

Ба мардӣ, ки мулки саросар замин
Наярзад, ки хуне чакад бар замин. *Саъдӣ*

БААМД *بعمد* амдан, қасдан.

Ҳамвора иртиқоби чаримат кунад баамд.
«*Равзат-ус-сафо*»

БАБАРГ *بيرگ* дуруст, басомон, таъмин кардашуда,
басаришта.

Ҳама кори мардум набудӣ бабарг,
Қи пушиданишон ҳама буд барг. *Фирдавсӣ*
Сипоҳе, ки қораш набошад бабарг,
Чаро дил ниҳад рузи хайчо ба марг? *Саъдӣ*

БАБР *ببر* хайвони даррандаи ваҳшӣ, ки ба паланг шабо-
хат дорад.

Зи ногаҳ баромад яке тира абр
Хурушон чу шеру ғиревон чу бабр. *Ҳочу*

бабри дамон бабри тезчаҳанда, бабри зур ва ниҳоят
бадхашм.

Назар кардам, чавоне дидам, ҳамчун шери жаён
(жиён) ва бабри дамон. «*Чор дарғеш*»

◇ **бабри** баён либоси аз пусти бабр ё паланг, ки
Рустами Дастон дар вақтҳои ҷанг мепӯшидааст.

Таҳамтан бипушид бабри баён,
Нишаст аз бари аждаҳои жаён. *Фирдавсӣ*

БАВВОБ *ا. بواب* дарбон, дарвозабон; қаровул, ҳоҷиб, ни-
гаҳбони қаср.

Тарки эҳсони хоҷа авлотар,
Қ-эҳтимولي ҷафои баввобон. *Саъдӣ*

БАВЕЖА||**БАВИЖА** *بويژه* махсусан, хусусан, алалхусус,
билхосса.

Бавежа, ки пайвастаи хун бувад,
Чу аз дур бинад туро чун бувад?! *Фирдавсӣ*

БАВИШ *بوش* қазову қадар; қисмати азали.

Навишта чунин будмон аз бавиш,
Ба расми бавиш-андар омад равиш. *Фирдавсӣ*

БАВЛ *ا. بول* пешоб, шаш, мезак; ◇ **бавли** шайтон киноя
аз шароб.

Бавли шайтон макун ба қорура,
Пеши чашми табиби ақл мадор. *Ҳоқонӣ*

БАВЛИДАН *بوليدن* шошидан, мезидан.

Ва аспи ман дар изтироб афтода хун мебавлид.
Аҳмади Дониш

БАВН I *ا. بون* ҳисса, баҳра; аз бавни... аз баҳри...

Ба чашм-андарам дида аз равни туст,
Ба ҷисм-андарам чунбиш аз бавни туст. *Унсурӣ*

БАВН II *ا. بون* фосила, ҷудой (байни ду чиз); ҳад(д).

БАВОДӢ *ا. بوادی* ҷ. бодия II.

Дар бодия аз баводии Яман маслуберо ёфтанд.
«*Равзат-ус-сафо*»

БАВОИС *ا. بواعث* ҷ. боис.

Бавоиси тамаи ҷаҳондорӣ султонро аз истимои ин
насоҳ кар сохтӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

БАВОР *ا. بوار* нобудӣ, ҳалокат, талаф, марг.

Аксари эшон дар ҷоҳи бавор афтоланд ва ҳалок
гардиданд. «*Равзат-ус-сафо*»

БАВОРИҚ *a.* بوارق *ч.* бориқа 2.

Аз бавориқи суюфу савоиқи сиҳом чуйҳои хун...
равон шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

БАВОТИН *a.* بواطن *ч.* ботин; бавотини умур сирҳо, корҳои пинҳонӣ.

Яке аз салотинро чунон одат буди, ки занон ба хонаи аён ва аркон фиристодӣ, то бавотини умур кашф кунад. *Аҳмади Дониш*

БАВОЧИБ *بواجب* ба қадри даркорӣ, чунон ки бояду шояд, сазовор, лонк.

Падарро аз ин ҳол огаҳӣ доданд, бародаронашро бихонд ва гӯшмоле бавочиб дод. *Саъдӣ*

Қимати ин хок бавочиб шинос,
Хокшиносӣ бикун, эй ношинос! *Низомӣ*

БАВШ *بوش* карру фарр, худнамои.

БАВШЧУ *بوشچو* толиби карруфарр, худпараст.

Мусин хокрӯро дар об менишонӣ,
Фиръавни бавшчӯро дар ғор мекашонӣ.

Шамси Табрезӣ

БАГМОЗ *بگماز* *ниг.* бигмоз.

БАГНИЙ *بگنی* шаробе, ки аз биринҷ, ҷав, арзан ва м. ин созанд, буза.

Маст гаштам зи чуръаи багний
Шуд мизочам зи банг мустағний. *Тайён*

БАГРАС||**БАКРАС** *بگراس|بکراس* болопӯш, ҷомаи боронӣ; матон пашмини обногузар.

Боргоҳи тараби бодапарастон абр аст,
Шафақи багриси боронии мастон абр аст.*

БАГТАР *بگتر* *ниг.* бактар.

БАД *بد* 1. ганда, зишт, зараровар; *муқобили* нек 1, хуб 1.

Кас ин ганҷ натвонад аз ман ситад,
Бад ояд ба мардум зи кирдори б а д. *Фирдавсӣ*

2. бадӣ, шар(р), осеб, газанд.

Мо бад-ин ҷо на пай ҷашмату ҷоҳ омадаем,
Аз бадӣ ҳодиса ин ҷо ба паноҳ омадаем. *Ҳофиз*

бад гуфтан ғайбат кардан.

Бади риндон мағу, эй шайхи «хушёр»,
Ки бо ҳукми худой кина дорӣ! *Ҳофиз*

бад дидан нафрат кардан.

Манам, ки шӯҳраи шаҳрам ба ншқ варзидан,
Манам, ки дида наёлудаме ба бад дидан. *Ҳофиз*

бад кардан а) бадӣ кардан, зарар расондан, кори зишт кардан нисбат ба касе.

Никӯй бо бадон кардан чунон аст,
Ки бад кардан ба ҷои некмардон. *Саъдӣ*

Рӯят дидам, нақу накардам,

Ҳар бад, ки кунӣ сазои онам. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) гуноҳ кардан.

Нокарда гуноҳ дар ин ҷаҳон кист, бигӯ!
В-он кас ки гуноҳ накард чун зист, бигӯ!
Ман бад кунаму ту бад мукофот дихӣ,
Пас фарқи миёни ману ту чист, бигӯ! *Хайём*

3. одами бад.

Бо бадон бад бош бо некон никӯ,
Ҷои гул гул бош, ҷои хор хор. *Саъдӣ*

Бад аз нахвати ҷоҳ бадтар шавад,
Чу гардад қавӣ мор аждад шавад. *Ҳотифӣ*

БАДАВ *بدو* *ниг.* бидав.

БАДАВӢ *a.* بدوى бодиянишин, сахрогард, кучманҷӣ.

Бадавиёни эшонро фасоҳати лисон зиёдат аз аҳли билод аст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

БАДАДОЙ *بدادائى* иҷрон корҳои бад, бадкирдорӣ, бадахлоқӣ, беадабӣ.

Адои бад макун бо қавли қач, ёр,
Ки орад бададой муфлисӣ бор. *Убайди Зоконӣ*

БАДАЛ *a.* بدل 1. чизи ивазшаванда ба ҷои чизи дигаре, ивазшаванда аз рӯи арзиши баробар; 2. ҳамарзиш, ҳамқадр, ҳамбаҳо, баробар (бо касе, чизе).

Ҳазор-ҳазор ҳамчун у кай бадали фарзанд... бошад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дар ин дурӯза бақо ҳар даме ки мегузарад,
Чу нек дар нигарӣ несташ назирӯ бадал. *Исмаи*

бадал шудан иваз шудан; баръакс шудан.

Миқдори шаб аз рӯз фузун буд, бадал шуд:
Ноқис ҳама ибро шуду зоида ҳама онро. *Анварӣ*

То бадал шуд бо ҳазони ҳаҷр наврузи висол,
Рӯзҳо кутаҳ шуду шабҳо дароз аст ин ҳама.

Мушфиқӣ

БАДАН *a.* بدن тан; тана.

Бипушид ҳафтоне аз карқадан,
Мукалал ба зар з-остин то бадан. *Низомӣ*

Имшаб ҷӣ шаб аст ин ки дар оғуши ман астӣ,
Дар сина чу дил, балки чу ҷон дар бадан астӣ!

Шоҳин

♦ бадан дар пирохан нагунҷидан *киноя* аз бениҳоят шод шудан.

БАДАНДЕШ *بداندیش* бадхоҳ, бадқасд, бадният, хасм, душман.

Ба дил-андар андешаи бад мадор,
Бадандешро бад бувад рӯзгор. *Фирдавсӣ*

Ба кӯшиш тавон гарчи даръё бибаст,
Вале кай забони бадандеш баст.*

БАДАНДЕША *بداندیشه* *ниг.* бадандеш.

Зи шоҳони пешин ситампешае,
Дар озори некон бадандешае. *Ҷомӣ*

БАДАНҶОМ *بدانجام* бадқибат, бадфарҷом.

Баданҷом рафту бад андеша кард,
Ки бо зердастон ҷафо пеша кард. *Саъдӣ*

БАДАР *بدر* берун, хориҷ (одатан бо феъли кардан, рафтан, омадан, рондан ва м. ин дар як таркиб меояд);

бадар овардан кашидан, берун овардан.

Мочаро кам куну боз о, ки маро мардуми чашм,
Хирқа аз сар бадар оварду ба шукрона бисухт.

Ҳофиз

бадар рафтан хориҷ шудан.

Ин гуфту шуд аз миён, бадар рафт,
То дида ба ҳам зад аз назар рафт. *Шоҳин*

БАДАСЛ *بداصل* бадзот, бадсиришт, пастфитрат.

Бадаслро ҷӣ гуна касе тарбият кунад,
Дар ҷайби худ чигуна касе мор парварад.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

БАДАСТ بدست: бадаст бош! огоҳ бош!, бедор бош!, бохабар бош!, худро ба даст гир!, ғофил мабош!

Гарат зи даст барояд муроди хогири мо,
Бадаст бош, ки хайре ба чон хештан аст. *Ҳофиз*

БАДАХТАР بداختر бадбахт, бадтолей, шумтолей.

Бадахтартар аз мардумозор нест,
Ки рӯзи мусибат касаш ёр нест. *Саъдӣ*

БАДАХШ بدخش *ниг.* Бадахшон.

Лаъли аз Бадахш хезаду гавҳар зи лаъли ту,
Донад ҳар он ки лаълу гуҳар имтиёз кард. *Туғрал*

◇ бадахши музоб *киноя* аз шароби сурх.

БАДАХШОН بدخشان вилояте, ки як қисми он Вилояти Автономии (мухтори) Бадахшони Қуҳии Тоҷикистонро ташкил медиҳад, қисми дигараш дар ҳудуди Афғонистон аст; ◇ бадахшони тобдор лаъли бисёр хушранг, лаъли хушоб; лаъли Бадахшон навъи аълои лаълест, ки аз кӯҳистони Бадахшон ба даст меоранд.

БАДАХШОНӢ بدخشانی мансуб ба Бадахшон; лаъли бадахшонӣ *ниг.* Бадахшон (лаъли Бадахшон).

Лабу дандони ту, эй сарвқади симандом,
Беҳтар аз лаъли бадахшониву дурри аданӣ. *Шоҳин*

БАДАҲД بدعهد касе, ки дар қавлаш намеистад, ба аҳдаш вафо намекунад, паймоншикан, хонн, аҳдшикан.

Чу бадахдро нек хоҳӣ ба даҳр,
Бадӣ хостӣ бар ҳама аҳли шаҳр. *Саъдӣ*

БАДАҲДӢ بدعهدى бевафой, паймоншиканӣ.

Ту оташ гаштӣ, эй Ҳофиз, вале бо ёр дарнагрифт,
Зи бадахдӣи гул гуй ҳикоят бо сабо гуфтем. *Ҳофиз*

БАДБАХТ بدبخت 1. бетолей, бенасиб, бахташ номусоид, баргаштабахт, дар наҳсу вубол афтада.

Чӣ бадбахтас, ки ҳар сӯ мениҳам рӯй,
Зи оби дида бинам пеши ру чӯй. *Шоҳин*

2. шум, бадгинат.

Миёни ду тан чанг чун оташ аст,
Суханчини бадбахт ҳезумкаш аст. *Саъдӣ*

БАДБАХТӢ بدبختى бетолей, бадтолей, бесаодатӣ, вожунабахтӣ; бенасибӣ ва бебахрагӣ.

Бар домани васлу ҳаҷр баста
Бадбахтию некаҳтариро. *Анварӣ*

БАДБИН بدبين бадбинанда; бадхоҳ; бадният; нотавонбин.

Яке он, ки дар нафс худбин мабош,
Дигар он, ки дар ҷамъ бадбин мабош. *Саъдӣ*

Бадбини касон ба муддаояш нарасад. *Зарбулмасал*

БАДБОТИН بدباطن баддил; мунофик, риёкор.

Зи хоксории бадботинон фиреб махур,
Шавад газанда чу занбур гашт хоқолуд. *Соиб*

БАДБУНА بدبنه бадахвол, бадвазъ.

Аз он сӯ буд эронӣро буна,
Бичӯяд буна мардуми бадбуна. *Фирдавсӣ*

БАДВ I a. بدو аввал, оғоз, ибтидо, шурӯъ.

Қалиди карам буда дар бадви кор,
Қушода бад-у қуфли чандин хисор. *Низомӣ*

Бадви мулоқот эшон баъд аз салом... пурсиш...
намоянд. *Саъдо*

БАДВ II a. بدو саҳронишинӣ, биёбонгардӣ.

БАДГАВҲАР بدگوهر 1. бадасл, бадзот, бадсиришт; бадтинат, бадтабиат.

Чу бадгавҳаронро қавӣ кард даст,
Қаҳон бин, ки чун гавҳарашро шикаст. *Низомӣ*

2. бадсифат; маҷ. беарзиш, беқимат.

Санги бадгавҳар агар косаи заррин шиканад,
Қимати санг наифзоюду зар кам нашавад. *Саъдӣ*

БАДГУВОР بدگووار нофорам ба мазок, талх, бемаза, фач;
ба таъб нописанд.

Дар ишқ бадгувор бувад пайди душманон,
Ҳаққо, ки панди дӯст аз он бадгувортар.

Хисрави Деҳлавӣ

БАДГУЛУӢ بدگلوئى пурхурӣ, носерӣ; баднафсӣ.

Моҳиё, охир яке бингар ба шаст,
Бадгулуӣ чашми охирбинт баст. *Румӣ*

БАДГУМОН بدگمان 1. касе, ки гумони бад кунад, норо-
стандеш, бадхаёл, шубҳакунанда.

Бадгумон бошад ҳамеша зиштор,
Номаи худ ҳонад андар ҳаққи ёр. *Румӣ*

2. маҷ. душман, хасм, аду.

Қаи номвар сар сӯи осмон
Бароварду бад хост бар бадгумон. *Фирдавсӣ*

БАДГУФТ بدگفت касе, ки гуфтораш нофорам ва бемаънӣ
бошад, бадгӯӣ, бадгап, бадсухан, бадзабон.

Аз бадӣ бадгуфт нараҷад ҳақим,
Беҳ чу саҳт аст, зи сарсар чӣ бим! *Хисрави Деҳлавӣ*

БАДГУҲАР بدگوهر *ниг.* бадгавҳар 1.

Бадгуҳар бо касе вафо накунад,
Аслбад дар хато хато накунад. *Низомӣ*

БАДГУ(Ӣ) بدگو(ى) ғайбаткунанда, ифтироғу; бадзабон,
баддаҳон, дашномкунанда.

Накунумро чоҳу ташрифу мол
Бияфзуду бадгӯро гӯшмол. *Саъдӣ*

БАДГУӢ بدگوئى ғайбат, хабаркаши, фитнагарӣ, тўҳмат.

Миёни вай [Сивёуш] ва Афросиёб уро бикӯшт.
«Таърихи Наршахӣ»

БАДДИЛ بددل 1. бадгумон, бадандеҷа; бадқина.

Ва дигар бор мардуми шаҳр баддил гаштанд ва ба
мунодо берун наоманданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. ғамгин, андӯҳгин.

Ҳар муҳаддисро ҳасон баддил кунанд,
Ҳарфаш ар оӣи бувад, нозил кунанд. *Румӣ*

3. тарсу, тарсонҷак, буздил; беғайрат.

Баддилон қабл аз инҳизом ... роҳи гузрезро дар хо-
тир ... муайян гардониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАДЕА a. بديعه *муаннаси* бадеъ.

Дар ҷамеи улуми ғариба ва фунуни бадеа соҳиб-
камол аст. (2) *Восифӣ*

БАДЕЪ بدیع 1. ачиб, ғариб, камъёб, беназир, бемисл.

...Гуфтанд: Султон Маҳмуд чандин бандаи со-
ҳибчамол дорад, ки ҳар яке бадеи ҷаҳонанд...
Саъдӣ

Мусаввире ки яқин сурати бадеи ту дид,
Ниҳад чу сурати девор пушт бар девор. *Шоҳин*

2. нав, ҷадид, навихтироъёфта, тоза.

Шеъри у чун фазли у ҳам бетакаллуф, ҳам бадеъ,
Фазли у чун шеъри у ҳам нозанину ҳам ҳасаи.

Манучехрӣ

◇ илми бадеъ қисме аз назарияи адабиёт, илмест
оид ба зарофат ва балоғати сухан, тартиб ва сачъ,
хусни калом ва мавзунӣ.

БАДЕЪУЛЧАМОЛ а. بدیع الجمال бағоят хушрӯй, ниҳоят
ҷамил ва зебочехра; соҳиби хусни баланд.

Малик дарҳол канизаке моҳрӯ пешаш (пеши обид)
фиристонд ... ва ҳамчунин дар ақибаш ғуломе
бадеъулчамол. *Саъдӣ*

БАДЕҲА а. بدیهه 1. фикри ногаҳонии закитабъона; 2. су-
хани ҳозирҷавобонаи шавқангезе, ки иттифоқан ва як-
бора гуфта мешавад; 3. шеъри ҳозирҷавобонаи ғайри-
ҷашмдошт.

Пеши Султон Санҷар табаќе марворид ниҳода
буданд обдор, онро ба Алоуддин баҳшид ва у бар
бадеҳа ин рубоӣ гуфтӣ ... «*Равзат-ус-сафо*»

БАДЕҲӢ а. بدیهی 1. худ аз худ зоҳир ва хувайдо; рав-
шан, пайдо, возеҳ ва муайян; 2. зарурӣ аз нуқтаи назари
ақл ва мантиқ.

БАДЗАБОН بد زبان бадгап, бадсухан, бадгӯй.

Тифлонат аз забони ту парҳез мекунад,
Бошӣ ту дар миёнаи ин қавм бадзабон. *Сайидо*

БАДЗАҲРА بد زهره сустдил, тарсу, буздил, тарсанда, кам-
чуръат, бечасорат.

Ту бадзаҳра бар ҳештан ошиқӣ,
Сар андоз гар ошиқӣ содиқӣ. *Саъдӣ*

БАДИЛ а. بدیل иваз, бадал.

Бадили дӯстон гираиду ёрон,
Валекин шоҳиди мо бебадил аст. *Саъдӣ*

БАД-ИН بدین шакли кӯҳнаи ба ин.

БАДКЕШ بد کیش 1. бадонн, бадравиш, бадмаром, бадмаз-
ҳаб; 2. маҷ. бераҳм, сангдил, бадандеш, бадхоҳ.

Ҷоно, зи таън кушта шудам, к-ин дили маро
Омоҷи тири душмани бадкеш мекуни.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ он бадкеш киноя аз маҳбуба.

Зимистон меравад, айёми гулҳо пеш меояд,
Зи боди субҳ моро бун он бадкеш меояд.

Хисрави Деҳлавӣ

он бути бадкеш киноя аз маҳбуба.

3-он ғамза, ки арбоби назар куштан уянд,
Қурбон шудаму он бути бадкеш надонист. *Исмаи*

он кофири бадкеш киноя аз маҳбуба.

Ман ки ҷо кардам ба дил он кофири бадкешро,
Гӯш кардан кай тавонам кавли некандешро. *Ҷомӣ*

БАДКИРДОР بد کردار бадамал, бадфеъл, бадкор, бадху;
саркаш.

Гарчи ҳаҷрам кушт, ҳам шодам, ки боре чанд гоҳ,
3-ин дили бадбаҳти бадкирдор дур афтадам.

Хисрави Деҳлавӣ

БАДКОР بد کار бадкирдор; бадамал.

Он кист, к-аз рӯи карам бо мо вафодорӣ кунад,
Бар ҷои бадкоре чу ман як дам никукорӣ кунад.

Ҳофиз

БАДКУНИШ||**БАДКУНИШТ** بد کنش||بد کشت бадкор, бад-
кирдор, бадамал; шарир.

Аз он бадкуниш деви рӯи замин
Бипардозу пардахта кун дил зи кин. *Фирдавсӣ*

БАДЛАГОМ||**БАДЛИГОМ** بد لگام *ниг.* бадлаҷом.

Аз ин тавсанӣ беҳ ки бошем ром,
Ки сили хурад маркаби бадлагом. *Низомӣ*

БАДЛАҶОМ||**БАДЛИҶОМ** بد لجام аспӣ саркаш, аспӣ ром-
нашаванда.

БАДЛИГОМ بد لگام *ниг.* бадлагом.

БАДЛИҶОМ بد لجام *ниг.* бадлаҷом.

БАДМАЗОҚ بد مذاق бадтаъм, бадмаза, бемаза, ногувор.

Меваи бадмазоқи талхсиришт
Чун бувад ҳосил аз дарахти биҳишт. *Ҷомӣ*

БАДМАНИШ بد منش бадфикр, бадақида.

Шаҳи бадманишро хуш омад сахун,
Ки он сарви симинбар афқанд бун. *Фирдавсӣ*

БАДМАОШӢ بد معاشی бадрафторӣ, бадмуомилағӣ.

Холуи номехрубон... ғурур ва нахватро пеша
сохта ва бадмаошӣ бо хурду бузург оғоз ниҳод.
«Таърихи Фарош»

БАДМАСТ بد مست аз ҳад зиёд истеъмолкунандан машру-
бот, мастивар; масти арбадакунанда.

Махмурро нигоҳи ту саршор мекунад,
Бадмастро итоби ту хушбӯр мекунад. *Соиб*

БАДМАСТӢ بد مستی арбадаҷӯй дар ҳолати мастӣ, бадхӯй
кардан дар ҳолати мастӣ.

Мо масти шароби ҷоми ишқем,
Бадмастии мо на аз шароб аст. *Махфӣ*

БАДМАҲЗАР بد محضر бадният, бадмизоҷ.

Мақун бар ҳеҷ бадмаҳзар нишасте,
Ки н-орад дар шуқуҳат ҷуз шикасте. *Низомӣ*

БАДМЕҲР بد مهر беилтифот, бетараҳхум, бевафо, кинавар.

Ҷаҳоно, чи бадмеҳру бадғавҳарӣ,
Ки худ парварониву худ бишкарӣ?! *Фирдавсӣ*
Зи бадмеҳр худ меҳр ҷустан хатост.*

БАДМЕҲРӢ بد مهري кина, адоват.

На моро дар ҷаҳон аҳду вафо буд,
Ҷафо кардиву бадмеҳрӣ намуди! *Саъдӣ*

БАДНАҶОД بد نژاد 1. бадаҷлод, бадасл, бадзот; баднасаб;
2. маҷ. нонаҷиб; разолатпеша, бадсиришт.

БАДНАМО(Й) (بادناما) баднамуд, бадшакл, зишт.

Аз дидани ту сӯҳбати ин қавм шуд хунук,
Эй баднамой, хезу бирав зуд аз миён. *Сайидо*

БАДНАМУД بادنمود 1. баднамо, бадшакл, бадсимо, бадман-
зар; 2. бадсохт, дағал.

БАДНАФС بادنفس бадфитрат; ҳарис, шикампараст.

У подшоҳе буд ... ки ҳеҷ шарир ва баднафсеро
хидмат нафармудӣ. «*Таърихи Фариста*»

БАДНИЯТ بادنيات бадхоҳ, бадқасд, бадандеш.

Бадниятро некбин натвон шумурд.*

БАДНИҲОД بادنيهاد бадтабиат, бадхислат; бадзамир.

Сифла сияхру буваду бадниҳод,
Хоки сияҳ бар сари ҳар сифла бод.

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

БАДНОМ بادنام шахси ба бадӣ номбароварда; шарманда;
маломатзада.

Зоҳид, аз кучаи риндон ба саломат бигузар,
То харобат накунад сӯҳбати бадноме чанд. *Ҳофиз*
Мастиву тангдастӣ бадноми халқ созад,
Бо тарзи шаҳ чӣ нисбат дарवेशи бенаворо. *Махфӣ*

БАДОАТ I a. بداعت 1. навӣ, навиоварӣ; 2. он чӣ нав пай-
до шудааст ва ҳайратовар аст; аҷибӣ, ғарибӣ.

БАДОАТ II a. بدائت *ниг.* бидоят.

БАДОЕЪ a. بدائع ч. бадеъ.

... Ва олим бувад аз ҳамаи фунун, аз шароеъ
ва бадоеъ. (1) *Аҳмади Дониш*

... қимати ҳар кас ба қадри он чиз аст, ки вайро
меорояд аз маҳосини афъолу бадоеъи ақвол. (1) *Ҷомӣ*

БАДОМУЪЗ بادآموز 1. он кӣ бади́ро ба дигаре омузад.

Ҳӯи ту бад набуд бад-ин сон, хабиби ман,
Ин шиква аз рақиби бадомӯз мекунам. *Мушфиқӣ*

2. он кӣ бад тарбия дида, табиатан ба одати баде
омухта шуда бошад; 3. одаткарда, унсгирифта.

Бо васли ту кас чу ман бадомӯз мабод,
Рӯзе ки туро набинам, он рӯз мабод. *Рӯдакӣ*

БАДОМУҲТА بادموخته одаткарда, унсгирифта; мазаҳурак-
шуда.

Дилнавозӣ куну дар чанги чудой магузур
Бедилеро, ки ба васли ту бадомухта аст. *Исмаи*

БАД-ОН بدان шакли кӯҳнаи ба он.

БАДОҒОЗ بادآغاز 1. шахсе, ки хилқаташ ё қисматаш гуё
аз ибтидо бад будааст; маҷ. бадсиришт, бадзот; бадқис-
мат, бадбахт; 2. коре, ки аз ибтидо бад шуруъ шуда
бошад.

БАДПИСАНД بادپسند писанднакунанда; номехрубон; кина-
вар, адоватнок, бадбин.

Дар он бисот, ки ҳусни ту чилва андозад,
Маҷоли таънаи бадбину бадписанд мабод. *Ҳофиз*

БАДР I a. بدر моҳи пурра, моҳи тамом, моҳи чордаҳшаба,
моҳи шаби чаҳордаҳум.

Шаби қадраш фузун аз лайлатулқадр,
Фуруғи анҷумаш равшантар аз бадр. *Ҳозик*

Бадри тамом будаму дардо, ки чун ҳилол
Бигзашт аз ҷафои ту умрам ба костан. *Шоҳин*
бадри мунир а) моҳи мунаввар, моҳи пурраи тобон.

Рӯз шаб карда зи шавқи Муштарии оразаш,
Чун шаби торик зулфаш, рӯй чун бадри мунир.
Ломей

б) киноя аз маҳбуба.

Имшаб он бадри мунир аз хона берун шуд, магар,
3-аввали шаб то сахар бинӣ ту моҳи томро. *Турғал*

БАДР II a. بدر номи ҷоест миёни Макка ва Мадина; Чанги
Бадр ҷангест, ки Муҳаммад бо Абусуфиёни Саврӣ дар
соли дуйуми ҳиҷрӣ дар он ҷо кардааст.

БАДРА a. بدره ҳамён, халтаи динор ва ашрафӣ (тилло
ва танга), саноч, кулвори зар, ҳамёнӣ тангаву тилло.

Агарчи бадра расонад ҳаме ба бадри мунир,
Мубодарат куну хомуш мабош чунино. *Рӯдакӣ*

Ду бадра зар бар табақе ниҳода, пеши ман
бинҳоданд. *Авфӣ*

Ҳар се бадра бад-он дарвеш доданд, ҳар яке
ҳазор динор. «*Маҷмаъ-ул-ансоъ*»

БАДРАВ بدرو 1. бадрафтор; 2. чорпои бадроҳ (аз қабили
асп, хачир); 3. маҷ. номусоид, номувофик.

Чу бахти шаҳаншоҳ бадрав шавад,
Аз он дар суи чашмаи Сав шавад. *Фирдавӣ*

БАДРАНГ بدرنگ дорони ранги бад; баднамуд.

Менахоҳам оина бо рӯи ту
Осмони кӯҳнаи бадрангро. *Шамси Табрезӣ*

БАДРАҚА a. بدرقه 1. пешбарандаи қофила, қофиласолор;
роҳбалад, корвонкаш.

Ногаҳ шағабе ки мешунидаш,
Шуд бадрақай раҳи умедаш. *Шоҳин*

2. ҳамсафар.

Ҳамроҳ ва бадрақа надоштам, илло ду туфанг-
чаи фарангӣ. *Аҳмади Дониш*

3. посбон, қаровул; ниғаҳбон.

Гуфтандаш: Ҳол чист? Магар дирамҳоро дузд
бурд? Гуфт: Ловаллоҳ, бадрақа бурд. *Сағдӣ*

Пирмарде чаҳондида дар он корвон буд, гуфт:
Эй ҷамоат, ман аз ин бадрақай шумо андешанокам
беш аз он ки аз дуздон. *Сағдӣ*

БАДРОМ I || **БИДРОМ** بدرام ораста, бо зебу зинат; хуррам,
дилқушо; тахти бадром тахти ораста ва пурзинат.

БАДРОМ II بدرام саркаш, нофармон; яқрав.

То ки нури шарқ-Шамсуддин ба ман роҳат намуд,
Нафси бадромам кунун дар ишқи у шуд роми ром.
Шамси Табрезӣ

3-ин сон ки дил дар ошиқӣ бигисст тақворо расан,
Натвон лағом аз шаръ зад ин тавсани бадромро.

Хисрави Деҳлавӣ

БАДРУД بدرود *ниг.* падруд.

БАДРУДДУҶО a. بدرالذحى 1. моҳи пурраи шаби торик;

2. киноя аз маҳбуба.

Гоҳ дар дил созу гаҳ дар дида ҷо,
Ҳар ду ҷои туст, ё бадруддуҷо. *Ҷомӣ*

БАДРУЗ بدروز бадбахт, сиёҳбахт, бадтолеъ, бадрузгор.

Руи неку аз мани бадруз пушиди, вале
Чашми некӯи ҳанӯзам аз рухи некӯи туст. *Ҷомӣ*

БАДРУЗГОР بَدروزگار 1. бадҳаёт, баргаштабахт, бадбахт;

2. шарир, бадкор, золим.

Намонад ситамгори бадрузгор,
Бимонад бар ӯ лаънати пойдор. *Саъдӣ*

БАДСИГОЛ بَدسيگال бадандеш; бадқасд, бадхоҳ.

Ту некуравииш бош, то бадсигол
Ба нуқси ту гуфтан наёбад маҷол. *Саъдӣ*

Агар бадсиголон ин қасди бад карда бошанд,
охири кор чӣ шавад? «*Нигори доғиш*»

Бадсиголонро шакар бар дил шарангогин кунад,
Некхоҳонро ҳазон то дай баҳоронин кунад. *Ломей*

БАДСИРИШТ بَدسيريشت бадниҳод, бадтинат, бадтабиат.

Он кӣ бошад бадсиголу бадсиришт,
Дар сар аст уро ҳазорон хуи зишт. *Ҷомӣ*

БАДСОЗ بَدساز бадикунанда.

Қасе, к-у бо қасе бадсоз гардад,
Бад-ӯ рӯзе ҳамон бад боз гардад. *Низомӣ*

БАДСУЛУКӢ بَدسلوكي бадрафторӣ, бадкирдорӣ, беадабӣ.

[Анварӣ] охир саре ба Балх кашид ва аз мар-
думи он шахр бадсулукии бисёр муояна кард.
«*Хизонаи омира*»

БАДТАН بَدتن қабехҷусса, бадандом; зишт.

Чунин гуфт, к-ин бадтани бевафо
Гирифтор шуд дар дами Аждаҳо. *Фирдавсӣ*

БАДТИНАТ بَدطينت бадху, бадсиришт, баддил, бадхоҳ.

Ба бадтинатон некхоҳӣ макун,
Ба афъию ақраб нақӯи макун. *Ҳотифӣ*

БАДФАРҶОМ بَدفَرجام бадқибат, баданҷом.

Гадои неканҷом беҳ аз подшоҳи бадфарҷом. *Саъдӣ*

БАДФЕЪЛ بَدفَعَل бадкор, бадамад.

На ҳаргиз шунидам, ки дар умри хеш,
Ки бадфеълро некӣ ояд ба пеш. *Саъдӣ*

БАДХИСОЛ بَدخِصال бадхислат, бадтабиат; бадрафтор.

Қасе гуфт: Аз ин бандаи бадхисол
Чӣ хоҳӣ: хунар, ё адаб, ё ҷамол? *Саъдӣ*

БАДХОБ بَدخواب қасе, ки хобаш нороҳат ва беҳаловат

бошад; шахсе, ки бо сабабе хобгурез шудааст; қасе, ки
хобҳои парешон мебинад.

Аз дардаки дурии ту бетоб шудам,
Хобам зи ғамат гурехт, бадхоб шудам.*

БАДХОҶ بَدخَواه бадандеш, бадният; бадқасд, кинадор,
душман.

Бадхоҳи қасон ҳеҷ ба мақсад нарасад,
Як бад накунад, то ба худаш сад нарасад,
Ман неки ту хоҳаму ту хоҳӣ бади ман,
Ту нек набинию ба ман бад нарасад. *Хайём*

БАДХӢ(Ӣ) بَدخو(ي) бадхулқ, беадаб, бадтабиат; тундми-
зоч.

Ту бадхӯӣ, ки дорӣ қасди ҷони ошиқон, варна
Қасеро аз барои ошиқӣ куштан намешояд. *Ҳилолӣ*

◇ (он) бадхӯ *киноя аз маҳбуба.*

Се чиз карда мухайё ба қатлам он бадхӯ,
Қарашма теғ, мижа новаку камон абру.

Парии Ҳисорӣ

БАДХӢР بَدخوَر бадтағм, бадмаза, ногувор.

БАДЧАШМ بَدچشم 1. қасе, ки чашми шум дорад; 2. қасе
ки ба моли қаси дигар тамағ дорад; 3. он кӣ ба дигарон
чашмзаҳм мерасонад.

БАДЧАШМӢ بَدچشمي 1. тамағкорӣ, чашми тамағ доштан;
2. рам, ҳарос; бадчашмӣ қардан рамидан, ҳаросидан.

Аспон чун ончо мерасиданд, бадчашмӣ мекарданд
ва мерамиданд. «*Ахлоқи Мухсинӣ*»

БАДШИОР بَدشعار баддастур, бадрасму оин; бадтабиат,
бадсират.

Гуш бар қавли рақибӣ бадшиорам мекунӣ,
Аз барои хотири ағъёр зорам мекунӣ. *Сайидо*

БАДЪТИҚОД بَداعتقاد нобовар, шаккок; бадақида, бад-
маслак.

Эшон малоҳида будаанд ... бадътиқод.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БАДӢ بَدي ҳар он чӣ муқобили некӣ бошад; бадкирдорӣ;
зарар, осеб, зиён; *муқобили хубӣ* 1.

Бадӣ созад киро некӣ насозад,
Дили доно ба хуши хеш нозад.
Бадӣ як рӯз пеш ояд бадонро
Чӣ хуб аст ин масал мар бихрадонро.

Фахриддини Гургонӣ

БАДҶОЛ بَدحال бадаҳвол, афтодаҳол, бечора.

Яке гурба дар хонаи зол буд,
Ки баргаштаайёму бадҳол буд. *Саъдӣ*

БАӢЗ ا. بياض 1. сафедӣ (кайфияти ранги сафед).

Дар вай маодини нуқра бисъёр аст, аз ин чиҳат
уро ба баӢз нисбат кардаанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Чунон савод, к-аз ӯ шому субҳи айш кушуд,
Чунон баӢз, к-аз ӯ субҳу шомӣ ид дамид. *Шоҳин*

2. коғаз; дафтари мусаввада, дафтари дастнавис.

Ҳостам гирам давоти он сиёҳӣ аз зулом,
Ҳома аз тиру баӢз аз тахтаи шамсузуҳо. *Ҷомӣ*

Фасле ду дар он чанд рӯз иттифоқ ба баӢз афтод
дар ҳусни муошарат ва одоби муҳоварат. *Саъдӣ*

Найрангзани баӢзи ин роз
Суратгарӣ ончунон кунад соз... *Ҷомӣ*

3. маҷмуан ашъори мунтахаби якчанд шоир.

БаӢзаш дар гузориш нест мавсуф,
Ки дар Бардаъ саводаш нест маъруф. *Низомӣ*

Қитобам, дафтарам, таълими хатти «чин»-и абруям,
БаӢзам, абҷадам, машқам, саводам, мистари ишқам.

Комили Ҳисорӣ

4. номи шакле аз 16 шакли рамл; ◇ баӢзи дида
сафедии чашм.

Акси ҳолат ҳаст дар лавҳи баӢзи дидаам
Хушнамотар з-обнӯсе, к-у бувад пайванди оч.

Фузулӣ

баӢзи пири сафедии мун пири, қухансоли.

БаӢзи пири нишонан ... завол аст. «*Оини ниғорин*»
баӢзи рӯз рӯшноии рӯз.

Баёзи рӯз ба полунаи ҳавои мушоф
Ҳазор сол бар ин тира хок полудаст. *Анварӣ*

баёзи субҳ оғози равшани рӯз, сафедадама саҳаргоҳ;
баёзи теғ тобиши теғ, ҷилову дурахш ва мавчу
сафон (пӯлоди) шамшер, ханҷар, табарзин ва м. ин.

Қасе, ки бар гули рӯи ту бебо нигарист,
Баёзи теғи ту дар абри дида равшан кард.*

баёзи хур (ё хуршед) равшани, дурахш ва шаъшаан
оғтоб; нур аз тобиши хуршед.

БАЁН *а.* بیان 1. зоҳир кардани чизе, кушода гуфтан,
гуфтани он чӣ дар дил аст, изҳор.

Чӣ мегӯям, қалам бодо забоне,
Ки ҷуз даъвӣ намедонад баёне. *Ҳилолӣ*
Гарчи умрам дар баёни қиссаи ҳичрон гузашт,
Дар дили худ ҳамчу гул сад дoston дорам *Сайдо*

2. сухани фасеҳ, ифодаи равшан.
Дарси ишқатро баёни дигар аст,
Ин мударрисро забони дигар аст. *Махфӣ*
Изҳори ҷунин, ҷунон чӣ ҳоҷат?
Он ҷо ки аён, баён чӣ ҳоҷат? *Шоҳин*

баёни воқеъ баёни мутобиқ ба ҳақиқат, изҳори бему-
болиға ва бепардоз.

Яқин донед, ки баъд аз шонздаҳ рӯз маълуми
он бадрӯз гардид, ки он хабар баёни воқеъ аст.

«Фатҳнома»

баён кардан изҳор намудан, гуфтан.

Бо модари Лайли ин ҳикоят
Қарданд баён ба сад ривоят. *Ҳилолӣ*

БАЗ(З) *а.* بز чома, қумош, катон ва матоъҳои ғайриабре-
шмӣ, газвор.

Ба бозоргонӣ бирафтам зи Ҷаз,
Яке корвон дорам аз қаззу баз. *Фирдавӣ*

БАЗА(Х) *а.* بزه гуноҳ, хато.

Аз базаҳ карданаш аҷаб монданд,
Базагар з-ин ҷиояташ хонданд. *Низомӣ*

Ҷар ки аз фарзандони Одам ба ноҳақ хун рехт,
уро чандин базаҳ бошад. *«Тағрихи Табарӣ»*

БАЗА(Х)ГАР *а.* بزگر гунаҳгор, хатокор.

БАЗА(Х)КОР *а.* بزكار *ниг.* база(х)гар.

Агар шахс тааммул варзад дар эъто, бояд ки ба-
заҳкор шавад. *Аҳмади Дониш*

БАЗЗ *а.* بز *ниг.* баз(з).

БАЗЗОЗ *а.* بزاز газворфуруш, матоъфуруш.

Ҳамҷунин маҷлиси ваъз чун кулбаи баззоз аст,
он ҷо то нақде надиҳӣ, бизоате наситонӣ, ва ин ҷо
то иродате наёварӣ, саодате набарӣ. *Саъдӣ*

БАЗЗОЛ *а.* بذال базлкунанда; ҷавонмардӣ нишондиҳанда
дар баҳшиш ва саҳо; бисъёр инъому ато ва эҳсонкунанда.

БАЗИДАН *а.* بزیدن *ниг.* базидан.

БАЗЛ *а.* بذل 1. баҳшиш, инъом, эҳсонӣ бедареғ.

Аз бузургон шунидаам бисъёр:
Сабри дарвеш бех, ки базли ғанӣ. *Саъдӣ*

Моли беандоза аз нуқуд ва ҷавоҳир ва ҷомаҳои
гаронмоя... базл кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ва ин ҷамъият бе молу зар ва базли нону таом
сурат нагирад. *Аҳмади Дониш*

2. харҷ, сарф.

Чун бар ҳақиқати он воқиф шаванд, дар талаби
он... базли ҳаҳд дарег надоранд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Чу базли ту кардам ҷавонии хеш,
Ба ҳангоми пири маронам зи пеш! *Саъдӣ*

Базли ҷоҳу мол, тарки ному нанг
Дар тариқи ишқ аввал манзил аст.*

БАЗЛА||БАЗЛАТ *а.* بذله||بذلت латифа, аския, сухани шуҳи-
омез дар ҷавоб.

Хоҷа Ҳофиз базлаву латифаи бисъёр гуфтӣ.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

БАЗЛАГУ(Й) *а.* بذلهگو(ى) латифагӯӣ, аскиягӯӣ, одами
шухтабъ.

Хона беташвишу соқӣ ёру мутриб базлагӯ(й),
Мавсимӣ айш асту даври соғару аҳди шабоб. *Ҳофиз*

БАЗЛАТ *а.* بذلت *ниг.* базла.

БАЗЛАХОНӢ *а.* بذلهخوانى латифагӯӣ, суханҳои шухномез
гуфтан, аскиягӯӣ.

Ба саҳни ҷаман базлахонӣ кунем,
Ба ҳангоми дай гулфишонӣ кунем. *Шоҳин*

БАЗМ *а.* بز *ниг.* зиёфате, тӯе ё маҷлиси айшу иӯш, ки дар он
муסיқӣ ва рақс низ бошад.

Ҷунин базм берун буд аз таври ақл, ки душвори
тақрир буд ва мушқил ба нақл. *Аҳмади Дониш*

◇ *базми* вучуд *киноя* аз дунъё; ҳастӣ, зиндагӣ; *базми*
Ҷам (ё *ҷамшедӣ*) *киноя* аз *базми* ниҳоят бузург ва
бошукӯх.

Умратон бодо дароз, эй соқӣни *базми* Ҷам,
Гарчи ҷоми мо нашуд пурмай ба даврони шумо!
Ҳофиз

базм *оростан* суҳбат ё маҷлиси айш ва шодӣ, меҳмон-
дорӣ ва зиёфат ташкил додан ба муносибати ҷашн,
тӯӣ, ид ва м. ин.

БАЗМА *а.* بزمه як гушаи базмгоҳ; базм, маҷлиси айшу хушӣ.

Дар он базмаи хисравонӣ хиром,
Дарафкан маи хисравонӣ ба ҷом. *Низомӣ*

БАЗМГОҲ||БАЗМГАҲ *а.* بزنگاه||بزنگه ҷои базм, маҷлиси айшу
меҳмонӣ, маҳалли айшу нӯш.

Ба рӯзи нахустин яке базмгоҳ
Бисозад, шуморо диҳад пешгоҳ. *Фирдавӣ*

◇ *ин базмгаҳ киноя* аз дунъё.

Низомӣ, ки устоди ин фан вай аст,
Дар ин базмгаҳ шамъи равшан вай аст. *Ҷомӣ*

(*ин*) *базмгаҳи* ҳодисаҳез *киноя* аз дунъё.

Бода даркаш, ки дар ин базмгаҳи ҳодисаҳез
Ҷар чӣ ҷуз бода бувад, ҷумла ҳаром аст ин ҷо.
Махфӣ

БАЗМОРО *а.* بزمارа орошидиҳандаи базм, он кӣ базмро ме-
тафсонад; хушрӯӣ, зеби базм.

Хонаи дил кардаам чун сафҳаи оина соф,
Як шаб аз баҳри худо, эй шамъи базморо биё! *Сайдо*

БАЗМСОЗ *а.* بزمساز 1. тайёркунандаи базм; базмкунанда;

2. *маҷ.* шод, хурсанд, хушқол.

Шабистон ҳама пешбоз омаданд,
Ба дидори ӯ базмсоз омаданд. *Фирдавӣ*

БАЗОЕЪ *а.* بضايع *ч.* бизоат.

Ҳар чи марост аз базоеъ ва амлок, ҳамаро вақф кардам. (1) *Ҷомӣ*

БАЗОНА بزانه вазанда.

Вилоят дораму ганчу хазона,
Сипоҳе низ чун боди базона.*

БАЗР *а.* بذر тухм, дона.

Фармуда буд, ки ду донг базри карафс ба ад-вияи ҳуқна зам кунанд. «*Равзат-ус-сафо*»

БАЗРАФШОН بذر افشان 1. тухмафшон, донакор, тухмпош;

2. маҷ. деҳқон.

БАЗРУЛБАНЧ *а.* بذرالبنج бангдона.

Ғае зи лаъли ту дар дил ҳавои ҷуръаи ҷом,
Ғае зи холи ту бар сар хумори базрулбанч. *Шоҳин*

БАИД *а.* بعيد 1. дур; муқобили наздик 1.

Дар он ҷо оли ва софил, қарибу баид намебошад.
Аҳмади Дониш

аҳди баид замони қадим, замони дуру дароз.

Расме қадим аст ва аҳде баид, то ин расм маъхуд ва маслук аст. *Низомии Арӯзӣ*

2. хориҷ аз ҳолати оддӣ, аз эҳтимол дур.

Аҳди баид шуд, ки зи май тавба кардаем,
Набвад ба и д нақзи чунин аҳди мо ба ид. *Ҷомӣ*

БАИДУЛФИҚР *а.* بعيد الفکر дурандеш, пешбин, бохирад;
бомулоҳиза.

Ҷамъе аз мардуми баидулфиқр ва дурандеш ба
Абуали гуфтанд, ки бар сабили истеъҷол аз ақиби
Маҳмуд бояд шитофт. «*Равзат-ус-сафо*»

БАИДУЛҒАВР *а.* بعيد الغور чуқур, амиқ; амиқи воҳимадор.

Ва хандаке баидулғавр ба гирди он кашида бу-
данд. «*Равзат-ус-сафо*»

БАЙАТ *а.* بيعت муоҳадаи дустӣ (бастан), аҳду паймон.

Амири Бухоро Абдулҷаббор ибни Шуайб буд ва
бо вай байат кард. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Ҳар се бад-ин кор байат карданд ва савганд
хӯрданд, ки ин кор бикунанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

БАЙДАҚ||**БАЙЗАҚ** *а.* بيدق||بيدق пиёда (дар бозии шахмот).

Ки шох арчи дар арса зӯровар аст,
Чу заъф омад, аз байдаке камтар аст. *Саъдӣ*

Ба як лаъб рахтам ба он арса каш,
Ки ҳам байзақ он ҷою ҳам шаҳ туй. *Ҷомӣ*

Ҳар байзаке, ки бирондӣ, ба дафъи он бикӯши-
даме ва ҳар «шоҳ!»-е, ки бихондӣ, ба фарзин би-
пушидаме. *Саъдӣ*

◇ байдақи сим (ё симин) киноя аз ситора.

Мушаъбиди фалак аз зери ҳуққа пайдо кард
Ҳазор байдақи симин ба дасти сеҳрнамо.

Убайди Зоконӣ

БАЙДО(Ъ) *а.* بيداء(و) чул, биёбон; байдон пурваҳшат биё-
бони пурхатар.

Дар он байдон пурваҳшат... ҳеҷ мутанаффисе ба
назари вай дарнаёмад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

БАЙЁЪ *а.* بيع байъқунанда, даллол.

Дар он кучаҳо панҷоҳ қорвонсарои неку ва дар
ҳар як байёён ва ҳучрадорон нишаста.

Носири Хисрав

БАЙЗА *а.* بيزه 1. тухм; тухми мурғ.

Ва ду донан марворид ёфт, ҳар яке чун байзан
кабутар. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

байза афкандан а) тухм мондан, тухм партофтан; б)
маҷ. тарсидан ва захра бохтан; дил аз тарс бой додан;
аз байза баромадан нав аз тухм баромадан; ба вучуд
омадан, пайдо шудан.

Дигар ин мурғ кай аз байза баромад, ки чунин
булбули хушсухану тўтии шаккархо шуд? *Саъдӣ*

2. кулоҳи ҷангӣ.

Нокарда зи дасту панчааш ёд,
Афканда зи бим байза(-и) фўлод. *Муҳсини Таъсир*

◇ байзаи алвон тухми ранга; тухме, ки бачагон дар
ҷашни наврӯз ранг карда бозӣ мекунанд.

Барои идии атфолӣ гулшан
Аён шуд байзаи алвони ғунча. *Саиди Ашраф*
байзаи Анқо тухми мурғи афсонавии Анқо; киноя аз
чизи ноёб ва ҷизе, ки ном дораду вучуд надорад.

Оби ин чашма дар гудози бақост,
Тухми ин кишта байзаи Анқост. *Бедил*

Шоҳин, гар аз назирӣ ту ҷўд касе суроғ,
Бояд даруни байзаи Анқо суроғ кард. *Шоҳин*

байзаи ашк донани ашк, қатраи оби дида.

Булбул шавад аз шавқи ту, эй гулшани хубӣ,
Ҳар байзаи ашке, ки зи ҷашми тарам афтад.

Ҷомӣ

байзаи байзо *ниг.* байзаи субҳ; байзаи зар (ё заррин)
ниг. байзаи субҳ; байзаи заррин бар ташти зар киноя
аз тулуи офтоб.

Пеш аз он к-ин байзаи заррин ба ташти зар шавад,
Дар хуруш ояд хурус аз нолаҳои зори ман.

Бадри Ҷомӣ

байзаи кофур киноя аз барф.

Холӣ мадор хирмани оташ зи дуди уд,
То дар ҷаман зи байзаи кофур хирман аст.

Анварӣ

байзаи кофури рӯз киноя аз офтоб; байзаи кофури шаб
киноя аз моҳ; байзаи оташин *ниг.* байзаи субҳ;
байзаҳои сапед киноя аз ситораҳо.

Ғуроби шаб аз байзаҳои сапед
Таҳи пар паи бачча бурд аз умед. *Шодӣ*

байзаи субҳ киноя аз офтоби саҳаргоҳ; байзаи фў-
лод киноя аз ҳўди пулодин, кулоҳи пулодини ҷанг-
оварон; (заррин) байзаи хур киноя аз хуршед; офтоб.

Кулоҳи зарфишон аз фарқ андохт
Зи заррин байзаи хур зоғи шабзод. *Ҷомӣ*

байзаи ҷархи мину *ниг.* байзаи субҳ; байзаи шом ки-
ноя аз моҳ; - «байза дар кулоҳ» номи бозиест, ки
найрангбозон тухме ё муҳраеро дар кулоҳ, тоқӣ ё
дар тоси найранг пинҳон намуда, «нестуҳастбозӣ»
мекунанд, ҳунари «ҷашмбандӣ» намоиш медиҳанд.

Бозии ҷарх бишканадаш «байза дар кулоҳ»,
Зеро ки арзи шўъбада бо аҳли роз кард. *Ҳофиз*

байза дар об тухме, ки ҳануз нутфа набастааст;
байза ба таҳи бол баровардан ҳимоя кардан, ба ҳи-
моят гирифтан.

З-он шаҳпарӣ ҷиммат ба ту карданд каромат,
То байзаи гардун ба таҳи бол барорӣ. *Соиб*

БАЙЗАҚ 1 *а.* بيدق *ниг.* байдақ.

БАЙЗАҚ II *a.* بندق роҳнамо дар сафар.

БАЙЗО I *a.* بضا 1. сафед(и), соф(и), равшан(и).

Гоҳ аз оташи дил нур ба зулмат баҳшам,
Гоҳ аз зулфи сияҳ партави байзо гирам. *Махфӣ*
2. номи шаҳре дар Эрон; номи чор деҳа дар Миср.

БАЙЗО II || **БАЙЗОЪ** *a.* بضا||بيضاء офтоб.

БАЙНА *a.* بينе далели возеҳ ва ошкор; гувоҳи исботи муддао, ҳуҷҷати возеҳ.

Он мазлум аз иқомати байна очиз омад.
«Равзат-ус-сафо»

Ҳоким гуфт... ман ин ашъро бе гувоҳ ва байна ба шумо дода наметавонам. *Аҳмади Дониш*

БАЙЛАК بيلک *ниг.* белак.

БАЙН *a.* بين миёна, васат; мобайн, фосила мобайни ду чиз.

Он ки некиш кори ҳаррӯзист,
Байни мардум ба некномӣ зист*.

Шоҳин чу қадам ниҳод дар байн,
Гардид бар он ду солис-иснайн. *Шоҳин*

БАЙНАЛАВОМ *a.* بين العوام байни мардум; дар байни омма, байни умум.

Усули таъзиму эҳтироми байналавом мақоми муомала аст. *Савдо*

БАЙНАЛАЗДОД *a.* بين الاضداد байни зидҳо, байни онҳое, ки зидди якдигаранд.

Тавассути байналаздод ба манзалаи хулув(в) аз он аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

БАЙНАЛФАРИҚАЙН *a.* بين الفريقيين байни ду фирқа, ду гуруҳ, ду тоифа.

Ишорате ба рафъи он фармуда ва тариқи «тавфиқ(и) байналфариқайн» намуд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

БАЙНАЛҶОНИБАЙН *a.* بين الجانبين байни ду тараф, дар миёнаи ду ҷониб.

То замоне ки арус чехрагони кавокиб дар шабистони осмон ба чилвагарӣ даромаданд; байналҷонибайн ҳарб қоим буд. *«Таърихи Фарошта»*

БАЙНАНАҲРАЙН *a.* بين النهرين 1. байни ду наҳр, байни ду дарё; 2. қисми мамлакати Ироқ байни дарёёҳои Дачла ва Фурот.

БАЙНАННОС *a.* بين الناس байни мардум, дар миёни мардум, байни халқ, дар байни халқ.

То ниҳи мулкро зи адл асос,
Ҳукм ронӣ ба адл байнаннос. *Ҷомӣ*

...байнаннос машхур ва мутаориф аст. *Шавкат*

БАЙНАРРУХОН *a.* بين الرخان байни ду рух дар бозии шоҳмот.

Бари ин руқъа, ки шатранҷрон аст,
Камини бозии байнаррухон аст. *Низомӣ*

БАЙНАҲУМО *a.* بينهما байни ҳар ду; дар мобайни ҳар ду; дар миёнаи ду нафар.

Тоҳир исъёни падарро изҳор карда, байнаҳумо муҳоработ воқеъ шуда, Тоҳир мағлуб гашт.

«Равзат-ус-сафо»

Шуъбаи ақли амалӣ... аз ҳайсиати нисбат ба ақли назарӣ ва издивоҷи байнаҳумо сабаби муталлиқ ба аъмол шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

БАЙН-БАЙН *a.* بين بين гоҳ-гоҳ; бо монугир; гоҳу ногоҳ; багоҳу беғоҳ.

Ишқ ҳарчанд байн-байн омад,
Майлу қазбе зи ҷонибайн омад. *Ҷомӣ*

БАЙРАМ I *m.* بيرم навъе аз матои ресмонӣ, порчаи маҳинбофти ресмонӣ, матои нарм, сабук ва нафис.

Осмон хайма зад аз байраму дебои кабуд,
Меҳи он хайма ситоҳи саману насрино. *Қисоӣ*

Яке чун зумрадин байрам, дувӯм чун буссадин мичмар,
Савӯм чун мрамарин афсар, чаҳорум анбарин бадре. *Манучехрӣ*

БАЙРАМ II *m.* بيرم ид, ҷашн, сур, туй.

Рузи наврӯз — байрам аст имрӯз,
Дили аҳбоб беғам аст имрӯз. *«Таърихи Фарошта»*

БАЙРАҚ *m.* بيرق алам, парчам.

Ба ҳикмате, ки халал андар у наёбад роҳ,
Зи меҳру моҳ кушоданд он миён байрақ. *Анварӣ*

◇ байрақи гетӣ киноя аз хуршед, офтоб; байрақи моҳ киноя аз доғи калони миёнаи моҳ; байрақи сипеҳр *ниг.* байрақи гетӣ; байрақи субҳ офтоби сахаргоҳ; байрақи шафақ а) *ниг.* байрақи субҳ; б) тобиш ва ҷарғонии шафақи субҳ.

БАЙРАҚБАР بيرق بار барандаи байрақ, байрақбардор.

БАЙРАҚДОР بيرق دار дорандаи байрақ, бардорандаи байрақ; шахси вазифадори баранда ва мафҳуздорандаи байрақ.

БАЙРАҚКАШ بيرق كاش *ниг.* байрақбар.

БАЙРАҚНАМОЙ بيرق نماى байрақшакл, монанди байрақ.

Ҳама куҳ пур барқи байрақнамоӣ,
Ҳама дашт пур байрақи барқзой. *Ҳочу*

БАЙРАҚСИТОН بيرقستان 1. гираидаи байрақ аз дасти душман, ситонандаи байрақ; 2. маҷ. ғолиб, музаффар; 3. васфи муболиғавие, ки дар ҳаққи паҳлавоне ва шахси пурқуввате меғӯянд.

БАЙТ I *a.* بيت хона, хонаи истиқоматӣ.

Тамаъ ба духтари соҳиби байт карда, миёни эшон ба ҷанг анҷомид. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳуроки аҳли байти ман аст аз ниточи ту,
Доим пур аст хонаам аз шербаҷагон. *Сайидо*

◇ байти анкабут турӣ анкабут, лонаи танидаи тортанак; Байти ақсо Байтулмақаддас, Иерусалим; байти аҳзон (*инҷунин* байтулаҳзон) *ниг.* байти ҳазан.

Хонан дида ба дидори ту равшан бошад,
Байти аҳзони ман аз рӯи ту гулшан бошад. (в)
Қамолӣ Хуҷандӣ

Юсуфи аҳсон чу дар чоҳи чафо маҳбус шуд,
Банда чун Яъқуб сӯи байти аҳзон омадаст. (б)
Анварӣ

байти бинтулинаб а) хуми шароби ангури; б) хум-хонаи майкада; майхона, шаробхона.

Маро сачдагах байти бинтулинаб бех,
Ки аз байти уммулқуро мегурезам. *Ҳоқонӣ*

байти маъмур (*инчунин* байтулмаъмур) д. ибодатхонае ки гуё дар ҷои Қазба то тӯфон будааст ва баъд дар осмони ҷорум дар муқобили Қазба қарор гирифта бошад.

Кулбаи дил байти маъмури фалакро таъна зад,
То ҳаёлат андар он вайрона меҳмон омадаст.

Анварӣ

байти наҳл (*инчунин* байтуннаҳл) хонаи занбури асал.

Абёти Қамол байти наҳл аст,

Неши қаламаш зи неши занбур. *Қамоли Хучандӣ*

байти уммулқуро Қазба; байти ҳазан (*инчунин* байтулҳазан) а) хонаи ҳузн, хонаи андӯх, ғамхона; гушаи ҷудой ва фироқ; б) *киноя* аз хонаи Яъқуб, ки дар вақти ҷудой аз писараш Юсуф дар он ҷо мотам мегирфтааст.

Яъқуб дошт байти ҳазан баҳри худ яке,

Ман дорам аз барои ту сад байти беҳазан. *Ҷомӣ*
в) хона ва хучрае ки ошиқ дар вақти ҷудой аз маҳ-буба дар он ғаму ғусса меҳӯрад.

БАЙТ II а. بيت ду мисраи бо ҳам алоқаманди шеър.

Субҳ аз нафас ду мисраи барҷаста хонд, рафт,
Девони эътибор — ҳамин байташ интиҳоб! *Бедии*

байти таҳаллус он байти шеър, ки дар он таҳаллуси шоир зикр шудааст; байти ғарро а) байти фасеҳ ва балеғ; байти равшанмаънӣ, байти санъатбаланд; б) *маҷ.* байти баландмазунӣ машҳуру маъруф.

Гузорандаи байти ғаррои ман,

Ки шуд зеби у зебу орон ман... *Низомӣ*

байт-байт ду мисраъ, думисраи.

Гирифтаи байт-байташро шумора,
Ҳазор омад ва лекин ҷорбора. *Ҷомӣ*

БАЙТАЛ т. بيتل аспӣ мода, модӣён.

Суфи, тарафи савмиа каш байтали худро,
Хуш дор, ки майхона раҳи ом надорад. *Шоҳин*

БАЙТОР а. بيطار табиби ҳайвонот.

Мардакero чашмдард бархост, пеши байторе рафт,
то даво кунад. *Саъдӣ*

Аспӣ ту ки реши у фаровон гардад,

Байтор зи диданаш пушаймон гардад. *Мушфиқӣ*

БАЙТУЛАМАЛ а. بيت العمل хонаи истеҳсоли чизе; коргоҳ, корхона; гушаи эҷодӣ.

Номаи дарди Фигонӣ лоиқи таҳрир нест,

Баҳри он байтуламал зоеъ магардон дударо.

Фигонӣ

БАЙТУЛАРУС а. بيت العروس хонаи арус; гушаи роҳату фароғат барои келину домод.

Чун Маъмун ба байтуларус биёмад, хонае дид
мунаққаш. *Низомии Арӯзӣ*

БАЙТУЛАСНОМ а. بيت الاصنام буткада, санамхона, бутхона.

Ба байтуласном рафта, дар он ҷо муътакиф нишаст. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЙТУЛАТИҚ а. بيت العتيق *ниг.* байтулҳарам.

БАЙТУЛАТИҚА а. بيت العتيقة *ниг.* байтулатиқ.

БАЙТУЛАҲЗОН а. بيت الاحزان *ниг.* байт (байти аҳзон).

Уро гирифта дар кунҷи байтулаҳзон маҳбус хоҳад
гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Магар ту Юсуфи гумгаштаио ман Яъқуб,

Ки кунҷи кулбаи ман бе ту байтулаҳзон аст.

Низорӣ

БАЙТУЛИБОД||**БАЙТУЛИБОДАТ** а. بيت العباد||بيت العبادат масҷид, ибодатхона.

Фармуд, то бар дари қасри у хонае сохтанд ва онро
байтулибод ном ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЙТУЛКАЪБА а. بيت الكعبة *ниг.* байтулҳарам.

БАЙТУЛЛАҲМ а. بيت اللحم номи маҳалле дар наздикии Байтулмақаддас, ки гуё Исо аз Марьям дар ин қаръя таваллуд ёфтааст.

Тоифае ... гуфтанд, ки ... Марьям аз Байтуллаҳм муроҷиат карда, дар Байтулмақаддас таваттун намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЙТУЛЛОҲ а. بيت الله *ниг.* байтулҳарам.

Ҳикоят кунанд, ки ... ба вақти азимати Байтуллоҳ ... ба Доруссаломии Бағдод расид.

«Таъжирати Давлатшоҳ»

БАЙТУЛМАЪМУР а. بيت المعمور *ниг.* байт (байти маъмур).

БАЙТУЛМОЛ а. بيت المال хазинаи давлатӣ дар мамлакатҳои исломӣ барои нигоҳ доштани пул ва мол.

Гуфт: Мулк эшонро, аммо ба сабаби риддати падари эшон халифа аз дасти эшон берун карда ва мулки байтулмол луқмаи масокин аст.

«Таърихи Наршахӣ»

Ин гадои шухчашми мубаззирро, ки чандин неъмат ба чандин муддат барандохт, биронед, ки хазинаи байтулмол луқмаи масокин аст. *Саъдӣ*

Абдулло Чаъфарро дар аҳди Муовия аз хизонаи байтулмол ҳар сол ҳазор дирам меоданд. *Ҷомӣ*

БАЙТУЛМУЛК а. بيت الملك *киноя* аз қасри шох, бошишгоҳи воли.

БАЙТУЛМУҚАДДАС а. بيت المقدس шаҳри машҳур дар Фаластин, ки онро Уршалӣ ва Қуддуси Шариф низ меноманд, ва гуё Довуд бинои онро сар карда Сулаймон ба итмом расонидааст.

Ба хушкӣ расиданд сар кинаҷуӣ,

Ба Байтулмақаддас ниҳоданд рӯӣ. *Фирдавӣ*

БАЙТУЛҒАЗАЛ а. بيت الغزل бехтарин байти ғазал.

Шеърӣ Ҳофиз ҳама байтулғазали маърифат аст,
Офарин бар нафаси дилкашу лутфи суханаш.

Ҳофиз

БАЙТУЛҲАЁТ а. بيت الحيات 1. маҳалли зиндагӣ; муҳити умр ва зиндагонӣ.

Бодо саодоти абад байтулҳаётатро мадад,
Ҳайлоҷи умратро адад гоёти ақсо дошта. *Ҳоқонӣ*

2. д. ҷаннат, бихишт.

БАЙТУЛҲАЗАН *a.* بيت الحزن *ниг.* байт (байти ҳазан).

Дар он байтулҳазан маҳзуну ношод
Нишасту баст дар бар ҳашу авлод. *Нозим*
Лекин ба шарти он, ки дар аснои он нишот,
Ёд аз муқими гушаи байтулҳазан кунед. *Шоҳин*

БАЙТУЛҲАРАМ *a.* بيت الحرم *d.* хонаи Қазба дар Макка.

БАЙТУЛҲАРОМ *a.* بيت الحرام *ниг.* байтулҳарам.

БАЙТУЛҶУНУН *a.* بيت الجنون *дево*нахона, хонаи чинни-ён, бошишгоҳи девонагон.

Навъи панҷуми байтулҷунун хонае бошад, ки ҳар
кӣ бад-у дарояд, мутаҳайир ва маҷнун гардад.
«Илми симиъ»

БАЙТУННАҲЛ *a.* بيت النحل *ниг.* байт (байти наҳл).

БАЙТУССАМАД *a.* بيت الصمد *d.* хонаи худо; масҷид (ибодатгоҳи аҳли ислом).

Он ҷо байтуссанамро вайрон сохтаанд ва ба ҷои
он байтуссамад тартиб кардаанд.
«Равзат-ус-сафо»

БАЙТУССАНАМ *a.* بيت الصنم *бут*хона, буткада, санам-хона, нигорхона.

Бинов Қазбаву байтуссанам карданд пайкорон,
Гилу хиште, ки барҷо монда буд аз казбаи дилҳо.
Соиб

БАЙТУТА|БАЙТУТАТ *a.* بيتوته|بيتوتت *1.* шабгузаронӣ, шабро дар ҷое сахар кардан, шабро дар ҷое рӯз кардан.

Исо ... дар ҳар мавзее, ки шаб даромади, байтутат карди. *«Равзат-ус-сафо»*

То ба манзили Сарой расид ва дар он ҷо байтутат карда алассабоҳ равон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. шабзиндадорӣ, шабро бо бедорхоби рӯз кардан,

БАЙТУШШАРАФ *a.* بيت الشرف *1* хонаи нек, хонаи бошарофат; *2.* *нуч.* бурҷе, ки ба он дохил шудани ситорани муайяне аз ҳафт ситорани сайёр нек ва бошарофат шумурда мешавад, мас. дохил шудани Офтоб ба бурҷи Ҳамал, Зухра ба бурҷи Хут, Қамар ба бурҷи Савр ва доказо.

Яъне ки қурси Хуршед аз Хут дар Ҳамал шуд,
Қард эътидол бар вай Байтушшараф муқаррар.
Хоқонӣ

Хисрави анҷум ба Байтушшарафи худ хиромид.
«Равзат-ус-сафо»

БАЙЪ *a.* بيع *1.* харид, харидан.

Ба ҳар чизе, ки ҳар кас дастрас дошт,
Дар он бозор байъи ӯ ҳавас дошт. *Ҷомӣ*

2. фуруҳт, фуруш, фуруҳтан.

Худ макун аз байъ тарозу гарон,
Варна фузун медиҳу кам меситон. *Низомӣ*

Маҳмуд тааллуқи хотир ба он канизак дошт,
Ба байъи ӯ ризо надод. *«Равзат-ус-сафо»*

байъу широъ хариду фуруш.

Ҳукм фармуд, ки бар байъу шири хамр ва соири мускирот иқдом нанамоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ба байъ овардан фуруҳтан.

Баъд аз рафти кӯфту тааби баҳр ... бахше аз он ҷавохиротро дар он ҷо ба маблағи шаст ҳазор рупия ба байъ овардам. *Аҳмади Донииш*

◇ байъи иқомат кардан муайян кардани маблағи кироия хонае барои истиқомат, барои иҷора.

Ҳасан кӯшкҳо ва манзараҳо дид, пурсид, ки аз он кист? Гуфтанд: Он касе, ки байъи иқомат кунанд. Ҳасан бомдод он мардро талаб кард ва байъи иқомат кард. *«Тазкират-ул-авлиё»*

БАЙЪНОМА بيع نامه санади харидуфуруш; ҳуҷҷати ақди байъ.

Муштарӣ байъномаи он хуршедваширо талабид.
«Равзат-ус-сафо»

БАЙҒОР|БАЙҒОРА بيغار|بيغاره маломат, накуҳиш, сарзанш, таъна, мазаммат.

Чун ба ҷуз ҷавру ҷафокорӣ надорӣ рӯзу шаб,
Мар-маро байғораи меҳру вафо то кай кунӣ?
Анварӣ

Зи ҳар як забон ҳар кӣ огаҳ бувад,
Забонаш зи байғора кӯтаҳ бувад. *Низомӣ*

БАЙҒУЛА بيغوله *1.* гуша, кунҷ, канора.

Зи кошона ба роғ оянду бинмоянд хубон руҳ,
Зи байғула ба боғ оянду бикшоянд мурғон пар.
Муиззӣ

2. бераҳа.

Суханро, ки хор аст, хораш гузор,
Зи байғула дар раҳгузораш гузор. *Шоҳин*

БАЙҒУЛАНИШИН بيغولانشين гушанишин, харобанишин.

Байғуланишини куху хомун,
Машҳур ба номи нек Маҷнун. *Шоҳин*

БАҚОВУЛ *t.-m.* بكاول сардори ошпазҳо, хонсолор.

Хонсолорони ҷобукдаст ва бақовулони покиза-атвор ҳар соат моидаҳои рангоранг... ҳозир гардониданд. *«Таърихи Фарошита»*

БАҚОРАТ *a.* بكارت духтари, душизағӣ.

...Сарфи дароҳим дар иморат ва ҳарҷи данонир
чиҳати изолаи бақорат ба бухлу нисоки бениҳоят
мунофот надорад. *«Равзат-ус-сафо»*

БАКРАС بكرس *ниг.* баграс.

БАҚТАР|БАҒТАР بگتر|بگتر ҷоман оҳанӣ, ки ҷангҷӯени қадим дар вақти ҷанг мепушиданд.

Зиреҳ буд доим туро зери сар,
Ба сар ҳуду ҳафтону бақтар ба бар. *Шодӣ*

БАЛ I بل *пошна, пошнаи пой.*

БАЛ II *a.* بل *шакли кӯтоҳшудаи балки.*

Ва бисъёр хари аблак дидам ҳамчу асб, бал ла-тифтар. *Носири Хисрав*

БАЛАД I *a.* بلد *воқиф, огоҳ, бохабар; роҳнамо.*

Бурда аз худ ғами дуздида нигоҳе моро,
Баладе нест ба ғайр аз рами оҳе моро. *Муиззӣ*

Сайидо, аз сафари казбаи дил пой мақаш!
Дар биёбони талаб ҳар сари хоре балад аст.

Сайидо

балади роҳ роҳбалад, роҳбар.

Болоҷӣ... ба мақарри аслии худ шитофт ва муътақидони худро балади роҳ гардид.

«Хизонаи омира»

БАЛАД II *a.* بلد *ниг.* балда.

Дигар он, ки роҷеъ шавад ба мушоракат дар баладу вилоят ё иқлими мамлакат... ва онро илми мамлакатдорӣ... хонанд. «Ахлоқи Қалолӣ»

БАЛАНД بلند 1. боло; дар боло буда; сун боло кашада; муқобили паст 1.

3-ин пеш ба обу гил занам даст,
Ин хохи баланди чарх шуд паст. *Шоҳин*
Он ду абруи муқаввас ду камонанд баланд,
Ки ба сад қарн аз он турфа камон натвои сохт.
Қамолӣ Хучандӣ

баланд қардан бардоштан, боло қардан.

Бикшо зи хоб чашму сари худ баланд кун,
Дар дасту пойи ман назари хешро бимон! *Сайидо*

2. дароз (нисбат ба вақт ва ғ.).

Махв шуд нури хирад, то шуд маро савдо баланд,
Рузҳо кӯтоҳ гардад, чун шавад шабҳо баланд. *Соиб*

Умрест, ки дар олами савдои муҳаббат,
Аз нолаи ман бурҷи баландест алафро. *Бедил*

3. гузаро, шунаво (нисбат ба овоз, садо).

Рубобу чанг ба бонги баланд мегуянд,
Ки гуши ҳуш ба пайғоми аҳли роз кунед. *Ҳофиз*
Дар чаман қумри ҳамагуянд ба овози баланд,
Ростӣ аз тинати сарви хиромон бурдаанд. *Сайидо*

4. қоматбаланд, қаддароз.

Маликзодаеро шунидам ки кӯтоҳ буд ва ҳақир
ва дигар бародаронаш баланду хубрӯй. *Саъдӣ*

болои баланд қомати мавзун, қадӣ расо.

Рутбати дониши Ҳофиз ба фалак бар шуда буд,
Қард ғамхори болои баландат пастам. *Ҳофиз*

◇ Ҷарфи баланд а) сухани пурмаъно, пурмазмун ва бадеъ; б) гапӣ сахт, ҷарфи танбеҳдиҳанда; гапӣ тунду тез; баланду паст ноҳамворӣ, номувофиқатӣ; киноя аз сахтӣву душворӣ; киноя аз камбудӣ, норасоӣ.

Нест имконе, ки анҷомам ба ҳамворӣ кашад,
Бар баланду пасти худ ҳар чанд сӯҳон мекашам. *Мулҳам*

баланд афтадан дараҷаи олии ва камол ёфтаи, мавқеи пурақадр пайдо қардан.

Чу васфи қоматат гуям, баланд афтад ҳадиси ман,
Сухан чун з-он даҳон ронам, ҳикоят мухтасар гардад. *Исмат*

Рутбаи афкори мо, Соиб, баланд афтадааст,
Қай расад ҳар кӯтаҳандеше ба фикри дури мо! *Соиб*

баланд шудан ба вучуд омадан, бархостан; зоҳир гаштан, падида омадан.

Шуд аз маркази хок оташ баланд
Парид аз замин соя ҳамчун сипанд. *Сайидо*

БАЛАНДАХТАР بلندآخر 1. толезбаланд, неқбахт; 2. та-воно, нируманд, муқтадир.

Зи таъсири дили бедор чашми тар шавад бино,
Ки моҳ аз нури хуршеди баландахтар шавад пайдо. *Соиб*

БАЛАНДБОЛО بلندبالا қадбаланд, мавзун.

Зи шавқи наргиси масту баландболое,
Чу лола бо қадаҳ афтад дар лаби ҷуям. *Ҳофиз*

БАЛАНДИГИРОЙ بلندی گرای толиби баландӣ; ҷоҳталаб, касе, ки майли азсмаат ва бузургии дорад.

Саре, к-аз ту гардад баландигроӣ,
Ба афқандани кас наафтад зи пой. *Низомӣ*

БАЛАНДИН بلندین болодарӣ, ҷуби болои дари хона; чорҷуби дар.

Дар у афрошта дарҳон симин,
Ҷавоҳирҳо нишонда дар баландин. *Шокири Бухорӣ*

БАЛАНДМАРТАБА بلندمرتبه дорони ҷоҳу мақом, соҳиб-рутба.

Ба меҳр куш, Ҳилолӣ, ки оқибат чу хилол
Баландмартаба гардӣ, фалакмақом шавӣ. *Ҳилолӣ*

БАЛАНДНАЗАР بلندنظر назарбаланд, баландҳиммат.

... Ки эӣ баландназар, шоҳбози сидранишин,
Нишемани ту на ин кунҷи меҳнатобод аст. *Ҳофиз*

БАЛАНДНОМ بلندنام неқном; машхур.

БАЛАНДОВОЗ بلندآواز касе ё чизе, ки садони баланд до-рад; баланднаво.

Шуд баландовоз булбул дар миёни ошиқон,
Сухт ҷони хешро, шуд волаву ҳайрони гул. *Имло*

БАЛАНДОВОЗА بلندآواز машхур, ба ҳама маълум.

Соқӣ, ғами ман баландовоза шудааст,
Сармастии ман бирун зи андоза шудааст. *Хайём*

БАЛАНДОВОЗАГӢ بلندآوازي гуӣ шухратмандӣ, машхурӣ.

Чу сарви бӯстонаш тозагӣ ёфт,
Дар он гулшан баландовозагӣ ёфт. *Мулҳам*

БАЛАНДОҲАНГ بلندآهنگ баландовоз; маҷ. машхур, маъ-руф.

То ту ин нойро насозӣ танг,
Нашавӣ дар ҷаҳон баландоҳанг. *Ҷомӣ*

БАЛАНДӢ بلندی 1. теппа.

Замиро баландӣ набуд ҷойгоҳ,
Яке марказе тира буду сиёҳ. *Фирдавӣ*

2. маҷ. мақом, ҷоҳ, мартаба; бартарӣ.

Бузургӣ ба номусу гуфтор нест,
Баландӣ ба даъвӣю пиндор нест. *Саъдӣ*

БАЛАНДҲИММАТ بلندهمت 1. соҳибёҳсон; неқихоҳ, хайр-хоҳ; 2. назарбаланд, чашмсер.

БАЛАНДҲИММАТИ بلندهمتی 1. соҳибёҳсонӣ, хайрхоҳӣ; 2. назарбаландӣ, ҳимматбаландӣ.

Баландҳиммати зарра доғ мекунадам,
Вагарна зарра кучо, меҳри офтоб кучо? *Урфӣ*

БАЛАСОН||**БАЛИСОН** ю.-а. بلسان номи дарахтест, ки барг-ҳояш бӯи ҳуш дошта, аз он рағғани эфир тайёр ме-кунанд.

Ба лисонаш нигар, ки чун балисон
Рағғани деръёб мечакадаш. *Ҳоқонӣ*

БАЛВО *a.* بلوى||بلوا ғавфо, чунбиши издиҳом; шүриш, исьён.

Назди зуҳури ҳодиса ва вуқӯи балво ҳеч ҷазаъ ва фазаъ суд надихад. *Аҳмади Дониш*

БАЛВОЯ بلوايه *ниг.* болвоя.

БАЛГАН بلگن *ниг.* балкан.

БАЛДА *a.* بلده маҳалли аҳолинишин; шаҳр; кишвар, сарзамин.

Аз нафси Ҳирот ва қуро ва балда муҷтамеъ гашта гувоҳӣ доданд. *«Равзат-ус-сафо»*

балдаи тайба шаҳри Макка ё шаҳри Мадина.

Ва аҳли ҳифзу ҳаросат меҳоханд уро аз он балдаи тайба берун баранд. *«Равзат-ус-сафо»*.

БАЛЕ *a.* بلي *ҳиссаи тасдиқӣ* 1. ҳа, ҳо, оре; 2. саҳеҳ, дуруст аст, ки ...

Қаманди зулфи у сайди диламро мекашад ҳар су, Бале, сайёд моҳиро ба зарби шаст мегирад.

Ибни Ямин

Бале, қадри чаманро булбули афсурда медонад, Ғами марги бародарро бародармурда медонад.*

БАЛЕҒ *a.* بليغ *ниг.* балиғ.

БАЛИД *a.* بليد кундфаҳм, кундзехн; ноогоҳ, бевуқуф; аблаҳ, аҳмақ; камақл.

Гар битобад давлати у бар дили марди бахил, В-ар барафтад сояи у бар сари марди балид ...

Муизӣ

БАЛИЁТ *a.* بليات *ч.* балия, бало.

Ҳар кӣ мубошири ин балиёт бувад, дил бар ҳалок ниҳад. *Аҳмади Дониш*

БАЛИЛА *ю.-а.* بليله донаи ҷавмонанди зардранги монанд ба ҳалила, ки пусти он дар тиб ба кор меравад; дарахти балила дар Ҳиндустон мерӯяд.

Он ҳалила, он балила қуфтан, 3-он талаф карданд маъмури тан ... *Румӣ*

БАЛИСОН *ю.-а.* بلسان *ниг.* баласон.

БАЛИЯ||БАЛИЯТ *a.* بلييه||بلييت 1. бало; сахтӣ ва азоб; ранҷ, кулфат; иллат ва беморӣ.

Дур набошад, ки ранҷу балият ба офият мубаддал шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳамидиддин, ки фозили рӯзгор буд, ҳомии Анварӣ шуд ва аз он балия халос кард.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

2. бадбахтӣ, фақирӣ, мӯхтоҷӣ.

Мустансир амволи бениҳоят бар арбоби истех-қоқ сарф кард, то он балия таскин ёфт.

«Равзат-ус-сафо»

У дар он балият сипар аз сабр сохт. *Авфӣ*

БАЛИҒ||БАЛЕҒ *a.* بليغ 1. расо, пурра, комил, мукаммал; фасеҳ.

Салмони Соваҷӣ ... шоире фасеҳ ва суҳангузоре балеғ аст. *Ҷомӣ*

саъи балиғ чаҳди комил, қушиши басазо, сазовор.

Бо мо мувофақат карда дар дафъи душманони мо саъи балиғ намоӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

2. мустаҳкам, сахт, устувор, қувватнок.

Аз ҳоли муҷрим тафаҳхуси балиғ фармояд.

Авфӣ

Мулозимон хостанд, ки он мардро адаби балеғ кунанд. *Аҳмади Дониш*

БАЛК بلک *шакли кӯтоҳшудаи балки.*

БАЛКАН||БАЛГАН بلگن||بلگن манҷаниқ, сари девор; муқ, ялкан.

Аз тири ғамзаи уст дар дил ҳазор равзан, Ҳиснест ҷони ошиқ в-аз ғамзаконш балкан.

Абулмасали Бухорӣ

БАЛКИ بلکه 1. аммо.

Пас гуфтааст, ки: Адолат ҷузве набувад аз фазилат, балки ҳама фазилат бувад.

«Ахлоқи Носирӣ»

2. баръакс.

Лекин он ҷо ки ақл бар кор аст,

Ин на ихфост, балки ихзор аст. *Ҷомӣ*

3. шояд, эҳтимол, мумкин, мумкин аст ...

Балки ба вилоятҳо ва иқлим сироят кунад.

Аҳмади Дониш

БАЛО *a.* بلا офат, газанд, мусибат, бадбахтӣ.

На танҳо офатам зебоии уст,

Балои ман зи бепарвоии уст. *Ҷомӣ*

Туро, ки ҷони манӣ, сохт нотавон рӯза, Надонам, аз ҷи сабаб шуд балои ҷон рӯза.

Ҳилолӣ

балои осмонӣ офатҳои табиӣ: тӯфон, раъду барқ; жола, сел ва ғ.; балои ноғаҳонӣ.

Бо балои осмонӣ панҷа кардан мушқил аст, Барқро манъ аз наистон шер натвонист кард.

Соиб

Бибӣ-қозӣ чун балои осмонӣ бар сари эшон расид, ба зарбу лат кашид. *Садрӣ Зиё*

◇ ҷи бало ... ҷи қадар ..., ҷи миқдор ..., ҷи бисёр ...

Писари муаллимеро гуфтанд: «Ҷи бало аҳмақӣ?» *Ҷомӣ*

БАЛОАНГЕЗ بلاانگيز шӯрангез, фитнабедоркунанда; офат ва хасорати бисёр оваранда.

Бурқаз барафкан, эй парӣ, ҳусни балоангезро, То килки сурат бишканад ин ақли рангомезро.

Ҳисраи Деҳлавӣ

БАЛОГАРДОН بلاگردان 1. муҳофизаткунанда аз бало ва офатҳо.

Балогардони ҷону тан дуои мустамандон аст,

Кӣ бинад хайр аз он хирман, ки нанг аз хушачин дорад. *Ҳофиз*

2. маҷ. садақа, қурбонӣ.

Туй он шамърухсоре, ки ҳар ҷо чехра бикшоя, Ҷу парвона балогардон дили сад марду зан гардад.

Махфӣ

БАЛОДАТ *a.* بلادт кундин зехн, кундзехнӣ, кундфаҳмӣ.

[Амир] чун балодат дар табиати фарзанд муставлӣ медид, ... намехост, ки фарзанди у баъд аз у бар сарӣри давлат нишинад. *Аҳмади Дониш*

БАЛОКАШ بلاکش гирифтори бадбахти ва кулфат, муб-
талои сахти ва офат.

Меғуфт ба худ, ки эй болокаш,
В-эй наъли бало зи ту дар оташ. *Шоҳин*

БАЛОЛАК بلالك *ниг.* балорак.

БАЛООШОМ بلاآشام кулфаткаш, ҳадафи офатҳои рӯзгор.

Ман ошиқам, эй пандгӯ, набвад гувор онам, ки ту
Аз офият шарбат диҳи чони балоошомро.

Хисрави Деҳлавӣ

БАЛОПАРВАР بلاپروр сахтию азоб ва офатро ба худ ра-
вобинанда; болокаш.

Гоҳаш кашада қозибай ошиқӣ инон,
Бо доғи ошиқони болопарвар омада. *Ҷомӣ*

БАЛОРАК x. بلارك 1. шамшери ҳиндӣ, ки аз пулоди асл
сохта мешавад; шамшери кӯтоҳи ҷавҳардори ҷангӣ.

Чу абр аспӣ тоӣ барангехтем,
Чу борон балорак фуру рехтем. *Саъдӣ*

2. ҷавҳари пулод; пулоди аълосифат.

Балорак чунон тофт аз рӯи теғ,
Ки дар шаб ситора зи торик меғ. *Низомӣ*

БАЛОРАЧ بلارچ лаклак, лайлак.

БАЛОЯ||**БИЛОЯ** بلايه қазба, руспӣ, беҳаё, бадахлоқ.

Биёред ин палиди бадкунишро,
Балоя гандапири сағманишро. *Фахриддини Гургонӣ*

БАЛОҒ a. بلاغ 1. кифоят, басандағӣ, камол ва кифоят;

2. расонидан (ба чизе, ба дараҷае).

Ман он чӣ шартӣ балоғ аст, бо ту меғӯям,
Ту хоҳ аз суханам панд гиру хоҳ малол. *Саъдӣ*

БАЛОҒАТ a. بلاغت 1. расидағӣ, расидан ба ҳадди булуғ.

Оқибат ба ҳадди балоғат расонида... духтари
ҷамиларо ба ақди ӯ дароварданд.

«Шоҳномаи Фарғона»

2. сухангӯӣ ва суханпардозӣ бо мазмунҳои дақиқу
баланд ва писандида; камолӣ суханварӣ; зебу орои
сухан.

Балоғат дар сухан донӣ, чӣ бошад, —
Каломи андаку маънии бисёр. *«Хористон»*

Доноёни фанни балоғат... вазнорой ва қофия-
поймоиро дар ҳар тариқ ба ҳамсангии маонӣ ва
камол санҷидаанд. *Бедил*

Китоби «Зафарнома»-мансур дар ғояти фасоҳат
ва ниҳоятӣ балоғат (аст). *«Фатҳнома»*

БАЛОҲАТ a. بلاهت 1. аблаҳӣ, нодонӣ, бефаҳмӣ, гулӣ.

Донист, ки ин касру нақс аз сафоҳати худӣ ӯ
ва балоҳати элчии уст. *Аҳмади Дониш*

2. соддадилӣ.

Дуредгаре буд дар балоҳат ба қадри камол ва
зане дошт дар ғояти ҳусну ниҳоятӣ ҷамол.

«Анвори Суҳайлӣ»

БАЛОҶ بلاج буръё, ҳасир.

Бадқиморе муқаллиди Лайлоҷ

Буду дарбохт то гилему балоҷ. *Зоири Хуҷандӣ*

БАЛОҶҶҶ(й) بلاجو(ى) 1. ҷуяндаи бадбахти ва мусибат.

Зи Хисрав кам намедонанд Фарҳоди балоҷуро,
Забони теша бошад тарки тоҷи ҳисравӣ уро.

Мушфиқӣ

2. маҷ. пархошҷӯӣ, ҷангҷу.

Қасе, к-ӯ балоҷӯи гурдон бувад,
Шабехун на оини мардон бувад. *Фирдавсӣ*

БАЛҶИДАН a. بلعيدن фуру бурдан (ба гулу).

Бар сари хон имтиҳон ҷидан,
Луқмаи нарм рост балҷидан... *Бедил*

БАЛҶАМ a. بلغم дар истилоҳи тиббӣ қадим яке аз ҷаҳор
моддаи таркибии бадани инсон: мояи ғализе, ки бо
сулфа аз гулу мебарояд; лимфа.

Рӯ сафед аз қуввати балҷам бувад,
Бошад аз савдо, ки рӯӣ адҳам бувад. *Румӣ*

БАМ بم садои пур ва ғафс; овози баланд ва ғафси созу
асбоби мусиқӣ; *муқобили* зер II.

Чу қавволи мавҷаш зада каф ба ҳам,
Ҷам аз нағмаи зери ӯ хурда бам. *Тугро*

бами сеғоҳ оҳанги сеғоҳ.

Навозаш нағмасозӣ Зухра дар ҷанг,
Бами сеғоҳи ӯ меъроҷи оҳанг. *Ҳозик*

баму зер пастиқу баландии овоз дар мусиқӣ.

Муошире хушу руди басоз меҳоҳам,
Ки дарди хеш бигӯям ба нолаи баму зер. *Ҳофиз*

БАНАФШ||**БУНАФШ**||**БИНАФШ** بنفش ранги оби баланд,
ранги гули бунафша; нилгун, кабудранг.

Фурӯҳишт 3-ӯ сурху зарду бунафш,
Ҷамехондаш ковиёни дурафш. *Фирдавсӣ*

Ба гирд-андараш зарду сурху бунафш,
Зи ҳар гунае баркашида дирафш. *Фирдавсӣ*

Ту гӯӣ зи бас шиққаҳои дирафш
Бипушид гардун ҳарири бунафш. *Ҳочу*

БАНАФША بنفشه *ниг.* бунафша.

БАНГ x. بنگ моддаи сабзрангест, ки аз барги канаб хо-
сил мешавад ва нашъадиханда аст.

БАНГОҶ بنگاه *ниг.* бунгоҳ.

БАНҶИ بنجӣ касе, ки банг истеъмол мекунад, мубталон
банг, бангкаш.

Сахт механдид ҷамчун банғиён,
Ғолиб омад ҳанда бар суду зиён. *Румӣ*

банд *асоси замони ҳозираи* бастан.

БАНД بند 1. ҷои ба ҳам пайвастанӣ ду чиз ё ду узви
бадан, мас. банди даст, банди зону.

Ҳаёли разми ту гар дар дили аду гузарад,
Зи бими теғи ту бандаш чудо шавад аз банд.
Рӯдакӣ

Гар чудо соӣ ба теғи ҷавр банд аз банди ман,
Аз ту қатъан нагсилад сарриштаи пайванди ман.

Ҳилолӣ

2. воситан ба ҳам бастанӣ чизе; гирех; ришта, зан-
ҷир, завлона.

Ба банде бибастан чӯ дасту миён,
Ки нақшоӣ он банд пили жиён. *Фирдавсӣ*

Бикушой зи банд पोшро,
Фарш соӣ зи лола ҷояшро. *Мушфиқӣ*

Диле дорам, ки аз султон натарсад,
Зи банду кундаи зиндон натарсад.*

банд андохтан а) тугун кардан, бастан, гиреҳ партофтан, гиреҳ бастан; б) *мач*. афсун кардан, бандубаст андохтан, сеҳру чоду кардан; 3. асорат, гирифтори; ҳабс, зиндон.

Набуд судманди зи афсуну ранг,
На аз банду ранчу на пайкору чанг. *Фирдавси*

Намечӯям наҷот аз банди ишқат,
Чӣ банд аст ин, ки хуштар аз наҷот аст?!
Анварӣ

Наҷастӣ ҳеҷ ҷоне аз камандаш,
Халосӣ кас намениди зи бандаш. *Яҳъёи Себак*
банд сохтан гирифтोर кардан, муқайяд намудан.
Ба тӯҳмат банд месозанд аксар номуродонро,
Ба хуни кӯҳкан дунболи ҷуи шир хоҳам шуд.
Сайидо

4. монеа, ҳонл, бандубаст; садд, девор.

Дар он ҳудуд обе бузург буд, муғулон банди он бикушоданд, то паси пушти лашкари Бағдод ҳама саҳро ба об ғарқ шуд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

Шуд кушода дар миён банде ки буд,
Сахттар шуд майлу пайванде ки буд. *Чомӣ*
банд кардан а) асир кардан, ба ҳабс андохтан.

Пас маро дар банд кард, муддати ҳафт сол дар банди у бимондам. *Авфӣ*

б) пеши роҳи чизеро гирифтани, монеъ шудани.

Мекунад банд роҳи шарҳу баён,
Мениҳад муҳри хомушӣ ба даҳон... *Чомӣ*

в) вобаста кардан.

Умедашро ба ваъда банд кардӣ,
Бад-он ваъда дилаш хурсанд кардӣ.
Хисраи Деҳлавӣ

5. қуфл, қулф; забонаи қулф.

Чу з-ин бигзарӣ, мардум ояд паид,
Шавад бандхоро саросар калид. *Фирдавси*

6. *мач*. макр, ҳила, найранг; фиреб, тазвир, зарқ.

Чу иблис пайваста дид ин сахун,
Яке банди дигар нав афканд бун. *Фирдавси*

Агар чоғуи бояд омӯхтан,
Ба банду фусун чашмҳо духтан. *Фирдавси*

банду дастон ҳила, ҳилагарӣ, найрангбозӣ.

Бад-у гуфт: Марди шабистон наям,
Мачӯям, ки бо банду дастон наям. *Фирдавси*

7. қайд; дом; бастагӣ, гиреҳ.

Ба сабр аз корҳо берун равад банд,
Шавад най шаккару шаккар шавад қанд.
Ҳилолӣ

Ба ҳусни хулқ тавон кард сайди аҳли назар,
Ба банду дом нагиранд мурғи доноро. *Ҳофиз*

8. алоқа, вобастагӣ, муносибат; пайванд.

Гуфташ падар: Эӣ хучиста фарзанд,
То чанд бурида аз падар банд? *Шоҳин*

9. усул, роҳ, тарзу тариқ.

Яке дар санъати гушті гирифтани саромада буд,
сесаду шаст банди фохир бидониести. *Саъдӣ*

10. *мач*. вобастагӣ хаёлу андеша; банди тааллуқ вобастагӣ, дилбастагӣ; дар банди... дар фикри..., дар андешаи..., дар паи....

Ҳамчунин дар банди он байтам, ки гуфт
Пилбоне бар лаби даръён Нил:
Ё макун бо пилбонон дӯстӣ,
Ё бино кун хонае дархурди пил. *Саъдӣ*

Зулфаш, ки таноби гардани туст,
Дар банди ҳалок кардани туст. *Ҳилолӣ*

11. камарбанд, миёнбанд.

Мар он бандҳо аз миён боз кун,
Ба шодӣ маи равшан оғоз кун. *Дақиқӣ*
банди камар камарбанд, миёнбанд.

Қамонро ба бозу ба зеҳ барфиканд,
Ба банди камар бар бизад тири чанд. *Фирдавси*

12. қисм, ҳисса, ҷузв, фасл ё боби асар; \diamond банди шахриёр номи навое аз мусиқӣ; банди қабо тугма ё камарчаи қабо, курта ё чома.

Бе нақхати перохани ту хирқа задам чок,
Эӣ ғунҷаи хандон, бикушо банди қабоят! *Чомӣ*
тобу банди зулф печу тоби зулф, ҳалқай зулф.
Аз тобу банди зулфи диловези ҷонгусил
Ҷон дар ҳазор банду дил андар ҳазор тоб.
Анварӣ

банд бардоштан *киноя* аз кушодан.

Аз шодии рӯи чун ту фарзанд
Бардоштам аз ҳазинаҳо банд. *Шоҳин*

банд кашидан пеши чизеро гирифтани.

Надидӣ касе чашми он чашмбанд,
Ки миҷгон кашидаш бар он чашм банд. *Шодӣ*
банди кушода шудан рафъ шудани монеа; осон шудани мушқил, баргараф шудани мушқилӣ, ҳалли мушқилот.

Аз бода шавад такаббур аз сарҳо кам,
В-аз бода шавад кушода банди муҳкам.
Иблис агар зи бода хурдӣ як дам,
Кардӣ ду ҳазор саҷда пеши одам. *Ҳайём*
банд аз дил кушодан хурсанд шудан, фараҳманд гардидан.

Чун чашми падар ба рӯи фарзанд
Афтод, кушод аз дилаш банд. *Шоҳин*

банд аз забон кушодан ба суҳангӯй шуруъ намудан; гиреҳ аз забон кушодан, ба гап даромадан.

Агар зомин шавӣ онро ба савганд,
Ба шарҳи он кушоям аз забон банд. *Чомӣ*

банд аз қуфли ганҷина кушодан шеърӣ гӯй ба суҳан-пардозиро сар кардан.

Кушодам ман аз қуфли ганҷина банд,
Ба саҳро алам баркашидам баланд. *Низомӣ*

БАНДА بندا 1. абд, барда; ғулум; асир; чокар; зархарид.

Бувад маълуми ҳар озоду банда,
Ки нодон мурдаву доност зинда. *Чомӣ*
Зулфи ӯро бандаму, кокули ӯро асир,
Сунбули ӯро ғуломи ҳалқабаргӯшем мо. *Сайидо*
бандаи бо гӯшвор ғуломи ҳалқабаргӯш.

Агар шуд Фаридун чунин шахриёр,
На мо бандагонем бо гӯшвор. *Фирдавси*

2. фармонбардор, итоаткунанда, мутеъ.

Таҳамтан бад-у гуфт: Ман бандам,
Суҳан ҳар чи гӯй, ниюшандаам. *Фирдавси*

3. камина, ман (аз рӯи хоксорӣ).

Банда, имрӯз панҷ рӯз гузашт,
Ки бар ин деҳа мезанам фаръед. *Салмони Совачӣ*
Ҳофиз муриди чоми май аст, эӣ сабо, бирав,
В-аз банда бандагӣ бирасон шайхи Чомро. *Ҳофиз*

\diamond бандаи ранҷ дар қайди меҳнату кор, меҳнатдӯст.
Бандаи ранҷ бошу роҳат бин,
Дафтари ишқ хон, фасоҳат бин. *Авҳадӣ*

БАНДАГӢ بنداگى 1. асирӣ, ғуломӣ.

Гуфтанд: Ин мардро чӣ хорӣ монд, ки бо мо накард ва моро ба бандагӣ гирифт ва кори саҳт мефармояд. «*Таърихи Наршахӣ*»

бандагӣ ба ҷо овардан а) хизмати ғуломона кардан; б) маҷ. ҷон додан, вафот кардан; 2. фармонбардорӣ, итоат.

Гуфтам, ки нӯши лаълат моро ба орзу кушт,

Гуфто: Ту бандагӣ кун, к-у бандапарвар ояд.
Хофиз

БАНДАНАВОЗ بنده نواز 1. навозишкунандаи бандаву бечорагон; 2. маҷ. раҳмдил, бошафқат, меҳрубон.

Манам, ки дида ба дидори дӯст кардам боз,

Чӣ шукр гуямат, эй корсози банданавоз! *Хофиз*

БАНДАР بندر 1. маҳалли тиҷорат, ҷои омадурафти туч-ҷор ва корвонҳои савдо; 2. ҷои ҷамъ омадани киштиҳои тиҷоратӣ ва ғ. дар канори дарёе ва баҳр, лангаргоҳи кишти дар канораи дарёе ва баҳр.

БАНДАХОНА بنده خانه 1. хонаи ғулом.

Манам зи ҷон шуда банда маҳи ягонаи худро,
Ки соҳт ҷилвағаҳи ноз бандахонаи худро. *Ҷомӣ*

Хонаи банда бандахонаи туст,

Хайра мақдам! Хуш омади, фармой!

Қамоли Хучандӣ

2. хонаи ман, хонаи камина (аз рӯи хоксорӣ).

БАНДБОЗ بندباز дорбоз, расанбоз.

БАНДБОЗӢ بندبازى дорбозӣ, расанбозӣ.

БАНДВАРҒ بندورغ банди об, ҷои бастанӣ об.

Об ҳар чӣ бештар ниру кунад,

Бандварғи сустбуда барканад. *Рӯдакӣ*

БАНДӢ بندى маҳбус, зиндонӣ, асир, занҷирӣ.

Дар куштани бандиён тааммул авлотар аст.

Саъдӣ

БАНИЗ بنيز 1. ҷунин, инҷунин, боз ҳам, низ; 2. харгиз, қатъан, асло.

На он з-ин биёзурд рӯзе баниз,

На иро аз он андуҳе буд низ. *Абӯшақури Балхӣ*

Пас озодагон ин суҳанро баниз

Набардоштан аз ғула ба чиз. *Фирдавӣ*

Ки ширинтар аз ҷону фарзанду чиз

Ҳамонро, ки чизе набошад баниз. *Фирдавӣ*

БАНИН а. بنين фарзандон; банину банот писарон ва духтарон.

Яке аз муътамадони худро ба Қазвин фиристод,
то банину банот ва ихвон ва соири хешу табор ...
бар оташи фано ниҳоданд. «*Равзат-ус-сафо*»

БАННО а. بنا бинокор, бинокунанда, иморатсоз, меъмор.

Муҳандисон ва банноён биноро оғоз карданд.

Авфӣ

БАНОГӢШ|БУНОГӢШ بنا گوش бунӣ гуш; нармаи гуш.

Руҳи маҳ зард шуд он дам, ки муқобил карданд
Софии субҳи баногӯши туро бо маҳтоб. *Савдо*

◇ баногӯш кардан киноя аз он, ки баъди таваллуди кудак доя ангушти худро ба даҳони вай андохта, комашро мебардорад (гуё барои дуруст кардани роҳи нафаси кудак ва ба дурустӣ шир мақидани ӯ).

БАНОГӢШОГАНДА بنا گوش آگنده киноя аз одами кунд-зеҳи ва камхирад.

ӯ гуфт: Он мардаки... баногӯшоганда ҷунон хоҳад, ки солорон бар фармони ӯ бошанд.

«Таърихи Байҳақӣ»

БАНОДИР а. بنادر ҷ. бандар.

Умарои ӯ... қавл аз аҳли фаранг гирифта маро киб ба банодир мефиристоданд. (1)

«Таърихи Фаршита»

БАНОКОМ بنا کام базарурат, ночор, чору ночор.

Эй баноком маро аз руҳи ту маҳҷурӣ,

Он кӣ бошад, ки ба ком аз ту гузинад дури?

«Анвори Суҳайлӣ»

БАНОН а. بنان ангуштон, сарҳои ангуштон.

Эй қондаи тоза зи дасти ту карамро,

Эй мартабаи нав зи банони ту қаламро. *Анварӣ*

Қалам дар банонам чу ҷавлон кунад,

Варақҳо пур аз дурри ғалтон кунад. *Шоҳин*

БАНОНЧ بنانج палонч, яке аз ду зани як шавҳар нисбат ба зани дигар.

Ҳаменасозад бо доғи ошиқӣ сабрам,

Ҷунон кучо бинасозад банонч бози банонч.

Шаҳиди Балхӣ

БАНОТ а. بنات ҷамъ 1. ҷ. бинт; 2. маҷ. ҳамсоҳт, ҳамто, ҳамҳайат; ◇ баноти гардун *ниг.* Банотуннаъш.

БАНОТУЛАРЗ а. بنات الارض рудҳо ва дарёёчаҳо.

БАНОТУННАЪШ а. بنات النعش номи галаситорае, ки онро ба тоҷикӣ Ҳафт Додарон мегӯянд; Банотуннаъши Кубро Ҳафт авранги Мехин; Банотуннаъши Суғро Ҳафт авранги Кеҳин.

БАНИ а. بنى ҷ. ибн; бани-аммон фарзандони амак, амакзодагон, амакбачагон.

Басе барнаёмад, ки бани-аммони султон ба мунозаат бархостанд ва ба муқовамат лашкар ороштанд ва мулки падар хоштанд. *Саъдӣ*

бани-аъмом *ниг.* бани-аммон.

Шаҳсе аз бани-аъмоми ӯ Қобус ном мутасаррифи тахти салтанат гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

бани-одам мардумон, фарзандони одам, авлоди одам, одамизод.

Бани-одам аъзон якдигаранд,

Ки дар офариниш зи як ҷавҳаранд.

Чу узве ба дард оварад рӯзгор,

Дигар узвҳоро намонад қарор. *Саъдӣ*

Мурод аз ин китоб ду матлуб аст: Яке доништани аҳволи бани-одам аз даври Одам ило явмино.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БАНЧ بناچ *шакли арабишудаи* банг.

БАПО بپا 1. барпо, барқарор; устувор.

Бигӯям ба солори эронӣён:

Чӣ дорӣ бапо Ахтари Қовиён? *Фирдавӣ*

2. рост, истода; **бапо** кардан истоёндан.

Қанизонро ба пеши у бапо кард,
Ба хизмат сарви болошон дуто кард. *Ҷомӣ*

бар *بر* *асоси вомони ҳозираи бурдан.*

БАР I *بر* боло, фавқ, баланд; бар бурдан бардоштан, бо-
ло бардоштан, баланд кардан.

Аз чуд қабо дорӣ пушида мушахҳар,
В-аз маҷд бино дорӣ бар бурда мушайяд.

Рудакӣ

сар бар бурдан а) сар боло кардан, сар бардоштан;
б) маҷ. сарбаланд шудан; сар ба хуршед бар бурдан
киноя аз бо номи офтоб қасам ёд кардани офтобпа-
растон.

Фаридун ба хуршед бар бурд сар,
Ба кини падар танг басташ камар. *Фирдавсӣ*

БАР II *بر* *пешоянд* 1. ишора ба сӯй, тараф; ба, ба
сӯи..., ба тарафи...

Гувоҳӣ диҳам, к-ин сухан рози уст,
Ту гӯӣ ду гушам бар овози уст. *Фирдавсӣ*

2. дар, дар руи..., дар болон...

Ва бар руи хок омадани обуранг бе мадади ҳаво
сурат набандад. *Бедил*

У бар сари кӯҳ ҳамчу лола,
Ман ҳамчу маҳ андаруни ҳола. *Шоҳин*

3. барои..., дар ҳаққи...

Ба хона чи дорӣ ту, бар ман биёр,
Ки бар ман сигоӣ бади рӯзгор. *Фирдавсӣ*

Бар дари баста чу биншинӣ басте,
Оқибат бикшоёд он дарро касе. *Аттёр*

бари... дар пеши..., дар назди..., дар назари...;
дар паҳлуи...; ба назди..., ба пеши...

Аз ин ошнорӯйтар дoston
Ханида наёмад бари рoston. *Низомӣ*

Зи хосон тәне чанд ҳамроҳ кард,
Нишон ҷусту омад бари некард. *Фирдавсӣ*

бар ҳам ба якдигар, бар якдигар, бо ҳамдигар.

Чу гургон писанданд бар ҳам газанд,
Баросояд андар миён гусфанд. *Саъдӣ*

БАР III *بر* 1. бор, мева, самар.

Ҳар дил аз нола баҳори асаре мехоҳад,
Решапиронӣ ҳар тухм баре мехоҳад. *Бедил*

2. маҷ. ҳосил, натиҷа.

Манишин рутуруш аз гардиши айём, ки сабр,
Гарчи талх аст, ва лекин бари ширин дорад.

Саъдӣ

БАР IV *بر* 1. оғуш, бағал; паҳлу.

Фарқ аст миёни он, ки ёраш дар б а р,
Бо он, ки ду чашми интизораш бар дар. *Саъдӣ*
ба бар даркашидан оғуш кардан, ба канори худ ка-
шидан.

Соқие дорам чу ашку мутрибе дорам чу ох,
Шоҳиди ғамро ба бар з-он даркашам ҳар субҳдам.

Хоқонӣ

2. тан, бадан.

Дар бари ҳамкоре ҷомаи нек бинад, айш бар
у табоҳ гардад. *Авфӣ*

Хирқаи ростии дил ҳама афганда зи душ,
Ҳамаро ҷомаи андешаи тазвир ба бар. *Мулҳам*

ба бар кардан пушидан.

Ба ҳар узваш аз пӯст чандин гирех,
Ту гӯӣ ба бар карда дорад зирех. *Саъдо*
дар бар гирифтан пушидан ва пушондан.

Ва дарахтонро ба хилъати наврӯзӣ қабои ис-
табрақ дар бар гирифта... *Саъдӣ*

◇ аз бар кардан аз ёд кардан, хифз кардан.

Тамоми рӯз дорад доғ аз шухӣ муаллимро,
Тамоми шаб нишинад гушаву аз бар кунад бозӣ.
Соиб

БАР V *بر* васеӣ, паҳноӣ, мас. бари хона, бари газвор.

БАР VI||**БАРР** *а.* *بر* хушкӣ, замин, қитъа; дашт, биёбон.

Чу пилон ба зӯру чу мургон ба пар,
Чу моҳӣ ба дарёе, чу оху ба бар. *Фирдавсӣ*

Бад-ӯ гуфт аз он чашма чун бозгашт,
Қи: Эй бонуи барру хотуни дашт,
Чаро ру наёри ба деҳ ё ба шаҳр,
Қи гири зи ҳар неъмату ноз баҳр? *Ҷомӣ*

Баъд аз паймудани мароҳили бару баҳр... ат-
рофи Сарандеб бар вай зоҳир шуд.

«Анвори Суҳайлӣ»

бару бум сарзамин, кишвар; ватан; *муқ.* бум II (бу-
му бар).

Накардам замоне бару бум ёд,
Туро хостам низ пирузу шод. *Фирдавсӣ*

Қудуз гуфт: ... Аз Бағдод то Рум бару бум ха-
роб аст ва ба кулӣ аз ҷуфту тухм афтад.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

БАРА *بره* *ниг.* барра.

БАРАВОТ *а.* *بروات* ҷ. барот.

... элчиён ва арбоби ҳаволат баравот дар даст
бо девон омадандӣ. (1) *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

БАРАҒИ||**БАРАКӢ** *برگي*||*بركي* аз пусти барра духта (пус-
тин, кулоҳ ва ғ.).

Ҳоҷат ба кулоҳи барағӣ доштанат нест,
Дарвешсифат бошу кулоҳи татарӣ дор. *Саъдӣ*

БАРАД *а.* *برد* жола, тагарг, яхча.

То бувад лаълбор вақти сухан,
Пораи оташе, ки бар барад аст. *Бадри Чочӣ*

БАРАҚАТ *а.* *برکت* 1. афзоиш, фаровонӣ, зиёдатӣ, чиз-
ҳои ғоидабахш, мазид.

Замини эшон аз хайр ва баракат холист.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. хубӣ, неки; небахтӣ; иқбол, саодат; шарофат.

Неъмат, гуянд, айни баракат аст,
Вале баракат дар ҳаракат аст.*

Яке аз вузарон маъзулшуда ба ҳалқаи дарвешон
даромад ва баракати суҳбати эшон дар вай сироят
кард. *Саъдӣ*

БАРАКОТ *а.* *بركات* ҷ. баракат.

Ифозати интисоб муайян бояд сохт, то наشري
улум намоянду баракоти он... ба рӯзгори давлати
эшон расад. (2) *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

БАРАКОТУЛАРЗ *а.* *بركات الارض* баракатҳои замин; маҷ.
наботот.

БАРАКОТУССАМОЪ *a.* بركات السماء баракоти осмон; *мач.*

борон, барф, бориш, рашахоти абр, нур ва м. ин.

БАРАКӢ *بركى* *ниг.* барагӣ.

БАРАНГЕХТАН *برانگيختن* 1. шурондан, ба шур овардан, ба ҳаяҷон овардан; ба ҷуш овардан; 2. иғво кардан; 3. ба ҳуҷум бархезонидан; хуруҷ кунонидан.

Ҷу 3-ин гуна бисёр зорӣ намуд,
Сипахро барангехт бар сони дуд. *Фирдавсӣ*

4. давондан, тез кардан; ба ҳаракат овардан (аспро).

Бирафту ба Рахш андаровард пой,
Барангехт он пилпайкар зи ҷой. *Фирдавсӣ*

Ҷаҳонҷӯй Беҳзоди равшангуҳар
Барангехт Шабранг чун шерӣ нар. *Ҳоҷу*

Инон якрикобӣ барангехтанд,
Дудафта ба теғ андаровехтанд. *Низомӣ*

5. дур кардан, берун рондан, аз ҷое ҳай кардан, аз ҷой рондан.

Барангехтандам зи ҷои нишаст,
Ҷамеотхандӣ маро баста даст. *Фирдавсӣ*

Шаҳнаи васл, гу, ки ҳичронро
Аз сарам як замон барангезад. *Ҳоҷонӣ*

6. ба вучуд овардан; барпо кардан, бино кардан, сохтан.

Зи Ҷиндустон то ба ақсон Рум
Барангехт шаҳре ба ҳар марзу бум. *Низомӣ*

7. эҷод кардан; 8. баровардан, бардоштан.

Сипаҳ аз ду су дар ҳам овехтанд,
Яке гарди тира барангехтанд. *Дақиқӣ*

9. суҳан рондан, изҳор кардан, гуфтан, фароҳам гуфтан.

Аз ин шева суҳанхое барангехт,
Қи бо ҷон он парирухро даровехт. *Низомӣ*

БАРАНДА *برنده* 1. *сифати феълӣ* замони ҳозираи бурдан; 2. роҳбар, раҳнамо.

Ва дар ин роҳ баранда даркор нест.
Аҳмади Дониш

3. *киноя аз худо.*

[Абӯзар] гуфт: Маро иҷозат деҳ, то ба ҷое раввам. [Усмон] гуфт: Кучо шавӣ? Гуфт: Баранда медонад! «*Табрихи Табарӣ*»

БАРАНДОЗ *برانداز* харҷ, хароҷот, сарф, маҳорич.

Ба андозае кун барандози ҳеш,
Қи бошад миёна, на андак, на беш. *Низомӣ*

БАРАНДОХТАН *برانداختن* 1. берун андохтан, баровардан партофтан.

Бар он буқъа к-у борагӣ тохта
Замин ганҷи Қорун барандохта. *Низомӣ*

2. дур кардан, дур андохтан.

Моҳи ман, парда барандохтаӣ, яъне чӣ?
Маст аз хона бирун тохтаӣ, яъне чӣ? *Ҳофиз*

3. нест кардан, маҳв кардан, нобуд сохтан.

Барандоз беҳе, ки хор оварад,
Дарахте бипарвар, ки бор оварад. *Сағдӣ*

4. бекор кардан, соқит намудан.

[Ҳалокухон] боже ки аз киштиҳо месаитанд
Бибашшид ва он, расм барандохт.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

5. андохтан; *мач.* нисор кардан.

Ба назми суҳан чун бипардохтам,
Гуҳарҳо ба доман барандохтам. *Шоҳин*

6. партофтан; пушондан.

Он на зулф аст, ки бар чеҳра барандохтаӣ,
Ту маро рӯзи сиёҳе ба сар андохтаӣ. *Шоҳин*

БАРАНДУДАН *برانودن* андова кардан, молидан; рӯймол ва руйкаш кардан.

Ҷама ёли асп аз карон то карон,
Барандуда мушқу маи заъфарон. *Фирдавсӣ*

БАРАНҶАН||БАРАНҶИН *برنجان|برنجين* *ниг.* абранҷан.

БАРАС *a.* برص касалие, ки дар пусти бадан аз пайдо шудани доғҳои сафед ҳосил мешавад, песь.

Фазл ибни Яхъёи Бармакиро бар сина қадре
барас падиद омад. *Низомии Арӯзӣ*

БАРАСОТ||БАРСОТ *x.* برسات масими, борон дар Ҷиндустон.

БАРАФҚАНДАН||БАРАФАНДАН||БАРФИҚАНДАН

برافكندن|برافكندن|برافكندن партофтан, дур партофтан; андохтан, барандохтан, дур андохтан, афкандан.

Саҳаргаҳ ки заврақкаши офтоб
Зи соҳил барафқанд заврақ бар об ... *Низомӣ*

Барфикан эй шамъи ҳусну эй маҳи хубон, ниқоб,
То ба сад меҳнат ниҳад бар пой ту сар офтоб.
Махфӣ

гиреҳ барафқандан бастан.

... Ки Баҳром пушид пинҳон зиреҳ,
Барафқанд банди зиреҳро гиреҳ. *Фирдавсӣ*

БАРАФРОХТАН *برافراختن* баланд намудан, фароз кардан, бардоштан, баланд бардоштан.

Фарроши сабуксайри бод соябони абр дар фазои
хаво барафрохт. *Авфӣ*

Чун садои нафир ва наъраи карраной ба гуш
расид, ... аламдорон аламҳоро барафрохтанд.
«Ҷамънома»

БАРАФРОШТАН *برافراشتن* *ниг.* барафрохтан.

Ба номус бояд ҷаҳон доштан
Ва 3-ин ҷост раъят барафроштан. *Низомӣ*

Ба инсоф гардан барафроштанд,
Ба таҳсини у бонг бардоштанд. *Ҷомӣ*

БАРАФРӢХТАН *برافروختن* 1. даргирондан.

Оташи кайд барафрӯхтаанд,
Хирмани бас касон ки сухтаанд. *Ҷомӣ*

2. равшан кардан.

Соқӣ, ба нури бода барафрӯз ҷомӣ мо,
Мутриб, бигу, ки кори ҷаҳон шуд ба коми мо.
Ҳофиз

Суҳан зоҳир кунад сӯзи ниҳонро,
Зи шамъи дил барафрӯзад ҷаҳонро. *Ҳилолӣ*

БАРАФШОНДАН *برافشاندن* 1. рехтан, резондан, пошидан;

2. нисор кардан.

Ба шодӣ ҷама ҷон барафшонданд,
Бар он паҳлавон офарин хонданд. *Фирдавсӣ*

3. такон додан, ҷунбондан, ба ҳаракат овардан; пароканда кардан; парешон кардан.

Сабо он зулфи пурхамро барафшонд,
Дили сад бедил аз ҳар ҳам фуру рехт. *Ҷомӣ*

БАРАШКОЛ *ҳ.* برشکال *ниг.* баршакол.

БАРАҲМАН||**БАРҲАМАН** *ҳ.* برهمن 1. ҳаким ва донишман-ди Ҳиндӣ; пир ва муршиди бутпарастон.

... Ки донишам, ар зинда он барҳаман
Бимонад, кунад саъй дар хуни ман. *Саъдӣ*
Чу бардорад зи пеши рӯи авсон,
Ҳичоби моридӣ дасти бараҳман... *Манучехрӣ*
Бараҳман шуд аз рӯи ман шармсор,
Ки шунъат бувад баҳья бар рӯи кор. *Саъдӣ*
Ҳеч дар мулки ҷаҳон чун у парирухсор нест,
Барҳаманро беҳтар аз гесуи у зуннор нест.

Туграл

2. асилзода ва начиби Ҳиндувон.

БАРАҲНА *б.* برهنه 1. луч, урьён.

Дар роҳ дуздон уро бараҳна кардаанд. *Авфӣ*
2. *маҷ.* ошкор, рӯйкушода, падидор, зоҳир, фош.
Қасе к-у бараҳна кунад рози дӯст.
Раво бошад, ар бардарониш пӯст.

Абушақури Балхӣ

Фиристода чун посух овард боз,
Бараҳна шуд он рӯйпушида роз. *Фирдавсӣ*

БАРАҲНАПО(И) *(И)* برهنه‌پا(ی) 1. пойлуч, побараҳна.

Осудагӣ дар бало? кӣ гӯяд?
Бар хор бараҳнапо напӯяд. *Шоҳин*

2. *маҷ.* фақир, гадо, бечора, камбағал.

Дар ин чаман сари сабз он бараҳнапо дорад,
Қи чор мавсиму чун сарв як қабо дорад. *Соиб*

БАРАҲНАТАН *б.* برهنه‌تن танлуч, танбараҳна.

Риёзаткашӣ, чомӣ нӯшин бинӯш,
Бараҳнатанӣ, далқи шамъӣ бипӯш! *Ҳочу*

БАРБАСТ *б.* بربست : барбаст кардан ба ҳам бастан, пайвастан, банд кардан.

Фармуд, то он ҳамаро барбаст карданд ва девор-хон баланд бар у заданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

БАРБАСТА *б.* بربسته 1. бандшуда, басташуда.

Имруз баски рехтай хуни булбулон,
Барбаста шуд ба халқ раҳи кӯчабоғҳо. *Сайидо*
2. аз тараққӣ монда; аз робитаву муносибатҳо маҳрумшуда.

Мулки барбаста чунон бошад заиф,
Мулки барруста чунин бошад шариф. *Румӣ*

БАРБАСТАН *б.* بربستن 1. ба ҳам бастан, пайвастан.

Ба як даст барбаста шеру паланг
Ба дасти дигар жандапилони ҷанг. *Фирдавсӣ*

2. пеши чизеро гирифтани, банд кардан.

Биёвард аз он бум чандон сипоҳ,
Қи бар мӯру бар пашша барбаст роҳ. *Фирдавсӣ*

3. бастан, пушидан.

Гавҳари ман дар таҳи гарди касодӣ шуд ятим,
Вақти он омад, ки барбандам дӯкони хештан.

Сайидо

4. задан; навохтан.

Бизад нои руйну барбаст қус,
Биёрош лашкар чу чашми арус. *Фирдавсӣ*

БАРБАТ *ю.-а.* بربط асбоби қадимии удмонанди мусиқӣ, ки ҳашт тор дорад.

Чомею бутею барбате бар лаби кишт,
Ин ҳар се маро нақду туро насъя биҳишт.

Ҳайём

◇ **барбати Исо** а) барбате, ки уро Исо-пайғамбар менавохтааст; б) барбати исодам, барбате, ки оҳанги он ба ғоят рӯҳбахш аст.

Барбати Исову фаршҳои фаводӣ,
Чангу мудақ, ниру нон чобуки ҷонон. *Рӯдакӣ*

БАРБАТЗАН *б.* بربط‌زن касе, ки барбат мезанад, барбатнавоз.

Аз навои чангу барбат базми ту холи мабод,
То хуруши чангу созу ғулғули барбатзан аст.

Муиззӣ

БАРБАТСАРОЙ *б.* بربط‌سرای барбатнавози сароянда, сароянда ба оҳангу нағман барбат, барбатӣ.

Чумла мусиқор з-ин барбатсароӣ,
Лаҳни довудии эшон ҷонфизоӣ. *Аттор*

БАРБОД *б.* برباد зоеъ, талаф(шуда), маъдум.

Як дам аз умри гиромӣ нагузашт,
Қ-он ҳама зоеу барбод набуд. *Хисрави Деҳлавӣ*
Аз ман акнун тамаи сабру дилу хуш мадор,
Қ-он таҳаммул ки ту дидӣ ҳама барбод омад.

Ҳофиз

барбод гаштан *ниг.* барбод шудан; барбод додан зоеъ гардонидан, талаф гардонидан, нобуд кардан, аз миён бурдан.

Чашмони сиёҳи у ба як ноз,
Доданд ҳазор фитна барбод. *Исмат*

барбод рафтани талаф шудан, зоеъ гаштан.

Исмат, шароб нӯш, ки барбод меравад
Садсола нозу неъматӣ дунё ба ним дам. *Исмат*

барбод шудан (*ё* гаштан) талаф гардидан, нобуд гаштан, зоеъ шудан.

Зи ногаҳ баромад яке боди сахт,
Ҳам он мева барбод шуд, ҳам дарахт. *Ҷомӣ*
Ҷар аз гуфтори Ширин мурд Фарҳод,
Аз у сад ҷони ширин гашт барбод.

Хисрави Деҳлавӣ

БАРБУРДАН *б.* ببردن боло кардан, боло бардоштан.

Пупак дидам ба ҳаволи(и) Сараҳс
Бонгак барбурда ба абр-андаро. *Рӯдакӣ*

БАРГ I *б.* برگ 1. узви ғизогири аз ҳаво ва мубодилаи бу-хор дар растаниҳо ба шакли сафҳаи сабзи тунук.

Дилҳои мо чу барги хазон рехтӣ ба хок,
Эй навбахор, сарви хиромони кистӣ? *Сайидо*

2. varaқи гул.

Дар суҳан пинҳон шудам чун бӯи гул дар барги гул,
Майли дидан ҳар кӣ дорад, дар суҳан бинад маро.

Махфӣ

Ба по кафшаш зи барги гул маҳинтар,
Кафаш аз барги гул ҳам нозанинтар. *Ҳозик*

3. ҳосил, самар.

Чу худ хурдаи барги пешинагон
Дарахте пасояндагонро нишон. *Шоҳин*

баргу бар баргу бор, барг ва мевани дарахт.

Афву хашмаш бару баргест хушу талх, валеқ
Хушию талҳӣ ҳама баргу бар омехтаанд. *Ҳоқонӣ*

◇ **барги аргавонӣ** киноя аз рухсори сурух.

Хазони ҳаҷр барги арғавонӣ
Бадал кардаш ба ранги заъфаронӣ. *Бадри*
барги бед (*инчунин баргбед*) навъе аз пайкон ва хан-
ҷар, ки ба шакли барги бед созанд.

Бадӣ гар худ будӣ девӣ сафеде,
Ба пеши барги бедаш барги беде. *Низомӣ*
барги гул а) *киноя аз* лаби маъшуқа.
Аз забонат мерасад ҳар лаҳза озоре маро,
Меҳалад ҳар дам ба дил з-он барги гул хоре маро.
Фузулӣ

б) *киноя аз* руи маъшуқа.
Барги гулро додӣ аз гулгуна зеб,
То бад-он рангаш зи дил бурдӣ шикеб. *Ҷомӣ*
барги ёсмин *киноя аз* руи маҳбуба.
Тоқат надошт он кас аз нозуки нафасро,
Эй бод, тунд магзар аз барги ёсминаш.

Хисрави Деҳлавӣ
барги козарунӣ аниси даштӣ; барги коҳ *киноя аз* миқ-
дори ниҳоят ками чизе, нисбати ташбеҳӣ бо чизи
андаке.

Дар пушти ман ниҳанд агар кӯҳи Қофро,
Монанди барги коҳ наёяд маро гарон. *Сайидо*
барги най харбузаи хуб.

БАРГ II برگ 1. зоди роҳ, захираи роҳ, тушаи сафар.

Роҳи ту дур омаду манзил дароз,
Барги роҳу тушаи манзил бисоз. *Низомӣ*
барги сахтӣ захира ва таъминоти рӯзҳои тангӣ, мо-
зодае барои рӯзҳои бенавоӣ ва ноёбӣ; барги сахтӣ
ниҳодан барои рӯзҳои сахт чиз захира кардан.

Ба духтар чӣ хуш гуфт бонуи деҳ,
Ки рузи наво барги сахтӣ бинех! *Саъдӣ*
баргу зод зоди роҳила, созу сомони роҳ, тушаю за-
хираи роҳ, асбоби сафар.

Дар ин раҳ чу бардоштам баргу зод,
Сабури кунам, то бароям мурод. *Низомӣ*
барги роҳ бастан омодаи сафар гаштан, ба сафар
тайёри дидан.

Не тоқати дар ватан ништастан,
Не қуввати барги роҳ бастан. *Шоҳин*
2. саз, сомон, асбоб; лавозим.

Туфайли сӯхбати ёр асту нуқлу бодаву ҷом
Чу барги айш бисозӣ нахуст ёр талаб. *Ҷомӣ*
барги созу тараб лавозимоти айшу хушӣ, асбоби
ороиш ва зебу зинати сӯхбат.

Ҳама ҷо аз табиати озод
Барги созу тараб кунем эҷод. *Бедил*
баргу наво асбобу сомон, бахраву самар, маош, риз-
ку рӯзӣ; молу давлат.

Гуфт: Чун бошад гадо он, к-аз кулоҳаш тукмае
Сад чу моро рӯзо, бал солҳо баргу наво! *Анварӣ*
3. қувват, тоб, тавоноӣ, тоқат.

Чунон карашмаи соқӣ дилам зи даст бибурд,
Ки бо каси дигарам нест барги гуфтушунд. *Ҳофиз*
Не барги шикоят аз ту гуфтан дорам,
Не тоқати дарди дил нуҳуфтан дорам. *Заҳири Форъбӣ*

4. қасд, ният.
Ки барги ҳар ғаме дорам дар ин роҳ,
Надорам барги нохушнудин шох. *Низомӣ*

барги иқомат сохтан муқим гаштан, истиқомат на-
мудан.

Ин ҷо барги иқомат бисозӣ ва аҳлу фарзандро
бад-ин манзил нақл кунӣ. «*Анвори Сухайлӣ*»
БАРГАШТА برگشته 1. баргардида, пасгардида; 2. рӯй-
тофта, рӯйгардонида; маҷ. носозгор.

Ох аз ин рӯзгори баргашта,
Ки зи ман лаҳза-лаҳза баргардад. *Ҳилолӣ*
БАРГАШТААЙЕМ ايام برگشته *ниг.* баргаштабахт.

БАРГАШТААХТАР اختر برگشته *ниг.* баргаштабахт.

БАРГАШТАБАХТ بخت برگشته 1. бадбахт, бетолеъ, аз
иашъунамои зиндагӣ бебахра ва бенасибмонда, вожгу-
набахт; ба фалокат ва наҳсият гирифтورشуда; 2. ноумед,
маҳрум аз хушӣ ва некуиҳои ҳаёт; 3. маҷ. шикастхур-
да, мағлуб.

На танҳо манат гуфтам, эй шаҳриёр,
Ки баргаштабахтиву бадрӯзгор. *Саъдӣ*
БАРГАШТАДАВЛАТ دولت برگشته *ниг.* баргаштабахт.

Чу баргаштадавлат маломат шунид,
Сарангушти ҳасрат ба дандон газид. (1) *Саъдӣ*
БАРГАШТАМИЖГОН برگشته مژگان касе, ки мижгон-
хояш аз расоӣ хамшуда бошад; *киноя аз* маҳбубае, ки
мижгонҳои баргаштаи зебо дорад.

Гарчи уммеди зафар бо лашкари баргашта нест,
Мекунад сайди дил он баргаштамижгон бештар. *Соиб*

БАРГАШТАН برگشتن 1. бозгаштан, бозгашт кардан.

Ба сад уммед ҳар дам гирди он девору дар гардам,
Басе уммедворам, ох, гар навмед баргардам. *Ҳилолӣ*

2. ру тофтан, ру гардондан аз касе ва чизе.

Ба қавли душманон баргаштӣ аз дӯст,
Нагардад ҳеч кас бо дӯст душман. *Ҳофиз*
Бар онам, к-аз ту ҳаргиз барнагардам,
Ба гирди дилбари дигар нагардам. *Анварӣ*

БАРГБЕД برگ بيد *ниг.* барг I (барги бед).

БАРГИРИФТАН برگرفتن 1. гирифтан; 2. бардоштан, боло
бардоштан, бардошта гирифтан, гирифта бурдан.

Об бар руи замин чамъ шуд ва киштиро аз ҷой
баргирифт. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Сутуни оҳанин, ки ба бист мард баргирифтандӣ,
бар пушти у ниҳоданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. бартараф кардан, рафъ намудан; дур кардан, дур
гирифтан, кандан.

Дида аз дидори хубон баргирифтан мушкил аст,
Ҳар кӣ моро ин насихат мекунад, беҳосил аст. *Саъдӣ*

4. қабул кардан, пазируфтан.
Ин тӯҳфа ба ёдгор баргир,
Сармои сад баҳор баргир. *Файзӣ*

5. ба эътибор гирифтан.
Ёр моро ба ҳеч барнагирифт,
В-он чӣ гуфтем, ҳеч дарнагирифт. *Анварӣ*
6. сар кардан, шуруъ намудан, оғоз кардан.

Таҳамтан мар-онро ба бар даргирифт,
Бизад руд, гуфторҳо баргирифт. *Фирдавси*
Биншастию гирия баргирифтӣ,
Фаръеду фиғон зи сар гирифтӣ. *Ҳилоли*

БАРГИСТОН برگستان бустон, боғ.

Наргиси чашми бутон раҳ мезанад,
Оби он наргис зи баргистони кист?

Шамси Табрэзи

БАРГОШТАН برگاشتн баргардондан.

Чу Судобаро руй баргоштанд,
Шабистон ҳама наъра бардоштанд. *Фирдавси*

БАРГРЕЗ برگريز хазон, фасли тирамоҳ, мавсими хазон.

Ситеза макун з-он ки боди ситез
Кунад боғи инсофро баргрёз. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»
Аз резеше, ки кард дар айёми навбаҳор,
Дар баргрёз шох ба васли самар расад. *Соиб*

◇ хангоми баргрёзи ҳаёт киноя аз мавсими пири,
фасли хазони умр.

Хангоми баргрёзи ҳаётм шуду ҳануз
З-он навбаҳори ҳусн сабое намерасад.

Хисрави Деҳлавӣ

БАРГУЗАШТАН برگزشتن 1. гузаштан, гузашта рафтан.

Душ боз омад ҳаёлат пеши ман,
Ҳоли ман чун дид, аз ман баргузашт. *Анварӣ*

2. боло гузаштан, боло шудан аз чизе, баланд гузаштан аз чизе.

Рояти ҳусни ту аз маҳ баргузашт,
Бо ман ин ҷаври ту аз ҳад даргузашт. *Анварӣ*

БАРГУЗИДА برگزيده интиҳобшуда, писандида, афзал до-
нисташуда.

... аз фузалои замон ва аз баргузидагони дав-
рони худ мебошад. «*Таърихи Сайидроқим*»

БАРГУЗИДАН برگزيدن писандидан, интиҳоб кардан,
ихтиёр намудан, бартар шумурдан, тарҷеҳ додан; қабул
кардан.

Рақам бар худ ба нодонӣ кашидӣ,
Ки нодонро ба сӯҳбат баргузидӣ. *Саъдӣ*

Уро ба дустӣ баргузид. *Аҳмади Дониш*

Ва сустиҳои иборатро низ дар ин мақом ба садди
маҳкама бинои фитрат баргузида (аст). *Бедил*

БАРГУМОШТАН برگماشتن маъмур кардан, вакил кардан,
таъин кардан.

Зи дил домани ҳафт кишвар гузошт,
Ба ҳар кишваре нонибе баргумошт. *Низомӣ*

Чу мушриф ду даст аз амонат бидошт,
Бибояд бар у нозире баргумошт. *Саъдӣ*

чашм баргумоштан чашм нигарон кардан, нигарис-
тан; назари диққат додан.

Сиёвуш чу чашм андаке баргумошт,
Аз эшон яке чашм з-у барнадошт. *Фирдавси*

БАРГУСТУВОН برگستوان 1. пушиши зирехдори ҷангова-
рон; 2. болопуши зирехдор барои муҳофизати асп дар
рузи ҷанг.

Шуданд оҳанинчома пиру ҷавон,
Фиканданд бар асп баргустувон. *Ҳотифӣ*

БАРГУСТУВОНВАР برگستوانور 1. аспии зирехпуш; 2. до-
рои аспии зирехпуш.

Сипоҳаш фузун шуд эл сесад ҳазор
Зирехдору баргустувонвар савор. *Фирдавси*

БАРГУФТАН برگفتن 1. гуфтан, гуфта додан, баён кар-
дан.

Киро дар шаҳр баргуям ғами дил?
Кӣ омад дар ду олам маҳрами дил? *Анварӣ*

Баргуй, ки ин чӣ рузгор аст?
В-ин кор ки мекунӣ, чӣ кор аст? *Шоҳин*

2. аз ёд гуфтан.

Вақте дар сафари Ҳичоз тоифаи ҷавонони соҳиб-
дил... байте муҳаққиқона баргуфтандӣ. *Саъдӣ*

бард برد *асоси замони ҳозираи бардидан.*

БАРД а. برد сармо, хунуқӣ, сардӣ.

Қард чун тундӣ рақибат, тег бастӣ бар камар,
Баста гардад об, ҳар гоҳе ки тундӣ кард бард.
Восифӣ

Худро аз осеби ҳарру бард эмин дорад.

Аҳмади Дониш

барди ачуз (*инчунин бардулачуз*) хунуқӣ, сармои
ҳафт рӯзи зимистон, яъне се рӯзи охири баҳманмоҳ
(январь) ва чор рӯзи аввали исфандмоҳ (февраль)
ё аз 18-ум то 24-уми моҳи ҳут (6—13 март).

Ҳамчунон аз ниҳеби барди ачуз

Тифл нохурда шири доя ҳануз. *Саъдӣ*

БАРДА برده 1. бандӣ, асир.

[Убайдуллоҳ Зиёд] мол бигирифт ва бозгашт ва
он чаҳор ҳазор барда бо ҳештан бурд.

«Таърихи Наршаҳӣ»

2. банда, ғулом; ҷурӣ, канизак.

Ҳар аҳде аз оҳодуннос молики дувисту сӣ бар-
да шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

БАРДАВОМ بردوام доим, ҳамеша, пайваста, давомнок;
беист, пай дар пай.

БАРДАМИДАН بردميدن 1. сабзида баромадан, дамида
баромадан, сабзидан; рӯидан, рустан, нумӯ кардан.

Монанди об дар гулу райҳон равон шудем,
То аз замини ташна зи мо бардамад гиё(ҳ).

Шамси Табрэзи

Кош аз пай сад ҳазор сол аз дили хок

Чун сабза умеди бардамидан будӣ. *Хайём*

2. зоҳир гардидан, намудор шудан, пайдо шудан,
ба вучуд омадан; баромадан.

Субҳ омаду саҳифаи масқул баркашид,

В-аз осмон шамомаи кофур бардамид.

Шамси Табрэзи

3. варам кардан, пурбод гардидан, дамида баланд
шудан.

Дар арзи роҳ сармо бинии элчино бардошт, ки
ҳамчу куза бардамид ва менолид. *Аҳмади Дониш*

4. ба шур омадан, ба ҳаяҷон омадан, ба изтироб ома-
дан; музтариб шудан.

Чу Судоба руи Сиёвуш бидид,

Пурандеша гашту дилаш бардамид. *Фирдавси*

БАРДАМОНДАН بردماندن дамонидан; чашм бардамондан

а) ҷиддан ё бо хашм нигоҳ кардан; б) чашм дӯхтан бо
хирс ва тамаъ.

Гурсина рӯбоҳ шуд то он табир,

Чашм эй у бардамонда хир-хир. *Рӯдакӣ*

БАРДАРИДАН برداريدان даридан, пора кардан, чок кардан.

Фасли хазон чу андалеб вомонад аз сухан,
Гулҳои боғ бардаранд гулгунҷабо ба тан.

Кошифи Хучандӣ

БАРДАФУРУШ برده فروش фурушандаи ғулому асир, ғуломфуруш.

То яке рӯз марди бардафуруш
Бардаи шоҳро расонд ба ғуш. *Низомӣ*

БАРДИДАН برديدان гурехтан; баргардидан, баргаштан.

Аз раҳ наравам, то-м нагуянд ба роҳ ой,
Бар раҳ наравам, то-м нагуянд зи раҳ бард.

Оғочӣ

Ҳиммат сабук мадор, ки бо ҳиммати шигарф
Човуши подшоҳ наронад, ки бард-бард!

Шамси Табрезӣ

БАРДОДАН بردادن 1. додан, супоридан.

Аз ин ишқи чигархора ҷӣ дорам чашми беҳбудӣ,
Ки бардода ба боди нестӣ чун ман ҳазоронро.

Ҷомӣ

2. пардохтан; ба сар бурдан, гузаронидан; машғул шудан.

Пеш аз ин умре ба ёди ишқи ӯ бардодаам,
Боз гаштам ошиқи дидори ӯ, тадбир чист? *Анварӣ*

бардор بردار *асоси замони ҳозираи бардоштан.*

БАРДОР بردار мевадор, босамар.

Дарахти бардор мабуред. *Авфӣ*

БАРДОШТАН برداشتن 1. боло кардан, баланд кардан.

Чу бардошт парда зи дар ҳербад,
Сиёвуш ҳамебуд тарсон зи бад. *Фирдавсӣ*

2. барпо кардан, сохтан, бино кардан.

Дидам... сахне рафеъ ва иморате олия аз ат-роф
бардошта, музайян ва зарандуд.

Аҳмади Дониш

3. аз ҷо ҷунбондан, ба по ҳезондан.

У иҷобат кард ва лашкар бардошт ва бирафт
то ба деҳаи Наршах. «*Тағрихи Наршахӣ*»

4. гирифтан.

Овард, ба назди Қайс бигзошт,
Қайсаш ба ҳазор буса бардошт. *Шоҳин*

5. нест кардан, аз байн бурдан; куштан.

Ваъда кард, ки ӯро бардорад ё ба тоат оварад.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Аҳмади Дониш

Ёри мо дил зи дӯстон бардошт,

Меҳри дерина аз миён бардошт. *Хисрави Деҳлавӣ*

6. задан; офат расонидан.

Воқеан дар арзи роҳ сармо бинии элчиро бар-
дошт, ки ҳамчу куза бардамид ва менолид.

Аҳмади Дониш

БАРДУЛАЧУЗ a. بردالمجوز *ниг. бард (барди аҷуз).*

Офтоби ман аз ҳамал чу кушод,
Кӣ зи бардулачуз орад ёд? *Низомӣ*

БАРДУХТАН بردوختن 1. дӯхтан, баҳъя кардан, васла кардан.

Зи ганҷаш замин киса бардӯхта,
Саман симу хайри зар андӯхта. *Низомӣ*

2. бастан, ба рӯй бастан.

Тавонам дари зӯҳд бардӯхтан,
Ба базм омадан, маҷлис афрӯхтан. *Низомӣ*
... Қ-он чашми сиёҳи фитнаангез
Бардӯхтаи ба новаки тез. *Шоҳин*

БАРЕЗАН برين *ниг. баречан.*

БАРЕШИМ بریشم 1. *ниг. абрешим 1.*

Ба ҳама шаҳр буд аз уву аз ин,
Дар барешим чу кирми пилла замин. *Унсурӣ*

2. тори асбобҳои мусиқӣ.

БАРЕШИМНАВОЗ بریشم نواز созанда, мутриб, торнавоз.

Барешимнавозони суғдисурод
Ба гардун бароварда овози руд. *Низомӣ*

БАРЕҶАН||**БАРЕЗАН** برين || برين танур, танури заминӣ.

Зан барракабоб дар барезан мепухт,
Худ соҳиби туй рӯ чу нон меафрӯхт.*

БАРЗАГАР||**БАРЗГАР** برزگر деҳқон, донапош, ғаллақор, кашоварз, зироатқор.

Мир ҳама гандуми деҳқон хӯрад,
Барзгар аз қурси ҷавин нагзарад. *Носири Хисрав*

Хаббоз аз барои барзагар нон пазад ва барзагар
барои ӯ кишт намояд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

БАРЗАГАРӢ||**БАРЗГАРӢ** برزگری деҳқонӣ, кашоварзӣ.

На ту аз ҷадди худ бузургтарӣ,
Ки нашуд мунфайл зи барзагарӣ. *Бедил*

БАРЗАДАН برزدن 1. *ниг. задан 1;* 2. ба мусодима овардан, садама додан.

Чун қадам аз хок фаротар задам,
Боди ҳаворо ба ҳаво барзадам. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. ба тан кашидан, пушидан; пушондан.

Зи боди сарди ҳасудат сипеҳри гармдимоғ
Ба зерӣ ҷуббаи мақсура пустин барзад.

Заҳири Форьобӣ

4. баровардан.

Рӯй бар девори ғам шабҳо ба сар бурдан ҷӣ суд,
Ғар на он маҳ барзанад як шаб сар аз девори мо.

Ҷомӣ

5. баланд шудан, намудор шудан, зоҳир гардидан, падиор шудан.

Мушқил, ки равад доғат ҳаргиз зи дили чокам,
То лола магар рӯзе сар барзанад аз хокам.

Ҳилолӣ

барзан برزن *асоси замони ҳозираи барзадан.*

БАРЗАН برزن 1. маҳалла, кучаву куй; қисме аз шаҳр; майдони идғоҳи шаҳр.

Омад ин навбахори тавбашикан,
Парниён гашт боғу барзану куй. *Рӯдакӣ*

2. ҳавлӣ, хона, маскан.

Ҷаҳон шуд пур аз шодию хоста,
Дару боми ҳар барзан ораста. *Фирдавсӣ*

БАРЗАХ a. برزخ 1. чизе, ки дар миёни ду чизи ба ҳам муқобил воқеъ бошад, миёни ду чизи зидди якдигар.

Ҳар кучо обу оташе пайдост,
Барзахаш, чун назар кунанд, ҳавост. *Бедил*

2. гардана, гарданаи миёни ду баҳр; қитъаи борикӣ миёни ду дарёе.

БАРЗГАР برزگر *ниг.* барзагар.

БАРЗГАРИ برزگری *ниг.* барзагарӣ.

БАРЗИН برزين 1. номи оташкадае будааст, ки Озарбарзин низ мегуянд.

Шаби тор чуяндаи кин манам,
Ҳамон оташи тези Барзин манам. *Фирдавси*

2. номи чандин қахрамон аз «Шохнома»-и Фирдавси.

БАРИД I а. برید қосид, пайк, номарасон, номабар, чопар.

Нишони ёри сафаркарда аз ки пурсам боз,
Ки ҳар чӣ гуфт бариди сабо, парешон гуфт.
Ҳофиз

Бариди умед ба истиқболи чамоли Юсуф фиристод.
«*Равзат-ус-сафо*»

◇ **бариди фалак киноя аз** Моҳ ва сайёраи Зухал.

БАРИД II برید воҳиди тул дар қадим, ду фарсах.

БАРИН I برين баланд, боло; баландтарин, болотарин;
олитарин.

Бад-ин дам пургуҳар руи замин аст,
Бад-ин дам тозатар чархи барин аст.
Бадрии Кашмирӣ

◇ **фирдавси барин киноя аз** биҳишт.

Носихо, даъват мақун моро ба фирдавси барин,
Қ-остони ҳиммати соҳибдилон болотар аст.
Қамолӣ Хучандӣ

хулди барин ниг. фирдавси барин.

БАРИН II برين монанди ..., мисли ...

То ниқоб аз чеҳра андозӣ чу гул, дар пои ту
Мекунам фаръед ҳар шаб то сахар булбул барин.
Шоҳин

БАРИСТОДАН بریستاندن қоим шудан, устуворӣ намудан,
сахт истодан.

Қоим ду дасти хеш «алиф-лом» он нигор
Бар хидмати падар зи бари дар баристод.
Зоири Хучандӣ

Абубақр ба кори муртадон баристод.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

БАРИЯТ а. بریت махлук; халқ, мардум.

БАРИҚ а. بریق дурахшон, тобон.

Заҳми тирӯ санғҳои манҷаниқ
Теғаҳо барқард чун барқи барӣқ. *Румӣ*

БАРКАНДАН برکندن 1. қандан; гусстан; решақан қардан.

Дараҳти дустӣ бишсон, ки қоми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ барқан, ки ранҷи бешумор орад.
Ҳофиз

2. бозғиритан, рӯндан, ситондан.

Биёяндӯ он ганҷдон бишқананд
В-аз он ганҷ поранҷи худ барқананд. *Низомӣ*

3. маҷ. хароб қардан, нобуд қардан; аз байн бурдан,
аз буну бунъед нест қардан.

Тадбири он қард, ки ... малики Аҷамро аз Ма-
доин барқанд. «*Таърихи Табарӣ*»

4. задан; нақш барқандан нақш задан, нақш шинон-
дан.

Гофил аз он ки нақш бар ин сикка барқананд
Чун нақши сикка дар талаби симу дирҳаме.
Шоҳин

БАРҚАРДАН برکردن 1. бардоштан, боло бардоштан;

2. баровардан, берун баровардан, ба боло баровардан.

Ишқ дурдонасту ман ғаввосу даръе майқада,
Сар фуру бурдам дар он чо, то кучо сар барқунам.
Ҳофиз

Даст барқарда ба шухӣ аз чайб,
Чодар афганда зи шанғӣ бар душ. *Анварӣ*

3. равшан қардан, афруҳтан.

Хирадро ту равшан ба сар қардай,
Чароғи хидоят ту барқардай. *Низомӣ*
Ситораи шаби ҳичрон намефишонад нур,
Ба боми қаср барову чароғи маҳ барқун. *Ҳофиз*

БАРКАШИДАН برکشیدن 1. баланд қардан, боло қардан;

баланд қашидан; 2. боло бардоштан, баланд гардонидан
(дар мартаба ва рутба).

Маҳдиро барқашид ва ба тарбияту иноят маҳсус
гардонид. *Авфӣ*

Буқоро ба руи тамомати умаро барқашидам ва
мамоликро дар қабзаи тасарруфи у ниҳодам.
«*Чомеъ-ут-таворих*»

3. қашида баровардан, берун қардан.

Чунон чун бибояд, бисозам тамоm,
Ту теғи сухан бармақаш аз наём. *Фирдавси*

Барқаш, эй суфи, зи сар ин хирқаи солусро
Чоми май бистону бишқан шишаи номусро. *Ҷомӣ*

4. пушидан, пушондан; бастан.

Мардуми он диёр дар муҳолафати у иттифок
намуда, дарвозаҳо барқашиданд. «*Равзат-ус-сафо*»

5. маҷ. фишурда қашидан, фишурда берун овардан.

Ширии қонҳои ширин барқашиданд аз ниҳон
В-ин тани ширин аз он ширини қон рехтанд.
Хисрави Деҳлавӣ

6. тарҳи чизеро қашидан; маҷ. сохтан.

Аз қафи обе бинигорад замин,
Барқашад аз дуди муаллақ само. *Шамси Табрезӣ*

7. сурудан, нағмасароӣ қардан; навоҳтан.

Ғаҳ ба бустон-андарун «Бустони Ширин» барқашад,
Ғаҳ ба боғ-андар ҳаме «Боғи Сиёвушон» занад.
Рашидии Самарқандӣ

8. барқаш қардан ба тарозу, вазн қардан; баробар
намудан.

Якшаба он ранҷ ки модар қашид,
Бо ду қаҳонаш натавон барқашид.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **саф барқашидан саф оростан, тартиб ва низом**
додан ба лашқар.

Чун [Убайдуллоҳ Зиёд] ба шаҳри Бухоро расид,
сафҳо барқашид ва манҷаниқҳо рост қард.
«*Таърихи Наршахӣ*»

БАРҚУШОДАН برکشادن 1. қушодан; боз қардан, во қар-
дан.

Чаро гуфтам ба шаҳр-андар наёӣ,
Ки боре банде аз дил барқушой. *Саъдӣ*

Биё, эй туро дил ба ҳикмат гарав,
Даме барқушо гуши ҳикматунава. *Ҷомӣ*

2. ошқор қардан, баён қардан.

Бигуфт он ки бо вай шаҳаншоҳ гуфт,
Ҳама розҳо барқушод аз нуҳуфт. *Фирдавси*

БАРЛОС *т.-м.* برلاس номи яке аз қабилҳои туркизабон.

Зи барлосу арлос беш аз шумор,
Намуданд чандин ясол аз ясор. *Ҳотиғӣ*

БАРМ برم қулча, оби қӯле, ки аз борон пайдо шудааст.

Чун тани худ ба барм пок бишуст,
Аз масомаш тамои лӯлуъ руст. *Шаҳиди Балхӣ*

БАРМАКӢ برمكى 1. авлоди Чаъфари Бармак, ки аз Балх буда, аксарашон дар асри VIII вазири халифаҳои араб шуда буданд; 2. маҷ. сахӣ, начиб; шучоъ, далер.

БАРМАЛО برملا ошкоро, намудор; бепарда, руйрост.

Хасми каждум батар аз аждаҳост,
Қ-он зи ту пинҳон бувад, ин бармалост. *Низомӣ*
бармало афтодан ошкор шудан.

Чавоби мухтасар навишт, ки агар бармало аф-
тод, фитна набошад. *Саъдӣ*

БАРМАХИДАН برمخیدن оқ шудан; нофармонӣ кардан, осӣ шудан, аз фармон сар кашидан.

Мар-уро яке бармахида писар
Зи меҳри ҷаҳон бар падар кинавар.

Абӯшақури Балхӣ

БАРМОЛИДАН برمالیدن 1. молидан; молида хурондан, молида ҷаббондан.

... Ки инро ба андомҳо барбимол,
Сурину миёну бару пушту ёл. *Фирдавсӣ*

2. барзадан, боло кардани остин ва эзорпоча.

Ҷолиш аст ин, лут хурдан нест ин,
То ту бармоли ба хурдан остин. *Румӣ*

БАРНАВИШТАН||**БАРНАБИШТАН** برنويشتن || برنبيشتن 1.

навиштан; 2. омода шудан ба коре; остин барнабиштан — остин барзада ба коре омода шудан.

Нахустин касе, к-у бияфканд кин,
Ба хун рехтан барнабишт остин. *Фирдавсӣ*

3. фаромӯш кардан; тарк кардан.

Кунун барнавишти раҳи эзадӣ,
Ба кажжӣ кашидиву роҳи бадӣ. *Фирдавсӣ*

4. тасвир кардан; тарҳ афкандан.

Нуни абру, соди чашму ҷими гӯш
Барнавишти фитнаи сад ақлу ҳуш. *Румӣ*

БАРНИГОРИДАН برنگاريدن нигоридан, навиштан; расм кашидан, нақш кардан; тасвир намудан.

Ман аз васлат фуқоъ то кай кушоям,
Чу ту номам ба ях барменигорӣ. *Анварӣ*

барнишаст برنشتت *асоси замони гузаштаи барнишастан.*

БАРНИШАСТ برنشتت саворӣ, саворагӣ; савора будан (маҳсусан барои ҷанг).

Ғаҳи базм даръё ду дасти ман аст,
Дами оташ аз барнишастӣ ман аст. *Фирдавсӣ*

БАРНИШАСТАН برنشتستن 1. нишастан.

Дар доира давр барнишастанд,
Рух дар руҳи яқдигар нишастанд. *Ҳилолӣ*

2. савор шудан ба асп.

Алӣ бинни Суруш хабар ёфт, зуд барнишаст ва
сипоҳро силоҳ дод ва пиёдагонро пеш фиристод.
«Табрихи Наршахӣ»

Таблҳо фуру қуфтанд ва лашкарҳо барнишас-
танд. *Авфӣ*

БАРНИШОНДАН برنشاندن 1. шинондан, нишондан; 2. са-
вор кардан.

Шунида ба пеши Манучехршоҳ,
Бигуфтанд, то барнишонад сипоҳ. *Фирдавсӣ*

БАРНИҲОДАН برنهان 1. ниҳодан, гузоштани чизе ба
болои чизе.

В-он софие, ки чун ба кафи даст барниҳӣ,
Қаф аз қадаҳ надонию не аз қадаҳ набиз. *Қисой*

2. ба қароре омадан, азм кардан, тасмим гирифтан.

Ба он барниҳоданд як сар сухан,
Ки дар дил надоранд кини куҳан. *Фирдавсӣ*

БАРНО برنا ҷавои, навҷавон; барнову пир хурду калон,
ҷавону пир; маҷ. ҳама.

Шаб нест, к-аз ту бар сари ҳар кӯ нафир нест
В-андешаи ту дар дили барнову пир нест.
Хисрави Деҳлавӣ

БАРНОДИЛ برنادل 1. пире, ки руҳан ҷавон аст; 2. бе-
таҷриба, корноозмуда.

Падар пирасар шуд, ту барнодилӣ,
Зи бедор пирон ҷаро бигили? *Фирдавсӣ*

БАРНОПЕША برناپيشه ҷавоннамо, ҷавонфёъл, ҷавонкир-
дор.

Пиронасараш орзуи барноист,
Фаръёд аз ин пираки барнопеша. *Убайди Зоқонӣ*

БАРНОС برناس ғофил, нодон; дил ба ғафлат дода.

Номаҳо пеши ту ҳамаояд
Ҳам зи бедордил, ҳам аз барное. *Носири Хисрав*

БАРНОӢ برنائى ҷавонӣ.

Некуст ба чашми ман дар пирию барноӣ,
Хуб аст ба таъби ман дар хобу ба бедорӣ.

Манучехрӣ

БАРОАТ I ا. برائت 1. ворастагӣ; 2. поки, тозагӣ, бегу-
ноҳӣ, беайбӣ.

Чун бароати... ман... уро муҳаққақ гардад,
хуни маро ҳалол нашумурад. *Авфӣ*

бароати зиммат пок будан аз гуноҳе, беайбӣ.

Ман бар бароати зиммати худ вусуқе тамои
дорам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

бароати соҳат бегуноҳӣ.

Садриддинро бароати соҳати ман маълум шуд ва
бо он тоифа, ки соят карда буданд, ба ғоят бад
шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

БАРОАТ II а. براعت маҳорат, кордонӣ, устодӣ, тавоноӣ;
фазилат.

Қамоли бароату балоғати у дар таърифи кали-
мот маъруф (аст). *«Равзат-ус-сафо»*

бароати истеҳлол адш. дар илми бадеъ санъатеро
меғуянд, ки муаллиф дар дебочаи китоб ё аввали
маснавӣю қасида ва ё аввали бобе аз китоб калима
ва ибораҳои меоварад, ки хонанда аз онҳо мавзӯ
ва мундариҷаи асар ва ё қисми дахлдорӣ онро пе-
шакӣ пай мебарад.

БАРОАТУТТАЛАБ *а. براعت الطلب* *адш.* дар қасида та-
лаб кардани чизе аз мадҳшаванда бо забони ширин ва
ибораҳои дилпазир.

БАРОБАР *برابر* 1. ру ба ру, муқобил.

Дар баробар чу гусфанди салим
В-аз қафо ҳамчу гурги мардумхор. *Саъдӣ*
Агар гул набошад, туй дар баробар,
В-агар сарв набвад, туй дар муқобил. *Мушфиқӣ*

2. якҷоя, ҳамроҳ, бо ҳам; созгор.

Сухан чун баробар шавад бо хирад,
Равони сароянда ромиш барад. *Фирдавсӣ*

3. яксон, мусовӣ, ҳамто.

Дар ҳамон шаб, ки баробар ба шаби қадр буд,
Баъзе... наздикони боргоҳ(ро) шарафи рухсат
арзонӣ фармуд. «*Фатҳнома*»

Чун ту нозукниҳол дигар нест,
Ҳама ангуштҳо баробар нест. *Ҳилолӣ*
баробар доштан ҳамвазн шумурдан, ба як андоза дош-
тан.

Ва агар тоат ва гуноҳ баробар доранд, ба ан-
дозаи ҳар қадам гирифтори ва маҳлас бошад.

Аҳмади Дониш

баробар кардан монанд доништан, як хел ҳисоб кардан.

Чаро ин гавҳари якто ва ин дурри гаронбаҳоро
бо ин сангрезаҳо яксон мебинӣ ва баробар мекуӣ?
Садрӣ Зиё

баробар шудан якхел шудан, монанд гаштан.

Афсурд чунон ки шуд баробар
Ранги руҳи у ба гунаи зар. *Шоҳин*

БАРОБАРИ *برابری* 1. мусовот, мусовӣ будан, яксонӣ,
ҳамхислатӣ.

Бародарӣ дар баробарист. *Зарбулмасал*

2. муқобилат.

Дар он шаҳр ҳеҷ кас нест, ки бо ту баробари
тавонад кардан. «*Таърихи Табарӣ*»

БАРОВАРДА *برآورده* 1. феълӣ ҳол ва сифати феълӣ ва-
мони гузаштаи баровардан; 2. касе, ки ба мартабаи
баланд расидааст.

Чӣ бодафраҳ аст ин баровардари,
Чӣ созем дармони худкардари? *Фирдавсӣ*

3. бинои баланд, ҳисор, қалъа.

Баровардае дид сар дар ҳаво,
Пур аз мардуми сози чангу наво. *Фирдавсӣ*

БАРОВАРДАН *برآوردن* 1. берун қацидан, берун овардан.

Гар мор забон диҳад, бияндеш,
К-аз зери забон баровард неш. *Шоҳин*

2. баланд кардан; бардоштан.

Ҷамолаш аз ҷаҳон ғавғо баровард,
Маҳ аз ташвир вовайло баровард. *Анварӣ*

Ҳазрати устозро бинобар вазнинии ҷомаву дас-
тор мумкин набуд, ки аз зинаҳои сахни мадраса
бароварда тавонанд. *Садрӣ Зиё*

3. кандан, решақан кардан.

Агар зи боғи раийят малик хурад себе,
Бароваранд ғуломони у дарахт аз бех. *Саъдӣ*

4. сохтан, бино кардан; таъмир кардан.

Уро бухорхудот бино кардааст, зиёдат аз ҳазор
сол аст аз баровардани он коҳ ва ин коҳ вай-
рон... шуда буд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

5. гузарондан, ба сар бурдан.

В-ин як дами вопасин ки дорем,
Чи айшу чи ғам, ба ҳам барорем. *Шоҳин*

6. иҷро кардан, ба амал овардан.

Қори дарवेशи мустаманд барор,
Ки туро низ корҳо бошад. *Саъдӣ*

БАРОВЕХТАН *برآويختن* 1. овехтан, овезон кардан.

Бар он бебаҳо чарми оҳангарон
Баровехтӣ нав ба нав гавҳарон. *Фирдавсӣ*

2. ба ҳам дарафтодан, талош кардан, ҷидол кардан,
афғударафт кардан; ҷанг кардан.

Сиёмак биёмад бараҳнатано,
Баровехт бо пури Аҳримано. *Фирдавсӣ*

Ман бо эшон баровехтам, чунон ки бештари аз
эшон бар замин задам. *Авфӣ*

БАРОД *براد* *шакли кӯтоҳшудаи бародар.*

Султон Масъуд писари меҳини султон Маҳмуд
аст ва султон Муҳаммад бини Маҳмуд бароди
кеҳтар. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

БАРОДАР *برادر* писарони як падару модар нисбат ба
ҳамдигар, додар, ака, ука.

Бародар он бувад, к-у рузи сахтӣ
Туро ёри кунад дар тангбахтӣ. *Носири Хисрав*

Пурсид зи вай нишони модар
В-аз ёру бародарони дигар. *Шоҳин*

бародари аёни ака ё ука; бародари зоида, ҳамхун,
ҳамтан; бародари ризоӣ писари доя; бародари ширхора
ва ё уғай.

Ҷазанфарбек..., ба ривояте, чунон ки гузашт,
бародари ризоии Юсуф Одилоҷо бошад.

«Таърихи Фариста»

БАРОДАРАНДАР *برادراندر* бародари уғай.

БАРОДАРМОДАР *برادرمادر* тағо, бародари модар.

БАРОДАРПАДАР *برادرپدر* амак, аму, бародари падар.

БАРОДАРХОНДА *برادرخوانده* касе, ки аз тарафи касе ба
бародарӣ қабул шудааст.

БАРОДАРХОНДАГӢ *برادرخواندگی* бародархонда будан;
дӯстӣ, бародарӣ.

Дуст машмор он, ки дар неъмат занад
Лофи ёриву бародархондагӣ;

Дуст он бошад, ки гирад дасти дуст
Дар парешонҳолию дармондагӣ. *Саъдӣ*

БАРОӢ *ا. براي* 4. барият.

Дар боби... ҳимояти бароӢ васияте чанд... фуру
хонд. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

бароз *براز* *асоси замони ҳозираи барозидан.*

БАРӢ I *براز* зебой, оростагӣ, зинат ва некуӣ.

Ба ҳаққи он ҳамми зулфи ба сони минқори боз,
Ба ҳаққи он руи хубе, к-аз у гирифтӣ **бароз**...
Рӯдакӣ

БАРӢ II *براز* ҷубе, ки дар кафшдӯзӣ миёни қолиби
кафш ва ғ. гузоранд; фона.

БАРОЗИДАН برازیدن 1. хуб ва зебо намудан, оростан ва зинат додан; шоиста, раво ва муносиб намудан; 2. шоиста будан, сазовор будан.

Гар Систон бинозад бар шахро, барозад,
Зеро ки Систонро зебад ба хоҷа мафхар. *Фарруҳӣ*

БАРОИ برای пешоянд ба сабаби ..., ба чихати ...; бо мақсади ..., ба хотири ...

Барои гул сазад, ар заҳмате зи хор кашанд.
Зарбулмасал

◇ аз барои баҳри ..., аз боиси ...

Гар сар равад аз барои Лайлӣ,
Аз сар наравад навои Лайлӣ. *Ҳилолӣ*

баромад برآمد *асоси замони гузашта* баромадан.

БАРОМАД برآمد 1. тулуъ(-и офтоб); 2. харчу хароҷот, сарф, масориф.

БАРОМАДАН برآمدن 1. боло рафтан, баланд шудан.

Баромад бар ин сабз кохи баланд
Гиреви «бигир»-у хуруши «биганд». *Шодӣ*

2. пайдо шудан, омадан, намудор гардидан, зоҳир гардидан.

Зи даръён Уммон баромад касе,
Сафар карда хомуну даръёе басте. *Саъдӣ*

Он сабзқабое, ки чу маҳ пор баромад,
Имсол дар ин хирқаи гулнор баромад.

Шамси Табрезӣ

баромадани кор натиҷа додани кор:

Аз он пас хомуширо озмоям,
Чу аз гуфтор коре барнаёяд. *Шамси Табрезӣ*

Коре, ки ба неки барнаёяд,
Девонағие дар у бибояд.*

баромадани номи касе а) зикр шудани номи касе, гуфта шудани номи касе.

Гуянд зикри хайраш дар хайли ишқбозон,
Ҳар ҷо ки номи Ҳофиз дар анҷуман барояд. *Ҳофиз*

б) киноя аз машҳур шудани касе, шўҳрат ёфтани касе.

Дар силсилаи чунун даромад,
Маҷнун шуду номи ӯ баромад. *Ҳилолӣ*

3. берун шудан, хориҷ гаштан.

З-он пештар ки чонон ногаҳ зи дар дарояд,
Аз шодии висолаш, тарсам ки ҷон барояд. *Ҳилолӣ*

Ҳазрати эшон аз ҳарамсарои худ ба ҳоли аҷиб
баромаданд. *Садрӣ Зиё*

4. тулуъ кардан.

Чу он рўшноӣ баромад баробари торикӣ, торикӣ
ночиз гашт. *Таърихи Систон*

Чу офтоби май аз машриқи пиёла барояд,
Зи боғи орази соқи ҳазор лола барояд. *Ҳофиз*

5. рӯидан, сабзидан.

Гар тухми тараб кориву аз дида диҳӣ об,
Дар боғи муҳаббат аламу дард барояд. *Махфӣ*

6. зиддият кардан, муҳолиф шудан, тараф гардидан; мубориза кардан.

Мо донистем, ки ту танҳо ба қабилае барой. *Авфӣ*

7. гузаштан.

Чу муддате баромад, хоким таҳаммули шармсорӣ
надошт. *«Хористон»*

Ду моҳ рўзгор баромад, оқибат Яздгурд шикаста
шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

8. задан, бархўрдан, дучор шудан.

Он к-ӯ туро ба сангдилӣ гашт раҳнамун,
Эй кошкӣ, ки пош ба санге баромадӣ. *Ҳофиз*
баромадани ҳоҷат ҳосил шудани мурод, иҷро шудани мақсад.

Ҳар киро аз зўҳду тақво барнаёмад ҳеч кор,
Чун ба кӯи майфуруш омад, баромад ҳоҷаташ.
Исмат

ба ҳам баромадан ранҷидан, ба қаҳр омадан, озурда шудан.

Рафиқ чун ин сухан бишунид, ба ҳам баромад ва
рӯй аз ҳикояти ман дарҳам кашид. *Саъдӣ*

БАРОМЕХТАН برآمىختن 1. омехтан; бо ҳам махлут шудан; омезиш ёфтан.

Бечора падар зи дида хун рехт,
Хоки қадамаш ба хун баромехт. *Ҷомӣ*

Чу покизанафсон соҳибдилон
Баромехтастанд бо ҷоҳилон ... *Саъдӣ*

2. ба ҳамдигар дарафтдан, ҷанг кардан.

БАРОМУДАН برآمدن 1. омудан; пур ва мамлу шудан, саршор ва пуропур будан; пур кардан, мамлу гардонидан.

Сухантировзон ... достони он рустамосор баргу-
зориданд ва домани умед ба ҷазоили атоё барому-
данд. *«Хизокаи омира»*

2. омехтан, омезиш додан; омехта шудан.

Фусуне чанд бо хоҳиш баромуд,
Фусун бурдан ба Бобул кай кунад суд? *Низомӣ*

БАРОНҒОР м. برانغار маймана, самти ростӣ лашкар.

Аммо баронғори лашкари Табрез ҷаронғори амир
Муҳаммадро дар пасқул рондааст. *«Равзат-ус-сафо»*

Қаровуле дар авҷи баронғор ва Қароқўзӣ-баҳодур
дар авҷи ҷаронғор таъин гаштанд.

«Таърихи Фаршита»

БАРОРОСТАН برآراستن оростан; тайёр кардан, ба тартиб овардан, таҷдиз кардан.

Наёяд туро пўзиш акнун ба кор,
Бипардоз ҷою баророй кор. *Фирдавсӣ*

БАРОСУДАН برآسودن осудан, дам гирифтдан.

Чанд рўзе аз машаққат ва ранҷи сафар баросуд.
«Равзат-ус-сафо»

БАРОТ ا. برات 1. хатти озодӣ ва бахшоиш, хучҷати афви гуноҳ.

Баҳри озодиям барот навис
В-аз хатоҳо хати наҷот навис. *Ҷомӣ*

бароти лайлатулқадр д. номаи аз гуноҳ пок шудан, ки гуё дар шаби лайлатулқадр ба обидони содиқ насиб мегардидааст.

Бароти лайлатулқадре ба дастам
Расид аз толеи бедорам имшаб. *Ҳофиз*
бароти наҷот бароти озодӣ, хати озодӣ.

Писару модар андар он офот
Ёфтанд аз қазо бароти наҷот. *Бедил*

бароти хурраи башоратнома, номаи муждагонӣ ва хабари хуш; 2. санади ҳаволаи пул, хучҷате, ки дар асоси он пул ва ё моле ба касе гузаронида мешавад.

Ҳаргиз бароте ба як динор ба ҳеҷ омил ва раият нанавиштанدى. *Носири Хисрав*

Фармуд бароте нависанд, то аз ҳазона ҳазор динор ба он шоир расонанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

◇ **бароти касе** бар шохи оху будан ҳаволаи насья, ваъдаи дурӯғ.

Бароти ошиқон бар шохи охуст. *Зарбулмасал*

БАРОШУФТАН برآشفتن 1. ба ҳаяҷон омадан, ба шӯр омадан.

Фиристода рафту бидодаш паём,
Барошuft аз он кор он некном. *Фирдавсӣ*

2. кашмгин шудан, дар ғазаб шудан.

Чу Сухроби ҷанговар уро бидид,
Барошuftу шамшери кин баркашид. *Фирдавсӣ*

3. парешон шудан.

Лекин чу ба Лайли ин сухан гуфт,
3-андеша чу зулфи худ барошuft. *Ҷомӣ*

БАРОҒОЛИДАН برآغاليدن барангехтан, таҳрик кардан, тунду тез кардан.

Ман зи оголишат натарсам ҳеҷ,
В-ар ба ман шерро бароғоли. *Фароловӣ*

БАРОҲАНЧИДАН برآهنجيدن баркашидан, кашидан, мас. теғро.

Чун бароҳанчидани теғаш бидид,
Дар тани шери жиён шуд захра об.
Абулмуъайяди Балхӣ

БАРОҲЕХТАН برآهيجتن оҳехтан, охтан, баркашидан, аз ғилоф берун кашидан, мас. шамшеро.

Бароҳехт Рухҳом гурзи гарон,
Ғамӣ шуд зи пайкор дасти сарон. *Фирдавсӣ*

БАРОҲИМА х.-а. براهمه ч. бараҳман.

Ва ҳазор кас аз бароҳима дар он бутхона машғули ибодат мебуданд. «*Равзат-ус-сафот*»

БАРОҲИН а. براهين ч. бурҳон.

Макру кайди он маккорро ба далоилу бароҳин собит карданӣ мешуданд, ба ҳеҷ ваҷҳ мақбул намеафтод. *Садри Зиё*

бароҳини сотеа бурҳонҳои равшан, далелҳои возеху бурро.

Ба ҳуҷаҷи қотеа ва бароҳини сотеа андар у бознамояд, ки подшоҳӣ худ чист ва подшоҳ кист.

Низомии Арӯзӣ

БАРПАРИДАН بارپريدن ба парвоз омадан, паридан, парвоз кардан.

Уқоби сапеда чу пар баркашид,
Гуроби шаб аз ошён барпарид. *Ҳочу*

БАРПО بارپا барқарор, устувор, пойдор.

Қасри иқбол ҳар кучо барпост,
Нардбонаш ҳимояти зуафост. *Бедил*

барпо қардан сохтан, бунъёд кардан, барқарор намудан.

Хайргоҳе Ҳотами Той ки барпо карда буд,
Ҳайф, дар айёми ин бедавлатон аз по фитод. *Сайидо*

барпо сохтан бино намудан, бунъёд кардан.

Нест Маҷнунро ба асбоби чаҳон дилбастагӣ,
Хона барпо сохтан аз сели бепарво мапурс. *Сайидо*

БАРР а. بر ни. бар VI.

БАРРА||БАРА بره 1. бачаи гӯсфанд; бачаи оху, охубара.

Барра дарафтод ба ҷавлонғадаш,
Хост, ки қурбон шавад андар раҳаш.

Хисрави Деҳлавӣ

2. *нуч.* бурҷи бара — бурҷи ҳамал, ки яке аз 12 бурҷи соли шамсӣ буда, дар тақвим аз 21 март то 22 апрель баробар меояд; **барраи думодарӣ** (ё **думодар**) а) баррае, ки аз ду меш шир мехӯрад, барраи ширмаст, фарбех.

Ишқи туро навола шуд гоҳ дилу гаҳе ҷигар,
Лоғар аз он намешавад чун барои думодарӣ. *Ҳоқонӣ*

б) *маҷ.* хушҳолу некбахт; ◇ **барра гирифтани** а) ба дармондае мадад расонидан; б) *киноя* аз очиз ва забун доштан.

Аз баҳри он ки то бара гири агар маро,
Эй бетамиз, мар-дигареро машав бара.

Носири Хисрав

барра шудан очиз гаштан, забун шудан.

БАРРАГОВ بره گاو гӯсола.

Баррагове чу қуҳ бар гардан
Орад ин чо гаҳи алаф хӯрдан. *Низомӣ*

БАРРАСИДАН برسيدن 1. расидан, мушарраф шудан.

Дорад висоли ёр яке пояи баланд,
Оре, маро чӣ чурм бувад, барнамерасам. *Анварӣ*

2. тафтиш кардан, кофтуков кардан; 3. иттилоъ ҳосил кардан, хабар ёфтан, фаҳмидан.

Фармуд, то баррасиданд, ки уро андар ин чанд харҷ шудааст. «*Таърихи Систон*»

БАРРАСТАН برستن *ниг.* баррустан.

БАРРАФТАН بر رفتن ба болои чизе рафтан, боло рафтан.

Маллоҳ гуфт: Киштиро халале ҳаст, яке аз шумо,
ки зуровартар аст, бояд бар ин сугун барравад.

Саъдӣ

БАРРИЯ||БАРРИЯТ а. بريه|بريت саҳро, дашт.

[Ғозонхон] дар он баррияти пурлола... тамошоқунон ва шикорзанон меомад.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

БАРРОҚ а. براق дурахшон, тобон; ломеъ, тобдор, рахшон.

Бори дуввум дохили хизона шудам ва ҷавоҳири барроқи дурахшанда бар болои манзар дидам.

«*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

Ҷавҳари софи шаффофи барроқ бар он чо мафруш бувад. *Аҳмади Дониш*

БАРРУСТАН||БАРРАСТАН برستن рӯида боло гирифтани, сабзида боло гирифтани, қад баланд намудани.

Чун дона шуд афканда, баррусту дарахте шуд,
Ин рамз чу даръёби, афканда шавӣ бо мо.

Шамси Табрзӣ

Чу баррусту омадш ҳангоми шуй,
Чу Парвин шудаш рӯю чун қир муй. *Фирдавсӣ*

БАРРӢ برى мансуб ба хушкӣ, даштӣ, саҳроӣ.

Сад гарданаки забарҷадин дидӣ
Бар як тани хурди наргиси баррӣ. *Манучехрӣ*

Барриён ошиқи у чун гули хуршедпараст,
Баҳриён шефтаи у чу гули нилуфар.

«*Хизонаи омира*»

БАРРУИДАН برروئيدان руидан, рустан.

Чарбу ширин аз ғизои ишқ хур,
То парат барруяду дони парид. *Шамси Табрезӣ*

БАРСАМ برسَم химча ё шохчае аз дарахти газ ё анор, ки рухониёни зардушти дар мавриди иҷрои маросими динӣ ба даст мегирфтаанд.

Яке дини деҳкони оташпараст,
Ки бе бож барсам нагирад ба даст. *Фирдавсӣ*

БАРСАНЦИДАН برسنجيدان санчидан, баркашидан, андоза кардан.

Яке дебо фуру резад ба разма,
Яке динор барсанҷад ба каппон. *Унсурӣ*

БАРСОМ برسام тиб. варами шуш, ки онро ба араби зотул-чанб мегуянд, плеврит.

Ин иллати чон бин ҳама, иллатзидои оламе,
Барсоми дайро ҳар даме дармони нав пардохта.
Ҳоконӣ

БАРСОТ بارسات ниг. барасот.

БАРСОХТАН برساختن сохтан, омода кардан, ҳозир гардонидан.

Маю барбату соз барсохтанд
Дил аз буданиҳо бипардохтанд. *Фирдавсӣ*

БАРТАНИДАН برتنييدان ниг. танидан|танудан.

БАРТАРАФ برطرف гумшуда, барбодрафта.

Тороҷи маҳруён шудам, дил бартараф, дин бартараф,
Дигар чӣ монд аз баҳри ман, он бартараф, ин бартараф. *Мушфиқӣ*

бартараф гардидан нест шудан, аз байн рафтан.

— Қатра ку? гавҳар қадом? афсуни худбинӣ балост,
Чумла даръеъм, агар ин уқда гардад бартараф.

Бедил

бартараф мондан дар канор мондан; халосӣ ёфтан, раҳой ёфтан.

Домани мақсуд агар орам ба каф,
Аз ғаму андӯх монам бартараф. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

БАРТАРӢ برترى афзалият, болотарӣ, баландтарӣ, фавқият; имтнӢз.

Бузургӣ, ки фарҷоми он тирагист,
Бад-он бартарӣ-бар бибояд гирист. *Фирдавсӣ*

Аз он чархро бартарӣ ҳосил аст,
Қи ҳар зарраро меҳри у шомил аст. *Ҷомӣ*

бартарӣ ҷустан афзалият хостан.

Ба гавҳар зи ҳар тухмае бартарӣ
Бичӯяд, мадон ин сухан сарсарӣ. *Савдо*

БАРТОФТАН||**БАРТОБИДАН** برتافتن||برتاييدان 1. тофтан, тоб додан.

Оқиз бошад, ки дасти қувват ёбад,
Бархезаду дасти очизон бартобад. *Саъдӣ*

2. дурахшндан, дурахшон будан; 3. баргардонидан; инон бартобидан лаҷом гардонидан, рӯ овардан (ба тарафи дигар).

Азми он кардаам, ки бартобам
Сӯи Мозандарон иннони сафар. *Заҳири Форъебӣ*

4. тоб овардан, тоқат кардан, таҳаммул кардан.

Убайд аз дард кай ёбад раҳой,
Чу дарди дил мудово барнатобад. *Убайди Зоконӣ*

БАРУМАНД برومند ниг. баруманд.

БАРУФА بروفه ниг. буруфа.

БАРФ برف резан порчаҳои оби яхбаста, ки аз осмон меояд.

Дар ин барфу сармо ду чиз аст лонқ:
Шароби мураввақ, рафиқи мувофиқ. *Адиб Собир*

◇ барфи андӯх сафедии мӯй; барф бар сар киноя аз сафедии мӯй.

Зи пири бар сарат барфи шигарф аст,
В-аз он ғам гирияи ту оби барф аст. *Ҷомӣ*

бар парри зоғ боридани барф киноя аз сафед шудани мӯи сиёҳ.

Маро барф борид бар парри зоғ,
Нашояд чу булбул тамошои боғ. *Саъдӣ*

БАРФАВР برفور фавран, филфавр, зуд, дарҳол.

Димна гуфт: ... Агар таваққуф кунӣ, барфавр
бозгардам. *«Анвори Сухайлӣ»*

Алоуддава маро гуфт: «Писари Бурҳонӣ, дар ин
моҳ ту барфавр чизе бигӯӣ!» Ман ин дубайти бигуфтам. *Низомии Арузӣ*

БАРФАРОХТАН برفراختن ниг. барафрохтан.

Аз он ҷо ба рафтан алам барфарохт,
Қи он хок бо бодпоён насохт. *Низомӣ*

БАРФАРОШТАН برفراشتن ниг. барафроштан.

БАРФБОФ برفباف киноя аз касе, ки суханҳои бемаза мегӯяд; дилхунукқунанда.

Гар набудӣ акси чаҳли барфбоф,
Сухтӣ аз нори шавқ он кӯхи Қоф. *Румӣ*

БАРФИҚАНДАН برفكندن ниг. барафқандан.

БАРФИШОНДАН برفشانندن ниг. барафшондан.

Ту гуфти, ба мардум намонад ҳама,
Равонаш хирад барфишонад ҳама. (1) *Фирдавсӣ*
Бие, то нақди ҷонро барфишонам дар ҳавои ту,
Бинех по бар сарам, то сар ниҳам бар хоки пой
ту. (2) *Ҳилолӣ*

БАРФОБ برفاب оби барф; оби ниҳоят сард.

Барфоб кас наёфта аз кӯхи оташин,
Дебо касе наёфта аз теги пуштхор. *Адиб Собир*
Ба барфоб раҳмат мақун бар ҳасис,
Чу кардӣ, муқофот бар ях навис. *Саъдӣ*

БАРФРЕЗ برفريز барфрезанда, барфбор, резандан барф,

боронандан барф (чунончи шамол, абр).

Бунафша накарда сари ғунча тез
Чу абри баҳор осмон барфрез. *Низомӣ*

БАРФРЕЗА برفريزه зарраи барф, донаҳои барф.

Дар барфреза гушаи ҳар кӯхпорае
Тегест гуиё, ки ба гавҳар мунаққаш аст. *Анварӣ*

БАРФУРӢХТАН برفروختن ниг. барафрӯхтан.

Чароғе, ки бевазана барфурӯхт,
Басе дида бошӣ, ки шаҳре бисухт. (2) *Саъдӣ*

Дили оламе бисузӣ, чу узор барфурӯзӣ,
Ту аз ин ҷӣ суд дорӣ, ки намекуни мудоро? (1)
Ҳофиз

БАРХ *برخ* 1. қисм, ҳисса; 2. баҳра.

Ки чун гушат аз гуфти ман ёфт барх,
Шигифт андар у монӣ аз кори чарх. *Фирдавсӣ*

БАРХАҒЧ||**БАРХАҒЧ** *برخفج*||*برخفج* кобус, хоби даҳшатнок.

Ба висол-андар эмин будам аз гашти замон,
То фироқ омаду бигрифт чу бархағч маро. *Оғоҷӣ*

БАРХЕ *برخی* 1. баъзе.

Оре, бархе қисмҳоро андоза ҳамеша бар як сон
бувад. *Ибни Сино*

Абдулҳақими мазкур... ба қазои бархе вилоёт
мансуб мегашт. *Садрӣ Зиё*

2. каме, андаке, миқдоре, қисме.

Дини у бархе аз тарсой буд ва бархе аз мусул-
монӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

Бархе зи гиёҳ бурда бар сар,
Лахте зи адим карда дар бар. *Шоҳин*

БАРХЕСТАН *برخيستن* *ниг.* бархостан.

Бархесту теғ бар камар баст,
Бар ашқари барқпӯя биншаст. *Шоҳин*

БАРХИРА *برخيره* беақлона, бетамизона; беҳуда.

Зи бедодии Навзари тоҷвар,
Ки бархира гум кард роҳи падар... *Фирдавсӣ*

Гуфт, к-эй раъятон шуда тира,
Чанд гуед ҳарза бархира. *Саной*

БАРХОНДАН *برخواندن* хонда баромадан, хонда додан; сар
то сар мутолиа кардан.

Яке зардуштвораи орзуест,
Ки пешат «Занд»-ро бархонам аз бар. *Дақиқӣ*
Намондаш зи фазлу ҳунар ҳеч қиз,
Ки маншури гидроки у барнахонд. *Садрӣ Зиё*

БАРХОСТАН *برخاستن* 1. ба по хестан.

Ба баҳона бархостӣ ва ба ҳарамӣ худ даромадӣ.
Садрӣ Зиё

2. ба ҳаракат омадан; азм кардан.

Дар чаман боди баҳорӣ зи канори гулу сарв
Ба ҳаводории он оразу қомат бархост. *Ҳофиз*

Сипаҳ аз ду сӯ саф биёростанд,
Ҳизаброн ба наҳҷир бархостанд. *Низомӣ*

3. баромадан; баланд шудан.

Рост чун бонгаш аз даҳан бархост,
Халқро мӯй бар бадан бархост. *Саъдӣ*

Амир Исмоил аз омадан ба Бухоро пушаймон
шуда буд, аз он ки бо вай ҳашам бисъёр набуд ва
Бухоро шӯрида ва ғавғо бархоста буд.

«Таърихи Наршахӣ»

4. қиём кардан; исъён бардоштан, хуруҷ кардан.

Зане бархоста буд ва даъвии пайғамбарӣ кард.
«Мачмаъ-ул-ансоб»

Мумкин, ки яке аз салотини он мамолик силси-
лаи хусумат дар ҷунбиш оварад ва бонси рӯҷӯ
ва бархостани ин сипоҳи кинахоҳ гардад.
«Фатҳнома»

5. аз байн бардошта шудан, аз миён рафтани, нест
шудан; гум шудан; фаромӯш шудан.

Чун дар Бухоро товуи бисъёр диданд... он де-
ҳаро... Таовис ном кардад ва номи аслии у бар-
хост. *«Таърихи Наршахӣ»*

Афъии сияҳ зи ганҷ бархост,
Осуда нишин, ки ранҷ бархост. *Шоҳин*

6. ҳосил шудан, натиҷа додан; падид омадан.

Аз ранҷи манаш чӣ шуд зиёдат
В-аз куштани ман чӣ кор бархост? *Хисрави Деҳлавӣ*

БАРХУР||**БАРХУР** *برخور* 1. баробар, ҳамто.

Зи бас ато, ки диҳад, ҳар кӣ з-у ато бистад,
Гумон барад, ки мар-уро шарикаму бархур. *Фарруҳӣ*

2. баҳраманд, баҳравар, комъёб.

... К-эй баруманди комрониҳо,
Бархури ҳосили ҷавониҳо. *Бедил*

БАРХУРДОР *برخوردار* баҳраманд; хушҳол, хуррам, бахт-
ёр.

Қасеро, к-ин саодат ёр бошад,
Зи умру бахт бархурдор бошад. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ҳар кӣ бо ин чор хислат ёр нест,
Аз аруси мулк бархурдор нест. *Ҷомӣ*

бахти бархурдор бахти нек, бахти мусоид, толеи нек;
бахти фирӯз.

Дарнамегирад ниёзу нози мо бо хусни дӯст,
Хуррам он, к-аз нозанинон бахти бархурдор дошт.
Ҳофиз

БАРХУРДОРӢ *برخوردارى* баҳрамандӣ; бахтёрӣ.

Дар ин гуфтан зи давлат ёриат бод!
Барумандию бархурдориат бод! *Низомӣ*

БАРХӢ *برخی* фидья; қурбонӣ ва фидо.

Ҳамерафтию дидаҳо дар паяш,
Дили дӯстон карда ҷон бархияш. *Саъдӣ*

БАРХУР *برخور* *ниг.* бархур.

БАРХУРДАН *برخوردن* 1. ба ҳам расидан, вохурдан, дучор
шудан, ба ҳам зада шудан; дар мусодима воқеъ шудан.

Осмон бар замин бархурад ва ё замин бар осмон
расад. *Аҳмади Дониш*

2. расидан.

Ин маъно ба тадриҷ ба гуши вазир бархурд.
Аҳмади Дониш

3. баҳраманд шудан, баҳравар шудан, фоида бурдан,
лаззат бурдан.

Қасон бархуранд аз ҷавонию бахт,
Ки бар зердастон нагиранд сахт. *Саъдӣ*

БАРЧА *خ.* *برچه* жупин, найзаи кӯтоҳ, ¹найзача.

Роҷа... бо барча бо яке аз эшон муқобил шуда,
уро мунҳазим гардонид. *«Таърихи Фаршита»*

БАРЧАК *خ.* *برچک* гулбанди (мӯҳраи) дастаи найза ва ё шам-
шер.

Шамшере ба суи султон оварда буданд, ки даста
ва барчаки у аз як пора ақиқи сурх буд.

Носири Хисрав

БАРЧАХ *برچخ* *ниг.* барча.

Роҷунҷон бо зарби барчаҳ... аз фавҷи хом димор
даровард. *«Таърихи Фаршита»*

БАРЧИДА *برچيده* интихобшуда, баргузида.

Барчаста ду пайкари намоён,
Барчида зи хайли бодпоён.*

БАРЧИДАН بَرچيدان чидан; ◇ доман барчидан *киноя аз* доман афшондан, доман кашидан, доман ғундоштан; бас кардан, даст кашидан, тарк кардан.

Хоку хуноғушта, гуфтам, зери по афтам чу ашк, Домани покиза барчиду зи раҳ баргашт боз. *Исмат*
Меҳтар чу шикасти хештан дид,
Доман зи ғубори разм барчид. *Шоҳин*
муҳра барчидан *киноя аз* тарки алоқа кардан, даст кашидан.

Аз вай ҳаракате бидидам, ки написандидам, доман аз у баркашидаму муҳра барчидам. *Саъдӣ*

БАРШАКОЛ||**БАРАШКОЛ** بَرشکال ҳ. мавсими борон дар Ҳинд.

Дар мавсими баршакол чандон оби зулол дар он чо чамъ мешавад, ки аҳолии Деҳлиро муддати як сол кофӣ бошад. «*Равзат-ус-сафо*»

БАРШИКАСТА بَرشکسته 1. феъли ҳол ва сифати феълии вамони гузаштаи баршикастан; 2. маҷ. қач, печутоб-хурда.

БАРШИКАСТАН بَرشکستن 1. шикастан, пора шудан; 2. рафтган; гузаштан; берун шудан.

Ман аз ин шаҳр агар баршиканам — даршиканам,
Ман аз ин кӯй агар баргузарам — даргузарам.

Убайди Зоконӣ

3. парешон намудан, пароканда кардан.

Чу баршикаст сабо зулфи анбарафшонаш,
Ба ҳар шикаста, ки пайваст, тоза шуд чонаш. *Ҳофиз*

4. тарки чизе кардан, аз баҳри чизе гузаштан.

Аз ваъда баргузар, ки шикебоиям намонд
В-аз ишва баршикан, ки гаҳи интизор нест.

Хисрави Деҳлавӣ

БАРШУДАГАВҲАР بَرشده گوهر олигавҳар, олинасаб, покзот.

Зи ному нишону гумон бартар аст,
Нигорандаи баршудагавҳар аст. *Фирдавсӣ*

БАРШУДАН بَرشدن баланд шудан, боло баромадан, боло рафтган.

Он кӯх паст буд ва хокомез ва аз ҳар чонибе баршудан роҳ дошт. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Даромад ба ғурридан абри сиёҳ,
Зи моҳӣ тафи теғ баршуд ба моҳ. *Низомӣ*

БАРШУМУРДАН||**БАРШУМОРИДАН** بَرشمردن||بَرشماريدن

1. шумурдан; 2. маҷ. як ба як гуфтан, дар бораи чизе муфассал гап задан; 3. ҳикоя кардан, нақл кардан.

Суханҳо якояк бар у баршумурд,
Напӯшид э-у қору кажжӣ набурд. *Фирдавсӣ*

Шудам то қиссаи худ арза дорам,
Якояк доғи ҳичрон баршуморам. *Убайди Зоконӣ*

БАРҒАСТ بَرغست як хел гиёҳи худруй, ки ба ош меандозанд, ё барои иштиҳо хуриш мекунанд.

БАРҒАСТБО||**БАРҒАСТВО** بَرغستبا||بَرغستوا барғаст, барғастшурбо.

БАРӢ а. بَرى пок, холи, соф; дур аз касе, чизе.

Он ёр, к-аз у хонаи мо чои парӣ буд,
Сар то қадамаш чун парӣ аз айб барӣ буд. *Ҳофиз*
Машав, то тавонӣ, зи заҳмат барӣ,
Қи раҳмат барандат, чу заҳмат барӣ. *Саъдӣ*
Қай бувад ёр барӣ аз агъёр,
Як гуле нест, ки у бехор аст. *Туграл*

БАРҚ а. برق 1. ҳодисаи табиист, ки дар натиҷаи ҳаракати абрҳо ва ба ҳам бархӯрдани моддаҳои мусбату манфии электрикӣ бо дурахшиш ва таркиши пурқуввату бо суръат ба зухур меояд.

Тундур миёни дашт ҳаме бод бардамад,
Барқ аз миёни абр ҳаме баркашад қазиб. *Рӯдакӣ*
Фиристодае низ чун барқу раъд
Фиристод аз ин сӯ ба наздики Саъд. *Фирдавсӣ*
барқи равшан дурахши пурнур, шарарфишон, шуъла-пош.

Нафот-ш — барқи равшану тундурш — таблзан,
Дидам ҳазор хайлу надидам чунин муҳиб. *Рӯдакӣ*
2. маҷ. равшанӣ, дурахш, нур, шуоъ.

Чавон ... барқи шамшери саворон надида. *Саъдӣ*
Бошад аз барқи нигоҳи ту чароғам равшан,
Имшаб аз пардаи бодом маро фонус аст. *Шавкат*

◇ чун барқи хотиф бо суръати бисъёр баланд.

Буроқ чун барқи хотиф худро бар эшон зад,
«Равзат-ус-сафо»

барқ бар хирмани касе афкандан *киноя аз* оташ ба хирман задан, сӯзондан; нест кардан, барбод додан, зиён расонидан ба кори касе.

Зи най барқ бар хирмани мо фикан,
Аз ин куча шуре ба дилҳо фикан. *Бедил*

БАРҚАНДОЗ برق انداز шамхолҷи, парронандаи асбоби қадимии ҳарбии даҳанпур (монанди туп).

Барқандозон ҳамроҳи Абдулбани Чила шиллик сар доданд. «*Хизонаи омира*»

БАРҚАРОР بَرقرار 1. пойдор, устувор.

Дар ҳаҷр зи дард беқарорам,
К-он дард хануз барқарор аст, *Анварӣ*
Ту гаштӣ аз қарори хеш, лекин
Маро он беқарорӣ барқарор аст. *Ҷомӣ*

2. тобовар; тоқатовар.

Зи баҳри хурдани ғам гар ҳазор дил дорам,
Аз он ҳазор яке барқарор нест, чӣ суд!

Хисрави Деҳлавӣ

БАРҚВОР بَرقوار 1. барқсон, барқмонанд, барқосо.

Наҳандам бар андуҳи кас барқвор,
Ки аз барқи ман дар ман афтад шарор. *Низомӣ*

2. маҷ. тезу тунд, пуршиддат, бағоят босуръат.

БАРҚЗАБОН بَرق زبان теззабон, тезкалом, оташингуфтор.

К-эӣ барқзабону оташиндам,
Баргу чӣ нишастай чунин дам. *Шоҳин*

БАРҚЗОӢ بَرق زای 1. тавлидкунандаи барқ, ба вучуд орандаи барқ; 2. маҷ. бағоят дурахшанда.

Ҳама кӯх пур барқи байранамой,
Ҳама дашт пур байрақи барқзоӣ. *Ҳочу*

БАРҚНИГОҲ برق‌نگاه касе, ки нигоҳи тезу таъсирнок дошта бошад, тезнигоҳ.

Фаръёд аз ин барқнигоҳон, ки накарданд Раҳме ба гули коғазии ҳавсалан мо. *Соиб*

БАРҚПУЯ برق‌پویه барқрафтор, тезрав, тездав.

Бархесту теғ бар камар баст,
Бар ашқари барқпуя биншаст. *Шоҳин*

БАРҚРАВ برق‌رو барқрафтор, тезрав, тездав.

Ҳама раъдшиҳа, ҳама барқрав,
Ба рафтор бурда зи сарсар гарав. *Ҳотиғӣ*

БАРҚРАФТОР برق‌رفتار барқрав, тезрав, тезтак.

Монанди ҳаюни барқрафтор
Мекард ба фарбу шарқ рафтор. *Шоҳин*

БАРҚЦАВЛОН برق‌چولان тезрафтор, чуст, чолок.

Харобам карда золимашрабе, сӯхбатгурезоне,
Фиребам медиҳад сайёдхуше, барқҷавлоне. *Сайидо*

БАРҶ برو *шакли дигари* абру.

Ҳама яксара дил пур аз кин кунед,
Саворон, барӯхо пур аз чин кунед. *Фирдавсӣ*

БАРҶМАНД||**БАРҶМАНД** برومند 1. самарадор, бардор,

мевадор, самарабахш, боровар, серҳосил.

Ман аз ҳар се дона, ки доно фишонд,
Дарахте барӯманд хоҳам нишонд. *Низомӣ*

замини барӯманд замини ҳосилхез, замини ҳосилбахш.

Сирати ӯ — тухми киштаву неъматӣ ӯ — об,
Хотири маддоҳи ӯ — замини барӯманд. *Рӯдакӣ*

2. *маҷ.* ҳомила, обистан, бордор, дучон.

Аз он моҳаш уммеда фарзанд буд,
Ки хуршедчехра барӯманд буд. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* баҳраманд, хушбахт, бархурдор, саодатманд.

Дили ман аз ту маҳол аст, ки хурсанд шавад,
Ба чи тадбир касе аз ту барӯманд шавад. *Сайидо*

Ба чи тақриб касе аз ту барӯманд шавад,
На ба зуру на ба зорӣ, на ба зар меоя. *Соиб*

БАРҶАЗАР برجزر 1. боэҳтиёт, ҳазарнок, хабардор; 2. тарсу ҳароснок, хавфу бимнок.

Барҷазарам з-оташи аҷал, ки бисузад
Кишти ҳаёте, ки хӯша дар даҳан овард. *Ҳоҷонӣ*

БАРҶАМ برهم пароканда, парешон; **барҷам** задан шикастан, хароб кардан, аз байн бурдан, несту нобуд кардан, маҳв намудан.

Чарх барҷам занам, ар ғайри муродам гардад,
Ман на онам, ки забунӣ кашам аз чархи фалак. *Ҳофиз*

БАРҶАМАН برهمان *ниг.* бараҳман.

БАРҶАМЗАН برهم‌زن барҷам задан, парешон кардан.

Бонси барҷамзани чамъияти дил мешавад,
Гуфтугу ҳар ҷо ки аз зулфи парешон меравад. *Махфӣ*

БАРҶАНА برهنه *ниг.* бараҳна.

Ҳар шаҷари боғ зи сар то тана
Монда зи беваргии худ барҷана. (1) *Хисрави Деҳлавӣ*

БАРҶАҚ برحق ҳақдор; дуруст, ҳаққонӣ.

Дида фардо бар ман ар хасмӣ кунад, барҷақ бувад,
3-он ки мискин баҳри мо бисъёр шаббедор буд. *Хисрави Деҳлавӣ*

БАРҶУДАН برهودن сухта тағбир ёфтан; дигар шудани ранг аз гармин оташ.

БАРҶУН برهون 1. доира, чанбар.

Он чӣ ба илми ту андар аст, гар онро
Гирди замир андаровариш чу барҷун ... *Дақиқӣ*

2. хирғаҳи мох, холаи мох; 3. доиран паргор.

БАРҶАСТА برجسته 1. феъли ҳол ва сифати феъли ва-мони гузаштаи барҷастан; 2. намоён; лоик, муносиб.

Шӯҳи шоир мисраи барҷастае бошад ба аср,
Бурдам уро хонаву хондам ба гушаш назму наср. *Сайидо*

БАРҶАСТАН برجستن 1. боло паридан, боло қаҳидан.

Ногаҳ аз об моҳие барҷаст,
Бурд ҳоли ба сайди моҳӣ даст. *Ҷомӣ*

2. хестан, бархестан, зуд хестан.

Зи ҷо барҷаст он фархунда ахтар,
Чу гул ҷайби маро пур кард аз зар. *Сайидо*

3. раҳо шудан, берун шудан, баромада рафтан.

Афсус, ки шастӣ аҳд бигсаст,
Тире, ки ба шаст буд, барҷаст. *Шоҳин*

БАРҶАСТАТАБЪ برجسته‌طبع дорои табъи баланд, соҳиби завқи бадеӣ ва заковат.

БАРҶАСТАТАБЪӢ برجسته‌طبعӣ соҳиби табъи баланд будан, заковатмандӣ.

Саманди хома дар мадҳи ту аз барҷастантабъиҳо
Чунон шуд гармҷавлон, реҳт оташ дар наистонаш. *Ҷазлӣ*

БАРҶО برجا 1. барқарор, ором, чоғирифта; 2. дуруст, мувофиқ, муносиб.

Бегонаву дуст дар ҳақи мо
Гуянд сухан, вале на барҷо. *Шоҳин*

БАРҶО(И)МОНДАӢ برجا(ى)ماندگى нотавонӣ, сустӣ, занфи; *маҷ.* бенавоӣ.

Бо ин ҳама наҳифио барҷоймондагӣ
Бар дасти ҷусту бозуи чолокат офарин. *Савдо*

БАРҶОС||**БҶОС** a. برجاس ҳадаф, нишонани тир.

Суи у ҷаст чу тире сӯи барҷосе
Ё яке десе монандаи алмосе. *Манучехрӣ*

Тир бикшой курии иблис
Ҳамчу бурҷос кун руҳи Бирҷис. *Саноӣ*

БАС I بس 1. бисъёр, хеле, зиёд.

Бас кас, ки гоҳи ҳамла чу меше бувад занф,
Ҳарчанд гоҳи лоф чу шере бувад жиён. *Муиззӣ*

2. басанда, кифоя.

Гульзоре зи гулистони ҷаҳон моро бас,
3-ин чаман сояи он сарви равон моро бас. *Ҳофиз*

Қатрае аз маи васли ту чашидем, бас аст,
Чанд рӯзе ба висоли ту расидем, бас аст. *Сайидо*

3. фақат, танҳо.

Бар ин ҷашнгаҳ барнаидем кас,
Туро бинам, эй сарви озоду бас. *Фирдавсӣ*
Сарбаландони ҷаҳонро номи эҳсон асту бас,
Сарвро дар бӯстон қадди намоён асту бас.

Сайидо

◇ бас ки чандон ки, ҷи басо, эй басо, ҷи бисъёр.

Бас ки бар гуфта пушаймон будаам,
Бас ки бар ногуфта шодон будаам. *Рӯдакӣ*

бас кардан тарк кардан; қатъ кардан.

Бияндешу он гаҳ баровар нафас
В-аз он пеш бас кун, ки гуянд бас. *Саъдӣ*

БАС I||**БАСС I** *а.* بث 1. фoш, oшкoр, шoёъ; oвoзa, инти-
шoр; 2. шaрх, бaён.

[Вазир]... бaсси рaфъaту мaрҳaмaтo рo дар нaзaри
пoдшoх ҷилвa мeдoд. «*Равзат-ул-сафо*»

БАС III||**БАСС II** *а.* بث андуҳи саҳт, бeмoрин шaдид.

БАСАЗО بسزا лoик, ҷунoн ки бoяду шoяд, шoистa.

Мизбoн зиёфaтe бaсaзo кaрд. «*Равзат-ул-сафо*»

БАСАЛ *а.* بصل пиёз.

На буқулу на паниру на басал,
На зи ширу на зи шакқар, на асал... *Румӣ*

БАСАНД||**БАСАНДА** بسند||بسندe бас, кифoя, кoфӣ.

Басанд аст, ар набoшaд ҳeч пaндe,
Пaдар пaнди туву ту пaнди фaрзaнд.

Носири Хисрав

Ва чандoн сипoх, ки дoнӣ, бa Ирoқ бaсaндa бу-
вaд, рaхo кунӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

БАСАР *а.* بصر 1. бинoй, қуввaи бoсирa.

Касe, ки ҳусни руҳи дуст дар нaзaр дoрaд,
Муҳaққaқ аст, ки ӯ ҳoсилo бaсар дoрaд. *Ҳoфиз*

2. чaшм, дидa.

Сaвoди хaтaш пeши aҳли нaзaр
Зиёбaхши чaшм aсту кӯҳли бaсар. *Сaдри Зиё*

БАСАҒДА بساغده тaйёр, oмoдa, муҳaйё.

Ҳaмeбoядт рaфту рoҳ дур аст,
Бaсaғдa дoр як сaр шугли рoҳo. *Рӯдакӣ*

... Ки мaн муқaддимaи хeшрo фиристoдaм
Бaд-oн ки oмaдaнaмрo бaсaғдa бoшaд кoр.

Унсурӣ

БАСЕ بسى 1. бисъёр.

Басe шoҳи ғoфил бa бoзи нишaст,
Қи дaвлaт бa бoзи бирaфтaш зи дaст. *Асaдӣ*

2. бисъёрҳo, бoрҳo.

То ғaми ишқ кaрaм кaрд, мaрo зoр бикyшт,
Ёфтeм он ҷи аз ӯ мeтaлaбидeм бaсe. *Исмaт*

БАСЕЧ بسچ *ниг.* бaсич.

БАСЕЧИДАН بسچيدان *ниг.* бaсичидaн.

БАСИР *а.* بصير 1. бинaндa, бинo.

Хoнӣ мaрo хaбирu хилoфи ту oшкoр,
Дoнӣ мaрo бaсирu хaтoи ту бaрмaлo. *Ҳoқoнӣ*

2. мaч. хaбaрдoр, oғoҳ.

Кунун дoшмaнoн гaр бaрaндaм aсир,
Нaбoшaд кaс аз дустoнaм бaсир. *Саъдӣ*

БАСИРА||**БАСИРАТ** *а.* بصيرة||بصيرت 1. бинoй, биниш; фaҳ-
ми яқин, дидaн бoтин.

Гaр бoядaт ҳaмe, ки бубинӣ мaрo тaмoм,
Чун oқилoн бa чaшми бaсирaт нигaр мaрo.

Носири Хисрав

Ҳeч узвe бe бaсирaт нeст дaр мулки вучуд,
Вaрнa пaҳлу чун шинoсaд бистaри бeгoнaрo.

Соиб

2. хушъёрӣ, зирaқӣ, дурандешӣ, дoнoй.

БАСИТ *а.* بسيط 1. фaрoх, вaсeъ, пaҳнoвaр.

Билoди aрaб aриз вa бaсит аст.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

басити замин руи замин.

Гaр аз бaсити зaмин aқл мунъaдим гaрдaд,
Бa худ гумoн нaбaрaд ҳeч кaс, ки нoдoнaм.

Саъдӣ

**басити мусаббаъ киноя аз сатҳи кураи замин (ба эъти-
бори ҳафт иқлим).**

Мaрo дaр бисoти хaёл аст кoҳ,
Қи ҳaст аз бaсити мусaббaъ фaрoҳ. *Шoҳин*

2. азим, кaлoн; бисъёр.

Гирди oлaм ҳaлқa кaрдa э-ӯ муҳит,
Мoндa ҳaйрoн aндaр он хaлқи бaсит. *Румӣ*

3. сoддa, ғaйри мурaкқaб (сифaти тиллo, нуқрa, мис
вa ғ.).

Қисм чун мaвҷуд бувaд ё ҷисмe бувaд, ки як
гуна вa як тaбъ дoрaд вa нирo бaсит хoнaнд.

Ибни Сино

Бaсит он аст, ки якoн бoшaд, яънe ки ҳeч зaррa
ки аз ҷинси ғaйри он бувaд, дaр он нaбoшaд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БАСИТА I *а.* بسطة *муаннаси* бaсит.

БАСИТА II *а.* بسطة *чизи* сoддa, ғaйри мурaкқaб, ғaйри-
тaрқибӣ.

БАСИЧ||**БАСЕЧ**||**БАСИЧ** بسچ||بسچ *ниг.* бaсич.

Чaрoғeст мaр-тирa шaбрo бaсeч,

Бa бaд, тo тaвoний, ту ҳaргиз мaпeч. *Фирдавсӣ*

басичи чизе кардан мaйлӣ чизe кaрдaн, бa чизe oҳaнғ
нaмудaн.

Бaсичи сухaн гуфтaн он гoҳ кун,
Қи бинӣ, ки дaр кoр гирaд сaхун. *Саъдӣ*

БАСИЧИДАН||**БАСЕЧИДАН**||**БАСИЧИДАН** || بسچيدان

1. тaйёрӣ дидaн, тaйёр шудaн; тaйёр кaрдaн,
oмoдa кaрдaн.

Амoри бaсичиду oмaд бa рoҳ,
Нишaстa бaд-ӯ aндaрун ҷуфтӣ шoҳ. *Фирдавсӣ*

2. қaсд кaрдaн, ирoдa кaрдaн.

Кунун рaзми гурдoн бaсeчaд ҳaмe,
Сaр аз рoю тaдбир пeчaд ҳaмe. *Дaқиқӣ*

БАСИЧ بسچ *ниг.* бaсич.

БАСИЧИДАН بسچيدان *ниг.* бaсичидaн.

БАСКИ بسكه *пайвaндaк* аз бaски, аз сaбaби он ки.

Бaски хoмуш нишaстaм, сухaн аз ёдaм рaфт,
Бaски мoндaм бa ғaрибӣ, вaтaн аз ёдaм рaфт.*

БАСО بسا *ниг.* бaсe I.

Бaсo шикaстa биёбoн, ки бoғи хуррaм гaшт
Вa бoғи хуррaм гaшт он кучo биёбoн буд.

Рӯдакӣ

Басо кас, ки руз ояти сулҳ хонд,
Чу шаб шуд, сипаҳ бар сари хуфта ронд. *Саъдӣ*

БАСОИТ *а.* بسايط *ч.* басита II.

Дуввум, маърифати аҷсоми баситу мураккаб ва аҳкоми басоити улвӣ ва суфлӣ.
Насириддини Тусӣ

Аз таркиби эшон фондае ояд, ки андар басоит набувад. *Ибни Сино*

БАСОК *а.* بساك тоҷе, ки аз гулҳо сохта ба сар мениҳанд, тоҷи гул, гулдастаи доирашакл.

... Чунки яке тоҷу басоки мулук
Боз яке куфтаи осиеъст. *Кисоӣ*

БАСОЛАТ *а.* بسالت далерӣ, часорат, шуҷоат, диловарӣ.

Писари худ Абдуллоҳро бо гоифае ба начдату басолат ба ҳарб номзад фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАСОРА *а.* بساره суфа; айвон.

Хуш бошад дар басораҳо май хӯрдан
В-аз боми басораҳо гулафшон кардан.*

БАСОТИН *а.* بساتين *ч.* бустон.

Ин замон тамомати Машҳад мазруъ аст ва боғоту басотинро бунбӯд ниҳоданд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

БАСРА||БАСРАТ *а.* بصرة||بصرت 1. санги сафед.

Араб санги сафедро басрат хонанд ва он Басра заминне буд бар лаби Даҷла ва сахрое буд пур аз санги сафед. *«Таърихи Табарӣ»*

2. номи шахрест, ки он дар Ироқ дар канори дарьёчаи Шатулараб воқеъ гардидааст.

БАСС I *а.* بث *ниг.* бас II.

БАСС II *а.* بث *ниг.* бас III.

баст *баст* *асоси* замони гузаштаи бастан.

БАСТ I *а.* بست 1. паноҳгоҳ, чое, ки одамон аз хатар паноҳ мебаранд.

Гурезгоҳи дили хаста зулфи чун шаст аст,
Ситамасида илоҷаш нишастани баст аст.

Мӯҳсини Таъсир

2. садд, варғи сарбанд; чое, ки оби ҷӯй тақсим мешавад; 3. миқдори муайяни об, ки дар байни деҳқонон тақсим мешавад.

В-агарш об набудиву ҳоҷате будӣ,
Зи нӯги ҳар мижрае об рондаме сад баст.

Хисравонӣ

4. банд; 5. тарзи баста шудани чизе, мас. бастаи салла; 6. қабзаи зулф; 7. ҳисори атрофи шаҳр; қалъа.

Навбате амир Насириддин ба ғазои Ҳиндустон рафта, баст аз вучуди шарифи ӯ холи монд.

«Равзат-ус-сафо»

бастаи муҳиммот корсоъӣ, иҷрон корҳои муҳим.

Қулбобо Куқалтош... сарқори зиҳом дар ҳалли уқуд ва бастаи муҳиммот... буд.

«Таърихи Сайидроқим»

БАСТ II *а.* بست 1. интишор кардан, паҳн кардан, густурдан.

Баст кун, Чомиеъ, бисоти сухан,
Ки аз он хубтар бисоте нест. *Чомӣ*

2. кушодагӣ, вусъат; 3. баён кардан; шарҳ додан.

Бар хотири ман гузашт, ки онро тарчима карда ояд ва дар бастаи сухан ва кашфи ишороти он ишбоъе равад. *«Қалила ва Димна»*

4. хушҳоли, хурсандӣ, кушодаруӣ.

Чандон аз ин калимот гуфтам, ки басте дар таъби ӯ пайдо шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАСТА *а.* بستا 1. феъли ҳоҷ ва сифати феълии замони гузаштаи бастан; 2. асир, бандӣ.

... Ки ин бастаро то Дамовандкӯҳ
Бибар ҳамчунин тозиён бе гуруҳ. *Фирдавӣ*

Бастаи гетӣ аз ӯ биёбад роҳат,
Хастаи гетӣ аз ӯ биёбад дармон. *Рӯдакӣ*

3. вобаста, онд, алоқаманд.

Зи ман бињюшу дил дар шоҳиде банд,
Ки хуснаш бастаи зевар набошад. *Ҳофиз*

4. маҷ. шефта, мафтун.

Диле, к-ӯ бастаи зулфат набошад,
Ҳамеша ғарқа дар хуни ҷигар бод! *Ҳофиз*

То бастаи мижғони ту гаштем, ба ғамза
Зад чашми ту барҳам ҳама чамбияти моро.

Фузулӣ

5. мубтало, гирифтгор.

Рой гуфт бараҳманро, ки: Шунидам достони он кас,
Ки беравият ва фикрат худро дар дарьёи ҳайрату
надомат андохт ва бастаи доми пушаймони ва ғаромат гардонид. *«Қалила ва Димна»*

6. фусурда, маҷрӯҳ, абгоршуда.

Дари даж кушоданду Гурдофарид

Тани хаставу баста дар даж кашид. *Фирдавӣ*

КОРИ БАСТА кори душвор, кори печ дар печ ва чигил.

Зи кори баста маяндешу дил шикаста мадор,
Ки оби чашмаи ҳайвон даруни торикист. *Саъдӣ*

7. сеҳрбандшуда, афсун ва чоду кардашуда.

Бар басар афтад зи тағофул ниқоб,
Баста шавад дидаи бино ба хоб.

Хисравӣ Деҳлавӣ

8. маҷ. яхшуда, саҳт шуда (онд ба об ва моеоти дигар, мас. бастаи набот).

Чун булури шикаста баста шавад

Гар барандозӣ обро ба ҳаво. *Фаррухӣ*

9. адӣ. шеъре, ки иборат аз чор мисраъ аст (ғайр аз рубой); 10. номи навое.

БАСТАДАМ *а.* بستادم лаббаста, даҳонбаста, хомӯш.

Заҳири бастадам лабрезӣ гавҳарҳои ашъор аст,
Садаф хомӯшу дар сина дури шаҳвор ҳам дорад.

Заҳири Форьёбӣ

БАСТАН *а.* بستن 1. банд кардан, маҳкам кардан, занҷир

кардан, қулф кардан; 2. пушидан; *муқобили* кушодан 1.

Ҳар ду танҳо ба айш биншаста,

Бар руҳи ғайр дар фуру баста. *Чомӣ*

Дар роҳ ба қасди ӯ нишастанд,

Девор шуданду роҳ бастанд. *Ҳилолӣ*

3. пайванд кардан, васл намудан.

... Ки саҳл аст лаъли Бадахшон шикаст,

Шикаста набояд дигарбора баст. *Саъдӣ*

4. гиреҳ кардан, печондан.

Ҳазрати устоз... аз болои он [телпак] як футаи
шоли мандил баста буданд. *Садрӣ Зиё*

5. ях кардан.

Сармо ба ғоятте буд, ки ... об дар даҳон бибасти.
Авфӣ

6. асир кардан, банди кардан.

Чу бар тезрав борағи барнишаст,
Гирифт Аҳраманро, ба афсун бибасти. *Фирдавси*

7. тартиб намудан сохтан, ба вучуд овардан.

Маҳмуд такбир гуфт ва дар он лашкар афтод
ва аз эшон гуристонне бибасти.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Рузе, ки ман ин латифа бастам,
3-ин муҳра ривочи дур шикастам. *Шоҳин*

8. феъли ёридиханда дар феълҳои таркибин номӣ, мас. ақд бастан, аҳд бастан, кор бастан, хаёл бастан ва ғ.

БАСТАТ *a.* بسطت вусъат, вусъатобод, паҳноӣ, кушодағӣ, фароҳӣ.

Ба бастати мулк ва рифъати қадр аз мулуки замон бар сар омада. *Авфӣ*

Мамлакаати мо бастате дорад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БАТ I *a.* بت оҳор.БАТ II *a.* بط мурғобӣ.

Бате фарбеҳ дорам ва онро ҷиҳати ту бирьён кунам. *Авфӣ*

Гар аз нестӣ дигаре шуд ҳалок,
Маро ҳаст, батро зи туфун ҷӣ бок! *Саъдӣ*

♦ бати шароб (ё май) суроҳин шароб, зарфи май, ки ба шакли мурғобӣ сохта шудааст.

Сафири мурғ баромад, бати шароб кучост?
Фиғон фитод ба булбул, ниқоби гул кӣ дарид?
Ҳофиз

БАТАКАЛЛУФ *a.* بتكاف ғайрисамимӣ; зоҳирнамоёна, боқар-руфар, дабдабанок.

Қозӣ Қаромат рузе зиёфате батакаллуф сар кард.
Садрӣ Зиё

БАТАЛ *a.* بطل шучоъ, далер, диловар; паҳлавон, ял.

Суй деҳистон номае хоҳам чу румӣ чомае,
Дода ба мушкин хомае он номаро зурӣ батал.
Ломей

БАТАР I *a.* بتر шакли кӯтоҳшудаи бадтар.

Шаби тирагун худ батар 3-ин кунад,
Ба зери сар аз мушк болин кунад. *Фирдавси*

БАТАР II *a.* بطر 1. такабур, худбинӣ, худнамоӣ; гарданкашӣ.

Бумусайлиро бигу: Кам кун батар,
Ғарраи аввал машав, охир нигар. *Румӣ*

2. носипосӣ, фармоннобардорӣ.

Пой дар домани ҷаноат кун,
К-ат либоси батар надухтаанд. *Ҳоқонӣ*

3. шодӣ, хушҳолӣ, хурсандии ғайримунтазир.

... Батари осоиш ва мастин неъмат бад-у роҳ ёфт
ва ба нишоте ҳар чи тамомтар бонге баланд бикард.
«Калила ва Димна»

БАТЕЪ *a.* بطى сустҳаракат, бешитоб, оҳиста.

Чуз ин айбаш надонистанд, ки дар сухан батее аст. *Саъдӣ*

БАТИН *a.* بطين шикамқалон.

БАТКУЪ *a.* بتكوب як навъ хуроке, ки аз чормағз, шир, мост ва шибит тайёр мекарданд.

Басанда накардам ба батқуби хеш,
Бари он шудам, к-аз манаш сер беш.

Хуҷастаи Сарахсӣ

БАТН *a.* بطن 1. шикам; дарун.

Равон ҳамру чанг уфтода нагун,
Шуда бат зи батни худ оғуштахун. *Саъдӣ*

2. маҷ. насл; авлод.

Замонро аввалин батн ин замӣ буд,
Ҷаҳонро охири батн одаи буд. *Низомӣ*

Ду батн аз бани-Аббос дар ин даъват вафот ёфтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БАТНАН *a.* بطناً батнан баъда батнин як насл баъд аз насли дигар.

Баъд аз Сулаймон мамлакат батнан баъда батнин бар авлоди ӯ қарор гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

БАТОВОР *a.* بتاوار оқибат, анҷом, охири кор.

Ман хуб мукофоти шумо бозгузорам,
Ман ҳаққи шумо низ гузорам ба батовор.

Манучехрӣ

БАТОЛАТ *a.* بطالت 1. танбалӣ, коҳилӣ; сустиродағӣ, бе-корӣ.

Кибари синро узри тарки касби камол ва баҳонаи батолату касолат насозад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Лулие бо писари худ мочаро мекард, ки ту ҳеҷ коре намекуни ва умр дар батолат ба сар мебарӣ.
Убайди Зоконӣ

2. беасос, бекора, пуч, беҳуда.

Чуз ёди дуст ҳарчи кунӣ, умр зоеъ аст,
Чуз сирри ишқ ҳарчи бигуӣ, батолат аст. *Саъдӣ*

БАТОРИҚА *a.* بطارقة ҷ. битриқ.

Қайсар мунҳазим гашт ва аксари баториқа ва аъёни сипоҳи ӯ ба қатл омаданд. (2)
«Равзат-ус-сафо»

БАТТАР *a.* بتر ниг. батар I.БАТТОЛ *a.* بطال 1. ботилгуфтор, дурӯнғуӣ, беҳудагӯӣ, ёва-гӯӣ; 2. бекор, танбал; коҳил.

Ҳадиси ишқ аз он баттол маниюш,
Ки дар сахти кунад ёрӣ фаромуш. *Саъдӣ*

Эй ки баттоли ту беҳтар зи ҳама муштағилон,
В-эй ки масти ту беҳ аз оқили хушёрӣ хабар.
Шамси Табрзӣ

3. далер, боғайрат; 4. вайронкор, авбош; беодоб.

БАТУЛ *a.* بتول 1. дӯшизае, ки тарки алоқи дунё кардааст ва тамоми умраш аз шавҳар кардан худдорӣ наму-дааст, роҳиба; 2. д. лақаби Марьям — модари Масеҳ (Исои пайғамбар); 3. лақаби Фотима — духтари Муҳаммади пайғамбар.БАТФУЗ *a.* بتفوز гирдогирди даҳон, перомуни даҳон; пуз, фуз, фук, тумшук.

Ниҳодаанд зану баччаи ман аз сармо
Ба сони сағбача батфуз бар дари суроҳ. *Сӯзанӣ*

БАТШ *a.* بطش 1. хучум, ҳамла.

Аз батши вай ҳамчунон эмин нестам. *Саъдӣ*

2. қувват, қудрат, зур.

Нагуфтам, ки ту дуруғ мегӯӣ ва ҳеҷ зур ва қувват ва батш надорӣ. *Аҳмади Доғиш*

БАТҶО *a.* بطحا 1. ҷои васеи ҷараёни дарёё ё сел; 2. номи водии Макка.

Амир сипоҳи худро ба дуним кард ва худ ба лонсад мард ба Батҷон Макка биншаст.

«*Таърихи Табарӣ*»

Тавофи шоирон бином ба гирди қасри ту доим, Ҳамоно қасри ту Қазба-сту гирди қасри ту Батҷо. *Фаррухӣ*

Инони азимат зи Батҷо битофт, Ба як дам зи Батҷо ба ақсо шитофт. *Ҷомӣ*

БАФТАРӢ بفتري коргоҳи бофандагӣ.

Коргоҳи нутқро таъбаш ҷу насочӣ қунад, Лафз зебад тору маънӣ пуду килкаш бафтарӣ.

Хисравонӣ

БАФХАМ بفتحم бисъёр, зиёд, фаровон.

Бад-он монад бунафша бар лаби ҷуй, Қи бар оташ ниҳи гугирд бафхам. *Мунҷик*
Аз гуҳар гирд кардани бафхам
На шакар чид ҳеҷ қас, на дирам. *Унсурӣ*

БАФҶ||БАФЧ بفتح||بفتح 1. оби даҳан, кафки даҳон.

Қай уфтад онро, ки сару риши ту бинад,
3-он хилму аз он бафчи чакон бар бару бар рӯӣ. *Шаҳиди Балхӣ*

2. лабдӯл; лунҷғафс.

БАХ-БАХ بخ بخ ваҳ-ваҳ, паҳ-пах; офарин, хеле хуб, бисъёр нағз.

Бад-у гуфт: Бах-бах, ки бо паҳлавон
Нишастам чунин шоду равшанравон! *Фирдавӣ*
Олами илм оламест фарох,
Бах-бах онро, ки шуд дар у густох. *Саной*

БАХИДАН بخيدن ҳаллоҷӣ кардан, пашм ё пахтаро наддофӣ кардан.

Ҳама дашт фарш аст дар ҳам фиканда,
Ҳама куҳ пашм аст бар ҳам бахида. *Низорӣ*

БАХИЛ *a.* بخيل касе, ки чизеро ба нафъи дигарон раво намебинад; мумсик, лаим, нотавонбин.

Бузургон гуфтаанд: Сими бахил аз хок вақте барояд, ки вай дар хок равад. *Саъдӣ*

Ҳамчу чашми аҳвалу дасти бахил,
Не дар у мардум бувад, не мардумӣ. *Мушфиқӣ*

БАХИЯ||БАХӢЯ بخيه чок, кӯк, дарз; ҷон дӯхташуда.

Қардаам чун ғунча сар дар остини хештан.
БахӢя дорам бар лаб аз чини ҷабини хештан.

Сайидо

◇ бахия ба рӯӣ омадан *киноя* аз фош гардидани сир ва ошкор шудани роз.

Аз ишқ сузангар сарриштаи тадбир аз даст бидод ва охир бахияи ишқи у ба рӯӣ омад. *Авфӣ*

бахия бар рӯи кор будан *киноя* аз ошкор шудани сир, фош шудани роз.

Бараҳман шуд аз рӯи ман шармсор,
Қи шунъат бувад бахӢя бар рӯи кор. *Саъдӣ*
бахия бар рӯи кор овардан (ё андохтан, ниҳодан) *киноя* аз фош кардани роз.

То наёрад бахӢяи рози туро бар рӯи кор,
Чарх дорад аз кавокиб бар даҳан мисморҳо. *Соиб*
бахия бар чеҳра рафтан *киноя* аз инъикоси роз ва асрори ниҳоние ба рӯӣ; зоҳир шудани ҳаё ва шармгинӣ бар симо.

Шармам бурун накард ба базми ту аз ҳиҷоб,
Бар чеҳра рафт бахӢяи ранги паридаам.

Шавкат

аз бахӢя нақш **гирiftани андом киноя** аз нозуки ва нозукбаданӣ.

Эй ҷомадор, аз ин сон ҷусташ мабанд якто,
Қ-аз бахӢя нақш гирад андоми нозанинаш.

Хисрави Деҳлавӣ

БАХНАВ||БАХНУВ بخنو раъд, тундур; гулдурроси абр.

Чун ба бонг омад аз ҳаво бахнав,
Май хуру бонги руду чанг шунав. *Рудакӣ*

БАХСИДАН||ПАХСИДАН بخسيدن||پخسيدن пажмурда; шудан, афсурда шудан; пажмурдан, афсурдан.

Ҳамчу гармоба, ки тафсида бувад,
Танг ой, ҷонт бахсида шавад. *Румӣ*

БАХСОНИДАН||ПАХСОНИДАН بخسانيدن||پخسانيدن пажмурда кардан, афсурда кардан.

Аз у беандӯҳӣ бигзину шодиву таносонӣ,
Ба тимори ҷаҳон дилро ҷаро бояд ки бахсонӣ. *Рудакӣ*

БАХТ بخت насиба, баҳра, қисмат, иқбол, саодат.

У марде ба ғоят зирак ва соҳиби бахт буд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ҳабиб — соқиву давлат — надиму бахт — рафиқ,
Висол — ҳамдаму дил — беғаму ҳидоят — ёр.

Исмат

◇ **бахти баландахтар** *ниг.* **бахти фирӯз.**

Хоҳам, ки ба коми дили худ бо ту нишинам,
Қу бахти баландахтару ку толеи фирӯз! *Аҳлӣ*

бахти бедор бахти мусоид ва мададгор; **муқобили бахти ғунуда.**

Ба рӯи мо зан аз соғар гулобе,
Қи хоболудаем, эй бахти бедор! *Ҳофиз*

Нишастам гуш бар дар, дида бар роҳ,
Ба юмни давлати бедори ногоҳ. *Убайди Зоконӣ*

бахти гиронхоб бахти бад, толеи бад, иқболи ҷаст.

Зи дасти бахти гиронхобу кори бесомон
Гарам бувад гилае, роздори худ бошам. *Ҳофиз*

бахти гумкардароҳ бахти бад.

Ҳамагуфт: Эй бахти гумкардароҳ
Гирифтор гаштам ба рӯзи сиёҳ. *Саъдо*

бахти забун бахти баргашта, толеи бад, бахти шум.

Гираҳи коми дил аз бахти забун накшоёд,
Гираҳи риштаи мо сеҳру фусун накшоёд. *Урфӣ*

Шиква аз бегонагону ошноён чун қунам?
Махфиё, рӯзи азал бахти забунам додаанд. *Махфӣ*

бахти нагунсор бахти вожгуна, толеи баргашта.

Бинмой қадди хеш, ки аз баҳри диданаш
Сар баркунем бахти нагунсори хешро.

Хисрави Деҳлавӣ

бахти неkhoҳ толеи баланд, бахти нек.

Дило, рафиқи сафар бахти неkhoҳат бас,
Насими равзаи Шероз пайки роҳат бас. *Ҳофиз*

бахти норасо бахти номусоид.

Зи бахти норасо нагрифт дастам гардани мино
Магар мижгон дамонад ашку гирад домани мино.

Бедил

бахти нофарҷом бахти бад, толеи паст.

Ин ду чизам бар гуноҳ ангехтанд:

Бахти нофарҷому ақли нотамом. *Саъдӣ*

бахти ошuftа (*ё* парешон) бахти баргашта, бахти носозгор.

Гар насозад ба ман он зулфи парешон, чӣ ғам аст,
Бахти ошuftаи ман низ аз он камтар нест.

Носир Али

Агар ба зулфи дарози ту дасти мо нарасад,
Гуноҳи бахти парешону дасти кутаҳи мост.

Ҳофиз

бахти сабз бахти баланд, толеи нек, хушбахтӣ.

Чун ҳасисон бахти сабз аз чархи миной мачу,
Аз замини дил барор ин сабзаи бегонаро. *Соиб*

бахти сиёҳ бадбахтӣ.

Дарой аз дарам чун партави бадр,
Шавад бахти сиёҳам лайлатулқадр. *Ҳозиқ*

бахти фирӯз бахти ғолиб, фатҳу нусратовар; бахти нек.

Фиристода омад ба наздики Зол,
Або бахти фирӯзу фархундафол. *Фирдавсӣ*

бахти хоб баҳраи хоб, насибаи хоб, нағз хоб карда тавонистан, мусоид омадани хоб.

Гуфтам: Шабе ба хоб бубинам руҳи мурод,
Эй чашми русиёҳ, туро бахти хоб ку? *Махфӣ*

бахти хоболуд (*ё* хобнок) бахти мусоидат накунанда.

Ало, эй бахти хоболуд, бархез,
Ба ғоят дер кардӣ, зуд бархез! *Ҳилолӣ*

Бахти хоболуди мо бедор хоҳад шуд магар,
З-он ки зад бар дида обе рӯи рахшони шумо.

Ҳофиз

бахти шӯр бахти бад.

Ало, эй тира гашта бахти шӯрам,
Ту шеро хашмнокӣ, мант гурам.

Фахриддини Гургонӣ

бахти ғунуда бахти баргашта; муқобили бахти бедор.

Бахти ғунударо сари хоб аст ҳамчунон,
Шоҳӣ, чӣ тез мекуни оҳанги ноларо! *Шоҳӣ*

бахти ҳумоюн бахти ниҳоят баланд.

Тонри иқбол ба ҳамроҳиям,
Бахти ҳумоюн ба ҳавоҳоҳиям. *Хисрави Деҳлавӣ*

бахти ҷавон бахти нав, бахти умедбахш.

Гуфт: Эй карами ту дастгирам,
Эй бахти ҷавону ақли пирам. *Шоҳин*

БАХТА *بخته* гусфанди нари сесола *ё* чорсола.

Чу гурги гурсина андар фитад миёни рама,
Чи мешу чи бара дандонширо, чи бахта, чи шок.

Сӯзанӣ

БАХТБАРГАШТА *بخت برگشته* бадбахт, бадтолеъ; вожгунабахт.

Ало, то нахоҳӣ бало бар ҳасуд,
Ки он бахтбаргашта худ дар балост. *Саъдӣ*

БАХТВАР *بختور* соҳиби бахт, бахтёр.

Ҷавонони шоистаи бахтвар
Зи гуфтори пирон напечанд сар. *Саъдӣ*

БАХТИЁР||БАХТЪЁР *بختیار* хушбахт, саодатманд, хуштолеъ.

Носазоеро, ки бинӣ бахтиёр,
Оқилон таслим карданд ихтиёр. *Саъдӣ*

Ихтиёр дар дасти бахтиёр. *Зарбулмасал*

БАХТИЁРӢ *بختیارى* хушбахтӣ, саодатмандӣ.

Агар бахтиёри нагирад фуруғ,
Ҳама чора бод асту мардӣ дуруғ. *Фирдавсӣ*

БАХТӢ *بخت* курбахт, шӯрбахт, бадбахт.

Зи дуло кард об андар хануре,
Ки шӯяд ҷомаро ҳар бахтӢре. *«Луғати фурс»*

БАХТОВАР *بخت آور* он чи бахту толеи нек оварад; хушбахт.

Ба зер андарун буд ҳомуну дашт,
Ки бадбахту бахтовар он ҷо гузашт. *Фирдавсӣ*

Ҳунарҳо зи бахти бад оху бувад,
Зи бахтоварон зишт неку бувад.

Абушақури Балхӣ

БАХТУР I *بختور* *ниг.* бухтур.

БАХТУР II *بختور* шеро дарранда.

БАХТЪЁР *بختیار* *ниг.* бахтиёр.

БАХУР||БУХУР *ا. بخور* моддаҳои самғии хушбӯй, ҳамчун уд, лодан ва ғ., ки дар вақти *сӯхтан* бӯи атромеиз медеҳад; хушбӯй; дорувор ва гиёҳҳои хушбӯй.

Ба ҷои лолаву бӯи баҳори тоза бихоҳ
Набди равшану дуди бухуру бӯи гулоб. *Фаррухӣ*

Дигар чанд хизона ёфтанд: хумҳои атр аз мушк
Ва кофур ва анбар ва бухур. *«Таърихи Табарӣ»*

Димоғи даҳр шавад аз баҳур моломол.
Убайди Зоконӣ

Марғуларо бигардон, яъне ба рағми сунбул
Гирди чаман бахуре ҳамчун сабо бигардон. *Ҳофиз*

бахш *بخش* асоси замони ҳозираи бахшидан.

БАХШ *بخش* 1. қисм, ҳисса.

Фикрати ман чун ба фалак ронд рахш,
Ёфт зи ганҷинаи тавфиқ бахш. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ман бахше аз он ҷавоҳиротро дар он ҷо ба маблағи шаст ҳазор рупия ба байъ овардам.

Аҳмади Дониш

бахш кардан ҳисса кардан, тақсим кардан; бахш ситондан баҳра гирифтан.

Акнун, ки сад ҳазор дирам, ки бахши худ қарор додӣ, биситон. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

2. ато, инъом, ҳадья, туҳфа, баҳиш.

Зи гетӣ хуру бахшу паймон марост,
Бузургиву шоҳиву фармон марост. *Фирдавсӣ*

3. истеъдод, ҳунар, қобилият.

... Ки бо фарру бурз асту бахшу хирад,
Ҳама ростиро хирад парварад. *Фирдавсӣ*

БАХШАНДАГӢ *بخشندگی* 1. сахиги, саховатманди, чавон-марди.

Бузурги боядат, бахшандаги кун,
Ки дона, то наьяшонӣ, наруяд. *Саъдӣ*

2. гузашткунӣ, афвкунӣ.

БАХШАНДАКАФ *بخشنده کف* бахшанда, кушодадаст, сахӣ.

Чу доно шавад марди бахшандакаф,
Мар-уро расад бар ҳақиқат шараф.

Абушақури Балхӣ

БАХШИДАН *بخشیدن* 1. бе иваз додан, ато кардан, эҳсон намудан, ҳадя намудан.

Аз умри худ шаст сол ба вай бахшидам.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар у бахшишу дод омад падид,
Бубахшид донандаро, чун сазид. *Фирдавсӣ*

Сикандарро намебахшанд обе,
Ба зӯру зар муяссар нест ин кор. *Ҳофиз*

2. афв кардан, аз гуноҳи касе гузаштан; тараҳҳум кардан; мағфират намудан.

Ба Синдухт бахшиду дасташ ба даст
Гирифту яке низ паймон бибаст. *Фирдавсӣ*

Гар гирифтотам кунӣ, муставҷибам,
В-ар бибахши, афв бехтар, к-интиқом. *Саъдӣ*

БАХШИШ *بخشش* 1. ато, тӯҳфа, ҳадя, инъом.

Ба дарवेशи муҳтоҷ бахшиш намоӣ,
Фурубаста кораш ба бахшиш кушой. *Ҷомӣ*

2. маҷ. сарнавишт, тақдир, қисмат.

Магар ин буд бахшишам зи фалак,
Ки зи дастӣ ту ҷони худ набарам. *Анварӣ*

К-аз ин бахшиши бад магар бигзарам,
Зи бад бадтар ояд ҳаме бар сарам. *Фирдавсӣ*

3. қисм; баҳра, насиб.

Зоҳидонро бахшише аз боғи айши бода нест,
Метавон ин қавмро чун ҷуби хушки тоқ сӯхт.

Мулҳам

бахшиш кардан ҳисса кардан, тақсим кардан.

Аммо ҳукамоӣ олам ҷаҳонро бахшиш карданд
Бар баромадан ва фурушудани хуршед ба нимрӯз.
«Таърихи Систон»

4. афв, омурзиш, гузаштан аз гуноҳи касе.

Бо бахшиши ту ман аз гунаҳ нандешам,
Бо тушай ту зи ранҷи раҳ нандешам. *Хайём*

БАХШИШНОМА *بخشش نامه* 1. номае, ки ба воситаи он чизе ба касе тӯҳфа мешавад; 2. навишта ё ҳукмномае, ки ба воситаи он гуноҳи касеро афв мекунанд.

БАХШОИДАН *بخشائيدن* *ниг.* бахшидан.

Аё, пурлаъл карда ҷомӣ заррин
Бибахшо бар касе, к-аш зар набошад. (1) *Ҳофиз*

Бар аҷзи душман раҳмат макун, ки агар қодир
шавад, бар ту набахшояд. (2) *Саъдӣ*

БАХШОИШ *بخشائش* *ниг.* бахшиш.

Сарашро бад-ин гурзаи говчехр
Бикубам, на бахшоиш орам, на мехр. (2) *Фирдавсӣ*

БАХШУДАН *بخشودن* *ниг.* бахшидан.

Аз сари лутф бибахшуд бар аҳволи Убайд
Магараш раҳм бад-ин дидаи гирбён омад. (2)
Убайди Зоқонӣ

БАХШӢ *م. بخشى* 1. ноиб; назоратчӣ; 2. руҳонии буддой; донишманди буддой; табиб; дуохон.

Арғунхон ба ғоят муътақиди бахшиён ва тариқан эшон буд ва ҳамвора он тоифаро тарбият ва тақвият мефармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

3. мирзои дафтардори лашкар, мансабдори лашкарӣ.

Бахшиёни изом, ки лашкариёни хоса ва сипоҳ ва умаро ва мансабдоронро ба шумор дароварданд, даҳ ҳазор кас ба қалам даромаданд.

«Таърихи Фарошта»

БАХӢЯ *بخيه* *ниг.* баҳия.

БАЧА||БАЧЧА *بچه* фарзанди одамизод, кӯдак, тифл; насли ҳайвонот.

Ҷаҳонро, ҷи бинӣ ту аз баччагон,
Ки гаҳ модарӣ, гоҳ модандаро! *Рудакӣ*

Гар бачаи худ бихурад гурзамор,
Баччаи ӯ низ шавад баччахор.

Сар бача беш ораду шер андаке,
Он зи яке даҳ бувад, ин даҳ-яке! *Хисравӣ, Деҳлавӣ*
бача партофтаи исқоти ҳамл кардан, бача бемаҳал афкандан; \diamond бачаи ангур киноя аз шароб.

Акнун сифати баччаи ангур бигӯям,
Қ-аш ҳар сифате дар сифати ӯ ҳазаён аст.

Манучехрӣ

бачагони дида киноя аз қатраҳои ашк; бачаи кӯ(й) бачае, ки падару модараш номаълум буда, ба дари хонаи бегонагон партофта шуда бошад; бачаи хур (*ё хуршед*) киноя аз лаълу ёқут ва тиллову нуқра.

БАЧКАМ *بچکم* хонаи тобистонӣ, хонае, ки гирдогирдаш панҷара кашида шудааст; айвон, суфа.

Ҳазорон бад-ӯ-андарун тоқу кам,
Ба бачкам-дараш нақши боғи Ирам. *Унсурӣ*

БАЧЧА *بچه* *ниг.* бача.

БАЧЧАШЕР *بچه شیر* шербачча; киноя аз чавони зӯр ва бақувват.

... Ки: Эй паҳлавонзодаи баччашер!
Назояд чу ту зурманди далер! *Фирдавсӣ*

БАШ *بش* банд, банди оҳанин, банде аз мис, нуқра ва м. ин, ки дар баъзе ҷойҳои сандуқ ва ё дар барои устуворӣ насб мекунанд.

Зи обнӯс даре андар ӯ фарошта буд,
Ба ҷои оҳан симин ҳама башу мисмор.
Абулмуъайяди Балхӣ

БАШАР *ا. بشر* инсон, одам; мардум, одамизод.

Қамоли хусни ту ҳадди башар нест,
Парӣ аз хубии ту баҳравар нест. *Ҷомӣ*

БАШАРА *ا. بشرة* 1. руи пусти бадани инсон; қишри беруи пуст; 2. афт, руй, чехра, симо.

Асарӣ хашм дар башараи [у]... зоҳир шуд.
Авфӣ

Осорӣ хавфу фазаъ дар башараи ёрони худ мушоҳада кард. *«Равзат-ус-сафо»*

БАШАРИЯТ *a.* بشریت чинси одамай, бани-одам, одамият.

Аз заъфи башарият тоби офтоби ҳаҷр наёвардам
ва илтиҷо ба сояи деворе кардам. *Саъдӣ*

БАШАРӢ *a.* بشرى мансуб ба башар; инсонӣ, одамай.

Буте, ки бурд дил аз ман ба талъати башарӣ,
Чаро зи дидаи ман чун парӣ ниҳон шудааст?

Шоҳин

БАШИР *a.* بشير башоратдиҳанда, муждаовар, муждарасон;
қосиди хабари хуш оваранда.

Баширон тохтанд он дам сабовор,
Ба сӯи Миср, чун бар тарфи гулзор. *Ҳоziқ*

БАШК I بشك ишва, ғамза, ноз, карашма; башк задан ноз
кардан, карашма намудан.

Карашмае куну башке бизан, чӣ бошад, агар
Ба гӯшаи лаби ҳамчун шакар фуру хандӣ. *Низорӣ*

БАШК II بشك шабнам.

Аз насими риези давлати ту,
Бар руҳи гул дури самини шуда башк. *Хисравонӣ*

БАШКАМ بشکم *ниг.* бачкам.

Аз шабистон ба башкам омад шох
Гашт башкам зи дилбарон чун моҳ. *Рӯдакӣ*

БАШКОЛ *x.* بشكال борони барасот.

Лашкар ба воситаи башкол ва тӯли айёми муҳо-
сараи Чандерӣ парешон шуда буд.

«Таърихи Фаршита»

БАШКУЛӢ بشكولى *ниг.* бишкулӣ.

БАШЛИДАН بشلیدن ба ҳам часпидан, часпидан, баровех-
тан, даровехтан.

Дар гили ғурбат зи по башлidanам,
Нест мумкин рӯи ёрон диданам. *Оғочӣ*

... Ки бе довар ин доварӣ нагсалад
Ва бар бегуноҳ эҷ барнабшалад.

Абушақури Балхӣ

БАШМ بشم қирав.

Чун мурд буд сабз гаҳе муи ман ҳама
Дардо, ки барнишаст бар он муи сабз башм.

Фароловӣ

БАШМОҚ *t.* بشماق *ниг.* пашмоқ.

БАШН بشن қад, қомат, боло.

Агар сарве ба болои ту бошад,
На чун башни дилорон ту бошад. *Саъдӣ*

БАШОРА *a.* بشارة *ниг.* башорат.

Зиёда ҳарф чӣ лозим, ки нома Шоҳинро
Башора медихад, инак дами висол расид. *Шоҳин*

БАШОРАТ||БИШОРАТ *a.* بشارت мужда, хабари хуш.

Башорат туро, ки туро душ писаре бузургвор
омад. *«Таърихи Систон»*

Хубони порсигу бахшандагонӣ умранд,
Соқӣ, бидеҳ башорат пирони порсоро. *Ҳофиз*

БАШОШАТ *a.* بشاشت ҳушӣ, шодӣ, хурсандӣ, шодруй,
кушодаруӣ.

Чун ин сухан бишунид, асари башошат дар
чехраи ӯ зоҳир шуд. *Авфӣ*

БАШТАР بشتار 1. *д.* Микоил — малаки муваккали борон,
ронандаи абрҳо.

Гарчи Баштарро ато борон бувад,
Мар-туро зарру гуҳар бошад ато. *Рӯдакӣ*

2. абри ситабр, абри ғафси бороновар.

БАШШОШ *a.* بشاش касе, ки ҳамеша хандонруй ва шод-
мон бошад, хандон, кушодаруӣ.

Зардруиҳо туро башшош хоҳад сохтан,
Бар сарат савдои ранги заъфарон хоҳад гузашт.

Сайидо

Ҳоҷиб ба тасаввури он, ки тӯҳфаи касир пеши
амир оварда(аст), башшошу хандон бозгашт.

«Равзат-ус-сафо»

БАЪД *a.* بعد пас, сипас, сонӣ, сониян; муқобили қабл.

Баъди навмедӣ бәсе уммедҳост,
Аз пай зулмат бәсе хуршедҳост. *Румӣ*

баъд аз ... баъди ..., пас аз ...

Чунон бояд тариқи зиндагонӣ,
Ки баъд аз мурдани худ зинда монӣ. *Ҳилолӣ*

баъди ... баъд аз ..., пас аз ...

Баъди умре ошно гашти ба сад хуни чигар,
Боз агар бегона гарди, ошноӣ чун кунам? *Ҳилолӣ*

аз баъди сар баъд аз вафот, пас аз мурдан.

Дар зиндагиам ғамаш ба чон бод,
В-аз баъди сарам ба устухон бод. *Шоҳин*

БАЪЗЕ بعضى миқдоре аз чамъ; чузъе аз том; порчае, қа-
даре, миқдоре; чанд, чанде, якчанд.

Ва аз лашкари вай баъзе кушта шуд ва баъзе
ба об ғарқ шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Баъзе аз давлатхоҳон маслаҳат доданд...

Аҳмади Дониш

БАЪС I *a.* بعث 1. фиристодан; 2. барангехтан.

Онҳо, ки уро бар ин баъс ҳамекунанд, ноқиси
ин давлатанд на носеҳ. *Низомии Арӯзӣ*

3. рӯзи қиёмат, рӯзи растохез.

Чунин гӯяд Барзуяи табиб... дар маънии баъс
ва қиёмат. *«Калила ва Димна»*

БАЪС II||БОС *a.* باس||باس 1. хавф, бим, тарс.

Агар маро қавидил гардонӣ ва аз баъси ӯ эмин
кунӣ, бо ту биёям. *«Қобуснома»*

Хона дар кун инзиво кардан,
Ру ба девори узлат овардан,
Бар дари дил ништастан аз пай бос,
То ба беҳуда нагзарад анфос. *Ҷомӣ*

2. қудрат; далерӣ, бебоқӣ, мардонагӣ.

Шер бо баъси ту бечангол аст,
Гург бо адли ту бедандон аст. *Анварӣ*

Ба чӣ истеҳзор аз баъси ман эмин шудӣ? *Авфӣ*

Босат ар бонг бар замона занад,
Гург бар сирати шубон бошад. *Анварӣ*

БАЮГ||БАЮГОН بايوگان арус.

Бас азизам, бас гиромӣ, шод бош
Андар ин хона ба, сони нав баюг. *Рӯдакӣ*

БАЮГОНӢ بايوگانی *ниг.* паюгонӣ.

БАЮСИДАН بيويسيدان умедвор будан, интизор доштан, чашм доштан, тамаъ кардан.

Накунад майл беҳунар ба ҳунар,
Қӣ баюсад зи захр таъми шакар. *Унсурӣ*

БАҒАЛ بغل 1. каш, зери каш.

Эй, хунарҳо ниҳода бар кафи даст,
Айҳо баргирифта зери бағал,
То чи хоҳи харидан, эй мағрур,
Рузи дармондағӣ ба сими дағал? *Саъдӣ*
Ин сулфурӯши оқибатчанг
Дар каф қадаҳест, дар бағал санг! *Шоҳин*

2. оғуш; канор, бар.

Бӯе, ки ба Яъқуб хабар дод зи Юсуф,
Пинҳон зи сабо дар бағали пирахани мост. *Махфӣ*
бағал гирифтан оғуш кардан, канор гирифтан, дар канор кашидан; вохӯри кардан.

Бағалҳо гирифтанд баҳри видоъ,
Ба душман ниҳоданд руи низоъ. *Шодӣ*

бағал кушодан дастҳоро кушодан, оғуш кушода барои вохӯри даъват намудан.

Боли қумрӣ сарвро бошад ҳисори офият,
Ер дар ҳар ҷо бағал бикшод, оғушем мо. *Сайидо*

БАҒАЛБАНД بگلبنده 1. тасма ё танобе, ки дар зери бағали асп меканданд; зеркамар, такбанд, зербанд; 2. порчан қуфлак, ки зери бағал, ба остини либос медузанд, зеркаш, инностарӣ.

Агар бағалбанд пора шудӣ, аз порчаҳои пок ҳар навъе ки ёфтӣ, бад-он пайванд кардӣ.

«Таърихи Фаршита»

БАҒАЛТОҚ بغلطاق 1. каллапуш, кулоҳ.

Аруси фалак кӯҳли шаб даркашид,
Бағалтоқи шамъӣ зи сар баркашид. *Ҳочу*

2. қабо, чоман абрешими.

Бағалтоқу дастору рахте, ки дошт,
Зи боло ба домони ӯ даргузошт. *Саъдӣ*

БАҒӢ a. بغى 1. фармонбардорӣ, саркашӣ, бейтоатӣ.

Дили ҳар як зи бағъю кина чу нор,
Асп чун кӯху мард ҳамчу чинор. *Саной*

Шер фармуд, то уро бибастанд... то дар ҳабс аз гашнағӣ ва гуруснағӣ бимирад, то маълум шавад, ки оқибати макру фарҷоми ғадру бағӣ чунон бошад.
«Калила ва Димна»

2. хусумат; исён, ёғигӣ.

Ва кӯрғонҳои қаламрави Бухоро ба бағӣ ва фасод бархостанд. *Аҳмади Дониш*

3. гумроҳӣ; залолат.

Калонон... мегуфтанд: Бесабаб муҳолафати уро бар худ лозим дорем, ки аломати бағӣ аст.

«Шоҳномаи Фарғона»

БАҒЛ a. بغل қотири нар, хаҷири нар, нархачир.

Маҳи субҳгоҳе чунон қарни савре,
Маҳи мухасиф ҳамчунон сумми бағле. *Манучехрӣ*

БАҒОВАТ a. بغاوت саркашӣ, бейтоатӣ, гарданкашӣ, нофармонӣ.

Яъқуб бағоват ва саёсате бағоят дошт.

«Равзат-ус-сафо»

БАҒОЗ||БИҒОЗ بغاز фона; забонакҷуб, фонаҷуби миёни қолаби кафш; фона барои кафондани ҳезум ва ғ.

Жоҳ меҳояму жоҳам шуда хушк,
Ҳорҳо дорад чун нуки бағоз. *Абулаббоси Аббосӣ*

БАҒОЯТ بغايت ба ҳадди бисъёр, хеле зиёд, бениҳоят, беандоза; ба ҳадди комил.

Пеш аз Исмоил Абумуҳаммади Бухорхудот подшоҳи Бухоро буд ва Абуҳотами Ясорӣ бағоят тавонгар буда ва ба эшон итоат надошти.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Юсуф аз он сурат бағоят мубтаҳичу шодмон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

иннон бағоят кашидан ҷилавро сахт ва бо эҳтиёт кашидан.

Бар бодпои ишқ, ки ҳар кас савор шуд,
Бояд инони хеш бағоят кашида рафт. *Ибни Ямин*

БАҒРО||БУҒРО т.-м. بغرا 1. номи таомест, ки орд, нахӯд, об, гушт ва кашкро омехта мепазанд.

Ҳар таоме дар замоне лаззати дигар диҳад:
Субҳ-бағро, чошт-яхнӣ, қалъя-шаб, гипо-сахар.

Абӯисҳоқи Атъима

2. хӯриш барои палав, ки аз гушт ва нахӯди қуфта, равған, зардаи тухм ва ғ. тайёр карда мешавад.

БАҒТАТАН a. بغتتا ногаҳон, ногоҳ, ғафлатан.

БАҒӢ a. بغى зани нопокдоман, зани зинокор.

БАҚ(Қ)АМ a. بقم 1. дарахтест, ки чубаш сурхранг буда, аксар дар рангрёзи ба кор бурда мешавад; дарахти заранги сурх.

Бим аст, к-аз тағобуни ин чархи нилгун
Хуни фусурда ҷӯш занад дар рағи бақам.

Заҳири Форъбӣ

2. маҷ. сурх.

Бора сӯи сайд рондӣ то зи хуни ваҳшу тайр
Санги водӣ шуд ақиқу хори саҳро шуд бақам.

Ватвот

БАҚАР a. بقر гов.

Дар аҳди салтанати Абдуллоҳон вабон... байн-уланом афтода, хусусан аз чамъи бақар... асар намонда. *«Таърихи Сайидроқим»*

БАҚИМАТ بقيمت қиматнок; қиматбаҳо, пурбаҳо.

Аз он ки ин зиёъ аз ҳаман зиёъи Бухоро бақиматтар аст ва хуштар, [Амир Исмоил] ҷумла бихарид. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

БАҚИЯ||БАҚИЯТ a. بقيه||بقية пасмонда, боқимонда.

БАҚЛ a. بقل нушгиёҳ аз қабили тарра, сабза, гандано, хулбу (пудина) ва м. ин.

Гулшане, к-аз бақл руяд, як дам аст;
Гулшане, к-аз ақл руяд, хуррам аст. *Румӣ*

БАҚО a. بقا 1. абадият, ҷовидӣ; бардавомӣ.

Бикаш бозуи мукнат аз ҷабри давр,
Қи чандон бақо нест дар даври ҷавр. *Ҷомӣ*

2. ҳастӣ, мавҷудият; ҳаёти бейниҳоят.

Қасе худ бе суҳан чун зинда монад,
Дар иқлими бақо поянда монад? *Ҳилолӣ*

бақои абад зиндагии ҷовид, умри доимӣ.

Бихурд оби ҳайвон ба фархундагӣ,
Бақои абад ёфт дар зиндагӣ. *Низомӣ*

3. маҷ. устуворӣ, пайдорӣ, сабот.

Ва аз ҷихати бақои давлати худ ҳама ашхоси
элдорро ба замин мутақоид намуда. *Аҳмади Дониш*

БАҚҚАМ а. *باقم* ниг. бақ(қ)ам.

БАҚҚОЛ а. *باقال* касе, ки бо касби баққоли машғул аст,
фурушандаи озуқа.

Бизорид вақте зане пеши шуй,
Ки дигар махар нон зи баққоли куй. *Саъдӣ*

БАҲ-БАҲ *به به* ниг. бах-бах.

БАҲИЛ а. *بهيل* ниг. биҳил.

БАҲИМА а. *بهيمه* чорпо, ҳайвон, мас. гов, асп, шутур
ва м. ин.

Ва гуянд: Панҷоҳ ҳазор баҳимаи зинӣ бошад, ки
ҳар рӯз зин карда ба кироя диҳанд. *Носири Хисрав*
Дил мебарад ба даъвӣ фаръеди шавқи Саъдӣ
Илло баҳимаеро, к-аз дил хабар набошад. *Саъдӣ*

БАҲЛА *بهله* дасткаши чармини шикорӣ, ки бозро болон
он мешинонад.

БАҲМАН *بهمن* 1. моҳи ёздаҳуми соли шамсӣ, ки ба 22
январь — 20 февраль рост меояд.

Чун лашкари баҳман раҳти сафар барбаст, фасли
баҳор расид. *«Тағрихи Фаршита»*

Баҳман барои ғозафуруши ба сахни боғ
Бикшод аз ҳаюни ҳаво тангбори барф. *Шоҳин*

2. номи гуле, ки дар моҳи баҳман мешукуфтааст.

— Нигар ба руи чаман аз сари ҳаводорӣ,
Шукуфта бар камари кӯҳ, лолаву баҳман. *Ҳоҷӣ*

3. номи подшоҳи Эрони қадим, ки писари Исфандиёр
будааст.

Қадаҳ ба шартӣ адаб гир, з-он ки таркибаш
Зи косаи сари Чамшеду Баҳман асту Қубод.

Ҳофиз

БАҲМАНЧАНА *بهمنچنه* рузи дуйуми моҳи баҳман, ки
эронӣни қадим он рӯзро ид мегирифтаанд.

Фаррухаш боду худовандаш фархунда кунад
Иди фархундаву баҳманҷанаву баҳманмоҳ.

Фаррухӣ

Андар омад зи дари хучраи ман субҳдаме
Рузи баҳманҷана, яъне дувуми баҳманмоҳ. *Анварӣ*

БАҲМОН *بهمان* ишора ба кас ё чизи номаълум; баҳмону
бостор фалону चुнон, фалону казо.

Бодоми тарру секию баҳмону бостор,
Эй ҳоҷа, кун ҳамину ҳамин бар раҳӣ шумор.

Рӯдакӣ

БАҲО I *بهه* қимат, арзиш.

Баҳои васли ту гар қон бувад, харидорам,
Ки ҷинси хуб мубасеир ба ҳар чӣ дид, харид. *Ҳофиз*
[Ҳотами Той] бифармуд, то дар қабоиби араб му-
нодо карданд, ки ҳар ки мисли ин шутуре биёрад,
ба баҳои тамои аз ӯ бихарам. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

баҳо чоргон баҳои ҳар кадоме чор дирам.

Харидӣ ҳаме марди бозоргон
Даҳ охую гуре, баҳо чоргон. *Фирдавсӣ*

баҳо кардан нарх мондан, арзиш муайян кардан.

Ту бо шахриёр ошноӣ макун,
Харанда надорӣ, баҳое макун. *Фирдавсӣ*

БАҲО II||**БАҲОЪ** а. *بهاء*||*بهاء* равнақ; зебой.

Чунин зиндагонӣ наёрад баҳо,
Ки бошад сар андар дами аждаҳо. *Фирдавсӣ*

Писарро бо он чамол ва баҳо дид, хуррам шуд.
Авфӣ

Духтаре дорад шаҳи Чин бемисол
Дар баҳову дар камолу дар чамол. *Румӣ*

БАҲОДУР *بهادر* шуҷоъ, далер, ҷасур.

Гуянд Аҳмад ибни Исмоил марде баҳодури худ-
раъӣ ва бадхулқ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАҲОГИР *بهگير* қиматбаҳо, гаронбаҳо.

Ниҳоданд Баҳромро тахти оч,
Ба сар барниҳода баҳогир тоҷ. *Фирдавсӣ*

БАҲОИМ а. *بهيم* ч. баҳима.

Наёмузад баҳоим аз ту гуфтор,
Ту хомуши биёмуз аз баҳоим. *Саъдӣ*

Инсон... агар ақро мағлуби шаҳвату ғазаб со-
зад, худро аз рутбати баҳоим фурутар андозад.
«Ахлоқи Чалолӣ»

БАҲОНА *بهانه* сабаб ва узри беасос, далели сохта ва
беасос.

Муддате бад-ин баҳона халқеро гумроҳ карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Сабаб мапурс, ки чарх аз ҷи сифлапарвар шуд,
Қи комбахшии ӯро баҳона бесабаб аст. *Ҳофиз*

Баҳона — қачравию хиласозист,
Баҳона — не тариқи ростбозист. *Ҷомӣ*

баҳона рондан эътироз ва мочаро намудан бо оварда-
ни далел ва сабабҳои беасос.

Қисмаи зи хидмати ту чаро дурӣ уфтод,
Гуфт: Анварӣ, баҳона чи ронӣ, гуноҳи туст. *Анварӣ*

баҳона сохтан сабаб ва узри бечо овардан.

Бӯсе надиҳӣ, дигар тамаъ дорам,
Гӯй ба баҳо вилояте бояд,
Алҳақ, беҳ аз ин баҳона натвон сохт,
Дар ҳар коре кифояте бояд. *Анварӣ*

БАҲОНАТАЛАБ *بهانه طلب* барои барпо кардани мочаро
сабаб ва воситаҷуянда, мочароҷу.

Дар базми ӯ ҳадиси гирифтोरӣям мағӯй,
Мутриб, ки он баҳонаталаб тундху бувад. *Саъдо*

БАҲОНАЧУ(И) *بهانه چو(ي)* касе, ки аз коре саркаши
мекунад ва сабабҳои беасосро узр меоварад.

Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст...
Бас булғачаби баҳонаҷуест,
Бас кинакашу ситезакор аст. *Анварӣ*

БАҲОР I *بهار* фасле аз чор фасли сол, ки аввали соли
шамсӣ буда, моҳҳои ҳамал (фарвардин), савр (урдиби-
ҳишт), ҷавзо (хурдод)-ро дар бар мегирад ва муддати
он аз 22-уми март то 22-уми июнь аст.

Баҳор дурру гуҳар меканад ба домани абр,
Нисори маркаиби урдибиҳишту азҳоро. *Анварӣ*

◇ **бахори умр киноя аз** мавсими ботароват, даври чавонӣ.

Гар баҳори умр бошад, боз бар тарфи чаман
Чатри гул бар сар кашӣ, эй мурғи хушхон, ғам
махур. *Ҳофиз*

БАҲОР II بهار гули ҳар дарахт, махсусан гули дарахти норанҷ.

Гули сурх чинад, баҳори сафед,
Ғаҳе лаъл бинад, ғаҳе мушкбед. *Низомӣ*

Гар баҳору лолаву насрин наруяд, гу: Маруй!
Парда бардор, эй баҳору лолаву насрини ман.
Саъдӣ

бахор кардан гул кардан, шукуфтан; ◇ **бахори ораз киноя аз** руи тару тоза.

Мушфиқӣ то чанд гирьяд бе баҳори оразат,
Лолаҳои ашки ӯ аз лолаи худруи туст. *Мушфиқӣ*

БАҲОР III 1. бутхона, бутқада.

Баҳори бутон асту меҳроби хубӣ
Ба руи дилорому зулфайни дилбар. *Мантиқии Розӣ*
Баҳоре куҳан буду чини-нигор,
Басе хуштар аз боғ дар навбаҳор. *Низомӣ*

2. оташқада, ибодатхонаи зардуштиён, оташпарастон.

Ба Балх омаду оташи Зардушт
Ба тӯфони шамшери хунноб кушт.
Баҳори дилафруз дар Балх буд,
К-аз ӯ тоза гуулро даҳан талх буд. *Низомӣ*

БАҲОРБАНД بهار بند 1. қое, ки дар мавсими тобистон зиндагонӣ мекунанд; 2. қои нигоҳ доштани аспон дар тобистон.

БАҲОРГОҲ بهارگاه хангоми баҳор, фасли баҳор, баҳорон.

Бародари кехтари Ариғбуқо ва дигар шаҳзодагон ба иттифоқ мувофақат намуда, баҳоргоҳ дар Қароқурум ҳамчунин туйҳо карданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

БАҲОРОН بهاران хангоми баҳор, фасли баҳор.

Соҳати олам аз таровати ту
Чун руки боғ дар баҳорон бод. *Анварӣ*

БАҲОРХОНА بهارخانه бутхона, бутқада.

Замин зи боди сабо шуд нигорхонаи Чин,
Чаман зи шохи суман шуд баҳорхонаи Ганг. *Азрақӣ*

БАҲОРӢ بهارى 1. мансуб ба фасли баҳор.

Чу ғунча гарчи фурубастагист кори ҷаҳон,
Ту ҳам чу боди баҳорӣ гирақкушо мебош! *Ҳофиз*
2. тозаву тар, ботароват.

Хотире дорам баҳоритар зи гулзори бихишт
Бишқуфам гул-гул, руҳамро ғам хазонӣ кардааст.
Зухурӣ

БАҲОЪ a. بهاء *ниг.* баҳо II.

БАҲР I a. بحر 1. дарьёи азими шӯр ҳамчун баҳри Хазар (Каспий), баҳри Аҳмар (Сурх), баҳри Миёназамин ва ғ.

Сад баҳр агар захира бошад,
Оби дари хона тира бошад. *Ҷомӣ*

Баҳру конро касе нагуфт бахил.*

бахри мирсод баҳри фарохгузар, баҳри фарохроҳ ва озодроҳ.

... Чун киштии Нӯҳ хонае буд
Мабнӣ ба ривочи баҳри мирсод. *Шамси Табрезӣ*

бахри муҳит уқёнус.

Он ҷаҳонам дар ӯ, ки баҳри муҳит
Волеҳи ламбаи сароби ман аст. *Анварӣ*

бахру бар баҳру хушкӣ; 2. *адш.* вазни шеър дар арӯз; вазни арӯз 19 баҳр дорад: тавил, мадид, басит, вофир, комил, ҳазач, раҷаз, рамал, мунсарех, музореъ, муқтазаб, муҷтас, сареъ, чадид, қариб, хафиф, мушокил, мутақориб, мутадорик.

Бар он баҳр як маснави доштам,
Ки тухми ҳақоиқ дар ӯ коштам. *Ҷомӣ*

◇ **бахри камон** фосилае, ки баъди кашидани камон миёни зех ва камон мемонад.

Бо қомати ҳам ҳалқа ба ғуши дари дил бош,
Дар баҳри камон рӯй магардон зи нишона. *Соиб*

БАҲР II بهر баҳра, насиб, ҳисса; суд, фоида; баҳр бурдан фоида бурдан.

3-он фикр, ки аз хунар барӣ баҳр,
Нушоба адиб хурд, ман заҳр. *Шоҳин*
бахр гирифтан баҳравар шудан.

Дареғо, ки рафта ба торочи даҳр,
Зи дидори ӯ ҳеҷ нагрифта баҳр. *Ҷомӣ*

бахри ..., аз **бахри ...** барои ..., аз барои ..., чиҳати ...

Гар гузорӣ, бибусам абруят,
Баҳри таъзимро, ки меҳроб аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

БАҲРА بهره 1. ҳисса, баҳш; сахм; қисме аз чизе.

Яке баҳра з-эшон фиристам ба Балх,
Бар эронийён-бар кунам рӯз талх. *Фирдавсӣ*

бахра аз шаб посе аз шаб, қисме аз шаб, ки иборат аз се соат аст.

Ду баҳра чу аз тирашаб даргузашт,
Хуруши саворон баромад зи дашт. *Фирдавсӣ*

бахра доштан ҳисса ва сахм доштан, баҳрамандӣ.

[Ҳусн] гуфт: Бародари туро чӣ ном ва аз хунарҳо кадом баҳра дорад? *Яҳёи Себақ*

Машоихи Мултон аз хонаводаи Чаштия ҳам баҳра доранд. *«Таърихи Фариста»*

бахра ёфтан баҳраманд гардидан; таматтуъ ҳосил кардан.

Он баҳра зи ину ин аз он ёфт,
Дар як нафас он ду мурда чон ёфт. *Шоҳин*

2. насиб, қисмат; сарнавишт, толеъ.

Набошад маро баҳра чуз ранчу дард,
Шавад рӯзи равшан чунин лоҷвард. *Фирдавсӣ*

Оташ аз он ҷо ки хиёнатгар аст,
Баҳраи қораи ҳама хокистар аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. фоида, суд.

Дар ҳар муомала ва муҳоварат, ки миёни ӯ ва султон афтад ва хешро дар он баҳра бинад, тарки баҳраи худ гирад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

бахра бардоштан бархурдор шудан, баҳраманд шудан.

Садаф аз покчашмӣ, Соиб, аз гавҳар лаболаб шуд,
Зи рӯи поки хубон баҳра чашми пок бардорд. *Соиб*

бахра бурдан (ё **гирифтан**) ҳисса бардоштан, фоида бурдан.

Бирав, зи таҷрибаи рӯзгор баҳра бигир,
Ки баҳри дафъи ҳаводис туро ба кор ояд. *Рӯдакӣ*

Аз файзи вучуд баҳрае пур
Бурданд ба сони зарра аз хур. *Волеҳи Ҳаравӣ*

баҳра доштан дар чизе ҳиссадор будан аз чизе; маҷ.
маҳорат доштан дар коре.

Аз он ғофил, ки зӯру заҳра доранд,
Ба майдон дар савори баҳра доранд. *Низомӣ*

БАҲРААНДУЗ بهراندوز баҳрамандшаванда, фоидабаранда.

БАҲРАВАР بهرور 1. саҳмдор, ҳиссадор, баҳраманд.

Зи ҳар некуй баҳравар будиё,
Чунон к-аз дилам занг бизудииё. *Фирдавси*

2. батолё, бахтёр.

Аз он баҳравартар дар офоқ кист,
Ки дар мулкронӣ ба инсоф зист? *Саъдӣ*

БАҲРАЙН а. بحرین 1. шакли *дугонии* баҳр I 1; 2. номи
қазираҳое дар халиҷи Форс, ки дар он нефти зиёд ҳаёт
ва дар наздикии он марворид ҳосил мешавад; \diamond баҳ-
райни чашм *киноя* аз ду чашми гириянда ва ашкрёз.

Дар он дам сиришкеш гуҳаррез буд,
Ки баҳрайни чашмаш гуҳаррез буд. *Ҳочу*

БАҲРАМАНД بهرمنд бархурдор, баҳравар, фоидабардор.

Ман аз ин толеи шӯрида биранҷам, варна
Баҳраманд аз сари кӯят дигаре нест, ки нест.

Ҳофиз

БАҲРАМОН بهرمان 1. матои абрешими рангоранг.

Гулистон баҳрамон дорад, ҳамоно ширҳор астӣ,
Либоси қудакони ширҳора баҳрамон бошад.

Фарруҳӣ

2. ёқути сурх.

БАҲРДАСТ بهردست карим, саҳӣ, қавонмард.

Аз чун ӯ шоир пас аз ту баҳрдаст,
Даҳ ҳазоре ҳам, ки гуфтам, андак аст. *Румӣ*

БАҲРОМ بهرام 1. сайёраи Миррих (Марс), ки ситорашин-
носони қадим онро ситорани фитнаву чанг, шум ва наҳс
медонистанд.

Саховати ту надорад дар ин ҷаҳон даръё,
Сиёсати ту надорад бар осмон Баҳром. *Унсурӣ*

Дурашанда барқе баромад зи меғ,
Зи хур тоҷ бистад, зи Баҳром теғ.

«Таърихи Фарошита»

2. рӯзи бистӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Зи Баҳроми гардун ба баҳром рӯз
Валиро бисозу адуру бисуз. *Фирдавси*

3. маҷ. шамшер, теғ.

Зани гозуру гозуру мӯҳраро
Биёред баҳрому ҳам зӯҳраро. *Фирдавси*

4. исми хос.

БАҲС а. بهت 1. гуфтугузори таҳқиқомез дар атрофи чи-
зе ва масъалае, мубоҳиса.

Се чиз бе се чиз пойдор намонад: мол бе тичорат
ва илм бе баҳс ва мулк бе сиёсат. *Саъдӣ*

баҳси чизе қардан дар атрофи чизе сухан гуфтан, дар
бори чизе гуфтугузур қардан.

Баҳси булбул бари Ҳофиз макун аз хушсухани,
Пешӣ тӯти натавон номи ҳазорон бурдан. *Ҳофиз*

2. ҷангу ҷидол, кашмакеш, низоъ; баҳс қардан дар
бори чизе сухан гуфтан, мубоҳиса ва кашмакеш қар-
дан.

Бо ман машварат кунад, ман уро баҳс кунам, то
туро бо илҳоҳ ба Хоразм фириштад.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БАҲТ а. بهت содда, холис, соф.

Аз ҳастии баҳту нури созаҷ
Сад чилва фарози ҳафт ҳавдаҷ. *Файзӣ*

БАҲӢ а. بهی дурахшон, равшан, тобон; неку, зебо.

Ба рӯзе, ки аз рӯзҳо офтоб,
Баҳӣ чилвагар буд бар хоку об... *Низомӣ*

БАҲҶАТ а. بهجت шодмонӣ, масаррат; шавқу завқ.

Аз ин нусрат, ки даст дод, абвоби... баҳҷат дар
соҳати дил бояд кушуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Завқе, ки доштам, халалназир шуд, аммо... баҳ-
ҷати садо ва нидои ту боқист. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БАҶКАМ بهچم *ниг.* бачкам.

Ҳазорон будаиш андарун тоқу ҳам
Ба баҷкам-дараш нақши боғи Ирам. *Унсурӣ*

БЕ I بي 1. *пешоянд* дар амал ва ҳодисае дахл ва ишти-
рок накардани касе ва чизеро нишон медиҳад.

Пиёда бад-ӯ гуфт: Чун омадӣ,
Ки бе бораву раҳнамун омадӣ. *Фирдавси*

2. *префикс* дар аввали исмҳои омада, ба онҳо шакли
маънии сифатӣ ва инкорӣ медиҳад.

Зараш дидаму заръу шогирду рахт,
Вале бемурувват чу бебар дарахт. *Саъдӣ*

БЕ II بي *ниг.* бо I.

БЕАДАБ به ادب он кӣ бо ахлоқи неки инсонӣ тарбия
наёфтааст, бемаданият, безътино ва безътибор нисбат ба
дигарон.

Беадаб танҳо на худро дошт бад,
Балки оташ бар ҳама офоқ зад. *Румӣ*

Луқмонро гуфтанд, ки адаб аз кӣ омӯхтӣ? Гуфт:
Аз беадабон; ҳар чӣ аз эшон дар назар нарасанд

омад, аз феъли он парҳез қардам. *Саъдӣ*

Боадабро адаб сипоҳ бас аст,
Беадаб бо ҳазор кас танҳост.*

БЕАДАД بهداد беҳадду бешумор, аз ҳад афзун.

Шуд лашқари ғам беадад,
Аз бахт меҳоҳам мадад. *Ҳофиз*

БЕАДИЛ به عدل бемонанд, бемуодил ва беназир.

Соиб, бихон ту ин ғазали беадилро. *Соиб*

БЕАЙБ به عيب *ниг.* бенуқсон, бекамбудӣ, он ки хислати бад
ва нописандида надорад.

Баъди нӯҳ маҳ гашт пайдо з-он маҳал,
Қудаке беайбу тифле беҳалал. *Ҷомӣ*

БЕАМАЛ به عمل 1. касе, ки гуфтаи худро ба қор наме
барад, қавли худро иҷро намекунад.

Инон ба майкада ҳоҳем тофт з-ин маҷлис,
Ки ваъзи беамалон воҷиб аст нашиндан. *Ҳофиз*

2. касе, ки илму дониши худро ба таҷриба ва ҳаёт
намегузаронад.

Тилмизин беиродат ошиқи безар аст ва равандан
бемаърифат мурғи бепар ва олимӣ беамал дарахти
бепар. *Саъдӣ*

БЕАМ(М)ОМАГИ *بیعامه گی* руҳонӣ набудан.

Чун соҳиби амома дафаш фош шуд ба зарқ,
Хушвақт беамомагини мову беғашӣ. *Ҷомӣ*

БЕАНДОЗА *بی اندازه* беҳадду бешумор, аз ҳад афзун, аз ҳисоб берун.

Беандоза зарру гуҳар доштам,
Ба сар-бар яке тоҷи зар доштам. *Фирдавсӣ*

[Буқо] амволи беандоза дарбоخت ва ҷамъи умароро бинавохт ва дар қасди Арғунхон бо хештан яке гардонид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

БЕАНДОМӢ *بی اندامی* кори ношоиста, рафтори зишт ва нописандида.

Вай сӣ сол як сафар карда буд, то дили халқро
рост кунад аз он беандомӣҳо, ки беадабон карда буданд. *Ҷомӣ*

Ғиёсиддин ... вазиру вакилро пеши худ хонда
гуфт: ... Акнун аз у, ки ин беандомӣ сар зад, якбора аз аъмолаш ранчидахогир шудам.

«Таърихи Фароштар»

БЕАСАР *بی اثر* бетаъсир, ғайри таъсирбахш, ғайри муассир.

Гирья гар шуд беасар, аз нолаи мо кун ҳазар,
Оби мо хун гашт, аммо оташи мо оташ аст. *Бедил*

БЕБАДАЛ *بی بدل* 1. бадалнашаванда, беиваз.

У ба баҳонаи арази мараз бар зоти бебадал арзи таъхир ва тааллул ҷоиз дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҷарида рав, ки гузаргоҳи офият танг аст,
Пиёла гир, ки умри азиз бебадал аст. *Ҷофиз*

2. беҳамто, беназир, бемислу монанд.

Мавлоно Шарафиддин Алии Язди ... дар илми муаммо бебадали замон ва дар фанни иншо ягонаи даврон буд. *«Фатҳнома»*

БЕБАР *بی بر* 1. бесамар, беҳосил.

Зараш дидаму заръу шогирду рахт,
Вале бемурувват чу бевар дарахт. *Саъдӣ*

2. маҷ. бенатиҷа, бефоида.

Дарозоҳанг шуд гуфтори бевар,
Дарозӣ сахт бемаънову бевар. *Фахриддини Гургонӣ*

БЕБАРГ *بی برگ* бенаво, фақир, камбағал.

Ин фазилят хокро з-он ру диҳем,
З-он ки неъмат пеши беваргон ниҳем. *Румӣ*

беваргу беранг бетароват; беравнақ; бесомон, бетартиб.

Ба хона дарой, ар ҷаҳон танг шуд,
Ҷама кор беваргу беранг шуд. *Фирдавсӣ*

БЕБАРГӢ *بی برگی* бенавой, фақирӣ, нодорӣ, камбағалӣ.

Бо вучуди қиллати манол таҳсил мекардам, то
беваргӣ ба ғоят расид. *Авфӣ*

БЕБАСАР *بی بصر* 1. бечашм, кур, нобино.

Ман дидам, агар надид ҳар бевасаре,
Ҳоки падарон дар кафи ҳар кӯзагаре. *Хайём*

Қас надонам, ки дил бад-ӯ надихад,
Магар он қас, ки бевасар бошад. *Саъдӣ*

2. маҷ. беҳабар, бевуқуф, он кӣ аз ҳақиқатбинӣ маҳрум аст.

Гуфтам: ... дурони боҳабар дар ҳузуру наздикони
бевасар дур. *Саъдӣ*

Эй ки дар далқи муламмаъ талаби завқи ҳузур
Чашмсерӣ аҷаб аз бевасарон медорӣ. *Ҷофиз*

БЕБАҶО *بی بها* 1. беварзиш, беқимат, беқадр.

Суи бозорам харидорон намесозанд гузар,
Дар дуқон азбас матои бебаҷо бошад маро. *Сайидо*

2. пурбаҷо, гаронбаҷо, қиматнок.

Чун аз банду пайванд ёбад раҳо,
Дурахшанда меҳре бувад бебаҷо. *Фирдавсӣ*

БЕБАҶРА *بی بهره* беҳисса, бенасіб, нобархурдор, бесамар.

Ҳокиён бебаҳраанд аз ҷуръаи каъсулқиром,
Ин татовул бин, ки бо ушшоқи мискин кардаанд. *Ҷофиз*

БЕБАҶРАВАР *بی بهره ور* ниғ. бебаҳра.

Абри ту чун рафт, ту бебаҳравар монӣ аз ӯ,
Абри ман ҳар ҷо, ки бошад, ман зи ҷудаш баҳравар. *Қамарӣ*

БЕБИЗОАТ *بی بیضاعت* 1. бемолу матоъ; 2. маҷ. беиститоат; беистеъдоду қобилият.

З-он ҷама бебизоатони талаб
Ин нафас моя нақди ҷон бар лаб. *Бедил*

БЕБИНИШӢ *بی بینشی* бевасарӣ, курӣ, нобиноӣ.

Зи чашмат бурд нақди рушноӣ,
Ту аз бебинишӣ сурма ҷӣ соӣ? *Ҷомӣ*

БЕБОК *بی باک* 1. бетарсу бим, бепарво.

Дилаш тангтар гашту бевок шуд,
Қушодазабон пеши Заҳҳок шуд. *Фирдавсӣ*

Ҳоҳам, ки зи сар хезаму дар пой ту афтам,
Ҷонбоз чу ман ошиқи бевок наяфтад.

Хисрави Деҳлавӣ

2. лоқайд ва бемуҳобо, касе ки ҳисси раҳм надорад, золим.

Эй хуни бевок, падарамро бидуштаӣ ва гурехта
ва ман ту ро меҷуям. *Авфӣ*

Маро гар тарси ҷони худ набудӣ, номи он маҳро
Маҳи номехрубону золими бевок мекардам.

Мушфиқӣ

БЕБОКОНА *بی باکانه* нотарсона, ба таври бемуҳобо ва бепарвоёна.

Зи тарзи машраби имсоқ сайри бенавой кун,
Ки бевокона натвон харҷ кардан парри коҳ он ҷо. *Саъдо*

БЕБУН *بی بن* 1. бетаҳ, бепоён, беинтиҳо; 2. маҷ. ноасл; ноқобил, ғайри мустаид.

Ҷӣ гуфт ин хирадманди ширин сухун,
Ки гар бебунонро нишонӣ ба бун,
Ба фарҷоми кор оядат ранҷу дард;
Ба гирди дари носипосон магард. *Фирдавсӣ*

БЕБУНӢ *بی بنیاد* 1. бе асоси мустаҳкам, суст, ноустувор.

Шаробу айши ниҳон чист? — кори бебунӣ,
Задем бар сафи риядону ҳар ҷӣ бодо—бод! *Ҷофиз*

Бар умеди васл умре метавон дар ҳаҷр зист,
Гар бинон умр бебунӣду номаҳкам бувад. *Маҳфӣ*

2. маҷ. ноасл; сифла, пастфитрат.

Гуфтаанд: Сагро агар хидмат кунӣ, беҳтар, ки бебунёдро. *«Чомеъ-ут-тамсил»*

БЕВА *بيوه* зани шавҳармурда; зани талоқшуда.

Лаззати ангур бева донд, на худованди мева.
Саъдӣ

БЕВАЗАН *بيوزن* зани шавҳармурда; зани аз шавҳар ҷудошуда.

Бевазан дук ришта дар маҳтоб,
Карда бар худ ҳаром роҳату хоб. *Авҳадӣ*

БЕВАЗН *بيوزن* бисъёр камвазн, сабук; маҷ. беқадр, беарзиш.

Чун фалак беқарорӣ аз ғаму ранҷ,
Чун малак бенасибӣ аз хуру хоб,
Гарчи бар чанги ҳимматат гетӣ
Ҳаст бевазнтар зи парри зубоб. *Анварӣ*

БЕВАР *بيور* ба забони паҳлавӣ даҳ ҳазор (10.000).

Кучо бевар аз паҳлавонӣ шумор
Бувад дар забони дарӣ даҳ ҳазор. *Фирдавсӣ*
Ҳанӯзат сипос андаке гуфтаанд,
Зи бевар ҳазорон яке гуфтаанд. *Саъдӣ*

БЕВАРАСП *بيوراسپ* лақаби Заҳҳок, ки гуё пеш аз подшоҳӣ даҳ ҳазор асп доштааст.

Ҳамон Бевараспаш ҳаме хонданд,
Чунин ном бар паҳлавӣ ронданд. *Фирдавсӣ*

БЕВАФО *بي وفا* он кӣ ба қавлу қарори худ ва аҳди дустӣ устувор ва пойдор нест.

Ҳар дам чу бевафоен натвон гирифт ёре,
Моёму остонаш то ҷон зи тан барояд. *Ҳофиз*

БЕВАФОӢ *بيوفائى* сустпаймонӣ, нопойдори дар аҳду паймон ва дустӣ.

На ман бо падар бевафой кунам,
На бо Аҳраман ошноӣ кунам. *Фирдавсӣ*

Агар дорӣ вафо, аз сар гузар кун,
Ки фикри сар дар ин раҳ бевафонст. *Ибни Ямин*

БЕВАҚОР *بي وقار* касе, ки тамкин ва вазнинӣ дар хулқу атвор надорад.

Аз ин гуна шӯридае бевақор
Шакар карда бар талхайшон нисор. *Ҳочу*

БЕВАҚТ *بي وقت* бемаҳал, бемавқеъ, бемуносибат.

Зад яке аз даруна бонг, ки кист?
Бонги бевақт қардан аз пай чист? *Ҷомӣ*

БЕВАҶҲ *بي وجه* бесабаб; беасос ва бедалел; беҳуда.

Бад қардӣ ва сухани беваҷҳ гуфти.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БЕВИҚОР *بي وقار* *ниг.* бевақор.

БЕВОЗ *بيواز* 1. ҷавоб, посух; 2. ҷавоби мусбат, эҷоб; қабул, иҷобат; **бевоз қардан** иҷобат намудан, қабул қардан.

Ба уммед рафтам ба даргоҳи уй,
Умеди маро ҷумла бевоз қард. *Баҳромӣ*

БЕВОРА *بيواره* 1. бекас, ғариб.

Бад-ӯ гуфт, к-аз хона овораам,
Аз Эрон яке марди бевораам. *Асадӣ*

2. беқадр, безътибор.

БЕГАЗАНД *بيگزند* безарар, беосеб.

Хуруше шунидам зи гетӣ баланд,
Ки андеша шуд пиру ман — бегазанд. *Фирдавсӣ*

БЕГАҲ *بيگه* *ниг.* беғоҳ.

БЕГАҲОН *بيگهان* *ниг.* беғоҳон.

БЕГЛАРБЕГӢ *ت.* *بيگلربيگى* беги бегон, бузурги шахр.

Ин гадочашмию ин нодидагӣ
Аз гадон(и) туст, н-аз бегларбегӣ. *Румӣ*

БЕГОНА *بيگانه* ғайр, касе, ки хеш ва ё ошно нест, ноошно; *муқобили шинос*, ошно 1.

Бегона агар вафо кунад, хеши ман аст,
Гар хеш чафо кунад бадандеши ман аст. *Хайём*

Ман аз бегонагон ҳаргиз нанолам,
Ки бо ман ҳар чӣ қард, он ошно қард. *Ҳофиз*

бегона будан аз чизе дур будан аз чизе.

Малакро дурушт омад аз вай хитоб,
Бигуфто: Биё, то чӣ бинӣ савоб,
Ки пиндорам аз ақл бегонай,
На мастӣ, ҳамоно ки девонаӣ. *Саъдӣ*

бегонаро яғона сохтан бегонаро ошно қардан, иттифоқ қунондан, дӯст намудан.

Дар ин вақт ки бегонаро яғона бояд сохт,
Қомронмирзо аз хидмати ҷаннотошёнӣ ҷудо шуда,
Ба Лоҳур рафт. *«Таърихи Фароштар»*

БЕГОНАВОР *بيگانهوار* монанди бегона, монанди одами ғайр.

Бегонавор оям аз ин пас ба кӯи ту,
К-аз ошно ба пеши ту бегона хуштар аст. *Ҷомӣ*
Зи дар берун марон бегонаворам,
Ки ин бегона вақте ошно буд. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕГОНАГӢ *بيگانگى* ноошноӣ, ошно набудан; *муқобили шинос*, ошноӣ.

Бегонагӣ нигар, ки ману ёр чун ду чашм,
Ҳамсоёему хонаи ҳам-ро надидаем.*

БЕГОНАХУ(Ӣ) *بيگانهخوي* улфатнопазир.

Бо бутӣ бегонахуям ошноӣ мушқил аст,
Поси ўро доштан дар бенавоӣ мушқил аст.
Заҳири Форъбӣ

БЕГОР *بيگار* кори маҷбури ва бемузд.

Сухан дар салоҳ асту тадбиру хуй,
На дар аспӣ майдону ҷавгону гуй,
Чи бо душмани нафс ҳамхонаӣ,
Чи дар банди бегори бегонай. *Саъдӣ*

Бегор кашӣ, бех, ки бекор бошӣ. *Зарбулмасал*

БЕГОҲ||**БЕГАҲ** *بيگه||بيگه* 1. бевақт, дер; нобахангом.

Ҳаҷро беғоҳ шуда буд ва он сол аз сун Хуросон
ҳеч кас ҳаҷ накард. *«Таърихи Табарӣ»*

Шукуфа, ки беғоҳ бихандад зи шох,
Кунад меваро бар дарахтон фарох. *Низомӣ*

2. охири рӯз, аввали шаб, вақти шом.

Шом шуд, омад ғуруби офтоб,
Вақт беғоҳ шуд, ба хона рав, шитоб! *Румӣ*

БЕГОҲОН||БЕГАҲОН *بیگهان||بیگهان* *ниг. бегох.*

Он якеро бегаҳон омад қунуқ,
Сохт уро ҳамчу тавк андар унуқ. (1) *Румӣ*

Дуредгар бегоҳон аз роҳи ниҳонӣ ба хона дар-
омад. (2) «*Анвори Суҳайлӣ*»

БЕГУШ *بیگوش* касе ки гуш надорад; маҷ. касе, ки хис-
си шунавоӣ надорад, ношунаво, кар.

Панди феъли халқро ҷаззобтар,
К-у расад дар ҷони ҳар бегушу кар. *Румӣ*

БЕД I *بید* дарахти бесамари соядор, ки шоҳаҳои рости
баланд дорад, бештар дар ҷойҳои сернам мерӯяд; хел-
ҳои бисёре дорад: беи Маҷнун (маҷнунбед), беи са-
фед, беи сиёх, беи сурх (сурхбед), беи сода, бедгул
ва ғ.

Бед боре эмин аст аз заҳмати ҳар кас, вале
Санги ноаҳлон хурад шоҳе, ки дорад мева бор.
Саной

Бедро гар бипарваранд чу уд,
Барнабёд шамими уд аз бед. *Ибни Ямин*

беи муваллаҳ маҷнунбед, навъе аз бед, ки шоҳхояш
ошuftа ва ба замин моил ва овезон аст; беи мушк
(*инҷунин* бедмушк) навъе аз бед, ки гулаш зардҷан
хушбӯст, бедмушк, мушкбед, мушкинбед.

БЕД II *بید* шакли кӯтоҳшудаи бувед.

Ба эронӣ гуфт: Бедор бед,
Ки ман кардам оҳанги Деви Сапед. *Фирдавӣ*

БЕД III *بید* номи деви афсонавӣ дар Мозандарон.**БЕДАВЛАТ** *بیدولت* 1. фақир, камбағал, муфлис; 2. шум,
бадтинат.

Он хоҷаи бедавлат ғуломро ба куштани худ фар-
муд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

3. бадбахт, бетолъ.

Бедавлат агар масҷиди одина бисозад,
Ё тоқ, фуруд ояд, ё қибла қач ояд.*

БЕДАМОҒ *بیدماغ* *ниг. бедимоғ.***БЕДАРАНГ** *بیدرنگ* 1. беист, бетаваққуф; 2. маҷ. нопоӣ-
дор.

Ба гул монад, ки гарчи хубранг аст,
Напояд дер, — меҳраш бедаранг аст.

Фаҳриддини Гургонӣ

БЕДАРАНГӢ *بیدرنگی* беқарорӣ, безобитагӣ.

Чу вусъатгоҳи дил бигрифт тангӣ,
Сабури рехт андар бедарангӣ. *Ҳоҷӣ*

БЕДАРЕҒ *بیدریغ* 1. бемузояқа, бе ҳасисӣ, саховатмандо-
на; 2. бераҳм.

Зери теғи бедареғи шоҳи дун
Мешудӣ дарвеш бас зору забун. *Румӣ*

БЕДАРД *بیدرد* 1. беалам; 2. маҷ. беғам ва бепарво, мах-
сусан он ки ҳисси муҳаббат надорад.

Рақибо, гар туро андешаи мо нест, маъзури,
Кучо бедардро аз дардмандон ёд меояд. *Ҳилолӣ*

Давои дил зи бедардон начӯям, Мушфиқӣ, ҳаргиз,
Ки аҳли дард медонанд дарди бедавои ман.

Мушфиқӣ

БЕДАРМОН *بی درمان* 1. бедаво; илоҷнашаванда, илоҷно-
пазир.

Табиби дарди бедармон кадом аст?
Рафиқи роҳи бепоён кадом аст? *Шамси Табрзӣ*

2. оҷиз, бечора; ноилоҷ.

Шуд тақозо бар тақозо, хона танг,
Монд ӯ ҳайрону бедармону данг. *Румӣ*

БЕДАСТГОҲ *بیدستگاه* бечихозу бесомон, бедавлату молу
мулк, оҷизу нотавон.

Набинад, ки дарवेशи бедастгоҳ
Ба ҳасрат кунад дар тавонгар нигоҳ. *Саъдӣ*

БЕДБАРГ *بید برگ* навъе аз пайкони тир, ки шаклаш мо-
нанди барги бед аст.

Зи қорураву ночиху бедбарг,
Қувора-қувора шуда диръу тарг. *Низомӣ*
Хаданге, ки пайкони буд бедбарг,
Фуру дӯхт бар тораки турк тарг. *Фирдавӣ*

БЕДБУН *بیدبن* дарахти бед.

Боз гуфтанд: Бесабаб надихад,
Ҳаргиз аз бедбун рутаб надихад. *Саной*

БЕДГУН *بیدگون* бедранг, ба ранги бед, сабуз қабуд.

Чун паранди бедгун бар рӯй пушад марғзор,
Париёни ҳафтранг андар сар орад кӯҳсор.

Фаррухӣ

БЕДИНАТ *بی دیانت* он ки фармудаҳои дин ва мазҳаб-
ро риоя намекунад; маҷ. ноинсоф, бевичдон, норосткор.

Ва маснади қазо ва раёсат дар уҳдаи ҷухало ва
бединатон аст. *Аҳмади Доғиш*

БЕДИЛ *بیدیل* 1. дилдода, дилбохта, мафтун; ошиқ, ошиқи
беқарор.

Чу дуд ин оташе, к-обе бар ӯ андар занӣ ногаҳ,
Чу чашми бедиле, к-аз дидани дилбар шавад бино.
Фаррухӣ

Бедилонро айб кардам, лоҷарам бедил шудам,
Он гунахро ин уқубат ҳамчунон бисёр нест. *Саъдӣ*

Бар тани хок мани ошиқи бедил бигузор,
Ту маро ҳамтаки ин гунбади даввор мағир!

Шамси Табрзӣ

2. бемехру муҳаббат, бемайлу рағбат; **бедил шудан**
аз касе бемехру муҳаббат ва бемайлу рағбат шудан,
хафа шудан.

Дар ин асно навкарон аз ӯ бедил шуда, аз ӯ ҷудо-
гаштанд. «*Тағрихи Фарошита*»

3. камчигар, тарсончак, тарсу, буздил.

БЕДИМОҒ||БЕДАМОҒ *بیدماغ* хафа, ғамгин, кайфпарида.

Май хурдани мудом маро бедимоғ кард,
Одат ба ҳар даво, ки кунӣ беасар шавад. *Соиб*

БЕДИН *بیدین* он ки ба дин ва мазҳаб эътиқод надорад
ва ба аҳкоми динӣ риоят намекунад.**БЕДИСТОН** *بیدستان* 1. бедзор; 2. маҷ. боғи бесамар, бе-
ҳосил.

Ҳон, ташначигар, маҷӯй з-ин боғ самар,
Бедистонест ин риёзи бадудар. *Рудақӣ*

БЕДИЯТ *بی دیت* бехунбаҳо, касе, ки барои вай хунбаҳо гирифта намешавад.

Яғмогари шаҳри офият бош,
Дар ишқ қатили бедият бош!*

БЕДМУШК *بيد مشك* *ниг.* бед (бедн мушк).

БЕДОД *بيداد* 1. беадолатӣ, беадлӣ; зулм, ситам, тааддӣ.

Райят нашоёд зи бедод кушт,
Ки мар мамлакатро паноҳанду пушт. *Саъдӣ*
Ба найранги адлаш назарҳо пуроб,
Зи бедоду зулмаш чигарҳо кабоб. *Бедил*

Бедод кардан беадолатӣ, ҷабр кардан; зулму ситам намудан.

Чу бедод кардӣ, таваккуъ мадор,
Ки номат ба неки равад дар диёр. *Саъдӣ*
Ба ту додам дили худ, вой асире, ки ба у
Мекуни ин хама бедоду туро дил дода. *Мушфиқӣ*

ба бедод остин тар кардан бедод кардан, зулм кардан.

Доман андар пой сабр овардай,
Пас ба бедод остин тар кардай. *Анварӣ*

2. беадолат, зolim, ситамгар.

Дили ҳар ду бедод аз он сон бисуз,
Ки ҳаргиз набинанд ҷуз тира рӯз. *Фирдавсӣ*

БЕДОДВАНД *بيدادوند* бедодманд, бедодгар; зolim, ситамгар.

Раҳ эмин шуд аз дузди бедодванд,
Хироманда шуд роҳрав бе газанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕДОДҒАР *بيدادگر* беадолат; зolim, ситамгар.

Фурумоя Заҳҳоки бедодгар
Бад-ин чора бигрифт гоҳи падар. *Фирдавсӣ*
Ман аз дасти ин шуми бедодгар
Шудам ашк дар чашму хун дар чигар. *Савдо*

БЕДОДМАНД *بيدادمند* бедодгар; зolim.

Чафо бин зи гардуни бедодманд
Чу ман, Хисраве, дар чунин тахтабанд.
Хисрави Деҳлавӣ

Дар сина ҳалқаҳо шавадам оҳи оташин
Аз хомкории дили бедодманди у. *Хоқонӣ*

БЕДОДПЕША *بيدادپيشه* зolim, ситамгар.

Ду бедодпеша ба роҳ андарун
Ба бедоди худ шоҳро раҳнамун. *Низомӣ*

БЕДОДӢ *بيدادى* беадолатӣ, бедодгарӣ; зулму ситам.

Зи бедодии подшоҳи ҷаҳон
Ҳама некуйҳо шавад дар ниҳон. *Фирдавсӣ*
Чун бар райят зиёдат бедодӣ бошад, тадбири ҳеш
Ба пой манораи куҳан кунанд. «*Таърихи Систон*»

БЕДОНИШ *بيدانش* нодон, ҷоҳил.

Суханчину бедонишу чорагар
Набояд ки ёбанд пешат гузар. *Фирдавсӣ*
Беш аз ин равшан намегардад, ки ин бедонишон
Аз нафас бар шамъи фитрат домане афшондаанд.
Бедил

БЕДОР *بيدار* 1. он кӣ дар ҳолати хоб нест; *муқобили* хуфта 2.

Ёр хуфта ба хобу у бедор,
Чун шавад аз висол бархурдор? *Ҷомӣ*

2. хушбӯр, зирак, огоҳ, ғайри ғофил.

Ин ҷаҳон поку хубкирдор аст,
Он шиносод, ки дилш бедор аст. *Рудақӣ*

◇ **бахти бедор** бахти мусоид ва мададгор; **бедор шудани бахти хоболуд** *киноя аз* омад кардани бахт.

Бахти хоболуди мо бедор хоҳад шуд магар,
З-он ки зад бар дида обе рӯи рахшони шумо. *Ҳофиз*

БЕДОРБАХТ *بيداربخت* хушбахт, саодатманд.

Кучост соқии бедорбахти хоболуд,
Ки баҳри додани ҷоми шароб бархезад.
Хисрави Деҳлавӣ

БЕДОРДИЛ *بيداردل* дилоғох; равшанзамир; воқиф, хушбӯр.

Нишастанд бедордил бихрадон,
Ҳам он Зол бо номвар мубадон. *Фирдавсӣ*

БЕДОРМАҒЗ *بيدارمغز* *киноя аз* оқилу хушбӯр ва огоҳ.

Бар он гуна, к-аз чанд бедормағз
Шунидам дар ин шева гуфтори нағз. *Низомӣ*
Кунун, эй сухангӯи бедормағз,
Яке достоне биёроӣ нағз. *Фирдавсӣ*

БЕДОРӢ *بيدارى* 1. дар хоб набудан, ҳолати ғайри хоб.

Бедории посбони бемузд
Ганҷина барад ба ширкати дузд.*

2. хушбӯрӣ; огоҳӣ.

Ба бедорӣ акнун сипоҳе гарон
Аз Эрон биёмад диловар сарон. *Фирдавсӣ*

◇ **бедории бахт** *киноя аз* некии бахт, некубахтӣ, некутолей.

Чу бедории бахт шуд раҳнамун,
Зи торикӣ омад Сикандар бурун. *Низомӣ*

БЕДУД *بيدود* *би* холи аз дуд, соф ва фурузон (дар боран оташ); ◇ **бедуд шудани чароғи бахт** *киноя аз* хушбахт ва некутолей шудани касе.

Бедуд шавад чароғи бахтат,
Бар ҷабҳаи маҳ ниҳанд тахтат. *Файзӣ*

БЕДУДМОН *بيدودمان* касе, ки хонаву хонавода надорад, бехонумон.

БЕЗАБОН *بي زبان* 1. касе, ки нутқ надорад, лол, гунг;

2. *мач.* хомуш, соқит; моту мабхут, очиз дар нутқ.

Безабон шуд зи диданат Хисрав,
К-аз ҳама кор гуфтугӯ донад. *Хисрави Деҳлавӣ*
Нағӯямат, ки чаро ҷавр мекуни бар ман,
Ту бетараххуму ман безабон, чаро накуни? *Фузулӣ*

3. *мач.* ҳайвон.

Сари безабон, к-у ба хун тар бувад,
Беҳ аст аз забоне ки бесар бувад. *Низомӣ*

БЕЗАВҚ *بي ذوق* касе, ки шавқу завқ ва майлу рағбат ба чизе ва коре надорад; он кӣ зебоиро ҳис намекунад.

Дар ҳисори офият безавқро ором нест,
Он кӣ завқи фитна даръёбад, ба оҳан душман аст.
Урфӣ

БЕЗАР *بي زر* бепул, камбағал, қашшоқ, фақир, бечора, бечиз ва беқудрат; **безару зӯр** бечора, бечиз ва беқудрат.

Чу бар дари ту мани бенавои безару зӯр
Ба ҳеч боб надорам раҳи хуруҷу духул... *Ҳофиз*

БЕЗАРӢ بى زى бепули, мухтоҷи, қашшоқӣ, фақирӣ.

Шунидам масал зад яке пурхунар,
Ки зар зар кашад, безарӣ — дарди сар. *Саъдӣ*

БЕЗИЁ بى ضيا бенур, бепартав, бедурахшиш.

Шуд чоми айшам безиё, чон шуд лагадқуби хато,
Бигзашт чун умр аз вафо, эй бевафо, фаръёд рас!
Хисрави Деҳлавӣ

БЕЗИЁН بى زيان 1. чизе ва ё касе, ки зиён ва нуқсон на-
дорад, беайб, бенуқсон.

Чу ёқут бояд сухан безиён,
Сабуксанг, лекин баҳояш гарон. *Абӯшақури Балхӣ*

2. чизе ва ё касе, ки аз вай ба касе (чизе) зарар ва зиён
намерасад.

Яке безиён марди оҳангарам,
Зи шоҳ оташ ояд ҳаме бар сарам. *Фирдавсӣ*

БЕЗИНҲОҲ بى زنهار || بى زينهار беамон, бераҳм.

Ташнаи хун аст теги обдори Қаҳқашон,
Зери ин шамшери безинҳор чун хобад касе?! *Соиб*

БЕЗОВАР بى زاور беқувват, беқудрат, беқитдор.

Цигархастагонанду бегӯшагон
Ки бечорагонанду безоварон. *Рӯдакӣ*

БЕЗОР بى زار бемайл ва берағбат нисбат ба чизе; нафрат
пайдокарда, мутанаффир аз касе, чизе.

Пас аз офаринанда безор шав,
Ки дар танг ҳар рӯз рангест нав. *Фирдавсӣ*

Хаме бегонаеро ёр гардӣ,
Зи баҳри у зи ман безор гардӣ.

Фаҳриддини Гургонӣ

БЕИЁР بى عيار беқадрӯ қимат; паст.

Яке сухра гаштам чунон беиёр,
Ки бар риши ман ханда дорад ҳазор. *Шоҳин*

БЕИСТЕҲҚОҚ بى استحقاق нолюқ, носазовор.

Ман марди дуну беистеҳқоқам.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

БЕИХТИЁР بى اختيار 1. аз ғайри хоҳиш ва ирода.

Намеоям бурун аз бими расвой, ки метарсам,
Маро дар пеши мардум гирияи беихтиёр ояд. *Ҳилолӣ*

2. маҷ. бехуш.

Аз он дам чун Зулайхо беқарорам,
Гаҳе хушёрӯ гаҳ беихтиёрам. *Ҳозик*

3. ноилоҷ, ночор.

Чу буданд дар марг беихтиёр,
Ба ин маслаҳат ёфт бо ҳам қарор. *Бедил*

БЕКАМАР بى كمر он кӣ камари мурассаъ надорад, ки
аломати мансабдорӣ ва подшоҳӣ мебошад; муқ. бекулаҳ.

Мабин ҳақир гадоёни ишқро, к-ин қавм
Шаҳони бекамару хисравони бекулаҳанд. *Ҳофиз*

БЕКАНОР بى کنار бесохил, аз ҳад афзун васеъ ва фарох,
беҳад, бепоён, беинтиҳо.

Чашмаи шир аст дар ту беканор
Ту чаро ме шир чӯй аз тағор. *Румӣ*

Ҳар кас ки чун сафина дар ин баҳри беканор
Пой сукун гирифт, сари интиқол ёфт. *Шоҳин*

БЕКАРОН بى كران *ниг.* беканор.

Он чо ки мухити бекарони сухан аст,
Тамкин гуҳари мавҷи равони сухан аст. *Бедил*

Ин ҳар ду ғам арчи беканор аст,
Худ гу, ки тафовуташ чӣ сон аст? *Шоҳин*

БЕКАРОНА بى كرانه *ниг.* бекарон.

Кишти ваҳму ақл бешкастем,
Ғута дар баҳри бекарона задем. *Чомӣ*

Зи мо бодо дуруди бекарона
Фаровон хокбуси чокарона. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕКАС بى كس 1. танҳо, он кӣ хешу ақрабо, зану фарзанд
ва ёру ёвар надорад.

Хамекун ба пирони бекас касӣ,
К-аз ин шева, донам, ба пири расӣ. *Чомӣ*

Ба сахрои чунун Маҷнуни мо бекас намемонад,
Ба сӯзан мекашад мижғони оху хор аз пош.

Шавкат

2. бепушту паноҳ.

Афсӯс, илм бекасу маънӣ ғариб монд,
Бо бекасон кӣ дасти мурувват кунад ба сар? *Савдо*

БЕКАСИ بى كسى 1. танҳой; 2. беёварӣ.

Ғаме, ки ру диҳад аз бекасиву танҳой,
Ниҳода рӯй ба девори хона меғуям. *Мушфиқӣ*

Бигзор, ки рӯ ба ғурбат орам,
Дар водии бекаси битозам. *Савдо*

БЕКОР بى كار 1. касе, ки бо кор ва амали фонданок
машғул нест.

Ҳар сари мун маро бо ту ҳазорон кор аст,
Мо кучоему маломатгари бекор кучост? *Ҳофиз*

олими бекор олиме, ки илму дониши худро ба воситаи
кор ва амал ба ҳаёт ва таҷриба татбиқ намекунад.

Олими бекор наёбад баре,
Гарчи ба сад ҳила барорад саре. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. аз ғайри амал, ба ҳаёт ва таҷриба татбиқнашуда.

Илми бекор судманд бувад,
Илми бекор пойбанд бувад. *Саной*

...Ки пеши маънироёни асрор
Замину осмон байтест бекор. *Нозим*

3. аз қору амал монда; очиз ва нотавон.

Чӣ гуна кунад васфи он рӯй Хисрав,
Ки дар дидаи ақл бекор гардад. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕКОРУБОРӢ بى كار و بارى бекорӣ, машғул набудан ба коре
ва чизе.

Чу корат зи ишқ асту борат зи ишқ,
Шикоят зи бекоруборӣ макун. *Убайди Зоконӣ*

БЕКУЛАҲ بى كله он кӣ қулоҳи подшоҳӣ (тоҷ) надорад;
муқ. бекамар.

Мабин ҳақир гадоёни ишқро, к-ин қавм
Шаҳони бекамару хисравони бекулаҳанд. *Ҳофиз*

БЕЛ بيل олати оҳанин ва ё чубини паҳни дорои дастаи
чубин, ки дар деҳқонӣ ва рӯзгор ба кор меравад.

Сари чашма шояд гирифта ба бел,
Чу пур шуд, нашояд гузаштан ба пил. *Саъдӣ*

Се ҳазор марди кориро бо тешаҳо ва белҳо ва кузаҳо ва табарҳо... муҳайё кард.

«Таърихи Наршаҳӣ»

БЕЛАК||**БАЙЛАК**||**БЕЛА** بيلک || بيله тир ва пайкони ба шакли бел сохташуда.

Аз тафи белаки шаҳи кишвар,
Шоҳи мурғон бияфканад шахпар. *Саной*
Яке оҳанипанча дар Ардабил
Ҳамебигзаронид байлак зи бел. *Саъдӣ*

БЕЛЗАН بيل زن 1. касе, ки бо бел кор мекунад, ҳамчун деҳқон, боғбон ва ғ.; 2. тирзан.

Ҳамон белзан марди олатшинос
Кунад белакашро ба беле қис. *Низомӣ*

БЕЛОФ بي لاف аз ғайри лофу худситой ва миннатгузорӣ.

Бахшиши беминнату эҳсони белофат кунанд.
Абру дарьёро зи хиҷлат хушк чун дуду сароб.
Анварӣ

БЕМАДОР بي مدار беасос, ноустувор, нопойдор.

Моро зи гулу баҳор меояд ҳайф,
Аз шухрату эътибор меояд ҳайф
Охир зи хазон баҳору гул мерезад,
З-ин ҳастии бемадор меояд ҳайф. *Ҳоҷӣ*
Хуш дор, ки чарх бемадор аст,
Ҳар гул, ки намудааст, хор аст. *Шоҳин*

БЕМАЗА بي مزه 1. бетаъм, фач, ногувор; 2. маҷ. зишт, нофорам.

Хатибе кареҳуссавт худро хушовоз пиндошти ва фаръеди бемаза бардошти. *Саъдӣ*

БЕМАЗАГӢ بي مزگي || بيمزگي нохушӣ, нороҳатӣ, безоби-тагӣ.

— Чун субҳ шуд, асари тараддуд ва бемазагӣ дар у зоҳир гашта, дар андешаи он шуд, ки чӣ кунад.
«Таърихи Фаршита»

БЕМАР بي مر бешумор, беҳад, аз ҳад зиёд, фаровон.

Дарозоҳанг шуд гуфтори бемар,
Дарози саҳт бемаъниву бебар. *Фаҳриддини Гургонӣ*
Ҳошо, ки дар саҳифаи афлок тай шавад,
Авсофи бениҳояту ахлоқи бемарам. *Шоҳин*

БЕМАХЛАС بي مخلص 1. бе роҳи халосӣ; 2. маҷ. ба поён нарасида, нотамам.

Қиссаҳо оғоз кардам, аз шитоб
Монд бемахлас даруни ин китоб. *Румӣ*

БЕМАЪНИ بي معني холи аз мундариҷа ва мазмуни саҳеҳ, беҳуда.

Ин хирқа, ки ман дорам, дар раҳни шароб авло,
В-ин дафтари бемаъни ғарқи маи ноб авло. *Ҳофиз*

БЕМАҒЗ بي مغز 1. он чӣ ки моддаи даруни надорад; дарунхоли, пуч.

Пистаи бемағз агар лаб во кунад, расво шавад.
Зарбулмасал

2. маҷ. беасос, хушку холи.

Ҳарчанд зи шақкар натавон кард ба най сулҳ,
Бо ваъдаи бемағзи ту хурсанд тавон буд. *Соиб*
бемағзу пӯст пуч; ноҷиз.

Карам варзад он сар, ки мағзе дар уст,
Ки дунҳимматонанд бемағзу пӯст. *Саъдӣ*

3. маҷ. одами камақл, нодон, бетамкин.

Зи мадҳушон ҳаворо сафҳаи тасвир мебинем,
Зи бемағзон ҷаҳонро як наистон беша медонем.
Шавкат

БЕМАҲАҚ بي محك беқадр қимат, бейёр.

БЕМАҲАЛ بي محل бевақт, бемавқеъ, бемаврид.

Шаби висол, ки вақти нафас кашидан аст,
Бигу ба мурғи саҳар, к-ин чӣ бонги бемаҳал аст.
Шоҳин

БЕМЕҲР بي مهر бемуҳаббат, номехрубон.

Бидонист, к-он моҳи гулчеҳр кист,
Бути нӯшлаб, моҳи бемеҳр кист. *Ҳочу*

БЕМЕҲРӢ بي مهري бемуҳаббатӣ, номехрубонӣ.

Ашки ман ранги шафақ ёфт зи бемеҳри ёр,
Толеи бешафақат бин, ки дар ин кор чӣ кард. *Ҳофиз*

БЕМИННАТ بي منت аз ғайри миннатгузорӣ; бо ҷону дил, холисона.

БЕМИСОЛ بي مثال бемислу монанд, беназир.

Хушо Шерозу вазъи бемисолаш,
Худовандо, ниғаҳ дор аз заволаш! *Ҳофиз*

БЕМИҚДОР بي مقدار беқадр, хор; беътибор.

Ва чун дар назари у бемиқдор аст, доим уро пешӣ
назар надорад. *Аҳмади Дониш*

БЕМОЛ بي مال нодор, он кӣ молу таъминоти зиндагӣ надорад, камбағал, мискин.

Ҳаёти бемол бадтар аз марг аст. *Аҳмади Дониш*

БЕМОР بي ميار гирифтори беморӣ, касал, мариз, ранчур.

Манам бемору нолон, ту дурустӣ,
Надонӣ чист бар ман дарду сустӣ.

Фаҳриддини Гургонӣ

Ҳар кӣ бе ёр бувад, пайваста бемор бувад.

Зарбулмасал

♦ бемори касе будан киноя аз ошиқи касе будан.

Эй табиби дили бемор, бигу баҳри худо,
К-он чигархаста, ки бемори ту бошад, чӣ кунад?
Ҳилолӣ

бемор кардан хароб ва вайрон кардан.

Гар у бемор кардаст Исфаҳонро,
Ҳам у додаш пизишки некдонро.

Фаҳриддини Гургонӣ

БЕМОРДОР بي مياردار касе, ки ба бемор нигоҳубин мекунад, парастори бемор.

Ҳар кучо бошад диле, мечинад аз чашми ту дард,
Ҳар кучо нозе бувад бемордори чашми туст. *Соиб*

БЕМОРИСТОН بي ميارستان ҷое, ки беморонро хобонда нигоҳубин ва даво мекунанд, касалхона, беморхона, доруш-шифо.

Шиблиро... шур дар сар афтод, ба бемористон
бурданд. *Ҷомӣ*

БЕМОРПАРАСТ بي ميارپرست парастори бемор, бемордор.

Ҳама беморпарастон зи ғамам сер шуданд,
Он кӣ ин ғам хӯрад имрӯз, шумоед ҳама. *Ҳоқонӣ*

БЕМОРСОН *بیمارسان* *шакли кӯтоҳшудаи бемористон.*

Бад-у гуфт Гударз: Беморсон
Туро ҷой зеботар аз шорсон. *Фирдавси*

БЕМОРХЕЗ *بیمارخیز* касе, ки нав аз беморӣ хестааст ва ҳанӯз осори касалия аз вай дур нашудааст.

Фарас меронд чун беморхезон,
Зи наргис бар суман симоб резон. *Низомӣ*

БЕМОРҒАНЧ *بیمارغنج* касе, ки бисъёр бемор мешавад; бемор, дардманд.

Чу гашт он паричехра беморғанч,
Бибуррид дил з-ин сарои сипанч. *Рудаки*

БЕМОРИ *بیماری* касалия, ранҷури, нотобӣ.

Ба дорую дармон ҷаҳон гашт рост,
Ки беморию марг касро нақост. *Фирдавси*
Беморӣ беҳ аз бекорӣ. *Зарбулмасал*

◇ **бемории чашм** *киноя аз пурхуморӣ* ва пурнозии чашм.

Хон, аз сари хуни у гузар кун,
Бемории чашми у назар кун! *Шоҳин*

БЕМОЯ *بیمایه* 1. бесармоя, бепулу мол, бечиз, фақир, камбағал.

Бидех симу дирам бемоягонро,
На нузлу ҳадья олипоягонро. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. фурумоя, паст, хор; бехунар, белаёқат.

Бигӯям агарчанд бемоям,
Ба донистан ар беҳтарин поям... *Фирдавси*
Мард, к-у рӯзи разм бемояст,
Домани хайма беҳтарин дояст. *Саной*

3. хамире, ки хамирмоя, хамиртуруш надорад.

БЕМУРОД *بی مراد* он кӣ ба муроди худ нарасидааст; маънос, ноумед; бечора.

Пас авонон бемурод он сӯ шуданд,
Боз ғаммозон, к-аз он воқиф буданд... *Румӣ*

БЕМУРОДӢ *بی مرادی* нарасидан ба мурод ва орзуи худ; нокомӣ, бадбахтӣ; бечорагӣ.

Ман аз бемуродӣ наям рӯйзард,
Ғами бемуродон маро ранча кард. *Саъдӣ*

БЕМУРУВВАТ *بی مروت* ноҷавонмард, лаим ва пастҳиммат; сифлатабиат, бадсират.

Зараш дидаму заръу шогирду рахт,
Вале бемурувват чу бевар дарахт. *Саъдӣ*

Бар дари арбоби бемуруввати дунъё
Чанд нишинӣ, ки хоҷа кай ба дар ояд? *Ҳофиз*

БЕМУРУВВАТӢ *بی مروتی* ноҷавонмардӣ, лаимӣ, пастҳимматӣ; сифлатабиатӣ, бадсиратӣ.

Пас аз роҳи бемурувватӣ ва бевафой Солим Ғонимро
танҳо гузошта, ру ба роҳ овард. *«Нигори дониш»*

Тур хоки бемурувватӣ дар дидаи мардумӣ пошид.
«Равзат-ус-сафо»

БЕМУҲОБО *بی محابا* 1. бе риояи хотири касе; 2. бетарсу мулоҳиза, бебокона.

Нақшодро ба он нақши зебо муҳаббати бемуҳобо
падид омад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **(ин)** бемуҳобо паланг *киноя аз замон, рӯзгор.*

Магар бо ман ин бемуҳобо паланг
Чу румию зангӣ набошад дуранг. *Низомӣ*

БЕНАВО I *بی نوا* бетуша, фақир; мискин, нотавон, бечора.

Ғар аз пай лаззати ҳаво хоҳӣ шуд,
Аз ман хабарат, ки бенаво хоҳӣ шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Эй соҳиби каромат, шукронаи саломат
Рӯзе тафаққуде кун дарवेशи бенаворо. *Ҳофиз*

БЕНАВО II *بی نوا* бесадо, соқит, хомуш.

Забони лаби гуфтугу бенавост,
Чу дам мезанӣ, ҳар як аз ҳам ҷудост. *Бедил*

БЕНАВОӢ I *بی نوائی* бетушагӣ, нодорӣ, фақирӣ.

Порсой, қӣ аз бенавоӣ бувад, чӣ эътибор кунанд?
Авфӣ

Ҳақиме гуфт: ... Ин яке бисъёрхор будааст, тоқати бенавоӣ наёвард, ҳалок шуд. *Саъдӣ*

БЕНАВОӢ II *بی نوائی* сукут, хомушӣ, беовозӣ.

Бенавоӣ агар зи ҳарф афтод,
Ба нафас кард чун наяш имдод. *Бедил*
Аз ғами бенавоии булбул
Беҳабар нест чоки домани гул. *Бедил*

БЕНАДИД *بی ندید* бемонанд, беназир, бемисл, беҳамто.

Дар аёдат он расули бенадид
Он саҳобиро ба ҳоли назъ дид. *Румӣ*

БЕНАЗИР *بی نظیر* бемислу монанд, беҳамто.

Чун назар бар он беназир андохт, дили у дар ғарқоби ишқ афтод. *Авфӣ*

... Ки мо ҳар як ба хубӣ беназирем,
Сипехри ҳусиро мохи мунирем. *Ҷомӣ*

БЕНАЗМ *بی نظم* бетартиб; ◇ **(ин)** хонаи беназму насақ *киноя аз дунъё.*

Нофи ҳафта буду аз моҳи раҷаб нима рӯз,
Ки бирун рафт аз ин хонаи беназму насақ. *Ҳофиз*

БЕНАМАҚ *بی نمک* чизе, ки намақ надорад; маҷ. бемаза, фаҷ; беравнақ.

Кучо шуд Халилу намақдони у,
Ки аз марг шуд бенамақ хони у. *Ҷомӣ*

БЕНАМАҚӢ *بی نمکی* надоштани намақ; бемазагӣ, фаҷчӣ; маҷ. бебалоғатӣ, белатоғатӣ, бечозибегӣ.

Шеърҳои маро ба бенамақӣ
Айб кардӣ, раво бувад, шояд,
Шеърӣ ман ҳамчу шаккару шахд аст,
Андар инҳо намақ на хуш ояд.

Рашиди Самарқандӣ

БЕНАМУД *بی نمود* он чӣ ки намуди зоҳирӣ надорад; диданашиаванда, номарғӣ.

Зи шамъи бенамуде дар гудозам,
Ба ҳусни бенишоне ишқбозам. *Нозим*

БЕНАСАҚ *بی نسق* бетартиб; безобита.

Мекашад аз талоши бенасақаш
Мағз чун шамъ з-устухон арақаш. *Бедил*

БЕНАСИБ *بی نصیب* касе, ки аз чизе махрум аст; бебахра.

Афтодаам ба кӯи ту бемор, эй табиб,
Гаштам зи айшу роҳати айём бенасиб. *Имло*
Бар хок нишаста чун ғарибе,
Аз ёру диёр бенасибе. *Файзӣ*

БЕНИЁЗ *بی نیاز* он ки эҳтиёҷ ба чизе надорад, мус-
тағнӣ.

То ҷаҳон буд аз сари одам фароз,
Қас набуд аз роҳи дониш бениёз. *Рӯдакӣ*
Бар дари хеш сарфарозам кун
В-аз дари хеш бениёзам кун! *Низомӣ*
довари бениёз *д.* худо.

Сиевуш чу омад ба оташ фароз,
Ҳаме гуфт бо довари бениёз... *Фирдавсӣ*

БЕНИЁЗӢ *بی نیازی* беэҳтиёҷӣ, истиғно; давлатмандӣ, осу-
даҳолий.

Чу лашкар саросар шуд ороста,
Бад-он бениёзӣ шуд аз хоста. *Фирдавсӣ*

БЕНИШОН *بی نشان* 1. беаломат; нопадид; номаълум; бе-
асар, гум, пай гумшуда.

Хумой ар ниҳад бар сипехр ошён
Ва ё хамчу Анқо шавад бенишон... *Ҳочу*

2. маҷ. гумном.

Чун ман гадои бенишон — мушқил бувад ёре чунон,
Султон кучо айши ниҳон бо ринди бозорӣ кунад. *Ҳофиз*

Агарчи карда маро фақр бенишон, Шавкат,
Тилисбандии нақши нигин ба номи ман аст. *Шавкат*

3. *д.* яке аз ному сифатҳои худо.

Гар касе васфи ӯ зи ман пурсад,
Бедил аз бенишон чӣ гуяд боз. *Саъдӣ*

БЕНИШОНӢ *بی نشانی* беаломатӣ; нопадидӣ; номаълумӣ;
маҷ. гумномӣ.

... Ки таназзуҳ ҳақиқати азалист,
Бенишонӣ далели беҳалалист. *Бедил*
Овораи кӯи бенишонӣ,
Афтодаи роҳи нотавонӣ. *Шоҳин*

БЕНИҲОЯТ *بی نهایت* беинтиҳо, бепоён; беандоза.

Дило, тамаъ мабур аз лутфи бениҳояти дуст,
Чу лофи ишқ зади, сар бибоз чобуку суст. *Ҳофиз*

БЕНОМ *بی نام* 1. беисм; 2. маҷ. номаълум, номаъруф,
ғайри машҳур.

Яке марди беном бояд гузид,
Ки ангушт аз он пас набояд газид. *Фирдавсӣ*

♦ **беному** нанг беору номӯс, бешараф.

Чу шуд дар номҳо номам шикаста,
Дари беному нангон бод баста. *Низомӣ*

БЕНУР *بی نور* 1. бепартав, норавшан, хира.

Дид шамъи хаёдро бенур,
Қард аз бар либоси худро дур. *Мушиқӣ*

2. маҷ. нобино.

Аз ҳасад дидаи хирад шуд кӯр.
В-аз рамад дидаи ҳасад бенур. *Ҷомӣ*

БЕОБ *بی آب* 1. аз ғоб монда, бе даръеву чашма, хушк.

Чу Мунзир ба наздики Ҷаҳрум расид,
Бар он дашти беоб лашкар кашид. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. беобрӯ.

Чуғз мегуфт: ин сазои он касе,
К-ӯ чу беобон шавад чуфти хасе. *Румӣ*

3. маҷ. беобутоб, нобурро (дар бораи теғ, шамшер
ва м. он).

Аз шаҳна маяндешу зи паймона мапарҳез,
Беоб кунад оташи май теғи асасро. *Носир Алӣ*

БЕОБУРАНГӢ *بی آبورنگی* 1. бетароватӣ; безебӣ, безина-
тӣ, беориши; 2. маҷ. камғирӣ, фурутани, хоксори.

Ғанимат мардро беобурангист,
Хушӣ дар олами беномуангист. *Убайди Зоконӣ*

БЕОБИ *بی آبی* 1. хушкӣ; 2. маҷ. беобрӯӣ, беҳаёӣ; **беобию**
шӯҳӣ беобрӯию беҳаёӣ.

Зи беобию шӯҳӣ дар замона
Ҳазорон фитнаву ғавғо баровард. *Анварӣ*

3. нобурроӣ (дар бораи теғ, шамшер ва м. ин).

БЕОЗАРМ *بی آرم* бешарм, беҳаё.

Дили паҳлавонон бад-ӯ гарм гашт,
Сари Ҷуси Нӯзар беозарм гашт. *Фирдавсӣ*

...Бад-ин ҳӯи сутургу чашми бешарм,
Бад-ин гуфтору кирдори беозарм.

Фаҳриддини Гургонӣ

БЕОЗОР *بی آزار* озор нарасонанда, безарар.

Зи тухми каён буду бедор буд,
Хирадманду гурду беозор буд. *Фирдавсӣ*

БЕОҚИБАТ *بی عاقبت* 1. бенатича; бадфарҷом, бадҳоқибат;

2. маҷ. бадбахт.

Зарғари беҳоқибат аз интиқоми султонӣ тарсида
бигурехт. «*Анвори Суҳайлӣ*»

БЕОҲУ *بی آهو* беайб, бенуқс.

Имруз ба хумм-андар некутар аз онед,
Некутар аз онеду беоҳутар аз онед. *Манучехрӣ*

БЕПАРВО *بی پروا* беғам ва андеша дар бораи худ ва ё ди-
гарон.

Ёд бод он ки руҳат шамъи тараб меафрухт
В-ин дили сухта парвонаи бепарво буд. *Ҳофиз*

БЕПОЁН *بی پایان* беинтиҳо, беохир; беандоза, аз ҳад аф-
зун.

Шукри ин ниами бепоён ба ҷой орам. *Авфӣ*
Биштоб дар роҳи талаб, бигзар зи хар осудане,
Ин раҳ, ки бепоён хуш аст, арзад қадам фарсудане. *Урфӣ*

БЕРАВНАҚ *بی رونق* ғайри равнақдор, ривоч ва пешрави
надошта.

Бибашшой, к-онон, ки марди ҳақанд,
Харидори дуккони беравнақанд. *Саъдӣ*

БЕРАГӢ *بی رگی* сусткорӣ, беғайратӣ.

Аз берагии саманди саъям
Рағ дар тани тозиёна бархост. *Зухурӣ*

БЕРАД *بی برد* раднашаванда; *мач.* нағз, некү.

Ман он Муиззии бурхониям, ки нашр кунам
Ба фарри давлати ту шеърҳои берадро. *Муиззии*

БЕРАНГ *بی رنگ* 1. рангпариди.

Дили мубади мубадон танг шуд,
Рухонаш зи андеша беранг шуд. *Фирдавси*

2. тарҳи пешакӣ дар бинокорӣ ва наққошӣ.
Мисоли базми ту пардохт нақшбанди азал,
Ҳанӯз нозада нақши вучудро беранг.

Заҳири Форъобӣ

нақши беранг нақш ва тарҳи аввалин.

Дар азал чун нақши беранги ту барзад нақшбанд,
Давлат андар осмонат кард худро чойгоҳ.

Заҳири Форъобӣ

3. *мач.* бифонда, беҳосил.

Фусурданро гулистон аст дар чанг,
Вагарна нола беранг аст, беранг. *Бедил*

БЕРАНГӢ *بی رنگی* 1. рангу гуна надостан; *мач.* бетарафи;
лоқайдӣ.

Зи берангӣ мазан дам дар муҳаббат,
Қи олам гунае аз ранги ишқ аст. *Махфӣ*
Якест шишаву дил, эътибор берангист,
Ҳикоятест, ки имсол порро монад. *Савдо*

2. *мач.* *д.* моҳияти худо, моҳияти худой.

БЕРАНЧ *بی رنج* бе заҳмат ба даст даромада; бе меҳнат
ҳосилшуда; муфт.

Ганҷи беранч надидаст касе,
Гули беҳор наҷидаст касе. *Ҷомӣ*

БЕРАСМӢ *بی رسمی* бетартибӣ, беинтизомӣ, аз қоида ва онн
берун рафтан.

... Қи Хисрав дӯш берасмӣ намудаш,
Зи шоҳаншаҳ наметарсад, чӣ будаш. *Низомӣ*

БЕРАШАД *بی رشد* 1. он қи бо роҳи рост ва дуруст наме-
равад; 2. бешуур, камақл.

Чун раҳӣ аз миннаташ, эй берашад,
Қи худо ҳам миннати у мекашад? *Румӣ*

БЕРАЪФАТ *بی رأفت* он қи шафаққат, дилсузӣ ва меҳру-
бонӣ надорад, бешафаққат, номехрубон.

Лек бо ин ҷумла чун бешафқатӣ,
Баҳри фарзандон чаро бераъфатӣ? *Румӣ*

БЕРАҲ *بی ره* *ниг.* бераҳ.

БЕРАҲИПӢ *بی ره پی* ба бераҳа пӯянда, аз ғайри роҳ ҳар
тараф раванда, гумроҳ.

Ҳама девони одамируянд,
Ҳама ғулони бераҳипӯянд. *Саной*

БЕРАҲМ *بی رحم* он қи нисбат ба дигарон бетараҳҳум аст;
бешафаққат, саҳтгир; золим, ситамгар.

Қатли ин хаста ба шамшери ту тақдир набуд,
Варна ҳеҷ аз дили бераҳми ту тақсир набуд. *Ҳофиз*
Ҳамчунин бераҳму сангиндил, қи ҷонони ман аст,
Қай дили у сӯзад аз доғе, қи бар ҷони ман аст.
Ҳилолӣ

БЕРАҲМАТ *بی رحمت* *ниг.* бераҳм.

Ҷаҳонсузу бераҳмату хиракуш,
Зи талхӣш рӯи ҷаҳоне туруш. *Саъдӣ*

БЕРАҲМӢ *بی رحمی* бешафаққатӣ, саҳтгирӣ; зулму ситам-
гарӣ.

Райят дарахт аст, агар парварӣ,
Ба коми дили дустон бар хурӣ,
Ба бераҳмӣ аз беҳу бораҳ макан,
Қи нодон кунад ҳайф бар ҳештан. *Саъдӣ*

БЕРАҲӢ *بی رهی* *ниг.* бераҳӣ.

БЕРИВОЧӢ *بی رواجی* пешравию тараққӣ ва равнақ надост-
тани чизе, касодӣ.

Беривочии хунар бин, қи ман аз даври фалак
Ранҷи бисёр кашам дар тамаи музди қалил.

Шоҳин

БЕРОНА *بی رانه* вайрона, хароба.

Дар ин берона ақл онро писандад,
Қи дар вай рахт бандад, дил набандад.

Хисрави Деҳлавӣ

БЕРОҲ||**БЕРАҲ** *بی راه* 1. касе, қи роҳро гум карда-
аст, гумроҳ; *мач.* касе, қи бо роҳи рост ва дуруст наме-
меравад.

Қи дониш зи тангӣ паноҳ оварад,
Чу бераҳ гардӣ, ба роҳ оварад. *Абушақури Балхӣ*

БЕРОҲ кардан гумроҳ кардан, аз роҳи рост ва дуруст
баровардан.

Нигаҳ дор аз омезгори бадаш,
Қи бадбахту бераҳ кунад чун хадаш. *Саъдӣ*

2. роҳи чағғалат, роҳи ғайри маъмул, роҳи ғайри ом.
Сипоҳи Фаредун чу оғаҳ шуданд,
Ҳама сӯи он роҳи бераҳ шуданд. *Фирдавси*

3. *мач.* берун аз одат, берун аз қонун.

... Ва низ ҷамоате қавидастон бар эшон илҳоҳ
натавонанд кард, қи бераҳ ва номашруъ сулоат
кунанд. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

БЕРОҲӢ||**БЕРАҲӢ** *بی راهی* 1. набудани роҳ дар
ҷое, бетарикӣ; 2. гумроҳӣ.

Бераҳӣ аз ҳад гузашт, теғи сиёсат бикаш,
Дарди сари ошиқон-т дур кун аз роҳи ҳеш. *Ҷомӣ*

3. *мач.* қачравӣ, бадқирдорӣ.

Олампаноҳ хабари бераҳин бародар нисбат ба
шоҳи Нури олам шунид. «*Тағрихи Фаритта*»

БЕРУН||**БИРУН**||**БУРУН** *بیرون* 1. хорич аз худудӣ
чизе; *муқобили* дарун 1.

Сари моя кард оҳани обгун,
Қ-аз он санги хоро кашидаш бирун. *Фирдавси*

Бар забон ҳар гаҳ сухан з-он ҷомагулгун меравад,
Дар ҳавояш мурғи дил аз сина берун меравад.

Махфӣ

БЕРУН додан зоҳир кардан; падида овардан.

Дили пурхунам агар обила берун меод,
Аз гуҳар бодияро домани дарёе мекард. *Соиб*
БЕРУН кардан а) хорич кардан, дур кардан; афгандан.
Ин аст насиҳату васияти ман бар ту ва ман аз
гардани худ берун кардам. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

б) кашидан (либосро аз бадан).

... Чома берун кард, каждуме дар чомаи ӯ буд.
Авфӣ

[Муқаннаъ] ба наздики он танӯр рафт ва чома берун кард. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

берун рафтани серӣ аз касе аз хотири касе баромадани серӣ, бисёр гуруснагӣ кашидани касе.

Берун рафт серӣ зи хурду калон,
Ба мӯру малах шуд баробар даҳон. *Сайидо*

берун шудан аз худуди чизе баромадан, хорич шудан.

Гуям ҳар дам ки берун шав зи шаҳри мо, Қамол,
Ин самарқандигариҳо бо хучандӣ то ба кай?

Қамоли Хучандӣ

*2. он чӣ дар хоричи чизе воқеъ аст.

Бесабаб Мачнун ватан дар гушаи вайрон надошт,
Бар гирифторон фазои хонаву берун якест.

Махфӣ

берун аз... ба ғайр аз..., ба ҷуз аз...

Берун зи аҷал чу нест коре,
То нест аҷал, бикӯш боре. *Хисрави Деҳлавӣ*

берун аз шумор аз ҳад зиёд, беандоза, беҳисоб.

Берун зи шумор дошт хайле,
Доим ба шикор дошт майле. *Ҳилолӣ*

◇ берун омадан бар касе зид ва муқобил баромадан, шуриш кардан ба касе, хуруҷ кардан.

Ин хабар [ба] Ҳаҷҷоч расид, андӯхаш омад...
навишт ба Абдулмалик ва савганд хӯрд, ки агар маро аз Ироқ боз кунӣ, ин мардумон бар ту берун оянд. «*Таърихи Табарӣ*»

БЕСАБОТ *بی ثبات* ноустувор, нопойдор; ◇ бесаботу бемаҳал нопойдор ва муваққатӣ.

Ба чашми ақл дар ин раҳгузори пуросуҷ
Ҷаҳону кори ҷаҳон бесаботу бемаҳал аст. *Ҳофиз*

БЕСАЛАБ *بی سلب* белибос, урьён, бараҳна.

Маъҷуни муфарреҳ бувад ин тангдилонро
Май, бесалаборо ба зимистон салаб ин аст.

Манучеҳрӣ

БЕСАНГ *بی سنگ* сабук; безътибор; бетоқат, беқарор.

Мани бесанги хокӣ монда дилтанг,
На дар хокам-дар осоиш, на дар санг. *Низомӣ*

БЕСАР *بی سر* мурда ва ё кушта.

Бар он сон, ки омад, ҳамечуст роҳ,
Ки то бесар орад саре боқулоҳ. *Фирдавӣ*

Лашкари фалокатасари он аксар бесар гаштанд.
«Фатҳнома»

◇ бесару бун бесаранҷом, бесомон, бетартиб.

Ба пон хум сари худ гар намениҳӣ, Шоҳӣ,
Умеди айш мадор аз ҷаҳони бесару бун. *Шоҳӣ*

бесару по бесаранҷом; саросема, овора, парешон, саргардон.

Бесару по давид чониби боғ,
Ки чаро шуд Ҳумой ҳамдами зор?! *Мушфиқӣ*

Аз доираи чарх кашидам сари ҳиммат,
То чанд кашам миннати ҳар бесару поро. *Фузулӣ*

бесару сомон бесаранҷом, парешонаҳвол.

Дорам аз зулфи сиёҳаш гила чандон, ки мапурс,
Ки чунон з-ӯ шудаам бесару сомон, ки мапурс.
Ҳофиз

БЕСАРАНҶОМ *بی سرانجام* бесару нӯг, бетартиб, парешон.

... Ба калимоти нофарҷому мақолоти бесаранҷоми вай илтифот намекард. «*Равзат-ус-сафо*»

Қосид чу бирафту бурд пайғом,
Овард ҷавоби бесаранҷом. *Шоҳин*

БЕСАРАНҶОМӢ *بی سرانجامی* бетартибӣ, парешонаҳволи.

Ниҳояти бесаранҷомӣ ба холи мардум роҳ ёфта буд. «*Таърихи Фаршита*»

Шаш чиз бе шаш чиз камтар ёфта шавад: моли дунёе бе мастию гурур ва пирузии ҳавову ҳавас бе меҳнату бесаранҷомӣ ва суҳбати занон бе расвой.
«Низори дониш»

БЕСАРҶА *بی صرفه* бефоида; беҳуда, бемаънӣ.

Ҷаурона бикшод лаб дар ҷавоб
Ба гуфтори бесарҶан носавоб. *Ҳотифӣ*
Ҳамлаи бесарҶа мақун дар набард,
Қушта бисе гашт зи номард мард.

Хисрави Деҳлавӣ

БЕСАРӢ *بی ساری* бетартибӣ, бесаранҷомӣ.

Бесарӣ андар ҳама ҷо ҳаст айб,
Хоса ба роҳе, ки кашад сар ба ғайб.
Хисрави Деҳлавӣ

БЕСАТР *بی ستر* бепарда; белибос, бараҳна, урьён.

Чу ботил сароянд, магмор гуш!
Чу бесатр бинӣ, басарро бипӯш! *Саъдӣ*

БЕСИККА *بی سکه* 1. пуле, ки сикка надорад; 2. маҷ.

беқадру эътибор; номаълуму номашхур; гумном.

... Ки бесиккаеро чӣ ёро бувад,
Ки ҳамсиккаи номи Доро бувад. *Низомӣ*

БЕСИПОС *بی سپاس* қадрошнонос ва бадикунанда дар ҳаққи

касе, ки ба вай неқӣ кардааст; ҳақношнонос, ношукр, кӯрнамак.

Гуфтам: Дун асту бесипос ва сифлаву ноҳақшинос,
ки ба андак тағъири ҳол аз маҳдуми қадим баргардад ва ҳаққи неъматӣ солҳо дарнавардад.
Саъдӣ

БЕСОМОН *بی سامان* 1. бетартиб, парешон.

Боз гул меояду дил дар бало хоҳад фитод,
Шурише дар чони бесомони мо хоҳад фитод.
Хисрави Деҳлавӣ

Мирон Муҳаммадшоҳ шикаст ёфта парешон ва бесомон ба Осер рафт. «*Таърихи Фаршита*»

2. маҷ. аз ғайри риояи тартибу қоида (коркунанда ё рафторкунанда).

Оқибат Ҳомони бесомони дун
Рой пеш оварду кардаш раҳнамун. *Румӣ*

БЕСУКҶҶ *بی سکون* беқарору беором.

Ҳар ҷо, ки дилест дар ғами ту,
Бесабуру қарору бесукун бод! *Ҳофиз*

Ақл аз ҳаваси ту беқарор аст,
Дил дар талаби ту бесукун аст. *Қамоли Хучандӣ*

БЕСУРОК *بی سیراک* шутури ҷавони бақувват; хачир.

Қорвоне бесурокам дод ҷумла борқаш,
Қорвоне дигарам бахшид бухтӣ ҷумла ранг.
Фаррухӣ

Шугур низ ҳам нокаи бесурок
Шитобанда чун боду аз гард пок. *Низомӣ*

БЕСУТУН *بيستون* 1. иморате, ки сутун надорад; 2. номи
куҳест дар наздикии Қирмоншоҳ, ки бар он нақшу ни-
гор ва хатҳои мехии қадими форсӣ кандакорӣ шудааст.

Дар Бесутун зи нолаи ман гар садо фитад,
Нолад зи дард кӯҳ ҷудо, кӯҳкан ҷудо. *Ҷомӣ*

БЕСӮ *بيسو* киноя аз худо.

Ҳар касе рӯе ба сӯе бурдаанд
В-ин азизон рӯ ба бесӯ кардаанд. *Румӣ*

БЕСӮЗ *بيسوز* бедарду алам; беғам.

Хотири бесӯз бувад пурхарош,
Мардуми пурсуз бувад меҳрпош. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕТАВОН *بي توان* беқувват, беқудрат, нотавон, заиф, суст.

Ҳар он кас, ки буданд пиру чавон,
Зану мард гашта ҳама бетавон. *Фирдавсӣ*

БЕТАВФИҚ *بي توفيق* 1. *д.* он ки худо мададгораш нест;
2. маҷ. бадкор, бадахлоқ.

Дузди бетавфиқ ибриқи рафиқ бардошт, ки ба
тахорат мераваду ба гораг мерафт. *Саъдӣ*

БЕТАДБИР *بي تدبير* нохушманд, ноухдабаро дар муноси-
бат ва муомила бо одамон.

Яке аз ҷулосон бетадбир насихаташ оғоз кард.
Саъдӣ

БЕТАМИЗ *بي تميز* 1. неку, бадро аз ҳам фарқ нақунанда,
нофаҳм.

Азизи бетамиз ба фармудан зани худ уро [Юсуфро]
ба зиндон боз дошта ... «*Равзат-ус-сафо*»

2. беақл, аҳмақ.

Мискин хар агарчи бетамиз аст,
Чун бор ҳамебарад, азиз аст. *Саъдӣ*

Агар бетамизам дар аҳли хирад,
Чу умрам намонад, кӣ номам барад? *Ҳочу*

БЕТАҲ *بي ته* 1. чизе, ки тағаш маълум нест; чуқур, амик.

Бар ду чашии ман нишину лангари хубӣ фикан,
Дидан хунгаштаам чун оби даръё бетаҳ аст.
«Баҳори Аҷам»

2. маҷ. беасос; беҳуда.

Аҳмадхон ин суханро бетаҳ ва ҳашв дониста
аслан ба он розӣ нашуд. «*Таърихи Фарошита*»

БЕТОБ *بيتاب* 1. он чӣ печу тоб надорад; 2. бесабру то-
қат; беқарор, ноором.

Даст аз ту менашӯяму андар ғами ту халқ
Даст аз мани шикастаи бетоб шустаанд.
Хисрави Деҳлавӣ

Чунон дорад маро ҳаҷри ту бетоб,
Ки гардун з-изтиробам гашта симоб. *Ҳозиқ*

БЕТОБИ *بيتابي* бесабрӣ, бетоқатӣ; беқарорӣ.

Ногоҳ подшоҳ Муҳаммадшоҳ... бетобӣ карда,
ҷамъе аз сулаҳо ва уламоро ба ҷиҳати сулҳ фири-
стод. «*Таърихи Фарошита*»

Ба рангинии ҷилваи гулруҳон,
Ба амвоҷи бетобии ошиқон! *Бедил*

БЕТОҚАТӢ *بيطقتي* бесабрӣ; беқарорӣ.

Мақун бетоқатӣ, чанде таҳаммул кун ту, парвона,
Ки шамъ аз ҷеҳраафрузӣ бисоти анҷуман гирад.
Махфӣ

Чу бетоқатӣ дар дилаш кор кард,
Ба пайғамбараш арз изҳор кард. *Бедил*

БЕТӮШ *بي توش* беқувват, безур, нотавон.

Аз он пас, ки бетӯшу бечонш кард,
Бар он оташи тез бирёнш кард. *Фирдавсӣ*

Гашт он тани нозуки қасабпуш
Чун тори қасаб заифу бетӯш. *Низомӣ*

БЕТӮША *بي توشه* 1. касе, ки дар сафар бо худ хурдани
ва нӯшидани надорад, бе зоди роҳ.

Гар ҳама зарри ҷаъфарӣ дорад,
Марди бетӯша бар нагирад ком. *Саъдӣ*

2. беозуқа, бехурок; бенаво.

Ба оҳе, ки бардошт бетӯшае,
Фуру рехт аз манзараш гӯшае. *Низомӣ*

БЕФАРЗОНА *بي فرزانه* бедонишу ҳикмат.

Халқ мегӯянд ҷоҳу мансаб аз фарзонагист,
Гӯ мабош инҳо, ки мо риндони бефарзонаем.
Саъдӣ

БЕФАРМОН *بي فرمان* нофармон, саркаш.

На ба фармони ман аст ин дили маъшуқапараст,
Ҳама фаръед маро з-ин дили бефармон аст.
Муиззӣ

Меғуфт бо ман тарзабон: Гар чон дихӣ, ёбӣ ямон.
Ман мекунам фармон ба чон, он ёри бефармон
кучо? *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕФАРҲАНГ *بي فرهنگ* бедониш; бемулоҳиза.

Зулайхо аз ҷавоби у барошuft,
Ба сарҳангони бефарҳанг меғуфт... *Ҷомӣ*

БЕФАРҶОМ *بي فرجام* беоқибат, бенатича, бефоида.

Мушфиқӣ, тоси фалакро нест имкони даранг,
Сарфи ҷоми бода гардон умри бефарҷомро.
Мушфиқӣ

БЕФУРӮЗ *بي فروز* бенур; бесафо; маҷ. бетамиз.

Баҳри истибқои ҳайвон чанд рӯз
Хонда илмаш аҳмақони бефурӯз. *Румӣ*

БЕХ *بيخ* 1. решан асосии наботот.

Шавад барг пажмурдаву бех суст,
Сараш сӯи пастӣ гарояд нахуст. *Фирдавсӣ*

Дарахт падид омад ва онро бех ва соқ ва барг ва
бор пайдо шуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

бех барқандан решакан қардан; маҷ. несту нобуд
қардан.

Тамаро аз қаноат бех баркан,
Талабро аз таваккул шох бишкан. *Ҷомӣ*

бех задан (*ё* қардан) реша давондан.

Гарчи дар ҳар ҷигаре дарду ғамат беҳе зад,
Кӣ шаборӯзӣ чун зикри ту дар нашву намост.
Анварӣ

Дарахти қарам хар кучо бех қард,
Гузашт аз фалак шохӣ болои у. *Саъдӣ*

аз бех қандан (*ё* баровардан, барқашидан) бо реша
қандан, кашида гирифтан.

Сарсари ҳаҷри ту, эй сарви баланд,
Решай умри ман аз бех биканд. *Рудакӣ*
Агар зи боғи райяг малик хурад себе,
Бароваранд ғулумони ӯ дарахт аз бех, *Саъдӣ*
аз беху бор афгандан решақан кардан; маҷ. суст,
нотавон ва очиз гардонидан.

Ғамзаҳот аз беху аз борам фиғанд,
Ишваҳот аз хону аз монам бибурд. *Анварӣ*
аз беху бор қандан аз бех қандан, решақан кардан.

Райяг дарахт аст, агар парварӣ,
Ба коми дили дустон бар хурӣ.
Ба бераҳмӣ аз беху бораш мақан,
Ки нодон қунад ҳайф бар хештан. *Саъдӣ*

2. ниҳол, дарахт.
Барандоз беҳе, ки хор оварад,
Дарахте бипарвар, ки бор оварад. *Саъдӣ*

3. маҷ. асл, асос; бунъёд.
Борам андӯх рехту беҳам ғам шикаст,
Гарна боре беху боре доштам. *Ҳоқонӣ*
Насли фасоди инон мунқатеъ кардан ва беҳи та-
борашон баровардан авлотар аст. *Саъдӣ*

беху бун аслу асос; бунъёд.
Даври гардун ғусаст беху бунам,
Марги ёрон шикаст болу парам. *Ҳоқонӣ*

◇ беҳи пашм киноя аз ғушт.
Аз олами маош се неъмат гузидаанд:
Руи нукую шираи ангуру беҳи пашм. *Низорӣ*

беҳи чизе аз бун баровардан несту нобуд кардан.
Мукофоти душман ба молиш мақун,
Ки беҳаш баровард бояд зи бун! *Саъдӣ*
беху шоҳи чизе барқандан киноя аз несту нобуд кар-
дан, чизеро тамоман барҳам задан.

Бисӯзам нигорида коҳи туро,
Зи бун барқанам беху шоҳи туро. *Дақиқӣ*

БЕХАБАР *بی خبر* 1. қасе, ки аз чизе хабар надорад, ғо-
фил.

Бигу, ки чанд шавӣ беҳабар зи мастии ишқ,
Қасе, ки мастияш аз ишқ нест, беҳабар аст.
Хисрави Деҳлавӣ

Паймонае бинуш, ки даврон ғанимат аст,
Эй беҳабар зи ҳастии паймони зиндагӣ! *Шоҳин*

2. киноя аз зоҳид, шайх, эшон.
Дар назарбозии мо беҳабарон ҳайронанд,
Ман чунинам, ки намудам, дигар эшон донанд.
Ҳофиз

Сад чок шуда синаву сад пора шуда ҷон
В-ин беҳабарон чома даридан нагузоранд.
Хисрави Деҳлавӣ

БЕХЕШ *بیخویش* бехуд, аз худ беҳабар; саҳт ошуфта ва
парешонҳол; *муқ.* бехуд 1.

Маро бояд чунин бехеш будан,
Зи ҳаҷри сарви худ дилреш будан.
Фаҳриддини Гургонӣ

БЕХЕШТАН *بیخویشتن* ниг. бехеш.

Ҳикояти рӯбоҳе муносиби ҳоли туст, ки дидандаш
гурезон ва бехештан афтону хезон. *Саъдӣ*

БЕХКАН *بیخ کن* аз бех қананда; маҷ. хароб ва нобудку-
нанда.

Сарсари маргро бибин, ҷи фан аст,
Саршиқан, бехқан, самарфиқан аст. *Ҷомӣ*

БЕХОБИ *بیخوابی* дар вақташ хоб накардан, бедории да-
вомдор, бедорхобӣ.

Шабе дар бнббони Макка аз бехоби пои рафтаним
намонд. *Саъдӣ*

Чунин, к-аз бодаи ишрат ба хоби мастии шабҳо,
Ҷи донӣ меҳнати бехобии шабзинадоронро. *Ҷомӣ*

БЕХОСТ *بیخواست* ноҳост, баногоҳ.

Ба гавҳар гар задӣ бехост дасте,
Таассуф дар дилаш мисқаб шикастӣ. *Нозим*

БЕХОСТА *بیخواستہ* бесарват, бепулу мол.

Нур аз кавокиб хоста, дуд аз ҷаҳон бархоста,
Чун мардуми бехоста олам зи рутбат бенаво.
Музӣ

БЕХТАН *بیختن* 1. аз ғарбел гузаронидан, элак кардан
(орд, ғалла ва ғ.), аз тӯр, доқа ва ғ. гузаронидан.

Бӯи Лайли, ки зи худ ёфт ҳамон дам Маҷнун,
Ҳоки ҳастиш ба ғирболи фано бехта буд.
Ибни Ями

Битарс аз новаки оҳе, ке мебезад бало бар ту,
Қунад ғирбол чархи чанбариро захми пайқонаш.
Ҷомӣ

2. афшондан, пошидан.

Ба фарқи сар ба панча хок мебезт,
Сиришк аз дидан намнок мерехт. *Ҷомӣ*
Шамолаш гар бигардад, мушк резад,
Ҳавояш чун бичунбад, атр безад. *Ҳоҷӣ*

БЕХУД *بیخود* 1. аз худ беҳабар, бисъёр ошуфта ва паре-
шон, шӯрида, ба ҳаяҷон омада; *муқ.* бехеш.

Мо бехудон зи ғафлати худ пай набурдаем,
Чашм ошно нашуд, ки ҷи ранг аст хобро. *Бедил*

Сипоҳе мастӣ чоми хуш дар базм,
Ва лекин бехуду девона дар разм. *Ҳоҷик*

2. бешуур, бехуш (аз мастӣ, хоб ва ғ.).
Умрҳо май хурдию бехуд шудӣ,
Бандаи фармони неку бад шудӣ. *Ҷомӣ*
Бар сари бехудони хоби баҳор
Соя гардад фитодани девор. *Бедил*

БЕХУДӢ *بیخودی* 1. аз худ беҳабарӣ; шӯридагӣ, изтироб.
Ман мурғи иимбисмили теғи муҳаббатам,
Дар ман нигар, ки бехудию изтироб чист.
Мушфиқ

2. бешуурӣ, бехушӣ (аз мастӣ, хоб ва ғ.).
Ид шуд, риндон барои бехудӣ май меҳуранд,
Бехуде гар май бинушад, соқӣ андар чоми уст.
Муҳӣ

3. аз ҳадди худ таҷовуз кардан, худписандӣ.
Накунам бехудию худкомӣ,
Чун шудам пухта, қай қунам хомӣ. *Низомӣ*

4. дар тасаввуф — аз худ гузаштан, маҳву фонӣ шу-
дан аз вачду ҳаяҷон.
Агар марди роҳӣ, зи худ даргузар,
Ба манзилғаҳи бехудӣ баргузар. *Ҳоҷу*

БЕЧОРА *بیچاره* қасе, ки барои бехбудии кори худ чора
ва илоҷ надорад; очиз ва дармонда.
Амир Исмонил гуфт: Ҷи хоҳед аз ин бечорагон,
бимонед, то ба мулки хеш бираванд, эшон ҳаргиз
ба ҳарби шумо боз набоянд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ман, ки дар тадбири ғам бечораам,
Чораи он ғамгусорон ёд бод! *Ҳофиз*
Аз Мушфиқии дилшуда бечоратаре нест,
Бо ӯ ҳама кас душману ӯ бекасу танҳо.

БЕЧОРАГИ *بیچارگی* 1. очизи, дармондаги.

Туй дармони дардам дар ҷаҳон бас,
Дар ин бечораги фаръеди ман рас.

Фахриддини Гургонӣ

Аз вай ҳама мастию ғурур асту такаббур
В-аз мо ҳама бечорагию аҷзу ниёз аст. *Ҳофиз*

2. тангаҳволий; камбағали.

Тан ба бечорагию гурсинаги
Бинеху даст пеши сифла мадор. *Саъдӣ*

БЕЧУН *بیچون* 1. бемонанд, беназир; 2. д. яке аз ному сифатҳои худо.

Рӯзгоре зи хеш берун буд,
Ҳайратободи сунъи бечун буд. *Бедил*

БЕШ *بیش* 1. бисъёртар, зиёдтар, афзун, зиёда.

Фуруғи рухашро, ки ҷон барфурухт,
Дар ӯ беш диду дилаш беш сӯхт. *Фирдавсӣ*
Ба харворҳо қундузи теғдор,
Самури сияҳ низ беш аз шумор. *Низомӣ*

2. бисъёр: *муқобили кам* 1.

Ҳануз ҳаққи ман назди ту беш хоҳад буд. *Савдо*

Беш хурдан қавӣ кунад гардан,
Лек зирак шавӣ зи кам хурдан.*

бешу кам каму зиёд; *мач.* ҳар чиз, ҳар боб, ҳар хусус.

Шабу рӯз буданд бо ӯ ба ҳам,
Заданди ҳаме рой бар бешу кам. *Фирдавсӣ*

аз бешу кам рафтани сухан аз ҳар боб ва ҳар хусус гуфта шудани сухан.

Чунон буд, ки буданд рузе ба ҳам,
Сухан рафт ҳар гуна аз бешу кам. *Фирдавсӣ*

БЕША *بیشه* ҷангал, дарахтзории табиӣ ва худрӯ.

То мард сухан нагуфта бошад,
Айбу хунараш ниҳуфта бошад,
Ҳар беша гумон мабар, ки холист,
Шояд, ки паланг хуфта бошад. *Саъдӣ*

БЕШАФАҚ(Қ)АТ *بی شفقت* бераҳм, номушфик, номехрубон.

Ашки ман ранги шафақ ёфт зи бемеҳрии ёр,
Толеи бешафақат бин, ки дар ин кор чӣ кард!

Ҳофиз

БЕШАҲРӢ *بی شهری* аз шаҳр(-и худ) ҷудо ва дур будан; дурӣ аз ватан, ғарибӣ.

Кунун худ дилш лахте мустаманд аст,
Ба танҳоиву бешаҳри нажанд аст.

Фахриддини Гургонӣ

БЕШТАР *بیشتر* бисъёртар, зиёдтар, афзунтар.

Эй ба ту майли дилам ҳар нафасе бештар,
Хубии ту ҳар замон бештар аз пештар. *Ҳилолӣ*

БЕШУМОР||**БЕШУМАР** *بی شمار*||*بی شمار* беҳисоб, аз доираи ҳисоб берун, аз ҳад афзун.

Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад,
Дарахти дустӣ биншон, ки коми дил ба бор орад.

Ҳофиз

Гар ӯ бешумар солиён бишмурад,
Ба душман расад тахт, чун бигзарад. *Фирдавсӣ*
БЕШӢ *بیشی* 1. афзоиш, зиёдтар, афзунӣ.

Чу чизе з-ин ки дорӣ, беш хоҳӣ,
Зи бешӣ хоستان ёбӣ табоҳӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

2. *мач.* зиёдталабӣ.

Ҳама талхӣ аз баҳри бешӣ бувад,
Мабодо, ки бо оз хешӣ бувад! *Фирдавсӣ*

БЕЪР *ا. بیئر* чох, чоҳи об.

Ва он ҷо ду чоҳ аст, якеро беъри расул гуянд ва
якеро беъри Алий. *Носири Хисрав*

БЕЪСАЛҚАРИН *بئس القرین* чӣ дустӣ бад! чӣ ҳамдами бад! чӣ ҳамсуҳбати бад!

Боз бифристоват он шерӣ арин
Сун ман аз макр, эй беъсалқарин! *Румӣ*

БЕҒАМ *بی غم* касе, ки ғаму ғусса надорад, холий аз андух.

Дар ин дунёе касе беғам набошад,
Агар бошад, бани-одам набошад.*

БЕҒАМИ *بیغمی* ғам надостан, осудахотирӣ.

Беғамӣ хуш вилоятест, валеқ
Зери фармони кас намеояд. *Анварӣ*

БЕҒАШ *بی غش* 1. беомезиш; комилъиёр, соф, холис, сара (дар бораи тиллову нуқра); 2. соф, бедурд, ноб (дар бораи шароб).

Шароби беғашу соқии хуш — ду доми раҳанд,
Қи зиракони ҷаҳон аз камандашон нараҳанд. *Ҳофиз*

3. *мач.* бериё, бемакру ҳила, покдил.

Сафои бодаву рухсори сода хушам бурд,
Шаробу соқии мо ҳар ду беғаш афтодаст. *Ҳилолӣ*
беғаш будани нақди *касе* бериё, бемакру ҳила ва покдил будани *касе*.

Нақди сӯфӣ на ҳама софиву беғаш бошад,
Эй басо хирқа, ки муставҷиби оташ бошад. *Ҳофиз*

БЕҒӮЛА *بیغوله* 1. кунҷ ва гушаи хона.

Ҷаҳон тоза гардад чу хуррам биҳишт,
Шавад хуб саҳрову беғӯла зишт. *Низомӣ*

2. кунҷ ва гушаи саҳро ва ё кӯҳ; ғор.

БЕҒӮЛАНИШИН *بیغولہ نشین* 1. гушанишин; 2. ғорнишин.

Беғуланишини кӯху хомун,
Машхур ба номи нек Маҷнун. *Шоҳин*

БЕҚАДР *بیقدر* он кӣ қадру қимату эътибор надорад.

Ба боли хоксорихо бувад парвози ғурбатҳо,
Ки мили сурма беқадр аст, чун аз сурмадон ранҷад. *Шавкат*

БЕҚАЙД *بی قید* 1. озод аз тааллуқоти дунёе.

Рифъат ар хоҳӣ, Фузули, чун фалақ беқайд бош,
Бар замин зан, — гар чу хуршедат бувад бар фарқ тоҷ. *Фузули*

2. *мач.* лоқайд, касе, ки ба қонун ва расму ҳоҷда ғарбона намекунад; бададо, бадрафтор.

БЕҚАРИН بېقىرىن беназдик; маҷ. бемонанд, бемисл, беҳамто.

Ту осмоню ҳунари ту Аторуд аст
В-он беқарин лиқои ту чун моҳи осмон.

Манучехрӣ

БЕҚАРОР بېقرار 1. доимо дар ҳаракат ва чунбиш буда.

Дид ҷаъди беқарораш бар узор,
З-орзуи васли ӯ шуд беқарор. *Ҷомӣ*
Ба соғар зи ҳар мавҷаи беқарор,
Рағу решаи мастӣ аст устувор. *Бедил*

2. музтариб, безобита, бетоқат ва беором.

Шӯҳӣ макун, ки мурғи дили беқарори ман
Савдои доми ошиқӣ аз сар ба дар накард. *Ҳофиз*

Қадам дил, ки ту ғамза задӣ, фиғор нашуд,
Қадам кас, ки туро диду беқарор нашуд?

Хисрави Деҳлавӣ

БЕҚИЁС بېقياس 1. аз фаҳму идрок ва муқоиса берун;

2. беандоза, аз ҳад афзун.

Қорвоне дар замини Юнон бизаданд ва неъмат
беқиёс бибурданд. *Саъдӣ*

Эй зи хулқат таъб лутфи беқиёс афрошта
В-эй зи лутфат дил нашоти ҷовидон бардошта.

Саъдо

БЕҚИМАТ بېقيمت беарзиш, беқадр.

Ҳамоно ки дар Форс иншои ман
Чу мушк аст беқимат андар Хутан. *Саъдӣ*

БЕҶ I به 1. хубтар, нектар, писандидатар.

Беҳ аз ганҷи дониш ба гетӣ кучост?
Киро ганҷи дониш бувад, подшост. *Асадӣ*
Ҳар кӣ ба хас кард қаноат, — хасест,
Беҳталаби кун, ки беҳ аз беҳ басест! *Ҷомӣ*

— Беҳ аст аз рӯи некӯ номи некӯ. *Зарбулмасал*

беҳ шудан хуб шудан, дуруст шудан; саломат шудан, сиҳат ёфтан.

Порсоеро дидам бар канори даръё, ки захми
паланг дошт во ба ҳеҷ дору беҳ намешуд.

Саъдӣ

Дарди ушшоқ зи дармони касе беҳ нашавад,
Хоса дарде, ки насиби дили ғамноки ман аст.

Ҳилолӣ

Беҳ шуд, ки ёфт бун суман бодро табиб.

Восифӣ

2. одами нек.

Ё беҳу беҳгуй шаву беҳ шунав,
Ё раҳи гунгону карон гиру рав!

Хисрави Деҳлавӣ

Эй беҳонро ба бад биёзурда

В-он чӣ беҳ буд, бо бадон карда ... *Саной*

БЕҶ II به навъе аз меваҳои хушбӯи себмонанд, обӣ.

Пас аз муддате боз омад, ҳалқи довудӣ мута-
ғайир шуда ва ҷамоли юсуфӣ ба зиён омада, бар
себи занақдонаш чу беҳ гарде нишаста. *Саъдӣ*

Мабощ зонқапардозӣ имтиёзи ҳавас,

Чу боғ нест дар амлоки ту чи нору чи беҳ. *Бедил*

БЕҶАД(Д) بېحد 1. беинтиҳо, бепоён; беканор.

Роҳҳои мухталиф меронадаш,
То расонад сӯи баҳри беҳадаш. *Рӯмӣ*

2. беандоза; бешумор, аз ҳисоб берун.

Дар шумор арчи наёвард касе Ҳофизро,
Шукр, к-он меҳнати беҳадду шумор охир шуд. *Ҳофиз*

Ғулмон беҳад аз гурҷию зангӣ,
Ҳама бар каф туфанғони фарангӣ. *Ҳозиқ*

БЕҶАЙСИЯТӢ بېحيثيتи беқадрию безътиборӣ.

Аз тифли ва нотачрибагӣ ва беҳайсияти под-
шоҳ чашмзахми азиме ба номӯси теҳурия расид.
«*Хизонаи омира*»

БЕҶАМИЯТ بېحيث касе, ки ору номус надорад; беша-
раф, сифла, нокас.

Аз он беҳамият бибояд гурехт,
Ки номардияш оби мардон бирехт. *Саъдӣ*

БЕҶАМОЛ بېهمал бешарик ва беандоз; бемислу монанд,
беҳамто.

Дар иродат бешабеҳу дар машийят бешарик,
Дар иҷобат беназиру дар иноят беҳамол. *Муизӣ*

БЕҶАНҶОРИ بېهنجاري бераҳӣ, бетариқӣ; маҷ. норост-
корӣ; бадмуомилагӣ.

Раоеи Дакан аз тағбири Қутлуғхон ва беҳан-
ҷори эшиқдорон музтариб гашта, баъзе ҷалои
ватан намуданд. «*Тағрихи Фаршита*»

БЕҶАСР بېحصر беҳад, номаҳдуд; бешумор, аз ҳад зиёд.

Сутур афзун зи мӯи чорпоён,
Шутур беҳаср чун хори биёбон. *Нозим*

БЕҶАФТОД||**БЕҶУФТОД** به افتاد||به افتاد салоҳ ва беҳбу-
дӣ, хушҳолӣ.

Ба ҳукми назар дар беҳуфтоди хеш
Гирифтанд ҳар як яке роҳ пеш. *Саъдӣ*

Маломате, ки кунандам, аз он чӣ ҳезад? — Ҳеҷ.
Агар ба пои ту уфтам, беҳуфтоди ман аст.

Ҳасани Деҳлавӣ

БЕҶБУД بېبود беҳ будан, офият, тандурустӣ, саломатӣ,
сиҳат ва хушаҳволӣ.

Бун беҳбуд зи авзои ҷаҳон мешунавам,
Шодӣ овард гулу боди сабо шод омад. *Ҳофиз*
Ман надонам чашми беҳбуд аз кучо дорам, ки ҳаст
Ишқ бадху, ёр золим, чарх бадсоз инчунин.

Ҷомӣ

БЕҶГУЗИН به گزين 1. беҳ гузинанда, хуб ва некро ин-
тиҳоб кунанда; 2. маҷ. хубӣ ва некӣ варзанда.

Бидон, эй шаҳаншоҳи туркону Чин,
Хунарманду равшандилу беҳгузин. *Фирдавӣ*

БЕҶИММАТ بېهمت беғайрат ва бечасорат дар роҳи не-
кӣ, беирода; коҳил.

Пешӣ соҳибҳиммат ин зоҳир бувад:
Ҳар кӣ беҳиммат бувад, мункир бувад. *Ҷомӣ*

БЕҶИН||**БЕҶИНА** بهين||بهينه беҳтарин, хубтарин, нағзта-
рин.

Он кӣ истиноди инсофаш
Эминиро беҳина бунӯёд аст... *Анварӣ*

Беҳин коре, ки андар зиндагонист,
Никухоҳӣ, ба кас рохатрасонист. *Носири Хисрав*

БЕҲИС(С) *بی حس* беҳсос, бешуур, аз худ беҳабар, муат-
тал.

Қарашман ту шаробе ба ошиқон паймуд,
Ки илм беҳабар афтоду ақл беҳис шуд. *Ҳофиз*

БЕҲИФОЗ *بی حفاظ* аз роҳи ҳавову ҳавас худдорӣ наку-
нанда, беор, бебок.

Дар чини турраи ту дили беҳифози ман
Ҳаргиз нагуфт маскани маълуф ёд бод. *Ҳофиз*

БЕҲНОНА *بهنا* кулчаи сафед; нони равғанин.

Чу бинҳод он тали савсан зи пеши ман, чунон бу-
дам,

Ки пеши гурсина бинҳӣ сариди чарбу беҳнона.
Ҳаккок

БЕҲОСИЛ *بی حاصل* 1. бесамар; бенатиҷа; бефонда.

Ранҷи беҳосил мабин дар набзи ошиқ, эй табиб,
Нест дасте бо маризи ишқ Ҷолинусро. *Ҷомӣ*

Хишт бар даръё задан беҳосил аст.*

2. ноком; бетолё.

Ману боди сабо мискин, ду саргардони беҳосил,
Ман аз афсуни чашмат масту ӯ аз бӯи гесуат.

Ҳофиз

БЕҲРӮЗ I *بهروز* 1. хушзиндагӣ, хушбахт.

Аз ин тоқи шашруза беҳрӯз кист? *Ҳочу*

2. номи яке аз ҷанговарони Бахроми Гур дар «Шоҳ-
нома»-и Фирдавсӣ.

Кучо номи он мард Беҳрӯз буд,
Савори далери дилафрӯз буд. *Фирдавсӣ*

БЕҲРӮЗ II *بهروز* **БЕҲРӮЗА** *بهروزه* як навъ булури ка-
будранги арзонбаҳо.

Чунон мастам, чунон мастам ман имрӯз,
Ки пируза намедонам зи беҳрӯз. *Шамси Табрезӣ*

БЕҲРӮЗГОР *بهروزگار* хушвақт, хушзиндагӣ, хушбахт.

Ҳама парваронидаш андар канор,
Бад-ӯ шодмон буду беҳрӯзгор. *Фирдавсӣ*

БЕҲРӮЗӢ *بهروزی* хушвақтӣ, хушбахтӣ.

Зи перӯзӣ ба даст орад ҳама ком,
Зи беҳрӯзӣ ба ҷанг орад ҳама ном.

Фахриддини Гургонӣ

Сабури моӣ фирӯзӣ омад,
Қавитар поӣи беҳрӯзӣ омад. *Ҷомӣ*

БЕҲТАР *بهتر* хубтар, нағзтар.

Беҳтар зи бори ҳикмат бар шоҳи нафс бар нест,
Хуштар зи лафзи доно зӣ оқилон шакар нест.

Носири Хисрав

Дар Қабба чӣ меравӣ, дилеро даръёб,
Беҳтар зи ҳазор Қабба бошад як дил.*

Дар васфи ҷамоли ту надонам чӣ нависам,
Он чӣ ба тасаввур гузарад, беҳтар аз онӣ.

Шоҳин

БЕҲТАРАК *بهترک* *шакли тасғири* беҳтар.

Решӣ Фарҳод беҳтарак мебуд,
Ғар на Ширин намак наपोшидӣ. *Саъдӣ*

БЕҲӮД *يهود* *шакли кӯтоҳшудаи* беҳуда.

Ҳаст бале аз дарун таваҳҳуми улфат,
Ҳаст бале аз бадан таматғи беҳуд. *«Оташқада»*

БЕҲӮДА *يهوده* 1. он чӣ ҳаққу ҳақиқат ва ростӣ
надорад, ботил.

Меҳр ҷуй зи ману бемеҳрӣ,
Ҳуда хоҳӣ зи ману беҳудаӣ. *Рӯдакӣ*

Бигуй он ду нопоки беҳударо,
Ду Оҳирмани мағзполударо. *Фирдавсӣ*

2. бефонда, бенатиҷа.

Дило, то кай ҳамечӯӣ маниро,
Чӣ кубӣ беҳуда сард оҳанеро? *Рӯдакӣ*

ба беҳуда ба таври бефонда ва бенатиҷа.

Чаро бояд ин кина ордастан,
Ба беҳуда чизе зи ман хоستان? *Фирдавсӣ*

беҳуда гуфтан суҳанони бемаънӣ ва бефонда гуфтан,
ёва гуфтан, ҳарза гуфтан.

Маҷоли суҳан то наёбӣ зи пеш,

Ба беҳуда гуфтан мабар қадри хеш. *Саъдӣ*

БЕҲӮДАҒАРД *گرده يهوده* сарсарӣ гарданда, ово-
рагард.

Шавкат, кучост шавқи фузулӣ, ки то абад
Беҳудагарди кучаи дилҳо кунад маро. *Шавкат*

БЕҲӮДАҒӮ *گويده گوي* гӯяндан суҳанони бемаъ-
нӣ, бефонда ва бемавқеъ, сафсатагӯ.

Забони нотика дар васфи шавк нолон аст,
Чӣ ҷои килки бурида забони беҳудагӯст. *Ҳофиз*

Дил дар ҳамаи ҷавғони сари зулфи ту гӯест,
Ҳар дил, ки ҷуз ин гуфт, бувад беҳудагӯе.

Ҷамоли Хуҷандӣ

БЕҲӮДАҒӮӢ *گويده گويي* сафсатагӯӣ, бефон-
дагӯӣ.

Чу ӯ парда созад, шавам ҷумла гӯш,
Нишинам зи беҳудагӯӣ ҳамуш. *Ҷомӣ*

БЕҲӮДАҲОРӢ *يهوده خوارى* исрофқорӣ.

Чунон низ яксар мапардоз ганҷ,
Ки оӣ зи беҳудаҳорӣ ба ранҷ. *Низомӣ*

БЕҲӮЗУР *بي حضور* 1. безобита, ноором; парешонхотир,
тангдил.

Дар ҷаҳон даҳ чизӣ душвор аст назди Оғаҳӣ,
Қ-аз тасаввур қардани он мешавад бас беҳузур.
Оғаҳӣ

2. нотоб, ранҷур; бемор.

Подшоҳ дар шавволи ҳамин сол тарафи Мевот
рафта он вилоятро тохт ва аз он ҷо ба Муҳаммад-
обод... шитофта, беҳузур шуд. *«Тағрихи Фаршмад»*

БЕҲӮЗУРӢ *بي حضورى* 1. безобитагӣ, нооромӣ; парешонӣ;
нохушии мизоч.

Чун хомаи сабукмағз аз беҳузурӣ дил
Шуд беш рӯснәҳӣ дар ҳар сучуд моро.

«Баҳори Аҷам»

2. маҷ. вафот, марг.

Султон бори дигар... хабари беҳузурӣ воли-
даи худ — Маҳдумаи Ҷаҳон[ро] шунида танҳо
муовадат ба Дехлӣ қард ва баъд аз такфину таҷ-
ҳиз ва маросими азо боз ба лашкар мулҳақ шуд.
«Тағрихи Фаршмад»

Язид уро васият кард, ки... агар туро аз ин бемори беҳузурӣ бошад, Ҳасир бинни Ҷамиро халифа кардам. *«Таърихи Табарӣ»*

БЕҲУНАР *بی هنر* беистеъод ва беқобилият.

Муҳол аст, ки хунармандон бимиранд ва беҳунарон ҷои эшон бигиранд. *Саъдӣ*

Беҳунар он ки дар офоқ касаш нест ҳасуд.*

БЕҲУФТОД *به او فتاد* *ниг.* беҳафтод.

БЕҲУШ||**БЕҲУШ** *بی هوش*||*بی هوش* 1. аз ҳуш рафта, беҳис, бешуур, беҳуд, аз худ беҳабар.

... Чунонки сурати ўст, ки як бор дидаам ва беҳуш шудаам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дили беҳуш чун ба ҷуш омад,
Ҳусро хуни дил ба ҷуш омад. *Мушфиқӣ*

2. *мач.* моту мабхут, мафтун, шайдо.

Ҳар он кас, ки аз дур бинад туро,
Шавад беҳушу баргузинад туро. *Фирдавсӣ*

БЕҲУШӢ||**БЕҲУШӢ** *بی هوشی*||*بی هوشی* 1. дар ҳолати беҳудӣ ва беҳиссӣ будан.

Саросар хонду доман кард сад чок,
Зи беҳушӣ фуру ғалтид бар хок. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. беақлӣ, нофаҳмӣ.

Ҷи чораст бо ӯ ба ҷуз хомушӣ,
Ситехандагӣ бошад аз беҳушӣ.

Абушақури Балхӣ

3. *мач.* мафтунӣ, шайдоӣ.

Ҳар гоҳ к-он париваш дар пеши ман дарояд,
Беҳушии зи рӯяш дар марду зан дарояд.

Хисрави Деҳлавӣ

БЕҲӢ I *بهی* хубӣ, нағзӣ, неки; беҳбудӣ.

Чу он ҳадыро ӯ пазируфта дид,
Расида беҳию бади рафта дид. *Фирдавсӣ*

Он ки бар мамлакат заҳир аст ӯ,
Ҳалқро дар беҳӣ башир аст ӯ. *Саной*

БЕҲӢ II *بهی* беҳин, бехтарин.

Чун беҳӣ мояш бирафт аз даст,
Ҳар ҷи зуд оядат, зиён пиндор. *Ҳоқонӣ*

БЕҲӢ III *بهی* *ниг.* беҳ II.

БЕҲУШ *بی هوش* *ниг.* беҳуш.

БЕҲУШӢ *بی هوشی* *ниг.* беҳушӣ.

БЕҶО *بیجا* 1. беҳонаву манзил; 2. беҳуда, барабас.

Ғам аз гардиши рӯзгорон мадор,
Ки беҷо бигардад басе рӯзгор. *Саъдӣ*

3. бемавҷеъ.

Ҳок бар фарқи ман, аз бусан беҷо-талабӣ
Ҳотирӣ ёру дили хеш мукаддар кардам. *Шоҳин*

◊ **беҷо** сохтан гуреза кардан, аз мансабу хонаву ҷой дур кардан.

Тоҷиддини Юлдуз... ба Лоҳур шитофта ва ҳокими он чоро беҷо сохта мутасарриф гашт.

«Таърихи Фариста»

БЕҶОДА||**БЕҶОД** *بیجاده*||*بیجاده* санги сурхранг ва ё зардранг, ки хосияти қарабӯй дорад.

Ба чанг омадаш чанд гуна гуҳар
Чу ёқуту беҷодаву симу зар. *Фирдавсӣ*

Шуд он тахти шоҳиву он дастгоҳ
Зи мо тору пудаш чу беҷоду коҳ. *Фирдавсӣ*

◊ **ду беҷода киноя аз ду лаб.**

Ду беҷода бикшоду овоз дод,
Ки шод омадӣ, эй ҷавонмарди шод! *Фирдавсӣ*

БЕҶОДАГУН *بیجاده گون* сурхранг, сурх; беҷодагун гулгули сурх.

Биё, соқӣ, аз бода ҷоме биёр,
Зи беҷодагун гул паёме биёр! *Низомӣ*

БЕҶОДАЛАБ *بیجاده لب* сурхлаб.

На Золу на он моҳи беҷодалаб
Нахуфтанд ӯ ҳафта дар рӯзу шаб. *Фирдавсӣ*

БЕҶОДАРАНГ *بیجاده رنگ* сурхранг, сурх.

Дигар рӯз, к-ин бури беҷодаранг
Зи паҳлуи шабдез бикшод танг... *Низомӣ*

◊ **лаъли беҷодаранг киноя аз шароби сурх.**

Ба заррин қадах лаъли беҷодаранг
Равон бар кафаш соқии шӯху шанг. *Ҳочу*

сирфи беҷодаранг шароби сурхи холис.

Биё, соқӣ, он сирфи беҷодаранг
Ба ман дех, ки поям даромад ба санг. *Низомӣ*

ханҷари беҷодаранг ханҷари хунолуд.

Ба пеши ханҷари беҷодаранги ӯ дар разм
Бувад зи бехатарӣ кӯхро масобати коҳ.

Заҳири Форъбӣ

БЕҶОН *بیجان* мурда; кушта; беҷон кардан куштан.

Нек саҳл аст зида беҷон кард,
Куштаро боз зинда натвон кард. *Саъдӣ*

беҷон шудан мурдан; кушта шудан.

Ки подоши ин он, ки беҷон шавад,
Зи бад кардани хеш печон шавад. *Фирдавсӣ*

БИАЙНИҲ||**БИАЙНИҲ** *а.* *بعینه* худӣ худаш, айнан ҳамон.

Чашми аз даст рафта гашт дуруст,
Шуд бияйних чунонки буд нухуст. *Низомӣ*

Зарра ҷи соя дорад, он сояам бияйних,
Заррин расан фуру кун в-аз чаҳ маро баровар. *Ҳоқонӣ*

БИБИ *х.* *بی بی* зани неку ва муътабар, хотун, хонум, соҳиббаи хона.

Эй нозанин, биби ман туро ниёзмандӣ расонида мегӯяд, ки дар ин шаҳр ғариб менамой.

«Анвори Суҳайлӣ»

...Ки ҳамешуд ба раҳ кушода гирех
Баҳри биби ба суи зоҳиди дех. *Саной*

БИГМОЗ||**БАГМОЗ** *т.* *بگماز* 1. шароб, май.

Бар ҳама халқ бибанду ба ҳама кас бикӯшӣ
Дарҳон ҳадасону хумҳон бигмоз. *Манучехрӣ*

Ба бигмоз биншаст як рӯз шох,
Ҷамедун бузургони Эронсипоҳ. *Фирдавсӣ*

Аз ин пас ҳама навбати мост разм,
Туро ҷой тахт асту бигмозу базм. *Фирдавсӣ*

бигмоз кардан маҷлиси шаробхӯрӣ барпо кардан.

Яке базм Сом он гаҳе соз кард,
Се рӯз андар он базм бигмоз кард. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. пиёлаи шароб.

Онро, ки ба дасти хеш бигмоз диҳӣ,
Иқболи гузаштаре бад-у боз диҳӣ. *Муиззӣ*

БИДАВ||БАДАВ بدو: аспӣ бидав аспӣ даванда, аспӣ тез-
рафтор.

Бо чунин асп задам рахти сафар васфкунон
Бо саисбачча, ки ин аст фалон аспӣ бидав. *Шоҳин*

БИДАСТ دست *ниг.* бидист.

БИДАЪ а. يدع ч. бидъа||бидъат.

Ва заводид ва бидаъ дар асри ин амир зиёда аз
ҳад шоеъ шуд. *Аҳмади Дониш*

БИДИСТ||БИДАСТ دست *ниг.* як ваҷаб.

Набувад аз тасарруфи ту бурун
Як бидист аз замину мулки малик. *Сӯзанӣ*

БИДОЯТ||БИДОАТ||БАДОАТ а. بدایت||بداءة||بدائت *ибтидо,*
шурӯъ, оғоз.

Ояти илмро бидоят нест,
Ғояти шавқро ниҳоят нест. *Саноӣ*

Қиссаи ман дароз аст ва сафари маро бидояту
ниҳоят пайдо нест. *«Калила ва Димна»*

БИДРОМ بدرام *ниг.* бадром I.

БИДРУД بدرد *ниг.* падруд.

БИДУН а. بدون: бидуни ... бе, аз ғайри ..., ғайр аз ...

Он чи бошад бидуни ин асбоб,
Истирорест, номи он даръёб! *Ҷомӣ*

БИДЪА||БИДЪАТ а. بدعه||بدعت d. фикру ақида ва расму
қоидаҳои нав дар дин, ки мухалифи таълимоти ҳукмро-
ни дин мебошад; дар ислом махсусан унсур ва қоидаҳои
нав, ки баъд аз Муҳаммад пайдо шудааст.

Ба қамъ кардани фиръавни бидъа мусовор
Қалам дар он яди байзош мор месозад. *Ҳоқонӣ*
Назар бар некувон расмест маъхӯд,
На ин бидъат ман овардам ба олам. *Саъдӣ*

БИЁБ بيب: харобу биёб харобу вайрон.

Баҳор чашм чу бикшод, хештанро дид,
Ба дасти душману хона шуда харобу биёб. *Фарруҳӣ*

БИЁБОН بيبان 1. сахрои беобу алаф, ҷули беғиёҳ, бо-
дия.

Дар биёбони хушку реги равон
Ташнаро дар даҳон чи дур, чи садаф! *Саъдӣ*

2. замини ноқорам, замини безироат, замини беҳо-
сил (ки дар атрофи ягон ободонӣ воқеъ аст).

Зиёъ ва биёбони ин деҳа вақф аст бар талабаи
илм. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

♦ **биёбон гирифтани роҳи биёбон пеш гирифтани, ба**
биёбон баромада рафтани.

Ёрон шундаам, ки биёбон гирифтаанд
Бетоқат аз маломати халқу ҷафои ёр. *Саъдӣ*

дар биёбон лингақаши кӯҳна неъматӣ худост зарб.
дар ҷои сахтӣ ҳар чизи беарзиш ҳам қадр дорад.

БИЁБОНМАРГ بيبانمرگ *ниг.* касе, ки дар биёбон мемирад
ва ҳолаш ба ҳеч кас маълум намешавад.

Гаштаам, Шавкат, биёбонмарги сахрои ҷунун;
Чашми оху қолиби хишти лаҳад бошад маро. *Шавкат*

БИЁБОННАВАРД بيباننورد тайкунандаи биёбон, биёбон-
гард, сайёҳи сахрогард.

Биёбоннаварде чу киштӣ дар об,
Қи болои сайраш напаррад ғуроб. *Саъдӣ*

БИЁБОННИШИН بيباننشين *ниг.* касе, ки дар биёбон зинда-
гонӣ мекунад, бадавӣ.

Ҳотами Той, ки биёбоннишин буд, агар шахрӣ
будӣ, аз ҷуши гадоён бечора шудӣ ва ҷома бар у
пора кардандӣ. *Саъдӣ*

БИЗАНГОҶ بزنگه *ниг.* ҷои хатарнок, маҳалли дуздон ва роҳ-
занон.

Лаби шикваро кай диҳад роҳи ҳарф
Ҳучуми сухан дар бизангоҳи ҳарф.

«Баҳори Аҷам»

БИЗЗУРА||БИЗЗУРАТ а. بالضروره||بالضرورة аз рӯи
зарурат, заруратан; ба ночор.

... Пас биззарура нафиру фиғон бароварданд.
«Равзат-ус-сафо»

Ҷомфируз биззарурат илтиҷо ба Шохбеки Арғун
бурд. *«Таърихи Фаршита»*

БИЗЗОТ а. بالذات аз рӯи ҳастию моҳият ва нафсу таби-
ат; аслан.

Раҳи ишқу тараб, ҳайҳот, ҳайҳот,
Зи ҳам чун рӯзу шаб дуранд биззот. *Ҳозиқ*

БИЗОАТ а. بضاع 1. молу асбоб, молу матоъ.

Агар доно в-агар нодон бувад ёр,
Бизоатро ба кас бемуҳр маспор! *Низомӣ*

Бозоргоне ... рағғани гӯсфанд ва шахд фуруҳта
бо у ҳамсояғӣ дошт ва ҳар рӯз қадре аз бизоати
хеш барои қути зоҳид фиристодӣ. *«Калила ва Димна»*

2. маҷ. қобилият, истеъдод.

Ҳар касе дархури бизоати хеш
Дорад афсуни санъате дар пеш. *Бедил*

БИЗООТ а. بضاعات ч. бизоат I.

Ҷавоҳирфурушони ҷонро бибин,
Бизооти даръёву конро бибин. *Ҳочу*

БИЗЪ||БИЗЪА а. بضع 1. шумораҳои миёнаи 3 то 9,
шумораи хурд; 2. чанд, якчанд; **бизъа санин** якчанд сол.

Пас ҷазон он ки дид уро муин,
Монд Юсуф ҳабс дар бизъа санин. *Румӣ*

Субҳи зуҳураш аз матлаи бизъа санин сар
барзад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

БИКР а. بكر 1. дӯшиза, афифа; духтари ба шавҳар нара-
сида.

Зулайхо қаҳордаҳсола ва бикр буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Орифе шуд ба хоб дар фикре,
Дид дунё чу духтари бикре. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. маҷ. чизи нав ва тоза, нозук ва латиф, ки пештар
воқеъ ва истеъмол нашудааст.

Хаёлатро макун мавзун ба ҳар фикр,
Ки дорад дилрабои маънии бикр. *Нозим*

Макун аз парда берун шоҳиди фикр,
Ҳамон беҳтар, ки ин маъний бувад бикр. *Ҳозик*

◇ **бикри пушидарӯй** (ё **пуршӯр**) шаробе, ки дар хуми сарбаста аст.

Биё, соқӣ, он бикри пушидарӯй
Ба ман дех, гараш ҳафт парвои шӯй. *Низомӣ*

бикри суханро ба ақд **баровардан** суханҳои тару тоза ва нав ба навро ба назм даровардан.

Ҳузури дил аз даст додам ба нақд,
Ки бикри суханро барорам ба ақд. *Ҷомӣ*

БИЛ *بل* *шакли кӯтоҳшудаи биҳил.*

Бил, то чигарам хушк шавад в-об намонад,
Бар рӯи ман обест, к-аз у Дачла тавон кард. *Оғоҷӣ*

БИЛИСОНА *بليسانه* иблисона, шайтонкорона.

Гуфт: Курам хонд з-ин чурм он дағо,
Бас билисона қиёс аст, эй худо! *Румӣ*

БИЛКУЛЛИЯ *ا. بالكليه* куллиятан, тамоман.

... Ва дар тавфиру тақсири моли девонӣ эҳтимом намуда, ҷониби раият дошта, абвоби зулму хиёнатро билкуллия масдуд гардониди буд. *Восифӣ*

БИЛЛАХ||**БИЛЛОҶ** *а. بالله* ба худо ки ... (қасам ба худо).

Хурдам ба ту савганде, то аҳд яке бошад,
Дигар ба забони ман биллоҳ намеояд. *Мушфиқӣ*

Ман бар ту хушам зи ту бар он маҳ,
Бовар макунӣ, ҳазор биллаҳ. *Шоҳин*

биллоҳ ва **сумма биллоҳ!** қасам ба худо ва боз қасам ба худо!

Гуфто: Биллоҳ, сумма биллоҳ,
Дастам нарасад ба дасти он моҳ! *Ҳилолӣ*

БИЛМАРРА *а. بالمره* тамоман.

Дар сари девон мадори сухан гуфтан ба рамзу ишора буд ва саргӯшӣ билмарра барафтод.

«Тағрихи Фаршита»

БИЛМУНОСАФА *а. بالمناصفه* аз рӯи нисф, ду нима, ду тақсим.

Қумӣ ба иттифоқи мавлоно Зухури Туршезӣ китоби «Наврас»-ро ... тамома карда, нуҳ ҳазор хун билмуносафа сила ёфтанд. *«Хизонаи омира»*

БИЛМУОЯНА *а. بالمعائنه* бо мушоҳида, аён ва ошкоро.

Дидан тавон шамоили ҷон билмуояна
Аз ҷисми нозуки ту, ки рӯҳи мусаввар аст. *Шоҳин*

БИЛО ... *а. بلا* бе, бидуни ... (дар калимаҳо ва ибораҳои арабӣ).

БИЛОАМАЛ *а. بلاعمل* беамал.

Донад вафову меҳр наку ёри мо, Қамол,
Лекин ҷӣ ҳосил аст зи илми биллоамал.

Қамолӣ Хучандӣ

БИЛОБАҒӢ *а. بلابغي* бе шӯришу исён, бесаркашӣ ва гардантобӣ.

Бар сари Ҳиммат биллофаҳр аз азал дорам кулоҳ,
Бар тани узлат биллобағӣ аз абад буррам қабо.

Ҳоқонӣ

БИЛОД *а. بلاد* ҷ. балад II.

Билоди эшон дар ҷазонри даръё буд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ман фаровон шаҳрҳо дидам дар атрофи олам дар билоди арабу аҷам. *Носири Хисрав*

БИЛОХИРА||**БИЛОХИРАТ** *а. بالآخرة*||*بالآخرة* охиран, дар охир.

Билохират султон мутаассир гашта ва маҳзун шуда, худ ба саҳро рафт. *«Тағрихи Фаршита»*

Билохира [хирс] ба зур туфанг аз дастам битиҷад ва ба шиддат бар кӯҳ зад. *Аҳмади Дониш*

БИЛОЯ *بلايه* *ниг.* балоя.

БИЛФАВР *а. بالفور* фавран, дарҳол, даррав.

Чаҳор аз муаммаётро билфавр ёфтам, дар яке андак тааммул карда шуд. *Восифӣ*

БИЛФЕЪЛ *а. بالفعل* дар ҳақиқат, дар амал, дар воқеъ, воқеан; дар ҳоли ҳозир.

Султон ... дар шаҳри Девкар масҷиде, ки билфеъл мавҷуд аст, сохта. *«Тағрихи Фаршита»*

БИЛЪАКС *а. بالعكس* баръакс.

... ва ҳол он, ки амр билъакс аст. *Аҳмади Дониш*

БИЛЪИШӢ||**БИЛЪИШИЙӢ** *а. بالعشى* бегоҳон, шомгоҳон; билъишийи ва-л-абкор(и) дар шому бомдод, бегоҳон ва пагоҳон.

Қунанд аз сари таъзиму аз сари иҷлол
Санои ҳазрати у билъишийи ва-л-абкор.

Убайду Зоконӣ

БИЛҚУВВА *а. بالقوه* дар қувват ва имконият, ба ҳолати зухур ва вуқӯъ напайваста, аз қувва ба феъл наомада.

Ин илм билқувва дар миёни эшон буд ва Абул-асвад онро аз қувва ба феъл расонд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БИЛЌУМЛА *а. بالجمله* умуман, дар натиҷа; хулоса.

Не хуру не парӣ, на фаршита, на одамӣ,
Билҷумла дар лағофати хуснат назир нест. *Шоҳин*

БИМ *بيم* тарсу ваҳм, хавф.

Зи бими ҳалокат ҳама марду зан
Намуданд тадбири тарки ватан. *Бедил*

◇ **бими ҷон** хавфи марг.

Шукуҳи тоҷи султонӣ, ки бими ҷон дар у дарҷ аст,
Кулоҳи дилкаш аст, аммо ба тарки сар намеарзад. *Ҳофиз*

бими чизеро аз даст ниҳодан натарсидан, хавф надоштан аз чизе.

Мо бими тарқи хирад аз даст ниҳода,
Вораста ба иқболи ту аз дарди саре чанд. *Шоҳӣ*

БИМГОҶ||**БИМГАҶ** *بیمگاه*||*بیمگاه* ҷои хатарнок, маҳалли хавфу хатар.

Ба ҳар бимгоҳе ҳисоре кунад,
Зи баҳри саранҷом коре кунад. *Низомӣ*

БИМЗАДА *بیمزده* гирифтори хавф ва тарсу ваҳм.

Масал аст ин ки аз азобкада
Ҳадзада беҳ бувад, ки бимзада. *Саной*

БИМНОК بيمناک 1. тарсовар, дахштангез.

... ва сари вай бузург буд ва марди бимнок буд.
«Таврихи Наршахӣ»

2. бо тарсу бим, тарсанда.

Донам, ки дили ту бимнок аст,
Кофури ту мушк шуд, чӣ бок аст? *Файзӣ*

бин بين *асоси замони ҳозираи* дидан.

БИН а. بن *шакли дигари* ибн.

Бод нисбат ба мо кунад, зеро-к
Ҳеч бин ҳечро падар моем. *Ҳоқонӣ*

БИНАНДА بيننده 1. *сифати феълӣи замони ҳозираи* дидан.

Бар ӯ аждаҳопайкаре аз ҳарир,
Ки бинандаро з-ӯ баромад нафир. *Низомӣ*

2. бино, касе, ки дида метавонад.

Дил аз ҳайбати шоҳ хира шавад,
Бад-ӯ чашми бинанда тира шавад. *Абӯшақури Балхӣ*
Чун боз шавад чашмат,
Бинанда шавӣ бо мо. *Шамси Табрезӣ*

3. *мач.* соҳиби басират; дурбин, дурандеш.

Чунин гуфт бинандаи тезхуш,
Чу фаръеду зорӣ расидаш ба гуш. *Саъдӣ*

4. *мач.* чашм, дида.

Ба бинандагон офаринандаро
Набинӣ, маранҷон ду бинандаро. *Фирдавсӣ*

БИНАНДАГӢ بينندگى биниш, қобилияти дидан, басират,
биной.

Фуру бастанӣ дида аз ғайри дуст
Бари аҳли дил айни бинандагист. *Ҳочу*

БИНАФШ بنفش *ниг.* банафш.

БИНГОН بنگان *ниг.* пингон.

БИНИКАШАК بيني كَشَك: биникашак қардан азоб ва шиканча додан.

Рузгорат мекунад биникашак,
Пеши нафси хеш агар гаштӣ забун. *Савдо*

БИНИШ بينش 1. қобилияти дидан, биной.

Мадори нуқтаи биниш зи холи туст маро,
Ки қадри гавҳари яқдона гавҳарӣ донад. *Ҳофиз*

2. *мач.* басират; хирад, ақлу роӣ.

Фанатро, к-ӯ гуво бо хеш дорад,
Шиносад он ки биниш беш дорад. *Хисрави Деҳлавӣ*
Мубади мубадон вайро гуфт: Ин кор ту ба
биниши худ мекуни, моро бад-ин раъе нест.
«Таврихи Табарӣ»

3. *мач.* чашм.

Чу кудли биниши мо хоки остони шумост,
Кучо равем, бифармо аз ин чаноб, кучо? *Ҳофиз*
Биниши мо аз назари бериё
Қарда миси қалби туро кимиё. *Хисрави Деҳлавӣ*

БИНИШВАР بينشور *дорони биниш, дорони қобилияти* дидан,
бино, бинанда.

Ё аз он даръё, ки мавҷаш гавҳар аст,
Гавҳараш гуяндаву бинишвар аст... *Румӣ*

БИНО I а. بنا 1. иморат, хона.

Бино бар асосе ниҳодан нахуст,
Ки девори он хона бошад дуруст. *Низомӣ*

Бино бар сабри қону дил чӣ созам,
Ки бунъеде надорад ҳеч бунъед! *Мушиқӣ*

2. асос, бунъед.

Чун набошад бинои хона дуруст,
Бегумонам, ки зер рашт ояд. *Фароловӣ*

БИНО гузоштан (*ё* ниҳодан) бунъед қардан ва сохтани иморат.

Умр чун қофилаи реги равон дар гузар аст,
То бино бар сари ин реги равон нагзорӣ. *Соиб*

Хушо касе, ки дар ин олами харобобод
Асоси зулм фиғанду бинои дод ниҳод. *Ҳилолӣ*

БИНО ҚАРДАН а) бунъед қардан ва сохтани иморат.

Пас ин ҳисорро бад-ин ривоят вай [Сиёвуш]
бино қардаст, баъзе гуфтаанд Афроснёб бино қардаст. «Таврихи Наршахӣ»

б) *мач.* сар қардан, шуруъ қардан.

БИНО II بينا бинанда, басир; соҳиби қобилияти дидан.

Дидан қони Бӯалӣ Сино
Буд аз нури маърифат бино. *Анварӣ*

БИНОДИЛ بينادل равшанзамир, хирадманд, хушманд.

Ки бисёрдон буду чиразабон
Хушевору бинодилу бадгумон. *Фирдавсӣ*
Бинодилон зи гуфтаи ман дар башошатанд,
Қури он гуруҳ, ки чуз дар ҳазан наянд. *Ҳоқонӣ*

БИНОӢ بينائى 1. яке аз қувваҳои панҷгонаи инсон; қобилияти дидан, бинандагӣ.

Ҳоҷат нест ба дуруст қардани зоҳир чун шунавой
ва биной ва бӯёӣ ва чашой ва басовӣ. *Ибни Сино*
Ҳамчу Яъқуб назар бе ту зи олам бастам,
Чӣ кунам дур зи дидори ту биноиро. *Махфӣ*

2. *мач.* соҳиббасиратӣ, амиқбинӣ, дурбинӣ, хирадмандӣ.

Агар дар чоҳи нафс афти ба хорӣ,
Ту маъзури, ки биной надорӣ! *Убайди Зоконӣ*
Назар ба айби қасон аз камоли бебасарист,
Ба айби хеш назар кун, ки айни биноист. *Махфӣ*

БИНТ а. بنت духтар.

Сора бинти амми Иброҳим буд. «*Равзат-ус-сафо*»

БИНТУЛЪИНАБ а. بنت العنّب *киноя аз шароб.*

Қухан пири деҳқону мири тараб,
Ҷигаргӯшаи хӯша бинтулъинаб. *Ҳочу*

БИНИ بينى *узви хисси шоммаи инсон ва ҳайвон.*

БИР I بير барк, сойқа.

Наборӣ бар кафи зархоҳ, чуз зар,
Чунон чун бар сари бадхоҳ чуз бир. *Дақиқӣ*

БИР II ||БИРР а. بر некӣ; эҳсон, бахшиш.

Мухсинон бо сад атою ҷуду бир
Зар ниҳода шоирноро мунтазир. *Румӣ*

Мухаббат он аст, ки ба бир наафзояд ва ба чафо
накоҳад. *Ҷомӣ*

БИРАЪСИҲӢ а. برأسه ба сари худ, худ ба худ; мустақилан.

Ҳар қисмеро бираъсиҳӣ китобе тавон хонд.
«*Равзат-ус-сафо*»

БИРЕШИМ *بريشم* *ниг.* абрешим; бирешими чанг торҳои чанг.

Даруни парда сухан гӯй чун бирешими чанг,
Бируни парда навое мазан чу пардаи даф.

Хисрави Деҳлавӣ

БИРЕШИМНАВОЗ *بريشم نواز* созанда, навозанда, мутриб.

Бирешимнавозони суғдисуруд
Ба гардун бароварда овози руд. *Низомӣ*

БИРИНЧ *برنج* навъе аз ғалла, ки дар кишварҳои гарми рутубатнок кошта мешавад; дони холиси шолӣ, ки баъд аз пӯст тоза кардан ҳосил мешавад; **биринче** каме, авдаке.

Агар ганче кунӣ бар омиён бахш,
Расад ҳар кахудоеро биринче. *Саъдӣ*

БИРИШТА *برشته* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи бириштан; 2. маҷ. бо обутоб, гулгун.

Ҳочат набувад, чеҳра зи май лологун кунӣ,
Ҳусни биришта оташи сӯзон чӣ мекунад?

«Хизонаи омира»

БИРИШТАН *برشتن* биръён кардан, таф дода сурх кардан (дар тоба, сих, дег ва ғ.).

Зи дарду доғи муҳаббат сириштаанд маро,
Дар офтоби қиёмат бириштаанд маро. *Соиб*

БИРКА *ا. برکه* 1. сардоба, обанбори рупушида, ки дар бе-руни шаҳр ва роҳҳои корвонрав сохта мешуд ва онро бештар аз оби борон пур мекарданд.

Агар биркае пур кунанд аз гулоб,
Саге дар вай афтад, шавад мунчалоб. *Саъдӣ*

Намурд он, ки монад пас аз вай ба ҷой
Пулу биркаву хону меҳмонсарой. *Саъдӣ*

2. ҳавз.

Даруни он бинои дилкушо няз
Ба ҳар сӯ биркаи маввоҷи лабрез. *Ҳозик*

БИРР *а. بر* *ниг.* бир II.

БИРУН *برون* *ниг.* берун.

БИРЪЁН *بريان* пухтаи сурхшуда (дар тоба, сих, дег ва ғ.), кабобшуда.

Пораи санбуса биръён карда назди у фиристод.
Аҳмади Дониш

Ман аз духти Меҳроб гириён шудам,
Чу бар оташи тез биръён шудам. *Фирдавсӣ*

БИРЧИС *а. برجيس* *ниг.* сайёраи Муштарӣ, ки онро ситораи саъд ва қозии фалак ҳисоб мекарданд.

Ҳар даъвие, ки аз ту ба фазлу камол рафт,
Бирчис мӯҳр карду Аторуд навишт сак. *Шоҳин*

БИСМИЛ *а. بسم* забхшуда, сарбурида, кушташуда (аслан шакли кӯтоҳшудаи бисмиллоҳ аст, ки дар вақти сар задани ҳайвоноти қурбонӣ гуфта мешуд).

Ман, ки Дорову Сикандар алафи теги мананд,
Расад он ҳам, ки дар ин маърака бисмил бошем.
Урфӣ

Сайдо, дидам ба хок афтода барги доларо,
Теги ноҳақхӯрда сайди бисмилам омад ба ёд. *Сайидо*
бисмил кардан куштан, сар буридан.

Бардоштаам зи хештан дил,
Бисмиллаҳ, агар кунанд бисмил. *Хисрави Деҳлавӣ*

БИСОТ *а. بساط* 1. ҳар чизи густурдани, ҳар чизи паҳн кардани, фарш, гилем, палос.

Нишоти май қирмизӣ сохтанд,
Бисоте ҳам аз қирмиз андохтанд. *Низомӣ*

Дар боргоҳи у бисоте буд сад газ дар сад газ аз абрешим бофта. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. асбобу анҷом, чизу чора, сомон.

Боғу бустон дилкаш асту кӯҳу саҳро ҳам хуш аст,
Ҳар кучо гӯй, бисоти айшро он ҷо кашем. *Ҳилолӣ*

бисоти нард тахтан нард.

Гар ҳамеҳохӣ, ки аспи хештан фарзин кунӣ,
Дар бисоти нарди ғам як дона гар ронӣ, бас аст.

Туграл

бисоти шатранҷ тахтаи шоҳмотбозӣ.

Аспи ту, ки дил зи роҳи у реш бувад,
Доим зи қафои соҳиби хеш бувад;
Монад ба ҳамон, ки дар бисоти шатранҷ
Асп аз ақабу пиёда аз пеш бувад. *Мушфиқӣ*

◇ **бисоти азамат** ҷойгоҳи оӣ, мақом ва маснади баланд, мартабаи бузург, дараҷаи аъло.

Аз осори ҳубби ҷоҳ ороиши бисоти азаматаш дар пеш аст. *Бедил*

бисоти ағбар кураи замин.

Шуои найири асғар бар атрофи бисоти ағбар мунташир гашт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

бисоти қурб а) наздиқӣ ба махбуб; б) дар тасаввуф— наздиқӣ ба худо.

Бисоти қурб ҷои Мушфиқӣ нест,
Ба хидмат сар аз он бар хок бинҳод. *Мушфиқӣ*
ин бисот киноя аз дунё.

Ҳаргиз надидаем саворе дар ин бисот,
Қ-охир на аз ҳучуми ҳаводис пиёда аст. *Савдо*

(ин) **бисоти ғабро** киноя аз замин.

Қам дошт дар ин бисоти ғабро
Ҷуз унс ба ваҳшиёни саҳро. *Чомӣ*

бисоти адл дарнавардидан аз адлу инсоф даст кашидан.

Ё бисоти адл дарнавард ё доди пиёдаи мазлум аз золими фарзинрафтор биситон. *«Хористон»*

БИССАД *بسهل* *ниг.* буссад.

БИСТ I *بيست* шумораи миқдорӣ адади 20 (۲۰).

БИСТ II *بيست* шакли кӯтоҳшудаи биист (*сиғаи амри истодан*).

Ин бигуфтанду қазо мегуфт: Бист!
Пешӣ поят доми нопаддо басест. *Румӣ*

БИСТАР *بستر* рахти хоб, ҷогаҳ; кӯрпа, кӯрпача.

Замин бистару хок болини уй,
Шуда тира равшан ҷаҳонбини уй. *Фирдавсӣ*

Уро дид: истироҳат карда ва бар бистар хуфта.
Авфӣ

◇ **бистари ҷонгудоз** бистари ҷонкани, бистари марғ.

Қунад хоҷа бар бистари ҷонгудоз
Яке даст кӯтоҳу дигар дароз. *Саъдӣ*

БИСТГОНИ *بيستگانی* маоши лашкариён ва ё навкарон.

Якero зи бун бистгонӣ набахши,
Якero дубора диҳӣ бистгонӣ. *Манучехрӣ*

Бибахшиш, гар бистгонӣ бувад,
Ҳама баҳри у зарри конӣ бувад. *Фирдавсӣ*

БИСТУҲ *بيستوه* хаста, дармонда, ба ҳолати танг омада.

Замин аз бори лашкар буд бистуҳ,
Ки мерафтанд ҳамчун оҳанин кӯҳ.
Фахриддини Гургонӣ

БИСЬЁР *بيسار* хеле; фаровон, мӯл, бaсе.

Бисьёр сафар бояд, то пухта шавад хоме.
Зарбулмасал

Ҳоли худ гуфти, бигу бисьёру андак ҳар чӣ хаст,
Сабри андакро бигуям ё гами бисьёро. *Ҳилоӣ*

БИСЬЁРГУЙ *بيسارگوӣ* бисьёр гапзананда, сергап, пургуй, лаққӣ.

Агар [камбағале] забонаварӣ ва фасохат зоҳир
кунад, бисьёргуй лақаб кунанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БИСЬЁРДОН *بيسارदान* пурдон, доно.

Зи бисьёрдонон фаросат гувост,
Зи бисьёргуй фаросат чудост. *Ҷомӣ*

БИСЬЁРМАР *بيسارمر* сершумор.

Шуданд анҷуман девн бисьёрмар,
Ки пардахта монад аз у тоҷи зар. *Фирдавсӣ*

БИСЬЁРМАҒЗ *بيسارمغز* пурмағз, оқил, доно.

Забонаваре буд бисьёрмағз,
Ки у баркушодӣ суҳанҳои нағз. *Фирдавсӣ*

БИСЬЁРФАН *بيسارفن* донандаи тадбир ва ҳилаҳои гуногун,
пурфиреб, ҳилагар.

Матарс аз ҷавонони шамшерзан,
Ҳазар кун зи пирони бисьёрфан. *Саъдӣ*

БИСЬЁРХОР||**БИСЬЁРХОРА** *بيسارخور*||*بيسارخور* бисьёр-
хур, пурхур, баднафс.

Бад-ӯ гуфт Баҳман, ки хисравнаҷод
Суҳангую бисьёрхора мабод. *Фирдавсӣ*

Ҳакиме гуфт: ... Ин яке бисьёрхор будааст,
тоқати бенавой наёвард, ҳалок шуд. *Саъдӣ*

БИСЬЁРӢ *بيسارى* сершуморӣ, мӯлӣ; *муқобили* камӣ I 1.

Сипахро зи бисьёри андоза нест,
Бад-ин дашт як мардро коза нест. *Фирдавсӣ*

БИТНАТ *ا. بطنت* аз ҳад зиёд пуркардани шикам аз таом;
шикампури; пурхури.

Қамхуриш тухми зарту битнат нест,
Ҳар кучо битнат аст, фитнат нест. *Саной*

БИТОЛАТ *ا. بطالت* бекорӣ, муатталӣ.

Эй ба битолат чу фурумоягон
Чанд хури меҳнати ҳақ ройгон. *Хисрави Деҳлавӣ*

БИТОНА||**БИТОНАТ** *ا. بطنانه*||*بطانت* 1. остар(-и чома вағ).

3-он сон, ки рӯзи маҷлис ҳар хилъате ки бахшад
3-атлае битона созад пардозиву наволаш. *Ҳоқонӣ*

2. маҷ. дӯстон ва наздикон.

Аҳли Шом битона ва раияти туанд.
«Равзат-ус-сафо»

Марди муътамадро аз битонаи хеш номзад бо
муътамади Маъмун кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

БИТРИҚ *ю. بطريق* 1. падаршоҳ, патриарх, қонд ва пешвои
дини исавӣ (христианӣ).

Навиштанд нома ба ҳар меҳтаре,
Сукубову битриқи ҳар кишваре. *Фирдавсӣ*

Чун ту гаштӣ хамӯш — минтиқӣ,
В-ар бигуй, ба сони битриқӣ. *Саной*

2. сардори фавҷе аз лашкари румиён.

БИТТИХ *а. بطيخ* харбуза.

Лаззате дасти шакарбахши ту дошт,
Андар ин биттих талхӣ кай гузошт? *Румӣ*

БИХРАД *بخرد* бахирад, хирадманд, соҳибӣ ақлу хуш.

У марди бихрад аст ва ин ҳол бо вай бигуям.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ки чоно, ҷавоно, радо, бихрадо!
Ки бодо зи ту дур чашми бад! *Савдо*

БИХРАДӢ *بخردى* бахирадӣ, хирадмандӣ.

[Зоғ] гуфт: ... Ман дар миёни эшон ғариб ва
дар қавли хеш ... ба бихрадӣ мавсум будам.

«Қалила ва Димна»

БИЧИШК *بيچشك* пизшик, ҳаким, табиб.

Бичишки муборак чу барзад нафас,
Зи тан бурд беморӣ, аз дил ҳавас. *Низомӣ*

БИШКУФА *1. بشكوفه* 1. шукуфа ва гули дарахтон; 2. шу-
куфтан, гул кардани дарахтон.

Ба ҳангоми бишкуфаи гулситон
Биёвард лашкар зи Зобулситон. *Фирдавсӣ*

БИШКУЛӢ||**БАШКУЛӢ** *بيشكولى* чустию чолокӣ, хушёрӣ.

Ҳар чӣ ёби ва-з он фуру мӯлӣ,
Нашмуранд аз ту он ба бишкулӣ. *Унсурӣ*

БИШОРАТ *ا. بشارت* *ниг.* башорат.

БИШУЛИДА *بيشولیده* *сифати феъли* бишӯлидан (ки ҳам-
чун феъл камъистеъмол мебошад) парешон шуда, ба
ташвиш афтада, парешон ва ошuftа.

Эй боди субҳдам, хабаре деҳ зи ёри ман,
К-аз ҳаҷри у шудааст бишӯлида кори ман. *Анварӣ*

БИҒОЗ *ا. بغاز* *ниг.* бағоз.

БИҒОЛ *а. بغال* ҷ. бағл.

Дар он сафар понздаҳ ҳазор шутур ва даҳ ҳазор
биғол зарӣ маскуи Муизро аз сурху сафед мека-
шиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БИҚОЪ *а. بقاع* ҷ. буқъа||буқъат.

Мавозе аз арз, ки салоҳияти иморат дорад ...
ва он биқоъ қариб ба муаддилуннаҳор аст. (1)
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Шоҳрух-Мирзо ..., мадраса, масочид ва хаво-
ниқу биқоъ бисьёр сохт. (2) *«Таърихи Сайидроқим»*

БИҲИЛӢ||**БАҲИЛӢ** *а. بهل* 1. бахшидани чурм, афв кардани
гуноҳ.

Дами охир сун мо бин, ки шаҳидони туро
Шарт бошад биҳиле хостан аз қотили хеш. *Шоҳӣ*
биҳил кардан афв кардан, бахшидан.

Қардам ҳаме ҷурмат биҳил,
Гарчи зи ғам қушті маро. *Муиззӣ*

2. бахшидашуда, афшуда, маъзур, муоф.
Ҳар касе хирарою мустаҳил аст,
Гар бидуздад зи шеъри ман, биҳил аст. *Саной*
Ту дониву қасон, биҳилат бод хуни ман,
Боре зи бори ман бувад озод гарданат.

Хисрави Деҳлавӣ

БИҲИН|БИҲИНА بهين|بهينه *ниг.* беҳин.

БИҲИШТ بهشت *д.* ҷаннат, хуштарин боғҳои мавҳумӣ дар олами охират, ки аз руи ақидаҳои динӣ ба диндорони неқуқор ваъда карда мешавад.

Биёрог гетӣ ба сони биҳишт,
Ба ҷон гиё сарву гулбун биқишт. *Фирдавсӣ*
Биҳишт он ҷо, ки озоре набошад,
Қасеро бо касе коре набошад.*

БИҲИШТИРӮЙ بهشتی روی *хушрӯй, зебо.*

На ончунон ба ту машғулам эй биҳиштирӯй,
Ки ёди хештанам дар замир меояд. *Саъдӣ*

БИҲИШТӢ بهشتی *мансуб ба биҳишт.*

Фуру ҳишта аз мушк то пой мӯй,
Ба кирдори хури биҳиштиш рӯй. *Фирдавсӣ*
Эй шоҳиди қудсӣ, ки кашад банди ниқобат,
В-эй мурғи биҳиштӣ, ки диҳад донаву обат? *Ҳофиз*

БИҲОР *а.* بهار *ч.* баҳр I.

Эй ҷуди туро биҳор хозин,
В-эй ҳилми туро ҷибол ноиб. (1) *Анварӣ*
Норе дидиву нур буд он,
Ҷуе дидӣ, биҳор омад. (1) *Шамси Табрезӣ*

БИҲӢ بهی *ниг.* беҳ II.

Сари ҳавзи шоҳиву сарви сиҳӣ,
Дарахте гулафшону беду биҳӣ. *Фирдавсӣ*
чун биҳӣ шудан зард шудан.

Он ки шуд чун биҳӣ, беҳаш гардон
В-он ки шуд чун камон, зеҳаш гардон. *Саной*

БО I *б.* номи ҳарфи дуйуми алифбон арабии тоҷикӣ ب, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 2 баробар аст.

Агар худ ҳафт суф аз бар бихонӣ,
Чу ошuftӣ, алиф, бо, то надонӣ. *Саъдӣ*

БО II *б.* пешоянд I. ҳамроҳро ифода мекунад.

Устодам ба таҳният барнишаст ва ман бо вай
омадам. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Он ҷо ҳунар ба қору фазоил, на хобу хӯр,
Пас хобу хӯр тuroву хирад бо ҳунар маро. *Носири Хисрав*

2. сӯй ва тарафро мефаҳмонад.

Баровард сар марди бисёрдон,
Чунин гуфт бо хисрави кордон... *Саъдӣ*
Эй булбули хушово, ово деҳ,
Эй соқӣ, он қадахро бо мо деҳ! *Рӯдакӣ*

3. дар ҳаққи..., нисбат ба...

.../Ва сазои вай ба дасти у доданд, то ҳеч банда
бо худованди ҳеш ин далерӣ накунад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

4. нисбат ба... (дар муқоиса).

Ақл бо дониши ту нодон аст,
Чарх бо ҳиммати ту дарвеш аст. *Анварӣ*

5. барои..., баҳри...

Кунун ганҷи шоҳӣ маро бо шумост,
Надорам дарег аз шумо дасти рост. *Фирдавсӣ*

БО III *а.* *б.* *шакли кӯтоҳшудаи* ابو (дар номҳои шахсӣ).

Чун амир Бо-Ҳафс биёмад, амалҳо бар у арза
кард. *«Таърихи Систон»*

БО IV *б.* I. ош, махсусан оши равон, оши моеъ.

Гарат нузҳат ҳамебояд, ба саҳрои қаноат шав,
Ки он ҷо боғ дар боғ асту хон дар хону бо дар бо. *«Калила ва Димна»*

2. ҳамчун ҷузъи дуйуми калимаҳои мураккаб омада,
маънои таомҳои обакни шурбмонанд ва умуман ошро
мефаҳмонад, мас. 'ширбо', 'мостбо', 'кадубо', 'ҷучабо'
ва ғ.

БО V *б.* *шакли кӯтоҳшудаи* бод II.

Меҳмони шоҳам ҳар шабе бар хони ихвонуссафо,
Меҳмони соҳибдавлате, к-аш давлате поянда бо!
Шамси Табрезӣ

БОБ I باب I. падар.

Як аз дигар истод он гоҳ дур:
Пур аз дард бобу пур аз ранҷ пур. *Фирдавсӣ*
Агар бобро соя рафт аз сараш,
Ту дар сояи хештан парвараш. *Саъдӣ*

2. падари падар, ҷад.

Яқ бор таъби одамиён гиру мардумон,
Гар одам аст бобату фарзанди бобаки. *Асадӣ*

БОБ II باب II *шоиста, лоиқ, муносиб, мувофиқ, дархӯр, соз.*

З-ин ҷаҳон фирқаи шаётинанд,
Ки чу иблис боби нафринанд. *Бедил*
Қазо ба руи арақноки у ҷи пардозад,
Ки боби хат набувад коғазе, ки об гирифт. *Шоҳин*

БОБ III باب III *роҳ, тариқ, тавр.*

Дилам, ки ишқ бар у сад дари бало бидушод,
Руҳи умед натобад ба ҳеч боб аз ту. *Ҷомӣ*

БОБ IV *а.* باب I. дар, дари хона; дарвоза.

Ҳаёти Саъдӣ он бошад, ки бар хоки дарат мирад,
Даре дигар намедонам, макун маҳрум аз ин бобам. *Саъдӣ*

Зи инқилоби фалак нола дораму фаръед,
Ки ҳеч гаҳ ба рухам боби роҳате накушод. *Ҳайрат*

2. маҷ. даҳани зарф.

Қуза, ки борик бувад боби вай,
З-у ҳама борик равад обу май. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. калонтарин қисми китоб, ки ба фаслҳои алоҳида ҷудо мешавад.

Ин равзаи ризо ва ҳадиқаи ульё чун биҳишт
ба ҳашт боб иттифоқ афтод. *Саъдӣ*

4. бора, хусус; ҷиҳат; ваҷҳ.

Маро бо ту бад-ин боб тоб нест,
Ки ту роз беҳ аз ман ба сар барӣ. *Рӯдакӣ*
Ба сад ваҷҳ рӯи ту гулзори ҷон,
Ба сад боб қуи ту бозори ҷон. *Ҳочу*

аз ҳар боб аз ҳар ҷиҳат, аз ҳар хусус; аз ҳар хел.

Нест нақшошу шибҳ бингорад,
Сурати ҳар ҷи бинад аз ҳар боб. *Масъуди Саъд*

Душ бо ёри хеш мегуфтам
Сухане дӯстдор аз ҳар боб. *Анварӣ*
аз (ё ба) ҳеч боб аз (ё ба) ҳеч вачҳ; аз (ё ба) ҳеч бора,
дар ҳеч бобат.

Салоҳи мо ҳама доми раҳ асту ман з-ин баҳс
Наям зи шоҳиду соқӣ ба ҳеч боб хичил. *Ҳофиз*

Ҳама марде дуруғзан дидам,
Рост аз ҳеч боб нашнидам. *Ҳоқонӣ*

дар боби ... дар хусуси ..., дар боран ...

Дар боби риояти раоё васияте чанд ... фуру хонд.
«Анвори Суҳайлӣ»

БОБАК بایک *шакли хурдӣ ва навозиши боб* 1.

Як бор табӣ одамиён гиру мардумон,
Гар одам аст бобату фарзанди бобаки. (1) *Асадӣ*
Писар гуфташ, эй бобаки номчӯй,
Яке мушкилат мебипурсам, бигӯй. (1) *Саъдӣ*

БОБАТ а. بابت 1. лонк, сазовор, дархӯр, муносиб.

Нест маро оҳане бобати алмосӣ ӯ,
Дидан Ҳоқонӣ аст, лочарам, алмосбор. *Ҳоқонӣ*

Қалила ҷавоб дод, ки туро бад-ин савол чӣ кор
ва ин сухан чӣ бобати туст. *«Қалила ва Димна»*

2. қисм, навъ; бора, хусус.

Бусаҳл Завзаниро гуфт: ... Яке бихон. Гуфт:
Ҳам аз он бобат аст, ки худованд мегуфт.

«Тағрихи Байҳақӣ»

аз ҳар бобат аз ҳар хусус; аз ҳар навъ, аз ҳар хел.

Бисъёр силоҳ аз ҳар бобат ба дари хайма овар-
данд. *«Тағрихи Байҳақӣ»*

БОБЗАН بوزن *сих, сихи кабоб, махсусан барои кабоби мурғ.*

То саҳар ҳар шаб чунон чун метапам,

Ќузаи зинда тапад бар бобзан. *Оғочӣ*

Сари бобзан дар сару рони мурғ,

Тани бобзан дар қафи дилбарон. *Манучехрӣ*

Бар миёни оташи кин рӯзи ҳарбу корзор
Хасми у чун мурғ бошад, румҳи у чун бобзан.

Суванӣ

БОБИЛ بابل *шакли кӯтоҳшудаи абобил.*

Он чӣ он бобил бо он пил кард,

В-он чӣ пашша каллаи Намруд х(в)ард. *Румӣ*

БОБО بابا 1. падар, волид.

Гуфт: Бобо, равона шуд поям,

Кард рои ту оламороям. *Низомӣ*

Қадри бобо он замон донӣ, ки худ бобо шавӣ.

Зарбулмасал

2. падари падар ё падари модар, чад.

БОВАЛ باول *номи ҷое будааст машҳур ба бофтани ҷомаҳои абрешими нафис.*

БОВАЛӢ باولى *мансуб ба Бовал.*

Қабоҳои хос аз паи ҳар касе,

Қабо бовалиҳои заркаш басте. *Низомӣ*

БОВАР باور *рост ва мувофиқи ҳақиқат пиндошта пазир-
руфтан (махсусан суханро); яқин ҳосил намудан, боварӣ.*

Нишон дода буд аз падар модараш,

Ҳамедиду дида набуд бовараш. *Фирдавӣ*

БОВАР ДОШТАН (ё **кардан**) *рост ва мувофиқи ҳақиқат до-
нистан (махсусан суханро); яқин ҳосил намудан.*

Гуёе бовар намедоранд рӯзи доварӣ,
К-ин ҳама қалбу дағал дар кори довар мекунад.
Ҳофиз

Сухан ба меҳру вафои ту мекунад **Шоҳин**,
Вале чӣ суд, ки бовар намекуни суханам. *Шоҳин*
БОВАР ОМАДАН *бовар ва яқин ҳосил шудан.*

Гуфти, ки бо ту ёрам, оҳ, ин дуруғ гуфти,
В-ар з-он ки рост бошад, кай аз ту бовар ояд.

Ҳилолӣ

БОВАР ШУДАН *яқин ҳосил шудан, эътибор доштан.*

Гуям, ки кор аз ғами ниқат ба ҷон расид,

Гуӣ: Маро ҳадиси ту бовар намешавад. *Анварӣ*

БОВАРЧӢ||**БОВАРЧӢ** *м. باورچی||باورچی* *ошпаз.*

Он ҳазрат даст аз таом бозкашид ... ва чошнигир
ва боварчиён он чӣ баёни воқеъ буд, маъруз дош-
танд. *«Тағрихи Фаршита»*

БОД 1 باد 1. ҷараёни ҳаво, вазиши ҳаво, шамол.

Дунболи писар чу бод мерафт,

Чун хома ба ҳар савод мерафт. *Шоҳин*

БОДИ БАРИН *боди салқин, ки аз тарафи шарқ мезавад,
боди форам; муқобили боди фурудин.*

Гетӣ чунин омад гарданда бад-ин сон,

Ҳам боди барин омад, ҳам боди фурудин. *Рудақӣ*

БОДИ МУРОД *боди матлуб, боди мувофиқ.*

Гар расад боди муҳолиф, в-ар вазад боди мурод,
Бодбони киштии мо дил ба даръё кардан аст. *Соиб*

БОДИ МУХОЛИФ *боди номувофиқ, боди носозгор, боди сахт, тунд.*

Чун шуълаи ҷароғест дар фатила ва равған, ки

ба як боди муҳолиф мунтафӣ шавад. *Аҳмади Докиш*

Ёрон, ҳазар кунед, ки дар боғи дӯсти

Боди муҳолиф аз сухани сард мезавад.*

БОДИ ОЗОРИ *насиими баҳорон.*

Зи ашқи боди найсонӣ ба дебо шах шуда муълам,

Зи бӯи боди озорӣ ба анбар хок шуд маъҷун. *Рудақӣ*

БОДИ САБО *ниг. боди барин.*

Шукуфта шуд ба ҳар он ҷо, ки ҳиммати ту расид.

Ба ақлу таъ магар ҳиммати ту боди сабост. *Муиззӣ*

БОДИ САМУМ *шамоли гарми зараровар дар биёбонҳо.*

Ҳам дуд баромад аз ниҳолам,

Ҳам боди самум шуд шамолам. *Файзӣ*

БОДИ САРСАРӢ [صرسرى] *боди тунд ва хунук.*

Ҳар нафас оҳам ба тоқи арш паҳлу мезанад,

Бигзараш фаръедан аз ҳаҷраш зи боди сарсарӣ. *Васлӣ*

БОДИ ФУРУДИН *боди дабур, боде, ки аз тарафи ғарб мезавад ва зарараш аз фоидааш зиёдтар аст; муқобили боди барин; боди шурта боде, ки мувофиқи рафти кишти мезавад.*

Киштинишастагонем, эй боди шурта, бархез,

Бошад ки боз бинем дидори ошноро. *Ҳофиз*

БОД КАРДАН *бод додан, шамол додан; 2. насим, роиҳа.*

Зи бас аз боди зулфаш хонаам имшаб муаттар шуд,

Надонам аз канори нофа ҷайби равзани худро.

Шавкат

3. маҷ. оҳ.

Баровард аз сари ҳасрат яке бод,

Ки Ширин мурду оғаҳ нест Фарход. *Низомӣ*

Бадсиголони туро як дам задан холи мабод
Сар зи хоку лаб зи боду дил зи нору чашм аз об.
Абдулвоҳсеи Ҷабали

боди сард а) шамоли хунук.

Сикандар биларзид, з-он ёд кард,
Чу барги хазон ларзад аз боди сард. *Низомӣ*

б) маҷ. охи сард.

Танаш гашт ларзону ру лочвард,
Пур аз хун чигар, лаб пур аз боди сард. *Фирдавсӣ*

4. нафх; боди шикам.

Шароби нав нашояд мардумоноро, ки тарӣ доранд
ва бод бар эшон ғалаба дорад. *Хайём*

бод дардамидан пуф кардан.

Худованди лақва ... агар хоҳад, ки боде дарда-
мад, рост натавонад дамид, ҳам об ва ҳам бод аз
як ҷониб берун ояд. *Захираи Хоразмишохӣ*

5. маҷ. ҳеч.

Пеши соҳибназарон мулки Сулаймон бод аст.
«Равзат-ус-сафо»

Шод зӣ бо сиёҳчашмон, шод,
Ки ҷаҳон нест ҷуз фасонаву бод. *Рудакӣ*

бод доштан *чизеро* ҳеч шумурдан.

Ту ин пайванди навро бод медор,
Ҳамедун дил аз ин пайванд бардор!
Фахриддини Гургонӣ

6. маҷ. нахват, ғурур, кибр, бодигӣ.

Нашояд бани-одами хокзод,
Ки дар сар кунад кибру тундиву бод. *Саъдӣ*

Чун расул ба Ғазнин расид, боди тахт ва мулк
бар сари бародари мо шуда буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

7. номи пардае дар мусиқӣ.

Пардан рост занад нозу дар шохи ҷинор,
Пардан бод занад қумрӣ бар норвано. *Манучехрӣ*

◇ **боди бурут** худбинӣ, ғурур, бодигӣ.

Қист он золим, ки аз боди бурут
Зулм кардасту харошидаст рӯт? *Румӣ*

боди фатқ (*ё* фатақ) *тиб.* касалии дабба; **бод кашидан** захмат ва ранҷи беҳуда кашидан; оҳ кашидан.

Ту нуш ҳурӣ доиму бадхоҳ хурад захр,
Ту бода кашӣ доиму бадхоҳ кашад бод. *Муиззӣ*

бод паймудан кори беҳуда ва бефоида кардан.

Сад боди сабо ин ҷо бесилсила мерақсанд,
Ин аст ҳариф, эй дил, то бод напаймой! *Ҳофиз*

... Ва ҳарчанд зур намудам, бод мепаймудам.
Аҳмади Дониш

бод санҷидан *киноя* аз сухани беҳуда гуфтан, ҳар-
зағӯй кардан.

Гар оний, ки бадхоҳ гуяд, маранҷ,
В-агар нестӣ, гу: Бирав, бод санҷ! *Фирдавсӣ*

бод ба даст будан ҳеч чиз надоштан, дастхоли бу-
дан.

Анқо шикори кас нашавад, дом бозчин,
К-он ҷо ҳамеша бод ба даст аст домро. *Ҳофиз*

бод дар анбони касе будан *киноя* аз тижидаст будан.

Гар ба боди ту диҳам хирмани худ бар бод,
Набувад фардо ҷуз аз бод дар анбонам.
Носири Хисрав

бод дар кулоҳ афкандан *киноя* аз ғуруру нахват пай-
до кардан.

Наргису савсан, ки афканданд боде дар кулоҳ,
Ҳар ду кӯранду кабуд имруз бо айбе тамом.
Салмони Соваҷӣ

бод дар мушти касе мондан *киноя* аз холи мондани
дасти касе.

Бигиранд гарданкашон пушти уй,
Намонад ба ҷуз бод дар мушти уй. *Фирдавсӣ*

бод дар қафас кардан кори беҳуда, бефоида ва бе-
маънӣ кардан.

Мағӯй он чи ҳаргиз нагуфтаст кас,
Ба мардӣ, макун бодро дар қафас. *Фирдавсӣ*

ба (*ё* бар) **бод додан** а) ба вазидани шамоли муқо-
бил гузоштан; ба воситаи шамоли ба эҳтизоз ва ҳа-
ракат даровардан, мас. зулфро.

Эй ки надорӣ оғаҳӣ аз дили беқарори мо,
Чанд ба бод медиҳӣ турраи мушкбӯйро?
Хисрави Деҳлавӣ

б) *киноя* аз беҳуда зоеъ гардонидан.

Умарои Низомшоҳӣ мунҳазим гашта, қариб як
саду бист фил ба бод доданд. *«Таърихи Фарошита»*

ба бод овардан ночиз шумурдан, ҳеч донистан.

Агар разми Гаршосб ёд оварӣ,
Ҳама разми Рустам ба бод оварӣ. *Асадӣ*

ба боди исм рафтан мағрур шудан ба номи худ.

Нақди зотӣ, ба боди исм марава,
Ҷони покӣ, ба кори ҷисм марава. *Бедил*

бар бод рафтан беҳуда зоеъ шудан.

Оҳ, ки фурсат ҳама бар бод рафт,
Қор на бар қоидаи дод рафт. *Хисрави Деҳлавӣ*

бар боду ҳаво дардодан беҳуда зоеъ гардонидан.

Донаи хол намуданд бутон, Ибни Ямин,
Хирмани умри ту бар боду ҳаво дардоданд.
Ибни Ямин

бо бод рост шудани (*ё* гаштани) *чизе киноя* аз несту
нобуд шудан, бекор ва ботил шудани чизе.

Сухан гар наяфзоӣ акнун, равоаст,
Ки он бад, ки шуд, гашт бо бод рост. *Фирдавсӣ*

сар ба бод (андар) додан нобуд шудан, ба ҳалокат
расидан.

Бад-он мастӣ андардиҳад сар ба бод,
Туро руз ҷуз шоду хуррам мабод! *Фирдавсӣ*

БОД II ۛ ۛ *шакли кӯтоҳшудаи бошад.*

Биё, биё, ки дилу ҷони ман фидои ту бод,
Саре, ки бар тани ман ҳаст, хоки пойи ту бод!
Ҳилолӣ

ҳар чӣ бодо бод! ҳар чӣ шавад, шавад!, ҳар чӣ шу-
даи бошад, шудан гирад!

Шаробу айши ниҳон чист? Қори бебунёд,
Задем бар сафи риндону ҳар чӣ бодо бод!
Ҳофиз

◇ **боду буд** гузаштаву оянда; ҳастӣ; *муқ.* буд I (бу-
ду бод).

Ин ҳама боду буди ту хоб аст,
Хобро ҳукм не, магар ба маҷоз. *Рудакӣ*

БОДА ۛ ۛ май, шароб, махсусан шаробе, ки нав аз хум
гирифта шуда бошад.

З-он бодае, ки чун ба қадах омад ӯ зи хум,
Ёқут аз ӯ ҳаҷар шуду бечода з-ӯ шарар. *Оғоҷӣ*

бодай гулгун (*ё* гулранг) шароби сурх, маи лаългун.

Бодан гулгун, ки Шавкат дошт аз айшу нишот,
Чеҳра гулгун то зи май гардад, баҳор аз даст рафт.
Шавкат

Соқӣ, бирав, ки бодаи гулранг бе рухаш
Гар оби зиндагист, ки захри ҳалоки мост. *Ҳилолӣ*
бодаи мамзӯҷ шаробе ки дар он гулоб, об ва монанди
инҳо омехта шудааст.

Оламеро кард беҳуд он ду лаъли обдор,
Бодаи мамзӯҷ чандин нашъаи май доштаст. *Соиб*
бодаи ноб маи холис, маи соф.

Ғайрати ҳусни ту бар оташ гул рехтаст,
Ҳасрати лаъли ту оташ дар бодаи ноб. *Савдо*

бодаи сабуҳ шароби субҳгоҳ, шароби субҳгоҳӣ.

Соқиё, бодаи сабуҳ биёр,
Донаи доми ҳар футуҳ биёр. *Анварӣ*

бодаи сарчӯш шароби соф, холис, бедурд.

Хароби бодаи сарчӯш кардай моро,
Ба хуш бош, ки беҳуш кардай моро. *Зухури*

бодаи сурӣ маи сурх.

Омада наврӯзмоҳ бо гули сурӣ ба ҳам,
Бодаи сурӣ бигир, бо гули сурӣ бичам.

Манучехрӣ

бодаи шабгир сабуҳӣ, шароби сабуҳӣ, ки бештар барои
дафъи хумор менушанд.

Ошикero, ки чунин бодаи шабгир диҳанд,
Кофири ишқ бувад гар нашавад бодапараст. *Ҳофиз*

бодаи шафақӣ бодаи ба ранги шафақ, шароби сурх.
Қасам ба соқии Кавсар, ки аз шароб гузаштам,
Зи бодаи шафақӣ ҳамчу офтоб гузаштам. *Соиб*

бодаи ҳамро шароби сурхранг.

Биёр он бодаи ҳамрову дардех,
К-аз аҳмар олам ахзар метавон кард.

Шамси Табрeзӣ

бода гардондан қадаҳи бодаро ба навбат додан, қа-
даҳи шаробро давр занондан.

Соқиё, бода бигардон, ки малӯлем зи хеш,
То замоне зи миён ҳастии мо баргирад. *Қамолӣ Хучандӣ*

бода кашидан май нушидан, шаробнӯшӣ кардан.

Дар боғ гирифтам, ки кашам бода чу наргис,
Чоме ба миён дораму ашке ба канор аст. *Мушфиқӣ*

Соқӣ агарат ҳаст ба сар бода кашидан,
Таҳдуръаи худ бо мани махмур чашонӣ. *Шоҳин*

бода паймудан а) ба миқдори муайян май додан;
б) маҷ. май хӯрдан.

Чу бо ҳабиб нишинию бода паймой,
Ба ёд ор ҳарифони бодпаймор! *Ҳофиз*

♦ бода хӯрдану санг ба чом андохтан киноя аз кӯр-
намаки кардан.

Бода бо муҳтасиби шаҳр нанушӣ, Ҳофиз,
Ки хӯрад бодаату санг ба чом андозад. *Ҳофиз*

БОДАГУСОР *باده گسار* майнуш, шаробхур.

Ҳарифи бодагусору надими нуктагусор
«Суроҳии маи нобу сафинаи ғазал аст». *Чомӣ*

Сунбул зи тоб рафтаву наргис ба хоби ноз,
Шаб то ба рӯз бодагусори кӣ будай? *Хисравӣ Деҳлавӣ*

БОДАГУСОРӢ *باده گسارى* майнушӣ, шаробхурӣ.

БОДАДЕҲ *بادده* соқӣ.

Бад-у гуфт, к-имшаб туй бодадех,
Ба Тоир ҳаме бодан сода дех. *Фирдавсӣ*

БОДАКАШ *باده كاش* 1. майхур; 2. соқӣ.

Магир домани андешаи дигар, Бедил,
Ки дасти бодакашон вақфи гардани миност. *Бедил*

БОДАНУШ *باده نوش* майнуш, майхур.

Бодануше, ки дар-у рӯю риёе набувад,
Бехтар аз зӯхдфурӯше, ки дар у рӯю риёст. *Ҳофиз*

БОДАПАЙМО *باده پيما* майнуш, шаробхур; ♦ чашми бо-
дапаймо чашми пурхумор.

Ман аз ранги салоҳ он дам ба хуни дил бишустам
даст,
Ки чашми бодапаймояш сало бар хушбӯрон зад. *Ҳофиз*

БОДАПАРАСТ *باده پرست* шаробдӯст, майхора, майзада.

Қамари кӯҳ кам аст аз қамари мур ин чо,
Ноумед аз дари раҳмат машав, эй бодапараст! *Ҳофиз*

БОДАРАНГ *باده رنگ* ба ранги шароби сурх, сурх.

Ҳама чомаҳо карда пирузаранг,
Ду чашм абри хунин, ду рух бодаранг. *Фирдавсӣ*

БОДАФРОҲ||**БОДАФРАҲ** *باد افراه*||*باد افراه* муҷозот, ҷазо,
подош.

Ба ранҷаш гирифтадор девон буданд,
Зи бодафрахӣ вай ғиревон буданд. *Фирдавсӣ*
Ба ҷои ҳар беҳӣ подош — некӣ,
Ба ҷои ҳар бадӣ буд бодафроҳ. *Дақиқӣ*

БОДАХОНА *باده خانه* майхона, шаробхона.

Ақл агар дар миёна кушта шавад,
Дият аз бодахона бистонем. *Ҳоқонӣ*

БОДАХОР *باده خوار* майхур, шаробхур.

Чун дили бодахор гашт ҷаҳон
Бо нашоту каручу хушманишӣ. *Хисравӣ*

БОДАХОҲ *باده خواه* бодаҷу, майдалаб, шаробдӯст.

Писароне, ки бодахоҳ шаванд,
Аз маи сурх русиёҳ шаванд. *Ҳотифӣ*

БОДАҲО *بادها* соҳибқабулу хуш, бозақоват; кордон.

Дар паи таъбири он ту умрҳо
Медави сӯи шаҳони бодаҳо. *Румӣ*

БОДБЕЗАК *بادبیزک* олати шамолдихӣ, мағасрон, мир-
ваҳа.

Бодбезак, ки касе бар мани бемор занад,
Аз заифӣ чу мағас бод барад пайқари ман. *Қамолӣ Хучандӣ*

БОДБЕЗАН||**БОДБИЗАН** *بادبیزن*||*بادبیزن* ниғ. бодбезак.

Оташи дил зи ҳикмати ҷапу рост
Нашавад ҷуз ба бодбезан рост. *Саной*

Баҳри таҳриқи давои судманд
Аз пари ту бодбезан мекунанд. *Румӣ*

БОДБОН *بادبان* 1. пардаи махсусе барои истифода бур-
дан аз қувваи вазиши бод барои ҳаракати кишти, ки ба
тири он қоим ва устувор карда мешавад.

Андар у ғаввоси фикрат гавҳар оварда ба каф,
Андар у маллоҳи давлат баркашида бодбон.

Муиззӣ

2. маҷ. остин.

3-обгина акси у чун нур бар даст афканад,
Даст берун карда, пиндорӣ, Қалим аз бодбон.

Азрақӣ

БОДДАСТ باددست касе, ки дар даст пул нигоҳ дошта
наметавонад, молу пулро саришта карда наметавонад;
харроҷ, исрофкор.

Маломаткуне гуфташ: Эй боддаст,
Ба як раҳ парешон макун ҳар чӣ ҳаст.

Сағдӣ

БОДИЯ I а. باديه зарфи калони мисин, косаи калон.

Он яке шир аст андар бодия
В-он дигар шер аст андар бодия.

Румӣ

Солҳо гар нахӯрӣ хуни чигар дар раҳи ишқ,
Қай кунӣ фарқ, ки ин бодия паймонаи кист!

Имло

БОДИЯ II а. باديه дашти беобу алаф, биёбон, саҳро.

Рафтаву Макка дида, омада боз,
Меҳнати бодия харида ба сим.

Носири Хисрав

Дур аст сари об аз ин бодия, хуш дор,
То ғули биёбон нафиребад ба саробат.

Ҳофиз

◇ (ин) бодияи девлоҳ киноя аз дунё.

В-аз тафи ин бодияи девлоҳ
Хонаи дил тангу ғами дил фароҳ.

Низомӣ

БОДОД باداد доғар, адолатпеша, одил.

Чу Гуштосп май хурд, бар пой хост,
Чунин гуфт, к-эй шоҳи бододи рост...

Фирдавсӣ

БОДОМ بادام 1. лавз, мевани ширинмағзе монанди
писта.

Ва дар ин чаҳорбоғҳо меваҳои алвон фаровон
аз ношпоғӣ ва бодом ва фундуқ ва гелос ва аъноб.

«Таърихи Наршахӣ»

бодоми думағз бодоме, ки мағзаш аз ду нима иборат
аст, ки онро ёрдугонак низ меғуянд.

Дорад як асл куфру ислом,
Бодоми думағзро ду гул нест.

Шавкат

2. киноя аз чашми бодомшакли маҳбуба.

Чу бодоми туркони Чин ниммаст,
Ҳаво дар сару чоми ширин ба даст.

Ҳочу

Волеҳу шайдост доим ҳамчу булбул дар қафас
Тутии таъям зи ишқи шаккару бодоми дуст.

Ҳофиз

бодом ноз киноя аз чашми пурнози маҳбуба.

Наргис аз тарзи нигоҳи у хиҷил афтадааст,
Аз кадомин шох бошад, ё раб, ин бодоми ноз.

Ҳочӣ

◇ бодом бар мараз чашми хумор.

Бодому писта аст бари он дарахт, лек
Бодоми уст бар маразу писта бар шифост.

Восифӣ

БОДПАЙМО(И) بادپيما 1. бодрафтор, тезрафтор (сифати асп ё шугур).

Фузуунтар ноқаҳон бодпаймо
Зи реги дашту аз кӯҳони дунё.

Ҳозик

2. асп ё шугури тезрафтор.

Чун пазиранд аз ту узри ланг, к-аз баҳри сафар
Бодпаймо ҳамчу чони беқарорат додаанд?

Соиб

3. маҷ. он ки аз рун ҳавову ҳавас ва лофу газоф гап
мезанад; ҳарзағуӣ ва беҳудакор.

Ин қавми хоксори бодпайморо ... ҳалок карда,
ба оташи дӯзах хоҳем фиристод.

«Равзат-ус-сафо»

Булбуле бедил навое мезанад,
Бодпаймое ҳавое мезанад.

Сағдӣ

БОДПАЙМОӢ بادپيما ӣ ҳарзағуӣ ва беҳудакорӣ.

Мекунӣ з-аблахию худрой
Субх то шом бодпаймоӣ.

Чомӣ

БОДПО(И) بادپا 1. тезрав, тезрафтор, даванда (сифати асп).

Саманди бодпой аз так фуру монд,
Шутурбон ҳамчунон оҳиста меронд.

Сағдӣ

Ҳамон бури чавғони бодпой
Ба сад захми чавғон наҷунбид зи чой.

Низомӣ

2. аспӣ тезрафтор.

Сун хона бинҳод сар бо сипоҳ
Бар он бодпоёни пуянда роҳ.

Фирдавсӣ

[Абуамр ва аъён] ногоҳ дар он саҳро чавонеро
диданд бар бодпои раҳворе нишаста ва ба дасти у
тунги обе буд аз барф сафедтар.

«Ҷомеъ-ут-таммил»

БОДРАМ بادرم ниг. бодрум.

БОДРАНГ I بادرننگ 1. турунч, навъе аз афлесун ки
пусташ дурушт, зард ва хушбӯст.

Ёсман омад ба маҷлис, бо бунафша даст суд,
Ҳамла бурданду шикаста шуд сипоҳи бодранг.

Мунҷик

Яке нома фармуд пурхашму чанг,
Забони тезу руҳсора чун бодранг.

Фирдавсӣ

2. бодиринг, хиёр.

БОДРАНГ II بادرننگ 1. бодгуна, бодмонанд; 2. маҷ. аспӣ
тундрав, тездав, даванд.

Бодаранг омад нигорам бо узоре бодранг,
Бодранге зери рон, дар каф гирифта бодранг.

Манучехрӣ

БОДРАФТОР بادرفتار 1. тезрав, тезтак; 2. аспӣ тезрав,
аспӣ даванд.

Ман он бодрафтори гардуншитоб
Зи баҳри шумо дӯш кардам кабоб.

Сағдӣ

БОДРЕСА بادريسه ҷуб ё чарме, ки барои дар як ҷо
печидани ресмон дар гирди гулуи дуки чархи ресмонресӣ
устувор карда мешавад.

Нашавад марди пурдилу сӯблук
Неши момову бодресаву дук.

Саной

Гардун чу бодреса каманде зи ҳодисот
Дар гарданаи фикинда, зи меҳнат шудам чу дук.

Заҳири Форъбӣ

БОДРУМ||**БОДРАМ** بادرم беҳуда, табоҳ, абас.

Чун ба эшон бозхурд осеби шоҳи шаҳриёр,
Чанги эшон аҷз гашту сеҳри эшон бодрам.

Унсурӣ

БОДРУЗА بادروزه чизҳои даркории ҳарруза дар зиндагӣ, ҳамчун хӯрок, либос ва ғ.

Яке чома в-ин бодруза, ки қут,
Дигар ин ҳама бешиву барсарист. *Қисоӣ*

БОДСАНЧ بادسنج ҳарзағу, ҳарзақор, беҳудақор; хом-тамаъ.

... Ки чанд аз мақолоти он бодсанч
Ки на мулк дорад, на фармон, на ганҷ. *Саъдӣ*

БОДСАР بادسر пурғурур, мутақаббир, гарданшах; гардан-каш.

Маро пеши Ковус бурдӣ дамон
Яке бодсар номвар паҳлавон. *Фирдавсӣ*

БОДСОР بادسار 1. сабук, бетамкину виқор; сабукмағз ва ҷоҳил.

Агар зоянд аз он тухма ҳазорон,
Ҳама девон буванду бодсорон. *Фахриддини Гургонӣ*
Бодае, к-аз вай ҷудо гардад бахил аз родмард,
Бодае, к-аз вай шавад пайдо ҳаким аз бодсор...
Сӯзанӣ

2. маҷ. сабуксайр, тезгард.

3-он наҳанги кӯҳшахсу 3-он хижабри ҷарҳдӯз,
3-он ҳаюни абрсайру 3-он уқоби бодсор...
Масъуди Саъд

БОДХАН||БОДХУН||БОДХОН بادخان||بادخون||بادخن гузар-гоҳи бод, сӯроҳ ва равзанаи бодгузар дар хона (хоҳ аз боло, хоҳ аз паст).

Умр чӣ гуна ҷаҳад аз дасти халқ,
Бод чӣ гуна ҷаҳад аз бодхан? *Қисоӣ*

БОДШОХ||БОДШО||БОДШАҲ بادشاه||بادشا||بادشه *шакли дигари* подшоҳ||подшо||подшаҳ.

Ту бодшаҳио чумла ушшоқ
Дар ишқи ту бодшонаҷоданд. *Шамси Табрезӣ*
Он бодшонишон, ки зи тамкини килки ўст
Ҳар бодшаҳ ки бар сари мулке мумаккан аст.
Анварӣ

БОДЪИНОН بادعتان аспӣ тезрафтор.

Ҳамчу хошок маро гар бирабояд, чӣ ачаб?
Чун сабо медавадам бодъиноне дар пай.
«Баҳори Аҷам»

БОДҒАР||БОДҒАРД بادغر||بادغر шамолгоҳ, ҷо, ки бод аз ҳар тараф ба он ҷо меояд, монанди хонаи тобистонӣ ва ғ.

Ва ҳар гаҳ ки тира бигардад ҷаҳон,
Бисӯзад чу дӯзаҳ шавад бодғар. *Хисравӣ*
Басо хону қошонаву бодғард
Бад-ӯ андарун шодию нӯшхард. *Абӯшақури Балхӣ*

БОЕЪ а. байъ байъқунанда, фурушанда.

Ҳеч беҳ аз он нест, ки даст аз ин саг боздорам
ва аз пай боеъ равам ва заре, ки ба баҳои гусфанд
бад-ӯ додаам, боз ситонам. *«Анвори Сухайлӣ»*

БОЖ I || БОЧ باج хомӯшӣ, ки муғон (зардуштиён) ҳам-чун оини махсус дар вақти шустушуи бадан, хурок хӯрдан ва ибодат кардан ба ҷо меоранд.

Ниҳоданд хон пеши яздонпараст,
Гирифтанд пас бож, барсам ба даст. *Фирдавсӣ*
БОЖ II باژ *шакли дигари* боч II.

Ниғаҳ кун, ки чандин зи кундоварон
Биёранд ҳар сол божи гарон. *Фирдавсӣ*

божу сов бочу хироҷ.

Ба туркон наодоаст кас божу сов,
Ба Эрон набудшон ҳама тушу тов. *Дақиқӣ*

БОЖБОН||БОЧБОН باجبان *ниг.* бождор.

БОЖГОҲ باژگاه *ниг.* божгоҳ.

БОЖГУНА||БОЖГУН||БОЗГУНА||БОШГУНА باژگونه *1.* сарозер, сарнагун, чаппа, парӯ.

Агар бошгуна бувад пираҳан,
Бувад ҳоҷати баркашидан зи тан. *Рӯдакӣ*
Маҷуӣ айши хуш аз даври божгуни сипеҳр,
Ки софи ин сари хум чумла дурдомез аст.

Ҳофиз

Шайх... кулоҳ аз фарқ бардошта ва бозгуна бар сар ниҳода фармуд:... Кулоҳ рост нагардон-нам, то он ки Муборакхон бар тахти подшоҳӣ му-тамаккин шавад. *«Таърихи Фароштар»*

2. маҷ. норост, нодуруст, қач.

Божгуна рафту безорӣ гирифт,
Бо чунин дилдор киндорӣ гирифт. *Румӣ*

Бозгунаст чумла кори ҷаҳон
То ба ҷо, ки моварон ҳад аст. *Бадри Чочӣ*

БОЖДОР||БОЧДОР باجدار||باچدار амалдори гумрук; боч-гир.

Чунин дод посух, ки эй шаҳрёр,
Падар божбон буду ман бождор. *Фирдавсӣ*

БОЖСИТОН||БОЗСИТОН||БОЧСИТОН باژستان||بازستان *бачгир*, амалдоре, ки бочу хироҷ ҷамъ меку-над.

Ба силоҳи аҳадӣ ту, раҳи моро бизадӣ ту,
Ҳама рахтаи ситадӣ ту, чӣ диҳам бозситонро.
Шамси Табрезӣ

БОЖХОҲ||БОЧХОҲ باخواه||باچخواه талабқунандаи боч, бочгир.

Бад-он гаҳ, ки моро бифармуд шоҳ,
Бирафтем наздики ӯ божхоҳ. *Фирдавсӣ*

БОЗ باز *асоси замони ҳозираи* бохтан.

=боз *суффикси исмоз* маънои машғул будани Ҳасеро бо коре ифода мекунад, мас. 'кафтарбоз', 'қиморбоз', 'шӯъбадабоз'.

БОЗ I باز паррандаи шикории нӯлдароз, ки чанголҳои қавӣ дорад ва паррандагону ҳайвоноти майдари шикор мекунад.

Ин боз бо уқобе даровехт. *Авфӣ*
Қунад ҳамчунин бо ҳамчунин парвоз,
Қабутар бо қабутар, боз бо боз. *Низомӣ*

◇ **БОЗИ САФЕД** киноя аз офтоб; рӯз.

Бози сафед шуд ниҳон, зоғи сиёҳ аз тараб
Пар заду байзаҳон зар чумла дар ошён гирифт.
Бадри Чочӣ

БОЗ II باز 1. бори дигар, аз нав; такроран.

Барояд зи хоку шавад боз хок,
Ҳама чон тарс асту тимору бок. *Фирдавсӣ*
Бурд бозам аз худу якбораам девона кард
Чаҳ-чаҳи гулзори булбул, қаҳ-қаҳи кӯхсори кабк.
Ҳочӣ

боз шудан (ё гардидан) бозгашт кардан, баргаштан.

Одам ҳар сол аз Ҳиндустон ба Макка омади ва
боз шудӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

бози ҷое омадан боз ба ҷое омадан, баргаштан, боз-
гашт кардан.

Ва амир Булфазл чун хабари рафтани у шунид,
лашкар биғузошт ва ҷарида бози мамлакати ҳеш
омад. «*Таърихи Систон*»

2. ханӯз; низ; то ҳол.

Беш аз ин бори ғам манех бар ман,
Мани бечора боз чон дорам. *Анварӣ*

БОЗ III باز 1. кушода, яла.

Яди зулм ҷое, ки гардад дароз,
Набинӣ лаби мардум аз ханда боз. *Саъдӣ*

боз гардидан *ниг.* боз шудан; боз кардан кушодан,
яла кардан.

Девончаи ишқ боз кардам,
Поёни сухан дароз кардам. *Шоҳин*

боз мондан а) кушода шуда мондан, яла шуда мон-
дан.

Дар ин бустонсарои пурназора
Намонда боз ҷуз чашми ситора. *Шодӣ*

б) чудо шуда мондан, аз чизе маҳрум мондан.

Қасе к-у монад аз дилдори худ боз,
Зи дарду ғам кучо ёбад раҳой. *Ҷомӣ*

боз намудан боз кардан, кушодан.

Намуда тӯтие боли ҳавас боз
Фишонда булбуле шаҳболи парвоз. *Ҳочӣ*

боз шудан (ё гардидан) а) кушода шудан.

Изтиробӣ пару бол оинаи парвозест,
Боз гардидани миҷгон назаре меҳоҳад. *Бедил*
Бардошт дурӯя табл овоз
В-аз руи алам дирафш шуд боз. *Шоҳин*

б) чудо шудан, канда шудан.

Мушфиқӣ, боз нашуд ҳуи ту аз меҳри бутон,
Қас дар ин шаҳр ба ҳуи ту надорем дигар.
Мушфиқӣ

2. нишеб, ба нишеб.

Ҳамчунон санге, ки уро сел гардонад зи кӯх,
Гоҳ з-он сӯ, гоҳ з-ин сӯ, гаҳ фарозу гоҳ боз.
Манучехрӣ

БОЗ IV باز масофаи байни сари ангушти миёнаи дасти

рост ва чап дар вақти рост кушодани дастҳо, қулоч.

Пояш аз пеши ду дасташ биниҳад сесад гом,
Дасташ аз пеши ду чашмаш биниҳад сесад боз.
Манучехрӣ

БОЗ V باز шакли дигари боч II.

БОЗА باز ҷубдаст.

Нишаста ба сад хашм дар козае,
Гирифта ба чанг-андарун бозае.

Ҳучастаи Сараҳӣ

БОЗАРГОН||БОЗУРГОН||БОЗОРГОН بازارگان||بازارگان сав-
догар, тоҷир.

Ҳар соли бад-ин бозор даҳ ҳазор кас беш ҳозир
омади аз бозаргонон ва асҳоби ҳавонч.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

БОЗАРГОНӢ||БОЗУРГОНӢ||БОЗОРГОНӢ بازارگانӣ

базаргоғанӣ савдогарӣ, тичорат, харидуфурӯш.

Нахустин касе, ки сим зад ба Бухоро, подшоҳе
буд номи у Қоно-буҳорхудот ва у сӣ сол бар Бу-
хоро подшоҳ буд ва дар Бухоро бозаргонӣ ба кар-
бос ва гандум буд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

БОЗГАШТ بازگشت баргаштан, раҷъат кардан, гашта
омадан.

Ин мутриб аз кучост, ки сози Ироқ сохт
В-оҳанги бозгашт ба роҳи Ҳиҷоз кард? *Ҳофиз*

бозгашт кардан а) раҷъат кардан; б) рӯчуъ наму-
дан, мурочиат кардан, рӯй овардан ба касе, чизе.

Мардуми Бағдод рӯи эътиқод бад-он азиз боз-
гашт кардандӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

БОЗГАШТАН بازگشتن бозомадан, гашта омадан; гашта
рафтан; ба ҷой ва ё ҳоли пештара рафтан, раҷъат на-
мудан.

Ба ду ҳафта гардад тамому дуруст,
Бад-он бозгардад, ки буд аз нахуст. *Фирдавсӣ*

Ва агар шуоъ ҷисме бувад ва ба захм бозгаштӣ,
бойсти ки аз сахтиҳо бозгаштӣ. *Ибни Сино*

Замоне бозгарду зуд биштоб,
Маро як бори дигар зинда даръёб.

Убайду Зоконӣ

БОЗГУЗОШТАН بازگذاشتن ҳавола кардан.

Булбуло, муждаи баҳор биёр,
Хабари бад ба бум бозгузор! *Саъдӣ*

БОЗГУНА بازگونه *ниг.* божгуна.

БОЗГУФТАН بازگفتن муфассал гуфтан, як ба як гуфтан.

Пас шартӣ мо андар аввали китоб он буд, ки
ансоби бузургон, ки номи эшон ёд карда шавад,
бозгӯем. «*Таърихи Систон*»

Ҳадисе, ки марди сухансоз гуфт,
Яке з-он миён бо малик бозгуфт. *Саъдӣ*

БОЗДОНИСТАН بازداستان фарқ ва имтиёз кардан, ташхис
кардан.

Қунунат ба меҳр омадам пешбоз,
Намедониам аз бадандеш боз. *Саъдӣ*

БОЗДОР بازدار шикорчӣ, сайёде, ки ба воситаи боз ва
дигар мурғони шикорӣ сайд мекунад; нигоҳдоранда ва
нигоҳубинкунандаи боз.

Бипаррид бар сони тир аз камон,
Яке боздор аз паси у дамон. *Фирдавсӣ*

Он боздор уқобе дошт ва се рӯз уро чизе надод,
то гурисна шуд. «*Таърихи Табарӣ*»

БОЗДОШТА بازداشته 1. феъли ҳол ва сифати феълии за-
мони гузаштаи боздоштан; 2. гирифторм, ба ҳабс гирифт-
ташуда, бандӣ, маҳбус, зиндонӣ.

Чун ба шаҳр омад аз гумоштагон
Хост машруҳи боздоштагон. *Низомӣ*

БОЗДОШТАН بازداشتن 1. нигоҳ доштан аз чизе, моневъ шудан; пинҳон кардан.

Ту бигуӣ чи фитодаст, бигу, ар битавонӣ,
Ман на бегонаам, ин ҳол зи ман бознадорӣ!
Фарруҳӣ

Бухл мардумро аз меҳтарӣ боздорад. *Авфӣ*

Подшоҳ бар душмани худ зафар ёфт ва уро асир карда дар маърази итоб боздошт.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

2. гумоштан, таъин кардан, маъмур кардан.

Чамъе аз муътамадон ва хавосро ба ҳифозату муҳофизати тахт боздошт. *«Равзат-ус-сафо»*

3. кашидан.

Шафаққати падар-фарзандӣ дар ниҳоди шоҳи муаззам Рукнуддин Маҳмуд асар кард, даст аз шамшер боздошт. *«Таърихи Систон»*

БОЗИГАР بازیگر он кӣ дар ягон бозӣ маҳорат дорад, монанди дорбоз, раққос, шатранҷбоз ва ғ., бозингар.

Аз он ҷумла бозигари шӯху шанг,
Чу гардун тилисми ду олам ба чанг. *Бедил*

БОЗИГОҲ بازیگاه маҳалли махсус барои бозӣ.

Чу хондӣ дарси озодӣ, гулистон мешавад зиндон,
Ки рӯзи ҷумъа бозигоҳи тифлон аст мактабҳо.
Носир Алӣ

БОЗИГУШ بازیگوش бозидӯст; шӯху шанг.

Тифли бозигушу бепарвову хому саркашӣ,
3-он ба дасти гӯшмоли рӯзгорат додаанд. *Соиб*

Нолаҳо кард тифли бозигуш,
Қ-изтиробаш гирифт дар оғуш. *Бедил*

БОЗИДЕҲ بازیده фиребдиханда, фиребгар.

Аз тавқи гулӯву зевари гӯш,
Бозидеҳи ақлу раҳзани хуш. *Ҷомӣ*

БОЗИЛ a. باذل базлкунанда, бахшанда, сахӣ.

Марде бозил ва бомурувват буд ва ҳар чӣ ба даст овардӣ, талаф кардӣ. *Авфӣ*

БОЗИЧА بازیچه 1. чизе, ки бо он бозӣ мекунад, асбоби бозии бачагон.

Ҳар чӣ мебинам ба чашм аз осмон, бозичаест,
Ҳар чӣ мехонад ба гӯшам рӯзгор, афсона аст.
Шоҳин

Гар зи густохие, ки буд маро,
Дев бозичае намуд маро... *Низомӣ*

2. бозӣ, кори ғайриҷиддӣ, кори сахл, осон.

Нагӯянд аз сари бозича ҳарфе,
Қ-аз он панде нагирад соҳибӣ хуш,
В-агар сад боби ҳикмат пеши нодон
Бихонанд, оядаш бозича дар гӯш. *Саъдӣ*

Аз муҳаббат дам задан бо гулруҳон бозича нест,
Музди ин савдо зи иқлими ҷаҳони дигар аст.
Махфӣ

◇ (ин) бозичаи рангоранг киноя аз дунё.

Эй кош дар ин бозичаи рангоранг
Атфоли вучуди мо намекард оҳанг! *Ҳочӣ*

Бозича намудан шӯбада ва найрангбозӣ кардан, фиреб додан.

БОЗИҒ a. باغ тулӯқунанда; равшан, тобон, дурахшон. 3-он ки биной, ки нураш бозиғ аст,
Аз асову аз асокаш формиғ аст. *Румӣ*

БОЗКАРДАН بازکردن 1. равшан ва ошкор кардан, баён кардан.

Дида бошед навҷавони маро,
Сифаташ пеши пир бозкунед! *Хисрави Деҳлавӣ*

2. ҷудо кардан, қандан.

Сӯи пуштаи кӯҳ парвоз кард,
Уқобе даромад, сараш бозкард. *Низомӣ*
Шуд дашна ба даст сӯи хиргоҳ,
То бозкунад сар аз тани моҳ. *Шоҳин*

3. қандан, ҷидан (меваро).

Қадре ангур ва анҷир аз дарахт бозкард ва чанде бихурд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Акнун зардолуе чанд аз дарахт бозкардам ва тое чанд бихурдам. *Ҷомӣ*

4. баровардан, кашидан (либосро).

Ҳама либоси маликона аз худ бозкард ва ба наҷҷор дод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

5. бекор кардан, аз кор баровардан.

Чун Шопур бимурд ва Ҳурмуз ба мулк бинишаст,
қордорони падарро бознакард ва ҳар касро ҳамон кор, ки падараш дода буданд, бидод.
«Таърихи Табарӣ»

Хостанд уро бозкунанд ва дигаре бинишонанд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

6. барпо кардан, рост кардан.

Он девори кӯҳна бияфганд ва аз нав дуруст бозкард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БОЗМОНДАН بازماندن 1. ақиб мондан, қафо мондан.

Чунон гарм кӯҳкӯби саркаш биронд,
Ки дар пуя гардун аз у бозмонд. *Ҳочӣ*
Тезтағӣ пешан оташ бувад,
Бознамонӣ зи так, ин хаш бувад. *Низомӣ*

2. боқӣ мондан.

Ғараз нақшест, к-аз мо бозмонад,
Ки ҳастиро намебинам бақое. *Саъдӣ*

БОЗНАМУДАН باز نمودن кушодан; ошкор кардан, баён кардан.

Ва агар нодоне ин ишоратро, ки бознамуда шу-
дааст, бар ҳазл ҳамл кунад, монанди кӯре бувад,
ки аҳвалеро сарзаниш кунад. *«Калила ва Дижна»*

БОЗНИШАСТА بازنشسته касе, ки ба сабаби пирӣ аз кор монда аст, аз кор баромадааст; ◇ **ҷароғи бознишаста** ҷароғи хира ё хомӯш.

Шамъи фалак бо ҳазор машъалаи анҷум
Пеши вучудат ҷароғи бознишаста. *Саъдӣ*

БОЗОМАДАН باز آمدن 1. баргаштан, бозгашт кардан, ба ҷой ва ё ҳолати пештара баргаштан.

Насиҳат зиндагонро кард бояд,
Қ-аз афсун мурғи бисмил бозномад.

Хисрави Деҳлавӣ

2. даст бардоштан, даст кашидан, тарк кардан.

3-ин орзуи муҳол бозой,
Бозой аз ин ҳаёл, бозой! *Файзӣ*

БОЗОР بازار 1. маҳалли махсуси харидуфуруш.

Сиришкатро кунун бошад равой,
Ки бифруши ба бозори чудой.

Фахриддини Гургонӣ

2. маҷ. ривочу равнақ.

Бунафшазулфе, насринбаре, суманбуе,
Ки мохро бари хуснаш намонд бозоре. *Саъдӣ*

3. маҷ. чораҷуй, тадбир.

Чу Заҳҳок бишнид гуфтори уй,
Нихони надонист бозори уй. *Фирдавсӣ*

4. маҷ. суд, фоида.

Маро бо вай қуз ин коре набудаст,
Бурун з-ин кор бозоре набудаст. *Ҷомӣ*

◇ **БОЗОР АФТОДАН КАСЕРО** киноя аз бад шудани кори касе.

Маро бо дилбаре коре бияфтод,
Диламро низ бозоре бияфтод. *Анварӣ*

БОЗОР ЗАДАН КИНОЯ аз фондаи дилхоҳ бурдан.

Бозор зад он кас, ки кушод аз ту дуконе,
Сармоия суди ду ҷаҳон аст зиёне. *Зухурӣ*

БОЗОР ОРОСТАН а) киноя аз тадбир кардан, чора дидан барои фондаи худ.

Чу з-ин гуна бозоре оростанд,
Ба хун аз Сикандар амон хостанд. *Низомӣ*

б) киноя аз кори касеро ба сомон овардан.

Чу бозори ман бе ман ороستی,
Ба он расму оин, ки мехостӣ,
Зи равнақ мабар нақши ороишам,
Насибе дех аз ганчи бахшоишам. *Низомӣ*

БОЗОР ШИКАСТАН киноя аз ба аҳволи бад андохтан ва беравнақ, очиз гардонидан; **БОЗОРИ КАСЕ ТЕЗ** кардан а) киноя аз нархи чизеро баланд кардан, харидор зиёд кардан (бо ягон восита); б) киноя аз ривочу равнақ афзудан, талабгор зиёд кардан.

Машав тунд, то чораи кори ту
Бисозам, кунам тез бозори ту. *Фирдавсӣ*
Дидор менамоиву парҳез мекунӣ,
Бозори хешу оташи мо тез мекунӣ. *Саъдӣ*

БОЗОРГОН بازارگان *ниг.* бозаргон.

БОЗОРГОНӢ بازارگانӣ *ниг.* бозаргонӣ.

БОЗОРГОҲ بازارگاه маҳалли бозор, бозорчо.

Чун коргоҳи Шустару Бағдоду Рум гашт
Бозоргоҳи лашкари шоҳ аз саҳои ту. *Муиззӣ*

БОЗОРИ بازارى 1. мансуб ба бозор 1; марди бозорӣ савдогар, тоҷир.

Кунун марди бозорию чораҷуй
Зи кулба суви хона доранд руй. *Фирдавсӣ*

2. ҳарҷой.

Дар кори гулобу гул ҳукми азали ин буд,
К-ин шоҳиди бозорӣ в-он парданишин бошад.

Ҳофиз

МАРДУМИ БОЗОРИ мардуми ҳарҷой.

Ҳаётхон, ки ҳамеша бо мардуми бозорӣ ва арозил сару кор дошт, ... Айнулмулкро низ аз он мақула тасаввур карда, асасона пеш омад.

«Таърихи Фариста»

БОЗПАС بازيس 1. қафо, ақиб, ба қафо, ба ақиб.

Ҳар ки биштофт, бозпастар монд,
Зуд бе тир монд тирандоз. *Оғочӣ*

Дил ба коре, ки пеш менаравад,
Як қадам бозпас намеояд. *Анварӣ*
Бирафт чони ман аз ғам дар он хаёл, ҳанӯз
Зи баҳри дидани ту руй бозпас дорад.

Хисрави Деҳлавӣ

БОЗПАС ДОДАН гардонда додан.

Гар тазарруъ кунӣ ва гар фаръёд,
Дузд зар бозпас нахоҳад дод. *Саъдӣ*

БОЗПАС МОНДАН ақиб мондан.

Чунон баш(и)тоб лашкарро ҳамеронд,
Ки бод андар ҳаво з-у бозпас монд.

Фахриддини Гургонӣ

БОЗПАС ОМАДАН гашта омадан, бозгаштан.

Парсухта мурғи ниғаҳам бозпас омад,
Азбаски тамошои гулистони ту гарм аст. *Урфӣ*

2. *маҷ.* маҳрум аз чизе.

Ба гурдони Эрон фиристод кас,
К-аз ин дар нагардад касе бозпас. *Низомӣ*

БОЗПАСИН بازيسин охирин, вопасин.

Гуфтам, ки басе чоми тараб хурдӣ аз ин пеш,
Гуфто, ки шифо дар қадаҳи бозпасин буд. *Ҳофиз*
Аз он кунам дами мурдан нигоҳи хира ба рӯяш,
Ки нест хичлоте аз пас нигоҳи бозпасинро. *Соиб*

БОЗПЕЧ بازيج 1. шадаи мӯҳра (шабах), ки барои бозин тифл аз ҷӯби гаҳвора овезон карда мемонанд.

Паҷ маҳди атфоли ҷоҳат сазад,
Ки иқди Сурайё шавад бозпеч. *Шаҳиди Балхӣ*

2. алвонч, аргунчак.

Зи тоқ хӯша фуру хиштаву зи бод навон,
Чу зангиёне бар бозпеч бозигар.

Абулмасали Бухорӣ

БОЗРАСТАН بازريستن наҷот ёфтани, раҳо шудан.

З-ин танғнои ваҳшат агар бозрастаме,
Худро ба остини адам бозбастаме. *Ҳоқонӣ*

БОЗРАФТАН بازرفتن рафтани; расидани, восил шудани.

Ҳамон дам, ки дар хуфья ин роз рафт,
Ҳикоят ба гуши малик бозрафт. *Саъдӣ*

БОЗРОНДАН بازرائدن баён кардан, гуфтан.

Шер сурати ҳоҷ бозронд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БОЗСИТОН بازستان *ниг.* божситон.

БОЗУ بازو 1. қисми даст аз китф то оринҷ.

Ду даст тамои надошт — на бозу, на соид, на араш. *Авфӣ*

Ҳаме чонаш аз рафтани ман бихаст,
Яке мӯҳра бар бозуи ман бибаст. *Фирдавсӣ*

БОЗУ БАРОВАРДАН (ё боз кардан, барафрохтан) даст дароз кардан барои задани ё гирифтани чизе.

Ду лашкар руй дар ру соз карданд
Ба кушиш бозуи кин боз карданд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чу гуфт ин суҳан, дар рикоб истод,
Баровард бозу, инон баркушод.
Ба ҳар ҷо ки бозу барафрохтӣ,
Сари ҳуққа дар пояш андохтӣ. *Низомӣ*

2. *маҷ.* қувват, зӯр, иқтидор.

Нуфал ба шуқуҳи бозуи хеш
Меронд шуқуҳи хасм аз пеш. *Шоҳин*

бозуи чизе доштан қувват ва истеъдоди чизе доштан.

Бозуи заре зарур дорам

Шояд, ки ба он камар дарояд. *Зухури*

3. болу чанголи парранда; панҷаи ҳайвон.

Ба бозу кунад шер ҳамвора кор,

Ҳар он ҷо, ки бошад, биёбад шикор. *Фирдавси*

◇ **бозуи шер киноя аз дасти қавӣ, зурманд.**

Дигар кас чу ту, эй савори далер,

Бад-ин бурзу болову бозуи шер ... *Фирдавси*

бозу кушодан а) омода шудан.

Ба хидмат миён басту бозу кушод,

Саги ногаворро даме об дод. *Саъдӣ*

б) **киноя аз дасти саховат ва ҷавонмардӣ дароз кардан.**

Бе дасти кушода нест мақбул дуо,

Зинҳор, забон бибанду бозу бикушо. *Мухлиси Кошӣ*

БОЗУРГОН بازگان *ниг.* бозаргон.

БОЗУРГОНӢ بازگانӣ *ниг.* бозаргонӣ.

БОЗУДАРОЗ بازداراز 1. дастдароз; 2. киноя аз қавидаст, зурманд, тавоно.

Теғзанат Баҳмани бозудароз,

Навбатият Санҷари навбатнавоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

БОЗХАМОНИДАН بازخوانیدن тақлид кардан ба таври мазоҳ.

Мардум най, охир, ба кӣ мемонад рӯят?

Чун бузинае, к-ӯ ба касе бозхамонад. *Тайён*

БОЗХАРИДАН بازخریدن харида озод кардан; халос кардан, раҳонидан аз қайди касе.

Боре забони тааннот дароз карда ҳамегуфт: Ту он нести, ки падарам туро аз фаранг бозхарид? *Саъдӣ*

БОЗХОНДАН بازخواندن ҷеғ зада талаб кардан, даъват намудан.

Ӯро маъзул кард ва ба Мадина бозхонд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БОЗХОСТ بازخواست 1. даъво.

Алҳол миёнаи давлати Русия ва Бухоро анҷариб бозхосте бархостанист ва фитна ва қитол чун биданӣ. *Аҳмади Дониш*

2. муохиза; итоб, сарзаниш.

Касеро, ки бар сари коре таъин карда бошад, ӯ харобии андак ё бисъёр карда бошад, ӯро бозхост ва таъдӣб кунад. *«Таърихи Табарӣ»*

БОЗХОҶ بازخواه хоҳанда, талабкунанда.

Нағмапардозн базми шох шуданд,

Ба сад оҳанг бозхоҳ шуданд. *Бедил*

БОЗХӮРДАН بازخوردن дучор шудан, вохӯрдан.

Гуруҳе дуздон ба эшон бозхӯрданд. *Авфӣ*

БОЗЧИДАН بازچیدن ғундоштан, ғундошта мондан, гирифта мондан, бас кардан.

Анҷо шикори кас нашавад, дом бозчин,

К-он ҷо ҳамеша бод ба даст аст домро. *Ҳофиз*

БОЗӢЁФТ باز یافت дубора ба даст даровардан, гардонда гирифтан.

Амволе, ки султон Алоуддин дар ибтидои чулус... қисмат намуда буд, шуруъ дар бозӢёфти он кард. *«Таърихи Фарошита»*

БОӢӢ I بازى 1. саргармӣ бо чизе; машғулияти хурсандивар, машғулияти шавку ҳавасангез ҳамчун қиморбозӣ, шатранҷбозӣ ва ғ., машғулияти ғайриҷиддӣ.

Ҳисобе, ки бо худ барандохтӣ,

Чунон нест бозӣ, ғалат бохтӣ. *Низомӣ*

Кори арбоби мулк бозӣ нест,

Бозӣ оини сарфарозӣ нест. *Ҷомӣ*

бозӣ кардан бо касе аз руи назарногириӣ бо касе ҳамчун бо бозича рафтор кардан.

Замона киро корсозӣ кунад,

Ситора ба ҷони кӣ бозӣ кунад? *Низомӣ*

Ҳар кӣ тез ва сабуксар бошад, ман бо вай чунон бозӣ кунам, ки кудакон бо гуй бозӣ кунанд.

Аҳмади Дониш

2. ҳила, фиребу найранг; кори аҷиб.

Ҳамон бозихо, ки дар рӯзгори амири мозӣ мекарданд, кардан гиранд ва ман низ дар балон бузург афтам. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Чу гетӣ дари равшанӣ боз кард,

Ҷаҳон бозии дигар оғоз кард. *Низомӣ*

Ҳон, машав навмед, чун воқиф най аз сирри ғайб, Бошад андар парда бозихои пинҳон, ғам махӯр.

Ҳофиз

бозӣ ангехтан киноя аз фиребу найранг кардан, фитна ангехтан.

Дило, чанд аз ин бозӣ ангехтан,

Ба ҳар даст ранге даромехтан. *Низомӣ*

бозӣ берун овардан киноя аз фиребу найранг ба кор бурдан.

Дил ҳамедуздиву мункир мешавӣ,

Бозии неку бурун овардаӣ. *Анварӣ*

бозӣ хӯрдан фиреб хӯрдан, фирефта шудан.

Бозии ишрат махӯр аз хандаи мо ҳамчу барқ,

Гирьяҳо дар парда дорад чеҳран хандони мо. *Соиб*

3. маҷ. ҳаракат, чунбиш, рақс.

Ҳоҳам аз зулфи ту тоб орам, ки банди ҷон кунам,

Зулф дар бозӣ дарорӣ, чун тавон овард тоб?

Хисрави Деҳлавӣ

◇ **ба бозӣ доштан** ночиз шумурдан.

Нахустини фитрат пасини шумор

Туй, ҳештанро ба бозӣ мадор. *Фирдавси*

БОӢӢ II بازى 2. кор ва амали боз (шоҳин), бозигарӣ, шоҳинӣ.

Ба тороҷи худ турктозӣ кунӣ,

Ки гунҷишк бошиву бозӣ кунӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БОЗӢУСТАН بازجستن тафтиш кардан.

Абуҷаъфар низ андаристод ва пурсидан гирифт ва бозҷуст, то дуруст шуд ӯро аз сиқот ва удул, он гоҳ бифармуд, то бикуштандаш.

«Таърихи Табарӣ»

БОИДРОК بادراك дарккунанда, дарӢёбанда.

Ақл аз ҷон гафӣ боидроку фар,

Рӯҳ уро кай шавад зери назар? *Румӣ*

БОИН а. بائن|باين чудо, чудошуда.

Пури султон гар бар у хоин шавад,

Он сараш аз тан бад-он боин шавад. *Румӣ*

◇ се талоқи боин д. се талоқи чудокунанда (зану шавҳарро).

Мулк бар рӯи хисрави шахзод
Зулмо се талоқи боин дод. *Саной*

БОИС *a.* باعث сабаб, мӯчиб.

Аввал дар таҳзиби ахлоқи хеш бояд кӯшид, он
ғаҳ дигаронро бар он боис бояд буд.

«Калила ва Димна»

Ман ба савдон сари зулфи ту саргардонам,
То ба саргаштагиям гардиши даврон боис.

Ибни Ямин

БОИСТ *بايست* *ниг.* боистан.

БОИСТАГӢ *بايستگي* лузум ва зарурият; ба боистагӢ аз
рӯи зарурат ва лузум.

Чаҳонро чу борон ба боистагӢ,
Равонро чу дониш ба шоистагӢ ... *Фирдавсӣ*

Ба боистагӢ хурду чунбонд сар,
Ки хурде надидам бад-ин сон дигар. *Низомӣ*

БОИСТАН *بايستن* лозим ва зарур будан; лоиқ будан.

Мусаннифи ин китоб гуяд, ки агар чумлаи ула-
мои Бухороро зикр кунем, дафтарҳо бояд.

«Табрихи Наршахӣ»

Ба дасти хеш табаҳ мекунӣ ту сурати хеш,
Вагарна сохтаандат, чунон ки мебой. *Қамолӣ Исмоил*
Дар он ишрат, ки аз ҳар чизу ҳар кас
Намебоисташ, илло Юсуфу бас. *Ҷомӣ*

БОИСТАНИ *بايستني* коре, ки иҷро шуданаш лозим ва зарур
аст.

Бигуфтанд, к-аз мо ту донотарӣ,
Ба боистаниҳо тавонотарӣ. *Фирдавсӣ*

БОИСТЕҲҚОҚ *بااستحقاق* сазовор, шоиста, мустаҳқиқ.

Бисёр доноёни боистеҳқоқи давлат аз қути як-
рӯза маҳрум буданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БОК *باک* тарс, хавф, бим; парво.

Фаридун чу бишнӣд, шуд хашмнок,
Аз он жарф дарёе наёмаш бок. *Фирдавсӣ*

Агар аз он бигузарам, аз ин сухани ту ҳеҷ бок
надорам ва агар натавонам гузашт, бадтар аз онам,
ки гуфтам. *Аҳмади Дониш*

БОҚИРА *a.* *باکره* духтари ҳанӯз ба шавҳар нарафта, дух-
тари бикр, дӯшиза.

БОҚУРА *a.* *باکوره* 1. меваи наврас, меваи пешпазак; 2.
мевае, ки ҳанӯз тамои напухта аст, нимпухта, нимдунбул.

Ҳеҷ ангуре дигар ғура нашуд,
Ҳеҷ мева(и) пухта бокура нашуд. *Румӣ*

БОҚӢ *a.* *باكي* гириякунанда, гириянда.

бол *بال* *асоси замони ҳозираи болидан.*

БОЛ I *بال* узве, ки парандаҳо бо воситаи он парвоз меку-
нанд, қанот.

То пир нашуд мард, надонад хатари умр,
То монда нашуд мурғ, надонад хатари бол. *Қисой*

Аз роҳи ҳавас чанд диҳӣ арзи муҳаббат,
Мактуб набанданд ба боли магас ин ҷо. *Бедил*

болу пар а) қанот, пару қаноти мурғон.

Хоҳам, ки ба ҷониби ту парвоз кунам,
Аммо ҷӣ кунам, ки болу пар нест маро. *Ҳилолӣ*
б) *маҷ.* воситаи парвоз қардан; қобилияти паридан;
қудрат, тавоноӣ; *муқ.* пар (пару бол).

Ба роҳи ишқ нагирам зи шавқ болу паре,
Ки не пиёда шуморанду не савор маро. *Урфӣ*
бол афшондан (ғ фишондан) а) ҳаракати парвоз қар-
дан, бол кушодан, парвоз қардан, паридан.

Ҷӣ гуна бол фишоном ба Қаҳқашон, Соиб,
Маро, ки қудрати парвоз барги коҳе нест. *Соиб*
Дар бидояти аҳвол муддатҳо чун нафас боли
чустучу афшондам. *Бедил*

б) *маҷ.* даст афшондан дар вақти рақс; чапак задан.
Нишонданд мутриб, фишонданд бол,
Ки омад чунон бозие дар хаёл. *Низомӣ*

бол фуру ҳиштан қанотхоро ғун қардан, ҳам қардан,
даркашидан.

Чу дар Рум он мурғи фархундафол
Зи баҳри ништастан фуру ҳишт бол ... *Ҳотифӣ*

◇ боли Ҳумо аломат ва воситаи хушбахтӣ (мувофиқи
афсонаҳои қадим касе, ки бар сараш сояи боли Ҳумо
афтад, хушбахт хоҳад шуд).

Шуд давлати шаҳодат агар муддао маро,
Шамшерӣ туст шаҳлари боли Ҳумо маро. *Носир Алӣ*
боли Анқо ба тори ҳарф бастан аз пай иҷрои кори
ношуданӣ ва номумкин рафтан.

Эй тахайюлшиқори ваҳмакаманд,
Боли Анқо ба тори ҳарф мабанд! *Бедил*

боли уруҷ кушодан *киноя* аз парвоз қардан, боло
рафтан.

Ҳар як аз хоку обу оташу бод
Боли андешаи уруҷ кушод. *Бедил*

БОЛ II *a.* *بال* дил, ҷон; хотир.

Пас дар ҳама умри худ надидам
Ороми тану фароғати бол. *Савдо*

БОЛАФШОН *بالافشان* болкушода, болчунбон.

Ҳайрат аз шаш ҷиҳатам дар дили она гирифт,
Варна ҳар му ба танам сад мижа болафшон дошт.
Бедил

БОЛВОЯ||**БАЛВОЯ** *بالوايه||بلوايه* фароштурук, парасту,
қалдирғоч.

Обу оташ ба ҳам наёмезад,
Болвоя зи хок бигрезад. *Унсурӣ*

БОЛЗАН *بالزن* парзананда, парвозкунанда.

Чу он болзан бози товуспар
Ба ҷавлонғаҳи Чин даровард сар ... *Ҳочу*

БОЛИДАН *باليدن* 1. рӯидан, нумӯ қардан, аз қаду бар
ёзида рӯидан.

Реша то нест, нест болидан,
Натавон рамзи дона фаҳмидан. *Бедил*

Ин ниҳоли иқбол аз замин то фалакулафлок
болид. *«Хизонаи омира»*

Чунон болида дид он сарви озод,
Ки доғи хоби аввал рафташ аз ёд. *Ҳозиқ*

2. *маҷ.* сар афрохтан; фаҳр қардан, мубоҳот қардан,
нозидан.

Болид аз ин нашот тани тахт бар замин,
Бигзашт аз ин навед сари тоҷ аз осмон.

«Анвори Суҳайлӣ»

Боғ нозад ба хилъати гулҳо,
Кух болад ба кисвати хоро. *Бедил*

3. афзудан.

Баромад яке зард кишти зи об,
Биболид ранчу биполуд хоб. *Фирдавси*
Вақт аст, ки аз навиди ин фасл
Шоди болад зи табъи беғам. *Савдо*

БОЛИДАРОН باليداران фарбехрон; фарбех.

Сад уштур қавипушти болидарон
Арақ кард дар зери бори гарон. *Низомӣ*

БОЛИН بالين 1. болиш, болишт, такья; чои сар мондан дар вақти хоб.

Хуфта бар санҷоби шоҳи нозанинере чӣ ғам,
Гар зи хору хора созад бистару болин ғариб. *Ҳофиз*
Шоҳ болин аз камар карда буд, ки ногоҳ Назар
ба сарвақти у расид. *Яҳъёи Себак*

2. палос, курпача.

Насри Сайёр уро бар болини худ бинишонд.
«Таърихи Наршаҳӣ»

◇ ба (сари) болини *касе рафтан* барои дидани бемор рафтан.

Ҳасан ҳамсоя дошт, ... номи у Шамъун, бемор
шуд ва Ҳасан ба болини у рафт. *Аттор*
Зи хичрон Мушфиқӣ бемор шуд, — мегӯяд он бадхӯ,
Равам аз баҳри пурсиш бар сари болин, — наме-
гӯяд. *Мушфиқӣ*

БОЛИНПАРАСТ بالين پرست 1. киноя аз одами танбал, оромидӯст, роҳатпараст; 2. парастор, мулозими бемор; хизматгор.

Чу болинпарастат бимонад ба чой,
Бимонӣ ту он гоҳ бе дасту пой. *Низомӣ*

Зи Чин то Қирвон болинпарасташ,
Зи машриқ то ба мағриб зердасташ.

Хисрави Деҳлавӣ

БОЛИШ I باليش болишт, такья.

[Малик] обидро дид... бар болиши дебо такья
зада ва ғуломи парипайкар ба мирваҳаи товуси
бар болои сар истода. *Саъдӣ*

Ёфт охир ба олами асбоб,
З-он кафи даст кард болиши хоб. *Бедил*

БОЛИШ II т.-м. باليش миқдори муайяне аз тилло (баробари 8 мисқолу ду донг) дар даври салтанати подшоҳони муғул.

Аҳмад уро [Арғунро] азиз ва муҳтарам дошт
ва бист адад болиш, ки ҷиҳати ӯ нигоҳ дошта буд-
данд, бо дасти худ ба вай дод. *«Чомеъ-ут-таворих»*

БОЛИШ III باليش сабзиш, рӯиш, нашъунамо.

Болиши кудакон зи хуфтан дон,
Болиши мард — сояи хафтон. *Саной*

БОЛИШТ بالشت *ниг.* болиш I.

Бо сари бедавлатон давлат нагардад, гуфт, агар
Аз пару боли Ҳумо созанд пур болиштро. *Саной*

БОЛИҒ I а. بالغ 1. он кӣ ба синни балоғат расидааст; ба камолрасида.

Писаре буд ба ғоят комил ва болиғ. *Авфӣ*

2. калоншуда, бавоярасида (оид ба дарахт).

Ва дарахти он чун дарахти мурт аст, ки чун
болиғ мешавад, шоҳаҳои онро ба теғе хаста ме-
кунанд. *Носири Хисрав*

БОЛИҒ II بالغ *ниг.* болуғ.

БОЛИҒДАВЛАТ بالغ دولت киноя аз давлатманд.

Фаридун буд тифле говпарвард,
Ту болиғдавлатӣ, ҳам шеру ҳам мард. *Низомӣ*

БОЛИҒДИЛ بالغ دل равшанзамир.

Сикандар баромад ба тахти баланд,
Салое ба болиғдилон барфиканд. *Чомӣ*

БОЛИҒНАЗАР بالغ نظر соҳиби басират, тезбин, дурандеш.

Болиғназарони офариниш,
Равшанбасарони тезбиниш... *Чомӣ*

БОЛО I بالا 1. забар, фавқ; *муқобили зер* I 1.

Биболид кӯх, обҳо бардамид,
Сари рустанӣ суи боло кашид. *Фирдавси*

2. баландӣ, теппа.

Ду боло буд андар миёни сипоҳ,
Ки шоиств кардан ба ҳар су нигоҳ. *Фирдавси*
Рузе шере аз биёбон баромад ва шугуреро аз
они ман бидушт ва бар сари болое бишуду бонг
кард. *Чомӣ*

3. маҷ. ҳаво, осмон.

Ҳавои хуррам асту ҳар тараф борон ҳамеборад,
Нагуям қатра, к-аз боло гулу райҳон ҳамеборад.
Хисрави Деҳлавӣ

То зи нахли қомати раъно балон ман шудӣ,
Гар зи боло сад бало ояд, балоро бандаам.

Мушфиқӣ

4. маҷ. фавқият, бартарӣ, афзалият.

Нотавонӣ туро кунанд доно,
Оқизӣ мар-гуро диҳад боло. *Саной*

5. қадду қомат.

Таҳамтан яке гурз зад бар сараш,
Ки ҳам гашт болон кӯхпайкараш. *Фирдавси*
Ба боло-санавбар, ба дидор ҳур,
Чу хуршедаш аз чехра метофт нур. *Саъдӣ*
Зулфи сияҳи ту мушки Чин аст,
Болои ту сарви ростин аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

БОЛОИ дилҷу қомати мавзун, зебо.

Ки ишқи ман, эй хоҷа, бар хун уст,
На бар қадду болои дилҷуи уст. *Саъдӣ*

БОЛОИ чамон қомати хиромон.

Баъд аз ин дасти ману домани он сарви баланд,
Ки ба болои чамон аз буну беҳам барканд. *Ҳофиз*
БОЛОВУ бурз қадду қомати баянд; *муқ.* бурз (бурзу боло).

Бибинед болову бурзи маро,
Бару бозуву теғу гурзи маро. *Фирдавси*

БОЛО гирифта баланд шудан; қад кашидан, қад бар-афроштан.

Ба як моҳ боло гирифт он ниҳол,
Фузун з-он, ки дигар дарахтон ба сол. *Унсурӣ*

БОЛО кашидан қад кашидан, қад афроштан; ба боло ёзидан.

Ниҳоли иқболи Шамсулмаолӣ боло кашид.
«Равзат-ус-сафо»

6. маҷ. дарозӣ.

Фарше ёфтанд сесади араш боло андар шаст араш паҳно. *«Таърихи Табарӣ»*

7. бо изофа ҳамчун пешоянди номӣ ба маънои бар забари..., бар рӯи..., баландтар аз..., фавқи... кор фармуда мешавад.

Болои он ба ҷои хишти пухта хиштҳои сангин аст. *«Таърихи Табарӣ»*

◇ болои шаб дарозии шаб, тамоми шаб.

Бирафту бипаймуд болои шаб,
Пурандеша дил, пур зи гуфтор лаб. *Фирдавсӣ*

ба болои сол ба дарозии сол.

Бирафтанд хубону баргашт Зол
Шабе деръезон ба болои сол. *Фирдавсӣ*
болову паст киноя аз осмону замин, дунё, ҷаҳон.

Ҷама сози уянд — болову паст,
Ҷама толиби ӯй — хушёру маст. *Ҳошифӣ*

ду боло дучанд.

Аторудро ду боло давлати ноз,
Ба муншӣ мансабе гашта сарафроз. *Ҳозик*

боло гирифтани кор пешрафт ва равнақу тараққи
ёфтани кор.

Шудам ошиқ ба болои баландаш,
Ки кори ошиқон боло гирифтаст. *Ҳофиз*

боло давидан мағрур шудан.

Мухити ҳимматам ҳарчанд аҷзам паст медорад,
Ба хок афтодаам чун қатра аз боло давиданҳо.

Носир Алӣ

боло рафтани димоғ киноя аз ғуруру нахват ва кибр
пайдо кардан.

Боло намеравад зи тараққи димоғи мо,
Чун офтоб дуд надорад чироғи мо. *«Баҳори Аҷам»*

БОЛО II||**БОЛОЙ** بالا||بالا асп; чанибат, аспи кутал; *муқ.*

болод.

Зи кин тунд гашту баромад зи ҷой,
Ба болои ҷанги даровард пой. *Фирдавсӣ*

Фуруд омад аз аспу болои хост,
Яке ҷомаи хисраворой хост. *Фирдавсӣ*

БОЛОБАЛАНД بالا باند қоматбаланд, қадбаланд, қаддароз;

маҷ. мавзунқомат.

Зи дасти кӯтаҳи худ зери борам,
Ки аз болобаландон шармсорам. *Ҳофиз*

Ҷама болобаландон омаданд аз майли дил суят,
Санавбарро хирому сарвро рафтор боисти. *Мушифиқӣ*

БОЛОД بالا د асп; *муқ.* боло II.

Ман раҳӣ пиру сустпой шудам,
Натавон роҳ кард бе болод. *Фаролавӣ*

БОЛОДАРОЗ بالا دراز қоматбаланд, қаддароз.

Ҳаст алиф аблаҳу болодароз,
З-он ки кунад аз дигарон по дароз. *Хисрави Деҳлавӣ*

БОЛОДАСТ بالا دست забардаст; олий.

Ҳусни болодастро ороише чун ишқ нест,
Тавқи қумри сарвро беҳтар зи халхоли зар аст. *Соиб*

БОЛОЙ بالاى *ниг.* боло II.

БОЛОЙХОҲ بالاى خواه аспхоҳ, аспталаб.

Хурушидани марди болойхоҳ
Якояк баромад зи даргоҳи шоҳ. *Фирдавсӣ*

БОЛОН I بالان 1. феъли ҳол ва сифати феълии замони
ҳозираи болидан; 2. мутаҳаррик, чунбон.

Шикам болон ба хомун-дар ҳамерафт,
Шуда хомун ба зери он муқаффар. *Манучехрӣ*

БОЛОН II بالان долон; даҳлез.

Якero садди Яъҷуч аст девор,
Якero равзаи худд аст болон. *Унсурӣ*

Ба Қолиниус-андарун хони ман
Яке тут буд пеши болони ман. *Фирдавсӣ*

БОЛОНИШИН بالانشين 1. садришин, пешгоҳнишин; 2.
маҷ. дорои афзалият ва бартарӣ.

Ба хуби гарчи маҳ болонишин аст,
Ба болои туаш болo набошад. *Камоли Хучандӣ*

БОЛОПАЙКАР بالا پيگر баландқомат.

Даҳон пурнуш бодо модаратро,
Ки зод ин сарви болопайкаратро.

Фахриддини Гургонӣ

БОЛОПУШ بالا پوش кӯрпа; кампал; чизе, ки аз боло пушида
мешавад; *муқобили зерпӯш.*

Зерпӯш аст маро оташу болопӯш об,
Лоҷарам гуи гиребон ба ҳазар боз кунам. *Ҳоқонӣ*

БОЛОР بالا ر тирӣ хона, ҷуби ғафси дароз, ки барои
пӯшонидани боми хона ба кор меравад.

Ба ҷашмат-андар болор нангарӣ ту ба рӯз,
Ба шаб ба ҷашми қасон-андарун бубинӣ коҳ. *Рудакӣ*

Натвонам ин далерӣ ман кардан,
Зеро ки ҳам бигирад болорам. *Абулаббоси Аббосӣ*

БОЛУ I بالو доначаҳои сахт, ки дар рӯи нусти инсон
пайдо мешавад ва дард намекунад, озах, севол, сӯълул.

Эй ишқ, зи ман дур, ки бар ман ҷама ранҷӣ
Ҳамчун зи бари ҷашм яке мӯҳкам болу.

Шокири Бухорӣ

БОЛУ II بالو бародаре, ки аз як падару модар таваллуд
шудааст (нисбат ба бародар ва ё хоҷари дигар).

БОЛУА a. بالوعе чоҳи сартанг дар хона ё дар руи ҳавлӣ,
ки дар он обҳои мустағмал ва барзиёд мерезанд; ҷои
дасту рӯ шустан; обрез; ташнав.

Аҷаб нест болуа гар шуд хароб,
Ки хурд андар он рӯз чандин шароб. *Саъдӣ*

БОЛУҒ||**БОЛИҒ** بالغ шохӣ дарунхолии гов ё ҷуби миён-
холь, ки бо он шароб менушанд; паймонаи шароб.

Бо ҷанги сӯғдиёнаву бо болуғи шароб
Омад ба хони чоқари худ хоҷа бо савоб.

«Луғати ғурс»

БОМ I بام болои хона, пушиши хона; тарафи берунии
шифти хона.

Бинвозадам ба нозу бияндозадам ба ранҷ.
В-ар хонадам зи бому бирун ронадам зи дар. *Қатрон*

НИШАСТАНИ БОМ фуру рафтан ва ҷукидани бом.

Чор девори хона равзан шуд,
Бом биншасту остон бархост. *Ҳоқонӣ*

◇ **БОМИ АРШ** киноя аз осмон.

Ман он мурғам, ки ҳар шому сахаргоҳ
Зи боми арш меояд сафирам. *Ҳофиз*

БОМИ ОЛАМ киноя аз осмон.

Дидбонони боми оламо
Пардаҳо бар басар надухтаанд. *Ҳоқонӣ*

БОМИ ФАЛАК киноя аз осмон.

Ҳеч гаҳ нолаи ман гушзади он маҳ нест
В-ин камандест, ки аз боми фалак кутаҳ нест. *Урфӣ*

БОМИ ЧАРХ киноя аз осмон.

Нам гирифт аз ашки ман девори ҳар сарманзиле,
Ашк агар ин аст, боми чарх нам хоҳад кашид.
Ҳилолӣ

БОМИ ЧАШМ пилки чашм.

Чун бум боми чашм ба абру ба рузи хашм
В-аз кина гашта парраи биниш белвор. *Сузанӣ*
Аз ростӣ ту хашм хурӣ доим,
Бар боми чашм саҳт бувад ожаҳ. *Кисоӣ*

БОМИ КАСЕРО кӯтоҳ дидан киноя аз беҳомӣ ва ҳақир шумурдан касеро.

Гарчи кутох дидай бомам,
Дур кун санги таъна аз ҷомам. *Авҳадӣ*

БОМ II *бам* шакли кӯтоҳшудаи бомдод.

Чу оғаҳ шуд аз кори Дастони Сом,
Зи Қобул биёмад ба ҳангоми бом. *Фирдавсӣ*

Ба вақти шом ҳаме ин ба он супорад гул,
Ба гоҳи бом ҳаме он ба ин диҳад аҳтар. *Анварӣ*

сапедаи бом сапедадам, субҳдам; **аз бом то шом** аз бомдод то беғоҳӣ.

Ҳокими он мулк... истиқболи Ромдев намуда,
чанг дардод ва аз бом то шом маъракаи қитол гарм буда. *«Таърихи Фариишта»*

БОМ III *бам* **ниг. бам.**

Ба сӯзи нолаи зорам зи ушшоқ
Навои зеру боме барнаёяд. *Ҳочу*

БОМАНИШ *баманш* хирадманд, бобасират; дорои хислатҳои неки инсонӣ.

Чунон ки малик касе ба ҷой хоҳад фиристодан,
марде биталаб бахирад ва боманиш.
«Таърихи Табарӣ»

БОМАҒЗ *бамғз* 1. хирадманд, оқил; 2. хирадмандона,

оқилона, маъқул.

Наёмадш бомағз гуфтори ӯй,
Сараш тезтар шуд ба озори ӯй. *Фирдавсӣ*

БОМГОҲ *бамгоҳ* **ниг. бомдод.**

Ба ман шароб мапаймой бомгоҳ, мабодо
Ки маст гардаму аз дидани ту беҳабар афтам.
«Баҳори Аҷам»

БОМДОД *бамдод* субҳ, пагоҳӣ.

Султон Чалолиддин... аз бомдод то нимрӯз бо
ҳафтсад савор дар қалб истода, доди мардӣ ва мар-
донағӣ дод. *«Таърихи Фариишта»*

бомдоди пагоҳ сахарии барвақт, субҳи содик, сахаргоҳон.

Гуфт: Он кас, ки бомдоди пагоҳ
Мениҳад по зи кунчи хона ба роҳ... *Ҷомӣ*

БОМДОДОН *бамдодан* дар вақти бомдод, ҳангоми пагоҳӣ-субҳгоҳон.

Меҳр дидам бомдодон чун битофт,
Аз Хуросон сӯи ховар мешитофт. *Рӯдакӣ*

Бомдодон... хотири бозомадан бар рағи ниша-
стан ғолиб омад. *Саъдӣ*

БОМУКНАТ *бамукнат* бой, давлатманд.

Он марди бомукнат... духтари худро... бар пи-
сари Луқмон ҷилва дод. *«Равзат-ус-сафо»*

БОМӢ *бамӣ* 1. мансуб ба бом I; **оби бомӣ** обе, ки дар вақти боридани борон аз бом мерезад, мешорад.

Диламон чу оби бомӣ,
Танамон баҳори бодӣ. *Абушуйб*

2. сокини шаҳри Бомиён.

Чағонию бомию Хатлону Балх
Шуда рӯз бар ҳар касе тору талх. *Фирдавсӣ*

БОМ I а. *бам* дарахти мавзуне, ки баргҳои нозуку хушбӯӣ дорад ва аз донаҳои пистамонанди он рағани хушбӯе мегиранд, хуббулбон.

Чу бону чу кофуру чун мушки ноб,
Чу уду чу анбар, чу равшан гулоб. *Фирдавсӣ*

Ҷонро набувад бӯи хушу бӯи хуши ӯ
Чун бӯи хуши ғолияву анбару бон аст. *Манучехрӣ*

БОМ II *бам* шакли кӯтоҳшудаи бонг.

БОМ III *бам* як навъ тири оҳанӣ.

Эшон... ба зарби тупу туфанг ва бон бисъёре
аз мардуми Хондис ва Роҷпурто зоеъ сохт[анд].
«Таърихи Фариишта»

БОНАВО *банова* тавонгар, давлатманд, неқуаҳвол.

Ду марданд, шоҳо, бад-ин шаҳри мо —
Яке бонаво, дигаре бенаво. *Фирдавсӣ*

БОНГ *банг* фаръед; овоз, садо, махсусан садои баланд.

Баровард бонгу ғиреву хуруш,
Замон то замон з-ӯ ҳамерафт ҳуш. *Фирдавсӣ*

Мунтазир, ки кай шавад ин шаб ба сар,
То барояд аз кушодан бонги дар. *Румӣ*

Сад ҳазорон гул шукуфту бонги мурғе барнаҳост,
Андалебонро ҷӣ пеш омад, ҳазоронро ҷӣ шуд? *Ҳофиз*

бонги зер овози (пардаи) паст ва маҳини мусиқӣ.

Соқӣ, гузин бодаву май хӯр ба бонги зер,
К-аз кишт сор ноладу аз боғ андалеб. *Рӯдакӣ*

бонги намоз азон, даъват ба намоз.

Муаззин ғалат кард бонги намоз,
Магар ҳамчу ман масту мадхуш буд? *Саъдӣ*

бонги нӯш «бинӯш!» гуфтан, садои «бинӯш!» ҳангоми нӯшонӯшӣ.

Ба даври ман шуда айём косаи пурзаҳр,
Ба ҳар кӣ менигарам, бонги нӯш меояд. *Сайидо*

бонг задан (*б*) барзадан, кардан) фаръед кардан, бо овози баланд хитоб кардан.

Мард бикшод он фаларзаш, хок дид,
Қард занро бонгу гуфташ: Эӣ палид! *Рӯдакӣ*

Яке бонг барзад ба хоб андарун,
Ки ларзон шуд он хонаи садсутун. *Фирдавсӣ*

Бонг бар қудакон зад, ки чаро беадаби мекунед?
Авфӣ

◇ бонгу ном овозаву ном, шўхрат.

Амр ... гуфт: Эй Муслима, ту гирди ҷаҳон би-
гаштӣ ва он кардӣ, ки фармон буд бад-ин, ки кар-
дӣ, агар аз баҳри худо кардӣ, бонгу ном бичустӣ.
«Таърихи Табарӣ»

бонг ба ахтар задани субҳ сар шудани рӯз.

Субҳи нахустин чу нафас барзанад,
Субҳи дувум бонг бар ахтар занад. *Низомӣ*

БОНГАК بونگك *шакли хурдӣ ва навозиши бонг.*

Пупаке дидам ба ҳаволи Сараҳс,
Бонгак барбурда ба абр-андаро. *Рӯдакӣ*

БОНУ بانو 1. хонум, хотун, бегим, биби, бойзан; хонуми асилзода.

Ин гуфту ниҳод сар ба зону,
Хуш шуд дили хоҷа, ҷони бону. *Шоҳин*
бонуи деҳ зани кадхудо, ҳамсари арбоби деҳ.

Ба духтар ҷӣ хуш гуфт бонуи деҳ,
Ки рӯзи наво барги сахтӣ бинех. *Саъдӣ*

2. зани дўстдошта, маҳбуба.

Ҳамин буд мақсудам аз он суҳан,
Ки бошӣ ту бонуи зонуи ман. *Савдо*

◇ бонуи Миср киноя аз Зулайхо.

Буте дошт бонуи Миср аз руҳом,
Бар у муътакиф бомдодону шом. *Саъдӣ*

БОНӢ a. بانى 1. бинокунанда, бинокор, меъмор.

То қазо кардаст дар қасри бало бонӣ маро,
Чун хубобам нест ғам аз хонавайронӣ маро. *Туграл*

2. ихтироқунанда; муассис, асосгузор.

Мухтареи шеър ва бонии бунъёди қасида хоҷа
Аббоси Марвист. *«Хизонаи омира»*

БООФАРИН بآفرين шоёни таъриф, сазовори таҳсин.

Чу Гударзу ҳафтод пури гузин,
Ҳама номдорони боофарин. *Фирдавсӣ*

бор بار *асоси замони ҳозираи боридан.*

-бор بار *суффикси исмоз* 1. маънои борандаро ифода меку-
над, мас. 'гавҳарбор', 'мушқбор', 'хунбор'; 2. маънои
дар як ҷо зиёд будани чизеро ифода мекунад, мас.
'рудбор', 'ҷўйбор'.

БОР I بار 1. ҳамле, ки бар пушт ниҳода аз ҷое ба ҷое мебаранд.

Чу сесад буна барниҳоданд бор,
Ду сесад ҳамон аз дари қорзор. *Фирдавсӣ*

бор барбастан бор қардан, бор гузоштан.

Қатори уштуруро бор барбаст,
Чу панҷ ангушт дар таъини як даст. *Мулҳам*

2. вазиинӣ, гаронӣ.

Замин аз бори лашкар буд бистух,
Ки мерафтанд ҳамчун оҳанин кӯх.

Фахриддини Гургонӣ

Бар тани Ширин назар ҳам ҳаст бор аз нозуқӣ,
Бар дили Фарҳод кӯҳи Бесутун ҳам бор нест.

Хисрави Деҳлавӣ

3. маҷ. ғам, ғусса, андух.

Бор аз хотири бузургвор зоил шавад. *Авфӣ*

◇ бор (бар)бастан аз ҷое қуч қардан, қучидан, рафтан аз ҷое.

Шаҳаншаҳ бор барбаст аз Хуросон,
Саропарда бизад бар роҳи Гургон.

Фахриддини Гургонӣ

Ҳузн ва андух аз он диёр бор баста буд.

«Таърихи Фарошита»

бор бештар дар ҷой қардан киноя аз хурдану нўши-
дани аз ҳад зиёд.

Хоразмшоҳ бихандид, гуфт: Солор дўш бор беш-
тар дар ҷой қардааст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

бори касе бурдан (ё кашидан) аз барои касе азоб кашидан; нозбардорӣ қардан, навозиш қардан.

Ятим ар бигирьяд, кӣ нозаш харад
В-агар хашм гирад, кӣ бораш барад? *Саъдӣ*

бори ор кашидан киноя аз шарм қардан, ба хиҷолат мондан.

Зарри суҳанро чу намудам иёр,

В-аз суҳани «зар» ҷӣ кашам бори ор? *Ҷомӣ*

бори сақар бастан киноя аз мурдан одами бад ё, нописан-
дидида.

Найзан афъикирдор ба ҳар кас захр мерехт,
он кас бори сақар мебаст. *«Фатҳнома»*

бор бар дил будан киноя аз дар дил ғаму андух доштан.

Ҳар ки бар дўш аст бораш, — дар талоши ман-
зил аст,

Роҳати манзил надорад он ки бораш бар дил аст.
Соиб

бор бар хар ниҳодан киноя аз тайёр шудан ба марғ.

Ба гўш андар ҳамерғиядт гетӣ: Бор бар хар нех,
Ту гўши дил ниҳодастӣ ба дастони ниҳовандӣ.

Носири Хисрав

БОР II بار бар, мева, самар; ҳосил.

Яке мевадоре бимонад зи ман,
Ки монад ҳаме бори у бар чаман. *Фирдавсӣ*

Дарахт падида омад ва онро бех ва соқ ва барғ
ва бор пайдо шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Афсӯс аз он ки охири қор
Худ меван талх медиҳад бор. *Шоҳин*

бор гирифтан а) самар ёфтн, мева қардан, ҳосил додан.

Беҳи иқбол боз нашв намуд,
Шохи инсоф боз бор гирифт. *Анварӣ*

б) маҷ. ҳомила шудан, обистан шудан.

Имруз ҳамебинаматон бор гирифта
В-аз ҷирми гаронбор тан озор гирифта. *Манучехрӣ*

бор доштан маҷ. ҳомила шудан, обистан шудан.

... Ки Эраҷ бар у меҳри бисъёр дошт,
Қазоро қанзак аз у бор дошт. *Фирдавсӣ*

бор ниҳодан (ё гузоштан) маҷ. зоидан, таваллуд қардан.

Ба вайронае бор бинҳоду мурд,
Ғами тифл меҳурду ҷон месупурд. *Низомӣ*

(ба) бор овардан мева додан, самар овардан; ҳосил овардан.

Чунин аст кирдори гарданда даҳр,
Ғаҳе нуш бор оварад, гоҳ захр. *Фирдавсӣ*

Дарахти дўстӣ бинишон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душмани барқан, ки ранҷи бешумор орад.
Ҳофиз

◇ бор бастан забон пайдо шудани сафедӣ, зардӣ ва ё сиеҳӣ ба рӯи забон, ки аломати беморӣ мебошад.

Вазъи нохуш бар суханвар сахт бошад ногувор.

Бор мебандад забон, ҳар гаҳ бадан ранчур шуд.

Мӯҳсини Таъсир

бори сабр ёфтан самари сабр ҳосил кардан; таҳам-
муя пайдо кардан, тоқат ҳосил кардан.

Дили ман бор намеёбад сабр,

Ҳама офоқ ба ғирболи ту бехт. *Анварӣ*

БОР III بار қабул, пазирай (дар боргоҳ); иҷозат, рухсат
барои даромадан ба ҳузури подшоҳ; ҳозиршавӣ дар наз-
ди подшоҳ.

Хучҷоб арза дошанд: Салом ба салом омадааст
ва бор меҳоҳад. *Авфӣ*

Хилвате он чунон ки андар вай

Ҳеч махлуқро набошад бор. *Қамоли Исмоил*

бори ом қабули умумии подшоҳ.

Рузе бори ом дода буд, пеши у даромадан.

Авфӣ

бор додан ба ҳузури худ рухсат додани подшоҳ, қабул
ва пазирай намудан.

Баъд аз фароғи аврод мардумонро бор додӣ, то
пешингоҳ кори мулк ва адл рондӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Якero гушмол аз дор доданд,

Якero бар дари шаҳ бор доданд. *Ҷомӣ*

бор ёфтан пазирай шудан, қабул шудан (маҳсусан аз
тарафи подшоҳ).

Биёмад шаби қиргун, бор ёфт,

Маи-равшану хуб гуфтор ёфт. *Фирдавсӣ*

БОР IV بار дафъа, карат; мартаба.

Дар ншқи ту бар умеди суде

Сад бор маро зиён расидаст. *Анварӣ*

Ошиқи худро чаро ҳар бор гӯй бевафо,

Гар наранҷад хотири ту, бевафо гӯям, ки кист.

Қамоли Хучандӣ

боре а) як бор; ягон бор; кошқи ягон бор!

Боре ба умр як хабаре ёбаме зи ту,

Чун нест аз ҳавои ту аз худ хабар маро. *Анварӣ*

б) алқисса; ба ҳар ҳол; модом ки.

То дар раҳи пирӣ ба чӣ он равӣ, эй дил,
Боре ба ғалат сарф шуд айёми шабобат. *Ҳофиз*

Ту дониву касон, биҳилат бод хуни ман,

Боре зи бори ман бувад озод гарданат.

Ҳисрави Деҳлавӣ

бори дигар дафъаи дуйум, боз, аз сари нав.

Он шамъи саргирифта дигар чехра барфурухт,

В-ин пири солхӯрда ҷавонӣ зи сар гирифт. *Ҳофиз*

дар бор даррав, дарҳол, фавран.

Ба ҳар узре, ки меовард дар кор,

Ҷавобе мениҳодаш тоза дар бор. *Убайди Зоконӣ*

БОР V بار шоха, шохи дарахт; шохи наботот.

Ду чашми охуву ду наргиси шукуфта ба бор

Дурусту рост бад-он чашмакони ту монад. *Дақикӣ*

Агар нестӣ фарри ин тоҷдор,

Сарат кандаме чун турунҷе зи бор. *Фирдавсӣ*

БОРА I بار девори қалъа, ҳисор; девори шаҳр; хоктӯдан

баланд дар гирдогирди шаҳр ва ё қалъа; муқ. **бору**.

Ту гуфти яке бораи оҳан аст

Ва ё куҳи Албурз дар ҷавшан аст. *Фирдавсӣ*

Борae бино карданд, ки тули он понсад араш буд.

Авфӣ

бора баровардан қалъа, ҳисор ва истехком сохтан.

Ба Суғд зане подшоҳ будааст, у Суғдро бора
баровардааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

бора кашидан девор кашидан, девор задан, девор рост
кардан.

БОРА II بار дафъа, карат.

Уро бо мо фирист, то дилаш борае кушода ша-
вад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Гирифтаи байт-байташро шумора,

Ҳазор омад ва лекин чор бора. *Ҷомӣ*

дигар бора бори дигар.

Гар боз дигар бора бибинам магар уро,

Дорам зи сари шодӣ бар фарқи сар уро. *Анварӣ*

Қасе нагуяд, ки кардари дигар бора ба кунанда
ҳочат ояд. *Ибни Сино*

БОРА III بار тарик, тартиб, равиш, тарз; ҷиҳат, хусус,
бобат.

Набояд ки бошед бо сози ҷанг,

На з-ин бора ҷуяд касе ному инанг. *Фирдавсӣ*

Чу Шопур омад андар чораи кор,

Диламро тоза кард он бораи кор. *Низомӣ*

**дар бораи ... дар хусуси ... , дар ҳаққи ... , дар боба-
ти ...**

БОРА IV بار асп, фарас.

Нишаст аз бари бораи тезрав,

Чу аз кӯҳ сар барзанад моҳи нав. *Фирдавсӣ*

Чунон бояд к-ат аз рафтору иштоб

Ба пушти бора-бар бошад туро хоб.

Фахриддини Гургонӣ

бораи гомзан аспи тезрав, аспи тезтак.

Ба зер андараш бораи гомзан,

Яке жандапил асти гуй ба тан. *Фирдавсӣ*

бораи шабранг аспи сиёхранг.

Инони бораи шабранг бартоб

Шитобон рав ба раҳ чун тири партоб.

Фахриддини Гургонӣ

БОРАҒИ بارگی асп, фарас.

Борағӣ хост шод баҳри шикор,

Барнишасту бишуд ба дидани шох. *Унсурӣ*

Бигуфт ину бар борағӣ шуд савор,

Сипаҳ аз қафояш ҳазорон ҳазор. *Ҷомӣ*

БОРАК a. بارک *шакли кӯтоҳшудаи боракалло(х)*.

Бар айвон кунад чун салом офтоб

Дихад абруви тоқ «борак» ҷавоб. *Зуҳурӣ*

БОРАКАЛЛО(Х) a. بارکاللة *калимаи нидо* худо туро мубо-
рак кунад!, офарин!, аҳсант!

БОРАНДОЗ بارانداز борандоз кардан таваққуф кардан,
ист кардан, манзил кардан, манзил гирифтани.

Аз хасу хор дар ин дашт садо меояд,

Ки дар ин манзили пурхавф макун борандоз.

«Баҳори Аҷам»

БОРБАР باربر барандан бор, боркаш.

Сари ҷумлан ҳайвонот, — гуянд, ки — шер аст
ва азалли ҷонварон хар ва ба иттифоқ хари бор-
бар бех, ки шери мардумдар. *Саъдӣ*

БОРБАРДОР باربردار 1. боркаш.

Говону харони борбардор
Бех з-одамиёни мардумозор. *Саъдӣ*

2. ҳайвони боркаш.

Мардуми шаҳр низ чанд касро маҷрӯҳ сохтанд
ва қариб дусад борбардор ва мавошини лашкарро
ғанимат карданд. *«Хизонаи омира»*

3. бардорандаи бор аз болои касе, чизе.

Ба бахшиш бош аз эшон борбардор,
Масоз аз вомдоришон гаронбор. *Ҷомӣ*

БОРВАР بارور 1. самаранок, мевадор, босамар, ҳосилнок.

Маро ба чурбаки сохибғараз зи бех макан,
Ки ман ба боғи фасоҳат дарахти борварам.

Заҳири Форъёбӣ

Бар боғбон умеди самар аз ниҳол нест,
Нахле, ки солхурда шавад, борвар шавад. *Сайидо*

2. маҷ. бордор, ҳомила, обистан.

Гумоштағони мо низ мутараққиб ва мутарасси-
ди занони борвар бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба пири борвар шуд Шаҳрбону,
Ту гуфти дар садаф афтод лӯълу.

Фаҳриддини Гургонӣ

БОРГОҲ||**БОРГАҲ** بارگاه||**барга** 1. қабулгоҳи подшоҳон

ва амирон; қаср, кохи подшоҳӣ.

Бародарони Фиръавн омадандӣ ва кас эшонро ба
боргоҳ раҳо накардӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Фармуд, то боргоҳро ба азамат биёростанд ва
лашкарӣён силоҳ баста бар даргоҳ саф заданд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Яке боргаҳ дид сар бар Самок,
Ба гардун расида аз у қадри хок. *Ҷомӣ*

2. ҳавлӣ, макону манзил.

Ба навъе дигар рӯю роҳам набуд,
Ҷуз ин асп дар боргоҳам набуд. *Саъдӣ*

3. шодурвон, хайма, махсусан хаймаи подшоҳ.

Зиҳӣ боргоҳе бирешимтаноб,
Сутунаш зи зар, мехаш аз сими ноб. *Низомӣ*

боргоҳи задан (ё **кашидан**) хайма барпо-кардан, чодар
задан.

Солор, ки гом бо сипаҳ зад,
Аз беша гузашта боргаҳ зад. *Файзӣ*

◇ **боргоҳи одамият** киноя аз дунё.

Бале, дар боргоҳи одамият
Ҷуз у кам ёфт роҳи маҳрамият. *Ҷомӣ*

боргоҳи самадият д. даргоҳи худо.

Ҷабини ниёз бар замин ниҳода, аз боргоҳи са-
мадият зафар ва нусрат масъалат намуда, савор шуд.
«Равзат-ус-сафо»

БОРГИН بارگين 1. обгир, кӯл, ҳавз, ки дар миёни шаҳр

ё деҳ аст; 2. обпартоби ҳаммом ва ошхона.

Тани паҳлавонро, к-аз у хост кин,
Қашиданд дунима то боргин. *Фирдавсӣ*

Мисли малаку малики рузгор
Ҷути фалаку оби боргин. *Анварӣ*

БОРГИР بارگير Ҳайвони боркаш ва саворӣ ҳамчун асп,

шутур ва ғ.

Боргири ту тозӣ аспӣ давон,
Ту харидори лангу лошакарон. *Саной*

БОРДОН باردان 1. хӯрчин; чувол; 2. зарфе, ки фурушан-
да чизҳои фурухташударо ба он гузошта медиҳад, чогаҳ.

Дар бозори он чо аз баққол ва аттор ва пила-
вар ҳар чӣ фурушанд, бордони он аз худ биди-
ханд. *Носири Хисрав*

БОРДОР باردار 1. мевадор; 2. маҷ. ҳомила.

Акнун, ки боду боғ зановашварӣ кунад,
Аз нутфаҳо зи бод шавад бордор боғ. *Ҳоқонӣ*

БОРЕ باري *ниг.* бор V.**БОРЕЪ** a. *بارع* нақу, писандида, фоик; дар фазилат ё
ҷамол бартарӣ дошта.

Гуфт: Чашми бад дур бод, фасоҳат аз ин комил-
тар надидам ва иборат аз ин бореътар нашунудам.
«Калила ва Димна»

борид *باريد* *асоси замони гузаштаи* боридан.

БОРИД a. *بارد* 1. хунук, сард; 2. маҷ. ҳунуктабиат, кам-
ҳис.

Он чӣ моро дар дил аст аз сӯзи ишқ
Менашояд гуфт бо ҳар борида. *Саъдӣ*

БОРИДАН باريدن 1. фуру рехтан, фуруд омадан (дар бо-
раи борон, барф ва жола).

Ру туруш карда чу абре, ки биборад жола,
Гарчи дар нафс ҷафое ба вафое бирасад.
Шамси Табрезӣ

2. рехтан; рехта шудан.

Амир Наср сухан мегуфт ва об аз чашми у мебо-
рид ва пушаймонӣ меҳурд бар он чӣ рафта буд.
«Таърихи Наршахӣ»

Зи чоми май ҳамеборид шодӣ
Ҷу аз мастӣ ҷавонмардиву родӣ.

Фаҳриддини Гургонӣ

БОРИК باريك 1. камбар.

Гар расид ба ҷуяке борик,
Ҷама олам бар у шудӣ торик. *Ҷомӣ*

2. маҷ. дақиқ, нозук; мушқилфаҳм.

Муғаниё, суханони Қамол б о р и к аст,
Бихон ба чанг, ки борик биние дорад.

Қамолӣ Хуҷандӣ

3. наҳиф, лоғар.

Падида ояд он гоҳ борику зард
Ҷу пушти касе, к-у ғами ишқ хард. *Фирдавсӣ*

борик шудан лоғар шудан.

Бех аз равшандилӣ тири шаҳобе нест шайтонро,
Ки шуд борик зоҳид то хилоли ид пайдо шуд.
Соиб

БОРИКБИН باريك بين 1. зирак, хушёр.

Бифармуд, то барниҳоданд зин
Бар он роҳпуёни борикбин. *Фирдавсӣ*
Зиҳӣ лаъли лабу нозук миёнат,
Муроди дидан борикбинон. *Убайду Зоконӣ*

2. хурдабин, айбҷуӣ; кунҷков.

Шайхушшӯюх ... гуфт: ... Бархез ва иҷтиноб на-
мо, ки борикбинон дар каминанд.
«Таърихи Фаршита»

3. хасис, тангчашм.

Аз сари хони фалон бархез, к-ин борикбин
Мешуморад лаб газиданро лаби нони дигар. *Соиб*

БОРИКСАНЧ *باریک سنج* тезбин, дақиқназар, зирак, хушбёр.

Гузаштанд бар кӯҳи хоро ба ранҷ
В-аз ӯ хира шуд марди бориксанч. *Фирдавси*

БОРИКХАЁЛ *باریک خیال* нозукхаёл, нуктасанч, мушикоф.

Ҳар кӣ чун ришта зи борикхаёлон гардид,
Рузиаш тангтар аз риштаи сузан бошад. *Соиб*

БОРИШ *بارش* 1. боридани борону барф; 2. барф, борон; **бориши** меғ борон.

Барқворам ба вақти бориши меғ,
Ба яке даст май, ба дигар теғ. *Низомӣ*

БОРИҚ *ا. بارق* 1. барқзанада, дурахшон.

Он шамси шорикро бигӯ в-он абри борикро бигу
В-он моҳи торикро бигу: Ерон саломат мекунамд!
Шамси Табрэзӣ

2. номи яке аз подшоҳон ва сардорони қабилаи араб дар замони қадим.

Бориқ бо чамъе аз санодиду аён мубтало гашт.
«Равзат-ус-сафо»

БОРИҚА *а. بارقه* 1. муаннаси бориқ 1; 2. абри барқзанада; тобиш, дурахш.

БОРКАШ *بارکش* 1. кашонандаи бор; борбардор.

Сад уштур — ҳама модан сурхмуй
Сад астар — ҳама боркаш, роҳҷуй. *Фирдавси*

2. ҳайвоне, ки бор мекашонад; асп.

Барангехт он боркашро зи ҷой,
Суи лашкари хештан кард рой. *Фирдавси*

3. *мач.* ғамгин, андӯхгин.

Дили подшоҳон шавад боркаш,
Чу бинанд дар гил хари хоркаш. *Саъдӣ*

4. вазнин, гаронвазн.

Яке найзан боркаш бар гирифт,
Бияфшурд рон, тарк бар сар гирифт. *Фирдавси*

БОРНОМА *بارنامه* 1. воситаи тафоҳур ва мубоҳот; тафоҳур.

Ва ин лофе нест, ки мезанам ва борнома нест, ки мекунам,
балки узрест, ки ба сабаби ин таърих мехоҳам. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Он ҳама боду борномаву лоф
Доштам ман бар он кал арзонӣ. *Сӯзанӣ*

2. рухсатнома.

БОРОН *باران* 1. қатраҳои об, ки аз абр мерезад.

Ҷаҳонро чу борон ба боистағӣ,
Равонро чу дониш ба шоистағӣ. *Фирдавси*
Борон, ки дар лағофати табъаш хилоф нест,
Дар боғ лола рӯяду дар шӯразор хас. *Саъдӣ*

2. киноя аз афзунӣ, бисбёри ва фаровонӣ.

Наафтада дар дасти душман асир,
Ба гирдаш наборида борони тир. *Саъдӣ*
Гиръаи чашми ману борони ғам таскин наёфт,
То бинон хонаи тан рӯ ба вайронӣ намонд.
Мушфиқӣ

БОРОНИ *بارانى* либоси намногузари махсус.

Монанди касе, ки рӯзи борон
Боронӣ пӯшад аз каванда... *Лабیبӣ*

БОРСОЛОР *بارسالار* солори бор, қорвонбоши.

Он шундастӣ, ки дар саҳрои Ғур
Борсолоре бияфтод аз сутур. *Саъдӣ*

БОРУ *بارو* девори қалъа ва ҳисор; *муқ.* бора I.

Бисбёр ҷой нардбонҳои сангин бастааст, ки бар
сари бору тавонад шуд. *Носири Хисрав*

БОРУТ *باروت* омехтаи шӯра, гӯгирд ва ангишт, ки моддан тарканда ба вучуд меоварад.

БОРХУДО *بارخدا* 1. худо; 2. подшоҳи бузург.

Ҳоҷан сайиди Ҳаҷҷоҷ Алий-ибн-ул-Фаъл,
Он ки аз борхудоени ҷаҳон беҳамтост. *Фарруҳӣ*

БОРЪЁБ *بارياب* хузуръёбанда, ба қабули касе мушаррафшаванда.

Ман кӣ бошам, то шавам дар базми воло боръёб!
Мекунам сарро фидо бар пой девори шумо.
«Хизонаи омира»

БОРИ I *بارى* шакли *кӯтоҳшудаи* бориқ.

Рои доно сари суҳансорист,
Нек бишнава, ки ин суҳан борист. (2) *Унсурӣ*

БОРИ II *а. بارى* яке аз номҳои худо.

БОС *а. باس* *ниг.* баъс II.

БОСИР *а. باصر* бинанда, бино.

БОСИРА I *а. باصره* муаннаси босир.

Бувад он сон дар ин шахси муайян,
Чу айни босира бишнос равшан. *Ҷомӣ*

БОСИРА II *а. باصره* биной, қувваи биниш; чашм.

Қуввати босира аз кори хеш боз истод.

«Равзат-ус-сафо»

У рафт з-ин ситамкадаю рафт дар пасаш
Нури басар зи босира чун нақш аз китоб. *Саъдо*

БОСИҚ *а. باسق* дароз ва баланд.

Ва тухми хурмо ба тарбияташ нахли босиқ шуда.
Саъдӣ

БОСЛИҚ *ю.-а. باسليق* шоҳраги даст, ки аз он хун мегиранд.

Фассодеро бихондам ва бифармудам, то аз ҳар
ду дасти ӯ раги бослиқ бикушуд. *Низомии Арӯзӣ*
бослиқ задан шоҳраги дастро кушодан.

Дари дунӣ барои зар назананд,
Бослиқ аз барои сар назананд. *Саной*

БОСТОН *باستان* қадим, кӯҳна, гузаштаи дерина.

Яке нома буд аз ғаҳи бостон,
Фаровон бад-ӯ андарун дoston. *Фирдавси*

Ман ин нома аз гуфтаи бостон
Бипайвастам аз ранг чун дoston. *Саъдо*

БОСТОНӢ *باستانى* қадимӣ, қадима, пештара, дерина.

Таърихномаҳои бостонӣ бозмеғуяд, ки дар салотини салаф ҳеҷ подшоҳе ба ин азамат ва ҷабарут ба
арсаи вучуд наёмада. *«Хизонаи омира»*

БОСТОР *باستار* фалон; баҳмону бостор фалону чунон, фалону казо.

БОСУР *a.* بامور беморин мақъад, бавосир.

Гиребон чок зад чун захми босур,
Зи мижгон рехт бар гул шабнами шур. *Нозим*

БОСҚОҚ *т.-м.* باسقاق фармондор, ноибн подшоҳ дар ягон вилоят, ҳоким.

Қозӣ Разиуддини босқоқ райро эълон кард ва
улоғ равон шуд ва дар бандагин Арғун арза дошт.
«Чомеъ-ут-таворих»

БОТАРА باتره доира, даф.

Хобат ҳамебибурд, ман ангушт аз он задам
Пеши ту дар каноран хушбонги ботара.

Носири Хисрав

БОТИЛ *a.* باطل 1. ноҳақ, нодуруст; *муқобили* ҳақ 1.

Ба таъм талх чу панди падар, валеқ муфид,
Ба назди чоҳил — ботил, ба пеши доно — ҳақ!

Ибни Сино

Димна гуфт: ... хирадманди чарбзабон, агар хо-
ҳад, ҳаққеро дар либоси ботил берун орад ва боти-
лоро дар дари маърази ҳақ фаро намояд.

«Қалила ва Димна»

2. беҳуда, ночиз, зоилшаванда.

Фуруғи моҳ созад рӯш ботил,
Кунад дар даҳр нурн хеш шомил.

Бадрии Қашмирӣ

ботил гаштан *ниг.* ботил шудан; ботил гуфтан сухан-
хон беҳуда ва бемаънӣ гуфтан.

Бале, мард он кас аст аз рӯн таҳқиқ
Ки чун хашм оядаш, ботил нагуяд. *Саъдӣ*

ботил қардан бекор қардан; маҳв қардан, несту нобуд қардан.

Тутiero ба хаёли шакаре дил хуш буд,
Ногаҳаш сели фано нақши амал ботил қард. *Ҳофиз*

[Искандар] гуфт: Ҳар мамлакатеро, ки бигириф-
там, раияташро наёзурдаам ва русуми хайрооти
гузаштагон ботил накардаам. *Саъдӣ*

ботил сурудан (*ё сароидан*) (суханхон) беҳуда ва бе-
маънӣ гуфтан.

Чу ботил сароянд магмор гуш,
Чу бесатр бинӣ, басират бибуш. *Саъдӣ*

ботил шудан (*ё гаштан*) беҳуда шудан, бекор ва лағв
шудан; ҳеҷ шудан, несту нобуд шудан.

Боз ишқ омаду кори дил аз у мушқил шуд,
Ҳар чӣ тадбири хирад буд, ҳама ботил шуд.

Ҳилолӣ

Чун қазо ояд, шавад баръакс қор,
Ќумла тадбирот ботил гашту зор. *Румӣ*

БОТИН *a.* باطن 1. дарун, дохил; даруни ҳар чиз.

Хамуш қардам зи гуфтан ман, шудам машғули ҳоли
худ,

Ки бод аст ин суханҳову ба ботин дил шарар дорад.
Шамси Табрезӣ

Ботини даръё аз чибол, ки баъзе муртафеъ аст
ва баъзе мутахафиз, мисли насчи анкабут мушаб-
бак воқеъ шуда. *«Хизонаи омира»*

2. олами дарунӣ, рӯҳӣ ва қалбӣ инсон.

Ва андар хирадмандон лаззати қувватҳои ботин
ғалаба дорад. *Ибни Сино*

Хавфе ва ҳаросе дар ботини ман зоҳир шуд.

Авфӣ

Сафои ботинам баҳре зи асрор,
Забонам ҳамчу мавҷ аз файз саршор. *Ҳоқиқ*

ба ботин замиран; пинҳонӣ.

[Қутайба] мусулмонӣ андар дили эшон [аҳли
Бухоро] бинишонд ... ва эшон ислом пазируфтанд
ба зоҳир ва ба ботин бутпарастӣ мекарданд.

«Таърихи Наршахӣ»

ботин барҳам хӯрдан ба шӯриш даромадани дил.

Ботини осуда аз як ҳарф барҳам меҳурад,
Гунча то хоҳад нафас бар лаб расонад, бедил аст.
Бедил

БОТИНГОН باتنگان буттае, ки меван дарозу бунафши ка-
дучамонандаш дар хӯрок қор фармуда мешавад, бодин-
ҷон, боимҷон.

Сару бун чун сару буни пингон,
Андарун чун буруни ботингон. *Абӯшақури Балхӣ*

БОТИЯ *a.* باطيه як навъ қадаҳ ва ё коса, зарфи шароб.

Бархез, ҳон, эй қория, май дарфикан дар ботия,
Ороста кун маҷлисе аз Балх то Арминия.

Манучехрӣ

БОФАРҲАНГ بافرهنگ боилму дониш, боадаб.

Он ҷавонони нағзи бофарҳанг
Сӯи зиндон шуданд бо дили танг.

Хисрави Деҳлавӣ

БОФДУМ||**БОФДАМ** بافدم оқибат, анҷоми қор, охири қор;
охир.

Гарчи ҳар рӯз андаке бардорадаш,
Бофдум рӯзе ба поён орадаш. *Рудақӣ*

Чӣ боядт қардан кунун бофдум,
Магар хона рӯбӣ чу рӯбаҳ ба дум.

Абӯшақури Балхӣ

БОФИДА بافیده 1. сифати феълӣи замони гузаштаи бо-
фидан; 2. маҷ. сохта, нодуруст; бофида гирифтани сохта
ва нодуруст ҳисоб қардан.

Гар қаҳон бадгӯи ман дар ишқи ту шуд, бок нест,
Сад қаҳон аз ифтиро бар содиқе бофида гир.

Шамси Табрезӣ

БОФИДАН بافیدن бофтан.

БОФҚОР بافكار боқанда.

Бофқоре буд дар шаҳри Ҳирӣ,
Дошт зеборӯй, раъно духтаре. *Лабӣбӣ*

БОФТАН بافتن 1. пудро ба тор омехта, ба ҳам гузаронда
матой, порча, палос ва монанди ин чизҳо сохтан; наҳ
ва торҳоро ба ҳам дигар пайваста тӯр, дом, буръё ва
м. инҳо дуруст қардан.

Биёмухташон риштану тофтан
Ба тор-андарун пудро бофтан. *Фирдавсӣ*

Гесуваш чун каманд тофтаанд,
Ё пай дому банд бофтаанд? *Ҷомӣ*

2. маҷ. ба ҳамдигар пайвастан, зич қардан.

Сипар бар сипар бофта дашту роғ,
Дурахшидани теғҳо чун чароғ. *Фирдавсӣ*

♦ **томот бофта** ҳарза гуфтан, беҳудагӯй қардан.

Яке аз ақл мелофад, яке томот мебофад,
Биё, к-ин доварихоро ба пеши довар андозем.

Ҳоқиқ

БОҲА *باشه* сангпушт.

Боҳа силоҳ аз дили тарсон кунад,
3-он сари хичлат ба гиребон кунад.

Хисрави Деҳлавӣ

БОХТАН *باختن* 1. бозӣ кардан, бо ягон бозӣ (шатранч, нард ва ғ.) машғул шудан.

Фиғон, ки бо ҳама кас ғойбона бохт фалак,
Ки кас набуд, ки дасте аз ин дағо бибарад. *Ҳофиз*

Бузурҷмеҳри ҳаким дар шатранч фикри бисъёр
карда, тариқи бохтани он даръёфт.

«Таърихи Фаршита»

2. ба хушӣ вақт гузарондан.

Ба дарғаҳ яке базмғаҳ сохтанд,
Яке ҳафта бо руду май бохтанд. *Фирдавсӣ*

3. бой додан, аз даст додан, талаф кардан.

Андалебон ба нигоҳе дили худ бохтаанд,
Ё раб, ин дилбарӣ аз наргиси мастанаи кист?

Ҳофиз

Ман, ки дар пой ту кардам сари савдоиро,
Бохтам дар сари савдон ту муллоиро! *Шоҳин*

Қасе ки баҳри ту ҷон бохтан ҳавас дорад,
Чӣ ғам зи шаҳнаву андешаи асас дорад.

Хисрави Деҳлавӣ

БОХТАР *باختر* 1. ғарб, мағриб.

Чу хуршед дар бохтар гашт зард,
Шаби тира гуфташ, ки аз роҳ гард. *Фирдавсӣ*

Чаро хуршеди нурунӣ, ки олам 3-у шавад равшан,
Ғаҳе маскан кунад ховар, ғаҳе дар бохтар дорад?

Носири Хисрав

2. шарқ, машрик.

То битобад нимрузон аз тафи хуршед санг,
То барояд бомдодон офтоб аз бохтар. *Фаррухӣ*

3. номи қадими вилояти Балх.

Шунидам, ки дар марзе аз Бохтар
Бародар ду буданд аз як падар. *Саъдӣ*

БОША *باشه* мурғи шикории хурдтар аз боз, қирғӣ.

Ҳар гоҳ гунчишкон бача овардандӣ, ... он боша аз
камингоҳ берун часта, бачаи эшонро даррабудӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

Боша аз чобукию дамсоzii
Сад муаллақ зади ба ҳар бозӣ. *Низомӣ*

Ба тоҷи ҳудҳудам аз раҳ мабар, ки бози сафед
Чу боша дар пай ҳар сайди мухтасар наравад.

Ҳофиз

БОШАД *باشد* 1. шахси сэйӯми танҳои будан.

Шукр бошад гувоҳи васлу наим,
Ҳосили неъмат ин кунад таълим. *Бедил*

2. ҳамчун калимаи модалӣ ба маънои шояд, мумкин аст меояд.

Бошад, ки раҳгузаре оташ бинад ва бад-ин тараф
ояд. *Авфӣ*

Миннати бисъёр дорам аз ту ман,
Чаҳд кун, бошад биёрияш ба фан. *Румӣ*

Қиштинишастагонем, эй боди шурта, бархез,
Бошад, ки боз бинем он ёри ошноро. *Ҳофиз*

БОШАНГ *باشنگ* хушай ангур, хушай овезони ангур.

Чу мушк бӯе, лекинш нофа буда зи ғужм,
Чу шири софе пистонш буда аз бошанг. *Асҷадӣ*

БОШГУНА *باشگونه* *ниг.* божгуна.**БОШИДАН** *باشيدن* будан, истиқомат кардан; истодан.

Он мардумонро ин вилоят хуш омадӣ, ин ҷо ма-
қом карданд ва аввал дар хайма ва хиргоҳ исто-
данд ва бошиданд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Баъд аз он ки Бухоро шаҳр шудааст, подшоҳон
зимистон бад-ин деҳа бошидаанд.

«Таърихи Наршаҳӣ»

БОШИШ *باشش* истиқомат, сукунат.

Ва ин ҳисор ҷои бошиши подшоҳон ва амирон ва
сарҳангон будааст. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

БОШЛИҚӢ *م. باشليقي* сардорӣ.

Ақбар-подшоҳ ... чамъе аз умарон даргоҳро бош-
лиқии Адҳамхон ... номзад фармуд.

«Таърихи Фаршита»

БОШУБУД *باشويود* бошиш, истиқомат, зиндагонӣ.

Андар ин андеша ташвишаш фузуд,
Ки ҷуз уро нест ин ҷо бошубуд. *Румӣ*

БОШУКӢ *باشكوه* боҳашамат.

Рузе шахсе дар коласкаи бошукӢ нишаста дар
қалъа даромад. *Аҳмади Дониш*

БОЯД *بايد* 1. шахси сэйӯми танҳои бонистан; 2. ҳамчун калимаи модалӣ ба маънои зарур, лозим, вочиб, даркор (аст) меояд.

Урфӣ, чи ниҳи матои дил бар кафи даст,
Роҳи назари қачназарон бояд баст. *Урфӣ*

Бояд, ки худ ба сифати адлу инсоф ва амонату
диенат муттасиф бошад. *Аҳмади Дониш*

БОҒ *باغ* 1. ҷои сабзу хуррами ба атрофаш девор кашида шуда, ки дар он дарахтони мевадор ва бемева, ток ва гулҳои рангоранг мерӯянд.

Ҳама ҷои у саҳроҳо ва боғҳо ва чаманҳо ва бус-
тонҳо ва обҳои равон. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

БОҒИ ЗОҒОН а) номи боғе аз боғҳои ҳафтгонаи Темур
дар Самарқанд; б) номи яке аз боғҳои машҳури Ҷирот.

Завқи гулгашти Хуросон рафтааст аз ёди мо,
Дар саводи Ҳинд сайри боғи Зоғон мекунам.

«Баҳори Аҷам»

БОҒИ ИРАМ боғи афсонавӣ, ки гуё Шаддод ном подшоҳи
ситамағари араб онро ҳамчун биҳишт сохтааст.

Боғаке дошт хуш чу боғи Ирам,
Боғҳо гирди у чу боғи Ҳарам. *Низомӣ*

БОҒИ НАЗАР номи боғе дар Қирмон, ки кули калон
доштааст; **БОҒИ НАСИМ** номи боғе дар Қашмир.

Ҳар кӣ гардид рафиқам ба раҳи боғи Насим,
Қард саргашта маро ҳамчу сабо дар Қашмир.

Туғро

БОҒИ ФИРДАВС боғи ҷаннат, биҳишт.

Устухонҳои ман аз хоки дараш бардоред,
Боғи фирдавс чӣ ҷои хасу хошоки ман аст.

Ҳилолӣ

БОҒИ ХУЛД боғи ҷаннат; биҳишт.

Боғи хулд аз саводи у гулчин,
Дили соф аз ғубораш оинабин. *Бедил*

боғи Шамол номи яке аз боғҳои Темур дар Самарқанд;
боғи Шимол номи боғе дар Табрёз; 2. маҷ. қисм,
вучуд(-и инсон).

Чу шамъ оташ афтод дар боғи ман,
Шуда боғи ман оташин доғи ман. *Низомӣ*
Ниҳоле зи обу гилам хостаг,
К-аз у таъби боғи ман орастаг. *Ҷомӣ*

◇ **боғи аносир** киноя аз дунё.

Боғи аносир, ки замини хаш аст,
Об гуворанда, ҳаво дилкаш аст. *Ҷомӣ*

боғи кавну фасод киноя аз дунё.

Ниҳолаш дар ин боғи кавну фасод
Шукуфа бароварду бар низ дод. *Ҷомӣ*

(ин) **боғи ораста** киноя аз ҷаҳон, дунё.

Ду дар дорад ин боғи ораста,
Дару банд аз ин ҳар ду бархоста. *Низомӣ*

Боғи Сиёвушон мус. номи оҳанге аз навоҳон қадим.

Гаҳ ба бустон-андарун Бустони Ширин баркашад,
Гаҳ ба боғ-андар ҳаме Боғи Сиёвушон занад.

Рашидии Самарқандӣ

Боғи Шаҳриёр мус. номи оҳанге аз навоҳон қадими мусиқӣ.

Бар бед андалеб занад Боғи Шаҳриёр,
Бар сарв занdboф занад Тахти Ардашер.

Манучехрӣ

Боғи Ширин мус. номи оҳанге аз навоҳон қадим.

Чу кардӣ Боғи Ширинро шакарбор,
Шудӣ боғ аз заминбусаи шакархор. *Низомӣ*

боғ эҷод киноя аз дунё.

Бигуфташ: Эӣ тазарви боғи эҷод,
Фидои нахли қаддат сарви озод. *Мулҳам*

боғ-боғ бисъёр шукуфта, гул-гул шукуфон ва хуррам.

Боғе, ки чу боғ-боғ бишкуфт,
Аз нақхати у димоғ бишкуфт. *Файзӣ*

боғи сабз намудан киноя аз ваъдаҳои дуруғ додан ва фиреб кардан.

БОҒАНДА باغنده *ниг.* боғунда.

БОҒИСТОН باغستان маҳалле, ки дар он боғи бисъёр мавҷуд аст, боғҳо, боғот.

Аз он ҷо бирафтам, нӯҳӯми муҳаррам ба Қазвин расидам,
ки боғистони бисъёр дошт.

Носири Хисрав

[Ғозонхон] фармуд, ки ҳафт дарвозаи дигарро баста доранд ва лашкариён дар боғистон нагарданд
ва харобӣ накунанд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

БОҒКОР باغ کار боғбон, нигоҳубин ва парваришкунандаи боғ.

Гарчи сад рӯд аст дар чашмам мудом,
Зиндарӯди боғкорон ёд бод! *Ҳофиз*

БОҒПЕРО(И) باغ پيرا(ی) ораста ва перостакунандаи боғ, боғбон.

... Ки то Равшанакро чу равшан ҷароғ
Биёранд бо боғпери ба боғ. *Низомӣ*

БОҒУНДА||**БОҒАНДА** باغنده пахтаи ҳаллоҷишуда ва шо-
вазадан ба шакли кулула, ки барои риштан тайёр кар-
да шудааст.

Бош чу боғундаи тифлон ба ҳарб,
К-у ба ҳаво барҷаҳад аз баҳри зарб.

Хисрави Деҳлавӣ

БОҒӢ *а.* باغی 1. саркаш, гарданкаш, исъёнгар, нофармон.
Дар ҳамин сол систониён боғӣ шуданд.

«Равзат-ус-сафо»

2. золим, ситамгар.

Он тоғии боғӣ бар исломи қавм иттилоъ ёфта,
фармон дод, ҳамаро ба қатл оварданд.

«Равзат-ус-сафо»

БОҚИЁТ *а.* باقيات 4. боқия; ◇ **боқийети** солеҳот корҳои нек, корҳои хайр, ки баъд аз одам боқӣ мемонад.

Ва аз ҷумлаи боқийети солеҳот яке фарзанд аст,
ки савоби он аз падар мунқатеъ нашавад.

Аҳмади Дониш

БОҚИЯ *а.* باقيه 1. муаннаси боқӣ; 2. чизи боқӣ монда,
чизи боқӣ гузошташуда.

БОҚЛО||**БОҚЛӢ** *ю.-а.* باقلا || باقلى сабзаест монанди лубиё,
ки донаашро пухта меҳуранд.

Шалғаму боқлост гуфтаи ту,
Намак, эӣ қалтабон туро бояд.

Рашидии Самарқандӣ

Қуташ аз боқдӣ ду дона кунам,
Хона бар вай чу гурҳона кунам. *Саной*

БОҚӢ *а.* باقى 1. поянда, пойдор, устувор, барқарор; боқӣ шудан устувор мондан, абадӣ гардидан.

Матарс аз муҳаббат, ки хокат кунад,
Ки боқӣ шавӣ, гар ҳалокат кунад. *Савдӣ*

2. боқимонда, бозмонда; 3. мат. ҳосили тарх.

БОҶ I باه *ниг.* бо IV.

БОҶ II *а.* باه шаҳват, қувваи шаҳвонӣ, қувваи ҷимӯғ.

Миннате доштам аз вай, ки надорад, ба масал,
Аъми аз чашму фақир аз зару иннин аз бох.

Анварӣ

БОҶИР *а.* باهر равшан, ошкор, возеҳ, сареҳ.

То бурҳони боҳир ... мушоҳида наравад, турраҳо-
ти асҳоби ағроз набояд шунд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

БОҶИРА *а.* باهره муаннаси боҳир; нусуси боҳира далелҳои равшан ва сареҳ.

Ва дар эҳсонӣ абавайн нусуси боҳира ворид аст.

Аҳмади Дониш

БОҶУ باهو 1. *ниг.* бозу 1; 2. ҷубдаст, ҷуби ҷупону шу-
турбонон, говрон.

Бишканам калла ба боҳуи ҳичову дашном,
3-ои ки он каллаи шум аз дари боҳуст маро.

Сӯзани

Аз рахту куёни хеш ман рафтаму пардахтам,
Чун курд бимондастам танҳо ману ин боҳу.

Рудакӣ

БОҶУР(О) *а.* باحور(ا) шиддати гармон тобистон.

Дар айёми боҳуру гармон гарм,
Ки аз тоби буршед шуд санг нарм... *Низомӣ*

БОҶ I باج *ниг.* бож I.

БОЧ II باج андоз, хироч, молиёт, молу асбобе, ки подшо-
хони бузург аз подшоҳони зердаст ва ё аз раият меги-
ранд; пуле, ки рохдорон аз савдогарон мегиранд.

Қамол, шаҳнаи ишқ аз дили ту дониш хост,
Чӣ гуна боҷи нафис аз деҳи хароб диҳӣ?

Қамоли Хучандӣ

Эй ситонида ба ҳусн аз ҳамаи хубон боҷ,
Қаҷулоҳон пай таъзим туро дода хироч. *Шоҳин*
боҷи дунбола навъе аз боҷҳои иловагӣ; маҷ. чизи зиё-
датӣ.

БОЧА بچه дарича, равзан; бодгир.

БОЧАНГ بچنگ дарича ва равзанаи хурд.

Мол фароз оварӣ, нигоҳ надорӣ,
То бибаранд аз дару даричаву бочанг. *Абуосим*

БОЧБОН بچبان *ниг.* божбон.

БОЧГОҲ||**БОЧҒАҲ**||**БОЖГОҲ** باژگاه || *ниг.* бажгаҳ истгоҳи
киштиҳо, ки дар он ҷо аз молҳои тиҷоратӣ боҷ гирифт-
та мешавад; боҷхона.

Гирифтанд пайкор бо божгоҳ
Ки кишти кадом аст бар божгоҳ, *Фирдавӣ*
Дӣ шабонгах ба ғалат сӯи лаби Дачла шудам,
Боҷгоҳ дидаму наззора бутони ҳарамӣ. *Ҳоқонӣ*

БОЧДОР بچدار *ниг.* бождор.

БОЧИГАРӢ بچگیری боҷгирӣ, амали боҷгир.

Султон Зайнулобидин ... Мулло Даръё ном шах-
соро аз боҷигарӣ бароварда, ба хитоби Даръёхонӣ
сарафроз сохт. *«Таърихи Фаршита»*

БОЧСИТОН بچستان *ниг.* божситон.

БОЧХОҲ بچخواه *ниг.* божхоҳ.

БОЧӢ بچى боҷгузор, диҳанда ва пардозандаи боҷ.

Бар ту зебад, ки хироч аз ҳама хубон гирӣ,
Шоҳи хуснию туро Лайлию Ширин боҷӣ.

Саиди Ашраф

БУБ بوب палос, фарш.

Шоҳ дигар руз Балх орост хуб,
Тахтҳо бинҳоду баргустурд буб. *Рӯдакӣ*

БУБУ بوبو худхуд, шонасарак.

БУБУЯК بوبويک *шакли хурдӣ ва навозиши бубу.*

Бубуяк пайкею нома зада андар сари хеш,
Нома гаҳ боз кунад, гоҳ кунад бар шикано.

Манучехрӣ

БУВИШ بوش бошиш, ҳастӣ, зисту ҳаёт.

Ҳар он чиз, к-у хост андар бувиш,
Бар он аст чархи равонро равиш. *Фирдавӣ*

БУГОН بوجان бачадон.

Аз ин ҳама, ки бигуфтам насиби рузи бузург
Ғадуду захраву саргину хуни бугон кун. *Кисой*

буд بود *асоси замони гузаштаи будан.*

БУД I بود ҳастӣ, вучуд; чизи мавҷуда.

Эй хирад, дида буд ҳеч аз ту,
Ҳеч буде набуд пеш аз ту. *Низомӣ*

Аз намуди ман, ки буде нест ғайр аз изтироб,
Гавҳаре берун намеорад кас аз баҳри сароб.

Заҳири Форъёбӣ

буду бод гузаштаву оянда; ҳастӣ; *муқ.* бод II (боду буд).

Низ фиребам надихад чамъу тамъ,
Низ ҳичобам нашавад буду бод. *Ҳоқонӣ*

◇ аз боми буд афтодани ташт касеро киноя аз несту
нобуд шудан.

Сеҳр рафту муъҷизи Мусо гузашт,
Ҳар дуру аз боми буд афтод ташт. *Румӣ*

БУД II ||**БУДД I** a. بد чора, илоҷ, гузир.

Гуфт рубахро чигар ку, дил чӣ шуд,
Ки набошад ҷонварро з-ин ду буд. *Румӣ*

БУД III||**БУДД II** ҳ. بد номи пешвои мазҳаби буддизм,
Буддо.

Иди Будд аст он чӣ дар Қашмир мерафтаст аз-у,
Қор ин дорад, ки акнун дар Хуросон меравад.

Анварӣ

БУДА بوده 1. феъли ҳол ва сифати феълии замони гу-
заштаи будан; 2. вучуддошта, мавҷуд.

Чомӣ, аз фақр насиме ба машодат нарасад,
То хуш аз будаву ғамнок зи нобуда шавӣ. *Чомӣ*

БУДАЛО a. بدلا d. ҷонишинон; мардони солеҳ ва некукор,
авлиё.

Гуфтам: Будалои уммат чанд тананд...? Фарму:
Шаст нафаранд. *«Равзат-ус-сафо»*

БУДАН بودن 1. вучуд доштан, ҳастӣ доштан.

Худ ту омода буви в-ороста,
Чанги ўро хештан пероста. *Рӯдакӣ*
Будани у ба Ҳусн лозим буд,
Рузу шаб Ҳусиро мулозим буд. *Мушфиқӣ*
2. истодан, нишастан.

Абдуллоҳ ... ҷавоб кард, ки ман нолонам, бар асп
натавонам будан ва бар маҳмил натавонам буд,
то беҳтар шавам. *«Таърихи Табарӣ»*

БУДАНИ بودنى 1. сифати феълии замони ояндаи будан;
2. оянда, чизе ки дар оянда рӯй медиҳад; шуданӣ, за-
рурӣ, чизе ки бояд шавад, ногузир.

Маю барбату соз барсохтанд,
Дил аз буданиҳо бипардохтанд. *Фирдавӣ*
Қазо бар ман бирафту буданӣ буд,
Аз ин андарзу з-ин гуфтор чӣ суд?

Фахриддини Гургонӣ

БУДД بد *ниг.* буд II, III.

БУЗДИЛ بزدل тарсончак, тарсу.

Ду ангушти чангӣ чу фассоди буздил,
Ки рағ ҷӯяд, аз тарс ларзон намояд. *Ҳоқонӣ*

БУЗДИЛӢ بزدلى тарсончаки.

Баъзе аз мардуми дакани ва ҳабашӣ ... буздили
карда, рӯй ба гурез ниҳоданд.

«Таърихи Фаршита»

БУЗУР a. بزور ҷ. базр.

... Аз ҳалоки бузуру хубуб шикоят карданд.

«Равзат-ус-сафо»

БУЗУРГ بزرك 1. калон; *муқобили* хурд I.

Оҳи касон хурд набояд шумурд,
Оташи сӯзон чи бузургу чи хурд.

Хисрави Деҳлавӣ

2. олимартаба, соҳиби чоҳу манзалат; асилзода.

Аз аҳли Бухоро бузургон ва меҳтарон бо вай ёр шуданд ва рафтанд ва ҳарб карданд ва дуздон(ро) ҳазимат карданд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Фиристода шуд назди Соми бузург,
Фиристод посух ба Золи сутург. *Фирдавсӣ*

3. соҳиби эътибор ва эҳтиром, соҳиби бартарӣ ва фази-лати маънавий; азим, кабир.

Бузургаш нахонанд аҳли хирад,
Қи номи бузургон ба зишти барад. *Саъдӣ*

бузург кардан боэътибор кардан, муътабар кардан.

Ва фоидаи хитобат андар сиёсати мардум бувад ...
ва андар бузург кардани сухан. *Ибни Сино*

4. калонсол, касе, ки синнаш аз давраи ҷавонӣ гу-заштааст.

Бузург гаштаму майдон васеъ нест маро,
Фузуд қимати ман, муштарист нопаддо.

Ибни Сино

Бузург бошу машав тангдил зи хурдии кор.*

бузург шудан а) калонсол шудан.

Оқибат гургзода гург шавад,
Гарчи бо одами бузург шавад. *Саъдӣ*

б) олимансаб ва соҳиби чоҳу манзалат шудан, ба рутбаҳои оли расидан.

Умаро чун бузург мешуданд, ҳар касе ба тарафе муставлӣ мешуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

5. д. порсо, зоҳид, парҳезгор, касе, ки тарки дунёе кардааст.

Бузурге дидам андар кӯҳсоре
Қаноат карда аз дунё ба ғоре. *Саъдӣ*

Бузурге зи ҳалқи ҷаҳон мунзавай,
Магар шуд ба хобаш аён Мавлавӣ. *Бедил*

◇ бузург шудани кори касе тараққӣ кардан, барор гирифтани, авҷ гирифтани кори касе.

Чун кори Хайзарон [модари Ҳорунарашид]
бузург шуд, ин Ғитриф ба назднки вай омад ва бо у мебуд. Ҳорунарашид Хуросон ба вай дод.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

БУЗУРГВОР بزرگوار 1. наҷиб, шариф, оличаноб, бузург-осор.

Башорат туро, ки туро душ писаре бузургвор омад. «*Таърихи Систон*»

2. лоиқи бузургон.

Тӯҳфаҳои бузургвораш дод,
Ҳар яке дар иваз ҳазораш дод. *Низомӣ*

БУЗУРГМАНИШ بزرگمنش баландҳиммат, олитабиат.

Имруз Султон Маҳмуд подшоҳ аст, бузургманиш ва бошавкат. «*Таърихи Давлатшоҳ*»

БУЗУРГӢ بزرگی 1. калонҳаҷмӣ, калонҷуссағӣ.

Чӣ гуна море бад-ин бузургӣ дар тубрае бад-ин хурдӣ гунҷад? «*Нигори Докиш*»

2. асилзодагӣ; олиҷоҳӣ.

Чу андар табораш бузургӣ набуд,
Наёраст номи бузургон шунуд. *Фирдавсӣ*

3. азамат, бузургворӣ; неқномӣ.

Матлаб аз чоҳу бузургӣ дил ба даст овардан аст,
Варна, Маҳфӣ, дар замин ҳам ганҷи Қорун. меравад.

Маҳфӣ

Бузургӣ ба ақл аст, на ба сол. *Саъдӣ*

4. калонсоли.

Ҳар кӣ дар хурдияш адаб нақунӣ,
Дар бузургӣ фалоҳ аз у бархост. *Саъдӣ*

БУЗУҒ a. بزوغ равшанӣ ва тулуи моҳу офтоб.

Гар набудӣ ин бузуғ андар хусуф,
Гум накардӣ роҳ чандин файласуф. *Румӣ*

БУЗҒОЛА بزغاله 1. бачаи буз; 2. бурчи Чадӣ.

Аз фалак з-он синони куҳафган
Панҷ пою ду руйро баркан;
Қуввату кутро шараф нав кун,
Шерро доғу Хушаро хав кун;

Аз шигарфӣ ба Тири хушнола
Бар Қамон дуз ҳалқи Бузғола. *Саной*

БУКО a. بکاء گирья.

З-у ситора(и) он поямбар бар само
Мо ситоратор гаштем аз буко. *Румӣ*

Бикшой лаб ба ханда, ки ту хуфтаи аз он-к
Дар хоб ханда мучиби дилтангию букост.

Заҳири Форёбӣ

БУЛАҒО a. بلغا ҷ. балиғ.

Он чӣ монда, чандин муқобили ашъори фасеҳи
фусаҳо ва афкори балиғи булағост. (1)

«*Оташкада*»

БУЛБУЛ a. بلبل мурғаки хурдҷуссаи хушовоз ва хуш-оҳанг, онро ҳазордастон, андалеб ҳам меноманд.

Булбул ба боғу чуғз ба вайрона сохта,
Ҳар кас ба қадри қимати худ хона сохта.

Ҳилолӣ

Булбулон хомушу хар дар ар-ар аст.

Зарбулмасал

◇ булбули Тӯс (ё тӯсошённа) киноя аз Фирдавсӣ.

Ба қавли булбули тӯсошённа,
Яке донистаанд ин ҳафт хона. *Низомӣ*

булбули Шероз киноя аз Ҳофиз.

Бишнав ту, Ғиёсӣ, сухани булбули Шероз:
«Соқӣ мағузур аз қафи худ ратли гаронро». *Ғиёсӣ*

булбули шӯрида киноя аз ошиқ.

Сабо ба булбула шурита гу ки дар раҳи ишқ,
Маҷоли дам задану ҷои худнамоӣ нест. *Маҳфӣ*

БУЛБУЛИСТОН||**БУЛБУЛСИТОН** بلبلستان ҷое, ки дар он

булбул бисёр аст.

Ба ҳар гӯшае чашмаи гулситон,
Замин сунбулу шох булбулситон. *Фирдавсӣ*

БУЛБУЛНАВО بلبل نوا дорон овози булбулмонанд.

Тараннумнавозони булбулнаво
Бароварда бар сонӣ булбул наво. *Ҳочу*

БУЛБУЛСИТОН بلبلستان ниг. булбулистон.

БУЛВАҒО a. بوالوفا вафодор, бовафо.

Пас бигуфтандаш: Кий, эй булвағо?
Гуфт шах: Ман ҳам якеам аз шумо. *Румӣ*

БУЛКАНҶАҚ||**БУЛКҶУНҶАҚ** بلکنجک аҷиб, аҷоиб, тур-

фа; чизи хандаовар.

Эй қомати ту ба сурати қованҷак,
Ҳастӣ ту ба чашми мардумон булканҷак.

Шаҳиди Балхӣ

БУЛКАРАМ *а.* بوالكرم соҳиби карам, соҳиби бахшиш, саховатманд.

Гуфт Довудаш: Бигу, эй булкарарам,
Чун талаф карди ту мулки муҳтарам? *Румӣ*

БУЛКАФД بلكفد пора, ришва.

Булҳарб ёри ту буд аз Марв то Нишопур,
Савганд хур, ки дар роҳ булкафди у нахурди.
Абулаббоси Аббосӣ

БУЛКОМА بلكامة пурорзу, бисьёрком, комчу.

Дар пеши худ он нома чу булкома ниҳам,
Парвин зи сиришки дида бар чома ниҳам.

Рудакӣ

БУЛКУНЧАК بلكنچك *ниг.* булканчак.

БУЛУК *т.* بلوك ноҳияе, ки дорои якчанд деҳ аст.

Чун асҳоби булук ва битикчиён ба сухани худ на-
тавонистанд расид, ярлиқ нофиз гашт, ки эшонро
ба ёсо расонанд. «*Чомеъ-ут-тавориҳ*»

БУЛҶУР||**БУЛҶУР** *ю.-а.* بلور санги софу шаффофи монанди
шиша.

Чу оташ ҳамеронд меҳтар сутур,
Ба кӯхе расиданд, сангаш булур. *Фирдавсӣ*
Ба ҳамвориву сафат чун булуре,
Ки бар рафтани намеёраст муре. *Хисрави Деҳлавӣ*

БУЛУРИН||**БУЛУРИН** بلورين 1. чизи аз булур сохташуда.

Ҳар маи лаъл, к-аз он чоми булурин ситадам,
Оби ҳасрат шуду дар чашми гуҳарбор бимонд.

Ҳофиз

Булурин чомҳо лабрез карда,
Ба моулвард атромеҳ карда. *Чомӣ*

2. *маҷ.* тоза ва соф монанди булур.

Маро ҳамчунин чеҳра гулфом буд,
Булуринам аз хубӣ андом буд. *Саъдӣ*

БУЛУҒ *а.* بلوغ расиш ба камол, ба воя, синни балоғат.

БУЛУҚ *а.* بلق садои об.

У зи бонги об пурмай то унуқ,
Нашнавад бегона чуз бонги булуқ. *Румӣ*

БУЛФУЗУЛ *а.* بوالفضول 1. пургӯй, бе мавқеъ ғапзананда;

2. мудохилакунанда ба корҳои дигарон, безоркунанда.

Ҳама ҷаври замона бар фузалост,
Булфузул аз замона росттар аст. *Ҳоқонӣ*
Булфузуле зи фитрати кӯтоҳ
Бурд нақбе ба хилваташ ногоҳ. *Бедил*

БУЛҶАЧАБ *а.* بوالعجب аҷиб, ғалатӣ, тааҷҷубовар.

Аз ин булҷаҷабтар ҳадисе шунав,
Ки бе бахт кушиш наярзад ба ҷав. *Саъдӣ*

Мардумон он нақши булҷаҷаб меиданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

БУЛҶАЧАБӢ بوالعجبى 1. кори аҷобатангез, кори аҷиб
ва ғариб.

Яке зи булҷаҷабҳои рӯзгор ин аст,
Ки рӯзи равшани ман кард чун шаби дайчур.
Заҳири Форъбӣ

2. найранг, шӯъбадабозӣ.

Чун чурми ин хоин пайдо шавад, у ба зарқ ва
булҷаҷабӣ бар раъйи малик чунон пушида гардо-
над, ки ҳамгиноиро дар дидаи худ ба шак афканад.
«Калила ва Димна»

БУЛУҒА *а.* بلغه 1. кифоят; 2. уҳдабаро, моҳир.

Болоғоне, ки булғани коранд,
Сар ба ҷазри асам фуру н-оранд. *Низомӣ*

БУЛҶОҚ||**БУЛҶОҚ** *т.* بلغاك||بلغاق фитна, шӯр ва ғавғон
бисьёр.

Ҳалокухон ба воситаи ҳодисаи Манку-қоон ва
булҶоқи Ариғ-Буқо мунқабизхотир буд.
«Чомеъ-ут-тавориҳ»

Ба гетӣ гашт булҶоқе падидор,
Ки мардум дар замин даррафт чун мор.

Хисрави Деҳлавӣ

БУЛУР بلور *ниг.* булур.

БУЛУРИН بلورين *ниг.* булурин.

БУЛҶАВАС *а.* بوالهوس серҳавас, гулҳавас, ҳавасманди но-
пайдор, касе, ки аз паи ҳавову ҳавасҳои нафсонӣ мера-
вад.

Ҷахондидае гуфташ: Эй булҳавас,
Туро худ ғами хештан асту бас. *Саъдӣ*

Моили худ наям чу булҳавасон,
Суи худ бингарам ба чашми касон. *Мушфиқӣ*

БУЛҶАЙҶО *а.* بوالهيجا 1. ҷангчу; 2. лақаби Алӣ домоди
Муҳаммад.

Чом аст ё ҷавзост он, ё чун яди байзост он,
Ё теги Булҷайҷост он дар қалб ҳайҷо дошта.

Ҳоқонӣ

БУМ I *а.* بوم паррандаи шабпаре, ки рӯзҳо дур парвоз
карда наметавонад, дар байни халқ бо шумӣ ва нуҳусат
машхур аст, чуғз.

Гови мискин зи кайди Димна чӣ дид,
В-аз бади зоғ бумро чӣ расид? *Рудакӣ*

Қас наёяд ба зери сояи бум,
В-ар Ҳумо аз ҷаҳон шавад маъдум. *Саъдӣ*

Бум аз тарбият ҳазордастон нашавад.

Зарбулмасал

БУМ II *бум* хок, замин; сарзамин, кишвар, мамлакат, ди-
ёр; ватан.

На аз Чинам ҳикоят кун, на аз Рум,
Ки ман дил бар яке дорам дар ин бум. *Саъдӣ*

Чун сурати ҳол кард маълум,
Ноком равона шуд суви бум. *Шоҳин*

буму бар сарзамин, кишвар; ватан; *муқ.* бар VI (бару
бум).

На душман бираст аз забонаш, на дӯст,
На султон, ки он буму бар з-они ӯст. *Саъдӣ*

буму маъво марзу бум, кишвар, ватан.

Хушо вақти он мурғи дастонсарой,
Ки дорад дар он буму маъвой ҷой. *Ҳочу*

БУМИ بومى маҳаллӣ, такҷой.

Шарори оташи фитнаи ҷонсуз ба домани ғариб
ва бумӣ расид. *«Таърихи Фаршита»*

БУМҲАН بومهن заминчунбӣ, зилзила.

Яке бумҳан хезад аз ногаҳон.
Бару бумшон пок гардад ниҳон. *Фирдавсӣ*
Баромад яке бумҳан нимшаб,
Ту гуфти замиро гирифтаст таб. *Асадӣ*

БУН بن 1. тағ, таҳ, зер.

Яке жарф дарёест бун нопадид,
Дари ганчи розаш надорад калид. *Фирдавсӣ*
Дар буни чоҳ санге буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*
Порам ҳама сар ба зонуи мох,
Имсол сари ману буни чоҳ. *Шоҳин*
буни анбон таки анбон, таки халтаи чармӣ.
Ғаҳ муқайяд дар буни анбон шудам,
Ғоҳ дар ғирбол саргардон шудам.

Абулҷоҳи Атъима

буни мӯ таги мӯ.

Дар ҳар буни мӯ, ки мениҳи гуш,
Фаввораи файзи ўст дар ҷуш. *Файзӣ*

2. поён, охир; интиҳо.

То нахӯрад шир хафт маҳ ба тамоми
Аз сари урдибиҳишт то буни обон. *Рӯдакӣ*
Чу дидор ёби ба шохи сахун,
Бидонӣ, ки дониш наёяд ба бун. *Фирдавсӣ*

буни ғор даруни ғор; интиҳои ғор.

Буни ғор манзилғаҳи аждаҳост,
Ки аз бими мардум дар ӯ карда ҷост. *Ҷомӣ*

3. бех, реша; асос.

Туро, ки ҳаст дарахти вучуд аз бун хушк,
Чӣ гуна меваи шоҳе хурӣ, ки биншонӣ. *Хофӣ*

бун афкандан асос гузоштан; барпо кардан; маҷ. асоси иҷрои кореро гузоштан; шуруъ кардан ба коре.

Чу бишнид аз эшон сипаҳбуд сухун,
Яке номвар нома афканд бун. *Фирдавсӣ*
Дил аз ин зан ба узрҳо хуш кун,
Кинаро дар дилат маяфкан бун. *Саной*

аз бун баркандан решакан кардан, аз беҳу бунёд кандан.

Қазоро баромад яке боди сахт,
Ки барканд аз бун тановар дарахт. *Ҳоҷу*

4. нумератив барои шумурдани наботот; бех.

Оташе, к-аз дили шаҷар зояд,
Туъмаи ӯ ҳазор бун шаҷар аст. *Ҳоқонӣ*

◇ аз бун асосан, аслан; тамоман.

Маро модарам гар назодӣ зи бун,
Нарафти зи ман нек ё бад сахун. *Фирдавсӣ*

аз буни дандон бо рағбати тамом, аз таги дил.

Дандонаи ҳар қасре панде диҳадат нав-нав,
Панди сари дандона бишнава зи буни дандон.

Ҳоқонӣ

буни девор кандану бом андудан коре ба зарари худ кардан.

Аз райят шаҳе, ки моя рабуд,
Буни девор канду бом андуд. *Саной*

БУНА||**БУНАҲ** بنه 1. асбобу анҷом, рахти хона, мол.

Ҳоқон ва лашкари турк ҳазимат ёфт ва аз буна
ва хоста даст доштанд. *«Таърихи Табарӣ»*

Язак огоҳ шуд ва аз он манзил, ки буд, буна ва
ҳазинаи хеш сӯи Қобулистон фиристод.

«Таърихи Табарӣ»

2. муҳиммоти аскарӣ.

Чу чатри хисрави ховархиром пайдо шуд,
Сипоҳи шаб буна дар кӯҳҳо ниҳон карданд.
Убайди Зоконӣ

Чунин буд соҳибқиронӣ ба роз,
Ки гуфтанд омад бунаҳ аз Тироз. *Шодӣ*

буна барниҳодан барои куч бор бастан.

Буна инак имшаб ҳама барниҳем,
Ҳама руйро сӯи кишвар ниҳем. *Фирдавсӣ*

3. манзил, хона; ошённа.

Чу Симурғро бачча шуд гурсина,
Ба парвоз-бар шуд баланд аз буна. *Фирдавсӣ*

Ба ороми дил хуфта андар буна,
Чӣ донанд холи шикамгурсина?! *Саъдӣ*

◇ аз буна аслан; ҳаргиз.

Аз номи бад ар ҳамебитарсӣ,
Бо ёри бад аз буна мапайванд! *Носири Хисрав*

БУНАФШ بنفش *ниг.* банафш.

БУНАФША بنفشه гиёҳест, ки гулҳои хурду сарҳами савсанранги хушбӯй дорад ва дар баҳор пеш аз гулҳои дигар мешукуфад.

Бунафшаҳои тари хайл-хайл сар баркард,
Чу оташе, ки ба гӯгирд бардавид кабуд. *Рӯдакӣ*

Ғаҳе тарҳи тавозуъ дарфиканда,
Нишаста чун бунафша сарфиканда. *Ҷомӣ*

◇ бар бунафша суман киштан киноя аз сафед шудани мӯй.

Ё магар офтоби тинати ман
Ногаҳон кишт бар бунафша суман. *Саной*

бар сари бунафша ёсаман дамидан сафед шудани мӯи сар.

Сарвбун чун ба шаст сол расид,
Ёсаман бар сари бунафша дамид. *Низомӣ*

дар бунафша ёсаман коштан ба сафедшавӣ сар кардани мӯй.

Чу Хисрав дар бунафша ёсаман кошт,
Зи пири дар ҷавонӣ заъфи тан дошт. *Низомӣ*

БУНАФШАЗОР بنفشهزار *ҷое*, ки бунафша бисёр меруяд.

Гузур кун чу сабо бар бунафшазору бибин,
Ки аз татовули зулфат чӣ сӯгворонанд. *Ҳофиз*

БУНАҲ بنه *ниг.* буна.

БУНБАСТ||**БУНБАСТА** بن بست||بن بستе сарбаста (дар бо-раи куча).

Дили маро зи хамаи зулфи у раҳой нест,
Бадар зи кучаи бунбаста ҳеҷ кас назадаст. *Соиб*

БУНГОҲ||**БУНГАҲ** بنگه||بنگه 1. хона, манзил, ҷои мондани асбобу анҷом, нақдина ва бисоту мол, анбор.

Ба дарвеш дех он чӣ дорӣ нахуст,
Ки бунгоҳи дарवेशро кас наҷуст. *Низомӣ*

Мо маризонро ғами умре бас аст,
Хуша дар бунгоҳи мӯрон хирман аст. *Зухурӣ*

2. бошишгоҳи бодиянишинон ва кучманчиён; урдугоҳи лашкар.

Ду лашкар зи кӯшиш инон тофтанд,
Сӯи бунгоҳи хеш биштофтанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Оламхони Лудӣ султон Маҳмудро бо фавҷи бурзург дар бунгоҳ гузошта, худ баробар омада, маъракаи қитол гарм сохт. *«Таърихи Фарошита»*

БУНДОР بندار 1. хонадор, молдор; соҳиби мукнату дорой.

Ба кафаш бахру абр нозиданд,
Ин саромад шуд, он дигар бундор. *Зухурӣ*

2. қиматфуруш, касе, ки молро арзон харида қимат мефурушад.

Дар буни чоҳ дон сари сарҳанг,
Бар сари дор бин сари бундор. *Саноӣ*

БУНДУҚ I а. بندق гулула, лундача, гелак.

Онро бо захра ва марора... омезад, бундуқҳо созад ба миқдори наҳуде ва ба соя хушк кунад.

«Илми симиё»

БУНДУҚ II بندوق туфанг, милтиқ.

Ногоҳ гулулаи бундуқе аз лашкари Бурҳоншоҳ бар пешонии Чалолхон омад. *«Таърихи Фарошита»*

БУНИЙЯТ||**БУНИЙЯ**||**БУНЬЯ** а. بنييت||بنيه ниҳод, фитрат.

Ба мулку мол, ки ҳастанд зоилу зоҳиб,
Асоси буньяи уммед устувор мақун. *Фузулӣ*

... Бунийяти одамии чун ованде заиф аст.

«Калила ва Димна»

Ин таркиб ва бунийя, ки инсон дорад, ... биттаб мутақозии он аст, ки ... *Аҳмади Донииш*

БУНЛОД بنلاد буньёд, таҳкурсия; тагпоҳса.

Лодро бар бинои муҳкам неҳ,
Ки ниғадори лод бунлод аст. *Фароловӣ*

БУНОГУШ بنا گوش *ниг.* баногӯш.

БУНСОЛА بنسالة куҳан, куҳансол, солхӯрда, пир.

Ва гашта з-ин паранди сабз шоҳи беда бунсола
Чунон чун ашки маҳчурон нишаста жола бар жола. *Рудақӣ*

БУНУВВАТ а. بنوت писарӣ, писар будан.

Пайғом дод, ки бинобар иртиботу алоқаи убувват ва бунувват... бад-ин ҷониб тавачҷӯх намояд.

«Равзат-ус-саф»

БУНЬЁД بنياد 1. тагкурсия, поя, асоси девор, хона ва ғ.

Дароранд буньёди руин зи пой
Чавонон ба шамшеру пирон ба роӣ. *Саъдӣ*

Биноро бино карданд ва буньёди уро ба об расониданд ва аз об то замин ба санг бароварданд.

Аефӣ

Буньёди дарахт агар бувад суст,
Аз ҷунбиши бод уфтад суст. *Шоҳин*

2. маҷ. поя, асл ва асоси ҳар чиз; ниҳод, сиришт.

Хирадманд гуяд, ки буньёди хуй
Зи шарм асту дониш ниғадбони уӣ.

Абушақури Балхӣ

Партави некон нагирад ҳар кӣ буньёдаш бад аст,
Тарбият ноахлоқро чун гирдакон бар гунбад аст.

Саъдӣ

буньёд афкандан бино ниҳодан, асос гузоштан.

Чу ин буньёди бадро худ фикандӣ,
Гуноҳи хешро бар ман чӣ бандӣ?

Хисрави Деҳлавӣ

буньёд барофкандан (*ё* барандохтан, бурдан, баркандан, рехтан) асоси чизро хароб кардан, вайрон кардан.

То бар рухи ту назар фикандам,
Буньёди вучуд барфикандам. *Аттор*

Агар ғам лашкар ангезад, ки хуни ошиқон резад,
Ману соқӣ ба ҳам соземи буньёдаш барандозем.

Ҳофиз

буньёд кардан асос гузоштан; маҷ. шуруъ намудан ба чизе.

Ҳамеша шери фалак орзуи он дорад,
Ки бо сағони дарат дустӣ кунад буньёд.

Убайди Зоконӣ

Амир Ҳасани Нишопури пешини камина сабақ буньёд карданд. *Восифӣ*

◇ **буньёди бад афкандан** кори бад кардан.

Варо буд ҷаҳон солиён понсад,
Ки нафканд як рӯз буньёди бад. *Фирдавсӣ*

буньёд ба об бурдан (*ё* расондан) киноя аз устувор ва пойдор кардани асос.

Бурд буньёди ҳар намуна ба об,
То нагардад дигар зи об хароб. *Хисрави Деҳлавӣ*

буньёд бар ях ниҳодан киноя аз кори бесаботу нопойдор кардан; **ба буньёд омадан** дуруст ва мустақкам шудан.

Бода софӣ шуду мурғони чаман маст шуданд,
Мавсими ошиқиву қор ба буньёд омад. *Ҳофиз*

БУНЬЁН а. بنيان бино, иморат; сохти хона, сохти иморат.

БУНЬЯ а. بنيه *ниг.* бунийят.

БУНЧИШК بنچشك гунчишк.

Пеҳ андар шиқами бунчишк набошад, андар шиқами гов гирд ояд. *«Таърихи Систон»*

Бунчишк чӣ гуна ларзад аз борон,
Чун ёд кунам туро, чунон ларзам.

Абулаббоси Аббосӣ

бур بر *асоси замони ҳозираи буридан.*

БУР||**БУРР** а. بر гандум.

Гу ба дур раҳ нест, ҳин бур меситон,
Ки бад-он сӯ нест роҳ, ин сӯ бирон. *Румӣ*

БУРАНД براند буранда, тез.

Раҳи танги ишқ аст пасту баланд,
Вале чун дами арра бошад буранд.

«Баҳори Аҷам»

бурд برد *асоси замони гузаштаи бурдан.*

БУРД I برد ғалаба дар мусобиқа ва бозӣ.

Шаҳ аз мансубае зад он сипахро,
К-аз он мансуба бурд афтод шахро.

Хисрави Деҳлавӣ

Бениёзит ҷумла сохтагӣ,
Бурдат оинадори бохтагӣ. *Бедил*

БУРД II а. برد навъе аз матои катонии раҳ-рах, алоча.

Хонаи худ боз равад ҳар яке,
Атлас кай бошад ҳамтои бурд. *Рудақӣ*

Макаш ранҷи беҳуда, хурсанд бош,
Қаноат кун, ар нест атлас чу бурд. *Ҳофиз*

бурди ямонӣ навъи беҳтарини матои катонии мансуб ба Яман.

Вақте ки азимати рафтан кард, бурди ямонӣ ба вай дод. *Авфӣ*

Ду бурди ямонӣ ҳамон заррабафт, Бисанҷид ҳар як, ба ман бурд ҳафт. *Фирдавсӣ*

◇ бурд ба Яман бурдан зарб. чизеро ба ҷое бурдан, ки он ҷо фаровон аст.

БУРДАН بردن 1. бо восита ва ё бе воситае аз як ҷо ба ҷои дигар интиқол додан касе ва ё чизеро; сипоҳ бурдан лашкар кашидан (ба сӯе, тарафе); 2. кашидан, қазб намудан.

Дар боғ гул аз ту мебарад бӯй,
Буи тӯ барад ба боғ моро. *Ҷомӣ*

3. гирифтани; ба даст овардан, ҳосил кардан.

Шароб аз пай сурхрӯй хӯранд
В-аз у оқибат зардрӯй баранд. *Саъдӣ*

4. дур кардан; рафъ кардан, аз миён бардоштан.

Мае, к-у маро раҳ ба манзил барад,
Ҷама дил баранд, у ғами дил б а р а д. *Низомӣ*

5. муваффақ шудан, ғолиб омадан (дар бозӣ, мусобиқа ва м. ин).

Эй бародар, Ҷарам дар пеш асту ҳаромӣ аз пас,
агар рафтӣ — бурдӣ, ва агар хуфтӣ — мурдӣ. *Саъдӣ*

Ҳама абруи ту дар санъати тирандозӣ
Бурда аз дасти ҳар он кас, ки камоне дорад. *Ҳофиз*

Эй бибурдастӣ ба таррорӣ зи ман,
Ман надонистам, ки ин фан мезанӣ. *Анварӣ*

6. ситондан, рабудан, кашида гирифтани.

Наам, тоифае ҳастанд бар ин сифат, ки баён кардӣ:
қосирҳиммат, кофирнеъмат, ки бибаранду биниҳанд
ва нахӯранду надиҳанд. *Саъдӣ*

Бурд дил аз дасти ман зулфи парешони у,
Қард сияҳ бахти ман наргиси фаттони у. *Шоҳин*

7. маҷ. таҳаммул кардан, тоқат овардан, аз сар гузаронидан.

Сахт аст пас аз ҷоҳ таҳаккум бурдан,
Ху карда ба ноз, ҷаври мардум бурдан.
Саҳл бошад сухани сахт, ки хубон гӯянд,
Ҷаври шириндаҳанон талх набошад бурдан. *Саъдӣ*

8. феълӣ ёридаанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'гумон бурдан', 'хоб бурдан'.

БУРДАНИ بردنى 1. сифати феълӣ замони ояндаи бурдан; 2. бори қобил ва лоқи ҳамлу нақл.

Чӣ аз бурдани буд, бардоштанд,
Ба Зобул Фаромарз бигзоштанд. *Фирдавсӣ*

БУРДБОР بردبار 1. вазинтабиат, ботамкин, бовиқор.

Шарбати ақл бурдбор чашад,
Хар чу беақл буд, бор кашад. *Саной*

2. тобовар, тоқатовар, сабур.

Ҳақгузорӣ ҳамчу обу комгорӣ ҳамчу бод,
Сарфарозӣ ҳамчу оташ, бурдборӣ чун тӯроб. *Муиззӣ*

Бурдбор шав, то эмин шавӣ. *Зарбулмасал*

БУРДБОРӢ بردبارى сабру таҳаммул, тоқат.

Агар бурдборӣ кунӣ аз касе,
Бигуянд: Гайрат надорад басе. *Саъдӣ*

Ба ҳасми дарунӣ, ки он нафси туст,
Зи ту бурдборӣ набошад дуруст. *Ҷомӣ*

БУРЗ برز 1. боло, баландӣ.

Чу хуршед барзад сар аз бурзи кӯх,
Миёнхо бибастанд Туронгурӯх. *Фирдавсӣ*

2. қадду қомат; баландии қадду қомат.

Парад рӯҳаш аз дидани бурзи у,
Қафад мағзаш аз ҳайбати гурзи у. *Абушақури Балхӣ*

бурзу боло қадду қомати баланд; муқ. боло (болову бурз).

Дареғ он ҳама мардию рои ту,
Дареғ он руху бурзу болои ту. *Фирдавсӣ*

◇ бурзу ёл қомату гардан ва ё қомату бозуи қавӣ, қавичуссағӣ.

На акнуну на з-ин пас понсад сол
Чавон бошад бад-он бурзу бад-он ёл. *Фаҳриддини Гургонӣ*

БУР(Р)ИДА بریده 1. сифати феълӣ замони гузаштаи буридан; 2. матон барои либос бурида, аммо ҳанӯз дӯхта нашуда.

Чӣ ҷома(-и) бурида, чӣ аз нобурид,
Қи кас дар ҷаҳон бештар з-он надид. *Фирдавсӣ*

БУР(Р)ИДАН بریدن 1. чизеро қатъ намудан, ба пораҳо ҷудо кардан, чизеро бо ягон асбоби тез ба ду ҳисса ва ё зиёда аз он ҷудо кардан.

Чу алмос, к-оҳан бибуррад ҳаме,
Сухан низ дилро бидаррад ҳаме. *Абушақури Балхӣ*

Агар теги ту буррад ҳуду ҳафтон,
Бибуррад теги ман хорову синдон. *Фаҳриддини Гургонӣ*

2. маҷ. қатъи алоқа кардан аз касе, чизе, тарк кардан касеро, чизеро.

Ба қавли душман паймони дӯст бешкастӣ,
Бибин, ки аз кӣ буридиву бо кӣ пайвасти. *Саъдӣ*
Ҳар ҷо/фақир ёбӣ, бо вай нишаст бояд,
Ҳар ҷо амир бинӣ, аз вай бурид бояд. *Шамси Табрезӣ*

3. тай кардан, паймудан, сипардан (рохро, масофатро).

Ба даҳ рӯз он биёбонро буридан,
Зи Марви Шоҳичон зи Рай расидан. *Фаҳриддини Гургонӣ*

Назару Хаёл муддате роҳ буридан,
то ба шаҳри Дил расидан. *Яхъи Себак*

БУР(Р)ИШ برش 1. буридан.

Чун меғ расидӣ оташомеғ,
Бо ғурриши кӯсу бурриши теғ. *Ҳоқонӣ*

2. бурда, як поран буридан чизе; карчи харбуза, тилми харбуза.

Маро нест гайр аз ғами у хуриш,
Зи дунё маро бас бувад як буриш. *«Баҳори Аҷам»*

БУРОҚ a. براق 1. аспӣ афсонавӣ, ки гуё Муҳаммад дар шаби меъроҷ ба он савор шуда аз Макка то Байтулмуқаддас ва аз он ҷо ба осмон рафтааст; 2. маҷ. асп.

Буроқе шитобанда зераш чу барқ,
Ситомаш чу хуршед дар нур ғарқ. *Низомӣ*

БУРР *a.* بر *ниг.* бур.

БУРРИДА بریده *ниг.* бур(р)ида.

БУРРИДАН بریدن *ниг.* бур(р)идан.

БУРРИШ برش *ниг.* бур(р)иш.

БУРРО برا буррон, бурранда; тез, қотёғ.

Наранҷонад касе мар бекасеро,
Ки теғаш дар сиёсат ҳафт бурро. *Ҳоҷӣ*

БУРРОН بران бурро, тез.

Шунидам, ки бошад забони сухан
Чу алмоси буррону теғи куҳан. *Абушақури Балхӣ*

БУРУ برو *шакли кӯтоҳшудаи* бурут.

Ки дорад гаҳи кина поёби уй,
Набинӣ буруҳои пуртоби уй. *Фирдавсӣ*

БУРУДАТ *a.* برودت сармо, хунуқӣ, сардии ҳар чиз.

Дар он миён нафасе баркашида ҳосиди ту,
Ки аз бурудати он замҳарир гашт хаво. *Заҳири Форёбӣ*

Баъд аз замоне эҳсоси бурудати обе, ки бар рӯи
ман мезаданд карда, ифоқат ёфтам. *«Равзат-ус-сафо»*

БУРУЗ *a.* بروز зоҳиршавӣ, ошкоршавӣ; пайдошавӣ.

Табассум чу мекард дандоннамо,
Сурайё намудӣ буруз аз Суҳо. *Шодӣ*

БУРУН برون *ниг.* берун.

БУРУТ بروت мӯйлаб, сибил.

Паҳлавоне бурут молида,
Баҳри кин дар дағо сиголида. *Ҷомӣ*

◇ **бурути касе баркандан киноя аз расво ва шарманда**
кардан касеро.

Бо нармин ҳашвҳои шонат
Барканда қадар бурути қоқум. *Анварӣ*

бурути касеро пунба ниҳодан киноя аз тамасхур
кардан касеро, ҳазл кардан бо касе.

Шукуфа дар табассумҳои шодӣ
Бурути бодро пунба ниҳодӣ. *Зулолӣ*

бурути касе рехтан киноя аз мағлуб ва очиз
гардони-дан.

Пунба аз ҳифзаш чу ёбад ваҷҳи қут,
3-оташи Мусо фуру резад бурут. *Зулолӣ*

аз бурути худ лоф задан киноя аз худситой,
лофу газоф ва бодигарӣ кардан.

Душман чу бинӣ нотавон, лоф аз бурути худ мазан,
Мағзест дар ҳар устухон, мардест дар ҳар пераҳан. *Саъдӣ*

бар бурути касе бозӣ кардан киноя аз масҳара ва хан-
дахариш кардан касеро.

Карда иблис баҳри таннозӣ
3-ин сухан бар бурути ту бозӣ. *Саной*

БУРУФА|БАРУФА بروفه 1. салла, дастори кӯтоҳ; 2. фу-
та, рӯймоли миёнбанд.

Дошт бар сар буруфае кӯдак,
Бар миён баст он буруфан хеш. *«Луғати фурс»*

БУРУЧ *a.* بروج 4. бурч I.

То фалакҳоро давр асту буруч асту нучум,
То кавокибро сайр асту фуруғ асту зиёст... *Фаррухӣ*

БУРҒУ *t.* برغو шоҳи дарунҳоӣ, ки монанди буғ мена-
возанд, шайпур, буғ.

Ҳазора ва сада ҳамла оварда деворҳои шаҳро
дар хандақ рехтанд ва бурғу ва нафир кашидаанд.
«Равзат-ус-сафо»

Ошиқ аз қозӣ натарсад, май биёр,
Балки аз бурғуи султон низ ҳам. *Ҳофиз*

БУРҚАЪ *a.* برقع чашмбанд, пардаи рӯпӯши занон, парда.

Ту гар хоҳӣ, ки ҷовидон ҷаҳон як сар биёрой,
Саборо гу, ки бардорад замоне бурқаъ аз рӯят. *Ҳофиз*

Аруси назм бурқаъ карда боло,
Ба ҳусни худ диламро карда шайдо. *Фитрати Зардӯз*

БУРҶОН *a.* برهان далел; хуччат.

Некномӣ хоҳӣ, эй дил, бо бадон суҳбат мадор,
Худписандӣ, ҷони ман, бурҷони нодонӣ бувад. *Ҳофиз*

Валекин чу бурҷони дигар надошт,
Қас уро ба савганд бовар надошт. *Ҷомӣ*

бурҷони қотёғ *a)* далел ва хуччати бурро, раднаша-
ванда.

Набошад беҳ аз ин бурҷони қотёғ
Ба ҳусни равшани он меҳри ломеъ. *Ҳозиқ*

b) номи луғати тафсириест, ки Муҳаммад Ҳусайн
бинни Халафи Табрэзӣ мутахаллис ба Бурҷон дар
соли 1652 таълиф кардааст.

БУРҶ I *a.* برج ҳар як аз дувоздаҳ қисми доираи фалак,

ки офтоб дар муддати як сол дар атрофи он мегардад:
Ҳамал (Бара), Савр (Гов), Ҷавзо (Дупайкар), Саратон
(Харҷанг), Асад (Шер), Сунбула (Хуша), Мизон (Таро-
зу), Ақраб (Қаждум), Қавс (Қамон), Ҷадӣ (Бузғола),
Далв (Дул), Ҳут (Моҳӣ).

Зи бурҷи Бара то Тарозу ҷаҳон
Ҳама тирағӣ дорад андар ниҳон. *Фирдавсӣ*

Фалаки ҳаштумро ба дувоздаҳ қисмат карданд
ва ҳар бахшоро бурҷе хонданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*
бурҷи Азро бурҷи Сунбула, бурҷи шашум аз бурҷҳои
дувоздаҳгона; **бурҷи бодӣ киноя аз бурҷҳои Ҷавзо,**
Мизон ва Далв; **бурҷи обӣ киноя аз бурҷҳои Саратон,**
Ақраб ва Ҳут.

Ки ин ҷо то нишони по ҳубобест,
Ба ранги чашми ошиқ бурҷи обист. *Бедил*

бурҷи озарӣ бурҷи оташӣ — бурҷҳои Асад, Ҳамал ва
Қавс; **бурҷи Хоқӣ** бурҷҳои Савр, Сунбула ва Ҷадӣ;
бурҷи Ҳамал *ниг.* ҳамал.

БУРҶ II *a.* برج бинои манорашакле, ки барои қаровул ва ё

нишони маҳсуси роҳ аз гил, хишт ва санг барпо карда
мешавад; бинои манорамонанди мустақкам, ки дар гу-
шаҳои қалъа ва ҳисор сохта мешавад.

Дар фарсанге дарвозаҳо ниҳанд ва ба ҳар нимаи
миле яке бурҷи устувор бароранд.

«Таърихи Наршахӣ»

Ба девор аррода бар пой кард,
Ба бурҷ-андарун размро ҷой кард. *Фирдавсӣ*

БУРҶОС *a.* برجاس *ниг.* барҷос.

БҮС||**БҮЪС** *a.* بوس||بؤس сахти; эҳтиёқ.

Бимурд андар он чанд гаҳ Файлақус,
Ба Рум-андарун буд якчанд бус. *Фирдавси*

Рузе буд, ки он рӯзро рузи бӯъс ном буд, яъне
рузи сахти. *Авфӣ*

БУСАД بسد *шакли кӯтоҳшудаи буссад.*

Лаби Рустам аз ханда шуд чун бусад,
Чунин гуфт: неки зи яздон сазад. *Фирдавси*

БУССАД||**БИССАД** بسد марҷон.

Ду чашмаш чу ду наргиси обгун,
Забонаш чу буссад, рухонаш чу хун. *Фирдавси*

◇ *ду-буссад киноя аз ду лаби маҳбуба.*

Бо рӯҳ ду буссадаш муошир,
Бо ақл ду наргисаш муоғиб. *Анварӣ*

БУССАДИН بسدين мансуб ба буссад; марҷонӣ, аз марҷон
сохташуда; ба ранги марҷон.

Абр омад аз биёбон чун тайласони рӯҳбон,
Барқ аз миёнш тобон, чун буссадин чалипо. *Кисоӣ*

Долазоре хуш шукуфта пеши барги ёсмин,
Чун даҳони буссадин дар гуши заррин гуфта роз. *Манучехрӣ*

БУСТОН بستان *ниг.* бӯстон.

БУСТОНСАРО بستانسرا *ниг.* бӯстонсаро.

БУТ بت 1. ҳайкали аз санг, чуб ё филиз тарошидаи одам
ва ё ҳайвон, ки мавриди парастии бутпарастон мебо-
шад, санам.

Ҳар боре ки бозор буд, бутон фурухтандӣ.
«Таърихи Наршахӣ»

Буте дидам аз оҷ дар Суманот,
Мурассаъ чу дар қоҳилияйт Манот. *Саъдӣ*

2. *киноя аз нигор, хушрӯ, соҳибҷамол.*

Чу хуршеди тобанда бинмуд чеҳр,
Ба сони буте бо дили пур зи меҳр. *Фирдавси*

(он) *бути бадкеш киноя аз маҳбуба.*

З-он ғамза, ки арбоби назар куштаи уянд,
Қурбон шудаму он бути бадкеш надонист. *Исмаи*

бути озарӣ а) бути зебое ки падари Иброҳими пайғам-
бар — Озар тарошида буд.

Қудо гашт аз ӯ кӯдаке чун парӣ,
Ба чеҳра ба сони бути озарӣ. *Фирдавси*

б) *киноя аз санами зебо, маҳбубаи хушрӯй.*

Бутони озарӣ аз бутқада бурун частанд,
Ки лола боз ба дашт оташи Халил кашид. *Хисрави Деҳлавӣ*

бути таторӣ киноя аз маҳбубаи хушрӯ.

Гули баҳорӣ, бути таторӣ,
Набид дорӣ, чаро наёрӣ? *Рудақӣ*

бути Халлух маъшуқи мансуб ба шаҳри Халлух (дар
Туркистони қадим), ки ба соҳибҷуснон ва ба мушки
аълосифат машҳур будааст; *маҷ.* маъшуқаи бисъёр
хушрӯ ва зебо.

Миёни маҷлиси шодӣ маи равшан ситон доим,
Гаҳ, аз дасти бути Халлух, гаҳ аз дасти бути Яғмо. *Фаррухӣ*

бути Чигил маъшуқи мансуб ба шаҳри Чигил (дар
Туркистони қадим), ки бо хушрӯён машҳур будааст;
маҷ. маъшуқаи бисъёр хушрӯ, зебо.

Чун дил зи ту тирадил гирифтам,
Домони бути Чигил гирифтам. *Шоҳин*

бути яғмоӣ киноя аз маҳбубаи зебо (Яғмо — шаҳре
дар Туркистони қадим).

Диле, ки хури биҳишти рабуду яғмо кард,
Кай илтифот кунад бар бутони яғмоӣ. *Саъдӣ*

БУТАК بتك *шакли таърири бут.*

Бутакро яке буса додам ба даст,
Ки лаънат бар ӯ боду бар бутпараст. *Саъдӣ*

БУТГАР بتگر бутсоз, буттарош.

Миёни гунбаде сар бар Ду пайкар,
Нигорида ба заррин нақши бутгар. *Фахриддини Гургонӣ*

Ту бут, чаро ба муаллим равӣ, ки бутгари Чин
Ба чини зулфи ту ояд ба бутгарӣ омухт. *Саъдӣ*

БУТИМОР||**БУТЕМОР** بوتيمار мурғи сафедранги лаклак-
моианди моҳихор, ки дар канори об менишинад.

Шуда нолону гириён бар тани хеш,
Фиканда сар чу бутемор дар пеш. *Фахриддини Гургонӣ*

То ба бустони замират гули маънӣ бишукуфт,
Булбулон аз ту фуру монда чу бутиморанд. *Саъдӣ*

Бутимор қавли уро [сагро] иҷобат карда назди
Сулаймон ҳозир шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БУТҚАДА بتقهه ибодатхонаи бутпарастон, бутхона.

Бутони озарӣ аз бутқада бурун частанд,
Ки лола боз ба дашт оташи Халил кашид. *Хисрави Деҳлавӣ*

Сина бутхона шуд аз сурати хубону дилам.
Қаъба бигзоштаву бутқада дарьёфтааст. *Мушфиқӣ*

БУТЛОН *a.* بطلان ботилшавӣ, зоеъшавӣ; лағв; фосидшавӣ
ботилӣ, нодурустӣ.

Шоҳ Тоҳир бутлони он мазҳаб ба далоил ва бароҳини
қотеа хотирнишони ман кард. *«Таърихи Фаршита»*

БУТЛОНӢ بطلانى ботилшавӣ, ботилӣ.

Ҳаққо, ки дуруғ дostonест,
Бутлони дoston бибинам. *Ҳоқонӣ*

БУТПАРАСТ بتپرست парастикунандаи бутҳо, санампа-
раст.

Аҳли Бухоро дар қадим бутпараст буданд.
«Таърихи Наршахӣ»

Бутпарастонем, бо ислом моро кор нест,
Ғайри тори зулф моро риштаи зуннор нест. *Махфӣ*

БУТПАРАСТӢ بتپرستى парастии бутҳо, санампарастӣ;
маҷ. ошиқпешагӣ.

Бутпарастӣ гирифтаем ҳама,
Ин ҷаҳон чун бут асту мо шаманем. *Рудақӣ*
Эй мусулмонон, ҷӣ айб, ар бутпарастӣ мекунем,
Чунки дар дил меҳри он зебосанам дорем мо. *Ибни Ямин*

БУТРҮ(И) (ى) بترو дорои рӯи монанди бут, бисъёр хушрӯй
ва зебо.

Дамон буи биҳишт аз Виси бутруй,
Чунон чун буи хуш аз боғи хушбуй.

Фахриддини Гургонӣ

Гуфт: Агар бутруи ман ин қостӣ,
Сачда пеши руи у зебостӣ. *Аттор*

БУТУН I *а.* بطون пушидан, пушидагӣ; зуҳур ва бутун
зоҳиршавӣ ва пушидашавӣ.

Сайри маротиби зуҳур ва бутун тамошои ҳамин ду
хаёли ҳайратэҳром бояд андешид. *Бедил*

БУТУН II *а.* بطون ч. бати.

Аз ятимону бевагон динор
Карда доим бутунашон пурнор. (1) *Саной*

БУТХОНА بیتخانه ибодатхонаи бутпарастон, буткада.

В-агар туро малики ҳиндувон бидидӣ мӯй,
Сучуд кардиву бутхонаҳош баркандӣ. *Шаҳид*

БУХЛ *а.* بخل бахилӣ, хасисӣ, мумсиқӣ.

Молдореро шунидам, ки ба бухл-андар чунон маъ-
руф буд, ки Ҳотам дар карам. *Саъдӣ*

Се кор аз се гуруҳ зишт ояд: тундӣ аз подшоҳону
хирс аз доноёну бухл аз тавонгарон. *Ҷомӣ*

Наздики ақобири хунарпарвар
Айбе набувад зи бухл бадтар. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

БУХОР *а.* بخار зарраҳои оби замин, даръё, баҳр ва ғ., ки
аз таъсири гармӣ ба сурати дуд ба ҳаво боло меравад
ва абрҳо аз онҳо ташкил меёбад, буг.

Ҳар гоҳ, ки оташ муҷовири монят шавад, аз он
бухори тар бархезад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Он бухорам ба ҳаво баршуда аз баҳр ба баҳр,
Бозпас гашта, ки борон шуданам нагзоранд. *Ҳоқонӣ*

◇ **бухори ахлот** ахлоти чоргона: хун, сафро, савдо
ва балғам.

Ин гавҳари рӯҳ ҷисми латиф аст ва аз бухори
ахлот мураккаб шудааст. *Ибни Сино*

БУХОРОТ *а.* بخارات ч. бухор.

Бас бухорот бе ҳарорат нест,
Ҳамчу маънӣ, ки бе иборат нест. *Бедил*

БУХОРИ بخارى оташдони рукушодан мӯридор, ки мисли
тоқча дар девори хона месозанд.

Дар бухорӣ мурғу бар каф ҷоми май,
Рӯзгори барфу борон ёд бод! «*Баҳори Аҷам*»

БУХТУР||**БАХТУР** بختور раъд.

Оқиз шавад зи ашки ду чашму ғиреви ман
Абри баҳоргоҳию бухтур дар матар. *Рӯдакӣ*

БУХТӢ بختى шутури бақувват, калон ва сурхранг.

Пои мискин пиёда чанд равад,
К-аз таҳаммул сутӯҳ шуд бухтӣ. *Саъдӣ*

Бибастанд бар бухтиён таблаи чанг,
Ба гардун баромад дарангодаранг. *Шодӣ*

БУХУР *а.* بخور *ниг.* бахур.

БУШ بش мӯи гардани асп, ёл.

Бушу ёли аспон карон то карон
Барандуда аз мушку аз заъфарон. *Фирдавсӣ*

БҮЮТ *а.* بيوت ч. байт I.

[Ўзбакон] гуфтанд, ки ... ҷои мазбут ва сазовори
буют ёфта ... қалъаи ҷадид... барпо кунем.

«Шаҳномаи Фарғона»

БУҒЗ *а.* بغض кина, адоват, душманӣ.

Ҳубби дунёёву буғзу ҳикду ҳасад
Ғиллу ғашпаш бурун шавад зи ҷасад. *Саной*

Эй гирифтори таассуб мондай,
Доимо дар буғзу дар ҳуб мондай. *Аттор*

БУҒРО بغرا *ниг.* бағро.

БУҶ *т.* بوق олати устухонӣ ё филиззӣ, ки дар он дамида
овоз бароварда мешавад, шайпур.

Зи нолидани буҷу бонги сипоҳ
Ту гуфтӣ, ки хуршед гум кард роҳ. *Фирдавсӣ*

буҷ задан шайпур навоҳтан, шайпур кашидан.

Муслмонон зуд буҷ заданд ва ҳама ба яқбора
савор шуданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

БУҚАЛАМУН||**БУҚАЛМУН** *а.-ю.* بوقلمون 1. навъе аз
ҳайвоноти хазандаи сӯсмормонанди кишварҳои гарм, ки
ранги пусти худро назар ба муҳит дигар мекунад, хирбо.

Ҳоли у чун ранги буқалмун набошад як ниҳод,
Гох ёри тусту гаҳ душман чу теғи ҳиндуй.

Носири Хисрав

2. *мач.* рангоранг.

Буқаламун шуд баҳор аз қалами субҳу шом,
Ронда мисоли бадеъ, сохт тилисме уҷоб. *Ҳоқонӣ*

3. *мач.* ноустувор, доимо тағйирёбанда.

[Ғуроб] аз гардиши гетӣ ҳаменOLID ва дастҳои
тағобун дар як дигар мемолид, ки ин ҷӣ бахти
нигун аст ва толеи дун ва айёми буқаламун. *Саъдӣ*

Соқие, ин сипехри буқаламун
Ҳар дам орад ҳазор нақш бурун. *Мушфиқӣ*

4. номи навъе аз дебор румӣ, ки рангоранг метобад.

Зи қарқубӣ ба сахроҳо фуру афганда болишҳо,
Зи буқалмун ба водихо фуру густурда бистарҳо.

Манучехрӣ

БУҚЪА||**БУҚЪАТ** *а.* بقعه||بقت 1. замин, қитъаи маҳдуди
муайян; ҷой.

Хуррам он буқъа, ки оромғаҳи ёр он ҷост.
Роҳати ҷону шиғои дили бемор он ҷост. *Саъдӣ*

[Ғуқ] гуфт: ... Ин ҷо ... мавзее хуш аст ва буқъате
назех, сахни он мурассаъ ба зумурраду мино,
муқаллал ба буссаду қаҳрабо. «*Қалила ва Димна*»

ин буқъа дунё, олам.

Чу сӯи адам гом бардоштанд,
Дар ин буқъа ҷуз ном нагзоштанд. *Ҳочу*

буқъа-буқъа маҳал ба маҳал; ҷой ба ҷой.

Сари он ҷарида барнеҳ, дари он қасида бикшо,
Ки баранд буқъа-буқъа фузало ба армуғонӣ. *Низомӣ*

2. хона; сарой.

БУҲАЙРА *а.* بحيره кӯл.

Дар он буҳайра моҳӣ аст, ки чун бихӯранд, хоби
хоил бинанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Дар он буҳайра чанд рӯдхона мерезад ва меравад.
«Равзат-ус-сафо»

БУҲУР *а. بحور* ч. баҳр I I.

Ниҳоли чохи ту з-он ҳавз ёфтаст намо,
Ки аз тарашшухи ӯ ҳосил омадаст бухур.

Заҳири Форъёбӣ

БУЧУЛ *بجول|بجل* 1. банди устухон, махсусан банди устухони по; 2. устухони бучули ҳайвон, ҳамчун муҳран бозя.

Тугри агар кашӣ бучул, гум нашавад ҳисоби пул,
Қамбағалона кор кун, покиза гӯй хокро. *Савдо*

БУ(Й) *(بوى)* 1. роиҳае, ки аз чизҳо, моддаҳои гуногун ҷудо шуда ба ҳаво паҳн ва ба воситаи димоғ (қувваи шомма) эҳсос мешавад.

Бӯи ниёз аз даҳони хубрӯй
Хубтар ояд, ки гул аз дасти зишт. *Савдӣ*

бӯ гирифтан аз чизе бундан, бӯй кардан, бӯйро ҳис кардан; бӯи чизеро дарк кардан.

На як шаб аз лаби лаълаш чашида таъми шакар,
На як дам аз сари зулфаш гирифта бӯи бухур.

Заҳири Форъёбӣ

Имруз сабо аз чигарам бӯй гирифтаст,
Зинҳор, к-аз он сӯш вазидан нагузоранд.

Хисрави Деҳлавӣ

бӯй кардан бундан.

Чон ба дунболан он бод равад бӯйкунон,
К-ин тараф гаҳ-гаҳе олуида ба бӯят гузарад.

Хисрави Деҳлавӣ

бӯй шундан бӯй бурдан, бӯй ҳис кардан; бундан.

Ҳарчанд, ки кас надид рӯяш,
Лекин ҳама кас шунид бӯяш. *Ҳилолӣ*

бӯи чизеро аз чизе шундан бӯи чизеро ҳис кардан.

Гар машом орь ба баҳри жарфи ман,
Бишнави ту бӯи хун аз ҳарфи ман. *Аттор*

Зи бод мешунавам бӯи нофаҳон татор,
Магар куялолаи мушкин зи сар кушуд нигор? *Шоҳин*

2. маҷ. нишон ва аломат, осор.

Ношуда аз хӯи бадат дил тидӣ,
Қай расад аз назми ту бӯи беҳӣ? *Ҷомӣ*
Офият хоҳӣ, ба рафӣи ҷуръати наззора кӯш.
Бӯи роҳат нест, то миҷгон баҳам пайваста нест.

Бедил

бӯй бурдан нишон ва аломати чизеро дарёфттан; баҳра ва насиби каме гирифттан.

Чустам миёни халқу саломат наёфтам,
В-ар бӯй бурдаме, ба карон чун нишастаме? *Ҳоқонӣ*

бӯй бурдан аз чизе а) бӯи чизеро касб кардан, гирифттан; маҷ. таъсир гирифттан, мутаассир шудан аз чизе.

Ҳар касе аз дигаре ҳӯе барад,
Ҳарбуза аз харбуза бӯе барад. *Румӣ*

б) баҳра бурдан аз чизе.

Лек бӯе зи кунхи роз набурд,
Ба ҳақиқат раҳи маҷоз набурд. *Бедил*

бӯи чизе меояд аз касе, чизе зоҳир шудани нишону осор ва аломати чизе аз касе.

Вафои худ магар сарфи рақибон кардай, эй гул.
Ки ман ҷустам бәсе, бӯи вафо аз ту намеояд. *Ҷузӯлӣ*

бӯи шир аз даҳони (ё лаби) касе меояд киноя аз пайдо будани осори кӯдакӣ дар касе.

Магар аз ҳиммати мардона созад кӯҳкан коре,
Вагарна аз даҳони теша бӯи шир меояд. *Соиб*

3. маҷ. умед.

Бар бӯи он ки дар боғ ёбад гуле чу рӯят,
Ояд насиму ҳар дам гирди чаман барояд. *Ҳофиз*
Субҳ бар бӯи висолат шавқи гулзорам гирифт,
Ғунҷахоро донаи тасбеҳи «ё раб» доштам. *Мушфиқӣ*

БҮБҮРД *بورد* булбул, андалеб, ҳазордастон.

Намедонӣ, ки Симурғам, ки гирди Қоф мебаррам,
Намедонӣ, ки бубурдам, ки дар гулзор мебардам. *Шамси Табрэзӣ*

БҮГИР *بوكير*: бӯгирони гардун киноя аз фариштаҳо.

Ҳамраҳи анфоси зиштат мешавад,
То ба бӯгирони гардун мерасад. *Румӣ*

БҮЕ *بوي* бӯйдиханда; хушбӯ.

Маю чоми бӯё, гулу марғзор
Накардаст бахшиш маро рӯзгор. *Фирдавсӣ*
Бар он нон, ки бӯётар аз мушк буд,
Намак ёфта моҳии хушк буд. *Низомӣ*

БҮЗА I *بوزه* шаробе, ки аз орди биринҷ, арзан ва ҷав тайёр карда мешавад.

Асадхони Лодӣ ... дид ..., ки ҳар як ба вазъе ғайри муқаррар аз бисъёри банг ва бӯза ва шароб ба ҳоб фуру рафта. «*Таърихи Фаришта*»

БҮЗА II *بوزه* пуза, тумшук.

Таъни нодон фазиҳати доност,
Задани бӯза ғайрати юз аст. *Ҳоқонӣ*

БҮЗИНА *بوزينه* маймун, маймуни хурд.

Ҳеч шакле бе ҳаюло қобили сурат нашуд,
Одаи ҳам пеш аз он к-одам бувад, бузина буд. *Бедил*

Хирси кӯҳро бо хатиби масҷиди калон муқоиса хатот ва бузинаи даштро бо рӯздани маҷлис бузургон муносибат нораво. *Шоҳин*

Қори бузина нест начқорӣ.*

БҮИДАН *بويدن* 1. бӯй кардан, бӯй кашидан, шамидан.

Шабе фитод ба каф зулфи уву умре рафт,
Ҳамон зи ҳуш равам, дасти худ чу мебуям. *Соиб*

2. бӯй додан.

Маро гуфт: Шоҳи Яманро бигӯй,
Қи бар гоҳ то мушк бӯяд, бибӯй. *Фирдавсӣ*

Мушк он аст, ки худ бибӯяд, на он ки аттор бигӯяд. *Савдӣ*

БҮЙ *بوى* ниғ. бӯ(й).

БҮЙОВАР *بوي اور* оварандаи бӯй, бӯйдиханда.

Боди бӯйовар мар-уро об гашт,
Об ҳам уро шароби ноб гашт. *Румӣ*

БҮЙСУЗ *بويسوز* аз руи ақидаи хурофӣ, касе, ки бо сузондани чизҳои хушбӯй гуё парихоро ҳозир мекардааст.

Ту парӣ, ман бӯйсӯзам, гар бувад сад бӯи хуш,
Бӯйсӯзӣ мекунам, то бишнавам бӯи туро. *Тугро*

БҮР *بور* аспӣ сурхранг, аспӣ тӯрук.

Ҳамон бури чавгонии бодпӯй
Ба сад захми чавгон нахезад зи ҷой. *Низомӣ*

Париваш маҳе бар нананде савор,
Ба зераш яке бури дарёғузор. *Ҳочу*

БҮРА بوره навъе аз намак, ки дар тиб ва санъат ба кор меравад; танакор.

Тофовутест зи оби ҳаёт то ғислин,
Табоюнест зи шохи набот то бӯра. *Бадри Чочӣ*

БҮРАБРАШ بورايرش аспир сурх, ки нуктаҳои муҳолифи ранги асосин худ дорад, тӯруки холдор.

БҮРАК I بورک навъе аз таомҳо, ки аз ҳамир ва гушт ва сабзавот тайёр карда мешавад.

Бомдодон, ки бувад аз шаби мастим хумор,
Пеши ман чуз қадаҳу бураки пурсир маёр!
Абӯисҳоқи Атъима

БҮРАК II بورک мағор; шӯра, зангоре, ки ба рӯи нон пайдо мешавад.

То тавонам, — гуфт, — нонро меҳурам бо нонхӯриш,
Меғузорад, то бар у аз кухнағи бурак фитад. *Тайён*

БҮРЬЕ بوريا ҳасир, бофтаи най, ки дар хонаҳо аз таҳи палос паҳн мекунанд ва барои нагузаронидани нам ба кор меравад.

Метавон дар хонаи мо ҳам шаберо рӯз кард,
Буръе гар нест, нақши буръе афтадааст. *Бедил*

БҮРЬЕБОФ بوريا بان бофандан буръе, буръесоз.

Буръебоф гарчи бофандаст,
Набарандаш ба коргоҳи ҳарир. *Саъдӣ*

БҮРЬЕКУБӣ بوريا كوبي зиёфате, ки баъд аз сохтани хонаи нав барпо карда мешавад, даққулҳасир.

БҮРЬЕПҮШ بوريا پوش киноя аз одами ниҳоят камбағал.

Ҳаваси оташирихуе дорад,
Ҳар кучо ринди буръепӯшест. «*Чароғи Ҳидоят*»

БҮС بوس *ниг.* бӯса; бӯсу канор бӯса ва оғуш.

Бо ёри шакарлаби гуландом
Бе бӯсу канор хуш набошад. *Ҳофиз*

бӯс додан а) бӯса додан, муччӣ додан, бӯсондан.

Гуфта будӣ, ки шавам масту ду бӯсат бидиҳам,
Ваъда аз ҳад бишуду мо на ду дидему на як. *Ҳофиз*

б) бӯсидан, бӯса кардан.

Биёмад ба пешаш замин бӯс дод,
Яке дастан гул ба Ковус дод. *Фирдавӣ*

БҮСА بوسе расондани лабҳо ба касе ё чизе ба нишонаи изҳори мухаббат, эҳтиром ва дустӣ, муччӣ; бӯса бастан саҳт бӯсидан.

Ар бар сари сангаке нишастӣ,
Сад бӯса ба руи санг басти. *Шоҳин*

бӯса додан а) муччӣ додан, бӯсондан.

Бӯсае, к-аз лаъли лаб додӣ ба чандин интизор,
Он замон ман будаму ҷоне, ки бар лаб доштам.

Мушфиқӣ

б) бӯсидан, бӯса кардан, бӯса гирифтани.

Гар диҳад бӯса у в-агар надихад,
Андар-он сад ғами дигар гирад. *Анварӣ*

бӯса задан бӯсидан, муччӣ кардан.

Қадам ба хонаам он сарв то ниҳод, ба ҳар дам
Ҳазор бӯса занам хоки остонаи худро. *Ҷомӣ*

бӯса шикастан киноя аз бӯсидан.

Малик бар тунги шаккар бӯса бишкаст,
Ки шаккар дар даҳон бояд, на дар даст. *Низомӣ*

БҮСААФШОН بوسه افشان касе, ки бисъёр бӯса мекунанд;
бӯсаафшон гаштан бисъёр бӯса кардан.

Бӯсаафшон гашт бар устод у,
Ки маро, баҳри худо, афсона гу! *Румӣ*

БҮСАГОҲ بوسه گاه ҷои бӯсиш ҳамчун лаб, рӯй ва ғ.

Ҳочию санги сиёҳ з-он ки маро бӯсагоҳ
Чуз лаби маъшуқи маст ё лаби паймона нест. *Ҷомӣ*

БҮСАРАБО بوسه ربا бӯсаситон, бӯсагир.

Чашм аз оинадорони хату холаш гашт,
Лабам аз бӯсарабоени лаби нӯшаш бод. *Ҳофиз*

БҮСАЧИН بوسه چين бӯсагир, бӯсанда.

Дилҳои хунолуда бин, бар хоки роҳат бӯсачин,
Ман хоки он хокам, ҳамин бӯси таманно дошта.
Ҳоқонӣ

БҮСИДАН بوسيدن бӯса кардан, муччӣ кардан; **замин бӯсидан маҷ.** таъзим кардан.

Шукри неъмат бигуфтам ва замини хидмат бибӯсидам
ва узри ҷасорат бихостам. *Саъдӣ*

Аз шавқ зи ҷои хештан ҷаст,
Бӯсид замину боз биншаст. *Шоҳин*

БҮСТОН||БҮСТОН بوستان||بوستان 1. боғ; боғча; гулистон.

Пой дар занҷир пеши дӯстон
Беҳ ки бо бегонагон дар бӯстон. *Саъдӣ*

Бишгуфт гул дар бӯстон, он ғунҷаи хандон кучо,
Шуд вақти айни дӯстон, он лолаи бӯстон кучо.
Хисрави Деҳлавӣ

2. номи китоби манзуми Саъдии Шерозӣ.

БҮСТОНАФРҮЗ||БҮСТОНФУРҮЗ بوستان افروز||بوستان فروز

1. зебдиҳандаи бӯстон.

Бад-он барги насрини бӯстонфурӯз,
Бад-он моҳтоби шабистонфурӯз. *Ҳочу*

2. гули тоҷи хурӯс.

Бӯстонафрӯз тобон дар миёни бӯстон
Ҳамчу хунолуда дар ҳайҷо синони шаҳриёр.
Сипеҳрии Бухороӣ

БҮСТОНСАРО||БҮСТОНСАРО بوستان سرا||بوستان سرا хонаи боғчадор, хонаи боғу бӯстондор; ин **бӯстонсаро маҷ.** дунё.

Дар ин бӯстонсаро ҳар лолаву гулро, ки мебинам,
Ба андозаи лаби майғуни у паймона месозад. *Соиб*

БҮСТОНФУРҮЗ بوستان فروز *ниг.* бӯстонафрӯз.

БҮТА I بوته бутта, дарахтчаи пуршоҳу барг, ки баланд намешавад, ҳамчун буттаҳои гули садбарг ва хелҳои он, ёсумин, зирк, хорбунҳои гуногун ва ғ.

Сиёҳгӯш худро дар буттаи хоре ниҳон кард.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Баски захми ғамзае хурдам, замини машҳадам
Хирмани ханҷар ба ҷои буттаи хор оварад. *Урфӣ*

БҮТА II بوته зарфе, ки дар он нукра, тилло ва ғ. об мекунанд.

Ҳофиз чу зар ба бута дарафтоду тоб ёфт.
Ошиқ набошад он, ки чу зар у ба тоб нест. *Ҳофиз*
Ту зари холисиву сад чандон,
Бутаи имтихони ту зиндон. *Мушфиқӣ*

БҮШИНОС بوشناس фарқ ва имтиёзкунандан бӯхо.

Гар надора нури чони рушинос,
Рав, димоге даст овар бӯшинос. *Румӣ*
Мо ба ҳусни сурат аз маънӣ қаноат кардаем,
Бӯшиносиро қумоши пераҳан манзур нест. *Соиб*

БҮЪД a. بعد дурӣ, дур будан; фосила; *муқобили курб* 1.

Чун миёни ману ту қурбати чонӣ бошад,
Чӣ тафовут кунад, ар бӯди маконӣ бошад.
«Анвори Суҳайлӣ»

Шуд аз курбаш чароғи бӯд равшан,
Арақ бар оташи таб рехт равған. *Нозим*

се бӯди олам тӯл, арз ва умқ; *киноя аз* тамоми ҷаҳон, сар то сари дунё.

Як аспа дар ду соат гирад се бӯди олам
Чун аз сипехри чорум аъломи меҳри анвар. *Ҳоқонӣ*

БҮЪДУЛМАШРИҚАЙН a. بعدالمشرقين 1. фосилаи миёни

машриқ ва мағриб; 2. маҷ. фосилаи бисъёр дур; бисъёр дур, ниҳоят дур.

Бӯзина гуфт: ... дӯстонро агар бӯдӯлмашриқайн
иттифоқ афтад, салоти эшон ҷуз ба ёди якдигар
сурат набандад. *«Калила ва Димна»*

Бар ту гар пайдо шудӣ з-он айбу шайн,
З-он рамидӣ ҷонт бӯдӯлмашриқайн. *Румӣ*
Номат андар машрику мағриб равон,
Чашми бад дур аз ту бӯдӯлмашриқайн. *Саъдӣ*

БҮЪС a. بؤس ниғ. бус.

БҮЯ I بويه орзумандӣ; талаб, дархост, тақозо.

Маро бӯяи Золи Сом аст, — гуфт,
Чунин орзуро нашоад ниҳуфт. *Фирдавсӣ*

Туро бӯяи духти Меҳроб хост,
Дилат хоҳиши Сомӣ Найрам кучост? *Фирдавсӣ*

БҮЯ II بويه номи сулолае аз подшоҳони қадими Дайлам ки ба оли Бӯя машҳур буданд.

БҮЯНДА بوينده буйдиҳанда; бӯи хуш диҳанда.

Сухан он хубтар бошад, ки андар мадҳи у гуй,
Гул он бӯяндатар бошад, ки андар бӯстон бошад.
Фарруҳӣ

БҮҲРОН a. بحران лаҳзаи тағйирёбии қатъии ҳолати бемор.

Чу аз гаронии ранҷаш сабуксарӣ овард,
Табиб гуфт, ки ин аз ҳавоси бӯҳрон аст. *Бадри Чоҳӣ*

БҮҲТОН a. بهتان сухани бади ноҳақ дар бораи касе, туҳмат, ифтиро.

Он ки набуд аз наҷоди одам чун ӯ,
Низ набошад, агар нагӯӣ бӯҳтон. *Рӯдакӣ*

Чунин гӯяд Барзуяи табиб ... забонро аз дурӯғ ва
фухшу бӯҳтон ва ғийбат баста гардонидам.
«Калила ва Димна»

В

В ҳарфи сеъуми алифбон ҳозиран тоҷикӣ; дар алифбон арабии тоҷикӣ — ҳарфи و; ниғ. вов.

ВА و пайвандаки пайвасткунанда пай ҳам (дар сурати пай ҳам омадани калимаҳои бо ҳамсадо тамомшаванда «ва» ба «=у» мубаддал шуда, агар онҳо бо садонок тамом шаванд, ба «=ю», «=ву» табдил меёбад).

Ҳунарманд ... ҳар ҷо ки равад, қадр бинаду садр
нишинад ва беҳунар луқма чинаду сахтӣ бинад.
Саъдӣ

Пай маслаҳат маҷлис оростанд,
Нашастанду гуфтанду бархостанд. *Фирдавсӣ*
На маро сояи тубию на кавсар даркор,
Қадри чун сарви сиҳю лаби шаккар даркор. *Ҳоқонӣ*

ВАБО a. وبا 1. бемории гузаранда ва ҳалокатовари оммавӣ, хатарнок ва муҳлик, холера. Ба воситаи микробҳои маҳсусе, ки дар об ва ҳӯрданиҳо ба вучуд меояд, мегузарад.

Бино бар иллати тоуну вабо ... тамоми он мардум
ба дори бақо пайвастанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. офат, бало.

Ҳавояш моябахши ҳар вабое,
Заминаш киштзори ҳар балое. *Ҷомӣ*

ВАБОЛ a. وبال 1. гуноҳ.

Агар аз гуриснағӣ ҳалок шаванд, ваболи ин бар
гардани ту монад. *«Нигори дониш»*

Ҳар он чи хайру савобе, ки сар кашид аз мо,
Ба чашми аҳли ҳасад нест ғайри шарру вабол. *Шоҳин*

2. маҷ. зарар, зиён.

Вабол аст додан ба ранҷур қанд,
Ки доруи талхаш бувад судманд. *Саъдӣ*

3. маҷ. сахтӣ, азоб; гаронӣ.

... Ки мабодо гар чашам таъми висол,
Таъми он бар чони ман гардад вабол. *Ҷомӣ*

4. дар ситорашиносии хурофӣ нумуборак ва наҳс будани вазъияти ситораҳо ва ё Офтобу Моҳ дар бурҷҳои гуногун, мас. Офтоб дар бурҷи Далъ, Моҳ дар Ҷадӣ, Аторуд дар Қавс ва м. инҳо.

Акнун, ки толеи ман пайваста дар вабол аст,
Субҳам тамои шому айшам ҳама малол аст. *Шоҳин*

ВАБОЙ وبائي 1. мансуб ба вабо; 2. вабозада, гирифтори вабо.

В-АГАР وگر шакли кутӯхшудаи ва агар.

Агар дардам яке будӣ, чӣ будӣ?
В-агар ғам андаке будӣ, чӣ будӣ?
Ба болинам ҳабибам ё табибам,
Аз ин ҳар ду яке будӣ, чӣ будӣ? *Бобо Тоҳир*

В-АГАРНА||**В-АРНА** ورنه||ورنه шакли кӯтоҳшудаи ва агар на.

Бар ин кинагар кор созем зуд,
В-агарна барорад аз ин марз дуд. *Фирдавси*
Аҷал тафаққуди ҳолам намекунад, в-арна
Ҳазор бор аз ин зиндагӣ ба ҷон шудаам. *Шоҳин*

ВАД(Д) а. ود *ниг.* вуд(д).

ВАДАЧ а. ودچ *шоҳраг*; рағи гардан.

ВАДИА||**ВАДИАТ** а. وديعه||وديعه амонат, чизи амонат гузошташуда ё супурдашуда.

Овардаанд, ки бозоргоне буд андакмоя ва мехост,
ки сафаре кунад. Сад ман оҳан дошт, дар хонаи
дӯсте бар сабили вадиат ниҳоду бирафт.

«Калила ва Димна»

вадиат қардан чизеро амонат ба касе супурдан.

Хост ташвиши табъи ваҳшатнок
Ҳамчу ганҷаш кунад вадиати хок. *Бедил*

◇ **вадиати ҳаёт** супурдан вафот қардан.

Дар аснои роҳ хабар омад, ки султон Муҳаммад-
шоҳ вадиати ҳаёт супурд. *«Таърихи Фарошита»*

ВАДОЕЪ а. ودايع *ч.* вадиа||вадиат.

ВАДОЪ а. ودايع *ниг.* видоъ.

ВАДУД а. وود *дӯст*, муҳиб.

Манъи ту дар боби ман акнун ҷи суд?
Чунки ҳукми ҳоким ин аст, эй вадуд! *Румӣ*

В-АЗ وز шакли кӯтоҳшудаи ва аз.

З-омада шодмона бояд буд,
В-аз гузашта накард бояд ёд. *Рӯдакӣ*

ВАЗАҒ وزغ қурбоққа, гук.

Ба об андар шудан ғарқа чу моҳӣ
Аз он бех, к-аз вазағ зинҳор хоҳӣ. *Низомӣ*

Чун Азудуддавла бо элҷи дар такаллум омад,
овози вазағ... баланд шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ВАЗЕЪ а. وضيع *1.* паст (дар бораи мавқеъ ва мартаба).

Ҳар кӣ нафсе шариф ва гавҳаре баланд дорад,
хештарно аз маҳалли вазеъ ба манзалате рафеъ
мерасонад. *«Калила ва Димна»*

2. маҷ. оми, шахси оддӣ, шахси бемақому мартаба;
фурумоя, одами паст; *муқобили шариф 2;* **вазеъу**
шариф, **вазеъ ва шариф** кеҳу меҳ, ому хос, оддӣ ва
асил, хурду калон.

Бисёре кас аз вазеъ ва шариф ба боргоҳи у хозир
омада. *Авфӣ*

Асари олиму вазеъу шариф
Нест бе кисвати латифу касиф. *Бедил*

ВАЗИА а. وضيعة *1.* зарар, осеб, хасорат, зиёни моддӣ.

Мултамас он ки ... хони хоинро аз соҳати мамла-
кати мо боздорӣ, вазиа, ки дар назми ҳоли мулки мо
тақдим дошта, ба итмом расони. *«Равзат-ус-сафо»*

2. андоз, хироч.

ВАЗИДАН وزيد *1.* ҳаракат қардан(-и бод), ба чунбиш
даромадан(-и шамол).

Вазид боди муроде ба сӯи хонаи мо,
Ниҳод шоҳи гуле по бар остонаи мо. *Мушфиқӣ*

2. расидан, омадан(-и буй).

Чун Саломон аз ҳақим инҳо шунид,
Бун ҳикмат дар машоми у вазид. *Ҷомӣ*

ВАЗИМА а. وضيمة *меҳмонӣ* ба муносабати мотам.

ВАЗИР а. وزير *тағр.* мансабдори олимақоме, ки баъд аз
подшоҳ (ё султон, малик) мавқеи яқумро ишғол мекард
ва мутасадди кулли қорҳои дохилӣ ва хориҷин мамлакат
ҳисоб мешуд.

Ҷонмирзо-қушбегӣ вазири Абдулаҳадхон буд.
Садри Зиё

◇ **вазири офтоб киноя** аз моҳ.

Ғар вазири офтоб аз хидматаш гардан кашад,
Аз ҷамоле, к-офтобаш медиҳад, маҳҷур бод! *Анварӣ*

ВАЗИФА а. وظيفه *1.* музди ҳарруза, моҳона ва ё солонан
қор, маош; нафақа, як миқдор хуроқворӣ, ки ба касе ба
муддати муайян таъин шуда бошад.

Ва аз Наср бинни Аҳмад бар Исмоил вазифа ни-
хода буд аз амволи Бухоро дар соле понсад ҳазор
дирам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Мақорими ту ба офоқ мебарад шоир,
Аз у вазифаву зоди сафар дарег мадор. *Ҳофиз*

2. қори ҳарруза; уҳдадорӣ; амре, ки инсон ба иҷрои
он уҳдадор аст; қор, амал.

Ва чигунагии ҳолати онро ба қиёси ақли ноқис
тафтиш намудан вазифан мо нест. *Аҳмади Дониш*

ВАЗИФАХҶҶ وظيفه خور нафақахур, касе, ки ба у маоше
таъин шуда бошад; *ниг.* вазифа *1.*

ВАЗН а. وزن *1.* сангинӣ, гаронӣ, вазнинӣ; вазниние, ки дар
тарозу баркашида муайян қарда мешавад; *2.* санги таро-
зу.

Дар бозорҳо ... ва шаҳрҳо ҳар кас ҷиҳати масла-
ҳат ва манфаати худ вазне аз сангу кулӯҳ ва оҳану
ғайра месозанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

3. баркаш; **бе вазну санг** бе баркаш; *киноя* аз бисёре
зиёд.

Басе армуғоне зи торочи Занг
Ба ҳар су фиристод бе вазну санг. *Низомӣ*

4. маҷ. эътибор, аҳамият; қадр, қимат.

Як қароба шаробро ҷи вазн бошад, ки аз ман сарфа
талаб кунӣ? *Авфӣ*

Ҷи вазн моҳи саморо баробари рӯят,
Ки офтоби фалак нест ҳамтарозуят?!

Ҳисрави Деҳлавӣ

5. адш. андоза, ченаки як навъ аз навъҳои ашъори гу-
ногунсохт: арӯз дорон нуздаҳ баҳри солим (асли)
буда, дар доҳили ҳар як баҳр вазнҳои гуногун мавҷуд
аст, ки ҳар кадоми он ба воситаи рукнҳои муайян
санҷида мешавад.

Қашад аз вазн ба бар хилъати ноз,
Кунад аз қофия домонш тироз. *Ҷомӣ*

◇ **вази ниҳодан эътибор** додан.

Шоҳин ... таваҷҷӯҳи уқобро вазне наниход.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

нигоҳ доштани **вазни тарозуи** хеш аз ҳад нагузаштан,
боадолат будан, аз руи адолат рафтор қардан.

Мақун такъя бар зури бозуи хеш,
Нигаҳ дор вазни тарозуи хеш. *Низомӣ*

ВАЗОИФ *a.* وظائف *ч.* вазифа.

Ба чихати талабаҳо мадрасаҳо сохта ва вазоиѳ муқаррар карданд. (1) «*Таърихи Сайидроқим*»

Барҷомондагонро дар маҳалле ҷамъ дорад ва вазоиѳи эшонро аз байтулмол бирасонад. (1)

Аҳмади Дониш

ВАЗОРАТ||ВИЗОРАТ *a.* وزارت *вазирӣ, амали вазир, мансаби вазир.*

Вай [Саид] ҳаштсола буд ва вазорати ӯ Абуабдуллоҳ Муҳаммад бинни Аҳмад-ул-Ҷайҳонӣ гирифт.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

Яҳъёро бисутуд, ба он ки фитна нишонда буд ва уро вазорат дод. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ВАЗОҶАТ *a.* وضاحت *возеҳӣ, равшанӣ.*

ВАЗЪ *a.* وضع *1.* ниҳиш, гузориш.

Ҷайби ҷаҳон пур зи ғароиб кунам,
Вазъи намотҳои аҷоиб кунам. *Хисрави Деҳлавӣ*

вазъи асос гузоштани таҳкурси; 2. вазъият, ҳолат.

Дар вазъи рӯзгор назар кун ба ҷашми ақл,
Аҳволи кас мапурс, ки ҷои суол нест. *Убайди Зокони*
Марг ҳам аз таъби ман вазъи парешонӣ набурд,
Сухт яксар пайкарам, хокистарам аммо ханӯз.

Шоҳин

вазъи ҳамл ҳолати дучонӣ, ҳомилагӣ; зоида; 3. расм, қоида, оин, тартиб; *вазъи ҷаҳон замон, рӯзгор, тартиби гардиши давр.*

Бе хор гул набошаду бе неш нӯш ҳам,
Тадбир чист? Вазъи ҷаҳон инчунин фитод! *Ҳофиз*
Ситамгаре, ки ҷафо вазъу ҳуи ӯст, туй,
Ситамкаше, ки вафо фикру зикри ӯст, манам. *Шоҳин*

вазъ кардан а) таъин кардан, муқаррар кардан.

Ва боз ба ҳар деҳаву қишлоқ қаровуду нигоҳбон-
ҳо вазъ кардаанд, ки роҳхоро аз дуздӯ роҳзан пок
дорад. *Аҳмади Дониш*

б) хорич кардан, баровардан.

Ҳар кас ки чил ғулум ба як байъ бихаридӣ, баҳон
як ғулум вазъ карда аз барои муштарӣ биталабидан-
дӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

ВАЗЪИЯТ *a.* وضعیت *аҳвол, ҳолат.*

ВАИД *a.* وعيد *таҳдид, қавлдиҳӣ дар хусуси ягон нияти бад, мас. дар хусуси касеро ҷазо додан ё интиқом гирифтани аз касе; муқобили ваъда.*

Таҳдиду ваид намуд, ки агар бо ман сар фуру
набӣ, ... дар хуни ту саъй кунам. *Авфӣ*

Чу осӣ туруш карда руй аз ваид,
Чу абруи зиндонӣён рӯзи ид. *Саъдӣ*

ВАЙЛЛО *a.* ولا *пайвандаки хилофӣ в-агарна, дар акси ҳол.*

Фармудаанд, ки зуд бош ва маро раҳнамунӣ ба
пеши ӯ кун, ки вайлло ҳалок мешавам. *Восифӣ*

ВАЙД(О) *(1)* ويد *ниг. вид(о).*

ВАЙҚ||ВЕК *a.* ويك *шакли кӯтоҳшудаи вайҳак.*

Мода гуфто: Ҳеч шармат нест, век!
Чун сабуксорӣ, на бад донӣ, на нек. *Рӯдакӣ*

ВАЙЛ *a.* ويل *1.* бадбахтӣ, мусибат, ғаму қулфат; *вайлу субур* фалокат ва ҳалокат.

Дар дашти нахват ва инодат тухми вайлу субур
кишт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. вой!, ҳайфо!, дарего!

Вайл бар шумо бод, ки дӯзах аз шумо пур хоҳад
шуд! «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. д. номи яке аз водихоӣ дӯзах.

ВАЙЛА *a.* ويله *овози баланд, фаръед, шуру вовайло; вайла кардан (ё задан) фаръед баровардан, наъра задан.*

Ба пеши сипоҳ андаромад чу гард,
Чу раъди хурушон яке вайла кард. *Фирдавси*

Дар ин бим буданду ғам яксара,
Ки Гаршосп зад вайлае аз дара. *Асадӣ*

ВАЙЛҶУЙ ويل جوئ *бадхох, бадандеш, балочуй.*

Бадандеш душман буду вайлҷуй,
Ки то чун ситонӣ аз ӯ чизи уй. *Абушақури Балхӣ*

ВАЙРОН ويران *1.* хароб, абгор, табоҳ, шикаста, аз кор баромада.

Хуррам он рӯз, к-аз ин манзили вайрон биравам,
Роҳати ҷон талабам в-аз пай ҷонон биравам. *Ҳофиз*
вайрон кардан хароб кардан, шикастан, аз кор баровардан.

Чун ҳисорро вайрон карданд, он дарро низ вайрон
карданд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

2. вайрона, хароба, ҷои хароб.

Барои роҳати худ ранҷи ӯ хост,
Дар он вайрон мақоми ганҷи ӯ хост. *Ҷомӣ*
Бесабаб Маҷнун ватан дар гушаи вайрон надошт,
Бар гирифтрон фазои хонаву берун якест. *Маҷфӣ*

ВАЙРОНА ويرانه *хароба, ҷой ва ё бинои харобшуда.*

Дил ҷӣ арзад, гар набошад меҳри дилдоре дар ӯ,
Бе вучуди ганҷ қимат кай бувад вайронаро?

Убайди Зокони

Бувад вайрона беҳтар чуғзро аз сӯҳбати тӯти,
Шавад хомуш нодон, чун ба базми зуфунун афтад.

Сайидо

ВАЙРОНАГАРД ويرانه گرد *он ки дар вайронаҳо мегардад, харобадӯст.*

Мақун ҳамчу чуғдаш ба ранҷу ба дард,
Пай ганҷи мавҳум вайронагард. *Ҷомӣ*

ВАЙРОНӢ ويراني *1.* харобӣ, хароб кардан.

Ба ҷубор рафтанд монанди сайл,
Ба вайрониҳои хонаҳо карда майл. *Сайидо*

2. харобшавӣ, нобудшавӣ; харобӣ, бесарусомонӣ.

Зи бас ҷафои ту бар ошиқон зи ҳад бигзашт,
Ниҳод қоидаи ишқ рӯ ба вайронӣ. *Шоҳин*

3. маҷ. рафтори бад, айёшӣ.

Обод харобот зи вайронии мост...*

ВАЙҲАҚ *a.* ويحك *вой ба ту!, вой ба ҳолат!*

Ӯ ба раз гуфт, ки вайҳақ, ҷӣ фузул орий,
Ту хануз ин сухан андар сари худ дорӣ!

Манучехрӣ

Гуфт: Вайҳақ, ҷӣ кас тавонӣ буд,
Инчунин хоксору хунолуд! *Низомӣ*

ВАКИЛ *a.* **كيل** гумошта, намоянда, касе, ки ба иҷрон коре ваколат гирифта бошад (аз шахсе ва ё ҷамъияте).

Бад-ин ваъда ман аз бечун вакилам,
Агар бовар бидорӣ, ман кафилам.

Бадрии Қашмирӣ

вакили мутлақ гумоштаи комилҳуқуқ; вакиле, ки ваколаташ бе ҳеҷ қайду шарт бошад.

Лабу даҳони ту даъвӣ ба қуштанам доранд,
Вакили мутлақ аз ин ҳар ду кас киро кардӣ?

Хисрави Деҳлавӣ

вакили никоҳ вакили арусшавандаро меномиданд, ки одатан яке аз хешовандонаш буда, ба қайди никоҳи арусшаванда аз номи ӯ розигӣ меод; падарвакил.

...Ки омад зи духтар вакили никоҳ,
Ба оин шуданд он ду бо ҳам мубоҳ. *Савдо*

вакили харҷ *таър.* намояндаи шахсе ё ягон ҷамъият, ки ба хароҷоти соҳан муайяне мутасаддӣ карда мешуд.

ВАКОЛАТ *a.* **وكالت** вакилӣ, гумоштагӣ; ҳуқуқ ва вази-фаи вакил.

Ваколоте накунад ҳеҷ кас ба ҷон додан,
Агар туро ба ҷаҳон аст сад ҳазор вакил. *Мӯҳӣ*

ВАКОЛАТНОМА *a.* **وكالت نامه** шаҳодатномаи вакилӣ дар бораи ҳуқуқ доштан ба коре; хатти боварӣ, эътимоднома.

ВАКР *a.* **كر** ошъёна, лона, хонаи парранда.

Чанд, чанд охир дуруғу макри ту?
Худ напаррад ҷуз дуруғ аз ваكري ту. *Румӣ*

ВАЛА *a.* **وله** *ниг.* вола.

ВАЛАВ *a.* **ولو** лоақал, ақаллан, ҳеҷ набошад.

ВАЛАД *a.* **ولد** зода, писар; фарзанд, бача.

Дарахт аст болои ҷонпарвараш,
Валад меваи нозанин бар бараш. *Саъдӣ*

Агар маслиҳат донӣ, валади хеш Язидро валиаҳд гардонӣ, то ҳаққи убувват ба ҷой оварда бошӣ.

«Равзат-ус-сафо»

валади зино (*инчунин* валадуззино) ҳаромзода, ҳаромӣ; валади сулбӣ фарзанде, ки аз пушти камари худ шудааст, фарзанди худ, зодаи худ.

ВАЛАДУЗЗИНО *a.* **ولد الزنا** *ниг.* валад (валади зино).

ВАЛАЪ *a.* **ولع** ҳавову ҳавас; эҳтирос, ҳирс.

Зинҳор бад-ин тамаъ дигар бора гирди валаъ нагардӣ. *Саъдӣ*

ВАЛВАЛА *a.* **ولوله** шуру ғавғо, ошӯб; доду фаръёд, вовайло.

Ҳадиси ишқ, ки аз ҳарфу савт мустағнист,
Ба нолаи дафу най дар хурушу валвала буд.

Ҳофиз

Ҳазор валвалаву машғала дарафтодаст
Зи теғи шоҳ ба Ҳиндустону Туркистон. *Муиззӣ*

ВАЛД|ВУЛД *a.* **ولد** фарзанд, бача; насл.

Матбаҳӣ гуфто, ки аз лутфи шумо
Валду молу ҷоҳ шуд ҳосил маро. *Румӣ*

ВАЛЕ(К) **ولي|اوليك** *шакли кӯтоҳшудаи* валекин.

Умед баста баромад, вале ҷӣ фоида з-онк,
Умед нест, ки умри гузашта бозояд. *Саъдӣ*

Гӯянд: Сабр кун, ки туро сабр бар диҳад,
Оре, диҳад, вале ба умри дигар диҳад. *Дақиқӣ*

ВАЛЕКИН **وليكن** *шакли таъғирёфтаи* валокин(на).

Маъшуқ аён мегузарад бар ту, валекин
Ағъёр ҳамебинад, аз он баста ниқоб аст. *Ҳофиз*

ВАЛИАҲД *a.* **وليعهد** *таър.* писари подшоҳ ё ягон шахси наздики ӯ, ки дар вақти зиндагии подшоҳ ба ҷои вай таъин мешавад, то ки баъд аз вафоти подшоҳ ҷои Уро бигирад; ҷойгири шоҳ.

Бибурду бипарварду бинвохташ,
Пас аз худ валиаҳди худ сохташ. *Низомӣ*

Мансур халифа писаре дошт Солеҳ ном, мехост,
ки уро... валиаҳди худ кунад. *Авфӣ*

валиаҳди сипоҳ сардори сипоҳ, ки аз тарафи подшоҳ ҳамчун ноиб таъин мешуд.

Сараш бусиду шафқат беш кардаш,
Валиаҳди сипоҳи хеш кардаш. *Низомӣ*

ВАЛИМА *a.* **وليمه** зиёфат, базм, тӯн арусӣ.

Малика валимаҳо бидод ва хонҳо биниҳод.

«Ҳазору як шаб»

ВАЛИНЕЪМАТ *a.* **ولينعمت** 1. одами олиҳиммат, сахӣ, соҳибэҳсон.

Зи бас нозу неъмат, к-аз ӯ рондаанд,
Валинеъматӣ оламаш хондаанд. *Низомӣ*

2. мураббӣ; неъматдиҳанда; хӯҷанин.

Он ду ғулом изхори муҳолифат намуданд: дар-возаҳоро ба рӯи валинеъматӣ худ кашиданд.

«Фатҳнома»

ВАЛИНЕЪМАТӢ **ولينعمتي** 1. олиҳимматӣ, саховатмавдӣ, бахшандагӣ.

Зи шукри вай он неъмат афзун бувад,
Валинеъматӣ беш аз ин ҷун бувад? *Низомӣ*

2. мураббигӣ; хӯҷанинӣ.

ВАЛИШИНОС **ولي شناس** донандаи кадрӯ қимати ёру дус-тон, кадршинос.

Риндони ташналабро обе намедиҳад кас,
Гуй, валишиносон рафтанд аз ин вилоят. *Ҳофиз*

ВАЛЛОҲ *a.* **والله** ба худо, ба худо ки ..., аз барои худо ки ...

Соқӣ, ҳазар аз ғами туам оҳ ки нест,—
Сабрам зи рухат ҳақ аст, огоҳ кӣ нест?
Мақсуди манию ҷуз ту кас дар дили ман,
Валлоҳ, ки нест, сумма биллоҳ, ки нест! *Хайём*

валлоҳу аълам худо донотар аст, худо медонад.

Бӣрав, Ҳофиз, дар ин маъраз мазан дам,
Сухан кӯтоҳ кун, валлоҳу аълам. *Ҳофиз*

валлоҳу биллоҳ қасам ба худо, ба худо ки ...

ВАЛО *a.* **ولا** дустӣ, муҳаббат, меҳр.

Ҷақиру хаста ба даргоҳат омадам, раҳме,
Кӣ ҷуз валои туам нест ҳеҷ дастовез. *Ҳофиз*

ВАЛОДАТ||**ВИЛОДАТ** *а.* ولادت таваллуд, зоидашавӣ.

Валодати ӯ дар Рай иттифоқ уфтода буд.

«Равзат-ус-сафо»

ВАЛОКИН(НА) *а.* ولاكن аммо, лекин.

ВАЛУД *а.* ولود зани сербача, зани серфарзанд.

То шиносад саҳеҳро зи сақим,
Боз донад валудро зи ақим. *Ҷомӣ*

ВАЛӢ *а.* ولی 1. дуст, содиқ; ёвар, мададгор.

Зи Баҳроми гардун ба баҳромруз
Валиро бисозу адуро бисуз. *Фирдавӣ*

2. соҳиб; хоҷа; мураббӣ.

Маро валӣ ҳаст, агар ӯ иҷозат диҳад, ин хитба
ба хутба пайвандад. *Авфӣ*

Валии арши мазмун, валии дил,
Шаҳи курсии маънӣ, яъне Бедил. *Ҳоҷӣ*

3. д. қариб, наздик, муқарраб (ба худо); одами муқаддас.

Он ки ба фарзе накунад кохилӣ,
Муттақияш ном кунанду валӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ВАЛУЪ *а.* ولوع ҳарис, озманд.

ВАНАНГ ونگ 1. навада буридаи тоқ, ки ҳангоми баҳор
дар натиҷаи бо таъхир бурида шуданаш чанд рӯз обрав
мешавад.

Шод бошу ду чашми душмани ту
Солу моҳ аз гиристан чу вананг. *Фарруҳӣ*

2. тори ангуровезӣ (барои хушкондан).

ВАНОНА وانه нони гирдаи ғафс.

Бар хони вай андар миёни хона
Ҳам нони тунук буду ҳам ванона. *Дақиқӣ*

ВАНЧ ونج гунҷишк.

Шикори боз харчолу куланг аст,
Шикори боша ванч асту кабутар. *Унсурӣ*

ВАНЧАНАҚ وچنک райҳон, нозбӯ.

Ванчанақро ҳаме намуна кунанд
Дар гулистон ба зулфи ванчанақӣ. «*Луғати ғурс*»

ВАОР *а.* واعر замин ё роҳе, ки пастию баландии бисёр
дорад, ҷои ноҳамвор.

Аз ин дуаспа қофилаи сабр даргузашт,
Ман дар миёни роҳи ваор уфтодаам. *Ҳоқонӣ*

В-АР وр шакли кӯтоҳшудаи ва агар.

Гар най кавкаб, чаро пайдо нагардӣ чуз ба шаб?
В-ар най ошиқ, чаро гирӣ ҳаме бар хештан?

Манучеҳрӣ

... В-арат хуршед хонам, низ ҳастӣ,
Ки маҳро бар фалак равнақ шикастӣ. *Низомӣ*

ВАРАМ *а.* ورم омос, ҷои дамида дар узви бадан; умуман
дамидагӣ дар рӯи чизе.

Баъзеро пойҳо варам карда аз пой даромаданд.
«*Фатҳнома*»

Баромад фиғон аз табақҳо чу сунҷ,
Варам буд чун кӯс деги гурунҷ. *Сайидо*

ВАРАМИДАН ورميدن варам кардан, омос кардан, дамида
баромадан.

Ва ба се рӯз чандон омосида ва варамиди, ки
халқ аз ӯ бе сатр натавонад гузашт.

Аҳмади Дониш

ВАРАСА *а.* ورثة ҷ. ворис 1.

Лоиқи подшоҳӣ аз варасаи Сомонӣ кист?
«*Равзат-ус-сафо*»

Ҳар гоҳ чанд бародар бошанд, ба чуз бародари
бузург каҷхудо намешавад, то вараса бисёр на-
бошад. «*Таърихи Фарошита*»

ВАРАТОТ *а.* ورات ҷ. варта.

Ва дар вараоти маҳолик худро чунон меафканд,
ки тафаззи аз он ... муяссар намешуд. (1)

«*Равзат-ус-сафо*»

ВАРАШОН ورشان кабутари ёбони тираранг, ки болои ду-
маш сафед аст.

То бар баму бар зер навои гули нӯш аст,
То бар гулу бар бор хуруши варашон аст ...

Манучеҳрӣ

ВАРАЪ||**ВАРЪ** *а.* ورع д. парҳезгорӣ; тақводорӣ, порсой.

Бархост Камол аз вараъу гӯшанишинӣ,
То дид, ки майхона беҳ аз ҳар ду мақом аст.

Қамоли Хучандӣ

Буд марди солиҳе бо зӯҳду варъ,
Дошт ваҷҳи қутӣ худ аз ҳадсу заръ. *Румӣ*
Воизо, нукта зи қонуни вараъ камтар зан,
Ки мани ринд бисе воқиф аз ин қонунам. *Шоҳин*

ВАРАҚ *а.* ورق 1. барг(-и наботот); 2. гулбарг.

Замона аз варақи гул мисоли рӯи ту баст,
Вале зи шарми ту дар ғунча кард пинхонаш.

Ҳофиз

Дар иштиёқи рӯи ту наълаш дар оташ аст,
Ҳар шабнаме, ки бар варақи лола меравад. *Соиб*
3. як порча қоғаз ба шакли саҳифа буридашуда;
варақаи дурӯяи китоб, дафтар ва ғ.

Чу баҳри навиштан варақ кард боз,
Сари номаро сохт мушкитироз. *Ҷомӣ*

... Қ-ин кор бад-он расида, шояд
Аз дафтари ман варақ кушояд. *Шоҳин*

варақ гардондан (ё баргардонидан) а) варақ задан
(китобро); б) маҷ. гузаштан аз як ҳолат ба ҳолати
дигар, мас. аз меҳру муҳаббат ба қаҳру кин ё баръакс;
тағйир додани вазъият.

Дастгоҳи ҳавас варақ гардонд,
Ҳуш он сӯи фаҳм мақсад ронд. *Бедил*

варақ дарнавардидан а) варақ гардондан; б) маҷ.
беътибор кардан, аз эътибор соқит кардан.

Чу соид кушоям зи бозуи нарм,
Суманро варақ дарнавардам зи шарм. *Низомӣ*

◇ варақ дарнаваштан а) ба чизе аҳамият надодан,
аз баҳри чизе гузаштан.

Зи панди бузургон набояд гузашт,
Суханро варақ дар набояд навашт. *Низомӣ*

б) тай кардан, роҳ паймудан.

Чу лаҳте заминро варақ дарнавашт,
Зи паҳлуи води даромад ба дашт. *Низомӣ*

в) тамом кардан, хотима додан; аз байн бурдан, нест
кардан.

Ситези ду лашкар чу аз ҳад гузашт,
Замона якеро варақ дарнавашт. *Низомӣ*

варақ рехтаи хароб кардан.

Фалак э-он хати чадвал ангехта,
Саводи ҳабашро варақ рехта. *Низомӣ*

варақ рондан *бар чизе* ба чизе расидан, ба ҳадде расидан.

Чу умраш варақ ронд бар бист сол,
Ба шоҳаншаҳӣ бар духул зад давол. *Низомӣ*

варақи *чизе(ро)* фароз кардан *киноя аз* тай кунондан, гузарондан; ба тадрич кам кардан чизеро.

Ҳин, ки рӯзу шаби замона ҳама
Варақи умри мо кунанд фароз... *Анварӣ*

гардидани варақи *чизе* аз ҳолате ба ҳолати дигар гаштан.

Варақи ҳусн муҳол аст нагардад, Сонб,
Ҳеч матбуъ надидем, ки тобеъ нашавад. *Соиб*

ВАРД ورد гул, гули сурх, гули садбарг.

Ба ҷон-андар лаҳв асту ба мағз-андар мушк аст,
Ба чашм-андар нур асту ба рӯ-андар вард аст.

Манучехрӣ

Ҳаюлон вучудам ҳофизии сад сурати ранг аст,
Аз он дар гулшани эҷод чандин вардро монам.

Васлӣ

варди муваррад гули сурх.

Вақти баҳор асту вақти варди муваррад,
Гетӣ ораста чу хулди мухаллад. *Манучехрӣ*

ВАРДА وردа гардон, гарданда, гирдгарданда; маҷ. ноором.

В-ар у ба роҳату ман дар машаққатам, ҷи аҷаб,
Ки ҳам замин бувад осудаву фалак вардо. *Ҳоқонӣ*

варз ورز *асоси замони ҳозираи* варзидан.

ВАРЗ ورز кишт, зироат.

Надорад зану зодаву кишту варз,
Ба чизе надонад зи ноарз арз. *Фирдавсӣ*

Ҳар кӣ имсол оби варз бибурд,
Соли дигар гурусна бояд мурд. *Саной*

ВАРЗА ورزه зироаткунанда, деҳқон, кишоварз, барзгар;
гови варза барзагов, ки онро дар гузашта варзагов ҳам мегуфтанд.

Гушт бар гови варза некӯтар,
Зинати мард дониш асту хунар. *Саной*

ВАРЗИГАР ورزىگر деҳқон, кишоварз, зироаткунанда.

Суворон ҷаҳонро ҳамедоштанд,
Ба варзигарон варз мекоштанд. *Дақиқӣ*

ВАРЗИДА ورزیده 1. *сифати феълӣ ва феъли ҳоли замони гузаштаи* варзидан; 2. машқидида, ботаҷриба, моҳиршуда (дар коре, санъате ва ғ.).

Султон Зайнулобидин... дар улуми мусиқӣ нек
варзида буд. *«Таврихи Фаршита»*

ВАРЗИДАН ورزیدن 1. шуғл кардан, машғул шудан; пай дар пай кардани коре.

Агар султон адолат варзад, дар савоби ҳар тоат,
ки аз раоё содир шавад, шарик бошад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Май хурдану гирди гулруҳон гардидан
Беҳтар зи ҳазор зоҳидӣ варзидан,
Гар мардуми майхор ба дузаҳ бошанд,
Пас рӯи бихиштро кӣ хоҳад дидан? *Хайём*

Сухандонию хушхонӣ намеварзанд дар Шероз,
Биё, Ҳофиз, ки то худро ба мулки дигар андозем.
Ҳофиз

бад варзидан бадӣ кардан, бадрафторӣ кардан.

Накӯкор мардум набошад бадаш,
Наварзад касе бад, ки нек оядаш. *Саъдӣ*

2. кишту кор кардан, бо зироат машғул шудан, деҳқонӣ кардан.

Ҳама возиҷ пур ангуру ҳама ҷой асир,
3-он-ч варзид, кунун бар бихӯрад барзгаро.

Шокири Бухорӣ

3. феълӣ ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'дустӣ варзидан', 'ишқ варзидан', 'мардумӣ варзидан' ва ғ.

ВАРЗИШ ورزش шуғл, машғулият; машқ кардани коре.

Диле сода аз нақши андешаҳо,
Кафе холи аз варзиши пешаҳо. *Ҷомӣ*

ВАРИД a. ورید 1. рағ; 2. рағи гардан.

ВАРКОК وركاك паррандаи мурдорхоре аз қабилӣ каргас.

Ба ҷои мушк набӯянд ҳеч ғаҳ саргин,
Ба ҷои боз надоранд ҳеч ғаҳ варкок.

Абулаббоси Аббосӣ

В-АРНА ورنه *ниг. в-агарна.*

ВАРО ورا шакли кӯтоҳшудаи вайро.

Бад-ин худ саворе фиристодаам,
Варо пеш аз ин оғаҳӣ додаам. *Фирдавсӣ*

ВАРО(Ъ) a. ورا||ورا пас, ақиб, он сӯ.

Мақсуди ду олам ҷи кунӣ бар дили мо арз,
Мақсуд туй, ҳар ҷи варои ту, туфайлист.

Қамолӣ Хучандӣ

Зи асбоби ҷаҳон ҷуз хӯрданиҳоям намебояд,
Касе бар ҷо наёрад ҳаққи неъматро варои ман.

Савдо

(аз) варои ... ғайр аз..., ба ғайри..., ба ҷуз..., берун аз...; варои имкон хориҷ аз имкон, он сӯи имконият.

Барги Иси масоз, Ҳоқонӣ,
Гар вучудат варои имкон аст. *Ҳоқонӣ*

ВАРОСАТ a. وراثت ворисӣ, меросхӯрӣ.

Агар ворис дошта бошад ҳам, натавонад исботи
варосати хеш кунад. *Аҳмади Дониш*

ВАРОЪ a. ورا *ниг. варо(ъ).*

ВАРРАФОН ورفان шафеъ, шафоаткунанда, касе, ки афви
гуноҳи ягон гунаҳгорро аз касе илтимос мекунад.

Додам бидех, вагарна кунам ҷони хештан
Мадҳи амиру назди ту орам ба варрафон.

Масъудиӣ Марвазӣ

ВАРРОҚ a. وراق хатнавис; китобнавис, китобаткунанда.

Маро бар ошиқон дода яке маншури солорӣ,
Ки тумораш гули зард асту мижгон аст варроқаш.

Манучехрӣ

Расад зи гуфтани наъти ваю навиштани ӯ
Ба Фарқадон зи шараф фарқи шоиру варроқ.

Ломей

ВАРТА *a.* ورطه 1. чои хатарнок, маҳалли ҳалокатовар ҳамчун ҷаррӣ, партгоҳ ва ғ.

Тақдирӣ осмонӣ ва ғалабаи ҳирс ва умеди чоҳ маро дар ин варта афканд. «*Калила ва Димна*»
Акнун ки аҳли фазлам, бишмар ту: бахт—вожун,
Мебоядам кашидан 3-ин варта рахт берун. *Шоҳин*

2. гирдоб, чои хатарноки наҳр ва баҳр.

Дар ин варта кишти фуру шуд ҳазор,
Ки пайдо нашуд тахтае бар канор. *Саъдӣ*
Киштист чоми бодаву ғам баҳри пур зи мавҷ,
Кишти ғавона соз, к-аз ин варта бигзарем!
Камоли Хучандӣ

◇ **вартаи авҳом** гирдоби хаёлот, таваҳҳум, андеша.

Ба доми кулфат асирам, ки метапам ҳар сӯ,
Чӣ сон ҳалосӣ бичӯям зи вартаи авҳом?! *Васӣ*

ВАРТОҶ *ورتاج* офтобпараст (растанӣ).

Мисоли бандаву ту, эй нигори дилбари ман,
Ба қурси шамсу ба вартоҷ сахт мемонад. *Оғоҷӣ*

ВАРЪ *a.* ورع *ниг.* варъ.

ВАРҶ *ورغ* банди об, ки аз чӯб, шох, алаф ё сангу хок сохта мешавад.

Об ҳар чун бештар ниру кунад,
Банду варғи сустбуда барканад. *Рудакӣ*

ВАРҚО *a.* ورقا кабутари хокистарранг, фохта.

Варқои босира агар ба боли хаёлу пари андеша
ҳазор сол парвоз намояд, ба як дараҷае аз ҳазор
дараҷа натавонад расид. *Восифӣ*

ВАСАН I *a.* وثن бут, санам.

Бустон, гӯй, ҳамчун бути Фарҳор шудааст,
Мурғакон чун шаману гулбачагон чун васано.
Манучехрӣ

Менадонам, ки ту моҳӣ ё васан?
Менадонам, ки чӣ хоҳӣ ту зи ман? *Румӣ*

ВАСАН II *a.* وسن хоб; хоби сабук, пинак, ғанаб.

Эй бода, фидон ту ҳама ҷону тани ман,
К-аз бех бикандӣ зи дили ман ҳазани ман.
Хуб аст маро ҳол ба ҳар ҷо, ки ту бошӣ,
Бедорин ман бо ту хуш асту васани ман. *Муиззӣ*

ВАСАТ *a.* وسط 1. миёна, мобайн, миёнчо.

Ҳоил шуда дар байни ҷабину руҳат абрӯт,
Чун дар васати Зухраву Хуршед хилоле. *Шоҳин*

2. маҷ. ҳадди эътидол, дараҷаи миёнаи ягон кору амал, ҳолат, ҳислат ва м. инҳо, аз ғайри ифрот ва тафрит.

Васат омад маҳалли иззу шараф,
Ба васат руй неҳ зи ҳар ду тараф. *Ҷомӣ*
Мазӣ нохушу хуш зи нобуду буд,
Тариқи васат варз дар бухлу ҷуд. *Ҷомӣ*

ВАСАТУССАМОЪ *a.* وسط السماء *ниҷ.* миёнаи осмон, баландтарин нуқтае дар осмон, ки офтоб дар вақти ҳаракати худ дар нисфи рӯз ба он мерасад.

Чун офтоб ба васатуссамоъ расид, Хур ибни Язид ба он ҳазор сувор падид омад. «*Равзат-ус-сафо*»

ВАСАХ *وسخ* чирк.

Фарзанди ман ятиму сар афганда гирди куй,
Ҷома васах гирифтаву дар хок хоксор. *Кисоӣ*

ВАСВАСА *a.* وسوسة 1. андешае, ки ба бадӣ мебарад, фикру орзу ва хаёле, ки ба натиҷаи бад мебарад.

Эй хуш оғ вақт, ки моро дили беғам будаст,
Хотир аз васвасаи ишқ фароҳам будаст.

Хисрави Деҳлавӣ
Ҷомӣ, ба базми аҳли сафо меравӣ, нахуст
Дил пок кун зи васвасаи тавбаву салоҳ. *Ҷомӣ*

2. фиреб; иғво, иғвогарӣ; таҳриқоти бад.

Васвасаи нафсонӣ дили бародарро бар озор ниҳод.
Авфӣ

Қор бо ишқ фитод, аз сарам, эй ақл, бирав,
Чӣ диҳӣ васваса, дидам, ҳунаре нест туро.

Хисрави Деҳлавӣ

ВАСВОС *a.* وسواس 1. фикру андеша ва хаёлот, ки ба бадӣ мебарад.

Қамон абру бороиш алмос шуд,
Сару мағз пур ҷӯши васвос шуд. *Фирдавсӣ*

То ту дар банди нафсу васвосӣ,
Душмани худ зи дуст нашноӣ. *Ҷомӣ*

2. ба васваса андохтан; аз роҳ баровардан, гумроҳ кардан.

Қори сабри ман шуд аз темори зулфи ӯ заиф,
Ҷои хоби ман шуд аз васвоси чашми ӯ хароб.

Муиззӣ

3. бим, ваҳм, ҳарос аз чизе.

Ҷаст аз ҷойгаҳ он гоҳ чу ханносе,
Ҳавас андар сару андар дил васвосе. *Манучехрӣ*

4. шакку шубҳа, дудилағӣ; изтироби фикр (ҳамчун як навъи бемории руҳӣ); 5. д. васвасақунанда, гумроҳқунанда (сифати шайтон).

ВАСЕЪ *a.* وسيع кушод, фарох, паҳновар; *муқобили* танг I 1.

[Назар] баъд аз он ба шаҳре расид, ки бинои он рафеъ ва фазои он васеъ. *Яҳёи Себак*

ВАСЕЪУЛАРЗ *a.* وسيع العرض сербар, фарох, паҳновар.

Он арзи васеъуларз муштамил аст бар билоди бисёр ва амсори бешумор. «*Оташқада*»

ВАСИЛА||ВАСИЛАТ *a.* وسيله||وسيلة 1. восита, чизе ё

касе, ки ба воситаи он қор ва амалеро иҷро мекунанд, чизе, ки барои ҳосил кардани мақсаде ба қор мебаранд.

Ҳукм кун, то ба хидмате бирасам,
3-ин василат ба давлате бирасам. *Бедил*

ба василати ... ба воситаи ...

Маро писаре нест, ки номи ман ба василати ӯ боқӣ монад. *Авфӣ*

2. дастовез, тӯҳфа ҳамчун воситаи ба мақсад расидан.

Хаёли зулфи ту гуфто, ки ҷон васила масоз,
К-аз ин шикор фаровон ба доми мо афтад. *Ҳофиз*

Фармуд: Бирав бар он қабила,
Биспор ба меҳтар ин васила. *Шоҳин*

3. сабаб, боис, баҳона.

Васила чист, ки ту дохилию ман хорич,
Ту гушт меҳурию устухон мани афғорӣ. *Фузулӣ*

Ҳар кушта, ки 3-он қабила мидид,
Бар гирьяи худ васила мидид. *Шоҳин*

васила ангехтан сабаб нишон додан, баҳонаҷӯй кардан.

Анварӣ онро ба ҳусни фаросат дарёёфт ва василаҳо ангехт ва малики Ҳиротро аз он мутолиба даргузаронид. *Ҷомӣ*

ВАСИЛАҶУ(И) (وسيله جو(ى)) баҳонаҷӯй, баҳонаталаб.

ВАСИЯТ *a.* وصيت панду насихат ва супоришҳои шахсе, ки наздик ба мурдан аст; орзу ва хоҳишҳои шахси наздик ба марг.

Табибро бихонд ва фармуд, то муолиҷати ӯ кунад ва бухорхӯдот васият мекард ва як соат буд бимирад. *«Таърихи Наршахӣ»*

Он яке шахсе ба вақти марги хеш
Гуфта буд андар васият беш-беш. *Румӣ*

ВАСИЯТНОМА وصيت نامه варақае, ки васияти касе навишта шуда бошад.

ВАСИҚА||ВАСИҚАТ *a.* وثيقة||وثيقت 1. аҳду паймони устувор; аҳднома, номаи аҳду паймон.

Димна бо ӯ васиқате кард ва шароити таъкиду эҳком андар он ба ҷой овард. *«Калила ва Димна»*

Ба дастури доно васиқат навишт,
Ки аз донишу дод будаи сиришт. *Низомӣ*

2. *таър.* ҳуҷҷате, ки дар он ҳуқуқи моликияти касе ба чизе қайд шуда бошад; васиқаи ҳавлӣ ҳуҷҷати соҳиб будан ба ҳавлӣ.

Ҳазрати қозии калон... васиқаи ҳавлиро диданд,
ки ҷаҳор ҳазор танга будааст. *Садри Зиё*

ВАСКОРА وسكارة деги калон.

Гуфт: Васкора, к-аш тиён хонӣ,
Он ҷунон дех, ки боз бистонӣ. *«Луғати ғурс»*

ВАСЛ *a.* وصل 1. пайвастан, пайванд кардани чизе ба чизе, часпандан, часпидан, бастан, банд кардан.

[Саркарда] сари чохро ба хору хошок бозпушонид ва сӯрохе гузошт ва танобе дар таҳи чоҳ карда бар ҷӯбе васл намуд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. ба ҳам расидан, ба ҳам пайвастан, ба дидори (сӯхбати) ҳамдигар расидани ошиқу маъшӯқ; висол.

Шабара гар васли офтоб нахоҳад,
Равнақи бозори офтоб нахоҳад. *Саъдӣ*

Бо субҳ бигӯед, ки бевақт мазан дам,
Имшаб шаби васл аст, ниғаҳ дор нафасро!

Камоли Хуҷандӣ

Ман ҷӣ кардам, ноумед аз базми васлат кардай?
Аз ту, эй бераҳм, уммеди мурувват доштам.

Сайидо

ВАСЛӢ *I a.* وصله порчаи матое, ки ба ҷои дариди ё кандашудан либос ямоқ мекунад; ямоқ, пина, дарбех.

Шармам аз хиркаи олудан худ меояд,
Ки ба ру васла ба сад шаъбада перостаам. *Ҳофиз*

ВАСЛӢ *II a.* وصله грам. аломате дар имлои арабӣ, ки ба шакли ʾ буда, дар болои алиф гузошта мешавад ва яқоя хондани ду калимаро ишора мекунад.

ВАСЛАЗАН وصله زن ямоқчӣ, пинадӯз, порадӯз.

Буд бар далки маоши хештан
Рузу шаб навропадузу васлазан. *Ҷомӣ*

ВАСЛӢАТ وصلت *ниг.* вуслат.

ВАСЛӢҶУ وصل جو талабгори висол, ҷӯндан дидори ёр.

Ҳеч ошиқ худ набошад васлҷу,
Ки на маъшӯқаш бувад ҷӯеи ӯ. *Румӣ*

ВАСМА *a.* وصمه гиёҳест, ки занону духтарон барғҳои онро фишурда оби сабзи нилгунашро ба абрувони худ мемоланд; усма.

Қас натавонад гирифт домани давлат ба зӯр,
Кӯшиши бефоидаст васма бар абруи кӯр. *Саъдӣ*
Ҷаҳон бар абруи ид аз ҳилол васма кашид,
Ҳилоли ид дар абруи ёр бояд дид. *Ҳофиз*

ВАСМАТ *a.* وصمت 1. айб, нуқсон.

Ҷамен осору афзоли ӯ ба ҳуљияи эътидол мутаҳалли ва аз васмати ихтилол мутаҳалли бошад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

2. доғи нанг, шармандагӣ.

ВАСНОД وسناد бисёёр, хеле, хеле зиёд.

Имрӯз ба иқболи ту, эй мири Хуросон,
Ҳам неъмату ҳам руи нақӯ дорам васнод. *Рудакӣ*

ВАСНӢ وسنى ду зани як шавҳар нисбат ба ҳамдигар; палонҷ, кундош, бохчун.

Дустонам ҳама монандаи васнӣ шудаанд,
Ҳама з-он аст, ки бо ман на дирам монду на зар.
Асҷадӣ

ВАСОВИС I *a.* وساوس ҷ. васваса.

Гусаста гашт зи таъям васовису авҳом,
Бурида гашт зи ҷонам алоиқи омом. (1)

Заҳири Форёбӣ

Мирзо... аз васовиси шайтонӣ ва ҳавочиси нафсонӣ лоилоҷ пушаймон гардид. (2)

«Таърихи Фарӣшта»

ВАСОВИС II *a.* وساويس ҷ. васвос.

ВАСОӢ *a.* وصايا ҷ. васият.

[У] баъд аз итмоми васоӢ роҳи сафари охират пеш гирифт. *«Равзат-ус-саф»*

ВАСОИЛ *a.* وسايل ҷ. васила||василат.

[Саъди Салмон] чандин қасида ва рубоӣ гуфта ба васоил ба арзи султон расонид, коргар наяфтод. (1) *«Хизонаи омира»*

ВАСОИТ *a.* وسايط ҷ. восита.

Ба чандин... васоит онро ба ман расонид. (1)
Авфӣ

Афогина дар ниҳояти мартаба очиз омада васоитро дар миён андохтанд. (1) *«Хизонаи омира»*

ВАСОИҚ *a.* وثائق ҷ. васиқа.

ВАСОТАТ *a.* وساطت воситашавӣ, миёнаравӣ; восита шудан.

Қутбхон... назди султон Муҳаммадшоҳ рафта ба васотати аркони давлат маъруз дошт, ки афғонон дар Сирҳинд ҳуҷуме кардаанд. *«Таърихи Фарӣшта»*

ВАСОЯТ *a.* وصايت 1. васият; 2. васигӣ, вазифа ва фаъолияти васӣ.

Ҷуно баъд аз бародар ба ҳукми васоят ва вуфури диroyат кулохи раёсат бар сар ниҳод.

«Таърихи Фарӣшта»

ВАСОҚАТ *a.* وثاقت устувори.

Шарафи ҳар илме ё ба баноҳати мавзӯи он аст, ё ба ҷалолати ғояту манфаат ё ба васоқати бурхону хуччат. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ВАССАЛОМ *a.* والسلام тамом, тамом шуд, анҷом ёфт (ифодае, ки дар вақти ба охир расидани чизе кор фармуда мешавад, мас. нома тамом—вассалом).

Хуш аст аз ту саломе маро дар охири умр,
Чу нома рафт ба итмом, «вассалом» хуш аст.

Қамоли Хучандӣ

Мурғи умри Восифӣ то ҳаёт дар бустони даҳр,
Андалебосо санохони ту бошад, вассалом! *Восифӣ*

ВАССОФ *a.* وصاف васфкунанда, таърифу тавсифкунанда; мадҳкунанда, санохон.

Вассофонро дар васфи ҷамоли у чун давог даҳон
Боз монда. *Авфӣ*

ВАССОФИ *a.* وصفائي 1. вассоф будан; 2. васф кардан, таърифу тавсиф кардан; мадҳу сано намудан.

Қалам, ки даъвии вассофини ҷамоли ту кард,
Рухаш ба дудаи ваҳшат ҳамеша андудаг.

Заҳири Форёбӣ

Чилваи хусн зи вассофии уст,
Сиккаи ишқ зи саррофини уст. *Ҷомӣ*

ВАСТОХОН *a.* وستاخوان *шакли кӯтоҳшудаи овастохон.*

Чу гулбун аз гул оташ ниҳоду акс афганд,
Ба шоҳи у-бар дурроҷ гашт вастохон. (2)

Хисравонӣ

ВАСФ *a.* وصف 1. тасвири ҳол, баёни чигунагии касе ва ё чизе.

Чунон будагт васфаш чун саробе,
Ки на об асту мемонад ба обе.

Фаҳриддини Гургонӣ

Чун суҳан дар васфи ин ҳолат расид,
Ҳам қалам бишкасту ҳам коғаз дарид. *Румӣ*

2. таъриф, тавсиф.

Васфи даҳанат Қамол доим
Дар қофияҳои танг гуяд. *Қамоли Хучандӣ*
Дар васфи ҷамоли ту надонам чӣ нависам,
Он чӣ ба тасаввур гузарад, бехтар аз онӣ. *Шоҳин*

3. сифат, хислат.

Хулқи нақу васфи Масеҳо бувад,
Хислати бад марги муфочо бувад.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

ВАСФУЛҲОЛ *a.* وصف الحال тасвири ҳол, баёни сурати воқеа.

Гуфт бо шӯи хеш васфулҳол,
Шод шуд марду ғам гирифт завол. *Саноӣ*

ВАСӢ *a.* وصى иҷрокунандаи васият, касе, ки уро васияткунанда барои ниғаҳ доштани молу мулк, ҷою манзил ва иҷтимоӣ тарбияи фарзандони сағир (то расидани ҳадди балоғат ва ҷамоли онҳо) таъин мекунад; *киноя аз халифа Алӣ, ки шиаёни васи Муҳаммад медонанд.*

Манам бандаи аҳли байти набӣ,
Ситояндаи хоки пой васӣ. *Фирдавсӣ*

ВАТАД *a.* واد 1. мехчуб, меҳи ҷубини ресмонбандии хайма ба замин.

Хайман шашгуша бар ахтар кашид,
Чор ватадро ба расан даркашид. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *адш.* дар арӯз ҷузъи духиҷои рухно буда, ба ду қисм ҷудо мешавад: 1) ватади маҷмуъ (ё мақрун) ҳамчун «ҷаман», «суман»; 2) ватади мафруқ ҳамчун «лола», «жола».

ВАТАН *a.* وطن 1. зодгоҳ, ҷои таваллуд ва нашъу намо, мас. деҳа, шаҳр, мамлакат.

Саъдиё, ҳубуби ватан гарчи ҳадисест саҳеҳ,
Натавон мурд ба хорӣ, ки ман ин ҷо зодам. *Саъдӣ*

Мусофир ҳар кучо афтад, ватанро дӯст медорад,
Ки булбул дар қафас афтад, ҷаманро дӯст медорад.*

ҷалон ватан кардан маҷбуран ва ба ночор тарки ватан кардан.

Зи ҷаври чарх ҷалон ватан макун, Мухлис,
Ки дар замини дигар осмони дигар нест.

Мухлиси Қошӣ

2. ҷои истиқомат, маскан, манзил, макон.

Яке будааст аз бозоргонон, ки дар Басра ватан доштӣ. *Авфӣ*

ватан гирифтани маскан гузидан, ҷои истиқомат ихтиёр кардан.

Дар миёни бодия гирам ватан,
Бар сари як чашма бошам хаймазан. *Ҷомӣ*

3. кишвар, мамлакат, сарзамин, диёр.

Дар он ватан, ки зи арбоби ақл анҷуман аст,
Туй ба хучҷати таҳқиқ сайидул-албоб. *Муиззӣ*

ВАТАР I *a.* وتر 1. тори асбоби мусиқӣ; 2. зехи камон, ресмони камон.

Гови замин дуто шавад, пой чу бар замин занӣ,
Шери фалак ниҳон шавад, саҳм чу бар ватар ниҳӣ.

Бадри Чочӣ

◇ **ватари зовия мат.** гипотенуза, он тарафи секунҷа, ки муқобили кунҷи рост аст.

Чун ватари зовия ба қувват бузургтар аз ду зилғаш бошад, зовия мунфарича бувад.

Насириддини Тусӣ

ВАТАР II *a.* وطر ҳоҷат; орзу, мурод, мақсуд.

ВАТВОТ *a.* وطواط 1. шабпара, хафшош.

Аз таънаи Бӯлаҳаб чӣ нуқсат,
Маъзур зи меҳр чашми ватвот. *Ҳоҷӣ*

2. *маҷ.* заифҷусса, хурд ва лоғар; 3. тахаллуси шоири машҳури форсу тоҷик Рашидиддин (вафоташ 1182—1183), ки «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» аз таснифоти уст.

ВАТИРА *a.* وتيرة роҳу равиш, тарз, тариқа.

На ҳамин рую рой тира аз у,
Пой то сар ба як ватира аз у. *Ҷомӣ*

Бад-ин ватира аз паи Искандари тиразамир мешитофтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ВАТӢ *a.* وطى алоқаи ҷинсӣ, ҷимос.

ВАТО *a.* وطا густурдани, фарш, палос; **вато** кардан густурдан, паҳн кардан, андохтан.

Чу нақл кард равонаш мусофири малакут,
Барои уреш бар арш кард хирқа вато. *Ҳоқонӣ*

ВАФД *а.* **وندا** ҳайати сафорат, ҳайати элчиён, вакилон, намояндагон, фиристодагон.

Аз ҳар мақоме вафдҳо омаданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*».

ВАФО *а.* **وفا** ба ҷо овардани ваъда; дурустаҳдӣ, садоқат, устуворӣ дар аҳду паймон ва дустию муҳаббат.

Ғули бустонро, ҷунон ки донӣ, бақое ва аҳди гулистонро вафое набошад. *Саъдӣ*

Рангу бӯи ошноӣ дар гули рӯи ту нест,
Шеваи аҳду вафо дар чашми ҷодуи ту нест.

Сайидо

вафо кардан *а)* ба ҷо овардани қавлу қарор, устувор будан дар дӯстӣ ва муҳаббат.

Вафо кардам, ҷафо дидам зи хубон,
Муслмонон, сазовори ман ин аст? *Мушфиқӣ*

б) кифоят кардан, басанда омадан, расидан.

Бино бар он ки дахли ӯ ба харҷаш вафо намекард,
ба ишораи Қосим ... инони азимат ба ҷониби Хуросон мунъатиғ гардонид. «*Равзат-ус-сафо*»

в) маҷ. некӣ кардан.

Бегона агар вафо кунад, ҳеши ман аст,
Гар ҳеш ҷафо кунад, бадандеши ман аст,
Гар захр мувофақат кунад, таръёқ аст,
В-ар нуш муҳолафат кунад, неши ман аст. *Хайём*

вафо шудан иҷро шудан, раво шудан, ба ҷо оварда шудан.

Он ҳоҷат вафо нашуд ва он умед раво нагашт.
Авфӣ

ВАФОГАР **وفاگر** вафокунанда, бовафо.

Шабдези нуқраҳинги фалакро ба марг, ох,
Пай баркашеду дум бибуред, ар вафогаред. *Ҳоқонӣ*

ВАФОГУЗОРӢ **وفاگذارى** вафодорӣ, иҷрон аҳду паймон.

Ҳошо, ки тариқи ёри ин аст?
В-оини вафогузорӣ ин аст? *Шоҳин*

ВАФОДОР **وفادار** бовафо, содиқ, устувор дар муҳаббат ва дӯстӣ.

Дидӣ, эй дил, ки ғами ишқ дигар бор ҷӣ кард?
Чун бишуд дилбару бо ёри вафодор ҷӣ кард?
Ҳофиз

Ман ошиқи ҷафокаши кӯи муҳаббатам,
Аз ҳар ҷафои дӯст вафодортар шудам. *Мушфиқӣ*

ВАФОДОРӢ **وفادارى** бовафой, содиқ ва устувор будан дар муҳаббат ва дӯстӣ.

Он кист, к-аз рӯи қарам бо ман вафодорӣ кунад,
Бар ҷои бадкорӣ ҷу ман як дам наққорӣ кунад?!
Ҳофиз

ВАФОКЕШ **وفاكيش** он ки сидқу вафоро оини худ кардааст, вафодор.

Гар дар замона ёри вафокеш дидаме,
Маълум вошудӣ, ки аз ӯ бевафотарам. *Урфӣ*

ВАФОКӢШ **وفاكوش** саъй ва кушишқунанда дар роҳи вафо, бовафо, вафодор.

Ҷу гавҳар з-аввали умр, эй вафокӯш,
Шуд овози туам овезаи гӯш. «*Оташкада*»

ВАФОНОМА **وفانامه** мактуби вафодорӣ.

Насими субҳ вафномае, ки бурд ба дӯст,
Зи хуни дидан мо буд муҳри унвонаш. *Ҳофиз*

ВАФОПАРВАРДА **وفاپورده** вафодор, бовафо, садоқатманд.

Бас вафопарварда ёре доштам,
Бас ба роҳат рӯзгоре доштам. *Ҳоқонӣ*

ВАФОПЕША **وفاپيشه** вафокор, вафодор.

Эй вафопеша ёри ҳаммашраб,
Ки ба Урфӣ дуо фиристодӣ ... *Урфӣ*

ВАФОТ **وفات** мурдан, фавтидан.

Бикшой турбатамро баъд аз вафоту бингар,
К-аз оташи дарунам дуд аз кафан барояд!
Ҳофиз

Пас аз вафоти ту, Шоҳин, суҳанварон сӯзанд,
Ба ҷои шамъ туро бар сари мазор ангушт.

Шоҳин

ВАФӢ *а.* **وفى** мувофиқат, созгорӣ, мутобиқати миёни ду ҷиз; бар (*ё* ба) вафқӣ ... мувофиқи ..., мутобиқи ...

Анвои ашқор ҳар яке бар вафқӣ масолеҳи аҳли дунё падида омад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Аз ин кӯҳ, к-аз феъли ту пурнидод,
Садо ҷуз ба вафқӣ нидо барнаҳост. *Ҷомӣ*

ВАХИМ *а.* **وخيم** ногувор; носозгор; душвор, гарон; хатарнок, бад.

Агар дар коре хавз намояд, ки оқибати ваҳим ...
дошта бошад, ... уро биёғоҳонам.

«Анвори Суҳайлӣ»

ВАХОМАТ *а.* **وخامت** ногуворӣ; носозгорӣ; душворӣ, гаронӣ; хатарнокӣ, бадӣ.

Ваҳомати оқибати он қор ва фасоди он шуғл арза дошт. *Авфӣ*

Машваратнома ба бародар фиристода ва ӯро аз ваҳомати муҳолифат ва илтиҷо ба даргоҳи султон Увайс тахвиғ ва таҳзир намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ВАХШУР||**ВӢХШУР** **وخشور** пайғамбар, расул.

Ба андо намуданд вахшурро,
Бидид он саропо ҳама нухро. *Рӯдакӣ*

ВАШАҚ **وشق** 1. ҳайвони ваҳшиест, ки аз пусти он дасткаш ва пустин меҳузанд; 2. пусти ваҳш; пустине, ки аз чунин пусти дӯхта шудааст.

Ваҳақе дех, ки дар барам гирам,
Ё вушоқе, ки дар бараш гирам. *Ҳоқонӣ*

ВАШ(Ш)ИБОФ **وشتى** бофандаи ваҳш; *ниг.* ваҳш(ш)ӣ.

Зигфонро ба ваҳшибофон наниҳанд,
Таблазро нанишонанд бари руднавоз.

Абулаббоси Аббосӣ

ВАШИВОР **وشتى وار** 1. монанди ваҳшӣ, пурнақшу нигор, рангоранг; *ниг.* ваҳш(ш)ӣ; 2. сурхранг, гулгун.

Рӯи вашивор кун ба ваҳшӣ соғар,
Боғ ниғаҳ кун, ҷӣ гуна вашивор аст. *Хисравӣ*

ВАШИФОМ **وشتى نام** сурхранг.

Ҷӣ айвон буду ҷӣ рӯи дилором,
Ба ранги якдигар ҳар ду вашифом.

Фаҳриддини Гургонӣ

ВАШИК *а.* وشيك пайки тезрафтор, қосиди тезрав.

Шарики ҳилми ту чуз Қоф кас нишон надиҳад,
Вашики азми ту бар қалб инқилоб занад.

Бадри Чоӣ

ВАШМ I وشم 1. дуд.

То зафар ёфт дев бар чашмам,
Чашм кардам сиёҳ чун вашмам. *Саной*

2. туман.

ВАШМ II *а.* وشم нақши холқубӣ, нақше, ки дар бадан бо сӯзанзанӣ кашида мешавад.

ВАШОНӢ وشانى як навъ сиккаи тилло, ки нёраш паст будааст (дар Хуросони қадим).

Чун ту наям, ки хидмати кеҳтар куниву меҳтар
Аз баҳри ду вашонию аз баҳри як-ду орий.

Манучехрӣ

ВАШШИБОФ وشى بان *ниг.* ваш(ш)нбоф.

ВАШ(Ш)Ӣ وشى 1. навъе аз матои абрешимии гулдор, ки онро атласи вашӣ ҳам меномиданд ва гуё дар Ваш ном шаҳри Туркистон мебофтаанд.

Чаҳон бистад аз бутпарастони Ҳинд
Ба теғе, ки дорад чу вашӣи паранд. *Фирдавӣ*

2. сурх, сурхранг.

Зи парвозаш овард он гаҳ фуруд
Чакон хун, вашӣ шуд аз у оби рӯд. *Фирдавӣ*

ВАЪ-ВАЪ *а.* وع وع ак-аки сағ, овози сағ; уллоси шағол ва гург.

Хасми сағдил зи ҳасад ноладу чун чабҳати моҳ
Нур бе сарфа диҳад, ваъ-ваи даъво шунавад.

Ҳоқонӣ

ВАЪДА *а.* وعده қавлу қарор дар иҷрои коре, махсусан дар кори нек; *муқобили* ванд.

Чу ҳар ду дил бар ин ваъда ниҳоданд,
Рухони якдигарро буса доданд.

Фаҳриддини Гургонӣ

Маро ба ваъдаи ту ҷои эътиمود намонд,
Ки кору бори ту пайваста макру афсун аст.

Шоҳин

ваъда додан (*ё* кардан) умедвор кардан, қавл додан ба иҷрои коре; муҳлат таъин кардан.

[Муқаннаъ] эшонро ваъда кард, ки фалон рӯз бибед, то шуморо дидор намоям.

«Табрихи Наршаҳӣ»

Аз васл диҳӣ ваъдаи имрӯзу пагоҳам,
Эй кош, муяссар шавадам дар маҳу соле. *Шоҳин*

◇ **ваъдаи сараспаки киноя** аз ваъдаи нугизабонӣ, ваъдаи дуруғ.

Аспе, ки ба банда ваъда кардӣ, нарасид,
Ин ваъдаи ту сараспаки буд магар? *Сайидо*

ваъдаи хом қавли иҷро ношудани, қавли хушку холи.

Гуфти диҳемат оқибат май аз кафи симини худ,
Чун сӯхтаи, то кай диҳӣ ин ваъдаҳои хомро?

Қамолӣ Хуҷандӣ

Ваъдаи хом медиҳад ёру надонад ин қадар,
К-ин навиди айш бошад ҷони ғампарвардро. *Ҷомӣ*

ВАЪДАГОҲ||**ВАЪДАГАҲ** وعده گاه || وعده گاه 1. ҷое, ки ба-

рои иҷрои ғон ваъда таъин шуда бошад; ҷои боздид, маҳалли мулоқот.

Ба ҷои ваъдагаҳ шуд боз доя,
Нишастанд уву Ромин зери соя.

Фаҳриддини Гургонӣ

2. вақти иҷрои ваъда; муҳлати таъиншуда.

Чун расид он ваъдагоҳу рӯз шуд,
Офтоб аз шарқ ахтарсӯз шуд. *Румӣ*

ВАЪЗ *а.* وعظ 1. гуфтор доир ба қорҳон савобу вабол, гуфтори воиз ва ё қаси дигаре аз аҳли дин дар мавзӯи қорҳон баду неки динӣ.

Пеши Ҷучӣ як зане биншаста буд,
Хушро бар ваъзи воиз баста буд. *Румӣ*
Чи нисбат аст ба риндӣ салоҳу тақворо,
Самояи ваъз кучо, нағман рубоб кучо? *Ҳофиз*

2. панд, насиҳат.

Чу Юсуф 3-аввали шаб то саҳаргоҳ
Ба ваъз он ғофилонро сохт огоҳ ... *Ҷомӣ*

ВАЪР *а.* وعر пасту баланд, ноҳамвор, мушкилгузар (дар бораи роҳ).

Чу саҳле буридам, расидам ба ваъре,
Чу ваъре буридам, расидам ба саҳле. *Манучехрӣ*

ВАҒ-ВАҒ وع وع овози қурбоққа, вақ-вақи ғук.

Эй даҳан боз карда аблаҳвор,
Суханон ғуфта ҳамчу вағ-вағи чағз. *Наҷибӣ*

ВАҒЕШ وعيش бисёр, анбӯх.

Маъзурам доранд, ки андуҳ вағеш аст,
Андуҳи вағеши ман аз он чаъди вағеш аст. *Рӯдакӣ*

Эй дареғо, ки мӯрдзори маро
Ногаҳон бозхурд барфи вағеш. *Қисой*

ВАҒО *а.* وعاء 1. ҷанг, муҳориба.

Даруни ком раҳо кун забон, ки теғи хатиб
Барон ном бувад дар бараш, на баҳри вағо. *Ҳоқонӣ*

Парчами байрақи ту шуд гесуи ҳафт хоҳарон,
Чун маҳи роятат ба хур рӯзи вағо қирон гирифт. *Бадри Чоӣ*

2. ғалоғула, ғавғо, мағал.

ВАҚВОҚ *а.* وقواق дарахти афсонавиест, ки дар Вақвоқ ном қазирае мерудидааст ва мевани он гуё ба сурати инсон буда, монанди овози инсон садое ҳам мебаровардааст.

Басе намонд, ки ябруҳ бар заминни Хутан
Сухансароӣ шавад чун дарахтаки вақвоқ. *Ҳоқонӣ*

ВАҚЕҲ *а.* وقیح бешарм, беҳаё, берӯй.

Ҳаст чун қумрӣ таннози вақеҳ,
Ҳаст чун тӯти ғаммозу намин. *Ҳоқонӣ*

Нодоне вақеҳ арса холи ёфт, даъвии илми тиб
оғоз ниҳод. *«Қалила ва Димна»*

ВАҚЕҲАХУӢ وقیحه خوی бадахлоқ, бешарму ҳаё.

Рағми ин нафси вақеҳаҳуӣро
Гар нийшам, рӯ харошад рӯйро. *Румӣ*

ВАҚИАТ *а.* وقيعت бадғуй, ғайбат, маломат (аз ақиби касе).

Аз таъну вақиати бадғуй халосии зиёдат сурат намебаст. *«Ахлоқи Носирӣ»*
вақиат кардан бадғуй намудан.

Фалон душмани ту туро вақиат мекард ва ба нисбати ту суханони фўҳш мегуфт.

«Ахлоқи Мўҳсинӣ»

ВАҚИД *а.* وقيد сўзишворӣ (аз қабили ҳезум ва хасу хошок).

... Чу дўзах, ки сераш кунанд аз вақид.
Дигар бонг дорад, ки «хал, ман-мазид». *Саъдӣ*

ВАҚОЕЪ *а.* وقايح ҷ. воқеа 1, 2, 3.

Рузе як бор ӯ ҳафтае ду бор вақоеи аҳволи аскарияро аз амалу азл ва имсоку харҷ ба арзи султон расонад. (1) *Аҳмади Дониш*

ВАҚОЕЪНАВИС وقايح نويس воқеанавис, таърихнавис; муҳбир.

ВАҚОЕЪНИГОР وقايح نگار *ниг.* вақоеънавис.

ВАҚОР *а.* وقار тамкин, вазнинӣ, гаронборӣ (дар муомила, рафтор ва гуфтор).

ВАҚОҲАТ *а.* وقاحت бешармӣ, беҳаёӣ; беадабӣ.

Аз тақриби ҳашт кас ҳазар вочиб аст: ... ҳаштум он ки ба қиллати ҳаё маъруф бошад ва ба шуҳию вақоҳат мазкур. *«Калила ва Димна»*

Он ки кунад чашми вақоҳат фарох,
Соия инсоф набинад зи шох. *Хисрави Деҳлавӣ*

ВАҚР *а.* وقر 1. вазнинини гуш, қарӣ; 2. маҷ. тамкин, салобат, шуқӯх.

Уро дар назарҳо вақре ва шавкате падида омад.
«Таърихи Фарӣшта»

ВАҚТ *а.* وقت 1. гоҳ, ҳангом, ҳиссае аз замон, соатҳои муайяни шабу рӯз.

Вақте ки тулӯи субҳи азрақ бошад,
Бояд ба кафат чоми мураввақ бошад,
Гуянд, ки ҳақ талх бувад дар ҳама ҳол,
Бояд ба ҳама ҳол, ки май ҳақ бошад. *Хайём*
3-аввали рӯз то ба вақти завол
Гур мерафту шер дар дунбол. *Низомӣ*

вақти истиво ними рӯз, қиём.

Лашкари Низомшоҳ... аз субҳ то вақти истиво доди мардӣ ва мардонагӣ медоданд.

«Таърихи Фарӣшта»

вақт-вақт гоҳ-гоҳ, гоҳо.

Вақт-вақт он рафиқи пинҳонӣ
Меҳурад чун раҳқи райҳонӣ... *Низомӣ*

2. фурсат ва муддати таъиншудаи коре.

Ироқу Форс гирифтӣ ба шеъри хуш, Ҳофиз,
Биё, ки навбати Бағдоду вақти Табрез аст.

Ҳофиз

3. мавсим, фасл.

Дустон, вақти гул он бех, ки ба ишрат кўшем,
Сухани пири муғон аст: ба чон май нўшем.

Ҳофиз

вақти байза вақти тухм мондан.

Чун вақти байза фароз омад, мода гуфт: Барои байза ниҳодан чо бояд талабид. *«Низори дониш»*
вақти бор вақти ҳосилдиҳӣ.

Агар муҳолифи ту раз нишонад андар боғ,
Ба вақти бор ано бар дихад ба чон инаб. *Фаррухӣ*
вақти гул фасли баҳор.

Зухд вақти гул чӣ савдоест, Ҳофиз, хуш дор!
То «аузе» хонаму андешаи дигар кунам. *Ҳофиз*
вақти минҷал вақти дарав.

Сина пур оташ маро чун минҷал аст,
Комил омад кишт, вақти минҷал аст. *Румӣ*

4. замон, аҳд, давр.

Гуфтам, ки на вақти сафарат буд чунин зуд,
Гуфто, ки магар маслиҳати вақт чунин буд. *Ҳофиз*
Мардумони вақт Нухро ба фарзандон намудандӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

се вақт се замон, яъне гузашта, ҳозира ва оянда.
Ў шоҳи се вақту чор миллат,
Бар шоҳ мадеҳҳо бибандам. *Ҳоқонӣ*

◇ дар вақт дарҳол, даррав, зуд.

ВАҚТШИНОС وقت شناس донандаи қадру қимати вақт; дустдори вақтхушӣ.

Биё, ки вақтшиносон ду кавн бифрушанд
Ба як пиёлаи соқию сўхбати санаме. *Ҳофиз*

ВАҚУД *а.* وقود *ниг.* вақид.

ВАҚФ *а.* وقف 1. тағр. мулке, ки аз тарафи касе барои масҷид, мадраса ва ғ. тахсис ва васиқа карда шуда бошад, ба шарте, ки аз даромади он фонда бурда шавад харидуфурӯш нашавад (ҳарчанд ки аз рӯи қонда даромади вақфро ба камбағалон, дармондагон ва муллобачагонӣ қашшоқ тақсим кардан лозим буд, рӯҳониён ва амалдорон мулки вақфро манбаи даромади худ карда буданд).

Ин деқро амир Исмоили Сомонӣ ва чумлаи зиёту ақороти уро бихарид ва он чумларо вақф кард бар работе, ки карда буд.

«Таърихи Наршахӣ»

Магар, ки шаҳна нагашт аз имоми мо воқиф,
Ки харҷ кард ба май вақфҳои масҷидро.

Камоли Хуҷандӣ

2. д. чизе, ки назр шудааст; чизе, ки ба касе ё ба ҷое тахсис ёфтааст, бахшида шудааст; бахшиш; инъом.

Ба сад таҳсин бигуфт: Эй ман ғуломат,
Забонам вақф бар тасбеҳи номат. *Низомӣ*

Фишондам ганҷу гавҳар дар баҳоят,
Дилу чон вақф кардам дар ҳавоят. *Чомӣ*

3. ист ва таваққуф дар миёни сухан (хусусан дар вақти хондани Қуръон).

Чон вақфи мусҳафи руҳи туст, ин ки он даҳон
Баҳри лузуми вақф ба сурҳӣ навиштаанд.

Восифӣ

ВАҚФА *а.* وقفه 1. ист, даранг, таваққуф; вақфа кардан истодан, даранг намудан.

Дар ҳамон майдони ҷанг мавкиби Мансур вақфа кард. *«Хизонаи омира»*

2. ист, таваққуф, пауза дар калом.

Бо ҳаёли лағиф гуяд роз,
Шикану печу вақфа дар овоз. *Саноӣ*

ВАҚФИЯ *а.* وقفه *таър.* вақфнома, васиқаи вақф, хучҷати вақф шудани мулк (замин, боғ ва ғ.).

[Ғозонхон] фармуд, то ҳафт нусхаи вақфия бинависанд ва ҷумла мусачҷал гардонанд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ВАҚФНОМА وقف نامه *таър. ниг.* вақфия.

ВАҚЪ *а.* وقع 1. ҷои баланд, баланди; 2. таъсир; аҳамият; маҷ. иззату эътибор.

Гуфтам: Ба ҳақи он дили сангин, ки вафое!
Вақъе набувад пеши ту савганди гаронро.

Қамоли Хучандӣ

Қаломи эшон ба тариқи устодон вақъе надорад.
«*Оташкада*»

вақъи локалом (*ё* молакалом) аҳамияти бечуну ҷаро, аҳамияти бебаҳс.

Қоон ба фаросат донист, ки ду қароба марворид пеши расул ва мурсал вақъе локалом дорад.

«*Равзат-ус-сафо*»

Чун дар он диёр оташбозӣ ва раъдандозӣ менамуданд, ин маънӣ дар назари эшон вақъе молакалом дошт. «*Равзат-ус-сафо*»

ВАҚЪА *а.* وقعه 1. воқеа, ҳодиса; 2. ҷанг, қорвор, ҳарбу зарб.

ВАҚҚОД *а.* وقاد 1. кӯрасӯз, оташафрӯз, алавмон; 2. фурузон, бисёр равшан, дурахшон (оид ба ситора); 3. маҷ. расо, тез, равшан, мунаввар (оид ба табъ, фикр ва зеҳн).

Натоиҷи зеҳни ваққодаш аз хусни балоғат ба сони суханони Саҳбон матбуъ ва дилкаш [буд].

«*Равзат-ус-сафо*»

ВАҚҚОС *а.* وقاص ҷангҷу, ҷанғара.

ВАҲ *о.* و 1. *нидои таассуф* вой!, воҳ!, оҳ!, афсӯс!

Гуфти: Бирав, Ҷилолию сабр ихтиёр кун.
Ваҳ, чун кунам, ки нест ба даст ихтиёри нам.

Ҷилоли

Аз парирухсорое дорам даруни дил ғаме,
Ваҳ, ки хоҳад кард расво ин ғами пинҳон маро!

Фузули

2. *нидои тааҷҷуб* ва таҳсин ачаб!, ачабо!, ҷӣ хуш!

Ваҳ, ки бас хубу дилкаш омадай,
Марҳабо, марҳабо, хуш омадай.

«*Маҷолис-ул-ушишоқ*»

ВАҲАБ *а.* وهب *ниг.* ваҳб.

ВАҲАБӢ وهبي *ниг.* ваҳбӣ.

ВАҲАЛ||ВАҲЛ *а.* وحل лой, гил; лойдон; ботлоқ.

Дар роҳ ваҳали азим буд ва ба ҳила меомадам.
Авфӣ

Чу обаш баровард деҳқон зи чоҳ,
Фуру бурд ҳар як ба ваҳли сиёҳ.

Абӯисҳоқи Атъима

Қадам ҳамезанад аз ҳад буруну метарсам,
Ки муддай хари ланг аст, ҷода пур ваҳал аст.

Шоҳин

ВАҲАНГ||ВИҲАНГ وهنگ ҳалқаи ҷубин, ки бар сари ресмон банд карда, дар вақти бастани бор сари дигари ресмонро аз он ҳалқа гузаронда борро маҳкам баста устувор мекунад.

Чун бурун кард 3-ӯ ҳамора ваҳанг,
Дар замон даркашид муҳкам танг. *Шаҳиди Балхӣ*

ВАҲБ||ВАҲАБ *а.* وهب баҳшидан, ато кардан; баҳшиш, ато.

Аз чапу рост ҷинси ваҳбу амал,
Ҳар ҷӣ ояд, барӣ зи нуқсу халал. *Ҷомӣ*

ВАҲБӢ||ВАҲАБӢ وهبي мансуб ба ваҳб||ваҳаб.

Эшонро ба қамоли фитри ва фазоили ваҳбӣ аз тааммулоти касбӣ ва тааллумоти башарӣ мустағний гардонида... «*Аҷлоқи Ҷалолӣ*»

ВАҲДАТ *а.* وحدت 1. ягонагӣ, танҳой, яке будан; 2. *д.* эътиқод ба ягонагии худо.

Яке ҷӯй, Ҷомӣ, дучӯй макун,
Ба майдони ваҳдат дугӯй макун. *Ҷомӣ*

ваҳдати вучуд (*инчунин* ваҳдатулвучуд) *фалс.* ҷузъи як кулл (худо) донистани ҳамаи олами мавҷудот, пантеизм; 3. якхелагӣ, якрангӣ, якнасақӣ; ваҳдати сиёқ риояи як тарзу услуб.

Ваҳдати сиёқ он аст, ки дабир ҳамеша бар як наҳч ва минвол суҳан гуяд ва дар гуфтори вай танаввуъ ва тафаннун ва тозагӣ набошад.

«*Оини ниғориш*»

ВАҲДАТОБОД وحدت آباد дунёе, олам.

Дар ин ваҳдатободи касратбаҳор
Зи ҳар ҷузв айни гул аст ошкор. *Бедил*

ВАҲДАТСАРО وحدت سرا *ниг.* ваҳдатобод.

ВАҲДАТУЛВУЧУД *а.* وحدت الوجود *ниг.* ваҳдат 2 (ваҳдати вучуд).

ВАҲДОНИЯТ *а.* وحدانيت *д.* ягонагӣ, яктоии худо.

ВАҲИД *а.* وحيد 1. якто, танҳо, ягона; 2. маҷ. беназир, бемислу монанд.

Аз хунармандони аср уро касе монанд нест,
3-он ки ҳаст у аз хунармандӣ ба аср-андар ваҳид.

Муиззӣ

ВАҲИДАН *а.* وحيداً ба танҳой; фардан-ваҳидан якваву танҳо, бе ҳамроҳ.

Қаюмарс... чун аз танзими умури мамлакат фароғат ёфти, фардан-ваҳидан ба саёҳат машғул гаштӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

ВАҲИШ *а.* وحش бад, зишт, хунук.

Бас ваҳиш хонаест, к-андар вай
Ҳамдаме ин замон намеёбам. *Ҳоқонӣ*

Нест зиндоне ваҳиштар аз раҳим,
Нохушу торику пурхуну ваҳим. *Румӣ*

ВАҲӢ *а.* وحى *д.* паём ва илҳоме, ки гуё худо ба пайғамбарон мефиристодааст.

Агар камолфурушӣ, талоши шайхӣ кун,
Ки кӯси ваҳӣ тавонӣ задан ба бонги хумор.

Бедил

Омадаш ваҳй, ки эй нукташинос,
Кори мо рост наёйд ба қиёс! *Шодӣ*

ВАҲЛА *a. وحل* *ниг.* ваҳал.

ВАҲЛА *a. وهله* 1. лаҳза, дам, он, фурсати як мижазани;

2. навбат, карат; дар аввали ваҳла дар навбати аввал,
дар ибтидои коре.

Рафай... аз вилоят худро ба остони Акбар-под-
шоҳ расонид ва дар аввали ваҳла ба риояти сӣ
ҳазор рупия коми дил андухт. «*Хизонаи омира*»

Бояд, ки дар аввали ваҳла вазоратро аз худ
салб кунад. *Аҳмади Дониш*

3. тарс ва биме, ки чизеро дидан замон пайдо шавад.

ВАҲЛАТАН *a. وهلة* дафъатан, якбора.

ВАҲМ *a. وهم* 1. хаёл, гумон, тасаввур.

Бар сари он кӯҳ роҳе нек танг,
К-аз убураш буд пой ваҳм ланг. *Ҷомӣ*

Дарозии абад дар ваҳм ва тахайюли инсон на-
дарояд. *Аҳмади Дониш*

2. воҳима, тарсу бим, ҳарос.

Ваҳме ва сахме азим дар дили мушрикон афтод.
«Табрихи Табарӣ»

Нуфал манам он, ки ҳафт торам
Аз ваҳми ман уфтода дарҳам. *Шоҳин*

ваҳм кардан а) гумон бурдан, тасаввур кардан.

Ваҳм кунем, ки панҷ чузв бар як рада ниҳода
ояд. *Ибни Сино*

б) тарсида, ҳаросидан.

ВАҲМИЁТ *a. وهميات* воҳимаҳо, тасаввуроти ваҳмангез,
хаёлототи ботили бимнок.

Ваҳмиёт он муқаддимоте бувад ботил ва лекин
сахт қавӣ андар нафс. *Ибни Сино*

ВАҲМӢ *همي* мавҳум, хаёлий.

Ҳар он гуна ҳарфе, ки пеш оварад,
Хаёлототи ваҳмии хеш оварад. *Шодӣ*

ВАҲН *a. وهن* 1. сустӣ дар аъзои бадан.

Ваҳне афтодашон, шикаста шуданд,
Чанд кас дар миёна баста шуданд. *Саной*

2. маҷ. сустӣ, заъф; осеб, ҳалал (дар тартибу ни-
зоми давлат, лашкар ва ҳоказо).

Ваҳне дар салтанати Ҳиндустон аз омадани Но-
диршоҳ роҳ ёфт. «*Хизонаи омира*»

Гуфтанд: Он чи аз ту срдир шуд, мӯчиби ваҳни
ҳукумат ва риёсат аст. «*Равзат-ус-сафо*»

ВАҲШ *a. وحش* 1. ваҳшӣ, ёбой, даштӣ; 2. *исми* *ҷомеъ*
ҳайвоноти ваҳшӣ.

Беҳ аз санноии олам деҳдон аст,
Ки ваҳшу тайрро роҳатрасон аст. *Носири Хисра*

Шуд бар сари дашту рахт андохт,
Чун ваҳшӣ ба ваҳш боз пардохт. *Шоҳин*

хари ваҳш хари ёбой, гурхар.

Хари ваҳш агар бигсалонад каманд,
Чу дар рег монад, шавад пойбанд. *Саъдӣ*

ВАҲШАТ *a. وحشت* 1. танҳой, рамандагӣ; рамидан аз
омезиш бо одамон, зиндагонии ваҳшиёна.

Гаҳе дар гуша бо мурғон нишастӣ,
Зи ваҳшат дил бад-эшон бозбастӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

Зи ваҳшат мезанам дар кучаи девонагӣ, Соиб,
Ба ғайр аз санги тифлон ҳар кӣ дар дунболи ман
афтад. *Соиб*

ваҳшат гирифтн рамидан ва гурехтан аз чизе ва
касе.

Гирдбод аз ман тариқи бодпаймой гирифт,
Ваҳшат аз Маҷнуни ман оҳуи саҳроӣ гирифт.
Соиб

2. воҳима, хавф, тарс ва бим.

Аз ҳар тараф, ки рафтам, чуз ваҳшатам наяфзуд,
Зинҳор аз ин биёбон в-ин роҳи бениҳоят! *Ҳофиз*

Дар торикии шаб аз ваҳшат чора надоштам,
фаръёд баровардам. *Бедил*

ваҳшат кашидн а) рамидан; б) тарсидан.

Ғута зан дар баҳри ҳайрат, в-арна аз ҳар мавҷае
Ҳамчу моҳи ваҳшати қуллоб мебояд кашид. *Соиб*

3. маҷ. муҳолифат, душманӣ, хусумат.

Чун Насри Сайёр дид, ки кас уро ёрӣ намекунад,
хост миёни Қирмонӣ ва Абумуслим ваҳшат андозад.
«Табрихи Табарӣ»

... Ки чун кина варзад дили кинахоҳ,
Ҳама хори ваҳшат барояд зи роҳ. *Низомӣ*

ВАҲШАТАНГЕЗ *وحشت انگيز* 1. андуҳовар, ғамангез,
хузновар, малулкуианда.

Гар диҳам шарҳи он, дароз шавад,
Ваҳшатангези аҳли роз шавад. *Ҷомӣ*

2. тарсовар, ваҳмангез, хавфнок.

ВАҲШАТЗАДА *وحشت زده* хилватгузин, биёбонгард; одам-
гурез, раманда.

Ҳарчанд зи беболупарӣ хонанишинем,
Чун оҳуи ваҳшатзада дар домани даштем. *Соиб*

Ваҳшатзада дар кӯху биёбон ба ҳавоят,
Улфат ба сибуо даду зоғу зағанидем. *Саъдо*

ВАҲШАТЗИДО *وحشت زدا* барҳамдиҳандаи ваҳшат, бар-
тарафкунандаи хислати одамгурезӣ.

Ваҳшате дорӣ, бирав, бо ваҳши саҳро унс гир,
К-аз миёни инсу ҷон ваҳшатзидое барнахост.
Ҳоқонӣ

ВАҲШАТКАДА *وحشت كده* 1. ҷои пурваҳшат, ваҳшатхона.

Бе рӯи туам ҷаннат гӯе ки ҳамемонад
Ваҳшаткада маъвое, офатзада саҳрое. *Ҳоҷӣ*

2. маҷ. дунёе.

Ғизоли ваҳшии ман ру ба саҳрои дигар дорад,
Маро оҳу аз ин ваҳшаткада овора месозад. *Соиб*

ВАҲШАТОБОД *وحشت آباد* дунёе, ҷаҳон.

Чу Ҷамшед аз ваҳшатобод рахт
Бурун бурд, бигрифт Заҳҳок тахт.
«Равзат-ус-сафо»

Дар ин ваҳшатободи пурқолу қил
Ба гуш омадаш бонги табли раҳил. *Ҷомӣ*

ВАҲШАТСАРО *وحشت سرا* *ниг.* ваҳшатобод.

Истиқоматро дар ин ваҳшатсаро
Лағзиши мастона медонем мо. *Соиб*

ВАҲШИСИРИШТ *وحشي سرشت* ваҳшитабқат, даррандаҳу.

... Ки аз бими қифчоқи ваҳшисирӣшт
Дар ин марз тухме наёрем кишт. *Низомӣ*

ВАҲШИСИФАТ وحشى صفت 1. одамгурез; раманда.

Суи мани ваҳшисифати ақраида
Охуравише, кабкхироме нафиристод. *Ҳофиз*

2. ваҳшимонанд, ваҳшитабиат.

ВАҲШӢ а. وحشى 1. ёбой, дашти (дар бораи ҳайвон);
муқобили хонагӣ 2.

Бубахш, эй писар, к-одамизода сайд
Ба эҳсон тавон карду ваҳшӣ ба кайд. *Саъдӣ*

... Ки он ваҳшӣ ғизоли нозпаймо
Чу охам дод охир сар ба сахро. *Ҳозик*

2. маҷ. ваҳшатварзанда, одамгурез (дар бораи инсон).

ВАҲҶ а. وهق каманд, таноб, гарданбанди ҳайвонот.

ВАҲҶОБ а. وهاب бисъёр баҳшанда, босаховат, ҳимматба-
ланд.

... Лек ваҳҷобон, ки бе иллат диҳанд,
Бу ки дасте бар сари зишташ ниҳанд. *Румӣ*

ВАҲҶОҶ а. وهاج бисъёр дурахшанда, дурахшон, тобон,
фурузон, равшан; ♠ мизочи ваҳҷоҷ мизочи солим.

Дар он айём мизочи ваҳҷоҷи фирдавмаконӣ ба
навъе аз манҳаҷи эътидол мунҳариф шуд.
«Таърихи Фаршита»

ВАҶАБ وجب фосилаи миёни ангушти калон ва ангушти
хурди даст дар ҳолати кушодагӣ; шибр.

Лаъле аз кони Бадахшон ёфтанд панҷ ваҷаб
андар панҷ ваҷаб. *Аҳмади Донши*

ВАҶАЛ а. وجل тарсу бим, ҳарос, хавф.

Амр доим монд дар дарду ваҷал,
Дардхо мезояд он ҷо то аҷал. *Румӣ*

ВАҶАНОТ а. وجنات ҷамъ 1. ҷ. ваҷна||ваҷнат.

Султон Масъуд мутааллим ва мутаассир гашта,
қатароти абарот бар ваҷанот равон кард.
«Таърихи Фаршита»

2. маҷ. зоҳир, намуди беруни.

Амир Сабуктигин осори заъф бар ваҷаноти аҳ-
воли муҳолифон мушоҳада намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Абутамомаи Сайдӣ асари аҷзу инкисор бар ва-
ҷаноти аҳволи лашкари ҳидоятшиор дид.
«Равзат-ус-сафо»

ВАҶАУЛБАТН а. وجع البطن шикамдard, дарди шикам.

Чун давобби эшонро ваҷаулбатн ориз шавад, он
ҷо баранд. *«Равзат-ус-сафо»*

ВАҶАЪ а. وجع дард, алам; беморӣ, касали.

Биззарура Муизуддавла бо ваҷаъ ва алами тамом
пой дар рикоб оварда, он фитна таскин ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

Манқул аст, ки Мансур ибни Нӯхро, ки волии
мамолики Хуросон буд, ваҷаи мафосилӣ рӯй намуд.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ВАҶД а. وجد 1. бехудӣ аз хурсандӣ, ғояти шавқу шодӣ,
шавқу шавқ.

Ҷо бар сари кӯҳи Наҷд мекард,
Бар нолаи кӯҳ ваҷд мекард. *Ҷилолӣ*

Ба базми ёр ҷунун кардам, эй адаб, маъзур,
Сипанд сӯхт ба ваҷде, ки ихтиёрам сӯхт. *Бедил*

2. ҳолати шавқу шавқ бехудонаи сӯфиён дар вақти
симоъ ва ҷаҳр (дар истилоҳи тасаввуф).

Ваҷд афтод ҳар дуру батамом,
Даргузаштанд аз ҳалолу ҳаром. *Саной*

Зоҳидон гуянд: Чун мо хезу дар рақс о, Камол!
Ҳолати ваҷди рибӣ хуш намеояд маро.

Камоли Хучандӣ

ВАҶЕЪ а. وجع дарднок, пуразоб.

ВАҶЕҶ а. وجيه 1. муътабар, муҳтарам, баобру.

Ба мазолим нишаста аҳли қабул
Қозини ваҷеҳу ҷамъи адул. *Саной*

Мавлоно Баҳлул ... дар ҳусни иборат ва адои
мақосид ваҷеҳи рӯзгор буд. *«Таърихи Фаршита»*

2. хушрӯ, хушсурат, хушнамуд.

Абдулмуталлиб марде ваҷеҳ буд ва гесу бофтӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ВАҶИЗ а. وجيز мухтасар, муъҷаз, кӯтоҳ.

ВАҶНА||ВАҶНАТ а. وجنه || وجنت рухсора, рух, бари руй.

Ваҷнати он яке хизонаи нур,
Рую рои яке хазинаи нур. *Саной*

ВАҶОҶАТ а. وجاهت 1. хубрӯй, хушсуратӣ, хушнамудӣ;
зебой, шукӯҳ.

Мавлоно Султоналин Машҳадӣ ба ваҷоҷати су-
рат ва маҳосини сират мавсуф буд.

«Равзат-ус-сафо»

2. иззат, эътибор, қурбу манзалат.

ВАҶҶ а. وجه 1. рӯй, симо, чеҳра; 2. тартиб, сурат; та-
риқа, тарз, тавр.

Мо нузли меҳмон ба беҳтарин ваҷе сохтаем.
«Анвори Сухайлӣ»

Мавлоно Восифӣ гулҳон гулзори маониро бар
ваҷе ҷиданд, ки ба ҷуз хори ҳайрат ва хошоки
ҳасрат ба дасти мо наёмад. *Восифӣ*

ба (ё бар) ваҷҳи аҳсан (ё ҳасан) ба тарзи хуб ва пи-
сандида, бисъёр хуб.

Ба ҳусни иттифоқи ин се кас қору бор ба ваҷҳи
аҳсан суратпазир шуда. *«Таърихи Фаршита»*

Арусӣ ғунча бад-ин зевару табассуми хуш
Бияйниҳи дилу дин мебарад ба ваҷҳи ҳасан.

Ҳофиз

бар (ё ба) ваҷҳи аам ба таври умумӣ, ба тарзи уму-
митар.

Илми ту, ки бар ваҷҳи аам аст, донам,
Шомил ба ҳама чиз, ҷӣ бисъёру ҷӣ кам. *Ҳоқонӣ*

3. сабаб, боис, далел, ҷиҳат.

Нақд аст сурхруи дил бо ҳазор дард
Аз тангии каманд, на аз ваҷҳи дигараш. *Ҳоқонӣ*

Ин сӯхан аз чанд ваҷҳ ботил менамояд.

«Равзат-ус-сафо»

4. пул, маблағ, нақдина.

Саду сӣ динор бифуруҳт ва ман аз он ваҷҳ аспе
харидам. *Авфӣ*

Акнун агар инсоф диҳӣ, тамоми ваҷҳи кафофи
ман таҳаммул фармой. *Саадо*

5. суй, ҷониб; ♠ ваҷҳи тадовӣ роҳи сикҳат қардан,
даво.

Бузина гуфт: ... Ин кадом иллат аст ва тариқи
муолаҷаи он чист ва ваҷҳи тадовии он ҷӣ бошад?

«Калила ва Димна»

ваҷҳи тасмия *грам.* пайдоиши калима, асли калима, этимология(-и калима).

Ва ваҷҳи тасмияш аз ҷузви аввали номаш зоҳир ва мубарҳан. *Восифӣ*
аз ҳар ваҷҳ аз ҳар ҷиҳат, аз ҳар бобат, аз ҳар хусус;
ба ваҷҳи ақл аз руи ақл.

Камол, аз рӯи он маҳ ҳар ҷӣ гӯй,
Ба ваҷҳи ақл неку менамояд. *Қамоли Хучандӣ*
ба ҳеҷ ваҷҳ ба ҳеҷ рӯй, ҳаргиз, асло.

Агар аз шумо ношоисте дар вучуд ояд, ба ҳеҷ ваҷҳ узри шумо қабул нахоҳад шуд. *Авфӣ*
дар ваҷҳи дар хусуси..., дар ҳаққи..., барои..., ба.
Бар ӯ осон бошад... бадӣ қардан дар ваҷҳи касе.
«Ахлоқи Носирӣ»
Онро дар ваҷҳи ҳавоичи худ сарф қардам.
Авфӣ

ВАҶҲАН *а.* وجهاً бо ягон ваҷҳ, ба сабаби..., ба сабабе;
ваҷҳан миалвучӯҳ ба ваҷҳе, ба ягон тарз; ба ягон сабаб.

ВЕЖА *а.* وِجْه 1. пок, тоза, соф, холис; беайб, беомезиш;
вежа қардан пок ва тоза қардан.

Ҷаҳон вежа қардам зи патъераҳо,
Басе шаҳр қардам, басе бораҳо. *Фирдавӣ*
Қунад вежа наҷоди покгавҳар
Аз он гавҳар, ки ӯ дорад фурутар.

Фахриддини Гургонӣ

2. баргузида, хос; холис.

Сипахро зи бад вежа ӯ доштӣ,
Ба разм-андарун найза ӯ гоштӣ. *Дақиқӣ*
Бурун рафт бо вежа гурдони хеш,
Ки бо вай яке будшон рою кеш. *Фирдавӣ*
ба вежа махсусан, хусусан, алалхусус.

Ба вежа, ки пайвастан хун бувад,
Чу аз дур бинад туро, чун бувад? *Фирдавӣ*
Ман ин буму барро набигзораме,
Ба вежа чу ту меҳрубон дораме. *Саавдо*

3. тамои, тамоман.

Ва дигар, ки кини падар бозхост,
Ҷаҳон вежа бар хештан қард рост. *Фирдавӣ*

ВЕК *а.* وِيك *ниг.* вайк.

ВИД(О) *а.* وِيد (ا) 1. гум, гумшуда, нопадидшуда, нолайдо.

Умре, ки мар-турост саримоя,
Вид асту қорҳот бад-ин зорӣ. *Рудакӣ*
Чу насли одамиён бод давлатат боқӣ,
Чу шахси аҳраманон бод душманат видо!
Шамси Фахрӣ

2. кам, ноқис, иллатнок.

ВИДОД *а.* وِداد дустӣ; муҳаббат.

Бузина гуфт: ... Этимоди ман ба макорими ту зиёдат аст ва эҳтиёҷи ман ба видоди ту бештар.
«Қалила ва Димна»

Робитаи видод ва қоидаи иттиҳод миёни эшон мустаҳкам гашт. *Ҷомӣ*

ВИДОЪ||**ВАДОЪ** *а.* وِداع падруд, хайру хуш, хушбошӣ.

Ҳангоми видои ту зи бас гирья, ки қардам,
Дур аз руҳи ту чашми маро нур намондаст.

Ҷофиз

Батон... бо дили пурғам наздики сангушт омаданд ва сухани видоъ дар миён оварданд.

«Низори дониш»

видоъ қардан (*ё* гуфтан) падруд қардан, хайрухуш гуфтан.

Фарангӣ бихандид, аз ҷой бархост ва видоъ қард.
Аҳмади Дониш

◇ видои қолаб қардан ҷон додан, вафот қардан.

[Хирс] бе он ки нафас рост қунад, видои қолаб қард. *Аҳмади Дониш*

ВИЗОРАТ *а.* وزارت *ниг.* вазорат.

ВИЗР *а.* وزير 1. бор, бори гарон; вазнинӣ, гаронӣ.

Ҳеҷ возир визри ғайре барнадошт,
Ҳеҷ кас надруд, то чизе нақошт. *Румӣ*

2. маҷ. гуноҳ, ҷурм, айб.

Ҷар қиро лаб хамушу дил гуёст,
Хиффати визри хешро ҷуёст. *Ҷомӣ*

ВИЛ *а.* وِيل зафар, ғалаба, фатҳу нусрат; фурсати ҳосил шудани муроду мақсад.

Лабат себи биҳишту ман муҳтоҷ,
Ёфтавро ҳаме набинам вил. *Рудакӣ*

ВИЛДОН *а.* وِلْدان бачагон, писаракон.

Фуруд омад бар он гулзори хандон,
Биҳиште дид пур ғилмону вилдон. *Низомӣ*

ВИЛО *а.* وِلا 1. *ниг.* валю; 2. пайдарпай, паёпай, мутаоқибӣ; 3. муддат, вақт, вақти наздик ба рӯй додани ягон воқиа; дар ин (*ё* он) вилло дар ин (он) вақт, дар ин (он) асно.

Инчунин фатҳе, ки дар ин вилло дар виллояти Хуросон ба вуқӯъ анҷомид, ҳеҷ як аз аҳли таворих ва муаррихони ҷаҳон нишон намендиханд.

«Фатҳнома»

Дар он вилло миёни малик Аҳмад ва малик Борӣ ранҷиш роҳ ёфт. *«Таърихи Фарошта»*

ВИЛОД *а.* وِلاَد зоидан; зоида шудан; зойиш, таваллуд.

Аз барои дафъи тухмат дар виллод,
Ки назодаст аз зинову аз фасод... *Румӣ*

ВИЛОДАТ *а.* وِلاَدَت *ниг.* валодат.

ВИЛОЁТ *а.* وِلايَات ҷ. виллоят 1.

Ақмиша дар баъзе виллоёт қосид гашта буд ва дар баъзе ноёфт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ВИЛОЯТ *а.* وِلايَت 1. ноҳия, сарзамини муайян, ки аз тарафи волие (ҳокиме *ё* мире) идора мешуд; мамлакат, кишвар.

Ба виллоятҳое, ки сӯи Самарқанд аст, бар қуҳҳо барфҳо гудохтӣ ва он об он ҷо ҷамъ шудӣ.

«Таърихи Наршахӣ»

Риндони ташналабро обе намендихад қас,
Гуй валишиносон рафтаанд аз ин виллоят. *Ҷофиз*

Дигар шаб дар ин шаҳр набошӣ ва ба виллояти худ равӣ. *Аҳмади Дониш*

2. волигӣ, ҳокимӣ, ҳукуматдорӣ, ҳукмронӣ, соҳибӣ.

Ҳеҷ қасро бар ду қас виллоят надиҳанд.

Аҳмади Дониш

вилоят доштан хукмронӣ кардан; идора кардани давлат.

Вилоят доштан кори бузург аст... *Аҳмади Дониш*

3. хукм, фармон.

Чунин аст офариниширо вилоят,
Ки бошад ҳар баҳореро ниҳоят. *Низомӣ*

4. д. валигӣ, соҳибкароматӣ; 5. кишвари Эрон ва Мовароуннаҳр (дар истилоҳи ҳиндустониён); мук. вилоятзо.

Дар ин аҳд Мирзо Тоҳири Насирободӣ дар Исфаҳон таъкира навишт ва фасли мавзунони Ҳиндро чудо сохт; пеш аз ин таъкиранависони вилоят мисли Муҳаммади Авфи ва Давлатшоҳ ва Мир Муҳаммад Тақии Кошӣ ва ғайруҳум шуарои Ҳиндро... дар зимни шуарои вилоят зикр мекарданд. *«Хизонаи омира»*

ВИЛОЯТДОРӢ ولایت داری хукмронӣ, ҳукуматдорӣ, ҳокимӣ.

Ва асл дар вилоятдорӣ илм ва амал аст.
Аҳмади Дониш

ВИЛОЯТЗО ولایت زا вилоятзода, он ки ҷои таваллудаш Эрон ва ё Мовароуннаҳр буда баъд ба Ҳиндустон омадааст (дар истилоҳи ҳиндустониён); мук. вилоят 5.

Мирзо Амин[и Розӣ] бо он, ки вилоятзост, дар ҳаққи Ҳайдарӣ калимаи истеъҷоб навишт.
«Хизонаи омира»

ВИЛОЯТКУШО ولایت کشа фатҳкунандаи мамлакат, кишваркушо.

Чунин гӯяд аз васфи соҳибқирон,
Вилояткушову мамаликситон... *Шодӣ*

ВИЛОЯТСИТОН ولایت ستان тасхиркунандаи кишвару вилоят.

Гуруҳеш хонанд соҳибсарир,
Вилоятситон, балки офоқгир. *Низомӣ*

В-ИН وين шакли кӯтоҳшудаи ва ин.

Эй ҳамнафасон, маро зи май қут кунед,
В-ин чехраи кахрабо чу ёқут кунед.
Чун даргузарам, ба май бишӯед маро,
В-аз ҷӯби разам тахтаи тобут кунед. *Хайём*

ВИО а. وعا рағ, рағи хун.

ВИР وير ёд, хофиза; зехн, хуш.

Бипурсид номаш зи фарруҳ Ҳаҷир,
Бигуфто, ки номаш надорам ба вир. *Фирдавсӣ*

ВИРД а. ورد 1. пай дар пай такрор кардани сухане ё коре; кори ҳаррӯзаи доимӣ.

Ҳанӯз вирди шароб, ки дар он маҷлис мегузашт,
ба поён нарасида буд, Низомӣ ин абъёт иншо кард.
«Хизонаи омира»

Гар бода хӯрӣ ту, бо хирадмандон хӯр,
Ё бо санами лоларухи хандон хӯр,
Бисъёр махӯр, вирд макун, фош масоз,
Кам-кам хӯру гаҳ-гаҳ хӯру пинҳон хӯр! *Хайём*

2. д. зикр, дуо, дуохонии пай дар пай берун аз намоз.

Гуфтам: Дуои давлати у вирди Ҳофиз аст,
Гуфт: Ин дуо малоики ҳафт осмон кунанд. *Ҳофиз*

ВИРДИ ШОМ намози шом, намози мағриб.

Гоҳе май шабонаву гаҳ бодаи сабуҳ,
Бингар вазифаи сахару вирди шомӣ мо. *Ҷомӣ*

◇ **ВИРДИ ЗАБОН** будан дар забонҳо-пай дар пай зикр шудан, маълуму машхур будан.

Оқибат ҳамчу Ҳилолӣ шудам афсонаи даҳр,
Он кӣ ҳар ҷо суханаш вирди забон аст, манам. *Ҳилолӣ*

Ва ҳамвора вирди забони ҳамгинон ин буд.
Восифӣ

ВИРЕБ ورب ниг. вуреп.

ВИРО ويرا ёдгирандаи (омӯзандаи) хушбёр, боҳуш, хушзеҳн.

Яке марди виро бибояд нахуст,
Ки гуяд ниюшидаҳоро дуруст. *Абулаббоси Аббосӣ*

ВИСОДА а. وساده болишт, болин.

Бистари у замини висодан у ҳаҷар... буд.
«Равзат-ус-сафо»

Сарам бар висода ҳаме паст шуд,
Саранҷом кори ман аз даст шуд. *Шоҳин*

ВИСОЛ а. وصال пайвастан, ба ҳам расидан; мулоқот ва сӯхбати ошиқ ва маъшуқа; *муқобили фироқ* 1.

Дигаре гуфт: Хомӯш бош, ҳамоно ки ту ҳаргиз оштие аз ҷанг надидаӣ ва чошнии висол баъд аз фироқ начашидай. *Ҷомӣ*

Ҳарчанд фироқи ман кашидӣ,
Инак ба висоли ман расидӣ. *Шоҳин*

ВИСОҚ а. وثاق 1. банд, қайд.

Чобук ба висоқи у фуру шуд,
Дар пӯзиши ҳоли зори у шуд. *Шоҳин*

2. аҳду паймон.

Саҳаргаҳе, ки ялон тег баркашанд чу субҳ,
Ба азми разм кунанд аз барои кина висоқ. *Ҳоқонӣ*

3. хона, манзил; ҳарамсаро.

Аз оташи дили муштоқу аз балои фироқ
Фуру гузошта будам висоқу марқадро. *Муизӣ*

Ногаҳ хабараш зи кас шуниданд,
Як-як ба висоқи худ расиданд. *Шоҳин*

ВИФОҚ а. وفاق мувофиқат, якдилӣ, иттифоқ, созиш.

... Ки эй суратат ҳамчу аҳли нифоқ,
Валекин ба зоҳир намоӣ вифоқ. *Саъдӣ*

Қаро Юсуф ба воситаи якҷиҳати умарои Ироқ
ва иттифоқи эшон дар амри вифоқ ба ғоят хушдиш шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳазор баҳр агар мавҷ барзанӣ ба вифоқ,
Ҳанӯз улфаташон бо ту об дар лаби ҷӯет. *Шоҳин*

ВИФОҚАТ а. وفاقат мувофиқат, созиш, созгорӣ.

ВИШОҲ||ВУШОҲ а. وشاح 1. камарбанди мурассаъ, камарбанди бо ҷавохирот зинат додашуда.

Мӯсо вишоҳе аз зару суфу катони мафтул сохт.
«Равзат-ус-сафо»

2. гарданбанд, шопи гардан.

ВИҚОР а. وقار аслаш вақор.

ВИҚОЯ *a.* وقايه 1. ниғаждорӣ, ҳимоя, паноҳ, посбонӣ, пуштибонӣ.

Бахти барно виқояи умр аст,
Чашми бино талояи рухсор. *Ҳоқонӣ*

Аҳолии қалъа бо вучуди қиллати аду аз Ибни Қуюти ба ҷон расида, пӯст ва чарми кӯҳна виқояи руҳи киромӣ сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. пуштибон, нигоҳдоранда, муттақо, такъягоҳ.

Панҷоҳу шаш сутун виқояи сақфи ӯ карда буданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

3. маҷ. ниқоб, парда, ҳичоб.

Абр аз тарафи кӯҳ баромад ду-се поя,
Аз шарм ба рухсор фуру ҳишт виқоя. *Манучехрӣ*

ВИҚЪЯ||**ВИҚҚИЯ** *a.* وقية *ниг.* вуққия.

ВИҲАНГ *هنگ* *ниг.* ваҳанг.

ВИЧДОН||**ВУЧДОН** *a.* وجدان 1. даръёфтн, даръёфт кардан, пайдо кардан; донистан.

Мусо... ба вучуди оташ ва вичдони он мутаққин гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

... Ва талаб ва вичдон тавъамон бошанд.
Аҳмади Дониш

вичдону фуқдон даръёфт ва гум кардан.

Ҳаргиз ба вичдону фуқдони ҳеч чиз дар дунё шодмону андӯхгин нагаштӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

2. натиҷаи муҳокимаи ақлий, ҳисси маъсулияти рафтор ва кирдори худ; шуур.

ВИЧДОНӢ||**ВУЧДОНӢ** وجدانى мансуб ба вичдон 2.

Дар чорсуи кайфияти зухур... ҳар фардеро аз афроди инсонӣ бо ҳақиқати худ садоёт пинҳонӣ ва муомилаест вичдонӣ. *Бедил*

ВИЧОР *a.* وچار лонаи ҳайвоноти ваҳшӣ аз қабили кафтор, гург, рӯбоҳ ва ҳоказо.

Саманзор гашта диёри салоҳиф,
Чаманзор гашта вичори саолиб. *Манучехрӣ*

ВО I *و* кушода, боз, яла.

Дидан худ назада барҳаму ҳайрон шудааст,
Қарда то дидан худро ба руҳат во наргис. *Восифӣ*

Даре дидам ба нокомӣ кушода,
Ба роҳам дидан во истода. *Сайидо*

во кардан а) кушодан, боз кардан, яла кардан.

Чу гул во кардаанд оғӯшҳои худ хиёбонҳо,
Магар дар бустон он сарви хушрафтор меояд. *Сайидо*

Ҳоҷиби рӯи ту дар бар руҳи мо во накунад,
Чӣ кунад банди, ки ҷуз кӯи ту маъво накунад. *Шоҳин*

б) чудо кардан, дур кардан.

Дил ғайри ту бар ҳар чӣ назар дошт, раҳо кард,
Чун ғунча ҳавои ту маро аз ҳама во кард. *Сайидо*
Агар хоҳӣ фароғат, аз ҷаҳон қатъи таманно кун,
Ба як сози тағофул дарди сар аз ҳештан во кун. *Ҳоҷӣ*

во шудан (ё гардидан) кушода шудан, боз шудан, яла шудан.

Бедил, озодӣ, ки истиқбол оғӯшат кунад,
Он қадар во шав, ки натвон бает мазмуни туро. *Бедил*

Гарчи, Ҳоҷӣ, дар фироқи гулӯзоре, мурдаам,
Мешавад во аз мазорам ғунчаи тумори гул.

Ҳоҷӣ

ВО II *و* шакли кӯтоҳшудаи вой.

Дар ғариби ҷон ба сахтӣ мебарад мискин Қамол,
Во ғарибо, во ғарибо, во ғарибо, во ғарибо!

Қамолӣ Хуҷандӣ

во чигарам! вой чигарбандам! (нидои таассуф, ки дар мотами шахси наздик — фарзанд ва ҳешу табор гуфта мешавад); во задан вой гуфтан, вовайло гуён фаръёд кашидан.

То дамам монд зӣ ман, навҳагарон биншонед,
Во занед оҳқунон, навҳа сароед ҳама! *Ҳоқонӣ*

ВО III *و* шакли дигари бо II.

... Ки бисъёр н-ояд бари андаке,
Яке во сад ояд, на сад во яке. *Низомӣ*

ВОАФТОДАН واftادان рӯболо афтодан, пуштнокӣ афтодан.

Осафӣ, мурғи саҳар наъразанон аст ҳанӯз,
Гул ба сад ноз қабо кандаву воафтодаст. *Осафӣ*

ВОБАСТА وابسته 1. сифати феълӣи замони гузаштаи вобастан; 2. марбут, алоқаманд; гирифтори қайду банд, баста.

Маълум бошад, ки ҳаёти одамай вобаста ба маъкулот ва машруботи мақсум аст. «*Фатҳнома*»

Дили вобастае дорам, ки натвон кард озодаш,
Магар аз дасту по гирад каманди ҳеш сайёдаш. *Ҳоҷӣ*

3. пайваста, паси ҳам, муттасил.

Гирди об омаданд вобаста,
Савсану наргису суман раста. *Низомӣ*

ВОБАСТАН وابستن вобаста кардан, марбут кардан, алоқаманд кардан, пайвастан.

Зиндагии маро бар зиндагии шумо вобастаанд.
«*Шаҳномаи Фарғона*»

ВОБИЛ *a.* وابل сахт, бошиддат (сифати борон).

Нигори ман чу ҳоли ман чунин дид,
Биборид аз мижа борони вобил. *Манучехрӣ*

ВОБУРИДАН واپريدن буридан; маҷ. боздоштан, ҷудо кардан.

Гар зи шарри дев танро вобури,
Дар фитомӣ у басте халво хури. *Румӣ*

ВОВ *و* номи ҳарфи сийӯми алифбон арабии тоҷикӣ 9, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 6 баробар аст.

ВОВАЙЛ(О) واول اواول *нидои таассуф* э воҳ, вой, дод, во ҳасрато, во дареғо.

Гуфт: Вовайло, ки гум гашт уштурам,
Монд хотир аз ҳаёли у пурам. *Ҷомӣ*
Пардаи пиндор бардору ҷаҳонро дӯст бин,
Варна вовайло бимонад, Мӯҳъӣ, дар пиндори маст. *Мӯҳъӣ*

ВОГАШТ واگشت бозгашт, гашта омадан.

Вақти вогашти Ҳудайбийя расул
Дар тафаккур буду ғамгину малул. *Румӣ*

ВОГИРИФТАН واگرفن 1. бозгирифтан, бардоштан.

Ба хоки пой ту, эй сарви нозпарвари ман,
Ки рузи воқеа по вомагирам аз сари хок.

Ҳофиз

2. рӯёндан, ҳосил кардан.

Ҳар чӣ бояд, зи хок вогиранд,
Аз фано мояи бако гиранд. *Бедил*

ВОГУЗОШТАН واگذاشتن 1. супурдан, ба ихтиёри касе

додан, ҳавола кардан.

Агар вогузори ба у кори хеш,
Наёяд туро ҳеҷ душвор пеш. *Ҷомӣ*

2. партофтан, канор андохтан.

Чу диданд бинандагон воззор,
Бигуфтанд: Он пӯстро воззор! *Саъдо*

3. ба ҳоли худ мондан, ҳиштан.

Гар туро бо ту вогузоштаме,
Лутфи хеш аз ту боздоштаме. *Ҷомӣ*

ВОГУРЕХТАН واگربختن 1. гурифта, гурихта рафтан.

Ту зи бими бонги он деви лаин
Вогурезӣ дар залолат аз яқин. *Румӣ*

ВОГУФТАН واگفتن 1. бозгуфтан, ошкоро гуфтан, гуфта

додан, баён кардан.

Гар набудӣ заҳмати номаҳраме,
Чанд ҳарфе аз вафо вогуфтаме. *Румӣ*

2. сухани худро гардонда гирифта.

ВОДИДАН وادين боз дидан, аз нав дида баромадан.

Ғамнок набояд буд аз таъни ҳасуд, эй дил,
Шояд, ки чу вобинӣ, хайри ту дар ин бошад.

Ҳофиз

Чу вобинӣ, аз маслаҳат дур нест. *Саъдӣ*

ВОДОРА وادار асоси замони ҳозираи водоштан.

ВОДОР وادар маҷбур, уҳдадор, вазифадор; водор кардан

(ё намудан) маҷбур намудан, уҳдадор кардан.

ВОДОШТАН واداشتن 1. водор кардан, маҷбур кардан.

Ҷамил гуфт: ... Ман дидам, ки у писари амми
ман аст, он гоҳ ман ба у гуфтам: Туро кӣ ба ин кор
водошта? «*Ҳазору як шаб*»

2. боздоштан, нигоҳ доштан.

ВОДӢ ا. وادى 1. пастӣ, дара; сарзамини фароҳу ободӣ

байни силсилаи кӯҳсор ё канори наҳр.

Ба водие расидам амиқ, чунон ки умқи он бист
газ буд. *Авфӣ*

2. соҳил ва канорҳои маҷрои об, соҳили рӯд, наҳр,
рудхона ба ё дарёча.

Эй сабо, гар бигзарӣ бар соҳили рӯди Арас,
Буса зан бар хоки он водию мушкин кун нафас.

Ҳофиз

3. дашт, сахро, биёбон.

Дар он водӣ, ки ҷоё буд дилгир,
Нахӯрдӣ ҳеҷ хӯрде хуштар аз шир. *Низомӣ*

Ҳамегашт чуғ бод дар гарду хок,
Ба ҳар дашту водӣ ба сад тарсу бок. *Ҷомӣ*

◊ водии айман аз рӯи афсонаҳои дини исроилӣ сар-
замини муқаддаси Қанъон, ҷо ки гуё худо он ҷо
ба Мусо нидо карда будааст.

Нест дилро орзуи боғу сайри гулшане,
Толибн дидорро водии айман гулшан аст.

Махфӣ

водии маҳшар (ё ҳашр) ҷ. саҳрои қиёмат, саҳрое,
ки гуё қиёмат дар он ҷо барпо мешавад; водии пур-
алам *киноя аз дунё; водии хомӯшон гуристон, қаб-
ристон, мазористон.*

Оқибат манзили мо водии хомӯшон аст,
Ҳолиё гулгула дар гунбади афлок андоз! *Ҳофиз*

водии эҷод *киноя аз дунё.*

Гирдбодам, сари саргаштагии дил дарам,
Нест дар водии эҷод чу ман хокбасар. *Муҳаммад*

водии ҳашр *ниг. водии маҳшар.*

ВОЁФТАН ويافتن бозёфта, аз нав ёфта, пайдо кардан

(чиз ё каси гумшударо).

Ҳар кӣ он гумаштаро воёфти,
Бо мани овора як ҷо ёфти. *Ҷомӣ*

ВОЖ واز *шакли дигари боч* 1.

ВОЖГУН||ВОЖГУНА||ВОЖУН||ВОЖУНА وازگون||واژگونه||واژون||واژونه

1. сарнагун, сарозер, чаппа; сарнагун кар-
дашуда, чаппа кардашуда.

[Уро] вожгуна — сар ба ҷоғу фуру карданӣ —
ва пойҳояш дар ҳаво будӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Кулаҳхӯдҳо гашта вожун Ҳама,
Чу дилҳои ушшоқ пурхун Ҳама. *Ҳотиф*

Вожгун аст соғари идрок,
Маи таҳқиқ рехтаст ба хок. *Бедил*

2. маҷ. носозгор, муҳолиф, баръакси муроди инсон;
номуборак, шум, наҳс, манҳус.

Бар он рои вожуна деви наҷанд
Яке жарф ҷоё ба раҳ барбиканд. *Фирдавӣ*

Маҷуӣ айнӣ хуш аз даври вожгунӣ сипехр,
Кӣ софи ин сари хум ҷумла дурдомез аст. *Ҳофиз*

Ин аст зи рӯзи бад намуна,
Фаръед зи бахти вожгуна! *Ҷайзӣ*

3. маҷ. бад, вайрон, хароб; носара.

Сими бад аз ниҳод вожун аст,
Лаъли шод аз дарун пурхун аст. *Саной*

ВОЖУНАБАХТ وازونه بيخت 1. бадбахт, бахтбаргашта.

ВОЖУНАБАХТӢ وازونه بيختى 1. бадбахтӣ, баргаштабахтӣ.

Мансури вақти хеш ба вожунабахтиям,
Болон дор бин, ки таҳи ҷоғ гаштааст. *Зухурӣ*

ВОЖУНАХУӢ وازونه خوى 1. бадтинат, бадкирдор.

Пас оини Заҳҳоки вожунаҳуӣ
Чунон буд, ки чун мебудаш орзуӣ ... *Фирдавӣ*

ВОЗЕЪ 1 a. واطع 1. вазъкунанда, гузоранда; таъсискунанда,
асосгузор.

Возей мантиқ ифтиҳоти ин илм ба эроди зикри
аҷноси олия кардааст, ки онро мақулоти ашара
хонанд. *Насириддини Тусӣ*

Соней обу ранги ҳар маснуъ,
Возей ихтирон ҳар мавзуъ ... *Бедил*

возей алқоб вазъкунандаи лақабҳо, диҳандаи лақаб-
ҳо, лақабгузор.

Идриси қазо бинашу Исии равонбахш,
Дода лақабаш дар ду ҳунари возей алқоб. *Ҳоқонӣ*

ВОЗЕЪ II *ا. وازع* монёъ, боздоранда, халалрасон.

Қадам хулқ возеи раёсат аст? *Авфӣ*

ВОЗЕХ *а. واضح* равшан, кушоду равшан, ошкоро, пайдо, хувайдо.

Хуччати уст возеху восиқ,
Нуктаи уст лоеху лоиқ. *Саной*

Бар замоири арбоби дониш ва хавотири асҳоби биниш возеху лоех аст, ки дар таворихи ҳаводиси айём уламои изом ва фузалои киром ба лаолии назм ва ҷавоҳири наср вонамудаанд...

«Таърихи Сайидроқим»

возех **кардан** эзоҳ додан, равшан кардан; **фoш кардан**, ошкоро намудан.

ВОЗИР *а. وازر* 1. борбардор, боркаш, ҳаммол; 2. маҷ. гунаҳгор, ҷинояткор.

Ҳеч возир визри ғайре барнадошт,
Ҳеч кас надруд, то чизе нақошт. *Румӣ*

ВОЗИЧ *а. واذيح* хавозаи тоқ, толор, воиш.

Ҳама возиҷ пурангуру ҳама ҷой асир,
Ранҷ варзид, кунун бар бихурад барзгаро.

Шокири Бухорӣ

ВОИЗ *а. واعظ* ваъзгӯянда, панду насиҳаткунанда (доир ба масъалаҳои динӣ).

Воизон, к-ин ҷилва дар меҳробу минбар мекунанд,
Чун ба хилват мераванд, он кори дигар мекунанд.

Ҳофиз

Ҳамин дам бошад, эй воиз, ки то қозӣ хабар ёбад,
Қашем уро зи меҳробу туро аз минбар андозем.

Қамоли Хучандӣ

ВОИЯ *а. واعيه* муаннаси воӣ.

ВОЙ *а. وای* *нидое таассуф* хайф!, афсӯс!, дарег!, оҳ!, воҳ!
(нидое, ки барои изҳори ғаму андух, мусибат ё шиддати дард меояд).

Ҳама касро ба шодӣ дастгоҳ аст,
Туро ҳамвора дарду вою оҳ аст.

Фахриддини Гургонӣ

Эй воӣ бар он кас, ки лаболаб на зи дард аст,
Эй воӣ бар он дил, ки на парвонаи ишқ аст.

Махфӣ

ВОЙЗАН *а. وایزن* войгӯянда, вовайлоқунанда, навҳагар.

Ду пой рақсун ба гил-андар зи оби чашм,
Ду дасти рудзан зи ано гашта войзан. *Ломей*

ВОКАРДА *а. واکرده* кушода, яла; **ҷабҳаи вокарда** пешони кушода.

Соиб, ба ҷуз аз ҷабҳаи вокардаи таслим
Монёъ нашавад ҳеч сипар тирӣ қазоро. *Соиб*

ВОКАШИДАН *а. واکشیدن* 1. дароз кашидан, дароз кашада хобидан, ёзидан.

Он ҳарирандом ҳар ҷо мерасад, вомекашад,
Ҳар куҷо афтод маҳмал, хоби роҳат мекунад.

«Хизонаи омира»

Сарви туро зи соя чакад оби зиндагӣ,
Гардид Хизр, ҳар кӣ дар ин соя воқашид. *Соиб*

2. бо зӯр ё бо тадбир чизе ҳосил кардан, ба даст овардан.

Ҳаргиз нашуд, ки бар сари ҳарф оварам туро
Ман, к-аз даҳони гунҷа сухан воқашидам. *Соиб*

ВОКУШОДАН||**ВОКУШУДАН** *а. واکشادن*||*а. واکشودن* кушодан; кушода шудан.

Хузуру ғайрати маъшукро шуморе нест,
Зи ҷилва пурс, ки бар дил чӣ вокушуду чӣ баст?
Бедил

ВОЛ *а. وال* 1. навъе аз моҳиёни пулакчадор; 2. наҳанг, кит.

Аз он бунафша бируяд зи руи хораи сулб,
В-аз ин пашиза бирезад зи пушти моҳиёи вол.

Анварӣ

ВОЛА *а. والہ* *аслаш* волех.

Ҳама бар сурати у вола гаштанд,
Ба гирди он маҳи нав ҳола гаштанд. *Ҳозиқ*

ВОЛГУНА *а. والگونه* *ниг.* волгуна.

ВОЛЕҲ *а. والہ* шефта, мафтун, хайрон, саргашта (аз ишқ); ошиқи шайдо.

Гашт хайрон уқули аҳли ҳунар,
Монд волех равони аҳли басар. *Саной*

ВОЛИД *а. والد* соҳиби фарзанд, падар, додо.

Чун бар ҷои падар нишаст, ашғол ва маносиби умаро ва соири мулозимонро ба дастури замони волиди марҳуми хеш бар эшон муқаррар дошт.
«Равзат-ус-сафо»

Мавлоно Исмадулло — волиди Хоҷа Масъуд аз ақобири афозили он диёр аст. *«Оташқада»*

ВОЛИДА *а. والدہ* соҳибаи фарзанд, модар, оча.

Вайро ба ихонат ва ҳории ҳар чӣ тамомтар ба хонаи волидаи шайх Қамач расониданд.

«Равзат-ус-сафо»

ВОЛИДАИН *а. والدين* падару модар.

Ба воситаи шафқате, ки волидаинро ба фарзандон бувад, ҳар [кас] ба талаби ғизо рафтанди.

«Анварӣ Сухайлӣ»

Итоати волидаин, агарчи фосиқанд, вочиб аст.
Аҳмади Дониш

ВОЛО *а. ولا* 1. боло, баланд.

Тирро то натарошӣ, нашавад рост ҳама,
Сарвро то ки напероӣ, воло нашавад. *Манучехрӣ*

қомати воло қади баланд ва расо; 2. олий; олиқадр, олимартаба.

Бад-он кӯш, то зуд доно шавӣ,
Чу доно шавӣ, зуд воло шавӣ. *Абушақури Балхӣ*

Ин нома, ки орзу кушудаш,
Воло падари Даман шунудаш. *Файзӣ*

ҲИММАТИ ВОЛО ҳиммати олий, ҳиммати баланд.

Чун бисоти сабза зери пой сарв афтодааст
Осмон дар зери пой ҳиммати волои мо. *Соиб*

3. маҷ. қиматбаҳо, пурбаҳо.

Аз эшон касе сар ба боло накард,
Назар дар гуҳарҳои воло накард. *Ҷомӣ*
Музаъян сохт Савдо ин ғазалро
Ба номи гавҳари волои ҳуснаш. *Савдо*

4. *мач.* лоиқ, муносиб, шониста.

Гирифтор куштан на воло бувад,
Нишеб аст чое, ки болб бувад. *Фирдавси*

5. номи як матои абрешими қадим.

ВОЛОГАВҲАР||ВОЛОГУҲАР والا گوهر||اولا گهر олинажод,
олинасаб.

Асли кас аз кас набошад кам, чу чумла з-одаманд,
Лек ҳар кас чавҳари илм аст, вологавҳар аст.

Хисрави Деҳлавӣ

Султон Муҳаммадхони Шаҳид хабари мурочаати
падари вологуҳар шунида бо туҳафу нафоиси би-
сёр аз Мултон ба Деҳлӣ омад.

«Таърихи Фариста»

ВОЛОД اولاد 1. сақф, боми хона.

Аз самак баркашид бунбёдаш,
Бар фалак барфарошт володаш.

Пури Баҳои Ҷомӣ

2. қолиби тоқ ва гунбаз, ки аз тахта ва гил сохта,
баъд аз он бо хишт ва гач худӣ онро месозанд.

Ҳамчунини, ҳамчунин ҳамефармой,
Эй фалакрафъати фариштаниҳод,
То ба иқболи ту тамом шавад
Ин биное, ки кардай волод. *Қамоли Исмоил*

ВОЛОСАДОД والاسداد росткор, адолатпеша.

Яъҷучи зулм бинам, волосадод рояш,
Аз баҳри садди инсоф Искандаре надорам.

Ҳоқонӣ

ВОЛОТАБОР والاتبار олинажод, олинасаб, олитабор.

Бад-у гуфт Ҳушанги волотабор,
Ки эй аз падар в-аз ниё ёдгор... *«Равзат-ус-сафо»*

ВОЛОХИРАД والاخرد он ки ақлаш расост, хирадманд.

Дар анҷуманаш зи ҳамнишинон
Волохирадону хурдабинон... *Ҷайзӣ*

ВОЛҒУНА||ВОЛГУНА والغوٰنه||والگوٰنه гулгуна, ғоза, сур-
хӣ.

Он баногӯш, к-аз сафо гуй
Баркашидаст волғуна ба сим... *Шаҳиди Балхӣ*

ВОЛӢ a. والى 1. фармонраво, ҳоким, соҳибхитиёри як
вилоят.

Шабё ҷосусон хабар оварданд, ки волии Балх...
алҳол лашкаре азим ҷамъ карда ва иродаи мулки
шуморо дорад. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Бар ҳеч ҳокиму воли сано нагуям, агар нек бошад
ва агар бад. *Аҳмади Дониш*

2. соҳиб, доро.

Фоили феъли тамому қавли мусаддақ,
Воли азми дурусту рои мусаддақ... *Манучеҳрӣ*

=**ВОМ** *суффикс* **وام** маънои ранг, гунаро ифода менамояд
ва шаклҳои =фом, =пом ҳам дорад.

Зи чашми анҷум афтада ҳам аз шом,
Маҳи борик чун абри сияҳвом. *Хисрави Деҳлавӣ*

ВОМ *وام* қарз, дайн.

Ба доми ҷаҳон ҳастӣ аз воми ӯ,
Бидеҳ воми ӯ, растӣ аз доми ӯ. *Низомӣ*
Паи ҳалвош қанду мағзи бодом
Гирифтӣ аз лабу дандони ӯ вом. *Ҷомӣ*

ВОМ қарз гирифтани, қарз кардан.

Бараҳнатане як дирам вом кард,
Тани хешро қисвати хом кард. *Саъдӣ*
Харе зи кас наситонам, агар ба муфт диҳандам,
Пул аз кӣ вом кунам баҳри лахтаи чули у ман?
Саъдо

ба вом доштан *ниг.* **вом кардан.**

Наргис ҳама шеваҳои мастӣ
Аз чашми хушат ба вом дорад. *Ҳофиз*

ВОМДОР وامدار қарздор, маъдон.

Ин раҳо кун, з-он ки шоир бар гузар
Вомдор асту қавӣ муҳтоҷи зар. *Румӣ*

ВОМИҚ a. وامق 1. дӯстдоранда; 2. номи қаҳрамони дос-
тони «Вомӣку Азро».**ВОМОНДА** وامانده 1. *сифати феълӣи замони гузаштаи*
вомондан.

Ту донӣ, ки дар раҳ шутуррондагон
Надонад аҳволи вомондагон. *Ҳоҷу*

2. дармонда; гирифтор, мубтало.

Он қадар вомондан яъсам, он ҳаргиз кас мабод,
Ҷуз адам аз номи матлабҳои барбодам мапурс.
«Тухфат-ул-аҳбоб»

3. *мач.* пасмондан хӯрок, саҳлқут, сарқут.

Чунон саъй кун, к-аз ту монад чу шер,
Чу рӯбаҳ ҷӣ бошӣ ба вомонда сер. *Саъдӣ*

ВОМОНДАГӢ واماندهگى дармондагӣ, хастагӣ, очизӣ.

Ба ранге кард аз вомондагӣ сабр,
Ки охир рехт ранги ваҳшат аз абр. *Бедил*

ВОМОНДАН واماندن 1. ақиб мондан, пас мондан, дар як
ҷо беҳаракат мондан, қафо мондан, аз дигарон ҷудо шу-
да мондан.

Мо, ки аз ин қофила вомондаем,
То ту надонӣ, ки ҷудо мондаем. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ба ҷо вомонданат дилмурдагиҳост,
Замингирии гул афсурдагиҳост. *Бедил*

2. дармондан, банд шуда мондан, очиз мондан.

Чун садо ҳарчанд дар доми нафас вомондаем,
Аз шикасти хотири худ болу пар дорем мо. *Бедил*
Вомонда ақл дар раҳи фаҳми қамоли ту,
Афтада зан ба пояи даркат зи зинаҳо. *Ҳоҷу*

3. бозмондан, аз кор мондан.

Эй дарёго, таъби Ҳоқонӣ, ки вомонд аз суҳан,
Ку суҳандони меҳн, то бар суҳан бигрифтӣ?!
Ҳоқонӣ

4. боқӣ мондан.

Чу з-он қалъаву диҷ асар вомонд,
Равон гашт Золу аз он ҷо биронд. *Фирдавси*

В-ОН وان шакли кӯтоҳшудаи ва он.

Эй дил, ҳама асбоби ҷаҳон хоста гир,
Боғи тарабат ба сабза ораста гир,
В-он гоҳ бар он сабза шабе чун шабнам
Биншаставу бомдод бархоста гир! *Хайём*

ВОНАМУДАН وانمودن вонамуд қардан, нишон додан, на-
моён қардан, ошкор қардан.

Мешуморад агар яке ҳунарат,
Айб воменамояд аз дигарат. *Бедил*

Ба рӯяш осмонро дар кушуданд,
Ба дил асрори ғайбаш вонамуданд. *Ҳозиқ*

ВОНГАРИСТАН وانگريستن нигоҳ кардан, дидан, назар андохтан.

Нигоҳи наргиси мастат зи Васлӣ хуш рабуд,
Ба ҳар кӣ вонигари, наргисат шароб диҳад.

Васлӣ

ВОПАС واپس 1. ақиб, пас (фақат бо феъл меояд); **вопас** дидан ба ақиб нигоҳ кардан.

Мирзо ... бе таваққуф савор шуда то Кобул во-
пас надид. *«Тағрихи Фарошита»*

вопас додан пас додан, бозгардонда додан, иода кардан.

Подшоҳ ... пас маро гуфт: Эй хуросонӣ, чунончи аз далерӣ молро бурдаӣ, ҳоло аз рӯи чавонмардӣ вопас деҳ, ки ман рубӣи он молро ба ҳалолӣ ба ту медиҳам. *«Чомеъ-ут-тамсил»*

вопас рафт ақиб рафт, қафо рафт.

Растаи дандони ту гардад қавӣ,
Гар аз ин ҳаштоду чил вопас равӣ. *Чомӣ*

вопас шуд ақиб рафт, ақиб мондан.

Ё ту он су рав, ман ин су меравам,
В-ар туро раҳ пеш, ман вопас шавам. *Румӣ*

рӯй вопас кардан рӯй гардондан, рӯ тофтан.

Умр рафту з-ин хасорат бас накард,
В-аз залолат рӯи худ вопас накард. *Чомӣ*

2. ақибмонда, пасмонда.

Дар ин роҳ мапсамдам аз вопасон,
Ба ман з-ин дари боз файзе расон! *Чомӣ*

ВОПАСИН واپسين охирин, хотимаӣ.

Даҳонаш талху Ширин дар забон монд,
Ба маргаш вопасин шарбат ҳамон монд.

Хисрави Деҳлавӣ

[Султон Ғиёсиддин] гуфт: Аз анфоси вопасин аст, меҳоҳам, ки ба айшу ишрат бигзарам.

«Тағрихи Фарошита»

дами вопасин нафаси охирин, дами пеш аз марг.

В-ин як дами вопасин, ки дорем,
Чи айшу чи ғам ба ҳам барорем. *Шоҳин*

ВОПУРСИДАН واپرسیدن боз пурсидан, ошкоро пурсидан, пурсидан.

Чу шаҳри Лут вайронам, чу чашми Лут хайронам,
Сабаб хоҳам, ки вопурсам, надорам захраву ёро.

Шамси Табрезӣ

вор وار *суффикси исмоз* ба маънои: 1. монанд, ша-

бех, мас. 'одамвор', 'мардвор', 'тутивор'; 2. миқдори муайяни чизе, мас. 'як харвор бор'; 'як шутурвор';

3. маҷмӯи баъзе чизҳои якхелаю якҷинс, мас. 'ширавор', 'чинивор'; 4. муносибу лоиқ будан, мас. 'гушвор', 'шоҳвор'.

ВОР I وار лаёқат, лоиқ будан ба коре ё чизе.

Фаррух он кас, ки вори худ бишнохт,
Кори худро ба вори худ пардохт. *Чомӣ*

ВОР II وار фасл, мавсим.

Вори озар гузашту шуълаи он
Шуълаи лоларо замон омад. *Рӯдакӣ*

ВОРА I واره милки дандон.

ВОРА II واره *ниг.* вор II.

Ғул дигар раҳ ба гулситон омад,
Вораи боғу бустон омад. *Рӯдакӣ*

ВОРАН وارن оринч, бандгоҳи соид ва бозу.

Замоне даст карда чуфти рухсор,
Замоне чуфти зону карда воран. *Оғоҷӣ*

ВОРАСИДАН وارسیدن 1. рафта расидан, расидан ба ҷое.

Биистанд бузургон, чу пеши у бирасанд,
Чу ворасанд ба даръе, биистанд анҳор. *Унсурӣ*

2. аз наздик дидан, санҷида дидан, тафтиш кардан.

Мавҷ ин ҷо аён ба қадри ҷиност,
Лек чун ворасӣ, саробнамост. *Бедил*

ВОРАСТАГӢ وراستگی халосӣ, озодӣ; форигбоӣ.

Бад-он ворастигӣ аз олами роз
Дили девонаам омад ба худ боз. *Бадрии Қашмирӣ*

Мушфиқӣ, ҳар кас ҷи донад мастиву ворастигӣ,
Бо-гирифторони аз худ раста мегӯем мо.

Мушфиқӣ

ВОРАСТАН وراستن раҳой ёфтан, халос шудан, растан, озод шудан; форигбол шудан.

Чу ворасти аз доми уммеду бим,
Аён шуд, ки бар ҷои хешӣ муқим. *Бедил*

ВОРАФТА وارفته аз худ рафта; шефтаву шайдошуда.

Ҳамчу ман волаву ворафта фаровон дорад,
Чехраат саҳт ба моҳи рамазон мемонад.

Сауди Ашраф

ВОРАФТАН وارفتن баргаштан, бозгаштан, гашта рафт.

Чаро ба олами аслии хеш вонаравам,
Дил аз кучову тамошоӣ хокдон зи кучо?

Шамси Табрезӣ

ВОРАҲИДАН وارهیدن *ниг.* ворастан.

Чунин Юсуф кушодаш қуфли тадбир,
Ки фардо вораҳӣ аз қайди занҷир. *Ҳозиқ*

Маро олуда бо хун аст чайб аз гирья, доман ҳам,
Биё, то вораҳад дил аз гудози фурқатат, тан ҳам.

Шоҳин

ВОРАҲОН(И)ДАН وارهاندن|وارهانيدن раҳондан, раҳой додан, халос кардан, озод кардан.

Вораҳонам зи нанги ин тангӣ,
Бирасонам ба ранги берангӣ. *Чомӣ*

Аз заҳмати ин ду вораҳонам,
То дустии туро бидонам. *Шоҳин*

ВОРИД a. وارد дароянда, дохилшаванда; *муқобили со-*
дир 1.

Эй нақуқоре, ки хоӣи нест аз инъоми ту
Ҳар кучо дар ҳафт кишвар ворид асту содир аст ...

Муиззӣ

[Ҳоҷа Имоиддин]... шеъри худро бар ҳама воридони хонақоҳ хондааст ва истидъои ислоҳ мекарда. *Чомӣ*

ворид шудан даромадан, дохил шудан.

Дар дилаш ҳар дам зи султон чун қамар
Нури нав ворид шудӣ шому саҳар. *Румӣ*

ВОРИДОТ *a.* واردات 1. чизҳои воридшаванда, молҳои аз берун овардашавандаи ягон мамлакат; 2. даромадҳо, мадохилот; 3. *мач.* чизҳое, ки дар фикр пайдо мешаванд ё аз дил мегузаранд.

Кушояд даре бар дил аз воридот,
Фишонад сари даст бар ксинот. *Саъдӣ*

Зи лофу ҷаҳл дар атрофи олам
Занӣ аз воридоти маърифат дам.

Бадрии Кашмирӣ

ВОРИС *a.* وارث 1. меросхур.

Вориси уро бувад он зар ҳалол,
У бимонад дар ғами зар дар вабол. *Аттор*

Малики эшонро ворисе набуд ва дар ин боб ҳар гуна роӣ мезаданд. «*Нигори дониш*»

2. *мач.* азхудкунанда, давомдихандаи кор, роҳ ва хислати касе ё чизе.

Одамизода вориси хирад аст,
Беҳирад ғайри насли ҳайвон нест. *Бедил*

ВОРУН||ВОРУНА وارون|اورونه *ниг.* вожгун.

Ғаҳ аз кори воруна бигрифтӣ
Ки кас дид аз ин саъбгар зисте? (1) *Саъдӣ*

Надонам бахро бо ман ҷӣ кин аст?

Ба кӣ нолам, ба кӣ з-ин бахти воруни? (2) *Лабибӣ*

Чу Виси шоҳруи хубдидор

Шунид аз доя ин воруна гуфтор. (3)

Фахридини Гургонӣ

ВОСЕЪ *a.* واسع *васеъ*, фарох, паҳновар.

ВОСЕЪМАҶОЛ واسع مجال фароҳҷой, *васеъ*майдон; фарох, паҳновар, *васеъ*.

Вагарна зи нодории худ манол,
Бувад арсаи шукр *васеъ*маҷол. *Ҷомӣ*

ВОСИЛ *a.* واصل 1. расанда, фарорасанда; *васл*шаванда, *пайваст*шаванда, *пайваста*, *васл*шуда.

Ҳар дуру мақсуд ин ҷо ҳосил аст,
Ҳар ҷӣ меҳоянд, аз мо *восил* аст. *Аттор*

На *васл* бимонаду на *восил*

Он ҷо, ки ҳаёли ҳайрат омад. *Ҳофиз*

восил гардидан *ниг.* *восил* шудан; *восил* кардан расондан; *пайваст* кардан.

Қоми дил аз лаъли у ҳосил кунад,
Ҷони шйрин бо лабаш *восил* кунад. *Ҷомӣ*

восил шудан (ё *гардидан*) расидан, фаро расидан; *пайваст* шудан, дохил шудан, даромадан.

Фондан адл ба хосу ом ва хурду бузург *восил* гардад. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

Чун зарра гар ба *васли* ту *восил* намешавам,
Беҳуда парфишонии ман дар ҳавот чист? *Шоҳин*

2. *д.* муқарраби худо.

Восилон з-ин гуна дар ҳар ду ҷаҳон
Кохиланду ғофиланд, эй зоҳидон! *Румӣ*

ВОСИЛА *a.* واصله *муаннаси* *восил* 1.

Ҳамчунон ки қатраҳои нозила
Назди ту шуд мустақиму *восила*. *Румӣ*

ВОСИТА *a.* واسطه 1. миёнҷӣ, миёнаравӣ.

Ба ҷумла, миёни ҷавҳар ва араз *восита* нест.
Ибни Сино

Ва кайфияти асмо бе *восита*и таҳқиқаш номафҳум [аст]. *Бедил*

восита шудан миёнаравӣ кардан, дар байни ду кас барои ҳалли матлабе миёнҷигӣ кардан; тарафгирӣ кардан; 2. *васила*, *чора*, *сабаб*.

Лаб бар лаби куза бурдам аз ғояти оз,

То з-у талабаам *восита*и умри дароз;

Бо ман ба забони ҳол мегуфт ин роз:

Умре чу ту будаам, даме бо ман соз! *Хайём*

Танам аз *восита*и дурии дилбар бигудохт.

Ҷонам аз оташи ҳаҷри руҳи ҷонана бисухт.

Ҳофиз

ВОСИТАДАН||ВОСИТОДАН واستادن|واستادن 1. бозгирифтан, гашта гирифтани, пас гирифтани.

Суфиён *восита*данд аз гарави май ҳама рахт,
Далқи мо буд, ки дар хонаи хаммор бимонд.

Ҳофиз

2. ба зӯрӣ гирифтани, *кашида* гирифтани, *ситондан*.

Воситон аз дасти девона силоҳ,

То зи ту розӣ шавад адлу салоҳ. *Румӣ*

ВОСИФ *a.* واصف *васф*кунанда, *тавсиф*кунанда, *сито*ишкунанда.

Банда чун ҳаст *восифи* хубон,

З-он сабаб шуд ба *Восифӣ* машхур. *Восифӣ*

ВОСИҚ *a.* واثق *бовардошта*, *дилпур*, *мутмаин*.

Подшоҳро бар хиёнати касе воқиф магардон,
Магар он ки бар сихҳати он қавл *восиқ* бошӣ.

Саъдӣ

Дило, зи ранҷи ҳасудон маранҷу *восиқ* бош,
Ки бад ба хотири уммедвори мо нарасад. *Ҳофиз*

восуҳт *واسوخت* *асоси замони гузаштаи* *восуҳтан*.

ВОСУҲТ واسوخت *адш.* яке аз намудҳои шеърӣ лирикии пурсӯзу гудоз, ки дар он шоири ошиқ аз бевафоиӣ ёраш шикоят карда, бо ғазаб изҳори тарки ишқи у мекунад.

ВОСУҲТАН واسوختن 1. сӯзондан, тамом сӯзондан; дубора сӯхтан, такроран сӯхтан, бозсӯхтан.

Ба доғи ғурбатам *восуҳт* охир худнамоиҳо,
Баровард аз дилам чун нола изҳори расоиҳо.

Бедил

2. бедимоғ гаштан, безор шудан, рӯ гардондан аз маъшуқа (дар истилоҳи шоирон).

ВОТ وات *пӯстин*.

ВОТГАР واتگر *пӯстин*дуз.

Ниҳод рӯй ба ҳазрат, чунон ки рӯбаҳи пир
Ба тими вогарон ояд аз дари тимос.

Абулаббоси Аббосӣ

ВОФИД *a.* وافت *намоян*да, *вакил*, *фиристо*да.

Ҳуҷҷобро гуфтам, то зуввор ва сувволро ба маҷлис ман роҳ надиҳанд ва қосиду *вофидро* бозгардонанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ВОФИР *a.* وافر 1. бисёр, фаровон.

Маро дар маҷлисаш ёд оварӣ зуд,

Қ-аз он ёдоварӣ *вофир* барӣ суд. *Ҷомӣ*

Бозургононе *вофир* бо моле *вофир* аз ҷониби Эрон меоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. *адш.* номи яке аз бахрҳои аруз буда, вазнаш ҳар мисраъ чор бор мафоилатун мебошад, чунонки:

Чӣ шуд, санамо, ки сӯи касе ба чашми вафо на-
менигарӣ?

Зи расми ҷафо намегузарӣ, тариқи вафо намеси-
парӣ? *Сайфӣ*

ВОФИРТАҶАВВУР *a.* *وافرتاور* бисъёр шучоъ, хеле далер.

Однлшоҳ он даканин вофиртажаввуро гардан
зада дар саранҷоми истилои қалъаи Қалъён шуд.
«Таърихи Фаришта»

ВОҒИ *a.* *واغى* 1. вафокунанда, бовафо, содиқ ба аҳд.

3-оби тутмоҷе, ки додаш туркмон,
Ончунон воғи шудасту посбон. *Румӣ*

2. кифоя, кофи, басанда.

Амволи ин вилоят ба марсумот ва улүфоти эшон
воғи нест. *«Равзат-ус-сафо»*

Пас аз он фармуд, ки... мураббоҳои фавокеҳи
воғи ва меваҳои рангин ва полудаву ҳалвоҳои
қандӣ ва харбузаи ростмаза ҳозир оварданд.
«Фатҳнома»

ВОҲАЗИДАН *واخریدن* хазидан, хазида даромадан.

Ба иттифоқи маънии видод хушавор сад дил дар
як сина орамида ва ба таълифи нусхаи иттиҳод чун
реша ҳазор сар дар як гиребон воҳазида. *Бедил*

ВОҲАРИДАН *واخریدن* харида гирифтан.

Гар на маҷнун аст, боре чун парид
Аз касе, ки ҷони уро воҳарид. *Румӣ*

ВОҲОСТ *واخواست* бозхост; муҳосиба, ҳисобгирӣ; ҳисобу
китоб.

Нонаш мафирист пеш, к-аз ту
Воҳост кунад ба ҳашр маннон. *Ҳоқонӣ*
Ҳофиз, баадаб бош, ки воҳост набошад,
Гар шоҳ паёме ба ғуломе нафиристад. *Ҳофиз*

ВОША *واشه* боша, парандаи шикорнест аз боз хурдтар.

Пас андар давон ҳафтсад боздор
Або вошаю чарғу шоҳини кор. *Фирдавсӣ*

ВОШУМУРДАН *واشمردن* як ба як шумурдан, аз як сар
шумурдан.

Сар аз гулгашти атрофаш барорам,
Аҷонбҳои қудрат вошуморам. *Бедил*

ВОЯ *وايه* 1. ҳоҷат, зарурат; орзу, мурод, матлаб.

То зи даргоҳи ҷуди ӯ шабу рӯз
Соилонро раво шавад воя. *Оғоҷӣ*

2. насиб, баҳра, сахм, ҳисса.

Зи сарви ин чаман соя набинӣ,
Зи райҳону суман воя набинӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

ВОҒИЛ *a.* *واغل* меҳмони ноҳонда, он ки бе даъвта ба
маҷлиси шароб меояд.

ВОӢ *a.* *واعى* ҳифзкунанда, ниғаҳдоранда.

ВОҚЕА *a.* *واقعه* 1. ҳодиса ва пешомад, моҷаро, саргу-
зашт.

Албатта ин сирро бигӯ, то ба тадбири он пардо-
зам: илоҷи воқеа пеш аз вуқӯъ бояд хард.

«Ҷомеъ-ут-тамсил»

Ба рузи воқеа сабр аз камоли доноист,
Ба кунҳи кор назар кардан аз шиносост. *Махфӣ*
ВОҚЕА АФТОДАН ҳодиса рӯй додан.

Гуфтам: Эй пир, маро воқеае афтадот,
Гуфт: Баргӯй, ки то худ чӣ бихоӣ фармуд?
Шамси Табрэзӣ

2. ҷанг, ҷарб.

Бас касо, к-овехт худро аз нахуст
Вақти печопеч дастовез ҷуст,
Пештар аз воқеа осон бувад
Дар дили мардум ҳаёли неку бад. *Румӣ*

3. мусибат, мотам.

Ба рузи воқеа тобути мо зи сарв кунед,
Ки мурдаем зи доғи баландболое. *Ҳофиз*

4. хоб дидан, хоб.

Султон Маҳмуд дар воқеае дид, ки авбош ва бе-
боки чанде дар қалъаи Шоднободи Манду хуруҷ
карда. *«Таърихи Фаришта»*

ВОҚЕАН *a.* *واقعا* дар воқеъ, ҳақиқатан, дар ҳақиқат.

ВОҚЕАТАЛАБ *a.* *واقعه طلب* маҷорочӯ, ҷангчӯ.

Муҳаммадхон... аз кӯшкӣ Ҷаҳоннамо гурехта
ва ба Мевот рафта, дигар бора мардуми воқеата-
лабро ҷамъ сохт. *«Таърихи Фаришта»*

ВОҚЕОТ *a.* *واقعات* ҷ. воқеа 1, 2, 3.

Дар ин сад сол бисъёр воқеот афтад. (1)

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ВОҚЕЪ *a.* *واقع* 1. ҳодис, бавуқӯъоянда, рӯйдиханда;
воқеъ шудан а) рӯй додан, ба вуқӯъ омадан, содир
шудан, ҷой доштан; б) ҷо доштан, ҷойгир шудан (бу-
дан).

Ин мадрасаи машҳур... дар шафати [мадрасаи]
Қуқалтош воқеъ шуда [аст]. *Садри Зиё*

2. мутобиқ ба воқеият, сахех, ҳақиқӣ, воқеӣ; мавҷу-
да, дар амал буда.

Он чи гуфт он мунофиқи томеъ,
Нест қатъан мутобиқу воқеъ. *Ҷомӣ*

Ҳоли худ ончунон ки воқеъ буд,
Бе такаллуф ба доя бознамуд. *Ҷомӣ*

дар воқеъ воқеан, дар ҳақиқат, ҳақиқатан.

ВОҚИФ *a.* *واقف* 1. огоҳ, боҳабар, ҳолдон, донанда.

Воизо, нукта зи қонуну вараъ камтар зан,
Ки мани ринд басте воқиф аз ин қонунам. *Шоҳин*
Ҳар кас ин ҷо воқифи кайфияти қарзи худ аст,
Қарзи мардумро зи ман гар бишнави, бовар мақун.
Савдо

воқиф гаштан (*ё* шудан) хабардор шудан, огоҳ шудан.

Дар чарх ба анвоъ суханҳо гуфтанд,
Ин беҳабарон гавҳари дониш суфтанд,
Воқиф чу нагаштанд бар асрори фалак,
Аввал заннахе заданду охир хуфтанд. *Хайём*

Чун аз даруни харбуза воқиф нашуд касе,
Ҳар кас хикояте ба тасаввур чаро кунанд?

Абуисҳоки Атъима

2. *таър.* вақфкунӣ, вақф кардан.

То биспурӣ ба ҷонон, карданд вақф ҷонро,
Воқиф набуд гӯй зоҳид зи шартӣ воқиф.

Камоли Хуҷандӣ

3. кафил, мутасаддӣ ва дорандаи молҳои вақф.

Волидааш, ки зани оқила буд, ба мучиби васи-
яти Ҳумоюншоҳ воқифи муомалоти мулки ва молӣ
шуда... «*Таърихи Фаршита*»

ВОҲА *a.* واحه ободони дар миёнаи биёбон.

ВОҲИБ *a.* واهб бахшанда, инъомкунанда.

Воҳиби ҳар моя, ки чудеш ҳаст,
Қиблаи ҳар сар, ки сучудеш ҳаст... *Чомӣ*

ВОҲИБУЛАТИ(Й)Я *a.* واهب العطيّه бахшандаи атоҳо, ато-
бахш.

Ё воҳибулатийя ва ё мӯътиулмурод,
Мо тоқати фироқ надорем аз ин зиёд!
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ВОҲИД *a.* واحد як, яке, якто, якка, ягона, танҳо.

Дона ин ҷо баҳор мегардад,
Шаҳси воҳид ҳазор мегардад. *Бедил*

ВОҲИДА *a.* واحده *муннаси* воҳид.

Агар дафъаи воҳида дар он об равад, маҷмӯи
аъзову андоми ӯ бисузад. «*Равзат-ус-сафо*»

ВОҲИДАН *a.* واحدا ба танҳои, якка, танҳо; **воҳидан**
баъда воҳидин яке аз паси дигар, паси ҳамдигар, як-як.

Чанд кас аз аъёни абтол ва машоҳири риҷол во-
хидан баъда воҳидин пеш омаданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ВОҲИЛИДАН واهلیدن воғузоштан, воғузур кардан; тарк
кардан, чудо шудан.

Илмат ояд то баданро бигсилад,
То аносир ҳамдигарро воҳилад. *Румӣ*

ВОҲИМА *a.* واهمه 1. тарсу бим, даҳшат, ҳавл.

Баъзеро ба навъе воҳима ва даҳшат ғалаба кар-
да буд, ки на қуввати даранг ва на тоқати ҷанг
монда буд. «*Фатҳнома*»

2. тасавури беасос, ки дар назари кас ягон чизи
мудҳишро намоён мекунад, ҳаёли мудҳиш, ваҳм.

ВОҲИШТАН واهشتن *ниг.* воҳилидан.

ВОҲӢ *a.* واهى суст; бевунъёд, беасл, беасос; бемаъно,
бефоида.

Туғрул ба калимоти воҳии эшон фирефта шуда
хабар фирестод. «*Равзат-ус-сафо*»

Агар аз маъдалат нишон хоҳӣ,
Шоҳӣ ин асту мобақӣ воҳӣ. *Бедил*

ВОЧИБ *a.* واجب 1. бисёр лозим, зарурӣ, амре, ки ба
ҷой овардани он ҳатмӣ ва зарур аст.

Воҷиб набувад ба кас-бар ифзолу карам,
Воҷиб бошад ҳароина шукри ниам. *Рӯдакӣ*

Воҷиб аст, ки дар касби дониш кӯшанд ва фаҳ-
миданро мӯтабар доранд. «*Нигори дониш*»

воҷиб дидан ҳатмӣ ва зарур шумурдан.

Амир Исмоил... ҳоҷатҳои эшонро раво карди ва
риояти ҳуқуқи эшонро бар ҳештан воҷиб дидӣ.

«Таърихи Наршаҳӣ»

2. ҳақ, музд, мавоҷиб.

Хисрав агар ғамат хӯрад, нола бас аст хидматаш,
Воҷиби ҷовушон диҳанд аз пай ҳою хӯйро.

Хисрави Деҳлавӣ

ВОЧИБИЁТ *a.* واجبيات вазифаҳо, маошҳо, муздохон кор.

Вақти итлоқи воҷибиёти эшон омадааст. *Авфӣ*

ВОЧИБОТ *a.* واجبات *ҷамъ* 1. ҷ. **воҷиб**; 2. д. қонуну қои-
даҳои шарият, ки иҷрояш ҳатмист.

ВОЧИБУДДАФЪ *a.* واجب الدفع он чи дур кардан ва аз
миён бардоштани он ҳатмӣ ва зарурист; *муқ.* **воҷибул-**
манъ.

Ашрор ду қисманд: яке воҷибуддафъ ва яке во-
ҷибулманъ. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

ВОЧИБУЛВУЧУД *a.* واجب الوجود д. он ки вучуди ӯ ба
зоти худӣ ӯ вобаста аст ва мӯҳтоҷи ғайр нест; худо.

Он мавҷудро, ки вучуди ӯ ба худ аст, воҷибул-
вучуд хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

ВОЧИБУЛИЗЪОН *a.* واجب الازعان фармоне, ки итти-
қардан ба он зарур ва ногузир аст.

... Он гоҳ ба мӯҷиби фармони воҷибулизъон қиём
намоем. «*Равзат-ус-сафо*»

Аз мавқифи хилофат фармони воҷибулизъон со-
дир гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ВОЧИБУЛМАНЪ *a.* واجب المنع он чи манъ ва боздошта-
наш ҳатмӣ ва зарур аст; *муқ.* **воҷибуддафъ**.

ВОЧИБӢ واجبى воҷиб будан, лозим ва зарур будан, ҳат-
мӣ ва ногузир будан.

Аммо аввалро нашояд, ки андар вай ду ваҷҳ бу-
вад: яке воҷибӣ ва яке мумкинӣ. *Ибни Сино*

ба **воҷибӣ** лоиқ ва сазовор, бояду шояд, чунон ки
шояду бояд.

Шаҳобиддин... бебоқӣ ва зулми таъбии падар ба
воҷибӣ медонист. «*Таърихи Фаршита*»

ВУБОЛ *a.* وبال *аслаш* вабол.

ВУД(Д) *a.* ود дӯстӣ, меҳр, муҳаббат.

Хондам онро бар дили аҳмақ ба вуд
Сад ҳазорон бору дармоне нашуд. *Румӣ*

ВУЗАРО *a.* وزرا ҷ. **вазир**.

Сабоҳ умарову вузарон он давлатхона фароҳам
омада маъруз доштанд... «*Таърихи Фаршита*»

ВУЗӢ *a.* وضو д. таҳорат, шуштушӣ пеш аз намоз.

Зоҳид, ки ба хушқу тар таҳаккум дорад,
Ғаҳ нози вузӯ, гоҳ таяммум дорад,
Ҷуз ришу фашу амомааш чизе нест,
Ин ҳар сар то ба по ҳамин дум дорад. *Бедил*

То як намоз дар ҳами абруи у кунам,
Ҳамдам ба оби дида маро сад вузӯ бувад. *Савдо*

вузӯ **ғирифтан** (ё **кардан**, **сохтан**) таҳорат кардан,
шуштушӣ кардан.

Аҷуз... ибриқ бардошта ба обхона рафт ва вузӯ
ғирифта дар намоз истод. «*Ҳазору як шаб*»

Марде... бар лаби ҳавзе вузӯ месохт, дид, ки
себе об меовард. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

ВУЗӢХ *a.* وضوح равшанӣ, аёнӣ.

Шавқӣ маънибаён дар ин хангом
Дорад оинаи вузӯҳи калом. *Бедил*

Шархе навишта, ки матни мухтасари ӯ дар ни-
хояти вузӯҳ аст. «*Тағрихи Сайидроқим*»

ба вузӯҳ пайвастан равшан шудан, муайян шудан.

Аз сиёқи ин калом ба вузӯҳ мепайвандад, ки қа-
ромита варои исмоилия тоифаи дигаранд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ВУКАЛО а. *وكلا* ҷ. вакил.

Вукалон рои Ҷонгарёе понсаду сӣ занҷир фил ба
расми пешкаш оварда буданд. «*Тағрихи Фаршита*»

Вузарои рус бо вукалон машваратхона тариқи
китолоро маслиҳат надида, муттафиқулкалима ру-
қбаи сулҳ ва муоҳада ба подшоҳ навиштанд.

Аҳмади Дониш

ВУЛД а. *ولد* ниг. валд.

ВУЛОТ а. *ولاة* ҷ. воли 1.

Баъд аз он воли, ки бунъеди вучуд аз чуди ӯст,
Бар халоиқ чун ту воли кас надидаст аз вулот.

Анварӣ

Дар он ҳангом вулот ва ҳуққоми Сорӣ ҳар чи
доштанд аз нақд ва чинс, ба он ҷо бурданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ВУЛУЪ а. *ولويع* иштиёқ, хоҳиши зиёд.

Пайваста гил хурди ва бад-он вулуе азим дошт.

Авфӣ

Қумрӣ... дар шурби ҳамр вулуъ дошта ва қи-
таогу рубоиёт дар ин матлаб дорад. «*Оташкада*»

ВУРЕБ||ВИРЕБ *وريب* уреб, қаҷ.

Тавонӣ бар ӯ кор бастан фиреб,
Ки нодон ҳама рост бинад вуреб.

Абушақури Балхӣ

Чу хуршед барзад синон аз нишеб,
Шитоб омад аз рафтан андар виреб. *Фирдавӣ*

ВУРУД а. *ورود* 1. ворид шудан, дохил шудан, расида
омадан.

Рузи дуйӯм аз вуруди амир ҳамроҳи қозиёни
истиқболчӣ ба дарбор нишаста будем. *Садри Зиё*

2. обшхур, ҷои обгирӣ ва обхурин одамон ва ҳай-
вонот.

Чун ки галла боз гардад аз вуруд,
Пас фитад он буз, ки пешоҳанг буд. *Румӣ*

Ва аксари ин киштиҳо аз садамати оби баҳр, ки
назди вуруди ӯ [ҷонвар] меафтад, ба ҳамдигар бар-
хурда мешикананд. *Аҳмади Дониш*

ВУРУТ *وروت* бурут, мӯйлаб; **вурут кардан** а) бурут тоф-
тан; б) *маҷ.* хашм, тафохур ва калонгирӣ кардан.

Бар ман, эй сангдил вурут макун,
Ноз бар ман ту бо бурут макун. «*Луғати ғурс*»

ВУСЛАТ||ВАСЛАТ а. *وصلت* ниг. васл.

Миёни ду амзода вуслат фитод,
Ду хуршедсимои меҳтарнаҷод. (1) *Саъдӣ*

Гар вуслаташ уфтад ба Маҷнун,
Шояд, ки шавад зи қайд берун. (2) *Шоҳин*

ВУСМА *وسمه* ниг. васма.

Зи вусма абрувоиро кор пардохт,
Ҷилоли идро қавси қузаҳ сохт. *Ҷомӣ*
вусма кашидан ӯсма молидан.

Шикаста гашта чу пушти ҳилол қомати ман,
Камони абруи ёрам, ки боз вусма кашид. *Ҳофиз*

ВУССАД *وسد* ниг. буссад.

Нигори ман ба ду рух офтоби тобон аст,
Лабе чу вуссаду дандонаке чу марворид. *Асадӣ*

ВУСУЛ а. *وصول* 1. восил шудан, расидан, ба ҳам раси-
дан, ба ҳам пайвастан.

Ҳар ду беморем, ҳоло мешавем аз ҳам ҷудо,
То дигар чун иттифоқ афтад миёни мо вусул.
Салмони Соваҷӣ

Агар ба кӯи ту бошад маро маҷоли вусул,
Расад ба давлати васли ту кори ман ба усул.
Ҳофиз

2. расидан, комъёб шудан, ноил гардидан, ба мақ-
сад расидан; ба даст даровардан.

Султон Маҳмуд... баъд аз вусул ба мақсад би-
фармуд, то дарахтон аз бех буриданд.

«*Тағрихи Фаршита*»

Ва баъд аз вусул муфтаҳир ва мубоҳӣ буданд.
Аҳмади Дониш

ВУСУҚ а. *وثوق* эътимод, бовар, итминон.

Эшон бар ғалаба ва тафаввуқи худ вусуқ доранд.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ВУСЪ а. *وسع* 1. фароҳӣ, кушодӣ, вусъат.

Гар вусъ расад дар он ду ҷода,
Мирад чи сувору чи пиёда. *Шоҳин*

2. гунҷош.

... То вусъи имкон дар исори ҷавоҳири маънӣ
худро муоф надорад. *Бедил*

3. *маҷ.* қудрат, тоқат; имкон, имконият.

Ба қадри вусъ баъзе аз эҳсони туро ҳақгузорӣ
тавонам кард. *Авфӣ*

Дафъи эшон дар вусъу тоқати хонон намебуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

То вусъу тавон буд, таҳаммул кардам,
Дигар ҷи кунам, — вусъу тавоноӣ нест.

«*Хористон*»

ВУСЪАТ а. *وسعت* 1. васеӣ, фароҳӣ, пахноварӣ, кушодӣ.

Ба ин вусъат заминро карда дилтанг,
Ки аз вай сар занад гулҳо ба ҳар ранг.

Бадриш Каширӣ

2. *маҷ.* қудрат, тавоноӣ, дорой.

Ва ба ҳар вақт назди ӯ тараддуд кардӣ ва ин
порсӣ ҳам дасттанг буд ва вусъат надошт.

Носири Хисрав

вусъати машраб фароҳии табиат, дилвасеӣ, фароҳ-
ҳавсалағӣ, серҳавсалағӣ.

Шуд ҷаҳон бо ин фароҳӣ танг аз тангии зарф,
Вусъати машраб чу бошад, хона сахро мешавад.

Фонӣ

Онро, ки нест вусъати машраб дар ин саро,
Дар зиндагӣ ба тангии фардост мубтало. *Соиб*

ВУСЪАТОБОД *وسعت آباد* арсаи васеъ, майдони пахновар.

Нӯҳ фалак дар вусъатободи дили девонаам
Ҳамчу халхале, ки дар пой мағас тангӣ кунанд.

Бедил

ВУФУД *a.* وفود *ч.* вафд.

Аё зи сирри ту сун фалак расида паём,
В-аё ба шукри ту пешни малак расида вуфуд...

*Муиззӣ***ВУФУР** *a.* وفور вофирӣ, фаровонӣ, бисъёрӣ, серобӣ.

Ақли мардро ба ҳашт хислат битавон шинохт:
аввал ба вуфури рифқ... «*Қалила ва Димна*»

Ва мо ба сабаби вуфури мавҷ ва ҷушиши баҳр
натавонистем, ки аз кишти берун оем.

*Аҳмади Дониш***ВУШМ** *وشم* бедона, вартитш(к).

Дар ҷанби улувви ҳимматат чарх

Монандан вушм пешни чарғ аст. *Абӯсалики Гургонӣ*

ВУШОҚ *т.* وشاق ғулумбача, писарбачани хизматгор; каниз, канизак.

Раҳ аз шаб чу рузи бадандеш буд,

Вушоқею шамъе равон пеш буд. *Низомӣ*

Намонд аз вушоқони гарданфароз

Қасе дар қарфон малик ҷуз Аёз. *Саъдӣ*

ВУШОҶ *a.* وشاح *ниг.* вишоҳ.**ВУҚУФ** *a.* وقوف *1.* ист, даранг, таваққуф.

Ҳарчанд муддати вуқуфи ӯ мумтад шавад, сафо
ва узубати ӯ зиёда гардад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. огоҳӣ, хабардорӣ, бохабарӣ.

Бозаргон ба иштироб бархост ва гуфт: Эй азизон,
бар ин вуқуф надоштам. «*Нигори дониш*»

Маро ба сирри миёни ту нест ҳадди вуқуф,

Агарчи диққати андешаам зи мӯ гузарад. *Шоҳин*

вуқуф ёфта огоҳ шудан, хабардор гардидан.

Воқеоти эшонро муталиа мекунам, то бар аҳволи
эшон вуқуф ёбам. *Авфӣ*

Зи кас чу вом ситонӣ, умеди ранҷ намояд,

Вуқуф ёфтаам нек бар таомули ӯ ман. *Саъдо*

ВУҚИЯ||ВИҚИЯ||ВИҚЬЯ *a.* وقية воҳиди вазн аст, ки баробари дувоздаҳ дирҳам мебошад.

Дар ду сад ман шахд як виқья зи хал

Ҷун дарафкандию дар вай гашт ҳал... *Румӣ*

ВУҚУЪ *a.* وقوع зоҳиршавии ҳар чиз; воқеъшавӣ, рӯйдихӣ, содиршавӣ.

Илочи воқеа пеш аз вуқуъ бояд кард,

Дареғ суд надорад, чу рафт кор аз даст.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Вуқуи ин ҳодиса ва ҳудуси ин воқеа дар субҳи
шанбе дар доруссалтанаи Ҳирот воқеъ шуд.

*«Таърихи Сайидроқим»***вуқуъ кардан** зоҳир шудан.

Вуқуъ кард зи ҳар шоҳи хушк сад гули тар,

Ба саъи болиши хуршеду эҳтимоми ғамом.

*Заҳири Форёбӣ***ВУҶУШ** *a.* وحوش *ч.* ваҳш **2**, ваҳшӣ **1**.

Вуҳуши саҳро бо вай унс гирифтаанд. *Авфӣ*

Меҳоҳам аз вуҳуш замоне суҳан кунам,

Дафъи малол то шавад аз таъби мардумон. *Сайидо*

вуҳуш ва туюр ҳайвоноти ғорпои ваҳший ва парандаҳои ғайри хонагӣ.

Ҳама олам пур аз вуҳушу туюр,

Чанд бошам ба кирмаке мағрур? *Ҷомӣ*

ВУЧДОН *a.* وجدان *ниг.* вичдон.**ВУЧДОНӢ** وجدانى *ниг.* вичдонӣ.**ВУЧУБ** *a.* وجوب воҷиб будан, ҳатмӣ ва зарур будан.

Ақнун ба гуноҳи худ муътарифам ва бар вучу-
би қатли худ гувоҳӣ медиҳам. «*Таърихи Фаритша*»

Вучуби садди фоқан аҳли эҳтиёҷ бар қадри неъ-
мат аст. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

ВУЧУД *a.* وجود **1.** ҳастӣ, мавҷудият; *муқобили нестӣ 1*, адам.

Як рӯз зи банди олам озод наям,

Як дам задан аз вучуди худ шод наям;

Шогирдин рӯзгор кардам бисъёр,

Дар кори ҷаҳон ҷануз устод наям. *Хайём*

Надидам ин ҷама ҳосил зи рӯзгори вучуд

Ҷуз ин қадар, ки ба шоми адам фуру рафтам.

Шоҳин

вучуд пазируфта ба вучуд омадан, пайдо шудан,
ҳастӣ қабул намудан.

Туро маҳалли худойст дар суҳан, ки ҳаме

Ба ту вучуд пазирад суҳан, ки дар адам аст.

Носири Хисрав

ба вучуд омадан пайдо шудан; рӯй додан, ба амал омадан.

Кунун, ки дар ҷаман омад гул аз адам ба вучуд,
Бунафша дар қадами ӯ ниҳод сар ба сучуд. *Ҳофиз*

2. маҷ. бадан, ҷисм, ҷусса, пайкар.

Набуд ҷангу рубобу набиду уд, ки буд

Гили вучуди ман оғуштаи гулобу набид. *Ҳофиз*

Бигдохт зи сӯзи дил вучудам,

В-аз авҷи фалак гузашт дудам. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **бо вучуди ...** қатъи назар аз ...

Бо вучуди бенавой рӯ сияҳ бодам чу маҳ,

Гар қабули файзи хуршеди баландахтар кунам.

Ҳофиз

бо вучуде ки агарчи, қатъи назар аз он (ин) ки ...
бошад ҳам; бо он ки ...

Ҷи балоҳо зи ту, эй дидан гириён, дидам,

Бо вучуде ки зи ёрони муайян будӣ. *Мушфиқӣ*

бо вучуди он (ё ин) ки ниг. бо вучуде ки.

Аз сияҳбахтӣ нашуд равшан чароғи ман шабе,

Бо вучуди он ки барқи оҳам аз гардун гузашт.

Маҳфӣ

Бо вучуди он ки аз гул доғҳо бошад маро,

Хори хорӣ дар ҷигар аз гулситон дорам ҷануз.

*Сайидо***ВУЧУҶ** *a.* وجوه *ҷамъ 1.* *ч.* ваҷҳ **2**, **3**, **4**, **5**; **2.** аён; сардорон, саркардагон.

Пас вучуҷ ва меҳтарон ва бузургони Бухоро ба
наздикӣ у рафтад ва меҳтарони Суғд низ ба Марв
рафтанд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Баҳодур ва дигар умаро ва сардорон ва аён ва
вучуҷи сипоҳ мутаваҷҷеҳи ҳисор шуд[анд].

*«Равзат-ус-сафо»***ВУЧУҶУЛАЙН** *a.* وجوهالعين пул ва моли мавҷуда, нақдина.

Хирочи вучуҷулайни баъзе мавозеъ ҷунон му-
қаррар шуда, ки ба вақти иртифооти сайфӣ биди-
ҳанд монанди Бағдод ва ғайра. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ВУХШУР وحشور *ниг.* ваҳшур.

Г

Г ҳарфи чоруми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ—ҳарфи گ; *ниг. гоф I.*

ГАБАР گبر санге, ки аз он дег, табақ, коса ва амсоли он метарошиданд.

3-ин биебон басте туро бехтар
Хонаву оби сарду деги габар. *Саноӣ*

ГАБЗ گبز қавӣ; ситабр, ғафс.

Дар фалон беша дарахте ҳаст сабз,
Бас баланду паҳну ҳар шохеш габз. *Румӣ*

ГАБЗӢ گبزی ситабрӣ, дуруштӣ, ғафсӣ.

Бо чунин габзии ҳафт андоми зафт
Аз шикафи дар бирун частанд тафт. *Румӣ*

ГАБР I گبر оташпараст, пайрави дини Зардушт, зардуштӣ.

Агар сад сол габр оташ фурузад,
Ба як дам, к-андар он афтад, бисузад. *Саъдӣ*

Дар таворих чунон мастур аст, ки панҷ ҳазор
сол салтанат ба габрону муғон тааллуқ дошт. *Ҷомӣ*

ГАБР II گبر як навъ либоси ҷангӣ, ки бо пахта ва абрешим пур ва лаганда шуда аст; ҳафтон, қазоганд.

Яке габр пушид Золи далер
Ба ҷанг андаромад ба кирдори шер. *Фирдавсӣ*

ГАБРАГӢ گبرگӣ оташпарастӣ.

... Ки дини Масеҳо надорад дуруст,
Раҳи габрагӣ дораду Жанду Уст. *Фирдавсӣ*

ГАБРӢ گبرى габр будан, оташпараст будан; оташпарастӣ.

Масҷидҳо бино кард ва осори қуфр ва расми габрӣ бардошт. *«Таърихи Наршахӣ»*

ГАВ I گو *ниг. гов.*

ГАВ II گو чуқури чохмонанд, гавдол, мағоқ; *муқ. гавд.*

Ҳамчу об аз машк боридан гирифт,
Дар гаву дар ғорҳо маскан гирифт. *Румӣ*

Ёрон ҳама рафтанд зи айёми ҳаводис,
Афсӯс, ки ман дар гави айём бимондам. *Анварӣ*

ГАВАЗН گوزن гови куҳӣ, ки шохҳои баланди панҷадори дароз дорад.

Диловар шуд он мардуми нодалер,
Гавазн андаромад ба болини шер. *Фирдавсӣ*

Ба наҳҷирғаҳ шер кардӣ шикор,
Зи ғуру гавазнаш набудӣ шумор. *Низомӣ*

ГАВД گود чуқурӣ, мағоқ; *муқ. гав II.*

Наздики он чоҳҳо кӯҳпораест, ки бад-он мавзеъ
гавдҳо дар санг афтадааст. *Носири Хисрав*

Ду сӯроҳ дар он буд, ки об беруи меомад ва ҳа-
мон ҷо дар гавде меистод. *Носири Хисрав*

ГАВДАР||ГАВДАРА گودر||گودره навъе аз мурғобӣ.

Қафи юз пур мағзи охубара,
Ҳама ҷанги шохин дили гавдара. *Унсурӣ*

ГАВЗ گوز чавз, чормағз.

Он ҷо ки путк бояд, хонск беҳудаст,
Гавз аст хоҷа, сангинмағз, оҳанинсифол. *Мунҷик*

Мағз он замон диҳад, ки варо бишканинд гавз,
В-аз ҷуш дег чарбию каф бар сар оварад. *Ломей*

◇ гавз бар гунбаз афшондан *киноя аз кори бефоида* кардан.

Ту бо ин сипаҳ пеши ман рондӣ,
Ҳама гавз бар гунбаз афшондӣ. *Фирдавсӣ*

гавз дар гунбад мондан ба кори номумкин кӯшидан,
ба кори ношуданӣ даст задан.

Ту гуфтӣ гавз дар гунбад ҳамемонд
Ба ё дар бодия кишти ҳамеронд.

Фахриддини Гургонӣ

ГАВЗБОЗ گوز باز чавзбоз, чормағзбоз, касе, ки чормағзбозӣ мекунад.

Гавзбози чарх чун тифлон ба ид аз баҳри он-к
Гавз маҳ кардасту гавз аз ахтарон ангеҳта.

Ҳоқонӣ

ГАВЗБУН گوزبن дарахти чормағз.

ГАВЗОБ گوزاب ош, ки аз гушту чормағзу нахӯду биринҷ тайёр карда мешавад.

Натвон сохт аз каду гавзоб,
Н-аз рикоша ҷомаи санҷоб. *Унсурӣ*

ГАВЗОДА گوزاده паҳлавонзода, қаҳрамонзода, он ки аз наҷоди қаҳрамонону паҳлавонон аст.

Аз Эрон ҳар он кас ки гавзода буд,
Далеру хирадманду озода буд. *Фирдавсӣ*

ГАВОҶА گواژه 1. таъна, сарзаниш.

Гавожа, ки ҳасташ саранҷом ҷанг,
Яке ҳӯи зишт аст, аз ӯ дор нанг.

Абушақури Балхӣ

2. мазох, масҳара.

Гавожа басте боядат бо фисӯс,
На марди дирафшию гуполу кӯс. *Фирдавсӣ*

гавожа задан а) таъна задан; б) мазох ва масҳара кардан.

Қасеро кучо мағз бошад басте,
Гавожа набояд задан бар касе. *Фирдавсӣ*

ГАВОЗ||ГУВОЗ گواز ҷӯбдаст; халачӯби говрон, таёке, ки бо он гов, ҳар ва дигар ҳайвоноти ҷорпоро меронанд.

Дустонро биёфтӣ ба мурод,
Сари душман бикӯфтӣ ба гавоз. *Фаррухӣ*

ГАВОЛИДАН گوالیدن *ниг. гуволидан.*

ГАВОНПАҲЛАВОН گوان پهلوان паҳлавони гавон, паҳлавони паҳлавонон, паҳлавони бузург (таркиби чаппа монанди шоханшоҳ, ки шоҳи шохон гуфтанд аст).

Гавонпаҳлавоне бувад зӯрманд
Ба бозу, ба зӯру ба боло баланд. *Фирдавсӣ*

ГАВОНҶӢ گوانجی далер, паҳлавон; сардори паҳлавонон, сипаҳсолор.

Ба даргоҳи шоҳат миёнҷи манам,
Ки дар шаҳри Эрон гавонҷи манам. *Фирдавси*

ГАВОРА گواره сабади мевакашонӣ, сабади ангишткашонӣ;
муқ. кавора 1.

Гар бихоҳӣ ниёзи нушидан,
Ту ҳаме об дар гавора кунӣ? «*Луғати ғурс*»

ГАВПОРА گوپاره гала, подаи гову говмеш ва ғ.
Вой аз он ово, ки гар гавпора он чо бигзарад,
Бифганад нозода бачча, бозгирад зода шер.

Мунҷик

ГАВҲАР گوهر 1. марворид; санги қиматбаҳо.

Гавҳар чу тавон зи кон гирифтаи,
Сустӣ бувад аз дуқон гирифтаи. *Ҷомӣ*
Оқибат аз гирья меояд муроди дил ба даст,
Ғарқи ашқам з-он ки гавҳар чуз дар оби шӯр нест.

Мушфиқӣ

гавҳари манзум а) гавҳари ба ришта кашидашуда;
б) *маҷ.* шеъри мавзун ва равон.

Ҳофиз ин гавҳари манзум, ки аз табъ ангехт,
Асари тарбияти Осафи сонӣ донист. *Ҳофиз*

гавҳари ноб гавҳари тозаю мусаффо ва холис.

Миёнаш аз камар гардида бетоб,
Чу тори нозуке, к-аз гавҳари ноб. *Ҳозиқ*

гавҳари сероб гавҳари рахшон.

Ташнаро қатра беҳ аз гавҳари сероб бувад,
Дастхушк аст садаф пеши ақиқи яманӣ. *Сайидо*

гавҳари фард гавҳари якдона, марвориди холиси со-
фи ягонаву танҳои даруни садаф.

Эй хоҷа, мапиндор, ки мо гавҳари фардем,
В-ин ҳуққаи фирӯзаи гардун садафи мост. *Ҳилолӣ*

гавҳари фурузон гавҳари тобон; **гавҳари шабфуруз**
гавҳаре, ки дар шаб метобад, нур медиҳад; гавҳари
авлосифат.

Қиссаи ишқ худ равад пеши фусурдагон, вале
Сангтарош кай харад гавҳари шабфурузо.

Хисрави Деҳлавӣ

гавҳари шабчароғ гавҳари дурахшони қиматбаҳо, ки
шабона равшан метобад.

Бар-он ҳар яке гавҳари шабчароғ
Дурахшанда ҳар як чу дар шаб чароғ. *Ҳочу*

гавҳари якдона марвориди яккаву ягона дар садаф
буда; дурри беназир.

Мадори нуқтаи биниш зи холи туст маро,
Ки қадри гавҳари якдона ҷавҳарӣ донад. *Ҳофиз*

гавҳари якто гавҳари қиматбаҳо, гавҳари бемонанд.

Чаро ин гавҳари якто ва ин дурри гаронбаҳоро
бо ин сангрезаҳо баробар мекунӣ? *Садри Зиё*

2. фалс. асл, зот, асли ҳар чиз, сиришт; *муқобили*
арз 1.

Бани-одам аъзон якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд,
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор. *Савдӣ*

3. маҷ. наҷод, насаб.

Ҷавон буду аз гавҳари паҳлавон,
Хирадманду бедору равшанравон. *Фирдавси*
Гар ту ба табор фаҳр дорӣ,
Ман мафҳари гавҳару таборам. *Носири Хисрав*
Тоҷи шоҳӣ талабӣ, гавҳари зотӣ бинамо,
В-ар худ аз гавҳари Ҷамшеду Фаридун бошӣ.

Ҳофиз

4. маҷ. фарзанд.

Манзур кунӣ ба манзари хеш,
Пайванд диҳӣ ба гавҳари хеш. *Ҷомӣ*

5. киноя аз сухани мавзуни фасеҳ ва балеғ.
Шаҳ маро зар доду гавҳар додамаш бар чои зар,
Он кароматро мукофо барнатобад беш аз ин.

Ҳоқонӣ

Аз он ҳарф бозортезӣ кунам,
Зи лаб гавҳари розрезӣ кунам. *Ҷомӣ*

6. маҷ. ашқ, оби дида.

Мафруш, дида, арзон гавҳар ба хотири дил,
Ёрон раво надоранд бар дӯстон зиёнро. *Махфӣ*

7. маҷ. дандон.

Ба гоҳи ханда намоӣ ҳаме ду саф гавҳар,
Турост гавҳару чашми ман аст гавҳарбор.

Қамарӣ

Турост лаъли шакарбору дар миён гавҳар,
Миёни лаъл чаро кардаи нихон гавҳар.

Заҳири Форьёбӣ

◇ **гавҳари биниш киноя** аз чашм.

Фуруғи гавҳари биниш гирифтааст ғубор,
Тамизи мардуми ин рӯзгор дар гуш аст. *Соиб*

гавҳари пок тани соф, бадани беайб; **гавҳари шабтоб**
киноя аз ситора.

Чарх пур гавҳари шабтоб шуд аз гирьяи мо,
Моҳ дар ҳола ба гирдоб шуд аз гирьяи мо. *Соиб*

гавҳар суфтан а) сӯроҳ кардани гавҳар барои ха-
моил, ки асбоби зинат аст.

Кӣ сурате, ки ба умре нигошт, худ бис(у)турд,
Кӣ гавҳаре, ки басе сол суфт, худ биш(и)каст?

Анварӣ

б) *киноя* аз сухани балеғ ва фасеҳи бикр гуфтан.

Чунон дилро, ки шарҳаш бо ту гуфтам,
Ба васфаш гавҳари асрор суфтам. *Ҷомӣ*

гавҳари нукта суфтан киноя аз нуктасанҷӣ, мушико-
фӣ кардан дар сухан.

Ҳар касе мучиби дигар мегуфт,
Гавҳари нуктаи дигар месуфт. *Ҷомӣ*

гавҳар бастани мавҷи васл киноя аз фарзанддор шу-
дан.

ГАВҲАРАФШОН||**ГАВҲАРФИШОН** گوهرافشان||گوهرافشان

1. афшонандаи гавҳар, гавҳарпош.

Арбоби ҷудро кафи гавҳарфишон намонд,
Дастӣ кушодае ба муҳиту ба кон намонд. *Сайидо*

2. маҷ. фасеҳзабон, хушқалом, ширингуфтор.

Бифармуд, то гавҳарафшон дабир
Қасабро дурафшон кунад бар ҳарир. *Ҳочу*
гавҳарафшон кардан гавҳарпошӣ кардан; *киноя* аз не-
кӣ кардан, файз расондан.

Тамошои дарьёи Ҳазрон кунам,
Зи чуръа бар он гавҳарафшон кунам. *Низомӣ*

ГАВҲАРБОР گوهربار борандаи гавҳар, гавҳарафшон; *маҷ.*
ашқбор, ашқрез.

Лаъли у дар ханда ҳар боре ки шаққарбор гашт,
Дар баробар чашми ман аз гирья гавҳарбор буд.

Ҷомӣ

Ҳиммате, Махфӣ, дар ин водӣ, ки аз таъсири ишқ
Дар бағал дорад баҳоре чашми гавҳарбори мо.

Махфӣ

ГАВҲАРИН گوهردين аз гавҳар сохташуда; он чӣ бо гавҳар ораста ва ҷавохиркорӣ шудааст.

Ҳама гавҳарин сохт заррин ситом,
Булурун табақ, балки бечода ҷом. *Низомӣ*

◇ гавҳарин шамъдон киноя аз осмон.

Дар-ин буд, к-аз гавҳарин шамъдон
Забона зад ин шамъи оташфишон. *Ҳочу*

ГАВҲАРКАШ گوهرکش 1. кашанда ва кашонандан гавҳар, бо худ баранда ва ё оварандаи гавҳар; 2. дастпона.

Зи баҳри соиди шоҳ абр сохт гавҳаркаш,
Ки қатра дурри хушоб асту сабза шиби давол.
Рафеи Лунбонӣ

◇ лаъли гавҳаркаш киноя аз лаби латифсухан, ширинсухан.

Гуҳарбор шуд лаъли гавҳаркашаш,
Шакаррез шуд шаҳди шаққарвашаш. *Ҳочу*

ГАВҲАРНИГОР گوهرنگار бо ҷавохирот оросташуда, бо гавҳар зебу зинат додашуда.

Сари моҳ бо афсари зарнигор,
Сари шоҳ бо тоҷи гавҳарнигор. *Фирдавсӣ*

Бирун омад аз дар ҳазорон савор
Қабову кулаҳ зарру гавҳарнигор. *Ҷомӣ*

Қунҷи зовияи мёҳнатзадагон дар баробари айвони гавҳарнигор ба ҳеч барнаёяд.

«Анвори Суҳайлӣ»

теги гавҳарнигор шамшери бо гавҳар зинатьёфта; киноя аз нури офтоб.

Чу хуршед бо теги гавҳарнигор
Бирун омад аз қуббаи зарнигор... *Ҳочу*

ГАВҲАРОГИН گوهرآгين ҷавҳаркорӣ шуда, бо ҷавохирот оросташуда, гавҳар шинондашуда.

Баромуда гавҳар ба мушкин каманд,
Фуру ҳишт бар гавҳарогин паранд. *Низомӣ*

ГАВҲАРФИШОН گوهرفشان *ниг.* гавҳарафшон.

ГАВҲАРФУРҶ گوهرفروشي 1. касе, ки бо харидуфуруши ҷавохирот машғул аст, ҷавҳарӣ.

Бедил, зи ҷӯши обилаат дар раҳи талаб
Гавҳарфуруш шуд садафи гӯши нақши по. *Бедил*

2. киноя аз шоири нуктасанҷ.

Гирифтам, сари тезхушон манам,
Шаҳаншоҳи гавҳарфурушон манам. *Низомӣ*

ГАВҲАРЧИН گوهرچين ҷамъоварандаи гавҳар; ◇ гавҳарчин шудан киноя аз суханҳои дилнишин ва латиф гуфтан ё шунидан.

То чу шаққар бар дилаш ширин шудӣ,
В-аз лаби гӯш гавҳарчин шудӣ. *Ҷомӣ*

ГАВҲАРӢ گوهرى 1. ҷавохирфуруш; гавҳаршинос.

Қадри зар заргар шиносад, қадри гавҳар — гавҳарӣ. *Зарбулмасал*

2. аз гавҳар сохташуда, гавҳарин; 3. гавҳармонанд, дорои равшанӣ ва обу ранги гавҳар.

Махмури туам, ба дасти ман деҳ
Он ҷоми шароби гавҳариро. *Шамси Табрезӣ*

ГАДАК گدک хӯроки ҳасибмонанд, ки дар пораҳои шикамбаи гусфанд биринҷу гушт пур карда медузанд ва мепазанд.

Бомдодон чу тариди гадаку поча зананд,
Мебаранд аз паи он каллаву гипо дар кор.
Абуисҳоки Атъима

ГАДО گدا 1. касе, ки барои рӯзгузарони худ аз дигарон чизе металабад, соил.

Ишқ асту бас, ки дар ду ҷаҳон ҷилва мекунад,
Гоҳ аз либоси шоҳу гоҳ аз қисвати гадо. *Ҷомӣ*
Ҳангоми тангдастӣ дар айш кӯшу мастӣ,
К-ин кимиёи ҳастӣ Қорун кунад гадоро. *Ҳофиз*

2. киноя аз ошиқ.

Чун Ҳилолиро ба хоки остонаш дид, гуфт:
Ин гадоро бин, ки бас олиҷаноб афтодааст. *Ҳилолӣ*

3. фақир, камина, банда (аз рӯи хоксорӣ дар ҳақиқи худ гуфта мешавад).

Ҳазор нома навиштам мани гадо, лекин
Яке ба ҳазрати султон намерасад, чӣ кунам?
Ҳилолӣ

4. киноя аз муқим, сокин, бошанда.

Дар ақди байъи сарое мутараддид будам, чу-
худе гуфт: Бихар, ки ман аз гадоёни ин маҳал-
латам. *Саъдӣ*

ГАДОЁНА گدايانه чизе, ки ба гадо медиханд.

Мо гадоёна аз ин дар хостем,
Варна аз амвол бепарвостем. *Румӣ*

ГАДОЗОДА گدازاده фарзанди гадо.

Шунидам, ки вақте гадозодае
Назар дошт бо подшаҳзодае. *Саъдӣ*

ГАДОПЕША گداپيشه касе, ки шуғл ва касбу қораши гадоист, гадоикунанда; *мач.* шилқин.

Агар дасти ҳиммат бидорӣ ба кор,
Гадопеша хонандату пухтахор. *Саъдӣ*

ГАДОРҶ (И) گدارو(ي) гадосимо; *мач.* гадохулқ, гадорафтор; берӯй, бешарм.

Гар гадо гаштам, гадору кай шавам?
В-ар либосам кӯҳна гардад, ман навам. *Румӣ*

ГАДОСИФАТ گداسيفت гадохислат, гадорафтор.

ГАДОСИФАТӢ گداسيفتي гадохислатӣ, ҳолати гадоӣ, тарзу рафтори гадоёна.

Фуломи ҳиммати он ринди офиятсузам,
Ки дар гадосифатӣ кимиёгарӣ донад. *Ҳофиз*

ГАДОТАБЪ گداطبع касе, ки табъан гадост; берӯй.

Муаллими куттоберо дидам дар диёри Мағриб:
туршрӯй ва мардумозор, гадотабъ ва нопарҳезгор.
Саъдӣ

ГАДОЧАШМ گداجشم чашмгурусна, ҳарис, пастназар, нодид, касе, ки ба моли касон чашм медузад, умедвору ҳариси моли дигарон.

ГАДОЧАШМӢ گداجشمي чашмгуруснагӣ, ҳарисӣ, пастназарӣ, нодидагӣ.

Ин гадочашмию ин нодидагӣ
Аз гадои туст, н-аз бегларбегӣ. *Румӣ*

ГАДОЙ گدائی гадо будан, ҳолат ва амали гадо.

Агар чавр дар подшоҳӣ кунӣ,
Пас аз подшоҳӣ гадоӣ кунӣ. Саъдӣ

Чун гадоӣ чизи дигар нест, чуз хоҳандагӣ,
Ҳар кӣ хоҳад, гар Сулаймон асту гар Қорун,—
гадост. Анварӣ

ГАДЬЯ گديه ниг. гидья.

ГАДЬЯПАРАСТ گديهپرست ниг. гидьяпараест.

ГАЖДУМ گژدم шакли дигари каждум.

Гар мунофиқ хонияш ин номи дун,
Ҳамчу гаждум мехалад андар дарун. Румӣ

газ گز асоси вамони ҳозираи газидан.

ГАЗ گز олати чубӣ ва ё оҳанин ченкунии масофа, ма-
тоъ ва ғ., ки дарозинаш 91,5 см мебошад.

Зери девори ҳисор бирасиданд ва миқдори пан-
ҷоҳ газ ҷой суроҳ карданд. «Таърихи Наршахӣ»
Баҳраи ту з-ин ҷаҳон, чун доманат гирад аҷал,
Даҳ газе карбосу лахте хишту ҷубу буръест.

Муиззӣ

ГАЗ II گز 1. бутта ё дарахти хурд, дорой хушаҳои гул-
ҳои гулобнарг, баргҳояш монанди барги сарв мебошад,
тамариск.

Агар бад кунӣ, чашми неки мадор,
Ки ҳаргиз наерад газ ангур бор. Саъдӣ

2. тири бепару пайкон, ки ду нуги он борик буда,
миёнаш ғафс аст.

Таҳамтан газ андар камон ронд зуд,
Бар он сон, ки Симурғ фармуда буд. Фирдавӣ

ГАЗАНД گزند осеб, зарар, зиён.

Чу боло барорад гиёҳе балианд
Сари тарвро бошад аз вай газанд. Низомӣ

Ҳар газанде, ки тавонӣ, ба душман марасон, ки
бошад, ки вақте дуст гардад. Саъдӣ

газанд хоستان бадӣ ва бадхоҳӣ ҷардан, зиён расони-
дан.

Кунун то яқинат нагардад гуноҳ,
Ба гуфтори душман газандаш махоҳ. Саъдӣ

ГАЗАР گزر сабзӣ, беҳӣ, зардак.

Аз газар в-аз себу беҳ, аз гирдакон
Лаззати дӯшоб ёбӣ ту аз он. Румӣ
ҳалвои газар ҳалвои сабзигӣ.

Шури ҳалвои шакар мефитадам андар сар,
Шакли ҳалвои газар мебардам дил аз кор.
Абуисҳоки Атъима

ГАЗИД||**ГАЗИТ**||**ГИЗЪЯТ** گزید||گزیت 1. бочу хироч, андоз.

Шаҳаншоҳи Эрон чу дид он шигифт,
Хирочу газид аз ҷаҳон баргирифт. Фирдавӣ

2. андозе, ки аз аҳолии ғайри дини ҳукмрони мам-
лакат гирифта мешуд; чизья, андози саронаи махсус,
ки дар мамлакатҳои исломӣ аз тобеони динҳои дигар
гирифта мешуд.

Ғаҳаш хоқон хирочи Чин фириштад,
Ғаҳаш қайсар газити дин фириштад. Низомӣ

Чу пирузии шохатон бишнавед,
Газите ба озарпарастон дихед. Дақиқӣ

ГАЗИДАН گزیدن 1. ба чизе дандон задани инсон ва ё
ҳайвон; 2. неш задани ҷонварон, ҳашарот.

ГАЗИТ گزیت ниг. газид.

ГАЗОВАНГОН گزاونگان бо шитоб, бо таъҷил; газовангон
рафтан бо шитоб рафтан.

Моҳ з-он меравад газовангон,
То кунад даври хонаи ту тавоф. Авҳадӣ

ГАЗОИДАН گزائیدن 1. ниг. газидан 1.

Гар шерӣ шарза нестӣ, эй фазл, кам шикар,
В-ар мори гурза нестӣ, эй ақл, кам газой!
Масъуди Саъд

2. маҷ. газанд расондан, озор додан, ранҷондан, осеб
расонидан.

Қист, к-аш васли ту надорад суд,
Қист, к-аш фурқати ту нагзоряд? Дақиқӣ
Гарам роҳат расонӣ в-ар газой,
Муҳаббат бар муҳаббат мефазой. Саъдӣ

ГАЗОФ گزاف ниг. гизоф.

ГАЙҲОН||**ГЕҲОН** گيهان дунё, ҷаҳон, олам.

Қофу нун буда сутурван аз ҳазорон сол боз,
Зода фарзанде, ки шоҳаншоҳи гайҳон омада.

Хоқонӣ

ГАЙҲОНХИДЕВ||**ГЕҲОНХИДЕВ** گيهانخديو худованди
ҷаҳон, молики олам, худо.

Чу бифрефт Ҷубинаро наррадев,
Қучо бинад у роҳи гайҳонхидев.
Ҳар он дил, ки аз оз шуд дардманд,
Наёядш панди хирад судманд. Фирдавӣ

ГАЛ(Л)А گله гурӯҳ, даста; рама.

Дигар су Сарахсу биёбон ба пеш,
Гала гашта бар дашт оҳуви меш. Фирдавӣ

ГАЛ(Л)АБОН گلهبان шубон, ҷупон, ниғаҳбони рамаи
чорпоён, подабон.

Шунидам, ки Дорон фаррухтабор
Зи лашкар ҷудо монд рузи шикар.
Давон омадаш галлабоне ба пеш,
Шаҳаншаҳ баровард туғлуқ зи кеш. Саъдӣ

ГАЛ(Л)АБОНӢ گلهبانی шубонӣ, ҷупонӣ, подабонӣ.

Маро галлабонӣ ба ақл асту рой,
Ту ҳам галлаи кеш дорӣ ба пой. Саъдӣ

ГАЛ(Л)АСОҲИБӢ گلهصاحبӣ соҳиб ва молики рама будан,
бадавлатӣ.

Уфтодам мани биёбонӣ
Аз галасоҳибӣ ба ҷупонӣ. Низомӣ

ГАМАСТ گمست ҷамаст, як навъ санги камарзиш, чизъ
беарзиш.

Миёни хоҷаву туву миёни хоҷаву ман
Тафовут аст ҷунон чун миёни зарру гамаст.

Фаррухӣ

ГАНГ گنگ 1. қач, хамида, кузпушт.

... Қи бубинӣ пас аз ин аз қибали хизмати ту
Пушти аъдон ту чун пушти ҳамоил шуда ганг.

Саной

2. номи бутхонае дар Туркистон; номи сарои қадиме дар Туркистон.

Чунин то расиданд наздики Ганг,
Ки он буд хуррам сарои даранг. *Фирдавсӣ*

3. номи даръёе дар Ҳиндустон.

Абр шуд наққоши Чину бод шуд аттори Рум,
Боғ шуд айвони нуру роғ шуд даръёи Ганг.

Манучехрӣ

ГАНГАЛ گنگل ҳазл, мазох, масхара.

Бода меҳурдему гангал мезадем
3-аввали шаб то ба вақти субҳдам. *Низорӣ*

ГАНД گند 1. ганда, бад (дар бораи бӯй).

Сир арчи ҳамтавила чу савсан бувад ба ранг,
Ғаммози бую ранг бувад бун ганди у. *Хоқонӣ*

2. бӯи бад.

Хирадмандеро, ки дар зумраи аҷлоф сухан би-
бандад, шигифт мадор, ки овози барбат бо ғалабаи
духул барнаёяд ва бӯи анбар аз ганди сир фуру
монад. *Саъдӣ*

[Язид бинни Меҳлаб] ... пас чун наздики Гур-
гон расид, ганде ва бӯи нохуш ба машоми у расид.
«*Таърихи Табарӣ*»

ГАНДА گنده 1. бадбӯй, гандида, вайроншуда.

Паёмаш чу бишнид шоҳи Яман,
Бипажмурд чун 3-оби ганда саман. *Фирдавсӣ*
Агар аблахе мушкро ганда гуфт,
Ту маҷмуъ бош, у пароканда гуфт. *Саъдӣ*

2. бад.

ГАНДАМАҒЗ گندهمغز 1. ҳарзагӯй; 2. дурушт, қачхулқ,
бадхулқ; 3. саркаш, мутақаббир, мағрур.

Ғар набудӣ ҷазби муши гандамағз,
Айшхо карди даруни об ҷағз. *Румӣ*

ГАНДАМАҒЗӢ گندهمغزی 1. ҳарзагӯй; 2. дурушті, бад-
хулқӣ; қачбахсӣ; 3. саркашӣ, мутақаббирӣ, мағрурӣ.

Агар меравад дар пиёз ин сахун,
Чунин аст гӯ, гандамағзӣ макун. *Саъдӣ*

ГАНДАНО گندنا сабзае аз ҷинси пиёз ва сир.

Фалак, бин, чун манеро чун дағо дод,
Ки райҳонам намуду гандано дод. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дар ҳаволи он [суфра] анвон буқул диданд,
илло сирӯ гандано. «*Равзат-ус-сафо*»

♦ ганданоро аз газар шинохтан киноя аз фарқ карда
тавонистани неку бад, даъвои бофаҳмӣ кардан.

Ғолибан мо ақл дорем ин қадар,
Ганданоро мешиносем аз газар. *Румӣ*

ГАНДАПИР گندهپير зани пири солхӯрдан фартут.

Гандапире бад-ин ҳама зиштӣ
Хидмати Нух карда дар киштӣ. *Заҳири Форъёбӣ*

Бидидаш намоён ба сад дору гир,
Ки будаст манкӯҳа он гандапир. *Савдо*

ГАНДИДАН گنديدن 1. вайрон шудан, фосид шудан; 2.
бӯй гирифтан, бадбӯ шудан.

Молашон оби ҳавзу эшон сер,
Гандад об, ар ба ҳавз монад дер. *Низомӣ*

ГАНДУМ گندم навъе аз ғалладона, ки ғизои асосии ин-
сон аст ва аз он нон ва хӯрокҳои гуногун тайёр меку-
нанд.

Падарам равзаи ризвон ба ду гандум бифурухт,
Нохалаф бошам, агар ман ба ҷаве нафрушам. *Ҳофиз*

ГАНДУМГУН گندمگون гандумранг, сабзина, касе, ки
рангаш аз офтоб каме тира ва ба ранги гандум шудааст.

Руи гандумгун намуду ҷони ман як ҷав фурухт,
Бо кӣ гуям ҷаври он гандумнамои ҷавфуруш.

Қамоли Хуҷандӣ

Холи мушкин, ки бад-он орази гандумгун аст,
Сирри он дона, ки шуд раҳзани одам, бо уст.

Ҳофиз

ГАНДУМНАМО گندمنما : гандумнамои ҷавфуруш киноя
аз касе, кӣ чизеро муҳолифи ҳақиқат нағз ва дуруст
нишон медиҳад; фиребгар, сохтакор, қаллоб.

Ҳама гандумнамои ҷавфурушанд,
Ғаҳе дар оху гоҳе дар хурушанд. *Бадрии Қашмирӣ*

ГАНЧ گنج хазинаи тилло, нуқра ва ҷавохирот, ки дар
ҷое пинҳон карда шудааст.

Дирамдоре, ки у сохибқарам нест,
Агар сад ганч дорад, мӯхтарам нест. *Ҳилолӣ*

Дари ганчи мурод ҷуз ба калиди ранҷ натавон
кушод. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ганчи деворбаст ганчи дар мағзи девор пинҳон кар-
дашуда.

Ба уммеди он ганчи деворбаст
Барандохт динори худро зи даст. *Низомӣ*

♦ Ганчи Арус номи ганчи аввал аз ҳашт ганчи Хис-
рави Парвез, ки ҷамъкардаи худӣ у будааст.

Нахустин, ки бинҳод «Ганчи Арус»,
Зи Чину зи Бартосу аз Ҳинду Рус ... *Фирдавсӣ*

Ганчи Африду (ё Фариду) номи як навои мусиқӣ.

Зи нақди ишқ агар холи бувад ҷайб,
Чи суд аз «Ганчи Африду»-ам, эй дуст! *Ҷомӣ*

Ганчи Афросиёб номи ганҷест, ки гуё Афросиёб ни-
ҳода буд ва Парвез онро ёфтааст ва он ганчи ҷаҳор-
рӯм аз ҳашт ганчи Хисрави Парвез аст.

Дигар номвар «Ганчи Афросиёб»,
Ки касро набуд он ба хушкӣву об. *Фирдавсӣ*

Ганчи Бодовард (ё Бодовар) а) номи ганчи дуйум аз
ҳашт ганчи Хисрави Парвез аст: гуё Қайсари Рум
хазинаҳои падаи худро аз тарси Хисрав ба кишти-
ҳо бор карда, ба баҳр гурезонидааст, бод онҳоро ба
тарафи лашкаргоҳи Хисрав овардааст ва он хазина-
ҳо ба дастӣ Хисрав афтода ва аз ин ҷихат онро
«Ганчи Бодовард» гуфтаанд.

Дигар «Ганчи Бодовард»-аш хонданд,
Шумораи бикарданду дармонданд. *Фирдавсӣ*

б) номи оҳанге аз оҳангҳои сегонии Борбад.

Чу саз аз «Ганчи Бодовард» рондӣ,
Зи ҳар боде лабаш ганҷе фишондӣ. *Низомӣ*

Ганчи Бор номи ганчи ҳаштуми Хисрави Парвез, ки
гуё онро бо раҳбарии деҳқоне ёфтааст ва он ганч
сад офтобаи пур аз тилло ва ҷавохир будааст; Ганчи
Деба дебаи хисравӣ, ки номи ганчи сейуми Хисрави

Парвез будааст; **Ганчи Комрон** номи яке аз лаҳиҳои сеғонаи Борбад.

Чу «Ганчи Комрон» карди навосанҷ,
Барафшондӣ замин ҳам гову ҳам ганҷ. *Низомӣ*
ганчи ораста а) ганчи нағз, қиматбаҳо ва ориш до-
дашуда.

Супорам ба ту ганчи ораста,
Биёбӣ басте хилъату хоста. *Фирдавсӣ*

б) суханҳои балеғи пурмазмун.

Биёвард пас дафтари хоста,
Ҳамон нухсаи ганчи ораста. *Фирдавсӣ*

Ганчи Равон а) номи ганчи Қорун, ки аз руи афсона-
ҳо (асотир) пайваста дар зери замин ба сӯи тахт ҳа-
ракат мекардааст; *муқ.* **ганчи Қорун**.

Рахш ба ҳарро битохт бар сари субҳ офтоб,
Рафт ба чарбохурӣ «Ганчи Равон» дар рикоб.

Хоқонӣ

б) *киноя* аз сарват, боигарӣ, моли пурқимату фаро-
вони корвон.

Шашсад аз бухтиёни тундравон
Шуд равона ба зери ганчи равон. *Низомӣ*

Ганчи Сухта номи ганчи панҷум аз ҳашт ганчи Хис-
рави Парвез; **Ганчи Шодовард** номи ганчи ҳафтум
аз ҳашт ганчи Хисрави Парвез; **ганчи шойгон** а) ган-
чи бузурги лоиқ ва сазовори подшоҳон.

Хокбей кун, ки ман ҳам хокбей кардаам,
То зи хок ин моя ганчи шойгон овардаам.

Хоқонӣ

б) ашки бисъёр.

Мори Заҳҳок монда бар поям
В-аз мижа ганчи шойгон бархост. *Хоқонӣ*

се ганчи шойгон ганчи Қорун, Фаридун ва Шаддо.

Ганҷбахшо, як ду ҳарфи мадҳи ту
Бар се ганчи шойгон хоҳам гузид. *Хоқонӣ*

Ганчи Ковус номи лаҳни ҳафдаҳум аз сӣ лаҳни Бор-
бад; **ганчи Қорун** сарвати Қорун ном шахс, ки, муво-
фиқи нишондоди Таврот, сарватманди бузург буд;
муқ. **Ганчи Равон**.

Шукри неъмат неъмат афзун медиҳад,
Муфлисонро ганчи Қорун медиҳад.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

панҷ ганҷ киноя аз «Хамса» (панҷ китоби Низомӣ).

Қамол, ин панҷ байт он панҷ ганҷ аст,
Қи монд аз ту, чу онҳо аз Низомӣ.

Қамоли Хучандӣ

Ман он рӯз аз табъи ганчинасанҷ
Нишастам ба саррофии панҷ ганҷ. *Ҳотифӣ*

ганчи гуҳарро ба **панҷ расонидан киноя** аз навишта
шудани «Хамса»-и Низомӣ.

Зи вайронаи Ганҷа шуд ганҷсанҷ,
Расонид ганчи гуҳарро ба панҷ. *Ҷомӣ*

ганҷ пардохтан сарф кардани боигарӣ, харҷ намуда-
ни сарват.

Ҷаҳд мекарду ганҷ мепардохт,
Чораи кори ҳар касе месохт. *Низомӣ*

ганҷ бо Аждаҳо будан *киноя* аз сарвати беғоида ва
моли беманфиат (ишора ба афсонае, ки гуё Аждаҳо
ҳамроҳ ва посбони ганҷ бошад).

Мурувват ту додию марди тӯрост,
Бадандешро ганҷ бо Аждаҳост. *Низомӣ*

ба ганҷ фуру рафтани по ниҳоят давлатманд шудан,
соҳибдавлат гаштан.

Магар дод давлат маро пойранҷ,
Ки поям фуру рафт з-ин сон ба ганҷ. *Низомӣ*
бар сари ганҷ будан *киноя* аз соҳибдавлат, сарват-
манд будан.

Эй ки имруз бар сари ганҷи,
Пой фардот бар думи мор аст. *Анварӣ*

бо ганҷу девор ҷуфтӣ кардан *киноя* аз ба ҳирси мол-
андузи ва сарватафзоӣ мондан; хасисӣ ва мумсиқӣ
кардан.

Або ганҷу девор ҷуфтӣ макун,
Зи баҳри силеҳ эҷ зуфтӣ макун. *Фирдавсӣ*

ГАНҶДОН گنج‌دان ганҷгоҳ, ҷои нигоҳ доштани ганҷ.

Роҳ дар ганҷдони ғор кунанд,
Ганҷ берун баранду бор кунанд. *Низомӣ*

ГАНЧИНА گنجينه 1. ҷои ганҷниҳӣ, ганҷдон, маҳзан.

Насиҳат гуш кун, к-ин дур басте беҳ
Аз он гавҳар, ки дар ганчина дорӣ. *Ҳофиз*
Ҷафрӣ зоҳир мабин, ки Ҳофизро
Сина ганчинаи муҳаббати уст. *Ҳофиз*

2. ганҷ.

Парешон кун имруз ганчина ҷуст,
Ки фардо калидаш на дар дасти туст! *Саъдӣ*

3. *киноя* аз ботин, замир, дил.

Табъ ба селоби адам дода рахт,
Ишқ ба ганчина қадам монда сахт.

Хисрави Деҳлавӣ

ганчинаи сина а) даруни сина.

Пайконаш ҷавҳарест дар ганчинаи синаи муҳо-
лифон ҷой гирифта. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

б) *киноя* аз ботин, замир, дил.

Бурҳон... кинаи валинеъматӣ худ дар ганчинаи
сина нигоҳ медошт. *«Таърихи Фароштар»*

ГАНҶИНАДОР گنجینه‌دار хазинаҷӣ, хазинабон.

Ҷавоҳир ба ганҷинадорон супор,
Вале розро хештан пос дор. *Саъдӣ*

ГАНҶИНАСАНҶ گنجینه‌ساز хазинадор, хазинабон, мута-
саддии нигоҳдошти хазина; он ки зару ҷавоҳирро сан-
ҷида ба хазина қабул мекунад.

Гарон кард з-он сон тарозуи ганҷ,
Ки шуд обила дасти ганчинасанҷ. *Ҳотифӣ*

ГАНҶКОВӢ گنج‌کاوӣ ганҷҷӯӣ.

Агар ганҷи ҳикмат ҳамебоядат,
Ба ҷуз ганҷковӣ намешоядат. *Ҷомӣ*

ГАНҶНОМА گنج‌نامه коғаз ё чизи дигар, ки дар он ҷом
пинҳон кардани ганҷ ва миқдори чизҳои қиматбаҳои он
нишон дода шудааст.

Зи таърихи куҳансолони ин бум
Маро ин ганҷнома гашт маълум. *Низомӣ*

ГАНҶПАРДОЗ گنج‌پرداز бахшандаи ганҷ, сарфкунандаи
сарват.

Чун ба ганҷи Хаварнақ омад боз,
Ганҷпардоз шуд ба нушу ба ноз. *Низомӣ*

ГАНҶСАНҶ گنج‌ساز 1. санҷанда ва шиносандаи ганҷ;

2. бахшандаи ганҷ.

Шуда бар ту даври замон ганҷсанҷ,
Намондаст бар ту ниҳон ҳеҷ ганҷ. *Ҷомӣ*

ГАНЧУР گنجور хазинадор, хазиначи, мудир ва мутасад-
дии хазина.

Биёвард ганчури Хисрав калид,
Сари бадраҳои дирам бардарид. *Фирдавси*
Ҳар кучо ганче ниҳад дар кону даръё офтоб,
Он ки байтулмол у дорад, туро ганчур бод. *Анварӣ*

◇ ганчури Ганча киноя аз Низомии Ганҷавӣ.

Ба «Ҳафтпайкар»-и ганчури Ганча ҳар ғазале
Намунаест зи маънӣ, дар у ниҳон сад ганч. *Ҷомӣ*

ГАНЧХОНА گنج خانه хазинахона, ганчдон, маҳзан.

Даст бар ганчи зар дароз кунад,
То дари ганчхона боз кунад. *Низомӣ*
Агар қиёс кунам, пеши ҳиммати олиш
Чи ганчхонаи Қорун, чи ними парри зубоб.

Муиззӣ

ГАНЧХУДО گنج خدا соҳиб ва молики хазина.

Ҷурми ман аст он ки аз хазонини аршӣ,
Ганчхудоям, вале гадои Сифоҳон. *Ҳоҷонӣ*

ГАП گپ 1. сухан, гуфтор; гап задан сухан гуфтан.

Ҷумла з-ин сӯю аз он сӯ гап мазан,
Чун надорӣ марг, ҳарза ҷон макан. *Румӣ*

2. сухани беҳуда ва беасос.

ГАР I گر шакли кӯтоҳшудаи агар.

Хирад гар сухан баргузинад ҳаме,
Ҳамон баргузинад, ки бинад ҳаме. *Фирдавси*
Суроҳию ҳарифе гарат ба даст афтад,
Ба айш кӯш, ки айём фитнаангез аст. *Ҳофиз*

ГАР II گر навъе аз бемории гузаранда; хорӣш; ҷараб,
ки мӯйро мерезонад.

Шере ба иллоти гар мубтало шуда буд.

«Анварӣ Сухайлӣ»

ГАРАВ||ГИРАВ گرو 1. чизе, ки дар назди касе гузошта,
дар ҳудуди арзиши он пул ба қарз гирифта мешавад,
ба шарте ки чизи гузошташуда баъд аз адои қарз боз-
гардонидида шавад.

Забоне, ки бошад ба фармон гарав,
Набошад беҳ аз гуши фармоншунав. *Ҷомӣ*

Мастиву завқи майкашон диданд дар кун муғон,
Қарданд охир зоҳидон бо май гарав дасторро.

Ғиёсӣ

ба гарав додан ба зимон додан, ба кафил додан, ба-
роӣ исботи паймон ва шарт чизеро ба амонат гузош-
тан.

Чун ин сулҳ афтод бо Саид ва Саид аз вай гарав
хост, хотун ҳила кард ва он қавмро, ки ин қасд
карда буданд, ба гарав дод. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. маҷ. дар банду қайди чизе буда; вобаста, моил
ба чизе.

Чун расидӣ меваҳои соли нав,
Хотираш будӣ ба ҳар мева гарав. *Ҷомӣ*

ба як нукта дар гарав будан киноя аз собитқадам мон-
дан ва устувор будан ба аҳд, побанду муқайяд мон-
дан ба чизе.

Мақун, ки аҳли мурувват суханшунав бошанд,
Ҳазор сол ба як нукта дар гарав бошанд.

«Анварӣ Сухайлӣ»

ГАРАВГОН||ГИРАВГОН گروگان 1. чизи гаравӣ, чизи ба
гарав мондашуда, марҳун, раҳин.

Маро ҷону дил зери фармони туст,
Ҳамеша равонам гаравгони туст. *Фирдавси*

Амир Амрро ба рӯзгори Мансур бинни Нӯҳ ба
Бухоро гиравгон карда буд.

«Таърихи Систон»

2. ба таври гарав, ба гарав.

Чу ҳар се бад-ин номдор анҷуман
Фиристӣ гиравгон ба наздики ман... *Фирдавси*

ГАРАВИДАН||ГИРАВИДАН گرويدن 1. бовар кардан; муъ-
тақид шудан ба касе ё чизе.

Зи бас ҷодуҳои фарҳанги у
Бад-у бигравиданду аржанги у. *Низомӣ*

[Муқаннаъ] он гоҳ гуфт: Ҳама вилоятҳо бар
шумо мубоҳ кардам ва ҳар кӣ ба ман нагиравад,
хуну мол ва фарзандони у бар шумо ҳалол аст.

«Таърихи Наршахӣ»

Ба некуй нигарӣ, гар ҳаме ба кас нигарӣ,
Ба мардумӣ гиравӣ, гар ҳаме ба кас гиравӣ.

Манучехрӣ

2. ба гарав додан.

Дар роҳи шикан ҷомаю ҷонро гаравидем,
«Алминнату лиллоҳ» ки охир палавидем. *Саудо*

ГАРАЗМОН||ГАРЗАМОН گرزمان осмон; арш, фалакулаф-
лок.

Маҳу хуршед бо Бирчису Баҳром,
Зухал бо Тиру Зухра бар гаразмон. *Дақиқӣ*

ГАРГАР گرگر офаринанда (яке аз номҳои худо).

Чу бечора гаштанду фаръёд ҷустанд,
Бас эшон бибашшуд язdonи гаргар. *Дақиқӣ*

ГАРГИН گرگين 1. гирифтори касалии гар; ниғ. гар II.

Чун пеши вай оварданд, гуфт: ... Он ҷо сагест
гаргин, хуспида. *Ҷомӣ*

2. чиркин, гардолуд, ифлос.

Саросема ва музтариб гашта, бар шутури гаргин,
ки равған бар у молида буданд, савор шудам.

Аҳмади Дониш

гард گرد асоси замони ҳозираи гардидан||гаштан.

ГАРД I گرد 1. гардиш, ҳаракат.

Ҷамонандан деза хангоми гард,
Ҷаронандан каргас андар набард. *Фирдавси*

гард кардан гардидан, гардиш кардан.

Кунад он санг бар рӯи замин гард
Ба он муддат, ки ёқутаи тавон кард. *Бедил*

2. маҷ. гардун, чарх.

Ба Пирон чунин гуфт: К-имрӯз гард
На бар орзу гашт гоҳи набард. *Фирдавси*

ГАРД II گرد 1. хокреза, чангу ғубор.

Ба лашкарғаҳ омад дамодам сипоҳ,
Ҷаҳон шуд зи гарди саворон сиёҳ. *Фирдавси*

Ба мағриб сипоҳаш ҷу созад набард,
Кунад хушк даръёи Чинро зи гард. *Ҳочу*

гарди сурма хокан сурма, судан сурма.

Зи гарди сурма хомуши магар ёбад суроғи ман,
Ба ин шӯре, ки мебинӣ, ба зеру бам намегунҷам.

Бедил

2. маҷ. ғаму андӯх.

Зи танҳой магар гарде ба дил дошт,
Зи савдои чунун дарде ба дил дошт.

«Баҳори Аҷам»

гарди ғам аз рӯи касе фуру шустан касеро аз ғам халос кардан.

Нигаҳ кард боз осмон сӯи ман,
Фуру шуст гарди ғам аз рӯи ман. Саъдӣ

◇ гарди кофур бухори сафед.

Хур аз машриқ барояд чашман нур,
Барангезад зи даръе гарди кофур. Низомӣ

гард баровардан аз чизе киноя аз чизеро поймол кардан ва нобуд сохтан.

Чу орад замин ларза гоҳи набард,
Барорад ба осонӣ аз куҳ гард. Низомӣ

гард баровардани пашша аз сари Намруд ишора ба ривояти диние, ки гуё пашшае Намрудро, ки даъвои худой карда буд, нобуд гардонидаст.

Мабин ба чашми ҳақорат ба ҳеҷ хасми заиф,
Ки пашша гард баровард аз сари Намруд. Соиб

гард аз ниҳоди касе баровардан нобуд кардан касеро.
Ба аспони тозиву мардони мард
Барор аз ниҳоди бадандеш гард! Саъдӣ

гард аз об (бар)ангехтан киноя аз кори фавқулодда кардан.

Баророст бозори новардро,
Барангехт з-оби равон гардро. Низомӣ

аз маркаб ба гард даромадан ба хок афтода нобуд шудан.

Чунон зад бар у теги зангорх(в)ард,
Ки занги зи маркаб даромад ба гард. Низомӣ

аз оби равон (ё даръе) гард барангехтан киноя аз корнамони бемислу монанд нишон додан, корҳои номумкин ва муъҷизамонандро иҷро кардан.

Баророст бозори новардро,
Барангехт з-оби равон гардро. Низомӣ

аз чизе гард ба(р) домани касе (будан) киноя аз тааллуқ доштани чизе ба касе.

На з-ин домғаҳ банд бар гарданаши,
На з-ин хокдон гард бар доманаши. Ҷомӣ

ГАРДА گرده 1. хока, хокаи сиёҳи ангишт (дар истилоҳи рассомон); 2. нақши (нусхаи) пешакӣ, ки ба воситаи аз қоғази сӯзанзадаи махсус гузаронидани хокаи ангишт бар қоғази дигар ҳосил мешавад.

Аз гулистон чун баҳорон рафт, хористон шавад,
Гардае монад ба ҷо, чун рафт хусни маҳвашон.
«Хористон»

гарда бардоштан ба воситаи қоғази сӯзанзада нусха бардоштан.

ГАРДАН گردن он қисми бадан, ки сарро бо китфҳо мепайвандад, унуқ (унқ); ◇ гардани ҳам хоксорӣ.

Гардани ҳамро шамшер намебурад. Зарбулмасал

гардан андаркашидан киноя аз сарпечӣ кардан, итоат накардан.

Доман андарчин, бисоти эҳтишомӣ кас мабин,
Гардан андаркаш, қафои имтиҳони кас махур!
Хоқонӣ

гардан афрохтан а) тафохур кардан, мағрурӣ наму-дан.

Маяфроз гардан ба дастору риш,
Ки дастор пунбасту сиблат ҳашиш. Саъдӣ

б) мунтазири дидани касе шуда сар боло кардан, чашм ба роҳи касе доштан.

Ҳар сари хоре чу Маҷнун гардане афрохтаст,
Ноқан Лайлӣ магар оҳанги сахро мекунад. Соиб

гардан барпечидан ниғ. гардан (бар)печидан; гардан задан киноя аз гардан буридан, ба қатл расонидан, куштан.

Бухорхудот эшонро гардан мезад ва ҳеҷ касро
захра набудӣ, ки сухан гуяд ё шафоат кунад.

«Таърихи Наршахӣ»

гардан кашидан киноя аз нофармонӣ, саркашӣ наму-дан, ру тофтан, итоат накардан.

Бибандад зи перомуни шаҳр бор,
Кашад гардан аз миннати шаҳриёр. Ҷомӣ

гардан нарм кардан киноя аз тобеъ шудан, итоат кардан, мутеъ гардидан.

Роҷаҳон қалъаи Ронел ва Сангисор... гардан
нарм карда тақаббули чизъе ва хироч намуданд.

«Таърихи Фаршита»

гардан ниҳодан ба чизе розӣ шудан, итоат кардан, тобеъ шудан.

Ин хабар ба хоқон расид, ҷазаъ кард ва гардан
биниход. «Таърихи Табарӣ»

гардан (бар)печидан аз чизе гардан кашидан, аз чизе сар кашидан, итоат накардан.

Ҳилми шугур, чунон ки маълум аст, агар тифле
миҳораш гирад, сад фарсанг бибарад, гардан аз
мутобааташ барнапечад. Саъдӣ

гардан тофтан киноя аз итоат накардан, саркашӣ наму-дан.

Саодат наҷусту тариқат наёфт,
Ки гардан зи гуфтори Саъдӣ битофт. Саъдӣ

гардан хоридан киноя аз узр овардан; баҳонаҷуӣ кардан.

Гирех то метавонӣ боз кард аз кори муҳтоҷон,
Чу бекорон ба нохун гардани худро маҳор ин ҷо.

Соиб

гардан ба шамшер хоридан ба куштан додан (супоридан).

Гурури ҷавонӣ бар он орад,
Ки гардан ба шамшери ман хорадат. Низомӣ

аз теғ озод гаштани гардан киноя аз наҷот ёфтан, раҳой ёфтан, халос шудан (аз шарри касе).

Бару буму хешонат обод гашт,
Зи теғи манат гардан озод гашт. Фирдавӣ

ба гардан гирифтани қабул кардан, мутасаддӣ шудан, ба зимма гирифтани.

Бар охур гар шудӣ рому фурутан,
Гирифтӣ хидматаш гардун ба гардан. Ҷомӣ

ГАРДАНАФРОЗ گردن‌افراز 1. сарбаланд, сарафроз, ифти-хорманд, соҳибифтихор.

Шубон ончунон гарданафроз гашт,
Ки он подшоҳӣ бад-у боз гашт. Низомӣ

2. гарданкаш.

Дар ин савдо, ки бо шамшери тез аст,
Салоҳи гарданафрозон гурез аст. Низомӣ

ГАРДАНБАНД گردن بند чизе, ки бо он гарданро мебанданд, қилода; он ҷи ба гардан мебанданд, гулубанд, зеби гардан, тавк.

ГАРДАНБАРАФРОХТА گردن برافراخته сарболо; маҷ. далер, часур.

Ғуломони гарданбарафрохта
Якояк ҳама разро сохта. *Низомӣ*

ГАРДАНДА گردنده гирдгарданда, даврзананда, чархзананда; ◇ гарданда давр киноя аз даҳр, замони доимо дигаргуншаванда.

Чунин аст оини гарданда давр,
Ғае меҳрубонӣ кунад, гоҳ чавр.

«Тағрихи Фаршита»

гарданда даҳр дунёе, ҷаҳон.

Чунин аст кирдори гарданда даҳр
Ғае нӯш бор оварад, гоҳ заҳр. *Фирдавсӣ*

чархи гарданда киноя аз дунёе, ҷаҳон.

Ҷаҳондор номаш Сиёваҳш кард,
Бад-у чархи гардандро баҳш кард. *Фирдавсӣ*

ГАРДАНДАРОЗӢ گردن درازی сарбаландӣ, сарафрозӣ; бартарӣ.

Ба ҳар як дошт лофи сарфарозӣ,
Зи ҳар як давъни гардандарозӣ. *Ҳозик*

ГАРДАНЗАН گردن زن буррандан сар; қаллод.

Ту низ ар нхӣ бори гардан зи дӯш,
Зи гарданзанон барнаёри хуруш. *Низомӣ*
Хок ҳамон хасми қавигардан аст,
Чарх ҳамон золими гарданзан аст. *Низомӣ*

ГАРДАНКАШ گردن کش 1. саркаш, нофармон; исьёнкор, бокибру ғурур.

Беруни шаҳр ҳафтод кушк буд, ки тавонгарон
он ҷо бошидандӣ ва эшон гарданкаштар буданд
ва ба масҷиди ҷомеъ бештар кас ҳозир нашудандӣ.
«Тағрихи Наршахӣ»

2. маҷ. қудратнок, боқувват, тавоно.

Ба пилони гарданкашу говмеш
Сипахро ҳаме туша бурданд пеш. *Фирдавсӣ*

Шунидам, ки дар марзе аз бохтар
Бародар ду буданд аз як падар —
Сипаҳдору гарданкашу пилтан,
Накурую донову шамшерзан. *Саъдӣ*

гарданкашони назм киноя аз шоирони соҳибқудрат,
шуарон номдор.

Қас донам аз ақобири гарданкашони назм,
К-уро сареҳ хуни ду девон ба гардан аст. *Анварӣ*

ГАРДАНКАШӢ گردن کشӣ саркашӣ, нофармонӣ; исьёнкорӣ; кибру ғурур.

Чу гардан барорам ба гарданкашӣ,
На з-обе ҳаросам, на аз оташе. *Низомӣ*
Чу бо сифла гуй ба лутфу хашӣ,
Фузун гардадаш кибру гарданкашӣ. *Саъдӣ*

ГАРДАНО||ГИРДНО گردنا 1. сихи кабоб.

Гардон дар пеши рӯй бодзану гардано,
Соғарат андар ясор, бодаат андар ямин.

Манучехрӣ

2. кабоби сихӣ, сихкабоб.

Дилеро, к-аз ҳаво чустан чу мурғ андар ҳаво бинӣ,
Ба ҳосил мурғвор уро ба оташ гардано бинӣ.

Кисой

ГАРДАНОН گردنان сарварон, бузургон, соҳибқудратон.

Хилофам на танҳо туро кард паст,
Басо гарданонро, ки гардан шикаст. *Низомӣ*
Бинозанд фардо тавозуькунон,
Нагун аз хиҷолат сари гарданон. *Саъдӣ*

ГАРДАНФАРОЗ گردن فراز 1. сарбаланд, боифтихор; бузург, соҳиби ҷоҳу манзалаат.

Сарирӣ малик посухаш дод боз,
Ки эй хатми шоҳони гарданфароз! ... *Низомӣ*
Тавозуь зи гарданфарозон накуст,
Ғадо гар тавозуь кунад, хун уст. *Саъдӣ*

2. маҷ. зур, қавӣ, боқувват.

Зане, к-аз Сиёвӯш бимондаст боз,
Маро зебад, эй гурди гарданфароз. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. мағрур, ҳавобаланд; фармоннобардар, саркаш.

Бихрадаш гуфт: Эй, ғулом, аз фаҳру ноз
Чанд бошӣ саркашу гарданфароз? *Ҷомӣ*

ГАРДАНФАРОЗӢ گردن فرازی 1. зурӣ, зуроварӣ.

Тавонам, ки гарданфарозӣ кунам,
Ба шамшер бо шер бозӣ кунам. *Низомӣ*

2. мағрурӣ, саркашӣ.

ГАРДАНИ گردنی зарбе, ки бо даст ба паси гардани гунаҳгорон мезананд, шаллоқ.

Фармуд, ки уро гарданӣ заданд ва ... аз маҷлис беруи карданд. *Восифӣ*

ГАРДАФШОН گردافشان *ниг.* гардфишон.

ГАРДБАНДАН گردبندن гарданбанд, зеби гардан.

Бузургони ҷаҳон чун гардбандан,
Ту чун ёқути сурх андар миёна. *Рӯдакӣ*
Чун гушвори уст ба зардӣ рухони ман,
Ҳамчун сирӣшкӣ дидан ман гардбанданаш. *Ломей*

ГАРДИДАН||ГАШТАН گردیدن||گشتن 1. давр задан, чарх задан.

Чарх барҳам занам, ар ғайри муродам гардад,
Ман на онам, ки забунӣ кашам аз чархи фалак.
Ҷофиз

То ки бар гирди замин мегардад
Қурраи гунбади дулобигард ... *Анварӣ*

2. гардиш ва сайру ҳаракат намудан, тақудав кардан (дар худуди ягон ҷой).

Ҳамегашт бо ҳар яле Пилсам
Ба майдон ба кирдори шери диҷам. *Фирдавсӣ*

Ба ҷон асас мегашт, то ҳар кучо халале бинад,
тадорук кунад. *Аҳмади Дониш*

3. таҳаввул кардан, аз ҳоле ба ҳоле даромадан, тағйир ва табил ёфтан.

Бори дигар малик ба дидани у рағбат кард, обидро дид аз ҳайати нахустин бигардида ва сурху сапед баромада ва фарбеҳ шуда. *Саъдӣ*

гардидани ранг киноя аз тағйирёфтани ҳолат, дигаргун шудани вазъият.

3-ин собиту сайёр суроғам чӣ хаёл аст,
Гардидани рангам ба дари чархи дигар зад. *Бедил*

4. рӯй додан; пеш омадан.

Ҳичрони сияҳ гар аз туам гашт,
Он низ ҳам аз сапедкорист. *Анварӣ*

5. феъли ёридиханда дар феълҳои таркибии номӣ,
мас. 'дуст гардидан', 'маст гаштан' ва ғ.

◇ **гардидан** аз *касе, чизе* рӯ гардондан, сар печидан,
гардантоби кардан аз чизе.

Чу хисрав ба бедод корад дарахт,
Бигардад аз у подшоҳиву бахт. *Фирдавӣ*

ГАРДИШ *گردش* 1. чунбиш, сайру ҳаракат; сайру ҳара-
ати мусалсал; 2. даврзанӣ, чархзанӣ.

Илми табиат, ки он илми чизҳоест, ки ба ҳис
тааллуқ дорад ва андар чунбиш ва гардишанд...

Ибни Сино

Чӣ чунбиш аст, ки бе аввал асту бе охир,
Чӣ гардиш аст, ки бе мақтаъ асту бе мабдаъ.

Анварӣ

гардиши айём даврзании рӯзҳо, даври замон, рӯз-
гор.

То шудам фориг ба истиғнои ишқ аз ҳар мурод,
Бар муроди хеш ёбам гардиши айёмро. *Ҷомӣ*

Навмед набояд шудан аз гардиши айём,
Ҳар шом, ки ояд зи пайи он саҳаре ҳаст. *Махфӣ*

гардиши гардун даврзании фалак; *мач.* даври замон,
дигаргуншавии замон, табаддулоти рӯзгор.

Баски дар нолаам аз гардиши гардун ҳама шаб,
Ҳеҷ шаб нест, ки сад нола ба гардун нашавад.

Ҳилолӣ

Дар ин гулшан чу гулбун аз ҷафои гардиши
гардун

Басе хун хурдаам, то гулзоре кардаам пайдо.
Фузулӣ

гардиши даврон даври замон.

Ман ба савдои сари зулфи ту саргардонам,
То ба саргаштагиам гардиши даврон боис.

Ибни Ямин

гардиши даҳр гардиши фалак; тақдир, қисмат.

Мебуридем раҳ зи гардиши даҳр,
То расидем бар дари ин шаҳр. *Хисрави Деҳлавӣ*

Курде аз ошӯби гардишҳои даҳр
Кард аз саҳрову дашт оҳанги шаҳр. *Ҷомӣ*

гардиши рӯзгор даври замон, дигаргунҳои замон ва
зиндагӣ.

Ғам аз гардиши рӯзгорон мадор,
Ки бечо бигардад басе рӯзгор. *Саъдӣ*

гардиши соғар (*ё чом*) даврзании қадах, бо навбат
нушидани май бо як пиёла дар маҷлиси шароб.

Магар гардиши чашми хунпарварам
Дихад ҷилвае гардиши соғарам. *Бедил*

3. *мач.* тағъирёбӣ, дигаргуншавӣ; **гардиши ранг** тағъ-
ирёбии ҳолат, дигаргуншавии вазъият.

Арзи ҳастӣ дар хумори инфилол афтада нест,
Гардиши ранг аст соғар маҷлиси тақсирро. *Бедил*

Гардиши толеъ тағъири бахт.

Надорам сару барги айши мудом,
Бувад гардиши толеам даври чом. *Бедил*

гардиш пазируфта тағъир ёфта, аз ҳоле ба ҳоле
гузаштан, аз ҳоле ба ҳоле даромадан.

Ҳар чӣ гардиш пазирад, ба сабабе пазирад.
Ибни Сино

ГАРДО *گردا* гардон, гарданда; **гардуни гардо** фалак,
чарх, осмони даврзананда.

Қасе, к-аз хидматат дури кунад ҳеҷ,
Бар у душман шавад гардуни гардо. *Асҷадӣ*

ГАРДОЛУД *گردآلود* хоколуд, чанголуд; *мач.* оғушта,
олуда.

Гарчи гардолуди фақрам, шарм бод аз ҳимматам,
Гар ба оби чашмаи хуршед доман тар кунам.

Ҳофиз

гардон *گردان* *асоси* замони ҳозираи гардон(и)дан.

ГАРДОН *گردان* 1. *сифати феълӣ* замони ҳозираи гар-
дидан; 2. *касе ё чизе*, ки дар як ҷо сайру ҳаракати
мусалсал мекунад.

Чу гардон гашт селобе миёни оби осуда,
Чу гардон гирдобди тундгарди тира андарво.

Фаррухӣ

гардон сипехр сипехри гарданда, чархи (фалаки) давр-
зананда, осмон.

Чу бигашт ниме зи гардон сипехр,
Дурахшанда хуршед бинмуд чеҳр. *Фирдавӣ*

гардон гаштан а) давр задан, чархидан; б) сайру
ҳаракати мусалсал кардан дар ҷое.

Бибориду зи ҳам бигасту гардон гашт бар гардун,
Чу пилони пароканда миёни обгун саҳро.

Фаррухӣ

3. *мач.* калаванда, ноустувор.

Баромад нилгун абре зи рӯи нилгун дарёё
Чу рой ошиқон гардон, чу табъи бедилон шайдо.

Фаррухӣ

ГАРДОН-ГАРДОН *گردان گردان*: **суханро гардон-гардон**
овардан мавзӯи суханро дигар карда гап задан.

Аҳмад Ҳасани Маймандӣ... суханро гардон-гар-
дон ҳамеовард то ба илми нучум. *Низомии Арӯӣ*

ГАРДОН(И)ДАН *گرداندن||گردانیدن* 1. дигаргун кардан,
ба чизе мубаддал кардан, аз ҳоле ба ҳоле гузарондан,
аз ҳоле ба ҳоле даровардан; **либос гардондан** либос
иваз кардан, бадал кардани либос.

Хост, ки либос бигардонад. Ходим гуфт: Фар-
мон чунон аст, ки бо ҳамон либос оӣ. *Авфӣ*

2. чарх занондан, давр занондан; печу тоб дода чун-
бондан.

Марғуларо бигардон, яъне ба рағми сунбул
Гирди чаман бухуре ҳамчун сабо бигардон! *Ҳофиз*

чом гардонидан давр занондани қадаҳи май, ба нав-
бат май нушонидан.

Ба тарҷеи савум боз о, мушарраф кун дили моро,
Бигардон ҷоми саҳборо, яке кун ҷумла дилҳоро.

Шамси Табретӣ

3. рондан, рад кардан, пас гардонидан; дур кардан,
дафъ кардан.

Магардон ғариб аз дарат бенасиб,
Мабодо ки гардӣ ба дархо ғариб. *Саъдӣ*

Ҳофиз, зи хубруён қисмат ҷуз ин қадар нест,
Гар нестат ризое, хукми қазо бигардон! *Ҳофиз*

дил гардондан аз *касе* руй гардондан, ру тофтан аз
касе, дил хунук шудан нисбат ба *касе*.

Дилам бурдию гардондй дил аз ман,
Кашидй хамчу нур аз соя доман. *Ҳозиқ*

4. феъли ёридиханда дар феълхон таркибии номй,
мас. 'зоё гардонидан', 'тавоңгар гардонидан'.

ГАРДУН گردون 1. фалак, сипехр, осмон.

Сари сонё ба гардун бас фароз аст,
Салотинро ба санноон ниёз аст. *Носири Хисрав*

Дилаш хуршеди гардуни балоғат,
Забонаш мавчи даръёи фасоҳат. *Ҳозиқ*

гардуни гардон фалаки гарданда, осмони даввор.

Агар по барнадорй аз раҳи сидқ
Сар аз гардуни гардон барфарозй.

«Ахлоқи Мўҳсинӣ»

2. маҷ. рўзгор; сарнавишт, тақдир.

Ҳамеша то бувад даврон, ҳамеша то бувад гардун,
Бувад г а р д у н туро тобеъ, бувад г а р д у н туро
мавло. *«Ахлоқи Мўҳсинӣ»*

Ба ибрат назар кун, ки гардун чй кард?
Фаридун кучо рафту Қорун чй кард? *Ҷомӣ*

3. олам, дунё, даҳр.

З-овардани ман набуд гардуно суд,
В-аз бурдани ман ба иззу чоҳаш нафузуд,
В-аз ҳеч касе низ ду гушам нашунуд,
К-овардану бурдани ман аз баҳри чй буд?

Хайём

гардуни дун фалаки дун; дунёи фурумоя, дунёи
паст, рўзгори сифла.

Дили муре нашуд маҷруҳ аз теғи забони ман,
Чаро дар печу хам гардуни дун дар ҳайратам до-
рад? *Соиб*

гардуни кажниход дунёи бадсиришт, фалаки бадбунь-
ёд, чархи качрафтор, муҳолифеша.

З-ин рўзгори пайбуру гардуни кажниход
Як ранҷ бозгуй, ки ман з-он наёфтам. *Ҳоқонӣ*

гардуни пир (ё солхўрда) киноя аз дунёи қадим, рўз-
гор, даҳр.

Кунун муддате шуд, ки гардуни пир
Чудо кардаш аз хисравонй сарир. *Хочу*

Маҷлисе оростанд, ки қариб ба он гардуни сол-
хўрда нишон намедод. *«Равзат-ус-сафо»*

гардуни сифла киноя аз дунёи пастфитрат, дунёи
бевафо.

Гардуни сифла беҳунаронро ривоч дод,
Азбаски эътибор ба соҳибхунар намонд. *Сайидо*

гардуни солхўрда ниг. гардуни пир; аз гардун гўшмол
ёфтан гармиву сардии дунёро чашидан, азобу ма-
шаққати дунёро кашидан.

Падар доштам пири деринасол,
Зи гардун басе ёфта гўшмол. *Низомӣ*

4. ароба; муқ. гардуна.

Маликро гардуна буд бузург, ки чиҳил гов кашидан-
дандй. *«Таърихи Табарӣ»*

Ҳар рўз дар матбахи у ҳафтод гардун орд нон
мепухтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ГАРДУНА گردونه навъе аз ароба барон кашидани бор-
ҳой вазнин ва тўпҳо; муқ. гардун 4.

Он ресмонҳо, ки дар киштиҳо ва гардунаҳо баста
буданд, пора шуда буд. *Носири Хисрав*

Ба гардунаҳо-бар чй мушқу абир,
Чй дебою динору хаззу ҳарир. *Фирдавсӣ*

ГАРДУНГУЗОР گردون گذار аз гардун гузаранда.

Чй ҳосил аз ин тири гардунгузор,
Чу ҳаргиз нашуд сайди коме шикор. *Ҷомӣ*

ГАРДУНКУЛОҲ گردون كلا сарбаланд, иззатманд, бу-
зургвор.

Чй кўҳ? — Оинаи олингоҳон,
Шукўҳи иззати гардункулоҳон. *Бедил*

ГАРДУНМАОСИР گردون معاصر он ки ҳамчун гардун қо-
били корнамоиҳо мебошад; маҷ. тавоно, қодир.

Асокири гардунмаосир дар андак фурсате ... да-
рахтон ба он хандақ афканда ва хок бар он рех-
танд. *«Равзат-ус-сафо»*

ГАРДУННАВАРД گردون نورد фалакпаймо, осмонгард; ◇
нолаи гардуннавард киноя аз оху нолаи ниҳоят баланд.

Ҳарчанд пояи ту баланд уфтодааст,
Ҷофил машав зи нолаи гардуннаварди ман. *Соиб*

ГАРДУНРИФЪАТ گردون رفعت дар баландй монанди ос-
мон; маҷ. ниҳоят баланд, бошукўҳ.

Басе боргоҳи гардунрифъат ба авҷи Қайвон бар-
афрошта, чаҳоне дигар падида сохтанд.

«Таърихи Фарошта»

Қист он султони гардунрифъати олампадох,
Мулки оламо мусаххар карда бе хайлу сипоҳ?
Восифӣ

ГАРДУНСАВОР گردون سوار тезрав, тундрав, тезтак.

Чунин тавсани шўҳи гардунсавор,
Сарояндаи аблақи рўзгор. *Бедил*

рахши гардунсавор аспи тезрав, аспи даванд.

... Ки ҳар кас ба ин рахши гардунсавор
Кунад сайри афлок андешавор. *Бедил*

ГАРДУНШУКЎҲ گردون شكوه баландмартаба, бошаъну
шавкат; пуриқтидор.

Мулоимху, батамкин гарчи кўҳ аст,
Тавозўпеша в-ар гардуншукўҳ аст... *Ҳозиқ*

ГАРДФИШОН گردفشان гарду ғубор афшонанда; хокиста-
рафшон.

Муддао то расад зи дил ба забон,
Нафаси сухтаст гардфишон. *Бедил*

ГАРДЧИН گردچين резачин.

Чони ин сё-шаҳбача ҳам гардчин,
Ҳамчу мурғон гашта ҳар су доначин. *Румӣ*

ГАРЕВА||ГИРЕВА گريوه замини баланди барҷаста ҳамчун
пушта ва тал.

Муҳаммади Хоразмшоҳ ... дар гареваи Асадобод
ба барфу дама гирифтаст шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Даръёфт, ки дар гиреваи кўҳ
Танҳост нишаста дар ғам анбўҳ. *Шоҳин*

гарева навардидан баландиву пастихоро тай қардан,
кўҳу куталҳоро гузаштан.

Ҳамон беҳ, ки гардем з-ин роҳи танг,
Гарева навардему созем ҷанг. *Низомӣ*

◇ (ни) гареваи саҳт киноя аз дунё.

Эй кош, аз ин гареваи саҳт
Чун Ибни Салом баркашам раҳт. *Шоҳин*

ГАРЗА گرزه *ниг.* гурза II.

ГАРЗАМОН گرزمان *ниг.* гаразмон.

ГАРЗАН گرزن тоҷи махсуси подшоҳони каёнӣ будааст, ки бо занҷири тилло бар болои тахт муҳозии сари подшоҳ меовехтаанд ва гуё мурассаъ бо сад дона марвориди ҳар кадом ба андозаи тухми гунчишк будааст.

Биёвехт гарзан, чу биншаст шох,
Ба пеш истода басте додхох. *Фирдавсӣ*
У мири некувони ҷаҳон асту некуӣ
Тоҷ асту солу моҳ мар-уро чу гарзан аст.

«Луғати ғурс»

ГАРЗИШ گزیش додхоҳ; зорӣ, тазарруъ.

Бидех доди ман з-он лабонат, вагарна
Сун хоҷа хоҷам шуд аз ту ба гарзиш. *Хисравонӣ*

ГАРМ گرم 1. боҳарорат, ҳароратдор; ҳароратдиҳанда, гармидиҳанда; *муқобили сард, хунук 2.*

Чун ҷомаи чармин шумурам сӯҳбати нодон,
Зеро ки гарон бошаду тан гарм надорад.

Ибни Ямин

2. маҷ. тунд, тез; бошитоб; ботаъҷил.

Эй қофиласолор, чунин гарм ҷӣ ронӣ?
Оҳиста, ки дар кӯҳу камар бозпасонанд. *Саъдӣ*

Гарм бурун ҷастам аз он рӯзагоҳ,
Не хабарам аз сару не аз кулоҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

гарм шудани хабар киноя аз зуд ба ҳама ҷо рафтани паҳн шудани хабар.

Хабар гарм шуд дар ҳама марзу бум,
Ки омад бурун аждаҳое зи Рум. *Низомӣ*

3. маҷ. бо рағбат, бо майлу ҳаваси тамом.

Дар кори ту ман ҳануз гармам,
Ҳон, то нақунӣ дил аз вафо сард. *Анварӣ*
хоҳиши гарм хоҳиши бисъёр ва самимӣ.

Пазируфт шаҳ хоҳиши гарми у,
Ба рафтани нигаҳ дошт озарми у. *Низомӣ*

гарм гирифтани чизеро ҷиддӣ ва саҳт гирифтани чизеро, собитқадам будани дар азму ирода.

Холид ҳарбро гарм гирифта буд ва зафар наздик буд. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

гарм навоҳтан бо шавқӣ тамом навоҳтан, нағз навоҳтан.

Бифармудшон то навозанд гарм,
Наҳонандшон ҷуз ба овози нарм. *Фирдавсӣ*

гарми гуфтор шудани саргарми гуфтугу шудани, бо шавқ ба гуфтор омадани.

Чу кард он тӯҳфаҳо таслими саркор,
Ба пой тахти шаҳ шуд гарми гуфтор. *Ҳозик*

гарми чизе шудани рағбат ва майлу ҳаваси тамом нисбат ба чизе пайдо кардани.

Азбас шудам ба тавфи дарат гарми омадани,
Гардид шӯъла ранги ҳиноям ба зеро по. *Шавкат*

4. маҷ. ғазабнок, ҳашмнок, оташин.

Ғараз з-ин ҳадис он, ки гуфтори нарм
Чу об аст бар оташи марди гарм. *Саъдӣ*

кини гарм кинаи саҳт, адоват ва бадбинии зур.

Бад-ин тарс бигзорад ин кини гарм,
Ки оҳан ба оҳан тавон кард нарм. *Низомӣ*

гарм кардан а) ҳарорат додан; б) маҷ. оташин кардан, ба ҳашм овардан.

Маликро чунон гарм кард ин хабар,
Ки ҷушаш баромад чу мирҷал ба сар. *Саъдӣ*

5. маҷ. роиҷ, ҷорӣ, равнақгирифта (дар бораи бозор ва ғ.).

Эй забардасти зердастозор,
Гарм то кай бимонад ин бозор?
Ба ҷӣ кор оядат ҷаҳондорӣ,
Мурданат бех, ки мардумозорӣ. *Саъдӣ*

Бозори шавқ гарм шуд, он шамъруҳ кучост?
То ҷони худ бар оташи рӯяш кунам сипанд. *Ҳофиз*

◇ гарму сард ҳодисаҳои неку бади рӯзгор.

Эй намудори сипеҳри лочвард,
Гашта эмин чун сипеҳр аз гарму сард. *Анварӣ*

гарму сард озмудани киноя аз ҷашидани талхнои ширинии зиндагӣ, аз сар гузаронидани неки ва бади.

Хирадманд бошад ҷаҳондида мард,
Ки бисъёр гарм озмудасту сард. *Саъдӣ*

гарму сарди ҷаҳон ҷашидани *ниг.* гарму сард озмудани. Воқеоти замона дида басте,

Гарму сарди ҷаҳон ҷашида басте. *Хисрави Деҳлавӣ*

гарм будани баён киноя аз пурҷушу хуруш будани суҳан.

Кунун, эй хома, оташ бар варақ рез,
Баён гарм аст, сатре бар арақ рез. *Бедил*

гарм шудани ҷашм ба хоб рафтани, хоб бурдани.

Хеле аз шаб гузашта буд, ҷашми ман гарм шуд,
Як бор овоз дода буд, нашунида будам. *Ҷомӣ*

ҷой гарм кардани киноя аз қарор ва ором гирифтани дар ҷое.

Кунем аз пан дигарон ҷой гарм,
Ки моро зи ҷое чунин бод шарм. *Низомӣ*

ГАРМАК گرمک 1. боқилаи дар об ҷушонидашуда; 2. навъе аз харбузаи пешпазак, ҳандалак, зомуча.

ГАРМАҚФУРҶШ گرمکفروش фурушандаи гармак; *ниг.* гармак.

Оли бармак дар карам гармакфуруши ин даранд,
Ин суҳан нармак намеғуям, ки ҳаёт ин муштаҳир.

Абуисҳоқи Атғима

ГАРМГОҲ گرمگاه 1. ҷон гарм, макони боҳарорат.

Бухор чун аз гармгоҳ баланд шавад, чунбиши вай гарантар бувад. *Ибни Сино*

2. вақти нимрӯзӣ, вақти гармин ҳаво дар нисфи рӯз, киём, пешин.

Танаш зарду гушу даҳонаш сиёҳ,
Надидӣ кас уро магар гармгоҳ. *Фирдавсӣ*

Ба ҷониби Тамғоҷ ҳамерафтем ва он корвон чандин ҳазор шутур буд, рӯзе гармгоҳ ҳамерондем.

Низомии Арузӣ

ГАРМИДОР گرمی‌دار касе, ки ҳарорати бадан дорад аз сабаби гармини мизоҷ (на аз сабаби касали), гарммизоҷ.

Падарро асал бисъёр аст, ва лекин писар гармидор аст. *Саъдӣ*

ГАРМИПАЗИР گرمی‌پذیر ҳарораттиранда, қабулқунанда ва гузаронандаи гарми.

Ҳар ҷисме, ки шуоъ пазируфт ва гармипазир бувад, гарм шавад. *Ибни Сино*

ГАРМИХТИЛОТ گرم اختلاط хушсуҳбат, чақчақӣ, омезгор, хушмуомила.

Гарчи бо мардум бувад гармихтилоту меҳрубон, тез натвонад касе дар рӯи у кардан нигоҳ.

Восифӣ

ГАРМКИНИ گرم کينى душманӣ ва бадбинии сахт.

Чу бо каждуме гармкини кунӣ, Мабин хурд, агар хурдбинӣ кунӣ. *Низомӣ*

ГАРМО گرم гармии ҳаво; муқобили сармо.

Гармои гарм буд, мардум ҳама ташна буданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ГАРМОБА گرمابه ҳаммом.

Арслонхон андар кӯи Булайс сарое фармуд, бино карданд ва андар уй гармобае хос фармуд, сохтанд. «*Таърихи Наршахӣ*»

ГАРМОБАБОН گرمابه بان ҳаммомӣ, мутасаддӣ ва саркори ҳаммом, ҳаммомчӣ.

Дирамаке чанд сиёҳ дар қоғазе кардам, ки ба гармобабон диҳам, то бошад, ки моро дамаке зиёдатар ба гармоба бигзорад. *Носири Хисрав*

ГАРМОВА گرماءе шакли дигари гармоба.

Пеш аз ин Билқис гармова надида буд ва оҳак надонистандӣ, ки чист. «*Таърихи Табарӣ*»

ГАРМОЗАДА گرمزده касе ки аз гармии офтоб беҳуш шудааст ё ба дарду алами сахт дучор гардидааст.

Гармозадагон... аз манҳали зулоли фазли у шароби навол чашиданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ГАРМРАВ گرمرو 1. тундрав, тезрав; чусту чолок.

Агар дер шуд, гармрав бошу чуст, Зи дер омадан ғам надорад дуруст. *Саъдӣ*
Аз зарраи меҳр гармравтар
В-аз хинги сипеҳр тездавттар. *Ҷомӣ*

2. маҷ. машғул, саргарм.

Баҳодурон ва таҳамтанони маъракаи корзор гармрави ҷонситонӣ ва сарбозӣ буданд. «*Таърихи Фарошӣ*»

3. дар тасаввуф — солиқ, роҳрави роҳи тариқат.

Ба ҳаққи гармравоне, ки пой карда зи сар, Тариқи пайравии пайравонашон сипарам. *Ҷомӣ*
Мо, ки назар бар сухан афгандаем,
Мурдаи уему бад-у зиндаем.
Сардамон оташ аз у ёфтанд,
Гармравон об дар у ёфтанд. *Низомӣ*

ГАРМРҶ گرمرو хушмуомила.

Ба ҳулқу латаф гармрӯ мард буд,
Вале дегдонаш қавӣ сард буд. *Саъдӣ*

ГАРМСЕР گرمسير 1. минтақаҳои гарм, кишварҳои гарм;

2. гармии сахт.

Пилро, к-аз гармсери Ҳинд берун оваранд,
Дар Хазар бастан ба сармо барнатобад беш аз ин. *Ҳоқонӣ*

Анвои иртифооти гармсер ва сардсери шитавӣ ва сайфӣ... бар ин насақу минвол... шарҳ дода. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ГАРМСЕРӢ گرمسيرى мансуб ба гармсер.

Анвои ашқор падида омад аз дарахтони гармсери аз сардсери. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ГАРМТАБЪ گرم طبع гарммизоч, касе, ки гоҳо аз гармми-зоҷӣ дар баданаш гармичаҳо (доначаҳо) пайдо мешавад.

Дарахтест сандал хунук дар мизоч,
Паи иллоти гармтабъон илоҷ. *Ҷомӣ*

ГАРМТАК گرم تک тезтак, тездав, тундав; тундрон, тезрон.

Гардан афрохт, гирдбод ангехт,
Гармтак шуд ғубори сар-сар рехт. *Бедил*

ГАРМХЕЗ گرم خيز зудхез, тезрав; чусту чолок.

Чу ҳиндун бозигари гармхез
Муаллақзанон теги ҳиндӣ тез.

«Таърихи Фарошӣ»

ГАРМХОНА گرم خانه яке аз хонаҳои ҳаммом, ки одамон дар он худро бӯғ мединанд, бӯғхона, бухорхона.

Хонаҳои эшон ба сони гармхонаи ҳаммом ҳор гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ГАРМШИКАМӢ گرم شكمى оз, хирс, тамаъкорӣ.

Манзалате намечӯям ва дар талаби зиёдатӣ қадам намегузорам, ки ба хирс ва гармшикамӣ мансуб шавам. «*Калила ва Димна*»

ГАРМӢ گرمى 1. табу тоб, ҳарорат, сӯзонӣ; муқобили хунукӣ.

Гар ба ин гармист оҳи шуълазори андалеб,
Шамъ равшан метавон кард аз садои андалеб. *Бедил*

Дар базми висолат дилам аз соғари ҳайрат
Нушид шаробе, ки зи гармӣ чигарам сухт. *Махфӣ*

2. маҷ. хашмгинӣ, оташинӣ, ғазаб ва дурушті.

Димоғаш зи гармӣ даромад ба ҷуш,
Баровард чун раъди ғуррон хуруш. *Низомӣ*
Гар бо ҳама халқ нармӣ кунад,
Ту бечорай, бар ту гармӣ кунад. *Саъдӣ*

аз гармӣ барафрӯхтан киноя аз ғазабнок, хашмгин ва оташин шудан.

Сикандар зи гармӣ чунон барфурӯхт,
Ки аз оташи дил забонаш бисухт. *Низомӣ*

3. маҷ. шитоб, таъҷил, тундӣ, тезӣ.

Ба оҳистагӣ кори олам барор,
Ки дар кор гармӣ наёяд ба кор. *Низомӣ*
Яқояк бипурсид бо раҳнамун,
На хуб аст гармӣ ба кор андарун. *Фирдавсӣ*

4. маҷ. ҷушу хуруш, шавқу завқ.

Зи гармиҳои базми мо касе оғаҳ намегардад,
Набошад ранг чун нури назар дуди кабобашро. *Шавкат*

гармии шикор ҷушу хуруш ва авҷу ривочи шикор.

Дар ҳолати гармии шикор шереро ба захми найза маҷрӯҳ намуда, сайди худ кард.

«Шаҳномаи Фарғона»

гармин ҷавонӣ ҷушу хуруши айёми ҷавонӣ дар роҳи ҳавову ҳавас.

Ҳар кас аз гармии ҷавонии хеш
Дод барбод зиндагонии хеш. *Низомӣ*

5. ривочу равнак; гармии бозор киноя аз ривочу равнақи бозор.

Пайкарам сӯхт, нашуд кам зи сарам савдоям,
Марҳабо! Гармии бозори маро диди? — Не! *Савдо*

ГАРОИДАН||ГИРОИДАН گرايدن 1. хам шудан, -майл кардан ба тарафи чизе.

Шавад барг пажмурдаву бех суст,
Сараш сӯи пастӣ гарояд нахуст. *Фирдавсӣ*
Маро гуфт: Хуб омад ин рои ту,
Ба неки гарояд ҳама пой ту. *Фирдавсӣ*

2. майл ва рағбат намудан ба чизе; рӯй овардан ба чизе.

Тезхуш то наёзояд бахт,
Ба чунин ҷойгоҳ нагрояд. *Дақиқӣ*
Насихати ман бипазир ва ба сулҳ гарой, то мо
боз равем ба Марв. «*Таврихи Байҳақӣ*»

Чу аз фури Фурон ситонам кулоҳ,
Сӯи хони хонон гароям сипоҳ. *Низомӣ*

3. маҷ. чархондан, ҷавлон додан ба тарафи касе ё чизе.

Синонҳои рахшону теги сарон,
Гароидани гурзҳои гарон. *Фирдавсӣ*

4. ҳамла бурдан, хучум кардан.

Гирояд ба Эрон ба ҷанг он сипоҳ,
Хунар бар диловар наёяд ба роҳ. *Фирдавсӣ*

◇ гароидан бо чизе оҳанги баробарӣ кардан; муқо-
билят нишон додан дар баробарӣ.

Кучо ин пунба бо оташ барояд?
Чӣ сон ин нафҳа бо сарсар гарояд? *Ҷомӣ*

ГАРОИШ||ГИРОИШ گرايش майлу рағбат; қасду оҳанг;
гароиш кардан гароидан, оҳанг кардан, майл кардан.

Ғае дил ба рафтан гароиш кунад,
Ғае хобро сар ситониш кунад. *Низомӣ*

ГАРОН گران *ниг.* гирон.

ГАРОНБОР گرانبار *ниг.* гиронбор.

ГАРОНМАНД گرانمند *ниг.* гиронманд.

ГАРОНМОЯ گرانمايه *ниг.* гиронмоя.

ГАРОНРИКОБ گرانرکاب *ниг.* гиронрикоб.

ГАРОНРИКОБӢ گرانرکابي *ниг.* гиронрикобӣ.

ГАРОНСАЙР گرانسير *ниг.* гиронсайр.

ГАРОНСАНГ گرانسنگ *ниг.* гиронсанг.

ГАРОНСАНЧ گرانسنج *ниг.* гиронсанҷ.

ГАРОНСАР گرانسر *ниг.* гиронсар.

ГАРОНСОЯ گرانسايه *ниг.* гиронсоя.

ГАРОНТАМКИН گرانتمکين *ниг.* гиронтамкин.

ГАРОНХЕЗ گرانخيز *ниг.* гиронхез.

ГАРОНХОБ گرانخواب *ниг.* гиронхоб.

ГАРОНХОР گرانخوار *ниг.* гиронхор.

ГАРОНХОРӢ گرانخواري *ниг.* гиронхорӣ.

ГАРОНӢ گراني *ниг.* гиронӣ.

ГАРОНҶОН گرانجان *ниг.* гиронҷон.

ГАРОС گراس тикка, луқма, навола.

Ҷумла неъматҳои алвони бихишт

Як гарос аз хони эҳсони ту нест. *Ғазоирӣ*

ГАРОЯНДА||ГИРОЯНДА گراينده майлу рағбаткунанда,
қасд ва оҳангкунанда; гароянда кардан равона кардан,
фиристодан.

Ҳавои тамошои оянда кард.

Расули гиромӣ гароянда кард. *Ҳотиғӣ*

гароянда шудан майл кардан, қасду оҳанг кардан.

Саранҷом чун шоҳ аз он марзу бум

Гароянда шуд сӯи иқлими Рум... *Низомӣ*

ГАРРО I گرا ғулом, банда.

Инчунин гаррои хоинро бибин,
Мо гумон бурда, ки ӯ бошад амин. *Румӣ*

ГАРРО II گرا 1. сартарош; 2. кашандаи хун, хунгир,
ҳаҷҷом.

Шишаи пурхун, ки гарро мемакад,
Бар умеди нафъ дил хуш мекунад. *Румӣ*

ГАРЧИ گرچه *шакли кӯтоҳшудаи* агарчи.

Гарчи писар дида пур аз хун кунад,
Мардумаш аз хона бирун чун кунад.

Хисрави Деҳлавӣ

ГАСТ گست зишт, қабех.

Дилбаро, ду руҳи ту бас хуб аст,
Аз чӣ бо ёр кори гаст кунӣ? *Имора*

Димна гуфт: ... Агар бехтар нигариста шавад,
хуби ақидати ӯ дар талғати гаст ва сурати нозе-
бош мушоҳадат афтад. «*Калила ва Димна*»

ГАЧ||ГАЧ گچ || گچ санги маъдани махсус, ки онро дар
кӯраҳо пухта, дар бинокорӣ ба кор мебаранд.

Ин сангҳо чунон ба якдигар пайваста аст, ки
ҳеҷ гил ва гаҷ дар миёни он нест. *Носири Хисрав*

ГАШ||КАШ گش || گش хуб, хуш, зебо, ҷозибадори ноздор.

Яке бачча буд чун ғае шерфаш,
Ба боло баланду ба дидор каш. *Фирдавсӣ*
Дӯстӣ бо ту ҳаром аст, ки чашмони гашат
Хуни ушшоқ бирезанду ҳалолаш донанд. *Саъдӣ*

Буд ҳам ин хоҷаро як духтаре,
Симандоме, каше, хушгавҳаре. *Румӣ*

ГАШАН||ГАШН||ГАШИН گشن анбӯҳ, фаровон.

Чу чинӣ курта ба ҳам баршикаст ҷаъди гашан,
Чу ҳалқаҳои зирех пургирех ду зулфи снѐх.

Фаррухӣ

Сипоҳ андаку рою дониш фузун
Бех аз лашкари гашни бераҳнамун.

Абӯшақури Балхӣ

Сӯи руд бо корвони гашин,
Заҳобе бад-ӯ андарун саҳмгин. *Абӯшақури Балхӣ*

ГАШНИЗ||КАШНИЗ گشنيز || کشنيز алафи хушбуи хурда-
нӣ, кашниҷ.

Манам марди майдон ба рузи масоф,
Ба ҳанҷар дили мум созам шикоф
Қанам наҳли гашнизро ман зи бех,
Қушоям лаҷоми фарасро зи мех. *Шавакит*

гашт گشت *асоси замони гузаштаи* гаштан.

ГАШТ گشت 1. сайру гашт, гардиш.

Бо ту Ҷомӣ ҳаваси гашти гулистон дорад,
Лек чун ҳамраҳии сарв кунад шохи гиё. Ҷомӣ

гашти замон гардиши айём, гардиши рӯзгор.

Ба висол андар эмин будам аз гашти замон,
То фироқ омаду бигрифтам чун бархафчо. Оғоҷӣ

гашти ҷаҳон гардиши ҷаҳон; маҷ. воқеаҳои дунё.

Бигуфтанд пешаш якояк меҳон
Суханҳои шоҳону гашти ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

гашт қардан а) сайр қардан, гардиш қардан.

Дар худуди Рай яке девона буд,
Рӯзу шаб қардӣ ба сӯи дашт гашт. *Анварӣ*

б) маҷ. маҳв ва нопадид қардан.

То ӯ зи нақши чеҳраи худ парда баргирифт,
Мо нақши дигарон зи варақ мекунем гашт. *Авҷадӣ*

2. бозгашт, мурочиат.

Мабор, эй абр, рӯзи гашти он чобуксабор охир,
Ки дида дар раҳ аст аз дергаҳ уммедворонро. Ҷомӣ

ГАШТАН گشتن *ниг.* гардидан.

ГАШӢ||КАШӢ گشى||كشى хушӣ, хушҳолӣ, тандурустӣ;
зебӣ, қашангӣ.

Сабр кун, эй дил, ки мифтоҳи хашист,
Дар миёни сабр бас айшу гашист. *Румӣ*
Ғайри чувтиву кашиву равҳанат
Ҳақ мар ӯро дода буд нодир сифат. *Румӣ*

ГАҲ گه *ниг.* гоҳ 1.

ГАҲАНБОР گهنبار *ниг.* гоҳанбор.

ГАҲВОРА||ГОҲВОРА گهواره||گاهواره маҳд, ҷойҳои маҳ-
суси кудак, ки бачаро дар он ҷо баста, барои хобондан
мечунбонанд.

Зи гаҳвора то гӯр дониш бичӯй. *Фирдавсӣ*
Панҷоҳ сол рафтӣ аз гоҳвора то гӯр,
Бар нохушӣ буридӣ роҳе бад-ин шибишти. *Носири Хисрав*

Гоҳ бандад варо ба гаҳвора,
Гоҳ бинҳад ба барш ҳамвора. *Саной*

ГАҲ-ГАҲ گه گه гоҳ-гоҳ, баъзан.

Чун табиби ошиқоне, гаҳ-гаҳ ин дилхастаро
Пурсише мекун, ки бемору хароб афтодааст. Ҷилолӣ

ГАЧ گچ *ниг.* гач.

ГЕЛ||ГЕЛОН گيل||گيلان номи вилоятест дар Табаристон.

ГЕЛМАРДУМ گيل مردم мардуми Гелон, сокини Гелон,
ки вилояте дар Табаристон аст.

Ҳамон гелмардум чу шерӣ яла
Або тавқи зарину мушкинкула... *Фирдавсӣ*

ГЕЛОН گيلان *ниг.* Гел.

ГЕЛОС گيلاس мевае аз ҷинси олуболу, ки таъми ширин
дорад.

Дар ин ҷаҳорбоғҳо меваҳои алвони фаровон [аст]
аз ношпотӣ ва бодом ва фундуқ ва гелос ва унуб...
«*Таврихи Наршахӣ*»

ГЕЛӢ گيلي мансуб ба Гел.

Сиевуш сипар хост гелӣ ҷаҳор,
Ду ҷавшан дигар з-оҳани обдор. *Фирдавсӣ*

ГЕПО||ГИПО گيپا шикамбаи гӯсфанд, ки дар он гӯшти
қима, биринҷ ва ғ. пур қарда мепазанд.

Ба ёди қалла шаб хобам парид аз дида, то, Савдо,
Саҳар пайғоми гепо сӯи муштоқон фиристодам. *Савдо*

Маҳур аз қаллаву гепои мардум. *Савдо*

ГЕС گيس *шакли кӯтоҳшудаи* гесӯ.

Сари зулф дар пой анбарқашон,
Ҳами гес бар бод анбарфишон. *Фирдавсӣ*

ГЕСӢ گيسو мӯи занон, мӯи дарози занон; мӯи бофтаи
занон, печа, милла, кокул.

Душ дар ҳалқаи мо қиссаи гесӯи ту буд,
То дили шаб суҳан аз силсилаи мӯи ту буд. *Ҳофиз*

Ҳар кучо меравам, эй рашки бутон, бахти сиёҳ
Ҳамчу гесуи ту афтода ба дунболи ман аст. *Шоҳин*

гесӯи анбарин (ё муанбар) мӯи муаттар.

Чу бар маҳ кашам гесӯи анбарин,
Ба гесӯ кашам моҳро бар замин. *Низомӣ*

гесӯи шикан дар шикан мӯи ҳам андар ҳам, мӯи
пурпечубот.

Боз пурсед зи гесӯи шикан дар шиканаш,
Қ-ин дили ғамзада, саргашта, гирифтзор кучоаст. *Ҳофиз*

гесӯ бофтаи мӯи тофтаи.

Шайёде гесӯ бофт, ки яъне алавиҷ ва бо қофилаи
Ҳичоз ба шаҳр даромад, ки аз ҳаҷ меояд. *Савдӣ*

◇ гесӯи чанг торҳои чанг.

Ҳавои муриби гулчеҳра кун, ки гесӯи чанг
Ба дасти зуҳраҷабинон аҷаб диловез аст. Ҷомӣ

ГЕТИАФРӢЗ گيتي افروز оламтоб, равшанкунандаи ҷаҳон.

Шабе, к-аз шараф ғайрати рӯз буд,
Қавоқиб дар у гетиафрӯз буд. Ҷомӣ

◇ шамъи гетиафрӯз киноя аз офтоби оламтоб.

Ниҳон гардид шамъи гетиафрӯз,
Сипоҳи Шом шуд бар рӯз пируз. *Убайди Зоконӣ*

ГЕТИНАВАРД گيتي نورد ҷаҳонгард, сайркунандаи ҷаҳон,
сайёҳ.

Ҷаҳонмарзбон шоҳи гетинавард
Барафрӯхт, к-ин дoston гуш қард. *Низомӣ*

ГЕТИНАМОӢ گيتي نماي ҷаҳоннамо; ◇ ҷоми гетинамоӣ
пиёлаи афсонавии Ҷамшед, ки гӯё аз даруни вай тамо-
ми ҷаҳон менамудааст.

Зи Қайхисрав он ҷоми гетинамоӣ,
Ки аҳқоми анҷум дар у ёфт ҷой... *Низомӣ*

Бар замири арбоби шарафу қамол, ки ҷоми ге-
тинамоӣ, мустатар намонад. «*Равзат-ус-сафо*»

ГЕТИНИГОР گيتي نگار ҷаҳоноро, зинатдиҳандаи дунё.

Баҳори ҳашамати гетинигораш аз осеби ҳазон
масун аст. «*Таврихи Фаршита*»

ГЕТИПАНОХ گيتى پناه чаҳонпаноҳ, паноҳи чаҳон, касе, ки чаҳон дар паноҳи уст; маҷ. подшоҳи боиктидор.

Дило, ҳоли Чамшеди гетипаноҳ
Аҷаб нест аз гардиши солу моҳ... «Равзат-ус-сафо»

ГЕТИПИЖУҲ گيتى پژوه чаҳонҷуй.

Ҳама кори шохони гетипижуҳ
Зи раъи вазирон пазирад шукӯҳ. Низомӣ

ГЕТИСИТОН گيتى ستان чаҳонгир.

Аркони зулму қоидаи ҷавр мунҳадим
Аз саҳми тире ханҷари гетиситони мост.

Убайди Зоконӣ

ГЕТИФУРУЗ گيتى فروز 1. чаҳонафруз, равшанкунандаи чаҳон.

Ба шаб, гуфти, он ҷирми гетифуруз
Дуре буд дар рушноӣ чу рӯз. Саъдӣ

Нури гетифурузи чашмаи хур
Зишт бошад ба чашми мушаки кӯр. Саъдӣ

2. маҷ. офтоб.

Чунон кун, ки чун бардамад пок рӯз,
Падида ояд аз ҷарх гетифуруз... Фирдавсӣ

ГЕТИШИНОС گيتى شناس дунъёшинос, чаҳоншинос, чаҳондида.

Хуш аст ин нукта аз гетишиносон,
Ки бошад ҷанг дар назора осон. Ҷомӣ

ГЕТӢ گيتى чаҳон, дунъё.

Беҳ аз сонё ба гетӢ муқбиле нест,
Зи касби даст беҳтар ҳосиле нест. Носири Хисрав
Ҷобуктар аз ту дар ҳама гетӢ савор нест,
Зеботар аз ту дар ҳама олам нигор нест.

Хисрави Деҳлавӣ

гетни пир дунъёи кухан, чаҳони қадим.

Зи атфи нофои шаб гетни пир
Кушода мӯи мушкиро чу занҷир.

Бадрии Қашмирӣ

◇ гетӢ сиёҳ қардан бар касе киноя аз рӯзгори касеро сиёҳ қардан, бад қардан.

Аз он пас, ки баргашт аз он размгоҳ,
Ки Рустам бар у қард гетӢ сиёҳ... Фирдавсӣ

аз гетӢ қиёмат барангехтан киноя аз ҷангу қитоли саҳт қардан.

Чу лашкар ба лашкар даромехтанд,
Қиёмат зи гетӢ барангехтанд. Низомӣ

ГЕЧ||ГИЧ||ГЕЧ||ГИЧ گيچ 1. парешон, парокандахотир; ҳайрон, саргашта, саргаранг; 2. маҷ. аҳмак, аблаҳ.

Ҳама бо ҳезон ҳезу ҳама бо геҷон геҷ,
Ҳама бо дуздон дузду ҳама бо шангон шанг.

Қаревуддахр

ГЕҲОН گيهان ниг. гайҳон.

ГЕҲОНХИДЕВ گيهان خديو ниг. гайҳонхидев.

ГЕЧ گيچ ниг. геҷ.

ГИДЬЯ||ГАДЬЯ گديه гадой, гадой қардан.

Хостан гидьяст — хоҳӣ ушр хон, хоҳӣ хироч,
З-он ки гар ду ном бошад як ҳақиқатро, вавост.
Анварӣ

Бад-ин дақиқа, ки рондам, гумони гадыя мабар
Ба банда, гарчи гадой шармати шуарост. Анварӣ

Гидья чун кунам ва ҳаё маро кай гузорад, ки
дасти суол пешӣ касе дароз кунам? Авфӣ

ГИДЬЯПАРАСТ||ГАДЬЯПАРАСТ گديه پرست касе, ки дар хирси гадоист, дӯстдорандаи гадой; гадои ҳарис ва шилқин.

Ҳеҷ н-овард аз раҳи гадыя ба даст
Ғайри сад динор он гадыяпараест. Румӣ

ГИЁ گيا ниг. гиёҳ.

ГИЁСОС گيا آسا гиёҳмонанд, мисли гиёҳ.

Мор дидӣ дар гиё печон? Кунун дар ғори ғам
Мор бин печида дар соқи гиёсои ман. Хоқонӣ

ГИЁҒ گياغ шакли дигари гиёҳ.

Аҷаб нест аз сӯзи ман гар ба боғ
Битаффад дарахту бисӯзад гиёғ. Баҳромӣ

ГИЁҲ||ГИЁ گيا Ҳаё алаф, набототи ғайриҷӯбӣ.

Гар навбахор ояду пурсад зи дӯстон,
Гу, эй сабо, ки он ҳама гулҳо гиё шуданд.
Хисравӣ Деҳлавӣ

гиёи шакар найшакар, нае, ки аз он шакар ҳосил мекунанд.

Зи ғеша хӯрдану аз беҷавиву беоби
Гиёи куба чунон буд чун гиёи шакар. Унсурӣ

ГИЗЛИҚ т. گزليک ниг. кизлик.

ГИЗОФ||ГАЗОФ||ГУЗОФ گزاف 1. ҳарза, бифонда, беҳуда.

Аз чунин шахс хоستان инсоф
Нест ғайр аз ҳаёли пучу гизоф. Бедил

2. беасос, дуруғ; хато, гуноҳ.

Дар ду забон аст савобу гизоф,
Хат нанависад қалами бешикоф. Хисравӣ Деҳлавӣ

Ҳарфи барбаста ҳамин аст, ки беҳуда ба кас,
Накушоём дари ҳарфу набандем гизоф. Мушфиқӣ

Биё, соқӣ, чу май кун сина софам,
Забон чун мавҷи май шуй аз гизофам. Ҳозиқ

3. сафсата, ҳаззаён.

Шуд аз ҳақонқи ирфон дилам хизонаи роз,
Газофи фалсафиён кай ба ним фулулс ҳарам!
Ҷомӣ

ГИЗОФА گزاف 1. аз ҳадду андоза берун; 2. беҳуда, ҳарза; бар гизофа ба беҳуда.

Чаҳон гар ба андоза ҷуй ҳама,
Сухан бар гизофа нағуй ҳама. Фирдавсӣ

ГИЗОФГУЙ گزاف گوي беҳудагуй, ҳарзагуй, сергап.

Мардумони лоғзан ва гизофгуйро пешӣ худ роҷ
надиҳӣ. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

ГИЗОФКОР گزاف کار беҳудақор.

Ҳасирӣ ҳар чанд мардест гизофқор ва гизофгуй,
аммо пир аст ва ҳаққи хидмати қадим дорад.
«Ғаврихи Байҳақӣ»

ГИЗЪЯТ گزيت ниг. газид.

ГИЛ گل 1. хоки бо об омехта, лоъ; хоки саҳт ва хушқ.

Зи оби чашми ман гил шуд ба роҳи нишқ манзилҳо,
Надонам, то ҷӣ гулҳо бишқуфад охир аз ин гилҳо.
Ҳилолӣ

Сарчашмай дилро макун аз гарди ҳавас гил,
Акси рухи худ бинӣ, агар об зулол аст. *Туррал*
гили шӯр замини шӯразор.

Гуру оху маҷу аз ин гили шӯр,
К-оҳуяш оҳуясту гӯраш гур. *Низомӣ*

кори гил корҳои доир ба хок ҳамчун қандан, тоза қандани хандақ ва ғ.

Асири қайди фаранг шудам ва дар хандақи Та-
роблус бо ҷухудонам ба кори гил доштан. *Саъдӣ*
гил задан (ё қардан) бо лой маҳкам қардан, лой қар-
дан.

Гар дари ишрат ба рӯям гил нахоҳад қард ишқ,
Чашми ман гирён чаро шуд, чеҳра гардолуд ҳам. *Ҳилолӣ*

Машав ғамгин, дари майхонаро гар мӯҳтасиб гил
зад,

Ки ҷӯши гул шароби лаълфом овард мастонро. *Соиб*

2. гил, ки барои шустушӯи сар ба ҷои собун ба қор бурда мешавад; гили сурх, гили арманӣ.

Ки гар гил ба сар дорӣ, акнун машӯй,
Яке тез кун мағзу бинмой рӯй. *Фирдавсӣ*

◇ гили одам хоке, ки дар ривояти динӣ гӯё одам аз он сохта шудааст.

Душ дидам, ки малонк дари майхона заданд,
Гири одам бисирӣштанду ба паймона заданд. *Ҳофиз*

гили тира киноя аз ҷисми одам, ки гӯё аз хок сохта шудааст.

Хирадро риёсат диҳад дар димоғ,
Ниҳад дар гили тира аз дил чироғ. *Ҳочу*

гили сахро хоридан киноя аз замин шудгор қардан.

Бел надорӣ, гили сахро маҳор,
Об надорӣ, ҷави деҳқон макор! *Низомӣ*

гил дар об гирифтани киноя аз қореро ба анҷом расо-
нидан.

Ҳар кучо гирӣ гиле дар об — меъмори худӣ,
Қори ҳар қасро диҳӣ анҷом — дар қори худӣ. *Соиб*

ба гил даромадан киноя аз мурдан.

Ҷаҳондор аз он қор шуд тангдил,
Ки солори гелӣ даромад ба гил. *Низомӣ*

ба гил мондан аз ҷизе хичил ва шарманда шудан аз ҷизе.

Ба гил бимонда қадӣ сарви ноз аз он қомат,
Хичил шудааст гули гулситон аз он ораз. *Ҳофиз*

ба гил хуршедро пӯшида доштан киноя аз талоши беҳуда қардан барои пӯшидани ҳақиқат.

Ба гил хуршедро пушида медошт. *Низомӣ*

дар гил гирифтани пой қасе дар гил фуру рафтани пой қасе, ба гил дармондани қасе.

Қай тавонад Ҷомӣ аз пай рафтаниш
Чун зи гирья пой у дар гил гирифт? *Ҷомӣ*

ГИЛА گله шиква, шикоят.

Шарҳи ин бигзораму гирам гила
Аз ҷафои он нигори даҳдила. *Румӣ*

Галлаи моро гила аз гург нест,
К-ин ҳама бедод шубон мекунад. *Саъдӣ*

Гуфт: Пеш о, эй зи шӯри дар гила,
К-оби ширинат диҳам аз ҳавсала. *Ҷомӣ*

гила доштан шикваву шикоят доштан.

Гарчи он моҳ ҷафо қард, Фузулӣ, бар ман,
Ман надорам гила аз моҳ, зи гардун дорам. *Фузулӣ*
гила қардан шикваву шикоят қардан.

Амир Биғу ба наздики амир Туғрул ба Ироқ
нома қард ва бисъере гила қард аз мир Ҷуғро.
«Таърихи Систон»

ГИЛАМАНД گله مند шиквақунанда, шикоятқунанда.

Қуфрони неъмату гиламандони беадаб
Дар пешӣ ман зи шукри гадоёна хуштар аст. *Урфӣ*

ГИЛАОМАЗ گله آميز шикваомез, шикоятомез.

Нахуст овард аз эзид паёме,
Паёми гилаомезе тамоме. *Бадриш Қашмирӣ*

ГИЛЕМ گليم 1. ҷомаи дурушти аз пашми буз ва гӯсфанд бофташуда, чакман.

[Арабҳо] ҳарчи бо эшон буд, аз ҷомаи дебо ва зару сим — ҳама[ро] аз эшон бигирифтанд ва эшонро гилемҳо иваз доданд ва ба кишоварзӣ маш-гулашон қарданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Қулоҳи саодат яке бар сараш,
Гилеми шақоват яке дар бараш. *Саъдӣ*

2. навъе аз палоси пашмин, фарш.

Даҳ дарвеш дар гилеме бихусбанду ду подшоҳ
дар иқлиме нагунҷанд. *Саъдӣ*

◇ гилеми хеш берун бурдан киноя аз танҳо дар фикри беҳбудии қори худ шуда ғами дигаронро нахӯрдан.

Дунон чу гилеми хеш берун бурданд,
Гӯянд чӣ ғам, гар ҳама олам мурданд? *Саъдӣ*

гилеми худро аз об баровардан киноя аз худро ҳалос қардан; қори худро саранҷом додан.

Гилеми худ барор аз об, Соиб,
Туро бо ин қаранҷонон чӣ қор аст! *Соиб*

беш аз гилеми худ по қашидан аз ҳақду андозан худ берун баромадан.

3-ин сарзаниш, ки қард туро дӯст, Ҳофизо,
Беш аз гилеми хеш магар по қашидай? *Ҳофиз*

ГИЛЕМГҶШ گليم گوش 1. мувофиқи афсона гурӯҳе аз мардум, ки гӯё гӯшҳои онҳо ҷунон қалон будааст, ки якеро бистару дигареро қурпа қарда меҳобидаанд.

... ва синфи ахирро гилемгӯш гӯянд.
«Равзат-ус-сафо»

2. маҷ. абр, парчаҳои абр.

Дар боғ кунун ҳарирпӯшон бинӣ,
Бар руи ҳаво гилемгӯшон бинӣ. *Манучехрӣ*

ГИЛИГАР گليگر гилқор, банно.

Замона ҳаст ба давлатсарои ту меъморо,
Чу офтобу маҳаш сад гилигару муздур.

Асири Аҳсикатӣ

ГИЛИН گلين 1. гилӣ, аз гил сохташуда.

Басе хок биншаста бар фарқи у,
Ниҳода ба сар-бар гилин афсаре. *Манучехрӣ*
гиллин ратл қадаҳи сафолин.

Бас сафолинлабу хокинуруху сангинҷонам,
Оташин обу гилин ратл қунад дармонам. *Ҳоқонӣ*

2. маҷ. зишт, зиштнамо.

Иморатчӯй шуд товус, аз он пой гилин дорад,
Валекин сарбузургӣ ёфт бум аз буми вайроне.

Хоқонӣ

◇ гилин гӯй киноя аз кураи замин; гилин гӯйро дар чанбар овардан киноя аз тасарруф кардан ва ба даст даровардани ҷаҳон.

Чу дар хотир омад ҷаҳончӯйро,

Ки дар чанбар орад гилин гӯйро. *Низомӣ*

ГИЛМУҲРА گلمه 1. муҳраи гилин, муҳраи аз гил сохташуда; гулулаи гилин, ки ба воситаи туфак ном ҷуби дарози найҷамонанд бо зӯри пуф гунҷишк ва амсоли он шикор карда мешавад,

Ҳар хуччате, ки гуфт бад-ӯ рад куню боз
Андар даҳон ниҳиш чу гилмуҳра дар туфак.

Сӯзанӣ

2. киноя аз ҷисми одамизод, ки гӯё аз дусад муҳра (ё порчаи устухон) иборат аст; *ниг.* муҳра 1.

Дусад муҳра дар якдигар сохтаст,
Ки гилмуҳрае чун ту пардохтаст. *Саъдӣ*

ГИЛНОК گلناк олукаи гил, лойнок, лойолуд.

Гар на сарчашма зи гил пок шавад,
Чӣ аҷаб з-об, ки гилнок шавад. *Ҷомӣ*

ГИЛОБ گلاب гили бо об омехташуда.

Дару девор бун гул гирифт аз хусни рангинат,
Ки селоби гарон гар бигзарад, бун гилоб ояд.

Шавакит

ГИЛОБА گلابه гили бо об омехта, гили бо об сиришташуда.

Ҷуз гилоба дар танат ку, эй муқил,
Об софӣ кун зи гил, эй хасмдил! *Румӣ*

ГИЛҲОР گلخور лойхӯр, хокхӯр, хурандан гил.

Чун мизочи одамӣ гилхор шуд,
Зарду бадрангу сақиму зор шуд. *Румӣ*
Пеши атторе яке гилхор рафт,
То харад ублучу қанди хоси зафт. *Румӣ*

ГИЛҲОРА گلخوره кирми сурхи дароз, ки дар замин, махсусан замини нам зиндагӣ мекунанд; гилхӯра, лойхӯрак.

Ҳеҷ ноқистар аз харотин нест ва ӯ кирмест сурх,
Ки андар гили ҷӯй бувад ва уро гилхора хонанд.

Низомии Арӯзӣ

ГИМЕЗ||ГИМИЗ گميز пешоб, шоша.

Оташе биншонад аз тан таффу тез,
Чун замоне бигзарад, гардад гимез. *Рӯдакӣ*

Бо чунин дил чӣ ҷои борон аст,
К-абр бар ту гимез ҳам накунад. *Саной*

ГИПО گپا *ниг.* гепо.

гир *гир* *асоси замони ҳозираи гирифтани.*

ГИР گير : гир афтодан а) дучор шудан; б) воқеъ шудан.
Сухбати у [Ҳаким Абулфатҳ] ба шуарои вақт,
Мисли Урфӣ ва Ҳаётӣ, гир афтод.

«Хизонаи омира»

гир кардан гирифтор кардан.

Аҷал чун дом карда гир, пушида ба хок-андар
Са(й)ёд аз дур як дона бараҳна карда лӯсона.

Кисой

ГИРАВ گرو *ниг.* гарав.

ГИРАВГОН گروگان *ниг.* гаравгон.

ГИРАВИДАН گرويدن *ниг.* гаравидан.

ГИРД گرد доира; гирд рӯй рӯи доирашакл.

Баланд қадди ту сарв аст, гирд рӯи ту моҳ,
На сарви боғ чунону на моҳи чарх чунин.

Фаррухӣ

гирди ... атрофи ..., перомуни ...

Гирди гули сурх-андар хатте бикашидӣ,
То халқи ҷаҳонро бификандӣ ба халолӯш. *Рӯдакӣ*
Ҳама нишқи вай анҷуман гирди ман,
Ҳама некӯй гирди вай анҷуман. *Шокири Бухорӣ*

гирд бар гирди ... давродаври ..., перомуни ...

Ҳар касе гирд бар гирди кӯшқи хеш хонаҳои
чокарон ва атбои хеш бино карданд.

«Таърихи Наршахӣ»

гирд кардан а) андӯхтан, ҷамъ намудан, захира кардан.

Бихӯр, эй нексирати сарамард,
К-он фурумоя гирд карду нахард. *Саъдӣ*

б) барпо кардан, ташкил кардан.

Ман ғавғое гирд кунам ва аз Усмон ... безорӣ
биситонам ва байати уро нақз кунам.

«Таърихи Табарӣ»

ҷаҳон гирд кардан давлати бисёре ҷамъ овардан.

Ҷаҳон гирд кардам, нахӯрдам бараш,
Бирафтам чу бечорагон аз сараш. *Саъдӣ*

гирд овардан ҷамъ кардан, фароҳам овардан; андӯхтан; ба даст овардан.

Бирав, хушачин бош саъдисифат,
Ки гирд оварӣ хирмани маърифат. *Саъдӣ*

Дӣ шона задӣ гесу, афтод басе дилҳо,
Гирд ор даме охир дилҳои парешонро.

Хисрави Деҳлавӣ

гирд омадан як ҷо ҷамъ омадан, фароҳам омадан.

Гирд омада пеши у нишастанд,
Чун моҳу ситора ҳалқа бастанд. *Ҳилолӣ*

гирд омадан бар касе ҷамъ шудан, гун шудани чизе бар касе.

Баққолеро дираме чанд бар суфиён гирд омада
буд дар Восит; ҳар рӯз мутолабат кардӣ ва сухан-
ҳои бохушунат гуфти. *Саъдӣ*

(ба) гирди касе (ё чизе) гардиан (ё гаштан) а) гирдо-гирди касе ё чизе гаштан.

Маҷнун гуён, сиришк борон
Гаштанд ба гирди кӯҳсорон. *Ҳилолӣ*

б) киноя аз майлу рағбат намудан ба касе ё чизе.

Бар онам, к-аз ту ҳаргиз барнагардам,
Ба гирди дилбари дигар нагардам. *Анварӣ*

Лек фанни ғазал наварзида,
Ҳама гирди фасона гардида. *Ҳилолӣ*

гирди касе (ё чизе) гирифтани иҳота ва муҳосира кардан касеро ё чизеро.

Вале чун накард ахтарам ёварӣ,
Гирифтанд гирдам чу ангуштарӣ. *Саъдӣ*

◇ гирди домон гаштан киноя аз наздик шудан ба касе ё чизе, наздикӣ ва тақарруб ёфтан.

Басе дар миён шӯру ғавғо гузашт,
Ки бо вай яке гирди домон нагашт. *Ҷомӣ*

гирди рон ба гардан будан киноя аз фурухтани қассоб гӯшти ронро бо гӯшти гардан.

Ҳикмат ин аҷлодро бар ҳам бибаст,
Эй қас(с)об, ин гирди рон бо гардан аст. *Румӣ*

ГИРДА گرده 1. доирашакл, гирдшакл; **гирда нон** нони гирдшакл, нони курс, гирдача.

Дар рӯз як гирда нон ва косаи адас ба зайт пӯхта диҳанд ва мавиз низ диҳанд. *Носири Хисрав*

2. нони доирашакл, нони гирдшакл, нони курс.

Басе иштиҳо сахту ин гирда хурд,
Кучо роҳи сери тавонам супурд. *Ҷомӣ*

гирдаи зард навъе аз нони гирдшакл.

Суфраи нон кашиду лахте х(в)ард
Аз рӯқоу сафеду гирдаи зард. *Низомӣ*

3. *таър.* порчан гирди зард, ки барои аз дигар мил-латҳо фарқ кунонидани яҳудиён ба китфи ҷомаи онҳо дӯхта мешуд.

Гирда бар дӯш роҳиби дайрам,
Ҳалқа дар гуш соҷиди Лотам. *Низорӣ*

◇ **гирдаи моҳ** курси моҳ, доираи моҳ.

Зи зангор гун кард хони сипехр,
Ба ҷуз гирдаи моҳ ё курси меҳр. *Ҷомӣ*

ГИРДАК گردک 1. хиргоҳ, хайма.

Дар ин гирдак ништаста хисрави Чин,
Дар он дигар фитода шури Ширин. *Низомӣ*

2. ҳаҷла, хонае, ки барои арус тайёр карда меша-вад.

Гирифташ даст, биншондаш бар он даст,
Бирун омад, дари гирдак бар ӯ баст. *Низомӣ*

ГИРДАКОН گردکان чормағз, ҷавз.

Гирдаконе чандаш андар чайб кард,
Ки ту тифлий гир, ин мебоз фард. *Румӣ*

Бар раҳаш биништаам чун гирдакон чобуксавор,
Даррасад бо чилваю в-аз хок бардорад маро. *Ҷузӯлӣ*

◇ **чун гирдакон бар гунбад будан киноя аз нопойдор** ва бесабот будан; беҳуда ва бефоида будан.

Партави некон нагирад он ки бунъёдаш бад аст,
Тарбият ноаҳлро чун гирдакон бар гунбад аст. *Саъдӣ*

ГИРДБОД گردباد боди сахт ва тезу тунде, ки хоку хо-шокро сутунвор ба ҳаво печонида мебарорад.

Ҳамагирифт ба тиру ҳамефиканд ба юз,
Чу гирдбод ҳамегашт бар ямину ясор. *Фаррухӣ*

Рӯзе Маҷнун ба домани дашт
Саргашта чу гирдбод мегашт. *Ҳилолӣ*

ГИРДБОДА گردباده *ниг.* гирдбод.

Тадбири корсозат бе дастбурди хайлат,
Андар ғубори шубҳат монанди гирдбода. *Сайфи Исфарангӣ*

ГИРДБОН گردبان кӯҳони шутур.

Раҳм омад мар-шутурро, гуфт: Ҳин,
Барҷаху бар гирдбони ман нишин. *Румӣ*

ГИРДГОҲ گردگاه камар, миён.

Дареғ он камарбанду он гирдгоҳ!
Дареғ он кашу бурзу болои шоҳ! *Фирдавсӣ*

ГИРДНО گردنا *ниг.* гардано.

ГИРДОБ گرداب ҷои чуқури даръё ё баҳр, ки обаш давр-занон фуру меравад.

Чунин хондам ки дар даръёи аъзам
Ба гирдобе дарафтоданд бо ҳам. *Саъдӣ*

То ба баҳри шавқ чун гирдоб дорам изтироб,
Нест нақши хотами ман ҷуз каманди печутоб. *Бедил*

ГИРДОБВАШ گردابوش гирдобмонанд, ба худ печандаи фурураванда.

То суроғи гавҳари дил дар назар дорем мо,
Рӯзу шаб гирдобваш бар худ сафар дорем мо. *Бедил*

ГИРДПОЙ گردپای атрофи тахт, гирдогирди тахт, пиро-муни нишастгоҳ; нишастгоҳ.

Чаҳон аз бадихо бишуям ба рой,
Пас он гаҳ кунам даргаҳе гирдпой. *Фирдавсӣ*

ГИРДУ گردو *ниг.* гирдакон.

Ҳар гирде гирду нест. *Зарбулмасал*

ГИРДӢ گردی мудавварӣ, доирашаклӣ, лундағӣ.

Бад-он гирдист он симин занахдон,
Бад-он ҳаммидағи зулфайни ҷонон. *Унсурӣ*

ГИРЕБОН گریبان ҷоки либос аз сари сина то паси гар-дан.

Ҳама хурданд ва ман нахурдам ва дар гиребони худ рехтам ва вай надонист. *«Таърихи Наршахӣ»*
Нест ғам, гар шуд гиребони ман аз ғам чок-чок,
Синаам чок аст, аз ҷоки гиребонам ҷи бок? *Ҳилолӣ*

гӯи гиребон тугмаи гиребонбанд.

Силсилаи абр гашт зулфи зар эҳсони ӯ,
Қурсаи хуршед гашт гӯи гиребони ӯ. *Ҳоқонӣ*

гиребон гирифта аз гиребон доштан.

Сағу дарбон чу ёфтанд ғариб,
Ин гиребон бигирад, он доман. *Саъдӣ*

◇ **гиребон чок задан** аз зӯрии ғаму андӯх бетоқат шудан, изхори ниҳоятӣ бетоқатӣ кардан.

Зи сӯзи сина мурдам, чанд пушам доғи ҳичронро,
Дигар тоқат надорам, чок хоҳам зад гиребонро. *Ҳилолӣ*

гиребон ба дасти касе, чизе додан дода шудан ба касе, чизе; гирифтोर шудан ба касе, чизе.

Ҳар ҷо ки рафт, дод гиребон ба дасти ғам,
Аз пой гул касе ки дар ин фасл по кашид. *Соиб*

Гиребонаш ба дасти ишқ доданд,
Ба рӯяш дар зи расвой кушоданд. *Ҳозиқ*

ГИРЕБОНГИР گریبان گیر 1. гирданан гиребони касе;
2. маҷ. гирифторкунанда; **гиребонгири касе** шудан гирифторкунандаи касе шудан.

Шуд гиребонгири Ҷомӣ дарди ишқ,
Доман аз вай низ дарчидему рафт. *Ҷомӣ*

ГИРЕБОНӢ گریبانی навъе аз либоси беостини мардона, ки аз рӯи қабо пӯшида мешуд.

Имрӯз ҳама ба мутрибон бахшӣ
Савби шатриву шеъри Гургонӣ.
В-аз дасти ҷу санги ту намеёбад
Муъзин ба масал яке гиребонӣ. *Носири Хисрав*

ГИРЕВА گريوه *ниг. гарева.*

ГИРЕВОЗА گريوازه марворид, лаъл ва дигар сангҳои қиматбаҳои ба ришта кашидашуда.

Зи бажм миҳнақае ёфт шоҳи гул манзум,
Чу бод кард гиревозаи шаҷар мансур.

Асири Ахсикамӣ

ГИРЕҲ گره 1. банд, уқда, тугун.

Ҳавас дорам, ки дӯзам чоки дил аз тори гесӯяш.
Вале чандон гиреҳ дорад, ки дар сӯзан намеояд.
Ҳилолӣ

Шитоби умри ман бинӣ, мабур аз дӯстон, чоно,
Гиреҳ магсил зи тан ҷонро, ки душвор аст пай-
вандаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

гиреҳ бастан а) уқда кардан; б) ҳалқа кардан.

Бастӣ гиреҳ аз баҳри ҷафо зулфи дуторо,
Бардошти аз рӯи замин расми вафоро. *Фузулӣ*

гиреҳ задан а) уқда бастан; б) ҳалқа андохтан, печутоб додан.

Тоб мадеҳ ба турраат, бар дили мӯ гиреҳ мазан,
Бидъати тозае манеҳ қондаи шикастро. *Махфӣ*

гиреҳ кардан *ниг. гиреҳ бастан.*

Зи фитрок бикшуд печон каманд,
Гиреҳ карду бар гӯри ваҳшӣ фиканд. *Ҳочу*

2. лундача ва кулӯлачаҳое, ки дар решан дарахтҳо пайдо мешавад, ғурум.

Шуд фикратам ба дил зи дами сарди носеҳон
Чун решаҳои нахл зи боди хазон гиреҳ. *Шоҳин*

3. лундачае, ки дар пусти одам ё ҳайвонот аз басташавии хун пайдо мешавад.

Ба ҳар узвам аз пӯст чандин гиреҳ,
Ту гуй ба бар карда дорад зиреҳ. *Савдо*

4. чин, очинги пешонӣ.

Каёни камонҳо даромад ба зех,
Зи қабза миёни ду абрӯ гиреҳ. *Шодӣ*

◇ гиреҳ бар абрӯ киноя аз туршрӯ, ғазаболуд.

Ба зиндони қозӣ гирифта бех,
Ки дар хона дидан бар абрӯ гиреҳ. *Савдӣ*

гиреҳ ба(р) абрӯ баровардан киноя аз нохуш кардан, туршрӯ ва гирифтабиат гардонидан.

Сухан, к-он ба абрӯ барорад гиреҳ,
Агар офарин аст, ногуфта бех. *Низомӣ*

гиреҳ бар абрӯ задан киноя аз хашму ғазаб зоҳир намудан.

Мазан, то тавонӣ, бар абрӯ гиреҳ,
Ки душман агарчи забун, дӯст бех. *Савдӣ*

гиреҳ бар (ё дар) гиреҳ печ дар печ; гиреҳ дар гиреҳ шудан а) печ дар печ шудан, ба ҳам печидан, чигил шудан; б) ба мушкилӣ ва душворӣ дучор шудан.

Эй корҳои ман, ки гиреҳ дар гиреҳ шудааст;
Бикшодеме яқояк, агар ҷирадасте. *Ҳоқонӣ*

гиреҳ афкандан азоб додан, ғаму ғусса додан.

Эй зулфи сунбулат зада бар арғувон гиреҳ,
Афканда сад гиреҳ ба рағи ҷон аз он гиреҳ.

Шоҳин

гиреҳ афтодан дар чизе печ дар печ шудани чизе, печутоб хӯрдани чизе, печутобдор гаштани чизе.

Шуд ба савдои сари зулфи ту чисмам риштае,
Сад гиреҳ афтода аз тоби ғами даврон дар ӯ. *Фузулӣ*

гиреҳ боз (ё во) кардан киноя аз ҳал намудани кор-

ҳои сарпеч, осон гардонидани мушкилиҳо ва сахтиҳо.

Ба ҳар доира, к-ӯ зада турктоз,
Зи паргори хатташ гиреҳ карда боз. *Низомӣ*

Мушикофон, ки гиреҳҳои фалак во карданд,
Қош як уқда аз он зулфи дуто бикшоянд. *Соиб*

гиреҳи абрӯ ба ҳам бастан киноя аз изҳори ошуфта-ҳолӣ, бедимоғӣ ва озурдахотири кардан.

Дарвеше дар ҳалқаи суфиён турш нишаста буд
ва гиреҳи абрӯ ба ҳам баста, чунон ки ба сад ранҷу
ғам мубталост. «*Хористон*»

гиреҳ аз абрӯ бар гӯша ниҳодан кушодарӯ шудан, аз хашм ва гирифтагии табиат баромадан, ғаму андуҳро як сӯ гузоштан.

Гиреҳ з-абруи хеш бар гӯша нех,
Ки дар гӯша беҳтар камонро гиреҳ. *Низомӣ*

гиреҳ аз дил (ё хотир) (бар)кушодан киноя аз кушодадил шудан, аз хафаги ва гирифтаги ба хушҳолӣ гузаштан.

Аз он ҷарбугфтори ширинзабон
Гиреҳ баркушод аз дили марзбон. *Низомӣ*

Чӣ сон ба боғ равам бе ту, к-аз назораи гул
Гиреҳ зи хотири ман бе руҳи ту нақшодаст.

Шоҳин

гиреҳ аз коми дил кушодан ба муроду мақсади худ расидан.

Бад-он Лайлӣ, ки коми дил барояд,
Гиреҳ аз кору коми дил кушояд. *Мулҳам*

гиреҳ аз кор кушодан киноя аз корро осон гардонидан.

Гиреҳ зи кор чу нақшод беқарорини мо,
Дигар ҷӣ суд, дило, аз фиғону зорини мо. *Махфӣ*

гиреҳ аз рози анҷум кушодан аз асрори фалак бо-ҳабар шудан.

Гаҳе роз бо анҷуман мениҳод,
Гаҳ аз рози анҷум гиреҳ мекушод. *Низомӣ*

гиреҳ аз ҳам кушодан киноя аз бартараф кардани мушкилиҳо.

Қаламро нохун аз ангушт додӣ,
Ки як олам гиреҳ аз ҳам кушодӣ. *Ҳозиқ*

гиреҳ ба бод (бар)задан киноя аз ба зиндагӣ ва дунёе умед бастан.

Матои ҷаҳон ҳаст боди равон,
Гиреҳ барзадан бодро чун тавон? *Хисрави Деҳлавӣ*

Чун Сулаймон ҳам гиреҳ бар бод натвонист зад,
Эй ҳубоб, ин саркаши бар умри мустаҷил ҷаро?

Бедил

гиреҳ ба дил задан ба душворӣ андохтан, ба мушкилӣ дучор кардан.

Нахли оҳе, ки баст по ба гилат,
Мавҷи шавқе, ки зад гиреҳ ба дилат... *Бедил*

гиреҳ бар гиреҳ афкандан киноя аз корҳои мушкилро мушкилтар кардан.

Дили бастаро баркушоям зи банд,
Гиреҳ бар гиреҳ чун тавонам фиканд. *Низомӣ*

гиреҳ бар дили касе афкандан ба ғаму ғусса дучор намудан касеро.

Чу нофа бар дили мискини ман гиреҳ мафикан,
Ки аҳд бо сари зулфи гиреҳкушон ту баст. *Ҳофиз*

гиреҳ бар риштаи кор афтодан киноя аз душвор гаштани кор.

Агар дар қазираи сангпуштон фитодам, гиреҳе бар риштаи кори ман афтад, ки дасти фикр аз кушодани он очиз ояд. «*Анвори Сухайлӣ*»

гиреҳ бар сина задан киноя аз хомуш будан.

Гиреҳ бар сина зан, бе ранҷ махруш,
Адаб кун ишваро, яъне ки хомуш. *Низомӣ*

гиреҳ бар қони касе қардан ба ғаму андуҳ дучор қардан.

Аз он хун ҳар гиреҳ дар муй тар кун,
Гиреҳ бар қони ошиқ сахтгар кун.

Хисрави Деҳлавӣ

гиреҳ дар гулӯ шикастан киноя аз ба тарсу ваҳм афтодан.

Зи ғуридани жандапилони маст
Гиреҳ дар гулӯи ҳизаброн шикаст. *Низомӣ*

гиреҳ дар дил гирифта киноя аз дилтанг шудан, ошуфта ва парешон гардидан.

Ё намебойд зи озодӣ задан чун сарв лоф,
Ё гиреҳ аз бебарӣ дар дил намебойд гирифт.

Соиб

гиреҳ дар кори касе андохтан киноя аз кори касеро мушқил гардонидан.

Чу чашми шавқ бар рухсораш андохт,
Зи худ рафтан гиреҳ дар қораш андохт. *Нозим*

аз роз гиреҳ боз қардан киноя аз гуфтан, ошқор намудани асрор.

Ба фармони шах марди пушидароз,
Зи рози ниҳуфта гиреҳ қард боз. *Низомӣ*

ба пешонӣ будани гиреҳ бадхашм будан, бадфезъл будан, бадқабоқ будан.

Надорад хонаи даръюзагар занҷиру дарбанде,
Гиреҳ чун ғунча бар пешонии соил намебошад.

Сайидо

дар гиреҳ андохтан чизеро киноя аз мушқил намудан, дуввор гардонидан чизеро.

Худнамоӣ қорқоро дар гиреҳ андохтаст,
Қатра чун бардошт даст аз хеш, даръё мешавад.

Соиб

ГИРЕҲБАНД *گره بند* банди қабо; ҳалқае, ки тугма аз он гузаронда мешавад.

Ниқоби гул кашиду зулфи сунбул,
Гиреҳбанди қабои ғунча во қард. *Ҳофиз*

ГИРЕҲБҮР *گره بر* кисабур, дузд, таррор.

Зи ганҷхонаи султон кучо хабар дорад
Гиреҳбуре, ки зи баҳри ду фулс таррор аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ГИРЕҲГИР *گره گیر* 1. гиреҳдор; 2. маҷ. печутобдор; чингила.

Хандаи қоми маю зулфи гиреҳгири нигор,
Эй басо тавба, ки чун тавбаи Ҳофиз бишқаст.

Ҳофиз

Аз ин бастан бар ӯ зулфи гиреҳгир,
В-аз ӯ гардан даровардан ба занҷир.

Хисрави Деҳлавӣ

3. маҷ. хамида; пурчин (сифати абру).

Чин зи абруи гиреҳгири ту хат ҳам накушуд,
То қиёмат нашавад нарм камоне, ки турост. *Соиб*

ГИРЕҲҚУШО *گره کشا* мушқилқушо, ҳалқунандаи душворӣ, хочатбарор.

Замонаест ки бо сад гиреҳқушо хуршед
Гиреҳ зи дил натавонад кушуд шабнамро. *Соиб*

Ману начот зи доми саломатӣ, ҳайхот,

Ки дар тариқи муҳаббат гиреҳқушоест нест. *Махфӣ*

ГИРЕҲҚУШОЙ *گره کشاى* мушқилқушоӣ, ҳал қардани душворӣ.

Нашуд зи нохуни саъям гиреҳ зи риштаи бахт,
Тамоми умр маро дар гиреҳқушоӣ рафт. *Махфӣ*

ГИРЕҲМҮ *گره مو* чингиламу, он ки муҳои печутобноқ дорад.

Гиреҳ қард моҳи гиреҳмӯ каманд,
Бияфканду овард шахро ба банд. *Ҳочу*

ГИРИСТАН *گرستن*||*گرىستن* гирья қардан, ашқ рехтан, оби дида қардан.

Бас гурсина ҳуфту кас надонист, ки кист,
Бас қон ба лаб омад, ки бар-ӯ кас нагирист.

Саъдӣ

Як рӯз басе гирист чун шамъ,
Оби мижа шуд ба доманаш чамъ. *Ҳилолӣ*

◇ **гиристанӣ** *абр киноя аз боридани борон.*

Абр омаду бигрист бар атрофи чаманҳо,
Шуд шуста ба шабнам руҳи гулҳову суманҳо.

Шоҳӣ

Гиристани Муғон навҳаи муғон; навъе аз оҳангро, ки гӯё ба муносибати марғи Сиёвуш ихтироъ шудааст.

Мардумони Бухороро дар қуштани Сиёвуш наваҳаост... ва қавволон онро «Гиристани Муғон» хонанд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

гиристанӣ шамъ киноя аз об шудани шамъ (аз шӯъла).

Шамъ бигрист замоне зи сари сузу бимурд
Сузам аз гирья наменурд, ки бисъёре буд.

Хисрави Деҳлавӣ

Як рӯз басе гирист чун шамъ,
Оби мижа шуд ба доманаш чамъ. *Ҳилолӣ*

хун **гиристан** гирьяи қонсуз қардан.

3-он лаби майгун, ки хуш аз ман барад,
Хун ҳамегирьям чу бар оташ қабо.

Хисрави Деҳлавӣ

гирифт *گرفت* *асоси замони гузаштаи гирифта.*

ГИРИФТ *گرفت* гирифтугир, муохиза, сахтгирӣ.

Аз гирифти ман зи қон испар кунед,
Гарчи акнун ҳам гирифтори манед. *Румӣ*

ГИРИФТА *گرفته* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи гирифта; 2. асир, гирифтор, банда.

На ба худ меравад гирифтаи ишқ,
Дигаре мебарад ба қуллобаш. *Саъдӣ*

3. маҷ. гирифтатабиат, бадхӯӣ, бадфезъл.

Мардумон ӯро дӯсттар медоштанд аз барои он
ки ӯ хушхӯйтар буд... ва Саид марде гирифта буд. *«Таърихи Табарӣ»*

4. касе, ки аз вай ба касе фоидае намерасад, зиқна, хасис, тангдаст.

Аз рӯи мӯи уст, Зуҳурӣ, чаман-чаман,
Дар базли рангу бӯ гулу сунбул гирифтаанд.

Зуҳурӣ

◇ **гирифта** задан а) задан бо чизи нугтез ҳамчун найза; б) сарзаниш қардан.

Ҳаст фалакро ба табъ, хоса бар аҳли ҳунар
Расми гирифта задан, хӯн дағо бохтан. *Саноӣ*

в) лоф задан.

Гирифта мазан дар ҳарифафгани,
Гирифта шавӣ, гар гирифта занӣ. *Низомӣ*

ГИРИФТАГӢ گرفتن гирифтугир; сахтгирӣ; манъкунӣ.

Агар аҳёнан аҳаде бо вучуди чунин забт ва гирифтагӣ бебоки намуда, ба шурби хамр ё мускире дигар иқдом менамуд, сурби ғудохта ба халқи у мерехтанд. «*Таърихи Фаршита*»

ГИРИФТАЛАБ گرفته لب 1. лаббаста; 2. маҷ. хомӯш.

Дид маро гирифталаб, оташи форсӣ зи таб,
Нутқи ман оби тозиён бурда ба нуктаи дарӣ.

Хоқонӣ

ГИРИФТАН گرفتن 1. аҳз кардан, ба даст даровардан, ба

чанг овардан; қабз кардан, доштан.

Хуррамдил он ки ҳамчу Ҳофиз
Чоме зи маи аласт гирад. *Ҳофиз*

Ман қатили ёраму хуш он қатил,
К-ӯ тавонад домани қотил гирифт. *Чомӣ*

2. касб кардан, ҳосил намудан; пазируфтан, қабул намудан, аз худ кардан.

Гуфтам, ки чу шамъи ман бимирад,
Аз шамъи ту боз нур гирад. *Ҳилолӣ*

3. забт кардан, истило кардан, тасаллут кардан, тасхир намудан.

Искандари Зулқарнайн ... бар эшон фармуд, ки дар ин замин шаҳре бояд сохт, ки агар ҳамчу ман подшоҳе бар сари он шаҳр ояд, натавонад гирифт.
«Фатҳнома»

Имрӯз кушодаам забонро,
З-ин теғ гирифтаам ҷаҳонро. *Ҳилолӣ*

4. ситондан, рабудан.

Офтоби ҳусни ту то арсаи даврон гирифт,
Равнақи бозори ҳусн аз Юсуфи Канъон г и р и ф т.
Махфӣ

5. дастгир кардан, банд кардан.

Ба гирифтани ман чӣ эҳтиёҷ аст? *Авфӣ*
Ҳар он ки бидид чашми ӯ, гуфт:
Ку муҳтасибе, ки маст гирад? *Ҳофиз*

6. рафтан ба сӯи чизе ё ҷое.

Аз ғояти аҷзу номуродӣ
Ғаҳ кӯҳ гирифту гоҳ водӣ. *Ҳилолӣ*

7. расидан, рафта расидан.

Ҳар ҷой ки шудандӣ, об эшонро гирифт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

8. оғоз кардан, сар кардан, пеш гирифтан, иқдом кардан.

Божгуна рафту безорӣ гирифт,
Бо чунин дилдор киндорӣ гирифт. *Румӣ*

Об аз замин барҷӯшид ва аз осмон боридан гирифт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

аз сар **гирифта** аз нав сар кардан, оғоз намудан.

Он шамъӣ саргирифта дигар чеҳра барфурухт,
В-ин пири солхурда ҷавонӣ зи сар гирифт. *Ҳофиз*

9. фарз кардан, линдоштан, тасаввур кардан, ангоштан.

Гирифтам, ки бар хуни ин мард ташнай, маҷлиси вазири маро ҳурмат ва ҳашмат боистӣ дошт.
«Таърихи Байҳақӣ»

Гирифтам ин, ки расад навбати суол ба ман,
Димоғи ҳарф кучо, қудрати ҷавоб кучо? *Соиб*

10. феълӣ ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'айб гирифта', 'хун гирифта' ва ғ.

◇ **гирифта** ба чизе чизеро дорон эътиборе доништан.

Ту он ғаҳ шавӣ пеши мардум азиз,
Ки мар-хештанро нагирӣ ба чиз. *Саъдӣ*

гирифта бар (ё ба) касе маломат кардан, сарзаниш намудан касеро.

Гар бода менагирам, бар ман магир, чонон,
Ман хун хӯрам, на бода, ман ғам хурам, на соғар.

Хоқонӣ

гирифта бо чизе ихота кардан, фаро гирифта бо чизе.

Хуршед ҳар сабоҳ ба кун ту тофта,
Бому дари туро ҳама бо зар гирифтааст.

Ибни Ямин

гирифта дар (ё андар) касе асар кардан, таъсир бахшидан ба касе.

Панди мо дар ту нагирад, эй фалон!
Панди ту дар мо нагирад ҳам, бидон! *Румӣ*

гирифтани дил аз чизе малул шудан, ба танг омадани дил, безор шудан аз чизе.

Дорад гиреҳе зулфи ту пайваста ба абру,
Гуй, дилат аз сӯҳбати аҳбоб гирифтаст.

Қамолӣ Хучандӣ

гирифтани офтоб нуҷ. торик шудани рӯи офтоб дар натиҷаи пеши онро панаҳ кардани мох, кусуф.

ГИРИФТОР گرفتار 1. дастгиршуда; асир, бандӣ, ба банду қайд афтида.

Исҳоқ бинни Аҳмад бори сейум берун омад ва ин бор гирифтोर шуд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Қайди ҳастӣ чун нафас болу пари парвози мост,
Ҳар қадар Бедил гирифтोर аст, озодем мо.
Бедил

2. маҷ. машғул, саргарм.

Нашъаи сарафани аз зоҳиди худбин маҷӯ,
Ӯ гирифтори шумори сабҳаи саддона аст. *Имло*
Зи хуршеди рухаш нодида тобе,
Гирифтори хаёлаш шуд ба хобе. *Чомӣ*

3. маҷ. ошиқ, дилдода; мафтун.

Пазиरो бош узрамро дар ин кор,
Ки бар майгун лаби лаълам гирифтोर. *Низомӣ*
Азбаски гирифтрон мурданд ба кун ту
Бодаш ҳама чон бошад, ҳокаш ҳама қолибҳо. *Чомӣ*

◇ **гирифтори** аз худ раста киноя аз ошиқи шайдо.

Мушфиқӣ ҳар кас чӣ донанд мастиву ворастигӣ,
Бо гирифтронии аз худ раста мегӯем мо.

Мушфиқӣ

гирифтори сурат побанди шакл, шакллараст.

Худ санои хеш кун, яъне сӯи маънӣ гирой
В-аз ҳади мадҳи гирифтронии сурат баргар о!

Чомӣ

гирифтोर омадан ба чизе дучор шудан, мубтало гаштан ба чизе.

Қадри офият касе донанд, ки ба мусибате гирифтोर ояд. *Саъдӣ*

гирифтोर шудан асир шудан, побанд шудан; ошиқ шудан.

Гуфтам: Он ҷо марав, эй дил, ки гирифтोर шавӣ,
Оқибат рафту ҳамон гуфти манаҷ пеш омад.

Хисрави Деҳлавӣ

Дил чун гирифтор шуд, сурати Ҳусн пайваста
дар назар овардӣ ва ин абъёт мукаррар мекард.

Яҳёи Себак

гирифтор ба чизе будан мубтало ба чизе будан.

Ба фиरोқи ту гирифтортарам рӯз ба рӯз,
Қас ба ин рӯз гирифтор мабодо, ки манам.

Ҳилолӣ

гирифтори дил гаштан побанди орзу ва ҳавасҳои
дил шудан; ошиқ гаштан.

Агар з-он ки гаштӣ гирифтори дил,
Чӣ пинҳон кунӣ аз ман асрори дил? *Ҳочу*

ГИРИФТОРӢ گرفتاری муқайядӣ, дар қайду банди чизе
будан.

То бувад дар ишқи он дилбар гирифтори маро,
Қай бувад мумкин, ки бошад хештандорӣ маро?
Анварӣ

Дар базми у хадиси гирифториям мағӯй,
Мутриб, ки он баҳонаталаб тундху бувад. *Савдо*
гирифтори кашидан азобу машаққати қайду банди
чизеро аз сар гузаронидан.

Гирифтам он сари зулфу кашидам сад гирифтори,
Ба дасти хеш худро мубтало кардам, надонистам.
Ҳилолӣ

ГИРО گيرا 1. гиранда, сахтгиранда; ба қабз гиранда; ра-
боянда.

Чун набудӣ нек гиро мушти у,
Рехтӣ аз фурчаи ангушти у. *Румӣ*

панҷаи гиро панҷаи сахтгиранда, дасти қавӣ ва зӯр.

Ҳама тан шонасифат панҷаи гиро шудаам,
Ба умед, ки фитад зулфи ту дар чанг маро. *Соиб*

2. маҷ. таъсирнок, таъсирбахш.

Рӯ туруш кардӣ, магар дӣ бодаат гиро набуд,
Соқият бегона буду он шаҳи зебо набуд?

Шамси Табрэзӣ

Чаро бар хоки ин манзил нагирьям, то бигирад
гил,

Валекин бо ту оҳандил дамам гиро намебошад.

Саъдӣ

ГИРОГИР گيرگير гирифтугир, доругир.

Ҳизолвор ҳамерафт, ман давон аз пай,
Ки то расидам он сайдро ба гирогир. *Савдо*

ГИРОИДАН گرايدن ниг. гарондан.

ГИРОИШ گرايش ниг. гароиш.

ГИРОМӢ گرامى азиз, арҷманд, бо кадру қимат; мукаррам,
муҳтарам.

Ба гурди гиромӣ супурд он сипоҳ
Ки фарзанди у буду ҳамтои шоҳ. *Дақиқӣ*
Ҳанимат шумор ин гиромӣ нафас,
Ки бе мурғ қимат надорад қафас. *Саъдӣ*

гиромӣ доштан иззат кардан, эҳтиром намудан.

Гирд карданду гиромӣ доштанд,
То ба санг андар ҳамебингоштанд. *Рӯдакӣ*
Ҳофиз аз муътақидон аст, гиромӣ дораш,
З-он ки бахшоиши бас рӯҳи мукаррам бо уст.

Ҳофиз

гиромӣ кардан азиз доштан, қимат доништан.

Ҳар нисори қадами ёр гиромӣ накунам,
Гавҳари ҷон ба чӣ кори дигарам боз ояд. *Ҳофиз*

ГИРОН||**ГАРОН** گران 1. вазнин, сақил, сангин.

Чунонаш бикӯбам ба гурзи гарон,
Ки пулод кӯбанд оҳангарон. *Фирдавсӣ*

бори гарон бори вазнин, бори сангин.

Ҳар лаҳза саҷдаи ту на аз баҳри тоат аст,
Бори гарони бинии худ бар замин ҷиҳӣ. *Ҷомӣ*

2. маҷ. душвор, сахт, мушқил.

Ба корҳои гирон марди кордида фирист,
Қи шери шарза дарорад ба зери ҳамми каманд. *Саъдӣ*

Ҷон шуда осӣ зи тани носипос,
Беҳабар аз кори гирони ҳавос. *Хисрави Деҳлавӣ*

роҳи гирон роҳи мушқилгузар.

Ба қавли мутриби соқӣ бирун рафтам гаху бегах,
Қ-аз он роҳи гирон қосид хабар душвор меовард.
Ҳофиз

гирон доштан вазнин пиндоштан, сахт шумурдан; на-
писандидан.

Магар он суханро гирон дошт шоҳ,
Накард аз сари хашм бар ман нигоҳ. *Низомӣ*

гирон кардан малол гирифтан.

Ҳар он чи додаи қисмат бувад, сабук пеш ор,
Гирон макун ба дили худ қудуми меҳмонро. *Соиб*

гирон нишастан сахт расидан; мувофиқ наомадан.

Аз ин ваҷҳ бо табъи мавлоно гирон нишаста аз
тақдими у бетаъхир бархост. «*Таърихи Сайидроқим*»

гирон омадан а) вазнин афтодан, сангин шудан, сах-
тӣ кардан.

Чун нагардад луқма нармам дар даҳон,
Ҳазми он бар меъда меояд гирон. *Ҷомӣ*

б) сахт расидан, малол расидан.

Басе меҳтар андеша кард андар он,
Наёмад ҳаме бар дилаш-бар гирон. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. калон, бузург.

Баромад ба санги гирон санги хурд,
Ҳам ону ҳам ин санг бишқаст хурд. *Фирдавсӣ*

4. маҷ. фаровон, зиёд, бисёр.

Ба наззораи он сипоҳи гирон
Равон шуд сарафроз соҳибқирон. *Ҳотифӣ*

5. маҷ. пурқимат, пурбаҳо; баланднарх, баланд-
арзиш; муқобили арзон.

Нигорино, ба нақди ҷонт надҳам,
Гаронӣ дар баҳо, арзонт надҳам. *Маҳмуди Варроқ*
Арзон бе иллат не, гарон бе хикмат. *Зарбулмасал*

6. маҷ. бордор, ҳомила.

Гирон буду андар шикам бачча дошт,
Ҳама аз гиронӣ ба сахтӣ гузошт. *Фирдавсӣ*

7. маҷ. нимкар, дершунав, вазнин (дар бораи гӯш).

Гуше, ки шуд ба ҳалқаи ишқи бутон гирон,
Нашнидаам, ки қобили панди адиб шуд.

Қамолӣ Хучандӣ

Дар ниҳояти пири гуши у гирон шуд.
«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

8. маҷ. бадху, бадхулқ, бадфелъ.

Гироне назар кард дар кори у,
Ҳасад бурд бар рӯзи бозори у. *Саъдӣ*

Чун гироне ба пеши шамъ ояд,
Хезаш андар миёни чамъ бикӯш! *Саъдӣ*

ГИРОНБОР||**ГАРОНБОР** گرانبار 1. вазнинбор, мутаҳаммили
бори вазнин.

Чӣ неку задаст ин масал пири дех:
Сутури лагадзан гаронбор бех. *Савдӣ*

Султон ғуши писарро аз дурри насоеҳ гиронбор сохта видоъ фармуд. «*Таърихи Фаршита*»

2. маҷ. ҳомила, обистан, бордор.

Зи шоҳи чаҳон Рушанак бор дошт,
Садаф дар шикам дурри шаҳвор дошт,
Чу мавкиб даромад ба Юнонзамин,
Гаронбор шуд гавҳари нозанин. *Низомӣ*

ГИРОН(И)ДАН گيراندن|| گيرانيدن 1. даргирондан, оташ аф-
рухтан.

Як шамъ аз он маҷлис сад шамъ бигиронад,
Гар мурдаи боре ту ҳам зинда шавӣ бо мо.

Шамси Табрэзӣ

Гарчи аз афсурдагиҳо чун чароғи куштаам,
Метавонад як нигоҳи гарм гирондан маро. *Соиб*

2. дастгир кунонидан, асир гардонидан.

Бадандешу бадхоҳи худ донадам,
Бигиронамаш то нагиронадам. *Ҳотифӣ*

ГИРОНМАНД||**ГАРОНМАНД** گرانمند 1. он чи вазн дорад;

2. маҷ. зиёд, бисъёр; бисъёр фаровон; калон.

Ҳар сол маблағи гиронманд аз саркори Навво-
хон ҷиҳати Масҷиди мазкур аз Бечопур ба Шероз
меравад. «*Таърихи Фаршита*»

Шайдо... қасидае... гуфта ирсол дошт ва ба
ҷои заи гиронманд ғоиз гардид. «*Ҳизонаи омира*»

ГИРОНМОЯ||**ГАРОНМОЯ** گرانمايه 1. гаронбаҳо, қиматбаҳо,
пурқимат.

Матои гаронмоя дорам басе,
Наёрам бурун, то нахоҳад касе. *Низомӣ*
Гар даме даст диҳад рӯи ту дидан моро,
Ҳосил аз умри гаронмоя ҳамон дам бошад.

Қамолӣ Хучандӣ

Назди хирадмандон ҳеҷ нақде гаронмоятар аз
дӯстони мухлис нест. «*Низори дониш*»

2. арҷманд, олиқадр, одами бузург; асил, начиб.

Ҳар гиронмояи замонаи ҳеш
Гуфт ҳарфе ба қадри пояи ҳеш. *Низомӣ*

У марде буд гаронмоя ва бомиқдор наздики аҳли
Хуросон. «*Таърихи Табарӣ*»

ГИРОНРИКОБ||**ГАРОНРИКОБ** گرانرکاب ботамкин, собит-
қадам.

ГИРОНРИКОБӢ||**ГАРОНРИКОБӢ** گرانرکابي ботамкинӣ,
собитқадамай.

Дар ғамат бо гиронрикобии сабр
Дил зи дастам инон бихоҳад бурд. *Анварӣ*

ГИРОНСАЙР||**ГАРОНСАЙР** گرانسير охистарав, суфрафтор,
дергард.

Кушиши ҷон барнаёяд бо гирониҳои ҷисм,
Об дар оҳан гаронсайр аст чун оҳан дар об. *Соиб*

ГИРОНСАНГ||**ГАРОНСАНГ** گرانسنگ 1. бисъёрвазн, вазнин.

Ба гурзи гиронсангу шамшерӣ тез
Сару дасти уро кунам рез-рез. «*Таърихи Фаршита*»

2. маҷ. устувор, маҳкам.

Бувад чун сабза зерӣ санг аз нашву намо оҷиз
Забони арзи ҳоли мо зи тамғини гаронсангаш. *Соиб*

◇ лашкари гиронсанг сипоҳи зиёд, бисъёр; сипоҳи
азим, вофир.

Аҳмадхонро бо чанде аз умарои номӣ ва лаш-
кари гиронсанги интихобӣ бар сари он ҷамоат
таъин фармуд. «*Таърихи Фаршита*»

хоби гиронсанг хоби саҳт, хоби вазнин.

Гули осори ин хоби гиронсанг
Бируяд з-он дар ин гулшан ба як ранг. *Нозим*

ГИРОНСАНЧ||**ГАРОНСАНЧ** گرانسنج қиматбаҳо, пурқимат,
пурбаҳо.

Чу шоҳ он матои гиронсанҷ дид,
Чу даръё яке дашт пурганҷ дид. *Низомӣ*

ГИРОНСАР||**ГАРОНСАР** گرانسر маст, маҳмур.

Шоҳ гаронсар зи маи хушасар
Боду мабодш гаронӣ ба сар. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дар қасаби седоманӣ остине ду барфишон,
Пои тараб сабук барор, аз ҷи зи май гаронсарӣ?
Ҳоқонӣ

ГИРОНСОЯ||**ГАРОНСОЯ** گرانسايه олиқадр, баландмартаба.

Чу даръё нагуям гаронсоя,
Ҳамоно ки чун кон гаронсояӣ. *Низомӣ*

ГИРОНТАМКИН||**ГАРОНТАМКИН** گرانتمكين пуртамкин,
бовикор.

Набошад саркашӣ дар таъби пирони гиронтамкин,
Ба сад ман зур бардорад зи ҷо тифле камонеро. *Соиб*

ГИРОНХЕЗ||**ГАРОНХЕЗ** گرانخيز кундрафтор, сустрав;
муқобили сабукхез.

Чу бошад маркаби раҳрав гаронхез,
Шавад з-он тозиёна сайри у тез. *Ҷомӣ*

ГИРОНХОБ||**ГАРОНХОБ** گرانخواب вазнинхоб, сангинхоб,
сахтхоб.

Хуфтагони гиронхоб аз ғиреви таҳсин ва наъран
офарин бедор гардиданд. «*Ҳизонаи омира*»

◇ бахти гиронхоб бахти бад, толеи бад, иқболи паст.

Зи дасти бахти гиронхобу кори бесомон
Гарам бувад гилае, роздори худ бошам. *Ҳофиз*

ГИРОНХОР||**ГАРОНХОР** گرانخوار бисъёрхур, пурхур, ши-
кампараст.

ГИРОНХОРӢ||**ГАРОНХОРӢ** گرانخواري пурхурӣ, бисъёр-
хурӣ.

Ҳамчу хумор аст дарди ту, ки нагардад
Ҷуз ба гаронхории шароб шикаста.
Сайфи Исфарангӣ

ГИРОНӢ||**ГАРОНӢ** گراني 1. вазнинӣ, сақилӣ, сангинӣ.

Нахустин гаронӣ ва фуру шудан, ки сангро аз
хештан бувад... *Ибни Сино*

Пандам нашунидӣ ба вафо ҳеҷ, магар қард
Ин дурри гаронсанг ба ғуши ту гаронӣ. *Шоҳин*

2. маҷ. гаронбаҳоӣ, пурқиматӣ; *муқобили арзонӣ* 1.

Абр обистани дуррест гирон
В-аз гирониш гуҳар арзон аст. *Анварӣ*

3. маҷ. бордори зан, ҳомиладорӣ, обистанӣ.

Гарон буду андар шикам баҷча дошт,
Ҳама аз гиронӣ ба сахтӣ гузошт. *Фирдавӣ*

4. *мач.* рафтори ногувор, кирдори зишт ва нописан-дида.

Ту нозуктабъно тоқат надорӣ,
Гириониҳои муште далқушон. *Ҳофиз*

5. *мач.* хафағӣ, ранчидағӣ; ғамгинӣ, андӯхгинӣ.

[Дарвеш] рӯзе дар пешони вай асари гаронӣ муояна кард. *Ҷомӣ*

Султон қасам ёд карда гуфт, ки аз ту ҳеҷ гирионӣ дар хотир надоштам. «*Табрихи Фариста*»

ГИРОНЧОН||**ГАРОНЧОН** گرانجان 1. кохил, танбал, суст.

Баромад офтоби ҷон, ки хезед, эй гирионҷон,
Ки гар бар кӯҳ бартобам, камин зарроти ман гар-
дад. *Шамси Табрэзӣ*

2. бадхулқ; бемеҳр, сахтдил.

Тане чанд аз гирионҷон, ки донӣ,
Хабар бурданд сӯи шаҳ ниҳонӣ. *Низомӣ*

Ҳарифи гирионҷони носозгор
Чу хоҳад шудан, даст пешаи мадор. *Саъдӣ*

Навбаи зухдфурушони гирионҷон бигузашт,
Вақти риндию тараб кардани риндон пайдост. *Ҳофиз*

ГИРОЯНДА گريانده *ниг.* гароянда.

ГИРОЙ گيرائى гирандағӣ, сахт ба қабз гиранда будан.

Зи осеби лангиш по пурхалал,
Зи нерӯи гириояиш даст шал. *Ҷомӣ*

ГИРУДОР گيرودار 1. фармондихӣ, ҳукмронӣ.

Ин ҳама ҳеҷ аст, чун мебигзарад
Бахту тахту амру наҳйу гирудор. *Саъдӣ*

2. тартиб, сомон.

Туфайли уст гирудори айшат,
Кучо раҳ буд бар дарбори айшат. *Ҳозиқ*

3. кашмакаш, пархош, ҷанг.

Харгуми ман чу гурз бувад вақти гирудор,
Ҳар муи ман ба тундию теъӣ бувад синон. *Сайидо*

ГИРЬЁН I گريان *феълӣ ҳоли замони ҳозираи гиристан;*

гирьён-гирьён дар ҳолати гиристан, ашкрезон.

Бигзошт в-аз он миёна омад,
Гирьён-гирьён ба хона омад. *Шоҳин*

ГИРЬЁН II گريان *сифати феълӣ замони ҳозираи гири-*

тан; ♦ абри гирьён абри боранда.

3-абри гирьён шох сабзу тар шавад,
Нури шамъ аз гирья равшантар шавад. *Румӣ*

ГИРЬЁН(И)ДАН گريانيدن||*гриянидн* гирьён кардан, ба гирья даровардан.

Ту набинӣ, ки маро ишва диҳӣ хандоханд,
Солҳо зор бигирьёнаду бигзорад ёр. *Анварӣ*

ГИРЬЯ گريه ҳолатест дар инсон, ки аз ғаму андӯҳ ва таассуроти сахт бо рехтани оби дида ва баровардани овози гирифтаю сактадор воқеъ мешавад.

Бо писар инчунин масал зад Сом,
Гирья беҳтар зи ханда(-и) беҳангом. *Саной*

Бедил, ҳучуми гирьяи моро сабаб мапурс,
Бемақсад аст кушиши ашки равони мо. *Бедил*

гирьяи сард ашкрезин сохта; гирьяи шодӣ ашки шодӣ, ашке, ки аз хурсандӣ ҳосил мешавад.

Агар шамъи мазори ман нарезад гирьяи шодӣ,
Кӣ доғи хуни ман аз домани дилдор мешӯяд? *Соиб*

гирья аз чашм кушодан гирья карда сар додан.

Муи зиёдат чу барояд зи чашм,
Гирьяи бисёр кушояд зи чашм. *Хисрави Деҳлавӣ*

гирья дар гулӯ доштан ба гирья омода шудан; печидани гирья дар гулӯ аз шиддати гирья гирифтани на-
фас дар гулӯ; ♦ гирьяи абр киноя аз борон.

Аз сирешки ман макаш доман, ки дар ҳар гул-
шане

Гирьяҳои абр оби рӯи гулзор омадаст. *Мушфиқӣ*
гирьяи ток киноя аз шароби ангур.

Ту фикри номаи худ кун, ки майпарастонро
Сиёҳнома нахоҳад гузошт гирьяи ток. *Соиб*

гирьяи шамъ киноя аз об шуда рехтани шамъ дар
вақти сӯхтани он.

Зи сузи ишқ бувад хор-хори гирьяи шамъ,
Ба дасти шӯъла бувад ихтиёри гирьяи шамъ. *Соиб*

гирьяаш дар остин аст ба ҳар баҳона гирья кардан
мегирад; он ки гоҳу беғох мегирияд; дар гирья шудан
гирьён шудан, ба гирья даромадан, гирья кардан.

Дил фиғон кард охир аз дури,
Ҳусн дар гирья шуд зи маҳҷури. *Мушфиқӣ*

ГИРЬЯВАР گريه‌ور ашкрезон, гирьяманд, гирьён; гирьявар
шудан гирьён шудан, дар гирья шудан.

Ин бигуфту гирьявар шуд он наҳиф,
Ки бар ӯ бигрист ҳам дун, ҳам шариф. *Румӣ*

ГИРЬЯНДА گريانده *сифати феълӣ замони ҳозираи гири-*
тан; абри гирьянда абри боранда.

Манам абри гирьянда шаб то саҳар,
Бувад абри гирьянда болои сар. *Ҳочу*

ГИРЬЯОЛУД گريه‌آلود 1. ашқолуд, осори гирья ба чашму
чеҳра.

Тамошони гулу шабнам гуворо бод бар булбул,
Ки буи гул намеарзад ба рӯи гирьяолудаш. *Соиб*

2. гирьяомез, гирьён-гирьён.

Он нолаи зори гирьяолуд
Оҳанги мақоми ошиқӣ буд. *Ҳилолӣ*

ГИРӢ گري: гирӣ кардан гиристан, гирья кардан.

Душман ҷӣ гирӣ кунад, к-аз ӯ ёд кунӣ,
Он бех, ки ба фавти ӯ дилат шод кунӣ.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

ГИЧ||**ГИЧ** گيج *ниг.* геч.

ГОВ||**ГАВ** گو||*го* 1. ҳайвони хонагии маъруф.

Говону харони борбардор
Беҳ з-одамиёни мардумозор. *Саъдӣ*
Шайхуно, омадаӣ бар сари киште, бишнава,
Риши гованд машоих, ту чарой думи гав?*

гови ассор гови ҷувози равшанкашӣ.

Сари гови ассор аз он дар қаҳ аст,
Кӣ аз кунҷидаш ресмон кӯтах аст. *Саъдӣ*

гови варз (*ё* варза) гови ҷуфт, гови шудгоркунанда,
барзагов.

Гушт бар гови варз некӯтар,
Зинати мард дониш асту хунар. *Саной*

гови дӯшо гови ширдеҳ.

Гови душон умри ӯ надиҳад

3-ин пас аз хушксоли ҳодиса шир. *Анварӣ*

гови кор гове, ки бо он замин меронанд, барзагов;
гови парворӣ гове, ки дар айёми тобистон дар оғили сард нигоҳ дошта бо хӯрокҳои муносиб фарбеҳ мекунанд.

Аспи лоғармиён ба кор ояд

Рӯзи майдон, на гови парворӣ. *Саъдӣ*

гови Фаридун гове, ки Фаридун, яке аз қаҳрамонони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ дар кудакӣ шири онро хӯрда дар бузургӣ ба он савор мешудааст; гови харос гови осиегардон, гови ҷувозкаш.

Душман шукӯи шер буфинад зи савлатат,

Гар з-он-к чашмбаста чу гови харос нест. *Ибни Ямин*

2. гови афсонавӣ, ки гӯё замин бар болон шохи он қарор гирифтааст, ва он гов бар пушти моҳӣ ва моҳӣ дар об менстад.

Уқоби хешро дар пӯя пар дод,

Зи наълаш гову моҳиро хабар дод. *Низомӣ*

Хуни қурбон рафта дар зери замин то пушти гов,
Гов болон замин аз баҳри қурбон омада. *Ҳоқонӣ*

гови замин а) *ниг. гов 2.*

Равон чун зӯр бар сарпанча карда,

Қафаш гови заминро ранча карда. *Ҳилолӣ*

б) *киноя аз офтоб.*

Чу кӯҳа фуру бурд гови замин,

Бурун ҷаст шери сиёҳ аз камин. *Низомӣ*

3. *нуч.* бурчи дуйӯм аз дувоздах бурчи фалакӣ, ки онро бурчи Савр низ номидаанд.

Говест дар осмону номаш Парвин,

Як гови дигар нухуфта дар зери замин

Чашми хирадат кӯшой чун аҳли яқин,

Зеру забари ду гов муште хар бин. *Хайём*

Чу хуршед барзад сар аз бурчи Гов,

Зи хомун баромад хуруши чаков. *Фирдавсӣ*

гови гардун а) гове, ки ба юғ банданд, гове, ки ба ароба мекунанд.

Бифармуд, то гови гардун баранд,

Сари гург аз он беша берун баранд. *Фирдавсӣ*

б) бурчи дуйӯм аз дувоздах бурчи фалакӣ, бурчи Савр.

Лагадқубаи гурзаи ҳафтҷӯш

Бароварда аз Гови гардун хуруш. *Низомӣ*

Гови сипехр (*ё фалак, чарх*) бурчи Савр, бурчи Гов.

Рав, Гови сипехр зуд дарбанд,

В-аз Сунбула чумла дона бистон. *Ҳоқонӣ*

Гавҳари шабро ба шаби анбарин,

Гови фалак бурда зи гови замин. *Низомӣ*

Шери гардун ҳам ба зери бори мост,

Гови чарху Баррааш қурбони мост. *Шамси Табрезӣ*

4. суроҳӣ, зарфи шароб, ки ба шакли гов сохта шудааст.

Он лаъли луоб аз даҳани гов фуру резад,

То мурғи суроҳӣ кунадат нағмасароӣ. *Ҳоқонӣ*

Аз гов дар мурғаш фишон в-аз мурғ дар моҳӣ чақон,

Бо махрухе сӯи даҳон ҳар дам ба ишрат мебараш.

Бадри Чочӣ

гови заррин суроҳии тилло, ки ба шакли гов сохта шудааст.

Оҳуи шерафгани мо гови заррин зери даст,

Аз лаби говаш луоби лаълсон ангехта. *Ҳоқонӣ*

гови сафолин суроҳи сафолин, зарфе, ки ба шакли гов аз сафол сохта мешавад.

Гови сафолин, ки оби лолаи тар хӯрад,

Арзани зарринаш аз масом баромад. *Ҳоқонӣ*

гови симин зарфе, ки ба шакли гов аз нуқра сохта шудааст.

Аз масоми гови симин дар сабуҳ

Арзани зарринравон охир кучост? *Ҳоқонӣ*

5. *маҷ.* паҳлавон, мубориз, далер.

Биёмад ба майдон яке гов Гур,

Ки афзун буд уро зи сад гов зӯр. *Фирдавсӣ*

6. *маҷ.* бузург, калон; муътабар, эътиборнок.

Қардам равону дилро бар ҷонӣ у ниғаҳбон,

Ҳамвора гирдаш-андар гурдон буванду говон.

Дақиқӣ

7. *маҷ.* нодон, аблаҳ, аҳмақ.

3-у говтар надидаму нашнидам одамӣ,

Дар давлаташ аҷаб ғалате карда рӯзгор.

Фахриддини Гургонӣ

8. номи яке аз қаҳрамонони «Шоҳнома».

Падар чун бидид он ҷаҳондори нав,

Бифармуд, то ном карданд Гав. *Фирдавсӣ*

◇ **гови анбарзой** (*ё анбар*) ҳайвони баҳрӣ, ки аз фазлаи он анбар ҳосил мешавад, кашалот.

Баҳр дидастӣ, ки хезад гови анбарзой аз ӯ,

Гов бин з-у баҳри нӯшин ҳар замон ангехта. *Ҳоқонӣ*

гови баҳрӣ (*ё даръё*) *ниг. гови анбарзой.*

Нагӯй гови баҳриро: Чаро табхола шуд анбар,

Гиё дар нофи оҳу мушки азфар бешумар дорад.

Носири Хисрав

Гови фалакӣ чу гови даръё,

Гавҳар ба гулу дур аз Сурайё. *Низомӣ*

гови кӯҳӣ гавазн; **гов зод касеро киноя аз рӯ овардани бахт** ба касе, мерос ва нафъ ёфтаг.

Ба Ҳиндустон пире аз хар фитод,

Падармурдаеро ба Чин гов зод. *Низомӣ*

гови нар дӯшидан кори беҳуда кардан.

Онон, ки ба кори ақл дармекушанд,

Ҳайхот, ки чумла гови нар медушанд. *Хайём*

гов бар ганҷ рондан киноя аз давлатманд ва тавонгар шудан, соҳиби сарват гардидан (ишора ба афсонае, ки деҳқоне дар вақти шудгор ганҷ ёфта будааст).

Ситора чунон ганче аз зар фишонд,

Ки маҳди замин гов бар ганҷ ронд. *Низомӣ*

гов дар хирман кардан касеро кори касеро помол кардан, расво кардан, кори касеро харобу табоҳ сохтан.

То чу қоҳаш фалак диҳад барбод,

Хасро гов карда дар хирман. *Зухурӣ*

ГОВАРС گوارس арзан.

Нагардем бар гирди говарсу ҷав,

Магар баъди шаш маҳ, ки бошад дарав. *Низомӣ*

Мане гандум дар ноҳияи Систон ба ҳазору дувист дирам расмӣ шуд ва ҷав ва говарс ва хурмо ҳам бад-ин нарх шуд. «*Таърихи Систон*»

◇ **говарси зар киноя аз қатраҳои арақ, май, шароб.**

Аз масоми гови заррин шуд равон говарси зар,

Чун суроҳиро сару ҳалқи кабутар сохтанд. *Ҳоқонӣ*

говарси хун киноя аз қатраҳои хун.

ГОВАРСА گورسه *ниг. говаре; говарсаи нукрагун киноя аз чавҳари теғ, обу тоби шамшер, ки аз тобиши мавҷаҳои теғ ва шамшер иборат аст.*

Балорак ба говарсаи нукрагун
Зи нукра бароварда говарси хун. *Низомӣ*

ГОВБОН گویان *нигаҳдори гов, парвокунандаи гов.*

Чу шере, ки оташ ба дам дарзанад,
Дами говбонро ба ҳам барзанад. *Низомӣ*

ГОВГУН گوگون *вақти торикшавӣ, говгум.*

Рост чу шаб говгун шавад, бигурезам,
Гӯям то дар ниғаҳ кунанд ба суммор. *Фарруҳӣ*

ГОВДИЛ گودل 1. *киноя аз аблаҳ, нодон, беҳирад.*

Машав бо забунафганон говдил,
Ки монӣ дар андӯх чун хар ба гил. *Низомӣ*

2. *киноя аз тарсончак, буздил.*

Бе шердили ба сар наёяд,
В-аз говдилон ҳунар наёяд. *Низомӣ*

ГОВДУМ گودم *карраной, карнай.*

Зи фаръеди хармӯхраву говдум
Алалло баромад зи руина хум. *Низомӣ*

Баромад ғиревидани говдум,
Ба он шуд ҳамовоз руина хум. *Низомӣ*

ГОВДУШ گودوش 1. *касе, ки гов медӯшад; 2. зарфи говдӯшӣ, хурма.*

ГОВДУША گودوشе *зарфи говдӯшӣ, зарфи сафолини дугӯшан маҳсуси ширчӯшӣ.*

Хасми хари ту чу говдуш
Аз фоқа ду даст бар сар омад. «*Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ*»

ГОВЗҶҮР گوزور *пурзӯр, боқувват.*

Диловар ба сарпанҷан говзӯр,
Зи ҳавлаш ба шерон дарафтада шӯр. *Саъдӣ*

ГОВИЗАНА گویزنه *номи навое аз мусиқӣ.*

Навбате Полизбону навбате Сарви саҳӣ,
Навбате Равшан чароғу навбате Говизана.

Манучехрӣ

ГОВКАШ گوكش *бардорандаи гов.*

Мезбон к-ин шуниду рафт ба зер,
Қард бо говкаш ҳикоятӣ шер. *Низомӣ*

ГОВМЕШ گوميش *чорпоест аз ҷинси гов, ки тани қавӣ ва шохҳои ғафси хамида дорад.*

Ба пилони гарданкашу говмеш
Сипахро ҳаме туша бурданд пеш. *Фирдавсӣ*
Боркаш чун говмешу ҳамлабар чун наррашер,
Гомзан чун жандапилу бонгзан чун каркадан.

Манучехрӣ

ГОВОРА گواره 1. *галаи гов, подаи гов.*

Ки хар шуд, ки хоҳад зи говон суру,
Ба говора гум қард гуш аз ду су. *Фирдавсӣ*

2. *шакли кӯтоҳшудаи гоҳвора.*

Озоду бандаву писару духтар,
Пиру чавону тифли ба говора. *Носири Хисрав*

ГОВОҶАН گواهن *оҳане, ки ба нӯги сипор (омоч, сохтук) гузаронда заминро шудгор мекунад.*

Кашоварз бар гов бандад лубод,
Зи говоҳану гов ҷӯяд мурад. *Низомӣ*

Чу бар гардун набошад говро ҷуфт,
Замин бе говоҳан чун тавон суфт. *Низомӣ*

ГОВПАЙКАР گوپيکار *ба шакли гов, говшакл, говҳайат.*

Ҳама каждумвашу харчангкирдор,
Гавазни шерчеҳру говпайкар. *Носири Хисрав*

гурзи говпайкар ниг. гурз (гурзи говсор).

Бимонд душмани даҷҷол сураташ дар гил,
Чу хар зи сонқаи гурзи говпайкари ӯ.

Заҳири Форъбӣ

ГОВРАНГ گورنگ *говмонанд; гурзаи говранг ниг. гурз (гурзи говсор).*

Дамон пеши Заҳҳок рафти ба чанг,
Задӣ бар сараш гурзаи говранг. *Фирдавсӣ*

ГОВРИШ گوريش *одами гӯл, аҳмақ, беақл, аблаҳ, хомтамаъ.*

Не аҷаб гар говрише заргаре гӯсола сохт,
Таъби соҳиб каффи байзо барнатобад беш аз ин. *Хоқонӣ*

Говришу бандаи ғайр омад ӯ,
Ғарқа шуд, каф дар заифӣ дарзад ӯ. *Румӣ*

ГОВРОН گوران *ронандаи гов; ҷӯби говрон ҷӯби говронӣ.*

Як раҳ ту пушту паҳлуи худро нигоҳ кун,
Аз хотири ту рафта магар ҷӯби говрон? *Сайидо*

ГОВРҶҮЙ گوروي *он ки рӯяш монанди рӯи гов аст, говчеҳра, говшакл.*

ГОВСОР||ГОВСАР گوسار||گوسر *говмонанд; говрӯй, говшакл; говсори Фаридун гурзи говшакли Фаридун, яке аз қаҳрамонони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.*

Чу говсори Фаридун зи тозиёнаи ту,
Зи румҳи ту алами ковиён шавад пайдо. *Сӯзани*

гурзи (ғ гурзаи) говсор гурзи ба сурати сари гов сохташуда, ки ба баъзе қаҳрамонони «Шоҳнома», маҳсусан Фаридун мансуб аст.

Аз он ҷойгаҳ шуд ба назди падар,
Ба чанг-андарун гурзаи говсар. *Фирдавсӣ*

Ахтарон пеши гурзи говсараш
Рахт бар гови осмон бастанд. *Хоқонӣ*

Пеши гурзи говсораш рӯзи сайд
Шери гардун камтар аз рӯбоҳ бод! *Саной*

Зи пеш андар омад гав Исфандиёр,
Ба даст-андарун гурзаи говсор. *Дақиқӣ*

ГОВТОЗ گوتاز *киноя аз касе, ки лофи зӯрмандӣ ва паҳлавонӣ мезанад ва худро ба душман ғолиб нишон медиҳад.*

Ба гурдонш гуфто, чу шуд разм танг,
Ба ин говтозон намоянд чанг. *Асадӣ*

ГОВТОЗӢ گوتازي *киноя аз таҳдид, тарсонидан.*

Ар гумони говтозӣ дорӣ, инак ҳозирам,
Ғар наметозӣ ба майдонам, ҳамоҳангӣ макун. *Урфӣ*

ГОВЧАШМ گوچشم 1. *фарохчашм, чашмқалон.*

Говчашме чу шери ошuftа,
Шаб наёсуда, рӯз нохuftа. *Низомӣ*

2. *номи гули берунсафеди дарунзард.*

Ҳам аз хайрию говчашму зиришк
Бишуста рухи ҳар як оби сиришк. *Асадӣ*

ГОВЧЕХР گوجهر говсурат, говрӯй, говшакл; **гурзан гов-
чеҳр** ниг. гурза I (гурзан говпайкар).

Сарашро бад-ин гурзан говчеҳр
Бикубам, на бахшоиш орам, на меҳр. *Фирдавӣ*

ГОГО گگ меваҳои хушк, нуқлу набот.

Дар канораш неҳ он замон гого,
То шавад сурх чеҳрааш чу луко. *Саной*

ГОЗ I گ 1. микроз, қайчи.

Гар аз сӯзи дил гӯй як нукта боз,
Забонат бибурранд дар дам ба гоз. *Хочу*
Ба як захм ду-ду сари сарфароз
Бияндохт аз тан ба кирдори гоз. *Фирдавӣ*

2. қайчи махсусе, ки бо он тахтаҳои тилло, нуқра,
мис ва ғ. бурида мешавад.

Ту ки дар банди хирсу оз шудӣ,
Ҳамчу зар дар даҳони гоз шудӣ. *Саной*

Агар резаи зар зи дандони гоз
Биафтад, ба шамъаш бичӯянд боз. *Саъдӣ*

3. қайчи махсусе, ки бо он сари (гули) шамъро ме-
буранд.

Не, не, агар чу шамъе дам дарзанам зи гармӣ,
Акнун чу шамъ аз он дам сар зери гоз дорам. *Аттор*

Поям аз хиттаи фармони ту берун нашавад,
Сарам арпеши ту чун шамъ бибурранд ба гоз. *Анварӣ*

4. маҷ. газиш, бо дандон газадан, бо дандон гирифт-
тан, дандон задан ба чизе.

Он санамро зи гозу аз нишканҷ
Тан бунафша шуду ду лаб норанҷ. *Унсурӣ*

Пайғом додамаш, ки нишоне бад-он нишон,
К-аз гоз бар канораи лаълат нишони мост. *Ҳоқонӣ*

Гоз қардан газидан, ба дандон гирифттан.

Ғаҳе у пеши ин сад ноз қардӣ,
Ғаҳе ин бар лаби у гоз қардӣ. *Хисрави Дехлавӣ*

5. маҷ. зарба; силӣ, торсақӣ.

Ҳаменабрад нону ҳаменахаррад гушт,
Занад ба рӯям мушту занад ба пуштам гоз.

Қареғуддахр

хештанро гоз қардан худро дар байни чизе ё касе чо
қардан.

Дар миёни ҳалқаи покони ҳақ
Хештанро қай тавонад қард гоз. *Низорӣ*

ГОЗ II گ як навъ алаф, ки хӯроки баъзе ҳайвонот
мебошад.

Чу пил(л)а зи барги хазон хурд гоз,
Ҳама тан шуд ангишту қай қард боз. *Низомӣ*

ГОЗ III گ даррахти қоч, санавбар.

Яке чодире чӯй паҳну дароз,
Биёвез чодир зи болон гоз. *Азрақӣ*

ГОЗА گز 1. алвонҷ, аргунҷак, алвонҷаки кӯдак, белинҷак;

2. хонаи аз чӯбу тахта ва ё аз чӯбу шоҳу алаф сохта-
шуда; коза.

Уммеда васли ту нест дар ваҳми ман, ки охир
Дар гозан гадоён султон чӣ гуна бошад.

Шамси Табрезӣ

3. камингоҳи сайёд, ки аз шоҳи дарахт сохта меша-
вад.

Чу омад биёбон, яке гоза дид,
Равон обу марғе хушу тоза дид. *Асадӣ*

ГОЗУР||ГОЗАР گزر либосшӯй, чомашӯй, шустагар.

Чомаи пурсурати даҳр, эй чавон,
Чирк шуду шуд ба кафи гозурон,
Ранги ҳама хом чунон печутоб,
Мунгазирам, то чӣ барояд зи об. *Рудакӣ*

Марде гозурро дид, ... нишаста ва чомае чанд
бинҳода, то бишӯяд. *Авфӣ*

ГОЗУРГОҲ||ГОЗУРГАҲ گزرگاه 1. ҷое ки дар он
гозурӣ, шустагарӣ мекунанд.

Камол, ин нукта гар Саъдӣ шунидӣ,
Фуру шустӣ ба гозургоҳ дафтар.
На он дафтар, ки дар вай тайибот аст,
Хабисоташ фуру шустӣ саросар. *Камолӣ Хучандӣ*

2. номи мавзее дар Хирот, ки он чо Ансорӣ ном шоири
суфӣ дафн гардидааст.

Чу хотир васфи Гозургоҳ гӯяд,
Арақ пирохани Фирдавс шӯяд. *Нозим*

3. номи мавзеест дар Шероз, ки мадфани Саъдӣ дар
он ҷост.

ГОЗУРКОРӢ گزركارى кори гозурӣ, шӯғли шустагарӣ.

Гозурқорӣ сифати об шуд,
Рангразӣ пешаи маҳтоб шуд. *Низомӣ*

ГОЗУРОСО گزرآسا гозурвор, монанди гозур, мисли шуста-
гар.

Бар чодари кӯҳ гозуросо
Аз доғи сияҳ нишон барафқанд. *Ҳоқонӣ*

ГОЗУРШӢ گزرشوى шуста ва тозашуда (дар бораи либос
ва матоъ); **гозуршӯй** гардидан шуста тоза шудани матои
навбофта ва ё либоси чиркин.

Чу гозуршӯй гардад чомаи хом,
Хурад микрозан микроз ноком. *Низомӣ*

гозуршӯй қардан шустан ва пок қардани матои нав-
бофта ва ё либоси чиркин.

Рӯз чун чома қард гозуршӯй,
Рангравзор шаб шикаст сабӯй. *Низомӣ*

ГОЗУРӢ گزرى 1. кори шустагарӣ; 2. маҷ. сафедӣ.

Тирарузи мо сафедӣ ёбад аз он кас, ки у
Далқӣ шабро чайби нилӣ қарду доман гозурӣ.

Волеҳи Ҳиравӣ

гол асоси замони ҳозираи голидан.

ГОЛ I گل арзан.

Ману ғулому канизак бад-он шуда қонъ,
Ки ҳар се рӯз ҳамеёфтем як ман гол. *Масъуди Саъд*

ГОЛ II گل шакли кӯтоҳшудаи шағол.

Шуд аду ғарра ба ҳилми ту, валекин нашавад
Панҷаи шери фалак суст зи сарпанҷаи гол.
«Фарҳанги Рашидӣ»

ГОЛ III گل 1. гурезиш, гурехтан.

Ба ғайри кунҷи адам несташ гурезғаҳе,
Агар зи тезии теғаш бувад азимату гол. *Шамси Фахрӣ*

2. овози баланд.

То ҷамоат мужда меоданду гол,
К-эй фараҷ, бодат муборақ итгисол. *Румӣ*

ГОЛ IV گل саргини хушки дар зери дунбаи гусфанд
овезоншуда.

ГОЛИДАН گلیدن 1. фаръед кардан, овози баланд бар-
овардан.

Сулаймон чун зи мурғ ин қисса бишнид,
Битундиду бичушиду биголид. *Амтор*

2. гурехтан, дур шудан, канора гирифтан.

Ҳар кӣ ӯ асп давонад ба суви гумроҳӣ,
Кунад он асп лагадмол, бигол аз лагадаш!

Шамси Табрэӣ

3. ғалтидан.

ГОМ I گم 1. як қадам мондан, фосилаи байни ду пой
дар вақти роҳ рафтан.

Ба гоме шумурд аз Хито то Чигил,
Ба як так давид аз Бухоро ба Вахш. *Рӯдакӣ*

Тули шаҳр ба масоҳаи ду ҳазор гом бошад ва
арз ҳам чандин. *Носири Хисрав*

гом бар гом қадам ба қадам; маҷ. ором, оҳиста-оҳиста.

Яке ташташ ба каф аз нуқраи хом,
Ба сони соя уро гом бар гом. *Ҷомӣ*

гом гузордан қадам гузоштан, қадам мондан.

Ҳамерафт з-ин гуна то пеши Сом,
Фуруд омад аз аспу бигзорд гом. *Фирдавсӣ*

гом задан қадам мондан, пой мондан (дар ҳангоми
роҳ рафтан).

Равон гаштам зи шаҳри хеш ноком,
В-аз он кишвар дар ин кишвар задам гом.

Хисрави Деҳлавӣ

Чун ёфт саҳифа хусни анҷом,
Бигрифт ҷавону зуд зад гом. *Шоҳин*

гом ниҳодан қадам гузоштан, (пиёда) рафтан, гаштан.

Бо азму бо бақои ту, бо суръату зиё
Нанҳода гому нозада пар моҳу офтоб. *Анварӣ*

2. маҷ. иқдом; азм, оҳанг.

Гарчи роҳи дил занад, з-ин гом натвон бозгашт,
Варчи қасди ҷон кунад, з-ин қадр натвон дарраמיד.

Ҳоқонӣ

♦ гом ниҳодан берун аз чизе ҳадди чизеро таҷовуз
кардан, аз ҳад гузаштан.

Аз амри туву наҳи ту гардуну замона
Як су накашад гардану берун наниҳад гом.

Масъуди Саъд

Сазои он ки бо андешаи хом
Зи ҳадди хештан берун ниҳад гом... *Ҳозиқ*

гом шумурда ниҳодан бо эҳтиёт қадам гузоштан,
оҳиста рафтан; зери гом кашидан зери қадам ниҳодан,
зери по гирифтан.

Ҳар чиро дид, зери гом кашид,
Шаб лагад хурду маҳ лигом кашид. *Низомӣ*

ГОМ II گم шакли кӯтоҳшудаи лагом||лигом.

Зи хоки шамси фалак зар кунад, ки то гардад
Ситому гому рикоби буроқи ӯ зарканд. *Сӯзанӣ*

ГОМЗАН گمز қадамзан, раванда, солиқ.

Ҳар касе аз рангу гуфторе бад-ин раҳ кай расад?
Дард бояд мардсузу мард бояд гомзан. *Саной*

аспи гомзан аспӣ тезрав, аспӣ тезтак.

Яке асп бояд маро гомзан,
Суми ӯ зи пулоди хорошикан. *Фирдавсӣ*

ГОМХУШ||ГОМХВАШ گام خوش хушқадам, некқадам.

Занаҳ нарму кафкафкану дасткаш,
Сурин гирду бинодиду гомхваш. *Фирдавсӣ*

ГОМШУМОР گام شمار : ба гомшумор роҳ рафтан бо эҳтиёт
роҳ рафтан.

Он рақибе, ки буд маҳрами кор,
Раҳ нарафти магар ба гомшумор. *Низомӣ*

ГОРӢ گارى нопойдор, бесабот.

Дунъё ҳама дар ғурур дорад ёрӣ,
Бас ғарра машав зи рӯзгори горӣ.

«Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ

ГОФ I گف номи ҳарфи бисту шашуми алифбои араби
тоҷикӣ گ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 20 бароба
аст; муқ. коф I (кофи форсӣ).

ГОФ II گف шакли кӯтоҳшудаи шикоф I.

Биёмад Қулун то ба наздики дар,
Зи гофи дари хона бинмуд сар. *Фирдавсӣ*

ГОШТАН گشتن 1. гардонидан, гардондан (руйро, сарро).

... Ки Рустам ҳама з-ошти сар бигошт,
Зи дарди Сиёвуш ба дил кина дошт. *Фирдавсӣ*

2. давр занондан.

Гирифташ думи аспу бар ҷой дошт,
Зи болои сар чун фалоҳан бигошт. *Асадӣ*

ГОҲ I || ГАҲ گه 1. ҷой, макон.

Ба вақти рафтани аз сими сода бошад ҷой,
Ба гоҳи хуфтани аз мушки суда бошад гоҳ. *Рӯдакӣ*

Чун он мард назар дар он гоҳ кард, аждаҳон
азим дид. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. тахт, авранг.

Зи Ганҷа чун ба саодат ниҳод руй ба роҳ,
Фалак супурд ба-д-ӯ ганҷу мулку афсару гоҳ. *Рӯдакӣ*

Ба турбат супурданаш аз тоҷу гоҳ,
На ҷои нишастан, на омоҷгоҳ. *Саъдӣ*

3. вақт, замон.

Нигорино, шундастам, ки гоҳи меҳнату роҳат,
Се пирохон салаб будаст Юсуфро ба умр-андар.

Рӯдакӣ

Бораи шаҳро рахнаҳо бисёр карда буданд ба
гоҳи бозгаштан аз Систон. *«Таърихи Систон»*

Яке нома буд аз гаҳи бостон,
Фаровон бад-ӯ андарун достон. *Фирдавсӣ*

гоҳи хурдӣ айёми бачагӣ, даври тифлӣ.

Он набинӣ, ки тифлро доя
Гоҳи хурдӣ ба аввалин поя
Гоҳ бандад варо ба гаҳвора,
Гоҳ бинҳад ба барш ҳамвора. *Саной*

гаҳе а) ягон вақт.

Хуршеди ман, хаёли ту аз ман гаҳе нарафт,
Монанди сояе, ки зи мардум ҷудо нашуд.

Хисрави Деҳлавӣ

б) гоҳо, баъзан.

Чунин аст кирдори гарданда даҳр:
Гаҳе нуш бор оварад, гоҳ — захр. *Фирдавсӣ*

гоҳ... гоҳ... як вақт... як вақт..., баъзе вақт...
баъзе вақт..., баъзан... баъзан...

Бо туркон ва сапедчомагон ҳарбҳои бисёр кард,
то муддати ду сол гоҳ зафар уро буд, гоҳ ҳасмо.
«*Таърихи Наршахӣ*»

гоҳ... гоҳе... *ниг.* гоҳ... гоҳ...

То чу арусони дарахт аз киёс,
Гоҳ қасаб пушию гоҳе палос. *Низомӣ*

гоҳе... гоҳе... *ниг.* гоҳ... гоҳ...

Гоҳе ба чарас ҳамраҳу гоҳе ба фиғонам,
Дар қофилаи ишқ зи ман пештаре нест. *Махфӣ*

гоҳ-бегах *ниг.* гоҳу бегах.

Натавонад, ки раҳматат надихад
Гоҳ-бегах, чи хушбӯру чи маст. *Анварӣ*

гоҳ-гоҳ баъзе вақт, баъзан, гоҳо, аҳёнан.

Ман он нигини Сулаймон ба ҳеч настоман,
Ки гоҳ-гоҳ бар-ӯ дастӣ Аҳриман бошад. *Ҳофиз*

гоҳ-гоҳе *ниг.* гоҳ-гоҳ.

Ваҳ, чӣ гуфтам ман, ки бинам гоҳ-гоҳе рӯи ту,
Дигареро хубрӯ гуфтаи намешояд маро. *Ҷомӣ*

гоҳу бегах вақту бевақт, бамаҳаллу бемаҳал, дар
вақтҳои гуногун.

Ман зи хидмат даме наёсудам,
Гоҳу бегах дар сафар будам. *Саъдӣ*

ГОҲ II *г.* бӯтаи заргарӣ, ки дар он тилло ва нуқраи об
мекунанд.

Ҳар кӣ у сирати ту пеша гирифт аз ҳама айб,
Поку покиза бурун ояд чун зар аз гоҳ. *Фаррухӣ*

ГОҲАНБОР||**ГОҲБОР**||**ГАҲАНБОР** *г.* **гаҳбар**||*г.* **гаҳбар**||*г.* **гаҳбар**
мувофиқи ақидаи динӣ шаш рӯз ва ё шаш гоҳро (замон-
ро) мегуянд, ки гуё дар ин муддат худо дунёро офари-
да будааст. Масалан, бино ба китоби Зардушт дунё
дар шаш гоҳ (замон) офарида шудааст: дар гоҳи аввал
дар муддати чил рӯз — осмонҳо, дар гоҳи дуйӯм дар
муддати шаст рӯз — обҳо, дар гоҳи сейӯм дар муддати
ҳафтоду панҷ рӯз — замин, дар гоҳи чорӯм дар муддати
сӣ рӯз — растанӣ ва гиёҳҳо, дар гоҳи панҷӯм дар муддати
ҳаштод рӯз — ҳайвонот ва дар гоҳи шашӯм дар муддати
ҳафтоду панҷ рӯз — одам. Ҳар яке аз ин гоҳҳо номи
махсусе дорад.

Ба фарри Фаридуну раҳшн наҳанг,
Ба гоҳи гаҳанбор Хушанги шанг... *Асадӣ*

ГОҲАНГОН *г.* **гаҳанган** *нуч.* Роҳи Қаҳқашон.

Ҷамоли лаълваши ҳоҷа дар иморин сим,
Чунон ки моҳ равад дар тариқи Гоҳангон.
«*Фарҳанги Шуурӣ*»

ГОҲБОР *г.* **гаҳбар** *ниг.* гоҳанбор.

ГОҲВОР *г.* **гаҳвар** *ниг.* гаҳвора.

Вақти тифлиям, ки будам ширчӯ,
Гоҳворамро кӣ чунбонид? — ӯ. *Румӣ*

ГОҲВОРА *г.* **гаҳвар** *ниг.* гаҳвора.

ГОҲЧУЙ *г.* **гаҳҷуӣ** *н.* чуяндаи тахти подшоҳӣ.

Аз Эрон суви Рум бинҳод рӯй,
Падар гоҳҷую писар роҳҷуӣ. *Фирдавсӣ*

ГУВАҲ *г.* **гувоҳ** *ниг.* гувоҳ.

ГУВО *г.* **гуво** *шакли кӯтоҳшудаи гувоҳ.*

Шер надорад дилу бозуи мо,
Қушиши мо бар дилу бозуи гувост. *Фаррухӣ*
Зи бисёрдонон фаросат гувост,
Ки бисёрғуӣ аз фаросат ҷудост. *Ҷомӣ*

ГУВОЗ *г.* **гувоз** *ниг.* гавоз.

ГУВОЛИДАН||**ГАВОЛИДАН** *г.* **гувалидн** 1. андӯхтан, чамъ
кардан.

Бузургон ганҷи симу зар гуволанд,
Ту аз озодагӣ мардум гувоӣ. *Тайён*

2. болидан, нумӯ намудан; нашъунамо кардан.

ГУВОР *г.* **гувор** *г.* гуворо, созгор, форам, хушхӯру зудҳазм,
ширин, лаззатнок.

Ташна менолад, ки ку оби гувор,
Об ҳам нолад, ки ку он обхор. *Румӣ*

ГУВОРИДАН *г.* **гуворидн** 1. ҳазм шудан.

Ҳар киро таом нагуворад, меъдаи ӯро офате
расида бошад. *Ибни Сино*

2. хушу форам омадан (дар бораи хурданиҳо).

Орзуи гил бувад гилхораро,
Гулшакар нагуворад он бечораро. *Румӣ*

ГУВОРИШ *г.* **гуворш** 1. ҳазм, ҳазмкунӣ.

Ҳуришро гувориш май афзун кунад,
Зи таи мондагиҳо ба берун кунад. *Асадӣ*

2. маъҷуне ва ё таркибе, ки барои зуд ҳазм кардани
хӯрок меҳуранд.

Гуворише сохтаам, ки ахлоти он шаш чиз аст. *Авфӣ*
Махӯр чандон, ки хурмо хор гардад,
Гувориш дар даҳон мурдор гардад. *Низомӣ*

ГУВОРИШТ *г.* **гуворашт** *ниг.* гувориш 2.

Нони он мудҳал зи бас зиштам намуд,
Аз паи хӯрдан гувориштам набуд. *Тайён*

ГУВОРО *г.* **гувора** 1. зуд ҳазмшаванда; 2. матбӯъ, хушмаза,
хуштаъм; форам.

Шарбати хушгувор имрӯзат
Ҷонфазояндаву гуворо бод! *Анварӣ*

Ҳичрон ба дил гуворо з-уммеи васл гардид,
Шаҳд аст оби дарёе лабташнаи гуҳарро. *Соиб*
гуворо кардан а) ҳазм кунонидан; б) қабул намудан,
форам гардонидан.

Кардаам бар худ гуворо талхин дашномро,
Дидаам дар айни нокомӣ ҷамоли комро. *Соиб*
гуворо шудан а) ҳазм шудан; б) форам омадан; матбӯъ
ва мақбул воқеъ шудан.

Дар ҳуҷуми очнӣ офат гуворо мешавад,
Мешуморад мурғи бепарво зи шаҳпар теғро. *Бедил*

ГУВОРОН *г.* **гуворан** *ниг.* гуворо.

Ба хуни бедилон хӯрдан макун хӯй,
Ки касро н-ояд ин шарбат гуворон. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

ГУВОЙ *г.* **гувоӣ** *ниг.* гувоҳӣ.

Бале, он чи хоҳад расидан ба мардум,
Бар он дил диҳад ҳар замоне гувоӣ. *Фаррухӣ*

ГУВОҲ||ГУВАҲ گواه 1. шохид; гувоҳ гирифтан шохид гирифтан, шохид намудан.

Аҳд кард ва эшонро бар худ гувоҳ гирифт.
«*Таърихи Наршаҳӣ*»

Ду гувоҳ бар он гиранд, то инкор натавонанд кардан. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. далел, бурҳон.

Руи зард асту охи дардолуд
Ошиқонро гувоҳи ранҷурӣ. *Ҳофиз*
Воми Ҳофиз бигу, ки боз диҳад,
Кардаи эътирофу мо гуваҳем. *Ҳофиз*

ГУВОҲӢ گواهى шохидӣ; шаҳодат; гувоҳӣ додан шаҳодат додан.

Пеши яке аз машоихи кибор гила кардам, ки фалон дар ҳаққи ман ба фасод гувоҳӣ додааст. *Саъдӣ*
Агар ошиқӣ, тарки шохӣ бидех,
Ба хуни дили худ гувоҳӣ бидех. *Ҳочу*

гудоз گداز *асоси замони ҳозираи гудохтан.*

ГУДОЗ گداز 1. обшавӣ, гудохташавӣ, гудозиш.

Акбар-подшоҳ... тилло ва нуқраи маску ва ғай-
римаскукро ба доруззарб фирисотод, то ба гудоз
бурда сикка ба номи у заданд. «*Таърихи Фариишта*»

Чу шаккарам ба гудоз андар оби дидан хеш.
Чӣ гуна обе? Обе ба гунаи марҷон. *Сӯзанӣ*

2. маҷ. сӯзиш, сӯз, дард.

Чу захре ки орад ба тан-дар гудоз,
Хирадро бад-он гуна бигдозад оз. *Абӯшақури Балхӣ*
Зи ҳар диле, ки ба ин навъ гул кунад оҳе,
Тавон ҳақиқати чандин гудоз фаҳмидан. *Бедил*

гудози дил а) сӯзиши қалб; б) ғаму андӯҳи дил.
Синаи аҳли муҳаббат аз гудози дил гур аст,
Гавҳари мо дар садаф бошад чу дар оина об.

Носир Алӣ

3. маҷ. нобуд кардан, аз байн бурдан.

Дар он маъраз, ки бошад ҷаҳд дар кор,
Гудози кӯҳ коре нест душвор. *Бедил*

◇ гудози лола сурхии лола; гудози нафас дар табақ
кардан нафас набаровардан, нафасро нигоҳ доштан.

Дил аз сина толиб арақ карда буд,
Гудози нафас дар табақ карда буд. *Бедил*

ГУДОЗИДАН گدازیدن гудохтан, об кардан.

Зи ҳайбат кӯҳ чун гил меғудозед,
Зи барф арзиз бар дил меғудозед. *Низомӣ*

ГУДОЗОН گدازان 1. сифати феълӣи замони ҳозираи

гудохтан; 2. маҷ. сӯзон, сӯзонанда.

Фуру-гӯфт бо ӯ суҳанҳои тез,
Гудозонтар аз оташи растахез. *Низомӣ*

ГУДОХТАН گداختن 1. об шудан, ба ҳолати моеӣ гузаштан,

моеъ шудан; ҳал шудан, маҳлул шудан.

Бар кӯҳҳо барфҳо гудохтӣ ва он об он ҷо ҷамъ шу-
дӣ. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Балки оҳан зи оҳи ман бигдохт,
З-оҳан овози «ал-амон» бархост. *Ҳоқонӣ*

Зи баски бенамакӣ кард бо ман ин айём,
Дар оби дидан гириён гудохтам чу намак. *Адиб Собир*

2. об кардан, моеъ гардонидан.

Ҳофиз ар ҷон надихад баҳри ту чун парвона,
Пеши рӯи ту чу шамъаш нафасе бигдозам. *Ҳофиз*

То аҳд шикает он маҳ, бигдохт Ҳилолиро,
Дидӣ, ки ҷӣ кард охир он аҳдшикан бо ӯ. *Ҳилолӣ*

3. маҷ. азобу коҳиши саҳт дидан, дар азоб суҳтан,
Меғудозам ҳамчу шамъ аз риштаҳои ҷони худ,
Душмани худ ёфтам ҳар тора мӯи хешро. *Мушфиқӣ*

ГУҶОР گژار ҷигилдони мурғ, чинадони мурғ.

Чӣ тоирест ҳумоюн ҳумоӣ ҳиммати ту,
Ки ҳафт ҷарх варо донае бувад ба гуҷор.

Шамси Фаҳрӣ

гузар گزر *асоси замони ҳозираи гузаштан.*

ГУЗАР گزر 1. гузариш, убур, гузаштан.

Қамонро ба зех карду бикшод бар,
Набуд мурғро пеши тираш гузар. *Фирдавсӣ*
Бинишин бар лаби ҷую гузари умр бибин,
К-ин ишорат зи ҷаҳони гузарон моро бас. *Ҳофиз*
гузар кардан аз чизе, ҷое а) аз ҷое гузаштан; аз да-
руни чизе гузаштан, сӯроҳ карда гузаштан.

Гузар карда тир аз зирехҳои сим,
Чу аз ҳалқаи зулфи хубон насим. *Шодӣ*

Чу пайкон бибӯсид ангушти уӣ,
Гузар кард аз мӯҳраи пушти уӣ. *Фирдавсӣ*

б) сарфи назар кардан, тарк кардан чизеро, аҳами-
ят надодан ба чизе.

Саодат хоҳӣ, аз одат гузар кун,
Ки тарки одат аст асли саодат. *Ҷомӣ*

Нашояд гузар кардан аз рои уӣ,
Гузашт аз бару бум в-аз ҷои уӣ. *Фирдавсӣ*

гузар кардан ба сӯе, ҷое равон шудан, рафтан ба та-
рафе.

Ба даргоҳи Маҳинбону гузар кард,
За кори шох бонуро хабар кард. *Низомӣ*

Доманкашон зи ноз ба ҳар сӯ гузар кунӣ,
Чун соя зери пои ту сар мекашем мо. *Бедил*

гузар кардан бар қасе, чизе а) ба тарафи қасе ё чизе
рафтан, пеши қасе ё чизе рафтан.

Зи боло нигун андар омад ба сар,
Бар у кард Рустам ба тундӣ гузар. *Фирдавсӣ*

Чун дар шикор бар сари оҳу гузар кунӣ,
Чашмат бас аст, даст ба тире камон мабар.

Хисрави Деҳлавӣ

б) аз ҳадди чизе гузаштан, афзун шудан.

Ниҳоданд ҳезум ду кӯҳи баланд,
Шумораш гузар кард бар чуну чанд. *Фирдавсӣ*

2. гузаргоҳ, ҷои убур, роҳи гузаштан.

Баровард шох аз камингоҳ сар,
Набуд Турро аз ду рӯя гузар. *Фирдавсӣ*

Муборакшоҳ гузари дигар пайдо карда, ба суръ-
ат бигузашт. «*Таърихи Фариишта*»

гузари маҷҳул роҳи ғайримаълум, роҳи ғайрином.

Фармуд, [то] наққора задан бунъед карданд ва
худро аз гузарҳои маҷҳул бар об зада бигузашт.

«Равзат-ус-сафо»

гузар афтодан (ё уфтодан) қасеро иттифоқан аз ҷое
гузар кардан, тасодуфан ба ҷое роҳи қасе афтодан.

Ба хароботи муғон гар гузар афтад бозам,
Ҳосили хирқаву саҷҷода равон дарбозам. *Ҳофиз*

Ҷоҳе ки сӯи шаҳр туро уфтад гузар,
Гардӣ ту пойкор ба арболи лӯлиён. *Сайидо*

гузар додан роҳ додан.

Дар кун некномӣ моро гузар надоданд.

Гар ту наменписандӣ, тағйир кун қазоро. *Ҳофиз*

гузар доштан гузаштан, роҳ рафтан, равон будан; чорӣ будан, дар чараён будан.

Гузар дорӣ савор аз турбати ман, саҳт метарсам,
Ки гулгуни ту хокамро ба ранги хун ниғаҳ дорад.

Шавкат

дар гузар омадан ба роҳ даромадан.

Сад шуру қиёмат шавад, он моҳи ҷаҳонтоб
Аз хона бурун омадаву дар гузар ояд. *Имло*

3. гузаргоҳи калон; кӯча.

Дӣ бар гузари фалон ватангоҳ
Дидам санаме ништаста чун моҳ. *Низомӣ*

Ҳар кучо хоҳад, ронад—чи ба дашту чи ба кӯх,
Ҳар кучо хоҳад, созад гузару манзилгоҳ. *Фарруҳӣ*

4. маҷ. халосӣ, раҳой; чора, илоч, гузир.

На дено гузар ёбад аз ҷанги марг,
На ҷанговарон зери ҳафтону тарг. *Фирдавсӣ*
Аз санъати шеър баҳравар нест,
Доғаш ба дил аст, з-он гузар нест. *Шоҳин*

◇ гузари қофия киноя аз усул ва адои қофия.

З-он ҳама баҳраш, ки дури маънавист,
Бар гузари қофия ҳарфи равист. *Хисрави Деҳлавӣ*

гузар овардан равон шуда омадан, ташриф овардан.

То сун боғ оӣ гузар, сарву санавбарро нигар,
Умре пай наззора сар баркарда аз вайронаҳо.

Ҷомӣ

гузар омадан касеро гузор (гузариш) воқеъ шудан,
гузор афтодан.

Ба роҳе, ки мард андаромад ба сар,
Бар он роҳ низаш наёяд гузар. *Абушақури Балхӣ*

ГУЗАРГОҲ||ГУЗАРГАҲ گذرگاه||گذرگاهе чои гузаштан, маъ-
бар, убургоҳ.

Зи бедод шаҳре, ки вайрон шудааст,
Гузаргоҳи гуруну шерон шудааст. *Фирдавсӣ*

Ҷое ки гузаргоҳи дили Маҷнун аст,
Он ҷо ду ҳазор найза-боло хун аст,
Лайлисифатон зи ҳоли мо беҳабаранд,
Маҷнун донад, ки ҳоли Маҷнун чун аст. *Рӯдакӣ*

◇ ин гузаргоҳ киноя аз дуньё.

Чунин аст расм ин гузаргоҳро,
Ки дорад ба омад-шуд ин роҳро. *Низомӣ*
гузаргоҳи бим чои хатарнок, маҳалли хавфнок.

Ҳар кӣ рафти бад-он гузаргоҳи бим,
Гаштӣ аз захмҳои теғ дуним. *Низомӣ*

гузаргоҳ бар мӯр танг қардан киноя аз роҳи гузрезро
бастан.

Ба шамшери пӯлоду тиру хаданг
Гузаргоҳ бар мӯр қардад танг. *Низомӣ*

ГУЗАРОН گزران гузаранда, нопойдор, бебақо, фонӣ; ҷа-
ҳони гузарон дуньёи гузаранда, дуньёи фонӣ.

Мағзарон рузи саломат ба маломат, Ҳофиз,
Чӣ таваққӯъ зи ҷаҳони гузарон медорӣ? *Ҳофиз*

ГУЗАРОН(И)ДАН گزراندين||گذراندين 1. убур додан; чизе-
ро аз ҷое ба ҷои дигар интиқол додан; гузарондан аз
чизе а) аз даруни чизе убур кунонидан.

Нуги тири мижа аз ҷавшани ҷон мегузаронӣ,
Ман тунукпӯст нагуфтам, ту чунин саҳткамонӣ.

Саъдӣ

б) аз чизе бурдан.

Чу ҷавшан бипушанд рузи набард,
Зи ҷарҳи барин бигзаронанд гард. *Фирдавсӣ*
2. (умр) ба сар бурдан, сарфи вақт қардан.

Бар ин дoston бигзаронем руз,
Ки хуршед гиранд гурдон ба юз. *Фирдавсӣ*
Умре, ки баҳо бувад гаронаш,
Бо ҳар баду нек мағзаронаш. *Ҳилолӣ*

3. пешниҳод намудан, тақдим қардан.

[Анварӣ]... алассабоҳ қасди даргоҳи султон қард
ва қасидаро гузаронид. «Тазкираи Давлатшоҳ»

гузашт گزشت асоси ваҷони гузаштаи гузаштан.

ГУЗАШТ گزشت мурур, гузариш (дар бораи замон ва ҷо-
дисаҳо).

Ҳар кӣ н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Ҳеҷ н-омӯзад зи ҳеҷ омӯзгор. *Рӯдакӣ*
Гузашт баргашт надорад. *Зарбулмасал*

◇ гузашт аз ... а) ба ғайр аз ..., ба ҷуз ...

Гузашт аз ҳуришҳои чинисирӣшт,
Ки Ризвон надид он чунон дар биҳишт ... *Низомӣ*

б) баъд аз ..., пас аз ...

Гузашт аз парастидани кирдигор
Ба ҷуз хобу хурдан надоранд қор. *Низомӣ*

ГУЗАШТА گزشته 1. сифати феълӣи замони гузаштаи
гузаштан; 2. собиқ, пештара, пешина, дар вақти пеш
воқеъшуда; он чи дар вақти пеш воқеъ шудааст; муқо-
били оянда 2.

Барошуфту Судобаро пеш хонд,
Гузашта суҳанҳо бад-у бозронд. *Фирдавсӣ*
Айём бар ду қисмат — ояндаву гузашта,
В-онро ба вақти ҳозир бошад аз ин ҷудой.

Носири Хисрав

кни гузашта адовати пешина, душмани дерина.

Ҳар он кас, ки пӯзиш кунад бар гуноҳ,
Ту бипзиру кини гузашта маҳоҳ. *Фирдавсӣ*

ГУЗАШТАГОН گزشتهگان 1. пешиниён, қадими-
ҳо; 2. мурдагон.

ГУЗАШТАН گزشتن 1. гузар қардан, мурур қардан; си-
парӣ шудан, тамои шудан (дар бораи замон ва ҳоди-
саҳо).

Ҷаҳон аз бадандеш бе бим гашт,
Аз ин марзҳо ранҷу саҳтӣ гузашт. *Фирдавсӣ*
Биё, ки умр ҷу боди баҳор мегузарад,
Ба қор бош, ки ҳангоми қор мегузарад. *Амъақ*

2. раҳгузар шудан, аз пешниҳод, чизе убур қардан;
аз ҷое ба ҷое рафтан.

Чун насим ар бигзарам, Маҳфӣ, дар атрофи ҷаман,
Хори меҳнат доманам гирад, ки ин ҷои ту нест.

Маҳфӣ

З-он пештар, ки умри гаронмоя бигзарад,
Бигзор, то муқобили рӯи ту бигзарем. *Ҳофиз*

3. шикӯфта дохил шудан, шикӯфта ворид шудан, ши-
кӯфта даромадан.

Тири мижгони ту чунон гузарад бар дилу чоң,
Ки синони малики машриқ аз оҳану санг.

Фаррухӣ

4. мурдан, вафот ёфтан.

Ту з-эшон макун бешию бартарӣ,
Ки гар з-оҳани, бегумон бигзарӣ! *Фирдавсӣ*

Падар чун даври умраш мунқазӣ гашт,
Маро пирона панде доду бигзашт. *Саъдӣ*

Ман мегузарам, ҷаҳон туро бод!
Осоиши ҷисму чоң туро бод! *Шоҳин*

аз чизе гузастан а) аз чизе баромадан, аз чизе берун шудан.

Гарчи тир аз камон ҳамегузарад,
Аз камондор бинад аҳли хирад. *Саъдӣ*

б) боло шудан, болотар аз чизе рафтан, баландтар аз чизе шудан.

Дар кӯи ёр ҳеч ба чое намерасад,
Ҳар чанд бигзарад зи фалак ин фиғони мо.

Ибни Ямин

в) бартар шудан, пеш гузастан, муқаддам шудан.

Он, ки ногоҳ касе гашт, ба чизе нарасид,
В-ин ба тамкину фазилат бигузашт аз ҳама чиз.

Саъдӣ

г) тарк кардан, партофтан чизеро.

Моли ятмон ситадан кор нест,
Бигзар аз ин, к-одати аҳрор нест. *Низомӣ*
Манам, ки дар раҳи хубон гузаштам аз ҳама кор,
Агар ғалат накунам, кори хуб кори ман аст.

Шоҳин

бар касе гузастан а) аз пеши касе гузашта рафтан, раҳгузар шудан.

Дарвеше мучаррад ба гушаи сахрое нишаста буд,
подшоҳе бар вай бигузашт. *Саъдӣ*

б) маҷ. ба касе воқеъ шудан, рӯй додан(-и кору холе).

Кунун он чӣ бад буд, бар мо гузашт,
Гузашта ҳама назди ман бод гашт. *Фирдавсӣ*

Нагзарад бар ҳеч кас аз ошиқон,
Он чӣ дӯш аз ишқ бар чокар гузашт. *Анварӣ*

◇ гузаштани об ба ҷӯи касе киноя аз расидани барор ва равнақ ба кори касе.

Акнун ба ҷӯи уст равон оби ошиқӣ,
Он рӯз шуд, ки об гузашти ба ҷӯи мо. *Манучехрӣ*

як сару гардан гузастан фахркунон ва нозон гузастану рафтан.

Як сару гардан нигори ман чу аз гулшан гузашт,
Обро оби хиҷолат то сару гардан гузашт. *Шоҳин*

ГУЗИДА گزیده 1. сифати феълӣи замони гузаштани гузидан; 2. мунтахаб, мумтоз; бех, бехтарин, нағз.

Аз эшон ду гурди гузида савор—
Зарири сипаждору Исфандиёр. *Дақиқӣ*
Сипаҳ чун даромад ба арзи шумор,
Гузида дар у буд понсад ҳазор. *Низомӣ*

ГУЗИДАН گزیدن интиҳоб намудан, хоста гирифтани, чида гирифтани, чудо карда гирифтани (касе ё чизеро аз миёни одамоне ё чизҳо); ихтиёр намудан, хуш кардан, мумтоз ва бехтарин шумурдан; тарҷеҳ додан.

Роҳе, к-у рост аст, бигзин, эй дӯст,
Дур шав аз роҳи бекаронаву тарфанҷ. *Рудақӣ*

Гузидам зи ҳар номае нағзи у,
Зи ҳар пӯст бардоштам мағзи у. *Низомӣ*

Қасе к-аз маърифат як шева бигзид,
Ҷаҳони бениҳоят мунҳасир дид. *Бедил*

касери, чизери бар (ё ба) касе, чизе гузидан тарҷеҳ додан, интиҳоб кардан; касери, чизери бехтар шумурдан аз касе, чизе.

Хунук он, ки осониши марду зан
Гузинад бар осоиши хештан. *Саъдӣ*

Донӣ, ки чист давлат — дидори ёр дидан,
Дар кӯи у гадоӣ бар хисравӣ гузидан. *Ҳофиз*

Медонам, ки то касери корд ба устухон нарасад,
маргро ба зиндагӣ намегузинад. *«Чор дарвеш»*

◇ ватан гузидан манзил кардан, манзил гирифтани. Зи бекасист ба вайронаҳо гузида ватан Чу ахтаре, ки кунад дар буручи наҳс қирон.

Шоҳин

канора гузидан дур шудан, қанорагирӣ кардан.

Аз ҳама мардумон канора гузид,
Тарс-тарсон дар он манора хазид. *Ҷомӣ*

гузин گزين асоси замони ҳозираи гузидан.

ГУЗИН گزين 1. гузида, интиҳобшуда, хоста гирифташуда, чида гирифташуда; ихтиёршуда, мунтахаб, мумтоз, писандида; бех, бехтарин, нағз.

Эй мардумон, ман бародараш Абдурахмонро бубинам, ки у гузини эшон аст. *«Таърихи Табарӣ»*

Аз суханҳои ту ин нукта гузин кард Қамол,
Дӯстро чун зи ғазалҳои гузини мебоист.

Қамолӣ Хуҷандӣ

гузин кардан гузидан, интиҳоб намудан, хоста гирифтани, чида гирифтани.

Гузин кард аз он номдорон савор
Далерони ҷангӣ даҳу ду ҳазор. *Фирдавсӣ*

Пире аз бихрадон гузин карданд,
Номи у довари замин карданд. *Низомӣ*

гузин кардан чизери бар чизе афзал ва бартар шумурдан чизеро аз чизе.

Ба фармони шохон дил ораста,
Хирадро гузин карда бар хоста. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. сазовор, лоиқ, муносиб.

Тахтро чун ту беҳнишине нест,
Чу ту дайҳимро гузине нест.

Заҳири Форъбӣ

ГУЗИР گزير раҳой, халосӣ аз чизе; чора, илоҷ.

Чун набуд аз сариру тоҷ гузир,
Боз машғул шуд ба тоҷу сарир. *Низомӣ*

Дардо, ки дарди ишқи ту дармонпазир нест,
З-ин дарди бедаво дили моро гузир нест. *Шоҳин*

гузор گزار асоси замони ҳозираи гузоштан, гузор(и)-дан I.

гузор گزار асоси замони ҳозираи гузор(и)дан II.

ГУЗОР گزار 1. гузариш, убур, гузастан.

Ҳам ба чанбар гузор хоҳад буд
Ин расанро, агарчи ҳаст дароз. *Рудақӣ*
Баромад зи ҳар сӯй дар растахез,
Надиданд чое гузори гурез. *Фирдавсӣ*

2. роҳи гузариш, гузаргоҳ, маҳалли убур.

Гузораш пур аз наррадевони чанг,
Ҳама размо сохта чун паланг. *Фирдавсӣ*
Ҷар гаҳ ки бод бар ту вазад гӯям, эй аҷаб,
Қулзум ба чунбиш омаду ҷӯяд ҳаме гузор. *Ҳоқонӣ*

3. бур(р)иш, бурида гузаштан, буррой.

Бибин нармии пушти шамшери тез,
Гузораш нигар гоҳи хашму ситез. *Асадӣ*

гузор афкандан а) гузаштан, убур қардан.

Дӣ шунидам, чоғиби гулшан гузор афкандай,
Дар гул аз рашки рухат сад хор-хор афкандай.

Фузулӣ

б) ру овардан, ру ниҳодан ба касе, чизе.

Матон хобро бирбуданд аз мардуми чашмам,
Магар бахти бад афкандаст сӯи ман гузор имшаб.

Фузулӣ

гузор қардан а) гузаштан, гузар қардан, убур қардан, гузашта рафтн.

Ҷар дам зи миён канор мекард,
Бар куху камар гузор мекард. *Ҳилолӣ*

б) сӯроҳ карда гузаштан аз чизе.

Ҳамон тири жубини захробдор,
Ки бар оҳанин кӯҳ қардӣ гузор... *Фирдавсӣ*

гузор овардан бар касе гузар қардан ва рӯ овардан ба касе.

Аморидори Лайлиро, ки маҳди моҳ дар ҳукм аст,
Худоро, дар дил андозаш, ки бар Маҷнун гузор орад. *Ҳофиз*

дар гузор будан дар ҳоли убур будан, дар мавқеи гузариш будан, дар роҳ будан.

Дӣ дар гузор буд, суви мо назар накард,
Бечора дил, ки ҳеч надид аз гузори умр. *Ҳофиз*

ГУЗОРА I گزارة гузор, гузариш, убур; гузора қардан гузаштан, убур қардан, тай қардан.

Биёбон ҷӣ гуна гузора кунам?
Або ҷангҷӯён ҷӣ чора кунам? *Фирдавсӣ*

Ҷайхун гузор қардӣ, Сайхун кунӣ гузора,
З-он сӯ мадор қардӣ, з-ин сӯ кунӣ мадора.

Манучехрӣ

гузора овардан гузарондан, гузар додан, гузар кунондан, убур додан.

Киштиҳо ба бари эшон бурданд ва эшонро ба кишти гузора оварданд. «*Тағрихи Систон*»

гузора омадан гузаштан, убур қардан.

Аз лаби оби Ҷайхун гузора омаданд ва Хуросон бигиританд. «*Тағрихи Систон*»

гузора шудан а) гузаштан, убур қардан.

Бар оби Ҷайхун пул қардану гузора шудан
Бузург муъҷизае бошаду қавӣ бурхон. *Фаррухӣ*

б) сӯроҳ карда гузаштан аз чизе.

Бизад бар миёни дарахти саҳӣ,
Гузора шуд он тири шоҳаншаҳӣ. *Фирдавсӣ*

ГУЗОРА II گزارة аз ҳад гузаранда, аз ҳад зиёд, бисъёр.

Як бор нақши пой худ, эй беҳабар бибин,
То равшанат шавад, ки ҷӣ масти гузораӣ. *Соиб*

ГУЗОРАНДА I گزارة 1. сифати феълӣи замони ҳозираи гузоштан; 2. сӯроҳкунанда, шикофанда.

Ба найза гузорандаи кӯҳи оҳан,
Ба ҳамла рубояндаи боди сарсар. *Фаррухӣ*

гузоранда шудан бар чизе сӯроҳ қардан, шикоф қардан чизеро.

Биёмад яке новакаш бар миён,
Гузоранда шуд бар силеҳи каён. *Дақиқӣ*

ГУЗОРАНДА II گزارة 1. сифати феълӣи вамои ҳозираи гузор(и)дан II; 2. ровӣ, ривояткунанда, гӯянда, нақлкунанда; баёнкунанда, нависанда.

Гузорандатар пире аз мӯбадон,
Гузориш чунин қард аз бихрадон... *Низомӣ*

Ба тақдиму таъхир бар ман мағир,
Ки набвад гузорандаро з-он гузир. *Низомӣ*

гузорандаи нома нависандаи нома, котиб.

Гузорандаи нома воло дабир
Чу фориф шуд аз нақши ҷинӣ ҳарир... *Ҳочу*

3. таъбиркунанда, муаббир, хобгузор.

Гузорандаи хобу ҷангӣ туй,
Ғаҳи чора марди дирангӣ туй. *Фирдавсӣ*

ГУЗОР(И)ДАН I گزاردن || گذاريدن 1. мондан, ниҳодан.

Ду киштию заврақ ҳам андар шитоб
Гузорид яқсар бар ин рӯи об. *Фирдавсӣ*

пой гузордан пой ниҳодан, қадам мондан.

Бизад гурзу бифқанд дарро зи ҷой,
Пас он гаҳ суи хона бигзорд пой. *Фирдавсӣ*

2. боқӣ гузоштан, мондан.

Ба ҳар ҷӯе ки гардад сояафкан,
Гузорад мавҷоро раъша дар тан. *Бедил*

3. вогузор қардан, супоридан, таслим қардан.

Баъзе аз мамолики Хуросонро ба гумоштагонӣ хавос гузорад. «*Равзат-ус-сафо*»

4. тарк қардан, вогузоштан, партофтан.

Ту набинӣ, ки маро ишва диҳӣ хандоханд,
Солҳо зор бигирёнаду бигзорад ёр. *Анварӣ*

Яке тифл дандон бароварда буд,
Падар сар ба фикрат фуру бурда буд,
Ки ман обу нон аз кучо орамаш,
Мурувват набошад, ки бигзорамаш. *Саъдӣ*

5. ба ҳоли худ мондан, озод мондан; гузор (ё бигузор), ки (то)... ба ҳоли худ мон, озод мон!

Аз ҳеш мағӯй з-ин суҳан беш,
Бигзор, ки ман малулам аз ҳеш. *Ҳилолӣ*

6. ба сар бурдан, (умр) гузарондан.

Эй мутағофил, ба кори ҳеш ниғаҳ кун,
Чанд гузорӣ чунин ҷаҳон ба тағофул.

Носири Хисраё

Нафас як-як ба шодӣ мешуморад,
Ҷаҳон хуш-хуш ба бозӣ мегузорад. *Низомӣ*

7. тай қардан, гузаштан, гузар қардан.

Биёбон гузорад ба андак сипоҳ,
Шавад шоҳ пирузу душман табаҳ. *Дақиқӣ*

Гуфто: Бирав ба назди зимистон ба тохтан,
Сахро ҳаманаварду биёбон ҳамегузор! *Манучехрӣ*

ГУЗОР(И)ДАН II گزاردن || گزاريدن 1. адо қардан, ба ҷо овардан.

Шуғле, ки дорӣ, бигузор ва чун бигузорӣ ва биравӣ, ҷавоб гӯям. *Ҷомӣ*

2. маҷ. арз қардан, гуфтан.

Афсонаҳо баҳри он сароидаанд, ки ба хоб равӣ,
на барои он гузордаанд, ки аз хоб бедор шавӣ.

«Низори дониш»

гузордани ҳоҷат баровардани ҳоҷат, аз ҳоҷат ва эҳтиёҷ халосӣ додан.

Гузордани ҳоҷат аз ҳама навофил афзал бошад.
Аҳмади Дониш

3. маҷ. расондан.

Шаҳаншаҳ чу бигзорд пайғоми хеш,
Ба уммеди посух сар афканд пеш. *Низомӣ*

Эй сабо, аз манаш гузор навид,
Қи ғулумест бо ту, Шоҳин ном. *Шоҳин*

ГУЗОРИШ گزارش 1. таъбир, баёни хоб, маънидод кардани хоб.

Ту ин хобҳоро ба чуз пеши ӯ
Мағю зи нодон гузориш маҷӯ. *Фирдавсӣ*

2. баён, гуфтор; ривоят.

Гузорандан шарҳи он марзбон
Гузориш чунин оварад бар забон ... *Низомӣ*

Яке аз он чумла дар аснои гузориши қиссаи
Юнус мастур гашта. «*Равзат-ус-сафӣ*»

гузориш додан баён кардан, нақл кардан.

Гузоришкунон тез кун нағзро
Гузориш деҳ ин номаи нағзро. *Низомӣ*

3. адо кардан, ба ҷо овардан.

Коре, ки фароҳури ҳол ва ҳавсалаи ман аст, гузориш ва саранҷом медиҳам. *Аҳмади Дониш*

гузориш кардан а) хоб таъбир кардан, маънидод кардани хоб.

Ҳама хобҳо пеши эшон бигуфт,
Нухуфта падид оварид аз нухуфт.
Қас онро гузориш надонист кард,
Пурандешашон шуд дилу рӯй зард. *Фирдавсӣ*

б) баён кардан, нақлу ривоят кардан.

Гузорандатар пире аз мӯбадон,
Гузориш чунин кард аз бихрадон. *Низомӣ*

в) маҷ. нақш гузоштан, сурат кашидан.

Пас он гаҳ аз синои тешаи тез
Гузориш кард шакли моҳу шабдез. *Низомӣ*

ГУЗОРИШГАР گزارش گر 1. шарҳу эзоҳдиҳанда; гуянда, баёнқунанда; нақлқунанда.

Гузоришгари коргоҳи суҳан,
Чунин гуяд аз мӯбадони қуҳан ... *Низомӣ*

2. маҷ. наққош, суратнигор, сураткаш.

Суҳанро гузоришгари нақшбанд
Чунин нақш барзад ба чини паранд. *Низомӣ*

ГУЗОРИШКУН گزارش کن шарҳу эзоҳдиҳанда; баёнқунанда, нақлқунанда, гуянда.

Гузоришқуни розҳои нухуфт
Зи таърихи деҳқон чунин бозгуфт ... *Низомӣ*

ГУЗОФ گزاف *ниг.* гизоф.

ГУЗОШТАН گذاشتن 1. мондан, ниҳодан.

Ҳамён бар лаби даръе бигузоштам. *Авфӣ*
Нукта омад ба арз чогагараш,
Қафи дасте гузошт зери сараш. *Бедил*

2. нишондан, монандан, ҷой додан.

Худро дар соя гирам ва туро дар офтоб гузорам,
аз муқтазон адолат дур бошад. *Аҳмади Дониш*

3. боқӣ гузоштан, мондан.

Оташ нишондану аҳгар гузоштан ва афӣи куштану бачааш нигоҳ доштан кори хирадмандон нест.
Сағдӣ

Қорун ҳалок шуд, ки чиҳил хона ганҷ дошт,
Нушервон намурд, ки номи наку гузошт. *Сағдӣ*

4. вогузор кардан, супоридан, таслим кардан.

Пас Қутайба илҳоқ кард андар қисмати хонаҳо
ва асбоб; эшон хонаҳо ва асбоби хеш чумла гузоштанд ба араб. «*Таърихи Наршахӣ*»

Ҷон тани фарсударо бо ғами ҳичрон гузошт,
Тоқати сӯҳбат надошт, хона ба меҳмон гузошт.
Ҷомӣ

5. тарк кардан, вогузоштан, партофтан.

Чунин дод посух, ки моро падар
Бизад душу бигузоштам буму бар. *Фирдавсӣ*

Ҳамраҳӣ ҷустай зи ман в-он гаҳ
Дар миёни раҳам гузоштай. *Анварӣ*

Зи машриқ шоҳи ҳовар теғ бардошт,
Сипоҳи зангбор иқлим бигузошт. *Убайди Зоқонӣ*

6. ба ҳоли худ мондан, озод мондан.

Фарруҳзод чун сурати ҳол бад-ин минвол дид,
Қилисорақро бо сойри мутааллиқони салҷуқия аз банд бароварда ва хилъат пушонида бигузошт.

«*Таърихи Фаришта*»

Ту бар ӯ нишоне фиристӣ, ки фалонро бигзор
ва макуш, он амал бигзорад ё на. *Аҳмади Дониш*

7. иҷозат додан, руҳсат додан.

Овозан ҷамолаш дилҳо ҳаменавозад,
Лекин бари висолаш касро намегузорад. *Анварӣ*

8. ба сар бурдан, (умр) гузарондан.

Бар ин гуна якчанд бигузоштам,
Суҳанро нухуфта ҳамедоштам. *Фирдавсӣ*

ГУЛ گل 1. гунча ва ё муғҷаи вошудай гиёҳон ва дарахтон, шукуфай кушода, барғҳои рангини ба ҳам пайваста, ки баъзе дарахтон ва гиёҳон дар шохҳои худ ҳосил мекунад ва баъд аз муддате ба ҷои он тухм ё мева ба вучуд меояд; гули садбарг, вард, ки аксар хор дорад.

Ганҷи беранҷ надидаст касе,
Гули бехор наҷидаст касе. *Ҷомӣ*

Зи оби чашми ман гил шуд ба роҳи ишқ манзилҳо,
Надонам то чи гулҳо бишкуфад охир аз ин гилҳо.
Ҳилолӣ

гули азрақ гули нилуфар; гули офтобпараст.

Ҳар тараф офтоб бардорад,
Гули азрақ дар у назар дорад. *Низомӣ*

гули бехор а) гуле, ки хор надорад.

Гули бехор андар гулшани даҳр
Ба чашми тезбин кай метавон дид. *Масъуди Сағд*

б) киноя аз чизи беайб, бенуқсон ва ё беҳалал.

Ҳар ҷо ки ҳабибест, ба паҳлуш рақибест,
Дар боғи ҷаҳон як гули бехор набошад. *Ҳилолӣ*

в) киноя аз шароб.

Ҳангоми баҳор аст ҷаҳон чун бути Фарҳор,
Хез, эй бути Фарҳор, биёр он гули бехор.
Манучехрӣ

гули навбар гули тоза, гули мевани наврас.

Шоҳи тар аз баҳри гули навбар аст,
Хезуми хушк аз пай хокистар аст. *Низомӣ*

гули наврӯзӣ гулест, ки дар аввали баҳор мешукуфад.

Ҳама олам ба тамошон ту шоданд, оре,
Ту маҳи идию рӯи ту гули наврузист.

Қамоли Хучандӣ

гули раъно а) як навъ гуле, ки дарунаш зарду берунаш сурх аст; *киноя аз маҳбуба.*

Мо якдилу якрӯй чунин в-он гули раъно,
Афсӯс, ки аз ҳар тарафе рӯи дигар дошт. *Шоҳӣ*

б) гули зебо.

Ҳазар кун аз дами сарди рақиб, эй ғунҷари хандон,
Ки аз боди хазон офат расад гулҳои раъноро.

Ҳилолӣ

гули сахар гули бомдодӣ, гуле, ки сахар мешукуфтад.

Аз диданашон назар шукуфташ,
Дил ҳамчу гули сахар шукуфташ. *Файзӣ*

гули сурх а) гуле, ки рангаш сурх бошад; б) *киноя аз офтоб.*

Саҳаргах, ки омад ба некаҳтарӣ
Гули сурх бар тоқи нилуфарӣ. *Низомӣ*

гул чидан гул чамъ кардан; маҷ. баҳра бурдан, баҳравар шудан аз чизе.

Ту з-ин гулзор ҳаргиз гул начинӣ,
Зи нахли комронӣ бар набинӣ.

Фаҳриддини Гургонӣ

Чист гулҳои маърифат чидан?
Ранг дидан, баҳор фаҳмидан. *Бедил*

2. *киноя аз рухсор, рӯй, чехра.*

Барафрӯхт он моҳ чун офтоб,
Фуру рехт бар гул зи наргис гулоб. *Низомӣ*

Жола аз наргис фуру бориду гулро об дод,

В-аз тагарги рӯҳпарвар молиши унноб дод. *Восифӣ*

гули пажмурда а) гули афсурда, гули лавшуда; б) *киноя аз рӯи зард.*

Тоза месозад гули пажмурдари номи сабуҳ,

Рӯҳ мебахшад равони мурдари чоми сабуҳ. *Маҳфӣ*

гули рангин *киноя аз рӯи гулгун, рӯи зебо.*

Вале ишқаш баҳори тозатар гашт,

Гули рангини у хуни ҷигар гашт. *Ҳозиқ*

3. *киноя аз лаб.*

Ба мушкин каманд андар афғанд чанг,

Ба фундуқ гулонро ба хун дод ранг. *Фирдавсӣ*

4. *киноя аз маҳбуба.*

Гуфтанд, ки дар ҳавои ин гул

Савдозада шуд ҳазор булбул. *Ҳилолӣ*

гули навруста а) гули тозарӯида, гули навшукуфта;

б) *киноя аз маҳбуба.*

Маранҷ, эй гули навруста, аз тазаллуми ман,

Ки кори булбули бечора доду фаръед аст. *Шоҳин*

гули садбарг а) гули сурх; б) *киноя аз маҳбуба.*

Чу он гулбаргрӯён бар сари хок

Гули садбаргро диданд ғамнок... *Низомӣ*

гули сурӣ а) гули сурх; б) *киноя аз маҳбуба.*

Омада наврӯз моҳ бо гули сурӣ ба ҳам,

Бодаи сурӣ бигир, бо г у л и с у р ӣ бичам.

Манучеҳрӣ

Ба чехраи гули сурӣ нигоҳ мекардам,

Ки буд дар шаби торӣ ба равшани чу чароғ.

Ҳофиз

гули шукуфта а) гули ниҳоят вошуда; б) *киноя аз маҳбуба.*

Ҳайф аст, ки ин гули шукуфта

Аз дидан мо шавад нуҳуфта. *Ҳилолӣ*

5. доғи сафедии чашм, як навъ сафедие, ки дар чашм пайдо мешавад.

Машҳури оламам зи нуқсонӣ эътибор,

Изҳори айб чун гули чашм аст бӯи мо. *Бедил*

гул ба чашм афтод ба чашм сафедӣ (доғ) афтод, чашм лаккадор шуд.

Ба чашми шабнами ин бустон гул афтодаст,

Зи бас гирифта дар ин арсаи чаман бе ту. *Соиб*

6. сари фатिलाи чароғ, сари нимсӯхтаи пилтаи шамъ,

Шамъ кун ин зардгули ҷаъфарӣ,

То чу чароғ аз гули худ бархӯрӣ. *Низомӣ*

◇ гули пиёда а) гуле, ки дарахт ва буттаи бузург надорад, монанди савсан, бунафша, лола ва гулҳои саҳроӣ; б) гули хурдӣ.

Чое, ки ба раҳ кунанд гулгашт,

Дар кӯча дамад гули пиёда. *Хисрави Деҳлавӣ*

гули рӯи (*ё сари*) сабад *киноя аз* чизи аъло, чизи беҳтарин, мавриди иззату икром буда.

Рақами хандаса, Урфӣ, манеҳ ашъори маро,

Ҳар чӣ з-ин боғ бирӯяд, гули рӯи сабад аст. *Урфӣ*

Ба ҳар чо ки ворид шудӣ, гули сари сабади фузалову зурафо буда, маҷлис аз файзи вучудаш маркази нишот ва маъдани инбисот гаштӣ. *Садри Зиё*

гули хандон а) *киноя аз* гули шукуфта; б) *киноя аз* маҳбуба.

Чашман чашми маро, эй гули хандон, даръёб,

Ки ба уммеди ту хуш оби равоне дорад. *Ҳофиз*

Лаб бибастам зи сухан, эй гули хандон, ки мабод,

Мардумон бӯи ту ёбанд зи ранги суханам. *Ҳилолӣ*

гул кардан а) зоҳир шудан, намоён шудан; рӯй додан.

Ҳеч оҳе сар назад, к-аз мо гудозе гул накард,

Ҳамчу дил аз об гардидан хабар дорем мо. *Бедил*

Он чӣ зи лаб гул кунадам нола аст,

Он чӣ зи дил сар кашадам оҳ буд. *Шоҳин*

б) ошкор ва аён гардидан; фош шудан.

Ғунҷаем, аммо ба олам рози мо гул кардааст,

Пур бувад мағзи ҷаҳон ҳамчун ҳаво аз бӯи мо.

Шавкат

гули зардро аргувонӣ кардан *киноя аз* рӯи зардро суръ гардонидан.

Ба ман деҳ, ки то з-у ҷавонӣ кунам,

Гули зардро аргувонӣ кунам. *Низомӣ*

гули ишқ бардамондан *киноя аз* оташи ишқро шуълавар гардонидан, пурҳарорат гардонидани муҳаббат.

Он кас гули ишқ бардамонад,

Қ-омезиши ранги ишқ донад. *Файзӣ*

гули рӯйро заъфарон кардан *киноя аз* рухсоран сурхро зард кардан.

Гули рӯйи муҳаббат заъфарон кард,

Баҳори хусни у ин ғам хазон кард. *Ҳозиқ*

аз барги гул қанду шакар рехтан *киноя аз* гуфта шудани лафзи ширин аз лаби маъшуқа.

Зи барги гул ҳама қанду шакар рехт,

Зи бодомӣ сияҳ уноби тар рехт.

Бадрии Қашмирӣ

гиребон кушодани гул *киноя аз* шукуфтани гул.

Акнун, ки кушод гул гиребон,

Дастӣ ману домани гулистон. *Ҳоқонӣ*

дамидани гул рӯидан, сабзидани гиёҳи гулдор.

Чӣ хосил, гар ҳазорон гул дамад ё сад баҳор ояд,
Маро чун бо ту кор афтодаст, инҳо чӣ кор ояд!
Ҳилолӣ

гули когазин бӯй надиҳад *зарб.* чизи қалбаки қадр надорад; гул чу шавад қарини гул, гирад рангу бӯи *ӯ зарб.* ҳамнишини асар дорад; аз ҳазор гулаш яке нашкуфтааст тамоми қувва ва истеъдоди хурро зо-хир накардааст, дар айни ҷавони мебошад.

Нашкуфт ҳама ҷаҳони фазлам,
Нашкуфта яке гул аз ҳазорам.

Сайидҳасани Ғазнавий

ГУЛАҚ گلک 1. шакли хурдӣ ва навозиши гул; 2. маҷ. маҳбуба.

Калаке буд ошиқи гулаке,
Шӯҳаке мушқбор кокулаке. *Ҷомӣ*

ГУЛАНГАБИН گل انگبین гулқанди асали, ки аз гулу асал тайёр карда мешавад.

Гар бар канори Даҷла касе номи ӯ барад,
Об ангабини ноб шавад, гил гулангабин. *Имора*

Ман заҳргиеҳ коштаам, гулангабин таваққӯъ на-твонам кард. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ГУЛАНДОМ گل اندام 1. нозукбадан, зебобадан, латиф-пайкар, нозанин.

Дар мазҳаби мо бода ҳалол аст, валекин
Бе рӯи ту, эй сарви гуландом, ҳаром аст. *Ҳофиз*

2. номи занона.

ГУЛАФШОН||**ГУЛФИШОН** گل افشان||گل افشان 1. гулпош, гулрез; гулафшон кардан гул афшондан (дар идҳо, махсусан дар ҷашни наврӯз).

Май нӯшу гулафшон кун, аз даҳр чӣ меҷуӣ, —
Ин гуфт сахарғаҳ гул; булбул, ту чӣ мегӯӣ?
Ҳофиз

2. навъе аз оташбозӣ.

Чу гулафшон, ки шарарбор кунад оташбоз,
Нуқтаҳо резад аз коғаз печида бар он.

«*Баҳори Аҷам*»

3. маҷ. нурпош, нурафшон.

Духт хайрат бар офтоб нигоҳ,
К-эй шафеи ҷаҳони номасиёҳ,
Аз ту танҳо фалак гулафшон нест.
Хок ҳам ҳоли аз чароғон нест. *Бедил*

ГУЛАФШОНӢ||**ГУЛФИШОНӢ** گل افشانی||گل افشانی гулпоши, гулрезӣ, гул нисор кардан; гулафшонӣ кардан аз *чизе*

а) худнамоӣ кардан аз хусуси чизе.

Қард аз мову ман гулафшонӣ,
Баст бар хеш номи инсонӣ. *Бедил*

б) санъаткорӣ ба кор бурдан дар суҳан ва ғайра.

Гулфишонӣ кардаам з-ин бустон,
Ёд оредам ба хайр, эй дӯстон! *Аттор*

ГУЛБАДАН گل بدن гуландом, гулпайкар (сифати маҳбу-ба); маҷ. зебо, латиф, хушандом.

Агар мо булбулем ин гулбаданро,
Ту умре боғбонӣ ин чаманро. *Ҳозик*

Он булбули нолон, ки ҳама шаб ба фиғои аст,
Ҳочист, ки ёд аз лаби он гулбадан асташ. *Ҳоҷӣ*

ГУЛБАРГ گل برگ 1. барги гул, варақи гул; барги гули сурх.

Бад-он лашкари душман андар фитод,
Чунон к-андар афтад ба гулбарг бод. *Дақиқӣ*
Ту гулбарги тарӣ, мо чун гиёҳи хушк саргардон,
Туро аз лолаву гул сохтанд, аз хору хас моро.
Мушфиқӣ

2. маҷ. рӯи зебо.

Эй аз бунафша сохта гулбаргро ниқоб,
В-аз шаб тапончаҳо зада бар рӯи офтоб. *Анварӣ*
Гулбаргро зи сунбули мушқин ниқоб кун,
Яъне ки рух бипушу ҷаҳоне хароб кун. *Ҳофиз*

3. маҷ. лаби маҳбуба.

То кай ба нозу шухӣ лабро газӣ ба дандон,
Гулбарги нозукатро озурда сохт жола. *Ҳилолӣ*

◇ гулбарги хандон а) *киноя* аз барги гули навшукуф-та; б) *киноя* аз маъшӯқа.

Ба хуноби чигар оғуштаам чун лола сар то по,
Асар бинед доғи ишқи он гулбарги хандонро.

Ҷузӯлӣ

ГУЛБАРГРҮӢ گل برگ روی гулруӣ, хушруӣ, зебо.

Бути мохпайкар, маҳи мушқмӯӣ,
Гули ёсминбуӣ гулбаргрӯӣ. *Ҳочу*

ГУЛБЕЗ گلbez гулафшон, гулпош, гулрез, афшонандаи гул.

Агарчи бода фараҳбахшу бод гулбез аст,
Ба бонги чанг маҳур май, ки муҳтасиб тез аст.
Ҳофиз

Мадех ба бод гаронмоя умр бе бода
Кунун, ки бода фараҳбахшу бод гулбез аст. *Ҷомӣ*

ГУЛБОЗ گل باز дӯстдоранда ё парварандаи гул.

Зи бас саҳни чаман аз хандаи гулзор хуррам шуд,
Дар ӯ чун дасти гулбоз аз ҳаво гул метавон чидан.
«*Баҳори Аҷам*»

ГУЛБОМ گل بام овоз ва садои баланд; муқ. гулбонг 1.

Гулбом занад кӯсат, гулвом шавад косат,
К-оташ ба гулоб орад хаммор ба субҳ-андар.
Ҳоқонӣ

ГУЛБОНГ گل بانگ 1. овози баланд; бонг, фаръёд; муқ. гулбом.

Ёр соқӣ шуду бе парда ба маҷлис омад,
Бар дари майкада гулбонгу садо дардоланд.
Ибни Ямин

Бар остони ҷонон гар сар тавон ниҳодан,
Гулбонги сарбаландӣ бар осмон тавон зад. *Ҳофиз*

2. садои асбоби мусиқӣ.

Бахташ ба субҳхезӣ то кӯфт кӯси давлат,
Гулбонги кӯси уро гулбонги тоза бинӣ. *Ҳоқонӣ*

То шуд он маҳ муштарӣ дурҳои Ҳофизро ба гуш,
Мерасад ҳар дам ба гуши Зӯҳра гулбонги рубоб.
Ҳофиз

3. овози хуш, навои форам.

Гулбонги андалебон аз навҳа гар диҳад ёд,
Мотамсаро намояд аз дур боғ бе ту. *Сайидо*

Ба баэми гул чу сароянд номи Ҷомиро,
Зи булбулон ҳама гулбонги офарин хезад. *Ҷомӣ*

◇ гулбонг бар қадам задан киноя аз тез ва бо суръат роҳ рафтан.

Пас гулбонг бар қадам зада, афтону хезон аз тарси чон ба ҳазор заҳмат худро ба ободони расонидам. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

ГУЛБОР گلبار гулрез, гулафшон; ◇ чехраи гулбор рухсори гулгуни зебо ва латиф.

Арғувон аз шафақи чехраи гулбори ту шуд,
Хирмани оташ аз он рӯ ба гулистон афтод. *Шоҳин*

ГУЛБУН گلبن буттаи гули садбарг, буттаи вард.

Биёрост гетӣ ба сони биҳишт,
Ба ҷои гиё сарву гулбун бикишт. *Фирдавсӣ*
То сад ҳазор хор намерӯяд аз замин,
Аз гулбуне гуле ба гулистон намерасад. *Ҳофиз*

◇ гулбуни гулшани назокат киноя аз маҳбуба.

Эй гулбуни гулшани назокат,
Як гул чу руҳи ту дар ҷаман нест. *Васлӣ*

гулбуни даҳбунон киноя аз ангуштон.

Мурғи дузабон чу қилки ман кас
Бар гулбуни даҳбунон надидаст. *Ҳоқонӣ*

гулбуни ноз киноя аз маҳбуба.

Ғаҳе бо гесуяш қардӣ сухан соз,
Ки эй ҳамсар шуда бо гулбуни ноз. *Ҷомӣ*

гулбуни фирӯза киноя аз фалак, дунё.

Гулбуни фирӯза ҳаргиз бар муроди ман нарафт,
Умрӯ рафту надидам бахти фирӯзе чунин.

Мушфиқӣ

ГУЛБҮЙ گلبوی чизе, ки бӯи гул дорад; хушбӯй.

Чу дид Озарарӯз дилҷӯро,
Бутӣ ёсминрӯи гулбӯро ... *Ҳочу*

Биё, ки бе руҳи гулрангу зулфи гулбӯят,
Шикаста дар дилу дар дида хорҳо дорам. *Анварӣ*

ГУЛВОМ گل وام гулфом, гулранг; маҷ. сурхранг.

Гулбом занад кӯсат, гулвом шавад косат,
К-оташ ба гулоб орад ҳаммор ба субҳ-андар.

Ҳоқонӣ

ГУЛГАШТ گلگشت гардиш, сайру тамошо дар гулзор,
ҷаманзор, дар гулистон ва ё боғу саҳро.

Дарун сад хор-хор аз меҳнати ҳаҷр,
Киро парвои гулгашти баҳор аст. *Ҷомӣ*

Муоширон рӯй ба гулгашти дашту саҳро ниҳоданд. *Восифӣ*

ГУЛ-ГУЛ گلگل 1. шукуфон ва хандон; дар айни тариқу тозагӣ, хушрӯй ва зебоӣ.

Гуландоме, ки бо руҳсори гул-гул
Фиканда гулғуле дар ҷони булбул. *Ҳилолӣ*

гул-гул шудан монанди гул суп-сурх ва хандон шудан.

Гул-гул шудааст рӯи ту аз ҷомӣ оташин,
Асбоби айши булбулу парвона пур шудааст. *Соиб*

гул-гул шукуфтан бисъёр шукуфтан; маҷ. хандон ва хуррам шудан.

Шукуфт аз ғунҷаву пайкони у гул-гул дили тангам,
Ки ҷон аз сӯхбати ёрони якдил тоза мегардад.

Соиб

2. дорон доғҳои сурхи гулмонанд.

Ҷуръае афшондай бар аҳли зӯҳд,
Далқи тақвон Зухурӣ гул-гул аст. *Зухурӣ*

ГУЛГУН گلگون 1. ба ранги гул, гулранг, сурхранг, сурх.

Аз тапонча рӯй гулгунаст кунад,
Саҳт зиндониву маҳзунат кунад. *Румӣ*

Буд гулгун зи бода дидан ҷом,
Чашмзаҳме расид аз айём. *Мушфиқӣ*

гулгун қарқаф шароби сурх.

Соқӣ, бидеҳ он гулгун қарқафро,
Ноёфта аз оташи газ тафро. *Абузироа*

бодани гулгун шароби сурх, ман лаългун.

Симоёу бодани гулгуну лӯбатони чу мох,
Агар фаришта бубинад, ҳамеравад аз роҳ. *Рудакӣ*
дебои гулгун матои сурх, матои абрешимии сурхи гулдор.

Ту хуш меғалт бар дебои гулгун,

Ки ман меғалтам инак бе ту дар хун.

Хисрави Деҳлавӣ

2. монанди гули сурх тару тоза ва зебо.

Руҳи гулгунш гашта заъфаронгун,
Лаби майгунш гашта осмонгун.

Фахриддини Гургонӣ

Фалак ҳусни туро аз ҳусни Юсуф қард гулгунтар,
Ки рангинтар кунад шоир зи матлаъ ҳусни матлаъро. *Шавкат*

3. маҷ. аспӣ сурхранги тездав, аспӣ бури даванд.

Биёред гулгуни лӯҳроспӣ,
Ниҳед аз бараш зини гуштоспӣ. *Дақиқӣ*

Эй ки гуфти зи паяш ашк чу гулгун мадавон,
Бо касе гӯй, ки дар даст иноне дорад.

Қамоли Хучандӣ

4. номи аспӣ Ширин.

Ба Гулгун барқашид он тангдил танг,
Фарас гулгуну оби дида гулранг. *Низомӣ*

ГУЛГУНА گلگونه 1. гулрангӣ, сурхӣ.

3-у магар пурсид марди беҳабар,
К-аз ҷӣ шуд гулгунаи рӯят чу зар. *Аттор*

Гулгунаи руҳсори ту биншонд ба хун лаъл,
Дандони лабат қарда хиҷил гавҳару ёқут. *Ҳоҷӣ*

2. сурхӣ, ки онро занҳо ба рӯй мемоланд.

Барги гулро додӣ аз гулгуна зеб,
То бад-он рангаш зи дил бурдӣ шикеб. *Ҷомӣ*

гулгуна ба рӯ андудан барои зебу зинат ба рӯй сурхиву сафедӣ молида.

Яке марди дарвеш дар хоки Қеш
Наку гуфт бо ҳамсари зишти хеш:

Чу дасти қазо зишт рӯят навишт,
Маяндой гулгуна бар руи хеш. *Саъдӣ*

3. гулранг, сурхранг, сурх.

Ҳеҷ муҳтоҷи маи гулгун най,
Тарк кун гулгуна, ту гулгунаи. *Румӣ*

4. маҷ. руҳсора, рӯй, чехра.

Дилро ба дарун чу ғунҷа хун қард,
Гулгуна зи ашк лолагун қард. *Ҷомӣ*

ГУЛГУНСАВОР گلگونسوار савори аспӣ сурх; аспсавор, савора.

Ҳама гулгунсавор чун оташ,
Гармхӯю ситамгару сарқаш. *Мушфиқӣ*

ГУЛГУНҚАБО گگون قبا 1. сурхпуш, пушандаи қабон сурх-ранг; 2. маҷ. хушрӯ, зебо.

Домани гулгунқабоен то ба даст омад маро,
Остинафшон гузаштам аз сари кун бихишт.

Шавкат

ГУЛДАСТ گدست моҳир, ҳунарманд, санъаткор.

Ба дасташ гул кунад, ҳар ҷо гиле ҳаст,
Надида кас чунин устоди гулдаст. *Сайидо*

ГУЛДАСТА گل دسته 1. дастаи гул.

Равон гашта бо наргиси майпараст,
Чу гулдастае дастаи гул ба даст. *Ҳочу*

2. манораи масҷид; қисми болои манораи масҷид ва мадраса, ки аз он ҷо муаззинон азон мегӯянд.

Ба хушхонӣ даромад мурғи густох
Муаззинвор бар гулдастаи шох. *«Баҳори Аҷам»*

ГУЛДОМ گدام доми хурд; дом.

То чеҳра гул-гул аз маи гулфом кардай,
Сад мурғи дил асир ба гулдом кардай. *Соиб*

ГУЛЗОР گلزار 1. маҳалли рӯидани гулҳои бисёр; гулс-тон, гулшан.

Надорад, Сайидо, гулзор чун ман сарви мавзуне
Ба рӯи сафҳаи айём байти фардро монам. *Сайидо*
Суманат ғолия аз сунбули тар пайдо кард,
Боз гулзори руҳат ҳусни дигар пайдо кард.

Мушифиқӣ

гулзори фирдавс 2. гулшани бихишт.

Равонпарвар анфоси анбарфишон
Зи гулзори фирдавс додӣ нишон. *Ҳочу*

2. номи лаҳне (оҳанге) аз мусиқӣ.

Хурушон булбулон дар саҳни гулзор
Ба вақти субҳдам бар лаҳни Гулзор.

«Баҳори Аҷам»

◇ гулзори олам (ё ҷаҳон) киноя аз рӯи замин.

Гул ба гулзори ҷаҳон хушранг шуд аз равшани,
Қатра дар боғи бихишт аз ламъаи рӯи дил аст.

Ибни Ямин

ГУЛИСТОН گلستان ҷои маҳсуси рӯидан ва парвариш ёф-тани гулҳо; боғчаи гул, гулбоғ.

Дар гулистон гар ба пой булбулон хоре халад,
Наварӯсони чаман сад чома бар тан медаранд.

Ҳилолӣ

Турфа боғест гулистони ҷаҳон, лек ҷӣ суд?
Ки гули ишрат аз ин боғ наҷидаст касе. *Ҳилолӣ*

◇ гулистони Ирам боғи Ирам, боғи афсонавии Шаддо
ном подшоҳ.

Қасраш гулистони Ирам, садраш дабистони ннам,
Дар ҳар шабистони карам бустони нав пардохта.

Ҳоқонӣ

ин (ё ҳамин) гулистон киноя аз дунъё.

Ман булбули бихиштам, аммо дар ин гулистон
Дар рузи бад ниҳодам бунъёди ошъёро. *Урфӣ*
Ҳама з-ин ошъён парафшонанд,
Рангу бӯи ҳамин гулистонанд. *Бедил*

ГУЛНАСАБ گل ناسب киноя аз хушрӯ, зебо.

Нашуд з-он гулнасаб ҳарчанд чашми тираам рав-шан,
Ба фикраш аз таманнои гулу гулшан сабукборам.

«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»

ГУЛНОР گلنار 1. гули анори оддии мевадор; гули анори садбарги наринаи бесамар, ки гулнори форсӣ низ ме-гуянд.

Ҳамагӯфту лабҳо пур аз ханда дошт,
Рухон ҳамчу гулнори оганда дошт. *Фирдавсӣ*

Дар дурҷи ҷавоҳири у лаъле чандест руммонӣ,
Ки чун гулнори форсӣ дар назари мубассирон оташ афрузад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. маҷ. сурх, сурхранг.

Ман бе ту зи хуни дида гулнор,
Ту хандазанон ба саҳни гулзор. *Файзӣ*

чеҳраи гулнор рухсоран гулгун, орази сурх.

Чеҳраи гулнор дорад ёри мо,
Қасди сад бемор дорад ёри мо. *Ибни Ямин*

3. киноя аз рухсора, чеҳра.

Дар тамошои он дуто гулнор
Мард барҳам фитад чу донаи нор. *Саноӣ*

Гул аз ишқи гулнораш нохунҳои хунолуд дар сина хаста ва санавбарро низ аз андуҳи қоматаш нохунон дар дили хастаи маҷрӯҳ шикаста. *Восифӣ*

4. номи занона; номи канизаки Ардавони Ашконӣ.

... Ки Гулнор буд номи он мохрӯй,
Нигоре пур аз гавҳару рангу буй. *Фирдавсӣ*

ГУЛНОРГУН گلنارگون гулнорранг, монанди гулнор сурх.

Чу бишнид Рудоба ин гуфтугӯй,
Барафрӯхт, гулноргун гашт рӯй. *Фирдавсӣ*

ГУЛНОРӢ گلناری 1. мансуб ба гулнор; 2. ба ранги гул-нор, сурхранг.

Ғаёе бинмою гаҳ пушида дор он рӯи гулнорӣ,
Чӣ ғам дорад туро, бигзор, то мирам ба душворӣ.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ГУЛОБ گلآب 1. оби муаттари як навъ гули садбарг, ки ба воситаи анбиқ (асбоби араққашӣ) ҳосил мекунанд, ҳамчун атриёт ва давои қуввати дил ва дафъкунандаи хафакон, молиҳулиё ва дигар касалиҳо ба кор меравад ё ба таому нӯшобаҳо ҳам онро омехта истеъмол меку-нанд.

Аблаҳонро ҳама шарбат зи гулобу қанд аст,
Қути доно ҳама аз хуни ҷигар мебинам. *Ҳофиз*

Баъд аз он фармуд, оби гулоб бар рӯи у бизаданд,
Ба худ бозомад. *Ҷомӣ*

Савдо, димоғи сӯхтаатро илоҷ нест,
Чуз он ки дар баҳор хурӣ бо гулоб об. *Савдо*

гулоби мусаъад гулоби тоза, гулоби холис кардашуда.

Нуз гул андар гулобдон нарасида,
Қатра бар у чист? — чун гулоби мусаъад.

Манучеҳрӣ

гулоб кашидан ба воситаи асбоби маҳсус арақи гулро гирифтаи; 2. киноя аз шароб, май.

Ба рӯи мо зан аз соғар гулобе,
Ки хоболудаем, эй бахти бедор! *Ҳофиз*

3. киноя аз ашк, сиришк, оби дида.

Бар умед, к-аз шакар созад лабаш таскини ҷон,
Ҳам гулоб аз дидаву ҳам нордон афшондаанд.

Ҳоқонӣ

гулоби талх *киноя аз ашки сӯзон, сиришки сӯзон.*

Дар ин афсона шарт аст ашк рондан,
Гулоби талх бар Шириң фишондан. *Низомӣ*
гулоби чашм *киноя аз ашк, оби дида.*

Ҳарчанд аз офтоб бувад талхии гулоб,
Шуд талх аз надидани рӯят гулоби чашм. *Соиб*

гулоб аз дида рехтан *киноя аз гиристан.*

Бар ман аз дида бирезед гулобе, ки ба умр
Лаззат аз ишқ ҳамин дарди саре буд маро.

Хисрави Деҳлавӣ

бар гул аз нарғис гулоб рехтан *киноя аз ба рухсора аз чашм ашк рехтан.*

Барафрухт он моҳ чун офтоб,
Фуру рехт бар гул зи нарғис гулоб. *Низомӣ*

ГУЛОЛА گلاله мӯи печида; зулф, кокул; муқ. кулола 1.

Агар гулолаи мушкин зи рух барандозӣ,
Кунанд дар қадамат ошиқон сарандозӣ. *Саъдӣ*

ГУЛОН گلان нони орди маҳини дубез, ки дар равшан
бирьён карда мешавад.

Руҳи аҳбоби ту тарист чу гул,
Хушу ширинтар аз гулоно гулоҷ. *Сӯзанӣ*

ГУЛОҶ||ГҶУЛОҶ گلچ ||گلچ 1. навъе аз ҳалво; 2. нони
тунук, ки аз нишаставу тухми мурғ пухта мешавад.

Хушнависони қатоиф бо қаламҳои шакар
Чумла очиз гаштаанд аз хатги таълиқи гулоҷ.

Абуисҳоқи Атъима

ГУЛПИРАҲАН||ГУЛПЕРАҲАН||ГУЛПИРОҲАН||ГУЛПЕ-

РОҲАН گل پيرهن ||گل پيرهن 1. он кӣ пиронаш ҳамчун
гул латиф ва сурхранг аст; 2. маҷ. зебо ва хушрӯ.

Гулпираҳано, бе ту равам чун ба гулистон?

Мақсуд зи перомани гул бун ту дорам. *Мушфиқӣ*

ГУЛРАНГ گلرنگ 1. гулгун, сурхранг, сурх.

Гулранг шавад, чу рӯй шӯӣ, ҳама чу,
Мушкин гардад, чу мӯ фишонӣ, ҳама кӯ. *Рӯдакӣ*
Ашки у аз оразаш гулранг шуд,
Айшаш аз ёди даҳонаш танг шуд. *Ҷомӣ*

бодан гулранг маи лаългун, шароби сурх.
Соқӣ, бирав, ки бодан гулранг бе рухаш
Гар оби зиндагист, ки захри ҳалоки мост. *Ҳилолӣ*

2. маҷ. аспӣ сурхранг.

Сараш тез шуд кинаву чангро,
Ба об-андар афканд гулрангро. *Фирдавсӣ*

ГУЛРЕЗ گلرئ 1. гулафшон, гулпош; гулрез кардан а) гул
афшондан, гулпошӣ кардан; б) маҷ. суҳанҳои ширин
гуфтан.

Дар миёни шаккар он гулрез кун,
Марҳабо, эӣ кони шаккар, марҳабо!

Шамси Табретӣ

2. навъе аз оташбозӣ.

Ту кунӣ хандаи гулрез гаҳи бозиву ман
Ҳар дам аз оҳ кунам пеши ту нафтандозӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ аз хуни дида гулрез кардан *киноя аз ашки хунбор рехтан.*

Аз суфған хона то ба даҳлез
Мекард зи хуни дида гулрез. *Шоҳин*

ГУЛРУХ گلرغ он кӣ рӯяш ҳамчун гул зебост.

Ёри гулрух чу маро бор надод,
Гули умрам ҳама аз пой бирехт. *Анварӣ*

Дар гулистон бода хурдан бе дили пурхун чӣ ҳаз?
Гулрухе соқӣ набошад, аз маи гулгун чӣ ҳаз?

Мушфиқӣ

ГУЛРУХСОР گلرخسار он кӣ рухсораш монанди гул ла-
тиф ва дилкаш аст; маҷ. зебо, хушрӯ.

Баҳор омад тамошои чаман бо ёр боистӣ,
Ба ҷои сарву гул он сарви гулрухсор боистӣ.

Мушфиқӣ

ГУЛРҶ(И) گلروي (ى) он кӣ рӯяш ҳамчун гул зебост; зебо,
хушрӯӣ.

Барги гули лаъл буд шоҳиди базми баҳор,
Оби гулистон бибурд шоҳиди гулрӯи ман. *Саъдӣ*

◇ гулрӯёни анҷум ситорагони равшан ва дурахшон.
Мунаққаш натъи ин пирӯза гулшан
Ба гулрӯёни анҷум кард равшан. *Хисрави Деҳлавӣ*
гулрӯи шарқӣ *киноя аз офтоб.*

Чу гулрӯи шарқӣ чаҳонгард гашт,
Фалак роми ин мубади зард гашт. *Ҳочу*

ГУЛСИТОН گلستان 1. ниғ. гулистон.

Гул дигар раҳ ба гулситон омад,
Вораи боғу бӯстон омад. *Рӯдакӣ*

Ба гил бимонда қадӣ сарви ноз аз он қомат,
Ҳиҷил шудааст гули гулситон аз он ораз. *Ҳофиз*

2. маҷ. маҳбуба, маъшуқа.

Маро гузар ба гулистон басест, лек чӣ суд,
Кӣ сӯи ман гузаре нест гулситони маро?

Хисрави Деҳлавӣ

ГУЛФАҲШАНГ گلشنگ обе, ки дар вақти аз баландӣ
реҳтан ях карда шӯша мебандад.

Об гулфаҳшанг гашта аз фусурдан, эӣ шигифт,
Ҳамчунон чун шиша симин нагун овета.

Фароловӣ

ГУЛФИШОН گلشن ниғ. гулафшон.

ГУЛФИШОНӢ گلشنى ниғ. гулафшонӣ.

ГУЛФОМ گلنام гулранг, гулгун, ба ранги гул, сурхранг.

Маро ҳамчунин чеҳра гулфом буд,
Булуринам аз хубӣ андом буд. *Саъдӣ*

руҳи гулфом рӯи гулгун, рухсорай сурх.

Ёр чун дар ҷом мебинад руҳи гулфомро,
Аксӣ рӯяш чашмаи хуршед созад ҷомро. *Ҳилолӣ*

ГУЛФУРҶШ گل فروش фурушандаи гул.

Эӣ гулфуруш, гул чӣ фурушӣ барои сим?
В-аз гул азизтар чӣ ситонӣ ба сими гул? *Қисоӣ*

Гулфуруши нозам аз беҳосили
Панҷаи бекор доим дар ҳиност. *Бедил*

ГУЛҲАН گلخن 1. оташдон, оташгоҳ, гулаҳ.

Дуд ҳезад зи хона ё гулхан
Ба фалак барравад, ки «абрам ман!» *Ҷомӣ*

гулхани гармоба оташдони ҳаммом, кӯраи ҳаммом,
гулаҳ.

Дар он наздикӣ гармобае ёфтам, дар гулхани
гармоба маҳфӣ шудам. *Авфӣ*

2. *мач.* чои хасу хошок, чое ки дар он чо хасу хошок партофта шудааст, хароба.

Гулхан бо доно гулшан шавад,
Гулшан бо бехирадон гулхан аст. *Носири Хисрав*
Ба ҳар чо ёри гулрухсор гардад,
Агар гулхан бувад, гулзор гардад. *Ҷомӣ*

ГУЛХАНДА گلخانه шукуфти гул, кушода шудани гул.

Шуд маъдани лаъл кахрабохез,
Гулхандаи лола заъфаронрез. *Файзӣ*

ГУЛХАНТОБ گلخن تاب оташмони ҳаммом, касе ки дар оташхонаи ҳаммом оташ меафрӯзад, гармкунандаи ҳаммом, гулаҳӣ.

Марди гулхантоб аз пуррии зар
Баста будӣ бар миён заррин камар. *Румӣ*

Ҳамнишинии нек ва бад мисли аттор ва гулхантоб аст. «*Хористон*»

ГУЛХАНТОБӢ گلخن تايби оташмонӣ, оташафрӯзӣ; вазифа, кор ва амали гулхантоб.

Иброҳим аз барои гулхантобӣ камар баст. *Восифӣ*

ГУЛХАНӢ گلخنӣ 1. мансуб ба гулхан.

Гуфтам ҳама чӣ гӯӣ, эӣ пири гулханӣ?
Гуфто, ки чӣ шунидӣ, эӣ пири масҷидӣ! *Асқадӣ*

2. гулхантоб, гулаҳӣ, оташмони ҳаммом, гармкунандаи ҳаммом.

Гулханӣ оташе агар афрухт,
Нафаси ӯ ба чои хезум сӯхт. *Бедил*

ГУЛХЕЗ گل خيز киноя аз сафобаҳш, кайфиятбаҳш.

Ҳар зарра зи чуръаи ту гулхез,
Ҳар қатра зи бодан ту лабрез. *Файзӣ*

ГУЛЧЕХР گلچهر 1. гулрӯӣ, зебо, хушрӯӣ, соҳибчамол;

2. номи занона.

Авраи ку, Гулчеҳр ку, нақши вафову меҳр ку?
Ҳоли ман андар ошиқӣ доди тамоме мезанам. *Ҳофиз*

ГУЛЧЕХРА گلچهره 1. гулрӯӣ, зебо, хушрӯӣ, соҳибчамол.

Ҳавои мутриби гулчеҳра кун, ки гесуи чанг
Ба дасти зӯҳрачабинион аҷаб диловез аст. *Ҷомӣ*
Шоҳин, гули мақсуд маҷинод аз ин боғ,
3-он дилбари гулчеҳра маро ҳар кӣ ҷудо кард!
Шоҳин

2. номи занона.

ГУЛЧЕХРЧЕХР گلچهرچهر гулрӯӣ, гулрухсор, зеборӯӣ.

Хуроин нигорони гулчеҳрчеҳр
Қашида ба онни хур теғи меҳр. *Ҳочу*

ГУЛЧИН گلچين 1. касе, ки гул мечинад, гулчинанда.

Ҳама дар пой таъзимаш сарандоз,
Зи шоҳи иззаташ гулчини эъвоз. *Нозим*
Ғайрати хуршеду моҳу рашки парвин гашт шаҳр,
Пеши чашми боғбон домони гулчин гашт шаҳр.
Сайидо

2. *мач.* мунтаҳаб, сара, яккачин; гулчин қардан интиҳоб намудан, яккачин қардан, хуш қардан.

... Ё аз он мурғон, ки гулчин мекунанд,
Байзаҳо заррину симин мекунанд. *Румӣ*

◇ гулчин (-н *чизе*) гаштан (*ё* шудан) *файзӣ* ба шудан, баҳравар гаштан, бархурдор шудан (аз *чизе*).

Даме бо шоирон бо шеърӣ рангин
Сухан мегуфту мегардид гулчин. *Ҳозик*
Гулчини ишқ шав, ба хирад воғузур баҳс,
То боғи завқро накунад хору зор баҳс. *Урфӣ*

ГУЛШАКАР گلشكر гулқанд, мураббӯе, ки аз қанду гули боғӣ (садбарг) пухта мешавад.

Чон зи дидори дӯст парвардан
Ҳаст чун шаҳду гулшакар хурдан. *Саной*
Ту худ бигӯӣ, ки ҷуз дарди дил чӣ баҳра бувад
Ба ваҳми хеш дар андеша гулшакар хурдан.
Хисрави Деҳлавӣ

ГУЛШАН گلشن чое кӣ гулҳои рангоранг мерӯяд; гулзор, гулистон.

Маро, ки гулшани чон хоки остонаи туст,
Гуле, ки мешукуфад захми тозиёнаи туст. *Мушфиқӣ*

Ҳадиси хубии рӯиш ба гулшане, ки кунанд,
Даҳони гул зи таҳайюр кушода хоҳад монд. *Сағдо*

◇ гулшани аҳбоб киноя аз нишешангоҳи ёрон.
Эй бод, агар ба гулшани аҳбоб бигзарӣ,
Зинҳор, арза деҳ бари чонон паёми мо. *Ҳофиз*

(ин) гулшани даҳр киноя аз дуньё, ҷаҳон.
Гарчанд, ки рӯю мӯи зебоист маро,
Чун лола руҳу чу сарв болост маро,
Маълум нашуд, ки андар ин гулшани даҳр
Наққоши азал баҳри чӣ ороист маро?! *Хайём*

гулшани рӯзгор киноя аз дуньё.
Аз ин сурма дар гулшани рӯзгор
Саропо гудози дил омад ба бор. *Бедил*

гулшани эҷод киноя аз дуньё.
Бар муқимони гулшани эҷод
Рамзи ин ғунча ношукуфта мабод! *Бедил*
ин гулшан киноя аз дуньё.

Дар ин гулшан кӣ афсонад гуле аз дӯстӣ бар ман,
Кӣ бошад ҷуз чароғи турбати ман аз гулафшон?
Мушфиқӣ

ГУЛШАНСАРО گلشن سرا боғсарой, боғчасарой, бӯстонсаро, ҳавлии боғчадор.

Гомро пай мекунам дар сояи девори ту,
Баҳри ман хуштар аз ин гулшансаро қонона нест.
«Баҳори Аҷам»

ГУЛШАНИ گلشنӣ 1. мансуб ба гулшан; 2. сокини гулшан.

Шавқӣ лаби ту медахад завқӣ сухан Қамолро,
Мурғ сухансаро нашуд, то ки нагашт гулшанӣ.
Қамолӣ Хучандӣ

ГУЛЪИЗОР گلزار гулрӯӣ, гулрухсор, гулчеҳра.

Омад баҳору н-омад он шӯҳи гулғизор,
Мастему ошиқему хуморему беқарор.
Шамси Табрезӣ

Мавсими навбаҳор шуд, он маҳи гулғизор ку?
Ғунҷаву гул қатор шуд, булбули дилғигор ку?
Ҳочӣ

ГУЛҒАНДА گلخانه пахтаи ҳаллоҷишудаи қулула, ки ба-рои риштан тайёр мекунанд.

Дар миёншон Начиби мундаи ман
Ҳамчу дар банди хор гулғанда. *Сўзанӣ*

ГУЛҒАР گولغر пашми нарме, ки аз буни муи буз бо
шона мегиранд ва аз он шол ва чизҳои дигар мебофанд.

На аз шолбофони ин рӯзгорам,
Ки гулғар надонанд боз аз бирешим. *Низорӣ*

ГУЛҒУНА گولغونه гулғуна, ғоза ва сурхие, ки занон ба
руи худ мемоланд.

Мафреб дил ба нақши ҷаҳон, к-он на ёри туст,
Гулғунае чӣ гуна кунад пирро ҷавон. *Ҳоқонӣ*

[Ҳалокухон] гуфт: Чунон ки гулғуна ороиши занон аст, мардонро хуни сурх бар рӯй ва риш зинаст ва ороиш аст. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ГУЛҒУНЧА گولغونچه ғунҷаи гул.

Ба ҳар сӯй гулғунҷаи нӯшханд,
Малик дар миён ҳамчу сарви баланд.

Хисрави Деҳлавӣ

♦ **гулғунҷаи ишқ киноя аз маҳбуба.**

Он сарвбуни баҳорпарвард,
Гулғунҷаи ишқу лолаи вард... *Файзӣ*

ГУЛҚАНДЛАБ گولقندلب ширинлаб.

Гулқандлабе ба ҳар шакарханд
Шӯре зи намак фиканда дар қанд. *Файзӣ*

ГУЛУ گلو 1. ҳалқ, ҳалқум.

Зи гирья то ба гулу буд оби дидани ман,
Агарчи дар гулуи ман зи ғусса об нарафт.

Мушфиқӣ

гулу танг гирифтаи фишор кардани гулу, маҳдуд
кардани нафас, боздоштани роҳи нафас.

Нафс бар мо чӣ бувад? — Роҳилаи гармравон,
Аждаҳоро чу гулу танг бигиранд, асост. *Соиб*

андар гулу фуруд омадан аз гулу гузаштан; гуворо
шудан.

Бад-ин сифат, ки ҳаме хун ҳурем бар дари ту,
Туро чӣ гуна май андар гулу фуруд ояд?

Хисрави Деҳлавӣ

2. гардан.

Аз хондани нома чун бипардохт,
Таъвиби гулуи хештан сохт. *Хисрави Деҳлавӣ*

♦ **гулуи киса даҳани киса.**

Ар дузд зи киса зар рабояд,
Теғаш ба гулуи киса ояд. *Шоҳин*

гулуи осие суроҳи миёнаи санги осие, ки ғалла ба
он ҷо мерезад; гулуи шиша қисми танги шиша, миёнаи
даҳан ва шиками шиша, гардани шиша.

Манеҳ аз ҳад бурун по бар гулуи шиша, эй соқӣ,
Наметарсӣ, ки бар гардан туро даъвои хун афтад.

Сайидо

гулу пора кардан киноя аз доду фаръеди бисёр кардан.

Гулуи хеш абас пора мекунад булбул,
Чу гул шукуфта шавад дар чаман намонанд.

Соиб

ГУЛУГИР گولوگير 1. гулу фишордиҳанда, бандкунандаи
роҳи гулу, хафақунанда, қатъкунандаи нафас; маҷ.

озордиҳанда.

Макун дар луқма додан ҳеҷ тақсир,
Ки бадгӯй туро гардад гулуғир. *Ҳилолӣ*

2. маҷ. ноғувор, нохуш, номатбуъ.

Ба Доро расонд аз Сикандар ҷавоб,
Ҷавобе гулуғир чун заҳри ноб. *Низомӣ*

Талхӣ сабр агар гулуғир аст,
Оқибат хушгӯвор хоҳад буд. *Шамси Табрезӣ*

ГУЛУҶОҶ گولوگه гузаргоҳи гулу, ҳалқум; ♦ гулуҷоҳи ноӣ
роҳрави дарунии ноӣ.

Дошт Лукмон яке сарочаи танг,
Чун гулуҷоҳи ною синаи чанг. *«Ҷомеъ-ут-тамси»*

гулуҷоҳ тар будан гулуҷур шудан.

Забон банд кун, то сар орий ба сар,
Забон хушк бех, ё гулуҷоҳ тар. *Низомӣ*

ГУЛУҶА گوله 1. ҳар чизи гирд ва лунда; 2. тири тӯп
ва туфанг.

ГУЛУҶАКАМОН گوله کمان камони гулулаандозӣ.

Қавси қузаҳ гулуҷакамони ҳаёли мост,
Гунҷишки кас мабод нишинад ба боми ту.

«Баҳори Аҷам»

ГУЛУҶИШОР گولفشار 1. фишори гулу; банд шудани гулу;
2. маҷ. хафақон, гирифтагӣ, зиқӣ.

Ғаме насиби дилам кун чунон ки худ донӣ,
Ки масти айшаму дилро гулуҷишоре ҳаст.

Толиби Омӯӣ

ГУЛҶОМ گولجام 1. қадаҳи зебои сурхи гулдор, ҷоми нақш
шини сурх.

Омад хабар зи Деҳлии маҳрус дар Дақан,
Озоди мо ба майкада гулҷомро гирифт.

«Хизонаи омира»

2. шишаи рангин, ки дар иморати хона ба дару равзан
ба кор мебаранд.

Равшан бувад зи олами боло фазои дил,
Гулҷом дорад аз маҳи тобон сарои дил.

Мухсини Таъсир

ГУЛҶУШ گل جوش шукуфон; зебо; орази гулҷуш рӯи сурх
хи дилкаш.

Ниқоби орази гулҷуш кардай моро,
Ту ҷилва додию маҳдуш кардай моро. *Бедил*

ГУМ گم нопадид, ғоиб, азмиёнафта, мафқуд.

Ҳамчун ҷарас ба синаи ушшоқ меравад,
Ҳамвора нолаҳо, ки асарҳо дар ӯ гум аст. *Махфӣ*
гум гаштан (ё шудан) а) аз миён рафтан, нопадид ва маҳв шудан.

Дар осмон аломате падид омад... ранги он сафед
будӣ, як моҳ пайваста ҳамчунин будӣ, то гум шуд.

«Таърихи Систон»

Ба доми дилбаре афтадаам, гум гашта тадбирам,
Саропо ваҳшатам, дар кӯи ӯ оҳуи тасвирам.

Сайидо

б) маҷ. беҳуд шудан, беҳол шудан.

Дӣ хандае зад бар рухам, ман ҳам зи шодӣ гум
шудам,

Гӯй, ки бар аҳли гунаҳ дарҳои ҷаннат боз шуд.
Хисрави Деҳлавӣ

гум задан гум кардан, пинҳон ва нопадид кардан.

Сирри даҳонат заррае ҳаргиз нашуд бар ман яқин,
Дил мебарад дуздидаву дар гӯшае гум мезанад.

«Баҳори Аҷам»

гум кардан а) аз даст додан, мафқуд кардан.

Халқан тасбеҳи ҳудро зоҳидон гум кардаанд,
Риштаи ҷамъият аз зуннорбандон бурдаанд.

Сайидо

б) нобуд кардан, нест намудан.

Наяндозад аз даст куполро,
Магар гум кунад Рустами Золро. *Фирдавси*

гум шудан *ниг.* гум гаштан; \diamond гум шудани дил киноя аз ошиқ ва мафтун шудан.

Диле, ки гум шуда, ҳаргиз наёфтам асараш,
Бирав, сабо, ба хами турраи нигори ман аст.

Шоҳин

ГУМГАШТА *گم گشته* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи гум гаштан (*ниг.* гум); 2. маҷ. саргардон, саргашта, овора.

Эй ки мегӯй дили гумгаштаи худро бичӯ,
Ман, ки худ гумгаштаам, ўро кучо пайдо кунам?
Ҳилолӣ

Ман булҳаваси ишқамо бо ман хунаре нест,
Гумгаштаи ин роҳаму аз ман хабаре нест. *Махфӣ*

\diamond Юсуфи гумгашта киноя аз Юсуфи Қанъонӣ, ки бародаронаш ба ҷоҳ партофта, чунон вонамуданд, ки гуё ўро гург хурда бошад.

Юсуфи гумгашта боз ояд ба Қанъон, ғам махӯр!
Кулбаи эҳзон шавад рузе гулистон, ғам махӯр!
Ҳофиз

ГУМЕЗ *گميز* *ниг.* кумез.

ГУМКАРДАДИЛ *گم کرده دل* дил гумкарда, дилдода, шефта, мафтун.

Дӣ мегузашту сӯи у дилҳо кашон аз ҳар тараф,
Сад ошиқи гумкардадил сӯяш давон аз ҳар тараф.
Хисрави Деҳлавӣ

ГУМКАРДАПАЙ *گم کرده پای* раҳ гумкарда, гумроҳ.

Салотини узлат, гадоёни ҳай,
Манозилшиносони гумкардапай... *Саъдӣ*

ГУМКАРДАРОҲ||**ГУМКАРДАРАҲ** *گم کرده راه*||*گم کرده ره* роҳ гумкарда, гумроҳ.

То чанд ба ҳарза ҳар тараф мегардам,
Гумкардараҳам зи раҳ суроғе бифирист. *Ҳоҷӣ*

\diamond бахти гумкардароҳ бахти бад.

Ҳамегуфт: Эӣ бахти гумкардароҳ,
Гирифтор гаштам ба рузи снѐҳ. *Савдо*

ГУМНОМ *گمنام* беному нишон, номашхур, маҷхул, бедарак.

Напурсад ҳеҷ кас гумномро ҳол,
Ки мӯрон эминанд аз байъи даллол.
Хисрави Деҳлавӣ

Агар мардуми шаҳр лаим бошанд, кас аз берун дар ин шаҳр дарнаравад барои саҳтии маош ва ин шаҳр гумном шавад. *Аҳмади Донииш*

ГУМНОМӢ *گمنامی* беномунишонӣ, номашхурӣ.

Ба рафъи чашмзаҳми халқ гумномӣ фусун дорад,
Бурун тоз аз дари шӯҳрат, ки шӯҳрат бун хун дорад. *Беҳил*

Гумномӣ беҳ аз бадномӣ. *Зарбулмасал*

ГУМОН *گمان* 1. фикр, хаёл; фарз, тасаввур; пиндошт, занн, ҳадс.

Ҳар он кас, ки наздик ё дур буд,
Гумон мушк бурдану кофур буд. *Фирдавси*

Гумонҳо ҳама рост машмар зи дур,
Ки бас монад аз дур шеван ба сур. *Асадӣ*

гумони ботил хаёли хом ва беҳуда, фикри нодуруст. Ҷӣ гумони ботил аст ин, ки бувад азиз сайде,
Ки ба аҷз баста гардад ба каманди арҷмандон.
Урфӣ

гумон бурдан а) фикр кардан, хаёл кардан; фарз кардан, тасаввур кардан, пиндоштан.

Гумоне барам ман, ки у Рустам аст,
Ки чун у набарда ба гетӣ кам аст! *Фирдавси*

Агарчи роҳ ба айби ту кас аён набарад,
Гумон мабар, ки ба айби ту кас гумон набарад.
Урфӣ

б) пай бурдан, дарк кардан.

Ман ин мураққан пашмина баҳри он дорам,
Ки зери хирқа кашам май, кас ин гумон набарад.
Ҳофиз

2. ақида, эътиқод.

Гумонаш хато буду тадбир суст,
Ки дар илм буд, он ҷӣ дар зулм ҷуст. *Саъдӣ*

гумон доштан хаёл доштан; ақида доштан; умед ва таваққуъ доштан.

Гуй: Аз дасти ҳаҷр ҷон набарӣ,
Ғофилам, гар на ин гумон дорам. *Анварӣ*

гумон кардан фарз кардан, тасаввур намудан, пиндоштан.

Сухтан руҳат агар сӯи чаман гузар кунад,
Дар дили худ гумон кунад шӯълаи гарм доларо.
Хисрави Деҳлавӣ

3. шак, шубҳа.

Гумон аст дар ҳар шунидан нахуст,
Шунидан ҷу дидан набошад дуруст. *Асадӣ*

Аз Фузулӣ насихате бишнава,
Дар яқин кӯшу аз гумон бигзар. *Фузулӣ*

дар гумон андохтан ба шакку шубҳа монондан, ба тараддуд ва дудилағӣ андохтан.

Қамолӣ хусни ту ҷое расид дар олам,
Ки халқро ба ду хуршед дар гумон андохт.
Хисрави Деҳлавӣ

4. таҳмин ва тавакқал.

Хилофи роҳи савоб аст ва акси раъи улулалбоб дору ба гумон хурдан ва роҳи ноҳида бе корвон рафтан. *Саъдӣ*

ГУМОНА *گمانه* 1. гумон, шак, тардид.

Ту дилро ба ҷуз шодмона мадор,
Равонро ба бад дар гумона мадор. *Фирдавси*

2. ҷоҳи озмоиш барои фаҳмидани будан ва ё набудани об дар зери замин.

Эӣ баски дилам дар талаби чашман нушат
Дар бодияи фикр фуру бурда гумона...
Ибни Ямин

ГУМОНЗАД *گمان زد* гумон кардашуда, хаёл ва тасаввур кардашуда, занн кардашуда, мазнун.

Ба ғайр гарм даромехтӣ, ҳазар, зинҳор,
Гумонзади ту нашуд, он ҷӣ ман яқин дорам.
«Баҳори Аҷам»

гумонзад шудан дар тасаввур мутавакқеъ ва умедвор шудан.

Зулайхо — моҳи авҷи дилситонӣ,
Зи Юсуф чун бидид он меҳробонӣ,
Гумонзад шуд, ки хоҳад коми ӯ дод,
Ба васли хештан ороми ӯ дод. *Ҷомӣ*

ГУМОНИДАН گمانیدن гумон кардан, фарз кардан, тасаввур кардан, пиндоштан.

Гумонад, ки аз теғи ӯ дар ҷаҳон
Биларзанд яксар кехону меҳон. *Фирдавсӣ*
Сипоҳе, ки сагсор хонандшон,
Палангони ҷангӣ гумонандшон. *Фирдавсӣ*

ГУМОНПАЗИР گمانپذير қобили фикру андеша ва ҳаёл; гумонпазир шудан дар фикру андеша ва ҳаёл афтодан.

3-он се нукта, ки гушгир шудаш,
Дили нозук гумонпазир шудаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГУМОШТА گماشته 1. аз тарафи касе маъмуршуда, таъиншуда ба амал ва вазифе.

Чун ба шаҳр омад, аз гумоштагон
Хост машруҳи боздоштагон. *Низомӣ*

Ҳокими Русвар, ки низ гумоштаи Роно буд, қалъаро холи гузошта гурехт. *«Таърихи Фарошита»*
2. фиристода; ҷосус.

Абулҳасанро тўхмат ниҳоданд, ки ӯ гумоштааст
ва уро ба Бухоро оварданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

ГУМОШТАН گماشتن 1. маъмур кардан; таъин кардан, муқаррар намудан.

Шарму озарм ҷумлагӣ бардошт,
Ҷамъе аз душманон бад ӯ бигмошт. *Саной*
Чу дар зиндагӣ ранҷ бар вай гумошт,
Пас аз марг кай хоҳадаш суд дошт. *Ҷомӣ*

2. вогузоштан, вогузор кардан, ҳавола кардан.
Бад-ин ошкорат бубин ошкор,
Ниҳонитро бо ниҳонӣ гумор. *Рудақӣ*

3. маҷ. равона кардан чизеро ба (бар) чизе.

Чун гуморӣ ба кор андеша,
Шеваи ростӣ кунӣ пеша. *Ҷомӣ*
Ҳиммате дар пай шитоб гумор,
Синаам вошикофу дил бардор! *Бедил*

ГУМРАҲ گمره *ниг.* гумроҳ.

ГУМРАҲӢ گمره *ниг.* гумроҳӣ.

ГУМРОҲ||**ГУМРАҲ** گمره||**گمراه** 1. роҳ гумкарда; саргардон, овора.

Зи бими оташи теғаш, ки баршавад ба фалак,
Ситорагон ҳама дар бурҷи хеш гумроҳанд. *Миусзӣ*
Гуфтам, ки бӯи зулфат гумроҳи оламам кард.
Гуфто: Агар бидонӣ, ҳам ӯ-т раҳбар ояд. *Ҳофиз*

2. маҷ. касе, ки аз роҳи дуруст берун баромадааст.

Моро ба мастӣ афсона карданд
Пирони ҷоҳил, шайхони гумроҳ. *Ҳофиз*

Гумроҳ он, ки бар ин роҳ наравад ва мудаббир
касе, ки аз ин дар баргардад. *Аҳмади Дониш*

гумроҳ кардан аз роҳи дуруст баровардан, ба роҳи хато ва ботил андохтан.

Муддате бад-ин баҳона халқеро гумроҳ карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоби»

ГУМРОҲӢ||**ГУМРАҲӢ** گمره *ниг.* бериҳӣ, саргардонӣ, оворагӣ; маҷ. залолат.

Гумроҳии ман бин, ки дар ин марҳала ҳар руз
Аз водии мақсуд ба ҷои дигар афтам. *Ҳилолӣ*

Рӯзгорам аз пай маҳмил ба гумроҳӣ гузашт,
Дар биёбони таманно раҳнамое барнахост. *Махфӣ*

ГУМШУДА گمشده 1. бериҳшуда, гумроҳ ва мунҳарифшуда.

Пай чу зи шорей ба дигар сӯ кашад,
Гумшудагонро ба тақопӯ кашад. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. маҷ. ошиқшуда; дилбохта.

Ҳофизӣ гумшударо бо ғамат, эй ёри азиз,
Иттиҳодест, ки дар аҳди қадим афтодаст. *Ҳофиз*

3. маҷ. гумном, фаромӯшшуда.

Бояд ту ҳам аз тарнқи ёрӣ,
3-ин гумшуда гоҳ ёд орий. *Шоҳин*

ГУН گون *суффикси сифатсоз* ранг ва монандро мефаҳмонад, мас. 'кофургун', 'пирӯзагун'.

ГУН گون 1. ранг, лавн; 2. навъ, хел, тарз.

Аз ту мо сад гун аҷоиб дидаем,
Лек маъзурем, чун бедидаем. *Румӣ*

ГУНА گونه 1. ранг, лавн.

Он оби ангур, ки андар коса буд, гуна нагардонида
буд ва на маза гирифта буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Танам гунаи лочвардӣ гирифт,
Гулам сурхӣ андохт, зардӣ гирифт. *Низомӣ*

Замини сайдгоҳ аз бисёрӣи хуни шикор гунаи
лаъли бадахшонӣ гирифт. *«Таърихи Фарошита»*

2. хел, навъ; тариқ, тарз, равиш.

Қарданд зи рӯи беқарорӣ,
Бар худ ба ҳазор гуна зорӣ. *Низомӣ*
Зи берангӣ мазан дам дар муҳаббат,
Ки олам гунае аз рангӣ ишқ аст. *Махфӣ*

ба гунаи ... ба таври ..., ба тарнқи ...; монанди ..., мисли ... бад-ин (ё он) гуна ба ин (он) вазъ, ба ин тавр, ба ин (он) тариқ, ба ин (он) тарзу равиш.

Сипаҳ сохт, к-андешаи ҷанг дошт,
Зи Рустам бад-он гуна дил танг дошт. *Фирдавсӣ*

Гул бад-ин гуна, ки аз шарми ту бигрехт зи боғ,
Шӯхчашмӣ бувад, ар соли дигар боз ояд. *Шоҳӣ*

3-ин гуна аз ин хел.

Туро бо Анварӣ 3-ин гуна дастон
На як бору ду бору чор бор аст. *Анварӣ*

3-он гуна аз он ҷиҳат, барои он ки ..., ба он сабаб ки ...

3-он гуна ки ҷону тан яке буд,
Аз ҳар ду тараф сухан яке буд. *Ҳилолӣ*

3. рӯй, руҳсора, ораз, чеҳра.

Ланги даванда, гуш неву суханъёб,
Гунги фасеҳ аст, чашм неву ҷаҳонбин.
Тезии шамшер дораду равиши мор,
Қолбади ошиқону гунаи ғамгин. *Рудақӣ*

4. рангӣ чеҳра.

Чун ин сухан бигуфт, гунаи Абу-муслим бигашт.
«Таърихи Табарӣ»

Дар сафи кин гунаи як зардрӯй

Зард кунад гунаи сад чангчӯй. *Хисрави Деҳлавӣ*

5. моддае, ки бо он зарро сайқал медиҳанд, моддаи сайқали.

Шавад бешак зи ороиш нақӯтар,

Чунон к-аз гуна гардад сурхтар зар.

Фахриддини Гургонӣ

ГУНАГУН *گونه گون* гуногун, рангоранг; ҳархела, хел ба хел.

Зи бас гунагун парниёи дарафш,

Чи сурху чи сабзу чи зарду бунафш... *Фирдавӣ*

Аз сухан хоне кашидам пеши аҳли рӯзгор,

Завқҳои гунагун дар вай зи анвои таом. *Фузулӣ*

ГУНА-ГУНА *گونه گونه* ҳарранга, ранга ба ранга; ҳархела.

Задастӣ лофҳои гуна-гуна,

Басе гуфта суханҳои намуна. *Фахриддини Гургонӣ*

ГУНАҲ *گنه* *ниг.* гуноҳ.

ГУНАҲГОР *گنه گار* *ниг.* гуноҳкор.

ГУНАҲКОР *گنه کار* *ниг.* гуноҳкор.

ГУНАҲОМУРЗ *گنه آموز* *ниг.* гуноҳомурз.

ГУНАҲСӮЗ *گنهسوز* нобудкунандаи гуноҳ, маҳвкунандаи маъсият; *муқ.* гунаҳфарсо.

Чун ки лутфи ту гунаҳсӯзи гунаҳгорон аст,

Ту маро тойбу мустағфири ғаффор мағир.

Шамси Табретӣ

ГУНАҲФАРСО *گنهفروسا* аз байн барандаи гуноҳ, несткунандаи гуноҳ; *муқ.* гунаҳсӯз.

Хисраво, пиронасар Ҳофиз ҷавонӣ мекунад

Бар умеди афви ҷонбахши гунаҳфарсои ту. *Ҳофиз*

ГУНБАД I|**ГУНБАЗ** II|**ГУНБАДА** *گنبد*||*گنبد*||*گنبد* 1. қисми болоии қуббашакли иморат; сохтмоне, ки сақфу бомаш қуббашакл аст.

Пароганд гирди ҷаҳон мубадон,

Ниҳод аз бари озарон гунбадон. *Дақиқӣ*

Яке гунбаде дид афрошта,

Ба динор сар то сар анбошта. *Фирдавӣ*

2. гунбази дахма, гунбази мазор; дахма, гӯрхона.

Чун гунбаде ба кӯхна мазорест чарху меҳр,

Лавҳе дар ӯ вале зи хати меҳр сода аст. *Савдо*

Ду соҳибтоҷро ҳамтаҳт карданд,

Дари гунбад бар эшон саҳт карданд. *Низомӣ*

3. *киноя* аз осмон.

Чу дар гунбад омад буроқи сипеҳр,

Ба ҳаррои заррин биёрост чеҳр. *Хисрави Деҳлавӣ*

гунбади азрақ *киноя* аз осмони кабуд; гунбади афлок *киноя* аз осмон.

Аввал яке манам, ки дар ин шаҳр ҳар шабе

Фаръеди ман ба гунбади афлок баршавад. *Ҳофиз*

гунбади ахзар *киноя* аз осмони кабуд ё зумурадгун.

Ҳама то қутб боҳур аст зери гунбади ахзар,

Шакарпошаш зи як палласту аз дигар фалосангаш.

Рӯдакӣ

гунбади воло *киноя* аз осмон, фалак.

Валвала дар олами боло гирифт,

Ғулғула дар гунбади воло гирифт.

Хисрави Деҳлавӣ

гунбади гардон (*ё* гарданда) *киноя* аз фалаки гарданда, осмон.

Эй манзараву кох бароварда ба хуршед,

То гунбади гардон бикашида сари айвон. *Дақиқӣ*

Даъвати ман карда ба дасти ниёз

Ҳафт дари гунбади гарданда боз. *Хисрави Деҳлавӣ*

гунбади гардун *киноя* аз дунё, ҷаҳон.

Гунбади гардун аҷаб ғамхонаест,

Беғамӣ дар вай дуруғ афсонаест. *Ҷомӣ*

гунбади даввор а) *киноя* аз осмон, фалаки гарданда, фалаки даврзанда.

Бар тани хок мани ошиқи бедил бигузор,

Ту маро ҳамтаки ин гунбади даввор мағир.

Шамси Табретӣ

б) *киноя* аз дунё.

Аз садон сухани ишқ надидам хуштар

Ёдгоре, ки дар ин гунбади даввор бимонд. *Ҳофиз*

гунбади дӯлоб *киноя* аз осмон, фалаки гарданда.

Ёбияш зери гунбади дӯлоб

Ҳамчу Симурғу кимиё ноёб. *Ҷомӣ*

гунбади дӯлобигард *киноя* аз фалак.

То ки бар гирди замин мегардад

Қурраи гунбади дӯлобигард,

Дар ҷаҳондориву кишварбахши

Чун Сикандар ҳама офоқ бигард. *Анварӣ*

(ин) гунбади дӯлобранг а) *киноя* аз осмони гарданда;

б) *киноя* аз дунё.

Барпар аз ин гунбади дулобранг,

То раҳӣ аз гардиши паргори танг. *Низомӣ*

гунбади лоҷвард *киноя* аз осмони нилгун.

Дигар рӯз чун гунбади лоҷвард

Бароварду бинмуд ёқути зард... *Фирдавӣ*

гунбади мино (*ё* мину) *киноя* аз осмони нилиранг ё зумурадгун.

Бурд қадраш ба давлати фурқон

Пой бар фарқи гунбади мино. *Анварӣ*

Сарви нозаш ҳар тараф бо қомати дилҷӯ гузашт,

Шӯру ғавғои ҷаҳон аз гунбази мину гузашт. *Турғал*

гунбади муҳит *киноя* аз фалак, осмон.

Мар ҳиммати рафеи туро дар улувви ҷоҳ

Ҷуз гунбади муҳит шарикӣ аён намонд. *Ломеӣ*

гунбади нилгун а) *киноя* аз осмони кабуд; б) *киноя* аз дунё.

Дар ин пурдағо гунбади нилгун

Чу хоҳӣ, ки касро кунӣ озмун... *Ҷомӣ*

гунбади нилуфарӣ *киноя* аз осмони кабуд.

Фиреби гунбади нилуфарӣ махур, ки кунун

Аҷал чу гунбади гул баршикофадат амдан. *Ҳоқонӣ*

гунбади норанчранг *киноя* аз осмон.

Ранги бозичаст кори гунбади норанчранг,

Чанд ҷушам, к-аз бирунам нағзарад сафрои ман.

Ҳоқонӣ

гунбади обғинаранг *киноя* аз осмони кабуд; гунбади пируза *киноя* аз осмон.

То ба ту туғрон ҷаҳон тоза гашт,

Гунбади пируза пурувоза гашт. *Низомӣ*

гунбади тезгард (*ё* тезгашт, тезрав) *киноя* аз осмон, фалаки гарданда.

... Ки чун оташи рӯзи равшан гузашт,

Пур аз дуд шуд гунбади тезгашт. *Низомӣ*

Сари сол, к-аз гунбади тезрав

Нишоти ҷаҳонро буди рузи нав ... *Низомӣ*

гунбади тобнок *киноя* аз осмони тобон, осмони рав-
шан ва гармидиҳанда.

Зи сарсабзии гунбади тобнок

Зумурад шуда лавҳи тифлони хок. *Низомӣ*

гунбади тоқдес *киноя* аз осмони тоқжонанди хамида.

Дастӣ биҳишт садри ӯ, дастӣ қадар ба хидматаш,
Гунбади тоқдесро баста нитоқи чокари. *Ҳоқонӣ*

гунбади фариштасалаб *киноя* аз осмони хушнамо.

Ин гунбади фариштасалаб, к-одамихур аст,

Хам карда пеши халқ чу дев, хидмати ман аст.

Ҳоқонӣ

гунбади фирӯза (*ё фирӯзагун*) *киноя* аз осмони кабуд.

Мутриби хушлаҳча ба он дар навошт,

Гунбади фирӯза аз он пурсадост. *Ҷомӣ*

Шабпарақ аз гунбади фирӯзагун

Рафт зи парвоз ба гунбад дарун. *Хисрави Деҳлавӣ*

гунбади хазро *киноя* аз осмони сабз, осмони кабуд.

Ба сони марғзори сабзрағ андар шуда гардиш,

Ба як соат мулавван карда руи гунбади хазро.

Фаррухӣ

гунбади хокистарӣ *киноя* аз осмони хокистарранг;

гунбади чарх *киноя* аз осмон, фалаки гарданда.

Мо май ба бонги чанг на имрӯз меҳурем,

Бас дер шуд, ки гунбади чарх ин садо шунид.

Ҳофиз

(ин) гунбади чорбанд *киноя* аз дунё.

Бирун ҷағст аз ин гунбади чорбанд,

Фарас ронд бар ҳафт чархи баланд. *Низомӣ*

гунбади шишаранг *киноя* аз осмони кабуд ё зумур-
радранг.

Дар ин гунбади содаи шишаранг

На тимсоли рӯест пайдо, на ранг. *Бедил*

гунбади ҷонситон *киноя* аз осмон; кураи гунбади дӯло-
бигард *киноя* аз осмон.

То ки бар гирди замин мегардад

Кураи гунбади дулобигард ... *Анварӣ*

◇ гунбади дастор *киноя* аз салла, амома.

Биё, зоҳид, ба гирди қуббаи дил саъи ҷавлон кун,

Туро то кай ба гирди гунбади дастор гардидан.

Ҳоҷӣ

ГУНБАД II || ГУНБАЗ II *гнбд*|| *гнбд* ҷастухез, чорхези
ҳайвонот ҳамчун асп, оху, гур ва ғ.; гунбад задан чор-
хез задан (дар бораи асп, оху, гур ва ғ.).

Ҳар хаданге, ки сӯи гур кушод,

Гур гунбад заду хаданг афтод.

Хисрави Деҳлавӣ

Чу ҷавлон кунад, ҳаст кӯҳи равон,

Чу гунбад занад, гунбади ахзар аст. *Муиззӣ*

гунбад кардан хез задан, ҷастухез кардан, чорхез
задан (дар бораи асп, гур, оху ва ғ.).

Тоziёна барзади, аспам бигашт,

Гунбаде карду зи гардун даргузашт. *Румӣ*

ГУНБАДЗАНОН||ГУНБАЗЗАНОН *гнбд*|| *гнбд* ҷа-
стухезкунон.

Тихӣ гашта аз хеш бар рӯи об,

Ҳамафта гунбаззанон чун хубоб. *Ҷомӣ*

ГУНБАДСАРОЙ *гнбд* сарои гунбазнок, хонае, ки
сақфаш гунбазшакл бошад.

Шаҳ ба гунбадсарои мушкин шуд,

Хона з-у ҳамчу нофои Чин шуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГУНБАЗ I *гнбд* *ниг.* гунбад I.

ГУНБАЗ II *гнбд* *ниг.* гунбад II.

ГУНБАЗЗАНОН *гнбд* *ниг.* гунбадзанон.

ГУНГ *гн* лол, касе, ки дорои забони гӯё набуда, бо
имову ишора фикру мақсадашро ифода мекунад.

Гунг андар ҳадису дар овоз

Бех, ки бисёргӯи беҳудатоз. *Саной*

Ба забон гунг шав, ба лаб хомӯш,

Нест маҳрам дар ин муомала гӯш. *Ҷомӣ*

гунг мондан хомӯш мондан, ҳайрон мондан.

Ба маҳ ахтаршиносон гунг монданд,

Ба саҳрои фаросат лағ монданд. *Бадрии Қашмирӣ*

◇ гунги даҳзабон *киноя* аз гули сурх, ки ба эътибори
сад барг гунги садзабон ҳам мегӯянд; гунги суҳанчин
киноя аз қалам.

Турке миёни румиён, гунги суҳанчин безабон,

Бар рӯи мемоланд з-он ҳар дам сияҳ хокистараш.

Бадри Чочӣ

ГУНГОР *гн* мори ба тозагӣ пустпартофта.

Аз гуфтани нек в-аз нақӯй

Гунг асту бараҳна ҳамчу гунгор.

«Фарҳанги Рашидӣ»

ГУНДА *гн* 1. ғафс.

Сад хунармандро зи гурсинагӣ,

Пузгунда, дуруғи ту кушта. *Заҳири Форьёбӣ*

2. гушти кӯфтаи бо дигар масолах омехташудаи ку-
лӯла, ки дар палав, шулла ва ғ. ба кор мебаранд;
кӯфта.

Ман бигӯям сифати гундаи парвории гарм,

Гу, бигӯянд маро муддаиён кӯфтаҳор.

Абуисҳоқи Атғима

3. заволаи хамир ба андозаи як нон.

ГУНДО *гн* файласуф, доно, олим, ҳаким.

Пилони туро рафта бод асту тан-кӯҳ,

Дандони наҳангу дилу андешаи гундо. *Унсурӣ*

ГУНДОВАР *гн* *кн* кундовар.

ГУНДОВАРӢ *гн* *кн* кундоварӣ.

ГУНОГУН *гн* *кн* рангоранг, ранг ба ранг, навъ ба
навъ.

Гашта дар коргоҳи буқаламун

Тахтаи нақшҳои гуногун. *Ҷомӣ*

ГУНОҲ||ГУНАҲ *гн* *кн* кори бад, кори зишт; айб, чурм,
маъсият.

Қасро бе гуноҳ набояд озурдан. *Ибни Сино*

Хирадро май бибандад, чашмо хоб,

Гунахро уэр шуяд, ҷомаро об. *Фаҳриддини Гургонӣ*

Гар ишқи паривашон гуноҳ ает,

Ман пешрави гуноҳкорон. *Савдо*

гуноҳ гирифтаи айб гирифтаи, хурдагирӣ ва айбҷуӣ
кардан.

Бар назми Хисрав аз сари мастӣ гунаҳ магир,
К-ӯ ҳафт дар ҳавои ту фориг зи ному нанг.

Хисрави Деҳлавӣ

гуноҳ даргузаронидан аз касе бахшидани чурми касе.

Ту авлотарӣ ба фазл, ки ин гуноҳи бузург аз
ман даргузарони ва афв кунӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*
гуноҳи касеро даргузоштан бахшидан, афв кардан;
аз гунаҳ пок шудан бегуноҳ шудан, беайб гаштан.

Чони ҳар бедил, ки пок аз оташи ишқат бисӯхт,
Дар қадом оташ дигар пок аз гунаҳ хсҳад шудан?

Мушфиқӣ

аз гуноҳ узрхоҳ шудан талаби афв кардан, барои чурм
гузашт талабидан.

Чу мӯҷрим шавад аз гунаҳ узрхоҳ.

Гунаҳ дон тағофул зи узри гуноҳ. *Ҷомӣ*

аз касе гуноҳ (ё чурм) даргузоштан *ниг.* гуноҳи касеро
даргузоштан.

На қурам, валекин хато рафт кор,
Надонистам, аз ман гунаҳ даргузор. *Саъдӣ*

ГУНОҲҚОР || **ГУНОҲҚОР** || **ГУНАҲҚОР** || **ГУНАҲҚОР**

گناهكار || گناهكار || گناهكار || گناهكار
мӯҷрим, ося, маъсиятқор.

Насиби мост биҳишт, эй худошинос, бирав,
Ки мустаҳқиқи қаромат гуноҳқоронанд. *Ҳофиз*

Гар ояд гунаҳқоре андар паноҳ,
На шарт аст куштан ба аввал гуноҳ. *Саъдӣ*

ГУНОҲҚОМУРЗ||**ГУНАҲҚОМУРЗ**||**гناهآموز**||**گناهآموز** омуризан-
дан гуноҳ, гуноҳбахш, бахшандаи гуноҳ.

ГУНҲЁ گنياه اسبоби ҳандаса, ки яке аз кунҷҳои он 90°
буда, барои муайян кардани ростӣ ва қачии иморат ба
қор бурда мешавад.

ГУНИЙ گونى. линга, халта, қанор, чувол.

Мутааллиқини у ду-се ҳазор гуний мамлув аз
намак ... андохта гурехта рафта буданд.

«Таърихи Фаршита»

ГУНЧИДАН گنجيدن чо гирифтани, чой ёфтани, чойгир шу-
дан, чо гирифтани касе ё чизе дар чизе ё чое.

Якero паҳлуи дигар ниҳем, чунон [ки]. андар
миён ҳеч чиз нагунҷад. *Ибни Сино*

Зи ғами ту чун зиёда ба даруни қон нагунҷад,
Ғами он ки дил кучо шуд, биниҳам ба як қанора.

Мушфиқӣ

ГУНЧИШК گنجشك чумчуқ, паррандаи хурди маъруф.

Гуфтам, оташ расад ба ҳайбати ӯ.

Гуфт: Гунчишк кай расад ба уқоб? *Унсурӣ*

Гунчишк бин, ки сӯҳбати шоҳинаш орзуст,
Бечора дар ҳалоки тани хештан аҷул. *Саъдӣ*

ГУНҶО گنجا гунҷанда; гунҷо гаштан гунҷида шудан,
чойгир гаштан.

Чунон танг будаи ба қурбат маҷол,
Ки гунҷо нағашти дар он чо ҳаёл. *Фирдавсӣ*

ГУНҶОИШ گنجايش 1. чойгиршавӣ, қобилияти гунҷидан;

2. қон гунҷидан, вусъати гунҷидан.

Дидаро аз лахти дил гунҷоиши ашке намонд,
То ба кай лабрезии хун дорам ман ин паймонар.

Махфӣ

Чандон ки дилам офати ишқат талабад, нест
Дар ҳавсалаи ишқи ту гунҷоиши офат. *Урфӣ*

ГУНҶОН(И)ДАН گنجانیدن||گنجانیدن чойгир кунондан, чой
додан, чой гирондан дар миёни чизе ё дар чое.

Эй офтоби хубон, мечушад андарунам,
Як соатам бигунҷон дар сояи иноят. *Ҳофиз*

ГУНҶОЙ گنجايى гунҷоиш, гунҷиш, қобилияти чойгирша-
вӣ, вусъат ва ҳаҷми гунҷиш.

Чун аз он нону хон ба танҷой
Хурд, чандон ки дошт гунҷой,
Тубра зери сар ниҳоду бихуфт,
Соҳиби хон чу он бидид, ошуфт. *Ҷомӣ*

ГУПОЛ||**ГУПОЛ** گوپال *ниг.* кӯпол.

ГУРАНҶ گرنج *ниг.* гуриҷ.

ГУРБА گربه қонвари хонагии ширқор аз гуруҳи паланг,
шер ва дигарҳо; пишак.

Гурбаи мискин агар пар дошти,
Тухми гунҷишк аз ҷаҳон бардошти. *Саъдӣ*

гурбаи ваҳшӣ гурбаи биёбонӣ, гурбаи ёбой, ки пусти
қиматӣ дорад.

Гурбаи ваҳшӣ аз сари шохе
Дид мурғе ба кунҷи суроҳе. *Низомӣ*

гурбаи мушкин навъе аз гурбаи саҳроӣ; гурбаи обӣ
қонвари оби гуштхӯр, ки моҳӣ меҳӯрад ва аз пусти
он пустин медузанд; **гурбаи бед** (*инҷунин* гурбабед)
бедмушк, як навъ бедаи пашмдор, ки барғояш ба
панҷан гурба монанд аст.

Гурбаи бед аз гулу лаъли сапед,
Гурбаи мушкин шуда аз мушкбед. *Хисрави Деҳлавӣ*
гурбаи шондан (ё шона кардан) а) киноя аз фирефта
шудан.

Ба ҳасрат ҷавонӣ ба ту боз н-ояд,
Чаро жоҳ хой, чаро гурбаи шонӣ? *Носири Хисрав*
б) киноя аз ҳила кардан, фирефтани, макр ба қор бур-
дан.

Чун дид хирадманд руи қоре,
Хира накунад гурбаро ба шона. *Носири Хисрав*
гурба аз бағал афқандан киноя аз тарки ҳилаву фиреб
кардан.

Гарчи палангонро гулу бифшурд чархи шерхӯ,
Пеши сағи даргоҳи ӯ гурба бияфқанд аз бағал.

Фалакӣ

гурба аз домон раҳо кардан *ниг.* гурба аз бағал аф-
қандан.

Чу гурба хештан то кай парастӣ,
Раҳо кун гурба аз домон, ки растӣ. *Низомӣ*

гурба дар анбон (ё бағал) доштан киноя аз макр кардан,
ҳила ба қор бурдан.

Шуд он, ки душмани ту гурба дошт дар анбон,
Кунун гаҳ аст, ки бо сағ фуру шавад ба чувол.

Анварӣ

Бед ар на сари ҳилоф дорад дар боғ,
Аз баҳри ҷи гурба дар бағал медорад.

Қамоли Исмоил

гурба дар зиндон кардан киноя аз бениҳоят ҳасисӣ ва
бахили кардан.

ГУРБАБЕД گربه بيد *ниг.* гурба (гурбаи бед).

Сар баровард аз камингаҳ гурбабед аз баҳри сайд,
Чун ҳамебинад, ки пой бат баромад аз чанор.

Ибни Ямин

ГУРБАГУН گربه گون 1. гурбасон, монанди гурба; 2. маҷ.

маккор, хилагар, фиребанда.

Аз ин гурбагун хок то чанд-чанд
Ба шерӣ тавон карданаш гурбанд. *Низомӣ*

ГУРБАЛИҚО گربه لقا 1. гурбарӯй; 2. маҷ. бадсифат, баднамо.

Аз ин гурбалиқое, ки аз маҳобати ӯ
Ҳаюни дев ба шабҳон тор бигрезад... *Шодӣ*

ГУРБАРҶ (И) گربه رو (ی) 1. гурбасифат, гурбачехр; 2. маҷ. бевафо.

Чуз ба модандар намонад ин ҷаҳони гурбарӯй,
Бо пусандар кина дорад ҳамчу бо духтандаро.

Рӯдакӣ

ГУРБАЧАШМ گربه چشم касе, ки ранги чашмаш монанди чашми гурба бошад.

ГУРБИЗ گربز *ниг.* гурбуз.

ГУРБИЗӢ گربزی *ниг.* гурбузӣ.

ГУРБУЗ||**ГУРБИЗ** گربز 1. хилагар, маккор, фиребгар, муҳил.

Гурбузони шаҳр бар ман тохтанд,
Ман надонистам, ҷӣ тунбал сохтанд. *Рӯдакӣ*
Гар таҳаммул кард, гӯй — очиз аст,
В-ар ғажур омад, ту гӯй, гурбиз аст. *Румӣ*

Ақл дар дасти нафс чунон гирифта аст, ки марди
очиз дар дасти зани гурбуз. *Саъдӣ*

2. оқил, доно, зирак.

Дар ин гетӣ ҷи нодону ҷи гурбиз
Ба кори хеш ҳайронанду очиз.

Фаҳриддини Гургонӣ

Малик Шамсиддини Қурт ба ғоят гурбуз ва зирак
буд, он андешаро мӯчиби заволи давлати Барок
донист. «*Чомеъ-ут-тавориҷ*»

3. шучоъ, далер.

Баста макуш, гар ҳама гурбуз бувад,
3-он ки паланге ба расан буз бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГУРБУЗӢ||**ГУРБИЗӢ** گربزی 1. хилагарӣ, маккорӣ.

Оризӣ бар молу мулку то расӣ бар обу нон,
Киштай бар хоки нодонӣ дарахти гурбузӣ.

Носири Хисрав

2. дар ҳикмати қадим ҷиҳати ифротро меғуянд, ки муқобили ҷиҳати тафрит мебошад; ифрот дар оқили, оқилии бемавқеъ.

Сафаҳ тарафи ифрот аст ва он истеъмоли қуввати
фикр аст дар он ҷи воҷиб нест ё зиёда аз қадри воҷиб;
ва онро гурбузӣ хонанд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

Ба умеди бешӣ надоду нахард,
Хирадманд донад, ки нохуб кард,
Ки то ҷамъ кард он зар аз гурбизӣ,
Пароканда шуд лашкар аз очизӣ. *Саъдӣ*

ГУРГ گرگ ҳайвони дарранда аз чинси сағ.

Гургу шеру хирс донад ишқ чист,
Кам зи сағ бошад, ки аз ишқ ӯ тихист. *Румӣ*

Гурги аҷал якояк аз ин галла мебарад,
В-ин галларо бибин, ки ҷи осуда мечарад. *Авҳадӣ*

◇ гурги борондида *киноя* аз касе, ки гармию сардин дунбёро чашида, азобу укубатҳоро аз сар гузаронида таҷриба ҳосил кардааст.

Нест дилгир аз зари қалбе, ки дар кораш кунанд,
Юсуфи бетолеи мо гурги борондида аст. *Соиб*

гурги даҳанолудаву юсуфнадида *киноя* аз шахсе, ки ба тӯхмат гирифта шудааст.

Дар кӯи ту маъруфаму аз рӯи ту маҳрум,
Гурги даҳанолудаву юсуфнадида. *Саъдӣ*

(ин) гурги пир *киноя* аз дунбё, дунбёи пурмашаққат.

Бидех, то равам бар фалак шергир,
Ба ҳам барзанам доми ин гурги пир. *Ҳофиз*

гурги фусунгар а) *киноя* аз дунбё; б) *киноя* аз осмон;
гургу харрози супоридани коре ба касе, ки аҳли он нест ва корро вайрон мекунад.

Шуғли давлат, ки аз ситамсози
Ҷӣ бувад, ҷуз ки гургу харрози. *Саной*

ГУРГБАНД گرگ بند асир, гирифта; гургбанд кардан асир кардан; забун кардан; мағлуб сохтан.

Аз ин гурбагун хок то чанд-чанд
Ба шерӣ тавон карданаш гургбанд. *Низомӣ*

ГУРГДАВ گرگ دو гургвор давидан, бо суръат рафтан, пуяравӣ.

ГУРГИНА گرگینه пӯстин.

Зи борон кучо тарсад он гурги пир,
Ки гургина пушад ба ҷои харир. *Низомӣ*

ГУРГИНАЧАРМ گرگینه چرم чарме, ки аз пӯсти гург тайёр карда шудааст.

Духулҳои гургиначарм аз хуруш
Даровард мағзи ҷаҳонро ба ҷӯш. *Низомӣ*

ГУРГМАСТ گرگ مست 1. озордиҳанда, ҷафокор; 2. маҷ. маъшуқаи ҷафокор, ситамгар.

Юсуфи рӯз ҷилва кард аз думи гургу мекунад
Юсуфи гургмасти мо даввин рӯзпайкари. *Ҳоконӣ*

ГУРГОВ گرگاو навъе аз пойафзор, ки пиёдаравҳо мепӯшиданд.

Мондаву гурсина зи роҳи таков,
Бар катиф тубраву ба по гургов. *Ҷомӣ*

ГУРГОШНОӢ گرگ آشنائی ошноӣ аз рӯи макру ҳила, дӯстӣ аз рӯи вифоқ; *муқ.* гургоштӣ.

ГУРГОШТӢ گرگ آشتى сулҳ аз рӯи макру фиреб, сулҳи руякии бонифоқ, оштии фиребгарона; *муқ.* гургошноӣ.

Шарте, к-аз аввал доштӣ, бо ишқи хубон тоза кун,
Бо юсуфон гургоштӣ пеш ор, паймон тоза кун. *Ҳоконӣ*

Гаҳ сулҳ мекунӣ ту ба ҷупону гоҳ ҷанг,
Гургоштӣ корӣ ту пайваста бо шубон. *Сайидо*

ГУРГРАБОӢ||**ГУРГРУБОӢ** گرگ ربائی ғоратгарӣ, зулму тааддӣ бешумор.

То кай бувад ин гурграбой, бинамо
Сарпанҷаи душманфикан, эй шерӣ худой. *Ҳофиз*

ГУРГСИРАТ گرگ سيرت 1. гургтабъ, гургхӯй; 2. маҷ. ситампеша.

...Гургсиратони золихро ба раоёи мазлум мусаллат накунад. *Аҳмади Дониш*

ГУРД گرد пахлавон, баҳодур; далер, шучоъ, нотарс.

Аз гурдони сафшикан ва далерони шерафкан...
ба ҳарби Мухтор фиристоданд. «Равзат-ус-сафо»

Гар Навфали гурд гардад огоҳ,
Бар мо чӣ кунад, наузу биллоҳ. *Шоҳин*

◇ гурди Зобул киноя аз Рустами Зол.

ГУРДА گرده 1. яке аз узвҳои даруни бадан, ки пешоб аз он таровиш карда, дар пешобдон чамъ мешавад, кулья.

Симинбарон каботи дилу гурдаи мананд,
Пайваста аст рағани ман шаъни дегдон. *Сайидо*

2. камар, миён.

Чун занад бар пушти шерон у дабуси шасти ман,
Чун занад бар гурдан гурдон амуди говсор.

Манучехрӣ

ГУРДАГОҲ گرده گاه 1. ҷои гурда дар бадани одам ва хайвон; 2. маҷ. камар, миён.

Аз он гурдагоҳаш наёмад дареғ,
Ки бибрид Рустам ба бурранда теғ. *Фирдавсӣ*

ГУРДАК گردک шакли хурдӣ ва навозиши гурд.

Шарҳи он гурдак, ки андар роҳ буд,
Як ба як бо он халифа вонамуд. *Румӣ*

ГУРДАФКАН گردافکن мағлубкунандаи пахлавонон, пахлавони зуровар.

Инонпечу гурдафкану гурздор
Чу ман кас набинад ба гетӣ савор. *Фирдавсӣ*

ГУРДГИР گردگیر пахлавонгир, ба банд орандан пахлавонон, шучоъ, диловар.

Далер асту асбафкану гурдгир,
Уқоб андарорад зи гардун ба тир. *Фирдавсӣ*

Яли аждаҳокуш ба гурзу ба тир,
Савори ҳиҷабрафкани гурдгир. *Асадӣ*

ГУРДЗОД گردزاد зодан пахлавон, пахлавонписар.

Пас аз бора Рудоба овоз дод,
Ки эй пахлавонбаччаи гурдзод!.. *Фирдавсӣ*

ГУРДОС گردآس ситамгар, золим.

Худоё, бе шубон бигзошти ин безабононро,
Магар ҳам ту аз эшон боз дорӣ шарри гурдосон.

Низорӣ

ГУРДӢ گردی пахлавонӣ, далерӣ.

... Ки кас дар ҷаҳон кудаке норасид
Бад-ин шермардиву гурдӣ надид. *Фирдавсӣ*

гурез گریز асоси замони ҳозираи гурехтан.

ГУРЕЗ I گریز 1. гурехтан, фирор.

Гурези баҳангом бо сар ба ҷой,
Беҳ аз пахлавонию сар зери пой. *Фирдавсӣ*

Гурезандагонро дар он растахез,
На рӯи раҳой, на роҳи гурез. *Низомӣ*

гурез гирифтан гурехтан, роҳи гурез пеш гирифтан.

Чу тобат набошад ба ҷангу ситез,
Аз он беҳ набошад, ки гири гурез. *Асадӣ*

2. маҷ. чора, илоҷ.

Вақти зарурат чу намонад гурез,
Даст бигирад сари шамшери тез. *Саъдӣ*

Дар ин асно баъзе аз умаро ва арботи дахл маъруз
доштанд... дар масолеҳи лашкар ва ҳифзи мамлакат
ба ҷуз вучуди ҳазонин чора ва гурезе нест.

«Таърихи Фариста»

ГУРЕЗ II گریز имолаи гуроз I.

Гурезе ба чоҳ андаруфтада буд,
Ки аз ҳавли у шеро нар мода буд. (1) *Саъдӣ*

ГУРЕЗ III گریز адш. гузаштан аз ташбиб ва ё насиб ба мадҳи мамдӯҳ дар қасида ва он ба воситаи мисрае, байте ва ё чанд байт ифода меёбад, чунон ки дар мисраи охири мисоли зерин дида мешавад:

Бода хурдан хуш бувад дар гул ба ҳангоми сабуҳ,
Тавба кардан бад бувад аз май ба ҳангоми баҳор,
Бар гули сури маи софӣ ҳалол асту мубоҳ,
Хоса андар маҷлиси садри ҷаҳон, фаҳри кибор.

Анварӣ

ГУРЕЗГОҲ گریز گاه 1. маҳалли гурез, ҷои фирор.

Муш дар он мавзёе аз ҷиҳати гурезгоҳ чандин
суроҳ омода сохта [буд]. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. паноҳгоҳ, ҷои паноҳ, малҷаъ.

Рози дили ошиқон зи сина аён аст,
Арсаи маҳшар гурезгоҳ надорад. *Соиб*

3. ниг. гурез III.

ГУРЕЗИШ گریزش гурез, гурехтан; дурӣ.

Баъзе аз офтоб гурезиш ҷуянд ба замин ва баъзе
андар ҳаво биистанд. *Ибни Сино*

ГУРЕЗОГУРЕЗ گریزگریز гурезиш; гурезогурез кардан гурехтан.

Ситезандаро теги симобрез
Чу симоб карда гурезогурез. *Низомӣ*

ГУРЕЗОН گریزان 1. феъли ҳол ва сифати феълии замони ҳозираи гурехтан; 2. он ки дар ҳолати гурехтан аст; гурезон будан дар ҳолати гурезиш будан.

Зулайҳо буд хун аз дида резон,
Вале мебуд аз у Юсуф гурезон. *Ҷомӣ*

гурезон шудан ру ба гурез ниҳодан.

Сабук Золи ҷанги бар у ҳамла кард,
Зи пешаш гурезон шуд он гурд мард. *Фирдавсӣ*

ГУРЕЗПО(Ӣ) گریزپا(ی) 1. гурезанда, фирорӣ.

Ҳастам зи ҷон ғуломат, аммо гурезпоям,
Сад бор ар фурушӣ, бигрезаму биёям. *Ҷомӣ*

Гуфтам: Убайд. Гуфто: Номаш мабар, ки бошад
Ринде қиморбозе, дузде гурезпое. *Убайди Зоконӣ*

2. маҷ. раманда, тарсанда, ваҳшитабиат.

3-ин гуфтугу паланг даромад ба частухез,
Худро расонд дар пай оху ҳамон замон.
Гуфт: Эй гурезпой, зи ҷангам кучо равӣ?
Бо ман масоз ҷилвагарӣ ҳамчу духтарон! *Сайидо*

3. маҷ. бесабот, ноустувор; бебақо.

Зулфу руҳи ту, эй санам, дидаму гуфтамаш, ки хуш
Силсилабанд сохтӣ ҳусни гурезпойро. *Зуҳурӣ*

Лашкар кашид ишқу дилам тарки ҷон гирифт,
Сабри гурезпой сар андар ҷаҳон гирифт.

Хисрави Деҳлавӣ

ГУРЕХТАН گریختن 1. фирор кардан, дур шудан.

Хокистари он ба фарқи худ рехт,
Девона шуду зи халқ бигрехт. *Ҳилоли*

Шахсе гуноҳе кард ва бигрехт, бародаронашро
назди Маъмун бурданд. *Аҳмади Дониш*

2. маҷ. халосӣ ёфтан.

Зи банди ишқи ту уммеди растагорӣ нест,
Гурехтан натавонад бандагони ба доғ. *Саъдӣ*

дар касе гурехтан паноҳ чустан аз касе, паноҳ овар-
дан ба касе.

Дар худованди худ гурехт зи бим,
Кард худро ба собири таслим. *Низомӣ*

ГУРЕҒ گریغ гурез, ҳазимат, фирор.

Аз ғами ту ба дил гурегаш нест,
Ҷар чӣ дорад зи ту дареғаш нест. *Унсурӣ*

Расади ишқи ту ҷаҳон бигирифт,
Чун таманно кунам гурег аз ту. *Ҳоқонӣ*

ГУРЗ گرز амуди оҳаниӣ, купол, як навъ олоти ҷангии
пешинии дастадори саркулула, ки монади мехча бар-
частагиҳо дорад.

Парад рӯҳаш аз дидани бурзи ӯ,
Қафад мағзаш аз ҳайбати гурзи ӯ.

Абушақури Балхӣ

Хартуми ман чу гурз бувад вақти гирудор,
Ҷар мӯи ман ба тундию тезӣ бувад синон. *Сайидо*
гурзи Афридун куполи Фаридун.

Каманди Рустами дастон ба танҳо шуд рикоби ӯ,
Чунон чун гурзи Афридун на сармисмори мизро-
қаш. *Манучехрӣ*

гурзи говсор гурзи ба сурати сари гов сохташуда, ки
ба баъзе қаҳрамонони «Шоҳнома», махсусан Фаридун
мансуб аст.

Зевари гурзи говсорашро
Зевари ҷатри ковиён созанд. *Ҳоқонӣ*

гурзи пулодванд амуди пулодин.

Тароқи сар аз гурзи пулодванд
Ҷамехонд ачалро ба бонги баланд. *Хисрави Деҳлавӣ*

гурзи шашпаҳлӯ гурзи мусаддас, як навъи гурз, ки
шаш паҳлӯ дорад.

Ба тундӣ бароварда болон чуш,
Яке гурзи шашпаҳлӯи ҳафтҷуш. *Хисрави Деҳлавӣ*

гурзи якзахм киноя аз гурзи Сом (яке аз қаҳрамо-
нони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ), ки гӯё ба як задан
Аждаҳоро куштааст; гурзи гарон.

Ҳамин гурзи якзахм бардоштам,
Сипахро ҳамон ҷой битзоштам. *Фирдавсӣ*

гурзи ҳафтҷуш *ниг.* гурза I (гурзаи ҳафтҷуш); гурз
кашидан барои гурззанӣ омода шудан, гурз бардош-
тан.

Маро кард падруд ҳар кас, ки дид,
Қи бар Аждаҳо гурз хоҳам кашид! *Фирдавсӣ*

ГУРЗА I گرز *ниг.* гурз; гурзаи говмеш гурзе, ки сари
он ба шакли сари говмеш сохта шудааст.

Ба ҳар як зи мо буд панҷоҳ беш,
Сарафроз бо гурзаи говмеш. *Фирдавсӣ*

гурзаи говпайкар *ниг.* гурз (гурзи говсор).

Чаҳорӯм ба тахти кай барнишаст,
Яке гурзаи говпайкар ба даст. *Фирдавсӣ*

гурзаи говранг *ниг.* гурз (гурзи говсор).

Биёмад хурушон бад-ои дашти ҷанг,
Ба ҷанг-андарун гурзаи говранг. *Фирдавсӣ*
гурзаи говрӯй *ниг.* гурз (гурзи говсор).

Занад бар сарат гурзаи говрӯй,
Бибандад, дарорад зи айвон ба кӯй. *Фирдавсӣ*
гурзаи говсор (*ё* говсар) *ниг.* гурз (гурзи говсор).

Ба зер-андарун гурзаи говсар,
Ба бозу камону ба гардан сипар. *Фирдавсӣ*
Фаридун аҳо гурзаи говсор,
Бифармуд кардан бар он ҷо нигор. *Дақиқӣ*

гурзаи говчеҳр *ниг.* гурзаи говпайкар.

Задам бар сараш гурзаи говчеҳр,
Бар ӯ кӯҳ борид гуфти сипеҳр. *Фирдавсӣ*

гурзаи ҳафтҷӯш гурзе, ки аз ҳафт навъи фулузот сох-
та шудааст, гурзи маҳкам ва саҳт.

Лагадқубаи гурзаи ҳафтҷӯш
Бароварда аз гови гардун хуруш. *Низомӣ*

ГУРЗА II||**ГАРЗА** گرز навъе аз мори калони захрдор.

Бадӣ мори гурзааст, аз ӯ дур бош,
Қи бад бадтар аз мори гурза газад. *Носири Хисрав*
Оху аз дом-андарун овоз дод,
Посухи гурза ба дониш боз дод. *Рӯдакӣ*

ГУРЗБОН گرزبان гурздор, дорандаи гурз, ҷанговари гурз-
дор.

Чу Мелод бо Ориши марзбон,
Чу Пируз аспафгани гурзбон ... *Фирдавсӣ*

ГУРЗДОР گرزدار дорандаи гурз; дорои гурз, он кӣ гурз
медорад.

Инонпечу гурдафкану гурздор
Чу ман кас набинад ба гетӣ савор. *Фирдавсӣ*

ГУРИНЧ||**ГУРАНЧ** گرنج биринҷ.

Лаведе гуринҷаш алаф сохтӣ,
Бибурдию кирм он бипардохтӣ. *Фирдавсӣ*

ГУРИСНА گرسنه *ниг.* гурусна.

ГУРИСНАГӢ گرسنگى *ниг.* гуруснагӣ.

ГУРИСНАДИЛ گرسنه دل *ниг.* гуруснадил.

ГУРИСНАЧАШМ گرسنه چشم *ниг.* гурусначашм.

ГУРИСНАШИКАМ گرسنه شکم *ниг.* гуруснашикам.

ГУРМ گرم ғам, андуҳ, хафагӣ.

Гар дирам дорӣ, газанд орад ба дин,
Бифган уро, гурми дарवेश гузин. *Рӯдакӣ*
Зи ҷанголи юзон ҳама дашт гурм,
Дарида бар ӯ дил пур аз доғу гурм. *Фирдавсӣ*

гуроз *گراز* *асоси феълӣи замони ҳозираи гурозидан.*

ГУРОЗ I گراز 1. ҳуки нари ёбӣ, ҳуки даштӣ.

Уламоро, ки ҳаме илм фурушанд, бубин,
Пару болаш чу уқобу ба ҳарисӣ чу гуроз.
Носири Хисрав

... Ки колева барҷастӣ аз хоби ноз,
Чу охун хуфта зи бонги гуроз. *Шоҳин*

2. киноя аз шуҷоъ, далер.

Даври сипеҳр мисли ту ҳаргиз наёварад
Аз ҳафт пушт паҳлави шерафкану гуроз.
«Фарҳанги Рашидӣ»

3. номи яке аз бузургони эронӣ, ки ба подшоҳӣ расида будааст.

Гурози сипахбуд яке нома кард,
Ба қайсар варо низ бадкома кард. *Фирдавсӣ*

ГУРОЗ II گراز навъе аз белҳои заминкани ва замингардонӣ; бели калон, ки аз ду тарафаш ҳалқа дорад ва ба он ҳалқаҳо ресмон баста замини шудгорро ҳамвор мекунанд.

Бифармуд, то коргар бо гуроз
Биёранд чанде зи роҳи дароз. *Фирдавсӣ*

ГУРОЗ III گراز кузан даҳонтанг, ки мусофирон бо худ гирифта мегарданд.

Бо неъматӣ тамом ба даргоҳат омадам,
Имрӯз бо гурозеву чубе ҳамеравам. *Фохир*

ГУРОЗ IV گراز хиромон, ҷилвагар.

Дирафше паси пушти пайкар гуроз,
Сараш моҳи симину боло дароз. *Фирдавсӣ*

ГУРОЗА گرازه 1. хуки нари ёбӣ, хуки даштӣ; 2. номи яке аз паҳлавонон дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Гуроza биёрост бар маймана,
Бад-он су кашиданд лашкар буна. *Фирдавсӣ*

ГУРОЗДАНДОН گرازدندان ҳайвоне, ки дандонҳои бузурги дарозу саҳт монанди дандони гуроз дорад.

Говмеше, гуроздандоне,
К-Аждаҳо кас надид чандоне... *Низомӣ*

ГУРОЗИДАН گرازيدن хиромидан, ба нозу ғамзаву такаб- бур роҳ рафтан.

Оху ҳамегурозад, гардан ҳамефарозад,
Ғаҳ суи кӯҳ тозад, ғаҳ суи роғу сахро. *Кисоӣ*

То зи гурозидану чамидан гуянд,
Дар чамани хурраи чамия гурозӣ. *Сӯзанӣ*

ГУРОЗОН گرازان хиромон, ҷилвакунон, роҳравон (бо нозу такаббур).

Бигаштанд гирди лаби ҷӯйбор
Гурозону тозон зи баҳри шикор. *Фирдавсӣ*

Ба хубӣ ҳамчу тобусон гурозон,
Бад-эшон норасида чанги бозон.

Фахриддини Гургонӣ

ГУРОЗСУМ گرازسم ҳайвоне, ки суми ӯ монанди суми гу- роз аст.

Симсоқе шуда гурозсуме,
Говчашме шуда ба говдуме. *Низомӣ*

ГУРС گرس гурӯснагӣ.

Гурс аз дилам бибурд ғами зулфу холи дӯст,
Чон бо ҳаёли ришта фитод аа ҳаёли дӯст.

Абӯисҳоқи Атъима

ГУРСИНА گرسنه *ниг.* гурӯсна.

ГУРСИНАГӢ گرسنگى *ниг.* гурӯснагӣ.

ГУРСИНАДИЛ دل گرسنه *ниг.* гурӯснадил.

ГУРСИНАЧАШМ چشم گرسنه *ниг.* гурӯсначашм.

ГУРСИНАШИКАМ گرسنه شكم *ниг.* гурӯснашикам.

ГУРУЗМОН گرزمان *ниг.* гаразмон.

ГУРУСНА||ГУРИСНА||ГУРСИНА گرسنه он ки толиб ва моил ба хурдан аст, он ки табиаташ толиби ғизост; му- қобили сер I I.

Ба ҳар тариқе кор бар лашкари Шорак саҳт кар- данд, то лашкар ба танг андар монданд ва гурӯсна шуданд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Гурсина мардумону Қисро сер,
Сағ бувад инчунин амир, на шер! *Саной*

ГУРУСНАГӢ||ГУРИСНАГӢ||ГУРСИНАГӢ گرسنگى гушиагӣ, иштиҳо ба хӯрок доштан, ҷӯъ; муқобили сер I I.

Халқе азим аз лашкар ба гуриснагӣ ҳалок шу- данд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Тан ба бечорагию гуриснагӣ
Бинеҳу даст пеши сифла мадор! *Саъдӣ*

Дар серӣ ва гурӯснагӣ ӯ муруқиб бошад аҳволи тифло. *Аҳмади Дониш*

ГУРУСНАДИЛ||ГУРИСНАДИЛ||ГУРСИНАДИЛ دل گرسنه 1. гурӯсначашм, ҳарис; 2. маҷ. мушток, шавқманд.

Тӯмаи гуриснадилони сухан
Устухонрезаҳои хони (خوان) ман аст. *Саной*

ГУРУСНАЧАШМ || ГУРИСНАЧАШМ || ГУРСИНАЧАШМ چشم گرسنه 1. тамаъкор, ҳарис.

Ҳамири ӯ намакро об карда,
Гурӯсначашмро дар хоб карда. *Сайидо*

2. маҷ. мушток, шавқманд; < гурӯсначашмони Қанъон киноя аз бародарони Юсуфи Қанъонӣ; ин гурӯсначашм киноя аз дунё.

Чандин тани ҷабборон, к-ин хок фуру хурдаст,
Ин гурӯсначашм охир ҳам сер нашуд 3-эшон.

Ҳоқонӣ

Ин гурӯсначашми бетараххум
Худ сер намешавад зи мардум. *Саъдӣ*

ГУРУСНАШИКАМ || ГУРИСНАШИКАМ || ГУРСИНАШИ-

КАМ گرسنه شكم шикамгурӯсна, гушна.

Гурӯснашикам бар намад дӯхт чашм,
Ки ҳамсоия гушт будасту пашм. *Шодӣ*

ГУРӢ گورى нишот, ишрат, хурсандӣ.

Гурӣ кунему бода кашему бузем шод,
Бӯса диҳем бар ду лабони паривашон. *Рӯдакӣ*

ГУРӢҲ گروه 1. даста, иттиҳоди мардум.

Бирав бо сипоҳе ба кирдори кӯх,
Гузин кун зи гурӯдони лашкар гурӯҳ. *Фирдавсӣ*

Рафти ба гурӯҳи хурдсолон
То домани дашт, чун ғазолон. *Ҳилолӣ*

2. ҷамоат, табақае аз мардум, ки аз рӯн ягон мақ- сад муттаҳид шудаанд; тоифа; фирқа.

Баъд аз ин аҳли тамаъро манъ кардан мушкил аст,
К-ин гурӯҳ аввал асо аз дасти дарбон бурдаанд. *Сайидо*

ГУРӢҲА گروهه ҳар чизи лундашакл, кулӯла, монанди тири тӯп ва туфанг.

Гурӯҳа дар камон ниҳод ва ба як захм морро аз вай дафъ кард. *Авфӣ*

ГУРУХОГУРУХ گروهه گروہ даста-даста, гурӯҳ-гурӯҳ, тӯ-да-тӯда.

Ҳижаброн зи дашту гавазлон зи кӯҳ
Шуда ғаркаи хун гурухогурӯҳ. *Ҳочу*
Давиданд боло гурухогурӯҳ
Ба руи камарҳо чу нахҷири кӯҳ. *Ҳотифӣ*

ГУРҶӢ گرجی мансуб ба Гурҷ; гурҷистонӣ, грузин.

Ғуломон беҳад аз гурҷию зангӣ,
Ҳама бар каф туфанғони фарангӣ. *Ҳозиқ*

ГУСАСТА||ГУСИСТА گسسته *сифати феғлиши замони гу-ваштаи* гусастан||гусистан; аз ҳам гусаста гардидан аз ҳам канда шудан, пора шудан.

... дар шуҳури 959 шерозаи авроқи китоби умри
Мавлоно Ҷалолиддин аз ҳам гусаста гардид.
«Тағрихи Сайидроқим»

ГУСАСТАӢ||ГУСИСТАӢ گسستگی кандашавӣ, порашу-дагӣ, буридагӣ, кандагӣ, мунфасилӣ.

Чун чароғе ҳамечунбад ва ҳамеояд андак-андак,
он гоҳ рушноие ҳамеафзояд андак-андак бе гусис-тагӣ. *Ибни Сино*

ГУСАСТАДИЛ||ГУСИСТАДИЛ گسسته دل шикастадил, афсурдадил, озурдадил, дилтанг, дилреш.

Шикастасилоҳу гусастадиланд,
Ту гуфти, ки аз ғам ҳамебигсиланд. *Фирдавсӣ*

ГУСАСТАИНОН||ГУСИСТАИНОН گسسته عنان *ниг.* гусаста-лиҷом.

Фиристод фавҷе зи шерафғанон
Ба дунболи хасми гусастаинон. *Ҳотифӣ*

ГУСАСТАЛИҶОМ||ГУСИСТАЛИҶОМ گسسته لجام *лаҷом*-канда, бенӯхта; *маҷ.* саркаш, худрағӣ, беқайд; *муқ.* гусастамихор.

Зи бонги ҳайбату аз наъраи салобати ўст
Фалак фикандаинону сабо гусасталлиҷом. *Урфӣ*

ГУСАСТАМИҶОР||ГУСИСТАМИҶОР گسسته مهار *миҳор*-канда, бенӯхта; *маҷ.* беқайд, саркаш, худрағӣ, суҳан-ношунав; *муқ.* гусасталлиҷом.

Миёни олиму чоҳил ҳамин қадар фарқ аст,
Ки у кашиданнон асту ин гусастамихор.
Заҳири Форьёбӣ

ГУСАСТАН||ГУСИСТАН گسستن 1. шикастан; буридан, кандан, пора кардан.

Замона ақди камоле гусаст, вой дарёғ,
Ки осмон натавонад назирӣ он пайваст. *Анварӣ*

2. пора шудан, канда шудан.

Чун пой бар рикоб ниҳод, даволи рикобаш би-гусист. *«Тағрихи Табарӣ»*

Риштаи чонам зи ғам як тор монд,
Шукр кун, к-он тор нагсастӣ ҳанӯз. *Ҳоқонӣ*

аз ҳам гусистан аз ҳам ҷудо шудан, пора шудан.

Мӯҳраҳои гардани сабру шикеб аз захми ханҷари
маҳҷурӣ аз ҳам гусиста. *Восифӣ*

3. *маҷ.* тамом шудан; гузаштан, аз байн рафтан;
4. ҷудо ва дур шудан аз ҷое ва ё чизе; тарки алоқа кардан.

Алоду... ин масали муғул адо кард, ки бо ёғи дарпайвастан осон бошад, аммо бигсастан мушкил бувад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ёди ту кардан, аз ҳама растан гуноҳи ман,
В-аз ман барои ғайр гусистан гуноҳи кист? *Шоҳин*

5. раҳо шудан, ҷастан.

Хаданги камонҳо гусастан гирифт,
Зи қавси қузаҳ барқ ҷастан гирифт. *Ҳотифӣ*

6. *маҷ.* хаста шудан, саҳт монда шудан, беҳол гарди-дан.

Соҳибдилон гуфтаанд: Рафтану нишастан бех, ки давидану гусастан. *Саъдӣ*

ГУСАСТАРАӢ||ГУСИСТАРАӢ گسسته رگ 1. буридапай;

2. *маҷ.* суст, беҳаракат, нотавон, очиз.

Пайк агарчи дар замин чобуктаг аст,
Чун ба дарёе рафт, бигсистараг аст. *Румӣ*

ГУСАСТАУМЕД||ГУСИСТАУМЕД گسسته امید *умедканда*, он ки умедаш қатъ шудааст, ноумед.

3-ин ришта шудам гусистауммед,
Ҳокӣ чӣ кунад сипоси хуршед. *Файзӣ*

ГУСАСТАХИРАД||ГУСИСТАХИРАД گسسته خرد *нофаҳм*, камақл, нодон.

Аз ўй ба ҳар ду саро арҷманд,
Гусистахирад пой дорад ба банд. *Фирдавсӣ*

ГУСЕ گسى *ниг.* гусӣ.

ГУСЕЛ گسيل : гусел кардан равон кардан, фиристодан; видоъ намудан; узот кардан.

Рубоҳ чун харгӯшро гусел кард, ба сари чоҳ омад.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳоҷа Абулаълоро гусел кардам ва мутаваҷҷеҳи шаҳр гардидам. *Восифӣ*

ГУСЕХТАН گسيختن 1. шикастан; буридан, кандан, пора кардан, дарндан.

Рашҳае з-он баҳр бар чонам бирехт,
Риштаи мову мани моро гусехт. *Румӣ*

Аз чи олам инони шавқ гусехт,
То зи мову манат ғубор ангехт. *Бедил*

2. канда шудан, пора шудан.
Гӯе магар ман муфлисам, чизе надорам з-он сабаб
Аз лутфи бепоёни мо уммедҳо бигсехта. *Мӯҳӣ*
гусехта шудан канда шудан, пора шудан.
Ресмони дом фарсуда буд, гусехта шуд.
«Нигори дониш»

паймон гусехтан аҳд шикастан.

Вафо дар кӣ ҷуяд, чу паймон гусехт,
Хироҷ аз кӣ хоҳад, чу дехқон гурехт. *Саъдӣ*

ГУСИЛИДАН گسيلدن 1. шикастан; кандан, буридан, пора кардан; 2. кашидан; ҷудо ва дур кардан аз ҷое, аз чизе.

Чу аз ҷойгаҳ бигсилад пой хеш,
Ба шоҳи навонин диҳад ҷои хеш. *Фирдавсӣ*

3. канда шудан, пора шудан.
... Ки гар у наёяд ба фармони ман,
Раво дорам, ар бигсилад ҷони ман. *Фирдавсӣ*
Гар ту бошӣ қафили ин тадбир,
Ман ҳам аз шавқ бигсилам занҷир. *Бедил*

ГУСИЛОН(И)ДАН گسلايدن || گسلانیدن 1. шикастан; кан-

дан, буридан, пора кардан.

Ачал бигсилондаш таноби амал,
Вафоташ фуру баст дасти амал. *Саъдӣ*

То тори чон зи тан гусилонад ба ҳилае,
Пайваста дил ба нохуни фикрат кунад фиғор.

Шоҳин

2. маҷ. чудо кардан; дафъ кардан аз чизе.

Агар беҳи ӯ нагсилонӣ зи ҷой,
Зи тахти баланд ӯфти зери пой. *Фирдавсӣ*

3. кашида гирифтан.

Маллоҳ зимом аз кафаш бигусилонид ва кишти
биронд. *Саъдӣ*

ГУСИСТА گسته نиг. гусаста.

ГУСИСТАГӢ گستگی نиг. гусастагӣ.

ГУСИСТАДИЛ دل گسته نиг. гусастадил.

ГУСИСТАИНОН عنان گسته نиг. гусастаиннон.

ГУСИСТАЛИЧОМ گسته لجام نиг. гусасталичом.

ГУСИСТАМИҲОР مهار گسته نиг. гусастамиҳор.

ГУСИСТАН گستن نиг. гусастан.

ГУСИСТАРАГ رگ گسته نиг. гусастараг.

ГУСИСТАУМЕД گسته اميد نиг. гусастаумед.

ГУСИСТАХИРАД خرد گسته نиг. гусастахирад.

ГУСОРАНДА گسارنده سифати феғли замони ҳозираи
гусор(и)дан; гусорандан май (ё бода) хӯрандан май;
соқӣ.

Гусорандан бодаю рӯду соз
Сияҳчашм гулруҳ бутони Тироз. *Фирдавсӣ*

Гусорандан май май оварду ҷом,
Ниғаҳ кард Мехроб дар пури Сом. *Фирдавсӣ*

ГУСОР(И)ДАН گساریدن || گساردن хурдан; нушидан; ♦
ғам гусордан ғам хурдан, ғам дидан.

Бо ишқ ғаме намегусорам,
Ишқи ту ғам аст, ғамгусор аст. *Анварӣ*

ГУСТАРДАКОМ || **ГУСТУРДАКОМ** گسترده کام комьёб, бо-
саодат, соҳибқибол.

Яке подшо буд Мехроб ном,
Забардасту боганчу густардаком. *Фирдавсӣ*

ГУСТАР(И)ДАН || **ГУСТУР(И)ДАН** گستریدن || گستریدن паҳн
кардан, мас. қолин, дастурхон ва ғ.

Ё оташи шуоъ зи машриқ фурухтаанд,
Ё парниёни лаъл касе боз густарид. *Қисой*

ГУСТАРДАНИЙ || **ГУСТУРДАНИЙ** گسترдени хар чизи қобили
густурдан; бистар, бисот; фарш, гилем.

Дигар чорпоёни душидани,
Зи густарданию зи пушидани... *Фирдавсӣ*

Зи печиданию зи нушидани,
Зи афканданию зи густардани... *Низомӣ Албиса*

ГУСТАРИДАН گستریدن ниг. густар(и)дан.

ГУСТАРИН گسترين бистар, бисот; фарш, палос.

Боргоҳе бад-ӯ намуд баланд,
Густаринҳои боргоҳ паранд. *Низомӣ*

ГУСТАРОН(И)ДАН || **ГУСТУРОН(И)ДАН** گسترانیدن ||

паҳн кардан, густардан.

Кучо барфишонанд мушқу абир,
Ҳамон густаронанд хаззу ҳарир. *Фирдавсӣ*

Бод дар сояи дарахтонаш
Густаронида фарши буқаламун. *Саъдӣ*

ГУСТОХ گستاخ 1. бетакаллуф.

Мардумон ба эшон рағбат карданд ва бо эшон
густох гаштанд ва сӯи эшон омадушуд мекарданд.
«*Таърихи Табарӣ*»

меҳмони густох меҳмони бетакаллуф.

Бад-ӯ гуфт Заҳҳок: Чандин манол,
Ки меҳмони густох беҳтар ба фол. *Фирдавсӣ*

2. бетакаллуфона, бемуҳобо.

Чӣ гуна номи ту орем бар забон густох
Ки номи ту натавон бурд ҳар замон густох. *Маҳфӣ*

3. бешарм, беҳаё, беадаб.

Ҷу набвад шоҳро иззи сиёсат,
Қашад аз дасти густохон залилий. *Ҷомӣ*

Чашми мардумро чӣ сон густох бинам дар руҳат,
Ман, ки меҳоҳам зи чашми худ ниҳон бинам туро.
Мушфиқӣ

4. бебок, ҷасур, нотарс.

То ҳадде густох шуданд, ки ҳеч малике аз тар-
си эшон хоб намекард. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
Бурун оранд моронро зи сӯроҳ,
Ба афсунҳо кунандаш рому густох.
Фаҳриддини Гургонӣ

♦ забон густох кардан забон тез кардан; бепарво,
бетакаллуф ва озод гап задан.

Ниғаҳ кард дарбон, баророст ҷанг,
Забон кард густоху дил кард танг. *Фирдавсӣ*

ГУСТОХВОР گستاخوار 1. густохона, бетакаллуфона; бе-
муҳобо; 2. нотарсона, бебокона, далерона, ҷасурона.

Шуморо ба ин кӯҳи саркаш чӣ қор,
Маронед з-ин гуна густохвор. *Ҳочу*

Густохвор рӯй ба малик кард ва гуфто: Эй гумроҳ,
ҷаро гумроҳӣ мекуни? «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ГУСТОХДАСТ گستاخ دست чобук, чолок, чаққон, тезқор.

Далеру суҳангӯю донишпараст,
Ба тиру ба шамшер густохдаст. *Низомӣ*

ГУСТОХКОРӢ گستاخ کاری бешармӣ, беҳаёӣ, беадабӣ.

Фурури ҷавонӣ ҷу аз сар нишаст,
Зи густохқорӣ фуру шӯй даст. *Низомӣ*

ГУСТОХӢ گستاخی бетакаллуфӣ, бемуҳобо будан; бешар-
мӣ; беадабӣ; бебоқӣ; ҷасорат.

З-ин сон ки бар ҳар мӯн ту аз нафси худ дар ғай-
ратам,

Он ҷо чӣ густохист ин боди саборо ҳар замон.
Ҳисрави Деҳлавӣ

Қай тавонам баҳри иди бо ту густохӣ намуд,
Ҷун маро пеши ту ёрон муборакбод нест. *Ҷомӣ*

ГУСТУВОН گستوان болопуши зирехдори асп ва фил.

Тири ӯ аз густувони оҳанин гузашта бар бадани
фил нишаст. «*Таърихи Фариста*»

ГУСТУРДАКОМ گسترده کام ниг. густардаком.

ГУСТУР(И)ДАН گستریدن || گستردن *ниг. густар(и)дан.*

ГУСТУРДАНИЙ گسترдени *ниг. густарданий.*

ГУСТУРИДАН گستریدن *ниг. густур(и)дан.*

ГУСТУРОН(И)ДАН گسترانیدن || گستراندن *ниг. густарон(и)дан.*

ГУСЙ||ГУСЕ گسی *шакли кӯтоҳшудаи гусел; гусй кардан* гусел кардан, равона сохтан, фиристодан, видоё кардан; узот кардан.

Гусй кардамаш бо дили шодмон,
К-аз у дур бодо бади бадгумон. *Фирдавсӣ*
Або чатру бо хостаи шоҳвор
Гусй кардшону баророст кор. *Фирдавсӣ*

гуфт گفت *асоси замони гузаштаи гуфтан.*

ГУФТ گفت *сухан, гап, гуфтор.*

Олимеро, ки гуфт бошаду бас,
Ҳар чӣ гуяд, нагирад андар кас. *Саъдӣ*
Хурдат ҳамагӣ зи ғуссан ман,
Гуфат ҳамагӣ зи қиссаи ман. *Шоҳин*

гуфт барбастан хомуш шудан, гапро тамом кардан.

Бар забонам мӯҳри мардон кардаанд,
Ҳамчу тифлон гуфт аз он барбастваам. *Ҳоқонӣ*

гуфт кардан гап задан, сухан рондан.

Гуфт кам кун, ки ман чӣ хоҳам кард,
Гуй: «кардам», мағу, ки «хоҳам кард». *Саной*

ГУФТА گفته **1.** *сифати феълҳои замони гузаштаи гуфтан;* **2.** *чизи гуфташуда; сухан, калом, гуфтор, баён.*

Даханро ба мисмор бардухтан
Беҳ аз гуфтани гуфтаро сӯхтан, *Низомӣ*
Фош мегӯяму аз гуфтаи худ дилшодам,
Бандан ишқаму аз ҳар ду ҷаҳон озодам. *Ҳофиз*

3. *қисса, саргузашт, афсона, ҳикоя.*

Зи гуфтори деҳқон кунун достон
Бипайвандам аз гуфтаи бостон. *Фирдавсӣ*

гуфтаҳои нуҳуфт суханҳои пинҳонӣ.

Нихон кард аз у рӯю чизе нагуфт,
Аҷаб монд аз он гуфтаҳои нуҳуфт. *Фирдавсӣ*

ГУФТАН گفتن **1.** *гап задан, адо кардани сухан; фикр изҳор кардан.*

Панд, ки талх аст ба барнову пир,
Гуфтани ширин кундаш дилпазир. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гуфтани бисёр на аз нағзӣ аст,
Валвалаи табл зи бемағзӣ аст. *Ҷомӣ*

бад гуфтан бадгӯй кардан; суханҳои бад ва нолоиқ гуфтан.

Дили ин як зи гуфтан дар хуруш аст,
Забони у зи бад гуфтан ҳамӯш аст. *Ҳилолӣ*

2. *ақида баён кардан.*

Гуянд, ки ҳар чиз ба ҳангом бувад хуш,
Эй ишқ, чӣ чизӣ, ки хушӣ дар ҳама ҳангом!
Сӯзанӣ

Гуянд, санг лаъл шавад дар мақоми сабр,
Оре, шавад, валеқ ба хуни чигар шавад. *Ҳофиз*

3. *ҳикоя кардан, нақл намудан.*

Гуянд, Салими Омирӣ ном
Марде ба суроғи Қайс зад гом. *Шоҳин*

4. *номидан, ҳисоб кардан, шуморидан.*

Қасе, к-аз мева аввал ком ҷуяд,
Ҳарифи пухта уро хом гуяд. *Ҳилолӣ*
Чашмаву оби у чу дилҷуянд,
Чашмаи ошноияш гуянд. *Мушфиқӣ*

5. *сурудан, назм кардан (шеърро).*

[Шайёде] ... қасидаи неку пеши малик бурд ва
даъво кард, ки вай гуфтааст. *Саъдӣ*

ГУФТОР گفتار **1.** *сухан, калом, гап; қавл.*

Машав ғарраи хусни гуфтори у,
Назар кун, ки чун аст кирдори у. *Ҷомӣ*
Сад сухан аз эҳтиёчи худ ба қуят мебарам,
Боз он чо қуввати гуфтор дорам эҳтиёч.

Мушфиқӣ

гуфтори нарм сухани мулоим, сухани форум; **гуфторӣ** **фасеҳ** сухани равшан ва возеҳ; тарзабонӣ, хушсуханӣ.

Чӣ ҷои сеҳру эъҷози Масеҳ аст,
Ҳаёти мо зи гуфтори фасеҳ аст. *Ҳилолӣ*

гуфтори хом сухани нопухта, сухане, ки бе мулоҳи-
за гуфта шудааст, сухани бемағниву бемантиқ.

... Ки ман нанъюшам ин гуфтори хомат,
Наёям ҳаргиз андар пой домат.

Фахриддини Гургонӣ

2. *баён, нақл, ҳикоя.*

Зи гуфтори деҳқон кунун достон
Бипайвандам аз гуфтаи бостон. *Фирдавсӣ*

3. *гуфтугу, мубоҳиса, баҳсу мунозира.*

Лаби мубадон хушқу рухсора тар,
Забон пур зи гуфтор бо якдигар. *Фирдавсӣ*

4. *боб, фасл(-и китоб); < аз гуфтори қасе парокан-
дан аз гуфтаи қасе баромадан, мувофиқи гуфтаи қасе
кор накардан.*

Зи гуфтори у ҳеҷ мапроканед,
Аз у шод бошеду ганҷ оганед. *Фирдавсӣ*

ГУФТОРФУРУШ گفتار فروش *суханфурӯш, гапфурӯш, сер-
гап.*

Боре сухан аз ошиқӣ аз баҳри чӣ гуянд
Онон, ки чу Хисрав ҳама гуфторфурӯшанд.
Хисрави Деҳлавӣ

ГУФТУГУЗОР گفت و گدار *гуфтугӯ, гуфтушунид, сӯхбат.*

Ду бародар ... бо якдигар гуфтугузори бегилау
озор мекарданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ГУФТУГҮ(Ӣ) گفت و گو(ی) || گفتگو(ی) **1.** *ба ҳамдигар гап
задан, сӯхбат, мусоҳиба.*

Бигӯям ҳама ҳар чӣ донам, бад-уй,
Ба кажжӣ чаро боядам гуфтугӯй?! *Фирдавсӣ*
Ба ночор хешону пайванди у
Кушоданд аз ҳар даре гуфтугӯ. *Савдо*

2. *килуқол, мубоҳиса, баҳс.*

Тан озоду обод гетӣ бар уй,
Баросуда аз довару гуфтугӯй. *Фирдавсӣ*
Ҳар ду з-он гуфтугӯ биёзурданд,
Доварӣ пеши подшаҳ бурданд. *Ҷомӣ*

3. *сухан, гап.*

Зи дурри назм бошад гуфтугуям,
Зи баҳри шеър бошад обрӯям. *Ҳилолӣ*
Ба ҳавас гузашт умру нафасам ба охир омад,
Нафасе ҳамӯш ҳаргиз нашуда зи гуфтугӯят.

Мушфиқӣ

гуфтугӯ аз чизе рафтан дар бораи чизе гуфта шудани сухан, мавриди муҳокима қарор ёфтани чизе.

Боиси барҳамзани ҷамъияти дил мешавад, Гуфтугӯ ҳар ҷо ки аз зулфи парешон меравад.

Махфӣ

◇ гуфтугӯ аз (ёду) забон рафтан киноя аз моту маб-хут шудан ва хомуш мондан.

Ба ранге доя дар хайрат фуру рафт, Ки аз ёду забонаш гуфтугӯ рафт. *Ҳозик*

ГУФТУШУНИД||**ГУФТУШУНУД** *گفت و شنید*|| *گفت و شنود* 1.

гуфтугу, муколима, мусоҳиба.

Юсуф аз гуфтушунидаш рӯ битофт, Сурати ӯ диду рӯ ҳар сӯ битофт. *Ҷомӣ*

Гар гуфтушуниди ғами ҳар рӯз набошад, Сад сол ба занҷири бало банд тавон буд! *Махфӣ*

2. қилуқол, мубоҳиса, мунозира.

Ҷаҳди таътил сифати нақси камоли зот аст, Ё бигӯ ё бишунав, гуфтушунид аст ин ҷо. *Бедил*

◇ дар гуфтушуниди хосу ом будан забонзади халқ будан, вирди забони халқ будан.

Дардо, ки асири нангу номем ҳанӯз, Дар гуфтушуниди хосу омем ҳанӯз. *Ҳилолӣ*

ГУФТУШУНУФТ *گفت و شنفت* гуфтушунид, гуфтугӯ.

Сухани ншқ на он аст, ки ояд ба забон, Сокиё, май деҳу кутӯх кун ин гуфтушунуфт. *Ҳофиз*

ГУШН *گشن* 1. нар, нарина; 2. дарахти нари хурмо.

Бор намегирад аз гушн ҳеч дарахте, магар аз гушн он дарахт. *«Ахлоқи Носирӣ»*

◇ ба гушн омадан нарталаб шудан, тақозои наел кардани ҳайвонот.

Ба дашти Ангала дар ҳар қироне Ба гушн ояд тақовар модиёне. *Низомӣ*

ГУШНА *گشنه* гурӯса.

Муддате рафт, ки бе косаву кошӣ, Бепул, Гушнаву ташнаву бошӯ либосӣ, Бепул. *Савдо*

Ишками сер ҷӣ парвои ишками гушна дорад. *Зарбулмасал*

ГУШОСБ *گشاسب* 1. хоб.

Шунидам, ки Хисрав ба гушосб дид Чунон к-оташе шуд ба давраш падид...

Абушақури Балхӣ

2. шакли дигари Гуштосп.

ГУШТО(Й) *گشتا(ي)* бихишт, ҷаннат.

3-он ки гуштоӣ хубкоронрост, Ҷумла уқбо ҳалолкоронрост. *Саной*

ГУШТОСП *گشتاسپ* подшоҳ, ки аз рӯи ривоятҳо падари

Исфандиёр буда, пас аз кушта шудани Зардушт ба ҷои ӯ гузашта, оини зардуштиро ривоч додааст.

ГУШТОСПӢ *گشتاسپي* мансуб ба Гуштосп.

Биёред гулгуни лухроспӣ, Ниҳед аз бараш зини гуштоспӣ. *Дақиқӣ*

ГУШТӢ *گشتي* гуштин, гуштингирӣ, қувваозмонӣ ду кас, часпидани ду нафар ба ҳамдигар барои ба замин задани яқдигар, мубориза.

Касе, к-у ба гуштӣ набард оварад, Сари меҳтаре зери гард оварад. *Фирдавӣ*

гуштӣ гирифтан гуштин гирифтан, барои қувваозмонӣ ба ҳамдигар часпидан.

Чунин омадаст аз бузургони пир, Ки бо ҳеч нодошт гуштӣ магир. *Низомӣ*

Гуфтанд, бо ҳар кӣ гуштӣ гирад, бияфканад. *Аҳмади Дониш*

ГУҲАР *گهر* шакли кутӯхшудаи гавҳар; гуҳар пошидан гавҳар афшондан, ҷавоҳир нисор кардан.

Агар сангиндиле бар хоксорон Гуҳар пошад, бувад он сангборон. *Ҳилолӣ*
гуҳар рехтан а) гавҳар афшондан; б) киноя аз ашк ҷорӣ кардан.

Эй беҳабар аз гирьяи хунинҷигаре чанд, Боз ой, ки дар пой ту резам гуҳаре чанд. *Шоҳӣ*
гуҳар фишондан а) гуҳар афшондан, гуҳар пошидан; б) киноя аз шеърӣ мавзун ва баландмазмун гуфтан.

Ҳофиз, ки дар санои ту чандин гуҳар фишонд, Пеши кафи ту шуд хиҷилу шармсор ҳам. *Ҳофиз*
в) киноя аз ашк рехтан; ◇ гуҳари алвон киноя аз меваҳои гуногун.

Шоҳиди боғ зи машшотаи табъ Фарқа андар гуҳари алвон аст. *Анварӣ*

гуҳари иқди фалак киноя аз ситораҳои осмон; гуҳари табъ шеър.

Бадгуҳаронро сутудам аз гуҳари табъ, Гар гуҳареро сутудаме ҷӣ ғам астӣ. *Ҳоқонӣ*
гуҳар боридан киноя аз рехтани қатраҳои борон.

Сапедадам, ки гуҳар борад абр дар гулзор, Шавад ба ҷилва гул андар нигорхонаи ёр.

Хисрави Деҳлавӣ

гуҳар суфтан а) киноя аз сухани мавзун ва фасеҳ гуфтан, шеърӣ дорон мазмунҳои олий гуфтан.

Сухан ҳар он ҷӣ ки хуштар бувад, манаш гуфтам, Гуҳар ҳар он ҷӣ ки беҳтар бувад, манаш суфтам. *Шоҳин*

б) киноя аз сухан гуфтани маҳбуба.

Маҳаш гӯям, валекин маҳ сухан гуфтан намедонад, Гулаш хонам, валекин гул гуҳар суфтан намедонад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГУҲАРАФШОН *گهرافشان* 1. гуҳаррез, гуҳарпош; 2. маҷ.

гуяндаи суханҳои нағз ва шоистаи мавзун.

Дар шаби васл даҳонам гуҳарафшон мебуд, Шудам аз фурқати ту дидаи хунбор, даре! *Шоҳин*

ГУҲАРАФШОНӢ *گهرافشاني* 1. гуҳаррезӣ, гуҳарпошӣ; 2. маҷ. ашкрезӣ, гирья.

Дорад ҳама дам Мушфиқӣ изҳори надомат В-аз дидаи гирьяи гуҳарафшонии бисъёр.

Мушфиқӣ

ГУҲАРБАХШ *گهربخش* бахшандаи гавҳар; нисоркунандаи гуҳар; маҷ. бисъёр бахшанда, сахӣ, саховатпеша.

Шаҳе оҳанинчангӣ зарринкамар Чу дарёе гуҳарбахшу равшангуҳар... *Ҳочу*

ГУҲАРБЕЗ *گهربيز* 1. безандаи гавҳар; 2. маҷ. ашкрез.

Ҳамагуфт ин суханҳои дилангез, Шуда ду чашми хунрезаш гуҳарбез.

Фахриддини Гургонӣ

ГУҲАРБОР گهربار 1. борандаи гавҳар, пошандаи гуҳар, гавҳарафшон, гавҳаррез.

Чя будӣ, ки мавче падид омадӣ
Гуҳарбор аз он баҳри Уммони мо. *Шамси Табрезӣ*

2. маҷ. гуяндаи суҳанҳон ширин ва баландмазмун.

Лабон чун муштарӣ фархундакирдор,
Ҳамасола шакарбору гуҳарбор.

Фаҳриддини Гургонӣ

Дурчи гуҳараш ба вақти гуфтор
Бар гуши кӣ мешавад гуҳарбор? *Ҷомӣ*

ГУҲАРДОР گهربدار дорандаи гавҳар, соҳиби гавҳар.

Иззат ин чо ба қадри зардор аст,
Обру мансаби гуҳардор аст. *Бедил*

ГУҲАРЗОД گهرزاد асилзода, покнаҷод, баланднасаб.

Чу дода чони ширин он гуҳарзод,
Ба гӯр андар кафан печида афтод. *Бадрии Кашмирӣ*

ГУҲАРҚАШ گهرکش кашандаи гуҳар, гуҳаргир, гирандаи гуҳар, гаввос.

Даръё шуда аз гуҳарқашон пур,
То худ ба кафи кӣ афтад ин дур. *Файзӣ*

ГУҲАРНАҶОД||**ГУҲАРНИҶОД** گهرنژاد асилзода, олинаҷод, баланднасаб.

Ту ахтари осмонниҳодӣ,
Ҳам гавҳару ҳам гуҳарниҷодӣ. *Файзӣ*

ГУҲАРНАМО(Й) گهرناما(ي) гавҳармонанд, мисли марворид.

Шаб ҳама шаб ба ёди ту мардумакӣ ду дидаам
Ғута ба хуни дил диҳад ашкӣ гуҳарнамоӣро.

Махфӣ

ГУҲАРНИҶОД گهرنژاد *ниг.* гуҳарнаҷод.

ГУҲАРНИСОР گهرنثار 1. гуҳарпош, гуҳаррез, гуҳарфишон; 2. маҷ. боронбор, боранда.

Ҳошо, ки агар ғубор гардам,
Бо бод дар ин диёр гардам!
В-ар абри гуҳарнисор бошам,
Як қатра бар ин диёр пошам! *Ҷомӣ*

ГУҲАРОВЕЗ گهراويز 1. гавҳаровез, гавҳаровехта; 2. маҷ. зебу зинат додашуда; гуҳаровез кардан зебу зинат додан.

Лаб зи тарсеъ гуҳаррез кунад,
Ҷаъди мушкин гуҳаровез кунад. *Ҷомӣ*

ГУҲАРПАРВАР گهربور парварандаи гавҳар, гавҳар ба вучуд оваранда.

Комил ба зоти ўст хирадпарвар одамӣ,
Қосир зи ҷудӣ ўст гуҳарпарвар офтоб. *Анварӣ*

ГУҲАРПОШ گهرباش 1. гуҳаррез, гуҳарафшон; 2. маҷ. резандаи қатраҳои арақ, ашк ва ғ.

Сари ҳаммом чун зад буса бар пош,
Арақ шуд бар саропош гуҳарпош. *Нозим*

3. маҷ. гуяндаи суҳанҳон баландмазмун.

Гуҳарпошони даръёи ривоят
Чунин бастанд назми ин ҳикоят... *Ҳовиқ*

ГУҲАРПУШ گهربوش *киноя аз* хомӯш, соқит, сомит.

Гуҳарпуш лабро гуҳаррез кард,
Бар у чони ширин шакаррез кард. *Ҳочу*

ГУҲАРРЕЗ گهرريز 1. гавҳарпош, гавҳарафшон; 2. маҷ. гуяндаи суҳанҳон нағз, форам ва дилнишин.

Ҳам ҳуққаи лаъли у гуҳаррез,
Ҳам pistaи шури у шакаррез. *Ҳилолӣ*
гуҳаррез кардан гуҳарпош кардан, гуҳарпош кунондан.

... Ки чун қуфли дурчи суҳан боз кард,
Ҷаҳонро гуҳаррез аз ин роз кард. *Ҷомӣ*

3. маҷ. ашкрез, сиришкрез.

Дар он дам сиришқаш гуҳаррез буд,
Ки баҳрайни чашмаш гуҳаррез буд. *Ҳочу*

ГУҲАРСАНЧ گهرسنج 1. санҷандаи гавҳар, озмоишкунандаи гавҳар, гавҳаршинос.

Дар кафи гуҳарсанҷон гавҳари гаронқадрам,
Дар кафи қадаҳнишон хатми майфурушонам. *Ғиёсӣ*

2. маҷ. суҳансанҷ, хирадманд, доно, донишманд, ҳақим.

Арасту — гуҳарсанҷи Юнонзамин,
Ки бар ганҷи Юнонзамин буд амин... *Ҷомӣ*

Ниҳода дар замираш ганҷ бар ганҷ,
Ниғаҳбон сохташ ақли гуҳарсанҷ.

Бадрии Кашмирӣ

3. маҷ. ровӣ, қиссаҳон, гуянда, нақлқунанда.

Гуҳарсанҷи ин ганҷи гавҳарфишон
Чунин медиҳад аз Сикандар нишон... *Ҷомӣ*

ГУҲАРТИРОЗ گهرتراز суҳаншинос, суҳансанҷ, нукта-санҷ.

Дар қасида гуҳартироз шудӣ,
Суҳанорою мадҳсоз шудӣ. *Мушфиқӣ*

ГУҲАРФАТОЛ||**ГУҲАРФИТОЛ** گهرنتال 1. гавҳарпош, гавҳарафшон; 2. маҷ. ашкрез.

ГУҲАРФУРУШ گهرفروش фурушандаи гавҳар, фурушандаи марворид.

Гуҳарфуруш шавад рӯи некувон зи арақ,
Ғаҳе ки гарм шавад офтобро бозор.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ГУҲАРХЕЗ گهرخيز 1. гуҳардиҳанда, гавҳаровар, гавҳарзоӣ, гавҳар ҳосиловаранда.

Заминаш чун дили даръё гуҳархез,
Ғубораш чун фуруғи шамс зархез. *Бедил*

2. маҷ. ашкрез, пур аз ашк.

Дар он дам сиришқаш гуҳаррез буд,
Ки баҳрайни чашмаш гуҳархез буд. *Ҳочу*

ГУҲАРЧИН گهرچين чинандаи гавҳар, касе, ки гавҳар ба даст меоварад.

Ҷонканию конканӣ — оинашон,
Сайрафии чарх — гуҳарчинашон. *Ҷомӣ*

ГУҲАРӢ گهري асли, наҷодӣ.

Бахшиши у табиию гуҳарист,
Бахшиши дигарон ба рӯю риёст. *Фарруҳӣ*
гӯ(и) گوي(ي) *асоси* вомони ҳозираи гуфтан.

ГҶ(И) (گوئی) 1. ҳар чизи гирд, лунда, ҳар чизи ба шакли кулӯла аз латта, ресмон, чуб ва ғ. сохташуда, ки бо он бозӣ мекунад, тӯп; тӯпи чавгон, тӯпе, ки бо он чавгонбозӣ мекунад.

Бар он сон, ки шуд сарш монанди гӯй, Сӯи дигарон андаровард рӯй. *Фирдавсӣ*
Зи симин занаҳ гӯе ангехта,
Бар у тавқе аз ғабғаб овехта. *Низомӣ*
Дил асири турраи хам дар ҳамаат имруз нест,
Ҳамчу гӯй афтода умре дар ҳами чавгони туст.

Шоҳин

2. киноя аз чавгонбозӣ, гӯйбозӣ, тӯпбозӣ.

Ба гуштиву нахчиру омоҷу гӯй
Диловар бувад марди пархошҷӯй. *Сағдӣ*
гӯй задан гӯйбозӣ кардан, тӯп задан.

Зи чандон номдорони хунарҷӯй
Беҳ аз Ромину Вису кас назад гӯй.

Фахриддини Гургонӣ

гӯй рабудан пешдастӣ ва хунарнамоӣ кардан дар чавгонбозӣ; киноя аз фоиқ омадан, бартар шудан, ғолиб омадан.

Бӯсодиқ дар миён омад ва гӯй аз ҳамагон бирабуд.
«Таърихи Байҳақӣ»

3. тугма.

Сад ҳазорон гӯи заррин дошт чарх аз ахтарон,
З-он ҳама як гӯй дархурди гиребонат набуд.

Ҳоқонӣ

гӯи гиребон тугман гиребон.

Силсилаи абр гашт зулфи зарэхсони ӯ,
Қурсаи хуршед гашт гӯи гиребони ӯ. *Ҳоқонӣ*

◇ **гӯи асир** киноя аз кураи офтоб.

Дар ҳам овехт аз пай тасвир,
Кураи замҳариру гӯи асир. *Саной*

(ин) **гӯи гардон** дунбё, ҷаҳон.

Зи адл аст ин гӯи гардон ба пой,
Зи адл аст ин танг майдон ба ҷой. *Ҷомӣ*

гӯи замин киноя аз кураи замин.

Гӯи замин бурд ба чавгони худ,
Арсан майдонш азал то абад. *Хисрави Деҳлавӣ*

гӯи зар (ё заррин) киноя аз офтоб; **гӯи сим** (ё симин) киноя аз моҳ; **гӯи фалак** киноя аз гунбази осмон.

Аз пай хидмати ту гӯи фалак,
На ба сурат — ба сифат чавгон аст. *Анварӣ*

гӯй бурдан дар (ё аз) касе дар мусобиқаи доир ба ягон хунар, хусн, маҳорат ва ғ. аз дигарон пеш рафтан, афзалият ҳосил кардан.

Бад-у гуфт: Эй фиребанда сухангӯй
Бибурдӣ аз ҳама кас дар сухан гӯй.

Фахриддини Гургонӣ

Ба туркӣ бурда дар ширинадой
Ба майдони сухан гӯй аз Навой. *Ҳозиқ*

гӯи дониш бурдан ниҳоят доно шудан, ба илму дониш аз дигарон гузаштан, пеш рафтан.

Малик чун ба омузгораш супурд,
Зи донишварон гӯи дониш бибурд. *Ҳочу*

гӯи латофат бурдан дар ниҳояти нозуқӣ ва маҳинӣ будан.

То зулф чу чавгони ту зуннор фуру баст,
Банди камарат гӯи латофат зи миён бурд.
Қамоли Хучандӣ

гӯи мардӣ даррабудан дар мардонагиву шуҷоат ғолиб баромадан, соҳиби фатҳу нусрат гардидан.

Сипоҳе ҳар як аз ҳар кас ки будӣ,
Ба майдон гӯи мардӣ даррабудӣ. *Ҳозиқ*

гӯи сабқат бурдан (ё рабудан) аз касе пешӣ чустан; бартарӣ доштан.

[Ҳоқонӣ] дар мавоиз ва ҳикам тариқаи ҳаким
Саной сипардааст ва дар он маънӣ гӯи сабқат аз
акрони худ бурда. *Ҷомӣ*

гӯи саодат рабудан хушбахтӣ ба даст овардан, боиқбол гаштан.

Дар ин майдон ба чавгони иродат
Рабуда аз фалак гӯи саодат. *Бадрии Қашмирӣ*

гӯи фасоҳат бурдан дар ширинсуханӣ аз дигарон гузаштан.

Ҳофиз, бибар ту гӯи фасоҳат, ки муддаӣ
Ҳечаш хунар набуду хабар низ ҳам надошт.

Ҳофиз

гӯй аз майдони саодат бурдан хушбахт шудан, босаодат шудан.

Бурда ба чавгони иродат ҳама,
Гӯй зи майдони саодат ҳама. *Ҷомӣ*

гӯй аз хуршед бурдан дар ниҳояти зебӣ будан.

Бад-он тавқу гӯй он бути меҳрҷӯй,
Зи маҳ тавқ бурдӣ, зи хуршед гӯй. *Низомӣ*

ГҶ(И)ВОР (گوئی) وار гӯймонанд, монанди гӯй, кулӯлашакл, кулӯламонанд.

Ба кӯи ишқ гар сар рафт гӯвор,
Ба сарбозон сари кӯхе басандаст. *Фонӣ*

ГҶГИРД گوگرد моддаи сӯзандаи зардранг, ки аз конҳо ҳосил мекунад, кибрит.

Пас ин гавҳар чун оташ бинад, бигудозад, ки
гӯгирди вай оташро ёрӣ кунад. *Ибни Сино*

Бахшӣ маъҷуне бисоҳт, ки дар он гӯгирд ва зайбақ буд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

гӯгирди аҳмар навъе аз гӯгирд, ки аз рӯи кимиёи қадим ҷузви аъзамӣ иксир будааст; киноя аз чизи ноёби фондабахш, чизи қиматбаҳо ва азиз.

Соиб, касе кӣ гушаи узлат гирифтааст,
Дар чашмҳо азиз чу гӯгирди аҳмар аст. *Соиб*

гӯгирди сурх а) *ниг.* гӯгирди аҳмар.

На гӯгирди сурхӣ, на лаъли сафед,
Ки ҷӯянда бошад зи ту ноумед! *Низомӣ*

б) киноя аз суханҳои таъсирбахши нодир.

То хотирам хизонаи гӯгирди сурх шуд
Чун зайбақ аст дар таби сард изтиробашон.

Ҳоқонӣ

ГҶЕ I گويا гуянда, изҳоркунанда, суханкунанда, сухангӯ, қобили нутқ.

Шамоиле, ки дар авсофи ҳусни таркибаш
Маҷоли нутқ намонад забони гӯёро... *Сағдӣ*

Ба шӯҳӣ наргиси ӯ буд бино,
Ба тезӣ савсанаш ҳам гашт гӯё. *Бадрии Қашмирӣ*

ГҶЕ II گويا мисли ин ки..., монанди ин ки..., чунин гумон карда мешавад, ки...; гӯё ки...

Туфайли бандагон ман ҳам қабул афтодаам гӯё,
Ки аз ҳар ҷониб овози муборакбод меояд. *Ҳилолӣ*

Буи савдон чунун меояд аз боди сабо,
Душ, гӯё, раҳгузар бар тарфи боғам кардааст.

Махфӣ

ГҮЁЙ گویائی گӯяндағӣ, суҳангӯӣ, суҳанварӣ, қобилияти нутқ.

Чу булбул рӯи гул бинад, забонаш дар ҳадис ояд,
Маро дар рӯят аз хайрат фуру биншаст гӯёӣ. *Саъдӣ*

ГҮЁИЁ گویا *ниг.* гӯё II.

Гӯиё хулди барин аст ин ҳумоюн боргоҳ,
Ё ҳарими Қазба ё фирдавс ё айвони шох.

Убайди Зоконӣ

Маху Муштарӣ гӯиё бар сипеҳр
Қирон карда буданд дар бурҷи меҳр. *Хочу*

гӯӣ *гӯӣ* *ниг.* гӯ(ӣ).

ГҮЙ گوی *ниг.* гӯ(ӣ).

ГҮЙВОР گویوار *ниг.* гӯ(ӣ)вор.

ГҮЛ گول аҳмақ, нодон, аблаҳ, бедониш, содалавҳ.

Гар газад морат, шавӣ хаста, малӯл,
Бе фусунгар эминӣ, ҳастӣ ту гӯл. *Румӣ*
Биё, соқӣ, он талқи маҳлудро,
Қи зирақ кунад ғофилу гӯлро... *Ҷомӣ*

ГҮЛА گوله *шакли кӯтоҳшудаи* гулӯла.

Осаф... дар муҳосараи қалъаи Гулканда ба зах-
ми гӯла гӯи ҷонфишонӣ аз майдон бурд.

«Хизонаи омира»

ГҮЛАХ گولخ гулхан, оташхонаи ҳаммом.

Дар кадомин гӯлахе аҳли қимор
Шуд гиребончоку чулхундӣ нашуд. *Савдо*

ГҮЛАХӢ گولخی мансуб ба гӯлах; ◊ гӯлахиёни ишқ ги-
рифторон ва шефтағони ишқ.

Гӯлахиёни ишқи ту беҳабаранду беҳирад,
Ҳеҷ ба умр дидаӣ ин сару ин сиеқро? *Савдо*

ГҮЛОЧ گولاج *ниг.* гулоҷ.

ГҮПОЛ گوپال *ниг.* гупол.

ГҮР I گور қабр, марқад, мазор, мадфан, ҷое ки мурдан
одамро дафн мекунанд.

Гӯри Афросиёб дар дари шаҳри Бухорост.
«Таърихи Наршаҳӣ»

Ҷавонон бигуфтанд: Ин сур чист?
На мо мурдагонем, ин гӯр чист? *Савдо*

дар гӯр шудан зери хок шудан; мурдан.

З-ин хона чу мо шудем дар гӯр,
Дигар туву дашту улфати гӯр. *Шоҳин*

ГҮР II گور хари ваҳшии биёбонӣ, гӯрхар, ки дар замон-
ҳои қадим онро шикор карда меҳӯрданд.

Ало, эй тирагашта бахти шӯрам,
Ту шерӣ хашмноқӣ, ман-т гӯрам.

Фаҳриддини Гургонӣ

Бигардон аз ин кор тadbирро,
Парешон макун гӯру наҳҷирро. *Ҳотифӣ*

ГҮРАФКАН||ГҮРАФГАН گورافکن||گورافگانی 1. афканандаи
гӯр, аз по ғалтонандаи гӯр; 2. маҷ. зӯр, қавӣ.

ГҮРАФКАНӢ||ГҮРАФГАНӢ گورافکنی||گورافگانی афкандани
гӯр, аз по ғалтондани гӯр.

Барорам сагонро ба шурафганӣ,
Қи бо шер бозист гӯрафганӣ. *Низомӣ*

ГҮРГАХ گورگه макони хари даштӣ, ҷое ки гӯр бисъёр
аст.

Қафал гирд карданд гӯрони дашт,
Магар шер аз он гӯргах даргузашт. *Низомӣ*

ГҮРГИР گورگیر сайёди гӯрхар, шикоркунандаи гӯр.

Чу бо гӯргирон надоранд зӯр,
Ба пон худ оянд гӯрон ба гӯр. *Низомӣ*

ГҮРГИРӢ گورگیری шикори гӯр, сайди гӯрхар.

ГҮРДИН گوردين гилем, палос.

Ҳоҷати гуфтор нест, з-он ки шиносанд хурд
Сундуси Хизр аз палос, абқарӣ аз гӯрдин. *Ҳоқонӣ*

ГҮРИСТОН گورستان қабристон.

Акнун он ҷойгах гӯристонҳо шудааст.
«Таърихи Наршаҳӣ»

Гар ба гӯристони муштоқон савора бигзарӣ,
Ҷон диҳад дар тан садон сумми аспат мурдаро. *Ҷомӣ*

ГҮРКАН گورکن гӯрков, касе ки гӯр меканад.

Ту ба тadbири ҷони гумроҳон,
Гӯркан музди гӯрашон хоҳон. *Саной*
Ҷишноад гӯркан гар хок бар сар,
Зи мотам нест, дорад дарди дигар. *Нозим*

ГҮРОБА گورابه 1. гунбазе, ки ба сари қабрҳо месозанд;
2. номи даҳмаи падару бобоёни Рустам.

Ба Гӯроба он гаҳ ниҳоданд рӯӣ. *Фирдавсӣ*

ГҮРСУМ گورسوم ҳайвоне, ки сумаи монанди суми гӯр аст;
маҷ. тездав, даванд (дар бораи асп).

Ба даръёбури гӯрсум барнишаст,
Камар баст чун кӯху ханҷар ба даст. *Хочу*

ГҮРХОНА گورخانه қабр, мақбара, сағона; даҳма.

Гӯрхонаи у ба маҳаллаи Дарвозаи Мансур дар
ҷавори гармобай хон аст. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Гӯядат ин гӯрхонаст, эй ҷарӣ!
Қи дили мурда бад-он ҷо оварӣ. *Румӣ*

ГҮСОЛА گوساله бачаи гов.

Гӯсола ба рӯзгор гове гардад. *Зарбулмасал*

ГҮСОЛАПАРАСТ گوسالهپرست говпараст, касе, ки оини
ӯ говпарастист.

Ва аҳли ин мамлакат... рӯӣ ба иртидод ниҳод-
данд ва гӯсолапарасту бутпараст шуданд.

Аҳмади Дониш

ГҮСПАНД||ГҮСФАНД گوسپند||گوسفند ҳайвони хонагӣ
маъруф.

Чун гӯсфанде сурати гӯрг дидӣ, душмани вай би-
донистӣ ва бидонистӣ, ки душмани андар ваҳм бу-
вад. *Ибни Сино*

Гӯспанд аз барои ҷупон нест,
Балки ҷупон барои хидмати ӯст. *Саъдӣ*

◇ **гӯсфанди чарх** *ниг.* **Ҳамал (бурҷи Ҳамал).**

Чун бара, к-ояд ба модар, гӯсфанди чархро
Сӯи теги ҳоҷ пӯёну ғиревон дидаанд. *Ҳоқонӣ*

ГҶСПАНДКУШОН *گوسپندكشان* иди қурбон, иди азҳо.

Бод бар ту мубораку хуншон
Ҷашни наврӯзу гӯспандкушон. *Рӯдакӣ*

То дигар рӯзи иди гӯспандкушон Султон Мах-
муд фароз расид бо сипоҳи бисъёр.

«Табрихи Систон»

ГҶСФАНД *گوسفند* *ниг.* гӯспанд.

ГҶШ I *گوش* 1. узви шунавоии инсон ва ҳайвон, узви
хисси сомеа.

Гӯш сӯи ҳама суҳанҳо дор,
Он чӣ з-у бех, даруни ҷон бингор. *Саной*
Гӯш тавонад, ки ҳама умри вай
Нашнавад овози дафу чангу най? *Саъдӣ*

2. гушаки асбобҳои мусиқии тордор.

Биё мутрибу тоб деҳ гӯши уд,
Ба гӯши ҳарифон расон ин суруд. *Ҷомӣ*
Ҳеч гаҳ аз гӯши қонун барнаёмад нолае,
Мардуми нофаҳро аз суҳбати доно чӣ ҳаз. *Ҳоҷӣ*

◇ **гӯши вазнин** гӯши кар; **гӯши муш** навъе аз рай-
хон, ки барги он монанди гӯши муш аст, марзангӯш;
гӯши рашад гӯши суҳаншунав.

Ар набошад тифло гӯши рашад,
Гуфти модар нашнавад, гунге шавад. *Румӣ*

гӯши ризо самъи қабул, бо мақсади ризомандӣ ба га-
пи касе гӯш додан.

Розҳо дар сина дорам, гӯшае хоҳам, ки ёр
Соате гӯши ризо бар гуфтугӯи ман ниҳад.

Ҳилолӣ

гӯш афтодан кар шудан, ношунаво шудан.

Кӯфт чу он кӯси шағабнокро,
Гӯш фитод уштури афлокро. *Хисрави Деҳлавӣ*

гӯш бардоштан ноумед шудан, аз интизорӣ қатъи на-
зар кардан; **гӯш бедор сохтан** хушбӯр шудан.

Бишнавар таронаи ишқ, эй булбули балоғат,
Бедор соз гушат, дар хоб кун забонро. *Урфӣ*

гӯш гаштан бисъёр мутаваҷҷеҳ шудан, суҳаншунав
гардидан.

Агар хоҳӣ, суҳан гӯӣ, суҳан бишнавар, суҳан бишнавар,
Забон он кас тавонад зад, ки аввал гӯш гардад ӯ.

«Баҳори Аҷам»

гӯш гарон гаштан вазнин шудани гӯш; **киноя аз су-**
ханношунавай, безътиной.

Гӯшаш аз бори дур гарон гашта,
Нашнавад нолаи ҳазини маро. *Хисрави Деҳлавӣ*

гӯш гирифтан а) аз таъсири чизе безор шудан, мас.
аз овози баланд, садон дурушти нофорам.

Сипаҳи нола чун хуруш гирифт,
Маҳ бар авҷи сипеҳр гӯш гирифт. *Мушфиқӣ*

Зи ҳарфи мардуми бегона гӯш мегирем,
Ба ошно зи суҳанҳои ошно чи расад? *Соиб*

б) мутанаббеҳ шудан, танбех дидан.

Ба гуфтори ту гар дур лоф мезад,
Гирифт инак ба узри он гунаҳ гӯш.

Қамоли Хучандӣ

гӯш доштан а) шунидан, гӯш кардан, мутаваҷҷеҳ
шудан, тавачҷӯх кардан.

Чунин гуфт, к-аз кехтар акнун яке
Сухан бишнавару гӯш дор андаке. *Фирдавӣ*

б) умед бастан ба чизе, мунтазир будан ба чизе.

Чӣ дилтанг хуфт он фурумоя дӯш,
Ки бар суфраи дигарон дошт гӯш. *Саъдӣ*

в) дар ёд доштан, дар хотир доштан.

Қардӣ чу рӯзгор фаромӯш бандаро,
Зинҳор аҳди ёри вафодор гӯш дор! *Ҳофиз*

г) муҳофиза кардан, маҳфуз доштан, ниғаҳдорӣ кар-
дан.

Эй сабо, гар хоки пой ӯ ба даст ояд туро,
Заррае з-он гӯш дорӣ аз барои чашми ман.

Салмони Соваҷӣ

гӯшу хуш доштан диққат ва тавачҷӯхи тамом дош-
тан.

Соате гушу хуш бо ман дор,
Мустамеъ бошу гӯш бо ман дор! *Ҳилолӣ*

гӯш кардан а) шунавидан, гӯш додан.

Чун Саломон он насихат гӯш кард,
Баҳри таъби ӯ зи гавҳар ҷуш кард. *Ҷомӣ*

б) ёд гирифтани, омӯхтан, аз худ кардан.

Қасе сирати одамай гӯш кард,
Ки аввал сағи нафс хомӯш кард. *Саъдӣ*

гӯш кушодан *киноя аз* бо диққат шунидан.

Ба панди фаровонш бикшой гӯш,
Бар ӯ чодари меҳрубонӣ бипӯш. *Фирдавӣ*

гӯш молидан а) танбех кардан, ҷазо додан.

Гӯш молидану захм арчи мукофоти хатост,
Бехато гӯш бимолаш, бизанаш ҷуб(и) ҳазор.

Манучеҳрӣ

б) мағлуб кардан.

Чу савдо хирадро бимолид гӯш,
Наёрад дигар сар баровард хуш. *Саъдӣ*

гӯш печидан танбех кардан ва мағлуб гардонидан
касе ё чизеро.

Зани кордон асту бисъёрхуш,
Фалакро зи найранг печида гӯш. *Низомӣ*

гӯш печондан танбех кардан, гӯшмол додан.

Агар печӣ аз амри ман роҷо хуш,
Бипечонадат чархи гарданда гӯш. *Низомӣ*

гӯш тофтан гӯшмол додан, танбех додан.

Бар оли Музаффар зафар ёфтем,
Ба расми адаб гӯшашон тофтем. *Ҳотифӣ*

гӯш фуру бастан нашунидан, аз шунидан рӯ тофтан.

Дар ин кохи зангорӣ афкан хуруш,
Фуру банд аз кӯси шохим гӯш. *Ҷомӣ*

гӯш хобондан хомӯш истодан дар интизорӣ фурсати
муносиб.

Ба хомӯшӣ зи макри душмани бадраг машав эмин,
Чу тавсан гӯш хобонад, лагадҳо дар қафо дорад.

Соиб

гӯш хоридан даранг кардан; баҳонаҷӯӣ кардан; **гӯш**
ҷаҳор шудан бо ниҳоятӣ диққат гӯш додан; **гӯши**
мардумро хабар гаштан гӯш ба гӯш расидан, овоза
шудан.

Гуфт: Агар бо мо суҳан дорӣ, ба чашми дил бигӯ,
То нагардад гӯши мардумро хабар. Гуфтам: Ба чашми

Ҳилолӣ

гӯши ризо ниҳодан қабул кардан, мувофиқат кардан.

Гӯши ризо ба қавли Ҳилолӣ намениҳӣ,
Гӯё ҳадиси муддаён гӯш мекунӣ. *Ҳилолӣ*

гӯш ба(р) гӯш расидан паҳн шудан, овоза шудан.

Расид овозаи мо гӯш бар гӯш,

Зи рузи бад наёмад душ бар душ.

Хисрави Деҳлавӣ

гӯш ба дар будан (ё доштан, мондан) мунтазир будан, интизорӣ кашидан.

Чунон гӯшам ба дар, чашмам ба роҳ аст,

Ту гӯй, хонаам зиндону чоҳ аст.

Фаҳриддини Гургонӣ

Муддате шуд, ки то бад-он уммед

Чашм дорад ба роҳу гӯш ба дар. *Анварӣ*

Монда Аттор кунун чашм ба раҳ, гӯш ба дар,

То зи наздики ту, эй моҳ, чӣ фармон ояд. *Аттор*

гӯш ба овоз нишастан мунтазир будан, умедвор будан.

Маҳфӣ, манишин бар сари раҳ гӯш ба овоз,

Дар қофилаи умр ҷарасро чу садо нест. *Маҳфӣ*

гӯш ба фармон будан мутеъ ва фармонбардор будан; гӯш бар молиш ниҳодан ҷазо додан.

Саронро гӯш бар молиш ниҳода,

Маро дирҳам сари болиш ниҳода. *Низомӣ*

аз худ тий будани гӯши камол бемаърифат ва бедониш будан.

На ин нағма аз пардан оғаҳист,

Ки гӯши камоли ту аз худ тихист. *Бедил*

ба гӯши дил шунидан бо диққат гӯш кардан, аз таҳи дил шунидан.

[Гурба] гуфт: ... Пеш аз он ки рӯй ба ҳукм орем, шуморо насихате кунам, агар ба гӯши дил бишнавед, самароти он дар дину дунё қурратулайни шумо гардад. «*Қалила ва Димна*»

ба гӯш кардан шунавидан; итоат кардан.

Гарат ақлу роӣ асту тадбиру хуш,

Ба иззат кунӣ панди Саъдӣ ба гӯш. *Саъдӣ*

ба гӯш расидан ба гӯш дохил шудан, шунда шудан.

Шуниданиро замоне бояд, то ... андар ҳаво андак-андак ҳаракат кунад ва ба гӯш расад.

Ибни Сино

ба гӯш хӯрдан ба гӯш бархӯрдан, ба гӯш расидан.

Хӯрд рӯзе ба гӯши хорое

Нолае аз шикасти миное. *Бедил*

ба гӯшу хуш шунавидан (ё шунидан) бо диққат ва тавачҷӯҳӣ тамои шунавидан.

Пур кун зи бода чом, дамодам ба гӯшу хуш

Бишнаваз аз ӯ ҳикояти Ҷамшеду Қайқубод. *Ҳофиз*

дар гӯш ёфтан шунидан.

Дили шаҳ бад-он орзу ҷуш ёфт,

Талаб кард чашм, он чӣ дар гӯш ёфт. *Низомӣ*

дар гӯш кардан а) ба гӯш бастан, ба гӯш овехтан; киноя аз қабул кардан.

Зи шавқи рӯи ту Ҳофиз навишт ҳарфе чанд,

Бихон зи назмашу дар гӯш кун чу марворид. *Ҳофиз*

б) ёд гирифтан, омӯхтан.

Қалогё тақи кабк дар гӯш кард,

Тақи хештанро фаромӯш кард. *Низомӣ*

дар гӯш нишастан ба гӯш дохил шудан, ба гӯш даромадан; киноя аз дар ёд мондан, хотирнишин шудан.

Афсуни наваи нишаста дар гӯш,

Афсонаи кӯҳна шуд фаромӯш. *Ҳилолӣ*

дар гӯш шудан ба гӯш дохил шудан, ба гӯш расидан, шунда шудан.

Онро, ки шуд ин фасона дар гӯш,

Шуд хоб зи дидааш фаромӯш. *Ҷайзӣ*

ГҮШ II گوش номи рӯзи чордахӯми ҳар моҳи шамсӣ, ки форсиён онро ҷашн мегирифтанд.

ГУША گوشه 1. кунҷ, зовия; канори чизе, канора.

Марде аз гӯшае берун омада арза дошти.

Аҳмади Доғиш

Аз паси парда ниҳонӣ суви чокар нигарид, Гуфти, аз меғ ҳаме теғ занад гӯшаи моҳ. *Қисоӣ*

Ҳазорон фитна мебинам ба ҳар гӯша зи чашмонаш, Худовандо, худовандо, зи чашми бад ниғаҳ дораш.

Аттор

гӯшаи камон кунҷи камон, дандонаи сари камон, ки зехро ба он мебанданд.

Дилам шикастатар аз турраи бутон шудааст,

Қадам хамидатар аз гӯшаи камон шудааст. *Шоҳин*

гӯшаи меҳроб а) кунҷи меҳроб; б) киноя аз ҳами абру.

Ҳофиз ар дар гӯшаи меҳроби ӯ нолад, равост,

Эй насихатгӯ, худоро, он ҳами абру бибин! *Ҳофиз*

гӯша доштан дар чизе ҷой доштан дар чизе.

Куфри ишқ аст, он ки дорад гӯшае дар ҳар диле,

Шайхи мо дар ҳалқаи тасбеҳи худ зуннор дошт.

Носир Алӣ

2. ҷои хилват, хилватгоҳ.

Ошике бар гӯшае биншаста буд,

Гуфтугу бо хеш дар пайваста буд. *Ҷомӣ*

Шуд шабе бар қафои Ҳусн равон,

Гашт дар гӯшае зи қаср ниҳон. *Мушфиқӣ*

гӯшаи девор а) канори девор; як тарафи девор; б) хилватгоҳ, ҷои хилватнишин; гӯшаи чизе (ё ҷое) гирифтган мунзавӣ шудан, гӯшанишин шудан дар ҷое.

Чун обиди пурҳила ба сад макру фан он чашм,

Пӯшида сиях, гӯшаи меҳроб гирифтаст.

Қамоли Хучандӣ

3. дар ибораҳои истиорагӣ ба маънои ҷой, маскан, манзил, маҳалл, гоҳ ва ғ. истеъмол мешавад; гӯшаи бало ҷои балокашӣ, ҷои офат, манзили ранҷу азоб.

Офият кучо, ошиқӣ кучо?

Гӯшаи бало манзили ман аст. *Мушфиқӣ*

гӯшаи вайрона ҷои хароба, вайрона, маскани вайроншуда.

Маҳфӣ, ману ин гӯшаи вайрона, ки дар даҳр

Маъмур ҳамин гӯшаи вайронаи ишқ аст. *Маҳфӣ*

гӯшаи меҳнат маҳалли ранҷу заҳмат, манзили ранҷу азоб.

Ҳар шаб ману андӯҳи туву гӯшаи меҳнат,

Қ-иқбол надонад раҳи қошонаи моро. *Шоҳӣ*

гӯшаи саломат ҷои саломатӣ ва офият, ҷои амнияти осоиштагӣ, осоишгоҳ.

Дар гӯшаи саломат мастур чун тавон буд,

То наргиси ту гӯяд бо мо румузи мастӣ. *Ҳофиз*

гӯшаи танҳой хилватгоҳ, ҷои узлат, кунҷи танҳонишинӣ.

Эй дарди туам дармон дар бистари нокомӣ,

В-эӣ ёди туам мунис дар гӯшаи танҳой. *Ҳофиз*

гӯшаи узлат кунҷи танҳой, хилватгоҳ.

Руз бошад мунзавӣ дар гӯшаи узлат, вале

Дастгири гумраҳон гардида дар шабҳои тор.

Восифӣ

гӯшаи фироқ (ё ҳичрон) чои узлат, чои танҳонишини дар вақти ҷудой ва дури (аз маҳбуба).

Дорам ҳазор тафриқа дар гӯшаи фироқ,
К-аз форигони базм фароғи кӣ будай? *Ҳилолӣ*

Ҳар шаб манам фитода зи ҳичрон ба гӯшае,
Охир, шабе ба гӯшаи ҳичрони ман дарой! *Ҳилолӣ*

◇ гӯшаи абрӯ канори абрӯ, нуги абрӯ.

Чу моҳи нав раҳи наззороғони бечора
Занад ба гӯшаи абрӯву дар ниқоб равад. *Ҳофиз*

гӯшаи абрӯ турш кардан киноя аз ғазабнок шудан.

У карда турш гӯшаи абрӯ зи сари хашм,
Ман мунтазири он, ки ҷи дашном барояд.

Абушақури Балхӣ

гӯшаи дастор канори дастор, як тарафи салла.

Тӯҳфан марҳам нагирад синаи афғори мо,
Соия гул барнатобад гӯшаи дастори мо. *Урфӣ*

гӯшаи ораз канори ораз, канораи рӯй; гӯшаи хотир таваҷҷӯҳ; лутфу марҳамат.

Назар аз Ҳиммат гӯшаи хотир хост ва рӯ ба роҳ
ниҳод. *Яҳёи Себак*

Гар аз ёре надидам гӯшаи хотир, хуш аст ин ҳам,
Ки дорам солу маҳ дар гӯшаи хотир ғами ёре.

Мушиқӣ

гӯшаи чашм а) канори чашм, кунҷи чашм; киноя аз назар, нигоҳ.

Ҳазар аз гӯшаи чашмаш, ки зи шӯҳи худро
Маст месозаду бо сеҳру фусун меояд.

Хисрави Деҳлавӣ

Май кашу масти ишва кун наргиси майпарастро,
Майкадаи карашма кун гӯшаи чашми мастро. *Урфӣ*

б) илтифот, таваҷҷӯҳ.

Зи Нуҳи илтифотат гар набошад гӯшаи чашме,
Шавад кишти табъам ғарқаи даръёи тӯфонаш.

Ҷазӣ

гӯшаи чашм афкандан таваҷҷӯҳ ва илтифот намудан.

Гӯшаи чашме пас аз умре, ки сӯям афканад,
Аз сари ман оби шамшери тағофул бигзарад.

Шавкат

гӯшаи чашм афтодан назари илтифот афтодан бар чизе ё касе.

Чӣ хуш бошад, ки аввал бар ман афтад гӯшаи чашмат,
Саҳар чун наргиси зебо зи хоби ноз бикшой.

Ҳилолӣ

гӯшаи чашм кардан таваҷҷӯҳ ва илтифот намудан.

Накард он бетарахҳум ҷониби ман гӯшаи чашме,
Дареғо, тундгӯнҳои ӯ сарфи тағофул шуд. *Сайидо*

гӯшаи чашм молидан бедор шудан.

Гунча, то кай хоби ғафлат, гӯшаи чашме бимол,
Дида равшан мекунад дар боғ пайғоми сабух. *Махфӣ*

гӯшаи чашм хоستان илтифот, лутфу марҳамат талаб кардан.

Ба чашми лутф гар бини гирифтронии расворо,
Бихоҳам гӯшаи чашме, ки расво кардаи моро.

Ҳилолӣ

гӯша гирифтган а) канорагирӣ кардан, гӯшанишинӣ кардан, хилват гузидан.

Чун зи ҳоли зори худ пеши ту натвон дам задан,
Гӯшае гиरेму оҳе аз дили шайдо кашем. *Ҳилолӣ*

б) дур шудан.

Ақл девона шуд, он силсилаи мушкин ку?

Дил зи мо гӯша гирифт, абруи дилдор кучост?
Ҳофиз

гӯшаи боғе гирифтган гӯшанишинӣ ва хилват гузидан дар боғ; гӯшаи кокул гирифтган киноя аз ошиқ шудан, дил бастан.

Во нашуд чун ғунҷаи дил дар баҳористони Ҳинд,
Рафт мурғи руҳи Махфӣ, гӯшаи кокул гирифт.

Махфӣ

гӯша гузидан гӯшанишинӣ кардан, хилват ихтиёр кардан.

Гоҳе ба хароботи муғон гӯша гузидем,
Гоҳе ба тамошои ҷаҳон анҷуманидем. *Савдо*

ба гӯша ниҳодан ба канор гузоштан, дур кардан.

Ному номӯсро ба гӯша ниҳод,
Парда аз рӯи кори худ бикӯшод. *Ҷомӣ*

гирех аз абрӯ бар гӯша ниҳодан аз хашму ғазаб боз истодан.

Гирех з-абруи хеш бар гӯша неҳ,
Ки дар гӯша бехтар камонро гирех. *Низомӣ*

ГҶШАГИР *گوشه گير* гӯшанишин, хилватнишин; канорагир.

Равони гушагиронро зи ҳуснаш турфа гулзорест,
Ки бар тарфи суманзораш ҳамегардад камонабру.

Ҳофиз

гӯшагир шудан (ё гаштан) канорагирӣ кардан, дур шудан, пинҳон шудан.

Гарчи буз аз гург шавад гӯшагир,
Кай раҳад аз дашнаи қассоби пир. *Хисрави Деҳлавӣ*
Зоҳиде аз хони ризо гӯшагир
Гашт зи ғавғои ҷаҳон гӯшагир. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГҶШАГИРӢ *گوشه گيري* гӯшанишинӣ, хилватнишинӣ, танҳоя.

Гӯшагириву саломат ҳавасам буд, вале
Фитнае мекунад он наргиси фаттон, ки мапурс.

Ҳофиз

ГҶШАК *گوشك* 1. шакли тасғири гӯш I; 2. гӯшаки рубоб (датор, танбур ва ғ.), ки тори ин қабил асбобҳои мусиқиро ба он мепечонанд.

ГҶШАКАШ *گوشه كش* кашандаи зех, зехқаш, камонқаш; маҷ. нишонгир, тирандоз.

Эй гушакаши камони ҳайрат,
Новакфикани нишони ҳайрат...
Чун аст ки хотират гарон аст,
Хун аз дилу дидаат равон аст? *Шоҳин*

ГҶШАКАШӢ *گوشه كشي* зехқашӣ, камонқашӣ; маҷ. нишонгирӣ, тирандозӣ.

ГҶШАНИШИН *گوشه نشين* 1. канорагир, хилватнишин.

Сайди туанд гӯшанишинони шаҳру кӯй,
Бар азми ваҳши бодияпаймо ҷӣ меравӣ? *Ҳилолӣ*
Чун чашми ту дил мебарад аз гӯшанишинон,
Дунболи ту будан гунаҳ аз ҷониби мо нест. *Ҳофиз*

2. камингирифта, пинҳоннишаста; маҷ. фурсатҷӯй.

Лекин мутааннидон дар каминанд ва муддан-ён—гӯшанишин, агар он ҷӣ [ҳусни] сирати туст,
ба хилофи он тақрир кунанд. *Савдӣ*

ГҶШАНИШИНИ گوشه‌نیشینی кунҷнишинӣ, канорағирӣ, хилватнишинӣ.

Ҳосил нашуд зи гушанишинӣ муроиди ман,
Худро зи хона бар сари бозор мекашам. *Сайидо*

ГҶШБИСТАР گوش‌بستر 1. гӯшқалон; 2. номи шахси афсонавие аз Бобул, ки гӯшҳои дароздошта як гӯшашро бистар, дигареро кӯрпа карда мехобидааст, ва гӯё Искандар бо лашкариёнаш дар вақти ғрифтани Бобул ба ӯ дучор шудааст.

Бад-ӯ гуфт: Шоҳо, маро бобу мом
Ҷаме Гӯшбистар ниҳоданд ном. *Фирдавӣ*

ГҶШВОР||**ГҶШВОРА** گوشوار|| گوشواره ҳалқаи гӯш, овеза, асбоби зинат, ки ба гӯш меовезанд.

Ба як гардиш ба шоханшоҳӣ орад,
Дихад дайҳиму тоҷу гӯшворо. *Рудақӣ*

Сари харита бикӯшод ва дар он ҷо сивор ва хал-
хол ва гӯшвори қимат дид. *Авфӣ*

◇ гӯшвори фалак киноя аз моҳи нав; гӯшвор кардан ба гӯш ғрифтан, шунидан.

Бе зар суханат ағарчи дурр аст,
Хубон накунад гӯшвораш. *Саъдо*

ГҶШДОР گوشدار 1. гӯшдоранда, шунаванда, истимоҷку-
нанда.

Сурушат солу маҳ андар канор аст,
Ба гуфторат ҳамеша гӯшдор аст.

Фаҳриддини Гургонӣ

2. муҳофиз, посбон, ниғаҳдоранда.

ГҶШЗАД گوشزد ёдовари, тазаккур, гӯшрас, хотирнишон, хотиррасон; гӯшзад шудан хотирнишон гаштан; ба гӯш расидан, боҳабар шудан.

Ин хабар гӯшзади султон шуда Ҳасанхонро
гуфт... *«Таърихи Фариста»*

Чу мешуд гӯшзад он нозанинро,
Гиреҳ мезад бар абру зулфи чинро. *Нозим*

ГҶШМОЛ گوشمال 1. гӯш печутоб додан, гӯш молидан;

2. маҷ. танбеҳ, таъдиб; ҷазо.

Чу боре бигуфтанду нашнид панд,
Дигар гӯшмолаш ба зиндону банд. *Саъдӣ*

Мехост гул, ки молад худро бар он баногӯш,
Он шуҳи беадабро боист гӯшмоле. *Камолӣ Хучандӣ*

гӯшмоли бавоҷиб танбеҳ ва ҷазои лоиқу сазовор.

Падарро аз ин ҳол оғаҳӣ доданд, бародаронашро
бихонд ва гӯшмоле бавоҷиб дод. *Саъдӣ*

гӯшмол додан а) гӯш печутоб додан, гӯш молидан;
б) танбеҳ додан; ҷазо додан.

Ҷар кӣ зулм кардӣ бар раият, [Амир Исмоил]
гӯшмол додӣ ва ҳеҷ кас аз оли Сомон босиёсат[гар]
аз вай набуд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

в) тоб додан, тофтан (гӯши асбоби мусиқиро); гӯшмол
кашидан танбеҳ дидан; ҷазо дидан.

Гӯш мақун беҳуда ҳар қилуқол,
То нақашӣ дарди сару гӯшмол. *Ҷомӣ*

гӯшмол хӯрдан а) танбеҳ ёфтан; ҷазо дидан.

Ман, ки қавли носеҳонро хондаме бонги рубоб,
Гӯшмоле хурдам аз ҳичрон, ки инам панд бас. *Ҷофиз*

б) печутоб дидан, тоб хӯрдан, тофта шудан (дар бораи
гӯшаки асбоби мусиқӣ).

Чу уд баски хӯрам гӯшмоли ғам ҳар шаб,
Суруди базми фалак нолаву нафири ман аст. *Ҷомӣ*

◇ гӯшмол аз дор додан ба дор овехтан.

Якero гӯшмол аз дор доданд,
Якero бар дари шах бор доданд. *Ҷомӣ*

ГҶШМОҲӢ گوش‌ماهی 1. садаф.

Ҷамон шаб ёфт бахтам тоҷи шоҳӣ,
Ки лӯълӯи ту раст аз гӯшмоҳӣ. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

2. пиёлаи хурд барои майкашӣ.

Як гӯшмоҳӣ аз ҳама кас пеш деҳ маро,
То баҳри сина чефаи савдо барафганад. *Ҳоқонӣ*

ГҶШОНА گوشانه гӯша, канор.

Агар маро ҳазимат доданд, тарк аз Систон ғирам
ва ба ҳамон гӯшона розӣ шавам. *«Таърихи Систон»*

ГҶШПАЙВАНД گوش‌پیوند форум, хушоҳанг, дилнишин.

Пас аз ин нағмаҳои гӯшпайванд
Навозон шуд ба хашмангез савганд. *Урфӣ*

ГҶШПЕЧ I گوش‌پیچ порча, фута ва ё рӯймоле, ки барои
муҳофизат аз сармо ба сар мебанданд.

ГҶШПЕЧ II گوش‌پیچ гӯшмол, танбеҳ; ҷазо.

Туро он бех, эй сарвари румиён,
Ки бандӣ ба хидмат ҷу ҳинду миён,
Вагарна ҷунонат диҳам гӯшпеч,
Ки донӣ ту ҳеҷию камтар зи ҳеҷ. *Низомӣ*

ГҶШРҶЗ گوش‌روز ниг. гӯш II.

Гӯшрӯз, эй нигори мушкинхол,
Гӯши барбат бигиру нек бимол. *Масъуди Саъд*

ГҶШТ گوش‌ت моддан нарми рӯи устухонҳои инсон ва
ҳайвон, ки бо пӯст пушида шудааст, лаҳм.

Гӯшт чун ганда шавад, уро намак дармон бувад,
Чун намак ганда шавад, уро ба ҷӣ дармон кунанд?
Носири Хисрав

Гӯшт бар гови варза некутар,
Зинати мард дониш асту хунар. *Саной*

◇ гӯшт аз заъфарон доништан хубро аз бад фарқ
карда тавонистан.

Шоҳи ҷаҳон назми ғайр донанд то сеҳри ман,
Аҳли басар гӯшти гов донанд аз заъфарон. *Ҳоқонӣ*
гӯшт хурда устухон ба гардан (боз)бастан нигоҳ
дошта тавонистани сирру роз.

Хирадманд он касеро мард хонад,
Ки рози худ ниҳуфтаи метавонад.

На ҳар кас, к-ӯ хӯрад бо гӯшт ноноро,
Ба гардан бозбандад устухонро. *Фаҳриддини Гургонӣ*

гӯшт бе устухон намешавад зарб.; гӯшти хару давдони
сағ зарб.

ГҶШТИН گوش‌تین гӯшти, аз гӯшт сохташуда, аз гӯшт
ибратбуда.

Ҷисро чашме набуд аввал яқин,
Дар раҳим буд ӯ ҷанини гӯштин. *Румӣ*

ГҶЯНДА گوینده 1. сухангӯӣ, суханкунанда, гапзананда,
мутақаллим.

Чу дархӯрди ғӯянда н-ояд ҷавоб,
Сухан ёва гуфтаи набошад савоб. *Низомӣ*

Як каси номустамеъ э-истезу рад,
Сад каси гуяндаро оқиз кунад. *Румӣ*

2. қиссагӯй, афсонагӯй.

Чӣ гуфт андар ин номаи бостон,
Ки гуянда ёд орад аз достон. *Фирдавсӣ*
Шунндам, ки мегуфт гуяндае
Мазехе ба афсона огандае. *Савдо*

3. хонанда, сароянда, ҳофиз, мутриб, нағмасарой.

Миёни сипаҳдору он сарвбун
Зане буд гуянда ширинсахун. *Фирдавсӣ*
Ду байтам ҷигар кард рузе кабоб,
Ки мегуфт гуяндае бо рубоб. *Саъдӣ*

4. шоир.

Ҳоқониям, на, валлоҳ, ҳоқони назму насрам,
Гуяндагони олам пешам аёли музтар. *Ҳоқонӣ*

5. киноя аз худи муаллиф.

... ба тариқи эҳтимол аз он даргузаштан ҳам
нашояд, ки тоифае бар аҷзи гуянда ҳамл кунанд.
Саъдӣ

6. киноя аз инсон, одам.

Бад-ин гуна аз чарми пӯяндагон
Випушид болои гуяндагон. *Фирдавсӣ*

7. маҷ. забон.

Агар шоҳ фармон диҳад бандаро,
Ки бикшоям аз банд гуяндаро... *Фирдавсӣ*

ГҶӢ *گوئی* тасаввур кунӣ ... , пиндорӣ ки ... ; монанди ин
ки, мисли ин ки ... , гӯё.

Чунон пур шуд дил аз ҳичрон, ки гӯй,
Шаби ҳичрони турузи вафот аст. *Анварӣ*
Гӯй, аз суҳбати мо нек ба танг омада буд,
Бор барбасту ба гардаш нарасидему бирафт. *Ҳофиз*
Эй ба абру гиреҳ афканда, чӣ ҳол аст туро,
Гӯй, аз суҳбати аҳбоб малол аст туро. *Ҷомӣ*

Д

Д ҳарфи панҷуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфи ډ; *ниг.* дол I.

ДААВОТ *ا. دعوات* ҷ. даъват.

Баъд аз адои фароиз ва тоот, даавот ва навофили ибодот ... дуо мекунам. (3) «*Равзат-ус-сафо*»

ДААТ *ا. دعت* 1. ором, оромӣ, осудагӣ, роҳат; 2. хилм, бурдборӣ.

Аммо анвое, ки дар таҳти ҷинси ифбат аст,
инҳоянд: ҳаё, рифқ, ҳусни ҳудо, мусолаҳат, даат,
сабр, қаноат, виқор, вараъ, интизом, ҳуррият.
«Ахлоқи Носирӣ»

ДАБА I *دبه* *ниг.* дабба I.

ДАБА II *ا. دبه* *ниг.* дабба II.

ДАБАРОН *ا. دبران* *нуч.* номи як ситорайи бисе равшан ва сурхранг, ки дар бурҷи Савр воқеъ шудааст.

Гар Савр чу Ақраб нашудӣ ноқису бечашм,
Дар қабзаи шамшер нишондӣ Дабаронро. *Анварӣ*

ДАББА I **ДАБА I** *دبه* 1. зарфи чармӣ ё филиззӣ барои чизҳои обакӣ аз қабилӣ равшан; 2. маҷ. сустваҳд, беқавлу қарор.

Зоҳиру ботин надорад ҳаббае,
Муфлесе, қалбе, дағое, даббае. *Румӣ*

◇ даббаву занбил бори зиндагӣ, халтаву хурҷини рӯзгор (ки дар урфият инро хурҷини ало ҳам мегӯянд).

... К-аз чӣ меноӣ, эй ҷавони набил?
Гуфт, к-аз ҷаври даббаву занбил. *Саной*

дабба афгандан (*ё* андохтан) дар пои пил а) филро шӯронидан барои далаер гардонидан дар ҷанг, ки аз овози туфанг натарсад; б) барангезонидан, фитна ангехтан, шӯр андохтан.

Зи пархоши у пеш гирам раҳил,
Наяндозам ин дабба дар пои фил. *Низомӣ*

Гар шутури, рақс кун андар раҳил,
Варна маяфган даба дар пои пил. *Низомӣ*

ДАББА II **ДАБА II** *ا. دبه* 1. варами ҳоя, ки онро бодӣ фатқ ҳам меноманд; 2. гирифтори ҳамин гуна дард.

ДАББОҒ *ا. دباغ* ошдиҳандаи пӯст, пироишдиҳандаи пӯст.

ДАББОҒХОНА *دباغ خانه* корхонаи ош додани пӯст, чармгарӣ.

Охир гузари пӯст ба даббоғхона меафтад.
Зарбулмасал

ДАББОҒӢ *دباغى* 1. ош додани пӯст, дибоғат; касби даббоғ, чармгарӣ.

То миён андар ҳадас у то ба шаб
Ғарқи даббоғист у рӯзигалаб. *Румӣ*

2. корхонаи пӯст ош додан, корхонаи чармгарӣ.

ДАББУС **ДАБУС** *ا. دبوس* гурз, амуд.

Хелтош мерафт то ба дари он хона ва даббус дарниҳод ва ҳар ду қуфлро бишикаст.

«Ахлоқи Байҳақӣ»

Мир берун часту даббусе ба даст
Нимшаб омад ба зоҳид ниммаст. *Румӣ*

ДАБДАБА *ا. ددبه* 1. овози баланд; овози табл ва нақора.

Аз ҷониби дарбори ҳумоюни фалаксо
Бардошт садо дабдабан кӯс ба як бор. *Мушриф*

2. маҷ. овоза, шӯҳрат; ғулғула.

Дигар Азимуррум, ки уро Ҳирақл гуфтандӣ,
чун дабдабаи ҷуди Ҳотам шунид, мутафаҳҳиси ах-
бору мутаҷассиси аҳволи вай гашт.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

3. маҷ. тантана, ҳашамат, карруфар.

Шуқӯху азамати Миср ва дабдабаву эҳтишомии
халифа ... уро маҷлуб сохта ... *Носири Хисрав*

ДАБИЛА *دبيله* *тиб.* варами калон, ки асосан беранг буда, маддаи он дар бофтаҳои чуқуртари тағӣ пӯст ҷамъ мешавад.

ДАБИР *دبير* 1. *тағр.* мирзо, муншӣ, иншоқунанда ва тахриркунандаи мактубҳо ва ҳуҷҷатҳои давлатӣ.

Ҷавон гарчи шоҳи дабирон бувад,
Ғаҳи чора мӯҳтоҷи пирон бувад. *Фирдавсӣ*

Агар вазир соҳибқалам набошад, асрори мулк пеши дабири худ ниҳад. *Аҳмади Дониш*

2. *таър.* муҳосиб, ҳисобчӣ, ҳисобгир, дафтардори махсуси дарбор, ки ба ҳисоби китоби пул ва қоғазҳои пулии давлат маъмур буд.

Шоҳ чандон гирифт гавҳару ганҷ,
Ки дабир омад аз шумор ба ранҷ. *Низомӣ*

3. муаллим.

Шуд чашми падар ба рӯи ӯ шод,
Аз хона ба мактабаш фиристод,
Додаш ба дабири донишомӯз,
То ранҷ барад бар ӯ шабу рӯз. *Низомӣ*

◇ **ДАБИРИ ФАЛАК** (*ё чарх, гардун*) киноя аз сайёран Аторуд.

То кунам иншо ҷавоби ӯ, дабири чарх гуфт:
Бармадор аз чехраи андеша ҷилбоби ҳаё. *Ҷомӣ*

ДАБИРИСТОН *ديريستان* 1. мактаб, мактабхона.

Дар дабиристон бад-ин шухию тифлӣ лавҳи меҳр
Чун биёмузӣ, ки дар такрор бозӣ мекунӣ.

Қамоли Хучандӣ

Аз ин ҷиҳат дар дабиристони Низомия аз ҳамаи забонҳо таламмуз мекунанд. *Аҳмади Дониш*

2. *таър.* дафтархона, мирзохона (дар даргоҳи подшоҳ).

ДАБИРПЕША *ديبرپيشه* дабир, мирзо, муншӣ.

Чунин гӯяд Носири Хисрав-ал-қабодиёнӣ-юл-марвазӣ, ки ман марде дабирпеша будам... ва ба корҳои девон машғул будам. *Носири Хисрав*

ДАБИРӢ *ديبري* амал ва машғулияти дабир.

ДАБИСТОН *ديستان* дабиристон, мактаб, мактабхона.

Суви душман омад чунон тозарӯй,
Ки тифл аз дабистон даромад ба қӯй. *Низомӣ*
Маро бар дабистони душизагон
Супурданд чун барқ дар найситон. *Шоҳин*

ДАБИҚӢ *ديقي* як навъ матои абрешими нафис, ки ба

Дабиқ ном шаҳри Миср нисбат медиҳанд.

Кунун тахти он боргах гашт хурд,
Дабиқию дебошро бод бурд. *Низомӣ*

Абуҳамзаи Бағдодӣ вақте дар масҷиди Рай пой-тоба хост, касе дабиқӣ ба вай андохт. *Ҷомӣ*

ДАБУР *ا. دبور* 1. бод, ки аз тарафи ғарб мевазад.

Бод, к-он аз машриқ ояд, он сабост,
В-он ки аз мағриб — дабури бовафост. *Румӣ*

2. *маҷ.* ғарб, мағриб.

Аз шимолу аз ҷанубу аз дабур
Боғҳо дорад арусихою сур. *Румӣ*

ДАБУС *ا. دبوس* *ниг.* даббус.

ДАБУҚА *دبوقة* найанбон, найча, як навъ асбоби нафасии мусиқӣ.

ДАБУҚАЗАН *دبوقة زن* найнавоз, навозандаи найанбон.

Ман қаламронам, у дабуқазан аст,
Қулаҳаш бин, ки лаъли қуқаи уст,
Дасти ман кам зи пой уст, бале
Қалами ман кам аз дабуқаи уст. *Ҳоқонӣ*

ДАВ *دو* давиш, давидани босуръат.

Сутурон дар он об ҳангоми дав
Бибурданд з-аспони тозӣ гарав. *Ҳотифӣ*

◇ **ДАВ** **КАРДАН** дамидан(-и май дар хум, шир дар дег ва м. ин).

Дил кушода дор чун ҷоми шароб,
Сар гирифта чанд дар хум дав кунӣ? *Ҳофиз*

ДАВАНД *دوند* даванда, бидав, тезрафтор, тезтак, бодпой (сифати асп).

Зи зулф бар дили ман ваҳшати дигар мафизо,
Ки нест ҳоҷати қамчин задан ба аспӣ даванд. *Шоҳин*

ДАВАНДА *دونده* 1. *сифати феълӣи замони ҳозираи давидан*; 2. тезгард, бидав; чусту чолок.

Ин ҳар се мард мубориз буданд ва айёр ва давандаву таррор. *«Тағрихи Наршаҳӣ»*

Модасаг доштам, даванда чу тир,
Бачае чанд дошт андар шир. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАВАНДАГӢ *دوندگي* 1. тезгардӣ, тезрафторӣ, бодпой.

Гоҳе ки ҳамчу бод шавам дар давандагӣ,
Барқи ситезақор наббад зи ман нишон. *Сайидо*

2. даводав, давуғеч, такудав.

ДАВАРОН *ا. دوران* гардиш, даврзанӣ, чархзанӣ, гирдгардӣ, мас. ҳаракати чарх; **ДАВАРОН** **КАРДАН** гирд гаштан.

Ба ҳеч давр чунин тоҷбахш чашми фалак
Надид, агарчи бисе кард гирди худ даварон.
Убайду Зоконӣ

◇ **ДАВАРОНИ** дам гардиши хун дар бадан; **ДАВАРОНИ** **САР** гаштани сар, чарх задани сар.

ДАВАРОНӢ *دوراني*: даваронӣ кардан давр задан, гирд гаштан.

Дил чу паргор ба ҳар сӯ даваронӣ мекард,
В-андар он доира саргаштаву побарҷо буд. *Ҳофиз*

ДАВВОР *ا. دوار* даврзананда, гирдгарданда, чархзананда; **ГУНБАДИ** **ДАВВОР** киноя аз осмон, фалак.

Шаб, ки бо ёри ман он турраи таррор гузашт,
Дуди оҳи дилам аз гунбади даввор гузашт.

Ибни Ямин

Аз садои сухани ишқ надидам хуштар
Ёдгоре, ки дар ин гунбади даввор бимонд. *Ҳофиз*

ДАВЕТ *دويت* давот, сиёҳидон.

Ва ин қаламро давет намебояд, ки худ чандон
ки бинависӣ, мидод дорад. *«Тағрихи Систон»*

ДАВЕТГАР *دويت گر* созандаи давотҳо, давотсоз.

Қай аз даветгари худ маро гузар бошад,
Ба хуни худ бидиҳам хат, давет гар бошад. *Сайфӣ*

ДАВИДАН *دويدن* 1. тохтан, тез рафтан, тезу тунд рох гаштан.

Филҳол ба ёди он ҷамила
Барҷасту давид бо қабила. *Ҳилолӣ*

Амирзода низ саросема берун давид.

Аҳмади Дониш

2. такудав, даводав, давуғеч кардан; 3. *маҷ.* тез рехтан, тез шоридан, бо суръат қорӣ шудан.

Аз ғояти сармо об аз чашми вай медавид. *Авфӣ*

◇ **БА** **САР** давидан бо рағбат коре кардан ё ба ҷое рафтан.

Аз дуст як ишорат, аз мо ба сар давидан.
Зарбулмасал

ДАВЛАТ *a.* دولت 1. мол, сарват, боигарй, дорой.

Маталаб, гар тавонгарй хоҗй,
 Чуз қаноат, ки давлатест ханй. Саъдй
 Дар давлати хубй ба гадоёни дари хеш
 Лутфе бикун имрӯз, ки фардо натавон кард!

Камоли Хучандй

2. мамлакат.

Шукӯхе дар оини давлат намонд,
 Ба Туронзамин зебу зинат намонд. Шоҳин

3. ҳукумат, салтанат; ҳукмронй.

Бувад адл сармоия хисравй,
 Зи адл аст бозуи давлат қавй. Шодй

Воқеан дар айёми давлати ӯ [амир Ҳайдар] аксар
 умаро ба мухолафат ва адоват бархостанд.

Аҳмади Дониш

4. ғалаба, зафар; 5. маҷ. бахту саодат, иқбол; хуш-
 бахтй, толеи нек.

Мо ҳалоку ту ба дарвеш набинй, чй кунам,
 Давлату бахт ба бозор харидан натавон.

Хисрави Деҳлавй

Чун сар омад давлати шабҳой васл,
 Бигзарад айёми ҳичрон низ ҳам. Ҳофиз

◇ давлати бедор киноя аз ёр.

Бо ту чун зулфат чу хуш бошад шаб овардан ба рӯз,
 Кошки ин давлати бедор медидам ба хоб!

Камоли Хучандй

Сахарам давлати бедор ба болии омад,
 Гуфт: Бархез, ки он хисрави ширин омад. Ҳофиз
 давлати хобида давлате, ки аз он фоида бурда на-
 мешавад; аз давлати... дар сояи давлати..., ба ба-
 ракати..., ба шарафи..., бо ёрии...

Ҳофиз аз давлати ишқи ту Сулаймоне шуд,
 Яъне аз васли туаш нест ба чуз бод ба даст. Ҳофиз

ДАВЛАТАЙН *a.* دولتین *шакли дугонаи* давлат.

Амир... ташхис миёни давлатайн натавонист кард.
Аҳмади Дониш

ДАВЛАТҚАДА *кде* دولت *ниг.* давлатхона.

Чазбаи хоби Зулайхост ба Юсуф маълум,
 Ки ба давлатқадаи Миср зи Канъон кашадаш. Ҳоқонй

ДАВЛАТМАНД دولتمند 1. доро, бой, ғанй.

Маҷмӯи ўзбакони ин билод дар як лозимомаде —
 тӯи давлатманде — иҷтимоъ доштанд.

«Шаҳномаи Фарғона»

2. бахтиёр, хушбахт.

Чй давлатманд бошад остоне,
 Ки бусад пой он сон дилситоне. Чомй

ДАВЛАТПАНОҲ دولتپناه бахтовар, саодатбахш.

Ёрони ҳамнишин ҳама аз ҳам ҷудо шуданд,
 Моему остонаи давлатпаноҳи ту. Ҳофиз

ДАВЛАТПАНОҲЙ دولتپناهى: давлатпаноҳй кардан бах-
 тиёр шудан, хушбахт шудан.

Ба ин шуғл давлатпаноҳй кунем,
 Ҳамон мириву подшоҳй кунем. Низомй

ДАВЛАТСАРО دولتسرا *ниг.* давлатхона.

Бояд, ки изҳори фараҳ ва сурур кунй, ки ба дав-
 латсарои амир меравй. «Равзат-ус-сафо»

Зудтар худро ба давлатсарои он азиз бирасон.
Садрӣ Зиё

ДАВЛАТХОНА دولتخانه арк; боргоҳ, қаср, сарой.

Ба давлатхонаи аҳли қарам раҳ нест соилро,
 Қ-аз ин дарҳо даҳони шеру коми аждаҳо беҳтар.
Сайидо

Ин маблағ танга ба давлатхона равона кунад.
Аҳмади Дониш

ДАВЛАТХОҲ دولتخواه хайрхоҳ, некхоҳ, талабгори хуш-
 бахтии касе.

Баъзе аз давлатхоҳон маслиҳат доданд, ки ази-
 мати Ҳуқандро фасх намуда, болон Тошканд наҳ-
 зат бояд фармуд. *Аҳмади Дониш*

ДАВЛАТХОҲЙ دولتخواهى некухоҳй, хайрхоҳй, талаби
 хушбахтй барои касе.

Элчй коре ба тариқи қасд ва амд накардааст, ки
 хилофи ҷонсупорй ва давлатхоҳй бошад.

Аҳмади Дониш

ДАВЛАТХУДОЙ دولتخدائى соҳибдавлатй, давлатмандй,
 тавонгарй.

Ҳунар ҳар куҷо ёфт қадри тамом,
 Ба давлатхудоӣ баровард ном. Низомй

ДАВЛАТШИОР دولتشعار он ки мақсадаш сарват ғун
 кардану бой шудан аст, ҳариси молу давлат.

Дошти он тоҷири давлатшиор
 Сад қатори сор андар зери бор. Рӯдакй

ДАВЛАТЬЁР دولتيار бахтёер, хушбахт; соҳибзафар, музаф-
 фар.

Чаҳонкушои чавон, бахтёеру давлатёер,
 Баландмартабаи тоҷбахши мулкситон...

Убайди Зоконй

ДАВЛАТЙ دولتى 1. бадавлат, давлатманд.

Туро давлат, уро хунар ёвар аст,
 Хунарманд бо давлати дархур аст. Низомй

2. бахтёер, хушбахт.

Бо давлатиён нишину бархез,
 3-ин баҳри гурезпой бигрез! Низомй

3. мансуб ба давлат 2, 3.

ДАВО *a.* دوا 1. дору, дармон.

Зи фарши маҳмали аҳли қарам паҳлу тижй созам,
 Гурезам аз давои ин ҳақимон, дардро монам. Сайидо
 даво кардан табобат кардан, муолиҷа намудан.

Мардакero чашмдард хост, пеши байторе рафт,
 то даво кунад. Саъдй

Дустон, имшаб давои ҷони маҳзунам кунед,
 Бар сарам афсонае хонеду афсунам кунед. Ҳилолй

2. маҷ. илоҷ, чора.

Худкардаро даво не, вовайлои пинхонй!

Зарбулмасал

ДАВОБ(Б) *a.* دواب 4. добба.

Ба нутқ одамай беҳтар аст аз давоб,
 Давоб аз ту бех, гар нағуй савоб. Саъдй

Аз давоб нузул карда, дар сояи аспони хеш ни-
 шастанд. «Равзат-ус-сафо»

ДАВОБДОР دوابدار саис, аспон.

Насирхон давобдори султон Ҳушанг буд.

«Тағрихи Фаршита»

ДАВОИН *a.* دواوين **4.** девон.

На пешу ман давоин асту дафтар,
На Исоро ақоқир асту ҳован. (5) *Ҳоқонӣ*

ДАВОГАР دواگر давокунанда, табиб.

ДАВОДАВ دواود давиш, давуғеч, давутоз (ба ҳар тараф ё паёлай); даводав гирифтан **a)** тез рафтан; **б)** тез қорӣ шудан.

Хаданг аз ду қониб равораб гирифт,
Ба руи замин хун даводав гирифт. *Шодӣ*

ДАВОИР *a.* دوائر **4.** доира I.

Нуктае 3-ин давоири пуркор
Нест берун зи даври ин паргор. (1) *Ҷомӣ*

ДАВОЛ I||**ДУВОЛ** I دوال **1.** тасмаи чармин (барои борбандӣ, миёнбанди узангуи асп ва ғ.).

Гирифтам даволи камарбанди уй,
Бияфшордам саҳт пайванди уй. *Фирдавсӣ*
Бигсаст чун зимоми сари риштан ҳаёт,
Даст аз даволи маҳмили ту нагсалам ҳанӯз. *Ҷомӣ*
даволи камар тасмаи миёнбандӣ, камарбанди чармин.
Ба гуштя гирифтани ниходанд сар,
Гирифтанд ҳар ду даволи камар. *Фирдавсӣ*
даволи рикоб тасмаи узангу.

Чун пой бар рикоб ниход, даволи рикобаш бигуаст. *«Таврихи Табарӣ»*

Басо гардани саҳту кемуҳту чарм,
Ки шуд чун даволи рикоби ту нарм. *Низомӣ*

2. тасмаи чармини ғафс, ки бо он нақора менавозанд.

Комрон-мирзо дар Огра нузул намуда, табли подшоҳӣ ба даволи муҳолафат ошқоро зад.

«Таврихи Фарошита»

давол задан нақора навохтан.

Инак имрӯз баъди чандин сол
Ҳама бар қуси у занад давол. *Низомӣ*

ДАВОЛ II||**ДУВОЛ** II دوال ҳила, макр, фиреб, қаллобӣ.

ДАВОЛАК||**ДУВОЛАК** دوالک **1.** даволча, тасмача; тасмаи махсусе барои қиморбозӣ; даволак бохтан даволакбозӣ кардан, тасмабозӣ кардан, бо тасма қиморбозӣ кардан.

Ба гирди даволе даромад далер,
Даволак ҳамебохт бо тундшер. *Низомӣ*

2. *тиб.* як навъ дорун хушбӯй.

ДАВОЛАКБОЗ||**ДУВОЛАКБОЗ** دوالکباز **1.** тасмабоз, қиморбозе, ки бо тасмаи махсусе бозӣ мекунад; **2.** *мач.* найрангбоз, маккор, ҳилагар.

Дар замин даркаш ин даволи дароз,
То нагардад касе даволакбоз. *Низомӣ*

ДАВОЛАКБОЗ||**ДУВОЛАКБОЗ** دوالکباز **1.** тасмабозӣ, қиморбозӣ бо тасмаи махсус; **2.** найрангбозӣ, ҳилагарӣ, маккорӣ.

ДАВОЛБОЗ||**ДУВОЛБОЗ** دوالباز *ниг.* даволакбоз **2.**

ДАВОЛ||**ДУВОЛ** دوالӣ найрангбоз, ҳилагар.

Даволи малик дар язақ пешрав,
Давоми инон карда дар хун гарав. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАВОМ *a.* دوام **1.** ҳамешагӣ, доимӣ, давомнок, бардавом, дуру дароз.

Дар базми давр як-ду қадаҳ даркашу бирав,
Яъне тамаъ мадор висоли давомро. *Ҳофиз*

2. сабот, пойдорӣ, мустаҳкамӣ.

Давоми мамлақати эшон ба сабаби адл буда.

«Мачмаъ-ул-ансоб»

Ҳаргиз намирад он, ки дилаш зинда шуд ба ишк,
Сабт-аст бар қаридан олам давоми мо. *Ҳофиз*

ДАВОН(И)ДАН دواندن||**ДАВОН** шитобон равон кардан.

Ғуломеро ба русто давониданд, то намак орад.

Саъдӣ

Сад нома фиристодаму он шоҳи саворон
Пайке надавониду саломе нафиристод. *Ҳофиз*

ДАВОНИҚ *a.* دوانق **4.** донақ.

Ба давоқиқ музояқа оғоз нихода, аз муқтазои лаҷоҷ ва иноди аҳли сиёқ сари мӯе таҷовуз ҷоиш наредошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ДАВОР||**ДУВОР** *a.* دوار **1.** гардиш, чархзанӣ, даврзанӣ,

3-интизороти Шамси Табрезӣ
Тиру Ноҳиду Маҳ давор кунад. *Шамси Табрезӣ*

2. гаштани сар, чарх задани сар (ба сабаби ягон касалӣ); **3.** *мач.* марказ.

Илтимос карданд, ки мустанн ба мақарри хилофат — давори мамлақати худ муроҷиат намояд.

«Равзат-ус-сафо»

ДАВОСАНЧ دواسنج шифоёб, давопазир.

Мақсуди вай он ки он ғаму ранҷ
Гардад зи давогарон давосанҷ. *Ҷомӣ*

ДАВОТ *a.* دوات сиёҳидон.

Давот, эй писар, олати давлат аст,
Бад-у давлати тундро ром кун. *Адиб Собир*

Ҳорунарашид давоату қалам талабиду ба дастӣ худ ин суҳанҳоро бинавишт. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

ДАВОТДОР دواتدار *таър.* сиёҳидонбардор, қаламдонбардор, шахси маъмури дарбори феодалон, ки вазифааш давот бардошта гаштан буд.

Муҷоҳиддин Айбеки давотдор рунуд ва авбошро ба худ даъвот мекард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ДАВОТҚОР دواتكار *ниг.* давотдор.

Зи Бӯрашиду зи Абдак масал занад Шервон,
В-агар ба даври манандӣ, давотқори манандӣ. *Ҳоқонӣ*

ДАВОТХОНА دواتخانه идораи муншиён, мирзохона.

Савганднома ба давотхона биниходанд.

«Таврихи Байҳақӣ»

ДАВОУЛМИСК *a.* دواالمسک *тиб.* дорӯе, ки барои бақувват кардани дил аз чанд даво месохтанд ва қисми калони онро мушк ташкил мекард.

Муфарреҳ бо насимаш гашта дамсос,
Давоулмиск бо бӯяш ба парвоз. *Низомӣ*

ДАВО I دوائى давошаванда; чизе, ки сифати дорӯй дорад.

Бода дар хум қуҳна чун гардад, давоӣ мешавад,
Духтари раз пир чун шуд, мумиёӣ мешавад.

Саиди Ашраф

ДАВОЙ II *ا. دواعى* ч. доёя.

Хоҷа... қадам бардошт ва он ҳар ду орзуманди муштоқро ба ҳам бигзошт, маҷлис холи ғашт ва давони мувосалат аз ҷонибайн мутаволӣ. (1) *Ҷомӣ*
 Гуем, давоӣ ду қисм бувад: ҳаққонӣ ва нафсонӣ. (1)
Аҳмади Дониш

ДАВОЧ *ا. دواج* 1. болопуш, рӯйчо, ҷойпуш.

Баёзи рӯз барояд чу аз давочи сиёҳ,
 Бараҳна боз нишинад яке сапедандом. *Саъдӣ*

2. кӯрпа, бистар, ҷойхоб.

Наям огаҳ аз аслу фаръи хироч,
 Ҳамағалтам андар миёни давоч. *Фирдавсӣ*

3. қабо, ҷомаи васеъ, ки тамоми баданро пушонад.

Туро бодо ба базми мулк ҷоми хушдилӣ бар каф,
 Қулоҳи салтанат бар сар, давочи мафхарат дар бар.
Бадрӣ Чочӣ

Банд гар барниҳад, ту тоҷ шумар,
 В-ар палосат диҳад, давоч шумар. *Саной*

ДАВР *а. دور* 1. гардиш, гирдгардӣ, чархзанӣ.

Вале огоҳияш аз ҳеч як не,
 Хабар аз сайру давраш чун фалак не. *Нозим*

2. гардиши бонавбати ҷоми май дар байни аҳли сӯҳбат.

Ман аз шароби ин суҳан маст будаму фузолаи
 қадах дар даст, ки раванда бар канори маҷлис гузар
 кард ва даври охир дар вай асар, — наърае бизад.
Саъдӣ

Чу гарданда шуд чанд даври шароб,
 Хирад хуфту рағбат даромад зи хоб.

Хисрави Деҳлавӣ

3. мавсим, фасл, ҳангом; вақт, аҳд, замон.

Гуфтам: Ба даври лола кашам як пиёлае,
 Бар рағми ман бирехт фалак санги жоларо.

Ибни Ямин

Ҳофиз, ғами дил бо кӣ бигуям, ки дар ин давр
 Чуз ҷом нашояд, ки бувад маҳрами розе. *Ҳофиз*

даври гул фасли баҳор.

Дорад ба даври гул ҳама кас аз баҳор ҳаз,
 Хорест дар дили ману аз вай ҳазор ҳаз. *Мушфиқӣ*

4. маҷ. вақти ҳукмронӣ, аҳди салтанат.

Сабру хирад аз дилам чӣ ҷуӣ,
 Дар даври ту худ кирост инҳо? *Ҷомӣ*

5. доира, гирдогирд, давродавр, атроф(-и чизе); назд (-и чизе).

Гуфтанд: Як ҳазору дувист фарсанг даври ўст
 ва дар миёни даръё ҷазоир аст. *Носири Хисрав*

Ба ҳар ҳоле чу Исмастро ту боши қиблаи ҳоҷат,
 Бувад ораш, ки дар даври дари ёри дигар гардад.
Исмаат

◇ **даври айём** гузашт ва мурури рӯзҳо; гардиши замона, гардиши рӯзгор.

Дил намехост ҷудой зи ту, аммо чӣ кунам?
 Даври айём на бар қоидаи дилҳоҳ аст. *Ҷомӣ*

даври гардун гардиши осмон, ҳаракати доимии фалак; дунё, рӯзгор; табаддулотӣ тез-тез ва пай дар пай ҷаҳон ва замон, қазову қадар, тақдир (ин мафҳум аз он ҷо пайдо шудааст, ки гуё осмон бар сари одамон ҳамеша давр мезадааст ва ҳамаи ҳодисаҳои неку бади олам аз ин гардиш ба амал меомадааст).

Даври гардун гар ду рӯзе бар муроди мо нагашт,
 Доимо яксон намонад қоли гардун, ғам махур! *Ҳофиз*

даври осмон *ниг.* даври гардун.

То ҳаст зи даври осмон ёд,
 Ин нусха ба ёдгор монад! *Шоҳин*

даври офтоб муддати як шабу як рӯз (ки аз рӯи ақидаи гузаштагон гуё офтоб дар ҳар шабонарӯз гирди заминро як бор давр мезанад).

Комронӣ гар кунӣ, Махфӣ, тамоми умри худ,
 Ҳар нафас соле бувад пеши ту даври офтоб. *Махфӣ*

даври рӯзгор тағайюрати ҷаҳон, табаддулотӣ муттасили ҳодисаҳои замон ва ҷаҳон.

Нестам озурдахотир, чун ба даври рӯзгор
 Шодмонӣ даст дар оғуши мотам меравад. *Махфӣ*

даври тасалсул а) *фалс.* вобастагӣ ва гузаштани чизе ба чизи дигар ва он чиз боз ба ҳамон чизи аввал ва ҳамин тавр гардиши бениҳоят, мас. вобастагии ҳастии мурғ ба тухм ва ҳастии тухм ба мурғ ва мисли ин гардишу пайваस्ताгии беохир; б) дар илми маантиқ — тааллуқ ёфтани даъво ба далел ва далел ба даъво, ки аз ин сабаб ҳалли қазия воқеъ намегардад, мас. дар мисолҳои зер даври доимии зулф боиси дида нашудани рӯй шудааст ва чун худи зулф низ доимо дар ҳаракат аст, он ҳам дида намешавад:

Чун зулфу орази ту даври тасалсул омад,
 Он ҳар ду гар бубинад аҳли назар, муҳол аст.
Қамоли Хучандӣ

Ваҷҳи назари даври тасалсул ба бадеҳӣ
 Ақл аз назари рӯи туву мӯи ту донист.
Қамоли Хучандӣ

даври фалак *ниг.* даври гардун.

Беривоҷии ҳунар бин, ки ман аз даври фалак
 Ранҷи бисёр кашам дар тамаи музди қалил.
Шоҳин

даври чарх *ниг.* даври гардун.

Ҳарфи бедоде, ки берун ояд аз килки қазо,
 Даври чарх онро ба номи ман рақам хоҳад кашид.
Хилоӣ

даври шаборӯзӣ мурури замон, гузаштани вақт; **даври қамар** (*ё қамарӣ*) дар илми нучуми кӯҳна — даври охири ҳафт кавқаби сайёра аст, ки даври ҳар яке аз онҳо (аз ҷумла Қамар) 7000 сол ҳисоб мешавад ва гуё даври Қамар аз замони пайдоиши Одам сар мешавад.

Ин чӣ шӯрест, ки дар даври қамар мебинам,
 Ҳама офоқ пур аз фитнаву шар мебинам. *Ҳофиз*

ДАВРА *а. دوره* 1. доира, чизи мудаввар; як гардиш:

2. давр задани чизе, мас. чарх; 3. аҳд, замон.

Боз давраи дигар ба тартиби мазкур шуруъ хоҳад кард. *Аҳмади Дониш*

ДАВРГАРД *ا. دورگرد* гирдгарданда дар атрофи чизе, тавофқунанда.

Ҳаё аз давргардони ҳаримаш,
 Ҷароғи шарм хомуш аз насимаш. *Нозим*

ДАВРГИР *а. دورگیر* 1. боданӯш, касе ки дар даври шароб ҷоми навбатӣ ба ӯ мерасад; 2. маҷ. подшоҳ, ҳукмрон.

Пазирои панди вазирон шуданд,
 Ки аз ҷумлаи давргирон шуданд. *Низомӣ*

ДАВРОН *а. دوران* 1. *ниг.* даврон; 2. замон, аҳд; мавсим, фасл, ҳангом.

Мавлоно Шарафиддини Алии Язди... дар илми муаммо бебадали замон ва дар фанни иншо ягонаи даврон буда, китоби «Зафарнома»... пардохт.

«Фатҳнома»

Зи даврон он қадар, эй Сайидо, озурдагӣ дорад, Намакро мешуморад марҳами кофур доғи ман.

Сайидо

3. маҷ бахт, толеъ; қазову қадар.

Осуда бар канор чу паргор мешудам,
Даврон чу нуқта оқибатам дар миён гирифт.

Ҳофиз

Чун фалохан бар шикам санг аз қаноат бастаём,
Санг агар дар паллаи рӯзӣ бувад, даврони мост.

Соиб

◇ даврони бақо умр, айёми зиндагонӣ.

Даврони бақо чу боди сахро бигузашт,
Талхию хушиву зишту зебо бигузашт. Саъдӣ

даврони фалак ниг. давр (даври гардун).

Гарчи ғаму ранчи ман дарозӣ дорад,
Айшу тараби ту сарфарозӣ дорад,
Бар ҳар ду макун такъя, ки даврони фалак
Дар парда ҳазор гуна бозӣ дорад. Хайём

ДАВРӢ دورى 1. доирашакл, мудаввар, давра.

Сутурлоби даврӣ, ки фарзона сохт,
Бар оини он чомӣ шоҳона сохт. Низомӣ

2. табақи калони ошхӯрӣ, табақи лангарӣ.

ДАВҲА а. دوحه 1. дарахти бузург.

Қадам давҳаи саодат, ки аз тундбоди шақоват аз
беҳ канда нашуд? «Тазкираи Давлатшоҳ»

Номи малик Ғиёсиддинро аз хутба бияфканд ва
давҳаи вифокро ба шаҷараи хилоф мубаддал гар-
донид. «Равзат-ус-сафо»

2. киноя аз фарзанд, зода.

... Ки, эй давҳаи хонадони куҳан,
Бинех гуш бар оқилона сухан. Ҳотифӣ

ДАД دد ҳайвони дарранда; муқобили дом II.

На ҳар одамизода аз дад беҳ аст,
Ки дад з-одамизодаи бад беҳ аст. Саъдӣ

Бикуштанд чандон аз у деву дад,
Ки ғайр аз худояш надонад адад. Шодӣ

даду дом ҳайвоноти дарранда ва ғайридаррандаи
сахрони гиёххӯр; муқ. дом II (дому дад).

Чунон буд, ки дар кӯҳи Чин он замон
Даду дом будӣ фузун аз гумон. Фирдавсӣ

Гирдаш даду дом ҳалқа баста,
У хуш ба миёнашон нишаста. Ҷомӣ

ДАДА دد ниг. дад.

Биёбони беобу роҳи дада
Саропардае дид ҷое зада. Фирдавсӣ

... Ки гӯй кӣ парвард хоҳад туро,
Қадомин дада хӯрд хоҳад туро? Низомӣ

ДАДӢ ددى даррандагӣ.

Ба кешӣ аҳли мурувват бадӣ дадӣ бошад.
«Анвори Суҳайлӣ»

ДАЖ ج نиг. диж.

ДАЖАМ دژم ниг. дижам.

ДАЖХИМ دژخم|دژخم ниг. дижхим.

ДАЗ ج ذ 1. қалъа, диж; 2. кушк; болохона.

Чу буррид Рустам бунӣ шоҳи газ,
Биёмад зи даръё ба айвону даз. Фирдавсӣ

ДАӢ دى 1. моҳи даҳӯми соли шамсӣ, ки ба 23 декабрь—

21 январь рост меояд ва мавсими шиддати сармои зи-
мистон ҳисоб мешавад.

Даю баҳману озару фарвадин
Ҳамеша пур аз лола бинӣ замин. Фирдавсӣ

То чаман пажмурда гардад дар маҳи конуну даӣ,
То ҳаво тафсида гардад дар маҳи айлулу об.

Муиззӣ

2. маҷ. зимистон; сармо.

Оби чашмам хушк гардид аз дами сарди рақиб,
Гарчи оби шӯр кам мебандад аз таъсири даӣ.

Мушфиқӣ

Дар ин аҳд бе май нишастан хатост,
Ки даӣ ғамфизо асту май ғамзидост. Шоҳин

3. рӯзи нӯҳӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Кучо моҳи озар буду рӯзи даӣ,
Ғаҳи оташу мурғи биръёну май. Фирдавсӣ

Чу озармоҳ рӯзи даӣ даромад,
Ҳамон аз рӯз шаш соат баромад.

Фаҳриддини Гургонӣ

ДАӢЕН а. ديان د. мукофотдиҳанда; ҷазодиҳанда; қаҳрку-
нанда; ҳисобгир (сифати худо).

Чумла нолон пешӣ он даӢени фард,
Сад ҳазорон оқилон дар вақти дард. Румӣ

ДАӢЕР а. ديار 1. сокин, муқим, истиқоматкунанда, аҳли
диёр.

Гар барафтад парда аз пешони кор,
Не ҳама даӢер монад, не диёр. Аттор

Гар равам ҳар сӯ дусад фарсанг беш,
Н-оядам аз одамі даӢер пеш. Ҷомӣ

2. кас, шахс.

Ба ҳангоми ғуруби офтоб дар он маърака аз
насро даӢере намонд. «Равзат-ус-сафо»

ДАӢЛАМ||ДЕЛАМ ديلم 1. номи шахрест дар Эрон; 2. со-
кинони Дайлам, ки қингиламу мебошанд.

Руи дайлам дидам, аз ғам мӯй жұпин шуд маро,
Ҳамчу муи дайлам андар ҳам шикаст аъзои ман.

Ҳоқонӣ

3. ғулом, банда; хизматгор.

Ин аст ҳамон дарғаҳ, к-уро зи шаҳон будӣ
Дайлам малики Бобул, хинду шаҳи Туркистон.

Ҳоқонӣ

ДАӢМА а. ديمه бороне, ки пай дар пай меборад, борони
давомдор.

ДАӢМАӢ ديمه ниг. даймоҳ.

ДАӢМАӢӢ ديمه نиг. даймоҳӣ.

ДАӢМОӢ||ДАӢМАӢ ديمه||ديماه 1. моҳи даӣ; 2. маҷ. зи-
мистон; сармо.

Ба даймоҳ ар эдун, ки хоҳад худой,
Бипӯшам бузург оҳанина қабой... Дақиқӣ

Дар ин даймоҳи бебаргӣ кӣ ғайр аз хомаи Соиб
Ба фикри тоза дорад тозару хоки Сифоҳонро? Соиб

ДАЙМОҲӢ||**ДАЙМАҲӢ** ديمهى || ديمهى мансуб ба даймоҳ;
зимистонӣ; хунук, сард.

Расида мавсими Наврӯзу душманон зи ҳасад
Ҳамезананд нафасҳои сарди даймоҳӣ.

Заҳири Форъбӣ

В-он ки сармои даймаҳиро боз
Банд мекоранд барои ниёз ... *Саной*

ДАЙН а. دين қарз, вом, қарзи муддатнок, қарзи бамӯх-
лат.

Эй писари Ақил, ҳеч кас монез нахоҳад омад, ки
аз моли ту дайни ту адо кунанд. «*Равзат-ус-сафо*»

дайн қардан қарз гирифтан; бар гардани (ё зиммаи) касе
дайн қардани (ё сохтани) чизе ба гардани касе мон-
дани чизе, касеро қардан фароварондан, касеро дар
масъалае ба тандиҳӣ маҷбур намудан.

Хусни ту, ки дорад зи ҷафо зинату зайно,
Бар зиммаи мо ишқи туро сохта дайно. *Савдо*

ДАЙР а. دير ибодатхона ва хонақоҳи насронӣён ё оташ-
парастон.

Туву тасбеҳу мусаллову раҳи зӯҳду вараъ,
Ману майхонаву ноқусу раҳи дайру кунист.

Ҳофиз

Аз тавофи Қазъаву дайру ҳарам моро ҷӣ ҳаз,
Масҷиду меҳроби ман ғайр аз сари кӯи ту нест.

Туғрал

дайри муғон а) ибодатгоҳи оташпарастон, оташкада.
Аз он ба дайри муғонам азиз медоранд,
Ки оташе, ки намирад, ҳамеша дар дили мост.

Ҳофиз

Исмат, ар хоки дари дайри муғон рубӣ, бех,
Ки шавӣ муътақифи Қазъаю мағрур шавӣ. *Исмат*

б) маҷ. майхона, харобот.

Дилам зи савмиа бигрифту хирқаи солус,
Кучост дайри муғону шароби ноб кучо? *Ҳофиз*
дайри шаммосӣ калисо, ибодатхонаи насронӣён (хрис-
тианҳо).

Рузи шанбе зи дайри шаммосӣ
Хайма зад дар либоси Аббосӣ. *Низомӣ*

◇ (ин) дайри дерина киноя аз дуньёи куҳан; ҷаҳон,
дуньё.

Дило, дидаи дурбин баркушой
Дар ин дайри деринаи дерпой. *Ҷомӣ*
дайри дудар киноя аз дуньё, олам.

Чун ҳосили одаи дар ин дайри дудар
Чуз хуни дилу додани ҷон нест дигар,
Хуррам диле он ки як нафас зинда набуд,
В-осуда касе, ки худ назод аз модар. *Хайём*

(ин) дайри куҳан киноя аз дуньё, ҷаҳон.

Дар ин дайри куҳан расмест дерин,
Ки бе талҳӣ набошад айш ширин. *Ҷомӣ*

(ин) дайри мукофот киноя аз дуньё, ҷаҳон.

Бас таҷриба қардем дар ин дайри мукофот,
Бо дурдақшон ҳар кӣ дарафтод, барафтод. *Рӯдакӣ*
(ин) дайри мусаддас киноя аз дуньёе, ки ба ақидаи
қадимӣён аз чор ҷиҳат (шарқ, ғарб, шимол, ҷануб)
ва аз болову поён (замину осмон) иборат будааст.

Дар ин дайри мусаддас з-уст равшан
Мусамман равзана аз ҳашт гулшан. *Ҷомӣ*

(ин) дайри пурифот ниг. (ин) дайри куҳан.

Ёдгор Муҳаммад-султон дар сифари син аз ин
дайри пурифот сафар қард. «*Таърихи Сайидроқим*»
(ин) дайри сипанҷ(ӣ) ниг. (ин) дайри куҳан.

То битвонӣ, ғами ҷаҳон ҳеч масанҷ,
Бар дил манеҳ аз омадаву н-омада ранҷ;
Хуш меҳӯру мебош дар ин дайри сипанҷ,
Бо худ бизӣ, ҷаве агар дорӣ ганҷ. *Хайём*

(ин) дайри танг ниг. (ин) дайри куҳан.

Шод аз онам, ки дар ин дайри танг
Шодиву ғам ҳар ду надорад даранг. *Низомӣ*

(ин) дайри хокӣ ниг. (ин) дайри куҳан.

Чу доман бар ин дайри хокӣ фишонд,
Ҷанибат бар ин ҳафт майдон биронд. *Ҳочу*

аз ин дайри хокӣ маҳмил рондан мурдан, вафот қар-
дан.

Аз ин дайри хокӣ чу маҳмил биронд,
Ба фағфури Чин мамлакат бозмонд. *Ҳочу*

(ин) дайри хокиниҳод киноя аз дуньё.

Машав хоки ин дайри хокиниҳод,
Ки ногаҳ диҳад ҳамчу хокат ба бод. *Ҳочу*

ДАЙРОНӢ دیرانی муқими дайр, аҳли дайр, дайрнишин;
насронӣ ё оташпараст.

Гуфт, к-эй кӯҳна пири дайронӣ,
Чист ин қисвати мусулмонӣ? *Ҷомӣ*

ДАЙҲИМ ديهيم тоҷ, афсар; кулоҳи мурассаъ.

Ба як гардиш ба шоҳаншоҳӣ орад,
Диҳад дайҳиму тоҷу гӯшворо. *Рӯдакӣ*
Қарам пой дорад, на дайҳиму тахт,
Бидех, к-аз ту ин монад, эй некбахт! *Сабдӣ*

ДАЙҲИМДОР ديهيم دار тоҷдор, подшоҳ.

Чу дайҳиму тоҷаш ба сар барниҳод,
Зи дайҳимдорон наёвард ёд. *Фирдавӣ*

ДАЙЧУР а. ديجور торикӣ, сиёҳӣ, торикӣи шаб; шаби
дайчур шаби бағоят торик.

Лашқариёни Муҳаммадхон амр қарданд ва лаш-
қари Андичон дар он шаби дайчур намунаи рӯзи
растаҳез зоҳир қарданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ДАККА I دکه бузи кӯҳӣ; така.

ДАККА II دکه садама, зарб; дакка хӯрдан ба ҳам бар-
хӯрдан, ба ҳам задани ду чиз.

ДАКОКИН а. دكاکين ҷ. дуккон||дӯкон.

Адвияфурушон тарки пешан худ қарда дакокин
бастанд. «*Таърихи Фариста*»

ДАЛ(Л) а. دل нозу ишва.

Гӯӣ, кучо рафт он санам, к-у буд дар олам алам,
Хурда дами Азро ба дам, бурда дили Вомиқ ба дал.
Ломей

ДАЛА I دله қоқум; гурбан ваҳшӣ, ки аз пӯсти он пӯс-
тин меҳузанд.

Сӯбон даларо захм зади ва бегоқат шудӣ аз
асари захр. *Авфӣ*

ДАЛА II ||**ДАЛЛА** دله зани даллола, мӯҳтола; зани ҳи-
лагар, айёр, мунофиқ, найранғбоз.

Даҳр зи макраш дили пурилоае,
Ҳар сари муяш дала — мӯҳтолае. *Яҳёи Кошӣ*

ДАЛАБОЗӢ دله بازی хилагарӣ, айёри, мунофиқи, найранг-бозӣ.

Гурба най, дастдарозӣ макун,
Бо далаи деҳ далабозӣ макун. *Низомӣ*

ДАЛАҚ دلق *шакли арабишудаи* дала I.

ДАЛВ a. دلو 1. зарфи чармии обкашӣ аз чоҳ; сатил.

Ман бирафтам ва далве чанд об дар гармоба бар
вай рехтам. *Ҷомӣ*

Расанро баст бо далвеву афканд
Дар он чоҳе, ки Юсуф буд дар банд. *Ҳозик*

2. *нуч.* номи бурчи ёздаҳуми фалак буда, аз ин бурч гузаштани Офтоб мутобиқи моҳи январъ аст.

Гоҳе орзу мебурд, ки аз баҳри дафъи гармо дар
Далви фалак нишинад ва гоҳе майл мекард, ки дар
шикамаи Шер манзил гузинад. *Восифӣ*

... К-аз ин чоҳ оташам мехост обе,
Дамид аз бурчи Далвам офтобе. *Нозим*

ДАЛЕЛ I a. دليل 1. бурҳон, ҳуҷҷат; шоҳид, гувоҳ; асос.

Пайдо шуд, ки ҳеҷ ҷисм андар хало набувад ва
далел бар он, ки андар хало ҷунбиш набувад.

Ибни Сино

Қавли ӯ бар ҷаҳли ӯ ҳам ҳуҷҷат асту ҳам далел,
Фазли ман бар ақли ман ҳам шоҳид асту ҳам ямин.

Манучеҳрӣ

далели китобӣ далеле, ки аз китобе оварда шудааст;
далели сотеъ далели ошкор, далели возеҳ ва бурро;
2. нишона, аломат.

Бар ин ду байт ихтисор кунем, ки андак далели
бисъёр бошад ва муште намунаи хирворе. *Саъдӣ*

Аз ин ҷиҳат дар тамузи тобистон ва сахраи зимистон
сафар кардан далели ҳамоқат ва аблаҳист.

Аҳмади Дониш

ДАЛЕЛ II a. دليل раҳнамо, раҳбар, роҳбалад, ходӣ.

Пас далелеро ба музд гирифтанд, ки ӯ роҳҳои
Мадинаро неку медонист. *«Таърихи Табарӣ»*

Нест Туғрал дар раҳи мақсад далели дигаре,
Ишқ моро оқибат дар кӯи ҷонон раҳбар аст.

Туғрал

далели роҳ (ё раҳ) роҳнамо, роҳбалад.

Ба кӯи ишқ манеҳ бе далели роҳ қадам,
Ки ман ба хеш намудам сад эҳтимому нашуд.

Ҳофиз

Далели раҳи растагорон шавад,
Ба ҷашми азизон азиз он шавад. *Шоҳин*

далел гирифтган раҳбару раҳнамо интиҳоб кардан.

ДАЛЕР دلير 1. диловар, шучоъ, ҷасур, нотарс:

Масти ҳимоятӣ нагурузад зи муҳтасиб,
Дузди далер хона ба ҷашми асас кунад. *Сайидо*

2. паҳлавон, баҳодур, зӯр.

Далере, ки буд номи ӯ Ашқбус,
Ҳамебархурушид бар сони кӯс. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* густох, бешарм.

Яке зиндагонӣ талаф карда буд,
Ба ҷаҳлу залолат сар оварда буд.

Далере сняхномаи сахтдил,
Зи нопоки иблис аз вай хичил. *Саъдӣ*

ДАЛЕРОНА دليرانه диловарона, нотарсона, шучоатмандона.

Касе, ки даст ба зулфи ту зад далерона,
Шигифт нест, барад бар даҳони мор ангушт.

Шоҳин

ДАЛЕРӢ دليري 1. диловарӣ, ҷасурӣ, нотарсӣ.

Далерӣ кун, ки майдон аз далер аст,
Агар рӯбаҳ далер афтод, шер аст. *Ҳилолӣ*

2. *маҷ.* густохӣ, беҳаёӣ.

Дидан бадбин бипӯшон, эй карими айбпӯш,
З-ин далерихо, ки ман дар кунҷи хилват мекунам.

Ҳофиз

ДАЛЛ دل *ниг.* дал(л).

ДАЛЛА دله *ниг.* дала II.

ДАЛЛОК a. دلاک 1. касе, ки дар ҳаммом бадани ҳам-
момкунандагонро мемолад ва халта мекунад; ходим, хо-
димҷӣ.

Чандон ки мо дар ҳаммом шудем, даллок ва ди-
гарон дароманданд ва хидмат карданд.

Носири Хисрав

2. сартарош, ки дар замонҳои пеш ба ғайр аз мӯй-
сарғирӣ боз баъзе корҳои табибӣ, аз қабили дандон-
кашӣ, нештарзанӣ ва зулукмонӣ ҳам мекард.

Зада нештар ба дасти ёр даллок,
Равон аз дасти ман хун гашт дар хок. *Мулҳам*

ДАЛЛОЛ a. دلال 1. воситачӣ дар байни харидор ва фу-
рӯшанда.

Рост чу кушта шаванду зор фиғанда,
Оядаш муштарию ояд даллол. *Манучеҳрӣ*

2. далолаткунанда, раҳнамо.

Бувад ҳоли шаррири доно бахайр,
Ки гардад сун хайр даллоли ғайр. *Ҷомӣ*

ДАЛЛОЛА a. دلالة 1. зани миёнарав, хостгор.

Ҳамчу он даллола, к-ӯ гуфт: Эй писар
Навбарусе ёфтам бо хубу фар. *Румӣ*

Айёри карашмаро инон дод,
Даллолаи ишваро забон дод. *Шоҳин*

2. зани маккоре, ки занони дигарро ба роҳи бад
меандозад.

Даллола миёни эшон зани ҳаҷҷоме буд.

«Анвори Суҳайлӣ»

ДАЛЛОЛӢ دلالي 1. воситагӣ дар байни харидор ва фу-
рӯшанда; 2. роҳнамоӣ, далолат (ба коре).

ДАЛОИЛ a. دلائل 4. далел I.

Гуфто, ки эй нагунбахт, тақсирҳо, ки дорӣ,
Бар гарданат гузорам бо ҳуҷҷату далоил. (1)

Савдо

Ба хирад ва фаросати хеш осор ва далоили он
мебинам, ки хирадмандам. (2) *«Қобуснома»*
далоил овардан ҳуҷҷат овардан, гувоҳ нишон додан.

Муддаиёни ҳар ду тараф далоил овардаанд.

Аҳмади Дониш

ДАЛОЛ||ДИЛОЛ a. دلال ғамза, ишва, карашма.

Духтаре диданд дар ғояти ҷамол ва ниҳояти
хусн ва ғанчу далол. *Авфӣ*

Ногаҳон рузе зане соҳибҷамол
Бо ҳазорон хубию ғанчу далол... *Румӣ*

ДАЛОЛАТ *а.* دلالت 1. раҳнамой, роҳ нишон додан.

Эй далели дили гумгашта, худоро, мададе,
Ки гариб ар набарад раҳ, ба далолат биравад.

Хофиз

2. нишона, аломат; гувоҳӣ, шаҳодат; **далолат кардан**
а) раҳнамой кардан, раҳ нишон додан.

Туро ба ман кӣ далолат кард? *Авфӣ*

б) ишорат кардан, далел шудан (ба чизе), гувоҳӣ додан.

Баъзе аз аҷзон лафз бар баъзе аз аҷзон маъно
далолат накунад. *Ибни Сино*

ДАЛФИН||**ДУЛФИН** *ю.* دلفين як навъ ҳайвони ширхори
бахрӣ аз ҷинси ҳайвоноти наҳангмонанд.

Ҳар кӣ хоҳад, ки ба рӯи об равад, бигирад пусти
далфин ва пусти наҳанг ва пусти моҳӣ ... ва наъле
мутбиқ аз ин пустиҳои мадбуға бисозад.

«Илми симиё»

ДАЛҚ *а.* دلق 1. либоси пашминаи дарвешон; хирқаи қаландарон.

Ибодат ба ҷуз хидмати халқ нест,
Ба тасбеҳу сачҷодаву далқ нест. *Саъдӣ*

далқи муламмаъ чомаи дарвешона, ки аз порчаҳои
гуногунранг дӯхта шудааст, чомаи қуроқ.

Баҳори фақро аз чашми гириён обу ранге дех,
Ба ҳуни дил ҷу гул олуда кун далқи муламмаъро.

Шавкат

2. маҷ. либоси кӯҳна, жанда, пора-пора ва садъямоқ.
Соғари май дар қафам неҳ, то зи бар
Баркашам ин далқи азракфомро. *Хофиз*
Бархез, то ба мавсими гул тавба бишканем
В-ин далқи пора-пора дар оташ дарафканем.

Исмат

ДАЛҚПҶШ دلق پوش 1. дарвешӣ жандапуш, қаландар,
зоҳид.

Хуш мекунам ба бодаи мушкин машоми ҷон,
К-аз далқпӯши савмиа бӯи риё шунид. *Хофиз*

2. маҷ. риёкор, мунофиқ, солус.

Аз шайхӣ далқпӯш ҳаме иҷтиноб соз,
Бо ринди боданӯш ҳаме нӯши ноб кун. *Вавлӣ*

дам *асоси замони ҳозираи* дамидан.

ДАМ I دم 1. нафас.

Пур кун қадаҳи бода, ки маълумам нест,
Ин дам, ки фуру барам, барорам ё не? *Хайём*
Гуфтанд бад-у, ки Қайс ҳарчанд
Кардаст ҷу най раҳи нафас банд,
Дар вай дардам дами вафое,
Бошад, ки бурун диҳад садое. *Ҷомӣ*

дами *вопасин* нафаси охирин, дами пеш аз марг.

В-ин як дами *вопасин*, ки дорем,
Чи айшу чи ғам ба ҳам барорем. *Шоҳин*

дами *гарм* нафаси гарм; *киноя* аз оҳи сӯзон.

Гули сурхат чаро зард аст аз ин сон?
Дами гармат чаро сард аст аз ин сон? *Ҷомӣ*

Аз дами гарми ту, Соиб, ки заволаш марасад,
Дил агар байзаи фӯлод бувад, об шавад. *Соиб*

2. вазиш, вазиши бод; бод, насим.

Марғули сунбул аз дами кӯи ту хушнасим,
Зулфи сабо зи хоки ҷаноби ту мушксой. *Хофиз*

Дами боди баҳори бетааммул
Намудӣ сабз ҳамчун тухми сунбул. *Мулҳам*
дами *дай* боди хунук; вазиши боди зимистон.

Гар гул бифусурд аз дами дай,
Ман ҳам ҷу сабо расидам аз пай. *Файзӣ*

дами *сард* а) боди хунук, шамоли нофорам.

Аз у шуд хирқа пора бар гули зард,
Ки бар вай субҳи содиқ зад дами сард.

Бадриш Қашмирӣ

б) оҳи сард, оҳи навмедӣ; навмедӣ.

Ҷонон, дари кин кушодан охир то кай?
Ғам бар дили ман ниҳодан охир то кай?

Умрам ҳама дар оҳу дами сард гузашт,
Ин умр ба бод додан охир то кай?

Хисрави Деҳлавӣ

в) *киноя* аз сухани нофорам.

Ҳазар кун аз дами сарди рақиб, эй гунҷаи хандон,
Ки аз боди хазон офат расад гулҳои раъноро.

Ҳилолӣ

Шуд фикратам ба дил зи дами сарди носеҳон
Ҷун решаҳои наҳл зи боди хазон гиреҳ. *Шоҳин*

3. *фурсати* як нафаскашӣ, *фурсати* андак, лаҳза, он.
Бигуфт: Аҳволи мо барқи ҷаҳон аст,
Даме пайдову дигар дам ниҳон аст. *Саъдӣ*

Ҳамчу оснӣ бар ман нест як дам ороме,
Баҳри рӯзие мурдам, рӯзу шаб ҷадал дорам.

Сайидо

4. вақт, гоҳ, ҳангом, замон.

Он дам, ки бо ту бошам, як сол ҳаст рӯзе,
В-он дам, ки бе ту бошам, як рӯз ҳаст соле.

Хофиз

Агар ту дар дами мурдан ба ноз бар сарам оӣ,
Умед ҳаст, ки умрам ба дӯстӣ ба сар ояд. *Исмат*

дами *назъ* вақти ҷонканӣ.

Ба талхӣ ҷун дами назъе ба сад таб
Нафас як бор мезад рӯз то шаб. *Ҳоҷӣ*

дами *нақд* *фурсати* мавҷуда, вақти муносиби коре.

Эй дуст, биё, то ғами фардо нахӯрем
В-ин як дами *нақдро* ғанимат шумарем!
Фардо, ки аз ин дайри кӯҳан даргузарем,
Бо ҳафтҳазорсолагон сар ба сарем. *Хайём*

дам *ба дам* ҳар замон, дамодам; зуд-зуд, тез-тез.

Менолам аз ҷудоии ту дам ба дам ҷу най
В-ин турфатар, ки аз ту наям ки нафас ҷудо.

Ҷомӣ

дар *дам* дарҳол, фавран, ҳамон замон.

Ба ҳар чашмасоре, ки у рух бишуст,
Аз он чашма дар дам шақоққ бируст. *Ҳоҷу*

Савори азм гардиданд дар дам,
Ба ёрони ҷаман гаштанд ҳамдам. *Нозим*

5. *чуръа*, як қулт(-и нушидани).

Аз бода шавад такаббур аз сарҳо кам
В-аз бода шавад кушода банди маҳкам.

Иблис, агар зи бода хурдӣ як дам,
Қардӣ ду ҳазор сачда пеши одам. *Хайём*

З-он дам, ки чарх бар сари одам ситодааст,
Бе заҳмате ба кас дами обе надодааст. *Савдо*

6. овоз, садо; бонг, ғулғула.

Чандон ки кафшгар фаръед кард, аз зан ... дам
берун наёмад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дами каррано рафт то осмон,
Биларзид бар худ замини замон. *Шодӣ*

7. афсун, сеҳр; фиреб, макр, найранг.

Шодӣ маталаб, ки ҳосили умр дамest,
Ҳар зарра зи хоки Қайқубодеву Чамест.
Аҳволи ҷаҳон, балки гетӣ яксар
Хобеву хаёлеву фиребеву дамест. *Хайём*

Ту ро сеҳру даму афсуну найрангу мани маҳзун,
Занам ҷушу диҳам ҳушу ниҳам гӯшу кунам бовар.
Хисрави Деҳлавӣ

8. дамгаҳ, назд, наздик, канор ё паҳлуи чизе.

Ниҳон буд чанд аз дами Аждаҳо,
Ба фарҷом ҳам з-у наёмад раҳо. *Фирдавсӣ*
Ҷуз ман, ки даст бар сари зулфи ту мезанам,
Ку заҳрае, ки касе ба дами Аждаҳо равад! *Шоҳин*

9. бӯй, шам; дам овардани гӯшт бӯи бад пайдо кардани гӯшт, вайрон шудани гӯшт; 10. дами оҳангарӣ, асбоби чарминест барон бод дода шукуфондани ангишт дар корхонаҳои оҳангарӣ.

Кова, ки донад задан бар сари Заҳқок путк,
Қай шавадеш пойбанд кураву сандону дам! *Ҳоқонӣ*

◇ дами Исо (*ё Исӣ*) *д.* нафаси Исо; сухани Исои пайғамбар, ки гуё чунин хусусияти муъҷизавӣ доштааст, ки мурдаро зинда мекардааст.

Ман, ки имрӯз ҳалоки дами ҷонбахши туам,
Дами Исо ҷӣ кунам, чун дами ту ин дам нест.
Ҳилолӣ

Бо кӣ ин нукта тавон гуфт, ки он сангиндил
Қушт морову дами Исии Марьям бо уст. *Ҳофиз*

дами Масеҳ (*ё Масеҳо*) *ниг.* дами Исо.

Ҳамчун дами Масеҳ шифо медиҳад ба дил,
Заҳри ғамат, ки хосияти анғубин дар уст. *Исмаи*

дами оташин оҳи пурсӯзу гудоз, оҳи дарднок.

Сад шӯъла ба чоки дил дарорам,
В-он гаҳ дами оташин барорам. *Файзӣ*

дами субҳ (*ё субҳгоҳ*) а) аввали субҳ, оғози бомдод; субҳдам, сахаргоҳ.

Аз дами субҳи азал то охири шомӣ абад
Дустию меҳр бар як аҳду як мисоқ буд. *Ҳофиз*

Дами субҳ, к-ин қалъагир офтоб
Бар ин қалъа баршуд ба заррин таноб... *Шодӣ*

б) боди субҳ, насими сахарӣ.

Чу кард ахтарфишонӣ шабнами субҳ,
Гулоб афшонд бар рӯяш дами субҳ. *Нозим*

дами сур рӯзи қиёмат (ин ибора аз он эътиқоди динӣ пайдо шудааст, ки гуё қиёмат аз сур навохтани Исрофил сар мешудааст).

Ҳамаи анбиё ва ... авом ... то ба дами сур аз
насли бобаракоти ӯ мутаносил аст.

«Шаҳномаи Фарғона»

дам барзадан *ниг.* дам (бар)задан; дам баровардан

суҳбат кардан, гуфтугу кардан.

Пеш о, ки ба ҳам даме барорем,
Бо якдигар ғаме гузорем! *Ҷомӣ*
Даме хуш барорем бо ҳамдаме,
Ғаме бозгӯем бо маҳраме. *Ҳочу*

дам бо касе баровардан бо касе нишастан ва суҳбат кардан; бо ҳам зистан, бо ҳам рӯз гузаронидан.

То субҳи саодате, ки дорам,
Аз меҳр даме ба ӯ барорам. *Ҳилолӣ*

дам (фуру)бастан хомӯш шудан, сокит шудан, аз гапзанӣ бозистодан.

Ду чиз тираи ақл аст: дам фуру бастан
Ба вақти гуфтани гуфтан ба вақти хомӯши. *Саъдӣ*
дам гирифтани нафас гаштан, дам ба дарун задан.

Қамонгӯшаи абруваш ҳам гирифт,
Зи тундиш гуяндаро дам гирифт. *Низомӣ*

Шароби бисъёр хурда буд ва гуянд, дамаш бигирифт
ва бимурд. *«Мачмаъ-ул-ансоб»*

дам (дар)дамидан нафас расондан, куф кардан.

Хост, ки даме дардамад ва асари он заҳр ба ди-
моғи барно расонад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

дам даркашидан а) хомӯш шудан, сокит шудан, аз гапзанӣ бозистодан.

Ҳиндубон дам даркашиданд ва бад-он розӣ шу-
данд, ки дар ақсои мамлакати хеш амне дошта бо-
шанд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) канора гирифтани.

Эй худованде, ки ҳар к-аз хидматат дам даркашид,
Аз раҳи ҷунбиш фалак дар гарданаш афганда фаҳ.
Анварӣ

дам додан а) пуф кардан, бод пур кардан чизеро.

Қассоб, ҷунон ки одати уст, маро
Бифканду бикӯшту гуфт: Ин хӯст маро.
Сар боз ба уэр мениҳад бар поям,
Дам медиҳадам, то биканад пӯст маро. *Маҳастӣ*

б) афсун хондан, куфу суф кардан.

Басе дам додамаш, у бар нашуд ром,
Дуо азбаски кардам, дод дашном.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

дам (бар)задан а) нафас кашидан.

Масҷид ба як бор фуру рафт ва халқи бисъёр
дар вай ҳалок шуданд ва дар ҷумлаи шаҳр таъзият
шуд ва баъзеро берун оварданд ва ҳануз дам меза-
данд ва соате будӣ — бимурдандӣ.
«Таърихи Наршахӣ»

б) таваққуф кардан, каме истода (нишаста) дам гирифтани, нафас рост кардан.

Зи раҳ сӯи айвони Рустам шуданд,
Замоне бибуданду дам барзаданд. *Фирдавсӣ*
Бар ин чашма чун мо басе дам заданд,
Бирафтанд, чун чашм бар ҳам заданд. *Саъдӣ*

в) сухан гуфтан, сухан рондан, гап задан.

Аз висоли хеш бо ман ҳар замон дам мезанӣ,
Дам ба дам бар оташам обе чу шабнам мезанӣ.
Сайидо

Дам нозада бар ҷамоза биншаст,
Рахт аз сари кӯҳи Наҷд барбаст. *Шоҳин*

г) овоз баровардан; нола кардан.

Мутриб ба як савти ҳазин оташ зад андар хирманам,
Чун уд сӯзад оламу чун най зи хичрон дам занад.
Исмаи

д) даъво кардан, иддао кардан; лоф задан.

Қай раво бошад аз ҳавохоҳӣ,
Қи занам пешӣ шаҳ дами шоҳӣ! *Хисрави Деҳлавӣ*

Али Рой — волин Таббат ... дам аз муҳаббати оли
або мезад. *«Таърихи Фаршита»*

е) дамидан, расидан (онд ба субҳ).

Бо субҳ бигӯед, ки бе вақт мазан дам,
Имшаб шаби васл аст, ниғаҳ дор нафасро!
Қамолӣ Хучандӣ

Бо шаби васл аз фуруғи рузи равшан форигам,
То қиёмат дигар, эй субҳи чудой, дам мазан!

Исмаил

дам кардан хомуш гардонидан, сокит кардан.

Ба ночор ба он чи фароҳури кор буд, аз динору
дирам дамаш кард. *Савдо*

дам ништастан хомуш ва ором ништастан.

... Қ-эй барқзабону оташиндам,

Барғу, чи ништастай чунин дам? *Шоҳин*

дам фурубастан *ниг.* дам (фуру)бастан; дам хўрдан
фиреб хўрдан, фирефта шудан.

Гардун нахўрад ғамат, ки шўх аст,

Гетӣ нахўрад дамат, ки шанг аст. *Анварӣ*

Баҳри дирам ҳилаи хоин басест,

Ҳар ки дамаш хурд, чи аблаҳ касест!

Хисрави Деҳлавӣ

дам ба гуфтор задан лаб ба суҳан кушодан, гап за-
дан.

Мазан бе тааммул ба гуфтор дам,

Наку гуй, гар дер гуй, чи ғам? *Саъдӣ*

аз дами шамшер гузаронидан куштан, нобуд кардан;
як дам задан фурсати як бор нафас кашидан, як лаҳза.

Қам аз як дам задан моро агар дар дида хоб ояд,

Ғами ишқат бичунбонад ба гуш-андар чарас моро.
Анварӣ

ДАМ II دم қисми тези ҳар асбоби бурранда.

Дами теғ аст, Бедил, роҳи борики суҳансанҷӣ,
Забони хома ҳам шақ дорад аз ҳарффариниҳо.

Бедил

Чафопарварда бадҳуе, ки маҳвам бо маҳи рӯяш,
Чакад заҳри ҳалоҳил аз дами шамшери абуяш.

Муҳаммад

Густох манеҳ ба ҳарфаш ангушт,

То бар дами дашна н-оядат мушт. *Шоҳин*

ДАМ III а. دم 1. хун.

Гуй кучо рафт он санам, к-у буд дар олам алам,
Хурда дами Узро ба дам, бурда дили Вомиқ
ба дал. *Ломей*

Ин меҳнат туро ба воситан касрати ироқати дам
омад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. маҷ. шароби сурх.

Зоғи снях то ниҳод байзаи зар аз даҳон,
Булбуларо мечакад аз сари минқор дам.

Бадри Чочӣ

ДАМА I دمه 1. бурон, шамоли хуноки барфомехта.

Миқдоре роҳ чубе ба замин фуру бурда буданд,
то мардум рузи барф ва дама бар ҳанҷори он чуб
раванд. *Носири Хисрав*

... Қи сармову барфу дама гашт боз

Бар онҳо, ки буданд найрангсоз. «*Равзат-ус-сафо*»

2. *ниг.* дам I 10.

Агар касе дамаи охангаронро бедамад бисъёр,
он ҳаво, ки андар вай аст, оташ гардад. *Ибни Сино*

3. оташафрӯз, асбоби оташафрӯзие будааст, ки ба
шакли каллаи одам ё ба шакли мурғобӣ месохтаанд
ва агар ба даруни он об андохта, андаке дар пеши
оташ гузоранд, аз нул ва сӯроҳиҳои бинияш буғ
фавворазанон баромада, ангиштро ба тезӣ мешукуфо-
нидааст.

ДАМА II دمه *ниг.* дам II.

Дама дар бар кашаи теғи пӯлод,
Сари номаҳрамонро дода бар бод. *Низомӣ*

ДАМАВӢ а. دموى мансуб ба дам III; хунӣ.

Ҷаҳон-мирзо вақти муроҷаат аз Хуросон аз иф-
ротӣ шароб исҳоли дамавӣ баҳам расонида фавт
шуда буд. «*Таърихи Фаритша*»

ДАМАН دمن домани кӯҳ.

Чун бар дамане хиром кардӣ,

Ё дар талале мақом кардӣ... *Чомӣ*

ДАМАНДА دمنده 1. ғурранда, ғурросананда; фаръёдку-
нанда.

Адили сур шуд нои даманда,

Набарди мурдаро мекард зинда.

Фаҳриддини Гургонӣ

Бизад даст Сӯҳроб чун пили маст,

Чу шери даманда зи ҷо дарбичаст. *Фирдавсӣ*

2. туғёёнқунанда, ҷўшанда, хурушон, болобароянда.

Нили дамаи н-да туй ба гоҳи атият,

Пили даманда ба гоҳи кинагузорӣ. *Рудақӣ*

ДАМБАСТА دم بسته 1. хомуш, сокит; 2. маҷ. хайрон,
саргардон; дармонда.

Кушояндаи кори дамбастагон,

Нишонандаи оташи хастагон. *Ҳочу*

ДАМГАҲ دنگه *ниг.* дамгоҳ.

ДАМГИРӢ دمگیرى гаштани нафас, гирифтани нафас, на-
фасгири.

Гуфт: Заъфи меъда ҳам аз пирӣ аст.

Гуфт: Вақти дам маро дамгири аст. *Румӣ*

ДАМГОҲ||**ДАМГАҲ** دنگه || دنگه 1. кӯран оҳангарӣ ва зар-
гарӣ; 2. ҷои истироҳат, ҷои дамгири.

ДАМДАМА I ددمه 1. фиреб, макр, ҳила.

Таҷриба гар дорад у бо ин ҳама,

Бишканад сад таҷриба з-ин дамдама. *Румӣ*

Дамдамаи ту, эй Димна, маро дар ин вартаи
ҳалок андохта. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

2. овоза, шўҳрат; дамдама чидан ном баровардан,
шўҳрат ёфтан.

Аз саро дамдама то фарқи Сурайё чидам,

К-аз самак тантана то авҷи самокам дорад. *Шоҳин*

3. печутоб; фавворазанӣ.

Гар барзанам аз оташи меҳри ту яке ох,

Бар хирмани маҳ мавҷ занад дамдамаи дуд.

Бадри Чочӣ

ДАМДАМА II а. ددمه 1. хашм, қаҳр.

... Қи гург андар омад миёни рама,

Сагу мардро дид дар дамдама. *Фирдавсӣ*

2. изтироб, воҳима, ларза; дамдама афқандан воҳима
андохтан.

В-аз ҳиял бифребаи эшонро ҳама

В-андар эшон афганам сад дамдама. *Румӣ*

ДАМИДАН I دميدان 1. вазидан; бо вазиши бод расидан
(онд ба буй).

Ҳар кучо бигзарӣ чу боди баҳор,

Надамад ҷуз шамими мушки татар. *Чомӣ*

2. пуф кардан, бо пуф ё бо шамоли дами оҳангари даргирондан оташро.

Биёмад ду сад марди оташфуруз,
Дамиданд, гуфти, шаб омад ба рӯз. *Фирдавси*
пуф дамидан пуф кардан (барои хомӯш кардани чароғ).

Ҳар ки бар рӯи маҳ фишонад туф,
Ё дамад дар чароғи анҷум пуф... *Ҷомӣ*

3. маҷ. навохтан (бо нафас).

Муғулбачагон... нолаи арғанун баркашиданд ва навои найро аз пай он дамиданд. *«Фатҳнома»*

сур дамидан а) сурнай навохтан.

Бар ҳашр занем шури дигар,
Бар сур дамам сури дигар. *Шоҳин*

б) овоз баровардани сури Исрофил (сурнаи Исрофил ном фаришта), ки гуё рӯзи қиёматро эълон мекардааст; *киноя аз қоим шудани қиёмат.*

Раъяти подшо ба теги ту тез,
Ҳаст мансур то дамидани сур. *Муиззӣ*

4. ҷ. дам андохтан, нафас расондан, афсун хондан куфу суф кардан.

Дамидӣ як фусун в-аз даст бурдӣ сабру ҳуши ман,
Худоро, тарки афсун кун, ки ман афсона хоҳам шуд. *Ҳилолӣ*

Чигари сӯхта, Шоҳин, ба худо, иксир аст,
Ки ба ҳар хок дамидам нафасе, зар кардам. *Шоҳин*

5. маҷ. талқин кардан, чизеро бо таъкид маъқул кардан.

Дар амир медамид, ки ночор Ҳасанакро бар дор бояд кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Дар вай дамиданд: Ту тоати Маҳмуд мабар.
Исмоил ба сухани муфсидон ғарра шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДАМИ ДАН II *دميدان* 1. сабздан, рӯндан, аз хок баромадан.

Баъди мурдан ҳар гиёҳе, к-аз сари хокам дамид,
Чун расад боде зи кӯи дӯст, гардад беқарор. *Мушфиқӣ*

Дамида бар сари хокам алаф, ки то донӣ
Надода гардиши гетӣ улуфай муфтам. *Шоҳин*

2. баромадан, тулӯъ кардан, намоён шудан, пайдо шудан; дамидани офтоб баромадани офтоб, тулӯи офтоб.

Мудом, то ки дамад офтоб баъд аз субҳ,
Ҳамеша, то ки битобад чароғ пеш аз шом. *Абутолиби Қалим*

дамидани сапеда сафед шудани рӯз.

Чу аз кӯҳсорон сапеда дамид,
Фуруғи ситора бишуд нопадид. *Дақиқӣ*

дамидани субҳ тулӯъ кардани субҳ, рӯз шудан.

Ҷуз як нафас нишоти ҷаҳонро мадор нест,
Парвона рафт, субҳ дамиду чароғ ку? *Сайидо*

3. ҷӯш задан, ҷӯшида баромадан.

Ба мағзаш баршуд аз дил оташи меҳр,
Дамидаш заъфарон аз лолаи чехр. *Фахриддини Гургонӣ*

Сухан, к-аз дил дамад, барқи дамон аст,
В-агарна боди домони забон аст. *Нозим*

ДАМИМ а. *دميم* зиштру; муқобили сабеҳ.

Маъманаш маскани сабеҳу дамим,
Хотираш нокиди лаиму карим. *Саной*

ДАМКАШ *دمکش* ҳамсуруд, касе, ки дар суруд ба хонандаи дигаре ҳамовозӣ мекунад; ҳофиз, сароянда.

Сози кӯҳсор ҳар кучо пайдост,
Дамкашаш ҷавҳари латифи ҳавост. *Бедил*

ДАМКАШӢ *دمکشى* ҳамсурудӣ, нағмасароӣ бо ҷур шудан ба овози каси дигар; ҳофизӣ, сарояндагӣ.

ДАМОДАМ *دمادم* дам ба дам, ҳар дам, нафас ба нафас; пай дар пай, паёпай.

Зи ҷоми дамодам даме барзанем,
Ба май об бар оташи ғам занем. *Ҳочу*
Дамодам аз фироқат фитна ҷои гард меҳезад,
Ба боғи хусн сарве чун ту раъно камтар афтода. *Париш Ҳисорӣ*

ДАМОЛУДА *دم آلوده* хунолуд, оғушта ба хун, хунин.

Мижғони дамолукаи мазлумон бин
В-аз ханҷари обдори хунрез битарс. *«Таърихи Фаришта»*

ДАМОМА *دمامه* 1. нақора, духул.

Кусу карру духул ва дамома ва санҷ ва най ва нокус фуру кӯфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Гарат ба меҳр расад сити созу дунбаку кӯс
В-арат зи маҳ гузарад ғулғули дамомаву санҷ ... *Шоҳин*

дамомаи ҷанг задан ҷанг эълон кардан, ҷанг саркардан.

Ҳасани Басрӣ... шабошаб байрақҳои рангин
сомон дод ва субҳи рӯзи дигар дамомаи ҷанг зада куч кард. *«Таърихи Фаришта»*

2. карнаи хурд, нафир.

ДАМОМИЛ а. *دمامل* ҷ. думмал.

Ҳар кӣ дар он об нишинад, аз дамомиле, ки бар аъзой у бошад, халосӣ ёбад. *«Равзат-ус-сафо»*

ДАМОН *دمان* 1. вазон, вазанда; бо вазиши бод расанда (онд ба буй).

Фирристада омад чу боди дамон,
Расонид нома бари паҳлавон. *Фирдавси*
Дамон буй биҳишт аз Виси бутруӣ,
Чунон чун буй хуш аз боғи хушбуй. *Фахриддини Гургонӣ*

2. босуръат, тозон, тунду тез, ҷусту ҷобук.

Чу хушёр гардад падар, бе гумон,
Саворон фирристад паси ман дамон. *Фирдавси*

3. пурҷушу хуруш, ҷушон, хурушон; пурталотум, мавҷхез.

Бизӣ ҳамчунин солҳои дароз
Данону дамону ҷамону ҷарон. *Манучехрӣ*
На баҳри дамон дорад бо ҳиммати у тоб,
На шери жиён дорад бо ҳайбати у ханг. *Ломей*

4. маст, ғурранда, наъразананда; даҳшатнок; сахт ҳамлакунанда.

Таҳамтан бипушид бабри баён,
Нишаст аз бари аждаҳои дамон. *Фирдавси*

Касе мутавацчеҳи шумо шуда, ки дар вақти
чанг бар шери жиён ва пили дамон ғолиб меояд.
«Равзат-ус-сафо»

5. тавоно, қавӣ, боқудрат.

ДАМОНДАН دماندن сабзондан, рӯендан, баровардан.

Осмон тозаниҳоле бйдамонад зи замин,
Он чӣ донӣ, ки ба тахте кунадаш ё доре.
Заҳири Форъёбӣ

Ба ҳасрат дар замин рафт он гули нав,
Сабо аз устухонаш гул дамонад. Саъдӣ
Шури кайфияте бурун зад ҷӯш,
Қ-аз саропои у дамонд хуруш. Бедил

ДАМОР a. دمار ниг. димор.

ДАМОСАТ a. دماثت нармхӯй, мулоимтабиатӣ.

Рифқ инқиёди нафс бувад умуреро, ки ҳодис
шавад аз тариқи табарруъ, ва онро дамосат низ
хонанд. «Ахлоқи Носири»

ДАМОҲАНЧ دم آهنج хурушон, ҷӯшон.

... Ки он турк дар чанг наражадаҳост,
Дамоҳанчу дар кина абри балост. Фирдавӣ

ДАМСОЗ دمساز 1. ҳамсӯҳбат, мунис, ҳамдам, рафиқи
ҳамроз.

Шоистан илтифот агар боз шавам,
В-аз ёрни бахт бо ту дамсоз шавам,
Ояд дилу сабри ман ба ҷой аз суханат. Мушфиқӣ
Ду-се рӯзе ба ҳам буданд дамсоз,
Ҳамехонданд шарҳи гулшани роз. Мулҳам

2. мувофиқ, мусоид.

Нафас, к-аз ҷон барояд, завқи зот аст,
Чу гардад боз, дамсози ҳаёт аст. Бадрии Кашимирӣ
3. ҳамовоз, касе, ки дар сурудхонӣ ба дигаре ҳам-
роҳ мешавад; дамсоз омадан ҳамовоз шудан, ҷӯр
шудан.

Гоҳ бо қаввол дамсоз омадӣ,
Бо муғанни нағмапардоз омадӣ. Чомӣ

◇ бо фатҳ дамсоз гаштан ғолиб омадан, зафар ёф-
тан.

Чаҳондор бо фатҳ дамсоз гашт
Шабонгаҳ ба озармгаҳ бозгашт. Низомӣ

ДАМСОЗӢ دمسازى 1. ҳамдамӣ, мунисӣ, ҳамсӯҳбати, ул-
фат.

Ҳаё, доим маро бо нуктасанҷон аст дамсозӣ,
Забони хичлатам, аз ман наёяд ҳарфи ғаммозӣ.
Ҳаё

2. мувофиқат, мусоидат.

Дамсозии дӯстон туро бод!
В-ар ман мирам, туро бақо бод! Чомӣ

ДАМЪ a. دمع 1. ашк, оби дида, сиришк.

Шунидам, ки мегуфту борони дамъ
Фуру медавидаш ба ораз чу шамъ. Саъдӣ

2. тиб. бемории обравии чашм.

ДАН(Н) a. دن хуми калон.

Ба майхона-дар санг бар дан заданд,
Қадури нишонданду гардан заданд. Саъдӣ
Дил кушода дор чун чоми шароб,
Сар гирифта чанд чун хумму данӣ. Ҳофиз

◇ дани кабуд киноя аз осмон.

ДАНА I دانه зан.

Данае зифу бихоҳам, ки зи дасташ бираҳам.
Қарғебудатҳр

ДАНА II دانه 1. давидан, давиш.

То тавонӣ, шаҳриёро, рӯзи имрузин макун
Ҷуз ба гирди хум хиромиш, ҷуз ба гирди дан дана.
Парвез-хотун

2. шодӣ, хурсандӣ; сурудхонӣ ва замзама аз ғояти
хушҳолӣ.

Масал аст он, ки чу мушон ҳама бекор бимонанд,
Данашон гираду оянду сари гурба бихоранд.
Носири Хисрав

ДАНАС a. دنس чирк, ифлосӣ.

Гоҳи шӯҳи палид чун магасанд,
Гоҳи сӯҳбат ба ғайз чун данасанд. Саной

ДАНГ I دنگ 1. беҳабар, беҳуш; ҳайрон, моту мабҳут.

То бараҳна рафтаам бар хору санг,
Э-он ки ман ҳайронаму беҳешу данг. Румӣ
ба данг беҳудона, беҳабарона.

Ба дасти рост шаробу ба дасти чап зулфайн,
Ҳамехурему ҳаме буса медихем ба данг. Манучехрӣ

2. аҳмақ, аблаҳ.

Сад ҳазорон номи хушро карда нанг,
Сад ҳазорон зираконро карда данг. Румӣ
Дар рӯзи азал зи ном нангам доданд,
Дар ҷои хирад шеваи дангам доданд. Васлӣ

ДАНГ II دنگ 1. нишон ва нуқтаи паргор; 2. хол.

Он ки қард у бар руҳи хубонт данг,
Нури хуршед аст аз шиша[и] серанг. Румӣ

ДАНГ III دنگ: данг-данг садое, ки аз задани чизҳои
металлӣ ҳосил мешавад.

ДАНГИЛ دنگل аҳмақ, аблаҳ, нодон.

Гар дангил омад ин писарат, то кай
Барбандияш ба охури ҳар меҳтар?
Абулаббоси Аббосӣ

ДАНГӢ دنگى беҳабарӣ, беҳушӣ; нодонӣ.

Дорад ин ҷо зи ғафлату дангӣ
Роҳи ҷавлони маърифат тангӣ. Бедил

ДАНД I دند 1. аблаҳ, аҳмақ, нодон.

Андар ин шаҳр бисе нокас бархостаанд,
Ҳама хартабӯ ҳама аҳмақу бедонишу данд.
Лабибӣ

2. дузд; бедиёнат.

Бихонд он гаҳе заргари дандро,
Зи ҳамсоягон ҳам тәне чандро. Абушақури Балхӣ

3. чизе, ки даҳани инсонро қоқ мекунад ва меаф-
шурад, аз қабилӣ пусти анор ва ғ.

Қанд чудо кун аз вай, дур шав аз захри данд,
Ҳар чӣ ба охир беҳ аст ҷони туро, он писанд!
Рӯдакӣ

ДАНД II دند ниг. дандон.

ДАНДОН دندان 1. узви устухонии даҳани инсон ва ҳай-
вонот, ки барои хоида хӯрдани хӯрок ва газидан ба
кор меравад.

Маро бисуду фуру рехт, ҳар чӣ дандон буд,
Набуд дандон, ло, бал чароғи тобон буд! Рӯдакӣ

дандони сайд дандони шикоргири саг ва дигар хай-
воноти шикорӣ.

Шунидам, ки бар дашти Санъо Чунайд
Саге дид барканда дандони сайд. *Саъдӣ*

дандони шир дандони кӯдакӣ, ки то ҳафтсолагӣ ме-
истад.

Асире, ки ширинии ёр дид,
Як ангушт аз шаҳди васлаш чашид,
Нагардид чун шонаи оҷ пир,
Даҳонаш бувад пур зи дандони шир. *Ваҳид*
дандон кашидан дандон кандан.

Замона баҳри ҷӣ дандон кашад зи коми садаф,
Агарна бо даҳанат лоф зад зи бадғуҳарӣ.
Мухлиси Кошӣ

2. дандона.

Дандони шона мекашад он чини зулфу бас,
Номаш хато набуд, ки хондем мушки ноб.

Камоли Хучандӣ

В-агар хурдаи зар зи дандони гоз
Биафтад, ба шамъаш бичӯянд боз. *Саъдӣ*

◇ дандони гӯсола навъе аз тир, ки пайкони онро
аз устухон ба шакли дандони гӯсола месохтанд.

Буд чун дандони гӯсола бәсе пайкони тир,
Шерро мекард гар дандони гӯсола шикор.

Хисрави Деҳлавӣ

дандони осие дандони курсӣ, се дандони охир аз ду
тарафи даҳон ва болову поён, ки ҳамагӣ дувоздаҳ
адад мешавад; дандони румҳ оҳани нӯгтез, ки бар
сари найза устувор карда мешавад.

Ҳиддати дандони румҳ заҳраи чавшан дарид,

Садмаи осеби гурз тораки миғфар шикаст. *Анварӣ*
дандони хут а) борони реза; б) ашк, оби дида; аз
буни дандон бо майлу рағбати тамом.

Дандонаи ҳар қасре панде диҳадат нав-нав,
Панди сари дандона бишнавад зи буни дандон.

Хоқонӣ

дандон афгандан мағлуб сохтан.

Чу теги ӯ шиканад шери шарзаро чангол,

Чу шери ӯ фиғанад пили мастро дандон ... *Муиззӣ*
дандон гирифтани чизе ё касе бӯса гирифтани.

Зи лаъли ёр дандоне гирифтам,

Ҳаёте ёфтам, қоне гирифтам. *Хисравӣ*

дандон дароз кардан киноя аз хирс ва тамаъро зиёд
кардан.

Шакарпора бо нӯги дандон бар оз

Шакархурдари кард дандон дароз. *Низомӣ*

дандон доштан бар чизе а) тамаъ кардан ва умедвор
будан ба чизе; таваққуъ доштан.

Бад-он ду риштаи луълӯ миёни хуққан лаъл

Ҷӣ гуямат, ки маро бар лабат ҷӣ дандон аст.

Низорӣ

б) хашму ғазаб ва кина доштан.

Пеш аз ин гар чарх дандон дошт дар кори касе.
Зад гирех, инак ба аҳдат ҳам ба дандон кард боз.

Хисрави Деҳлавӣ

в) ба коре чидду чаҳд кардан; дандон задан кина
хостан, хусумат кардан, душманӣ кардан; дандон
намудан а) хандидан.

Сабо гард аз ҷабини ҷон зидуа,

Ситора субҳро дандон намуда. *Низомӣ*

б) таҳдид кардан, тарсондан.

Чун намуд у ба душманон дандон,
Танг шуд бар адӯ чаҳон чу даҳон. *Саной*

Қадам ҳодиса дандон намуд бо ту ба умр,
Ки савлати ту зи бун барнаканд дандонаш!

Заҳири Форёбӣ

дандон сапед кардан табассум кардан; хандидан.

Ӯ, к-аз дарам даромаду дандон сапед кард,
Пушид бомро сари дандонш нурфом. *Хоқонӣ*

дандон саҳт кардан хашм гирифтани, ғазаб кардан.

Пас ба қосид мард дандон саҳт кард,
То бидонад сидқи он миоди мард. *Румӣ*

дандон тез кардан тамаъ кардан, таваққуъ доштан.

Гарат дандон ба ҳам бандад, бипарҳез,
Ба моли мардумон дандон мақун тез.

Хисрави Деҳлавӣ

Эй ҳалқан хотами Сулаймон,

Бар лаъли ту тез карда дандон ... *Сайфи Исфарангӣ*

дандони чизе (бар)кандан тарки чизе кардан, аз
чизе умед кандан.

Гар ба санги ситамам ишқи ту дандон шиканад,
Дил зи лабҳои ту дандони тамаъ барнаканад.

Камоли Хучандӣ

дандони тар доштан нафрат доштан.

Бар ман аз гирьяи арбоби ҳавас зоҳир шуд,

Ки бар ин тоифа дандони таре дорад ишқ. *Рафез*
дандон ба дандон задан изҳори ҳасрату надомат кар-
дан.

То ба коми ғайр дидам лаъли ёр,

Чун гуҳар дандон ба дандон мезанам.

Толиби Омӯӣ

дандон ба дандон мондан ба ягон ҳодисаи ногувор
ё ба дарди шиддатнок аз ноилоҷӣ тоқат кардан, тоб
овардан ба саҳтӣ.

Дарди дандон дораму дандон ба дандон мондаам,
Тоқати дурӣ надорам ман, ки ҳайрон мондаам.*

дандон ба дандон нишастан ба ҳам зич шудани
дандон дар вақти гирифтани бемории саръ, беҳушӣ
ва ғ.

Аз бас фушурдаам ба ҳам аз чаври рӯзгор,
Дандони ман чу баҳъя ба дандон нишастааст.

Салим

дандон ба заҳр хондан бо камоли кинаю адоват су-
хан гуфтан.

Нахоидаш аз кина дандон ба заҳр,
Ки дунпарвар аст ин фурумоя даҳр. *Саъдӣ*

дандон ба ком (дар)шикастан зада мағлуб кардан,
абгор кардан.

Ситорагонро дандон ба ком даршиканам,
Ба гоҳи арбада гар бо сипехр бистезам.

Камоли Исмоил

дандон ба хун дарбурдан сабру тоқат кардан, тоб
овардан.

... Ки бандӣ чу дандон ба хун дарбарад,
Зи ҳалқуми бедодгар хун хурад. *Саъдӣ*

дандон бар сари дандон ниҳодан *ниг.* дандон ба дан-
дон мондан.

Чун садаф ҳар кас, ки дандон бар сари дандон
ниҳад,

Синааш бе гуфтугу ганҷинаи даръе шавад. *Соиб*
дандон бар ҳарфи худ гузоштан аз қавли худ бар-
гаштан.

Гаштай аз рӯсиёҳи мункири паймон чаро?
Мегузорӣ чун қалам бар ҳарфи худ дандон чаро?
Мӯҳсини Таъсир

дандон бар чигар афшурдан а) сабру тоқат намудан.
Аз шикоят рахнаи дил мешавад носуртар,
Баҳъи ин захм дандон бар чигар афшурдан аст.
Соиб

б) чон ба каф гирифта коре кардан, ба кори хатарноке чуръат намудан.

Даканиён ... охируламр дандон ба чигар афшурда қарори чанги фавҷ доданд.
«Таърихи Фаришта»

ДАНДОНА دندان 1. қисми дандонмонанд ва кунгурадори баъзе чизҳо, чунончи: арра, калид, шона, мола ва ғ.

Ба дасташ арраи захробдоре,
Ба ҳар дандонааш дандони море. *Мулҳам*

2. кунгура, қисми болоии дандоншакли деворҳои қалъа ва қаср.

Дандонаи ҳар қасре панде диҳадат нав-нав,
Панди сари дандона бишнавад зи буни дандон.
Ҳоқонӣ

3. қисми кунгурашакли баъзе ҳарфҳои алифбон арабӣ (س, ش); \diamond ба як дандона ба як тарз, ба як раҷча.

Зишту зебову баланду паст аз равшандили
Дар назар ояд ба як дандона чун оинаам. *Соиб*

ДАНДОНБАЛАНД دندان بلند аспӣ пирсоле, ки аз пирӣ дандонҳояш аз гӯшти беҳи худ андаке берун баромада меистанд.

ДАНДОНГИР دندان گیر газанда аз қабили асп ва сағ.

Ҳар кӣ чӯбе ба сағи дандонгир
Назанад, мурдаву мурдор бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАНДОНДАРӢЗ دندان دراز ҳарис, чашмгурусна.

ДАНДОНЗАД دندان زد чизи тамаъ кардашуда.

Дандонзади ҳазор нигоҳи гурусна буд
Лаъли лабаш, ки бода ба он рангу бӯ набуд.
Назирӣ

ДАНДОНЗАНИ دندان زنى 1. дандон задан, хондан.

Дандонзанист кори ту, ҳар ҷо ки донаест,
Ҳастӣ ҳамеша душмани анбори мардумон. *Сайидо*

2. душманӣ, адоват, хусумат.

Қасе, ки бо ту ба дандонзанӣ бурун ояд,
Бувад замона мар-уро ба қаҳр дандонкан. *Сӯзанӣ*

ДАНДОННАМО(Ӣ) دندان نما(ى) хашмолуд, ғазабнок; \diamond хандаи дандоннамо хандаи кушоди хушҳолона.

Иқди сухан ба хандаи дандоннамо бибанд,
Ҳоке ба фарқи шухрати дурри Адаи бирез!
Мӯҳсини Таъсир

ДАНДОНСАПЕД دندان سپيد хандон, хушҳол.

Сиёҳон бар он кор дандонсапед,
Зи ханда лаби румиён ноумед. *Низомӣ*

ДАНДОНСАФЕД دندان سفيد *ниг.* дандонсапед.

ДАНДОНХОӢ دندان خاى газанда (дар бораи сағ).

Чу сағ дар куча дандонхой бошад,
Ба равзан санги мо бар пой бошад.
Хисрави Деҳлавӣ

ДАНДОНХӢРДА دندان خورده чизе, ки аз хӯроки хӯрдашуда боқӣ мемонад, сарқут (саҳлқут).

ДАНДОНШИКАН دندان شکن 1. зарбарасонанда, халал, зараррасонанда.

Гар нагардад таънаи сангиндиле дандоншикан,
Метавон хуни худ аз лабҳои ӯ осон гирифт. *Соиб*
2. маҷ. душвор; саҳт; мулзамкунанда, маҳкам; ҷавоби дандоншикан ҷавоби саҳт; ҷавоби сазовор.

Ибнуззиарӣ ҷавоби дандоншикан шунида, дам даркашид. *«Хизонаи омира»*

ДАНДОНШИКАНӢ دندان شکنى зарбарасонӣ, зараррасонандагӣ.

Бун гул аз даҳани ғунҷаи гул меояд,
Эй сабо, даст ниғаҳ дор зи дандоншиканӣ! *Сайидо*

ДАНДОНӢ دندانى: дандонӣ кардан шарманда кардан.

Субҳро шарми шакарханди ту дандонӣ кард,
Ғунҷаву гул ба кадомин лабу дандон хандад? *Соиб*
дандонӣ шудан шарманда шудан.

Ғунҷаи кучак даҳан баста ба лаб,
Гул ҷӣ механдад, ки дандонӣ шудааст.
Хисрави Деҳлавӣ

ДАНИДАН ديدن хиромидан; ба хушҳолӣ роҳ рафтан; шодона давидан.

Бар гул ҳаменишинию бар гул ҳамехӯрӣ,
Бар хум ҳамехиромиву бар дан ҳамеданӣ.
Манучеҳрӣ

Бори вилоят бинеҳ аз пушти хеш,
Низ бад-ин шуғл манозу мадан. *Кисоӣ*

ДАНИС *а.* دنس чиркин, чирколуд.

ДАНИЯ *а.* دنيه *муаннаси* данӣ.

Ба табоеи хабиша майл ба пешаҳои дания мекунад. *Аҳмади Дониш*

ДАНИ *а.* دن *ниг.* дан(н).

ДАНОАТ *а.* دناآت *ниг.* диноат.

ДАНОН دنان 1. феъли ҳоли данидан; 2. хушҳол, шод.

Абар пушти пилон табиразанон
Хурушону пуён дамону данон. *Фирдавсӣ*
Бизӣ ҳамчунин солҳои дароз
Данону дамону чамону чарон. *Манучеҳрӣ*

3. пурҳаяҷон, ҷушону хурушон.

Пас андар сипоҳи Манучеҳр-шоҳ
Дамону данон баргирифтанд роҳ. *Фирдавсӣ*

ДАНОНИР *а.* دنانير ҷ. динор.

Чун шаб шуд, азми он намудам, ки аз манзили ҳаҷҷом ба ҷои дигар равам,
харитаи пур аз данонир пеши ӯ ниҳодам. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ДАНИ *а.* دنى нокас, фурумоя, пастфитрат; паст, дунҳиммат, сифла.

Аз ҳиммати баланд бад-ин мартабат расид,
Ҳаргиз ба мартабат нарасад мардуми данӣ.
Манучеҳрӣ

Хисрав, ҷӣ ҳолат аст, ки дар даҳр олимон
Аз ҷохилони дуну данӣ бозпастаранд?!
Хисрави Деҳлавӣ

ДАОВӢ а. دعاوى 4. даъво||даъвӣ.

Аз бомдод... то хангоми истироҳат ба истимои даовии халқ машғул буд. (1) *Авфӣ*

дар در асоси замони ҳозираи дар(р)идан.

ДАР I در 1. табакаи тахтагин ё оҳанин барои пушондани даромадгоҳи хона, ҳавлӣ, дукон, қалъа, инчунин қисми кушодаву пушидашавандан чевон, нонсандук ва ғ.; чои дар, чое ки дар девори биноҳо барои дар шинондан гузошта мешавад.

Ва ин ҳисорро ду дар аст, яке дари шарқӣ ва дигар дари ғарбӣ. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Сикандар, ки бо шарқиён ҷарб дошт, Шунидам, дари хайма дар ғарб дошт. *Низомӣ* дар кӯфтани дар задан, дарро тақ-тақ кардан; рафтани ба дари касе бо талабе ё эҳтиёче.

Ангушт макун ранҷа ба дар кӯфтани кас, То кас накунад ранҷа ба дар кӯфтани мушт.

Рудакӣ

2. даргоҳ, хонадон.

Худу Геву Гударзу чандон савор Бирафтанд шод аз дари шаҳриёр. *Фирдавсӣ*

аз дар рондан аз даргоҳ пеш кардан.

Рақиб ар бегуноҳам аз дараш ронд, На онам ман, к-аз у ин даргузорам.

Қамолӣ Хучандӣ

◇ дари дида *ниг.* дари чашм; дари фатҳ дари кушоиш; осони кор, муваффақият, барор ва пешрафти корҳо.

Пас дари фатҳ аст касеро падид,

К-аш бувад аз ростии худ калид. *Хисрави Деҳлавӣ* дари чашм (ё дида) бинои чашм, роҳи назар; чашм, дида.

Басо нигар, ки ҳайрон будӣ бад-ӯ дари чашм, Ба руи ӯ дари чашмам ҳамеша ҳайрон буд.

Рудакӣ

Бар остони умедат кушодаам дари чашм, Ки як назар фиканӣ, худ фикандӣ аз назарам.

Ҳофиз

дар ба дар а) аз ин дар ба он дар; сарсону саргардон.

Дар ба дар, кӯ ба кӯ басе биштофт, Ҳеҷ чое беҳ аз манора наёфт. *Ҷомӣ*

Ғами ҷафои ту, бераҳм, бар дари кӣ барам, Яке ба раҳм нигар бар асири дар ба дарат.

Ҳайрат

б) тамоман, сар то по, аз як сар, комилан.

Бигуфт ин суҳан паҳлавон бо писар, Ки бархон ба Перон ҳама дар ба дар. *Фирдавсӣ*

дару девор киноя аз ҳамаи хонаю чой.

Дару девор ва замини давлатхонаи подшоҳиро, ки бинокардаи Боқӣ Муҳаммад аст, бунафшазор кард. *Малеҳӯ*

дари чизе бастан киноя аз маҳрум доштан аз чизе.

Қаддам зи бори ҳаҷр шикастан гуноҳи кист?

Бар ман дари висол бубастан гуноҳи кист? *Шоҳин* дари айш бастан айшро қатъ кардан, нишотро барҳам задан.

Ибриқи маи маро шикастӣ, раббӣ, Бар ман дари айшро бибасти, раббӣ!

Ман маӣ хураму ту мекуни бадмастӣ, Хокам ба даҳан, магар ту мастӣ, раббӣ?! *Хайём* дари сулҳ задан киноя аз ошғӣ шудан, сулҳҷуӣ кардан.

Ромроҷ мабҳасро тулонӣ дида, дари сулҳ зад. «*Таърихи Фаршита*»

дари сулҳ кӯфтани толиби сулҳ шудан, ошғӣ хостан.

В-аз он пас ба хоқон дари сулҳ кӯфт, Зи роҳаш ғубори хусумат бирӯфт. *Ҷомӣ*

дари суол кушодан гадоӣ сар кардан.

Ҳар кӣ бар худ дари суол кушод, То бимирад, ниёзманд бувад. *Саъдӣ*

дар аз (ё бо) гил барандудан роҳи рафтуомадро бастан.

Дари халқ аз гил барандудаам,

Дар ин раҳ бад-ин давлат осудаам. *Низомӣ* дар ба руи (ё рухи) касе ё чизе бастан ба касе ё чизе роҳ надодан.

Ба руҳи мо дари гулзори тамошо бастанд,

Саъйҳо кардаму хори сари девор шудам. *Сайидо* аз дари сулҳ омадан *ниг.* дари сулҳ задан; ба дар ме-гӯям, эӣ девор, бишнава зарб. дар мавриди зоҳиран ба шахси дуйум гуфта дар амал ба шахси сейум расонидани ягон мақсад ё панд оварда мешавад.

ДАР II در шакли кӯтоҳшудаи дара I.

Дару дашт бар сони дебо шудӣ,

Яке тахти пируза пайдо шудӣ. *Фирдавсӣ*

ДАРА I در роҳ ё масоҳаи на чандон васеи байни ду до-манаи кӯх.

Ёғиён дар дарае рафтанд ва эшон боло ва шеби дара фуру гирифтанд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ДАРА II در шикамбаи ҳайвоноти чорпо.

Гург аз рама хуруну рама дар гиё чарон, Ҳар як ба ҳирси хеш ҳаме пур кунад дара.

Носири Хисрав

дарав در асоси замони ҳозираи даравидан||дурудан.

ДАРАВ در бо дос буридани алаф, пояи гандум, ҷав, за-ғир ва ғ. аз киштзор ва марғзор.

Напиндорам, эӣ дар ҳазон кишта ҷав, Ки гандум ситонӣ ба вақти дарав. *Саъдӣ*

дарав намудан даравидан.

Бе фикр суҳан суруд, он кист?

Нокишта дарав намуд, он кист? *Шоҳин*

ДАРАВГАР دروگر даравкунанда, касе, ки бо дос ғалла ё алаф медаравад.

Даравгар замон асту мб чун гиё, Ҳамонаш набера, ҳамонаш ниё. *Фирдавсӣ*

Эӣ себаки сурх, ман яминат бошам, Ту гандуми сабзу ман заминат бошам.

Дар гандуми сабз даравгарон биъсёранд, Ман марди фақирӣ хушачинат бошам.*

ДАРАВИДАН||ДУРУДАН درويدن||ارودن 1. дарав кардан, бо дос буридани ғалла ва алаф.

Бикоранду варзанду худ бидраванд, Ба гоҳи хуриш сарзаниш нашнавад. *Фирдавсӣ*

Ҳеҷ возир визри ғайре барнадошт.

Ҳеҷ кас надруд, то чизе нақошт. *Румӣ*

Ба кӯҳ он чӣ гӯӣ, чуз он нашнави,
Ба хок он чӣ корӣ, чуз он надравӣ. *Ҷомӣ*

2. маҷ. буридан, кандан (сарро), сар задан, куштан.
Пушаймонӣ он гаҳ надорадт суд,
Ки теги замона саратро дуруд. *Фирдавӣ*

ДАРАҚ а. درك 1. ниҳояти чуқурӣ ва қаъри чизе, ҳам-
чун таги даръе, қаъри баҳр.

Чун дари чоҳил дараки асфал аст,
Поян аъло талабад, аҷғал аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. д. табакаи дузах; қаъри дузах, табакаи охиринаи
чаҳанман.

Гарчи ба занчири дарақ дархӯрам,
Тавқ деҳ аз силсилаи кавсарам. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. хабар, огоҳӣ; дарақ ёфтани хабар ёфтани, огоҳӣ
пайдо кардани.

Барои дарақ ёфтани аз амир ягон нафар муқар-
рар намешуд, ки одамони кордор аз он одам суро-
ғи амирро ёфта ба ҳамон ҷо раванд. *Садри Зиё*
дарақ кардани ҷустуҷӯӣ кардани, ҷустуҷӯӣ карда ёф-
тани.

Ба кафши ҷустуҷӯӣ дӯшинашаб наълу патак кар-
дам,

Ба сад ҷо гаштам, аз ҷое ҷавонеро дарақ кардам.
Шоҳин

ДАРАҚА а. دركه ниг. дарақ.

ДАРАҚОТ а. دركات ҷ. дарақ 1, 2, дарақа.

Яке аз солеҳон ба хоб дид подшоҳеро дар би-
ҳишт ва порсоеро дар дӯзах. Пурсид, ки мӯчиби
дараҷоти ин чист ва сабаби дараҷоти он чӣ.

Саъдӣ

◇ ба дараҷоти чаҳим фиристодани куштан, қатл кар-
дани (гунаҳгорро).

Баъд аз маросими ҷустуҷӯӣ он ду бадкешро дар
харобот ёфтанд ва ба мӯчиби фармуда ҳар ду ро
ба дараҷоти чаҳим фиристоданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ДАРАМНА درمنه гиёҳе, ки дар тиб ба кор меравад, яв-
шон.

Ба ҳар дорое, к-ӯ инон тофта,
Дарамна ба домаҷ дирам бофта. *Низомӣ*

ДАРАНГ||ДИРАНГ درنگ 1. ист. таваққуф; таъхир, дер-
монӣ; сустӣ, оҳистагӣ (дар роҳравӣ); *муқобили* шитоб 1.

Нахоҳем эдар замоне даранг,
Ба меҳмон на неқу бувад гури танг. *Савдо*

ба (ё бо) даранг оҳиста, оромона.

Бидон, ки ҳар чӣ андар оташи сирф ба шитоб
гузарад, камтар аз он сузад, ки ба даранг.

Ибни Сино

даранг доштан сустӣ кардани, кашолкорӣ кардани.

Субҳ аст, соқиё, қадаҳе пуршароб кун!

Даври фалак даранг надорад, шитоб кун! *Ҳофиз*
даранг кардани (ё намудани) а) таваққуф кардани, исто-
дани, мондани.

Саъд як сол он ҷо даранг кард. «*Таърихи Табарӣ*»

Гирифтанд ёрон зимомаш ба чанг,
Ки дар пуя бинмоӣ лахте даранг. *Низомӣ*

б) сустӣ ва таъхир кардани, қафогузорӣ кардани (дар
коре).

Умар Саъдро гуфт: Ҷаро ин ҳама даранг меку-
ни? Пас Умар тире биандохт. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ҷу солоре аз душман афтад ба чанг,
Ба куштан-дараш кард бояд даранг. *Саъдӣ*

в) суст ва оҳиста рафтани.

Ман низ бозгаштам ва дар роҳ даранг мекар-
дам, то доништам, ки Қосим ва Ҳоҷиб ба хонаи
ман расида бошанд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

даранг овардани таваққуф кардани, истодани, таъхир
кардани.

Чун он найрангсоз овоз бишнид,
Даранг овардани он ҷо маслаҳат дид. *Низомӣ*

Даранг орад шабехун бар шитобаш,
Бадал гардад ба ором изтиробаш. *Нозим*

даранг фармудани сустӣ кардани, оҳиста рафтани, дер
мондани, таъхир кардани.

Соқиё, май деҳ, ки шохид руҳ намуд,
Мавсими гул шуд, чӣ фармоӣ даранг!

Қамоли Хучандӣ

2. беҳаракатӣ, сукунати доимӣ, дар як ҷо устувор
ва пойдор будани; устуворӣ, мустаҳкамӣ, пойдорӣ.

Дар ҳилму ҷуд бод дарангу шитоби ӯ,
То хокро даранг бувад, бодро шитоб. *Муиззӣ*

Шарареро, ки ҷаст зи оҳану санг,
Бе фурузину мушқил аст даранг. *Ҷомӣ*

3. вақт, соат, замон.

ДАРАНГПЕША درنگ پيشه оҳистакор; *муқобили* шитобкор.

Шитобкортар аз бод вақти подошан,
Дарангпешатар аз кӯҳ вақти бодафроҳ. *Фаррухӣ*

ДАРАНГӢ||ДИРАНГӢ درنگي дарангкунанда; истодагари-
кунанда, босабот, устувор.

Гави пилтан гуфт: Чангӣ манам,
Ба овардгаҳ-бар дирангӣ манам. *Фирдавӣ*

ДАРАНДОХТАН درانداختن 1. ҳаво додан, андохтани
чизеро ба тарафе.

Ба кӯхам дарандоз, то бабру шер
Бубинанд чанголи марди далер. *Фирдавӣ*

2. андохтани, ҷой гиридан; ◇ аз пой дарандохтани
афтондани, сарнагун кардани.

Ҳар қаср, ки аз замин сар афрохт,
Даври фалакаш зи по дарандохт. *Ҳилолӣ*

ДАРАНДУДАН دراندودن молидан, андовидани, андова кар-
дани.

Агар фано дари ҳастӣ ба гил дарандояд,
Туро чӣ бок, на зоти ту мустаидди фаност?

Анварӣ

ДАРАФГАНДАН درافگندن ниг. дарафкандани.

ДАРАФЗУДАН||ДАРФУЗУДАН درافزودن|дарфозудани афзудани,
афзун (зиёд) шудани; афзун намудани, зиёд кардани.

Агар рузӣ ба дониш дарфозудӣ,
Зи нодон тангрузитар набуди.
Ба нодонон ҷунон рузӣ расонад,
Ки сад доно дар он хайрон бимонад. *Саъдӣ*

ДАРАФКАНДАН||ДАРАФГАНДАН درافگندن|дарфкандани 1.

андохтани; рехтани.

Биё, соқи, он оби ёқутвор
Дарафкан бад-он ҷоме ёқутбор. *Низомӣ*

2. берун кардан; афшондан; пошидан.

Аз дил шараре ба дам дарафкан,
Оташ ба наи қалам дарафкан. *Файзӣ*

ДАРАФТОДАН||ДАРУФТОДАН||ДАРАФИТОДАН || درافتادن

1. афтидан, ғалтидан.

Аз роҳи назар мурғи дилам гашт ҳавогир,
Эй дида, назар кун, ки ба доми кӣ дарафтод.

Ҳофиз

Яке аз сулаҳон Лубнон... бар канори биркаи
Қалоса таҳорат ҳамасоҳт, пояш билағзиду ба ҳавз
дарафтод. *Саъдӣ*

2. чанг кардан, даст ба гиребон шудан, хусумат кардан.

Бас таҷриба кардем дар ин дайри мукофот,
Бо дурдқашон ҳар кӣ дарафтод, барафтод. *Ҳофиз*
Ҳақиме, ки бо ҷуҳхол дарафтад, бояд, ки та-
ваққӯи иззат надорад. *Саъдӣ*

Парируҳе, ки аҷаб набвадаш, агар гӯяд:
Ба офтоб дарафтоду бар қамар печид. *Шоҳин*

3. паҳн шудан, шоё гардидан.

Дар он шаб ин хабар ба ҳамаи саҳоба дарафтод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ аз пой дарафтодан аз пой мондан (-и бемор); да-
роз афтидан, афтида хобидан.

Ҳар шаб ба сари кӯи ту аз пой дарафтам
В-аз шавқи ту оҳе занаму беҳабар афтам. *Ҳилолӣ*
ба пой касе дарафтодан аз рӯи муҳаббат ё ихлос ва
ё хушомад ва зорӣ ба пеши пой касе афтодан, пой-
бӯсӣ кардан.

Бигуфт: Ар хӯрӣ захми чавғони у?

Бигуфто: Ба пояш дарафтам чу гӯ. *Саъдӣ*

бо касе дарафтодан а) ҳамроҳ шудан, якҷоя рафтан.

Бо ҷунон лӯббатони хурсиришт
Бе қиёмат даруфтад ба биҳишт. *Низомӣ*

б) киноя аз ошиқ шудан ба касе, гирифтори ишқи
касе шудан.

Якero чу Саъдӣ дили сода буд,
Ки бо содарӯе дарафтода буд. *Саъдӣ*

ДАРАФШ درفش ниг. дарафш I.

ДАРАХТ درخت рустани даразӯмри дорон тана ва шоҳу
барг, шачар; ниҳол; дарахт коридан тухми дарахти мева
кишт кардан.

Чу хисрав ба бедод корад дарахт,
Бигардад аз у подшоҳию бахт. *Фирдавсӣ*

дарахт нишондан ниҳол шинондан.

Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад.
Ҳофиз

Чу худ хӯрдаи барги пешинагон,
Дарахте пасояндагонро нишон. *Шоҳин*

◇ дарахти каду палаки каду.

Манам паҳлавон, Аҳмани даҳманам,
Дарахти кадуру зи беҳаш канам.*

дарахти Миср дарахти баласон, ки баргҳояш бун
гуш дошта аз он равғани эфир тайёр мекунанд.

Наёрад ҷуз дарахти Ҳинд кофур,
Нарезад ҷуз дарахти Миср равған. *Ҳоқонӣ*

дарахтони сақф болорҳо, ҷубҳои шифт.

Сарое кунам пойбасташ руҳом,
Дарахтони сақфаш ҳама уди хом. *Саъдӣ*

ДАРАХТАК درختک дарахти хурд, ниҳол; ◇ дарахтаки
доно офтобпараст.

Ғар ба дараш дарахтаки доно шудам, ҷи бок,
К-иқболи у дарахти кадуру чинор кард. *Ҳоқонӣ*

ДАРАХТИНАСУНБА||ДАРАХТНАСУНБА || درختينه سنبه

дарахтсунба.

ДАРАХТИСТОН درختستان дарахтзор, ҷои сердарахт.

Дар китоби «Ҳазоин-ул-улум» чунин овардааст,
ки Бухоро обгир будааст ва баъзе аз вай наистон
будасту дарахтистон. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

ДАРАХТНАСУНБА дарахтсунба.

1. эзорсурҳак, паррандае, ки
бо нулаш танаи дарахтонро шиқоф мекунад; 2. занбури
сиёҳи калон, ки ҷуби хушкро суроҳ мекунад.

ДАРАҚ а. درق ҷ. дарқ||дарқа.

ДАРАҶ а. درج ҷ. дараҷа.

Сабрро суллам кунем сӯи дараҷ,
То бароям бар сари боми фараҷ. *Румӣ*

Дар нифоқу хиёнат талбис
Даргузашта ба сад дараҷ з-иблис. *Саной*

ДАРАҶА а. درجه 1. поя, зина; ба дараҷаи камол раси-
дан ба ниҳояти дараҷа расидан, хеле ривоҷ гирифтан.

Чавру тааддӣ дар ин мулк ба сарҳадди ифрот
кашид ва беиноятӣ подшоҳ ба дараҷаи камол расид.
«Убайдуллоҳнома»

2. рутба; ҷох, мансаб.

Султонро адаб хуш омад ва сухани уро писан-
диду дараҷаи уро баланд гардонид.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

3. мартаба, қарат, бор.

Лаззати афкор чандин дараҷа бар лаззати инкор
тафаввуқ дорад. *Бедил*

як дараҷа а) як бор, як дафта; б) ба ҳар ҳол.

Як дараҷа тоҷузори гуфта ба мардум хабар
додем, дар он рӯз тоҷузори ба вуқӯъ наёяд, хуб
намешавад. *Сабри Зиё*

4. мат. ҳар яке аз сесаду шаст ҳиссаи доира.

Чулуси у бар тахти подшоҳӣ дар явми якшанбе
чаҳордаҳуми шаҳри раҷаб, санаи 1215 баъд аз се
соат аз тулуи шамс, ба толеи бист дараҷаи Ҷадӣ
иттифоқ афтод. *Аҳмади Дониш*

5. ҷуғр. воҳиди миқёси тӯлу арзи замин.

Ба эътибори масоҳат [аз Ландан то Қалкатта]
камобеш навад дараҷа роҳ бувад. *Аҳмади Дониш*

ДАРАҶОТ а. درجات ҷ. дараҷа.

Талаттуфи диғар бояд кард, то пурсида ояд, ки
маро дар дараҷот бидорад. (2) *«Таърихи Байҳақӣ»*
Ду чизро ҳаракоташ ҳаме ду чиз диҳад;
Улумро дараҷоту нучумро аҳком. (1) *Унсурӣ*

ДАРБ а. درب дарвоза.

ДАРБАДАР دربار овора, оворагард, сарсону саргашта,
бехонумон.

Гуфти, ки касонанд асирони раҳи ишқ,
Мотамзадае, сӯхтае, дарбадаре чанд. *Шоҳӣ*

Ҳамдам, аз ҳоли дили Шавкати бемор мапурс,
Рӯзгорест, ки чун тори гуҳар дарбадар аст.

Шавкат

ДАРБАДАРИ دربدري 1. оворағи, оворагарди, сарсонӣ, бе-
хонумонӣ.

Солҳо дар талаби рӯи наку дарбадарам,
Рӯй бинмону халосам кун аз ин дарбадарӣ. *Бедил*
Тифлону акрабон ту, эй дузди косалес,
Омӯхтанд дарбадариро зи модарон. *Сайидо*

2. маҷ. ҳарҷой; булҳавас; ноустувор.

Чомӣ аз бандагони хосан туст,
Нест з-ин ошиқони дарбадарӣ. *Чомӣ*

ДАРБАНД دربنده 1. танба, чубе, ки барон маҳкам кардани
дар ба пушти он такъя кунонида мешавад; ғалақа, лӯ-
кидон.

Надорад хонаи дарвезагар занҷиру дарбанде,
Гирех чун гунча бар пешонии соил намебошад.

Сайидо

2. ҳудуд, сарҳадди табиии мобайни ду вилоят ё мам-
лакат.

Чавони хирадманду покизабум

Зи даръё баромад ба дарбанди Рум. *Сағдӣ*

3. қалъа, ҳисор.

Ба ҳар ҷой дарбандҳо кард шох,
Баровард бурҷаш ба хуршеду мох. *Ҳақим Зучоҷӣ*

4. номи шахрест дар соҳили баҳри Хазар (Каспий)
дар Кавказ.

Дар он тоҳтан, к-орзуманд буд,
Раҳаш дар гузаргоҳи Дарбанд буд. *Низомӣ*

ДАРБАНДОН دربندان 1. муҳосира.

Ва дар ин муддат, ки дарбандон буд, ба қадри
сад ҳазор одами беш ё кам аз дарди пой ва даҳон
ва дандон ҳалок шуданд. *«Тағрихи Систон»*

дарбандон кардан муҳосира кардан.

Ва хилоф кардани бузургони Систон ва овар-
дани писари амир Халаф ва дарбандон кардани арк
ба соли шашсаду бисту чаҳор. *«Тағрихи Систон»*

2. баста, дарбаста, маҳкам.

Шаҳри рамазон гарчи муборак шахрест,
Аммо дари вай ҳамеша дарбандон аст.

Волеҳи Ҳаравӣ

3. маҷ. сарҳад, ҳудуд.

Ҳамла бурди сӯи дарбандони ғайб,
То наёянд ин тараф мардони ғайб. *Румӣ*

ДАРБАСТА در بسته 1. он ҷи дараш пӯшида аст, он ҷи
дараш маҳкам аст.

Бигу аз ғафлати авҳом фарсуд,
Ки ҳеч ин хонаи дарбаста нақшуд. *Бедил*

2. маҷ. пур, пурра; дастнорасида.

Фирдавсмакони... сесаду панҷоҳ ҳазор рупияи
нақд ва як хизонаи дарбаста ба Ҳумоюн-мирзо
бахшид. *«Тағрихи Фаршита»*

ДАРБАСТАН در بستن 1. маҳкам кардан, пушидан.

Ба ринди сар барафрозам, ба бода рух барафру-
зам,
Раҳи майхона баргирам, дари томот дарбандам.

Анварӣ

Чун гуши ту боз шуд аз ин панд,
Эй мардуми дида, дида дарбанд. *Файзӣ*

2. бастан, часпондан.

Танӯре чунин гарм, дарбанд нон,
Раҳанҷомро гармтар кун инон. *Низомӣ*

ДАРБАЧА در بچه дарича, дари хурд.

Рӯзу шаб дарбачаи машриқу мағриб боз аст,
В-арна аз тангии ин хона нафас мегирад. *Туғро*

ДАРБОИСТ||**ДАРБОИСТА** دربايست||**дарбаисте** 1. зарур, ло-
зим, даркор; **дарбоист шудан** зарур шудан, лозим ома-
дан.

Мизбон берун рафта буд, вайро поран коғазе
дарбоист шуд. *Чомӣ*

2. мувофиқ, муносиб, сазовор, шоиста.

ДАРБОН دربان ниғаҳбони дар ва дарвоза, дарвозабон,
хоҷиб.

Агар ба илму бақо ҳеч ҳоҷат аст туро,
Ба сӯи дар бишитобу бичӯй дарбонро.

Носири Хисрав

Ту рав, эй дарбон, ки ман дар сояи девори у
Менишинам мунтазир чандон, ки ояд офтоб!

Қамолӣ Хучандӣ

ДАРБОНӢ دربانى амал ва шуғли дарбон, хоҷибӣ.

Қасри фирдавс, ки ризвонш ба дарбонӣ рафт,
Манзаре аз чамани нузҳати дарвешон аст. *Ҳофиз*

ДАРБОР دربار сарои подшоҳ, даргоҳ; **дарбори олий** дар-
бори подшоҳ.

Рузи дуйум ҳамроҳи қозиёни истиқболҷӣ ба дар-
бори олий нишаста будем. *Садрӣ Зиё*

ДАРБОХТАН درباختن 1. бозидан, бозӣ кардан.

Чархи қачабоз то ниҳон сохт қача,
Бо неку бади доира дарбохт қача. *Рӯдакӣ*
Ҳар кас аз муҳраи меҳри ту ба нақше машғул,
Оқибат бо ҳама дарбохтаӣ, яъне ҷӣ? *Ҳофиз*

2. бохтан, бой додан.

Гар бидонам, ки висоли ту бад-ин даст диҳад,
Дилу динро ҳама дарбозаму тавфир кунам.

Ҳофиз

3. маҷ. сарф кардан, харч кардан; исроф кардан;
аз даст додан, бар бод додан.

[Буқо] амволи беандоза дарбохт ва чамъе ума-
роро бинавохт ва дар қасди Арғунхон бо ҳештан
яке гардонид. *«Чомеъ-ут-таворих»*

Бефоида ҳар кӣ умр дарбохт,
Чизе нахариду зар бияндохт. *Сағдӣ*

ДАРВЕЗ||**ДАРВЕЗА** درويزه||**дарвеза** ниг. даръюз.

ДАРВЕЗАГАР درويزه گر ниг. даръюзагар.

ДАРВЕЗАГАРӢ درويزه گرى ниг. даръюзагарӣ.

ДАРВЕШ درويش 1. бенаво, қашшоқ, фақир, гадо; *муқо-*
били доро I 1.

Ҳар кӣ тавонгар буд ва деҳқони бузург буд, гу-
рехта буд ва дарвешону фақирон монда буданд.
«Тағрихи Наршахӣ»

Шоҳи ситам гар ба тамошо равад,
Хирмани дарвеш ба яғмо равад. *Носири Хисрав*

дарвеш мустаманд фақир ҳоҷатманд, бенаво, муҳтоҷ.

Кори дарвеш мустаманд барор,
Ки туро низ корҳо бошад. *Саъдӣ*

2. қаландар, зоҳид, зоҳиди гӯшанишин.

Султону фикри лашкару савдон тоҷу ҷанг,
Дарвешу амни хотиру кунчи қаландарӣ. *Ҳофиз*

Дар ин вилоят дарвешест, ки муддатҳо мучоварати ҳарим карда... ҳоло дар гушаи узлат нишастааст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

ДАРВЕШБАЧА *درويش بچه* дарвешзода, писари дарвеш; *ниг.* дарвеш 1.

Тавонгарзодаеро дидам бар сари гӯри падар нишаста ва бо дарвешбачае мунозара дарпайваста. *Саъдӣ*

ДАРВЕШСИФАТ *درويش صفت* дарвештабиат, қаландармизоҷ, қаландармашраб.

ДАРВЕШӢ *درويشى* 1. камбағали, фақирӣ, бенавоӣ.

Падари ман даст аз дунё бидошт, ... моро дар ранҷ афғанд ва ибтидои дарвешии мо аз он вақт буд. *Ҷомӣ*

Дарвешӣ дар ҷустани бешӣ [аст].

«Равзат-ус-сафо»

2. қаландарӣ, зоҳидӣ, гӯшанишин.

Зоҳири дарвешӣ жанда асту мӯи сутурда ва ҳақиқати он — дили зиндаву нафси мурда. *Саъдӣ*

ДАРВО I *دروا* 1. овехта, муаллақ.

Даҳони туст, ки мӯе зи зарра фарқаш нест,
Миёни туст, ки кӯҳе ба мӯй дарво шуд. *Бадри Чоӣ*

2. саргардон; ҳайрон.

Раҳравон чун офтоб озод чандон рафтаанд,
Ман чаро чун зарра саргардону дарво мондаам? *Ҳоқонӣ*

ДАРВО II *دروا* *шакли кӯтоҳшудаи дарвоист.*

ДАРВОЗ *درواز* 1. *ниг.* дарвоза.

Дарвозу даревос фуру гашту баромад,
Бим аст, ки якбора фуруд ояд девор. *Рӯдакӣ*

2. номи музофотест дар байни Қаротегину Помир.

ДАРВОЗА *دروازه* дари калони дутабақаи шаҳр, қалъа, саррой, ҳавли ва ғ.

Чу эронсипоҳ андаромад ба танг,
Ба дарвозаи Балх бархост ҷанг. *Фирдавӣ*

Чун Амруллайс ҷунон бидид, он ҷониб дарвозаҳо устувор кард ва лашкар бад-он ҷониб пеш дошт. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ дарвозаи гӯш сӯрохи гӯш; дарвозаи нӯш даҳон.

ДАРВОЗАБОН *دروازبان* посбони дарвоза, ки бештар маҳсули дарвозаҳои шаҳр, қалъа ва сарои подшоҳон буд.

Пас он гаҳ ба дарвозаҳо тохтанд,
Зи дарвозабонон сар андохтанд. *Шодӣ*

ДАРВОЗӢ *دروازى* 1. мансуб ба Дарвоз; 2. аҳли Дарвоз.

Олимхон... як-ду давлатхоҳ аз мардуми бадахшӣ ва дарвозӣ ва чанд нафари дигар аз мардуми қаротегинӣ ва ҳисорӣ ва кӯлоби дошт.

«Шаҳномаи Фарғона»

ДАРВОИСТ *دروايست* *ниг.* дарвоист.

ДАРВОХ *درواخ* 1. ҳолати беҳбудии баъд аз беморӣ, сихҳат ёфтан, беҳ шудан; тандуруст, сихҳат.

Чунки ноланда буду густох шуд,
Дар дурустӣ омаду дарвох шуд. *Рӯдакӣ*

2. *мач.* маҳкам, мазбут; далер, шучоф.

ДАРГАШТАН *درگشتن* яктарафа шудан, ба як тараф ғалт хӯрдан.

Он гоҳ аз асп даргашта бияфтод. *«Равзат-ус-сафо»*

ДАРГАҲ *درگه* *ниг.* даргоҳ.

даргир *درگير* *асоси замони ҳозираи даргирифтани.*

ДАРГИР *درگير*: даргир шудани сӯҳбат гарм шудани сӯҳбат, авҷ гирифтани сӯҳбат.

Дида то бастам, хаёли он парӣ тасхир шуд,
То ба гил ин дар гирифтам, сӯҳбатам даргир шуд. *Мӯҳсини Таъсир*

ДАРГИРИФТАН *درگرفتن* 1. афрӯхтан, ба сӯзиш сар кардан; аланга гирифтани; сӯхтан.

Он оташ бар тавора зад ва он тавора даргирифт ва аз он ҷумлаи бозорҳо даргирифт.

«Таърихи Наршахӣ»

Ба рақс гарм ҷу гардид сарви маҳваши ман,
Зи боди домани у даргирифт оташи ман. *Восифӣ*

2. гирифтани, ҳосил кардан, ба даст овардан.

Ҳар киро бо ту кор даргирад,
Баҳре аз рӯзгор д а р г и р а д. *Анварӣ*

3. *мач.* сӯзондан; алам расондан, азоб додан.

Пиразанеро ситаме даргирифт,
Даст заду домани Санҷар гирифт. *Низомӣ*

4. *мач.* таъсир кардан, асар кардан, кор кардан.

Дил роҳи салоҳ барнамегирад,
Кардам ҳама ҳила, дарнамегирад. *Анварӣ*

Дар малик ин лафз ҷунон даргирифт,
Қ-оҳ бароварду фиғон баргирифт. *Низомӣ*

Фиғони ман ба фалак рафту бо ту дарнагирифт,
Магар ки гуши туро панди ғайр кар карда? *Шоҳин*

5. *мач.* оташин шудан, қаҳр кардан.

Даромад сар гирифта, д а р г и р и ф т а,
Итобе саҳт бо ман даргирифта. *Низомӣ*

6. *мач.* мувофиқат доштан, ба ҳам мувофиқ омадан. Сифати шамъ ба парвонадиле бояд гуфт, К-ин ҳадисест, ки бо сӯхтагон даргирад. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

Дарнагирад сӯҳбати пиру ҷавон бо якдигар,
Бо камон як дам мудуро тир натвонист кард. *Соиб*

7. *мач.* сар кардан.

Даромад сар гирифта, даргирифта,
Итобе соҳт бо ман д а р г и р и ф т а. *Низомӣ*

ДАРГОҲ||**ДАРГАҲ** *درگه||درگه* 1. дамғаҳи дар; остонаи дар; дар.

Ибни Ямин ба дарғаҳи у сар ниҳодааст,
Ҳаргиз сараш мабод аз ин остон ҷудо. *Ибни Ямин*

2. боргоҳ, дарбор, арк ва қасри подшоҳӣ.

Бузургони ҳар кишваре бо сипоҳ
Кашиданд саф пеши даргоҳи шох. *Фирдавӣ*

Умаро ва сипоҳ бари даргоҳ муҷтамеъ гашта;
Яъқуб ду зиреҳ пушида бар боми қаср баромад.

Аҳмади Дониш

3. ҳавлӣ, хона; хонадон.

Мушфиқиро ба сари кӯи ту чун ёд кунанд,
Иззати уст, ки гуй саги даргоҳи ман аст.

Мушфиқӣ

ДАРГОҲНИШИН درگاه‌نشین остонанишин; ҳақир, хоксор.

Хисраво, Ҳофиз даргоҳнишин фотиҳа хонд,
В-аз забони ту таманноӣ дуое дорад. *Ҳофиз*

ДАРГУЗАР درگذر 1. равон, роҳраванда, раҳгузар.

Дар фикри дона мӯрчае буд даргузар,
Омад ба шеру гуфт, ки, эй Рустами замон!.. *Сайидо*

2. гузарон, зудгузар, гузаранда, нопойдор.

Ҳофизо, чун ғаму шодии чаҳон даргузар аст,
Беҳтар он аст, ки ман хотири худ хуш дорам.

Ҳофиз

ДАРГУЗАШТАН||**ДАРГУЗОШТАН** درگذشتن||**дар** گذاشتن 1.

гузашта рафтн, пеш гузаштан.

Маро ба аспӣ худ сувор карда, ҳеш бар аспӣ ман
нишаст ва аз мо даргузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. болотар рафтн, болотар шудан; пеш рафтн, барор
ёфтн.

Қадди болое, ки ишқаш барфарошт,
Даргузашт аз курсию ариши маҷид. *Шамси Табрэзӣ*

Лутфи табияташро бидиданд ва ҳусни тадбиришро
биписандиданд, кораш аз он даргузашт ва ба мар-
табаи боло аз он мутамаккин шуд. *Саъдӣ*

3. аз олам гузаштан, вафот кардан, мурдан.

Чун умраш ба саду панҷоҳ расид, даргузашт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ аз *касе ё чизе* даргузаштан даст кашидан, аз баҳ-
ри чизе гузаштан, дил кандан аз чизе.

... Қ-эй, мани мискин ба ту-дар шармсор,
Аз хиҷилон даргузару даргузор! *Низомӣ*
Замонаи гузарон бас ҳақиру мухтасар аст,
Аз ин замонаи дун даргузар, ки даргузар аст.

Анварӣ

даргузоштани хато ё гуноҳи *касе* афв кардан, бахши-
дан.

Якero, ки одат бувад ростӣ,
Хатое равад, даргузоранд аз у. *Саъдӣ*

ДАРГУСАЛОНИДАН درگسالیدن кандан, берун кардан,
раҳо кардан.

Агар дараи ҳавлноқ пеш ояд, ки мӯҷиби ҳалок
бошад ва тифл он ҷо ба нодонӣ хоҳад рафтн,
[шутур] зимом аз кафаш даргусалонад ва беш му-
товаат накунад. *Саъдӣ*

ДАРГУСАСТАН درگساستن 1. ниг. гусастан; 2. маҷ. боз-
мондан; оқиз мондан.

Чу даст аз ҳама ҳилате даргусаст,
Ҳалол аст бурдан ба шамшер даст. *Саъдӣ*

ДАРД درد 1. беморӣ, касали, мараз.

Гуфтамаш: Дарди ту дармоне надорад, чун кунам?
Гуфт: Эӣ ғофил, надонӣ дарди ман дармони туст.

Шоҳин

дарди мафосил бемории бандҳон устухон, ревматизм;
дарди мӯҳлик касалии ҳалоқатовар; дарди сироят-
кунанда касалии гузаранда; дард кашидан бемориеро
аз сар гузаронидан, азоб дидан аз беморӣ; 2. алам,
озор; ҳисси нохушии ягон узв аз беморӣ, азоби
чисмонӣ.

Нахуст бояд, ки доништа ояд, ки хушӣ ва дард
чист. *Ибни Сино*

Агар бисӯзадат, эӣ дил, зи дард нола макун,
Дам аз муҳаббати ӯ мезану ба дард бисоз. *Ҳофиз*

Ба гудоз омадам аз дард, намехоҳам зар,
Ману ҳамбени дилу ашрафии доғи чигар. *Мулҳам*

дарду гудоз ранҷу сӯзиш, дарду азоб.

Чунон хӯр, ки н-оядт дарду гудоз,
Чунон бахш, к-ат нафканад дар ниёз. *Асадӣ*

3. маҷ. азоби руҳӣ, ғаму ғусса; фикру ёди аламнокӣ
касе ё чизе.

Аз дӯст ба ҳар чиз чаро боядат озард,
Қ-ин айш чунин бошад: гаҳ шодию гаҳ дард. *Рӯдакӣ*
Ошиқноро мурдан аз дарди ту хуштар аз ҳаёт,
Талхӣ ғамҳои ту ширинтар аз қанду набот.

Ибни Ямин

Тоқати дарди ту 3-ин беш надорам, ёро!

Чорае кун ба назар дарди дили шайдору!

Қамоли Хуҷандӣ

дарди бедаво (ё бедармон) а) беморие, ки бо даво
сиҳҳат намебад, касалии дармоннопазир; б) маҷ. ҳо-
дисан ноиллоҷ, ҳолате ки аз вай ҳалосӣ набошад.

Дардо, ки дарди ишқӣ ту дармонпазир нест,
3-ин дарди бедаво дили моро гузир нест. *Шоҳин*

в) маҷ. шахси нофорам, ки рафтору кирдори нопи-
санд дорад, дарди ҳарина; дарди дил ғам, ҳасрат;
савдои ишқ.

Дарди дили дарвешу таманноӣ нигоҳе,
3-он чашми сняхмаст ба як ғамза даво кун!

Ҳофиз

Эӣ чон, нафасе омада бемории ман бин!
Дарди дили ман гӯш куну зорӣ ман бин!

Мушфиқӣ

дарди ишқ (ё муҳаббат) савдои ишқ, ғаму ташвиши
ошиқӣ.

Гӯянд: Дарди ишқ ба дармон намерасад,
Ман чун кунам, ки ошиқама дардманд ҳам?

Ҳилолӣ

Мутриб аз дарди муҳаббат ғазале мепардохт,
Қи ҳақимони чаҳонро мижа хунполо буд. *Ҳофиз*

дарди сар а) судоъ, ба дард омадани сар аз ягон
таъсир ё иллат.

Мекашад баҳри ту, гуфтам, дарди сар доим
Камол,

Гуфт: Нашнидӣ, ки дарди сар фазояд офтоб!
Қамоли Хуҷандӣ

Фироқи дӯстон чун лола доғам дар чигар дорад,
Нишоти бодан айём дар пай дарди сар дорад.

Сайидо

б) маҷ. ғам, ташвиш, захмат; ягон чиз ё ҳодисаи но-
бобӣ ташвишвар.

Бе дарди саре нишаста будам,
Пул додаму дарди сар харидам. *Зарбулмасал*

Доништаам, ки оризаи ишқ бе давост,
Беҳуда дарди сар чӣ расонам табибро. *Фузулӣ*

дарди дил кардан (ё намудан) изҳори ҳасрат кар-
дан; дил холӣ кардан; рози дил гуфтан.

Чи хуш будӣ, ки ҳамчун Сайидо ман ҳам сари худро
Ба поят мезадам, дарди дили бечора мекардам.

Сайидо

дарди сар додан боиси ташвиши касе шудан, азоб додан.

Зи гармтабъии ман бошад андар ин сара вақт
Муоширонро агар дарди сар хумор диҳад.

Заҳири Форъёбӣ

Чанд бо ман медиҳӣ дарди сар, эй паҳлуннишин,
Рӯзгоре шуд гирифторм ба ҷони хештан. *Сайидо*
дарду ғам дидан киноя аз дард кашидан ва ғаму ан-
дуҳ аз сар гузаронидан.

Эй ки ба айш хуфтаӣ, дарду ғаме надидаӣ,
Аз дили дардманд пурс, ҳоли шаби дарозро.

Махфӣ

ба дарди чизе мубтало кардан (ё шудан) ба ҳирси
чизе гирифторм кардан (шудан).

Нобудагӣ ба дарди талаб кард мубтало,
Ранҷи тамаъ кашидаму рангам заҳир кард. *Мулҳам*

ДАРДАБИС *а. دردبیس* гандапир, пири фаргут.

Сад билиси ту хамис андар хамис,
Тарки ман гу, эй аҷузи дардабис! *Румӣ*

ДАРДАМИДАН *دردمیدن* пуф кардан; вазидан; расидан
(онд ба бод).

Ҳар ки айёме чароғе барфуруҳт,
Чун тамом афруҳт, бодаш дардамид. *Ҳофиз*

ДАРДКАШ *دردکش* дардманд, ранчур.

Дар раҳи ӯ чу қалам гар ба сарам бояд рафт,
Бо дили дардкашу дидаи гириён биравам. *Ҳофиз*

ДАРДКАШӢ *دردکشی* ранчурӣ, азобкашӣ.

Ман гирияи хеш дӯст дорам,
К-аз дардкашим ёдгор аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРДКЕШ *دردکیش* ошиқи аламнок, ба дард одаткарда.

Мадеҳ бар бод аз шона сари зулфи парешонро,
Макун саргаштаи водӣ ту инак дардкешонро.

Махфӣ

Муҳаббат бо ту ҳоҷатманд карда синарешонро,
Намепурсӣ ту аз номехрубони дардкешонро. *Сайидо*

ДАРДМАНД *دردمند* 1. бемор, касал, ранчур.

Дардманде, ки кунад дард ниҳон пеши табиб,
Дарди ӯ бесабале қобили дармон нашавад. *Ҳофиз*
Ҳачру зиндону бандҳо бар пой,
Вой бар ҳоли дардмандон, вой. *Мушфиқӣ*

2. аламнок, пурдари; ғамзада, гирифторм ғам.

Нух рӯз ҳамаи Систон ба диле дардманд ва чаш-
ме гириёни хосу ом ўро мотам доштанд.

«Таърихи Систон»

Агар дунёе набошад, дардмандем,
В-агар бошад, ба мехраш пойбандем. *Саъдӣ*

ДАРДМАНДОНА *دردمندانه* маҳзунона, ба таври ғамангез.

Хавлофуруше дар гузари Наҳсақон... дардман-
дона суруде мегуфт ва аз ҳар ҷинс абъёт мехонд.

Савдо

ДАРДМАНДӢ *دردمندی* 1. беморӣ, ранчурӣ, касалӣ.

Омад табиб, то биниҳад даст бар дилам,
Бар дил ниҳод дасти худ аз дардмандиям.

Мушфиқӣ

Султон Алоуддин бо вучуди дардмандӣ ба эҳзори
лашқариён фармон дод. *«Таърихи Фарошита»*

2. маҷ. ғамзадагӣ, гирифторм ба ғаму ғусса

Лайли ба нишоти худписандӣ,
Маҷнун ба бисоти дардмандӣ. *Ҷомӣ*

ДАРДНОК *دردناک* 1. ранчур, гирифторм дард.

Ғаҳаш мезанад, то шавад дарднок,
Ғаҳе мекунад обаш аз дида пок. *Саъдӣ*

2. аламнок, пур аз дарду алам.

Ҳамин бас аст ба ӯ нома, Ҷомие, ки нависӣ
Ба хуни дил бараш ин дарднок гуфтаи худро. *Ҷомӣ*

Бо сузи ӯ бисоз, ки ишқ аст корсоз,
В-аз дарди ӯ манол, ки дил дарднок беҳ. *Ҳилолӣ*

ДАРДО *دردا* *калимаи нидо* афсӯс!, дареғо!, ҳай дареғ!

(изҳори таассуф).

Дардову ҳасрато, ки маро даври рӯзгор
Бе олату силоҳ бизад роҳи корвон! *Рӯдакӣ*
Мешуд наку ба захми дигар реши синаам!
Дардо, ки марҳами дигар аз ман дареғ дошт.

Қамоли Хучандӣ

ДАРДОДАН *دردادن* додан, дароз кардан, ба даст додан.

Сокиё, дардеҳ он мае, ки аз ӯ
Офати ақлу роҳати ҷон аст. *Анварӣ*
Ин фитна ба хуни ман кӣ сар дод?
В-ин доруи беҳуши кӣ дардод? *Файзӣ*

ДАРДОЛУД *دردآلود* дарднок, аламнок.

Руи зард асту оҳи дардолуд,
Ошиқонро давои ранчурӣ. *Ҳофиз*

ДАРДПАРВАР *دردپرور* афгор, дилафгор; ғамгин, ранчур.

Бори дили дардпарвари ӯ
Ҳам дод қадӣ санавбари ӯ. *Ҷомӣ*
Маҷнуни дардпарвари лайлиписандро
Чун аҳли ишқ нест зи бусу канор ҳаз. *Мушфиқӣ*

ДАРДХАНД *دردخند* хандаи зурбазуракии дардмандона.

Бувад марг беҳ аз забун зистан,
Беҳ аз дардханд аст бигристан. *Ҳотифӣ*

ДАРЕВОС *دريواس* 1. чорҷубан дар (болодарӣ, ду паҳлу-
дарӣ ва остона).

Дарвозу даревос фуру гашту баромад,
Бим аст, ки якбора фуруд ояд девор. *Рӯдакӣ*

2. танба, ҷубе, ки дар пушти дар мегузоранд, то ки
дар кушода нашавад.

ДАРЕҒ||**ДИРЕҒ** *دريغ* 1. ҳайф, афсӯс.

Ба худо, ки рашқам ояд ба ду чашми равшани
худ,

Ки назар дареғ бошад ба чунин латифрӯе. *Ҳофиз*
Дареғ бошад, ки чунин баландпарвозеро банд
созанд. *Ҷомӣ*

2. афсӯс хӯрдан, пушаймонӣ, надомат.

Илоҷи воқеа пеш аз вуқӯъ бояд кард,
Дареғ суд надорад, чу рафт кор аз даст.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

3. *калимаи нидо* ҳайфо!, дареғо!, эҳ афсӯс! (изҳори
таассуф).

Гирифтанд тобути ӯ сар ба зер,
Дареғ ончунон номдори далер! *Фирдавӣ*

Кунун, ки боди сабо мушкбор мегузарад,
Дареғ умр, ки бе рӯи ёр мегузарад! *Исмаи*

4. баръабас, бефоида.

Истеъдод бе тарбият дареғ аст ва тарбияти но-
мустанд зоёе. *Саъдӣ*

◇ **дареғу дард!** ҳай афсӯс!, дареғову дардо!

Дареғу дард, ки то ин замон надонистам,
Ки кимӣи саодат рафиқ буд, рафиқ! *Ҳофиз*

дареғ доштан музоиқа кардан; худдорӣ кардан аз
додан ё сарф намудани чизе (аз сабаби хасосат ё санг-
дилӣ).

Васли худ аз чӣ дошт зи камтолеон дареғ?
Толеъ нигар, ки бештар аз ман дареғ дошт.

Камолӣ Хучандӣ

Як сари мискин чӣ бошад, к-аз шумо дорам дареғ,
Гар дилу ҷон аст, он ҳам бод қурбони шумо.

Шоҳин

дареғ омадан а) ҳайф доништан, раво надидан.

Чу доранд ганҷ аз сипоҳӣ дареғ,
Дареғ оядаш даст бурдан ба теғ. *Саъдӣ*

б) раҳм кардан, дилсӯзӣ намудан.

Дареғаш наёмад аз он рӯи ту,
Аз он бурзу болою бозуи ту. *Фирдавсӣ*

дареғ хӯрдан афсӯс хӯрдан, таассуф кардан.

Ҳама Ширвон шарикӣ он дарданд,
Душманон ҳам дареғи ӯ хӯрданд. *Ҳоқонӣ*

Гетӣ, ки дудасти зад ба теғам,
Бар марг чӣ меҳӯрад дареғам? *Шоҳин*

ДАРЕҒНОК *دريغناک* таассуфангез, надоматомез.

Хун аз дами теғ пок мекард
В-андӯхи дареғнок мекард. *Шоҳин*

ДАРЕҒО *دريغا* *калимаи нидо* ҳай дареғ!, ҳайфо!, оҳ!, эҳ
афсӯс! (изхори таассуф).

Ҳама чиз дорад дилором, лекин
Дареғо, ки бо мо вафое надорад. *Ҳофиз*

Ӯ рафт з-ин ҷаҳону дареғо, ки дар паяш
Тан мекунад мусоҳала, ҷон мекунад шитоб! *Савдо*

ДАРЕҒОҶУ(Ӯ) *دريغگو(ي)* афсӯсхӯранда, хасрату надо-
маткунанда.

Ба дил гуфтам, ки Ҳоқонӣ дареғоғуи ман бошад,
Дареғо, ман шудам акнун дареғоғуи Ҳоқонӣ.

Низомӣ

ДАРЗ *درز* 1. чоки дӯхташудаи либос, ҷои ба ҳам дӯхта-
шудаи қисмҳои либос.

Ресмоне, сӯзани не вақти харз,
Онҷунон дӯзад, ки пайдо нест дарз. *Румӣ*

2. ҷои пайванди ду чиз.

Чун дарзи ҳисор гашт хандон,
Пайванд нашуд ба оби дандон. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. чок; шикоф, рог, сӯроҳ.

Чунон тартиб кард аз санг ҷӯе,
Ки дар дарзаш намегунҷид мӯе. *Низомӣ*

Аз ғароиби умур он, ки хар ду сангро ба қуллоб-
ҳон оҳанин мустаҳкам сохта, сурби гудохта дар
фарҷо ва дарзҳо рехтаанд. *«Тағрихи Фаршита»*

ДАРЗА *درز* 1. даста, қабза; як банди чизи даравидашуда
(аз қабилӣ гандум, алаф, хошок ва ғ.).

Қобил барзгар буд, як дарза аз гандуми хӯша
бибурд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДАРЗА *درز* *ниг.* дарз.

ДАРЗАДАН *درزدن* задан, кӯфтан.

Ҳар он кас, ки аз бора сар барзадӣ
Замона сарашро ҳамедарзадӣ. *Фирдавсӣ*

ДАРЗАН *درزن* сӯзан.

Қас аз мард дар шаҳру барзан намонд,
Дар он буткада ҷои дарзан намонд. *Саъдӣ*

ДАРЗӢ *درزئي* дарзигӣ, дӯзандагӣ, хайётӣ, ҷомадӯзӣ.

Яке аз дарवेशон дарзӣи мекард ва ҷома медӯхт.
Ҷомӣ

ДАРЗӢ *درزي* дӯзанда, ҷомадӯз, хайёт.

Марди дарзӣ сӯзани дар хартуми ӯ фуру бурд.
Авфӣ

Ба дӯкунҷан дарзие баргузашт,
Ки чашм аз фуруғи ваяш хира гашт. *Ҷомӣ*

ДАРИДАДАҲАН *دريدهان* *киноя* аз одаме, ки даҳонаш
бефаровез аст, бадгап, беандеша гапзананда.

Чун ташти бесаранд, чу дар ҷунбиш омаданд,
Илло шаноатию даридадаҳан наянӣ. *Ҳоқонӣ*

Даридадаҳан бадсиголаш чу зог,
Забонсӯхта душманаш чун чароғ. *Низомӣ*

ДАР(Р)ИДАН *دریدن* пора кардан, даррондан; пора шудан,
чок шудан.

Ҷаҳонпахлавон — он яли арҷманд
Ба теғу ба ханҷар, ба гурзу каманд
Буриду дариду шикасту бибаст
Ялонро сару синаю пою даст. *Фирдавсӣ*
Гуфтӣ, ки расан бибур, буридам,
Гуфтӣ, ки қасаб бидар, даридам. *Шоҳин*

ДАРИЧА *دریچه* дари хурд; равзана.

Солест, ки дидаи пуробам
Бар тарфи дарича дидбон аст. *Анварӣ*
Рузе ба нишот чун гул аз шох
Баркард сар аз даричан кох. *Файзӣ*

ДАРК *ا. درک* даръёфтан(-и маънӣ), сарфаҳм рафтан,
фаҳмидан.

Дарқи ҳақиқати ту муҳол аст бар хаёл,
Ин орзу кучову хаёли муҳоли мо. *Фузулӣ*
Бас аст, бо ту агар ин қадар кунам ашбор,
Ки эй ба дарки сухан фарду эй ба фаҳм фарид ...

Шоҳин

дарки уқул фаҳми ақл, идроки ақл.

Қадри ту бигашт аз дарки уқул,
Ақл андар шарҳи ту шуд булфузул. *Румӣ*
дарк(-и чизе) кардан (ё намудан) даръёфтан, сарфаҳм
рафтан, фаҳмидан.

Дарки сухан гар накунад мустамеъ,
Қуввати нутқ аз мутақаллим равад. *Саъдӣ*

Мавҷ аз ҳақиқати гуҳари баҳр гофил аст,
Ҳодис чӣ гуна дарк наояд қадимро. *Соиб*

дарк шудан фаҳмида шудан.

Барбар аст ин сухан зи дарки фухум,
Қай шавад дарк ҷуз ба тарки русум. *Ҷомӣ*

ДАРКАРДАН در کردن даровардан, чой-гирондан, дохил кардан.

Дури шабнам ба силки сабза даркард,
Зумураддро фурузон аз гуҳар кард.

Хисрави Деҳлавӣ

Иттифоқан бар дари шаҳре ба тухмати ҷосусӣ
гирифтор омаданд, ҳар дуру ба хонае даркарданд
ва ба гил бароварданд. *Саъдӣ*

ДАРКАШИДАН در کشیدن 1. ба худ кашидан, ба даст даровардан.

Ба бозор шуд, то ба зар зар кашад,
Ба як мағриб мағриб даркашад. *Низомӣ*

2. нушидан, дам кашидан, тамом нушидан, якбора нушидан, бо як дам нушидан.

Қадахе шароб бихост ва даркашид. *Авфӣ*

Лабаш мебусаму дармекашам май,
Ба оби зиндагонӣ бурдаам пай. *Ҳофиз*

3. маҷ. пӯшондан; нушидан.

Шумо яксара теғҳо баркашед,
Сипарҳои чинӣ ба сар даркашед. *Фирдавсӣ*

4. берун кашидан, берун кардан.

Даҳри вайронро ба ҷуз ороиши тоқе намонд,
Хештан 3-ин тоқи вайрон даркашам ҳар субҳдам. *Ҳоқонӣ*

5. пешкаш кардан, ба пеши касе гузоштан.

Ошиқи меҳмон дил асту ҷону дил меҳмони ғам,
Ман дилу ҷон пеши меҳмон даркашам ҳар субҳдам. *Ҳоқонӣ*

ДАРҚОР درکار лозим, зарур.

Маро неъматӣ зиндагонӣ, ки мақрун ба ин аҷзу
нотавонӣ бошад, дарқор нест. *«Равзат-ус-сафо»*

Расид он пир ҷоеро, ки дарқор,
Ки чамъе гашта саргашта чу паргор. *Мулҳам*

ДАРҚОРӢ درکاری лозима, зарурӣ.

Аз байни онҳо одамони дарқориро интиҳоб на-
муд. *Садрӣ Зиё*

ДАРМАХИДАН درمخیدن часпидан.

Сабук пиразан сӯи хона давид,
Бараҳна ба андоми у дармахид. *Абӯшақури Балхӣ*
Аз дили бадхоҳи у ғам натавонад гусехт,
3-он ки зи рӯзи азал сахт бад-у дармахид.

Шамси Фаҳрӣ

ДАРМОН درمان дору, даво; маҷ. чора, илоҷ, тадбир.

Ҳар он чӣ дармон бошад, ба ҷои дард шавад,
Ва боз дард, ҳамон, к-аз нахуст дармон буд. *Рӯдакӣ*
Ман ин дардро чанд пинҳон кунам,
Ба худкардаи худ чӣ дармон кунам? *Савдо*

дармон шудан даво ёфтан, сиҳҳат-шудан.

Магар бод аст ишқи ӯ, ки ҳам дард асту ҳам дар-
мон,

Киро як рӯз дард афзуд, дигар рӯз дармон шуд. *Муиззӣ*

аз дармон гузаштан имконияти даво надоштан.

Гуянд табибон, ки бигу дарди худ, аммо
Дарде, ки гузаштаст зи дармон, ба кӣ гӯям?

Ҳилолӣ

ДАРМОНДА درمانده 1. сифати феълӣи ваҷони гузаштаи

дармондан; 2. оқиз, нотавон, ноилоҷмонда; муҳтоҷ ва бечора.

Мусаллам касеро бувад рӯза дошт,
Ки дармондаеро диҳад нону ҷошт. *Саъдӣ*

Хони инъомаш басте дармондагон даръёфта,
Дасти икромаш басте афтодагон бардошта. *Савдо*

ДАРМОНДАГӢ درماندگی гирифторӣ ба ҳоли ногуворе;
оқизӣ, нотавонӣ, ноилоҷӣ; муҳтоҷӣ ва бечорагӣ.

Дӯст он бошад, ки гирад дасти дӯст
Дар парешонҳолию дармондагӣ. *Саъдӣ*

ДАРМОНДАН درماندن 1. гирифтор шудан, мубтало шудан.

Ту дар ранҷ дармонӣ ва мулки ту эшон биги-
ранд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Алқисса, чун Ҳусн ба ишқи Дил дармонд, Назар-
ро ба хилват пеши худ хонд. *Яҳёи Себак*

2. оқиз мондан, ночор мондан, дар ҳолати беилоҷ мондан.

Ҳоли дармондагон касе донад,
Ки ба аҳволи хеш дармонад. *Саъдӣ*

3. мондан, дар як ҷо мондан, бозистодан.

Маҷнун ба шафоат аспро ронд,
Сайёд савор дид, дармонд. *Низомӣ*

ДАРМОННОПАЗИР درمان ناپذیر бедаво, бедармон, муо-
лиҷанашаванда.

То бидонӣ, к-у ҳақим асту хабир,
Муслехи амрӯзи дармоннопазир. *Румӣ*

ДАРМОНПАЗИР درمان پذیر давошаванда, муолиҷашаванда,
қобили муолиҷа.

Бимонад мудом он асар дар замир,
Шавад ин ба якчанд дармонпазир. *Ҷомӣ*

ДАРМОНХОҶ درمان خواه давочӯй, талабгори давон дард.

Ҳар кӣ пеш аз вақт дармонхоҳи дарди сар шавад,
Гар ҳақимаш Буалӣ бошад, даво душман шавад. *Махфӣ*

ДАРНАВАШТАН||**ДАРНАВАРДИДАН** درنواشتن||**дарноридан**

1. печондан, таҳ кардан (коғазро); ғундоштан, ғундош-
та мондан (палосро).

Баъд аз муфорақати ӯ азми сафар кардам ва
нияти ҷазм, ки бақияти зиндагонӣ фарши ҳавас
дарнавардам ва гирди муҷоласт нагардам. *Саъдӣ*
Сари фитна аз хоб бедор гашт,
Бисоти фароғат қазо дарнавашт.

«Таърихи Фаршта»

2. тай кардан, гузаштан (роҳро).

Биёбони Хоразмро дарнавашт,
Зи Ҷайхун даромад, ба Омӯл гузашт. *Низомӣ*

3. маҷ. ба сар бурдан, ба охир расондан, тамом кардан.

Чун замон аҳди Саной дарнавашт,
Осмон чун ӯ суҳангустар бизод. *Ҳоқонӣ*

4. маҷ. фаромӯш кардан; риоя накардан.

Дун аст ва бесипос ва сифла ва ноҳақшинос, ки
ба андак тағъири ҳол аз маҳдуми қадим баргардад
ва ҳаққи неъматӣ солҳо дарнавардад. *Саъдӣ*

ДАРНАВИШТАН درنوشتن 1. ниг. дарнавастан 2, 3;

2. тарк кардан чизеро, аз баҳри чизе гузастан.

Қасе, ки дуручи тамаъ дарнавишт,
Набойд ба кас абду ходим навишт. *Саъдӣ*

ДАРНАМУДАН در نمودن зоҳир намудан, намудор кардан,
нишон додан.

Бар гушаи орази чу кофур
Дарҳам зада зулфи анбариро,
Лаълаш ба ситеза дарнамуда
Сад муъчизаи паямбариро. *Анварӣ*

ДАРНИГАРИСТАН درنگرستان нигаристан, нигоҳ кардан,
бо диққат нигоҳ кардан.

Агар сӯи боғ омадӣ, дарнигар,
Пас он гаҳ чу боди сабо баргузар. *Ҳоҷу*

Ва филвоқеъ агар нек дарнигарӣ, ҳамаи инқи-
лобот ва футур ... ҳама аз рақоқати раъи вазир,
сустӣ ва беақлӣ, қоҳилии ӯ буд. *Аҳмади Дониш*

ДАРНИШОНДАН در نشانیدن нишондан, шинондан.

ДАРНИҲОДАН در نهادن ниҳодан, гузоштан.

Бад-ин доира ҳар кӣ по дарниҳад,
Чу давраш ба охир расад, сар ниҳад. *Ҷомӣ*

ДАРО(Ӣ) (дароӣ) *асоси замони ҳозираи даромадан.*

ДАРО(Ӣ) (дароӣ) *асоси замони ҳозираи дароидан.*

ДАРО(Ӣ) (дароӣ) 1. занг, зангулаи шутур, ҷарас.

Шод бошед, ки ҷашни меҳргон омад,
Бонгу овои дарон корвон омад. *Манучехрӣ*

Дар ин раҳ ҳар киро рангин навоест,
Зи рангин маҳмили фикраш дароест. *Нозим*

2. путки оҳангарӣ, болған оҳангарӣ, хоиск; захми дарой болғазанӣ.

Аз он чарм, к-оҳангарон пушти пой
Бипушанд хангоми захми дарой ... *Фирдавсӣ*

ДАРОВАРДАН در آوردن 1. дохил кардан, дарун овардан.

Худ з-оби ҳаёт сар баровард,
Дар қолиби назм ҷон даровард. *Ҳилолӣ*

2. баровардан, берун овардан.

Зи ногаҳ ба расми ҳавохоҳие
Даровард даръёие моҳие. *Ҷомӣ*

ДАРОВЕХТАН در آویختن бо даст часпидан ба касе ё чизе,
доругир кардан.

Басе як ба дигар даровехтанд,
Басе хун дар овардгаҳ рехтанд. *Низомӣ*

Рузе Баҳром ба ҳузури Дилором дар беша ба шере
даровехт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ДАРОГАНДАН در آنگندن оғандан, чизеро бо чизе пур кар-
дан.

Пунба дароғанда чу гул гуши ту,
Наргиси чашм обилаи хуши ту. *Низомӣ*

ДАРОЗ دراز 1. тавил; *муқобили кӯтоҳ* 1.

Падида омад аз дур чизе дароз,
Сияҳрангу тиратану тезтоз. *Фирдавсӣ*

Аз рӯи ҳавас панҷа мазан шона дар он зулф,
Ин силсила ҳарчанд кушой ту, дароз аст. *Махфӣ*

2. дур, дуру дароз, дурдаст.

Пои мо ланг асту манзил бас дароз,
Дастӣ мо кӯтоҳу хурмо бар нахил. *Ҳофиз*
Аз суҳбати у чу бозгаштӣ,
Раҳ дар назараш дароз гаштӣ. *Ҳилолӣ*

3. тӯлонӣ, давомнок, бардавом.

Агар худ бимонӣ ба гетӣ дароз,
Зи ранчи тан ояд ба рафтани нӣёз. *Фирдавсӣ*

Чӣ солҳои фаровону умрҳои дароз,
Ба дастҳои дигар ҳамчунин бихоҳад рафт. *Саъдӣ*

Ҳаёти хасми ту чун ваъдан карам кӯтоҳ,
Нишоти базми ту чун орзуи хирс дароз. *Урфӣ*

дароз кардан кашол додан, тӯл кашондан (вақтро).

Муоширон, сухан аз зулфи ёр боз кунед,
Шабе хуш аст, бад-ин қиссааш дароз кунед. *Ҳофиз*

Девончан ишқ боз кардам,
Поёни сухан дароз кардам. *Шоҳин*

дароз шудан (ё гаштан, гардидан) тӯл кашидан, кашол
ёфтан.

У аз падари ҳеш одилтар буд ва шамоили у бисъёр
будааст, ки агар ҳамаро ёд кунем, дароз гардад.

«Таърихи Наршахӣ»

Сухан бисъёр буд, агар ҳамаро чамъ мекардам,
дароз мешуд. *Алтур*

◇ **дароз кашидан** ёзидан; андаке хобидан; **дароз шудани**
(ё гардидани) кор мушқил ва бад шудани кор.

Чу бастӣ камар бар дари роҳи оз,
Шавад кори гетит яксар дароз. *Фирдавсӣ*

Зи дониш шавад кори гетӣ ба соз,
Зи бедонишӣ кор гардад дароз. *Ҷомӣ*

ДАРОЗБОЛО درازبالا қоматбаланд, қаддароз, навча.

Мансур марде буд дарозболо, хушкандом, риш-
тунук. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДАРОЗГУШ دراز گوش 1. дорон гуши дароз; 2. хар, мар-
каб.

Овехта сабҳашон ба гардан
Ҳамчун ҷарас аз дарозгушон. *Убайди Зоконӣ*

Ҳақим ҳар саҳар бар дарозгуше сувор мешуд.
«Равзат-ус-сафо»

3. харгуш.

Харгуш чун ҳикояти худро тамои кард,
Маймун шуниду паҳлуаш омад нафасзанон.

Гуфт: Эй дарозгуш, чаро лоф мезанӣ?

Аз одамгарӣ на туро ному на нишон! *Сайидо*

ДАРОЗДАСТ دراز دست 1. тавоно, қудратнок, забардаст;
бадавлат; 2. маҷ. таҷовузқор, золим, ситамгар.

ДАРОЗДАСТӢ دراز دستى 1. пурқудратӣ, тавоноӣ, забардас-
тӣ; дорой.

Надод нур шарори ҷароғи ҳастии мо,
Гуле начид зи шохе дароздастии мо. *Урфӣ*

2. маҷ. таҷовузқорӣ, зулму тааддӣ, золимӣ.

Аз сари фитна бурд мастихо,
Кард кӯтах дароздастихо. *Низомӣ*

дароздастӣ кардан зулму ситам кардан; зӯрӣ кардан.

Ман бода хӯрам, валеқ мастӣ накунам,
Илло ба қадаҳ дароздастӣ накунам. *Ҳайём*

ДАРОЗНАФАС دراز نفس пургӯй, лаққӣ, серманаҳ.

ДАРОЗНАФАСӢ دراز نفسى пургӯй, лаққигӣ, манаҳзанӣ.

... то сабаби дарознафасӣ ва мучиби малолӣ муста-
меон нагардад. «*Равзат-ус-сафо*»

ДАРОЗИО||**ДАРОЗО** درازنا||درازاز дарозӣ.

Шарҳи шаби ҳичрону парешони мо
Чун зулфи бутон дарозное дорад. *Убайди Зоконӣ*
Як чуфт бисот ёфтанд, сесад раш дар шаст раш
дарозно ва пахноӣ он. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

аз дарозо ба дарозӣ, ба қад.

Банд бар пой ниҳодамшу сиях кардам рӯй,
В-аз дарозо бикафонида ҳама пушту миёнш. *Мунҷик*

ДАРОЗӢ درازى 1. дароз будан, тавилӣ; *муқобили* кӯтоҳӣ 1.

Туро мӯй аз дарозӣ то миён аст,
Худоро, ин миёни туст ё мӯ? *Ҷомӣ*

2. дури, дурдастӣ (онд ба роҳ ё ҷой); 3. бардавомӣ,
дарозмуддатӣ, дерпой.

Дарозии салтанати эшон ба сабаби адл буда.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дарозии шаби моро агар намедонӣ,
Зи нола пурс, ки то вақти субҳ ҳамдами мост. *Ҷомӣ*

◇ **дарозии** гуш аҳмақӣ, нодонӣ.

Ҳаст зи як сикка, чу бинӣ ба ҳуш,
Кутаҳии чашму дарозии гуш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРОИДАН درائيدن гуфтан, гап задан; сáдо додан, овоз
баровардан.

Қасе, ки жож дарояд, ба даргаҳаш нашавад,
Ки чарбгуён он ҷо шаванд кундзабон. *Фарруҳӣ*

дарой **дарай** *ниг.* даро(й).

дарой **дарай** *ниг.* даро(й).

ДАРОЙ **дарай** *ниг.* даро(й).

ДАРОМАДАН درآيدن 1. дарун омадан, дохил шудан, ворид
шудан.

Дигар кинахоҳе даромад ба чанг,
Фалак ҳам даровард пояш ба санг. *Низомӣ*

Даромад ногаҳонам моҳе аз дар,
Буте маҳбуби шайху дилбари шаб. *Ҳайрат*

2. расидан, сар шудан (онд ба рузу шаб, фасли сол
ва ғ.); 3. сар кардан, шуруғ кардан; иқдом намудан.

Ба худо, ки шармам ояд, чу туро хитоб созам,
Ки забон ба ҳарф лағжад, чу ту дар сухан дарой. *Ҳоҷӣ*

Ишқ бар ҷони ман он мекунад имшаб, ки агар
Бар дили кӯх кунад, кӯх дарояд ба фиғон. *Шоҳин*

4. берун шудан, баромадан.

Он мард аз об даромад ва ҷома бипушид.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Даромад аз дари гулзор Маҷнун,
Диле чун ғунҷаи гул ғарқан хун. *Мулҳам*

5. маҷ. зоҳир шудан, намоён гаштан.

Чу кардам бад-ин нийят ин ҷо даранг,
Даромад ба чашмам яке лавҳи санг. *Ҷомӣ*

6. афтидан, ғалтидан (аз чизе).

Кухандарой низ... ончунон захме бар бозуи сул-
тон расонид, ки наздик буд, ки аз асп дарояд.

«*Таърихи Фаршита*»

ДАРОМЕХТАН درآمختن 1. омехтан; 2. маҷ. омезгор будан;
сахт алоқаманд гардидан ба қасе ё чизе.

Наям чу об, ки бо ҳар қасе даромезам,
Наям чу абр, ки бар ҳар қасе гуҳар борам. *Ҳоқонӣ*
Бо вафои ту даромехт чунон обу гилам,
Ки дамад баъди вафот аз гили ман буӣ вафот. *Ҷомӣ*

ДАРОМУХТАН درآمختن омуختан, таълим додан.

Даромухташ рози он пешкаш,
Бад-он таъбия шуд дили шоҳ хаш. *Низомӣ*

ДАРОШУФТАН درآشفتن *ниг.* ошуфтан.

Султон... аз шунидани сухан... дарошуфта, фил-
фавр аз сари ғазаб рокиби маркаби зафарлигом
гардид. (1) «*Шаҳномаи Фарғона*»

ДАРОҲИМ *а.* دراهم *ҷ.* дирҳам.

ДАРПАЗИР درپذير пазирада, қабулкуианда.

Дар кӣ нолам, ки дастгир туй,
Дарпазирам, ки д а р п а з и р туй. *Низомӣ*

ДАРПАЗИРУФТАН درپذيرفتن *ниг.* пазируфтан.

ДАРПАЙВАСТАН درپيوستن *ниг.* пайвастан; мунозара дар-
пайвастан мунозира сар кардан; гуфтугу ва мунозираро
дароз кардан.

Тавонгарзодаеро дидам бар сари гӯри падар
нишаста ва бо дарвешбачае мунозара дарпайваста,
ки сандуқи турбати мо сангин асту китоба рангин. *Сағдӣ*

ДАРПАРАСТ درپرست содиқ нисбат ба дарбори подшоҳ,
вафодор.

Ҳар он гаҳ, ки аз зердастони мо,
Зи деҳқону аз дарпарастони мо... *Фирдавсӣ*

ДАРПЕЧИДАН درپيچيدن 1. печондан, лӯла кардан, тах
кардан; 2. ихота кардан, муҳосира намудан.

Қалъае буд онро дарпечид ва ба се рӯз бигирифт.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ДАРРА I دره *ниг.* дара I.

ДАРРА II دره *ниг.* дара II.

ДАРРАБУДАН دررودن рабудан, чобукуна гирифтан;
бо зӯри гирифтан, чанг зада гирифтан, кашида гирифтан;
бо худ гирифта бурдан.

Сувори аҷал баркушояд камин,
Ба як ҳамлаам даррабояд зи зин. *Ҳоҷу*
Саҳмгин обе, ки мурғобӣ дар у эмин набудӣ,
Қамтарин мавҷ осӣёсанг аз канораш даррабудӣ. *Сағдӣ*

ДАРРАНДА درنده 1. сифати феълӣи замони ҳозираи
дарридан; 2. маҷ. (ҳайвони) ваҳшии хунхор.

Чун надорӣ ноҳуни дарранда тез,
Бо бадон он бех, ки кам гирӣ ситез. *Сағдӣ*

Ба эшон шубонем, то зиндаем,
Вагарна ҳамон гурги даррандаем. *Сайидо*
дарранда ва чаранда ҳайвоноти ваҳшии хунхор ва алаф-
хор.

ДАРРАСИДАН دررسيدن 1. фаро расидан, расида омадан,
омадан.

Бар раҳаш биншастаам чун гирдакон чобуксавор.
Даррасад бо чилваву аз хок бардорад маро. *Фузулӣ*

2. маҷ. ба синни балоғат расидан.

Бозаргоне буд бисёрмол ва уро фарзандон дар-расиданд ва аз касбу хирфат эъроз намуданд.

«Калила ва Димна»

ДАРРАСОНДАН دررساندن расондан, бурда расондан.

Хабар сӯи Абдулалӣ даррасонд. *«Фатҳнома»*

ДАРРАФТАН دررفتن 1. даромадан, дохил шудан.

Бум, ки даррафт чу дуздон ба боғ,
Дузди сари хеш шуд аз куби зоғ. *Хисрави Деҳлавӣ*
Дарравам дар хонаву бандам дараширо чун хубоб,
То ба кай чун бод даврон дар ба дар дорад маро.
Фузулӣ

2. фуру рафтан, ғутидан.

Чӣ кунам, дар дилат намегунҷам,
3-он ки дар санг мӯй дарнаравад. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. баромадан, берун шудан; 4. расидан, гушрас шудан.

Ин сухан ба гуши амир Дониёл дарнарафта, ё он ки аз умаро ва авлод тарсида, ҳеҷ мутасадди тадорук намешудааст. *Аҳмади Дониш*

♦ ба ҳам даррафтан омехта шудан, ҳарачу мараҷ шудан.

Агар адл набвад, намонад ҷаҳон,
Ба ҳам дарравад ошқору ниҳон. *Ҷомӣ*

ДАРРИДАН دريدن *ниг.* дар(р)идан.

ДАРРОК *а.* دراک бисёр дарккунанда; зудфаҳм, хушфаҳм, зирак.

Маро лафзи ширини хонанда дод,
Ту ро самъи дарроки донанда дод. *Саъдӣ*
Гуямаш сад офарин бо хотири дарроки ӯ,
Ҳар ки бинвисад ба ашъори мани Туғрал ҷавоб.
Туғрал

ДАРРОНДАН دراندن чок кардан, пора-пора кардан, лахт-лахт кардан.

Зи куҳи фано ҳамла орад паланг,
Бидарронадам ҳамчу оҳу ба чанг. *Ҳоҷу*

ДАРС *а.* درس сабақ; он чӣ муаллим аз рӯи китоб ва асбобҳои аёнӣ ба шогирдон меомузад, як машғулияти омузишӣ.

Аристотлис ин нуктаҳо чун шунуд,
Ба дарси Сикандар забонро кушуд. *Ҷомӣ*
Дарс агар мушқил бувад, нофаҳмо ҳоб оварад.
Зарбулмасал

дарси адаб таълими ахлоқи писандида; киноя аз насихати нек.

Эй насихатгӯ, мағу ҳаргиз маро дарси адаб,
Чуз сулуки ишқ дигар кай хунар дорем мо?! *Туғрал*
дарси китоб программаи мадраса, ки иборат аз хондани чандин китоб буд.

Валекин пас аз хатми дарси китоб
Ба гетӣ наёсуд аз ҳеҷ боб. *Садри Зиё*

дарс гирифтани таълим гирифтани, омӯختани.
Ба ғайри маънии дил нест ҳеҷ чо мафҳум,
Ту хоҳ дарс зи Қомус гиру хоҳ Суруҳ. *Бедил*
дарс гуфтан таълим додан, омӯختан, ёд додан чизеро.
Муаллим ғолибан имруз дарси ишқ мегӯяд,
Ки дар фаръед мебинем тифлонро ба мактабҳо.
Ҳилолӣ

дарс хондан сабақ хондан, илму дониш омӯхтан.

Ба хидмати амир дарс меҳонданд ва муқолима менамуданд. *Аҳмади Дониш*

ДАРСГОҲ درسگاه ҷои дарсхонӣ; мактаб; мадраса.

Дар он ҳангом муаллими дарсгоҳи фитрат сар-машқи шуури ин маънияи бахшид. *Бедил*
Дил пора-пора меравам то дарсгоҳаш, Сайидо,
Дорам ба ёди зулфи ӯ ҷузъи парешон дар бағал.
Сайидо

ДАРСГҶҮӢ درسجوی муаллим, мударрис.

Мулло Қурбон як нафар аз дарсгӯёни соҳибъ-тибори ин диёр буд. *Садри Зиё*

ДАРСГҶҮӢ درسجوی дарсҷиҳӣ, омӯзгорӣ.

Вақте ки аз лашкари ва дафъи хусум фурсат меёфт, ба дарсгӯи ва музокара ва суҳбатҳои уламо рӯҷӯ менамуд. *Аҳмади Дониш*

ДАРСИПҶҲҶАН درسپوختن ҳалондан, хастан, фуру бурдан, даровардан (бо зӯр).

Яке тире афганду дар раҳ фитод,
Вучудам наёзурду раңҷам надод,
Ту бардошти в-омади сӯи ман,
Ҳамедарсипузи ба паҳлуи ман. *Саъдӣ*

ДАРСОХТАН درساختن 1. созиш кардан, мувофиқат кардан, мувосо кардан.

Бо неку баде, ки буд, дарсохт,
Нек аз баду бад зи нек нашнохт. *Низомӣ*
Бино бар зарурат ба авлоди Фаридун дарсохта будам. *«Равзат-ус-сафо»*

2. соз кардан, ҷур кардан, ҳамоҳанг шудан (дар мусиқӣ ва суруд).

Булбулонро маст гардон, булбулонро шер гир,
То ки дарсозанд бо ҳам нағмаи Довудро.
Убайди Зоконӣ
Хубруён хона пур хуршеди анвар сохтанд,
Мутрибони маънавий бо якдигар дарсохтанд. *Исмат*

ДАРСХОНА درسخانه *ниг.* дарсгоҳ.

... Ки дар ин дарсхонаи тақмил
Пеш рафтаст фурсат аз таъҷил. *Бедил*
Шогирдонро имо кард, ки ҳазрати эшонро ба дарсхонаашон баранд. *Садри Зиё*

ДАРТАНИДАН درتيدن танидан, ба тор печидан.

Чу парвона оташ ба худ дарзананд,
На чун кирми пилла ба худ дартананд. *Саъдӣ*

ДАРТОХТАН درتاختن тохтан, давидан.

Шоҳ ташнеи турки худ нашнохт,
Ҷиндуи карду пеши ӯ дартохт. *Низомӣ*

ДАРУН درون 1. дохил, қисми дохилии чизе; муқобили берун 1.

Шунид аз дарун ориф овози пой,
Ҳало! — гуфт, — бар дар чӣ пой, дарой! *Саъдӣ*
даруни ... дар дохили ..., дар зери ...

Даруни ҷоман рангини хеш дунёдор
Ба кирмҳои бирешимтанида менамод. *Сайидо*
Мазан раҳ, то бурун аз раҳ наяфти!
Мақан чаҳ, то даруни чаҳ наяфти! *Шоҳин*

2. маҷ. ботин, замир, дил.
Чу мафтунӣ содиқ маломат шунид,
Ба дард аз дарун нолае баркашид. *Саъдӣ*

Хабар мегуяд аз рози дарун лабҳои хомушам,
Занад пахлу ба руи ҳалқаи дар ҳалқаи гушам.

Сайидо

дарди дарун дарди дил; азоби рӯҳӣ.

Эй шамъ, туй ҳамнафаси дарди дарунам,
Ҳамрози забондонаму асрори чунунам. *Асирӣ*

3. ҳамчун пасоянди макон ба ҷои пасоянди 'дар'
меояд.

Фаридуни фарруҳ, ки бо доғу дард
Ба гетӣ-дарун дида пуроб кард ... *Фирдавсӣ*

◇ **даруни касе(ро)** харошидан дили касеро озурдан,
ранҷонидан касеро.

То тавонӣ, даруни кас махарош,
К-андар ин роҳ хорҳо бошад. *Саъдӣ*

Ҳар ғам, ки туро дарун харошад,
Мискин ба ту ҳам шарик бошад. *Шоҳин*

ДАРУНА I *درونة* *ниг.* дарун.

Ошиқони хастадилро дар даруна завқҳо,
Оқилони тираҷонро дар дарун ангораҳо. (2)

Шамси Табрезӣ

Ороста ҳар як аз даруна
Аз ҷинси қумош гуна-гуна. (1) *Шоҳин*

ДАРУНА II *درونة* 1. камони наддофӣ, олати камоншакли
пашмтиткунӣ ва пахтатозакунӣ.

Сару сарви қадаш шуд божгуна,
Дуто шуд пушти у ҳамчун даруна. *Рудақӣ*
Бунафшазор бипушид рӯзгор ба барф,
Даруна гашт ҷинору зарира шуд шингарф. *Кисоӣ*

2. қавси қузаҳ, тирӯ камон, рангинкамон(-и осмон).

ДАРУНАВАЗ *درونه نواز* дилнавоз, форам.

Чун зи боди хуши дарунаваз
Наргиси масташон шуд андар ноз ... *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРУНАФРҶЗ *درون افروز* дилафрӯз, фараҳбахш.

Шаҳ фиристод наздашон як рӯз
Барраеву май дарунафрӯз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРУНПАРВАР *درون پرور* соҳибдил, олиҳиммат, ҷавонмард.

Эй дарунпарвару бирунорой,
Эй хирадбахши, беҳирадбахшой! *Саной*

ДАРУНСОФ *درون صاف* софдил, покдил, росткор.

Рузи қачиҳо ту дарунсоф бош,
Ростгирон раҳи инсоф бош. *Абулмуайяди Балхӣ*

ДАРУНСҶХТА *درون سوخته* дилафғор, ғамзада.

Моем дарунсҷхта, беруншудае чанд,
Як силсилаи Лайливу Мачнуншудае чанд.
Хисрави Деҳлавӣ

ДАРУНХАРОБ *درون خراب* дилафғор, аламзада, дилхун.

Ганҷинанеҳи дарунхаробон,
Сайқалгарӣ рег дар биёбон. *Файзӣ*

ДАРУНӢ *دروني* мансуб ба дарун.

Ба ҳасми дарунӣ, ки он нафси туст,
Зи ту бурдборӣ набошад дуруст. *Ҷомӣ*

ДАРУФТОДАН *درافتادن* *ниг.* дарафтодан.

ДАРФАНЦАК *درفنجک* кобус, сиёҳӣ зер кардан дар хоб,

дар хоб дидани ҳодисаҳои мудҳиш.

Тохтанд аз ҳавои нафсу фасод
Бар сари хуфта ҳамчу дарфанҷак. *«Лугати фурс»*

ДАРФИТОДАН *درفتادن* *ниг.* дарафтодан.

ДАРФУЗУДАН *درفوزدن* *ниг.* дарафзудан.

ДАРХАЗИДАН *درخزیدن* ҳазида даромадан ба ҷое; панаҳ
шудан, руст шудан.

Дарҳазида ба ҷуйборе танг,
Зери шамшоду сарву беду хаданг. *Низомӣ*

ДАРХ(В)АР||ДАРХ(В)АРД *درخور||درخورد* *ниг.* дархур.

Мансаби бемоя на дархар бувад,
Ғар ҳама фарзанди пайамбар бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРХЕСТАН *درخيستن* *ниг.* дархостан II.

ДАРХИРОМИДАН *درخواميدن* хиромон даромадан.

Дархиром, эй ҷони ҷон, дар ҳар симоъ,
Маҳлиқой, маҳлиқой, маҳлиқо. *Шамси Табрезӣ*

дархост *درخواست* *асоси замони гузаштаи* дархостан I.

дархост *درخواست* *асоси замони гузаштаи* дархостан II.

ДАРХОСТ *درخواست* 1. хоҳиш, талаб; илтимос; **дархости**
гуноҳ илтимоси афви гуноҳ.

Аҳмади Аёз ... Ҳусайни мири миронро чихати
дархости гуноҳи хеш пешӣ подшоҳ фиристод.
«Таърихи Фарошта»

дархост доштан хоҳиш кардан, илтимос намудан.

Қасе дигар чунин базме наёрот,
Ҳамин дар хидматаш дорем дархост. *Ҳозик*
дархост кардан хоҳиш ва талаб кардан, илтимос
намудан.

Дустон аз ман дархост карданд, ки ин китобро ба
порсӣ тарҷума кун. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Қосид чу бидид он, ба по хост,
3-ӯ кард ҷавоби нома дархост. *Ҷомӣ*

2. пурсуҷу ва талаби масъулият, *мас.* барои иҷро
нагардидани амре.

Ҳофиз, баадаб бош, ки дархост набошад,
Ғар шоҳ паёме ба ғуломе нафиристод. *Ҳофиз*

ДАРХОСТАН I *درخواستن* хоستان, хоҳиш кардан, талаб
кардан; илтимос намудан.

Қасе ... муолаҷа аз вай дарнахост. *Саъдӣ*

Зи ман дархост ӯ, к-ин дostonро
Биёро ҳамчу найсон бустонро.

Фаҳриддини Гургонӣ

ДАРХОСТАН II||ДАРХЕСТАН *درخواستن||درخيستن* бархестан,
хестан.

Маҳ чун сағи посбон, агар хоҳӣ,
Ҳар рӯзат аз остон дархезад. *Анварӣ*

ДАРХУР||ДАРХУРД *درخور||درخورد* лоиқ, муносиб, сазовор,
шоиста.

Дар даҳр ҳар он кӣ нимноне дорад,
Ё дархури хеш ошъёне дорад,
На ходими кас бувад, на маҳдуми касе,
Гӯ: Шод бизӣ, ки хуш ҷаҳоне дорад. *Хайём*
Ба ҷуз хун шарбате дархурди дарди худ намеёбам,
Ба ҷуз ғам роҳате дар рӯзгори худ намедонам. *Исмаи*
дархури хеш қадам ниҳодан ба андозаи қадрӯ мартабаи
худ кор кардан.

Шукуҳи каён пеш бояд ниҳод,
Қадам дархури хеш бояд ниҳод. *Низомӣ*

ДАРХҶҮРДАН درخوردان лоиқ ва муносиб будан, дархӯр будан.

Ҳамон кун, ки бо меҳтари дархӯрад,
Ту ро худ наёмухт бояд хирад! *Фирдавсӣ*

ДАРЧИДАН درچیدن барчидан, ғундоштан; \diamond доман дарчидан аз чизе даст кашидан аз чизе, тарк кардан чизеро.

Сар ба озодагӣ аз халқ барорам чун сарв,
Гар диҳад даст, ки доман зи ҷаҳон дарчинам. *Ҳофиз*

ДАРШИКАСТАН درشکستن 1. зада шикастан, шикаста аз кор баровардан; вайрон кардан, хароб намудан.

Ҳайбати у ғурро банди камар даршикаст,
Савлати у чархро сақфи гуҳар даршикаст. *Ҳоқонӣ*
Хирмани мақсудро барқи ҷамолат пок сӯхт,
Хонаи уммедро хайли хаёлат даршикаст. *Исмаи*

2. маҷ. нобуд шудан.

Ман аз ин шаҳр агар баршиканам, даршиканам,
Ман аз ин куй агар баргузарам, даргузарам.

Убайди Зоқонӣ

3. маҷ. касеро беэтибор кардан, обрӯи касеро кам кардан.

Ва баъзе ба инҳидом ва инъидоми Ҳоҷа Низом
камар бастанд ва уро дар назари Убайдуллоҳон
даршикастанд. *Восифӣ*

ДАРШУДАН درشدن 1. даромадан, дохил шудан.

Пардадор парда бардошт, ҳама даррафтанд, ман
низ даршудам. *Авфӣ*

Чу об дарнашавам баҳри нон ба ҳар гӯша,
Аз он чу шамъ ҳамасола хештанхорам. *Ҳоқонӣ*

2. баромадан; берун омадан.

Оҳубара чун ба кӯҳ даршуд,
З-ӯ оҳуи пирро хабар шуд. *Шоҳин*

\diamond даршудани даст ба чизе расидани даст ба чизе.

Султони некувонию бедод мекуни,
Мекун, ки дасти шаҳна ба ту дарнамешавад. *Ҳоқонӣ*

Васлат ба оби дида муяссар намешавад,
Дастам ба ҳилаҳон дигар дарнамешавад. *Анварӣ*

ДАРӢА دريا 1. баҳр.

Агарчи мавҷ баровард солҳо дарӢе,
Ба ҳеҷ вачҳ наифканд бар канор гуҳар.

Заҳири ФорӢбӣ

Ба дарӢе-дар манофеъ бешумор аст,
В-агар хоҳӣ саломат, бар канор аст. *СаӢдӣ*
Сад биёбон тай шуду аз корвон дурам ҳанӯз,
Киштии тӯфони дарӢеи пур аз шӯрам ҳанӯз. *Сайидо*
дарӢеи Мағриб (*Ӣ Рум*) баҳри Миёназамин.

Ва гоҳ [бозаргон] гуфтӣ, ки хотири Сикандария
дорам, ки ҳавое хуш аст. Боз гуфтӣ: Не, ки дарӢеи
Мағриб мушавваш аст. *СаӢдӣ*

дарӢеи Уммон баҳри Уммон.

Зи дарӢеи Уммон баромад касе,
Арабдидаю турку тоҷик басте. *СаӢдӣ*

дарӢеи Хазар баҳри Каспий; дарӢеи Қулзум баҳри
Сурх, баҳри Аҳмар; 2. укӢенус, океан, баҳри муҳит.

Хичил зи рифъати қадри ту рифъати гардун,
Ғамин ба вусъати табӣи ту вусъати дарӢе. *Анварӣ*

дарӢеи Ахзар укӢенуси Ҳинд; дарӢеи муҳит укӢенус,
океан.

ДарӢеи муҳитро, ки пок аст,
Аз чирки даҳони сағ чӣ бок аст! *Низомӣ*
Гар суфта шавад тамом ин дур,
ДарӢеи муҳитро кунад пур. *Ҳилолӣ*

дарӢеи Ҳинд укӢенуси Ҳинд, океани Ҳинд; 3. наҳр,
руд, рудхона.

Дар биёбон раҳравони ишқро
З-оби чашми хеш дарӢе хуш аст. *Анварӣ*
Ӣзбакон ба аспҳо савор шуда, ... аз дарӢеи Сир
гузаштанд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

4. киноя аз ҷои фаровонии чизе, монанди кон, ман-
бан беинтиҳо.

Рӯят — дарӢеи ҳусну лаълат — марҷон,
Зулфат — анбар, садаф — даҳан, дур — дандон.

Рудақӣ

Он кӣ зи омор бувад ташнаҳол,
Сер нагардад зи ду дарӢеи мол. *Хисрави Деҳлавӣ*
дарӢе-дарӢеи фаровон, ба ғоят бисёр, беҳадду ҳисоб.
Неъматӣ муъним чарост дарӢе-дарӢе?

Меҳнати муғлис чарост кишти-кишти? *Носири Хисрав*

\diamond дарӢеи ахзари фалак киноя аз осмони кабуд.

ДарӢеи ахзари фалаку киштии ҳилол
Ҳастанд фарқи неъматӣ Ҳоҷӣ Қивоми мо. *Ҳофиз*
дарӢеи Басра киноя аз инъелан бузурги пур аз шароб.
Хурда як дарӢеи Басра то хати Бағдоди ҷон,
Пас паёнаи Даҷлае дар чуръадон афшондаанд.

Ҳоқонӣ

(ин) дарӢеи нилиранг киноя аз осмон.

Аз он хуршед пайдо ҳар ду олам,
Чу з-ин дарӢеи нилиранг шабнам. *Бадрии Қашмирӣ*
ин дарӢе киноя аз дунӢе, ҷаҳон.

Ману сафинаи Ҳофиз, ки андар ин дарӢе
Бизоати сухани дурфишон намебинам. *Ҳофиз*

дарӢе кашидан киноя аз нушидани шароби бисёр.

Дар маҷлисӣ висолат дарӢе кашанд мастон,
Чун даври Хисрав ояд, май дар сабу намонд!

Хисрави Деҳлавӣ

фарқи дарӢеи тафаккур шудан киноя аз ба фикру хаёл
рафтан, фикру андешаи ҷуқур кардан.

Фарқи дарӢеи тафаккур шудаем,
Таҳнишин чун садафу дур шудаем. *Ҷомӣ*

дарӢеб درياب асоси замони ҳозираи дарӢефтан.

ДАРӢЕБ درياب ниғ. дарӢе.

Мушро мӯй ҳаст чун санҷоб,
Лек поки наёбад аз дарӢеб. *Саной*

ДАРӢЕБОР دريابار 1. дарӢеи бузург; баҳр.

Ба моҳиён хабари мо расид дар дарӢе,
Ҳазор мавҷ баромад зи ҷуши дарӢебор.

Шамси Табрезӣ

Рафтаи ғаҳ-ғаҳе ба дарӢебор,
Судҳо дидами дар он бисёр. *Низомӣ*

2. шаҳре, ки дар канори баҳр бино ёфта бошад.

ДАРӢЕБУР دريابر киноя аз аспӣ пурзӯри тездав.

Ба дарӢебури гӯрсум барнишаст,
Камар баст чун кӯҳу ханҷар ба даст. *Ҳочу*
Синонгушу маҳтозишу чархгард,
Заминқубу дарӢебуру раҳнавард. *Фирдавсӣ*

ДАРЪЁВАШ درياوش даръёмонанд, монанди бахр.

Ба мавҷ омад дили даръёвашам боз,
Ба авчи осмон шуд гавҳарандоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРЪЁГУДОЗ درياگداز даръёсӯз, сӯзон.

Аз саҳму аз сӯёсати даръёгудози ту
Бар гурги деза пушт бидаррад сағи шубон. *Сӯзанӣ*

ДАРЪЁГУЗОР درياگذار даръёгузар, аз даръё ба осонӣ гузаранда (сифати асп).

Тозӣ аспони порсипарвард,
Ҳама даръёгузори куҳнавард. *Низомӣ*
Париваш маҳе бар наванде сувор,
Ба зераш яке бури даръёгузор. *Хочу*

ДАРЪЁДАРУН دريادرون киноя аз пурдон, ба ғоят доно, донишманди бузург.

Ба андак умр шуд даръёдаруне,
Ба ҳар фан-дар, ки гуфти зуфунуне. *Низомӣ*

ДАРЪЁДИЛ دريادل киноя аз ҷавонмард, олиҳиммат, сахӣ.

Рӯзе, ки ба фатҳи Ганча омад,
Даръёдилу шерпанча омад. *Ҳилолӣ*
Намегардад садои ҷуд аз аҳли қарам берун,
Намеоҷд аз ин даръёдилон умрест нам берун. *Сайидо*

ДАРЪЁДИЛӢ دريادلى ҷавонмардӣ, олиҳиммати, сахигӣ.

Хомони раҳнарафта ҷӣ донанд завқи ишқ?
Даръёдилӣ бичӯю далерӣ, саромадӣ. *Ҳофиз*

ДАРЪЁЗИДАН دريازيدن 1. дароз кардан, ёзондан ба сӯи ҷизе.

Чангу дандон чу гурба даръёзад,
Мушро гурба ҳеч нанвозад. *Саной*
2. қад ёзондан, қад дароз кардан, қад рост кардан.

Се савор аз муборизони эшон дар баробари амир афтоданд, амир даръёзид ва якero амуди бистмани бар сина зад, ки ситонаш бихобонид.

«Таърихи Байҳақӣ»

ДАРЪЁКАНОР درياکنار канори даръё, соҳили бахр.

Ба шаҳре даромад зи даръёканор,
Бузурге дар он ноҳия шаҳриёр. *Саъдӣ*

ДАРЪЁКАШ درياکاش касе, ки шароби бисъёр менушаду дер маст мешавад, даръёдамакш, бисъёр шаробхӯр, ҳа- меша майнуш, ҳа меша маст.

Маро з-арбаини муғон чун напурсӣ,
Ки чил субҳ дар муғсаро мегурезам,
Ба инсоф даръёкашонанд он ҷо,
Зи ҷаври наҳанги ано мегурезам. *Ҳоқонӣ*
Ҳуми бода агарат ҳаст, биёр, эй соқӣ,
Дили даръёкаши моро ҷӣ сари ҷоми сабуст?

Ибни Ямин

ДАРЪЁКАШӢ درياکاشى шаробхӯрии бисъёр, майзадагӣ.

Қуръан даръёкашӣ бар номи ман
Аз хати килки қазо афтодааст. *Туғрал*

ДАРЪЁНАВОЛ دريانوال ҷавонмард, олиҳиммат, сахӣ.

Хабардор шуд шоҳи даръёнавол
Зи сахтии айёму тангии сол. *Ҳотифӣ*
Рустами Достон ба ишорати шоҳи даръёнавол ба
эронӣён мулҳақ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ДАРЪЁНИШИН دريانشين савори киштӣ, киштинишин.

Дидаи даръёнишинон рӯзу шаб бо нохудост,
Кори ман дар киштии тан бо худо афтодааст. *Сайидо*

ДАРЪЁФТ دريافت *ассои замони гузаштаи даръёфтан.*

ДАРЪЁФТ 1. ба даст даровардан, ҳосил кардан.

Ва мардум ба даръёфти он ҷон мекананд.
Аҳмади Дониш

Мояи хурсандиам дар он ҷо даръёфти сӯҳбати
фараҳафзои вай буд. *Садри Зиё*

2. идрок, фаҳмиш, фаҳм, сарфаҳм рафтан.

Эй малик, даръёфти одамии кори душвор аст.
«Низори дониш»

... Амсоли мо фақиронро ба тариқи завқ даръёфти
ин маонӣ нест. *Ҷомӣ*

ДАРЪЁФТ кардан фаҳмидан, маълум кардан.

ДАРЪЁФАГӢ دريافتگى ақл, фаҳм, фаросат.

Додгар шоҳе, к-аз донишу даръёфтагӣ
Сухане бар дилаш аз мулки муаммо нашавад.

Манучехрӣ

ДАРЪЁФТАН دريافتن 1. ёфтан, ба даст даровардан.

Дар он марз, к-ин пири хушёр буд,
Яке марзбони ситамгор буд,
Ки ҳар нотавонро, ки даръёфти,
Ба сарпанчагӣ панча бартофти. *Саъдӣ*
2. дарк кардан, фаҳмидан, пай бурдан; шинохтан;
хабар ёфтан, бохабар шудан, огоҳ шудан.

Ид шуд, эй шайх, манъи бода аз тақсири туст,
Ҳар кӣ даръёбад туро имрӯз, домангири туст.

Мушиқӣ

Ғаври корҳо, чунон ки ҳаст, бидонад ва ҳақиқат
ва ботини ҳар ҷизро даръёбад. *Аҳмади Дониш*

3. ғанимат доништан, ғанимат шумурдан.

Замони хушдили даръёб, даръёб,
Ки доим дар садаф гавҳар набошад. *Ҳофиз*
Сармоия умр бас азиз аст,
Даръёб, ки ин нафас азиз аст. *Ҳилолӣ*

4. мадад кардан, ёрмандӣ расондан; наҷот додан,
раҳондан (аз ҳолати ногуворе).

Рафтам аз даст, мани бесару поро даръёб!
Подшоҳӣ, зи сари лутф гадоро даръёб!

Қамолӣ Хучандӣ

Даръёб, ки рафт кораш аз даст,
Биншаст ба хок тираш аз шаст. *Шоҳин*
дил(ро) даръёфтан дилҷӯй кардан, ҳолпурсӣ намудан;
тасалли додан, лутфу марҳамат кардан.

Дар кӯи ниёз ҳар дилеро даръёб,
Дар кӯи ҳузур муқбилеро даръёб,
Сад Қазбаи обу гил ба як дил нарасад,
Қазба ҷӣ равӣ, бирав, дилеро даръёб! *Хайём*

ДАРЪЁЧА درياچه руд, нахр.

Зи даръёчаи Ганг то оби Синд
Шудандаш забун тоҷдорони Ҳинд. *Ҳотифӣ*

ДАРЪЁШУКУҲ درياشکوه босалобат, пуршукӯҳ.

Ба қалб-андарун шоҳи даръёшукӯҳ
Сипаҳ кард бар гирди даръё чу қуҳ. *Низомӣ*
Ҳукми хони даръёшукӯҳ ҷараён ёфт.

«Таърихи Сайидроқим»

ДАРЪЁЙ دريائى 1. мансуб ба даръё; 2. баҳрчӣ, маллоҳ.

Зи ногаҳ ба расми ҳавохоҳие
Даровард даръёе моҳие. *Ҷомӣ*

Руи зоҳид накунад орзуи чашми тарам,
Майли хушкӣ накунад мардуми даръёро.

Қамоли Хуҷандӣ

ДАРЪЁҶУШ درياجوش он чӣ монанди даръё ҷушону хурушон аст, пурҷуш, пурҷушу хуруш.

У аз шунидани ин хабар оташи ғзаб муштаил сохта, бо сипоҳи даръёҷуш куч бар куч равон гашт.
«Таърихи Фаршита»

ДАРЪЮЗ||ДАРЪЮЗА||ДАРВЕЗ||ДАРВЕЗА || دريوز || دريوز 1. гадоӣ, садақаталабӣ, соилӣ.

Кунун, эй ғалтабон, з-ин дар бад-он дар
Ҳамерав чун гадоён ту ба даръюз. *Сӯзанӣ*

Ҳар як... сар ба гадоӣ бараҳна карда даст ба даръюза дар пеши якдигар дароз мекарданд.

«Фатҳнома»

даръюза кардан гадоӣ кардан, соилӣ намудан, садақаталабӣ кардан.

Ҳар бор, ки бар рӯят афтад назари покам,
Даръюза кунад хуршед ҳар дам назаре аз ман. *Исмаи*

Нуре аз пешонии соҳибдилон даръюза кун,
Шамъи худро мебарӣ дилмурда з-ин маҳфил чаро?
Соиб

2. гадо, соил.

Гаҳ-гаҳ назаре бозмадор аз мани дилреш,
Чун мунъими бахшанда ба даръюзаи дарвеш.

Хисрави Деҳлавӣ

ДАРЪЮЗАГАР||ДАРВЕЗАГАР دريوزه گر || دريوزه گر гадо, соил.

Шикамҳо фитод аз паи хушкӯ тар,
Чу анбони даръюзагар дар ба дар. *Ҳотифӣ*
Надорад хонаи дарвезагар занҷиру дарбанде,
Гиреҳ чун гунча бар пешонии соил намебошад.

Сайидо

ДАРЪЮЗАГАРӢ||ДАРВЕЗАГАРӢ دريوزه گري || دريوزه گري гадоӣ, соилӣ; даръюзагарӣ кардан гадоӣ кардан.

Нобиное буд, дар бизад, ки даръюзагарӣ кардӣ
ва гирди дарҳо гаштӣ. *«Хористон»*

ДАРҒАМ درغم 1. мус. навое аз мусиқӣ, ки гуё ғамзидо ва дилкушо будааст.

Чунон мустағрикам дар ғам, ки мутриб
Агар дарғам сарояд, ғам фазояд. *Шамси Табрезӣ*

2. номи рӯдест, ки аз даръён Зарафшон бароварда шудааст ва қисми калони шаҳри Самарқанд ва районҳои атроф ба воситаи он бо об таъмин мешавад;
3. номи баъзе маҳалҳое, ки дар канори ин рӯд воқеанд.

ДАРҒАМӢ درغمي 1. мансуб ба Дарғам 2, 3; 2. сокини Дарғам, аҳли маҳалли Дарғам; 3. шароби хуб, ки дар Дарғам, ки то ҳол тоқзорҳои бисёр дорад, тайёр мекарданд.

Хуррам бувад ҳамеша бад-ин вақт одамӣ,
Бо бонги зеру баму қиҳфи дарғамӣ. *Манучехрӣ*
Шароби дарғамӣ аз чоми шомӣ,
Ба шоди нӯш кун аз бом то шом. *Сӯзанӣ*

ДАРӢ I درى I мансуб ба дар I.

ДАРӢ II درى II мансуб ба дар II; кабки дарӣ навъе аз кабки кӯҳӣ.

Чу кабки дарӣ боз мурғ аст, лекин
Хатар нест бо боз кабки дариро. *Носири Хисра*
Гул зи акси оразат афканда худро андар об
В-аз хиромат омада кабки дариро по ба санг.

Мушфиқӣ

ДАРӢ III درى III номи забони форсию тоҷикии адабӣ, ки баъд аз забони паҳлавӣ аз асрҳои VIII—IX сар карда дар вилоятҳои Бухоро, Самарқанд, Хуросон ва Балх нашъунамо ёфт ва дар давраҳои баъд ба дигар сарзаминҳо паҳн шуда асос ва намунаи забони адабии форсӣ гардид. Беҳтарин намунаҳои ин забон асарҳои адабии асрҳои X—XI ҳамчун Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Балъамӣ, Сино ва дигарон ҳисоб шуда, дар даврҳои баъдина устодони каломӣ бадеӣ монанди Саъдӣ, Ҳофиз, Ҷомӣ ва дигарон низ забони худро забони дарӣ номиданд.

Дариву тозиву турки бигӯяд
Ба алфозе, ки занг аз дил бишӯяд.

Фахриддини Гургонӣ

Дид маро гирифта лаб оташи порсӣ зи таб,
Нутқи ман оби тозиён бурда ба нуктаи дарӣ. *Ҳоқонӣ*
Зи шеърӣ дилкаши Ҳофиз касе бувад огоҳ,
Ки лутфи табъу сухан гуфтани дарӣ донад. *Ҳофиз лафзи (ё алфози) дарӣ* забони дарӣ.

Ба лафзи дарӣ ҳар чӣ бар ақл тофт,
Ба юнонӣ алфоз аз у нақл ёфт. *Ҷомӣ*

ДАРҚ||ДАРҚА a. درق || درقه зирех, чавшан; сипари чармин.

То ба сӯфур дар замин шуд ғарқ,
Пеши тире чунин чи дириъу чи дарқ. *Низомӣ*
Гашта аз тири хаданг андар кафи мардон ба чанг
Дарқаҳо чун коғази омоқи султон пурсукӯб.

Фаррухӣ

дарқай гург сипаре, ки аз пусти гург дуруст мекарданд.

Бияфганд найза, камон баргирифт,
Яке дарқай гург бар сар гирифт. *Фирдавсӣ*

ДАРҲАМ درهم 1. печида, ба ҳам печида, печу тобхӯрда, тобдор; мучаъад.

Касе, к-ӯ бастан зулфат набошад,
Чу зулфат дарҳаму зеру забар бод! *Ҳофиз*

дарҳам задан печу тоб додан, печонидан, халқавор печондан.

Бар гушаи орази чу кофур
Дарҳам зада зулфи анбариро. *Анварӣ*

2. маҷ. чигил, печ дар печ; мураккаб, бе сару нӯг, бесомон, мушқил, душвор.

Дарҳам шудааст қораму дар гетӣ
Кори ки дидаӣ, ки фароҳам шуд? *Ҳоқонӣ*

Агар кори ту дарҳам, қорсозем,
Надорӣ гар касе, бекаснавозем. *Нозим*

3. якҷоя, бо ҳам омехта; пай дар ҳам, болои ҳам.
Шеърашро дар девони Анварӣ ёфтанд, малик фармуд,
то бизанандаш ва нафӣ кунанд, то чандин дуруғ дарҳам чаро гуфт. *Саъдӣ*

Аз зарбати сиккаам ба дирҳам
Сим аст даруни санг дарҳам. *Шоҳин*
дарҳам омехтан бо ҳам омехтан, махлут кардан; як-
чоя кардан.

Сялоҳ аз тану хай зи рух рехтанд,
Ба доду ситад дарҳам омехтанд. *Низомӣ*
4. маҷ. мушавваш, парешон, ошuftа; ғамгин.

Зан канизакро пажӯлида бидид,
Дарҳаму ошuftаву дангу марид. *Румӣ*

Султон аз шунидани ин хабари қулфатасар ан-
дӯхнок ва дарҳам шуд. *«Таърихи Фаришта»*
◇ дарҳам-барҳам бетартиб, бесару сомон; дарҳам аф-
гандан дарафтодан, часпу талош кардан.

Шер бо шер дарҳам афганданд,
Гури Баҳроми Гур меканданд. *Низомӣ*
дарҳам уфтодан зеру забар шудан, тагу рӯ шудан.

Навфал манам, он ки ҳафт торам
Аз ваҳми ман уфтода дарҳам. *Шоҳин*

дарҳам шикастан зада шикастан, аз як сар зада ши-
кастан.

В-ар дасти ман ба чарх расидӣ, чунонки ох,
Банд аз тилисми у ҳама дарҳам шикастаме.

Хоқонӣ

ДАРҲАМОМЕЗА درهم آمیزه бо ҳам омехташуда, ба ҳам
пайваста.

Гирд карда басте суханреза,
Неку бад хира дарҳамомеза. *Саной*

ДАРҲОЛ درحال зуд, даррав, фавран, ҳамон дам.

Хоҷа чун бар ин вуқуф ёфт, аз хатар андешид,
дарҳол ҷавобе мухтасар... бар қафои варақ на-
вишт. *Саъдӣ*

Савдо, ки агар гуноҳи камтар дорад,
Дарҳол гуноҳи дигаре бардорад. *Савдо*

ДАРЧ а. درج 1. матлаби навишташуда; нома, мактуб; ко-
ғаз; дарч навиштан нома навиштан.

Навиштанд дарче ба султони Миср,
Ки, эй бартарин тоҷдорони Миср... *Хотифӣ*

2. дохил, шомил, даровардашуда.

Шукуҳи тоҷи султонӣ, ки бими ҷон дар у дарч аст,
Қулоҳе дилкаш аст, аммо ба тарки сар намеарзад.

Хофиз

Номи духтари подшоҳ ва домодаш дар он дарч
бошад ба тарқи мувашшах. *Аҳмади Доғист*

дарч кардан (ё намудан) даровардан, баён кардани
ягон матлаб дар мактуб ё китоб; дохил кардан, гун-
ҷондан, ҷойгир кардан.

Гу мақун дарди дили ман котиб андар нома дарч,
Тоқати ин бор набвад ҳомили мактубро. *Ҷомӣ*

Дар нома чиҳо намудай дарч?
Бас сарзанише, ки кардай харч. *Шоҳин*

◇ дарчи чизе дарнаваштан (ё дарнавиштан) киноя аз
тарки чизе кардан.

Қасеро, ки дарчи тамаъ дарнавишт,
Набояд ба кас абду ходим навишт. *Саъдӣ*

ДАС||ДЕС دس||دیس шабех, монанд, мисл, ҳамто.

Агарчи дар вафо бешибҳию дес,
Намедонӣ ту қадри ман дизандес. *Рӯдакӣ*

ДАСАМ а. دهم рағнай, чарбӣ.

ДАСИСА а. دسيسه макру ҳилаи пинҳонӣ, душмани пин-
ҳонӣ.

ДАСТ دست 1. узви бадани инсон аз шона то нуғи ангуш-
тон; каф ва панҷан даст.

Бад нохӯрем бода, ки мастонем,
В-аз дасти некувон май бистонем. *Рӯдакӣ*

Зулфи мушқинат ҷудо машшота гар аз шона кард,
Дасти он машшота мебояд ҷудо аз шона кард.
Хисрави Деҳлавӣ

2. маҷ. паҳлӯ, ҷанб, тараф.

Нишондаш ба як дасти худ номвар,
Ба дасти дигар номвар Золи Зар. *Фирдавсӣ*

Нахустин куй, ки ба дасти чап [аст], онро кӯш
Риндон хонанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

3. маҷ. бартарӣ; забардастӣ; ғалаба.

Эй ба ҳиммат бар офтобат даст,
Осмон бо улувви қадри ту паст. *Анварӣ*

Яқдигарро биёзмоем, то даст киро бувад ва кӣ
аз пой дарояд. *Афӣ*

4. маҷ. мансаб, амал, рутба.

Малик бо дили хеш дар гуфтугу,
Ки дасти вазорат симорам бад-у. *Саъдӣ*

Бартар нақашад қадри туро дасти вазорат,
Афзун накунад саъи самар соҳати ямро. *Анварӣ*

5. бор, мартаба, карат, дафъа.

Як имшаб бикӯшем дасти пасин,
Кӣ донанд, ки дидор бошад ҷуз ин. *Фирдавсӣ*

Назар кардам зи рӯи таҷрибат, ҳаст
Хуришҳои ҷаҳон чун хориши даст,
Ба аввал да с т чун хориш хуш афтад,
Ба охир да с т дар даст оташ афтад. *Низомӣ*

6. навбат (дар қиморбозӣ).

Ман гирифтам, ки қимор аз ҳама бурдӣ, лекин
Дасти охир ҳама андохта мебояд рафт. *Соиб*

7. маҷ. қабил, тавр, хел, навъ.

Ман агар дастзанонам, на аз ин даст занонам,
На аз инам, на аз онам, ман аз он шаҳри калонам.

Шамси Табрезӣ

Дорӣ аз он ду соид пурсим остинҳо,
Аз дилбарон кӣ дорад з-ин даст дастқорӣ?

Қамоли Хуҷандӣ

8. маҷ. ҳолу аҳвол, вазъ.

Ҷавобаш дод, гуфташ: Эй наққор,
Бирав, аз дасти Лайли шав хабардор! *Мулҳам*

9. нумератив маҷмӯи чизҳои якҷинса, мас. як даст
либос, яъне як сару по либос, аз каллапуш сар кар-
да то пойафзор.

Даҳ даст ҷомаи Қисро ёфтанд аз ҳарири чинӣ,
ҳама то шалворбанд мурассаъ буд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Хоҳӣ, ки рост гардад пушти дутои ман,
Як даст хилъатам деҳ, як даст чорпой.

Қамоли Хуҷандӣ

Қанизе фиристоду як тан ғулом,
Яке даст ҷома, яке хон таом. *Ҷомӣ*

◇ дасти кушод киноя аз саховатмандӣ.

Суви хеш, гӯ, бухлро раҳ мадеҳ,
Ки дасти кушод аст аз баста беҳ. *Ҷомӣ*

дасти Мӯсо (ё Калим) дасти Мӯсо, ки гӯё сиёхпӯст
буд ва дар пеши Фиръавн даст дар бағал андохта

берун мебаровард, аз он нур зоҳир мешуд; *киноя аз офтоб.*

Чоми фиръавнӣ андар ор, ки субҳ
Дасти Мусо барорад аз кӯхсор. *Ҳоқонӣ*
дасти расо *киноя аз* имконият, тавоноӣ, қудрат.

Орзу дорам, ки исорат кунам чун Сайидо,
Ё кироулакрамин, дасти расое деҳ маро! *Сайидо*
дасти танг тангдастӣ, нодорӣ, фақирӣ, бечорагӣ.

Ба гуш омадаш дар шаби тираранг,
Ки шахсе ҳаме нолад аз дасти танг. *Саъдӣ*

Муштзанеро ҳикоят кунанд, ки аз даҳри мухо-
лиф ба фиғон омада буд ва ҳалқи фарох аз дасти
танг ба ҷон расида. *Саъдӣ*

дасти хуш (*инчунин* дастхуш) а) зердаст, забун; б) бо-
зича.

Дар манзили ғам фиканда мафраш моем,
Ҳам дида пуробу дил пуроташ моем,
Олам чу ситам кунад, ситамкаш моем,
Дасти хуши рӯзгори нохаш моем. *Рӯдакӣ*
Поинталаби хасон чӣ бошӣ?

Дасти хуши нокасон чӣ бошӣ? *Низомӣ*

дасти чарб имдод, ёри; лутфу марҳамат.

Макаш миннат зи дасти чарби ин сангиндилон,
Соиб,

Ки равған мекашанд аз донан реги равон савдо.

Соиб

дасти чинор *киноя аз* барги чинор, ки ба панҷаи ин-
сон монанд аст.

Бас ки ба айшу нашот каф зада бар якдигар,
Кард зи борон ба боғ обила дасти чинор.

Бадри Чоӣ

як даст а) тамоман, сар то по, як қалам.

Боли нафасҳо як қалам сарфи афсуни шафақ-
қатфуруши ва андешаҳо як даст маҳви одоби их-
лоскушӣ. *Бедил*

б) як хел, як сон, як зайл.

Нуктаи пасту баланде нест моро дар сухан,
Гуфтугу як даст монанди қалам дорем мо.

Муфиди Балхӣ

даст ба (*ё бар*) дил очизу нотавон.

Чӣ сулаймонӣ аст, эй ғофил,
Дона гири зи мӯри даст ба дил? *Бедил*

Он яке тоҷ бар сару мағрур,
В-ин дигар даст бар дилу маъзур. *Бедил*

даст ба (*ё бар*) сар фаръеду фиғонкунон, моту маб-
хут; мутаҳайир; ноумедона.

Мискин падараш зи роҳи дигар

Шуд сун қабила даст бар сар. *Шоҳин*

аз дасти ... аз ҷаври ..., аз ситами ..., аз бедоди ...,
аз ҷафои ...

Ҳоли дарди худ муҳиб ҳаргиз нагуяд бо табиб,
Сахт бедардӣ бувад нолидан аз дасти ҳабиб!

Қамоли Хучандӣ

Матъуни ҷаҳон шудам зи дастат,
Дар гуша ниҳон шудам зи дастат. *Шоҳин*

ба дасти ... дар ихтиёри ..., дар тасарруфи ...

Ёраш, ки ба дасти дигарон аст,
Ин бор бар у басе гарон аст. *Ҷомӣ*

даст афғандан аз *чизе ниг.* даст аз домани *чизе* гусас-
тан; даст афшондан рад кардан, ба эътибор нагирифт-
тан.

Подшоҳ даст афшонд ва пой бар замин зад.

Аҳмади Дониш
даст аз (*ё бар*) *чизе* афшондан аз баҳри *чизе* гузаш-
тан, тарк кардан.

Гарчи маънӣ бар ин тараф рондам,
Даст бар подшоҳӣ афшондам ... *Низомӣ*

Фақир ҳамчунон хунук бар ҷо монда ва даст бар
асбоби шуур афшонда. *Бедил*

даст баланд намудан *киноя аз* забардаст гардонидан,
тавоно кардан.

Ҳоло ки намудааст тақдир
Дасти ту баланду дасти мо зер ... *Савдо*

даст бардоштан (*ё боздоштан*) даст аз *чизе* кашидан,
худдорӣ кардан; тавба намудан.

Оси, ки даст бардорад, беҳ аз обид, ки дар сар
дорад. *Саъдӣ*

Ҳарчанд Дониёл уро аз ин феъли номаҳмуд манъ
фармуд, даст боз надошт. «*Равзат-ус-сафо*»

даст баркушодан хучум кардан.

Ду сарҳанги ғаддор чун пили маст
Бар он пилтан баркушоданд даст. *Низомӣ*

даст баровардан ба (*ё дар*) *чизе* ба *чизе* иқдом намудан.

Он дам ки ту дар куштани ман даст барорӣ,
Халқе ҳама суи ману ман суи ту бошам.

Хисрави Деҳлавӣ

Чун суфиён ба ҳолати рақсанд дар симоъ,
Мо низ ҳам ба шаъбада дасте бароварем. *Ҳофиз*

даст боздоштан *ниг.* даст бардоштан; даст будан бар
чизе қодир ва тавоно будан, ғолиб шудан.

... Яке гуфт: Шаҳри муҳкаме дорем ва касеро
бар он даст нест, чун аз даст бидихем? «*Фатҳнома*»
даст бурдан аз *касе*, *чизе* бартарӣ доштан; пешдастӣ
кардан, пеш гузаштан аз *касе*.

Таковар навадони чун пили маст
Ба пӯя зи боди сабо бурда даст. *Ҳоҷу*

Темур дод қавме чунонро шикаст,
Бибурд аз Сикандар дар он кор даст. *Ҳотифӣ*

даст бурдан ба *чизе* даст дароз кардан ба *чизе*.

Шайх молид дасту пеш нишаст,
Бурд аввал ба нону ҳалво даст. *Ҷомӣ*

даст воғрифтан аз *чизе* тарки *чизе* кардан, аз *чизе*
даст кашидан.

Чунон дар мағзи ҷонаш ҷо гирифтаст,
Ки даст аз дину дониш воғрифтаст. *Ҷомӣ*

(пушти) даст газидан афсус хӯрдан, ҳасрату надо-
мат кардан, пушаймон шудан.

Азбаски даст мегазаму оҳ мекашам,
Оташ задам чу гул ба тани лахт-лахти хеш.

Ҳофиз

На рузаш буд хурду на ба шаб хоб,
Газида пушти даст андар тафу тоб.

Бадри Қашмирӣ

даст гарав кардан *киноя аз* мудохила кардан, даст
задан ба коре.

Маҷун дар миён дасти худро гарав
Ба *чизе*, ки гуянд: Бигзору рав. *Ҷомӣ*

даст гирифтани а) *киноя аз* дастгири кардан, ёри ра-
сондан, мадад кардан.

Туро банда шудастам, банда бипзир,
В-аз ин саҳти яке раҳ дасти ман гир.

Фаҳриддини Гургонӣ

Гуфтамаш: Гаҳ-гаҳ ба сарвақти вафодорон хиром,
Куштагонро рӯх бахшу хастагонро даст гир. *Исмаи*

б) киноя аз суд доштан, фоида кардан.

Дар он ҳол фурсати тадорук фавт шуда ва ҳасра-
ту надомат даст нагирад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

даст даровардан ба чизе даст расондан, бо даст гирифт-
тан ё оғӯш кардан.

Мастию гардане чу суроҳӣ кашидаӣ,
Хуш он, ки дасти хеш дарорам ба гарданат.

Ҳилолӣ

дароз гаштани даст киноя аз бартарӣ ва имконият
пайдо шудан; ғолиб шудан.

Дасти сапедчомагон дароз гашт ва ғалаба кар-
данд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

даст додан а) ҳосил шудан; муяссар шудан.

Гар даст диҳад зи мағзи гандум ноне,
В-аз май ду мане, зи гӯспанде роне,
Бо дилбараке нишаста дар вайроне,
Айшест, ки нест ҳадди ҳар султоне. *Хайём*

Чун ду-се фатҳи мутақоиб аз ғайри ҷангу ҷидол
амирро даст дод, нахвати фиръавнӣ ба димоғи у
роҳ ёфт. *Аҳмади Дониш*

б) ихтиёр додан, имконият додан.

Ба ҳеҷ ҳол ман хоҷаро дасти он нахоҳам дод,
ки чунин чоқаронро фуру хурад.

«Таърихи Байҳақӣ»

Бебаргӣ ба ғоят бирасид ва чандон даст наме-
дод, ки пираҳане сӯи худ бидузам. *Авфӣ*

в) воқеъ шудан, рӯй додан; ба амал омадан.

Фақирро аз ин меҳрубонӣ ва илтифоти бениҳоя-
ят ва беғоят хиҷолат ва шармандагии ғарибе даст
дод. *Восифӣ*

Мухтарамро аз фарсудагии ин тахайюлот каро-
ҳат даст дода буд. *Садрӣ Зиё*

даст додани осудагӣ муяссар шудани осудагӣ, осоиш
ёфттан.

[Шерали] гуфт: Аслан ғазо ин аст, ки сунни
мақтул шавад, то моро осудагӣ даст диҳад.

Аҳмади Дониш

даст доштан аз касе, чизе а) даст кашидан аз касе ё
чизе; худдорӣ кардан.

Сар мақаш аз хидмати равшандилон,
Даст мадор аз камари муқбилон. *Низомӣ*

Даст аз талаб надорам, то коми ман барояд,
Ё ҷон расад ба ҷонон, ё ҷон зи тан барояд. *Ҳофиз*

б) кордор нашудан ба касе ё чизе, ба холи худ гу-
зоштан.

Шабе дар биёбони Макка аз беҳобӣ пои рафтанам
намонд, сар биниҳодам ва шутурбонро гуфтам:
Даст аз ман бидор! *Саъдӣ*

даст доштан дар коре огоҳ будан, хабардор будан,
маҳорат доштан дар коре.

Яке дар нуҷум андаке даст дошт,
Валек аз такаббур сари маст дошт. *Саъдӣ*

даст дар пеш доштан а) иззату икром кардан, таъ-
зим намудан.

Гуфт: Хомуш, ки ҳар кас ки ҷамоле дорад,
Ҳар кучо пой ниҳад, даст бидорандаш пеш. *Саъдӣ*

б) манъ кардан.

Ғазаб даст дар хуни дарвеш дошт,
Валекин суқун даст дар пеш дошт. *Саъдӣ*

даст ёфттан бар касе, чизе а) ғолиб омадан, зафар ёф-
тан, ғалаба кардан бар касе ё чизе, тасаллут ёфттан.

Миёни у ва аҳли Бухоро ҳарбҳо афтод ва баъд
аз панҷ рӯз бар шаҳр даст ёфт.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Сикандар ба тасхири эшон шитофт,
Бар он деу дад лек дасте наёфт. *Ҳотифӣ*

б) расидан ба чизе, ба даст даровардан чизеро, комъ-
ёб шудан.

Кучо бар тунги шаккар даст ёбад,
Гар андешад мағас аз бодбезан. *Ҳофиз*
Сад раҳ ба дайру Қазба қадам рафту ҳеҷ гоҳ,
Дасте наёфтему иноне надоштем. *Урфӣ*

даст задан а) чапак задан; изхори хушҳоли кардан.

Ғамро ҷи заҳра бошад, то номи мо барад,
Дасте бизан, ки аз ғаму ғамхор форигем. *Румӣ*
Аз дарам даро сармаст, то занам ба шодӣ даст,
Равшани ба мо пайваст, ростӣ, ба маҳ монӣ.

Ҳофиз

б) даст расондан, қапидан, ҷангол андохтан.

Душ дар турраи у даст задам, гуфт ба ноз:
Хештанро зи ҷи дар доми бало афкандӣ? *Шоҳин*

в) зӯр задан, зӯр зада дидан.

Хост сипоҳе ҷамъ кунад ва як навбати дигар
дасте бизанад, уро муяссар нашуд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

г) қаробат ҷустан, толиби дӯстӣ шудан.

Амир расулон ва номаҳо пайваста кард ва ба мо
даст зад ва тақаррубо кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

д) машғул шудан.

Эшонро низ заруре бошад, ки аз пай ризке ҳа-
лол бираванд ва ба ашғоли неку ризқи ҳалол даст
зананд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

даст кафча кардан киноя аз бо талаби чизе ба касе
даст дароз кардан, гадоӣ кардан.

Даст кафча макун ба пеши фалак,
Ки фалак косаест хоканбор. *Ҳоқонӣ*

Маро гардан ёри надод, ки пеши ҳар лаиме даст
кафча кунам. *Восифӣ*

даст кашидан ба холи худ гузоштан, кордор нашудан.

Дастхуши ҷафо макун оби руҳам, ки файзи абр
Бе мадади сиришки ман дурри Адан намекунад.

Ҳофиз

даст кашидан аз чизе чизеро тарк кардан; худдорӣ
кардан аз чизе.

Гуфтӣ: Пас аз ҳалоки ту даст аз ҷафо кашам,
Эй умри ногузир, ҷаро мекуни шитоб?

Қамолӣ Хучандӣ

Қас ҷаро аз дасти дунё соғари меҳнат кашад?
Соғаре гирему даст аз меҳнати дунё кашем.

Ҳилолӣ

даст кашидан пеши касе даст дароз карда пурсидан,
гадоӣ кардан.

Хишт задан пешани пирон бувад,
Боркашӣ кори асирон бувад,
Даст дар ин пеша кашидам, ки ҳаст,
То накашам пеши ту як рӯз даст. *Низомӣ*

даст қушодан киноя аз инъому эҳсон кардан, бахшиш
кардан.

Биёмад, ба тахти шаҳӣ барнишаст,
Қамар бар миён басту бикшод даст. *Фирдавӣ*

даст кӯтоҳ кардан аз чизе а) аз баҳри чизе гузаштан, даст кашидан аз чизе.

Зи чизи касон даст кӯтаҳ кунӣ,
Дижогохро бар худ оғаҳ кунӣ. *Абушақури Балхӣ*
Даст кӯтаҳ макун аз бода кашидан, Мулҳам,
Чоми май дар чамани айш гули бехор аст.

Мулҳам

б) мағлуб кардан; очиз гардонидан.

Қутайба Бухороро боз ба Тағшода дод ва уро ба мулк бинишонд... ва ҳама душманони уро даст кӯтоҳ кард. *«Тағрихи Наршаҳӣ»*

даст ниғаҳ доштан боздоштан, худдорӣ кардан.

Ниғаҳ дор дастат, ки Дорост ин,
На пинҳон, чу рӯз ошкорост ин. *Низомӣ*

Буи гул аз даҳани гунҷаи гул меояд,
Эй сабо, даст ниғаҳ дор зи дандоншиканӣ. *Сайидо*
даст овардан ба чизе дастдарозӣ кардан; ғолиб шудан.

Аз он абри осӣ चुнон резам об,
Ки н-орад дигар даст бар офтоб. *Низомӣ*
даст охтан а) даст дароз кардан; б) киноя аз изҳори тавоноӣ кардан, қудрат нишон додан.

Чу натвои бар афлок даст охтан,
Зарурист бо гардишаш сохтан. *Сағдӣ*
даст пеш гирифтани ниг. даст дар пеш доштан а).

Амирзода низ ба одоби тамои даст пеш гирифта рост ба пеши маҳдум истода, аз кайфияти қатл пурсид. *Аҳмади Дониш*

даст рангин кардан киноя аз даст расондан ба коре.

Нобисуда ду даст рангин кард,
Ночашида ба торақ-андар тохт. *Рӯдакӣ*

даст расидан имконият доштан; тавонистан, қодир будан.

Касеро, ки дастат расад, даст гир,
Ки фардо ҳамон бошадат дастгир. *Ҳофиз*
даст фароз бурдан даст дароз кардан ба сӯи чизе.

Ба шир он касеро, ки будӣ ниёз,
Бад-он хоста даст бурдӣ фароз. *Фирдавсӣ*
даст фароз овардан ба чизе даст дароз кардан ба чизе.

Кам гузаштӣ дар замири ман, ки боз
Дастӣ худ орам ба чоми май фароз. *Ҷомӣ*
даст фуру шустан аз чизе умед кандан аз чизе; аз баҳри чизе гузаштан.

Макун бо фурумоя мардум нишаст,
Чу кардӣ, зи ҳайбат фуру шуй даст. *Сағдӣ*
Оташи шавқӣ у нишаст фуру,
Шуст аз васли Каъба даст фуру. *Ҷомӣ*
даст шудан дар чизе муяссар шудани чизе, муваффақ шудан дар чизе.

Даст дар кори офият нашавад,
Ҳар кучо ишқ бар сари кор аст. *Анварӣ*
даст шустан аз чизе а) даст кашидан аз чизе, тарқ кардан чизеро.

Ман аз кори ту даст боре нашустам,
Зиҳӣ пойдорӣ, зиҳӣ дӯсткорӣ! *Анварӣ*
Дар бӯстон чу дастӣ нигори маро бидид,
Шохи шукуфта даст бишуст аз нигори хеш. *Исмаи*

б) ноумед шудан, умед кандан.

Гуянд туро биҳишт бо ҳур хуш аст,
Ман меғуям, ки оби ангур хуш аст.
Ин нақд биғиру даст аз он насъя бишуй,
Қ-овози духул шунидан аз дур хуш аст. *Хайём*

Чу баддил шуд ин лашкари ҷангҷуй,
Биёр об, даст аз далерӣ бишуй. *Низомӣ*
даст як кардан киноя аз забон як кардан; созиш намудан.

[Ду деҳқон] гуфтанд: Ин ҳар ду даст яке кардаанд ва мулкҳои мардумон мегиранд.

«Тағрихи Наршаҳӣ»

дасти адаб ба сина ниҳодан изҳори ҳурмат кардан, эҳтиром намудан.

Ҷои ҷавоб хостамаш ҷон диҳам, чу у
Дастӣ адаб ба сина ниҳоду салом кард. *Ҷомӣ*
дасти касеро, чизеро бастан дастӣ касеро аз коре кӯтоҳ кардан; мағлуб кардан.

Чунон аз ҷо чу набзи шавқ барҷаст,
Ки пой суръаташ дастӣ шарар баст. *Ҳозик*
дасти дуо густардан даст ба дуо бардоштан, даст ба дуо кушодан.

Фуру мондам аз шукри чандин қарам,
Ҳамон бех, ки дастӣ дуо густарам. *Сағдӣ*
дасти касе зери санг овардан касеро мағлуб кардан.

То ки дастам зери санг овардаӣ,
Ростӣ, рӯзи маро шаб кардаӣ. *Анварӣ*
дасти касеро кӯтоҳ сохтан аз чизе чизеро аз тасарруфи касе баровардан.

Бухоро шаҳри туст, ки биёӣ ва дастӣ араб аз ин мулк кӯтоҳ соӣ. *«Тағрихи Наршаҳӣ»*
дасти омин бардоштан даст баланд кардан аз барои иҷобати дуо.

Ман дуо меғуям аз ғояти сармо касе
Дастӣ омин барнамедорад даруни хонаам. *Мушфиқӣ*
дасти паймон додан бо (ё ба) ҳам аҳд бастан, муттафиқ шудан.

Сухан гуфтанд аз ин паймон фаровон,
Ба ҳам доданд ҳар ду дастӣ паймон.
Фахриддини Гургонӣ

Ҳама доданд бо ҳам дастӣ паймон,
Бад-ин тирӣ хато бастанд пайкон. *Ҳозик*
дасти тир кардан тирандозӣ кардан, тир андохтан.

Бифармуд, то араб дастӣ тир ба пилон карданд
ва аксари пилонро бикуштанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*
дастҳои тағобун дар якдигар молидан киноя аз изҳори таассуф, ҳасрат ва надомат кардан.

[Ғуроб] аз гардиши гетӣ ҳаменолид ва дастҳои тағобун дар якдигар мемолид, ки ин ҷи баҳти нигун аст ва толеи дун ва айёми бӯқаламун... *Сағдӣ*
дасту гиребон шудан бо ҳамдигар ҷангу ҷидол намудан, ба ҳамдигар дарафтодан.

Ба ҷанг аз ду ҷониб шитобон шуданд,
Ба ҳам ҷумла дасту гиребон шуданд. *Ҳотифӣ*
дасту дил гусеҳтан (ё шустан) киноя аз дилхунук шудан, умед кандан.

Ба пойш агар неши хоре халад,
Зи шохи ризо дасту дил бигсалад. *Ҷомӣ*
Аз духтари хеш дасту дил шуст,
В-аз шавҳари хеш маслаҳат ҷуст. *Шоҳин*

дасту дил сард шудан (ё будан) дилхунук шудан, бе майлу рағбат будан; дасту по гардидан ғамхору мададгор шудан.

Самандӣ ҷилваро сар додаиву ман зи дунболат,
Ба ин бедасту по гар дасту по гардӣ, ҷи хоҳад шуд?
Сайидо

дасту по гум кардан худро гум кардан, саросема шудан, бесаришта ва бесаранҷом шудан.

Нигоҳи ҳасрат агар дасту пой гум накунад, Барои арзи таманно забон намебояд. *Соиб*

Хоҳам андар поят афтам, доманат гирам ба даст, Чун туро дидам, зи шодӣ дасту по гум мекунам. *Шоҳӣ*

дасту по задан савъо кӯшиш намудан, ҷидду ҷаҳд намудан.

Куффор ба қадри тоқат дасту по зада ба мудофаа пардохтанд. «*Таврихи Фарошта*»

Ҳар як андар кори вай рое заданд, Дар халосаш дастеву пое заданд. *Ҷомӣ*

даст аз дасти *касе* ниҳодан даст аз ёрмандӣ кашидан, мадад накардан.

Туро ҳам Нӯҳваш майли писар ҳаст, Дар ин тӯфон манех аз дасти у даст.

Бадрии Қашмирӣ

даст аз домани *чизе* гусастан аз баҳри *чизе* гузаштан, чизеро бас кардан; даст аз *остин берун* кардан остин барзадан, дар паи коре шудан, азми коре кардан.

Сафҳаро ҷайбу бағал ганҷинаи гавҳар шавад, Хомаи Соиб чу даст аз остин берун кунад. *Соиб*
даст аз *хеш бардоштан* аз баҳри худ гузаштан, аз ҷон гузаштан.

Худнамоӣ корхоро дар гиреҳ андохтаст, Қатра чун бардошт даст аз хеш, даръё мешавад. *Соиб*

даст ба дандон *гирифтани* изҳори ҳасрат ва надомат кардан.

Азбаски навбаҳор ба таъҷил меравад, Шохи шугуфа даст ба дандон гирифтааст. *Соиб*

даст ба дандони ҳасрат кандан *ниг.* (пушти) даст *гизидан*.

Ҳамегуфт Ҳотам парешон чу маст, Ба дандони ҳасрат ҳамеканд даст. *Саъдӣ*

даст ба (*ё бар*) дил гузоштан (*ё ниҳодан*) забти дил кардан; ба худ тасалли додан.

Баҳро сарпанҷаи марҷон наяндозад зи хеш, Чанд бар дил мениҳӣ аз баҳри таскин дастро. *Соиб*

Эй, ки мегуӣ бинех дар ошиқӣ даст ба дил, Метапад з-ин сон, ки бар дил даст натвонам гузошт. *Ваҳид*

даст ба (*ё бар*) домани *касе* задан (*ё намудан, овеҳтан*) ба умеде ба *касе* маҳкам часпидан, паноҳ овардан; муриду мухлис шудан ба *касе*.

Зулайхо чу гашт аз маи нишк маст, Ба домони Юсуф даровехт даст. *Ҷомӣ*

Шухи заволатоб маро об доду рафт, Бар доманаш чу даст задам, тоб доду рафт. *Сайидо*

даст ба *зери занах* сутун кардан дар вақти тааҷҷуб, тафаккур ва таассуф даст ба *зери манаҳ* карда нишастан, фарқи фикру хаёл шудан; *киноя* аз изҳори тааҷҷуб, тафаккур ё таассуф кардан.

Варо дид бо дидагон пур зи хун, Ба *зери занах* даст карда сутун. *Фирдавсӣ*

даст ба *коре* задан аз паи *коре* шудан, машғули *коре* будан; даст ба *сар барзадан киноя* аз изҳори ҳасрат ва надомат кардан.

Даст ба сар барзаду лахте гирифт, Ҳосили бедод ба чуз гирья чист? *Низомӣ*

даст ба *сар кардан* дур кардан, рондан; маҳрум намудан.

Роздорӣ набувад шеван зоҳид чу сабу, Аз дари майкадааш даст ба сар бояд кард. *Сайиди Ашраф*

даст ба *сар ниҳодан* навозиш кардан.

На мӯнисе, ки бипурсад зи сӯзи синаи ман, На мушфиқе, ки ниҳад дасти шафқатам ба сар. *Садри Зиё*

даст ба *ҳам берун* кардан бо *ҳам* дарафтидан, ҷангу мубориза кардан.

Биё, то ба *ҳам* даст берун кунем, Зирех дар хайу теғ дар хун кунем... *Хисрави Деҳлавӣ*

даст ба *ҳам* додан рӯй додан, воқеъ шудан.

Маро ба банд чӣ хоҷат, ки доғҳои ҷунун Чу дод даст ба *ҳам*, ҳалқаҳои занҷир аст. *Соиб*

Ба ҳасаби иттифоқи зиёрат ошноӣ аз собитқадмони тариқи сулук даст ба *ҳам* дод. *Бедил*

даст бар *рӯи* даст ниҳодан *киноя* аз бекор нишастан.

Номи худро кӯҳкан кард аз сабукдастӣ баланд, Дасти худ бар *рӯи* даст, эй оҳанинбозу, манех. *Соиб*
даст бар *сар мондан* (*ё доштан*) *киноя* аз дар ҳолати навмедӣ, ҳасрат ва надомат мондан.

Ман монда даст бар сар аз нолаи дили худ, Дил монда пой дар гил аз дидаи тари ман. *Ҳилолӣ*

даст бар *ҳам* судан изҳори ҳасрату надомат кардан.

Дар риёзи офариниш хотири осуда нест, Барги айши ин чаман чуз дасти бар *ҳам* суда нест. *Соиб*

даст дар гил доштан ба таъмиру шикасту реҳт машғул будан.

Гарчи дар таъмири ҷисмам, ғофил аз дил нестам, Даст дар гил дорам, аммо пой дар гил нестам. *Соиб*

даст дар *гиребон бурдан* хайрон шудан, дар хайрат мондан.

Андалебон дар гулистон бонги реҳлат мезананд, Гунҷаҳо имрӯз дасте дар *гиребон бурдаанд*. *Сайидо*

даст дар дандон мондан *киноя* аз хайрон мондан.

Хуфта бархост аз замин хандон, Монда бинанда даст дар дандон. *Хисрави Деҳлавӣ*
даст дар *камар кардан* дарафтодан, ҷангидан, (*ба ҳам*) кашмакаш кардан.

Интиқом аз аду мақаш имрӯз, Бо ту кас даст дар *камар* накунад. *Заҳири Форъебӣ*

даст дар *хун* задан *киноя* аз ҷанг ва кушокушӣ кардан.

Равам, хайма бар тарфи Ҷайхун занам, Або душманон даст дар *хун* занам. *Фирдавсӣ*

аз даст *баромадан ниг.* аз даст (*бар*)омадан; аз даст *бархестан* аз даст омадан, қодир будан, тавоноӣ доштан.

Агар бархезад аз дастам, ки бо дилдор бинишам, Зи ҷоми васл май нӯшам, зи боғи худ гул чинам. *Ҳофиз*

аз даст *берун кардан* кашида гирифтани, гирифта бурдан, рабудан, ситондан.

Амири Хуросон фармояд, то моро сим зананд...
ва сима (ме)бояд, ки ҳеҷ кас аз дасти мо берун
накунад ва аз шаҳри мо берун набарад.

«Таърихи Наршаҳӣ»

аз даст берун рафтани аз тасарруф баромадан.

Охирин касе, ки ин мамлакат аз дасти вай берун
рафт, Абуисҳоқ Иброҳим бини Ҳомид... буд.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Зинҳор кунун, ки метавонӣ, боре

Бардор зи хотири азизе боре,

Қ-ин мамлакати ҳусн намонад ҷовид:

Аз дасти ту ҳам бурун равад якборе. *Хайём*

аз даст берун шудан аз ҳуш рафтани, беҳуд шудан,
мадҳуш афтодан.

Чу бишнӣд номи Ҳумоюн Ҳумой,

Бурун шуд зи дасту даромад зи пой. *Ҳочу*

аз даст бурдан а) беҳуд кардан; киноя аз маст кар-
дан.

Маро май дигар бора аз даст бурд,

Ба ман боз овард май дастбурд.*

б) ба вазъияти бад андохтан.

Аз даст бурд чаври замон аҳли фазлро,

Ин ғусса бас, ки даст ба домон намерасад. *Ҳофиз*

аз даст гузордан аз даст мондан, партофтани; гум кар-
дан.

Зи мо сарриштаи аҳд*аст, зинҳор,

Ки ин сарриштаро аз даст мағзор! *Ҳилолӣ*

аз даст гузоштан сар додан, раҳо кардан.

Ҷон зи каф бигзораму аз даст нагзорам гуро,

Гар бурун оранд ҷонамро зи хилватгоҳи дил.

Ҳилолӣ

аз даст додан гум кардан, аз тасарруфи чизе маҳ-
рум шудан.

Ҳалқаи зулф, ки дар гардани ҷон буд, Шоҳин,

Додам аз даст кунун ҳалқаи зуннор, дарег!

Шоҳин

Ошиққушӣ савоб бувад дар китоби нишқ,

Он шӯх ҳам зи даст надод ин савобро.

Қамоли Хучандӣ

аз даст (бар)омадан имконият доштан, тавонистан;
аз ӯҳдаи коре баромадан.

Бар сари онам, ки гар зи даст барояд,

Даст ба коре занам, ки ғусса сар ояд. *Ҳофиз*

Бикун ҳар чӣ имрузат ояд зи даст,

Ки хоҳад аҷал дастат аз кор баст. *Ҷомӣ*

аз даст рафтани (ё рафтани) а) худро гум кардан, беҳуд
шудан, беҳуш шудан.

Ба ҳар дидоре аз вай маст мешуд,

Ба ҳар ҷоме ки хӯрд, аз даст мешуд. *Низомӣ*

Ҳисрав чу шунӣд, рафт аз даст,

Бишкаст камону шаст бигсаст. *Шоҳин*

б) аз ихтиёри кас хориҷ шудан; бар бод рафтани; бой
дода шудан, нобуд шудан.

Ба захми дигар бо замин паст шуд,

Чунин чанд гарданкаш аз даст шуд. *Низомӣ*

Соқие, бархез, аз тоқи назар мино фитод,

Соғари май рафт аз дасту нашот аз по фитод.

Сайидо

аз кор афтодани дасту дил ноумед шудан, маъёс шу-
дан.

Қорам аз даст шуду дил зи ғамат зор афтод,
Фикри дил кун, ки маро дасту дил аз кор афтод.

Ҳилолӣ

аз кор мондани даст корношоям шудан, ба кор наомада-
ни даст.

Зи пири дасти ӯ аз кор монда,

Зи по афтода, аз рафтор монда. *Ҳилолӣ*

аз кор шудани (ё рафтани) даст аз кор мондан, но-
тавон шудан.

Даст зи кор шуд маро, даст ба ёр дарнашуд,

Лоба намудамаш басте, ҳеҷ ба кор дарнашуд.

Ҳисрави Деҳлавӣ

аз ҳар даст сухан (пеш) овардан аз ҳар бобат гап за-
дан, аз ҳар хусус сухан кардан.

Шаҳ аз қиссаю орзуҳои хеш

Суханҳо зи ҳар даст овард пеш. *Низомӣ*

ба даст афтодан ба ҷанг даромадан, дастгир шудан.

Агар ба дасти ман афтад, фироқро бикӯшам,

Ба оби дида диҳам боз хунбаҳои фироқ. *Ҳофиз*

Ин ҳама оташ ба ҷони ман зи дасти дил фитод,

Гар ба даст афтад, дили девонаро оташ занам.

Мушфиқӣ

ба даст будан огоҳ будан, хабардор будан; бо эҳтиёт
будан.

Соқӣ, ба даст бош, ки ғам дар камини мост,

Мутриб, нигоҳ дор ҳамин раҳ, қи мезанӣ! *Ҳофиз*

ба даст гирифтани дили касе дили касеро ба худ мо-
ил кардан, касеро ба худ моил кунондан.

Ба қадом хизмат ё нифоқу ҳушонад дили ҷаноби

олиро ба даст гирифта бошанд. *Садрӣ Зиё*

ба даст даромадан ниғ. ба даст (дар)омадан; ба даст
кардан а) ба даст гирифтани.

Қоғаз ба даст кардаму бардоштам қалам,

В-олуда карда нӯги қаламро ба мушки ноб.

Анварӣ

Ҳар қадаҳи лола, ки кардам ба даст,

Чуши шаробе дигарам кард маст.

Ҳисрави Деҳлавӣ

• б) додан (ба дасти касе).

Зад мӯхру ба дасти қосидаш кард,

Қосид шуду пешни Лайлӣ овард. *Шоҳин*

ба даст (дар)омадан а) ҳосил шудан, расидан, муяс-
сар шудан.

Чун лаъл шабе ба хун нишастам,

Қ-омад гуҳаре чунин ба дастам. *Ҳилолӣ*

Гиребони тулун субҳ гардад остини ман,

Ба дасти кӯтаҳам рӯзе, ки домони висол ояд.

Сайидо

б) ба ҷанг даромадан, гирифтани шудан, ба даст аф-
тодан; ба зери санг омадани (ё будани) даст гирифтани
азобу андуҳ гардидан.

Гунбаде к-андар у бутӣ санг аст,

Ғулғулаш то ҳазор фарсанг аст.

Қас дар он санг як даме наншаст,

Ки наъяд ба зери сангаш даст. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

Талаф гардад ба сахтӣ бештар айёми доноён,

Ба зери санг аксар дасти марди пурхунар бошад.

Мулҳам

ба кор наёмадани даст ба кор нарафтани дасту дил,
аз кор дилхунук шудан.

Дастам пас аз ин ба кор н-ояд,

То ёри ту дар канор н-ояд. *Шоҳин*

ба паси даст кардан аз баҳри чизе гузаштан, тарк кардан.

Гардани шайтон зи қафо паст кун,
Ҳар ду ҷаҳонро ба паси даст кун.

Хисрави Деҳлавӣ

бар фалак шудани даст касе барои дуо бардошта шудани дасти касе.

Чу ин дoston гуфта шуд як ба як,
Ниюшандаро даст шуд бар фалак. *Низомӣ*

дар гиребон будани даст киноя аз ҷангу ҷидол кардан, бо ҳам дарафтодан, талoш кардан.

Озро дасташ аз саховати ту
Дар гиребони ганҷи Қорун бод. *Урфӣ*

зери санги ботил будани дасти сабр киноя аз сабри беҳуда, ба матлаб нарасидан, номуродӣ, беҳуда сабру интизорӣ намудан.

Бар дари бутхонаи ҳуснат кунун
Дасти сабрам зери санги ботилест. *Анварӣ*

пушти даст газидан *ниг.* (пушти) даст газидан; даст марезод (*ё* марезад) ибораест, ки барои ифодаи таҳсин ба кори ягон усто гуфта мешавад, нидои офарину таҳсин.

Агар бутгар чу ту пайкар нигорад,
Марезод он хучаста дасти бутгар! *Дақиқӣ*

Сайр гулшан мекунам масти тамошои баҳор,
Дасти шохи гул марезад, май ба ҷомам мекунад. *Ҳофиз*

даст ба кисаву ишқ ба дарвоза зарб. дар ҳаққи касе меғоянд, ки пулу молро беҳтар аз ишқу муҳаббат донанд.

ДАСТА *دسته* 1. он қисми абзор, ки бо даст гирифта мешавад, қабза, мас. дастаи шамшер, корд, арра, дастаи кӯза ва ғ.

Ин кӯза чу ман ошиқи зоре будаст,
Дар банди сари зулфи нигоре будаст,
В-ин даста, ки дар гардани у мебинӣ,
Дастест, ки дар гардани ёре будаст. *Хайём*

2. бастан гул, гулдаста; даста бастан а) даста кардан, як миқдор гулро як ҷо бастан.

Дар пон дарахти гул нишастам,
Чндам ҳамарову даста бастам. *Ҳилолӣ*

б) маҷ. муттаҳид шудан.

Гулу рухсори ту ҷун даста бастанд,
Баҳору боғ дар мотам нишастанд. *Анварӣ*

3. *нумератив* миқдоре *ё* қабзае аз чизе, мас. як даста қоғаз, як даста ҳезум ва ғ; 4. гуруҳ, тӯда.

Қабутарбоз маъшуке ба дом оварда дилҳоро,
Ки аз хайли малак ҳамчун қабутар дастае дорад. *«Баҳори Аҷам»*

даста-даста қабза-қабза.

Дамад аз дасти у гул даста-даста,
Бар ангуштонн худ гул баста-баста. *Сайидо*

5. ёр, мададгор.

Гӯй, ки ба пирона сар аз ман бикашӣ даст,
Он бояд, к-аз марг нишон ёбию даста. *Кисой*

6. масҳара, музҳика, хандахариш.

Нест аз ман аҷаб, ки густоҳам,
Ки ту кардӣ ба аввалам даста. *Рудакӣ*

Бунафша даста аз он мешавад ба маҷлиси боғ,
Ки дар баҳор бипушад либоси тақворо.

Салмони Соваҷӣ

ДАСТАГУЛ *گل دسته* гулдаста.

Ин дастагул аз ҷӣ бустон аст,
Қ-оройиши базми дӯстон аст? *Ҳилолӣ*

ДАСТАК I *دستک* шакли *тасғири* даст; дастак задан чапак задан.

Ҳар касе дастак занад, к-эй ҷони ман,
Он ки дастак мезанад, у ҷони кист?

Шамси Табрэзӣ

Бувад дар тараб соҳиби дастгоҳ,
Наиштад зи дастак задан ҳеҷ гоҳ. *Туғро*

ДАСТАК II *دستک* *тағр.* хучҷати бамӯҳр, ки дар ҳузури ҳоким навишта мешудааст; қоғази ба ҳамчаспонидани дароз, ки дар он рӯйхати номгӯйҳои молиётро навишта, онро лӯлашакл мепечонданд.

Таъсир, дар хизонаи доғ аст дасти ман,
Нақди маро ҷӣ хоҷати тумору дастак аст.

Мӯҳсини Таъсир

ДАСТАКЗАН *دستک زن* мутриб, созанда.

Духтарони наъш обистан шаванд,
Муҷтамеъ гардану дастакзан шаванд. *Румӣ*

ДАСТАНБҮЙ||**ДАСТАНБҮЯ** *دستبنوی*||*دستبنویه* меваи хушбун хурд аз ҷинси харбуза ва умуман ҳар чизи хушбӯй, ки барои бундан ба даст гирифта мегардан.

Ин меваҳои сипарғамҳо ба як рӯз дидам, ки зикр меравад...: гули сурх, нилуфар, амруд, харбуза, дастанбӯя, мавиз, зайтун... *Носири Хисрав*

Ба дастам номае, к-аз дилситон дод,
На нома, балки дастанбуи ҷон дод.

Хисрави Деҳлавӣ

ДАСТАНДОЗ *دستانداز* ғорат, тороҷ.

Эшон рӯ ба вилояти Бурҳонпур ниҳоданд ва дар он ҷо низ дастандоз карда ба вилояти Молва рафтанд. *«Таърихи Фаршита»*

ДАСТАНДОЗӢ *دستاندازی* тороҷ, ғоратгарӣ.

Аз ҳар тарафе, ки савор ва муғул ва муфсидони Тахтаха ҷиҳати дастандозӣ меомаданд, дастгир мешуданд. *«Таърихи Фаршита»*

ДАСТАРА *دستره* 1. арран хурди дастӣ, ки ба як даст кор мефармоянд; 2. як навъ доси хурди дандонадор.

Бо давогу қаламу шеър ҷӣ кор аст туро,
Хезу бардор ташу дастараву бему пашанг. *Буҳанифаки Искофӣ*

ДАСТАФЗОР *دستافزار* 1. асбоб, олат, абзори хунармандон, косибон ва ғ.

Ба пой ҷуфтон мангар, ки зишт аст,
Ту дасташ бин, ки дастафзори кишт аст.

Хисрави Деҳлавӣ

Ғар нафас мехост, баҳраш метарошидам асар,
Дар хунармандист оху нола дастафзори мо. *Зухурӣ*

2. маҷ. восита, васила.

Ниами дунёе дастафзорест, ки хирадманд аз он номи неку... ҳосил кунад. *«Анварии Суҳайлӣ»*
дастафзор сохтан а) асбобу олат дуруст кардан; б) ба сифати воситае истифода намудан.

Иқболхон ... уро ба даст оварда бикишт; он гоҳ султон Носируддин Маҳмудро дастафзор сохта ба ҳукумат машғул гашт. «*Таърихи Фаришта*»

ДАСТАФШОН I دست افشان 1. рақсон, рақскунон.

Чу дар даст аст руде хуш, бизан мутриб, суруде хуш,
Ки дастафшон ғазал хонему покубон сар андо-зем. *Ҳофиз*

2. рақс, усул.

Чавонӣ боз меорад ба ёдам,
Симои чангу дастафшони соқӣ. *Ҳофиз*

дастафшон кардан рақсидан, усул кардан.
Ёри мо чун созад оҳанги симоъ,
Қудсиён бар арш дастафшон кунанд. *Ҳофиз*

ДАСТАФШОН II دست افشان он чӣ бо даст афшонда мешавад, ҳамчун тухм.

Вақти ҳосил нахӯрад ғайри таассуф мумсик,
Тухми ин мазраа пайдост, ки дастафшон нест.
«Баҳори Аҷам»

ДАСТАФШОР دست افشار мевае, ки бо даст фушурда обашро мегиранд; ◇ тил(л)ои дастафшор зари холис.

Агарчи Хисрав дорад тилои дастафшор,
Тасарруфи дили Ширин ба дасти Қўҳкан аст.
Соиб

ДАСТБАНД دستبند 1. дасти ҳамдигарро гирифтани, даст ба даст додан.

Бузургони кишварш бо дастбанд
Кашиданд саф пеши кохи баланд. *Фирдавсӣ*

2. рақсест, ки раққосон дасти якдигарро гирифта иҷро мекунанд.

Ба ҳар барзан овои ромишгарон,
Ба ҳар ғушае дастбанди сарон ... *Асадӣ*

3. дастпонаи занон.

Гашт дасти ёсуман з-осеби у бе дастбанд,
Гашт гуши арғувон з-ошӯби у бе гушвор. *Муиззӣ*

◇ дастбанд бастан ба даври қасе ё чизе ҳалқа задан, печонида гирифтани.

Гирдаш ҳама дастбанд бастанд,
Сар бар сари дастҳо ништастанд. *Низомӣ*

дастбанд кардан танг дар оғуш гирифтани.

Бо парӣ дастбанд мекардам,
То гаҳи рӯз қанд мехурдам. *Низомӣ*

ДАСТБАНДӢ دستبندى аз пой пеш ба мех бастанӣ ҳайвонот; дастбандӣ додан баста мондан; гирифтани кардан.

Гаҳат чун фаришта баландӣ диҳад,
Гаҳе бо дадон дастбандӣ диҳад. *Низомӣ*

ДАСТБАСТА دست بسته киноя аз мутеъ, фармонбардор.

Ба даст оҳаки тафта кардан ҳамир,
Беҳ аз дастбаста ба пеши амир. *Саъдӣ*

ДАСТБОЗӢ دست بازی 1. зӯрозмоӣ бо даст.

Муяш зада панҷа аз дарозӣ,
Карда ба шамол дастбозӣ. *Ҳилолӣ*

2. маҷ. хушӣ, хуррамӣ, хурсандӣ.

Қас аз бими шаҳ турктозӣ накард,
Ба он луъбатон дастбозӣ накард. *Низомӣ*

ДАСТБОФ دست باف порчае, ки бо даст бофта шудааст; матоъ.

Баҳоре нав барор аз чашмаи нӯш,
Суханро дастбофи тоза дарпуш. *Низомӣ*

ДАСТБУРД دست برد 1. ғалаба, фатҳу нусрат.

Ба дасти ту бояд инонро супурд,
Зи ту поймардӣ зи мо дастбурд. *Низомӣ*
То фалак расми дастбурд ниҳод,
Дастбурди чунин надорад ёд. *Шодӣ*

2. муваффақият; кори муваффақиятовар.

Ба доду диҳиш дар ҷаҳон пай фушурд,
Бад-ин дастбурд аз ҷаҳон даст бурд. *Низомӣ*

3. ҷустӣ ва ҷолоқӣ; корнамоӣ; дастбурд кардан (ё намудан) а) зӯрозмоӣ кардан, корнамоӣ кардан; ҷустию ҷолоқӣ нишон додан.

Эй айёри хуросонӣ, аҷаб дастбурде карда ва саҳт
устодона ин кор намуда, яқин ки «кор аз корхона
бояд омӯхт». «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

Ҳинду боз бар сари у омад ва хост, ки як бори
дигар дастбурд намояд. «*Таърихи Фаришта*»

б) мағлуб кардан.

Пас даст дароз кард ва аз гиребони вай бигирифт
ва уро дастбурде тамом намуд. *Авфӣ*

4. ғорат, тороч, яғмо.

Гули ҳаёти туро рӯзгор то дами ҳашр
Зи дастбурди насими сабо ниғаҳ дорад! *Сайидо*
Донӣ, ки зи дастбурди айём
Ташти ману уст бар лаби бом. *Шоҳин*

5. ғанимат, моли ба даст даровардашуда (дар ҷанг); он чӣ дар қимор ва гарав аз ҳариф бурида шудааст.

Гаҳе дар остинаш даст бурдӣ,
Зи баҳт он дастбурди худ шумурдӣ. *Ҷомӣ*

ДАСТБӢС||**ДАСТБӢСӢ** دست بوس||دست بوسӣ бӯсидани дасти касе дар вақти мулоқот.

Оҳанги дастбӯси ту дорам, вале зи шарм
Ларзон танам чу рояти хуршедвори туст. *Ҳоқонӣ*
Дастбӯси гарат аз дӯст таманност, Қамол,
Марҳабо гӯ, ғами урову балоро даръёб.
Қамоли Хучандӣ

дастбӯс кардан даст бӯсидан, бо эҳтироми тамом мулоқот кардан.

Гар шӯриши хотирам намебурд,
Мекардаме дастбӯси ту зуд. *Шоҳин*

ДАСТВОР||**ДАСТВОРА** دستوار||دستواره 1. асо, ҷубдаст.

Ҳама рафт бар хок-бар хор — хор,
Зи шамшер карда яке даствор. *Фирдавсӣ*
Вақти қиём ҳаст асо дастгири ман,
Бечора он ки у кунад аз даствор пой.

Қамоли Исмоил

даствора гаштан асо шудан, ба сифати асо ва такягоҳ хизмат кардан.

Бар пой зулм ҳайбати у пойбанд шуд,
Дар дасти аҳд давлати у даствора гашт.

Абулфараҷи Рунӣ

2. ба монанди даст, ба қадри як каф; маҷ. кам, андак.

Чӣ хурӣ нони да ст во ра и у,
Назаре кун ба даствораи у. *Авҳадӣ*

ДАСТГАҲ دستگه *ниг.* дастгоҳ.

ДАСТГИР I دستگیر 1. мададгор, ёрикунанда, ёвар.

Ба ҳиммат мадад кун, ки шамшеру тир
На дар ҳар вағое бувад дастгир. *Саъдӣ*

2. ёри, мадад.

Гангдос... арздошт намуд, ки... ин банда доим
илтиҷо ба эшон дошт, умедвори имдод ва дастгир
ҳаст. «*Таърихи Фаршита*»

ДАСТГИР II دستگیر ба даст афтода, дастгиршуда, асир.

Аз ҳар тарафе ки савор ва муғул ва муфсидони
Тахтаҷа чиҳати дастандозӣ меоманд, дастгир
мешуданд. «*Таърихи Фаршита*»

ДАСТГИР III دستگیر чизест, ки аз латта дӯхта шуда,

барои гирумони дег, чойчӯш ва ғ. ба кор бурда меша-
вад, дастгирак.

Кафгиру дегу дегчан бобо аз они ман,
Дас(т)гиру дегхонаи бобо аз они ту. *Мушфиқӣ*

ДАСТГИРОНА دستگیرانه бо роҳи ёри ва мададгорӣ.

Чун маро дид, монд аз он ба шигифт,
Дастгирона дасти ман бигирифт. *Низомӣ*

ДАСТГИРӢ دستگیری ёри, ёрмандӣ, мадад, кумак.

Табибо, хастаи ҳаҷрам, замоне дастгирӣ кун,
Башорат деҳ агар мемираму бехтар намегардам.

Мушфиқӣ

Муҳтоҷи дастгирии кас чун камон машав,
Берун агар зи хона барой, хаданг бош! *Сайидо*

ДАСТГОҲ||**ДАСТГАҲ** دستگاه||**ДАСТГАҲ** 1. кудрат ва имконият.

Гул гуфт: Агар дастгаҳе доштаме,
Бигрехтаме, агар раҳе доштаме. *Ҳофиз*

Амир ин миқдор ҷавоб дод, ки давлати рус бузург
аст ва моро дастгоҳи муқобил шудан бо ӯ нест.

Аҳмади Дониш

2. давлат, бонгарӣ; мол; сармоя.

Бар дастгоҳи сарроф вуқуфе ҳар чӣ тамомтар ёфт.
Авфӣ

Маро дастгоҳе ки пероман аст,
Падар гуфт: Мероси ҷадди ман аст. *Саъдӣ*

Нахусбам, на ором гирам зи роҳ,
Туро то расонам ба ин дастгоҳ. *Савдо*

3. корхона, коргоҳ; дукон; асбоб.

Набинам як сари мӯе туро холи зи андоза
Сари миҷғони шухат дастгоҳи ишвану нозе.

Малеҳо

4. дастрас, тасарруф, имкони тасарруф, ихтиёр.

Ин бечораро на дастгоҳи ҳарба, ки коре бисозад
ва на имкони фурсате, ки ба ҳадимат пардозад, то
тадоруки таҳйияи сипар наояд. *Бедил*

Ҳама касро ба шодӣ дастгоҳ аст,
Туро ҳамвора дарду вою оҳ аст.

Фаҳриддини Гургонӣ

Ҷабин ҳамчу хуршеду руҳсора мох,
Бувад бо чунин духтарам дастгоҳ. *Савдо*

ДАСТДАРОЗ دستدراز 1. дароздаст; болодаст, ғолиб;

2. таҷовузкор.

ДАСТДАРОЗӢ دستدرازی таҷовуз, таарруз.

То чанд ба зулфи ту кунад дастдарозӣ,
Душман шуда, аз дустии шона гузаштем. *Сайидо*

ДАСТЗАД دستزد дастрас, имконият.

Ҳар чӣ бошад дигареро дастзад,
Бехтар аз ҷашми қабулаш дасти рад. *Ҷомӣ*

ДАСТЗАН دستزن 1. даст ба ҳам зананда, чапакзананда

дар вақти рақс; раққос.

Бар овои ромишгарон дар чаман
Ғаҳе сарв раққосу ғаҳ дастзан. *Ҳочу*
Сутурон чу раъно арусоии хуб
Яке дастзан, дигаре пойкуб. *Шодӣ*

2. дастрасонӣ, даст расондан, даст задан.

Нест дар зулфат асиронро маҷоли дастзан,
Умри беморон дили шабҳои кутаҳ дошта. *Осафӣ*

ДАСТИНА دستینه 1. дастпона, дастбанди занон.

Ба соид гавҳарин дастина чандон,
Ки гоҳи буса санг ояд ба дандон. *Нозим*

2. дастан рубоб, уд, танбур ва ғ.

Дил ба гесуи чанг дарбандед,
Ҷон ба дастинаи рубоб диҳед. *Ҳоқонӣ*

3. ҳукми муҳру имзошуда, фармон; дастхат, ҳуччат.

Маро ба боғи ту дастинае навишт ҷунон,
Ки тира гардад Артанги монавӣ аз вай. *Мунҷик*

ДАСТКАШ دستکش 1. касе, ки кӯронро даст гирифта ме-

барад, асокаш.

Абруи дӯст қай шавад дасткаши ҳаёли ман,
Кас назадаст аз ин камон тири мурод бар ҳадаф.
Ҳофиз

2. музди даст, музди кор; дасткаш хурдан бо музди
меҳнат зиндагӣ қардан.

Дастхуши кас наям аз баҳри ганҷ,
Дасткаше меҳрам аз дастранҷ. *Низомӣ*

3. маҷ. гирифтор; асир.

Мо дасткаши субҳаву зуннор нагаштем,
Дар ҳалқаи тақлид гирифтор нагаштем. *Соиб*

4. маҷ. гадо, соил.

ДАСТКОМ دستکام хушбахт, комъёб.

Дар айёми давлат бувад дастком,
Ба ҳангоми реҳлат бувад неқном.

«Таърихи Фаршита»

ДАСТКОР دستکار 1. кори дастӣ, он чӣ бо даст сохта ва

пардохта шудааст; кор, амал.

Гуфтам ин захм, к-у зи ҷашми бад аст,
Дасткори кадом дому дад аст? *Низомӣ*

Чун остин зи даст гузаштаст кори ман,
У дарнамекашад зи чунин дасткор даст.

Қамоли Исмоил

2. хунармандӣ, санъаткорӣ, корнома нишон додан
дар санъат.

Бигуфто: Бар нашоти номи ёре
Қунам 3-ин сон, ки бинӣ дасткоре. *Низомӣ*

3. нақшу нигоре, ки ба деворҳо мекашанд ё ба санғо
нақш мекунанд.

Бар ин гуша румӣ кунад дасткор,
Бар он гуша ҷинӣ нигорад нигор. *Низомӣ*

4. маҷ. моҳир, чобукдаст.

Боди хоразмӣ чу сангиндил пизишки дасткор
Даст пур мисбор дорад, остин пур нештар.

Азрақӣ

Гул чун табиби дасткор, ораста бар чуйбор,
Ояд, ки наргисро ба хор аз дида бардорад сабал.
Фалакӣ

5. маҷ. ёридиханда, мададгор.

Бодаш саодат дастъёр, арвоҳи қудсӣ дасткор,
Ачроми улвӣ пешкор, эзад ниғаҳбон бод ҳам.
Хоқонӣ

ДАСТКОРӢ دستکاری хунармандӣ; корнамоӣ.

Чу мардон дасткорӣ пеша кардам,
Чу некон дастмузди хеш хурдам. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАСТКӢТОҲ||**ДАСТКӢТАҲ** دست کوتاه||**ДАСТ** کوتاه киноя
аз махрум, бенасиб; очиз.

Зи кори Сиёвуш чу оғаҳ шудам,
Зи неку зи бад дасткӯтах шудам. *Фирдавсӣ*

Қутайба Бухороро боз ба Тағшода дод ва ўро
ба мулк бинишонд... ва ҳама душманони ўро
дасткӯтоҳ кард. «*Тағрихи Наршахӣ*»

ДАСТКӢТОҲӢ||**ДАСТКӢТАҲӢ** دست کوتاهی||**ДАСТ** کونهی
киноя аз очизӣ, нотавонӣ.

ДАСТЛОФ دست لاف аслаш дастфол.

То шаб дари савдои тараб баста шавад,
Ман бо ғами рӯзӣ дастлофе накунам. *Зухурӣ*

ДАСТМОЛ دستمال 1. фишор додан бо даст; пахш ва фишор кардан.

Он кас, ки чун қалам наниҳад бар хати ту сар,
Дар дастмоли ҳодиса монанди мистар аст.
Бадри Чочӣ

2. порча барон даст пок кардан (одатан дар вақти таомпазӣ).

ДАСТМОЛШӢӢ دستمال شوی дегшуй.

То гаштаам саги санами дастмолшуй,
Беҳтар зи ҷоми Чам бувадам он сафолгуй. *Сайфӣ*

ДАСТМОЯ دستمایه мояи асосӣ, сармоя.

Кухан золе асоияш дастмоя,
Шаби мавлуди гардун буда доя. *Нозим*

ДАСТМУЗД دستمزد музди кор, пуле ки ба ивази кор ме-
диҳанд; дастмузд додан музди кор додан; рӯзӣ додан.

Чу даръё чаро тарсам аз қатрадузд,
Ки абрам диҳад беш аз ин дастмузд. *Низомӣ*

дастмузд хурдан бо музди кор зиндагӣ кардан; рӯзӣ
ёфтан.

Бигуфтанд: Дар шаҳри мо нест дузд,
Ки аз касби дуздӣ хурад дастмузд. *Ҷомӣ*

ДАСТМУӢЗА دستموزه 1. армуғон, тухфа, дастовез; 2. маҷ.
васила, восита.

Дар сӯҳбати подшоҳ саломат талабидан ва на-
сихати ашрофро дастмузаӣ саодат доштан, ҳамчу-
нон бошад, ки бар сафҳан кавсар таълиқ карда
шавад. «*Калила ва Димна*»

ДАСТНИШИН دست نشین дастомӯз; маҷ. ҳамнишин.

Дастнишон аст туро чанд кас,
Дастнишини ту фарштасту бас. *Низомӣ*

ДАСТНИШОН دست نشان 1. бо даст нишондашуда.

Ҳамчун ниҳоли дастнишон баҳри тарбият
Бурдам ба дида хор, гар аз по кашидаам.

Абутолиби Қалим

2. гумошта; мутеъ, фармонбардор.

Дастнишон аст туро чанд кас,
Дастнишини ту фарштасту бас. *Низомӣ*

Шоҳе, ки ба вақти чанг машғул ба ғул шавад,
яқин, ки дастнишони умаро хоҳад буд.

«Тағрихи Фариишта»

ДАСТОВЕЗ دست آویز 1. он чӣ ки бо умеди пушту паноҳ
ва наҷот ба он даст мезананд.

Рӯзи маҳшар дар ҷавоби пурсиши савдои куфр
Ҳеч дастовез моро нест ҷуз муи шумо.

Салмони Соваҷӣ

2. чангзанӣ; даровехтан.

Донист, ки аз осеби дастовези Азроил пой қарор
ва маҷоли фирор мутасаввир нест. «*Равзат-ус-сафо*»
дастозеш шудан а) пушту паноҳ ва боиси наҷот гар-
дидан.

Чун инони дӯст дастовези ҳоли мо нашуд,
Дар гузаргоҳи самандат бо ғуборе ҳам хушам.

Хисрави Деҳлавӣ

б) ба якдигар даровехтан, ба якдигар дарафтидан.

Пас Али... ба сафи хеш бозомад... замоне пас
шамшер баргирифтанд ва дастовез шуданд ва риш-
ҳои якдигар ҳамегирифтанд. «*Тағрихи Табарӣ*»

3. тухфаи хурд; армуғон, ҳадя.

Муаллифи ин китоб... ба ҷуз тухфаи ихлос ва дав-
латхоҳии ҳазрати Сулаймонӣ дастовезе надорад.

«Тағрихи Фариишта»

Ҷақуру хаста ба даргоҳат омадам, раҳме,
Ки ҷуз валон туам нест ҳеч дастовез. *Ҳофиз*

4. маҷ. васила, восита; баҳона; дастовез сохтан баҳо-
на кардан.

Ҷомаҳон эшон [эличён] мебариданд ва хев меан-
дохтанд, то магар чизе гӯянд, ки онро дастовез
сохта заҳмате расонанд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Муҳаммад-шоҳ, ки дар асл аз у мутаваҳҳим буд,
онро дастовез сохта, дар соат ҳукм ба қатлаш
фармуд. «*Тағрихи Фариишта*»

ДАСТОДАСТ دستادست даст ба даст; (савдои) нақд.

Ситаду дод макун ҳаргиз, ҷуз дастодаст,
Ки пасодаст хилоф ораду улфат бибарад.

Абушақури Балхӣ

ДАСТОЗМОӢ دست آزمای 1. қувваозмоӣ, чангкунанда;
дастозмоӣ гаштан чанг кардан.

Ба шамшер гаштанд дастозмоӣ,
Дар он ҳам нашуд қолабе захмсоӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

2. қувваозмоӣ; санчиш, имтиҳон; дастозмоӣ кардан
озмудан, санчидан.

Чӣ кам дидӣ аз мо ба фарзонагӣ
Дар оини мардию мардонагӣ,

Ки бо хасми мо карда дастозмоӣ,
Ба сӯи забунӣ шавӣ раҳнамоӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

ДАСТОЗМОӢ دست آزمایی қувваозмоӣ, зуроимоӣ, имтиҳон.

ДАСТОМУӢЗ دست آموز (мурғи) ба даст омӯхташуда, ки
дар сурати сар додан боз ба даст омада менишинад;
мурғи аҳлӣ; (ваҳшиҳои) ромшуда.

Ресмон бар по чй хочат мурғи дастомӯзро.

Зарбулмасал

Шери гардун пеши шери роятат
Сухра чун оҳуи дастомӯз бод. *Анварӣ*

ДАСТОН داستان 1. мақр, фиреб, тазвир, хила, найранг.

Умар ... гуфт: Фиреб ва дастон бо ман суд надо-
рад. «*Таърихи Табарӣ*»

Ба он ду соиди симин, ки мебарад аз даст
Дили шикастаи ошиқ ба хилаву дастон. *Восифӣ*
дастон кардан хила ва фиреб ба кор бурдан.

Ҳон, напиндори, ки дастон мекунам,
Ин ки аз ҳаҷри ту афғон мекунам. *Анварӣ*

2. нағма, лаҳн, наво, мақом.

Зи сад дастон, ки уро буд дамсо
Гузида кард ей лаҳни хушвоз. *Низомӣ*

дастон задан а) навохтан, сурудан.

Чарас дастони гуногун ҳамезад
Ба сони андалебе бо анодил. *Манучеҳрӣ*

б) лоф задан.

Ту Рустамӣ ба гаҳи ҳамла пири Золи ҷаҳон,
Чй гуна пеши ту дастон занад зи мардӣ Сом?

Заҳири Форёбӣ

дастон навохтан оҳанг навохтан, мусиқӣ навохтан.

Ҳамин донад, ки танбуре бисозад,
Бар у роҳеву дастоне навозад.

Фаҳриддини Гургонӣ

3. афсона, қисса, достон.

Рози сарбасти мо бин, ки ба дастон гуфтанд,
Ҳар замон бо дафу най бар сари бозори дигар.

Ҳофиз

4. лақаби Зол, ки падари Рустам аст.

Аз Эрон суви Зобулистон кашид,
Або Пилтан суи Дастон кашид. *Фирдавсӣ*

Диловар даромад чу Дастони гурд,
Ба ҳамми камандаш дароварду бурд. *Саъдӣ*

ДАСТОНЗАН داستان زن *ниг.* дастоннавоз.

Булбули дастонзан чора ҳамечӯд зи ман,
Чора э-он чӯд, ки уро ҷуст бояд низ чор.

«Луғати фурс»

Эшон ҳама булбулони руҳанд,
Дастонзани пардаи сабуҳанд. *Ҳилолӣ*

ДАСТОННАВОЗ داستان نواز дастонсаро, нағмасаро; мурғи
дастоннавоз мурғи хушхон.

Ба боғи сухан мурғи дастоннавоз,
Бар овози чангам навое бисоз! *Ҳочу*

ДАСТОННАВОЗӢ داستان نوازی нағмасарой, нағмапардозӣ.

Муаллим чун кунад дастоннавозӣ,
Кунад қудак ба пешаш пойбозӣ.

Фаҳриддини Гургонӣ

ДАСТОНСАНЧ داستان سنج дастонсарой, дастонгӯӣ.

ДАСТОНСАРО(Ӣ) داستان سرا(ى) 1. гӯянда ва нақлқунандаи
достон; 2. нағмасаро, хушхон.

Эй пайки ростон, хабари сарви мо бигӯ!
Аҳволи гул ба булбули дастонсаро бигӯ! *Ҳофиз*

Нағмаи хунёғари дастонсарой
Мурда бувад бе сухани ҷонфизоӣ. *Ҷомӣ*

ДАСТОНСОЗ داستان ساز 1. навозанда, мусиқинавоз; хонан-
да, ҳофиз.

Шаш ҳазор устои дастонсоз
Мутрибу пойқубу луъбатбоз. *Низомӣ*

2. фиребгар, афсунгар, ҳилагар.

Омад он дастгири дастонсоз,
Меҳр нав карда меҳрбонро боз. *Низомӣ*

ДАСТОР دستور 1. аммома, салла.

Ва бад-ин шаҳр аз суфи гуспанд дасторҳо бо-
фанд. *Носири Хисрав*

Кулоҳи хонабардушон ҳисори офият бошад,
Балое одамиро бар сар аз дастор меояд. *Сайидо*

2. порчае, ки рӯи таомхоро мепушонанд.

Яке суфра фуруд омад, хоне ораста ва дасторе
бар сари он. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. порчае, ки хуруқворӣ ё меваҳоро дар он мепечо-
нанд; дастархон; 4. румол; миёнбанд.

Он гурунчу он шакар бардошт пок,
В-андар он дастори он зан баст хок. *Рудакӣ*

ДАСТОРБАНДОН دستار بندان салладорон; *маҷ.* аҳли дин
(уламо, фақеҳон, қозихо, муфтиён, шайхони ислом).

Чу қозӣ ба фикрат нависад сичил,
Нагардад зи дасторбандон хичил. *Саъдӣ*

ДАСТОРДОР دستار دار мутасадди дастархон, моида; дас-
тордори хон мутасадди дастархон ва суфра.

Эй сад Зубайда, пеши сафи ходимони ту,
Дастордори хону парастори хон шуда. *Ҳоқонӣ*

ДАСТОРОН دستاران музле, ки пеш аз иҷрои кор ба муз-
дур медиҳанд, харҷӣ; муждагонӣ, севанҷӣ.

Бастӣ қасаб андар сар, эй дӯст, ба муште зар,
Як бӯса бидеҳ моро, эй дӯст, ба дасторон! *Асқадӣ*

ДАСТОРХОН دستار خوان 1. симот, моида, суфра.

Зи нон гашт дасторхонҳо тижӣ,
Фақирон хароб аз ғами фарбеҳӣ. *Сайидо*

2. завола, навола, хуроке, ки аз меҳмонӣ ва туй овар-
да мешавад, залла.

Ба ман дод аз ин гуна дасторхон,
Ки бар ман ҷаҳнофаринро бихон. *Фирдавсӣ*

ДАСТОРЧА دستارچه 1. *шакли тасғири* дастор 3, 4.

Ман ангуштарӣ аз миёни дасторча бикӯшодам. (4)
Авфӣ

2. рупоккунак, дастпоккунак, сачоқ.

ДАСТОС دست اس осьёи хурде, ки бо даст мегардонанд,
яргучоқ.

Ҳаст чу даврони фалак тезрав,
Дона ба дастос, чи кухна, чи нав. *Хисрави Деҳлавӣ*
дастос кардан орд кардан (ба воситаи осьёи дастӣ).

Миқдоре аз он гандум дастос карда нон пухтанд.
«Равзат-ус-сафо»

ДАСТПАЙМОН دست پيمان пулу моле, ки ҳангоми ақди
ниқоҳ ба зиммаи домод гузошта мешуд, маҳр, кобин,
қалин.

Дастпаймоне ба даст ор, то духтаре аз баҳри ту
бихоҳам. *Авфӣ*

Ҳоло дастпаймоне фароҳури ҳол тартиб кар-
даам. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

ДАСТПАРВАР||**ДАСТПАРВАРД**||**ДАСТПАРВАРДА** *دست پرور*||*دست پرورد*||*دست پرورده* тарбияёфта, парваришбёфта; дастпарвари ноз он кӣ уро бо нозу неъмат парвариш кардаанд.

Ҳамаро дид дастпарвари ноз,
Даст аз оини ҷанг дошта боз. *Низомӣ*
дастпарварди фиғон он кӣ бо азобу уқубат калон шудааст.

Ашки чашми шабнамам, дар ҳасратн рӯи гулам,
Дастпарварди фиғонам, хоназоди булбулам. *Сайидо*

ДАСТПЕЧ *دست پیچ* 1. зурозмой.

Кунам дастпече ба санҷобиён,
Занам сикка бар сими сақлобиён. *Низомӣ*

2. баҳона.

Қазоро дастпечи худ кунад аз қачравӣ надон,
Гуноҳи лағзиши худ кӯр донм бар асо бандад.

Соиб

3. маҷ. дастак, санад.

ДАСТПУХТ *دست پخت* 1. таоми дастӣ, таоми хонагӣ.

Аз дастпухти табъи ту болаззат аст бас
Бар хони ақл ҳар кӣ шавад меҳмони илм. *Урфӣ*

2. маҷ. дастпарвард.

Ҳамон Рӯшанакро, ки духти ман аст,
Бад-он нозуки дастпухти ман аст. *Низомӣ*

ДАСТРАНЧ *دسترنج* 1. касбу кор, касбу ҳунар, меҳнат.

Дастхуши кас наям аз баҳри ганҷ,
Дасткаше меҳӯрам аз дастранҷ. *Низомӣ*

Биёмуз фарзандро дастранҷ
В-агар даст дорӣ чу Қорун ба ганҷ. *Сағдӣ*

2. музди кор, дастмузд; дастранҷ хӯрдан бо музди кор зиндагӣ кардан, бо кор маош ёфтан; ҳосил ва ғайра дидан.

Гар ин ҳама ранҷ бар ту бурдам,
Баргу, ки чи дастранҷ хурдам? *Шоҳин*

ДАСТРАС *دسترس* 1. чизе, ки ба даст дароварданаши мумкин ва осон бошад, чизи муяссар; дастрас будан имконпазир будан; имконият доштан.

Ба чизе, ки бошад маро дастрас,
Бикушам, ниёзат наёрам ба кас. *Фирдавсӣ*

Гар ташна ба об дастрас нест,
Чун соғари шир ҳаст, бас нест? *Шоҳин*

Вафову мардумӣ имрӯз кун, ки дастрас аст,
Бувад, ки фардо ин ҳолро завол бувад.*

дастрас доштан имконият доштан.

Ғариби шаҳри ту, Чомӣ, надошт дастрасе,
Чуз он ки пеши ту ин гуфтаи ғариб овард. *Чомӣ*

Ба дасти кӯтаҳи ман домани ёре намеояд,
Надорам дастрас, аз дасти ман коре намеояд.

Мушфиқӣ

дастрас ёфтан имкон пайдо кардан.

Надорам тамаъ бар зару сими кас,
В-агарчанд ёбам бад-он дастрас. *Низомӣ*

2. қудрат, иқтидор, тавоноӣ.

Маро буд бар меҳтарон дастрас.
Инони маро барнатобид кас. *Фирдавсӣ*

Фосиқе будӣ ба вақти дастрас,
Порсо гаштӣ кунун аз муфлиси. *Носири Хисрав*

ДАСТСОЗ *دست ساز* 1. он чӣ бо даст сохта шудааст;

2. маҷ. сохта, пардохта.

Ҳар моидае, ки дастсози фалак аст,
Ё бенамак аст, ё саросар намак аст... *Хоҷонӣ*

ДАСТСОЙ *دستمای* киноя аз хор, забун.

Гарат хостгор ояд аз ҳамсаре,
Агар подшаҳ бошад, ар чокаре,
Нахоҳам, ки нокарда дастозмой,
Кунӣ чавҳари хешро дастсой. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАСТТАНГ *دست تنگ* ниғ. дасттиҳӣ.

Ин порси ҳам дасттанг буд ва вусъате надошт,
ки ҳоли маро мараммате кунад. *Носири Хисрав*

ДАСТТАНГӢ *دست تنگی* тангдастӣ, муҳтоҷӣ, камбағалӣ.

Маро вақте дасттангӣ ва усрате рӯй намуд.

Авфӣ

ДАСТТИХӢ *دست تهي* фақир, камбағал, муҳтоҷ.

Гуфтам, к-у фақирӯ дасттиҳист,
Мардро доғи фақр русияҳист. *Чомӣ*

ДАСТУР *دستور* 1. вазир.

Бихонд он ҷаҳондида Чомоспро,
Ки дастур буд шоҳ Гуштоспро. *Дақиқӣ*

Арасту, ки дастури даргоҳ буд,
Ба ҳар неку бад махрами шоҳ буд. *Низомӣ*

2. маҷ. роҳнамо.

Зафар вайро далелу чуд ганҷур,
Вафо вайро аминӯ ақл дастур.

Фаҳриддини Гургонӣ

дастур кардан раҳнамо қарор додан; он кардан, пеша кардан.

Ғаҳе шармаш ҳаворо дур кардӣ,
Хирад андешаро дастур кардӣ.

Фаҳриддини Гургонӣ

3. тарз, тариқ; қонда, қонун, расм, одат.

Дастур он аст, ки чавшан бар андом озмуда ме-
шавад. *Авфӣ*

Дастури ҷаҳон, бародар, ин аст,
Айшаш ба миён, ғамаш камин аст. *Шоҳин*

4. руҳсат, иҷозат, фармоиш; ба дастури... а) ба тарзи..., ба тартибу қоидаи..., ба расму оини...

Рӯзи дигари фаваш ҷасади латифашро ҷаноза
хонда, ба дастури аҷод дар муҳавватаи муфтиён
дар ҷавори мазори... шайх Мансури мотридӣ ба
хок супурдам. *Малеҳо*

б) бо иҷозати...; бо фармоиши...

Ба ба дастури падарам маро ба муҳимми... шаръия
дар дорулқазои Самарқанд амр карданд. *Малеҳо*
дастур додан иҷозат додан; супориш ва фармон додан.

Ҷон мерасад ҳар дам ба лаб, донӣ, ки бозӣ нест
он,

Бар ноз дастуре мадеҳ чашми дағоро ҳар замон.
Хисрави Деҳлавӣ

дастур доштан а) раҳбару раҳнамо қарор додан.

Ҳамеша хирадро ту дастур дор,
Бад-ӯ ҷонат аз носазо дур дор! *Фирдавсӣ*

б) иҷозат доштан; фармон доштан.

ДАСТУРУЛАМАЛ *ا. دستورالعمل* рохнамо, нишондод.

Сикандар ин суханонро дастуруламал сохта, бинон чанг ва сулҳ бар ин ниҳод.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

ДАСТУРӢ *دستوری* иҷозат, рухсат.

Ба дастурии ӯ шавӣ шуглсанҷ,
Ки дастури доно беҳ аз теғу ганҷ. *Низомӣ*

дастури додан иҷозат додан.

Амруллайс хост, ки пиёда шавад, амир Мозӣ
дастури надод. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

ДАСТФИШОН *دست‌فشان* *ниг.* дастафшон I.

Хезу боло бинамо, эй бути ширинҳаракот,
Қ-аз сари чону чаҳон дастфишон бархезам. (1)

Ҳофиз

ДАСТФОЛ *دست‌فال* савдон аввалин (ки гуё барори савдо

ба ин вобаста аст), байъи аввал, шавгун.

Дастфале, ки чуди ӯ карда,
Гард аз баҳру кон баровард. *Маъруфии Балхӣ*

ДАСТХАТ *دست‌خط* 1. он чӣ бо даст навишта мешавад.
дастнавис.

Оби шавқ аз чашми Саъдӣ меравад бар дастхат,
Лочарам чун шеър меояд, сухан тар мешавад.

Саъдӣ

2. имзо; дастхат кардан (*ё* намудан) а) навиштан,
руқъа ва шукқа навиштан, мактуб навиштан.

Амир дар зайли саворӣ дастхат намуда, ки фа-
лон сафари Русия кардааст... *Аҳмади Дониш*

б) имзо кардан.

Сичилле, ки бар вай кунад дастхат,
Шавад маҳзари гуфтугӯи ғалат. *Турро*

ДАСТХУШ||**ДАСТХАШ** *دست‌خوش* 1. *ниг.* даст (дасти
хуш).

Пайсипари чуръаи майҳорагон,
Дастхуши бозии сайёрагон. *Низомӣ*

2. *мач.* чизе, ки ба даст дароварданаш осон бошад;
муяссар, дастрас.

Ҳофиз, ки сари зулфи бутон дастхушаш буд,
Пас турфа ҳарифест, к-аш акун ба сар афтод.

Ҳофиз

дастхуш доштан дастрас доштан, имкон доштан.

Ба паҳлуи шер он гаҳе даст каш,
Ки дорӣ ба шерафканӣ дастхаш. *Низомӣ*

ДАСТХУШК *دست‌خشک* *киноя* аз ҳеҷ, ночиз.

Ташнаро қатра беҳ аз гавҳари сероб бувад,
Дастхушк аст садаф пеши ақиқи яманӣ. *Сайидо*

ДАСТЧАРБӢ *دست‌چربی* *киноя* аз имдод ва ёри; лутфу
марҳамат.

Дар ин замона, ки уммеди дастчарбӣ нест,
Магар чароғ зи худ рағфәне бурун орад. *Соиб*

ДАСТӢЕБ *دست‌ياب* ғолиб, чира, фируз, дастъебанда ба
касе.

Ту он гаҳ, ки бар ман шавӣ дастъеб,
Зани беваро дода бошӣ ҷавоб. *Низомӣ*

ДАСТӢЕР *دستيار* ёридоханда, мададгор; хизматгор.

Дастъеру сутуру кори сафар
Сохта, к-ӯ диҳад чӣ некутар. *Унсурӣ*
Мулки у пойбанди душмани уст,
Килки у дастъери ботини уст. *Саной*

ДАСТӢЕРА *دستياره* дастбанд, дастпона.

Ҳаме то аз маҳи нав шаб нашояд
Чу хотуни ҳабаш бар дастъера. *Бадри Чочӣ*

ДАСТӢЕРӢ *دستيارى* ёри, ёрмандӣ; хизматгорӣ.

Райсуҳра ... хост, ки ба макр ва ҳила ва дастъери
шайхро ба даст оварда ҳокими Мултон шавад.
«Таърихи Фаришта»

Маро гар дар ин пеша дасте расост,
Ҳам аз дастъерии Саъдӣ бихост. *Шоҳин*

ДАФ *دف* *ниг.* доира II.

Эй басо нуқсон, ки дар зимнаш бувад як навъ суд,
Чун дафи луӣ дарид, аз баҳри маймун чанбар
аст. *Фонӣ*

Бонги ною даф аз даҳлезҳо ба зӯр берун меомад.
Аҳмади Дониш

♦ дафи зар *киноя* аз офтоб.

Мурғ чун рақскунон боз наво баргирад,
Лаб пур аз ханда кунад субҳу дафи зар гирад.
Бадри Чочӣ

тар будани сари даф *киноя* аз нодон будан (ба эъти-
бори он ки доираи тар садо намедихад).

Кучо номи асҳоби дониш баранд,
Абулфатҳи Бустӣ сари дафтар аст,
Ҳар он к-ӯ наёяд ба фазлаш муқирр,
Бидонам, ки уро сари даф тар аст.

«Тарҷумон-ул-балоғат»

ДАФЗАН *دف‌زَن* дойразан, дойрадаст.

Зухраву маҳ дафзану шодони мост,
Булбули ҷон масти гулистони мост.

Шамси Табрезӣ

ДАФИН *ا. دفين* 1. пинҳон карда шуда, руст карда шуда,
пушида.

Пора-пора далқу пунбапустин
Дар даруни он амома буд дафин. *Румӣ*
Ганҷи бепоён дар ин қалъа дафин,
Ҳаст он қотил вале ғофил аз ин. *Шоҳидӣ*

дафин гардидан пинҳон шудан, рупӯш шудан.

Гоҳ гардад ба хуну хок дафин,
Бистар аз хоку аз хасак болин.

2. *мач.* маъданиёт, он чӣ дар зери хок пинҳон аст.

Бе шарафи мӯҳри хозинаш наниҳодаст
Дар дили кон офтоб ҳеҷ дафинро. *Анварӣ*

3. дафин кардашуда, гуронидашуда; дафин кардан гу-
рондан, дафин кардан.

Дигарон бар вай офарин карданд,
Бо тани куштагон дафин карданд. *Низомӣ*

ДАФИНА *ا. دفينه* ганҷ, пул ва ҷавохироти дар зери за-
мин пинҳон кардашуда; ганҷ, пулу ҷавохирот; боигарӣ.

Холи рухат зи банда бидуздид ақлу дин,
Шаб бо чароғ ёфт матоу дафинаро.

Қамолӣ Ҳуҷандӣ

Хайри ман дар он аст, ки маро хазина ва дафина
набошад. *Аҳмади Дониш*

ДАФН *a.* دفن гуронидан, ба хок супоридани мурда.

Чу аз шуғли дафнаш бипардохтанд,
Ҳакимон хирадномаҳо сохтанд. *Ҷомӣ*

дафн кардан (*ё* сохтан) *a.* дар хок пинҳон кардан, чизеро дар зери замин гур кардан.

Зарҳо бибурдам ва ба мавзее дафн кардам. *Авфӣ*

б) гур кардан (мурдаро).

Афросиёб уро бикӯшт ва ҳам дар ин ҳисор ...
уро он чо дафн карданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Ҳар кӣ мемирад, дар он чо дафн месозанд.

Малехо

ДАФНАВОЗ دفنواز доирадаст.

Ба хушхони дафнавози тазарв,
Ба марғулаи зулфи раққос сарв. *Тугро*

ДАФНУК دفنوک зинпуши асп, ғошия.

Аз бузургӣ ки ҳастӣ, эй хаштук,
Чокарат бар китаф ниҳад дафнук. *Рӯдакӣ*

ДАФОИН *a.* دفائن ҷ. дафина.

Канори боғ ҳама пур хазоини Доро,
Фазои роғ ҳама пур дафоини Қорун. *Ватвот*

ДАФОТИР *a.* دفاتر ҷ. дафтар.

Ҳаргоҳ қазияи бузург рӯй наояд, онро арбоби
қалам дар дафотир сабт наоянд. (2)

«*Таърихи Фаришта*»

Фа-лоҷарам он чӣ дар дафотир ҳозир дидам,
дар ин авроқ кашидам хотири асҳобро. (2)

Аҳмади Дониш

ДАФТАР دفتر 1. дастан варақҳои паси ҳам дӯхташуда

(барои китобат); 2. китоб; маҷмӯа; асарни навишташуда.

Ба ғайри сафҳаи дил котиби қазо нанавишт
Ҳадиси ишқ, ки дар дафтари китобе нест.

Ибни Ямин

Дарнагирад дамат, эй носеҳи доно, ба Камол,
То бар оташ наниҳӣ дафтари доноиро.

Камоли Хуҷандӣ

3. китоби қонунҳо, маҷмӯаи қонунҳо.

Яке дафтаре созам аз ростӣ,
Ки напзирад он кажжию костӣ. *Фирдавӣ*

4. он чӣ, ки дар он дахлу харҷ ба ҳисоб гирифта мешавад, китоби ҳисоб.

Дарди сар бисъёр дорад дафтари тумори қарз,
Чуз фаромӯшӣ нависад гар яке, аз бар макун!

Савдо

5. маҷ. барг, варақ.

Гуфтам: Эй чони ҷаҳон, дафтари гул айбе нест,
Ки шавад вақти баҳор аз май ноб олуда. *Ҳофиз*

◇ дафтари аъмол *d.* ҳисоби қору кирдорҳо.

Ҳадиси ишқу ғами дард, Ҷомӣ, ин ҳама чист,
Агар на дафтари аъмоли мост девонат? *Ҷомӣ*

дафтари мусаввад *a.* дафтари сиёҳнависӣ; б) киноя аз шаб.

Пайрави амраш аз фалак ҳар субҳ

Тай кунад дафтари мусаввадро. *Бадри Чочӣ*

дафтари ушшоқ хондан машғули ишқ шудан, ишқ-бозӣ кардан.

То ба кай гӯям, ки хонам дафтари ушшоқро,
Аз китоби меҳнаташ як сатр агар хонӣ, бас аст.

Туграл

дафтари ғам аз ҳам кушодан киноя аз дарду ҳасрат кардан, ғаму андӯҳи худро баён кардан.

... Суи падараш қадам ниҳоданд,

В-он дафтари ғам зи ҳам кушоданд. *Ҷомӣ*

аз дафтари лайлу наҳор берун кардан киноя аз нобуд кардан.

Дар аввали моҳи барот мушрифӣ қазо рӯзномаи ҳаёти Навоиро чун фарди ботил аз дафтари лайлу наҳор берун кард. «*Таърихи Сайидроқим*»

ДАФТАРДОР دفتردار ҳисобчӣ, ҳисобдор.

ДАФФОФ *a.* دفاف 1. доирасоз, устои дафсоз; 2. маҷ.

доирадаст, доиразан.

Даффофу хушовозу накурӯст, аз он
Дар доираи ҳусн мақоме дорад. *Сайфӣ*

ДАФЪ *a.* دفع 1. дур кардан, рад кардан; рондан; рафъ кардан, бартараф намудан; нест кардан.

Мудабброни мамолики он тараф дар дафъи ма-
заррати эшон машварат карданд. *Саъдӣ*

Шаб барои дафъи сармо пунба мекардам ҳаёл,
Партави маҳ чун фитод аз равзани қошоонам.

Мушфиқӣ

дафъи аодӣ несту нобуд кардани душманон.

Ҳаким ... фармуд, ки дар дафъи аодии мамлакат
азми дуруст бағоят писандида аст.

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

дафъ кардан (*ё* намудан) дур кардан, рондан; нест кардан.

Моланд агар ба пайкари худ равғани маро,
Бешакку шубҳа дафъ кунад дарди устухон.

Сайидо

2. боздоштан.

Басе кард дар дафъи хун ҳила соз,
Вале хун наистод аз ҳила боз. *Ҷомӣ*

◇ дафъи хумор хумор шикастан.

Эй чаманпайкари хуршед-узoram, бинишин,
Ҷоми май гиру пай дафъи хуморам бинишин!

Савдо

дафъи ҳодиса бар зидди ҳодисае чораи қатъӣ ди-
дан.

Эй сарваре, ки ҳазми ту тасдиқи мулкро
Ҳангоми дафъи ҳодиса садди мусаддад аст.

Анварӣ

ДАФЪА *a.* دفعه бор, кара.

Сад ҳусн ба он рух ту ба як дафъа фурушӣ,
Маҳ рафт ба мизон, ки фуру шуд ба тарозу.

Камоли Хуҷандӣ

ДАФЪАТАН *a.* دفعاتاً якбора; ногаҳон, нохост.

Ҳар ду бузургвор дафъатан ба забон оварданд, ки
эӣ мавлоно ... ҳар чӣ ба хотири шумо бигзарад дар
миён ояд. «*Таърихи Фаришта*»

ДАФЪУЛВАҚТ *a.* دفع الوقت кашолдиҳӣ, ба таъхир мо-
нондан, ақибандозӣ.

Ба афғон гуфт: То чанд, эӣ ҷафокеш,
Ба дафъулвақт дурам дорӣ аз хеш. *Нозим*

ДАХИЛ *a.* دخيل 1. он кӣ ба кори шахси дигаре дахл
дорад; дахлаткунанда; 2. маҷ. ҳамроҳ, шарик, саҳмдор.

дахил шудан ҳамроҳ шудан, шарик будан.

Субҳи пири омаду вақти раҳил,
Дар асотиру самар кам шав дахил. *Румӣ*

Шайх гуфт...: Дар истиҷобати дуо у низ дахил шуд. «*Таърихи Фаршита*»

ДАХЛ *a. دخل* 1. даҳолат, мудохила, по дар миён ниҳодан; дахл доштан даҳолат доштан; муносибат доштан.

Чаноби вазоратмартаба дигар ҳаққе ва дахле дар умури мулкӣ надоранд. *Садри Зиё*

2. даромад, мадохил, воридот; *муқобили харҷ*.

Дахли худро музоаф кард ва харҷро кам. *Авфӣ*

Дахли сад баҳр аст харҷи дидаам,
Мардуми чашмаам аҷаб даръедил аст. *Шавкат*
дахл кардан а) суд бурдан, нафъ гирифттан, фонда кардан, даромад кардан; б) даҳолат кардан; маҷ. гап партофттан, чизе гуфттан.

Хони мазкурро ҳар гоҳ бо усто мулоқот афтодӣ,
дахле карди ва усто ҷавоби ҳазломезе гуфтӣ.

Садри Зиё

3. маҷ. манбаи таъминот, воситаи таъминот.

Эй ёр, ... тавонгарон дахли мискинонайд ва захираи гушанишинон... *Саъдӣ*

4. ҳосил, ғалладона.

Шоҳо, сипоҳи ту, ки чу муранду чун малах,
Бар гирди дахлу донаи деҳқон нишастааст.

«*Тазкираи Давлатишӯҳ*»

дахли Хузистон мадохилу ҳосили яқсолаи шакари Хузистон, ки киштзори найшакар бисёр дорад.

Ба нозе қалби Туркистон дарида,
Ба бусе дахли Хузистон харида. *Низомӣ*

дахл бардоштан ҳосил гирифттан.

Чун покбозон ҳар кучо тухми иродат коштем,
Аз киштзори орзу дахли бало бардоштем. *Исмат*

ДАХМ *دخم* *ниг.* дахма.

Чунин гуфт бо ман ситорашумор,
Ки Рустам кунад дахми Сомӣ савор. *Асадӣ*

ДАХМА *دخمه* сардоба, хонаи зеризаминие, ки дар он ҷасади оташпарастонро мегузоштанд, мақбара, сағона; гурхона.

Бар оини шоҳон яке дахма кард,
Чӣ аз зарри сурху чӣ аз ложвард. *Фирдавсӣ*

Ҳеч доно зи мурда бок надошт,
Наиғ аз дахмаҳои хок надошт. *Бедил*

◇ *ин дахма киноя аз дунё.*

Май нуш куну чуръа бар ин дахма фишон з-он-к
Дилмурда дар ин дахмай перузававтоӣ. *Ҳоқонӣ*
ҳафт дахмаи хазро киноя аз ҳафт табақаи осмон,
фалак.

Оби ҳаёт нушаду бас хоки мурдагон
Бар руи ҳафт дахмаи хазро барафгананд. *Ҳоқонӣ*

ДАХМАБОН *دخمه بان* гурбон, посбони гурхона.

Бидаранд аз симоъ хаймаи чарх,
Сухра бар дахмабон кунанд ҳама. *Ҳотифӣ*

ДАХШ *۱ دخش* оғоз, ибтидо; шавгун.

Нав-ошиқаму аз ҳама хубони замона
Дахшам ба туаст, ар чӣ киам хуб бувад ҳол.

Фароловӣ

ДАХШ *۲ دخش* торик, тира.

Бихоҳ он чӣ хоҳиву дигар бубахш,
Мақун бар дили мо чунин рӯз дахш. *Фирдавсӣ*

ДАШ *دش* худорой, худро ба қиёфаву сурати хуб даровардан.

Ин кашу даш ҳаст ҷабру ихтиёр,
Аз варон ин даромад ҷазби ёр. *Румӣ*

ДАШНА *دشنه* навъе аз ханҷар, корди нугтез.

Густох манеҳ ба ҳарфаш ангушт,
То бар дами дашна ноядат мушт. *Шоҳин*
дашна задан ханҷар задан, бо корд ҳамла кардан.

Он дигар ба Восил андаррасид ва вай андар намоз буд, дашна андар Восил зад.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

дашна кашидан корд кашидан, қасди куштан кардан.

Чу шуд дилбастаи меҳраш, мақаш дашна, мақуш ташна,
Чу новак дар ҷигар дорад, мағу таркаш, мақун курбон! *Бадри Чочӣ*

◇ *дашнаи субҳ киноя аз равшании субҳ.*

Ман он румсолори тозиҳушам,
Ки чун дашнаи субҳ зангӣ кушам. *Низомӣ*
дашнаи тез баркашидани субҳ киноя аз дамидани субҳ.

Субҳ чун баркашид дашнаи тез,
Чанд хуспӣ, Низомие, бархез! *Низомӣ*

ДАШНАШИКОР *دشنه شكار* касе, ки бо дашна шикор мекунад.

Қарданд зиреҳ пӯст бар андоми шахидон,
Миҷғони касе дашнашикор аст, бибинед. *Саъдӣ*

ДАШНОМ *دشنام* *ниг.* душном.

ДАШТ *دشت* 1. саҳро, биёбон; замини ҳамвори васеъ.

Он зиндагине, ки бе ту бигашт,
Бодест гузашт бар сари дашт. *Шоҳин*

Дашти Қарбало номи мавзее (дар Ироқ), ки он ҷо имом Ҳусайн — писари Али — кушта шудааст.

З-остини шоҳи гул фаввораи хун сар кашид,
Домани саҳро зи ҷуши лола дашти Қарбалост.

Сайидо

2. зироатгоҳ, киштзор.

Ҷаҳондида пире бар у баргузашт,
Чунин гуфт хандон ба ногури дашт:
Маниндор, ҷони падар, к-ин ҳимор
Кунад дафъи чашми бад аз киштзор. *Саъдӣ*

Дами субҳ деҳқони зарринаташт
Баромад пан обдори ба дашт. *Сайидо*

3. Дашти Баёз, ки шахрест дар наздикии Хуросон.

Дар Бухоро бандаи садри ҷаҳон
Муттаҳам шуд, гашт аз садраш ниҳон.
Муддати даҳ сол саргардон бигашт,
Гаҳ Хуросон, гаҳ Кухистон, гоҳ Дашт. *Румӣ*

◇ *ин дашт киноя аз дунё, олам.*

Мақун айбам зи хун хӯрдан дар ин дашт,
Ки коромузи оҳуи таторам. *Ҳофиз*

Дар мазраи ҷаҳон мафишон донаи умед,
З-ин дашт баргузар, ки заминест донасуз. *Урфӣ*

дашти найзаварон киноя аз Арабистон.

Фаровон кас аз дашти найзаварон
Бари хеш хонд озмуда сарон. *Фирдавсӣ*

дашти саворони найзагузор *ниг.* дашти найзаварон.

Яке мард буд андар он рӯзгор

Зи дашти саворони найзагузор. *Фирдавси*

(ин) дашти тапишхез *киноя* аз дунъи пурташвиш.

Гарди ором дар ин дашти тапишхез кучост,
То ба ҷое бирасед, обила бунъед кунед. *Бедиа*

ДАШТБОН دشتبان посбони киштзор, ниғаҳбони кишт.

Чу дар сабза дид аспро даштбон,

Кушода забон шуд дамону данон. *Фирдавси*

Пан гур, к-аз даштбонон гум аст,

Зи номардумҳои ин мардум аст. *Низомӣ*

ДАШТБОНӢ دشتبانی посбонӣ, назорати киштзор.

Биёбониён паҳлавонӣ кунанд,

Маликзодагон даштбонӣ кунанд. *Низомӣ*

ДАШТГОҲ دشتگاه 1. биёбон, саҳро; 2. маҷ. гӯристон.

Бигуфто, ки кардам дар ин даштгоҳ

Ба гури гадоёну шоҳон нигоҳ,

Нашуд устухонҳои шоҳон ҷудо

Ба чашми ман аз устухони гадо. *Ҷомӣ*

ДАШТНАВАРД دشتنورد *ниг.* даштпаймо(ӣ).

... В-эй даштнаварди кӯҳпаймой

Нагрифта сукун ду дам ба як ҷой. *Ҷомӣ*

ДАШТНИШИН دشت‌نشین он ки дар дашту биёбон зиндагӣ мекунад.

Ачуза даштнишин буда, пеш аз ин вақте инчунин
ҳангомае надида буд. *Садри Зиё*

ДАШТПАЙМО(Ӣ) دشت‌پایما(ی) биёбонгард.

Ҳар фард раҳи назорапирой

Шуд кӯҳнаварду даштпаймой. *Ҷайзӣ*

Ҷизоли даштпаймоё, биёбонгард наҳҷире,

Адоватҷӯй бераҳме, зи сар то пой тазвире.

Сайидо

ДАЪБ *a.* دأب одат, расм; ху, ҳислат.

Даъби мо нест гила хоса ба ҳар ноҷинсе,

Гарчи анвои ҷафо аз ҳама асноф кашем. *Ҷомӣ*

Ва даъби он ҳазрат он буд, ки ҳар рӯз шеъре
дар миён меандохтанд ва шуароро ба ҷавоб ва татаб-
буъи он маъмур месохтанд. *Восифӣ*

ДАЪВАТ *a.* دعوت 1. ҷеғ задан, таклиф намудан.

Даъвати сулҳ монд номасмӯ,

Бар фасод уфтод азми рӯҷӯ. *Бедиа*

2. зиёфат, меҳмонӣ.

Оқибат чун шуд сарои у тамом,

Даъвате оғоз кард аз баҳри ом. *Аттор*

даъват кардан (*ё фармудан*) *a.* хондан, ҷеғ задан, так-
лиф намудан ба коре ё ҷое.

Муддате даъвати мардум мекарданд ва мардумро
ба байъати худ мехонданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Бирав, эй зоҳиду даъват макунам сӯи бихишт,
Ки худо дар азал аз баҳри бихиштам насирӣшт.

Ҳофиз

б) ба зиёфат таклиф кардан; зиёфат кардан.

Мизбонии хос хӯн бад аст,

Даъвати ом кардан аз хирад аст. *Саной*

Рузе амлоқдор, раис ва амину оқсаққолонро даъ-
ват фармуд. *Садри Зиё*

3. дуо; талаб, хоҳиш (маҳсусан аз худо).

Беш аз буруташон нагузоштасту нагзарад,
Ашъорашон чу даъвати номустаҷобашон. *Ҳоқонӣ*

ДАЪВАТӢ دعوتӣ даъватшуда, хондашуда.

Ҳин биё, ки ман расулам даъвати,

Чун аҷал шаҳваткушам, не шаҳвати. *Румӣ*

ДАЪВО||**ДАЪВӢ** *a.* دعوا||**1.** додхоҳӣ, барои мудо-
фияи ҳуқуқ ба маҳкама муроҷиат намудан; ҷанҷол,
низоз.

Оташ қурбони ҳар кӣ биъазирад, сухан ва даъвои
у ҳаққ аст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Манех аз ҳад бурун бо гар гулӯи шиша, эй соқӣ,
Наметарсӣ, ки бар гардан туро даъвои хун афтад.

Сайидо

2. иддио, талаби нодуруст, талаби ноҳақ.

Ба гардун паллаи худ бурда хуршед аз сабуксангӣ,
Зи даъвӣ бас ки шуд ҳампаллаи санги тарозуат.

Асирӣ

даъво доштан *ниг.* даъво кардан.

Давлати салотини мамолики Мовароуннаҳр бисъёр
хурд аст, чунки замини эшон маҳдуд, маозолик
дар он панҷ-шаш нафар даъвои истиқлол доранд.

Аҳмади Дониш

даъво кардан иддио кардан, он чиро ки нест, ба худ
нисбат додан.

Даъвӣ кунӣ, ки шоири даҳрам, валеқ нест

Дар шеъри ту на ҳикмату на лаззату на чам.

Шаҳид

Ба ғурури мулки Миср даъвои худой кард.

Саъдӣ

3. шаҳодат, гувоҳӣ; даъвӣ додан гувоҳӣ додан.

Лабу даҳони ту даъвӣ ба куштанам доданд,

Вакили мутлақ аз ин ҳар ду кас киро кардӣ?

Ҳисрави Деҳлавӣ

◇ даъвии нони қоқ иддиное, ки асоси ночизе дорад.

Гарчи тамаъ буридаам, ошиқи ранҷдидаам,
Муфт ҷӣ гуна бигзарам даъвии нони қоқро? *Савдо*

даъвӣ задан лотидан, ифтихор изҳор намудан.

Соҳиби иззати зотӣ назанад дам зи ҳасаб,

Ғунча ҳаргиз назанад даъвии гулпираҳанӣ. *Сайидо*

ДАҒАЛ دغل 1. мақр, ҳила.

Бар замин зад кӯҳноро, к-эй беиёр,

3-ин дағал моро баровардӣ зи қор. *Румӣ*

Муқомире ба даруни қиморхонаи ишқ

Ҳазинаи ду ҷаҳон бохт бе дағою дағал. *Исмаи*

2. макқор, ҳилагар, фиребгар; қаллоб.

Бирав, шери дарранда бош, эй дағал,

Маяндоз худро чу рӯбоҳи шал. *Саъдӣ*

Он беҳ, ки зи асбоби парӣ парҳезӣ,

В-аз нанги табибони дағал бигрезӣ. *Ҷомӣ*

3. носара, сақат (оид ба пули тиллову нуқра).

То ҷӣ хоҳӣ харидан, эй мағрур,

Рӯзи дармондагӣ ба сими дағал. *Саъдӣ*

ДАҒАЛӢ دغلی ҳилагарӣ, макқорӣ, фиребгарӣ.

Зоҳид... нақши дағалию бевафоии уро [дунёро]
аз рӯи дафтари рӯзгор хонда медонист.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

Аз чунон шоҳу сарваре чу Алӣ

Гар касе сар кашад, зиҳӣ дағалӣ. *Ҷомӣ*

ДАҒДАҒА *a. دغاغه* 1. тарс, бим; ташвиши хотир; воҳима, ваваса.

Шоҳи Яманро зохир аз у дағдаға дар дил ва хадшае дар хотир падида омада.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

... Қ-ин шоҳ сари гадо чӣ дорад?

З-ин дағдаға муддао чӣ дорад? *Шоҳин*

дағдаға доштан тарсу воҳима доштан.

Султон Қутбиддин дағдағаи бисёёр аз ҷониби Тоҷуддин дошт. *«Таърихи Фаршита»*

2. майлу хоҳиш, орзу, ҳавас.

То маро мансаби дарбонии у ҳосил шуд, аз сари дағдағаи ному нишон бигзаштам. *Имло*

То чанд бигуй сухане аз даҳани у,

Бигзар ту аз ин дағдаға, к-ин қофия танг аст.

Туғрал

дағдаға кардан (*ё* намудан) хоҳиш ва орзую ҳавас кардан.

Ҳар вазире иддиои ҳашмат ва дағдағаи кишваркушою шавкат менамуд. *«Таърихи Сайидроқим»*

ДАҒА *دغا* 1. макр, ҳила, фиреб.

Ҷаҳон кӯҳна золест зиракфиреб,

Ба зарқу дағо хешро дода зеб. *Ҷомӣ*

дағо бохтан дар бозӣ фиреб ба кор бурдан, қачбозӣ, қаллобӣ кардан.

Даврон хори меҳнат дар роҳи у андохт ва ҳарифи қачбози фалак бо у дағо бохт.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

дағо задан фиребу найранг кардан.

Бо ҷаҳон кӯш, то дағо назани,

Хайма дар коми аждаҳо назани. *Низомӣ*

дағо намудан фиреб додан, найранг кардан; дағо хӯрдан фиреб хӯрдан.

То кай дағо хӯрам зи ту, эй бевафо, бирав,
Бигзоштам ба муддаиён муддао, бирав! *Зухурӣ*

2. норост, нодуруст; айбдор; фиребгар, маккор.

Чун тарозуи ту қач буду дағо,

Рост чун ҷуй тарозуи ҷазо. *Румӣ*

Ҷон мерасад ҳар дам ба лаб, донӣ, ки боре нест он,
Бар ноз дастуре мадеҳ чашми дағоро ҳар замон.

Хисрави Деҳлавӣ

3. носара, қалб (дар бораи симу зар).

ДАҒОБОЗ *دغاباز* қачбоз; фиребгар, ҳилагар.

Бар ин арса машав қачрав чу фарзин,

Дағобоз аст гардун, муҳра барчин.

Убайди Зоконӣ

Ҳуш дор, ки гетии дағобоз

Ногаҳ кунадат ситеза оғоз. *Шоҳин*

ДАҒОПЕША *دغاپيشه* фиребгар, ҳилагар.

Чанд рӯзе зи пай таҷриба бемораш кун,

Бо табибони дағопеша сару кораш дех!

Шамси Табрезӣ

Гар ба нақде диҳадат майли дағопеша рақиб,

Ба фиребаш наравӣ, к-ин ҳама роҳи бучул аст.

Ҳайрат

ДАҚ(Қ) I *a. دق* 1. қўфтан, қубидан.

Вақти дақ(қ) оҳангар ар пушид далқ,

Эҳтишомӣ у нашуд кам пеши халқ. *Румӣ*

2. маҷ. дархост, гадоӣ.

Сер нӯшӣ аз таому нуқли ҳақ,

То равад аз ту шикамхорию дақ. *Румӣ*

дақ кардан гадоӣ кардан.

Воизеро дидам, ки ҳама рӯз дақ мекард ва зар мениҳод ва намеҳурд ва ба кас намедод. *«Хористон»*

3. сарзаниш, таъна, маломат.

Ҷуз магар он сўфие, к-аз нури ҳақ

Сер хурд, у фориг аст аз нангу дақ. *Румӣ*

Раҳм кун урову кам кун таъну дақ,

Худ мабинун хавф кун аз макри ҳақ. *Шоҳидӣ*

дақ гирифтан айбҷуй ва эътироз кардан.

Ҷунон хидмат ба ҷой овардӣ, ки султон бар вай ҳеҷ дақ натавонист гирифт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Хез ва то пой дорӣ, гурез, ки ҳасудон бар ту даққе гирифтаанд... *Саъдӣ*

дақ додан таъна задан.

Ғизои рӯҳ бувад бодан раҳиқ, алҳақ,

Ки рангу буш диҳад рангу бун гудро дақ.

Ибни Сино

ДАҚ(Қ) II *a. دق* як навъ матои нафиси қиматбаҳо; даққи мисрӣ як навъ қумоши нафиси мисрӣ.

Рафту бардошт як ба як салабаш,

Даққи мисрӣ, амоман қасабаш. *Низомӣ*

Ҷаҳл саратро чу ба пастӣ фиғанд,

Қай шавадат аз дақи мисрӣ баланд?!
Хисрави Деҳлавӣ

ДАҚИҚ *a. دقيق* 1. борик, нозук.

Агарчи муи миёнат ба чун мане нарасад,

Хуш аст хотирам аз фикри ин хаёли дақиқ.

Ҳофиз

Ҳам дар ин ҷо ба назди фаҳми дақиқ

Ғашт беларда маънии таҳқиқ. *Бедил*

2. маҳин, латиф; хушоҳанг.

Фарҳанги суҳанҳои дақиқи Туғрал,

Не таври «Суроҳ» аст, на гуфтори «Ҳамиз» аст.

Туғрал

муаммои дақиқ сухани пушидамаъноӣ борик.

Аммо фақир дар тасҳили ин муаммои дақиқ ва дар зикри ин муддаои амиқ фуру рафтам. *Восифӣ*

ДАҚИҚА *a. دقيقة* 1. нуктаи борик; сухани пушидамаъноӣ нозук.

Миёни у, ки худо офаридааст аз ҳеҷ,

Дақиқаест, ки ҳеҷ офарида нақшодаст. *Ҳофиз*

дақиқа рондан нуктаи борик гуфтан, сухани нозук гуфтан.

Бад-ин дақиқа, ки рондам, гумони гадья мабар

Ба банда, гарчи гадоӣ шарияти шуарост. *Анварӣ*

2. ҷузъи нозук ё нуктаи нозуки ягон касбу ҳунари ва ғ.

Маро аз илми қушӣ дақиқае монда буд..., имрӯз бад-он дақиқа бар ман ғолиб омад. *Саъдӣ*

Бозорӣ... дар ҷавоб навишт, ки он ки давлат ба ман арзонӣ дошта, ҳеҷ дақиқае аз таълими ҷаҳондорӣ фуру нагузошта. *«Анварии Суҳайлӣ»*

3. шастъяки соат, ки ба шаст сония баробар аст;

4. нуҷ. шастъяки дараҷа, аз шаст як ҳиссаи дараҷа.

ДАҚИҚАДОН *دقيقة دان* борикбин, нозукфаҳм, донишманд.

Қори Абдулмаҷиди ҳақим дар мантиқу фалсафа дақиқадон буд. *Садрӣ Зиё*

ДАҚИҚАЁБИ *دقیقه یابی* борикбинӣ, хурдадонӣ, нуктасанҷӣ.

Шуд маҳви дақиқаёбии ӯ,
Хайрони назоратобии ӯ. *Файзӣ*

ДАҚИҚАХҶ (*И*) (*دقیقه خوئی*) нозуктабъ.

Дар додгарӣ дақиқахӯе,
Барбаст ҷаҳон ба тори мӯе. *Файзӣ*

ДАҚИҚАШИНОС *دقیقه شناس* 1. нуктасанҷ.

Чун ӯ надид дидан айём қарнҳо
Равшандиле, дақиқашиносе, суханваре. *Ҷомӣ*

2. борикбин, нозукрав.

[Дар Қашмир] лашкаре [буд], ки андешаи ҳисоби эшон дар замири ваҳми дақиқашинос нагузаштӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ДАҚИҚАНАЗАР *دقیق نظر* борикбин, хурдабин.

Аё дақиқаназар меҳтаре, ки гоҳи саҳо
Тавонӣ, ар бичаконӣ ҳаме зи оташ об. *Анварӣ*

ДАҚИҚУННАЗАР *ا. دقیق النظر* *ниг.* дақиқназар.

Пас дабир бояд каримуласл, шарифулирз, дақиқунназар, амиқулфикр, соқибурраъӣ бошад.

Низомии Арӯзӣ

ДАҚИҚЪЁБ *دقیق یاب* борикбин, нозукфаҳм; нуктасанҷ.

ДАҚОИҚ *ا. دقائق* ҷ. дақиқа.

Аммо аз дақиқи ин илм у чизеро намедонист. (2)
Ибни Сино

Бар румузу ҳикоёт ва ишорот ва ҳақонқу дақиққ касе мисли шайх Агтор соҳиби вуқуф нашуда.
(2) «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

дақиққ рондан нозукбаёнӣ кардан.

Аз каромоти он ҳақонқ хонд,
В-аз мақомоти ин дақиққ ронд. *Ҷомӣ*

ДАҚОИҚШИНОС *دقائق شناس* *ниг.* дақиққашинос.

Шуд аз гардиши чархи деринасос
Ҳақонқпазиру дақиққшинос. (1) *Ҷомӣ*

ДАҚҚ I *ا. دقیق* *ниг.* дақ(қ) I.

ДАҚҚ II *а. دقیق* *ниг.* дақ(қ) II.

ДАҚҚУЛҶАСИР *а. دقیق الحصیر* буръёқубӣ, буръёқубон, зиёфати хонаи нав.

ДАҶ *ده шумораи миқдорӣ* адади 10 (۱۰); \diamond даҳу ду *киноя аз* дувоздаҳ бурҷи осмон.

Ба як дам задан з-ин фурузанда ҳафт
Бигӯяд, ки андар даҳу ду чӣ ҳаст... *Фирдавсӣ*

даҳ додан ба ҳар ду даст аз пеши худ рондан; дафъ кардан.

Сурати бадро чу дар дил раҳ диҳанд,
Аз надомат охираш ҳам даҳ диҳанд. *Румӣ*

ДАҶАН *دهن* *ниг.* даҳон.

ДАҶАНБАНД *دهن بند* чизе, ки бо он даҳони ҳайвонотро мебанданд (барои нагазидани сағ ва аспӣ газанда, барои

ба алаф даҳан назадани гови қорӣ ва м. инҳо), пӯзбанд.

Беҳтар аз серӣ даҳанбанде набошад шерро,
Ҷофил аст он кас, ки мол аз душманон дорад дарег.
Соиб

ДАҶАНБАСТА *دهن بسته* хомӯш.

На тифли даҳанбаста будӣ зи лоф,
Ҷаме рӯзӣ омад ба ҷавфат зи ноф! *Саъдӣ*

ДАҶАНБОЗ||**ДАҶОНБОЗ** *دهن باز*||*ادهان باز* даҳоньяла; ҳайрон, ошуфта.

Лола даҳонбоз монд бар лаби ҷуи баҳор,
То шуда хандон чу гул лаъли лаби ҷуйбор.
Бадрӣ Ҷочӣ

Боз чу гунҷишк даҳонбоз нест,
Ҷои сухан дар даҳани боз нест. *Хисрави Деҳлавӣ*
даҳанбоз мондан ҳайрон мондан, мутаҳайир шуда мондан.

Сабза чу дебочаи худ боз хонд,
Шораки бечора даҳанбоз монд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАҶАНБҶС *دهن بوس* он, кӣ ба касе бӯса медиҳад.

Лола, ки шуд бод даҳанбӯси ӯ,
Дидан наргис шуда ҷосуси ӯ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАҶАНДАРИДА *دهن دریده* *ниг.* даҳондарида.

Гул ар ба рӯи ту даъвӣ кунад, машав дарҳам,
Даҳандарида ба ҷуз беҳаё намебошад.

«*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

ДАҶБОШӢ *ده باشی* саркардаи даҳ сипоҳӣ.

ДАҶГҶР *ده گور* сифати Баҳроми Гур, ки даҳ гурро ба як ҳамла шикор мекардааст.

Марди даҳгур буд дар нахчир,
Мурдари кай бувад зи гур гузир. *Низомӣ*

ДАҶДАҶӢ *ده دهی*: зарӣ даҳдаҳӣ тиллои холис, сара, бегаш, комилъиёр.

Худ зарӣ даҳдаҳӣ ба чанг омад,
Дур зи даръе, гуҳар зи санг омад. *Низомӣ*

Арсае, к-аш хок зарри даҳдаҳист,
Зар ба ҳаёя бурдан он ҷо аблаҳист. *Румӣ*

ДАҶДИЛ||**ДАҶДИЛА** *ده دل*||*ده دل* 1. мунофиқ, дурӯя; булхавас.

Шарҳи он бигзораму гирам гила
Аз ҷафои он нигори даҳдила. *Румӣ*

Ҷ ёри вафо набваду аз ёр бибуррад,
Ин даҳдиларо маҳрами асрор мадоред.

Шамси Табрезӣ

2. киноя аз далер, диловар, шучоъ.

Аз дидани тавоифи атрофи бӯстон
Вақти назора мардуми якдил чу даҳдил аст.
Адиб Собир

ДАҶЗАБОН *ده زبان* бисъёргуй, пургуй, лаққӣ, серҷоғ.

Ба сони савсан агар даҳзабон шавад Ҷофиз,
Чу гунча пеши туаш мӯҳр бар даҳан бошад.
Ҷофиз

Бас куну хомӯш кун, эй даҳзабон,
Қ-ин ҳама як гуш наовардаанд. *Шамси Табрезӣ*

ДАҲЛЕЗ||ДЕҲЛЕЗ دهليز 1. даромадгоҳ, мадхал; хонаи хурде, ки аксар дар он ҷо пайгаҳу обреза воқеъ буда, аз он ба хонаи калон мебароянд.

Аз суффаи хона то ба даҳлез
Мекард зи хуни дида гулрез. *Шоҳин*

[Шоҳзода] касонро дар даҳлез таъин кард, ки чун ман гуям «бизанед!» алалфавр дароед ва ва-зирро аз миён бардоред. *Аҳмади Дониш*

2. роҳрави болопуши мобайни дарвозаву дари хона.

ДАҲЛЕЗА||ДЕҲЛЕЗА دهليزه 1. ниғ. даҳлез; 2. даромад-гоҳи тангнои дара.

Ба даҳлезан он гузаргоҳи саҳт
Чу шерон зи Ширвон бурун бурда раҳт. *Низомӣ*

ДАҲЛЕЗИ دهليزي: *сухани даҳлезӣ киноя аз сухани бе-худа, гапи беасос.*

Гуфт: Даҳлезист, илло, ин сухан,
Пеши шаҳ хок аст ин зарри куҳан. *Румӣ*

ДАҲМАРДА دهمرده: *ҷоми даҳмарда киноя аз ҷоми калон.*

Таваққуф макун, ратли пуркарда дех,
Ба дарьёкашон ҷоми даҳмарда дех. *Низомӣ*

ДАҲМАРДАГҶҮЙ دهمرده گوي касе, ки ба қадри даҳ кас гап мезанад, пургӯй, сергап.

Ҳазар кун зи нодони даҳмардагӯй,
Чу доно яке гӯю парварда гӯй! *Саъдӣ*

ДАҲО a. دهa зиракӣ, камоли фикр ва нуктаи аълои фи-росат; ботадбирӣ.

Даҳову диҳиш дораду мардумӣ,
Сурӯшест дар сурати одаи. *Низомӣ*

ДАҲОЗ||ДАҲОЖ دهان|دهاژ бонг, фарьёд, наъра.

Фарруҳӣ, бандаи ту, бар дари ту
Аз нашоти ту баркашида даҳоз. *Фарруҳӣ*

ДАҲОҚ دهاک лақаби Заҳҳок.

Чун [Заҳҳок] муттасиф ба даҳ айб буд мулаққаби
Даҳок шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ДАҲОН||ДАҲАН دهان|دهن 1. узви бадани инсон ва ҳай-вон, ки дар он дандонҳо ва забон ҷойгир аст ва хӯрок дар он хоида нарм карда мешавад; ком.

Ба даҳон чун мазаи гашӣ ёбад, мазаи заиф ан-дар наёбад, зеро ки он олати ҷисмонӣ бо он чизи қавӣ машғул шуда бошад. *Ибни Сино*

На чандон бихӯр, к-аз даҳонат барояд,
На чандон, ки аз заъф ҷонат барояд. *Саъдӣ*

даҳони фароҳ даҳани калон.

Даҳоне фароҳу сияҳ чун лавед,
К-аз у чашми бинанда гашӣ сапед. *Низомӣ*

2. маҷ. қисми саркушодаи зарф, туп ва ғ. хоҳ бо сар-пӯш ва хоҳ бе сарпӯш.

Даҳони шиша кушо, субҳ шуд, шароб бирез,
Мае ба соғари ман ҳамчу офтоб бирез! *Ҳоқонӣ*

даҳони хома нӯги қалам.

Аз даҳони хома ҳар шаб, Сайидо, оби снӯҳ
То саҳар дар ҳасрати он зулфу кокул мечакад.

Сайидо

3. маҷ. даромади ҷуи об, сари об.

Чефа чу бандад даҳани ҷуӣ танг,
Оби равон гирад аз он бую ранг. *Ҷомӣ*

◇ **даҳони дарида** даҳони бефаровез, даҳони пургӯй ва сафсатагӯй; **даҳони писта** киноя аз даҳони танг.

Шӯҳи баққол аз даҳони пистааш гуфтам сухун,
Хонаи ман рафту гуфто: Кишмишигӯй макун.

Сайидо

даҳон бастан худдорӣ кардан аз хӯрок.

Даҳон баст Фазлӣ ба рӯзи сиём
Зи шурби шаробу зи акли таом. *Фазлӣ*

даҳон боз (во)мондан яла шуда мондани даҳан аз ҳайрат ва тааҷҷуб.

Чу механдад лаби шаққарфишонат,
Зи ҳайрат боз мемонад даҳонҳо. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гуям агарат хубин ҳавлоию ҳавло,
То ҳашр бимонад зи тааҷҷуб даҳанат во. *Савадо*

даҳан паҳн мондан даҳан кушода мондан; *киноя аз* ҳайрон гаштан, моту мабхут шудан.

Ҳар кӣ акси руҳи ту мебинад,
Даҳанаш паҳн боз мемонад. *Аттор*

даҳон пуроб шудан (ё гаштан) киноя аз тамаъ кардан; ҳавас рафтан, оби даҳан рафтан аз ҳавас ва ҳаловат.

Агар дидаме ин ғанимат ба хоб,
Даҳонам шудӣ 3-ин ҳаловат пуроб. *Низомӣ*

Ҳадиси теғи ту ҳар ҷо, ки дар миён ояд,
Даҳони захми шаҳидон пуроб мегардад. *Соиб*

даҳони касеро фуру бастан хомуш кардан; забонку-тоҳ кардан (ба воситаи ришва ва ғ.).

Чу пеши луқмаҷуён нон шикастӣ,
Даҳонашро фуру бастию хастӣ. *Ҳилолӣ*

даҳан аз ханда гирифтан аз ханда худдорӣ кардан; нахандидан.

Парешон шуд ин роз бар марду зан,
Зи ханда гирифтанд мардум даҳан. *Савадо*
аз даҳан омадани бӯи шир киноя аз ҳанӯз хурдсол ва бача будан; ба даҳанҳо афтодан киноя аз мавриди гуфтугӯи мардум шудан, вирди забонҳо шудан.

Хешро дар назари халқ ниғаҳ дор азиз,
К-аз назарҳо чу фитодӣ, ба даҳанҳо афти.

Саиди Ашраф

бе даҳон хандон шудан аз таҳи дил хурсанд шудан.

Бо тазарруъ бош, то шодон шавӣ,
Гирья кун, то бе даҳон хандон шавӣ. *Румӣ*

берун аз даҳан рафтан ошқор шудан, фош гардидан.
Маро кай метавонанд аз забонҳо чамъ кард акнун,
Ман он рози ниҳон будам, ки берун аз даҳан раф-там. *Сайидо*

дар даҳони мор будани чизе киноя аз дастнорас будани чизе.

Он мӯҳра, ки дар даҳони мор аст,
Осон шуданаш аҷиб кор аст. *Шоҳин*

дар даҳони мор ниҳодан чизеро киноя аз чизеро тамо-ман дастнорас гардондан, ноёб ва нодир кардан.

Он ҷи пазруфта буд, ҳеч надод,
Мар-варо дар даҳони мор ниҳод. *Саной*

дар даҳон омадани ном ном бурдан; машхур шудан.
Кушам, ки бипушам, санамо, номи ту аз халқ,
То номи ту кам дар даҳани анҷуман ояд. *Рудакӣ*
мӯҳр дар даҳон будан киноя аз хомуш будан.

Ҳозирҷавобии он бад-он масоба будӣ, ки ҳамагӣ дар ҳузураш мӯҳр дар даҳон ва гунгзабон будандӣ.
Садрӣ Зиё

ДАҲОНА دهانه 1. зангори маъдани сабзранг, ки аз кони мис ҳосил ва бештар ҳамчун даво истифода мекунанд, зочи сабз.

Дар он ҷо маъдани даҳона бошад, ки баъд аз даҳонаи Фаранг дар тамоми маъмура ба хубии вай даҳонаи хушнамо набошад. «*Равзат-ус-сафо*»

даҳонаи **Фаранг** маъдани даҳона, зочи сабз.

Зи тоби хашми ту гар партаве ба Рум расад, Шавад забонаи оташ даҳонахон Фаранг.

Қамолӣ Исмоил

2. ибтидои дара ё ғор ва ғ.; резишгоҳи дарёё.

Шуд замин канда бо даҳонаи об,
Ки кас он ганҷро надида ба хоб. *Низомӣ*

3. оҳани маҳсули лаҷоми асп, ки аз даҳони асп гузаронда мешавад.

Чу дониш надорӣ ту дар порсой,
Ба сони лигеме ба вай бе даҳона,
Бас аст ин ки гуфтаи, к-афзун нахоҳад,
Чу тозӣ бувад аспӣ як тозиёна. *Носири Хисрав*

ДАҲОНБОЗ دهان باز *ниг.* даҳанбоз.

ДАҲОНДАРИДА دهان دريده *киноя* аз ҳарзагӯӣ, сафсатагӯӣ.

ДАҲОНТАНГ دهان تنگ тангдаҳон, ғунчадаҳон; *киноя* аз хушрӯӣ.

Даҳонтангон ба лабҳои шакарҳо
Надода дар даҳон лавзинаро ҷо. *Шодӣ*

ДАҲОР دهار ғор; дара; шиқофи кӯх.

Яқояк пароканда бар дашту ғор,
Забон чун дарахту даҳон чун даҳор. *Асадӣ*

ДАҲОКИН a. دهاقين 4. деҳқон.

Ободии мамлақати ҳавоқин аз самароти иҷти-
ҳоди даҳқон аст. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

Устод Абулқосими Фирдавӣ аз даҳқонии Тӯс
буд. (1) *Низомии Арӯзӣ*

ДАҲПАНЧ||**ДАҲПАНЧӢ** ده پنج||ده پنج тиллову нуқран қалб ва носара, тиллову нуқрае, ки ними он филиззи дигарест.

Дар тарозуи осмонсанҷӣ
Бозчустанд сими даҳпанҷӣ. *Низомӣ*

ДАҲР a. دهر 1. замон, давр; асп.

Ҷуз наргиси хунхори ту донӣ, ба ҳама даҳр
Бемори дилдор надида, нашунда. *Фонӣ*

Азизон зубдаи машоҳири асранд, умдаи маорифи
даҳр. *Аҳмади Дониш*

2. *мач.* дунёё, ҷаҳон.

Не, не, ки чарху даҳр надонанд қадри фазл,
Ин гуфта буд гоҳи ҷавонӣ падар маро.

Носири Хисрав

Ба даҳр, эй Сайидо, имрӯз хушбӯӣ намебинам,
Қадам ҳар ҷо гузорам, по ба занҷири ҷунун аф-
тад. *Сайидо*

3. *мач.* рӯзгор; тақдир, қазову қадар; толеъ, бахт.

Бода ту хурдӣ, гунаҳи заҳр чист?
Ҷурм ту қардӣ, гунаҳи даҳр чист? *Низомӣ*

Ба рифқ аз чунон саҳмгин ҷойгоҳ
Расонид даҳраш бад-он пойгоҳ. *Саъдӣ*

ДАҲРА دهر навъе аз шамшерӣ дудам; қачқорди ғалла-
даравӣ, дос.

Чу зад даҳра бар паҳлавонӣ дарахт,
Шуд аз хонаи давлаташ тоҷу тахт. *Низомӣ*

Даҳраи деҳқони даҳр ба қатъу фасли аъзои ӯ
яқру шуда. «*Анвори Суҳайлӣ*»

◇ **даҳра барандохтани субҳ киноя** аз дамидани субҳ,
тулуи офтоб.

Даҳра барандохт субҳ, заҳра барафганд шаб,
Пайқари офоқ гашт ғаркаи сафрои ноб. *Ҳоқонӣ*

даҳра қашидан *киноя* аз қасди қуштан қардан.

Даҳро, чи қашӣ даҳра ба хун рехтани ман,
Хун рехта гардад, ту мақаш даҳраву маштоб!

Ҳоқонӣ

ДАҲРӢ a. دهرى 1. қадимӣ; абадӣ; 2. *мач.* касе, ки олам-
ро абадӣ ва азали мешуморад ва ба сохта шудани он
аз тарафи худо бовар надорад; бедин, беҳудо.

ДАҲШАТ a. دهشت воҳима; тарсу бим.

Чӣ шабҳо нишастам дар ин фикр гум,
Ки даҳшат гирифт остинам, ки «қум!» *Саъдӣ*

У чанд соле наздики мо буд, ҳеҷ аз даҳшат наёманд.
Ҷомӣ

ДАҲШАТЗАДА دهشت زده: даҳшатзада гаштан ба воҳима
афтодан; тарсидан.

Даҳшатзада гашт Қайс аз онон,
Лаб баст зи гуфтугӯи ҷонон. *Ҷомӣ*

ДАҲШАТОЛУДА دهشت آلودе тарсноқ, бимноқ; ба воҳима
афтода.

Бузургон аз он даҳшатолюдаанд,
Ки дар боргоҳи малик будаанд. *Саъдӣ*

ДАҲӢЯК دهيك 1. аз даҳ ҷузъ як ҷузъ; 2. *тағр.* хироҷе,
ки аз даҳ ҳисса як ҳиссаи ҳосили ғалла гирифта ме-
шуд, ушр.

Фармонбардорем ба ҳар ҷӣ фармояд, аммо мусо-
маҳате арзонӣ дорад, ки донад, ки моро тоқати
даҳьякони он набошад. «*Тағрихи Байҳақӣ*»

даҳьяк хӯрдан даҳьяк гирифтан, бо даромади даҳьяк
умр ба сар бурдан.

Чу душман хари рустой барад,
Малик боҷу даҳьяк чаро меҳӯрад. *Саъдӣ*

ДАҲҚАНАТ||**ДЕҲҚАНАТ** a. دهقنت кашоварзӣ, деҳқонӣ.

Савдон суди даҳқанат дар сар уфтода, ... бар
таҳийян асбоби зироат машғул шудам.

«Анвори Суҳайлӣ»

ДАЧАЛ a. دجل фиреб, макр.

Ё паи тағлим мекард он ҳиял,
Ё барои ҳикмате дур аз дачал. *Румӣ*

ДАЧЛА a. دجله номи дарёёи маъруф дар Ироқ, ки номи
қадимии он Арванд будааст.

Агар паҳлавонӣ надонӣ забон,
Ба тозӣ ту Арвандро Дачла хон. *Фирдавӣ*

◇ Дачлаи май киноя аз даръён май.

Гирифт шуълаи шавқам ба зери Дачлаи май,
Ки дил тамои бисузад, гараш нарезӣ зуд.

Хисрави Деҳлавӣ

Дачла-Дачла кашидан бисъёр-бисъёр нушидан.

Аз чом Дачла-Дачла кашад, пас ба рӯи хок
Аз чуръа субҳа-субҳа хувайдо барафганад. *Хоқонӣ*
аз дида Дачла қушодан киноя аз гирьяи фаровон ва
дуру дароз кардан.

Осуда туй даруни ҳақла,
Аз дида манам қушода Дачла. *Шоҳин*

аз оби дида Дачла доштан киноя аз ашки бисъёр рех-
тан; гиръён будан.

Ҳанӯзам э-оби дида Дачлае ҳаст,
Ниҳон дар дуди оҳам шуълае ҳаст. *Махфӣ*

ДАЧОЧА *a.* دچاچه мурғи хонагӣ (мокиён ва хурӯс).

Он чунон аст, ки зуҷочаро маҳшув гардонанд ба
пари дачоҷа ё кабутар, чунон ки мавзее аз у холи
намонад. «*Илми симиё*»

ДАЧҚОЛ *a.* دچال 1. фиребанда, фиребгар; дурӯғғуй.

Колаи дачқол бинех бар хараш,
Ру ба биёбони адам деҳ сараш. *Чомӣ*

2. аз рӯи ақидаи дини ислом номи шахсе мавҳумӣ,
ки гуё дар охирзамон харсавор пайдо мешавад ва
бисъёре аз мардум фиреби уро хурда аз пасаш афтада
гумроҳ мешаванд.

Ба фан Дачқолро маъзул карда,
Ба шакл иблисро махзул карда. *Хисрави Деҳлавӣ*

фитнаи Дачқол воқеан хуручи Дачқол.

Мекун аз шарри фитнаи Дачқол
Истионат дар аксарӣ аҳвол. *Чомӣ*

хари Дачқол дар ақидаи хурофӣ — харест, ки гуё дар
охири дунё аз зери замин мебарояд ва Дачқол ба он
савор шуда мегардад ва ин аломати қиёмат мебо-
шад.

Чун сағи дарранда гушт ёфт, напурсад,
К-ин шутури солах аст, ё хари Дачқол. *Саъдӣ*

ДАЧҚОЛФЕЪЛ *دچال فعل* каззоб, фиребгари гузаро.

Қучост суфни дачқолфеъли мулҳидшакл,
Бигӯ, бисӯз, ки Маҳдии динпаноҳ расид. *Ҳофиз*

ДЕБА *دبه* ниг. дебо.

Ҳама дебаи хисравонӣ ба боғ
Бигустарду шуд бустон чун чароғ. *Фирдавсӣ*

Яке нилгун дебаи пурнигор
Кашаида бари пайкаре зарнигор. *Ҳочу*

ДЕБО||ДЕБОҲ *دبياه* порчаи нафиси абрешимии қимат-
баҳо, ҳарир.

Шуд он замона, ки рӯяш ба сони дебо буд,
Шуд он замона, ки мӯяш ба ранги қатрон буд.

Рӯдакӣ

Гуянд, ки он арӯси зебо
Бидрид ба ган ҳариру дебо ... *Шоҳин*

дебон муаллам дебон нақшин, дебон бонақшу нигор.

Қасе гуфт: Саъдӣ, чи гуна ҳамебинӣ ин дебон муал-
лам бар ин ҳайвони лояълам? *Саъдӣ*

◇ дебон базм будан киноя аз ороиш ва зинати базм
будан.

Ба меҳри туам бештар гашт азм,
Ки дебои базмию зебои разм. *Низомӣ*

дебои хирад пӯшидан киноя аз хирад омӯхтан, дониш
фаро гирифтан.

Дебои хирад пӯш ба чон, э-он, ки туро чон
Ҳаргиз нашавад, эй писар, аз дебо зебо.

Носири Хисрав

ДЕБОБОФ *دببوف* касе, ки дебо мебофад, бофандаи дебо.

Гуй дебобофи румӣ дар миёни коргоҳ
Дебае дорад ба кор-андар ба ранги бодранг.

Манучехрӣ

Сиришки абри дебобоф бофад бар замин дебо,
Насими боди анбарсӯз сузад дар ҳаво анбар.

Муиззӣ

ДЕБОГАРӢ *دببگري* дебобофӣ.

Сабо чун дарояд ба дебогарӣ,
Замин румӣ орад, ҳаво шустарӣ. *Низомӣ*

ДЕБОРАНГ *دببانگ*: дебомонанд; рӯи деборанги чинӣ
киноя аз рӯи зебо.

Ба сони сарви симин аст қаддаш,
Ва лекин бар сараш моҳи мунаввар.
Фариш, он рӯи деборанги чинӣ,
Ки рашк орад бар у гулбарги пурбар. *Дақиқӣ*

ДЕБОРУХ *دببارخ* киноя аз хушрӯй.

Боғи деборухи парандсалаб
Лаъбгар гашту лаъбхош аҷаб. *Фаррухӣ*
... В-он ғуломи шигарфи деборуҳ,
Бути занҷирчаъди зеборух. *Саной*

ДЕБОЧА *دبچاه* 1. либоси рӯии шоҳонаи аз дебо духта-
шуда, ки бо зару ҷавохир зинат меодаанд.

Суф арчи шавад кӯҳна, дӯзанд кулаҳ аз вай,
Дебоча шавад кӯҳна, потова нахоҳад шуд. *Низомӣ*
Дарвеш ба дебочаи шоҳӣ накунад майл,
Қ-орониши ин мамлакат аз хайлу ҳашам нест.

Исмат

2. аввали муқаддимаи китобҳои қадим, ки бо зарҳал
ва рангҳои пурқимат ороиш дода мешуд; 3. маҷ.
сарсухан, муқаддима, пешгуфтор.

Ҳало, худ раҳо кун ту рози куҳан,
Зи анҷоми дебоча на кун суҳан. *Низомӣ*
Хирад ҳаст аз он нома ҳарфи нахуст,
Ки дебочаи нома э-он шуд дуруст. *Чомӣ*

4. маҷ. аввал, ибтидои ҳар чиз.

Дихад ин навои куҳанро навӣ,
Ки хуср аст дебочаи хусравӣ. *Чомӣ*

дебочаи адъён ибтидои дин, аввали дин.

Ин ҳама чинс зи дебочаи адъён будаст,
Ман тирози ҳама адъён ба Хуросон ёбам. *Хоқонӣ*

5. маҷ. рухсора, рӯй.

Шикастадил омад бари хоҷа боз,
Аён кард ашқаш ба дебоча роз. *Саъдӣ*
Ба дебоча-бар ашки ёқутфом
Ба ҳасрат бибориду гуфт: Эй ғулом! *Саъдӣ*

◇ дебочаи саҳифаи фунун сардафтари олимон, олими
забардаст.

Аҳмад-маҳдум дебочаи саҳифаи фунуну ҳикам
буд. *Садрӣ Зиё*

дебоча шикастан аз равнақ фурувардан, беривоч кар-
дан; беъътитор кардан.

Ин ҳамон чарх аст, к-ӯ дебочаи Қайсар шикаст,
Гар зи гулзори ҷамолат як гули аҳмар шикаст.
Исмат

ДЕБОЧАНАВИС دیباجه نویس муқаддиманавис; маҷ. асос-
гузор, сардафтар.

Дебочанависи дафтари ақл,
Рахшонбахши гавҳари ақл. *Ҷомӣ*

ДЕБОҶ دیباجه *ниг.* дебо.

ДЕВ دیو 1. мавҷуди мавҳуми афсонавии калонҷусса ва
хавлноқ, монанди шайтон, ифрит, аҳриман, ғул ва ғ.

Н-аз сару ғуш одамияст одамӣ,
Дев бувад мардуми бе мардумӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*
Гар нишинад фариштае бо дев,
Ваҳшат омузаду хиёнату рев. *Саъдӣ*

2. маҷ. одами бадкор, зиштқирдор.

Чу ҳукми қазо бар Сулаймон расид,
Нигини ҳукумат ба девон расид. *Шоҳин*

деву дад (ё дада) одамони зишттабиат, бадқирдор,
паст.

Бикуштанд чандон аз он деву дад,
Ки ғайр аз худояш надонад адад. *Ҳотифӣ*
Тавоной тариқи деву дад ҳаст,
Ба он руи ниқӯе хӯи бад ҳаст. *Ҳилолӣ*

◇ **деви дарун** а) *киноя аз* нафси бад; б) *киноя аз* ҳирси
хӯрок.

Ҷавонро оташи меъда боло гирифта буд... Лукмае
чанд аз сари ништиҳо тановул кард ва даме чанд об
дар сараш ошомид, то деви дарунаш биёромид.
Саъдӣ

ДЕВА دیوه кирм; кирми пиллаи абрешим.

Дева ҳарчанд к-абрешим бикунад,
Ҳар чи он бештар ба хеш танад. *Рӯдакӣ*

ДЕВАК دیوک кирми ҷубхӯр.

Гашт сугунат чу зи девак тий,
Сустии он сақф, ки бар вай ниҳӣ...
Хисрави Деҳлавӣ

ДЕВАХТАР دیواختر *киноя аз* бадбахт, шумтолеъ.

Душман аз теги маликшоҳӣ ҳазар карду гурехт,
3-он ки теғаш соиқ асту душманаш девахтар аст.
Муиззӣ

ДЕВБАНД I دیوبند *хонаи* дев.

Сурун барфишорад ба шохи баланд,
Чу деве бихуспад дар он девбанд. *Низомӣ*

ДЕВБАНД II دیوبند 1. он ки девро бо афсуну азоим тас-
хир ва ром мекунад; афсунгар; 2. маҷ. қавӣ, зӯр; паҳ-
лавон.

Ҳама шертану шамшердасту тирангушт,
Ҳама сипаҳшикану девбанду шершикор. *Унсурӣ*

3. аз руи афсона лақаби Таҳмурас, ки гуё шайтонро
маркаби худ сохта будааст.

Писар буд мар-уро яке хушманд,
Гаронмоя Таҳмураси девбанд. *Фирдавсӣ*

ДЕВБОД دیوباد гирдбод; боди тезу тунд.

Ҳамон пойқубони кашмирзод
Муаллақзан аз рақс чун девбод. *Низомӣ*

ДЕВГОҶ دیوگاه *ниг.* девлоҳ 1; ◇ *ин* девгоҳ *киноя аз*
дуњё.

Ростравӣ пеша кун ҳамчу шихоби сипеҳр,
Бу ки аз ин девгоҳ ҷон ба саломат барӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

ДЕВДИЛ دیودل 1. диловар, далер, нотарс.

Девдилони разро шуъла дарафганад ба ҷон,
Рост кунад, чу дар дағо, найзаи чун шихобро.

Хисрави Деҳлавӣ

Девдил бошему барпошем ҷон,
К-он паридидор дилдор омадаст. *Ҳоқонӣ*

2. бераҳм, сахтдил; сияхдил, тирадил.

Одамияст, он ки ба ғафлат гум аст,
Девдил аст, он ки ба тан мардум аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ДЕВДИЛӢ دیودلی диловарӣ, далерӣ.

ДЕВЗАДА دیوزده чинзада, чинӣ; девона; аблаҳ.

Ниҳоли хилоф нишондану самарани вифоқ ҷустан
кори беҳирадон ва пешани девзадагон бошад.

«Равзат-ус-сафо»

ДЕВЗОД||**ДЕВЗОДА** دیوزاد || دیوزاده 1. девнажод; бадасл,
бадқора.

Чу бачча чунон чун бувад девзод,
Чӣ бошад худ аз дев ҷодунажод. *Фирдавсӣ*

Аз ин девзода яке шоҳи нав
Нишонанд бо тоҷ бар гоҳи нав. *Фирдавсӣ*

2. *киноя аз* қавихайкал ва тездав (онд ба асп).

Абдулмуъминхон бар аспони ҷаҳандаву давандаи
ҳисорин девзод ва самандҳои ёлу думсиёҳи аждар-
ниҳод савор шуда бар сари хиёбони Ҳирот чилва
андохта. *«Фатҳнома»*

ДЕВКАДА دیو کده *ниг.* девлоҳ 1.

Пешам омад ҳазор девкада,
Дар яке сад ҳазор деву дада. *Низомӣ*

ДЕВКИРДОР دیو کردار бадқирдор, бадкор; бадхӯ, бад-
феъл.

На шаб зангии одамиҳор буд,
Ва ё ҳиндун девқирдор буд. *Ҳочу*

ДЕВЛОХ دیولاخ 1. маскани девҳо, ҷои зисти девҳо.

Зи бас кушта, к-афтод дар девлоҳ,
Шуда рӯзии зоғу каргас фароҳ. *Ҳотифӣ*
Девлоҳест ҷаҳон дар назари ваҳшати ман
То маро раҳ ба парихонаи узлат доданд. *Соиб*

2. сахро; чарогоҳи дурдасти хилват.

Чарида девлоҳ огандапахлу,
Ба тан фарбех, миён чун мӯй лоғар. *Унсурӣ*

ДЕВМАРДУМ دیومردم мардуми девсират, бадқирдор, фит-
нагар.

Вафо андак талаб 3-ин девмардум,
Ҷафо бисъёр каш 3-ин сабз гулшан. *Ҳоқонӣ*

Аз арбадаҳои девмардум
Ҳам хона харобу ҳам хирад гум. *Файзӣ*

ДЕВМОР دیومار аждаҳо.

ДЕВОЛ دیوال *шакли* дигари девор.

Баъд аз он деволи онро бибурид ва харак пеш
ниҳод. *«Таърихи Систон»*

ДЕВОН دیوان 1. маҳкама, идораи давлатӣ, вазоратхона.

Вазир ба хона омад ва нишаст ва рӯзи дигар ба
девон нарафт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Зи рӯи хашм дод он гоҳ фармон,
Ки оранд он занонро то ба девон. *Ҳозик*

девони дастур (*ё* вазорат) вазоратхона, маҳкамаи вазир.

Гуруҳе зи девони дастури ӯ

Ба ҳикмат навиштанд маншури ӯ. *Низомӣ*

Он гоҳ котиби девони вазорат маро ба ишора
берун талабид. *Аҳмади Донииш*

2. чамъомад ва маҷлиси машварати давлатӣ.

Ба Харроди Барзин бифармуд шох,
Ки ҷои аризеву девон бихоҳ. *Фирдавӣ*

3. маҷ. кӯшк, қаср.

Равон гаштанд дар девони Ширин,
Ки то Хисрав шавад меҳмони Ширин.

Хисрави Деҳлавӣ

4. дафтари муҳосиба, дафтари ҳисоб; рӯйхат.

Ҳама номи эшон ба девони ман
Набиштаст шоҳи ҷаҳонбони ман. *Фирдавӣ*

Ярлиғ шуд, то девон ва дафтар аз хонаи ӯ биё-
варданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

5. маҷмӯаи ашъор, маҷмӯае, ки ғазалиёт ва тамоми
ашъори як шоир (ғайр аз достон) дароварда меша-
вад.

Сухан сардафтари девони ишқ аст,

Сухан ганҷинаи султони ишқ аст. *Ҳилолӣ*

◇ девони азал (*ё* қазо) киноя аз тақдир, сарнавишт.

Соқие, ишрати имруз ба фардо мафикан,
Ё зи девони қазо хатти амоне ба ман ор! *Ҳофиз*

Тирабахтиҳо насибам шуд зи девони азал,
Сарнавиштамро худо кардаст аз боли ғуроб.

Туграл

девон сиёҳ (*ё* сияҳ) кардан гуноҳ кардан.

Зи ғайбат ҷи меҳоҳад он сода мард,
Ки девон сияҳ карду ҷизе нахард. *Саъдӣ*

Гуфтам ғалату гуноҳ кардам,

Девони амал сиёҳ кардам. *Ҳилолӣ*

девони қисмат киноя аз қазову қадар, тақдир.

Май хӯр, ки ошиқӣ на ба касб асту ихтиёр,
Ин мавҳибаат расид зи девони қисматам. *Ҳофиз*

ДЕВОНА دیوانе 1. тиб. аз ақлу хуш бегона; одами ғайри
мӯтадил дар хулқу атвор.

Фармони хирад бар дили хушёр нависанд,
Ҳукме набувад бар сари девона қаламро.

Камоли Хучандӣ

Ғуфт: Ман аз маволии оли Зубайрам ва дар ҳар
мохе се руз девона мешавам. *Аҳмади Донииш*

2. осемасар, аз алоқи дунё вораства, оварагарди
саргардон, ошуфта; шефта, шайдо; мубтало, гирифтор.

Гуфтам: Оҳ аз дили девонаи Ҳофиз пай ту,
Зери лаб хандазанон гуфт, ки девонаи кист?

Ҳофиз

Ҳокистари он ба фарқи худ рехт,

Девона шуду зи халқ бигрехт. *Ҳилолӣ*

девона мондан киноя аз ҳайрон шудан; мафтун шуда
мондан.

Ногоҳ парисурате андар назар омад,
Дидем дар он сурату девона бимондем.

Хисрави Деҳлавӣ

ДЕВОНАҒӢ دیوانگی 1. аз ақлу хуш бегона будан, ошуф-
таақлӣ.

Бар дили мо он ҷи аз тоқи ду абруят гузашт,
Бо худ аз девонағӣ пайваста меғуем мо. *Мушфиқӣ*
Марди ошиқпешаро девонағӣ тухмат бувад,
Нур мебахшад муҳаббат дидан идрокро. *Маҳфӣ*

2. маҷ. аҳмақӣ, аблаҳӣ.

Зи ғайрат гар яке мардонағӣ кард,
Ту гӯй: Ҷоҳиле девонағӣ кард? *Ҳилолӣ*

ДЕВОНАНАВОЗ دیوانه نواز киноя аз ошиқнавоз.

Эй, ки бо силсилаи зулфи дароз омадай,
Фурсатат бод, ки девонанавоз омадай. *Ҳофиз*

ДЕВОНАНИГОҶ دیوانه نگاه маҷнун; ошуфта.

Чашми девонанигоҳон адабомуз шудааст,
Ин ҷи шарм аст, ки бо Лайлии саҳрои мост?

Соиб

ДЕВОНАТАРОШӢ دیوانه تراشی худро сохтакорона девона
нишон додан.

Давъии машрабу девонатарошию чунун,
Ҳама дорию ба кирдор хилофат бинам. *Саъдо*

ДЕВОНБЕҒӢ دیوان بیگی *таър.* мутасаддии харчу дахли
дарбори амир (яке аз мансабҳои оли аморати Бухоро).

Мирзо Низомиддинхоҷаи девонбеғии мулаққаб ба
Мирзои Урганҷӣ ба ҳукумати Чаҳорҷӯй мансуб
буд. *Садрӣ Зиё*

ДЕВОНДОРӢ دیوان داری маҷлиси маҳкама; чамъомади
ҳукумати.

Дар он замон қоида чунон буд, ки Ҳангоми де-
вондорони роҷаҳо чандин аз доноёни барҳаман бар
ямин менишастанд. *«Таърихи Фариста»*

ДЕВОНӢ دیوانӣ коркуни девон; корманди маҳкама.

Наёвард омил ғаш андар мён,
Наяндешад аз рағби девонӣён. *Саъдӣ*

ДЕВОР دیوار ихотае, ки аз лой, хишт, санг ва ғ. дар
гирдогирди ҷое ба по карда мешавад, мас. девори қалъа,
девори хона.

Фараб масҷиди ҷомеъи бузург дорад ва деворҳо
ва сақфи он аз хишти пухта кардаанд.

«Таърихи Наршахӣ»

...К-эй по ба каманд банд карда,
Девори саро баланд карда. *Шоҳин*

девор кашидан девор сохтан.

То аз мақоми худ нагузорам қадам бурун,
Девор гирди хеш ҷу паргор мекашам. *Сайидо*

◇ девори касе кӯтоҳ дидан касеро очиз ва забун шу-
моридан.

Ғамат сад раҳна дар ҷон кард моро,
Магар девори мо кӯтоҳтар дид? *Шоҳӣ*

девори касе кӯтоҳ сохтан касеро нотавон ва хор кардан.

Ҳамчу нақши по надорад бому дар вайронаам,
Рузгор азбаски кӯтаҳ сохт девори маро.

Абутолиби Калим

ба девор гуфтан киноя аз сухан ва мурочиати беҳуда ва бетаъсир кардан.

Гуям, эй шух, ба девор ғами дил пас аз ин,
Бо ту гуфтан чу ҳамон асту ба девор ҳамон.

Ҳилолӣ

ба девор омадани пою пешонӣ ниҳоят тангҳол шудан, бисёр очиз гаштан.

Оламеро аз ҷафои ишқи ту
Пою пешонӣ ба девор омадаст. *Анварӣ*

пушт бар девор мондан ҳайрон шудан, очиз мондан; пушт бар девори ғафлат доштан киноя аз ғофил будан, дар ғафлат мондан, беҳабар мондан.

ДЕВОРБАЛАНД دیواربلند киноя аз мунъим, молдор, давлатманд; муқобили деворкӯтоҳ.

Як барг зи сад боғ надидему гузаштем,
Аз кӯтаҳии ҳиммати деворбаландон. *Солиқи Яздӣ*

ДЕВОРБАНД دیواربند *ниг.* деворбаст.

Дар беруни шаҳр се саду шаст паррае, ки ҳар парра муштамил аст бар бозор ва масҷид ва деворбанд, ободон сохт. «*Тағрихи Фарошита*»

ДЕВОРБАСТ دیواربست ҷое, ки атрофи он бо деворҳо иҳота шудааст; ҳисор; ◇ ганчи деворбаст ганче, ки дар мағзи девор пинҳон кардаанд.

Ба уммеда он ганчи деворбаст
Барандоخت динорӣ худро зи даст. *Низомӣ*

ДЕВОРГАР دیوارگر деворзан; гилкор.

На сим аст бо ман, на зарру гуҳар,
На хишту на обу на деворгар. *Фирдавӣ*

ДЕВОРЗАН دیوارزن деворгар, касе, ки девор месозад, гилкор.

Ҳама регрезу хама ҷӯйкан,
Ба даҳ пушт наддофу деворзан. *Сайидо*

ДЕВОРКҶУТОҲ دیوارکوتاه киноя аз муфлис, тихидаст; кашшок; муқобили деворбаланд.

Хоксорон бештар аз файз қисмат мебаранд,
Кулбаи деворкӯтоҳон пур аз мақтоб буд.
Абутолиби Қалим

ДЕВОРХИШТ دیوارخشت девори хиштин.

На позер бошад туро, на сутун,
На деворхишту на з-оҳан даро. *Рудакӣ*

ДЕВПОЙ دیوپای тортанак, анкабут.

Зи боло фузун аст ришаш раше,
Танида дар ӯ хона сад девпой. «*Луғати фурс*»

ДЕВСАВОР دیوسوار киноя аз чобуксавор, савори тундрав.

Мардоне аз араб, аз тозандағону девсаворон номзад шуданд ва намози хуфтано сӯи Тиқинобод рафтанд.
«*Тағрихи Байҳақӣ*»

ДЕВСИМО دیوسیما киноя аз зиштру, бадафт.

Барад аз паричеҳраи зиштхӯй
Зани девсимои хуштабъ гӯй. *Саъдӣ*

ДЕВСИРАТ||**ДЕВСИРИШТ** دیوسیرت||**ДЕВСИРИШТ** зиштхӯ, бадкирдор.

Ғам надорам, гар рақби девсират дар пай аст,
Нолаам ҳангоми баргаштан шавад тири шаҳоб.
Носир Алӣ

Он девсиришти бемурувват
Дев аст, вале фариштасурат. *Шоҳин*

ДЕВСОР دیوسار 1. девмонанд, зиштнамо.

Ҳама девсоранду жулидамӯй,
Ба риши дарозу дарозии мӯй. *Ҳотифӣ*

2. девсират, зишткирдор.

Агар мор зояд зани бордор,
Беҳ аз одамизодаи девсор. *Саъдӣ*

ДЕВСУРАТ دیوضورت киноя аз бадафт, зиштру.

ДЕВТАБЪ دیوطبع *ниг.* девсират.

Девтабъ аст, ҳар кӣ васваса ҷуст,
Фаррух он кас, ки дил зи васваса шуст. *Ҷомӣ*

ДЕВЧА دیوچه 1. як навъ кирм, ки дар пашминаҳо пайдо мешавад ва онро меҳурад ва хароб мекунад, куя.

Дил бипардоз замонею манех пушт бад-ӯ,
Кӣ падидор шуда девча андар намадо. *Мунҷик*

2. золу, шуллуқ.

ДЕВЧАВҲАР دیوجوهر девнаҷод, девзод; бадкирдор.

Бар тири ту парри Ҷабраил аст,
Офат шуда девчавҳаронро. *Ҳоқонӣ*

ДЕГ دیگ 1. зарфи филизӣ ё сангӣ, ки дар он таом мепазанд, об, шир ва ғ. меҷӯшонанд.

Зи тоби оташи савдон ишқаш
Ба сони дег доим мезанам ҷӯш. *Ҳофиз*

Ба деги ҳавас об шуд пию ҷаз,
Ба гулхан шуда пешкор ошпаз. *Сайидо*

2. тӯпи бузурги қалъақуб.

Яке деги мунҷар дар он қалъа буд,
Кӣ тираш буд аз санг сад ман фузуд. *Асадӣ*

◇ деги рахшанда гулулан туп.

Ба ҳар гӯша аррода барсохтанд,
Ҳама деги рахшанда андохтанд. *Асадӣ*

дег ба ҷӯш овардан киноя аз пухта ва комил шудан.

Бад-ин гуна мезист бо рою хуш,
Зи ҳар дониш оварда деге ба ҷӯш. *Низомӣ*

ДЕГАФЗОР دیگافزار дорувор (аз қабилӣ нахӯд, мавиз, мурч, дорчин, зира, қалаңфур, зардҷуба ва ғ., ки барон хушбӯй ва гуворой ба таом меандозанд).

ДЕГГИР دیگگیر порчае, ки бо он дегро мебардоранд, деггирак.

ДЕГДОН دیگدان оташдон, ошдон.

Дегдон канда, дег бинҳода,
Қарда олоти табх омода. *Ҷомӣ*

дегдон задан оташдон сохтан.

Шундам, ки аз нуқра зад дегдон,
Зи зар сохт олоти хон Унсурӣ. *Ҳоқонӣ*

◇ дегдон сард будан киноя аз мумсик ва ҳасис будан.

Ба лутфи сухан гармру буд мард,
Вале дегдонаш қавӣ буд сард. *Саъдӣ*

ДЕГПОЯ دیگپایе сепояи оҳани, ки дегро ба болои он мемонанд, уҷоқ.

Бигзарад дегпоя гар зи ҳаҷар,
Нагзарад з-оташе, ки дар ҳаҷар аст. *Ҳоқонӣ*

ДЕГХОНА دېگ خانه *ниг. дегдон.*

Кафгиру дегу дегчаи бобо аз они ман,
Дастгиру дегхонаи бобо аз они ту. *Мушфиқӣ*

ДЕЗА دېزه 1. ранг, лавн, махусан ранги сиёҳ ё хокистар-
рӣ; 2. хокистарранги моил ба сиёҳӣ (доир ба чорпоён).

Аз саҳму аз сиёсати дарьёғудози ту
Бар гурги деза пӯст бидаррад саги шубон. *Сўзанӣ*

3. *мқч.* аспн хокистарранги сиёҳтоб, аспн тезрав.

Бифармуд, то барниҳоданд зин
Бар он дезаи пилтан рӯзи кин. *Фирдавӣ*
Аз фатҳу зафар бинам бар найзаи ту ақд,
В-аз фарру ҳунар бинам бар дезаи ту юн. *Унсурӣ*

ДЕЗИ دېزى дегчаи сафолӣ ё санги барои шӯрбопазӣ.**ДЕЛАМ** ديلم *ниг. дайлам.***ДЕР** دير 1. вақти бисьёр, муддати дароз.

Дерест, ки дилдор паёме нафиристод,
Нанвишт каломеву саломе нафиристод. *Ҳофиз*
Такаллум аз даҳонаш гар зи танги дер мерезад,
Табассум аз лаби ширини ӯ чун шир мерезад. *Сайидо*

2. баъд аз муддати дуру бардавом, пас аз чанд вақт.

Чӣ хуш гуфт ин сухан пири ҷаҳонгард,
Ки дер ою дуруст ой, эй ҷавонмард! *Низомӣ*
Гар гулшакар хӯри ба такаллуф, зиён кунад,
Вар нони хушк дед хӯри, гулшакар бувад. *Саъдӣ*
дер гоҳ (ё гаҳ) вақти бисьёр, муддати дароз.

Ҳузайма дер гоҳ зан накард. «*Таърихи Систон*»
дер-дер фосилаи пас аз тайн муддати дароз, дур-дур.

Ҳакимон дер-дер хуранду обидон нимсер, зохи-
дон садди рамақ ва ҷавонон то табақ нагиранд ва
пирон — то арақ накунанд. *Саъдӣ*

дер ба дер гоҳ-гоҳ; баъзан; баъд аз муддати нисбатан
дарозе.

Бар дарат дер ба дере ки равам, гу ба рақиб,
Ки биё, ошиқи деринаи моро дарьёб!

Қамоли Хучандӣ

аз дер гаҳ (ё гоҳ) дер боз, бисьёр вақт боз.

Мабор, эй абр, рӯзи гашти он чобук-савор охир,
Ки дида дар раҳ аст аз дер гаҳ уммедворонро. *Ҷомӣ*

то дерҳо бисьёр вақтҳо, то вақти зиёд.

Баромад ҷақочоки шамшерҳо,
Қашид он ҷақочок то дерҳо. *Шодӣ*

дер зистан бисьёр умр дидан, умри дароз дидан.

Эй Бухоро, шод бошу дер эй,
Шоҳ сўят меҳмон ояд ҳаме. *Рӯдакӣ*

дер истодан (ё мондан) муддати бардавом зинда мон-
дан, умри дароз дидан.

Бош камхор, то бимонӣ дер,
Ки аҷал гурсина(а)сту қуташ сер. *Саной*

Акнун ки манам тану ту чонӣ,
Ман зуд равам, ту дер монӣ. *Шоҳин*

дер кардан таъхир кардан.

Ёр маҳмил ронду саргардон дилам ҳамроҳи ӯ,
Дер кардам ман, ки ҷон дар раҳт берун бурдан аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

дер кашидан киноя аз тӯл кашидан, бисьёр давом кар-
дан,

Чун дер кашид муддати чанг,
Дар чанг бирафт қувват аз чанг. *Ҳилолӣ*
дер мондан *ниг.* дер истодан; дер омадан таъхир кар-
да омадан, баъд аз муддати дароз омадан.

Рафтанат шеваю дер омаданат оин аст,
Омадурафт ба ин шеваю оин то кай?! *Ҳилолӣ*
дер пондан бисьёр давом кардан, муддати дароз барқа-
роф.

Фалоҷарам давлаташ дер напойд. *Аҳмади Дониш*

ДЕРАНД ديرند 1. дарозмуддат, бардавом.

Шабе деранду зулматро муҳайё,
Чу нобино дар ӯ ду ҷашми бино. *Рӯдакӣ*

2. даҳр, дуньё; замон, рӯзгар.

Ё фато, ту ба мол ғарра машав,
Чун ту бас диду бинад ин деранд. *Рӯдакӣ*

ДЕРБОЗ ديرباز дароз, тулонӣ, дарозмуддат; кашольёб.

Дар амал то дербозию дарозӣ мумкин аст,
Чун амал бодо туро умри дарозу дербоз. *Рӯдакӣ*
Омада вақти висол, рафта замони фиروق,
Гашта шаб аз баҳри мо кундраву дербоз.*

ДЕРИН||**ДЕРИНА** ديرين || ديريته қадима, пешина, кӯҳна.

То чу Маҷнун насохт дафтари ишқ,
Тоза шуд достони дерина. *Қамоли Хучандӣ*

Дар миёни ду ҳамдами дерин
Қуръаи иттифоқ гашт бар ин. *Мушфиқӣ*

◇ (ин) **дайри дерина киноя** аз дуньёи кӯҳан: ҷаҳон,
дуньё.

Дило, дидаи дурбин баркушой,
Дар ин дайри деринаи дерпой. *Ҷомӣ*

ДЕРИНАБУНЪЁД ديريته بنياد он чӣ буньёдаш қадим аст:

◇ ин **деринабунъёд киноя** аз ҷаҳони қадим, дуньёи ку-
ҳан.

Мушфиқӣ, меҳоҳам аз тӯфони ашки хештан,
То шикасти нав дар ин деринабунъёд оварам. *Мушфиқӣ*

ДЕРИНАРӮЗ ديريته روز солхӯрда, пир.

Пирзане муй сияҳ карда буд,
Гуфтамаш: Эй момаки деринарӯз. *Саъдӣ*

ДЕРИНАСОЛ ديريته سال куҳансол, солхӯрда.

Бад-ӯ гуфт: Эй пири деринасол,
Бад-ин умр кай бар хӯри з-ин ниҳол? *Шоҳин*

ДЕРИНАСОС ديريته اساس он чӣ буньёдаш қадим аст; чархи
деринасос дуньёи кӯҳна.

Шуд аз гардиши чархи деринасос
Ҳақоқиқпазиру дақоқиқшинос. *Ҷомӣ*

ДЕРМЕХР ديرمهتر каммеҳр, бевафо.

Фалак, к-ӯ дермеҳру зудкин аст,
Дар ин хирмонсаро кори вай ин аст. *Ҷомӣ*

ДЕРМОН ديرمان давомдор; поянда, пойдор, бобаҳо.

...К-аз умри ҳазорсола чун Нух
Сад давлати дермон бибинам. *Ҳоқонӣ*

ДЕРОРОМ دير آرام сокин, ботамкин, вазнин.

Зудҷунбиш мабош ҳамчу инон,
Дерором бош ҳамчу рикоб. *Анварӣ*

ДЕРПО(Й) (ديرپا (ى) устувор, (дар як чой) истода, боба-ко, пойдор.

Чуб нагирад ба таҳи об чой,
Санг набошад ба ҳаво дерпой. *Хисрави Деҳлавӣ*
Дило, дидаи дурбин баркушой,
Дар ин дайри деринаи дерпой. *Ҷомӣ*

ДЕРСОЗ دیرساز носозгор, номувофиқ.

Бирафтанду навмед бозомаданд,
Ки бо ахтари дерсоз омаданд. *Фирдавсӣ*

ДЕРСОЛ||**ДЕРСОЛА** دیرسال || دیرسال бисъёрсола, кӯхна;

◇ (ин) пардаи дерсол киноя аз дунъён куҳан.

Зи найранги ин пардаи дерсол
Хаёли шудам, чун наёрам хаёл? *Низомӣ*

ДЕРСУЛҲ دیرصلح суствор дар ошти, ба таъхирандозан-

дан сулҳу ошти.

Зуд рафту дер омад сабр, эй дил, ёд кун
Он ҳарифи дерсулҳу зудчанги хешро. *Ҷомӣ*

ДЕРХУСП دیرخسپ субҳи дерхусп киноя аз субҳи

охистадаманда.

Чу субҳи дерхусп аз хоби худ част,
Гирифта соғари пуршир бар даст...

Хисрави Деҳлавӣ

ДЕРЪЁЗ دیرياز дарозмуддат, бардавом, кашольёб; пойдор.

Саранҷом аз ин давлати деръёз
Сухан гӯям, ин нома гардад дароз. *Фирдавсӣ*
Агар зиндагонӣ бувад деръёз,
Бад-ин дайри хуррам бимонам дароз. *Фирдавсӣ*

ДЕРӢ دیری кашольёбӣ, таъхирёбӣ.

Ваъдаҳо медиҳӣ бад-он дерӣ,
Пас пушаймон шавӣ бад-ин зудӣ. *Анварӣ*
Гуфтанд: Битарс аз ин далерӣ,
Мапсанд дар он ҷӣ гуфт дерӣ. *Ҷомӣ*

ДЕРҶУНБ دیرجنب ба таври охиста ҳаракат кунанда, сустваракат.

Зудҷунб он бувад, ки андар замони хурд роҳи
дароз барад ва дерҷунб он бувад, ки роҳи кӯтоҳ ба
замони дароз барад. *Ибни Сино*

ДЕС ديس ниг. дас.

жех асоси замони ҳозираи додан.

ДЕХ ده қишлоқ, қарья.

Нонаш аз гандуме, ки шеҳнаи шаҳр
Аз фақирони деҳ гирифта ба қаҳр. *Ҷомӣ*
Моли ғоратзада аз ҳокими деҳ бояд ҷуст,
Гургро нест гунаҳ, чурми шубон хоҳад буд. *Сайидо*

ДЕҲА ديهه ниг. деҳ.

Фалак ба қомати пири хамида мемонад,
Ҷаҳон ба деҳаи тороҷдида мемонад. *Сайидо*

ДЕҲҶОН دهگان ниг. деҳқон.

ДЕҲИСТОН دهستان 1. қишлоқҷойҳо, ободонӣ, ҷои аҳоли-
нашин.

Адолатқунон бар деҳистону дашт,
Ба ҳинҷори бозоргон мегузашт. *Ҳотифӣ*

2. номи қадимини шаҳри Астаробод.

ДЕҲЛЕЗ دهليز ниг. даҳлез.

ДЕҲЛЕЗА دهليزه ниг. даҳлеза.

ДЕҲНИШИН ده نشين касе, ки дар деҳа зиндагонӣ меку-
над, деҳотӣ, кишлоқӣ, рустой.

Дуздонро дар миёни ҳар қавме аз саҳронишинон
ва деҳнишинон дӯстон ва шарикон буданд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ДЕҲОДЕҲ دهاده ҳаёҳу, ғалоғула (дар вақти ҷанг).

Деҳодеҳ заданд аз ду су сафзанон,
Чу ғурранда шерон ҳама кафзанон. *Ҳотифӣ*
Фуру рехтанд аз сари бора санг,
Баромад деҳодеҳ зи мардони ҷанг. *Шодӣ*

ДЕҲУДОР دهودار гирудор, доругир, кашмакаш.

Аз Эрон деҳудору бонги хуруш
Фаровон зи ҳар шаб фузун буд душ. *Фирдавсӣ*

ДЕҲХУДО دهخدا арбоби деҳ, оқсақоли деҳ; молик ва
соҳиби деҳ.

Нақӯй кун имсол, чун деҳ турост,
Ки соли дигар дигаре деҳхудост. *Сағдӣ*

ДЕҲХУДОВАНД دهخداوند 1. арбоби деҳ; 2. маҷ. сардор;
соҳиб, молик.

Боз пурсид: Ин диёр кучост?
Деҳхудованди ин диёр кучост? *Низомӣ*

ДЕҲҚАНАТ دهقت ниг. даҳқанат.

ДЕҲҚОН دهقان 1. кашоварз, зорей.

Деҳқон ба сахаргоҳон, к-аз хона биёяд,
На ҳеҷ биёромаду на ҳеҷ бипояд. *Манучехрӣ*
Дар замони гузашта деҳқоне
Гов меронд гирди вайроне... *Ҷомӣ*

2. молики замин, заминдор; арбоби деҳ, деҳхудо.

Деҳқонон ва тавонгарон аз ин вилоят бигурех-
танд ва ба Туркистон ва Тироз шаҳре бино карданд.
«Таърихи Наршахӣ»

3. аҷам, форсу тоҷик.

На деҳқон, на турку на тозӣ бувад,
Суханҳо ба кирдори бозӣ бувад. *Фирдавсӣ*
Саворони тозандаро неқ бингар
Дар ин танг майдон зи тозиву деҳқон.
Носири Хисрав

4. маҷ. қиссагӯй; таърихдон.

Зи гуфтори деҳқон кунун дoston
Бипайвандам аз гуфтаи бoston. *Фирдавсӣ*

ДЕҲҚОНПИСАР دهقان پسر деҳқонзада.

Деҳқонписареро ёфтанд бар он сурат, ки ҳақимон
гуфта буданд... *Сағдӣ*

ДЕҲҚОНӢ دهقانی зироат, кашоварзӣ.

ДИБОҶАТ ا. دباغت пӯст ош додан, даббоғӣ; дибоғат
додан пӯст пириодан, даббоғӣ кардан.

Дибоғат чунон додам ин чармро,
Ки бартобад осебу озармро. *Низомӣ*

дибоғат кардан пӯст ош додан, пӯст пириодан.

Пӯсти бузест, ки дибоғат кунанд, ба ғоят нарм
шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДИБОЧ *ديباج* *шакли арабишудаи дебо.*

Атласу дибоч бофад ошиқ аз хуни чигар,
То кашад дар пой маъшуқ атласу дибочро.

Шамси Табрэзӣ

Муштоқи туро раҳи муғилон
Дар зери қадам ҳариру дибоч. *Ҷомӣ*

ДИВОН *ديوان* *шакли арабишудаи девон.***ДИГАР** *ديگر* **1.** ғайр, дуйумӣ.

Чун ту нозукниҳол дигар нест,
Ҳама ангуштҳо баробар нест. *Ҳилолӣ*
Ранҷе ки зи осмон кашидем,
Танҳо на, ба дигарон кашидем. *Шоҳин*

2. бори дувум, баъд аз ин, минбаъд, боз.

Дил ба ту додаму дихам ҷон низ,
Анвариро дигар ҷӣ фармой? *Анварӣ*

Агар имшаб ё рӯз наздики вай шавӣ,
дигар ҳаргиз вайро набинӣ. *Аҳмади Дониш*

дигар сол соли оянда.

Ҳеч бар ҷой дидаӣ ҳаргиз,
Ки дигар сол пор менашавад? *Анварӣ*

бори дигар дафъан дуйум, боз, аз сари нав.

Ваҳ, ҷӣ хуш бошад, ки бинам бори дигар руи дӯст,
Дар сӯҷуд оям ба меҳроби хами абруи дӯст.

Махфӣ

рӯзи дигар рӯзи оянда, пагоҳ, фардо.

Он ки ҳар рӯз дил аз меҳри бутон баргирад,
Чун шавад рӯзи дигар, боз ҳамон аст, манам.

Ҳилолӣ

бар дигар андоза шудан дигаргун шудан, ба таври
дигар шудан, тағайюри ҳол ёфтан.

Дили шоҳи туркон аз он тоза шуд,
Биболиду бар дигар андоза шуд. *Фирдавсӣ*

ДИГАРБОРА *ديگر باره* **дигарбор** дубора.

Афсӯс, ки мемираму аз баҳри нисорат,
Ҷони дигару умри дигарбора надорам. *Мушфиқӣ*

ДИГАРГҶҶҶҶҶҶҶҶҶҶ *ديگرگون* **дигаргон** *ديگرگون* **дигаргон**

1. ба таври дигар, ба тариқи ҷудоғона.

Сипаҳдор Пирон дигаргуна гуфт:
Ҳунарҳои мардон нашояд ниҳуфт. *Фирдавсӣ*

Вузари Нӯшервон дар муҳимме аз масолеҳи
мамлакат андеша ҳамекарданд ва ҳар як аз эшон
дигаргуна рӯй ҳамезад. *Саъдӣ*

2. тағйир; тағйирёфта.

Меояд аз баҳри шараф пеши ту ҳар рӯз офтоб,
В-аз шарми хуршеди руҳат зарду дигаргун меравад.

Исмат

дигаргун кардан тағйир додан.

Носеҳ, мабош дар паи тағйири ҳоли мо,
Ин нест ҳолате, ки дигаргун кунад касе. *Ҳилолӣ*
дигаргун шудан аз ҳоле ба ҳоле гардидан, тағйир
ёфтан.

Дилам дар ишқи ту хун шуд, хуруши ман ба гардун
шуд,

Умеди ман дигаргун шуд, дарёго рӯзгори ман.

Анварӣ

ДИГАРГҶҶҶҶҶҶҶҶҶҶ *ديگرگون شده* **дигаргон** парешонҳол.

Чун ҳол дигаргун шуда з-андӯҳи ту моро,
Ту рӯй магардон зи дигаргуншудае чанд.

Хисрави Деҳлавӣ

ДИГАРСОН *ديگرسان* **дигарсон** *ديگرسان*

В-ар эйдун, ки бечора паймон кунад,
Бикушад, пас овро дигарсон кунад. *Фирдавсӣ*

Зи фарри боди фарвардин ҷаҳон чун хулди, ризвон
шуд,

Ҳама ҳолаш дигаргун шуд, ҳама расмаш дигарсон
шуд. *Муиззӣ*

дид *ديد* **асоси замони гузаштаи дидан.****ДИД** *ديد* **1.** назар, нигоҳ.

Бода ниҳону ҷом ниҳон омада ба дид,
Дар ҷом акси бодаву дар бода ранги ҷом. *Ҷомӣ*

2. тамошо, наззора; намуд; дидан.

Агар худ дид хоҳӣ дар ҷаҳон мард,
Наёбӣ ҳамчу Ромин як ҷавонмард.

Фахриддини Гургонӣ

Муддате инчунин шиораш буд,
Диди он хона ғамгусораш буд. *Низомӣ*

З-аввали шаб дидаву дил дар ҳаёли диди дӯст,
То тулӯи субҳ аз хуни чигар соғар заданд. *Махфӣ*
хештанро дид кардан худбинӣ кардан, худписандӣ
намудан.

Шеър гуфтан ҳуҷҷати беҳосилист,
Хештанро дид кардан ҷоҳилист. *Аттор*

ДИДА *ديده* **сифати феълӣи замони гузаштаи дидан.**

Ту гуш ниҳодастию мо дида ба дидор,
Аз дид а босе фарқ бувад то ба шунда.

Қамоли Хучандӣ

дида кардан назора кардан.

Уро дидабонест, ки аз шаш-ҳафт фарсанге роҳ
дида мекунад. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

ДИДА *ديده* **1.** чашм.

Кам аз як дам задан моро агар дар дида хоб ояд,
Ҷами ишқат бичунбонад ба гуш-андар ҷарас моро.
Анварӣ

2. маҷ. ҳар чизе, ки ба чашм монанд аст, ҳамчун ҳал-
қа, суроҳи гирдшакл ва ғ.; дидаи занҷир киноя аз
ҳалқаҳои занҷир.

Шуълаи савдои ман оҳангудоз афтодааст,
Дидаи занҷир аз девонаи ман равшан аст. *Соиб*

дидаи мим киноя аз доираи хурди сари ҳарфи «*م*»-и
алифбои араби; дидаи най киноя аз суроҳҳои най.

Магар нағма ашкест ҳайратхиром,
Ки мерезад аз дидаи най мудом? *Бедил*

дидаи сӯзан суроҳии риштагузаронии сӯзан.

Ҳар кӣ чун ришта зи борикхаёлон гардид,
Рӯзиаш тангтар аз дидаи сӯзан бошад. *Соиб*

◇ **дидаи бад** *ниг. чашм (чашми бад).*

Зи бими дидаи бад то ба ҳашр меруяд
Шаҳиди ишқи туро аз сари мазор сипанд. *Соиб*

дидаи бедор чашми бино, ҳушёр.

Ҷунҷаҳои сарбамӯхри гулситони розро
Номаи вокарда донд дидаи бедори мо. *Соиб*

дидаи бино *ниг. дидаи бедор.*

Нест дар зери фалак дидаи бино пайдо,
В-арна ҳар косаи назари ҷоми Ҷам аст.

Мулҳам

дидаи дил басирати маънаӣ.

Фаросат дидаи дил баркушояд,
Ҳар он ҳоле, ки бошад, вономаяд.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

дидаи нарм чашми беҳаё.

Ру наметобад зи ҳирс аз нони сӯзандор сағ,
Дидаҳои нармро аз тезии дарбон чӣ бок! *Соиб*
дидаи оламбин *ниг.* дидаи бедор.

Бе рухаш дидани олам чу нахоҳад дили ман,
Бастам аз хуни ҷигар дидаи оламбинро. *Ҷомӣ*
дидаи олуда *киноя аз назари бад.*

Дидаи олуда, Исмаи, лоиқи дидор нест,
Дар тағи даръё касе бе равшани гавҳар *наёфт.*
Исмаи

дидаи равшан *киноя аз* чашми бино, хушбёр.
Аз маҳи рӯят маро махрум месозад рақиб,
Золиме, ё раб, шавад аз дидаи равшан ҷудо.
Мушфиқӣ

дидаи рӯз *киноя аз* пагоҳи рӯзи, сапедадам.
Асбоби мурод шуд мураттаб
Аз дидаи рӯз то дили шаб. *Ҳилолӣ*
дидаи танг чашми ҳарис, чашми гурисна.
Рудан танг ба як нони тикӣ сер нашуд,
Неъматӣ руи замин пур накунад дидаи танг.
Саъдӣ

ба дида ба назар, ба дидан, ба намуд.
Ба дида чу мурда, фитодазақан,
Сароғи зи мӯи сафедаш кафан. *Савдо*
дидаи водид ба мулоқоти ҳамдигар рафтан, ҳамдигарро
дидор кардан.

Иду наврузи муборакро бувад айнулкамол.
Диду водиде, ки оину шиори мардум аст. *Соиб*
дида бардӯхтан чашм пӯшидан, аз дидани касе ё чизе
сарфи назар кардан.

Зи диданат натавонам, ки дида бардӯзам,
Агар муқобала бинам, ки тир меояд. *Саъдӣ*
дида баркардан чашм кушодан; чашм боло кардан.

[Пир] дида баркарду бихандид. *Саъдӣ*
дида боз сохтан *киноя аз* нигоҳ кардан, нигаристан,
чашм кушодан.

Насозад дида ҳаргиз сӯи ман боз,
Чӣ сон ҷавлонгарӣ бо вай кунам соз? *Ҷомӣ*
дида гирифтан аз биноӣ ҷудо кардан, аз чашм махрум
намудан.

Ёфт дар бебасарӣ гумшудаи худ Яъқуб,
Дида аз ҳар кӣ гирифтанд, басират доданд. *Соиб*
дида даръё кардан *киноя аз* бисъёр гиристан.
Дида даръё кунаму рахт ба саҳро фиканам,
В-андар ин кор дили хеш ба даръё фиканам.
Ҳофиз

дида дӯхтан а) бо диққат назар кардан.
Исмаи, агар хастаи он ғамзай,
Дида дар он новаки дилдӯз дӯз! *Исмаи*

б) чашм пӯшидан, тарки наззора кардан.
Зулайхо баҳри як дидан ҳамесухт,
Вале Юсуф зи дидан дида медухт. *Ҷомӣ*
дида кушодан назар кардан, нигаристан.
Чун дида ба рӯи ёр бикшод,
Дубора зи хуш рафту уфтод. *Шоҳин*
дида ниҳодан *киноя аз* назар кардан, чашм дӯхтан.

Шефтагон дида ба рӯят ниҳанд,
Рахти ҳавас бар сари кӯят ниҳанд.
Хисрави Деҳлавӣ

дида нозук сохтан *киноя аз* бодикқат назар кардан,
зеҳн монда нигаристан.

Дида нозук созу он гаҳ дар ману зоҳид нигар,
То бидонӣ соҳибӣ машраб киву шайб кист!
Толиби Омӯлӣ

паридани дида ҳаракати чашм аз ғайри иродаи касе, ки
дар урф гуё аломати фоли нек ё бад аст; муқ. чашм
(паридани чашм).

Мепарад дидаи уммеди ду олам, Соиб,
То киро давлати дидор муяссар гардад. *Соиб*
дида пурхун кардан саҳт гириён шудан; саҳт гириён
кардан.

Ҳаёли рӯи туам дида мекунад пурхун,
Ҳавои зулфи туам умр медахад бар бод. *Ҳофиз*
дида пур аз дур(р) кардан *киноя аз* гириён кардан,
ашкрез намудан.

То дидаи Қайсро кунам пур
Дар ёди ақиқи Лайли аз дур. *Шоҳин*
дида пӯшидан чашм бастан, чашм пӯшидан; беҳуд
шудан.

Нашнохту боз дида пӯшид,
Бечора падар зи ғам хурушид. *Шоҳин*
дида сафед кардан (ё шудан) аз ниҳояти интизорӣ ка-
шидан, аз нигаронӣ бенур ва оҷиз шудани чашм.

Чанд, Шавкат, ба раҳи субҳ кунӣ дида сафед,
Ки дар иқлими ту шоме ки саҳар гардад, нест.
Шавкат

Дидаам дар интизори моҳи рӯят шуд сафед,
Мекунад наззора сайри моҳтоб аз чашми ман.
Амирӣ

дида сурх кардан тамаъ кардан; нигоҳи тамаъкорона
кардан; ба шавқ нигаристан.

Ба ҳар гулруҳ, ки кардам сурх дида,
Кунун аз ҳар мижа хунам ҷақида. *Ҷомӣ*
дида ба раҳ будан (ё доштан) *киноя аз* интизорӣ кашидан;
мунтазир будан.

Ҳар шаб ба ҳавои хоки кӯят
Дида ба раҳи сабост моро. *Шоҳӣ*
дида ба хуфтан гарм кардан хоби сабук кардан, ғу-
нудан, пинак рафтан.

Паҳлуи сангин ба замин нарм кард,
Дида ба хуфтан қадаре гарм кард.
Хисрави Деҳлавӣ

дида бар равзани хеш доштан *киноя аз* хоҳони маъфия-
ти худ будан.

Мадон он дӯстро ҷуз душмани хеш,
Ки бинӣ дидааш бар равзани хеш. *Низомӣ*
дида бар ҳам ниҳодан *киноя аз* мурдан.

Сиёҳе дигар зин бар адҳам ниҳод,
Ба захми дигар дида бар ҳам ниҳод. *Низомӣ*
аз дида борон равон кардан *киноя аз* гириён бисъёр
кардан ва ашқҳои фаровон рехтан.

Дар кӯчаву кӯю шаҳру саҳро
Аз дида равон кунем борон. *Савдо*
аз дида Даҷла кушодан *киноя аз* гириён фаровон ва
дуру дароз кардан.

Осуда туй даруни ҳаҷла,
Аз дида манам кушода Даҷла. *Шоҳин*
аз дида пинҳон шудан аз назар ғоиб шудан, нопадид
шудан; аз дида рух шустан гириён зиёд кардан.

Аз он рӯз то ин замон хастаем,
Зи дарди дил аз дида рух шуस्ताем. *Фирдавӣ*

аз дида хостан сахт илтимос кардан; бар ҳам задани дида а) ба ҳамдигар задани милки чашм; б) розӣ шудан (бо ишорати чашм), қабул кардан.

Он шӯҳдида дида чу бар ҳам наmezанад,
Дил сабр пеша карду кунун дам наmezанад.

Анварӣ

то дида ба ҳам задан то чашм пушида кушодан; дар як он, як лаҳза; ба зудӣ, дарҳол.

Ин гуфту шуд аз миён, бадар рафт,

То дида ба ҳам зад, аз назар рафт. *Шоҳин*

ҳама тан дида гаштан бодикқат нигоҳ кардан, бо та-
моми ҳастӣ нигарон будан.

Нозири дидори писандида гашт,

В-аз пай дидан ҳама тан дида гашт.

Хисрави Деҳлавӣ

дидаи бад дур! чашми бад нарасад!, аз захми чашм
дар амон бошад!

Дидаи бад дур аз ин Юсуф, ки даври осмон
Дар замони хусни ӯ як дидаи ҳайрон шудааст.

Соиб

ДИДААФРҶЗ دیدہ افروز равшанибахш, нурфизо.

Ба Юсуф буд рӯҳаш роҳатандӯз,

Ба Юсуф буд чашмаш дидаафрӯз. *Ҷомӣ*

ДИДАБОЗ دیدہ باز 1. чашмкушода.

Набуд аз надимони гарданфароз

Ба ҷуз наргис он ҷо касе дидабоз. *Саъдӣ*

2. назарбоз, бонозу карашма.

Чашмат, ки миёни хоби ноз аст,

Ё раб, ки чи шӯҳ дидабоз аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДИДАБОН دیدہ بان *ниг.* дидбон.

ДИДАВАР دیدہ ور соҳиби дида, соҳиби биниш; *маҷ.* бо-
басират, нозукбин; оқил, доно.

Дидавар пул ба зери гом кунад,

Кур бар пушти пул мақом кунад. *Саноӣ*

Ин на шоистаи ҳар дидавар аст,

Ки забонат дигару дил дигар аст. *Ҷомӣ*

ДИДАВАРӢ دیدہ وری бобасирати, нозукбинӣ; хирадмандӣ,
доноӣ.

Дар дидавариву нуктасозӣ

Мекард дилам ба моҳ бозӣ. *Файзӣ*

ДИДАДАРОӢ دیدہ درائی ба чашм даромадан.

Монанди дуд дидадароист кори ту,

Аз дар бирун кунанд, дароӣ зи тобадон. *Сайидо*

ДИДАДОР دیدہ دار ҷосус.

Хурушон аз он ҷо яке дидадор,

Ки эй беҳушон, нест ҷонгон ба кор... *Асадӣ*

ДИДАДӢЗ دیدہ دوز бо диққат нигаранда, пайваст нига-
ранда.

Бар ин шаб гар аъмо шавад дидадӯз,

Зи Парвин кунад хурдабинӣ ба рӯз. *Зухурӣ*

ДИДАКАШ دیدہ کش тиракунанда.

З-он ки ҳар мурғе аз инҳо зогваш

Ҳаст ақли оқилонро дидакаш. *Румӣ*

ДИДАН دیدن 1. дар ҳолати биноӣ будан; нигоҳ кардан,
нигаристан; муоина кардан, мушоҳида кардан.

Чу дарёи ҷушон замин бардаמיד,
Чунон шуд, ки кас рӯи ҳомун надид. *Фирдавсӣ*

Мабин, эй лоларух, густох сӯям,

Ба сони доғи дил сурх аст рӯям. *Мулҳам*

дидан дар (*ё андар, ба, бар*) *касе ё чизе* нигоҳ кардан,
нигаристан, назар андохтан ба *касе ё чизе*.

Нишаста надид андар он базмгоҳ,

Бароварда бар чархи гарданда оҳ. *Ҳоҷу*

Дар дили сахташон нахоҳам дид,

Нармӣ орам, ки нармияст калид. *Низомӣ*

Дидан ба ҷониби дигар, эй дӯст, бас хатост,

Акнун, ки ёр ҷилвакунон рӯ ба рӯи туст.

Ибни Ямин

Бар дили мо бин, ки пайконат чи сон паррон гу-
зашт,

Ғамзаи мастат, афокаллаҳ камонкаш будааст.

Ҳайрат

2. мулоқот; дидор.

Сар пеш фиғанда он ду мазлум,

В-аз дидани ҳам нишаста махрум. *Ҳилолӣ*

Рузе Бобоҳон барон дидани ман омад.

Садрӣ Зиё

3. *маҷ.* аз сар гузарондан.

Ғаму ҳаҷре, ки ман дидам, кӣ дидаст?

На кас дидасту на ҳаргиз шундаст. *Ҳилолӣ*

♦ **бар худ дидан киноя аз худбинӣ** кардан.

Мабин бар худ, ки худбинро басар нест,

Ҳунарбин шав, ки худбинӣ ҳунар нест. *Низомӣ*

ДИДАНАВОЗ دیدہ نواز тароватбахши чашм; дилкушо, на-
заррабо, ҷозибодор.

Гирд баргаштам аз нишебу фароз,

Дидам он равзаҳои диданавоз. *Низомӣ*

ДИДАТАР دیدہ تر *гирьён;* гирьякунанда.

Булбули ноланда зи ғам дидатар,

Сина зи овоза харошидатар. *Хисрави Деҳлавӣ*

Зоҳид аз сӯзи ғамат лабхушку суфӣ дидатар,
Оҳ аз ин оташ, ки чун зад шӯъла, хушку тар бисӯхт.

Ҷомӣ

ДИДАФУРҶЗ دیدہ افروز *ниг.* дидаафрӯз.

Эй дидафурӯзи шабинишон,

Андешазидои пешбинион. *Файзӣ*

ДИДБОН||ДИДАБОН دیدہ بان 1. *касе*, ки дар ҷои
баланде ва бурҷе истода ба атроф назар мекунад ва аз
омадани душман ба кӯшуни худ хабар медиҳад; нигаҳ-
бон, посбон.

Уро дидабонест, ки аз шаш-ҳафт фарсанге роҳ
дида мекунад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дидбоне зи қалъа поён дид,

Маст афтада хели туркон дид... *Мушфиқӣ*

2. *маҷ.* нигарон; мунтазир, чашмбароҳ.

Солест, ки дидаи пуробам

Бар тарфи дарича дидабон аст. *Анварӣ*

Безабонони пурузабонанд,

Ҳама куранду дидабонанд. *Саноӣ*

♦ **ду дидбон киноя аз ду чашм.**

Биншаста бар ду дар ба тамошо ду дидбон,

Гоҳе ба ҷилваанд, ки андар паси ниқоб... *Восифӣ*

ДИДГОҲ||ДИДГАҲ دیدگاه دیدگاهе чои дидбонӣ, чои ниғаҳ-бонӣ.

Хуруше баланд омад аз дидгоҳ,
Ба Сӯҳроб бинмуд, к-омад сипоҳ. *Фирдавсӣ*
Ҳамерафт, то марзи Турон расид,
Ки аз дидгаҳ дидбонаш бидид. *Фирдавсӣ*

ДИДОН а. دیدان 4. дула III.

ДИДОР دیدار 1. нигоҳ кардан, ниғаристан, дидан.

Ҳеч шодӣ нест андар ин ҷаҳон
Бартар аз дидори рӯи дӯстон. *Рӯдакӣ*
Олам ҳама пур ҷилваи ёр аст ва лекин
Чашме, ки бувад қобили дидор, надорем. *Фаррухӣ*
дидор будан пайдо будан, намоён шудан.

... Ки дидор будӣ ду лашкар зи дур. *Фирдавсӣ*

2. мулоқот кардан, ҳамдигарро дидан; маҷ. сӯҳбат.

Панҷоҳ ҳазор тан аз лашкари Муқаннаъ ба да-
ри ҳисори Муқаннаъ чамъ шуданд ва аз вай ди-
дор хостанд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Ва ба ҳамин масҳарағӣ то Тошканд рафтем ва
баъд аз дидори ҳоким асб ва ҳадьяи амиро элҷи
маа одами хоси худ бифристонд. *Аҳмади Дониш*
дидор кардан а) аз назар гузаронидан.

Пасу пеши сипаҳ дидор карда,

Ба ҳар чое яке солор карда. *Фахриддини Гургонӣ*
б) мулоқот намудан.

Миод ниҳоданд бар он ки ҳар ду дар Самарқанд
дидор кунанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ба дидор шудан ба дидорбинӣ рафтан, ба мулоқот раф-
тан.

Ба дидори мардум шудан айб нест,
Ва лекин на чандон, ки гуянд: бас. *Саъдӣ*

3. чехра, талғат, лиқо, рӯй.

Шайхулислом гуфт, ки ман ҳеҷ кас надидаам ба
дидор ва фаросат чун бародари Аҳмади Чаштӣ.
Ҷомӣ

дидор дидан рӯй дидан; мулоқот кардан.
Киштии умр бишкаст дар баҳри ноумедӣ,
Мушқил, ки боз бинем дидори ошноро. *Махфӣ*

дидор намудан рӯй нишон додан.

Дидор менамоиву парҳез мекунӣ,
Бозори хешу оташи мо тез мекунӣ. *Саъдӣ*

4. чашм, дида.

Ду руҳсораш баҳори дилбари буд,
Ду дидораш ҳалоки собирӣ буд.

Фахриддини Гургонӣ

◇ дидор ёфтан ба чизе киноя аз муваффақ шудан ба
чизе.

Чу дидор ёбӣ ба шоҳи сухун,
Бидонӣ, ки дониш наёяд ба бун. *Фирдавсӣ*

ДИЁНАТ а. دیانت 1. диндорӣ; 2. маҷ. ростӣ, бовиҷдонӣ,
ҳалолкорӣ.

Азиз Юсуфро гиromӣ доштӣ, зеро ки аз вай амо-
нат ва диёнат дида буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Зи роҳи нангу номусу диёнат
Расонид он амонат беҳиёнат. *Мулҳам*

ДИЁР а. دیار 1. ҷ. дор II; 2. кишвар, вилоят; мам-
лакат; сарзамин.

Яке аз сулаҳои Лубнон, ки мақомоти у дар диёри
араб мазкур буду қаромати у машхур, ба қониби
Димишқ даромад. *Саъдӣ*

Дар сарири мушиқофи шоҳам аз фикри расо,
Дар диёри назм табтам ҳукмрони мекунад. *Туграи*
диёри маъмура мамлакат ва кишвари ободон.

Чу Бадр рои туро меҳр гуфту моҳаш гуфт,
Ки эй сари фузалон диёри маъмура. *Бадри Чочӣ*

3. маҷ. ватан, меҳан.

Бар канори Даҷла дур аз ёру маҳҷур аз диёр,
Дорам аз ашки ҷигаргун Даҷлаи хун дар канор.
Ҷомӣ

Ман кистам? — Ғарибе, аз васл бенасиябе,
Ҳичрони ёр дида, дур аз диёр монда! *Ҳилолӣ*

ДИЖ||ДИЗ دژ||دژ қалъа, ҳисор, қурғон.

Бад-ин чо диже ҳаст бар раҳгузар,
Зи рифъат ба Кайвон бароварда сар. *Хочу*

У боз гашт ва ба ҳар диге лашкаре фиристонд,
мугеъ шуданд ва дизҳо ба вай таслим карданд.
«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

◇ ин ҷубин дижи зангорхӯрд киноя аз фалак.

Зери ин ҷубин дижи зангорхӯрд
Ҳар сахаргаҳ ҳафт хон хоҳам гузид. *Ҳоқонӣ*

ДИЖАМ دژم 1. андухгин, ғамгин.

Ду наргис диҷам, абрувон пур зи ҳам,
Сутуни ду абру чу симин қалам. *Фирдавсӣ*

2. хашмгин, ғазаболуд.

Ҳамегуфт: — Агар аждаҳои диҷам
Биёяд, ки гетӣ бисӯзад ба дам... *Фирдавсӣ*

3. маҷ. парешон, ошуфта.

Ҳусн аз пан маҳбунио дил гарми муҳаббат,
То чанд тавон кард гирех зулфи диҷамро. *Махфӣ*

4. тира; пажмурда.

Хуррам аз он борону нам, к-ояд зи сахрои қидам,
Рӯенад аз хоки диҷам гулҳои ҳусни ҷовидон.
Ҷомӣ

диҷам гардидан (ё шудан) а) ғамгин шудан.

Гоҳ афзуну гоҳ кам гардад,
Гоҳ бихандад, гаҳе диҷам гардад. *Саноӣ*

б) ба хашм омадан.

Диҷам гардаду теғро боркашад,
Битозад басы аспу мардум кушад. *Дақиқӣ*

в) парешон шудан, ошуфта гардидан.

Бикарданд пархош ҳар ду ба ҳам,
Дили ҳар яке гашта аз ғам диҷам. *Савдо*

г) тира шудан, пажмурдан.

Арбоби Исфохон чун... бар ин сон мушоҳада кар-
данд, чехраи ҳаёти эшон диҷам ва чашмаи айни
эшон муқаддар шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ДИЖАМРҮЙ دژم روی тирарӯй, чехрагирифта, туршрӯй.

Чаро нақшбандат дар айвони шоҳ
Диҷамрӯй кардасту зишту табаҳ? *Саъдӣ*

ДИЖАН||ДУЖАН دژن тундмаза.

Кикизу ганднову сипандону коснӣ,
Ин ҳар ҷаҳор гуна, ки додӣ, ҳама диҷан.

«Луғати фурс»

ДИЖБОН دژبان ниғаҳбони қалъа; кутвол, ҳокими қалъа.
Шавам сӯи диҷбон ба пайғамбарӣ,
Намоям бад-у муҳри ангуштарӣ. *Фирдавсӣ*

ДИЖДОР||**ДИЗДОР** دژدار||**دژدار** сардори қалъа, хокими қалъа.

Биёмад, чу наздики диж даррасид,
Сухан гуфту диждор муҳраш бидид. *Фирдавсӣ*
Фиристод пинхон ба диздори хеш,
Ки пеш оварад барг аз андоза беш. *Низомӣ*

ДИЖОБОД دژآباد хашмгин, ғазаболуд.

Агар шери дижободаш бибинад,
Чу сағ андар паси зону нишинад. *Баҳромӣ*

ДИЖОГОҲ||**ДИЖОГАҲ** دژآگاه||**دژآگاه** хашмнок, бадқаҳр;
бадандеш.

Суви марзи Туронш бинҳод рӯй
Чу шери дижогоҳи нахирчӯй. *Фирдавсӣ*
Зи чаври қасон даст кутах кунӣ,
Дижогоҳро бар худ огаҳ кунӣ. *Абушақури Балхӣ*

ДИЖОЛУД دژآلود *ниг.* дижобод.

Яке шери дижолуд аст дар чанг,
Ки дорад аз масофи шери нар нанг. *Хисравонӣ*

ДИЖОҲАНГ دژآهنگ бадандеш, бадқасд; хашмгин, тунду
тез.

Зи бас киначӯю дижоҳанг буд,
Фароҳои гетӣ бар у танг буд. *Унсурӣ*

ДИЖХИМ||**ДАЖХИМ** دژخيم||**دژخيم** 1. зиштхӯ, бадхислат;
хашмнок.

Чунин гуфт дажхим нараждаҳо,
Ки аз чангашон кас наёбад раҳо. *Фирдавсӣ*
Ба чанги сипоҳони зангисирӣшт,
Ки буданд чун дев дижхиму зишт ... *Низомӣ*

2. мири ғазаб, қаллод.

Ба дижхим фармуд, к-инро ба кӯй
Зи дор андар овезу бартоб рӯй. *Фирдавсӣ*
Марди дижхим мар-варо бикашид,
Бурду андар замон сараш бибурид. *Саной*

3. маҷ. душман, хасм.

Чу донист хисрав, ки дажхими у
Гурезон шуд аз фарри дайҳими у,
Гузори гурезандаро пай гирифт,
Шабехункунон роҳ бар вай гирифт. *Низомӣ*

ДИЗ دژ *ниг.* диж.

ДИЗДОР دژدار *ниг.* диждор.

ДИЙЯТ *а.* ديت *ниг.* ди(й)ят.

ДИК *а.* ديك хурӯс.

ДИЛ دل 1. узви хунгардонӣ (ба шакли халтачаи мушакӣ),
ки дар тарафи чапи сари синаи инсон ва ҳайвон воқеъ
аст, қалб; 2. маҷ. дарун, дохил, миёни чизе.

Дили киса ва ҳамён, ки муддатҳо монанди дасти
лаимон холӣ буд, чун чашму дили чавонмардон
пур шуд. «*Таврихи Фаршита*»

Як умр ганҷ дар дили вайрона орамид,
Як шаб дар ин хароба сар ора, чӣ мешавад? *Соиб*

3. маҷ. ботин, хотир; чон, рӯх.

Дониш андар дил чароғи равшан аст,
В-аз ҳама бад бар тани ту чавшан аст. *Рӯдакӣ*

Эй дил, сабур бошу махур ғам, ки оқибат
Ин шом субҳ гардаду ин шаб саҳар шавад. *Ҳофиз*

Агар худ дар маслаки мутавассит солиқ набувад,
амру наҳъяш дар дилҳо таъсир надорад. *Аҳмади Дониш*

4. маҷ. фикр, андеша.

Сипоҳ баргир ва ба Шом шав, ки маро дил ба
шаҳрҳои Шом машғул аст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

5. маҷ. майл, хоҳиш, ҳавас.

Дар боғ бирка рақси тамавуҷ намекунад,
Бечора биркаро чӣ дили рақс кардан аст. *Анварӣ*
Набудиш бе он бути хиргаҳӣ
Дили лолаву майли сарви саҳӣ. *Ҳочу*

ба-дили худ ба ихтиёри худ, бо хоҳиши худ.

Қипчоқ ва Чобот ба дили худ рафтанд.
«*Чомеъ-ут-тавориҳ*»

Аҳли он шаҳр ба дили худ он вилоят ба амир тас-
лим карданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

6. маҷ. дилбар, ёр, маҳбуба; даст.

Гар бо ҳама кас чунин кунад дил,
Як дилшуда дар ҷаҳон намонад. *Анварӣ*
Бархез, дило, ки чанг бар чанг занем,
Май нӯш кунему ном бар нанг занем,
Саччода ба як пиёла май бифрӯшем,
В-ин шишаи ному нанг бар санг занем. *Хайём*

7. маҷ. далерӣ, шучоат; чуръат.

Зулфи бути ман доштай дӯш дар оғӯш,
Не, не, ту ҳанӯз он дилу он заҳра надорӣ!*

◇ дили вайрон дили шикаста, дили ғамзада, ғамгин,
афғор.

Гар бубинӣ дили вайрони маро,
Гуиё ҳеҷ гаҳ обод набуд. *Хисрави Деҳлавӣ*
дили кабоб киноя аз дили дар оташи ишқ сӯхта, азоб-
дида, дили ошиқ.

Лайлино шароби хусн дар сар,
Маҷнуну дили кабоб дар бар. *Ҳилолӣ*
дили осуда дили беғам, дили бедард.

Шуҳи ман дӣ ба раҳе масту хиромон бигзашт,
Ҳоли чандин дили осуда зи сомон бигзашт.

Хисрави Деҳлавӣ

дили парешон дили ошуфта ва музтариб.

Бечора чу бо дили парешон
Шуд ҳамдами моҳи меҳркешон ... *Чомӣ*

дили пурсухан киноя аз дили пурасрор; бодонишу маъ-
рифат.

Лаби хомӯш намудори дили пурсухан аст,
Ҷабхан бегиреҳ оинаи хулқи ҳасан аст. *Соиб*

дили пурхун киноя аз дили ғамгин, дили пурдарду
алам.

Чун дарон корвони ишқ менодем зор,
Булбули боғи тарабро бо дили пурхун чӣ кор!
Махфӣ

дили рафта дили мураддад, дили аз тарси ногаҳонӣ
бекароршуда.

Маликро дили рафта омад ба ҷой,
Бихандиду гуфт: Эй накуҳидарой! *Саъдӣ*

дили сангин киноя аз дили бераҳм, дили саҳт.

Дили сангини туро ашки ман овард ба роҳ,
Сангро сел тавонад ба раҳи дарёе бурд. *Ҳофиз*

дили сахт *ниг.* дили сангин.

... К-аз дили сахт аст забонҳо ба чанг,
Тезин ханҷар бувад аз хорасанг.

Хисрави Деҳлавӣ

дили танг дили бесабру қарор; дили хафа; хотири малул, ғамгин.

Шикейбой андар дили танг нех,
Шикейбой аз ганчи бисёр беҳ. *Абушақури Балхӣ*

Шукуфт аз ғунҷаи лаълаш дили танг,
Рухаш аз завқи дил гардид гулранг. *Мулҳам*

дили хок(-и тира) киноя аз қабр, гур.

Қош аз пай сад ҳазор сол аз дили хок
Чун сабза умеди бардамидан будӣ! *Хайём*

дили шаб нимаи шаб, нисфи шаб.

Дар дили шаб асари нури қамар пайдо нест,
Магар аз зулфи ту бар моҳ ниқоб аст имшаб?

Қамолӣ Хучандӣ

Асбоби мурод шуд мураттаб
Аз дидан рӯз то дили шаб. *Ҳилолӣ*

дили чамъ хотирчамъӣ, осудахотирӣ.

Ҳарзагардию дили чамъ бувад душмани ҳам,
Хотири чамъ зи авроқи парешон маталаб. *Мулҳам*
ба дили байза аз ибтидо(-и пайдоиш), аз аввал.

Булбули мо ба дили байза таманнои ту дошт,
Боли парвоз кушодему гирифтгор шудем. *Сайидо*
дил бад қардан а) хиёнатандешӣ қардан; нияти бад қардан.

[Пӯлод] ... дар аҳди Ҷозонхон дил бад қард ва ба ёсо расид. *«Чомеъ-ут-тавориҷ»*

б) маънос шудан, ноумед гаштан.

Ин дили ғамдида ҳолаш беҳ шавад, дил бад макун,
В-ин сари шӯрида боз ояд ба сомон, ғам махӯр!
Ҳофиз

дил баргирифтани киноя аз дил қандан, розӣ шудан ба ҷудой.

Ба боғи суманзор раҳ баргирифт,
Дил аз шоҳу нахҷирғаҳ баргирифт. *Ҳочу*
дил бардоштан тарки муҳаббату дилбастагӣ қардан; тарк қардан.

Носеҳо, беҳуда мегӯӣ, ки дил бардор аз ӯ,
Ман ба фармони дилам, кай дил ба фармони ман аст.
Ҳилолӣ

дил барқандан аз касе, чизе *ниг.* дил (бар)қандан аз касе, чизе; дил бастан муҳаббат бастан, мафтун шудан.

Чу хоҳӣ, ки қадрат бимонад баланд,
Дил, эй хоҷа, дар содаруён мабанд. *Саъдӣ*

Ҳар қас, ки дил ба қомати он гулғизор баст,
Дигар дил аз ҳавои санавбар гирифтааст.

Ибни Ямин

дил бохтан а) ошиқ шудан.

Гуфт: Чу дил дар раҳи бут бохтам,
По ба раҳаш низ зи дил сохтам. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) сахт тарсидан.

Мухолифон ба мӯҷарради истимоъ дил бохта мутафарриқ гаштанд... *«Таърихи Фарошита»*

дил бурдан мубтало қардан, шефта намудан; касеро ба худ моилу роғиб намудан.

Ҳусни махрӯёни маҷлис, гарчи дил мебурду дин,
Ишқи мо бо лутфи таъбу покии ахлоқ буд.

Ҳофиз

дил буридан аз чизе дил қандан, тарки чизе қардан.

Анварӣ, дил зи рӯзгор бибур,
Ки даме рӯзгор менадиҳад... *Анварӣ*

Дил гардондан аз касе рӯй гардондан, рӯ тофтани аз касе, дил хунук қардан нисбат ба касе.

Дилам бурдию гардондӣ дил аз ман,
Кашидӣ ҳамчу нур аз соя доман. *Ҳозиқ*

дил гирифтани аз касе, чизе безор шудан, дилозурда шудан аз касе ё чизе.

Дилам зи савмиа бигрифтӣ хирқани солус,
Кучост дайри мугону шароби ноб кучо? *Ҳофиз*
Чанд бар ман рӯ ниҳад ҳар чо ки бошад меҳнате,
Дил гирифт аз сӯхбати ёрони ҳарҷой маро. *Фузулӣ*

дил даръё қардан киноя аз саховат ва ҷавонмардӣ ба қор бурдан.

Ту даръё кун дил, эй соқию хумро дар миён овар,
Сари мо гарм аз ин паймонаи кам-кам намегардад.

Соиб

дил додан а) ҷасорат талқин қардан, далер қардан.

Шаҳ чу диҳад дил ба далерони чанғ,
Шер шавад баччаи рӯбоҳи ланг. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) меҳр бастан; ошиқ шудан.

Ман дил намедиҳам ба лабу чашми ӯ, ки ёр
Ғоҳ аз фасона, гаҳ ба фусун мекушад моро. *Шоҳӣ*
дил доштан ҷуръат доштан, шӯҷоъ ва далер будан.

Қулоҳ дорию дил дорию насаб дорӣ,
Бад-ин се чиз бувад фаҳри меҳтарон ағлаб.

Фарруҳӣ

дил пур аз оташу бод доштан оташин шудан, қаҳру ғазаб ва ғурур доштан.

Ба чанг-андарун гурзи пӯлод дошт,
Ҳама дил пур аз оташу бод дошт. *Фирдавӣ*

дил дуздидан *ниг.* дил рабудан.

Ба мижа дил зи ман бидуздидӣ,
Эй ба лаб қозию ба миҷгон дузд,
Музд хоҳӣ, ки дил зи ман бурдӣ,
Эй шигифто, кӣ дида дузди бамузд?

Абусалики Гургонӣ

дил дуним шудан киноя аз сахт андӯҳгин шудан.

Бозмонд аз хидмати шоҳу ҳақим,
Ҳар дуру дил шуд зи ҳаҷри ӯ дуним. *Ҷомӣ*

дилро задани чизе киноя аз гум шудани майлу рағбат ба чизе.

Қам нашуд, Таъсир, майли он даҳонам андаке,
Гарчи дилро шаҳду шаккар андак-андак мезананд.

Таъсир

дил (бар)қандан аз касе, чизе тарк қардан, даст кашидан аз чизе ё касе; ноумед шудан; умед қандан.

Ту ҷон қандию дигаре ёфт,
Дил қанд зи ту, чу бехтаре ёфт! *Ҷомӣ*

Чӣ гуна дил қанам аз васл, эй санам, ки дилам
Ба фурқати ту ҳазину ба васли ту шод аст. *Шоҳин*
дил-дил қардан музтариб ва ҳайрон будан; бетоқат ва беқарор шудан.

Бағдоди қонҳо рӯи ӯ, таррори дилҳо мӯи ӯ
Дил-дилқунон дар кӯи ӯ чун худ фаровон дидаам.

Ҳоқонӣ

дил кашидан ба чизе майл қардан, хоҳиш намудан.

Дили мо мекашад хатте, ки омад қониби рӯяш,
Ҳамеша қониби рӯи нақӯ д и л м е к а ш а д моро.

Қамолӣ Хучандӣ

дил қушодан хурсанд шудан.

Накунам ёди баҳору наравам сӯи чаман,
Чӣ кунам, дил накушояд зи баҳору чаманам.

Ҳилолӣ

наrm шудани дил аз хашм фуромадан; раҳм кардан.

Ба озарми хисрав дилаш наrm шуд,
Басечаш ба дидори ӯ гарм шуд. *Низомӣ*

дил ниҳодан ба (*ё бар*) *касе, чизе* а) майлу рағбат зо-
ҳир кардан ба чизе ё *касе*; меҳр бастан.

Дил бар дигаре ниҳам, валекин
Ошиқ ба ситам наметавон шуд. *Хисрави Деҳлавӣ*
Манеҳ дил бар ин солхӯрда макон,
Чу гунбад, напойд бар ӯ гирдакон. *Саъдӣ*

б) бовар кардан.

Шаб гуфт: «Мерасам!» Чу бихондам, ба ханда гуфт:
— Хисрав, бар ин ҳадис манеҳ дил, ки лоғ буд.

Хисрави Деҳлавӣ

Чаро дил ниҳам бар сафеҳе чунон,
Ки доно ҳамон асту нодон ҳамон? *Шоҳин*

об гаштани дил бисъёр мутаассир шудан.

Муғанни даме гуши барбат битоб,

Ки чандон бинолад, ки дил гардад об. *Шоҳин*

дил об сохтан (*ё кардан*) азобу машаққати зиёд каши-
дан, ранҷи бисъёр бурдан.

Дил об сохтам ба умеди гуҳар шудан,

Дил шуд зи дасту қатраи обам гуҳар нашуд. *Соиб*
дил оростан *киноя* аз шодмонӣ кардан; айшу ишрат
рондан.

Сиёваҳшро гуфт: Бо у бирав,

Биёрой дилро ба дидори нав! *Фирдавсӣ*

дил оростан ба *касе* дил додан, ошиқ шудан ба *касе*,
меҳру муҳаббат бастан ба *касе*.

Ту пиндорӣ, дил ба ту оростаем,

Мо, эй бут, аз он сарой бархостаем. *Фарруҳӣ*

дил пардохтан тавачҷӯх кардан, майлу рағбат на-
мудан.

Дароз мекашам ин қиссарову маъзурам,

Сухан чу гуфта шуд, он бех, ки дил бипардозӣ.

Заҳири Форёбӣ

дил пардохтан аз *чизе* *фориг* гаштан аз *чизе*; осуда гаш-
тан.

Шаб, ки аз ҳар кор дил пардохтӣ,

Бо ҳарифон нардӣ ишрат бохтӣ. *Ҷомӣ*

пурхун гаштани дил саҳт ғамгин шудани дил.

Чу Рудоба ин аз падар бишнавид,

Дилаш гашт пурхун, руҳаш шанбалид. *Фирдавсӣ*

дил рабудан *киноя* аз ошиқ ва шефтаи худ гардонидан.

Чу Юсуф то ба хобам рух намудӣ,

Ба як наззораи худ дил рабудӣ. *Ҳоziқ*

дил рафтани ошиқ шудан, мафтун шудан.

Агарчи дилам рафт, лекин ғамаш нест;

Ба чуз он хами зулф чое надорад. *Ҳофиз*

дил сард кардан аз *касе, чизе киноя* аз нисбат ба
касе ё *чизе* нафрат пайдо кардан; аз *касе* ё *чизе* ру
гардондан, меҳру муҳаббати худро аз даст додан.

Дили худ з-ин дудилон сард куну бол бишу,

Дил чу шуд шуста зи обе, ба сақое бирасад.

Шамси Табрезӣ

сер шудани дил *киноя* аз дилтанг шудан, безор шу-
дан.

Яке руз н-омад бурун то ба дер,

Шуд аз интизораш дили чумла сер. *Ҷомӣ*

дил супурдан моил шудан, роғиб шудан; ошиқ шудан.

Чун суҳангу суҳан ба поён бурд,

Ҳар *касе* дил бар он суҳан биспурд. *Низомӣ*

дил сӯхтан азобу машаққат кашидан.

Басе ранҷ бурдию дил сӯхтӣ,

Ҳунарҳои шоҳонам омӯхтӣ. *Фирдавсӣ*

дил сӯхтан *бар* *касе* раҳмдилӣ кардан; ихзори меҳру-
бонӣ кардан, шафқат варзидан ба *касе*.

Магар сангин дилаш бар ман бисузад,

Чароғи меҳрубонӣ барфурузад. *Фаҳриддини Гургонӣ*

дил танг кардан малул гаштан, зиқ ва дилгир шудан.

Аз бешию кам(м)ии чаҳон танг макун дил,

Бо даҳр мудоро куну бо халқ мувосо.

Носири Хисрав

танг шудани дил малул шудан, зиқ ва дилгир шудан,

Дили ман гарчи ба бедод шуд аз зулфи ту танг.

Мулки ӯ шуд, ки зи султони руҳат фармон дошт.

Хисрави Деҳлавӣ

дил тихӣ кардан *ниг.* дил холи кардан; дил тофтани
ру тофтани, баргаштан.

Қасе, к-у битобад зи паймонш дил,

Қасе, к-ӯ бипечад зи фармонш сер ... *Муиззӣ*

дил тоқ кардан даст кашидан; безор шудан.

Хат дар хати олам кашу дар хат машав аз кас,

Дил тоқ кун аз ҳастию бар тоқ неҳ асбоб. *Ҳоқонӣ*

дил фирефтани дил рабудан, мафтун кардан.

Сапедии муяш бизебад ҳае,

Ту гуй, ки дилҳо фиребад ҳае. *Фирдавсӣ*

дил *фориг* кардан хотирчамъ ва осудахотир шудан,

дил чамъ кардан аз парешонхотирӣ ва ташвиши чизе.

Чун Маҳдӣ дил аз кори Муқаннаъ ва сапедҷома-
гон *фориг* кард, саворон фиристод.

«Табрихи Наршаҳӣ»

дил холи (*ё тихӣ*) кардан *киноя* аз рози дил гуфтан;
ихзори ҳасрат кардан.

Шишаи май дур аз он лабҳои майгун мегирист.

То дили худро даме холи кунад, хун мегирист.

Ҳилолӣ

Диле карданд холи он ду дилдор

Ба ҳам чун шишаи соат ба як бор. *Мулҳам*

дил хун кардан (*ё шудан*) азоб додан (*кашидан*), дил
афғор кардан (*шудан*).

Нуктаи ишқ дили гушанишинон хун кард,

Ҳамчу он хол, ки бар орази чонона заданд.

Ҳофиз

Рузии хеш аз ин базмғаҳ осон маталаб,

То дилат хун нашавад, неъматӣ алвон маталаб!

Мулҳам

хунук шудани дил таскин ёфтани.

Аз сарат гардам, қадбонӯшон, дарро кушо, яш
ҷуб занам, дилам хунук шавад. *Садрӣ Зиё*

дил хуш доштан хурсанд будан.

Фақат ба дидору гуфтор қаноат мекарданду дил
хуш медоштанд. *Садрӣ Зиё*

дил шикастан а) ранҷондан, дил озурда кардан, хафа
ва маҳзун кардан.

Дили зердастон набояд шикаст,

Мабодо, ки рузе шавӣ зердаст. *Саъдӣ*

б) харосидан; рӯҳафтода шудан.

[Ҷабраил] сарҳон эшонро ба Суғд бурд, то дили
сапедҷомағони Суғд бишканад. *«Табрихи Наршаҳӣ»*

дил якто кардан киноя аз азми қатъӣ кардан.

Шояд ки зи бими шарму расвой
Дар ҷустани илм дил кунӣ якто. *Носири Хисрав*
дили *чизе* доштан ба *чизе* майлу ҳавас доштан.

Дили олам намедорам, яқин дон,
Аз он, к-уфтадаам дар олами дил. *Анварӣ*
дили *касе* нигоҳ доштан мувофиқи матлаб ва мақсади
касе кор кардан, хоҳиши касеро ба ҷо овардан.

Султон бузургӣ кард ва дили Хоҷа нигоҳ дошт
ва ин пирро ин ҷо фиристод. «*Таърихи Байҳақӣ*»
дили худ хӯрдан киноя аз ғаму ғусса хӯрдан, дилтанг
шудан.

Ҷар кӣ по қач мегузорад, мо дили худ мекӯрем,
Шишаи номуси олам дар бағал дорем мо. *Соиб*
дили *касе* ҷор будан киноя аз мунтазир будан, нигарон
будан; пазмон будан.

Гар аз рӯи замин рӯяд ғаму дард,
Дили ошиқ ба рӯи дӯст ҷор аст. *Қамоли Хучандӣ*
дил аз гард шустан дил аз ғаму ғусса ва андӯх пок
кардан.

Замоне ҳаме бо дил андеша кард,
Бикӯшид, то дил бишӯяд зи гард. *Фирдавсӣ*
дил аз даст бурдан шефта кардан, мафтун намудан.
Чунон карашман соқӣ дилам зи даст бибурд,
Кӣ бо каси дигарам нест рӯи гуфтушунид. *Ҳофиз*
дил аз даст додан шефта шудан.

Дар ишқи ту дил зи даст додам,
Бар хеш дари бало кушодам.*
аз даст рафтан (*ё* шудан)-и дил а) ошиқ шудан.

Мачнун, ки дилаш бирафт аз даст,
У низ миён ба дилбаре баст. *Шоҳин*

б) инони ихтиёр аз даст додан.
Соқӣ, дили ман зи даст агар хоҳад рафт,
Дарьёст, кучо зи худ бадар хоҳад рафт.
Суфи, ки чу зарфи танг пур аз ҷаҳл аст,
Як чуръа агар хӯрад, ба сар хоҳад рафт. *Хайём*
Лайлӣ, ки дилаш зи даст мешуд,
Мехост баланд, паст мешуд. *Шоҳин*

в) нобуд шудан, маҳв шудан.
Дил об сохтам ба умеди гуҳар шудан,
Дил шуд зи дасту қатраи обам гуҳар нашуд. *Соиб*
дил аз сар (*ё* ҷон) бардоштан аз баҳри ҷон гузаштан,
умед аз ҷон қандан.

Ман аввал, ки ин кор сар доштам,
Дил аз сар ба як бор бардоштам. *Саъдӣ*
Ба рӯзи маърака эмин машав зи хасми заиф,
Кӣ мағзи шер барорад чу дил зи ҷон бардошт. *Саъдӣ*

дил аз ғам пардохтан беғам шудан, шоду хуррам гаш-
тан.

Чу з-ин сон ба чанг омадаш борағӣ,
Дил аз ғам бипардохт якборағӣ. *Фирдавсӣ*
аз ҷой рафтан (*ё* шудан)-и дил а) тарсидан, ба хавф
афтадан.

Дил аз ҷой шуд лашкари Румро,
Чу аз кӯран оташин мумро. *Низомӣ*
Ҳиндувонро аз он ниҳеб дил аз ҷо ва кор аз
даст рафта, монанди Банотуннаъш парешон шу-
данд. «*Таърихи Фариишта*»

б) аз хуш рафтан, беҳуд шудан.

Лайлӣ омад бад-ин шамоил,
В-аз ҷой бирафт Қайсро дил. *Ҷомӣ*
дил аз ҷон бардоштан *ниг.* дил аз сар бардоштан;
дил ба даст овардан ба хушмуомилағӣ ва корҳои нек
касоро хурсанд кардан ва уфату дӯсти самимӣ гар-
донидан.

Матлаб аз ҷоҳу бузургӣ дил ба даст овардан аст,
В-арна, Махфӣ, дар замин ҳам ганҷи Қорун меравад.
Махфӣ

дил ба пӯст додан киноя аз зоҳирбинӣ кардан, ба шакл
аҳамият додан.

Надоданд соҳибдилон дил ба пӯст
В-агар аблаҳе дод, бемағз уст. *Саъдӣ*
ба ҷо(ӣ) будани дил осудаву ором будан, осудахотир
будан.

Ҷар замон гӯӣ, ки ҳоли дил бигӯӣ,
Ин касеро гӯӣ, к-уро дил ба ҷост.
Хисрави Деҳлавӣ

ба ҷо(ӣ) омадани дил осуда шудан, ором ёфтан.

Ниюшандаро чун дил омад ба ҷой
Ишорат чунон рафт бо раҳнамоӣ. *Низомӣ*
бар лаб расидани дил киноя аз дилтанг шудан; маҳзун
гардидан.

Гуфт: Ин ҷӣ ҳикоят аст, ё раб,
К-аз вай дили ман расида бар лаб?! *Шоҳин*
дил бар ҷой доштан а) ба ваҳму ҳарос наафтадан,
натарсидан.

Лашкари ислом аз он сипоҳ битарсиданд, Холид
дил бар ҷой дошт. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
б) хушбӯр будан.

Бо ин ҳама дил бар ҷой бибояд дошт ва дида бар
рахгузари ихлос гумошт. «*Анвори Суҳайлӣ*»
аз дил мондан озулда шудан.

Дил чу рӯяш дид, ҷонро дарбибохт,
Хотири Хоҷу азим аз дил бимонд. *Хоҷу*
аз дили оҳан гузаштан хеле таъсирнок будан, саҳт
асар кардан.

Бо забони ҷарб ҳар к-у нарм кард он шӯхро,
Метавон гуфтан, ки ҳарфаш аз дили оҳан гузашт.
Шоҳин

зи дил тухми авҳом дур кардан хотирро аз ҳаёлот пок
кардан.

Ба ман деҳ, ки аз ҳайратам носабур,
Зи дил кардаам тухми авҳом дур. *Бедил*
ба дил баргузаштан ба ёд омадан.

Шабе сар фуру шуд ба андешаам,
Ба дил баргузашт он хунарпешаам. *Саъдӣ*
ба дил гуфтан ба худ гуфтан.

Ба дил гуфтам, ки Хоқонӣ дареғоғӯи ман бошад,
Дареғо, ман шудам акнун дареғоғӯи Хоқонӣ.
Низомӣ

бар дил гарон омадан саҳт расидан, хафа кардан.
Маро ҳарфи у бар дил омад гарон,
Ба тезӣ чу алмос кардам забон. *Шоҳин*

бар дил даромадан ба хотир омадан, аз хотир гузаш-
тан.

З-он шаб, ки боз бар дили тангам даромадӣ,
Сад шамъ даргрифт димоғи муаттарам. *Ҳофиз*
дар дил омадан (*ё* андохтан) ба ҳаёл омадан, ба хотир
омадан, аз ҳаёл гузаштан.

Кафоф андак дорамау аёл — бисъёр ва тоқати бори
фоқа намеорам ва борҳо дар дилам омад, ки ба иқ-
лиме дигар нақл кунам. *Саъдӣ*

Аморидори Лайлиро, ки меҳру моҳ дар ҳукм аст,
Худоё, дар дил андозаш, ки Мачнунро гузор
орад. *Ҳофиз*

дар дил орзу фуру шикастан ба мақсад нарасидан.

Охир, эй орзуи дил, то кай

Дар дил ин орзу фуру шиканам? *Ҳасани Ғазнаӣ*
дар дил сӯроҳ доштан киноя аз дарду алами сахт
доштан.

Дар дил у сӯроҳхо дорад кунун,

Сар зи ҳар сӯроҳ меорад бурун. *Румӣ*

дар дил хор шикастан (*ё халидан*) киноя аз озор додан.

Гул то нашикаст аҳди гулзор,

Нашкаст замона дар дили шахр. *Низомӣ*

дари дил ба орзу бастан ба дил роҳ надодани орзу ва
ҳавас; худро аз алоқи дунё боздоштан.

Хуш он касон, ки дари дил ба орзу бастанд,

Ба ашқи талх раҳи луқма бар гулу бастанд. *Соиб*
умеди дил қавӣ доштан дилпур шудан, аз ҷизе умед
накандан, умеди маҳкам доштан.

Ба беҳрӯзӣ умеди дил қавӣ дор,

Ки фармонат шавад бо бахти ту ёр.

Фаҳриддини Гургонӣ

ДИЛАНГЕЗ دل انگيز 1. пурдил, часур, диловар.

Мокон мағрур гашта буд бад-он лашкори дилан-
гез, ки аз ҳар ҷой фароҳам оварда буд.

Низомии Арӯзӣ

2. дилхарош, хузновар; ҳаяҷонбахш, пуртағсир.

Ҳамегуфт ин суҳанҳои дилангез,

Шуда ду чашми хунрезаш гуҳарбоз.

Фаҳриддини Гургонӣ

ДИЛАФГОР||**ДИЛФИГОР** دل افگار||دل فگار дилреш, дил-
озурда, маҳзун.

Бинвис зи рӯи меҳрубонӣ

Бар Ҳофизии дилфигор коғаз! *Ҳофиз*

Рафтам, ки чоран дили афгори худ кунам,

То рафтам аз ғами ту дилафгортар шудам.

Мушфиқӣ

Шак нест, ки меҳри гулгузорон

Кам нест зи доғи дилфигорон. *Ҳилолӣ*

ДИЛАФГОРӢ دل افگارى дилреш будан; хастадили, ғам-
гинӣ.

Шаб нест, ки бе лаъли ту, танҳо, нақам дил,
Ҷон кандани шабҳову дилафгорни ман бин.

Мушфиқӣ

ДИЛАФРӢЗ دل افروز 1. дилкушо, фараҳбахш.

Эй қасри дилафрӯз, ки манзилғаҳи унсӣ,

Ё раб, нақунод офати айём харобат! *Ҳофиз*

Рӯи у моҳи дилафрӯз асту ман бетолеам,

Толее мебояду моҳи дилафрӯзе чунин. *Мушфиқӣ*

2. маҷ. маҳбуба, маъшӯқа.

Маро ту дӯст будӣ, эй дилафрӯз,

Валекин дӯсттар гаштам аз имрӯз.

Фаҳриддини Гургонӣ

ДИЛАФСӢРДА دل افسرده мурдадил, берӯх, беҳиссу ҳара-
кат.

Бубин набзи ҳоли дилафсурдае,

Бидам рӯҳ дар қолаби мурдае. *Бедил*

ДИЛАФТОДА دل افتاده маҳзун, андӯҳгин; маъюс.

Аҷрҳо бошадат, эй хисрави шириндахонон,

Гар нигоҳе суви Фарҳоди дилафтода кунӣ. *Ҳофиз*

ДИЛБАНД دل بند 1. он кӣ дили касро ба худ шефта меку-
над, дилкаш, дилфиреб; диловез, дилрабо.

Гарам рӯзе ба даст афтад каманди зулфи дилбандаш,
Ситонам доди ин сина, ки бедил дошт якчандаш.

Хисрави Деҳлавӣ

2. маҳбуб, маъшук.

Бад-у гуфт: Ин занони номдорон

Нишаста шод бо дилбанду ёрон.

Фаҳриддини Гургонӣ

3. ҷигаргуша, азиз, нури чашм (сифати фарзанд).

Бипурсидаш, ки эй фарзанди дилбанд,

Туй нахли диламро тоза пайванд! *Мулҳам*

Зан дошт, вале надошт фарзанд,

Дил дошт, вале надошт дилбанд. *Шоҳин*

ДИЛБАР دلبر 1. дилкаш, дилфиреб; касе ки бо ҳусни
худ дигареро дилбохтаи хеш мекунад; хушрӯ, раъно.

Гавазн аст, агар оҳун дилбар аст,

Шикоре чунин дархури меҳтар аст. *Фирдавӣ*

2. маҷ. маҳбуба, ёр.

Ҳар кӣ як дам ҳамдами он дилбари зарғар шавад,
Санг гирад — лаъл гардад, хок гирад — зар шавад.

Сайидо

Ҳалол бод шароби ақиқ он касро,

Ки нуқлро зи лаби лаъли дилбарон бихӯрад! *Шоҳин*

дилбари Яғмо киноя аз маҳбубаи зебо.

Нагуфтамаст, ки ба яғмо равад дилат, Саъдӣ,

Чу дил ба ишқ дихӣ дилбарони Яғмор. *Саъдӣ*

ДИЛБАРАК دلبرک шакли навозиши дилбар.

Моҳи тамои аст рӯи дилбараки ман,

В-аз ду гули сурх андар у паргола. *Рӯдакӣ*

ДИЛБАРӢ دلبرى 1. дилрабой, дилфиребӣ, мафтунсозӣ.

Турфа арусе, ки зи зевар тихӣ,

Ояд аз у дилбариву дилдихӣ. *Ҷомӣ*

Бегумон дил аз бари ушшоқи мискин мебарад,

Нест ҳамчун турраат дар дилбарӣ таррорае. *Шоҳин*

дилбарӣ кардан дилрабой намудан.

Шоҳидон гар дилбарӣ з-ин сон кунанд,

Зоҳидонро раҳна дар имон кунанд. *Ҳофиз*

2. зебой, хушрӯй, раъноӣ.

Баҳори лутфро нозанда сарве

Ба боғи дилбарӣ раъно тазарве. *Убайди Зоконӣ*

ДИЛБАСТА دل بسته ошиқ, гирифтори банди ишқ; дилбаства
шудан сахт меҳр бастан, ошиқи зор шудан.

Сад даста ба дасти хеш мебанд,

Дилбаства шудан ба лолае чанд? *Ҷомӣ*

ДИЛБАСТАГӢ دل بستگى меҳру муҳаббат.

В-ар уро аз ғами мо хастагиҳост,

Маро ҳам сун у дилбаствагиҳост. *Убайди Зоконӣ*

Аз шеърӯ шоирӣ нарасидам ба орзу,

Дилбаствагӣ маро ба давоту қалам намонд. *Сайидо*

ДИЛБУРДА دلبرده дил дар қайди худ гирифта; киноя аз ёр, маъшуқа.

Дилбурда, ки умраш чу ғамам бод дароз!
Имрӯз талаттуфе зи нав кард оғоз. *Хайём*

ДИЛГАЗО دلگزا дилозор, озордиҳанда.

ДИЛГАРМ دلгарم 1. хушнуд, шод, қонё.

Бод аз ин қору бори хешам шарм,
Ки ба кирме шавам чунин дилгарм. *Ҷомӣ*

2. маҷ. меҳрубон, дӯст, дилбаста.

Ва бад-ӯ дилгарм набошӣ, магар ба қадри зарурат. *Аҳмади Дониш*

ДИЛГАРМИ دل گرم 1. меҳрубонӣ, дӯстӣ; ишқу муҳаббат.

Ҷаҳондор қард аз ғам озодашон,
Ба дилгарми уммедҳо додашон. *Низомӣ*
Зи дилгарми Ҳофиз барҳазар бош,
Ки дорад синае чун дег ҷушон. *Ҳофиз*

2. маҷ. эътимод, бовар, умедворӣ.

Дилгарми самандару парвонаам намонд,
Бар шамъ саркашиву дар оташ забона ку? *Сайидо*

ДИЛГАРОН دل گران малул, андӯхгин.

Қасе, к-аз ғами худ бувад дилгарон,
Чаро гирияд аз мотами дигарон? *Ҷомӣ*

ДИЛГИР دلگیر 1. малулгардонанда, нохуш, ногувор.

Чу шоҳ он посухи дилгир бархонд,
Аз он посух ба кори хеш дармонд.

Фахриддини Гургонӣ

2. озурда, малул; безор.

Дил на имрӯз аз ватан, Шавкат, шикоят мекунад,
Мурғи мо дар байза ҳам аз ошён дилгир буд.

Шавкат

дилгир гаштан озурдахотир шудан; безор шудан.

Баски дилгир аз тамошои гулистон гаштаам,
Ҳамчу бӯи гул даруни ғунча пинҳон гаштаам. *Сайидо*

ДИЛГУДОЗ دل گداز дилхарош, қонеуз; тоқатфарсо.

Бо мо-т дарнагирад, моему ним қоне,
Бо ҳаҷри дилгудозат, бо васли хушгуборат. *Анварӣ*

ДИЛГУСИЛ دل گسل киноя аз дилхаста кунанда, ғаму

андӯх расонанда, бо дилрабой азобдиҳанда.

Фаромуш макун меҳри доя зи дил,
Ки дар дил маро меҳри ту дилгусил. *Фирдавсӣ*
Оҳ аз дили ёри сангдил, оҳ,
Оҳ аз ғами ёри дилгусил, оҳ! *Ҷомӣ*

ДИЛДОДА دل داده ошиқ, шефтаву шайдо.

Дилдор агар туиву дилдода манам,
Андӯх кашам аз туву андӯх кашам. *Ҷомӣ*

ДИЛДОР دلدار 1. маъшуқа, маҳбуба.

Дерест, ки дилдор паёме нафиристод,
Навишт каломеву саломе нафиристод. *Ҳофиз*

2. раҳмдил; ғамхор.

Сарҳанги латифҳуи дилдор
Беҳтар зи фақеҳи мардумозор. *Саъдӣ*

ДИЛДОРӢ دلدارى 1. тасалло, дилбардорӣ; дилдорӣ додан

тасалло додан.

Амир эшонро ба сабру фараҷ хонда дилдорӣ меод. *Дониш*

2. муомилаи нағз; ғамхорӣ, раҳмдилӣ.

Ба дилдорӣю чоплӯсию фан
Қашидаш суви хонаи хештан. *Саъдӣ*

дилдорӣ қардан (ё намудан) дилнавозӣ ва лутфу меҳрубонӣ қардан.

Ҳотам меҳмонро дилдорӣ намуда ба манзили шонста фуруд овард. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

ДИЛДУЗД دل دزد дилрабо.

Ин ҷӣ турраст, ин ҷӣ шаб, ҷӣ каманд,
Ин ҷӣ дилдузд, ин ҷӣ тарро аст. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

✦ ҳиндуи дилдузд киноя аз зулф, кокул, гесӯ, печа.
Ду ҳиндуи дилдузди пурпечу тоб
Фуру басту афқанд бар офтоб. *Ҳочу*

ДИЛДӢЗ دل دوز то ба мағзи дил фуру раванда; маҷ.

нуфузқунанда, таъсирнок; дилхарош.

Ҳар кӣ аз миҷғони дилдӯзи ту меҷӯяд амон,
Роҳ гардонидан аз тири қазо дорад умед. *Соиб*
Ҷоки дилам зи ханҷари ёр аст, Мушфиқӣ,
З-у илтимоси новаки дилдуз мекунам. *Мушфиқӣ*

ДИЛДӢЗӢ دل دوزى то ба мағзи дил фуру рафтан; дилхарошӣ.

Ба дилдӯзи новаки чашми ту,
Ба дилсӯзи оташи хашми ту... *Ҳочу*

ДИЛЗАИФ دل ضعيف он кӣ дилаш беқувват аст, заифдил.

... Ки ёри иллатгини ту дилзаиф бувад,
На аз қаранфул судаш бувад, на аз ҷуллоб. *Муиззӣ*

ДИЛЗИНДА دل زنده 1. бедордил; ғаёло, қолок.

Чу он дилзинда дар зиндон даромад,
Ба ҷисми мурда гӯё қон даромад. *Ҷомӣ*

2. маҷ. ошиқ.

Миҷғони ту то теги ҷаҳонгир баровард,
Бас куштаи дилзинда, ки бар яқдигар афтод. *Ҳофиз*

ДИЛКАШ دلکش дилписанд, марғуб, хуб, хушоянл.

Шуқуҳи тоҷи султонӣ, ки бими қон дар у дарҷ аст,
Қулоҳи дилкаш аст, аммо ба тарки сар намеарзад. *Ҳофиз*

Бӯстон дилкашу май беғишу ёрон сархуш,
Ҷомӣ аз зӯҳди худ имрӯз аҷаб мунфайл аст. *Ҷомӣ*

ДИЛКАШОӢ دل کشالى ниг. дилбастагӣ.

Ба мансаб дилкашолӣ ҳам надорам,
Димоғи ҳукмронӣ ҳам надорам. *Ҳочӣ*

Ин дам дилкашолӣ ба дунёе ва мо-фиҳо ҳаргиз надорам,
илло он ки духтаре дорам соҳиби хусну қамол
ва ахлоқи писандида ... *Садрӣ Зиё*

ДИЛКУШО(Ӣ) دلکشایى фараҳбахш, рӯҳафзо, дилкаш.

Низомӣ қуву назми дилкушоияш,
Такаллуфҳои таъби нуктазоияш. *Ҷомӣ*
Ғунчан дил во шавад аз сӯҳбати равшандилон,
Хонаи оина боғи дилкушо афтодааст. *Сайидо*

ДИЛҚӢР دل کور маҳрум аз ҳиссиёти қалбӣ, беҳис; ғофил,

бебасират, қачфаҳм.

Биё, то дар маи софӣ-т рози даҳр бинмоям,
Ба шартӣ он кӣ нанмоӣ ба қачтабони дилқӯраш. *Ҳофиз*

ДИЛМУРДА دل مرده ғофил; беҳис.

Зиндагонӣ чист? Мурдан пеши дӯст,
К-ин гуруҳи зиндагон дилмурдаанд. *Сағдӣ*

Пеши ҳар дилмурда нақшо, эй гули сероб, лаб,
Ханда натвон кард пеши ӯ, ки аҳли мотам аст.
Дарवेशи Деҳақӣ

ДИЛМУРДАҒӢ دل مرده ғофили; беҳисси.

Ба ҷо вомонданат дилмурдагиҳост,
Замингирии гул афсурдагиҳост. *Бедил*

ДИЛНАВОЗ دل نواز 1. лутфкор, марҳаматпеша, навозиш-
кор; дилором.

Ҳадисам мапурс, эй маҳи дилнавоз,
Ки чун зулфи пурчинат омад дароз. *Ҳоҷу*
Ёр омаду ёри дилнавоз омад боз,
Баҳри дили хаста чорасоз омад боз. *Ҳилолӣ*

2. марғуб, хушоанд, дилписанд.

Лайлӣ чу ниёзмандияш дид,
В-он нуктаи дилнавоз бишнид... *Ҷомӣ*
Орзу кардам ҷаҳонгардӣ, ки бошад дилнавоз,
Гарде аз сахрои ғам пайдо шуду бархост ҷанг.

Мушфиқӣ

ДИЛНАВОЗӢ دل نوازی лутфкори, марҳаматпешагӣ, наво-
зишкори.

Агар ақлам рабудӣ — аини лутф аст,
Ва гар бурдӣ диламро — дилнавозист. *Ибни Ямин*
Дилнавозӣ кун, даме меҳмони ман бош, эй хаёл,
Равшанӣ деҳ соате хилватсарои дидаро. *Исмаи*

ДИЛНИГАРОН دل نگران мунтазир; умедвор; дилкашол.

Он ҷӣ аз муволоту маваддате, ки маро ба нис-
баги ту воқеъ аст, дар бораи худ фазилате мешиноӣ,
бад-он низ дилнигарон мабош! «*Анвори Сухайлӣ*»
То сабо бар гулу булбул варақи хусни ту хонд,
Ҳамаро шефтаву дилнигарон медорӣ. *Ҳофиз*

ДИЛНИГАРОНӢ دل نگرانی умедворӣ, интизор, чашмдорӣ
ба роҳи касе.

Дилбар осоиши мо маслиҳати вақт надид,
В-арна аз ҷониби мо дилнигаронӣ донист. *Ҳофиз*
Дилро ба руҳат меҳри нӣхонӣ зи ҷӣ бошад?
Дида нигарад, дилнигаронӣ зи ҷӣ бошад? *Мушфиқӣ*

ДИЛНИШИН دل نشين дилчасп, дилписанд, писандида, мақ-
бул.

Ҳар ҷӣ аз ғайр дилнишинам буд,
Нақши беҳосилӣ яқинам буд. *Бедил*
Чун дӯстии ту дилнишин аст,
Уммеда дили ман аз ту ин аст... *Шоҳин*

ДИЛНИШОН دل نشان *ниг.* дилнишин.

Зани хушманиш дилнишонтар, ки хуб,
Ки омеzgорӣ бипӯшад уюб. *Сағдӣ*
Дилнишон шуд суханам то ту қабулаш кардӣ,
Оре, оре, сухани ишқ нишоне дорад. *Ҳофиз*

ДИЛНОШОД دل ناشاد ғамгин, маҳзун.

Лайлӣ нампурсад магар Маҷнуни дилношодро,
Ширин намедонад магар ҷон кандани Фарҳодро?
Ибни Ямин

ДИЛОВАР دل آور далер, шучоъ, пурдил.

Диловар шуд он мардуми нодалер,
Гавази андар омад ба болини шер. *Фирдавӣ*

ДИЛОВАРӢ دل آوری далери, шучоат, пурдили.

Ва дигар дар саботи аскар дар майдони қорзор
матонати сараскар ва диловарии амала ва қарову-
лон шарт аст... *Аҳмади Дониш*

диловарӣ кардан ба ҷанг даромадан, дарафтидан.

Зайфе, ки бо қавӣ диловарӣ кунад, ёри душман
аст дар ҳалокӣ хеш. *Сағдӣ*

ДИЛОВЕЗ دل آويز *ниг.* дилнишин.

Ҷомӣ ба ҳавоят ғазале гуфта дилвез,
Мазмуни ғазал он ки ба савдои ту фардам. *Ҷомӣ*

З-он ду гесӯи дилвез ҷӣ имкони гурез,
Ки ду занҷир нӣхонданд ба пой дили ман. *Ҳилолӣ*
бӯи дилвез бӯи хушу форам, бӯи матбӯъ.

Бад-ӯ гуфтам, ки мушкӣ ё абири?
Ки аз бӯи дилвези ту мастам. *Сағдӣ*

ДИЛОЗОР دل آزار озордиҳандаи дил; ситамгор, ҷафокор
(сифати маҳбуба).

Чун дилзори ман аз роҳи вафо баргашт боз,
Дида навмед аз руҳаш бо домани тар гашт боз.

Исмаи

ДИЛОЗОРӢ دل آزاری ситамгарӣ; ҷавру ҷафо.

Ин дилзорӣ фалак бо мо на танҳо мекунад,
Расму оин аст, к-аз даврони Одам меравад. *Махфӣ*

ДИЛОЗУРДА دل آزرده ситамдида, ҷафодида; ранҷида.

Дилозурдаро саҳт бошад сухун,
Чу хасмат бияфтод, сустӣ макун. *Сағдӣ*

Бе гули васл дилозурдай аз хори фиروق,
Булбули хастаи бебаргу наворо даръёб!
Қамолӣ Хучандӣ

ДИЛОЛ а. دلал *ниг.* далол.

ДИЛОМ I دلām найзаи хурд, жӯпин (аз олоти ҷанги
қадима).

Қамонт хотиру хуччат сипарт бояд сохт,
Туро сазон диломаш дилом бояд кард.
Носири Хисроӣ

ДИЛОМ II دلām ҳила, фиреб.

То ба хона бурд занро бо дилом,
Шодмона зан нишасту шодком. *Рӯдакӣ*

ДИЛОРО(Ӣ) دل آرا(ى) 1. дил хушқунанда; дилписанд;
хуб, зебо.

Моҳ чун чеҳраи зебои ту нест,
Мушк чун зулфи дилорои ту нест. *Анварӣ*

2. маҷ. маҳбуба.

Дар он хона набуд, алқисса, як ҷой
Тихӣ з-он ду дилорому дилорой. *Ҷомӣ*

ДИЛОРОМ دل آرام оромбахш; киноя аз маъшук.

Дилороме, ки ошӯби ҷаҳон шуд,
Дилу ҷонам бибурду аини он шуд. *Ибни Ямин*
Бо дилороме маро хотир хуш аст,
К-аз дилам якбора бурд оромро. *Ҳофиз*

ДИЛОСОЙ دل آسائي ғамхорӣ, дилбардорӣ.

Заминдори он ҳудуд... ба гуфтаи Кутбхон ва дилосоии ӯ назди султон Баҳлул омад.

«Тағрихи Фарӣшта»

ДИЛОШУБ دل آشوب фаттон, дилрабо.

Дилошубу дилбанди офоқ буд,
Ба хубӣ чу абруи худ тоқ буд. *Фирдавсӣ*

Бо зулфи дилошуб зи по силсила мағсил,
К-ин қоида дар силсилаи пиру ҷавон нест. *Махфӣ*

ДИЛПАЗИР دلپذير диллох, форам, мақбул, писандида.

Ҷавҳари заргар суҳанони дилпазир дорад ва марде надимшева буда. *«Тазикираи Давлатшоҳ»*

дилпазир омадан писандидан, хуш омадан.

Чу бишнид шах, дилпазир омадаш,
Ба назди хирад ҷойгир омадаш. *Низомӣ*

ДИЛПАЗИРӢ دلپذيري дилписандӣ, хушоянӣ, мақбулӣ.

Ҳазор нақш барояд зи килки сунъу яке
Ба дилпазирии нақши нигори мо нарасад. *Ҳофиз*

ДИЛПИСАНД دلپسند 1. диллох, мақбул.

Гуфтамаш: Дилписанди коми ту чист,
Номдорӣ-т ҳаёт, номи ту чист? *Низомӣ*

2. маҷ. маҳбуба.

Дар ғамшоно руҳи он дилписанд
Не насиҳат монда дар ёдам, на панд! *Ҷомӣ*

ДИЛПОКӢ دلپاکи киноя аз ҳалолкорӣ, покдоманӣ.

... Ки гар хок гардад тани хокиям,
Гувоҳӣ диҳад ҷон зи дилпокиям. *Ҳочу*

ДИЛПУРСӢ دلپرسی аҳволпурсӣ, хабаргириӣ; тасалли додан.

Чу ин ғавғои ман ёрон шуниданд,
Ба дилпурсӣ маро як-як расиданд. *Сайидо*

ДИЛРАБО(Ӣ) ДИЛРУБО(Ӣ) دلربا(ӣ) 1. дилкаш, дилбар, зебо.

Нозукандоме, ки аз сар то ба пой
Чузв-чузваш хуб буду дилрабой... *Ҷомӣ*

2. маҷ. маҳбуба.

Аз ҷон ҳавои васли ту, эй дилрабо, нарафт,
Ҷон рафту орзуи ту аз ҷони мо нарафт. *Мушфиқӣ*

ДИЛРАБОӢ ДИЛРУБОӢ دلربائي дилбарӣ, фаттонӣ.

Чашми ту зи баҳри дилрабой
Дар кардани сеҳр зуфунун бод. *Ҳофиз*

ДИЛРЕШ دلریش 1. хастадил, дилозурда, дилафғор.

Ба кушиш Юсуфи дилреши маҳзун
Зи қайдаш бозрасту ҷаст беруи. *Нозим*

Бар ин шуд аммаи дилреши Юсуф,
Ки шояд ёбадаш роҳи таваққуф. *Ҳозиқ*

2. маҷ. ошиқ.

Эй зоҳиди афсурда, макун манъи ман аз ишқ,
Ин тухфа ба номи мани дилреш рақам шуд. *Имло*

ДИЛРУБО(Ӣ) دلربا(ӣ) *ниг.* дилрабо(ӣ).

ДИЛРУБОӢ دلربائي *ниг.* дилрабой.

ДИЛСАРД دلسارد дилхунук, бепарво; безор.

Зи савдо он ҷунон дилсард аз танпарварӣ гаштам,
Ки чун Маҷнун ба пой дашт мехорам сари худро.

Соиб

ДИЛСИӢХ ДИЛСИӢЯӢ دل سياه دل سياه 1. бадандеш, баддил, киначу.

Ғуломи ҳиммати дурдиқашони якрангам,
На он гуруҳ, ки азрақлибосу дилсияҳанд. *Ҳофиз*

2. маҷ. фитнаангез, фаттон.

Дидаам, он чашми дилсияҳ, ки ту дорӣ,
Ҷониби ҳеч ошно нигоҳ надорад. *Ҳофиз*

ДИЛСИӢХӢ ДИЛСИӢЯӢӢ دل سياهي دل سياهي нохушӣ, хафгаӣ, ғамгинӣ.

... Лекаш ин шеваи аз сидқ тигӣ
Надиҳад баҳра ба ҷуз дилсияҳӣ. *Ҷомӣ*

ДИЛСИТОН دلستان дилбар, дилрабо (сифати маҳбуба).

Ба дастам номае, к-аз дилситон дод,
На нома, балки дастанбуи ҷон дод. *Хисрави Деҳлавӣ*

Мо дину дил ниҳодем дар ваҷҳи дилситонан,
Сад шукр, к-ин захира шавад сарф дар масориф.

Қамолӣ Хучандӣ

ДИЛСИӢЯӢ دل سياه *ниг.* дилсиӢх.

ДИЛСИӢЯӢӢ دل سياهي *ниг.* дилсиӢхӢ.

ДИЛСУЗ دل سوز 1. он ки дилаш ба ҳоли дигарон месузад, мушфиқ, ғамхор, меҳрубон.

Раво чун дориям охир бад-ин рӯз,
Ки бар фарзанд модар ҳаёт дилсуз.

Фахриддини Гургонӣ

Ғарибам, нест ҳамчун лола дилсӯзе ба боғи ман,
Зи шаб то рӯз бе парвона месузад ҷароғи ман. *Сайидо*

2. маҷ. қонғудоз, дил дар шиканҷа оваранда, мас. аз ҳаҷр, ҳасад, рашк.

Гуфтамаш: Аз ҳаҷр набвад мотаме дилсузтар!
Гуфт: Бар ҷони муҳиббон доғи ин мотам мабод! *Ҷомӣ*

ДИЛСУЗА دل سوزه *ниг.* дилсӯз.

Се дигар саросар зи перуза буд,
Бар ӯ ҳар кӣ дидиш, дилсуза буд. (2) *Фирдавсӣ*

Бар тан зи сришк ҷомаи идӣ,
Дар мотами дӯстони дилсуза. (1) *Ҳоқонӣ*

ДИЛСУЗӢ دل سوزي шафқат, тараҳҳум, меҳрубонӣ.

Ҷону дилу дида — ҳама бадҳоҳи ман аст.
Қас нест, ки бар ман бувадаш дилсузӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

ДИЛСУӢХТА دل سوخته 1. дилшикаста; ғамгин.

Оҳанг ба ҷони мани дилсуҳта қардӣ,
Афсус, муродам нашуду зуд бирафти. *Анварӣ*

Ҷанги ман ин ҳама бо бахт аз он аст, ки ту
Бо ҳама сулҳ кунӣ, бо мани дилсуҳта ҷанг. *Ҷомӣ*

2. маҷ. ошиқ, дилфиғор, ошиқӣ ноком.

Савдо ҷӣ пазӣ, то ки чу дилсуҳтагон
Озод ба тарки худ нагуӣ, нашавад. *Хайём*

Дилсуҳтаи кадом хомӣ?
Заҳробакаши кадом ҷомӣ? *Шоҳин*

ДИЛТАНГ دل تنگ озурда, ранҷида, ғамгин, зиқ.

Фароҳӣ дар он марзу кишвар маҳох,
Ки дилтанг бинӣ ранят зи шох. *Саъдӣ*

дилтанг гаштан (ё шудан) парешон шудан; зиқ шудан.
Зи бас андеша қардан гашт дилтанг,
Рухаш берангу пешонӣ пуроҷанг.

Фахриддини Гургонӣ

Мачнун шуд аз он низоъ дилтанг,
Мекард ба бахти хештан чанг. *Ҳилолӣ*

ДИЛТАНГӢ دلتنگى 1. озурдагӣ, ғамгинӣ, хафагӣ, зикӣ.

Зи дилтангӣ чӣ дар сахро шитобам,
Ки сахро ҳам бар ин дил танг ёбам. *Хисрави Деҳлавӣ*
Дар раҳи ишқи ту дилтангин ман бисъёр аст,
Роҳ дур аст, маҳал тангу сухан бисъёр аст. *Мушфиқӣ*

2. нозукдилӣ, нозукӣ.

Дилаш тангу даҳан тангу миён танг,
Зи дилтангӣ шуда бар вай ҷаҳон танг.

Фахриддини Гургонӣ

ДИЛТИРАГӢ دل تيرگى *ниг.* дилсиёҳӣ.

... Ки эй хирасар, ин чӣ дилтирагист,
Ки бар тирагӣ ин ҷама чирагист?! *Ҷомӣ*

ДИЛФАРОХ دل فراخ дилвасеъ; бепарво, форигбол.

ДИЛФИГОР دل فگار *ниг.* дилафгор.

ДИЛФИРЕБ دل فريب фиребанда, мафтункунанда; дилрабо,
дилбар.

Бифрефт он шакарлаб моро ба ишва, оре,
Бас ишваҳои ширин, к-он дилфиреб дорад. *Анварӣ*
Бифрефт мар-маро ба суханҳои дилфиреб,
В-арна дили маро сари ҳар гуфтугӯ набуд.

Хисрави Деҳлавӣ

ДИЛФУРӮЗ دل فروز *ниг.* дилафрӯз 1.

Шаби ҳичрон агарчи тирарӯз аст,
Умеди васл дар вай дилфурӯз аст. *Хисрави Деҳлавӣ*
Шаби сӯҳбат ғанимат дону доди хушдилӣ бистон,
Ки моҳе дилфурӯз аст ону тарфи лозаре хуш.

Хофиз

ДИЛҲАРОШ دلخراش ҷонкоҳ, ҷонгудоз; пурсӯзу гудоз.

ДИЛҲАРОШӢ دلخراشى ҷонкоҳӣ, дилзорӣ.

Ҷамеша шеваи у дилхарошӣ,
Ба хубон менамояд нозпошӣ. *Сайидо*
Лекин зи раҳи ризоталошӣ
Нагзошт забон ба дилхарошӣ. *Шоҳин*

ДИЛҲАСТА دلخسته дилреш, дилафгор; ғамгин.

Ба ҳоли дили хастагон дарнигар,
Ки рӯзе ту дилхаста бошӣ дигар. *Саъдӣ*
Сарв аз қади хубон хичилам мегӯяд,
Дилхаставу пой дар гилам мегӯяд. *Мушфиқӣ*

ДИЛҲОҶ دلخواه 1. писандида; мақбулу марғуб, мувофиқи
табъи дил.

Аз ноз ба сӯи ман он моҳ намеояд,
Ояд дигаре, аммо дилҳоҳ намеояд. *Мушфиқӣ*

Дар пушти аризаи у бинавишт, ки муҳимми Уро
чунончи дилҳоҳи у бошад, бисозанд. *Аҳмади Доғиш*

2. маҷ. хоҳиши дил, матлуб.

Дил намехост ҷудой зи ту, аммо чӣ кунам,
Даври айём на бар қондаи дилҳоҳ аст. *Ҷомӣ*

ДИЛҲОҶӢ دلخواهى дилҷӯӣ; зебой.

Зад раҳи ман ба ишва ногоҳӣ
Дилпазире ба ҳусну дилҳоҳӣ. *Ҷомӣ*

Ҷамоле, к-он ба дилҳоҳӣ далел аст,
Агар оташ бувад, боғи Халил аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДИЛХУН دلخون *ниг.* дилхаста.

Бувад, ки ояду рӯзе хабар бигираду пурсад
Зи ҳоли Ҷомии дилхун нигори беҳабари ман. *Ҷомӣ*

ДИЛХУШ دلخوش хушнуд, шодмон.

ДИЛХУШӢ دلخوشى хурсандӣ, хушнудӣ.

Ман ба қадом дилхушӣ май хӯраму тараб кунам,
К-аз пасу пеши хотирам лашкари ғам кашида саф?

Хофиз

ба дилхушӣ хушнудона, ризомандона, бо майлу хоҳиш.

Малик... фармуд он чӣ маъмули уст, муҳайё
доранд ва ба дилхушӣ уро гусел кунанд. *Саъдӣ*

ДИЛШИКАН دل شکن ғамангез, нохушиовар, номатбуъ.

Яке кор пеш омадам дилшикан,
Ки натвон намуданш бар анҷуман. *Фирдавсӣ*

ДИЛШИКАСТА دل شکسته дилзорда; маъюс, маҳзун.

Чу баддил буд Виси дилшикаста,
Зи ҷон орому аз дил хун гусаста.

Фахриддини Гургонӣ

Оташи Комде кабобаш кард,
Шарми он дилшикаста обаш кард. *Бедил*

ДИЛШИКАСТАГӢ دل شکستگى дилзордагӣ, маъюсӣ, ғам-
гинӣ.

Соиб, зи дилшикастагии худ ғамин мабош,
К-он зулфро шикастанавоз офаридаанд. *Соиб*

ДИЛШОД دلشاد *ниг.* дилхуш.

Фош мегӯям аз гуфтан худ дилшодам,
Бандаи ишқаму аз ҳар ду ҷаҳон озодам. *Хофиз*
Омад ғамгину рафт дилшод,
Ҷоли дили ошиқон ҷунин бод! *Ҷомӣ*

ДИЛШУДА دلشده *ниг.* дилдода.

Суви хона шуд духтари дилшуда,
Рухони муасфар ба хун ожада. *Фирдавсӣ*
Бардошта слияе ба неру
Он дилшуда зад кашида бар ру. *Шоҳин*

ДИЛЪЕБӢ دليبي ба худ моил кардан; хурсанд кардан.

Он қадрдони аҳли камол ба чандин дилъебӣ ва
базли мол он [нусхаи] «Қуръон»-ро нависонд.

Садрӣ Зиё

ДИЛҚАВӢ دل قوی қавидил, пурдил, далер; далерона.

Ман равам сӯи қаноат дилқавӣ,
Ту чаро сӯи шаноат меравӣ? *Румӣ*

ДИЛҶӮ(Ӣ) دلجو(ى) 1. писандида, дилкаш, дилхоҳ, дил-
часп; тасаллобахш; меҳрубон.

Васли ту дилҷӯитар ё шеърҳои нағзи ман?
Ҷаҳри ту дилсӯзтар ё нолаҳон зори ман?

«Тазкираи Давлатшоҳ»

Лаъли дилҷӯят ба афсун қимати шаккар шикаст
Чашми ҷодуят ба яғмо қалби сад лашкар шикаст.

Исмат

2. маҷ. маҳбуба, маъшуқа.

Бардор пиёлаву сабӯӣ, эй дилҷӯӣ,
Баргард ба гирди сабзозору лаби ҷӯӣ. *Хайём*

ДИЛҶӮӢ دلجوئى меҳрубонӣ, навозиш; дилбардорӣ.

Нигори шармноки шармгуфтор
Ба дилҷӯӣ кунанд ҷонро гирифтор. *Ҳилолӣ*
Бе ёр агар хур ба дилҷӯиям ояд,
Қай боз кунам бар руҳи у хонаи худро? *Имло*

ДИМ ديم *шакли кӯтоҳшудаи адим I 1.*

Қасеро, ки номаш ниёшо бувад,
Даку дими уро тамошо бувад. *Марғазӣ*

ДИМАН *a.* دمن *ч.* димна I.

Машғуфи он машав, ки зи пок аст асли ӯ,
Чандон таровате надихад сабзаи диман? (2) *Ҷомӣ*

ДИМНА I *a.* دمنه 1. боқимондаи осори қадима, осори бошиши мардум; харобаҳои биноҳои қадим, вайрона; хоктуда; 2. порутуда, ахлоттепла; тудан саргин, мазбала.

ДИМНА II *a.* دمنه 1. номи шағоли маккорест, ки қахрамони китоби машҳури «Қалила ва Димна» ё «Анвори Суҳайлӣ» мебошад; 2. шағол; рӯбоҳ.

Чу каложа ҳама дузданду рабоянда чу ход,
Шум чун буму бадогол чу димна ҳама сол.

Матруфии Балҳӣ

ДИМОР||ДАМОР *a.* دمار ҳалок, несту нобуд; вайронӣ.

Ҷазои хоннон дор аст ва сазои бадкирдорон димор. *Авфӣ*

димор баровардан аз касе, чизе интиқом гирифтани, ҷазо додан, нобуд кардан, куштан.

Он кӣ дасти қувват надорад, санги хурда нигоҳ медорад, то ба вақти фурсат димор аз димоғи хасм барорад. *Саъдӣ*

Димор аз ниҳоди онон, ки чониби васоё рафта буданд, баровард. *Аҳмади Дониш*

димор баромадан аз касе, чизе несту нобуд шудани касе ё чизе.

... Ки чандон амонам деҳ аз рӯзгор,
Ки з-ин наҳси золим барояд димор. *Саъдӣ*

ДИМОЪ *a.* دماء *ч.* дам III.

Мебояд, ки шумо низ дар ин амр тааммул карда, маслаҳати димоъ ва амволи хешро риоят кунед. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ДИМОҒ *a.* دماغ 1. мағзи сар, мийя; сар.

Ҷаҳорӯм ҳисси завқ аст, ҳар чӣ биёбад, лаззати он ба димоғ бирасонад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Моро ба кӯҳу дашту биёбон қарор нест,
Савдон ишқ кард парешон димоғи мо. *Маҳфӣ*

Тавоиф боди нахват ва ғурур дар димоғ андохта изҳори муҳолафат намоянд. *«Фатҳнома»*

2. ҳисси бӯёӣ; машом, бинӣ.

Он ки димоғи башар ин буй ёфт,
Қобили он буд, аз он руй тофт. *Хисрави Деҳлавӣ*

Димоғи фикрро атри дигар каш,
Бар авроқи сухан сатри дигар каш! *Ҳозиқ*

3. маҷ. кайфият, ҳавсала; хоҳиш, майл.

Мурғон кашидаанд сари худ ба зери бол,
Бар сайри боғ булбули моро димоғ ку? *Сайидо*

◇ димоғи замин мағзи замин.

Димоғи замин аз тафи офтоб
Ба сарсому савдо баромад зи хоб. *Низомӣ*

димоғи осуда фикри ором, хотири чамъ.

Худ надонӣ, ки фикри беҳуда
Ҳаст ранчи димоғи осуда. *Ҳилолӣ*

димоғи сӯхта киноя аз хафагӣ, зиқӣ.

Савдо, димоғи сӯхтаатро илоҷ нест,
Чуз ин ки дар баҳор хурӣ бо гулоб об. *Савдо*

димоғ гарм шудан сархуш шудан, маст шудан; димоғ гирифтани *ниг.* димоғ сӯхтан.

Онон, ки хӯ ба нақхати кокул гирифтаанд,
Дар бустон димоғ зи сунбул гирифтаанд. *Зухурӣ*
димоғро сиқол додан димоғро равшан кардан, димоғ чок кардан.

Ва ҳар котиб, ки ин кутуб дорад ва мутолааи он фуру нагузорад, хотирро ташҳиз кунад ва димоғро сиқол диҳад. *Низомии Арӯзӣ*

димоғ сӯхтан а) хиратабъ шудан, бедимоғ шудан, хафа шудан, кайф паридан.

Аз сӯхбати суфиманишон сӯхт димоғам,
Эй бодапарастон, раҳи майхона кадом аст? *Саъдӣ*

б) машаққат кашидан, меҳнати зиёд кардан, ранҷ бурдан.

Агар дорӣ дили гармею доғе,
Димоғе сӯзу равшан кун ҷароғе. *Мулҳам*

Димоғе сӯхтаи дар фикри мӯи мушқбори ӯ,
Лабе пур оҳ аз савдои мӯи анбарини ӯ. *Савдо*

в) хафа кардан, зиқ кардан касеро.

Чалав беҳуда месузад димоғи иштиҳоамро,
Пилавхӯри қадимаи, қобили парварди эҷодам. *Савдо*

димоғ(ро) тар кардан май нушидан, вақтхушӣ кардан.

Ва гар фақеҳ насихат кунад, ки май махӯред,
Пиёлае бидеҳаш, гу: Димоғро тар кун! *Ҳофиз*

Баҳор ар бода дар соғар намекардам, чӣ мекардам?
В-аз ин соғар димоғе тар намекардам, чӣ мекардам? *Яғмо*

димоғ тоза кардан *ниг.* димоғ тар кардан.

Ба чашми тарбият сӯям назар кун,
Димоғамро ба ҷоме тозатар кун. *Ҳозиқ*

димоғи беҳуда пухтан киноя аз ҳаёли хом намудан, хомтамаъӣ кардан, орзу ва ҳаваси хом ва бенатиҷа кардан.

Ҳар он, ки тухми бадӣ кишту чашми некӣ дошт,
Димоғи беҳуда пухту ҳаёли ботил баст. *Саъдӣ*

дар димоғ доштан дар ҳаёл ва замир нияте доштан.

Айғур Тойғозои Тузмишхотун духтари шоҳзода
Муборақшохро дӯст медошт... ва дар димоғ дошт,
ки уро баргирад ва пеши Наврӯз равад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ДИМОҒОШУФТА دماغ آشفته маст, сархуш.

Мо димоғошuftагон аз дину дунё форигем,
Рағбати масҷид набошад ходими майхонаро. *Убайду Зоконӣ*

ДИМОҒСУЗӢ دماغ سوزى хафагӣ, зиқӣ, бедимоғӣ.

Дило, чӣ саъй кунӣ, к-ин димоғсузӣ бас,
Ки матлабам шавад оё ба ком ё нашавад. *Ҳайрат*

ДИМЪЕТИ ديماطى як навъ матон нафис, ки дар Димъет ном шаҳри Миср мебофтаанд.

Ақориби дарвеш... ҷомаҳои куҳан ба марги ӯ
бидариданду ҳазу димъетӣ ба ивази он бибурианд. *Саъдӣ*

ДИН *a.* دين 1. мазҳаб, кеш.

Эй писар, мазҳаби қаландар гир,
Ки дар ӯ дину қуфр яксон аст. *Анварӣ*

Эй он кӣ дини ту бихаридам ба ҷони хеш,
Аз ҷаври ин гуруҳи харон бозхар маро.

Носири Хисрав

2. тарик, они, роҳ.

Эшон ба фусунвари фасеханд,
Дар дини суханвари Масеханд. *Ҳилолӣ*
Гуфтаи: Дар дини мо расми фаромӯшӣ хатост
Чун кунӣ аз мо фаромӯш, ин суханро ёд кун! *Ҳилолӣ*

ДИНА دینه 1. дирӯз, рӯзи гузашта.

Дило имрӯз агар хуш ҳолате дорӣ, ғанимат дон,
Мабин нокомии фардову коми дини худро.

Бобо Фигонӣ

2. мансуб ба дӣ; динангӣ, дирӯза.

Бачаи бат агарчи дина бувад,
Оби даръеш то ба сина бувад. *Саной*

ДИНДОР دیندار касе, ки ба дин эътиқод дорад, мӯъмин;
худопараст.

ДИНДОРӢ دینداری худопарастӣ, тақводорӣ.

Хирқапушии ман аз ғояти диндорӣ нест,
Пардае бар сари сад айби ниҳон мепӯшам. *Ҳофиз*

ДИНОАТ||**ДАНОАТ** a. دنائت пастӣ, нокаси, сифлагӣ, паст-
фитратӣ.

Аммо ҳозиронро маълум шуд, ки маърази ин
фузулӣ ҷуз хисосати табъ ва диноати ҳиммати ту
нест. «*Хористон*»

Маҳоҳ ҷавҳари ҳиммат зи табъи хоксиришт,
Ки нест ғайри даноат қабули тинати кеҳ. *Бедил*

ДИНОВАР دین آور *ниг.* диндор.

Ҷаҳондор гуфто: Ба номи худой,
Бад-ин номи диновари покрой... *Дақиқӣ*
Ситорашиносону диноварон,
Саворони ҷангиву киноварон. *Фирдавсӣ*

ДИНОР a. دینار 1. пули роиҷи тилло, ки дар замонҳои
гуногун арзиши мухталиф дошт; ашрафӣ.

Яке рафту динор аз у сад ҳазор,
Халаф монд соҳибдиле хушбӯр. *Саъдӣ*

Сад ҳазор динор пеши мо чандон қадре надорад.
Ҷомӣ

2. зар, тилло, умуман пул.

Гавҳари оли Ҷунайдӣ в-аз кароматҳои ту
Молики динор шуд ҳар к-у суҳандон омадаст. *Анварӣ*

3. маҷ. офтоб.

... Ки чун субҳро шоҳи Чин бор дод,
Арусӣ Адан дур ба динор дод. *Низомӣ*

ДИНОРГОН دینارگان ба арзиши динор; гаронбаҳо.

Бад-у гуфт, к-аз марди бозоргон
Биебӣ кунун теги диноргон. *Фирдавсӣ*

ДИНОРГУН دینارگون тиллоранг, зардчаранг.

Зи диноргун беду абри сапед
Замин гашта заррину симин само.

«Тарҷумон-ул-балоғат»

ДИНОРСАНЧ دینارسنج диноршумур; зарсанҷ, сарроф; зарши-
нос, иёрғир.

Шунидам зи пирони динорсанҷ,
Кӣ зар зар кашад дар ҷаҳон, ганҷ — ганҷ. *Низомӣ*

ДИНИ دینی 1. мансуб ба дин.

Худи ин подшоҳи олиҷоҳ дар айёми хурдӣ назр
карда буд, ки таҳсила улуми динӣ камоҳӣ кунад.
Аҳмади Дониш

2. диндор; обид, зоҳид.

Яке марди динӣ дар ин кӯҳ буд,
Кӣ аз кори гетӣ беандӯх буд. *Фирдавсӣ*

ДИРА ديره манзил, хона.

Барное ба дираи мо омад бар он нишон, кӣ у
дода буд, моро гуфт: Он вадиат биёред! *Ҷомӣ*

ДИРАМ ю. درم 1. танга, сиккаи нуқрагӣ, пули нуқра.

Агар зар бихоҳӣ зи ман ё дирам,
Фароз оварам ман ба нуки қалам. *Абушақури Балхӣ*

Агар касе як харвор ҳима орад ва ба се дирам
бифрӯшад, ду қисми он ҳаққи амин бошад.
Аҳмади Дониш

2. пул.

Ба мудоро дили ту нарм кунам охири қор,
Ба дирам нарм кунам, гар ба мудоро нашавад.
Манучехрӣ

3. воҳиди вазн, баробари 3,12 г; *муқ.* дирамсанг.

Яку дуву се, чору панҷ кам аст,
Чунки шаш доғ шуд, яке дирам аст. *Саной*

Шайх... ба вақти ифтор микдори се дирам мену-
шид. «*Тарихи Фарош*»

♦ **дирамҳои зар киноя аз барғҳои зард, ҳазон.**

Рехтанӣ карда дарахтон зи сар,
Гашта замин пур зи дирамҳои зар. *Хисрави Деҳлавӣ*

дирами моҳӣ пулакчаи бадани моҳӣ.

Қадри фурумоя нагардад аён,
Сикка надорад дирами моҳиён. *Хисрави Деҳлавӣ*

дирам бар дирам ниҳодан бо хирс ҷамъ карда харҷ
накардани пул.

Биё, то хурем, он ҷӣ дорем, шод,
Дирам бар дирам чанд бояд ниҳод? *Низомӣ*

ДИРАМДОР درم دار пулдор; бой, давлатманд.

Дирамдорони оламо қарам нест,
Қаримонро ба даст-андар дирам нест. *Саъдӣ*

Дирамдоре, кӣ у соҳибқарам нест
Агар сад ганҷ дорад, муҳтарам нест. *Ҳилолӣ*

ДИРАМДУСТ درم دوست пулпараст; ҳарис.

Ҳарчанд занад лофи қарам марди дирамдӯст,
Даръюзаи эҳсон зи дари у натвон қард. *Ҷомӣ*

ДИРАМЗАН درم زن он кӣ пул сикка мезанад, саккок.

ДИРАМРЕЗ درم ریز мунъим, эҳсонкунанда, саҳӣ.

Шавам бар дирамрези худ дурфишон,
Кунам саркашӣ, лек бо саркашон. *Низомӣ*

♦ **дирамрез қардан киноя аз нурпошӣ қардан, партав-
афшонӣ намудан.**

Гаҳ қасаби Моҳ диловез қард,
Гоҳ дафи Зӯҳра дирамрез қард. *Низомӣ*

ДИРАМСАНГ درم سنگ санге, ки вазни он баробари як ди-
рам мебошад; *муқ.* дирам 3.

Сазои чунин мард гуй, кӣ чист?
Кӣ таръёк дорад дирамсанг бист? *Фирдавсӣ*

ДИРАМХАРИД||**ДИРАМХАРИДА** درم خرید||درم خریده гулом,
банда, каниз.

Май орад шарафи мардуми падида,
Озоданаҷод аз дирамхарид. *Рӯдакӣ*
Ман, ки будам дирамхаридан у,
Баргузидам ҳамон гузидаи у. *Низомӣ*

ДИРАНГ I درنگ *ниг.* даранг.

ДИРАНГ II درنگ садое, ки аз даст расонидан ба тори
соз, кашида сар додани зеҳи камон дар вақти тирандо-
зӣ, ба ҳам хурдани чизҳои филизӣ, аз задани асбобҳои
чинӣ ва монанди инҳо ҳосил мешавад.

Баромад диранги камонҳои сахт,
Дарахтафканӣ кард шоҳи дарахт. *Шодӣ*

ДИРАНГОДИРАНГ درنگدارنگ садои табл ва нақора.

Бибастанд бар бухтиён таблаи ҷанг
Ба гардун баромад дирангодиранг. *Ҳотифӣ*

ДИРАНГӢ درنگӣ *ниг.* дарангӣ.

ДИРАФШ I ||**ДАРАФШ** درفش олати нугтези дастадоре,
ки кафшдӯзон барои сӯроҳ кардани чарм ба кор меба-
ранд, бигиз.

Ба пушташ хори хунӣ ним-ниме,
Халида чун дирафше дар адиме. *Хисрави Деҳлавӣ*

Бо дирафш мушт мазан ва офтоб ба гил маяндоз,
ки ранча шавӣ. «*Чомеъ-ут-таворих*»

ДИРАФШ II درفش дурахш, дурахшандагӣ, барроқӣ.

Дурахшанда шамшерҳои бунафш,
Зи дида басар мерабуд аз дирафш.

Хисрави Деҳлавӣ

ДИРАФШ III درفش байрақ, алам, ливо.

Яке бод бархостӣ пур зи гард,
Дирафши маро сар нигунсор кард. *Фирдавсӣ*

Бардошт дурӯя табл овоз
В-аз рӯи алам дирафш шуд боз. *Шоҳин*

дирафши ковиён(ӣ) байрақи Коваи оҳангар (қахра-
моии «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ), ки пешгири чармини
худро бар сари ҷубе баста, ба муқобили Заҳҳои Мо-
рон бархост, халқро ба шӯриш даъват намуд ва бар
Заҳҳои ғалаба кард. Шоҳ Фаридун он байрақро
муқаддас шумурда, бо зару ҷавохирот ораста буд
ва Арабҳо онро ҳангоми истилои Эрон ба ғорат бур-
данд.

Фуру ҳишт з-у сурху зарду бунафш,
Ҳаме хондаш «ковийёнӣ дирафш». *Фирдавсӣ*

ДИРАФШИДАН درفشیدن 1. дурахшидан, барқ задан, то-
бидан.

Дирафшидани теғи оинатоб
Дурахшонтар аз чашмаи офтоб. *Низомӣ*

2. ларзидан; алвонҷ хурдани порчаи матоъ аз бод.

ДИРАФШӢ درفشӣ дирафшӣ кардан машхур намудан,
овоза кардан, ангуштнамо кардан.

Ба гуфтори Гарсевози бадгумон
Дирафшӣ макун хештан дар ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

ДИРЕҒ دريغ *ниг.* дарег.

ДИРОСАТ *а.* دراست таълим; илмомӯзӣ, сабақ додан ва
сабақ гирифта; доноӣ.

Аз қасрати диросату тадриси суҳуфи обои...
хеш мавсум ба Идрис гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

Ба фиросат муҳандиси адвор,
Ба диросат муҳаззаби атвор. *Бедил*

ДИРОЯТ *а.* درایت ақлу дониш; зиракӣ.

Сухани ту далел аст бар қусури диroyат.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Навой дар вазорат чунон маҳорат дошт, ки аз
вуфури диroyат аз дабири Уторид қасбуссабақ мера-
буд. «*Таърихи Сайидроқим*»

ДИРРА دره *ниг.* дурра II.

ДИРӢ *а.* درع зирех, либоси ҷанг, ки аз тунука ё ҳалқаҳои
оҳан тайёр мекарданд.

Он шаб аз ҷониби муҳолифон Мирикҷӣ-баҳодур
бо ду сад қас, ки бо дирӢ ва сипар буданд, наздики
дарвоза омаданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ДИРӢПӢШ درع پوش зирехпӯш.

Кинатузу дидадӯзу хасмасӯзу размсоз,
Шерҷӯшу дирӢпӯшу сахткӯшу кордон.
Абулҷосеи Ҷабалӣ

ДИРӢЗ دروز рӯзи гузашта.

Шунидам, ки дирӢз баҳри шикор
Дар ин дашт меронд маркаб савор. *Ҷомӣ*

ДИРӢАМ *ю.* درهم *ниг.* дирам.

Рӯзе сабу пур ёфт, андешид, ки агар ду ман бо-
шад, ба даҳ дирӢам фурӯшам. (1) «*Низомӣ дониш*»

Фориғам аз шарафи фоқа, зи ташвиши ҷаҳон,
Не ғами кисаву не ғуссаи дирӢам дорам. (2) *Шоҳин*

ДИСОР *а.* دثار либоси рӯ; ҷома.

Чун тоҷирон, ки кисвати қоқум баркашанд,
Пӯшид шохҳои дарахтон дисори барф. *Шоҳин*

ДИФЛО *а.* دفلا||دفلӣ гиёҳи захрдоре, ки барои ҳайвонот
марговар аст, харзаҳра.

ДИФОӢ *а.* دفاع ҳимоя, мудофия.

ДИШАБ ديشب шаби гузашта, дӯшина.

Нидои ишқи ту дишаб дар андарун доданд,
Ҷазои синаи Ҳофиз ханӯз пур зи садост. *Ҳофиз*

ДИЯМ *а.* ديم ҷ. дайма.

Микраазан гашт раъд, микраан у дурахш,
Ҷошиякаш гашт бод, ҷошияи у диям. *Манучехрӣ*

ДИ(Ӣ)ЯТ *а.* ديت хунбаҳо, товони хун, маблағе, ки қотил
ба наздикони мақтул мепардозад.

Қутайба овоз баровард, ки ҳар кӣ бар ин раҳна
барояд, дияти вай медиҳам ва агар кушта шавад,
ба фарзандони вай медиҳам. «*Таърихи Наршахӣ*»

Агар дият мебояд, инак зар ва агар қисос меку-
нед, инак шамшер. *Ҷомӣ*

ДИЯТСИТОН ديتستان диятгир; қасосгир.

Дили хокӣ ба дасти хун афтод,
Ашқи хунӣ диятситон бархост. *Ҳоқонӣ*

ДИК(К) *а.* دق 1. борикӣ; 2. тиб. касалии сил.

Хосидам хоҳад, ки ӯ чун ман ҳамегардад бафазл,
Ҳар кӣ бемории дик дорад, кучо гардад самин?

Манучехрӣ

Шердилонро чу меҳр гаҳ ярақону гоҳ ларз,
Сагчигаронро чу моҳ гаҳ диқу гоҳе варам. *Хоқонӣ*

Сияҳбут ба иллати дик гирифта шуда ва ба
ҳамон заҳмат даргузашт. «*Таърихи Фаришта*»

ДИҚҚАТ *а.* دقت 1. борикбинӣ; нозукӣ.

Чу гавҳар диққати фаҳмам бурун афканд з-ин дарё,
Ба худ гунчидаам чандон, ки дар олам намегун-
чам. *Бедил*

2. маҷ. душворӣ, мушкилӣ.

Ҳама касро ҳаваси муҳолафат ва ёғигарӣ хоҳад
шуд ва диққатҳо падид хоҳад омад.

«Таърихи Фаришта»

З-он ки ин илмест, к-аз диққат наёяд бар қалам,
В-он на душвор аст, к-андар коғазу дафтар бувад.

Хисрави Деҳлавӣ

ДИҚҚАТПИСАНД دقت پيسند мушкилписанд, нозукписанд.

Ин байт аз натоиҷи таъби диққатписанди ӯст.
Садрӣ Зиё

ДИҲИШ دهش бахшиш, ато; саховат.

Мақсудам аз ин ҳикоят он аст,
К-эхсонуну диҳиш ҳисори ҷон аст. *Низомӣ*

ДОББА *а.* دابه ҳайвон (бештар чорпон саворӣ ва боркаш).

Чун Бобак филро дид, мутааҷҷиб шуда пурсид,
ки ин доббан қавиҷусса чист? «*Равзат-ус-сафо*»

ДОВ داو 1. як ронд дар бозии шатранҷ, навбати бозии

нард ва қимор; дов задан қимор бозидан.

Аҳли назар ду олам дар як назар бибозанд,
Ишқ асту дови аввал бар нақди ҷон тавон зад.
Ҳофиз

2. зиёда кардани ҳосили қимор, зиёд кардани пули
ба қимор мондашуда, сарқимор.

ДОВАР داور 1. касе, ки одилона ҳукм мекунад, соҳиби
адлу дод.

Пеши довар бурдам ӯро, фитна шуд довар бар ӯ,
То зи рашкаш доварӣ афтод бо довар маро.

Муиззӣ

Пире аз бихрадон гузин карданд,
Номи ӯ довари замин карданд. *Низомӣ*

довар кардан қозӣ кардан; ҳакам интиҳоб намудан.

Лола соғаргиру наргис масту бар мо номи фикс,
Доварӣ дорам, намедонам, киро довар кунам?

Ҳофиз

2. ҳоқим, ҳукмрон; довар шудан ҳоқим шудан, соҳи-
би ҳукм шудан.

Бад-он дод мулкат, ки шоҳӣ кунӣ,
Чу довар шавӣ, додхоҳӣ кунӣ. *Низомӣ*

Обу оташ мувофақат ҷўянд,
Ҳар кучо давлатат шавад довар. *Заҳири Форъбӣ*

3. маҷ. худо.

Яке аз ишқ мелофад, дигар томот мебофад,
Биё, к-ин доварихоро ба пеши довар андозем.

Ҳофиз

довари деҳ арбоби деҳ, деҳхудо.

Гар ту ой ба шаҳр, беҳ бошад,
Довари деҳ салоҳи деҳ бошад. *Низомӣ*

ДОВАРӢ داورى 1. аз руи адолат ҳукм кардан, додгус-
тарӣ, одили, адолат, адолатпарварӣ.

Доварию дод намебинамат,
В-аз ситам озод намебинамат. *Низомӣ*

Надонист қозӣ, ки аз доварӣ
Қиро созад аз ин ду тан ёварӣ. *Савдо*

2. ҳукм; қазоват, қозигӣ.

Ба ҳақ дар кори эшон доварӣ кун,
Ҳамеша ростиро ёварӣ кун. *Фаҳриддини Гургонӣ*

Худованди он шутур ҳозир буд, гуфт: Нахуст
довари шутури ман кун! «*Таърихи Табарӣ*»

3. додхоҳӣ, шикоят.

Ин доварӣ ва гиламандиро ба қитъае аз суҳанони
шайхӣ ориф Озарӣ бартараф кунем.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

доварӣ доштан а) ҳукм доштан; б) шикоят доштан.
Лола соғаргиру наргис маету бар мо номи фикс,
Доварӣ дорам, намедонам, киро довар кунам?

Ҳофиз

4. маҷ. хусумат, низоъ, нифоқ, душманӣ.

Замона баросуда аз доварӣ,
Ба фармони ӯ дева мурғу парӣ. *Фирдавсӣ*

Бувад доварихо ду ҳамхонаро,
Ки ҳаргиз набошад ду бегонаро. *Ҷомӣ*

ДОВУДӢ داودى мансуб ба Довуд, ки яке аз пайғамбаро-
ни яҳудист; ◇ ҳалқи (ё ҳанҷараи) довудӣ овози хушу
форам.

Пас аз муддате боз омад, ҳалқи довудӣ мутағайир
шуда ва ҷамоли Юсуфӣ ба зиён омада... *Саъдӣ*

Чаҳорӯм, хушовозе ки ба ҳанҷараи довудӣ об
аз ҷараён ва мурғ аз таярон боз дорад, пас ба васи-
лати он фазилат дили муштоқон сайд кунад...

Саъдӣ

дод داد *асоси замони гузаштаи* додан.

ДОД I داد 1. бахшиш, ато; инъом; 2. адл, инсоф, адолат.

Хуб яке нукта ёд дорам аз устод,
Гуфт: — Нагашт офарида ҳеҷ беҳ аз дод!
Носири Хисрав

Ҷафопешагонро бидеҳ сар ба бод,
Ситам бар ситампеша адл асту дод. *Саъдӣ*

дод густурдан адлу инсоф пойдор кардан, адолат ба
кор бурдан.

Яке дод густурд, к-аз доди ӯй,
Або гург меш об хурдӣ ба ҷўй. *Дақиқӣ*

дод додан қатъи низоъ кардан; адолат ба кор бурдан,
ҳукм ба тарафи ҳақ кардан.

Чанд тан пеш оварданд ва суҳанони эшон бишу-
нид ва дод бидод ва ба хушнудӣ боз гардонид.

«Таърихи Байҳақӣ»

доди касеро додан шафқат намудан ба касе, адлу ин-
соф ба кор бурдан нисбат ба касе.

В-он ки гесуи туро расми татовул омӯхт,
Ҳам тавонад карамаш доди мани ғамгин дод.

Ҳофиз

Адл он аст, ки доди мазлумон диҳанд.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

дод ёфтан аз адлу инсоф баҳравар шудан.

Ҳама мардум аз доди ту шодмон,
Зи ту дод ёбад замини замон. *Фирдавси*

дод кардан адлу адолат кардан, инсоф кардан.

Дили ҳар якеро зи мо шод кун,
Дуо хоҳу дониш деҳу дод кун! *Низомӣ*

Ман наям з-онҳо, ки хоҳам аз вафот сар кашам,
Хоҳ фармони ситам фармой, хоҳӣ дод кун.

Хисрави Деҳлавӣ

дод парвардан адл кардан, адолат намудан.

Паноҳи ман ба ҳар коре хирад бод,
Ки ҷӯяд ростиву парварад дод. *Фахриддини Гургонӣ*
дод хостан додхоҳӣ кардан, додрасӣ талаб кардан;
инсоф талабидан.

Маро дил кушт, фаръёд аз кӣ хоҳам?
Асири дил шудам, дод аз кӣ хоҳам? *Убайди Зоконӣ*

3. роетӣ; ҳақиқат.

Чунон бувад, ки гӯянд: Дод воҷиб аст ва дурӯғ
нашоад гуфтан. *Ибни Сино*

Хирадмандон суҳан бар дод гӯянд,
Ҳамеша номи нек аз дод ҷӯянд.

Фахриддини Гургонӣ

◇ доду диҳиш баҳшиш; саховат, хайру эҳсон.

Ба доду диҳиш дастро баркушод,
Ҳама созу онини шоҳон ниҳод. *Фирдавси*

доду ситад *ниг.* додуситад; дод гирифтани *ниг.* дод ситондан.

То доди худ аз аҷал нагирем,
Даст аз сари ин амал нагирем. *Шоҳин*

доди *чизе* додан а) ба чизе аҳамияти махсус додан, бисёр машғул шудан бо чизе, варзидан; дар коре аз ҳад гузаштан, кореро аз ҳад гузарондан; кореро ба ниҳоятин дараҷа расондан.

[Амир Ҳайдар] азбаски дар табъаш фиску фасод муставлӣ буда, дар муддати андак ҳам, хеле доди айшу комрониро дода... *Аҳмади Дониш*

Абдулҳақими Савлат... ба қазои вилояти Балҷувон мансуб шуд, аз ҳар қисму аз ҳар ваҷҳ доди бемазагиरो дод. *Садри Зиё*

б) наснба додан, баҳрабар кардан.

Ба авни давлаташ аз бахт ком бистонам,
Ки доди бахти ман аз чарх давлати ӯ дод. *Анварӣ*
доди суҳан (*ё суҳанварӣ*) додан бехтарин каломи намунавори бадеӣ офаридан; суҳанварӣ кардан, дар калом фасохату балоғат ба кор бурдан.

Бо ақлу фаҳму дониш доди суҳан тавон дод,
Чун чамъ шуд маонӣ, гӯн баён тавон дод. *Ҳофиз*

Абулфайзхоҷа дар маҷолис маҳофил зад суҳанвариро додӣ ва анвои зарофат ба кор бурдӣ.

Садри Зиё

дод ситондан интиқом гирифтани, қасос гирифтани.

Намонд аз ҷавонон касе дастгир,
Ки бистонадаш дод аз ин марди пир. *Сағдӣ*
доди суҳан ҷустан дар суҳанронӣ маҳорат нишон додан, суҳанварӣ талаб кардан, дар суҳан маҳорат талаб намудан.

Шамси Табрз, ба ҷуз ишқ зи ман ҳеҷ маҷу,
З-он касе доди суҳан ҷу, ки суҳандон бошад.

Шамси Табрзӣ

ДОД II داد 1. фиғон, нола; шикоят.

Ҳастанд зи бедоди ту мулке ҳама дар дод,
То чанд ба бедод бувад табъи ту моил? *Моилӣ*

2. *калимаи нидо* вой!, фаръёд! (изҳори таассуф).

Дар кафи ғуссаи даврон дили Ҳофиз хун шуд,
Аз фироки руҳат, эй хоҷа Қивомуддин, дод! *Ҳофиз*
доду фаръёд фиғону нолаи шикоятomez.

Доду фаръеди Ҳилолӣ, — гуфтаӣ, — аз дасти кист?
Ин тағофул чист? — Фаръёд аз туву дод аз фиқо!

Ҳилолӣ

Маранҷ, эй гули навруста, аз тазаллуми ман,
Ки кори булбули бечора доду фаръёд аст. *Шоҳин*
дод гуфтан (*ё задан*) фаръёд кардан.

Авраиғ ку, Гулчеҳр ку, ранги вафову меҳр ку?
Ҳоло ман андар ошиқӣ доди тамомӣ мезанам.

Ҳофиз

Ҳазрати эшон то чон доштанд, дод мегуфтанд.
Садри Зиё

ба доди *касе* расидан шикояти касеро ба эътибор гирифтани.

Ба додаш мерасад охир дар ин роҳ,
Азизе, к-аз ғамаш афтада дар чоҳ. *Нозим*

Агарчи шоҳи бутон шуд зи рӯи хусн, вале
Ба доди ҳеҷ мусулмон намерасад, чӣ кунам?

Ҳилолӣ

ДОДАН دادن 1. чизе ба касе супурдан; баҳшидан, таслим кардан, ато намудан.

Сари бадраҳоро кушодан гирифт,
Шабу рӯз динор додан гирифт. *Фирдавси*

2. феълӣ ёридиханда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'ваъда додан', 'аз даст додан' ва ғ.

ДОДАР دادر 1. бародар; бародари хурдӣ.

Лек ӯ худ ибрате бигрифта буд,
З-он ду додар пандҳо назруфта буд. *Румӣ*

2. *маҷ.* дӯсти наздик, рафиқи чонӣ.

ДОДБЕГӢ دادبگي амалдоре, ки ҳал ва файсали мурофиан мардум ба ӯ воғузор карда мешуд.

Малик Фахруddини Кӯчӣ ба додбегӣ муқаррар гашт. *«Тағрихи Фариста»*

ДОДВАРЗ دادرز одил, адолатпеша.

Ба хангоми меҳнат бад-ин буму марз
Ба мо аҳд баста шаҳи додварз. *«Равзат-ус-сафо»*

ДОДГАР دادگر 1. одил, адолатпеша.

Чунон додгар буд, к-аз доди хеш
Думи гурғро баста бар пой меш. *Низомӣ*

Пазируфтам аз додгар каҳудой,
Ки бошам туро ҳамдами некрой... *Савдо*

2. *маҷ.* яке аз сифатҳои худо.

Чу ночиз шуд ҷодуи хирасар,
Малик офарин хонд бар додгар. *Ҳоҷу*

ДОДГАРӢ دادگرى адлу инсоф кардан; одилӣ, адолатпешагӣ.

Додгарӣ шартӣ ҷаҳондорӣ аст,
Шартӣ ҷаҳон бас ки ситамгорӣ аст... *Низомӣ*

ДОДГУСТАР دادگستر *ниг.* додгар 1.

Шаҳи додгустар, ки ногаҳ бимурд,
Нигар, эй бародар, ки бо худ чӣ бурд? *Ҳофиз*

ДОДГУСТАРИ داد گسترى *ниг.* додгарӣ.

Надонистай, ки як соат аз умри подшоҳ дар дод-густарӣ ба чандин соли дигари он, ки ба ибодат гузарад, баробар гирифтаанд. «*Низори дониш*»

Ба қадду чехра ҳар он кас, ки шоҳи хубон шуд, Чаҳон бигирад, агар додгустарӣ донад. *Хофиз*

ДОДДИҲИ داددهى *адолат* ба кор бурдан, *адолатпарварӣ*.

Чаҳорум он ки дар *адолат* ва доддиҳии мардум истифосор намояд. «*Таърихи Фариста*»

ДОДО *т.* دادا 1. пирканизаке, ки аз хурдӣ хизмати касеро кардааст; 2. канизаке, ки фарзандонро тарбия мекунад; доя.

Берун бар аз ин тифлию моро бираҳон, эй дил, аз ғуссан ҳар доду в-аз меҳнати ҳар додо. *Румӣ*

ДОДОР دادار 1. *адолатпеша*, одил; 2. *маҷ.* худо.

Дар ин асно Ҳумоюн-подшоҳ ба раҳмати додори пок пайваст. «*Таърихи Фариста*»

Туғрон сухан ба номи додор,
К-ӯ дод маро зи нишк озор. *Шоҳин*

ДОДПАРВАР دادپور *ниг.* додгар.

Қард бо додпарварон ёрӣ,
Бо ситамгорагон ситамгорӣ. (1) *Низомӣ*

ДОДРАС دادرى фаръёдрас; дастгири мазлумон.

Он беҳ, ки ба дил маҳв кунӣ маънии бедод,
Изҳор ба хун метапад аз додрас ин чо. *Бедил*

ДОДУСИТАД دادوستد додугирифт; харидуфуруш, савдо, тичорат.

Аввали рӯз дар як чо додуситад карданд.
Носири Хисрав

Насоро дар муомилоти додуситад таадӣ бар му-сулмонон мекарданд. «*Таърихи Фариста*»

ДОДХОҶ دادخواه 1. аз зулм шикояткунанда, *адолатталаб*; даъвогар.

Ҳамон гаҳ якок зи даргоҳи шоҳ
Баромад хурушидани додхоҳ. *Фирдавӣ*

Маро фаръеду афғон кай расад дар гӯши ӯ, Туғрал,
Ки дар як сӯ ҳазорон додхоҳе ҳамчу ман дорад.
Туғрал

2. яке аз мансабдорони олии аморати Бухоро дар асрҳои охир, ки вазифаи ӯ ба амир расонидани арзи додхоҳон ва ба онҳо расонидани ҷавоби ариза буд.

Ҳоҷӣ Муҳаммад-додхоҳро ба вилояти Қўрғонтеппа фиристоданд. *Садрӣ Зиё*

ДОДХОҶИ دادخواهى 1. тазаллум, *адолатталабӣ*, аз зулм шикоят кардан.

Бархонд ба расми додхоҳӣ
Афсонаи хешро камоҳӣ. *Ҷомӣ*

2. додгарӣ, *адолатпарварӣ*.

Бад-он дод мулкат, ки шоҳӣ кунӣ,
Чу довар шавӣ, додхоҳӣ кунӣ. *Низомӣ*

ДОДЧУ دادجو *ниг.* додхоҳ 1.

Агар ин чо кунӣ тороҷи ҷони бедилон, охир,
Чӣ хоҳӣ дод дар маҳшар ҷавоби додчӯёнро? *Имло*

ДОИМ *а.* دائم *мудом*, ҳамеша.

Гарчи доим бар асирон ҷавр мекардӣ, вале
Беш аз ин ҳаргиз накардӣ, он чи акнун мекунӣ.
Ҳилолӣ

ДОИМАН *а.* دائماً *ниг.* доимо.

ДОИМБАҶОР دائم بهار *ҳамешасабз*, *ҳамешабахор*.

Омили ин сиккаи комилӣёер,
Омири ин гулшани доимбахор.

«*Таърихи Фариста*»

ДОИМО دائماً *ҳамеша*, *ҳама вақт*.

Дар маҷлиси Улуғбек девони уро доимо уламо
ва фузало муталаа карданд.

«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

ДОИМУЛАВҚОТ *а.* دائم الاوقات *ҳама вақт*, *ҳамеша*, доимо.

Бо вучуди фазилат ҷоҳе баркамол дошта ва ҳуқуқу муваззо доимулавқот толиби сӯхбати ӯ мебуданд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

ДОИР *а.* دائر 1. гирдгарданда, гардон, даврзананда, чархзананда.

Савобит то ки дорад рӯшноӣ,
Фалак доир чу чархи осӣён. *Ҳоҷӣ*

доиру соир даврзананда ва сайркунанда; *маҷ.* машхуру маълум.

Он гунбаз ба Гунбази Қобус дар алсина ва афвоҳ доиру соир аст. «*Равзат-ус-сафо*»

2. мутааллиқ, вобаста; доир будан а) мутааллиқ будан, вобаста будан; б) барқарор будан; воқеъ будан.

Дар байни мир ва қозӣ муҳосамате доир буд.
Садрӣ Зиё

ДОИРА 1 *а.* دائره 1. хатти гирд, хатти чанбарашакл, ки бо паргор кашида мешавад; 2. сатҳе, ки хатти гирде онро иҳота карда бошад.

Дар доираи қисмат мо нуктаи паргорем,
Лутф он чи ту андешӣ, ҳуқм он чи ту фармой.
Хофиз

3. *киноя* аз хубоб, қуббачаи об; 4. *маҷ.* халқа, маҳфил, маҷлис, давра.

Дар доира дур барнишастанд,
Рух дар руҳи якдигар нишастанд. *Ҳилолӣ*

Ман, ки аз доираи аҳли хирад берунам,
Дидаам рӯи ту лайливш, аз он маҷнунам. *Шоҳин*
доира задан халқа задан, печонида гирифтан.

Ба гирди Ҳирӣ халқа баст он сипоҳ
Чу ҳола, ки зад доира гирди моҳ. *Ҳотиғӣ*

5. *маҷ.* ҳад, худуд.

Натвон гуфтан, ки чист ё чун аст ин,
К-аз доираи хаёл берун аст ин. *Ҳилолӣ*

доираи инҳисор майдони маҳдудият; 6. кишвар, мулк; хитта, қаламрав.

Диловархон дар доираи худ ба хоби ғафлат бошад. «*Таърихи Фариста*»

◇ (ин) доираи бесару бун *киноя* аз дунё, гардун.

Зери ин доираи бесару бун
Натавон мадҳи сухун ҷуз ба сухун. *Ҷомӣ*

доираи истиво хатти истиво (экватор); доираи кӯза гирду атрофи кӯза, шиками кӯза.

Гар доираи кӯза зи гавҳар созанд,
Аз кӯза ҳамон берун таровад, ки дар уст.

«Оташкада»

(ин) доираи лочвард киноя аз осмон.

Кист, к-аз ин доираи лочвард
Дастгаҳе ёфт, ки по гум накард? *Хисрави Деҳлавӣ*
доираи мим қисми гирдаи сари ҳарфи мим (م) дар
алифбон араби.

Муҳити даври уфуқ гар чи Қоф то Қоф аст,
Бувад чу доираи мим бар дили мо танг. *Ҷомӣ*

(ин) доираи миной киноя аз осмон.

Он ки пурнақш зад ин доираи миной,
Қас надонист, ки дар гардиши паргор чӣ кард.
Ҳофиз

доираи нисфуннаҳор хатти нисфуннаҳор, меридиан;
доираи обгунчанбарӣ киноя аз осмон.

Яке доираст обгунчанбарӣ,
Фаровон дар ин доира доварӣ. *Асадӣ*
доираи уфуқ хатти уфуқ, горизонт; доираи чарх гар-
диши фалак; дунё.

Ҳанӯз доираи чарх буд бепаргор,
Ки тавқи ишқи туро бар гулуи мо бастанд. *Соиб*
Аз доираи чарх кашидам сари ҷиммат,
То чанд кашам миннати ҳар бесару поро. *Ҷузӯлӣ*

ДОИРА II а. دائره асбоби мусиқӣ, чанбараке, ки ба рӯяш
ишканбаи гов ё пусти буз ва оху таранг кашида шуда-
аст, даф.

Амир [Ҳайдар] ҳам дар он ҳол дар самоъи чангу
чағона ва дафу доира иштиғол дошта...

Аҳмади Дониш

ДОИРАҒӢ دائره گي доирашакл, мудаввар.

Пас бояд, ки гирд бувад ва чун бурида шавад,
ҷисми гирди он ҷойгоҳ доира бувад, пас будани
гирдӣ ва доирағӣ мумкин аст. *Ибни Сино*

ДОИРАДАСТ دائره دست дафнавоз, доиранавоз, доиразан.

Имруз, ки соқии чаман наргиси маст аст,
Булбул шуда гуяндаву гул доирадаст аст.

Мушфиқӣ

ДОИЯ а. داعيه 1. хоҳиш, ирода; қасду оҳанг.

Мушфиқӣ орзуи теғи ту дорад ҳама умр,
Мекунад доияҳое, ки ба сар наздик аст. *Мушфиқӣ*

Амир Темур мартабаи дигар доияи сафар пеш
ниҳод. «*Таърихи Сайидроқим*»

2. даъво, иддио.

Туро доияи пешвой ҳаст. «*Равзат-ус-сафо*»

3. боис, сабаб, мучиб.

Тавқеи малик дид чаҳон, гуфт: Зихӣ ҳирз,
Ҳам доияи амнию ҳам дафъи балой. *Ҳоқонӣ*

Чунин сифатҳо, ки баён кардам, эй писар, дар
сафар мучибӣ чамъияти хотир аст ва доияи тибӣ
айш. *Саъдӣ*

ДОЙ داي ҳар радаи (қабати) девори гилӣ, поҳса.

Ҳар чӣ бад-он хона навоин бувад,
Хишти пасин дои нахустин бувад. *Низомӣ*

ДОЛ I а. دال 1. номи ҳарфи даҳуми алифбон арабии то-
ҷикӣ د, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 4 баробар аст;

доли абҷад ҳарфи чоруми калимаи абҷад (ا ب ج د); доли
мӯҳмала (ё ғайри мақкута) доли бенуқта — номи ҳар-
фи د дар алифбон арабии тоҷикӣ, ки агар ба болои он
як нуқта гузошта шавад, ҳарфи د (зол) ҳосил мешавад;
2. киноя аз хамадағӣ, қачин қад.

Аз назаргаҳ гуфташон буд мухталиф,
Он яке долаш лақаб дод, ин алиф. *Румӣ*

ду дол киноя аз зулфони хамадаи маъшуқа.

Ба ҳичрон чангҳо дорем бе зулфу даҳони ту
Аз он миму ду дол имрӯз мебояд мадад моро.

Қамолӣ Хучандӣ

дол шудан хамадан, хамадақомат шудан.

... Ки зи меҳнат шикастаҳол шудам,
Зери бори фироқ дол шудам. *Мушфиқӣ*

ДОЛ II || **ДОЛЛ а.** دال далолатқунанда, далил, шоҳид; раҳ-
намоӣ.

Ҳоки наъли марқабаш бӯсад ҳилол,
Пушти кӯзи он бар ин маънист дол. *Ҷомӣ*

Ёсои Чингизхон низ долл бар рифъати аҳли ислом
ва инҳитоти рутбаи арбоби хато... [буд].

«*Равзат-ус-сафо*»

ДОМ I دام 1. ҳалқае, ки барои дастгир кардани паранда-
гон ба кор бурда мешавад, тала, тузоқ; қапқон.

Бар ман ту кинавар шудиву дом сохтӣ,
В-аз доми ту на буд асару на хабар моро.

Носири Хисрав

Ба хулқу лутф тавон кард сайди аҳли назар,
Ба банду дом награнд мурғи доноро. *Ҳофиз*

2. тӯри моҳигирӣ; тӯр; 3. банд; ресмон.

Дуконҳои базозон ва саррофон ва ҷавҳариёро
дар набастандӣ, илло дом бар вай кашидандӣ.

Носири Хисрав

доми алоиқ қайду банд, гирифторӣ, пайвастагӣ.

Аз доми алоиқ ба ғами ишқ тавон ҷаст,
Хуш вақти қасоне, ки аз ин дом бичастанд. *Ҷомӣ*

дом ниҳодан а) дом ба замин густурдан барои даст-
гир кардани ҳайвонот ва мурғони шикорӣ; б) маҷ.
фиребу найранг ба кор бурдан.

Суфӣ ниҳода дому сари ҳуққа боз кард,
Бунъеди макр бо фалаки ҳуққабоз кард. *Ҳофиз*

дом фикандан дом густурдан, дом мондан.

Қашида наргисат бар қалби ҷонҳо теғи бедодӣ,
Фиканда турраат дар роҳи дилҳо доми таррорӣ.

Шоҳӣ

дом чидан дом ниҳодан, дом гузоштан, дом густур-
дан.

Турфа доме чида бар мо ҳушъере бесабаб,
Хешро дар хонаи хаммор мебояд кашид. *Зухурӣ*

ба дом афтодан (ё омадан) дастгир шудан, гирифтор
шудан.

Сайёди заифро моҳии қавӣ ба дом афтод, тоқати
ҳифзи он надошт. *Саъдӣ*

Ба доми дилбаре афтодаам, гумгашта тадбирам,
Саропо ваҳшатам, дар кӯи ӯ оҳуи тасвирам.

Сайидо

ба дом овардан дастгир кардан.

Ва дигар, к-аз ин кор ном оварам,
Чунин лашкареро ба дом оварам. *Фирдавсӣ*

ба дом омадан *ниг.* ба дом афтодан; \diamond бодро ба дом гирифтан *киноя* аз ба кори ношудани кӯшидан; кори беҳуда, бенатиҷа кардан.

Бо сабо зулфи ӯ чӣ пардозад,
Натавон бодро гирифт ба дом. *Шоҳин*

ДОМ II دام ҷонварони ваҳшии гиёҳхури ғайри дарранда ҳамчу оху, гавазн ва ғ.; *муқобили* дад.

Домон сари меҳри ӯ бидиданд,
Даст аз сари кини ӯ кашиданд. *Шоҳин*

дому дад ҳайвоноти ваҳшии дарранда ва ғайри дарранда; ҳайвонот; *муқ.* дад (даду дом).

Шер магар талх бад-он гашт хад,
К-аз паси маргаш бихурад дому дад. *Низомӣ*

ДОМАН||ДОМОН دامن|دامان 1. қисми поёнии гирдогирди либос.

Чи дорӣ оташе дар зери домон,
К-аз он оташ гиребонат бисӯзад. *Убайди Зоқонӣ*
Аз ҳама айбе ту гули тоза, пок,
Доманат аз домани гул поктар. *Исмаил*

2. *мач.* канори ҳар чиз, қисми охири ҳар чиз.

Ногоҳ вазид бод аз дашт,
Бар домани он қабила бигзашт. *Ҳилолӣ*
Домани зулфи таманно кай ба ҷанг ояд маро,
Не забони гуфтугуву не забони шонае. *Сайидо*

домани девор поёни девор, тағи девор.

Ҳавои салтанатат гарди боли Анқо бехт,
Ғубори домани девор шав, Ҳумо ин чост. *Асири*
домани кӯҳ қисми ҳамвори поёнии кӯҳ, ки рафта-рафта ба замини тахт мепайвандад, домана.

Ҳама домани кӯҳ пур лашкар аст,
Сари номдорон ба дом-андар аст. *Фирдавсӣ*
Гашта зи ғавғои халоиқ сутӯҳ,
Пой кашидаст ба домони кӯҳ. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

домани саҳро канори саҳро.

Ба ёди чашми ӯ аз шаҳр агар берун кашам худро,
Ба истиқболи ман аз домани саҳро ғизол ояд. *Сайидо*

\diamond домани афлок давродаври замин, доираи офоқ.
Замона домани афлокро зи лутфи шафақ
Ҳазор лолаи навруста дар канор кунад. *Убайди Зоқонӣ*

домани тар *киноя* аз фиск, бадахлоқӣ, фосиқӣ.

Ба айёри тавон рафта раҳи ишқ,
Ки ин раҳ домани тар бар-натобад. *Ҳоқонӣ*

домани хок тағи хок; гур.

Иллаҳ, чӣ хуш аст домани хок,
Осуда зи биму фориг аз бок! *Шоҳин*

доман афшондан тарк кардан, аз баҳри чизе гузаштан; рӯ гардонидан.

Ҷон фишону род зию роҳ кубу мард бош,
То шавӣ боқӣ, чу доман барфишонӣ з-ин даман. *Ҳоқонӣ*

Зи симу зару хона доман фишонд,
Бишуд оразихову зотӣ бимонд. *Ҷомӣ*

доман барзадан омода шудан; *муқ.* остин (остин барзадан).

Ғунҷаҳо домани худ барзадаанд аз пай ҷанг,
Ҳамчу мастон ба гиребони гул овехтаанд. *Мушфиқӣ*

доман задан бод додан, оташро шӯлавар кардан.

Дорам диле, ки шӯлафурушист кори ӯ,
Доман мазан, мабод, ки афтад шарори ӯ. *Қурбонхони Фитрат*

доман кашидан доман барзадан; ба коре азм кардан.

Гар зи по афтам, нахоҳам монд аз роҳи талаб,
Дар суроғаш, то маро даст аст, доман мекашам. *Мулҳам*

доман (бар-дар-андар-)кашидан иҷтиноб намудан, дурӣ гузидан, қатъи алоқа кардан.

Доман аз ман дармакаш, то ҳар дамат
Қисвате нав дар гиребон мекунам. *Анварӣ*

Иттифоқан хилофи таъб аз вай ҳаракате бидидам,
ки нарасандидам, доман аз ӯ баркашидам ва муҳра барчидам. *Саъдӣ*

Гар аз бад шунидан наёяд хушам,
Зи кирдори бад доман андаркашам. *Саъдӣ*

доман олудан бадном кардан, доғдор кардан.

Сад чигарпора бар замин афтад,
Гар касе доманам биёлояд. *Ҳоқонӣ*

доман (бар-дар-андар-)чидан канора гирифтан, дур шудан; тарк кардан, даст кашидан.

Сар ба озодагӣ аз халқ барорам чун сарв,
Гар диҳад даст, ки доман зи ҷаҳон барчинам. *Ҳофиз*

Дарнагирад ба ҳеҷ тар оташ,
Доман аз охи мо чӣ дарчинӣ. *Қамоли Хучандӣ*
Ҳар ҷо ки ғубори нанг бинӣ,
Доман, нанишаста, беҳ ки чинӣ. *Шоҳин*

доман дарҳам чидан доман кашидан, дур шудан.

Доман аз рашҳаи хуни дили мо дарҳам чин,
Ки асар дар ту кунад, гар бихарошӣ решам. *Ҳофиз*

доман ҷамъ сохтан *ниг.* доман чидан.

Фиғон, ки хори маломат зи тездастиҳо
Амон надод, ки созем ҷамъ доманро. *Соиб*

домани *касе*, *чизе* гирифтани мутобият ва пайравии *касе* ё *чизе* кардан, аз пай *касе* ё *чизе* рафта, ба *касе* илтиҷо бурдан, паноҳанда шудан.

Ҳар кӣ зи дил домани пирон гирифт,
Ганҷи бақо з-ин дехи вайрон гирифт. *Ҳисрави Дехлавӣ*

Гар пароганда шавӣ, домани дил гир, ки дил
Хаймаи амну амон бар сари ғавғо бизанад. *Шамси Табретӣ*

доман ба дандон гирифтани *киноя* аз шитобон гурехтан.

Ба чобуктар аз худ маяндоз тир,
Чу афтад, доман ба дандон бигир. *Саъдӣ*

Бар мо хабари хоки кафи пой ту гуфтанд,
Доман бигирифт ашк ба дандону давон рафт. *Қамоли Хучандӣ*

доман ба камар барзадан *ниг.* доман барзадан.

Сарву шамшод ба хидмат ҳама истода ба по,
Гул ба побӯси бутон барзада доман ба камар. *Нусрат*

доман бар оташ задан бод додани оташ (бо мақсади фурузон кардан, афруختан).

То ба кай, эй лола, доман мезанӣ бар оташам,
Рӯзгоре шуд, ки месӯзам ба доғи хештан. *Сайидо*
доман дар (андар) доман бастан ба ҳамдигар мувофиқат
ва муовинат кардан.

Ҷар кучо шӯридаеро дидаам чун хештан,
Дустиро доман андар домани у бастаам. *Муиззӣ*
доман зи чанг гузоштан аз баҳри чизе баромадан.

Хона гири ба кӯи барзани у,
Нагузорӣ зи чанг домани у. *Чомӣ*

ДОМАНГИР دامنگير 1. чизе, ки боиси мумониат мешавад,
аз ҳаракат боздоранда, моневъ.

Бо харобиҳои зоҳир дилнишин афтодаам,
Сел натвонад гузашт аз хоки домангири ман. *Соиб*

2. маҷ. муддаӣ, даъвогар; шикояткунанда.

Гараш дарде на домангир бошад,
Қаломашро кай ин таъсир бошад? *Чомӣ*

Ид шуд, эй шайх, манъи бода аз тақсири туст,
Ҷар кӣ дарёбад туро, имрӯз домангири туст.

Мушфиқӣ

ДОМАНКАШ دامن كاش бо такаббур ва ноз роҳраванда;
доманкаш шудан бо ноз аз доман кашидан.

Зи сайри наргисистонаш ба худ ҳарфи дигар дорам,
Мабодо новаки нозаш шавад доманкаши ҳушам.

Асири

ДОМАНКАШОН دامن كشان чамон, хиромон.

Эй роҳату ороми чон, бо қадди чун сарви равон,
З-ин сон марав доманкашон, к-ороми чонам мебарӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

Ба базми дигарон доманкашон то кай тавон рафтан
Ба сӯи ошиқон ҳам гоҳ-гоҳе метавон омад. *Ҳилолӣ*

ДОМАНТАР دامن تر тардоман, фосик, фочир; бадном.

Тира бувад дудаи домантарон,
Нур бувад зодаи некаҳтарон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДОМАНИ دامنى меъҷар, миқнаа, сарандози занон.

Мар-ин шаҳро ҳақ он шоҳафганӣ дод,
Кӣ бар сарҳои шоҳон домани дод.

Хисрави Деҳлавӣ

ДОМГОҲ||**ДОМГАҲ** دامگه||دامگه ҷои домгузорӣ; ◇ ин
домгаҳ киноя аз дунё.

Ту ғофилӣ зи камони сипеҳр, варна туро
Кучост растан аз ин домгоҳ ҳамчун тир. *Савдо*

ДОМИҒ a. دامج саршикан, бурранда, қотевъ.

Қохири куффору боч аз Қоҳира дархоста,
Домиғи ашрору гард аз Домғон ангехта. *Ҳоқонӣ*

ДОМОД داماد 1. номзади духтар.

... Ки домоди у буд бар духтараш,
Ҷамебуд чун ҷону дил дар бараш. *Фирдавсӣ*

Маҷу дурустии аҳд аз ҷаҳони сустниҳод,
Кӣ ин аҷуза арусӣ ҳазор домод аст. *Ҳофиз*

2. шавҳари духтар (нисбат ба падару модари духтар).

Се пури Фиридун, се домоди уй,
Бихурданд май ҳар се бар ёди уй. *Фирдавсӣ*

Домод наям турову фарзанд,
Ҳастам ба қабули бандагӣ банд. *Чомӣ*

3. марде ки, нав зан гирифта аст, навдомод.

Шикоят кунад навъарӯси ҷавон
Ба пире зи домоди номехрубон. *Саъдӣ*
Аз маҷлиси ақд бо дили шод
Наздики арус рафт домод. *Ҳилолӣ*

ДОМОН دامن ниг. доман.

ДОМСОЗ دامساز фиребгар, иғвогар.

Баророст Гарсевази домсоз
Диле пур зи кина, саре пур зи роз. *Фирдавсӣ*

ДОМЪЕРӢ دامپاري расми домъерӣ расмест, ки агар касе ба болои сайд омада монад, сайёд қисме аз онро ба он кас мебахшад.

Гуфто, ки ба расми домъерӣ
Меҳмони туам бад-он ҷӣ дорӣ. *Низомӣ*

дон دان асоси замони ҳозираи доништан.

дон دان суффикси исмсоз маънои макон ва зарфиятро
ифода мекунад, мас.: 'гулдон', 'намакдон', 'оташдон',
'баччадон' ва м. инҳо.

ДОН دان шакли кутӯҳшудаи дона.

Дон асту дом холу хамаи зулфи он санам,
Ман солу мох баста бад-он дону дом дил. (1)

Муиззӣ

Бад-ин сон ҳамегашт то обу дон
Кашидаш зи ҳар марз зӣ Систон. (1) *Савдо*

ДОНА دانه 1. тухм, тухми ғалла.

Шона набуд у, ки ба мӯе шикаст,
Дона набуд у, ки заминаш фушурд. *Рӯдакӣ*

Чун мурғ расидем сари хирмани дунон,
Парвозкунон аз ҳаваси дона гузаштем. *Сайидо*
дона афшондан тухмӣ пошидан, кишт кардан.

Бузургӣ боядат, бахшандагӣ кун,
Кӣ дона то наяфшонӣ, наруяд. *Саъдӣ*

дона бардоштан ҳосил ғундоштан.

Ба дил аз ин таманно тухм мекошт,
Кӣ рӯзе хоҳам аз вай дона бардошт. *Ҳозиқ*

2. донак, ҳаста, ҳабба (ҳамчун донаки шафтолу, зардолу, хурмо ва м. инҳо).

Хурмогарӣ зи хок кӣ омӯхтаст,
Ин нағз пеша донаи хурморо? *Носири Хисрав*

3. як воҳиди чизҳои ғалак ва гирд, ҳамчун донангунур, донаи ҷав, донаи тасбеҳ, донаи хол ва ғ.

Ҷар кӣ ҳамчун донаи ангур бо у шуд дудил,
Рехта хунаш чу хуни донаи ангур бод! *Анварӣ*
Сабрам ба қадри донаи хашхош ҳам намонд,
З-онам ба дида хобу ба шабҳо қарор нест.

Хисрави Деҳлавӣ

Чандон зи пай донаи холи ту давидам,
Акнун нафасам чун нафаси мӯр барояд. *Сайидо*

4. маҷ. қатра, чакра.

Ҳофиз, зи дида донаи ашке ҳамафишон,
Бошад, ки мурғи васл кунад қасди доми мо.

Ҳофиз

Мурғи оби шуд барои донаи борон ҳубоб,
Сар баровард аз даруни обу пинҳон гашт боз.

Мушфиқӣ

5. маҷ. дур, марворид.

Бадри Чочӣ, суҳанат донаи гӯши хирад аст,
З-он дар ин ҳалқаи суҳанҳои чу дур меронӣ.

Бадри Чочӣ

Донаҳои бузургу рахшанда,
Дидаро файзу нур бахшанда. *Чомӣ*

◇ донаи мушкин хол.

Донаи мушкин ниходӣ бар изор,
То бад-он мурғи дилаш кардӣ шикор. *Чомӣ*
дона кардан а) чудо кардани мағз аз донак, гандум аз хӯша ва м. инҳо; б) рехтан.

Суроҳӣ сачдаи мастана мекард,
Зи пай тасбеҳи ашке дона мекард. *Зулолӣ*
дона аз анҷум пошидан *кинол аз ашк* рехтан, гирис-тан, оби дида рехтан.

Зи дунболам Банотуннаъш бошед,
Ба ҳар сӯ дона аз анҷум бипошед. *Ҳозиқ*

ДОНАДОРПАЗ *دانه‌دارپز*: устоди донадорпаз устои паллапаз, ки обро бисёр намеандозад ва биринҷ каме зиндатар мемонад.

Дигар хунарвари устоди донадорпаз аст,
Ки дам зи сурати дегаш намекашад наққош.

Савдо

ДОНАЗАН *دانه زن* навъе аз соҳирони ҳинду, ки донаи арзан, ҷав, гандум ва ғайраро бо заъфарон зард карда, бар он афсун хонда, гӯё барои иҷрои амале ба рӯи касе мепошиданд; *муқ. ҷавзан.*

Ҳар зани ҳинду, ки уро дона бар даст афганад.
Доназан, бе дона чунбад хирмани савдои ман.

Ҳоқонӣ

ДОНАК *دانک* *ниг.* дона 2.

ДОНАКАК *دانکک* *шакли тасғири* донак.

В-он даҳани танги ту гӯй касе
Донакаке нор ба ду ним кард. *Рӯдакӣ*

ДОНАНДА *دانه* 1. *сифати феълӣи замони ҳозираи до-нистан*; 2. доно; устод, моҳир; мутахассис.

Биёред донанда оҳангарон,
Яке гурӯз созанд моро гарон. *Фирдавсӣ*
Набинӣ зи шоҳон, ки бар тахтгоҳ
Зи донандагон бозҷуянд роҳ.

Абушақури Балхӣ

ДОНАСӮЗ *دانهسوز* зоеъ гардонандаи тухм.

Сар наёвард бурун ҳеч кас аз мазраи ишк,
Донасӯз аст замине, ки малоҳат дорад. *Соиб*

ДОНАҚ *دانق* *шакли арабишудаи* донг.

ДОНГ *دانگ* 1. аз шаш ҳисса як ҳисса, шашъяки ҳар чиз.

Аҳли Бухоро бо у ба ҳарб берун омаданд ва би-сёр кас кушта шуданд ва аз шаҳр миқдори ду донг бисӯхт. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Нагузаштӣ зи рӯзу шаб донге,
Ки чу говон намудияш бонге. *Чомӣ*

2. воҳиди вазнест, ки дар асрҳои мухталиф ва ма-ҳалҳои гуногун вазн ва баҳои он мутафовит буд ва ҳоло баробари шашъяки дирам аст (як дирам ду қи-рот ва ҳар қирот аз 0,19 грамм иборат аст).

Он ҷо хурмоё буд... ҳар яке даҳ дирам ва ҳас-та, ки дар миёнаш буд, донгу ним беш набуд.

Носири Хисрав

Рӯзе, ки фардои он рамазон хост буд, ман аз чумлаи харҷи рамазонӣ ва ид донге надоштам.

Низомии Арӯзӣ

ДОНГОНА *دانگانه* 1. пуле, ки дар вақти сайру гашт ҷу-раҳо барон харидани хӯрокворӣ ҷамъ мекунанд.

Ҳама дар ҷустуҷӯи донгона,
Аз шарият ба ҷумла бегона. *Саноӣ*

2. як донг; пули сиёҳ, миқдори нихоят ками пул.

ДОНИСТАКОР *دانسته کار* корафтода, таҷрибадида, кордон.

Инчунин сӯзону гарм охир мақор,
Машварат кун бо яке донистакор. *Румӣ*

ДОНИСТАН *دانستن* 1. фаҳмидан, огоҳ шудан.

Дафтар зи касе бувад, ки хонад,
Нодон варақу сабақ ҷӣ донанд? *Ҳилолӣ*

Ва аҳволи вай аз халқ пурсанд, ки айби хештан аз забони мардумон битавон донист.

Аҳмади Дониш

2. шинохтан; таъхис додан, муайян кардан.

Наздикӣ у шудам, салом кардам, маро бидонист
ва наздик кард. *«Таърихи Систон»*

Шабу рӯз дар баҳри савдову сӯз
Надонанд з-ошuftагӣ шаб зи рӯз. *Саъдӣ*

касери, чизери аз касе, чизе (на)донистан касе ё чизе-ро аз касе ё чизе фарқ (на)кардан, касе ё чизери аз касе ё чизе (на)шинохтан, имтиёз (на)намудан.

Чунон мастам, чунон мастам ман имрӯз,
Ки пируза надонам ман зи Пируз. *Румӣ*

На тадбири маҳмуду рои никӯст,
Ки душман надонад шаҳаншаҳ зи дӯст. *Саъдӣ*

3. пиндоштан, ангоштан, гумон кардан, ҳисобидан.

Гар аз пайванди у фаҳрет набвад,
Чунин донам, ки ҳам оре набошад. *Анварӣ*

Ман туро мардумакӣ дидан худ медонам,
Ту маро ҳамчу сирӣшк аз назар андохтай. *Шоҳин*

4. тавонистан; қудрат доштан.

Шакар донам аз ҳар лаб ангехтан,
Гулобе зи ҳар дидае рехтан. *Низомӣ*

Дигар сайёдон дареғ хӯрданду маломаташ кар-данд, ки чунин сайде дар домат афтод, надонистӣ нигоҳ доштан. *Саъдӣ*

ДОНИШ *دانش* 1. маърифат, илм, фарҳанг.

Дониш андар дил ҷароғи равшан аст
В-аз ҳама бад бар тани ту ҷавшан аст. *Рӯдакӣ*

Тавоно бувад ҳар кӣ доно бувад,
Зи дониш дили пир барно бувад. *Фирдавсӣ*

2. ақл, хирад; фаҳм, идрок.

Санг дар дасту мор бар сари санг —
Не зи дониш бувад сукуну даранг. *Саъдӣ*

Эй дода таноби дониш аз даст,
Байни ману ту таноб бигасст. *Шоҳин*

донишу фарҳанг илму маърифат; *маҷ.* нуктасанҷӣ дар шеър.

Хурда бар гуфтаи Шоҳин натавонанд гирифт
Нуктадонон, ки дам аз донишу фарҳанг зананд.

Шоҳин

ДОНИШАЛҲАНЧ *دانش الفنج* *ниг.* донишандӯхта.

ДОНИШАНДӮХТА *دانش اندوخته* донишманд; бисёр доно.

Чаҳондидаю донишандӯхта,
Сафаркардаю сӯхбатомӯхта... *Саъдӣ*

ДОНИШБАХР دانش بهر *ниг. донишвар.*

Бозмечуст дар вилояту шаҳр
Хабар аз мардумони донишбахр. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДОНИШВАР دانش ور *донишманд, олим; оқил, доно.*

Тавозуъ кун оиро, ки донишвар аст,
Ба дониш зи ту қадри ӯ бартар аст. *Ҷомӣ*
Чунин гуфт деҳқони донишвараш,
Ки: «Гар ман нахӯрдам, хӯрад дигараш». *Шоҳин*

ДОНИШВАРӢ دانش وری *илмомузӣ; донишмандӣ, доноӣ.*

Дилатро ба донишварӣ дор хуш,
Чу донишӣ, он гоҳ дар кор кӯш! *Ҷомӣ*
Шикастам шишаи узрвариро,
Кушудам сар хуми донишвариро. *Нозими Ҳиравӣ*

ДОНИШГАР دانش گر *ниг. донишвар.*

Чу донишгар ин қавлҳо бишнавад,
Пас он гаҳ замоне фуру орамад. *Тайён*

ДОНИШҚАДА دانشکده *ҷои касби дониш, маҳалли дониш.*

Ақл бинмуда ба донишқада хотири ту
Ройҳои ҳамаро фикри савобандешӣ. *Волеҳ*

ДОНИШМАЗӢ دانشمزی *илмомузӣ, донишандӯзӣ.*

Зоҳиде дар Ғазна аз донишмазӣ
Буд Муҳаммад ному куньят Сарразӣ... *Румӣ*

ДОНИШМАНД دانشمند *олим, ориф, соҳиби маърифат; ҳа-
ким, хирадманд.*

Мушкиле дорам, зи донишманди маҷлис бозпурс:
Тавбафармоён чаро худ тавба камтар мекунад?
Ҳофиз

Агар дар шаҳр табиби донишманд набувад, мар-
думи бисёр ба аворизи дохилӣ ва хоричӣ мариш
шаванд. *Аҳмадҷи Дониш*

ДОНИШОМУӢ دانش آموز *илмомӯзанда, донишҷӯӣ.*

Чун шаҳзодаро ба ақлу ба роӣ
Донишомӯз диду рамзкушоӣ... *Низомӣ*

ДОНИШОМУӢӢ دانش آموزی *илмомузӣ, донишҷӯӣ.*

Ҳавасе будаш аз дилафрузӣ,
Дар чӣ? Дар кори донишомӯзӣ! *Хисрави Деҳлавӣ*

ДОНИШПАЖӢ دانش پژوه *толиби илму дониш, донишҷӯ.*

Чунин гуфт, к-ин пири донишпажӯх,
Ки чандин сухан гуфт пеши гурӯҳ... *Фирдавсӣ*

ДОНИШПАРАСТ دانش پرست *илмдӯст; хирадманд.*

Далеру сухангӯю донишпараст,
Ба тирӯ ба шамшер густоҳдаст. *Низомӣ*

ДОНИШПАРВАР دانش پرور *ниг. донишпараст.*

Лек донад он ки донишпарвар аст,
К-ин қарор андар сарои дигар аст... *Ҷомӣ*

ДОНИШФАЗО(Ӣ) دانش فزا(ی) *1. донишфаъоянда, зиёдку-
нандаи илму маърифат.*

Ба таълими нокас забон кам кушой,
Ки таълими ӯ нест донишфазой. *Ҷомӣ*

2. донишманд; хирадманд.

Чи неку сухан гуфт донишфазой,
Бад-он, к-ат на кор аст, камтар гарой.

Абушақури Балхӣ

ДОНИШШИОР دانش شعار *ниг. донишпараст.*

Рӯзе он донишшиор ба расми маъхӯд бо рафо-
кати қорӣ ворид гашт. *Садрӣ Зиё*

ДОНИШҚАРИН دانش قرین *донишдӯст, донишвар.*

Уроқи донишқаринро таълифотест, ки беадил ва
лосонист. *Садрӣ Зиё*

ДОНО دانا *донишманд; оқил, хирадманд; муқобили коно.*

Фиристода бояд, ки доно бувад,
Ба гуфтан далеру тавоно бувад. *Фирдавсӣ*
доноӣ кор донандаи кор, кордида, пуртаҷриба.

Шунидам, ки мегуфт доноӣ кор,
Ки будаш гирифтори бад рӯзгор... *Савдо*

◇ доноӣ Ҷӯс киноя аз Фирдавсӣ.
Сухангӯи пешина — доноӣ Ҷӯс,
Ки ораст рӯи сухан чун арӯс... *Низомӣ*

ДОНОДИЛ دانادل *дилоғоҳ; воқиф; хирадманд.*

Зи мо донодилон маънӣ наҷӯянд,
Димоғошуфтагон ошуфта гуянд. *Убайди Зоконӣ*

Чаро в-арна донодили хушбёр
Кунад шеваи шоирӣ ихтиёр? *Шоҳин*

ДОНОӢ دانائی *оқилӣ, хирадмандӣ; муқобили коноӣ.*

Хирад беҳтар аз чашму биноӣ аст,
На биноӣ афзун зи доноӣ аст. *Абушақури Балхӣ*
Барнаёяд ба муроди дили ман як нафасам,
То хирад дод ба ман мансаби доноиро. *Махфӣ*

ДОӢ ا. دانى *наздик; қосӣ ва доӢ дуру наздик; ҳама ҷо.*

Ва ин имом ба офоқи машриқу мағриб ва шимо-
лу ҷануб битавонад расид, то асари ҳифзи у ба
қосӣ ва доӢ расад. *Низомии Арӯзӣ*

дор دار *асоси замони ҳозираи доштан.*

«дор» дар суффикси исмсоз маъноӣ соҳибиятро ифо-
да мекунад, мас.: манфиатдор, молдор, мевадор ва м.
инҳо.

ДОР I دار 1. *дарахт; танаи дарахт.*

Баҳор ораду тирмоҳу ҳазон,
Барорад пур аз мева дори разон. *Фирдавсӣ*
Снеҳгӯш... бар канори беша муше дид..., ки
ба дандони аррасифат аҷзои уруқи дорро мунфа-
сил месозад. «Анвори Сухайлӣ»

**2. ҷӯби ғафс, ки бо он болои хонаро мепушанд, бо-
лор.**

Дувум дониш аз осмони баланд,
Ки бар пой чун аст бе дору банд.

Абушақури Балхӣ

**3. сутуни баланди ба замин шинондашудае, ки гу-
наҳгорони маҳкум ба эъдомро бо чилбур аз гардан
ба нуғи он меовезанд.**

Сухан бифғанад минбару дорро,
Зи сӯроҳ берун кашад морро. *Абушақури Балхӣ*
Сари уро зи дор андешае не,
Ба ғайр аз дузди уро пешае не. *Сайидо*

дор *кардан ба дор овехта куштан.*

Шоҳи сухан манам, шуаро дузди ганчи ман,
Бас дуздӯро ки бар сари иқрор дор кард. *Ҳоқонӣ*
ба дор кардан овехтан, ба дор кашидан.

Чахор сад танро гардан зад ва ба дор кард.

«Таърихи Наршахӣ»

бар дор дӯхтан овехтан, ба дор задан; қатл кардан, куштан.

Ду чашми Вис бо оташ бисӯзам,
В-аз он пас дояро бар дор дӯзам.

Фахриддини Гургонӣ

4. иншооти махсусе, ки арғамчинҳои ғафсро ба сари чӯбҳои ба замин нишондашуда таранг баста, дорбозҳо бар болои он баромада, бозӣ ва хунарнамой мекунад.

ДОР II *ا. دار* хона, ҳавлӣ; ҷой, манзил.

Ғанимат дон ту ин дамро, ки даври чоми миной
На дораш монд, не доро, на қасраш монду не қайсар.

Бадри Чочӣ

Рафт шодию тараб, омада ғам бар ҷояш,
Дори меҳнат шуда аз ғусса тарабхонаи талх.

Имло

дори истифо девони ҳисобдорӣ; девони назорат ба дахлу харчи мамлакат.

Абулғаффор ба дори истифо равад ва бигӯяд муставфиёро, то хат бар ҳосил ва боқии у кашанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

дори шифо (*инчунин* дорушифо) касалхона, бемористон, беморхона.

Хонаи дил ба ҳаёли лаби у дори шифост,
Чанд молад дили маҷруҳ, ки марҳам бо уст.

Қамоли Хучандӣ

◇ дори адн киноя аз бихишт.

Шаҳре аз дори адн хуррамтар,
Қасре аз Мисри аср мӯъзамтар. *Саной*

ба ҷониби дори адн хиромидан киноя аз вафот кардан.

Доии ҳақро лаббайки иҷобат гуфта, дар Қобул ба ҷониби дори адн хиромид. *«Равзат-ус-сафо»*

дори мулк тағр. (*инчунин* дорулмулк) шаҳри марказии мамлакат, пойтахт.

Бағдод дори мулк шуду баъзи навбахор,
Ороишу шукуфтани боғ аз наҳори уст. *Муиззӣ*

(ин) дори нӯҳдар киноя аз дунё.

Бирун афган буна 3-ин дори нӯҳдар,
Магар эмин шавӣ 3-ин мори нӯҳсар. *Низомӣ*

дори фано (*ё* фонӣ) киноя аз дунё.

Эй дӯст, ба пурсидани Ҳофиз қадаме нех.
3-он пеш, ки гӯянд, ки аз дори фано рафт. *Ҳофиз*

Азиз аз дори фонӣ чун сафар кард,
Ба руи иззаташ хорӣ назар кард. *Ҳозик*

(ин) дори шашдар киноя аз дунё.

Дар ин дори шашдар наёбӣ ба ком
Маҷоли маҷолу мақоми мақом. *Хочу*

дору диёр ватан.

Таҳсили худро бар он ҷо гузаронида ва пас аз мурочаат аз сафари Макка маҷбур ба ҷалон ватан ва тарки дору диёри худ гаштааст.

Носири Хисрав

ба дори бақо интиқол кардан киноя аз мурдан, вафот кардан; ба дори бақо пайвастан киноя аз мурдан.

Тамоми он мардум ба дори бақо пайвастанд.

«Равзат-ус-сафо»

ДОРАЙН *а. دارين* 1. шакли дугонаи дор II; 2. д.

ду дунё — дунёи моддӣ ва ғайримоддӣ, ин дунё ва охират.

Шарти неқубандагӣ он аст, ки... хидмати соҳибӣ қадимро мӯчиби саодати дорайн донанд.

«Таърихи Фаршита»

ДОРАНДА *1. دارنده* сифати феълӣи замони ҳозираи доштан; 2. расул, қосид.

Доранда чу бар сарам гузар кард,
Аҳволи ту як ба як хабар кард. *Шоҳин*

3. мураббӣ, тарбиятгар, ниғаҳбон.

Чу дорандагӣи туро моя нест,
Мар-уро ба гетӣ чу ман доя нест. *Фирдавӣ*

ДОРАНДАГӢ *دارندگى* дорой, давлатмандӣ.

... Ки Доро, ки дорой офоқ буд,
Ба дорандагӣ дар чаҳон тоқ буд. *Ҳофиз*

ДОРАФЗИН *دارافزين* ҳар чизи аз чӯбу санг сохташуда, ки одам ба он такья мекунад; такьягоҳ.

Такья бар болиши иқболош дор,
Ки зи таъидаш дорафзин аст. *Абулфараҷи Рунӣ*

ДОРБАЗИН *داربزين* *ниг.* дорафзин.

ДОРБОЗ *دارباز* шахсе, ки ба дор баромада бозӣ ва хунарнамой мекунад, расанбоз; *ниг.* дор I 4.

Муҳолифи ту, ки бо дор мекунад бозӣ,
Ба пеши фитнаи қадри ту дорбоз ояд.

Хисрави Деҳлавӣ

Баҳри рӯзӣ мекунам бофандагӣ чун анкабут,
Хона ҳамчун дорбоз аз ресмон бошад маро.

Сайидо

ДОРБОМ *داربام* болоре, ки ба дарозии хона гузошта аз ду тараф дастақҳо чида бодро менӯшанд, шоҳпул, шохтир, харӣ.

ДОРБӢӢ *داربوى* чуби уд, ки барои хушбӯӣ месузанд.

То сабрро набошад ширинии шакар,
То бед бӯӣ надҳад бар сони дорбӯӣ. *Рӯдакӣ*

Зулф дар руҳсори он дилбар чу дидам беқарор,
Ман бияндозам дар оташ ҷону дил чун дорбӯӣ.

«Луғати ғурс»

ДОРО I *دارا* 1. доранда; сарватманд, тавонгар; *муқобили* дарвеш 1.

Савобат бошад, эй дорой хирман,
Агар раҳме кунӣ бар хӯшачине. *Ҳофиз*

2. номи подшоҳи сулолаи Ҳахоманишиён, ки аз тарафи Искандари Мақдунӣ дар соли 330 пеш аз мелодӣ кушта шудааст.

Мо қиссаи Сикандару Доро нахондаем,
Аз мо ба ҷуз ҳикоятӣ меҳру вафо мапурс! *Ҳофиз*

◇ дорой арши маҷид киноя аз худо.

Ба каф дод дорой арши маҷид
Зи ангушти тасбеҳхонаш калид. *Ҷомӣ*

дорой кайҳон киноя аз подшоҳ.

Яке гуфташ, ки эй дорой кайҳон,
Кӣ ёрад кард бо ту макру дастон.

Абӯшақури Балхӣ

ДОРО II دارا: доро кардан даравидан, дарав кардан.

Бад-он зоянд мардум, то ки миранд,
Бад-он коранд, то бик(у)нанд доро.

«Луғати ғурс»

ДОРУ دارو 1. он чӣ ки барои таскини дард, рафъи ҷароҳат ва дафъи беморӣ истеъмол мекунанд; даво, дармон.

Ба доруи дармон ҷаҳон гашт рост,
Ки беморию марг касро нақост. *Фирдавсӣ*

Баргу, ки илоҷи ин ҷавон чист?
Доруи мизочи нотавон чист? *Шехин*

доруи манбал (ё мунбил) гиёҳест, ки барои дуруст кардани ҷароҳати тоза ва яғири кару асп кор фармуда мешавад.

Гуфт: Полонаш фуру неҳ пеш-пеш,
Доруи манбал бинех бар пушти реш. *Румӣ*

2. борут.

Вақте ки муқобили душман мешуданд, ҳанӯз до-ру ва фишанг ва гулула дар Бухоро буд.

Аҳмади Дониш

доруи туфанг борут,

Салимшоҳ... ҳукм кард, ки ҷамеъи бандиёни
Қаҳқарро дар хонае карда, поёни он хона доруи
туфанг пур карда оташ диҳанд.

«Таърихи Фариишта»

3. маҷ. шароб, май.

Гар аз шиша дору кунӣ дар қадаҳ,
Шавад шайх Аттор масти фараҳ. *Турро*

◇ доруи беҳушӣ киноя аз шароб.

Чашми махмури туро ҳоҷати майнӯшӣ нест,
Сурма дар чашм кам аз доруи беҳушӣ нест. *Соиб*

ДОРУБАРД داروبرد карру фар, дабадаба, гирудор.

Бипушид Рустам силеҳи набард,
Ба овардгаҳ рафт бо дорубард. *Фирдавсӣ*

ДОРУГИР داروگير гирудор; задухӯрд, ҷанг, набард; му-бориза.

Баромад хурушидани доругир,
Дурахшидани ханҷару захми тир. *Фирдавсӣ*

Ҳаст дар нафс доругир басте,
Ки надонад ба ғайри пир касе. *Ҷомӣ*

ДОРУЗЗАРБ а. دارالضرب хонаи сикка задани пул, зар-робхона, зарбхона.

Ин миқдор танга ва нуқра... бармедоштанд...
ва ҳаёл мекарданд, ки ҳамон лаҳза аз доруззарб
оварданд. *«Таърихи Фариишта»*

Гар ба доруззарби ғам аз муҳри меҳрат сар ка-шам,

Бод ҳолӣ сиккаи қалби ман аз нақди равон. *Бадри Чоӣ*

ДОРУЗЗИЁФАТ а. دارالضيافت меҳмонхона, меҳмонсаро, мусофирхона.

Масочид ва хавониқи бисёёр эҳдос кард ва дар
Бағдод чанд доруззиёфат сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ДОРУКАДА а. داروكده ниг. дорухона.

Ҳар ақоқир, ки дорукадаи Бобулроост,
Ҳозир ореду баҳо бадраи зар боздихед. *Ҳоқонӣ*

ДОРУЛАДАМ а. دارالعدم олами мавт, олами нестӣ; охират.

Ҷиганд баъди шастсола ҳукумат рахт ба до-руладам кашид. *«Таърихи Фариишта»*

ДОРУЛАМОН а. دارالامان 1. ҷои беҳатарӣ, макони амни-ят, маҳали маҳфуз аз хавфу хатар.

Хатте, ки гирди худ зи харобӣ кашидаем,
Дар мавҷези ҳодиса доруламони мост. *Соиб*

Ҷузъро вайронаҳо бошад ҳисори офият,
Кулбаи худ кардаам доруламони хештан. *Сайидо*

2. маҷ. гӯристон, қабристон; 3. номи мавзее.

Султон Ғиёсуддин... аз ин ҷаҳони пушшӯру
шар даргузашт ва дар Доруламон мадфун гашт.

«Таърихи Фариишта»

ДОРУЛАМОРА||ДОРУЛАМОРАТ а. دارالاماره||دارالامارات сарой, қаср, арки амирӣ, арки хонӣ.

Имом шабе гуфт, ки ман дар доруламорани Қуфа
пешӣ Абдулмалик бинни Марвон нишаста будам.

«Таърихи Давлатшоҳ»

Бидон, ки дар айёми ҳукумати амир Дониёл ба
доруламорати Бухоро хеле тафовути фоҳиш дар
умури миллатӣ воқеъ шуда. *Аҳмади Дониш*

ДОРУЛБАВОР а. دارالبوار дӯзах, ҷаҳаннам.

Ва касоне, ки ба ҳирси мол аз киштии мо ҷудо
буданд, ҳамроҳи мол ба дорулбавор шитофтанд.

Аҳмади Дониш

◇ ба дорулбавор рафтан киноя аз мурдан.

Бархе хештанро ба шамшер ва жубин зада ба
дорулбавор рафтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ба дорулбавор фиристодан киноя аз куштан, ҳалок
гардондан (дар ҳаққи одами бад).

ДОРУЛБАЙЪ а. دارالبيع бозор.

Ба дорулбайъи Юсуф медаванданд,
Матои рағбат аз ҳам меҳариданд. *Нозим*

ДОРУЛИБОД а. دارالعباد хона, сарои бандагони худо
(сифати шаҳри Язд дар Эрон).

ДОРУЛИЁР а. دارالعيار хонае, ки дар он зару сими са-раро аз носара ҷудо мекунанд.

ДОРУЛКУТУБ а. دارالكتب китобхона.

Дари дорулкутуб чу боз кунад,
Нусхате аз сабоҳ бифристанд. *Ҳоқонӣ*

ДОРУЛМАҚАР(Р) а. دارالمقر қароргоҳ; маҷ. шаҳр.

ДОРУЛМУЛК а. دارالملك 1. ниг. дор II (дори мулк).

Дар нафси ин шаҳр, ки дорулмулки туст, писаре
мутаваллид шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. дарбори аморат; сарои ҳукумати.

Ва муддати сӣ сол он сарой дорулмулки Бухоро
буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

ДОРУЛФОХИРА а. دارالفخره пойтахт.

Ба тадриси яке аз мадориси муътабаран дорул-
фохира мансуб аст. *Садри Зиё*

ДОРУЛҲИЛОФА||ДОРУЛҲИЛОФАТ а. دارالخلافه

دارالخلافه маркази хилофат, пойтахти халифаҳои араб;
маркази ҳукумат.

Маншур аз дорулхилофа бад-ин лақаб содир шуд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ДОРУЛҒУРУР *a.* دارالغور *киноя аз дунбё, ҷаҳон.*

Гар набудӣ акси он сарви сурур,
Пас нахондӣ эзадаш дорулғурур. *Румӣ*

ДОРУЛҚАЗО *a.* دارالقتضا *қозихона, хонаи муурофия ва фай-салдиҳии даъвоҳо аз тарафи қозӣ.*

[Қозӣ] модом ки эшон аз дорулқазо берун нара-
ванд, қазийя ва даъво нашунавад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Дар хусумат омаданду дар қафо
Ду мураққаъпуш дар дорулқазо. *Амтор*

ДОРУЛҚАРОР *a.* دارالقرار *охират.*

Дилҳои мо қарорғаҳи дард кардаанд,
Дорулқарор бар дили мо сард кардаанд. *Ҳоқонӣ*

Шуд ба як дам ҷониби дорулқарор,
Қас намонад ҷовидон эмин зи марг.

«Таърихи Сайидроқим»

ДОРУЛҶУЛУД *a.* دارالجلود *хонаи пӯст ош додан, даб-боғхона.*

Гар ба дорулҷулуд баргузарад,
Бигурезад зи ганди ӯ даббоғ. «Оташқада»

ДОРУМАДОР دارومدار *1. мудоро, созиш, мусолаҳа; 2. муомила, додутирифт.*

ДОРУНАДОР داروندار *дорой, молу мулк, молу манол.*

Аз шуғли девонӣ, ки дар уҳда доштааст, истеъ-
фо намуда ва ба ҷуз андаке зарурӣ аз тамоми до-
рунадори худ даст бардошта. *Носири Хисрав*

ДОРУННАИМ *a.* دارالنعيم *1. хонаи нозу неъмат; 2. д. би-ҳишт.*

ДОРУССАЛОМ *a.* دارالسلام *1. д. ҷаннат, биҳишт.*

Дар айши нақд кӯш, ки чун обхӯр намонд,
Одам биҳишти равзаи доруссаломро. *Ҳофиз*

2. лақаби шаҳри Бағдод.

Ҳикоят кунанд, ки чун султон Маликшоҳро
Доруссалом мутахаллас шуд, хост то бо фузало
васлат созад. «Тазкираи Давлатшоҳ»

ДОРУССАЛТАНА||**ДОРУССАЛТАНАТ** *a.* دارالسلطنة

даралсалтне *шаҳри марказӣ, пойтахт.*

Вақте ки аз Тошканд озими доруссалтанай Ру-
сия шудем, фасли хазон буд. *Аҳмади Дониш*

ДОРУССАЛҲ *a.* دارالسلخ *ҷое, ки чорпоёнро мекушанд,
кушишхона, саллоххона.*

Говмеш гуфт:... имрӯз ба доруссалх маро ме-
баранд. «Анвори Сухайлӣ»

ДОРУССИЁДАТ *a.* دارالسيادت *хонаи ҷамъомади сайидҳо,
ки авлоди Муҳаммад мебошанд.*

[Ҷозонхон] фармуд, то дар Табрез ва дигар ви-
лоёти муаззам... доруссиёдат созанд, то содот он
чо фуру оянд. «Ҷомеъ-ут-таворих»

ДОРУССУРУР *a.* دارالسرور *киноя аз биҳишт.*

Хонаи ғайр аз нашоти васли ӯ доруссурур,
Кулбаи ман аз ҳилоли ҳаҷри ӯ байтулҳазан.

«Оташқада»

ДОРУХОНА داروخانه *хонае, ки даво тайёр карда мефу-
рушанд, давохона.*

Ҷароҳатҳои осеби фалакро
Зи дорухонаи халқи ту марҳам. *Анварӣ*

Дил зи дорухонаи дардат даво дорад умед,
Шарбати ҳосе аз он дорушифо дорад умед.

Қамолӣ Хуҷандӣ

ДОРУШИҶО *a.* دارالشفاء *ниг. дор II (дори шифо).*

Мавлоно Қутбиддин муддате дар дорушиҷо
Ҷирот машғул ба дарси тиб буд.

«Таърихи Сайидроқим»

Дил мебарад зи лаъли туам орзуи ком,
Бигзор, то мариз ба дорушиҷо равад. *Шоҳин*

ДОРУҒА *m.* داروغه *сардори посбонони шаҳр; сардори идо-
раи шаҳрӣ, миришаб, шаҳрдор.*

Исфакониён... ба ишораи Кова доруғаи Исфакон-
ро куштанд. «Равзат-ус-сафо»

ДОРҶАЗИН دارفزين *ниг. дорафзин.*

Бар сари ин хона ҳамчу ҳазира карда ба дор-
ҷазин, то касе он чо наравад. *Носири Хисрав*

ДОРҶИН دارچين *пусти дарахте, ки дар мамлакатҳои гарм-
сер мерӯяд, онро барои хуштағмӣ ва хушбӯӣ ба таом
меандозанд.*

ДОРҶИНӢ دارچینی *1. ниг. дорчин.*

Табиб гуфт:... донге аз он дору бигиранд ва
куфта ва бехта бо қадре мушки холис ва дорчинӣ
биёмезад. «Анвори Сухайлӣ»

2. дорчинранг, қаҳваранг.

ДОС I داس *олати оҳани ҳилолшакл, ки бо он алаф, ган-
дум, ҷав ва монанди инҳоро медараванд.*

Оташи сӯзону доси тезро
Як сифат бошад тару хушки гиёҳ. *Ҳоқонӣ*

Мазраи сабзи фалак дидаму доси маҳи нав,
Ёдам аз киштаи хеш омаду ҳангоми дарав. *Ҳофиз*

ДОС II داس: *досу далус чизҳои нодаркори партофтани;
мардуми досу далус авбош, паст, дун.*

Душ донистам, к-ин ранҷ ҳама васвос аст,
Мардуми досу далус аздари рӯймос аст. *Мунҷик*

ДОСГОЛА||**ДОСКОЛА** داسگاله||*доси хурд, ки ба-
рои пиростани дарахтон ба кор бурда мешавад, навъе
аз қачқорд.*

Чун даромад он қадевар марди зафт,
Бел ҳишту доскола баргирифт. *Рудакӣ*

ДОСТОН داستان *1. қисса, ҳикоят; афсона.*

Кунун, эй сухангӯи бедормағз,
Яке достоне биёрой нағз. *Фирдавсӣ*

*2. воқеа, мочаро, саргузашт; достон гуфтан ҳикоя
кардан, қисса ё воқеаю саргузаштеро нақл кардан.*

Бори дигар ҷунин расид нидо,
Ки бигу достони шоҳу гадо. *Ҳилолӣ*

Пеши падар шавем ва ин достон он чо бигуем,
то падар миёни мо мугавассит бошад.

«*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

достон аз касе, чизе кушодан дар бораи касе ё чизе гап кушодан, дар бораи касе ё чизе воқиае ҳикоя кардан.

Ман муддатест, хона дар ин дашт кардаам,
Накшодам ба ҳеҷ кас аз хеш достон. *Сайидо*

3. маҷ. овоза, шӯхрат; машхур; достон будан шӯхрат доштан, машхур будан; достон кардан шӯхрат додан, машхур кардан.

Зи ҷуди ту ман аз гетӣ ба неъмат достон будам.
Ба ҳашмат мар-маро ҳамчун Фаридун достон кардӣ.
Рудакӣ

достон шудан овоза пайдо кардан, машхур гардидан.

Зи Уқлидусу нахву тиббу нучум
Чунон шуд, ки шуд достон дар улум. *Ҳоҷу*
Маҷнун чу фасонаи ҷаҳон шуд,
Он рози нуҳуфта достон шуд. *Ҳилолӣ*

◇ достон задан масал овардан, масал задан.

Чунин гуфт бо модар Исфандиёр,
Ки неқӯ зад ин достон хушёр. *Фирдавсӣ*

ДОУССАЪЛАБ *a.* داع الثعلب *тиб.* бемории рубоҳ, беморие, ки дар натиҷаи он муи кас мерезад.

Доуссаълаб бибурда мӯяш,
В-аз захми дадон фигур рӯяш. *Ҷомӣ*

ДОФЕЪ *a.* دافع дафъқунанда, дурқунанда, радқунанда; боздоранда.

Ба сояи хиргоҳ паноҳ бурдан дофен ҳарорат не.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

Микдоре касир аз аскар ба расми илғор номзад шуданд, то омади Русияро монев ва дофев бошанд.
Аҳмади Дониш

ДОФИА *a.* دافعة муаннаси дофев; ◇ қувваи дофия *тиб.* қуввае, ки фазла (яъне боқимондаи чизҳои ҳурдашуда-ро) аз бадан хориҷ мекунад.

Аммо нафси наботино се қувват аст, яке қуввати ғозия ва амали у ба иноати ҷаҳор қуввати дигар тамои шавад: ҷозибаву мосикаву ҳозимаву дофия. «*Ахлоқи Носирӣ*»

... Ҷаҳорум он ки он чи ношониста бувад, уро дафъ қунад, ва уро дофия хонанд. *Низомии Арузӣ*

ДОХИЛ *a.* داخل 1. дароянда, воридшаванда; муқобили хориҷ.

Биёбоне чунон ҳарру чунон саъб,
К-аз у хориҷ набошад ҳеҷ дохил. *Заҳири Форъебӣ*
дохил шудан даромадан, ворид гаштан.

Шоҳ то дохул бисот оросту андар мадҳи у
Чун алам гаштему боре сӯи у дохил шудем.
Хисрави Деҳлавӣ

2. дарун.

Васила чист, ки ту дохилию ман хориҷ,
Ту гушт меҳурию устухон — мани афғор? *Фузулӣ*

ДОХИЛӢ داخلӣ мансуб ба дохил, дарунӣ; муқобили хориҷӣ.

Агар дар шаҳр табиби донишманд набувад, мар-

думи бисъер ба аворизи дохилӣ ва хориҷӣ мариэ шаванд. *Аҳмади Дониш*

ДОХУЛ داخل нишастгоҳ ва ё суфан даромадгоҳи дарбори подшоҳон ва амалдорон, ки аз ҷубу санг месохтанд; чилавхона; дарвозахона.

Ҳануз бар дари дохул дуди гулхани мо,
Саводи силсилаи зулф шохиди ҷон аст.

Бадрӣ Ҷочӣ

ДОШ داش оташдоне, ки дар он оҳақ, хишт, сафол ва ғ. мепазанд, хумхона, хумдон, кӯра.

Ман чунин зор аз он ҷаммош-дарам,
Ҳамчу оташ миёни дош-дарам. *Рӯдакӣ*
Зоҳиди хоми хешбин ҳаргиз
Нашавад пухта, гар ниҳӣ дар дош. *Аттор*

ДОШАН داشن 1. инъом, ато, бахшиш.

Чӣ кунам, ки сафехро ба никӯй
Натавон нарм кардан аз дошан. *Лабибӣ*

2. кайфар, подош, мукофот (дар бадали неқӣ).

Бад-ин ранҷу бад-ин гуфтори неқу
Туро дошан диҳад эзад ба мину.

Фаҳриддини Гурғонӣ

ДОШОД داشاد *ниг.* дошан 1.

Зи дошоди ту шод гардад, вале
Зи кини ту ғамнок гардад адӯ. *Манучехрӣ*

Хостам бо ниёзу дошодаш,
Падар ин чо ба ман фиристодаш. *Унсурӣ*

ДОШТАН داشتن 1. молик будан, доро будан, дар тасарруфи чизе будан.

Пеши мо, эй шамъ, лоф аз сӯхбаторӣ мазан,
Сад забон дорем, ҳамчун соя хомӯшем мо. *Сайидо*

Агар дорӣ дили гармею доғе,
Димоғе сӯзу равшан кун ҷароғе. *Мулҳам*

2. нигоҳ доштан; риоя кардан.

Бидоред як сар ҷама ҷои хеш,
Яке аз дигар пой манҳед пеш. *Фирдавсӣ*

3. парвариш кардан.

Дар вай [яъне деҳи Тавоис] мардумоне будаанд бо неъмат ва таҷаммул, ҳар касе дар хона яке ва ду товус медоштанд. «*Тағрихи Наршахӣ*»

4. тасарруф кардан; идора кардан.

Амир Исмоил нома карда ба амир Наср, то эшонро банд қунад ва ба зиндон фириштад, то вай мулки Бухороро тавонад дошт.

«*Тағрихи Наршахӣ*»

5. водор кардан.

Доштандам бар он ки шоҳ шавам,
Гарданафрои тоҷу гоҳ шавам. *Низомӣ*
Қосиди озори мардум нест он ҷаши сиёҳ,
Ҷодуно мастию шӯҳӣ бар он медорадам. *Исмат*

6. ҳисоб кардан, шумурдан, ангоштан, пиндоштан, донистан.

Дар хучраи васл нонишаста,
Ҳаҷр омаду дар бизад қазоро,
Ҷон гуфт, ки кист? Гуфт: Бикшо!
Бегона мадор ошноро! *Анварӣ*

7. феълӣ ёридиханда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'дуст доштан', 'азиз доштан', 'нигоҳ доштан' ва ғ.

ДОЯ دایه 1. зане, ки тифлонро аз кӯдакӣ шир макконда, парасторӣ мекунад.

Расми араб чунон будӣ, ки бачагон ба доя додан-дӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Бар дили хунгаштаам, охир, чӣ раҳм ори сипеҳр? Тифли ман, эй доя, аз меъёри парвардан гузашт. *Шоҳин*

2. маҷ. мураббӣ, тарбиятгар.

Сиёвуш ҷаҳондору пурмоя буд,
Варо Рустами Зобули доя буд. *Фирдавӣ*

ДОҒ داغ 1. нишони форикае, ки ба оҳани тафсон ба сурину рони чорпоён зада мешавад, тамғае, хи дар қадим ба пешонӣ ё ҷои дигари бандиён ва ғуломон гузошта мешуд; доғи ҳабаш тамған ғуломӣ; доғи ҳабаш бар ҷаббин ниҳодан доғи ғуломӣ бар пешонӣ задан.

Ба аҳдат шаҳи Руму фағфурӣ Чин
Ниҳоданд доғи ҳабаш бар ҷаббин. *Ҳочу*
доғ баркашидан *ниг.* доғ задан.

Ба пешониш доғе баркашида,
Чу хатте бар хатое даркашида. *Хисрави Деҳлавӣ*
доғ задан тамға ниҳодан, нишон кардан.

Наъл дигаргун зада аспат ба таън,
Бар руҳи иблис зада доғи лаън. *Хисрави Деҳлавӣ*
доғ ниҳодан *ниг.* доғ задан.

Он қадар ҳезум намеёбам, ки чун сармо шавад,
Оташе афрузаму бар дасти худ доғе ниҳам. *Мушфиқӣ*

2. *тиб.* нишонаҳои сиёхчатоб дар пусти рӯи инсон, ки бо иллате пайдо мешаванд.

Ба руҳат он ҳама доғ аз хату хол
Дуди дилсӯхтаи афгорест. *Қамоли Хуҷандӣ*

доғи калаф доғи тираанги сурхчатоб дар рӯи инсон.
Аз доғи ғамаш даруна хаста,
Доғи калафаш ба руҳ нишаста. *Хисрави Деҳлавӣ*
доғ-доғ доғдор, пурдоғ.

Барф гашта мӯи ҳамчун парри зоғ,
В-аз ташаннуҷ рӯй гашта доғ-доғ. *Румӣ*

3. лаккае, ки аз ҷакидану рехтани ягон моеъ ба рӯи матоъ пайдо мешавад, лакка.

Ҷомӣ, чӣ лоф мезанӣ аз покдоманӣ,
Бар хирқан ту ин ҳама доғи шароб чист? *Ҷомӣ*
доғ гузоштан лаккадор кардан.

Кӯш, то дил ба тамошон ҷаҳон нагзорӣ,
Доғи афсӯс бар оинаи ҷон нагзорӣ. *Соиб*

4. асар, нақш; нишон.

Наёбӣ дар ҷаҳон бе доғи поям
На фарсангею на фарсангсоре. *Лабибӣ*
Чунон болида дид он сарви озод,
Ки доғи хоби аввал рафташ аз ёд. *Ҳозиқ*

доғи гозурон (*ё* қассор) нишоне, ки шустагарон ба-рои сахв нашудан ба канори матоъ мегузоранд.

Ҳар фарши сақлотун, ки маҳ саббоғи у будӣ се маҳ,
Аз оташи гардун снях чун доғи қассор омада. *Ҳоқонӣ*

5 ҷароҳат, захм.

Марҳам ба доғҳои чигарсӯзи мо манех,
Бо донаҳон сӯхта борон чӣ мекунад? *Соиб*
Мабин, эй лоларух, густох сӯям,
Ба сони доғи дил сурх аст рӯям. *Мулҳам*

6. *киноя аз* андӯх, аламу ҳасрат ва азоби қалбӣ, ки дар натиҷаи ишқ, рашк ё марғи дилбандон ва хешовандон пеш меояд.

Гарчи ҷавшанпуш шуд дил аз ҳучуми доғи ишқ,
Заҳми миҷғони чу пайконаш ҳам аз ҷавшан гу-зашт. *Шоҳин*

Ҳама ранҷ аз сина берун шавад,
Ба ҷуз доғи фарзанд, к-афзун шавад. *Савдо*

доғи кӯҳна (*ё* куҳан) а) захми кӯҳна, ҷароҳати кӯҳна; б) *киноя аз* дарди ишқ ва мотами деринаи хешон ва дилбандон.

Хешон ба бараш гузар гирифтанд,
В-он доғи куҳан зи сар гирифтанд. *Шоҳин*
доғ дидан аз марғи наздикон афсурдаву андӯхгин шудан.

Ку синае, ки доғи азизон надидааст,
Инак ҳазор лола дар ин гулситон ба ҷост. *Соиб*

◇ доғ барчидан *ниг.* доғ (бар)чидан; доғ кардан а) барои сихат ёфтани ҷароҳати кӯҳна онро сӯзондан.

Тавба кун в-аз хӯрда истифрӯғ кун,
В-ар ҷароҳат кӯҳна шуд, рав, доғ кун. *Румӣ*

б) ба ғами касе ё чизе гирифтӣ кардан, азоб додан.

Боз имшаб оташи шавқи ту доғам кардааст,
Бодаи ишқи ту аз нав дар аёғам кардааст. *Махфӣ*

доғ сохтан ниҳоят гарм кардан, ҷушондан.

Қасе аз ўҳдаи хасми мулоим барнамеояд,
Ки оташ доғ созад обро, аммо намесӯзад. *Мӯҳсини Таъсир*

доғ (бар)чидан дур кардани дарду алам; доғ шудан а) ниҳоят гарм шудан, ҷушидан; гудохта шудан; б) ниҳоят озурда шудан.

Чу бо оразат даф муқобил шавад,
Дили моҳ доғ аз ҷалочил шавад. *Зухурӣ*
доғи марғ напазируфтани *киноя аз* ҷовид будан, доимӣ будан.

Ҳар кӣ шамъаш зи илм даргирад,
То абад доғи марғ напзирад. *Бедил*
доғ бар сари (*ё* рӯи) ях фишондан (*ё* ниҳодан) озор дидан, азоб кашидан.

Ман доғ фишонда бар сари ях,
Ту хуфта ба рӯи бистари нах. *Шоҳин*

ДОҒБАРРҮЙ داغ بر روی ғулом, банда; маҷ. мутеъ, фармонбардор.

Ҳабаш доғбаррӯи фармони ўст,
Сияҳпушии занг з-афғони ўст. *Низомӣ*

ДОҒГАР داغ گر он кӣ ба хайвонот ва бандиён тамға мегузорад, доғниҳанда, тамғагузоранда.

ДОҒГОҲ داغ گاه ҷое, ки ба аспон, хачирон, шуторон ва ғ. тамға мегузоштан.

ДОҒДИДА داغ دیده ғамдида, андӯхгин; дилафсурда.

Моро мабар ба боғ, ки аз сайри лолазор
Як доғ сад ҳазор шавад доғдидаро. *Соиб*

ДОҒДИЛ داغ دل дилреш, дилфигор, дилозурда; ғамгин, андӯхгин.

Ҳама доғдил даст карда ба каш,
Бирафтанд пешаш парасторваш. *Фирдавси*
Лола бун маи нушин бишунид аз дами субх,
Доғдил буд, ба уммеди даво боз омад. *Ҳофиз*

ДОҒДОР داغ دار 1. тамғадор; 2. маҷрӯҳ; маҷ. дилреш, дилафгор.

На ин замон дили Ҳофиз дар оташи ҳавас аст,
Ки доғдори азал ҳамчу лолаи худруст. *Ҳофиз*

3. лаккадор, айбнок; доғдор қардан лаккадор қардан; айбнок қардан.

Зи шӯхии арақи шарм саҳт метарсам,
Ки доғдор қардан себи он занаҳдонро. *Соиб*

ДОӢ I а. داعى 1. дуоғӯй, дуоқунанда.

Дуон халқ ба некӣ расод дар тани ту,
Ки доии ту ба ҳар ҳол мустаҷоб дуост. *Муиззӣ*
Замину замон доии баҳти ўст,
Сипехри равон пояи тахти ўст. *Ҳочу*

2. калимаест, ки муаллиф барои ихзори хоксории худ, ҳамчун муроди фақир, камина, банда ва ҳоказо, менависад; ман.

Соле низое миёни пиёдагони ҳуҷҷоҷ афтада буд
ва дой низ дар он сафар ҳамроҳ ва пиёда буд. *Саъдӣ*

Надим гуфт: Эй худованд, ... истинбот қардам,
ки нисбат ба дой тағйире дар мизочи султон паид омада. *«Тағрихи Фариста»*

3. даъватқунанда, қасе, ки дигареро ба дину оини худ даъват мекунад.

Доии мардум буд ба сӯи ў ва мехонд мардумро
ба ў. *«Тағрихи Байҳақӣ»*

ДОӢ II داعى *ниг. доя.*

Дой, ки шир дода ба бобо, аз они ту
Гове, к-аз ўст хун, дили модар, аз они ман. (1)
«Оташқада»

ДОХ I داه қанизақ.

Хунук он мир, ки дар хонаи он бор-худой
Писару духтари он мир бувад бандаву дох. *Фарруҳӣ*

Токи разро дид обистан чун доҳон,
Шикамаш хоста ҳамчун думи рӯбоҳон. *Манучехрӣ*

ДОХ II داه шумораи миқдорӣ дах; дуву дох а) дувоздах;

б) киноя аз дувоздах бурчи осмон.

Ҳафт солор, к-андар ин фалаканд,
Ҳама гирд омаданд дар дуву дох. *Рӯдакӣ*

ДОҲАК داهک *шакли тасғири дох I.*

Доҳаке шаб ба боғи мо омад,
Гуфт: З-ангур ҳеҷ сомон ҳаст?...
Абубаракоти Мунир

ДОҲИЯ I а. داهيه бадбахтӣ, мусибат; саҳтӣ.

Ҳар оқиле ба зовияе монд мунҳанӣ,
Ҳар фозиле ба доҳияе монд мубтало.
Абдуллоҳи Ҷабалӣ

ДОҲИЯ кубро мусибати азим, бадбахтии бузург; ҳо-
дасеи бисёр бад.

Бани-Исроил, ки он доҳияи кубро мушоҳада
карданд, фаръед бароварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДОҲИЯ II а. داهيه муаннаси доҳӣ (дар адабиёт ба мар-
ду зан баробар қор фармуда мешавад).

ДОҲУЛ داهل 1. нишонан одамшакл, ки барои рамондани
паррандагон ва ҳайвоноти зараррасон дар полизу боғҳо
мегузоранд; хӯса, матарс, ҳароса; 2. нишонан хусамон-
нанд, ки ба наздикии дом менишонанд, то ки сайд аз
он тарсида ба тарафи дом ояд.

Чуста наёфтастам, к-эдунам.
Гӯй, зи дому доҳул ҷастам. *Абӯшақури Балхӣ*

ДОҲӢ а. داهى зирак, хушёр; доно.

Ҳар оина подшоҳони бузург элчиёни ба ғоят
зирак ва доҳӣ ба дигар мулк фиристанд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Яке аз ҳозирон гуфт: Ман... дар шигифт мон-
дам, ки кори ин ғаддори доҳӣ бар вай чӣ гуна
пӯшидааст. *«Калила ва Димна»*

ДОЧ داج 1. торикӣ; 2. торик, тира.

Баёзи рӯи ту равшан чу орази руҳи рӯз,
Саводи зулфи сиёҳи ту ҳаст зулмати доч. *Ҳофиз*

ШАБИ ДОЧ шаби тираву торик, шаби зулмонӣ.

Он зи рӯзи сафед бо шаби доч
Ба мададҳои файзи ту мӯҳтоҷ... *Низомӣ*

ДУ دو шумораи миқдорӣ адади 2 (۲).

Ҳама ҷомҳо қард фирӯзранг,
Ду ҷашмон пур аз хуну руҳ бодаранг. *Фирдавси*
дуву дох а) дувоздах; б) киноя аз дувоздах бурчи
осмон.

Ҳафт солор, к-андар ин фалаканд,
Ҳама гирд омаданд дар дуву дох. *Рӯдакӣ*

◇ **ДУ** нони гарму сард киноя аз офтобу мох.

Дар матбахи фалак, ки ду нон аст гарму сард,
Ғам беҳ наволаи ману хуни ҷигар маро. *Ҳоқонӣ*
ду ба ду нишастан ба танҳои нишастанӣ ду қас бе
мудоҳилаи шахси сейум.

Қу он ду ба ду ба ҳам нишастан,
Аҳде ба ҳазор аҳд бастан? *Низомӣ*

Ҳокониро ба ҷилва як дам.
Биншон ду ба ду, шароб дардеҳ! *Ҳоқонӣ*

ДУАНДЕШ دوانديش дудила, мураддад, қалаванда.

Раҳи марди доно яке беш нест,
Ба ҷуз таъби нодон дуандеш нест. *Ҷомӣ*

ДУАСПА دواسپه 1. бо ду асп; 2. маҷ. тез, босуръат, ши-
тобон.

Дил, к-ӯ дуаспа аз ғами ҷонон ҳамегурехт,
Ишқам инон гирифта ба сӯи ту мекашад. *Ҷомӣ*

Ғубори қофилаи умр чун намоён нест,
Дуаспа рафтани лайлу наҳорро даръёб! *Соиб*

ДУБАЙТӢ دوبيتى рубоие, ки ба вазни ҳазачи мусаддаси
маҳзурф ё мақсур (мафойлун мафойлун мафоил ё фаулун)
гуфта шудааст.

Амир Тағоншоҳ бад-ин дубайтӣ ба нашот омад.
Низомии Арӯзӣ

ДУБИН دوين олус, ахвал.

Ахвале дубин чу бе бар шуд зи тӯш,
Ахвале садбинӣ, эй модарфурӯш! Румӣ

ДУБОЛО دوبالا ду чандон, ду баробар.

Фурур ва нахвати у дуболо шуда.

«Табрихи Фаршита»

Дуболо дид хуснашро зи аввал,
Зи ҳайрат наргисаш гардид ахвал. Ҳозиқ

ДУБОРА دوبرا бори дуввум, дафъаи дигар.

Наёбад ҳеч кас умри дубора,
Ба илме рав, к-аз онат нест чора. Чомӣ
Гар чарх бинои мо бирезад,
Дубора зи хоки мо чӣ кезад? Шоҳин

ДУБУР а. دبر пушт, мақъад.

Рише, ки аз он пок дубур натвон кард,
Кунпӯши хару чули шугур натвон кард...*

ДУВАЛ а. دوال қ. давлат.

Дувал чун чамъи давлатҳост дар самъ,
Дар ин ном аст давлатҳо басе чамъ. (1)

Хисрави Деҳлавӣ

ДУВВҶМ دوم шумораи тартибии ду.

ДУВВҶМИН دومين ниг. дуввум.

Бечора арус дар ҳарам монд,
Шуд Лайли дуввумин, ба ғам монд. Шоҳин

ДУВИСТ دويست шакли қадимин дусад.

Агар худ ҳазориву душман дувист,
Чу шаб шуд, дар иқлими душман маист! Сағдӣ

Гуянд, уро [Рудакиро] дувист ғулом буд.

Чомӣ

ДУВОЛ I دوال ниг. давол I.

ДУВОЛ II دوال ниг. давол II.

ДУВОЛАК دوالک ниг. даволак.

ДУВОЛАКБОЗ دوالکباز ниг. даволакбоз.

ДУВОЛАКБОЗӢ دوالکبازى ниг. даволакбозӣ.

ДУВОЛБОЗ دوالباز ниг. даволбоз.

ДУВОЛӢ دوالى ниг. даволӣ.

ДУВОР دوار ниг. давор.

ДУВОЧ دواج ниг. давоҷ.

ДУГОН دوگان ду-ду, дугой.

Бирафтанд хайлаш ягону дугон. Фирдавсӣ

ДУГОНA دوگانه I. дуто, чуфт; дугона кардан такрор на-
мудан.

Понсади ҳичрат чу ман нажоди ягона.
Боз дугона кунам дуои Сифоҳон. Хоқонӣ

2. д. ду рақъат намоз.

Хоҷа аз гарди роҳ бад-он боғ рафта, канори ҳавз
фуруд омад ва ғул карда, дугона баҳри ягона ба
ҷо овард. «Табрихи Фаршита»

3. ҷкизак, тавъам, дугоник.

Бо гул дугона зодаам аз модари баҳор,
Ҳорам, вале на раҳгузари гулситониам.

Толиби Омӯӣ

4. маҷ. хоҳархонд (занон ва духтарони ба ҳам дӯсти
ҳамсин ба якдигар чунин муроҷиат мекунанд); ёр.

ДУГУӢ دوگوئى: дугӯй кардан дуй ҷустан (ниг. дуй 2);
ба як фикр наистодан, ду хел ғап задан; дурӯяғи кар-
дан.

Яки чӯю, Чомӣ, дучӯй макун,

Ба майдони ваҳдат дугӯй макун. Чомӣ

ДУД I دود 1. моддае монанди абру бухор, ки дар нати-
ҷаи сӯхтани ҷизе пайдо шуда, ба ҳаво меравад.

Марди мардона камзарар бошад,
Дуди тира зи чӯби тар бошад. Саной

Агар оташ кунад дар хона равшан,
Зи дудаш кӯр гардад чашми равшан. Сайидо

2. маҷ. оҳ; оху нола.

Шабне дуди халқ оташе барфурӯхт,
Шунидам, ки Бағдод ниме бисӯхт. Сағдӣ

Абре шавад, ки барқаш сайёро бисӯзад,
Дуде, ки ҳар шаб аз ман сӯи ҳаво барояд.

Хисрави Деҳлавӣ

дуди дил оху нола; фаръеду фиғон аз сӯзу гудоз
ва ғаму ғусса.

Харобӣ кунад марди шамшерзан
На чандон ки дуди дили тифлу зан. Сағдӣ

Зи дуди дил сияҳ шуд хонумони ман, бувад рӯзе,
Ки ин меҳнат сар ояд бар ману меҳнатсари ман.

Мушфиқӣ

дуди нафас охи сӯзон аз шиддати сӯзу гудози дил.

Сад таъна бар оташ зада дуди нафаси мо,
Эй вой, агар сабр набудӣ қафаси мо! Махфӣ

◇ дуди адоват киноя аз душманин сахт.

Ба дуди адоват рӯи аҳволи маро сиёҳ гардонанд.
Авфӣ

дуди даҳон киноя аз ҳавр, нафас, дам.

Зи дуди даҳонаш ҷаҳон тирагун, ... Фирдавсӣ
дуд баровардан аз ҷизе дамор баровардан, хароб кар-
дан, нобуд кардани ҷизе.

Эй дида, фуру рез ҳар он об, ки дорӣ,
К-ин оташи андуҳ зи ман дуд баровард.

Хисрави Деҳлавӣ

Бароварда зи ҷони оламе дуд,

Ҳазорон ҷону дилро карда нобуд.

Бадрии Қашмирӣ

дуд баромадан аз ҷизе нобуд шудан, хароб гаштани
ҷизе.

Чандин чу бар ин суҳан баромад,
Дуд аз тани он ду тан баромад. Ҳилолӣ

Дорӣ ба худ ғурур чу пирони хоркаш,
Оташ занам, ки дуд барояд туро зи ҷон! Сайидо
дуди гӯгирд аз димоғ баровардан аз ғаму алам сӯх-
тан ва сӯзондан.

Барад гар ғунча номи хушкбоғаш,

Барорад дуди гӯгирд аз димоғаш. Нозим

дуду хокистар шудан нобуд шудан, ҳалок шудан.

Аз фироқат сарву кумрӣ дуду хокистар шуда,
Дар хаёлат булбулу гул монда бебаргу наво.

Вазир

пур аз дуд шудани гунбади тезгашт тира ва сиёҳ шу-
дани осмон, шаб шудан.

...Ки чун оташи рӯзи равшан гузашт,
Пур аз дуд шуд гунбади тезгашт. *Низомӣ*

ДУД II *а.* دود *ч.* дуда III.

Агар натиҷаи фикр аст мадҳи ту, ҷи аҷаб,
Асал натиҷаи наҳл асту қаз натиҷаи дуд. *Муиззӣ*

ДУДА I دوده хонадон, дудмон, хешу табор; оила.

Хама шаҳру кишвар ба ҳам барзаданд,
Деҳу дударо оташ андарзаданд. *Низомӣ*

ДУДА II دوده 1. моддаи сиёҳе, ки дар натиҷаи дуди
бисъёр дар мӯрӣ ва таги дег пайдо мешавад, қурм;
сиёҳӣ.

Ба гуна рӯяшон чун дуда кардӣ,
Кеху меҳро ба нанг олуда кардӣ.

Фахриддини Гургонӣ

Дар хама зулфи ту он холи сияҳ донӣ, чист?

Нуктаи дуда, ки дар ҳалқаи ҷим афтодаст! *Ҳофиз*

2. сиёҳие, ки аз дуда сохта шуда, бештар дар наққош-
шӣ ба кор бурда мешавад.

Машшота зулфи ёр ба ангушт мекашад,
3-он рӯ ки нисбате ба қалам ҳаст дударо. *Шоҳӣ*

ДУДА III *а.* دوده кирм; кирми пилла, кирмак.

ДУДАМ دودم: теги дудам теге, ки ҳар ду тарафаш
бурранда аст, теги дудам.

Бар сари ман нагузорад хабар аз мағзи ҳавас,
Шаҳпар аз боли ҳумоест, ки теги дудам аст.

Мулҳам

ДУДАР دودر киноя аз дунё, олам.

Юсуф Одилхон ва Фатҳуллоҳи Имом ... ба аҷали
табий аз ин дудар рахти сафар барбаства.

«Гаврихи Фаршита»

ДУДАСТА دودسته 1. бо ду даст, ба ду даст; 2. маҷ. аз
дилу ҷон, аз таҳи дил.

Насими сабо бо ду дасташ ду пора,
Ки зулфи дутон ту гирад дудаства.

Қамоли Хучандӣ

ДУДАХҶҶҶ||**ДУДАХАРД** دودهخورد аз дуд сиёҳшуда; ◇
ин матбаҳи дудахард киноя аз дунё, олам.

Қадам неҳ дар ин матбаҳи дудахард.
Бизан пой бар косаи лочвард. *Ҳочу*

ДУДГОҶ دودگه *ниг.* дудкаш.

ДУДИЛ||**ДУДИЛА** دودله 1. касе, ки дар иҷрои ко-
ре тасмими қатъӣ надошта бошад, калаванда дар миёни
ду фикр; 2. маҷ. дурӯя.

Ҳар кӣ ҳамчун донаи ангур бо у шуд дудил,
Рехта хунаш чу хуни донаи ангур бод! *Анварӣ*

ДУДИН دودين дуднок, дуддор, дудолуд.

Чу дудин оташе, к-обе бар у андарзани ногаҳ,
Чу чашми бедиле, к-аз дидани дилбар шавад бино.

Фарруҳӣ

ДУДКАШ دودكش равзан, танура ё суроҳ ва шикофи
максус барои берун рафтани дуд, дудбаро, мӯрӣ.

Ин колбуди фусурда то чанд
Дар дудкаши фалак бувад банд? *Шоҳин*

ДУДМОН دودمان хонадон, хонавода, хешу табор; оила;
қабила.

Гуфт бо ҳар яке: гуноҳи ту чист?
Аз кучоию дудмони ту кист? *Низомӣ*

Ногаҳе пой вучудаш ба гили адам фуру рафт
ва дуди фиरोқ аз дудмонаш баромад. *Саъдӣ*

Ман чокари дудмони ҳуснам,
Парвардаи хонадони нозам. *Саъдо*

ДУДОСО دودسا 1. дудмонанд; 2. маҷ. сӯзон; дилгудоз.

Субҳдам чун килла бандад оҳи дудосои ман,
Чун шафақ дар хун нишинад чашми шабпаймон
ман. *Сайфи Исфарангӣ*

ДУДОҲАНГ||**ДУДОҲАНЧ** دودآهنگ||**دودآهنج** 1. зарфи сафо-
лӣ, ки дар он дудаи ҷароғ ва ғ. барои сохтани мураккаб
(сиёҳӣ) ҷамъ карда мешавад; 2. дудкаш, дудбаро, мӯрӣ.

Оташе чун сиёҳдуд ба ранг,
К-овард сар бирун зи дудоҳанг ... *Низомӣ*

ДУДРАНГ دودرنگ сиёҳтоб; тира, торик.

Зи даръё дудранг абре баромад,
Ба рӯзи пок ногаҳ шаб даромад.

Фахриддини Гургонӣ

ДУДХҶҶҶ دودخورده бӯи дудзада, дудолуд; бемаза.

Эй харбузаҳон ту хама талх чу сабр,
Пӯсидаву дудхӯрда чун пунбаи абр. *Мушфиқӣ*

ДУДҶАНГ||**ДУДҶАНЧ** دودجنگ||**دودجنج** *ниг.* дудоҳанг;

◇ дудҷанги хок киноя аз дунё.

...К-он бозро, ки қуллай арш аст ҷои у,
Дар дудҷанги хок хато бошад ошён. *Ҳоқонӣ*

ДУЖАН دژن *ниг.* дижан.

ДУЗАБОН دوزبان дуруя, риёкор, мунофиқ.

Майл бувад бо дузабонон дареғ,
Ғар ду сарат нест, мазан бар ду тег.

Ҳисрави Деҳлавӣ

Ва чун мардуми дурую дузабон дар миёни ду
ёри меҳрубон фурсати афсонае ёфтанд, дигар бар
дустин эшон эътимод натавон намуд.

«Анварӣ Суҳайли»

ДУЗД دزد касе, ки моли мардумро пинҳонӣ мебарад ё ғо-
рат мекунад, сорик; роҳзан.

Чу ёқут хуршедро дузд бурд,
Ба ёқут ҷустан ҷаҳон пай фишурд. *Низомӣ*

Шабҳо равӣ чу дузд ба сӯи маҳаллаҳо,
Чашмони худ ҷароғ кунӣ баҳри мокиён. *Сайидо*

◇ дузди дилҳо киноя аз маъшуқа.

Инак, инак меравад он дузди дилҳо сӯи боғ,
Боз бингар, то аз у чанд ошно хоҳад фитод.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ДУЗДАФШОР دزدافشار 1. роздон, шарик ва ёрдамчи
дузд; 2. дузде, ки аз ғояти ҷаққонӣ моли дузди дига-
реро мебарад.

Дилам дузду назар он дуздро дузд,
Аҷаб он дузду дуздафшор чун аст. *Румӣ*

ДУЗДИДА دزدیده 1. сифати феғлии ваҷони гузаштаи
дуздидан; 2. маҷ. пинҳонӣ.

Наёяд ошкоро ханда бар лаб гунчаро дигар,
Агар дуздиди зери лаб табассум карданат бинад.
Чомӣ

Шабҳо бо ҳарими ёр мерафт,
Дуздиди ба он диёр мерафт. *Ҳилолӣ*

ДУЗДИДАН دزدیدن моли касеро пинҳонӣ бурдан; ғорат
кардан.

Ба мижа дил зи ман бидуздидӣ,
Эй ба лаб қозию ба мижгон дузд!
Абӯсалики Гургонӣ

Қисаҳои зар бидуздид аз касе,
Меравад ҳар сӯ, ки хин, ку муфлисе? *Румӣ*

ДУЗДӢ دزدى амали дузд; дуздидан.

Сари уро зи дор андешае не,
Ба ғайр аз дуздӣ уро пешае не. *Сайидо*
дуздӣ кардан дуздидан.

Ҳоким... маломат кардан гирифт, ки ҷаҳон
бар ту танг омада буд, ки дуздӣ накардӣ, илло аз
хонаи чунин ёре. *Саъдӣ*

Дуздон чун донистанд, ки ёру асбоб ва мақом
даст нахоҳад дод, дуздӣ кам карданд.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

ДУК دوک олати ҷубӣ, ки ба он ресмон мересанд.

Чу гирад ба каф дуки ресандагӣ,
Кашад нуки килк аз нависандагӣ. *Чомӣ*

У дуки модари худ, ки ришта буд, дар бозор
мефурӯхт, аз он чиҳат ба Ғазолӣ иштиҳор ёфт.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

ДУКА دوکه зиндон, маҳбас.

Ба раҳ-бар яке дука дидам баланд,
Тане чанд мискин дар у пойбанд. *Саъдӣ*

ДУКДОН دوکدان зарфе, ки тубчаи дук ва ресмон дар
он нигоҳ медоранд.

Аз он ҳар яке пунба бурдӣ ба санг,
Яке дукдоне зи ҷубӣ хаданг. *Фирдавӣ*

ДУККА а. دکه дуккон.

Ситорагон чу дирамҳо зада зи нуқраи хом
Сапеду равшан чу дуккаи зарроб. *Муиззӣ*

ДУК(Қ)ОН||ДӢКОН دوکان 1. хонае, ки дар он молу
чиз мефурӯшанд.

Мижаҳои кажу диловезат
Кажаҳои дукони қассоб аст. *Хисрави Деҳлавӣ*
Он ду лаб ҳаёт дукони шакар, ар шахдфурӯш
Бинад онро, дигар аз шарм дукон нақшояд.
Чомӣ

2. маҷ. макон, маскан.

Бурда фикрам гарав аз тозахаёлонии замон,
Булбулам сохта дар гулшани файез дукон. *Сайидо*

◇ (ин) дуккончаи сард киноя аз дунё.

Ба ғафлатгоҳи ин дуккончаи сард,
Ки дорад дард, агар санг аст бедард. *Бедил*

ДУЛДУЛ а. دلدل 1. хаҷири савории Алӣ, ки домоди
Муҳаммад буд.

Аспи уро ба Дулдул ва Буроқ ва Шабдез мо-
нанд макун. *«Қобуснома»*

Чашми уммед аз ҷавохирсурма барҳам нех, Заҳир,
Сабр кун, гарде зи роҳи сумми Дулдул мерасад.
Заҳири Форъёбӣ

2. маҷ. ҳаҷир ва маркаби тезрав.

Дулдули дарди ту чун шуд гомзан,
Ғар занӣ гоме, ҳама бардам қабоб. *Аттор*

ДУЛДУЛШИТОБ دلدلشتاب киноя аз тездав, бодрафтор.

Ман он бодрафтори дулдулшиктоб
Зи баҳри шумо дӯш кардам қабоб. *Саъдӣ*

ДУЛМУЛ دلمل ғаллае, ки ҳанӯз тамои нопухта аст.

ДУЛФИН ю. دلفين ниг. далфин.

ДУМ دم қисми ақиби бадани ҷонварон, дунболаи ҷонва-
рон, дунб.

Зи сар то по шуда зери мағас гум,
Барои худ мағасрон карда аз дум. *Ҳилолӣ*
Аз баҳри нӯш неш зи занбӯр меҳӯрам,
Дар ганҷ меравам, зи думи мор мекашам.
Сайидо

◇ думи гург а) нуҷ. номи яке аз манозили Қамар; б)
киноя аз субҳи қозиб.

Юсуфи рӯз чилва кард аз думи гургу мекунад
Юсуфи гургмасти ман даъвии рӯзпайкари.

Ҳоқонӣ

ДУМБУРИДА دمبريده бедум; думкӯтоҳ; маҷ. ноқис, аб-
тар, нозеб.

Чун муши думбурида намоӣ ба чашми ман,
Ё баччаи бузе ки бувад ҳар тараф давон. *Сайидо*

ДУМДОР دمدار 1. дорон дум, думнок.

Оху расиду гашт ба у рӯ ба рӯву гуфт:
Кам дидаем одами думдор дар ҷаҳон. *Сайидо*

2. гурӯҳ ё дастае, ки аз ақиби лашкар меравад, ақиб-
рави лашкар, чиндовул, арьбергарт.

Манзили маъвои хеш ҳеҷ надонам қучост,
Ҳастам думдори қавм гоҳею гоҳе нуҳоз. *Ломей*

ДУММАЛ а. دمل пуччак, шабушак, думбал, чипқон.

Чун ки дарди думмалаш оғоз шуд,
Дар насихат ҳар ду гушаш боз шуд. *Румӣ*

ДУМОДУМ I دمادم пай дар пай, паси ҳам, мутаоқибан,
ақиби касе, чизе.

Думодум бирун рафт лашкар зи шаҳр. *Фирдавӣ*

ДУМОДУМ II دمادم овоз, думбодумби нақора, думдум.

Думодум бароранд аз чарми гов,
Раворав ниҳад дар замин ков-ков. *Ҳотиғӣ*

ДУМСИЧА دمسچه парандаи хокистариранги гунҷишкмо-
нанде, ки доимо думи худро мечунбонад.

Чу мусича ҳама сар дар ҳаво каш,
Чу думсича ҳама дум бар замин зан. *Ҳоқонӣ*

ДУМУ(Ӣ) دومو(ى) касе, ки бо сабаби солхӯрдагӣ мӯи
сар ва ришаш сиёҳу сапед, мошу биринҷ шудааст.

Он яке марди думу омад шитоб,
Пеша як оинадори мустатоб. *Румӣ*

Шахсе ду аврат дошт: яке пир, дигаре ҷавон ва
худ думӯй буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ДУМУЪ *a.* دموع *ч.* дамъ.

Думӯи ҳасрат дар муҳочарати он мискинон бар саҳифан рухсор меафшонд. (1)

«Равзат-ус-сафо»

ДУН *a.* دون 1. паст, зер, поин, фуруд.

Пой ҷое неҳ, ки дунӣ пояи қадрат бувад.
В-ар бувад бартар зи гардун пояи мадху сано.
Ҷомӣ

толеи дун толеи паст, бахти носозгор.

Ин ҷӣ бахти нигун аст ва толеи дун ва айёми буқаламун. *Саъдӣ*

дуну дани нокасу паст, сифлаву разил.

Аз он тангчашмони дуну дани
На обистанӣ монду не рустанӣ. *Ҳотифӣ*

2. *ба шакли ҷамъ* дунон мардуми паст, нокас, фуру-
моя, сифла, разил.

Дунон намедиханд ба кас ним луқма нон,
Ё раб, чу нон мабод зи дунон ба ғайри ном.
Восифӣ

[Амир] аксари умарои асри падарро ба қатл
ва мусодира ба хок нишонид ва дунону ғуломонро
ба сари халқ баровард. *Аҳмади Дониш*

ДУНБ دنب *ниг.* дум.

Харе, ки биниву боре ба гил дарафтода,
Ба дил бар ӯ шафақат кун, вале марав ба сараш
Кунун, ки рафтию пурсидияш, ки чун афтод? —
Миён бибанду чу мардон бигир дунби хараш.
Саъдӣ

ДУНБА دنبه барҷастагии ақиби гӯсфанд, ки ба ҷои думи
ӯ буда, аз рағани карт иборат аст.

Намуда гӯсфанд аз водии тан
Хубоби дунба аз даръёи равған. *Мулҳам*

◇ дунба додан (ё ниҳодан) *киноя аз* фиреб қардан,
найранг қардан; дунба парвардан *киноя аз* фиребу
найранг ба қор андохтан.

Чу шерон ба пархош хӯ қардаам,
На чун рӯбахон дунба парвардаам. *Низомӣ*

ДУНБАК دنبك асбоби мусиқии таблмонанд, ки ба бағал
ғирифта бо даст мезананд, таблак.

Гарат ба меҳр расад сити созу дунбаку кӯс.
В-арат зи маҳ гузарад ғулғули дамомаву санҷ...
Шоҳин

ДУНБАЛ دنبل *ниг.* думмал.

Узр хост ва он дунбалҳо, ки бар аъзои вай бар-
омада буд, ба эшон бинамуд. *«Таърихи Табарӣ»*

ДУНБОЛ||**ДУНБОЛА** دنبال||دنباله 1. *ниг.* дум.

Ногоҳ саге он ҷо расид ва биностод ва дунбол ме-
ҷунбонид. *Ҷомӣ*

2. ақиб, пас, ақибӣ чизе.

Он ки рафт имрӯзу сад дил меравад дунболи ӯ,
Кош фардо ҷон бурун ояд ба истикболи ӯ.
Ҳилолӣ

Гар з-он ки ба оташам кашонӣ,
Дунболи ту меравам, ту донӣ. *Шоҳин*

аз дунбол аз пас, аз пай.

Чунин зад фол, к-он оинатимсол
Ғубори фитнае дорад зи дунбол. *Нозим*

Он чашми ҷодувонаи обидфиреб бин,
К-аш қорвони сеҳр зи дунбола меравад. *Ҳофиз*
ба дунболи касе афтодан аз пай касе шудан; касеро
таъқиб намудан.

Ба дунболи эшон фитодам чу гард,
Чу гарде ба дунболаи раҳнавард. *Шоҳин*

◇ дунболи чашм гӯшаи чашм.

Ба дунболи чашмаш яке хол буд,
Қи чашми худааш ҳам ба дунбол буд. *Фирдавсӣ*

дунбол(а)-и қори хеш ғирифтан аз пай қори худ шу-
дан, машғули қори худ гардидан.

Бар он азмам, ки раҳ дар пеш ғирам,
Шавам, дунболи қори хеш ғирам. *Низомӣ*

Биншинаму сабр пеш ғирам,
Дунболан қори хеш ғирам. *Саъдӣ*

ДУНБОЛАДОР دنباله دار 1. *ниг.* думдор 1; 2. *маҷ.* давом-
дор, кашол.

Имло, бас аст нашъаи дунболадори ишқ,
Фикри сурохию қадаҳи пуршароб чист? *Имло*

ДУНБОЛАРАВ دنباله رو аз пай раванда, пайрав.

Ба сад пар синаи душман чу пайқон аст ҷои ман,
Худовандо, макун дунболарав ҳамчун пари тирам.
Сайидо

ДУНБУЛ دنبل *ниг.* дулмул.

ДУНБУЛВОР دنبل وار *киноя аз* наврасида.

Пеши лаъли ту табарзад чу табархун гардад.
Нармии ғабғаби ту меваи дунбулворе. *Ҳоҷӣ*

ДУНИМ دنيم ба ду қисми баробар ҷудошуда; ◇ дуним
қардан маҳв қардан, ба ҳалокат расондан.

Аз эшон роиҳае, ки мучиби нафрату қароҳат
бошад, даръёбанд, филҳол эшонро дуним кунанд.
«Анварии Суҳайлӣ»

ДУНИМА دنيمه дупора; дунима қардан ба ду нисф ҷу-
до қардан, ба ду ҳиссаи баробар тақсим қардан.

Мояи умр ҷав ба ҷав бо ту дунима мекунам,
Ҷав-ҷавам аз ҷӣ мекуни, чист баҳона безарӣ?!
Ҳоқонӣ

ДУНПАРВАР دنپروور сифлапарвар, нокас.

Ва гар тангдасте тунукмоёе
Саодат баландаш кунад поёе,
Бихояндаш аз кина дандон ба заҳр,
Қи дунпарвар аст ин фурумоё даҳр. *Саъдӣ*

ДУНПАРВАРӢ دنپروورى сифлапарварӣ, равнақ додани
қори одамони паст ва нокас.

Афлоқӣ ба муқтазои дунпарварихон замон ба
мансабҳон бузург мансуб шуд. *Садри Зиё*

ДУНӢ *a.* دنيا 1. ҷаҳон, гетӣ.

Гар шарм наёядат зи нодонӣ,
Бешармтар аз ту кист дар дуньё?!*

2. *маҷ.* пулу давлат, сарват.

Баҳри дуньё то ба кай қолиданат,
Ҳар замон ҷӯшидану нолиданат? *Шокири Бухсрӣ*

Агар дуньё набошад, дардмандем,
Ва гар бошад, ба меҳраш пойбандем. *Саъдӣ*

3. *киноя аз* халқ, мардум.

Чу ситаш дар афвохи дунъё фитод,
Тазалзул дар айвони Қисро фитод. *Саъдӣ*

◇ аз дунъё дида пӯшидан киноя аз мурдан.
Дида пӯшем зи дунъё ба умед, ки шавад
Боз бар моҳи рухат дидаи пӯшидаи мад. *Мушфиқӣ*

ДУНЪЁДОР دنیادار тавонгар, бой, сарватманд; молпараст.

Гуфт: Чашми танги дунъёдорро
Ё қаноат пур кунад, ё хоки гӯр. *Саъдӣ*
Даруни чомаи рангини хеш дунъёдор
Ба кирмҳои бирешимтанида мемонад. *Сайидо*

ДУНЪЁПАРАСТ دنیاپرست касе, ки молу пулро дӯст ме-
дорад, молпараст, ба хирси моли дунъё монда.

Чу бинанд коре ба дастат-дар аст,
Ҳарисат шуморанду дунъёпараст. *Саъдӣ*
Набошад ҷуз тараддуд рӯзие дунъёпарастонро,
Ба зери бори нокомӣ бимиранд охир ин харҳо.
Сайидо

ДУНЪЁЙ||**ДУНЪЯВӢ** دنیاى||دنوی мансуб ба дунъё; ҷаҳо-
нӣ; моддӣ.

Матлубе, ки ба даст афтад, хоҳ аз матон дунъявӣ,
хоҳ аз ёрони маънавӣ ..., ҳар он чи аз даст биравад,
ба таманно боз наёяд. «Анвори Суҳайлӣ»

Агар ҳама аҳли ҳақ бошанд ва аҳли охират,
кори дунъявӣ ба таъхир ва таъвиқ уфтад.
Аҳмади Дониш

ДУНЪЁҶӢ دنیاجوی касе, ки аз паи молу мулк медавад,
моландӯз.

Ба аҳли фазл ҳаргиз нест дунъёҷуйро коре,
Ба чашми ин хасисон аз зумуррад кахрабо беҳ-
тар. *Сайидо*

ДУНЪЯВӢ а. دنیاى ниг. дунъёй.

ДУНӢ دنئӣ *имолӣ* дунъё; дунъюю уқбо дунъёи моддӣ
ва охират, ин дунъё ва он дунъё.

Сарам ба дунъюю уқбо фуру намеояд,
Таборакаллаҳ аз ин фитнаҳо, ки дар сари мост.
Ҳофиз

ДУНӢММАТ دونهمت пастҳиммат, фурумоя; хасис.

Карам варзад он сар, ки маъзе дар уст,
Ки дунҳимматонанд бемағзу пӯст. *Саъдӣ*
Ҷуди Ҳотам бар забони соилон гар бигзарад,
Мерасад дар гӯши ин дунҳимматон афсонае.
Сайидо

ДУНӢММАТӢ دونهمتى пастҳимматӣ, фурумоягӣ; хасо-
сат.

Афв кун дунҳимматҳои маро,
Маҳв кун беҳимматҳои маро. *Аттор*

ДУО а. دعا д. дархост аз худо, хоҳиш; ниёиш.

Зурмандӣ макун бар аҳли замин,
То дуое бар осмон наравад. *Саъдӣ*
Ҳам майкада, ҳам савмаа ҳолӣ зи Қамол аст,
Боз аз ту ба зорию дуо боз кучо рафт?
Қамолӣ Хучандӣ

дуо гуфтан а) изҳори хоҳиш ва талаб кардан аз
худо.

Ҳоҳам аз баҳри саломат рафтани гӯям дуо,
Чавҳари гуфтор аз теги забонам меравад. *Сайидо*

б) *мач*: видоъ кардан, хайрухӯш намудан; воғӯзор
намудан, тарк кардан.

Бо хасу хор дар чаман хуфти,
Нангу номусро дуо гуфти. *Зиё*

ДУОГУ(Ӣ) دعاگو(ى) дуоқунанда; он ки дар ҳаққи касе
неки ва хайр металабад; хайрхоҳ, некихоҳ.

Хуш он, ки забон аз пан дашном барорӣ,
Ман даст бароварда дуоғуи ту бошам. *Ҳилолӣ*
Меравӣ тунду дуоғӯён зи дунболи туанд,
Во, ки меранҷӣ, агар оҳиста мегӯем мо.

Мушфиқӣ

ДУОТ а. دعوات ҷ. доӣ I.

Сирочро бо ду шахси дигар аз дуот ба Хуросон
ва Майсараро ба Ироқ фиристод. (3)

«Равзат-ус-сафо»

ДУОТАША دوآتشе ду маротиба тақтиршуда (доир ба
арақ).

Даръёфтам, ки вақти хумор аст, гуфтамаш:
Дорам мае дуоташа беҳтар зи оби нор.

Муиззи Фитрат

ДУПАЙКАР دوپيكر *нуч*. номи бурҷи сёйум аз дувоздах
бурҷи осмонӣ, ки ба шакли ду кӯдаки бараҳна тасвир
кардаанд; Чавзо.

ДУПОРА دوپاره дунима, духисса, дуқисм; ◇ дупора шу-
дани шафақ киноя аз он, ки дар вақти хандидани хуб-
рӯён даҳони сурхи шафақмонанди онон дупора мешавад
ва дандонҳои парвинмонанд намоён мегарданд.

Дуруст гашт, ки бар чархи рӯят, эй хуршед,
Ба вақти талъати парвин шавад дупора шафақ.
Бадри Чочӣ

ДУР I دور I. баид; муқобилӣ наздик I.

Дур аз ту сабурӣ натавонад дили ман,
Васли ту ҳаёти худ донад дили ман. *Ҳилолӣ*
дур афтодан (ё мондан) а) чудо мондан, дар канор
мондан.

Зи хешу дӯстонаш дур монда,
Зи ёрони куҳан маҳчур монда.

Фахриддини Гургонӣ

Баҳри рӯзӣ аз рафиқи хеш дур афтодаам,
Осиё умрест мегардад ба ҷустуҷӯи ман. *Сайидо*

б) *мач*. бенасиб мондан, маҳрум будан.

Эй Ҳофиз, ар мурод муяссар шудӣ мӯдом,
Чамшед низ дур намондӣ зи бақти хеш. *Ҳофиз*
Айши ман гу: талх бош, эй ошно, ёдам мадеҳ,
З-он лаби ширин, ки Хисраввор дур афтодаам.
Хисрави Деҳлавӣ

дур кардан а) рондан, пеш кардан.

Сарам аз хоки дарат дур макун,
Гар зи ман дарди саре нест туро. *Ҷомӣ*

б) як сӯ гузоштан, гирифта партофтан, канор андох-
тан.

Ҳар наҳл, ки беасл бувад, соҳиби бӯстон
Дураш кунду мевани дигар бинишонад. *Исмаи*
дур мондан ниг. дур афтодан; дур шудан рафтан, ба
ҷои дигар равона шудан.

Нашаванд аҳли тамаъ дур зи атрофи танӯр,
Ба умедде, ки дар у сурати нон хоҳад буд. *Сайидо*

2. чуқур, бетаг, амқ, жарф.

Ба зери кӯҳ чоҳе фарох қанда дидам ва аз баски
дур буд, торик намуд. *«Таърихи Табарӣ»*

3. маҷ. номукин, муҳол.

Гуфт: Ҳофиз, ошноён дар мақоми ҳайратанд,
Дур набвад, гар нишинад хаставу мискин ғариб.
Ҳофиз

Ақл гуфт: Андешаи дур аст азми кӯи дӯст,
Хок бар андешаҳои ақли дурандешӣ ман!
Қамоли Хучандӣ

4. ба шакли *ҷамъ дурон* а) бегонагон.

Гуфтам: ... Дурони боҳабар дар хузуру назди-
кони бекасар дур. *Сағдӣ*

б) маҷ. онон, ки аз эҳсосоти ишқу муҳаббат беҳабар-
анд, беҳабарон.

Фусуни ишқ дар дурон маёмӯз,
Чароғ аз баҳри шабкӯрон маяфрӯз! *Ҷомӣ*

◇ дуру дароз давомнок, бисёр дароз; муфассал,
мутаввал.

Шаб то сахар ҳадис ба ду зулф вогузошт
Қутаҳ нагашт қиссаи дуру дарозн мо. *Ибни Ямин*

дур дидан фаромӯш кардан, аз ёд баровардан.

Фаръёд карду гуфт: — Маро дур дидаӣ,
Имрӯз ҳамчу хор баровардаӣ забон? *Сайидо*

чашми бад дур бодо! ибораест, ки барои изҳори хо-
ҳиши дафъи блову офати чашм гуфта мешавад, чашм
нарасад!

Чашми бад дур аз чунин рӯе,
Ки аз у чашм дур натвон кард. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДУР II а. دور ۴. дор II.

Имрӯз аз русуми он амадаи дур ва сутунҳои
бунот зоҳир аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ДУР III||ДУРР а. ۱. марвориди калон, марворид.

Сапеду сим(и)зада буд, дурру марҷон буд,
Ситораи сахарӣ будо қатраи борон буд. *Рӯдакӣ*

Сад гирия кунад мардум, то ту ба канор ой,
Сад мавҷ занад даръё, то дур ба канор афтад.

Хисрави Деҳлавӣ

дурри Адан *ниг.* Адан; дурри баҳой марвориди қи-
матбаҳо.

Ҳоқонию сеҳри сухану борғаи шох,
Лафзаш садафу ин ғазалаш дурри баҳой. *Ҳоқонӣ*

дурри гаронмоя а) марвориди қиматбаҳо; б) киноя аз
маъшӯкаи зебо.

Эй дурри гаронмоя, ки мисли ту кам афтод,
Як рӯз ба дасти мани муфлис нафитодӣ.

Қамоли Хучандӣ

дурри гирон а) гавҳари гаронбаҳо, гавҳари қимат-
баҳо; б) киноя аз борон, қатраҳои борон.

Абр обистани дуррест гирон
В-аз гирониш гуҳар арзон аст. *Анварӣ*

дурри насуфта *ниг.* дурри носуфта; дурри ноб дурри
холис, марвориди хушоб.

Ташти зар бар руҳи худ пардаи удӣ бандад,
Мардумаквор агар аз шаба(х) борад дури ноб.

Бадрӣ Чочӣ

дурри носуфта (ё насуфта) а) марвориди бесӯрох,
сӯрох карданашуда.

Дар хона ба иззату шараф бош,
Чун дурри насуфта дар садаф бош! *Ҳилолӣ*

б) киноя аз сухани бикр, каломии тару тоза.

Ба носуфта дурре, ки у ганҷ ёфт,
Тарозуи худро суҳансанҷ ёфт. *Низомӣ*

Урфӣ, дури носуфта дар ин баҳр басте ҳаст.
Ангор, ки сад дурчи гуҳар суфтаму рафтам.

Урфӣ

дурри самин а) марвориди қиматбаҳо.

Банда суҳан тоза кард, он чи қуҳан дошт сушт,
Қ-он ҳама хармуҳра буд, в-ин ҳама дурри самин.
Ҳоқонӣ

б) киноя аз ашк.

Рехта дар пой ту Ҷомӣ зи чашм
Ҳамчу назми хеш дурҳои самин. *Ҷомӣ*

дурри тар а) *ниг.* дурри ноб; б) киноя аз дандон.

Лаълаш аз ханда шакар аз дури тар баргирад,
Ҷазъаш аз гирия дурар бар табақи зар гирад.
Бадрӣ Чочӣ

дурри хушоб а) *ниг.* дурри ноб.

Бар сиришкам зи ту афтод магар акси Суҳайл,
З-он ки ғалтандатар аз дурри хушобаш кардӣ.
Қамоли Хучандӣ

б) киноя аз ашк.

Ту он дуре, ки зи пеши назар агар биравӣ,
Маро зи дидаи хунин дури хушоб равад.
Қамоли Хучандӣ

в) киноя аз маҳбуба.

Гар чи аз ман мекунӣ пинҳон ту, эй дурри хушоб,
Қиссаи май хӯрдану шабҳои гашти моҳтоб ...

Сайидо

дурри шохвор марвориди калон ва хушоби беҳамто.

Санги сияҳ будам аз қиёсу хирад,
Қард чунин дурри шохвор маро. *Носири Хисрав*
дурри ягона (ё якто) а) *ниг.* дурри ятим а); б) киноя аз
азиз, нури дида, фарзанд.

Фарзанди ман — он дур(р)и ягона,
Чун дур(р) ба ягонагӣ нишона. *Ҳилолӣ*
Номаро дод чину сохт дуто,
Қард зохир ба он дури якто. *Мушфиқӣ*

в) киноя аз маҳбуба.

Маҷнун падари азизро гуфт,
Қ-он дурри ягонаро кунад чуфт. *Ҳилолӣ*

дурри якдона марвориди гаронбаҳо, дурри беназир;
дурри якто *ниг.* дурри ягона; дурри ятим а) дурри кал-
лону хушоб ва беҳамто, марвориди ягона.

В-он ки у бар фалаки ҷоҳи ту бадрест мунир,
В-он ки у дар садафи мулки ту дуррест ятим ...
Заҳири Форъебӣ

б) киноя аз ашк.

Аз дида тифли ашк ҷудо шуд, дарег аз у,
Оҳ, он дури ятим кучо рафт аз ин садаф. *Ҳилолӣ*
дурру гуҳар марвориду ҷавохир, сангҳои қиматбаҳо.

Пайди Ҳофиз бишунав, хоҷа, бирав, некӣ кун,
Ки ман ин панд беҳ аз дурру гуҳар мебинам.

Ҳофиз

дур суфтан а) сӯрох кардани марворид барои ба риш-
та кашидан; б) киноя аз сухани балеги бикр гуфтан,
каломи наву тоза гуфтан.

Рудақӣ он ки дур ҳамесуфти,
Мадҳи сомониён ҳамеруфти. *Ҷомӣ*

дурри маънӣ суфтан киноя аз бо камоли балоғат ва мушикофӣ шеър гуфтан.

Чу донишвар ин дурри маънӣ бисуфт,
Бигуфт ин, к-аз он беҳ муҳол аст гуфт. Саъдӣ
Худ Саной чу бас наку гуфтаст,
Дурри маънӣ, нигар, ки ӯ суфтаст. Аттот

2. маҷ. дандони маъшуқа.

Дошт аз дур даҳони дурче пур.
В-андар он дурч дарч сию ду дур. Чомӣ

◇ дурри дарӣ киноя аз забони дарӣ.

Чу дар ман гирифт он насихатгарӣ,
Забон баркушодам ба дурри дарӣ. Низомӣ
дурри дида киноя аз ашк, сиришк, оби дида.

Чу миҷгонаш зи дурри дида пур шуд,
Канораш ҳам дили баҳру дурар шуд. Мулҳам

дурри суханро гирех кардан киноя аз суханҳои қимат-баҳо ва ноёбро пушида ва пиноҳон доштан.

Дурри суханро, ки гирех кардай,
Дар садафи сина ту парвардай... Чомӣ

дурри шоҳвор аз даҳон афтодан киноя аз гуфта шудани сухани пурмаънӣ.

Зи давлат садаф лаб ба ханда кушод,
Дури шоҳвор аз даҳонаш фитод. Шодӣ

ДУРАНГ دورنگ 1. ҳар чизе, ки дорои ду ранги гуногун аст; 2. маҷ. дуруя, мунофиқ; ноустувор, бебаҳо.

Ба даври адли ту дар зери чархи миной
Чунон гурехт зи даҳри дуранг ранги футур.

Рудақӣ

Агар дил зи оҳан бувад в-аз ҳаҷар,
Фусуни дурангон шавад коргар. Шодӣ

ДУРАНГӢ دورنگی 1. дуранг будан; 2. маҷ. дуруягӣ, мунофиқӣ; калавандагӣ, ноустуворӣ; дурангӣ доштан дуруя будан; ноустувор будан.

Агар, Шавкат, дурангӣ он гули раъно чунин дорад,
Баҳори сулҳи мо охир хазони чанг мегардад.

Шавкат

дурангӣ кардан дуруягӣ кардан, риёкорӣ кардан.

Дар ин кӯҳна беша дурангӣ макун,
Зи шерӣ занӣ дам, палангӣ мақун! Чомӣ

ДУРАНДЕШ دوراندیش касе, ки оқибати корро андешида амал мекунад, дурбин, мулоҳизакор; борикбин.

Чунки ин кӯшиши бефоида суде надихад,
Пас маёзор дили худ зи ғам, эй дурандеш! Ҳофиз
3-осмон хур ҳамедурахшад фош,
Дар замин кӯр мешавад хаффош. Чомӣ

ДУРАР а. درر 4. дур III ||дурр.

Шоҳхоро ҳама андуд ба зар оби зарир,
Барғхоро ҳама орошт ба динору дурар. Ломей

Тахте дошт аз тиллон аҳмари мурассаъ ба яво-киту дурар, ки ҳар рӯз аз айвон ба майдон мебур-данд. «Равзат-ус-сафо»

ДУРАФШОН درافشان ниг. дурфишон.

ДУРАХШ درخش 1. дурахшонӣ, тобиш; фуруғ, равшанӣ.

Рӯзе дурахши теги ту бар оташ уфтод,
Оташ зи бим гашт ба санг-андарун ниҳон.

Фаррухӣ

2. барқ, чаҳмоқ, оташак, чароғак.

Дурахш ар нахандад ба вақти баҳор,
Ҳамоно нагирьяд чунин абр зор. Рудақӣ
Ақли ҷузъӣ ҳамчу барқ асту дурахш,
Дар дурахше кай тавон шуд сӯи Вахш? Румӣ

ДУРАХШИДАН درخشیدن тобидан, партав афкандан, руш-ной додан.

Барқе аз манзили Лайлӣ бидурахшид саҳар,
Ваҳ, ки бо хирмани Маҷнуни дилафгор чӣ кард!
Ҳофиз

ДУРАХШОН درخشان тобон, рахшон; равшан; хувайдо.

Суворе фиристам ба наздики ту,
Дурахшон кунам рои торики ту. Фирдавсӣ
Анвори беҳқат аз ҷабини мубинаш дурахшон...
Восифӣ

Дур аз ту сияҳ буд шаби тори Ҳилолӣ,
Эй мох, ту хуршеди дурахшони кӣ будӣ? Ҳилолӣ

ДУРБИН دوربین 1. соҳиби қобилияти аз масофаи дур ди-дани чизҳо, тезбин, тезчашм.

Чунин гуфт пеши заған каргасе,
Ки набвад зи ман дурбинтар касе. Саъдӣ

2. маҷ. дурандеш, мулоҳизакор.

Насихат шунав: Мардуми дурбин
Накоранд дар ҳеч дил тухми кин. Саъдӣ

Нуктаи хуш гуфтааст он дурбин,
Адл дорад мулкро қоим, на дин. Чомӣ

ДУРБОР ديار نиг. дурафшон; ◇ чашми дурбор киноя аз дидаи ашкрез, чашми гирыён.

Бори миннат мениҳад беҳуда бар гулзор абр,
Равнақи ин бӯстон аз чашми дурбори ман аст.

Махфӣ

ДУРБОРӢ ديارى дурафшонӣ, марворидафшонӣ.

Ба озодии сарви симинбарат,
Ба дурбории лаъли пурҷавҳарат. Ҳочу

◇ дурбории чашм киноя аз ашкрезӣ, гиристан.

Зи дурбории чашм, Хисрав, маранч,
Ки худ ошиқонро ҳамин зевар аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ДУРБОШ دورباش тағр. найзаи душоҳа, ки шотирҳо ва пешхизматҳо ба даст гирифта, пеш-пеши подшоҳ рафта «дур бош» гуён роҳ мекушодаанд.

Дурбошу найзаву шамшерҳо,
Ки биларзанд аз маҳобат шерҳо... Румӣ

Ғиёсуддин ... писари мехтари худро ... чатр ва дурбош дода, дар балдаи Уда гузошта, худ ба ҷониби дорулмулки Деҳлӣ муроҷаат фармуд.

«Таърихи Фаришта»

дурбош хӯрдан аз зарбаи найзаи дурбош захмдор шудан.

Баровард аз чигар охе чунон сард,
Ки гуфти дурбоше дар чигар хард. Низомӣ

ДУРГАР درگر шакли кӯтоҳшудаи дурудгар.

Бифармуд, то дургарон оваранд,
Сарафроз ҷуби гарон оваранд. Фирдавсӣ

ДУРД||ДУРДА||ДУРДӢ دردی ||درده ||درد 1. таҳнишнини шароб ва ё дигар чизҳои моеъ; лой, ғаш(-и шароб).

Соф буд омехта ба дурди май,
Бар сари хум рафту чудо шуд зи дурд. *Рӯдакӣ*
Девонае буд, ки уро лойхӯр гуфтандӣ ва аз маъно
холо набуд, ҳамвора дар шаробхона дурдан шароб
чамъ кардӣ ва дар гулханҳо таҷарруъ намудӣ.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

Маро аз дурдин май дарду доғи ӯ нарафт аз дил,
Ки натвон чехраи хуршеду маҳ андудан аз гилло.
Шоҳин

2. маҷ. шароби тира, шароби нософ.

Кард аз ғаму дард дасту по гум,
Дурде нӯшид 3-аввали хум. *Ҷомӣ*

дурд кашидан май кашидан; май нӯшидан.

Ҳофизам дар маҳфиле, дурде кашам дар маҷлисе,
Бингар ин шӯҳӣ, ки чун бо халқ сӯхбат мекунам.
Ҳофиз

ДУРДАСТ *دور دست* 1. дур; бисъёр дур; дастнорас.

Хоразмшоҳ гуфт: Худованд дурдаст афтода буд
ва дер мерасид ва шуғли бисъёр дошт.

«Таърихи Байҳақӣ»

В-ар равад бе ту сафар у дурдаст,
Деви бад ҳамроҳу ҳамсуфра(и) вай аст. *Румӣ*

аз дурдаст аз ҷои дур.

Гар ояд харидоре аз дурдаст,
Ки бо кони гавҳар шавад ҳамнишаст... *Низомӣ*

2. ба шакли чамъ дурдастон дурафтадогон; касони
дигар.

Дурдастонро ба эҳсон ёд кардан ҳиммат аст,
Варна ҳар нахле ба пой худ самар меафканад.
Соиб

ДУРДИКАШ *دردی کش* *ниг.* дурдкаш.

ДУРДИНҶШ *دردی نوش* майхораи майзада, боданӯши гу-
заро.

Сӯфӣ аз ҳафтум фалак чун медиҳад ҳар дам хабар,
Пеш аз ӯ чун ринди дурдинӯш бинад моҳи нав.
Дарвешӣ Деҳакӣ

ДУРДИОМЕЗ||**ДУРДОМЕЗ** *درد آمیز*||*درد آمیز* бо дурд
омехта, ғайри соф, ғашнок, лойолуд (сифати май).

Май аввал ҷом софихез бошад,
Ба охир ҷом дурдомез бошад. *Низомӣ*

Маҷӯӣ айши хуш аз даври божгуни сипехр,
Ки софи ин сари хум ҷумла дурдиомез аст. *Ҳофиз*

ДУРДИХОР *دردی خوار* *ниг.* дурдинӯш.

Ё раб, инсофе бидеҳ он шайхи даъводорро,
То ба хорӣ нангарад риндони дурдихорро. *Ҷомӣ*

ДУРДКАШ||**ДУРДИКАШ** *دردی کش*||*دردی کش* *ниг.* дур-
динӯш.

Бар дари майкада дурдикашу расво будан
Беҳ аз он аст, ки дар савмаа тарсо будан. *Исмат*
Дило, ба майкадаҳо рӯзу шаб гадоӣ кун,
Бувад ки дурдкашон чуръае ба мо бахшанд.
«Таърихи Фариста»

ДУРДОЛУДА *درد آلوده* *ниг.* дурдиомез.

Чархи фируза, ки бинӣ зи шафақ гулгунаш,
Дурдолуда сафолест зи хумхонаи мо. *Ҷомӣ*

ДУРДОМЕЗ *درد آمیز* *ниг.* дурдиомез.

ДУРДОНА *دردانه* 1. як дона дур; дурри якто.

Ишқ дурдонасту ман ғаввосу даръё майкада,
Сар фурӯ бурдам дар он ҷо, то кучо сар бар кунам.
Ҳофиз

Дар мадҳи хасон чаро хурушам,
Дурдона ба хас чаро фурӯшам? *Ҳилолӣ*

2. киноя аз азиз, нури дида.

Сиёсат бин, ки мекарданд аз реш
На бо бегона, бо дурдонаи хеш. *Низомӣ*

◇ **дурдона суфтани киноя аз шеърӣ мавзун гуфтан.**

Ваҳ, ки дурдонае чунин нозук
Дар шаби тор суфтаниам хавас аст. *Ҳофиз*

ДУРДОШОМ *درد آشام* *ниг.* дурдинӯш.

Ман, ки хидмат кардаам риндони дурдошомро,
Қай шуморам пухта вазъи зоҳидони хомро? *Ҷомӣ*
Ринди дурдошомӣ ман то соф созад бодаро,
Мекашад аз зери поям домани сачҷодаро.
Заҳири Форъёбӣ

ДУРДХОР||**ДУРДХОРА** *درد خوار*||*درد خوار* *ниг.* дурдинӯш.

Сархушам аз дурди дард, ар софии айшу тараб
Баҳри чун ман дурдхоре нест, гӯ харгиз мабош!
Хисрави Деҳлавӣ

ДУРДӢ *دردی* *ниг.* дурд.

ДУРОҶА *دوراهه* дорони ду роҳ; ◇ ин дуруҳаи озу ниёз
киноя аз дунъё.

Аз ҷумлаи рафтагони ин роҳи дароз
Бозодае ку, ки хабар пурсам боз?!
Зинҳор, дар ин дуруҳаи озу ниёз
Чизе нагузорӣ, ки намеоӣ боз. *Хайём*

ин дуруҳа манзил киноя аз дунъё.

Фурсат шумор сӯхбат, к-аз ин дуруҳа манзил
Чун бигзарем, дигар натавон ба ҳам расидан.

Ҳофиз

ДУРР *ا. در* *ниг.* дур III.

ДУРРА I *ا. دره* *муаннаси* дурр.

ДУРРА II ||**ДИРРА** *ا. دره* *таър.* тасмаи чармини маҳсус,
ки муҳтасиб бо он гунаҳгоронро мезад, тозиёна, дарра.

Уро сад дурра бизад ва ҳеҷ муҳобо накард.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Муҳтасиби манъ шавад зинҳор,
То нахӯрӣ дурраи иблисвор. *Низомӣ*

ДУРРАТУТТОҶ *ا. درة التاج* дурри гаронбаҳо, ки ба тоҷ
менишонанд.

Навбари боғи ҳафт чархи куҳан,
Дурратуттоҷи иқди тоҷи сухан. *Низомӣ*

ДУРРОА *ا. دراعه* 1. як навъ либоси чангӣ.

Нахуст аз ҷавохир даромад ба кор,
Зи дурроаву диръи гавхарнигор. *Низомӣ*

2. либоси рӯпуши сӯфиёну шайхон.

У бо фӯтан фароҳу бузург пеш омад, чунонки дар
билоди араб расм аст ва ба аҷам дурроа мегуянд.
Носири Хисраи

Ба одамі натавон гуфт монад ин ҳайвон,
Магар дурроаву дастору нақши берунаш. *Саъдӣ*

ДУРРОЧ *а.* دراج паррандае аз чинси кабк, ки гушти лавиз дорад.

Эн теҳуву дуррочу кабку тазарв
Наёбӣ тижй сояи беду сарв. *Низомӣ*

Кумрию дурроҷ ба дастон шуда,
Буи гулам раҳбари бустон шуда. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДУРУБ *а.* دروب ч. дарб.

Аҳли шаҳр ... розӣ шуда, мафотиҳи дуруб таслим
намуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ДУРУГАР دروگر *ниг.* дурӯгар.

ДУРУД I درود *кишту дуруд* коридан ва дарав кардан,
зиرواتкорӣ.

То зиндаам, маро нест чуз мадҳ дигар кор,
Кишту дурудам ин аст, хирман ҳамину шудгор. *Рудақӣ*

Чу дар дона бошад таманнои суд,
Қадевар дарояд ба кишту дуруд. *Низомӣ*

ДУРУД II درود 1. дуо, ниёиш, ибодат.

Чунин дод посух, ки эй моҳчеҳр,
Дурудат зи ман, офарин аз сипеҳр! *Фирдавсӣ*

дуруд дамидан дуо хондан.

Бар турбати ӯ бидам дуруде,
Бар мурдаи ман маҳон суруде. *Шоҳин*

2. раҳмат, лутфу марҳамат (аз худо).

Аз ҳар кулӯхе ва санге овозе шунидӣ, ки дурудӣ
худой бар ту бод. «*Тағриҳи Табарӣ*»

3. таҳсин, мадҳ, сано, салом; дуруд гуфтан (*ё* кардан) а) дуо кардан, дуои нек кардан.

Дар ҳар қадаме суруд мегуфт,
Бар руҳи санам дуруд мегуфт. *Шоҳин*

б) салом гуфтан, таҳният гуфтан.

Бигуфто фаровон дуруду салом
Ба ҷони ту ҳар дам аз ин пирмом. *Савдо*

дуруду паём додан салому хабар расонидан.

Фиристод наздики Дастони Сом,
Басе дод бо у дуруду паём. *Фирдавсӣ*

дуруд расондан (*ё* фиристодан) салом расондан.

Дуруде зи ман сӯи Пирон расон,
Бигӯяш, ки гетӣ дигар шуд ба сон. *Фирдавсӣ*

Дурудӣ ман бар Яхё бод! Дурудӣ ман ба фар-
зандон расонед. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ДУРУДАН درودن *ниг.* даравидан.

ДУРУДГАР دروگر *ниг.* дурӯдгар.

ДУРУДГАРӢ دروگرى *ниг.* дурӯдгарӣ.

ДУРУСТ I درست 1. тамом, комил, бутун; дуруст кардан
сохтан; таъмир кардан, бенуқсон гардонидан.

Он девори кӯҳна бияфканд ва аз нав дуруст боз
кард. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. саҳеҳ, рост; ҳақ, савоб.

Зи оғоз бояд, ки донӣ дуруст
Сари мояи гавҳарон аз нахуст. *Фирдавсӣ*

Сухан дуруст бигӯям, наметавонам дид,
Ки май хӯранд ҳарифону ман назора кунам.

Ҳофиз

дуруст омадан рост баромадан; мувофиқи ҳақиқат будан.

Қавли ҳукамо дуруст омад, ки гуфтаанд: Дустон
дар зиндон ба кор оянд. *Саъдӣ*

3. солим, сиҳҳат.

Чаҳор чиз мар-озодаро зи ғам бихарад:
Тани дурусту ҳуи неку номи неку хирад. *Рудақӣ*

Маъқулоти қавӣ ақро дурусттар кунад, қавитар
кунад. *Ибни Сино*

Надонад касе, к-он сипаҳбуд кучост,
Дуруст аст *ё* дар дами аждаҳост. *Фирдавсӣ*

ДУРУСТ II درست *динор, ашрафӣ, сиккаи тилло; симу зар, тиллову нуқра.*

Шунидам, ки ринде чигартофта
Дурусте куҳан дошт навъёфта. *Низомӣ*

Амир Тағоншоҳ бад-ин дубайтӣ чунон ба нашо
омад ва хуштабъ гашт, ки бар чашмҳон Азрақӣ
бӯса дод ва зар хост понсад динор ва дар даҳони
у мекард, то як дуруст монда буд. *Низомии Арӯзӣ*

ДУРУСТПАЙМОН درست پیمان ба ваъдаи худ содиқ, аз
қавли худ нагарданда, дар паймони худ устувор.

Агар рафиқи шафиқӣ, дурустпаймон бош!
Ҳарифи ҳучраву гармобаву гулистон бош! *Ҳофиз*

Бар хок равам дурустпаймон,
В-аз кардаи худ шавӣ пушаймон! *Ҷомӣ*

ДУРУСТӢ درستى 1. тамомӣ, комил будан.

Дурустӣ зи минову соғар хуш аст,
Шикастан зи асбоби дигар хуш аст. *Бедил*

Нагардад чамъ ҳаргиз ишқ бо нанг,
Кучо дорад дурустӣ шиша аз санг?! *Ҳозик*

2. ростӣ, ҳақиқат; дурусткорӣ ва дурустқавлӣ.

Дурушт аст посух ва лекин дуруст,
Дурустӣ дурушти намояд нахуст. *Абӯшақури Балхӣ*

Дурустӣ хост аз пирони он дайр,
Ки буданд оғаҳ аз чархи куҳансайр. *Низомӣ*

3. солимӣ, саломатӣ, сиҳҳатӣ, тандурустӣ.

Ва мисоли «кайфият» — дурустӣ ва беморӣ ва
порсой... *Ибни Сино*

ДУРУШТ درست 1. дағал, саҳт, носоз, нохуш, нофорам.

Панҷаи шери жаёнро аз хори дурушти хорпушт
чӣ зиён? *Ҷомӣ*

Қамарбандашон ресмони дурушт,
Кулаҳхӯдҳо косаи сангпушт. *Сайидо*

2. ноҳамвор, пасту баланд.

Фитода дар он паҳндашти дурушт
Сари нотарошида чун хорпушт. *Ҳотифӣ*

3. тануманд, бузургҷусса, қавиҳайкал; дабардӯққӣ,
бесулуқай.

Дуруште, ки чун панҷаро гарм кард,
Ба афшурдан алмосро нарм кард. *Низомӣ*

Дил талаб аз мард, на андому пушт,
Боз сабук бошаду лаклак дурушт.

Хисрави Деҳлавӣ

4. маҷ. саҳтгир, бераҳм.

Дуруштам ба чаңголу саҳтам ба зӯр,
Ба хомӣ дарам паҳлуи наррагӯр. *Низомӣ*

Ме нихон гардад сари он хорпушт
Дам ба дам аз бими сайёди дурушт. *Румӣ*

ДУРУШТХҶӢ درشت خوӣ бадхулк, зиштхӯй; дағал.

Сухан ба лутфу карам бо дуруштхӯй мағӯй,
Ки зангхӯрда нагардад магар ба сӯхон пок. *Саъдӣ*

ДУРУШТӢ درشتى 1. ноҳамворӣ; саҳтӣ, дағалӣ.

Ба хорпушт ниғаҳ кун, ки аз дуруштии мӯй
Ба пӯсти ӯ накунад тамъ пӯстинпирай. *Кисоӣ*

2. калонҷуссағӣ, гафсӣ, фарбеҳӣ.

Эй, ки шахси манат ҳақир намуд,
То дуруштӣ ҳунар напиндорӣ. *Саъдӣ*

3. муомилаи дағал, бадмуомилағӣ; тундхӯй; саҳт-
гириӣ.

Мутарҷим ба элҷи бисъёр дуруштӣ ва یتоб овард,
ки ман бо ту чӣ таъин кардам ва ту чӣ гуфтӣ!
Аҳмади Дониш

Гар аз ҳокимон саҳт ояд сухун,
Ту бар зердастон дуруштӣ макун! *Саъдӣ*

ДУРФИШОН||**ДУРАФШОН** درفشان || درافشان 1. дурпош,
марворидрез; 2. маҷ. гӯяндаи сухани мавзун; саногӯй.

Шавам бар дирамрези худ дурфишон,
Кунам саркашӣ, лек бо саркашон. *Низомӣ*

◇ абри дурафшон киноя аз абри боронӣ, абри борон-
овар.

Нагунсар шохҳон сабза, гӯй дур ҳамечубад,
Зи бас к-абри дурафшон лӯълӯи ғалтон ҳамеборад.
Хисрави Деҳлавӣ

сухани дурфишон киноя аз сухани мавзун.

Ману сафинаи Ҳофиз, ки чуз дар ин даръё
Бизоати сухани дурфишон намебинам. *Ҳофиз*

ДУРӢ دورى 1. дур будан, баидӣ; муқобили наздикӣ.

Маро аз тарфи кӯят шиквае дар дил намебошад,
Ғуборамро назар бар дурии манзил намебошад.
Сайидо

2. ҷудой, фирок.

Душвории интизору дурӣ
Саҳл аст, агар бувад сабури. *Ҳилолӣ*

Наям ба кӯи ту, эй нозанин, ғариб, ки ман
Ба дурии ту ғарибам, агарчи дар ватанам. *Шоҳин*
дурӣ гузидан (ё кардан) канора гирифтан, дур шудан.

Омад аз парда ба маҷлис, арақаш пок кунед,
То нагӯянд ҳарифон, ки чаро дурӣ кард? *Ҳофиз*

Аз ин доми бе дона дурӣ гузин,
Сари хештан ҷои дона мабин! *Шоҳин*

дурӣ додан ҷудо кардан, дур кардан.

Маро дурӣ диҳад аз ту бадомӯз,
Ки шогирдони ту бошанд бадрӯз.

Фаҳридини Гургонӣ

дурӣ кардан ниг. дурӣ гузидан.

ДУРӢ(Ӣ) دورو(ى) 1. касе, ки мувофиқи гуфтораш амал
намекунад, дурӯя, мунофиқ; муқобили якрӯ(ӣ) 1.

Якдилу якҷиҳату якрӯ бош,
В-аз дурӯени ҷаҳон як сӯ бош! *Ҷомӣ*

Ба рози хеш натвон сохтан маҳрам дурӯенро,
Ниғаҳ дор аз забони шона, эй машшота, кокулро!
Сайидо

2. киноя аз гули раъно, ки як рӯи барги он зард ва
рӯи дигараш сурх аст.

Ҳазорон сифат гул дамида зи санг,
Зи садбаргу дурӯю аз ҳафтранг. *Асадӣ*

ДУРӢГАР||**ДУРУГАР** دروگر шакли кӯтоҳшудаи дурӯд-
гар||дурудгар.

Идрису Ҷам муҳандис, Мусову Ҳизр банно,
Рӯҳи малак мураввиқ, Нӯҳи фалак дурӯгар.

Ҳоқонӣ

Он дурӯгар рӯй оварда ба ҷуб,
Бар умеди хидмати маҳрӯи хуб. *Румӣ*

ДУРӢДГАР||**ДУРУДГАР** درودگر дуредгар, начқор, устои
ҷубтарош, харрот.

Дурӯдгарон ва наққошонро фармуд, ки сол то
сол бутон тарошидандӣ. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

ДУРӢДГАРӢ||**ДУРУДГАРӢ** درودگرى амали дуредгар,
начқорӣ; ҷубтарошӣ, харротӣ.

Нӯҳро дурӯдгарӣ биёмӯхт ва Нӯҳ аз он ҷуб
киштии бузург бисохт. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ДУРӢӢ دورويه 1. дутарафа, дучониба; дудам.

Ту масту камингарон зи ҳар сӯ
Бо теғи дурӯянд якрӯ...

Бардошт дурӯя табл овоз,
В-аз рӯи алам дирафш шуд боз. *Шоҳин*

2. муқобили якдигар, рӯ ба рӯ.

Дурӯя ситоданд бар ҷои ҷанг,
Намуданд бар пешдастӣ даранг. *Низомӣ*

Дурӯя то ба зиндон истоданд,
Таҷаммулҳон худро арза доданд. *Ҷомӣ*

ДУРӢҒ دروغ сухани норост, гапи аз ҳақиқат ва савоб
дур, кизб; муқобили рост 3.

Дурӯғи маслиҳатомез беҳ аз ростии фитнаангез.
Саъдӣ

Ҳайф аст агарчи кизб равад бар забони ту,
Аз ваъдаи дурӯғ даме шод кун маро. *Соиб*

дурӯғ гуфтан беҳуда гуфтан; лоф задан; фиреб до-
дан.

Безорам аз ин дурӯғ гуфтан,
В-ин гавҳари бефурӯғ суфтан! *Ҳилолӣ*

◇ дурӯғ озмудан дурӯғ ба кор бурдан, дурӯғ гуф-
тан.

Дурӯғ озмудан зи бечорағист,
Нагӯяд киро дар ҳунар борағист. *Асадӣ*

аз дурӯғ рост кардан ба таври сунъӣ сохтан.

Лаъл, ки он рост кунанд аз дурӯғ,
Қадр надорад, ки надорад фуруғ.

Хисрави Деҳлавӣ

ДУРӢҒҶ(Ӣ) دروغگو(ى) касе ки бар хилофи ҳақиқат
сухан мегӯяд; гӯяндаи сухани норост, каззоб; муқобили
ростгӯ(ӣ).

Пайғоми лаъли ёр набуд аз рақиб рост,
Ҳар ҷо дурӯғгӯӣ бувад, душмани худост.

Мушфиқӣ

ДУРӢҒЗАН دروغ زن ниг. дурӯғгӯ(ӣ).

Ин мардак маро ба таъризи дурӯғзан хонд.
«Таърихи Систон»

Ту ки дар банди хештан бошӣ,
Ишқбозе дурӯғзан бошӣ. *Саъдӣ*

ДУРЧ *а.* درج сандуқчае, ки дар он ҷавохирот ва зару зевар нигоҳ медоранд, ҳуққа.

Аз назари дарвешон ғоиб шуд, ба бурче бирафт ва дурче ба зар дид. *Саъдӣ*

Агар дурҷи, гиромӣ гавҳарат ку?

В-агар бурҷи, ҳумоюн ахтарат ку? *Нозим*

◇ **дурчи** абирафшон *киноя аз* даҳони хушбӯй, даҳони маҳбуба.

Таблаи атри гулу дурчи абирафшонаш
Файзи як шамма зи бӯи хуши аттори ман аст.

Ҳофиз

дурчи ақиқ (*ё* гавҳар, дур) *киноя аз* даҳони маъшуқа.

Бӯса бар дурчи ақиқи ту ҳалол аст маро,

Ки ба афсуни ҷафо аҳду вафо нашкастам. *Ҳофиз*

Дар табассум то зи дурчи дур кушода қуфли лаъл
Қимати ёқут нархи гавҳар арзон сохта. *Исмат*

Ба таъбири он хоби фарруҳасар,

Фуру рехт аз дурчи гавҳар шакар. *Шоҳин*

дурчи ёқут *а)* сандуқчаи ёқут; *б)* *киноя аз* лабу даҳони маҳбуба.

Дурчи ёқут аст ё оби ҳаёт,

Ё ниҳон дар лаъли майгун дурри ноб?

Қамолӣ Хучандӣ

дурчи синаро ганчи гуҳар сохтан *киноя аз* ҷой додани сучанҳои неку марғуб дар дил.

Ҳар нукта, к-ояд аз лабу дандон, чу гавҳар аст,

Хуш он, ки сохт ганчи гуҳар дурчи синаро. *Ҷомӣ*

ДУСАР *а.* دوسر чондоре, ки дорои ду сар аст; деви дусар

деви афсонавие, ки гӯё ду сар доштааст.

Ҳар к-у ба шумо тани гузин аст,

Чӣ деви дусар, чӣ хури ин аст. *Шоҳин*

ДУСУМ *а.* دسوم ҷ. дасам.

Чандон шикор афканданд, ки килоб ва давоб
муддатҳо аз луҳум ва дусуми онҳо интифоъ гирифтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ДУТО||ДУТОҲ دوتا||دوتا хам, хамида; зулфи дуто зулфи

пурхаму шикан, гесӯи пурпечу тоб.

Қас нест, ки афтодан он зулфи дуто нест,

Дар раҳ гузаре нест, ки доме зи бало нест. *Ҳофиз*

дуто гаштан (*ё* шудан) қат шудан, хам шудан.

Фуру гуфт пайғомҳои дурушт,

К-аз ӯ сарвбунро дуто гашт пушт. *Низомӣ*

дуто кардан *а)* ду қисм кардан; *б)* хам кардан.

Эй шиками хира, ба ноне бисоз,

То накуни пушт ба хизмат дуто. *Саъдӣ*

дуто шудан *ниг.* дуто гаштан; ҳештанро дуто кардан хам шудан; таъзим кардан.

Чу уро бубинед бар тахту гоҳ,

Кунед он замон ҳештанро дутоҳ. *Дақиқӣ*

ДУТУ دوتو 1. *ниг.* дуто.

В-он дигар гуфт, к-он хами абру

Сохт пуштам зи бори ишқ дуту. *Ҷомӣ*

Аз он дам чархор қомат дуту шуд,

Ки охи ман гиребонгири ӯ шуд. *Биной*

2. дучандон, ду бор.

Имтиҳон кун фақро рӯзе ду ту,

То ба фақр-андар ғино бинӣ дуту. *Румӣ*

дуту кардан ба ду қисмат кардан, ба ду қисм ҷудо кардан.

Аёз зулф дуту кард ва тақдир бигирифт ва фармон ба ҷой овард ва ҳар ду сари зулфи ҳешро пешӣ Маҳмуд ниҳод. *Низомӣ Арузӣ*

ДУХН *а.* دخن арзан.

ДУХНА *а.* دخنه доруи хушбӯй, ки дар хона дуд медиҳанд, хушбӯй.

ДУХНАТУННАВМ *а.* دخنه النوم дуди хобовар.

Духнатуннавм чунон аст, ки чун бад-ин духна табхир кунанд, ҳар кӣ дар он маҷлис бошад, фил-хол дар хоб равад. «*Илми симиё*»

ДУХОН *а.* دخان дуд.

Андар духони оташи ғам душманат бисухт,
Пинҳон чунон ки вақти так андар ғубор аст.

Ломей

Бигзашт ёри саркашам, бигзошт айши нохушам,
Чун миҷмаре пуроташам, к-аз сар духонам меравад.

Саъдӣ

духони мӯхтариқ дуди сӯзанда.

Абри тира духони мӯхтариқ аст,

Бар чунин нукта ақл муттафиқ аст. *Низомӣ*

◇ **духони анбарин киноя аз** зулфи мушқин.

Бунафша аз дили оташ бирун наёмадааст,

Чӣ сон зи рӯи ту ин анбарин духон бархост. *Соиб*

ДУХТ دخت *шакли кӯтоҳшудаи* духтар.

Гадое, ки аз подшаҳ хост духт,

Қафо хурду савдои беҳуда пухт. *Саъдӣ*

Духташ, ки миёни халқ шӯхраст,

Дар ҳусн фузун зи Моҳу Зӯхраст. *Шоҳин*

ДУХТАНДАР دختندر *ниг.* духтарандар.

Чуз ба модандар намонад ин ҷаҳони кинаҷӯй,

Бо писандар кина дорад ҳамчу бо духтандаро.

Рудақӣ

ДУХТАР دختر фарзанди модинаи инсон, бинт; душиза, бокира.

Кунун духтарат бас, ки бошад маро,

Набояд чуз ӯ кас, ки бошад маро. *Фирдавӣ*

◇ **духтари гулҷехри раз киноя аз** шароб.

Ба ними шаб агарат офтоб мебояд,

Зи рӯи духтари гулҷехри раз ниқоб андоз! *Ҳофиз*
духтарони Наъш галаситораи Банотуннаъш, Ҳафт Додарон.

Раҳим бар модарони даҳр баста,

Зи файзи духтарони Наъш раста. *Низомӣ*

духтари офтоб киноя аз шароб.

Духтари офтоб деҳ дар тутуқи сипехргун,
Гашта ба Зӯхраи фалак ҳомила ӯ ба духтарӣ.

Ҳоқонӣ

духтари раз *а)* *киноя аз* ангур, бинтулинаб.

Духтари раз, ки ту бар торами токаш дидӣ,

Муддате шуд, ки бар ованг сараш дар канаб аст.

Анварӣ

б) шароби ангурӣ; шароб.

Бирасон бандагии духтари раз, гу, ба дар ой,

Ки даму ҳиммати мо кард зи банд озодат. *Ҳофиз*

духтари хона духтари ҳанӯз ба шавҳар нарафта, ки дар хонаи падар мебошад.

Ба раҳ-бар яке духтари хона буд,
Ба меъчар ғубор аз падар мезидуд. *Саъдӣ*

ДУХТАРАНДАР دختراندر духтаре, ки падар ё модараш
дигар аст, духтари угай.

ДУХУЛ *a.* دخول дохил шудан, даромадан; *муқобили* ху-
руч 1.

Фармуд иҷозати духулаш,
Биншонд ба маснади қабулаш. *Ҷомӣ*
духул қардан дохил шудан, даромадан.

Хоҷа Али Муайид субҳгоҳӣ, ки дарвозаи Саб-
завор кушоданд, ба Сабзавор духул қард.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

ДУЧАНД||**ДУЧАНДОН** دوچندان || دوچند ду баробар, му-
зоаф.

Ҳаргиз набошад маҳ нимаи ту,
Гар худ ба хубӣ гардад дучандон. *Ҷомӣ*
Шаханшаҳ зи ҳарфаш чунон гашт шод,
Ки бозаш дучандони аввал бидод. *Шоҳин*

ДУЧОР دچار ру ба ру; дучор гардидан (ё шудан) но-
гоҳ, ба ғайри қасду нийят ру ба ру омадани ду кас;
воҳурдан, тасодуф намудан, рост омадан бо ҳам.

Шӯҳи саторӣ маро ҳар рӯз мегардад дучор,
Лек меояд ба сӯи хонаам шабҳои тор. *Сайидо*

Аз таҷаббур ва тақаббури ӯ касе бад-ӯ дучор на-
тавонад шуд. *Аҳмада Дониш*

ДУШАНБА دوشنبه рӯзе, ки пас аз якшанбе меояд ва
рӯзи сейӯми ҳафта ҳисоб мешуд.

Аз Бухоро ба шаҳри Хоразм рафтанд ва то ду-
шанбаи дигар кор рост карданд.

«Таърихи Наршаҳӣ»

ДУШВОР||**ДУШХОР** دشخوار || دشوار 1. мушқил, саъб; *му-*
қобили осон 1.

Гар осонӣ ҳамебоядт фардо,
Бигир аз баҳри дунёе кори душخور.

Носири Хисрав

Ва эшон андар биёбон таом ва алаф намеёфтанд
ва он соли қаҳтӣ буд ва кор бар эшон душвор шуд.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Аз роҳи шарнат, ки он бар ҷамоате душخور аст,
эъроз намуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. нохуш, ногувор; саҳт, дағал.

Сухан ҳар чӣ бар банда душвортар,
Диллаш хастатар э-ону тан зортар. *Фирдавӣ*

душвор гирифтани саҳт гирифтани, саҳтгирӣ қардан;
дурушти ба кор бурдан; бераҳмӣ қардан нисбат ба
касе.

Чунин гуфт Баҳромшаҳ бо вазир,
Ки душخور бо зердастон мағир. *Саъдӣ*

Чу бо дӯст душвор гирию танг,
Нахоҳад, ки бинад туро нақшу ранг. *Саъдӣ*

душвор гуфтани сухани ногувор гуфтани; саҳт гап за-
дан, гапи дағал гуфтани.

Ситоише, ки сабук бошад хушу осон,
Гарон зи баҳри чӣ гуянд нохушу душخور. *Муиззӣ*

Бо мардуми саҳлгӯй душвор мағӯй,
Бо он ки дари сулҳ занад, ҷанг маҷӯй! *Саъдӣ*

душвор омадан гарон омадан, нохуш омадан, писанд
наомадан.

Маликро ин сухан душвор омад, фармуд, то му-
сораат кунанд. *Саъдӣ*

3. *ба шакли чамъ* душворҳо мушқилот, саҳтиҳо.

Гарчи аз ҳичрони ӯ душвор гардад кори ман,
Васли ӯ бар ман ҳама ду ш в о р ҳ о осон кунанд.
Муиззӣ

◇ душвор чон додан киноя аз бо азобу машаққати
зиёде мурдан.

Таъна мазан, ки Хисрав, душвор медахӣ чон,
Чун чони дардмандон осон бурун наёмад.

Хисрави Деҳлавӣ

ДУШВОРХОР دشوارخور чизе, ки хурданаши душвор аст,
ногувор.

Ҷоми ҷафо бошад душворخور,
Чун зи кафи дӯст расад, хуш бувад.

Шамси Табретӣ

ДУШВОРЪЁБ دشوارياب чизе, ки ёфтаниши душвор аст,
ноёб.

Хор дар по шуд чунин душворъёб,
Хор дар дил чун бувад, водеҳ ҷавоб! *Румӣ*

ДУШВОРӢ دشواری мушқили, саҳтӣ, азобу машаққат; *му-*
қобили осонӣ 1.

Моҷарои дӯш мепурсӣ, ки шаб чун буд ҳол,
Эй сарат гардам, чӣ мепурсӣ, ба душворӣ гузашт!
Хисрави Деҳлавӣ

Душвори интизору дурӣ
Саҳл аст, агар бувад сабурӣ. *Ҳилолӣ*

ДУШМАН دشمن 1. хасм, аду, бадхоҳ; муҳолиф; *муқобили*
дӯст 1.

Касе, ки бо душмани ту дӯст бувад, дӯсти ту на-
бувад. *Ибни Сино*

Гоҳе, ки ру ба рӯй шавад душмане маро,
Ёбам зи рӯи ақли худ аз дасти вай амон. *Сайидо*
душмани берунӣ (ё бурунӣ) душмани хоричӣ, хасми
ғайри худӣ.

Ба ҳар душмане, к-он бурунӣ бувад,
В-агар душманиҳои хунӣ бувад... *Ҷомӣ*
душмани ҷонӣ душмани қаттол.

Ҳилолӣ, душман аст он моҳу ӯро дӯст медорам,
Муҳаббат бин, ки аз ҷон дӯстам бо душмани ҷонӣ.

Ҳилолӣ

2. *маҷ.* рақиб; рақобаткунанда.

Ҷаври душман чӣ кунанд, гар накашад толиби дӯст,
Ганҷу мору гулу хору ғаму шодӣ баҳаманд. *Саъдӣ*

Дӯст чун меҳоҳадам расво, надорам ҷорae,
Мешавам расво, чӣ бок аз таънаи душман маро?!
Фузулӣ

душман ба шакар қуштан душманро бо мулоиматӣ ва
ҷора мутеу мағлуб қардан.

Симкушон оташи зар қуштаанд,
Душмани худро ба шакар қуштаанд. *Низомӣ*

ДУШМАНГАЗОЙ دشمن گزائی ба ҳалокат расонидани хасм,
душманкушӣ.

Зи душмангазоию хасмафканӣ
Қушода бар ӯ бозуи баҳмани. *Низомӣ*

ДУШМАНГУДОЗ دشمن گداز душманкуш, несту нобудку-
нандаи хасм.

Хофиз зи гирья сукт, бигу ҳолаш, эй сабо,
Бо шоҳи дустпарвари душмангудози ман. *Хофиз*

ДУШМАНИ دشمنی хусумат, адоват, бадҳўҳӣ; *муқобили*
дустӣ 1.

Чун гўсфанде сурати гург дидӣ, душмани вай
бидонистӣ ва бидонистӣ, ки душмани андар ваҳм бу-
вад. *Ибни Сино*

ДУШНОМ||**ДАШНОМ** دشنام сухани ҳақоратомез, хорӣ,
фуҳш, носазо.

Ба душноми зишту ба овози саҳт
Ба тундӣ бишўрид бо шўрбаҳт. *Фирдавсӣ*

Зинҳор забон ба фуҳш ва душном накушоӣ.
Авфӣ

душном додан хорӣ қардан, ҳақорат қардан, носазо
гуфтан.

Ҳама шаб дар ин ғусса то бомдод
Сақат гуфту нафрину душном дод. *Саъдӣ*

ДУШОҲА دوشاخه 1. ҳар чизе, ки ду шох ё ду тараф
дорад; 2. тавқи махсуси душоҳа, ки ба гардани гунаҳ-
горон мениҳодаанд.

Арқлихон ... машоҳири давлати Булбунаро асир
сохта, душоҳаҳо дар гардан андохт.

«Таърихи Фарошита»

ДУШХОР دشخوار *ниг.* душвор.

ДУЮК *a.* ديوك ч. дик.

Бигирад азфори дуюк ва таъфин кунад, то вақте
ки мунҳал гардад. *«Илми симиё»*

ДУЮН *a.* ديون ч. дайн.

Яке аз писарони худро ба ҷамъ овардани дуюн
таайюн фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДУӢ دوئي 1. дутагӣ; дутарафагӣ, дучихатӣ.

Гуфтам: Уғлута мадеҳ, ин ҷи дуй бошад, гуфт:
Дуии ақл, ки ҳам шоҳиду ҳам машҳуд аст. *Анварӣ*

2. маҷ. дуруӣ, риё, тазвир.

То дуй боқӣ бувад, дури бувад,
Ҷон асири доғи маҳҷури бувад. *Ҷомӣ*

Зи ориф ҳамон буд бозаш ҷавоб,
Ки ҳаст аз дуй дар раҳат печу тоб. *Бедил*

ДУҲАҒТА دوھفتہ чордахрўза; моҳи дуҳафта моҳи пур-
ра, бадр.

Мар-уро дид чун моҳи дуҳафта
Миёни укдаи хичрон нишаста.

Фаҳриддини Гургонӣ

Сардафтари ҷумла духтаре буд,
Чун моҳи дуҳафта ахтаре буд. *Ҳилолӣ*

ДУҲОТ *a.* دهات ч. доҳӣ.

Маҳмуди Қирмонӣ, ки аз духот, асҳоб ва мулози-
мони шайх Абӯисҳоқ ба мазиди рои савоб имтиёз
дошт ... *«Равзат-ус-сафо»*

ДУҲУЛ دهل табл, нақора.

Дар маърака хавос ва авоми Машҳад ҷамъ буданд
ва духулу нақора мезаданд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

◇ духул даридан *киноя аз* фош қардан; шармандаву
расво қардан.

Сабо булбулоноро дарида духул,
Зи номаҳрамон рӯй пўшида гул. *Низомӣ*
духул ба (*ё* дар) зери гилем задан а) кори бағоят ош-
корро пинҳон қардан; б) лофу даъвоҳои хушку холии
хонагӣ задан, хонашери майдонғариб будан.

Духул ба зери гилем, эй писар, нашоёд зад,
Алам бизан чу далерон миёнаи саҳро!

Шамси Табрезӣ

духул бар дари хештан задан *киноя аз* худро машҳур
сохтан ва баландовоза қардан.

Ҷи доий, ки ман худ ҷи фан мезанам,
Духул бар дари хештан мезанам. *Низомӣ*

ДУҲУЛДАРИДА دهل دريده *киноя аз* расвошуда, шар-
мандашуда.

Он шефтарои девдида,
Расвошудан духулдарида,
Азбаски занад зи ишқи ӯ дам,
Овозаи ӯ гирифт олам. *Ҷомӣ*

ДУҲУЛЗАН دهل زن таблзан, нақорачӣ.

Хурўси ғунуда фуру кўфт бол,
Духулзан бизад бар табира давол. *Низомӣ*

ДУҲУР *a.* دهور ч. даҳр.

Бо вучуди он ки мекарданд доим хидматаш,
Таъна мезад бар мадори чарху даврони духур. (1)
Фузулӣ

ДУҶО *a.* دجا|دجى 1. торикӣ; 2. маҷ. кудурат; ғамгинӣ.

Баъд аз он гуфтанд, эй бобо, ба мо
Шоҳ пайғоме фиристод аз дучо. *Румӣ*

ДУҶУӢ دوجوئي дучўӣ қардан дуй ҷустан; дар як ақида
набудан.

Яке чўю, Ҷомӣ, дучўӣ макун,
Ба майдони ваҳдат дугўӣ макун! *Ҷомӣ*

ДӢ دي рўзи гузашта, дирўз, дина.

Ин ҳама онанд, ки дӣ набуданд ва фардо нахо-
ҳанд буд. *Низомии Арўзӣ*

Медонед, ки дӣ гузашт ва боз наёяд.
«Анвори Суҳайлӣ»

ДУЗА||**ДУЖА** دوزه|دوزه гиёҳест, ки меваи хордори он агар
ба либос расад, саҳт мечаспад.

Ба дилҳо андаровезад ду зулфаш,
Чу дўжа андаровезад ба домон. *Хаффоф*

ДУЗАНДА دوزنده 1. *сифати феълӣи* замони ҳозираи дўх-
тан; 2. дарзӣ, хайёт.

ДУЗАНДАГӢ دوزندگى амалу пешаи дўзанда, хайётӣ.

Наёяд никўкори аз бадрагон,
Муҳол аст дўзандагӣ аз сагон. *Саъдӣ*

ДУЗАХ دوزخ ч. дозх. ҷои гунаҳгорон дар он дунё, ҷаҳаннам,
ки гуё пур аз оташ аст.

Ман ҳеҷ надонам, ки маро он ки сиришт,
Аз аҳли биҳишт қард ё дузахи зишт.
Ҷомею бутею барбате бар лаби кишт —
Ин ҳар се маро нақду туро насъа биҳишт. *Хайём*

ДУЗАХИ دوزخی мансуб ба дӯзах; ҷаҳаннамӣ, аҳли дӯзах.

Ҳурони биҳиштиро дӯзах бувад аъроф,
Аз дӯзахиён пурс, ки аъроф биҳишт аст. *Саъдӣ*

ДУКОН دوکان *ниг.* дуккон.

ДУЛ I دول 1. *ниг.* далв 1.

Боз Дупайкару Тарозуву Дӯл
Аз ҳаво ёфт баҳра, беш мамул! *Саной*

2. зарфи ҷубини чоркунҷаи махрутишакл, ки дар поёнаш суроҳе дорад ва аз он ғалла ба як қарор ба суроҳи санги осие мерезад.

Чун ликликест килкат бар осиеи маънӣ,
Тоҳун зи об гардад, н-аз ликлики муайян,
3-он ликлик, эй бародар, гандум зи дӯл бичҳад,
Дар осие дарафтад маънӣ зиҳӣ мубайян. *Румӣ*

ДУЛ II دول маккор, ҳилагар; шаттоҳ, беҳаё.

Қарда аз қуфли зулф марғулон
Баҳри дӯлию фитнаи дӯлон... *Саной*

Ҷоф-ҷоф асту шӯҳгину ситурғ,
Зинда мағзор дӯдро, зинҳор! *Мунҷик*

ДУЛО دولا кузаи об.

Зи дӯло кард об андар хануре,
Ки шӯяд ҷомаро ҳар бахтқуре. *«Луғати фурс»*

ДУЛОБ دولاб 1. чарҳаи обкашӣ аз чоҳ ва ҷӯй, чиғир.

Дили Хоқонӣ дӯлоби равонро монад,
Ҳар-ч аз ин су бис(и)тонад, ба дигар су бид(и)ҳад.
Хоқонӣ

Шаҳре хуш, ободон бар лаби оби осӣ, ... ки бар
ин об дӯлобҳои бисёр сохтаанд. *Носири Хисрав*

2. маҷ. савдогарӣ бо пули қарз; додугирифтӣ боифрот;

◇ (ин) дӯлоби гарданда *киноя* аз фалак.

Машав ғофил, ки ин гарданда дӯлоб
Надорад кор ҷуз найрангсозӣ. *Убайди Зоконӣ*

ДУЛОБА دولابه *ниг.* дӯлоб 1.

Чу гардад зи дӯлобае ток сер,
Расан боз дар гардан ояд ба зер. *Низомӣ*

ДУЛОБВОР دولابوار монақди дӯлоб, гарданда, чарҳза-
нанда.

Ба рақс-андар оянд дӯлобвор,
Чу дӯлоб бар худ бигирьянд зор. *Саъдӣ*

ДУЛОБИГАРД دولايبى گرد чарҳзананда; ◇ гунбади дӯло-
бигард *киноя* аз фалак.

То ки бар гирди замин мегардад
Курраи гунбади дӯлобигард,
Дар ҷаҳондориву кишварбахшӣ
Чун Сикандар ҳама офоқ бигард. *Анварӣ*

ДУЛОНА دولانه мевани сурхранги себҷамонанд, ки дарахти
он дар қуҳ ва дар боғҳо мерӯяд.

Дӯлонаи сурхи бӯстонӣ
Нек аст ба меъдаву ҷигар ҳам. *Юсуфӣ Табиб*

ДУЛӢ دولى маккорӣ, ҳилагарӣ; шаттоҳӣ, беҳаёӣ.

Ҳамон ки будӣ аз ин пеш шодгунаи ман,
Кунун шудааст давочӣ ту, эй, ба дӯлӣ фош. *Асҷадӣ*

Қарда аз қуфли зулф марғулон
Баҳри дӯлию фитнаи дӯлон. *Саной*

ДУСИДАН دوسيدان часпидан.

Он се санг баровард, ҳар се ба ҳам дӯсида
буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДУСТ دوست 1. рафиқи шафиқ, меҳрубон, ёр, ошно; *муқо-*
били душман 1.

Дӯстон аз ман дархост карданд, ки ин китобро
ба порсӣ тарҷума кун. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Дӯсти мухлис беҳ аз ганҷи зари холис.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

дӯсти содиқ дӯсти ҳақиқӣ ва самимӣ, дӯсти бовафо
ва ҷонӣ.

Фозиле бо яке аз дӯстони содиқ нома менавишт.
Ҷомӣ

дӯстӣ ҷонӣ дӯсти самимӣ, дӯсти хеле наздик.

Аз ҷон тамаъ буридан осон бувад, валекин
Аз дӯстони ҷонӣ мушкил бувад буридан. *Ҳофиз*

2. маҳбуба, маъшуқа; ошиқ.

Ошиқеро, ки ғами дӯст беҳ аз ҷон набувад,
Ошиқи худ буваду ошиқи ҷонон набувад.

Хисрави Деҳлавӣ

дӯст гирифтаи *касоро* дӯст доштан касоро.

Бад-ин хубӣ, ки офтоб аст, нашундаем, ки касе
ӯро дӯст гирифтааст ва ишқ оварда. *Саъдӣ*

дӯст доштан муҳаббат бастан, меҳр мондан, нағз
дидаи; хайрхоҳона назар кардан.

Ин турфа, ки дӯсттар аз ҷонат дорам,
Бо он ки зи сад ҳазор душман батарӣ. *Рӯдакӣ*

Беҳтарини имомон ва подшоҳон онҳоянд, ки
шуморо дӯст доранд. *Аҳмади Дониш*

дӯст шудан ошно шудан, шинос шудан; ёру ҳамдам
шудан.

Дигар туро ҷӣ бок, Ҳилолӣ, зи душманон,
Қ-он моҳ бо ту дӯст шуда, мурда душманат. *Ҳилолӣ*

ДУСТАНГЕЗ دوستانگيز меҳрубон.

... Ки буд аз падар дӯстангезтар,
Ба душманкушӣ теғи у тезтар. *Низомӣ*

ДУСТВОР دوستوار дӯстона.

Навиштам яке номаи дӯствор,
Ки ҳам дӯст будам-т, ҳам нек ёр. *Фирдавӣ*

ДУСТГОН دوستگان маъшуқа, маҳбуба; ёри меҳрубон.

... Ки Роминро ба ту дидам сазовор,
Ту ӯро дӯстгонӣ, у туро ёр. *Фахриддини Гургонӣ*
Ошиқ аз ғурбат боз омада бо чашми пуроб,
Дӯстгонро ба сришкӣ мижа баркард зи хоб,
Дӯстгон даст бароварду бидарид ниқоб,
Аз паси парда бурун омад бо рӯи ҷу моҳ. *Манучеҳрӣ*

ДУСТГОНӢ دوستگاني пиёлаи пуршаробе, ки касе дар нав-
бати худ нанӯшида, аз рӯи муҳаббат ба дигаре медиҳад;
май хӯрдан ба ёди ёр ва дӯстон.

Рав, дӯстгонӣ ор алорағми душманон,
Қ-он дӯстро, ки май нахӯрад, ақл душман аст.

Анварӣ

ДУСТДОР دوستدار дӯстдоранда, муҳиб, ошиқ.

Подшоҳе, к-ӯ раво дорад ситам бар зердаст,
Дӯстдораш рӯзи сахтӣ душмани зӯровар аст. *Саъдӣ*
Рӯзи васли дӯстдорон ёд бод!
Ёд бод он рӯзгорон, ёд бод! *Ҳофиз*

ДУСТДОРИ دوستدارى дуст доштан, мухаббат; меҳрубонӣ.

Ёрон зи камоли ёрии ӯ
В-аз ғояти дустдорин ӯ
Сад нолаи зор баркашиданд,
Фаръеди ҳазор баркашиданд. *Ҳилолӣ*

ДУСТКОМ دوستکام касе, ки кораш мувофиқи мурод ва хоҳиши дустон бошад; комъёб, хушбахт.

... Ки пайваста дар неъмату нозу ком
Дар иқболи ӯ будаам дустком. *Саъдӣ*
Бухтунаас музаффару мансуру дустком боз
мегашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ДУСТКОМӢ دوستکامى 1. мувофиқи хоҳиши дустон ба мақсад расидан; хушбахтӣ, саодатмандӣ.

Саховат сабаби некмоӣ ва эҳсон мучиби дусткомӣ... аст. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

2. *ниг.* дустгонӣ.

Маи дусткомӣ бинӯшид шоҳ,
Пас он гаҳ равон шуд ба оромгоҳ. *Ҳочу*

ДУСТКОРИ دوستکاری *ниг.* дустӣ.

Ман аз кори ту даст боре нашустам,
Зиҳй пойдорӣ, зиҳй дусткорӣ! (1) *Анварӣ*

ДУСТРУ(Ӣ) دوسترو(ى) он, ки ҳама кас уро дуст медоранд, писандида, мақбул.

Ҳар ки бо аҳли худ вафо накунад,
Нашавад дустру донишманд. *Саъдӣ*

◇ **душмани дустру киноя** аз душмане, ки худро дуст нишон медиҳад.

Аз душмани дустру бипарҳез,
Чун ҳезуми хушк з-оташи тез. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ДУСТХУЙ دوستخوى он ки хислати дуст доштан дорад, дустипарвар.

Кас ба такаллуф нашавад дуструй,
То ба табиат нашавад дустхуй. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДУСТӢ دوستى 1. рафоқати самимӣ, меҳрубонӣ; муқобили душманӣ.

Касе, к-аз дустӣ берун ниҳад пай,
Дар оини вафо сағ беҳтар аз вай! *Ҳилолӣ*

2. ишқу мухаббат.

Эй бародар, чун иқрори дустӣ кардӣ,
таваққуи хидмат мадор, ки чун ошиқӣ ва маъшуқӣ дар миён омад,
молиқӣ ва мамлуқӣ бархост. *Саъдӣ*

дустӣ варзидан дустӣ кардан, муносибати дустӣ доштан.

Ҳамон беҳтар, ки бо он моҳи дилдор
Нухуфта дустӣ варзам паривор. *Низомӣ*

ДУХ دوخ лух, гиёҳест, ки аз он буръё мебофанд ва ё харбуза меовезанд.

Руи маро ҳаҷр кард зардтар аз зар,
Гардани ман ишқ кард нармтар аз дух.

Шокири Бухорӣ

ДУХТАН I دوختن васл кардани ду порчаи матоъ бо ресмон ва сӯзан, дарздӯзӣ кардан.

Яке гуфташ, эй хисрави некӯз,
Қабое зи дебои чинӣ бидӯз. *Саъдӣ*

Чароҳатҳон ин дилро ба сӯзан хостам дӯзам,
Ҳама гуфтанд: Он миҷгон ба ғоят тирн дилдӯз аст.
Ибни Ямин

ДУХТАН II دوختن *ниг.* дӯшидан.

Тафи сиёсаташ аз деу димна сохта ҳаф,
Қафи кифояташ аз шери фитна дӯхта шир.*

ДУШ I دوش китф, шона; қисми болоии тахтапушт; тахтапушт.

Нобиное дар шаби торик чароғе дар даст ва
сабуе бар дӯш дар роҳ мерафт, фузуле ба вай расид.
Ҷомӣ

Либоси ҳеш чун бар дӯши ӯ дид,
Гиребонаш гирифтӯ зуд пурсид... *Ҳофиз*
дӯш ба дӯш китф ба китф; паҳлӯ ба паҳлӯ, паҳлӯм
ҳам; якҷоя.

Ба хоб шайхи ҳарам дид дӯш мастеро,
Нишаста бар дари Қабба ба Хизр дӯш ба дӯш.
Қамоли Хучандӣ

дӯш бар дӯш а) *ниг.* дӯш ба дӯш.

Дарахтонаш фитода дӯш бар дӯш,
- Намуда меваю ҳосил фаромӯш. *Мулҳам*
б) панҷам, пайваста.

Дӯш бар дӯш равад донани ашкам зи назар,
Ҳалқа дар ҳалқа бувад силсилаи тӯфонро. *Махфӣ*

ДУШ II دوش шаби гузашта, дишаб.

Нагзарад бар ҳеҷ кас аз ошиқон
Он чи дӯш аз ишқ бар чокар гузашт. *Анварӣ*
Дӯш дар турраи ӯ даст задам, гуфт ба ноз:
Хештанро зи чӣ дар доми бало афкандӣ? *Шоҳин*

ДУШИДАН دوشيدن чӯшидани шири гов, гӯспанд, буз ва ғ.

... Ки чӯпононам он чо шир дӯшанд,
Парасторонам ин чо шир нӯшанд. *Низомӣ*
Мо шири он бидӯшем ва биҳурем.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ДУШИЗА دوشيزه духтари шавҳарнакарда, бокира; духтар.

Бас аст ин шараф ҳӯи покизаро,
Ки монад зани хуб дӯшизаро. *Абушақури Балхӣ*
Маро бар дабистони дӯшизагон
Супурданд чун барқ дар найситон. *Шоҳин*

ДУШИН||ДУШИНА دوشين||دوشينه шаби гузашта; шабина, дишаба.

Сабоҳ пир... аз кайфияти ҳоли дӯшина тафтиш
намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Дӯшина кучо рафтию меҳмони кӣ будӣ?
Дил бе ту ба чон буд, ту чонони кӣ будӣ? *Ҳилолӣ*
шаби дӯшин шаби гузашта.

Гарчи шабҳои васл буд хушам,
Шаби дӯшин зи шакли дигар буд. *Анварӣ*

ДУШО دوشا ширдиханда, ширдеҳ, чӯшой (сифати гов, гӯспанд, буз ва ғ.).

Ҳамон гови дӯшо ба фармонбарӣ,
Ҳамон тозӣ асби раманда фарӣ. *Фирдавсӣ*
Зи говон саду сӣ ҳазор аз шумор,
Зи мешони дӯшо ҳазорон ҳазор. *Асадӣ*

ДУШОБ||ДУШОБА دوشابه||دوشابه шира ва шарбати ангур, хурмо ва ғ., шинӣ.

Бештар ҳалвои мағзӣ будӣ аз дӯшоб карда ва он чи аз он чо хостӣ, бештар қинторӣ будӣ.

«*Тағрихи Наршахӣ*»

Вайро орзу он шуд, ки ду нони гарм бувад ва дӯшоб, ки бихӯрад. *Ҷомӣ*

ДҶШОБДИЛ دوشابدل шахсе, ки дилаш ҳар замон чизе хоста меистад; булҳавас, бамазаҳурак.

Ин ҳаваспешагони комталаб

Ҳама дӯшобдил, ту шаққарлаб. *Зиё*

Айши худро талх созад ошиқи дӯшобдил,

Хуш наёяд шаққару шириний аз Хисрав маро.

Хони Холис

ДҶШОДҶШ دوشادوش *ниг.* дӯш I (дӯш ба дӯш).

То расиданд ҳар ду дӯшодӯш

Дар биёбоне аз бухор ба ҷӯш... *Низомӣ*

ДҶҶ دوغ чурғоте, ки гуппӣ зада рағғани он гирифта шудааст, мости беравған.

Ҳар касе дар баҳона тезхӯш аст,

Қас нағӯяд, ки дӯғи ман туруш аст. *Низомӣ*

Хешро з-аҳли ҳақ кунад ба дурӯғ,
То ситонад баҳои тарраву дӯғ. *Ҷомӣ*

ДҶҶБО دوغبا мостоба.

Туркияро дар ин ҳабаш нахаранд,

Лочарам дӯғбон хуш нахуранд. *Низомӣ*

ДҶҶН *а.* دهن рағған; дӯҳни мисрӣ рағғане, ки аз ширан навадан дарахти баласон мекашанд.

Бале, ноқиди мушк ё дӯҳни мисрӣ

Ба ҷуз сир ё ганданое наёби. *Хоқонӣ*

ДҶҶНУЗЗАНБАҚ *а.* دهن الزنبق рағғани гули занбақ.

Дар масраҷаи сиёҳ таъбия кунад ва дӯҳнуззанбақ бар болои он резад. «*Илми симиё*»

ДҶҶНУЛБАҚАР *а.* دهن البقر рағғани гов, рағғани зард, ки аз ширу қаймоқ мегиранд.

Ва агар дӯҳнулбақар хоҳад, шири гов бичӯшо-над ва биёмезад ва бибинад, ки об шудани у бар чӣ сон аст. «*Илми симиё*»

Ё

Ё I يا ҳарфи ҳафтӯми алифбон ҳозиран тоҷики. Ҳарфи ё ба чои таркиби ду ҳарфи алифбон арабии тоҷики: ёй ва алиф навишта мешавад, мас. 'ёд — یاد', 'дунья — دنیا'.

Ё II يا *пайвандак* маъноҳои ихтиёр, имтиёз ва инчунин тардиди мобайни ду чиз ва ё зиёда аз онро ифода менамояд; дар ҷумла як бор ё такроран зикр меёбад.

Чунон шуд ки гуфти тирози нах аст,

Ва ё меши оташ ниҳода ях аст. *Фирдавӣ*

Ё васли туро инояте бояд,

Ё ҳаҷри туро ниҳояте бояд. *Анварӣ*

Ё макун бо пилбонон дӯстӣ,

Ё бино кун хонае дархурди пил. *Сағдӣ*

Ё III *а.* يا *калимаи нидо* ва *хитоб* эй!, ҳой!

Ё ҳаёли рӯи маъшук, эй аҷаб,

Ҷоми захролуд ҳалвое хуш аст. *Анварӣ*

Биръёни гуфт: Ё шайх, туро чӣ воқеъ шуда ва ин чӣ ҳолат аст? «*Чомеъ-ут-тамсил*»

ё раб(б)! эй худо!

Қай диҳад даст ин ғараз, ё раб, ки ҳамдастон шаванд

Хотири маҷмӯи мо, зулфи парешони шумо. *Ҳофиз*

То даст баровардӣ з-он ғамза ба хунрезӣ,

Бар чарх равад ҳар дам аз дасти ту «ё раб»-ҳо. *Ҷомӣ*

ё ҳай! барҳезед!, бедор шавед!

«Ё ҳай!» чу шунид гӯши Лайлӣ,

Бо Ҳайи араб намуд майле. *Ҳилолӣ*

Чинори сабзу сад гулдаста бо вай,

Навои булбулаш гулбонги «ё ҳай!» *Ҳилолӣ*

ЕБАНДАҒӢ يابندگى пайдокунадагӣ, ба мурод расидан.

Наёбад мурод он, ки ҷўянда нест,

Ки ҷўяндагӣ аини ёбандагист. *Ҳочу*

ЕБИР يابر замин, ки подшоҳ ба тариқи инъом ба касе бахшидааст.

Қамтарин ёбире зи эҳсонат

Мулки Фағфуру Қайсару рой аст. *Алии Шатранҷӣ*

ЕБИС *а.* يابس хушк; ♠ *ёбису ратб* киноя аз харзағуй, суханҳои пасту баланд; *муқ. ратб* (ратбу ёбис) б).

ЕБУ يابو аспӣ борқаш.

Аспӣ аз қисми сейўм аз шасту панҷ то ҳафтод танга ва қимати ёбу аз дувоздаҳ танга то бист танга

«*Тағрихи Фарошта*»

Мезад у қамчию он ёбун тотуталъат

Пой мемонд чу нозуксанамон қад-қади ҷав. *Шоҳин*

ЕВА *1.* ياه *нопадишуда, гумшуда.*

Ёва гардад уштури ноёби ту,

Чуст шав дар ҷустуҷӯ, биштоб ту! *Шоҳидӣ*

Қофиракро ҳайкале буд ёдгор,

Ёва дид онрову гашт у беқарор. *Румӣ*

ёва кардан гум кардан.

Забони мӯр ба Осаф дароз гашт, равост.

Ки хоҷа хотами Ҷам ёва карду боз начуст. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* гумроҳ; *муқ. ёфа 1*; **3.** беҳуда, ботил, бемаъ-ний, ҳарза; сухани беҳуда ва пуч.

Ҳама ёва, ҳама хому ҳама суст

Маонӣ бо ҳикоят то пасованд. *Лабибӣ*

Эй ҳаво карда зерӣ бор туро,

Бо чунин ёваҳо чӣ кор туро?! *Саной*

ёва гаштан *а)* гум шудан.

Андар он ҳаммом пур мекард ташт,

Гавҳаре аз духтари шаҳ ёва гашт. *Румӣ*

б) беҳуда гаштан, ҳарзагардӣ кардан.

Агар ман дар он доварӣ будаме,

Аз ин ёва гаштан баросудаме. *Низомӣ*

ёва гуфтан ҳарза гуфтан, беҳуда гуфтан.

Чу дархурди гўянда н-ояд ҷавоб,

Сухан ёва гуфтан набошад савоб. *Низомӣ*

4. беҳудагӯй, ҳарзагӯй.

Маро аз шеър гуфтан нанг меояд аз он, Шохин,
Ки дорад ҳар ҳарифи ёва номи шоирӣ, ман ҳам.
Шохин

ЁВАГАРД *ياوه گرد* беҳудагард, оворагард, саргардон; гум-
роҳ.

Эй беҳабарон, ки панд гӯед,
Баҳри дили ёвагард моро *Хисрави Деҳлавӣ*

ЁВАГАРДӢ *ياوه گردى* беҳудагардӣ, оворагардӣ, саргардо-
нӣ; гумроҳӣ.

Аз ёвагардиҳои дил, аз ҷустуҷӯи некувон,
Ман аз ҷаҳон овораам, сабрам зи ман оворатар.
Хисрави Деҳлавӣ

ЁВАГАШТА *ياوه گشته* гумшуда, мафқудшуда.

Шутури ёвагашта бо ҳама соз
Бар дари сорбон расид фароз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЁВАГӢ *ياوه گى* гумшуда, гумгашта; парокандашуда, бе на-
му тартиб худсарона ҳар сӯ раванда.

Бештар лашкариёни Шом ва Миср ёвагиён ва
мунҳазимони султон Ҷалолиддин буданд.
«Чомеъ-ут-тавориҳ»

ЁВАГӢ (Ӣ) *ياوه گوئى* ҳарзагӯӣ, беҳудагӯӣ.

Ҳамнишине, ки нофабӯӣ бувад,
Хубтар з-он, ки ёвагӯӣ бувад. *Низомӣ*
Набояд, ки хисрав бувад ёвагӯӣ,
Ба душман диҳад ёвагӯӣ обрӯӣ. *Абӯшақури Балхӣ*

ЁВАДАРО (Ӣ) *ياوه درائى* ҳарзагӯӣ.

Эй ҳақимони расадбин, хати аҳкоми шумо
Ҳама ёвасту шумо ёвадароед ҳама. *Хоқонӣ*

ЁВАНД *ياوند* подшоҳ.

Ҷу ёвандон ба маҷлис май гирифтанд,
Зи маҷлис маст чун гаштанд, рафтанд. *Рӯдакӣ*

ЁВАПАЙМО (Ӣ) *ياوه پيمائى* беҳудагӯӣ, ҳарзагӯӣ.

Эй ҳарзадарою ёвапаймоӣ
В-эӣ шефтарою бесару пой ... *

ЁВАР *ياور* 1. ёридиҳанда, мададгор.

Ёвари ман фатҳу нусрат бошад андар корзор,
То бувад дар фатҳу нусрат теги ӯ ёвар маро. *Муиззӣ*
Ки ҳастам ба ҷон меҳрубон модарат,
Ба ҳар орзу рӯзу шаб ёварат. *Савдо*

2. мувофиқ, ҳамкор.

Якero бо забон дил нест ёвар,
Якero ину он — ҳар ду ситамгар.

Фахриддини Гургонӣ

ёвар гаштан (ё шудан) мададгор шудан, ёрирасон
гаштан, дастъёр шудан.

Ба кори нек гардад ёвари ту,
Ба кӯи некномӣ раҳбари ту! *Ҷомӣ*
Агар сар дароранду ёвар шаванд,
Ба мо ҷониби шаҳр раҳбар шаванд. *Сайидо*

3. дастаи ҳован, ӯғурдаста.

Қадар аз сари гурзи ӯ сохт ёвар,
Қазо аз сари хасми ӯ кард ҳован. *Низорӣ*

ЁВАРИБАХШ *ياورى بخش* ёридеҳ, кумакрасон.

Бузурго, бузургидеҳо, бекасам,
Туй ёварибашу ёрирасам. *Фирдавсӣ*

ЁВАРИДЕХ *ياورى ده* мададгор, ёридиҳанда.

Ҳама зердастему фармонпазир,
Туй ёваридеҳ, туй дастгир. *Низомӣ*

ЁВАРӢ *ياورى* ёри, мададгорӣ.

Вой бар он мардию номоварӣ,
Қ-аз ту ба ғайре нарасад ёварӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*
ёварӣ додан мададгорӣ қардан, ёри додан.

Ғулome тавоно ба хидматгарӣ,
Ки дар кори сахтат диҳад ёварӣ. *Ҷомӣ*

ёварӣ қардан (ё намудан) мадад расондан, ёрмандӣ
қардан.

Ҷу бахтам ёварӣ бинмуд имрӯз,
Ба дидори туам гардонд фирӯз. *Фахриддини Гургонӣ*
ёварӣ сохтан ёри расонидан.

Надонист қозӣ, ки аз доварӣ
Киро созад аз ин ду тан ёварӣ. *Савдо*
ёварӣ хоستان мадад пурсидан, ёри ҷустан.

Ба пеши ниё шуд ба хоҳишгарӣ
В-аз ӯ хост дастурибу ёварӣ. *Фирдавсӣ*
ёварӣ ҷустан ёри хоستان, мадад хоستان.

Дар соҳати ҷаҳон зи ҷаҳон ёварӣ маҷӯӣ,
Дар об ғарқа гарду зи моҳӣ амон махоҳ. *Хоқонӣ*

ЁВАТОЗ *ياوه تاز* беҳудатоз, беҳудақор.

Андар ин зиндон бимонд ӯ мустамир,
Ёватоу таблҳор асту музир. *Румӣ*

ЁД *ياد* 1. хотир, хотира, хофиза.

Танҳо на падар зи ёди ман шуд,
Худ ёди ман аз ниҳоди ман шуд. *Низомӣ*

2. ба хотир овардан; дар хотир ниғаҳ доштан.

Чун ба ёдат хона дар кӯи фаромӯшон кунам,
Ёд кун гоҳе фаромӯшони кӯи хешро. *Мушфиқӣ*
Савдо, чу ту ҳеҷ кас мабодо
Дар ёди баҳор дида пурнам! *Савдо*

ёд будан аз касе ба хотир овардан касеро.

Он рӯз мабодо, ки кунам аз ту фаромӯш,
Ҳарчанд ки рӯзе зи манат ёд набошад.

Хисрави Деҳлавӣ

ёд гирифтан а) омӯхтан, аз худ қардан.

Ёд гир ин ҳикояти маззун!
Чӣ кунӣ ёди Лайлию Мачнун? *Ҷилолӣ*

б) ба хотир овардан, ёдоварӣ намудан.

Ҳам эдар нишинем имрӯз шод,
Зи Ковусу гурдон нагирем ёд. *Фирдавсӣ*

ёд додан аз касе, чизе ба хотир оварондани ёди касе,
чизе.

Бе гули рӯи ту ҳар гул, ки ба бустон бинем,
Медиҳад ёд зи доғи дили пурҳасрати мо. *Ибни Ямин*
Лаъли ҷонбахшат, ки ёд аз оби ҳайвон медиҳад,
Зиндаро ҷон меситонад, мурдаро ҷон медиҳад.
Ҷилолӣ

ёд доштан дар хотир (хофиза) доштан.

Дар ҳама Ғур мӯҳкамтар аз он ҳисоре нест ва
кас ёд надорад, ки онро ба қаҳр бикушодаанд.

«Таърихи Байҳақӣ»

Зулфи дилбар доми роҳу ғамзааш тири балост,
Ёддор, эӣ дил, ки чандинат насихат мекунам. *Ҳофиз*

ёд қардан а) ба хотир овардан.

З-омада шодмон бибояд буд
В-аз гузашта накард бояд ёд. *Рӯдакӣ*

б) зикр кардан, баён кардан, гуфтан.

Султон фармуд, ки ахли қазоро пешу ӯ ёд кунед.
«*Таърихи Наршахӣ*»

Шаҳаншаҳ пеш хонд он ҳар дувонро,
Бар эшон ёд кард ин дostonро. *Фахриддини Гурғонӣ*

в) хотиррасон намудан, қайд кардан, навиштан.

Номае набишт... ва он чо ёд кард, ки ин мард
аҳл ва хирадманд аст. *Авфӣ*

ёд овардан а) ба хотир овардан.

Чу ёд орад зи модар, аз бародар,
Бичушад ҳамчу уди тар ба озар.

Фахриддини Гурғонӣ

б) маҷ. фикр кардан, андеша намудан.

Таҳамтан бад-ӯ гуфт: Як ҳафта шод
Бишошем, то посух орем ёд. *Фирдавсӣ*

в) зикр кардан.

Чуз ӯ ҳаргиз андар дили ман мабод,
Чуз аз вай бари ман маёред ёд. *Фирдавсӣ*

ёд омадан ба хотир омадан.

Бад-он гоҳ ёд оядат ростӣ,
Ки вайрон шавад кишвар аз костӣ. *Фирдавсӣ*

ёд сохтан ба хотир овардан, ёдоварӣ намудан.

Сайидо, ҳамсӯҳбатон моро намесозанд ёд,
Ғунҷасон аз тангдастиҳо фаромӯшем мо. *Сайидо*

ёди *чизе* бурдан ба хотир овардан чизеро.

Ҳар гоҳ ки ёди руҳи хуби ту барам,
Дар боғ равам, бар гули насрин гузарам
В-аз ҳасрати он чашм, ки рафт аз назарам,
Дар пеш ниҳам наргису хуш менигарам.

Хисрави Деҳлавӣ

ёди *касоро*, *чизеро* гирифтан касеро, чизеро ба хотир овардан, ёдоварӣ намудан.

Амири Хуросон гуфт: Ҳама неъмат моро ҳаст,
аммо боистӣ, ки амир Бучаъфарро бидидӣ, акнун,
ки нест, боре ёди ӯ гирем. «*Таърихи Систон*»

Гаҳ номи гуле гирам, гаҳ ёди гулистоне,
З-ин гуна дарандозам ҳар чо суҳан аз рӯят.

Хисрави Деҳлавӣ

ёди *касе*, *чизе* кардан ба хотир овардан касеро, чизеро; зикр кардан касеро, чизеро.

Ҳарчанд пири хастадило нотавон шудам,
Ҳар гаҳ ки ёди рӯи ту кардам, ҷавон шудам. *Ҳофиз*
Накунам ёди баҳору наравам сӯи чаман,
Чӣ кунам, дил нақушоюд зи баҳору чаманам. *Ҳилолӣ*
аз ёд бурдан аз хотир баровардан, фаромӯш кардан.
Зулфи чун анбари хомаш кӣ бибуяд, ҳайҷот,
Эй дили хомтамаъ, ин суҳан аз ёд бибар. *Ҳофиз*

Дӣ пири майфуруш, ки зикраш ба хайр бод,
Гуфто: Шароб нӯшу ғами дил бибар зи ёд. *Ҳофиз*

аз ёд рафтан аз хотир берун шудан, фаромӯш шудан.

Ало, эй ҳамнишини дил, ки ёронат бирафт аз ёд!
Маро рӯзе мабод он дам, ки бе ёди ту бинишнам.

Ҳофиз

Ҳар кӣ ҳамдӯши ту шуд, марг равад аз ёдаш,
Қади раънои ту ҳамсоия умри абад аст. *Сайидо*

аз ёд шудан аз ёд рафтан, фаромӯш шудан.

Бад-он ганҷо ончунон шод шуд,
Ки ганҷинаи Румаш аз ёд шуд. *Низомӣ*

аз ёди *касе* *фориг* будан ба хотир наовардан, фаромӯш кардан касеро.

Гарчи ёрон *фориганд* аз ёди ман,
Аз ман эшонро ҳазорон ёд бод! *Ҳофиз*
ба ёд омадан ба хотир омадан.

Мурғи беболу паре дидам, дилам омад ба ёд,
Нолаи ҷугзе шунидам, манзилам омад ба ёд. *Сайидо*

3. бедорӣ; ҳуш, ҳушёрӣ.

... Ки Афросиёбаш ба сар барниҳод,
Набудӣ ҷудо з-ӯ ба хобу ба ёд. *Фирдавсӣ*

◇ ёдат ба хайр, ёдаш ба хайр иборе аст, ки ба тариқи навозиш ё лутф ба кор бурда мешавад.

Ёдам намекунию зи ёдам намеравӣ,
Ёдат ба хайр, ёри фаромӯшкори ман.*

Маст аст ёру ёди ҳарифон намекунад,
Ёдаш ба хайр, соқии мискиннавози ман! *Ҳофиз*
ба ёди *касе* *ҷом* пур кардан барон саломатии *касе* бода нушидан.

Париҷеҳр туркони тубихиром
Ба ёди маликзода пур карда ҷом... *Ҳочу*

ЁДБУД یادبود 1. чизе, ки ба тариқи ёдгорӣ ба *касе* меди-
ханд, ҳадые, ки дӯсте ба дӯсте медиҳад, ёдгорӣ.

Ба хонаи ту дигар аз матон бандари ҳаҷр
Ба ёдбуд равои мекунам қатор-қатор. «*Баҳори Аҷам*»

2. ба хотир овардан, ёдоварӣ.

Фаромӯшам шавад аз ваъдаат з-он гуна даст аз по,
Ки баҳри ёдбудаи ришта бар ангушти по бандам.
«*Баҳори Аҷам*»

ЁДГИР یادگیر *касе*, ки ёд ва ҳофизаи нағз дорад.

Гузиданд пас мубаде тезвир,
Суҳангӯю бинодילו ёдгир. *Фирдавсӣ*

ЁДГОР یادگار ёддошт, хотира; асар.

Набошад ҳама неку бад пойдор,
Ҳамон беҳ, ки неки бувад ёдгор! *Фирдавсӣ*

Парвона рафт, нашъа париду қадаҳ шикаст,
Аз шамъ ёдгор ба ҷуз чашми тар намонд. *Сайидо*

ёдгор навиштан хотира боқӣ монондан, асар гузоштан.

Баҳри аҳбоб бар саҳифаи даҳр
Нуктае чанд ёдгор навишт. *Ҷомӣ*

ЁДДОШТ یادداشت 1. чизе, ки барои хотира менависанд;
ҳар аломат ва нишоне, ки барои ёдоварӣ мегузоранд;

2. ҳофиза, хотира.

Маҳсусоти хоси ботин низ ҳам панҷанд: ҳисси муштарақ ва қуввати маъмура ва қуввати ҳаёлу фикр ва қуввати ваҳму қуввати ёддошт. *Ибни Сино*

ЁДКАРД یادکرد 1. ёдоварӣ, тазаккур.

Ҳама дида пурхуну руҳсора зард
Забон аз Сиёвуш пур аз ёдкард. *Фирдавсӣ*

2. хотира, ёдбуд.

Пас ибтидо ба ҳадиси ӯ кунем, то ин китоб ба ёдкарди ӯ азиз гардад. «*Таърихи Систон*»

ЁДОВАРД یادآورد тухфаи ёдбуд, ҳадыи хотирави, ёдгорӣ.

Ҳамчунон... баъзе ёдовард аз атоёи нафиса ба ман дода, маро видео фармуд. *Аҳмади Дониш*

ЁДОВАРӢ یادآوری ба хотир овардан, тазаккур.

Муҷибӣ ёдовариӣ аҳбоб шавад, то бошӣ ва набошӣ, бимири ва намири. *Аҳмади Дониш*

ёз یاد *асоси* замони ҳозираи ёзидан.

ЕР **يار** 1. дуст, рафиқ.

Даст дар сӯрохҳо дорӣ, зи мор андеша кун,
Ёро ҳам ёр ҳаст, аз ёри ёр андеша кун.*

Ёрон чу ҷавоб гуш карданд,
Аз гуфтаи худ ҳамӯш карданд. *Ҳилолӣ*

ёри куҳан ёри дерина, дӯсти қадим.

Аз ёри куҳан намекунӣ ёд,
Ин пешан нав муборакат бод. *Ҷомӣ*

2. ҳамкор, шарик; мувофиқ.

Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст. *Анварӣ*

Ёре дар паҳлуи ӯ истода буд, ки номи ӯ Холид
бинни Асад буд. «*Таърихи Табарӣ*»

ёр гаштан мувофиқ будан, ҳамроҳ будан, якҷоя шудан.

Илмат ба амал чу ёр гардад,
Қадри ту яке ҳазор гардад. *Ҳилолӣ*

ёр кардан ҳамроҳ кардан.

Ҳоҷат наояд, ки чизи дигар чуз араз ба вай ёр
кунӣ, то уро пиндорӣ, ки мавҷуд аст. *Ибни Сино*

ёр шудан а) ҳамроҳ шудан.

Аз аҳли Бухоро бузургон ва меҳтарон ба вай
ёр шуданд ва рафтанд ва ҳарб карданд.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

Нозанинро хӯи хуш чун бо малоҳат ёр шуд,
Ҳар кӣ рӯи ӯ бидид, аз умр бархурдор шуд. *Исмат*

б) ҳамроҳ ва мувофиқ шудан, соз шудан, чӯр шудан.

Чун ба суҳан ёр шавад сози ӯ,
Ҷон ба ҳарифон диҳад овози ӯ. *Ҷомӣ*

3. маҳбуб, маъшуқ; маҳбуба, маъшуқа.

Аз ёр шиква кардаму дорам зи инфюл
Хат бар замин зи шӯҳии гуфтор мекашам. *Сайидо*

4. чуфт; зан.

Гар ту пирӣ, ёри дигар боядаш,
Ҳамдаме аз ту қавитар боядаш. *Ҷомӣ*

ёри мусоид рафиқи мувофиқ; маҳбуби мувофиқ; чуфти
(зани) мувофиқ.

Шабобу ёри мусоид хуш аст ҳар ду ба ҳам,
Мабури зи ёри мусоид ба рӯзгори шабоб. *Муиззӣ*

ёри ноҳампой дӯсти бевафо, зан ва ё рафиқи ному-
вофиқ ва носозгор.

Неку бад дон дар ин сипанҷсарой
Чуфти бадасту ёри ноҳампой. *Саной*

5. дағец, авсун, занҳои ду бародар нисбат ба якди-

Чи неку суҳан гуфт ёре ба ёре,
Ки то кай кашем аз хусур зиллу хорӣ?

«*Луғати ғурс*»

6. монанд, ҳамто, назир.

Набуд чун ту малик дар ҷаҳон ҷаҳондоре,
Наёфарид худон ҷаҳон туро ёре. *Муиззӣ*

◇ ёри ғор а) лақаби халифани якум Абубакр, ки дар
вақти ҳиҷрати (гурехтани) Муҳаммад аз Макка ба
Мадина шарикӣ азобу машаққати роҳ буда, аз ҷумла
дар ғоре ҳамроҳи Муҳаммад пинҳон шуда будааст;
б) ҳар як рафиқи шафиқ ва содиқ.

Ба он хоки қадам ҷон ҳамнишин аст,
Ба он чоҳи зақан дил ёри ғор аст. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

ёр шудани бахт (ё толеъ) мувофиқ ва мусоид шудани
бахту толеъ.

Дилам зи кӯшиш хун гашту коми дил нарасид,
Чӣ суд дорад кӯшиш, чу бахт ёрам нест.

Ҳисрави Деҳлавӣ

Чунин дар хоб дид он бахтбедор,
Ки давлат шуд ғулому толеаш ёр. *Ҳозик*

ЕРА I **ياره** дастбанд, дастпона.

Магар модарат бар сар афсар надошт,
Ҳамон ёраву тавқу зевар надошт? *Фирдавсӣ*

Абиру мушқаш андар гесувон кард,
Зи гавҳар ёрае дар бозувон кард.

Фаҳриддини Гургонӣ

Суриву суман ба ҳам нишаста,
Бар сонди лола ёра баста. *Файзӣ*

ЕРА II **ياره** қудрат, қувват, тавоноӣ; тоқат; чуръат.

Чуз Зӯҳра киро захра, ки бӯсад пояш,
Чуз ёра киро ёра, ки бӯсад дасташ. *Маҳситӣ*

Парвардаи нозро чӣ ёра,
Паҳлу фиканад ба хору хора. *Шоҳин*

ЕРАГӢ **يارگى** ёроӣ, қудрат, тавоноӣ; чуръат.

Фарзандони уро ёрагӣ набуд, ки бар чокаре аз
они хеш бонге заданди, ки сиёсат ва фармон уро
буд. «*Таърихи Систон*»

Зи ёридеҳи худ дар он доварӣ
Гаҳе ёрагӣ хост, гаҳ ёварӣ. *Низомӣ*

ЕРАСТАН **يارستن** тавонистан, қудрат ва тавоноӣ доштан,
чуръат доштан.

Ҷавҳариёро дар набастандӣ... ва кас наёрастӣ
ба чизе даст бурдан. *Носири Хисрав*

Яке гуфташ, ки эӣ донои кайҳон,
Ки ёрад кард бо ту макру дастон?

Абушақури Балхӣ

ЕРВАР **يارور** ёрирасон, ёвар.

Ту уро ба ҳар кор шав ёрвар,
Чунон кун, ки аз ту намояд ҳунар. *Фирдавсӣ*

ЕР-ЕР **ياريار** суруде, ки дар тӯи арусӣ хонда мешавад.

Нағмасароёни уланг ва ёр-ёр... оламеро... ба
тахайюр гардониданд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

ЕРИГАР **يارىگر** ёридиҳанда, мададгор.

Валекин туро бахт ёригар аст,
Заминат раҳӣ, осмон чокар аст. *Низомӣ*

ЕРИРАС **يارىرس** ёрирасон, мададгор.

Бузурго, бузургидеҳо, бекасам,
Туй ёварибахшу ёрирасам. *Низомӣ*

Мард на мӯҳтоҷ ба ёрирас аст,
Ҳиммати ӯ такъян пушташ бас аст.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ЕРИХОҲ **يارىخواه** ёриталаб, кӯмакталаб, имдодхоҳ.

Кишти оварду нишастем дар ӯ ҳар ду ба ҳам
Чун ду ёр, ӯ ҳама ёридеҳу ман ёрихоҳ. *Анварӣ*

ЕРМАНД **يارمند** дӯст; ёридиҳанда, кӯмақрасон.

Ту бо ӯ бирав бо сутуру наванд,
Ҳамаш роҳбар бошу ҳам ёрманд. *Фирдавсӣ*

ЕРМАНДӢ **يارمندی** ёрӣ, кӯмак, имдод.

Чун Қайс ба ёрмандии бахт
Дар паҳлуи ёр афканам рахт. *Шоҳин*

ЕРО I يارا 1. тавоной, қудрат, чуръат.

Чамъе писарони покиза ва духтарони дӯшиза ба дасти ҷафои ӯ [муаллим] гирифтор, на захираи ханда, на ёрои гуфтор. *Саъдӣ*

Чун баргузарам аз сари кӯи ту, ки он чо
Ёрои гузаштан набувад боди саборо. *Ҷомӣ*

ёро доштан қувват ва тоқат доштан, чуръат намудан.

Чалолиддини Симноӣ... ба шафоати Барандабахшӣ зинда монд, аммо муддати мадид ёро надошт, ки подшохро бинад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. тоқат.

... Ки эй муддаӣ, ишқ кори ту нест,
Ки на сабр дорӣ, на ёрои ист. *Саъдӣ*

Чи гуям дарди худ бо кӯҳкан, дарде, ки ман до-
рам,
На тоби гуфтаниш дорам, на ёрои шунидан ҳам.
Ҳилолӣ

ЕРО II يارا эй ёр!

Даҳрӯза меҳри гардун афсонаест афсун,
Некӣ ба ҷои ёрон ғурсат шумор, ёро! *Ҳофиз*

ЕРОҚ т. ياراق омода, тайёр, лоиқ ва сазовори кор.

Чун лашкар азимате кунад, агар тохтани бошад,
Бояд ки ҷаҳд кунад, то хабар наравад ва аспнро
ёроқ гардонида дар шабу рӯз чунон равад, ки но-
гоҳ бирасад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЕРПУРСӢ يارپرسى ҳолпурсӣ, аҳволпурсӣ, ҳоли яқдигарро пурсидан.

Рафиқон, одамият ёрпурсист,
Бипурсед: Он парирух ку, кучо рафт?
Қамоли Хучандӣ

ЕРШӢЙ يارشوى меҳрубон, мунис, боилтифот, ғамгусор.

Мард бояд, ки ёрчӯӣ бувад,
Ёр чун ёфт, ёршӯӣ бувад.
Шӯяд аз оби лутфу абри карам
Аз замираш ғубори ғусаву ғам. *Ҷомӣ*

ЕРҒУ т.-м. يارغو маҳкама, ҷои пурсиши гунаҳкорон, козиҳона.

[Урукту] уро [Тоҷиддинро] ба ҳазрати Ҳало-
кухон фиристод ва дар ёргу гунаҳкор гашт ва ша-
ҳид шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЕРӢ يارى 1. мадад, кӯмак, ёрмандӣ, ионат.

Ёрӣ зи сабр хоҳ, ки ёре нест
Беҳтар зи сабр мар-гани танҳоро. *Носири Хисрав*
Ту дар кор хомӯш мебошӯ бас,
Набояд маро ёрӣ аз ҳеч кас. *Фирдавсӣ*

2. ёр будан; дӯстӣ, муҳаббат.

Сари зулфи ту ёрро нашоёд,
Ки душман дӯстдориро нашоёд. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ҷафокоро, вафодорӣ биёмӯз,
Зи ёрон шеваи ёрӣ биёмӯз. *Ҳилолӣ*

◊ ёрӣ қардани (ё намудани) бахт (ё давлат) мадад қардани бахт, ионат қардани бахту давлат, рӯй овардани иқбол ва саодат.

Агар бахтама маро ёрӣ намудӣ,
Дилоромам ба ҷуз Виру набудӣ.
Фаҳриддини Гургонӣ

Бахт аз ӯ безор гашту давлаташ ёрӣ накард,
Ҳар кӣ аз роҳи муҳаббат дар пай ёре нарафт.

Исмаи

ЁРЧӢЙ يارچوى чуяндаи дӯст, ҷустуҷукунандаи дӯст.

Мард бояд, ки ёрчӯӣ бувад,
Ёр чун ёфт, ёршӯӣ бувад. *Ҷомӣ*

ЁС ياس *шакли кӯтоҳшудаи ёсаман.*

Баҳри такбир Масеҳон хушанфос кучост,
Равғани ёсу кафи ҳазрати Ильёс кучост?*

ЁСА т.-м. ياسه 1. расм, оин, қоида, қонун; 2. хоҳиш, орзу, таманно.

Дарфитодандӣ ба раҳ дар пеши ӯ,
Баҳри он ёса бихуфтандӣ ба ру. *Румӣ*

ЁСАМАН||**ЁСАМИН**||**ЁСМИН** ياسمين||ياسمن 1. буттае, ки гулҳои сафеду кабуду зарди хушбӯӣ дорад.

Ҳар барф, ки бар замин нишинад,
Баҳри гули ёсмин нишинад. *Ҷомӣ*
Ду рухсораш зи барги ёсамин сохт,
Зи барги ёсаминаш ҳам ҷабин сохт. *Бадрӣ*

2. киноя аз рӯӣ, рухсор.

Зи ҷон зориву аз дил нола мекард,
Зи наргис ёсаминро жола мекард. *Ҷомӣ*

ЁСАМИНБӢ(Ӣ)||**ЁСМИНБӢ(Ӣ)** (ي) ياسمينبو(ي) хушбӯӣ, муаттар.

Ҷавобаш дод хуршеди суҳангӯӣ,
Нигори сарвақадди ёсаминбӯӣ. *Фаҳриддини Гургонӣ*

ЁСАМИНРӢ(Ӣ)||**ЁСМИНРӢ(Ӣ)** (ي) ياسمينرو(ي) хушрӯ, зебо.

Чу дид Озарафрузи дилчӯӣро,
Бути ёсаминрӯи гулбӯӣро.... *Ҳочу*

ЁСАМИНСИМО||**ЁСМИНСИМО** ياسمينسيما сафедчехра.

Ду чашмаанд — яке қиру дигаре симоб,
Шаби бунафшавашу рӯзи ёсминсимо. *Ҳоқонӣ*

ЁСАЧ ياسچ *ниг. ёсияч.*

ЁСИН а. ياسين 1. сураи сию шашуми Қуръон, ки дар вақти назъи ҷон (ҷонканӣ) аз тарафи қорӣ ва ё мулло хонда мешуд.

Мебимирам гар оби чашме нест,
Хандае кун, ки вақти «Ёсин» аст. *Хисрави Деҳлавӣ*
Дил хаставу ҷон расида бар лаб,
Бикшӯй забон ба аҳли мактаб,
Қ-эй мактабиён, агар тавонед,
«Ёсин» пай марги ман бихонед! *Ҳилолӣ*

2. лақаби Муҳаммади пайғамбар; ◊ ёсин ба гӯши хар хондан ба одами нофаҳм, кундзехни гаҷир панду насихат қардан.

ЁСИЧ||**ЁСАЧ**||**ЁСИЧ** ياسچ||ياسچ тири пайқондор.

Зи қорураи ёсиячу бедбарг
Қавора-қавора шуда диръу тарг. *Низомӣ*

ЁСМИН ياسمين *ниг. ёсаман.*

ЁСМИНБӢ(Ӣ) (ي) ياسمينبو(ي) *ниг. ёсаминбӯӣ(ӣ).*

ЁСМИНРӢ(Ӣ) (ي) ياسمينرو(ي) *ниг. ёсаминрӯӣ(ӣ).*

ЁСМИНСИМО ياسمينسيما *ниг. ёсаминсимо.*

ЁСО т.-м. ياسا 1. фармон, ҳукм ва ё қонунномаи подшо-

хони муғул; ёсои Чингизхон қонун, расму оин, ки бо хукми Чингизхон қорӣ шуда буд.

Ҳар гоҳ ки андешаи ҷанги душман кунанд, бинобар ёсои Чингизхон, аз мухталифоти аслиҳа ва олооти мутанаббиа то дирафшу сӯзан бо худ ҳамроҳ дошта бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. ҷазо; ҷазои қатл; ба ёсо расидан қушта шудан, ба қатл расидан.

[Элдор]... дар авоили аҳди подшоҳи ислом Ғозонхон ... дар худуди Рум ба ёсо расид.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ба ёсо расонидан ба қатл расонидан, қатл кардан.

Аз мардуми Деболпур, ки мусофири Қобулиро бо ҳазор кас қушта буданд, ҳасбулхукм, понсад кас аз эшон ба ёсо расониданд. «*Таърихи Фарош*»

ЁСОМИШӢ *т.-м.* ياساميشى орастагӣ, тартиб, интизом;

ёсомишӣ кардан ба тартибу интизом даровардан.

[Лашкарқашони Бароқ] аз ҷонибайн лашкарро ёсомишӣ карданд ва сафҳо баркашиданд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Улуҷхоро ба навъе ёсомишӣ кард, ки бар он маъниде набуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЁСОҚ *т.-м.* ياساق 1. қонунномаи муғулҳо.

[Обоқохон] аввал фармуд, ки ёсоқҳо, ки Ҳалоқухон фармуда... тамомат бар қарори мучро ва мумзо бошад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

2. ҷазо; сисат, ҷазои қатл; ба ёсоқ расидан ба ҷазои қатл расидан.

Султон Рукниддини Сулаймон дар замони Иқохон бинобар фармони ӯ ба ёсоқ расид.

«*Равзат-ус-сафо*»

ба ёсоқ расонидан ба ҷазои қатл расонидан.

Оқибат хиёнати Маҷдулмулк зоҳир шуд ва хон бар ӯ мутағайир гашт, уро ба ёсоқ расонид.

«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

ЁФА يافه 1. гумшуда, парешон, пароканда; муқ. ёва 2.

Хоста тороҷ карда, сар ниҳода бар зиён, Лашкарат ҳамвора ёфа чун рама(-и) рафташубон.

Рӯдакӣ

ёфа кардан гум кардан.

Ё ҷон ба ҷанги ишқ супуро маҷӯй ҷанг,

Ё ёфа кун ту ҷону дилу дини худ гузор.

«*Тарҷимон-ул-балоғат*»

2. беҳуда, бефоида.

Суви қордононш нома навишт,

Ки моро худованд ёфа наҳишт. *Дақиқӣ*

Барафшон ту ба боди кина ганҷат,

Ки ҳамчун бод бошад ёфа ранҷат.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

3. сухани бемаънӣ, сухани беҳуда, ҳарза, сафсата.

Кунун омад, эй шоҳ Гургин зи роҳ

Забон пур зи ёфа, равон пургуноҳ. *Фирдавсӣ*

ЁФАДАРО(И) يافه دراي Ҳарзагӯӣ, ёвасаро, бемаънигӯӣ, сафсатагӯӣ.

Гар касе гӯяд, ки дар гетӣ касе бар сони уст,

Гар ҳама пайғамбаре бошад, бувад ёфадароӣ.

Манучехрӣ

Нобакоре дурун ёфадароӣ,

Золиме умрқоҳи қорафзоӣ. *Саной*

ЕФАКОРӢ يافه كاري беҳудақорӣ, абасқорӣ.

Мабар з-ин пеш дар уммеда ман ранҷ,

Ба боди ёфақорӣ бар мадеҳ ганҷ.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

ёфт يافت *асоси замони гузаштаи ёфтан.*

ЕФТ يافت: ёфт шудан пайдо шудан.

Дар он даръе ёфт нашавад на мадду на ҷазр.

«*Аҷоиб-ул-маҳлуқот*»

Агар тафовуте андар миёна ёфт шавад,

Ҳамин бувад ки ту дар Мисриву манам дар чоҳ.

Урфӣ

ЕФТАН يافتن 1. пайдо кардан, ҳосил кардан, ба даст овардан.

Чу барқ аз ҷанги фурсат рафт, Бедил, домани васлаш,

Зи дуди хирмани ҳастӣ магар ёбам нишонашро. *Бедил*

Гарчи бошад заифу зудзавол,

Ёбад аз тарбият ҷамолу камол. *Ҷомӣ*

2. ҳисоб кардан; эътироф кардан, дуруст шумурдан.

Аз ҳукми ту гузир мабодо замонаро,

Зеро замона ҳукми туро ҳақгузор ёфт. *Анварӣ*

3. фаҳмидан, доништан, даръёфтан, дарк кардан.

Ғае меғуфт: Меёбам, ки дорӣ

Ба дил фикре, вале бар лаб наёри. *Нозим*

Ҳар он ки ёфт пару боли маънии Шоҳин,

Агар ба тораки гардун расад, шикори ман аст. *Шоҳин*

4. маҷ. дидан.

Чун наздики хоҷа расидам, ёфтам вайро саҳт дар тобу хашм, хизмат кардам, саҳт гарм пурсид. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Вақти хуш нест насиби дили маъниталабон,

Ҳар кӣ аз аҳли суҳан ёфтаам, ноқом аст. *Мулҳам*

5. феъли ёридиханда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'бахра ёфтан', 'роҳат ёфтан' ва ғ.

ЁХТАН ياختن 1. берун кашидан, теғро аз ғилоф баровардан; 2. андохтан, задан; даст ёхтан даст дароз кардан

ба сӯи касе, ҷизе.

Миён танг хун рехтанро бибаст,

Ба Баҳроми Озармиҳон ёхт даст. *Фирдавсӣ*

ЁҒИГАРӢ ياغى گرى саркашӣ, нофармонӣ; исьён; душманӣ, муҳолифат.

Овозаи ёғигарӣ ва фитнаи Навруз ба афвоҳ афтод. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Гуруҳе зи ақлу киёсат барӣ

Дар он чо зада қуси ёғигарӣ. *Ҳотифӣ*

ЁҒӢ ياغى саркаш, нофармон, исьёнгар.

[Қоон]... баъзе вилояти ёғӣ, ки наздик бошад, ба лашкарқоҳе, ки дар ҳаволи тахтгоҳ бошад, мусаххар ва мустахлас мегардонд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Абдуллатифро шайтон иғво кард, то бар падар ося ва ёғӣ шуд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Фалочарам баъд аз муроҷаати султон ин вилоятҳо ёғӣ шуданд. *Аҳмади Доғиш*

ЁКУТ *a.* ياقوت 1. чанд навъ аз санғҳои қиматбаҳо, ки сурх, зард, кабуд, сабз ва сафед мешавад.

Биёрстандаш ба дебои зард,
Ба ёкуту пирӯзаву лочвард. *Фирдавсӣ*

Сулаймони Варроқ гуфт: ... Нигине аз ёкут дидам, ки тӯли ӯ чаҳор ангушт ва арзи ӯ ду ангушт. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Ёкутро ба лаъли ту нисбат намерасад,
Ҳарчанд ин муқобала урфан муқаррар аст. *Шоҳин*

2. киноя аз ашки хунин.

Дурру ёкут ба пой афканам аз чашму дилам,
Гар расули ту ба ҷон бохтан орад хабарам. *Исмат*

3. киноя аз лаби сурх.

Ту дар ёкут пинҳон кардай дур,
Чунон к-андар само иқди Сурайё. *Исмат*

4. киноя аз шароби сурх ва ё шаробе, ки дар ҷом ёкути сурхранг менамояд.

Нишастанд фарзонагон шодком,
Грифтанд ҳар як зи ёкут ҷом. *Фирдавсӣ*

ёкути азрак *ниг.* ёкути кабуд; ёкути зард (*ё* асфар) а) топаз; б) киноя аз офтоб.

Дигар рӯз чун гунбади лочвард
Бароварду бинмуд ёкути зард... *Фирдавсӣ*

ёкути кабуд (*ё* азрак) сапфир; ёкути лаб киноя аз сурхии лаб, лаби сурх.

Қадри ёкути лаби уро ки медонад, ки чист,
Чавҳари қимат надонад гавҳари нодидаро. *Соиб*

ёкути майфурӯш киноя аз лабу даҳони маҳбуба.

Ҳар зоҳиде, ки дида ёкути майфурӯшат,
Саҷҷода тарк дода, паймона даркашида. *Ҳофиз*

ёкути музоб а) ёкути гудохта; киноя аз шароби сурх.

Ба ҳавои лаби шириндаҳанон чанд кунӣ
Чавҳари рӯҳ ба ёкути музоб олуда? *Ҳофиз*

б) киноя аз хун.

Шамшере бошад оташфеъли обдор, ки рӯзи ҳайчо аз чашмай мино сели ёкути музоб ронад.

«Анвори Суҳайлӣ»

ёкути мусаттах ёкути ҳамвор ва соф.

Як дона ёкути мусаттах дорам, барӣ ва бифурӯшӣ. *Авфӣ*

ёкути ноб а) ёкути соф; б) киноя аз май холис.

Раҳиқи мураввақ, ақиқи музоб,
Зароби чу симобу ёкути ноб. *Ҳочу*

ёкути обдор ёкути аъло, ёкути дурахшон, ёкути тар.

Нилуфари кабуд ниғаҳ кун миёни об
Чун теги обдодаву ёкути обдор. *Кисоӣ*

ёкути равон а) шароби сурх; б) ашки хунин; ёкути руммонӣ ёкути сурх монанди донаи анор.

Уро тахте буд чаҳорпоя аз ёкути руммонӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Гар авранги ёкути ӯ конияст,
Маро лаб чу ёкути руммонияст. *Низомӣ*

ёкути сайёл а) ёкути равон ва моеъ; б) киноя аз шароби сурх.

Бубин каҳрабӣ руҳи олро,
Ба чарх ор ёкути сайёлро. *Зухурӣ*

ёкути сарбаста киноя аз даҳони ҳомӯш.

Ба посух намудан зани хушманд
Зи ёкути сарбаста бикшод банд. *Низомӣ*

аз ёкути сарбаста банд кушодан лаб ба сухан боз кардан.

Ба посух намудан зани хушманд
Зи ёкути сарбаста бикшод банд. *Низомӣ*

ёкути сурх лаъл.

Ҳамоил яке дашна андар бараш,
Зи ёкути сурх афсаре бар сараш. *Фирдавсӣ*

ёкути сухангӯй киноя аз лаб.

Дуздида чу хандон шуд ёкути сухангӯят,
Бозори гуҳар бишкаст, нархи шакар арзон шуд. *Исмат*

ёкути тар а) ёкути обдор, ёкути дурахшонӣ аъло.

Ташбеҳ чуз ба чавҳари ҷон нораво бувад
Лаъли туро, ки ханда ба ёкути тар зада. *Шоҳин*

б) киноя аз ангур.

Нахшабиҳои вай аз гавҳари пок
Қарда ёкути тар овезан ток. *Ҷомӣ*

ёкути қадаҳ шароби сурх ва ё шаробе, ки дар қадаҳи ёкути рехта мешавад ва сурхранг менамояд.

Ёд бод он ки чу ёкути қадаҳ ханда задӣ,
Дар миёни ману лаъли ту ҳикоятҳо буд. *Ҳофиз*

◇ ёкути хуршедро дузд бурдан шаб шудан.

Чу ёкути хуршедро дузд бурд,
Ба ёкут ҷустан ҷаҳон пай фушурд. *Низомӣ*

ба алмоси мижа ёкут суфтан ашк рехтан, гиристан.

Ба алмоси мижа ёкут месуфт,
Зи ҳоли хештан бо кӯҳ меғуфт,
Ки эй кӯҳ, арчи дорӣ санги хора,
Ҷавонмардӣ куну шав пора-пора! *Низомӣ*

ба нӯги мижа ёкут суфтан *ниг.* ба алмоси мижа ёкут суфтан.

Душ аз ғами ту даме нахуфтам то рӯз,
Ёкут ба нӯги мижа суфтам то рӯз.
Дардат, ки ба кас наметавонам гуфтан,
Ҳам бо дили хештан бигуфтам то рӯз. *Ҳофиз*

ЁКУТВОР ياقوتوار монанди ёкут, ёкутмонанд; ◇ оби

ёкутвор киноя аз шароби сурх.

Биё, соқӣ, он оби ёкутвор
Дарафкан бад-он ҷоми ёкутвор. *Низомӣ*

ЁКУТИН ياقوتين ёкути, аз ёкут сохташуда.

Сиришки абр чун май гашту гул чун ҷоми ёкутин,
Чаман чун базмгоҳи шоху булбул чун ғазалхон шуд... *Муиззӣ*

ЁКУТЛАБ ياقوتلب сурхлаб.

Гар дар бари ман дилбари ёкутлаб аст,
В-ар оби Ҳизр ба ҷои оби инаб аст,
Гар Зӯҳра бувад мутрибу ҳамдам — Исо,
Чун дил набувад шод, чӣ ҷои тараб аст? *Ҳайём*

ЁКУТМИҒФАР ياقوتمغفر дорои кулоҳи ҷангии сурх.

Ба размоварӣ тоҷдорони лола,
Мусалсалкамандони ёкутмиғфар. *Мушфиқӣ*

ЁКУТРАНГ ياقوترنگ сурхранг; лаби ёкутранг лаби сурх.

Дақиқӣ чор хислат баргузидаст,
Ба гетӣ аз ҳама хубию зиштӣ:
Лаби ёкутрангу нолаи ҷанг,
Май хушрангу дини зардхуштӣ. *Дақиқӣ*

◇ лаъли ёқутранг киноя аз шароби сурх.

Бидех, соқӣ, он лаъли ёқутранг,
Ки бурд аз руҳи лаълу ёқут ранг. *Ҳофиз*

ЁҚУТФОМ *ياقوتفام* ёқутранг, сурхранг, сурх.

Биёмад аз он ҷойгаҳ шодком,
Рух аз хурраи гашта ёқутфом. *Фирдавсӣ*

ашки ёқутфом киноя аз ашки хунин.

Ба дебоҷа-бар ашки ёқутфом
Ба ҳасрат бибориду гуфт: Эй ғулом! *Саъдӣ*

ЁҚУТӢ *ياقوتى* 1. мансуб ба ёқут; 2. ёқутмонанд; сурх, сурхранг; ашки ёқутӣ киноя аз оби дидаи хунин.

Он ки ӯ зад рақами ишқи ту бар сафҳай дил
Ашки ёқутиву руҳсораи коҳӣ дорад. *Муҳӣ*

ЁҶУ *ياهو* 1. овозе, ки аз даҳони як навъ кабутар мебарояд; 2. д. калимаест, ки дарвешон ба кор мебарданд ва мақсадашон «худованд» гуфтан буд (аз калимаҳои арабии «ё хува»); ёҳу задан а) садои ёҳу-ёҳу баровардан.

Кабутар чу ёҳу зад аз рӯи завқ,
Шуд аз зикри ӯ бӯстон гарми шавқ. *Турро*

б) д. худованд гуфтан, худоро ёдоварӣ кардан.

Бар сари сарв саҳар фохта ку-ку мезад,
Ё фаришта ба фалак наъраи «ёҳу» мезад?

Ибни Ямин

Ж

Ж ҳарфи ҳаштӯми алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбон арабии тоҷикӣ — ҳарфи *ج*; *ниг. же*.

ЖАВ||**ЗАВ** *ژو* дарё, баҳр.

Марди маллоҳи пири андакӯ
Ронд бар бод кишти андар жав. *Унсурӣ*

ЖАВОГОР||**ЖАВОҒОР**||**ЖАВОҒАР** *ژواگار*||*ژواғар*||*ژواғар*

1. номи чашни машҳури оташпарастон; 2. номи яке аз рӯҳониёни оташпарастон.

Зи юмну эҳтимоми ӯ дар ислом
Аҷаб набвад зи имони Жавоғор. *Шамси Фаҳрӣ*

ЖАВРАК *ژورک* паррандаест хурду сурхранг, ки онро сурхоб ҳам мегӯянд.

Шорак чу муаззин ба саҳар ҳалқ кушуда
В-он жавраку он сазва аз он дода азонро. *Саной*

ЖАҶӢР||**ЖАҚӢР** *ژжақур* хасис, бахил; зуфт; сифла, дун.

Чархи фалак ҳаргиз пайдо накард.
Чун ту яке сифлаву дуну жаҷур. *Рудакӣ*
Замона мадҳи туро ҷовидон ҳамедорад,
Аз он ки саҳт азиз асту ўст саҳт жақур. *Ломей*
Ба ваҳми ҳеч ҳақиме набуд аз ин ҳикмат,
Ки сол сифлаву зуфту бахилу саҳт жақур. *Сӯзанӣ*

ЖАД *ژد* самғ, шилми дарахт.

ЖАДВОР||**ЗАДВОР** *ژدوار*||*здвар* номи доруи зидди сам[m], машҳур ба моҳпарвин.

ЖАҚ *ژк* асоси замони ҳозираи жақидан.

ЖАК I *ژк* сухане, ки аз қаҳру ғазаб зери лаб гуфта мешавад.

ЖАК II *ژк* гирди даҳон, атрофи даҳон.

Зи сармо жаку пӯзи сағ баста буд,
Бузу меш бар ҷой барбаста буд. *Асқадӣ*

ЖАКИДАН *ژکیدан* ғур-ғур кардан, зери лаб аз рӯи хашму ғазаб худ ба худ гап задан.

Сухан ҳама сухани Ғозӣ буд ва хилватҳо дар
ҳадиси лашкар бо вай мерафт ва падариёро неқ

аз он дард меомад ва межакиданд, то охир бияфкандандаш. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Эй табӣ созвор, ҷӣ кардам? Туро ҷӣ буд?
Бо ман ҳаменасозию доим ҳаме жақӣ. *Кисоӣ*

Ҳама раҳ зи доно ҳаме лаб мақид,
Фуруд омад аз аспу чанде жақид. *Фирдавсӣ*

ЖАКОН||**ЖУКОН** *ژکان* аз дилтангӣ ва хашм бо худ ғур-ғуркунанда, зери лаб сухангуянда.

Ҳушевор аз тухмаи гевгон,
Ки бар дарду саҳтӣ нагардад жақон. *Фирдавсӣ*

Биёмад жақон аз бари шоҳ ӯ,
Ҳама тира дид ахтару гоҳ ӯ. *Фирдавсӣ*

ЖАКОРА *ژکاره* лаҷқоҷ, ситезақор; кинавар.

То рӯз падида ояд, осоиш ёбам
З-ин иллати мақруҳу ситамқори жақора. *Ҳисравонӣ*

Магар Парвин зи дардам шуд жақора,
Ки гирд омад ба ҳам чандин ситора.

Фаҳриддини Гургонӣ

ЖАҚӢР *ژжақур* *ниг. жаҷур*.

ЖАНА *ژنه* 1. неши ҷонварони газанда монанди пашша ва занбур; 2. нӯги сӯзан.

ЖАНГ I *ژنگ* 1. занг, маҳсусан занги гандум; 2. чин, очинг, ки ба рӯи одамон аз пирӣ пайдо мешавад.

ЖАНГ II *ژنگ* шакли *кутоҳшудаи Аржанг*.

Он саҳни чаман, ки аз дами дай
Гуфти, дами гург ё палаң аст.
Ақнуи зи баҳори монавитабъ
Пурнақшу нигор ҳамчу Жанг аст. *Рудакӣ*

ЖАНГА *ژنگه* *ниг. жанг I, I.*

ЖАНГДОН *ژنگدان* занг, зангула.

ЖАНД I *ژند* 1. номи китоби Зардушт; *муқ. Занд I.*

Шаҳаншоҳи Эрон сару тан бишуст,
Ба ҷое хиромид бо Жанду Уст. *Фирдавсӣ*

В-агар Қайсар сиголад рози Зардушт,
Кунам зинда русуми Жанду Усто. *Ҳоқонӣ*

2. шакли *кутоҳшудаи Жандаразм*, ки номи тағои Сӯҳроб буд.

Ба шоистакорӣ бурун рафт Жанд,
Гаве дид бар сони сарви баланд. *Фирдавси*
Зи фитроки зин баркушоям каманд,
Биҳоҳам аз эронийён кини Жанд. *Фирдавси*

ЖАНД II ژند *шакли кӯтоҳшудаи* жанда I; жанд-жанд
жанда-жанда, пора-пора (оид ба либос).

Ҷам хомаи маосири ман карда рез-рез,
Ҷам чомаи мафохири ман карда жанд-жанд.
«Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ»

ЖАНДА I ژنده 1. кӯҳна, порашуда, либоси кӯҳна ва порашуда.

Ба нони хушк пеши бенавое,
Ба далқи жанда бар пушти гадое. *Ҳисрави Деҳлавӣ*
Шаҳсе бо либосе жанда ва чомае кӯҳна ҷиҳати муҳимме ба боргоҳи ӯ даромад. *«Равзат-ус-сафо»*

Дид вақте яке пароканда
Зиндаи зери ҷомаи жанда. *Саной*
жанда шудан пора гаштан, кӯҳна шудан; 2. либос.

Осмонро ба ҷои далқи кабуд
Жандае тозатар надӯхтаанд. *Ҳоқонӣ*
На султон харидори ҳар бандает,
На дар зери ҳар жандае зиндаест. *Саъдӣ*

3. пир, фарсуда.

Сари жандаи Зол чун барф гашт,
Зи хуни ялон хок шангарф гашт. *Фирдавси*

4. ганда, бад.

Ҷуз ба назми сухан кучо ёби
Оғаҳӣ аз дурусту жандаи ман. *Сӯзани*
жанда қардан корро дуруст накардан, ба таъби дил иҷро накардани кор.

ЖАНДА II ژنده *ниг. занда.*

ЖАНДАҚАФШ ژنده کفش 1. он кӣ кафшаш кӯҳна ё дарида бошад, кӯҳнакафш, даридакафш; 2. кафши кӯҳна.

Ё дилам деҳ боз, то чанд аз бало?
Ё на, боре жандакафше деҳ маро. *Аттор*

ЖАНДАПИЛ ژنده پیل 1. фили бузург, фили калон ва ҳайбатнок.

Яке жандапиле биёростанд,
Бар ӯ тахти заррин биперостанд. *Фирдавси*
Ба тан жандапилу ба ҷон Ҷабраил,
Ба каф абри баҳман, ба дил рӯди Нил. *Фирдавси*

2. *мач.* паҳлавон, далер.

Бигуфто: Дареғ аз чунин жандапил,
Ки будӣ хурушон чу даръеи Нил. *Фирдавси*

ЖАНДАПЕРОҶАН||ЖАНДАПИРОҶАН ژنده پيروان он кӣ пероҷанаш дарида бошад, даридалибос.

Чу гул гарчи ӯ жандапероҷан аст,
Вале бӯи ӯ аз дигар гулшан аст. *Мунҷик*

ЖАНДАПҶШ ژنده پوش касе, ки либоси пора-пора мепушад, кӯҳнапӯш.

Зи фармон сар озодаю жандапӯш,
Зи овози беғора осудагӯш. *Фирдавси*
Чандон бимон, ки чомаи азрақ кунад қабул
Бахти ҷавон-т аз фалаки пири жандапӯш. *Хофиз*

ЖАНДАШЕР ژنده شیر шери калонҷуссаи ҳайбатнок.

Замоне ҳамебуд Сӯҳроб дер,
Наёмад ба наздики ӯ жандашер. *Фирдавси*

ЖАНДАҚАБО ژنده قبا 1. он кӣ қабояш дарида ё кӯҳна бошад, жандалибос, даридалибос; 2. *мач.* фақир, гадо.

Ғар зи ушшоқи ту ман кушта шавам, умри ту бод,
Дар сафи қачқулаҳон жандақабое кам гир.
Ҳисрави Деҳлавӣ

ЖАНДБОФ ژنده بوف булбул, андалеб.

ЖАНДҶОН ژنده جوان хонандан китоби Жанд (Занд); \diamond
мурғи жандхон киноя аз булбул.

Панди он пири мугон ёд оваред,
Бонги мурғи жандхон ёд оваред. *Ҳоқонӣ*

ЖАРД ژرد 1. пурхӯри, бисъёрхӯри, шикампарастӣ.

Зи дидор хезад ҳама орзу,
Зи чашм аст, гӯянд, жарди гулу. *Рӯдакӣ*

2. пурхӯр, шикампараст.

ЖАРОҶАН||ЖАРОҶАНГ ژراغ انگرё регистон, замини регнок; замини шӯр, шӯразор; замини сахт, шах; *муқ.* зароған.

Замини жароған ба сахти чу санг,
На оромгоҳу на обу гиё. *Баҳромӣ*
Замини жароғангу роҳи дарозаш
Ҷама санглоҳу ҳама шӯра яксар. *Асҷадӣ*

ЖАРФ ژرف 1. чуқур, амиқ, бепоён.

Яке жарф даръест бун нопадид,
Дари ганҷи розаш надорад калид. *Фирдавси*

Ба даръеи жарф он ки ҷӯяд садаф,
Бибоядш ҷон барниҳодан ба каф. *Асадӣ*

[Муғулҳо]... бар ҷӯйҳои амиқ ва обҳои жарф пулҳои устувор бастанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*
ҶОРИ ЖАРФ ҶОРИ БЕПОЁН.

Асп дар ғори жарф ронд савор,
Ганҷи кайҳисравӣ супурд ба ғор. *Низомӣ*

2. *мач.* бо диққат, дақиқона; **ЖАРФ НИГАРИСТАН** (ё **НИГОҶ ҚАРДАН**) чуқур нигоҳ қардан, бо диққат ниғаристистан.

Бигуфтам ҳама гуфтани сар ба сар,
Ту жарф андар ин ланднома нигар. *Даққиқӣ*
Чу дар кори он жарф қардам нигоҳ,
Бибандам ҳаме бар хирад дев роҳ. *Фирдавси*
Дар ҳоли ҳештан чу ҳаме жарф бингарам,
Сафро ҳамебарояд аз андӯх, ба сар маро.
Носири Ҳисрав

3. умқ, чуқурӣ, қаър.

Зи жарфи замин то ба чархи баланд,
Зи хуршед то тира хоки нажанд. *Фирдавси*
Фуру афтам зи кӯҳи тундболо,
Ҷаҳам дар мавҷи обу жарфи даръе.
Фаҳриддини Гургонӣ

4. *мач.* мушқил.

Қадам аст марде пижӯҳанда роз,
Қи паймояд ин жарф роҳи дароз? *Даққиқӣ*
Ба дил гуфт Пирон, ки жарф аст кор
Зи Турон шудан пеши он шаҳриёр. *Фирдавси*

5. *мач.* нозук, борик.

Онам, ки ба сеҳркори жарф,
Аз шӯъла тарош кардаам барф. *Файзи*

◇ **ЧАШМИ ЖАРФ** дидаи басорат, дидаи нозукбин.

Бикшой чашми жарфу ниғаҳ кун ба шанбалид,
Тобон ба сони гавҳар андар миён хавид. *Кисой*

(ин) **ҒОРИ ЖАРФ** киноя аз дунё, ҷаҳон.

Зи шоҳони гетӣ дар ин ғори жарф
Киро буд чун ман ҳарифе шигарф. *Низомӣ*

ҶАРФИ ЖАРФ сухани пурмазмун.

Гар машом ори ба ҷарфи жарфи ман,
Бишнаві ту бун хун аз ҷарфи ман. *Аттор*

ЖАРФАНДЕШ ژرفاندیش 1. дурандеш, дурбин; 2. нозукбин.

ЖАРФБИН ژرفبين чуқурбин, дурбин; оқил, доно.

Чу бинад бад-ин андарун жарфбин,
Чӣ гӯй ту, эй файласуф, андар ин.

Абӯшақури Балхӣ

Яке чора овард аз дил ба ҷой,
Ки буд жарфбину батадбиру рой. *Фирдавӣ*

ЖАРФБИНИ ژرفبینи чуқурбинӣ, дурбинӣ, оқилӣ, доноӣ.

ЖАРФНИГАР ژرفنگر мутааммик, борикбин, нозуксанҷ.

ЖАРФНИГОҶ ژرفنگاه бо тааммул назаркунанда, борикбин, бориксанҷ.

ЖАРФО ژرفа жарфӣ, чуқури, қаър, умқ.

ЖАРФЪЁБ ژرفياب борикбин, бофаросат, басир, дақиқназар.

Чудо кард пас Юсуфи жарфъёб
Зи пеши Зулайхо ба шаб ҷомаҳоб. *Фирдавӣ*
Чароғи ҷаҳон — Юсуфи жарфъёб
Шитобид ҳам дар замон суи об. *Фирдавӣ*

ЖАРФӢ ژرفӣ 1. умқ, чуқури.

Ба суи боз шудан суи у чунон тозанд,
Чу суи жарфӣ хошокҳо бар оби равон. *Фаррухӣ*
Ҳамон ҷо яке сахмгин ҷоҳ буд,
Ки жарфиш сад шоҳраш роҳ буд. *Асади*

2. *мач.* тааммул, боэҳтиётӣ, зиракӣ, борикбинӣ.

В-аз он пас бад-у гуфт: Рав кори хеш
Ба жарфӣ ниғаҳ дору магрез пеш! *Фирдавӣ*

БА ЖАРФӢ дидан чуқур мулоҳиза кардан, Сорикбинӣ кардан, дурандешӣ кардан.

Пижухиш фазою, битарс аз камин,
Сухан ҳар чӣ бошад, ба жарфӣ бубин. *Фирдавӣ*

БА ЖАРФӢ ниғаҳ кардан *ниг.* **БА ЖАРФӢ** дидан.

Ба жарфӣ ниғаҳ кун, ки бо Яздигирд
Чӣ кард ин барафрохта ҳафт гирд. *Фирдавӣ*

ЖАФ ژف тар, рутубатнок, намнок.

ЖАФИДАН ژفيدан тар шудан, обро ба худ кашидан, мартуб шудан, намнок шудан.

ЖАФК ژفك чирки гушаи чашм.

Чашму мижгон зи жафк гандида ... *Тайён*

ЖАФКНОК ژفکناк чиркнок (оид ба чашм).

ЖАФКОБ ژفکاب *ниг.* жафк.

ЖАФТ ژفت калонҷусса, фарбех.

Бирав ба зери рикобаш чу асби тозӣ ҷуст,
Мабош дар раҳи ҳукмаш чу гови кохил жафт.
«Фарҳанги Шуурӣ»

ЖАХ I||ЗАХ ځخ||اخ нолаи зор ва ҳазин; бонг, садои баланд.

Чун кашаф анбӯҳ гавғое бидид,
Бонгу жаҳхи мардумон, — хашм оварид. *Рудакӣ*
Буй баромехт гул чу анбари ашҳаб,
Бонг барангехт мурғ бо захи танбур. *Мунҷик*

ЖАХ II ځخ *шакли кӯтоҳшудаи оҷах.*

ЖАХШ ځخش 1. барк, дурахш; 2. қавси қузаҳ.

ЖАҒАНД ځغند овози воҳиманоки ҷонварони ваҳшӣ.

Қард рубаҳ юзворе як жағанд,
Ҳештанро з-он миён берун фиканд. *Рудакӣ*
Чӣ кунад бо маҳобати ту ҳасуд,
Чӣ занад пеши бонги шер жағанд. *Шамси Фахрӣ*

ЖАҒ-ЖАҒ ځغغ 1. садое, ки дар вақти ба ҳамдигар хурдани чормағз ва донаҳои дигар дар ҷувол пайдо мешавад.

Жағ-жағи он ақлу мағзатро барад,
Сад ҳазорон ақдро як нашмарад. *Румӣ*

2. овозе, ки дар вақти қаҳру ғазаб аз ба ҳам хурдани дандонҳо ҳосил мешавад.

Жағ-жағи дандони у дил мешикаст,
Ҷони шерони сияҳ мешуд зи даст. *Румӣ*

3. овозе, ки дар вақти хурдан ё хоидани чизе пайдо мешавад.

ЖАҒОР I ځغار 1. доду фаръёд, бонги баланд, наъра.

Ба яке захми тапонча, ки бад-он рӯи карех
Бизадам, ҷанг чӣ созӣ, чӣ кунӣ бонгу жағор?
Абулмасали Бухорӣ

2. сахтӣ; шиддат.

ЖАҒОР II ځغار як навъ гиёҳе, ки ба он матоъро ранг мекунанд, гиёҳи рангдиҳанда.

ЖАҒОРА I ځغاره ноии арзан, зағора.

Рафиқони ман бо маю нозу неъмат,
Манам орзуманди якто жағора. *Абӯшақури Балхӣ*

ЖАҒОРА II ځغاره ғоза, сурхӣ, ки ба рӯй мемоланд.

ЖАҒОРА III ځغاره нофи ҳайвон, махсусан нофи гов.

ЖАҒОРА IV ځغاره *ниг.* жағор I.

ЖЕ ځ номи ҳарфи чордахӯми алиффон арабии тоҷикӣ ҷ ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 7 баробар аст.

ЖЕВА ځيوه симоб.

ЖЕҒ-ЖЕҒ||ЖИҒ-ЖИҒ ځيغ ځيغ садое, ки аз кушодан ва бастанӣ дар пайдо мешавад.

Сад дарича дар суи марги ладеғ
Мекунад андар кушодан жеғ-жеғ. *Румӣ*

ЖИДА ځده 1. *сифати феълӣи замони гузаштаи жидан;*

2. халонидашуда, сӯзан задашуда.

ЖИДАН ځدن *шакли кӯтоҳшудаи оҷидан.*

Ба наздики он гург бояд шудан,
Ҳама чарми уро ба пайкон жидан. *Фирдавси*

ЖИЁН ژيان хашмгин, ғазабнок, қаҳролуд; дарранда, ваҳ-
шӣ (дар бораи он чаррандаву парранда ва ҳайвоноти
гуштхӯр гуфта мешавад, ки сифати хашмноки доранд).

Дар ин беша з-ин беш мағзор гом,
Ки бабри жиён дорад андар кунум. *Асади*
Набошад ҷуз аз ростӣ дар миён
Набояд будан чун паланги жиён. *Фирдавси*
Мурчагонро чу бувад итгифоқ,
Шери жиёро бидаронанд пӯст. *Саъдӣ*

ГҮРИ ЖИЁН гурхари ваҳшӣ.

Гирифт у ба гунди якеро миён
Чу шере, ки ёзад ба гӯри жиён. *Фирдавси*

ЖИНГ ژنگ қатраи борон.

ЖИХОР ژخار 1. бонг, наъра, фаръёд; 2. маҷ. сахтӣ, шид-
дат.

ЖИҒ-ЖИҒ ژيغ ژيغ *ниг. жег-жег.*

ЖОВИДАН ژاويدان хоидан, ҷавидан; нишхӯр кардан, кав-
ша кардан.

ЖОЖ I ژاز ғиёҳи бағоят сафеди бемаза, ки шутур онро
харчанд хояд ҳам, фуру бурда наметавонад.

Жож дорӣ туву ҳастанд бәсе жожхӯрон
В-ин аҷаб нест, ки тозанд суи жож харон.

Асқадӣ

Жож мехояму жоҷам шуда хушк,
Хор дорад ҳама чун нӯки биғоз.

Абдулаббоси Аббосӣ

ЖОЖ II ژاز суханҳои бехуда ва бемаза, ҳарза, ёва, ха-
зъён.

Ман ин ҳама зи тариқи мутоябат гуфтам,
Магар нагӯӣ, к-ин жож бошаду ҳазъён. *Фарруҳӣ*
Шеъри жож аз даҳони ман шакар аст,
Шеъри нек аз даҳони ту пинӯ. *Тайён*

жожи мутайян бехуда, фач.

Малак мантиқуттайри туйёр донад
Зи жожи мутайян, ки Тайён намояд. *Ҳоқонӣ*

жож гуфтан бехуда гуфтан, ҳарзагӯӣ кардан.

Ҳама гӯяндаи фиску фучурем,
Зи ҳазлу жож гуфтан абкаме ку? *Саной*

жож дароидан бехуда гуфтан, ҳарзагӯӣ кардан.

Қасе, ки жож дарояд, ба дарғаҳаш нашавад,
Ки чарбгӯён он чо шаванд кундзабон. *Фарруҳӣ*

жож лоидан ёва ва бехуда гуфтан.

Он хабис аз шайх мелоид жож,
Қажнигар бошад ҳамеша ақли кож. *Румӣ*

жожи сафсоф рондан гапи бехуда гуфтан.

Азим иғмос фармуд бар чандин жожи сафсоф,
ки ман рондам. «*Калила ва Димна*»

жож хоидан сухани бехуда ва бефоида гуфтан.

Гуш кун ҳасби холи Ҳоқонӣ,
Гарчи у жож бештар хояд. *Ҳоқонӣ*

То на шахс аст, истода ба пой,
Баҳри исботи соя жож махой! *Ҷомӣ*

ЖОЖА ژازه *ниг. жож I, II.*

ЖОЖАК ژازک лубиё.

ЖОЖДАРОЙ ژازدارای бехудагӯӣ, ёвагӯӣ, ҳарзагӯӣ.

Қасе, ки гӯяд ман чун туам ба фазлу хунар,
Сабукхирад буваду ёвагӯю жождарой. *Фарруҳӣ*

ЖОЖИДАН ژاويدان 1. нишхор кардан, кавша кардан;

2. маҷ. ҳарза гуфтан, суханони бехуда гуфтан, жож
хоидан.

Хори аз у бас бувад он, к-ат кунад
Ранча ба жожидани бисъёри хеш. *Носири Хисрав*

ЖОЖТАБЪ ژايطع бехудагӯӣ, ёвагӯӣ; бадтинат.

Фузули мекунам, кай жожтабъон қадри он до-
рад,

Ки орад дар муқобил нуқтае бо сеҳри Саҳбонаш.
Ҷомӣ

ЖОЖУМАК ژازومک *ниг. жожак.*

ЖОЖХО(Ӣ) ژازخا(ى) 1. бехудагӯӣ, ҳарзагӯӣ, ёвагӯӣ.

Зи баҳри чизи беҳосил наранҷӣ, беҳ бувад, эро
Басе беҳтар суи доно зи марди жожхо абкам.

Носири Хисрав

Агар лаб кушой, ба ҳикмат кушой,
Машав ҳамчу беҳикматон жожхой. *Ҷомӣ*

Чамъ гардид жожхое чанд,
Мухталифхосият ҳавое чанд. *Бедил*

2. лақаби Тайёни Марғазӣ.

ЖОЖХОР ژازخوار *ниг. жожхо(Ӣ).*

Қорҳои шермардон кардию аз рашки ту
Ҳосидонат ёвагӯ ҳастанду чумла жожхор.
Фарруҳӣ

ЖОЖХОӢ ژازخائى ҳарзагӯӣ, бехудагӯӣ, ёвасарой.

Хирарӯӣ зи тирарой беҳ,
Безабони зи жожхой беҳ. *Саной*
Реги ин дашт то нагаштаст ғубор,
Ҳангомаи саъи жожхой гарм аст. *Бедил*

ЖОЛА ژاله 1. қатраҳои борон, ки аз асари сардии ҳаво

ба яхча мубаддал мегардад; тагарг, дӯл, чола.

Чун жола ба сарди андарун масуф,
Чун гӯра ба хомӣ андарун маҳкам. *Мунҷик*

Надид омадӣ манҷаниқ аз бараш,
Чу жола ҳамекӯфтӣ бар сараш. *Фирдавси*

Гуфтам: Ба даври лола кашам як пиёлае,
Бо рағми ман бирехт фалак санги жоларе.

Ибни Ямин

2. шабнам.

Ёқутвор лола, бар барги лола жола,
Карда бар у ҳавола ғаввос дурри даръё. *Кисой*

Шуда жола дар гул чу май дар қадах,
Ҳаметофт аз чарх қавси қузах. *Фирдавси*

Жола бар лола фуруд омада ҳангоми сахар,
Рост чун орази гулбӯи арақкардаи ёр. *Саъдӣ*

3. маҷ. ашк, оби дида.

Гули шанбалидаш пур аз жола гашт,
Забону равонаш пур аз нола гашт. *Фирдавси*

Жола аз наргис фуру бориду гулро об дод,
В-аз тагарги рӯхпарвар молиши унноб дод.

Восифӣ

жолаи наргис сиришк, ашк, оби чашм; аз наргис ёсуманро жола кардан қорӣ кардани ашки чашм ба рӯй.

Зи қон зориву аз дил нола мекард,
Зи наргис ёсуманро жола мекард. *Ҷомӣ*

4. маҷ. арақи рӯй.

Лола ба шамшод баромехтанд,
Жола ба гулнор даровехтанд. *Манучехрӣ*

5. амаде, ки аз чубҳо сохта шуда ба зери он машқҳои пурбод меканданд ва аз даръёҳои чуқур мегузаранд, қола.

ЖОЛАСОН زالسان 1. қоламонанд; 2. мисли шабнам, соф ва барроқ.

Маи лолагун лолаи жоласон
Гули мушқбу жолаи лоламон. *Ҳочу*

ЖОҒАР ژاغر ҷиғилдони мурғ, ҳавсалаи мурғон, чинадон.

Хуранд аз он, ки бимонад зи ман, мулуки замин,
Ту аз палидию мурдор пур кунӣ жоғар. *Унсурӣ*

Чу аз бас чана пуф шавад жоғараш,
Гирад зурмандӣ тани лоғараш. *Асадӣ*

Аз куштагон ҳанӯз туюру сибӯро
Пургӯшт жоғар асту пур аз устухон шикам.

Муиззӣ

ЖУКОЛ||**ЖУГОЛ** ژگال||ژгал зуғол, ангишт.

ЖУКОН ژکان *ниг.* жакон.

ЖУКОСА||**ЖУКОША** ژكاسه||ژкаше 1. чайра; 2. хорпушт.

ЖУФТ ژفت бахил, мумсик.

Бо у чӣ гуна гашт забон жуфт ё қавод,
Бо у чӣ гуна рафт фалак нарма дурушт?!

«Фарҳанги Шуурӣ»

ЖИ ژӣ обгир, ҳавз, кӯл; ҷое ки об қамъ мешавад,
толоб.

Эй он, ки ман аз ишқи ту андар чигари хеш
Оташқада дорам саду бар ҳар мижае жӣ. *Рӯдакӣ*

Дар шабнами ҳавои дилаш қатраест чарх
В-аз қатраи саҳоби кафаш шабнамест жӣ.

Сайфи Исфарангӣ

Басе жӣ дар он марғзори шикор,
Биёсуд хисрав дар он сабззор. *Фирдавсӣ*

Носеҳаш бод сарафроз чу дар бустон сарв,
Ҳосидаш бод фуру-гил шуда чун най дар жӣ.

Суванӣ

ЖҶБИН||**ЖҶПИН** ژوبين||*ниг.* зӯбин.

Қамонро бияфканду жӯбин гирифт.
Ба жӯбин шикори навоин гирифт. *Фирдавсӣ*

Баромад хуруши деху дору гир,
Чу борон биборид жӯпину тир. *Фирдавсӣ*

Зи дасти ғайри ту андар даҳони ман ҳалво
Ба қони поки азизон, ки теғу жӯпин аст.

Шамси Табрезӣ

жӯпини захробдор жӯпини нӯгаш захроб додашуда.

Зи пинҳон бад-он шоҳзода савор
Бияндохт жӯпини захробдор. *Дақиқӣ*

жӯпин задан а) жӯпин андохтан, жӯпин халондан;
б) маҷ. азоб додан.

Маро худ сад қароҳат ҳаст пинҳон,
Чӣ жӯпин мезанӣ дигар ту дар қон?!

Хисрави Деҳлавӣ

ЖҶБИНВАР||**ЖҶПИНВАР** ژوبين وړ||*ниг.* зӯбин-вар.

Бирафтанд он гоҳ жӯпинварон
Або қавшану хиштҳои гарон. *Фирдавсӣ*

ЖҶБИНЗАН||**ЖҶПИНЗАН** ژوبين زن||*ниг.* найзазан, жӯ-бинафкан.

Сипаҳ буд бар маймана чил ҳазор,
Саворони жӯбинзану кинадор. *Фирдавсӣ*

ЖҶБИНКАШ||**ЖҶПИНКАШ** ژوبين كش||*ниг.* найзабардор, найзадор.

Биёмад сипардору жӯбинкашон,
Биҷустанд аз он тозиёна нишон. *Фирдавсӣ*

ЖҶЖ||**ЖҶЖА** ژوژ||*ниг.* чайра; 2. хорпушт.

жӯл ژول *асоси замони ҳозираи жӯлидан.*

ЖҶЛ I чин, очинг.

ЖҶЛ II паррандае аз қабиле чаковак, ки донаҳои тухмуро баъд аз қошта шуданаш мекинад.

ЖҶЛИДА ژولیده *феғли ҳол ва сифати феғли замони гузаштаи жӯлидан; зулфи жӯлида зулфи парешон ва пароканда.*

Ту низ маҳн чордаҳ бинмой,
Бардор зи ру зулфи жӯлида. *Саной*

мӯи жӯлида мӯи парешон ва пароканда, мӯи дарҳам-печида.

Мӯи жӯлидае ба сар дорад,
Шухгин қомае ба бар дорад. *Тайғни Марғазӣ*

Нест қуз мӯи сари афтодаи жӯлидае,
То ба рузи бекаси ҳамзонуи Маҷнун шавад.

Мушфиқӣ

ЖҶЛИДАЗУЛФ ژولیده زلف 1. қасе, ки зулфҳои парешон бошад, парешонзулф; 2. киноя аз маҳбуба.

Жӯлидазулфи фитнахӯ, маҳмурчаши киначӯ,
Мӯҳо парешон кардаву хунҷо қакон аз ҳар та-
раф. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЖҶЛИДАМҶ (Й) ژولیده سو(ی) парешонмӯ, ошуфтамӯи.

Эй хуш он соат, ки гуфти чун шудам пайдо зи дур,
Инак он девонаи жӯлидамӯи ман расид. *Ҷомӣ*

ЖҶЛИДАН ژولیدن 1. пароканда шудан, дарҳам шудан, дарҳам печидан.

Монда гаштам зи пову аз дида,
Шона нав буду мӯи жӯлида. *Саной*

2. маҷ. парешон гардидан, ошуфта шудан, мушав-ваш гаштан.

ЖҶПИН ژوبين *ниг.* жӯбин.

ЖҶПИНВАР ژوبين وړ *ниг.* жӯбинвар.

ЖҶПИНЗАН ژوبين زن *ниг.* жӯбинзан.

ЖҶПИНКАШ ژوبين كش *ниг.* жӯбинкаш.

ЖҶҲИДАН ژوهيدان чакидани борон аз шифти ҳона, қатра-қатра чакидан.

3

3 харфи нӯҳуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфҳои *ظ، ض، ز، ذ*; *ниг.* зол I, зе, зод IV, изғӣ.

3- *з* *шакли кӯтоҳшудаи пешоянди аз* (дар шеър пеш аз калимаи бо садонок саршуда истеъмол мегардад, мас. 'з-он', 'з-у', 'з-оташ').

Ва з-он пас ба кини Сиёмак шитофт,
Шабу рӯз орому хуфтан наёфт. *Фирдавси*

ЗАБАД *а.* زيد кафк(-и об, шир ва ғ.).

Баҳри он аст имтиҳони неку бад,
То бичӯшад, бар сар орад зар забад. *Румӣ*

ЗАБАР *زبر* 1. боло, руй, бар.

Қадре пинаи кӯҳна дар зер ва поре бар забар
андохта буд ва дар миёни он хуфта. *Авфӣ*
Ар кунам сабр ҷои пурхатар аст,
Қ-офатам зеру меҳнатар забар аст. *Низомӣ*
Дигар бар забари тахта аламҳои бисёр бараф-
рошта буд. *Аҳмади Дониш*

2. *грам.* фатҳа *ز*; дар алифбои арабии тоҷикӣ аломати ҳаракати болонст, ки садонокӣ а-ро ифода мекунад.

ЗАБАРДАСТ *زبردست* 1. касе, ки дар коре моҳир бошад, одами кордон, боҳунар, боистеъдод.

Зи ҳашмат забардасти ҳар даст буд,
Ҳама дастҳо пеши ӯ паст буд. *Ҷомӣ*

2. одами зурманд, қавӣ, боиктидор, тавоно; золим, ситамгор; *муқобили зердаст.*

Эй забардасти зердастозор,
Гарм то кай бимонад ин бозор? *Саъдӣ*
Забардаст чун сар барорад ба ҷанг,
Сари зердастон дарояд ба санг. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЗАБАРПҶШ *زبرپوش* он чӣ вақти хоб ба болон кас меандозанд, болопӯш; қабо, ҷома.

Ҳар кас ба ҷоҳои хунук,
Бар тан забарпӯше ту-
нук,
Чун об тар, чун гул сабук,
танро дилосо дошта.
Хисрави Деҳлавӣ

ЗАБАРТАНГ *زبرتنگ* аил, пуштанг.

Забартанги аспон кашиданд танг. *Шодӣ*

ЗАБАРҶАД *а.* زبرجد санги қиматбаҳои сабзи ба зарди монл.

Ба ҳар маъмурае фарши зумуррад,
Дар ӯ нақшу нигоре аз забарҷад. *Бадриш Қашмирӣ*

Шох — мавҷи забарҷаде ҷаста,
Барг — нақши зумуррадаш баста. *Бедил*

ЗАБ *а.* ذب 1. дафъ кардан, дур кардан; дафъ, рафъ; манъ.

Аҳли Миср дар дафъу забби он шаоат аз ҳа-
рими хеш ба ғавғо гароиданд. *Таърихи Ҷувайнӣ*

2. хушк шудан, пажмурдан (онд ба наботот).

ЗАБЕҲ *а.* ذبيح гулбурнда; қурбоншуда, қурбонӣ (ғус-
фанд ва ҳайвони дигар).

Қавли ҳамаи муфасссирон он аст, ки забех Ис-
монил буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАБИБ *а.* زبيب мавиз.

Ин забиб, эй аҷабо, мурдаи ангур бувад,
Чун варандоз кунӣ, зинда шавад, ҳаст қариб.

Манучехрӣ

ЗАБИЛ *а.* زبيل саргин; хокрӯба.

ЗАБИҲА||ЗАБИҲАТ *а.* ذبيحة||ذبيحت муаннаси забех.

Чун қассобе забиха бикӯшти, фуқароро бар та-
қосуми аҷзон хун музоҳимат рафта.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ЗАБӢ *а.* ظبي оҳу, оҳуи нар.

Бе шубон донистаанд он забӣро,
Ройгон донистаанд он сабӣро. *Румӣ*

ЗАБОБ *а.* ضباب 1. ғубор, (туман)-и туңуке, ки рӯи замин-
ро фаро мегирад.

Зулумоти кӯфру фусуқ музмаҳил ва муталашӣ
шавад, чун забоб, ки ба иртифои офтоб пойдор на-
бувад. *«Таърихи Ҷувайнӣ»*

2. маҷ. парда, рӯпӯш.

Рои равшани ӯ ... дар шасти кӯсуфи ҳиҷоби ҳай-
рат ва забоби даҳшат мутаворӣ гардид.

«Таърихи Ҷувайнӣ»

ЗАБОД *а.* زياد моддаи мушкмонанд, ки аз гурбаи ёбӣ
ҳосил мешавад.

ЗАБОЕҲ *а.* ذبايح ҷ. забиха||забиҳат.

Рӯзе аз рӯзхоро ид ном карда, ба забоеҳу қур-
бониҳо мубодарат намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАБОН زبان 1. узвест иборат аз порчаи гушти мутаҳар-
рик дар даҳон, лисон; 2. воситаи ифодаи фикр ва ало-
қа бо мардум; нутқ.

Забон дар даҳон, эй хирадманд, чист? —
Қалиди дари ганҷи соҳибхунар. *Саъдӣ*

Ва ба воситаи ихтилофи луғат ва забон муҳимми
ман ба душворӣ кашида ... *Аҳмади Дониш*
Хостам сӯзи дили хеш бигӯям бо шамъ,
Дошт худ ӯ ба забон, он чи маро дар дил буд.

Меҳриш Ҷиротӣ

забони аҷамӣ забони мардуми ғайри араб.

Ману байғула яке танг ба як сӯзи ҷаҳон
Арабивор бигирьям ба забони аҷамӣ. *Оғоҷӣ*

3. нуғи чизе.

Хор, ки дорад ба забон нештар,
Ҳам ба халидан шиканад бештар. *Хисрави Деҳлавӣ*
забони хома нуғи қалам.

Забон суда шуд з-ин суҳан хома ро,
Варақ шуд сияҳ з-ин рақам номаро. *Ҷомӣ*

забони қалам *ниг.* забони хома; \diamond забони альмон
паноҳхоӣ, талаби паноҳ.

Дар он гулшан, ки Соиб ғунҷаи минқор бикӯшад,
Ба ҷои нола аз оташ забони альмон хезад. *Соиб*

забони безабонӣ *ниг.* забони ҳол.

Ҳоли дили реш бо ту сад раҳ
Гуфтам ба забони безабонӣ. *Фузулӣ*

забони гирифта забони лакнатдор, тутила.

Аз тарси чон паҳлу бияфтодам ва ба забони ги-
рифта ва лол мегуфтам... *Аҳмади Дониш*

забони гов а) навъе аз пайкони тири шикорӣ; б) як
хел растани давой, ки онро говзабон низ меноманд;
забони гӯё забони сухангӯ, забони фасеху равон,
забони қобили нутқ.

Шамоице, ки дар авсофи ҳусни таркибаш
Маҷоли нутқ намонад забони гӯёро. *Саъдӣ*

забони заргарӣ забони шартӣ, забони сохта, забони
маҳфӣ.

Нест ҳарфе чуз гирифта бар лаби аҳли тамаъ,
Он чи медонанд ин мардум, забони заргарист.

«Баҳори Аҷам»

забони мағздор суханони маънидор, мулоҳизаи чу-
кур, баёни фасеху балеғ.

Дар он соат, ки аз васфи лабе ширин бувад комам,
Бидех, ё раб, забони мағздоре ҳамчу бодомам.

«Чароғи ҳидоят»

забони ниёзмазмун зорӣ, тавалло, илтиҷо.

Меҳмон бо дидаҳои гириён видон мизбонро миён
дарбасту ба забони ниёзмазмун ин байти чигар-
сӯзи дилгудоз адо кард... *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

забони оташин забони бурро, тезу тунд.

Дар кашокаш аз забони оташин будам чу шамъ,
То напайвастам ба хомӯшӣ, наосудам чу шамъ.

Соиб

забони чарб забони мулоиму¹ хуш, хушзабонӣ.

Бо забони чарб ҳар кас нарм кард он шухро,
Метавон гуфтан, ки ҳарфаш аз дили оҳан гузашт.

Шоҳин

забони ҳол ифода ва баёни ҳол, ки бе гап задан аз вазъ-
ияти заҳирии шахсе ё чизе маълум мегардад; ба за-
бони ҳол гуфтан бо намуди зоҳирӣ аҳволи худро
фаҳмондан.

Дар корғаҳи кӯзагаре будам дӯш,
Дидам ду ҳазор кӯза гӯёву хамӯш,
Ҳар як ба забони ҳол бо ман мегуфт:
Ку кӯзагару кӯзахару кӯзафурӯш? *Хайём*

забон барзадани субҳ кино аз тулӯи фаҷр, дамидани
сапедаи сахарӣ; субҳи зуд.

Чу субҳ аз думи гург барзад забон,
Ба хуфтаи даромад сагу посбон. *Низомӣ*

забон баркушодан гап сар кардан (дар бораи чизе),
ба гуфтани чизе оғоз кардан.

Ансор низ ба ҳамин калима забон баркушоданд.
«Равзат-ус-сафо»

забон баровардан ба гап даромадан, сухан сар кар-
дан.

Хуш он, ки забон аз пай дашном барорӣ,
Ман даст бароварда дуоғӯи ту бошам. *Ҳилолӣ*

забон бастан а) хомӯш будан, сухан нагуфтан, гап
назадан.

Забон бастам, кушоди дил зи сад ҷониб дарун
омад,

Назар пӯшидам, аз пеши назар бархост ҳойлҳо.
Соиб

б) хомӯш кунондан, сокит кардан.

Ба забони ниғаҳ, аз шиква забон баст маро
Аз лабаш ҷазби савол, арчи ҷавобе нақашид.

«Баҳори Аҷам»

забон гирифта а) тутила шудан; гап зада натавонис-
тан; б) сир гирифта, ҷосус мондан.

Аз турктози ишқ шикоят чӣ сон кунам?

Қ-ин лашкар аз сипоҳи ман аввал забон гирифт.
Соиб

забон даркашидан хомӯш шудан, сокит шудан, ҷим
шудан.

Садафвор бояд забон даркашидан,
Ки вақте ки хоҷат бувад, дур ҷаконӣ. *Саъдӣ*

забон додан а) ваъда додан, қавл додан, аҳду паймон
бастан.

Забон дод Дастон, ки то растахез
Набинад наёми маро теғи тез. *Фирдавӣ*

б) иқрор шудан, эътироф кардан, ба гардан гирифт-
тан.

Қалам чун ба васфаш забон медиҳад,
Зи хатте шуюе нишон медиҳад. *Туғро*

в) фиреб додан, гӯл додан.

Гуфт лаълат: Медиҳам коми дилат, боре чаро
Гар намебахшад лабат коме, забоне медиҳад?

Салмони Соваҷӣ

забон доштан ба касе бо касе ҳамфикр будан, аҳду
паймон доштан.

Мардумоне, ки ба Одилшоҳ забон доштанд, Са-
лимшоҳро дар маърака дид, аз шарм дохили ясо-
вул мешуданд. *«Таърихи Фарош»*

забон задан ба дигарон сухан наодо гап задан.

Агар хоҳӣ сухан гӯӣ, сухан бишнава, сухан биш-
нава,

Забон он кас тавонад зад, ки аввал гӯш кар до-
рад. *«Баҳори Аҷам»*

забон кардан забондарозӣ кардан; таҷовуз кардан ба
касе бо сухани қабех, таъна кардан.

Шамъе, ки пеши рӯи чу моҳи ту бар кашад,
Аз теғ гарданаши бизанам, гар забон кунад.

Хисрави Деҳлавӣ

забон кашидан ба касе бадгӯӣ кардан, дашном до-
дан, ҳақорат кардан.

Чун теғ бар-у забон кашиданд,
Аз теғи забон раҳаш буридаанд. *Ҳилолӣ*

забон кушодан гуфтан, баён кардан, изҳор кардан.

Чу Ширин дид санъатҳои Фарҳод,
Забон бикшоду гуфто: «Офарин бод!» *Ҳилолӣ*

забон ба чизе кушодан ба баёни чизе сар кардан.

Халқе забон ба даъвии ишқаш кушодаанд,
Эй, ман ғуломи он ки дилаш бо забон якест! *Ҳофиз*

забон кӯтоҳ кардан аз гуфтани чизе худдорӣ кар-
дан.

Ҳар он ки кӯтаҳ кард аз мадеҳи шоҳ забон,
Дароз кард бад-у шеро осмон ҷангол. *Унсурӣ*

Ҳамон беҳ, ки дар кӯи дил раҳ кунем,
Забонро бад-ин ҳарф кӯтаҳ кунем. *Ҷомӣ*

забон кӯтоҳ шудан хомӯш шудан ба сабаби айбе ё
тарсе.

Чун нуввоб ва вузуро ин маънӣ медонистанд ва
маболиғе аз завонд ба хидмате аз ҳуққом месита-
данд, забони эшон кӯтоҳ шуда буд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Шуд чунон кӯтаҳ забони ҳиммат аз аҳли карам,
Бар сари хони мурувватҳо салое барнаҳост.

Маҳфӣ

забон сапед (*ё* сафед) қардан изҳори хоксорӣ ва очӣ-
зӣ қардан.

Дар сафи авсофи ӯ зи лобаву зорӣ
Нутқ чу дандон сапед қард забонро.

«Баҳори Аҷам»

забон ситондан хомӯш гардонидан, гап намезадагӣ
қардан.

Ситонӣ забон аз рақибони роз,
Ки то рози султон нагуянд боз. *Низомӣ*

забон тоза қардан гуфтан, баён қардан.

Забон тоза қардан ба иқрори ту,
Наангехтан иллат аз кори ту. *Низомӣ*

забон фуру бастан *ниг.* забон бастан.

Чу моҳӣ шавам гарқи дарьён жарф,
Забонро фуру бандам аз савту ҳарф. *Ҷомӣ*

забон чарб қардан забон мулоим қардан, нармгуфтор
шудан, ширинсухан гаштан.

Чу мум ончунон чарб қардам забон,
Ки гар афшурӣ, шахд резад аз он. *Шоҳин*

забон ширин қардан нармгуфтор шудан, ширинсухан
гардидан.

Хисраво, гар ангубин меҳоҳӣ аз шаккарлабон,
Аввал андар ком ширин кун забони хешро.

Хисрави Деҳлавӣ

забон як қардан а) дар гуфтугӯ бо касе мувофиқат
қардан, ҳамфикр шудан, ҳаммаслак шудан.

Нолаи мутрибу най ҳар ду яке қарда забон,
Мекунандам ҳама таклиф, ки беҳушӣ кун!

«Чироғи ҳидоят»

б) суи қасд қардан; забони панд кушодан насихат
сар қардан, насихат додан.

Наёраст аз дилаш чун банд бикшод,
Ба ислоҳаш забони панд бикшод. *Ҷомӣ*

забони эътизор кушодан узрҳоҳӣ қардан, узр овар-
дан.

Наҷвор забони эътизор кушода ин маъниро так-
рор мекард. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

забон аз қафо кашидан (*ё* берун қардан, бадар қар-
дан) ҷазо додан ва шиканҷа қардан.

Гар чаман гӯяд маро, ҳамранги рӯяш лола аст,
Аз қафо бояд бадар қардан забони савсанаш.

Саъдӣ

забон ба банд будан хомӯш будан.

Замона гуфт маро: Хашми хеш дор нигоҳ,
Қиро забон на ба банд аст, пой дар банд аст.

Рӯдакӣ

забон ба гуфтугӯ кушодан ба суҳан шурӯъ қардан.

Овард зи ҷумла рӯ ба сӯяш,
Бикшод забон ба гуфтугӯяш. *Ҷомӣ*

забон ба даҳон набудан ба сабабе гап зада натаво-
нистан, лол ва хомӯш шудан.

Дар ҳаҷри туам қор ба ҷуз оҳу фиғон нест,
Дар пеши туам, дон, ки забонам ба даҳон нест.

Хисрави Деҳлавӣ

забон бар гизоф кушодан *киноя* аз суҳанони беҳуда
ва бемаънию бефоида гуфтан.

Ончунон бояд, ончунон шояд,
Қас забон бар гизоф нақшояд. *Низомӣ*

забон бар девор молидан таваккал қардан; қаноат
қардан.

Чароғи зиндагиро мекунад мустағнӣ аз равшан,
Забони хеш чун хуршед бар девор молидан. *Соиб*
забон бар хок молидан сушт шудан, очиз мондан.

Теғ мемолад забон бар хок пеши ҷуръатам,
Печутоб аз қабзаи ҷавҳар бурун овардаам. *Соиб*
забон дар даҳони касе гузоштан ба касе гап ёд до-
дан, суҳанҳои маслиҳатомез ба дигаре талқин қар-
дан; забон дар ком кашидан (*ё* будан) *ниг.* забон
даркашидан.

Овар бурун зи гушат ин пунбаҳои гафлат,
Дар дарси нуктасанҷон дар ком каш забонро.

Маҳфӣ

Гар забон дар ком бошад, рози дил пушида нест,
Сози мо меболад аз иброми ин мизробҳо. *Бедил*
забон дар таҳи забон доштан ҳар дам чизе гуфтан,
бар гуфтан худ собит набудан, дар ақидае устувор
набудан.

Чӣ эътимод кунад кас ба ваъдаат, эй гул,
Ки ҳамчу гунча забон дар таҳи забон дорӣ.

«Чароғи ҳидоят»

забонро дар хоб қардан хомӯш шудан, соқит шудан,
сукут намудан.

Бишнави таронаи ишқ, эй булбули балоғат,
Бедор соз гушат, дар хоб кун забонро! *Урфӣ*

забон зи нукта фуру мондан гапҳои латифу бамаънӣ
гуфта натавонистан.

Забон зи нукта фуру монду рози ман боқист,
Бизоати суҳан охир шуду суҳан боқист. *Урфӣ*
аз забон афқандан (*ё* андохтан) маҷоли суҳангӯй на-
додан.

Наргиси мастонааш аз сурмаи шарму ҳаё
Шӯҳчашмони ҳавасро аз забон афқанд буд.

«Баҳори Аҷам»

аз забон афқодан а) маҷоли суҳан надоштан; б) сушт
шудан, аз ҳаракат мондан.

Шамъ дар пардаи фонус наҷфтад зи забон,
Нашавад ҷашми суҳангӯи ту аз хоб хомӯш. *Соиб*
аз забон баромадан а) қобилияти суҳан доштан;
б) ифодаи орзу қардан.

Чандон ки аз забонт барояд, бигир зар,
Дар Ховарон наям, ки муяссар намешавад. *Анварӣ*

аз забон даромадан саҳву хато қардан дар гуфтугӯ;
аз забон мондан гап зада натавонистан; аз забон ҷас-
тан *ниг.* аз забон даромадан; аз зери забон забон баро-
вардан а) дар суҳанпардозӣ ҳунар нишон додан; б) чи-
зеро маҷозан фаҳмидан; ба забон гирифтани вирди
забон қардан; овоза гардонидан.

Ишқ аз пай ҷон гирифт моро,
Халқе ба забон гирифт моро. *Хисрави Деҳлавӣ*
ба забон нигоҳ доштан хушомадгӯй қардан; дилбар-
дорӣ қардан.

Ба фиреби мизбонӣ ба ту ром шуд, Шифой,
Ба забон ниғаҳ бидораш, ки дуо ба ту бигӯяд.

«Чароғи ҳидоят»

ба забон омадан гап задан, суҳан гуфтан, сукути худ-
ро шикаста ба гап даромадан.

Шахсе, ки ба безабониям афсун қард,
Омад ба забону ҳайратам афсун қард. *Бедил*
бар забон будан вирди забонҳо будан; машхур будан,
шӯҳрат ёфтан.

Гуям, ки зи ишваҳои ишқат

Ҳастем зи умр бар забонҳо. *Анварӣ*

бар забон гузаштан (*б* давидан) *ниг.* **бар забон рафтани**; **бар забон овардан** зикр кардан, ёд кардан.

Номи ман ҳаргиз наёри бар забон,

Оре, аз номаи туро наги омадаст. *Анварӣ*

бар забон рафтан беихтиёрона, ногаҳон ифода ёфтани.

Чандон дуои қони ту гуем, к-аз малол

Беҳост бар забони ту дашном меравад.

Камоли Хуҷандӣ

гап дар нуғи забон будан ба гуфтан тайёр будан; қосир будани забон аз уҳдаи баёни чизе баромада на-тавонистан, бенутқ будан, кӯтоҳ будани забон.

Анвон рақсу самоъ ва ноу руд, ки забони баён аз тибъени он қосир аст... *Аҳмади Дониш*

забонаш бо сараш бозӣ мекунад зарб. бо гуфтани гапҳои зишт ва хатарнок ҳаёти худро ба хатар меандозад; **забон гӯш аст, ба ҳар тараф гардонӣ,** мегардад *зарб.* дар ҳаққи одамоне гуфта мешавад, ки бештар бе фикру андеша суҳан меронанд ва ё бе асосу бе далел чизеро баён мекунанд; **забонам мӯ баровард** бисёр гуфтаму хаста шудам, вале фоида набахшид; **забони сурх сари сабз** медиҳад *барбод зарб.* дар вақти гуфтан эҳтиёткорӣ шарт аст.

ЗАБОНА زبان 1. чизе, ки ба забон монанд бошад, мас. шӯълаи оташ ё чароғ.

Агар шуоъ ҷисме будӣ равшан, чунон ки забонаи оташ, боистӣ, ки бар ҳар чӣ уфтодӣ.

Ибни Сино

забона задан шӯълавар шудан.

Партави рӯи ту чаҳоне сӯхт,

Назада оташе забона ханӯз. *Камоли Хуҷандӣ*

2. милаи тарозу, милаи миёни шоҳини тарозу; 3. дандонаи калид; **забонаи теғ** дами теғ.

Ба зери теғи чафоят чунон шуда таслим,

Ки аз забонаи теғ офарин баланд шавад.

«Баҳори Аҷам»

ЗАБОНБАНД زبان بند афсун, қодуе, ки гуё барои бастании забони душманон ва бадгӯён ба кор бурда мешуд.

Нагирад хирадманди равшанзамир

Забонбанди душман зи ҳангомагир. *Саъдӣ*

забонбанди хирад киноя аз шароб, май, ки ақлро тира созад.

Соқӣ, ба миён ор забонбанди хирадро,

К-ин ҳарзадари сӯҳбати мо ҳол баровард. *Соиб*

ЗАБОНБАСТА زبان بسته 1. хомӯш, сокит; гунг, лол.

Баҳоним хамӯшанду гуё башар,

Забонбаста беҳтар, ки гуё ба шар(р). *Саъдӣ*

2. маҷ. ҳайвон.

ЗАБОНБОЗӢ زبان بازی гуфтугу, сӯҳбат; мубоҳиса, мучодила, баҳс.

Суҳан дорад ба оби зиндагӣ лаъли гуҳарбораш,

Забонбозӣ ба кокул мекунад мижғони хунхораш.

Соиб

ЗАБОНБУРИДА زبان بریده 1. ҳайвон ё касе, ки забонаш бурида бошад; безабон, касе, ки қудрати такаллум на-дорад; 2. маҷ. бесадо, сокит, хомӯшшинанда.

Забонбурида ба кунче нишаста суммунбукм,
Беҳ аз касе, ки набошад забонаш андар ҳукм.

Саъдӣ

ЗАБОНГИР زبان گیر 1. хурдагир, айбҷу; 2. маҷ. қосус.

Дар чунин раҳ махусп чун пирон,

Гирд кун доман аз забонгирон. *Низомӣ*

ЗАБОНДАРОЗ زبان دراز 1. касе, ки густохона ва бе мавқеъ гап мезанад, густох; 2. сергап, лаққӣ.

ЗАБОНДАРОЗӢ زبان درازی 1. густохӣ, шуртакагӯӣ дар суҳанронӣ.

... Духтаре дошт, ба никоҳи ман даровард, чун муддате баромад, бадхӯй ва ситезарӯй оғоз кард ва забондарозӣ кардан гирифт. *Саъдӣ*

2. сергапӣ, лаққигӣ.

ЗАБОНДОН زبان دان 1. касе, ки чандин забонро медонад; одаме, ки дар суҳан фасоҳат дорад, суҳангӯӣ.

Рӯзё мутарҷим яке фарангии забондонро ба сафоратхона оварда гуфт: Ба хидматгон аз Фарангистон омадаанд, шуморо дидан матлаб доранд. *Аҳмади Дониш*

2. шогирде, ки суҳани муаллим ё устодро тез мефаҳмад ва ёд мегирад, шогирд, толиби илм.

Дили ман пири таълим асту ман тифли забондонаш,

Дами таслим сар-ашру сари зону дабистонаш.

Ҳоқонӣ

ЗАБОНЗАД زبان زد 1. гапе, ки ҳамаи мардум мегуянд, чизе ки вирди забон гардидааст; 2. маҷ. осон.

ЗАБОНОВАР زبان آور 1. касе, ки бо балоғат суҳан меронад, суҳанвар, хушбаён.

Нагуфтанд ҳарфе забоноварон,

Ки Саъдӣ нагуянд мисоле бар он. *Саъдӣ*

Султон Ҳушанг бар иродаи у огоҳ гашта, расулони забоновар маа тухаф ва ҳадоё фиристода, толиби сулҳ гардид. *«Таърихи Фарошита»*

2. касе, ки аз дигарон гап мегирад, суҳанчин, ғам-моз.

ЗАБОНРОН زبانران 1. касе, ки забонаш фасеҳу балеғ бошад, нотик, нотики бомаҳорат; 2. сергап, лаққӣ; 3. маҷ. қиссагон, афсонагӯӣ.

ЗАБОНФУРӮШ زبانفروش сергап, ҳарзагӯӣ, лаққӣ.

Суди ду чаҳон суҳаннишон доранд,

Ҳар ҷост зиён — забонфурушон доранд.

Он тайи лисон, ки мӯъчизаш мехонанд,

Мо таҷриба кардем: хамӯшон доранд.

«Баҳори Аҷам»

ЗАБОНЧАРБ زبان چرب хушзабон.

... Ки бедордил буду покизамағз,

Забончарбу шоистаи кори нағз. *Фирдавӣ*

ЗАБОНӢ I زبانی 1. мансуб ба забон; 2. шифоҳӣ, даҳанакӣ.

Султон Иброҳими Шарқӣ... ба тухаф ва ҳадоёи шигарф расид, баъд аз гузаронидани савғот паёми забонӣ гуфт. *«Таърихи Фарошита»*

3. маҷ. ғайриамалӣ.

ЗАБОНӢ II *а.* زبانی молики дузах, посбони дузах.

Чун забонӣ андар оташ, чун сулаҳфот андар об,
Чун наоим дар биёбон, чун баҳоим дар қаран.

Манучехрӣ

ЗАБТ *а.* ضبط 1. худдорӣ, бардошт, тоқат.

Якero аз бузургон боде муҳолиф дар шикам пе-
чидан гирифт ва тоқати забти он надошт ва аз ӯ
содир шуд. *Саъдӣ*

Садади раъй иқтизон он мекард, ки худро забт
кунӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. донистан, дарк қардан; дар ёд нигоҳ доштан, ҳифз
қардан.

Қас зи кӯху санг ақлу дил наҷуст,
Фаҳму забти нуктаи мушқил наҷуст. *Румӣ*

Ба навъе дар ин туй шӯбада ба қор рафт, ки ақл
ва муҳосиби фикр аз забт ва ҳифзи он очиз гашт.

Аҳмади Дониш

3. идора қардан, ба тартибу назм даровардан.

Подшоҳ чун мулке бигирад ва онро забт ната-
вонад қард, ҳамаи забонҳоро дар гуфтани ин, ки
вай очиз аст, маҷоли тамом дода бошад.

«Таърихи Байҳақӣ»

4. ба даст даровардан, тасарруф қардан, бо зӯрӣ ба
даст гирифтани, истило.

Забти ин замин аз лавозими аҳамми давлатист.
Аҳмади Дониш

Забти олам ба теғу қилк қунанд,
Ки асарҳон бекарон доранд. *Анварӣ*

ЗАБУДА زبوده навъе аз сабзавоти чинси пиёз, гандано;
барги хушки қуфтаи хулбуй, пудина, райҳон ва дигар
баргҳои қуфта, ки барои хушбуй қардан ба хурук ме-
пошанд.

ЗАБУЛӢ *а.* ذبول пажмурда, лоғар, лоғаршуда, хароб.

ЗАБУН زبون 1. нотагон, заиф, сусти.

Озурда қард каждumi ғурбат чигар маро,
Гӯй забун наёфт зи гетӣ, мағар маро.

Носири Хисрав

2. дармонда, бечора, очиз, хору зор.

Ин чарх чу тосест нагун афтода,
Дар вай ҳама зирақон забун афтода.
Дар дустин шинаву соғар нигаред:
Лаб бар лабу дар миёна хун афтода. *Хайём*

забун шудан а) нотагон шудан, заиф шудан, сусти
шудан.

Чу бишнид шох он забоноварӣ,
Забун шуд забонаш дар он доварӣ. *Низомӣ*

б) дармонда шудан, бечора шудан, хору паст шудан;
3. мағлуб, шикастхӯрда.

Қавидастро фатҳ шуд раҳнамун,
Ба зинҳорҳои даромад забун. *Низомӣ*

забун қардан мағлуб қардан, асир қардан, зердаст
қардан.

ЗАБУНГИР زبون گیر он кӣ ба зердастон озор медиҳад,
озордиҳандаи нотагонон ва очизон.

Бар сари кӯн ту камтар равам аз бими рақиб,
Ки сағи хона забунғиру гадоозор аст.

Қамолӣ Хуҷандӣ

ЗАБУНӢ زبونی 1. нотагонӣ, заифӣ, камзӯрӣ, сусти;
2. дармондагӣ, бечорагӣ, хорӣ; 3. мағлубият, шикастхӯ-
рӣ; 4. маҷ. ҷиркинӣ, ифлосӣ.

Ба воситаи забунии оби он чо бемори дар миёни
мардум афтода; бунъеди вабо ва тоун шуд.

«Таърихи Фаршима»

ЗАБУР *а.* زبور 1. навишта, китоб; 2. китоби Довуди пай-
ғамбар.

ЗАБУЪ *а.* ضبع қафтор, мурдахӯр, гӯршикоф.

ЗАБҲ *а.* ذبح сар буридани ҳайвонот; қурбонӣ қардан.

Баъд аз он бо шамшер ба забҳи он ҷаноб қиём
намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАВ *а.* زو *ниг. жав.*

ЗАВАБОН *а.* ذوبан обшавӣ, моеъшавӣ, гудохташавӣ.

Баъд аз он, ки офтоб баланд шуда буд ва ях дар
завабон омада, ночор бозгаштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАВАНЧ زونج рӯдаҳои гусфанд ё гов, ки бо гӯшту рав-
ған пур ва қоқ қарда нигоҳ медоранд; навъе аз ҳасиб.

Агар ман заванҷат нахӯрдам гаҳе,
Ту акнун биёву заванҷам бихӯр. «*Луғати ғурус*»

ЗАВБ *а.* ذوب об қардан, гудохтан; гудозиш, об қардани
фулузот.

Хосияти оташ завб ва табх аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ЗАВБАА *а.* زوبعه раъду барқ; туфон, бурон, гирдбод.

ЗАВВОР *а.* زوار қасе, ки бисёр зиёрат мекунад, зиёрат-
қунанда.

ЗАВИЛӢ ذوى الاحسان *а.* одамони босаховат, одамо-
ни сахӣ, ҷавонмардон.

Нишаста дар паси абр офтобу метобад,
Таноби хаймаи қадри ту, эй завилӢхсон! *Восифӣ*

ЗАВИЛҚУРБО *а.* ذوى القربى хешон, наздикон, одамони
наздик, ақрабо.

Яке аз муддаиён дар ин байт дар қавли ман эъти-
роз қарда буд ва гуфта, ки... маваддати завил-
қурбо фармуда. *Саъдӣ*

ЗАВЛОНА||**ЗОВЛОНА** زولانه||زاوانه банди оҳанине, ки ба
қардан ва пой чорпоён ё зиндонӣ мебанданд, ишқел.

Чун хонаи бегона ошён шуд,
Хӯ қард дар ин банди зовлона. *Носири Хисрав*

ЗАВОБЕЪ *а.* زواع ҷ. завбаа.

Завобеи муҳолифат ба лавоҳиқи мунофират мақ-
рун буд... «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАВОБИТ *а.* ضوابط ҷ. зобита.

Бар одати завобит ва даққиқа... мулзам гардо-
нида. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ЗАВОДА زواده туша, захирае, озуқаи сафар.

ЗАВОЕ *а.* زوايا ҷ. зовия.

Дар завоеи тарабхонаи Ҷамшеди фалак,
Арғанун соз қунад Зухра ба оҳанги симоъ. (1)

Ҳофиз

ЗАВОИД *а.* زوائد *чамъ* 1. ч. зоида; 2. бартари, афзалият.

Ва боис дар таҳрири ин рисола он аст, ки ... муҳаррири сутурро ба сабаби баъзе заводид ва фавозил омадшуд ба дари ҳуққом ва салотин меафтод.
Аҳмади Дониш

ЗАВОИҚ *а.* ذوائق *ч.* зоиққа.

Талхии зулм ҳаловат ба завоиқ сӯзад,
Аз сари хони вафо маҳв шавад ҳаққи намак.
Бедил

ЗАВОЛ *а.* زوال 1. баргаштан ва дур шудан аз ҷое, чудой.

Бигрифт кори ҳуснат чун ишқи ман камоле,
Хуш бош он, ки набвад ин ҳар дуру заволе. *Ҳофиз*

2. охир, поён, интиҳо.

Ҳар шабе рӯзею ҳар рӯз заволе дорад,
Шаби васли ману маъшуқи маро охир нест. *Саъдӣ*

3. гуруб, фуру рафтани офтоб.

... Бар болои қаср баромад ва дар офтоб бинишаст,
То ба вақти завол таваққуф намуд.
Аҳмади Дониш

4. нуқсон, камӣ, зарар, зиён; офат.

Бо чунин ҳусн туро моҳи фалак чун гӯем,
Офтобӣ, ба ту, ё раб, нарасад ҳеҷ завол! *Ҳилолӣ*

ЗАВОЛА *а.* زواله 1. лӯндачаи хамир ба андозаи як дона

нон; 2. гулулаи аз гил ба андозаи як чормағз.

Заволаш чу шудӣ аз камонгурӯҳа бурун,
Зи ҳалқи мурғ басоат фуру чакиди гил. *Кисоӣ*

ЗАВОР||ЗАВОРА *а.* زوار||زواره 1. парастор, ғамхор, беморбон;
зиндонбон.

Баҳораш туй, ғамгусораш ту бош,
Бад-ин танг зиндон завораш ту бош! *Фирдавсӣ*

2. номи бародари Рустами Зол.

ЗАВОШ||ЗОВУШ *а.* زواش||زاوش номи сайёраи Муштарӣ.

Ҳасудонтро дода Баҳром наҳс,
Туро баҳра карда саодат Завош. *«Луғати фурс»*
Фалаки солис аст Зовушро,
Ки диҳанда(а)ст донишу хушро. *Саной*

ЗАВОҲИР *а.* زواهر *ч.* зоҳир I.

Аз ламаони ҷавоҳири завоҳир ҳавои он маъбад
дар шаби торик ҳуқми рӯзи равшан дошт.
«Равзат-ус-сафо»

ЗАВОЧ *а.* زواج занашӯӣ; никоҳ; арусӣ.

ЗАВРАҚ *а.* زورق қанқ, киштии хурд.

Сипахро бифармуд, то ҳар касе
Бисозанд киштиву заврақ басте. *Фирдавсӣ*
... Бар лаби Даҷла омад, ... заврақе буд, дар он ...
нишаст. *Авфӣ*

Ва аз руфақо низ ду тани дигар бо заврақ ва
тахтаи шикаста бо ман мулҳақ гаштанд.
Аҳмади Дониш

◇ заврақи заррин киноя аз офтоб.

Намози шом, к-аз амвоҷи ин дарьён дулоби
Фуру шуд заврақи заррин, баромад ташти симо-
бӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

заврақи симин киноя аз моҳи нав.

ЗАВРАҚКАШ *а.* زورق كاش касе, ки заврақ мекашад, киш-
тирон, қанқрон.

Саҳаргах, ки заврақкаши офтоб
Зи соҳил барафқанд заврақ бар об... *Низомӣ*

ЗАВЪ *а.* زو' рушноӣ, партав, нур, дурахш, ҷило.

Ҳар ҷи андар абр зав бинию тоб,
Он зи ахтар дону моҳу офтоб. *Румӣ*

ЗАВҚ *а.* ذوق 1. чашидан.

Чаҳорум ҳисси завқ аст, ҳар ҷи биёбад лаззати
он ба димоғ бирасонад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Самъу басару завқу шаму мас,
Ҷуянда зи ноёфтани хайр амонро. *Носири Хисрав*

2. кайф, лаззат, маза.

Бо завқи ҷустуҷӯи ту осудахотирам,
Осудағӣ мабод аз ин ҷустуҷӯ маро. *Ҳилолӣ*

3. хурсандии беҳад, шодмонии зӯр.

Ошиқони хастадило дар даруна завқҳо,
Оқилони тираҷонро дар дарун ангороҳо.

Шамси Табрезӣ

завқ қардан бисёӣ хурсанд шудан аз коре ё чизе.

Гарчи қардам завқҳо аз ошноӣҳои у,
Интиқом аз ман кашид охир ҷудоӣҳои у. *Ваҳшӣ*

4. орзу, ҳавас, хоҳиш, майл.

Гуфт: Онро ҷумла мегуфтанд хваш,
Мар-маро ҳам завқ омад гуфтаниш. *Румӣ*

Гар на Маҷнунам, чаро завқи ҷунунам додаанд?
Дар муҳаббат гирья чун аз ҳад фузунам додаанд?
Махфӣ

Завқи гул чидан агар дорӣ, суи гулзор рав.*

ба завқу иродат бо майли тамом, аз тағи дил, аз са-
мими қалб.

Ба дӯстӣ, ки агар заҳр бошад, аз дастат,
Ҷунон ба завқу иродат хӯрам, ки ҳалворо. *Саъдӣ*

5. маҷ. истеъдод, маҳорат (маҳсусан дар шеър ва
сухан).

Ҳар киро завқу табъи софӣ нест.
Завқаш аз шеърӣ Маҷди Хофӣ нест. *«Хористон»*

ЗАВҚБАХШ *а.* ذوق بخش касе, ки завқ мебахшад, хурсандку-
нанда, ҳавасовар, шодбахш.

Саҳни бустон завқбахшу сӯҳбати ёрон хуш аст,
Вақти гул хуш бод, к-аз вай вақти майхорон хуш
аст. *Ҳофиз*

ЗАВҚИЁТ *а.* ذوقيات ҳунарҳои завқовар аз қабилӣ шеър-
гӯӣ, мусиқӣ, наққошӣ ва м. ин.

ЗАВҚНОК *а.* ذوق ناک 1. лазиз, хушмаза.

Чунки оби ҷумла аз ҳавз аст пок,
Ҳар яке обе диҳад хуш, завқнок. *Румӣ*

2. хурсандиовар, пурмасаррат, сурурангез.

Паҳлавон аз лоф гарму завқнок,
Чун шунид ин қисса, гашт аз ғам ҳалок. *Румӣ*

ЗАВЧ *а.* زوج шавҳар, шӯӣ.

ЗАВЧА *а.* زوجة муаннаси завч зан, ҳамсар, ҳамболин.

ЗАВҶИЯТ *а.* زوجيت занашӯӣ, ҳамсарӣ, ҳамхонагӣ.

ЗАДАН *а.* زدн 1. қўфтан, чизеро ба чизе саҳт расондан.

Ҳар он кас, ки бар санг оҳан зади,
Аз у рушноӣ падида омади. *Фирдавсӣ*

Задӣ зарбате, зарбате нӯш кун. *Зарбулмасал*

2. буридан, қатъ кардан, бурида чудо кардан.
Бизан шоҳе, ки гулшанро зиён аст,
Агар дасташ ба дасти боғбон аст. *Нозим*
... Ҳамаро гардан бизад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
3. хучум кардан, ҳамла овардан.
[Маликзода] ... ин бигуфту бар сипоҳи душман
зад ва тәне чанд аз мардони қорӣ биандохт. *Саъдӣ*
Ногоҳ Туғрил хештан бар оммаи шаҳр зад ва
наъра бархост. «*Таърихи Систон*»
4. газидан, неш фуру кардан, неш халондан.
Морӣ ту, ки ҳар киро бубинӣ, бизанӣ,
Ё бум, ки ҳар кучо нишинӣ, биканӣ? *Саъдӣ*
5. нушидан, хӯрдан, ошомидан.
Бар ман, ки сабуҳӣ задаам, хирқа ҳаром аст,
Эй маҷлисиён, роҳи харобот кадом аст? *Саъдӣ*
6. бархӯрдан, вохӯрдан, дучор шудан, пайдо шудан.
Мол у ёбад, ки касбе мекунад,
Нодире бошад, ки бар ганче занад. *Румӣ*
7. густурдан, паҳн кардан, кашидан.
... Симоте зада буд, ки даҳ ҳазор сар хон бар
руи он ниҳода буданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
8. расондан чизеро ба чизе, молидан.
Ҳаргиз ба гараб шароби нобе нахӯрам,
То аз кафи андӯх шаробе нахӯрам.
Ноне назанам дар намаки ҳеҷ касе,
То аз чигари хеш кабобе нахӯрам. *Хайём*
9. тулуъ кардан, баромадан.
Чу зад бар сари кӯҳ-бар теғ шед,
Чу кофур шуд рӯи гетӣ сапед. *Фирдавсӣ*
10. монанд будан, наздик будан.
Чашмаш на сиёҳ буд ва ба сабъӣ задӣ.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
11. навохтан, сурудан.
Вақти саҳаргаҳ чаков хуш бизанад дар таков,
Соатаке «Ганҷи Гов», соатаке «Ганҷи Бод».
Манучеҳрӣ
12. ниҳодан, гузоштан, устувор кардан дар миёни
чизе.
Қамонро бимолӣд чангӣ ба чанг,
Бизад бар камар чор тири хаданг. *Фирдавсӣ*
13. феълӣ ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ,
мас. 'оташ задан', 'сало задан'; < ба ҳам задан а) ба
ҳам кӯфтан (ду ё якчанд чизро); б) вайрон ва нобуд
кардан; в) чангу фитна андохтан, алоқаи ду касро
вайрон кардан; дoston задан гуфтан, ривоят кардан,
нақл кардан.
Суханҳои неку аҳо Пилтан
Бигую басе дostonҳо бизан. *Фирдавсӣ*
- ЗАДВОР** زدوار *ниг.* жадвор.
- ЗАЁЪ** *а.* ضياع зоеъшавӣ, табоҳӣ, талафшавӣ.
Амлок ҳалок шуд ва зиёъ ба заёъ расид.
«*Тарҷимаи Яминӣ*»
- ЗАЗИФ||ЗАЗАҒ** *а.* ضنغ шақли ҳаштум аз шақлҳои ҳашт-
гонаи ҳарфҳои ҷумалу абҷад.
- ЗАИМ** *а.* زعيم раис, меҳтар, калонтар, ҳоким, раҳнамо,
идоракунанда.
Ба азии қониби Сарахс иттифоқ карданд, то ба
мадади заими он буқъа, ки ба писари фақеҳ машҳур
буд, мустаҳзар шаванд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАИМУЛҚАВМ *а.* زعيم القوم вакили қавм, касе, ки аз
номи қавм амал мекунад ё сухан мегӯяд.

ЗАИМУЛҶАЙШ *а.* زعيم الجيش сардори сипоҳ.

Ди заимулҷайш будӣ, эй ланн,
В-ин замон ночизу номарду муҳин. *Румӣ*

ЗАИФ *а.* ضعيف суст, камқувват, оқиз, нотавон; *муқобили*
қавӣ 1.

Чун заифе афтад миёни ду қавӣ, тавон донист,
ки ҳол чун бошад. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Дилам заифу зи ҳар сӯ маломате, чӣ кунам,
Қи шиша нозуку ҳар ҷо ки меравам, санг аст.

Ҷомӣ

ЗАИФА *а.* ضعيفه 1. *муаннаси* заиф; 2. зан.

Пас он заифа худро бо фарзанд дар оташ ан-
дохт. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАИФДИЛ ضعيفدل тарсончак, тарсанда, тарсӯ, буздил.

Заифдилро ... дар муҳоварат забон кунд шавад.
«*Қалила ва Димна*»

ЗАИҶҚОЛБУД ضعيف كاليد заъифтан, нотавон.

Чӣ гуна созам бо ӯ, чӣ гуна ҳарб кунам,
Заифқолбудам ман, на кӯхаму на гавам. *Қисой*

ЗАИҶФОВАЗ ضعيف آواز он кӣ овози нарм дорад.

Бо қавӣ гӯ, агар бигӯӣ роз,
З-он ки бошад қавӣ заифовоз. *Саной*

ЗАЙ زى ҳаёт, зиндагӣ, ҷон; воситаи зиндагӣ.

Чун акси ғунча шамби шабистони боғ шуд,
Дар рӯзи айш хезу май ор, эй чароғи зай!
«*Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ*»

ЗАЙБ *а.* ذيب *ниг.* зельб.

ЗАЙБАҚ *а.* زيبق симоб, чева.

Фалак аз ҳайбати он чунбиши зайбақ ёбад,
Ахтар аз сӯзиши он шӯълаи ахтар гирад.
Заҳири Форъобӣ

◇ зайбақи мучаззо а) ашк, оби дида; б) қатраи борон;
зайбақ кардан а) несту нобуд кардан; б) саросема ва
музтариб кардан.

Саҳми ту қатрон кунад нутфани Сӯхробу Зол,
Теги ту зайбақ кунад заҳраи Гуштаспу Сом.
Ҳоконӣ

зайбақ дар гӯш кардан (ё рехтан) ба гӯш симоб рехта
кар кардан.

Зайбақам дар гӯш кун, то нашнавам,
Ё дарам бикшой, то берун равам. *Саъдӣ*

ЗАЙД *а.* زيد 1. фалонӣ, фалон кас; 2. номи хоси мард.

Агар тақдир бар ин иқтизо кунад, Зайд дар ҷаҳон
муфлис зияд, аз касб ва ҳирфа зар наёбад.

Аҳмади Дониш

ЗАЙЛ *а.* ذيل 1. доман, домани чома; домани ҳар чизе.

Ёфтам ораста натъи ҳузур,
Бӯса задам зайли карамро зи дур.

Хисрави Деҳлавӣ

Домани таҷовуз ва зайли иғмоз бигустурад.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. поён, зер; 3. доманаи кӯҳ.

Он биёбон сар ба сар-дар зайли кӯҳ
Пурхалонк гашта, Мусо бо шукӯҳ ... *Румӣ*

4. ҳолат; ҳин.

Амир дар зайли саворӣ дастхат намуда, ки фалон сафари Русия кардааст. *Аҳмади Дониш*

◇ зайл бар миён задан тайёрӣ дидан барои коре.

ЗАЙМ *а.* ضيم зулм, ситам.

... Ба қабули займ тан дар натавон дод.

«Таърихи Чувайнӣ»

ЗАЙМАРОН||ЗАЙМУРОН *а.* ضيمان як навъ гиёҳи хушбӯй, райҳони ёбӣ, шонсфарам.

Бомдодон ... дидамаш домане гулу райҳон ва сунбулу займарон фароҳам оварда ва рағбати шахр карда. *Саъдӣ*

Ту, ки гарди заъфаронӣ, заъфарон
Бошу омезиш макун бо займарон. *Румӣ*

ЗАЙН *а.* زين 1. зинат, ороиш, зевар; 2. маҷ. хубӣ, нақуӣ.

Фарқи бисёр аст байнаннафҳатайн,
Ин ҳама зайн асту боқӣ ҷумла шайн. *Румӣ*

ЗАЙР *а.* خير 1. зарар, зиён, нуқсон.

Наъраи ло-зайр бар гардун расид,
Ҳин бибур, чун ҷон зи ҷон кандан раҳид. *Румӣ*

2. маҷ. парво, бок.

ЗАЙТ *а.* زيت равғани зайтун.

Шабе зайти фикрат ҳамесӯхтам,
Чароғи балоғат бияфрӯхтам. *Саъдӣ*

Ба боғ арғувону ба майдон кумайт,
Ба майхона қандилу дар шиша зайт. *Ҳоҷӣ*

зайти занбӯра равғани зайтун барои таскин додани озори неши занбӯр.

ЗАЙТУН *а.* زيتون 1. дарахти ҳамешасабзе, ки дар баъзе кишварҳои гарм мерӯяд.

Миқдоре барги зайтун дар минқор гирифта, мурҷиат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. меваи дарахти зайтун, ки онро хом мехӯранд ва аз он равған мекашанд.

Ва бар ин қиёс бувад неъматӣ ҷинон аз февокеҳ:
инаб ва зайтун ва нахл ва руммон. *Аҳмади Дониш*

ЗАЙФ I *а.* زيف пули зару нуқраи қалбақӣ, носара.

ЗАЙФ II *а.* ضيف меҳмон; мусофир.

Мо ҳама меҳмони туем ва икромии зайф бар содот
вочиб аст. *Авфӣ*

Зайфи боҳиммат чу з-оше кам хӯрад,
Соҳиби хон оши беҳтар оварад. *Румӣ*

ЗАЙЪАТ I *а.* ضيعة нобуд шудан, бар бод шудан.

ЗАЙЪАТ II *а.* ضيعة обу замин, мулк, замини зироатӣ.

Акнун зайъате биёфтам, ки бар ҳар вақт монандаи
он ба даст наёяд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ЗАЙҒАМ *а.* ضيغم шер, шери қавӣ.

Панҷа дар сайд бурда зайғамро,
Чӣ тафовут кунад, ки сағ лояд? *Саъдӣ*

ЗАЙҚ *а.* ضيق камӣ, нодорӣ, кӯтоҳдастӣ.

На дар рағаш заробон кам шавад ба зарби суюф,
На бо дилаш хафақон зам шавад зи зайқи бунуд.

Муиззӣ

ЗАКАР *а.* ذكر 1. нар, нарина, мард.

Чун Муҳаммад ибни Ҳасан дар ҳукумат мустақил гашт, Ҳасани Номварро ба иттифоқи ақрабо аз закару нисо ба иттиқоми падар кушт.

«Равзат-ус-сафо»

2. олати таносули мард.

ЗАКИДАН *а.* زكيدن *ниг.* жакидан.

Бигуфт ину теғ аз миён баркашид,
Зи хуни Сиёвӯш фаровон закид. *Фирдавӣ*

ЗАКИТАБЪ *а.* ذكيتي *ниг.* зақӣ I.

ЗАКИУЛФАҲМ *а.* ذكيتي الفهم *ниг.* зақӣ I.

ЗАКИУЛФУНУН *а.* ذكيتي الفنون нуктафаҳм, донишманд.

ЗАКИЯ I *а.* ذكيتي *муаннаси* зақӣ I.

ЗАКИЯ II *а.* ذكيتي *муаннаси* зақӣ II.

Иззуддини Умар ба сифати марзия ва ихлоси
закия иттисоф дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАКО *а.* ذكا фаросат, зирақӣ, басират, тезии зеҳн.

Наравад ҳеч хато бар дилу андешаи ту,
К-аз хато дур туро зехну зақои ту кунад.

Манучеҳрӣ

Ҳар ду ... ба зақо шӯҳрате тамои доштанд.

«Анвори Суҳайлӣ»

ЗАКОБ *а.* ذكاب 1. оби зок, оби сиёҳ, сиёҳӣ; 2. оби даҳан, туф, луоб.

Чуз талху тира об надидам бад-он замин,
Ҳаққо, ки ҳеч боз надонистам аз зақоб.

«Луғати фурс»

ЗАКОВАТ I *а.* ذكاوت *ниг.* зақо.

ЗАКОВАТ II *а.* ذكاوت 1. покӣ, покизагӣ, сафо, исмат;

2. тезрафторӣ дар коре.

ЗАКОВОТ *а.* ذكاوات ҷ. зақоват I.

Эй басо илму зақовоту фитан
Гашта раҳравро чу ғули роҳзан. *Румӣ*

ЗАКОТ *а.* ذكوات || زكوت маблағе, ки мувофиқи шарияти
ислом бояд аз ҳар даромад ва дорой ба нафъии қашшоқону фақирон дода шавад.

Зақоти мол бадар кун, ки фазлаи разро
Чу боғбон бизанад, бештар диҳад ангур. *Саъдӣ*

Гар ту хоҳӣ зақоти хубӣ дод,
Мо фақирему мустаҳқиқӣ зақот. *Ҷомӣ*

ЗАКОТСИТОН *а.* ذكوات ستان || زكوت ستان фақир, камбағале,
ки мувофиқи шарият ба ӯ зақот дода мешавад.

ЗАКУР *а.* زكور *ниг.* жағӯр.

ЗАКӢ I *а.* ذكيتي тезтабъ, ҳушманд, ҳушёр, зирақ.

Инчунин кас гар зақии мутлақ аст,
Чунш ин тамъиз набвад, аҳмақ аст. *Румӣ*

ЗАКӢ II *а.* ذكيتي покиза, некӯ.

ЗАЛАЛ *а.* زلل лағзиш; хато, ғалат, нуқсон.

Агар ёре андак залал донадам,
Зи нобихрайдӣ шӯхра гардонадам. *Саъдӣ*

Димна гуфт: Рост меғуӣ, баҳои ту тадоруки ҳар
халале ва ҳастии ту талофии ҳар залале метавонад
кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЗАЛАМ *a.* ظلم хирағӣ, торикӣ.

Пой кафши худ шиносад дар залам,
Ҷон тани худ чун надонад, эй санам! *Румӣ*

Дар замоне, ки кусуфи кул дар ҳадди Муштарӣ
воқеъ шуда, заламе азим зоҳир гашт.

«*Равзат-ус-сафо*»

ЗАЛАМА *a.* ظلمه ҷ. золим.

Омодаи ҳарб бояд шуд ва набояд гузошт, ки зала-
маи Шом биосоҷанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАЛЕЪ *a.* ضلع зур, қавӣ, бақувват, сахтбозу.

Гар банда зарир асту халиқ асту залеъ,
Дар гоҳи сано гуфтани у гардад ланг. *Манучехрӣ*

ЗАЛЗАЛА *a.* زلزله *ниг.* зилзила.

ЗАЛЗОЛ||**ЗИЛЗОЛ** *a.* زلزال ларза, чунбиш.

Андар он рӯз, ки аз наъраи мардони набард
Дар дили кӯх чу симоб дарафтад залзол.

Бадри Чочӣ

ЗАЛИЛ I *a.* ذليل 1. безътибор, ночиз; мутеъ, фармонбар-
дор.

Ин писар бар чумлаи бародарон сарвар шавад
ва эшон залили у шаванд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. хор, ҳақир, забун; хору зор.

Бо сабуксор кас макун сӯҳбат,
То намонӣ ҳақиру хору залил. *Носири Хисрав*

ЗАЛИЛ II *a.* ضليل ба залолат афтанда; он кӣ сахт гум-
роҳ мешавад, бо роҳи хато меравад.

ЗАЛИЛ III *a.* ظليل соядор, сояфкан; зилли залил а) сояи
доимӣ; б) *мач.* химояти пурра.

Дар он букъаи шоҳвор дар зилли залили рафохият
ғунудам. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

ЗАЛИМ I *a.* ظليم шутурмурғ, шутурмурғи нар.

Комрон бошу маи лаъл хуру душманро
Гу: Ҳамехӯр шабу рӯз оташи сӯзон чу залим.

Фаррухӣ

Фақеҳ омӣ хонад варову ома фақеҳ,
Ба ҳар ду ном бувад бахраманд ҳамчу залим.

Сӯзанӣ

ЗАЛИМ II *a.* ظليم ситамдида, мазлум.

ЗАЛИФ زليف *ниг.* залифан.

ЗАЛИФАН||**ЗИЛИФАН**||**ЗУЛИФАН** زليفن тарс, бим, ваҳм.

Аз лаби ту мар-маро ҳазор умед аст
В-аз сари зулфат маро ҳазор залифан, *Фаррухӣ*
Сибсат карданаши, беҳтар сибсат,
Зилифан бастанаш, беҳтар зилифан. *Манучехрӣ*

ЗАЛИҚ *a.* ذليق фасеҳ, кушодазабон, теззабон, нотик, за-
боновар.

ЗАЛЛА I *a.* زله 1. таом ва хуроквории барзиёд, ки мех-
монои аз тӯй ва ё зиёфат бо худ мебаранд.

Гуфто ба мизбон, ки маро заллае фирист,
Гуфто: Ҳанӯз нуқл ба дармон намерасад. *Анварӣ*

2. таоми нигоҳ дошташуда, пасмондаи хӯрок, сарқут.

Дигар аз пай дӯстон залла кард,
Ки ҳалво ба танҳо нашояд хвард. *Низомӣ*

◇ залла бардоштан *ниг.* залла бастан.

Ҳамаи занони ашроф ва умаро ба урдуи султони
бо тӯхфа ва ҳадоё ҷавқ-ҷавқ мерафтанд ва хирвор-
хирвор залла бармедоштанд. *Аҳмади Дониш*
залла бастан аз ҷое бо худ тӯша гирифтаи, озуқа
гирифтаи.

Эи хоби сер дар манзил тавонад заллаҳо бастан
Сабӯқсайре, ки ҷои тӯша доман бар камар банда.

Соиб

ЗАЛЛА II||**ЗИЛЛА** زله ҳашаран малахмонанд, малахи
чирчирак.

Бонги залла кард хоҳад кар(р) гӯш,
В-еҷ н-осоҷад ба гармо аз хуруш. *Рӯдакӣ*

ЗАЛЛАТ *a.* زلت 1. лағзиш, хато, саҳв, гуноҳ; хато дар
сухан.

Нахост, ки савобики аёдии худро ба як заллат
зоёъ гардонад. «*Равзат-ус-сафо*»

Оқибат диданд ҳар гун уммате,
Лочарам гаштанд асири заллате. *Румӣ*

2. *мач.* кори нописандида, амали номаъқул.

Филҷумла нишастам ва аз ҳар даре сухан пай-
вастам, то ҳадиси заллати ёрон дар миён омад.

Саъдӣ

ЗАЛЛОТ *a.* زلات ҷ. заллат.

ЗАЛОЗИЛ *a.* زلازل *ҷамъ* I. ҷ. зилзила||залзала.

Биларзанд аз ниҳеби у наҳангон,
Биларзад кӯхи сангин аз залозил. *Манучехрӣ*

2. *мач.* балоҳо, сахтиҳо, офатҳо.

ЗАЛОЛ *a.* ضلال баргаштан аз роҳи дуруст, гумроҳӣ;
оворағӣ.

Моро ғаркаи баҳри залол магардон!

«*Анвори Суҳайлӣ*»

Сурате аз сурати дигар камол
Гар бичӯяд, бошад он айни залол. *Румӣ*

◇ залoли мубин гумроҳии ошкоро, хатои возеҳ.
Гар роҳи дигар равад, залoли мубин... *Саъдӣ*

ЗАЛОЛАТ I *a.* ضلالت безътиборӣ, нописандӣ, хорӣ; хор
шудан.

ЗАЛОЛАТ II *a.* ضلالت *ниг.* залол.

Моро роҳ намудӣ ва аз залолат раҳонидӣ.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

ЗАЛОМ *a.* ظلام торик, торикӣ, торикии шаб.

Хуфта аз онӣ, ки набинӣ зи қаҳл
Дар дили торик ҳаме чуз залом. *Носири Хисрав*
Рӯз дар касби хунар кӯш, ки май хурдани рӯз
Дили чун оина дар занги залом андозад. *Ҳофиз*

Шоҳи ситорагон... ҷамoли ҷаҳоноройро ба нико-
би залом бипушонид. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ЗАЛОҚАТ *a.* ذلاقت теззабонӣ, фасоҳат, забони равон, за-
бони бурро.

Теғи залoқати забони у наём нашинохтӣ.

«*Тарҷимаи Яминӣ*»

ЗАЛУ زلو *ниг.* золу.

ЗАЛУЛ I *a.* ذلول *ниг.* залил I.

ЗАЛУЛ II *a.* ضلول гумрох, овора, оворагард.

ЗАЛУМ *a.* ظلوم ситамгори сахт, золим.

Тори у гуяд: Ман аз дасти залум
Дар шиканча мондаам дар печу тоб.

Шамси Табрезӣ

Дарвешро дидам, ки ... мегуфт: Ё ғафур, ё раҳим,
ту донӣ, ки аз залуму ҷахул чӣ ояд! *Саъдӣ*

ЗАЛҚ *a.* زلق 1. лағзидан; лағзиш; 2. хашм, ғазаб.

Дар тараддуд аз ту афтоданд халқ,
Дар ҳазимат кушта шуд мардум зи залқ. *Румӣ*

ЗАМ I *زم* 1. чоғ, фук.

Орзуманди он шуда ту ба гур,
Ки расад нонт поре бар зам. *Рӯдакӣ*

2. номи даръеёе дар наздикии Марв.

Зи хун дашт гуфти, ки руди Зам аст,
На разми гави пилтан Рустам аст. *Фирдавсӣ*

ЗАМ II ||**ЗАММ** I *a.* ذم 1. маломат, сарзаниш.

Чун ба гети на вафо монду на аҳл,
Замми аҳлияти ихвон чӣ кунам? *Ҳоқонӣ*

2. бадгуй; ҳаҷв.

То кай кашӣ ту аз пай таъзими ман алам?
То кай кушоям аз пай замми ту ман даҳон?

Ғузулӣ

ЗАМ III ||**ЗАММ** II *a.* ضم 1. илова кардан.

Дарҳол ба гуши шуши ман гуфт,
Васфи ту, ки бо замир шуд зам. *Ҳоқонӣ*

Бояд ки дар муқобалаи у муомалае карда шавад,
ки писанди давлатҳо бошад, аз радди вилоятҳои
гирифташуда бо замми заводи дигар.

Аҳмади Дониш

2. пайвастан; 3. гузоштани аломати замма ба болон харфе.

Зи зам ниҳоданд эъробаш, аз чӣ шуд максур?
Ба чазм карданд уро, чаро бувад мудғам?

Масъуди Саъд

ЗАМАН *a.* زمن *шакли дигари* замон I.

Чу дид андар у шаҳриёри заман,
Барафтод аз бим бар вай чашан. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ЗАМАЪ||**ЗАМО** *a.* ظماء||ظما 1. ташнагӣ, ташнагии сахт.

Ҷавқ-ҷавқ испохи тасвиrotи мо,
Сӯи чашма[и] дил шитобон аз замо. *Румӣ*

2. маҷ. сахт орзуманди чизе будан.

Маро чу теғ диҳад об обгун гардун,
Ҳар он гаҳе ки бинолам ба пеши у зи замо.

Масъуди Саъд

ЗАМЗАМ I *a.* زمزم номи чоҳ ва чашмаест дар Макка,

дар назди хонаи Қабба.

Далв, ки аз чашмаи хур хушк монд,
Замзамаш аз чашмаи раҳмат фишонд.

Хисрави Деҳлавӣ

♦ замзамаи расанвар *киноя аз офтоб.*

Эй Қаббаи ҷаҳонгард, эй Замзамаи расанвар,
Заррин расан намоӣ, чун замзам ой аз бар.

Ҳоқонӣ

ЗАМЗАМ II *زمزم* фасли чордахуми китоби муқаддаси зардуштиён, Занд.

ЗАМЗАМ III *زمزم* *ниг.* замзама.

Бузургон ҳама гавҳар афшонданд,
Ба замзам ҳама офарин хонданд. *Фирдавсӣ*

ЗАМЗАМА *زمزمه* овозе, ки аз дур меояд, садои охиства
ва пайваста; нағма ва суруде, ки зери лаб охиства хонда
мешавад.

... Тоифаи ҷавонони соҳибдил ҳамроҳи мо буданд
ҳамдам ва ҳамқадам, вақтҳо замзама бикарданди
ва байте муҳаққиқона баргуфтанди. *Саъдӣ*
Фиканд замзамаи ишқ дар Ҳичозу Ирок,
Навои бонги ғазалҳои Ҳофиз аз Шероз. *Ҳофиз*

ЗАМИМ I *a.* ذميم *нописандида, зишт, бад.*

Чун вазиру миру муставфӣ ту бошӣ, кай бувад
Мидхаторои вазиру миру муставфӣ замим. *Сӯзанӣ*

Абу-Алӣ ҳамчунон бар одати замим ва хулқи
лаими хеш мустамир буд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАМИМ II *a.* ذميم 1. оби бинӣ; 2. пешоб, шош, шоша.

ЗАМИМА I *a.* ذميمة *муаннаси замим I.*

Аз ин хислати замима бипарҳезад. *Авфӣ*

ЗАМИМА II *a.* ذميمة *илова, чизе, ки ба болои чизе зам*
мешавад; ♦ *замимаи аъвар* рудаи кирмонанд, овеза,
курруда.

ЗАМИМАТУЛАВСОФ *a.* ذميمة الاوصاف *бадном, касе ки*
ба ном ва сифатҳои бад шухрат ёфтааст.

Мардуми он ҷо замиматулавсоф ва қарихатулаҳ-
лоқ бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАМИН I *زمين* 1. хок; сатҳи хок.

Бад-у гуфт: Зар ҳасту ҳам беш аз ин,
Дирам ҳам, баруманд боғу замин. *Фирдавсӣ*

Заминаш аз қасрати ҷавоҳироти рангии ҳамчу
даште сабзу хуррам ва гулҳои рангоранг ба назар
дармеояд. *Аҳмади Дониш*

замини баруманд замини ҳосилхез, замини ҳосилбахш.
Сирати ӯ—туҳми киштаву неъматӣ у — об,
Хотири маддоҳи у — замини баруманд. *Рӯдакӣ*
замини мурда замини ноқорам, замини бекор, замини
партав.

Чун замини мурдае, к-аз ақл гардад тозарӯ,
Аз арақ рӯи ту эҳёе мекунад оинаро. *Соиб*

рӯи замин сатҳи тамоми олами хокӣ.

Гар рӯи замин ба ҷумла обод кунӣ,
Чандон набувад, ки хотире шод кунӣ.

Гар банда кунӣ ба лутф озодеро,
Беҳтар, ки ҳазор банда озод кунӣ. *Хайём*

дар замин кардан дар замин пинҳон намудан, гур
кардан.

Бидонист рӯзе писар дар камин,
Ки мумсик кучо кард зар дар замин. *Саъдӣ*

2. кишвар, мамлакат.

Қозӣ Яхёе... гуфт: ... Ба азимати сайри Ҳин-
дустон аз баҳри Ҳинд ба замини Қалката ба навоҳии
Куннуч баромадем, ки ақсон замини Ҳинд аст.

Аҳмади Дониш

замину замон тамоми дунёе; тамоми олами ҳастӣ.

Боз ин чӣ ҷавонию ҷамол аст ҷаҳонро

В-ин ҳол, ки нав гашт заминрову замонро. *Анварӣ*

◇ **ЗАМИНИ ШЕЪР** баҳр, радиф, қофия ва ғ.; **ЗАМИН БУСИДАН** а) сархамкунон таъзим қардан, бандавор хушомад гуфтан; б) изҳори одобу эҳтиром қардан.

Мекунад шабнам гаронӣ бар узори нозукат,
Абр мебусад замин аз дур гулзори туро. *Соиб*
ЗАМИНИ ХИДМАТ БУСИДАН таъзим қардан.

Шукри неъмат бигуфтам ва замини хидмат би-
бусидам ва узри часорат бихостам. *Саъдӣ*
ЗАМИН ЗИНДА ДОШТАН заминро обод қардан.

Замин зинда дор, осмон зинда кун,
Ҷаҳонгир душман пароканда кун. *Низомӣ*
ЗАМИНИ ҶИММАТИ КАСЕРО ба сар кашидан ҳурмату из-
зати калон изҳор қардан, қоил шудан ба касе.
Бисоти давлати уро ба руй рӯбад мох,
Замини ҷиммати уро ба сар кашад Қайвон.

Фарруҳӣ

ЗАМИН АЗ ЗЕРИ ПО кашидан тарсонидан, дәр бим ан-
дохтан; ноумед қардан; монеъ шудан, касеро аз исти-
нодгоҳаш маҳрум сохтан.

Талабгори ту дорад изтиробе дар ҷаҳонгардӣ,
Қи пиндорӣ: заминро мекашанд аз зери пой у.
«Баҳори Аҷам»

ЗАМИНРО БА ОСМОН ДҶУХТАН аз ҳад зиёд дасту по задан,
саъю кӯшиш қардан.

Гар заминро ба осмон дӯзӣ,
Надиҳандат зиёда аз рӯзӣ. *Саъдӣ*

ЗАМИН САХТУ ОСМОН ДУР (ё баланд) *киноя аз* мушкилӣ,
ноилҷӯӣ, дармондагӣ, ки доди кас ба ҷое намера-
сад.

Осмон дуру замин сахт аст, сахт,
Гар тараҳҳум мекуни, вақт аст, вақт.*

ЗАМИН ТАРКИДУ ПАЙДО ШУД сари хар *зарб. киноя аз*
ногаҳон ва бемавҷеъ пайдо шудани одами номатлуб
ва дилнокаш.

ЗАМИН II а. زمین барҷомонда, касе, ки ба сабаби касалӣ
аз ҷой ҷунбида наметавонад ё ба пой рафта наметавонад.

[У] ба иллоти ниқрас замин шуда буд. *Авфӣ*

ЗАМИН III а. زمین гарав, қавл, зомин.

Ин қаболаи фалон замин ва фалон чизро фалон
кас замин. *Саъдӣ*

ЗАМИНБҶУС زمین بوس I. дар ҳузури подшоҳ, мансабдор
ё давлатманде ба замин афтода, хокро бусида таъзим
қардан, ки дар замони пеш изҳори адаб ва итоат ҳисоб
мешуд, таъзим.

Баст бар хок зи беболупарӣ Соиб нақш,
Магар аз дур заминбӯс кунад чононро. *Соиб*

2. таъзимкунанда, сачдакунанда; мутеъ, фармонбар-
дор.

Дару дарғаҳе дид бар осмон,
Заминбӯси у ҳам заминро замон. *Низомӣ*

ЗАМИНГИР زمین گیر барҷомонда, аз ҳаракат монда; касе,
ки ҷунбида наметавонад; побанд, дар замин маҳкам ҷой-
гирфта.

Надонам манзилатро, варна занҷир
Қаям қардӣ дар ин зиндон замингир? *Нозим*

Чуръат гуфт: Аҷаб аз Мирзо, ки дарахти замин-
гирро хиромон гуфт. *«Хизолаи омира»*

ЗАМИНГОҶ زمین گاه ҷо, мавҷеъ, макон.

ЗАМИНКҶУБ زمین کوب I. кас ё ҳайвоне, ки бар замин по
мекубад; 2. *киноя аз* асп.

Худои заминро замонро бихонд,
Пас он гаҳ заминкҷубро пеш ронд. *Хочу*
3. чизе ки бо он заминро мекубад.

ЗАМИНХЕЗ زمین خیز чизе, ки аз замин ҳосил мешавад,
ҳосил, маҳсул.

Заминхези ҳар кишвар аз даҳр чист?
Ба ҳар кишвар аз пешаҳо баҳр чист? *Низомӣ*
Заминхези Чин чизҳои ғариб,
Ки дилро диҳад қуту ҷонро насиб.

Хисрави Деҳлавӣ

ЗАМИНӢ زمینى I. мансуб ба замин I; 2. аҳли замин, дар
замин истиқоматкунанда, ки, мувофиқи ақидаи динӣ, аз
ҳок офарида шудааст.

Чун Увайс аз хеш фонӣ гашта буд,
Он заминӣ осмонӣ гашта буд. *Румӣ*

ЗАМИР I а. ضمير I. дил, қалби инсон.

Ба ҳасту нест маранҷон замиру хуш мебош,
Қи нестист саранҷоми ҳар камол, ки ҳаст. *Ҳофиз*
Боз маро дағдаған саёҳат дар замир мутамаккин
гашта... *Аҳмади Дониш*

2. чизе, ки кас дар дили худ гузаронад, фикри пин-
хонӣ, ҳаёл.

На он ҷунон ба ту машғулам, эй биҳиштируй,
Қи ёди хештанам дар замир меояд. *Саъдӣ*
Агарчи мун ман акнун чу шир аст,
Ҷанӯз аз завқи ширам дар замир аст. *Ҷомӣ*

◇ **ЗАМИРИ МУНИР** дили равшан, ботини нек, сирати
пок.

Ҷоми ҷаҳоннамост замири мунири дӯст,
Изҳори эҳтиёҷи худ он ҷо ҷӣ ҳоҷат аст? *Ҳофиз*

ЗАМИР II а. ضمير ҷонишин.

ЗАМИСТОН زمستان *ниг.* зимистон.

ЗАММ I а. ذم *ниг.* зам II.

ЗАММ II а. ضم *ниг.* зам III.

ЗАММА а. ضمه *пеш* ُ; дар алифбои арабии тоҷикӣ ало-
матн ҳаракати болоист, ки садоноки у-ро ифода меку-
над.

ЗАММОР а. زمار *касе, ки най менавозад, найнавоз.*

ЗАМО а. ظما *ниг.* замаъ.

ЗАМОИМ I а. ذمائم ҷ. замим I.

ЗАМОИМ II а. ضمائم ҷ. замима II.

ЗАМОИР I а. ضمائر ҷ. замир I.

Ваҳшати малик ва ҳайбати подшоҳӣ дар замоири
дӯстон ва душманон қарор гирифт. (I 1)

«Қалила ва Димна»

ЗАМОИР II а. ضمائر ҷ. замир II.

ЗАМОН I а. زمان I. вақт, хангом; давр, замона, рӯзгор.

Кашидандшон хаставу баста хор,
Ба ҷон хостанд он замон зинҳор. *Фирдавӣ*

Ширинтар аз оний ба шакарханда, ки гўям,
Эй Хисрави хубон, ки ту Ширини замонӣ. *Ҳофиз*
ин замон акнун, ҳоло, ҳозир, алҳол.

Чунин дод посух, ки пурсиш макун,
Магуй ин замон ҳеҷ бо ман сухун. *Фирдавсӣ*
Набуд нақши ду олам, ки ранги улфат буд,
Замона тарҳи муҳаббат на ин замон андохт. *Ҳофиз*
замон-замон дам ба дам, соат ба соат.

Замон-замон мунтазири шаҳодат будем. *Авфӣ*
як замон муддати кўтоҳ, андак вақт, лаҳзае.
Ало, гар талабгори аҳли дили,
Зи хидмат макун як замон ғофилӣ. *Саъдӣ*
Аз ҳодисаи замони ронанда матарс
В-аз ҳар чӣ расад, чу нест поянда, матарс,
Ин як дами нақдро ба ишрат бигузур,
В-аз рафта маяндешу аз оянда матарс! *Хайём*
дар (ё андар) замон дар ҳамин вақт, бетаъхир, дер
накарда.

Барафканд Гарсеваз андар замон
Саворе ба кирдори боди дамон. *Фирдавсӣ*
2. мўҳлат, фурсат.
Маро замон додӣ, ки то ин об нахўрам, накушӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»
Ҳар муддате назар ба касе мекунад сипеҳр,
Ҳар навбате замин ба касе медахад замон.

«Анвори Суҳайлӣ»
Замон диҳед, ки васиятнома бинависам. *Авфӣ*
замон хостан мўҳлат пурсидан.
Фиристодаи кордонро навохт,
Замон хост як ҳафтаву кор сохт. *Низомӣ*

3. тақдир, сарнавишт.
Туро худ замон ҳам ба дасти ман аст,
Ба пеши равони ман ин равшан аст. *Фирдавсӣ*
◇ замони мозӣ *грам.* замони гузашта; замони мустақ-
бал *грам.* замони оянда; замони Одам *киноя* аз давраи
одами накустин; дар (ё аз) замони Одам бисъёр вақтҳо
боз, хеле вақтҳои пеш.

Шеърӣ Ҳофиз дар замони Одам андар боғи худ
Давлати насрину гудро зинати авроқ буд. *Ҳофиз*
замони ҳол *грам.* замони ҳозира; замон ёфтан хуш-
бахт шудан, ба мақсад расидан.

Дар дарди ту кам касе амон ёбад,
Дар ишқи ту кам диле замон ёбад. *Анварӣ*
замони гузашта наёяд ба бар *зарб.* вақтро ғанимат
бояд донист, фурсате, ки аз даст рафт, боз намеояд.

ЗАМОН II *زبان* 1. ҳаёт, умр, ҷон.

Замони варо дар камон сохтам,
Чу рўзаш сар омад, бияндохтам. *Фирдавсӣ*

2. *мач.* марг, аҷал, мавт.
Замон чун туро аз ҷаҳон кард дур,
Пас аз ту ҷаҳонро чи мотам, чи сур. *Фирдавсӣ*

ЗАМОН III *а. ضامن* 1. зоминӣ, замонат, кафолат, кафили.

Бидоред чанде каф аз доманаш
В-агар мегурезад, замон бар манаш. *Саъдӣ*
замон кардан кафолат додан.

Амир Исмоил мол бозгирифт ва нафиристод; амир
Наср номае кард ба Рофеъ, ки вай замон карда буд.
«Таърихи Наршахӣ»
замон шудан кафил шудан, ба уҳдан худ гирифтан.

Эй дил, ар ишрати имрӯз ба фардо фикани,
Мояи нақди бақбро кӣ замон хоҳад шуд? *Ҳофиз*
2. гарав.

Гуфт: Не, бархез, набвад з-ин зиён,
Ман сару ҷон менихам рахну замон. *Румӣ*

ЗАМОНА *زمانه* *ниг.* замон I 1.

Замона ҷомаи меҳнат диҳад з-онам, ки медонад,
Либоси офиятро тарзи пўшидан намедонам. *Махфӣ*
Агар теғаш набошад дар замона,
Барорад оташи фитна забона. *Бадрии Қашмирӣ*
замона гузаронидан умр ба сар бурдан, зиндагонӣ
кардан.

Зи ман мапурс, ки бе ман замона чун гузаронӣ,
Аз он бипурс, ки бар ман замона мегузаронад.
Анварӣ

◇ замона ба подош обистан аст ҳар кас сазон кори
неку бади худро мебинад.

ЗАМОНАСОЗ *زمانه ساز* он кӣ мувофиқи авзоъу аҳволи
замона рафтор мекунад, созишкор; мунофиқ.

Таслим мекунад ба ситам зулмо далер,
Ҷурми замонасос фузун аз замона аст. *Соиб*

ЗАМОНАСОЗӢ *زمانه سازى* созишкорӣ; мунофиқӣ.

ЗАМОНАТ *а. ضمانت* кафили, зоминӣ, ба уҳда гирифтани.

Дарҳол шахсе аз насоро ба Мадонӣ фиристод ва
он чӣ замонат карда буд, боз овард.
«Ҳазору якҷаб»

ЗАМОНАТНОМА *ضمانت نامه* ҳуҷҷати кафолат, санади за-
монат, варақаи тазмин.

ЗАМОНДОР *ضماندار* кафил, зомин, касе, ки барои коре
зомин мешавад.

Замондори олам сияҳ то сафед,
Шафоаткуни рӯзи биму умед ... *Низомӣ*

ЗАМР *а. زمر* най, най навохтан.

Чунон аз хамру замру ною нокус
Наметарсам, ки аз зўҳди рией. *Саъдӣ*

ЗАМӢ *زمى* *шакли кўтоҳшудаи* замин I.

Асосе, ки дар осмону замишт,
Ба андозаи фикрати одамист. *Низомӣ*

ЗАМҲАРИР *زمهرير* хунукии саҳт, сармои шиддатнок.

Нашояд равад хома дар ҷуи шир
Ва ё бишканад дар дили замҳарир. *Саъдӣ*

Бозандаро ... паноҳе, ки ... аз садамоти замҳарир
маҳфуз монад, мўяссар намешуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*
зан *زن* *асоси замони ҳозираи* задан.

зан *زن* *суффикси исмсос* маънои кору шуғлро ифода ме-
кунад, мас. 'хиштзан', 'таблзан', 'торзан', 'муштзан'.

ЗАН I *زن* ҷинси муқобили мард.

Зани хубу фармонбару порсо,
Кунад марди дарवेशро подшо. *Саъдӣ*

Зан зан зи вафо шавад, зи зевар нашавад,
Сар сар зи даҳо шавад, зи афсар нашавад. *Саной*

Зани нек офияти зиндагонӣ бувад. *Зарбулмасал*
зан кардан зан гирифтани.

Зане кун з-ин сипас бар ту сазовор,
Ки бошад ҳамчу Висо сад парастор.

Фахриддини Гургонӣ

◇ зани дудафкан чодугарзан, соҳира; зан розӣ, мард розӣ, гури падари қозӣ *зарб.* яъне агар зану мард бо ҳам хуб созиш кунанд, иғво роҳ намеебад.

ЗАН II || **ЗАНН** *а.* ظن гумон, пиндошт.

Дар дили кас шафқате аз ман набуд,
Ҳеч касеро ба карам зан набуд. *Низомӣ*
Чун дар ту занни халқ ба некист, нек бош,
То дар ту занни халқ ба некӣ шавад яқин. *Сӯзани*

◇ ба занни қавӣ ба гумони калон.

ЗАНАБ *а.* ذنب 1. дум, дунб.

Мардум аз гов, эй писар, пайдо ба илму тоат аст,
Мардуми беилму тоат гов бошад безанаб.

Носири Хисрав

Баъзе ба як пой истода ва як пой дигар рост ба ақиб кашида, ба шакли занаб болҳо афрохта...

Аҳмади Дониш

2. тарафи дунболаи галаситораи Аждаҳо (тарафи дигараш Раъс номида мешавад).

Мухолифони туро дар сипеҳр то бизиянд,
Бурун наёяд ҳаргиз ситорашон зи Занаб. *Фарруҳӣ*

Ба қониби Систон бояд рафт ва кори он чо, ки чун Занаб бар ҳам афтадааст ... кифоят кардан.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ЗАНАХ زنج манах, чо́на; зери манах, зери чо́на.

Зи пири хурда аз бас дар гулу мушт,
Занах дар биниаш рафта чу ангушт.

Фитрати Зардӯз

◇ занах задан бисъёр гап задан, лаққидан, гапи беҳуда гуфтан, ҳарзагӯй кардан, ҳарза гуфтан.

Ҳосидонро ту гу: Занах мезан,
Хатм шуд насру назм бар ману ту. *Саной*

Ҳар кӣ дар ин парда муҳолиф танад,
Бар даҳанаш зан, ки занах мезанад.

Хисрави Деҳлавӣ

занах нарм доштан (ё будан) мутеъ будан, ром будан.

То ба муродам занахаш нарм буд,
Пок савоб аст, ту гуфти, хатош. *Носири Хисрав*

занах бар худ задан сар ҳам кардан, сар фуру бурдан; хичил шудан, шарманда шудан.

ЗАНАХДОН زنجدان занах, манах.

Мабин ба себи занахдон, ки чоҳ дар роҳ аст.
Кучо ҳамеравӣ, эй дил, бад-ин шитоб, кучо? *Ҳофиз*

◇ занахдон ба ҷайб фуру бурдан а) ба андеша фуру рафтан; б) интизор доштан, умедвор будан.

Занахдон фуру бурд чанде ба ҷайб,
Ки бахшанда рузи фириштад зи ғайб. *Саъдӣ*

ЗАНБ *а.* ذنب гуноҳ, айб, хато.

ЗАНБАМУЗД زن بمرّد марде, ки аз номуси зани худ бе-парво бошад, далла, зангар.

Гуфт: Инак бин нишони пой дузд
К-ин тараф рафтаст дузди занбамуз. *Румӣ*

ЗАНБАҚ *а.* زنبق як хел растани дарозпоя, ки бехтарин навъаш гули сафеди хушбӯй дорад, савсан.

Аз ӯ занбақ ба ангуштон ҳино баст,
Намуд аз остини нилгун даст. *Бадриш Кашмирӣ*

ЗАНБИЛ زنبيل 1. сабад, сабади ҳасирӣ ё лифи хурмой.

Занбил бофти аз барги хурмо ва бифурухти.
«Анвори Сухайлӣ»

2. халтаи чармин гадоён.

Асо дар даст, занбиле ба душаш,
Ду халқа чун қаландар дар ду гушаш.

Бадриш Кашмирӣ

◇ занбил дар об афкандан тарки коре кардан.

ЗАНБИЛБОФ زنبيل باف кесе, ки сабад мебофад, сабадбоф.

ЗАНБОРА||**ЗАНПОРА** زنباره || زنباره фосиқ, зинкор.

Се ҳокиманд ин чо чун гулба ҳама дузд
Майхораву занбораву малъуну ҳасисанд. *Муяҷҷиз*

ЗАНБҮР زنبور ору.

Гарат чоми нӯшин диҳад, дур нест,
Вале нӯш бе неши занбӯр нест. *Ҳоҷу*

Занбӯри дурушти бемуруватро гӯй: Боре чу асаж
намедихӣ, неш мазан! *Саъдӣ*

ЗАНБҮРА زنبوره навъе аз пайкони тир.

Ба занбӯраи тир занбӯри неш
Шуда оҳаку сангро рӯй реш. *Низомӣ*

ЗАНБҮРАК زنبورک 1. занбури хурд; 2. тупи хурд, ки

ба шутур бор мекарданд.

Хусайн Низомшоҳ шашсад ароба туп ва зарбзан
ва занбӯрак ... пеши афвоҷи худ боздошт.

«Таърихи Фариишта»

ЗАНГ I زنگ гарди зангоре, ки дар рӯи металлҳо ба вуҷуд омада, онро меҳурад.

Оре, бихӯрад занг ҳаме оҳанро,
Ҳарчанд ки занг ҳам зи оҳан хезад. *Абулфараҷ*

◇ занги ҳаво торикӣ; занг бастан пайдо шудани гарди зангор дар рӯи чизе.

Мағу, ки дар дили ту занг баста пайконам,
Ки тухми меҳру вафо сабз гашта дар дили ман.

Ҳилолӣ

занг аз дил рабудан кина аз дил бардоштан; занг аз дил рафтан бартараф шудани кудурат.

ЗАНГ II زنگ зангула, чарас.

Чу овози занг омад аз пушти пил,
Хурушидани кӯс аз чанд мил ... *Фирдавсӣ*

Ҳамон теғзан зангии сахтқуш,
Баровард чун занги русӣ хуруш. *Низомӣ*

ЗАНГ III زنگ 1. одамони сиёҳмӯй, сиёҳпӯст; 2. мамлақати

Ҳабаша, Ҳабашистон.

Бипайваст абре зи даръеи Занг,
Аз он абр бар мо биборид санг. *Фирдавсӣ*

Ғаме, ки чун сипаҳи занг, мулки дил бигрифт,
Зи хайли шодии руми руҳат зидояд боз. *Ҳофиз*

ЗАНГ IV زنگ шуон офтоб ё моҳ.

Рафта садон чарасаш бар сипеҳр,
Қар шуда аз ғайрати ӯ занги меҳр.

«Баҳори Аҷам»

ЗАНГИЁНА زنگيانه беолоиш, содда.

Сухта беду бода бин, румию ҳиндуе баҳам,
Ишрати зангиёнаро баргу навои тоза бин. *Ҳоқонӣ*

ЗАНГИМИЗОЧ زنگی مزاج *киноя ав* одами хурсанду хуш-хол.

ЗАНГИНИҲОД زنگی نهاد *одами сиёхпӯст.*

ЗАНГОР زنگار 1. қисми зангзадаи оҳан, мис ва ғ.

Оинаат, донӣ, чаро ғаммоз нест?

З-он ки зангор аз рухаш мумтоз нест. *Румӣ*

2. *мач.* сабз, кабуд.

Зи тоҷаш себаҳра шуда лочвард,

Супурда ҳаворо ба зангор гард. *Фирдавси*

◇ зангори маъдани даҳани фаранг.

ЗАНГОРХҶҮРД||**ЗАНГОРХ(В)АРД** زنگارخورد зангзада, занг-хурда.

Ҳанӯз оҳане нест зангорх(в)ард,

Ки раҳшанда душвор шоядш кард. *Фирдавси*

ЗАНГХҶҮРД||**ЗАНГХ(В)АРД** زنگخورد 1. зангзада; 2. *мач.* губорнок.

Шуд ойнаи ҷони ман зангх(в)ард,

Зидоям бад-он занг з-оина гард. *Низомӣ*

ЗАНГИ||**ЗАНҶӢ** زنگی||زنجی *одами сиёхпӯст, сиёх; ҳабаши;*

◇ зангиёни сиёх *киноя ав* зулфҳо, гесуҳо.

Зи зулфу холи ту дилро халос мумкин нест,

Ки зангиёни сиёҳаш намекунанд раҳо.

Убайди Зоконӣ

зангии шаб торикии шаб.

Вақти он шуд, ки зи хуршед зиёе бирасад,

Сун зангии шаб аз Рум ливое бирасад.

Шамси Табрезӣ

ё зангии Занг бош ё румии Рум *зарб.* дар як ақида пойдор бош.

Ё саҳт чу санг бош, ё нарм чу мум,

Ё зангии Занг бош, ё румии Рум!*

ЗАНГУЛА زنگوله 1. занг, қуиғуроқ, ҷарас; 2. номи паҳ-лавони Турон.

Ва дигар Фирӯхил або Зангула

Бурун тохтанд аз миёни гала. *Фирдавси*

◇ зангулаи рӯз (ё зар) *киноя аз* офтоб.

ЗАНД I زند номи китоби тафсири Авесто ба забони паҳ-лавӣ; *муқ.* Жанд I 1.

Яке зардуштвораи орзуест,

Ки пешат Зандро бархонам аз бар. *Дақиқӣ*

ЗАНД II زند бузург, азим.

Ниҳодам ту ро ном Дасти занд,

Ки бо ту падар кард дастону банд. *Фирдавси*

ЗАНД III زند дарахти буттамонанди мурт, як хел буттаи ҷанубии ҳамешасабз.

ЗАНД IV زند номи ду устухони калон дар байни орич ва банди даст.

ЗАНД V 1. ду порча ҷӯб, ки онҳоро ба ҳам совида оташ ҳосил мекардаанд. Ҷӯби болоӣ «занд» ва поёни «позанд» номида мешудааст, дар араби ҳар ду ро дар як чо «зандон» меноманд; 2. оҳане, ки ба санг зада оташ ҳосил мекунанд, чаҳмоқ.

ЗАНДА||**ЖАНДА** زنده||ژنده бузург, калонҷусса.

Аз саҳму аз сиёсати нодиргузори ту

Бар гурги жанда пӯст бидаррад саги шубон.

Сӯзани

занда пил а) фили нар, фили калону дахшатнок.

Яке зинда пиле чу кӯже равон

Ба зер андар оварда буд паҳлавон. «*Луғати ғурс*»

б) лақаби шоири машҳур Аҳмади Ҷом.

ЗАНДАНИҶӢ زندنيچى навъе аз карбос, ки дар қадим дар Зандане ном деҳаи Бухоро бофта мешуд.

Он чи аз вай [Зандана] ҳезад, онро занданиҷӣ гуянд, ки карбос бошад, яъне аз деҳаи Зандана, ҳам неку бошад ва ҳам бисъёр бувад.

«Таврихи Наршахӣ»

Чун бод занданиҷии кӯҳсор баркашад,

Бар хору хора сундусу хоро барафканад. *Ҳоқонӣ*

ЗАНДАҚА||**ЗАНДИҚА**||**ЗИНДИҚӢ** a. زندقيه||زنديقى 1. касоне ки дар офариниш ба ду ибтидо — неки ва бадӣ, зулмат ва нур боварӣ доранд; пайравони дини Занд; касоне ки ботинан кофир буда худро зоҳиран мусулмон ба қалам медиҳанд; бединӣ, куфри ботинӣ, худношиносӣ, беҳудоӣ.

Вайро ба куфр ва зандақа мансуб мекарданд.

«Равзат-ус-сафо»

2. аҳли бидъат.

ЗАНДВОФ||**ЗАНДБОФ**||**ЗАНДЛОФ** زندواف||زندباف||زندلاف

1. зандхон, хонандаи китоби муқаддаси зардуштиён — Занд; 2. *мач.* булбул, ҳазордастон.

Ҷохта бар сарв шохруд баровард.

Заҳма фуру ҳишт зандвоф ба танбур. *Рудакӣ*

Булбули ширинзабон бар ҷавзбун ровӣ шавад,

Зандбофи зандхон бар бедбун шоир шавад.

Манҷехрӣ

ЗАНДИҚ||**ЗАНДИК** زنديق||زنديك пайраи китоби муқаддаси зардуштиён Занд.

ЗАНДИҚА a. زندقه *ниг.* зандақа.

ЗАНДЛОФ زندلاف *ниг.* зандвоф.

ЗАНИН I a. زين *бахил, мумсик, ҳасис.*

ЗАНИН II a. زين *он ки аз вай бадгумон шудаанд, туҳ-матзада, муттаҳам.*

ЗАНН a. ظن *ниг.* зан II.

ЗАННАТ||**ЗИННАТ** a. زينت *буҳл, баҳили; мумсикӣ, ҳасисӣ.*

Ва лашкарҳои у бо ҳадияҳои гаронмоя, ки рӯзгор ба амсоли он сабук шавад ва заннат намояд, ҳар якро юрт муайян фармуд. «*Таврихи Ҷувайнӣ*»

ЗАНОДИҚА a. زنداقه *қ.* зиндик.

Мазҳаби у ҳамин мазҳаби занодиқа буд.

«Мачмаъ-ул-ансоб»

ЗАНПОРА زنباره *ниг.* занбора.

ЗАНҶ زنج *ниг.* зангӣ.

ЗАНЧА *a.* زنجہ нола, зори.

Ба марги дигарон то чанд занча,
Ки марг орад туро ҳам дар шиканча.*

ЗАНЧАБИЛ زنجبيل гиёҳи наймонанде, ки асосан дар Ҳиндустон мерӯяд, гулу мева надорад ва беҳи он, ки занчабил номида мешавад таъми тунду муаттаре дошта ба хӯрок андохта мешавад ва дар тибби шарқ низ ҳамчун дору истеъмол мегардад.

ЗАНЧАРФ زنجرف *ниг.* шангарф.

ЗАНЧИР زنجير 1. риштае, ки аз ҳалқаҳои фулузи ба ҳам гузаронидашуда иборат аст, завлона, банд.

Пой дар занчир пеши дӯстон
Беҳ, ки бо бегонагон дар бӯстон. *Саъдӣ*

2. киноя аз мӯи бофта; мӯи бофтаи пӯпақдор.

Набандад бастан зулфат дари шодӣ ба рӯи худ,
Ки фатхулбоби ғам дорад ҳамин овози занчират.

Туғрал

3. адад, сар (дар ҳисоби фил); \diamond занчирӣ анбарбор киноя аз мӯи чингила, зулф; мӯи хушбӯй.

Ар маро дарде диҳад занчирӣ анбарбори у,
Лаъли шаккарбори у он дардро дармон кунад.

Муиззӣ

занчирӣ дод (*ё* адолат) занчирест, ки гуё бар дари қасри Нӯшервон овозон буда, ҳар мазлуме, ки барои додҳои даст ба он занчир занад, бевосита ба назди подшоҳ уро роҳ меводаанд.

Печу тоби ишқ занчирӣ адолат мешавад,
Мерасад охир ба ҷое беқарорихои мо. *Соиб*

ЗАНЧИРА زنجيره 1. ҳар чизе, ки ба шакли занчир бошад;

2. хошияи зардӯзӣ ё абрешими либос ва ғ.; 3. маҷ. зулф, зулфи маҳбуба.

То бад-он занчирӣ донописанд
Сохтӣ пой дили шаҳзода банд. *Ҷомӣ*

ЗАНЧИРГОҲ زنجيرگا лангаргоҳ, истгоҳи киштиҳо.

Чу шуд киштии мо зи занчиргоҳ,
Кунун мову занчирӣ даҳлезӣ шоҳ.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ЗАНЧИРМҶҮЙ زنجيرموى касе, ки мӯи чингила дорад; мӯи ҳалқа-ҳалқа.

Чу дид он парирӯи занчирмӯй,
Ки шоҳ аз турунчаш туруш карда рӯй... *Ҳочу*

ЗАНЧИРӢ زنجيري 1. мансуб ба занчир 1; 2. маҷ. зиндонӣ, бандӣ; 3. маҷ. девона.

Мут(а)вори роҳи дилнавозӣ,
Занчирӣ кӯи покбозӣ... *Низомӣ*

ЗАНҚОР زنجار шакли арабишудаи зангор.

ЗАНҶӢ زنجي *ниг.* зангӣ.

ЗАОМАТ *a.* زعامت сардорӣ, роҳбарӣ; бузургӣ.

Заомати Ҷухошу сардори Лаш... бар ту муқаррар аст. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАР ||**ЗАРР** زر 1. фулузи зардранги гаронбаҳо, тилло.

Он симу зарҳо аз мурдагон боз мекарданд.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

зари дағал тиллои носара, қалб.

Рахти дил бар дари ҳавас мабаред,
Мӯҳри шах, бар зари дағал маниҳед. *Ҳоқонӣ*
зари даҳ-даҳӣ зари холис, заре, ки пас аз об кардан аз даҳ мисқолаш даҳ мисқол зари соф мебарояд.

Худ зари даҳ-даҳӣ ба чанг омад,
Дур(р) зи даръё, гуҳар зи Занг омад. *Низомӣ*
зарри иёр тиллои холис.

Ҳамоно ки харвор понсад ҳазор
Бувад нуқраи хому зарри иёр... *Фирдавсӣ*
зари комилъиёр тиллои санҷидашуда, тиллои асил, холис.

Бо дусад хирман зари комилъиёр.
Ними ҷав хуш, ар фурушад рӯзгор. *Ҷомӣ*
зари мағрибӣ зари холис.

Гар аз баҳри ганҷ орам он ҷо фареш,
Ба Мағриб зари мағрибӣ ҳаст беш. *Низомӣ*
зарри муштафшор аз рӯи афсона — тиллои ба мушт нармшаванда, ки дар хазинаи Ҳисрави Парвез будааст ва онро ба ҳар шакл, ки хоҳанд, медаровардаанд.

Бо дарафши ковиёну тоқдес,
Зарри муштафшору шоҳона камар. *Рудақӣ*
зари ноб тиллои соф, холис.

Фиканда лаъро дар оташу об,
Ки гирандаш ба оташ-бар зари ноб.

Бадрии Қашмирӣ

зари сафед нуқра; зари сов зари холис; зари соро тиллои холис, тиллои асил; зари тилло тиллои холис.

Вучуди мардуми доно мисоли зарри тилост,
Ки ҳар кучо, ки равад, қадру қиматаш донанд.

Саъдӣ

зари хилос (*ё* холис) тиллои табиӣ, тиллои беғаш, тиллои соф.

Ҷуз толеи муборак аз Муштарӣ ҷӣ ёбӣ,
Ҷуз зарри нақди холис аз кони зар ҷӣ ояд?

Шамси Табрезӣ

Қамарҳои заррин, ғуломони хос
Чу бар шуша нуқра зарри хилос. *Низомӣ*
зарри ҷаъфарӣ тиллои холису пок.

Мар-забонро дод сад афсунгарӣ,
В-он чи ҷонро дод зарри ҷаъфарӣ. *Румӣ*

2. пул; давлат, сарват.

Ба ҷиҳати ихроҷоти роҳ қадре зар муҳайё кард.
Авфӣ

Агар панҷа ва дасти чапи маро битобӣ, ин зар туро бошад. *Аҳмада Дониш*

\diamond зари гул резаи зарди гули сурх; зар густурдани хуршед шӯълаву нур пошидани офтоб.

Ҳавон сайри у дар роҳи уммед,
Ба ҷои фарш зар густурда хуршед. *Бедил*
зар задан зард шудан.

Дар ҳадъа диҳад чашм ҷунон лаъллаберо,
Рух зар занад аз баҳри ҷунон симбареро.

Шамси Табрезӣ

зару мол аз каф афкандан Ҳирси зару молро тарк кардан, аз пулу мол дил кандан.

Фикан аз каф зару моле, ки дорӣ,
Ғалат кардӣ, маху соли, ки дорӣ. *Бадрии Қашмирӣ*
зар ба зӯбин додан харҷ кардани пул бо мақсади аслиҳасозӣ барои мудофия.

Биравед, уро бигуед, мо зар ба зүбин додем.

«Таврихи Табаристон»

зар дар хок рехтан хона сохтан, иморат кардан; ба зар гирифтан ба зарф ё чилди заррин гузоштан.

Хофиз, ту ин сухан зи кӣ омӯхтӣ, ки бахт Таъвиз кард шеъри турову ба зар гирифт. *Хофиз*

зари пок аз маҳак наметарсад зарб. доно аз санҷиш, бегуноҳ — аз тӯҳмат наметарсад.

ЗАР II زر пирамард ё пиразан, куҳансол, кӯҳна.

Ҳама навбахор ояду тирамоҳ,

Чаҳон гоҳ барно бувад, гоҳ зар. *Дақиқӣ*

ЗАРАБ а. ضرب ангубини сафед ва сахт, асал, шахд.

ЗАРАБОН а. ضربان тапиши дил, тапидани дил.

Дастури табиб аст, ки бишносад ширён,

Чун бо зарабон бошаду чун бе зарабон аст.

Манучехрӣ

ЗАРАБОТ а. ضربات чамъ 1. ҷ. зарба||зарбат; 2. усулҳо,

тактҳо дар мусиқӣ.

Дар он усули заработ ва нақорот аз нағамоти русӣ ва фарангӣ набишта буд. *Аҳмади Дониш*

ЗРАНГ I زرنگ 1. дарахти кӯҳии бесамар, ки ҷӯби сахт ва пӯсти сурх дорад.

Чунон бигирьям, агар дӯст бори ман надиҳад,
Ки хора хун шавад андар шаху заранг-зугол.

Мунҷик

2. номи қадими Систон.

ЗРАНГ II زرنگ *ниг.* зирак.

ЗРАНД I زرند дузаҳ, чаҳаннам.

ЗРАНД II زرند номи як навъ дарахти сахт.

ЗРАНДУД а. زراندود зарҳал кардашуда, зар давондашуда.

Зарандудагонро ба оташ баранд,
Падид ояд он гаҳ, ки мис ё заранд. *Саъдӣ*

ЗРАНДУЗӢ زراندوزӣ чамъ кардани зар, ниғаҳ доштани зар.

Чу гул гар хурдае дори, худоро, сарфи ишрат кун,
Ки Қорунро ғалатҳо дод савдон зарандузӣ. *Хофиз*

ЗАРАР а. ضرر 1. зиён, нуқсон; муқобили нафъ.

Ба ҳақиқат бидонед, ки ин рамаро шубоне омад,
ки зарари гургон ... баста шуд. *«Таврихи Байҳақӣ»*

Зарари баҳангом беҳ аз нафъи беҳангом.

Зарбулмасал

2. носозгорӣ, носозворӣ.

ЗАРБ I а. ضرب 1. заниш, задан, зарба.

Ман онам, ки дар шеваи таъну зарб
Ба Рустам биёмӯзам одоби ҳарб. *Саъдӣ*

Овози пои ту дар замин зарб надошт.

Аҳмади Дониш

Зарби душман агарчи бозарар аст,
Задани дӯст чоғгудозтар аст.*

2. тирпарронӣ; туппарронӣ.

Сесаду панҷоҳ зарби бундуқи кӯчику калон ба як бор шилик намуд. *«Таврихи Гулистон»*

3. *мат.* амали арифметикӣ; муқаррар карда чамъ на-
мудани як адад ба миқдори оҳоди адади дигар, мас.
5 зарб ба 5; панҷ бор такрор карда чамъ намудани
адади 5 ки мешавад 25; номи амали сейуми ҳисоб;
4. сикка задан.

Ба гоҳи зарб ҳаме зарру сим буса занад,
Зи иззи номаш бар рӯй сиккаи зарроб.

Масъуди Саъд

5. навохтан, навозиш.

Чун самоъ омад зи аввал то карон,
Мутриб оғозид як зарби гарон. *Румӣ*

6. як навъ табли хурди дарозшакл, тунбак, дунбак;
7. усул, такт дар мусиқӣ; 8. навбати ҳаракат додани
мӯҳра дар бозии нард.

Амир ду мӯҳра дар шашгоҳ дошт ва Аҳмади Ба-
деҳӣ ду мӯҳра дар як гоҳ ва зарб амирро буд.

Низомии Арӯзӣ

◇ зарби масал (ё амсол) масал овардан, масал задан,
зарбулмасал.

Дар мақома, ки кунад рӯй киноя ба аду,
Зарби шамшер надорад асари зарби масал.

«Баҳори Аҷам»

зарбу шатм шаллоқу дашном.

... Ки нодоне агар дуздӣ намудӣ,
Ба зарбу шатм танбеҳаш намудӣ. *Ҳозиқ*

ЗАРБ II а. ضرب навъ, гуна, қисм.

Руд бар ду зарб аст, яке табиӣ ва дигар синоӣ
[сунъӣ]. *«Худуд-ул-олам»*

ЗАРБА||ЗАРБАТ ضربته 1. задан, заниш.

Марде... рӯй ба хоқон ниҳод ва уро як зарбат
бизад бар миёни ҳӯд ва ҳӯд аз сараш бияндохт.

«Таврихи Табарӣ»

2. зарар, зиён; ◇ ду зарба задан аз ду ҷой фоида
бурдан.

ЗАРБАФТ زربفت зарбофта, зардӯзӣ кардашуда, порчаи
заррин.

Ҳазор аз дирам ор, сад гусфанд,
Зи зарбафт панҷоҳу атлас дучанд. *Соиб*

◇ зарбафти рӯз киноя аз офтоб.

ЗАРБАҲШ زربخش касе, ки зар мебахшад, сахӣ, босаҳо-
ват.

Мушфиқе, мискиннавозе, одиле,
Мукрими зарбахшею дарёдиле. *Румӣ*

ЗАРБЗАН ضربزن як навъ туп.

Мувозии сад туп ва зарбзан... ба тасарруфи туп-
чиёни шоҳ Аббос даромад. *«Раъзат-ус-сафо»*

ЗАРБУЛАЧАЛ а. ضرب الاجل талаби қатъӣ, талаби таҳдид-
омез.

ЗАРБУЛМАСАЛ а. ضرب المثل 1. овардани масал барои
чизе; 2. масал, мақол; ◇ зарбулмасал шудан машхур
шудан, забонзад шудан, дар даҳони мардум афтодан,
вирди забон шудан.

ЗАРБҲОНА а. ضربخانه ҷое, ки сикка мезананд, зарробҳо-
на, доруззарб.

ЗАРГАР زرگر кесе, ки аз тиллову нуқра асбоби зинат месозад.

Набз часту рӯи сурхаш зард шуд,
К-аз самарқандии заргар фард шуд. *Румӣ*

Қадри зар заргар шиносад, қадри гавҳар гавҳарӣ. *Зарбулмасал*

ЗАРГАРӢ I زرگرى мансуб ба заргар.

ЗАРГАРӢ II زرگرى 1. касби заргарон; 2. дӯкон ва рас-таи заргарон дар бозор; забони заргарӣ *ниг.* забон.

ЗАРГИЁ زرگيا як навъ гиёҳи тиллоранг, ки дар Ҳиндустон мерӯяд.

ЗАРГУЗОР زرگذار кесе, ки пулро харч накарда нигоҳ медорад, ҳарис.

Охир, намедонед, мардум зархоранд, на заргузор. *Аҳмади Дониш*

ЗАРГУН زرگون зард, тиллоранг.

Туро бар симгун рухсор мушк аст аз кулаҳ берун,

Маро бар зар(р)гун рухсор сел аст аз мижа соил. *Ломей*

ЗАРД زر зардранг, ба ранги зардаи тухми мурғ, ба ранги тилло; < зард пора порчаи зарде, ки яхудиён барои фарқ кардани худ аз дигарон ба китфи худ меҷӯханд.

Гардун яхудиёна ба китфи кабудӣ хеш

Он зардпора бин ки чӣ пайдо барафканад. *Ҳоқонӣ*

Зард **фав(в)ора киноя аз офтоб.**

Бар куртаи субҳ аз маҳ чун чайб падида омад,

Он зард фав(в)ора ҳам ночор падида ояд. *Ҳоқонӣ*

зард шудани чехри умед киноя аз ноумед шудан.

Аз хуни ӯ чу рӯи замин лаълфом шуд,

Рӯи вафо сияҳ шуду чехри умед зард. *Имора*

ЗАРДА زرده 1. қисми дарунии тухми мурғ, ки ранги он зард аст; 2. талха, захра; 3. *мач.* зардранг.

Чавон аспӣ зарда дошт. *Авфӣ*

ЗАРДОБ زرداب 1. *ниг.* зарда 2; 2. моеи зардранге, ки аз захм берун меояд, мадда.

Ман ба шавқ чароҳаташро мемакидам ва зардобӣ онро ба ҳар тараф ба туфӯ меандохтам.

Аҳмади Дониш

ЗАРДОР زردار кесе, ки зари зиёд дорад, соҳиби молу давлат, давлатманд, тавонгар.

Зи зардорон калиди зар гирифтӣ,

Зи айшаш қуфли тангӣ баргирифтӣ. *Ҷомӣ*

Зарро дӯст бисъёр аст, зардорро душман бисъёр.

Зарбулмасал

ЗАРДПАЙ زرديи риштаҳои зардтоб, ки устухонҳои баданро ба ҳам мепайванданд.

ЗАРДРӯ زررو 1. кесе, ки рӯяш зард бошад; 2. *мач.* хичил, шарманда.

Омадам то баркушоям сеҳри ӯ,

То намонад шохзода зардру. *Румӣ*

ЗАРДУШТ||ЗАРТУШТ||ЗАРДУХУШТ زردهشت||زرتشت||

номи асосгузори дини оташпарастӣ.

ЗАРДУШТӢ زردهشتى пайравии дини оташпарастон, ки асосгузорош Зардушт аст.

ЗАРДУХУШТ زردهشت *ниг.* зардушт.

ЗАРДӢ زردي дорони ранги зард будан; зардии абҳар донаҳои зарде, ки дар миёни гули наргис воқеъ шудааст.

Абҳари чашмаш гирифта сурхии лола,

Лолаи рӯяш гирифта зардии абҳар. *Масъуди Саъд*

зардӣ кардани офтоб зард шудани офтоб; киноя аз ғуруб кардани офтоб.

Вақти зардӣ кардани офтоб эшон ба ҳисори Хайбар расиданд. *«Таърихи Табарӣ»*

ЗАРДУЗ زردوز 1. кесе, ки бо зар чизеро меҷӯзад; 2. бо нахи зар дӯхта шуда, зардӯхт (дар бораи либос ва асбоби зинат); *мук.* заркаш 2.

Ҷомаи зардӯз ба қимат гарон,

Дӯхта чашми ҳама қиматгарон. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

ЗАРЕА||ЗАРЕАТ ا. ذريعه||ذريعت восита; сабаб, боис.

ЗАРИБА ا. ضربه андоз, хироч, бочу хироч.

Ҳар сола ду ҳазор дирам қисмат бар хонаҳо кардандӣ, пас аз ин зарйба бозгирифтанд ду-се сол.

«Таърихи Наршахӣ»

ЗАРИМ ا. زرم 1. кесе, ки дар ҷое қарор намегирад; 2. *мач.* одами паст, мурдор, палид, бадху; 3. бахил, ҳасис.

Равон кардам зи дида зарм чун сел,

Набудам ман зарим, гавҳар фишондам. *Абулмаонӣ*

ЗАРИР I زرير 1. гиёҳи зардест, ки бо шираи он матоъ-хоро ранг мекунанд; 2. *мач.* зард.

Руҳи лаъли ту карда рӯям зарир,

Қади сарви ту карда пуштам дуто. *Муиззӣ*

3. зардча, зардпарма, заъфарма.

ЗАРИР II ا. ضرير нобино, кур.

З-ин сабаб ту аз зарире мӯхтадӣ,

Рӯ бигардонидию танг омадӣ. *Румӣ*

ЗАРИРА زريره як навъ растаниест, ки аз он ҷорӯб мебандад, явшон, дармана.

Бунафшазор бипушид рӯзгор ба барф,

Даруна гашт чинору зарира шуд шингарф. *Кисоӣ*

ЗАРИФ ا. ظريف 1. хуштабъ, тезфаҳм, зирак, хушсуҳбат, латифагӯй.

Даст бар ҳам занад табиби зариф,

Чун хариф бинад уфтода хариф. *Саъдӣ*

Муҷолисати ӯ бо ҳарифони зариф ва шохидони латиф будӣ. *Авфӣ*

2. латиф, маҳин, нозук.

Нигори чобуке, шанге кулаҳдор,

Зарифе, маҳваше, турке қабӯш. *Ҳофиз*

ЗАРИФА ا. ظريفه ба ин шакл камистеъмол; ҷамъаш зароиф.

ЗАРИФОНА ا. ظريفانه латифона, бо хушӣ, хуштабъона.

Муҳташамзодае зи нахвату чоҳ,
Меҳиромид зарифона ба роҳ. *Ҷомӣ*

ЗАРКАШ زرکش 1. касе, ки калобатун мебофад; 2. навъе аз матои заррин; *муқ.* зардӯз 2.

Ҷомаҳои заркашро бофтан,
Дур(р)ҳо аз қаъри даръё ёфтанд. *Румӣ*

ЗАРКАШИДА زرکشیده чизи бо зар дӯхташуда, зарбафт.

Доманкашон ҳамешуд дар шарби заркашида,
Сад моҳру зи рашкаш ҷайби қасаб дарида. *Ҳофиз*

ЗАРКАШҚАБО(И) زرکش قبا(ی) бо либоси заррин, либоси бо зар ораста.

Сарони ғулумони заркашқабой
Дуруя зада саф ба гирди сарой. *Ҳочу*

ЗАРКУБ زرکوب 1. касе, ки варақи тилло ва ё нуқра ме-
созад (барои заркубӣ).

Манам заркубу маҳсулам зи санъат
Ба ҷуз фаръедею бонге набошад. *«Баҳори Аҷам»*

2. чизи бо зар кандакорӣ кардашуда.

Мезанам бар рӯи коҳӣ дар саробустони ғам,
Гуиё заркуб ранги заъфаронам кардаанд.

«Баҳори Аҷам»

ЗАРМ *a.* زرم ашк, оби дида.

Равон кардам зи дида зарм чун сел,
Набудам ман зарим гавҳар фишондам. *Абулмаонӣ*

ЗАРНИГОР زرنگار тиллокорӣ кардашуда, бо тилло нақшу
нигор кардашуда, бо зар нақшоӣ кардашуда.

Суи хонаи зарнигор омаданд,
Бад-он маҷлиси шохвор омаданд. *Фирдавсӣ*

Ва аз ҳама дарҳо пардаҳои ҳарир фуру хишта,
муштамил ба кат ва каработҳои зарнигор.

Аҳмади Дониш

ЗАРНИХ||ЗИРНИХ||ЗАРНИҚ زرنيخ||زنيق гуғирди бо мар-
гимуш омехта.

ЗАОАТ *a.* ضراعت зорӣ, илтимос; илтиҷо кардан, бо зорӣ
хоҳиш кардан.

Пирон ва солхӯрдагон бар сабили зароат пеши
хон оянд ва дуо гуянд. *«Таърихи Ҷаҳонқушо»*

Он амирон дар шафоат омаданд,
В-он муридон дар зароат омаданд. *Румӣ*

ЗАРОБ زرآب 1. зарҳал, оби тилло, ки наққошон кор ме-
фармоянд; 2. *мач.* шароб, шароби зардранг.

Раҳиқи мураввақ, ақиқи музоб,
Зароби чу симобу ёкути ноб. *Ҳочу*

ЗАРОГИН زرآگين пурзар, пуртилло, заррин.

Мудхилоноро рикоб зарогин
Пои озодагон наёбад сур. *Рӯдакӣ*

ЗАРОЕЪ *a.* ذرايع ҷ. зареа||зареат.

Султон он васоил ва зароеъ ба назари қабул
мулоҳиза фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАРОИБ *a.* ضرائب ҷ. зароба.

Аз килки ту шамшер зада лашкари ислом,
Бар қайсару фағфур ниҳад бочу зароиб. *Сузанӣ*

ЗАРОИФ *a.* ظرائف ҷ. зарифа чизҳои зебо ва латиф, чиз-
ҳои камъёб, нодираҳо; тухфаҳои қиматбаҳо.

Гузид аз ғанимат зароиғ босе,
Қ-аз он сон набинад тароиғ босе. *Низомӣ*

Бисёр тухаф ва зароиғ фиристод.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ЗАРОРАТ *a.* ضرارت нобиноӣ, кӯр шудан.

ЗАРОРЕҲ *a.* ذرايح ҷ. зурроҳ навъе аз ҳашарот, ки бол-
дор буда, ҳашт шохчаву дасту по дорад, агар ба ху-
рок афтад, заҳри пурқувваташ онро заҳролуд мекунад.

Зарореҳ... ҳайвонест ба қадри занбӯр ва афин
ва бадбӯ ва бо набототи тоза мебошад.

«Тухфаи Ҳақими Муъмин»

ЗАРОРӢ *a.* ذراري ҷ. зуррия||зуррият.

Қурби сад ҳазор барда аз атфол ва зарорӣ ва ҷа-
вории он вилоят фондат ёфтанд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ЗАРРОФ||ЗАРРОФА *a.* زررافه زرارف шутурговпаланг, шутур-
паланг.

Шаҳ аз шарми он моҳии чун паланг,
Чу заррофа аз ранг мешуд ба ранг. *Низомӣ*

ЗАРОФАТ *a.* ظرافت 1. зиракӣ, тезфаҳмӣ, чобуқӣ, ҳозир-
ҷавобӣ.

Ҳоли залоқат ва лаёқат ва зарофат ва латофати
у бар раъи султон арз карданд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Ин Туғрал ғулуме буд, ки... чун у берун наояд
ба дидору қадду ранг ва зарофату лаёқат.

«Таърихи Байҳақӣ»

2. ҳазл, базла, латифа.

Ту бар сари қадри кештан бошу виқор,
Бозиву зарофат ба надимон бигуздор. *Саъдӣ*

Ва агар қуввати зарофат ва шӯҳи дорад, ба му-
нодимат... номзад гардад. *Аҳмади Дониш*

◇ зарофат оташафрузи ҷудоист *зарб.* шӯҳии аз ҳад
берун боиси дилсардӣ ва ҷудой мешавад.

ЗАРОҒАН||ЗАРОҒАНГ زرآغان||زرآنگ замини регнок, за-
мини заранг; *муқ.* жароған.

Замине зароған ба сахтӣ чу санг.
На оромгоҳу на обу гиёҳ. *«Луғати фурс»*

Замини зароғангу роҳи дарозаш
Ҳама санглоху ҳама шӯра яқсар. *«Луғати фурс»*

ЗАРПАЙКАР زرپيکار аз тилло сохташуда, тиллоӣ.

Парирӯй бар зан дирам барфишонд,
Ба курсии зарпайкараш барнишонд. *Фирдавсӣ*

ЗАРПОШӢ زرپاشي 1. зар пошидан; 2. *мач.* нурпошӣ, нур-
афшонӣ, рушноидиҳӣ.

То кунад офтоб зарпошӣ,
То кунад навбаҳор наққошӣ, *Убайди Зоконӣ*

ЗАРР I *a.* زر *ниг.* зарра I.

Ҳафифро сипаҳу пилу мол чандон буд,
Ки беш аз он набувад дар ҳаво ҳамоно зарр.

Фарруҳӣ

ЗАРР II زر *ниг.* зар I.

ЗАРР III а. *ضر* зарар, зиён, нуқсон.

Номое бар ... зарри туркманон бар қалам овард.
«Равзат-ус-сафо»

Он чи напсанди ба худ аз нафъу зарр,
Бар касе напсанд ҳам, эй беҳунар! *Румӣ*

ЗАРРА I а. *ذره* хурдтарин ҳиссаи чизе ҳамчун атом, мик-
дори ниҳоят хурд, андак.

Аз ҷамолаш заррае боқи намонд,
Он қадах бишкасту он соқи намонд. *Аттор*
Мадон мар-хасмро хурд, эй бародар,
Ки сӯзад оламе як зарра озар. *Носири Хисраъ*
зарра-зарра а) ҳамаи зарраҳо; б) *маҷ.* қатра-қатра,
андак-андак.

Зарра-зарра, к-андар ин арзу самост,
Ҷинси худро ҳамчу коҳу қаҳрабост. *Румӣ*
зарра шудан аз ҳам пошидан, аз ҳам рехтан, пош
хурдан.

Май хӯр, ки танат ба хок-дар зарра шавад,
Хокат пас аз ин пиёлаву харра шавад,
Аз дӯзаҳу аз биҳишт фориг мебош,
Оқил ба чунин чиз чаро ғарра шавад?! *Хайём*

◇ зарра ба хуршед бурдан *зарб.* андаке аз ягон чиз
ба ҷое бурдан, ки дар он ҷо фаровон аст.

ЗАРРА II||ЗАРРАТ *ضرته* яке аз ду ё чандин зани як
шавҳар нисбат ба ҳамдигар, палонҷ, кундош.

Не бигуфтаст он сирочи умматон,
Ин ҷаҳону он ҷаҳонро зарратон. *Румӣ*

ЗАРРАБИН *ذرهбин* олати маҳсуси оинадор барои калон
нишон додани чизҳои хурд; ◇ заррабин гузоштан дар
коре бисъёр дақиқ будан, кунҷковӣ кардан.

ЗАРРАСОН *ذره سان* монанди зарра.

Чу аз бурқаъ намояд моҳи ман хуршеди рухсораш,
Ба рақс оянд ҷонҳо заррасон аз шавқи дидораш.*

ЗАРРАТ *ضرته* *ниг.* зарра II.

ЗАРРЕЗ *زررئز* босаховат, саҳӣ.

ЗАРРИН *زرين* 1. тиллоӣ, аз зар сохташуда.

Санги бадгавҳар агар косаи заррин шиканад,
Қимати санг наяфзояду зар кам нашавад. *Саъдӣ*
заррин сипар а) сипари заррин, сипари тилло; б) *ки-*
ноя аз офтоб.

... Ки ҳар бомдоде чу заррин сипар
Зи машриқ барорад фурузанда сар. *Фирдавӣ*

2. *маҷ.* зард; ◇ заррин садаф *киноя аз офтоб.*
Боз аз тафи заррин садаф шуд оби даръе рехта,
Абри наҳангосо зи каф лӯълӯи лоло рехта. *Ҳоқонӣ*
заррин тан тани заиф, тани лоғар, зардшуда.

Гар кас бувад сағҷон, манам в-ин чархи сағдил душ-
манам,
То кай зияд заррин танам, гар оҳанинҷон нестам.

Ҳоқонӣ
заррин тара сабзавоти аз тилло сохташуда (мувофиқи
афсонаҳо Хисрави Парвез аз тилло ба шакли тара ё
меваҳо созанда барои зеб ба дастархон мегузошта-
аст).

Парвез, ки ӯ бар хон заррин тара бинҳодӣ,
Заррин тара ку бар хон, рав камтараку бархон.
Ҳоқонӣ

заррин чароғ *киноя аз офтоб.*

Ҳама кӯху гулшан ҳама дашту боғ,
Ҷаҳон ҷашмравшан ба заррин чароғ. *Низомӣ*
заррин қувора *киноя аз офтоб.*

Чархи ҷодупеша чун заррин қувора кард гум,
Домани кӯхлиро ҷайби муқаввар сохтанд. *Ҳоқонӣ*

ЗАРРИНА *زرينه* *ниг.* заррин I.

ЗАРРИНБОЛ *زرين بال* 1. он кӣ қаноти заррин дорад, бо
қаноти заррин; 2. *маҷ.* дурахшон; ◇ анқон зарринбол
киноя аз офтоб.

Чу зарринбол анқон сарафроз
Зи машриқ сӯи мағриб кард парвоз ...
Убайду Зоқонӣ

ЗАРРИНҚУЛОҲ *زرين كلاه* касе, ки қулоҳи заррин дорад;
маҷ. зебо, хушрӯ.

Камаркаш ғулумони зарринқулоҳ
Камар баста дар гушаи боргоҳ. *Ҳоҷу*

ЗАРРИНХҶД *زرين خود* ҷанговаре, ки тосқулоҳи тиллоӣ
мепушад, пушандаи тосқулоҳи тиллоӣ.

ЗАРРО а. *ضرا* тангӣ, бадбахтӣ, саҳтӣ; саррову зарро хуш-
ҳолӣ ва бадҳолӣ, хушбахтӣ ва бадбахтӣ.

Чу дар саррову зарро корат ин аст,
Надонам кай ба ҳақ пардозӣ аз хеш! *Саъдӣ*

ЗАРРОБ а. *ضراب* 1. касе, ки чизеро ба чизе саҳт ва бисъ-
ёр мезанад; 2. касе, ки сикка мезанад, сикказан.

Такья накунад бар карами даҳр хирадманд,
Сикка наниҳад бар дирами моҳӣ зарроб. *Ҳоқонӣ*
3. созанда, навозандаи соз; ◇ зарроби шеър *киноя*
аз шеърнавис, шоир.

Иқди наззомони сеҳр аз ман ситонад восита,
Қалби зарробони шеър аз ман пазирад кимӣё.
Ҳоқонӣ

ЗАРРОБҲОНА *ضرابخانه* ҷое, ки пули нуқраю тилло сикка
мезананд, сиккаҳона.

Манқул аст, ки дәр баробари зарробхонаи под-
шоҳи Бечонагар шаҳнагоҳ аст. «Равзат-ус-сафо»

ЗАРРОД а. *زراد* касе, ки зирех месозад, зирехсоз, зирех-
боф.

Санъати заррод у кам дида буд,
Дар таҳайюр монду вавсосаш фузуд. *Румӣ*

ЗАРРОДҲОНА *زرادخانه* ҷое, ки аслиҳа месозанд ё онро
нигоҳ медоранд, силоҳхона, қӯрхона.

ЗАРРОТ а. *ذرات* 4. зарра I.

Оҳ аз ин мутриб, ки аз як нағмааш
Омада дар рақс зарроти вучуд. *Ҷомӣ*

ЗАРРОҚ а. *زرارق* маккор, риёкор.

Гуфт он солус зарроқи тихӣ,
Доми ғулону каманди гумраҳӣ... *Румӣ*

ЗАРТОР *زرتار* матоӣ, ки аз наҳҳои тиллоӣ бофта шудааст.

Ҳавон содабоф аз мавҷи анвор
Паранди хештанро дид зартор. *Низомӣ*

ЗАРТУШТ *زرتشت* *ниг.* зардушт.

ЗАРУД زرد биёбон, сахро.

Арабро, ки дар Даҷла бошад қууд,
Чӣ ғам дорад аз ташнағони заруд. *Саъдӣ*

ЗАРУР *а.* ضرور лозим, даркор; воҷиб.

Ғалат кардам, сукун аз ишқ дур аст,
Вале ҳайрат чу зур орад, зарур аст. *Нозим*

зарур афтодан лозим шудан.

Бас зарур афтад, ки роҳи ҳақ пушида бувад ва
роҳи ботил ошқоро. *Аҳмади Дониш*

ЗАРУРАТ *а.* ضرورت лузум, ҳоҷат, ниёз, ночорӣ.

Дарвешеро зарурате пеш омад, гилеми ёре бидуз-
дид. *Саъдӣ*

Вақти зарурат чу намонад гурез,
Даст бигирад сари шамшери тез. *Саъдӣ*

ба зарурат ночор, ноилоҷ, аз беилоҷӣ.

Лашкар қасди ҷони вай [ғозӣ] карданд, ночор
ва ба зарурат ба ҷанг биистод. *«Таврихи Байҳақӣ»*

◇ зарурати шеър (*ё шеърӣ*) бо зарурати вазн дар шеър
қор фармудани шаклҳои дар наср ноҷоиз ва номаъмули
калима, мас. ташдид, таҳфиф ё мадд: зар-зарр, итоб-
итеб, хичоб-хичеб, гаҳвора-гоҳвора ва ғ.

ЗАРУРӢ ضرورى даркорӣ, лозима; ноилоҷ, ноғузир, ночор.

Чу натвон ба афлок даст охтан,
Зурурист бо гардишаш сохтан. *Саъдӣ*

ЗАРФ *I а.* ظرف 1. анҷом барои гузоштан ё нигоҳ дошта-
ни чизе, мас. табақ, шиша, сатил.

Банда кай гардад он, ки бошад хур,
Натавон кард зарфи пурро пур. *Саноӣ*

Зарф — зарфи мис, фарш — фарши калон, нон —
нони гандум. *Зарбулмасал*

зарфи зарҳал зарфе, ки тиллои маҳлулро дар он рех-
та дар нақши китобат қор мефармудаанд.

Нақшоши ман, ки ҳар ду ҷаҳон з-у мушаккал аст,
Маҳ дар нигорхонаи у зарфи зарҳал аст.

«Фарҳанги Онандроҷ»

2. лифофа; чузъдон.

Он қоғазхоро дар зарф ниҳодам. *Авфӣ*

3. маҷ. ҳавсала, бурдборӣ, тоқат.

Ва зарфи вазир наздик ба зарфи подшоҳ бошад.
Аҳмади Дониш

Ба ҷон ҳар кас ба қадри зарфу ихлос
Дар он даръёи раҳмат гашта ғаввос.

Бадриш Қашмирӣ

ЗАРФ *II а.* ظرف *грам.* ҳиссаи таъбирнашавандаи нутқ,
ки аломати амал ва ё аломати дигареро нишон медиҳад,
мас. зарфи макон, зарфи замон ва ғ.

ЗАРФИЯТ *а.* ظرفيت 1. гунҷош, вусъат; 2. маҷ. истеъ-
дод; қувва; зарфият доштан ҳавсала доштан, сабр ва
тоқат доштан.

Мағлуб гашт дилбару ғолиб-ҳарифи ман,
Зарфияте надошт нигори зарифи ман.

«Фарҳанги Онандроҷ»

ЗАРХАРИД زرخريد каниз ва ё ғулومه, ки бо пул хариду-
фуруш мешуд.

Агар мо ин париро зархаридем,
Ту ҳам бисъёр зар бурдиву дидем. *Нозим*

ЗАРХЕЗ زرخيز 1. маъдани тилло, кони тилло; 2. маҷ.
замини серҳосил, замини ҳосилхез; 3. маҷ. мунаввар, ду-
рахшон, бонур, рушнобахш.

Заминаш ҳамчу даръёи гуҳархез,
Ғубораш чун фуруғи шамъ зархез. *Бедил*

ЗАРХОП زرخوار сарфқунандаи пули зиёд; касе, ки пулро
бисъёр дӯст медорад.

ЗАРӢ *I а.* ذرع гӯшан кишт.

Заръу заръ аз баҳор шуд чу биҳишт.

Заръ (*زرع*) кишт асту заръ (*ذرع*) гӯшан кишт.

Рӯдакӣ

ЗАРӢ *II а.* ذرع андозаи ченак, газ (баробари 107 см).

ЗАРӢ *III а.* زرع кишт, зироат.

Ва бар роҳи деҳаҳои бисъёр аст ва заръу боғ би-
съёр аст. *Носири Хисрав*

Заръро чун расид вақти дарав,
Нахиромад, чунон ки сабзаи нав. *Саъдӣ*

Боғи ҷаҳонро аз боғбони подон холи гардонем
ва замин аз хасу хошоки монеаи заръ пок кунем.

Аҳмади Дониш

ЗАРӢ *IV а.* ضرع 1. пистон; 2. як навъ гиёҳ, ки тухми
онро нонпазон ба рӯи нон мепоянд.

Зоҳири алфозашон тавҳиду шаръ,

Ботини он ҳамчу дар нон тухми заръ. *Румӣ*

ЗАРҒОМ *а.* ضرغام *ниг.* зирғом.

ЗАРӢ زرى 1. мансуб ба зар I; 2. порчаи зардӯзӣ.

ЗАРҚ *а.* زرّق дурӯяғӣ, риё макр, фиреб, хила.

Ба тадбир шояд фурукуфт кӯс,

Ки бо ғолибон чора зарқ асту лӯс. *Саъдӣ*

Қисса чӣ кунам, ки иштиёқи ту чӣ кард?

Бо ман дили пурзарқу нифоқи ту чӣ кард?

Чун зулфи дарози ту шабе мебояд,

То бо ту бигуям, ки фироқи ту чӣ кард? *Маҳастӣ*

зарқу ифтиол дурӯӣ ва ҳилакорӣ.

Ғар ба зарқу ифтиол асбоби дунъё сохтӣ,

Роҳи уқборо надорад суд зарқу ифтиол. *Муиззӣ*

◇ зарқу барқ карру фар, шавкат, ҳашамат, дабдаба.

Зи нури дил шавад пероҳани фонус дар зоҳир,

Надорад ҷомаи шабзиндадорон зарқуо барке.

«Баҳори Аҷам»

ЗАРҚУББА زرقبہ қуббаи тилло, гунбази заррин.

Дирафши каёнӣ барафрохтанд,

Ба ҳар ҷой зарқуббаҳо сохтанд. *Ҳочу*

ЗАФАР *I а.* ظفر ғалаба, фатҳ, фирӯзӣ.

Зафару сабр ҳар ду ҳамзоданд. *Зарбулмасал*

зафар ғфтан ғалаба кардан.

Бар сари ҳасм агар зафар ёбӣ,

Он чи мақсуди туст, даръёбӣ. *Мушфиқӣ*

Ва агар бо қавӣ муҳосима кунад ва зафар наёбад,
заиф низ қавӣ гардад. *Аҳмади Дониш*

ЗАФАР *II а.* زفر *ниг.* зафр.

ЗАФРАНГЕЗ ظفرانگيز галабаовар, фирузиовар.

Теги ҳилм аз теги оҳан тезтар,
Бал зи сад лашкар зафрангезтар. *Румӣ*

ЗАФОДЕЪ *a.* ضفادع ҷ. зифдаъ||зифдеъ.

Ва баъд аз он ба балияи зафодей мубтало шу-
данд. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАФР||ЗАФАР زفر ҷоғ, даҳон.

Ҳар ҳайвоне ба вақти хондан зафри зерин чун-
бонад. *Ибни Сино*

Забонаш ба сони дарахте сиёҳ.
Зафар боз карда фиканда ба роҳ. *Фирдавсӣ*

ЗАФТ زفت 1. калончусса, фарбех.

Чун бидиданд, ки тан луқмаи гур аст яқин,
Ҷону дил зафт кунанду тани лоғар гиранд.
Шамси Табрезӣ

2. дурушт, сахт, дағал.

Чунон хор дар гил надидам, ки рафт,
Ки пайкони у дар сипарҳои зафт. *Саъдӣ*

ЗАХ زخ *ниг.* жаҳ.

ЗАХАМ *a.* ضخم *ниг.* захм III.

ЗАХИМ *a.* ضخيم ғафс, калончусса, тануманд.

Султон марде захим буд, бар асп нанишаст, бар
пушти пил ва тахт мерафт. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ЗАХИРА *a.* ذخيره чизе ки барои эҳтиёт нигоҳ дошта ме-
шавад, пасандоз.

Баъд аз ду рӯз ба сохиле дигар расидем — сабуз
хуррам, ки аснофи гиёҳҳои хушбӯй дошт ва беҳҳои
ширин ва баъзе мағзҳо низ мавҷуд буд, ба захира
бардошта, боз дар баҳр баромадем. *Аҳмади Дониш*
захира андӯхтан ғун кардани мол ё хӯрокворӣ барои
эҳтиёт.

Ҳари мискин... он ҷи тавонист аз барои бақияи
умр захира андӯхт. *Аҳмади Дониш*

ЗАХМ I زخم 1. ҷароҳат, реш, яра.

Захми дандони душмане батар аст,
Ки намояд ба чашми мардум дӯст. *Саъдӣ*

Баски дардолудаам пинҳон ба зери пераҳан,
Бар танам ҳар мӯй бинӣ, захми пайкон мезанад.
Махфӣ

Захм, к-он аз забони ёрон аст,
Бадтар аз захми тирборон аст.*

захми мункар ҷароҳати вазнин.

Садр-Ҷаҳонхон... аз ин ки дар аснои таоқуб
захми мункар бардошта буд, қудрати гурез дар худ
надид. «*Таърихи Фариишта*»

2. зарба, зарб, задан.

Аз он ҷарм, к-оҳангарон пушти пой
Бипушанд ҳангоми захми дарой... *Фирдавсӣ*

◇ захми қорӣ захми сахт, захми кушанда.
Бурда теги абруят об аз дами шамшерҳо,
Захми қорӣ хурда аз миҷғони шӯхат тирҳо.
Сайидо

захми чашм чашмзаҳм, чашм расидан, зараре, ки гӯё
аз расидани чашми бад рӯй медиҳад.

Пан захми чашмаш бисузад бухур. *Шодӣ*

ЗАХМ II زخم иморат, бино, сохтмон.

Қас андар ҷаҳон захм чун он надид,
На аз номвар кордорон шунид. *Фирдавсӣ*

ЗАХМ III||ЗАХАМ *a.* ضخم калон, фарбех, сергуншт.

Рубоҳ... гуфт: Надонистам, ки ҳар кучо ҷус-
саи захмтар ва овози ҳоилтар — манфиати он кам-
тар. «*Калила ва Димна*»

Ҷисми захме дошт, уро қас набурд.
Монд дар масҷид ҷу андар ҷом дурд. *Румӣ*

ЗАХМА زخمه мизроб, нохунаки танбур.

Аз он захма Саркаш ҷу беҳуш гашт,
Бидонист, к-он кист, хомӯш гашт. *Фирдавсӣ*

ЗАХМГОҲ||ЗАХМГАҲ زخمگاه||زخمگه ҷои ҷароҳати дуруст-
шуда, осори захм, ҷои яра.

Дурусти бувад захмхоро зи хун,
Вале захмгаҳ мӯй н-орад бурун. *Низомӣ*

ЗАХМҚАШ زخم کتش қасе, ки захмдор шудааст, захмӣ,
хаста, озурда.

Дар раҳи у ҷу қалам гар ба сарам бояд рафт,
Ба дили захмқашу дидан гириён биравам. *Ҳофиз*

ЗАХОИР *a.* ذخائر ҷ. захира.

Ин қисса дароз аст ва аз ҳазоини Сомониён мол-
ҳои беандоза ва заҳои нафис бардошт.
«Таърихи Байҳақӣ»

ЗАХОМАТ *a.* ضخامت ғафси, калончуссагӣ.

Рубоҳ заҳомати ҷусса бидид. «*Калила ва Димна*»

ЗАХОРИФ *a.* زخارف ҷ. зухруф.

Сити қасрати илм ва инқилоби эшон аз заҳо-
рифи дунё ба масомаи иллия расида буд. (1)
«Равзат-ус-сафо»

Ё бувад орзуи нафсонӣ
Муқтасир бар заҳорифи фони. (1) *Ҷомӣ*

заҳорифи ақвол суҳанҳои обубододашудаи дурӯғ.
Ба заҳорифи ақволи у мағрур гаштанд.
«Равзат-ус-сафо»

ЗАХХОР *a.* زخار 1. сероб, пур аз об; фаровон; 2. мавҷза-
нанда, пурмавҷ (баҳр ва ғ.).

Лоҷарам, чун сели заххор бад-он тараф равон
шуд ва ба он худуд расид. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАШ زش ҷи, чизе.

Заш аз у посух диҳам андар ниҳон,
Заш бипиндорӣ миёни мардумон. *Рудақӣ*

ЗАЪМ *a.* زعم гумон, фикр, ақида.

Бухтуннасер ҷавоб дод, ки: Оре, заъми у ин аст!
«Равзат-ус-сафо»

ЗАЪН *a.* ظعن аз ҷое ба ҷое рафтани, сафар, кӯч кардан;
рафтани.

У наҷфгад дар гумон аз таънашон,
У нағардад дардманд аз заънашон. *Румӣ*

ЗАЪФ *a.* ضعف сустӣ, нотавонӣ, беқувватӣ.

Ин суҳанро аз заъф намегуям, бад-ин лашкар,
ки бо ман аст, ҳар коре битавон кард.
«Таърихи Байҳақӣ»

Камол аз заъфи тан чун шамъ дорад зарфишон чеҳ-
ра,
Муяссар кай шавад васли бутон бо ин зару зӯраш.
Камоли Хучандӣ

заъфи камар беқувватии миён, сустии миён, сустии
қуввати бох; заъфи шаҳват а) сустии қувваи мардӣ;
б) кам будани иштиҳо.

ЗАЪФАР а. زعفر *ниг.* заъфарон.

ЗАЪФАРОН а. زعفران гиёҳе, ки гулҳои зарди хушбӯй
дорад ва ба хӯрок барои таъму рангу бӯй ба кор бур-
да мешавад; заъфарони Қоин а) заъфарони аълон Қоин
ном шаҳри Эрон; б) *мач.* чизи камъёб ва қиматбаҳо; чу
заъфарон монанди заъфарон, зард, зардранг.

Ранги ошиқ чу заъфарон бошад,
Ҳар ки ошиқ бувад, чунон бошад. *Анварӣ*

ЗАЪФАРОНРЕЗ زعفرانريز зарди баланд, заб-зард.

Аз он меваи заъфаронрез шуд,
Ки чун заъфарон шодиагез шуд. *Низомӣ*

ЗАЪФАРОНӢ زعفرانى 1. бо заъфарон тайёркардашуда;
мансуб ба заъфарон; 2. *мач.* зардранг, зард.

Арғувонӣ чу заъфаронӣ шуд,
То ки бе руи чун нигори туам. *Анварӣ*

3. *мач.* зар, тилло.

Зи ду чиз гиранд мар-мамлакатро:
Яке парниёнӣ, яке заъфаронӣ, —
Яке зарри номи малик барнавишта,
Дигар оҳане обдода ямонӣ. *Дақиқӣ*

ЗАЪФАРӢ زعفرانى заъфаронӣ, монанди заъфарон, зардранг.

Бар лолаву арғувону гул кун
Он чеҳраи зарди заъфариро. *Шамси Табрезӣ*

ЗАҒАН زغن галевоҷ, паррандан калогмонанди андаке аз
вай хурд.

Чумла сайди ин қаҳонем, эй писар,
Мо чу саъва, марг бар сони заған. *Рӯдакӣ*

Хумой гу мафикан сояи шараф ҳаргиз
Дар он днёр, ки тутӣ кам аз заған бошад. *Ҳофиз*

ЗАҒАНГ زغنغ фик-фик, хиқ-хик, хиққос, нолаву зорӣ.

Маро рафиқ бипурсид, к-ин ғирев зи чист,
Чавоб додам, к-ин ғирья нест, ҳаст зағанг.

Сӯзанӣ

ЗАҒАНД زغند 1. *ниг.* жағанд; 2. чаҳиш, ҳаст, ҳастухези
ҳайвонҳои дарранда.

Қудсӣ ... гоҳе роҳи пул гузашта, аз соҳиле ба
соҳили дигар зағанд мезанад. *«Хизонаи омира»*

ЗАҒОМА زغامه як хел қуттии гирда, ки як тарафаш
пӯст кашида шудааст ва ҳамчун паллаи тарозу ба кор
бурда мешавад.

ЗАҒОР زغار 1. навъе аз таомҳо; 2. замини намнок,
шӯразамин.

Ту-шон зери замин фарсуда кардӣ,
Замин дода мар эшонро зағоро. *«Луғати фурс»*

3. ранҷ, ташвиш.

ЗАҒОРА I زغاره нони чуворӣ ё арзан.

Рафиқони ман бо зару нозу неъмат,
Манам орзуманди якто зағора. *Абушақури Балхӣ*

ЗАҒОРА II زغاره 1. ангишти афрӯхташуда, ангишти сӯх-
та сурхшуда, аҳгар, лахча; 2. сурхие, ки занон барои
ороиш бар рӯй мемоланд.

ЗАҒРОШ زغراش пуспораҳое, ки пустиндузон бурида ме-
партоянд, резгӣ.

ЗАҒС а. زغنت хоби ошuftаву парешон, ки ба ақидаи ху-
рофотӣ таъбир кардани он ғайри мумкин аст.

Пас маънии ин зағс он мардумон андар ин хос-
танд, ки ин хобро маънӣ нест ва касро ба кор наё-
яд. *«Таърихи Табарӣ»*

ЗАҒТ а. زغنت фишор, фишордиҳӣ, фишороварӣ; зағти
қалб фишори дил.

ЗАҒТА||ЗАҒТАТ а. زغته||زغنت фишор, фишордиҳӣ, фи-
шороварӣ (як бор); тангӣ, сахтӣ.

Дар ин мисраъ талоши қофия шояро танг сохта
ва риояти таърих дар зағтаи дигар андохта.

«Хизонаи омира»

ЗАҚАН а. زقن манаҳ, занаҳ, занаҳдон.

Меваҳои биҳишт агарчи хуш аст,
Аз ҳама беҳ гирифтаам зақанат. *Ҷомӣ*

ЗАҚУМ||ЗАҚҚУМ а. زقوم 1. як навъ дарахти захршира;
мувофиқи ақидаи динӣ, дарахти талхмевае дар дузах,
ки хӯроки дӯзаҳиён мешудааст; 2. *мач.* ҳар чизи талху
заҳрдор ва кушанда.

Дарахти зақум ар ба ҷон парварӣ,
Малиндор ҳаргиз, к-аз у бархурӣ. *Саъдӣ*

3. таоме ки дар он маска ва хурмо бошад.

зах *з* *асоси замони ҳозираи заҳидан.*

ЗАҲ زه 1. маҳалли ҷӯшзада берун баромадани об; 2. *мач.*
зоидан, зоиш, ваъи ҳамл.

То нагирад модаронро дарди зах
Тифл дар зодан набад ҳеч раҳ. *Рӯмӣ*

3. *мач.* нутфа; тифл, бача.

ЗАҲАБ а. ذهب тилло, зар, зари сурх.

Ман бурун оям ба бурҳонҳо зи мазҳабҳои бад
Поктар з-он, к-аз дами оташ бурун ояд заҳаб.
Носири Хисрав

заҳаби аҳмар тиллон сурх.

Фаровон физзаи холис ва заҳаби аҳмар бурун
оранд. *Аҳмади Донииш*

ЗАҲДОН||ЗЕҲДОН زهدان бачадон, нутфагоҳ; \diamond заҳдон
ниҳодан очиз шудан дар ҷанг ва мубоҳиса; иқроф шу-
дан ба сустӣ ва камфаҳмии худ.

ЗАҲИДАН زهيدان 1. таровидан, ҷӯшзада баромадан; 2.
мач. зоида шудан, таваллуд ёфтан.

З-оби сард ангури афсурда заҳад,

Сардию афсурдагӣ берун ниҳад. *Рӯмӣ*

ЗАҲИН *а.* ذهين соҳиби зеҳн, зирак, марди оқил.

ЗАҲИНА *а.* ذهينه муаннаси заҳин.

Сургунсей-бигӣ зани бағоят заҳина ва оқила буд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАҲИР *І* زحير як навъ касалии дарунрав, исҳол; исҳоли хунӣ.

Ба юмни калла он миқдор серам,
Ки гоҳе тухмаю гоҳе захирам. *Савдо*

ЗАҲИР *II* زهير 1. ранҷ, азоб, озурдагӣ, нохушӣ.

Кунун модарат монд бе ту асир,
Пур аз ранҷу тимору дарду заҳир. *Фирдавӣ*

2. лоғарӣ ва рангпаридагӣ ба сабаби беморӣ; озурда, нохуш.

Сирка афзудем мо қавми заҳир,
Ту асал бифзо, карамро вомагир! *Румӣ*
заҳир кардан ғамгин кардан; рӯҳафтада кардан.

Бобои пирро мусибаташ заҳир кард. *Савдо*

ЗАҲИР *III* *а.* ظهير 1. ёридоханда, паноҳ, пуштибон, шарик, ҳамкор.

Мазмуни он чумла он, ки подшоҳ аксари авқот дар хонаи Заҳири Балхӣ мебошад ва Уро мушир ва заҳири хеш сохта. «*Равзат-ус-сафо*»

Бад-он мангар, эй хоҷа, гар зоҳирӣ,
Набинӣ ҳаме марди динро заҳир. *Носири Хисрав*

2. касе, ки дарди тахтапушт дорад; 3. исми хоси мард.

ЗАҲКА *а.* ضحكة ханда, як бор ханда кардан.

Маро ту гӯӣ май хӯрдан аст асли фасод,
Ба чони ту, ки ҳаме оядам зи ту заҳка. *Манучеҳрӣ*

ЗАҲМ *а.* زحم заҳмат.

Ибтило ранҷест, к-он раҳм оварад,
Аҳмақӣ ранҷест, к-он заҳм оварад. *Румӣ*

ЗАҲМАТ *а.* زحمت ранҷ, азият, азоб, машаққат, озор; ташвиш, саҳтӣ, тангӣ.

Гуфтамам: Бар раияти заиф раҳмат кун, то аз қавӣ заҳмат набинӣ. *Саъдӣ*

Макун зи ғусса шикоят, ки дар тариқи адаб
Ба роҳате нарасид, он ки заҳмате накашид.

Ҳофиз

заҳмат додан ба азобу машаққат дучор кардан; халал расонидан, боиси дарди сар шудан.

Он меҳоҳам, ки дигарбора заҳмат ба мән надиҳӣ. *Саъдӣ*

заҳмат кашидан ранҷ бурдан, азоб дидан.

Заҳмати сармову сардӣ моҳи дай
Бар умеди навбахоре мекашам. *Анварӣ*

заҳмат овардан заҳмат кашидан, меҳнат кардан.

Кори шоир заҳмат овардан бувад
В-он, ки раҳмат оварад, кори шумост. *Анварӣ*

ЗАҲОБ *І* *а.* ذهاب 1. рафтани; гаштани; сайру гашт.

Баъд аз заҳоби Ибни Зиёд Муслим бо Шарик мулоқот кард. «*Равзат-ус-сафо*»

заҳобу иёб омадану рафтани, рафтуомад, омадурафт.

Дар вақти заҳобу иёб дар навоҳии Ғур ва он худуд ... худдом ва мутааллиқони ӯ амин ва солим буданд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. кам шудан.

... Сабаби нуқсони хурмат ва заҳоби чоҳи ӯ гашт. *Авфӣ*

Овозе аз болои сар шунид, ки аз заҳоби об матар! «*Равзат-ус-сафо*»

◇ заҳоби ақл кам шудани ақл; гум кардани ақл.

ЗАҲОБ *II* زهاب чашма, чашман об; чои таровидани об аз лаби чашма, даръе ва ғ.

Суи рӯд бо корвоне гашин,
Заҳобе бад-ӯӣ андарун саҳмгин.

Абушақури Балхӣ

ЗАҲОДАТ *а.* زهدات зоҳидӣ, парҳезгорӣ, рағбат накардан ба дунъе.

Ба сафон ақидат ва вуфури ибодат аз бештари арбоби заҳодат мустасно буд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАҲОНИДАН زهائيدن кушодан, аз чашма об баровардан; ба оби чашма роҳ кушода онро равон сохтан.

Сад сабуро бишканад як пора санг
В-оби чашма мезаҳонад бедаранг. *Румӣ*

ЗАҲОР|ЗИҲОР زهار поинтари шикам, шармгоҳ.

ЗАҲР *І* زهر моддан кушанда, самм; моддан кушандае, ки баъзе ҳайвонҳо, чун мор, каждум ва ғ. дар бадани худ доранд.

Саранҷом гуфтанд, к-ин кай бувад,
Ба чоме, ки заҳр оганӣ, май бувад? *Фирдавӣ*

заҳри ҳалоҳил заҳри қотил, заҳри зудкушанда.

Гушти гург хуноқ оварад ва қоиммақоми заҳри ҳалоҳил бошад. «*Калила ва Димна*»

Николай ... шикасти фоҳише аз давлати Ислонбул ва Фаранг ёфта, ба таҷарруи заҳри ҳалоҳил хештанро ба мақарри худ кашида буд.

Аҳмади Дониш

◇ заҳри зери нигин заҳре, ки барои рузи бад дар зери санги ангуштарин нигоҳ медоштаанд; заҳри мино шароби талх; заҳри чашм ғазабе, ки бо нигоҳи тез ифода мешавад; заҳри худро бар касе рехтан тамоми қаҳру ғазаби худро ба касе хӯрондан; заҳр дар зери нигин доштан ба хатари ҳалокат бисъер наздик будан; қасди ҳалокати касе кардан.

Шакар меҳурду талхӣ дар камин дошт,
Ки даврон заҳр дар зери нигин дошт. *Низомӣ*

заҳр дар оби бақо кардан (чизеро) зоеъ намудан, (чизеро) вайрон ва бекора намудан.

Гар ҳаҷв нест дар сухани ман, аҷаб мадор,
Ҳайф оядам, ки заҳр дар оби бақо кунам.

Калими Ҳамадонӣ

ЗАҲР *II* *а.* زهر гул, шукуфа.

Чу дидаш дар канори худ дусола,
Дамид осори заҳраш дар пиёла. *Ҷомӣ*

ЗАҲР *III* *а.* ظهر пушт, пушти чизе, ақиб.

Ин оят бар заҳри нома навишт. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

ЗАҲРА زهر 1. моеи сабзоби талх, ки дар ҷигар пайдо мешавад.

Адли ӯ заҳраи ситам бишқофт,
Базили ӯ ноғай карам бишқофт. *Ҳоқонӣ*

2. *мач.* чуръат, далери.

Захра не мар-Зухраро, то дам занад,
Ақли куллаш чун бубинад, кам занад. *Румӣ*

захраву ёро чуръат, тавоной ва далери.

Пеши рун ту кучо лофи зиё бояд зад,
Кист хуршед, ки ин захраву ёро дорад.
Убайди Зоконӣ

ЗАХРАТ *а.* زهرة 1. гул, шукуфа; 2. хуби, оронш ва тоза-
гии дунъё.

Захрати у [дунъё] ба захроб монад.
«Равзат-ус-сафо»

ЗАХРБО زهريا таоме, ки ба он захр андохта шудааст.

Аз чаҳолат захрбое хурдай,
Ёд овар, чи дуо мегуфтай. *Румӣ*

ЗАХРМАНД زهرمند чизе, ки захр дошта бошад, захрнок,
олуда бо захр, захролуд.

Лек з-ин ширин гиёҳи захрманд,
Тарк кун, то чанд рӯзе мечаранд. *Румӣ*

ЗАХРО *а.* زهرا 1. дурахшон, равшан, сафед.

Нури чамоли у Зухраи захроро бар гунбази хазро
дар хайрат андозад. *Авфӣ*

2. зани сафедруи зебо.

ЗАХРОБ||ЗАХРОБА زهرايه||زهرا|оби захрдор, оби захр-
олуд.

Айни он тахйилро ҳикмат кунад,
Айни он захробаро шарбат кунад. *Румӣ*

ЗАХРОБГУН زهراگون 1. ба ранги оби захролуд, сабзтоб;
2. аълосифат, баландсифат (дар бораи пӯлод).

Яке теғи захробгун баркашид,
Ҳамехост аз тан сарамро бурид. *Фирдавсӣ*

ЗАХРОБДАМ زهرابدм захролуд, захрнок.

Лек аз чашми бади захробдам,
Захмҳои рӯхфарсо хурдаам. *Румӣ*

ЗАХРОГИН زهراگون захролуд, захрдор.

ЗАХРХАНД زهرخند *ниг.* захрханда.

ЗАХРХАНДА زهرخنده хандаи талх, писханд, ханда дар
ҳолати ғазаб, хандаи ғазаболуд.

Эй сӯхта руҳи ту дар зери гирия(и) оташ,
Бемори ду лаби ту дар захрханда шаккар. *Ҳоқонӣ*

ЗАҲҲОК I *а.* ضحاک хандон, серханда.

Зишт он зишт асту хуб он хубу бас,
Доим ин заҳҳоку он андар абас. *Румӣ*

ЗАҲҲОК II ضحاک номи подшоҳи золим дар «Шоҳнома»-и
Фирдавсӣ.

Ҳама дар ҳавон Фаридун буданд,
Ки аз ҷаври Заҳҳоқ пурхун буданд. *Фирдавсӣ*

ЗАҲАР *а.* زهر ғусса, андӯх; дилтангӣ, ғамгинӣ, беоромӣ.

Аз заҳар худро бидарронад шикам,
Ғуссаи он бемуродиҳову ғам. *Румӣ*

ЗАҲЕА *а.* ضحيعه муаннаси заҳеъ.

ЗАҲЕЪ *а.* ضحيع ғамхоба, ғамбистар.

Ёд овар з-он заҳеу з-он фарош,
То бад-ин ҳад бевафову мур(р) мабош. *Румӣ*

◇ заҳеи гуруб шудан мурдан, вафот кардан.

Ҳазору сесад мард бар он сахро заҳеи гуруб
ва акили насуру гуруб гардониданд.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ЗАҲИР *а.* ضحير дилтанг, андӯхгин, ғамгин.

Султон саҳт заҳир мебуд, аз бас аҳбори гуногун
мерасид. *«Таврихи Байҳақӣ»*

ЗАҲР *а.* زهر 1. манъ, манъ кардан, боздоштан.

Он чӣ фармудӣ аз заҳр ва манъ, агарчи тарбият
аст, тоифае ба бухл ҳамл кунанд. *Саъдӣ*

2. зулм, ситам, азоб, ҷавр.

Дилам рафту надидам рӯи дилдор,
Фигон аз ин татовул, оҳ аз ин заҳр! *Ҳофиз*

Чаҳор хато аз ман содир шуд ва у маро заҳр
накард. *Авфӣ*

ЗАҲРАТ *а.* ضحرت беоромӣ ва дилтангӣ аз ғам; тапиши
дил.

Гармияшро заҳратеву ҳолате,
З-он тапиш дилро кушодӣ фусҳате. *Румӣ*

Ғаму заҳрати саҳт бузург бар ман даст дод ва
хеҷ онро сабаб надонистам. *«Таврихи Байҳақӣ»*

ЗАҲРКУШ زهرکش заҳркуш кардан касеро бо шикан-
ҷаву азобҳои гуногун куштан.

ЗАҲҲУР *а.* ضحور дилтанг, беқарор, малул.

Дар зумраи тавонгарон шокиранду қафур ва
дар ҳалқаи дарвешон собиранду заҳур. *Саъдӣ*

ЗАҲҲОЧ *а.* زجاج 1. оинасос, шишагар; 2. оинафуруш,
шишафуруш.

Заҳҳоҷ ... аз он гуянд, ки падари вай обгина
фурухтӣ. *Ҷомӣ*

ЗЕ ز номи ҳарфи сездарӯми алифбои арабии тоҷикӣ ز, ки
дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 7 баробар аст.

зеб زيب *асоси замони ҳозираи зебидан.*

ЗЕБ I زيب 1. ороиш, зинат.

Ба чашмаш ҳамон хоку ҳам симу зар,
Бузургӣ бад-у ёфта зебу фар. *Фирдавсӣ*

Ёри ман бош, ки зеби фалаку зинати даҳр
Аз маҳи рӯи туву ашки чу Парвини ман аст. *Ҳофиз*

зебу зинат ороиш, орастагӣ, хушнамоӣ.

Духтари шоҳам, валекин рӯ ба фақр овардаам,
Зебу зинат бас ҳаминам — номи ман Зебуннисост. *Махфӣ*

2. хусн, хушрӯӣ, соҳибҷамолӣ.

Зи дидори инон надорам шикеб,
Ки сармоядорони хуснанду зеб. *Саъдӣ*

Ҳусни раъноён зи ҷаъди амбарафшон ҷилва ёфт,
Зебу фар, оре, зи парри худ бувад товусро. *Ҷомӣ*

ЗЕБ II زيب *ниг.* зеб.

ЗЕБАНДА زيبنده лоик, муносиб, шинам, сазовор, шоён,
хушнамо.

Чунин гуфт бо меҳтарон Золи Заф,
Ки зебандатар з-ин кӣ бандад камар? *Фирдавсӣ*

ЗЕБИДАН زيبیدن 1. ороидан, оростан, зинат гирифтан, хушнамо шудан.

Сапедин муяш бизебад ҳаме,
Ту гуй, ки дилхо фиребад ҳаме. *Фирдавсӣ*

2. лоиқ будан, муносиб будан, сазовор будан, шоиста будан.

Назебад аз шумо ғафлатпарастӣ,
Зи хушбӯрон муносиб нест мастӣ. *Нозим*

ЗЕБО(Й) زيبا(ى) хушрӯй, хушнамо, нозанин, нек, сохибчамол; начиб; *муқобили* зишт.

Зебо ба илм шав, ки на зебой аст,
Он кас, ки у ба дебо зебо шуд. *Носири Хисрав*

Руи зебо марҳамӣ дилҳои хаста аст ва калиди дарҳон баста. *Саъдӣ*

Некии пири муғон бин, ки чу мо, бадмастон,
Ҳар чӣ кардем, ба чашми карамаш зебо буд.

Ҳофиз

◇ зебост, вале на ҳар баланде *зарб.* на ҳар чизе, ки намуди зоҳириаш хушнамо, лоиқи таҳсин аст.

ЗЕБОН زيبان зебо, нозанин, хушнамо, ораста, сохибчамол.

Он нигори парирухи зебон,
Хубгуфтору меҳтари хубон ... *Маъруфӣ*

ЗЕБОӢ زيبائى зебо будан, сохибчамолӣ.

ЗЕВАР زبور ороиш, зинат, зеб; чизе, ки бо он чизи дигарро биороянд.

Зи кони ишқ гавҳар баст дилро
В-аз он пероя зевар баст дилро. *Хисрави Деҳлавӣ*

зевар бастан оростан, ороиш додан, зинат додан.

Дар миёни гирья чун бусем пой у, Камол,
Аз дуру ёқут дар вай зеваре хоҳем баст.

Камолӣ Хучандӣ

зевар ниҳодан оростан, ороиш додан.

Нахустин кас у шуд, ки зевар ниҳод,
Ба Рум андарун сиккан зар ниҳод. *Низомӣ*

ЗЕР I زير 1. тағ, таҳт, поён; *муқобили* боло I 1.

Афтода бар хоки дарам, хуш он ки ой бар сарам,
Ту зери по бинию ман болои сар бинам туро.

Ҳилолӣ

Ба зери об агар душман чу пой остон гирад,
Бисӯзад шуълаи охи ман охир остонашро. *Махфӣ*

2. *грам.* касра —; дар алифбои арабии тоҷикӣ ҳаракати поён, ки садонокӣ и-ро ифода мекунад; ◇ зери рикоб таҳти фармон, дар итоат.

Зери рикобаш зи Рум то ба Самарқанд,
Зери ҳисомаш зи Шом то ба Бухоро. *Муиззӣ*

зеру забар чаппаву роста, сарнагун; парешон, дарҳаму барҳам.

Касе, к-у бастан зулфат набошад,
Чу зулфат дарҳаму зеру забар бод! *Ҳофиз*

зеру забар кардан (ё шудан) сарнагун кардан (шудан), чаппа кардан (шудан); дарҳаму барҳам кардан (шудан), парешон кардан (шудан); нобуд кардан (шудан).

Бунбӯди ҳастии ту чу зеру забар шавад,
Дар дил мадор ҳеч, ки зеру забар шавӣ. *Ҳофиз*

зери лаб гуфтан пинҳонӣ сухан гуфтан, оҳишта гуфтан.

Зери лаб ҳар чӣ суроҳӣ ба қадаҳ мегӯяд,
Дар дили нозуки у чумла фуру меояд.

Камолӣ Хучандӣ

зери пой кашидан ба иқрор овардан касеро.

Бигӯ, помол имшаб кардай хуни киро дигар,
Вагарна аз хиёнат мекашам ин зери поеро.

Муҳсини Таъсир

зери пой *касе* собун молидан, зери пой *касе* пусти харбуза гузоштан касеро бо фиреб дучори хатар кардан; зери қалам овардан навиштан, ба ҳисоб гирифтан.

Бардошт ба девони саховат қалами чуд,
То номи каримон ҳама зери қалам овард. *Муиззӣ*

зеру боло гуфтан ҳарзагӯй кардан; дашном додан.

Зеру боло чун нагӯяд мардаке, к-аш рӯзу шаб,
Чуз замину осмон, дар зеру боло ҳеч нест.

Салмони Соваҷӣ

фитна дар зери сар доштан майли фитнаву фасод доштан.

Ғаҳ бар дил шабехун мезанад, гоҳе бар имонад,
Ҳамеша кокули у фитнае дар зери сар дорад.

Соиб

ЗЕР II زير садон маҳн, садон нозук; пардае аз мусиқӣ;

муқобили бам.

Соқӣ гузину бодаву май хур ба бонги зер,
К-аз кишт сор ноладу аз боғ андалеб. *Рудақӣ*

зеру бам а) пастию баландии овоз дар мусиқӣ.

Сирри пинҳон аст андар зеру бам,
Фош агар гӯям, ҷаҳон барҳам занам. *Румӣ*

Санги ҷафо ба синаи ман мезанад фалак
Чун мутрибе, ки панҷа ба ҳар зеру бам занад.

Васлӣ

б) пасту баланд, оӣ ва адно (аз ҷихати мақом); хурду калон.

Баромад хурӯш аз дили зеру бам,
Фаровон шуда шодӣ, андуҳ кам. *Фирдавсӣ*

ЗЕРАНДОЗ زيرانداز палосча ё порчае, ки зери қолин, гилем меандозанд.

Бирешим буду қолинҳои зартор,
Ки зерандозашон мебофт гулзор. *Нозим*

ЗЕРАФКАН زيرافکن 1. кӯрпа, бистар; 2. *мус.* номи оҳанге, ки онро кучик ния мегӯянд.

ЗЕРАФКАНД زيرافکنд *ниг.* зерафкан.

ЗЕРГОҲ زيرگاه ҷои нишастан поёнтар аз таҳти шох, курсӣ барои аёну ашроф; курсӣ, сандалӣ.

Чу аз Ҷаҳн бишнид гуфтор шох,
Бифармуд заррин яке зергоҳ. *Фирдавсӣ*

ЗЕРДАСТ زيردست тобег, мутег, фармонбардор; занф; *муқобили* забардаст 2.

Ҳама зердастему фармонпазир,
Туй ёваридеҳ, туй дастгир. *Низомӣ*

Қасон бархуранд аз ҷавонию бахт,
Ки бар зердастон нагиранд саҳт. *Саъдӣ*

Агар зери зердастон рашнави ва муқобилаи неки бадӣ пеш оӣ, дадонро бар ту фазилат бошад.

Аҳмади Дониш

ЗЕРПҶШ زيرپوش чизе, ки аз зер пушида мешавад; *муқобили* болопӯш.

Зерпӯш аст маро оташу болопӯш об,
Лочарам гуй гиребон ба ҳазар боз кунам.

Ҳоқонӣ

ЗЕЪБ||ЗАЙБ *а.* ذئب||ذيب гург.

Чу донй, к-аз ту чупонй наёяд,
Раҳо кун гусфандонро ба зеъбон. *Саъдӣ*

ЗЕЪФ *а.* ضيف дубаробар, дукарата, дучандон.

Бисёр буд, ки онҳо ба дуруғ ва ҳила болиш си-
тонда мерафтанд, бад-ин тазвир зеъфи қарзе, ки дош-
танд, биситонданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗЕХ I زه I. ресмони камон, чиллаи камон, торе, ки ба
камон кашида мешавад.

Хасм беҷо ба забардастии худ менозад,
Зудтар пора кунад зех, чу камон пурзур аст. *Соиб*
Мезанад чашмаш камони фитна, гар орад ба зех,
Бо пари як новаки бедод сад нахҷирро. *Туғрал*

2. хошия, канора, ороиши гиребон, гирдогирди
чома.

Гаҳе рӯ бар гиребонаш ниҳодӣ,
Ба сад ҳасрат зеҳашро буса додӣ. *Ҷомӣ*

зех барзадан а) шероза бастан (дар муқоваи китоб);
б) маҷ. банд кардан, ба даст даровардан.

Диламро ба зинҳор зех барзадӣ,
Ба ҷодузабонӣ гирех барзадӣ. *Низомӣ*

зех кардан а) тори камонро таранг кардан.

Бирав бо дӯстон осуда биншин,
Чу бинӣ дар миёни душманон чанг.
Вагар бинӣ, ки бо ҳам яқзабонанд,
Камонро зех куну бар бора бар санг. *Саъдӣ*

Ба тири оҳ камони умед зех кардӣ,
Вале ҷӣ суд, ки сайди ҳавас шикори ту нест.

Туғрал

б) маҷ. лоғар кардан, хароб кардан.

Лек ишқи ошиқон тан зех кунад,
Ишқи маъшуқон хушу фарбеҳ кунад. *Румӣ*

◇ зех овардан ба гӯш кашидани зехи камон барон
тирандозӣ, ба тирандозӣ тайёр будан.

Туро ёварӣ кард фарруҳ суруш,
Вагарна зех оварда будам ба гӯш. *Саъдӣ*

ЗЕХ II هز зоиш, зоидан.

Гар набошад дарди зех бар модарам,
Ман дар ин зиндон миёни озарам. *Румӣ*

ЗЕХ III هز *калимаи нидо* аҳсан!, аҳсант!, офарин!

Қазо гуфт: Гиру қадар гуфт: Дех!
Фалак гуфт: Аҳсан, малак гуфт: Зех! *Фирдавсӣ*

Зи пешӣ минбарат имрӯз мардаке бархост,
Ки тавба мекунам аз ҷурмҳо, ту гуфтӣ: Зех!

Заҳири Форъебӣ

ЗЕХГИР زهگیر абзори махсусе, ки онро дар лаҳзаи тир-
андозӣ ҳамчун ангуштпона ба ангушт мепушиданд.

Зи зехгире, ки аз сӯҳон тарошад,
Ҳилол аз нотамомӣ дил харошад. «*Баҳори Аҷам*»
Офарин шасти хаданги чашми зехгири туро,
К-аз дусад дил бигзаронад новаки тири туро.

Туғрал

ЗЕХДОН زهدان *ниг.* заҳдон.

ЗЕХК *а.* ضحك ханда, хандаи масҳараомез, ҳаҷв.

Ва бе забти давлат аз низоми Узбакия ва беву-
қуфин донишварон он билодно сармоия зехк ва
фусус гардонид. *Аҳмади Дониш*

ЗЕХН *а.* ذهن фаҳм, ҳуш, идрок; зудфаҳмӣ.

Зехни ту ба як фикрати ногоҳ бидонад
Ваҳме, ки ниҳон бошад дар пардан асрор.

«Калила ва Димна»

зехни мустақим ақли солим, тезҳушӣ.

Чун Садрушшариа ин абъёт мутолаа кард, бар
зехни мустақими у офарин кард.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

ЗЕХОЗЕХ زهازه *калимаи нидо* таҳсинҳо!, офаринҳо!, аҳса-
ну офаринҳои паёспай, садон аҳсан ва офарин аз ҳар та-
раф.

Ба шодӣ яке анчуман баршигифт,
Шаҳаншоҳи олам зехозеҳ гирифт. *Фирдавсӣ*

Сухан гарчи бо ӯ зехозеҳ бувад,
На гуфтан ҳам аз гуфтанаш беҳ бувад. *Низомӣ*

ЗИ ز *шакли шеърӣ пешояндӣ* аз.

Зи боғи васли ту кай гул тавон чид,
Ки он ҷо гуфтугӯӣ аз баҳри хор аст. *Анварӣ*

ЗИБЛ *а.* زيل пору, нурӣ, саргин.

Зибл гашта қути хок аз шевае,
З-он ғизо зода заминро мевает. *Румӣ*

ЗИБОЪ I *а.* ضباغ *ч.* забӯъ.

Дар маъвои сибоъ ва манзили зибоъ дар хоби
ғафлат рафт. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

ЗИБОЪ II *а.* ضباغ *ч.* забӣ.

Дарвозаҳо дарбастанд, чун донистанд, ки муқо-
ватмати зибоъ бо шерони шикорӣ муяссар набо-
шад. «*Таврихи Ҷаҳонқушӣ*»

ЗИБР زبر дурушт, дағал.

ЗИБХ *а.* ذبح гулбурӯида, сарбурӯида, кушташуда, қурбо-
нишуда.

ЗИВОҲ زوا *хуроки зиндонӣ.*

Бандиён дошт бе паноҳу зивох,
Бурд бо хештан ба чумла ба роҳ. *Унсурӣ*

ЗИД(Д) *а.* ضد I. муқобил, муҳолиф.

Нияту даруни худро олуда ба зидди ин гуфта
нагардонанд. «*Таврихи Байҳақӣ*»

Бад надонӣ то надонӣ некро,
Зиддро аз зид тавон дид, эй фато! *Румӣ*

2. адӯ, душман, хасм.

Зид зидро буду ҳастӣ кай диҳад!*

ЗИДОДАН||ЗИДУДАН زدائيدن||زدودن *ниг.* зудудан.

ЗИЁ *а.* ضياء *(н.)* нур, рушноӣ.

Дониш беҳ аз зиёву беҳ аз ҷоҳу молу мулк,
Ин хотири хатир чунин гуфт мар-маро.

Носири Хисрав

Ар чу гиё хушк шавӣ, хуш бисӯз,
То ки зи сӯзи ту фурузад зиё. *Шамси Табрезӣ*

ЗИЁБ||ЗИОБ *а.* ذياب *ч.* зеъб||зайб.

Қурби панҷ ҳазор ҷифа ... туъмаи килоб ва
нучъан зиёб гардид. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

Ҳамчу гургон рабуданат пеша аст,
Нисбате дорӣ аз килобу зноб. *Носири Хисрав*

ЗИЕГУСТАР زيبا گستر рӯшнобахш, нурпош.

Зилли тубост бар он кас, ки зиёгустар шуд,
Офтоби шарафу ҳашмату султони шараф. *Сузани*

ЗИЕД а. زياد бисёр, фаровон, афзун.

ЗИЕДА زياده беш, бештар, бисёртар, афзунтар, фузунтар.

Ва дар ин маҷлис зиёда аз ҳазор шамъи мумӣ
ва бухорӣ афрухта буд. *Аҳмади Дониш*

ЗИЕДАТӢ زيادتي иловагӣ, бар илова.

Нафақаи аъло ба як нафар бар рӯз ба андак зиё-
дати ва тақаллуф ба сею ним дирам тамои шавад.
Аҳмади Дониш

ЗИЕН I زيان зарар, осеб.

Зиёни қасон аз таҳи суди хеш
Бичуяндӯ дин андар оранд пеш. *Фирдавси*
Дар пардаи дил бош ту хомӯш дар ин ҷо,
Даркаш ту забонро, ки забони ту зиён аст.
Шамси Табрэзи

◇ зиён гирифтанд ба касалии саръ гирифтанд шуданд;
зиён дидан киноя аз дучор шудан ба зарар, зарар ра-
сидан.

Қасе, к-у ба ҷангат набандад миён,
Чунон соз, к-аз ту набинад зиён. *Фирдавси*

зиён бувад, чу фаровон хӯранд шаҳду шакар зарб.
ҳар чизи хуб ҳам ба қадри мӯътадил гуворост.

ЗИЕН II زيان 1. сифати феълӣи замони ҳозираи застан;

2. зиндагоникунанда, зинда.

Зардуштро гуфтанд: Ҷонвар чанд навъ аст ... ?
Гуфт: Зиёни гуё ва зиёни гуёву мирос ...

«Қобуснома»

ЗИЕРАТ а. زيارت барои дидани шахс ё маҳалли табарру-
кӣ рафтанд.

Се кас ба зиёрати Айюб омаданд.

«Анвори Сухайлӣ»

ЗИЕРАТГОҲ||ЗИЕРАТГАҲ زيارتگاه||زيارتگاه ҷои зиёрат.

Бар сари турбати мо чун гузарӣ, ҳиммат хоҳ,
Ки зиёратгаҳи ривдони ҷаҳон хоҳад буд. *Ҳофиз*

ЗИЕФАТ I а. زيافت қалбақӣ, носара будани тилло ва
нуқра; ҷинсе, ки намуди тиллоӣ ё нуқрагӣ дорад.

ЗИЕФАТ II а. زيافت меҳмонӣ, меҳмондорӣ.

Чанд гоҳ шароити зиёфат ба ҷо оварда, аз ҳоли
вай истифсор намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва агар дар зиёфат тақсире кунӣ, ба хиссати ту
шӯҳрат диҳанд. *Аҳмади Дониш*

◇ зиёфати оби ҳаммом илтифоти хушқу холӣ.

Биё, ки гар накунам тар димоғат аз ҷоме,
Қунам зиёфати хушқат ба оби ҳаммоме.

«Фарҳанги Онандроҷ»

зиёфат пой пас ҳам дорад зарб. агар ба меҳмонӣ раф-
тӣ, бояд меҳмон ҳам қабул кунӣ.

ЗИЕФАТХӮР زيارتخور касе, ки ба меҳмонӣ меравад,
меҳмон.

Зиёфатхӯр хушомадгӯӣ бошад. *Зарбулмасал*

ЗИЕЪ а. ضياء ҷ. зайъат II.

Чандон ғулому зиёу асбоби зару сим ва неъмат
ҳеч уро суд надошт. *«Таърихи Байҳақӣ»*
Додашон чандин зиёу боғу роғ,
Аз ҷапу аз рост аз баҳри фароғ. *Румӣ*

ЗИЙ а. زى либос, пушок; ҷома.

Ба қисвати аҳли салоҳ мулаббас гашта ... ба
зиён арбоби зӯҳду тақво мутазаин гаштанд.

«Равзат-ус-сафо»

ЗИКР а. ذكر 1. ёд қардан; ба забон овардан; дар борав
ҷизе ё касе гуфтан ё навиштан.

Воҷиб дорам ва фариза бинам, ки қасоне, ки аз
ин шаҳр [Ғазна] бошанд ва дар эшон фазле бошад,
зикри эшон биевардан. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ва зикри баъсу сиёсати ӯ дар судури таворих
мусаббат [аст]. *«Калила ва Димна»*

Зикри айш — нисфи айш аст. *Зарбулмасал*

2. маҷ. овоза, шӯҳрат.

Шабу рӯз дар он андеша будӣ, ки кучо обу ҳавон
хуш аст, то он ҷо шаҳре бино қардӣ, то зикри ӯ
дар ободон қардани мамлакат дар ҷаҳон бимондӣ.
«Таърихи Табарӣ»

3. рӯйхати ҷизе, мас. рӯйхати хароҷот ва даромад.

Он чи аз ӯ мебояд ситад, маблағи он бинависад
ва ба Абдус диҳад..., муставфиёро зикре набиш-
танд ва ба Абдус доданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

4. д. дуое, ки дар он номи худо (аллохро) тақрор
мехонанд, вирд.

Тариқи дарवेशон зикр асту шукр. *Саъдӣ*
зикри равоҳ д. вирди шабона, дуои шабона.

Лаби чу оби ҳаёти ту ҳаст қуввати ҷон,
Вучуди хокии моро аз ўст зикри равоҳ. *Ҳофиз*

◇ зикри соир номе, ки ба забонҳо оварда мешавад,
вирди забони ҷама.

Тоифае аз машоҳири эшон ҳар як бо илме вофир
ва зикре соир. *«Калила ва Димна»*

зикри хайр ситоиш, касеро ба некӣ ёд қардан.

Зикри хайри ӯ дар афвоҳи хосу ом афтод.

Авфӣ

зикри ҷамил баёни хубихо, ёд қардани (некуихо).

Зикри ҷамили Саъдӣ ... дар афвоҳи авом аф-
тода. *Саъдӣ*

зикри ҷаҳри арра зикри бо овози баланд.

Дар як тараф Маснавии Мавлавиро маърака ги-
рифта мехонданд ва дар самте зикри ҷаҳри арра
мекашиданд. *Аҳмади Дониш*

ЗИЛ(Л) I а. ذل нармӣ, меҳрубонӣ, ҳалимӣ.

ЗИЛ(Л) II а. ظل 1 соя.

Ин Ҳалима(и) Саъд аз уммеди ту
Омад андар зилли шохи беи ту. *Румӣ*

2. маҷ. паноҳ, ҳимоя.

Толиби зилли Ҳумое нестам,
Соия девор дар кӯи ту бас. *Ҳоқонӣ*

Панҷ ҳазор мард дар зилли роияти ӯ муҷтамеъ
буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

зилли залил а) соия доимӣ; б) маҷ. ҳимояти пурра.

Гарди роху офтоби маърака наздики ту
Хуштар аз гарди абири судаву зилли залил.

Фаррухӣ

◇ зилли замин шаб, торикӣ.

ЗИЛЗИЛА||**ЗАЛЗАЛА** *а.* زلزله заминчунби.

Шуданд он ҳар ду аждарҳо шитобон,
Дарид аз зилзила кӯху биёбон. *Хисрави Деҳлавӣ*
◇ зилзила фикандан ба зилзила андохтан, ба шӯру
ғалоғула ва ихтилол даровардан.

Баромад зи вайронкунон ғулғула,
Фиканданд дар бому дар зилзила. *Шодӣ*

ЗИЛЗОЛ زلزال *ниг.* залзол.

ЗИЛИФАН زيفن *ниг.* залифан.

ЗИЛЛ I *а.* ذل *ниг.* зил(л) I.

ЗИЛЛ II *а.* ظل *ниг.* зил(л) II.

ЗИЛЛА I *а.* زله *ниг.* залла II.

ЗИЛЛА II *а.* ظله соябон.

Чун бути сангин шуморо қибла шуд,
Лаънату кӯри шуморо зилла шуд. *Румӣ*

ЗИЛЛАТ *а.* ذلت хорӣ, беиззатӣ, забунӣ.

Бубин неъмату шукри неъмат бигӯй,
Бубин зиллату дил зи заллат бишӯй. *Ҷомӣ*
Ба гумони баландии ҳиммат
Меканӣ чон ба пасти зиллат. *Бедил*

ЗИЛОЛ *а.* ظلال ч. зил(л) II.

Андар зилоли мавқаби маймуни азми ту
Доранд шуғлу пеша сафар моҳу офтоб. *Анварӣ*

ЗИЛОМ *а.* ظلام ч. зулмат.

То нагардӣ ин, надонияш тамом,
Хоҳ он анвор бошад ё зилом. *Румӣ*

ЗИЛУ زيلى қолин, қолинча, гилем, палос.

Гуфтанд дар ин шаҳр чаҳорсад коргоҳ будааст,
ки зилу бофтандӣ. *Носири Хисрав*

ЗИЛЪ *а.* ضلع 1. *анат.* кабурға; устухони паҳлу; 2. *мат.*
тараф, паҳлуи сегуша ва ғ.

Мураббаъро вазъест, ки зилъи ӯ бар зовияи ӯ
бар чӣ нисбат бошад? *Насириддини Тӯсӣ*

3. *чо, макон; кишвар.*

Ҳар зилъеро, ки дар ҳитаи тасарруф ва тасхир
оварад, бар он мавзеъ ҳоким ва фармонраво бошад.
«Равзат-ус-сафо»

ЗИЛҚАРНАЙН *а.* ذى القرنين *ниг.* зулқарнайн.

ЗИЛҚАЪД *а.* ذى القعدة *ниг.* зилқаъда.

Бо он вучуду он азамат зери хок рафт
Дар нисфи моҳи зилқаъд аз арсаи вучуд. *Ҳофиз*

ЗИЛҚАЪДА||**ЗУЛҚАЪДА** *а.* ذى القعدة||ذوالقعدة моҳи ёзда-
ҳуми соли қамарии ҳиҷрӣ.

ЗИЛҲИЧЧА *а.* ذى الحجة *ниг.* зулҳаҷҷа.

ЗИМИСТОН زمستان яке аз чор фасли'сол — се моҳи сардӣ
ва яхбандӣ, ки рӯзҳо кӯтоҳ ва ҳарорати офтоб кам
мешавад.

Зимистонро бувад фарҷом наврӯз,
Чунон чун тирашабро оқибат руз.

Фахриддини Гургонӣ

ЗИММА||**ЗИММАТ** *а.* ذمّة||ذمت уҳда, уҳдадорӣ, вазифа,
масъулият.

Қазои он ҳуқуқ дар зиммати ҳиммати ман ло-
зим. *Авфӣ*

◇ аҳли зимма зардуштӣ, мусавӣ ва исавиёне, ки бо
шароити махсус дар мамлакатҳои исломӣ зиндагӣ мекар-
даанд.

ЗИММӢ *а.* ذمى як нафар аз аҳли зимма.

ЗИМН *а.* ضمن андарун, дарун; миён, мобайн.

Гуфтмаш пушида хуштар сирри ёр,
Худ ту дар зимни ҳикоят гӯш дор! *Саъдӣ*

Дар зимни он ... рӯй ба тафаҳхуси холи ... ӯ
оварда, андозаи хиради ... ӯ бишнохт.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

ЗИМОД *а.* ضداد он чӣ ки бо он ҷароҳатро банданд, он чӣ
ки бар ҷароҳат ниҳанд, марҳам.

Ва тақрори зимоди ӯ [мағас] ҷиҳати доуссаълаб
муҷарраб ... аст. *«Тӯҳфаи Ҳақими Муъмин»*

ЗИМОМ *а.* زمام лаҷом, инон, маҳор.

Гирифтанд ёрон зимомаш ба чанг,
Ки дар пуя бинмой лаҳте даранг. *Низомӣ*

◇ зимомии ихтиёр *киноя* аз қувваи ирода.

Яке бар сари роҳе маст хуфта буд ва зимомии
ихтиёраш аз даст рафта. *Саъдӣ*

ЗИН زين афзоре, ки барои нишастан ба пушти асп ё ди-
гар ҷорпоёни саворӣ мебанданд.

Гар ба зер овард гардунам зи пушти зин, чӣ ғам?
Пои ман то охири манзил фарас бошад маро.

Махфӣ

◇ зин бар гов ниҳодан равон шудан, равона шудан,
рафтан.

Шаб моҳ хирман мекунад, эй рӯз, зин бар гов нех,
Бингар, ки Роҳи Қаҳқашон аз сунбула пурқоҳ
шуд. *Шамси Табретӣ*

зин бар шер (ё гурғ) ниҳодан ром кардан, ба итоат
овардани он.

Зин бар гурғон ниҳодӣ в-аз миёни бешашон
Андар овардӣ ба лашкарғаҳ чу уштур дар қатор.
Фаррухӣ

ЗИНАТ *а.* زينت он чӣ ба воситаи он чизеро оро диҳанд;
ороиш, зевар.

Наргиси чашму сарви қомати ту
Зинати бӯстон бихоҳад бурд. *Анварӣ*
Хонаи ин қавмро чун масҷиди одина дон,
Зинати қолин шаъни пешвоён асту бас. *Сайидо*
зинати авроқ ороиши варақҳо.

Шеъри Ҳофиз дар замони Одам андар боғи хулд
Давлати насрину гулро зинати авроқ буд. *Ҳофиз*

ЗИНДА زنده барҳаёт, ҷондор; *муқобили* мурда 2.

Зинда ба мурда машав, эй нотамам,
Зинда ту кун мурдаи худро ба ном. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЗИНДАГОНӢ زندگانی ҳаёт, умр, зиндагӣ.

Зиндагонӣ чу набвадаш ҳосил,
Марди оқил дар он набандад дил. *Саной*

Зиндагонӣ ба муроди ҳама кас натвон кард.

Зарбулмасал

◇ зиндагонии *касери* талх кардан ҳалал расондан, мо-
неъ шудан бар осудагӣ ва фароғати касе.

ЗИНДАГӢ زندگى *ниг.* зиндагонӣ.

ЗИНДАДОР زنده دار зиндакунанда.

Занду Асто бaсе ба чуз ту, кӣ хонд?
Зиндадори Каён ба чуз ту, кӣ монд? *Низомӣ*

ЗИНДАСИМО زنده سيمما хушрӯй, нозанин, соҳибчамол, со-
ҳибхусн.

Ҳар киро бо мурда савдое бувад,
Бар умеди зиндасимое бувад. *Румӣ*

ЗИНДИҚ а. زنديق бедин, беҳудо.

Шоҳиде дар миёни кӯрон аст,
Мусхафе — дар сарои зиндиқон. *Саъдӣ*

ЗИНДИҚӢ زنديقى *ниг.* зандақа.

ЗИНДОН زندان ҳабсхонаи торик, маҳбас.

Иброҳимро ба зиндон боздоштанд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Зиндон зебо нашавад, гарчи бипушанд ба дебо.
Зарбулмасал

зиндони абад ҳабси доимӣ, ҳабси умрбод.

Аҳмад... шайх Абдурахмонро ба рисолат ба Миср
фиристод ва уро ба Димишқ дар зиндони абад кар-
данд ва дар он ҳабс буд, то вафот ёфт.

«Чомеъ-ут-таворих»

ЗИНДОНШИКАН زندان شکن зиндонии гуреза, касе, ки аз
зиндон гурехтааст.

Аз он пургуноҳони зиндоншикан,
Ки гаштанд бо Нушод анҷуман... *Фирдавсӣ*

ЗИНДОНИ زندانى гирифтори зиндон, бандӣ, маҳбус; *муқо-*
били озод 1.

Назар кун бар аҳволи зиндониеъ,
Ки мумкин бувад беғунаҳ дар миён. *Саъдӣ*

Бе ту тан зиндони ҷон шуд, эй ба қасдам баста теғ,
Дасти раҳмат баркушо, озод кун зиндоние. *Ҷомӣ*

ЗИННАТ а. زينته *ниг.* заннат.

ЗИНО а. زى хуфтухоби беникоҳи зану мард.

ЗИНҲОР زينهار 1. амон, паноҳ; зинҳор додан паноҳ додан,
бахшидан, афв кардан (гуноҳро); зинҳор хостан амон
хостан, паноҳ хостан.

Гунаҳкорро узри нисъён бинех,
Чу зинҳор хоҳанд, зинҳор дех. *Саъдӣ*

2. аҳд, паймон.

Сипаҳдори Чин гуфт: Қ-эй шаҳриёр,
Напечίδαам гардан аз зинҳор. *Низомӣ*

зинҳор хӯрдан аҳду паймон шикастан.

Ман дил ба ту додам, ки ба ман зинҳор надорӣ,
Зинҳор махӯр бар дили зинҳорӣ, зинҳор! *Фаррухӣ*

3. *калимаи нидо* паноҳ!, амон!, ҳон!, эҳтиёт кун!

Дил харобӣ мекунад, дилдорро оғаҳ кунед,
Зинҳор, эй дӯстон, ҷони ману ҷони шумо! *Ҳофиз*

4. ҳаргиз (ҳамчун калимаи таъкид ва огоҳӣ).

Мударрис гуфт: Зинҳор, ин ҷуръат нақунӣ, ки
пой хасро надида сар ба бод диҳӣ! *Аҳмади Дониш*

ЗИНҲОРГИР زينهار گير касе, ки дигареро ба таҳти ҷимоя
меград, нигоҳбон, ҷимоягар, ҳомӣ.

Се солаш падарвор аз он говшир
Ҳамедод хушбёр зинҳоргир. *Фирдавсӣ*

ЗИНҲОРДОР زينهاردار амондиҳанда; қавлдиҳанда, касе
ки аҳду паймон мебандад.

ЗИНҲОРҲОР زينهارخور паймоншикан, аҳдшкан.

Мағзор зинҳор, чу дар зинҳори туст
Ҷони маро бад-ин фалаки зинҳорҳор. *Саъдӣ*

◇ зинҳордор набояд ки зинҳорҳор бошад *зарб.* қавл-
диҳанда бояд дар қавли худ истад.

ЗИНҲОРӢ زينهاري касе, ки амон металабад; он кӣ аҳду
паймон мекунад.

Чу з-ин гуна огоҳӣ омад зи роҳ
Ба наздики он зинҳорӣ сипоҳ... *Фирдавсӣ*

ЗИНЧ زنج ширае, ки аз дарахт баромада шах шуда мемо-
над, самғ, шилими дарахт.

Зи боло ду чиз аз дили санги сахт
Бурун тохта ҳамчу зинч аз дарахт. *Асадиш Тусӣ*

ЗИНҶОР а. زنجار *шакли арабишудаи* зангор.

ЗИОБ а. ذئاب *ниг.* зиёб.

ЗИОФ а. ضفاف ч. заиф.

Ҷуд меҷӯяд гадоёну зиоф
Ҳамчу хубон, к-оина ҷӯянд соф. *Румӣ*

ЗИРА زيره тухми гиёҳест хушбӯй, хуштаъм, ки ба хӯрок
меандозанд.

Маёред гу ноз ин ҷову хусн,
Ки зира ба Қирмон надорад ривоч. *Қамоли Хуҷандӣ*

◇ зира ба Қирмон бурдан чизеро ба ҷое бурдан,
ки дар он ҷо фаровон ва беқадр аст; зира ба
Қирмон мебарад, ҷугундар ба Ҳирот *зарб.* киноя аз
касе, ки ба меҳнати беҳуда вақт сарф мекунад.

ЗИРАБО زيره بيا шурбон гуштӣ бо зира.

Дар ин хона зирабон неку пухтаанд. *Авфӣ*

ЗИРАК زيرك оқил, бафаросат, доно, тезфаҳм.

У марде зирак буд ва хабари марги Абубақр пин-
хон дошт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Зиракон донанд сир аз савсану хор аз суман.*

ЗИРАКМАНИШ زيرك منش зирактабиат, фаросатнок.

Аз он ҳайбаташ дар дил омад харос,
Ки зиракмениш диду зиракшинос. *Низомӣ*

ЗИРАКСОР زيركسار соҳиби идрок ва фаҳму шуурӣ ода-
ми бофаросат.

Ба ҷуди у нарасад дасти ҳеч зираксор,
Ба фазли у нарасад пой ҳеч донишманд. *Рудакӣ*

ЗИРВА а. ذروه 1. қуллан кӯҳ, сари кӯҳ; 2. баландӣ, ҷой
ва мақоми баланд.

Аркони чаҳондорӣ ба зирваи аъло расонид.
«Анвори Суҳайлӣ»

ЗИРЕҲ زره 1. либоси оҳанини ҷанговарони қадим барои
муҳофизат аз тирӯ шамшер.

Ин зиреҳ ба қадди хар кас, ки рост ояд, уро
пешвои лашкар кун. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Туркиву баҳри разм зиреҳ нест ҳоҷатат,
Мебошад оби дидаи ушшоқ ҷавшанат.

Ҳисрави Деҳлавӣ

2. дар «Шохнома» — номи даръёе дар Туркистони қадим.

Ба кишти ба оби Зирех баргузашт,
Ҳама сар ба сар ранҷи мо бод гашт. *Фирдавсӣ*

3. номи паҳлавони Турон.

Ба пури Зирех гуфт: Номи ту чист?
Зи туркони ҷангӣ туро ёр кист? *Фирдавсӣ*

ЗИРЕҲГАРӢ زره گری зирехсозӣ.

ЗИРЕҲМУӢ زره موی касе, ки муӢ чингила дошта бошад,
чингиламуӢ.

Манаш бо хирқай пашмин кучо андар каманд орам?
Зирехмуе, ки миҷгонаш раҳи ханҷаргузoron зад.
Ҳофиз

ЗИРИҚ زرک *ниг.* зирқ.

ЗИРИШҚ زرشک меваи як навъ дарахти хурд, ки сурх ва
турш мебошад, анбарборис.

Рух зи дида бикошта ба сиришқ
В-он сиришқаш ба ранги тоза зиршқ. *Унсурӣ*

ЗИРҚ||ЗИРИҚ زرک *ниг.* зиршқ.

ЗИРНИХ زرنيخ *ниг.* зарних.

ЗИРОАТ ا. زراعت 1. деҳқонӣ, киштукор.

Ҳоҷа Аҳрор ҳарчанд ботамавул буда, хотири
муборак ба ваҷҳи зироат доштаанд ва маҳсули онро
сарфи фуқаро ва масокин мекардаанд.

«Таърихи Сайидроқим»

Ин лашқариён аз савора ва пиёда... зироат ва
ҳаросат мекунад. *«Ҳазору як шаб»*

2. кишт.

ЗИРОБ а. زراب зарбати шамшер, задан бо шамшер, шам-
шерзанӣ.

Арбоби он ҳиробу зироб роҳи гурезу парҳез ги-
рифтанд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Он яке чашмаш бикандӣ аз зироб
В-он дигар гушаш даридӣ ҳам ба тоб. *Румӣ*

ЗИРОМ а. حرام 1. ҳезуми реза, ки бо он оташ даргиронанд,
пешдаргирон, оташафрузанда; 2. маҷ. ҷангҷӯ, ҷангафруз,
оташдиҳандаи ҷанг.

Тоҷиддини Зангӣ, волии Балх, ки зиромӣ он
фитна буд, ба Марвруд тохт. *«Таърихи Ҷаҳонқушо»*

ЗИРОМАТ а. حرّامت 1. оташ, шуълаи оташ; 2. ҷило,
дурахшандагӣ.

Машраи мулку давлат... ба зиромати шамшери
обдор софӣ шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗИРОР а. حرار ба ҳамдигар зарар расонидан; зараррасонӣ;
◇ масҷиди Зирор масҷиде буд, ки мунофиқон дар замони
Муҳаммади пайғамбар сохта буданд; масҷиди аҳли
зирор сохтан мунофиқӣ кардан, дуруягӣ кардан.

Бар маҳак зан кори худ, эй марди кор,
То насозӣ масҷиди аҳли зирор. *Румӣ*

ЗИРОЪ а. ذراع 1. газ; ченакест аз оринҷ то нӯги ангушти
миёна (тахминан 48 см).

Дар тамуз ниҳоят аз як зироъ то ду зироъ дар
замин ва куҳ сироят кунад. *Аҳмади Дониш*

2. андоза қардан, чен қардан.

Шеър бодаест, к-аш кунанд ибдоъ
Аз мафоилу фоилот зироъ. *Ҷомӣ*

ЗИРОЯТ а. زرايت айбдор қардан, масҳара қардан.

ЗИРС а. ضرس дандон, дандони ашқ.

ЗИРФУН زيرفون навъе аз дарахти санҷид, ки мева надорад
ва гули он дар тиб ба кор меравад.

ЗИРҶОМ||ЗАРҶОМ а. ضرغام шер.

Зи тоби ҳамлаи ӯ гоҳи кина сушт шавад
Дами наҳангу дили пилу панҷаи зирҷом.

Убайди Зоқонӣ

Ғар қазо бо ман нависад меҳнати айёмро,
Илтиёми захм созам панҷаи зирҷомро. *Турғал*

ЗИРӢХ а. ذيروخ он кӣ руҳ дорад, ҷондор, зинда.

Ҳеҷ аломате ва осоре аз зирӢх ва зичасад дар
ҳаво ё дар баҳр дидӣ? *Аҳмади Дониш*

ЗИСТ زيست *асоси замони гузаштаи* зистан.

ЗИСТ زيست зиндагӣ; зисту зиндагонӣ ҳаёт, тарзи умргу-
заронӣ, рафтор.

Тасвири зисту зиндагонӣ ва айшу ишрати ӯ
гоҳ аз доираи одоб берун мебарояд. *Аҳмади Дониш*

ЗИСТАН زيستن зиндагонӣ қардан, зиндагӣ қардан, умр
дидан.

Хурдан барои зистан шукр қардан аст,
Ту муътақид, ки зистан аз баҳри хурдан аст. *Саъдӣ*

Чунон бизӣ, ки агар хоки раҳ шавӣ, касро
Ғубори хотире аз раҳгузори мо нарасад. *Ҳофиз*

ЗИФ а. زيف 1. пули зару нуқраи носара, қалбақӣ; 2. маҷ.
сохтакорӣ, қаллобӣ.

Ман бад-ин макру ҳила зар надихам,
Бар раҳи зифаш устод кунам. *Ҳаққок*

ЗИФАӢ а. ذيفن *ниг.* зуфан.

ЗИФДАЪ||ЗИФДЕЪ а. ضفدع 1. қурбоққа, ғук.

Зифдаъро андар баъзе шахрҳои Хуросон вазақ
гуянд. *«Захираи Хоразмшоҳӣ»*

2. касалиест, ки аз он ғадуди зери забон варам карда
сахт мешавад.

Зифдаъ ғуддаест сахт, ки андар бунӣ забон падид
ояд... ва ин иллат бад-ин ном аз баҳри он хонанд,
ки лавни он лавнест омехта аз лавни зуфон (забон)
ва сабзии рағҳои ӯ ҳамчун ранги вазағ.
«Захираи Хоразмшоҳӣ»

ЗИФОФ а. زفاف 1. туй, туйи никоҳ; 2. фиристодани арус
ба хонаи домод.

Баъд аз зифоф салоту садақот ба мустаҳиққон
расониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗИФТ а. زفت қатрон, моддаи сиёҳи ғафс, ки дар бинокорӣ
ва роҳсозӣ кор фармуда мешавад; қир.

Берунаш ба қиру зифт татлиа ёфта буд.

«Равзат-ус-сафо»

ЗИЧ I زيچ *ниг.* зич.

ЗИЧ II زيچ ҳазл, шӯҳӣ, базла; ҳаҷв, тамасхур.

ЗИЧ III زيچ анбух, чафс.

ЗИШТ زشت бад, қабех, бадафт, бадшакл, баднамо; муқо-
били зебо(й).

Зишт бояд диду ангорид хуб,
Заҳр бояд хурду ангорид қанд. *Робиаи Балхӣ*
Зишту зебо ҳар чӣ бинӣ, дасти рад бар вай мазан.
Зарбулмасал

◇ зишту зебо *адш.* шеъре, ки як мисрааш мадҳ ва мисраи дигараш ҳаҷв аст.

ЗИШТЬЁД زشتياد ғайбат, бадгуй дар ғиёби касе.

Ба ту бозгардад ғами ошиқӣ,
Нигоро, макун ин ҳама зиштьёд. *Рӯдакӣ*

ЗИҒ زيغ буръё.

ЗИҒБОФ زينغاب буръёбоф.

Зиғбофонро бо вашшибофон наниҳанд,
Таблзанро нанишонанд бари руднавоз.

Абулаббоси Аббосӣ

ЗИҒОЛ زينغال қадах, чом, пиёлаи калон, коса; ◇ зиғол шигуфонидан *киноя* аз қадах пур аз маи сурх кардан.

Шукуфт лола, ту зиғол бишкуфон, ки ҳама
Ба даври лола ба каф барниҳода беҳ зиғол. *Рӯдакӣ*

ЗИҒС а. ضغث дастаи гиёҳи хушқу тар бо ҳам омехта.

ЗИҚ а. ضيق тангӣ.

Аз қасрати асокиру зиқи бисот халқ
Дар хонаҳо кунанд дигар фикри киштукор. *Восифӣ*
зиқи ҳол тангии аҳвол, саҳтии вазъият.

Лашкари Рай... ба сабаби зиқи ҳол ва қиллати
зод ва инқитон имдод ба ҷониби Муҳаммадбод
нишастанд. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

ЗИҚУННАФАС а. ضيق النفس тангин нафас, тангнафасӣ,
дамкутоҳӣ.

Гулӯе ҳаво даркашид, эй шигифт,
Ба зиққуинафас коми гетӣ гирифт. *Низомӣ*

ЗИҲАЁТ а. ذبيحيات соҳибҳаёт, барҳаёт, зинда, чондор.

Зиҳаёте, ки кост ё афзуд,
Ҳам аз у часту ҳам дар у осуд. *Бедил*

ЗИҲАҚ а. ذبيحى соҳибҳақ, мустаҳиқ, ҳақдор.

ЗИҲОМ I а. زحام анбуҳӣ; издиҳом, тудан мардум.

Машраби ширин набувад бе зиҳом,
Даъвати мунъим набувад бе фақир. *Саъдӣ*

ЗИҲОМ II а. زحام заҳмат додан; заҳмат, ташвиш.

Чун кашонандат бад-ин ҳила ба дом,
Љумла бинӣ баъд аз он ондар зиҳом. *Румӣ*

ЗИҲОНАТ а. ذهانت хушъёри, зирақӣ, фаросат.

... Қамоли зиҳонат ва вуфури киёсати он ҷаноб
мутасаввар буд... «*Равзат-ус-сафо*»

ЗИҲОР I زهار *ниг.* заҳор.

ЗИҲОР II а. زهار ҳақоратест, ки агар мард бо он зани
худро дашном диҳад, мувофиқи шариати ислом, зан ба
вай ҳаром мегардад.

ЗИҲОРА а. ظهارة абраи чома; руйчома.

Қабоҳоро зихорае пушиш карданд.

«*Таврихи Ҷаҳонқушо*»

ЗИҲӢ زهى *калимаи нидо* аҳсант!, боракалло!, хушол,
офарин!, таҳсин!, марҳабо!

Зиҳӣ, саворҷавони тавонгар аз раҳи дур
Ба хизмат ояд некӯсиголо некандеш! *Рӯдакӣ*

Саббоғ гуфт: Зиҳӣ ба хатти созгор, ки ин ҳар
ду неъматро ба ман раҳнамоӣ карда...

«*Ҳазору як шаб*»

◇ зиҳӣ саодат! чӣ хушбахтист!; зиҳӣ тасавури ботил,
зиҳӣ ҳаёли муҳол! дар мавриде гуфта мешавад, ки
касе тақлифи иҷронашавандаро ба миён оварад; зиҳӣ
ҳаёти нақуному мурдане басаодат! дар бораи касе
гуфта мешавад, ки дар вақти зинда буданаш номаш
баланд буда ва баъд аз мурдан ҳам ўро бо некӣ ёд
мекунанд.

ЗИЧ||ЗИЧ زيچ *нуч.* чадвали нучумӣ бо нишондоди
вазъияти ситорагон, ки ба асоси он тақвими тартиб
медоданд.

... Абдурахмони Хозин дар улуми риёзи мусанна-
фот дорад ва «Зичи сафоеҳ» аз муаллифоти ўст.*
зичи Улугбек чадвали нучумии Улугбек; зич бастан
а) аз рӯи нучум толетро санҷидан; б) *маҷ.* кореро
ба итмом расонидан, саранҷом додан.

Зич дар ишқ чу ман кас натавонад бастан,
Ман зи Табрезам, агар Хоҷа Насир аз Тус аст.
Мӯҳсини Таъсир

ЗИЧАСАД а. ذبيحسد он кӣ дорон ҷасад бошад, дорон тан,
зинда.

ЗО а. ظа *ниг.* изғӣ.

ЗОБ I زاب 1. сифат, хосият.

Пушаймон нашуд, ҳар кӣ некӣ гузид,
Кӣ бад зоб дониш наёрад мазид. *Фирдавсӣ*
2. чашма; 3. чашм.

ЗОБ II а. زاب дарахти талхи заҳрдор аз қабилӣ ҳанзал
ва зақум.

ЗОБГУР||ЗОБГУР زابگور|زابغر пурбод кардани даҳон ва
лунҷро бо даст задан, то ки бод берун барояд, чиртак.

Ман кунам пеши ту даҳон пурбод,
То занӣ бар лабам ту зобгуре. *Рӯдакӣ*

ЗОБИТ а. زباط 1. идорақунанда, ҳоким, нигоҳдоранда.

Дар он сол Хоҷа Гиёсиддини Симнонӣ зобити
моли Язд буд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. марди хушъёру тавоно, марди устувор; хирадманд.
Моро худованде гумошт одилу меҳрубону зобит.
«Таврихи Байҳақӣ»

ЗОБИТА а. زباطه қонун, қонда, низомнома.

Ҳар касро ин маънӣ муяссар нашавад ва акнун
то чаҳд бошад, мо ин зобита нигоҳ дорем.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Дар қавонини маъдалатгустарӣ... аз қондаю
зобитаи аслоф нагузарӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗОБГУР زابغر *ниг.* зобгур.

ЗОВ I زاو дара, шикофии байни кӯҳҳо, гузаргоҳи танг
дар кӯҳҳо.

Аз он ҷо кашидан суй зови кӯҳ,
Бар он кӯҳи Албурз бурдан гурӯҳ. *Фирдавсӣ*

ЗОВ II زاو бинокор, меъмор.

Бас муносибсанъат аст ин шӯҳра зов,
Ки ниҳад бар ҷисми асп у узви гов. *Румӣ*

ЗОВАР I زاور *нуч.* номи сайёраи Зӯҳра.

ЗОВАР II زاور кувват, қудрат, иқтидор.

ЗОВАР III زاور маркаб, шутури боркаш.

ЗОВАР IV زاور ходим, хизматгор.

ЗОВИЯ а. زاويه 1. кунҷ, гуша, канор.

Дар зовияҳои чини зулфат
Сад хурдан ишқ дар миён аст. *Анварӣ*

зовияи мунфарича *мат.* кунҷи кушод.

Ва зовияи ХЛХ меҳтар аст аз қонма, вайро
мунфарича хонанд. *Ибни Сино*

зовияи қонма *мат.* кунҷи 90-дараҷагӣ, ки аз буридани
ду хатти рост ҳосил мешавад.

2. хучраи зоҳид.

Чашмаш кадом зовия ғорат намекунад?
Зулфаш кадом қоида барҳам намезанад? *Анварӣ*

зовияи гумномӣ *киноя аз* гӯшанишинӣ, дур аз мардум
будан.

Масъуд... аз сӯҳбати султон ва хадамоти девонӣ
истеъфо ва дар зовияи гумномӣ по ба доман кашид.

«Оташкада»

ЗОВЛОНА زاولانه *ниг.* завлона.

ЗОВУШ زاوش *ниг.* завош.

ЗОГ زاگ *ниг.* зок.

зод زاد *асоси* замони гуваштаи зодан.

ЗОД I زاد *шакли* кӯтоҳшудаи озод.

Ду бечода бикшоду овоз дод.
Ки шод омадӣ, эй ҷавонмарди зод! (1) *Фирдавсӣ*

ЗОД II زاد зода, фарзанд.

Дили равшани номвар шуд сиёҳ,
Ки то чун кунад бад бад-он зоди шох. *Фирдавсӣ*

◇ зоду бум ҷое ки кас дар он зоида шудааст, кишвар.

Зараш доду гавҳар ба шукри қудум,
Бипурсидаш аз гавҳару зоду бум. *Саъдӣ*

ЗОД III а. زاد туша, хурок; зоди сафар тушаи роҳ.

Макорими ту ба офоқ мебарад шоир,
Аз у вазифаву зоди сафар дареғ мадор! *Ҳофиз*

ЗОД IV а. زاد номи ҳарфи ҳаҷдаҳуми алифбои арабин
точикӣ ض, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 800 баробар
аст.

ЗОДА زاده зодашуда, таваллудшуда, мутаваллид; фарзанд,
бача, авлод.

Зодагон чун раҳим бипардозанд,
Сафари марғи хешро созанд. *Саной*

На ҳар зан зан бувад, ҳар зода фарзанд,
На ҳар гул мева орад, ҳар нае — қанд. *Низомӣ*

ЗОДАН زادن 1. зоида шудан, таваллуд ёфтан.

Ҳар он кас, ки зод у зи модар, бимурд.
Зи дасти аҷал ҳеҷ кас ҷон набурд. *Фирдавсӣ*

2. зоида, бача овардан.

Яке пур зод он хунарманд моҳ,
Чӣ гуна сазовори дайҳиму гоҳ! *Фирдавсӣ*

ЗОДБУД||ЗОДБУМ زادبود||زادبوم ҷои таваллуд, зодгоҳ,
ватан.

Нури ҳақро кас начӯяд зодбуд,
Хильати ҳақро чӣ ҳоҷат тору пуд! *Румӣ*

Аз зодбум муфорақати безарурат аз ақл дур аст.
Авфӣ

ЗОДСАРВ زادسرو *киноя аз* одами озод.

Зодсарви родмарде бар чаман пажмурда шуд,
Абри туфонбор гуё бар чаман бигрифтӣ. *Ҳоҷонӣ*

ЗОДУБУД زادوبود сармоя ва асбобу анҷоми зиндагӣ;
будушуд.

Меҳри зодубуд бар ҷоншон танад,
Қоҳиливу ҷаҳлашон бар ман танад. *Румӣ*

ЗОЕЪ а. ضايح 1. талаф, нобуд; барбод.

Наҳоҳӣ, ки зоеъ шавад рӯзгор,
Ба нокордида мафармой кор. *Саъдӣ*

Ҳасан гуфт: Чизе доштам, зоеъ шуд.
«Асрори тавҳид»

зоеъ гардонидан (*ё* кардан) а) талаф кардан; нобуд
кардан, барбод додан, беҳуда сарф кардан.

Замини шӯра сунбул бар наёрад,
Дар у тухми амал зоеъ магардон. *Саъдӣ*

б) гум кардан.

Аз ҷиҳати он, ки Сулаймон ангуштарӣ зоеъ кард,
мулк аз вай бирафт. *Хайём*

2. бесамар, бефоида, беҳуда.

Алҳақ, ки дар он саъй пайваста ояд, ... зоеъ ва
бесамара намонад. *«Калила ва Димна»*

3. бенигаҳбон, беназорат.

Чун дид, ки чамъ ба намоз машғуланд ва аз рахт-
хо дуранд ва қумошхо зоеъ аст, қасд кард, то
рахте бибарад. *«Асрори тавҳид»*

ЗОИД а. زائد зиёдшаванда, зиёда, бисъёр.

Миқдори шаб аз рӯз фузун буд бадал шуд:
Ноқис ҳама инро шуду зоида ҳама онро. *Анварӣ*

Ҳасми ту ҳаст ноқису моли ту зоида аст,
Қ-ат бахт тобеъ асту ҷаҳонат мусоид аст. *Манучехрӣ*

ЗОИДАН زائيدن *ниг.* зодан 2.

ЗОИДУЛВАСФ а. زائدالوصف аз васфу баён берун; баён-
ношуданӣ, аз ҳад зиёд, фавқулодда.

Сархангзода... ақлу киёсате зоидулвасф дошт.
Саъдӣ

ЗОИЛ а. زائل нобуд, маҳв, фонӣ; нопадид; соқит.

Иштиробӣ беҳудиҳо дидам аз мавҷи шароб,
Бесуботнҳои шахси зоилам омад ба ёд.

Заҳири Форъбӣ

зоил шудан (*ё* гаштан) нест шудан, гум шудан.

Не ғамн ёр аз дилаш зоил шавад,
Не таманноӣ дилаш ҳосил шавад. *Ҷомӣ*

Чун ҳолати ҳасм дидам, билкул хавф аз ман зоил
шуда, хун дар аъсоб ҷорӣ кардам. *Аҳмади Дониш*

ЗОИР I а. زائر кесе, ки зиёрат мекунад, зиёраткунанда, ба зиёрат раванда.

Он обро дар он ҳавз ҳамегиранд, то талаф нашавад, то мардуми дияю зоиронро кафоф бошад.
Носири Хисрав

Хар чӣ з-ин сӯ доғ кард, аз сӯи дигар ҳадъя дод,
Шоиронро бо лагому зоиронро бо фасор. *Фаррухӣ*

ЗОИР II а. ضائر зиёнрасонанда, зиёнкунанда.

Давлати зоир ба гоҳи сулҳи ту нофеъ шавад,
Давлати нофеъ ба гоҳи хашми ту зоир шавад.

Манучехрӣ

ЗОИРА а. ضائرة муаннаси зоир II.

Муъминон аз дасти боди зоира
Чумла биншастанд андар доира. *Румӣ*

ЗОИЧА زايچه *нуч.* 1. он чӣ ки мунаҷҷимон баъд аз муайян кардани мавқеи ситораҳо дар бораи вуқӯи ҳодисае пешакӣ муайян мекардаанд; 2. чадвали нучум, ки мунаҷҷимони қадим дар вақти таваллуди кесе гӯё барон пешгӯӣ кардани толеи вай тартиб меоданд,

Зоичаи ҳикмати тавқеи роз
Нест магар, к-ин рақами дилнавоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЗОИҚА а. ذايقة чашой, маза, таъм, завқ.

Зоиқаро дода ба рӯи забон,
Ком зи ширинию шури ҷаҳон. *Ҷомӣ*

Имтиёзе зи баду нек намесозад кас,
Рафта аз зоиқаҳо тафриқан захру шакар. *Мулҳам*

ЗОҚ||ЗОҒ||ЗОҒ||ЗОҶ زاک||زاگ||ازاغ||ازاج номи умумии намақҳое, ки аз туршии гӯгирд ҳосил мешаванд, ҳамчун даҳани фаранг, замч ва ғ.

ЗОКИР а. ذاکر 1. зикркунанда, ёдоваранда.

Сари мӯем назар кун, ки ман андар тани хеш
Як сари мӯй надонам, ки туро зокир нест. *Саъдӣ*

2. гӯянда, воиз.

Ришҳанде кардаанд он мункирон
Бар масалҳову баёни зокирон. *Румӣ*

3. саногӯй, мадҳкунанда, маддоҳ.

ЗОЛ I а. ذال номи ҳарфи ёздаҳуми алифбон арабии тоҷикӣ ذ, ки дар ҳисоби чумалу абҷад ба 700 баробар аст.

... Ки дол низ чу зол аст дар китобат, лек
Ба шашсаду наваду шаш кам аст дол аз зол. *Анварӣ*

ЗОЛ II زال 1. пир, мӯсафед, солхурда, одами фартут.

Чӣ хуш гуфт золе ба фарзанди хеш,
Чу дидаш палангафкану пилтан. *Саъдӣ*

... Ки золи дерумре дар ҷаҳон буд,
Ба пири даҳр гӯё тавъаман буд. *Фитрати Зардӯз*

2. номи падари Рустам, ки сафедмӯй зоида шуда буд, уро Золи Зар ҳам номидаанд; ◇ золи кӯзпушт *киноя аз осмон; (ин) золи сарсафеди сияҳдил киноя аз дунё.*

Ин сарсафед золи сияҳдил талоқ деҳ.

Инак бубин муояна фарзанди шавҳараш. *Ҳоқонӣ*

ЗОЛИМ а. ظالم ситамгар, зулмкунанда, мардумозор, бедодгар; муқобили раҳим II.

Золимеро хуфта дидам ними рӯз,
Гуфтам: Ин фитнаст, хобаш бурда бех! *Саъдӣ*

... Гуфт: Бале, марде фосиқ, фочир, ғаддор,
нобакор, саффоқ ва золим аст. *Аҳмади Дониш*

ЗОЛЛ а. ضال кесе, ки ба залолат афтада, аз роҳи рост берун баромадааст, гумроҳ.

Шарм надорӣ, ки ба мутобаати ин золи музилл
сар фуруд меорӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗОЛУ زالو шуллуқ, зулуқ.

ЗОМАҲРОН||ЗОМҲАРОН زامهران *тиб.* доруи зидди захр, подзаҳр.

Назди он шоҳи замин кардаш паём,
Доруе фармой зомаҳрон ба ном. *Рӯдакӣ*

ЗОМИЁД زاميد 1. номи рӯзи 27-уми моҳи шамсӣ дар солшумории қадими форсӣ, ки ҳар як рӯзи моҳ номи махсусе доштааст; 2. номи фариштаи муаккали ин рӯз.

Чун рӯзи зомиед наёри зи май ту ёд,
Зеро ки хуштар ояд май рӯзи зомиед? *Масъуди Саъдӣ*

ЗОМИН а. ضامن замонаткунанда, кафил, кафолатдиҳанда.

Маро имшаб, эй шаб, ту дилсӯз бош,
Дар ин тирағӣ зомини рӯз бош! *Ҳочу*

... Он чӣ зомин шуда будам, ба тамомӣ адо кунам.
«Анварӣ Сухайлӣ»

◇ зомини тан кесе, ки ба каси гунаҳкор ё қарздор замонат кунад, то ўро дар сурати талаб шахсан ба маҳкама ё қозӣ супорад.

ЗОМИР а. زامر кесе, ки най менавозад, найнавоз.

То чаман ҳар сол аз овози мурғони баҳор
Бар мисоли маҷлисе пур руду созу зомир аст...
Муиззӣ

ЗОМҲАРОН زامهران *ниг.* зомаҳрон.

ЗОНИЯ а. زانية муаннаси зонӣ.

Агар зония будӣ, филҳол сиёҳу табоҳ шудӣ.
«Равзат-ус-сафо»

ЗОНУ زانو банде, ки устухони сонро бо устухони соқ мепайвандад; ◇ *зону задан а)* таъзим ва эҳтиром кардан.

Хум, ки аз даръе дар ў роҳе бувад,
Пеши ў Ҷайхунҳо зону занад. *Румӣ*

б) нишастан, бо адаб нишастан; *маҷ.* ба таомхӯрӣ тайёр шудан.

Гиреҳ вақти пухтан бар абру задӣ,
Чу пухтанд, бо хоҷа зону задӣ. *Саъдӣ*

зонуру айнак сохтан сар ба зону гузошта ба фикр ғутавар шудан.

Сар омад умру дорам аз саводи дида навмедӣ,
Шаби хичрон чу созам айнаки худ ҳар ду зонуру.
Мушфиқӣ

ба зонун адаб даст ниҳодан *киноя аз* иззату эҳтиромро баҳо овардан.

Зонуи шутур бубасту биншаст,
Бинҳод ба зонуи адаб даст. *Ҷомӣ*

ЗОНУБАНД زانوبند *ресмон, тасма ва ё чизи дигаре барои бастанӣ зону (махсусан барои бастанӣ зонуи зиндонӣ).*

Кушодам ҳар ду зонубандаш аз даст.

Чу мурғе, к-аш кушоияндаш ҳабонл. *Заҳири Форъёбӣ*

ЗОНӢ а. زانى зинокор, зинокунанда, марди зинокунанда.

Ҳар кӣ зонӣ ва сорикро кофир намедонад, у низ кофир аст. «*Равзат-ус-сафо*»

зор асоси замони ҳозираи зоридан.

«зор суффикси исмсоз макони бисъёри чизеро ифода мекунад, мас. 'гулзор', 'лолазор'.

ЗОР I زار 1. нола, гирья, фиғон, оҳ, фаръёд.

Гирифташ камарбанду афганд хор,
Хуруше баромад зи туркон ба зор. *Фирдавсӣ*

зор-зор гирьяи бисъёркунанда.

Гуфтам: Баҳона нест, ту худ холи ман бибин,
Мапзир узри банда, агар зор-зор нест.

Шамси Табрезӣ

нолаи зор гирья ва нолаи бо овози баланд, нолаи бисъёр, гирьяи саҳт.

Бар нишони пой маҳмил дар раҳи водни ишқ
Нолаҳои зори Махфӣ чун ҷарас бошад маро. *Махфӣ*
зор гиристан саҳт гирья кардан.

Ин бигуфт ва зор бигирист ва мо ҳама низ гиръён шудем. *Аҳмади Дониш*

2. нолон, гиръён, гирьякунон, ашкрезон.

Дид аз зораш, ки у зори дил аст,
Тан хуш асту у гирифтори дил аст. *Румӣ*

зор шудан нолону гиръён шудан.

Ёре, ки дилам зи баҳри у зор шудааст,
У ҷои дигар ба ғам гирифтор шудааст.
Ман дар талаби доруи худ чун кушам,
Чун, он ки табиби мост, бемор шудааст. *Хайём*

3. хор, бадбахт, парешон; заиф, нотавон, очиз.

Сухан ҳар чӣ бар банда душвортар,
Дилаш хастатар з-ону тан зортар. *Фирдавсӣ*

зору диҷам парешон, андӯҳгин.

Бо мани дилшудаи зору диҷам
Хуб шуд оқибат аз рӯи карам... *Восифӣ*

ЗОР II|**ЗОРР** а. زار зарардиҳанда, зиёновар, зараррасон, зарарнок.

Сябон зорру шерони дарранда дар он ҷо маскан доштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗОРА زاره зорӣ, гирья, нола.

Ҳазор зора кунам, нашнаванд зории ман,
Ба хилват-андар наздики хеш зора кунам. *Дақиқӣ*

ЗОРЕЪ а. زارع касе, ки машғули киштукор аст, коранда, деҳқон, кашоварз.

Аксари тумонҳои Бухоро рӯй ба харобӣ ниҳода,
зореин ба воситаи зулму ҷаври уммол аксари деҳаҳоро партофта, рӯ ба Қазалӣ ва хоки рус ниҳоданд ва соҳиби обу замин гаштанд. *Аҳмади Дониш*

ЗОРИБ а. ضارب касе, ки мезанад, зананда; зарбзананда, сикказананда.

Ҳар оина лаби ширин ҷавоби талх диҳад,
Чунон ки соҳиби нушанд, зорибӣ нешанд. *Саъдӣ*

ЗОРИДАН زاریدن зорӣ кардан, нолидан, илтиҷо кардан.

Бизорид вақте зане пеши шӯй,
Ки дигар маҳар нон зи баққоли куй! *Саъдӣ*

ЗОРИЧ||**ЗОРИЧ** زارچ||زارچ як навъ мевани буттағӣ, ки онро дар ҳуҷрок кор мефармоянд, зирк, зиршк, анбарборис.

ЗОРР а. زار ниг. зор II.

ЗОРРА а. ضاره муаннаси зорр; сибъи зорра ҳайвоноти ваҳшии зараррасон, ҳайвоноти ваҳшии дарранда.

Танҳо будам, ваҳшат мегирифтам ва аз зарари сибъи зорра меандешидам. *Аҳмади Дониш*

ЗОРИ زارى гирья, нола, фиғон, фаръёд, тавалло; талаби нмдод.

Бинол, булбул, агар бо манат сари ёрист,
Ки мо ду ошиқи зорему кори мо зорист. *Ҳофиз*
Аз муҳаббат нолаву зорӣ намеояд ба гӯш,
Махфӣ, хорошикофи кӯҳсоронро чӣ шуд? *Махфӣ*

ЗОСТАР زاستر 1. шакли кӯтоҳшудаи з-он сӯтар, ки маънои 'аз онтарафтар', 'дуртар' дорад.

Ситора надидам, надидам рахе,
Ба дил зостар мондам аз хештан. *Абушақури Балхӣ*
Биншаст офтоб ба паҳлуи ту зи кадр,
Чархаш бидиду гуфт, ки эй хира, зостар!

Шамси Фахрӣ

2. барзиёд, бештар.

ЗОТ а. ذات 1. фалс. ҳастӣ, ҳақиқати ҳар чиз, асл, моҳият. Сурати ишқ туву бесуратӣ,
Ин адад андар адад омад, на зот. *Шамси Табрезӣ*
... Ҳамаи асмо мазоҳири зотанд. *Ҷомӣ*

2. ҷисм, бадан.

Соя бо зот ошно бошад,
Соя аз зот кай ҷудо бошад? *Саной*

Ҳар нафасе, ки фуру меравад, мумидди ҳаёт аст
ва чун бармеояд, муфареҳи зот. *Саъдӣ*

3. нафс; сиришт, ниҳод.

Ба фикрат ҳозирӣ авқоти худ бош,
Бибошӣ бо касон, бо зоти худ бош! *Носири Хисрав*
Ҳеҷ кас ба мардум аз зоти у наздиктар нест.
«Калила ва Димна»

◇ зоти хешро дидан худро шинохтан.

ЗОТИЯ а. ذاتيه аслӣ, табиӣ.

... Ба нури зотия, ки ҷиҳати баҳои ўст, кашфи маъқулот кунад. *Аҳмади Дониш*

ЗОТУЛБАЙН а. ذاتالبين муносибат ва робита дар байни ду кас ё ду қавм.

Гирди хилоф нагардӣ ва дар ифсоди зотулбайн
саъй намой, ки мардум бо Язид байъат кардаанд.
«Равзат-ус-сафо»

ЗОТУЛБУРУЧ а. ذاتالبروج нуч. фалаки ҳаштум, ки бурҷҳои дувоздаҳгона доштааст.

Ё муроди ман барояд з-ин хуруҷ,
Ё зи бурҷи дигар аз зотулбуруҷ. *Румӣ*

ЗОТУЛИМОД а. ذاتالعماد соҳиби сутунҳо, соҳиби бинои баланд (сифати боғи Ирам).

Ҷаҳонро ба фармони чандин билод
Сутуни дари туст зотулимода. *Низомӣ*

ЗОТУЛКАБАД а. ذاتالكبد тиб. газаки ҷигар, варами ҷигар.

ЗОТУЛЬЯМИН *а.* ذات اليمين 1. тарафи дасти рост, суи рост; 2. *мач. д.* одамони савобкор; *муқобили* зотушшимол.

ЗОТУЛЧАНБ *а.* ذات الجنب *тиб.* газакки пардаи шуш, варами пардаи шуш, плеврит.

... Нафас танг мешавад ва бемору табиб ҳар ду пиндоранд, ки зотулчанб аст ва... он зотулкабад бошад. «Захираи Хоразмшоҳӣ»

ЗОТУРРАҲИМ *а.* ذات الرحم *тиб.* газакки бачадон.

ЗОТУРРИЯ *а.* ذات الريح газакки шуш, варами шуш.

ЗОТУССАДР *а.* ذات الصدر варами пардаи сина; чамъ шудани чирку мадда дар шуш.

Саддаю исхолу истискою сил,
Қасру зотуссадру лазъу дарди дил. *Румӣ*

ЗОТУШШИМОЛ *а.* ذات الشمال 1. тарафи дасти чап, суи чап; 2. *мач.* гунаҳкор; *муқобили* зотульямин.

... Ҳам ба тақлиби ту то зотульямин,
Ё суи зотушшимол, эй рабби дин! *Румӣ*

ЗОТӢ ذاتى мансуб ба зот.

Ва бибояд донист, ки чавҳар зотист анвои чавохирро ба хилофи араз, ки зотӣ нест аҷноси аърозо.
Насириддини Тусӣ

ЗОФА زافه 1. гиёҳест монанди саримсоқи қуҳӣ; 2. хорпушт, хорпуштак.

Рӯю ришу гарданаши гуфтӣ барои хандаро
Дар биёбон зофае таркиб кардӣ бо кашаф.
«Луғати фурс»

ЗОХИР *а.* زاجر пуроб, сероб; мавҷзананда.

Асли маҷдаш собит асту қутби чоҳаш сокин аст,
Наҷми фазлаш зоҳир асту баҳри ҷудаш зоҳир аст.
Муизӣ

ЗОЯНДА زاینده 1. *сифати феълӣи замони ҳозираи* зояндан; 2. зане, ки мезояд, модар.

Бад-у аждаҳо гуфт: Номи ту чист?
Ки зояндаро бар ту бояд гирист. *Фирдавӣ*

ЗОҒ I زاغ 1. як навъ паррандае, ки параш сиёҳ аст, шурнул.

Зоғе равиши кабки дарӣ меомӯхт,
Он даст надоду раҳи худ рафт зи даст.*

зоғи ало калзоғ; 2. *мач.* шаб, торикӣ.

Чу хуршед барзад сар аз пушти зоғ,
Замин шуд ба кирдори равшан чароғ. *Фирдавӣ*

3. *киноя* аз зулф.

Афсус, ки атрофи гулат хор гирифт,
Зоғ омаду лоларо ба минқор гирифт,
Симоби занаҳдони ту овард мидод,
Шанҷарфи лаби лаъли ту зангор гирифт. *Маҳастӣ*

◇ **зоғи** камон гушан камон.

Биёмад ҳамон гоҳ Чингиш чу бод,
Ду зоғи камонро ба зеҳ барниҳод. *Фирдавӣ*

зоғи сиёҳашро **чуб** задан кофтуков кардан ва хабаре аз аҳволи касе ба даст овардан; **зоғи** ҳасрат гирифтган таъна задан, истехзо кардан.

Санги ибрат бар дили дарवेशи ҳастихоҳ зан,
Зоғи ҳасрат бар дили диндори дуньёхоҳ гир.
«Баҳори Аҷам»

ЗОҒ II زاغ кабуд, азрақ, нилгун.

Яке боғбон андар он боғ буд,
Дили сахташу дидан зоғ буд. *Асади Тусӣ*

ЗОҒ III زاغ *ниг.* зок.

ЗОҒАР زاغر *ниг.* жоғар.

ЗОҒВАР زاغور лаклак.

Гар надоғи зи зоғвар булбул,
Бингараш гоҳи нағмаву ғулғул. *Асади Тусӣ*

ЗОҒСОР زاغسار 1. зоғмонанд; 2. *мач.* сабукмағз, камхушу бедониш.

Аз ин зоғсорони беобу ранг
На хушу на дониш, на ному на нанг. *Фирдавӣ*

ЗОҒИБ *а.* ذاهب раванда, гузаранда, ғойбшаванда.

... Дар бихору қифор, билоду амсори у, бар содиру ворид, оид ва зоғиби туччору туллоб арзоқ мафтӯх гардонид. «Равзат-ус-сафо»

ЗОҒИД *а.* زاهد касе, ки хоҳони дуньё нест, гушанишин, парҳезгор, порсо, он кӣ тарки дуньё кардааст; диндор.

Дасти чу мане, ки чому соғар гирад,
Ҳайф аст, ки у дафтари минбар гирад,
Ту зоҳиди хушкию манам фосиқи тар,
Оташ нашунидаам, ки дар тар гирад. *Хайём*

Зоҳид, ки дирам гирифтӣ динор,
Зоҳидтар аз у касе ба даст ор! *Саъдӣ*

ЗОҒИДӢ زاهدى гушанишинӣ, парҳезгорӣ, тарки дуньё; диндорӣ.

Май хурдану гирди неқувон гардидан,
Бех з-он, ки ба зарқ зоҳидӣ варзидан.
Гар ошику маст дӯзахӣ хоҳад буд,
Пас руи бихишт кас нахоҳад дидан. *Хайём*

Чун хусни оқибат на ба риндию зоҳидист,
Он бех, ки кори худ ба иноят раҳо кунанд. *Ҳофиз*

ЗОҒИК *а.* ضاحك касе, ки бисъёр механдад, хандон; масҳарабоз.

Лаби лаъл зоҳик, хамаи чаъд кофир,
Руҳи хуб лоеҳ, сари зулф ломеъ. *Манучехрӣ*

ЗОҒИЛ *а.* ذاهل бепарво; ғофил; фаромушқор.

Дидан басират аз мулоҳизаи ин маонӣ ғофил
ва зоҳил мабод. «Таърихи Фаршита»

Як замон з-ин қибла гар зоҳил шавӣ,
Сухраи ҳар қиблаи ботил шавӣ. *Румӣ*

ЗОҒИР I *а.* زاهر тобон, дурахшон, мунаввар.

Он бадри зоҳире, ки муқаддар шуд аз азал
То ҳашр дар манозили давлатмасири ту.

Заҳири Форъбӣ

ЗОҒИР II *а.* ظاهر 1. ошқор, падидор, равшан, аён, маълум, возеҳ.

Он нури пок зоҳиру шахси ту мазҳар аст,
Бошад миёни зоҳиру мазҳар дуй маҳол. *Ҷомӣ*
зоҳир гардонидан нишон додан, маълум кардан.

Мулло Хол гуяд: ... Ғалабаи фақр маро бар он дошт, ки худро ба мири асас зоҳир гардонам.

Аҳмади Дониш

2. шакл, ҳолати берунӣ.

Гуфт: Бар зоҳираш айб намебинам ва дар ботинаш ғайб намедонам. *Саъдӣ*

Зоҳир аз шайху ботин аз шайтон. *Зарбулмасал*

3. берун, хорич; зоҳири... дар беруни...

... Ва зоҳири Астаробод чанги саҳт карданд.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ба зоҳир танидан ҳукм кардан аз рӯи зоҳир.

Қозиёне, ки ба зоҳир метананд,

Ҳукм бар ашколи зоҳир мекунанд. *Румӣ*

ЗОҲИРАН *а.* ظاهراً аз рӯи намуди берунӣ.

Зоҳиран шӯридаву шайдо шудам,
Лек дар ботин ҳамонам, ки будам. *Румӣ*

Дардмандии мани суҳтаи зору назор
Зоҳиран ҳоҷати тақриру баён ин ҳама нест. *Ҳофиз*

ЗОҲИРБИН *ниг.* ظاهرين касе, ки фақат ба шакли берунии

ҳар чиз эътибор медиҳад, вале ба ботин, ба мазмунаш кордор нест.

Пеши зоҳирбин чи қалбу чи сара,

У чи донад чист андар кавсара. *Румӣ*

ЗОҲИРПАРАСТ *ниг.* ظاهرپرست зоҳирбин.

Зоҳиди зоҳирпараст аз холи мо огоҳ нест,
Дар ҳақи мо ҳар чӣ гуяд, ҷон ҳеч икроҳ нест.

Ҳофиз

ЗОҲИРСОЗ *ниг.* ظاهرساز касе, ки мардумро бо зоҳиркорӣ фи-

реб медиҳад; риёкор.

ЗОҲИРӢ I *ниг.* زاهرى буй хуш; гиёҳи хушбӯй.

То падид омадат имсол хати ғолиябӯй,
Ғолия хира шуду зоҳирю анбар — хор.

«Луғати ғурс»

ЗОҲИРӢ II *ниг.* ظاهرى 1. ошкор, намоён, берунӣ; 2. пайрави

мазҳабе дар ислом (аҳли суннат), ки фақат зоҳири оятҳои Қуръон ва ҳадисҳоро муътабар мешуморад.

ЗОЧ I *ниг.* زاج занани навзанда (то ҳафт рӯз).

Далере, ки тарсад зи пайкори шер,
Зани зоч хонаш, махонаш далер.*

ЗОЧ II *ниг.* زاج зок.

ЗОЧИР *а.* زاجر 1. манъкунанда, пешгирикунанда, боздоранда; монен саҳт.

Васовиси шайтонӣ аз ҳавои нафсонӣ монезъ ва зочир меомад. *Аҳмади Дониш*

2. маҷ. инсоф, виҷдон.

ЗУ I *ниг.* زو шакли кӯтоҳшудаи зуд.

Дастӣ у бигрифт се қаррат ба аҳд,
К-аллаҳ-аллаҳ зу биё, бинмой ҷаҳд! *Румӣ*

ЗУ II *ниг.* زي *а.* ذى соҳиб. доранда, дорон чизе.

ЗУАФО *а.* ضعفا ҷ. заиф.

Зуафои миллату давлатро дар сояи адлу мояи рифъати у ором дода. *«Қалила ва Димна»*

Қасри иқбол ҳар кучо барпост,
Нардбонам ҳимояти зуафост. *Бедил*

ЗУАЧНИҲА *а.* ذواجنحه 1. он кӣ бол дорад, болдор; 2. д. фаришта.

Зуачниҳа лашкари ҷаноҳат,
Қалби фуқаро бувад сипоҳат. *Салмони Соваҷӣ*

ЗУБАА||ЗУБАЪ *а.* ذوبع||ذوبع 1. номи шайтоне (дар хурфот ва афсона); 2. маҷ. шарир, одами бадсиришт.

Зубаони зираки охирзамон
Барфузуда ҳеш бар пешиниён. *Румӣ*

ЗУБДА||ЗУБДАТ *а.* زبده||زبده 1. саршир, қаймоқ; 2. маҷ. бехтарин қисми ягон чиз, баргузида, яккачин.

Одамон зубдаи офаринишанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ин, ки дар зерӣ пои ту фарш аст,
Мағзи афлоку зубдаи арш аст. *Бедил*

ЗУБДАТУЛУЛАМО *а.* زبدهالعلماء бехтарини олимон, сарвари уламо.

ЗУБОБ *а.* ذباب мағас; пашша.

Зубобвор ба ҳар дар нарафтаму наравам,
Вагар равам зи дари ту, мунофиқам чу зубоб.

Сӯзани

Баъзе аз бани-одам бар мисоли зубоб бошанд.
«Равзат-ус-сафо»

◇ зубоби шамшер дами шамшер.

Салотини рӯзгор дар дасти шаётини тотор гирифт
тор гаштанд ва аён ва аксари ҳашам туъмаи зу-

боби шамшери обдор... шуданд.
«Таърихи Ҷаҳонқушо»

ЗУБОЛА I *а.* ذبالة пилтаи ҷароғ, фатилаи ҷароғ, фатилаи афрухта; шуъла.

Ин ҳамегуфту зубола(и) нури пок
Аз лабаш мешуд паёпай бар Симок. *Румӣ*

ЗУБОЛА II *а.* ذبالة хокрӯба, ахлот.

ЗУБОН *ниг.* زبان забон 2.

Бад-у гуфт, к-эй модари меҳрубон,
Ки бошад зи васфи ту қосир зубон. *Ҷомӣ*

ЗУБУЛ *а.* ذبول пажмурдан, лоғар шудан, хароб шудан; пажмурдагӣ, лоғарӣ.

Борҳо хурдӣ ту нон дафъи зубул,
Ин ҳамон нон аст, чун гашти малул?! *Румӣ*

ЗУВВОР *а.* زوار ҷ. зоир I.

Гарчи қибла якест, Хоқонӣ,
Раю Хуй дон ду қиблаи зуввор. *Хоқонӣ*

ЗУВИДОД *а.* ذووداد дӯстдор, дӯстдор, дӯстӣ кунанда, дӯстдоранда.

Гуфт: Сад хидмат кунам, эй зувидод.
Даст бар ду чашму бар сина ниҳод. *Румӣ*

ЗУГОЛ *ниг.* زگل зӯғол.

Ба мушкин зугол оташи тираранг
Дарафтод чун акси гавҳар ба санг. *Низомӣ*

ЗУД *ниг.* زود тез, босуръат, даррав.

Зуд бигирад намак дидан он кас, ки у
Нону намак хурду рафт, хону намакдон шикаст.
Салмони Соваҷӣ

ЗУДГИР زودگير 1. зуд гиранда; 2. маҷ. тез масткунанда (оид ба май).

Марди барно з-он шароби зудгир
Дар миёни роҳ меафтад чу пир. *Румӣ*

ЗУДОЗУД زودازود ба зудӣ, хеле зуд, хеле босуръат, бо тезию тундӣ.

Шаҳ зи гармӣ сиёсатам фармуд,
Дар ҳалокам макӯш зудозуд. *Низомӣ*

ЗУДУДАН||ЗИДУДАН||ЗИДОИДАН زدودن||زدائيدن пок кардан, чизеро аз занг ё чирк тоза кардан.

Яке оина будам хӯрда занг, афтода дар кунче,
Ту равшан кардио бизудӣ аз руи карам зангам. *Ломей*

ЗУДХЕЗ زودخيز 1. зуд аз ҷояш хезанда; 2. маҷ. навкар, хизматгори чусту чолок.

Бифармуд, то хозини зудхез
Кунад пилболо бар ӯ ганҷрез. *Низомӣ*

3. маҷ. он чӣ зуд ба вучуд меояд, тез меӯяд.

Зудхез асту хушқрез ҳашар,
Зудзой асту зудмир шарар. *Саной*

ЗУДЪЁБ زودياب сарез, тезрав, тунду тез.

Ҳамебуд, то зард гашт офтоб,
Нишаст аз бари бораи зудъёб. *Фирдавсӣ*

ЗУДЧАНГ زودچنگ касе, ки тез хашмгин мешавад, тез-хашм, тундху.

Зуд рафту дер омад, сабр, эй дил, ёд кун
Он ҳарифи дерсулху зудчанги хешро. *Ҷомӣ*

ЗУДЧУНБ زودچنب аз ҷои худ тез ба ҳаракат оварда шаванда; тез ҳаракаткунанда; муқобили дерчунб.

ЗУЗАНАБ||ЗУЗУНОБА ا. ذؤذئابه||ذؤذئابه нуҷ. ситорай думдор.

Дар нусха сабт буд, ки чун зузанаб дар бурҷ зо-
хир шуд, асари он падида ояд. «*Рағзат-ус-сафо*»

ЗУКАНД||ЗУКАНЧА زڪند||زڪنجه косаи сафолини калон.

Мадҳи туро ба ҳазл набурдам ба сар, аз он-к
Нӯшидани раҳиқ наёяд хуш аз зуканд. *Сӯзанӣ*

ЗУКОМ а. زڪام тиб. касалие димоғ, ки дар натиҷаи сар-
моҳурдагӣ ва варами роҳҳои бинӣ пайдо мешавад, ти-
моғ, тимоқ.

Бад-ин фирқа хоранд аҳли калом,
Чу бӯи суман дар машоми зуком. *Шоҳин*

◇ зуком уммулавроз аст зарб. касалии зуком модарӣ бемориҳост.

ЗУКОЪ а. ذڪاء офтоб, хуршед.

ЗУКУР а. ذڪور ҷ. закар.

Бирри ту бар тани вазеу шариф,
Меҳри ту дар дили иносу зукур. (1) *Масъуди Саъд*

ЗУЛ(Л) а. ذل хорӣ; мазаллат.

Он чӣ бо ранҷ ёфтӣву ба зул,
Ту ба осонӣ аз гизофа мадеш. *Рудақӣ*

Маро то қиёмат нагирад ба дӯст,
Чу бинад, ки дар иззи ман зулли ӯст. *Саъдӣ*

Аъроби бар Амирулмуъминин Алӣ баромад ва
хомӯш бинишаст ва зулли фақру фоқа бар ҷабини
вай зоҳир буд. *Ҷомӣ*

Зулл аз ниёз хезаду ниёз аз хоҳили.

Зарбулмасал

ЗУЛАМ а. ظلم ҷ. зулмат.

Пой кафши худ шиносод дар зулам,
Чон тани худ чун надонад, эй санам! *Румӣ*

ЗУЛБАҲРАЙН а. ذوالبحرين адиш. шеър, ки онро дар ду баҳр хондан мумкин аст, мас.:

Баёзи орази ту дар саводи турраи пурхам
Ба сони ғурраи рӯз аст толеъ аз шаби пурчам,
Ин байтро ҳам дар баҳри ҳазаҷи мусаманни солим
(мафоилун-мафоилун-мафоилун-мафоилун) ва ҳам дар
баҳри мучтасси мусаманни мақсур (мафоилун-фаило-
тун-мафоилун-фаилот) хондан мумкин аст.

ЗУЛБУҲУР а. ذوالبحور адиш. шеър, ки онро ба се баҳр ва ё бештар аз он хондан мумкин аст.

ЗУЛВАФО а. ذوالوفا дорон вафо, вафодор, бовафо.

ЗУЛВАҶҲАЙН а. ذوالوجهين адиш. 1. сухан ва шеър, ки дорон мадҳу ҳаҷв аст, мас.:

Эй бар сари хубони ҷаҳон-бар сарханг,
Пеши даҳанат зарра намояд харчанг. *Унсурӣ*

2. сухан ва шеър, ки панд ва фаҳр дорад, мас.:

Гирифтам, зи симу зарат чиз нест,
Чу Саъдӣ забони хушат низ нест? *Саъдӣ*

ЗУЛИФАН زليفان ниг. залифан.

ЗУЛҚАРАМ а. ذوالكرم соҳибқарам, соҳиби атову бах-
шиш.

Ҳин макун ҷалдӣ, бирав, эй зулқарам,
Масҷиди моро макун з-ин муттаҳам. *Румӣ*

ЗУЛЛ а. ذل ниг. зул(л).

ЗУЛЛА||ЗУЛЛАТ а. ظله||ظلت соябон, сояпӯш, айвон.

Чун бутӣ сангин шуморо қибла шуд,
Лаънату кӯрӣ шуморо зулла шуд. *Румӣ*

ЗУЛЛИСОНАЙН а. ذواللسانين соҳиби ду забон, он ки ду забонро ба хубӣ медонад, махсусан араби ва форсиро.

ЗУЛМ а. ظلم ситам, ҷабр, озор, беадолатӣ; муқобили адл.

Малико, агар медонӣ, ки шуй бар ман зулм кард,...
ту ба фазли хеш бибахшой. «*Калила ва Димна*»

Пойдорӣ ба адлу дод бувад,
Зулму шоҳӣ чароғу бод бувад. *Аваҳадӣ*

Ҳар кучо зулм рахт афкандаст,
Мамлакатро зи бех баркандаст. *Саной*

ЗУЛМАН а. ذوالمن 1. атобахш, неъматдиҳанда; 2. киноя аз худо.

Чу дар пайдо ниҳонеро бубинӣ,
Бидон, к-омад суи ту фазли зулман. *Носири Хисрав*

ЗУЛМАТ а. ظلمت торикӣ.

Шабе зулмат чу субҳ аз вай гурезон,
Дар у ҳар кавкабе хуршеди тобон.

Фитрати Зардуз

Аз руҳ ва қисми касиф ғайри зулмат чизе изҳор
нашавад. *Аҳмади Дониш*

ЗУЛМАТОБОД *ظلمت آباد* чои бисъёр торик; ◇ (ин) зулмат-
ободи пургуфтуғуӣ *киноя аз дунё, ҷаҳон.*

Дар ин зулматободи пургуфтуғуӣ
Басе золимонанд мазлумрӯй. *Ҷомӣ*

ЗУЛМАТСАРО *ظلمت سرا* ин зулматсаро *киноя аз ҷаҳон.*

Дар ин зулматсаро то кай ба бун дӯст биншинем,
Ғае ангушт бар дандон, ғае сар бар сари зону,
Ҳофиз

ЗУЛМАЪНИЯИ *ا. ذوالمعنيين* *адш.* калимае, ки ду
маънии мухталиф дорад, мас. калимаи 'бут' дар шеъри
зерини Саъдӣ (*муқ. таҷнис 2*):

Талаб карда хубони Чину Чигил,
Чу Саъдӣ вафо аз бути сангдил. *Саъдӣ*

ЗУЛМИНАН *а. ذوالمنن* 1. соҳиби миннатҳо, соҳиби эҳ-
сонҳо; 2. *киноя аз худо.*

Ғар на аз баҳри шуниду гуфти мадҳи ту будӣ,
Одамиро нофаридӣ зулминан гӯшу даҳан. *Сӯзани*

ЗУЛМКЕШ *ظلم كيش* он кӣ пешааш ситам ба мардум аст,
ситампеша.

ЗУЛМОНӢ *ظلماني* 1. торик.

Инҳо арвоҳ ва аҷсоми мураккаба ва зулмонанд.
Аҳмади Дониш

2. бехтарин навъи зумуррад.

Зулмонӣ зумуррадест, ки ... адами мусобират бар
нор (оташ) аз ҷумлаи сифот ва аломоти уст.
«Ҷавоҳирнома»

ЗУЛМОТ||**ЗУЛУМОТ** *а. ظلمات* *ҷамъ* 1. ҷ. зулмат; 2. қис-
ми шимолии торикӣ замин, ки Искандар гӯё ба ҷусту-
ҷӯи оби ҳаёт ба он ҷо рафтааст.

Шунидай, ки Сикандар бирафт то зулумот
Ба чанд меҳнату хӯрд он, ки хӯрд оби ҳаёт. *Саъдӣ*

3. *мач.* ҳар чиз ё ҳар ҷои сиёҳ ва торик.

Ҳар гавҳар, ки Зулқарнайи қалами у аз зулу-
моти давои берун кашид, дурре буд дар воситаи қи-
лодаи рӯзгор. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

◇ **зулумоти баҳр шаб.**

Субҳдам оби Хизр нӯш аз лаби ҷоми гавҳарӣ,
К-аз зулумоти баҳр ҷаст оинаи сикандарӣ. *Ҳоқонӣ*

зулумоти салос се торикие, ки бачаи ханӯз ба дунё
наомада аз сар мегузаронад: торикии шиками модар,
торикии раҳим (зеҳдон) ва торикии машина (пардае
ки бача ба даруни он ба дунё меояд).

Мекунад дар табоеи арбаъ
Зулумоти салосро анвор. *Ҳоқонӣ*

ЗУЛМПЕША *ظلم پيشه* золим, ситамгар.

ЗУЛОЛ *а. زلال* ҳар моеи соф.

Тафовут кунад ҳаргиз оби зулол,
Гараш куза заррин бувад ё сафол? *Саъдӣ*

Нест якрангӣ, к-аз у хезад малол,
Бал мисоли моҳию оби зулол. *Румӣ*

ЗУЛУБОБ *а. ذولباب* оқил, хирадманд, соҳиби ақл, соҳи-
би фаҳм.

Пас бифармудаш худо, эй зулубоб!
Чун бипурсидӣ, биё, бишнавад ҷавоб. *Румӣ*

ЗУЛУМОТ *а. ظلمات* *ниг.* зулмот.

ЗУЛФ *زلف* ҳалқаи мӯй, гесӯ.

Зи зулфи бутон бар руҳи оташин
Бар оташ ниҳода қазо мушки Чин. *Фирдавӣ*

Зулфи ӯ фитнаву хат офату хол аст бало,
Оҳ аз он рӯз, ки ин ҳар се диҳад даст ба ҳам. *Соиб*

◇ **зулфи арӯс** номи гулест, ки зулф барин печ мехурад;
зулфи дуто зулфи пурхаму шикан, гесӯи пурпечу
тоб.

Ҳар куҷо қиссаи он зулфи дуто мегузарад,
Суҳан аввал зи парешонии мо мегузарад. *Исмаи*

зулфи парешон зулфи пароканда, кокулу мӯи нобофта.

Бурд дил аз дасти ман зулфи парешони ӯ,
Қард сияҳ баҳти ман наргиси фаттони ӯ. *Шоҳин*

зулфи чалипо зулфи қач ва хамида.

Эй зулфи чалипои ту ғоратгари ҷонҳо,
В-эй карда гумони даҳанат рафъи яқинҳо.

Хисрави Деҳлавӣ

зулфу хол *киноя аз ороишҳои рӯи арӯс дар шаби*
арӯсӣ; зулф бастан ошиқро фирефта намудани маъшук;
зулф чин соҳтан зулфро ороиш додан; зулф ба хуни
касе шикастан ҳаёли қатли касе кардан.

Гуфтамаш: Зулф ба хуни кӣ шикастӣ? Гуфто:
Ҳофиз, ин қисса дароз аст, ба Қуръон, ки магурс!
Ҳофиз

ба сари зулф ҳарф задан бо ноз гап задан, ноз кар-
дан.

ЗУЛФАТАН *а. ذوالفطن* *ниг.* зулфитан.

ЗУЛФАҚОР *а. ذوالفقار* *ниг.* зулфиқор.

ЗУЛФИН *زلفين* *ниг.* зурфин.

ЗУЛФИТАН||**ЗУЛФАТАН** *а. ذوالفطن* зирак, одами боба-
сират, басир.

Андар ин уммат набуд масхи бадан,
Лек масхи дил бувад, эй зулфитан! *Румӣ*

ЗУЛФИҚОР||**ЗУЛФАҚОР** *а. ذوالفقار* номи шамшери Алӣ,
ки мувофиқи ривоят пайғамбар ба у баҳшида будааст.

Хилофи раъи савоб аст, ки Зулфиқори Алӣ дар
наём ва забони Саъдӣ дар ком. *Саъдӣ*

Чаҳорӯм, ки он абри даръенигор,
Нами у карам, барқи у Зулфиқор. *Ҷомӣ*

ЗУЛФОШУФТА *زلف آشفته* касе, ки зулфаш парешон аст,
парешонзулф.

Зулфошуфтаву хайкардаву хандонлабу маст,
Пераҳанчоку ғазалхону суроҳӣ дар даст. *Ҳофиз*

ЗУЛФЧАВГОН *زلف چوگان* қачзулф.

Ба зулфи чавгон нозаш ҳамакунӣ ту бад-у,
Надидӣ уро, он гаҳ, ки зулфчавгон буд. *Рӯдакӣ*

ЗУЛУХУМОР *а. ذوالخمار* 1. лақаби як паҳлавони араб, ки
ба дасти Алӣ кушта шуда буд; 2. *киноя аз одами ба-*
қуввати бадқор.

Оламе пур Зулхумор аст аз хумори хоҷагӣ,
Эй дарего, дар ҷаҳон як Ҳайдари Қаррор ку?
Саноӣ

Тораки зулхумори бидъатро
Зулфиқори ту лочарам бишқофт. *Хоқонӣ*

ЗУЛЪАҚТОФ *а.* ذوالآکف 1. соҳиби китфҳо, китфвасеъ, тануманд; 2. лақабе, ки арабҳо ба подишоҳи Эрон Шопури II (310—379) дода буданд.

Ароби Зулъактоф кардаш лақаб,
Чу аз мӯҳра бикшод китфи араб. *Фирдавӣ*

ЗУЛЪИҚТИДОР *а.* ذوالآقتدار одами қодир, боиқтидор, бақувват, тавоно.

Иқтидори олабро ... ба вучуди мудаббуре зулъиқтидор ... ёфтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗУЛҚАВОҒИ *а.* ذوالقوافى *адш.* шеъре, ки беш аз ду қофия дошта бошад.

ЗУЛҚАДР *а.* ذوالقدر соҳиби қадр, дорони хурмату виқор, дорони қувваю қудрат.

ЗУЛҚАРНАЙН||ЗИЛҚАРНАЙН *а.* ذوالقرنين||ذى القرنين 1. дорони ду шох, душоҳа; 2. лақаби Искандари Мақдунӣ.

Баре нохурда аз боғи ҷавонӣ,
Чу Зулқарнайн з-оби зиндагонӣ. *Низомӣ*

ЗУЛҚАЪДА *а.* ذوالقعدة *ниг.* зилқаъда.

ЗУЛҲАЁТАЙН *а.* ذوالحياتين дар истилоҳи ҳайвоншиносӣ ҳайвонҳое, ки ҳам дар об ва ҳам дар хушкӣ зиндагонӣ карда метавонанд, мас. 'қурбоққа'.

ЗУЛҲАЧЧА||ЗИЛҲИЧЧА *а.* ذوالحجه||ذى الحجه моҳи ду-воздахӯми соли қамарин ҳичрӣ.

ЗУЛҶАЛОЛ *а.* ذوالجلال 1. дорони ҷалол, соҳиби ҷалол, боҳашамат; азим; 2. *маҷ.* худо.

Муҳаммадхон шукри зулҷалол ба тақдим расонида,
ба вилояти худ муроҷаат намуд.

«*Таърихи Фарошита*»

ЗУЛҶАНОҲ *а.* ذوالجناح 1. соҳиби бол, болдор; 2. *маҷ.* аспӣ тезрав; аспӣ афсонавӣ, ки мувофиқи ривояти динӣ Ҳусайн бинни Алӣ дар дашти Карбало бар он савор буд.

ЗУМРА *а.* زمرة гурӯҳи мардум, тӯда, чумла; тоифа; ҷамъият.

Ҳусни бепоени у чандон ки ошиқ мекушад,
Зумраи дигар ба ишқ аз ғайб сар бармекунад.

Ҳофиз

Эшон дар зумран бандагон хизмат мекунад.

«*Маҷмаъ-ул-асноб*»

ЗУМУРРАД||ЗУМУРРУД||ЗУМУРД *ю.* زمرد санги гаронбаҳон сабзранг.

Ба аҳли фазл ҳаргиз нест дунъёҷуйро коре,
Ба чашми ин хасисон аз зумуррад қаҳрабо бехтар.

Сайидо

Зумурраду қавари сабз ҳар ду як ранганд, валеқ
з-ин ба нигиндон кашанду з-он ба ҷувол.

Зарбулмасал

ЗУМУРРАДЛАГАН زمردلگن: шамъи зумуррадлаган ки-
ноя аз офтоб, ки дар осмони зумуррадранг воқеъ аст.

Чу биншаст шамъи зумуррадлаган,
Бипушид чеҳра аруси Хутан. *Ҳочу*

ЗУМУРРУД زمرد *ниг.* зумуррад.

ЗУННОР *а.* زنار 1. риштае, ки дарвешон, зардуштиён ва қашишони насронӣ ба миён мебастанд, риштае, ки ғай-ри мусулмонон маҷбур будаанд дар мамлакатҳои исломӣ онро ба камар баста гарданд.

Гар гул набувад насиби мо, хор бас аст,
В-ар нур ба мо намерасад, нор бас аст.
Гар хирқаву хонақоҳу шайхе набувад,
Ноқусу калисиёву зуннор бас аст. *Хайём*

2. ришта.

ЗУНУБ *а.* ذنوب ҷ. занб.

Фосиқи бадбахт, не дунъёт хуб,
Не раҳида аз наболу аз зунуб. *Румӣ*

Бехтар бошад, ки каффоран зунуб бошад.

Аҳмади Дониш

ЗУР *а.* زور дурӯғ, гапи беҳуда, сухани ботил.

Шарҳи равза гар дурӯғу зур нест,
Пас чаро чашмат аз он маҳмур нест? *Румӣ*
... Шояд ки шумо барои нафъи худ гувоҳӣ ба зур
диҳед. *Аҳмади Дониш*

ЗУРАҲШ ذرخش *шакли шеърӣ* озурахш.

Зурахш ар наҳандад ба гоҳи баҳор,
Ҳамоно нагирьяд чунин абр зор. *Абушақури Балхӣ*

ЗУРОТ *а.* ظراط боде, ки аз шикам берун меояд.

У дар ибтидо наҳҳосе буд, дар девони судуру аён
бе даҳшат зуроту ҳубоқ аз у равон.

«*Таърихи Ҷаҳонқушо*»

ЗУРРИЯ||ЗУРРИЯТ *а.* ذرية||ذريت насл, авлод.

Иблиси лаин бад-ин замин-андар
Зуррияти хеш дид бисъере. *Носири Хисрав*

ЗУРРОҲ *а.* ذراح ба ин шакл *камистеғмол*; ҷамъаш за-
рорех.

ЗУРРУҲ *а.* ذروح як навъ ҳашароти болдори захрнок, ки
дар тибб ба қор бурда мешавад.

ЗУРУФ *а.* ظروف ҷ зарф I.

... Ва чандон нисорҳо ва ҳадьяҳо ва зуруф ва сутур-
оварда буданд, ки аз ҳадду андоза бигузашт. (1)

«*Таърихи Байҳақӣ*»

Ва боз ходиме мустаид аст, ки назди ҳар олудағӣ
зуруфро бар медорад ва боз шуста ва покиза карда-
оварда мениҳад. (2) *Аҳмади Дониш*

ЗУРҒИН||ЗУЛҒИН زرغين||الزلفين ҳалқаи занҷири дар ё сан-
дуқ.

ЗУРҚ *а.* زرق найзаи қутоҳ, пайкон.

Эй барқи бемуруват, поро шумурда бигзор,
Ҳар хори ин биёбон зурқи бараҳнапоест.*

ЗУРҚАТ *а.* زرقاة кабудӣ, кабудрангӣ, ранги чашми гурба.

Валидро ба воситаи лавн ва зурқати айн оқири-
ноқаи Солеҳ мехонд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗУФАН||ЗИФАН *а.* ذوفان||ذيفان соҳиби як фан, коршинос дар соҳае, олим, ориф; *муқ.* зуфунун.

Он зуфане, ки то ба кунун ҳеҷ зуфунун Ҳаргиз бар ӯ ба кор набурдаст ҳеҷ фан.

Фарруҳӣ

Чун хуби кам аз бади фузун беҳ,
Зифан ба ҷаҳон зи зуфунун беҳ. *Низомӣ*

◇ зуфан бар зуфунун ғолиб аст *зарб.* дар як фан мутахассис будан беҳ аз ноқис дониستاني чандин фан аст.

ЗУФР *а.* ظفر нохун.

ЗУФРИН زفرين *ниг.* зурфин.

Масали ман бувад бад-ин-андар
Масали зуфрини охани дар. *Унсурӣ*

ЗУФТ زفت *хасис,* мумсик; бахил.

Чу Хисрав Ниёгусро дид, гуфт,
Ки неки наҷуяд дилн марди зуфт. *Фирдавсӣ*

ЗУФУНУН *а.* ذوفنون соҳиби фанҳо, соҳиби ҳунарҳо, соҳиби илмҳо ва фазилаҳои бисъёр; *муқ.* зуфан.

Шираш махурӣ, ки ҷумла хун аст,
Фаннаш мадиҳӣ, ки зуфунун аст. *Шоҳин*

ЗУХР *а.* ذخّر 1. захира қардан, пасандоз қардан; 2. чизи нигоҳ дошташуда, захира.

Ва дар ҳангоми ҷамъ ва зуҳр мулоҳазаи шикан-
ҷаи мусодара ва инзичор нанамуданд.

Аҳмади Дониш

ЗУХРУФ *а.* زخرف 1. ораста, зебо; чизи зоҳиран ораста; 2. сухани зебои ораста бо дурӯғ.

ЗУШ زوش *хашмгин,* туршрӯ, зудранҷ.

Бонг қардамт, эй бутн симин,
Зуш хондам туро, ки ҳастӣ зуш. *Рудақӣ*

ЗУҒОЛ زغال *ангишт;* зуғоли санг ангиштсанг; ◇ зимис-
тон рафту рӯсиёҳӣ ба зуғол монд *зарб.* сахтию душ-
вориҳои рӯзгор гузашт, аммо шармандагии бадкор монд.

ЗУҲАЛ *а.* زحل *нуч.* номи дигари сайёраи Қайвон, ки наҳс ҳисоб мешуд.

Аз қаъри гили сиёҳ то авҷи Зуҳал,
Қардам ҳама мушкилоти гегиро ҳал.
Берун ҷастам зи банди ҳар макру ҳиял,
Ҳар банд кушода шуд, магар банди аҷал.

Ибни Сино

Шакле... дар фалак ва кавокиб афтад ба мизочи
Зуҳал, ки таъсири он то ҳазор сол бошад, дар ха-
робии ҷаҳон ва зуҳури каср ва нуқсон.

Аҳмади Дониш

ЗУҲО *а.* ضحى 1. чоштгоҳ, вақти рӯз аз қиёми офтоб то зуҳр (соатҳои 9—11 рӯз).

Аз қаҳқаҳи қинина чу май з-у фуру кунӣ,
Кабки дарӣ бихандад шабгир то зуҳо. *Манучехрӣ*

То ҳангоми зуҳо овозае боҳайбат аз олами боло
ба ғуши қавми Самуд расид. «*Разат-ус-сафо*»

2. киноя аз офтоб, хуршед.

Нурашон ҳайрони ин нур омада,
Чун ситора з-ин зуҳо фонӣ шуда. *Румӣ*

ЗУҲУЛ *а.* ذهول фаромуши, ғофили, ғафлат.

Аз ғалат эмин шаванду аз зуҳул,
Бонги маҳ ғолиб шавад бар бонги ғул. *Румӣ*
Ҳаргиз аз вай зуҳуле ва футуре фаҳм нақардам.
Ҷомӣ

ЗУҲУМАТ *а.* زهومت бӯи бад.

Чу об андар шамар бисъёр монад,
Зуҳумат гирад аз ороми бисъёр. *Дақиқӣ*

ЗУҲУР I *а.* ظهور пайдоиш, ошкоршавӣ, падидаи, рӯйдихӣ.

Зиҳӣ, ҷамоли ту чун офтоб мазҳари нур,
Зи нури рӯи ту сад офтоб қарда зуҳур! *Восифӣ*
Мард... тавба қард, ки пеш аз зуҳури хучҷате
бар амсоли ин кор иқдом нанамояд.

«Калила ва Димна»

зуҳур ва бутун зоҳиршавӣ ва пӯшидашавӣ.

Сайри маротиби зуҳур ва бутун тамошои ҳамин
ду ҳаёли ҳайратэхром бояд андешид. *Бедил*

ЗУҲУР II *а.* ظهور ҷ. захр III.

ЗУҲҲОД *а.* زهاد ҷ. зоҳид.

ЗУЧОЧ *а.* زجاج оина, обгина, шиша.

Ҷаро ҳамешиканӣ, ҷони ман, зи сангдилӣ
Дили зайф, ки бошад ба нозуқи чу зуҷоҷ! *Ҳофиз*

ЗУЧОҶА زجاجه 1. шишагӣ, аз шиша; 2. пиёлаи булурӣ.

ЗУЧОҶӢ زجاجي шишагӣ, аз шиша; булурин.

Асоси тавба, ки дар маҳкамӣ чу санг намуд,
Бибин, ки ҷоми зуҷоҷӣ ҷи турфааш бишқаст.

Ҳофиз

эй *Зӣ* асоси замони ҳозираи зистан.

ЗӢ I ذى *ниг.* зу II.

ЗӢ II ذى ба, сӯй, тараф, ҷониб.

Чу омад ба наздики Арвандрӯд,
Фирнстод эй рудбонон дуруд. *Фирдавсӣ*

Зӣ ҳар кас оини шаҳраш накуст. *Зарбулмасал*

ЗУБИН||ЗУПИН زوبين||زوپين найза, найзаи кӯтоҳ.

Ба найза қарқаданро барқашад шох,
Ба зупин бишканад симурғро пар. *Фарруҳӣ*

ЗУБИНВАР||ЗУПИНВАР زوبين||زوپين касе, ки найза

дорад, найзадор, ҷанговари найзадор.

Сипар баргирифтанд зупинварон,
Бикуштанд бо хиштҳои гарон. *Фирдавсӣ*

ЗӢР زور қувва, тавоноӣ, қудрат, иқтидор.

Аз сироти мустақими ақл берун рафтаанд,
Зех намегирад ба худ зӯри қамони ошиқон. *Соиб*

Рустам бо ҳама зӯру қувват дар ҷоҳи Шағод аф-
тод... *Аҳмади Дониш*

зӯр задан кӯшиш қардан, талаш қардан.

Дастан зи тир дуртар афтад ба хоки роҳ
Он содадил, ки зӯр занад бар қамони ман. *Соиб*

зӯр қардан забардаст шудан, ғолиб омадан; зулм қар-
дан.

Бар он мур гунчишк ҳам зӯр қард,
Аз у дигаре меъда маъмур қард. *Ҷомӣ*

зӯр намудан талаш қардан, саъю кӯшиш қардан.

Ҳарчанд зӯр намудам, бод мепаймудам ва худ
ба ҳар тараф мунҳанӣ ва мунҳариф шуда будам.

Аҳмади Дониш

зур овардан а) ҳамлаи густохона кардан, чабр кардан; б) ғалаба кардан.

Чун раият кам шуд, иртифон вилоят нуқсон пазируфт ва хазина тихӣ монд ва душманон тамаъ карданд ва зур оварданд. *Саъдӣ*

зур озмудан қувваозмоӣ кардан, зурн худро санҷидан; гушті гирифтан.

Бад-он рӯзгори ҷавонӣ... риёзатҳо кардӣ чун зур озмудан. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ЗҶРМАНД زورمند қодир, қавӣ, зур, боқувват.

Ҷиммати ориф чу гардад зурманд,
Ҷар чӣ хоҳад, офаринад бегазанд. *Ҷомӣ*

Ва пеш аз ту басте диловарони зурманд дар ин иродат сафари охират карданд. *Аҳмади Дониш*

ЗҶУРОВАР زورآور 1. зур, тавоно, қодир; золим, ситамгар.

Подшоҳе к-у раво дорад ситам бар зердаст,
Дустдораш рӯзи сахтӣ душмани зуровараст. *Саъдӣ*

2. паҳлавон, гуштингир.

Зуроварони ақолим ҷамъ омаданд. *Саъдӣ*

ЗҶУРОЗМОӢ زور آزمائي имтиҳон кардани қувват, санҷидани иқтидор.

Ба хок орам ба зӯри панҷа аз гуфтор аъёрат,
Агар дар ишқи ту бо ман кунад зурозмонхо.

Туғрал

ЗҶҶҶ زورياب қавӣ, боқувват.

...Ки чун хост кина зи Афросьёб
Ба ранҷи фаровон шаҳи зурьёб. *Фирдавсӣ*

ЗҶҶ زوغ 1. дарьё, наҳр, рӯдхона; 2. зардоб.

Диле, ки пур аз зӯғи ҳичрон бувад,
Варо васли маъшуқа дармон бувад.

Абӯшақури Балхӣ

ЗҶҶД а. زهد парҳезгорӣ, порсой, бемайлию беҳавасӣ ба дуньё, тарки дуньё.

Хирқаи зӯҳди маро оби харобот бибурд,
Хонаи ақли маро оташи хумхона бисӯхт. *Ҳофиз*

ЗҶҶДВАРЗ زهدورز зоҳид, порсо, парҳезгор; зоҳидтарош.

Ҷар кас аз қассоми фитрат қисмати худ ёфтанд:
Зӯҳдварзон ҷомаи солусу Ҷомӣ ҷомро. *Ҷомӣ*

ЗҶҶКА а. ضحكه он кӣ мардум бар вай ханданд, масхара, хандахарӣш.

Рӯт бас зебост, ниле ҳам бикаш,
Зӯҳка бошад нил бар рӯи ҳабаш. *Румӣ*

ЗҶҶҶ а. ظهر гармгоҳ, чошт, чоштгоҳ; нисфи аввали рӯз.

ЗҶҶҶРА а. زهره 1. нуч. сайёраи Ноҳид, ки онро мутри-бан фалак меномиданд ва олиҳаи зебой, суруду рақс ва хушию хурсандӣ мешумурданд.

Зи тори тараб Зӯҳра бигсаст чанг,
Ки бар мутрибон айш аз у гашт танг. *Ҷомӣ*

Духташ, ки миёни халқ шӯҳраст,
Дар ҳусн фузун зи Моҳу Зӯҳраст. *Шоҳин*

Зӯҳраи захро Зӯҳраи тобону дурахшон.

Нури ҷамоли у Зӯҳраи захроро бар гунбази ҳазро дар ҳайрат андозад. *Авфӣ*

2. киноя аз зан ё духтари моҳруй.

К-он Зӯҳраи шабнишини бехоб,
Чун дар ғами дӯст монд бетоб... *Хисрави Деҳлавӣ*

3. номи зане, ки Ҳорут ва Морутӣ афсунгар ба вай ошиқ будаанд; ниг. Ҳорут.

Дилам бо забон дар суҳанпарварӣ
Чу Ҳоруту Зӯҳра ба афсунгарӣ. *Низомӣ*

◇ **Зӯҳраи чангӣ** Зӯҳраи чангнавоз; лаъби Зӯҳраи чангӣ киноя аз хушию хурсандӣ.

Бӣёвар май, ки натвон шуд зи макри осмон эмин
Ба лаъби Зӯҳраи чангиву Миррихи силахшӯраш.

Ҳофиз

ЗҶҶҶРАЗИНАТ زهره زينت он кӣ зинат ва зебоию дурахшиши у монанди сайёраи Зӯҳра аст.

Моҳталъат, меҳрдавлат, зӯҳразинат, тезфаҳм,
Муштариахлоқу бахромофату кайвондамор. *Унсурӣ*

ЗҶҶҶРАТАБИАТ||**ЗҶҶҶРАТАБЪ** زهره طبيعت|| زهره طبع хуш-хулқ, шод, хушқол.

Ва ҷамъе аз духтарони моҳталъати зӯҳратабиат
дар он буданд, ки худро барои булъачабӣ меоростанд.

Аҳмади Дониш

ЗҶҶҶРАҲАД(Д) زهره خد хушрӯй, зебо.

Ҳоҷае буду мар-уро духтаре
Зӯҳраҳадде, маҳрухе, симинбаре. *Румӣ*

Нигорини симинбари сарвақд,
Ҳумоюни маҳпайкари зӯҳраҳад. *Ҳочу*

ЗҶҶҶРАҶАБИН زهره جبين хушрӯ, зебо.

Ҷавои мутриби гулчеҳра кун, ки гесуи чанг
Ба дасти зӯҳраҷабинон аҷаб дилевез аст. *Ҷомӣ*

И

И ҳарфи даҳуми алифбон ҳозираи тоҷикӣ. Ҷарфи «и» дар аввали калимаҳое навишта мешавад, ки онҳо дар алифбон арабии тоҷикӣ бо алифи касрдор ё айни касрдор ва гоҳо алифу ёй сар мешаванд, мас. 'ибдоъ—'ابداع', 'ибрат—'عبرت', 'изо—'ايدا'; дар миёни калимаҳо ба ҷои каср (аломати касра, мас. 'эътимод—'اعتقاد') ва ҳарфи ёй (ёи маъруф, мас. 'кабир—'كبير').

ИБАК ايک ниг. эбак.

ИБАР I а. عبر 4. ибрат.

3-ин насақ ғамхорагонӣ беҳабар
Панд меоданд уро аз ибар. *Румӣ*

ИБАР II а. عبر 4. абрат.

Дӣ ҳамагуфтам ох, к-аз раҳи чашм
Дили ман нимкуштаи ибар аст. *Ҳоқонӣ*

ИБДО а. ايدا 1. шуруъ, оғоз; сар кардан; 2. ошкор кардан; 3. эҷод, ба вучуд овардан.

Аксари муштағилон... камол дар шағабу ҷидол

донанд ва ниҳояти таҳқиқ — ироди муғолата ё
ибдои шаке шумуранд. «Ахлоки Қалолӣ»

ИБДОЛ *а.* ابدال бадалкунӣ, ивазкунӣ, чизеро ба ҷои чизи
дигар гузоштан.

ИБДОЪ *а.* ابداع чизи нав ва тоза пайдо кардан, эҷод
кардан, ба вучуд овардан.

... Дар бадви фитрати уло ҳақоиқи анвоъро аз
матолей ибдоъ бармеоварад. *Насириддини Тӯсӣ*
ибдоъ кардан (ё намудан) ба вучуд овардан, эҷод
кардани чизи нав.

Ин тоза суҳан, ки кардам ибдоъ,
Дар рӯи замин равон бибинам. *Ҳоқонӣ*

Агар касе хоҳад, ки мисли ин иморат ибдоъ на-
мояд, баъд аз сарфи сад ҳазор бор ҳазор динор дар
муддати дусад сол ба саъйи устодони ҷобукдаст ба
итмом нарасад. «*Равзат-ус-сафо*»

ИБИЛ *а.* ابل шутур; шутурон.

Гуфтам бигирьям, то ибил чун хар фуру монад ба
гил,
В-ин низ натвонам, ки дил бо корвонам меравад.
Саъдӣ

Муҳаққиқ ҳамон бинад андар ибил,
Ки дар хубруёни Чину Чигил. *Саъдӣ*

ИБКО *а.* ايكاء ба гирия андохтан, гириён(и)дан.

ИБЛИС *а.* ابليس шайтон, азозил, аҳриман.

Иблис ба сурати марди холигар пеши Заҳҳок омад.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Мар-иблисро дид шахсе ба хоб,
Ба қомат санавбар, ба рӯ офтоб ... *Саъдӣ*
Чу иблис дар кимиё устод,
Ба пешаш парасторваш истод. *Савдо*

ИБЛИСФАН ابليسفن касе, ки монанди шайтон ҳилагар
ва ивгогар аст, фиребгар, маккор.

Гуянд: Дар хилофа валиаҳди одамам,
Машнав хилофишон, ки ҷуз иблисфан наян. *Ҳоқонӣ*

ИБЛОҒ *а.* ابلاغ хабар додан, огоҳ кардан, расондани
паём ба касе.

Бар гули равзаи иблоғ, ки ҳаст
Гули ин боғ зи рӯяш вараке,
Нест з-авроқи чаман мурғонро
Ба ҷуз авсофи ҷамолаш сабаке. *Ҷомӣ*

ИБН *а.* ابن писар.

Хориҷ аз ихтилофи рӯзу шаб аст,
Вақтро гоҳ ибну гоҳ аб аст. *Ҷомӣ*

◇ ибни ирс (ابن عرس) росу, мири мушон; муши хурмо;
ибни сабил (*инҷунин* ибнуссабил). роҳгузар, роҳгузар
дар биёбон, мусофир; мусофири бечиз ва аз молу мулки
худ ҷудомонда; ибни саҳоб борон; ибни субҳ офтоб,
хуршед.

ИБНУЛВАҚТ *а.* ابن الوقت касе, ки на аз рӯи ақида ва
маслаки муайян балки аз рӯи талаботи вақту рӯз раф-
тор мекунад; созишкор, мувосокор, замонасоз.

Суфӣ ибнулвақт бошад, эй рафиқ.
Нест «фардо» гуфтан аз шартӣ тариқ. *Румӣ*

Бахти ибнулвақтро ҳеч аз саодат баҳра нест,
Моҳи вақту соат аз Ақраб намеояд бурун.
Мӯҳсини Таъсир

ИБНУЛЛАБУН *а.* ابن اللبون тифли ширхор, кудаки шир-
мак.

Сабри шир андар миёни фарсу хун
Қард уро ноиши ибнуллабун. *Румӣ*

ИБНУЛЪИНАБ *а.* ابن العنب *киноя* аз шароб.

ИБНУЛҒАРАЗ *а.* ابن الغرض соҳиби ғараз, касе, ки аз рӯи
ғараз кор мекунад.

3-ин дарди саре чанд, ки ибнулғаразанд,
Бигрез, ки ҷавҳари ҷунунро аразанд. *Бедил*

ИБНУССАБИЛ *а.* ابن السبيل *ниг.* ибн (ибни сабил).

Шунидам, ки як ҳафта ибнуссабил
Наёмад ба меҳмонсарои Халил. *Саъдӣ*

ИБО *а.* ابا худдорӣ кардан, имтиноъ варзидан, аз коре
худдорӣ кардан; худдорӣ, сарпечӣ; **ИБО** кардан (ё наму-
дан) сарпечӣ кардан, аз коре бозистодан, худдорӣ на-
мудан.

Ва амир Булфазл боз ибо кард ва сар дарнаёвард.
«*Таърихи Систон*»

Чун акобир ва аъёни он ҷо дар ҳисори Моён
буданд, [Ғозон] фармуд то берун оянд; ибо наму-
данд. «*Ҷомеъ-ут-таърих*»

Нафси саркаш аз итён бад-он ибо ва имтиноъ
мекунад. *Аҳмади Дониш*

ИБОД *а.* عباد *ҷамъ* 1. ҷ. абд; 2. маҷ. одамон, мардум,
халқ.

Ва ибоду билодро дидам, ки пеши он шуаб ҳузӯ
ва хушӯ менамуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ИБОДАТ *а.* عبادت парастии худо; иҷрои вазифаҳои
фарзшудаи (ҳатми) динӣ.

Бурдам ба Қазба узри гуноҳи худ аз дарат,
Қардам ибодатеву гунаҳкортар шудам. *Мушфиқӣ*
Ибодат ба ҷуз хидмати халқ нест,
Ба тасбеҳу сачҷодаву далқ нест. *Саъдӣ*

ИБОДОТ *а.* عبادات ҷ. ибодат.

ИБОРА||ИБОРАТ *а.* عبارة||عبارات 1. баён, ифода; далолат
ба маънои чизе.

Амрози нафсонӣ, ки иборати он ахлоқи разила
аст, ба ҳузури табиб муҳтоҷтар аст. *Авфӣ*

ИБОРАТ кардан баён кардан, ишорат кардан, далолат
ба чизе намудан.

Ва забон аз он сурат иборат ҳамакунад.

Ибни Сино

2. суҳан, калом; ифода, тарзи ҷумлабандӣ.

Зинҳор аз он иборати ширини дилфиреб,
Гуй, ки пистаи ту суҳан дар шакар гирифт. *Ҳофиз*
Таълифи ин китоб ба араби буд ба иборати балиғ.
«*Таърихи Наршахӣ*»

ИБОРАТГАРӢ عبارتگرӣ *ниг.* иборатороӣ.

ИБОРАТОРОӢ عبارتآرائى бо суҳанҳои тантананок ва та-
каллуфомез гап задан ё навиштан.

Пайдост, ки шаън ва сифати кутуби таворих аз ибораторой ва шеърпаймой набудааст.

«*Таърихи Табарӣ*»

ИББОРОТ а. عبارات ҷ. ибора||иборат.

Фаръҳо ҷумла истиоротанд,
Нақши рангини иборотанд. (1) *Бедил*

[Хочу] дар тазбини алфоз ва таҳсини иборот
Ҷаҳде балиғ дорад. (2) *Ҷомӣ*

ИБОҶА||ИБОҶАТ а. اباحه||اباحت ҳалол донистан, ҷоиз шумурдан, раво донистан; худсарӣ; ихтиёр ва озодии том.

...К-ин ибохат э-ин ҷамоат фош шуд,
Рухсати ҳар мардуми қаллош шуд. *Румӣ*

Рибқои тоат аз гардан бардошта халиулъизор дар
мартаяи ибохат мечаранд. *Ҷомӣ*

ИБРАТ а. عبرت натиҷа ва сабақе, ки одамон аз мушоҳида ва мулоҳизаи аҳволи дигарон мегиранд; панд, намуна, дарси ҳаёт, ба эътибор гирифтани таҷрибаи зиндагии дигарон.

Туро адабе балиғ фармоям, чунон ки дигаронро
ибрат бувад. *Авфӣ*

То чашм ба ибрат накушодаст касе,
Гардан ба итоат наниходаст касе. *Бедил*

Бозкушой, эй нигор, чашм ба ибрат,
То-т накубад фалак ба гунаи кубин.

Ҳуҷастаи Сараҳсӣ

ибрат гирифтани сабақ гирифтани, панд омӯхтан.

Ибрате гир, андар он қаҳ кун нигоҳ,
Барги худ арза макун, эй кам зи коҳ! *Румӣ*

ИБРИЗ а. ابريز тиллои холис.

Бад-ин фасоҳату ин илми шоирӣ, ки турост,
Макӯш хира, ки ибриз гардию иксир. *Ҷазоирӣ*

Шеъри ту бояд ба обрез дарандохт,
Гар бувад аз мушк, гар набишта ба ибриз. *Сӯзанӣ*

ИБРИҚ а. ابريق зарфи ҷунбаку дастадор барои об ё май, кӯзача; офтоба; зарфи майнушӣ.

Ибриқи ман маро шикастӣ, раббӣ,
Бар ман дари айшро бибастӣ, раббӣ,
Бар хок бирехтӣ маи ноби маро,
Хокам ба даҳан, магар ту мастӣ, раббӣ?! *Ҳайём*

Дузди бетафвиқ ибриқе бардошт, ки ба таҳорат
меравам, ва ӯ худ ба ғорат мерафт. *Саъдӣ*

Гуфтам, ки назди ман ибриқе чармӣ аст, агар
қабул намой, беҳтар бошад. «*Таърихи Ҷаришма*»

ИБРО а. ابرا 1. аз гуноҳ пок кардан, сафед кардан гунаҳкорро.

Даст дар зайли отифати Олунтоши ҳоҷиб зада,
аз уқуқи писар ибро ва табарро намуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

2. аз беморӣ халос кардан, шифо кардан; **иброи касе** кардан касеро шифо додан, беҳ кардан, аз беморӣ халос кардан.

Гар най ҳамкор бо некон, зи ҳамномӣ ҷӣ суд?
Як Масеҳ иброи ақмаҳ карду дигар аъвар аст.

Ҷомӣ

3. адо кардан, бахшидани қарз; сарфи назар кардан аз қарз; **иброи зимма(т)** адои уҳда, иҷрои вазифа ва адо кардани қарз.

Ба суҳан нагузошт, то иброн зиммати ҳеш кунад.
«*Равзат-ус-сафо*»

ИБРОЗ а. ابراز ошкор кардан, зоҳир кардан, нишон додан.

Баъд аз субути гуноҳ ба ибрази мактуби Садриддин... Уро бараҳна карда, гирди хонаҳо бароварданд ва ба ёсо расониданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ИБРОМ а. ابرام исрор, истодагарӣ.

Азбас ибром, ки бинамудам, ҳуҷҷобро фармуд,
то маро пеши ӯ бигузоранд. *Авфӣ*

Гар зи суд аст ин ҳама ибром,
Қашам аз дида равғани бодом. *Бедил*

иброми касе намудан малул кардан, безор кардан, ба сутӯҳ овардан касеро, исрор варзидан, пофишорӣ намудан.

Бас, нагуям шаммае аз шарҳи шавқи худ аз он-к
Дарди сар бошад намудан беш аз ин иброми дӯст.

Ҳофиз

ибром овардан безор кардан, ба сутӯҳ овардан ва исрор варзидан.

Андар ин маҷлис Муиззӣ гарчи дорад инбисот,
Шарм дорад гоҳ-гоҳ, азбаски ибром оварад.

Муиззӣ

Агар зан қабул накунад ва ибром орад, он гоҳ
ба талоқаш бигӯяд. *Аҳмади Дониш*

ИБРОНИ а. عبرانى 1. яҳудӣ.

Сиддиқро хабар шуд, ки он ҷавонони ибронӣ омадаанд.
«*Равзат-ус-сафо*»

... Ки шуд фориг зи хар нангею номе,
Дилаш мафтунӣ ибронӣ ғуломе. *Ҷомӣ*

2. забони ибрӣ; забони қадими яҳудӣ.

Чи аз хуршедпайкар хушнавоён,
Ба ибронию суръёнисароён... *Ҷомӣ*

ИБРӢ а. عبرى 1. яҳудӣ.

Инони раҳши фиръавн аз кафӣ ҳеш
Гирифту хатти ибрӣ монда дар пеш.

Бадрии Қашмирӣ

забони ибрӣ забони яҳудӣ.

Мурғони забонгирифта як сар боз,
Бикшода забони румию ибрӣ. *Манучехрӣ*

Зоҳид марде буд аз бани-Исроил ва забони ибрӣ
некӯ донистӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. забони яҳудӣ; забони қадими яҳудӣ.

Ба ибрӣ гуфт бо он даҳ бародар,
Ки аз савдо шуморо чист дар сар? *Нозим*

ИББОС а. ابصار дидан, мушоҳида кардан, нигоҳ кардан ба чизе.

ИБТИДО а. ابتدا оғоз, аввал, шурӯъ, аввали ҳар кор ва ҳар чиз; **муқобили интиҳо**.

Ба нисбати Гаршосб андар ибтидои ин китоб
бозгуфтаем. «*Таърихи Систон*»

3-ибтидо шури интиҳо бишнавар,
Нақши по бин, садои по бишнавар. *Бедил*

ибтидо кардан (ё намудан) сар кардан, оғоз кардан.

Ҳодӣ, ки баҳри ноқан Салмо худо кунад,
Бояд зи шарҳи фоқан мо ибтидо кунад. *Ҷомӣ*

таклиф ба ибтидо кардан ба шуруи коре таклиф кардан, махсусан ҳангоми таомхӯрӣ, даромадан ба қоев ва ғ.

Хусусан мардуми тарокимаро таклифест маъқулу мақбул, ки баъди салому ҷавобу мусофаҳа иқроман яқдигарро таклиф ба ибтидо менамоянд. *Саъдо*

ИБТИДОЪ *a.* ابتداء чизи нав ба вучуд овардан, ихтироъ кардан.

ИБТИЁЪ *a.* ابتياع 1. харидуфуруш; харидан, харидорӣ кардан; харид.

Аҳмад, ки дар вақти ибтиёи матоъ ҳар васла ки ба даҳ динор харида буд, ба се болиш нуқра муҳайё кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ибтиёъ кардан (*ё* **намудан**) харидан; 2. пул дода мол харидан; мол дода пул гирифтан, ба даст даровардани чизе.

Сараш бурида, пӯсташ баркандам, ба шаҳр оварда маблағи шаст танга ибтиёъ намудам.

Аҳмади Дониш

ИБТИЗОЛ *a.* ابتذال 1. сарфшавӣ, аз бисъёр кор фармудан кӯҳна шудан; фарсудагӣ.

Ибтизоли боғи имкон ранги гардидан надошт, Ҳар гуле, к-имсол омад дар назар, порина буд.

Бедил

2. беэтиборӣ, беқадри, хорӣ.

Бо нӯш неш бошаду бо иззат ибтизол.

«Равзат-ус-сафо»

ИБТИКОР *a.* ابتكار чиз ё кори нави овардан, навигарӣ даровардан; ташаббус, шуруъ намудан ба чизе, ки пеш аз ин касе ба он даст назадааст.

ИБТИЛО *a.* ابتلا 1. мубталоӣ, дучоршавӣ, гирифторӣ ба бало, мусибат.

Дар зулумоти ибтило сабр куну макун ибо, К-оби ҳаёт Хизро дар зулумот мерасад.

Шамси Табрезӣ

Бо худ гуфтам, ки вақти меҳнату ибтило расид.

Ҷомӣ

Ибтило ранҷест, к-он раҳм оварад, Аҳмақи ранҷест, к-он заҳм оварад. *Румӣ*

2. озмоиш, имтиҳон.

То наёмӯзем ин сеҳр аз фалон, Аз барои ибтилою имтиҳон. *Румӣ*

ибтило кардан озмоиш кардан, имтиҳон кардан.

Офтобӣ, номи ту машхуру фаш, Чӣ зиён аст, ар бикардм ибтилош? *Румӣ*

ИБТИЛОЪ *a.* ابتلاع ба гулу фуру бурдан, балъидан; ибтилоъ кардан фуру бурдан, балъидан.

Машхур аст, ки моҳӣ дар даръё моҳии дигарро ибтилоъ мекунад. *Авфӣ*

Дар вай маъдани қалъ бисъёр бошад ва дар он морон бошанд, ки ҳар як говмеше ибтилоъ кунад.

«Равзат-ус-сафо»

ИБТИНО *a.* ابتنا 1. бино кардан; 2. асос ниҳодан бар чизе, такья кардан бар чизе.

Қамоли ақли амалӣ истинботи орои куллия аст дар фазои разили аъмол бар ваҷҳи ибтино бар машхурот. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИБТИСОМ *a.* ابتسام 1. табассум, лабҳанд; 2. маҷ. шуқуфтан.

ИБТИШОР *a.* ابتشار хурсандӣ, шодмонӣ, хушқоӣ; хурсанд ва хушқол шудан.

Эй басо дар гӯр хуфта хоквор,
Беҳ зи сад зинда ба нафъу ибтишор. *Румӣ*

ИБТИҒО *a.* ابتغاء талаб, дархост, хоҳиш; ҷустуҷу, кофтуков; талаб кардан, хоҳиш кардан; ҷустуҷу кардан.

Илмашон василаи ибтиғои мурод аст.

Аҳмади Дониш

ИБТИҲОЛ *a.* ابتهاال зорӣ, илтиҷо, дуову зорӣ; зорӣ кардан.

Чун чунин шуд, ибтиҳол оғоз кун,
Нолаву тасбеҳу рӯза соз кун! *Румӣ*

Сурати воқеаро маъруз дошт ва забон ба ибтиҳол ва тазарруъ кушод. *«Равзат-ус-сафо»*

ИБТИҲОЧ *a.* ابتهاج шодӣ, хурсандӣ, масаррат.

Аз маснавиш рӯҳи Низомӣ дар ибтиҳоч,
В-аз фарду қитъа Ибни Ямин мадхугустараш.

«Тазкирати Давлатшоҳ»

ибтиҳоч намудан шоду хурсанд шудан.

Салом додам, ҷавоб дод ва ибтиҳоч намуд. *Авфӣ*

Обоқохон ... чун уро бидид, аз пушти асп бардошт ва бар пеши зини аспи хеш нишонд ва ба дидори у ибтиҳоч менамуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИБТО *a.* ابتاء таъхир, сустӣ, таъхир кардан, даранг кардан, дар коре сустӣ кардан.

ИБТОЛ *a.* ابطل маҳв, лағв; бекор кардан, ботил кардан.

Дар ибтоли давлати ман саъйҳо намудӣ. *Авфӣ*

Афросъёб ... дар ибтоли маолими илм он чӣ ғояти ҷаҳд буд, ба иқомат расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

ИБЪОД *a.* ابعاد дуркунӣ, дур кардан.

ИБҒОЗ *a.* ابتغاض кина варзидан, хусумат доштан.

ИБҚО *a.* ابقاء 1. зинда ва боқӣ гузоштан; 2. тарахҳум намудан; ибқо кардан *бар касе* раҳм кардан, тарахҳум кардан.

Ҳар киро аз эшон бигирифтӣ, бикӯштӣ ва ибқо накардӣ. *Авфӣ*

Бар зану мард, пиру ҷавон ва музнибу тоиб ибқо накарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИБҲОМ I *a.* ابهام 1. сухан ва каломе, ки маънояш норавшан ва шубҳанок аст; норавшанӣ, номафҳумӣ, пушидагӣ; пушида сухан гуфтан.

Амсоли ин мушқилотро ҳал намуда, дар уқдаи ибҳому эҳмол намонад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *ади.* дар як ҷо оварда шудани калимаҳосе, ки эҳтиломи маъноӣ зидди яқдигар дорад, яъне ҳам мадҳ асту ҳам мазаммат, чунон ки дар байти зерин:

Эй хоҷа, зиё шавад зи рӯи ту зулам,
Бо талъати ту сур намояд мотам.

«Фарҳанги Амид»

ИБХОМ II a. انگوشتي کалон, сарангушт.

ИВАЗ a. عوض он чӣ ба ҷои дигаре меояд, бадал.

Умри талафшударо чӣ иваз ва ин савдон бесудро чӣ ғараз? «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Буса аз лаъли туам дар ивази ҷои афтод,
Буд ин кола гарон, шукр, ки арзон афтод. *Шоҳин*

Чизе, ки иваз дорад, гила надорад. *Зарбулмасал*
иваз бурдан чизеро ба бадали чизе бурдан.

Аз Бағдод ҳар сол омиле алоҳида биёмадӣ ва
хар чӣ хироҷи Бухоро будӣ, аз ин чома иваз бурдӣ.
«*Таърихи Наршаҳӣ*»

иваз додан (ё кардан) бадал кардан, ба таври мубодила чизеро додан.

Ва эшонро гилемҳо иваз доданд ва ба кашоварзӣ машғулашон карданд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

иваз овардан чизеро ба ҷои чизе овардан.

Нишонад ба ҷои суман хорро,
Зи афсунгар орад иваз морро. *Ҷомӣ*

ИВАЧ a. عوج хамидагӣ, печидагӣ, каҷӣ.

Нест ҳарфе дар ӯ масун зи иваҷ,
Чун алиф, балки кофваш ҳама каҷ. *Ҷомӣ*

ИВОР||АВОР||УВОР a. عوار айб, нуқсон.

ИД a. عيد ҷашн, рӯзи ҷашн, рӯзи муайяни шодӣ барои хотираи ягон воқеаи бузурги хурсандиовар.

Ид шуд, омад ба рақс аз ҷӯши май дасторҳо,
Соғари хуршед гул кард аз сари кӯҳсорҳо. *Сайидо*

Ид асту мавсими гулу ёрон дар интизор,
Соқӣ, ба рӯи шоҳ бубин моҳу май биёр! *Ҳофиз*

иди азҳо *ниг.* иди қурбон.

Яке аз нудамон ҳазрати подшоҳ... гуфт: Ман
уро иди азҳо дар Басра дидам, маълум шуд, ки хоҷӣ нест. *Саъдӣ*

Он чо иди азҳо кард ва ба сӯи Балх омад.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

иди наврӯз иди соли нав, ки мутобиқи соли шамсӣ дар аввали фарвардин дар Осӣён Миёна, Эрон, Афғонистон ва ғ. барпо мекунанд; иди наҳр *ниг.* иди қурбон.

Ман пор назди Қаъба расондам саломӣ шоҳ
Айёми иди наҳр, ки будам мучовираш. *Ҳоқонӣ*

иди сиём иди рамазон, иди фитр.

Соқӣ, биёр бода, ки иди сиём шуд,
Он маҳ, ки буд монен риндӣ, тамом шуд.

Қамоли Хучандӣ

иди **фитр** идест, ки мусулмонон баъд аз тамом шудани моҳи рамазон дар аввали моҳи шаввол мегиранд.

Иди азҳо расму оини Халили Озар аст,
Иди фитр андар шарият суннати пайғамбар аст.

Муиззӣ

иди **қурбон a)** иди дини мусулмонон, ки дар рӯзи 10-уми моҳи зилҳиҷҷаи ҳар сол барпо мешавад; б) маросими ҳаҷгузории ҳоҷиён, ки дар он гусфанд ва ё шутур қурбон мекунанд.

Иди қурбон шуд, биё ошиқкушӣ бунъед кун,
Дардмандонро ба марги нав муборакбод кун!

Ҳилолӣ

ид **гузордан** ҷашн барпо кардан ва гузарондан.

Гар як маҳи пайваста ба душворӣ будӣ,
Як сол дамодам ба хушӣ ид гузорӣ. *Фарруҳӣ*

ИДБЕР ادبير *имолан* идбор.

Не падар аз нусҳи Қанъон сер шуд,
Не даме дар гуши он идбер шуд. *Румӣ*

ИДБОР a. ادبار бадбахтӣ, бахтбаргаштагӣ, тирабахтӣ;
муқобили иқбол 2.

Иқболи ҷаҳон бигзарад, идбор намонад,
Охир аламу айши гулу хор намонад. *Бедил*

Хунрезин қизилбошон гарди ғаму андуҳ ба даст
идбор мерехт. *Восифӣ*

Доғи ишқи ту ба руҳсорай дил холи ман аст,
Аз ту идбор гар ояд ба ман, иқболи ман аст. *Шоҳин*

ИДГОХ||ИДГАХ عيدگاه عيد маҳалли ид, ҷой ва макони идгузаронӣ.

Ҳамешуд зи хоби саҳар хоста
Паи идгах рафтани ораста. *Ҷомӣ*

ИДДАДОРӣ عدهدارӣ рӯя кардани муддати иддат.

Умре ба либоси сӯғворӣ
Биншаст ба расми иддадорӣ. *Ҷомӣ*

ИДДАО ادعا *аслаш* иддио.

ИДДАТ a. مدت *д.* муддати муайяне, яъне чор моҳу даҳ рӯз, ки дар он зани талоқшуда ё шавҳармурда аз нав шавҳар карда наметавонад ва барои зани ҳомила то зонданаш ва барои зани ғайри ҳомила ин муддат ба эътибор гирифта мешавад.

Чун муддати иддат баромад, ақди никоҳаш бастанд бо ҷавоне тунди туршрӯи тихидасти бадхуй.
Саъдӣ

Аз барои риюяти қавоиди шарият чандон таҳаммул бояд кард, ки айёми иддат бигузарад.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИДДИО a. ادعا даъво кардан, муддаӣ шудан.

ИДДИХОР a. ادخار захира кардан, пасандоз кардан, гуношта мондан.

Дар иддихори маҳомид ба падари худ иқтидо кард.
Авфӣ

Деҳқон гуфт: ... Ғалати маҳз буд, ки дар иддихор [-и зар] саъй кардам. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ҳиммати эшон бар иқтисоби маошу иддихори моюхтоҷ мақсур бошад. «*Равзат-ус-сафо*»

ИДЛ a. عدل 1. монанд ва мисли чизе, ки дар вазну миқдор яксон бошад; 2. як халта бор аз ду халтаи бори шутур.

ИДМОН a. ادمان 1. ба таври доимӣ кардани коре.

Ба воситаи идмони шароб сӯулмизочӣ торӣ гашт [Ҷознор]. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Малик Фахриддин... халонқро аз шурби хамр манъ мефармуд, ва Рабей бар идмони хамр иқдом менамуд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. *маҷ.* машқ, варзиш; машқ кардан, варзиш кардан. Рафтани тири шоҳ бар суми гӯр
Ҳаст з-идмон, на аз зиёди зӯр. *Низомӣ*

ИДОД a. عداد шумор, шумора, адад; дар илоди... дар шумори..., дар қатори...

... Зако ва суръати фаҳм ва назоири он дар идоди анбон мундариҷа дар тахти ҷинси ҳикмат адд кардаанд. «Ахлоқи Чалолӣ»

ИДОМ *a.* ادام он чӣ бо нон хурда мешавад, мас. панир, равған ва ғ., нонхӯриш.

ИДОМА||ИДОМАТ *a.* ادام||ادامت давом додан, давом кунондан; давом.

ИДОНА عيدانه иди, тӯхфаи иди.

Ид омаду ид омад, ёре, ки рамид, омад, Идона фаровон шуд, то бод, чунин бодо!

Шамси Табрезӣ

ИДОЪ *a.* ايداع амонатгузори, чизеро дар пеши касе ба амонат супурдан.

ИДРОК *a.* ادراك дарёфттан, дарк кардан, фаҳмидан, фаҳмиш; ақл, шуур, хуш.

Ақлро равшан шавад моҳийяти хуснат, агар Пардаи ҳайрат бибандад дидан идрокро. *Ҷомӣ*
Ҳилоли, аз даҳану қоматаш ҳикоят кун,
Ки ин аломати идроку табъи мавзун аст. *Ҳилоли*
Бурд хушамро хаёли ҷилваи мастонааш,
Нашъаи май чун баланд афтад, барад идрокро.

Сайидо

идрок кардан дарёфттан; дарк кардан, фаҳмидан.

Ба қадри биниши худ, ҳар касе кунад идрок.

Зарбулмасал

◇ **идроки иртифоот** расидан ва пухтани ғаллаву дона ва ҳосилоти дигар.

Ҳанӯз вақти идроки иртифоот набуд. *Авфӣ*

ИДРОР I *a.* ادار маош, мавочиб, рӯзина; рӯзгузори.

Маро дар Низомийя идрор буд,
Шабу рӯз талқину такрор буд. *Саъдӣ*

Ва ба ҳар ҳол марсум ва идрор ва мансаб ва шуғл аз эшон дареғ надорад. *Аҳмади Дониш*

идрори қалам музди қалам, ҳаққи қалам.

Марсум тамаъ мадор ташриф мапуш,
Идрори қалам барнеҳу инъом махӯр.

Убайди Зоқонӣ

ИДРОР II *a.* ادار бавл, шош.

ИДРОРНОМА ادارنامه номае, ки шоҳон ва амирон барои таъин кардани маош ба касе медоданд.

Ин ташрифу идрорнома ба дасти Маъруфи ба Марв фиристод. *Низомии Арӯзӣ*

ИДРОРОТ *a.* ادارات *q.* идрор I.

[Ҷозонхон] ҷамоати содот ва аймма ва машоихро ... идророт ва садақот дод. «Ҷомеъ-ут-таворих»

ИДРОҶ *a.* ادراج дарҷ, дарҷ кардан.

Идрочи чандин ҳиками азиз ... муяссар нашавад. «Ахлоқи Чалолӣ»

ИДУН ايدون *ниг.* эдун.

ИДХОЛ *a.* ادخال дохил кардан, ба дарун даровардан.

ИДФОМ *a.* ادغام 1. дарҳам кардан, даровардани чизе ба чизе; 2. *грам.* ассимиляция, мас. 'ашшамс' ба ҷои 'ал-шамс'.

То ҳамза идғом оварад,
Дар ҳарф ишмом оварад. *Ломей*

ИЁБ *a.* اياب бозгашт, баргашт, бозгаштан, баргаштан.

Дарҳамаш орад чу соя дар иёб,
Тули соя чист пеши офтоб?! *Румӣ*

Дар иёб он шоҳ бар расми қадим
Қосиди дарвеш шуд у 3-он рақим. *Румӣ*

ИЁДАТ *a.* عيادت ба дидани бемор рафтан, касалбинӣ, вохӯрӣ бо бемор ва ҳолпурсии он.

Санд бемор гашт, хотун ба иёдати у даромад.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Ба ранҷурие мубтало шудам, яке аз асҳоб ба иёдати ман омад. *Авфӣ*

Хумори ишқи ту дишаб дар андарунам буд,
Кучост вақти иёдот, чӣ ҷои вақти дуост? *Ҳофиз*
иёдот кардан барои дидани бемор рафтан, касалбинӣ, ҳолпурсии бемор кардан.

Иёдот мекуни бемори худро,

Маро ин орзу бемор кардаст. *Ҷомӣ*

ИЁЗ *a.* عياذ паноҳ; паноҳ бурдан.

ИЁЛ *a.* عيال оила, хонавода; зан; фарзанд, аҳли хонадон.

Эй гирифтору пойбанди иёл,
Дигар осудагӣ мабанд хиёл. *Саъдӣ*

Ҳама бо иёл аз Макка берун омаданд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ИЁЛАТ *a.* ايالت 1. ҳукмронӣ, идоракунӣ; сиёсат; ниғаҳ-дошт; идора кардан.

Иёлати он беша ба қабзаи тасарруфи у бозгузорад. «Анвори Сухайлӣ»

Тоҳир ибни Ҳусайнро ба иёлати он мамлакат бояд фиристод. «Равзат-ус-сафо»

2. қисмати васеи як мамлакат, ки чандин вилоятро дар бар мегирад.

ИЁН *a.* عيان *ниг.* аён.

ИЁР *a.* عيار *ниг.* аёр II.

ИЁРДА ايارد *ниг.* аёрда.

ИЗАД ايزد *ниг.* эзид.

ИЗАДПАРАСТ ايزدپرست *ниг.* эзидпараст.

ИЗАДШИНОС ايزدشناس *ниг.* эзидшинос.

ИЗАДӢ ايزدى *ниг.* эзидӣ.

ИЗАМ||УЗМ *a.* عظم бузургӣ, калонӣ, бузургии қадр, олиқадрӣ.

Хилоф уфтод ҳуқуморо, то саодати изам ҳосил ояд. *Насириддини Тӯсӣ*

Узми ҷуссааш чандон ки масоҳати ин гирдоб ... аз ҳаракат ва фуру рафтан отил мемонад.

Аҳмади Дониш

ИЗДИВОҶ I *a.* ازدواج зану шӯй шудан, шавҳар кардан ва ё зан гирифттан, ҷуфт гирифттан.

Аз қаблае, ки кӯфви мо тавонад буд, қаримаеро дар силки издивоҷи ту кашам. «Анвори Сухайлӣ»

Яке аз аҳиббо ... издивоҷ мечуст. *Аҳмади Дониш*

ИЗДИВОҶ II *a.* ازدواج *адш.* навъе аз таҷниси мукаррар, ки дар охири мисраъ ё байт ду калимаи шаклан яку

мазмунан мухталиф пай дар пай оварда мешавад, чунон ки дар байти зерин:

Эй зи лаъли оташинат дар дили гулнор нор,
Гайри дил бурдан надорӣ, эй бути маккор, кор.
Салмони Соваҷӣ

ИЗДИЕД *a.* ازدياد зиёдшавӣ, бисъёршавӣ, афзоиш.

То муддати панҷоҳ рӯз ин сел дар издиёд буд, он гоҳ рӯй ба инҳитот ниҳод. «*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

Ин маъни мучиби издиёди ваҳшат шуд.
«Равзат-ус-сафо»

ИЗДИХОМ *a.* ازدحام 1. анбӯҳӣ, чамъомади мардумон дар як ҷо, фароҳам омадани одамон ва ғ. ба таври зич, тӯдан анбӯҳи бетартиб.

Овозаи издиҳомӣ лашкар дар ҳазрати халифа ба дуру наздик ва турку тоҷик бирасад ва дар қасд фотир шаванд. «*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

Ба бозори гандумфурушон гирой,
Ки ин ҷавфуруш асту гандумнамоӣ.
На аз муштарӣ, к-издиҳомӣ мағас
Ба як ҳафта руяш надидаст кас. *Саъдӣ*

Бидида издиҳомӣ халқ он ҷо,
Таваққуф кард бо қалби тавоно. *Бадрӣ*

2. ҳучум, ҳангомаву ҳучум, ба таври анбӯҳ ва бетартиб зер карда омадани анбӯҳи халқ.

Ғолиб ҳиммати эшон ба мӯъзамоти умури мамлакат мутааллиқ бошад ва таҳаммули издиҳомӣ авом накунад. *Саъдӣ*

Аз фарти бенизомӣ ва издиҳом боз одамони ғайр тадохул меёфтанд. *Аҳмади Дониш*

ИЗЗ *a.* عز иззат, эҳтиром, шараф; азиз ва арҷманд шудан.

Амир Исмоил гуфт: Ё амир, савоб он аст, ки зуд ба мақарри иззи хеш бозгардӣ, пеш аз он ки ин хабар он ҷо расад ва райяг бишӯранд.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Бипурс, ҳар чӣ надонӣ, ки зулли пурсидан
Далели роҳи ту бошад ба иззи доной. *Саъдӣ*

Иззе, ки он зи фазл набошад, ҳанӯз зул,
Фахре, ки он зи фазл набошад, ҳанӯз ор.*

ИЗЗАТ *a.* عزت бузурғӣ, арҷмандӣ; азиз будан, соҳиби эҳтиром будан.

Ҳакиме, ки бо ҷуҳҳол дарафтад, бояд ки таваққуи иззат надорад. *Саъдӣ*

Офтоби тобонам, иззатам зи хориҳост,
Ҷо дар осмон дорам, руй бар замин дорам.

Мудҳами Бухорӣ

Иззати ҳар кас ба дасти он кас аст.

Зарбулмасал

ИЗЗАТПИСАНД عزتپسند риоя кунандаи иззат ва ҳурмати касе.

Иззатписанди халқ ба хорӣ намерасад,

Бо ҳар кӣ дар замона бувад, некхоҳ шав. *Нозим*

ИЗЗИХОР *a.* ازخار *ниг.* иддихор.

Дар чамъу иззихор саъй ва ҳирс манамоӣ!

«Равзат-ус-сафо»

ИЗЛОЛ I *a.* ازلال хору залил пиндоштан касеро, хор доштан касеро.

Гуфт: Баъди иззат ин излол чист?

Гуфт: Он дод асту инат доварист. *Румӣ*

Хоразмшоҳро дар либоси никол ва излол ба Ҷурҷония расониданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ИЗЛОЛ II *a.* ازلال лағзондан, лағжондан.

ИЗЛОЛ III *a.* اضلال гумроҳкунӣ, аз роҳи рост ва дуруст берун бурдан.

Ҷирчис ... пурсид, ки ғарази ту аз излоли мардум чист? «*Равзат-ус-сафо*»

ИЗМЕҲЛОЛ *a.* اضحلال аз ҳам пошида шудан; нест шудан, нобуд шудан; аз байн рафтан; нобудӣ.

ИЗМОН *a.* ازمان кӯҳна шудан, дерина шудан.

ИЗМОР *a.* ازمار 1. дар замир нигоҳ доштан, дар дил пинҳон кардан; 2. пӯшида сухан гуфтан, бо киноя ва маҷоз гап задан.

Чанд аз ин алфозу измору маҷоз
Сӯз хоҳам, сӯз, бо он сӯз соз! *Румӣ*

ИЗН *a.* ازن иҷозат, руҳсат.

Шунидам ошиқеро буд мастӣ,
Аз он ҷо хост изни бутпарастӣ. *Низомӣ*

изн додан иҷозат додан, руҳсат додан.

Дарбонон аҳли маҷлисро изни духул медиҳанд.

Аҳмади Дониш

изн хоستان иҷозат хоستان, руҳсат талабидан.

Бигуфто: Изн хоҳӣ ҷуст аз ман,

Ҷӣ беҳтар кӯрро аз чашми равшан. *Ҷомӣ*

ИЗО I *a.* اذا вақте ки, ҳангоме ки, чуи (дар ҷумлаҳои арабӣ).

ИЗО II *a.* اذا ايذا ранҷ, азоб, озор; ранҷ додан, азоб додан, озурдан.

Зог гуфт: Ба ақли худ ручӯъ кун ва неку бияндеш,
ки маро дар изои ту ҷӣ фонда ва аз хӯрдани ту ҷӣ серӣ бувад. «*Қалила ва Димна*»

Дар изову укубати... вай муболағи тамом ба ҷой меоварданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Дафъ кун ҳар изо, ки аз ҳар сӯй

Суи он чашми равшан орад руй. *Ҷомӣ*

ИЗО III *a.* از| муқобил, ру ба ру, баробар; ба изои... дар баробари..., дар ивази...

Ҳикмат дар асл луғати мавзӯ аст ба изои рост-гуфторӣ ва дурустқирдорӣ. «*Ахлоқи Ҷалоли*»

ИЗОА||ИЗОАТ I *a.* اذاعت||اذاعة паҳн кардан, шоеъ гардонидан, ошкор кардан.

ИЗОАТ II *a.* اضاات||اضاات равшан кардан, рушноӣ додан; нур, рушноӣ.

Дор-ул-амони Қирмон ба анвори маъдалат ва имтинони хисрави соҳибқирон изоат ёфт.

«Равзат-ус-сафо»

ИЗОАТ III *a.* اضااعت зоеъ гардонидан, нобуд кардан.

Лашкарҳои осмон аз ӯ метарсанд ва изоати аҳли дунё аз ӯст. «*Равзат-ус-сафо*»

Маълум нест, ки мучиби тағофул аз муқтазағи тариқан иттиҳод аст ё тахошӣ аз изоати бизоати қоғаз ва мидод. «*Илми симиё*»

ИЗОБАТ *a.* اذابت гудозиш, гудохтан, об кардан.

ИЗОДА *a.* عضاده *ниг.* узода.

ИЗОДОТ *a.* عضادات *ниг.* узодот.

ИЗОЛА||ИЗОЛАТ *a.* ازاله||ازالت зоилгардонӣ, дафъ кардан, маҳв кардан.

Дар боби изолаи шаъри пой муборакаш машварат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар изолаи мараз аз чанд амри мухолофи мизочи мариз манъ мекунад. *Аҳмади Дониш*

изолаи низоъ барҳам доданн чанҷол.

ИЗОМ I *a.* عظام *ч.* азм II.

Ман банда чунон кӯфтаи ҳодиса будам, Гуфти, ки изомам зи лагадқуб руфот аст. *Анварӣ*

Шунидам, ки рӯзе заминне бикофт, Изоми занаҳдони пусида ёфт. *Саъдӣ*

Пурсид, ки агар ба ғайр аз мушоҳадаи изоми руфот муҳимме бошад, ба ӯ намоӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

изоми рамим устухонҳои пусида.

Чисме, ки назди дидаю таҳқиқ руҳ буд, Имрӯз дар миёни изоми рамим шуд. *Савдо*

ИЗОМ II *a.* عظام *ч.* азим.

ИЗОН ايزان номи рӯзи сийӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Шабонгоҳи изони хурдодмоҳ Суви осие рафт наздики шоҳ. *Фирдавсӣ*

ИЗОР I *a.* ازار I. рӯймол, саргирак, порчаи матои катонӣ, ки ба сар мепушанд.

... Ба рӯзи офтоби гарм изоре баста буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Гуфт: Чӣ бар сар кашидӣ аз изор?

Гуфт: Кардам он ридои ту химор. *Румӣ*

2. маҷ. парда.

Ҳама тоқҳо буд баста изор, Зи хаззу самур аз дари шаҳрёр. *Фирдавсӣ*

3. либоси тағ, зерчома.

Ридову изор аз гиё бофта, Амома ба фарқ аз гиё тофта ... *Ҷомӣ*

4. шалвор.

ИЗОР II *a.* عذار он қисми лаҷом, ки ба сари асп гузаронида мешавад, афсор.

Ҳамон ҷомаву гавҳари шоҳвор, Ҳамон аспӣ тозӣ ба заррин изор ... *Фирдавсӣ*

ИЗОР III||УЗОР *a.* عذار рӯхсор, гуна.

Дили оламе бисузи, чу изор барфурӯзи, Ту аз ин чӣ суд дорӣ, ки намекуни мудоро? *Ҳофиз*

ИЗОФА||ИЗОФАТ *a.* اضافة||اضافت I. афзоиш, афзудан, зиёд кардан.

... Ва уро [Золро] дар изофати адлу ишоати эҳсон ... васиятҳо намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. нисбат, нисбат додан чизеро ба чизе ё касе.

Ва дигар он бувад, ки изофати эшон ҳар ду яке бувад. *Ибни Сино*

Изофати ҷиноят ба қасди ман бошад. *Авфӣ*

ба изофат ба нисбат, аз рӯи нисбат.

Хайр ду навъ аст: яке мутлақ ва яке ба изофат. *Насириддини Тусӣ*

Бо қадди ту зебо набувад сарв ба нисбат, Бо рӯи ту неку набувад маҳ ба изофат. *Саъдӣ*

3. *грам.* ҳамроҳ кардани муайяншаванда бо муайянкунанда ба воситаи бандаки «и», мас. китоби нав, хонаи кӯҳна.

ИЗОҲАТ *a.* ازاحت дур кардан, берун кардан, рондан, бартараф кардан.

Ҳар чанд атиббӯи ҳозиқ дар истифороғот саъй ва ҷаҳд намуданд, чун даври ҳаёт ба нуқтаи вафот расида буд, аз изоҳати он иллат очиз омаданд. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

ИЗРОР *a.* اخزار I. зарар ва зиён расонидан, газанд расонидан.

Агар подшоҳ аҳли ғаразро аз ифсоду изрор манъ нафармояд, бештари аркони давлатро манкубу маҳзул созад. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

... Ҳадисе ривоят кард, ки муштамил буд бар наҳй аз изо ва изрори эшон. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. ба болои зани аввалӣ зани дуйӯм гирифтани ва бо ин ба зани аввал озор ва зарар расондан.

ИЗТИРОБ *a.* اضطراب ҳаяҷони саҳт, беқарорӣ ва ошуфтагӣ.

Изтиробе бар дил муставлӣ шуд. *Авфӣ*

Тапидани дили ман рӯзи ҳаҷр донӣ, ҷист?

Барои дидани рӯи ту изтироб кунад. *Ҳилолӣ*

Ба изтироби тамом суи хона равон шуд. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

ИЗТИРОМ *a.* اضطرام афрухта шудан, забона задани оташ.

ИЗТИРОР *a.* اضطرار дармондан; беихтиёрӣ, дармондагӣ, тангдастӣ, парешонӣ.

Теғаш чи мӯъҷизест, ки аз тоби захми ӯ Кӯҳ аз фазаъ биноладу даръё зи изтирор,

Убайди Зоконӣ

Маъзурам дор, агар нагуфтам

Дар ҳолати изтирор «барҳез!» *Шамси Табрезӣ*

Бештар мардуми Табрез аз роҳи изтирор сафар ихтиёр карданд. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

ба изтирор хоҳу ноҳоҳ, ноилоҷ, ба таври иҷбор.

Овард ба изтирорам аввал ба вучуд, Чуз ҳайратам аз вучуд чизе нафузуд;

Рафтем ба икроху надонем чӣ буд З-ин омадану мондану рафтан мақсуд?! *Хайём*

ИЗЪОН *a.* اذعان мутеъшавӣ, гардан ниҳодан, фармонбардорӣ кардан; эътирофкунӣ.

Ақобиру ашроф ва руусу аъён ба қадами мутоваат ва изъон аз шаҳр берун омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба ҳар чӣ фармон диҳад, камари инқиёд ва изъон бар миёни ҷон бандӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЗЪОФ *a.* اضعاف дучанд гардонидан.

Маҷмӯи мултамасот ба рақами инҷоҳ ва изъоф марқум гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЗЪОҶ *a.* ازعاج аз ҷо баркандан; берун кардан, ҷудо кардан.

Қобус ду ҳазор мард аз гурдони шоҳи ҷаҳон ба мудофиати ӯ [Мунтасир] фиристод, то уро аз он ҳудуд изъоҷ карданд. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

Уро аз миёни халқ изъоҷ кард ва ба деҳе фиристод.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ИЗҒИ ازغی номи ҳарфи бистуми алифбои арабии тоҷикӣ ظ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 900 баробар аст.

ИЗҲОР *a.* اظهار зоҳир кардан, ошкор кардан; фаҳмондан; баён.

Ҳарорати офтоб он ҷо амали худ ба изҳор расонад.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ҷоми ҷаҳоннамост замири мунири дӯст,
Изҳори эҳтиёҷ худ он ҷо чӣ ҳоҷат аст? *Ҳофиз*

Ба арзи султон расонд, ки чандин амалдор шуд ва чандин ба воситаи ҳунар ва изҳори он мавҷиб гирифт. *Аҳмади Дониш*

изҳор кардан ошкор кардан.

Ҳоли дил медонад он шӯху тағофул мекунад,
Ин сазон он кӣ сирри ишқро изҳор кард. *Ҳилолӣ*

ИЗҲОРГАҲ اظهارگاه ҷои зоҳиршавӣ, ҷои ошкоркунӣ ё ошкоршавӣ.

Махфӣ, ғараз аз ӯст, ки изҳорғаҳи мост,
Мақсуд зи пайдоиши ин кавну макон чист? *Махфӣ*

ИКДИШ *t.* اكدش *nig.* акдиш.

ИКЛИЛ *a.* اكليل **1.** тоҷ, афсар.

Сухан ронам аз фарру фарҳанги ӯ,
Барафрузам иклилу авранги ӯ. *Низомӣ*

2. нуч. номи манзили ҳафтадҳум аз манзилҳои Моҳ ва он иборат аз се ситораест, ки ба шакли мусаллас ба сурати тоҷ бар пешонии Ақраб тасвир мешавад.

Фалакро зи Иклил бар хайма тоҷ
Зада моҳ бар панҷара тахти оҷ. *Ҳочу*

ИКМОЛ *a.* اكمال комил намудан, пурра ва мукамал кардан; такмилдиҳӣ, пуракуни.

Таҷвиди вучуд ва икмоли ҷавҳарат муфавваз ба раъй ва машинат ва тадбири ӯ...

Насириддини Тусӣ

ИКРОМ *a.* اكرام иззат ва эҳтиром намудан; навозиш кардан, лутфу марҳамат ва бахшиш намудан, иззат кардан; ҳурмат, эҳтиром, иззат.

Абдус ба фармони мо бар асари вай биёмад ва уро бидид ва зиёдати икромии мо ба вай расонид.
«*Таърихи Байҳақӣ*»

икром кардан (ё намудан) муҳтарам доштан, лутфу марҳамат ва бахшиш намудан.

Ва чун об хостам, маро ҷуллоб доданд ва дар ҳақи ман анвои эъвоз ва икром намуданд.
«*Таърихи Наршаҳӣ*»

Писанд омадаш ҳусни гуфтори мард,
Ба назди худаш хонду икром кард. *Саъдӣ*

ИКРОМАН *a.* اكراماً аз руи иззат, эҳтироман, бо иззат ва лутфу марҳамат.

ИКРОҲ *a.* اكراه **1.** кароҳат, нафрат; бемайлӣ, нописандӣ, норозигӣ.

Чун бувад икроҳ бо чандин хушӣ (хашӣ),
Ки ту дар исён ҳаме доман кашӣ? *Румӣ*
Зоҳиди зоҳирпараст аз ҳоли мо огоҳ нест,
Дар ҳақи мо ҳар чӣ гуяд, ҷои ҳеҷ икроҳ нест.
Ҳофиз

Зи бӯи пераҳан икроҳ дорад,
Ҳавои шуста гозургоҳ дорад. *Нозим*

2. касеро ба зур ба коре маҷбур кардан, ҷабран ба коре водор кардан.

Уро бар бутлони мазҳабаш икроҳ карданд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Бо ин ҳама бояд, ки ҳеҷ касеро бар қабули амале икроҳ нафармоянд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ИКСИР *a.* اكسير **1.** кимиё, ҷавҳари афсонавиест, ки гуё ба воситаи он мисро ба тилло табдил додан мумкин будааст.

[Арғунхон] дар санъати иксир рағбате тамоми дошт. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

Сурху зарди ин ҷаҳонро ҳоҷати иксир нест,
Инқилоби ранг дорад гардиши айёмҳо. *Туғрал*

2. маҷ. доруи бисъёр фойданок; ◇ иксирӣ ранг доруи рангбахш; *киноя* аз май, шароб.

Бидех ба дасти ман иксирӣ ранг, эй соқӣ,
Ки ҳамчу барги ҳазондида аст руҳсорам. *Соиб*

ИКСИРГАР اكسيرگر касе, ки бо кимиёгарӣ машғул аст, кимиёгар.

Чу дар кӯраи марди иксиргар
Фурӯ бурда оҳан бароварда зар. *Низомӣ*

ИКСОР *a.* اكثار зиёд кардан, афзудан, зиёдаравӣ дар гап задан, навиштан ва ғ.

Назараш ба марде афтод, ки намози бисъёр мегузорд, бо худ гуфт, ки шиа дар намоз иксор мекунад. «*Равзат-ус-сафо*»

Хомаи анбариншамома аз иксору татвил... наандешид. «*Равзат-ус-сафо*»

ИКСУН||**АКСУН** اكسون як навъ шоҳии сиёҳранг, порчаи абрешимии сиёҳранг.

Атласу иксунӣ Маҷнун пӯст аст,
Пӯст пушад ҳар кӣ лайлидӯст аст. *Низомӣ*

Ҳунар аст он, ки қуҳан хирқан пашмин зи бараш
Ба дар оранду дар ӯ атласу иксун пушанд. *Ҷомӣ*

Дар тариқи ишқ оини ману Маҷнун якест,
Ошиқонро хоку сангу бистари иксун якест. *Махфӣ*

ИКТИСОБ *a.* اكتساب касб кардан, ҳосил кардан, ба даст даровардан; фароҳам овардан.

Ва онҳо касоне бошанд, ки қодир бар иктисоби қути явмия нестанд. *Аҳмади Дониш*

Ҳар мансабе, к-аз Осафу Ҷам ёдгор монд,
Бозуи ту ба теғу қалам иктисоб кард.

Убайду Зоконӣ

Ҳар гоҳ, ки ҳаракати нафси нотиқа ба эътидол бошад шавқӣ ӯ ба иктисоби маорифи яқиния бувад, аз он ҳаракат илм ҳосил шавад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ИКТИФО *а.* اكتفا қаноат қардан, қонеъ шудан, басанда шумурдан; **иктифо** қардан қаноат қардан ба чизе, қонеъ шудан ба чизе, басанда шумурдан чизеро.

Аз дўстон таваққўи мо тарки душманист,
Мо қонеъем, гар ба ҳамин иктифо кунанд.

Мўҳсини Таъсир

Заҳми даҳони шиква намоён намешавад,
Мардум ба қадри ҳочат агар иктифо кунанд. *Соиб*

Ва аз дунё ба қадри ҳочат ва зарур иктифо кунанд.
Аҳмади Дониш

ИКТИШОФ *а.* اكتشاف ошкор шудан, кашф шудан, маълум шудан; ошкор қардан, кашф қардан, ёфтан; таҳқиқ қардан.

Аз анвои тасарруфот мутамаккин бувад, то бар иктишофи анвои улум қодир бувад.

Насириддини Тўси

ИКТИҲОЛ *а.* اکتحال ба чашм сурма кашидан.

ИКФО *а.* اكفاء 1. ҳамонидан, қач қардан; 2. *адш.* яке аз айбҳои қофия, мас. қофия бастанӣ «сипоҳ» бо «сабоҳ» (سپاه—صبح) ва «шаҳр» бо «бахр» (شهر—بحر), ки дар алифбои арабӣ калимаҳои «сипоҳ» ва «шаҳр» бо ҳои ҳавваз, аммо «сабоҳ» ва «бахр» бо ҳои хутти навишта мешавад.

ИЛАЛ *а.* علل 4. илла||иллат.

Шароб дар тан илал падида орад. (2) *Авфӣ*

ИЛАЛ-ОН *а.* الى الاّن то кунун, то ҳол; акнун.

Муборақшоҳ ... Сикриро, ки илал-он ба Фатҳпур иштиҳор дорад, ба малик Тўҳфа ҳавола қард.

«Таърихи Фариста»

ИЛЗОМ *а.* الزام 1. лозим гардонидан, қореро ба касе воқиб гардондан, касеро ба қореро маҷбур қардан.

Илзом қардам, то се ҳазор динор бидод. *Авфӣ*

2. маломат, тўҳмат, таъна.

Чаври маъшук чунон нест, ки илзоми рақиб,

Гуй абрест, ки аз пеши қамар менаравад. *Саъдӣ*

3. дар мубоҳиса мағлуб, қонил ва мулзам қардан касеро.

Зиҳӣ ҳозир, зиҳӣ ботин, зиҳӣ нозир, зиҳӣ зоҳир,
Зиҳӣ илзоми ҳар мункир, чу у бурҳони ман бошад.

Шамси Табретӣ

Агар ман ўро илзом кунам, дини ў ботил аст.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ илзоми кунчи сабр худро ба сабру тоқат водор қардан.

Ҳам руқъа дўхтан беҳу илзоми кунчи сабр,
Қ-аз баҳри чома руқъа бари хоҷагон набишт.

Саъдӣ

ИЛИ(Й)Я *а.* عليه олий, баландмартаба.

Қазои вилояти Зиёуддин яке аз маносиби илия маҳсуб мегардад. *Садри Зиё*

ИЛК *а.* علك шилми дарахт, самғ, сақич.

Сафрон маро суд надорад илко,
Дарди сари ман кучо нишонад илко;

Савганд хўрам ба ҳар чӣ дорам милко,
Қ-аз ишқи ту бигдохтаам чун килко.

Абулмуъайяди Балхӣ

ИЛЛА||ИЛЛАТ *а.* علت 1. сабаб, боис, вақҳ.

Ба иллати ин мутолаба касе ба эшон тааллуқ насозад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ва ман ҳам ба иллаи навқарӣ дар он чо ҳозир будам. *Аҳмади Дониш*

2. беморӣ, касалӣ, дард.

[Рубоҳ] ба шер гуфт: ... Чаро ин иллатро муолиҷа нафармой? *«Анвори Суҳайлӣ»*

Иллат биравад, валеқ одат наравад. *Зарбулмасал*

3. нуқсон, айб; ◇ **ҳарфҳои иллат** *грам.* ҳарфҳои алиф-ҳамза (ا), вов (و) ва ёй (ي), ки дар забони арабӣ ҳарфҳои сусти ном доранд ва дар баъзе мавридҳо партофта мешаванд.

Ҳарфи иллат ном қарданд вов, алифу ёйро,
Ҳар киро дарде расад, ночор гўяд войро.*

ИЛЛАТГИН علتگين касалманд, нотоб.

... Ки ёри иллатгини ту дилзаиф бувад,

На аз қаранфул судаш бувад, на аз чуллоб.

Муизӣ

ИЛЛИЙИН||ИЛЛИЙҶОН *а.* عليين|عليون 3. баландтарин дараҷаи биҳишт (эмпирей).

ИЛЛО *а.* لا ғайр аз, ба чуз, магар, магар ин ки ...

Қадри ҳуснат Ҷомии соҳибназар донисту бас,
Қимати гавҳар касе нашносад, илло чавҳарӣ. *Ҷомӣ*
То намози ид даръёбӣ, марав з-ин дар, Қамол,
Идгоҳи ошиқон чун нест, илло кўи дўст.

Қамолӣ Хуҷандӣ

Аз ҷинси ҳаёт ва наботот гиёҳе мавҷуд набуд,
илло чавоҳири обдор аз даълу бечодаву зумуррад.
Аҳмади Дониш

ИЛЛОҚ الاك шакли қутоҳшудаи илло ки.

Мурғону моҳӣ дар ватан осудаанд,

Бар ман ҷаҳони марду зан бахшудаанд, иллоқ ту.

Ҳоқонӣ

ИЛМ *а.* علم 1. маҷмуи маълумоти оид ба ягон соҳа, фан, дониш, маърифат.

Илм чандон ки бештар хонӣ,
Чун амал дар ту нест, нодонӣ. *Саъдӣ*

Илм, қ-аз аъмол нишонеш нест,
Қолбуда дораду қонеш нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

Илм дорӣ, зи кас мадор дареғ,
Дар дили ташнагон бибор чу меғ. *Авҳадӣ*

Илм дар сина, на дар сафина. *Зарбулмасал*

илми абдон илми баданҳо, илми тиб.

Табибе ҳозиқ ... дар илми абдон маҳорате тамом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

илми адаб илми филология, ки асосан аз 12 қисм иборат буд: илми луғат, илми сарф, илми иштиқоқ, илми наҳв, илми маонӣ, илми баён, илми аруз, илми қофия, илми расмулхат, илми бадеъ (санҷиш, дониш ва санъати шеър), илми иншони наср, илми таворих; илми адвор илми мусиқӣ; илми аруз илми доир ба назария ва қоидаҳои вазни шеър; илми ахлоқ илме,

ки бо мақсади тарбияти инсон аз атвор ва афзоли писандида баҳс мекунад; **илми барин** илми мофавқи табиат, илми моварои табиат, метафизика.

Шояд ки андар ҷисме бувад ва шояд ки васфи ақлӣ бувад, он илм илми барин аст. *Ибни Сино*
илми баҳс мантиқ ва диалектика; **илми бекор** илме, ки ба кор бурда намешавад, илме ки аз он истифода бурда намешавад, илми беамал.

Илми бокор судманд бувад,
Илми бекор пойбанд бувад. *Саноӣ*
илми бунья (*ё* бинья) физиология; **илми зунун** идрок ва фаҳмиш аз рӯи шақку шубҳа; бо роҳи шак ва шубҳа расидан ба ҳақиқати чизҳо.

Як хилофе не миёни ин уюн,
Он чунон ки ҳаст дар илми зунун. *Румӣ*
илми истифо илми қонуну қоидаҳои ҳисобдорӣ дар замони қадим; **илми калом** илмест, ки масъалаҳои нақлиро бо далелҳои ақлӣ собит кардан меҳаҷад, ҳудушиносӣ, илми этиқодот, теология.

Чи таҳзибу ҳикмат, чи илми калом,
Зи ҳар як варо буд ҳаззи тамом. *Шоҳин*
илми каф *ниг.* илми яд;

илми кимийё а) илми схоластикни асримиёнагӣ, ки бо ҷустуҷӯи иксир ном ҷавҳари мавҳум, ки гӯё мис ва ғайраро ба тилло мубаддал мекардааст, машғул мешуданд; б) химия; **илми ладунӣ** *д.* илму дониши худодод, ки гӯё аз ғайри таълими устод ва кӯшишу ҳаракати шахс аз ғайб ҳосил мешудааст.

Пари фаришта магасрони ман шавад, чу ниҳанд
Зи хони илми ладунӣ чу Хизр моҳазарам. *Ҷомӣ*
илми лисон забоншиносӣ; **илми луғат** луғатшиносӣ; **илми манозир** ва мароё оптика; *муқ.* илми шуоъ; **илми мантиқ** логика; **илми манқул** ҳар илме аз улуми нақлӣ, ки ба нақлу ривоятҳо асос ёфтааст.

Дар илми маъқул ва манқул ва фуруъ ва усул
аз суҳанони вай бисёр ривоятҳо кардаанд.
«Равзат-ус-сафо»

илми мадин маъданшиносӣ, минералогия; **илми маонӣ** илме, ки аз илми баён (ташбеҳ, маҷозу истиора, киноя), илми бадеъ (санъатҳои бадеӣ) ва умуман аз фасоҳату балоғати суҳан баҳс мекунад; **илми масоҳа** (*т.*) илми заминпаймоӣ, геодезия; **илми маъқул** ҳар илме, ки ба ақл ва муҳокима истинод мекунад; **илми маҷлис** қоидаҳои одобу муошират; **илми мизон** *ниг.* илми арӯз.

Чу дар илми мизон шалоин шудам,
Ба мизони ин илм Шоҳин шудам. *Шоҳин*
илми милоҳат илми даръенавардӣ, киштиронӣ; **илми мобаъдаттабиа** (*т.*) *ниг.* илми барин.

Пас аз ин рӯй ҳикмати назарӣ ба се қисм шавад:
аввалро илми мобаъдаттабиа хонанд...

Насириддини Тусӣ

илми мусалласот тригонометрия; **илми муҳосабат** илми дафтardорӣ, бухгалтерия.

Ва дар илми муҳосабат, чунон ки маълум аст,
чизе донам. *Саъдӣ*

илми наботот (*ё* набот) гиёҳшиносӣ, ботаника; **илми назар** илме, ки дар он одоби баҳсу мунозира баён карда мешавад, илми мунозира.

Муфтии шаръ, ки аз рӯи ту манъам фармуд,
Зоҳир он аст, ки дар илми назар доно нест.
Қамолӣ Хучандӣ

То шуд аз илми назар ҷаъми саводам равшан,
Чунбиши ҳар мижа шуд селии устод маро. *Сойб*
илми найранҷот доништан ва кор фармудани шаъбада ва найранғбозиҳо.

Илми найранҷоту соҳру фалсафа
Ғарчи нашносанд ҳаққулмаърифат. *Румӣ*

илми нақлӣ *ниг.* илми манқул; **илми наҳв** синтаксис; **илми нуҷум** ситорашиносӣ, астрология; астрономия; **илми рамл** навъе аз фолбинӣ; **илми расад** илмест доир ба нуҷум, илми зиҷ ва мушоҳадаи ситорагон; **илми риёзӣ** мувофиқи тақсимооти қадимӣ асосан илмҳои адад, ҳандаса, нуҷум, мусиқӣ; ба ғайр аз ин илмҳои манозир ва мароё (оптика), ҷабр ва муқобала ва ҷарри асқол (механика)-ро дар бар мегирифт.

Ҳикмати назарӣ ба се қисм шавад: аввалро илми мобаъдаттабиа хонанд, дуввумро илми риёзӣ, саввумро илми табиӣ хонанд. *Насириддини Тусӣ*

илми сарф морфология; **илми сиёқ** илми ҳисоби қадим, махсусан дар қайду сабти вазни хелу чинҳои мол ва ҳисоби маблағи пул.

Чун ин фақир аз илми сиёқ вуқуфе дорад,
муносиб чунон менамояд, ки мактубе муштамил бар истилоҳоти илми сиёқ ва мутаазаммини изҳори муҳаббат ва иштиёқ бошад. *Восифӣ*

илми табақотуларз заминшиносӣ, геология; **илми табиӣ** (*ё* табиат) илмест, ки асосан физика ва химияро дарбар мегирад, табиатшиносӣ.

Ва садо шуд, ки илми ин чунин ҳолҳо ё илми табиӣ аст ё илми риёзӣ. *Ибни Сино*

илми таъбир маҷмӯи тасаввуроти хурофотӣ оид ба гузорниш хоб; **илми тахтитулбилод** (*ё* таҳдидулбилод) топография; **илми тиб** медицина; **илми фиросат** (*ё* қиёфа) маҷмӯи усулу аломатҳои, ки дар бораи шинохтани ахлоқ ва атвори инсон аз рӯи қиёфа ва сурат ҳосил шудааст; **илми фиқҳ** ва усул маҷмӯи маълумот доир ба қонунҳои дин ва шарияти ислом; **илми шуоъ** илми оид ба пайдоиш ва инъикоси нур, оптика; *муқ.* **илми манозир** ва мароё; **илми яд** (*ё* каф) мувофиқи ақидаҳои хурофотӣ муайян кардани оянда ва табиати инсон аз рӯи хатҳои кафи даст, хиромантия; **илми қиёфа** *ниг.* **илми фиросат**; **илми қол** илмҳои зоҳирӣ ва расмӣ мадраса.

Дигар, мулло Холмуҳаммад ҳикоят кард, ки ман дар бадви ҳол барои таҳсили илми қол дар Бухоро рафта, дар мадрасе даромадам. *Аҳмади Дониш*

илми ҳайат астрономия, космография.

Ва сейм илми ҳайат ва ниҳоди олам ва ҳоли сурати чунбиши осмонҳо ва ситорагон... боз намуда ояд. *Ибни Сино*

илми ҳайвонот ҳайвоншиносӣ, зоология; **илми ҳандаса** геометрия; **илми ҳикмат** а) илми фалсафа; б) илми физика; **илми ҷабру муқобала** алгебра; **илми ҷамодот** маъданшиносӣ, минералогия; **илми ҷарри асқол** механика; 2. огоҳӣ, иттилоъ, хабардорӣ.

Усмон... гуфт: Ман ҳамагӯям, ки маро аз ин кор илму хабар нест. *«Таърихи Табарӣ»*

Агар илми ту бар он муҳит шавад, қасри вучуди ту ро ба бод хоҳад дод. *«Равзат-ус-сафо»*

илми яқин (*инчунин* илмуляқин) донишмандони моҳияти қоре ё чизе бе шаку гумон; 3. маҳорат, моҳирӣ дар ягон соҳа; **илми тир** маҳорат дар тирандозӣ.

Қас наёмӯхт илми тир аз ман,
Ки маро оқибат нишона накард. *Саъдӣ*

ИЛМУЛЬЯҚИН *а.* علم اليقين *ниг.* илм (илми яқин).

На Ҳофизро хузури дарси хилват,
На донишмандро илмульяқине. *Ҳофиз*
Шуда илмульяқин кашфаш аз он дам,
Кафанро пора-пора кард он дам.

Бадриш Қашмири

ИЛО I *а.* الى *пешоянд* ба; то; **ило** *явмино*, **ило** *явмино*
ҳозо то имрӯз, то ҳол, то кунун.

Донистани таворихи солҳо аз аҳди Одам ило яв-
мино. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Аз мабдаи вусул ба Форс ило явмино ҳозо дар
ҳарби азориқа тақсир накардӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

ИЛО II *а.* الى *некӣ*; инъом.

ИЛОВА *а.* علاوه *изофа*, *чизе*, *ки* ба *чизи* дигаре афзуда
мешавад, *изофа* мегардад.

ИЛОҚА *а.* علاقه *банди* шамшер ва *теғ*, *ки* аз *китфи* рост
ба *тарафи* чапи *камар* меовезанд.

... Дастҳо ба илоқаи шамшеру теғ ёзиданд.
«Равзат-ус-сафо»

ИЛОҲ *а.* اله *худо*.

ИЛОҲӢ الهى *мансуб* ба *илоҳ*.

ИЛОЧ I *а.* علاج *1.* *дору*, *дармон*, *даво*.

Диле, к-ӯ зи дарди бародар шахуд,
Илочи пизишкон надорадш суд. *Фирдавси*

Зи доно тан саломатбахр гардад.

Илоч аз дасти нодон захр гардад. *Низомӣ*

Илочи каждумзада куштаи каждум бувад.
Зарбулмасал

2. *маҷ.* *чора*, *тадбир*.

Агар шароб набошад, хуморро чӣ илоҷ,
Бигӯ, ки дарди сари рӯзгорро чӣ илоҷ. *Ҳоқонӣ*

Дар илми тиб чунон мастур аст, ки абрас илоҷ
напазирад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Илочи воқеа пеш аз вукӯъ бояд кард.
Зарбулмасал

аз илоҷ дур будан *илоҷ* надоштан, *бе илоҷ будан*,
чоранопазир будан.

Маҷнунӣ ман аз илоҷ дур аст,
Осоиш аз он мизоҷ дур аст. *Ҳилолӣ*

ИЛОЧ II *а.* علاج *даровардан*.

Дай шавӣ, бинӣ ту ихроҷи баҳор,
Лайл гардӣ, бинӣ илочи наҳор. *Румӣ*

ИЛОЧПАЗИР علاج پذير *қобили* муолича, *чорашаванда*.

ИЛСОҚ *а.* الصاق *часпониш*, *часпонидан*; *пайваст* кардан.

ИЛТИБОС *а.* التباس *печдарпечӣ*, *дарҳам-барҳамӣ*, *номаф-*
ҳумӣ.

Гуфт: Он таъвил бошад ё қиёс?
Дар сареҳи амр кам ҷу илтибос! *Румӣ*

Дар тавозӯ ва ҳилм тарафи ифрот мултабис ша-
вад ва тарафи тафрит, ки вучудӣ бувад, илтибос
напазирад. «*Ахлоқи Носири*»

ИЛТИВО *а.* التواء *печидашавӣ*; ба ҳам *печидан*; *печидагӣ*,
хамидагӣ.

ИЛТИЁМ *а.* التيام *ба ҳам* омада *васл* шудан (*маҳсусан*
захм), *сиҳат* шудан, *беҳбудӣ* ёфтани *захм*; *дурустшавӣ*;
муқ. **ИЛТИҲОМ**.

Санге задаст пирӣ бар тоси умри ту,
К-он гаҳ ба ҳеч рӯй наёрад кас илтиём.

Носири Хисрав

Бандҳо бигсаста аст аз ҳам давои фазлро,
Давлате бошад аҷаб, гар ёбад охир илтиём. *Ҷомӣ*
Султон пеш аз интизоми қор ва илтиёми ҳоли у
аз Ғазнин ба Балх омад. «*Равзат-ус-сафо*»

ИЛТИЗОЗ *а.* التذاذ *лаззат* бурдан, *лаззат* ёфтан; *лаззат*,
маза, *хушгӯворӣ*, *хушӣ*.

Толиби саодат он аст, ки талаби илтизоз қунад.
«Ахлоқи Носири»

Ба туъмаҳое, ки мақбули хотир аст, илтизозе
ҳосил мешавад. «*Анвори Сухайлӣ*»

Аз таматтуи илтизоз баргараф будан чӣ маънӣ
дорад? «*Анвори Сухайлӣ*»

ИЛТИЗОМ *а.* التزام *1.* *ухдадорӣ* гирифтан, ба *зимман* худ
гирифтани қоре, *бар худ* лозим *донистани* *чизе* ё *қоре*;
қореро ё *чизеро* ба худ *лозим* шумурдан.

Дар ҷавоби модар сукут илтизом намуд.
«Равзат-ус-сафо»

Аз қилу қоли ҷузвиро кулӣ дилам гирифт,
Соқӣ, биё ки дарди сар аст илтизоми баҳс.

Мушфиқӣ

Бо ҳама илтизоми меҳнати ӯ,
Ҳоҳиши музду нанги ҳиммати ӯ... *Бедил*

ИЛТИЗОМИ *хидмат* лузуми ба *хидмат* машғул шудан.

Навишт, ки дар илтизоми хидмат ва таҳарри
марозии ӯ ҳеч дақиқае мӯҳмал нагузорад.

«Равзат-ус-сафо»

Дар ин сӯҳбату маҷлис таом ҳозир қунанд, боз
илтизоми хидмати ин остона бар ӯ беҳтар бошад.
Аҳмади Дониш

2. *адш.* *яке* аз *санъатҳои* бадеӣ аст, *ки* шоир *калима*
ва ё *якчанд* *калимаро*, *зикраш* *лозим* набошад *ҳам*,
дар ҳар *мисраъ* ё *дар ҳар* *байт* *такрор* мекунад; *ин*
санъатро эънот ва ё *лозими* *моюлзам* *ҳам* мегӯянд,
чунон *ки* *калимаҳои* «санг» ва «сим» дар *байтҳои* *зе-*
рин:

Эй нигори сангдил, эй лӯбати симинъузур,
Дар дили ман меҳри ту чун сим дар санг устувор.
Сангдил ёрию симинбар нигоре, з-он ки ҳаст
Ҳамчу нақши симу санг андар дили ман пойдор.
Ман туро ҷӯям чу симу ту маро ронӣ ба санг,
Захми сангу аҳди сим аз туст гӯё ёдгор... *Сайфӣ*

ИЛТИМОС *а.* التماس *1.* *дархостан*, *дархост*, *хоҳиш* кардан.

Мо зи роҳ афтодагони волеҳу саргаштаем,
Аз валоят илтимоси раҳнамоӣ мекунем.

Салмони Соваҷӣ

В-аз он пас дар он пири хиқматшинос
Рух оварду кард ин мурод илтимос. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* *шафоат* кардан, *восита* шудан *барои* *афви* гу-
ноҳи *касе*.

Маро зи кушта шудан нест он замон парво,
Ки пеши ёр қунад ғайр илтимос маро.

Муҳлиси Қосӣ

ИЛТИСОҚ *a.* التصاق ба ҳам часпидан, пайвастан чизе ба чизе, пайвастагй.

ИЛТИФОТ *a.* التفات таваччуҳ; эхтиром, лутф.

Маро ба кори ҷаҳон ҳаргиз илтифот набуд,
Руҳи ту дар назари ман чунин хушаш кардаст.
Ҳофиз

Ба ҳар кас дорад он чашм илтифоте,
Ба ҳоли мо чаро беилтифот аст? *Ҷомӣ*

Амир Исмоил илтифот накард, амир Наср дигар
бора лашкарҳо чамъ кард. *«Таврихи Наршаҳӣ»*

ИЛТИҚО *a.* التماس рӯ ба рӯ омадан, мулоқот кардан.

Баъд аз илтиқои фариқайн ҷанге саҳт иттифоқ
афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

Иҷтимои моҳ буд имрузу истиқболи бахт,
К-уфтод ин зарраро бо чун ту хуршед илтиқо.
Ҳоқонӣ

ИЛТИҚОМ *a.* التمام фуру бурдан, ҳамчун як луқма як-бора фуру бурдан, балъидан.

Даъват кардани Сулаймон маҳлуқотро ва илтиқоми
қомил доббани баҳрӣ он ҳамма матъумотро [хурок,
хоро]... *«Равзат-ус-сафо»*

ИЛТИҚОТ *a.* التماس ёфта чидан, барчидан.

Исботи номи ӯ бар шеваи мурувват лозим афтод,
ин чанд байт аз девонаш ба илтиқот даромад.

«Хизонаи омира»

ИЛТИҚОБ *a.* التهاب 1. афрӯхта шудани оташ; сӯзиш,
гармӣ, шӯълавари; 2. маҷ. асабонӣ шудан, оташин шудан,
ғазабнок шудан.

Оҳани пӯлод бо азмат надорад муҳкамӣ,
Озари хурдод бо хашмат надорад илтиқоб. *Муиззӣ*

Туро кай бувад чун ҷароғ илтиқоб,
Ки аз худ пури ҳамчу қандил аз об. *Саъдӣ*

Оташи ғайрати ӯ дар илтиқоб омад.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

◇ илтиқоби гирдоб шиддати ҳаракати гирдоб.

[Киштӣ]... дар илтиқоби гирдоб тоб наёвард.

Аҳмади Дониш

ИЛТИҚОМ *a.* التماس пайвастагй, бехбудии захм; муқ.
илтиём.

... Боз муҳтоҷ шавад ба инботи лаҳм ва илтиқоми
шақ. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЛТИҚОҚ *a.* التماس пайвастагй, ба ҳам расидан, мул-
ҳақ шудан; муқ. илҳоқ.

Аз илтиқоқе, ки дар охири калимае ба илтиқоқи
калимаи дигар ҳодис мешавад, баҳс дар наҳв ҳам
мекунад. *«Хизонаи омира»*

ИЛТИҚО *a.* التماس паноҳ бурдан, паноҳ хостан; паноҳхо-
ҳӣ, ҳимояталабӣ.

Замона боз ба пирона сар ҷавон э-он шуд,
Ки илтиқо ба чунин давлати ҷавон овард.

Убайди Зоконӣ

Яке аз вузаро гуфт: Лонқи қадри баланди под-
шоҳон набашад ба хонаи деҳқоне ракик илтиқо
кардан. *Саъдӣ*

Ин ҳадис, эй боғбон, аз ман бигӯ дар гуши гул:

Раҳм мебояд кунун дар илтиқои андалеб. *Туграл*

ИЛТИҚОЧ *a.* التماس 1. ҷушу хуруши даръе ё баҳр, мавҷ
задани даръе ё баҳр; 2. маҷ. ситеза кардан, яқравӣ
кардан.

ИЛФ *a.* الف 1. дӯст; 2. унс, хӯ гирифтан; илф гирифтан
унс ва улфат гирифтан, хӯ гирифтан, омезгор шудан.

Чун Димна аз ин суҳан фориғ шуд, эҷоби шер
бад-ӯ зиёдат гашт ва ҷавобҳои неку ва саноҳон
бисёр фармуд ва бо ӯ илфе тамом гирифт.

«Қалила ва Димна»

илф додан одат кунондан, хӯ гирифтанд, улфат гирифтанд.

Баъд аз он илф дод бо пистон,

Рузу шаб пеши ту ду чашма равон. *Саной*

Лутфи ҳаҷ ин шеррову гурро

Илф додаст ин ду зидди дурро. *Румӣ*

ИЛҒОР *m.* الغار|ايغار хучум, ҳамла, тохтутоз.

Бо лашкари ҷаррор илғор карда, ба ҷониби Ни-
шопур раҳли иқомат андохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЛҚО *a.* التماس 1. афқандан, андохтан.

Баъд аз машварат илқои ӯро дар ҷоҳи меҳнату
бало издиёди иззу ҷоҳи хеш пиндоштанд.

«Равзат-ус-сафо»

2. ёддиҳӣ, маслиҳатдиҳӣ; насихат, панд, маслиҳат;
чизеро дар фикри касе ҷой гирифтанд, талқин.

Ӯ хост, ки ба илқо он балия аз худ дафъ кунад.
«Равзат-ус-сафо»

Ва амсоли офоқи ва анфусӣ дар нафс илқо ме-
кунад. *Аҳмади Дониш*

илқои шубҳа касеро ба шубҳа андохтан, бадгумон
кардан; илқо кардан (ё фармудан) расонидан; фаҳмо-
нидан; гуфтан, таблиғ кардан.

Бариде омад аз даргоҳи фағфур,

Ба шуғли банди илқо кард маншур. *Низомӣ*

Рухуллоҳ дар он боб калимае илқо фармуд.

«Равзат-ус-сафо»

ИЛҲОД *a.* الاحاد аз дин баргаштан, бединӣ, мулҳидӣ; сар-
печӣ кардан аз фармон, махсусан аз фармони динӣ.

Вақти он шуд, ки азми кор кунем,

Расми илҳод ошкор кунем. *Убайди Зоконӣ*

ИЛҲОМ *a.* الهام талқин ва ангешиш дар бораи коре, ки
мувофиқи эътиқоди динӣ гуё аз тарафи худо ба дили
касе андохта мешавад.

Зи илҳоми адлам кунад баҳраманд,

Наяфтад ба ҷуз адл ҳеҷам писанд. *Ҷомӣ*

Агар... китоби ваҳӣ ва илҳом бад-он нотиқ бу-
вад, ба ҳамон тамассуқ ва эътиқод бояд кард.

Аҳмади Дониш

ИЛҲОН *a.* الحان хониш, нағмасароӣ ва хушсонӣ.

Бишкуфад беду ба илҳони тараб фохтаро
Сурати кому забон гардаду минқор шавад.

Мушфиқӣ

ИЛҲОҚ *a.* الحاق чизеро ба охири чизе пайвастан, илова
кардан, ҳамроҳ кардан; ҳамроҳ шудан; муқ. илтиқоқ.

Ва ин китоби «Қалила ва Димна» шонздаҳ боб
аст ва он асл, ки ҳиндувон кардаанд даҳ боб аст ва

он чӣ аз ҷиҳати порсиён бад-он илҳоқ афтодааст, шаш боб аст. *«Калила ва Димна»*

илҳоқ шудан мулҳақ шудан, ҳамроҳ шудан.

Ва қабл аз илҳоқ шудани Тошканд ба давлати Русия... муҳаррири сутур бинобар муҳимме дар ўрдуи султони буд. *Аҳмади Дониш*

ИЛҲОҲ а. *الحاح* дархост, илтимос, бо зорӣ дархост кардан, илтимоси боисрор ва илтиҷо.

Надод лаъли лабаш бусае ба сад талбис, Наёфт коме аз ӯ дил ба сад ҳазор илҳоқ. *Ҳофиз*
Падар чун мавҷи илҳоқи писар дид,
Ҷаҳонсуз оташе буд, об гардид. *Нозим*

Элҷӣ ба илҳоқ аз мутарҷим мепурсид, ки бо ман одоби маҷлис ва муҳоварати онро нек талқин кун. *Аҳмади Дониш*

илҳоқ кардан (ё намудан) дарҳостан, илтимосу илтиҷо кардан.

Сабуктигин илҳоқ мекард ва метарсонидашон ва кори Сомониён расида буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Қанизакон баъд аз он дар дасту пой ӯ афтоданд ва илҳоқ карданд. *Авфӣ*

ИМДОД а. *امداد* мадад, ёрӣ.

Бо имдоди эшон хотирнишон шуд, ки он муаммо ғалат аст. *Восифӣ*

Моро пешвое... бояд, то дар рӯзи дармондагӣ имдод намояд. *«Нигори дониш»*

Сад баҳор омад ба имдоди ману чун барги гул
Аз заифӣ такъясози бистарам аммо ҳануз. *Шоҳин*

ИМЕМ а. *اميم* имолаи имом.

Гуфт уммат: Машварат бо кӣ кунем?
Анбиё гуфтанд: Бо ақли имем. *Румӣ*

ИМЗО а. *امضا* 1. гузаронидан, равон кардан, қорӣ кардан; иҷро кардан, иҷро.

Мард он касро тавон хонд, ки чун... дар имзои коре мусаммам гардад, нахуст даст аз ҷон бишӯяд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҷамъи дигар аз умаро... ба ҷиҳати имзои ин ният шабе нардбон бар боми масҷид... ниҳода боло омаданд. *«Таърихи Фаршита»*

ба имзо расонидан иҷро кардан, ба амал гузарондан.

Нияти хайре, ки карда будем, ба имзо бояд расонид. *«Ҷомеъ-ул-тавориҳ»*

2. нишон, аломат, ки дар зер ва ё пушти мактуб, фармон ё ҳуҷҷати дигаре барои иҷро гузошта мешавад.

ИМКОН а. *امكان* 1. тавоноӣ, қудрат; имконият.

Чу ёфт муи ту дар кӯи дилбарӣ имкон,
Чу ёфт рӯи ту дар роҳи ошиқӣ тамкин... *Анварӣ*

Ба қатли ман бароте дорад аз мушк
Рухат, к-аз вай на имкони наҷот аст. *Ҷомӣ*

Барои ҳосили имкон ғурури мову ман то кай,
Агар бишкастӣ нафси худ, шикан тарфи кулоҳ он
чо! *Туғрал*

ба қадри имкон то андозае, ки мумкин аст.

... Ва аз ҳафавоти халқ ба қадри имкон таҷовуз накунад. *Аҳмади Дониш*

2. *фалс.* ғайри зарурӣ будани чизе, ҳолате, ки будан ва ё набудани чизе зарурӣ набошад.

ИМКОНИЯТ а. *امكانيت* имкон, шароити мусонд барои коре, мумкин будани кор.

ИМЛО а. *املاء* 1. пур кардан; 2. навишта пур кардан; 3. ба касе гуфта нависондан; имло кардан а) навишта пур кардан.

Зи дил маҷмуае ҳар рӯз имло метавон кардан,
Аз ин як қатра хун сад нома иншо метавон кардан. *Соиб*

б) ба касе гуфта нависондан.

Ин панднома амир Сабуктигин имло кард ва
Абулфатҳи Бустӣ ба хатти худ набишт.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ИМЛОҚ а. *املاق* фақр, қашшоқӣ; бечизӣ, фақирӣ, муфлисӣ.

На бими қисмати ҷавру на хавфи назли нузул,
На бими ҳайбати ифлосу ниқмати имлоқ. *Ломей*

ИММОМА а. *عمامة* *ниг.* имома.

ИМО а. *ايماء* 1. ишора, нишон додан бо ангушт, ҳаракати сар, чашму абру ва ғ.

Ғайри нутку ғайри имову сичил
Сад ҳазорон тарҷумон хезад зи дил. *Румӣ*
Надонист, к-он охуи шергир
Ба имои оху кунад сайди шер... *Шоҳин*

То субҳ даמיד, ба имову ишора маълум мекардам,
ки маро роҳ бидеҳ, то ба манзили худ муроҷаат кунам. *Аҳмади Дониш*

имо кардан ишора кардан, ишора карда фаҳмондан.
Элҷӣ гуфт: Ғузайи абрешимро меҳодӣ? Ман имо кардам, ки на, ғузайи пахтаро меҳод.

Аҳмади Дониш

2. *мач.* киноя, рамз.

Эрондухт ҷавоб дод, ки миёни ману малик итобе рафтааст ва ба киноягӣ имо сухане чанд гуфта шуда. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Вагар мегӯяд аз дида, бигӯяд рамзи пушида,
Агар дорад талабдоре, бидонӣ нуктаву имо.

Шамси Табрезӣ

ИМОД а. *عماد* чизе, ки ба он такъя мекунанд, такъягоҳ, сутун.

В-ар зи қаҳр ӯ бар дилат мӯҳре занад,
Дар имоди ҷаҳл монӣ то абад. *Шоҳидӣ*

Гули ҳадиқани дониш, ниҳоли боғи камол,
Имоди қасри фазоил, мадори сабру қарор. *Васӣл*

ИМОЛА а. *امالة* 1. майлон додан, моил гардонидан чизе ро ба поён ба сӯи чизе; 2. *грам.* дар вақти хондан ва навиштан табдили ҳарфи -о ба ҳарфи-е(-и), махсусан дар шеър, ки бештар дар калимаҳои арабӣ воқеъ мешавад, мас. 'китоб — китеб', 'рикоб — рикеб', 'силоҳ — силех' ва ғ.; 3. *тиб.* ба воситаи олати махсус ба рӯдаҳо фиристодани дору, ҳуқна.

ИМОМ а. *امام* 1. пешво, пешрав, роҳбар.

Қиро Рудақӣ гуфта бошад мадеҳ,
Имоми фунуну суханвар бувад. *Рудақӣ*

2. *д.* касе, ки дар вақти намоз намозхонҳо ба вай иқтидо ва пайравӣ мекунад; пешвои дин; **ИМОИ** ҷамоат муллое, ки дар пешгоҳи намозгоҳ меистад ва дар вақти намоз дигарон ба вай иқтидо мекунад.

Агар имоми ҷамоат талаб кунад имруз,
Хабар диҳед, ки Ҳофиз ба май таҳорат кард.

Ҳофиз

Асбоби сафари амирзода мураттаб аст, илло як
мирзо ва имоми ҷамоат. *Аҳмади Дониш*

ИМОМА||ИММОМА||АМОМА||АММОМА *а.* *عامه* салла,
дастор.

Ҷомаҳои хисравонӣ дар бараш,
Баста кофури имома бар сараш. *Ҷомӣ*

3-он аст дин заиф, ки фармондеҳони шаҳр
Иммомаҳои хеш ба парвор бастаанд. *Соиб*

Аввал касе, ки бигрехт ва аммомаро аз сар ва
сафҳа аз даст бияндохт, Яхъёҳоҷа охунд буда.

Аҳмади Дониш

◇ **амомаи** ахзар барғҳои сабзе, ки ғунчаро печонида
гирифтаанд.

ИМОМАТ *а.* *امامت* пешвоӣ, роҳбарӣ, имомӣ.

Дар хирқа зан оташ, ки хами абруви соқӣ
Бар май шиканад гушаи меҳроби имомат. *Ҳофиз*

ИМОМИЯ *а.* *اماميه* *д.* мусулмононе, ки фақат ба дувоз-
даҳ имом (аз Алӣ сар карда) эътиқод доранд; пайра-
вони дувоздаҳ имом, шиён.

ИМОН *а.* *ايمان* эътиқод, боварӣ ба чизе; эътиқод ба дин;
дин, мазҳаб.

Дил аз нури имон гар огандаӣ,
Ту ро хомушӣ бех, ки ту бандаӣ. *Фирдавӣ*

Бардорад, ар бихоҳад, зулфу рухаш ба як раҳ
Таркиби куфру имон, оини кешу мазҳаб. *Анварӣ*

имон овардан қабул кардани дини ислом, мусулмон
шудан.

Ҳама душманони ӯро даст кӯтоҳ кард ва Тағ-
шода ба дасти Қутайба имон оварда буд ва мулки
Бухоро медошт. *«Тағрихи Наршаҳӣ»*

ИМОРАТ I *а.* *امارت* амирӣ, фармонравӣ; фармондеҳӣ,
сардорӣ.

Иморати шуаро бо ҳазор хилъати хуб
Ба эҳтимоми ту додаст шахриёр маро. *Муиззӣ*

Иморати чунош бар Чақарбек қарор гирифт.
«Равзат-ус-сафо»

Бояд донист, ки салтанат ва иморат бе раият ва
вилояту ҷамъият мутаҳаққиқ нашавад.

Аҳмади Дониш

ИМОРАТ II *а.* *عمارت* 1. ободонӣ, обод кардан; хона бар-
по кардан.

Вайронии ду кави дар ин раҳ иморат аст,
Тарки фавоиди ҳама дар ишқ фонда(а)ст.

Шамси Табрзӣ

2. бино, хона.

Ва ба рӯзгор мардум гирд омаданд ва иморатҳо
карданд ва мардум бисёр шуданд.

«Тағрихи Наршаҳӣ»

3. таъмир, дуруст кардан; **иморат кардан** а) обод
кардан; б) бино сохтан, хона сохтан, бино кардан.

Ба май иморати дил кун, ки ин ҷаҳони хароб
Бар он сар аст, ки аз хоки мо бисозад хишт.

Ҳофиз

в) таъмир кардан, дуруст кардан.

Туфайл он курсиро бихарид ва пинҳон ба хона
бурд ва пок бишуст ва иморате неку бикард ва пе-
ши Мухтор бурд. *«Тағрихи Табарӣ»*

Маллоҳ гуфт: Киштиро халале ҳаст, яке аз шу-
мо, ки зӯрвартар аст, бояд ки бар ин сутун бар-
равад ва хитоми кишти бигирад, то иморат кунем.
Саъдӣ

ИМОРАТГАР *عمارنگر* касе, ки иморат месозад, устон
иморатсоз, меъмор; гилкор.

ИМОРОТ *а.* *عمارات* ҷ. иморат II, 2.

Бино ва иморот, ки эшон кардаанд, ҳануз асари
он ба аҳли рӯзгор мерасад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ИМОРИ *а.* *عماري* *аслаш* аморӣ.

ИМОТАТ *а.* *اماتت* ба маън расонидан, куштан, нобуд
кардан.

Аз вай хавориқи одот чун эҳёе ва имотат ба зу-
хур омада. *Ҷомӣ*

ИМРОР *а.* *امرار* мурур купондан, гузаронидан; **имрори**
вақт вақт гузарондан; **имрори** маош зиндагонӣ кардан,
умр гузарондан.

ИМРУЗ *а.* *امروز* ҳамин рӯз, ин рӯз, рӯзе, ки дар он вучуд
дорем, рӯзи ҷорӣ.

Гулистон, ки имруз бошад ба бор,
Ту фардо чинӣ гул, наёяд ба кор. *Фирдавӣ*

Эй ки имруз бар сари ганҷӣ,
Пои фардо-т бар думи мор аст. *Анварӣ*

◇ **имруз-фардо кардан** дафъулақат кардан, бо ҳилаю
ваъдаҳо касеро аз сар дур кардан.

Лабаш имруз-фардо мекунад дар бӯса доданҳо,
Намедонад зи хат чун душмани камфурсате дорад.
Соиб

ИМРУЗИНА *امروزينه* имруза, имрузӣ; дар имруз.

Аз он маҳ нест имрузина ин ҷавр,
Ки дил бар дӯстон дерина дорад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИМСОК *а.* *امساک* 1. худдорӣ варзидан дар таомхӯрӣ,
парҳез кардан.

Ба сарфа сарф кун нақде, ки дорӣ,
Ки имсокат беҳ аз исрофкорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Озуқавау ваҷҳи маош омода доред ва онро ба тад-
бир ва имсоқ ва ҳикмат ба масриф расонед.
Аҳмади Дониш

2. хасисӣ, бахилӣ.

Мекунад таъсир бо фарзанд имсоқи падар,
Мо абас чашми тамаъ бар оби ҷавҳар доштем.

Сайидо

3. нигоҳ доштан.

Табақаи аввал аз меъда ҷои ҷазб ва имсоқи ғи-
зост. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ИМСОЛ *امسال* ҳамин сол, ин сол, соли ҷорӣ.

Гашта ҳар имрузат аз дӣ мулкат афзун,
Бод чун имрузу дӣ имсолу порат! *Анварӣ*

ИМТИДОД *a.* امتداد кашидашавӣ, дарозшавӣ, дароз кашидан; тӯл, дарозӣ.

Таноби умри туро имтидод чунон бод,
Ки ҳасри он накунад фаҳм то ба рузи ҳисоб.

Убайди Зоконӣ

Қоф то Қоф имтидоди даври ӯ,
То ба пушти гову моҳӣ ғаври ӯ. *Ҷомӣ*

имтидод ёфтан кашол шудан, давом кардан; имтидод пазируфтани тӯл кашидан, дер давом кардан.

Яке аз дабирони муаттал, ки углати ӯ имтидод пазируфта буд, нома набишт. *Авфӣ*

ИМТИЁЗ *a.* امتياز 1. ҷудо ва фарқ кардан чизеро аз чизе.

Имтиёзи сараву қалби ҷаҳон душвор аст,
Хоса вақте ки ба қаллоб расад саррофӣ. *Ҷомӣ*

имтиёз кардан (*ё* сохтан) ҷудо ва фарқ кардан чизеро аз чизе, фарқ гузоштан.

Дигаре аз фарти аблаҳӣ ва нодонӣ миёни суду зиён имтиёз накардӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Имтиёзе зи баду нек намесозад кас,
Рафта аз зонқаҳо тафриқаи захру шакар. *Мулҳам*

2. бартар ва афзал шумурдан чизеро нисбат ба чизе; бартарӣ, афзалият.

Дар чашми покбин набувад расми имтиёз,
Дар офтоб сояи шоҳу гадо якест. *Соиб*

имтиёз бурдан аз касе касеро аз бартарӣ ва афзалият маҳрум кардан, касеро беқадр кардан.

Баски имруз имтиёз аз аҳли олам бурдаанд,
Захр агар дар ҷоми мо резанд, менӯшем мо.

Сайидо

имтиёз доштан бартарӣ доштан, афзал будан.

Дар ҳусни тақрир ва зеби таҳрир имтиёзи тамои дошт. *Садри Зиё*

имтиёз ёфтан бартарӣ пайдо кардан, болодаст шудан.

Домулло Ҳасан аз байни уламои он замон имтиёз ёфта, ба рутбаи охундӣ зинатафзо шуданд.

Садри Зиё

ИМТИЗОҶ *a.* امتزاج 1. омехта шудани чизе бо чизи дигар, омезиш, ба ҳам омехта шудан.

Шуд набот аз имтизоҷи ин ҷаҳор,
Боз ҳайвон гашт инсон ошкор. *Шоҳидӣ*

Ҷону дил имтизоҷи обу гил аст,
Обу гил нест, ҷумла ҷону дил аст. *Бедил*

2. наздикӣ, ҳамнишинӣ, ҳамсӯҳбатӣ.

Ғаҳи эҳтиёҷ аст баҳри саҳо,
Ғаҳи имтизоҷ аст хони вафо. *Садри Зиё*

имтизоҷи зан наздикӣ ва мушошрат бо зан.

Агар баъд аз ӯ [амир] ҳар киро майл ба издивоҷу имтизоҷи зан афтад, бояд ки дар ин давлатсаро эълон кунад. *Аҳмади Дониш*

ИМТИЛО *a.* امتلا 1. сер шудан, пур шудан, бисъёр сер шудан.

Оғози хурдан карда, то ба сарҳадди имтило нарасид, инон бознакашид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

имтило доштан пур будани шикам, бисъёр сер будан; имтило задан аз пурхӯри нороҳатни меъда пайдо кардан, ҳайза задан.

Ба қатли сад ачал навъе сало зад,
Ки ҷон аз барқи ханҷар имтило зад. *Зуллоӣ*

2. пурӣ, бисъёри; имтилои хилоф пури хилоф; киноя аз бисъёрии ҷанг ва ҷӯшу хуруши он.

Гирифт аз тапиши теғу з-имтилои хилоф
Дили замин хафақону дами замона фавоқ. *Ҳоқонӣ*
имтилои ғусса пурғуссагӣ.

Ҳар шаб аз имтилои ғусса кунад
Хуни дил бар канори мағриб қай. *Заҳири Форёбӣ*

ИМТИНОН *a.* امتنان 1. миннат доштан, миннатдорӣ.

Навиштанист, агар имтинон ва гар гила аст,
Дар он қабола, ки бо дӯстон кунанд ирсол.

Шоҳин

2. лутфу марҳамат ва бахшиш.

Ҳеҷ кас аз кибори умарон Хуросон ва маорифи давлат намонд, ки маҳзузи эҳсон ва мамнуни имтинони ӯ нашуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИМТИНОЪ *a.* امتناع қабул накардан, рад кардан; нахостан, худдорӣ кардан.

Ба фарқаш зи иззу қаноат қиноъ,
Зи фармони ҳирсаш сари имтиноъ. *Ҷомӣ*
имтиноъ кардан (*ё* намудан) рад кардан, нахостан, худдорӣ кардан аз чизе.

Аммо Гавҳаршод-бегим имтиноъ менамуд, ки Султон Муҳаммад ҷавоне мутаҳаввир аст, мабодо саркашӣ кунад. *«Тазкирати Давлатшоҳ»*

Ақли дурбин аз қабули он имтиноъ кунад.

Аҳмади Дониш

ИМТИСОЛ *a.* امتثال итоат кардан, фармон бурдан; итоат, фармонбардорӣ.

В-аз паи имтисоли фармонаш
Лидан чарх бар сари роҳ аст. *Заҳири Форёбӣ*
Ман имтисоли ишораи амир намуда, фардо азимат хоҳам кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ИМТИҲОН I *a.* امتحان озмудан, санҷидан, таҷриба кардан; озмониш, санҷиш.

ИМТИҲОН II *a.* امتهان хорӣ; хор ва беътибор пиндоштан касеро.

Бишмаранд он зулмхову имтиҳон,
К-аз Язиду Шимр дид он хонадон. *Румӣ*

ИМШАБ امشب ин шаб, ҳамин шаб.

Надонам ҳоли Юсуф чист имшаб,
Қафили хидмати ӯ кист имшаб. *Ҷомӣ*

ИМЪОН *a.* ايمان тезназарӣ, диққат ва амикравӣ дар коре.

Намуданд охир чунин бенифок
Ба имъону рою назар иттифок. *Шодӣ*

имъони назар бо диққат назар кардан, дурандешӣ кардан; назари чуқур.

Имъони назар дар тартиби китоб маслаҳат дидам. *Саъдӣ*

Намруд имъони назар ба ҷой овард.

«Равзат-ус-сафо»

ИМҲОЛ *a.* امهال мӯҳлат додан, ба таъхир андохтан, фурсат додан.

Ҳочаро дуаспа бозгардонед, ки... аз маҷорин аҳвол бе имҳол хабар фириастад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ғоят он, ки ин имҳол мавқуфи вақти онон аст.
Аҳмади Дониш

имҳол фармудан муҳлат додан.

[Вазири Қайқубод] илтимос кард, то хуручи
Хуршохро як сол имҳол фармояд.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

ИМҲОҚ *a.* اسحاق 1. зоеъ ва нопадид гардонидан; хати
имҳоқ хати бутлон, хати ботилгардонӣ.

Фикраташ нусхаи вучуд омад,
Рози гардун дар у хати имҳоқ. *Анварӣ*

2. кам шудани моҳ.

ИН I این *ҷонишини ишорат* 1. кас ва ё чизи наздикро
ишора мекунад, мас. 'ин одам', 'ин китоб'; *муқобили*
он I, 2; 2. як ва ё якчанд предмет ва матлаби маълу-
меро, ки пеш зикр ёфта буд, ишора мекунад ва дар ин
маврид барои такрор нашудани он предмет ва матлаб
ба кор бурда мешавад.

Се поси ту гуш асту чашму забон,
К-аз инат расад неку бад бегумон. *Фирдавӣ*
Малик шармгин дар ҳашам бингарист,
Ки савдои ин бар ман аз баҳри чист. *Савдӣ*

ИН II *a.* عين *ҷ.* айно.

Ҳар, к-у ба шумо тани гузин аст,
Чи деви дусар, чи хури ин аст. *Шоҳин*

ИНАБ *a.* عنب ангур.

Агар муҳолифи ту раз нишонад андар боғ,
Ба вақти бор ано бар диҳад ба ҷои инаб. *Фарруҳӣ*

ИНАК *a.* اينک 1. ана, мана, нигоҳ кун; ин тавр.

Инак ин ҷони ситамдида, ки мехост дилат,
Инак ин дил, ки ба ҷон металабидӣ аз мо. *Ҳилолӣ*
Аҳли замон агарчи асири замонаанд,
Инак замона бо ҳама шавкат асири ту.
Заҳири Форёбӣ

2. акнун, холо.

Биё инак ниғаҳ кун Рудакиро,
Агар бечон равон хоҳӣ танеро. *Рудаки*

ИНБИСОТ *a.* انبساط 1. кушодашавӣ, паҳншавӣ; 2. маҷ.
густоҳӣ, густоҳ шудан.

Бодшоҳо, банда дар ҳазрат ба расми арзадошт
Инбисоте менамояд бар умеди раҳматат.

Салмони Соваҷӣ

3. маҷ. бетакаллуфӣ, хушсӯхбатӣ.

Дарвеше қавиҳиммат... тариқан ихтилот ва со-
биқаи инбисот дошт. *Ҷомӣ*

Ба ҳамсоягон ихтилоташ будӣ,
Ба неку ба бад инбисоташ будӣ. *Савдо*

4. маҷ. шодӣ ва хушӣ.

Хайма дар арсаи нишот задем,
Бар замин пой инбисот задем. *Мушфиқӣ*

Ба воситаи қаҳқаҳи ту инбисоте дар дили ман
падид омад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

инбисот доштан шоду хурсанд будан, хушсӯхбатӣ
кардан.

Андар ин маҷлис Муиззӣ гарчи дорад инбисот,
Шарм дорад гоҳ-гоҳ, азбаски ибром оварад.

Муиззӣ

ИНДАЛМУТОЛАБА *a.* عندالمطالبة дар вақти талаб кар-
дан.

Яке аз узамои бани-Исроил ҷавоҳире қимати ба
амине супорида буд, индалмутолаба мункир шуд.
«Равзат-ус-сафо»

ИНДАЛҲОЧАТ *a.* عندالحاجة дар вақти эҳтиёҷ, дар вақ-
ти зарурат.

Панҷ-шаш адад заврақча... ба даруни кишти дар-
оварда буд, то магар индалҳочат ба кор ояд.

Аҳмади Дониш

ИНДИРОС *a.* اندراس 1. кӯҳна шудан; кӯҳнагӣ.

Аз он ҷо ба боғи Мансурия омаданд, ки Арғун-
оқо баъд аз индирос иморати он фармуда буд.
«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

На манзил, ки дар ғояти индирос,
На ҷои асосу на ҷои палос. *Савдо*

2. маҷ. безътибор шудан.

Дар замони давлати он бедавлат русуми шарият
индирос ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНДИРОҶ *a.* اندراج дарҷ шудан, дохил шудан.

ИНЗИВО *a.* انزوا гушагирӣ, гушанишинӣ, хонанишинӣ,
канораҷӯӣ аз мардум.

Рӯй ба истиғфор овард ва инзиво ихтиёр кард.
Авфӣ

На барги он ки тавонад мулозамат кардан,
На созу олату асбоби инзиво дорад.

Убайди Зоконӣ

инзиво гирифтан гӯшанишин шудан; пинҳон шудан.

Саҳрои давлати ту хушу сабзу хуррам аст,
Натвон гирифт беҳуда дар хона инзиво. *Муиззӣ*

Ноҳид мӯй канду Зухал рӯ сиёҳ кард,
Баҳром фарқи хун шуду Тир инзиво гирифт. *Савдо*

инзиво чустан гӯшанишинӣ ихтиёр кардан.

ИНЗИМОМ *a.* انضمام пайвастанӣ чизе ба чизе; зам шудан,
мулҳақ шудан, илова шудан; ба инзимомӣ... ба иловаи...,
ба зами...; инзимом пазируфтани илова шудан; ба ҳам
пайвастан.

ИНЗИҶОР *a.* انزجار дилзада шудан, озурда шудан; безо-
рӣ доштан, безор шудан.

ИНЗОЛ *a.* انزال 1. чизеро аз боло пойн овардан, нузул
кунондан, фуру фиристодан; 2. фуру рехтани оби сафе-
даи насл (аз инсон ва ғайри инсон).

ИНЗОР *a.* انذار 1. панду насиҳат кардан, огоҳ кардан.

Ҳикоёт ва ахбори мулуки гузашта бо вай бигуянд
ва танбеҳу инзор кунанд.

«Таърихи Байҳақӣ»

2. тарсонидан, бим додан.

Уро ба таҳвиф ва инзор талаб доштанд, иҷобат
нанамуд. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

ИНКИСОР *a.* انكسار 1. шикаста шудан; шикастагӣ.

Ман ин суҳан мешунидам ва асари заъфу инкисор
ва далели ҳайрату инҳизол дар ҳештан медидам.

«Калила ва Димна»

Ҷумла устодон пай изҳори кор
Нестӣ ҷуянду ҷои инкисор. *Румӣ*

2. маҷ. фурутани, тавозуъ, хоксорӣ.

Пеши дурчи чавҳарафшонат лабу санг омада,
Мекунад ихори аҷзу инкисор ангуштарин.

Восифӣ

ИНКИШОФ *а.* انكشاف кашф шудан, ошкор шудан, пади-
дор шудан.

Тавачҷӯҳи том ба инкишофи дақоқи олами зул-
мат накунад. *Аҳмади Дониш*

ИНКОР *а.* انكار рад кардан, эътироф накардан, қабул
накардан; *муқобили эътироф.*

Ба дустии у иқрор намудам ва забони инкор кӯтоҳ
гардондам. *Авфӣ*

Чун маҷоли инкор набуд, лахте ба луҷҷаи андеша
фуру рафтанд. *Аҳмади Дониш*

ИННИН *а.* عين шахсе, ки аз қуввати мардӣ маҳрум аст;
хез.

Азизи Миср, ки Юсуфро бихарид..., иннин буд,
уро фарзанд набуд. *«Таърихи Табарӣ»*

Зулайхо ҳаргиз мард надида буд, зеро ки шавҳа-
раш иннин буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ИНО *а.* انا зарф, ованд.

Ту худро гумон бурдай пурхирад,
Иное, ки пур шуд, дигар чун барад?! *Саъдӣ*

ИНОБА||ИНОБАТ *а.* انا به|انابت тавба кардан, бозгаштан
аз чизе, даст кашидан аз гуноҳ; тавба, зорӣ; пушаймо-
нӣ.

Пас деҳқон ба тавбаву инобат иштиғол намуд ва
назр кард, ки дигар мол захира наниҳад.

«Анвори Суҳайлӣ»

Он вақт тавбаву инобат суд надорад. *Садри Зиё*
инобат кардан тавба кардан.

Ва чун ба зулму ҷаври қоҳири аввал тавба ва
инобат накунад, қоҳири дуйумро бар сари мулк
бинишонад. *Аҳмади Дониш*

ИНОД *а.* عناد ситеза кардан; саркашӣ, гарданшаҳӣ; ла-
ҷочат.

Қай шудӣ пеши ғоибу ҳозир
Инқиёду иноди у зоҳир. *Ҷомӣ*

инод варзидан саркашӣ кардан.

Чун медонед, ки ҳақ бо ин тараф аст, инод навар-
зед ва худро дар маърази халок наяндоzed.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

◇ бе инод бе баҳсу ҷидол; бе кашмақаш; бе
шакку шубҳа.

Қисмату бахт аст, бирав, бахт ҷуй,
Бахт беҳ аз гуфт бувад бе инод. *Шамси Табрзӣ*

ИНОДПЕША *а.* عنادپيشе саркаш, гарданкаш, лаҷуҷ.

Дар ин сурат саррофони инодпеша асаре аз он
зар нагузоштанд. *«Таърихи Фарошита»*

ИНОЁТ *а.* عنایات ҷ. иноят.

ИНОН *а.* عنان лаҷом, ҷилав, афсор.

Бигуфту ба гурзи гарон даст бурд,
Инон бораи тезтакро супурд. *Фирдавӣ*

инон афкандан бар чизе асп тохтан ба сӯи чизе, ҷилави

аспро барои давондан сар додан; бар тарафи чизе му-
таваҷҷеҳ шудан.

Инон бар шаҳ афканд чолишкунон,

Ба сад хориаш рехт нолишкунон. *Низомӣ*

инон кушодан (*ё* баркушодан) лаҷомро сар дода асп
давондан.

Чу гуфт ин сухан, дар рикоб истод,

Баровард бозу, инон баркушод. *Низомӣ*

◇ инон барангехтан тохтан; якрикобӣ инон барангех-
тан баробар тохтани саворон.

Инон якрикобӣ барангехтанд,

Дудастӣ ба теғ андар овехтанд. *Низомӣ*

инон барпечидан канора гирифтанд, худро аз коре *ё*
касе дур кардан.

Агар сулҳ хоҳад аду, сар мапеч,

В-агар ҷанг ҷуд, инон бармапеч. *Саъдӣ*

инон бартофтанд аз чизе рӯй гардондан аз чизе.

Амир Барид салоҳ дар таваққуф надида, инон
аз маърака бартофтанд. *«Таърихи Фарошита»*

инон бозкашидан оҳиста рафтанд; кореро бо тааммул
кардан.

Хуш он карашмаву ҷавлон, ки бар сарам аз ноз
Инони тавсани саркаш ғиганду бозкашид.

Бобо Ғиғонӣ

инон бозпечидан рӯй гардонидан, баргаштан; истодан,
таваққуф кардан.

Ман он гаҳ инон бозпечам зи роҳ,

Ки *ё* сар диҳам *ё* ситонам кулоҳ. *Низомӣ*

инон гарм кардан бо шитоби тамом роҳ рафтанд, саҳт
шитофтанд.

Танӯре чунин гарм, барбанд нон,

Раҳ-анҷомро гармтар кун инон. *Низомӣ*

инон гарон кардан истодан.

Дар сипаҳи ҷаҳл басте тохтӣ,

Акнун якҷанд гарон кун инон. *Носири Хисрав*

инон гусастан саркашӣ кардан, беқайд шудан; инон
гусаста давондан саҳт ва бетартиб тозондан.

Дар ҳар тараф зи хайли ҳаводис камингаҳ аст,
З-он рӯ инон гусаста давонад савори умр. *Ҳофиз*

инон додан *а)* лаҷом сар додан; озим шудан, равона
кардан, рондан (аспро).

Кунун чу сарви сикҳи ҳар кучо, ки озодест,

Инони лаҳву тараб сӯи ҷуйбор диҳад.

Заҳири Форъебӣ

Чу *у* ҳам раҳши ишратро инон дод,

Бад-*у* ҳам ҷарх даври ҳамгинон дод.

Хисрави Деҳлавӣ

Инон дод Хисрав сӯи хайли занг,

Ба рӯ хост бадхоҳи худро ба ҷанг. *Низомӣ*

б) ба ихтиёри касе додан.

Ҳамроҳи ман ба роҳи вафо ҳамдаме набуд,

Гирья инони худ ба мани номурод дод.

Мушфиқӣ

инон доштан *а)* лаҷом гирифтанд; *б)* ихтиёр доштан,
соҳиби ихтиёр будан; дар даст доштан.

Дигаре дорад инонатро чу тифли найсавор,

Гарчи дар зоҳир инону ихтиёрат додаанд. *Соиб*

инон кашида рафтанд *а)* оҳиста роҳ рафтанд.

Инон кашида рав, *эй* подшоҳи кишвари хусн,

Ки нест ҳар сари роҳе, ки додхоҳе нест. *Ҳофиз*

б) нигоҳ доштан, боздоштан.

Ман низ раҳи салоҳ пуям,
Ишқам чу инон кашад, чи гуям. *Шоҳин*

в) равона шудан; майл кардан.

Марди ҳарис, агар ҳама олам бад-ӯ дихӣ,
Ҳирсаш ба сӯи олами дигар инон кашад.

«*Хористон*»

инон кашидан аз *касе* рӯй гардондан, дур шудан аз *касе*.

Не шамъи бахт хоҳам, не меҳри ҳамгинонро,
Хоҳам кашам ба як сӯ аз мардумон инонро.

Махфӣ

инон печидан а) мутаваҷҷеҳ гаштан, равон шудан.

Инонро бипечид Гурдофарид,
Саманди сарафроз бар даж кашид. *Фирдавсӣ*

б) майл намудан, рӯ овардан, рағбат кардан.

Бипечид ҳар кас ба чизе инон,
Ба гуру ба теғу ба тигу синон. *Фирдавсӣ*

в) баргаштан, рӯгардон шудан; дур шудан.

Инон напечам, агар мезанӣ ба шамшерам,
Сипар кунам сару дастат надорам аз фитрок. *Ҳофиз*

Қ-он рӯз, ки Навфали сипахдор

Печид инон зи азми пайкор... *Шоҳин*

инон сар додан а) барои тез давонидани асп озод гузоштани ҷилави он; б) азм кардан.

Рахши таҳқиқро инон сар дод,
Чустуҷӯро ба ҳар тараф сар дод. *Бедил*

инон супурдан ихтиёр додан.

Ба дасти ту бояд инонро супурд,
Зи ту — поймардӣ, зи мо — дастбурд. *Низомӣ*

инон тобидан (*ё* тофтан) очиз шудан.

Маликро ба вақти инон тофтан
Нашояд ба дуддӣ зафар ёфтан. *Низомӣ*

инон тофтан аз *чизе* рӯ гардондан аз *чизе*.

Нашояд туро ҷуз ба ту ёфтан,
Инон бояд аз ҳар даре тофтан. *Низомӣ*

Зи оини мотам инон тофтанд,
Ба тадбири таҷҳид биштофтанд. *Ҷомӣ*

инон хуш (*ё* хаш) кардан асп рондан (ба сӯе).

Ба ҳар манзиле, к-ӯ инон кард хаш,
Ҳамаш нузл бурданду ҳам пешкаш. *Низомӣ*

инон яла кардан бар *чизе киноя аз* майл бар *чизе* кардан, озими *чизе* шудан.

Тамшоқунон рафт аз он марҳала,
Инон кард бар сайди сахро яла. *Низомӣ*

инонро ҳаракат додан раҳсипор шудан, азимат кардан.

Дар ҳеч рикобе накунад пон кас ором
Он лаҳза, ки дастат ҳаракат дод инонро. *Анварӣ*

инон(-и *чизе*) *чуста*н хоҳиш пайдо кардан, рағбат намудан ба *чизе*.

Инони бузургӣ ҳар он кас ки *чуст*,
Нухусташ бибояд ба хун даст шуст.*

инони азимат (ба *ҷое*) кардан қасди сафар (ба *ҷонибе*) намудан.

Убайдулло Баҳодурхон аз Шайбонихон мунҳазим гардида, инони азимат ба савби Ҳиндустон карда... «*Таърихи Сайидроқим*»

инони асп *касеро* гирифтани барои изҳори ҳурмат дар вақти ташифи *касе* ҷилави аспро ба даст гирифтани, то ки меҳмон озодона аз асп фуруд ояд.

Дарвеш берун омад ва инони аспи шоҳ бигирифт.
Ҳофӣ

Малик Тоҷиддин Абулфазли Систонӣ инони аспи султонро бигирифт. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

инони ақл ба дасти гумон додан *киноя аз* тобеъ шудан ба шақку шубҳа.

Ёрон дуаспа озими мулки яқин шуданд,
То кай инони ақл ба дасти гумон диҳам. *Ҷомӣ*

инони *касе ё чизе* гирифтани а) пешгири кардан, пешӣ *касе ё чизе* ро гирифтани, монеъ шудан.

Чун сел бехудона суви баҳр меравем,
Огаҳ наем, дасти кӣ гирад инони мо. *Бедил*

Моро зи сайри кӯи ту монеъ кӣ мешавад,
Кай метавон инони насими сабо гирифт?! *Сайидо*

б) лаҷом нигоҳ дошта барои аз асп фаромадани *касе ёрӣ* додан; *киноя аз* хизмат кардан; изҳори эҳтиром намудан.

Даст агар надҳад, ки гирад кас инони он савор,
Бусае афтону хезон бар рикобе медиҳад.

Қамолӣ Хучандӣ

аз даст берун шудани инони ихтиёр бетоқат шудан; берун шудани умур ва ихтиёрот аз даст; раҳо шудани инони сабури бетоқат шудан.

То зулфи ӯ ба боди сабо ошно шудааст,
Аз дасти дил инони сабури раҳо шудааст. *Соиб*

инони хеш кашидан амалиёти худро маҳдуд кардан, нафси худро нигоҳ доштан.

Бар бодпон ишк, ки ҳар кас савор шуд,
Бояд инони хеш бағоят кашиди рафт. *Ибни Ямин*

аз даст шудани инони хуш беихтиёр шудан, бетоқат шудан.

Шатраба бонги ҳавлноқ кард ва овозе чунон баровард, ки шерро аз ҷой бурд ва инони хуш аз дасти ӯ бишуд. «*Низори дониш*»

инон аз рикоб нашинохтан тез тохтани асп; инон ба чанги агъёр додан ихтиёрро ба дасти душман супурдан.

Ҳар лаҳза инон ба чанги агъёр мадеҳ
Дар хилвати хос омро бор мадеҳ. *Ҷомӣ*

инон бар инон рафтани паҳлуи якдигар рафтани, баробар рафтани; баробар будани.

Тарсам, ки рӯзи ҳашр инон бар инон равад
Тасбеҳи шайху хирқан ринди шаробхор. *Ҳофиз*

инон дар инон овардан баробар рафтани, боҳам рафтани; мувофиқат кардани.

Ду хисрав инон дар инон оваранд,
Раҳи дӯстӣ дар миён оваранд. *Низомӣ*

инон дар инони осмон соидан сазовори ҳурмату иззат шудан, ба бузургию бузургворӣ ноил гардидан, ба ниҳояти шухрату баландӣ расидан.

Бар замин асту ва лекин тавсани иқболи ӯ
Ҳар замон андар инони осмон сояд инон. *Муиззӣ*
инону рикоб судан саворӣ кардан.

Қасе, к-ӯ бисояд инону рикоб,
Набояд, ки гирад ба хона шикоб. *Фирдавсӣ*

ИНОНГИР 1. *عناگیر* 1. гирандаи лаҷоми асп *касе*; 2. *маҷ*. *касе*, ки ба рафтани *каси* дигар монеъ мешавад.

Чун шуд он рӯз ғам инонгираш,
Рағбат омад ба сӯи нахчираш. *Низомӣ*

ИНОНДОР 1. *عناذار* савор, савори мохир.

Инондор чун ӯ надидаст кас,
Ту гуй, ки Сомӣ савор асту бас. *Фирдавсӣ*

ИНОНКАШ **عنانكش** 1. касе, ки инони аспро мекашад, чилавдор; 2. *маҷ.* он кӣ ихтиёр дар дасти ўст; раҳбар.

Шуъла барзад зи сина оташи ӯ,
Ҷониби Каъба шуд инонкаши ӯ. *Ҷомӣ*

3. он кӣ лаҷом кашада аспро нигоҳ медорад; инонкаш қардан истодан, таваққуф қардан.

[Муғулҳо] ... аз он ҷо куч фармуда, то қанори Кеш инонкаш нақарданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ИНОНПЕЧ **عنان پيچ** 1. касе, ки инони аспро печонда ме-гардонад; 2. *маҷ.* савори моҳир; касе, ки дар ҳунари саворӣ маҳорат дорад.

Инонпечу гурдафкану гурздор,
Ҷу ман қас набинад ба гетӣ савор. *Фирдавӣ*

ИНОНТОБ **عنائتآب** 1. касе, ки инонро метобад, мепечонад; **инонтоб** шудан *киноя* аз савор шудан.

Инонтоб шуд шоҳи фирузчанг,
Миён баст бар хуни бадҳоҳ танг. *Низомӣ*

2. сифати аспе, ки барои ба қор андохтани вай лаҷом кифоя аст ва ҳоҷати қамчин ва маҳмез надорад; аспӣ хушчилав.

Равон қард раҳши инонтобро,
Барангехт чун оташ он обро. *Низомӣ*

ИНОНТОЗ **عنان تاز** инонтоз қардан саворӣ қардан.

Ҷарида ба ҳар сӯ инонтоз кун,
Ба ҳушёрмағзӣ назар боз кун! *Низомӣ*

ИНОРА|ИНОРАТ **ا. انارة|انارات** даргирондан, афрӯхтан, равшан қардан.

Инораи қанодил ва табхири бухур ... барон ӯ муфавваз сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

ИНОС **ا. اناس** 4. *унсо*; *иносу зукур* а) модаву нар, мода-ҳо ва нарҳо; б) занон ва мардон.

Абвоби фиқу фучур ба рӯи иносу зукур мафтӯҳ гардад. «*Фатҳнома*»

ИНОЪ **ا. اناء** *ниг.* ино.

ИНОЯТ **ا. عنایت** мададгорӣ, дастгирӣ, ёрӣ; лутфу марҳамат, меҳрубонӣ, илтифот, таваҷҷуҳ; **инояти азали** *д.* он ҷӣ аз азал бахшиш ва ато шудааст, худодод.

Аз таъсири инояти азали ... дар асрори бутпарастӣ назар мекард. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Саҳл гардад бо иноятҳои ӯ ҳам дар замон,
Ҷар ҷӣ аз меҳнат ба рӯи мард айём оварад.

Муиззӣ

Аҳвол дардмандии дил бениҳоят аст,
Ҷангоми дастгирию вақти иноят аст.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

иноят қардан (*ё* намудан) мададгорӣ қардан; лутфу марҳамат қардан.

Ҷу султон иноят кунад бо бадон,
Кучо монад осоиши бихрадон! *Саъдӣ*

Иноят намудан ба кори ғариб
Сари фазлу асли накумаҳзарист.*

ИНОЯТНОМА **عنايت نامه** нома ва паёми лутфу марҳамат.

Мекушоям захми шамшери туро пеши рақиб,
Қ-ин иноятномаам аз ҷониби ёр омадаст. *Мушфиқӣ*

ИНОҚ I **ا. عناق** ба оғӯш гирифтани, даст ба гардан андохта аз рӯи муҳаббат вохурдӣ қардан.

Рӯзгори шодӣ омад, мутрибон бояд кунун,
Гох нозу гох розу гох бӯсу гох иноқ.

Манучехрӣ

Гирья аз ҳичрон бувад ё аз фироқ,
Бо азизонам висол асту иноқ. *Румӣ*

ИНОҚ II **м.-т. ايناق|اناق** рутбаи ёздаҳум аз понздаҳ рутбаи олий дар Бухораи амирӣ, ки аз наздикони амир ҳисоб меёфт ва фармонҳои ӯро ба мансабдорҳо мерасонд.

Аҳмад ба ғоят маст буда ва ҳарчанд иноқон ба насихат гуфтаанд, ки лашкарҳои бисёр расид, боз мебояд гардид ..., илтифот нанамуда ва нашунида. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Абдулқодири иноқ аблаҳи баднаҷод буд.
Садрӣ Зиё

ИНС **а. انس** одамон, мардум, навъи башар.

Аз раҳе, ки инс аз он огоҳ нест,
3-он ки 3-ин маҳсусу 3-ин ашбоҳ нест. *Румӣ*

инсу чин олами инсон ва чин.

Шаҳриёри тан асту ӯ чон аст,
Инсу чин мар-варо ба фармон аст. *Саной*

инсу чон(н) одамон ва чинҳо.

Ҷама бо доғи тоатат бошанд,
Ҷар кӣ нисбат ба инсу чон доранд. *Анварӣ*

ИНСИБОБ **а. انصباب** рехта шудани об ва моеоти дигар.

Назла аз инсибоби сард бувад,
3-ӯ ба батнуддимоғ сард бувад. *Саной*

ИНСИДОД **а. انسداد** баста шудан, банд гардидан, гирифтани шудан; **инсидоди тӯруқ** баста шудани роҳҳо.

Муқорини ин ҳол ба воситаи инсидоди тӯруқ дар Язд қаҳтани азиме рӯй намуд. «*Равзат-ус-сафо*»
инсидоду инфитоҳ баста шудану кушода шудан.

ИНСИКОБ **а. انسكاب** рехта шудан, резиши об ва ғ.

Пушт чун пушти ятими бепадар дар инкисор,
Чашм чун чашми ғариби навсафар дар инсикоб. *Муиззӣ*

ИНСИЛОХ **а. انسلاخ** 1. берун омадани чизе аз чизе, мас. аз пуст берун омадани мор; луч шудан; 2. *маҷ.* гузашти вақт, тамоми шудани рӯз ва моҳ.

ИНСИОД **а. انصعاد** баланд шудан, болоравӣ.

Табару чарх ва рӯин ва санги манҷаниқ ва фалохун чун адъияи мустаҷоба дар инсиод буд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИНСИРОМ **а. انصرام** бурида шудан, қатъ шудан, мунқатъ шудан.

Султон Иброҳим ... аз ... қасрати борандагӣ меҳнати бисёр кашада ва баъд аз инсиром ба қанори шаҳр рафта. «*Таърихи Фариста*»

ИНСИРОФ **а. انصراف** 1. баргаштан, бозгаштан, муроҷиат.

Ҷалоқухон ба вақти инсироф аз Шом элҷии муғулро бо чихил навқар ба рисолат ба Миср фиристод. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

рухсати (*ē* ичозати) инсироф ичозати гашта рафтан, рухсати бозгашт.

Ва чун шоҳ сахоро аз чаранда ва ҳаворо аз парранда холий сохт, лашкариён ичозати инсироф ёфтанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Рӯзе ба азимати рухсати инсироф ба тарафи Туркистон ва Мовароуннаҳр назди саркор рафтам.

Аҳмади Дониш

2. сарф кардан, харҷ кардан.

Падари шумо чандин нуқуд ва аҷнос дар хизона нигоҳ дошт ва ба тадриҷу мурур инсироф менамуд.

«Таърихи Фаршита»

ИНСОН *a.* انسان 1. одам, одамӣ, башар.

Чу инсон надонад ба чуз хӯрду хоб, Кадомаш фазилат бувад бар давоб? *Саъдӣ*

2. маҷ. мардумакӣ чашм.

Мардуми чашмам ба хун оғушта шуд, Аз кучо он зулм бар инсон кунанд? *Ҳофиз*

ИНСОНИЯТ *a.* انسانیت башарият, навъи инсон, мардум, одамон.

Чавҳаре, ки шоистаи либоси инсоният шуда буд, ҷи навъ уро ба кисвати хар баранд.

Аҳмади Дониш

ИНСОФ *a.* انصاف 1. нисф кардан, ду тақсими баробар кардан, нима кардан бе каму зиёд; 2. адлу дод ва росткорӣ кардан, ростӣ.

Баъди чаври дилбарон уммеи инсофе бувад, Кошки чаври фалак чун чаври эшон бошаде.

Адиб Собир

Саҳбо марде соҳиби ҳиммат ва инсоф буд.

Садри Зиё

ба инсоф аз рӯи инсоф, мувофиқи инсоф, аз рӯи адолат.

Аз он баҳравартар дар офоқ кист, Ки дар мулкронӣ ба инсоф зист? *Саъдӣ*

Дар куи вафои ту ба инсоф

Як дил ба ҳазор ҷон дареғ аст. *Анварӣ*

инсоф додан аз рӯи ҳақиқат ҳукм кардан, аз рӯи ҳақиқат гап задан.

Бас сабзаву гул дамид дар сояи абр,

Инсоф бидех, ки хуш тамошоғоҳ аст.

Заҳири Форъбӣ

инсоф кардан адолат кардан, мурувват намудан; инсоф ситонидан (*ē* ситадан) талаби адолат кардан; интиқом гирифтан.

Инсоф аз вакили дарёе хоҳам ситад.

«Анвори Суҳайлӣ»

инсоф хостан адолат талаб кардан, раҳму мурувват хостан.

Дар қаҳон аз зулми мо инсоф хоҳ

В-аз фалак бедоди моро дод кун. *Адиб Собир*

ИНСОФҶУ انصافجو касе, ки хоҳон ва ҷуён адолату инсоф бошад, додхоҳ.

Пас Сулаймон гуфт: Эй инсофҷу,

Доду инсоф аз кӣ мехоҳӣ, бигӯ! *Румӣ*

ИНСӢ *a.* انسى мансуб ба инс.

Дев чун оҷиз шавад аз ифтинон,

Истионат ҷуяд у аз инсиён. *Румӣ*

ИНТИБОҚ انطباق мувофиқ шудан, баробар шудан, ба якдигар мутобиқ шудан.

Дар авони интибоқу таквини маводид мумтанеъ ба мустаҳил буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИБОҲ *a.* انتباه 1. бедор шудан; бедорӣ; 2. хушбӯр шудан, огоҳ шудан; хушбӯрӣ, огоҳӣ.

Ҳазор бор фитодам ба доми дидаву дил,

Ҳанӯз ҳеҷ намебошад интибоҳ маро.

Убайди Зоконӣ

Хоҷаро аз ин ҳадис интибоҳе ҳосил шуд.

«Равзат-ус-сафо»

ИНТИВО *a.* انطوا барҳам печидагӣ, печидан, навардида шудан.

Тамоми ҳақоқиқӣ аъён бар сабили интиво илмӣ дар ҳақиқати ӯ мундариҷ ва мундамиҷ буд.

«Ахлоқи Чалолӣ»

ИНТИЗОМ *a.* انتظام 1. тартиб ва низоми, дуруст сохта шудан, ҷо ба ҷо будани корҳо, батартибӣ, ба тартиб даромадан.

Интизоми умури мо мушоҳада мекунад ва аз он кӯфтаҳотир мешавад. *Авфӣ*

Он ки гардун дар интизоми умур

То ки шогирди уст — устод аст. *Анварӣ*

2. ҷой гирифтан; интизом ёфтан ба қатори чизе даромадан, дохил шудан.

Тоҳир дар силки атабаи хилофат интизом ёфта мулозамат менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИЗОР *a.* انتظار чашм ба роҳ будан; чашмдошт; умедворӣ, мунтазирӣ, нигаронӣ ба вуқӯи чизе.

Муддате дар ранҷи интизор ба сар бурдам. *Авфӣ*

интизор бурдан чашм ба роҳ будан, нигарон шудан.

Шогирдон ба мадраса омада, интизори қудуми ҳазрати устоз мебуданд. *Садри Зиё*

интизор доштан (*ē* кашидан) *ниг.* интизор бурдан.

ИНТИЗОРӢ انتظاري 1. мансуб ба интизор; 2. нигаронӣ, мунтазирӣ.

Ниҳодӣ рӯ ба роҳу ваъдаи боз омадан кардӣ

Маро аз интизорӣ дар азоб андохтӣ, рафтӣ.

Сайидо

интизорӣ кашидан нигарон шудан, мунтазир шудан.

Ҳазрати эшон то вақти тайёр шудани таоми дубора хеле интизорӣ кашида, гурисна монда буданд.

Садри Зиё

ИНТИЗОЪ *a.* انتزاع кашида баровардан, қанда баровардан, аз ҷо берун овардан, барқандан; кашида гирифтан.

Муҳолифон Фарғонаро аз Аҳмад интизоъ намуда буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Шерхон валади Муҳаммадшоҳи Адлӣ бо чихил ҳазор савори афғон ба қасди интизои Чунпур аз оби Ганг бигузашт. *«Таърихи Фаршита»*

ИНТИКОС *a.* انتكاس сарнагун шудан; сарнагунӣ, вожгунӣ.

Табиат худ уро ба тариқи интикос ва инъикос рӯй ба самти, асфал гардонад. *Насириддини Тусӣ*

ИНТИМО *a.* انتما ба касе нисбат ёфтани чизе; нисбат, тааллуқ.

Интимон халаф бар эшон аз вачҳи иффати волида собит гашт. «*Калила ва Димна*»

Аз эътидоли ҳавое, ки давлатат дорад,
Бодро чу набот интимои нашву намост. *Анварӣ*

интимо кардан мансуб шудан, нисбат додан.

Ба чуз ба хидмати ту банда интимо накунад,
Ба ҳар кучо ки пижухиш равад зи наслу нажд.
Қамоли Исмоил

ИНТИМОС *a.* انطماس нопадид шудан, аз байн рафтан.

Баҳман ... дар инҳитоту интимоси он дудмон камари чидду иҷтиҳод бар миён устувор намуд.
«Равзат-ус-сафо»

ИНТИОШ *a.* انتعاش 1. аз ҷо бархостан, баланд шудан;

2. маҷ. аз беморӣ хестан, неку шудан, некуҳол шудан;

3. айшу нишот.

Чироғи интиошам гашт равшан,
Қашидам шуъла чун оташ зи доман. *Нозим*

Асбоби маошу интиоши уро мувофиқи ҳоли у мураттаб дорад. *Аҳмади Дониш*

интиош ёфтан ба айшу нишот расидан, шодиву хурсандӣ дидан.

Дигар аз сабабҳои тиби маош,
Ки ёбанд аз он ҷисму ҷон интиош ... *Ҷомӣ*

ИНТИСОБ I *a.* انتساب нисбат доштан; нисбат, алоқа; хешӣ.

Осмон то домани маҳшар набудӣ пойдор,
Гар ба қадри ту набудӣ осмонро интисоб. *Муиззӣ*

интисоб доштан нисбат доштан, хеш будан.

Ҷӣ хуш будӣ, ки Азиз интисобе ба хонадони Иброҳим дошти. «*Равзат-ус-сафо*»

интисоб кардан нисбат ёфтан; хешӣ ёфтан, хеш шудан.

Фалак ба хоки ҷаноби ту интисоб кунад,
Қи ин насаб ба ҳақиқат беҳни ансоб аст.

Заҳири Форъёбӣ

ИНТИСОБ II *a.* انتصاب насб карда шудан, барқарор шудан, ҷойгир шудан; интисоб ёфтан барқарор гардидан, шинонда шудан.

Хисрави хуршедчатр — он ки зи килку қафаш
Парчами шаб ёфт ранг, рояти субҳ — интисоб.

Ҳоқонӣ

ИНТИСОР *a.* انتصار 1. нусрат ёфтан, пирузӣ ва ғалаба ёфтан; 2. ёри ва кумак додан.

Писари амалдори сипаҳсолори Самарқанд ба интисори мунтасир дар ҳаракат омад.

«Равзат-ус-сафо»

ИНТИСОФ *a.* انتصاف адлу дод, додгарӣ, додгирӣ.

Ҳофиз асири зулфи ту шуд, аз худо битарс,
В-аз интисофи Осафи ҷамиқтидор ҳам. *Ҳофиз*

Асарӣ инсофу интисоф дар у зоҳир шавад.

«Ахлоқи Ҷалолий»

ИНТИСОҲ *a.* انتساح 1. нусха бардоштан; нусхабардорӣ; 2. лағв кардан, бекор кардан; маҳв кардан, нобуд кардан.

Ба тамҳиди бисоти маъдалату инсоф ва ба интисохи русуми бидъату эътисоф пардохт.

«Равзат-ус-сафо»

ИНТИСОҚ *a.* انتساق назму низом пайдо кардан, мунтазам шудан, ба тартиб даромадан.

Интисоқи аъмолу интизоми ... эшон муттарид бошад. «*Равзат-ус-сафо*»

ИНТИСОҲ *a.* انتساح насихат қабул кардан, ба насихат гуш додан, андарз гирифтан.

Боз ситру покию зухду салох
У зи мо беҳ донанд андар интисоҳ. *Румӣ*

ИНТИТОҲ *a.* انتطاح 1. шох ба шох задан, сару шох задани гов, тағал ва ғ.; 2. маҷ. дасту по задан, талош (дар обдонӣ ва шиноварӣ).

Дасту по сокин ба об-андар са(б)боҳ
Беҳ равад аз аъҷамӣ бо интитоҳ. *Румӣ*

ИНТИФО *a.* انطفا хомӯш ва кушта шудани чароғ ё оташ.

Интифои ноираи ин фитна чуз ба истеъмоли шамшерӣ обдор муяссар нагардад. «*Равзат-ус-сафо*»

интифо ёфтан хомӯш шудан, фуру нишастан(-и оташ).

Оташи муҳаббати вай низ интифо ёфта, дил аз у бардорад. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

интифо пазируфтани нис. интифо ёфтан.

Ва ба якборагӣ шуълаи давлати оли Сомон интифо пазируфт. «*Равзат-ус-сафо*»

ИНТИФОЪ *a.* انتفاع нафъ гирифтани, фонда бурдан, суд бурдан; нафъ, фонда, суд; хосил.

Зоеътарини молҳо он аст, ки аз он интифоъ набошад. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

Ва замин аз хасу хошоки монеаи заръ пок кунем,
то қобили интифоъ ... гардад. *Аҳмади Дониш*

интифоъ гирифтани суд ёфтан, нафъ дидан.

Як рамаи уштур уро доданд, то аз насли он интифоъ гирад. *Авфӣ*

ИНТИХОБ *a.* انتخاب ҷудо карда гирифтани, баргузидани; писандидани, беҳтар доништан.

Амири сонӣ бозори сафоҳату балоҳат ва беҳиради-ро гарм намуда, чуз хурду хоб аз сафҳан офоқ
ҳеч чизро интихоб накард. *Аҳмади Дониш*

интихоб аз (ё бар) касе, чизе будан тарҷеҳ бар чизе, касе доштан, беҳтар аз чизе будан.

Хирқан сӯфиёни азракпӯш

Бар ҳазор атлас интихоби ман аст. *Анварӣ*

ИНТИШОР *a.* انتشار паҳн шудан, пароканда шудан, фош шудан; интишор ёфтан паҳн шудан; фош шудан, овоза шудан; интишор кардан паҳн кардан, пароканда кардан.

Саъдӣ чу ҳар нафас, ки баровард дар саҳар,
Чун субҳ дар басити замин интишор кард. *Саъдӣ*

ИНТИҚОЗ *a.* انتقاض 1. шикастани аҳду паймон; 2. шикаст ёфтан; хароб шудан.

Дар ҳаллу ақд ҳабли матин аст азми ту,
З-он ҳамчу риштаи абадаш интиқоз нест.

Заҳири Форъёбӣ

интиқоз ёфтан шикаст дидан, ба шикаст дучор омадан.
Шавкати оли Салчук низ интиқоз ёбад.
«Равзат-ус-сафо»

ИНТИҚОЛ *a.* انتقال 1. аз ҷое ба ҷое рафтан, кучидан,
ҷой иваз кардан; аз ҷое ба ҷое нақл кардан.

Ҳар кас, ки чун сафина дар ин баҳри беканор
Пои суқун гирифт, сари интиқол ёфт. *Шоҳин*
интиқоли камият ба кайфият гузаштани миқдор ба
сифат; интиқоли мавзӯ табдили мавзӯ, бадал кар-
дани мавзӯ.

Ва интиқоли мавзӯ аз ҳар яке ба яке муҳол на-
бувад. *Насириддини Тусӣ*

интиқол кардан ҷо иваз кардан, кучидан; гузаштан.

Ба қозигии Вобканд аз қазои тумани Варғонза
интиқол кард. *Садри Зӣё*

интиқол фармудан кучидан, ҷой иваз кардан.

Офтоб аз шаҳр ба шаҳр интиқол мефармуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. маҷ. мурдан, вафот кардан.

ИНТИҚОЛОТ *a.* انتقالات ҷ. интиқол 1.

Юмкин, ки баъд аз он миёни варасан он шахс
муқосамае рафта ва ин амлок ба мубояат ва интиқо-
лот ба мардуми мухталиф мунтақил шуда.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИНТИҚОМ *a.* انتقام қасд гирифтани аз касе, қасос.

Мардумозореро ҳикоят кунанд, ки санге бар со-
леҳе зад; дарвешро маҷоли интиқом набуд. *Саъдӣ*
... Ва теги интиқом дар наём накунам.

Аҳмади Дониш

интиқом кашидан интиқом гирифтани, ниқор гирифтани.

Он туркро ба як-ду қадаҳ маст кун чунон,
Қ-аз гардиши замона кашад интиқоми мо. *Ҷомӣ*
Интиқомамро зи зулфаш мӯ ба мӯ хоҳам кашид,
Орзӯямро зи лаълаш сар ба сар хоҳам гирифт.

Фурӯғӣ

интиқом ҷустан интиқом хостан, ниқор талабидан;
ниқор гирифтани.

Ҳар кӣ дар узлат бувад, аз вай наҷӯянд интиқом,
Интиқоми чарх бо ман сар ба сар дар узлат аст.
Адиб Собир

ИНТИҚОС *a.* انتقاص камшавӣ, косташавӣ.

Азлу насби ҳуққом мӯчиби интиқоси амвол ва
ихтилоли аҳвол менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИҚОШ *a.* انتقاش нақш бастан, ниғошта шудан.

Қарор аз интиқоши гунаи дил
Бигирад дар ҳарими сурати гил.

Бадрии Қашмирӣ

интиқош пазируфтани нақш бастан, нақшбанд шудан.

Сурати ҳоли амири габрон бар саҳифаи замири
амири соҳибқирон интиқош пазируфт.

«Равзат-ус-сафо»

ИНТИҚО *a.* انتها ба поён расидан, поён, охир; муқобили
ибтидо.

Ва ибтидои ҳоли ӯ то интиқо моро баргӯй.

«Таърихи Систон»

Ва ибтидову интиқои онро ташхис кунад.

Аҳмади Дониш

ИНТИҚОЗ I *a.* انتهاز мунтазири фурсат будан; ғанимат
шумурдани фурсат; фурсат ёфтан; интиқозии фурсат
бурдан (*ё* кардан, намудан) фурсат пойдан, мунтазири
фурсат истодан.

Маҷдулмулк ... ба иттифоқи Садриддини Занҷонӣ
интиқозии фурсате мекард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Фиристодагон интиқозии фурсат намуда, шабе
худро ба қалъа афканданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИҚОЗ II *a.* انتهاز бархостан; баланд шудан.

Афтодагони садмати қаҳри туро дигар
То нафҳи сур ҳам тамаи интиқоз нест.

Заҳири Форёбӣ

ИНТИҚОЪ *a.* انتجاع 1. ба ҷустуҷӯи обу алаф рафтан;
2. ба талаби неқӯй ва манфиат шудан.

Ва ман аз Ҳирӣ бар сабили интиқоъ бад-он ҳаз-
рат пайвастам. *Низомии Арузӣ*

Ҳам охир набигрезад аз нақду ҷинс,
Ки мустағниям дорад аз интиқоъ. *Ҳоқонӣ*

ИНФИҚОК *a.* انفكاك аз ҳам ҷудо шудан, ҷудо шуда
дур шудан; ҷудой; озодӣ.

Ва илтизом бар авомир ва инфикок аз навоҳӣ
бошад ба қадрӣ вуҷъ ва имкон. *Аҳмади Дониш*

♦ инфикокӣ рақоба озод шудани ғулом аз ғуломӣ.

ИНФИОЛ *a.* انفعال 1. асарӣ чизеро пазируфтани, ба худ
гирифтани, таъсир гирифтани; 2. шармандагӣ, хиҷолат,
шарм, ҳаё.

Ҷу васфаш сарсарӣ кардан муҳол аст,
Ба диққат низ ҷои инфиол аст. *Нозим*

Савдо, ҳамӯш бош, ки гардун зи инфиол
Акнун туро ба ҷаҳлу ҷунун кард муттаҳам. *Савдо*

инфиол бурдан (*ё* хӯрдан) шарм кардан, дар хиҷолат
мондан; инфиол додан шарм дорондан; шарманда кар-
дан; инфиол кашидан (*ё* доштан) шарм кардан, хиҷо-
лат кашидан.

Сикандар ҷу бишнид ин арзи ҳол,
Зи лашкар кашидан кашид инфиол. *Ҷомӣ*
инфиол хӯрдан *ниг.* инфиол бурдан; 3. ошуфтагӣ.

ИНФИОЛИЁТ *a.* انفعاليات *ниг.* инфиолот.

ИНФИОЛОТ *a.* انفعالات ҷ. инфиол 1.

Аввал кайфияти махсуса ба ҳавоси панҷгона ва
онро инфиолиёт ва инфиолот хонанд.

Насириддини Тусӣ

ИНФИОЛӢ انفعالي мансуб ба инфиол; қуввати инфиолӣ
қуввати таъсирпазир, қуввате ки қобили таъсир гириф-
тан аст.

Валекин ин ҷо ду қувват ба кор аст: яке қуввати
феълӣ ва яке қуввати инфиолӣ. *Ибни Сино*

ИНФИРОД *a.* انفراد фард шудан, танҳо шудан; танҳой,
яккагӣ.

Аз даҳшати инфирод ва беёрӣ ба ғоят малул шуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

ИНФИРОЗ *a.* انفراز ба хелҳо ҷудо шудан, навъ ба навъ
шудан.

ИНФИСОЛ *a.* انفصال аз ҳам густастан, аз ҳам чудо шудан; чудой.

Аксро кай бошад аз нур инкитъ,
Мавҷро чун бошад аз баҳр инфисол?! *Ҷомӣ*

Аҳди муҳаббате, ки дар миён овардаам, аз таарузи инфисол масун хоҳад буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

инфисол чустан чудой ва дури хостан; халосӣ талабидан.

Аз дасти ғам инфисол меҷӯй, — нест,
Бо моҳи нав итгисол меҷӯй — нест,
Аз хуру парӣ висол меҷӯй, — нест,
Аз ҳар касе ту хисол меҷӯй, — нест. *Ҳоқонӣ*

ИНФИСОҶ *a.* انفساح 1. кушодагӣ, вусъат; 2. маҷ. хушӣ.

Мусо ... талоқати лисону ... инфисоҳи замир дархост намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНФИТОР *a.* انفطار шикфота шудан, таркидан; таркиш.

Равшани ақлҳо аз фикратам,
Инфитори осмон аз фитратам. *Румӣ*

ИНФИТОҶ *a.* انفتاح кушода шудан, боз шудан, во шудан.

... Ба дари ғор расида, осори инсидоду инфитох дид. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНФИҶОР *a.* انفجار 1. таркидан, таркиш.

Бад-ин сабаб иншиқоқ ва инфиҷори бисёр дар табакаи ҳаҷар воқеъ шуда бошад. *Аҳмади Дониш*

2. равон шудан, ҷорӣ шудан, шикфота равон шудан, мас. об аз чашма, чирк аз пучак.

ИНФОЗ *a.* انفاذ иҷро кардан, ба ҷо овардан, иҷро кардани ҳукму фармон.

Аввал коре, ки Абубақр кард, инфози ҳукми расул буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Вилояти Баҳруҷ бесоҳиб аст ..., он ҷоро дар тасарруф оваранд ва дар инфози ин нийят таъвиқу таъхир ба худ роҳ надиханд. *«Таърихи Фаршита»*

ИНФОҚ *a.* انفاق харҷ кардан, сарф кардан; нафақа додан, маош додан, бахшиш кардан; нафақа, бахшиш.

Агар тавфиқи эҳсоне ва маҷоли инфоқе бошад, бар он надомат шарт нест. *«Калила ва Димна»*

Рухсоран арӯси мулкро ба зевари инфоқ ... перостанд. *«Равзат-ус-сафо»*

инфоқ афтодан нафақа ва маош дода шудан; бахшиш карда шудан.

Бист ҳазор динор бар муурооти муаллифон ва мусаннифони китоб инфоқ афтода буд.

«Равзат-ус-сафо»

ИНХИДОЪ *a.* انفذاع фиреб хурдан, фирефта шудан.

ИНХИЗОЛ *a.* انفذال худро бечора ва оқиз дидан, бечора ва оқиз шудан.

Асари заъфу инкисор ва далели ҳайрату инхизол дар ҳештан медидам. *«Калила ва Димна»*

ИНХИЛОЪ *a.* انفلاع барканда шудан; дур шудан, бар канор шудан.

ИНХИФОЗ *a.* انفخاض ба нишеб афтодан, ба пастӣ афтодан; нишебу пастӣ.

То офтоби давлати ту иртифоъ ёфт,
Кори муҳолифони ту ҷуз инхифоз нест.

Заҳири Форъбӣ

... Шавкати ҳазрати соҳибқирон ва инхифози давлати Туғтамишхон талаб доштанд.

«Равзат-ус-сафо»

ИНШИОБ *a.* انشعاب ба шӯъбаҳо чудо шудан, шӯъба-шӯъба шудан; шоха-шоха шудан, мас. дарахт, роҳҳо.

Иштиқоқу иншиобу юмну юср андар ҷаҳон
Аз ямину аз ясорат бод то явмулҳисоб. *Муиззӣ*

ИНШИРОҶ *a.* انشراح 1. кушода шудан, кушодагӣ; маҷ. шодӣ ва хурсандӣ.

Мусо ... иншироҳи садру ифтитоҳи табъ дархост намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. шарху эзоҳ; **иншироҳ** додан шарҳ додан.

Расоил ба пояи сарири аъло фиристод ва кайфияти бедоди лашкари қиёматасари ўзбакро иншироҳ дод. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНШИҚОҚ *a.* انشقاق шикфота шудан, таркидан, кафидан.

Сомирӣ ... ба мулки худ иншиқоқи қамар мушоҳада фармуд. *«Таърихи Фаршита»*

ИНШО *a.* انشا 1. оғоз кардан, шурӯъ кардан; офаридан, сохтан.

[Ғозонхон] аз он ҷо ба ҷониби Ҳамадон даромада дар хонақоҳи муборак, ки дар Бузинҷурд эҳдос ва иншо фармуда ва бар он авқофи беандоза карда, нузул фармуд. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

2. навишта, навишташуда, эҷодшуда; навиштае, ки дар он санъати суҳан ва саҷъу қофия ба кор рафта аст.

Ҳамоно ки дар Форс иншои ман
Ҷу мушк аст беқимат андар Хутан. *Саъдӣ*

Бе он ки доияи дабири дорад, шуғл ба имло ва иншо кунад. *Аҳмади Дониш*

иншо кардан (*ё* намудан) навиштан, аз худ чизе эҷод кардан.

Аъробӣ ... чанд байти муносиби ҳол дар камоли фасоҳат ва балоғат бар бадеҳа иншо кард. *Ҷомӣ*

ИНШОД *a.* انشاد таъриф кардан; шеър хондан, шеърхонӣ; шеър гуфтан.

Он муштарико, ки дар иншоди ин ғазал
Ровии базми ӯ назари Зухра ёр ёфт ... *Анварӣ*

ИНШОНАВИС *a.* انشانويس он ки чизеро бо ибораторой ва саҷъу кофия менависад; муншӣ, мирзое, ки хуҷҷатҳои расмиро менависад.

Мирзо Азим муқаддами иншонависони рӯзгор буд. *Садри Зиё*

ИНШОНАВИСӢ *a.* انشانويسى муншигӣ, мирзое, бо ибораторой навиштани хуҷҷатҳои расмӣ.

Бад-ин ҷарима аз мансаби иншонависӣ маъзул шуд. *Садри Зиё*

ИНШООЛЛОҲ *a.* انشاءالله *д.* агар худо хоҳад.

Берун зи вуқуфи ғайр бошад,
Иншооллоҳ ки хайр бошад. *Чомӣ*

ИНШОР *a.* انشار зинда гардонидан, эҳбъ кардан.

Хуччати инкор шуд иншори ту,
Аз даво бадтар шуд ин бемори ту. *Румӣ*

ИНЪИДОМ *a.* انعدام нест шудан, нобуд шудан; нобудӣ.

[Муш] гуфт: Адами он [душмани] ба инъидоми
зоти ҳар ду бозбаста хоҳад буд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Чун қуту қуввати эшон рӯй дар инъидом ниҳад,
ночор шаҳру қалъа таслим намоянд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИНЪИКОС *a.* انعكاس 1. намудор шудани шакли ҳар чизе
дар ҳар ҷисми шаффоф, монанди об, оина ва ғ.; акс
ёфтан, мунъакис шудан; 2. чаппа шудан, вожгуна шу-
дан; *мач.* бад шудан.

Чумла раҳ ҳайрону маст у з-ин аҷаб,
З-инъикоси рӯзию роҳи талаб. *Румӣ*

◇ инъикоси савт акси садо, бозгашти овоз.

ИНЪИТОФ *a.* انطفاف 1. ҳам шудан, дуқат шудан, дуто
шудан; 2. баргаштан, бозгардидан.

... Бал ҳаёте бувад дар аъзо, ки бо вучуди он қо-
били инъитоф ва инҳино набошад ба осонӣ.

Насириддини Тӯсӣ

инъитоф додан гардондан, тофтан.

Аз он манзили пок инони азимат инъитоф дод.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИНЪИҚОД *a.* انعقاد 1. баста шудан; мунъақид шудан;
бастагӣ; 2. фароҳам омадан, ҷамъ омадан; инъиқод дош-
тан пайваст будан, вобастагӣ доштан.

Бо ҷавоне зи ақраби гузин
Нисбаташ дошт инъиқоди яқин. *Бедил*

ИНЪОМ *a.* انعام неъмат додан, эҳсон кардан; ато, бах-
шиш, ҳадья.

Дидам, ки чунин бар ҳама инъоми ту ом аст,
Дасти тамаъ аз домани ибром гирифтам. *Шоҳин*

Искандар эшонро инъоми бисъёр фармуд ва би-
навохт. «*Фатҳнома*»

ИНҚИБОЗ *a.* انقباض 1. гирифта шудан, дарҳам кашида
шудан; гирифтагӣ, дарҳам кашидашавӣ.

Набз мебояд гирифт ва набз ҳаракати инқибоз
ва инбисот аст. *Низомии Арӯзӣ*

2. *мач.* торик шудан.

Қадри ту кавкабест, ки бар осмони мулк
То субҳи маҳшараш хатари инқибоз нест.

Заҳири Форъобӣ

◇ инқибози табъ қабзият, саҳт шудани меъда; ҳолати
инқибоз афсурдагӣ, ғамгинӣ, хафагӣ.

ИНҚИЁД *a.* انقياد итоат кардан, гардан фурувардан, фар-
монбардорӣ кардан, мутеъ шудан, ром шудан; итоат,
фармонбардорӣ.

Бар умум вочиб омад инқиёд ва мутобиати эшон.
Насириддини Тӯсӣ

инқиёд кардан итоат намудан, фармонбардорӣ кардан.
Тавозуъкунон инқиёдаш кунӣ,
Гар аз рӯи инсоф ёдаш кунӣ. *Ҳотиғӣ*
Алифро алаф гар кунад эътиқод,
Ба ин говмардум макун инқиёд! *Шоҳин*

ИНҚИЗО *a.* انقضا ба охир расидан, тамом шудан, поён
ёфтан; охир, поён.

Он шахс агар пеш аз инқизои як сол чизе тала-
бидӣ, фармон додӣ, то он чи ба ӯ додаанд, истирод
намоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

Пас аз инқизои ин маҷлис нудамо ва маҷлисиёнро
биталабад ва камтар фўхшу лағв бигуяд.

Аҳмади Дониш

инқизои замон гузаштани замон, тамом шудани вақт.

Пас аз инқизои замони нашот,
Чу барчида шуд маҷлиси ихтилот. *Бедил*

инқизои муддат ба сар расидани вақт, тамом шудани
муҳлат.

Баъд аз инқизои муддати ҳашт моҳ ҳавои ёрӯ
диёр ва ҳубби ватан аз замир сар бизаъд.

Аҳмади Дониш

ИНҚИЛОБ *a.* انقلاب мунқалиб шудан, дигаргун шудан;
аз ҳолате ба ҳолате баргаштан; изтироб, нооромӣ.

Омадем аз ғайб аввал дар ҷаҳон,
Ҳам бад-ӯ дармеравем аз инқилоб. *Шамси Табрезӣ*

Туфонот ва ҳодисот ва инқилобу қатли ом — ҳа-
ма боиси он аст, ки табдили аҳвол шавад.

«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

инқилоби вазъ дигар шудани вазъият.

Аз ғами инқилоби вазъи қадим
Ҳар сари муи ман дил аст ду ним. *Бедил*

инқилоби замона дигаргун шудани замон, тағйироти
рузгор.

Зи инқилоби замона аҷаб мадор, ки чарх
Аз ин фасона ҳазорон ҳазор дорад ёд. *Ҳофиз*

инқилоб додан дигаргун кардан, табдил додан; бе-
ором кардан.

Гоҳ рипдам, гоҳ зоҳид, ваҳ намедонам чаро
Инқилоби чарх то чанд инқилобам медихад.

Ҷузӯлӣ

◇ инқилоби аҷал дигаргунӣ, ки аҷал пеш меоварад.
Дасти ман ба инқилоби аҷал аз домани ту қўтоҳ
гардад. *Авфӣ*

инқилоби чарх гардиши чарх, дигаргун шудани замо-
на, ҳодисоти замон.

ИНҚИЛОБОТ *a.* انقلابات *ҷ.* инқилоб.

Сухан дар безабтӣ ва инқилоботи замон мерафт
ва таваққуи фасоду балво дар мизочи рӯзгор ғолиб
буд. *Аҳмади Дониш*

ИНҚИЛОЪ *a.* انقلاع аз бех барканда шудан.

Ва уро як чиз беш намондааст, то ба ҳайвон ра-
сад ва он инқилоъ аст аз замин ва ҳаракат дар та-
лаби ғизо. *Насириддини Тӯсӣ*

ИНҚИРОЗ *a.* انقراض бурида шудан, ба охир расидан, та-
мом шудан, аз миён рафтан, нобуд шудан.

Ин суннат то инқирози олам ... ба ёдгор боқӣ
монад. «*Равзат-ус-сафо*»

Искандари Зулқарнайн ... бар эшон фармуд, ки дар ин замин шаҳре ... сохта гардад, онро мусаммо ба исми Ҳирот хоҳиш намуд, ки то инқирози олам исми у боқӣ монад. «*Фатҳнома*»

ИНҚИСОМ *a.* انقسام 1. қисм-қисм шудан, ба қисмҳо ҷудо шудан, тақсим шудан; инқисом ёфтан тақсим шудан.

Ҳукамо гуфтаанд: Аз аҳли рӯзгор чамъе, ки даъвии дӯстӣ мекунад, бар се фарӣқ инқисом меёбанд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Чист оқилро фазилат чамъи гавҳарҳои фазл, Нест ҷуз оқил, чу ёбад он гуҳарҳои инқисом. *Ҷомӣ*

2. маҷ. парокандагӣ, парешонӣ; инқисоми хотир парешонхотирӣ.

Мубоди мубадонро мутаҳайир мебинам ва осори инқисоми хотир мушоҳада мекунам. *Авфӣ*

ИНҚИТОЪ *a.* انقطاع 1. қатъ шудан, аз ҳамдигар ҷудо шудан; буридашавӣ, кандашавӣ; 2. танҳои, ҷудой, дурӣ аз мардум.

Пеши ин чамъӣ чу шамъи осмон,
Инқитоу хилваториро бимон. *Румӣ*

Дилҳо кабоб мешавад аз оташи видоъ,
Ё раб, ки барфитад зи ҷаҳон расми инқитоъ!

Шавкат

ИНҲИДОМ *a.* انهدام вайрон шудан, хароб шудан; вайронӣ, харобӣ.

Ва дар мақоми инҳидоми мабонии ҷоҳу ҷалол ва ҳашамати Ҳоҷа Низом эҳтимоми тамом ба ҷой оварданд. *Восифӣ*

инҳидом ёфтан хароб шудан.

Асоси мутобаат ва мутоваат инҳидом наёбад.
«*Равзат-ус-сафо*»

ИНҲИДОР *a.* انحدر ба нишеб фуру омадан, сарозер шудан; дар инҳидор омадан сарозер шудан.

Чун сел, ки аз фарози кӯҳ дар инҳидор ояд, монанди шерони гурисна, ки рӯй ба галаи оҳу ниҳанд, ба тарафи муҳолифон раво шуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИНҲИЗОМ *a.* انهماز шикаст хӯрдан, пароканда шуда гу-рехтани лашкар; инҳизом ёфтан шикаст хӯрдан.

Лашкари муҳолиф аз сити савлати у инҳизом ёфта, роҳи идбор паймояд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ИНҲИЛОЛ *a.* انحلال 1. ҳал шудан, маҳлул гардидан; инҳилол ёфтан ҳал шудан.

Дар ҳалли онҳо сәъй мекардам ва он инҳилол намеёфт. *Восифӣ*

2. аз ҳам ҷудо шудан, аз ҳам рехта шудан, пароканда шудан; фосид шудан, нобуд шудан.

Пас фано бар у раво набувад ва ба инҳилоли таркиби бадан маъдум нашавад. *Насириддини Тӯсӣ*

3. кушода шудани гирех.

ИНҲИНО *a.* انحنا 1. каҷ шудан, ҳам шудан; ҳамдагӣ, ҳамӣ, дутой; инҳино пазируфтан каҷ шудан, ҳам шудан.

Қомати у ... ба сони камон инҳино пазируфта буд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. маҷ. пастию баландӣ.

Аммо ҳукамои Ҳинд ва Хитой аз ҷиҳати инҳинои арозии эшон аз маъмураи маскун сатвати шарияти ҳаққа бад-эшон нарасида... *Аҳмади Дониш*

ИНҲИРОФ *a.* انحراف аз роҳ баромадан, рӯ тофтан; каҷ рафтан, баргаштан ба тарафе.

Аз роҳи падар ва аҷлоди худ инҳироф наму-дай, бояд ки мустаидди разму корзор бошӣ.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Қоматам аз заъф ҳам гардида монанди ҳилол, Тандурустӣ бо мани дилхаста дорад инҳироф.

Сайидо

инҳироф варзидан рӯ гардонидан, сарпечӣ кардан.

...Аз исроф ва итлоф инҳироф варзид.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

ИНҲИСОР *a.* انحصار 1. ихота шудан; ба даруни ҷизе гунҷонда шудан, мунҳасир ба ҷизе шудан; 2. махсуси ҷизе будан; вобаста, манут.

Бениёзиҳои ин ҷо инҳисори ҷилва нест,
Шоҳи мо дар анҷуман дигар, ба хилват дигар аст.

Бедил

ИНҲИТОТ *a.* انحطاط фуруд омадагӣ, паст шудан; пастравӣ, таназзул; маҷ. коҳида шудан, коста шудан.

Кори у дар инҳитот афтод ва муфлис гашт.

Авфӣ

ИНҲИФОЗ *a.* انحفاظ нигоҳдорӣ, муҳофизат.

Ҳукми Қазомутоъ ниғоз ёфт, то дар инҳифози роияти шавкати у тариқи эҳтимои маслук дорад.
«*Равзат-ус-сафо*»

ИНҲО *a.* انهاء хабар расонидан, хабар додан.

ИНҶАҲОНӢ اينجهانӣ мансуб ба ин ҷаҳон, мансуб ба ин дунё.

Наҳоҳам бе ту, ёро, зиндагонӣ,
На осонию коми инҷаҳонӣ. *Фаҳриддини Гургони*

ИНҶИЛ *a.* انجيل номи китоби муқаддаси масеҳиён, китоби муқаддаси дини исавиён (христианҳо).

То абр Масеҳо шуду булбул ҳама Инҷил Бархонад, бар кӯҳ падида ояд зуннор. *Хисравӣ*

ИНҶИЛО *a.* انجلا равшан шудан, ҷило ёфтан; ошкор шудан, хувайдо шудан.

Инҷилои миръоти хотиреро лаҳзае ба тавофи шаҳру сайри бозор танҳо берун омад. «*Равзат-ус-сафо*»

Инҷило ёфтан ҷило пайдо кардан; равшан гардидан. Оинаи замиран ба мисқали тавфику таъид инҷило ёфта буд. «*Равзат-ус-сафо*»

ИНҶИҚ *m.* اينجيق ноздори дилтанг, аз ҳад зиёд ҳассос ва эздранҷ.

Чун кӯдаки инҷиқ, ки ба алвонҷ наҳобад,
Ҷуз дар ҳами зулфат дилам ором надорад. *Шоҳин*

ИНҶОЗ *a.* انجاز ба ҷой овардани ниёзи касе, раво кардани ҳоҷат; вафо кардан ба қавлу ваъда.

Гурба гуфт: ... Дар инҷози ваъда дафъ меандешӣ.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

Шуморо ваъдаи мулк дод ва ба инҷози он вафо намуда. «*Равзат-ус-сафо*»

ИНЧОҲ *a.* انچاح раво шудани хоҷат, ба ҷо омадани ниёз; муваффақ шудан.

Қисми чаҳорум — он ҷи тааллуқ ба инҷоҳи ғараз дошта бошад. *Насириддини Тусӣ*

Ва барои инҷоҳи хоҷат ва дафъи балоё тавассул ... намудам. *Аҳмади Дониш*

ИНҶУ *т.* اينجو 1. марворид; 2. мулки зери дасти подшоҳ, салтанат.

[Ғозонхон] дар ин мамолик назр фармуда буд, ки маблағи бист тумон мол аз инҷуҳои мамолик бар сабили идрору вақф ... бидиҳад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИОДА||ИОДАТ *a.* اعاده||اعادت 1. бозгашт, раҷъат; ружуъ.

Ҳамон сурат, ки бад-он одат карда буд, иодат намояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Маънӣ акнун ифодае дорад, Сӯи матлаб иодае дорад. *Бедил*

2. бозгуфтан, дубора гуфтан, такроран гуфтан.

Абумуҳаммад ин ҳадисро бишуниду гуфт: Як бори дигар иода кун. *Ҷомӣ*

Мирзо Улуғбек иодаи он калимот кард, ки бо Ҷаққа дар миён оварда буд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. маҷ. аз нав зинда шудан.

Маро ба рӯзи қиёмат магар ҳисоб набошад, Ки ҳаҷру васли ту дидан басам зи мавту иодат.

Саъдӣ

◇ иодаи салом ҷавоби салом, салом гардонидан.

ИОНА||ИОНАТ *a.* اعانه||اعانت ёри додан, ёрмандӣ кардан, кӯмак кардан; ёрмандӣ, ёри, кӯмак.

Аз шумо мададе ва ионате тамаъ надорам.

«Анвори Суҳайлӣ»

Зи Шамси Табрэзӣ истионате мекун,

Бувад, ки тоҷи ионат расад ба фарқ туру.

Шамси Табрэзӣ

[Шукурбек] ... ба аҳли илму талаба ионат фармудӣ. *Аҳмади Дониш*

ИРАМ *a.* ارم номи боғи афсонавӣ, ки гуё Шаддод ном подшоҳ дар Яман сохта будааст.

Замин гашт пурсабзаву обу нам,

Шуд ораста ҳамчу боғи Ирам. *Фирдавсӣ*

Сӯи мо дорад хиром он рашки гулзори Ирам, Гулшани моро бувад имруз баргу бор сурх. *Туграл*

ИРВО *a.* اروا сероб кардан, обьёри.

[Деҳқонон] аз таахҳуди осори заръ ва ирвои ҳарс ба ҳеҷ шуғли дигар напардозанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИРД ارد рӯзи бисту панҷуми ҳар моҳи шамсӣ.

Сар омад кунун қиссаи Яздгирд

Ба моҳи сипандормуз рӯзи ирд. *Фирдавсӣ*

ИРЗ *a.* عرض обрӯ, номус, ҳайсият, шараф.

Ирзи маро аз мазаллати тамаъ масун дошта.

Авфӣ

Ҳофиз, афтадагӣ аз даст мадеҳ, з-он ки ҳасуд

Ирзу молу дилу дин дар сари мағрурӣ кард.

Ҳофиз

◇ *ирзи касе бурдан* обрӯ рехтан, эътибори касеро паस्त кардан.

Эй мағас, арсаи Симуғ на ҷавлонғаҳи туст,
Ирзи худ мебарии заҳмати мо медорӣ. *Ҳофиз*

ИРМАҒОН ارماگان тарбияткунанда, мураббӣ, омузгор.

Дар толеъ ҳар кӣ ирмағон ёфт,
Сармоҷи умри ҷовидон ёфт. *Ҳоқонӣ*

ИРМОН I ایرمان меҳмоне, ки беҳабар омадааст, меҳмони ноҳонда ва туфайлӣ.

Агар кушта гардад ба дасти ту гург,
Ту бошӣ ба Рум ирмоне бузург. *Фирдавсӣ*

ИРМОН II ایرمان||ارمان чизе, ки ба тариқи қарз ё амонат ба касе дода мешавад, орият; ба ирмон додан қарз додан, амонат додан, ба тариқи орият додан.

Дил дастгоҳи туст, ба дасти чаҳон мадеҳ,
К-ин ганҷхонаро мадиҳад кас ба ирмон. *Ҳоқонӣ*

ИРМОНСАРО(Ӯ) ایرمان سرا(ى) 1. меҳмонхона; 2. сарои ориятӣ, хонае, ки ориятӣ бошад; 3. маҷ. дунё.

Бингар, ҷи ноҳалаф писарӣ, к-аз вучуди ту
Дорулхилофай падар аст ирмонсароӣ. *Ҳоқонӣ*

ИРМОНХОНА ایرمان خانه *ниг.* ирмонсаро(Ӯ).

ИРО I *a.* اروа муҳрае, ки дар шатранҷ байни шоҳи худ ва руҳи ҳариф меишад.

Рух бар иро ниҳода ҳарифу ба аспу пил
Бар шаҳ гирифта танг раҳи раҳгузорҳо. *Ломей*

ИРО II اروа *ниг.* эро.

ИРОДА||ИРОДАТ *a.* اراده||ارادت 1. майлу хоҳиш, ихтиёр. Умар он нонҳои хушк ба иродат бихурд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Султон Маҳмуд ... ба ин ирода ба савби Осир роҳӣ гашт. *«Таърихи Фариста»*

2. ихлос, сидқ, дилбастагӣ, дустӣ, дустии берӣё, эътиқод.

Ёрон иродати ман дар ҳаққи вай хилофи одат диданд ва бар хиффати ақлам ниҳуфта бихандиданд.

Саъдӣ

иродат доштан ихлос доштан ба касе, бар чизе.

Ту ба ман гар иродате дорӣ,

То кунам даъвии парасторӣ. *Низомӣ*

Ба шайхи шаҳр надорад иродате Ҷомӣ,
Муриди шеваи соқист уву нашьан май. *Ҷомӣ*

ИРОДАТ *a.* ارادات 4. ирода||иродат 1.

Мадори чарх ҳама бар муроди туст мудом,
Туру мувофиқи даврони у иродот аст. *Муиззӣ*

ИРОДӢ ارادى ихтиёрӣ, майлӣ.

Яке — он ҷи вучуди он мавқуф бар ҳаракоти иродии ашхоси башарӣ набошад. *Насириддини Тусӣ*

ИРОҚ I *a.* عراق 1. соҳили об, канори об; 2. номи мамлакате дар Байнаннаҳрайн (байни дарьёи Даҷла ва Фурот) ва ғарби ҷанубии Эрон.

Ироку Форс гирифтӣ ба шеъри хуш, Ҳофиз,
Биё, ки навбати Бағдоду вақти Табрэз аст. *Ҳофиз*

ИРОҚ II عراق номи мақоми нухуми «Дувоздахмақом» ва мақоми шашуми «Шашмақом».

Мутриб, биёву замзамае чанд соз кун,
Оҳанг аз «Ироқ» ба сун «Ҳичоз» кун! *Савдо*

ИРОҚА||ИРОҚАТ *a.* اراقه || اراقت резииш, рехтани моеот ҳамчун об, хун ва ғ.

Ин меҳнат туро ба воситаи касрати ироқати дам пеш омад. «*Равзат-ус-сафо*»

ИРС I *a.* ارث молу давлате, ки баъди мурдани касе ба авлоду хонаводааш боқӣ мемонад, мерос.

Амволе, ки ба тариқи ирс ба вай расид, ҷумла талаф кард. *Авфӣ*

Аз ирс ва касб ин миқдор давлат таҳсил нашавад.
Аҳмади Донииш

ИРС II *a.* عرس зани шуйнок; марди зандор.

ИРСОЛ *a.* ارسال фиристодан.

Ба ирсолӣ тухаф ва ҳадоё ва тансуқот ва табар-рукот бад-у тақарруб мечуст. «*Равзат-ус-сафо*»

ирсоля доштан (*ё* кардан, намудан) фиристодан.

Ба номи умри ту давлат ҳазор нома навишт,
Ҳамекунад ба ту ҳар сол аз он яке ирсол. *Муиззӣ*

Аммо бояд ки он китобро филҳол аз доранда ирсол намоянд. *Восифӣ*

Ба хилватхонааш ирсол медошт,
Ба акс оинаро хушҳол медошт. *Нозим*

ИРТИБОТ *a.* ارتباط бастанӣ чизе ба чизе, пайвастанӣ чизе ба чизе; алоқа, робита.

... Иртиботи маъони аздод,
Маркази ихтилофу истеъдод. *Бедил*

ИРТИДОД *a.* ارتداد баргаштан; аз дин баргаштан.

Ва аҳли ин миллат ... рӯй ба иртидод ниҳоданд
ва ғусолапарасту бутпараст шуданд. *Аҳмади Донииш*

ИРТИЁЗ *a.* ارتياض 1. зоҳидӣ, риёзат, риёзаткашӣ, азобу уқубат кашидан; 2. ром шудан.

Раъйи ту роизест, ки гардуни тундро
Бе ҷидду ҷаҳди он симати иртиёз нест.

Заҳири Форёбӣ

ИРТИЁШ *a.* ارتياش некуаҳволӣ, хушҳолӣ.

Дигар бор ҳаёли истиқлол ва умеди иртиёш ва
тамаи интиош бар мизочи эшон муставлӣ шуд.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ИРТИЁЪ *a.* ارتياع тарсидан, ҳарос кардан, бим доштан.

Себошитигин аз иртиёъ атбон Арсалон мукнати
мақом ва фурсати истиҷмом наёфт.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ИРТИЁҲ *a.* ارتياح шод шудан, хурсанд шудан, ором ва осуда шудан.

Куф(у)в бояд ҳар ду ҷуфт андар никоҳ,
Варна нанг ояд, намонад иртиёҳ. *Румӣ*

То бар хайри мутлақ ва фазилати том вуқуф
наёбад, нашот ва иртиёҳи у аз он сурат набандад.

Насириддини Тусӣ

ИРТИЗО *a.* ارتضا розӣ шудан, муваффақ шудан; хушнуд шудан, хурсанд гаштан; писандидан.

Ва назари ризон эшон рақами иртизо бар он ка-шида. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Он ҳазрат ба ҳарфҳои руйандуди у илтифот на-фармуданд ва рақами қабулу иртизо бар тухаф ва ҳадоёи у нақашид(анд). «*Равзат-ус-сафо*»

ИРТИЗОЪ *a.* ارتضاع хурдани шир, макидани шир.

Ҷамен аёбни мумкинот дар иртизон лабани тар-биятанд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ИРТИЗОҚ *a.* ارتزاق рузӣ ёфтан, касби ризку рузӣ кар-дан.

З-он ки Микоил аз «кайл» иштиқоқ
Дораду кайёл шуд дар иртизоқ. *Румӣ*

ИРТИКОБ *a.* ارتكاب ба коре шуруъ кардан, машғул шу-дан, коре ва амалеро пеш гирифтан.

Чу сунъаш кунад заргарӣ иртиқоб,
Зи зар риштаҳо баркашад з-офтоб. *Шодӣ*

Дар хилоли роҳ соате осоиш иртиқоб намудем.
Савдо

Дар иртиқоби ин сафар чанд ваҷҳ ба забони ом-ма машхур шуд. *Аҳмади Донииш*

Ҳар кӣ илм бидонад ва бад-он кор накунад, ба манзалати касе бошад, ки маҳофати роҷеро мешино-сад, аммо иртиқоб кунад. «*Калила ва Димна*»

иртиқоби заҳмат тоқат кардан ба азоб.

ИРТИОД *a.* ارتعاد аз тарс ларзидан; ларзиш, беоромӣ ва ҳавлу ҳарос.

Ҳамчу қозӣ бошад уро иртиод,
Кай шавад з-он ғам дилаш як лаҳза шод? *Румӣ*

ИРТИОШ *a.* ارتعاش ларзидан, ба ларзиш омадан; ларзиш.

Машнав ин дафъи ваю фарҳанги ӯ,
Дарнигар дар иртиошу ранги ӯ. *Румӣ*

иртиоши савт ларзиши овоз.

ИРТИСОМ *a.* ارتسام 1. ба фармон итоат кардан, расму фармон ба ҷо овардан.

Маро ҷуз имтисол ва иртисом ва итоат рӯй на-бошад. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

2. нақш бастан, нақш гирифтан; аломат, нишон, тамға; иртисом ёфтан нақш бастан.

Шумо забон ба мазаммату маломати мо дароз ма-кунед, ки каломи шумо дар дилҳо ... иртисом ме-ёбад. «*Равзат-ус-сафо*»

ИРТИФООТ *a.* ارتفاعات 4. иртифоъ 2.

Иброҳим ба Бухоро будӣ ва... ҳар соле аз ирти-фоот ва ғаллот аз тарафи Мовароуннаҳр ба наз-дики бародари худ фиристодӣ. «*Таврихи Наршаҳӣ*»

Ушр ва хирочи иртифооти мамлакатро ба хи-зона расонанд. *Аҳмади Донииш*

иртифооти сайфӣ ҳосилбардорин тобистона.

Хирочи вучӯхулайни баъзе мавозеъ чунон му-қаррар шуда, ки ба вақти иртифооти сайфӣ биди-ханд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ИРТИФОЪ *a.* ارتفاع 1. баландӣ, фароз; рифъат; иртифоъ ёфтан а) бардошта шудан, баланд шудан.

Алами давлати вай ... иртифоъ ёфт.

«Равзат-ус-сафо»

Кавкаби иқболи у иртифоъ ёфт ва мулуки атроф инкиёди амри уро камари мутобаат бастанд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

б) рафъ шудан, аз байн рафтан.

Акнун губори он аз ҳавошии хотир билкулл иртифоъ ёфт. «Равзат-ус-сафо»

иртифоъ пазируфтан боло рафтан; пеш рафтан, пешрафт кардан.

Дар тули умр зиёдат фондае нест, магар касеро, ки рӯй ба камол дорад ва чони у рӯз ба рӯз иртифоъ ва тараққӣ пазирад. «Чомеъ-ут-таворих»

2. ҳосил, ҳосили зироат, маҳсул.

Агар раоёро ба мол эҳтиёҷ афтад, ... аз моли хизонаи ман бидиҳед ва ба вақти иртифоъ боз ситонед. «Равзат-ус-сафо»

3. нуч. дараҷаи баланд шудани ҷирми осмонӣ аз уфуқ то ба самтурраъс, ки ниҳояти он 90 дараҷа (90°) ҳисоб меёбад; иртифоъ гирифтани санҷидани баландии ҷирмҳои осмон.

Мунаҷҷим ба бом омад аз нури май,

Гирифт иртифои сутурлобо. Манучехрӣ

Он рӯз бад-ин ихтиёр иртифоъе гирифтам, толеъ баркашидам. Низомии Арузӣ

4. дар ҳандаса хатти амудӣ (перпендикуляр), ки аз сар (раъс)-и шакли ҳандасӣ (секунҷа, пирамида ва конус) ба асос (паҳлуи поёни)-и он фароварда шудааст; 5. адш. санъатест, ки дараҷа ба дараҷа тақомул ёфтани касе ё ҳодисаеро баён мекунад, мас. дар байти зерин: баҳор, гулбун, барг, ғунча, гул, гулоб, ки ҳар як дар иаттиҷаи тақомули аввалӣ ба вучуд омадааст.

Омад баҳору гулбуни умед барг шуд,

Шуд барг ғунча, ғунча гулу гул гулоб шуд.

«Фарҳанги Онандроҷ»

ИРТИФОЪШИНОС ارتفاع شناس ситорашинос, мунаҷҷим.

Нест берун аз ин ба рою қиёс

Расадангезу иртифоъшинос. Низомӣ

ИРТИФОҚ а. ارتفاق 1. бар оринҷ такъя кардан; 2. рафоқат намудан; 3. истифода.

В-ар кунад нармӣ, нифоқе мекунад,

3-истимолат иртифоқе мекунад. Румӣ

ИРТИФОҶ а. ارتقاء рафоҳият, хушӣ.

ИРТИШО а. ارتشا порағирӣ, порахурӣ, ришвахурӣ.

ИРТИҚО а. ارتقا 1. боло рафтан, боло шудан; болоравӣ.

Гурфае дар масҷид бино карданд, ки ба зина дар он ҷо иртиқо менамуданд. «Равзат-ус-сафо»

2. маҷ. ба мартабаи баланд расидан, тараққӣ кардан,

Шод аз ғам шав, ки ғам воми бақост,

Андар ин раҳ сӯи пасти иртиқост. Румӣ

ИРТИҲОЛ а. ارتحال 1. реҳлат кардан, ба ҷое рафтан, кӯч кардан, кӯчидан; сафар, кӯч; ивази макон.

Ба таҳийи асбоби иртиҳол иштиғол намуданд.

«Анвори Суҳайлӣ»

2. маҷ. мурдан, вафот кардан; марг, вафот.

Қофири садсоларо яздон ҳаме имон диҳад,

Аз ту имон бознастонад ба вақти иртиҳол. Муиззӣ

иртиҳол намудан (ё фармудан) а) кӯч кардан; б) вафот кардан, мурдан.

Вақти намози шом иртиҳол фармуд.

«Таърихи Табарӣ»

Талиҳа омад ... ва ба Макка бинишаст, он ҷо ҳаме буд, то Абубакр ... иртиҳол намуд.

«Таърихи Табарӣ»

ИРТИҲОН а. ارتهان ба гарав гирифтани; гарав.

Ва чун мулке ё ноҳияте мусаллам шудӣ, соҳиби он мулкро бар сабили иртиҳон ба Хоразм овардандӣ. «Таърихи Ҷаҳонқушо»

ИРТИҶО а. ارتجا умед доштан, умед, умедворӣ.

Тира макун маро ба сӯи дӯстон байд,

К-аз ҷумла дӯстон сӯи ту кардам иртиҷо. Сӯзанӣ

ИРТИҶОЛ а. ارتجال ба таври бадеҳа ва аз ғайри фикру андеша сухан гуфтани, хозирҷавобона гап задан ё шеър гуфтани.

Ман аз ҷумлаи шуарои Мовароуннаҳр ва Хуро-сон ва Ироқ ҳеҷ касро табъи он нашиносам, ки бар иртиҷол чунин панҷ байт тавонад гуфт.

Низомии Арузӣ

ИРТИҶОЪ ارتجاع баргаштан, ба ҳоли аввал гаштан, бозгаштан, ақиб гаштан.

ИРТИҶОҶ а. ارتجاج ларзидан, ҷунбидан; ларзиш; изтироб, ошуфтагӣ.

Гуфт: Эй ғур, ту ҳанӯзӣ дар лаҷоҷ,

Менабини ин тағайюр в-иртиҷоҷ. Румӣ

ИРФОН а. عرفان шинохтан, доништан, шинохтани худо.

Бо вучуди камоли ирфон ва сулук дар фазилати зоҳирӣ ҳеҷ камӣ надошта. «Тазкираи Давлатшоҳ»

Аз зоҳиди худбин маталаб нашъаи ирфон,

Ин дурри гаронмоя ба дасти дигарон аст. Имло

ИРФОЪ а. ارتفاع баланд кардан; боло рафтан, баланд баромадан.

Зи қайди хирс бурун ою сайри иззат кун,

Касе зи чоҳ наҷӯяд мадориҷи ирфоъ. Бедил

ИРФОҚ а. ارتفاق нармӣ кардан бо касе, бо касе ба нармӣ рафтор кардан, мудоро кардан.

Дар боби ирфоқ ва муҷонабат аз ирҳоқи у васият рафта буд. «Тарҷимаи Яминӣ»

ИРХО а. ارخا суст кардан, сустӣ; нарм гардонидан; фуруҳиштан; фуруҳиштагӣ; < ирҳои инон аз чизе бетааммул гузаштан.

Ношӣ зи ҳавои ҷилваи ту

Ирҳои инони офариниш. Урфӣ

ИРШОД а. ارشاد роҳи рост нишон додан, ҳидоят кардан, роҳнамоӣ кардан, роҳбарӣ кардан; ҳидоят, роҳнамоӣ, роҳбарӣ.

Он ҳама ба мадад ва иршоди у ҳосил кардӣ.

Авфӣ

Бурҳоншоҳ ба далолат ва иршоди Шоҳтоҳир муҳаббати аҳли байт ихтиёр кард.

«Таърихи Фаршита»

иршод гирифтани роҳбарӣ дидан, роҳ ёд гирифтани аз касе.

Аз хиромӣ ишваат имдод меёбад бало,

В-аз нигоҳи ғамзаат иршод мегирад ачал. Савдо

ИРЪО *a.* ارعاء 1. чарондан, чарондани чорпоён; 2. *мач.* мехрубони кардан, шафаққат кардан, раҳм кардан, му-роот кардан.

ИРЪОБ *a.* ارعاب тарсонииш, ваҳмониш, тарсондан, ба во-хима андохтан.

ИРҶОБ *a.* ارغاب роғиб кардан, толиб гардонидан.

Он ки аз ишваҳои у ирҷоб
Медихад ташнаро фиреби сароб. *Сайфи Исфаранги*

ИРҚ *a.* عرق 1. раги бадан.

Ҳақ чу хоҳад зилзила(и) шаҳри маро,
Амр фармояд, ки чунбон ирқро. *Румӣ*

2. раги хешӣ, мансубият; хешию таборӣ, қавмухешӣ;
ирқи хешӣ доштан аз касе ба касе нисбати хешӣ дош-тан.

Ҳирот аз бими амир Алӣ Кукалтош, ки аз Бобо
Масъуд ирқи хешӣ дошт, ... киём наменамуд.
«Равзат-ус-сафо»

◇ ирқи ғурур раги такабур, кибру ғурур.

Хирсонро ирқи ғурур дар ҳаракат омада, оташи
таассуб барафрӯхтанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ирқи ҳамият раги ғайрату номус, ору номус.

Ирқи ҳамият ва ғайрати Аббос дар ҳаракат омад.
«Равзат-ус-сафо»

ИРҚУННИСО *a.* عرق النساء 1. *анат.* номи раге, ки аз су-рин сар шуда, то поёни пой—то бучулак мерасад, асаби сурин; 2. *тиб.* дарди раги сурин.

Ҳадди ирқуннисо бувад он дард,
Ки кунад мардро зи роҳат фард. *Саной*

ИРҲАМ *a.* ارحم *сиғаи амри арабӣ* раҳм кун!; ирҳам—
турҳам раҳм кунӣ—раҳм мебинӣ.

Бе раҳматам инчунин чӣ мондӣ,
«Ирҳам — турҳам» магар нахондӣ?! *Низомӣ*
«Ирҳам — турҳам» шунида бошӣ,
Хосийяти раҳм дида бошӣ. *Ҷомӣ*

ИРҲОҚ *a.* ارهاق ба касе фишор овардан, аз ҳад зиёд
сахтгирӣ кардан, душвор кардани коре ба касе, ба сах-
тӣ дучор кардан.

Фармон дод, то дастӣ наҳбу ирҳоқ ... ва эҳроқ
бар диёру амсор дароз карданд. *«Равзат-ус-сафо»*
Шамсулмаолий намеҳост, ки дар бадви муовадат
бар раияти хеш ирҳоқе кунад. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИРҶОФ *a.* ارجاف хабарҳои дуруғ паҳн кардан; хабарҳои
дуруғ.

Аз дигар сӯ ба ирҷоф хабар афтод, ки Алӣ Такин
гузашта шуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ИРҶОЪ *a.* ارجاع бозгардондан; *мач.* ба ивази чизе ҳам-
чун музд ва мукофот додан.

Дар ирҷои ҳадамот ва тафвиҷи маносиби арҷманд
рафтори писандро маноти эътибор гардонад.
Аҳмади Донииш

ИСАВӢ عيسوى христианин, насронӣ; мӯъҷизи исавӣ мӯъ-
ҷизаи Исо, ки гӯё иборат аз эҳёе кардан, зинда гардо-
нидани мурдагон будааст.

Баровард насрин кафи мусавӣ,
Намуда сабо мӯъҷизи исавӣ. *Ҳочу*

ИСБАЪ||**АСБАЪ** *a.* اصبع 1. ангушт.

Агар инсон фарз кунад, ки узве аз аъзон у мисли
исбае мунъадим шавад, дар анонияти у ҳеч нуқ-
сон роҳ набад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Исбаат дар сайр пайдо мекунад,
Ки назар бар ҳарф дорӣ мустанад. *Румӣ*

2. ченаки дарозӣ ба миқдори 3,125 см.

Имруз дар Нил ... об чандин зиёдат гардонид ва
хар рӯз чандин исбаъ зиёдат шуд. *Носири Хисрав*

ИСБОТ *a.* اثبات 1. собит кардан, тасдиқ кардан, далелу
хуҷҷат оварда гапро тасдиқ кунондан; **исбот гардидан**
собит шудан, тасдиқ ёфтан.

Ҳаёли турки ман ҳар шаб сифоти зоти ман гардад,
Азеро маҳви ман дар вай ҳама исботи ман гардад.
Шамси Табретӣ

2. сабт кардан, навиштан, дарҷ кардан.

Аммо чун насақи ҳикоятро дар ин мавзеъ лоиқ
намуд, исботи он мувофиқ афтод.

«Таърихи Чаҳонкушо»

исбот афтодан навишта шудан, дарҷ гардидан.

Ду байт аз он, ки лоиқи ин сиёҳ аст, исбот аф-
тод. *«Калила ва Димна»*

исбот кардан (ё **намудан**) *a.* собит кардан, тасдиқ
кардан.

Ҳар як аз масоили рисолашонро ба бароҳин ис-
бот менамуданд. *Садри Зиё*

б) сабт кардан, навиштан.

Аз ғайри мусаввада чизеро ба зухур намеовар-
данд, ҳатто то панҷ-шаш дараҷа маҳву исбот мекар-
данд. *Садри Зиё*

ИСБОҒ *a.* اسباغ 1. ба касе пурра неъмат додан; 2. пурра
ва комилан адо кардан; **исбоғи вузӯ** вузӯи пурра, пеш
аз намоз рӯй, даст (то оринҷ) ва пойро шустан.

◆ Кардам исбоғи вузӯ з-он оби сард,
Сарднӣ у дасту по беор кард. *Румӣ*

ИСУДОР اسگدار *ниг.* асгудор.

ИСДОР *a.* اصدار (фармон) содир кардан, (фармон) бар-
овардан; **исдор ёфтан** содир шудан, бароварда шудан.

Фармон ба исми Баҳоуддин Салим, волии Бо-
миён, исдор ёфт. *«Таърихи Фаршиста»*

Подшоҳон ва салотини Эронзамин ярлиғҳо исдор
фармуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИСКАНА اسكنه олате, ки дуредгарон бо он ҷубро сӯроҳ
мекунанд.

Барорӣ адуро зи беҳу буна,
Чу бар сар хурӣ зарб чун искана. *Ваҳид*

ИСКАНДАР ю.-а. اسکندر 1. сир, саримсоқ.

Гиёҳе, ки сӯзандаи ком буд,
Ба Рум-андар исқандараш ном буд. *Фирдавӣ*
2. номи яке аз подшоҳони Юнони қадим, Искандари
Мақдунӣ, маъруф ба Искандари Зулқарнайн.

Сурма шуд гарди суми тавсани ту қайсарро,
Аз ғубори дарат Искандару хоқонро тоҷ. *Шоҳин*

ИСКАНЧАБИН اشكانچابين *шакли дигари сиканчабин.*

Ангубин гар з-он ки кам бошад зи хал,
Ояд он исканчабин андар халал. *Румӣ*

ИСКЕЗА اسکیزه *шакли дигари сикеза.*

Чун ки мустағни шуд ӯ, теғи шавад,
Хар чу бор андохт, искеза занад. *Румӣ*

ИСКОФ а. اسکاف *кафшгар, кафшдуз, мӯзадуз.*

Умрест искофу наддофам мехонад. *Савдо*

ИСКУДОР اسکدار *қосид, чопар, пайк.*

Ту гӯй, ки з-асрори эшон ҳаме
Фиристад бад-ӯ офтоб искудор. *Унсурӣ*

Амир номае фармуд ба вазир дар ин боб ва ба
искудор гусел кард. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ИСЛИМИЙ اسلامي *навъе аз нақшу нигор, ки хатҳои каҷ дорад, мас. аз сурати гиёҳҳо иборат аст; ислимии хитой нақшу нигори мансуб ба Хитой.*

Толеи шӯҳрат чунон дорам, ки даврон гар кашад
Ҳалқа бар номи ман, ислими(и) хитой мешавад.
Саиди Ашраф

ИСЛОМ а. اسلام *дини мусулмонӣ; ислом овардан мусулмон шудан, ба дини ислом даромадан.***ИСЛОҲ** а. اصلاح *1. дуруст кардан, беҳтар кардан; дуруст шудан.*

Ёд бод он, ки ба ислоҳи шумо мешуд рост
Назми ҳар гавҳари носуфта, ки Ҳофизро буд.

Ҳофиз

ислоҳ пазируфтани беҳтар шудан, дуруст шудан; **2.** оштии кардан, созиш кардан; сулҳ ва оштии.

Имодулмулк ба васотати Мирон Муҳаммадшоҳ
мултаҷи ба султон Баҳодур гашта толиби ислоҳ
гардид. «*Таърихи Фарришта*»

ислоҳи зотулбайн оштии додан ва миёнаравӣ кардан
миёни ду кас ё ду гуруҳ; *муқобили тафриқ (тафриқи зотулбайн).*

Машоихи Бухоро ба ислоҳи зотулбайн бархостанд.
«*Тарҷимаи Яминӣ*»

ИСЛОҲОТ а. اصلاحات *4. ислоҳ.*

Лутфӣ ба ҳирфаи саҳҳофӣ иштиғол дошт, дар
боби ислоҳоти кутуб моҳир буд. (1) *Садри Зий*

ИСЛОҲПАЗИР اصلاح پذير *қобили ислоҳ, ислоҳшаванда, чорапазир.*

Ин китоб қубҳе дорад, ки ислоҳпазир нест.

Садри Зий

ИСМ I а. اسم *гуноҳ, айб; хато.*

Ва агар аз фасод мушоҳада кунад, ҳама дар шуруру
фучур кашонад, исми онҳо ба девони ӯ боз
гардад. *Аҳмади Дониш*

ИСМ II а. اسم *1. ном.*

Ва ба този номро исм хонанд. *Ибни Сино*

2. маҷ. номи машҳур, шӯҳрат; исм бурдан а) номи касеро зикр кардан, номи касеро бо хубӣ ёд кардан; б) шӯҳрат пайдо кардан, овоза пайдо кардан; исм доштан машҳур будан ва шӯҳрат доштан.

Ҳафтоду анд танро ба Бухоро оварданд, ки исме
ва расме ва хонадоне доштанд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

3. грам. калимаест, ки барои ифода кардани предметҳо, шумора, сифат ва зарф қор фармуда мешавад; исми замон ҳоли замон, зарфи замон; **исми зарф зарф;** **исми зот** исми ғайриабстракт; **исми истифҳом** пурсиш-ҷонишин; **исми ишора грам.** ҷонишини ишоратӣ, ҳамчун ин, он, ҳамин, ҳамон; **исми касрат** исми ҷомеъ; **ИСМИ МАВСУФ** исме, ки бо сифате тавсиф шудааст, муайяншаванда; **исми макон** ҳоли макон, зарфи макон; **ИСМИ МАОРИФ** (ё маъриф) исми конкрет, ки бо артикли «ал» меояд; **исми масдар** исми феълӣ; **исми мафъул** сифати феълӣ, ки аз феълӣ гузаранда сохта шудааст ва ба предмет раван шудани амалро мефаҳмонад, мае. 'мақтуб — навишташуда', 'мафҳум — фаҳмидашаванда', 'мақтул — қатлшуда' ва ғ.; **исми маъно** исми абстракт; **исми маърифа** *ниг.* исми маориф; **исми муболага** дар грамматикаи арабӣ — шакли калима, ки ба қоре бисъёр машғулшавандаро ифода мекунад, мас. 'наққош — бисъёр нақш кашанда', 'народ — бисъёр нард бозанда', 'фаъол — бисъёр қор кунанда'; **исми муштак** дар грамматикаи арабӣ — исми ҳосилшуда, исме, ки аз масдар ба воситаи тасриф ҳосил шудааст, мас. ғизо, тағзия, муғаззӣ, ки аз масдари «ғазо» ҳосил шудааст; **исми нақра грам.** исми ғайриконкрет, ки бе артикли «ал» меояд; **исми олат** дар грамматикаи арабӣ — исми асбоби қор, мас. микроз, мифтоҳ; **исми сифат** сифат; **исми танқир** исми омӣ; **исми тасғир** исми навозиш ва хурдӣ, ки баъзан таҳқир ҳам ифода мекунад; **исми тағзия** дараҷан қиёсӣ ва ё аълоӣ сифат; **исми фоил** сифати феълӣ, ки иҷрокунандани амалро мефаҳмонад, мас. котиб, ғолиб, олим, нависанда, донанда; **исми хос** номи шахсе ё ҷое; **исми ҷинс** исми ҷомеъ, мас. себ, мева, анҷир; **исми ҷомид** исми дигар-гунашаванда, исми ғайри қобили иштиқоқ; **◇ исми аъзам** *д.* яке аз номҳои худо, ки гӯё ҳар кас онро донанд ба ҳар қоре муваффақ шуда метавонистааст.

Сазад, к-аз хотами лаълаш занам лофи сулаймонӣ,
Чу исми аъзамам бошад, чӣ бок аз Аҳраман дорам?

Ҳофиз

Яке худ аз азоимхон дам зад,

Дихад то хирзу хонад исми аъзам. *Ҳозиқ*

ба исми... ба унвони..., ба сабаби..., ба баҳонаи...

Аҳмад Қунқуртойро ба исми қурултой талаб дошт.
«*Ҷомеъ-ут-таърих*»

ИСМАН а. اسمًا *аз руи ном, аз руи исм.*

Ва агар аҳёнани дар эшон истехқоқ набинад ва
лоқи хидмат надонад, маносиби падаронро исман
бад-эшон муфавваз дорад. *Аҳмади Дониш*

ИСМАТ а. عصمت *покдоманӣ, бегуноҳӣ; ифғат, бақорат.***ИСМАТНИШИН** عصمت نشين *пок, бегуноҳ, аз гуноҳ худро нигоҳдоранда.*

...Паноҳи пардаи исматнишинон,
Аниси хилвати узлатгузинон. *Ҷомӣ*

ИСМОИЛИЯ а. اسماعيلية *мазҳаб ё маҷмӯе аз мазҳабҳои ислом, ки дар асри VIII пайдо шуда, то асри XIII дар Шарқи мусулмонӣ интишор ёфт ва дар аввалҳои пайдоиш нисбатан хусусияти зиддифеодалӣ дошта, баъдҳо ба ҷараёни динии ирғичӣ мубаддал шуд, ки бо чунин хусусият ҳоло ҳам асосан дар Эрон, Афғонистон ва Ҳиндустон вучуд дорад.*

ИСНО *a.* اثنا مادху сано кардан, таъриф кардан.

Афозили ҷаҳон ва шуарои аср муболағатҳо намуда ва дар исноу иттирои у қасоид пардохта.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ИСНОШАР *a.* اثنا عشر 1. дувоздах; 2. *анат.* номи яке аз рӯдаҳои инсон, рӯдаи дувоздахангуштӣ.

ИСНОШАРӢ اثنا عشرى 1. *д.* шеаҳое, ки пайрави дувоздах имом аз насли Алӣ мебошанд; 2. *ниг.* исношар 2.

Руда шаш навъ аст: аввалро исношарӣ гуянд ва ба қазри меъда пайваста аст ва исношарӣ аз баҳри он гуянд, ки дар ҳар тәне дувоздах ангушт бошад. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

ИСНОД *a.* اسناد такъя додани чизе ба чизе; нисбат додани чизе ба касе ё чизе.

Ин густоҳӣ ман кардаам, ғараз... рафъи исноди хашмат буда. *Авфӣ*

Валидам аз исноди кирдору атвори нолоиқ нисбат ба ҳазрати устозашон ба марохил мегурехтанд. *Садри Зие*

ИСО *a.* عيسى номи асосгузори дини христианин; *д.* Исои раҳнишин а) *киноя* аз шуои офтоб; офтоб; б) табибе, ки бар сари роҳ менишинад; **Исои** шашмоҳа меваҳое, ки дар муддати шаш моҳ пухта мешаванд, махсусан ангур; **Исои** ҳар дард а) табиби ҳар дард; б) *киноя* аз шароб, май, шароби ангур.

ИСОА||ИСОАТ *a.* اسائه|| اسائت бадӣ кардан; бадӣ, кори бад.

Ҷазои некӣ ва мукофоти эҳсон исоат вочиб меодорӣ? *Авфӣ*

Чӣ исоат зи ман омад, ки бад-ин ташнадилӣ Ба сӯи машраби эҳсон шуданам нагзоранд. *Ҳоқонӣ*

ИСОБА I a. عصابه руймоле, ки ба сар ё пешона мебанданд, пешонабанд, сарбанд; дастор, салла.

Ва аз он беморӣ берун омада буд ва исоба бар ҷабҳаи муборақ баста буд. «Тарғиҳи Табарӣ»

Бар сар исобаи зари румӣ кунад ҳаме, Бар бар лабодае зи забарҷад кунад ҳаме.

Манучехрӣ

ИСОБА II a. عصابه гуруҳ; гуруҳи мардон.

ИСОБАТ *a.* اصابت 1. расидан; 2. бехато ба нишона расидани тир; 3. ёфтан.

Ваҳм афтад дар хатову дар ғалат, Ақл бошад дар исобатҳо фақат. *Румӣ*

исобати раъӣ дурустии фикру рой, расоии раъӣ.

Қамоли фатонату исобати раъӣ у мулоҳаза карда, ба мулозамату мунодамати маҷлиси худ уро ихтисос дод. «Равзат-ус-сафо»

Саркардаи аскарро се сифот бояд: аввал — шуҷоат, дувум — исобати раъӣ, сайум — таҷрибат.

Аҳмади Дониш

исобати тадбир дурустии тадбир.

Бори дигараш дар... исобати тадбир имтиҳон фармуд. «Анвори Суҳайлӣ»

ИСОДАМ *д.* عيسى دم 1. дорони нафаси Исо, ки аз рӯи афсо-

наи динӣ гуё бо як куфу суф мурдари зинда мекард; 2. *маҷ.* зиндакунанда; шифобахш, илочдиҳанда (сифати маъшӯқа).

Зи дасти шоҳиди симинъизори исодам Шароб нушу раҳо кун ҳадиси Оду Самуд. *Ҳофиз*

ИСОИДУДА عيسائى دوده 1. мансуб ба хонадони Исо; 2. *маҷ.* моҳир, ҳозик, устод, махсусан табиби моҳир.

Бе у ятиму мурдадиланд ақрабои у, К-у одамиқабойлу исоидуда буд. *Ҳоқонӣ*

ИСОКАДА عيسى كده 1. *киноя* аз осмони чорум, ки гуё Исо дар он ҷост; 2. калисои исавиён.

ИСОЛ *a.* ايصال восил кардан чизеро ба чизе, фиристода расондан чизеро ба касе.

... Бино бар ин дар исоли руқъа таъхир намуд. «Равзат-ус-сафо»

ИСОМ *a.* عصام банди машки об; тасма; даста.

ИСОР I a. اسار гирифтани ва ба асирӣ бурдани касе; асорат, асирӣ.

Баъзе дар қайди исор гирифтани гаштанд.

«Равзат-ус-сафо»

ИСОР II a. ايثار *ниг.* эсор.

ИСПАНД||ИСФАНД اسپند|| اسفند як навъ гиёҳи худруй, ки донаҳои хурди снэх дорад ва гуё сӯзонда дуд карданаш барои дафъи захми ҷашми бад фоиданок мебошад; сипанд; ҳазориспанд.

Агар ин сон зи дил оташ фурузад,

Аз он дузах чу испанде бисӯзад. *Бадрии Қашмирӣ*

ИСПАНДОН اسپندان тухми хардал.

ИСПАНДОРМУЗ||ИСФАНДОРМУЗ اسپندارمذ|| اسفندارمذ 1. номи рӯзи панҷум аз ҳар моҳи соли шамсӣ; 2. номи моҳи дувоздахӯми соли шамсӣ.

ИСПАНОЧ اسپناچ *ниг.* исфаноч.

ИСПАР اسپر *шакли дигари* сипар.

Бар у гардани захм чун рони пил, Қафи пой у гирд чун испаре. *Манучехрӣ*

Кунам теги забон андар ниёмаш, Зи хомӯшӣ чу испар метавон кард. *Шамси Табрезӣ*

ИСПАРАГ اسپرگ як навъ гиёҳи ёбонст, ки аз он ранги зард тайёр мекунанд.

Нозу ниампарвардари аз ман бигу, к-ин роҳҳо Ашке бибояд чун бақам, рухсорое чун испараг.

Музаффарӣ

ИСПАРАҒМ اسپرغم *ниг.* испарғам.

ИСПАРЛҶС اسپرلوس сарой, қасри подшоҳӣ.

Чӣ нуқсон диди аз Қабла ту, бедин, Қи гардӣ гирди испарлӯси шоҳон? *Асқадӣ*

ИСПАРҒАМ||ИСПАРАҒМ||АСПАРҒАМ||АСПАРАҒМ اسپرغم *ниг.* райҳон, нозбу.

Андар ҳариру ҳулла бутонанд хайл-хайл, Ин испарағмҳо ҳама в-ин мевадорҳо. *Ломей*

Зи ҳар-ч аспарағм асту гул гунагун
Бар он куҳ буд сад ҳазорон фузун. *Асадӣ*

ИСПАРӢ اسپرى *шакли дигари сипарӣ; испарӣ гаштан ниг.*

испарӣ шудан; испарӣ кардан ба поён расондан; аз байн бурдан, нобуд кардан.

Он ки қавми Нухро аз тундбоди лотазар
Дар ду дам кард аз замин осеби қахраш испарӣ ...
Анварӣ

испарӣ шудан (ё гаштан) ба поён расидан, тамош шудан, тай карда шудан.

Чу ин посухи нома гашт испарӣ,
Фиристода омад ба сони парӣ. *Фирдавсӣ*

Кам-беши даҳр чун ки бихоҳад шуд испарӣ,
То кай умеди бешню то кай ғами камӣ?

Носири Хисрав

Испарӣ шуд ин китоб ба пирузӣ ва некаҳтарӣ
ва фарруҳӣ. «*Тарҷумон-ул-балоғат*»

ИСПАҲ اسپه *шакли дигари сипаҳ.*

Ҳамла бурданд испаҳи ҷисмонӣ,
Ҷониби қалъаву диз рӯҳониён. *Румӣ*

ИСПАҲБУД||**ИСФАҲБУД** اسپهبد||*шакли дигари сипаҳбуд.*

Биистод дар пеш, найза ба даст,
Ту гуфти магар Тӯси испаҳбуд аст. *Фирдавсӣ*

Ва он ҷо ҳафт рӯз бибуд ва испаҳбуди Систонро
бинавохт. «*Таърихи Систон*»

ИСПАҲСОЛОР اسپهسالار *шакли дигари сипаҳсолор.*

ИСПЕД اسپيد *шакли дигари сапед.*

Дафтари сӯфӣ саводу ҳарф нест,
Чуз дили испеди ҳамчун барф нест. *Румӣ*

ИСПОҲ اسپاه *шакли дигари сипоҳ.*

ИСРИШТАН اسريشتن *шакли дигари сириштан.*

Ҷисмашонро ҳам зи нур исриштаанд
То зи рӯҳу аз малак бигаштаанд. *Румӣ*

ИСРО *a.* اسرا ба шаб роҳ рафтан, сафари шабона.

Шаб рафтано ба тозӣ исро хонанд ва рафтани
рӯзро сайр. «*Таърихи Табарӣ*»

Яъқуб ба шаб... бигурехт ва бирафт ва ба шаб
рафтано исро гӯянд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ИСРОР *a.* اصرار дар коре ва ё дар хоҳише пойфишорӣ
кардан, истодагарӣ кардан; **исрор кардан** (ё намудан)
дар коре истодагӣ кардан, саҳт истодан.

Он марди ҷоҳил надонист, ки подшоҳ медонад
ва сабр мекунад ва бар он қазия исрор менамуд,
то оқибат уро мекушт. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ИСРОФ *a.* اسراف аз андоза беруи харч кардан, барзиёд
харч кардан, зиёда аз ҳоҷат харч кардан; зиёдаравӣ.

Исроф наку нест ба ҷуз дар амали хайр.
Зарбулмасал

◇ **исроф кардан** дар чизе кореро бисъёр кардан.

Қозӣ исроф мекунад дар ҷавр,
Ин ҳама мусрифӣ намешояд. *Ҳоқонӣ*
Фиръавн исроф кард дар қуштан.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ИСРОФКОР اسرافكار он кӣ бечо ва бехуда харч мекунад,
он кӣ сарфакор нест.

Мумайиз марди бебоки исрофкор буд. *Садри Зиё*
ИСРОФКОРӢ اسرافكارى *бехудахарҷӣ, безарурат ва зиёд*
харч кардан.

Ба сарфа сарф кун нақде, ки дорӣ,
Ки имсокат беҳ аз исрофкорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ист ايست *асоси замони ҳозираи истодан.*

ИСТ ايست 1. таваққуф, ист кардан.

Нестон аз ҷустуҷу як лаҳза ист
Аз пай ҳамшон яке дам ист нест. *Румӣ*

2. маҷ. муқовимат, истодагарӣ.

... Ки эй муддаӣ, ишқ кори ту нест,
Ки на сабр дорӣ, на ёрои ист. *Саъдӣ*

ИСТАБӢ ю.-а. اسطبل||*аспоб* ҷои бошиши аспон, тавила,
аспхона, оғилхона, саисхона; ҷои бастанӣ чорпоён.

Қариб фарсанге роҳ ҳама зарродхона ва истабл
ва ҳавошӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дар истабли раиси шаҳр дарозгӯши фарбеҳ ва
ҷавон аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ИСТАБР استبر||*шакли дигари ситабр.*

Ду бозуяш истабру пушташ қавӣ,
Фурузон аз он фарраи хисравӣ. *Дақиқӣ*

ИСТАБРАҚ||**ИСТАБРАК** استبرق||*астибрак* дебо, ҳарир,
шоҳӣ, абрешими ғафс.

Зи фарши сундусу истабрақам наёяд ёд,
Чу тан ба ёди ту бар хоку сар ба хишт ниҳам. *Ҷомӣ*

Пешкорони уторидфитнат... саҳни он иморати
ҷаҳоннаморо ба фуруши истабрақ ораста.
«Таърихи Фаршита»

ИСТАМ استم *шакли дигари ситам.*

Ҳоҷаро қушӣ ба истам зор-зор,
Ҳам бар ин ҷо хоҷа гуён зинҳор. *Румӣ*

ИСТАМГАР استمگر *шакли дигари ситамгар.*

Охир дере намонд истами истамгарон,
З-он ки ҷаҳонфарин дуст надорад ситам. *Манучехрӣ*

ИСТАНБА استنبه 1. чизи зишт дағал, карехманзар, чизе,
ки кас аз диданаш мутанаффир ва ҳаросон мешавад.

Сӯҳбати ом оташу панба аст,
Зиштному табоҳу истанба аст. *Саной*

2. маҷ. одами бақувват, тануманд ва қавӣ.

ИСТАРАНГ استرنگ *ниг. астаранг.*

ИСТАРХ استرخ||*аспурх* *ниг. истахр.*

ИСТАХР استخر||*аспурх* 1. ҳавз, ҳавзи об, обгир, қул; 2.
номи пойтахти қадими Эрон дар наздикии Шерози ҳози-
ра, ки юнониён онро Персеполис меуфтанд.

Нишастанғаҳ он гаҳ ба Истахр буд,
Каёнро бад-он чайғаҳ фаҳр буд. *Фирдавсӣ*

Замини Аҷам зери пой оварад,
Суви мулки Истахр пой оварад. *Низомӣ*

ИСТЕЗ||**ИСТЕЗА** استيزه||*шакли дигари ситез*||*ситеза.*

Чун умедат лост, з-у парҳез чист?
Бо аниси тамъ худ истез чист? *Румӣ*

ИСТЕЗАВАР *استيزه‌ور* ситезакунанда, чанчолий, гарданшах, саркаш.

Пеши ту бас қадр дорад чашми тар,
Ман чй гуна гаштаме истезавар? *Румӣ*

ИСТЕЗАРУ *استيزه‌رو* саркаши хашмгин, пургазаб; чангара.

Ин кунад аз амру он баҳри ситез
Бар сари истезаруён хок без. *Румӣ*

ИСТЕЗОҲ *а. استيضاح* тавзеҳ хостан, талаби эзоҳ ва равшани кардан.

ИСТЕМ *استيم* *шакли дигари* ситем.

Гуфт фардо ништар орам пеши ту,
Худ биёҳанҷам истем аз решу ту. (1) *Рудақӣ*

ИСТЕЪБОД *а. استعباد* банда кардан, ба бандагӣ гирифтан, асир кардан.

Бандагӣ дар ғайб омад хубу каш,
Ҳифзи ғайб омад дар истеъбод х(в)аш. *Румӣ*

ИСТЕЪДОД *а. استعداد* 1. омода шудан, тайёр будан; омодагӣ, муҳайёӣ.

Лашқари уро истеъдоде тамом набуд. *Авфӣ*

Бархезу чома бипушу истеъдоди рафтани хонаи
амир куш. *«Равзат-ус-сафо»*

истеъдоди роҳ тайёри роҳ, тайёри сафар.

Чун истеъдоди роҳи Ҳалокухон ба итмом расид,
ба мучиби муътод ба расми видоғ дар урдухон
худ туйҳо сохт. *«Чомеъ-ут-таворих»*

2. қобилият, лаёқат, тавоноӣ ва қудрати кардани коре.

Ба фарти ақлу истеъдоде, ки дошт, ба табақоти
бани-одам сарвар шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ истеъдоди назфуддам майлони мизоҷи одам ба рехтани хун; касалии рехтани хун ба димоғ ё қалб.

ИСТЕЪЗОМ *а. استعظام* бузург шумурдан, муҳтарам доништан.

Пас Яминуддавла Маҳмурдо истеъзом кард ва
шафеъ шуд, то аз сари интиқом бархезад.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ИСТЕЪЛО *а. استعلا* бартарӣ чустан, мартабаи олий хостан; баланд гардидан; бартарӣ, фазилят.

Хирадмандон дар холи... тавоноӣ ва истеъло аз
чанг узлат гирифтаанд. *«Калила ва Димна»*

Ҳаваси истибод ва истеъло дар димоғаш ҷой
гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТЕЪЛОМ *а. استعلا* пурсидан чизеро, огоҳӣ хостан аз чизе, пурсиш; истеълом кардан (*ё* намудан) а) талаби фаҳмидан ва доништан, пурсиш барои огоҳӣ.

Абуали... аз мучиби нафрат ва доии ваҳшат
истеълом кард. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

б) хабар додан.

Фармон дод, ки аз ҳақиқати он муҳим истеълом
намоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТЕЪЛОҶ *а. استعلاج* илоҷ хостан, чора хостан, талаби илоҷ кардан, дармон хостан.

Ин маразро аз Ҳовӣ истеълоҷ бояд намуд.

«Равзат-ус-сафо»

ИСТЕЪМОЛ *а. استعمال* 1. талаби амал кардан; 2. ба кор бурдан, кор фармудан.

Агар дар истеъмом бувад, куҳан нашавад.

«Калила ва Димна»

ИСТЕЪМОН *а. استعمال* *ниг.* истимон.

ИСТЕЪТОФ *а. استعطاف* лутф ва меҳрубонӣ касеро хостан.

... Бар сабили истеътоф номае назди у фиристод.
«Равзат-ус-сафо»

истеътоф кардан талаби меҳрубонӣ кардан.

ИСТЕЪФО *а. استعفا* талаб ва хоҳиши озод кардан аз хидмат ё коре.

Фазл ба Хуросон рафт... ва пас истеъфо хост
ва биёфт. *«Тарихи Байҳақӣ»*

Ҳар гоҳ, ки аз қониби султон дар он муотабат
муболаға рафти, аз вазорат истеъфо хостӣ.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ИСТЕЪҲОЛ *а. استهال* *ниг.* истиҳол.

ИСТЕЪҶОБ *а. استعجاب* ҳайрон шудан, ба шигифт омадан, аҷиб шумурдан; ҳайронӣ, шигифтӣ.

Уламои фазлгустар... забон ба истеъҷоб ва истиқ-
роб мекушоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Мирзо Амин... дар ҳаққи Ҳайдарӣ калман
истеъҷоб навишт. *«Хизони омира»*

ИСТЕЪҶОЛ *а. استعجال* шитобонидан, шитоб кардан; шитоб, таъҷил, аҷала, шитобкорӣ.

Гуфтамаш: Сухтам аз шавқи ту, таъҷил макун,
Гарчи умриву бувад одати умр истеъҷол. *Ҷомӣ*

ба истеъҷол бо аҷала, бо шитоб.

Замони тавбаву узр асту вақти бедорӣ,
Ки панҷ рӯзи дигар меравад ба истеъҷол. *Саъдӣ*

Аз ин мавзеъ ба ҷиҳати бебаргӣ ба истеъҷол
даме рост карда... дар баҳр нишастем.

Аҳмади Дониш

истеъҷол кардан (*ё* фармудан) шитобонидан; шитоб ва аҷала кардан.

Ҳалокухон азим хашм гирифт ва дар истихлоси
Бағдод истеъҷол фармуд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

Дар қафои бариди фатҳ-иқбол

Қард бо фавҷи қудрат истеъҷол. *Бедил*

ИСТЕҶБОБ *а. استعجاب* дӯст доштан, меҳрубонӣ; неку шумурдан; баргузидагӣ.

ИСТЕҶЗО *а. استهزا* масҳара кардан, тамасхур кардан, бар касе хандидан, ришханд кардан; масҳара, тамасхур, ришханд.

Баъзе аз ҳуззори анҷуман истеҳзо карда хан-
диданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Сулаймонхоҷа ба охунд истеҳзову суҳрият ба кор
бурди ва беодобию беҳурматиҳо кардӣ. *Садрӣ Зиё*

ИСТЕҶЗОР *а. استحضار* 1. ҳозир шудани касеро талаб кардан, ҳузурӣ касеро хостан кардан.

Аз ҳазрати султон ба истеҳзорашон мисол расид.
«Тарҷимаи Яминӣ»

[Ҳалокухон] дигар бор ба истеҳзори халифа
элҷӣ фиристод. *«Чомеъ-ут-таворих»*

2. ба ёд овардан, хотиррасон кардан; огоҳӣ, иттилоъ, маълумот.

Хирмани маҳ гар фуру резад зи роҳи Қаҳқашон,
Кам нагардад як чаве аз дахли истеҳзори ман.
Бадри Чоӣ

Шайх Низомуддин... дар фикҳи Абуҳанафия ва тафсир... ва усули калом истеҳзори тамом дошт.
«Таърихи Фаршита»

ИСТЕҲИДАН *استيهيدان* шакли дигари ситеҳидан.

Ҳар кӣ бошад шева истеҳиданаш,
Дидаи худро бипуш аз диданаш. *Румӣ*

ИСТЕҲҚОМ *а. استحکام* маҳкам шудан, устувор гардидан; устуворӣ, маҳкамӣ, мустаҳкамӣ.

Уқдаи он муноқаҳат ба истеҳқом расониданд.
«Тарҷимаи Яминӣ»

ИСТЕҲҚОМОТ *а. استحکامات* 1. ҷ. истеҳқом; 2. сохтмонҳои мустаҳкам, махсусан сохтмонҳои мустаҳками ҳарбӣ.

ИСТЕҲЛОК *а. استهلاك* ҳалок кардан, мирондан, несту нобуд кардан; истеҳлоки дайн ҳисса ба ҳисса адо кардани қарз, ба тадриҷ пардохтани қарз.

ИСТЕҲМОМ *а. استحمام* ба ҳаммом рафтани, бо оби гарм худро шустушӯ кардан.

Баъд аз гуслу истеҳмом [у] мутаваҷҷеҳи даргоҳи Райён гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Баъд аз фароғи истеҳмом даллок биталабад ва ба хоб равад. *Аҳмади Дониш*

ИСТЕҲСОН *а. استحسان* писандидан, сутудан, неку шумурдан, таҳсини таъриф кардан; таҳсини таъриф.

Таъби Савдо пур зи истеҳсони дунон тира аст,
Санги нохуш аз фасон созад мукаддар теғро. *Савдо*

истеҳсон кардан (*ё намудан*) таҳсини офарин гуфтан.

Абдулло баъд аз муовадат ба Ҳирот дар мачолису маҳофил истеҳсони вай мекард. *Чомӣ*

Зиёд Убайдро истеҳсон намуда ба Димишқ фирисотод. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТЕҲСОС *а. استحسان* 1. парешон кардан, парешон сохтан.

Вазорат ба Абулаббос дод ва у ба исорат ва истеҳсоси амвол даст дароз кард. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

2. тақозо кардан, талаб кардан.

Қаси у ба ҳазрати Бомбён равад ва истеҳсоси он мол кунад. *Низомии Арӯзӣ*

ИСТЕҲФОЗ *а. استحفاظ* нигоҳ доштан, нигоҳдорӣ кардан, ҳифз кардан, ҳифзу нигоҳдорӣ.

Низомшоҳи Сонӣ... хотир бар истеҳфози саропардаи салтанат... гумошта, дар он боб саъйҳои балеғ менамуд. *«Таърихи Фаршита»*

ИСТЕҲҚОР *а. استحقار* ҳақир шумурдан, касеро хор шумурдан, ҳақир доштан.

Боре падар ба кароҳат ва истеҳқор дар у назар ҳамекард. *Саъдӣ*

ИСТЕҲҚОҚ *а. استحقاق* лаёқату қобилият, шоистагӣ.

Наздикӣ соҳибдеворон рафтам... ва сурати ҳолаш бигуфтам ва аҳлияти истеҳқоқаш баён кардам. *Саъдӣ*
... Истеҳқоқи тарбияти беш дорад. *Авфӣ*

ИСТЕҲҚОҚИ *استحقاقى* ҳақ дошта ва сазовор аз руи лаёқат ва ҷиҳатҳои дигар.

Ҳамгинонро маълум шуд, ки салтанати он қавм иттифоқист, на истеҳқоқӣ. *«Чомеъ-ул-таворих»*

ИСТИБДОД *а. استبداد* танҳо ба сари коре истодан, ба гуфтан дигарон гуш накарда амал кардан; худроӣ, худсарӣ; худкомӣ.

Уро бар сари ҳамон исрор ва истибдод ёфтам. *Авфӣ*
истибдод доштан худраъӣ ва худсар будан.

Ин худованди мо ҳама хунар асту мардӣ, аммо истибдодде азим дорад, ки хунарҳоро мепушонад.
«Таърихи Байҳақӣ»

ИСТИБДОЛ *а. استبدال* бадал гирифтани, чизеро ба ивази чизе гирифтани; бадал, иваз.

Ба касрати истеъмол Манучеҳр истибдол ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

ИСТИБОР *а. اصطبار* сабру шикебой кардан, тоқат овардан, таҳаммул кардан; сабр, тоқат, шикебой, таҳаммул.

Муддате дар ранҷи интизор ва меҳнати истибор ба сар бурдам. *Авфӣ*

Акнун чора ба ҷуз истибор нест. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИБСОР *а. استبصار* талаби биной ва фаҳм кардан; дилогоҳ шудан; басират, доноӣ; аҳли истибсор арбоби фаҳм, доноён.

В-агар ба чилваи товус шухие кардам,
Ба шашми нуқс набинандам аҳли истибсор. *Саъдӣ*

ИСТИБШОР *а. استبشار* ба шунидани хабари хуш шод шудан, хабари хуш шунидан; шодӣ, хурсандӣ, шодмонӣ.

Чун ин чаҳор касро дид, истибшор намуда, ҳар якро ба навъе бинавохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИБЪОД *а. استبعاد* 1. дурӣ чустан; дур шудан; дурӣ.

Ҳамон беҳтар, ки қамар аз иҷтимои офтоб истибъод ҷуяд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. аз эҳтимол дур донистан.

Зи мағзаш ҷуши истибъод бархост,
Зи ҳар узваш чу лаб фаръед бархост. *Нозим*

истибъод кардан (*ё намудан*) аз ақл дур ҳисоб кардан, бо тааҷҷуб аз эҳтимол дур донистан, бовар накардан.

Ба ҳарамӣ худ ҳикоят кард ва у аз он маънӣ истибъод намуд. *Авфӣ*

Аз ин тақрир истибъоди тамом менамуданд.
«Таърихи Ҷаҳонқушо»

ИСТИБҚО *а. استبقاء* нигоҳ доштан; боқӣ доштан, боқӣ гузоштан, зинда гузоштан.

Баҳри истибқои ҳайвон чанд рӯз
Хонда илмаш аҳмақони бефуруз. *Румӣ*

ИСТИВО *а. استواء* 1. баробарӣ, эътидол; баробаршавӣ; истивон лайлу наҳор баробар шудани шабу рӯз (соле ду бор: 21 март ва 23 сентябрь); вақти истиво ними рӯз.

Ҳар рӯз то вақти истиво сабр кунам, агар меҳмон расид, таоми худро бо у бихурам. *Авфӣ*

Аз сабоҳ то вақти истиво ҳарб кард.

«Равзат-ус-сафо»

хати истиво экватор.

Рӯзе бувад, к-ин подшаҳ бахшад вилоят мар-туро
Аз ҳадди хатги истиво то ғояти Африқия. *Манучехрӣ*

Аз ғайрати роятат фалак дид
Дар хат шуда хатти истиворо. *Анварӣ*

2. маҷ. ростӣ; барқарорӣ, устуворӣ.

Бигзар аз мастиву мастибаш бош,
3-ин талаввун нақл кун бар истивош. *Румӣ*
истивон қомат ростиву мавзунии қомат.

Бар истивои қоматашон гӯй абрувон
Болои сарви рост ҳилоле хамидаанд. *Саъдӣ*

ИСТИДЛОЛ *a.* استدلال далел овардан; далел, бурхон,
хуччат.

Баъд аз инам набувад шоиба дар чавҳари фард,
Ки даҳони ту дар ин нукта хуш истидлолест. *Ҳофиз*

Аз ҳиммат ва мурувват ва киёсати ту истидлол
метавон кард бар бузургниҳодии ту. *Авфӣ*

ИСТИДЛОЛИЁН استدلالیان гуруҳе аз файласуфон, ки бар
хар даъво ва иддио далел талаб мекунанд.

Пои истидлолиён чубин бувад,

Пои чубин саҳт бетаъмин бувад. *Румӣ*

ИСТИДОМАТ *a.* استدامت 1. давом чизеро хостан; ҳамеша
чизеро хостан; 2. давомдорӣ, ҳамешагӣ; мудовимат,
пойдорӣ, устуворӣ.

ИСТИДОНАТ *a.* استدانат қарз хостан, вом хостан, қарз
гирифтан.

ИСТИДРОК *a.* استدراك 1. дарк кардан, дарёфттан; барои
фаҳмидан ва дарёфттан қушиш кардан.

Иқомати чизе, агар истидроки он дар ҳайзи
иқтидор нахоҳад омад, аз муқтазон ҳикмат ва
ҳукумат дур бошад. «Равзат-ус-сафо»

2. *адш.* санъатест, ки мисраи аввали байт ба назар
ҳаҷву мазаммат менамояд, аммо аз мисраи дуйум
маълум мешавад, ки мадҳ аст, чунончи дар мисолҳои
зерин дида мешавад:

Асари мир нахоҳам, ки бимонад ба ҷаҳон,
Мир хоҳам, ки бимонад ба ҷаҳон-дар асаро. *Рудақӣ*
Ҳайф бошад з-он ки инсон гӯямат, эй ҷон, аз он-к
Тан шавад нопок инсонро, ту поки ҳамчу ҷон*.

ИСТИДРОҶ *a.* استدرّاج 1. ба тадриҷ наздик кардан,
андак-андак наздик овардан; ба тадриҷ ҳаракат кардан
ба сӯи чизе; бар сабили истидроҷ ба таври тадриҷӣ,
кам-кам, оҳиста-оҳиста.

Султон бифармуд, то бар сабили истидроҷ...
лашқари ӯ пушт фаро доданд. «Тарҷимаи Яминӣ»

2. бадии одат, азоби давомдор.

Ҳар ҷӣ гайри ўст, истидроҷи туст,
Гарчи тахту мулкат асту тоҷи туст. *Румӣ*

ИСТИДЪО *a.* استدعا илтимос кардан, пурсидан, хостан,
талаб кардан; хоҳиш, илтимос, талаб, дархост.

Ба истидъои харворе ду ҳезум
Зимистоне чу хар дар гил ҳамехуфт. *Анварӣ*

Шаби ид маро истидъои харҷи идӣ кард. *Авфӣ*

истидъо доштан дархост кардан, хоҳиш кардан.

Шавқам истидъои он дорад, ки дар базми ҳузур
Рози дил дар ҳазрати ҷонони худ ифшо кунам. *Шоҳин*

ИСТИЁД *a.* اصطیاد сайд кардан, шикор кардан; шикор,
сайд.

[Барои] истиёди оху ва гавазн рӯзҳо хайма дар
сайдгоҳи нахчир занад. «Равзат-ус-сафо»

ИСТИЗЛОЛ *a.* استغلال ба ҷои соя паноҳ бурдан, дар соя
нишастан; паноҳ бурдан; истизлол ҷустан паноҳ ҷустан,
паноҳ бурдан.

Ҳар рӯз фавҷе ба сояи ҷатри ҳумойосой истизлол
мечустанд. «Равзат-ус-сафо»

ИСТИЗОА||ИСТИЗОАТ *a.* استزائه||استزائه равшан кардан;
равшан шудан; талаби рушноӣ кардан, равшани хостан.

Бе муқосоти шиддате истизоат ҷуста...

«Равзат-ус-сафо»

ИСТИЗОДАТ *a.* استزادات зиёдат хостан, талаби афзунӣ
кардан, ба афзудан қушиш кардан.

Аз шаҳри Бағдод хуруҷ кард бо лашқаре ораста...
мутаваҷҷиҳан ило Хуросон ба сабаби истизодате,
ки аз султони олам Санҷар дошт. *Низомии Арӯӣ*

ИСТИЗОН *a.* استيزان иҷозат хостан, руҳсат пурсидан, изн
талабидан; иҷозат.

Дар коре, ки ба масолеҳи ин вилоеъ тааллуқ
дошта бошад, бе иститлоъ ва истизони наввоби
ҳазрат мисол надиханд. «Таърихи Ҷаҳонқушо»

Ва бе истизон дар миёни манозил ва маҳозини
раоё наравад. *Аҳмади Дониш*

ИСТИЗҲОР *a.* استظهار 1. ёри ва паноҳ хостан аз касе,
таъя кардан ба ёри касе; истизҳор кардан ёри хостан,
паноҳ бурдан.

Ба муволоти ин ду рукни шариф
Ҳам тамассуқ кунам, ҳам истизҳор. *Ҳоконӣ*

2. пуштибонӣ, пушту паноҳ.

Ва ин бандаро бад-он қуввати дил ва истизҳор...
ҳосил омад. «Калила ва Димна»

Узри тақсири хизмат овардам,
Ки надорам ба тоат истизҳор. *Саъдӣ*

3. тасдиқ кардан, таъкид кардан; тасдиқ, таъкид,
баён.

Гуфт: Пеш аз ин чизе набиштам? Гуфт: Навиш-
таам ва ин истизҳори онро фиристодам.

«Таърихи Байҳақӣ»

ИСТИҚБОР *a.* استكبار такаббур кардан, калон пиндоштан
касоро ё худро, калонӣ кардан, каттагӣ кардан.

Роҳ бинмоям туро, гар кибр биндозӣ зи дил,
Ҷоҳилонро пеши доно ҷои истикбор нест.

Носири Хисрав

[Дурии оқил аз душман] на аз рӯи адовату инқор
бошад ё аз роҳи нафрату истикбор. «Анварӣ Суҳайлӣ»

ИСТИҚМОЛ *a.* استكمال комил кардан, тақмил кардан;
тамом кардан, анҷом додан.

... Ки бувад нисъён ба ваҷде ҳам гуноҳ,
З-он ки истикмоли таъзим ӯ накард. *Румӣ*

ИСТИКОК *а.* اصطکاک ба ҳам расидан, ба ҳам задан ва молиш хурдани ду чизи сахт.

То кафи даръё наъяд сӯи хок,
К-асли у омад бувад дар истикок. *Румӣ*

Ба ҳам даршуда шохҳо з-он дарахт,
Чу дар истикок афтад аз боди сахт... *Чомӣ*

ИСТИКОНАТ *а.* استكانت фурутанӣ намудан; фурутанӣ, хоксорӣ.

Бандагӣ дар сарои мубдии кулл,
Заъфу аҷз асту истиконату зулл. *Саной*

Аҳолии он чо мақолиди дуруб пеш оварда ва
руи истиконат бар замин ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИКТОБ *а.* استكتاب навиштан аз рӯи китобе; нусхабардорӣ.

Истиктоби кутуби исломӣ ба кеши фарангӣ чӣ
сарфа мебандад? *Аҳмади Дониш*

ИСТИКШОФ *а.* استكشاف дархост, ҷустуҷу, таҳқиқ, пуршиш.

Ин маъниро истикшофи балиғ бояд кард. *Авфӣ*
Мунаҷҷиме Ҷалол ном мусоҳиби у буд, аз вай
истикшофи ихтиёри вақт намуд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

ИСТИЛЗОМ *а.* استلزام зарурат, лозим донишани чизе,
лозим шумурдани чизе барои чизи дигар.

Халқ аз хавоси нафси ҳайвонист ё нафси ноти-
қаро дар истилзоми у мушоракате ҳаст?

Насириддини Тусӣ

ИСТИЛО *а.* استيلا ба зурӣ ба даст даровардани чизе,
забардаст шудан бар чизе, ғолиб омадан, ғолиб шудан,
ҷабран ба даст даровардани кишваре.

Ва чанд мавзеи дигар аз Систон хароб бибуд,
ки аз таҳриби куффор ва истилои он гуруҳ ободон
нашуда буд. *«Таърихи Систон»*

То намирам ман, ту ин пайдо макун,
Даъвии шоҳию истило макун. *Румӣ*

ИСТИЛОБ *а.* استلاب рабудан, кашида гирифтан.

Шабона дар мавзее, ки нузул кард, курдон тамаъ
дар истилоби либоси у карданд.

«Таърихи Чаҳонкушо»

ИСТИЛОМ I *а.* استلام I. судан; молидани санг бо даст
ва ё лаб ҳамчун изҳори итоату таслим; 2. д. бусидани
санги муқаддаси ҳаҷаруласвад, ки дар Каъба аст.

Замзамнамой буд ба мадҳаш забони ман,
То карда буд аз ҳаҷаруласвад истилом. *Ҳоқонӣ*

ИСТИЛОМ II *а.* اصطلام аз бех баркандан, решакан кардан.

Созадат истиломи он ламаот
Фориғ аз мубдаоту мухтароат. *Чомӣ*

ИСТИЛОТ *а.* استلات хурдан ва косаро бо ангушт пок
кардан.

Бузургони давлат ба маҷлис ҳозир омаданд ва
надимон низ бинишастанд ва даст ба қор карданд
ва хурданӣ ало тариқи истилот меҳурданд.

«Таърихи Байҳақӣ»

ИСТИЛОҲ *а.* اصطلاح 1. бо ҳам сулҳ қардан; ошӣ қардан;
2. калима ё иборое, ки хоси як гуруҳи мардум (мас.
аҳли як касб) аст ё дар байни онҳо маънои махсусе
пайдо кардааст; калимае ки дар соҳаи илму фан барои
ифодаи маънои махсуси ғайри асли қабул шудааст,
термин.

Баҳри тафҳими маънии ашъё
Истилоҳе зи ғайб кард иншо. *Бедил*

ба истилоҳи... ба қавли..., ба қавлу гуфтори..., аз
руи истеъмоли...

Ин маъни ба истилоҳи мунаҷҷимон киноя аз
тасайюроту фаророту қироноти қавакиб аст.

Аҳмади Дониш

ИСТИЛОҲОТ *а.* اصطلاحات ҷ. истилоҳ 2.

Истилоҳотест мар-абдолро,
Ғар набошад з-он хабар ақволро. *Румӣ*

Пушида намонад, ки тифлони наврасида ва қуда-
кони нодидаро аз таълими истилоҳоте, ки маънуси
тибоб ва маълуми симои эшон нест, бар дил
даҳшате ва бар хотир ваҳшате менишинад. *Чомӣ*

ИСТИЛҲОҚ *а.* استلحاق мулҳақ шудан, пайвастан.

ИСТИМДОД *а.* استمداد ёри хоستان, мадад пурсидан, кӯмак
талабидан; мададталабӣ, ёрихоҳӣ.

Машварат — истимдод намудан бошад аз раъи
бузургон. *Авфӣ*

Бо сабо афтону хезон меравам то кӯи дӯст,
В-аз рафиқони раҳ истимдоди ҳиммат мекунам.

Ҳофиз

ИСТИМЗОҶ *а.* استمزاج мизоҷ пурсидан, сиҳату саломати
касоро пурсидан; фикру ақидан касоро пурсидан.

Қосиде пеши Алитагин фиристодамд, то аз у
истимзоҷ намоянд, ки лоиқи подшоҳӣ аз варасан
Сомонӣ кист. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИМОЛАТ *а.* استمالت ба сӯи худ овардан, моил куно-
нидан, бо сухани нағз касоро ба тарафи худ ҷалб кар-
дан; дилҷуӣ қардан.

Аз қабули ту умеди истимолат ёфтаст
Ҳар диле, к-аш рӯзгори номусонд зоҷир аст. *Муиззӣ*

Уро ба ҳар навъ истимолат додам ва ба хидмат
овардам. *Авфӣ*

ИСТИМОЛАТНОМА استمالتنامه номае, ки барои дилҷуии
касе навишта мешавад.

Ва истимолатномаҳо ба атрофи мамолики Хуросон
навишт. *«Равзат-ус-сафо»*

Маҳдуми чаҳон ва Туғличин... истимолатномае
бар уҳуд ва мавосиқ фиристодамд.

«Таърихи Фариста»

ИСТИМОН *а.* استيمان I. амон хоستان, талаби амон қардан,
зинҳор хоستان.

Даст дар домани истимон зада мусулмон шуданд.
«Равзат-ус-сафо»

2. паноҳ бурдан ба касе ё ҷое; 3. эътимод, хотир-
ҷамъӣ.

ИСТИМОЪ *a.* استماع шунидан, гуш додан.

Чун ин сухан истимоъ кард, асари ғазаб дар башараи — мутамаккин гашт. *«Таърихи Систон»*

Зоҳид — ҳадиси шоҳиду мо — истимон панд?
Ёрон, масофатест зи Бағдод то Хучанд! *Савдо*

ИСТИМРОР *a.* استمرار бо як равиш рафтан, як зайл гузаштани чизе, ҳамешагӣ, пайвастагӣ, пайваста дар кор будани чизе.

Ду ҳазор савор мулозими урдуи ҳумоюн гарданд ва аладдавом ва истимрор бад-ин уҳуд вафо намояд.
«Равзат-ус-сафо»

Намедонад касе дар ишқ қадри дарду меҳнатро. Ки истимрори неъмат мекунад беқадр неъматро.
Соиб

ба таври истимрор ҳамеша, доимо; истимрор додан давом кунонидан, идома додан; истимрор доштан боқӣ будан, бардавом будан; истимрор ёфтан давом ёфтан, бардавом шудан.

Ин қоида бар ҳамин дастур... истимрор ёфта.
«Анвори Суҳайлӣ»

ИСТИМТОЪ *a.* استماع фонда бурдан, баҳра ва манфиат чустан.

Хирадманд чӣ гуна орзуи чизе кунад, ки ранҷу тааби он бисёр бошад ва интифоу истимтоъ аз он андак. *«Калила ва Димна»*

Шумо чаро аз истимтоъ канора гирифтед?
Аҳмади Дониш

ИСТИНБОТ *a.* استنباط 1. истихроҷ, берун баровардани чизе аз чизе, мас. об аз чоҳ.

Истинботи аҷсоди сабъа, чун зару нуқра ва мису оҳан ва ғайра у кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. маҷ. ошкор кардани чизе, ки пинҳон бошад; дарёёфтан, дарк кардан, хулоса баровардан, натиҷа баровардан.

Пас хосияти мардум тасаввур ва тасдиқи куллиёт аст ва истинбот кардани маҷхулот аз улум ва санаот. *Ибни Сино*

У оро ба хирад ва ақли худ истинбот кунад ва он хашму сатват сукун ёбад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ИСТИНКОР *a.* استنكار 1. инкор кардан, мункир шудан; қабул накардан.

Агар ин афъол афъоли хайр аст, чаро китмон ва истинкори он аз фазилат ва мурувват мешуморанд? *Насириддини Тӯсӣ*

Он ҳақимак зи чаҳлу истинкор
Гуфт: Биттаб муҳриқ омад нор, *Чомӣ*

2. зишт шуморидан, напсандидан.

Ин ҳолат сабаби истинкор ва истинфори зиндагон гардад. *Аҳмади Дониш*

ИСТИНКОФ *a.* استنكاف 1. нангу ор доштан, ибо кардан; 2. худдорӣ кардан; сарпечӣ кардан, имтиноъ кардан; рад кардан; рад, худдорӣ, имтиноъ.

Язид шунид, ки Ибни Зубайр аз байати ӯ истинкоф менамояд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва аз муолафа ва муколама ҳеҷ истинкоф накунад.
Аҳмади Дониш

ИСТИНОД *a.* استناد 1. ба чизе такья кардан.

Мокон... бар дари Рай нишаста ва ба Рай истинод карда, то Тош бирасид. *Низомии Арӯзӣ*

2. таҳқиқ кардан, санад ва далел овардан; санад, далел.
ИСТИНОС *a.* استيناس унс гирифтан, ху гирифтан, унсу улфат гирифтан.

Ин қасида, ки ман фиристодам,
Дилу чоңро бад-ӯст истинос. *Масъуди Саъд*

ба истинос омадан одат кардан, улфат пайдо кардан.
Ва ман аз ваҳшат ба истинос омадам.
Аҳмади Дониш

ИСТИНСОХ *a.* استسناخ нусха бардоштан, руйнавис кардан, руйнавис карда гирифтан.

Дар муддати шаш моҳ барон ӯ истинсохи дафтари «Шоҳнома» намудам. *Аҳмади Дониш*

ИСТИНТОҚ *a.* استنطاق сухан гуфтани касеро хостан, касеро ба нутқ даровардан; гап занондан; сухан пурсидан; бозпурсӣ; истинтоқ ёфтан сухани хуш шунидан; илтифот дидан.

Забон барораду дарвақт мантиқӣ гардад,
Агар ҷамод зи ҷуди ту ёбад истинтоқ. *Муиззӣ*

ИСТИНФОР *a.* استفار нафрат кардан; дур шудан, рамидан, рам.

Авоғифи подшоҳона истиҳош ва истинфори Рукнид-динро ба истинос ва истишбор мубаддал гардонид.
«Таърихи Чаҳонқушо»

Афрухтани оташ дар шаб сабаби... истинфори дадагон аст. *Аҳмади Дониш*

ИСТИНШОҚ *a.* استنشاق 1. об ё ҳаво ба бинии худ кашидан.

Ва илоҷи бемории худро ҷуз истиншоқи ҳавои Туркистон надонист. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳам дар он ҷо нолаи муштоқ кард,
Буйро аз бод истиншоқ кард. *Румӣ*

2. д. об ба бинӣ кашидан дар вақти таҳорат.

ИСТИНЧО *a.* استنجا худро аз начосат ва палидӣ пок кардан (баъд аз қазои ҳоҷат).

Чидани ноҳуну истинчо ба об... аз ҷумлаи суннатҳои писандидаи ӯст. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун ки истинчо кунӣ, вирди сухун
Ин бувад, ки аз зиёнам пок кун. *Румӣ*

санги истинчо кулuxe, ки дар ҳалоҷо ба кор бурда мешавад.

Моли дунёест санги истинчо,
Ба суви мустароҳ бифристед. *Ҳоқонӣ*

ИСТИОБ *a.* استيعاب фаро гирифтан, дар бар гирифтан; аз худ кардан, тамои аз худ кардан чизеро; истиоби абвоби одоб комил шудан дар одобу ахлоқ, ба тамои аз худ кардани қоидаи одоб.

Баъд аз истиоби абвоби одоб... ба хидмати Олунтоши Хоразмшоҳ мавсум шуд.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ИСТИОЗА||ИСТИОЗАТ *a.* استعاذة||استعاذت *д.* паноҳ бурдан ба худо аз бадии чизе, талаби паноҳ кардан.

То раҳӣ з-ин ҷодуиву з-ин қалак,
Истиозат хоҳ аз раббулфалак. *Румӣ*

Истиоза ва истионат аз ин ҳолат буд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИОНАТ *a.* استعانت ионат хостан, ёрмандӣ талабидан, мадад пурсидан; **истионат бурдан** ба чизе талаби ёри кардан аз чизе; такъя кардан ба чизе.

Биёмӯз рафтор аз он тифли хурд,
Ки чун истионат ба девор бурд. *Саъдӣ*

истионат кардан (*ё* намудан) ионат хостан, ёри талабидан.

Аммо чун истионат ба мо намуданд, агар ёри надиҳем, ному нанг бошад. *«Форснома»*

Зи Шамси Табрезӣ истионате мекун,
Бувад ки тоҷи ионат расад ба фарқ туро.

Шамси Табрезӣ

ИСТИОРА||ИСТИОРАТ *a.* استعارة||استعارت 1. ба орият хостани чизе, чизеро амонат гирифтани.

Офтоб истиораи нур аз рӯи ӯ намудӣ. *Восифӣ*

Ситораи фалаки иқтидон Саъдуддин,
Ки Саъди акбар аз он карда истиораи нур ... *Шавкат*

2. *адш.* навъе аз истеъмоли маҷозии калимаҳо, асосан навъе аз ташбеҳ аст, ки ташбеҳқунанда ба ҷои ташбеҳшаванда меояд, аммо ташбеҳшаванда зикр намеёбад, мас. 'наргис' ба ҷои 'чашм', 'сунбул' ба ҷои 'зулф' ва 'сарв' ба ҷои 'қадди маҳбуба' кор фармуда мешаванд, чунончи дар мисоли зерин 'маҳ' киноя аз 'руй', 'шакар' киноя аз 'лаб', 'наргис' киноя аз 'чашм' ва 'гул' киноя аз 'рухсора' аст.

Маҳаш мушксою шакар майфуруш,
Ду наргис камонкаш, ду гул дирьпӯш. *Асадӣ*

ИСТИРДОД *a.* استرداد чизи додашударо гашта гирифтани, пас хостани.

Агар золим чизе аз мазлум ситонда бошад, истирдод фармояд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аммо ҷаҳонпахлавон ... ба қасди истирдоди Панҷоб мутаваҷҷеҳи Ҳинд шуд. *«Таърихи Фароштар»*

ИСТИРЗО *a.* استرضا ризоят хостан, хушнудӣ хостан; ба хушнудии касе кушидан; хушнудӣ, ризоят.

Вазифа он, ки дар истирзои хотири шарифи ӯ саъй намой. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба фармони муҳаббат дид нохуб,
Ки печад сар зи истирзои маҳбуб. *Нозим*

ИСТИРОҚ *a.* استراق дуздидан, дуздада гирифтани, дуздӣ кардан; \diamond **истироқи самъ** дуздада гуш кардан, пинҳонӣ гуш андохтани, маҳфӣ гуш ба сухани касе доштан.

Сарҳанге сағзӣ истироқи самъ карда буд, филҳол ... маликоро хабар кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

истироқи чашм дуздада нигоҳ кардан ба касе.

Чун бичӯшад аз дарун чашма санӣ,
З-истироқи чашмҳо гардӣ ғаний. *Румӣ*

ИСТИРОҲАТ *a.* استراحت осоиш хостан; баросудани, роҳат кардани; роҳат, оромӣ, осудагӣ, осоиш.

Султон баъд аз ин ду фатҳи номдор бар қасди истироҳат ... ба дорулмулки Ғазна омад.

«Тарҷимаи Яминӣ»

Ва худ низ аз истироҳати тамои даст бардорад.
Аҳмади Дониш

ИСТИРФОҲ *a.* استفاه рафоҳият хостан, ба роҳату осоиш кушидан; рафоҳият, осудагӣ.

Пунбаи гафлагу ғурур дар гуш карда, паҳлу бар бистари истирфоҳ ва сурур андохта буд.

«Равзат-ус-сафо»

ИСТИРҲО *a.* استرخا суи шудани, фуруҳишта шудани, ланҷу шалпар шудани; суи, фуруҳиштагӣ.

Бишнаи аз ҳолу ҳадди истирҳо —

Навъи бутлони чумлағӣ аъзо. *Саной*

истирҳои масона *тиб.* касалиест, ки гирифтори он пешобро нигоҳ дошта наметавонад, суи будани сари қабуқ.

Писари чорӯми Ҳалоқухон ... аз Қутуй-хотун дар вучуд омад ва ӯро иллати истирҳои масона буд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИСТИРҲОС *a.* استرخاص руҳсат талабидани, руҳсат хостани.

Ва иҷозату истирҳоси муовадат ва муроҷаат талабиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИРҲОМ *a.* استرحام раҳм хостани, меҳрубонӣ талабидани, шафқат хостани.

ИСТИРҶОЪ *a.* استرجاع 1. баргаштани касеро илтимос кардани; чизеро аз касе гардонда гирифтани.

[Султон] расуле пеши Шор фиристода дар истирҷои ӯ ваъдаву ваид ба тақдир расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *д.* дар вақти шунидани хабари марги касе чумлаи «Инно лиллоҳи ва инно илайҳи роҷиун» (мо аз онни худоем ва ба дурустӣ ки ба сун ӯ баргардандаем)-ро гуфтани.

Ва фурутани намуд ва истирҷоъ кард баъд аз он, ки ғусса ва навҳа бар у муставлӣ шуда буд.

«Таърихи Байҳақӣ»

Саид забон ба истирҷоъ кушода бо далерон мутаваҷҷеҳи он ҷониб гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИСВОБ *a.* استصواب писандидани, савоб шумурдани ва маъқул доништан кори касеро; маслиҳат кардани, маслиҳат пурсидани, савобдид.

Нақши мақдуре наёрад паст кардан

Ҷуз ба истисвоби рои хушъерат. *Анварӣ*

Азиз андешии ӯро писандид,

Зи истисвоби он табъаш бихандид. *Ҷомӣ*

ИСТИСЛОМ *a.* استسلام итоат кардани, гардан ниҳодани; таслим шудани.

Ҷуз истислом ва илтиёз ба зилли истирҳом паноҳе надошт. *«Таърихи Ҷаҳонқушо»*

Аҳли он буқъаро дар рибқай ... истислом кашид.
«Тарҷимаи Яминӣ»

ИСТИСЛОҲ *a.* استصلاح талаби салоҳ ва беҳбудӣ кардани; ба ислоҳу салоҳият ва беҳбудӣ расидани.

Дар истислоҳи ҳол ... тазарруи ҳар чи тамоғтар намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Боз муҳтоҷ ба истислоҳи ҷурҳ бошад.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИСМОР *a.* استعمار 1. самар чустан, мева чидан; 2. аз меҳнати дигарон фонда бурдан.

ИСТИСНО *a.* استثنا 1. аз маҷмӯи чизҳо чизеро баровардан ё ҷудо кардан.

... Аз ин маҷмӯи истисно кардаанд. *Аҳмади Дониш*

Истисно қоида набошад. *Зарбулмасал*

2. калимаи «иншооллоҳ»-ро ба забон овардан.

Лек истиснову тасбеҳи худо

З-этимоди худ буд аз эшон ҷудо. *Румӣ*

ИСТИСНОӢ استثنائى мансуб ба истисно 1,

ИСТИСОЛ *a.* استيصال аз бех барқандан, аз бех канда партофтан, решакан кардан; поймол ва парешон намудан.

Бе ҷинойт мардумони асилро хор кардӣ ва ба андак баҳона истисоли мардум намудӣ.

«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Баъд аз истисоли қипчоқия аҳаде зинда намонда бошад. *Аҳмади Дониш*

ИСТИСӢОД *a.* استسعاد неқбахтӣ чустан, саодат хостан; саодат, хушбахтӣ, комёбӣ; муборақӣ ва хучастағӣ.

Аз истисӓоди омадушудӣ маҷлиси хос... маҳрум монда. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИСҚО *a.* استسقا 1. об хостан, талаби об кардан; борон талабидан.

Ба пеши файзи ту з-он омадам ба истисқо,

Қи вораҳонӣ аз ин хушқсоли теморам. *Ҳоқонӣ*

2. *тиб.* бемории обхӯра, чамъшудани моддаҳои обақӣ дар шикам ва дигар аъзон бадан.

Қи ошмад кадуе об аз ӯ сард,

К-аз истисқо нагардад ҷун каду зард. *Низомӣ*

Марази истисқо... пайкарамро ба он масоба оварда, ки қуввати рафтор надорам. *Садри Зиё*

истисқо *гирифтани а)* ба бемории обхӯра гирифтгор гардидан; *б)* маҷ. саҳт ташна шудан.

Зи боди савлати ӯ хок гирад истихфиф,

Зи таффи ҳайбати ӯ об гирад истисқо. *Анварӣ*

ИСТИСӢОБ *a.* استصحاب касеро ба ҳамроҳии худ гирифтани, сӯҳбати касеро хостан, орзуманди сӯҳбати касе будан; сӯҳбат кардан.

Ағул гуфт, ки ҳамеша миёни ману Буроқ бисоти истинос ва истисҳоб мумаҳҳад буда.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИТЛОБ *a.* استطلاع талаб кардан, талабидан, чустан, ҷустуҷӯ кардан; дархости бозгардондани чизе кардан; дархост.

Баъд аз истифсору иститлоби хотам қаҳрамони мамлакатро ба хидмати тоҷдори иқлими хоният оварданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИТЛОӢ *a.* استطلاع огоҳӣ хостан, хабар пурсидан; хабаргириӣ, пурсиш.

Номае набиштаанд ва аз раъи у иститлоӓ карданд.

Авфӣ

Шарафуддини писари вазир ва соҳибдевон чихати иститлои умур ба даргоҳ омаданд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ИСТИТОАТ *a.* استطاعت қувват, қудрат, иқтидор, тавонӣ; имқоният ва дастгоҳ доштан барои иҷрои коре.

Ба қадри иститоат маҷхуди худро базл кардам. *Авфӣ*

Бар мо воҷиб омад забти мамолик кардан, зеро ки моро он иститоат ҳаст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ҳаргиз аз даври замон наноландаам..., магар вақте ки поям бараҳна монда буд ва иститоати пой-пуше надоштам. *Саъдӣ*

ИСТИТОБАТ *a.* استطابت поқӣ чустан, поқӣ хостан.

Истироҳат ба баҳт ё ниам аст,

Иститобат ба об ё мудир аст. *Ҳоқонӣ*

ИСТИТРОД *a.* استطراد 1. барои фиреб додани душман аз пеши вай гурифтани; 2. *адш.* аз матлаб хориҷ шуда ба мазмуни дигар гузаштани нависанда ва баъд боз ба матлаби аввалӣ баргаштани ӯ.

Ҳарчанд зикри малик Арслон собиқан рақамзадаи килки баён гашта буд, дар ин маҳомм бар сабили иститрод бори дигар шаммае аз аҳволи ӯ мастур гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИФО I *a.* استفاء тамоми гирифтани; тамоми ҳақ ё моли худро аз касе гирифтани; ҳаққи касе ё чизеро ба ҷо овардани.

Ҳаққи дорам, омадам, то онро истифо кунам. *Авфӣ*

Ва агар мавҷуд бошанд, низ баъд аз истифои қасос аз хасм ночиз гарданд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИФО II *a.* اصطفا баргузидани касеро, интихоб кардани; баргузидани.

Зи бустони вафо озод сарве,

Зи боғи истифо раъно тазарве. *Ҷомӣ*

ИСТИФОДА||**ИСТИФОДАТ** *a.* استفادة||استفادات 1. фонда хостан; фонда бурдан аз чизе.

Ҳукамо онро барои истифодат мутолеа кунанд.

«*Калила ва Димна*»

истифода бурдан фонда гирифтани, манфиат бурдан.

Он қадар бетакаллуфона навишта, ки ҳар кас истифода бурда метавонад. *Садри Зиё*

2. касб кардан, ҳосил намудани; фазлу камол ва илму дониш ба даст овардани.

Туллоб дар ҳавзаи дарси мавлоно Муҳаммад Юсуф ба истифода машғул буданд. «*Таърихи Сайидроқим*»

истифодаи шар баъд касб кардан, зишти пайдо кардан.

Ҳама мардумон... истифодаи шар ё аз худ кунанд ё аз ғайри худ. *Насириддини Тӯсӣ*

ИСТИФОЗА||**ИСТИФОЗАТ** *a.* استفاضة||استفاضت талаби файз кардан, ато хостан, файз гирифтани.

То ки хаффоши аз басорат дур

Кунад аз соя истифозати нур... *Ҷомӣ*

Маҷнун, ки намуд истифоза

Рӯҳи малаки зи бас риёза. *Шоҳин*

ИСТИФРОӢ *a.* استفراغ қай кардан; холи кардани бадан хоҳ бо қай, хоҳ бо шоша, хоҳ бо исҳол ва ғ.

Ба руде, ки дар он наздики буд, мерафт ва сар ба об фуру бурда, истифроғ карда осонш менамуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

Тавба кун в-аз хурда истифроғ кун,
В-ар чароҳат кӯҳна шуд, рав, доғ кун. *Румӣ*

ИСТИФРОГОТ *a.* استفراغات *ч.* истифроғ.

Ҳарчанд атиббон ҳозик дар истифроғот саъй ва ҷаҳд намуданд, чун даври ҳаёт ба нуқтаи вафот расида буд..., очиз омаданд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

ИСТИФСОР *a.* استفسار пурсидан, хабар гирифтани, аҳвол-пурсӣ кардан; пурсиш, тавзеҳу тафсири хостан.

Уро ба ҳузури худ талаб дошт ва истифсор кард.
«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Ба истифсори ҳолаш сар надорӣ,
Зи дил гарди малолаш барнадорӣ. *Нозим*

ИСТИФТО *a.* استفتا талаби фатво кардан, фатво хостан, иҷозати фармони шаръӣ хостан.

Дар ин боб аз аъёни уламо ва машоҳири ҳукамо истифто рафт, ҳама бар он мункир шуданд.

«*Тарҷимаи Яминӣ*»

Арбоби тариқат аз билоди дуру наздик истифтои масоил аз вай карданд. *Ҷомӣ*

Ва агар... бар хилофи... падар рафта бошад
ва оқ гашта, дигаре истифто менамуд.

Аҳмади Донииш

ИСТИФТОҲ *a.* استفتاح 1. кушоиш талабидан, талаби кушоиш кардан; кушоиш, оғоз кардан; оғоз, ибтидо.

Маро ту донию донӣ, ки ҳеҷ вақт набуд
Дари даноатро бар дили ман истифтоҳ.*

2. *д.* номи рӯзи понздаҳуми моҳи раҷаб ки гуё дарҳон осмон ва Қабба кушода мешудааст, рӯзи қабул шудани дуо.

Маснави, ки сайқали арвоҳ буд,
Бозгаштам рӯзи истифтоҳ буд. *Румӣ*

Дар рӯзи истифтоҳи ҳамин сол малик Шарафуддини Муҳаммад ва шоҳ Иҷуро... ба қатли овард.
«*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИФҲОМ *a.* استفهام талаби фаҳмиш намудан, пурсидан, пурсиш кардан, савол кардан, талаби доништан; пурсиш.

Маро, ки бо ту суҳан гуяму суҳан шунавам,
На гуши фаҳм бимонад, на хуши истифҳом. *Саъдӣ*
З-он ки истифҳоми исбот аст ин,
Лек дар вай лафзи лайса ҳам бубин. *Румӣ*

◇ калимаи истифҳом *грам.* калимае, ки эзоҳ ва маънидода кардани чизеро талаб мекунад, зарф ва ҷонишини саволи.

ИСТИХБОР *a.* استخبار хабар пурсидан, хабар гирифтани, хабар хостан; хабаргириш.

Ҷиҳати истихбору иститлои аҳволи эшон ҷамъеро ба забонгири фирностоданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИХДОМ *a.* استخدام талаби хидмат кардан, хидмат ҷустан, хидмат хостан.

Ҳама халқ истихдому тааббуд хоҳанд ва худро сазовори он шиносанд. «*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

ИСТИХЛОС *a.* استخلاص 1. раҳой ҷустан, талаби халосӣ кардан; халос кардан, раҳо кардан; халосӣ, раҳой.

Баҳри истихлоси худ он пирмард
Санғо партофтани оғоз кард. *Румӣ*

[Яке аз вазирон] рӯзе ба хитоби малик гирифтани омад, ҳамгинон дар истихлоси у саъй карданд.

Саъдӣ

2. *маҷ.* ишғол намудан, тасарруф намудан.

Лашкари муғул омаданд ба истихлоси мамолики Форс. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Муғулон чун аз истихлоси қалъа очиз буданд, шаҳри Мордин ва Дунайсар ва Арзан, ки наздик буд, биғоратиданд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

ИСТИХЛОФ *a.* استخلاف касеро ба ҷои худ халифа кардан, ҷонишин кардан.

Фарзанди дилбанди худро ба шумо месупорам, ки валиаҳди ман аст ва уро бар шумо истихлоф мекунам. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИХОРА||**ИСТИХОРАТ** *a.* استخاره||استخارات *д.* 1. хайр ва беҳтарӣ хостан аз худо; 2. баъд аз хондани дуоҳо бо тасбеҳ ва ё Қуръон фол дидан; фол.

Баъд аз истихорат туро аз баҳри таълими фарзанд ихтиёр кардем. *Авфӣ*

Афтода ба рӯи хоку хора,
Бар ёд кӣ дорад истихора? *Шоҳин*

истихораи зотурриқоъ навъи фолбинист, ки фолбинанда ду порча коғазро бо ибораҳои «ифъал» (бикун) дар яке ва «лотафъал» (макун) дар дигаре навишта ва печонда зери ҷойнамоз мегузорад ва баъд аз намоз бо чашми пӯшида яке аз он коғазпорчаеро гирифта мехонад ва мувофиқи навишти он рафтор мекунад.

Ману либоси таҷарруд, ки хирқапушии ман
Ба истихораи зотурриқоъ хуб омад.

Муҳсини Таъсир

ИСТИХРОҶ *a.* استخراج 1. берун баровардан, кофта баровардан, махсусан маъданро.

Он чи дар маодин буд, ҳамаро истихроч кард. *Авфӣ*

2. *маҷ.* хулоса баровардан, натиҷа баровардан.

Хирадмандон агар... истинботу истихроч кунанд, то бар ин далеле равшан ёбанд, эшонро муқаррар гардад. «*Таърихи Байҳақӣ*»

3. ҷамъоварии андозҳо, ҷамъ кардани хироч.

Дар он сол Ҷушӣ ва Сорбон писари Сунҷоқ-оқо ба аморат ва истихрочи Форс рафтанд.

«*Чомеъ-ут-таворих*»

◇ истихрочи тақвим *нуч.* ҳисоб кардани солшуморӣ ва гирифтани моҳу офтоб ва ғ.; истихрочи ҷазр *мат.* баровардани решаи дуйум; истихрочи ҷанин *тиб.* баровардани тифли норасида аз шиками модар.

ИСТИХФО *a.* استخفا талаби пинҳон кардани чизе ё касе; пинҳон кардан; пинҳон шудан.

Гуянд, ки... Марвон байати Абдулмаликро тамом карда буд ва хост, ки Халидро истихфо кунад.

«*Таърихи Табарӣ*»

Чунон хасме, ки заиф шуда бошад ва сатури таворӣ ва истихфо ба рӯи ҳол фуру гузошта, ... ҷи гуна уро муҳлат диҳанд. «*Таърихи Ҷаҳонқушо*»

ИСТИХФОФ *a.* استخفاف 1. сабук ва ё кам шумурдан чизеро, касеро; беқадр, камқадр доништан.

Зи боди савлати у хок хоҳад истихфиф,
Зи таффи ҳайбати у об гирад истиско. *Анварӣ*

2. таққир кардан, хор доштан, ҳақир шумурдан; ҳақорат.

Боре падараш ба кароҳат ва истихфоф дар вай назар кард. *Саъдӣ*

Ба истихфофе ҳар чӣ тамомтар уро аз хонаи худ берун кард. *Авфӣ*

ИСТИШМОМ а. *استشمام* талаби бундан кардан; буй бурдан, бундан, бу кашидан, буй ҳис кардан.

Аз истишмоми роиҳаи ман уро таскине ҳосил шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИШОРА||**ИСТИШОРАТ** а. *استشارة*||*استشارات* машварат хостан, маслиҳат хостан, талаби машварат кардан; машварат кардан; салоҳпурсӣ, машварат, маслиҳат.

Баъд аз истишорат туро аз баҳри таълими фарзанд ихтиёр кардем. *Авфӣ*

Умарои ақбарӣ мутафаккир гардида маҷлиси истишора тартиб доданд. *«Таърихи Фаршита»*

ИСТИШФОЪ а. *استشفاع* шифоат хостан, афв ё бахшоиши касеро аз каси дигар дархост кардан.

Чаро акун илтиҷо ва истишфоъ аз одаме мисли худ мекуни? *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИШЪОР а. *استشعار* пинҳон доштани тарсу бим дар дил; пинҳонӣ дар дил тарсидан.

Моли олам чамъ карда буд ва аз султон Масъуд истишъоре дошт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Моҳуя аз ин истишъор Язидчирдро бикушт. *«Форснома»*

ИСТИШҲОД а. *استشهاد* 1. гувоҳӣ хостан, гувоҳӣ талабидан; далел овардан, мисолу гувоҳ овардан барои исботи мақсаде; (ба) истишҳод овардан далел овардан.

Агар зи мулки Сулаймон касе савол кунад, Фалак ниғози туро оварад ба истишҳод.

Заҳири Форъбӣ

Шайдо қитъаи узрӣ имло кард ва қавли Орифи Чомӣ... истишҳод овард. *«Хизонаи омира»*

2. шаҳид шудан, қурбон шудан дар роҳи чизи муқаддас; 3. *одш*. аз тарафи шоир дар шеър оварда шудани исм ё лақаби худ ба муносибате, мас. дар шеъри зерин:

Агар душман насозад бо ту, эй дуст,
Ту мебояд ки бо душман бисозӣ,
Вагарна чанд рӯзе сабр мекуни,
На у монад, на ту, на Фаҳри Розӣ. *Фаҳри Розӣ*

ИСТИҒНО а. *استغنا* 1. бениёзӣ хостан; бениёз шудан; беэҳтиёҷӣ, бодавлатӣ, дорой.

Дар давлати амир истиғно ҳосил аст ва бозмондагӣ нест. *Авфӣ*

Андар истиғно муурооти ниёз
Чамъи зиддайн аст, чун кутах(у) дароз. *Румӣ*

2. мустағнӣ будан аз чизе; вобаста ва муҳтоҷ набудан ба касе; истиғно варзидан ба касе худро нисбат ба касе вобаста ва муҳтоҷ надонистан.

Ҳақим Абурайҳон... ба Султон Маҳмуд истиғно меварзид ва вай аз ин раҳгузор озурдахотир мебуд. *«Таърихи Фаршита»*

3. маҷ. нисбат ба касе ноз кардан, безътиноӣ кардан.

Намекунӣ назаре сӯи мо зи истиғно,
Чӣ кардаам, чӣ шунидӣ, чӣ дидай, чоно?! *Сайидо*
Муддате дорам, ки аз эъҷози бахти вожгун
Ру намояд луфту ман дониста истиғно кунам.

Шавкат

◇ **ИСТИҒНОИ ТАБЪ** олитабъӣ, иззати нафс, ҳиммат-баландӣ, олиҷанобӣ.

ИСТИҒОСА||**ИСТИҒОСАТ** а. *استغاثه*||*استغاثات* ёри хостан, додхоҳӣ кардан; додхоҳӣ, фаръёд барои илтимоси ёри.

Чун он саворро бидид, истиғоса намуда гуфт:
Чӣ шавад, гар ба қорам марҳамате фармой?

«Анвори Суҳайлӣ»

Бикшой лаб ба лоба, басе базли базла кун,

Чанде ба истиғосаву чанде ба эътизор! *Шоҳин*

ИСТИҒОСА БУРДАН ба касе фаръёдрасӣ талаб кардан аз касе, ёри хостан аз касе.

Насриддиншоҳ истиғоса беш аз пеш ба импиротур бурд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИҒРОҚ а. *استغراق* 1. ҳамаро фаро гирифтани, ҳамаро дар бар гирифтани.

Агар дар шарҳи маъолӣ, ки... вазири беназир бад-он мумтоз аст, басте равад, ба истиғроқ авроқ ба поён нарасад. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

2. тамом ба коре машғул шудан; гарқи коре гардидан.

Ин вақте сурат ёбад, ки подшоҳ аз ифротӣ шароб ва давоми шикор ва истиғроқи айш даст боздорад. *«Таърихи Фаршита»*

ИСТИҒФОР а. *استغفار* бахшоиши гуноҳро хостан, талаби афв ва омуриши кардан (аз худо), мағфират талабидан; калимаи «астағфируллоҳ»-ро ба забон овардан, тавба кардан.

Умр ба поён расидаасту вақти истиғфор аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Зи дасту табъу забонат чунон гурезад бухл,
Ки дев аз оҳану лоҳавлу лафзи истиғфор. *Азрақӣ*
ИСТИҒФОР КАРДАН афв ва омуриши гуноҳро хостан, тавба кардан.

Дар балои ишқ кай хоҳам дуои офият,
Қ-аз дуоҳое чунин мебояд истиғфор! кард. *Ҳилолӣ*
Мушфиқӣ чун рафту омад боз аз гирдоби банд,
Солҳо з-ин омадшуд шукру истиғфор кард.

Мушфиқӣ

ИСТИҚБОЛ а. *استقبال* 1. пешвоз гирифтани, ба пешвози касе ё чизе баромадан, ру ба чизе овардан.

Фуруд омад ба истиқболу шоне,
Ки кӯҳе шуд савори осмоне. *Нозим*
Ба ёди чашми ӯ аз шаҳр агар берун кашам худро,
Ба истиқболи ман аз домани саҳро ғизол ояд.

Сайидо

ИСТИҚБОЛ КАРДАН касеро, истиқболи касе кардан пешвоз гирифтани касеро.

Амир Наср хабар ёфт..., фармуд, то уро истиқбол карданд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Зайфи ғайбиро чу истиқбол кард,
Чун шакар гуи ки пайваст у ба вард. *Румӣ*

2. тамом шудани моҳ, ба ҳолати бадр даромадани моҳ, пуриии моҳ, ки дар шаби чордахӯм воқеъ мешавад.

... Ва пирни мохро истиқбол хонанд бе сифат.

Абурайхони Берунӣ

3. маҷ. ру ба ру шудани ду чиз, пеш омадан, дучор шудан.

Иҷтимои моҳ буд имрузу истиқболи бахт,
К-уфтод ин зарраро бо чун ту хуршед илтиқо.

Ҳоқонӣ

4. оянда; замони оянда.

... Ва мақбули табоси фузалои ҳол ва истиқбол гардид. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИҚБОҲ *а.* استقباح зишт шумурдан, қабех шумурдан касе ё кореро.

ИСТИҚЛҶЛ *а.* استقلال мухтору мустақил будан, озод будан дар кардани коре, бе мудохилаи касе соҳибхитиёри кори худ будан; мустақили, соҳибхитиёри.

Туро расад ба ҷаҳон сарварӣ ба истеҳқоқ,
Туро расад ба ҷаҳон хоҷағӣ ба истиқлол.

Убайди Зоконӣ

Давлати салотини мамолики Мовароуннаҳр бисёр хурд аст, мазолик дар он панҷ-шаш нафар даъвии истиқлол доранд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИҚО *а.* استقا об кашидан аз чоҳ, ҷуй ва ғ.; об хостан.

Лочарам омос гирад дасту по,
Ташнагиро нашканад он истиқо. *Румӣ*

ИСТИҚОМАТ *а.* استقامت 1. истодағӣ, пайдорӣ, барқарорӣ, побарҷой, сабот.

Аз чархат истиқомату аз баҳрат иҷтиноб,
Ҷам чарх зери дастату ҳам баҳр зери рон.

Манучеҳрӣ

... То ваҷҳи таҳсили худ мураттаб гардонам ва боиси истиқомати ман шавад. *Аҳмади Дониш*

истіқомати раъӣ сабот ва устуворӣ дар фикру рой;
2. рост истодан, рост шудан; ростӣ, дурустӣ.

Ва ҳар чонваре, ки дар ин корҳо эҳмол намояд,
аз истиқомати маишат маҳрум ояд.

«Калила ва Димна»

Аз ҳоли амир ва истиқомати умур пурсид. *Авфӣ*

3. манзил қардан, дар ҷое сукунат доштан, ҷойгир будан.

Ман дигар истиқомати Бухороро ба худ ногуворо дид, ба вилояти худ муроҷиат намудам.

Аҳмади Дониш

истіқомат доштан (ё қардан) манзил қардан, дар ҷое зиндағӣ қардан.

Ба сари мазори бузургвор қаландаре истиқомат дошт. *Садри Зиё*

Аз дари мадраса бархез, қадаҳнӯшӣ кун,
Истиқомат ба ҷуз аз гушаи майхона макун. *Имло*

4. сихат, саломатӣ, тандурустӣ.

Чу баргардад мизоч аз истиқомат,

Ба душворӣ ба даст ояд саломат. *Низомӣ*

Доруи дил намекунам, к-он ки маризи ишқ шуд,
Ҳеч даво наёварад боз ба истиқоматаш. *Саъдӣ*

истіқомати мизоч саломатии мизоч.

ИСТИҚОМАТӢ استقامتی 1. мансуб ба истиқомат; 2. таър. дар давраи манғитиёни Бухоро амалдори маъзул (аз амал фуromaда), ки то ба мансаби наве таъин шуданаш

вазифадор буд, ки ҳар гоҳ амир аз пойтахт сафар кунад, дар сафар бо у бошад.

Ва ин таърихро дар маҷмаи фузало аз истиқоматиёни дарбори амир хондам. *Аҳмади Дониш*

ИСТИҚРО *а.* استقرا татаббуъ, таҷассус, тафаҳхус; пайравӣ қардан.

Ҳеч хулқ табиӣ нест ва ҳамаи ахлоқ қобили заволанд ва билҷумла истиқрои том мамнӯъ аст.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Чанд бошам дар ҳавояш заррапаймои ҳазиз,
Дар қиёсорояш тамсили истиқро кунам. *Шоҳин*

ИСТИҚРОБ *а.* استقراب кушиш қардан барои наздикшавӣ ба касе; тақарруб.

ИСТИҚРОЗ *а.* استقراض қарз хостан, қарз гирифтан.

ИСТИҚРОР *а.* استقرار 1. қарор гирифтан, ором шудан, оромидан; оромӣ.

Қасе ба тариқи истиқрор назар кунад дар ҳоли аҷсом. *Насириддини Тусӣ*

2. барқарорӣ, сабот, сукун, пайдорӣ, устуворӣ дар ҷое.

Сарони ҷамоат ба адовати у истиқрор пайдо қарданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Абусайд баъд аз интизоми ҳол ва истиқрори қорн у... бозгашт. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

ИСТИҚСО *а.* استقصا 1. кушиш ва тафаҳхуси бисёр дар атрофи чизе қардан; ба ниҳояти чизе расидан; тадқиқ қардан.

То бидонад хоҷа, к-аш душман кадому дуст кист,
Дар сарои ину он некӯтар истиқсо кунад.

Манучеҳрӣ

Малик... дар қори кашфи ҳақиқати он истиқсо нафармуд. *Саъдӣ*

2. тафтиш қардан, таҷассус дар хусули амре.

Ғуломонашро ба ҷумла ба сарои мо фирист, то бо эшон истиқсон моле, ки дастӣ эшон будааст, бикунанд ва ба хизона оваранд.

«Таърихи Байҳақӣ»

Чу умр додӣ, дунё бидех, ки хуш набвад

Ба сад ҳазина табаззур ба донге истиқсо. *Ҳоқонӣ*

ИСТИҲОЛ||**ИСТЕЪҲОЛ** *а.* استيهال||استهال сазовору шоистаи чизе будан, дар коре лаёқат доштан.

... Истиҳоли тарбият беш дорад. *Авфӣ*

Бар он [харитаҳон зар] навишта, ки ҷӣ миқдор аст ва кадом қавм рост бар ҳасби истеъдод ва истиҳоли эшон. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ИСТИҲОЛА||**ИСТИҲОЛАТ** *а.* استحالة||استحالت 1. аз ҳоле ба ҳоле гаштан, дигаргун шудан; тағйир ёфтани сифати чизе; дигаргунӣ.

Ва аммо он ҷисм, ки вай асл бувад ва вай аз чизе дигар мавҷуд нашавад бар сабили истиҳолат ё кавну фасод... *Ибни Сино*

Он ки бинҳодаанд ҳадди ҷузум

Истиҳолат зи ҷавҳари дами хом. *Саной*

Ин ки дар Қаршӣ хурдӣ, агар дар Бухоро меҳурдӣ, ҷӣ истиҳола дошт?! *Аҳмади Дониш*

2. маҳол шумурдан; маҳол шудан, номумкин гаштан.
ИСТИҲОНАТ *a.* استهانت касеро хор ва ҳақир шумурдан, таҳқир кардан; хорӣ, хиффат.

Аввал сукуте, ки муҷиби эрод бувад ва истиҳонат лозим ояд. *Насириддини Тусӣ*

ИСТИҲОШ *a.* استيحاş тарсу биму хавл доштан; ваҳшат, изтироб, биму тарс, хавл.

Аз он ҷо, ки шумули латоифи... подшоҳ буд, истиҳош ва истинфори Рукниддинро ба истинос ва истибшор мубаддал гардонид. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

Шояд амир Худодод... ба ҷониби истиҳош майл намояд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИЧЛО *a.* استجلاء муҷалло сохтан, дурахшон кардан, равшан кардан.

Оинаи олам, ки бувад маҷлояш, Зоҳир шуда з-он хусни ҷаҳонорояш, Наззори хусни худ дар он оина кард, Ин аст, дило, камоли истиҷлояш. *Ҳоқонӣ*

В-ин зуҳуру шуҳуро доно Мешуморад ҷилову истиҷло. *Ҷомӣ*

ИСТИЧЛОБ *a.* استجلاب ҷалб кардан, ба сӯи худ кашидан.

Мардуми данӣ... ба ҷиҳати истиҷлоби қулуби аҳли сарват... иқдом... намоянд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИСТИЧМОМ *a.* استجمام дам гирифтани, осуда шудан, истироҳат кардан, дамгирӣ.

Султон бар арзи истиҷмом рӯзе чанд ба Исфаҳон омад. *«Таърихи Ҷаҳонкушо»*

Субошӣ-тигин аз атбоъ ва ашъёи Арслон мукнати мақом ва фурсати истиҷмом наёфт, ба Абевард шуд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИСТИЧМОЪ *a.* استجماع фароҳамоварӣ хоستان; ҷамъоварӣ.

Ҷаноби Муборизӣ дар он мавзеъ ба тартиби сипоҳ ва истиҷмои лашкар машғул шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИҶОБ *a.* استيجاب ба ҷизе сазовору лояқ шудан; мустаҳиққ гаштан.

ИСТИҶОБАТ *a.* استجابت қабул кардан, пазируфтани; қабул, пазируфтагӣ, иҷобат.

Дар истиҷобати дуо у низ дохил шуд.

«Таърихи Фариста»

ИСТИҶОЗА||**ИСТИҶОЗАТ** *a.* استجازة||استجازات иҷозат хоستان, руҳсат талабидан.

Ҳамза ва Валибекро пеш аз ин ҷиҳати истиҷоза ба даргоҳи олампадох фиристода будем. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҷуз ба қатл ва азли касе истиҷоза ва истишора ба султон набаранд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИҶОРА||**ИСТИҶОРАТ** *a.* استجارة||استجارات иҷора гирифтани, иҷора кардан, қабули иҷора.

ИСТОДА *a.* استاد||استاد 1. сифати феълӣи ваҷони гуваштаи истодан; 2. дар як ҷо барқарор монда, беҳаракат.

Ва оби равон гармтар бувад аз оби истода.

Ибни Сино

Ба моли нӯҳода баландӣ маҷуӣ, Ки нохуш кунад оби истода буй. *Саъдӣ*

3. маҷ, парастанда; ходим, хизматгор.

Ба ҳар ганҷ-бар сесад истода буд, Миён дар Сиёвуши озода буд. *Фирдавсӣ*

4. афрошта, побарҷой, барқарор; \diamond истодагони сарири давлат сарон, калонон, амирон, маъмурони олии давлат.

Ин муқаддима ба ҳеч як аз истодагони сарири давлат маъқул нашуд. *Аҳмади Дониш*

ИСТОДАГӢ *a.* استادگى||استادگى 1. сабот, пойдорӣ, устуворӣ, муқовимат.

Мо истодагӣ намудем, то халале наяфтод.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. маҷ. таваққуф, накардани коре, аз кор мондан, маътали.

Метавонад кишти моро қатрае сероб кард, Ин қадар истодагӣ, эй абри даръедил, чаро?! *Соиб*

ИСТОДАН *a.* استادان||استادان 1. бархоستان, бар по шудан, хестан; рост ба по истодан, қоим будан.

Ман инак ба пеши ту истодаам,

Тани зинда хашми ту ро додаам. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. пойдорӣ кардан, истодагӣ кардан, муқовимат кардан.

Дудасти ҳамекуфт аз пешу пас,

Наёраст бо захмаш истод кас. *Асадӣ*

Даромад баробар, ба ҷанг истод,

Бар он душманон ҷашми худ баркушод. *Фирдавсӣ*

3. манзил доштан, истиқомат кардан, сукунат кардан, иқомат кардан.

Бо ҳосағиёни малик шафоат кардам, то он шаб малик он ҷо [дар кишти] биистад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

4. маҷ. тасмим гирифтани.

Гуфтанд: ... Ин се касро бикунем, ки ҳама фитна аз ин се мебошад ва бар ин биистоданд ва шамшерхоро заҳро доданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

\diamond ба хидмат истодан пешхизмат будан.

Хирадмандон гуфтаанд, ки нони худ хӯрдану нишастан бех, ки камари заррин бастан ва ба хидмат истодан. *Саъдӣ*

ИСТОДОНИДАН||**ИСТОДОНДАН** *a.* استادانيدن||استادانيدن истонидан.

Ду пайкро истодонида буданд, ки аз Бағдод омада буданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ИСТОНИДАН||**ИСТОНДАН** *a.* استانيدن||استانيدن истоёндан.

Маркаб истонид, пас овоз дод,

Он салому он амонат боз дод. *Румӣ*

ИСТОР *a.*-ю. استار воҳиди вазн, ки баробари чору ним мисқол (21 грамм) мебошад.

Уро бигуед, то як истор пусти мағзи писта бо як истор шақари аскарӣ бикубанд. *Низомии Арӯзӣ*

ИСТОРА *a.* استاره шакли дигари ситора I.

Душ дар исторагон ғулғула афтада буд, Қ-аз суви он ахтарон ахтари асфад расид.

Шамси Табрезӣ

◇ **гаштани истораи касе** мусоидат кардани бахт, хуштолеъ будани касе.

Амир... ояте буд дар боби лашкар кашидан ва он чӣ дар ҷаҳди одаи буд, ба ҷой меовард, аммо истораи ӯ намегашт. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ИСТОФИЛ ю. استفيل ангур.

Он ки румӣ буд, гуфт ин килро:
Тарк кун, хоҳам ман истофилро. *Румӣ*

ИСФАНД I اسفند *ниг.* испанд.

ИСФАНД II اسفند моҳи дувоздаҳуми соли шамсӣ (21 февраль—21 март).

ИСФАНДВОР اسفندوار монанди исфанд сӯхташаванда.

Исфандвор шуд дили бадхоҳ сӯхта
3-ин ғам, ки шоҳ қуввати Исфандиёр ёфт. *Анварӣ*

ИСФАНДОРМУЗ اسفندارمذ *ниг.* испандормуз.

ИСФАНОЧ||**ИСПАНОЧ** اسفناچ||اسپناچ як навъ сабзаи хӯрдани, исмалок.

Бобои ту чордах писар дошт,
Най мезаду исфаноҷ мекошт.*

ИСФАНЧ а.-ю. اسفنج номи як навъ ҳайвони баҳрии оддин

серхуҷайраи беҳаракат аст, ки баданаш фаххук буда, обро ба худ мекашад, онро абри мурда низ меғунд ва барои шустушӯ ва дар тиб ба кор бурда мешавад; лиф.

Чун зиндагиён зиндан мурдаст ба сурат,
Бо он ки танаш мурдаи зиндаст чу исфанҷ.

Сайфи Исфарангӣ

ИСФАҲБУД اسفهبود *ниг.* испаҳбуд.

ИСФАҲСОЛОР اسفهبوسالار сардори сипоҳ, сипаҳсолор.

Писари аламдор, ки исфаҳсолори Самарқанд буд,
ба таассуби Мунтасир бархост. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

Аз он исфаҳсолорон, ки Абубакр фиристода буд,
яке... уро ба Уммон фиристода буд.

«Таърихи Табарӣ»

ИСФЕД اسفيد *шакли дигари сафед.*

ИСФЕДБО||**ИСФЕДБОЧ** اسفيدبوا||اسفيدبواج шӯрбон муътадили хушҳазм ки бештар барои беморон тайёр карда мешавад.

Таомҳо ва шаробҳои нарм ва исфедбоҳо ва туршиҳои муътадил бояд хӯрд. «*Захираи Хоразмишӯӣ*»

ИСФЕДМУҲРА اسفيدمهره *мус.* як навъ сози нафасӣ, асбоби мусикии қадим.

Таблу буқу қус ва санҷ бизоданд ва исфедмуҳраро бод дардамиданд ва олам биларзид. «*Искандарнома*»

ИСФЕДОР اسفيدار *шакли дигари сафедор.*

ИСФЕДОЧ а. اسفيداج *шакли арабишудаи сафедоб.*

... Исфедочу расос бо вай омехта бошад.

«Илми симиё»

Беҳад аст он ҳуси, к-он шуд аз илоҷ,
К-ояд аз гулгунаву аз исфедоч. *Шоҳидӣ*

ИСФЕДРҶ اسفيدروي *миси сафед.*

Ҳар бомдод, ки шир хоҳанд дӯшид, қадаҳе чинии покӣза ё обгина ё исфедруй бигиранд ва ба чанд об бимоланд ва бишӯянд пок.

«Захираи Хоразмишӯӣ»

ИСФИРОР а. اصفرار 1. зард шудан; зардӣ; 2. маҷ. ғуруб, ғуруби офтоб.

Сипоҳи Шом дар вақти исфирори шамс чора дар инҳизом доништа фирор бар қарор ихтиёр карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Бо эҳмирош бошад, бо исфирор бошад,
На исфирор бошад, на эҳмирош бошад. *Манучехрӣ*

ИСЪОД а. اسعاد 1. хушбахт кардан, некбахт гардонидан; 2. ёри расондан; ёри, кӯмак.

Илтиҷо бар густу бар имдоди ту,
Такья бар ишфоқу бар исъоди ту. *Румӣ*

ИСЪОФ а. اسعاف баровардан, раво кардан, ба ҷо овардан (хоҷат ва матлаби касеро).

Султон ба исъофи он [илтимос] ваъда дод.
«Таърихи Ҷаҳонқушо»

Муовия меғунд, ки нишони исъофи мақосиди ту
ин мӯҳри ман аст. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСЪЁН а. عصيان 1. нофармонӣ, саркаши, сарпечӣ, шурӣш, балво.

Бе иҷозати ӯ муроҷиат намоям, исми исъён ба ман ниҳанд. *Авфӣ*

2. д. гуноҳ, ҷурм.

Замирам аз гунаҳгорӣ ҳаросон,
Қадам гардида ҳам аз бори исъён. *Сайидо*

... Тоату исъён ва куфру имон зоҳир шавад.

Аҳмади Дониш

Мекунам исъён ба уммеде, ки дар рӯзи ҳисоб
Бо вучуди нокасиҳо дар ҳисобам оваранд. *Савдо*

ИСҒО а. اصغا гӯш кардан, шунидан, ба сухане гӯш додан.

Хонаи пурдард дорад пурфане,
Мар-варо бикшо зи исғо равзани. *Румӣ*

исғо кардан (ё намудан) гӯш кардан, шунидан.

Ҳар кӣ мавъизати дӯстон ба самъи қабул исғо
накунад, дар ҳалоки худ саъй намуда бошад.

«Анвори Сӯхайлӣ»

Ҳеч кас ба самъи ризо исғо нанамуд.

«Равзат-ус-сафо»

ИСӢ عيسى *шакли дигари Исо; дами Исии Марьям д.* нафаси зиндагибахши Исо, писари Марьям.

Бо кӣ ин нукта тавон гуфт, ки он сангиндил,
Қушт морову дами Исии Марьям бо ӯст. *Ҳофиз*

ИСҚОТ а. اسقاط 1. партофтан, андохтан, афкандан, бар-афкандан.

... Бифармуд, то зиёдатиро исқот намуда, санги муаддал ба Рай фиристоданд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. бача партофтан; бачаи нотамом пеш аз ҳафт моҳ зондан; бача партоёндан.

Дар илоҷи зане, ки бачани нопарварда аз вай биафтад, онро ба тоӣ исқот гунд ва ба порсӣ фикона гунд. «*Захираи Хоразмишӯӣ*»

Аз ҳарамҳои ӯ ҳар гоҳ яке ҳомила шуд, ба исқоти он амр фармудӣ. «*Таърихи Фаритта*»

исқоти чанин бача партофтан; 3. маҷ. ҳар чизи кӯҳнашуда, бекора ва бефоида; аспӣ исқот аспӣ аз кор монда.

ИСҶОБ *a.* اسهب бисъёр гап задан, сергап будан; лаққидан; сергапӣ, пургуй, лаққигӣ.

Исҷоб чунон аст, ки сухан дароз шавад ва ҳашв ва зоиҷ дар он роҳ ёбад. «*Ошнӣ нигориш*»

Мухтор гуфт: Итноб дар килам мӯчиби исҷоб аст. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСҶОЛ *a.* اسهل чорӣ шудани шикам, дарунравӣ.

Аҳшо ва амъон ӯ аз талхӣ реш шуд ва исҷоле азим пайдо омад. *Авфӣ*

Магар аз бани-Ҳошим ... якеро исҷол афтод?
Низомии Арузӣ

исҷоли дамавӣ дарунравии хунин.

Султонро исҷоли дамавӣ ба ҳам расид.
«Таърихи Фарришта»

ИТЕБ *a.* عتيب имолаи итоб.

Ҳоҷа, к-аз меҳр ношикеб омад,
Бо сикӣ сарв дар итеб омад. (1) *Низомӣ*

ИТЛОФ *a.* اتلاف 1. талаф кардан, нобуд кардан, нест кардан; тамом кардан; беҳуда чизеро аз даст додан.

Мани гумроҳ, ки баъд аз тазъе ва итлофи панҷоҳ ба қоле нарасида бошам, ба ҳол расидан муҳол бошад. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

2. маҷ. хароҷоти беҳуда, исрофкорӣ.

Аз ... итлоф инҳироф варзида, ҷониби эътидол маръӣ доранд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

... Ва аз итлоф ва исроф маҳҷур бошад.
Аҳмади Дониш

ИТЛОҚ *a.* اطلاق 1. озодӣ, раҳой.

Маҳ аст баста ба шабгун ду банди орази ӯ,
Аз он ду банд мар-он моҳро мабод итлоқ. *Ломей*

2. исҷол, дарунравӣ.

Нон, ки итлоқ оварад, эй меҳрбон,
Нон чаро мехониаш, маҳмуда хон. *Румӣ*

3. баҷо овардан, адо кардан.

Вақти итлоқи вочибети эшон омадааст. *Авфӣ*
Искандар ба итлоқи марсумот ва улүфоти ҷунуд мисол фармуд. «*Равзат-ус-сафо*»

4. пардохтан, расондан, додан, мас. 'пулро'; итлоқ кардан а) озод кардан, раҳо намудан.

Агар туро итлоқ кунам, зомини ту кист? *Авфӣ*

б) талоқ додан, аз никоҳ баровардан; в) адо кардан, додан.

Ба варақи дигар навишта буд, ки андар ин рӯз итлоқ кардани баҳон буръе ва нафт то тани Яхъёи Бармакӣ сӯхта ояд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Ва агар кушта шавам, ... аз тааби зиндагӣ раҳида бошам ва ба олами итлоқ расида. *Аҳмади Дониш*

ИТМИНОН *a.* اطمینان бовар пайдо кардан, хотирҷамъ шудан, бовар ҳосил кардан; хотирҷамъӣ; бовар, эътимод.

Ҷиҳати итминони дили сипоҳиён ҷӣ фикр кардаӣ?
«Анвори Суҳайлӣ»

Барои итминон аз соҳибдаъват пурсиданд.
Садрӣ Зиё

ИТМОМ *a.* اتمام тамом кардан, ба анҷом расондан; тамом шудан; охир, анҷом.

Аз ӯ пурс, ки ҳеҷ муҳимме ҳаст, ки ба итмоми он қиём намоям? *Авфӣ*

ба итмом расондидан а) ба охир расонидан, тамом кардан.

Маҳрам се девони муштамил бар аснофи ашъор ба итмом расонида буд. *Садрӣ Зиё*

б) анҷом додан, ба ҷо овардан.

Ҳар расме, ки падарони ӯ карда буданд, танфиз кард ва ба итмом расонид. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Баъд аз итмоми маҷлис яке аз вузаро берун шуд.
Аҳмади Дониш

◇ итмоми ҳуҷҷат талаби қатъин таҳдидомез.

ИТНОБ *a.* ائتاب дароз кардани сухан.

Лек кӯтаҳ мекунам ин бобро,
Мухтасар месозам ин итнобро. *Ҷомӣ*

Дар эъзоз ва эҳтироми ӯ муболиға ва итноб менамуд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ИТОАТ *a.* اطاعت фармонбарӣ, тобешавӣ, фармонбардорӣ, мутеъ.

Амир... худро ба дӯстӣ ва итоат менамуд.
Аҳмади Дониш

итоат доштан *касери* ба касе мутеъ будан.

Ва Абуҳотами Исорӣ ба ғоят тавонгар буд ва ба сабаби моли бисъёр эшонро итоат надоштгӣ.

«Таърихи Наршахӣ»

ИТОАТГАРӢ اطاعتگرӣ фармонбарӣ, фармонбардорӣ, мутеъ.

ИТОАТКЕШ اطاعت كيش фармонбардор, мутеъ, итоатку-нанда.

Ҳосили қисса, он итоаткеш
Ҳар ҷӣ фармуд, карду рафт аз хеш. *Бедил*

ИТОБ *a.* عتاب 1. сарзаниш, маломат, таъна; қаҳр, хашм, ғазаб.

Ҳофиз на ғулумест, ки аз хоҷа гурезад,
Лутфе куну боз о, ки харобам зи итоб. *Ҳофиз*

Мутарҷим ба элҷӣ дурушти ва итоб кард.
Аҳмади Дониш

итоб доштан таъна задан, маломат кардан, сарзаниш кардан; итоб ёфттан таъна шунидан, сарзаниш дидан.

Ҳеҷ муъмин чунин итоб наёфт,
Ҳеҷ кофир чунин азоб надид. *Адиб Собир*

2. ноз кардан; ноз.

Ошиқон бӯсу канору некувон нозу итоб,
Мутрибон руду суруду хуфтагон хобу хумор.
Фаррухӣ

итоб рондан *киноя* аз нозу карашма кардан.

Ҳусн ҳам шуд савору ронд итоб,
Карда аз ҳалқаҳон зулф рикоб. *Мушфиқӣ*

ИТОЛА||ИТОЛАТ *a.* اطالة||اطالت дароз кардан, тӯл додан; итолаи калом кашол додани сухан, дароз кардани гап; сергапӣ, пургуй.

ИТР *a.* عطر ниг. атр.

ИТРАТ *a.* عترت она, хонавода, аҳли хона, авлод, наздикон.

Шахсеро воли гардонидӣ, ки забони таън ва шатм нисбат ба итрати тоҳира боз мекунад.

«Равзат-ус-сафо»

ИТРО *a.* اطرا аз ҳад гузаштан дар мадху таърифи касе; зиёдаравӣ, ифрот.

Шайх Шихобиддин дар мадхи устои худ ... итрои азим кард. «Ахлоқи Чалолӣ»

ИТТИБОЪ *a.* اتباع дар пай рафтан, аз пай рафтан, пайравӣ кардан.

Амраш омад, к-иттибои Нӯҳ кун,
Тарки поёнбиние машруҳ кун. Румӣ

Шер гуфт: ... Худро дар куштани ӯ [Димна] маъзур нашиносам, ки иттибои нафс ва тоати ҳаво, раъи рост ва тадбири дурустро бипушонад.

«Калила ва Димна»

ИТТИКОЛ *a.* اتكال бовар, дилпурӣ, эътимод.

ИТТИЛОЪ *a.* اطلاع огоҳ шудан, хабардор гардидан, воқиф шудан; хабар, огоҳӣ.

Ҳеҷ касро бар он ҳол иттилоъ набуд.
«Таърихи Систон»

Қай ёбам он даҳони ту з-он лаб нишон, ки ҳеҷ
Бар сирри ғайб ҷони маро иттилоъ нест.

Қамолӣ Хучандӣ

иттилоъ ёфтан хабар ёфтан, огоҳ шудан.

Баъдамо ки аз ин маънӣ иттилоъ ёфт, ихтиёри тааххул кард. Садрӣ Зиё

ИТТИОЗ *a.* اتعاض панд қабул кардан, насихат пазируфтани, ваъз шунидан; пандгирӣ.

Мутааддиби омузгор бад-он сурат иттиоз гирад.
«Равзат-ус-сафо»

ИТТИРОД *a.* اطراد 1. пай дар пай шудани коре; 2. адш. яке аз санъатҳои лафзӣ, ки ном, кунья, лақаб ё насаби касе ва ё падару бобоёни мамдуҳ дар назм ё наср пай дар пай ва ба тартиб зикр мешавад, ҷунончи дар мисолҳои зерин:

Хисрави мулки Аҷам, атобаки аъзам,
Саъд Абубакри Саъди Зангӣ-мавдуд ... Саъдӣ

ИТТИСОЛ *a.* اتصال муттасилшавӣ, пайвастагӣ; маҷ. наздикӣ ба ҳамдигар, висол.

Партави нури руи ту ҳар нафасе ба ҳар касе
Мерасаду намерасад навбати иттисоли ман.

Саъдӣ

Гавҳари силки иттисол шавад,
Роздори шаби висол шавад. Ҷомӣ

ИТТИСОМ *a.* اتسام доғ задан ва нишон мондан, тамға задан ба ҳайвон ё одам; тамғаву нишон карда шудан; иттисом ёфтан а) нишон (тамға) аз чизе пайдо кардан, нақшбанд шудан, нақшбастан.

Он сурати интизоми ҷаҳоннифози авомиру аҳком дар оинаи идрок иттисом ёфт. «Илми симиё»

б) маҷ. мавсуф шудан ба чизе, ном гирифтани.

Як духтари некаҳтар ... ба Раҳма иттисом ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

ИТТИСОФ *a.* اتصاف 1. сифат гирифтани, дорони сифате шудан; иттисоф доштан машхур будан.

Яке аз таломизан ӯ [Сукрот] .. ба ҷоҳу сарват иттисоф дошт. «Равзат-ус-сафо»

2. сутуда шудан; сифати касе ё чизеро баён кардан; тавсиф.

ИТТИСОЪ *a.* اتساع фароҳ шудан, кушод шудан, васеъ шудан; васеӣ, фароҳӣ, кушодӣ.

Арсаи вилояти ӯ иттисоъ ёфта, мамоликро бар писарони ҳеш тақсим намуд. «Равзат-ус-сафо»

Ба арсае аз он ҳудуд, ки иттисое дошт, лашкарро арз боздод ва сафҳо биёрист. «Тарҷимаи Яминӣ»

♦ иттисои меъда тиб. варами меъда; иттисои уруқ тиб. варами рағҳо; иттисои қалб тиб. варами қалб, варами дил; иттисои ҳадақа кушодагии чашм беш аз ҳадди табиӣ.

ИТТИСОҚ *a.* اتساق фароҳам омадан, интизом ёфтан; тартиб додан; интизом, тартиб.

Гар накардӣ нусрати дин шоҳ Яҳъё аз қарам,
Қори мулку дин зи назму иттисоқ афтода буд.

Ҳофиз

[Ҷамшед] рӯй бар иттисоқи умури девонӣ ... ниҳод. «Равзат-ус-сафо»

ИТТИФОҚ *a.* اتفاق 1. тасодуф, бе сабаби зоҳирӣ ва ба ғайри интизор воқеъ шудани коре.

Аз иттифоқи бад ба суҳбати Абдурахмон мубтало шудам. Авфӣ

2. бо ҳамдигар мувофиқат кардан, ҳамфикр шудан; розигӣ, ҳамфикрӣ, муттафиқӣ, якдилӣ; иттиҳод.

Бояд ки шартҳои нақиз андар ҷунин ҷойгоҳ ёд дорӣ, то бидонӣ, ки иттифоқ ҳаст ё нест.

Ибни Сино

Ба иттифоқи хирадмандон сағи ҳақшинос беҳ аз одаме носипос. Саъдӣ

Ҳуснат ба иттифоқи малоҳат ҷаҳон гирифт,
Оре, ба иттифоқ ҷаҳон метавон гирифт. Ҳофиз

иттифоқ кардан як шудан, ҳамроҳ шудан; ба як фикр омадан, ҳамфикр шудан.

Онҳо иттифоқ карда, барои халосии эшон ба меҳмонхона даромаданд. Садрӣ Зиё

♦ иттифоқи осмонӣ пешомади ногаҳонӣ; тақдир, сарнавишт.

Валекин иттифоқи осмонӣ
Қунад тадбирҳои мард ботил. Манучехрӣ

иттифоқи ҳасана неқбахтие, ки ногаҳонӣ рӯй медиҳад, ҳодисаи хушбахтона; бар ҳасби иттифоқ тасодуфан, иттифоқан; иттифоқ афтодан аз ғайри ихтиёр, тасодуфан воқеъ шудани коре; рӯй додан; воқеъ шудан.

Як-ду ҷомам дӣ саҳаргаҳ иттифоқ афтода буд
В-аз лаби соқӣ шаробам дар мазок афтода буд.

Ҳофиз

Иттифоқ бар он афтод, ки бар дарвозаи шаҳр наздиктар равад. «Таърихи Наршахӣ»

иттифоқ сохтан мусаммам шудан, қарор кардан, тасмим гирифтани.

Хама рӯз иттифоқ месозам,
Ки ба шаб бо худой пардозам,
Шаб чу иқди намоз мебандам,
Чи хӯрад бомдод фарзандам. *Савдӣ*

ИТТИФОҚАН *а.* اتفقا ногаҳон, ногоҳ, тасодуфан.

Иттифоқан ҳаракате аз у содир шуд. *Савдӣ*

Иттифоқан як чавоне тафтадил

Шуд дучори у, зи дасташ рафта дил. *Румӣ*

ИТТИФОҚО اتفقا *ниг.* иттифоқан.

Пагоҳ иттифоқо хунукии ҳаво шиддат кард.

Садрӣ Зиё

ИТТИФОҚӢ اتفاقى мансуб ба иттифоқ.

Ҳамгиноро маълум шуд, ки салтанати он қавм иттифоқист, на истехқоқӣ. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИТТИХОЗ *а.* اتخاذ аҳз кардан, гирифтани; интиҳоб кардан, ҷудо карда гирифтани.

Уро барои насақи аскар иттиҳоз намоянд.

Аҳмади Дониш

ИТТИХОД *а.* اتحاد як шудан, ҳамдастӣ кардан; ягонагӣ, ҳамдастӣ.

Ҳофизи гумшударо бо ғамат, эй ёри азиз,
Иттиҳодест, ки дар аҳди қадим афтодаст. *Ҳофиз*

... То имтиёз бошад миёни воҷиб ва мумкин аз барои иттиҳод. *Аҳмади Дониш*

иттиҳоди машраб як будани салиқа ва фикру ақидаву рафтор.

[Абдуқодирбек] бо муҳаррири сутур ҷиҳати иттиҳоди машраб садоқат ва муҳаббате дошт.

Аҳмади Дониш

ИТТИХОМ *а.* اتهام тӯҳмат, бадгумонӣ, бӯхтон.

Назмӣ ба иттиҳоме шаҳид гашт. *Садрӣ Зиё*

ИТФО *а.* اطفا фуру нишондани оташ, куштани оташ.

Дар итфои он ноира ранҷи бисъёр дидӣ. *Авфӣ*

Ин ҷамоат ҳама дар ихфои қадр ва итфои нури ту саъй менамоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИТЪОБ *а.* اتعاب ба ранҷу тааб андохтан.

Қоон аз итъоби зоти худ мустағнӣ шуд ва уммол ва катаба ба навоҳие, ки мусаллам буд, номзад шуданд. *«Таърихи Ҷаҳонқушо»*

ИТЪОМ *а.* اطعام таом додан, хӯронидан.

Даст ба итъом ва инъом баркушода ... *Авфӣ*

Ходими матбах оварад ба миён
Баҳри итъоми қавм суфраву хон. *Ҷомӣ*

ИТЪЁН *а.* اتيان 1. омадан, даромадан.

Нафси саркаш аз итъён бад-он ибo ва имтиноъ мекунад. *Аҳмади Дониш*

2. кардан ва ба ҷо овардан кореро.

Ба тарки шарру ба итъёни хайр дорам амр,
Ҳама муҳолифи амр аст тарку итъёнам. *Сӯзани*

ИТҚӢ اتقى номи ҳарфи нуздаҳуми алифбон арабин тоҷикӣ ط, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 9 баробар аст.

ИФЗОЪ *а.* افزاء ба фазъ андохтан, тарсондан, ба воҳима андохтан, бим додан.

Баъд аз ифзоъ ва мубоҳасаи эшон бо якдигар фармон дод, маҳфиле оростанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИФЛОС *а.* افلاس бенавой, бечорагӣ, бечизӣ, муфлиси, тангдастӣ.

Аз иф лос бо лаби хушк ва дидан тар бимонд. *Авфӣ*

Агар иҷозати шумо шавад, биравам ва ба асас маълум кунам, ки хасми уро ба у расонам ва аз ифлос бираҳам. *Аҳмади Дониш*

ИФЛОҲ *а.* افلاح комъебӣ, муваффақият; осудаҳолӣ, хушбахтӣ.

Шамси Табрз боз омад, боз,

Дар қадам юмну дар нафас ифлоҳ. *Шамси Табрзӣ*

ИФЛОЧ *а.* افلاج фалаҷ шудан, беҳаракат гардидани узв.

Дар аснои он ҳол [Бароқ] ба иллоти ифлоҷ мубтало гашт, чунон ки савор наметавонист шуд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИФНО *а.* افنا фонӣ кардан, несту нобуд кардан.

Майли ифнову эъдоми у карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИФО *а.* ايفا||ايفاء вафо кардан ба аҳду паймон; адо кардани ҳаққи касе.

Ифои маром аз лавозим бувад. *Аҳмади Дониш*

ифои дайн (ё қарз) адои қарз, пардохти қарз.

Эй фақиронро аширу волидайн,

Дар хирочу харҷу дар ифои дайн. *Румӣ*

ИФОДА||ИФОДАТ *а.* افاد||افادت 1. фоида додан; фоида гирифтани.

Дар мадрасаи шарифаи султони рояти ифодат барафрошт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ёд додан, таълим додан; дарс гуфтан.

Дар баъзе аз мадорис ба ифодаи талабаи илмия иштиғол дошт. *Садрӣ Зиё*

ифодаву истифода таълим додану таълим гирифтани.

Султон Маҳмуди Хилҷӣ... уламо ва фузало ва туллобро вазифаҳо муқаррар карда, ба ифодаву истифода машғул гардонид. *«Таърихи Фаршита»*

3. баён кардан, изҳор кардан, гуфтан.

Маънӣ акнун ифодае дорад,

Суи матлаб иодае дорад. *Бедил*

Лузуми вуқӯи онро дар хорич ҳеч ифода намекунанд. *Аҳмади Дониш*

ИФОЗА||ИФОЗАТ *а.* افاضه||افاضت 1. фазз расондан, баҳра додан; фаззу хайр.

Одамӣ низ, к-аш риёзат нест,

Пеши доно варо ифозат нест. *Саной*

Пайваста ба ифозан хайрот ва ишоаи ҳасанот мақрун дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. ҷорӣ кардан, паҳн кардан, амалӣ кардан, тафвиз кардан.

Соқинони он ба ифозати маъдалату эҳсон... шодмон шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИФОҚА||ИФОҚАТ *а.* افاقه||افات беҳтар шудани саломатӣ, рӯй ба сихатӣ овардани бемор; беҳбудӣ, тандурустӣ.

Баъд аз замоне эҳсоси бурудати обе, ки бар рӯи ман мезаданд, карда, ифоқат ёфтам.

«Равзат-ус-сафо»

[Саввумӣ] ... ба ҳуш омада, баъд аз се соат сурати ифоқа гирифт. *Аҳмади Дониш*

ИФРИТ *a.* عفریت мавҷуди зишт ва нопоки мавфум; дев; ахриман.

Газоянда ифрите ошубнок,
Шитобанда чун аждаҳо бар ҳалок. *Низомӣ*
Дарпазираи чумлаи зиштиро,
Чун малак покӣ диҳам ифритро. *Румӣ*

ИФРИТРУӢ عفریت روئی зиштруӣ, бадафти, саҳмгинсурати.

Чу деви дӯзах аз ифритруӣ,
Чу зоғи гулхан аз беҳудагӯӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИФРОД *a.* افراد ҷудо кардани касе ё чизе аз касон ё чизҳон дигар, ба фардҳо ҷудо кардан, танҳо кардан чизеро.

Дар маонӣ қисмату эъдод нест,
Дар маонӣ таҷзия в-ифрод нест. *Румӣ*

ИФРОЗ *a.* افراز ҷудо кардани чизе аз чизҳон дигар, алоҳида кардан.

Баъд аз он сад дирҳам ... аз он ҳазор дирҳам ифроз намудем. *«Равзат-ус-сафо»*

ИФРОТ *a.* افراط аз ҳад гузаштан, зиёдаравӣ кардан, аз андоза берун баромадан.

Рузе ба вақти ифротӣ гармо дидам, дар зери мин-бар хуфта, ... на дар сар қасаб дорад ва на дар пой наълайн. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ифротӣ шӯҷоат агарчи аз чунун аст ва хулқе мазмум, аммо мардонро ... дастгирӣ кунад.

Аҳмади Дониш

ба ифрот аз ҳад зиёд, беандоза, аз ҳад афзун.

Воиз аз он ба ифрот бихӯрд. *Авфӣ*

Дар он зимистон сармо ба ғоят буд ва барфи ба ифрот омад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИФСОД *a.* افساد фосид кардан, вайрон кардан, табоҳ намудан; *мач.* фитна ангеҳтан; фитнаангезӣ, фасод.

Бисоти мусодақат ва мувофақат ... ба воситаи ифсоди наммомон навардида шуд.

«Равзат-ус-сафо»

Гули фурсат зи хори вақт чиданд,
Салоҳи кор дар ифсод диданд. *Нозим*

ИФТИКОР *a.* افتكار фикр кардан, андешидан, андеша намудан.

Ҳаст зарроти хавотир в-ифтикор
Пешӣ хуршеди ҳақоиқ ошкор. *Румӣ*

ИФТИОЛ *a.* افتعال бӯхтону дуруғ бофтан дар ҳаққи касе, ҳилагарӣ ва сохтакорӣ.

ИФТИРЕ *a.* افترى имолаи ифтиро.

В-ар зи Ҷолинуи ин қавл ифтирест,
Пас ҷавобам баҳри Ҷолинуи нест. *Румӣ*

ИФТИРО افتراء (гап) бофтан, (гап) сохтан; тӯҳмат кардан, бӯхтон кардан, касеро бе асос хоин гуфтан; тӯҳмат, бӯхтон.

[Халифа] ба хати худ мактабе навишт, ки он чи дар ҳаққи даводдор гуфтаанд, ифтиро ва бӯхтон аст. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Магар ин мӯрд бар вай ифтиро мекунад? *Авфӣ*

ИФТИРОҚ *a.* افتراق ҷудо шудан, аз ҳамдигар ҷудо шудан, пароканда шудан; ҷудой, фироқ.

То бибояд осмонро тирагию равшани,
То бибояд ахтаронро иҷтимоу ифтироқ.

Манучехрӣ

Халқест аз фироқи ту дар банди ифтироқ,
Ҷамъест дар ҳузурӣ ту дар қайди эҳтироқ. *Шоҳин*

ИФТИРОҲ *a.* افتراح фараҳ ёфтан, хурсандӣ ва шодмонӣ кардан.

Ба карам бе ҷигар ба Хоқонӣ
Он чи кард ифтироҳ, бифристанд. *Хоқонӣ*

ИФТИТОН *a.* افتتان дар фитна афтодан; дар фитна андохтан; фитнагарӣ, фитнаангезӣ.

Дев очиз чун шавад аз ифтитон,
Истионат ҷӯяд у аз инсиён. *Румӣ*

В-ар гурезам ман, равам сӯи занон,
Ҷамчу Юсуф афтам андар ифтитон. *Румӣ*

ИФТИТОҲ *a.* افتتاح 1. кушодан, боз кардан; кушода шудан; кушонӣ; 2. шурӯъ, оғоз; *муқобили* иқтитор.

Фатҳи ту дар пеш дорад шаҳрёр,
Айшу ишратро ту мекун ифтитоҳ. *Заҳири Форьёбӣ*

Пешӣ ин камина сабақе ифтитоҳ намуд. *Восифӣ*
ифтитоҳи калом фармудан сухан сар кардан.

Эшон ишорат ба Қисро карданд, ки аввал шумо ифтитоҳи калом фармоед. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

ИФТИХОР *a.* افتخار фаҳр кардан, болидан; фаҳр.

Ба Бухоро ва Самарқанд, ки ба адлу инсоф ... ифтихор дошт ва мумтоз буд, инҳо бадномӣ карданд. *Аҳмади Дониш*

Шудам з-аҳли дониш ба соли се-чор,
Падарро ба ман барфузуд ифтихор. *Шоҳин*

ИФТИҚОД *a.* افتقاد 1. тафаҳхус; гум шударо бозчустан; 2. ахволпурсӣ; дилҷӯӣ, меҳрубонӣ.

Гуфт: Ман исор кардам, он чӣ дод,
Мир тақсире накард аз ифтиқод. *Румӣ*

ИФТИҚОР *a.* افتقار камбағал шудан, ниёзманд шудан, мӯҳтоҷ шудан; мӯҳтоҷӣ, камбағалӣ, қашшоқӣ; ниёзмандӣ.

Дарवेशро кӣ ном барад пешӣ подшоҳ?
Ҳайҳот аз ифтиқори ману эҳтишомӣ дӯст! *Сағдӣ*
Ҷамчунон ки шоҳонро ба навкарони бузург эҳтиёҷ аст, ба бандагони ҳақир низ ифтиқор аст.

«Тағрихи Фаршита»

ИФТОЛИДАН افتالیدن *шакли* дигари фитолидан.

ИФТОР *a.* افطار 1. ғ. руза кушодан, рузакушӣ, вақти рузакушӣ; 2. таоме, ки дар ҳангоми кушодани руза меҳуранд; *мач.* хӯрдан, таомхӯрӣ.

... Ки султон аз ин руза, гӯӣ, чӣ хост,
Кӣ ифтори у иди тифлони мост. *Сағдӣ*

Яке заиф буд, ки бар ҳар ду шаб ифтор кардӣ
ва дигар қавӣ, ки рузе се бор хӯрдӣ. *Сағдӣ*

Ифтори у бар обу гиёҳ максур аст.
«Анвори Сухайлӣ»

ИФФАТ *a.* عفت парҳез кардан аз шаҳват; парҳезгорӣ, порсой, покдоманӣ.

Марде будааст дар мақоми ифбат қарор гирифта.
Авфӣ

Ду даръёи лашкар алам баркашид,
Замона ба ифбат қалам даркашид. *Хотифӣ*

ИФШО *a.* افشا фаш кардан, ошкор кардан.

Ифшои рози ман макун, эй рашк, зинҳор,
Дардам ба пеши маҳраму бегона равшан аст.
Махфӣ

Дар миёни ману ӯ хома набошад маҳрам,
Он, ки ифшо кунад асрори забонро, қалам аст.
Туғрал

ИФҶОМ *a.* افهام фаҳмондан, фаҳмонда додан.

Уламои насрониро бо вай мунозара фармуд, ҳа-
маро илзом ва ифҷом намуд. *Ҷомӣ*

ИХБОР *a.* اخبار хабар додан, огоҳонидан, огоҳ кардан,
хабардор кардан.

Қосиде бифрифт, к-ихбораш кунанд,
Толиби ин фазлу исораш кунанд. *Румӣ*
Аз саргузашти он ағъёр ихбор менамуд.
«Равзат-ус-сафо»

ИХВАТ *a.* اخوة ҷ. ах II.

Юсуф дидӣ, ки зи ихват ҷӣ дид?
Пушт бар ихват куну ихвон талаб. *Ҳоқонӣ*

ИХВОН *a.* اخوان ҷамъ I. ҷ. ах II.

Ихвон, ки зи раҳ оянд, оранд раҳоварде,
Ин қисса раҳовард аст аз баҳри дили ихвон.
Ҳоқонӣ

Гарчи ки ихвони ту некаҳтаранд,
Не зи ту дар дидаи ман беҳтаранд.
Хисрави Деҳлавӣ

2. дӯстон, ёрон; ихвони сафо (*инчунин ихвонуссафо*)
а) бародарони содиқ; б) ёрон ва дӯстони хубу муво-
фик; в) номи як ҷамъияти махфӣ дар ибтидои асри X
дар Басра ва Бағдод, ки барои пок доштани ислом аз
хурофот ва махмути мубориза мекунанд ва бо фалса-
фаи юнонӣ омехтани исломро талаб мекунанд.

Бузургеро пурсидам аз сирати ихвони сафо.
Саъдӣ

Бош софӣ аз кудуроти ҳаво,
То шавӣ мақбули ихвони сафо. *Шоҳидӣ*

ИХВОНУССАФО *a.* اخوان الصفا *ниг.* ихвон (ихвони сафо).

Рӯзе ду тан аз ихвонуссафо барои мулоқоти муҳар-
рири сутур расида... ба ҳар навъ муқоламот пар-
дохтем. (б) *Аҳмади Дониш*

Дилро фиристодам пагах, к-ӯ низ дондаи рафти раҳ,
То пеши ихвонуссафо авсофи Шамсууддин кунам. (в)
Шамси Табрезӣ

ИХВОНУШШАӒТИН *a.* اخوان الشياطين касоне ки гуё
дасти шайтонанд; *киноя* аз одамони бадкор.

Ҳазинаи байтулмол луқмаи масокин аст, на туъ-
маи ихвонушшаӒтин. *Саъдӣ*

ИХЛОЛ *a.* اخلال халал расондан, зиён расондан.

Аз ӯҳдаи вазифаи ҳар як муоҳазат мекунад ва
ихлолу эҳмоли он ҷоиз нашуморад.

Насириддини Тусӣ

ИХЛОС *a.* اخلاص дӯстии холис доштан, иродат ва ду-
стии бериё доштан; эътиқод доштан; эътиқод.

Агар аз мо инъом ва тарбият зиёдат набинанд,
дар бандагии мо ихлос наварзанд. *Авфӣ*

Солҳо ихлос варзидам ману он сангдил
Бо ман аз рӯи иродат эътиқоде ҳам накард. *Ҳилолӣ*

ИХЛОСМАНД *a.* اخلاصمند дӯсти бериё, дӯсти содиқ; эъти-
қодманд, касе, ки ба касе эътиқоди махсус дорад.

Ихлосманди кунҷи висолат ҳалоқ шуд,
Ваҷҳаш мағӯй, бар сари эҳсон наёмадӣ. *Мулҳам*

ИХРОҶ *a.* اخراج 1. хориҷ кардан, берун баровардан.

Дай шавӣ, бинӣ ту ихроҷи баҳор,
Лайл гардӣ, бинӣ илоҷи баҳор. *Румӣ*

2. аз шаҳр ва ё деҳ берун кардан, бадарға кардан.
... Аз мулкаш ихроҷ кард ва ӯ ба тарафи Ис-
фаҳон рафт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ҳамчунин олими мутабаҳҳирро аз Бухоро ихроҷ
намуданд. *Садрӣ Зиё*

ИХРОҶОТ *a.* اخراجات хароҷот, харҷҳо, маошу гузарон.
Барои ихроҷоти роҳ қадре зар муҳайё гардонед.
Авфӣ

[Обид] ҳама шаб дар муноҷот ва саҳар дар дуои
ҳоҷат ва ҳамарӯза дар банди ихроҷот. *Саъдӣ*

ИХСО *a.* اخساء хусья баровардан, ахта кардан.

Ин ҷазо таскини ҷангу фитна аст,
Он чу ихсо асту ин чун хатна аст. *Румӣ*

ИХТИӒР *a.* اختيار 1. ирода, хоҳиш, майл.

Кунҷи сабр ихтиӒри Луқмон аст,
Ҳар киро сабр нест, ҳикмат нест. *Саъдӣ*
Вақт аст, Сайидо, зи паи беҳудӣ равем,
Моро гудохт пайравии ихтиӒрҳо. *Сайидо*

ба ихтиӒр ба орзу ва хоҳиши худ, ба майли худ.

Агар зи кӯи ту рафтам, ба ихтиӒр набуд,
Фиғону нолаи беихтиӒр шуд боис. *Ҳилолӣ*

ихтиӒр додан ба майлу хоҳиши худ гузоштан; ху-
қуқу вақолат додан.

Дигаре дорад инонатро чу тифли найсавор,
Гарчи дар зоҳир инону ихтиӒрат додаанд. *Соиб*
ихтиӒр доштан чизи дилхостаро кардан, ба дилхоҳи
худ амал кардан; мухтор будан дар коре.

Байат кардам ба сайиди худ..., байати фармон-
бардорӣ ва пайрав будан ва розӣ будан ва ихтиӒр
доштан. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. баргузидан ва писандидан ҷизеро ё кореро.

Эй ёр, маро ғами ту ёр аст,
Ишқи ту зи олам ихтиӒр аст. *Анварӣ*

ихтиӒр кардан писандидан, лоиқ доништан, муносиб
ёфтан, интиҳоб кардан.

Ва ба ҳар ҷо, ки хоҳӣ ҳештанро ихтиӒр кун,
то туро он ҷо фиристем. *«Таърихи Систон»*

Гуфти: Бирав Ҳилолию, сабр ихтиӒр кун,
Ваҳ, чун кунам, ки нест ба даст ихтиӒри ман.

Ҳилолӣ

◇ ихтиӒр омадан маъқул шудан.

Бузурҷмеҳрро раъи малик ихтиӒр омад. *Саъдӣ*
ихтиӒр фармудан бартар шумурдан, тарҷех додан; их-
тиӒр аз касе ситадан дасти касеро аз коре кӯтоҳ.

кардан, озоди кор ва мухторӣ аз касе гирифтан, салб кардан.

Султон аз кайди у огоҳ шуд ва таъҷил намуд ва ихтиёр аз дасти у биситад. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИХТИЛОЛ *а.* اختلال 1. парешон шудан, дарҳаму барҳам шудан; ошuftағӣ, парешонӣ, бесарусомонӣ, бетартибӣ; шуру ошуб.

Бад-он сабаб умурӣ мамлакат музтариб гашт ва бәсе ихтилол ба ҳоли ҳар кас роҳ ёфт.

«Чомеъ-ут-тавориҳ»

... Ва кор ба ихтилол ва бенизоми кашад.

Аҳмади Дониш

ихтилоли ҳол парешонҳолӣ.

Ихтилоли ҳоли худро ва интизоми умурӣ мо мушоҳада мекунад ва аз он кӯфтаҳотир мешавад.

Авфӣ

ихтилол овардан бетартибӣ ба вучуд овардан, боиси парешонӣ ва ошuftағӣ шудан.

Гар назоир гуям ин ҷову мисол, Фаҳро тарсам, ки орад ихтилол. *Румӣ*

2. маҷ. ошuftағии ақл; камии ақл.

Вақти бозӣ кудаконро 3-ихтилол Менамояд он хазафҳо зарру мол. *Румӣ*

◇ ихтилоли басар ҳалал ва нуқсон дар қувваи бинӣ; ихтилоли димоғ вайрон шудани кори мунтазами майнаи инсон, девонамизочӣ; ихтилоли мизоч ҳалал ёфтани саломатӣ, беморӣ; ихтилоли шуур нуқсон пайдо кардани шуур; ихтилоли ҳавос парешонии ҳавос, ошuftағии ҳавос; девонамизочӣ.

ИХТИЛОТ *а.* اختلاط 1. омехтан, омехта шудан; омехтагӣ, омезиш.

3-ихтилоти ҳазор чашмаю ҷу Натавон ёфт ҷурми оби дуту. *Бедил*

ихтилот додан ба ҳам омехтан; 2. омезгорӣ, ҳамнишинӣ, наздикӣ; сӯҳбат бо дустӣ самимият.

Саодат ихтилоти зиракон аст, Зи нодон гар расад суде, зиён аст. *Носири Хисрав*

Ману шоир, туву девона — муҳол аст, муҳол, 3-ихтилоти ту ба кавнайн шарофат бинам. *Савдо*

ихтилоту имтизоҷ а) омехтаи моддаҳо бо амалиёти химиявӣ; б) рафтуомад, муошират; ҳамнишинӣ, ҳамсӯҳбатӣ.

Дар қасри иморат нишастааст ва ҳеҷ кас аз мо бо у ихтилоту имтизоҷе надорад. *«Равзат-ус-сафо»*

ихтилот доштан сӯҳбат ва ҳамнишинӣ доштан.

Абдумалик бо мо ихтилот дошт. *Авфӣ*

ихтилот кардан (ё сохтан) ҳамнишинӣ ва сӯҳбат кардан, ҳамсӯҳбат будан.

Ҳар нафас афтам ба пой гул, қадаҳнӯшӣ кунам, То абад созам ба қавми бодаҳорон ихтилот. *Имло*

... Ва бо ағёр камтар ихтилот кунад.

Аҳмади Дониш

ИХТИЛОТПАЗИР اختلاط پذير он ҷи қобилияти омезиш бо чизи дигар дорад.

ИХТИЛОФ *а.* اختلاف 1. муҳолиф шудан, бо якдигар мувофиқат надоштан; носозгорӣ.

Писаронро ҷиҳати мерос ихтилоф афтод.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ихтилофи душманон пирӯзии дигар аст.

«Тарҷимаи Яминӣ»

Аммо нисбат ба ҳар ҷамоа ихтилофи калимот бисъёр аст. *Савдо*

2. фарқ, тафовут; ихтилофи ақида фарқи ақида, зиддияти фикрҳо; ихтилофи оро муҳолифати раъйҳо, фикр ва ақидаҳои гуногун ва ба ҳамдигар зид доштан; 3. рафтуомад; гардиш; паи ҳам омадан; ихтилофи лайлу наҳор гардиши шабу рӯз, паи ҳам омадани шабу рӯз.

ИХТИЛОФОТ *а.* اختلافات 4. ихтилоф.

Толиби мақсудро як самт бояд муставӣ,

Мардро саргашта дорад ихтилофоти сумут. (2)

Анварӣ

ИХТИЛОҶ *а.* اختلاج ҳаракати мушаки ягон узви бадан, мас. чашм, бе иродаи шахс; ларзиш, чунбиш, паридани ягон узв.

Чун ки хурушад ду саф вақти ҳазаҳаз, кунад Чашми ҳаҳон ихтилоҷ, гуши замона танин. *Ҳоқонӣ*

Қ-андар аъзойат оварад нафаҳот Ихтилоҷ аз зиёдати ҳаракот. *Саной*

ИХТИНОҚ *а.* اختناق гулӯғир шудан, хафа шудан; гулӯғирифтагӣ, хафагӣ.

Гуфт: Шабонгоҳе дар фалон шореъ мегузаштам, ногоҳ каманде дар гардани ман афтод, ... аз зарурати ихтиноқ ... мешитофтам. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Ман ин маъқулот ба ихтиноқ ва хафагӣ ва зиқи нафас меғуфтам. *Аҳмади Дониш*

ихтиноқи раҳим тиб. як навъ бемории бачадон.

ИХТИРОЪ *а.* اختراع эҷод кардан, чизи навестид овардан, ба вучуд овардани чизе, ки пеш мисли он вучуд надошт; навӣ, навигарӣ.

Дар васфи ин ҳол қасоиди ғарро ва маонии азро ихтироъ ва иқтироъ карданд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Қудрат оғӯши ихтироъ кушод, Дом гардиду сайд кард эҷод. *Бедил*

Эҳтиёҷ модари ихтироъ аст. *Зарбулмасал*

ИХТИСОС *а.* اختصار кӯтоҳ кардан, мухтасар кардан (махсусан суҳанро); кӯтоҳӣ.

Қамтарини бандагон Муҳаммад ибни Зафар ибни Умар ба тариқи ихтисор зикр кард.

«Таърихи Наршаҳӣ»

ихтисор кардан а) кӯтоҳ кардан чизеро, бас кардан; б) қаноат кардан.

Ба ин байт ихтисор кардам ва гуфтам:

Қозии шаҳри ошиқон бояд,

Ки ба як шоҳид ихтисор кунад. *Саъдӣ*

ИХТИСОС *а.* اختصاص 1. махсусият; хос будан; бартарӣ, имтиёз.

Ихлос ва ихтисоси ман дар хидмат донистай. *Авфӣ*

2. хос гардидан, хос шудан, ба касе махсус шудани чизе; ихтисос додан чизеро ба касе махсус кардан, махсусият додан.

... Ва мучаррадоти баргузида ба рисолат ва нубувват ихтисос дод. *Аҳмади Дониш*

ИХТИСОС ДОШТАН а) махсусият доштан, хосият доштан, ба чизе махсус будан; б) бартарӣ доштан, имтиёз доштан; ягона будан.

Ҳунараш з-осмон бипурсидам,
К-аз ҷи ин ихтисосу фар дорад. *Анварӣ*

Мустафохон, ки ба мазиди шуҷоат ихтисос дошт,
муқобил омад. «*Таърихи Фаршита*»

ИХТИСОС ЁФТАН махсус шудан; таъин шудан.

Ахиран ба қазон бархе вилоёт ихтисос ёфт.

Садрӣ Зиё

ИХТИТОМ а. اختتام ба поён расидан, хотима пазируфтан;

поён, анҷом, хотима; *муқобили ифтиҳо.*

Ҷазби завқу шавқи мавлоно Ҳисом
Мекашад моро ба сӯи ихтитом. *Румӣ*

ИХТИТОМ ПАЗИРУФТАН ба охир расидан, анҷом ёфтан.

Анқариб ба итмом расида, сурати ихтитом па-
зирад. «*Равзат-ус-сафо*»

ИХТИТОФ а. اختطاف зада гирифтан, рабудан, барқвор

ба чизе ҳучум оварда рабудан, мас. калхот ба ҷўча.

Суръати фаҳм васат бувад миёни суръати тахай-
юле, ки бар сабили ихтитоф афтад.

Насириддини Тусӣ

ИХТИФО а. اخفا пинҳон шудан, ниҳон гардидан, махфӣ шудан.

Чун муддати ихтифои фазл мутамода гашт, ...
аз ваҳшати танҳой малул шуд. *Авфӣ*

ИХТОР а. اxtار хабардор кардан, огоҳ кардан, огоҳӣ додан; ба хотир овардан, ёдоварӣ кардан.

Он ду гуфтандаш насиҳат дар самар,
Қи макун з-ихтор худро беҳабар. *Румӣ*

ИХФО а. اخفا пинҳон кардан, махфӣ доштан, пушида доштан.

Чун аз мартабаи ихфо таҷовуз намуд, бо ӯ гуфт ...
«*Равзат-ус-сафо*»

ИШБОЪ а. اشباع 1. сер кардан; пур кардан; пуррагӣ; серӣ, сершудагӣ.

Ишбое, ки дар ин фавоид тақдим афтод, матбуъ аст. «*Равзат-ус-сафо*»

Бар хогири ман гузашт, ки онро тарҷима карда
ояд ва дар басти сухан ва кашфи ишороти он ишбое
равад. «*Калила ва Димна*»

2. *адш.* пурра талаффуз кардани садонокхон кўтоҳ.

ИШВА а. عشوه ноз, карашма, нозу карашма, ғамза.

Қоми ҷонрост ба бозори ғамат сад талхӣ,
Қи ба як ишваи ширин нахаридӣ аз мо. *Ҳилолӣ*

◇ **ишва хўрдан** мафтун шудан, ошиқ шудан; ба нозу карашма фирефта шудан.

Абдумалик ин ишва бихўрд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ИШВАГАР گوشه گر нозу карашмакунанда, шўху дилфи-
реб.

Маҳи ишвагар офтоби Тироз,
Бути қандлаб, дилбари дилнавоз. *Ҳочу*
Гар меҳнати ман нест, касеро сухане нест,
Мисли ту буге ишвагаре нест касеро. *Фузулӣ*

ИШВАДЕҲ عشوده ишвагар, касе, ки бо нозу карашма касеро фиреб медиҳад.

В-он, ки шуд аз ишвадеҳон ишвахар,
Чун бути кўр аст ба кўроб-дар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИШВАКЕШ عشوه كيش қасе, ки бисёр нозу ишва мекунад.

Қасе, ки дил ба вафои ту ишвакеш ниҳод,
Ҳазор доғи надомат ба ҷони хеш ниҳод. *Урфӣ*

ИШВАСОЗ عشوساز ишвакунанда; маҷ. дилфиреб, дил-
рабо.

То чашми ишвасози ту меҳмони фитна аст,
Ширин табассумат намаки хони фитна аст. *Урфӣ*

◇ (ин) санами ишвасоз киноя аз дунёи пурфиребу
ҳила.

Ҳафту нўҳи ин санами ишвасоз
Тифлфиреб омаду барнонавоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИШВАХАР||ИШВАХЎР عشوه خور қасе, ки ба нозу караш-
ма фирефта мешавад.

В-он, ки шуд аз ишвадеҳон ишвахар,
Чун бути кўр аст ба кўроб-дар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИШГАРФ اشگرف *шакли дигари шигарф.*

Қиссаи он обгир аст, эй ануд,
Қи дар ӯ се моҳии ишгарф буд. *Румӣ*

ИШКАМ اشکم *шакли дигари шикам.*

Ишками холи бувад зиндони дев,
К-аш ғами нон монеъ аст аз макру рев. *Румӣ*

ИШКАНА اشكنه 1. шурбо аз оби холиси гушт, ки нон
пора карда меҳўранд.

Хўрда монандаи ғамшўбон,
Аз паи ишкана ғами хубон. *Мунир*

2. номи навои мусиқӣ.

Мутрибон соат ба соат бар бинои зеру бам
Гоҳ сарвистон зананд имрўз, гоҳе Ишкана.*

ИШКАНЧ اشكنج *шакли дигари шиканч.*

ИШКАНЧА а. اشكنجه *шакли дигари шиканча.*

ИШКАРА||ИШКИРА اشكره паррандаи шикорӣ аз ҷинси
боша; умуман мурғи шикорӣ.

Ишкараро аз паи ҷавқи куланг
Ҳаст ҷу овезиши қассоб чанг. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИШКЕЛ اشكيل *ниг. ишқол* 2.

ИШКИРА اشكره *ниг. ишқара.*

ИШКОЛ а. اشكال 1. мушкилӣ, сахтӣ, душворӣ.

Маро ишқоле дар хотир афтодааст ва меҳоҳам,
ки ту онро ҳал кунӣ. *Авфӣ*

2. банд, завлона, расан.

Хотир орад бас шикол ин ҷову лек
Бигсалад ишқолро устури нек. *Румӣ*

ИШКОР اشكار *шакли дигари шикор.*

ИШКОРӢ اشكارى 1. мансуб ба ишқор; 2. шикорчӣ, мер-
ган; 3. сайд, ҷоввари шикоршаванда, наҳчир.

Ишқорни ҳақ бош, маҷу ҳеч шикоре,
Қ-ишқорини ту бози аҷал бозситонад.

Шамси Табрезӣ

ИШКӮХИДАН اشکوخیدن *шакли дигари шикӯхидан.*

ИШМОМ *a.* اشمام *грам.* лаби кардани ҳарфҳо (садоҳо)-и

«у» ва «и» дар вақти талаффуз.

То ҳамза идғом оварад,
Дар ҳарф ишмом оварад. *Ломей*

ИШНОБ اشتاب *шиновар, оббоз.*

Заминро хун чунон ғарқоб мекард,
Ки моҳии замин ишноб мекард. *Аттор*

ИШНУДАНИ اشنودنى *шакли дигари шунудани.*

На бинвиштани буд, на бинмудани,
На бархондани буд, ишнудани. *Фирдавси*

ИШО I *a.* عشاء **1.** аввали торикӣ, он вақт, ки аз фуру рафтани офтоб то нисфи шаб аст.

Як ҷамоа раққосоҳо баъд аз ишо ба ҳарамсарой назди қадбонуҳои хоса даровард. *Аҳмади Дониш*
2. *д.* намози шаб, намози хуфтан.

Яке таҳримаи ишо баста ва дигаре мунтазири ашо нишаста, ҳаргиз ин бад-он кай монад. *Саъдӣ*

ИШО II *a.* عيشа *тиб.* қароргоҳи ҷанин дар шиками модар.

Ба покӣ Марьям аз тазвичи Юсуф,
Ба дурӣ Исӣ аз пайванди ишо. *Ҳоқонӣ*

ИШОА||ИШОАТ *a.* اشاعة||اشاعة паҳн кардан; ошкор гардондан, овоза паҳн кардан; фош кардан.

Ва ҳар роз, ки солисе бар он маҳрам нашавад,
Ҳароина аз ишоат масун монад.

«Калила ва Димна»

... Ба ифозаи хайрот ва ишоаи ҳасанот мақрун дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

ишоаи ақозиб хабарҳои дуруғ паҳн кардан.

ИШОРА||ИШОРАТ *a.* اشاره||اشارات **1.** имо; бо чашм, ангишт ва ғ. чизеро нишон додан.

Талқини дарси аҳли назар як ишорат аст,
Қардам ишоратею муқаррар намекунам. *Ҳофиз*

... Ишора ба камфурсатии ин ҷаҳон аст ва бе-саботии он. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* нишондод; фармон, амр.

Наздикии хоҷаи бузург бояд рафт ва бар ишорати вай кор кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ишорат фармудан а) нишон додан; б) амр додан, фармон додан.

Подшоҳ ба қуштани асире ишорат фармуд.

Саъдӣ

Маро ба сабр ишорат фармуд. *Авфӣ*

◇ **ишораи аъло** ҳукм, фармон.

Агар ишораи аъло шавад, ба ҳафт тумони Бухоро ба ҳар таноб замин ду танга ҷаъл бифармоянд.

Аҳмади Дониш

ИШОРОТ *a.* اشارات **ҷамъ 1.** *ҷ.* ишора||ишорат; **2.** номи китоби Ибни Сино дар фалсафа.

ИШПЕХТАН||ИШПУХТАН اشپيختن||اشپوختن *пошидан, афшондан, пароканда кардан.*

ИШРАТ *a.* عشرت бо ҳамдигар бо хушӣ ва хушдилия зин-

дагонӣ кардан; бо хушию хурсандӣ зиндагӣ кардан; хушдилия, шодӣ.

Хуш дор дил ба ишрату шодӣ, ки дар ҷаҳон
То мо хушему ишрати мо хуш, ҷаҳон хуш аст.

Адиб Собир

Маро даврон агар то рӯзи маҳшар медиҳад мӯҳлат,
Ба худ май нӯшаму монанди гулҳо мекунам ишрат. *Сайидо*

ИШРАТГОҲ||ИШРАТГАҲ عشرتگاه||عشرت گه *ҷои ишрат, маҳалли хурсандӣ.*

Ҳеч мурғ андар ҳама олам набуд,
Қ-андар он ишратгаҳе хуррам набуд. *Ҷомӣ*

ИШРАТСАРО عشرت سرا *хонаи хушӣ, ҷои хушгузаронӣ;*

◇ **ин ишратсаро** *киноя аз дувъё.*

Дил заифу ғам қавӣ, танҳо дар ин ишратсаро,
Вой гар, Маҳфӣ, набудӣ сабр ҳамзонии мо!

Маҳфӣ

ИШРАТСУРӮШ عشرتسروش *хурсандиовар, шодкунанда, фараҳбахш.*

Саҳоби тараб баҳри гулзорҷуш,
Дами қулқулаш раъди ишратсурӯш. *Бедил*

ИШРАТХОНА عشرتخانه *ниг.* ишратсаро.

ИШРОК *a.* اشراك **1.** шарик кардан касеро дар коре;

2. *д.* ба худо шарик овардан, худоро шарикдор пиндоштан.

ИШРОФ *a.* اشراف **1.** боло шудан; аз боло ба поён нигоҳ кардан; **2.** мушарраф кардан; сардор кардан, соҳиби мақому мартаба кардан; рутбаи олий, сардорӣ.

Булфатхро понсад ҷуб бизаданд ва ишрофи Балхро, ки бад-у дода буданд, бозситаданд.

«Таърихи Байҳақӣ»

ИШРОҚ *a.* اشراق *дурахшидан, равшан шудан; баромадани офтоб, тулуъи офтоб.*

Лақаб ниханд, бале, офтобро соя,
Чу аз сарофати ишроқи худ шавад нозил. *Ҷомӣ*

Саҳар то ишроқ ба фароғат дар хоб бошанд.

Аҳмади Дониш

ИШРОҚИЁН||ИШРОҚИОН اشراقيان||اشراقيون *пайравони фалсафани ишроқ; саромади ишроқиёни Ғарб Афлотун мебошад ва Букрот низ мансуб ба ин гуруҳ аст; дар Шарқ саромади ишроқиён шайх Шаҳобуддини Саҳравардӣ маъруф ба шайхи Мақтул (охири асри XII ва аввали XIII) ва муаллифи китобҳои «Ҳикмат-ул-ишроқ», «Талвихот» ва ғ. мебошад.*

Машшоиён агар дар рикоби у раванд, зикҳи саодат ва ишроқиён агар дар... анвори у шаванд, ҳаббазо истифодат. *«Ҳизонаи омира»*

Даръёб файзи суҳбати ишроқиён, ки зуд
Чун буи гул зи кисаи гулзор мераванд. *Соиб*

ИШТИБОҲ *a.* اشتباه **1.** монанд шудани ду чиз ба якдигар.

Фалакӣ, маҳӣ, надонам, ба чӣ куньятат бихонам, Ба кадом чинс гуям, ки ту иштибоҳ дорӣ. *Саъдӣ*

2. шубҳа, шак.

Асҳоби маҷлис дубора хандон шуданд ва у ҳанӯз дар иштибоҳ буд. *Садри Зиё*

3. сахв, хато.

... Ва ҳар гоҳ, ки дар он иштибоҳе афтод, идроки маонӣ мумкин нагардад. «*Калила ва Димна*»

Барзанад бар пот наъле з-иштибоҳ, Ки бимонӣ ту зи дарди он зи роҳ. *Румӣ*

ИШТИДОД *a.* اشتداد шиддат, тундӣ, сахтӣ.

Руз ба руз мараз иштидод меёфт.

«*Таърихи Фариишта*»

Султон дар овони шито ва иштидоди барду сармо азимат... фармуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ИШТИЁҚ *a.* اشتياق шавқмандӣ ва орзумандии қавӣ.

Миёнат як сари мӯй асту чон дар иштиёқи у, Биё, эй чони муштоқон, фидои ҳар сари мӯят. *Ҳилолӣ*

ИШТИМОЛ *a.* اشتمال шомил шудан, дар бар гирифтан, чизеро гирдогирд фаро гирифтан; фарогирӣ; **иштимол бар чизе доштан** шомили чизе будан, дар бар гирифтан чизеро.

Ин нусха иштимол бар ақсоми суҳан дорад, лекин муродиф нест. «*Хизонаи омира*»

ИШТИОЛ *a.* اشتعال 1. барафрӯхтан, шӯғлавар шудани оташ; даргирифтан, афрӯзиш.

Оташи ғзаби шавҳарро иштиол дод. *Авфӣ*
Доғе ба дил ниҳод, ки чун шамъи оташин
Аз дил забона дод, ба сар иштиол ёфт. *Шоҳин*

2. маҷ. сафед шудани мӯй.

ИШТИРО *a.* اشترا харидан ва фурухтан; харидуфуруш.

Китобфуруше девони у муҳтави бар қасоид ва ғайруҳо овард ва ба маърази иштиро дармад. «*Хизонаи омира*»

ИШТИРОҚ *a.* اشتراك ба якдигар шарик шудан, ҳамроҳ шудан, шароқат доштан; шарикӣ, ҳамроҳӣ.

Мардумоне, ки эшонро дидори борик нест, пиндоранд, ки лафзи ҳастӣ бар ин даҳ чиз бо иштироки исм афтад. *Ибни Сино*

Қамтар ихтилоф дар мобайни Ҳочихон, ки бародари айнии Норбутахон буд, афтода, ширкат ва иштирок воқеъ гардид. «*Шаҳномаи Фарғона*»

ИШТИҒОЛ *a.* اشتغال шӯғларзӣ, ба коре машғул шудан, ба коре пардохтан, саргарм будан ба коре, машғулӣ.

З-он беҳудам, ки ошиқӣ содиқ набошадаш
Парвои нафси хештан аз иштиғоли дӯст. *Саъдӣ*

Савлат чанде дар Кобул ҳам ба касби камол иштиғол намуд. *Садри Зиё*

иштиғол доштан машғул будан.

Амир Муҳаммад гуфт, ки мавлоно Дарвеш дар чӣ коранд ва ба чӣ муҳим иштиғол доранд?

Восифӣ

Маъмун ба шароб хурдан иштиғол дошт.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИШТИҚОҚ *a.* اشتقاق 1. *грам.* сохтани калимае аз калиман дигар; калимасозӣ; *маҷ.* баромадан, ҳосил шудан.

Ҳам бад-он раҳ, к-иштиқоқи «феъл» аз «фоил» бувад,

Чарху саъд аз куньяту номи ту гиранд иштиқоқ. *Манучехрӣ*

2. *адш.* яке аз санъатҳои бадеи лафзиест, ки нави-санда якчанд калимаро зикр мекунад, ки аз як реша гирифта шудаанд, чунончи дар мисоли зерин:

Ҳ а к и м он кас, ки ҳ и к м а т нек донад,
Суҳан м у ҳ к а м ба ҳ у к м и хеш ронад.

«*Фарҳанги Дабиристонӣ*»

Ғазоириро қуввати комил дар фанни шоирӣ ҳаст, хусусан дар санъати иғроқ ва иштиқоқ.

«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

ИШТИҲО *a.* اشتها майлу рағбат ба хуроқ; *маҷ.* майл ва орзуи чизе.

Чу шуд вақти таому бӯи раъған

Димоғи иштиҳоро кард равшан... *Нозим*

Қадам [духтар], ки баъд аз дидан марғуби раъи амир бошад, ба ҳамин иштиҳо занашӯй мунъақид мегардад. *Аҳмади Дониш*

иштиҳои қозгир киноя аз майли қавӣ ба хуроқ.

Зи бози тезчанги иштиҳон қозгири мо

Халосӣ нест дар саҳрон лаълӣ мурғи биръёнро.

Савдо

ИШТИҲОР *a.* اشتها 1. шӯҳрат ёфтан, машҳур шудан, овоза пайдо кардан; шӯҳрат.

Чунин ҳазратеро бад-ин иштиҳор

Набошад зиён аз чу ман шоире. *Манучехрӣ*

Султон Ҷалолитдин... яке аз муқаррабони худро, ки ба Айнулмулк иштиҳор дошт, пеши Шамсуддиншоҳ фиристод. «*Таърихи Фариишта*»

2. паҳн шудан, шоеъ шудан; овоза шудан.

Ин хабар дар шаҳр иштиҳор ёфт.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИШТОБ اشتاب *шакли дигари шитоб.*

Нишастанд бар нарм реги кабуд,

Ба иштоб хӯрданд он чӣ ки буд. (1) *Фирдавсӣ*

Гуфтанд: Чӣ иштоб аст? Гуфт: Ин лашкар, ки бар дари шаҳр аст, мунтазири мананд. (1) *Аттор*

ИШҶОҚ *a.* اشتقاق шафқат кардан, шафқат варзидан, меҳрубонӣ кардан; шафқат, меҳрубонӣ.

Ин ишҷоқ, ки ту дар ҳаққи ман кардӣ, ҳеҷ кас дар ҳаққи фарзанди сулбӣ накунад. *Авфӣ*

ИШЪОЛ *a.* اشعال афрӯхтани оташ, даргирондан, алов кардан.

ИШЪОР *a.* اشعار огоҳ кардан, хабардор кардан, огоҳӣ додан; огоҳӣ, хабар.

Аммо тумори илтифот бе риё ба ишъори ин мазомин хатм гардонид... *Бедил*

ИШҚ *a.* عشق ҳисси дилбастагӣ ва дӯстдорӣ аз ҳад зиёд ба чизе ё ба касе, муҳаббат, шефтагӣ.

Падид ояд он гоҳ борику зард,

Чу пушти касе, к-у ғами ишқ хард. *Фирдавсӣ*

Эй бародар, ишқ савдое хуш аст,
 Дузах андар ошиқӣ ҷое хуш аст, *Анварӣ*
 ишқи комил ишқи пурра, ишқи бенуқсон.
 Ба ҳар водӣ ба зури ишқи комил
 Ба сайри ғам зада сарпанҷан дил. *Мулҳайм*

❖ ишқи маҷозӣ дар тасаввуф — ишқ ба ин дунёе ва ба алоқаҳои дунёвӣ, ки ба ақидаи суфиён ҳама манҳум буда, ишқи ҳақиқӣ фақат дар он дунёе мебошад.

Мадеҳ чун булҳавас дар сина ҷо ишқи маҷозиро,
 Мақун бо маъсият олуда домони намозиро. *Сайидо*
 ишқи ҳақиқӣ дар тасаввуф — ишқи илоҳӣ, ишқи худо ва ҳар чӣ ба он дунёе алоқа дорад ва суфиён онро ба ишқи ин дунёе, ки гӯё ишқи маҷозист, муқобил мегузошанд; ишқ бохтан (ё варзидан) ошиқӣ варзидан, муҳаббат намудан.

Бинишину бо ғами ту созам,
 Пинҳон зи ту бо ту ишқ бозам. *Ҷомӣ*
 Манам, ки шӯҳраи шаҳрам ба ишқ варзидан,
 Манам, ки дида наёлудаам ба бад дидан. *Ҳофиз*

ИШҚАНДЕШ عشق اندیش он кӣ ҳамеша аз ишқу муҳаббат фикр мекунад ва фикри дигаре ба хотираш намегузарад.

Ман зи баҳрат дӯст дорам ҷони ишқандешро,
 К-аз сағони кунӣ кардам дили дарвешро.

Хисрави Деҳлавӣ

ИШҚБОЗ عشق باز касе, ки ба коре ё чизе дилбастагии аз ҳад афзун дорад, ошиқ.

Ту, ки дар банди хештан бошӣ,
 Ишқбозе дуруғзан бошӣ. *Саъдӣ*

ИШҚБОЗӢ عشق بازی дилбастагӣ, ошиқӣ, ишқварзӣ.

Лайлию нишоти сарфарозӣ,
 Мачнуну бисоти ишқбозӣ. *Ҳилолӣ*

ИШҚГАРӢ عشق گری ишқварзӣ, ишқбозӣ.

Ишқгарӣ мекунад лаъли туву турфа он-к!
 Ақл ҷу, Ҳоқонӣ, ишвагарӣ мекунад. *Ҳоқонӣ*

ИШҚДОН عشق دان он кӣ қадри ишқро медонад.

Бикшо садаф, яъне даҳан, афшон гуҳар, яъне суҳан,
 Пинҳон мақун яъне зи ман бо ишқдонӣ кистӣ?

Ҳоқонӣ

ИШҚНАВОЗӢ عشق نوازی ишқпарварӣ, ишқпарастӣ.

Румузи ишқнавозӣ на кори ҳар мурғест,
 Биёву ту гули ин булбули ғазалхон бош! *Ҳофиз*

ИШҚОИН عشق آيين ошиқ, ишқпеша.

Дӯст бедору марди ишқоин
 Сари роҳат ниҳода бар боли. *Ҷомӣ*

ИШҚОМАЗ عشق آميز ошиқона, бо муҳаббат.

Нуктаҳо гуфт ҷумла ишқомез,
 Байтҳо хонд ҷумла шавқангез. *Ҷомӣ*

ИШҚПАРАСТ عشق پرست ошиқ, ишқпеша.

Ёр хушбӯру марди ишқпараст
 Хуфта дар хобгоҳи ишрат маст. *Ҷомӣ*

ИШҚСАРО عشق سرا ҷои ишқбозӣ, хилватгоҳи ошиқон.

Мастони маи ишқсаро сар аз пой надонанд,
 Дар чист дар ин ходиса девор кадом аст?

Ибни Ямин

ИШҲОД *a.* اشهاد шаҳодат додан; гувоҳ овардан.

Мудаббир, ки ишҳод мекунад ба ҳар хучҷате, ки тамом гувоҳ кунад, ним динори роиҷ бистонад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИҒВО *a.* اغوا гумроҳ кардан, аз роҳ задан, фиреб додан; ба маслиҳати нораво ба корҳои бад барангехтан.

Тоифае аз эшон дар саводи Куфа пайдо шуданд ва халқро иғво мекунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳеч гоҳе нашудаст ин, ки ба иғвои рақиб
 Ҳар кучо дида маро, арбада оғоз накард. *Шоҳин*

ИҒЛОҚ *a.* اغلاق 1. бастан, пӯшидан, мас. дарро.

Мучиби иғлоқи дуруб хавфи эҳрок аст.

«Равзат-ус-сафо»

2. душворӣ, мушкилӣ, дарҳам печидагӣ, муғлақӣ.
 Аз айби ибҳому иғлоқ дур ва наздик ба сарҳадди вузӯху зуҳур. *«Равзат-ус-сафо»*

ИҒМОЗ I *a.* اغماز тухмат кардан, ғаммозӣ кардан; бадзабонӣ, бадгӯӣ.

Пас дабир бояд... ба таҳсин ва тақбеҳи асҳоби ағроз ва арбоби иғмоз илтифот накунад.

«Оини ниғориш»

ИҒМОЗ II *a.* اغماض чашмпӯшӣ кардан, худро ба нодонӣ задан, тағофул кардан; бепарвоӣ варзидан.

Ҳар кор, ки ба қасди нақзи аҳд мансуб набошад, маҷоли таҷовуз ва иғмоз фарох бошад.

«Қалила ва Димна»

Ин суҳан бишнид ва иғмоз фармуд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ИҒСОТ *a.* اغاثت ба фаръеди касе расидан; фаръедрасӣ.

Суҳан ба нияти ионати мазлумон ва иғсоати малхуфон бояд гуфт. *Авфӣ*

Ҳиммат бар... ионату иғсоати малхуф масруф медошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИҒРО *a.* اغرا барангехтан, таҳрик кардан, шурондан; таҳрик, барангезиш.

Димна аз иғрои шер бипардохт ва донист, ки ба дами ӯ оташи фитна боло гирифт.

«Қалила ва Димна»

Ҷамъе аз ботилияро иғро ва иғво намуда, то ноғох ба қатли ӯ мубодарат намуданд.

«Равзат-ус-сафо»

ИҒРОҚ *a.* اغراق 1. ғарқ кардан, ғутондан; 2. муболиға кардан, зиёдаравӣ дар таъриф ё танқиди касе; муболиға; муболиға дар гуфтор ва дар амал.

3-оби чашмат гашт тӯфони дигар зоҳир, Камол,
 Нест иғроқе дар ин маънӣ, баёни воқеъ аст.

Камоли Хучандӣ

ИҒТИМОМ *a.* اغتمام андӯхгин шудан, ғамгин шудан.

ИҒТИНОМ *a.* اغتمام ғанимат шумурдан, ғанимат донистан чизеро.

ИҒТИРОБ *a.* اغتراب аз диёри худ дур шудан, ғарибу мусофир шудан.

Ҳар набианд ҳеч Ҳиндустон ба хоб,
 Ҳар зи Ҳиндустон накардаст иғтироб. *Румӣ*

ИҒТИСОЛ *a.* اغتسال ғусл қардан, шустушу қардан, об-бозӣ қардан; ғусл; шустушу, оббозӣ.

[Сукрот] дар хона рафт ва ба иғтисол машғул шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ИҒТИФОР *a.* اغتفار мағфират, бахшоиш, омурзиш.

Гар надонӣ ин гунахро з-эътибор,
Зуд зорӣ кун, талаб кун иғтифор. *Румӣ*

ИҒТИШОШ *a.* اغتشاش дарҳаму барҳам шудан, ошуфта шудан; шүридан; фитнес, шүриш, балво.

ИҒФОЛ *a.* اغفال ғофил қардан, ба ғафлат андохтан; ғафлат, беҳабарӣ.

Саъй ва иҷтиҳоди балеғ бояд намуд ва эҳмолу иғфолро маҷол надодан. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ИҚБЕЛ *a.* اقبيل имолаи иқбол.

Кунунам, ки дар панҷа иқбел нест,
Намад пешни тирам кам аз бел нест. *Саъдӣ*

ИҚБОЛ *a.* اقبال 1. пеш омадан; рӯ овардан ба чизе.

Зи иқболи ғамат з-он гуна шодам,
Ки ҳеҷ аз шодии кас нест ёдам. *Хисрави Деҳлавӣ*
иқбол намудан рӯ овардан, пеш омадан.

Давлат ва иқбол ба сояи у иқбол намоянд. *Авфӣ*
2. бахт, толеъ, саодат, саодатмандӣ; муқобили идбор.
Ба нируи иқболу бахту умед
Бад-ин орзу аз ту хоҳам расид. *Савдо*
Андар паи иқболи ту идбор муҳайёст,
Шоми ғами ҳичрони ту аз субҳи висол аст.

Туғрал

ИҚБОЛНОК اقبالنك хушбахт, саодатманд.

Хок аз ҳамсоягин ҷисми пок
Чун мушарраф омаду иқболнок... *Румӣ*

ИҚД *a.* عقد гарданбанд, сангҳои қиматбаҳои ба ришта кашада; тавқ, шадда, зеби гардан.

Он иқди марворидро ба саррофе фурухтам.

Авфӣ

◇ иқди Сурайё галаситораи Парвин.

Ҷазал гуфтиву дур суфтӣ, биёву хуш бихон, Ҳофиз,
Ки бар назми ту афшонад фалак иқди Сурайёро.
Ҳофиз

Намудам он қадар тамҳиди сомони сухан, Туғрал,
Ба гӯши шохиди маъний кунам иқди Сурайёро.

Туғрал

иқди лўълў бар шакар задан ба сухан даромадан.

В-аз он пас иқди лўълў бар шакар зад,
Ба уннобу табарзад бонг барзад. *Низомӣ*

ИҚДОМ *a.* اقدام 1. кушиш, кушиши босабот.

Дода Миррихаш аз барои хатар
Маҷду иқдому азму зӯру зафар. *Саной*

Иқдом бар адлу ростӣ маро арзонӣ фармуд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. қадам гузоштан дар коре; иқдом намудан қадам мондан дар коре, ба коре даромадан, шуруъ намудан ба коре.

Баъд аз ин касе бар ин бедабӣ иқдом нанамояд.
Авфӣ

Ҳар чӣ бад-он ишора кунӣ, иқдом намоям.

Аҳмади Дониш

ИҚЛИД *a.* اقليد *шакли арабишудаи* калид.

Зи Иқлидус иқлидаш омад ба даст,
Тилисмоти ганҷи «Маҷастӣ» шикаст. (1) *Ҷомӣ*

ИҚЛИМ ю. اقليم кишвар, мамлакат, вилоят; минтақае аз кураи замин; аз рӯи тақсмоти ҷуғрофиёни қадим ҳафтъяки рубъи маскун, ки аз ҷиҳати обу ҳаво аз минтақаҳои дигар фарқ дорад.

Даррасиданд то ба иқлиме,
Ки аз у буд мулкашон нима. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ва замин муҳасир ба панҷ иқлим аст, назар ба тақсими фарангӣ. *Аҳмади Дониш*

◇ иқлими вучуд киноя аз олами ҳастӣ.

Ҳофиз аз баҳри ту омад сӯи иқлими вучуд,
Қадаме неҳ ба видоаш, ки равон хоҳад шуд.

Ҳофиз

ИҚЛИМГИР اقليم گير кишваргир, ҷаҳонгир.

Султони мамолики суҳаншиносӣ ҳаким Фирдавсии Тӯси китоби «Шоҳнома»-и манзум ба исми подшоҳи иқлимгир Султон Маҳмуди ғозӣ... аз баҳри бекарон ба соҳили баён оварда. «*Фатҳнома*»

ИҚЛИМГИРӢ اقليم گيرى кишварситонӣ, ҷаҳонгирӣ, ҷаҳонкушӣ.

Сикандар, шаҳаншоҳи иқлими роз,
Ба иқлимгирӣ чу шуд сарфароз... *Ҷомӣ*

ИҚЛИМИЁ *a.* اقليميا хилт ва резае, ки пас аз гудохтани зару сим дар тағи зарф мемонад.

ИҚНОЪ *a.* اقناع қаноатманд намудан, қонеъ қардан, розӣ қардан, хурсанд гардондан, хушнуд қардан.

Мумориси саноати назар донанд, ки ин низ иқноъ аст. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ИҚОБ *a.* عقاب азоб, шиканҷа, озор; укубат; сазои гуноҳи касеро додан, муҷозот.

Сутури ман ба чунин шаб ҳамесипард раҳе,
Раҳе хушу сабукоҳангу бебалову иқоб. *Муиззӣ*

Ҳалолро ҳисоб лозим асту ҳаромро иқоб. *Ҷомӣ*

ИҚОЛ *a.* عقال-ресмоне, ки бо он пой шугурро мебанданд; банд, побанд.

Бархостам ва иқоли шугур баркушодам. *Авфӣ*
Дилам ҳикояти занҷири зулфи ту бишунид,
Иқоли ақл бияфканд алҷунуни фунун.

Заҳири Форъобӣ

ИҚОЛА||ИҚОЛАТ *a.* اقاله||اقالت барҳам задани муомила, фасх ва вайрон қардани савдо ва баъӣ.

Моро дигар муомила бо ҳеҷ кас намонд,
Байъе, ки бо ҳузури ту қардам, иқолат аст.

Саъдӣ

Ҳасан кушқо ба манзараҳо дид, пурсид, ки ин аз онӣ кист? Гуфтанд: Он касе, ки байъ иқолат кунанд. *Аттот*

ИҚОМА||ИҚОМАТ *a.* اقامة||اقامت 1. дар ҷое мондан, истиқомат қардан, манзил доштан.

Чун руқъа бихонд, аз иқомат пушаймон шуд ва бозгашт. *Авфӣ*

Хоки раҳи он ёри сафаркарда биёред,
То чашии ҷаҳонбин кунамаш чои иқомат. *Ҳофиз*
иқомат қардан (ё намудан) сукунат доштан, зиндагӣ қардан.

[Муғулҳо] муддати моҳе дар он марҳала иқомат намуданд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

Чое чу гирдбод иқомат намекунам,
Азбаски ҳаст хона ба реги равон маро. *Сайидо*
2. ба чо овардан, ба амал овардан, иҷро қардан.

Аз барои иқомати нуск ба ҳаҷ омада буд. *Авфӣ*
◇ иқомаи байина овардани далел, бо далел исбот қардан.

Он мазлум аз иқомаи байина оқиз омад.

«Равзат-ус-сафо»

иқомати панҷрӯза киноя аз умри гузаранда, муваққат будани умр.

Бад-ин панҷрӯза иқомат маноз,

Ба андеша тадбири рафтани бисоз. *Саъдӣ*

иқомати хиём қардан хайма задан; иқомати шухуд овардан дар коре шоҳидҳо тайёр қардан овардан.

ИҚОМАТҚАДА اقامت كده қои истиқомат, маскан, истиқоматгоҳ, бошишгоҳ.

ИҚОН а. ايقان бовар кунондан; яқин ҳосил қардан; бовар, яқин.

То яқин гардад маро иқони ту
В-эътиқоди хуби бо бурҳони ту... *Румӣ*

Агар... бе иқон ва таяққун сабот кунам, ҳамчун он ҷоду бошам. *«Қалила ва Димна»*

ИҚОР а. عقرار обу замин, мулк, молу мулк, мулки ғайри манқул.

Охираш пурсид аз ҷору иқор,
Қ-ин зироатро кӣ овард обшор? *Румӣ*

Баъзе аз хомтамаон... амлоку иқори маврусии худро ҳам маҷҷонан дода наҷот металабид, муяссар намешуд. *Аҳмади Дониш*

ИҚОЪ а. ايفاع 1. ба ҳам андохтан, ба ҳам задан; 2. мус. ҳамоҳангӣ, якнавохтӣ, якнасақӣ дар оҳанг.

Шикқи аввалро илми таълиф хонанд ва сониро илми иқоъ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

3. воқеъ қардан, ба вуқӯъ овардан.

Султон Маҳмуд аз қабули ин маънӣ имтиноъ намуд, бинобар ин дар боби иқон сулҳ таваққуф воқеъ шуд. *«Таърихи Фариишта»*

ИҚРОР а. اقرار эътироф қардан, дуруст ва рост шуморидан, бо гуфтори ошкор собит қардан чизеро барои худ ё барои дигарон.

Теги ту гуфт: Ман бибурам беҳи душманон.
Иқро қард ақл, ки ин кор кори уст.

Убайди Зоконӣ

Пардаи зулф агар аз руҳи худ бардорад,
Қофири бугқада иқро намудан гирад.

Ибни Ямин

иқрои шикаста эътирофи нопойдор, иқрои нодуруст.

Диле дорам чу иқрои шикаста

Дурусташ кун ба гуфтори шикаста. *Ваҳид*

иқро будан ба касе, чизе касе ё чизеро эътироф қардан.

Шамсиддин-маҳдум аз роҳи ғуруре ки дошт, ба касе иқро набуд. *Садрӣ Зиё*

иқро овардан эътироф қардан, қоиладар шудан.

Хуш он вақту хуш он соат, ки он зулфи гиреҳбандаш
Бидуздиди чунон дилҳо, ки хасм иқро меовард.
Ҳофиз

ИҚТИБОС а. اقتباس 1. адш. барои далел матлаберо аз Қуръон ё ҳадис гирифта, дар гуфтор ва матни худ дохил қардан бе ишорат ба сарчашма.

Он ду рухро чомеи оёти зебой шинос,
Хубрӯён қарда з-он чо ояти ҳусн иқтибос. *Чомӣ*
2. гирифтани дониш аз касе ё китобе; фондამанд шудан аз касе ё чизе, қасб қардан, ҳосил намудан чизеро аз касе ё чизе.

Аз фавоиди улуми вай иқтибос намоянд. *Авфӣ*

Қай ба ҳар чашме назарбозон тамошояш кунанд,
Ҳам магар нур иқтибос аз рӯи зебоаш кунанд!
Соиб

ИҚТИДО а. اقتدا 1. пайравӣ қардан, тақлид қардан, дар коре тобеи касе шудан; пайравӣ, тақлид.

Агар бунафша ба зулфи ту иқтидо кунанд,
Ҳазор гуна дар ӯ банду чину тоб астӣ.

Адиб Собир

Некбахт он тавонад буд, ки тақаббул ва иқтидо ба хирадмандон ва муқбилон воҷиб бинад.

«Қалила ва Димна»

2. д. пайравӣ ба имом дар вақти намоз.

Шуд рӯи дӯст қиблаи мо, ку имоми шаҳр,
То дар намози хеш ба мо иқтидо кунанд. *Чомӣ*

ИҚТИДОР а. اقتدار қувват ёфтан, қудрат доштан; қудрат, тавоноӣ.

Султон Маҳмуд зимомии салтанат ба кафи иқтидор овард. *«Таърихи Фариишта»*

Қордоронаш бо вучуди иқтидор ва эътибор аз вай [амир] озурдахотир ва безор хоҳанд гашт.

Садрӣ Зиё

ИҚТИЗО а. اقتضا талаб қардан, дархост қардан, хоҳиш қардан, тақозо қардан; дархост ва талаб.

Неши ақраб на аз пай кин аст,
Иқтизон табияташ ин аст. *Саъдӣ*

иқтизо (-и чизе) доштан талаб қардан ва тақозо намудан чизеро.

То баҳор иқтизон шӯҳи дошт,
Айш мечиду орзу мекошт. *Бедил*

иқтизо (-и чизе) қардан (ё фармудан) дархост қардан, талаб қардан.

Пас ҳикмати болиғаи ҷаҳондор... ин иқтизо қард, ки ҷаҳон гоҳе обод бувад. *Аҳмади Дониш*

Иқтизон он фармуд, ки аз он китоби гиромӣ интихобе латиф баргирифта ояд. *«Ниғори дониш»*

ИҚТИНО а. اقتنا фароҳам овардан, ба даст даровардан, захира қардан.

Дар иқтинои макорим ба падари худ иқтидо қард.
Авфӣ

Ҷамоате... ба уқул ва тааммули бисёр дар улум ва маориф ва иқтиноӣ фазоил хавз менамоянд.
Насириддини Тӯӣ

ИҚТИНОС *a.* اقتناس 1. шикор кардан; 2. маҷ. асир кардан; асорат, асирӣ.

Кай диҳад зиндоние дар иқтинос
Марди зиндонии дигарро халос. *Румӣ*

ИҚТИРОБ *a.* اقتراب наздик омадан, ба ҳамдигар наздик шудан; наздикӣ.

Ахтари фарзонагиро бо дилаш ҳаст иқтирон,
Лашкари озодагиро бо кафаш ҳаст иқтироб. *Муиззӣ*

Эй Аёзи гашта фонӣ з-иқтироб
Ҳамчу ахтар дар шуои офтоб. *Румӣ*

ИҚТИРОЗ *a.* اقتراض қарз гирифтан аз касе, амонат гирифтани чизеро.

Пас мар-падид кардани натиҷа, овардани вайро
ду тартиб аст: якеро иқтироз гуянд ва якеро халаф. *Ибни Сино*

ИҚТИРОН *a.* اقتران 1. қарин шудан, дӯст шудан, ёр шудан, ёру ҳамдам шудан; наздикӣ, пайвастагӣ.

Бо оташат мувозана, бо хокат иртифоъ,
Бо ахтарат муқобала, бо обат иқтирон. *Манучехрӣ*

Намедонам, ки тавбаи ман ба иззии иҷобат иқти-
рон меёбад ё на. «*Равзат-ус-сафо*»

2. *нуч.* наздик шудани ду ё якчанд сайёра ба ҳамдигар.

Гар афганӣ ба ҳайати маҷмӯияш назар,
Гӯй ҳилолу бадр ба ҳам карда иқтирон. *Восифӣ*

ИҚТИРОҲ *a.* اقتراح хостан, талаб кардан; тақозо кардан; талаб, тақозо.

Наъраи муъзин, ки «хайя алалфалоҳ»,
Он фалоҳ, он зорӣ асту иқтироҳ. *Румӣ*

ИҚТИРОҲОТ *a.* اقتراحات ҷ. иқтироҳ.

Элчиёни қарохитой... зиёда аз ҳоли муқаррар
иқтироҳот ва мултамасот менамуданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИҚТИСОС *a.* اقتصار 1. кӯтоҳ кардан, кам кардан, кӯтоҳтар кардан; кӯтоҳӣ, ихтисор.

Гар иқтисор кард раҳӣ дар санои ту,
Ҳаст андар иқтисор варо эътизорҳо. *Ломей*

2. *маҷ.* қаноат кардан ба чизе, кифоя доништан, ик-
тифо кардан.

Ба муқтазои замон иқтисор кун, Саъдӣ,
Ки он чӣ гоёти ҷаҳди ту буд, кӯшидӣ. *Саъдӣ*

Ғаҳ ба бусе аз лаъли у шавад қонё,
Ғаҳ ба нуктае аз лаълаш иқтисор кунад.

Убайди Зоконӣ

ИҚТИФО *a.* اقتفا аз қафои касе рафтани, пайравӣ кардан; пайравӣ.

Ноқилон... дар... иқтифои осор... ба навъи ди-
гар майл мекунанд. «*Оини ниғориш*»

ИҚТИҲОМ *a.* اقتحام андеша накарда, кӯр-кӯрона ба кори
пурмашаққат даромадан, худро ба машаққат андохтан.

[Меҳмон] зоҳидро гуфт: Ин буд моёи иқтиҳомӣ
муш. «*Калила ва Димна*»

Наҷдат вусуқи нафс аст ба саботи худ, то дар
вақти иқтиҳомӣ ахтор ва ҳавонӣ ҷазз ба худ роҳ
надиҳад. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

ИҚТОЪ *a.* اقطاع 1. буридан, қитъа-қитъа кардан, замин-
ро қитъа-қитъа тақсим кардан; 2. *таър.* замин, деҳ ё
мулке, ки подшоҳони қадим ба вобастагони худ инъом
мекарданд.

Ва фароҳури мартаба ба ҳар як иқтоё муқаррар
намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

иқтоъ хӯрдан аз даромади иқтоъ рӯз гузарондан.

Гирифтам, ки худ хидмате кардаӣ,
На пайваста иқтои у хурдаӣ. *Саъдӣ*

ИҚТОЪДОР اقطاع دار касе, ки соҳиби иқтоъ аст; *ниғ.*
иқтоъ 2.

ИҲОБ *a.* اهاب пусти дабоғатнашуда, пусти ош додана-
шуда.

Чун сараш бибрид, шуд сӯи қас(с)об,
То иҳобаш барканад дар дам шитоб. *Румӣ*

ИҲОМ *a.* ايهام 1. дар шаққу гумон андохтан; 2. *адш.*
овардани калимае, ки ду маъно дорад — яке маъно
дур ва дигаре наздик, чунончи, дар мисоли зерин, ки
хонанда аз калимаи он дар назари аввал маънои ишо-
ратҷонишинро мефаҳмад, вале мақсади шоир маънои ди-
гари ин калима аст, ки ситорагармӣ ва ҷозибай хусн
мебошад:

Он ки мегӯянд он беҳтар зи ҳусн,
Ёри ман ин дораду он низ ҳам. *Ҳофиз*

ИҲОНАТ *a.* اهانт ҳақиру хор пиндоштан, хор кардан;
паст кардан; ҳақорат, таҳқир.

Ҳар чӣ бинӣ зи дӯстон, қарам аст,
Гар иҳонат кунанду гар эъзоз. *Саъдӣ*

Вуруди заъфу ихтилол ба ҳоли шахс аз иҳонату
таҳқир набувад. *Аҳмади Донии*

ИҲОТА||ИҲОТАТ *a.* احاطه||احاطت муҳосира, давродаври
чизеро гирифтани, гирди чизеро гирифтани.

Чу доғи лола ба ҳар ҷонибе, ки мегузарам,
Маро иҳота намудаст оташинрӯе. *Соиб*

ИҶБОС *a.* اجبار маҷбур кардан; ҷабру зулм кардан; ҷаб-
ру зӯр.

Ҳар кӣ дар феъли худ бувад мухтор,
Феъли у дур бошад аз иҷбор. *Ҷомӣ*

ИҶЛОЛ *a.* اجلال бузург доштан, бузургқадр гардонидан;
иззат кардан, эҳтиром кардан.

Чун Абуалӣ ба Бухоро расид, дар таахҳуду та-
фаққуд ва иҷлолу эҳроми қадрӣ у муболиғат рафт.
«*Тарҷимаи Яминӣ*»

Меҳиромад зи саропардан иҷлоли бутун,
То занад ҷилвақунон хайма ба сахрои зухур. *Ҷомӣ*

ИҶЛОС *a.* اجلاس нишондан; баҳам нишастан, анҷуман
кардан, гуфтугу кардан, маҷлис кардан.

Султон ба сабаби хабси Баҳодуршоҳ ва иҷдоси Аҳмадшоҳ аз Миёманчу сарғарон буд.

«*Таърихи Фаришта*»

ИЧМОЛ *a.* اجمال хулоса баровардан, ихтисор кардан, хулоса кардан, кутох кардан; *муқобили тафсил* 2.

Эй дафтари хусни туро фехрист хатту холҳо, Тафсилҳо пинҳон шуда дар пардаи иҷмолҳо. *Соиб*

ба тариқи иҷмол ба таври хулоса.

Нахуст дар таворих шурӯъ кунем ва ба тариқи иҷмол бигуем. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ИЧМОЪ *a.* اجماع 1. гирд овардан, чамъ кардан.

Мабош мурдаи таҳсили чоҳу молу матоъ, Ҳавосро мутафарриқ мақун ба ин иҷмоъ. *Бедил*

2. гирд омадан, чамъ омадан, иттифоқ кардани ҷамоат ба коре.

Халонкро чу некухоҳ гардад,
Ба иҷмои халонқ шоҳ гардад. *Низомӣ*

[Бумон гуфтанд]: То ҳар синфе аз аснофи мурғон муттафиқул-калима нашаванд, иҷмоъ ҳосил наёяд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ИЧОБ *a.* ايجاب *ниг.* эҷоб.

ИЧОБАТ *a.* اجابت 1. қабул кардан, пазируфтанд.

Иҷобат кард Хисрав, гуфт: Бархез,
Ту мерав, к-омадам ман аз қафо низ. *Низомӣ*

2. ҷавоб додан, посух додан.

Набишта буд, ки... бандаро имкони иҷобат муяссар нашавад. *Саъдӣ*

ИЧОЗА||ИЧОЗАТ *a.* اجازة||اجازت рухсат, изн.

Намедиханд иҷозат маро ба сайру сафар
Насими боди Мусаллову оби Рукнобод. *Ҳофиз*

Бидуни иҷозат аз падар он ягонаи давронро ба қатори мирзоёни худ таъин намуд. *Садри Зиё*

ИЧОЛА||ИЧОЛАТ *a.* عجاله||عجالت коре, ки бо ачала ва шитоб карда мешавад, шитобкорӣ.

ИЧОРА||ИЧОРАТ *a.* اجاره||اجارت ба музд додани хона ва ғ.; иҷораи муаҷҷала а) кироя кардан бо пардохти пешакии пули он; б) кироя кардан бо пардохти ҳаққи он бо мӯҳлат; иҷора додан мулкоро ба кироя додан; иҷора кардан мулкоро ба кироя гирифтанд.

Хучраст дилам ҳаққо, ишқи ту чу мустаҷир,
Ин хучра ба як бӯса то хашр иҷорат кун.

Муиззӣ

ИЧРО I *a.* اجرا 1. қорӣ кардан, равон кардан, ба ҷараён андохтан.

Истихроҷи обҳо ва иҷрои чашмаҳо ҳам у фармуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. маҷ. ба амал овардан, ба ҷо овардан.

Бояд ки низоми аҳли дувал дар ин давлат иҷро бошад. *Аҳмади Дониш*

ИЧРО II *аҷри* *ниг.* уҷро.

ИЧТИБО *a.* اجتبا баргузидан, интиҳоб кардан; гирифтанд; интиҳоб.

Хоби ом аст ину худ хоби хавос,
Бошад асли иҷтибову ихтисос. *Румӣ*

Шер... ҳар соат дар истифоъ ва иҷтибон вай меафзояд. «*Калила ва Димна*»

ИЧТИЗОБ *a.* اجتذاب ҷазб кардан, ба тарафи худ кашидан, ба худ кашидан.

Меъдаи хар қаҳ кашад дар иҷтизоб,
Меъдаи одам ҷазуби гандум, об. *Румӣ*

ИЧТИЛОБ *a.* اجتلاب кашидан, кашидан аз ҷое ба ҷое, кашонидан, кучонидан.

Эй мусофир, дил манеҳ бар манзиле,
Ки шавӣ хаста ба вақти иҷтилоб. *Шамси Табрезӣ*

ИЧТИМОЪ *a.* اجتماع чамъ шудан, гирд ва фароҳам омадан.

Ёд дорӣ он айёмро, ки бо ҳам иҷтимоъ доштем?
Авфӣ

Миёни шоҳу шукуфа хуш иҷтимое буд,
Ки санги тафриқа андохт дар миён жола. *Ҷомӣ*

ИЧТИНО *a.* اجتناب чидан, мева чидан аз дарахт.

Ҳар кас беҳи хушк кошт, ба иҷтинои самараташ бахраманд нагашт. «*Таърихи Ҷаҳонқушо*»

ИЧТИНОБ *a.* اجتناب парҳез кардан, канорагирӣ кардан, дури гузидан аз чизе ё коре.

Аз он ҷиҳат мардум эҳтироз ва иҷтиноб аз мусоҳабати ӯ менамуданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Хорбун пиндошт: Эҳтирози вай [шутур] аз захи синони ўст ва иҷтиноби вай аз тезии дандони ӯ. *Ҷомӣ*

иҷтиноб варзидан (ё фармудан) дури гузидан, парҳез кардан, канорагирӣ кардан аз чизе ё коре.

Лаб ба хуни қасон намеолуд
В-аз бадӣ иҷтиноб мефармуд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ИЧТИҲОД *a.* اجتهد 1. кӯшиш кардан, ҷидду ҷаҳд кардан, саҳт кӯшидан; кӯшиш, саъй, ҷаҳд, ҷидду ҷаҳд.

Умеди халос ба иҷтиҳоди мо медорад. *Авфӣ*

Як иноят беҳ зи сад гун иҷтиҳод,
Ҷаҳдро хавф аст аз сад гун фасод. *Румӣ*

иҷтиҳод овардан ҷидду ҷаҳд кардан, кӯшиш намудан.

Инҳо дар ин қазия иҷтиҳоди балеғ оварда, он тадбирро ба камол ёфтанд. *Аҳмади Дониш*

2. д. дарк кардан, даръёфтани масъалаҳои шаръӣ бо муқоиса аз Қуръон, ҳадис ва ривоятҳо; расидан ба дараҷаи донишмандӣ дар илми фикҳ, мучтаҳид шудан.

Бояд... иҷтиҳоди ӯ дар илм шоеъ бошад.

«*Калила ва Димна*»

ИЧҲОФ *a.* احفاف зиёдаравӣ кардан, аз ҳадди эътидол гузаштан; ситам кардан, зулм кардан; зулм, зурӣ, ситам.

Фармон дод, то уммол ва асҳоби ашғол тариқи инсоф маслуқ дошта ва даст аз ҷавру иҷҳоф кашада... «*Раъзат-ус-сафо*»

К

К ҳарфи дувоздахӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алиф-
бои арабии тоҷикӣ — ҳарфи ك; *ниг.* коф.

К = ك *шакли кӯтоҳшудаи пайвандаки ки.*

Соқӣ, гузин бодаву май хӯр ба бонги зер,
К-аз кишт сор ноладу аз боғ андалеб. *Рӯдакӣ*
Кунун к-омадӣ, кори мардон бубин,
На гоҳи фиреб асту рӯзи камин. *Фирдавсӣ*
Чонам он рӯз рафт, к-ам рухат омад ба пеш,
Ё раб, ин рӯз беш пеш наёяд маро.

Хисрави Деҳлавӣ

КААН *а.* كان : каан лам якун мисли ин, ки ҳеч набу-
дааст; каан лам якун ангоштан (*ё* пиндоштан) нобуда
ҳисоб кардан; ба эътибор нагирифтан.

Фармони маро каан лам якун ангоштай.
«Равзат-ус-сафо»

КАБ||КАП *к*ب||кб даҳон, даруни даҳон.

Кунад дуои шаҳи комрон Абуисҳоқ,
Дили халоиқ дар синаву забон дар каб.
Шамси Фахрӣ

КАБА||КУБА||КУББА *к*به шох, каду ё шишаи ҳаҷомат
(хунгири).

Қабаи ҳаҷҷомон пӯстро ба андаруни хештан кашад.
Ибни Сино

ҚАБАЛ *к*بл *ниг.* кавал.

ҚАВАР||КАВАР *к*ب||кв як навъ растани хурдани
туршмаза, каперсник.

Ҳар ҳавиче бошадаш карде дигар,
Дар миёни боғ аз сирӯ кабар. *Румӣ*

ҚАБАСТ *к*بست 1. растани кадумонанди талх, ки онро
ҳанзал низ мегӯянд; 2. *мач.* талх.

Чаро кишт бояд дарахте ба даст,
Ки бораш бувад захру баргаш кабаст? *Фирдавсӣ*

Рузи ман гашт аз фироқи ту шаб,
Нуши ман шуд аз он даҳонт кабаст. *Урмуздӣ*

ҚАБАСТА *к*بسته *ниг.* кабаст.

Бо ин ҳама латофату ширинии сухан
Бо ман ба гоҳи таъна задан чун кабастай. *Низорӣ*

ҚАБАСТУ *к*بستو *ниг.* кабаст 1.

Ба боғи орзуи душманонат
Саросар меваҳо бодо кабасту. *Шамси Фахрӣ*

ҚАББОДА *к*باده *ниг.* каб(б)ода.

ҚАБД I||КАБИД *а.* كبد чигар.

Чун мизочи кабид табоҳ шавад,
Барас орад чу хун сиёҳ шавад. *Саной*

ҚАБД II||КАБДО *к*بدا||кбда елим, ширеш; моддае, ки бо
он кафшер мекунад.

Аз он ки мадҳи ту гӯям, дуруст гӯяму рост,
Маро ба кор наёяд сирешиму кабдо. *Дақиқӣ*

ҚАБИД *а.* كبد *ниг.* кабд I.

КАБИР *а.* كبير бузург.

Рафт он дарвеш ҳамроҳи вазир,
Суи давлатхонаи шоҳи кабир. *Румӣ*

КАБИРА I *а.* كبيره *муаннаси* кабир.

КАБИРА II *а.* كبيره гуноҳи калон.

КАБИСА *а.* كبيسه пуркардашуда; соли кабиса соли пур-
раи шамсӣ, ки 366 рӯз буда, дар чор сол як бор так-
рор мешавад ва дар он ба моҳи февраль як рӯз илова
мегардад.

КАБК *к*بک паррандаи хушовоз, каклик.

Хуришҳо зи кабку тазарви сафед
Бисозид, омад диле пур умед. *Фирдавсӣ*

кабки дарӣ а) як навъ кабки зебои хушхиром, ки
дар кӯҳу дара зиндагӣ мекунад.

Лашкари Чин дар баҳор хайма ба ҳомун зада,
Қабки дарӣ соқи пой дар қадаҳи хун зада.

Манучехрӣ

Дар шиша кашад акси ҷамоли ту париро,
Рафтори ту овора кунад кабки дариро. *Сайидо*

б) яке аз мақомҳои мусиқӣ.

Чу қардӣ ғунҷаи кабки дарӣ тез,
Бибурдӣ ғунҷаи кабки диловез. *Низомӣ*

◇ кабки раққос киноя аз аспӣ шӯҳ ва бозингар.

Чаҳондор дар мавкиби хоси хеш,
Хироманда бар кабки раққоси хеш. *Низомӣ*
кабки хиромон киноя аз маҳбубаи хушрафтор.

Он ғулум бозвор ба тамаи он кабки хиромон
дар риёзи ҷамолаш камари гумроҳӣ баста.

«Чомеъ-ут-тамсил»

кабк шикастан киноя аз пай гум қардан.

Туру ин кабк бишкостан ҷӣ суд аст,
Қи бози ишқ кабкатро рабудаст. *Низомӣ*

кабк аст, сарашро зери барф мекунад *зарб.* дар ғаф-
лат мондааст.

КАБКАНЧИР *к*بکنجير паррандаи кабкмонанд, дурроҷ.

Ҳар кӣ ба подшоҳи ғадрдор ва волии маккор
мубтало гардад, бад-ӯ он расад, ки ба кабканҷир
расид.

«Калила ва Димна»

КАБКРАФТОР *к*بکرفتار *ниг.* кабкхиром.

Қабкрафторо, яке бихрому по бар лола соӣ,
Бе ҳино кун лаъл пой лоласои хешро.
Хисрави Деҳлавӣ

КАБКХИРОМ *к*بکخرام хушрафтор, касе, ки роҳ рафта-
ни зебо дорад.

Суи мани ваҳшисифати ақлрамида
Оҳуравише, кабкхироме нафиристод. *Ҳофиз*

КАБОБ *к*باب 1. гушти биръён (маҳсусан дар оташ).

Чуз суроҳию кабомам набувад ёру надим,
То ҳарифони дағоро ба ҷаҳон кам бинам. *Ҳофиз*
кабоби шоҳӣ кабобест, ки гуштро тунук бурида дар
танури тафсон монанди нон часпонда мепазанд; ка-
боби танури; 2. *мач.* аламқашада, азобдида, аз шид-
дати дард (маҳсусан дарди ишқ) сӯхта.

Гар дили ман кабоб шуд, ту биханд,
К-он намак шур нест, ширин аст! *Хисрави Деҳлавӣ*
Ба дигарон манишину ба чони ман мазан оташ,
Маро масуз, ки ман худ бар оташи ту кабобам.
Ҳилолӣ

Дар сина диле ҳар он кӣ дорад,
Аз оташи ишқи ту кабоб аст. *Махфӣ*

кабоби дили ошиқ *киноя* аз озурдагӣ ва дардмандии
дили ошиқ.

Нозуктар аз кабоби дили зори ошиқам,
Сузад зи дур шӯълаи ранги ҳино маро. *Мулҳам*

кабоб кардан а) сӯзондан, биръён кардан; б) маҷ.
дарду алам расондан (дар бораи ишқ).

Оташи Қомде кабобаш кард,
Шарми он дилшикаста обаш кард. *Бедил*

КАБ(Б)ОДА *کباده* камоне, ки тораш сузт ва чиллааш
оҳанист (барои машқи гуштингирон).

Сахтӣ расад зи даҳр ба сустӣ фитодаро,
Занҷири оҳанин ба сар афтад каבודаро. *Турро*

КАБОИР а. *کباير* ҷ. кабира II.

Иртиқоби он аз ҷумлаи кабоири изом аст.
«Равзат-ус-сафо»

КАБР *کبر* навъе аз либоси ҷангии қадима; хафтон.

Яке кабр пушид Золи далер,
Ба ҷанг андаромад ба кирдори шер. *Фирдавӣ*

КАБТ I *کبت* занбур; занбури асал.

Ҳамчунон кабте, ки дорад ангубин,
Чун бимонад достони ман бад-ин. *Рудақӣ*

Як чуволро бузург аз кабти сурх пур карданд
ва Абруйро дар он чувол карданд, то бимурд.
«Таърихи Наршахӣ»

КАБТ II а. *کبت* ҳалок кардан; шикаст додан; хорузор
намудан (душманро).

КАБУД *کبود* 1. нилӣ, осмонӣ, лоҷвардӣ (ранг).

То навбахор сабз бувад, осмон — кабуд,
То лола соя ҷӯяд, нилуфар офтоб... *Анварӣ*

2. хокистарӣ, хокистарранг.

Хари ман кабуд аст, варна фидои сарат мекар-
дам. *Садри Зиё*

♦ кабуд дан *киноя* аз осмон.

Дар ҷоми мулки у нафитад ҳеҷ тирагӣ,
Гар хишти зар фитад зи сари ин кабуд дан.
Бадри Чочӣ

кабуд пушт (ё ташт, харос, ҳисор) *киноя* аз осмон;
ҷархи кабуд *киноя* аз осмон.

КАБУДАР *کبودر* кирми хурди обӣ, ки моҳӣ онро ме-
хурад.

Моҳӣ дидӣ куҷо кабудар гирад?
Теғат моҳист, душманонт кабудар. *Рудақӣ*

КАБУДБАР *کبودبر* 1. меван хом; 2. маҷ. одами камтаҷ-
риба, одами хом.

Марди ошиқ кабудбар бошад,
Мурғи давлат буридапар бошад. *Саной*

КАБУДӢ *کبودی* нилгунӣ; кабудӣ гирифтани кабуд шу-
дан, кабудранг шудан.

Чу гулногун қисвати офтоб
Кабудӣ гирифт аз хуми нили ноб... *Низомӣ*

♦ кабудӣ задан холи сунъӣ кубидан, хол шинондан.

КАБШ а. *کبش* гусфанди нар, кучкор.

Иброҳим назар карда кабше дид, ки аз ҷониби
кӯҳ меояд. *«Равзат-ус-сафо»*

КАБУТАР *کبوتر* паррандаест зебо, дорои хелҳои гуно-
гун, ки ба инсон зуд ром мешавад, қафтар.

Рост ҳамчун кабутарони сафед,
Роҳ гумкардагон зи ҳайбати боз. *Оғочӣ*

♦ кабутари дубома а) кабутаре, ки ошъёнаи муайян
надорад; б) *киноя* аз одами бекарор, одами беирода;
булҳавас.

Ҷое намеравам зи дару боми ин ҳарам,
Не з-он кабутарони дуранги дубомаам.*

кабутари ҳарам кабутаре, ки шикори он маъъ аст.

КАБУТАРХОНА *کبوترخانه* хонаи кабутарон, ошъёнаи
кафтарон.

Малик Шамсулмулк... андар вай кохе ва кабу-
тархонае сохт. *«Таърихи Наршахӣ»*

КАБЧА *کبچه* 1. хари думбурида.

Надонӣ, эй баақл, андар хари кабча ба нодонӣ,
Ки бо наршер барнояд сутурван гови тархонӣ.
Ғазоирӣ

2. ҳар ҳайвоне, ки зери даҳонаш варам карда бо-
шад.

КАВАЛ *کول* пустини пусти гусфандӣ.

Маяфкан кавал, гарчи ор оядат,
Ки ҷангоми сармо ба кор оядат. *Низомӣ*

КАВАНДА *کونده* тӯрбаи аз хас бофташуда барои кашон-
дани хасу хошок.

Монанди касе, ки рузи борон
Боронӣ пушад аз каванда... *Лабибӣ*

КАВАР *کور* *ниг.* кабар.

КАВДАН *کودن* 1. аспӣ боркаши сустратор, ки ба са-
ворӣ ба кор намеравад; 2. аспӣ пир, аспӣ аз қувва
монда; 3. маҷ. одами кундфаҳм; аблаҳ, аҳмақ.

Дарнагирад сӯҳбати Урфӣ ба шайхи савмаа,
К-ӯ ба зирак душману Урфӣ ба кавдан душман
аст. *Урфӣ*

КАВИР *کوير* 1. замини шуразори беобу алаф.

На аз гармо шикӯҳад, на зи сармо,
На аз реғу кавиру кӯҳу даръё.
Ҷаҳридинӣ Гургонӣ

2. шери жаён.

КАВКАБ а. *کوکب* 1. ситора, сайёра.

Гарчи ҳама кавкаби батоб аст,
Афрӯхтагӣ дар офтоб аст. *Низомӣ*
Рузу шаб саргашта медорад маро даври фалак,
Қас намедонад, ки дар толеъ ҷӣ кавкаб доштам?
Мушфиқӣ

кавкаби сайёр ситоран ҳаракаткунанда, сайёра.

Қуббаи боргоҳи айвонаш
Бартар аз ҳафт кавкаби сайёр. *Убайди Зоконӣ*

2. маҷ. ашк.

Резам зи мижа к а в к а б бе моҳи рухат шабҳо,
Торик шабе дорам бо ин ҳама кавкабҳо.*

КАВКАБА *а.* **كوكبه** 1. чубе, ки ба нугаш қуббаи сай-
қалдор шинонда шудааст ва пешопеши подшоҳон ме-
бурдаанд.

Будат аз оғоз олий мартаба,
Бар фарози чарх будат кавкаба. *Ҷомӣ*
Об чун аз хубоб дабдаба сохт,
Гули раъно зи ғунча кавкаба сохт. *Мушфиқӣ*

2. ҷамоат, гурӯҳи одамон; аҳли рикоб, дастаи саво-
рони ҳамроҳи подшоҳ ё одами бузург, эскорт.

Баъд аз муддате амирзода ба тамошо савор шуда,
бо кавкабаи худ меронд. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

Вақте дар шаҳри Қирмон бар дари мадрасаи Тур-
кон будам, бузурге бо кавкабаи муҷаллал бигу-
зашт. «*Хористон*»

3. маҷ. ҳашамат, чоҳу ҷалол, дабдаба.

Ба сити кавкаба гирӣ вилоят аз хоқон,
Ба зарби теғ ситонӣ хироҷ аз фағфур. *Восифӣ*

КАВКАБАДОР **كوكبه دار** боҳашамат, мӯхташам.

Чу он кавкаб аз бурчи худ шуд равон,
Туй кавкабадори он хисравон. *Низомӣ*

КАВКАБШИНОС **كوكب شناس** ситорашинос, мунаҷҷим.

Дардмандони муҳаббатро нишони дигар аст,
Қавкаби кавкабшиносонро макони дигар аст.

Махфӣ

КАВН *а.* **كون** 1. вучуд, мавҷудият, ҳастӣ, зиндагӣ.

Аҷаб мадор, ки андар сарои олами кавн
Ғаҳе нишеб фитад қору ғаҳ фароз афтад. *Анварӣ*

2. олам, дуньё; ду кавн *д.* ду дуньё: ин дуньё ва охи-
рат.

Ман, ки сар дарнаёварам ба ду кавн,
Гарданам зери бори миннати уст. *Ҷофиз*

Ғам аз ду кавн раҳо карда мурғи чони маро,
Хабар кунед аз ин қисса дӯстони маро. *Сайидо*

кавну макон мавҷудот, олами ҳастӣ; олам, ҷаҳон.

Савдо, ҳамуш бош, ки он оҳи синасуз
Якбора ҷумла кавну маконро занад ба ҳам! *Савдо*

кавну фасод зиндагӣ ва нестшавӣ, ҳастӣ ва табоҳ-
шавӣ; (ин) боғи кавну фасод *киноя* аз дуньё, олам.

Ниҳолаш дар ин боғи кавну фасод
Шукуфа бароварду бар низ дод. *Ҷомӣ*

КАВНАЙН *а.* **كوين** *шакли дугонаи кавн* *д.* ду дуньё:
ин дуньё ва охират.

Дар лафзи туст маънии кавнайн мундариҷ,
Бахри ҷи ба ҳақиқати худ пай намебарӣ? *Бедил*

КАВОИБ *а.* **كواعب** *ч.* қонб; \diamond кавоиби анҷум *нуч.*

Дубби акбар, Ҳафтдодарони калон.

КАВОКИБ *а.* **كواكب** *ч.* кавкаб 1.

Фалакро бин, кавокиб дар миёна,
Зи хирманҳош як ғирбол дона. *Ҷомӣ*

КАВОР||**КАВОРА** **كوار|كواره** 1. сабади калон барои ка-
шондани мева, қачова; *муқ.* **гавора**.

Нагуям, ки хок овар андар кавор. *Асадӣ*

2. хонаи занбур.

Он руҳи пур нишони обила бин,
Гар надиҷӣ кавораи занбур.*

КАВСАР *а.* **كوثر** 1. бисъёр, фаровон, анбух; 2. *д.* номи
чашма ё даръёи афсонавӣ дар биҳишт.

Биҳишти адн агар хоҳӣ, биё бо мо ба майхона,
Ки аз пон хумат яксар ба ҳавзи Қавсар андозем.
Ҷофиз

Пеши лаълаш кай даҳан бо Қавсар олояд маро
То бувад он сарви тубо, хуш намеояд маро. *Фонӣ*

КАВСАРА **كوثره** кафши қачнуг.

Бо либоси қаландарӣ, яъне торики дунё — ку-
лоҳу ҷандаву мутбах ва кавсара бар по ба ҳар ҷо,
ки ворид шудӣ, гули сари сабади фузалову зурафо
буд. *Садрӣ Зиё*

КАД **كد** хона; деҳ.

Аторуд зи вай ҷуз ато кад накард,
Ба рӯяш суоли ато рад накард. *Ҷомӣ*

КАД II||**КАДД** *а.* **كد** 1. ҷидду ҷаҳд, кушиш; 2. ранҷу
сахтӣ кашидан дар коре; меҳнати сахт; \diamond кадди ямин
дастранҷ, меҳнат.

Гоҳ аз касб шудӣ нафспараст,
Гаштӣ аз кадди ямин обиладаст. *Ҷомӣ*
Садаф ба кадди ямин ризқи хеш мегирад,
Абас ба ҷуд ситоиш кунанд найсонро. *Соиб*

КАДА **كده** хона, маҳал, маскан.

Бад-ин бенишон роғу кӯҳи баланд
Қада сохтанд аз ниҳеби газанд. *Фирдавӣ*

КАДАР **كدر** растании хушбуи давоӣ, ки онро кодӣ
ҳам мегуянд.

Баъш ту шиҳобест, ки дар коми шаётин
Бо ҳирқаташ оташ чу шароби қадар аст. *Анварӣ*

КАДАР II *а.* **كدر** 1. тирагӣ, хирагӣ; 2. ғам, андух,
ғусса.

Хатти рӯи ёр шуд дар мулки чонам раҳнагар,
Аз сари таъмирам, эй Хизри мурувват, дар ка-
дар. *Сайидо*

КАДБОНУ **كدبانو** 1. соҳибхоназан, бонуи хона, хоним.

Чун рӯзе чанд баромад, ин ғулум кадбонуро гуфт:
Хоча туро дуст намедорад ва зане дигар хоҳад хост.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Ба вақти иштиҳо таъхири кадбону намезебад,
Магар тушбераро кар гашт гуш аз чуши фаръёдам?
Савдо

2. зане, ки маъмури пухтупаз аст, сардори занони
ошпаз.

Баковулон дар хорич, кадбонуён дар ҳарам сар-
гарми пухтупаз буданд. *Садрӣ Зиё*

КАДБОНУЙ **كدبانوئى** хонадорӣ; кадбонуй қардан ба
корҳои хона назорат қардан.

Намуда бар канизони сарой,
Ғаҳе кадбонуй, ғаҳ қадхудой. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАДВОДА كدواده бунъед, тахкурсе.

Кадводаи ҳисорро ва бурҷҳои у, ки аз хишти пухта буд, боз карданд ва ба рабази шаҳри Бухоро харҷ карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дар аҳди ту устувор монда
Кадводаи умри сустпаймон. *Сайфи Исфарангӣ*

КАДД а. கட ниг. кад II.

КАДЕВАР کديور 1. соҳиби хона, кадхудои хона.

Гардад када вайрон чу кадевар ду шавад.
Масъуди Саъд

2. деҳқон; боғбон.

Чун даромад он кадевар марди зафт,
Бел ҳишту досгола баргирифт. *Рӯдакӣ*

Ба деҳқони кадевар гуфт ангур:
Маро хуршед кард обистан аз дур. *Манучеҳрӣ*

КАДИР а. کدر тира, хира.

Чун гузор афтод дар он гулшанам,
Шуд кадири чашмаи ҷон равшанам.

Хисрави Деҳлавӣ

КАДОМ کدام ҷонишини саволи ҷӣ, кӣ.

КАДОМИН کدامين ниг. кадом.

КАДУ کدو 1. навъе аз растаниҳои полизӣ ва маҳсули он; 2. зарфи кадуӣ.

Ҷои ҳакимон маталаб, беҳунар,
З-он ки наёяд зи каду ҳованӣ. *Носири Хисрав*

кадуи шино кадуи дарунҳолие, ки ба воситаи он шиноварӣ меомӯзанд.

Чун ҳубоб аз талотуми сарҷо
Дошт даръеи хун кадуи шино. *Бедил*

◇ кадуи сар киноя аз косаҳои сар.

Гар муҳтасибат бар кадуи бода занад санг,
Бишкан ту кадуи сари у низ ба хиште. *Ҳофиз*

КАДУДОНА کدودانه 1. донаи каду, тухми каду; 2. тиб. кирме, ки дар рӯда пайдо мешавад; касалие, ки аз ин кирм ба вучуд меояд.

КАДУНИМА کدونيما кӯза, кадуи шароб (зарфи шароб-хӯрӣ).

Лаъли майро зи дурчи хум баркаш,
Дар кадунима кун, ба пеши ман ор. *Рӯдакӣ*

КАДУФТ کدفت косаи сар, сар.

Ба ҷони дӯст, ки гар сад ҳазор сол барояд,
На мумкин аст, ки савдо бурун равад зи кадуф-там. *Низорӣ*

КАДХУДО(И) کدخدائی 1. соҳиби хонаву ҷой, калони хонавода, сардори оила.

Буд марде кадхудо, уро зане
Сахт таннозу палиду раҳзане. *Румӣ*

Ҳар гоҳ чанд бародар бошанд, ба ҷуз бародари бузург кадхудо намешавад. *«Таърихи Фаршита»*

2. маҷ. мард, шавҳар.

Дусте дӯстро ба мехмон шуд,
Дӯст ҳозир набуд, пушаймон шуд.

Гуфт занро, ки кадхудоят ку?
Зан варо гуфт: Гуфтани баргӯ. *Саной*

3. соҳиб ва арбоби дех, оқсаққол, деххудо; 4. раис, сардор; подшоҳ.

Қаюмарс шуд бар ҷаҳон кадхудой,
Нахустин ба кӯҳ-андарун сохт ҷой. *Фирдавсӣ*

Шамс худ кадхудои гардун аст,
Қодиру қохир аст, бе чун аст. *Саной*

5. вазир.

Баҳоргоҳ буд ва амир (Абулмузафари Ҷағонӣ)
ба доғгоҳ... ва Амиди Асъад, ки кадхудон амир
буд ба ҳазрат буд... *Низомии Арузӣ*

6. лоиқ, сазовор, муносиб, дархур.

Нест зоҳид кадхудои ихтилоти майкашон,
Духтари разро ба ҳар бедард бинмудан ҷаро?
Саиди Ашраф

КАДХУДОӢ کدخدائی 1. хонадоршавӣ, зандоршавӣ.

Шуридадиле чунин ҳавоӣ
Тан дарнадиҳад ба кадхудой. *Низомӣ*

Гуфто, ки зи кадхудои ту
Бошад ғаразам раҳони ту,
Бошад, ёби ба кадхудой
Аз Лайлию ишқи у раҳой. *Ҷомӣ*

2. раисӣ, сардорӣ, оқсаққоли.

...К-аз ин пас наёби ту аз бахт бахр,
Ба ман чун диҳӣ кадхудои шаҳр? *Фирдавсӣ*

КАДУҲ کدوخ ҳаммом, гармоба.

Пешам омад бомдодон он нигорин аз кадӯх,
Бо ду рух аз бода лаълу бо ду чашм аз сеҳр шӯх.
Рӯдакӣ

КАӢГИН کيگان 1. муҳолиф, номуносиб; 2. дурушту ноҳамвор.

Саропой баъзею баъзе каӢгин
Чу андар мағоки чуғундур чуғундур. *Амъақ*

КАӢН کيان ҷ. кай II подшоҳони сулолаи Сосонӣ дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

КАӢНӢ کياني мансуб ба каӢн.

Дарандохт румӣ каӢнӣ каманд,
Камаргоҳи чинӣ даромад ба банд.
Хисрави Деҳлавӣ

КАӢСАТ а. کياست ниг. киӢсат.

КАӢХАН کياخن ба оҳистагӣ, ба нармӣ, ба таҳаммул.

Даранг ор, эй сипеҳри чархворо,
КаӢхантарт бояд кард коро. *Рӯдакӣ*

КАЖ کز ниг. кач.

КАЖА||КАЖАК کژه||کژک ниг. качак.

Мижаҳои кажу диловезат,
Қажаҳои дукони қассоб аст. (2) *Хисрави Деҳлавӣ*

Давид хай зи буноғуши пили масти саҳоб,
Шаб аз ҳилол кажак бар сурини пил кашид. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

КАЖДАСТ کژدست ниг. качдаст.

КАЖДИЛ کژدل бадният, баддил; качфаҳм.

Чун сабо маҷмуаи гулро ба оби жола шуст,
Каждилам хон, гар назар бар сафҳаи дафтар кунам. *Ҳофиз*

КАЖДУМ کژدوم 1. човвари нешзани захрдор, ақраб.

Дароварда ба ҳам каждум сару дум
Зи сустӣ ҳамчу сармоҳурда мардум.

Фахриддини Гургонӣ

Дигар раҳ гар надорӣ тоқати неш,
Мақун ангушт дар сӯроҳи каждум. *Саъдӣ*

2. *нуч.* бурчи ҳаштум аз дувоздаҳ бурчи фалакӣ,
Ақраб; каждumi гардун (ё чарх) киноя аз бурчи Ақраб.

Чарх, к-аз сураташ надорад барх,
Дида з-у баргирифт каждumi чарх. *Саной*

◇ каждumi мардумфасой зулфи маҳбуба.

Ҳазор мардumi каждумфасой дидастӣ,
Биёву каждumi мардумфасой бин акнун. *Муиззӣ*

КАЖДУМФАСОЙ کژدم فساى он кӣ гӯё каждумгазидаро
бо азоиму афсун даво мекунад.

З-он ки зулфаш каждум асту ҳар киро каждум
газид.

Марҳами он захмро каждум ниҳад каждумфасой.
Манҷучехрӣ

КАЖЖӢ کژى *ниг.* қачӣ.

КАЖЗАХМА کژزخمه 1. *мус.* созандае, ки мизробро но-
дуруст зада, оҳангро вайрон мекунад; 2. *мач.* қачдил,
қачқор, чатоққор; бадандеш, хиёнаткор.

Бифармуд, то он ду сарҳангро
Ду кажзахмаи хоричоҳангро... *Низомӣ*

КАЖИН کژين 1. аз (қаз) сохта шуда, аз абрешими
хом сохта шуда; **кажин хафтон** либоси ҷангие, ки
ба дарунаш абрешими хоми арзонбаҳо андохта лаган-
да мекарданд; чуле, ки барои муҳофиза аз тир бар
аспон мепушонданд, баргустувон.

Гаҳ хуллаи румӣ баставу гаҳе чинӣ,
Гаҳ кажин хафтону гаҳ заррин ҷавшан. *Хисравонӣ*

2. либоси ҷангӣ.

КАЖ-МАЖ کژمژ қач, хамида, норост, печида, қачу ки-
леб.

КАЖ-МАЖЗАБОН کژمژ زبان он кӣ дуруст сухан карда
наметавонад; бачаи нав забонбароварда, ки равон гап
зада наметавонад.

Тифли чихилрӯзаи каж-мажзабон
Пири чихилсола бараш дарсхон. *Низомӣ*

КАЖНИГАР کژنگر қачнигар, қачбин, олус.

Рав, ҳоҷиби он чашм шав, эй хоҷа чу абру,
К-у рост кунад чашми кажи кажинигареро.
Шамси Табрезӣ

КАЖОҒАНД||**КАЖОГАНД** کژاغند||**кӯаганд** ҷомаи ҷангие,
ки ба ҷои пахта абрешими хоми камқимат андохта, зич
лаганда карда шуда бошад.

Дар кажоғанд мард бояд буд,
Бар муҳаннас силоҳи ҷанг чӣ суд? *Саъдӣ*

КАЖСИФАТ کژصفت одаме, ки сифатҳои бад дорад.

Кажсифатонро-ст зи гардун мудом
Бартар аз арбоби басират мақом.

Хисрави Деҳлавӣ

КАЖТАРОЗУ کژتاروز киноя аз фиребгар, қаллоб.

Савум кажтарозуи норостгӯӣ,
Зи феъли бадаш ҳар чӣ донӣ бигӯӣ. *Саъдӣ*

КАЖХУҶЛҚ کژخولق бадхулқ; тундмизоҷ.

Қутбшоҳ баъд аз он воқеот... бисёр кажхулқ
шуда ва мардумро ба андак гуноҳ мекушт.

«Табрихи Фарӣшта»

КАЗ کز *ниг.* қаз(э).

КАЗАР کزر касе, ки зеҳнаш қунд аст; камақл, аҳмақ.

Бар ин шаш раҳ омад ҷаҳонро гузар,
Чунин дон, ки гуфтам туро, эй казар.

Ҳучистаи Сарахсӣ

КАЗЗОБ ا. کذاب дурӯғгӯи гузаро; дурӯғгӯӣ.

Танам фарсуду ақлам рафту ишқам ҳамчунон боқӣ,
В-агар ҷонам дарег ояд, на муштоқам, ки каззо-
бам. *Саъдӣ*

Рузе Лайли гуфт: Нақди ин муддаиёни каззоб-
ро, ки лофи газоф мезананд ва даъвои бемаънӣ ме-
кунанд, бар маҳаки имтиҳон занам. *«Хористон»*

КАЗМ ا. کظم фуру нишондани хашм, аз ҷаҳл фурома-
дан.

Қазми ғайз аст, эй писар, хатти амон,
Хашми ҳақ ёд овару даркаш инон. *Румӣ*

КАЗО ا. کذا чунин, ин хел, ин тавр; фалон.

Шахсе мавсуф ба сифати казо омада буд.

«Равзат-ус-сафо»

Дар кучаи казо ва маҳалли казо... падари ман
муқим аст. *«Равзат-ус-сафо»*

казо филасл дар асл чунин аст.

КАЗОӢ کژائى сохта, сохтакорона ба чизе монанд кар-
дашуда.

Ғолибан касе аз роҳи истехзо ғазали казоӣ ба
номи у гуфта. *«Хизонаи омира»*

КАЗУҒ کزوغ муҳраи гардан.

Ба захме казуғи варо хурд кард,
Чунин разм созанд мардони мард. *Асқадӣ*

КАИБ ا. کتب андӯхгин, ғамгин, шикастадил.

Он абр бин, ки гирьяд чун марди сӯгвор,
В-он раъд бин, ки нолад чун ошиқи каиб. *Рудакӣ*

КАЙ I كى 1. чӣ вақт, чӣ замон, кадом вақт.

Он мурғи тараб, ки номи у буд шабоб,
Афсӯс надонам, ки кай омад, кай шуд? *Хайём*
По кай ниҳодаам ба сари кучан талаб,
Аз муҳтасиб итоб зи рафтор мекашам. *Сайидо*

2. чаро.

Чун бувад ишқи ошиқон дарсам,
Қай зи кайди мунофиқон тарсам? *Ҷомӣ*

КАЙ II كى подшоҳ; подшоҳи бузург, шоҳаншоҳ; лақаби
шоҳони Эрони қадим дар «Шоҳнома», лақаб ё баъзан
ҷузъи номи подшоҳони бузурги силсилаи Сосониро таш-

кял медихад, хамчун Кай-Қубод, Кай-Ковус (ё Ковуси Кай), Кай-Хисрав, Кай-Лухросп.

Нахустин кай номдор Ардашер,
Писар шахриёр он набарда далер. *Дақиқӣ*
Кай номвар сар суи осмон
Бароварду бад хост бар бадгумон. *Фирдавсӣ*
Чу Рустам, ки ҳаст у ҷаҳонпахлавон,
Бибахшид Ковуси Кайро равон. *Фирдавсӣ*

КАЙБУР *كيبور* найзаи паҳне, ки бо он шикор мекунанд.

Зи омадшуди кайбури кинакӯш,
Ҳаво шуд яке хонаи чублӯш. *Ҳотифӣ*

КАЙВОН *كايوان* *куч.* сайёраи Зуҳал, Сатурн, ки мувофиқи ақидаҳои мунаҷҷимони қадим дар осмони ҷафтум ҳаракат мекунад; ситораи Кайвон (Зуҳал) наҳс шумурда мешуд.

Яке намонд кунун з-он, ҳама бисуду бирехт,
Чи наҳс буд? Ҳамоно, ки наҳси Кайвон буд!

Рӯдакӣ

Зи Кайвон бәсе бартар айвони у,
Зуҳалпайкарон гашта дарбони у. *Ҷомӣ*

◇ ба Кайвон расидан баланд шудан, ба осмони ҷафтум расидан.

Зане ... мушту лагаду чуб мезад, наъраи ҳазрати эшон ба Кайвон мерасид. *Садри Зиё*

КАЙВОНӢ *كايوانى* 1. мансуб ба Кайвон; 2. сиёҳтоб, ба сиёҳӣ моил.

Ҷомаро ҳам ба ранги кайвонӣ
Дод тартиби анбарафшонӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАЙД *ا. كيد* макр, ҳила, фиреб.

Чун бувад ишқи ошиқон дарсам,
Кай зи кайди мунофиқон тарсам?! *Ҷомӣ*

Ба ҳар су домҳо бастанд аз кайд,
Ки гурге ногаҳон гардидашон сайд. *Ҳозиқ*

кайди азод макру ҳилаи душманон.

Таҳмураас ... аз макри хуссод ва кайди азод огоҳӣ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

КАЙИС *а. كيس* зирак, тезфаҳм, доно, хушбёр.

Муъмини кайис, мумайиз ку, ки то
Боз донад подшоро аз гадо. *Румӣ*

КАЙК *كيك* ҷашароти зарарноки хунхор; ◇ кайк нагаздан аз ҳеҷ чизе мутаассир нашудан; кайк ба гиребон будан *киноя* аз саросема будан, ба изтироб афтодан.

Нест як кас, ки ба дил меҳнати давронаш нест,
З-ахтари сӯхта кайке ба гиребонаш нест.

Муҳсини Таъсир

кайк дар поча (ё шалвор) афгандан *киноя* аз беқарор ва бегоҳат кардан; ба изтироб андохтан.

Бад-ин қасида, ки пероҳани маонии уст,
Фигандаам ҳамаро кайки аҷз дар шалвор.

Асири Ахсикатӣ

кайки фалон аморӣ мекашад *зарб.* ҳавои касе баланд аст.

Гуфтамаат: Як бусал! Гуфти: Ҷон бидех!
Дилбаро, кайкат аморӣ мекашад.*

КАЙӢ *а. كيل* ченак, паймона (барои андоза кардани чизҳои рехтани).

Чумла нафасҳои ту, эй бодсанҷ,
Кайли зиён асту тарозун ранҷ. *Низомӣ*

КАЙФ I *а. كيف* лаззат, нашъа; сархушӣ.

Аз қайфи нигоҳи ниммасташ
Халқе шудаанд нашъамандо. *Савдо*

кайфу сафо кайфи беғалу ғиш.

Ҷаноби мумайиз [он назрҳоро] бурда, сарфи айшу нашот ва кайфу сафон худ мекарданд.

Садри Зиё

КАЙФ II *а. كيف* чигунагӣ.

Ба ҳар кайф, ки бошад, дар ризочуни валиниами худ саъй бояд кард. *«Табрихи Фаришта»*
кайфу кам а) чигунагӣ ва чандӣ; б) *фалс.* сифат ва камият, сифат ва миқдор.

Рашҳи наволаш фузун аз арақи баҳру бар,
Шарҳи ҷалолаш бирун аз варақи кайфу кам.

Ҳоқонӣ

КАЙФА *а. كيف* чӣ гуна?; кайфа ҳолақ ҳолат чӣ гуна аст?, аҳволат чӣ хел аст?

Чу ба даръё занад тири балорак,
Ба моҳӣ моҳ гуяд: кайфа ҳолақ? *Низомӣ*

КАЙФАР I *كيفر* ҷазо, сазо, подош; мукофоти неки ва бадӣ.

Морро ҳарчанд беҳтар парварӣ,
Чун яке хашм оварад, кайфар барӣ. *Рӯдакӣ*
кайфар кашидан ҷазо دیدан.

Ҷаро бояд ки гуноҳ ту кунӣ ва кайфар у кашад!
«Ҷомеъ-ут-таворих»

КАЙФАР II *كيفر* зарфи тағорамонанд, ки ширу ҷуғрот ба он мерезанд; хурмача.

Шири ушшоқ ба пистон — дар ҷуғрот шудааст
Чашм дорад, ки фуру резад дар кайфари ту.

Тайён

Дар ҷаҳон бодӣ хашмаш ар бивазад,
Хун шавад боз шир дар кайфар. *Шамси Фаҳрӣ*

КАЙФИ(Й)ЕТ *а. كيفيات* ҷ. кайфи(й)ят.

Дар ҳиқмати назарӣ равшан шудааст, ки аз кайфиёти нафсонӣ он чӣ сареузавол бувад, онро ҳол хонанд (1). *«Ахлоқи Носирӣ»*

КАЙФИ(Й)ЯТ *а. كيفيت* 1. чигунагӣ; ҳолат, аҳвол.

Гар касе пурсад зи ман кайфийяти тӯфони Нух,
Медихад, Шохин, гудози дил ҷавоб аз ҷашми ман.

Шохин

кайфийати воқеа чигунагии воқеа, чӣ гуна ба вуқӯъ омадани воқеа.

Баъд аз ду руз мавлоно Аҳмад дар роҳе ба ин
камина расид ва аз кайфийати воқеа пурсид.

Восифӣ

2. *фалс.* сифат; моҳият.

Мулки уро ибтидоу интиҳову азм нест,
Зоти уро офати кайфийяту миқдор нест. *Муиззӣ*

3. нашъа, кайф, айшу ишрат, сархушӣ.

Бар нақди ду олам надиҳам максими мастӣ
Кайфийяти як ҷуръаи паймонаи худро. *Имло*

Иброҳими Одилшоҳ ... дар вақти кайфияти шароб ба элчиёни Бурхони Низомшоҳ дурушти менамуд. *«Таврихи Фариишта»*

КАЙҲОН *كیهان* ҷаҳон, дунё, олам.

... Ки пеш аз ту шоҳон фаровон буданд,
Ҳама тоҷдорони кайҳон буданд. *Фирдавӣ*

КАЙҲОНХИДЕВ *کيهان خدیو* подшоҳи ҷаҳон.

КАЛ *کل* касе, ки муи сараш дар натиҷаи бемории гузарандаи ҷидди рехта бошад; қачал.

Сар ва рӯи хешро пушида дошти, аз он ки ба ғоят зишт буд ва сараш кал буд.

«Таврихи Наршахӣ»

Аз ҷӣ, эй кал, бо калон омеҳти?

Ту магар аз шиша равшан рехти? *Румӣ*

КАЛАВИДАН *کلويدن* ноустувор роҳ рафтани, ноустувор гаштани, дар аснои роҳ рафтани ба ду тараф майл кардани.

Хурдем басте қут, ки қувват бифазояд,
Чун марғ фаро пеш биёмад, калавидем. *Савдо*

КАЛАК *کلك* 1. *шакли тасғири кал.*

Калаке буд ошиқи гулаке,
Шухаке, мушқборкокулаке. *Ҷомӣ*

2. шум, номуборак; палид.

Барканам парҳон худро як ба як,
То наяндозад ба домам ҳар калак. *Румӣ*

КАЛАНГ *کلنگ* *ниг.* каланд.

Белу каланг биёвард ва сурохи мушро бикандам. *Авфӣ*

КАЛАНД *کلند* олати оҳани дамаш тез, дорони дастани чубин барои кандани замин, девор, санг ва ғ.

Эй шуда умрат ба бод аз баҳри оз,
Бар умеи сузанат гум шуд каланд.

Носири Хисрав

Ку ҳамийят, то зи теша в-аз каланд
Инчунин вайронаеро баркананд? *Румӣ*

◇ каланд афкандан расмест, ки замон ба нияти фолгирӣ каландеро афсун хонда ба сари роҳ мепартоянд ва ба ҷӣ гуфтани раҳгузарон гуш медиҳанд; каланд дода сузан ситадан *зарб.* чизи бисъёр қиматнокро аз рӯи нодонӣ ё тамаъ ба чизи беарзиш иваз кардани.

КАЛАНДА *کلنده* чӯби майдае, ки як сари онро ба дули осие маҳкам карда сари дигарашро ба болои санги осие мегузоранд ва бо чунбиши он дона аз дӯл кам-кам ба сурохи санги осие мерезад, ликлика, шогирдак.

Гар ҳамерӯем гӯлу в-ар намеғӯем гул,
Чун каланда бар лаби дӯлему тик-тик мезанем. *Румӣ*

КАЛАНДАР *کلندر* 1. чӯби ғафси нотарошида; 2. кундае, ки барои кушода нашудани дар ба паси он мегузоранд; кундан пой бандиён; 3. *маҷ.* одами дағали қавихайкали дуруштандом.

КАЛАФ *ا. کلف* доғи снѐхи сурхча дар рун одам, доғи кунҷидак; доғ.

Аз доғи ғамаш даруна хаста,
Доғи калафаш ба рух нишаста. *Хисрави Дехлавӣ*
Маҳ бе калаф надида касе в-ин аҷаб, ки ҳаст
Хуршедвор моҳи ҷамоли ту бе калаф. *Ҷомӣ*

Ду амири баҳодур мулозими у буданд, ки ба нуки найза калаф аз рӯи қамар мерабуданд.
«Равзат-ус-сафо»

КАЛБ *ا. کلب* сар.

Дар вуҳуш аз садон калбу шағол
Пур сарех аст сурати аҳвол. *Бедил*

калби муаллам сағи омухташуда.

Ошноӣ ба рақибам сабаби васли ту шуд,
Қардаам сайд, зи бас калби муаллам дорам.

Шоҳин

КАЛБАТАЙН||**КАЛБАТОН** *ا. کلبتین*||*ا. کلبتان* анбур, анбури оҳангарон.

Гуфт: Баҳри ман ҷихоз овардай, к-ояд ба кор?

Гуфт: Оре ҳам чакуш овардаам, ҳам калбатайн.
Неғматхони Олӣ

КАЛБӢ I *کلبی* мансуб ба калб.

КАЛБӢ II *کلبی* номи гуруҳе аз файласуфони Юнони қадим, ки Диёҷонс (Диоген) ҳам аз онҳо буд.

Бо у [Диёҷонс] гуфтанд: Туро калбӣ ҷаро гуянд? *«Равзат-ус-сафо»*

КАЛВИДАН *کلويدن* *ниг.* калавидан.

Бардошт ғиреву з-он миён шуд.

Калвида ба ҳар тараф равон шуд. *Шоҳин*

КАЛИД *کليد* 1. олате, ки бо он қулфро мекушоянд ва мебанданд, мифтоҳ.

Парешон кун имрӯз ганҷина чуст,
Ки фардо калидаш на дар дасти туст. *Саъдӣ*

Шуд фатҳи боби маъсият аз шаш ҷихат, вале
Бар қуфли тавба рост наёмад калиди мо. *Шоҳин*

2. *маҷ.* воситаи иҷрои коре ё расидан ба мақсаде.

Меҳнати ту калиди раҳмати мост,
Зиллати ту мазида давлати мост. *Ҷомӣ*

◇ калиди имон. *д.* калимаи шаҳодат; *ниг.* калима (калимаи шаҳодат); калиди кор дар остин (будан) ба мақсад ноил шудан, ба орзу расидан; ҷаҳонро калид шудан ҷаҳон кушодан; соҳиби фатҳу зафар шудан.

Ки чун шуд Сикандар ҷаҳонро калид,
Зи шамшераш она омад падида. *Низомӣ*

КАЛИДДОН *کلیددان* қуфли маҳсуси дандонадори чубин барои бастану кушодани дар, лукидон, ғалака.

В-он кас, ки бар дари ту нагардад калиддор,
Дар тахтабанд баста бувад чун калиддон.

Убайди Зоконӣ

КАЛИДДОР *کلیددار* нигоҳдорандаи калидҳо.

Ранге зи гул надорам, бӯе зи ёсуман,
Оре, калиддори дари бӯстон манам. *Ваҳшӣ*

КАЛИДОН *کلیدان* *ниг.* калиддон.

Чист дунё? Сарои офату шар!
Чун калидони зобули ба ду дар. *Саной*

КАЛИК *کلیک* олус, қаччашм, аҳвал.

Чун бибинам туро, зи бими ҳасуд
Хештанро калик созам зуд. *Музаффарӣ*

КАЛИЛ *а.* كليل 1. кунд, нетез, мас. шамшер; 2. касе, ки забонаш мегирад, забонгир; гунг.

... Лоюад ин доду лоюхсо зи ту,

Ман калилам аз баёнаш, шармру. *Румӣ*

КАЛИМ I *а.* كليم 1. ҳамсухан, ҳамсухбат; гӯянда; 2. *ниг.* калимулло.

КАЛИМ II *а.* كالم 4. калима.

КАЛИМА *а.* كالمه 1. воҳиди нутқ, ки як мафхумро ифода мекунад; **калимаи истифҳом** *грам.* калимае, ки эзоҳ ва маънидод кардани чизеро талаб мекунад, зарф ва ҷонишини саволи; 2. сухан, лафз, гап, гуфтор.

Гар тааммул кунӣ дар ин калима,

Бингарӣ холи ҳарфҳои ҳама. *Ҷомӣ*

калимаи шаҳодат *д.* формулаи маълум, ки онро ба забон оварда, аз мусулмони худ шаҳодат медиҳанд; **калима гуфтагӣ** гап задан.

Ба луғати аҳли Рум калима мегуфт. *Авфӣ*

КАЛИМОТ *а.* كلمات 4. калима.

Ғуломи он калимотам, ки оташ афрузад,
На оби сард занад дар сухан ба оташи тез. (1)

Ҳофиз

Нисбат ба ҳар ҷамоа ихтилофи калимот бисъёр аст. (2) *Савдо*

КАЛИМУЛЛО *а.* كالم الله ҳамсухбати худо (лақаби Мӯсо — пайғамбари яҳудиён, ки гӯё дар кӯхи Сино бо худо ҳамсухбат шуда буд).

КАЛИСО||КАЛИСИЁ||КАЛИСЪЁ *ю.* كلسيا||كيسيا||كيسيا ибодатхонаи исавиён, ибодатхонаи аҳли насоро.

Гар гул набувад насиби мо, хор бас аст

В-ар нур ба мо намерасад, нор бас аст.

Гар хирқаву хонақоҳу шайхӣ набувад,

Ноқусу калисёву зуннор бас аст. *Хайём*

Чун ба шахристон андар ой, нахустин кӯй, ки ба дасти чап [аст], онро Қӯи Риндон хонанд ва аз паси он калисёи тарсоён будааст.

«Таърихи Наршахӣ»

КАЛКАЛ *к.* كل كل ҳарзағуӣ, сафсатағуӣ; пургуӣ, сергапӣ.

Дар сафар бо гирдақонам дар ҷувол,

Мекашам аз калкали у қилу қол.

Абӯисҳоқи Атъима

калқал қардан пургуӣ қардан; бисъёр гап зада сари касро гаранг қардан.

КАЛЛА *к.* كاله косақонаи сар; сари инсон ва ҳайвон.

Мезад у ду дастро бар рӯву сар,

Қалларо мекуфт бар девору дар. *Румӣ*

КАЛЛАПҶШ *к.* كلهپوش тоқӣ, тўпӣ.

Ҳазрати устоз ... ду-се адад каллапҷшу кулоҳу телпақ ба тариқи лаффу нашри мушавваш пушида буданд. *Садри Зиё*

КАЛЛО *а.* كلال ба ҳеҷ ваҷҳ, дар ҳеҷ сурат, ин тавр нест, ҳаргиз; **калло** ва **ҳошо** чунин нест, ин тавр нест, ҳеҷ мумкин нест, ба ҳеҷ ваҷҳ (иборае, ки барои рад қардани фикри пеш гуфташуда оварда мешавад); *муқ.* ҳошо (ҳошо ва калло).

Гуфт: Мову дарозгӯш яксонем? Гуфтам: Калло ва ҳошо, у се мартаба тарҷех дорад бар ту.

«Хористон»

КАЛМУРҒ *к.* كل مرغ мурғи мурдахур аз ҷинси қарғас.

Байзаи калмурғ ба зери хумой

Аз насаби хеш бувад баччазоӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАЛОБА *к.* كلابه 1. тўпчан ресмон; ресмони хом, ки аз дук ба чарха мепечанд, калофа.

Онро, ки бо мақую калоба бувад шумор,

Барбат кучо шиносату чангу чағонаро?

Шокири Бухорӣ

2. чархи ресмонресӣ.

Агар бинад ба хоб-андар қароба,

Занеро бишканад меҳи калоба. *Тайён*

КАЛОЖА I *к.* كلاجه akka, зоғ.

Чу каложа ҳама дузданду рабоянда чу ход,

Шум чун буму бадоғол чу Димна ҳама сол.

Маъруфиш Балхӣ

КАЛОЖА II *к.* كلاجه олус, аҳвал, қачқашм.

Ҳасудат дид монандат ба родӣ,

Бале, чашми каложа як ду бинад.

Сайфи Исфарангӣ

КАЛОЛ I *к.* كلال тораки сар, фарқи сар; миёнаи сар (аз пешонӣ то фарқ).

Ё занамаш, ё қанамаш риш пок,

Ё занадам санг яке бар қалол. *Ҳаққок*

КАЛОЛ II *а.* كلال хастағӣ, мондағӣ, шалпарӣ.

Ин малолу қалол, ки бар ман муставлӣ шуда,
барои туст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аз ранҷи роҳ ва қалоли сафар биосой.

«Равзат-ус-сафо»

КАЛОМ *а.* كلام 1. сухан, гап, гуфтор.

На ҳар к-у нақши назме зад, қаломаш дилпази,
Омад,

Тазарви турфа мегирам, ки қолоқ аст шоҳинам.

Ҳофиз

2. маҷ. забон (гуфтор).

Дар ин вақти дилписаъд фарзанди арҷманд Зиё-уддини Юсуф... ба омӯхтани қаломи араб ва андӯштани қавоиди фунуни адаб ништиғол намуда.

Ҷомӣ

◇ **қаломи маҷид** *д.* Қуръон.

Пас аз мударре назир ва амсоли онро аз қаломи маҷид ... ё аз суҳунони ақобир ва машоҳири фикрия ёфтаам. *Аҳмади Дониш*

қаломи қудсӣ *д.* Қуръон.

Бишнид зи ҳақ қаломи қудсӣ,

Овард ба мо паёми қудсӣ. *Файзӣ*

қаломи ҷомеъ адш. шеър, ки бо риояти ҳамаи санъатҳои лафзӣ ва маънавӣ ба қаломи балоғат ва фасоҳат гуфта шудааст ва мақсудро бо ниҳоятӣ хубӣ ифода мекунад.

Бештари ашъори Масъуд қаломи ҷомеъ аст.

Ватвот

қалом нарм қардан санҷида ва мулоим сухан рондан.

Гузашт умру нақардӣ қаломи худро нарм,

Туро чӣ ҳосил аз ин осийи дандон аст? *Соиб*

КАЛОН کالون 1. бузург, азим, кабир; *муқобили* хурд 1.

Гуфт: Метарсидам, эй марди калон,
3-он чӣ метарсидам, омад худ ҳамон. *Румӣ*

2. сардор.

Калонони қурама низ қабули ин маънӣ намуда,
ба иттифоқ аз он чо гусел карданд.

«Шаҳномаи Фарғона»

Калонро бибояд ғами хурд хурд.*

3. ба воя расида, ба синни балоғат расида; **калон**
шудан ба воя расидан, ба синни балоғат расидан.

Эй беадаб, ту шарм надорӣ зи рӯи ман?

Ачдоди ту шуданд ҳама пеши ман калон. *Сайидо*

КАЛОНТАР کالانتار 1. *дараҷаи қиёсии* калон 1; 2. сар-
дори шаҳр, раиси маҳалла; сардор.

Ҳусайн... бар эшон нусрат ёфт ва калонтари дуз-
донро бигирфт ва бикушт. *«Тарихи Наршахӣ»*

КАЛОПЕСА کالوپيسه бе чо шудани сафедии чашм ба са-
баби тарс ё ягон ҳиссиёти дигар.

Калопеса шуд чашми чархи диҷам,
Сафеду сияҳ ҳар ду шуд айни ҳам.

Абдулқодири Тунӣ

КАЛОТ||**КАЛОТА** کالات 1. қалъа ё деҳи калон-
ки дар сари кӯҳ ё теппае чо гирифта бошад.

Зарродхонаи ту бувад ҳаштсад калот,
Анборхонаи ту бувад ҳаштсад ҳисор. *Манучехрӣ*

Чу девори шаҳр андарояд зи пой,
Калота набояд, ки монад ба чой. *Фирдавӣ*

2. номи шаҳри қалъадор дар наздикии Сараҳс.

Гузар бар Қалот эч гуна мақун,
Гарон раҳ равӣ, хом гардад сахун. *Фирдавӣ*

КАЛОФА کالوفه *ниг.* калоба.

КАЛОҒ کالوغ зоғи ало, калзоғ.

Ҳар киро раҳбарӣ калоғ кунад,
Бе гумон дил ба даҳма доғ кунад. *Унсурӣ*

Навои булбулони масти гулзор
Калоғони биёбон менадонанд. *Муҳӣ*

◇ **калоғ гирифт**ан кам шумурдан; писанд накардан;
таъна задан.

Гирифтам: Авҷпар аст эътибори анқоят,
Ба норасоии боли магас калоғ мағир. *Бедил*

КАЛПАТРА کالپترة 1. беҳуда, бемаънӣ; 2. суханони беҳу-
да, бемаънӣ.

Ў туро кай гуфт, к-ин калпатраҳоро чамъ кун,
То туро лозим шавад чандин шикоятгустурий.

Анварӣ

КАЛТА کالته 1. ҳайвони пир, лоғар, аз кор монда.

Ба шоҳи дадон калта рӯбоҳ гуфт,
Ки доно зад ин дoston дар нуҳуфт.

Абушақури Балхӣ

2. думбурида; бурида; ноқис; 3. *мач.* касе, ки забо-
наш мегирад, тугила.

КАЛТАЗАБОН کالتازبان касе, ки забонаш мегирад, тугила.

Рузу шаб ҳаст дар атрофи ҷаҳон саргардон,
То яке калтазабон чоҳили аҳмақ ба кучост?

Хисравӣ

КАЛҲОД||**КАЛХОТ** کالحد||کالخت навъе аз паррандагонӣ
дарранда, чўчағирак.

Руҳи таппарвар надорад аз гирифтори хабар,
Дар қафас ҳаргиз наандозад касе калходро. *Сайидо*

КАЛҶУК کالچوک бача, писарбача.

То яке хум бишканад, реза шавад сесад сабу,
То мурад пире, ба пеши у мурад сесад калук.

Асҷадӣ

КАМ I کم 1. андак; *муқобили* беш 2.

Кам гую гузида гуй чун дур,

То 3-андаки ту ҷаҳон шавад пур. *Низомӣ*

Ба хурдан то ба кай олуда будан,
Хушо кам хурдану осуда будан! *Ҳилолӣ*

каму беш а) андак, то андозае; як қадар, як миқдор;
б) каму зиёд; *мач.* ҳар чиз, ҳар боб, ҳар хусус; **гуф-**
тори каму беш суҳбат дар бораи ину он, гуфтор
дар мавзӯҳои мухталиф; суҳанро кашол додан; гапи
зиёдату.

Рост меҳохӣ — нахоҳам бе ту умр,

Барги гуфтори каму бешам намонд. *Анварӣ*

каму беш гуфтан баҳс кардан, мунозира кардан;
гапро дароз кардан.

Ҳам ба чоғу сари чоғон, ки каму беш мағӯй,
Гу ҳамин як сухани рост, ки чоғон чун аст?

Хисравӣ Деҳлавӣ

дар пай каму беш шудан аз пай камӣ ва зиёдату ва су-
ду зиён шудан ва ба чизҳои майда аҳамият додан.

Зи санги тафриқа хоҳӣ, ки муңҳанӣ нашавӣ,
Машав ба сони тарозу ту дар пай каму беш.

Хофиз

кам кардан костан.

Ҳар кӣ сухан бар сухане зам кунад,
Порае аз хуни ҷигар кам кунад.*

2. ба нудрат.

Кам шунидам, ки марди оҳишта
Гардад аз хуи хештан хаста. *Авҷадӣ*

3. нуқсон, айб, камбудӣ.

Пеши мардумон ками ман мегӯяд.

«Мачмаъ-ул-ансоб»

каму кост а) кам.

Бор бисъёру боркаш андак,
Чокарон бешу маркабон каму кост. *Муиззӣ*

б) нуқсон, кӯтоҳӣ.

Ҳар он кас, ки дар дӯстӣ рост нест,
Бад-у душманӣ ҷуз каму кост нест. *Чомӣ*

каму костӣ камбудӣ, нуқсон; зиён.

Аз қачӣ афтӣ ба каму костӣ,
Аз ҳама ғам растӣ, агар ростӣ. *Низомӣ*

кам гирифтан *касоро* аҳамият надодан, ҳақир шу-
мурдан касоро, ба назар нагирифт

Меҳини тавонгарон он аст, ки ғами дарвеш ху-
рад ва беҳини дарвешон он, ки ками тавонгарон
гирад. *Савдӣ*

◇ **кам задан** а) бад гуфтан дар ҳаққи касе; наҳ за-
дан.

Бин ту баду нек ҳама, дам мазан,
Ҳеч касоро ба ҷаҳон кам мазан.

Хисравӣ Деҳлавӣ

б) хоксорӣ кардан, фурутани кардан, худро ночиз
шумурдан.

Дар кам задан зиёдати онҳо ки дидаанд,
Чун шамъ мекунанд забон дар даҳони гоз. *Соиб*

КАМ II а. *کم* чанд, чӣ қадар, чӣ миқдор, чӣ андоза.

КАМАНД *کمند* 1. арғамчине, ки нугаш ҳалқадавак дошта, барои гирифтани сайд ё душман ба кор бурда мешавад; таноб, арғамчин.

Фитода халқан гесу ба рӯи наргиси ту,
Чунон ки гардани оху кашад касе ба каманд.
Шоҳин

2. дом.

Зулайхо гар чи зебо дилрабоест,
Фитода дар камандат мубталоест. *Ҷомӣ*
Барчин чу анкабут каманди фиребро,
Занбурвор хонаи пурангубин гузор. *Соиб*

3. воҳиди ченак ба дарозии каманд.

Бифармуд, то санги хоро кананд,
Ду хона бар у ҳар яке даҳ каманд. *Фирдавсӣ*

4. киноя аз зулфи маҳбуба.

Яке тоҷ бар сар ниҳода баланд,
Фуру ҳишта то пой мушкин каманд. *Фирдавсӣ*
Дил тавсанӣ куҷо кӯнад онро, ки тавқвор
Дар гардани дил аст каманди муанбараш. *Ҳоқонӣ*

♦ ба кӯҳ каманд андохтан саъю кушиши бефоида кардан.

КАМАНДАФҚАН *کمندافکن* камандандоз.

Ба Сухроб гуфт: Эй яли шергир,
Камандафқану гурзу шамшергир!... *Фирдавсӣ*

КАМАНДДИДА *کمنددیده* ба дом афтода; *мач.* озмудашуда, таҷрибадор.

Каманддида наяфтад дигар ба ҳамми каманд.*

КАМАР *کمر* 1. миён.

Ҳосили зикр дарди гардану сар,
Асари рақс заъфи пушту камар. *Ҷомӣ*

Гурдон... агар бар камар мезаданд, чун хиёри тар ба ду ним мешуд. *«Фатҳнома»*

Ҳар ҷо гузарад, то камараш сабази маънист,
Нозим ба замини сухани хеш равон аст. *Нозим*

2. миёни кӯҳ, тангнои кӯҳ; ағба.

Қамар бар камар, кӯҳ бар кӯҳ ронд,
Гарива-гарива қанибат қаҳонд. *Низомӣ*

3. тасмаи чармин ё абрешимин, ки ба миён мебандад, камарбанд.

Ғамӣ шуд дили ҳар ду аз якдигар,
Гирифтанд ҳар ду даволу камар. *Фирдавсӣ*

Бар ангушташ зарангушташ чунон буд,
Ки Юсуфро камар зеби миён буд. *Ҳозиқ*

4. пештоқ; пешайвон.

Он дарвоза устувортарини дарвозаҳост ва камари бузург дорад ва дарозии он миқдори шаст гом аст. *«Табрихи Наршаҳӣ»*

♦ **камари офтоб** *нуч.* хате, ки аз маркази офтоб мегузарад; меҳвари доира; **камари Рустам** рангин-камон, қавси қузаҳ, тирӯ камон; **камари ҳафтчашма** камарбанде, ки бо ҳафт дона ҷавохир ораста шуда бошад.

Шаҳи ҳафт кишвар ба расми каён
Яке ҳафтчашма камар бар миён. *Низомӣ*

камар дар камар камарбанд ба миён баста, ба хизмат тайёр истода.

Ғулумони гулчеҳраи дилрабоӣ
Қамар дар камар гирди тахташ бапой. *Низомӣ*

камар (дар)бастан омода ва тайёр шудан ба коре.

Чу бастӣ камар бар дари роҳи оз,
Шавад кори гетит яксар дароз. *Фирдавсӣ*

Лайлӣ чу камар ба аҳд дарбаст,
Дар маҳди вафо ба аҳд биншаст. *Ҷомӣ*

Аз ҳамдигар мутаваҳҳим шуданд ва ба адоват камар бастанд. *«Убайдуллонома»*

камар танг бастан (ё кардан) азмо қазм кардан, ба коре аз дилу ҷон шуруъ кардан, тасмим гирифтани ва тайёр шудан ба коре.

Инонтоб шуд шоҳи фирузчанг,
Қамар баст бар кини бадхоҳ танг. *Низомӣ*

Падар рӯзе аз деҳ камар танг кард,
Ба рафтани суи шаҳр оҳанг кард. *Ҷомӣ*

камар бастан об ях бастан об; **камар боз кардан** *ниг.* камар кушодан; **камар бохтан** тоқат наовардан, тоб наовардан.

Гарон аст бори фироқ он қадар,
Ки кӯҳ аз кашидан бибозад камар. *Зухурӣ*

камар гусистан *ниг.* камар кушодан; **камар дуздидан** аз итоат сар печидан, фармонбардорӣ накардан; **камар кашидан** *бар чизе* азмо, ирода кардан барои ба даст овардани чизе, азм кардан дар роҳи мақсаде.

Қамар бар кулоҳи Фаридун кашид,
Сари тахт бар тоҷи гардун кашид. *Низомӣ*

камар кушодан (ё боз кардан, гусистан) аз баҳри чизе гузаштан, тарк кардан, қатъи назар кардан аз чизе; **камар аз ин вилоят кушодан** омодаи марг будан, вафот ёфтан, аз ҳаёт чашм пушидан.

Чу ман 3-ин вилоят кушодам камар,
Ту хоҳӣ ситон афсару хоҳ сар. *Низомӣ*

камар ҷуст кардан миён маҳкам бастан; омода ва тайёр шудан.

Эй зи паи фитна камар карда ҷуст,
В-аз паи таҳқиқи амалҳои султ. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

камари хидмат ба миёни ҷон бастан аз дилу ҷон ба хизмат тайёр шудан; аз дилу ҷон хизмат кардан.

Худдому ҳамсоғонро тамоман... барои хизмат таъин кард, ҳама камари хидмат ба миёни ҷон бастанд. *Садрӣ Зиё*

камар аз миёни касе кушодан аз хизмат озод кардан, аз мансаб маъзул намудан; **камар дар миён** доштан омода ва тайёр будан; **камари аҳд** дар миён доштан устуворона хидмат кардан.

Уммате дар вафои хидмати ту
Қамари аҳд дар миён доранд. *Анварӣ*

КАМАРБАНД *کمر بند* 1. ҳар чизе, ки ба камар мебандад, миёнбанд.

Гирифтаи камарбанди марди далер,
Зи зин баргусастам ба кирдори шер. *Фирдавсӣ*

Ба пашмин ҷома мискин гашт хурсанд,
Бар он аз лифи хурмо шуд камарбанд. *Ҷомӣ*

2. навкар, пешхидмат, мулозим, хизматгор.

Чуз камарбанди заминбуси ту нест,
Хар ки бар рун замин тоҷвар аст. *Сўзани*

Агар тоҷвар сар барафрохтя,
Камарбанди у чокари сохтӣ. *Низомӣ*

3. он ки камар мебадад; *маҷ.* маҳбуба, маъшуқа.

Камарбанди ман омад пеши ман хандазанон имшаб,
Тавакқуф кун, ки як дам бингарам Парвину Чав-
зоро. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАМАРБАСТА *کمر بسته* 1. касе, ки бар миёнаш камар
баста бошад; 2. *маҷ.* касе, ки ба коре омодаву тайёр
аст, омода, тайёр.

Нигаҳдори он марзи Хоразм бош,
Ҷамеша камарбастан разм бош! *Фирдавсӣ*
Бузургон сӯи кохи шоҳ омаданд,
Камарбаставу бо жулоҳ омаданд. *Фирдавсӣ*

3. *маҷ.* ходим, навкар, чокар, хизматгор.

Дар тақопуи давлаташ Чавзо
Аз камарбастагони даргоҳ аст. *Заҳири Форъёбӣ*
Чӣ бандам камар дар масофи касе,
Ки дорам камарбаста чун у басе. *Низомӣ*

4. омода ба ҷанг, марди ҷангӣ.

Чу хоҳад, зи ҳар кишваре сад ҳазор
Камарбаста ояд, кунад корзор. *Фирдавсӣ*

КАМАРГОҲ *کمرگه* 1. миён, ҷо, ки камар баста меша-
вад.

Чу омад ба наздики бадҳоҳи у,
Як найза зад бар камаргоҳи у. *Фирдавсӣ*
Бигуфт: Он гаҳ тавон барҷастан аз чоҳ,
Ки то зону бувад ё то камаргоҳ.

Хисрави Деҳлавӣ

2. камари кӯҳ, домани кӯҳ; миёни кӯҳ; дараи кӯҳ;
♦ ба камаргоҳи кӯҳ даст задан бо кӯҳ қувваозмой
кардан; *киноя аз* намоиш додани зӯру қуввати худ.

Қавипайкаре дид бас бошукӯҳ,
Зада дастҳо дар камаргоҳи кӯҳ. *Ҷомӣ*

КАМАРДОР *کمردار* *киноя аз* хизматгор, навкар.

Обои улвиянд камардори ин халаф,
Розӣ бад-он, ки соя бар обо барафганад.

Ҳоқонӣ

КАМАРКАШ *کمرکش* камарбаста; омода ва тайёр ба
кор, хизмат, ҷанг ва ғ.

Камаркаш ғуломони зарринкулоҳ
Камар баста дар гушаи боргоҳ. *Ҳочу*

КАМАРӢ *کمری* хамида ва дутошуда, дуқатшуда; он ки
коматаш ҳам шудааст; камаршикаста.

Ёқут қахрабо шавад аз оҳи сарди мо,
Айюбро кунад камарӣ бори дарди мо. *Соиб*

КАМБАҲО *کمبها* камарзиш, беқадр.

Зи бунафша тоб дорам, ки зи зулфи у занад дам,
Ту сиёҳи камбаҳо бин, ки чӣ дар димоғ дорад.

Ҳофиз

КАМБУДАГӢ *کم بودگی* 1. ошuftагӣ, дармондагӣ;

2. соддалавҳӣ, аҳмақӣ.

Дигар бора гуфт: Ин чӣ камбудагист?
Шафоат дар ин барда беҳудагист! *Низомӣ*

КАМЗАБОН *کم زبان* хомуш, соқит; касе, ки ҳар чӣ фар-
моянд, ба ҷо меорад, мутеъ, фармонбардор.

Ҷамоно, ки ишқам бар ин кор дошт,
Чу ман камзабон ишқ бисёр дошт. *Низомӣ*

КАМЗАН *کمرن* касе, ки дар қимор бурд надорад; кам-
бахт.

Гузин камзани буду нопокрав,
Қулоҳаш ба бозору майзар гарав. *Саъдӣ*
Бо ду-се камзан машав оромгир,
Муқбили айём шаву ком гир. *Низомӣ*

КАМЗАРФӢ *کم ظرفی* камгунҷоишӣ; амиқ набудан.

Қулқули шиша сози камзарфӣ,
Хандаи мавҷи май сабукҳарфӣ. *Бедил*

КАМИЙЯТ *ا. کمیت* *ниг.* ками(й)ят.

КАМИН I *کمین* 1. кам, андак.

Вале басест, ки пӯяндаро камин лафзе
Дихад ба бод ҳамон дам, ки бар забон орад.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. *маҷ.* камтарин, хоксортарин.

Гуфто, ки кист бар дар?
Гуфтам: Камин ғуломат. *Шамси Табрезӣ*
Қарам намудио гуфти: Гадои мост Ҳилолӣ!
Бале, ту шоҳи бутонию ман гадои каминам.
Ҳилолӣ

3. *ниг.* камина 2.

Чу сабзан тарат аз барги ёсуман бархост,
Ҳазор фитна ба қасди дили камин бархост. *Шоҳӣ*

КАМИН II *а. کمین* ҷои пинҳон шудан бо мақсади ху-
ҷум ба душман ва ё шикор; шинаяк, камингоҳ.

Ва Сулаймон чаҳорсад мард дар камин ниҳода
буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Море... аз камин берун омад ва қасди муш кар-
да ба як дам уро фуру бурд. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Инак туро талиан меҳр аст дар камин,
Эй он ки хуфта дар варақи гул чу шабнамӣ.

Шоҳин

камин кардан (*ё гирифтан*) пинҳон шудан ба қасди
душман ё шикор.

Қард бар вай ба сони боз камин,
То фуру гирадеш ба ҷанголи кин. *Ҷомӣ*

камин ниҳодан бо қасди хуҷум дар ҷо пинҳонӣ ас-
кар гузоштан.

Амри Лайс... ба роҳи намозгоҳ камин ниҳод
ва ҷои лашқарро машғул кард.

«Таърихи Наршахӣ»

КАМИНА *کمينه* 1. камтарин.

Ҷон суҳтану ҷигар халидан
Ҳичрони туро камина кор аст. *Анварӣ*
Ба ҷони у, ки гарам дастрас ба ҷон будӣ,
Камина пешкаши бандагон он будӣ. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* фурутан, хоксор; *киноя аз* шахси гуянда,
ки дар мавриди изҳори аҷзу хоксорӣ нисбат ба худ
мегуяд.

Чун чашми у ба ин камина афтод, забон ба ин
калом кушод, ки... ин ҷо метавон омад. *Восифӣ*
Ҳарчанд ба он нигор ёрӣ,
Гаҳ-гаҳ зи камина ёд ори? *Шоҳин*

КАМИНВАР *کامین ور* касе, ки камин гирифта аст, он ки дар камин нишастааст, камингар.

Тилоя ба пеш андарун чун Кубод,
Каминвар чу гурди талимоннажод. *Фирдавси*

КАМИНГОҶ||**КАМИНГАҶ** *کامین گاه*||*کامین گاه* ҷое, ки камин гирифта мешинанд.

Дар ҳар тараф зи хайли ҳаводис камингаҳаст,
3-он рӯ инонгусаста давонад савори умр! *Ҳофиз*
Мардони диловар аз камингоҳ барчастанд.

Саъдӣ

КАМИ(Й)ЯТ *а. کمیت* миқдор, шумора; андоза, қадар.

Камият ва миқдор дар луғот ду лафзи мутаро-
дифанд. *Насириддини Тусӣ*

Улуғбек дар Самарқанд иморате бино фармуд,
ки муҳандиси хирад ба асоси кайфияти иртифои
он натавонад расид ва муҳосиби фикрат аз рӯи
илми масоҳат ба камияти сутӯҳи ӯ натавонад огоҳ
гардид. «*Таърихи Саййороқим*»

КАМКОСА *کم کاسه* мумсик, хасис; камҳиммат.

Назари лутф зи меҳру маҳи камкоса маҷуӣ.

Соиб

КАММЕҲР *کم مهر* каммуҳаббат, бемехр.

Муҳолиф пасандешу ӯ пешбин,
Бадандеш каммеҳру ӯ бимгин. *Низомӣ*

КАММОЯ *کم مایه* беқадр, камбаҳо, камарзиш.

Каммоя аст қиссаи Фарҳоди кӯҳкан,
Ҳарфу ҳикояти ҳама аз достони мо. *Зуҳурӣ*

КАМОВОЗ *کم آواز* касе, ки кам гап мезанад, камгап;
касе, ки паст сухан мегӯяд.

Қамовоз ҳаргиз набинӣ хиҷил,
Ҷаве мушк беҳтар, ки як тӯда гил. *Саъдӣ*

КАМОЗОРӢ *کم آزاری* озор надодан ба касе, раҳмдилӣ,
мулоимат.

Дилаш ба нола маёзору хатм кун, Ҳофиз,
Ки растагорин ҷовид дар камозорист. *Ҳофиз*

КАМОКОН *а. کماکان* монанди пештара, пештара барин.

Нагузошт, ки бечора қозӣ корро ба поён расо-
над, камокон хизматро ба ҷо наёвард.

Садрӣ Зиё

КАМОЛ *а. کمال* 1. пуррагӣ, мукаммалӣ; фазилат.

Қамоли ҳамнишин бар ман асар кард,
Вагарна ман ҳамон хокам, ки ҳастам. *Саъдӣ*

Қамол он аст, к-аз худ бошӣ огоҳ,
Чӣ дар саҳро, чӣ дар хилват, чӣ дар роҳ. *Бедил*

бар ваҷдӣ камол мукаммал, пурра, комилан; камол
ёфтган а) пурра гардидан, комил шудан.

Чун маҳ ба даври чарх ҳар он кас камол ёфт,
Ҷуз костан аз ӯ натавон чун ҳилол ёфт. *Шоҳин*

б) нашъунамо ёфтган, ба воя расидан.

... Ки то з-он дона бархезад ниҳоле,
Дар ин бустонсаро ёбад камоле. *Ҷомӣ*

ба камол будан мукаммал будан, пурра будан.

В-имрӯз ғами ман чу ҷамолат ба камол аст,
Ё раб, чӣ кунам, к-аз пай ин нуқс ҷамолест.

Анварӣ

2. ниҳоят, мунтаҳо.

Аспе, ки саворияш саросар алам аст,
Бе роҳу тариқ мисли ӯ асп кам аст.
Гар бозситонияш зи ман, эҳсон аст,
В-ар аспӣ дигар диҳӣ, қамоли қарам аст.

Мушфиқӣ

дар қамоли ... дар ниҳояти ...

Ин хомаи ман ниҳоли ҷубист,
Нахлест, ки дар қамоли хубист. *Ҳилолӣ*

Ҷасли тобистоне буд дар қамоли дараҷан ҳаро-
рат. *Бедил*

КАМОЛОТ *а. کمالات* ҷ. камол 1; камолоти суварии
маънавий фазилатҳои зоҳирию ботинӣ.

Бо вучуди ин ҳама камолоти суварии маънавий
дар боби муомалоти расмӣ ва муҳовароти урфӣ
сода ва бевуқуф буданд. *Садрӣ Зиё*

КАМОН *کمان* 1. яроқи қадимаи тирандозӣ — ҷуби ха-
мидае, ки ду нӯги онро бо зеҳ таранг кашида мебан-
данд ва бо воситаи он тирро сар медиҳанд.

Ҳиммати пирон кушояд корҳои сахтро,
Раҳна дар хоро кунад тири камони садманӣ.

Соиб

Хисрав чу шунид, рафт аз даст,
Бишкаст камону шаст бигсаст. *Шоҳин*

камон афроштан камон бардоштан (бо мақсади тир-
андозӣ).

Баста гардад дасти маккорон, чу бикшояд камин,
Паст гардад рӯи ҷабборон, чу бифрозад камон. *Муиззӣ*

камон кашидан зеҳи камонро кашида ба андохтани
тир омода кардан.

Қамон кашиду назад бар ҳадаф, ки натвон дӯхт
Магар ба сузани пулод ҷомаи ҳангуфт. *Саъдӣ*

камонро чилла кардан *ниг.* камон кашидан.

Ин камонро аз забардастон кӣ хоҳад чилла кард?
Бодаи пурзур чун нақшуд з-абру чин туро? *Соиб*

2. ҳар чизи ҳамида, нимдоира; камони абру ҳама
абру, тоқи абру.

Гаҳ ниҳодӣ чун бутони дилфуруз,
Бар камони абрувон аз вусма тӯз. *Ҷомӣ*

3. *нуч.* бурҷи Қавс, галаситоран Қавс.

Чу хуршед аз парда огоҳ шуд,
Зи бурҷи Камон бар сари гоҳ шуд. *Фирдавси*

4. *ниг.* камонча 2; \diamond камони занбурӣ туфанг, мил-
тик, бундуқ.

Гирифтанд гурдони Эронзамин
Қамонҳои занбурии чархкин. *Фирдавси*

камони Сом (*ё* Баҳман, Рустам) рангинкамон, қавси
кузаҳ, тиро камон.

Азеро коргар номад хадангам,
Қи бар бозу камони Сом дорам. *Бӯтоҳур*

Чу Баҳман мори абр ангехт шабранг,
Қамони Рустамаш дод аз пай ҷанг. *Тугро*

камони ҳикмат навъе аз манҷаниқ; камон андохтан
(*ё* афқандан) мағлуб шудан, таслим шудан; камонро
зеҳ кардан ба ҷанг тайёри дидан.

Мағзор, ки зеҳ кунад камонро
Душман, ки ба тир метавон дӯхт. *Саъдӣ*

Ногоҳ расид шаҳриёре,
Зеҳ карда камон паи шикоре. *Шоҳин*

камони суханро аз тоқи баланд овехтан киноя аз су-
ханро ба пояи баланд расонидан.

Мавлоно Низоми Астарободӣ низ камони сухан-
ро дар васфи моҳи нав аз тоқи баланд меовезад.
«Хизонаи омира»

КАМОНА *کمانه* 1. камон; ҳар чизи камонмонанд; 2. ола-
те, ки бо он ғиччакро менавозанд.

Ончунон чаҳл ёфт истило,
Ки камон аз камона пайдо нест. *Убайди Зоконӣ*

3. чуби каче, ки ба нугаш пармаро банд карда, чуб
сӯроҳ мекунамд.

Бар мисқаби нутқи дурфасона
Аз қавси қузаҳ кунам камона. *Хоқонӣ*

4. чоҳкан, корезкан, нақбкан.

Чунон ки чашма падида оварад камона зи санг,
Дили ту аз кафи ту кони зар падида орад.

Дақиқӣ

КАМОНАБРУ *کمان ابرو* касе, ки абруи камонмонанд
дорад; маҷ. хушрӯй; маҳбуба.

Ҳилолӣ, чун сипаҳ ангехт ишқи он камонабру,
Ба майдон ояму тири маломатро сипар гардам.
Ҳилолӣ

КАМОНВАР *کمان ور* *ниг. камондор.*

Камонварро камон дар ҷанг монда,
Ду пой озурда, даст аз ҷанг монда.

Фаҳриддини Гургонӣ

КАМОНВОР *کمان وار* монанди камон, қач, ҳам, хамида.

Саҳй сарваш аз ғам камонвор шуд,
Тихй ганҷаш аз дур гаранбор шуд. *Фирдавӣ*

КАМОНГАР *کمانگر* камонсоз.

Камонгар гар зи мӯяш чилла месохт,
Камон бар сайд пеш аз тир метохт. *Нозим*

КАМОНГАРӢ *کمانگری* камонсозӣ.

Баъзеро заргарӣ ва оҳангарӣ ва тиргарӣ ва ка-
монгарӣ... ёд дод. «Таърихи Фарошта»

КАМОНГИР *کمانگیر* 1. камондори бомаҳорат, тирандози
моҳир; 2. лақаби Ораш ном паҳлавони Эрони қадим, ки
мувофиқи афсона тири аз Омул партофтааш ба Марв
расидааст.

Аз он шуд ном Орашро камонгир,
Ки аз Омул ба Марв андохт ӯ тир.

Фаҳриддини Гургонӣ

КАМОНГУРӢ *کمان گروہ* **КАМОНҚУРӢ** *کمان قروه* камоне, ки бо он гулула ва ё санг мепар-
тофтаанд.

Сипехр пурҳазар аст аз камонгурӯҳан ту,
Ту аз камини сипехри баланд беҳазарӣ. *Муиззӣ*

КАМОНГУША *کمان گوشه* гушаи камон; гушаи чизи ка-
монмонанд.

Камонгушан абруяш ҳам гирифт,
Зи тундиш гуяндаро дам гирифт. *Низомӣ*

КАМОНДОР *کماندار* тирандоз.

Гарчи тир аз камон ҳамегузарад,
Аз камондор бинад аҳли хирад. *Саъдӣ*
Новаки ишва ба абруи камондори ту буд,
Рост гу, эй бути бераҳм, киро афкандӣ? *Шоҳин*

КАМОНДОРӢ *کمانداری* тирандозӣ.

Султон Маҳмуди Хилҷӣ... то тир дар тиркаш
дошт, камондорӣ намуда, доди мардӣ ва мардонагӣ
дод. «Таърихи Фарошта»

КАМОНҚАШ *کمان کش* камондор, тирандоз.

Аз чашми шӯхаш, эй дил, имони худ ниғаш дор,
Қ-он ҷодуи камонқаш бар азми ғорат омад.

Ҳофиз

КАМОНСО *کمان آسا* монанди камон, ба шакли камон, ба
шакли нимдоира ё доира.

Зи ҳар су теғдорон даста-даста,
Камонсо ба гирдаш ҳалқа баста. *Ҳозик*

КАМОНПОЙ *کمان پای* қачпо.

3-аҳли равиш қачқадамонро магир,
Аспи камонпой напӯяд чу тир.

Хисрави Деҳлавӣ

КАМОНҲОНА *کمان خانه* *ниг. камонгӯша.*

Дил, ки аз новаки миҷғони ту дар хун мегашт,
Боз муштоқи камонҳонаи абруи ту буд. *Ҳофиз*

КАМОНЧА *کمانچه* 1. шакли тасғири камон 1; 2. асбо-
би тории мусиқӣ — қосаи ба руяш пушт кашидашудае,
ки дар дасташ 3-4 тор дорад.

Сина дорад камонча вақфи харош,
Ки тараб қобил аст, бисмил бош. *Бедил*

Гоҳе садон ғиччак ва камонча рубоби дили аҳ-
бобро қабоб карда. «Фатҳнома»

3. хатти камоншакле, ки ба болои фармонҳои под-
шоҳон кашида мешуд; \diamond камончаи абруи хами абру;
абру.

Умед ҳаст, ки маншури ишқбозии ман
Аз он камончаи абру расад ба туғрое. *Ҳофиз*

Зи чини зулфи камандат касе наёфт халос,
Аз он камончаи абруву тири чашм начоҳ. *Ҳофиз*
камонча задан ба шӯр овардан, ба ҳаяҷон овардан.

Меҳостам камонча задан аҳли зӯҳдро,
Ин қорро ба коми дили ман рубоб қард. *Ҷомӣ*

КАМОНҚУРӢ *کمان قروه* *ниг. камонгурӯҳа.*

КАМОНҚӢЛА *کمان جوله* ҷоё, ки камон дар он гузоранд,
ғилофи камон.

Зи баҳри ҷанги душман даст нобурда ба зеҳ гардад
Ғуломони туро ҳазмон камон андар камонқӯла.
Фаррухӣ

КАМОС **КАМОСА** *کماسه* **КАМАС** *کماس* 1. қузаи гардандарози
сафолини шикампаҳн.

Гирам, ки туро ақнун се хона камос аст,
Бинвис яке нома, ки чандат ҳама қос аст.
Абулаббоси Марвазӣ

Имоми Балх камосагарӣ наку донад,
Ки аз камоса май андар пиёла гардонад. *Сузанӣ*

2. качқули гадоӣ.

Дар даст камосаву ба дарҳо
Гардидаву чамъ карда зарҳо. *Тайён*

КАМОЯНБАҒӢ *а.* *کماينبغى* чунон ки бояд, чунон ки шояд; чунон ки сазовор аст.

Сурати ҳол камоянбағӣ арза дошт. *Авфӣ*

Аҳволи оламро камоянбағӣ ба тариқи ақл маълум натавон кард. «*Равзат-ус-сафо*»

КАМОҲИЯ *а.* *کماهى* *ниг.* камоҳӣ.

КАМОҲУВАҲАҚҚУҲУ *а.* *کماهوحقه* ҳамон тавр, ки ҳаққаш аст.

Хисрав... он миқдор аз вилояти Ҳиндустон, ки дар тасарруфи султон Иброҳим ва султон Баҳромшоҳ буд, камоҳуваҳаққуҳу дар тахти забт даровард. «*Таърихи Фариишта*»

КАМОҲӢ||**КАМОҲИЯ** *а.* *کماهى* ҳамчунон ки ҳаст, чунон ки дар воқеъ аст, чунон ки дар ҳақиқат аст; аҳволи ҳақиқӣ, ҳақиқат.

Ҳеҷ кас бар камоҳии ин асрор воқиф нагашт.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

З-он ру ки нақӯият камоҳист,
Гар ман бадам, аз ту неқхохист. *Шоҳин*

КАМПАЛ *к.* *کميل* пораи матон муина, ки ҳамчун кӯрпа ва ё пӯшок қор фармуда мешавад, ҷойпӯш ва палоси тунуки муина.

Як нафар шогирдашон дар айёми зимистон... як адад кампали балҷувонӣ [овард], ки... ба ивази палос ба қор мебуданд, ба ҷои шол истеъмол мекарданд. *Садрӣ Зиё*

КАМПИР *к.* *کمپير* зани пир, зани солхурда; пиразан.

Буд кампире навадсола қалон,
Пур ташаннуҷ рӯю рангаш заъфарон. *Румӣ*

Вақте ки [ҳазрати охунд] ворид шуданд, як нафар кампири куҳансол шинохт. *Садрӣ Зиё*

КАМРО I *к.* *کمر* ҳисоре, ки чорпоёнро шабона дар он ҷойгир мекунанд, қура.

Чу гурги зулмо қуштӣ ба зӯри бозуи адлат,
Зи анбуҳӣ шуда саҳрои иқлими ту чун камро.
Амъак

КАМРО II *к.* *کمر* тоқ, девори баланд.

Ғае аз гардиши Қайвон ба даръё барзанад қалла,
Ғае аз ғӯшаи гардун ба Қайвон барбарад қамла.
Азрақӣ

КАМРО III *к.* *کمر* камарбанде, ки зардуштиён бар миён мебастанд.

На турфа қард ишқи рӯи он бут,
Бибандам бар миён камрои қуффор. *Хисравонӣ*

КАМСУХАНӢ||**КАМСАХУН** *к.* *کمسخن* камгап, камҳарф.

Шунидӣ, ки бо Эраҷи камсахун
Ба оғоз(и) кина ҷи афғанд бун? *Фирдавӣ*

КАМСУХАНӢ *к.* *کمسخني* камгапӣ.

Ғунча гардид гули қисматам аз камсуханӣ,
Чун нафас танг шуда рӯзиям аз бедаханӣ.

Сайидо

КАМТАРИН *к.* *کمترين* 1. дараҷаи олии кам; 2. мискин, бечора, камбағал.

Чунонаш дарандохт заъфи ҷасад,
Ки мебурд бар камтаринон ҳасад. *Саъдӣ*
3. паст, фурумоя.

Мағу, Ҷомӣ, бирав з-ин дар, на, охир,
Сагонатро ғуломи камтаринам. *Ҷомӣ*

КАМТАРИНА *к.* *کمترينه* камтарин.

Зухалаш камтарина дарбоне,
Муштарӣ дошо санохоне. *Убайди Зоконӣ*

КАМУМР||**КАМЪУМР** *к.* *کم عمر* кутохумр; бебақо.

Се чиз аст, к-он дар се оромгоҳ
Бувад ҳар се камумру гардад табоҳ:
Ба Ҳиндустон аспу дар Порс пил,
Ба Чин гурба, з-ин сон намояд далел. *Низомӣ*

КАМФУРСАТ *к.* *کم فرصت* кутохмуддат, бебақо, бедавом, тезгузар.

Маҷу давоми нишот аз сипехри камфурсат,
Ки субҳ то нафасе рост мекунад, пир аст. *Соиб*

КАМХИРАД *к.* *کم خرد* камъақл; камтаҷриба, камдонииш.

Наметарсӣ, эй кӯдаки камхирад,
Ки рӯзе палангет барҳам дарад? *Саъдӣ*

КАМЪИЁР *к.* *کم عيار* иёраш кам; камарзиш, камбаҳо, беқимат; пули тилло ва нуқра, ки аз вазни муқаррарӣ камтар бошад.

Хонаеро, ки чун ту ҳамсояст,
Даҳ дирам сими камъиёр арсад. *Саъдӣ*
Ҷон додамаш ба муждаву хиҷлат ҳамебарам
З-ин нақди камъиёр, ки қардам нисори дӯст.
Ҳофиз

Зари олуда камъиёр бувад,
Зари полуда пойдор бувад. *Саноӣ*

КАМЪУМР *к.* *کم عمر* *ниг.* камумр.

КАМЪЁБ *к.* *کمياء* камчин, нодир, ноёб.

Қофия камъёб чу дебои Чин,
Вазн сабуксанг чу мойи маин. *Ҷомӣ*

КАМЪЁБИ *к.* *کمياءى* камъёб будан, кам ёфт шудан.

Гар устухон сафед шавад халқро зи ҷуъ,
Зинҳор аҷаб мадор зи камъёбии таом. *Восифӣ*

КАМӢ I *к.* *کمى* 1. андақӣ, кам будан; муқобили бисъёрӣ.

Аз у шодмонӣ в-аз у фарраҳист,
В-аз у ҳам фузуниву ҳам з-у камист. *Фирдавӣ*
Ду гуна [дорӣ] руи зебо, ҷи гуна рӯе, ҷаҳонфу-
рузе,
Камӣ надорад зи меҳри тобон, камӣ надорад зи
моҳи анвар. *Мушфиқӣ*

2. камбудӣ, нуқсон, айб.

Нағуфтам ман ин, то нагаштам ғамӣ,
Ба мағзу хирад дарнаёмад камӣ. *Фирдавӣ*
камӣ қардан нарасидан, кифоя нақардан.

Мағу дар мидхаташ мазмун камӣ қард,
Даме бояд тааммул, маҳрамай қард. *Бедил*

КАМӢ II *к.* *کمى* шакли кутохшудаи камин II.

Эй, саропой маъдани хур(р)амӣ,
Ҷашми ту бар дилам ниҳода камӣ. *Хисравӣ*

Дар дили шаб хиндуи дузд аз камӣ
Тир занад бар сухани одамӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАМӢ III *ا. کمی* миқдор.

Пас ақсоми камӣ панҷ бошад: хат ва сатҳ ва
ҷисм ва замон ва адад. *Насириддини Тӯси*

КАМҲАВСАЛӢ *کمحو صله* бетоқат, беқарор, камтаҳам-
мул, бесабр; берағбат; беҳиммат; камбарака.

Соия тоири камҳавсала коре накунад,
Талаби соия маймуни хумое бикунем. *Ҳофиз*

КАНА *کنه* ҳашараи майдае, ки ба бадани чорпоён, мах-
сусан гусфандон, часпида, хуни онҳоро мемакад.

Зиндагонит бод алфа сана,
Чашми душмант барканод кана. *Мунҷик*

Бин канаи хурд бад-он сон далер,
К-у, зи далерӣ бихӯрад хуни шер.

Хисрави Деҳлавӣ

КАНАБ||КАНАФ *کنب||کنف* 1. гиёҳи шохдона (бангдо-
на), ки аз торҳои танаи он ресмон мебофанд ва коғаз
месозанд; 2. риштаи аз канаб бофташуда.

Духтари раз, ки ту бар торами токаш дидӣ,
Муддате шуд, ки бар ованг сараш дар канаб аст.

Анварӣ

КАНАНД *کنند* *ниг.* каланд.

Марди динӣ рафту овардаш кананд,
Чун ҳаме меҳмон дари ман хост канд. *Рӯдакӣ*

Баргир кананду табару тешаву нова,
То нова кашӣ, хор занӣ гирди биёбон.

Хучастаи Сарахсӣ

КАНАФ I *کنف* *ниг.* канаб.

КАНАФ II *ا. کنف* 1. боли мурғ; 2. маҷ. соя; ҳифз, па-
нох.

Эй тавонгар, мафуруш ин ҳама нахват, ки туро
Сару зар дар канафи ҳиммати дарвешон аст.

Ҳофиз

Фуқаро ва масокни... дар канафи ҳимояти бе-
ниҳоятш осудаотир ва форигулбол мегузарони-
данд. «*Таърихи Сайидроқил*»

3. канор, ҷониб, тараф.

Канафи кӯхро ридо бофад,
Ки зарандуд тор бандад субҳ. *Ҳоқонӣ*

КАНАШТУ *کنشتو* гиёҳе, ки бо беҳи он ҷомашӯй мекар-
даанд, ушнон.

Эмин бизӣ акнун, ки бишустам
Даст аз ту ба ушноноу канашту. *Шаҳид*

Ту хуш бинишин, ки аъдон ту шустанд
Зи мулкат дил ба собуну канашту.

Шамси Фаҳрӣ

КАНБУР||КАНБУРА *کنبور||کنبوره* ҳила, макр, фиреб.

Дастгоҳи ӯ надонад, ки чӣ рӯй
Тунбулу канбураву дастони ӯй. *Рӯдакӣ*

Ман раҳии наргисаки хурдбарг,
Бурда ба канбура дил аз ҷон хеш. *Шаҳид*

• канд *کنند* *суффикси исмсос* маънои шаҳр, деҳи ка-

лонро ифода мекунад, мас. 'Вобканд', 'Тошканд'
ва ғ.

КАНД *کند* захм, ҷароҳат.

Накунад раҳмати мутлақ ба бало ҷони ту вайрон,
Накунад волида моро зи пай канд ҳаҷомат.

Шамси Табрезӣ

КАНДА *کنده* 1. *сифати феълӣи ваҷони гузаштаи кан-*
дан; 2. чуқурии кандашуда; чуқурие, ки дар гирди хи-
сори қалъа ва лашкароғи канда мешуд; *муқ.* хандақ.

Яке канда созем пеши сипоҳ,
Чунон чун бувад расму ону роҳ. *Фирдавӣ*

Мааз бинни Муслим яке кандае ёфт ва он ҷо
фуруд омад. «*Таърихи Табарӣ*»

КАНДАҚ *کندک* *ниг.* канда 2.

КАНДАН *کندن* 1. кофтаи, кофта гирифтаи.

Қасе дид дар хоб садри Хучанд,
Ки хоре зи пой ятíme биканд. *Саъдӣ*
Аз ин ҷо то ба он ҷо раҳ ду фарсанг,
Чунон ҷуе бибояд канд аз санг. *Ҷомӣ*

2. ҷида гирифтаи, ҷудо кардан.

Кандӣ он сон зи дарахте себе,
Ки расондӣ ба дарахт осебе. *Ҷомӣ*

3. гусехтан, пора кардан.

Гар риштаи шаст моҳие канд,
Сайёд гаҳе ба шаст афканд. *Шоҳин*

4. таҳи ҷизеро кофтаи; вайрон кардан, кофта хароб
кардан.

Морӣ ту, ки ҳар киро бибинӣ, бизанӣ,
Ё бум, ки ҳар кучо нишинӣ, биканӣ? *Саъдӣ*
аз беҳу бор кандан решақан кардан; несту нобуд
кардан.

Райяат дарахт аст, агар парварӣ,
Ба коми дили дӯстон бар х(в)арӣ,
Ба бераҳмӣ аз беҳу бораши макан,
Ки нодон кунад ҳайф бар хештан. *Саъдӣ*

КАНДМАНД *کندمند* вайрон, хароб; фурурехта, парешон.

В-агарна шавад буми мо кандманд
Аз Исфандиёр — он яли бадписанд. *Фирдавӣ*

Модари бисёр фарзандӣ, вале
Боз доришон ҳамеша кандманд. *Носири Хисрав*

КАНДУ||КУНДУ *کندو* 1. зарфи калони хуммонанд, ки
дар он ғалла ё орд нигоҳ медоранд; 2. кутии занбури
асал.

Нахлҳо бар кӯху кандуву шаҷар
Мениҳанд аз шаҳд анбори шакар. *Румӣ*

◇ кандуи нилгун *киноя* аз осмон.

З-ин фоҳиша гандапири зоянда
Биншаста миёни нилгун канду. *Носири Хисрав*

КАНДУКУБ *کندوکوب* *киноя* аз ташвишу беқарорӣ.

На гуфт андар ӯ кор кардӣ, на ҷуб,
Шабу рӯз аз ӯ хона дар кандукуб. *Саъдӣ*

КАНДУЛОН||КУНДАЛОН *کندلان* навъе аз хайма, ҷодир;
хаймае, ки дар пешгоҳи дарбори подшоҳ зада мешавад.

Исмат нухуфта руҳ ба саропардаат муқим,
Давлат кӯшода рахти бақо зери кандулон. *Ҳофиз*

КАНДУРӢ||**КАНДУРА** *کندوری*||*کندوره* суфра, дастархон; суфраи чармӣ.

Чумла меҳмонон дар он ҳайрон шуданд, Интизори дуду кандурӣ шуданд. *Румӣ*

КАНЗ *ا. کنز* ганҷ, ҳазина, дафина.

Дурре зи канзи махфӣ дорад Қамол бо худ, Гар гуш дорӣ, он дур ояд ба гуши ҷонат.

Қамолӣ Хучандӣ

Аз дили зоҳид набошад баҳра канзи ишқро, Шохро ҳосил нагардад мол аз мулки хароб.

Туграл

КАНИЗ *کنیز* зан ё духтари зархарид; хизматгордухтар, хизматгорзан.

Қанизе фиристоду як тан ғулом, Яке даст ҷома, яке хон таом. *Ҷомӣ*

КАНИЗАК *کنیزک* *шакли хурдӣ ва навозиши каниз.*

Чу Ковус рӯи канизак бидид, Дилаш меҳру пайванди ӯ баргузид. *Фирдавсӣ*
Ӯро канизаке буд, ба вай бахшид.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

КАНИЗӢ *کنیزی* хизматгорӣ (онд ба зан).

КАНИСА *ا. کنیسه* маъбад, ибодатхона, махсусан ибодатхонаи яҳудиён ва инчунин исавнён.

КАННОС *ا. کناس* 1. ахлоткаш; рубанда, қорубкаш, фаррош.

Агар каннос набвад дар мамолик, Фитад кори шарифон дар маҳолик.

Аҳмади Дониш

2. маҷ. чаллод.

Малик ... ба канносон фармуд, ... чандон зананд, ки монанди пунбаи маҳлуҷ пош-пош шуда, ҳалок гаштанд. *«Таърихи Фаршита»*

КАНОНА *کنانه* кӯҳна.

Ба рӯзгори ту нав шуд зи сар ҷаҳони кӯҳан, Қанона гар шавад, он ҳам ба рӯзгори ту бод.*

КАНОР||**КАНОРА** *کناره* 1. паҳлӯ; ҷониб, тараф; як тарафи чизе; гуша.

Аз хар канор тири дуо кардаам равон, Бошад, ки аз миёна яке коргар шавад. *Ҳофиз*

В-аз дигар сӯ канораи майдон Пурсадо шуд зи лашқари афғон. *Мушфиқӣ*

2. лаб, соҳил.

Партави шамъ хуштар аз махтоб Бар лаби ҷашмаву канораи об. *Мушфиқӣ*

Бар канори он рӯд беца бисъёр аст.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. бар, оғуш, бағал.

Ҳастаи ранҷи фурқатам, куштаи дарду ҳасратам, Ман ба миёни меҳнатам, ту ба канори кисти?

Ҳилолӣ

Бе хузурат дар хузурӣ дигарон набвад хузур, Дар канорат аз канори хар ду олам дар канорам. *Шоҳин*

канор гирифтани а) ба оғуш кашидан.

Ғаҳи видоъ маро ёри ман канор гирифт, Аз он канор дилам соате қарор

Масъуди Саъд

б) дур шудан; гурехтан.

Сузиши синаи ман диду канорам бигирифт, Ки ҳануз ин тани бадруз сари ҳичрон дошт. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

канор(а) қардан (*ё* **ҷустан**) дур шудан, худро ба канор гирифтани.

Мағу канора кун аз ман, ки ҷон зи каф надиҳӣ, Ту дар миёнаи ҷонӣ, чи сон канора кунам?

Ҳилолӣ

З-оғуши падар канор қарда, Оворағи ихтиёр қарда. *Шоҳин*

Ҳар дил, ки аз каманди алоиқ канора ҷуст, Дар чини ҳесуи чу камандат мусаххар аст.

Шоҳин

ба канор шудан худро ба як тараф гирифтани, дур шудани.

Зи бевафои хубон чу ашк меҳоҳам, Ки аз миёнаи мардум ба як канор шавам.

Мушфиқӣ

дар (*ё* **бар**) **канор будан** а) дур будани.

Худ ҷи з-он беҳтар, ки бошад бо ту ёр Дар миёнаи айбҷуён бар канор. *Ҷомӣ*

б) бехатар будан, эмин будани.

Ҷаҳондидае гуфташ: Эй булҳавас, Туро худ ғами хештан асту бас, Писандӣ, ки шаҳре бисӯзад ба нор, В-агарчи сароят бувад бар канор. *Саъдӣ*

дар (*ё* **андар**) **канор гирифтани** (*ё* **овардани**) ба оғуш гирифтани, дар бар гирифтани, бағал гирифтани.

Дастор аз сар ва диноре аз камар бикӯшодам ва пешӣ муғаннӣ биниҳодам ва дар канор гирифтам ва басе шукр гуфтам. *Саъдӣ*

Кунун ман киро гирам андар канор, Ки бошад ба хар ғам маро ғамгусор? *Саъдо*

◇ **канори** замин ҳамаи рӯи замин (то канораш).

Пур шуд аз хуни дил канори замин В-осмон дилфигор менашавад. *Анварӣ*

аз ин канор то он канор аз ин сар то он сар, сар то сар, тамоман.

Азбаски рехт гирияи хун дар канори ман, Пур шуд аз ин канор ҷаҳон то ба он канор.

Ҳилолӣ

КАНОРАГАРД *کناره گرد* касе, ки ба коре ҳамроҳ нашуда, худро ба канор мегирад.

Қанорагард хатарҳои бекарон дорад, Миёнарав зи ду ҷониб нигоҳбон дорад. *Соиб*

КАНОРАГИР *کناره گیر* 1. касе, ки аз ҷанҷолу ғалоғула худро ба канор мекашад; 2. касе, ки аз коре даст кашада, гушанишинӣ мекунад, гушанишин.

КАНОРАНГ||**КУНОРАНГ** *کنارانگ* ҳоким, воли; сардор; маъмури сарҳад, марзбон.

Қаноранг деве ниғаҳбони ӯй, Ҷама нартадевон ба фармони ӯй. *Фирдавсӣ*
Аз ин хар ду ҳаргиз нагаштӣ ҷудо, Қаноранг буданду ӯ подшо. *Фирдавсӣ*

КАНОРАҶӮ(Ӣ) (*и*) *کناره جو(ی)* *ниг. канорағир.*

Ва аз ионати ёрон ва муҳолатати аҳавон канорачу шуд. *Аҳмади Дониш*

КАНУР I کنور зарфи хуммонанд барои нигоҳ доштани ғалла ё нон.

Аз ту дорам ҳар чӣ дар хона ханур,
В-аз ту дорам низ гандум дар канур. *Рудаки*

КАНУР II||**КИНУР** کنور макр, фиреб, хила.

КАНУРИДАН||**КИНУРИДАН** کنوریدن фиреб додан, фирефтан, хила кардан.

КАП کپ *ниг. каб.*

КАПАНАК کپنک либоси пашмини кӯтоҳи беостин, ки дарвешон ва ҷупонон мепӯшидаанд; гупича.

Ҳисомӣ дар шасту се сол ду капанак пӯшида.
«Оташкада»

Беҳтар аз атласи сақирлот аст
Дар бари мардуми худо капанак. *Бобо Тоҳир*

КАПИДАН کپیدن рабудан, дуздидан; қапидан.

Дар хуни чигар басте тапидам,
То бусе аз лабаш қапидам. *Унсурӣ*

КАППОН||**КАПОН** کپان тарозуи якпаллаи калон.

Биёвард каппону сангу дирам,
Набуд ҳеч дафтар ба кору қалам. *Фирдавӣ*
Яке дибо фуру резад ба разма,
Яке динор барсанҷад ба каппон. *Унсурӣ*

КАППИ I کپی 1. маймун, бӯзина, маймуни сиёҳ.

Шаб зимистон буду каппи сард ёфт,
Кирмаки шабтоб ногоҳе битофт,
Қаппиён оташ ҳамепиндоштанд,
Пуштаи ҳезум бад-у бардоштанд. *Рудаки*

2. номи як аждаҳои афсонавӣ.

КАР I کر ношӯнаво; касе ки гушаш намешунавад.

Гуш кару чашм кажу пушт кож,
Хомушияш беҳуда, гуфтор жож. *Ҷомӣ*
Фиғони ман ба фалак рафту бар ту дарнагирифт,
Магар ки гуши туро панди ғайр кар карда?
Шоҳин

КАР II || **КАРР** کر зӯр, қувва; **кару** фар шаъну шавкат, ҳашамат; дабдаба.

Калларо турфа шукӯҳ аст, ҳарифон, ба назар,
Оҳ бо мардуми муфлис нарасад ин карру фар!
Савдо

Шогирдон қафасро ба чандин шаъну шавкат ва
карру фар дар ҷилави ҳазрати устоз мебурданд.
Садри Зиё

КАРАБ a. کرب ғусса, андуҳ; машаққат, заҳмат.

Ҳар тарабро баробар аст караб,
Ҳар яминро муқобил аст ясор. *Ҳоқонӣ*

КАРАЗМОН کرزمان *ниг. карзмон.*

КАРАК کرك бедона, вартшик.

То набошад ҳамчу анқо хоса дар узлат ғуроб,
То набошад ҳамчу шоҳин хоса дар қудрат карак.
Анварӣ

КАРАМ I a. کرم саховат, ҳиммат, кушодадастӣ, ҷавонмардӣ.

На дархурди сармоя кардӣ карам,
Тунукмоя будӣ аз он лоҷарам. *Савдӣ*

Ҳар кӣ мақсудаш аз карам он аст,
Кӣ барорад ба олам овоза,
Бошад аз мисри ҷуду шаҳри карам
Хонаи у буруни дарвоза. *Ҷомӣ*

КАРАМ II کرم сабзавоти хурокии лунда, ки аз баргҳои сафеди ба ҳам часпида иборат аст ва навъҳои гуногун дорад.

КАРАМГУСТАР کرم گستر бахшоянда, саҳӣ, карим.

Латифи карамгустари корсоз,
Кӣ дорои хулқ асту донои роз... *Савдӣ*

КАРАМПЕША کرم پيشه саҳӣ, ҷавонмард, боҳиммат, карим.

Ҳар кӣ ба даргоҳи карампеша рӯ ниҳад, ба ҳар бадӣ, ки бошад, қабул уфтад. *«Ниғори дониш»*

КАРАНЧУ کرنجو хоби даҳшатнок, кобус.

Зи ногаҳ бори пирӣ бар ман афтод,
Чу бар хуфта фитад ногаҳ каранчу. *Фароловӣ*

КАРАСТУН کراستون тарозуи якпалла.

Ҳоҳӣ ба шумораш деҳ, хоҳӣ ба газофа,
Хоҳиш ба шоҳин зан, хоҳӣ ба карастун.
«Луғати Фурс»

КАРАФС کرفس гнёҳе, ки гӯё агар одами каждумзада онро хӯрад, мемуздааст.

Масоз айш, ки номардум аст табъи ҷаҳон,
Махур карафс, ки пур каждум аст буму саро.
Ҳоқонӣ

КАРАШМА کراشمه нозу ишва; ишора бо чашм ва абру.

Қарашмаҳон ғизолони маст мебахшад
Фароғат аз ду ҷаҳон ошиқони шайдоро. *Ҷомӣ*
Ояд ба яке карашма ду кор:
Ҳам лаъл фитад ба даст, ҳам ёр. *Шоҳин*

КАРБ a. کرب ғам, андуҳ, ғусса.

Пайкаре аз карби миҳан чун хилол,
Қомате аз салхи фалак чун хилол.
Ҳисрави Деҳлавӣ

Он яке чун Нӯҳ дар андуҳу карб,
В-он дигар чун Аҳмад андар саффи ҳарб. *Румӣ*

КАРБАС||**КАРБАСА**||**КАРБАСУ** کربس||کربسه||کربسو кал-песаи заҳрдор, калтакалоси заҳрнок.

КАРБАШ||**КАРБАША**||**КАРБАШУ** کربش||کربشه||کربشو *ниг. карбас.*

Шуд мижа гирди чашми у з-оташ
Неши дандони каждому карбаш. *Унсурӣ*

КАРБОС x. کرباس матои сафеди дурушти наҳӣ.

Чун бомдод шуд, [амир] асронро бихонд ва ҳар мардери як чомаи карбос дод.

«Таврихи Наршаҳӣ»

КАРБОСА کرباسه калпеса, калтакалос.

Чоҳ пур карбосаву пур каждумон,
Хурди эшон пӯсти рӯи мардумон. *Рудаки*

КАРВ||**КАРВА** کروه||کروه (дандони) ковок, (дандони) пу-сида.

Боз чун баргирифт даст зи рӯй,
Карва дандону пушт ҷавгон аст. *Рудаки*

КАРВИЕ *كرويا* тухми як навъ гиёҳест, ки ба руи нон мепошанд, зираи румӣ.

Акнун наҷарад гавазн дар саҳро
Чуз сунбулу карвиёву овешан. *Носири Хисрав*

КАРГ *كرك* *шакли кӯтоҳшудаи* каргадан.

Барошuft Заҳқок бар сони карг,
Шунид ин суҳан, орзу кард марг. *Фирдавсӣ*

КАРГАДАН *كردگن* ҳайвони ширхори говмешмонанди ғафспусти зӯр, ки дар болон биниаш як шох дорад ва бештар дар Ҳиндустону Африқа зиндагӣ мекунад.

Ба найза каргаданро барканад шох,
Ба зӯпин бишканад симурғро пар. *Фаррухӣ*
Филу каргадан бо эшон муқоамат натавонанд
кард. «*Равзат-ус-сафо*»

КАРГАС *كركس* 1. мурғи калони лошакӯр.

Равони бадандеш деви сапед
Дихад каргасонро ба мағзат навид. *Фирдавсӣ*
Ранҷдоранда кам зияд чу мағас,
Ҳаст камранҷ, аз он зияд каргас. *Саной*

2. тирӣ камони қадимӣ; \diamond каргасони гардун (*ё* фалак) ду ситора ба шакли каргас, ки онҳоро Насри Тоир ва Насри Воқеъ низ меноманд; *ниг.* наср II.

КАРГАСТАБЪ *كركس طبع* киноя аз пастфитрат, дун.

Наиғ дорам, ки шавам каргастабъ
К-аз хирад ном хумоест маро. *Ҳоқонӣ*

кард *كرد* *асоси замони гузаштаи* кардан.

КАРД I *كرد* кор, амал, иқдом.

Пушаймон шуд аз карди худ шаҳриёр,
Аз он пунбаву ҷомаи зарнигор. *Фирдавсӣ*

Кард пеш ору гуфт кутаҳ кун,
Бо чунин гуфт кард ҳамраҳ кун! *Саной*
карду кор корҳо, шуғлу кор.

Ҳар киро шавқи айш гирад саҳт,
Боядаш карду корҳо бигзошт. *Анварӣ*

КАРД II *كرد* *ниг.* курд II.

КАРДА *كرده* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи кардан; 2. кор, амал, кори кардашуда.

Қасе, к-у хирадро надорад зи пеш,
Дилаш гардад аз кардан хеш реш. *Фирдавсӣ*
Ҷон сарфи бутон кардаву андеша накарда,
Аз қ а р д а в у нокарда пушаймонии бисъёр.

Мушфиқӣ

КАРДАКОР *كرده كار* марди ботачриба, кордида.

Ҷоду набошад аз ту ба тунбул савортар,
Ифрит кардакору ту з-ӯ кардакоргар. *Дақиқӣ*

КАРДАН *كردن* 1. ба ҷо овардан, анҷом додани коре *ё* амале, адо намудан.

Ҳар ҷӣ додӣ ба дасташон, хурданд,
Ҳар ҷӣ омад зи дасташон, карданд. *Ҷомӣ*

2. соҳтан, бино кардан.

Бар оини шоҳон яке даҳма кард,
Чи аз зарри сурҳу чи аз ложвард. *Фирдавсӣ*
Гуфтам: Ин ҷомӣ ҷаҳонбин ба ту кай дод ҳақим?
Гуфт: Он рӯз, ки ин гунбади мино мекард. *Ҳофиз*

3. тайёр намудан, ҳозир намудан; фароҳам овардан,
... Ки ман лашкаре кард хоҳам ҳаме,
Хуруше баровард хоҳам ҳаме. *Фирдавсӣ*

4. ҷой додан; даровардан; андохтан ба ҷое; омехтан.
Нашояд бани-одами хокзод,
Ки дар сар кунад кибру тундыву бод. *Саъдӣ*
Номи ман дар номае як бор натвонист кард.
Баҳшӣ

5. гузоштан, тикқондан (даст *ё* ангуштро).
Дигар раҳ чун надорӣ тоқати неш,
Мақун ангушт дар сурухи каждум. *Саъдӣ*
То кай андешаи ин олами пуршӯр кунӣ,
Даст то чанд дар ин хонаи занбур кунӣ? *Соиб*

6. феълӣи ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ,
мас. кор кардан, ҷанг кардан ва ғ.

КАРДАНИ *كردنى* 1. сифати феълӣи замони ояндаи кардан; 2. кор, амал.

Кунун кардани кард ҷодупараст,
Маро бурд бояд ба шамшер даст. *Фирдавсӣ*

КАРДАР *كردر* дара; кӯҳу дара; замини пушта-пушта.

Хоразм кард лашкараш, ар бингарӣ, ҳанӯз
Бинӣ алам-алам ту ба ҳар дашту кардаре. *Унсурӣ*
Ё шеъри обдори ман аз дасти рӯзгор
Нақшулҳаҷар намуд бар он кӯҳу кардараш.

Ҳоқонӣ

КАРЕҲ *ا. كره* зишт, бадандом; нафратангез; нофорам.

Ҷамоле саҳт нохуш ва сурате азим кареҳ дошт.
Авфӣ

Он беҳ ояд, ки шавам зишту кареҳ,
То бувам эмин дар ин кӯҳсору тех. *Румӣ*

КАРЕҲМАНЗАР *كريه منظر* зиштсурат, зиштруй, бадқиёфа.

КАРЕҲУЛМАНЗАР *ا. كريه المنظر* *ниг.* кареҳманзар.

Марди қабехулваҷҳ ва кареҳулманзаре аз муқо-
били у баромад. *Садрӣ Зиё*

КАРЗМОН||**КАРАЗМОН** *كوزمان* *ниг.* гаразмон.

Маху Хуршед бо Бирҷису Баҳром,
Зухал бо Тиру Зухра бар каразмон. *Дақиқӣ*

КАРИМ *ا. كريم* 1. саҳӣ, босаховат; ҷавонмард, соҳибҳақсон.

Аз ҳама каримтар буд, ки аз сари он ҳама мол
ва ҷамол озод омад. *Авфӣ*

Аз каримон шавад фақир ғайӣ,
Ту каримию мо фақир, эй дӯст. *Қамолӣ Хучандӣ*
Ҳар ҷӣ омад ба дасти марди карим,
Ҳама дар пой дустон афшонд. *Ҷомӣ*

2. бахшандаи гуноҳ (сифати худо).

КАРИМА *ا. كريمه* 1. муаннаси карим; 2. духтар.

Қаримаи хешро бо касе ақд мебандад. *Авфӣ*
Аз қабילהе, ки қувви мо тавонад буд, қаримаеро
дар силки издивоҷи ту кашам. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

КАРИМУЛАХЛОҚ *ا. كريم الاخلاق* баландҳиммат, боса-
ховат.

У подшоҳе буд шуҷоъ ва каримулахлоқ, саховат
ба ифрот дошт. «*Таърихи Фариста*»

КАРКАДАН *كردن* *ниг.* каргадан.

КАРКАМ *كركم* қавси қузаҳ, тирукамон, ки агар дар

вакти боридани борон офтоб барояд, дар ҳаво пайдо мешавад.

Фалак мар-чомаеро монад азрак,
Мар-уро чун тирозе хуб каркам. *Баҳромӣ*

КАРКАС *کرکس* *ниг.* каргас.

КАРМ *а.* *كرم* ток, токи ангур.

КАРМАНД *کرمند* шитобкор, шитобкунанда.

Мақун уммеди дуру ози дароз,
Гардиши чарх бин, чӣ карманд аст. *Хисравӣ*

КАРОК *کراک* паррандаи думдарозе аз қабилӣ саъва,
кур-кури карок.

Чунон андешад у аз душманн хеш
Чу бози тезчангол аз кароко. *Дақиқӣ*

КАРОМАТ *а.* *كرامت* 1. саховат; олиҳимматӣ, ҷавонмар-
дӣ, мурувват.

Қаромат ҷавонмардию нондиҳист,
Мақолоти беҳуда табли тижист. *Саъдӣ*

Сайидо, муҳтоҷи арбоби каромат нестам,
Аз қаноат чу пур аз оби равон дорам хануз.

Сайидо

2. *д.* кори фавқуллодае, ки гуё аз авлиё содир мешу-
дааст, он кори ғайриоддӣ, ки агар аз пайғамбарон
содир шавад, муъҷиза меноманд.

Ин, ки ту дорӣ, қиёмат аст, на қомат,
В-ин на табассум, ки муъҷизасту каромат. *Саъдӣ*

Хостам, ки аз ин маънӣ бо ту шаммае дар миён
ниҳам, ту худ ба каромате, ки дорӣ, ин сурат из-
ҳор кардӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

КАРОМОТ *а.* *كرامات* 4. каромат 2.

Чандон, ки задам лофи каромату мақомот,
Ҳечам хабар аз ҳеч мақоме нафиристонд. *Ҳофиз*

Аз каромоти шайхи мо ин аст:
Шираро хурду гуфт, ширин аст.*

КАРОН||**КАРОНА** *کران*||*کرانه* *ниг.* канор||канора.

Ба Зобулситон аз карон то карон
Нишаста ба ҳар ҷой ромишгарон. (1) *Фирдавӣ*

Қиштӣ ба карона расид. (2) *Авфӣ*

карона гирифтанд дур рафтанд, дур шуданд.

Зоҳид, аз маъракаи ишқ карон гир, карон,
Оҳи сарду дили афғори маро дидӣ? — *Не! Саъдо*

карона кардан *аз касе* канорагирӣ аз касе, дур шу-
дан аз касе.

Карона бикардм зи ёрони бад,
Ки бунъеди ман устувор аст ҳад. *Абушақури Балхӣ*

Карона кардай аз ман ту, худ надонистӣ,
Ки дил зи ишқи ту як бор дар миён омад. *Анварӣ*

КАРОЧИДАН||**КАРОЧИДАН** *کراچیدن*||*کراچیدن* бонг ва
фаръёд задани мурғи хонагӣ баъд аз тухм кардан.

КАРОШИДАН *کراشیدن* парешон шудан, ошуфта шудан.

Буто, то чудо гаштам аз рӯи ту,
Қарошидаву тира шуд кори ман. *Оғоҷӣ*

КАРОЧИДАН *کراچیدن* *ниг.* карочидан.

КАРОҲАТ *а.* *کراهت* дилнокашӣ, нафратангезӣ, нафрат.

Боре падар ба кароҳат ва истехқор дар ваӣ на-
зар ҳамекард. *Саъдӣ*

Ин сям, [ки] ба ахлот заданд, сиёҳ омад, аҳли
Бухоро нагирифтанд, султон хашм кардшон ва ба
кароҳат бигирифтанд. «*Таърихи Наршахӣ*»

КАРОҲИЯТ *а.* *کراهیت* *ниг.* кароҳат.

Уро аз куштани он мардумон аҷаб кароҳияте
буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дигар рӯз муш аз сӯроҳ берун омад, гурбаро
аз дур бидид, кароҳият дошт, ки наздики у равад.
«*Калила ва Димна*»

КАРПОС *کرباس* *ниг.* карбос.

Бимонем бо он раше панҷ хок,
Саропой карпосу ҷон мағок. *Фирдавӣ*

КАРР I *کر* *ниг.* кар II.

КАРР II *а.* *کر* ҳамла, ҳучум.

Дасти талаб деҳ ба қалам гоҳ-гоҳ,
Шав ба сӯи хиттаи хат ру ба роҳ.
Бознишон аз раҳи касбу камол
Аз нами он ноижа карри малол. *Ҷомӣ*

карру фарр дар аснои ҷанг аввал ру гардонда, пас
аз он ҳучум кардан.

КАРРА||**КАРРАТ** *а.* *کرت* дафъа, бор, навбат.

Гар най девона, рав, мар-хешро девона соз,
В-ар чӣ сад раҳ мот гаштӣ, каррати дигар бибоз.
Шамси Табрзӣ

Шайх рӯзе чор каррат чун фақир
Баҳри гадья рафт бар қасри амир. *Румӣ*

КАРРАНО(И) *کرنا(ی)* карнай, шайпур.

Қаҳон гашт пур нолаи карраной,
Ба олам дарафтод бонги дарой. *Ҳоҷу*

Қашида каррано гардан ба фаръёд,
Зада бар хирмани қуҳ оташ аз бод. *Нозим*

КАРРАТ *کرت* *ниг.* карра.

КАРРОР *а.* *کرار* 1. гаштаву баргашта ҳучумкунанда;

2. яке аз лақабҳои Али — домоди Муҳаммад.

Рустамдиле, ки бозую теғаш хабар диҳанд
Ҳангоми кин эн Ҳайдари каррору зулфиқор.
Убайди Зоконӣ

КАРРОТ *а.* *کرات* 4. карра||каррат; ба каррот борҳо, чан-
дин бор, такрор ба такрор.

Ман ба каррот ба хидмати ту тазаллум кардам
ва доди ман надодӣ. *Авфӣ*

Махро кӣ харад, ки ман ба каррот
Маҳ дидаму Муштарӣ надидам. *Саъдӣ*

карроту маррот борҳо, бисъёр мартаба, пай дар пай,
такроран; ба карроту маррот борҳо, бисъёр борҳо.

Унғухон маҳобати Чингисхонро дар танзими
умури мулк ва дафъи аодӣ ба карроту маррот му-
шоҳада кард. «*Равзат-ус-сафо*»

КАРРОТАН *کراتن* тортавак, анкабут.

Ҳамебистад синони ман равонҳо ҳамчу Бӯяхъё,
Ҳаме бар шуд кумайти ман ба торе ҳамчу карро-
тан. *Фарқадӣ*

КАРРУБИ *а.* *کروبی* *д.* фаришта, малак, фариштаи му-
қарраб (ба худо наздиктар), меҳтари фариштаҳо.

Назар ба гулшани рӯҳониён наяндозам,
Сарам ба пояи каррубиён фуру н-ояд.

Убайди Зоконӣ

Тақ-тақи гушткӯбӣ, чаранг-чаранги кафгир гуши каррубиёнро кар мекард. *Садри Зиё*

КАРСАНА كرسنه ғалладонае монанди мош, говдона.

Болоҷӣ бо он иқтидор, ки ... дошт, ... ба бодинҷони хом ва ба анбаи хом ва карсанаи сабзи хом танаққул мекард. «*Хизонаи омира*»

КАРҲ а. كره қабр, маҷбурият; норизомандӣ; ба карҳ маҷбуран, зуран.

Ҳар дуру ба карҳ пеши Али ... оварданд.
«Тағрихи Табарӣ»

КАРҲАН а. كرها маҷбуран, зуран, бо дили нохоҳам.

Ҳар кадом карҳан чизе меоварданд ва медоданд.
Аҳмади Дониш

КАС كس 1. шахс, одам; нафар.

Гуфт дигар кас бояд фиристодан ва суханони хуш бояд гуфтан. «*Тағрихи Наршахӣ*»

Чӣ хуш гуфт доно, ки дар хона қас
Чу бошад, зи гуянда як ҳарф бас. *Чомӣ*

Эй бародар, бидон, ки пояи зулм бисъёр бемадор аст, ки гуфтаанд: Зулм бар худ мекунад ҳар кас ба кас зулме кунад. «*Чомеъ-ут-таворих*»

2. одами хуб, неқукор.

Ҳар кӣ нокас бувад дар аслу сиришт,
Ба тақолиби даҳр кас нашавад. *Чомӣ*

3. ҳеч кас, ҳеч кӣ (бо шакли манфин феълҳо).

Бе васли дилфурӯзи ту, эй бас ки гуфтаам,
Қасро мабод ишқу ғарибиву безарӣ. *Амъак*
Бас гурсина хуфту кас надонист, ки кист,
Бас ҷон ба лаб омад, ки бар ӯ кас нагирист.

Саъдӣ

КАСАК كسك akka, аккаи думдароз.

Ҳаргиз набувад шакар ба шӯрӣ чу намак,
На гоҳи шикар бошад чун боз касак. *Маҳмудӣ*

КАСАЛ а. كسل 1. нотоб; бемор, мариз.

Ҳазрати эшон касал бошанд ҳам, намефаҳмиданд ва машғули ифодаи илмива ва дигар умури шаръия мешуданд. *Садри Зиё*

2. сустӣ, нотавонӣ, бемадорӣ; беморӣ.

Дилу танро асал мадеҳ бисъёр,
Қ-он асал ҷуз касал наёрад бор. *Саной*

КАСАЛӢ كسلى беморӣ, нотобӣ.

[Ҳазрати эшон] ҳатто сикҳату суқми худро намедонистанд..., касе мумайзин касалию сикҳати буд. *Садри Зиё*

КАСАНДАР كساندر нокас, ноаҳл, номард, фурумоя, паст.

Сазад мардро гар такабур кунад,
Чу шаҳ некӯӣ бо касандар кунад. *Унсурӣ*

КАСБ а. كسب 1. бо кӯшишу меҳнат ба даст овардани чизе; ҳосил кардани ризқ ва маош бо меҳнат; 2. пеша, ҳунар, кор.

Гар тавакқул мекуни, дар кор кун,
Қасб кун, пас такья бар қаббор кун. *Румӣ*

Қасби бозу — қуввати ҷону тан аст. *Зарбулмасал*

◇ касби илм дониш омӯхтан.

Бигзар зи касби илм, ки олуда кардаанд
Ҳар матлаби тамом ба чандин ҳазор баҳс. *Урфӣ*

касби ҳунар ба даст овардани ҳунар, ҳунар омӯхтан.
Рӯз дар касби ҳунар кӯш, ки май хӯрдани рӯз
Дили чун оина дар занги залом андозад. *Ҳофиз*
касби камол кардан дар илму дониш ва одобу ахлоқ
комил шудан.

Қасби камол кун, ки азизи ҷаҳон шавӣ,
Қас бе камол ҳеч наарзад, азизи ман.*

касби ширинӣ намудан ширинӣ пайдо кардан, ширин шудан.

Намуд аз лаби лаъли ту касби ширинӣ
Ҳадиси ман, ки занад таъна бар ҳаловати қанд.
Шоҳин

КАСИМА كسيمه хори шутур, хоре, ки шутур меҳурад, шутурхор.

Уштури гурсина касима ҳурад. *Рӯдакӣ*

КАСИР I а. كثير бисъёр, зиёд, фаровон; *муқобили* қалил.

Ҷоҳаш на ба андозаи болову нишеб аст,
Чудаш на ба меъёри қалил асту касир аст.
Анварӣ

Табдил ба маҳзи хушдилий ёфт,
Андӯҳ касиру роҳаташ кам. *Савдо*

КАСИР II а. كسير шикаста, шикасташуда.

КАСИРУЛМАНФААТ а. كثيرالمنفعة серманфиат, серфоида.

Насоеҳ амри муҳим ва касирулманфаат хоҳад буд. *Садри Зиё*

КАСИФ I а. كفيف ғафс, қуюқ, ғализ.

Қасиф бар болои латиф будан муҳол аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ чайши касиф лашкари бисъёр, қӯшуни анбӯҳ.

КАСИФ II а. كفيف чиркин, нопок, ифлос.

Ва аз рӯҳу ҷисми касиф ғайри зулмат чизе изҳор нашавад. *Аҳмади Дониш*

КАСМА كسمه қачақ, муи тоб додашуда, ки занон барои зинат ба чакка гузоранд.

Аруси бахт дар он ҳаҷла бо ҳазорон ноз
Шикаста касмаву бар барги гул гулоб зада. *Ҳофиз*

КАСНӢ كسنى nig. коснӣ.

Равоиҳи карамат бо ситезарони табъ
Хавоси найшакар орад мизоҷи касниро. *Анварӣ*

КАСОД а. كساد ба фуруш нарафтани мол, набудани харидор, беривочии бозор, сустии савдо; аз ривоч афтодани мол.

Ба ду чашми наргисинат, ба ду зулфи анбаринат,
Ба ду лаъли шаққаринат, ки касоди шаққар омад.
Шамси Табрезӣ

Ҳар матое, ки харидӣ, касод баб-он роҳ ёфт.
Авфӣ

КАСОДӢ كسادى беравнақӣ дар харидуфуруш, сустии бозор; *муқобили* равой 1.

Дар таҳи гарди касодӣ шуд матоам поймол,
Рӯзгоре шуд хичолат аз дукон бошад маро.
Сайидо

Аз таҳи гарди касодӣ натавон берун кард,
 Чамъ кардем матоъе, ки дар у савдо нест. *Мулҳам*
КАСОЛАТ *a.* كسالت 1. танбалӣ, сустӣ, қоҳилӣ дар ҳа-
 ракат.

Авқоти азиз ба касолат гузаронидандӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. касалӣ, беморӣ, ранҷурӣ.

КАСОФАТ I *a.* كسافت ғафси, ғализӣ.

КАСОФАТ II *a.* كسافت 1. чиркинӣ, нопоқӣ.

Равон ҳаст зиндоние мустаманд,
 Миёни касофат бимонда ба банд. *Асадӣ*

2. маҷ. наҳси, шумӣ.

Ҳар кас аз сӯҳбати девона шарофат бинад,
 Ҷуз мани хаста, ки як умр касофат бинам. *Савдо*
 Баъд аз соате аз сӯҳбати саросар касофати у му-
 раххас шудем. *Аҳмади Дониш*

КАСОФАТ III *a.* كسافت 1. гирифтани офтоб ва моҳ; 2.
 маҷ. торикӣ, тирагӣ.

КАСР *a.* كسر 1. шикастаӣ; шикаст, раҳна, шикоф.

[Шоҳзода] ба ту расиду бар ту бибахшонду
 касри ҳолатро ба тафаққуде ҷабр кард. *Саъдӣ*
 Бас ки медорадам зи каср ниғох,
 Нест касро ба касре аз вай роҳ. *Ҷомӣ*

2. нуқсон, камбудӣ, норасоӣ, камӣ.

Донист, ки ин касру нақс аз сафоҳати худӣ у ва
 балоҳати элчии уст. *Аҳмади Дониш*

3. *mat.* як қисм аз чандин қисми воҳид, ададе, ки
 камтар аз воҳиди пурра бошад; касри аъшорӣ касре,
 ки ба ҳисоби даҳтоӣ бароварда мешавад, мас. 'даҳ-
 як', 'садьяк'; касри оддӣ касре, ки ба ҳисоби ғайри
 даҳтоӣ бароварда мешавад, мас. 'аз се як', 'аз панҷ
 чор'.

КАСРА *a.* كسره аломати зер, аломате, ки ба зерӣ ҳарфи
 ҳамсадо гузошта шуда, бо «и» хонда шудани онро ни-
 шон медиҳад.

КАСРАТ *a.* كسرت бисъёри, зиёдӣ; анбӯҳӣ.

Аз касрати ҷаҳл сухани туро гуш накардам.

Авфӣ

Шаҳзода шабе аз ифротӣ таҷарруи шароб ва аз
 касрати саргарминӣ бодаи ноб масти хоби фано то
 рузи ҳисоб шуд. *«Тағрихи Сайидроқим»*

касрати алоиқ вобастагиҳои зиёд.

Эй мояи таҷарруд, то чанд боядат буд,
 Аз касрати алоиқ афтада дар салосил. *Савдо*

КАТ *a.* كت 1. тахт, тахти подшоҳӣ.

Рузи Урмузд аст, шоҳо, шод зӣ,
 Бар кати шоҳӣ нишину бода хур.

Абӯшақури Балхӣ

Фарози кати зарнигораш нишонд,
 Чу бахт омадаш, дар канораш нишонд. *Ҳотифӣ*

2. чорпоӣ барои нишастан ва ҳобидан.

КАТИБА I *a.* كتيبه лашкар, қушун, сипоҳ; дастае аз
 лашкар.

КАТИБА II *a.* كتيبه навиштае, ки дар санг ё қоғаз

нақш шуда, ба болон дар ё тоқи иморат шинонда шу-
 да бошад; *муқ.* китоба.

КАТИР *a.* كتير шуразамин дар сахро, ки аз дур чун об
 менамояд; сароб.

Чун замини катир, к-у аз дур
 Ҳамчу об ояду набошад об ... *Мантиқӣ*

КАТИФ *a.* كتف *ниг.* китф.

Он асаб, ки бар сари даст дард мекард, махраҷи
 у аз сари катифи уст. *Низомии Арӯзӣ*

КАТМ *a.* كتم пинҳон кардан, пӯшидан; пинҳонкунӣ (маҳ-
 сусан сирро); \diamond катми адам олами нестӣ.

Писари ман аз катми адам ба фазои вучуд омад.
«Анвори Суҳайлӣ»

Дигар раҳ ба катми адам дарбарад
 В-аз он ҷо ба сахрои маҳшар барад. *Саъдӣ*

КАТОН||КАТОН *a.* كتان 1. гиёҳи соқадарозе, ки аз со-
 қаҳояш барон бофтани матоъҳои катонӣ ресмон ва аз
 донаш равшан ҳосил мекунад, зағир; 2. матоё, ки аз
 нахи пояи зағир бофта мешавад, суфи канаби.

Зи катгону абрешиму мӯи қаз
 Қасаб кард пурмои дебою хаз. *Фирдавсӣ*

Ба ҳеҷ қисватам аз тан нарафт урбёнӣ,
 Фуруғи моҳаму дар ҷомаи катон шудаам. *Шоҳин*

КАТОРА||КАТОР *a.* كتاره|كتار шамшери қутоҳи лудам,
 қаддора.

[Бузина] шабҳо каторае чун қатраи об бар даст
 гирифта, бар болини шоҳ пос меод.

«Анвори Суҳайлӣ»

Сари он ду чашм гардам, ки чу ҳиндуёни раҳзан
 Ҳамаро зи нуғи миҷгон зада бар ҷиғар катора.
Хисрави Деҳлавӣ

КАТОН *a.* كتان *ниг.* катон.

КАТХУДО(Ӣ) (ى) كتخدائى *ниг.* қадхудо(Ӣ).

КАФ(Ф) I *a.* كف 1. он ҷӣ ки ҳангоми ҷӯшидан ё мавҷ за-
 дани об ва ё вақти собун задан пайдо мешавад; кафк.

Ҷоҳил нарасад дар сухани жарфи ту, оре,
 Каф бар сари баҳр ояду дурдона ба поёб. *Ҳоқонӣ*
 Ҳилми эшон каффи баҳри ҳилми мост,
 Каф равад, ояд, вале даръе ба ҷост. *Румӣ*

Ба гесӯяш кафи собун даромехт,
 Чу кофуре, ки бо мушки тар омехт. *Нозим*

2. оби даҳан.

Ҳамон Сомӣ Найрам барорад хуруш,
 Каф андозаду бар ман ояд ба ҷуш. *Фирдавсӣ*

КАФ(Ф) II *a.* كف 1. руи даст, рӯи панҷа; даст.

Агар соғар надорам, май бнёвар,
 Ду кафро ҳамчу соғар метавон кард.
Шамси Табрезӣ

2. як мушт чизе.

Ҳар кафи хок дар ин дашт ба рангест ба ракс,
 Гарди бодаш ҳама як даста пари товус аст.

Шавкат

кафи сафед киноя аз барф; кафи чинор киноя аз барги
 чинор.

Зи хок бо дирам ояд кафи чинор бурун,
Гар аз махабби кафи у вазад насими шимол.

Шавкат

3. *мач.* силӣ, шаппотӣ, торсаки; каф задан а) чапак задан; б) шаппотӣ задан.

В-агар барзанад каф ба рухсори ту,
Шавад тира з-он захм дидори ту. *Фирдавси*

4. *киноя аз* саховат, каримӣ.

Санг дар дил монда аз шарми виқораш кӯхсор,
Баҳр аз шавқи кафаш каф бар даҳон бардошта.

Савдо

◇ кафи мусавӣ *ниг.* яд (яди байзо).

Баровард васрин кафи мусавӣ,
Намуда сабо муъҷизи исавӣ. *Хочу*

кафи пой таги пой, қисми поёнии пой, ки ба замин гузошта мешавад.

Дасту каффи пой пирон пуркалаҳч,
Риши пирон зард аз бас дуди наҳч. *Рудакӣ*

Бандан зулфайни ту шуд ғолия,
Хоки каффи пой ту кофур бод. *Анварӣ*

кафи род даст саховатманд.

Дар дил сабаби меҳру вафои ту се чиз аст:

Гуфтори хушу руи кушодасту кафи род. *Муиззӣ*
каф гунча кардан дастро пушидан, мушт кардан; аз каф (берун) додан аз даст додан; талаф кардан.

Бихур чизе аз молу чизе бинех,
Тамомӣ ба як бор аз каф мадеҳ.

«Анвори Суҳайлӣ»

Маҳори уштур аз каф дод берун,
Ба сӯи хорбун ру кард Маҷнун. *Мулҳам*

хоридани кафи даст аломати ин ки гуё ба даст кас пул меодааст; аз кафи даст му баровардан кори ношуданӣ кардан; ба каф (дар)омадан ба даст даромадан; ҳосил шудан, пайдо шудан.

Мисриёро чамъ оред ин тараф,
То дарояд он чӣ меҷуям, ба каф. *Румӣ*

ба каф омадани домани давлат хушбахт шудан.

Чӣ кӯнам, ки домани ин давлат ба каф ояд ва аб-
воби саодат ба рӯям кушояд? *Садри Зиё*

ба(р) кафи даст ниҳодан зоҳир кардан, нишон додан.

Эй, хунарҳо ниҳода бар кафи даст,
Айбҳо баргирифта зери бағал,
То чӣ хоҳӣ харидан, эй мағрур,
Рузи дармондагӣ ба сими дағал. *Сабдӣ*

кафи дастамро бӯ накарда будам *зарб.* аз ғайб ха-
бар надоштам.

КАФАЛ *а.* *كفل* сурин, рон, сағрӣ.

Зин барниҳод ва пешӣ кафали у шуд, то уро пор-
дум ниҳод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Кухест кумайташ, ки зи ёлу кафали у
Шери яларо кӯфта гардад кафалу ёл. *Муиззӣ*

◇ кафал гирд кардан фарбеҳ шудан.

Кафал гирд карданд ғурони дашт,
Магар шер аз он гӯрғаҳ даргузашт. *Низомӣ*

КАФАН *а.* *كفن* порчан сафеде, ки мурдаро ба он печон-
да гур мекунанд.

Аз ҳазорон ҳазор неъмату ноз
На ба охир ба ҷуз кафан бурданд? *Рудакӣ*

Баъзе одамоне, ки дар ин вақт аз гуриснағи
мурда буданд, кафан ҳаме ёфт намешуд.

«Убайдуллонома»

◇ кафан пора кардан аз бало ва офати калоне раҳ-
шудан, аз беморие шифо ёфтан.

КАФАНДУЗД *كفن دزد* касе, ки гури навро кушода ка-
фан медузад; ◇ раҳмат ба кафандузди аввалӣ (*ё* қа-
дим, порсола) *варб.* дар мавридҳое гуфта мешавад, ки
озордиҳандан баъдина аз лештара бадтар бошад, рӯз
аз рӯз бадтар шудани коре.

КАФАНДУЗ *كفن دوز* касе, ки барои мурдагон кафан ме-
дузад.

Бари ман кунун пок чизе фирист,
Чу мурдам, кафандузу баззе фирист. *Фирдавси*

КАФАРА *а.* *كفره* ч. кофир.

Алами бисъёр аз кафари фаҷара ба вай мера-
сид. (1) *«Раъзат-ус-сафо»*

КАФГИР *كفگیر* асбобе, ки бо он кафки хурокро меги-
ранд ва хурокҳои ғайрибакиро мекашанд.

Тақ-тақи гушткӯби, чаранг-чаранги кафгир гу-
ши каррубиёро кар мекард. *Садри Зиё*

КАФИДАН *كفيدن* таркидан, шикофта шудан, аз ҳам чу-
до шудан.

Кафидаш дил аз ғам чу як кафта нор
Кафида шавад санги тиморхор. *Рудакӣ*

Шингифт нест, дилам чун анор агар бикафад,
Ки қатра-қатраи хунаш ба нордон монад. *Сабдӣ*

КАФИЛ *а.* *كفيل* зомин; гарав.

Хоҷа... бад-он тиҷорат мекард ва бе кафили
рахн ба мардум қарз меод. *«Раъзат-ус-сафо»*

кафили *касе* шудан корҳои касеро ба зимма гирифт-
тан; барои кирдори касе ҷавобгарӣ ба гардан гирифтани.

Чун кафили ман шуд у дар корҳо,
Пас чаро чун хар кашам ман борҳо? *Румӣ*

КАФК *كفك* *ниг.* каф(ф) I.

Боз ба кирдори уштуре, ки бувад маст,
Кафк барорад зи хашму зояд шайтон. *Рудакӣ*

КАФО *كفا* саҳтӣ, ранҷ, машаққат, тангӣ.

Чаҳон ба адли ту шуд он чунон ки мумкин нест,
Ки бар диле расад аз ҷаври рӯзгор кафо. *Шамси Фаҳрӣ*

КАФОН(И)ДАН *كفاندن*|| *كفاندين* таркондан, шикоф ку-
нондан, шикоф кардан.

Ҳар он сар, ки дорад хаёли гурез,
Бибояд кафонидан аз теги тез. *Диққиқӣ*
Ҳайбаташ алмоси сахтро бикафонад,
Чун бикафонад ду чашми мор зумуррад. *Манучехрӣ*

КАФ(Ф)ОРА||КАФ(Ф)ОРАТ *а.* *كفارة*|| *كفارة* он чизе, ки
дар товони гуноҳ дода мешавад, фидья; каффораи
ямини товони қасами шикаста, садақае ки одами қасам-
шикаста бояд диҳад.

Озурдани дили дустон чаҳл аст ва каффоран ямин саҳл. *Саъдӣ*

кафорат қардан барои гуноҳе садақа додан, ба ивази гуноҳе коре қардан.

Дӣ саҷда ҳамекардӣ, кардӣ гунаҳе ҳоил,

Май вушу гуноҳатро имрӯз кафорат кун. *Муиззӣ*

КАФОФ||**КИФОФ** *a. كفاف* он миқдор хурук, ки ба инсон кифоя бошад, он чи ки каму зиёд набуда, ба қадри ҳоҷат аст; хуроки рузмарра, рузӣ.

Ҳезум мефурухт ва дар ваҷҳи кафоф сарф мекард. *Авфӣ*

Оқилро аз хутоми ин чаҳон ба кафофе хурсанд бояд буд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Бар он қадар чу кафофи маоши ту бишавад, Равию нони ҷаве аз яҳуд вом кунӣ. *Ибни Ямин*

КАФСАН *кафсан тағр.* ҳаққест, ки амлоқдор ва иҷорадор аз хирман ғайр аз ҳаққи подшоҳӣ ва авқоф мегирифанд.

КАФТА *кафта* кафида; кафта нор анори кафида.

КАФТАН *кафтан* кафидан.

Чу зад теғ бар фарқи он номдор,
Сараш кафт аз он захм ҳамчун анор. *Дақиқӣ*
Бигуфт ину дил пур зи кина бирафт,
Ҳаме бар танаш пуст гуфти бикафт. *Фирдавсӣ*

КАФТАР *кафтар ниг.* кабутар.

Чу сармо шавад, саҳт лоғар шаванд,
Ба овоз монанди кафтар шаванд. *Фирдавсӣ*

КАФТОР *кафтар* ҳайвони ваҳшии сағмонанди лошакӯр, ки пусти хол-хол дорад.

Юзу кафтору гург бо рӯбоҳ
Душманонанд, ҳар яке бадхоҳ. *Саной*

КАФУР *a. كفور* курмамак, ҳақношинос.

Ғофилон аз файзи ту зокир шаванд,
В-он кафурони ниам шокир шаванд. *Румӣ*

КАФФ I *каф (ф) I.*

КАФФ II *a. كف II ниг.* каф(ф) II.

КАФФОРА||**КАФФОРАТ** *a. كفارة ниг.* каф(ф)ора|| каф(ф)орат.

КАФЧ *кафч* кафки даҳан.

Фуру ҳишта лафчу бароварда кафч
Ба кирдори қиру шабаҳ кафчу лафч. *Фирдавсӣ*

КАФЧА I *кафҷе* чумчан калон; кафлез; чойгардон.

КАФЧА II *кафҷе* печу тоби сари зулф, турра.

КАФЧАЛЕЗ I *кафҷилз* кафлез, кафча; кафгир.

Ба кафчалез шутурро касе, ки об диҳад,
Бувад ҳар оина аз аблаҳиву шайдоӣ.*

КАФЧАЛЕЗ II *кафҷилз* кафлезак, баччан қурбоққа, ки дум дорад ва ҳануз дасту по набаровардааст.

Наҳанг буд аду, кафчалез гашт аз бим,
Чу зин ниҳодӣ бар ҷудии муҳитосо.

Асири Ахсикатӣ

КАФШ *кафш* пойфазол, попуш.

Тихипой рафта бех аз кафши танг,
Балон сафар бех, ки дар хона ҷанг. *Саъдӣ*
Аз рост бигуфтамаст суҳан, бовар кун,
К-аз чоруки кӯҳна кафши нав хуштарак аст.

Саъдо

◇ **кафш** хостан нияти сафар қардан; кафш пеши пой *касе* гузоштан (ё ниҳодан, овардан) дар хизмати касе будан; ҳар ду поро дар як кафш қардан дар коре исроуру инод қардан.

КАФШГАР *кафшгар* пойфазолдӯз.

Зан чу ин бишнида шуд, хомуш буд,
Қафшгар конову марде луш буд. *Рӯдакӣ*
Чунин то яке кудакӣ қафшгар
Зане хост бо чизу ному ҳунар. *Фирдавсӣ*

КАФШДҶУЗ *кафшдӯз* пойфазолдӯз.

Пирамарде латиф дар Бағдод
Духтарашро ба кафшдӯзе дод. *Саъдӣ*

Қафшдӯзе буд зарифтабъ ва равшанравон, ҳаззол ва суҳандон. *Саъди Зиё*

КАФШЕР *кафшер* 1. танакор, моддае, ки ҳангоми ба ҳам пайвастанӣ фулуззот бо калъагӣ ба қор меравад; 2. ба ҳам пайваст қардани чизҳои фулузӣ ба воситаи фулуззоти ғудохта.

Хурд бишқастиам, кунун шояд
Қи кунӣ ин шикастаро кафшер. *Масъуди Саъд*
Аз он зар мебарад устоди зарсоз,
Қи бо кафшер пайвандад ба ҳам боз.

Хисрави Деҳлавӣ

КАЧА||**КАЧА** *каҷе* ангуштарини бенигин.

Ҳангомаи шаб гузашту шуд қисса тамои,
Толеъ ба кафам яке наандохт кача. *Рӯдакӣ*

◇ **кача** гул қардан фош гардидани сирри ниҳонӣ, ёфт шудани чизи пинҳонӣ; *ниг.* качабозӣ.

КАЧАБОЗӢ||**КАЧАБОЗӢ** *каҷебозӣ* бозие, ки иштироккунандагони он дар ду тараф қарор мегиранд ва яке ангуштариянеро дар қафаш пинҳон мекунад, дигарон муштхояшонро гиреҳ мекунад ва ба пеши яке аз тарафи муқобил меоянд, у бояд дар кафи кӣ будани ангуштаринро ёбад. Агар ангуштарин ёфт шавад, «кача гул қард» мегуянд ва бозӣ буридагӣ ҳисоб мешавад.

КАЧАЛ I *каҷал* қал.

КАЧАЛ II *каҷал* одам ё қорпои қачпо.

КАЧАЛИДАН *каҷлидан* лағбидан, лағбидан роҳ рафта.

Дар мамлақати ҳусни ту ишқам началидо,
Пои хирадам дар раҳи шавқат качалидо. *Саъдо*

КАЧҚУЛ *каҷқул* *ниг.* кашқул.

каш *каш* *асоси* *вамони* *ҳозираи* кашидан.

*каш *каш* *суффикси* *исмӣ* 1. маънои кашанда ё аз сар гузаронандаро мефаҳмад, мас. 'чафокаш', 'обкаш', 'сураткаш', 'заҳматкаш'; 2. мафҳуми нав ба вучуд меорад, мас. 'пешкаш—ҳадья'; 'тиркаш—тирдон'; 'дудкаш—мӯрӣ'; 'бодкаш—олатест барои хунгири'; 'хаткаш—чадвал'.

КАШ I كاش оғуш, бар, сина; бағал.

Чунин гуфт, к-ин кудак шерфаш
 Маро парваронид бояд ба каш. *Фирдавси*
 Бияндохт шамшеру тиркаш ниҳод,
 Чу фармонбарон даст бар каш ниҳод. *Саъдӣ*
 Май ба зери кашу сачҷодан зӯҳдам бар дӯш,
 Оҳ агар халқ шаванд оғаҳ аз ин тазвирам. *Ҳофиз*

КАШ II كاش ниг. гаш.

КАШ III كاش номи қадими шаҳри Шаҳрисабз (дар Ўзбекистон).

КАША I كشه хате, ки бо қалам ё бо асбоби дигар кашада мешавад.

КАША II||**КАШША** كشه гадо, касе, ки гадой мекунад.

Кашша бар банде гирифтӣ дар гадой сарсарӣ
 Аз табори худ, ки дидӣ кашшае барбандадо.
Асҷадӣ

КАША III كشه танг (абзори асп).

КАШАФ كشف 1. сангпушт.

Пушти ҳомун кунад чу рӯи ҳадаф,
 Рӯи гардун кунад чу пушти кашаф. *Саной*

2. нуч. галаситораи Саратон.

Чу кард ахтари фаррух Эраҷ нигоҳ,
 Кашаф дид толеъ, худованди моҳ. *Фирдавси*

3. номи даръеёе дар Хуросони қадим.

Чунон аждаҳо, к-ӯ зи рӯди Қашаф
 Бирун омаду кард гетӣ чу каф. *Фирдавси*

КАШБАР كاش بر хушқадду қомат.

Фитна шудам бар он санами кашбар,
 Хоса бад-он ду наргиси дилкаш-бар. *Дақиқӣ*

КАШИДА كشيده 1. феъли ҳол ва сифати феъли замонӣ гузаштаи кашидан; 2. дароз, баланд.

Нахли мавзунӣ гулшани оҳем,
 Оҳи мо қомати кашидан мост. *Толиби Омӯӣ*

3. нақше, ки занон ба рӯи порча медӯзанд, нақши гулдӯзӣ, йӯрма.

Шахсам зи фурқати ту чу зарри кашидан шуд,
 Муям зи ҳасрати ту чу сими кашидан гир. *Муиззӣ*

4. шапотӣ, торсақӣ, шапалоқ.

КАШИДАН كشيدن 1. аз ҷое ба ҷое овардан ё бурдан; кашонидан.

Санг кашидандӣ, то бунъеди хона маҳкам кардандӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. бардоштан, боло бурдан.

Яке баччаи фаррух омад падида,
 Кунун тахт бар абр бояд кашид. *Фирдавси*

3. дароз гардидан.

Биболид кӯҳ, обҳо бардамид,
 Сари рустанӣ сӯи боло кашид. *Фирдавси*

4. роҳӣ шудан, равона шудан.

Аз Эрон сӯи Зобулистон кашид,
 Або пилтан сӯи Дастон кашид. *Фирдавси*

5. давом намудан, кашол ёфтан.

Ҳашт моҳ ҷанг бикашид ва шомӣён ба сутӯҳ
 омаданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

6. гузарондан, чидан, мас. гавҳарро ба ришта; гавҳар ба (дар) ришта кашидан а) гавҳарро ба ришта даровардан (чидан); б) маҷ. шеъри фасеҳ ва балег гуфтан.

Низомӣ, ки дар ришта гавҳар кашид,
 Қаламдидаҳоро қалам даркашид. *Низомӣ*

7. аз сар гузаронидан, дидан.

Қуҷост ҳамнафасе то ба шарҳ арза диҳам,
 Ки дил ҷӣ мекашад аз рӯзгори ҳичронаш. *Ҳофиз*
 Ноомадагон агар бидонанд, ки мо
 Аз даҳр ҷӣ мекашем, н-оянд дигар. *Хайём*

8. молидан.

Гар диҳад дастам, кашам дар дида ҳамчун тугиё
 Хоки роҳе, к-ён мушарраф гардад аз ақдоми дуст.
Ҳофиз

9. пайвастан; рафта расидан; мансуб будан.

Бад-ӯ гуфт: Ман хеши Гарсевазам,
 Ба шоҳ Офридун кашад парвазам. *Фирдавси*

10. баркаш кардан, вази кардан, баркашидан; 11. расм кашидан, нақшакашӣ кардан; сурат кашидан нақш (расм) баровардан, рассомӣ кардан.

Пеши ту мусаввир нақшада ғайри хиҷолат,
 Чун сурати хуби ту кашидан кӣ тавонад?
Мушфиқӣ

12. баровардан, кандан(-и либос, мӯза ва ғ.).

Бикашам аз туву бо домани худ пок кунам
 Мӯза аз пой ту, эй сарви ҳумоюнгимсол.*

13. феъли ёридиханда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'даст кашидан', 'ранҷ кашидан'.

КАШИШ I كاشش майл; ҷазб, ҷозиба.

Ба раҳмати сари зулфи ту восиқам, в-арна
 Кашии чу набвад аз он сӯ, ҷӣ суд кӯшидан?
Ҳофиз

То ки аз ҷониби маъшуқа набошад кашиише,
 Кӯшиши ошиқи бечора ба ҷое нарасад.*

КАШИШ II كاشيش рӯхонии исавиён, рӯхонии насрониён.

Кашиише баромад бар он дайри пир,
 Саре ҳамчу ширу диле ҳамчу қир. *Ҳоҷу*

КАШК كاشك 1. чаккаи хушк кардашуда, қурут.

Яке буд дастор дар зери машк,
 Ба бозор шуд, гӯшт оварду кашк. *Фирдавси*

Қадре равған, кашк ва пашм, ҷунончи бизоати
 шубонон бошад, баргирифтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. навъе аз таом аз орди гандум ё ҷав, бо шири гӯсфанд (монанди ҳариса); 3. ҷави реза кардашуда.

КАШ-КАШОН كاشكان кашола карда, кашон-кашон, кашол-кашол; оҳиста-оҳиста.

Пашм бар абрешим омад каш-кашон.
 Регҳо ҳам орд шуд аз саъяшон. *Румӣ*

КАШКИН||**КАШКИНА** كاشكين||كاشكينة ҷавин; нони ҷавин.

Зоҳид... аз такаллуфоти хуришу пушиш, ба
 кашкина ва пашмина қаноат намуда [буд].

«Анвори Суҳайлӣ»

кашкин нон, нони кашкин нони ҷавин.

Кашкин нонат накунад орзу,
 Нони самин хоҳӣ гирду қалон. *Рӯдакӣ*

КАШКОБ كَشكوب 1. хуроке ки аз оби қурут, пивё ва равған тайёр карда бо нони фатири гарм мехуранд; қурутоба.

Он ҷо дар тобистон дар бозорҳо кашкоб фурушанд. *Носири Хисрав*

2. оши ҷав; 3. оби ҷав, пиво.

КАШКУЛ كَشكول 1. косаи заврақшакл (бештар аз пӯсти норчил — кокос), ки дарвешон ба китф овехта ё ба даст гирифта мегарданд; косаи гадоён; 2. гадо, соил.

КАШМАКАШ كَشكماش 1. кашидан ва сар додани чизе, кашокаш; 2. маҷ. низоъ, ситеза, муноқиша, гирудор; машаққат, азоб.

Чашм кашид ханҷаре, лаъл намуд шаккаре,
Бу ки миёни кашмакаш ҳадья ба ошно расад.

Шамси Табрезӣ

КАШМИРӢ كَشكشميرى мансуб ба вилояти Қашмир; шoли қашмирӣ шoли мулоим, ки дар Қашмир бофта мешавад.

Аз фӯтан шoли қашмирӣ гарми кампал зиёдатар аст. *Садри Зиё*

КАШНИЗ كَشكشنيز *ниг.* гашниз.

КАШОВАРЗ كَشكشاورز деҳқон, барзгар, коранда.

На марди кашоварзу на барзгар,
На хоку на кишвар, на буму на бар. *Фирдавсӣ*

Кашоварз бар гов бандад лубоб,
Зи говоҳану гов ҷӯяд мурод. *Низомӣ*

КАШОВАРЗӢ كَشكشاورزӣ деҳқонӣ, киштукор, зироат.

Чӣ турфасти ин кашоварзӣ намудан,
Фаридун киштани Хоқон дурудан.

Хисрави Деҳлавӣ

КАШОКАШ كَشكش *ниг.* кашмакаш.

Чу дар дастам он зулфи саркаш фитод,
Аз у ҷони ман дар кашокаш фитод. (2) *Ҳочу*

Ба уммеде, ки меафрӯзам оташ,
Нишаста пой сарве дар кашокаш. (2) *Мулҳам*

КАШОМИРА كَشكشاميره *ҷамъи арабишудан* қашмирӣ.

Рофеъ аз шуорни кашомира ва соҳиби афкори
нодира аст. «*Хизонаи омира*»

КАШОН كَشكشان 1. феълӣ ҳоли замони ҳозираи кашидан;

2. дароз, кашидашуда; кашол.

Бар ин чанбари чархаи осмон
Раҳи Қаҳқашон чун раҳи кӯҳ қашон. *Ҳочу*

КАШОН-КАШОН كَشكشان كَشكشان кашола карда.

Ҳалқа созад каманди чин дар чин,
Барад уро қашон-қашон суи Чин. *Мушфиқӣ*

КАШТӢ I كَشكشتى *ниг.* киштӣ I.

КАШТӢ II كَشكشتى *ниг.* киштӣ II.

КАШФ *a.* كَشكشف 1. кушодани чизе, бардоштани парда аз рӯи чизе; ошкор кардан, зоҳир кардан; кашфи матлаб ошкор намудани матлаб.

Изхори матлабе накард ... Бинобар кашфи матлаб пурсидам: Аз кучо меоянд? *Садри Зиё*
кашф кардан ошкор намудан, зоҳир намудан; кушодан; ёфтан, фаҳмидан (сирро).

Зи ҳар навъ ахлоқи у кашф кард,
Хирадманд, покизадин буд мард. *Саъдӣ*

Рӯи хубат ояте аз лутф бар мо кашф кард,
3-он замон ҷуз лутфу хубӣ нест дар тафсири мо.

Ҳофиз

2. кушодани асрори ғайб ва ҳодисаи оянда.

Сӯфии майхора, ки гуяд зи ҳол,
Гар ҳама кашф аст, мадон ҷуз хаёл.

Хисрави Деҳлавӣ

Ману мастию завқи майпарастӣ,
Чӣ кор ояд маро кашфу каромат? *Ҷомӣ*

КАШХИРОМ كَشكشخروم хушхиром, хушрафтор, он ки хиромон роҳ меравад.

Биншаст бар канори ману бода нӯш кард
Он моҳи сарвқомату он сарви кашхиром. *Анварӣ*

КАШҲОН *a.* كَشكشخان дайюс, қалтабон; марди беору беномус.

КАШҲОНӢ كَشكشخانى дайюсӣ, қалтабонӣ; беорӣ, беномусӣ.

Бинишонад зи ҷаҳлу кашҳонӣ
Падари пирро ба дарбонӣ. *Саной*

КАШША I كَشكشه чорпои полонифканда.

КАШША II كَشكشه *ниг.* каша II.

КАШШОФ *a.* كَشكشاف 1. касе, ки бисъёр кашф мекунад, кашфкунанда, кушоянда, шарҳу тафсиркунанда; 2. номи китоби тафсири Маҳмуд ибни Умар аз-Замашарӣ (1075—1143), ки яке аз китобҳои дарсии мадрасаҳои кӯҳна будааст.

Мушкили ишқ чу аз дурдкашон гардад кашф,
Чанд дар мадраса дарди сари «Қашшоф» кашем. *Ҳофиз*

КАШӢ كَشكشى *ниг.* гашӣ.

КАЪБ I *a.* كَعَب 1. ҳар банди устухон, махсусан бучулаки пой, шитолӣнг.

Қорун битарсид ва бархост, то бигурезад, замин
пой уро то каъб фуру бурд. «*Тағрихи Табарӣ*»

2. тоси бозии нард, муҳраи шашпахлуи мураббаи аз устухон тарошидашуда, ки дар рӯйҳои он аз як то шаш хол нақш шудааст.

Чашмат бикушо ба гардиши каъб,
Дар дафъи малол пеша кун лаъб. *Файзӣ*

◇ каъби гург муҳрае, ки онро баъзе қосидон ва шотирон дар пой худ мебастанд ва чунин ақида доштанд, ки гӯё бо ин восита ҳарчанд бидаванд, гург барин хаста намешаванд.

Зи хурдон бaсе фитна ояд бузург,
Ки дар пой пайкон бувад каъби гург. *Низомӣ*

каъби ғазол навъе аз ширинӣ, шакарпора.

КАЪБ II *a.* كَعَب *мат.* ҳосили зарби сегонаи ададе ба худаш, мас. 3×3×3, ки ҳосили он 27 мебошад; ин ҳосилро мукаъаб ва худӣ амалро каъб меноманд.

КАЪБА *a.* كَعَبه 1. хонаи чоргушае дар шаҳри Макка, ки зиёратгоҳи мусулмонон аст ва дар вақти намоз ба он рӯ меоваранд; Байтулҳаром.

Чу Каъба қиблаи ҳоҷат шуд, аз диёри банд
Раванд ҳалқ ба дидораш аз баче фарсанг. *Савдӣ*

2. *мач.* чои азис ва мавриди эҳтирому муҳаббат.

Дар Каъбаи кӯи ту ҳар он кас ки биёяд,
Аз қиблаи абруи ту дар айни намоз аст. *Чомӣ*
Кӯи ту қибла, Каъбаи ман остони туст,
Ҳоҷат ба Каъба нест, ки баҳри дуо равам.

Мушфиқӣ

КАЪБАРАВ *كعبه رو* 1. касе, ки ба Каъба меравад, каъ-
бараванда; хоҷӣ; 2. *мач.* ошиқе, ки аз паи дидори ёр
мегардад.

Нолон ба сари кӯи ту оем, ки завқест
Дар қофилаи каъбаравон бонги ҷарасро.

Қамолӣ Хуҷандӣ

КАЪБАТАЙН I || **КАЪБАТОН** *ا. كعبتين* || *كعبتان* Байтул-
ҳаром (яъне Каъба) дар Макка ва Байтулмақаддас дар
Фаластин.

КАЪБАТАЙН II *а. كعبتين* ду тоси мукааби бозии нард.

Бар хатою ҷурми худ воқиф шуданд,
Гарчи моти каъбатайни шаҳ шуданд. *Румӣ*
Мандоз каъбатайни дағал дар бисоти ҳусн,
Дар нарди ишқ бурд ҳарифе, ки бохт пой.

Волеҳи Ҳаравӣ

◇ каъбатайни даҳр шабу рӯз, рӯзгор; гардиши дав-
рон.

Нақши се-шаш талаб макун аз каъбатайни даҳр,
К-ин нақши панҷрӯза бирун аз хаёл нест.

Убайду Зоконӣ

КАЪБАТОН *а. كعبتان* *ниг.* каъбатайн I.

КАЪС *а. كأس* коса, чом; *муқ.* кос I 1.

Маст аст замин, зеро хурдаст ба чои май
Дар каъси сари Ҳурмуз хуни дили Нӯшервон.

Хоқонӣ

КАҲ *كه* *ниг.* коҳ.

КАҲГИЛ *كهگل* *ниг.* коҳгил.

КАҲДОН *كهدان* *ниг.* коҳдон.

КАҲДУД *كهدود* *ниг.* коҳдуд.

КАҲИЛ *а. كحيل* сурма кашидашуда.

Чашми чодуи ту бе воситаи кӯҳл қаҳил,
Токи абруи ту бе шоибаи вусма васим. *Савдӣ*

КАҲҚАШОН *كهكشان* *ниг.* коҳқашон.

КАҲЛ *а. كهل* марди миёнасол (байни сӣ ва панҷоҳ).

... К-ӯ рамид аз баъзе авсофи башар,
Шайх набвад, қаҳл бошад, эй писар. *Румӣ*

КАҲЛИА *كهله* резаҳои зар, нукра, курғошим ва ғ., ки
дар натиҷаи соидан ё арра кардан ба вучуд меоянд.

Бар қаҳлаи ҳичронг кунун ронӣ кафшер,
Бар қаҳлаи доғаш-бар кафшер наронӣ. *Мунҷик*

КАҲО *كهها* хичил, шарманда.

Ба дасти худ кӣ кунад бо худ ин, ки ман кардам,
Қаҳон тавбаам охир зи аҳмақӣ то кай? *Низорӣ*

КАҲОНАТ *а. كهانة* *ниг.* киҳонат.

КАҲРАБО *كهريا* *ниг.* коҳрабо.

КАҲРАБОЙ *كهريائي* каҳраборанг, зард.

Дар чеҳраи каҳрабоням бин,
Аз ҳар мижа лаълсоиям бин. *Файзӣ*

КАҲРАНГ *كهرنگ* *ниг.* коҳранг.

КАҲРЕЗ *كهريز* *ниг.* коҳрез.

КАҲФ *а. كهف* 1. ғори калон, мағора (дар кӯх); 2. *мач.*
чои паноҳ, паноҳгоҳ.

Сипоҳ ва раиятро дар каҳфи роҳат ва рафоҳият
чоӣ дод. «*Равзат-ус-сафо*»

Буд амире хушдиле, майҳорае,
Каҳфи ҳар махмуру ҳар бечорае. *Румӣ*

КАҲҲОЛ *а. كحال* касе, ки сурма дар чашми касо
мекашад, сурмакаш; табиби чашм.

Каҳҳоли донишам, ки баранд ахтарон ба чашм,
Кӯҳлӯлҷавоҳире, ки ба ҳован дароварам. *Хоқонӣ*

Не яке каҳҳол, к-уро ғам хӯрад,
Ақл ҳам не, к-у ба кӯҳле раҳ барад. *Румӣ*

КАҲҲОЛӢ *ا. كحالي* 1. сурмакашӣ; 2. табиби чашм будан,
муолиҷа кардани бемориҳои чашм.

Чанд аз ин дар ниқоби мӯҳтоӣ,
Чашмо дарду лофи каҳҳоли? *Саной*

КАҲ|КАЖ *كه|كج* 1. ҳам, ҳамид, норост, уреб; *муқо-*
били рост 2.

Кулаҳ қач карда метозӣ саманду ҳалқ меғунд;
Худо ҳамвора ёри ин савори қачқулаҳ бодо! *Чомӣ*

Ва ба роҳи қач дар ҳалоқат ва залолат афтад.
Аҳмади Дониш

кажу маж қачу қилеб.

Ланг рав, чунки дар ин кӯй ҳама лангонанд,
Латта бар соқ бипечу кажу маж кун поро.
Шамси Табрезӣ

2. *мач.* одами норосткор, қаллоб.

Шуморанд аҳли дин ин нуктаро рост,
Ки қач бо қач гирояд, рост бо рост. *Чомӣ*

◇ қач бохтан аз руи фиребу найранг бозӣ кардан,
ҳилаву найранг ба кор бурдан; барои фирефтани
ҳарифи хом бардуруғ бохтан, қаллобӣ кардан.

Бад сохт ба у сипеҳри носоз,
Қач бохт ба у ҳарифи қачбоз. *Файзӣ*

қач нишастану рост гуфтан гапро рӯйрост гуфтан.

Биё, то қач нишинам, рост гуям,
Қи қачқӣ мотам орад, ростӣ сур. *Анварӣ*

қач дору марез! *зарб.* а) саҳтгир бошу аммо аз ҳад
нагузарон; б) аз касе талаб кардани коре, ки иҷрои он
номумкин аст.

КАҶА *كهچه* *ниг.* қача.

КАҶАБОЗӢ *كهچهبازي* *ниг.* қачабозӣ.

КАҶАК *كهچك* 1. чангчай филбонон, ки бо вай фил меро-
нанд.

Давид хун зи баноғуши пили масти саҳоб,
Шаб аз ҳилол қачак бар сурини пил кашид.
Хисравӣ Деҳлавӣ

2. чангаки қанораи қассобӣ, қуллоб; 3. ҳалқай зулфи
занон, ки дар ду чаккаи рӯй тоб дода мемонанд.

КАЧАНДЕШ||**КАЧАНДЕША** **كچ انديش**|| **كچ انديشه** 1. шахсе, ки дар ҳаққи касе нодуруст фикр мекунад, бадгумон; бадфигр, хатоандеш.

Бад-у ғуррид Юсуф, к-эй качандеш,
Шудӣ худ шоҳиди бадкорни кеш. *Нозим*

2. маҷ. душман, хасм.

Қавми дигар ҳам, ки зи ҳампешаанд,
Чун нигарӣ рост, качандешаанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАЧАНДЕШӢ **كچ انديشى** 1. нодуруст фикр кардан; кач-хаёли; 2. маҷ. душманӣ, хусумат, адоват.

Кашиданд аз качандешӣ камонҳо,
Намуданд аз рағи гардан синонҳо. *Нозим*

КАЧБАҲС **كچ بخت** касе, ки дар баҳс дар фикри нодурусти худ исрор мекунад.

Мухри хомӯшӣ ҳисоре шуд зи качбаҳсон маро,
Моҳии лаббастаро андеша аз қуллоб нест. *Соиб*

КАЧБОЗ **كچ باز** қаллоб дар қимор; қаллоб, дағобоз, ҳилагар; бардуруғ боӣ диҳандаи бозӣ барои фирефтани ҳариф.

Дигар рост бозӣ накард, истод,
Ки качбозро кач тавонад ниҳод. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАЧДАСТ||**КАЖДАСТ** **كچ دست**|| **كچ دست** қаллоб.

КАЧИН **كچين** *ниг.* кажин.

Аз ҷаҳон мансух шуд расми качоғанду качин,
Баъд аз ин касро хаёли кач нагардад дар гумон. (2)
Салмони Соваҷӣ

КАЧКУЛОҲ||**КАЧКУЛАҲ** **كچ كلاه**|| **كچ كلاه** 1. касе, ки кулохро якшоха мепӯшад; олуфта, худпардоз; маҷ. мағрур, мутақаббир.

Ҳар дам ба тоҷи качкулаҳе мекунад мақом,
Ҳар кас, ки суҳт пайкари худро барои ишқ. *Имло*

2. маҷ. маъшук, маҳбуб.

Маро чун гирдбод охир биёбонгард хоҳӣ кард,
Нигори ман, қаландармашраби ман, качкулоҳи ман.
Сайидо

3. маҷ. шӯҳ, чобуксавор.

Кулаҳ кач карда метозӣ саманду халқ мегӯянд:
Худо ҳамвора ёри ин савори качкулаҳ бодо! *Ҷомӣ*

КАЧКУЛ **كچكول** *ниг.* кашкул.

Манол, аз фақру мангар давлати соҳибкулоҳиро,
Чу баргардад фалак, качкул созад тоҷи шоҳиро.
Носир Али

КАЧНИҲОД **كچ نهاد** бадзот, бадасл; бадтинат.

Бувад дар асли фитрат качниҳод, аммо ғариб аст ин,
Ки хели ростонро муттасил бар вай гузар бошад.
Восифӣ

КАЧОВА **كچاوه** 1. зини шутур, як ҷуфт қутгии рӯйкушода ё соябондор, ки дар сафар ба ду тарафи шутур, асп ё ҳаҷир баста ба дарунаш менишастаанд, ҳавдаҷ.

Яке аз дӯстон, ки дар качова аниси ман буд ва дар хучра ҷалис, ба расми қадим аз дар даромад.
Саъдӣ

2. сабад ё сандуқе, ки мева пур карда, ба ду тарафи асп ё хар бор мекунад.

КАҶОҶАНД **كچاغند** *ниг.* кажоғанд.

КАҶРАВИШ **كچ روش** качрав, качрафтор.

Бо рӯзгори качравиш ин таъби мӯътадил
Аз ростии маъдалати рӯзгор ёфт. *Анварӣ*

КАҶРАВИӢ **كچروى** роҳ рафтан бо роҳи норост, аз роҳи дуруст баромадан; маҷ. рафтори ношоиста, бадрафторӣ.

Дар фуру бастанд аҳли хонааш,
Хоҷа шуд з-ин качравӣ девонаваш. *Румӣ*

КАҶТАБӢ **كچ طبع** қуидфаҳм, бефаҳм, бепаросат; бадхулқ.

Биё, то дар маи софит рози даҳр бинмоям,
Ба шартӣ он ки нанмой ба качтабъони дилқураш.
Ҳофиз

КАҶӢ||**КАҶӢӢ**||**КАЖӢӢ** **كچى**|| **كچى** 1. ҳамдағӣ, качию килебӣ; *муқобили* ростӣ 2; 2. маҷ. нодурустӣ; фиреб.

Биё, то каж нишинам, рост гӯям,
Ки качӢ мотам орад, ростӣ сур. *Анварӣ*

Ба кажӢ туро роҳ ториктар,
Суи ростӣ роҳ бориқтар. *Фирдавӣ*

КАҶҚАЛАМ **كچ قلم** 1. качнавис, касе, ки хатро кач менависад; 2. маҷ. качрафтор, качфеъл.

Раҳзан аз роҳ муҳол аст ниҳад пой ба роҳ,
Тинати качқаламон рост ба мистар нашавад. *Соиб*

КАҶӢӢ **كچى** *ниг.* качӣ.

КЕБИДАН **كچيدين** 1. аз роҳи рост баромадан, бо роҳи кач рафтан, кач рафтан.

Макебед в-аз ростӣ мағзаред,
Чу додандатон панди хуш, бишнавед! *Фирдавӣ*

2. аз роҳи рост баровардан, ба роҳи кач ва нодуруст равон кардан.

Ё раб, биёфаридӣ рӯе бад-ин мисол,
Худ раҳм кун бар уммату аз роҳашон макеб.
Шаҳиди Балхӣ

КЕК **كچك** мардумакӣ чашм.

Ҳашм омадшу ҳамон гаҳ гуфт век,
Хост, к-уро барканад аз дида кек. *Рӯдакӣ*

Ба рӯзи маърака б-ангушт гар пади ояд,
Зи чашм барканад аз дур кеки аҳриман. *Мунҷик*

КЕМУХТ **كچمخت** пусти ба таври махсус даббоғӣ кардашудан хару асп; чарме, ки донаҳои майдаи барҷаста дорад.

Боди ямонӣ ба суҳайли насим
Сохта кемухти замонро адим. *Низомӣ*

Кемухти нофаро, ки ҳақир асту шӯхгин,
Иззат бад-он кунанд, ки пурмушки азфар аст.
Саъдӣ

Дар хобгоҳи ошиқу сар бар канори дуст
Кемухти хорпушт зи санҷоб хуштар аст. *Саъдӣ*

КЕНГОШ||**КЕНГОҶ**||**КИНГОШ**||**КИНГОҶ** *т.* **کنگاش**|| **کنگاش** машварат, маҷлиси машварат.

Шаш вазир бар тахти дигар ва ҳар кӣ бошад,
Ба кенгоҷи яқдигар месозанд. *Носири Хисрав*

Ҳеч рухсат намедихад ақлам
Ҳар чӣ бо вай ҳамекунам кингош. *Низорӣ*

КЕЧ *کچ* кам, андак; кеч-кеч кам-кам, андак-андак.

Ба чумла хоҳам якмоҳа бӯса аз ту, буту,
Ба кеч-кеч нахоҳам, ки коми ман тӯзӣ. *Рӯдакӣ*

КЕШ I *کیش* 1. мазҳаб, дин; оин.

Ба олам ҳар касеро кешу динест,
Убайди бенаво дини ту дорад. *Убайди Зоконӣ*
Ба кешӣ аҳли мурувват бади дади бошад.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. рафтор, одоб, расму одат.

Сипаҳбуд ба сӯи шабистони хеш
Биёмад бар он сон, ки буд расму кеш. *Фирдавсӣ*
Нест ба кешӣ ошиқӣ ҳамчу мане бад-ин насақ,
Нест ба фанни дилбарӣ ҳамчу ту кас бад-ин намот.
Шоҳин

КЕШ II *کیش* тирдон, тиркаш.

Саворе, ки ронад фарас пеши ӯ,
Ниҳад тире аз ҷабба дар кешӣ ӯ. *Низомӣ*

◇ кешӣ фидо тиркаше, ки бо ҷавохирот ва санғон
қиматбаҳо меоростаанд, фармондорон ва сардорони
сипоҳ дар сурате, ки мағлуб шуданашон маълум
мегаши, онро ба пеши душман мепартофтаанд, то вай
овораи ба даст овардани он шавад ва фурсати гурез
фароҳам ояд.

Кешӣ фидо баркушод рози ниҳонгуфтае,
Захра дар он размгоҳ ҳуққаи зевар шикаст.
Анварӣ

КЕШ III *کیش* навъе аз порчаи катонӣ.

Бувад чомаи шоҳин ман зирех,
Зирех назди ман з-атласу кеш бех. *Ҳотифӣ*

КЕШ IV *کیش* қазирае дар халиҷи Форс.

Яке пири дарвеш дар хоки Кеш
Наку гуфт бо ҳамсари зишти кеш. *Саъдӣ*

КЕҶ *کچ* ниг. киф.

КЕҶ *که* хурд, майда (нисбат ба одам аз ҷихати манзилат); *муқобили* меҳ 1.

Чу аз қавме яке бедонишӣ кард,
На кехро манзилат монад, на мехро. *Саъдӣ*

кеху меҳ а) хурду калон; б) вазеъ ва шариф; баду нек; паст ва бузург; в) ҳама, ҳамаи одамон.

Кеху меҳ талабгори умранду бас,
Касеро ба мурдан набаёд ҳавас.*

КЕҶИН||КИҶИН *کچین* кехтар, хурдтар, одами хурдтар;
муқобили меҳин.

В-аз ангушти шоҳон сафолин нигин
Бадахшонӣ ояд ба чашми кехин. *Абушақури Балхӣ*
Баргуфт бародари кехинро,
Ҷодуи тилисмофаринро ... *Файзӣ*

КЕҶТАР *کچتر* хурд, майда; хурдтар, майдатар (аз ҷихати манзилат); *муқобили* меҳтар 1.

Падар гар далер асту нараждаҳост,
Агар бишнавад рози кехтар, равост! *Фирдавсӣ*

Ҳеч кас хироҷ ба кас намедод ва кехтар аз меҳтар падида набуд. *«Тағрихи Табарӣ»*

Касеро бидех поян меҳтарон,
Ки бар кехтарон сар надорад гарон. *Саъдӣ*

КЕҶТАРӢ *کچتری* 1. хурдӣ, майдагӣ; 2. пешхизмат, хизматгор.

Чун лаҳзае баромад, корвон ба роҳ истод ва
мо ҳам ба роҳ истодем ва он кехтарӣ гуфт ...
Носири Хисрав

КЕҶОМИШӢ *т.-м. کچجامیشی* ҷидду ҷаҳд нишон додан.

Чун у ҷавон ва кӯдак буд ва падараш дар ҷанги
Шом кечомишӣ карда ва дар дасти ёғӣ асир шуда,
подшоҳи ислом гуноҳи уро бахшид.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

КИ *که* *пайвандак* 1. чумлаи пайрави муайянқунандаро бо сарчумла мепайвандад.

Мар-уро яке покдастур буд,
Ки рояш зи кирдори бад дур буд. *Фирдавсӣ*

2. чумлаи пайрави пурқунандаро бо сарчумла мепайвандад.

Гар мусаввир сурати он дилситон хоҳад кашид,
Ҳайрате дорам, ки нозашро чӣ сон хоҳад кашид.
Ҳофиз

3. чумлаи пайрави замонро бо сарчумла мепайвандад.

Бо тоифае донишмандон дар ҷомеи Димишқ баҳсе
ҳамекардам, ки ҷавоне даромад. *Саъдӣ*

4. чумлаи пайрави сабаб ва мақсадро бо сарчумла мепайвандад; барои он ки ..., ба он сабаб ки ..., зеро ки ..., дар сурате ки ...

Зи боғи васли ту кай гул тавон ҷид,
Ки он ҷо гуфтугӯ аз баҳри хор аст. *Анварӣ*

Гар аз по дарояд, намонад асир,
Ки уфтодагонро бувад дастгир. *Саъдӣ*

5. дигар чумлаҳои пайравро бо сарчумла мепайвандад, мас. чумлаи тарзи амалро.

Чунон нодир афтод дар равзае,
Ки бар лочвардӣ табақ байзае. *Саъдӣ*

6. ба ҷои пешоянди аз.

Дили дӯстон ҷамъ беҳтар, ки ганҷ,
Ҳазина тикӣ бех, ки мардум ба ранҷ. *Саъдӣ*

7. балки.

Фигони ман аз дасти ҷаври ту нест,
Ки аз толеи модароварди ман. *Саъдӣ*
Ҷамолат бар сари хубӣ кулоҳ аст,
Ба ном(-и) изад, на руй аст он, ки моҳ аст.
Анварӣ

8. монанди он ки.

Мурооти душман чунон кун, ки дӯст,
Ки уро ба фурсат тавон канд пӯст. *Саъдӣ*

9. бо пайвандакҳои дигар омада пайвандакҳои таркибӣ ташкил медиҳад, мас. 'зеро ки', 'бинобар ин ки', 'ҷаро ки', 'вақте ки'.

КИБАР *ا. کبر* 1. бузургӣ, калонӣ; 2. калонсолӣ; кибари син солхӯрдагӣ, калонсолӣ.

Пас ҷухуде биёмад аз пирон, ки ба кибари син расида буд. *«Тағрихи Табарӣ»*

Вазир ... ба воситаи кибари синну заъфи бунья ... аз вазорат истеъфо намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

КИБОР *а.* کيار *ч.* кабир.

Обову ачдоди ман аз кибор буданд. *Авфӣ*

КИБОШ *а.* کباش *ч.* кабш.

Кайдор ... ҳафтсад кабши ақран аз кибоши Иброҳим қурбон кард. «*Таърихи Систон*»

КИБР *а.* کبر калонгирӣ, мағрурӣ, ғурур, такаббур.

Гарчи аз кибр сухан бо мани дарвеш нагуфт, Чон фидои шакаринпистаи хомӯшаш бод! *Ҳофиз*

Агар бар подшоҳ кибр ғолиб бувад, хашм хезад ва хашм ӯро ба интиқом даъват кунад.

Аҳмади Дониш

◇ кибри паланг ғуруру такаббури беандоза.

Кибри паланг дар дили мову аҷаб мадор, Қ-аз кибр поймол шавад пайкари паланг. *Сӯзанӣ*

кибру пиндор мағрурӣ, худписандӣ.

Чавоне сар аз кибру пиндор маст

Чу пирон ба кунчи ибодат нишаст. *Саъдӣ*

КИБРИЁ *а.* کبريا 1. бузурги, азамат (сифати худо);

2. ғурур, калонгирӣ, ҳавобаландӣ.

Азбаски кибриёи ҷамол аст дар сараш, Бар ошиқон чаро ба такаббур риё кунад? *Анварӣ*
Мар-уро расад кибриёву манӣ,
Ки мулкаш қадим асту зоташ ғанӣ. *Саъдӣ*

КИБРИТ *а.* کبريت 1. олтингугирд.

Бар сари он чоҳест, ки навшодир аз он ҳосил мешавад ва гуянд, ки кибрит низ. *Носири Хисрав*

2. чубчаи борике, ки дар нугаш олтингугирд дошта бо он чароғ ва ғ. дармегирондаанд.

Гар чи аз кибрит бифрӯзад чароғ,
З-ӯ чароғи осмон пушидаанд. *Ҳоқонӣ*

◇ кибрити аҳмар аксир, кимиё, моддае, ки гӯё моҳияти ҷисро тағбир меодааст, мас. мисро тилло мекардааст ва кимиёгарони қадим барон ёфтани он беҳуда мекушидаанд.

КИБРОВАР کبرآور ботакаббур, мағрур.

Гуфт: Шаҳ!, шаҳ! в-он шаҳи кибровараш
Як-як он шатранҷ мезад бар сараш. *Румӣ*

КИЁ کيا 1. соҳиб, худованд, ҳоким; подшоҳ, султон.

Ин ҳама доранд чашму ҳеч кас
Барнаюфтад бар киёштон як нафас. *Румӣ*

2. паҳлавон, диловар.

КИЁДА كياهه расво, бадном, беобру.

Коре, ки бисозед ба дастону ба найранг,
Чунон ки киёда шавад ин қозияки мо. *Наҷибӣ*

КИЁН كيان *ниг.* куён.

КИЁНО كيانа ҳар яке аз чор унсур, ки иборат аз обу оташу хоҳу бод аст ва гӯё олам аз онҳо таркиб ёфтааст; асли ҳар чиз.

Ҳама озодагии ҳиммати ту
Қаҳр кардаст мар-киёноро. *Хисравӣ*

КИЁР||**ҚУЁР** كيار лавандӣ, танбалӣ, коҳилӣ.

Марди муздур андар оғозид кор,
Пеши ӯ дастон ҳамазад бе киёр. *Рӯдакӣ*

КИЁСАТ||**ҚАЁСАТ** *а.* كيات зиракӣ, хушёрӣ, басират.

Сархангодаеро дидам бар дари сарои Уғулмиш,
ки ақлу киёсате ва фаҳму фиросате сондулвасф дошт. *Саъдӣ*

Маро ... киёсати ӯ равшан гашт, чӣ гуна уро ...
ба худ наздик нагардонам. *Авфӣ*

КИЗБ *а.* كذب дуруғ, фиреб.

То ман донистаам, ки худованд ... кизбро ҳаром гардонид, дуруғ нагуфтаам. «*Равзат-ус-сафо*»

В-агар гӯӣ, ки раҳ бар кизб дорем,
Равем, он гургро пеши ту орем. *Нозим*

КИЗЛИК||**ГИЗЛИК** *т.* گزلك||گزلك кордча, корди қачтеғ; қаламтарош.

Сари кизлики тези ман як ба як
Рақамхоҷ сардафтарон карда ҳақ. *Ҳотифӣ*

Ҳар яке аз он лаҳвпарастонро ... кизлике обдор ва турунҷе хушгӯвор бар каф ниҳод. «*Равзат-ус-сафо*»

КИЙЎС كيويس қач, норост, хамида.

Ба ҷуз бар он санамам ошиқӣ фусус ояд,
Ки ҷуз бар он руҳи ӯ ошиқӣ кийӯс ояд. *Дақиқӣ*

КИКИЗ كيكيز гиёҳи хурданӣ, таратезак.

Кикизу ганднову сипандону косиӣ,
Ин ҳар чаҳор гуна, ки додӣ, ҳама дижан.
«Луғати ғурс»

КИЛИК كليك ангушти хурди по ва даст.

Қилику қилиҷак қиликрост ном,
Ки хинсир бихонад ба тозиш ом.*

КИЛИҶАК كليچك *ниг.* қилик.

КИЛҚ كلك 1. най, қамиш.

Савганд хурам ба ҳар чӣ дорам милко,
Қ-аз ишқи ту бигдохтаам чун килко.

Абулмуайяди Балхӣ

2. найқалам, қалам.

Забони қилки ту, Ҳофиз, чӣ шукри он гӯяд,
Ки гуфтаи суханат мебаранд даст ба даст. *Ҳофиз*

3. тир.

Бад-ӯ гар кунад боди қилкам гузор,
Агар зинда монад, ба мардам мадор. *Фирдавӣ*

Зирех буду ҳафтону бабри баён,
Зи қилку зи пайкон наёмад зиён. *Фирдавӣ*

◇ қилки адаб хомаи баён, қалам, қалами аҳли адабиёт.

Баъд аз ин қилки адаб аз ҷуби сунбул мекунам,
Зулфи ӯ то гашт сармашқи парешонӣ маро. *Туғрал*

қилки суханпардоз *киноя* аз таъби баланди шоир.

Зи баъзи шеър набвад баҳрае афсурдатабёнро,
Бувад қилки суханпардоз чун шамъи мазор ин ҷо. *Сайидо*

қилки сухансанҷ *киноя* аз таъби баланди шоирӣ.

Диҳад қилки сухансанҷам тасаллӣ нафси саркашро,
Набошад з-ин наистон ҷуз қаноат рузии шерам. *Сайидо*

қилки шиҳоб асари муваққатии ситораи паррон дар осмон.

Сафеда ниҳон карда руҳ дар ниқоб
Зи ҳар су ниҳон гашта қилки шиҳоб. *Ҳочу*

килки қазо сарнавишт, тақдир, қазову қадар.

Ҳарфи бедоде, ки берун ояд аз килки қазо,
Даври чарх онро ба номи ман рақам хоҳад кашид.
Ҳилолӣ

Он қадар килки қазо нозид ҳангоми рақам,
К-аз миёни хубруён то туро кард интиҳоб. *Туграл*
килк мунқоди ҳисом аст *зарб.* қалам тобеи шамшер
аст.

Килк мунқоди ҳисом асту набошад бас аҷаб,
Килки нуввоби туро гар инқиёд орад ҳисом.

Сўзанӣ

КИЛЛА *كله* 1. чодир, пардаи сақфпӯш; килла бастан
чун соябон ё чодир болои чизеро гирифтани, сақфвор бо-
лон чизеро пушондан, аз поён балайдшуда чун чодир ва
соябон сақф бастан.

Субҳидам чун килла бандад охи дудосои ман,
Чун шафақ дар хун нишинад чашми шабпаймон ман.
Ҳоқонӣ

Ба дуди чигар чархро килла баст,
Ба сўзи нафас қалби гардун шикаст. *Ҳочу*

2. сақф, шифт.

Ту кай бишнави нолаи додхоҳ,
Ба кайвон зада киллаи хобгоҳ. *Саъдӣ*

◇ киллаи духонӣ а) шаби торик; б) абри сиёҳ; осмон;
киллаи нилуфарӣ (ё хазро) осмон; килла бастанги
саҳоб тӯда-тӯда паҳн шудани абрҳо ба руи осмон.

Медамад субҳу килла баста саҳоб,
Ассабуҳ, ассабуҳ, ё асҳоб! *Ҳофиз*

КИЛО *كلا* куза.

Шайхи худро бигӯед, то кило оварад ва эшон
кузаро кило гуянд. *Ҷомӣ*

КИЛО II а. *كلا* ҳар ду.

КИЛОБ а. *كلاب* 4. калб.

Дар лаёли килобу сибоъ ба шаҳр омада, дар
дукконҳо харобӣ мекарданд. «*Равзат-ус-сафо*»
килоби муаллам сағҳои омӯхта.

[Подшоҳ] ба тўюри шикорӣ ва килоби муаллам
шараҳ ва лавъе тамом дошт. «*Равзат-ус-сафо*».

КИЛЧ *كلچ* чин, шикани зулф, хами зулф.

Ба мӯи ҷаъду он зулфи чу занҷир,
Фитода сад ҳазорон килч бар килч. *Шокири Бухорӣ*

КИМИЕ *کيميا* 1. алхимия, илми бардурӯғ, ки мақсади он
маъданҳои содда, мас. мисро ба нуқраву тилло мубаддал
кардан буд.

Мисси вучуди ман шавад аз май ба сони зар,
Гуй ки май чу обак аз аҷзои кимийест.

Ҳуҷастаи Сарахсӣ

Онон, ки хокро ба назар кимийе кунанд,
Оё бувад, ки гушаи чашме ба мо кунанд. *Ҳофиз*

2. маҷ. чизи камъёб, ноёб, нодир.

Зард шуд рўям зи бедории шабҳои фирок,
Кимийе кардӣ даруни дидаи ман хобро. *Мушфиқӣ*

3. маҷ. макру ҳила; фикр ва мулоҳизани нозукбиниона.

Бо хасм агар бисозӣ, то барканӣ сараш,
Он низ ҳам зи пурдилию кимийе бувад.

Шамси Фахрӣ

Кай шавад воқиф касе бар хуи ту,
3-он, ки ҳар дам кимийе мекуни. *Анварӣ*

◇ (ин)кимийеи ҷон (ё ҳастӣ) *киноя* аз шароб, май.
Ҳангоми тангдастӣ дар айш кушу мастӣ,
К-ин кимийеи ҳастӣ Қорун кунад гадоро. *Ҳофиз*
КИМИЕГАР||КИМЪЕГАР *کيمياگر* касе, ки бо илми ки-
мие машғул мешуд; иксиргар.

Кимийегар ба ғусса мурдаву ранҷ,
Аблаҳ андар хароба ёфта ганҷ. *Саъдӣ*

КИМИЕСОЗ *کيمياساز* *ниг.* кимийегар.

Кимийеи кимийесоз аст ишқ,
Ҳоқро ганҷи маонӣ мекунад. *Шамси Табрезӣ*

КИМИЕӢ *کيميائي* 1. мансуб ба кимийе; 2. кимийегар.

КИМОЛ *کيمال* ҷонвари кабудранге, ки аз пусти он пус-
тин медӯзанд.

Ҳамон нофани мушку мӯи самур,
Зи санҷобу қоқум, зи кимолу бур. *Фирдавсӣ*

КИМХО(Б) (*کمخا(ب)*) матои абрешимии нафиси мунаққашӣ
рангранг.

Чандин кимхоро он ҷамоат пеши соҳибқирони
волоғуҳар оварданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҷомаи кимхоби таҳ будагӣ бинобар дарозӣ яху
хошоки рохро рӯфта меовард. *Садри Зиё*

КИМЪЕГАР *کيمياگر* *ниг.* кимийегар.

КИН||КИНА *کين||کينه* 1. душманӣ, адоват, душмание, ки
дар дил бошад.

Унфи у ба лутф ва кини у ба меҳр бадал шавад.
Аефӣ

Миёни мо ҳаме кина набояд,
Қи кин бо дустон некӯ наёяд. *Фахриддини Гургонӣ*
Кина ба ҳар сина, ки бинҳод рахт,
Дил шавад аз пай озор саҳт. *Аҳмади Дониш*
кини гарм адоват ва бадбинии саҳт.

Бад-ин тарс бигзорад ин кини гарм,
Қи оҳан ба оҳан тавон кард нарм. *Низомӣ*
кини гузашта адовати пешина, душмании дерина.

Ҳар он кас, ки пузиш кунад бар гуноҳ,
Ту бипзиру кини гузашта маҳоҳ. *Фирдавсӣ*

2. интиқом, қасос.

Кайковус шод шуд. Гевро бо сипоҳи бисёр гуфт:
Ба Туркистон шавед ва ҳарб кунед ва кини Сиё-
вуш аз Афросиёб бихоҳед. «*Таърихи Табарӣ*»

В-аз он пас ба кини Сиёмак шитофт,
Шабу рӯз орому хуфтан наёфт. *Фирдавсӣ*
Гардуни пир аз сари ғайрат гирифт кин,
3-ин хурдадоние, ки ба он хурдасол дошт. *Шоҳин*

3. ҷанг, муҳориба.

...Қи аз бешаи Норван то ба Чин
Саворони ҷанганду мардони кин. *Фирдавсӣ*

Бар он рояшон ёфт охир қарор,
Қи бошанд дар кори кин устувор. *Ҳотифӣ*

Зи бемехрӣ ба кинат барнаҳезанд,
Ба шамшери ҳасад хунат нарезанд. *Нозим*

◇ кини Сиёвуш *мус.* номи оҳанги бистум аз сӣ лахна
Борбад.

Чу бар дастон задӣ кини Сиёвуш,
Пур аз хуни сиёвушон шудӣ гуш. *Низомӣ*
кинаи шутурӣ кинаи бисъёр сахт; кини Эраҷ *мус.*
номи лаҳни нуздаҳум аз сӣ лаҳни Борбад.

Чу кардӣ кини Эраҷро ба оғоз,
Ҷаҳонро кини Эраҷ нав шудӣ боз. *Низомӣ*

кина варзидан хусумат доштан, дандон доштан; кин(а) охтан интиқом гирифтан; ҷанг кардан.

Зи ҳавли тохтану кина охтанш маро
Ҷаме гудохта ҳамчун куноғи тофта тан. *Кисой*
Кунун бояд ин разро сохтан,
Тавонӣ магар кин аз у охтан. *Асадӣ*

ба кин будан қасд доштан, бадбин будан.

Гуфтам: Зи ман, эй шох, чаро меҳр буридӣ?
Гуфто, ки фалак бо мани бадмеҳр ба кин буд.

Ҳофиз

КИНАВАР *кинеٴور* 1. соҳибкина, боадоват; душман.

Мар-уро будӣ бармаҳида писар,
Зи меҳри ҷаҳон бар падар кинавар.

Абушақури Балхӣ

2. интиқомчӯй, қасосталаб.

КИНАГАР *кинеٴگر* *ниг.* кинавар.

Бар ин кинагар кор созем зуд,
Вагарна аз ин марз бароранд дуд. (1) *Фирдавсӣ*

КИНАГОҲ||**КИНАГАҲ** *кинеٴگاه*||*кинеٴگاه* майдони ҷанг,
размгоҳ.

Паямбар туй, ҳам ту бабри далер,
Ба ҳар кинагаҳ чун сарафроз шер. *Фирдавсӣ*

Чунин кинагоҳе бибояд маро,
Аз Эрон сипоҳе набояд маро. *Фирдавсӣ*

КИНАГУЗОРӢ *кинеٴگذارى* қасосгирӣ, интиқом; ҷанг.

Нили даманда туй ба гоҳи атият
Пили даманда ба гоҳи кинагузорӣ. *Рӯдакӣ*

КИНАДОР *кинеٴدار* кинапарвар, хусуматдор; душман;
бадхашм.

Ба кӯшиш ҳамчу шерӣ кинадор аст,
Ба бахшиш ҳамчу абри навбаҳор аст.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

КИНАДОРӢ *кинеٴدارى* адоват, душманӣ.

Биё, бо мо маварз ин кинадорӣ,
Ки ҳаққи суҳбати дерина дорӣ. *Ҳофиз*

КИНАКАШ I *кинеٴکش* кинавар, интиқомчӯй, ниқорхоҳ;
қасосхоҳ.

Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст.
Бас булғачаби баҳонаҷуест,
Бас кинакашу ситезақор аст. *Анварӣ*

Подшоҳон, ки кинакаш бошанд,
Хун кунанд он замон, ки хуш бошанд. *Низомӣ*

КИНАКАШ II *кинеٴکش* рӯзи дувоздаҳуми моҳҳои қадимӣ
тақвими эронӣ.

КИНАСИГОЛ *кинеٴسگال* *ниг.* кинадор.

Мезанад он ду шерӣ кинасигол
Бар замин чун ду аждаҳо ҷангол. *Низомӣ*

КИНАТУЗ *кинеٴتوز* кинавар, киначӯй.

Зи баҳри тилоя яке кинатӯз
Фиристод бо лашкари размыоз. *Фирдавсӣ*

Гирифтор дар дасти он кинатӯз
Ҷамегуфт бо худ ба зориву сӯз:
Агар дӯст бар худ наёзурдаме,
Қай аз дасти душман ҷафо бурдаме. *Саъдӣ*

КИНАТУЗӢ *кинеٴتوزى* кинаварӣ, душманӣ, хусумат.

Хории ман зи кинатӯзии ман
Аз азизони меҳрубон бархост. *Ҳоқонӣ*

КИНАХОҲ *кинеٴخواه* 1. интиқомчӯй, он кӣ дар садади
интиқомгирист.

... Ки гар ман ба ҷанги Сиёвуш сипоҳ
Наронам, наёяд касе кинахоҳ. *Фирдавсӣ*

2. кинадорона, кинахоҳона, интиқомчӯёна.

Нахустин ба он арсаи арзгоҳ
Расиданд шаҳзодагон кинахоҳ. *Ҳотифӣ*

КИНАЧӢ(Ӣ) (*кинеٴجوئى*) интиқомчӯй, қасосгир; бадкина.

Аҷаб киначӯй, аҷаб тундхӯй,
Ки ҷон додам аз ишқу додам надодӣ. *Ҷомӣ*

КИНАЧӢӢ *кинеٴجوئى* интиқомчӯй, ташнағӣ ба интиқом.

Киначӯй равиши эҳсон нест,
Ҳар кӣ эҳсон накунад, инсон нест. *Ҷомӣ*

КИНГ *кинеٴگ* амради беҳаё, шаттоҳ.

Гаҳ гиребонам бигирад қаҳбае,
Гоҳ кинге бишканад дандони ман. *Саъдӣ*

КИНГОШ||**КИНГОЧ** *кинеٴگاش*||*кинеٴگاش* *ниг.* кенгош.

КИНКАШӢ *кинеٴکشى* интиқомгирӣ, интиқом.

Ба тундӣ сӯи румиён ҳамла бурд,
Ба хунрезии кинкашӣ пай фишурд.

Ҳисрави Деҳлаваӣ

КИНОВАР *кинеٴآور* ҷангчӯ, ҷанговар.

Ситорашиносону диноварон,
Саворони ҷангибу киноварон ... *Фирдавсӣ*

КИНОВАРӢ *кинеٴآورى* ҷанг; ҷангчӯй, ҷанговарӣ.

Ниҳад корпардозӣ ин доварӣ
Бад-ин гуна оини киноварӣ. *Ҳотифӣ*

КИНОЁТ *кинеٴئايت* ҷ. киноя||киноят.

Уқдаҳои мушкили рамзу киноёти маро
Фаҳмад он доно, ки ҳалли Булмаонӣ мекунад. (2)
Туграл

КИНОЯ||**КИНОЯТ** *кинеٴئايت*||*кинеٴئايت* 1. ғайр аз маънии аслии
худ ба маънии маҷозии дигаре кор фармуда шудани ка-
лимаву ибора.

Талқини дарси аҳли назар як ишорат аст,
Гуфтам киноятеву муқаррар намекунам. *Ҳофиз*

киноя задан сухани кинояомез гуфтан, духӯра гап
задан; 2. рамз, ишора.

КИНПИЖӢ *кинеٴپژوه* киначӯй, интиқомчӯй.

Саранҷом Пирон биёмад зи кӯҳ,
Маро бурд наздики он кинпижӯҳ. *Фирдавсӣ*

КИНУР کنور *ниг.* канур II.

КИНУРИДАН کنوریدان *ниг.* кануридан.

КИНХОҶ کین خواه 1. *ниг.* кинахоҳ I; 2. кинахоҳӣ, интикомҷӯӣ, ҷанг.

Далерон ба саҳро кашиданд рахт,
Ба кинхоҳи зангӣ камар баста сахт. *Низомӣ*

КИНЧ کنج бузургҷусса, қавиҳайкал; пилони кинч филҳои қавичуссаи ҷангӣ.

Або кусу бо нои рӯину синҷ,
Або тозӣ аспону пилони кинҷ. *Фирдавсӣ*

КИРДИГОР کردگار 1. ҷ. офаринанда, офаридгор (сифати худо); 2. дидаю дониста, қасдан.

На чун пури мири Хуросон, ки ӯ
Агоро нишаста бувад кирдигор. *Рӯдакӣ*

КИРДОР کردار рафтор, кор, амал.

Чунин аст кирдори гардуни пир:
Ғае чун камон асту ғоҳе чу тир. *Фирдавсӣ*

Аз кирдори носавоб дурӣ ҷӯед. *Авфӣ*
Чу бечора з-он гуна кирдор дид,
Сари бахти худро нагунсор дид. *Саъдо*

ба(р) кирдори... ба таври..., ба тариқи..., монанди..., мисли ...

Пушт кӯжу сар тавилу рӯй бар кирдори нил,
Соқ чун сӯхону дандон бар мисоли устура.

Рӯдакӣ

Ба пешни саворон ба кирдори бод
Бирун рафту сар сӯи саҳро ниҳод. *Ҳоҷу*

КИРИШМА کرشمه *ниг.* карашма.

КИРМ کرم 1. ҳашараи хазандае, ки баданаш нарму дарози беустухон аст.

Кирми дарахт аз худӣ дарахт аст. *Зарбулмасал*
кирми шабафрӯз *ниг.* кирми шабтоб.

Кирми шабафрӯз ба шоме чу зог,
Дуд бувад он ки намояд чароғ. *Хисрави Деҳлавӣ*
кирми шабтоб кирми хурде, ки моддан фосфорини рӯи баданаш дар торикӣ аз худ рушноӣ медиҳад.

Ба як ханда гарат тобад чу маҳтоб,
Шабафрӯзӣ кунам чун кирми шабтоб. *Низомӣ*

2. ҳашарае, ки аз луобаш тори абрешим пайдо мешавад; кирми абрешим, кирми пилла, кирми қаз, кирмак.

Гарчи сарсабзӣ дар ин бустон маноз аз шоҳу бар
З-он ки хоҳӣ дархӯри кирмон шудан чун баргӣ
тут. *Дарвешӣ Деҳакӣ*

кирми пилла кирми абрешим, кирмак.

Ҳамчу кирми сирка нооғаҳ зи ширин ангубин
Беҳирад чун кирми пилла ҷони худ созад ҳадар.
Носири Хисрав

Қафан бар тан танад ҳар кирми пилла,
Барорад оташ аз худ ҳар ҷаноре. *Аттор*

кирми қаз(з) кирми абрешим, кирмак.

Бипеч зулфаки маъшуқи ҳеш бар тани ҳеш,
Чунон ки мант гумоне барам, ки кирми қазӣ.

Манучеҳрӣ

КИРО||**КИРОЯ** a. کرایه пуле, ки иҷоракунандаи чизе, мас. ҳайвоне ё хонае, ба соҳиби он медиҳад; **киро кардан** а) ба иҷора гирифтан; б) арзидан, сазовор будан, лоиқ будан.

Ҷомӣ, бимир дар ғами ёре, ки баҳри ӯ
Гар сад ҳазор бор бимири, киро кунад. *Ҷомӣ*

КИРОМ a. کرام ҷ. карим 1.

Розе, ки ба манзилаи вадияте супурда бошанд,
муҳофизати он аз авсофи киром [аст].
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Набуд манзили ман ғайри остонаи ту,
Ки бод то ба абад қиблаи кибору киром.
Убайду Зоқонӣ

КИРОЯ a. کرایه *ниг.* киро.

КИРОЙ کرائی иҷорашуда, ба кироя гирифташуда.

Маркабони кироиро раҳо намудем. *Саъдо*

КИРТА کرته гиёҳи пурхори дурушт аз ҷинси уштурхор.

Роҳ бурданшро қиёсе нест,
В-арчи андар миёни киртаву хор. *Абдуллои Оризӣ*

КИРЬЁС a. کرباس 1. дарбор, даргоҳ.

Ашрофи мамлакат дар кирьёси гардунасоси ӯ
муҷтамеъ гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чу гоме чанд тай кард он паризод,
Ба кирьёси Сулаймон роҳаш афтод. *Нозим*

2. болохона.

Бар ҷумла он ҷӣ аз шаш сад сол ҷамъ карда
буданд, тамомаг перомуни кирьёс куҳ-куҳ бар
ҳам ниҳоданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

КИС I a. کيس *ниг.* киса I.

Масъал(а)и кис ар бипурсад кас туро,
Гу нагунҷад ганҷи ҳақ дар кисаҳо. *Румӣ*
Набурда фазлаи маънӣ зи кису косан кас,
Ки бори миннати худ бех, ки бори миннати халқ.
Низомӣ Албиса

КИС II کيس чин, ноҳамворӣ дар либос ё порча.

КИСА کيسه 1. халтача барои нигоҳ доштани пул, ҳамбён.

Кисае дошт пурн зар, даст дар киса кард ва
ду чиз аз киса берун кард. *«Табрихи Наршахӣ»*

Шунидам, ки фарзона марде ҳақим
Ба зан дод рӯзе яке киса сим. *Ҷомӣ*

кисаи шаҳранҷ халтачае, ки дар он мӯҳраҳои шаҳмот ва тахтаи онро мегузоранд; 2. халтачаи махсус аз порчаи дағал барои равондани ҷирки бадан; **киса кардан** а) танро дар ҳаммом бо халтачаи махсус тоза кардан; б) маҷ. дашном додан, ҳақорат кардан; саҳт маломат кардан; < > **киса бардӯхтан** *ниг.* **киса (бар)дӯхтан**; **киса буридан** аз кисан касе чизеро дуздидан; дуздидан, дуздӣ кардан.

Ду таррори хушёр нав хуфта маст,
Паи киса бибриданат тездаст. *Ҷомӣ*

киса (бар)дӯхтан умед доштан; тамаъ кардан.

Бар нақди вафои ӯ [рӯзгор] киса натавон дӯхт.
«Равзат-ус-сафо»

Чун ҷанг сар фуруд ор бо маҳрамони яқдил,
Киса мадӯз чандин бо ошиқони безар.
Сайфи Исфарангӣ

Чумлагон киса аз у бардӯхтанд,
Додани ҳоҷат аз у омӯхтанд. *Румӣ*

киса лоғар кардан *киноя аз* пул харч кардан, пул сарф кардан; киса пок андохтан пулро харч карда тамома кардан.

Кисаи симу зарат пок бибояд андохт,
Ин тамаъҳо, ки ту аз симбарон медорӣ. *Ҳофиз*
киса ба собун задан харч кардан, сарф кардан, ҳоли кардани ҳамбён; талаф намудан.

Ҳоқонӣ аз чашму забон пеши ту шуд гавҳарфишон,
Ту умри ӯро ҳар замон киса ба собун мезанӣ.

Ҳоқонӣ

аз киса рафтган зоеъ шудан, аз даст рафтган.

КИСАБУР *кисебр* он кӣ ҳамбён медуздад; дузд.

Нигаҳ дорад он шӯҳ дар киса дур,
Ки бинад ҳама халқро кисабур. *Саъдӣ*

КИСАБУРӢ *кисебурӣ* дуздӣ.

Кисаи ҳеҷ кас надид пурӣ,
То накард ихтиёри кисабурӣ. *Бедил*

КИСАДОР *кисеदार* 1. хазинадор, хазиначӣ; 2. *киноя аз* касе, ки ба вақти арзонӣ чизҳоро харида ва дар вақти камбёбию қиматӣ онҳоро мефурӯшад, ҷаллоб, ханнот.

Чун [шоҳ] дид, ки кисадорон лаззати арзонхарӣ
ва гаранфурушӣ ёфта, ба таҳдид тарки кори худ
намекунанд, баъзеро кушт. *«Гаврихи Фаритша»*

КИСАМОЛ *кисема* шахсе, ки дар ҳаммом тани одамонро
бо киса тоза мекунад; халтақаш, даллок, ходимчӣ.

КИСАПАРДОЗ *кисеपर्даз* холикунандаи киса.

... К-ин ҳарифон тамома муфтбаранд,
Кисапардозӣ нақди якдигаранд. *Бедил*

КИСАТИҲӢ *кисе теҳӣ* бекул, камбағал.

Киса макун пур зару сим, эй писар,
Кисабуронанд дар ин раҳгузар.
Кисатиҳӣ бошу биёсо, Камол,
Ҳар кӣ тиҳикисатар, осудатар! *Камолӣ Хучандӣ*

КИСВАТ *а. кесват* либос, пӯшок.

Ишқ асту бас, ки дар ду ҷаҳон ҷилва мекунад,
Гоҳ аз либоси шоҳу гоҳ аз кисвати гадо. *Ҷомӣ*

Охир ин ақида чӣ гуна рост ояд, ки ҷавҳаре,
ки шоистваи либоси инсоният буд, чӣ навъ ӯро ба
кисвати ҳар баранд. *Аҳмади Дониш*

◇ *кисвати кофурӣ киноя аз* барф.

КИСВАТГАРӢ *кесватгарӣ* либоспӯшӣ; *кисватгарӣ* кардан
ба либоси дигар, ба шакли дигар даровардан; *киноя аз*
тарҷима кардан.

Хирадномаҳоро зи лафзи дарӣ
Ба юнонзабон кард кисватгарӣ. *Низомӣ*

КИСРО *а. кесро* шакли *арабишудаи Хусрав (Хисрав)*
1. лақаби Хисрави Анушервон; 2. лақаби подшоҳони
сулолаи Сосониён баъд аз Анушервон.

КИТЕБ *китиб* *имлоии* китоб.

Зи баҳри ҳифзи ҳаёт он чӣ боядам зи кафоф,
Зи баҳри касби камол он чӣ боядам зи китеб...
Анварӣ

Ниқобест ҳар сатри ман з-ин китеб,
Фуруҳишта бар орази дилфиреб. *Саъдӣ*

КИТМОН *а. китман* махфӣ доштан, пинҳон кардан.

Чун макотиби амирулмуъминин Хусайн ба аҳо-
лии Басра расид, маҷмӯи эшон дар китмони он
кушиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Нуктае даръёфтаам, лекин... баъзе аз наздикони
ту дар китмони он васият карданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

КИТОБ *а. китоб* 1. маҷмӯаи навиштаҳои ҷилдшуда (даст-
навис ё ҷопа).

Ва он чӣ аз илми риёзӣ андар ин китоб бихоҳем,
ба охир гӯем ва ба як ҷое гӯем. *Ибни Сино*

2. навишта, чизи навишташуда; 3. хат, нома, мактуб.

Нависад китобе суи модараш,
Тасаллидеҳи ҷони ғампарвараш. *Ҷомӣ*

◇ *китоби маҷид* *д.* Қуръон; *китоби осмонӣ* *д.* китоби
муқаддас: Забур, Инҷил, Таврот ва Қуръон; *муқ.*
кутуб (*кутуби арбаа, кутуби самовӣ*).

КИТОБА *а. китابه* матне, ки бо хати ҷали бар девори
масҷидҳо, болон дарвозаҳо ва ё санги мақбараҳо канда
ё навишта шудааст; *муқ. катиба* II.

Тавонгарзодаеро дидам бар сари гӯри падар
нишаста ва бо дарвешбачае мунозара дарпайваста,
ки сандуқи турбати мо сангин аст ва китоба ран-
гину фарши рухом андохта. *Саъдӣ*

КИТОБАТ *а. китابت* 1. навиштан; *китобат* кардан навиш-
тан; рӯбардор кардан.

Зи дасти гирья китобат наметавонам кард,
Ки менависаму дарҳол мешавад мағсул. *Саъдӣ*

2. нома, мактуб, хат.

Баъд аз он ҷудо шудем, аммо ҳамеша китобати
вай ба ман меомад. *Ҷомӣ*

КИТОБХОНА *китابخانه* ҷои ниғаҳдорӣи китобҳо.

Китобхонаи олам варақ-варақ ҷустам,
Хати ту дидаму гуфтам, ки муддао ин ҷост. *Махфӣ*

КИТОБӢ *китابӣ* 1. мансуб ба китоб; 2. он чӣ ки дар
асоси китоб гуфта ё навишта шудааст; далели *китобӣ*
далеле, ки аз китобе оварда шудааст.

КИТФ||КИФТ *а. китф||кфт* шона, душ.

Ду мори сияҳ аз ду китфаш бируст,
Ғамин гашту аз ҳар сӯе ҷора ҷуст. *Фирдавсӣ*
Биёвард гурзи гарнор ба китф,
Сипаҳ монд аз кори у дар шигифт. *Фирдавсӣ*

КИФОЛ *а. кифал* авбош, беҳудагард.

КИФОЛАГӢ *а. кифалги* авбошӣ, беҳудагардӣ.

Ба кифолагӣ рафт аз панҷ хер,
Рамида аз у мурғаки гармсер. *Абушақури Балхӣ*

КИФОФ *а. кифаф* *ниг.* кафоф.

КИФОЯ||КИФОЯТ *а. кифаие||кфайте* 1. кофӣ будан, басан-
да будан; басанда, кофӣ.

Чандат кунам ҳикоят, шарҳ ин қадар кифоят,
Боқӣ наметавон гуфт, илло ба ғамгусорон. *Саъдӣ*

кифоят кардан а) бас кардан.

Қалам даркаш они бедодро,
Кифоят кун аз халқ фаръедро. *Низомӣ*

б) басанда будан, кофӣ будан.

Ба чуз ин ҳавли дар милки худ чизе, ки маблағи
навршударо кифоя кунад, надорам. *Садрӣ Зиё*

2. истеъдод, лаёқат, қобилият; фаҳму идрок.

Осори кифоят ба изҳор расонид. *Авфӣ*
Ману инкори шароб — ин чӣ ҳикоят бошад,
Ғолибо, ин қадарам ақлу кифоят бошад. *Ҳофиз*

Ба сабаби ақл ва кифояташ аозими умури тичо-
ратиро бад-у марҷӯъ доранд. *Аҳмади Дониш*

КИФОҶ *а.* کفاح ҷанг, набард, задухурд.

Подшоҳ фармуд, то вазир ба тартибн силоҳ ва
олати кифоҳ аз тирӯ камон ва римоҳ ва ғайри
золик машғул шавад. «*Равзат-ус-сафо*»

КИФТ *кфт* *ниг.* китф.

КИШВАР کشور сарзамин, мамлакат, ноҳия.

Зи ҳар кишваре мубаде солхард
Биёвард, к-ин номаро гирд кард. *Фирдавсӣ*

Зи ташрифи ту шоҳӣ мекунам дар кишвари ҳастӣ,
Қи афтадаст мурғи нола дар доми хумо имшаб.

Мулҳам

◇ кишвари вучуд дунёе, олами ҳастӣ.

Дар кишвари вучуд надидем аҳли ҷуд,
3-ин ҷинс ҳам ба қофилаҳои адам намонд. *Сайидо*
кишвари фонӣ киноя аз дунёе.

Дилам 3-ин кишвари фонӣ гирифтаст,
Зи тадбири қаҳонбонӣ гирифтаст. *Ҷомӣ*

кишвари шахс тамоми вучуд, тамоми тан.

Муддате буд, ки мекард хароб
Кишвари шахси маро волии дард. *Анварӣ*

КИШВАРКУШО(И) کشورکشای) фотех; қаҳонгир; под-
шоҳи бузург.

Чун зи кишваркушон ҳафт иқлим
Ҳафт духтар ситад чу дурри ятим ... *Низомӣ*

КИШВАРСИТОН کشورستان *ниг.* кишваркушо(й).

Чу Искандар — он шоҳи кишварситон
Қашид аз пай фатҳи шахре синон ... *Ҷомӣ*

КИШВАРХУДОЙ کشورخدای подшоҳ, султон, шоҳ.

Ба ҳар гуша муҳайё карда ҷое,
Бар у зону зада кишвархудое. *Низомӣ*

КИШТ *кшт* 1. коштан, коридан; 2. зироат, ҷизи кори-
дашуда, замини коридашуда; киштзор.

Ҷомею бутею барбате бар лаби кишт,
Ин ҳар се маро нақду туро насъя бихишт. *Хайём*
Дихӣ об кишти хароби маро,
Кунӣ рост таъбири хоби маро. *Ҷомӣ*

3. ниҳол.

Ба киштҳои сабзи саркашидаро ба ҳисори Нар-
шах андар меоварданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

4. он чӣ аз замин сабзида мебарояд, сабза.

Дарахту кишт барояд зи хоку он гӯяд,
Қи хоҷа, ҳар чӣ бикорӣ, туро ҳамон рӯяд.

Шамси Табрзӣ

кишту дуруд коридан ва дарав кардан, зироаткорӣ.

Чу дар дона бошад таманно суд,
Қадевар дарояд ба кишту дуруд. *Низомӣ*

КИШТА I *кشته* он чӣ кошта шудааст.

Дехқони солхурда чӣ хуш гуфт бо писар,
К-эй нури чашми ман, ба чуз аз кишта надравӣ.
Ҳофиз

КИШТА II *кشته* мевае, ки дукафон карда донакашро
бароварда хушк мекунамд.

Саногӯи туро бе ту дил аз ғам
Ба ду ним аст, чун амрудӣ кишта. *Сўзани*

КИШТАЗОР *кشتهزار* *ниг.* киштзор.

Тухми вафову меҳр дар ин кӯҳна киштазор
Он гаҳ аён шавад, ки бувад мавсими дарав. *Ҳофиз*

КИШТАН *кشتن* коштан, коридан, зироат кардан.

Яке чора ҷуст андар он кори зишт,
Зи кина ба наввӣ дарахте бикништ. *Фирдавсӣ*

Ҳар он, кӣ тухми бадӣ кишту чашми некӣ дошт,
Димоғи беҳуда пухту хаёли ботил баст. *Саъдӣ*

КИШТЗОР *кشتزار* замини кишташуда, ҷон кишт, мазраа.

Бипӯнд Рустам сун киштзор,
Яла кард аспу бихуфт устувор. *Фирдавсӣ*

◇ киштзори дев киноя аз дунёе, рӯзгор.

КИШТИБАНДОН *кштиبندان* ҷое, ки киштихоро баста
нигоҳ медоранд; бандар.

Ин шаҳр боҷгоҳест ва киштибандон ..., аз он
ҷо ба ҷониби ҷануб бар канори даръе раванд.
Носири Хисрав

КИШТИБОН *кштиبيان* киштирон, ронандаи киштӣ.

Эй дил, ар сели фано бунёеди ҳастӣ барканад,
Чун туро Нӯҳ аст киштибон, зи тӯфон ғам махур!
Ҳофиз

КИШТИГОҶ *кштиگاه* ҷое, ки киштӣ лангар меандозад,
бандар; соҳил, канор.

Охирулғамр чу киштӣ ба саломат бигзашт,
Ҷастам аз киштию омад ба лаби киштигоҳ. *Анварӣ*

КИШТИКАШ I *кштиکش* коргаре, ки киштиро аз об
кашида ба соҳил мебарорад; киштирон, маллоҳ.

КИШТИКАШ II *кштиکش* майкаш; майнуш, бодапараст.

Карда талаб киштии даръефишон,
Кишти зар дод ба киштикашон. *Хисрави Деҳлавӣ*

КИШТИШИКАСТА *кштиشکسته* 1. касе, ки киштиаш
шикаста ё ғарқ шудааст.

Киштишикастагонем, эй боди шурта, бархез!
Бошад ки боз бинем дидори ошноро. *Ҳофиз*

Ду касро ҳасрат аз дил наравад ва пои тағобун
аз гил барнаёяд; тоҷири киштишикаста ва вориси
бо қаландарон нишаста. *Саъдӣ*

2. маҷ. навмедшуда.

Дар подшоҳии ӯ... узамову кубаро ва хунарва-
рон ва киштишикастагон ба умеда авотиф ва маро-
ҳим ... ба Ҳиндустон меомаданд.

«Таърихи Фарошита»

КИШТМАНД کیشتمند киштзор, зироат, кишт; он чи корнда шуда аз хок рунда аст.

Ҳам андар дижаш киштманду гиё,
Дарахти баруманд ҳам осие. *Фирдавсӣ*
Ду манзил замин то бари пирманд
Пур оби хушу меваву киштманд. *Асадӣ*

КИШТӢ I || **КАШТӢ I** کیشتی воситаи нақлиёти оби, сафина.

Ки дорад паю тоби Афросиёб?
Маро рафт бояд чу киштӢ бар об. *Фирдавсӣ*

◇ кишти заррин киноя аз офтоб.

Намуд ин кишти заррини худрав,
Хиромиш бар сари даръёи партав. *Нозим*

кишти умр киноя аз чараёни зиндагӣ, рафти ҳаёт.

Бар кишти умр такъя кам кун,
Қ-он Нил нишемани наҳанг аст. *Анварӣ*

киштӢ бар хушк(ӣ) рондан кори номумкин кардан;
зӯрн бехуда задан.

Ба ҳар бод хирман нашояд фишонд,
На киштӢ тавон низ бар хушк ронд. *Асадӣ*

КИШТӢ II || **КАШТӢ II** کیشتی пиёлаи шаробхури; қадаҳе ки ба шакли киштӢ сохта шудааст.

Қарда талаб кишти даръёфишон,
Қиштин зар дод ба киштикашон. *Хисрави Деҳлавӣ*

КИҒ||**КЕҒ** کيغ чирки гушаи чашм.

Шигифт нест, агар киғи чашми ман сурх аст,
Бале, чу сурх бувад ашк, сурх бошад киғ.
Рашидии Самарқандӣ

КИҲИН کهين ниг. кеҳин.

КИҲОНАТ||**КАҲОНАТ** а. كهانت 1. коҳинӣ; 2. пешгӯӣ, ғайбгӯӣ.

Эшон ин нишонҳо аз руи кихонат ва қиёс мегуянд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

КОВИДАН کويدان ниг. ковидан.

КОВИН||**КОВИН** کوين пул, мулки манқул ва ғайри манқуле, ки дар вақти никоҳ домод пардохтани онро ба арӯс ба зиммаи худ мегирад, ва дар сурати занро талоқ додани шавҳар ё мурдани шавҳар, бояд ба зан дода шавад.

Ҳар касеро, ки зан набудӣ ва кобин набудӣ,
зан додӣ ва кобин аз хизона додӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Духтаре дошт, дар ақди ниқохи ман овард ба
кобини сад динор. *Саъдӣ*

Хуш арӯсест қаҳон аз раҳи сурат, лекин
Ҳар кӣ пайваст бад-у, умри худаш ковин дод. *Ҳофиз*

КОБИНА کوبنه чашм, дида.

Эй шаҳаншоҳе, ки меҳри чархро
Ҳаст равшан аз вучудат кобина. *Шамси Фахрӣ*

КОБЛИЧ کوبليچ ангушти хурди даст ва по, лелача.

КОБУК کوبوک сабаде, ки ба шифт меовезанд, то ки кабутар дар он лона созад, қафтархона; лона, ошъёна.

Чун баччаи кабутар минқор сахт кард,
Ҳамвора кард мӯю бияфганд мӯн зард,

Кобукро нахоҳаду шох орзӯ кунад,
В-аз шох суи бом шавад боз гард-гард.

Абушақури Балхӣ

Ту парваридаи кобуки осмон будӣ,
Аз он қарор накардӣ дар ошъёнаи паст. *Анварӣ*

КОБУС а. کبوس хоби даҳшатовари буғикунанда, сиёҳӣ.
Магар дар хоб бинанд аҳли дунёе руи бедорӣ,
Бувад кобуси хоби ғафлат ин бори тааллуқҳо.
«Баҳори Аҷам»

КОВАК کوك ниг. ковок.

КОВИДАН||**КОВИДАН** کويدان 1. ҷустуҷу кардан, кофтуков кардан; 2. кофтаи, кандан.

[Лашкариёни Арғун] заминҳои хайма ва хиргоҳ
ба ҷиҳати талаби дафина биковиданд.

«Ҷомеъ-ут-тавориҷ»

Аҷаб набвад, ки аз ковидани санг
Гиромӣ гавҳаре ояд фаро чанг. *Хисрави Деҳлавӣ*
дандон ковидан тоза кардани байни дандонҳо.

Меҳуранд обеву мекованд дандон, гуиё
Хурдани эшон ҳаmeshа оби дандон асту бас. *Сайидо*

КОВИН کوين ниг. кобин.

КОВИШ کوش кофтуков, ҷустуҷу.

Ҳафт маъдан ҳусули ковиши Уст,
Шаш ҷиҳат чашмаи таровиши Уст. *Бедил*
Ҳар кӣ дорад орзӯи ном чун санги нигин,
Умри у аз ковиши меҳнат ба ҷон кандан гузашт.
Шоҳин

КОВ-КОВ کاو 1. кофтуков, ҷустуҷу; тафтиш.

Рой амр кард, то ҷамъе ба ков-кови атроф ва
ҷавониби ғор машғул шуданд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

2. аз руи хашм худ ба худ гап задан, ғур-ғур кардан.
Танг шуд олам бар у аз баҳри гов,
Шур-шур андар фиғанду ков-ков. *Рудақӣ*

КОВОК||**КОВАК** کواک дарунҳоли, миёнтиҳӣ.

Бар дари шаҳр дарахте буд бузург ва миёнаш
тиҳӣ ва ковок шуда буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Ба ҷуз амуди гарон нест рӯзу шаб хуришаш,
Шигифт нест аз у гар шикамш ковок аст. *Лабӣбӣ*

КОЖ کز олус, аҳвал.

Ба як пой лангу ба як даст шал,
Ба як чашм кӯру ба як чашм кож. *«Луғати ғур»*

КОЗ I کز ниг. коза.

Шаҳриёре, ки хилофат талабад, зуд афтад
Аз суманзор ба хористон в-аз кох ба коз. *Фаррухӣ*

КОЗ II کز ҷои махсус барои нигоҳ доштани чорпоён дар биёбон, ки замини он андаке канда мешавад, қура.

КОЗА کزه қаппа, хонае, ки дар киштзор ва полиз аз ҷубу шоҳу хас месозанд; кулба.

Сипахро зи бисъёри андоза нест,
Бар ин дашт як мардро коза нест. *Фирдавсӣ*

КОЗИБ а. کاذб дурӯғгӯӣ.

Содиқро осебе нарасидӣ ва козиб ғарқ шудӣ.
«Равзат-ус-сафо»

Як олиму сад ҳазор ҷохил,
Як содиқу сад ҳазор козиб. *Анварӣ*

КОИБ *a.* كاعب духтари наврас.

КОИД *a.* كاند маккор, ҳилагар, фиребгар.

Ин миқдор [пинҳон қардани гушт дар лонаи шағол] дар ҷанби кайди койдон ва ҳасади ҳосидон бисъёр нест. *«Анвори Суҳайлӣ»*

КОИН *a.* كائن он ҷӣ вучуд дорад, мавҷуд, махлуқ.

Бурҷи зиндонро шикаст ар коине,
Ҳеҷ аз ӯ ранҷад дили зиндоние? *Румӣ*

коину фосид мавҷуд ва нестшаванда, боқӣ ва фонӣ.

То хок дар омадшудӣ ҳар коину фосид
Пардохтаву пур накунад пушту шикамро. *Анварӣ*

КОИННОТ *a.* كائنات *чамъ* 1. ҷ. коин.

Аҷалли коинот аз рӯи зоҳир одамист ва азалли мавҷудот сағ ва ба иттифоқи хирадмандон сағи ҳақшинос беҳ аз одами ниносипос. *Саъдӣ*

Ҳадиси Саъдӣ агар коинот бипсанданд,
Ба ҳеҷ кор наёяд, гараш ту напсандӣ. *Саъдӣ*

2. ҷаҳон, олам, ҷамаи оламҳо.

Об задам бар руҳи суфисифот,
Даст бишустам зи ҷама коинот. *Хисрави Деҳлавӣ*
Садоест печида дар коинот,
Ки пур карда аз шавқ зарфи ҷихот. *Бедил*

КОК I كاك мард.

Аз ҷафоҳои он бути чолок
Сухт бар ҳоли ман дили зану кок. *«Луғати фурс»*

КОК II كاك мардумакӣ чашм, гавҳараки чашм.

Ҷаҳон ҳамеша бад-ӯ шоду чашмравшан бод
Аз он ки канд зи чашми бади ҳаводис кок.
Абулмасали Бухорӣ

КОК III كاك нони равғани дар танӯр қоқ кардашуда.

Ҳуришҳо аз ин гунаҳо нони кок,
Дигар хурданиҳои чун ҷони пок. *Фирдавсӣ*
Ҳарамӣ хоҷа ҳамеша ба вақти хоҷат аз он тоқ
кокҳои гарм берун ба мардум бахш мекард.
«Таърихи Фаршита»

КОК IV كاك сари забон, нӯги забон.

Бибояд буридан варо дасту кок,
Ки то чун аз ин кор номадш бок. *Фирдавсӣ*

КОК V كاك лоғар, хароб; қоқина.

КОКО كاك бародари калонӣ, ака.

Коко аз ҳамсоғгон ҳақиқати ҳол пурсид.
«Таърихи Фаршита»

КОКУЛ كاكل 1. дастай муӣ дароз дар фарқи сари мардону ҷавонон; 2. гесуи дароз.

Аз дасти ҳеҷ кас гиреҳе во намешавад,
Рабти миёни шонаю кокул намондааст. *Сайидо*
Ту меравӣ хиромон, ман бо ду чашми гиръён
Ошuftаву парешон чун кокул аз қафоят. *Мушфиқӣ*

3. ёли асп.

кол *асоси замони ҳозираи колидан.*

КОЛ I كال меваи хом, меваи норасида, нопухта.

КОЛ II كال ҷо, макон.

Ин васфи он зиёст, ки аз рашки рои уст
Пушти ҳилодро, ки ҳам аст аз миёна кол.
Хисрави Деҳлавӣ

КОЛА I كاله *ниг.* коло.

КОЛА II كاله зарфи каду барои шароб.

КОЛА III كاله *ниг.* кол I.

КОЛБУД||**КОЛБАД** كالب 1. қолиб.

Аз тан чу бирафт ҷони поки ману ту,
Ҳоки дигарон шавад мағоки ману ту;
3-ин пас зи барои хишти гури дигарон
Дар колбуде кашанд хоки ману ту. *Хайём*

2. тан, бадан; ҷасад.

В-ар колбуд ба хок супорад маро фироқ,
Дар зери хок бошамат, эй дӯст, дӯстдор. *Авфӣ*
Одамиро ақл бояд дар бадан,
Варна ҷон дар колбад дорад ғимор. *Саъдӣ*

Фаромарз... колбуди Рустамро ба Систон оварда
дар даҳмаи Сом ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

КОЛИВ||**КОЛИВА** كاليو||كاليو 1. саросема, гаранг; беқарор;
хайрон.

Гаштаам қоливи кори хеш ман,
Менадонам ҳилае 3-ин беш ман. *Аттор*
Нолаи булбул саҳаргоҳону боди мушқбуй
Мардуми сармастро қоливаю шайдо кунад.
Манучехрӣ

... Қи қолива барҷаст аз хоби ноз,
Чу оҳуи хуфта зи бонги гуроз. *Шоҳин*

2. нодон, аблах; девонамизоҷ.

Шабе маст шуд, оташе барфурухт,
Нагунбахт қолив хирман бисӯхт. *Саъдӣ*

3. кар.

Фаро менамоям, ки менашнавам,
Магар, к-аз такаллуф мубарро шавам.
Чу қолива донанд аҳли нишаст,
Бигӯянд неку бадам, ҳар ҷи ҳаст. *Саъдӣ*

КОЛИДАН كاليدن ошuftан, шуридан; парешонхотир шу-
дан.

Баҳри дунёе то ба кай колиданат,
Ҳар замон ҷушидану нолиданат? *Шокири Бухорӣ*
Сулаймон чун зи мурғ он қисса бишнид,
Бинолиду биҷушиду биколид. *Аттор*

КОЛО||**КОЛА** كاله||كال мол, матоъ; чизу чора.

Ва мардумони Қуқа... бисъёре гусфанд ва асп
ва колои аз они вай бибурданд. *«Таърихи Систон»*
Дар дарун омад, хаёли рӯи у шуд ақлу хуш,
Буд дузде бо чароғ, анвои коло бурду рафт.
Қамоли Хучандӣ

Яке корвонхона андар сарой,
Набуд коларо бар замин низ ҷой. *Фирдавсӣ*

КОЛУМ كالم зане, ки шавҳараш мурда ё аз шавҳар ҷудо-
шудааст, безаван.

Пои ту аз миёна рафту занат
Монд колум, ки низ накунад шуй. *Мунҷик*

КОЛУС كالوس аҳмақ, аблах, нодон, беақл.

Малул мардум колуси бемаҳал бошад,
Мақун, нигоро, ин хӯю табъро бигзор.
Абулмуайяди Балхӣ

КОЛУФТА كالفته ошuftа, шурида, парешонҳол.

Ҳамеша душмани даргоҳи қоҳаш
Зи аҳдоси замон колуфта бошад. *Шамси Фахрӣ*

* КОЛУША کالوشه 1. дег.

Яке буд дастор дар зери машк,
Ба бозор шуд, гӯшт оварду кашк.
Биемад ва колушае барниҳод,
В-аз он ранҷи меҳмон ҳамакард ёд. *Фирдавси*

2. таоме, ки аз нахӯд ва биринҷ мепазанд.

КОМ I کام сақфи даҳон аз дандони пеши болоӣ то ҳалқ,
даруни даҳон; даҳон.

Чу бинад касе заҳр дар коми халқ,
Каяш бигзарад оби нушин ба ҳалқ. *Саъдӣ*
Ба давлатхонаи аҳли карам раҳ нест соилро,
Қ-аз ин дарҳо даҳони шеру коми аждаҳо бехтар. *Сайидо*

◇ ком бардоштан расмест, ки доя ба сарангушташ асал молида, коми кӯдаки навзодро бардошта мемунад, то ки вай доимо хушбахту комрон бошад; **коми касе**, **чизеро хоридан киноя аз ғашӣ касеро овардан**, касеро ба чизе тез қардан, ба хашм овардан.

* Ту инро чунин хор коре мадор,
Чу чира шудӣ, коми шерон махор. *Фирдавси*
коми шер ожадан ғашӣ душманро овардан, душманро хашмгин қардан.

Ҳама мӯлишу рой чандон задан,
Бад-ин нештаг коми шер ожадан. *Фирдавси*

дар коми наҳанг афтадан киноя аз ба сахтӣ дучор шудан, ба душворӣ афтадан.

Ба навмедӣ мадеҳ тан, гарчи дар коми наҳанг афти,
Ки дорад дар дили гирдоб баҳри ишқ соҳилҳо. *Соиб*

КОМ II کام мақсад, мурод, орзу; майл; коми дил муроди дил, орзуи матлуб.

Хурд савганд, к-ин ҳарир турост,
Имшаб уммеду коми дил фардост. *Низомӣ*
Аз фалак бе нола коми дил намеояд ба даст,
Шаҳд хоҳӣ, оташе зан хонаи занбурро. *Бедил*

коми дил баровардан ба мақсад расондан.

Коми дили зори у бароранд,
Духтар ба никоҳи у дароранд. *Ҳилолӣ*

коми дил баромадан ба мақсад расидан.

Даст аз талаб надорам, то коми дил барояд,
Ё чон расад ба чонон, ё чон зи тан барояд. *Ҳофиз*

◇ **кому ноком хоҳу нохоҳ**, чор-ночор.

Ҷаҳон кому ноком хоҳӣ супурд,
Ба худкомагӣ пай набояд фушурд. *Низомӣ*

Ҳасан кому ноком нияти рафтани қард.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ба ком мувофиқи орзу, мувофиқи мақсад; дилхоҳ.
Гул дар бару май бар қафу маъшуқа ба ком аст,
Султони ҷаҳонам ба чунин руз ғулом аст. *Ҳофиз*
ком бардоштан ба мурод расидан, ба орзуи дили худ ноил гаштан.

Зулайҳо чун аз он маънӣ хабар дошт,
Зи лаъли Юсуф охир ком бардошт. *Ҳозиқ*
Бардорад ком, ҳар кӣ бо кор бисохт,
Бахташ ёр аст, ҳар кӣ бо ёр бисохт.*

ком бахшидан ба мақсад расондан, мурод ҳосил қардан.

Коме зи лаб бубахш, ки ушшоқи хастаро
Сад хор-хор дар чигар афтада з-он рутаб. *Ҷомӣ*

ком гирифтани (ё ёфтан) ба орзу расидан, комъёб шудан (маҳсусан дар ишқ).

Бидод лаъли лабат бӯсае ба сад зорӣ,
Гирифт ком дилам з-у ба сад ҳазор илҳоқ. *Ҳофиз*
Қамол, агар зи даҳонаш наёфти коме,
Мабош тангдилу сабр кун ба нокомӣ.

Қамолӣ Хуҷандӣ

ком ситондан ба мурод расидан.

Ба авни давлаташ аз бахт ком бистонам,
Ки доди бахти ман аз ҷарх давлати у дод. *Анварӣ*

коми **касе баровардан** ба мурод расонидан касеро, иҷро қардан мақсади касеро, комгор қардонидан касеро; **ба ком расондан** ба мақсад ноил қардонидан, муроди касеро ҳосил қардан.

Ба ком то нарасонад маро лабаш, чун най
Насиҳати ҳама олам ба гӯши ман бод аст. *Ҳофиз*

КОМА I کامه *ниг.* ком II.

... Ки аз таффи он кӯҳи оташ бираст,
Ҳама комаи душманон қард паст. *Фирдавси*

Зист бо у ҳама ба комаи хеш,
Чун рухаш сурх қард чомаи хеш. *Низомӣ*
комаи дил *ниг.* ком II (коми дил).

Қомаи дил гарчи зи чон хуштар аст,
Оқибатандешӣ аз он хуштар аст. *Низомӣ*

КОМА II کامه ҳар гуна сабзавот ва хуришҳои ба намақоб хобондашуда.

Ин мард одат дошт, ки ҳар сола бисъёр очорҳо
ва қомаҳо неку сохтӣ ва пеши Амир Маҳмуд бурдӣ.
«Таърихи Байҳақӣ»

КОМА III کامه марҷон.

Пероҳани лӯълӯи ба ранги кома,
В-он кафши даридаву ба сар-бар лома. *Марворидӣ*

КОМАХ کامخ *шакли арабишудани* кома II.

Ман суфраро бурдам ва ба он шахс додам, се
рағиф ва қомах оварда бихурдем ва бирафтем. *Ҷомӣ*

КОМБАХШ کام بخش орзуи касеро ба ҷо оваранда, мурод-бахш; сахӣ.

КОМБАХШӢ کام بخشى ба ҷо овардани орзу ва хоҳиши қасе, муродбахшӣ; саҳоват.

Сабаб мапурс, ки ҷарх аз ҷӣ сифлапарвар шуд,
Ки комбахшӣи уро баҳона бесабаб аст. *Ҳофиз*

КОМБИН کام بين тамаъкор, пуртамаъ.

Офати мурғ аст чашми комбин,
Махласи мурғ аст чашми домбин. *Румӣ*

КОМГОР کامگار ба орзуи худ расида, комъёб; хушбахт, саодатманд.

Фаридун чу шуд бар ҷаҳон комгор,
Надонист ҷуз хештан шаҳрёр. *Фирдавси*
Ҳофиз аз тоби руҳи меҳрфуруғи ту бисухт,
Комгоро, назаре кун сӯи нокоме чанд. *Ҳофиз*

КОМГОРӢ کامگارى комъёбӣ; комронӣ; хушбахтӣ.

КОМДОРӢ کامدارى : комдорӣ қардан худро аз гуфтор боздоштан, хомӯш шудан.

Забон бех, ки у комдорӣ қунад,
Чу қомаш расад, комгорӣ қунад. *Низомӣ*

КОМИЛ *а.* **كامل** 1. пурра, тамом; *муқобили ноқис.*

Бе азми дурусту саъий комил
Қасро нашавад мурод ҳосил. «Ахлоқи Муҳсинӣ»

2. ба камол расида, баркамол, беайбу нуқсон.

Писаре буд ба ғоят комил ва болиғ. *Авфӣ*
комил шудан (*ё* гардидан) ба камол расидан, фазлу
камол пайдо кардан.

Ба таълими ҳадиси зулфи *ӯ* гардидаам комил,
Ба ҳар кас метавонам дод таълими «Шабистон»-ро.
Мулҳам

3. фозил, донишманд, соҳибхунара.

Комиле гар хок гирад, зар шавад,
Ноқис ар зар бурд, хокистар шавад. *Румӣ*

Ва агар комил бувад дар кори хеш ва толиби
хидмат бувад, нафақан аъло мефармоянд.

Аҳмади Дониш

4. *адш.* яке аз баҳрҳои аруз, ки дар як байт мута-
фоилун ҳашт бор такрор мешавад.

КОМИЛАН *а.* **كامله** ба таври пурра, ба қуллӣ, тамоман.

КОМИЛРАӢЙ||**КОМИЛРОӢ** **كامل راى** хирадманд,
соҳибандеша; боирода.

Султон Разина ба ҷамеи сифоте, ки подшоҳони
оқил ва комилраӢро бояд, муҳалло ва музайян
буд. «*Таърихи Фариста*»

КОМИЛУЛХИЛҚАТ *а.* **كامل الخلق** тандуруст, солим;
бенеуқсон.

Инсони комилулхилқат ва муътадилулмизоҷ дар
арсаи кави мутакаввин шавад. *Аҳмади Дониш*

КОМИЛӢЙӢР **كامل عيار** 1. чизе, ки иёраш пурраву дуруст
бошад; холис, беғаш, мас. тиллои соф.

Чун ба дил наншаст аз он сангаш ғубор,
Нақди *ӯ* омад бурун комилӢйӢр. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* шахси беайбу нуқсон; олим, фозил; хунарманд.
Набошад равнақе дар аҳди мо комилӢйӢронро,
Ниҳон дар пардаи зангор гардиданд ҷавҳарҳо.
Сайидо

КОМИН *а.* **كامن** 1. камингиранда, каминнишин; *ниг.* камин
II; 2. пинҳон, ниҳон, махфӣ.

Фоида(-и) ҳар зоҳире худ ботин аст,
Ҳамчу нафъ андар давоҳо комин аст. *Румӣ*

КОМРАВО **كام روا** комьёб, ба мурод расида.

Ман агар комраво гаштаму хушдил, чӣ аҷаб,
Мустаҳиқ будаму инҳо ба закотам доданд. *Ҳофиз*
То абад комраво бош, ки хасмат гар худ
Назаре бозкунад, марғи муфочо бирасад.
Убайди Зоконӣ

КОМРОН **كامران** 1. ба муроду мақсади худ расида, хуш-
бахт, бахтёр.

Ҳама ба ҳазимат бирафтанд ва Толут музаффар
ва комрон бози шаҳр омад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Гар якеро ту комрон бинӣ,
Дигареро дил аз муҷоҳада реш. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* пуриқтидор, он кӣ ҳукмаш ба ҳама чиз равост.
Ёр агар наншаст бо мо, нест ҷои эътироз,
Подшоҳи комрон буд, аз гадоён ор дошт. *Ҳофиз*

КОМРОНӢ **كامراني** 1. мувофиқи мурод ва орзу умр гуза-
ронидан; хушбахтӣ, саодатмандӣ.

Дар давлат ва комронӣ беш аз ақрабон худ ҳаёт
ёбад. *Авфӣ*

Шабе чанд май хурд бо *ӯ* ба ком,
Чу шуд навбати комронӣ тамом. *Низомӣ*

Тутиён дар шаққаристон комронӣ мекунад.
В-аз таҳассур даст бар сар мезанад мискин магас.
Ҳофиз

2. лаззат бурдан, кайф рондан; айёшӣ.

Олим, ки комрониву таппарварӣ кунад,
ӯ хештан гум аст, киро раҳбарӣ кунад? *Саъдӣ*
Бастаем аз халқ чашму комронӣ мекунем,
Шустаем аз баҳр дасту оби гавҳар мехӯрем. *Сайидо*

КОМӢӢБ **كامياب** ба муроду мақсад расида, хушбахт,
саодатманд; муваффақ.

Ба доман задаш даст, к-эй комьёб,
Инони тараҳҳум зи холам матоб! *Ҷомӣ*

В-аз он ҷо равон шуд шаҳи комьёб,
Зафар дар инон, нусраташ дар рикоб. *Ҳотифӣ*
комьёб шудан а) ба мурод расидан, муваффақ гар-
дидан; б) *маҷ.* дуруст шудан, шифо ёфтан.

Ку марҳаме, ки доғ шавад комьёб аз *ӯ*,
Дарде агар расад ба ту, уро макун даво. *Сайидо*

КОМӢӢР **كاميار** хушбахт, бахтёр.

Бози султонӣ азизу комьёр,
Наиғ бошад, гар кунад қабқат шикор. *Румӣ*

КОМЧУ(Ӣ) **كامچو(ى)** ҷундаи хушию хушгузаронӣ, айёш.

Назоракунон сарвари комчӯй
Ба саффи Сулаймоншаҳ овард рӯй. *Ҳотифӣ*

КОМЧУӢ **كامچوئى** айшхоҳӣ, ишратталабӣ.

Ҳавои комчӯй созадаш нарм,
Тазарви нахваташ резад пари шарм. *Нозим*

КОН **كان** 1. ҷое, ки канданиҳои фойданоки табиӣ зиёд воқеъ
шудааст, маъдан.

Чуз толеи муборак аз Муштарӣ чӣ ёбӣ?
Чуз зарри нақди холис аз кони зар чӣ ояд?
Шамси Табретӣ

Ғароиби бисъёр дар навоҳии он вилоят буд ва
чанд кон буд, ки зари холис ҳосил менамуд.
«Равзат-ус-сафо»

кони Бадахшон кони лаъл, ки дар Бадахшон аст.

Шуд аз дасташ асоси дард пинҳон,
Шуд аз ҳар қатра хун кони Бадахшон. *Мулҳам*

2. *маҷ.* манбаи чизе, ҷои бисъёрӣ ва фаровонии ҳар
чиз; *↔* кони ато *киноя* аз бахшанда, сахӣ, саховат-
манд.

Мухити саҳо асту кони ато,
Сипехри ҳаё асту баҳри вафо. *Садри Зиё*

кони малоҳат *киноя* аз дорои лутфу малоҳати зиёд;
маъшуқа.

Ғулумаш Юсуфи мисрисибоҳат
Намакпарвардааш кони малоҳат. *Ҳозиқ*

кони *ҷуд киноя* аз сахӣ, босаховат, карим; ба гавҳар
шудани (*ё* расидани, омадани) кон ба мақсаду мурод
расидани касе.

Ба нома-дар навишта, к-эй дилором,
Расида дил ба кому кон ба гавҳар. *Лабибӣ*
На ҳар, ки қасди бузургӣ кунад, чун ӯ бошад,
На ҳар, ки кон канад, уро ба гавҳар ояд кон. *Унсури*
Рафтам бари дарбонашу гуфтам сухани хеш,
Гуфто: Мабар андуҳ, ки бишуд конт ба гавҳар.
Носири Хисрав

КОНЕРУ *کانيرو* дарахтест, ки барги он ба касалии
истисқо давост, мозарьон.

Шиками ман бар он ду нони тижине
Рост чун феъли милҳу конеруст. *Ломей*

КОНО *کانا* нодон, аблаҳ, аҳмақ, гул; *муқобили доно*.

... Ки пири фиребанда коно бувад,
Агарчанд пирузу доно бувад. *Фирдавсӣ*

Мардро хасму душмани доно
Беҳтар аз дӯсте бувад коно. *Саной*

КОНОЗ *کاناز* буни хӯшаи хурмо.

Ман бад-он омадам ба хидмати ту,
Ки барояд рутаб зи конозам. *Рӯдакӣ*

КОНОЙ *کانائى* нодонӣ, аблаҳӣ, аҳмақӣ; *муқобили доноӣ*.

Ман сухан гӯям, ту коной кунӣ,
Ҳар замоне даст бар дастат занӣ. *Рӯдакӣ*

КОНУН I а. *کانون* оташдон, кӯра, оташхона, манқал.

Рост гуфтӣ, сипеҳр конун гашт,
В-ахтарон андар он миён ахгар. *Муиззӣ*

Ноираи ҳасад ва ғазаб дар конуни ботини ӯ
забона задан гирифт. «*Равзат-ус-сафо*»

Шуълаи ғазаб дар конуни дилаш муштаил гашт.
«Анвори Суҳайлӣ»

КОНУН II а.-с. *کانون* ду моҳи зимистон: конуни аввал
декабрь; конуни сонӣ (*ё охир*) январь.

Маҳи найсон шабехун кард гӯй бар маҳи конун.
Рӯдакӣ

То чаман пажмурда гардад дар маҳи конуну дай,
То ҳаво тафсида гардад дар маҳи айлулу об. *Муиззӣ*

КОНУН III *کانون* асбоби мусиқӣ ба шакли тахтаи паҳн
бо торҳои бисёр.

КОНӢ *کانى* мансуб ба кон.

Он чавҳарест хоста аз кону ин зи чон,
Кони кучо ба чавҳари чонӣ баробар аст? *Шоҳин*

КОР *كار* асоси замони ҳозираи коштан, коридан.

КОР *كار* 1. амал, шуғл; хунар, касб, пеша.

Кори ман он аст, ки ҳар замон бар сари гуноҳ
равам ва кори ту он аст, ҳар замон ба сари мағ-
фират шавӣ. *Аҳмади Дониш*

Бигзор, ки ишқ кори ту нест,
В-он ёри ман аст, ёри ту нест. *Шоҳин*

2. маҷ. вазъ, вазъият, аҳвол.

Баромад бар ин кор як рӯзгор,
Фурузанда шуд давлати шахрёр. *Фирдавсӣ*

3. рафтор.

Ин як-ду дам, ки давлати дидор мумкин аст,
Дарьёб кори дил, ки на пайдост кори умр. *Ҳофиз*

4. маҷ. чанг, муҳориба, задухурд, корзор.

Далери тижидаст хангоми кор
Чу бозест беболу пар дар шикор. *Ҳотиғӣ*

5. маҷ. марг, аҷал.

Маро кор аз ғами ишқи ту зор аст,
Дилам рафтасту чон наздики кор аст. *Ҷомӣ*

◇ **кори баста** кори бебарор, кори ба мушкили афтода;
кори чигил.

Зи кори баста маяндешу дил шикаста мадор,
Ки оби чашмаи ҳайвон даруни торикист. *Сағдӣ*
кори гил корҳои доир ба хок ҳамчун қандан, тоза
қардани хандақ ва ғ.

Асири қайди фаранг шудам ва дар хандақи
Тароблус бо ҷухудонам ба кори гил доштанд. *Сағдӣ*
кори дастбаста коре, ки касе ба хуби анҷом дода
метавонаду дигарон аз қардани мисли он очизанд;
кори аҷибу шигифтовар; кори об шаробхурӣ, майхурӣ.

Шаҳ пағаҳтар ба кори об нишаст,
Дар дили душман обгина шикаст. *Хисрави Деҳлавӣ*
кори обу гил бинокорӣ.

Мудате кори обу гил пардохт,
В-андар он кӯй хонаи нав сохт. *Хисрави Деҳлавӣ*
кори осмонӣ ҷ. тақдир қисмат; **кору бор** корҳо, маш-
ғулиёт, шуғл.

Чу шамъи субҳдамаш шуд зи меҳри ӯ равшан,
Қи умр дар сари ин қору бор хоҳам кард. *Ҳофиз*
Чун шуд ин эътиқоднома дуруст,
Боз гардам ба қору бори нахуст. *Ҷомӣ*

афтодани кор бо касе муомила доштан бо касе; муҳ-
тоҷ шудан ба ёрии касе.

Чӣ ҳосил гар ҳазорон гул дамад ё сад баҳор ояд,
Маро чун бо ту қор афтодааст, инҳо чӣ қор ояд?
Ҳилолӣ

баромадани қор муваффақият пайдо қардани қоре,
натиҷанок шудани қоре.

Аз ин пас хомуширо озмоям,
Чу аз гуфтор қоре барнаёяд. *Шамси Табрезӣ*

Бар сабр навис, Анварӣ, қорат,
Чун қор ба ҷаҳд барнамеояд. *Анварӣ*

қор бастан ба амал овардан, иҷро намудан.

Эй ки муштоқи манзили, машитоб,
Панди ман қор банду сабр омуз. *Сағдӣ*

гиреҳ шудани (ё будани) қор мушкил шудани қоре,
чигил афтодан ба қоре.

Қори сабрам ҳама авкот гиреҳ дар гиреҳ аст,
Ҳар кучо мурғи дилам бол қушоёд, дом аст. *Мулҳам*
дароз гардидани қор кашол ёфтани қор.

Зи дониш шавад қори гетӣ ба соз,
Зи бедониш қор гардад дароз. *Ҷомӣ*

қор дароз қардан кашол додани қор.

Чу ой суи кишвари хеш боз,
Мақун қори қутоҳ бар худ дароз. *Низомӣ*

қор додан ба қор омадан, лозим шудан; муҳимбарорӣ
қардан.

... Рӯзе, ки сӯҳбате ва меҳмондорие дошта бош-
анд, ... он рӯз ҳазрати мумайиз қор медоданд.

Садрӣ Зей
қор доштан машғул будан, бо қоре андармон будан.
Магар ту солу маҳ ин қор дорӣ,
Ки ёри меҳрубонро хор дорӣ? *Фаҳриддини Гургонӣ*

кор доштан бо касе, чизе кордор будан бо касе, чизе; даҳолат доштан ба ҳоли касе, чизе.

Дашном ҳамедиҳи ба Саъдӣ,
Ман бо ду лаби ту кор дорам. *Саъдӣ*

Дарвешу фақирем дар ин гушан дунёе,
Бо неку бади халқи ҷаҳон кор надорем.

Шамси Табрезӣ

кор кардан а) машғул шудан (бо коре, касб ё ҳунаре); б) амал кардан; таъсир кардан.

Санғо андохтанд, ҳуфра шуд, бод роҳ ёфт ва оташ кор кард ва он сутунҳо бисухт.

«Таърихи Наршаҳӣ»

На гуфт андар у кор кардӣ, на ҷуб,
Шабу рӯз аз у хона дар кандуҷуб. *Саъдӣ*

Таъна бар ман мазан ба сурати зишт,
Эй тигӣ аз фазилати инсоф,

Тан бувад чун ғилофу ҷон шамшер,
Кор шамшер мекунад, на ғилоф. *Ҷомӣ*

Лашкариён ду навбат уро заҳр доданд, кор накард.
«Равзат-ус-сафо»

кор омадан аз касе аз касе содир шудани феъле, амале.

Зи ман ҳаргиз чунин кор наёяд,

Ки аз оқил чунин коре нашоёд. *Фахриддини Гургонӣ*

кор пур кардан бо коре бисёр машғул шуда маҳорат пайдо кардан, таҷрибанок шудан.

Гуфт: Пур кард шаҳриёр ин кор,

Кори пуркарда кай бувад душвор? *Низомӣ*

кор пухта кардан кореро бо эҳтиёт ва нағз ба ҷо овардан.

Чун теги лаълпайкари у кор пухта кард,

Табъаш ҳама нишоти маи лаъли хом кард. *Муиззӣ*

кори касеро бароростан анҷом додани кори касе, буд кардани кори касе.

Арусӣ гаронмојро низ кор

Баророст, то шуд ба Юнондиёр. *Низомӣ*

кори касеро барсохтан *ниг.* кори касеро (бар)сохтан; боло гирифтани (ё рафтани) кори касе киноя аз пешрафтани кори касе, ривочу равнақ ёфтани, муваффақият пайдо кардани кори касе.

Шудам ошиқ ба болои баландаш,

Ки кори ошиқон боло гирифтаст. *Ҳофиз*

кори касе дар пой андохтан киноя аз кори касеро вайрон кардан.

Маяндоз дар пой кори касе,

Ки афтад, ки дар пояш афти басе. *Саъдӣ*

кори касе, чизе кардан вазифан касе ё чизеро иҷро намудан.

Сахтин авқот дар табъам мулоим гаштааст,

Кори болии мекунад хиштам агар зери сар аст.

Мулҳам

кори касеро (бар)сохтан а) кори касеро анҷом додан, буд кардан.

Чаро барнасозӣ ҳаме кори хеш,

Ки ҳаргиз наёмад чунин кор пеш?! *Фирдавӣ*

Хонд шоҳаш ба назди хеш ба роз,

Ки бирав, кори ин каниз бисоз. *Низомӣ*

б) киноя аз маросими дафни касеро ба ҷо овардан; дафн кардан.

Ҷаҳондор аз он кор шуд тангдил,

Ки солори гели даромад ба гил,

Бифармуд барсохтан кори у,

Ба шарте ки бошад сазовори у. *Низомӣ*

кор аз даст рафтан (ё шудан) оқизу нотавон шудан; дар коре ноилоҷ мондан.

Бар бистари ҳалокам бемору зор монда,

Корам зи даст рафта, дастам зи кор монда. *Ҳилолӣ*
кор аз пеш бурдан кореро пеш бурдан.

Дар ҳаҷри ту чандон ки буридем зи гирья,

Ҷуз ашк надидем, ки коре барад аз пеш.

Ҷамоли Ҳучандӣ

аз кор гузаштани кор тамоман аз даст рафтани кор, намондани чорае барои ислоҳи пешомад ё воқеае; аз кор рафтан (ё мондан) а) аз ҳаракат бозистодан; аз ғаъолият мондан.

Чаро дастат чунин аз кор монда?

Чаро пой ту аз рафтор монда? *Ҳилолӣ*

Дидан Яъқуби Қанъон дар фироқ аз кор рафт,

Эй сабо, гарде зи роҳи ин биёбон барнаҳост. *Махфӣ*

б) беҳол шудан, беҳуш шудан.

Матбахӣ чун шунид ин гуфтор,

Шуд халидаравону рафт аз кор. *Саной*

аз кор хестани кор аз кор фонда ва натиҷае ҳосил шудан.

Нишон дорӣ, ки гул аз хор ҳезад,

Бикун коре, ки кор аз кор ҳезад. *Носири Хисрав*

ба кор бурдан кор фармудан, ба амал овардан.

Сулаймонхоҷа ... аксару аглаб ба охунд истеҳзо ва суҳрият ба кор бурдӣ ва беодобию беҳурматиҳо кардӣ. *Садри Зиё*

ба кор овардан ба ҳаракат овардан, ба ғаъолият даровардан; ба кор омадан даркор будан, лозим шудан.

Моҳ аз он ҷоҳи хеш бифзоёд,

Хидмататро магар ба кор ояд. *Саной*

Эй забардасти зердастозор,

Гарм то кай бимонад ин бозор?

Ба ҷӣ кор оядат ҷаҳондорӣ?

Мурданат бех, ки мардумозорӣ. *Саъдӣ*

ба кор шудан (ё рафтан) мавриди истифода шудан, истифода бурда шудан; даркор шудан; ба худоафтодани кор тамоман ноумед шудан; ба ҷон расидани кор бисёр ба дил задани коре, безор шудан аз коре, тоқат намондан.

Ту надонӣ, ки маро корд гузаштаст зи гушт,

Ту надонӣ, ки маро кор расидаст ба ҷон. *Фаррухӣ*

(ба) рӯи кор овардан ба сари кор овардан; мансаб додан.

Турфа соҳибдавлатон оварда даврон рӯи кор,

Суфра во нокарда кафш аз пой меҳмон бурдаанд. *Сайидо*

бар сари кор будан дар миён будан, мавҷуд будан; даҳолат доштан.

Даст дар кори офият нашавад,

Ҳар кучо ишқ бар сари кор аст. *Анварӣ*

кор андарун дорад, на пӯст зарб. кор шамшер мекунад, на ғилоф.

На ҳар кӣ ба сурат некӯст, сирати зебо дар уст,
кор андарун дорад, на пӯст. *Саъдӣ*

кори бӯзина начҷорӣ нест зарб. ҳар кор коршиносро талаб мекунад; коре, ки чашм мекунад, абрӯ намекунад зарб. ҳар кас ҳар корро карда наметавонад.

КОРАҶЗО(И) (کاراڅو(ی)) он кӣ боиси зиёд шудани кори

дигарон мешавад, зиёдаткунандаи кор.

Чун бувад давлати ту рӯзафзун,

Ҷӣ зиён аз ҳасуди қорафзоӣ. *Анварӣ*

Гуфт модар: То ҷаҳон будаст, э-ин
Корафзоён буданд андар замин. *Румӣ*

КОРАФТОДА کارافتاده 1. муҳтоҷ, эҳтиёҷманд, ниёзманд;
дучори дарду ғам.

Чун туро мебинам аз озодагон,
Кай шиносӣ дарди корафтодагон. *Аттор*

Гуфтамаш: Ин уқда бардорем мо аз роҳи ту!
Гуфт: Корафтодаро ёрӣ ҳам аз ёрон расад. *Восифӣ*

2. корозмуда, таҷрибадор, пурдида.

Арза кардам ду ҷаҳон бар дили корафтода,
Ба ҷуз аз нишқӣ ту боқӣ ҳама фонӣ донист. *Ҳофиз*

КОРБАНД کاربند ба амал оваранда, ба амал татбиқку-
нанда.

Корбанду мусаххару мунқод
Амру наҳӣи туро қазову қадар. *Анварӣ*

корбанд шудан а) ба ҷо овардан, иҷро кардан; б) итлоат
кардан.

Суханҳои Саъдӣ мисол асту панд,
Ба кор оядат, гар шавӣ корбанд. *Саъдӣ*

КОРБАНДӢ کاربندی ба амал татбиқ намудан, ба амал
овардан, амал.

... Ва мабодо, ки дили ту аз корбандии ин китоб
бозмонад. «Қобуснома»

КОРВАРЗ کارورز коркун, коргар.

Яке корварзу дигар гурздор,
Сазовори ҳар кас падида аст кор. *Фирдавсӣ*

КОРВОН کاروان қатори уштур ва чорпоёни боркаш, ки
савдогарон ва мусофирон дар сафар молу чизӣ худро
бор мекарданд, қофила.

Чу он кӯдаки хурд пурмоя гашт,
Бар он кӯх-бар корвонҳо гузашт. *Фирдавсӣ*

Лаби шаккарнисору зулфи мушкафшони ӯ бинад,
Наёрад корвон дигар шакар аз Мисру мушк аз Чин. *Шоҳин*

корвон задан ба корвон ҳуҷум овардан ва ғорат кар-
дан.

Корвоне дар замини Юнон бизаданд ва неъматӣ
бекиёс бибурданд. *Саъдӣ*

♦ **корвоне** зада шуд, **кори** гурӯҳе сара шуд *зарб.* дар
мавриде гуфта мешавад, ки ба зарари тарафе фондан
тарафи дигар ҳосил мешавад.

Ҳар чӣ пурсиданд, ӯро ҳама ин буд ҷавоб:
Корвоне зада шуд, кори гурӯҳе сара шуд. *Лабیبӣ*

КОРВОНГОҲ||**КОРВОНГАҲ** کاروان گاه || کاروان گاه истгоҳи
корвон, ҷои исти корвон.

Биронданд то субҳ чун боди сахт,
Бар он корвонгаҳ кашиданд рахт. *Ҳочу*

Корвонгоҳи ҳаводис ҷои ҳоби амн нест,
Дар раҳи сели хатар макшо миёни хешро. *Соиб*

КОРВОНКАШ کاروان کش корвонсолор; ситораи корвон-
каш ситораи кутб.

КОРВОНСАРО(Ӣ) کاروانسرای(ى) сарои калон дар шаҳрҳо
ё дар сари роҳ барои таваққуфи корвон ва аҳли он;

♦ **ин корвонсаро(Ӣ)** *киноя* аз дунё, ҷаҳон.

Дил, эй рафиқ, бар ин корвонсароӣ мабанд,
Ки хона сохтан оини корвонӣ нест. *Соиб*

КОРВОНХОНА کاروان خانه *ниг.* корвонсаро(Ӣ).

Яке корвонхонае буд сароӣ,
Набуд коларо бар замин низ ҷой. *Фирдавсӣ*

КОРВОНӢ کاروانى аҳли корвон.

Хурад корвонӣ ғами бори хеш,
Насӯзад дилаш бар хари пуштреш. *Саъдӣ*

КОРГАР کارگر 1. коркунанда, меҳнаткаш, ранҷбар, иҷро-
кунандаи кори дастӣ.

Ба гозургаҳе, к-андар ӯ буд санг,
Сари ҷӯйро коргар карда танг. *Фирдавсӣ*

Панҷаи коргар шуд оҳансанҷ,
Бар бино кор кард сола панҷ. *Низомӣ*

Қасе нагуфт чу Дарвеш қиссаи Фарҳод,
Чаро ки коргар аз коргар хабар дорад.

Дарवेशи Деҳақӣ

2. *мач.* таъсирнок, таъсирбахш, муассир.

Ҷуз нола макун кори дигар, Ҷомӣ, аз ин пас,
Бошад, ки зи сад нола яке коргар ояд. *Ҷомӣ*

Агар дил зи оҳан бувад в-аз ҳаҷар,
Фусуни дурангон бувад коргар. *Шодӣ*

коргар афтодан таъсир бахшидан, асар кардан.

Чандин қасида ва рубоӣ гуфта, ба васоил ба арзи
султон расонид, коргар наафтод. «*Хизонаи омира*»

КОРГОҲ||**КОРГАҲ** کارگاه || کارگاه 1. ҷои кор, устохона.

Гуфтанд дар ин шаҳр ҷаҳор сад коргоҳ будааст,
ки зелу боғтандӣ. *Носири Хисрав*

Он барги ризон бин, ки бар он шохӣ ризон аст,
Гӯӣ, ки яке коргаҳи рангризон аст. *Манучехрӣ*

2. дукон, дастгоҳи боғандагӣ.

Деборо тамои кард ва аз коргаҳ фуру гирифт.
Авфӣ

♦ **коргаҳи сипехри даввор дунё.**

Дар коргаҳи сипехри даввор
Беҳтар набувад зи ошиқӣ кор. *Ҷомӣ*

коргоҳи ҳастӣ дунё.

Ошиқ шав, ар на рӯзе кори ҷаҳон сар ояд,
Нохонда наҳӣи мақсуд аз коргоҳи ҳастӣ. *Ҳофиз*

КОРГУЗОР کارگذار || کارگزار омили кор, иҷрокунандан
кор.

Гарчи малик беҳ буваду пурхирад,
Бад бувад аз коргузори бад. *Хисрави Деҳлавӣ*

КОРГУЗОРӢ کارگزارى || کارگزارى уҳдабароӣ.

Осори... коргузори ба зухур мерасонид.

«Анаори Сухайлӣ»

КОРД كرد теги дастадор барои буридани чизҳо; ♦ аз
гушт гузаштани **корд** *ниг.* ба устухон расидани корд.

Ту надонӣ, ки маро корд гузаштаст зи гушт
Ту надонӣ, ки маро кор расидаст ба ҷон. *Фаррухӣ*
ба устухон расидани корд намондани сабру тоқат, ба
ҳадди тоқатнопазир расидани коре.

Ба Ҳотам, ар ба ҷаҳон ояд, илтиҷо накунам,
Ба устухон расад ар кордам, ба дастӣ ниёз.

Ибни Ямин

Кори исфаҳониён ба чон ва корди эшон ба устухон расида. *«Равзат-ус-сафо»*

кордаш бизанӣ, хунаш дарнамеояд зарб. аз шиддати хашм тамоман аз худ беҳабар аст.

КОРДИДА *کارديده* корозмуда, кордон, пуртаҷриба; ҷаҳондида.

Биёрем гурдон ҳазорон ҳазор,
Ҳама кордида, ҳама номдор. *Дақиқӣ*
Шуд ҷавоне зи соликони тарик
Бо яке пири кордида рафиқ. *Ҷомӣ*

КОРДОН *کردان* ботаҷриба, пуртаҷриба; короғоҳ.

Баровард сар марди бисъёрдон,
Чунин гуфт бо хисрави кордон... *Саъдӣ*

◇ кордонони фалак ҳафт сайёра: Қамар, Уторид, Зӯҳра, Шамс, Миррих, Муштарӣ, Зуҳал.

КОРДОНӢ *کردانى* ботаҷрибагӣ, корозмудагӣ, короғоҳӣ.

Ишқ омаду ақл рахт барбаст,
Ин ҳам зи камоли кордонист. *Хисрави Деҳлавӣ*

КОРДОР *کردار* корлардоз, иҷрокунандаи корҳо; амалдор, мансабдор.

Шумо, ки кордоронед, бар раият дод кунед.
«Равзат-ус-сафо»

Ҳазрати эшон... ба ҳеч коре муқайяд намегаштанд, ... корҳо билкул муаттал мемонд, кордорон ва талабагон музтару ҳайрон мешуданд.

Садрӣ Зиё

КОРЕЗ *كاريز* чоҳҳое, ки аз зери замин ба якдигар пайваस्त буда, рафта-рафта оби онҳо ба рӯи замин мебарояд ва барои обёрии истифода мешавад.

Аз умури ғариба, ки дар Туркистон мушоҳида кардем, он буд, ки Амири Араб дар як фарсангии Сайрон ду корез ҷорӣ карда буданд. *Восифӣ*

Ҳавзҳо ва корезҳо пур аст. *Аҳмади Дониш*

КОРЕҲ *ا. كره* касе, ки аз чизе нафрат ва кароҳат дорад.

[Шер гуфт:] Ман кореҳ шудам сӯхбати Шатрабаро. *«Анвори Сухайлӣ»*

Сиёвуш аз ин маънӣ кореҳ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

КОРЗОР *كارزار* ҷанг, муҳориба.

Алӣ дар сафи пеш буд ва корзор мекард.
«Таърихи Табарӣ»

Рузи ҳарб дар мавқифи корзор ҳозир омада буд.
Авфӣ

корзор шикастан *киноя аз зафар ёфтанд.*

Ҳамагуфт Баҳман ба Исфандиёр,
Ки гар нашкани, бишкани корзор. *Низомӣ*

КОРЗОРИ *كارزاري* ҷангӣ, ҷанговар.

Яке номвар фаррух Исфандиёр
Шаҳи корзорӣ набардасавор. *Фирдавсӣ*

Аз эшон хонд баъзеро ба ёрӣ,
Зи баъзе хост марди корзорӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

КОРИГАР *كارگر* *ниг.* коргар.

Зи ҳар сӯ бирафтанд коригарон,
Шуданд анчуман чун сипоҳе гарон. (1) *Фирдавсӣ*

Ҷаҳондор бар тахти зар бор дод,
Ба коригарон ганчи бисъёр дод. (1) *Хисрави Деҳлавӣ*

КОРИДАН *كاريدن* *ниг.* коштан.

Нигар, то ҷӣ корӣ, ҳамон бидравӣ,
Сухан ҳар ҷӣ гӯӣ, ҳамон бишнави. *Фирдавсӣ*
Мақор «агар», ки зи кишта «дарег» медаравӣ,
Дарег медаравад ҳар касе, ки қорад «агар».
Масъуди Саъд

КОРИСТОН *كارستان* 1. вазъияти кор.

Ҳазораспро аз он хашм омад ва нома кард ба
Гуштосп дар ҷавоби ӯ, ва андар ӯ пайғомҳо дод сахтар аз он ки ӯ навишта буд ва он гоҳ користони эшон ба ҷое расид, ки ҳар ду лашкар бикашиданд.
«Таърихи Табарӣ»

Хами зулфи ту доми қуфру дин аст,
Зи користони ӯ як шамма ин аст. *Ҳофиз*

2. ҷои кор, коргоҳ.

КОРКАРД *كارکرد* *эмал,* кор; кирдор.

Ба Меҳроб гуфт: Эӣ ҳушевор мард,
Писандидай дар ҳама коркард. *Фирдавсӣ*

КОРМАНД *كارمند* хидматгор; коркун.

КОРНОДИДА *كارنديدنه* бетаҷриба.

Бад-ӯ гуфт, к-эй корнодида мард,
Шаҳаншоҳ кай бо ту ҷӯяд набард?! *Фирдавсӣ*

Исмоил ҷавоне корнодида буд ва ба сухани муфсидон ғарра шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

КОРНОМА *كارنامه* 1. рӯйхати корҳо, варақа ё дафтарчае, ки дар он корҳои ҳар кас навишта мешуд.

Чу гардад оғаҳ ҳоҷа зи корномаи ман,
Ба шаҳриёр расонад сабук ҷақомаи ман.

Абулмасали Бухорӣ

2. вақоенома; ҷангнома.

Дар корномаи шуарои он рӯзгор низ мувофиқи ин ривоят дар силки назм даромада ...

«Равзат-ус-сафо»

Фасонаи қуҳану корномаи бадурӯ
Ба кор н-ояд, рав, дар дурӯғ ранҷ мабар! *Фаррухӣ*

3. корнамоӣ, ҳунарнамоӣ.

Мебуд ба қору бори худ ҷуст
В-аз дил ҳама корнома мечуст. *Файзӣ*

КОРОГОҲ||**КОРОГАҲ** *كارگاه*||*كارگاه* 1. он ки аз ҳақиқати кор боҳабар аст, кордон, доно.

Зи баҳри он, ки зи тақдир оғаҳӣ ёбанд,
Зи ҳар диле ба фалак-бар ҳазор короғоҳ. *Анварӣ*
Чу диданд, рафтанд короғаҳон
Ба наздики бедод шоҳи ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

2. қосид, пайк; ҷосус.

Чу короғаҳон оғаҳӣ ёфтанд,
Давон зӣ Манучеҳр биштофтанд. *Фирдавсӣ*

КОРОЗМУД(А) *كارآزمود(ه)* таҷрибақор, кордон.

Маро роҳ бинмо сӯи бихрадон,
Бузургону корозмуда радон. *Фирдавсӣ*
Бичӯем Рахшат, биёрем зуд,
Або пурхунар марди корозмуд. *Фирдавсӣ*
Зи тадбири пири қуҳан бармагард,
Ки корозмуда бувад солҳард. *Саъдӣ*

КОРОМАД کارآمد ба кор оянда, даркорӣ; истеъдоднок, қобил.

Султон... сардорони озмудақорро бо сад ҳазор савори қоромад... ҳамроҳи хоҳарзодаи худ... гусел фармуд. «*Таърихи Фаршита*»

КОРОШҮБӢ کارآشوبی шуру ғавғо; фитнаангезӣ.

Зи қорашубии Марьям баросуд,
Рутаб бе устухон шуд, шамъ бе дуд. *Низомӣ*

КОРСАНЧ کارسنج мулоҳизакор, санҷидакор, қордон; қоргоҳ.

Зи бисъёрии роҳу ганҷи чунон
Сухан ронд бо қорсанҷи чунон он. *Низомӣ*

КОРСОЗ کارساز 1. анҷомдиҳандаи қор, хизматгузор; мададгор; осонқунандаи мушқилҳо.

Замона қорсози хоҷа боду бахт ёри ӯ,
Барояд ҳар муроде, чунон замона созгор ояд. *Ломей*

Банда ба нафси хеш ба қумлагии муҳиммот қиём
наметавонад намуд, ба навқаре чанд қорсози бемаъ
тамаъ муҳтоҷ аст. «*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

Бо сӯзи ӯ бисоз, ки нишқ аст қорсоз
В-аз дарди ӯ манол, ки дил дарднок бех. *Ҷилолӣ*

2. маҷ. мушқилқушо (яке аз сифатҳои ҳудо).

Манам, ки дида ба дидори дӯст қардам боз,
Чӣ шукр гуямат, эй қорсози банданавоз? *Ҳофиз*

КОРСОЗӢ کارسازى қорбудқуний; мададгорӣ, ёрмандӣ.

Зада баъд аз қавонии гузарон
Даст дар қорсозии дигарон. *Ҷомӣ*

Мебояд, ки рой низ дар мақоми қорсозӣ шуда бо
мусулмонон бисозад ва ҷамаи бандиёро растагорӣ
бахшад. «*Таърихи Фаршита*»

КОРСОН I کارسان шакли дигари қористон.

Чу Гуштосп омад бад-он шорсон
Ҳамечуст ҷое дар он қорсон. (2) *Фирдавӣ*

КОРСОН II کارسان зарфи қалони табақмонанди ҷубӣ, ки дар он ҳамир қунанд.

КОРФАРМО کارفرما соҳиби қор; сардор, фармондеҳ.

Қорфармои маро пояи ман маълум аст,
Лоҷарам қори ман аз банди тақозо растаст. *Анварӣ*

♦ қорфармои қадар д. ҳудо.

Бирав, эй зоҳиду бар дурдақшон нукта мағир,
Қорфармои қадар меқунад ин, ман ҷӣ қунам?

Ҳофиз

КОРХОНА کارخانه қоргоҳ, устохона; ♦ ин қорхона қиноя аз олам, дунё.

На ман сабуқаши ин дайри риндсӯзаму ба,
Басо саро, ки дар ин қорхона сангу сабӯст. *Ҳофиз*
қорхонаи фалак а) дунё; олам; б) осмон.

КОРӢ کاری 1. ба қор оянда, дарқорӣ; 2. таъсирнок, пуртаъсир, муассир.

Меғуфт сурудҳои қорӣ,
Меҳонд ҷу ошиқон ба зорӣ. *Низомӣ*

♦ марди қорӣ марди қанғӣ, қанғовар.

Чиҳил — панҷаҳ ҳазораш марди қорӣ
Гузин қард аз ялони қорзорӣ. *Низомӣ*

КОРЦҮ(Ӣ) (كارجو(ى)) размқӯӣ, қанғқӯӣ.

Або ҳар ҳазоре яке қорқӯӣ
Бирафтӣ, ниғаҳ дошти қори ӯӣ. *Фирдавӣ*

КОС I || КОСА كاسه || كاس 1. зарфи сафолин, қинӣ ё ҷубин, ки аз пиёла қалонтар аст; қом.

Ва маро аз сари қоса ва навола манъ фармоӣ.
Аҳмади Дониш

Мижа чунон қоси қинӣ нам гирифта,
Миён чунон муӣ занғӣ ҳам гирифта. *Низомӣ*

2. табл, нағоран қалон.

Қӯси руин баланд қард овоз,
Заҳма бар қоса рехт қосанавоз. *Низомӣ*

♦ қосаи қардон қиноя аз осмон; қосаи қардун қиноя аз офтоб; қосаи мино қиноя аз осмон; қосаи мураввақ қоми шароби соф.

Гуфт, ки ӯ муддатҳо бар аспони аҳтаи мо нишаста
ва қомаҳои мулавлани мо пушида ва қосаҳои мураввақ аз дасти мо нушида. «*Равзат-ус-сафо*»

қосаи оташин қиноя аз офтоб; қосаи сар устухони сар, қосаҳои сар.

Агар ман тавонистаме, қосаи сари ӯро обхӯрди
дадони саҳро сохтам. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

қосаи симина қиноя аз ситора.

Ин ҳама қосаи симина бар ин хони фалак
Баҳри он аст, ки ногоҳ салое бирасад.

Шамси Табрэӣ

қосаи танбӯр қисми қосашакли дарунқолин танбӯр;
қосаву қӯза асбобу анҷоми ҳона, бисоти ҳона.

Қосаву қӯзаи афлок шикастан дорад,
Чанд беҳуда дили аҳли ҳунарро шиканад? *Соиб*

қоса пешӣ қосе банд қардан қиноя аз тамаллуқ қардан,
хушомадғӯӣ қардан; қоса қардонидан қиноя аз гадоӣ қардан; қосаи қизе хӯрдан он қиро, ки дар қоса ҳаст, тамом хӯрдан.

Қосаи май хӯр, ки хоҳад қосаи сар хок хӯрд,
Буд нақши қосаи зар ин суҳан Қовусро. *Ҷомӣ*
қоса ба Қин бурдан қизеро ба ҷо бурдан, ки дар он ҷо фаровон аст.

Қӣ мебарад ба Ироқ ин бизоати музқот,
Чунон ки зира ба Қирмон баранду қоса ба Қин?
Саъдӣ

яқдигарро қоса гирифтанд ба ҳамдигар қоми шароб додан.

Бароқ дасти Қипчоқ гирифта, ӯро ба болон тахт
баровард ва яқдигарро қоса гирифтанд.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

қосаи ҳамсоя дорад пойҳо зарб. агар аз қосе қизе гирифта шуд, бояд ба вай ҳам қизе дода шавад.

Нони мардон мешавад бар мард вом,
Қосаи ҳамсоя дорад пойҳо. «*Қалила ва Димна*»

КОС II كاس ҳук.

Агар боз харранд гуфт аз ҳарос,
Ба ҳар номдоре яке мода қос. *Фирдавӣ*

КОСА كاسه ниг. қос 1.

КОСАГАР كاسه گر 1. қосе, ки қосаву табақ месозад; қуллол.

Саҳроён зи қосаи ҷубини ту ба танг,
Искотиёну қосагарон аз ту дар фиғон. *Сайидо*

2. нағорачй, таблзан; навозанда.

Коси маю қавли косагар хоҳ
Чун кӯс ба гаҳ фиғон баровард. *Хоқонӣ*

3. *мус.* номи яке аз оҳангҳои қадимӣ.

Рӯдсозон ҳама дар косаи сарҳо ба симоъ,
Шарбаги чон зи раҳи «Косагар» омехтаанд. *Хоқонӣ*

КОСАГАРДОН *کسه گردان* 1. гадоӣ, соил.

Дар тариқи Қазбаи чон чархи зарринкосаро
Аз пай даръюза ҷои косагардон дидаанд. *Хоқонӣ*

2. соқӣ.

КОСАЛЕС *کسه ليس* 1. пурхӯр, ҳарис, шикампараст; 2.
мач. хушомадгӯӣ, лаганбардор; пастҳиммат.

Тифлону ақрабои ту, эй дузди косалес,
Омӯхтаид дарбадариро зи модарон. *Сайидо*
Хешро фарбеҳ намесозам зи хони дигарон,
Чун маҳи нав косалеси меҳри тобон нестам. *Соиб*

КОСАНАВОЗ *کسه نواز* таблзан, нағорачй.

Куси рӯин баланд кард овоз,
Заҳма бар коса рехт косанавоз. *Низомӣ*

КОСАПУШТ *کسه پشت* сангпушт.

Ба ранги коса пушти кӯху саҳро
Даруни косаи пушташ сару по. *Мулҳам*

КОСИБ *ا. کاسب* 1. касбкунанда, ҳосилкунанда; 2. пешавар, ҳунарманд.

Шоҳ бо он, ки тахт дораду тоҷ,
Ба зари косибон бувад муҳтоҷ. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Дар қадимулайём дарвеше косиб буд ба маунати
аёл дармонда. *«Анвори Суҳайлӣ»*

КОСИД *ا. کسد* бехаридор, беривоч, беравнақ (дар бораи бозор ва молу матоъ).

Муқаррар гардад эшонро, ки бозори эшон косид
хоҳад гардид. *«Таврихи Байҳақӣ»*

Яке дебост рӯи ӯ, ки пеши ӯ шавад косид
Ҳар он дебо, ки аз Бағдоду Руму Қошғар хезад.
Муиззӣ

Ваҳ ҷӣ нақди косидем имрӯз дар дукони даҳр,
Чинси моро ҳеҷ гоҳе гармин бозор нест. *Туғрал*

КОСМҶҶ *كسموي* мӯи хук; мӯи ҳуки нар.

Чу космӯӣ гиёҳони ӯ бараҳна зи барг,
Чу шоҳи бед дарахтони ӯ тигӣ аз бор. *Фарруҳӣ*

КОСНӢ *كسنئي* гиёҳи худрӯи талхе, ки дар тиб ба кор меравад, цикорий.

Беҳи косни тарро дар об хисонда ду шаб нигоҳ
доранд ва субҳ ношто биёшоманд. *«Илми симиё»*

Хурда дар гуфтаи Туғрал кам гир,
Коснӣ ҳам гуле аз гулзор аст. *Туғрал*

КОСОНА *كسانه* паррандаи сабзранги ба сурҳӣ моил, ки дар пурхӯрию пуршаҳвати машҳур аст ва онро сабзак ё коскина низ меноманд.

То кай аз баҳри қуту шаҳвати нафс
Ҳамчу косона менаёсой. *Амъак*

КОСОТ *ا. كسات* 4. коса.

Муқосоти ранҷу тааб кардан аст
Иёлат, на косоти май хӯрдан аст.*

Баъд аз таҷарруи косоти сумуми азлу мусодара
боз ба шавқу талаб рӯҷуъ мекунанд.

Аҳмади Доғиш

кост *کاست* *асоси замони гузаштаи* костан.

КОСТ *کاست* камӣ.

Гар шоҳу барги ҳар як аз он мучтамеъ шавад,
Як мушт ҳосил ояд аз он бе фузуну кост. *Восифӣ*

КОСТАН *کاستن* 1. кам кардан.

Ба доруи дармон ҷаҳон гашт рост,
Қи беморию марг касро нақост. *Фирдавсӣ*
Ба кишвар тавон лашкар оростан,
Зи лашкар тавон хасро костан. *Ҳотифӣ*

2. кам шудан.

Нонам афзуду обрӯям кост,
Бенавой беҳ аз мазаллати хост. *Саъдӣ*
Чун маҳ ба даври чарх ҳар он кас камол ёфт,
Ҷуз костан аз ӯ натавон чун ҳилол ёфт. *Шоҳин*

3. *мач.* лоғар шудан, хоҳидан.

Хисрав аз костан чу най шуда хушк,
Бусае деҳ, ки найшакар гардад. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ин гуфту ҷабин ба хок молид
Ғаҳ кост зи ғусса, гоҳ болид. *Шоҳин*

КОСТӢ *کاستي* камӣ, камбудӣ; нуқсон.

Чу шуд кори гетӣ бад-ин ростӣ,
Падиғ омад аз тозиён костӣ. *Фирдавсӣ*

Ба гетӣ кимӣе ҷуз ростӣ нест,
Қи иззи ростиро костӣ нест. *Фаҳриддини Гургонӣ*

КОТИБ *ا. کاتب* касе, ки китобат мекунад, китобаткунанда, нависанда; дабир, мирзо; муншӣ.

Ғу, макун дарди дили ман, котиб, андар нома дарҷ,
Тоқати ин бор набвад ҳомили мактубро. *Ҷомӣ*

КОТУЗӢ *کاتوزي* обид, зоҳид, намояндаи табақаи аввал аз чор табақаи аҳоли, ки ба ривояти Фирдавсӣ, гӯё Ҷамшед мардумро тақсим карда ва ба гурӯҳи якӯм ибодат карданро фармуда буд.

Гурӯҳе, ки котузиён хониаш,
Ба расми парастандагон дониаш,
Ҷудо кардашон аз миёни гурӯҳ,
Парастандаро ҷойгаҳ кард кӯҳ. *Фирдавсӣ*

КОТУРА *کاتوره* 1. ошuftагӣ; хайронӣ, саргаштагӣ.

Ҳеҷ роҳат менабинам дар суруду рӯди ту,
Ҷуз ки аз фаръеду захма-т халқро котура хост.
Рӯдакӣ

2. саргашта, хайрон; ошuftа.

Он булбули котура барҷаста зи матмура
Чун дастаи танбӯра гирад шаҷар аз ҷангал.
Манучехрӣ

Душташ оқил асту побарҷо,
Душманаш аблаҳ асту котура.*

КОФ *ا. كاف* номи ҳарфи бисту панҷуми алифбон арабин тоҷикии *ک*, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 20 баробар аст; \diamond **кофи форсӣ** номи ҳарфи *گ* дар алифбон арабии тоҷикӣ; *муқ.* гоф I; **кофу** лом киноя аз лофу газоф, сухани беҳуда; дурӯғ, фиреб; **кофу нун** а) д.

ишора ба калимаи арабии кун [کن] дар ҷумлаи «кун фа кона», яъне худо гуфт: «шав» ва «шуд», яъне олам ба вучуд омад; б) киноя аз рузи азал, аввали офариниш.

Чу бахташ нагун буд дар кофу нун,
Накард он ҷи некони гуфтанд: Кун! Саъдӣ

КОФ II كاف шикаф, сӯроҳ, таркиш; рахна.

Шайх Абӯисҳоқ к-аз теғаш фитад
Рузи ҳайчо дар ҳисори Қоф коф... Шамси Фахрӣ

КОФА كافه ниг. коффа.

КОФАР كافر аслаш кофир.

КОФИДАН كافيدن шикафтан, кофта шикаф кардан; кандан, ковидан.

КОФИЛ كافل ниг. кафил.

КОФИР ا. كافر 1. д. касе, ки дини исломро инкор мекунад; худношинос, бедин; 2. худонотарс; бераҳм, сахтдил (сифати маъшуқа).

Ман, ки ҷо кардам ба дил он кофири бадкешро,
Гуш кардан кай тавонам қавми некандешро? Ҷомӣ
Хубони замона кофирандо,
Дилро ба карашма мебарандо! Саъдо

♦ кофири зиммӣ д. касе, ки исломро қабул накарда бошад ҳам, қизъа дода, ба тахти ҳимояи ислом даромадааст; кофири ишқ касе, ки дар ишқ бевафову дилсахт аст.

Ошиқеро, ки чунин бодаи шабгир диҳанд,
Қофири ишқ бувад, гар нашавад бодапараст.

Ҳофиз

кофири китобӣ д. пайравони дини яҳудӣ ва исавӣ, ки гуё аҳкоми динашон аз руи китоби осмонӣ буда, вале пас аз ҷорӣ шудани дини ислом ҳукми онҳо соқит шудааст; кофири ҳарбӣ д. худношиносе, ки бо вай ҷанг кардан воҷиб аст.

Нигоҳи ошно дар чашми ӯ бегона мегардад,
Мусулмон кофири ҳарбӣ дар ин бутхона мегардад.
Соиб

КОФИРДИЛ كافردل бевафо; сахтдил, бераҳм.

Хуни мо хурданд ин кофирдило,
Эй мусулмонои, ҷи дармон, алғиёс! Ҳофиз

КОФИРКЕШ كافركيش ниг. кофир.

Ҳар кӣ дам дар ошиқӣ аз ному нанге мезанад,
Ҳар нафас бо нафси кофиркеш ҷанге мезанад. (2)
Махфӣ

КОФИРНЕЪМАТ كافرنعمت носипос, ношукр; курнамак.

Фармуд... аз ақиби ӯ бираванд ва сазову ҷазои
он кофирнеъматро дар канораш ниҳанд.
«Равзат-ус-сафо»

КОФИРНИҲОД كافرنهاد кофиртабнат, кофиртабъ, кофир.

Чу чашми шоҳидон пайваста масте,
Муғе, кофирниҳоде, бутпарасте. Убайди Зоконӣ

КОФТАН كافتن 1. шикафтан, кафидан, кафила шудан.

Ҷаҳон з-оташи теғҳо тофта,
Дили кӯх зи бонги ялон кофта. Асадӣ

2. кандан.

Шунидам, ки рӯзе заминне бикофт,
Изоми занаҳдони пусида ёфт. Саъдӣ

3. ҷустуҷу кардан, кофтуков кардан.

...Ки ёре чунин баҳри ту кофтам,
Ба охир пазируфтаму ёфтам. Саъдо

КОФУР كافور 1. моддаи хушбӯи сафедтоби тақрибан беранг, ки дар тиб қор фармуда мешавад, камфара.

Ва дигар чанд хизона ёфтанд: хумҳои атр аз мушк
ва кофур ва анбар ва бухур. «Таърихи Табарӣ»

Нест ғайр аз шоми навмедӣ ба арзи муддао,
Дар нафас кофур гуё чун сахар дорем мо. Туғрал

КОФУРИ чавдона кофуре, ки аз дарахт ҳосил мешавад; 2. маҷ. сафед, сафедранг; сафедӣ.

Ҳаме гарди кофур гирад сарам,
Чунин дод хуршеду моҳ афсарам. Фирдавсӣ

3. д. номи чашмаи афсонавӣ дар бихишт.

Мо масти шароби ноби ишқем,
На ташнаи Салсабилу Кофур. Саъдӣ

4. номи яке аз амирони золим дар «Шоҳнома», ки Русами Достон ӯро куштааст.

Мар-ин шоҳро ном Кофур буд,
Ки вайро бар он шаҳр маншур буд. Фирдавсӣ

♦ кофури сод(да) киноя аз рӯз.

Оҳуи оташинӣ дар барра чун барояд,
Кофури сода гардад бо мушки тар баробар. Анварӣ
кофур густурдан (ё боридан) киноя аз барф боридан.

Бигустурд кофур бар ҷои мушк,
Гули арғувон шуд ба полиз хушк. Фирдавсӣ

кофур хӯрдан кам шудани қувваи мардӣ; бӯи кофур-шамидан киноя аз наздик шудани марги худро ҳис кардан.

Пир гардидию кишти амалат зард нашуд,
Бӯи кофур шамидию дилат сард нашуд. Соиб
мушк ба кофур (андар) омехтан ба сафедшавӣ сар кардан, мошу биринҷ шудани мӯй.

Замона зардгул бар рӯи ман рехт
Ҳамон мушқам ба кофур андаромехт.

Фахриддини Гургонӣ

Зи қатрони шабу кофури рӯзам ҳосил ин омад,
К-аз онам дида кофур асту з-инам хона қатронӣ.
Ҳоқонӣ

кофур нахезад зи дарахтони сапедор зарб. аз бадкирдор умеди некӣ нест.

Аз мардуми бад-асл наёяд хунари нек,
Кофур нахезад зи дарахтони сапедор. Манучехрӣ

КОФУРБОР كافوربار киноя аз ҳар қизи бисъёр сафед ва хушбӯй; ♦ абри кофурбор абри барфова.

КОФФА||КОФА ا. كافه хама, хамағӣ, умум; маҷмӯъ.

Воҷиб аст бар коффаи хадам..., ки тааммул намоянд. «Анварӣ Суҳайлӣ»

КОФӢ كافي 1. басанда, ба қадри кифоя, қонеъкунанда; кофӣ ва шофӣ кифоякунанда, кофӣ ва басанда, қаноатбахш; 2. маҷ. қобилиятнок; комил, доно.

Аз ту кофитар набинад ҳеҷ кас дар ҳеҷ фан
В-аз ту оқилтар наёяд ҳеҷ кас дар ҳеҷ боб. Муиззӣ

Нишони хирадманди кофӣ он аст, ки ба чунин қорҳо тан дарнадиҳад. Саъдӣ

КОХ كاخ 1. сарой, қаср, кӯшк; иморат.

Пай афгандам аз назм хохи баланд,
Ки аз боду борон наёбад газанд. Фирдавсӣ

Ва баъд аз вай Суккон бинни Тағшода... андар
кохи Фарахшӣ кушта шуд. «*Тағрихи Наршахӣ*»

2. маҷ. дунбё.

Аз он сард омад ин кохи диловез,
Ки то ҷо гарм кардӣ, гӯядат: Хез! *Низомӣ*

(ин) кохи амонӣ киноя аз дунбё.

Эй дар ин кохи амонӣ ба ғаму шодӣ чанд,
Бандаи нафси худӣ, даъвии озодӣ чанд? *Ҷомӣ*
кохи Муштарӣ а) киноя аз бурҷи Қавс ва бурҷи Хут;
б) осмони шашӯм; кохи обнӯсӣ киноя аз осмони тира.

Эй карда зи кохи обнӯсӣ
Дар ҳаҷлаи оҷ нав-арӯсӣ. *Шоҳин*

КОЧ I || КОЧ I كچ || كچ кош, кошки.

Фитод дар дили Ҳофиз ҳавои чун ту шаҳе,
Қамина зарраи хоки дари ту будӣ коҷ. *Ҳофиз*
Коҷ, к-он рӯз, ки дар пон ту шуд хори аҷал,
Дастӣ гетӣ бизадӣ теги ҳалокам бар сар. *Саъдӣ*

КОЧ II || КОЧ II كچ || كچ бунигарданӣ, задан ба қафони
сар; шапоти, торсаки.

Мардро гашт гардану сару пушт
Сар ба сар кӯфта ба кочу ба мушт. *Унсурӣ*
Агар ҳастӣ фурушад ақли саркаш,
Бизан бар гарданаш он гаҳ дусад коҷ.

Шамси Табретӣ

коҷ хӯрдан торсаки хӯрдан, мушт хӯрдан.

На чархи чарх аз у коҷ хӯрда дар чунбиш,
На кӯхи кӯх аз у кӯс хӯрда дар боло. *Анварӣ*

КОЧОЛ||КОЧОР كچار || كچار асбобу анҷоми хона, коло.

Бихост оташу он кундаро биканду бисӯхт,
На кох монду на тахту на тоҷу на кочол. *Баҳромӣ*
Зуд бурдану озмудандаш,
Ҳама кочолҳо намудандаш. *Унсурӣ*

Дар талаби он чӣ наёяд ба даст
Зеру забар кардай кочори хеш. *Носири Хисрав*

КОЧУЛ كچول чунбондани сурин дар вақти рақс ва мас-
харабозӣ.

Аз он ҷумла панҷоҳ ман бор кард,
Чу раққос кочули бисъёр кард. *Низорӣ*

КОЧӢ كچي атолае, ки аз ҷуворин сафед ё орду шири
равғану шакар мепазанд.

Коҷӣ натавон пухт аз ин тухм, ки киштем,
Гипо натавон дӯхт аз ин ришта, ки риштем.
Абуисҳоқи Атъима

Он чӣ аз атьима ошуби қурои шикам аст,
Оши кочист, ки бешубҳа балон шикам аст. *Савдо*

КОШ كاش шакли кӯтоҳшудаи кошкӣ.

Кош бинанд худобехабарон хусни туро,
То бидонанд, ки моро чӣ худое будаст! *Ҳилолӣ*

КОША كاشе яхи тунуки рӯи об.

Гирифт об коша зи сармон сахт,
Чу заррин варақ гашт барги дарахт. *Амъақ*

КОШИФ а. كاشف кашфунанда, кушоюнда, ошкоркунанда.

З-он ноқиди ҳар гавҳару з-он кошифи асрор,
К-аз рамл ҳамехандад чун барқ ба шабгир...

Рӯдакӣ

Кошифи сиррему кори мо хамин,
К-ин ниҳонхоро барорем аз замин. *Румӣ*

КОШКӢ||КОШКИ كاشك || كاشكي ҳиссаҷаи шартӣ ва таъ-
кидӣ дар мавриди хоҳиш ва орзу кор фармуда меша-
вад.

Кошкӣ андар ҷаҳон шаб нестӣ,
То маро ҳичрони он лаб нестӣ. *Дақиқӣ*
«Агар»-ро бо «магар» тазвиҷ карданд,
Аз у фарзанде омад «кошкӣ» ном.*

КОШОНА كاشانه 1. хонача; хонаи ҳақирона; хона, бо-
шишгоҳ; хонаи зимистонӣ.

Нест акнун вақти саҳрову шикору тохтан,
Мавсими кошонаву осудану май хӯрдан аст.

Муиззӣ

Маст меову оташ мезанӣ кошонаро,
Аз канори шамъ меорӣ бурун парвонаро. *Сайидо*

2. лона, ошъёна.

Аз мизоҷи аҳли олам мардумӣ кам ҷуй аз он-к
Ҳаргиз аз кошонаи каргас хумое барнахост.

Ҳоқонӣ

Ду кабутар бо якдигар дар ошъёна дамсоз буданд
ва дар кошона ҳамроз. «*Анвори Суҳайлӣ*»

КОШТАН كاشتن зироат кардан, коридан, кишт кардан.

Ҳар к-у нақошт меҳр, зи хубӣ гуле начид,
Дар раҳгузори бод ниғаҳбони лола буд. *Ҳофиз*
Бишнава, ки чӣ ҳол дошт Лайлӣ,
Дар сина чӣ тухм кошт Лайлӣ. *Ҳилолӣ*

КОҒ I كاغ 1. кавша; кавша кардан.

Исия ҷони ту гурусна чу зоғ,
Хари у мекунад зи кунҷид коғ. *Саной*

2. бонги калзоғ.

Ҷомӣ аз нутқ забон баст, чу кас нашносод
Нуктаи тўтнин шаққаршикан аз коғи калзоғ. *Ҷомӣ*

КОҒ II كاغ оташ.

Дорам аспе, к-аш устухон дар пушт,
Ҳаст чун дар ҷуволӣ хезум коғ. *Қамоли Исмоил*

КОҒАЗ كاغذ 1. варақаи тунуку нозуки аз ҷуб ва латта
сохташудае, ки бар он хат менависанд.

Коғаз бидариданду қалам бишқастанд
В-аз дастӣ забони ҳарфгирон растанд. *Саъдӣ*
коғазӣ нашшоф коғазӣ, хушккунак, обчинак, обчабак;
коғазӣ самарқандӣ коғазӣ олисифат ки дар Самарқанд
месохтаанд.

Чун нависам васфи лаълат, нома гулбандӣ бувад,
Дафтаре бошад, агар коғаз самарқандӣ бувад.

Мӯҳсини Тағсир

2. нома, хат, мактуб.

Бинвис, дило, ба ёр коғаз!
Бифрифт ба он ниғор коғаз! *Ҳофиз*

◇ коғазӣ бод ниғ. коғазбод.

Чунон шуд ҳаво тар зи файзи саҳоб,
Ки шуд коғазӣ бод киштии об. *Саиди Ашраф*
коғазӣ шомӣ киноя аз осмон.

Қавси қузаҳ ба коғазӣ шомӣ ба шомгоҳ
Аз ҳафтранг бин, ки чӣ туғро барафгананд. *Ҳоқонӣ*

КОҒАЗБОД کاغذباد коғазе, ки бачаҳо ба ресмон баста мепаронанд, бодбарақ.

Нагардад то гиреҳ тори нафас дар дил зи хомӯшӣ,
Чу коғазбод ҳар фард аз китоби зиндагӣ бошад.
Соиб

КОҒАЗИН کاغذین 1. коғазӣ, аз коғаз сохташуда; 2. монанди коғаз нозук ва сафед.

Бар ӯ сад ханда короғоҳи дил зад,
Ки дасти коғазин дар обу гил зад.*

◇ коғазин чома (ё пераҳан) чомаи коғазӣ, ки мувофиқи расму одат дар замонҳои қадим шиқоятгарону додхоҳон пушида, ба назди додрас меомаданд.

Коғазин чома ба хуноб бишӯям, ки фалак
Раҳнамуним ба пой алами дод накард. *Ҳофиз*

То ки дасти қадар аз дасти ту бирбуд қалам,
Коғазин пераҳан аз дасти қадар бод бадар. *Ҳоқонӣ*

КОҒАК کاغک шодӣ, хурсандӣ, хурраиӣ.

Дар яке зовия ба ҳол бичаст
То сахаргоҳ наъра аз коғак. *«Луғати фурс»*

КОҒ-КОҒ کاغ کاغ *ниг.* коғ I 2.

Эй гирифта коғ-коғ аз хашми мо ҳамчун калоғ,
Куху беша ҷой карда чун калоғ аз коғ-коғ.

Асқадӣ

коҳ **КО** *асоси замони ҳозираи коҳидан, костан.*

КОҲ||**КАҲ** **КА** *ка* || **КА** *ка* резаҳои кӯфта ва хушки пояи гандум, чав ва ғ.

Коҳ набуд ӯ, ки ба боде парид,
Об набуд ӯ, ки ба сармо фусурд. *Рӯдакӣ*

Рӯи зарди ману девори фироқат, чӣ кунам?
Ки насиби гили меҳнат тани чун коҳи ман аст.

Мушфиқӣ

Фигон, эй чон, ки Хисрав дар фироқат
Чунон афтод, к-оташ дар қаҳ афтад.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ коҳи порина (ё кӯҳна) бод додан *киноя* аз суҳанони гузаштаре ба ёд овардан; бо гузашта фаҳр кардан; коҳ дар даҳон гирифта *киноя* аз зинҳор хостан, узр хостан; коҳ пеши саг ва устухон пеши хар ниҳодан *киноя* аз бемавқеъ кор фармудани чизе.

Олати заргар ба дасти кафшгар
Ҳамчу дона кишт карда рег-дар,

В-олати искоф пеши барзгар

Пеши саг қаҳ, устухон дар пеши хар. *Рӯмӣ*

ба ранги коҳ шудан (ё гаштан) *киноя* аз зард шудан; пажмурда ва фусурда шудан.

Замини моҳ бар вай чоҳ гашта,
Гули рӯяш ба ранги коҳ гашта.

Фаҳриддини Гургонӣ

коҳ агар аз ту нест, коҳдон аз туст зарб. дар мавриде гуфта мешавад, ки касе чизи бегонагонро бепарвоёна сарф кунад ё хӯрокеро муфт дида, аз андоза зиёд хӯрад.

КОҲГИЛ||**КАҲГИЛ** **КА** *ка* || **КА** *ка* гили бо коҳ омехта, ки бо он девору бомро андова мекунанд.

Чун умр сар омад, Ҳасан аз айш инон тофт,
Қаҳгил чӣ кунад бом, чу бунбӯд намондаст.

Ҳасани Деҳлавӣ

КОҲДОН||**КАҲДОН** **КА** *ка* || **КА** *ка* чое, ки коҳ ва дигар хошоки ҳайвонотро нигоҳ медоранд, анбори коҳ, коҳ-хона.

Харе дар коҳдон афтод ногоҳ,
Нагӯям вой бар хар, вой бар коҳ! *Низомӣ*
Уштур шуниду гуфт, ки гусолай ханӯз,
Берун накардай сари худро зи коҳдон. *Сайидо*
Ҳар кӣ дар коҳдон биёбад васли ёр,
Гардад он каҳдон мар-уро сабззор. *Шоҳидӣ*

КОҲДУД||**КАҲДУД** **КА** *ка* || **КА** *ка* дуде, ки аз сӯхтани коҳу хошок пайдо мешавад; дуди тунду ғализи нафасгардонанда.

Пирӣ маро ба заргарӣ афганд, эй шигифт,
Бе коҳдуд зардам, ҳамвора сурф-сурф. *Кисой*

КОҲИДАН **КА** *ка* 1. костан; кам шудан; кам кардан; нуқсон пайдо кардан.

Машрабе додиям, ки шарбаги он
Ғам бикоҳад, тараб бияфзояд. *Анварӣ*
Чанд коҳад дониши мо, чаҳли мо фарбеҳ шавад,
Аз рағи гардан камони даъвии мо зеҳ шавад.
Шавкат

2. хароб шудан, лоғар шудан.

Коҳидаам чунон ки зи дил оҳ агар кашам,
Монанди барги коҳ ба боди фано равам. *Мушфиқӣ*
Коҳидааст баски тани ман зи бори ишқ,
Бар гӯши ҳеҷ кас нарасад як садон мо. *Имло*

3. маҷ. азоб додан, азият додан; чон коҳидан азоб додан, азият додан.

Хор арчи ҷон бикоҳад, гул узри он бикоҳад,
Саҳл аст талхии май дар ҷанби завқи мастӣ. *Ҳофиз*

КОҲИЛ I *а.* **КА** *ка* суст; танбал; сустрав.

Чу коҳил шавад мард хангоми кор,
Аз он пас наёяд чунон рузгор. *Фирдавсӣ*

Чу ояд бахти деҳқонро гаронӣ,
Дилаш коҳил шавад дар чуфтроӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ коҳили пой муруд одами танбале, ки тамоми рӯз дар соя мехобад; лаванд.

Гар нагирӣ чусту чобук себи ширинаш, Қамол,
Пеши аҳли ишқ бошӣ коҳили пой муруд.

Қамолӣ Хучандӣ

КОҲИЛ II *а.* **КА** *ка* байни ду шона поёнтар аз ақиби гардан (бештар оид ба чорпо).

Кушодам ҳар ду зонубандаш аз пой,
Фуруҳиштам ҳавидаш то ба коҳил. *Манучеҳрӣ*

КОҲИЛТАН **КА** *ка* **ТА** *та* фаҳул, лаванд, танбал.

КОҲИЛТАНӢ **КА** *ка* **ТА** *та* танбали, лавандӣ, сустӣ.

Баски аз коҳилтанӣ фарши раҳи бегонаам,
Ҳосили кори ду олам гарди домони ман аст.

Муҳам

КОҲИЛӢ **КА** *ка* **И** *и* сустӣ; танбалӣ; сустрафторӣ.

Ва он шутурон... медонистанд, ки агар коҳилӣ кунанд, аз ташнагӣ бимиранд. *Носири Хисрав*

Ҳилми туро шинохтам, бад-он ҷиҳат коҳилӣ кардам. *Авфӣ*

Ва бар интисоби умури ҳасана қоҳилий кунад.
Аҳмади Дониш

КОҲИН *а.* **كاهن** 1. марди рухонии мисриён, насронийён ва яҳудиёни қадим; 2. соҳир; ғайбгу.

Фиръавн ба хоб дид, ки аз замини Байтулмуқаддас оташе омад, чун бархост, қоҳинон ва чо-дувоноро гирд кард. «*Тағрихи Табарӣ*»

Дар мнёншон фитнаю шӯр афганам,
Қоҳинон хира шаванд андар фанам. *Румӣ*

КОҲИШ *каҳши* 1. камқунӣ; камшавӣ; камӣ.

Басе зорию лоба карду хоҳиш,
Наёмад дар ситези доя қоҳиш.

Фахриддини Гургонӣ

2. маҷ. лоғаршавӣ, харобшавӣ.

Мо худ чиву чист хоҳиши мо,
Афзонши мову қоҳиши мо! *Файзӣ*

3. маҷ. азоб; азобдихӣ.

То битвонӣ, ҳазар кун аз миннат,
К-ин миннати халқ қоҳиши ҷон аст. *Анварӣ*
Бе ман, эй бе ту ба ҷон омада ҷонам, ҷунӣ?
К-аз пай қоҳиши ман рӯз ба рӯз афзунӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

4. сарзаниш, таъна; қоҳиш дидан сарзаниш шунидан, мавриди маломат ва сарзаниш гардидан.

Дард дар гулуи ҳамғинон банд мешуд, чизе гуфта наметавонистанд, агар мегуфтанд, қоҳиш медидад. *Садрӣ Зиё*

КОҲҚАШОН||**КАҲҚАШОН** *каҳкешан*||*кашан* *нуч.* ситораҳои зиёди бо чашм ба зӯр дидашавандаи ба ҳам бисъёр наздик, ки шабона дар осмон ба назар монанди роҳи сафед менамоянд ва Роҳи Қаҳқашон низ номида мешаванд.

Як дона то зи Қоҳқашонам шавад насиб,
Дандони захр аз даҳани мор мекашам. *Сайидо*

Ба гирди кӯи ту гардам, ки баҳри хидмати ту
Нихад зи Қоҳқашон осмон ба чашм ангушт.

Шавкат

Эмин машав зи шӯъбадаҳояш, ки Қаҳқашон
Тумори фитна аст, ки гардун кушодааст. *Савдо*

КОҲРАБО||**КАҲРАБО** *каҳриба*||*каҳриба* самғи зардранги саҳт ва сангшудае, ки агар онро ба чарм суда ба коҳ наздик кунанд, коҳро ба худ мекашад.

Зи ҳодисоти ҷаҳон як дамам раҳой нест,
Ки ҳодисоти ҷаҳон қаҳрабон қоҳи ман аст. *Махфӣ*
Донаи ҳолаш ба сони қаҳрабо дил мекашид,
Афъии зулфи қачи у саҳт афсунсоз буд. *Турғал*

КОҲРАНГ||**КАҲРАНГ** *каҳранг*||*каҳранг* ба ранги коҳ, зард.

Рухсорай коҳрангам аз ашк
Дар ҳаҷри ту Роҳи Қаҳқашон аст. *Анварӣ*

КОҲРЕЗ||**КАҲРЕЗ** *каҳрези*||*каҳрези* *ниг.* корез.

Каҳрези он ҷо ҷорӣ шуд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

КОҲӢ *каҳӣ* 1. мансуб ба коҳ; 2. маҷ. ба ранги коҳ, зард.

Ҳаҳ, ки ба хотир гузарад орази моҳат,
Ашқам ба руҳи қоҳиям чун тифл равон аст. *Имло*

КОҶ I *каҷ* *ниг.* коч I.

КОҶ II *каҷ* *ниг.* коч II.

КОҶ III *каҷ* дарахти сӯзанбарги ҳамешасабз, санавбар.

Аз тафи меҳнат дили бадхоҳи у
Шох-шоҳ омад ба сони шоҳи коч. *Шамси Фаҳрӣ*

КОҶ IV *каҷ* олус, аҳвал.

Аҳ-аҳе бардошти, эй гичи коч,
То ки колон бадат ёбад ривоҷ. *Румӣ*
Шоҳо, зи интизори забоне, ки додиам,
Чашмони ростбини дуоғӯй гашт коч. *Қатрон*

КУ *ку* кучо, дар кучо, қани.

Эй мардумон, бигӯед, ороми ҷони ман ку,
Роҳатфазои ҳар кас, меҳнатрасони ман ку? *Анварӣ*
Баҳористони гулзори ҷамолат оламе дорад,
Саре ку, то бувад ҳолӣ зи савдон таманноят. *Турғал*

КУБ *а.* *куб* қадаҳи поядарози бедаста; ҷом, пиёла.

КУБА *кубе* *ниг.* қаба.

КУБАРО *а.* *кубра* ҷ. кабир.

Баъд аз зиёфати кубаро ва вазаро аз ҳама во-
пастар амири ҳарбро тақозо уфтода, ки элчиёни
Бухороро бубинад. *Аҳмади Дониш*

КУББА *кубе* *ниг.* қаба.

КУБИТО *кубита* шириние, ки бо мағзи бодом, pista ва ғ.
тайёр мекунанд.

КУБРО *а.* *куبرى* *муаннаси* акбар.

Бо ман дар ин мусибати кубро мувофиқанд
Аснофи ваҳшу тайр, ҳам абнои инсу ҷон. *Савдо*

КУВАР *а.* *куор* ҷ. кура II || кураТ.

Ва сабаби ёд кардани қувари Хуросон ва маҷ-
мӯи он андар ин фасл он буд, ки моро ғараз андар
ин китоб шаҳри хеш аст. «*Тағрихи Систон*»

КУДА 1. забончаи ҳалқи одам; 2. забонаки луқидон.

Дар калидон набуд саҳт куда,
Боз кардам дару шудам ба қада. *Тайён*

КУДИНА *а.* *кудине* путки ҷубин, ки қудунгарон матоъҳои
навбофтаро бо он зада суфта мекарданд ва ҷило ме-
данд, қудунг.

Ба қалбатайнам агар сар ҷудо қунӣ чун шамъ,
Нақубад оҳани сарди тамаъ қудинаи ман. *Ҳоқонӣ*
Бар ҳар кӣ зади қудинаи гурз,
Бишқастӣ, агарчи хеш Албурз. *Низомӣ*

КУДОМ *кудам* *ниг.* кадом.

КУДОМИН *кудамин* *ниг.* кадомин.

КУДУРАТ *а.* *кудурат* 1. хирағӣ, тирағӣ; 2. маҷ. дилтан-
ғӣ, хафағӣ; ғам, андӯх, парешонхотирӣ.

Дар тариқат ранҷиши хотир набошад, май биёр,
Ҳар қудуратро, ки бинӣ, чун сафое рафт-рафт.
Ҳофиз

Аз қудурат менамояд субҳ дар чашмам сиёҳ,
Қулбаи торик дорам, рӯшноӣ деҳ маро. *Сайидо*

Ғаму қудуратро аз худ натавонад дур қунад.
Аҳмади Дониш

3. маҷ. душманӣ, адоват.

Чун султон Муҳаммад бар аксари билоди Эрон
истило ёфт, ғурур ва наҳват кард ва бо Носир — ха-
лифаи аббосӣ қудурат зоҳир соҳт.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

КУДУРАТНИШОН کدورت نشان андуҳовар, пур аз андуҳ.

КУЁН|КИЁН کيان хаймаи яксутунаи гирда; хайма, чодир.

Аз рахту куёни худ ман рафтаму пардаҳтам,
Чун курд бимондастам танҳо ману ин боҳу. *Рӯдакӣ*

КУЁР کيار ниг. киёр.

КУЗОЗ a. كزاز тиб. беморие, ки ба сабаби қарахт ва шах шудани мушаққо пайдо мешавад; столбняк.

Рияро аз танаффуси бисъёр
В-аз ҷумуди азал кузозу қифор... *Саной*

КУКУ کوكو 1. фохта, кабутари ёбой; олучахурак;
2. маҷ. мурғ, парранда; 3. тухмбирьёни бо кабудихо пухташуда.

КУКУПАЛАВ کوكوپلو мурғпалав.

Нагардад аз мазоқам лаззати кукупалав берун,
Аз он рӯзе, ки пири матбахӣ додаст иршодам. *Савдо*

КУЛ I كول душ, пушт.

Дар пой ту ҳар кӣ кушта гардад,
Аз кули замона бар сар ояд. *Анварӣ*

КУЛ II|КУЛЛ a. كل ҳама, ҳамагӣ, тамоm; муқобили чузъ.

Аспе дорам, ки аз ғамаш сӯхтаам,
Бо айби саропош назар дӯхтаам.
Гуфтам, ки ба соҳибаш равам, рад созам,
Гуфто, ки ба кулли айб бифрухтаам. *Сайидо*
ақли кул а) д. моҳияти рӯҳи илоҳӣ, ки мувофиқи эътиқоди дини ислом ба тариқи ваҳй ба воситаи Ҷабраил ба Муҳаммад кашф шуда буд; б) маҷ. ақли тамоm, ақли комил.

Он кӣ дорад кафш дар по, ҷома бар душ, зар ба ҷайб,

Гарчи беақл аст, мегӯянд: ӯ ақли кул аст! *Савдо*

КУЛА كله шакли кӯтоҳшудаи кулаҳ.

Ҳамон гелмардум чу шерӣ яла,
Або тавқи заррину мушкин кула. *Фирдавӣ*

КУЛАНГ I كلنگ турна.

Кунун з-осмон хост бонги куланг,
Дили мо чаро кардӣ аз об танг? *Фирдавӣ*

Бар забари сари эшон ҷавқе кулангон мепариданд. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

КУЛАНГ II كلنگ ниг. каланд.

КУЛАНГДИЛ كلنگدل тарсончак, тарсу, буздил.

Шаҳон кулангдилонаду шоҳ боздил аст,
Ба ҷанги боз наёяд ба ҳеч гуна куланг. *Фаррухӣ*

КУЛАҲ كله ниг. кулоҳ.

КУЛАҲГҶА كله گوشه ниг. кулоҳгӯша.

КУЛАҲДОР كله دار ниг. кулоҳдор.

КУЛАҲДОРӢ كله دارى ниг. кулоҳдорӣ.

КУЛАҲХУД كله خود ниг. кулоҳхуд.

КУЛБА كلبه 1. хонача, хонаи хурди тираву торик, хучра.

Кулбаам матлаи хуршед шуд аз омаданат,
Шӯҳи маҳпайкари хуршедъизорам, бинишин! *Савдо*
2. дӯкон.

Рубоҳ гуфт: Агар фармон барӣ, туро ба марғзоре барам, ки замини у чун кулбаи гавҳарфурӯш ба алвони ҷавоҳир музайян аст. *«Калила ва Димна»*
Ба ин мушкин нафас дилҳо рабудӣ,
Магар дар кулбаи аттор будӣ? *Ҳилолӣ*

◇ кулбаи эҳзон киноя аз хонаи Яъқуб, ки айёми худро дар фироқи писараш Юсуф дар он ҷо бо ғаму андуҳ мегузаронд; киноя аз хонаи танҳонишинӣ дар вақти ҷудой; ғамхона.

Юсуфи гумгашта боз ояд ба Қанъон, ғам махур,
Кулбаи эҳзон шавад рӯзе гулистон, ғам махур. *Ҳофиз*

Омадӣ доманкашон дар кулбаи эҳзони ман,
Шарм медорам, ки ҷони орият созам нисор. *Мушифиқӣ*

КУЛИЧА كليچه нони равғанӣ, кулча.

Табақе кулича биёварданд, бар пушти асп бихӯрд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ куличан зар киноя аз офтоб.

Боз аз куличан зар шуд ҷайби субҳ пора,
Шаъри сияҳ бадар кард чархи кабудбора.

Бадри Чоҳӣ
куличан симин киноя аз моҳи пурра; куличан қамар киноя аз қурси моҳ.

Бенавоён... шаб ба мушоҳадаи куличан қамар ба рӯз мерасониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

КУЛИЧАПАЗ كليچه پز пазандаи кулча.

На оташ, гули боғи Ҷамшед буд,
Куличапази хони хуршед буд. *Ҳизомӣ*

КУЛЛ a. كل ниг. кул II.

КУЛЛИЁТ a. كليات чамъ I. ҷ. куллият.

[Арғун] куллиёт ва ҷузъиёти масолеҳи мамолиқ ба вай арзонӣ фармуда буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. маҷмуаи асарҳои ягон нависанда, мас. 'куллиёти Саъдӣ', 'куллиёти Ҷомӣ'.

КУЛЛИЯТ a. كليات тамоm, ҳама.

КУЛЛУХУМ a. كلهم ҳамаи онҳо, ҳамагӣ; ҷамеан.

Хадича... маҷлисе бисохт ва тамоми бузургон ва содоти Қурайш ва меҳтарони арабро куллуҳум меҳмонӣ бикард. *«Таърихи Табарӣ»*

КУЛЛӢ a. كلى том, пурра; комил.

Ҳар киро ҷома зи ишқе чок шуд,
ӯ зи ҳирсу айб куллӣ пок шуд. *Румӣ*
... Аз вай риояти куллӣ хоҳӣ ёфт. *Восифӣ*

кулливу ҷузъӣ ғайри асосӣ ва асосӣ, ҳама; муқ. ҷузъӣ 2 (ҷузъиву куллӣ).

Эътимоди кулливу ҷузъии мамлакат бад-у буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ба куллӣ тамоман, комилан, умуман.

Ишқ расоист, Ҷомӣ, ё ба хубон дил мадеҳ,
Ё ба куллӣ як тараф неҳ ному нанги ҳешро. *Ҷомӣ*

КУЛОЛ كلال кузагар, косагар.

Ҳар косае, ки сохт, надонам чаро шикаст
Гарданда осмон, ки ҷу чархи кулол гашт.

Хисрави Деҳлавӣ

КУЛОЛА کلاه 1. мӯи чингила, мӯи печу тобдор, зулф;
муқ. гулола.

Бинмо рухи хуби хеш, то кай бошанд
З-он зулфи кулола доғдорон маҳчур.

«Равзат-ус-сафо»

кулолаи мушкин мӯи печидан сиёҳи хушбӯй.

Зи бод мешунавам бӯи нофаҳон татор,
Магар кулолаи мушкин зи сар кушуд нигор.

Шоҳин

2. қисми болоии модинаи гул.

Насим дар сари гул бишканад кулолаи сун-
бул,

Чу аз миёни чаман бӯи он кулола барояд. *Ҳофиз*

КУЛОҲ||**КУЛАҲ** کلاه 1. каллапӯш; телпак.

Расулро дидам бар ҳамон шугуре, ки дар хабар
омадааст, нишаста ва кулоҳи сафед бар сар ниҳода.

«Табрихи Наршахӣ»

Як шаҳру ду подшаҳ нагунҷад,
Ду сар ба яке кулаҳ нагунҷад. *Шоҳин*

кулоҳи душоҳ кулоҳи маҳсуси сарвазирони қадими
Эрон; кулоҳи зангӯла(дор) кулоҳе, ки бар он зангула
ва думи рӯбоҳ овехта ба сари одамони фиребгар ва
қаллобу мутғаҳам ниҳода, дар бозорҳо мегардонда-
анд; кулоҳи мавлавӣ кулоҳи маҳсуси дарвешон; ку-
лоҳи намадин кулоҳи қаландару дарвешон.

Ба хоки кӯи ту, эй қиблаи сарафрозон,
Ба сар кулоҳи намад дидаем афсарро. *Шавкат*

2. кулоҳи ҷангӣ, тоскулоҳ, хӯд.

Зи тоҷу зи тахту кулоҳу камар,
Зи аспу зи астар, зи зарру гуҳар ... *Фирдавсӣ*

3. тоҷ.

Чунин гуфт, к-онин тахту кулоҳ
Каюмарс овард, к-ӯ буд шох. *Фирдавсӣ*

кулоҳи давлат тоҷи подшоҳӣ; ◇ кулоҳи замин а) ос-
мон; б) офтоб; в) растание, ки дар намай ва рутубат
мерӯяд, занбӯруғ; кулоҳи мулк киноя аз подшоҳ;
кулоҳи Сулаймон (ё сулаймонӣ) кулоҳи афсонавии
Сулаймон-пайғамбар, ки гуё ҳар кас онро бар сараш
ниҳад, дигарон уро надида, вай онҳоро меидааст;
кулоҳи чарх киноя аз офтоб; кулоҳ ниҳодан таслим
шудан, мутеъ гардидан; сари таъзим фуруд овардан.

Кулаҳ бо ҳимматат бинҳода гардун,
Камар дар хидматат барбаста Ҷавзо. *Анварӣ*

кулоҳ шикастан а) баргардонидани гушаи кулоҳ, қач
гузоштани кулоҳ; б) изҳори ғурур ва ҳавобаландӣ кар-
дан; худнамоӣ ва олуфтагӣ кардан.

Ёд бод он кӣ маҳи ман чу кулаҳ бишкастӣ,
Дар рикобаш маҳи нав пайки ҷаҳонпаймо буд.

Ҳофиз

Ҳусн чун орад ба ҷанги дил сипоҳи хешро,
Бишканад баҳри шугун аввал кулоҳи хешро. *Соиб*

кулоҳ қозӣ кардан ба танҳой дар бораи чизе фикру
мулоҳиза кардан, бо худ машварат кардан; кулоҳ
аз бари чарх гузоштан ниҳоят сарафроз кардан.

Яке ганҷи пурзарр биспорамаш,
Кулоҳ аз бари чарх бигзорамаш. *Дақиқӣ*

кулоҳ аз сар (бар) андохтан киноя аз изҳори шодӣ
кардан.

Хубоввор барандозам аз нишот кулоҳ,
Агар зи рӯи ту аксе ба ҷоми мо афтад. *Ҳофиз*

кулоҳ аз торақ (ё сар) рабудан киноя аз куштан.

Малик низ дидаст дар размгоҳ,
Кӣ аз чанд торақ рабудам кулоҳ.

Хисрави Деҳлавӣ

кулоҳ ба хок судан киноя аз таъзим кардан; изҳори
итоат ва фармонбардорӣ кардан.

Пури доно ба хок суд кулоҳ,
Гуфт: Ҷовид бод давлати шоҳ! *Хисрави Деҳлавӣ*

байза дар кулоҳ шикастан киноя аз шарманда кардан,
расво кардан.

Бозин чарх бишканадаш байза дар кулоҳ,
Зеро ки арзи шӯъбада бо аҳли роз кард. *Ҳофиз*
пашм дар кулоҳи касе набудан киноя аз ба ғоят
муфлис будан; бе қадру эътибор будан.

Дар кулоҳи ту ҳеҷ пашме нест,
Эй кулоҳи ту чун сари падарат. *Қамолӣ Исмоил*
Мезанад ҳарфе барои хеш воиз, май бикаш,
Нест пашме дар кулоҳи мӯҳтасиб, соғар бинӯш!
Соиб

КУЛОҲГӯША||**КУЛАҲГӯША** کلاه گوشه 1. гу-
шаи кулоҳ; 2. маҷ. сар.

Кулоҳгӯшаи деҳқон ба офтоб расид,
Кӣ соя бар сараш андохт чун ту султоне. *Саъдӣ*

◇ кулоҳгӯша шикастан *ниг.* кулоҳ (кулоҳ шикастан).

Ба бод деҳ сару дастори олимӣ, яъне
Кулоҳгӯша ба онин дилбарӣ бишкан! *Ҳофиз*

КУЛОҲДОР||**КУЛАҲДОР** کلاه دار 1. кулоҳпӯш.

Кулаҳдор туркони зарринкамар
Камар баста бар кӯҳи симин зи зар. *Ҳочу*

2. маҷ. тоҷдор, подшоҳ.

Ба Авлод чун Рахш наздик шуд,
Кулаҳдорро рӯз торик шуд. *Фирдавсӣ*

КУЛОҲДОРӢ||**КУЛАҲДОРӢ** کلاه داری тоҷдорӣ,
подшоҳӣ.

Боз мондам зи нотанумандӣ,
Аз кулаҳдорию камарбандӣ. *Низомӣ*

На ҳар кӣ тарфи кулаҳ қач ниҳоду тунд нишаст,
Кулоҳдорию онин сарварӣ донад. *Ҳофиз*

КУЛОҲХҶУД||**КУЛАҲХҶУД** کلاه خود тоскулоҳ,
худ, кулоҳи ҷангӣ.

Бизад гурз бар тарки Рухҳои гурд,
Кулаҳхуди ӯ гашт аз он захм хурд. *Фирдавсӣ*

КУЛУФТ کلفت 1. ғафс, фарбеҳ; дурушт, дағал; 2. зишт,
баднамо (дар бораи одам).

Занад то лағад бар сари он кулуфт,
Кумайти қаламҳои худ карда чуфт. *Турро*

КУЛФАТ а. کلفت машаққат, саҳтӣ, ранҷ; андӯх.

Аз даҳр бас ки кулфати бисёр мекашам,
Аз ҳамнафас чу она озор мекашам. *Сайидо*

Инчунин кулфату машаққати падар назди фарзанд
ҳеҷ эътиборе надорад. *Аҳмади Доғиш*

КУЛҶК کلوک бедаб, беодоб; бешарм, шаттоҳ.

КУЛҶХ کلوخ гили хушки ба ҳам часпидан саҳт, лои
хушки кулӯла; поран хишти хом; поран девори афтада.

Сагеро гар кулӯхе бар сар ояд,
Зи шодӣ барҷаҳад, к-он устухон аст. *Саъдӣ*

Дар ибтидо чамъе меҳмони ман омада буданд, аз ин девори ҳамсоя пораи кулӯх бозқанданд, то даст бишӯянд. *Аттор*

◇ кулӯхи роҳ *киноя аз монёъ, монеа; кулӯх (ё кулӯхи хушк) бар лаб молидан (ё задан, ниҳодан) худро ба нодонӣ задан; чизеро пинҳон доштан.*

Сад чом барқашндию бар лаб зади кулӯх,
Лекин ду чашми масти ту бармедихад сало.

Шамси Табрэӣ

Лабаш тар буд аз май хӯрдани шаб,
Кулӯхи хушкро молида бар лаб. *Чомӣ*

кулӯхи хушк бар об чустан кори беҳуда кардан.

Даст дарқанда даруни оби чӯ,
Ҳар яке з-эшон кулӯхи хушкчу
Пас кулӯхи хушк дар чӯ кай бувад,
Моҳие бо об осӣ кай шавад? *Румӣ*

кулӯх дар об афқандан *киноя аз хоҳони ҷанг шудан.*

КУЛҶХАНДОЗ *كلوخ انداز* 1. он кӣ ба сӯи касе сангу кулӯх мепартояд.

Чу карди бо кулӯхандоз пайкор,
Сари худро ба нодонӣ шикастӣ. *Саъдӣ*

Кулӯхандозро подош санг аст. *Зарбулмасал*

2. сӯроҳҳои маҳсули девори қалъа, ки аз он ба тарафи душман санг меандоҳтанд, сангандоз; 3. ҷашне, ки майпарастон дар охири моҳи шаъбон, дар арафои моҳи рамазон барпо намуда, майхӯри мекарданд, зеро дар вақти рӯзадорӣ майхӯрӣ мумкин набуд.

Руза наздик аст, мебойд кулӯхандоз кард,
Зоҳидони хушкро риндона аз сар боз кард. *Соиб*

КУЛҶХКҶБ *كلوخ كوب* путки чубин, тӯқмоқ.

Ду ҳинду аз паси санге сар бароварданд, ... дар дасти яке ҷубе ва дар бағали дигар кулӯхкӯбе.

Саъдӣ

КУЛҶХРҶЙ *كلوخ روى* бадафт, хунокбашара.

Он к-ат кулӯхрӯй лақаб кард, хуб кард,
Зеро лақаб гарон набувад бар дили фағок. *Дақиқӣ*

КУМ *كوم* гиёҳи хушбӯе, ки дар лаби ҷуй ё ҳавзҳо мерӯяд.

Он ҳавзу оби равшану он куми гирди ӯ
Равшан кунад дилат, чу бибинӣ ҳар ойна.

Баҳромӣ

КУМАЙТ *ا. كميته* аспӣ сурхранги сиёҳтоб, аспӣ сиёҳтурук; асп.

Маро бо малик тоқати ҷанг нест,
Ба сулҳи ваям низ оҳанг нест.
Агар бодпой аст хинги малик,
Кумайти маро низ по ланг нест.*

Такишхон инони кумайти мурод ба ҷониби Хурсон маътуф сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ кумайти нишот шароби сурх.

КУМЕЗ||ГУМЕЗ *گميز گميز* наҷосат, палидӣ.

Оташе биншонад аз тан тафту тез,
Чун замоне бигзарад, гардад гумез. *Рӯдакӣ*

Об чун омехт бо бавлу кумез,
Гашт з-омезиш мизочаш талху тез. *Румӣ*

кумези мунҷамид санги масона, санги шошадон.

КУМОЧ *كماج* *ниг. кумоч II.*

КУМОЧ I *كماج* тахтаи гирдаи миёнсурох, ки онро ба сари сутуни хайма барои паҳн кардани чодир мегузаронанд.

У аз ғояти шааф бар сутуни боргоҳ рафт ва бар сари кумоч нишаст ва аз дур наззорои ӯ мекард.
«Чомё-ут-тавориҳ»

Кумочи хаймаро монад, ки натвон
Зи вай қандан ба дандон ним зарра. *Чомӣ*

КУМОЧ II ||**КУМОЧ** *كماج||كماج* нони ғафс, ки дар болои лахчаи оташ мепазанд.

Бигуфто қоғазе ку, қоғазӣ рангини паргорӣ,
Кӣ пиндорам кумочи сурх аз хашхош афшонӣ.

Неъматхони Олӣ

кун *کن* асоси замони ҳозираи кардан.

КУН *کون* 1. сурин; мақбад; 2. маҷ. тағ, таҳт, поён ва зери ҳар чиз; ◇ кунӣ хар аҳмак, аблаҳ, бетамиз.

Гар беҳунар ба мол кунад кибр бар ҳақим,
Куни хараш шумор, агар гови анбар аст. *Саъдӣ*
кун хоридан *киноя аз пушаймон шудан.*

КУНГУР I *کنگر* 1. гадоёне, ки ба як даст шохи гусфанд ва ба дасти дигар шонаи гусфанд гирифта, онҳоро ба ҳам зада, дар бар дари мардум гадоӣ мекарданд ва агар касе чизе надихад, бо корд ягон аъзон худро маҷрӯх месохтанд.

Кош Ҳофиз писари амради кунгур будӣ,
То зи динору дирам кисаи ӯ пур будӣ! *Ҳофиз*
2. маҷ. одами беҳаё, шаттоҳ.

КУНГУР II *کنگر* бум, ҷуғзи қалон.

На чу товус маҷлисоро шав,
На ба вайрон ватан чу кунгур кун. *Ибни Ямин*

КУНГУР III *کنگر* *ниг. кунгура.*

Бар кунгури дил фикан каманде,
Бошад, ки фитад зи дур банде. *Файзӣ*

КУНГУРА *کنگره* дандонаи болои девор, сари дандонадори девори қалъа ва қасрҳо, шурфа.

Ва Қазвинро шаҳре некӯ дидам, боруи ҳасин ва кунгура бар он ниҳода. *Носири Хисрав*
Ҳофиз, чу раҳ ба кунгуран кохи васл нест,
Бо хоки остонаи ин дар ба сар барем. *Ҳофиз*

КУНД I *کند* 1. ҳар чизи буррандае, ки дамаш тез набошад, нобурро; *муқобили тез* 1.

Амири майкадаро кунд шуд аз ӯ шамшер,
Имоми мадрасаро тез шуд аз ӯ бозор. *Муизӣ*

2. маҷ. хаста, шалпар, мондашуда.
Пиёда зи гаштан бимонданд кунд,
Қ-аз эшон ҳамеша набошанд ғунд. *Фирдавсӣ*
хунд шудани бозори касе бад шудани кори касе.

Барошӯфт Баҳман зи гуфтори ӯй,
Чунон кунд шуд низ бозори ӯй... *Фирдавсӣ*

КУНД II *کند* *ниг. кунда* 3.

Чу толеъ ҷаҳонгардӣ орад ба пеш,
Нашояд задан кунд бар пой хеш. *Низомӣ*

КУНДА كنده 1. қисми дар замин мондаи танаи дарахти бурида; 2. қисме аз танаи ғафси дарахт, ки қассобон дар болон он гӯшт майда мекунад; ғула.

Олами торик равшан мекунад,
Кундаи охан ба сӯзан меканад. *Румӣ*

3. чуби чортароши дарози сӯроҳдоре, ки пой бандиёнро ба он сӯроҳ гузаронда банд мекарданд; пойбанд. Рӯзи разм аз бими у дар дасту дар пой аду Кундаҳо гардад рикобу аждаҳо гардад инон.

Фаррухӣ

Бар пояшон чу кундаи пӯлод шуд рикоб,
Бар дасташон чу ҳалқаи занҷир шуд инон.

Муиззӣ

◇ кундаи зону чашми зону, косаи зону.

Сари худ мондаам аз бекаси бар кундаи зону,
Зи чини домани худ умрҳо шуд по ба занҷирам. *Сайидо*

кундаи чорбанд киноя аз чор унсур (хок, бод, об, оташ); дуньё, олам.

КУНДАЛОН كندلان *ниг.* кандулон.

КУНДЗАБОН كندزبان очиз аз гуфтор; тутила, сақав.

Қасе, ки жож дарояд, ба дарғаҳаш нашавад,
Ки чарбгуён он чо шаванд кундзабон. *Фаррухӣ*

КУНДИЗ كندز *шакли кӯтоҳшудаи* куҳандиз.

Ғаҳ бар он кундизи баланд нишин,
Ғаҳ дар ин бӯстон чашм кушой! *Рӯдакӣ*

КУНДОВАР||**ГУНДОВАР** كندآور 1. далер, ча- сур, шуҷоъ, паҳлавон.

... Ки омад зи Эрон сипоҳе гарон,
Ҳама номдорону кундоварон. *Фирдавсӣ*
На шамшери кундоварон кунд буд,
Ки киноварӣ а-хатари тунд буд. *Саъдӣ*

2. донишманд, доно.

Сарони бузург аз ҳама кишварон,
Пизишкони донову кундоварон. *Дақиқӣ*

КУНДОВАРӢ||**ГУНДОВАРӢ** كندآورى 1. дале- рӣ, шуҷоат; паҳлавонӣ.

Чӣ гуна сар омад ба некаҳтарӣ,
Бар эшон ҳама рузи кундоварӣ? *Фирдавсӣ*
Ҳамон ёраву тоҷу ангуштарӣ,
Ҳамон тавқу ҳам тахти гундоварӣ... *Фирдавсӣ*

2. доной, донишмандӣ.

КУНДПО كندپا сустрафтор, ланг.

Кундпоям дар ҳузур, аммо забонтезам ба мадҳ,
Тезии шамшер гуё барнатобад беш аз ин. *Ҳоҷонӣ*

КУНДРАВ كندرو сустрафтор; ланг (одатан ҳамчун си- фат бо калимаи бахт кор фармуда мешавад); *муқобили* тундрав.

Чу Чамшедро бахт шуд кундрав,
Ба танг оваридаш чаҳондори нав. *Фирдавсӣ*

КУНДРӢ||**КУНДРӢ** كندرو шилм, самғи хушбӯю хуш- мазае, ки чун сақич мехоянд, мустако.

КУНДУ كندو *ниг.* канду.

КУНДУРӢ كندور *ниг.* кундрӯ.

КУНДӢ I كندى 1. нобурроӣ; *муқобили* тезӣ 1; 2. сустӣ, оҳистагӣ.

Ба рафтагӣ агар сел тундӣ кунад,
Чу пеш оядаш кӯҳ, кундӣ кунад. *Ҳотифӣ*

КУНДӢ II كندى далерӣ, шуҷоат; паҳлавонӣ; зӯрозмӣ.

Хасро по дар рикоби ту зи асп андарфиканд,
Баски дар майдони кундӣ асп бар хасм афкани. *Сӯзани*

Дигар раҳ бонг бар худ зад ба тундӣ,
Ки бо давлат нашоад кард кундӣ. *Низомӣ*

КУНИШ I كنش амал; рафтор, кирдор, феъл.

Пас илмҳои ҳикмат ду гуна бувад: гунае он бувад, ки аз ҳоли куниши мо огоҳӣ диҳад.

Ибни Сино

КУНИШ II كنش *ниг.* куништ.

КУНИШТ كنشت ибодатхонаи яҳудиён; умуман ибодат- хонаи ғайри мусулмонон.

Аз диёри Рум ва дигар буқоъ ҳама тарсоён ва чуҳудони бисёр он чо раванд ба зиёрати калисову куништ, ки он қост. *Носири Хисрав*

Рӯй бинмо, то ба токи абруят оранд рӯй
Тоатандешон зи масҷид, бутпарастон аз куништ. *Ҷомӣ*

КУНИЯ||**КУНЬЯ**||**КУНИЯТ**||**КУНЬЯТ** *а.* كنيه||*книё* ла- қабӣ эхтиромини одамон ба расми арабҳо, ки бо «аб», «абӯ», «абӣ», «ибн», «ум» ва ё «бинт» меояд, мас. Абӯ Алий, Умми Гулсум, ибни Сино.

Ва ҳар қавмеро куниятёю номе бошад.
Носири Хисрав
Ман шахсеро дар пешӣ у бо куният ёд кардам. *Авфӣ*

КУН-МАКУН كنمكن амру наҳӣ; сиёсат.

Ғар набувад кун-макуни хисравон,
Хонаи мазлум бигирад авон. *Хисрави Деҳлавӣ*

КУННА I كنه фатила, пилтаи чироғ.

Куннаро дар чароғ кард сабук,
Пас дар у кард андаке равған. *Рӯдакӣ*

КУННА II *а.* كنه соябон.

КУНОМ كنام 1. ловаи ҷонварони ваҳшӣ, мағора ва бо- шишгоҳи ҳайвоноти дарранда.

Чу як пос бигзашт, дарранда шер
Ба пешӣ куноми худ омад далер. *Фирдавсӣ*
Ҳамехондандӣ маро пурӣ Сом,
Бар авранг буд Сому ман бар куном. *Фирдавсӣ*

2. чарогоҳ.

Чунон ки уштури аблаҳ сӯи куном шуда,
Зи макри рӯбах в-аз зоғу гург- беҳабаро. *Рӯдакӣ*
Дар атрофи у корвоиро мудом
Гала дар чарову шутур дар куном. *Ҳоҷу*

КУНОРАНГ كنارنگ *ниг.* каноранг.

КУНОҒ كناغ 1. кирми пилла, кирмак.

Ғар на баҳри хизонаи ту бувад,
Натанад ришта аз луоб куноғ. *Маҷди Ҳамгар*

2. тор; тори абрешим; тори анкабут.

Зи симинтани ман чу заррин куноғ,
Зи тобон махе ман чу сӯзон чароғ. *Мунҷик*

КУНУЗ а. *کنوز* ч. канз.

Муҳлат мехоҳам, ки ин кунузро дар масорифи
вучуб сарф ва инфоқ кунам. «*Равзат-ус-сафо*»

Дар яке аз билоди Ҳинд подшоҳе буд... бо кунузу дафони бекарон. «*Анвори Суҳайлӣ*»

КУНУН *کنون* шакли *дигари* акнун.

Кунун, эй суҳангуи бедормағз,
Яке достоне биёрой нағз. *Фирдавсӣ*

З-он ки маро дидаву дил манзили туст,
Чону чигар чумла кунун ҳосили туст. *Ҷомӣ*

КУНЪЯ||**КУНЪЯТ** *کنیت* *کنیه* *ниг.* кунья.

КУНҲ а. *کنه* 1. поён, ниҳоят; тағ, умк.

Ҳаловате, ки туро дар чаҳи занаҳдон аст,
Ба кунҳи ӯ нарасад сад ҳазор фикри амиқ. *Ҳофиз*

2. асл, ҳақиқат, чавҳар, асоси ҳар чизе, моҳият.

Бар лавҳи вучуд ҳар чӣ дида,
То кунҳи камоли ӯ расида. *Ҷомӣ*

Чавонию пириш ҳамроҳ нест,
Зи кунҳи камолаш кас огоҳ нест. *Ҳотифӣ*

КУНЧ *کنچ* 1. гӯша, зовия, бурҷак.

Сайидо, бас ки чаҳон дар назарам танг шудаст,
Чой дар кунҷи қафас кардаам аз беватанӣ. *Сайидо*

Ва ба саҳл қаноат намуда дар кунҷ мегузаронидам. *Аҳмади Дониш*

2. маҷ. пуштхамида; кӯзапушт.

Ба кунҷи хонае дорам яке кунҷ,
Нишаста тунду афканда фуру лунҷ.

Сирочиқдини Роҷӣ

КУНҶИД *کنجید* *کنجد* гиёҳест, ки аз донаҳои он равшан мекашанд ва низ дар ҳалвопазӣ ба қор мебаранд.

Мард бо зан мегуфт: ... охир сабабе ҳаст, ки кунҷиди муқашшар бо ғайри муқашшар баробар мефурушӣ? «*Анвори Суҳайлӣ*»

КУНҶИДИН *کنجدین* *کنجیدین* кунҷиддор, аз кунҷид сохташуда.

В-ар ҳама зиндагон тарина шаванд,
Ту кубитон кунҷидини манӣ. *Тайён*

КУНҶКОВ *کنجکاو* ҷӯянда, ҷустуҷукунанда; касе, ки ба фаҳмидани чизе рағбат дорад ва шилқинона ҷустуҷу мекунад.

КУНҶОЛ||**КУНҶОЛА** *کنجاله* *کنجال* *ниг.* кунҷор.

Бас панд пазируфтам в-ин шеър бигуфтам,
Аз ман бадали хурмо бас бошад кунҷол.

Абулаббоси Аббосӣ

КУНҶОР||**КУНҶОРА** *کنجاره* *کنجار* тилфи кунҷид ва донаҳои дигари равшандор, ки пас аз кашида гирифта ни равшани онҳо боқӣ мемонад ва бештар хуроки чор-пост.

Рафтаст пок равшани ин зайтун,
Ҷуз дона нест мондаву кунҷора. *Носири Хисрав*

КУПОЛ *کوپال* *ниг.* кӯпол.

КУР(Р) а. *کر* ченаки об аст, ки дарозӣ, бар ва ҷуқурин он ҳар кадом сеvu ним ваҷаб бошад ва камаш гунҷоиши 350 литр обро дошта бошад; оби ин андоза обгир равон набошад ҳам, пок ҳисоб меёфт.

КУРА I а. *کره* ҳар ҷисми гирда, мудаавар.

КУРА II||**КУРАТ** а. *کورته*||*کورته* шаҳр, ноҳия, вилоят;
◇ (ин) кураи ағбар *киноя* аз замин.

Имрӯз бар соҳираи ин кураи ағбар ва дар доираи ин чатри аҳзар ҳеҷ подшоҳе мураффаҳтар аз ин худованд нест. *Низомии Арӯзӣ*

КУРАНГ *کرننگ* аспе, ки рангаш зарди баланд аст.

Гар бишнавад паланг саҳили куранги ӯ,
Ҳар сол нӯст аз тани худ афғанад чу мор. *Азрақӣ*

КУРАТ а. *کورته* *ниг.* кура II.

КУРБАТ а. *کربت* ғам, ғусса, андуҳ; азобу машаққат.

Он ҷунон аз лутф пурсишҳо намуд,
К-он ғаму курбат зи ҷони мо рабуд. *Румӣ*
Аз курбати ғурбаташ дарунреш,
В-аз меҳнати бевағӣ ғамандеш. *Ҷомӣ*

КУРД I *کرد* яке аз халқҳои эронӣ.

Кунун курд аз он тухма дорад наҷод,
К-аз обод н-ояд ба дил-барш ёд. *Фирдавсӣ*

КУРД II||**ҚАРД** *کرد* порчаи замини атрофаш бардошташуда, ки сабзаот мекоранд, пал; пушта, пуштача.

Ҳар ҳавиче бошадан курде дигар
Дар миёни боғ аз сирӯ кабар. *Румӣ*

КУРЕЗ *کریز* пар рехтан, тулак шудани паррандагон.

КУРЕЗӢ *کریزی* 1. мурғи паррехта, тулаккарда.

Ба бози курезӣ бимонам ҳаме,
Агар кабк бигрезад аз ман, равост. *Рӯдакӣ*

2. маҷ. пири фартути ҳамидақомат.

КУРИЧ||**КУРИЧА** *کریچه*||*کریچ* каппа, чайла, коза; кулба.

Дошт Луқмон яке қуриче танг
Чун гулӯғоҳи ною синаи ҷанг. *Саной*

КУРК *کرک* мокиёне, ки аз тухм монда ва барон ҷуҷабарорӣ ба тухм зер қардан мовил шуда бошад.

Ман ба хона-дару он Исии аттори шумо,
Ҳар ду як ҷой нишинем чу ду мурғи қурк. *Абулаббоси Аббосӣ*

Хуруси ҳама аҳли фазл асту ҳаст
Паиди омада тоҷдор аз наҷод.
Дигар фозилон мокиёнанд қурк
Наёранд дар пешни ӯ хоя дод. *Сӯзани*

КУРМ *کرم* *аслаш* гурм.

КУРОСА а. *کراسه* 1. дафтар, китоб.

Ӯ низ кушта шуд ҳам дар кӯшки худ дар моҳи рамазон, курсоса бар қанор ниҳода буд ва Қуръон мехонд. «*Таърихи Наршахӣ*»

2. Қуръон.

КУРР а. *کر* *ниг.* кур(р).

КУРРА *کره* бачаи асп, шутур ё хар; той, тойча.

... Ки дорам яке курра Рахшаш нажод,
Ба неру чу шеру ба рафтан чу бод. *Фирдавсӣ*
Курраеро, ки шуд се сол тамом,
Роизаш даркашад ба зину лигом. *Саной*

Гӯянд, ки Абуубайд ба ғазо рафт бар аспи куррае
савор. *Ҷомӣ*

◇ **курра** дода шутур меҳодад *зарб.* дар боран одамо-
ни серталаб ва пуртамаъ гуфта мешавад.

КУРРАТОЗ *کره تاز* куррасавор.

Бишуд гурд ҷупону ду курратоз
Або зину печон каманде дароз. *Фирдавсӣ*

КУРСӢ *كوسى* 1. чорпоя барои ништастан, сандалича, сан-
дали.

Зи курсӣ ба хашм андаровард пой,
Ҳамегуфту бархост ҳазмон зи ҷой. *Фирдавсӣ*

2. тахт, нишастгоҳи подшоҳон.

Ва Бухорхудот бар курсӣ ништа буд.
«Табрихи Наршахӣ»

Аз тахти шаҳу курсии хоҳон маталаб бор,
К-аз ҳезуми дузаҳ гулу гулнор набӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ **курсии зар** а) офтоб; б) рӯз; курсии зону косаи зо-
ну, чашми зону, кулчаи зону.

Тобу тавони курсии зону чу кам шавад,
Бояд ҳаёли беҳуда аз сар бадар кунӣ.

Абутолиби Калим

курсии мулк пойтахт; курсии хок кураи замин; курсии
шашгӯша дунё; рӯзгор; ба(р) курсӣ нишондан *киноя*
аз намоиш додан.

Кучо дар базми мо Юсуф тавонад,
Қи ҳусни хеш бар курсӣ нишонад. *Нозим*

КУРТА *كرته* пероҳан, пӯшоки якқабати тағ.

Ба таҳи куртаи нийл суи бустон бихром,
То гул аз шавқ кунад хирқаи пирӯза қабо.

Ҷомӣ

КУРУМ *ا. كروم* *чамъ* 1. ҷ. қарм; 2. тоқзор.

Майли ҷон дар ҳикмат асту дар улум,
Майли тан дар боғу роғ асту курум. *Румӣ*

КУРУР I *كرور* панҷсад ҳазор.

Агар ин замин дар хитан тасарруфи ин давлат
дарояд, миқдори як курур дар нуфуси аскарӣ ҷар-
рор ... мулҳақ мегардад. *Аҳмади Дониш*

КУРУР II *а. كرور* гузашти ҳар чизе, тақрор шуда гу-
заштани чизе.

Ба ... курури шухуру аъвом матрук нагаштааст.
«Равзат-ус-сафо»

КУРӢЗ||**КУРӢЖ** *كروز*|| *كروز* шодӣ, нишот, тарабу шод-
монӣ.

Ба курузу хурраи оҳу ба дашт
Меҳиромад чун касе, к-у маст гашт. *Рӯдакӣ*

Чун дили бодаҳор гашт ҷаҳон
Бо нишоту курузу хушманишӣ. *Хисрави*

КУРӢҲ *а. كروه* ченаки масофа, баробари сеяки фарсанг
(тахминаи ду километр).

Аз он ҷо то Ҷудан ду куруҳ, то Батир панҷоҳ
куруҳ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

КУСБ||**КУСБА** *а. كسب*|| *كسبه* кунҷора; таҳнишини рав-
ған.

Қавм гуфтандаш, ки ҳин ин ҷо махусб,
То накубад ҷонситонат ҳамчу кусб. *Румӣ*

КУСТИБОФ *كستى بوف* зуннорбоф.

Ҳама бар гирди дарғаҳаш ба тавоф
Марди саҷҷодабофу кустибоф. *Саной*

КУСТӢ I||**КУШТӢ** I *كستى*|| *كشتى* зуннор, ресмоне, ки
тарсоён ва бараҳманон бар камар мебастанд; камар-
банди махуси зардуштиён.

Бар камаргоҳи ту аз кусти ҷавр аст, буро,
Ҷи кашӣ беҳуда кустию ҷи бандӣ камаро? *Хисрави*

Ба бурзу фари шоҳи эронӣён
Бибандед кушти ҳама бар миён. *Фирдавсӣ*

КУСТӢ II||**КУШТӢ** II *كستى*|| *كشتى* гуштин, гуштин-
гирӣ.

Фаръеди ман рас акнун, к-аз дастҳои баста
Бо чун фалак ҳарифе бояд гирифт кусти.

Қамолӣ Исмоил

Бад-он то бигардем фардо яке,
Ба кушти гароем мо андаке. *Фирдавсӣ*

КУСУР *а. كسور* ҷ. қаср 2, 3.

Дар ҳузури қузот ва аминони мулк бе қусур ва
қусур ба худовандони амвол таслим намуданд. (2)
«Равзат-ус-сафо»

КУСУФ *а. كسوف* *нуч.* гирифтани офтоб.

Офтоби ҳусн линдорӣ, ки омад дар кусуф,
То саводи печутоби туррааш аз рӯ гузашт. *Туғрал*

кусуфу хусуф гирифтани офтобу моҳтоб.

Абре падида на, кусуфу хусуф на,
Бигирифт моҳу гашт ҷаҳон торӣ. *Рӯдакӣ*

КУТАК *كتك* задан (бо ҷуб, даст ё тозиёна).

Оқил он беҳ, ки кунад азми тавофи чамане,
Қи ҳазонро натавон бурд бад-он ҷо ба кутак.*

КУТАЛ I *كتل* аспӣ зинкардашудаи эҳтиётӣ, ки дар са-
фарҳо бо худ палтар карда мебаранд, аспӣ ядак.

[Қафшгар ва ҳамроҳон] ду аспӣ дигар кутал кар-
да ва зоду туша бардошта, рӯй ба роҳ оварданд.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

КУТАЛ II *كتل* *ниг.* кутал.

КУТВОЛ *كوتوال* *ниг.* кӯтвол.

КУТТОБ *а. كتاب* *чамъ* 1. ҷ. қотиб.

Қотиби Исфажониро, ки аз ҷумлаи куттоб буд,
ниёбати худро дод. *Авфӣ*

2. мактаби хатомӯзӣ.

Муаллими куттобери дидам дар диёри Мағриб,
туршрӯй ва талхгуфтор, бадхӯй ва мардумозор, га-
дотабъ ва нопарҳезгор. *Саъдӣ*

Даҳ фарзанд дошт ва ҳама аз даҳсола бартар бу-
данд ва ба куттоб буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

КУТУБ *а. كتب* ҷ. қитоб 1.

Ба андар кутуби порсӣён ҷунон аст, ки вай ду
ҳазор сол зиндагонӣ ёфтааст. *«Табрихи Наршахӣ»*

Кутуби худро аз он ҷо нақл карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

кутуби арбаа *д.* чор китоби муқаддас: Забур, Инчил, Таврот ва Қуръон, ки гуё худо ба мусулмонон, насронийён ва яҳудиён фиристодааст.

Ҳар яке аз кутуби арбааро ба ахли он дарс гуфтанди. *Садри Зие*

кутуби самовӣ *ниг.* кутуби арбаа.

Чухудонро меҳтаре буд, Қавб бинни Асад ном дошт ва гуфт: Эй, қавм... сифати ӯ дар ҷамаи кутуби самовӣ ҳаст. «*Таврихи Табарӣ*»

КУТУБХОНА *کتبخانه* ҷои нигоҳ доштани китоб, китобхона.

Ятима, ки ноҳонда Қуръон дуруст, Кутубхонаи ҳафт миллат бишуст. *Саъдӣ*

КУФ *كوف* бум, ҷуғз.

Чун дар ӯ исъёну хизлони ту, эй шаҳ, роҳ ёфт, Кохҳо шуд ҷои куфу боғҳо шуд ҷои ход. *Фаррухӣ*

Лайлию таронагӯ ба ҳар кас, Маҷнуну сафири куфу каргас. *Ҷомӣ*

КУФВ *ا. كفو* баробар; назир, монанд, мисл.

Куфв бояд ҳар ду ҷуфт андар никоҳ, В-арна танг ояд, намонад иртиёҳ. *Румӣ*

Аз қабиле, ки куфви мо тавонад буд, қаримаеро дар силки издивоҷи ту кашам. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Чу хорам куфви гул, чандон наям хор, Ки гулшанро бувад аз бастанам ор. *Нозим*

КУФОТ *ا. كفات* ҷ. кофӣ.

Арзи фалак дорад ин қаъри чоҳ, Арсан ӯ саҳми назарро куфот. (1) *Шамси Табрезӣ*
Падари Абӯалӣ аз куфоти Балх ва уммол буд. (2)
«*Равзат-ус-сафо*»

КУФР *а. كفر* 1. пинҳон қардан, пушидан; 2. имон надоштан ба дини ислом; кофири; бединӣ, бемазаҳабӣ.

Куфри чу мане газофу осон набувад, Маҳкамтар аз имони ман имон набувад. Дар даҳр чу ман якеву он ҳам кофир, Пас дар ҳама даҳр як мусулмон набувад.

Ибни Сино

Ва аҷиби дигар он аст, ки то ин кохро бино қардаанд, ҳеч подшоҳе дар вай намурдааст, на дар куфр, на дар ислом. «*Таврихи Наршахӣ*»

3. ношукрӣ, носипосӣ, кӯрнамакӣ (бештар бо калимаи неъмат меояд).

Дар яке гуфта, ки аҷзи худ мабин, Куфри неъмат қардан аст он аҷз, хин! *Румӣ*

КУФРОН *а. كفران* *ниг.* куфр 3.

Ӯ дар ҳаққи ман чунин лутфе қардааст, ҳаргиз уро ба куфрон муқобала накунам. *Аефӣ*

Ин нақбат ба сабаби адами ризо ва куфрон муҳаллад гардад. *Аҳмади Донииш*

КУФУР *а. كفور* носипосӣ, ношукрӣ, кӯрнамакӣ.

Шукр кун, эй марди дарвеш, аз қусур, Ки зи фиръавнӣ раҳидӣ в-аз куфур. *Румӣ*

КУФФОР *а. كفار* ҷ. кофир 1.

Бурҳон-Низом зари сурх маскук гардонид, хост, ки зари куффорро матрук созад.

«*Таврихи Фариишта*»

КУХ *كخ* гиёҳест, ки дар об мерӯяд ва аз он бурӯё мебофанд, лух.

Намонам ҷуз арӯсера дар ин санг, Ки аз кух қарда бошандаш ба найранг. *Низомӣ*

КУХ II *كخ* сурати баднамое, ки бо он кудаконро метарсониданд ҳамчун хуса.

Ояму чун кух ба гӯшае бинишинам, Пуст ба як раҳ бурун кунам з-истигфор. *Фаррухӣ*

КУШИШ *كشش* кушокуш, куштор, китол; куштан.

Савоб аст пеш аз кушиш банд қард, Ки нагвон сари кушта пайванд қард. *Саъдӣ*

[Муғулҳо] аз он ҷо ба пой Мансурия ва Олаҳнишин омаданд ва ҳаҷдаҳ рӯз кушиш қарданд.

«*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

КУШКАНЧИР *كشكچير* 1. тӯпи калон, ки бо он ба девори қалъа раҳна мезадаанд, манҷаниқи калон барои сангпартоӣ.

На манҷаниқ ба сақфаш расад, на кушканҷир, На тири чарху на сомони баршудан ба ваҳақ.

Анварӣ

Мезад ӯ кушканҷиру сад манҷаниқ Сӯи он шоҳи вафодори ашиқ. *Румӣ*

2. санге, ки бо манҷаниқ ба тарафи ҳисор ва қалъа партофта мешуд.

КУШОД *كشاد* 1. кушода, васеъ, фарох, паҳновар; кушод додан кушода партофтан, паҳн қардан.

Бар зулфи сияҳ кушод меод, Рӯзи сияҳӣ ба бод меод. *Шоҳин*

2. кушонӣ, омади қор, фарач; муваффақият. Хез, то аз дари майхона кушоде талабем, Бар дари дуст нишинему муроде талабем. *Ҳофиз*

Ин сабақро гирифтанд ва ба қор машғул шуданд ва кушодҳо ёфтанд. *Ҷомӣ*

3. паррондан, сар додани тир аз камон.

Яке тир бар асли Настигхано Расид аз кушоди бари Бижано. *Фирдавсӣ*

♦ кушоди хотир хуши хотир; хушҳолӣ, хурсандӣ.

Кушоди хотири мо аз маю майхона мегардад, Калиди айши моро мавҷи май дандона мегардад.

Шавкат

КУШОДА||КУШУДА *كشاده||كشوده* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи кушодан||кушудан; 2. васеъ, паҳновар; 3. боз, яла.

... Дуккони зухур гармтар ва кушодатар бошад. *Аҳмади Донииш*

4. маҷ. шод, хурсанд; хушҳол; кушода гаштан а) хушҳол шудан.

Чун ба саҳро расиданд, шайх кушода гашт. *Ҷомӣ*

б) омад қардан; барор ёфтан.

Кушода он гаҳе гардад ҳама қор, Ки сахтӣ беш уро банду мисмор.

Фаҳриддини Гургонӣ

кушода шудан фатҳ шудан.

Аксари рӯи замин дар даври ӯ кушода шуд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

КУШОДАДАСТ *کشاده دست* киноя аз сахй, карим; бо-
химмат, чавонмард.

КУШОДАДИЛ *کشاده دل* хурсанд, хуррам, хушҳол.

Суи тахти пируза боз омаданд,
Кушодадилу базмос омаданд. *Фирдавсӣ*

Ки будаст марде гаҳи бостон
Кушодадилу руй чун бустон. *Савдо*

КУШОДАЗАБОН *کشاده زبان* суханвар, фасехзабон; хуш-
гап.

Чавоне биёмад кушодазабон,
Сухангую хуштабӯу равшанравон. *Фирдавсӣ*

КУШОДАЛАБ *کشاده لب* киноя аз хандон.

... Ки бо ту чӣ гуфт, он ки хандон шудӣ,
Кушодалабу симдандон шудӣ? *Фирдавсӣ*

КУШОДАН||**КУШУДАН** *کشادن*||*کشودن* 1. боз кардан,
яла кардан; *муқобили* бастан 1.

Чашм пушида чанд биншинӣ,
Хезу чашме кушой, то бинӣ. *Ҷомӣ*
Чун чашми падар ба руи фарзанд
Афтод, кушод аз дилаш банд. *Шоҳин*

2. фатҳ кардан, забт кардан.

Дар беморӣ назр кардаам, ки баъд аз сиҳхат фа-
лон қалъаро ... бидушоям. «*Равзат-ус-сафо*»

3. ошкор сохтан, фош кардан.

Ба ихтиёр тавонам, ки роз накшоам,
Фигону нолаи беихтиёрро чӣ кунам? *Ҳилолӣ*

4. баён кардан, гуфтан, изҳор кардан.

Магар к-у кушояд яке пандманд
Сухан бар дили шахрбери баланд. *Фирдавсӣ*
Ҷар гаҳ, ки ба ҳам сабақ кушоданд,
Аз роҳи ниҳон варақ кушоданд. *Ҳилолӣ*

5. маҷ. равон кардан.

Мӯи зиёдат чу барояд зи чашм,
Гирьяи бисёр кушояд зи чашм. *Хисрави Деҳлавӣ*
Саросема гашт ва арақи пешони ӯ бидушод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ҷар қатра зи чашмаам, ки додӣ,
Аз чашмаи чашми ман кушодӣ! *Ҳилолӣ*

кушодани кор осон шудан; омад кардан, барор кар-
дан.

Аз дари хонақаҳу мадраса қорам накушуд,
Баъд аз ин хокнишини дари майхона шавам.
Ҳилолӣ

КУШОДАПЕШОНӢ *کشادهپيشانى* кушодаруй, хандонруй.

Ба ҳоҷате, ки равӣ, тозарую хандон рав,
Фуру набандад кори кушодапешонӣ. *Савдӣ*

КУШОДАРУӢ(И) *کشادهرو(ى)* киноя аз меҳрубон; дӯс-
руй; хандонруй.

Агарчи кӯҳи ғаме бар дил аст Волеҳро,
Кушодаруй ба ёдат ҳамеша чун саҳрост.
Волеҳи Ҷаравӣ

КУШОИШ *کشایش* 1. ҳал кардан, яктарафа кардан;
осон кардан.

Аз хами абруви туам ҳеҷ кушонше нашуд,
Ваҳ, ки дар ин хаёли қаҷ умри азиз шуд талаф.
Ҳофиз

Чу дар кушоиши аҳком розият бинанд,
Зи ранҷо бираҳонанду муртазо-т кунанд.

Шамси Табрезӣ

2. барор, омади кор.

Ҷар ки нахоҳад ҳаме кушоиши қораш,
Гу: Бишаву дасти рӯзгор фуру банд! *Рудақӣ*
Кушоиш аз дари сабр аст, маштоб,
Қароре гиру сабре кун ба ин боб. *Ҳилолӣ*

КУШТАН *کشتن* 1. ҷондореро бечон кардан, қатл кар-
дан, мурондан.

Подшоҳеро шунидам, ки ба куштани бегуноҳе
ишорат кард. *Савдӣ*

Қай зи майдони ту бархезам, ки баъд аз куштанам
Гарди ман ҳам барнахоҳад хост аз майдони ту.
Ҳилолӣ

Агар бародари худро ҳозир накуни, бифармоям,
ки туро бидушанд. *Аҳмади Дониш*

2. хомӯш кардан (шамъ, чароғ ва ғ.).

Шабе ёд дарам, ки ёре азиз аз дар даромад, чунон
беҳуд аз ҷой барҷастам, ки чароғам ба остин кушта
гашт ... Бишаст ва итроб оғоз кард, ки маро дар-
ҳол ки бидидӣ, чароғ бидуштӣ, чӣ маънӣ дорад?
Савдӣ

Мурғи ҷазба ногаҳон паррад зи ғуш,
Чунки дидӣ субҳ, шамъ он гаҳ бидуш. *Румӣ*

◇ оҳаки кушта оҳаки обрасида.

КУШТАНГОХ||**КУШТАНГАҲ** *کشتنگه*||*کشتنگه* ҷон мах-
сус барон иҷрон ҳукми қатл, қатлгоҳ.

Чавоне ба донге қарам карда буд,
Таманнон пире бароварда буд ...
Ба ҷурме гирифт осмон ногаҳаш,
Фиристод султон ба куштангаҳаш. *Савдӣ*

КУШТАНӢ *کشتنى* 1. сифати феълии замони ояндаи
куштан; 2. лоиқу сазовори куштан, куштанбоб.

Агар у куштани будӣ, ман худ ўро куштаме.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. чорпоёне, ки гушташон хӯрданист.

Фаровон набуд он замон парварии,
Ки камтар буд аз куштаниҳо хӯриш. *Фирдавсӣ*

КУШТОР *کشتار* 1. кушташуда.

Ҷанӯз сих яке пеши мир бурда набуд
Аз он шикор, ки аз тири мир шуд куштор;
Фарруҳӣ

2. кушокуш, қиркунӣ; задӯҳурди саҳт.

КУШТӢ I *کشتى* *ниг.* кустӣ I.

КУШТӢ II *کشتى* *ниг.* кустӣ II.

КУШУДА *کشوده* *ниг.* кушода.

КУШУДАН *کشودن* *ниг.* кушодан.

КУШУФТАН *کشتن* *ниг.* кушудан.

Якero хонаи шодӣ кушuftа,
Якero боғи пирузӣ шукуфта. *Фахриддини Гургонӣ*

КУҶАН *کهن* 1. кӯҳна.

Қуҳан қунад ба замоне ҳамон кучо нав буд,
Ба нав қунад ба замоне ҳамон ки хулқон буд.
Рудақӣ

Қуҳан ҷомаи хеш перостан
Беҳ аз ҷомаи орият хостан. *Савдӣ*

2. солхурда, пир.

Дарахти куҳан буд ба майдони шоҳ,
Гузашта бар у бар баче солу моҳ. *Фирдавси*
Ман аз панди он кордони куҳан
Чуз аз шермарди нагуфтам суҳан.

Хисрави Деҳлавӣ

3. маҷ. кордида, таҷрибадор.

Кори ҳар буз нест хирман қуфтан,
Гови нар мебояду марди куҳан. *Саъдӣ*

◇ куҳан боғ киноя аз дунё; ин куҳан дайр а) киноя аз дунё; б) киноя аз осмон.

Наззорағиёни ин куҳан дайр
Дар марҳалаи назар сабуксайр. *Ҷомӣ*
ин куҳан дафтар киноя аз дунё.

Вонамуди рағу паяш як сар
Хатти тақвими ин куҳан дафтар. *Бедил*

ёри куҳан ёри дерина, дӯсти қадим.

Аз ёри куҳан намекуни ёд,
Ин пешаи нав муборақат бод. *Ҷомӣ*

КУҲАНДИЗ||**КУҲАНДИЖ** کهن دژ||**кهن دژ** арк, қалъаи куҳна.

КУҲАНДУЪЙ کهن دوزى 1. пинағари; 2. киноя аз такро-ран гуфтани шеър ва суҳанони гуфташуда.

То тавонам, чу боди наврӯзи
Накунам даъвин куҳандуъй. *Низомӣ*

КУҲАНЛАНГ کهن لنگ сустрафтор; пири сустрафтор.

Самандар чу парвона оташрав аст,
Валек ин куҳанлангу он хушрав аст. *Низомӣ*

КУҲАНМАЙЗАР کهن ميز 1. саллакуҳна; 2. маҷ. қаш-шоқ, камбағал.

... Ки фардо шавад бар куҳанмайзарон
Ба дастори панчаҳгазам сар гарон. *Саъдӣ*

КУҲАНПАЙВАНД کهن پيوند киноя аз хоназод.

Фуломе, к-у куҳанпайванд бошад,
На банда, балки хешованд бошад.

Хисрави Деҳлавӣ

КУҲАНСОЛ کهن سال пир, солхурда.

Решаи нахли куҳансол аз ҷавон афзунтар аст,
Бештар дилбастағӣ бошад ба дунё пирро. *Соиб*

КУҲУЛАТ a. کھولت миёнсоли, давран ба сафедшавӣ сар кардани мӯй.

Араб куҳулатро мадҳ гӯянд. «*Равзат-ус-сафо*»

КУҲУН کهن ниг. куҳан 2.

Чу хидматгузорет гардад куҳун,
Ҳақи солиёнаш фаромуш макув! *Саъдӣ*

КУҲУФ a. کھوف 4. қаҳф 1.

Бояд донист, ки дар ҷибол куҳуф ва маророт бисъёр аст. «*Равзат-ус-сафо*»

КУЧО کچا 1. зарфи саволии макон дар кадом ҷо?;

2. зарфи нисбӣ дар ҷое ки ..., дар он ҷо ки ...

Кучо кас ангубин дорад,
Мағас бар гирди хон дорад.*

ҳар кучо ҳар ҷо, дар ҳар ҷо.

Ҳар кучо ту бо манӣ, ман хушдилам,
Гар бувад дар қаъри ҷоҳе манзилам. *Румӣ*

3. зарфи саволии замон кай?, кадом вақт?

Валекин касеро, ки зан шӯй бошад,
Кучо даргузорад ба гуш ин суҳанро? *Анварӣ*
Агар чун занон ҳулла дар тан кунам,
Ба марди кучо дафъи душман кунам? *Саъдӣ*

4. пайвандаки тобеғкунанда ҳамчун ки.

Чу бишнохт, оҳангарӣ пеша кард,
Кучо з-у табар арраву теша кард. *Фирдавси*
Мақун бад бо касеву бад маяндеш,
Кучо чун бад кунӣ, бад оядат пеш.

Фахриддини Гургонӣ

◇ ин кучову он кучо ин аз он фарқ дорад, ину он баробар нест, ин бо он кай баробар шуда метавонад?

Теғи ҷаллодон қаҷ асту абруи дилдор қаҷ,
Ҳар ду хунрезанд, аммо ин кучову он кучо?*

КӢ که қонишини саволи кадом кас?

КӢ гуфт, пирзан аз мева мекунад парҳез,
Дурӯғ гуфт, ки дасташ намерасад ба дарахт.

Саъдӣ

КӮ کو ниг. куй.

Он саге дар кӯ гадое кӯр дид,
Ҳалқа меоварду далқаш мебарид. (1) *Румӣ*
Дар он кӯ умрҳо гаштам, нагуфт он бевафо ҳар-
гиз,

Қи ин мискини саргардон ҷӣ мечӯяд зи куи ман. (1)
Ҷомӣ

КӮБ کوب асоси замони ҳозираи кӯбидан, кӯфтан.

КӮБ کوب зарб, лат, зарба.

Гил ба гил андарравад аз кӯби мех,
Хок таҳи хок зи нерӯи бех. *Хисрави Деҳлавӣ*

КӮБА I کوبه 1. болға, путк.

Боз кушой, эй нигор, чашм ба ибрат,
То-т накубад фалак ба кӯбаи кӯбин.

Ҳуҷастаи Сараҳсӣ

2. асбоби махсусе, ки музадузон бо он чармро зада, нарму ҳамвор мекунад.

КӮБА II کوبه гиёҳи хурдани.

Зи ғеша хурдану аз беҷавию беоби
Гиёи кӯба чунон буд чун гиёи шакар. *Унсурӣ*

КӮБИДАН کويیدن ниг. кӯфтан.

Чу эшон аз он кӯҳ канданд санг,
Бад-он то бикубад сараш бе даранг. *Фирдавси*

Гар касе дар ними шаб кубад дараш,
Медиҳад гавҳар беҳ аз сину зараш. *Румӣ*

КӮБИН کوبين кӯба, болғаи ҷубини ҷомашӯй.

В-он гаҳе фарзанди гозур гозурӣ созад зи ту,
Шӯяду кубад туро дар зери кӯбини заранг.

Ҳақими Ғамнск

КӮДАК کودک бача, тифл.

Кӯдакӣ, дар сафар ту мард шавӣ,
Ранҷа аз роҳи гарму сард шавӣ. *Саноӣ*

Ҳар кӣ тез ва сабуксар бошад, ман бо вай ҷу-
нон бозӣ кунам, ки кӯдакон бо гӯй бозӣ кунанд.

Аҳмади Дониш

кӯдаки разеъ бачаи ширҳор.

Қасе, ки мезанад аз шикваи фалак ташнеъ,
Тамизи ақл надорад чу кӯдакони разеъ.

Заҳири Форъёбӣ

КҶДАКХҶ *کودکخو* қасе, ки рафтору хӯи бачагона
дорад, бачатабиат.

Тифли ту гарчи ки кӯдакхӯ будаст,
Ҳар ду олам худ туфайли ӯ будаст. *Румӣ*

КҶДАКӢ *کودکى* 1. бачагӣ, тифли, хурдсолӣ.

Яке паҳлавон баччаи шердил
Намояд бад-ин кӯдакӣ чер дил. *Фирдавсӣ*

Ба ҳангоми барноию кӯдакӣ
Ба дониш тавон ёфтан зиракӣ. *Абӯшақури Балхӣ*

2. вақти бачагӣ, айёми бачагӣ.

Писар дар кӯдакӣ суҳаъ ҳама аз тиру камон
гуфтӣ. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

3. маҷ. кори бачагона, рафтори кӯдакони; беавдешагӣ.

Пурсидамаш: Чӣ гунаӣ ва чӣ ҳолат аст? Гуфт:
То кӯдакони биёвардам, дигар кӯдакӣ накардам.

Саъдӣ

КҶЖ *کوج* *ниг.* кӯз 1.

КҶЖПУШТ *کوزپشت* *ниг.* кӯзапушт.

КҶЗ *كوز* букри, пуштхамида; ҳам.

Сипехре, ки пушти маро кард кӯз,
Нашуд пасту гардон ба ҷой аст нӯз. *Фирдавсӣ*

Пирзани мӯй сияҳ карда буд,
Гуфтамаш: эй момаки деринарӯз,

Мӯй ба талбис сияҳ карда гир,
Рост нахоҳад шудан ин пушти кӯз. *Саъдӣ*

Маро рӯзгор инчунин кӯж кард,
Диле пурумеду сари пур зи дард. *Фирдавсӣ*

КҶЗ II *کوز* *шакли арабишудаи кӯза.*

Кӯрдил ҳамчу кузи май бошад,
Тезмағзу заифпай бошад. *Саной*

КҶЗА *کوزه* зарфи сафолини дастадори майдатар аз хум.

Ин кӯза чу ман ошиқи зоре будаст,
Дар банди сари зулфи нигоре будаст.
Ин даста, ки бар гардани ӯ мебинӣ,
Дастест, ки бар гардани ёре будаст. *Хайём*

Нест авчи эътибори пучмағзонро сабот,
Кӯзан холи фитад зуд аз канори бомхо. *Соиб*

кӯзан обнадида а) кузаи нави обнарасида; б) киноя аз одами бетаҷриба; кӯза кашидан киноя аз май хурдан, нӯшидан.

КҶЗАГАР *کوزه گر* кӯзасоз, кулол.

Ин кӯзагарон, ки даст дар гил доранд,
Ақлу хираду ҳуш бар он бигморанд.
Мушту лагаду тапонча то чанд зананд,
Хоки падарон аст, чӣ мепиндоранд?! *Хайём*

КҶЗАПУШТ||**КҶЗПУШТ**||**КҶЖПУШТ** *کوزهپشت*||*کوزپشت*

букри, пуштхамида.

Гуфт: Фалон нимшаб, эй кӯзпушт,
Бар сари куи ту фалонро кӣ кушт? *Низомӣ*

Моҳ гоҳе чу рӯи ёри ман аст,
Ғаҳ чу ман кӯжпушту зарду низор. *Қамарӣ*

◀ ин кӯзпушт киноя аз осмон, фалак.

Ҳама каж бувад кори ин кӯзпушт,
Биҳоҳад ҳаме буд бо мо дурушт. *Фирдавсӣ*

(ин) кӯзпушти миноранг киноя аз осмон.

Қасе чӣ донад, к-ин кӯзпушти миноранг
Чӣ гуна мулен озори мардуми доност. *Анварӣ*

КҶӢ *کوى* 1. роҳи калон; роҳ.

Бар манзаре, ки назар бар кӯӣ дошт, биншастӣ
ва дар он роҳ менигаристӣ. *Авфӣ*

Ақл дар кӯи ишқ нобиност,
Оқили кори Бӯали Синост. *Саной*

2. кӯча; маҳалла, гузар.

Бизорид вақте зане пеши шӯӣ,
Кӣ дигар махар нон зи баққоли кӯӣ. *Саъдӣ*

Ҳар хона, ки дар кӯи тараб сохта будем,
Селоби ғаме омаду барканд зи бунбед.

Қамоли Хуҷандӣ

Ба кӯят ояму рӯят набинам, ваҳ, чӣ ҳол аст ин,
Кӣ он ҷо баҳри дидор ояму девору дар бинам.

Ҳилолӣ

◊ дар кӯи адам фиристодан киноя аз нобуд кардан,
куштан.

Он бечора, ки болу пар бар бод дода буд, шаббо-
дае дар кӯи адам фиристод. *Садрӣ Зиё*

КҶК I *کوک* гиёҳест хобовар, коҳу.

Хоб дар чашм оварад гуянд кӯку кӯкнор,
То фироқи рӯи ӯ дорун беҳоби шавад. *Хисравонӣ*

КҶК II *کوک* *мус.* мувофиқ намудани овозҳо дар муси-
қӣ, ҳамоҳангӣ; ҷур.

Қамҷавоб аст ӯву ман ҳам камсуол афтодаам,
Кӯк гардидаст ҳуш бо ҳам наю танбӯри мо. *Зухури*

Гар рабти каломи кӯфру дин даръёбӣ,
Сози ҳама кӯк аст ба оҳанги ғараз. *Бедил*

КҶКАЛТОШ *ت. کوكلتاش* яке аз ду бачае ки шири як
зани бегонаро хурдаанд, ҳамшир, ширхӯра.

Баъд аз он Алиноқ бо Ёсорғул ва Тағой — кӯ-
калтоши Аҳмад ба Манқилоӣ аз Қазвин равон шуд.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

КҶКНОР *کوکنار* гиёҳест, ки ғузаӣ он донҳои майда до-
рад, аз он раған мекашанд, шираи пӯсту ғузааш кайфо-
вару хобовар аст ва аз шираи танаи он таръёк мегиранд;
хашхош; тухми хашхош.

Бими ту бедор дорад бадсиголонро ба шаб,
Ҳамчу к-андар хоб дорад кӯдакнор кӯкнор. *Фаррухӣ*

Хоби баҳтам дароз шуд, магараш
Чарх ҷуз кӯкнор менадиҳад. *Анварӣ*

КҶКӢ *ت. کول* ҷо, ки дар он оби бисъёр ҷамъ шуда аст,
толоб.

Кӯли ту аз қиёс, ки гар баркашад қасе
Як кӯза об аз ӯ, ба замон тирагун шавад. *Унсурӣ*

Шаҳ чу ҳавзе дон, ҳашам чун лӯлҳо,
Об аз лула равад дар кӯлҳо. *Румӣ*

КҶКӢА *کوله* камингоҳи шикорчиён.

То ки ояд ба дом мурғи мурод,
Ҳамчу сайёд монда дар кӯла. *Низорӣ*

КҶЛАБОР||**КҶЛБОР** *کوله بار*||*کولبار* боре, ки онро ба пушт ё китф бардошта мебаранд, пуштора; борхалтан ба пушт басташаванда.

Кӯлабори орзӯе баста дил,
К-осмон зад зӯру аз ҷо барнадошт. *Зухурӣ*

КҶЛАҚ *کولک* сабадчае, ки пахтаи ресиданиро дар он нигоҳ медоранд.

Зан бурун кард кулак аз ангушт
Кард бар дуки дукреся пушт. *Лабибӣ*

КҶЛБОР *کولبار* *ниг.* кӯлабор.

КҶМОЧ||**КҶМОЧ** *کوماچ*||*کوماچ* *ниг.* кумоч II.

КҶПИЁЗА *کوپياز* *шакли дигари* кӯҳпийёз.

Батар аз кӯпиёзаи балхӣ,
Суханаш дар хушӣ на, дар талхӣ. *Саной*

КҶПОЛ||**КҶПОЛ**||**ГҶПОЛ**||**ГҶПОЛ** *کوپال*||*کوپال* 1. гурз, амуд.

Ба пой оварад захми кӯполи ман,
Наронад касе найза бар ёли ман. *Фирдавсӣ*
Аз ӯ бод бар Соми Найрам дуруд,
Худованди гӯполу шамшеру худ. *Фирдавсӣ*
Бар он буд рағям, ки азм оварам,
Ба гупол бо пил разм оварам. *Низомӣ*

2. маҷ. қувату тавоноӣ.

Кунун мурғи айшам фуру рехт бол,
Фитод ахтари бахти ман дар вабол.
Чавонию кӯполу нерӯ намонд,
Зи ман ҳеҷ як номи неку намонд. *Фирдавсӣ*

КҶПАЛА I *کوپله* қуфл, қулф.

КҶПАЛА II *کوپله* 1. хубоб.

Нест они вафоят ҳеҷ маҳкам ҳамчунон-к
Рузи борон шаҳрҳо дар қуббаву дар кӯпала.

Заҳри Форъбӣ

2. тоқе, ки дар рӯзҳои ҷашн барои зинати шаҳр ме-сохтаанд.

КҶР *کور* касе, ки чашмҳояш намебинад, нобино.

Чунон ки хушии чашм рӯшноист ва нохушии
вай торикӣ ва рӯшноии қавӣ вайро кӯр кунанд.

Ибни Сино

кӯри модарзод касе, ки аз модар кӯр таваллуд шу-дааст.

Гар иён хоҳӣ, зи хоки поки эшон сурма соз,
З-он ки эшон кӯри модарзодро раҳбон кунанд.

Шамси Табрезӣ

КҶРА *کوره* оташдоне, ки дар он маъдан мегудозанд ва хишту оҳақ мепазанд; хумдон.

Ва ҳарорати ҳаво кураи хокро чун кураи оҳан
метофт ва лаъл дар дурчи кон чун сиришки дидан
ошиқон қатраи хун мешуд. *Восифӣ*

Аз доғи писар, зи ҳавли ин ҳам,
Бигдохт танам ба кураи ғам. *Шоҳин*

КҶРБОТИН *کورباطن* киноя аз бадтинат, қачтабъ; дил-сиёҳ.

Мадор чашм аз ин кӯрботинон инсоф,
Ки гаштааст ба Анҷо ҳамошиён инсоф. *Соиб*

КҶРДИЛ *کوردل* киноя аз нодон, ҷоҳил; аҳмақ, аблаҳ.

Ҳикоят бозҷуст аз зердастон,
Ки мастам, кӯрдил бошанд мастон. *Низомӣ*

Васфи хуснат бо рақибни кӯрдил гуфтан ҷӣ суд?
Оина баҳри ҷӣ пеши чашми нобино ниҳам? *Ҷомӣ*

КҶРКАШ *کورکش* касе, ки дасти кӯрро гирифта уро ме-барад, асокаш.

Наргиси бедида равон кӯрваш,
Хор асо, боди хазон кӯркаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

КҶРОБ *کوروب* 1. ташнае, ки то серӣ об нӯшида натаво-ниста бошад; 2. сароб.

Баҳри об ар равӣ сӯи кӯроб,
Гум кунӣ ҷону з-ӯ наёбӣ об. *Унсурӣ*

КҶРШАБПАРАҚ *کورشبیرک* ҷонварест, ки дасту пой бо парда ба ҳам пайвастааш ҳамчун бол хизмат мекунад ва рӯзҳо бинобар надидани чашмаш аз лона намебаро-яд, хаффош, ватвот.

Обои олии ту бувад кӯршабпарақ,
Абнои софили ту ҳам аз ҷинси сифлагон. *Сайидо*

КҶРӢ *کورى* нобиноӣ; \diamond ба кӯри *касе* бар хилофи май-ли касе, ба қасди касе.

Гарде аз раҳгузари дӯст ба кӯри рақиб
Баҳри осоиши ин дидан хунбор биёред. *Ҷофиз*

КҶС *کوس* 1. зарба, зарбу лат, такон, садама.

Табар азбаски зад ба душман кӯс,
Сурх шуд ҳамчу лолакои хурӯс. *Рӯдакӣ*
Зи Рустам бипурсид пурмоя Тус
Ки чун ёфт пил аз таки гӯр кӯс. *Фирдавсӣ*
кӯс хӯрдан зарба хӯрдан, лат хӯрдан.

Зи ногаҳ бар уй андарафтод Тус,
Ту гуфти зи пили дамон хурд кӯс. *Фирдавсӣ*

2. нақораи калон; табл, духул.

Бигуй, то кӯс бизананд ва лашкарҳо барнишинад.
Авфӣ

кӯси рӯин нақораи биринҷӣ.

Кӯси рӯин баланд кард овоз,
Захма бар коса рехт косанавоз. *Низомӣ*

кӯс задан табл задан, нақора задан.

Ҳангоми саҳар абр занад кӯс ҳаме,
Бо боди сабо бед занад лӯс ҳаме. *Манучеҳрӣ*

\diamond кӯс баркашидан киноя аз азимат кардан, ҳаракат кардан.

Ба Ҳиндустон баркашидем кӯс,
Чу ҳинду шуд аз гард маҳ обнӯс. *Низомӣ*

кӯс задан бо *касе*, *чизе* даъвии баробарӣ кардан бо касе ё чизе.

Рояти маймун-г ки шуд ҷархтоб,
Кӯс зада бо алами офтоб. *Хисрави Деҳлавӣ*

кӯс (фуру) кӯфтан нақора навохтан (барои изҳо-ри хурсандӣ, хушомад ва ғ.).

Ба тадбир шояд фуру кӯфт кӯс,
Ки бо ғолибон чора зарқ асту лӯс. *Саъдӣ*

кӯси *чизеро* баланд сохтан овоза кардан; кӯси *расвоии касе* бар сари бозор задан касеро бисъёр расво кар-дан; кӯси рақил (*ё* рехлат) задан (*ё* кӯфтан, сохтан)

а) нақоразани барои хабар додани куч ва сафар, нидон сафар, бонги куч.

Заданд аз Қаробоғ кӯси раҳил,
Алам баста бар кӯҳан наррапил. *Ҳотифи*

Бомдоди пагоҳ кӯси раҳил кӯфта ва умарову сипоҳ ба даргоҳ муҷтамеъ гашта. *Аҳмади Дониш*

б) киноя аз расидани ачал, мурдан.

Чун кӯси реҳлат баландовоза сохт, бародари бузург... бар тахти комронӣ нишаст.

«Нигори дониш»

Хичил он кас, ки рафту кор насохт,
Кӯси реҳлат заданду бор насохт. *Саъдӣ*

кӯсси набард бар пил бастан киноя аз тайёри дидан ба ҷанг, азми ҷанг намудан.

Чу бар пил бандем кӯси набард,
Барорем аз дашти Қипчоқ гард. *Ҳотифи*

КҮСА *کوسه* шахсе, ки тамоман риш надорад ва ё дар манаҳаш ҷанд мӯй рӯндааст.

Кӯсаи камриш диле дошт танг,
Ришкашон дид якеро ба ҷанг,
Гуфт: Рухам гарчи зуҷочиваш аст,
Эминӣ аз ришкашон ҳам хуш аст.*

◇ кӯсаи ришпахн чизи номукин.

КҮСАБАРНИШИН *کوسه برنشین* идест, ки эрониини қадим дар аввали моҳи озар ҷашн мегирифтанд ва дар он рӯз кӯсаеро ба хар савор карда, дар бозору куча мегаштанд ва аз мардум пул меғундоштанд.

КҮСТ *کوست* *ниг. кӯс 2.*

Далерон натарсанд з-овози кӯст,
Қи ду пора ҷуб асту як пора пӯст. *Фирдавсӣ*

КҮТАЛ||**КУТАЛ** *کتل* теппан баланд; ағба.

Маънии баланди ман фаҳми тунд мецоҳад,
Сайри фикрам осон не, кӯҳаму кутал дорам.

Бедил

КҮТАХ *کوتە* *ниг. кӯтоҳ.*

КҮТАХБАҚО *کوتەبقا* кӯтоҳумр, бебақо.

Пашша аз пил кам зияд бисёр,
З-он ки кӯтахбақо бувад хунҳор. *Саной*

КҮТАХДАСТ *کوتەدست* *ниг. кӯтоҳдаст.*

КҮТАХДАСТӢ *کوتەدستی* *ниг. кӯтоҳдастӢ.*

КҮТАХНАЗАР *کوتەنظر* *ниг. кӯтоҳназар.*

КҮТАХОСТИН *کوتەآستین* *ниг. кӯтоҳостин.*

КҮТАХӢ *کوتھی* *ниг. кӯтоҳӢ.*

КҮТВОЛ||**КУТВОЛ** *خ. کوتوال* қалъабон, диҷбон, маъмури муҳофизаи қалъа.

Руқъае дода, то ба кӯтволи ҳисор бидиҳам.

Авфӣ

Ва амири бузургро бар ин ҳисор кӯтвол сохта буд. *«Табрихи Наршахӣ»*

КҮТОХ||**КУТАХ** *کوتە* 1. он ҷи дарознаш кам аст, қасир (оид ба замон ва масофат); *муқобили* дароз 1.

Зи соле ба Истаҳр будӣ се моҳ,
Қи кӯтоҳ будӣ шабони сиёҳ. *Фирдавсӣ*

Пои мо лағ асту манзил бас дароз,
Дастӣ мо кӯтоҳу хурмо бар нахил. *Ҳофиз*

2. қадпаёт.

Маликзодаеро шунидам, ки кӯтоҳ буд ва ҳақир...
Саъдӣ

Кӯтоҳи хирадманд беҳ аз нодони баланд. *Саъдӣ*

3. мухтасар, ғайримуфассал.

Сухан кӯтах, ки, Саудо, доғам аз яъс,
Набошад ҳеҷ кас монанди ман доғ. *Саудо*

кӯтоҳ кардан мухтасар кардан; бас кардан, тамома кардан.

Бипечид, аз он пас яке оҳ кард,
Зи неку бад андеша кӯтоҳ кард. *Фирдавсӣ*

Ҳофиз, гарат зи панди ҳақимон малолат аст,
Кӯтах кунем қисса, ки умрат дароз бод! *Ҳофиз*

Дар он хона сухан кӯтоҳ карданд,
Ба дигар хона манзилгоҳ карданд. *Ҷомӣ*

кӯтоҳ шудан тамома шудан, ба охир расидан.

Ба ҳар ду сипаҳбуд чунин гуфт шоҳ,
Ки кӯтоҳ шуд бар шумо ранҷи роҳ. *Фирдавсӣ*

◇ кӯтоҳ шудани даст аз *чизе* бебаҳра мондан, маҳрум шудан аз *чизе*.

Чу кӯтоҳ шуд дасташ аз иззу ноз,
Қунад дастӣ хоҳиш ба дарҳо дароз. *Саъдӣ*

КҮТОҲДАСТӢ||**КУТАҲДАСТ** *کوتاهدست*||*کوتهدست* 1. киноя аз очиз, нотавон.

Миёни ду бадҳоҳи кӯтоҳдаст
На фарзонағӣ бошад эмин нишаст,
Қи гар ҳар ду бо ҳам сиголанд роз,
Шавад дастӣ кӯтоҳи эшон дароз. *Саъдӣ*

2. покдоман, порсо, худдорикунанда; беозор, боинософ.

Баландҳиммату кӯтоҳдаст дастуре,
Қи қадри ҷарҳи баланд аст пеши у кӯтоҳ. *Муиззӣ*

... Марде буд диндор, парҳезгор, кӯтоҳдаст.

Авфӣ

КҮТОҲДАСТӢ||**КУТАҲДАСТӢ** *کوتاهدستی*||*کوتهدستی* 1. очизӣ, нотавонӣ.

Дил ба ин кӯтоҳдастӣ дар ҳавон қадди у,
Метапад, ёрон, бибинедаш зиҳӣ тули амал. *Саудо*

2. покдоманӣ, порсой; беозорӣ, таҷовуз накардан ба ҳаққи касе.

Кӯтоҳдастӣ ва покдомани ман бар тамоми ҳадаму ҳашам равшан шавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

КҮТОҲНАЗАР||**КУТАҲНАЗАР** *کوتەنظر*||*کوتەنظر* кӯтоҳбин, маҳдудфикр; камақл.

Бифармуд кӯтахназар, то ғулом
Бирондаш ба зорию заҷри тамома. *Саъдӣ*

КҮТОҲОСТИН||**КУТАҲОСТИН** *کوتەآستین*||*کوتەآستین* худдорикунанда; киноя аз зоҳид.

Ба зери далқи муламмаъ камандҳо доранд,
Дароздастии кӯтоҳостинон бин! *Ҳофиз*

Суфӣ пиёлапаймо, соқӣ қаробапуркун,
Эй кӯтоҳостинон, то кай дароздастӣ?! *Ҳофиз*

КҮТОҲӢ||**КУТАҲӢ** *کوتھی*||*کوتاهی* 1. камдарозӣ; *муқобили* дарозӣ 1.

Бо дустон кунам зи дарозии шаб гила,
Эшон ҳамекунанд шикоят зи кӯтахӣ.*

2. мухтасарӣ.

Эй Саной, сухан дароз мақаш,
Кӯтаҳӣ беҳ зи қиссаи нохаш. *Саной*

3. маҷ. камбудӣ, нуқсон.

Эй ҷони ман тасаддуқи ҷони ту, афв кун,
Ҳар кӯтаҳӣ, ки аз мани бечора сар зада. *Шоҳин*

4. маҷ. оқизӣ, нотавонӣ.

Дастам зи кӯтаҳӣ гиреҳе во намекунад,
Аз побараҳнагӣ ситам аз хор мекашам. *Сайидо*

кӯфт *كوفت* *асоси замони гузаштаи кӯфтан.*

КҮФТ *كوفت* зарба, зарбу лат.

Адӯи давлати уро ҳамеша кӯфт расад,
В-агар сараш ҳама пешонӣ аст чун мисмор. *Саъдӣ*

КҮФТА *كوفته* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи кӯф-

тан; 2. кӯфташуда, хаста, мондашуда, шалшар; озурда.

Ба роҳшоҳи ниёз-андарун сафар масигол,
Ки мард кӯфта гардад бад-он раҳ-андар сахт.

Кисой

Ман банда чунон кӯфтаи ҳодиса будам,
Гуфтӣ, ки изомам зи лагадқуб руфот аст. *Анварӣ*

3. хӯроке, ки бо гӯшти кӯфта, биринҷ ва дорувор-
ҳои гуногун тайёр карда мешавад.

К у ф т а бар суфраи ман гу: Мабош!
Кӯфтаро нони тийҳӣ к у ф т а с т. *Саъдӣ*

◇ кӯфтан ҳамсоя тухми ғоз дорад зарб. чизи дига-
рон ба назар беҳтар аз они худӣ менамояд.

КҮФТАН *كوفتن* кӯбидан, задан; майда кардан, зада хурд
кардан.

Дило, то кай ҳамечӯӣ маниро,
Чӣ кӯбӣ беҳуда сард оҳанеро. *Рӯдакӣ*

Гаҳ синаву гаҳ канору абру
Мекуфт ба санги турбати у. *Шоҳин*

кӯфтани дил тапидани дил.

КҮФТАХОТИР *كوفته خاطر* ранҷидахотир, озурда; ғамгин.

Эшон аз он ҷиҳат кӯфтахотир мегаштанд ва бо
ӯ бад мешуданд. «*Чомеъ-ул-таворих*»

КҮФШОНА *كوفشانه* бофанда.

Нафрин кунам зи дард фиоли замонаро,
К-ӯ кибр доду мартабат ин кӯфшонаро,
Онро, ки бо макую калоба бувад шумор,
Барбат кучо шиносату чангу чағонаро?!
Шокири Бухороӣ

КҮФЧОН *كوفچان* қафас, ҷои нигоҳ доштани паррандагон.

Гар бипаррад мурғи ҷон аз кӯфҷони тан маро,
Ҳамчунон андар ҳавоят то қиёмат пар занад.

Мунҷик

КҮЧ I *كوج* 1. ҳаракат кардани тоифа ё шахсони чудо-
гона аз ҷое ба ҷое бо бору буна.

Кучат муборак асту надорам ба даст ҳеҷ
Чуз хаймакӯҳнаеву ду тарке барои кӯч.

Қатрон

2. номи тоифае аз бодиянишинони кӯҳҳои атрофи
Қирмон, ки дар ҷанговарию ғоратгарӣ шӯҳрат дош-
таанд.

Гузин кард аз он номдорон савор
Далерони ҷангӣ даху ду ҳазор:

Ҳам аз паҳлави, порс, кучу балуч,
Зи гелони ҷангию дашти Суруҷ. *Фирдавсӣ*

КҮЧ II *كوج* ҷузғ, бум.

В-ар хумой аз назари ҳиммати ӯй афтад дур,
Шуму вайронанишин гардад монанди куч.*

КҮЧ III *كوج* *ниг.* коч IV.

КҮЧА *كوجه* роҳи даруни шаҳр ва деҳа; гузар, маҳалла.

Эй ки аз кучаи маъшукан мо мегузарӣ,
Бар ҳазар бош, ки сар мешиканад девораш. *Ҳофиз*
Суи кучаи маъшук, Сайидо, давидан чист?
Доғи тоза гул кардаст, нола баркашидан чист?
Сайидо

кучаи бунбаста (ё сарбаста) кучае, ки роҳи баромад
надошта бошад.

Дили маро зи хами зулфи ӯ раҳой нест,
Бадар зи кучаи бунбаста ҳеҷ кас назадаст. *Соиб*
куча (боз) додан роҳ додан.

Ҳар кучо ӯ ҳамла қардӣ, ҷумлаи мардум аз пе-
ши ӯ бигурехтандӣ ва куча боздодандӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ кучаи бостон дунёе, олам; кучаи хамӯшон гӯрис-
тон, қабристон.

Ёди шаҳодати ишқ дар кучаи хамӯшон,
К-осудагӣ зи мо бурд ғавғои зиндагонӣ. *Турро*

КҮЧАБОҒ *كوجه باغ* роҳе, ки аз байни боғот ва дарахт-
зорҳо мегузарад.

Ва дар кучабоғҳо мегузаштанд, вақти рафтан
Маъмуи дар соя мерафт. *Аҳмади Донши*

Дар кучабоғи зулф ҳазонро гузор нест,
Дилро ба он ду силсилаи мушқбор бахш. *Соиб*

КҮЧАГАРД *كوجه گرد* касе, ки дар кучаҳо сарсариёна
мегардад, оворагард, саргардон, сарсон.

Золими муфлис чу сағи кучагард,
Лобакунон пеш равад баҳри хард.

Ҳисрави Деҳлавӣ

КҮЧАГАРДӢ *كوجه گردى* оворагардӣ, саргардонӣ; беҳу-
да вақт гузарондан.

Нашуд ҷуз суҳтан аз кучагардӣ ҳосили умрам,
Ба шаҳри тирабахтӣ машъали шабгардро монам.
Сайидо

КҮЧАК *كوجك* хурд, майда; хурдсол.

Гарчи набошад ҳалол дур бикардан
Баччаи кучак зи шири модару пистон... *Рӯдакӣ*

Ҳар кӣ душмани кучакро ҳақир шуморад, бад-
он монад, ки оташи андакро мӯҳмал мегузорад.
Саъдӣ

КҮЧАКДИЛ *كوجك دل* киноя аз хушхулқ, хушмуомила.

КҮЧАКДИЛӢ *كوجك دلى* киноя аз хушхулқӣ, хушмуо-
милагӣ, некрафторӣ.

Саҳл бошад ишқ, агар аз хок бардорад маро,
Меҳр аз кучакдилӣ бисёр шабнамро навохт. *Соиб*

КҮЧИДАН *كوجيدن* сафар кардан аз ҷое ба ҷое барои
истиқомати доимӣ, куч кардан.

КҮЧИК *كوجك* *ниг.* кучак.

КҮЧОКҮЧ کوچا کوچ кучидани пай дар пай.

Зи кучокӯчи азоби тавонгар
Намуд он дашт чун саҳрон маҳшар. *Мулҳам*

кӯш کوش *асоси замони ҳозираи кӯшидан.*

КҮШ کوش саъй, ҷаҳд, ғайрат.

Ҳар он чиз, к-андар ҷаҳон н-оварӣ,
Чаро кӯш дорӣ, ки берун барӣ? *Абушақури Балхӣ*
То накунад дӯст назар, зоеъ аст
Саъйи ману ҷаҳди ману кӯши маъ. *Низорӣ*

КҮШИДАН کوشیدن 1. саъю кӯшиш кардан, ҷаҳд кардан, ғайрат намудан.

Пузиш бипазираду гуноҳ бубахшад,
Хашм наронад, ба афв кушаду ғуфрон. *Рудакӣ*
Айб аст, ки дар ҳунар нақӯшӣ,
Сад айб ба як ҳунар напӯшӣ. *Ҳилолӣ*

2. бо касе ҷангу ҷидол кардан; набард кардан.

Бикӯшид бо Қорани разман
Дигар гурд — Гаршосп аз он анҷуман. *Фирдавсӣ*
Оху бо шер кай тавонад кӯшид,
Чугзак бо боз кай тавонад паррид? *Манучехрӣ*

КҮШИШ کوشش 1. ҷаҳд, саъй, ғайрат.

Ҳалқа шуд пушти камону тир шуд паррехта,
Қувват аз пирону кӯшиш аз ҷавонон бурдаанд.
Сайидо

2. ҷанг, ҷидол; набард.

Пароканда шуд турк сесад ҳазор,
Ба ҷое набуд кӯшишу корзор. *Фирдавсӣ*
Зи ҳар ду тараф кӯшиш аз ҳад гузашт,
Шикаст охир омад ба солори дашт. *Ҳотифӣ*

КҮШК کوشک бинои бошукӯҳ дар беруни шаҳр, ки дар атрофаш боғ дорад; қаср.

Зери хок-андарун шуданд онон,
Ки ҳама кӯшкҳо бароварданд. *Рудакӣ*
Ва аз кӯшк роҳ ба матбах аст дар зери замин.
Носири Хисрав

Доранда Муқимхоҷа аз хосони мост, бояд ки
кӯшке... маа асбобу анҷом дода шавад.
Садри Зиё

КҮҲ کوه баромадагии калону баланд дар сатҳи замин, ҷабал.

Ба вилоятҳое, ки сӯи Самарқанд аст, бар кӯҳҳо
барфҳо гудохтӣ. «*Тағрихи Наршахӣ*»

◇ **кӯҳи Ахзар** *ниг.* **кӯҳи Қоф**; **кӯҳи камаркаш** кӯҳи баланд.

Чу лаъли хур аз кон баровард сар,
Зи зар баста кӯҳи камаркаш камар. *Ҳоҷу*
кӯҳи оташхез кӯҳи оташфишон, вулкан; **кӯҳи охта**
кӯҳи баланд.

Ба ҳадди ханҷару наъли тақоварон кардӣ,
Замини ҳомун даръёву кӯҳи охта ғор.
Масъуди Саъд

кӯҳи равон (*ё раванда*) *киноя* аз асп.

Ба кӯҳи раванда даровард пой,
Чу пӯлод гуё равон шуд зи ҷой. *Низомӣ*
кӯҳи саркаш кӯҳи баланд.

В-аз ин кӯҳи саркаш ба ҳомун расам. *Ҳоҷу*

кӯҳи Қоф кӯҳе, ки гуё атрофи тамоми оламро фаро гирифтааст.

Гоҳ хуршеду гаҳе даръё шавӣ,
Гоҳ кӯҳи Қофу гаҳ Анқо шавӣ. *Румӣ*

кӯҳу шах кӯҳ, доманаи кӯҳ.

Дирам бар дирам кисаи кӯҳу шах
Гиреҳ баста чун пушти моҳи зи ях. *Низомӣ*

кӯҳ кандану муш баровардан меҳнати зиёд карда на-
тиҷаи ноҷиз гирифтанд; **кӯҳро** ба сӯзан сунбидан ба
нҷрои кори номумкинне кӯшидан.

Ҳаргиз накунад бар ту асар чораи душман,
Ҳаргиз нашавад бар ту раво ҳилаи мӯҳтол,
К-он чора чу сунбидани кӯҳ аст ба сӯзан,
В-он ҳила чу паймудани об аст ба ғарбол. *Муиззӣ*
кӯҳ ба кӯҳ нарасад, **мардум ба мардум** расад. *зарб.*

Бовар накардаме, ки расад суи кӯҳ кӯҳ,
Мардум расад ба мардум — бовар бикардаме.

Ҳоқонӣ

КҮҲА کوه 1. пушта; қисми баромадагии ҳар чиз, дун-
гӣ; **кӯҳаи пил** пушти пил; **болон пил**.

Бигуфт ину бар кӯҳпайкар нишаст,
Чу бар кӯҳаи пили нар шери маст. *Ҳоҷу*

2. қулла, баландии кӯҳ.

Васфи даромади олам аст ин ки бонги кӯс
Ҳамчун садон кӯҳ буд аз кӯҳаи ҷибол.
Хисрави Деҳлавӣ

3. қисмҳои барҷастаи пасу пеши зин; қоши зин.

Чу Гударз гетӣ бар он гуна дид,
Зи кӯҳа амуде гарон баркашид. *Фирдавсӣ*

Ҳар саворе дарахте буриданг ва пеши кӯҳаи
зин гирифтанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

4. мавҷи об.

Чунон кӯҳа зад баҳри инъоми омад,
Ки уммедро қуввати ошино нест.*

5. ҳамла.

Чу дар маърака баркашам теги тез,
Ба кӯҳа кунам кӯҳро сангрез. *Низомӣ*

КҮҲАГИРИФТА کوه گرفته роҳи кӯҳ пешгирифта, кӯҳу
биёбонгард; *киноя* аз девона, маҷнун.

Аз кӯҳаи ғам шукӯҳ бигрифт,
Чун кӯҳагирифта кӯҳ бигрифт. *Низомӣ*

КҮҲБАД کهبه *ниг.* кӯҳбуд II.

КҮҲБАЛА||**КҮҲБАЛ** کهبه||**кебил** аблах; нодон, ҷохил.

Гар най кӯҳбала, чаро гаштӣ
Ба дари хонаи раиси хасис? *Баҳромӣ*

КҮҲБУД I کهبه кӯҳнишин; гушанишин; *киноя* аз обид,
зоҳид, порсо.

... Ки эй кӯҳбуд, ба ҳаққи кирдигорат,
Ки эмин кун маро дар зинҳорат. *Низомӣ*

КҮҲБУД II||**КҮҲБАД** کهبه хазинадори подшоҳ; андоз
ҷамъкунанда.

Маро зи кӯҳбудӣ зишт аст ғабни бисъёре,
Раҳо нақун сари у то бувад саломати ту,
Зи ту бистонад ба мо ҳаменадҳад,
Муҳол бошад сими у барад маломати ту. *Мунҷик*
Набояд ҳама, к-ин дирам хӯрда шуд,
Раду мубаду кӯҳбуд озурда шуд. *Фирдавсӣ*

КУҶИСТОН *کوهستان* 1. замин, ки дар он кӯх бисёр аст, кӯхсор; 2. номи вилоятест дар ҷануби Хуросон, ки ба номи Кӯхистон низ машҳур аст ва шаҳрҳои Қонин, Тун, Гунобод ва Туршез аз тобеоти он анд.

Замини Кӯхистон варо дод шоҳ,
Ки будӣ сазовори тахту кулоҳ. *Фирдавсӣ*

КУҶКАН *کوه کن* 1. коргаре, ки дар кон маъдан меканад; коргари кон; сангтарош; 2. лақаби Фарҳод, ки гӯё бо хоҳиши Ширин кӯхро канда, ҷӯй бароварда буд.

Ошиқ манам, ҳикояти Фарҳод то ба кай?
Ҷон канданам бубин, сухан аз кӯхкан мақул!
Ҳилолӣ

Кӯхкан ҷон ба абас мебозад,
Қандани кӯҳи ғамаш ночор аст. *Туғрал*

КУҶКОН *کوه کان* *шакли дигари кӯхкан* (дар шеър).

Наёбад ҳаме кӯхкон сими пок,
Ба кон-андарун гавҳараш гашта хок. (1) *Унсурӣ*
Зи ҷон ба фикрати мӯҳкам бурун кунанд санояш,
Зи кӯх сим ба оҳан бурун кунанд кӯхкон. (1)
Унсурӣ

КУҶКҶҮБ *کوه کوب* *киноя аз асп.*

Ба кӯхкӯби саркаш дарафканд зин,
Равон шуд суй марзи Туронзамин. *Ҳочу*

КУҶЛ *ا. كحل* сурма.

Чашмам ба роҳи мақдами туст, эй сабо, биёр
Гарде зи кӯи дӯст, ки кӯҳли каромат аст.
Мушфиқӣ

Бо нигоҳе хонаи дилро мунаввар мекуни,
Ваҳ ки кӯҳли дӯстӣ дар чашми ҷодуи ту нест.
Туғрал

КУҶЛДОН *كحلدان* сурмадон.

Шабе кӯҳли миноии ахтарон,
Ҷаҳон кӯҳлдонаш карон то карон. *Туғро*

КУҶЛУЛҶАВОҶИР *ا. كحل الجواهر* омехтаи сурма бо хокаи марворид, ки барон зиёд шудани қуввати чашм мекашанд, ҷавоҳирсурма.

Кӯҳлулҷавоҳир аз назар афтад маро ҷунон-к
Дар чашми хунфишон агар он хоки кӯ равад.
Қамолӣ Хуҷандӣ

Қаҳҳоли донишам, ки баранд ахтарон ба чашм
Кӯҳлулҷавоҳире, ки ба ҳован дароварам. *Ҳоқонӣ*

КУҶЛӢ *كحلی* 1. мансуб ба кӯҳл; 2. ба ранги сурма, сурмаранг; сиёҳтоб.

Ниқоби кӯҳлӣ бар рухсораи офтоб баст.
«Равзат-ус-сафо»

Ҷарҳи ҷодупеша чун заррин қувора карда гум,
Домани кӯҳлиширо ҷайби муқаввар сохтанд.
Ҳоқонӣ

кӯҳлӣ паранд матон абрешимини сиёҳранг.

На гулзор диду на қасри баланд,
На бустонсарою на кӯҳлӣ паранд. *Ҳочу*

КУҶНА *کهنه* 1. қадим, пешин, дерин; *муқобили* нав, тоза 1.

Фаръёд, ки ишқи кӯҳна нав шуд,
Ҷон дар кафи оруз гарав шуд. *Хисрави Деҳлавӣ*
Афсуни навам нишаста дар гӯш,
Афсонаи кӯҳна шуд фаромуш. *Ҳилолӣ*

2. куҳансол; *муқ.* куҳан 2.

Ин ҳикоят аз пирони кӯҳнаи русто шунҷам.
«Таърихи Наршахӣ»

◇ ин кӯҳна **вайрона** киноя аз дунё.

Дар ин кӯҳна вайрона ганҷи ман уст,
Сурури сарои сипанҷи ман уст. *Ҷомӣ*

кӯҳна будани остини *касе киноя* аз фақирӣ нодор будани *касе*.

Хор гашт аз нақбату ифлос шеърӣ тозаам,
Гӯш бар ҳарфам надоранд, остинам кӯҳна аст.
Саиди Ашраф

КУҶНАВАРД *کوهنورد* кӯҳгард, кӯҳпаймо.

... Қ-эй кӯҳнаварду даштпаймо,
Ҷодусухану фариштасимо! *Шоҳин*

КУҶНАДАМ *کهنه دم* *палаве, ки бисёр дам хурдааст, палаве, ки дамаш аз андоза гузаштааст.*

Бақовулон, ки корд ба устухон расида буд, қасдан оше ланҷ ё кӯҳнадамо меоварданд.
Садрӣ Зиё

КУҶНАКОР *کهنه کار* корднда, корозмуда.

Ҳамнишин маро бо ту ҳар кӣ дид, мегӯяд:
Пири кӯҳнакор аст он, шӯҳи хурдсол аст ин.
Сайидо

КУҶОН *کوهان* баромадагии пушти шутур; шонаи говмеш.

Ҷу бод пой ба кӯҳони ӯ даровардам,
Зи ҷой барҷаст он бодпои кӯҳсияр. *Мухторӣ*

КУҶПАЙКАР *کوه پیکر* 1. киноя аз тануманд, қавиҳайқал, бузургҷусса.

Нишаста бар саманди кӯҳпайкар,
Мар-уро хӯд бар сар, теғ дар бар.
Фаҳриддини Гургонӣ

Нақибон ниҳоданд маҳди зараш
Ба пушти ҳаюнони кӯҳпайкараш. *Ҷомӣ*

БОЛОИ КҶПҶКАР қадд ва ҷуссаи баланд ва бузург.
Таҳамтан яке гурз зад бар сараш,
Ки ҳам гашт болои кӯҳпайкараш. *Фирдавсӣ*

2. аспӣ зӯр.

Назар кард, кӯҳпайкари шоҳ дид,
Ки бар тарфи нахчиргаҳ мечарид. *Ҳочу*

КУҶПИЁЗ *کوه پياز* *пиёзи кӯҳӣ, ки бисёр тунду талх аст, пиёзи ансул.*

КУҶПОРА *کوه پاره* қисми кӯҳ; санги қалон, харсанг.

Дар барфреза гушаи ҳар кӯҳпорае
Теғест гӯиё, ки ба гавҳар мунаққаш аст. *Анварӣ*

КУҶПОЯ *کوه پايه* доманаи кӯҳ, адир.

Аз ин кӯҳпоя наҷунбед ҳеч,
На рӯзи набард асту гоҳи басеҷ. *Фирдавсӣ*

КУҶСАР *کوه سر* *ниг.* кӯҳсор.

Ҷу Гуштосп аз кӯҳсар бингарид,
Ба гирд-андарун моҳи гардон надид. *Фирдавсӣ*

ҚҶҲСОР کوهسار чое, ки дар он қўх бисъёр аст.

Чун паранди бедгун бар руй пушад марғзор,
Парниёни ҳафтранг андар сар орад қўхсор.

Фарруҳӣ

Аз бузургони вақт садое нашуд баланд,
Худро чу кабк бар сари қўхсор мекашам. *Сайидо*

ҚҶҲТАН کوهتن бузургчусса, тануманд.

Инон медод рахши қўхтанро,
Қи дид аз ногаҳон он қўхканро. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚҶҲӢ کوهى 1. мансуб ба қўх 1; 2. ёбой, даштӣ.

Зи барги гиёҳони қўҳӣ хурад,
Чу моро ба мардум ҳаменашмарад. *Фирдавсӣ*
Охун қўҳӣ дар дашт чӣ гуна давадо,
У надорад ёр, бе ёр чӣ гуна равадо!

Абӯҳафси Сугдӣ

Анвои ашқор падида омад аз дарахтони қўҳӣ ва
аҳлӣ ва ғайруҳу. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҚҶҲЧИГАР کوهچگر киноя аз соҳибғайрату қувват, да-
лер, шуҷоъ.

Даръёкашони қўхчигар бодае ба каф,
Қ-аз туф ба қўх ларзаи даръё барафкананд. *Ҳоҷонӣ*

Л

Л харфи сиздахуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алиф-
бои арабии тоҷикӣ — ҳарфи ل; *ниг. лом.*

ЛААЛ لال *а. لعل* шояд, кошки, магар.

Бандагӣ кун, то шавӣ ошиқ лаал,
Бандагӣ касб аст, ояд дар амал. *Румӣ*

ба лаалла ва асо ба кошкию шояд, ба агару магар,
ба таваккал.

Рузгори талхмазоқи Яъқуб ба лаалла ва асо
даргузарон мебуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАБ لب 1. канораи боло ва поини даҳон, ки рӯи дан-
донхоро мепӯшонад.

Забон қард гуёву дил қард гарм,
Биёрост лабро ба гуфтори нарм. *Фирдавсӣ*
Нақди ҷонро лаби хомӯш ниғаҳбон бошад,
Рахнаи мамлақати дил лаби хандон бошад. *Соиб*

лаби ёқутранг лаби сурх.

Дақиқӣ чор хислат баргузидаст,
Ба гетӣ аз ҳама хубиyo зиштӣ:
Лаби ёқутрангу нолаи чанг,
Маи хушрангу дини зардхуштӣ. *Дақиқӣ*

лаби лаъл лаби сурх.

Бикшо ба пурсишам лаби лаълу расон ба ком,
Ҷонро аз он муфарриҳи ёқути дилқушо.
Салмони Соваҷӣ

лаби лаъли шакархо киноя аз лаби сурхи маҳбуба,
даҳони ширингуфтор.

Бадам гуфтию хурсандам, афокаллох, нақу гуфтӣ,
Ҷавоби талх мезебад лаби лаъли шакархоро.
Ҳофиз

лаби майгун лаби сурх.

Акси он лабҳои майгун дар шароб афтодаст,
Ҳайрате дорам, ки чун оташ дар об афтодаст.
Ҳилолӣ

лаби ширбӯй лаби кӯдак; лаби бача.

Ҳама май хурад бо лаби ширбӯй,
Шавад, бегумон, зуд пархошқӯй. *Фирдавсӣ*

лаб бар ҳам а) лаб баста, бо лаби баста; б) маҷ. хо-
мӯшона, сокит; в) маҷ. мутеона.

Камар бандад қаламқирдор сар дар пеш, лаб бар
ҳам,

Ба ҳар ҳарфе, ки пеш ояд, ба торақ чун қалам
гардад. *Саъдӣ*

лаб бастан хомӯш шудан.

Лаби изҳорро аз ишқ бастам, гарчи медонам,
Зи шӯҳӣ дар дили танг ин шарар пинҳон на-
мемонад. *Соиб*

лаб зи гуфтугӯ бастан хомӯш шудан, сукут ихтиёр
кардан.

Даҳшатзада гашт Қайс аз онон,
Лаб баст зи гуфтугӯи ҷонон. *Ҷомӣ*

лаб кушодан даҳан барои сухангӯй кушодан.

Ба шаҳр-андар омад зи нахчиргоҳ,
Аз он қор нақшод лаб бар сипоҳ. *Фирдавсӣ*

Лаб макушо, гарчи дар у нӯшқост,
Аз паси девор басте гӯшқост. *Низомӣ*

лаб фуру бастан хомӯш будан, хомӯш шудан.

Чашм пӯшида лаб фуру баста,
Нафас аз ҳарфу савт бигсаста. *Ҷомӣ*

2. канор, соҳил.

Ва аз лаби Ҷайхун то Фараб як фарсанг аст.
«Таврихи Наршахӣ»

Хун меравад зи чашмам, он бахт ку, ки бидам
Сарв нишаста бар лаб ин чашмаи равонро. *Ҷомӣ*

Дар муддати ду моҳ камобеш ба лаби даръёи
Сир рафтанд, дар соҳате мусаммо ба Сосиққул ну-
зул фармуд. *Аҳмади Дониш*

3. канора, атроф, ҳошияи чизе.

То саму сар бароварид зи дашт,
Гашт зангоргун ҳама лаби кишт. *Рӯдакӣ*

Чу Фиръави тарки табаҳӣ накард,
Ба ҷуз то лаби гӯр шоҳӣ накард. *Саъдӣ*

лаби теғ дами теғи теғ.

Обе, ки мехӯрам зи лаби теғи нестӣ,
Хуштар бувад зи хӯрдани оби бақо маро. *Мулҳам*

4. канораи болои пиёла, хум ва ғ.

Хушбӯр набудаам даме то ҳастам,
Имшаб шаби қадр асту ман имшаб мастам,
Лаб бар л а б и ҷому сина бар синан хум,
То рӯз ба гардани суроҳӣ дастам. *Хайём*

лаби пиёла газидан киноя аз сар қардан ба нӯшида-
ни шароб.

Лаби пиёла газидӣ, сар аз хумор мапеч,
Гуле зи шоха шикастӣ, қадам зи хор мапеч. *Соиб*

◇ лаби нон як порча нон, як бурда нон.

То лаби ноне зи гандум рузии ман қардаанд,
Дар гиребон ҷокҳо афтод то домони мо. *Сайидо*

лаби нӯш (ё нӯшин) киноя аз лаби ширин.

Хуши ман он лабони нуши ту буд,
То шуд у дур, ман шудам мадхуш.

Абулмасали Бухороӣ

Махмуру хароб омад дил бе лаби нушинаш,
Чун май набувад, лобуд дар ранҷу хумор афтам.
Камоли Хучандӣ

лабу канор *киноя аз* буса ва ҳамоғушни маҳбуба.

Дар оби ду дида аз ту ғарқам,
Уммеди лабу канор дорам. *Саъдӣ*

лаб ба лаб лаболаб, пур, моломол, лабрез.

Лабаш баста сари чоҳи занаҳдон,
Қи буда лаб ба лаб аз оби ҳайвон.

Бадрии Каширӣ

лаб *пуроб* кардан *киноя аз* ба шавқу ҳавас овардан касеро.

З-он фасона, ки лаб *пуроб* кунад,
Мастро орзуи хоб кунад. *Низомӣ*

лаб сапед кардан *киноя аз* табассум кардан, ханда кардан.

З-он то лабе сапед кунад ҳар сияҳзабон,
Дардо ки чун забони қалам гашт дафтарам.

Саид Ҳасани Ғазнавий

лаб *ширин* кардан *ниг.* лаб сапед кардан.

Ғунчааш ҳар гаҳ лабе аз ханда *ширин* мекунад,
Партаваш равшан чароғи ҳусни Парвин мекунад.

Муфиди Балхӣ

лаб аз афсун бастан аз макру ҳила даст кашидан.

Он фусунхонон, ки дар танҳо ба афсун ҷон диҳанд,
Пеши он лаъли фусунхон лаб зи афсун бастаанд.

Ҷомӣ

лаб аз *шир* шустани кӯдак бас кардани кӯдак *шир-*
макиро, *фориф* шудан аз *ширхурӣ*.

Чу кӯдак лаб аз *шири* модар бишуст,
Ба гаҳвора Маҳмуд гӯяд нахуст. *Фирдавӣ*

лаб ба дандон газидан *киноя аз* изҳори нокомӣ ва ҳасрату надомат кардан.

Лаб ба дандон газиданам то чанд,
В-оби дандон макиданам то чанд? *Низомӣ*

лаб ба кулӯхи хушк молидан *киноя аз* сукут кардан ва қаноат варзидан ба чизи андак.

Май ба сафоли хом нуш, ин-т ҷамонаи тараб,
Лаб ба кулӯхи хушк мол, ин-т шамомаи тарӣ.

Ҳоқонӣ

лаб ба *мӯҳр* будан *киноя аз* а) даҳон бастан аз хурданию нушидани, рӯзадор будан; парҳез будан; б) аз сухангӯй бозмондан, хомӯшӣ ихтиёр кардан.

Ту май хур, баҳона зи дар дур дор,
Маро лаб ба *мӯҳр* аст, маъзур дор. *Низомӣ*

лаб ба ҳарфи *чизе* ошно накардан лаб барон гуфту-
гун ягон чиз накушодан, аз *чизе* андаке ҳам гап на-
задан.

Зинҳор лаб ба ҳарфи тамаъ ошно макун,
Гар чун садаф даҳони туро пурғуҳар кунанд.

Соиб

ба лаб омадани (*ё* расидани) ҷон ба ҷон расидан,
танг шудани аҳвол, қариб ба марг расидан.

Меғуфт чунон ки метавонист шунид,
Бас ҷон ба лаб омад, ки бад-ин лаб нарасид. *Саъдӣ*

Дар орзуи як суханам ҷон ба лаб расид,
Ҷонон, туро ки гуфт, ки бо мо, сухан макун.

Ҳилолӣ

бар лаб гузар кардани сухан *киноя аз* гуфта шудани сухан, аз даҳони касе баромадани сухан.

Сухан чун бар лаби Ширин гузар кард,
Ҳаво пурмушқу сахро пуршакар кард. *Низомӣ*
(дар) зери (*ё* ба зери) лаб гуфтан оҳиста гап задан, худ бо худ гап задан.

Чу наздик шуд рӯзи умраш ба шаб,
Шунидам, ки меғуфт дар зери лаб... *Саъдӣ*

Гули рӯяш ба тозагӣ бишқуфт,
Меҳиромиду зери лаб меғуфт... *Саъдӣ*

(дар) зери лаб хандидан тамаскур кардан, ришханд кардан.

Ту зи шодӣ чанд хандӣ, нестӣ оғаҳ аз он-к
Ў ҳаме бар ту бихандад рӯзу шаб дар зери лаб.

Носири Хисрав

бо якдигар хуспидани лаб *киноя аз* хомӯш будан, ором ва сокит будан, сукут варзидан.

Ба ғайри шаҳди хамӯшӣ қадом ширинист,
Қи аз ҳаловати он лаб ба якдигар хуспад. *Соиб*

бо ҳам наёмадани лаб худдорӣ карда натавонистан аз гуфтани чизе.

Ҳазорам дард мебошад, ки меғӯям, ниҳон дорам,
Лабам бо ҳам намеояд чу ғунча вақти бишқуф-
тан. *Саъдӣ*

ҷон ба лаб барниҳодан муҳайё шудан, омода будан.

Гарат ҷон бихоҳад, ба лаб барниҳӣ,
Варат теғ бар сар ниҳад, сар ниҳӣ. *Саъдӣ*

ЛАБАД *а.* لَبَد намад, либоси пашмина.

В-ин иморат кардани ғуру лаҳад,
Не ба санг асту на чубу не лабад. *Румӣ*

Хуфта, ки беҳуда лабад бар сарир,
Дев мусаллат бувадаш сухрагир. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЛАБАН *а.* لَبَن шир.

То нагирьяд тифл, кай нушад лабан,
То нагирьяд абр, кай хандад чаман. *Румӣ*

То ўҳдаи талҳи аламҳот бароянд,
Пистони мурувват ба лабон рехт-лабанро. *Ҳоҷӣ*

ЛАБАС *а.* لَبَس таваққуф, истодан; даранг.

Хавфу раъб бар замири мубораки хон ва атбон
у истило ёфта, бе лабасу даранг рӯй аз маъракан
чанг бартофтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛАББАЙК *а.* لَبَيْك қабул мекунам, ба хизмати ту ҳози-
рам, ба иҷрои фармоишат тайёрам (ибораест, ки дар
вақти иҷобат ва қабули сухане ё амре гуфта мешавад;
дар забони ҳозира — лаббай).

Теғ аз туву лаббайки ниҳонӣ аз ман.
Заҳм аз туву таслими ҷавонӣ аз ман. *Ҳоқонӣ*

Аз Сарандеб то ҳади Мултон
Шури лаббайки дил гусаста инон. *Бедил*

ЛАББАЙКЗАНОН لَبَيْك زَنَان лаббайгӯён, дар ҳолати лаб-
бай гуфтан.

Дар баҳр гар овоз диҳӣ, ҷонваронаш
Лаббайкзанон пеши ту оянд ба сар-бар. *Саной*

Омад ба диёри ёр пуён
Лаббайкзанону байтгӯён. *Низомӣ*

ЛАБЕШ||ЛАВЕШ||ЛАВЕША لَبَيْش||الْوَيْش||الْوَيْش даҳанбанди

чубини ресмондор, ки ба лаби сутурон ва аспону харони бадфеълу саркаш мебанданд.

Ту набинӣ, ки аспӣ тавсанро
Ба гаҳи наъл барниҳанд лабеш. *Унсурӣ*
Маро каманд маяфган, ки худ гирифторм,
Лавеша бар сари аспони бадлигом кунанд. *Саъдӣ*
Лутфи ӯ шуд нишемани сахбо,
Қаҳри ӯ шуд лавешаи даръё. *Саной*

ЛАБИБ а. لبيب оқил, доно, хирадманд.

Роз пинҳон надошт ҳеҷ лабиб
Дар ғаму иллат аз ҳабибу табиб. *Саной*
Ситамгаронро чун ҷойгаҳ чунин бошад,
Ситамгарӣ накунад мардуми лабибу фаҳим. *Сӯзанӣ*

ЛАБИНО لبينا номи навое.

То мутрибон зананд лабинову ҳафтхон
Дар пардаи ироқ сари зеру салмакӣ. *Мизонӣ*

ЛАБИҚ а. لبق 1. моҳир, чобуку зирак; 2. хушгап, меҳрубон, ширинзабон.

ЛАБЛОБ I || **ЛИБЛОБ** а. لبلاب ошиқпечон, ишқандарпечон; печак.

Бас қаҳондида ин дарахти қадим,
Қи ту печон бар ӯ чу лаблоби. *Саъдӣ*

ЛАБЛОБ II لبلاب азоимхон, дуохон; афсунгар.

Чунон намоёдам аз оби дида сурати ту,
Қи чеҳраи парӣ аз зери муҳраи лаблоб.
Масъуди Саъдӣ

ЛАБОД а. لباد ҷоман борони намадӣ.

Дидашу бишнохташ, чизе надод,
Рузи дигар рӯ бипушид аз лабод. *Румӣ*

ЛАБОЛАБ لبالب 1. пур, лабрес, саршор, лаб ба лаб, молломол.

Ҷомӣ аз он лаби ҳамчун суроҳӣ
Дорад даруне аз хун лаболаб. *Ҷомӣ*

лаболаб қардан пур қардан, лабрес қардан; 2. сар то сар, тамоман, пур.

Нарасад ташналабонро зи ту ҷуз неши чафо,
Гарчи Ҷомӣ лаби лаъли ту лаболаб нӯш аст. *Ҷомӣ*

ЛАБОЧА لباچه ҷомаи рӯпушӣ, ҷомаи дарвешон.

Чун шайх аз Нишопур ба Меҳна омад, лабочаи суфи сабз аз он хеш ба Бӯнасер дод.
«Асрор-ут-тавҳид»

Аҷаб мадор, ки имрӯз мар-маро дидаст
Дар он лабоча, ки таширфодаи душам,
Зи баҳри хисрави сайёрагон ҳамеҳоҳад,
Қи ишвае бихарам, он лабоча бифрӯшам. *Анварӣ*

ЛАБРЕЗ لبريز 1. пур, лаболаб, молломол, саршор.

Аз ин ки мавсими барасот буд, оби Қишна лабрес мерафт. *«Таърихи Фаршита»*

2. маҷ. пур, молломол, лаболаб.

Лабрез шуд зи ҷуши гадо кӯчаҳои шаҳр,
Чандон ки бар насим талоши гузар намонд. *Сайидо*

ЛАБТАНГ لبتنگ тангдахон (сифати маҳбуба).

То дар оғуши дили мо фикри он лабтанг буд,
Лаъл дар қони адам буду ниҳони санг буд. *Мулҳам*

ЛАБТАШНА لب تشنه ташна, хоҳон ва муштоқи об; маҷ. мушток.

Дил, ки лабташна ӯба оби сухан аст,
Пухтаву хому хароби сухан аст. *Ҷомӣ*
Лабташнаву дилхаставу саргаштаву ҳайрон
Бо дарду ғами ҳаҷри ту то чанд тавон буд? *Махфӣ*

ЛАБУС а. لبوس либос, пушоки.

Орост турки рӯз ба тан зарфишон либос,
Ҳиндун шаб дарид ба бар симгун лабус.*

ЛАБХУШК لب خشك он ки лаби ӯ аз ташнагӣ ё аз сабаби дигаре хушк ва пажмурда шудааст.

Обрӯи соғари худ то ба қай резам ба хок,
Бурдаам лабхушк аз даръёи фикрат ҷоми хеш.
Сайидо

ЛАБШИКАСТА لب شيكسته коса, пиёла ва ғ., ки лабаш андаке шикастааст.

Он деги лабшикастаи собунпазӣ зи ман,
Он чумчай ҳарисаву ҳалво аз онӣ ту.
Убайди Зоконӣ

ЛАВ I لو навъе аз ҳалво.

Лаву лавзинааш дар қор қарданд,
Зи ҷоми ишраташ бедор қарданд.

Муҷири Байлақонӣ

ЛАВ II لو пушта, баландӣ.

Бад-ӯ-бар шабон гуфт: Эдар бидав,
Раҳи тоза пеш оядат пур зи лав. *Фирдавӣ*

ЛАВ III لو сафро, зардод.

Ғалат макун зи туруш, гар барон дафъи лав аст,
Зи рашки чун ту нигорест рангу бун туруш.
Шамси Табресӣ

ЛАВ IV а. لو агар.

ЛАВАНД لوند ҳарзагард, ҳеҷқора; ноухдабаро; беқайд; худсар, айёш, мард ва ё зани бадахлоқ.

Дар ҳақки пардан мастурон мекӯшид ва бо лаванду авбош сӯҳбат медошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАВАНДӢ لوندى ҳарзагардӣ; ноухдабарой; беқайдӣ; худсарӣ, густохӣ, айёшӣ, бадахлоқӣ.

Аз ҳаводорин мову ту чу мустағнист ёр,
Эй рақиб, ин чоплусию лавандӣ то ба қай?
Қамоли Хучандӣ

Исмоили Одилшоҳ... ба шароб хӯрдан ва лӯлӣ рақсонидан... машғул гашта, доди лавандӣ ва лоқайдӣ дардод. *«Таърихи Фаршита»*

ЛАВЕД|| **ЛАВИД** لويد деги калони саркушода, деги бузурги мисин ё сангин.

Он ҷо сӣ лавед таом барниҳода буданд, дар вақте ки қаҳт буд ва дарвешонро таом медоданд.
«Таърихи Байҳақӣ»

Даҳоне фароҳу сияҳ чун лавед,
Қ-аз ӯ чашми бинанда гаштӣ сапед. *Низомӣ*

ЛАВЕШ|| **ЛАВЕША** لويش|| لويشه лабеш.

ЛАВЗ а. لوز бодом.

Дили зирак ба сони лавз бувад,
Дили нодон чу пусти чавз бувад. *Саной*

Хурмову турунчу бихиву лавз бaсе ҳаст,
Ин сабз дарахтон на ҳама беду чинор аст.

Носири Хисрав

ЛАВЗАТАЙН||ЛАВЗАТОН *а.* لوزتين||الوزتان ду ғуддаи бе-
хи гулӯ, ғуддаҳои бодомшақл.

Ҳаҷлаамро мадраса кардӣ ту, эй хонахароб,
Ҳам забон омад ба дард аз гуфтуғу, ҳам лавзатайн.
«Хизонаи омира»

ЛАВЗИНА *а.* لوزينه ҳалвои аз мағзи бодом тайёр карда-
шуда.

Зи лавзинаи хушқу ҳалвои тар,
Ба танг омада тангҳои шакар. *Низомӣ*
Ноне агар ҳаст муяссар зи ҷав,
Аз пай лавзинаи дунон мадав. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЛАВИД *لويد* *ниг.* лавед.

ЛАВМ *а.* لوم маломат, сарзаниш, ниқуҳиш.

Насиҳатгаре лавмаш оғоз кард,
Ки худро биқушти дар ин оби сард. *Саъдӣ*

лавми лоим сарзаниш ва ниқуҳишу маломати [одами]
маломатқунанда, сарзаниш ва маломати бадғуй.

Хареро аблаҳе таълим меод,
Бар-ӯ-бар сарф карда саъи доим;
Ҳақиме гуфташ: Эй нодон, чи гуй,
Дар ин савдо битарс аз лавми лоим. *Саъдӣ*

ЛАВН *а.* لون 1. ранг, гуна.

... Ва миёнчи қисме, ки ӯро лавн набувад ва
лавн чизи дигарро бипушад. *Ибни Сино*
Гуфтам, ки мушки ноб аст он ҷаъди зулфи ту,
Гуфто: Ба бую лавн азиз аст мушки ноб. *Унсурӣ*

2. навъ, қисм.

... Ва неъмат аз ҳар лавне дорад. *«Таърихи Систон»*

3. таом, хӯрок, таоми пухтаи тайёр.

Амр... фармуд: лавне кунанд аз адас, пиёз ва
равғани зайт. *«Таърихи Табарӣ»*

ЛАВНА *لونه* гулгуна, ғоза, сурҳи, ки занон ба рӯй мемо-
ланд.

Чи моя карда бар он рӯй лавна гуногун,
Бар он, ки чашми таматтуъ қунам ба рӯяш боз.
Қарегуддахр

ЛАВНОЛАВН *لونالون* рангоранг, гуногун.

3-оташе, к-он бувадат лавнолавлн,
Тақья бар обрӯй чун Фиръавн. *Саной*

ЛАВНӢ *لوني* рангин.

Ва анвоу алвони рухомҳо он чо дидам аз мулам-
мау сабзу сурху сиёху сафед ва ҳама лавнӣ.
Носири Хисрав

ЛАВО *а.* لوى печини шикам, дарди шикам.

Гуфтам: Ба инояти худо хогири амир аз лаво
фароғат ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАЗОЗИМ *а.* لوازم ҷ. лозима.

Аз лавозими сӯҳбат яке он аст, ки ё хона би-
пардозӣ, ё бо хонахудой дарсозӣ. (1) *Саъдӣ*
Пас аз лавозими одоби бандагӣ баргуй
Бад-ин тариқ, ки мо бо ту мекунем баён. (2) *Шоҳин*

ЛАЗОЗИМОТ *а.* لوازمات ҷ. лавозим, яъне ҷамъулҷамъи
лозима.

Хоҷагон... марсумоти адавотро бар вафқи ла-
возимоти тӯй анҷом намуда, аз даръе гузаштанд. (2)
«Шаҳномаи Фарғона»

ЛАВОМЕЪ *а.* لوامе ҷ. ломеа, ломеъ 1. нурҳо, партавоҳо;

2. таъсироти пурнури пурзӯр.

Лавомеи сифаташ ҳаст чашмпӯши уқул
Чу офтоб, ки нураш ҳичоби абсор аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ЛАВОШ *т.* لواش нони тунук ва нарм аз орди гандум.

Гар Умар номи ту андар шаҳри Қош,
Қас набифрушад ба сад донгат лавош. *Румӣ*

ЛАВОҲИЗ *а.* لواحق ҷ. лоҳиза чашмҳо.

Осори неки бандагии ӯ ба лавоҳизи иртизо иқ-
тирон ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАВОҲИҚ *а.* لواحق ҷ. лоҳиқа 2.

Усули илми риёзи ҷаҳор навъ бувад; аввал, маъ-
рифати мақодирӯ аҳкоми лавоҳиқи он.

«Ахлоқи Носирӣ»

ЛАВС *а.* لوص олудагӣ, ифлосӣ, нопокӣ, палидӣ.

Лавс, ки дар гирди забонат бувад,
Шуй, агар оби даҳонат бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҷаҳонро аз лавси вучуди вай пок соз, то аморати
Қуфа бар ту қарор гирад. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАВЪ *а.* لوع майлу ҳаваси бисъёр.

Ба туюри шикорӣ ва килоби муаллам шараҳу
лавъе тамои дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАВҲ *а.* لوح 1. ҳар чизи паҳн ва мусаттаҳ, хоҳ аз сан-
гу ҷуб ва хоҳ аз устухону филиз ва ғ., ки ба рӯи он
хат ва нақшҳо кашида мешавад (монанди лавҳи мазор
ва ғ.).

Оламе аз ростгӯй душмани мо гаштаанд,
Мо ҷӣ мекардем чун оина лавҳи покро. *Соиб*

Эй дида, лавҳи чеҳраро бо ашки хунин нақш кун,
Нақши рухе дорӣ ҳавас, бинвис панди мо ба зар.

Қамоли Хучандӣ

2. сармашқи бачаҳои навомӯз, ки чизҳои омӯхтани
ба рӯи он навишта мешавад, тахтачан таълим.

Подшоҳе писар ба мактаб дод,
Лавҳи симинш бар қанор ниҳод,
Бар сари лавҳи он набишта ба зар:
Ҷаври устод беҳ зи меҳри падар. *Саъдӣ*

Дар дабиристон бад-ин шухию тифли лавҳи меҳр
Чун биёмӯзӣ, ки дар тақрор бозӣ мекуни?

Қамоли Хучандӣ

◇ (ин) лавҳи вучуд киноя аз дунъе, ҳастӣ.

Дар ин лавҳи вучуд, эй марди худбин,
Нуқуши ғайр ботил менамояд. *Ибни Ямин*

лавҳи идбор лавҳе, ки ситорашиносони қадим толен
бадро дар он менавиштанд.

Муште атфоли навтааллумро
Лавҳи идбор дар бағал маниҳед. *Ҳоқонӣ*

лавҳи маҳфуз лавҳе, ки, бино ба ақидаи динӣ, амалҳои
неку бади мардумонро дар азал бар он навиштаанд.

То ҷӣ аз ҳазрати ту гардад боз,

Лавҳи маҳфузро наҷӯяд роз. *Низомӣ*

Маводди он аз лавҳи маҳфуз доимо дар оинаи олам мисоли муртасам аст. *Аҳмади Дониш*
лавҳи по яке аз асбобҳои дастгоҳи бофандагӣ — ду тахтаи хурдест, ки бофандагон агар пой ростро бар он монда зер кунанд, нисфи ресмонҳо пойи мешавад ва агар пой чапро зер кунанд, нисфи дигараш пойи мешавад; поафшор, позеркунак.

Ба лавҳи пову ба почолу қарқара, ба гирех,
Ба ноижа, ба макуку ба тору пуди сиёб...

Хоқонӣ

Ҳафт лавҳу чор сиришт аз рӯи фалсафани қадим ҳафт табақани осмон ва чор унсури (оташу боду хоку об); замину осмон.

Нақши ин ҳафт лавҳу чор сиришт
3-ибтидо ҷуз яке қалам нанавишт. *Низомӣ*

ЛАГАД لگد пойзани ҳайвон ё инсон, зарб бо по.

Чархро з-оҳи ман зиён чӣ бувад,
Пилро аз паша лагад чӣ расад? *Хоқонӣ*

◇ лагад задани бахт баргаштани бахт.

Ба пой бар сари ошиқ чунон бизад, ки фитод
Зи по, чӣ гуна наҷафтад, ки бахт зад лагадаш.

Камолӣ Хучандӣ

ЛАГАДҚУБ لگد کوب 1. лагадқуби, лагадзани.

То сохта шахси ману пардохтаанд,
Дар зери лагадқуби ғам андохтаанд. *Убайди Зоқонӣ*

2. бо лагад қуфта шуда, помолшуда.

Дил чу фуру қуфт пой бар сари натъи вучуд,
Даҳр лагадқуб гашт аз таку ҷавлони ӯ. *Хоқонӣ*

Лагадқуби ғамат з-он гашт рӯҳаш,
Ки бахти бад лагад зад бар футӯҳаш. *Низомӣ*

ЛАГАДҚУБА لگد کوبه зарбаи лагад; зарба.

Лагадқубаи гурзани ҳафтҷуш
Бароварда аз Гови гардун хуруш. *Низомӣ*

ЛАГАДҲАСТА لگد هسته лагадзада, лагадхӯрда, помолшуда.

Гоҳе кабудпӯш чу хок аст, ҳамчу хок
Ганҷури доягону лагадҳастани авом. *Хоқонӣ*

ЛАГАДҲОР لگد خوار лагадхуранда, он чи ки ба у зарби лагад мерасад.

Дарахти тут аз он омад лагадҳор,
Ки дорад баччаи худро нигунсор. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛАГАН لگن 1. шамъдон.

Қавқабе ориву лекин осмони туст мум,
Ошиқӣ ориву лекин ҳаст маъшӯқат лаган.

Манучехрӣ

Гашта барқат вадиати хирман,
Ибрате, эй чароғи нанги лаган! *Бедил*

2. таште, ки дар он даст мешӯянд, дастшӯя.

Ҳилол нест, ки бар тарфи нилгун чаман аст,
Ки офтобаи заррини меҳро лаган аст.

Саиди Ашраф

ЛАГЛАГ لگگ *ниг.* лаклак 1.

ЛАГОМ||**ЛИГОМ** لگام лаҷоми асп, инон.

Лагомаш ба сар барзаду барнишаст,
Бар он тез шамшер бинҳод даст. *Фирдавӣ*

У нахустин касест, ки зин бар пушти фил ниҳода,
лигом бар сараш карда. «*Табрихи Фариишта*»

◇ лагом додан рӯи овардан, азимат намудан, мутаваҷҷеҳи чизе шудан; ҳамла кардан.

Ҳама мулки Эрон маро шуд тамом,
Ба Ҳиндустон дод хоҳам лагом. *Низомӣ*

лагом хондан саркашӣ ва нофармонӣ кардан.

Лочарам дар зери ронаш рон ту,
Аблақаш акнун намехояд лагом. *Анварӣ*

ЛАГОМРЕЗ||**ЛИГОМРЕЗ** لگام ريز 1. саворе, ки ҷилави аспро озод гузошта (сар дода) меравад, савори тезрав, чобукрав; 2. маҷ. бо шитоб, бо суръат, тозон.

Мерехт аз лаҷоми буроқаш чу барқ нур,
3-ин сон лагомрез шаҳ омад ба шаҳр-дар.

Хисрави Деҳлавӣ

ЛАДАЙНО а. لديننا (аз пешоянди арабии لدى ва ҷонишини نا) назди мо, пеши мо.

Гуфтам, ки ба пеши кӣ равам, то биилоҷад
Дарди мани дилсӯхтаро? Гуфт: Ладаино. *Савдо*

ЛАДУННӢ а. لدنى د. он чӣ аз ғайри иштироки табиату зеҳн ва ғайри кӯшиш гуё аз тарафи худо ато шудааст, худодод; илми ладуннӣ д. илму дониши худодод, ки гуё аз ғайри таълими устод ва кӯшишу ҳаракати шахс аз ғайб ҳосил шудааст.

Пари фаришта магасрони ман шавад, чу ниҳанд
Зи хони илми ладуннӣ чу Хиер моҳазарам. *Ҷомӣ*

ЛАДҒ а. لدغ газидани мор; неш задани каждум ва ё занбӯр.

Суддаву дидону истисқову сил,
Қасру хотуссадру ладғу дарди дил... *Румӣ*

ЛАДҒА а. لدغه неш, газидани мор, каждум ва дигар ҷонварони заҳрдор.

Лаззати айши дунёро ладғани аҷал дар пай аст
ва наъими бихиштро девори макорех дар пеш. *Саъдӣ*

ЛАЕЛ а. ليال шакли кӯтоҳшудаи лаёлӣ.

Он ки пушонад зи баҳри чунбишу ороми халқ
Ҷомаҳои нуру зулматро дар айёму лаёл... *Муизӣ*

ЛАЕЛӢ а. ليالى ҷ. лайл.

Дар ин лаёлӣ килобу сибӯ ба шаҳр омада дар
дукконҳо харобӣ мекарданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҳоқим бо хавоси хеш дар лаёлӣ миёни оммаи халқ
мегашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛАЕН||**ЛИЕН** ليان дурахшон, тобон, бофуруғ.

Ҷамшеди қаёнӣ, на ки хуршеди лаёнӣ,
Қ-аз нур аёнӣ, ҳама руҳ айни саной. *Хоқонӣ*

лаён-лаён тобон-тобон, дурахшон-дурахшон.

Гардун зи барқи теғ чу оташ лаён-лаён,
Кӯҳ аз ғиреви кус чу киштӣ навои-навои. *Фаррухӣ*

ЛАЕҚАТ||**ЛИЕҚАТ** а. لياقت сазоворӣ, шонстагӣ, аҳамият ва арзандагӣ.

Баҳром дар лаеқати тақрири ӯ мутаҳайир шуд.
Авфӣ

ЛАЖАН||ЛАЧАН لژن||الجن гили сиёҳ ва тира, ки дар тахти ҳавз, чуй, кул ва ғ. пайдо мешавад, лойқа.

Кардам тиги ду дида бар у ман чунон-к расм,
То шуд зи ашкам он замини хушк чун лажан.

Асҷадӣ

ЛАЗГӢ لزگى номи халқест аз халқҳои Қафқоз.

Чамоан лазгӣ... мақдами уро гиromӣ дошта ба шамхолии худ бардоштанд, шамхол раисро гӯянд.

«Хизонаи омира»

ЛАЗЗАТ а. لذت ҳиссе, ки аз дарки хушӣ ва гуворой дар кас пайдо мешавад; ҳаловат; хушӣ, маза.

Андар хирадмандон лаззати қувватҳои ботин ға-лаба дорад. *Ибни Сино*

Зоҳид, чӣ аҷаб, гар кунад аз ишқи ту парҳез,
Қас лаззати ин бода чӣ донад, ки нахурдаст.

Қамолӣ Хучандӣ

ЛАЗЗАТГИР لذتگیر лаззатгиранда, аз маза ва гуворони чизе баҳраваршаванда.

Гарчи аз лаззот бетаъсир шуд,
Лаззате буд уву лаззатгир шуд. *Румӣ*

ЛАЗЗОТ а. لذات ч. лаззат.

Лек ширинию лаззоти мақар
Ҳаст бар андозан ранҷи сафар. *Румӣ*

Зи лаззоти ҷаҳон ҷуз хурданиҳоям намеояд,
Қаландармашрабам, бобои риндон аст устодам.

Савдо

ЛАЗИЗ а. لذيز лаззатнок, бомаза, хуштаъм, гуворо.

Обид аз таомҳои лазиз хурдан гирифт ва қисватҳои назиф пӯшидан. *Савдӣ*

Бӯи он таомҳои лазиз ва ғизоҳои мувофиқ биш-навӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЛАЗЪ а. لذع сӯзиш; озор, озори дил.

ЛАИБ а. لعب *ниг.* лаъб.

ЛАИМ а. لئيم 1. нокас, фурумоя, паст, сифла.

Ин бувад хӯи лаимони данӣ —
Бад кунад бо ту, чу некӯӣ кунӣ.

Бо лаиме чун кунӣ қаҳру қафо,
Бандае гардад туро бас бовафо. *Румӣ*

Гуфт: Бошад нафси нодону лаим,
3-ин ду васфи ӯ диле дорам ду ним. *Ҷомӣ*

2. хасис, мумсик.

Он чи андухт сифлатабӣ лаим,
Баъди марг аз барои душман монд. *Ҷомӣ*

Агар мардуми шаҳр лаим бошанд, кас аз берун
дар ин шаҳр дарнаравад барои сахтӣ маош.

Аҳмади Донии

ЛАИМУТТАБЪ а. لئيم الطبع хасистабнат, хасис, мумсик.

Агар наъше ду кас бар дӯш доранд,
Лаимуттабъ пиндорад, ки хонест. *Савдӣ*

ЛАИМӢ لئيمي 1. нокаси, фурумояги, пастӣ; 2. хасисӣ, мумсикӣ.

Ту ба дона домро бигзидай,
В-аз лаимӣ бар фаҳе печидай. *Румӣ*

ЛАИН а. لعين лаънат кардашуда, малъун, ронда ва дур-карда аз раҳмат ва некӣ.

У насиҳат бишунид, аммо бадғӯи лаин

Дар миён шӯр ҳамекард сабаб ҷустани шар.

Фарруҳӣ

Гар ба пирӣ дониши бадғавҳарон афзун шавад,
Русияҳтар нестӣ ҳар рӯз иблиси лаин? *Манучехрӣ*

ЛАЙИН а. ليين нарм, мулоим.

Рӯй ба Самарқанд ниҳод, то аз Уҳдаи аҳде, ки аз
тори анкабут лайинтар буд, берун ояд.

«Равзат-ус-сафо»

ЛАЙӢ а. ليل шаб.

Мутаваккил ҳоҷибро гуфт: Бояд дар ҷавфи лайл
ба манзили имом Ҳодӣ равӣ ва он, чи аз молу силоҳ
дар он ҷо ёбӣ, бигири ва уро назди ман ори.

«Равзат-ус-сафо»

лайлу наҳор шабу рӯз.

Шаби сӯхбат ғанимат дону доди хушдилий бистон,
Басе гардиш кунад гардун, басе лайлу наҳоре ҳаст.

Ҳофиз

ЛАЙЛАТУЛФИТР а. ليلة الفطر д. шаби иди рӯзакушой,
шаби иди фитр, шаби арафаи рӯзакушой.

ЛАЙЛАТУЛҚАДР а. ليلة القدر д. шаби муайяншавии тақ-дир, ғолибо шаби 27-уми моҳи рамазон, ки беҳтарин
шаб барои ибодат медонанд, ва гуё он шаб дуову ибо-дат зуд иҷобат меёбад.

Бо рангу нигор ҷаннатуладӣ,
Бо нуру зиёӣ лайлатулқадрӣ. *Манучехрӣ*

ЛАЙСА а. ليس нест; **лайса бишайъ(ин)** а) чизе нест;
б) *мач.* ҳечмаярз, ночиз.

Эй даҳони ту қанду лаб ҳама май,
Қанд пеши лаби ту лайса бишай. *Қамолӣ Хучандӣ*

ЛАЙТА а. ليت кошкӣ, агар; шояд; ба **лайта** ва **лаалла** (ба) агару магар, кошкию шояд; бо умед, бо умедворӣ,
ба таваккал.

Осафхон... бо ӯ забону дил яке карда, ба **лайта**
ва **лаалла** вақт мегузаронид. *«Таърихи Фарӣшта»*

ЛАК I ҳ. لك сад ҳазор.

Дар он на соир монду на тоир аз бари хок,
Ду лак зи лашкари ӯ шуд ба зери хок ниҳон.

Унсурӣ

Ва умри табии инсон дар ин аҳд як лак соли урфӣ
аст. *«Таърихи Фарӣшта»*

ЛАК II || **ЛОК** I لك||لاک 1. сифла, фурумоя, паст; аҳ-мақ.

Бо мардуми лак то битавонӣ бимаёмез,
Зеро ки ҷуз аз ор наёяд зи лаку лок. *Айюқӣ*
Ҳар яке ҳамчу саги лок давон аз паси буй,
Офати нуқлу ҳалоки қадаҳу марги сабӯӣ. *Сӯзанӣ*

2. хасис, бахил, мумсик.

Эй л а к, ар ноз хоҷию неъмат,
Гирди даргоҳи у кунӣ лаку пак. *Рудақӣ*

ЛАК III لك сухани беҳуда, гапи бемаънӣ, ҳазаён.

ЛАК IV لك: лаку пак а) асбобу анҷом, палос ва пӯ-шиданиҳои хусусан кӯҳна ва фарсудашуда.

Овард лаку пак зи барои мани мискин,
Бо он ки лакаш додам аз баҳри бизоат.

Хисрави Деҳлавӣ

б) тақопӯ, рафтуомади шитобкорона.

Эй лак, ар ноз хоҳию неъмат;
Гирди даргоҳи у кунӣ лаку пак. *Рӯдакӣ*

ЛАК V || ЛОК II ҳ. لک||لاک моддаи часпандае, ки бо он буни кордро ба даста ё ниғириро ба ангуштарин ва ғ. мечаспонанд.

Ҳеч н-оям ҳаме зи хона бурун,
Гуниям дар нишотанд ба лак. *Оғоҷӣ*

ЛАК VI || ЛАКА а. لک (аз пешоянди арабии 'ل' ва чонишини 'ک') туро, барон ту.

ЛАҚДИРОЙ لکدرای ҳарзагуй, бехудагуй, жожхой.

Гуфт риман-марди хомӣ лақдиroy
Пеши он фартут-марди жожхой. *Лабибӣ*

ЛАҚЛАҚ I || ЛАГЛАГ لکک||لگگ паррандаи машхур, ки гардану пойҳои дароз дорад ва хӯроқаш ҳашарот, мушқова мору моҳист.

Дил талаб аз мард, на андому пушт,
Боз сабук бошаду лаклак дурушт. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЛАҚЛАҚ II а. لکک барон ту; лаклак задан «мо аз они туем» гуфтан.

Лаклаки эшон, ки лаклак мезанад,
Оташи тавҳид дар шак мезанад. *Румӣ*

ЛАҚОНА لکانه ҳасиб, рӯдаи гусфанд, ки бо гӯшту чигари кӯфта пур карда мепазанд.

Аз паси дев давон чу кӯдак, лекин
Руду май асту залибиёву лақона. *Носири Хисрав*

ЛАҚҲАН ҳ. لکهن руза, рузадорӣ, рузаи хиндуён ва бутпарастон.

Ало, то мӯъминон доранд руза,
Ало, то хиндувон гиранд лақхан. *Манучехрӣ*
Гар ҳаме лакҳанат кунад фарбех,
Сер хурдан туро зи лакҳан бех. *Саной*

ЛАҚИМЙ لکمی кишти ғаллаву дона, ки аз ғайри обьёри, танҳо ба воситаи оби барфу борон ба амал меояд.

Арозии вай... мунқасим мешавад: яке— зироати обист..., дуввум — лалмӣ, саввум — боғӣ.

«Таърихи Фаршита»

ЛАМ а. لم не, на; лам шудан нест шудан.

Як-як зи бими ханҷари хуршед ахтарон
Ҳамчун муҳолифони шаҳаншаҳ шуданд лам.

Заҳири Форёбӣ

ЛАМАОН а. لمان дурахш, тобиш.

Рӯзқурро аз ламаони офтоби тобистон чӣ таматгӯ
тавонад буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Асп аз ламаони шамшер чароғпо шуда, Диловар-
хон бар замин афтод. *«Таърихи Фаршита»*

ЛАМАОТ а. لمعات ҷ. ламъа.

Устои нодиракори тақдир лаъли обдори оташкир-
дори дурахшандаи меҳрро ба гунаи ламаоти анвор
пардохт. *Восифӣ*

ЛАМОЛАМ لمام шакли дигари лаболаб.

На аз лашкари мо касе кам шудааст,
На ин кишвар аз хун ламолам шудааст. (1)
Фирдавсӣ

ЛАМС а. لمس 1. дарк кардани гармӣ, сардӣ, дурушӣ, мулоимӣ ва ғ. бо судани даст; палмосида, даст-даст карда дарк намудан; 2. қувваи ломиса, ҳисси дарккунӣ бо судани даст.

Ҳисси панҷум ламс аст. Ҳар гоҳ чизе сард ё гарм ё дурушт ба бадан боз ояд, ин қуввати ламс биёбад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ЛАМТУР لمتр ғафс, фарбех; қавӣ.

То ки зафту фарбеҳу ламтур шавад,
Он танаш аз пеху қувват пур шавад. *Румӣ*

ЛАМЪА а. لمعة дурахшонӣ, равшаниӣ, партав, ялғӣ карда дурахшидан.

Ту дар миёни халоиқ ба чашми аҳли назар,
Чунон ки дар шаби торик ламъаи нуре. *Саъдӣ*
Гар зи рухсори ту як ламъа ба дарёе афтад,
Об оташ шаваду шӯъла ба саҳро афтад. *Ҳилолӣ*

ЛАМЪЯЗАЛ а. لميزل 1. безавол, он чӣ завол намепазирад; ҷовид, доимӣ, пойдор, абадӣ.

Ахтари бурҷи сипехри ламъязал,
Гавҳари дурҷи камоли бебадал.

«Таърихи Фаршита»

2. д. ҷовид, безавол (сифати худо).

ЛАМҲА а. لمحہ лаҳза, дам.

Толут баъд аз ламҳае бар дари он ғор омад.
«Равзат-ус-сафо»

дар як ламҳа дар як дам, дар як лаҳза, дар як ғур-
сат.

Дар як ламҳа ба тиру ханҷар ва аслиҳа маҷмуи
донишмандонро бар арсаи хоку бистари ҳалокат
хобондан. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАНГ لنگ 1. касе, ки як пояш айб дошта, дар гаштан бо пой дигар муътадилона ва баробар ҳаракат намекунад.

Эй басо аспӣ тезрав, ки бимурд,
Хараки ланг ҷон ба манзил бурд. *Саъдӣ*

лангу лӯк касе, ки пояш маъюб аст; касе, ки ба ҳар ду кафи даст ва зону роҳ меравад; ҷулоқ ва майб; муқ. лӯк (лӯку ланг).

Лангу лӯку хафташаклу беадаб,
Сӯи ӯ мегажжу ўро металаб. *Румӣ*

2. ист; таваққуф, даранг; ланг кардан (ё намудан) таваққуф кардан, ист кардан, дар роҳ аз маъмулаш зиёдтар таваққуф ва таъхир кардан.

Дар мавқеи Фалаҷ ном, дар васати биёбоне, ки аз ҳар тараф дувист фарсанг дур аз ободонӣ будааст, чаҳор моҳ ланг намуда. *Носири Хисрав*

ЛАНГАР لنگر 1. оҳани вазнини махсус, ки барои нигоҳ доштани кишти ба занҷир баста ба зерӣ дарёе мепартоянд.

Ба як бод шуд киштии хасм хурд,
Фуру монд лангар, Палангар бимурд. *Низомӣ*

лангар андохтан барои истодани кишти лангарро ба зери об андохтан; маҷ. таваққуф кардан.

Қамол, аз мавҷи ғам чун нест гирдоби ҷаҳон холӣ,
Биё, то бар лаби дарьёи бода лангар андозем.

Қамолӣ Хучандӣ

лангар ниҳодан лангар андохтан; маҷ. истодан, ист кардан; таваққуф кардан дар ҷое.

Оқил чу хилоф дар миён омад — бичаҳад ва чун сулҳ бинад — лангар биниҳад. *Саъдӣ*

лангар фуру кашидан лангар андохтан.

Агар на ақл ба мастӣ фуру кашад лангар,
Ҷи гуна кишти аз ин вартаи бало бибарад? *Ҳофиз*

2. маҷ. тамкин, виқор.

Ба хомуши шавам мӯҳри даҳони беҳудагӯён,
Намебозам чу кӯҳ аз ҳар садое лангари худро.

Соиб

3. ҷои исти мусофирон, истгоҳ; хонақоҳ.

Лангару хонақоҳи ӯ ҳоло мақсади ақобиру фуқаро аст ва букъаи дилқушову баравнақ ва маъмур аст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

4. ҷубҳон дарозе, ки дорбозон барои нигоҳ доштани мувозанат ба даст мегиранд.

ЛАНГАРӢ لنگری табақи калон.

Ба ними рӯз агар гардад бисоторо палавхонро,
Фуруғи лангарӣ ҳайрон кунад хуршеди тобонро.

Савдо

ЛАНГ-ЛАНГОН لنگ-لنگон лангон-лангон, лангида-лангида.

Бар сари хок дар шитоб шуданд,
Ланг-лангон ба сун об шуданд. *Ҷомӣ*

ЛАНГОК لنگاک (гали) ранҷонанда, хафақунанда ва нофорам.

Ман бо ту сухан ба лоба гӯям,
Аз ҷи диҳиям ҷавоби лангок. *Тайён*

ЛАНГӢ لنگӣ ланг будан; лангию лӯкӣ ҷулоқӣ ва маибӣ.

В-он ки лангу лӯк он сӯ меҷаҳӣ,
Аз ҳама лангию лӯкӣ мераҳӣ. *Румӣ*

ЛАНО а. لانا (аз пешоянди арабии 'ل' ва ҷонишини 'نا') барои мо, ба мо, ба фондаи мо.

Хоҳӣ биитоби ту ба мо, хоҳ билуфтӣ,
Додем ризо ҳар ҷи лано, ҳар ҷи алайно. *Савдо*

ЛАНТАРОНӢ а. لانتارانی ҳаргиз маро дида наметавонӣ, намебинӣ маро.

Агар бухл хоҳад, ки рӯи ту бинад,
Ба гуш ояд уро зи ту: Лантаронӣ. *Фарруҳӣ*

Он нигорам гар ба ошиқ «лантаронӣ» ваъда дод,
Ҷилваҳое булҷаҷаб ҳар рӯз дар бозор дошт.

Ибни Ямин

ЛАНҶА لنجہ рафтори бо нозу ишва, нозу хиром.

Ба ханда гуфтани ширинш дидед,
Ба ланҷа рафтани раънош бинед. *Низорӣ*

ЛАНҶИДАН لنجیدن 1. кашида баровардан, баровардан (аз даруни чизе).

Қасе, к-уро ту бинӣ дарди куланҷ
Бикофаиш пушту з-ӯ саргин бирун ланҷ. *Тайён*

2. ба ин тарафу он тараф майл карда мурғобивор роҳ гаштан.

Аз баҳри ҷи доданд туро ақл, ҷи гуй?
Нохуш бихӯри чун хару чун гӯлба биланҷӣ.

Носири Хисрав

ЛАОЛӢ а. لالی ҷ. лӯълӯ(ъ)||лӯълӯ.

Бар гули сурх аз нам уфтода лаолӣ,
Ҷамчу арақ бар изори шоҳиди ғазбон. *Саъдӣ*

Ҷавоҳир ва дуру лаолӣ низ аз ҳайизи эҳсо берун буд. *«Равзат-ус-сафо»*

лаолии мансур лӯълӯи пароканда, марворидхон ҳанӯз ба ришта кашиданашуда; лаолии обдор а) марворидҳои аълосифат.

[Шарафуддин Алии Яздӣ] китоби «Темурнома»-и манзума чун дурри шохвор ва лаолии обдор маркуми қалами гуҳарбор ва хомаи бадоеъосор гардонид. *«Фатҳнома»*

б) киноя аз суханҳои фасеҳ, шеъри мавзун.

Яке аз он ҷамоат гуфт, ки оё дар моддан обу теғ ғазале, ки аз матлаъ то мақтаъ маонии хос дошта бошад, тавон гуфт ва ин миқдор лаолии обдорро ба алмоси фикрат тавон суфт? *Восифӣ*

ЛАОМАТ а. لايمت лаимӣ, хасисӣ, бахилӣ; нокаси.

Абӯҷаъфар аз ҷумлаи арзол буд, дар айёми давлати оли Сомон ба мукнат расида аз лаомати табнат ва даноати ҳиммат дасти рад бар синаи мултамаси Мунтасир ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАР I لر ҷуй, ки лоҳ одам канда бошад, хоҳ сел.

Ларе канданд ноҳамвор дар пеш,
Ки бод аз вай сарояд дар тақи хеш.

Хисрави Деҳлавӣ

ЛАР II لر бағал.

Ин даст ба лар кардаву он пушт хамидааст.

Абулфараҷи Рунӣ

ЛАР III لر 1. рустой; 2. маҷ. аҳмақ.

Тавба дорам аз зарофат ҳамчу Солик, варна ман Сад зарофатпешаро аз як сухан лар мекунам.

Солики Яздӣ

ларз لرز асоси замони ҳозираи ларзидан.

ЛАРЗ لرز ларза, ларзиш, эҳтизоз, раъша.

Ларзи ту чу савдо ба сари хасм дарафтод,
Румҳат ба дилаш рост чу андеша даромад.

Салмони Соваҷӣ

ЛАРЗА لرزه ҷунбиш, ларзиш, эҳтизоз, раъша.

Таъби пинҳонии ғами ту маро
Ларза аз устухон барангезад. *Ҳоқонӣ*

Раҳна дар кӯҳ афғанад, ҷи карру фаррат,
Ларза бар чарх афғанад, ҷи гирудорат. *Анварӣ*

ЛАРЗАНДА لرزنده ларзон.

Биларзид бар сони ларзанда бед,
Ҷам аз ҷони ширин бишуд ноумед. *Фирдавсӣ*

ларзанда бар касе, чизе азиздорандаи чизе ё касе, бисёр ғамхориқунанда дар ҳаққи чизе ва ё касе.

Туро буд бояд ниғаҳбони ӯй,
Падарвор ларзанда бар ҷони ӯй. *Фирдавсӣ*

ЛАРЗИДАН لرزيدан ба ҷунбиш ва тазалзул даромадан,

ба эҳтизоз даромадан, тапидан.

Биларзид гетӣ зи бори гарон,
Зи бас кӯҳи оҳан карон то карон. *Фирдавсӣ*

Ҳар кӣ хиёнат варзад, дасташ аз чабонат биларзад. *Саъдӣ*

ЛАРЗИШ لرزش чунбиш, эҳтизоз, раъша; ба ларзиш дар афтодан ба ларза афтодан, ба ларзидан сар кардан.

Зи боридани барфу борони сайл,
Ба ларзиш дарафтода ҳамчун Суҳайл. *Саъдӣ*

ЛАРЗ-ЛАРЗОН لرزلرزان ларзида-ларзида, сахт ларзида.

Гирифтору дил э-ӯ шуда ноумед,
Равон ларз-ларзон ба кирдори бед. *Фирдавси*

ЛАРЗОН لرزان ларзанда, он кӣ дар ҳолати ларзиш аст.

Чу хашм оварад кӯх, резон шавад,
Сипехр аз бари хок ларзон шавад. *Фирдавси*

ЛАСМ а. لثم бусидан; бусиш.

Диловархон бар ласми туроби ақдоми шаҳаншоҳи сипехрэхтишом сарафрозӣ ёфта.

«Таърихи Фаршита»

ЛАТ I لت садма задан, зарба задан, кӯфтан бо даст, калтак ва ғ.; зарб.

Лат ҳамаро ҳам кунад аз сачда пушт,
Сачдаи ангушт нигар пеши мушт. *Хисрави Деҳлавӣ*

лат хӯрдан зарба дидан; ба шикаст дучор гардидан;
дар лат кашидан задан, кӯфтан.

Фармуд, то уро тозиёна зананд, то иқро кунанд.
Ба мучиби фармуда чун пайкро дар лат кашиданд,
мактубот изҳор кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАТ II لت амуд, шашпар.

Лате бар сари турк зад, пахш кард,
Сару пушт афтод бар хоки зард. *Фирдавси*

Зи тозиёнаи хасмат ишорате кофист,
Ба разми хасм чӣ ҳоҷат туро ба найзаву лат.
Шамси Фахрӣ

ЛАТ III لت пора; лат-лат пора-пора, тикка-тикка, порча-порча.

Чуғд ки бо бозу бо кулангон паррад,
Бишканадаш парру мурзу гардад лат-лат. *Асқадӣ*

ЛАТАНБАР||ЛАТАНБОР لتبار 1. шикампараст, бисъёрхур, пурхур; 2. маҷ. ҳечқора, коҳил; 3. нодон, чоҳил; аҳмақ.

Бар дил макун мусаллат гуфтори ҳар латанбар,
Ҳаргиз кучо писандад афлок чуз туро сар.

Шокири Бухорӣ

ЛАТАНБОН لتانبان бисъёрхур, пурхур, шикампараст.

Чӣ донад латанбони аз хоб маст,
Ки бечорае дида барҳам набаст. *Саъдӣ*

На ҳар бор хурмо тавон хурду бурд,
Латанбони бад оқибат хурду мурд. *Саъдӣ*

ЛАТАНБОР لتبار ниғ. латанбар.

ЛАТАФ а. لطف 1. нармӣ; 2. некуӣ, меҳрубонӣ.

Ҳар киро, к-ин шикастарой дод,
Он латаф карду мумийё дод. *Низомӣ*

Сад лагаф аз кирдигор в-аз лаби ту як сухан,
Сад ситам аз рӯзгор в-аз дили ту як чафо.

Ҳоқонӣ

ЛАТИФ а. لطيف 1. нозук, зариф, нарм.

Чомест, ки ақл офарин мезанадаш,
Сад бӯса зи меҳр бар чабин мезанадаш,
Ин кӯзагари даҳр чунин чоми латиф
Месозаду боз бар замин мезанадаш. *Хайём*
Соиб, маро зи беҳабарӣ нест шиквае,
Бар хотири латиф бувад бор оғаҳӣ. *Соиб*

2. хушрӯ, хушнамо, маҳин, раъно.

Ба ин руи латифу хӯи дилкаш
Ба тезӣ сар макаш монанди оташ. *Бадрии Қашмирӣ*
Инсоф медиҳам, ки латифону дилбарон
Бисъёр дидаам, на бад-ин лутфу дилбарӣ. *Саъдӣ*

3. хушмаза, гуворо, дилпазир, дилкаш.

Чун латиф омад ба гоҳи навбаҳор
Бонги руду бонги кабку бонги таз. *Рудақӣ*
Обид аз таомҳои латиф хӯрдан гирифт ва киватҳои назиф пӯшидан. *Саъдӣ*

Чӣ латиф аст ба субҳе қадаҳи ширбиринч,
Дар замоне, ки кунад доя зи хобат бедор.
Абӯсҳоқи Атғима

4. хуштабъ, зариф; неқукор.

Латифи карамгустари корсоз,
Ки дорон халқ асту доноӣ роз. *Саъдӣ*
табъи латиф табъи нозук ва зариф.

Эй булбули хушилон, махрушу дам фуру бар,
Табъи латифи султон тоби сухан надорад. *Махфӣ*

ЛАТИФА а. لطيفه 1. базла, шӯҳӣ, мутоиба.

Шабҳои дароз нахуфтаме, базлаҳо ва латифаҳо
гуфтаме, бошад, ки муонасат пазираду ваҳшат
нагирад. *Саъдӣ*

2. нуктаи дақиқ, сухани бозарофат; сухане, ки дорон маъноӣ чуқур ва нозук аст, каломӣ мухтасари пурмаъно.

Латифаест ниҳонӣ, ки ишқ аз он хезад,
Ки номи ӯ на лаби лаълу хатти зангорист. *Ҳофиз*

ЛАТИФБОЗУ لطيف بازو дорои бозуи зебо ва нарму нозук.

Камони сахт кӣ дод он латифбозуро,
Ки тири ғамза тамом аст сайди охуро. *Саъдӣ*

ЛАТИФМАНЗАР لطيف منظر хушрӯ, зебосурат, хушандом.

Омадамаат, ки бингарам, боз назар ба худ кунам,
Сер намешавад назар, баски латифманзарӣ. *Саъдӣ*

ЛАТИФПАЙВАНД لطيف پيوند мавзун, нозук.

Чандин ғазали латифпайванд
Гуфт аз ҷихати ҷамоли дилбанд. *Низомӣ*

ЛАТИФСИРИШТ لطيف سريشت нозуктабъ, покниҳод.

... Ки зи қадбонувони қасри биҳишт
Буд зоҳидзана латифсиришт. *Низомӣ*

ЛАТИФТАБИАТ لطيف طبيعت неқусиришт, хушхулқ.

Он гоҳ дояи мустақимбунӣят, муътадилҳайат,
латифтабиат, каримчибиллат биёварданд.

«Синдбоднома»

ЛАТИФУЛЪЪТИДОЛ а. لطيف الاعتدال хушандом, латифандом.

Малик дарҳол канизаки моҳрӯй пеши у фири-
стод..., ҳамчунон дар ақибаш ғулومه бадеъулҷа-
мол ва латифулъетидол. *Саъдӣ*

ЛАТИФХҲҲ لطيفخوي нармхӯй, хушфеъл, хушхулк.

Сарҳанги латифхӯи дилдор
Беҳтар зи фақеҳи мардумозор. *Саъдӣ*

ЛАТИФХҲҲ لطيفخوي нармӣ, хушфеълӣ, хушхулкӣ.

Бурдӣ зи ҳаво латифхӯӣ,
В-аз боди сабо абирбӯӣ. *Низомӣ*

ЛАТМА *а.* لطمه ба ҳам хӯрдани ду чиз, ба ҳамдигар зарба расонидан; шаппотӣ, торсақӣ, шапалок; садама, зарба.

По чу ниҳад бар сари даръе ҳасе,
Латма хӯрад аз кафи даръе басе. *Хисрави Деҳлавӣ*
Гирди тахайюли ду сароб аст ҳастиш,
Аз латмаи ду мавҷ хубобе дамидаст. *Бедил*

ЛАТОИФ *а.* لطائف *чамъ* 1. ч. латифа.

Дар латоиф лаъли ӯ ҳозирҷавоб,
Дар дақоқ фаҳми ӯ софӣ чу об. (1) *Ҷомӣ*

Расул он ҷо расид ва пайғомҳо бар вачҳи нек
бигузурд ва латоиф ба ҳадде ба кор овард, то он
қавмро ба хобе фуру кард. (2) *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. нозукиҳо, зарифиҳо, борикиҳо.

Абулфазл дар латоифи адаб бореътар буд.
«Тарҷимаи Яминӣ»

латоифи ҳиял (*инчунин* латоифулҳиял) макру ҳилаҳон нозук, моҳирона.

Олтунтош чунон рифқ намуд ва латоифи ҳиял
ба кор овард, то кори мо аз қоида барнагашт.
«Таърихи Байҳақӣ»

3. марҳаматҳо; эҳсону бахшишҳо, тӯҳфаҳои пурқимат.

Султон бар латоифи сунъи борӣ ва авоида карамӣ
ӯ шуқр меғуфт. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ЛАТОИФУЛҲИЯЛ *а.* لطائف الحيل *ниг.* латоиф (латоифи ҳиял).

Он лашкару ҳазоину ғуломони сароиро бардошт
ва латоифулҳиял ба кор овард, то ба саломат ба
Хоразм бозбарад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Қутбхони Лудӣ... ба латоифулҳиял аз Ҳусайн-
шоҳи Шарқӣ руҳсат гирифта хидмати султон Баҳ-
лул омад. *«Таърихи Фаршта»*

ЛАТОФАТ *а.* لطائف 1. нозукӣ, борики, зарифӣ, хуштабъӣ.

Баҳром... дар латофати сухани ӯ мутаҳайир
шуд. *Авфӣ*

2. покӣ, покизагӣ, беғуборӣ.

Ҳаво аз латофат дар ӯ мушкрез,
Замин аз надоват дар ӯ чашмаҳез. *Низомӣ*

Борон, ки дар латофати табъаш хилоф нест,
Дар боғ лола рӯяду дар шуразор хас. *Саъдӣ*

3. зебӣ; раъноӣ, назокат, нозукандомӣ, мавзунқоматӣ.

Ва (ба) латофати сурати худ назар кунӣ ва яқин
дон, ки маро бе чурме ба қатл расонӣ.

Пеши гул гоҳ аз он латофати тан,
Гоҳ аз он бӯи пираҳан меғуфт. *Ҷомӣ*
Аҳмади Донииш

4. мулоимат, хушмуомилагӣ, муносибати нағзу нарм.

Ба латофат чу барнаёяд кор,
Сар ба беҳурмати кашад ночор. *Саъдӣ*

латофат қардан муносибати нағзу мулоим қардан.

Латофат кун он ҷо, ки бинӣ ситез,
Набуррад қазӣ нармро теғи тез. *Саъдӣ*

ЛАТРА *а.* لتر 1. пора-пора, дарида.

Он ки бошад бари ҷалолати ӯ
Атласи чарх жандаву латра. *Шамси Фаҳрӣ*

2. фарбеҳ; маҷ. қоҳил, танбал.

Мардаке чанд ҳаст бас латра,
Аспаке чанд ҳаст бас лоғар. *Масъуди Саъд*

ЛАТТА *а.* لته порча, қисме, ҳиссае аз матоъ.

Дӯзем қабо баҳри қадат аз гули сурӣ,
То хилъати зебои ту аз латта набошад.

Хисрави Деҳлавӣ

ЛАФЗ *а.* لفظ 1. сухан, калом.

Лутфи табъаш дар сухан му мешикофт,
Лафз нашуда ба маънӣ мешитофт. *Ҷомӣ*

2. забон, лаҳҷа.

Хирадномахоро зи лафзи дарӣ
Ба юнонзабон кард кисватгарӣ. *Низомӣ*

ЛАФИФ *а.* لفيف 1. омехта, ба ҳам печида; 2. маҷ. ҳамроҳ, ҳамсухбат.

Туро лафифи гунаҳкорон ва мақруни зиндонӣ
созанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАФЧ *ниг.* лафч.

ЛАФЧА *ниг.* лафча.

ЛАФЧ||ЛАФЧ *ниг.* лафч||лафч лаби дӯр, лаби ғафс ва овезон монанди лаби шутур.

Чашм чун ҷоман ғук об гирифта ҳама сол,
Лафч чун мӯзаи хоҷа Ҳасани Исо каж. *Мунҷик*

ЛАФЧА||ЛАФЧА *ниг.* лафч||лафч 1. лаби дӯр, лаби ғафс ва овезон монанди лаби шутур.

Дандон чу садаф қарда, даҳон маъдани лӯълӯъ
В-аз лафча бняфшонда басе лӯълӯи шаҳвор.

Манучеҳрӣ

2. гӯшти беустухон.

Сари зангиёро дарорад ба банд,
Хӯрад чун сару лафчан гусфанд. *Низомӣ*

ЛАХЛАҲА *а.* لاخله таркибе аз хушбӯихон гуногун: мисли мушк, анбар, кофур ва ғ.

Авлотар аст, ки нахуст модда аз димоғ боздорад
ба лахлаҳаҳо чун сирка ва гулоб ва равғани гул.
Хирқаҳо бад-он тар мекунад ва бар сари ӯ мени-
ҳанд ва муддати ду рӯз мебуёнад.

«Захираи Хоразмишӯӣ»

Ба шохидони чаман сад ҳазор лахлаҳа хур
Ба дасти пайки насими баҳор бифристонд.

Убайди Зоконӣ

ЛАХТ *а.* لخت 1. чузъ, ҳисса, қисм, пора, қитъа.

Биёмад зи туркон чу як лахт кӯҳ,
Шуданд аз ниҳебаш далерон сутӯҳ. *Фирдавсӣ*

лахте а) пореа, қисме; чузъе, қадре, андаке.

Хуришҳо фиристоду лахте набид,
Ҳамон бӯйҳо нарғису шанбалид. *Фирдавсӣ*

... Ва лахте аз вилоят ғорат қарда ва баъзеро
кушта ва баъзеро асир қарда ва бурда то ба Марв.

«Таърихи Наршахӣ»

б) лахзае, фурсате, як нафас, камтаре.

Чун маҷоли инкор набуд, лахте ба лучҷан андеша рафтанд. *Аҳмади Донии*

Тамошо кард лахте бар лаби ҷӯй,
Бидид он санғоро рӯй бар рӯй. *Хисрави Деҳлавӣ*
лахт-лахт а) пора-пора, қитъа-қитъа, чок-чок, парча-парча.

Ҳамезад чунон гурз, к-аз захми сахт
Дар ӯ қуфлу занҷир шуд лахт-лахт. *Асади*

б) кам-кам, андак-андак.

Ҳама чизе ар бингарӣ лахт-лахт
Ба сахтӣ бирун ояд аз ҷои сахт. *Низомӣ*

2. табақан дар.

Чаҳонро ба омад-шудан ҳар ки ҳаст,
Дулахтӣ даре дид, лахте шикаст. *Низомӣ*

ЛАХТ II لخت 1. амуд, гурзи оҳанин.

Хабар додам аз Рустаму лахти ӯ,
Ҳам аз ҷоми Қайхисраву тахти ӯ. *Низомӣ*

2. яклухт, якпора ва якҷинса.

Ба як захми он гурзи пӯлоди лахт
Ситад ҷон аз он обнӯси дарахт. *Низомӣ*

ЛАХТА لخته пора, порча, қитъа; **лахтаву** пора пора-пора.

ЛАХТАК لختک *шақли тасғири* лахт.

Ҳама лахтаке себ ҳар бомдо
Парируй духтар бад-ин кирм дод. *Фирдавсӣ*
Лахтаке чун чарх бедорӣ гузин, к-аз баҳри ту
Минбаре кард аз шараф чун шамси гардун ихтиёр.
Саной

ЛАХЧАҚ||**ЛАХШАК** لخچک||*الخشک* навъе аз оши ордӣ,
ки хамирро тунук кашида парча-парча дар об меҷушо-
нанд.

Афтод шабе ба оши лахчак қорам,
Гуфтам: Ҳаққо аз ин чалав хуштарак аст. *Савдо*

ЛАХШИДАН لخشیدن лағжидан, феҷидан.

Чаҳонро ҳар ду чун равшан дурахшид,
Зи якдигар мабурриду налахшид. *Низомӣ*

ЛАШКАР لشکر қушун, маҷмуи фавҷҳои одамони мусал-
лаҳи ҷанговар.

Пароканда лашкар наёяд ба қор,
Дусад марди ҷангӣ беҳ аз сад ҳазор. *Фирдавсӣ*
Лашкар аз ҳар ду ҷониб рӯй ба ҳам оварданд.
Савдӣ

Ҷӣ гуна ҷон барад Ибни Ямин аз лашкари ҳичрон,
Ки ҳар дам тири ғам бар синаи ношод меояд?
Ибни Ямин

лашқари гиронсанг сипоҳи зиёд, бисёр; сипоҳи азим,
вофир.

Аҳмадхон... бо чанде аз умарои номӣ ва лаш-
қари гиронсанги интиҳобӣ бар сари он ҷамоат
таъин фармуд. «*Таърихи Фариста*»

лашқари ораста лашқари муназзам, лашқари батар-
тиб, мусаллаҳи омода ба ҷанг.

Ин рӯз Абулҳасан даррасид бо лашқари анбӯх
ва ораста. «*Таърихи Байҳақӣ*»

лашқар анғехтан ҳучум кардан; ҳамла овардан.

Агар ғам лашқар анғезад, ки ҳуни ошиқон резад,
Ману соқӣ ба ҳам созему бунёдаш барандозем.
Ҳофиз

лашқар кашидан аскар бурдан (ба ҷое); ба ҷанг рафтан;
лашқар оростан а) сипоҳ ҷамъ кардан; лашқар ба
тартиб овардан.

Навфал ба ҳаёли ҷанг бархост,
Майдон талабид, лашқар орошт. *Ҳилолӣ*

б) лашқар кашидан, ҳамла овардан.

Басе барнаёмад, ки бани-аммони султон ба муно-
заат бархостанд ва ба муқовамат лашқар оростанд
ва мулки падар хостанд. *Савдӣ*

лашқар рондан лашқар кашидан, бо лашқар ба ҷое
равона шудан; ◇ лашқари румию шомӣ киноя аз шабу
рӯз.

Барояд он гаҳаш номи тамомӣ
Миёни лашқари румию шомӣ. *Бадрии Қашмирӣ*

ЛАШҚАРАНГЕЗ لشکرانگيز ба ҷанг барангезандаи лашқар.

Ба душман равон лашқарангез шуд,
Чу оташ сипоҳаш ба кин тез шуд. *Фирдавсӣ*

ЛАШҚАРАФРҮЗ لشکرافروز ба ҷушу хуруш оварандаи

лашқар ҳангоми ҷанг, он ки лашқарро дар ҷанг ташвиқ
мекунад, баланд бардорандаи рӯҳи лашқариён; далер,
шучоъ, ҷанговари барҷастан ибратшаванда.

Ту ба мулк-андар монанди Муизиддинӣ,
Лашқарафрӯзу муҳолифшикану пандпазир. *Муизӣ*

ЛАШҚАРГОҲ||**ЛАШҚАРГАҲ** لشکرگاه||*الشکرگه* ҷои лашқар,
истгоҳи қушун.

Абумуслим аз Марв берун омад ва аз роҳи Омӯй
ба як манзил лашқаргоҳ зад. «*Таърихи Наршахӣ*»
Бар он дашт лашқаргоҳ оростанд,
Ки даръёфтанд, он чи мехостанд. *Ҳочу*

ЛАШҚАРҚАШ لشکرکش ба майдони ҷанг барандаи лашқар,
сипаҳсолор, сардори лашқар.

В-агар тарки хидмат кунад лашқарӣ,
Шавад шоҳи лашқарқаш аз вай барӣ. *Савдӣ*
Алам баркашиданд лашқарқашон,
Дурахшанда шуд ханҷари сарқашон. *Ҳочу*

ЛАШҚАРҚАШӢ لشکرکشӣ ба майдони ҷанг бурдани лаш-
қар, сардори лашқар, сипаҳсолорӣ.

Ба дастурию руҳсати ростон
Ба лашқарқашӣ гашт ҳамдостон. *Низомӣ*

ЛАШҚАРШИКАН لشکرشکن шикастдиҳандаи лашқар,
марди шучон лашқаршикоф, ки бар қалби лашқари душ-
ман ҳамла оварда ба ӯ зарбаи ҳалокатовар медиҳад.

Зи пӯлодпӯшони лашқаршикан
Тани кӯҳ ларзанда бар хештан. *Фирдавсӣ*

ЛАШҚАРШИНОС لشکرشناس он ки дар қорҳои лашқарӣ
моҳир аст; ба таҳмину қиёс муайянкунандаи миқдори лаш-
қар.

Сипоҳӣ на чандон, ки лашқаршинос
Ба андозаи он расонад қиёс. *Низомӣ*

ЛАШҚАРШУКУФ || **ЛАШҚАРШУГУФ** || لشکرشکوف
шучоъ, диловар.

... Ки лашқаршугуфони миғфаршиноғ
Нихон сулҳ ҷустанд, пайдо масоф. *Савдӣ*

ЛАШКАРӢ لشکری 1. мансуб ба лашкар.

Назоракунон шаҳрию лашкарӣ
Бар инсофу озарми исқандарӣ. *Низомӣ*

2. сипоҳӣ, марди сипоҳӣ, сарбоз, аскар, марди харбӣ, чанговар.

В-агар тарки хидмат кунад лашкарӣ,
Шавад шоҳи лашкаркаш аз вай барӣ. *Саъдӣ*

Ба тангчашми он турки лашкарӣ нозам,
Қи ҳамла бар мани дарवेशи якқабо овард. *Ҳофиз*

ЛАЪБ||**ЛАИБ**||**ЛЕЪБ** а. لعب 1. бозӣ қардан; бозӣ.

Зулфу чашми дилбари ман лоиб асту соҳир аст,
Лаъби зулфу сеҳри чашми ӯ бадеу нодир аст. *Муиззӣ*

Амир дар сояи шомӣна ба лаъби шатранҷ маш-
ғул буд. *Аҳмади Дониш*

2. айшу ишрат, тараб, хушӣ.

Зи табъи ӯ ба базм-андар ҳама лаъбу тараб зояд,
Зи азми ӯ ба разм-андар ҳама фатҳу зафар хезад. *Муиззӣ*

◇ лаъбу бозӣ ҳила; чора, тадбир.

Рубоҳ мегӯяд, ки ҳазор лаъбу бозӣ аз барон он
медонам, ки балои сағ аз худ дафъ кунам.

«*Равзат-ус-сафо*»

ЛАЪБГАР لعبگر бозингар; фусунгар, найрангбоз.

Боғи деборухи парандсалаб

Лаъбгар гашту лаъбхош аҷаб. *Фаррухӣ*

ЛАЪЛ لعل *шакли арабишудаи лол* 1. санги қиматбаҳон

сурхранги дурахшон; лаъли Бадахшон навъи аълон ин
санг, ки аз кӯҳистони Бадахшон ҳосил мешавад.

Гар санг ҳама лаъли Бадахшон будӣ,

Пас қимати лаълу санг яксон будӣ. *Саъдӣ*

лаъли ноб а) лаъли соф ва холис; б) киноя аз маи
софу беғиш.

На соғар булурину май лаъли ноб,
Ки чом осмон буду май офтоб. *Ҳочу*

лаъли пайконӣ навъе аз лаъл, ёқут, алмос ва фирӯза,
ки ба шакли пайкон будааст.

Даруни пардаи гул ғунчае, ки месозад,

Зи баҳри дидаи хасми ту лаъли пайконӣ. *Ҳофиз*

лаъли руммонӣ лаъли аълосифат, ки рангаш монанди
ранги донани анор аст, ёқути суп-сурх.

Зи чашмам лаъли руммонӣ чу меборанд, механданд,
Зи рӯям рози пинҳонӣ чу мебинанд, мехонанд. *Ҳофиз*

2. маҷ. ранги сурх; сурх.

Ду атлас дар сандуқе — яке лаъл ва яке сабз,
ҳар дуру бифирист. *Авфӣ*

маи лаъл шароби сурх.

Эй дил, ту ба асрори муаммо нарасӣ,

Дар нуктаи зиракони доно нарасӣ,

Ин ҷо ба маи лаъли биҳишти месоз,

Қ-он ҷо, ки биҳишт аст, расӣ ё нарасӣ. *Хайём*

3. киноя аз лаби маъшуқа.

Бо лаъли нимзарраи хандони офтоб,

Соғнишини дидаи гирёени кистӣ? *Ҳоҷонӣ*

То ситодаст, аз ду чашмаш бар набояд дошт чашм,

То нишастаст, аз ду лаълаш бар нашоад дошт лаб. *Фаррухӣ*

лаъли гавҳаркаш киноя аз лаби латифсухан, ширин-
сухан.

Гухарбор шуд лаъли гавҳаркаш,
Шакаррез шуд шаҳди шаққарвашаш. *Ҳочу*

лаъли гухарбор киноя аз лаби маъбуба.

Дарат мебусаму он бахт ку, к-андар дилат гардад,
Қи ин бахшиш аз он лаъли гухарбор орзу дорам. *Хисрави Деҳлавӣ*

лаъли обдор а) лаъли хушоб; б) киноя аз лаби маъшуқа.

То лаъли обдори туро нақш бастаанд,
Хобу фароғат аз сари айём рафтаанд. *Соиб*

лаъли сероб а) лаъли обдор, дурахшон.

Зи кӯҳи саодат асар ёфт қон,
Баромад яке лаъли сероб аз он. *Шодӣ*

б) киноя аз лаби маъбуба.

Лаъли сероби ту бигрифт аз маи гулранг ранг,
Қай раво бошад, агар мутриб ниҳад аз чанг чанг. *Заҳири Форёбӣ*

лаъли сухангӯ киноя аз лаби маъшуқа.

Таъна бар тӯтии табъам мазан аз камсуханӣ,
Қи бар ӯ роҳи сухан лаъли сухангӯи ту баст. *Ҷомӣ*

лаъли шак(к)арафшон киноя аз лаби маъбуба.

Мекунад Ҳофиз дуое, бишнаву омин бигӯ,
Рӯзии мо бод лаъли шаққарафшони шумо. *Ҳофиз*

лаъли шак(к)арбор лаби ширин, лаби маъшуқа.

Ба ҳаққи тӯтии хушнуктадони афзалнукт,

Қи рехт шираву шаққар зи лаъли шаққарбор. *Восифӣ*

лаъли шак(к)арвор киноя аз лаби маъбуба.

Гашт то лаъли шаққарвори ту моил ба сухан,
Фитнаи тоза ба ҳар раҳгузар андохтай. *Шоҳин*

лаъли шак(к)арин киноя аз лаби маъшуқа.

Чу лаъли шаққаринат бӯса бахшад,
Мазоқи ҷони ман з-ӯ пуршакар бод. *Ҳофиз*

лаъли шак(к)архо киноя аз лаби маъшуқа.

Парешон ҷаъди сунбул аз сари зулфи сумансоят,
Кушодӣ ғунча аз хандидани лаъли шаққархоят. *Туграл*

4. маҷ. шароби сурх, маи сурх; лаъли ёқутранг киноя
аз шароби сурх.

Бидех, соқӣ, он лаъли ёқутранг,
Ки бурд аз руҳи лаълу ёқут ранг. *Ҳофиз*

лаъли музоб а) киноя аз лаби маъбуба.

Ғаҳи гуфтор ҷи ширин бувад он лаъли музоб,
Ғаҳи рафтор ҷи мавзун бувад он сарви баланд. *Савдо*

б) киноя аз хун.

Ба навъе дар миёни об оташи ҳарб афрӯхта, ...
ки об ранги лаъли музоб пайдо кард.

«*Таърихи Фаршита*»

лаъли полуда шароби холис, бодаи соф.

Биё, соқӣ, он лаъли полударо
Биёвар, бишӯй ин ғамолударо. *Низомӣ*

лаъли равон шароби сурх.

Лаъли равон зи ҷоми зар нӯш, ғами фалак махӯр,
Зи фалаки зумуррадин баҳри ҷи мор мехӯрӣ? *Салмони Соваҷӣ*

Чу Ҷам ҷоми ёқут бардошта,
Зи лаъли равон қут бардошта. *Ҳочу*

◇ лаъли носуфта а) лаъли сӯроҳ нокарда; б) киноя
аз сӯруд ва хонандагии нав, ҳавоҳои навбаромади
форам.

Гаҳе лаъли суфта ба паймона х(в)ард,
Гаҳе гуш бар лаъли носуфта кард. *Низомӣ*
лаъли сиришк қатраҳои оби дида.

Ошиқ ҳар он чи баҳри қудумат кунад нисор,
Лаъли сиришки мо гуҳари обрӯ бувад. *Савдо*
лаъл суфтан сухани ширин гуфтан.

Соҳиби ман маро чу маҳрам ёфт,
Лаълро суфту нофаро бишқофт. *Низомӣ*

гӯш пур аз лаълу пирӯза кардан шунидани суханҳои
нек ва писандида.

Аз он нуктаҳо мاردуми тезхуш
Пур аз лаълу пирӯза карданд гуш. *Низомӣ*
аз лаъли тоза лӯлуи тар афшондан аз лабони зебо
суханони пурқимат гуфтан.

Хутбаи адли хештан бархонд,
Лӯлуи тар зи лаъли тоза фишонд. *Низомӣ*
аз лаъл шакар пошидан киноя аз суханҳои ширину
хуш гуфтан.

Лайли чу шунид ҳарфи ҷонон,
Пошид шакар зи лаъли хандон. *Шоҳин*
ба мижгон лаълу гавҳар суфтан гиристан ва ашқ
реҳтан.

Ба мижгон лаълу гавҳар суфт дида,
Зи дида он чи дил дида кашида. *Бадрии Қашмирӣ*

ЛАЪЛАК لعلك бемории сӯхтани.

Жожхой чи қадар бо ту вафо хоҳад кард?
Лабу дандони ту вақт аст, ки гирад лаълак. *Бедил*

ЛАЪЛВАШ لعل ووش лаълмонанд, лаълосо.

Он кас, ки замину чарху афлок ниҳод,
Бас доғ, ки дар ин дили ғамнок ниҳод.
Бисъёр лаби лаълвашу рӯи чу моҳ
Дар зери замину хуққай хок ниҳод. *Хайём*

ЛАЪЛГАР لعلگر бо лаъл орошидиҳанда.

Сунбули у сунбулаи рӯзтоб,
Гавҳари у лаългари офтоб. *Низомӣ*

Лаълфишон соқии зарринкамар
Гашта чу хуршеди фалак лаългар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЛАЪЛГУНА لعل گونة лаълранг, лаълмонанд; маҷ. рӯҳба-
ланд, шод ва фурузон.

Тан, ки пушида гашту ҳавсала пур,
Дар ҷаҳон лаългуна бош, на дур! *Низомӣ*

ЛАЪЛОШОМ لعل آشام 1. майшом, майхӯр; 2. киноя аз
хуношом, хунхор.

Ба сеҳри худ забонбандӣ кунад мар-ҷони аъдоро,
Қи миноест пурҷавҳар забони лаълшомаш.

Бадри Чочӣ

ЛАЪЛФОМ لعل فام монанди лаъл, лаълранг, сурх.

Зарду хамида гаштам аз ғами ишқ —
Ду руҳи лаълфому қомати рост. *Фарруҳӣ*
Суфӣ, биё, ки оина софист ҷомро,
То бингарӣ сафои маи лаълфомро. *Ҳофиз*

ЛАЪЛӢ لعلی 1. мансуб ба лаъл; 2. ба ранги лаъл, сурх.

Сонб, дар ин ду ҳафта, ки гул ҷӯш мезанад,
Чун доғи лола бодаи лаълӣ мадеҳ зи чанг. *Соиб*

ЛАЪЛҚАНД لعل قند ширинлаб, сурхлаби ширингуфтор
(сифати маҳбуба).

Маро бояд акнун яке лаълқанд,
Ба абрӯ камону ба гесу каманд. *Савдо*

ЛАЪНАТ a. لعنت дуои бад; бадгӯӣ, дашном, изҳори наф-
рат.

Намонад ситамгори бадрузгор,
Бимонад бар у лаънати пойдор. *Савдӣ*

ЛАЪОБ a. لعاب 1. бисъёр бозикунанда.

Ҷои гирьяст бар мусибати пир,
Ту чу кӯдак ҳанӯз лаъобӣ. *Савдӣ*

2. бозигар; найрангбоз.

Дигар аз Хитой лаъобон омада буданд ва лӯбат-
ҳои хитой, ки ҳаргиз кас мушоҳада накарда буд.
«Таърихи Ҷаҳонқушо»

ЛАҒВ a. لغو сухани беҳудава бемаънӣ, ҳазъён, сафсата;
чизи бекора.

Гар аз банда лағве шунидӣ, маранҷ,
Ҷаҳонгашта бисъёр гӯяд дуруғ. *Савдӣ*

лағз لغز асоси замони ҳозираи лағзидан.

ЛАҒЗ لغز гечидан, лағжиш; ҳазида, ба ҷаҳиш омода шу-
дани шер, паланг ва ғ.

Шери нар гулбаз ҳамекардӣ зи лағз
Дар ҳаво чун мавҷи даръё бист газ. *Румӣ*

ЛАҒЗАНДАПОЙ لغزنده پای 1. мутазалзил, гечанда; 2. маҷ.
ба ваҳму ҳарос монда.

Малак кар шуд аз наъраи карраной
Зи бонги духул ваҳм лағзандапой. *Шодӣ*

ЛАҒЗИДАН لغزیدن 1. лағжидан, гечидан.

Ва Тағшодаро бар дари сарой пой андар лағзид
ва биуфтод. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Чу боре фитодӣ, ниғаҳ дор пой,
Ки як бори дигар налагзӣ зи ҷой. *Савдӣ*

2. маҷ. сахв кардан, хато кардан дар корҳо.

Туро маломати риндону ошиқон, Саъдӣ,
Дигар ҳалол набошад, ки худ билағзидӣ. *Савдӣ*

ЛАҒЗ-ЛАҒЗОН لغز لغزان лағжида-лағжида, гечида-гечи-
да; ноустувор.

Обканде дуру бас торик ҷой,
Лағз-лағзон чун дар у бинҳанд пой. *Рӯдакӣ*

ЛАҚАБ a. لقب 1. номи дуйӯме, ки ба тариқи ифтихор,
мадҳ ё ҳақву мазаммат ба номи аслии касе илова
шудааст ё ҷои номи аслии ӯро гирифтааст; лақаб кардан
номи иловагӣ додан.

Ва номи он подшоҳ Қароҷурин-турк буд ва онро
аз ҷихати бузургӣ ба Ёғу лақаб карда буданд.
«Таърихи Наршаҳӣ»

2. унвон.

Ва баъд аз вафоти вай писари у ба ҷои у бини-
шаст ва ӯро лақаб амир Мозӣ карданд.

«Таърихи Наршаҳӣ»

ЛАҚВА a. لقوه қаччи даҳон ва ё руй ба сабаби беморӣ.

Дар ин вақт инҳирофи мизочи султон бештар
шуда мунҷар ба лақва ва фолиҷ гардид.

«Таърихи Фариста»

Бар сари чоҳе рафта ва дар он нигариста ларза бар аъзо ва лақва бар вай торӣ гашт.

«*Равзат-ус-сафо*»

ЛАҚЛАҚА *а.* لاق لاقه 1. бонги лаклак; 2. маҷ. овози сахти боизтироб; 3. маҷ. пургуй, бехудугуй.

Ҳаст дар банди лақлақа монда,
Аз дари маънию хабар ронда. *Саной*

ЛАҚҚОБ *а.* لاقاق хушомадгуй; дуруя ва фиребгар.

Ҳаромӣ бояд ин солуси лаққоб,
Дар он вайрона афтодан чу махтоб. *Низомӣ*

ЛАҲ *а.* له 1. шароби ангурӣ.

Давлат онрост дар ин вақт, ки обаш аз лаҳ,
Силлат онрост дар ин шаҳр, ки нонаш аз банг. *Саной*
Ҳар чи бисонад аз ҳарому ҳараҷ,
Аз баҳон намозу рӯзаву ҳаҷ,
Ё ба лаҳ ё ба манг сарф кунад,
Барфро ёри дӯғу тарф кунад. *Саной*

2. буй (хоҳ бун хуш ва хоҳ бун бад); 3. маҷ. фондан андак, баҳраи андак.

Ман чӣ гуфтам, кучо бимонад дил,
Ки дилам лаҳ набурда рафт аз кор. *Шамси Табрезӣ*

ЛАҲАБ *а.* لهاب забонаи оташ, шӯълаи оташ.

Хушк гардад зи тафи соиқа даръён мухит,
Гар падидор шавад з-оташи хашми ту лаҳаб. *Саной*

Ба хома бар чигари дустон чаконид об,
Ба теғ бар чигари душманон фиканд лаҳаб. *Фаррухӣ*

ЛАҲАД *а.* لحد гур, қабр; шикофи ғормонанди гур, ки мурдари дар он чо мегузоранд.

Оху фаръёд, ки аз чашми ҳасуди маҳи чарх
Дар лаҳад моҳи камонабруи ман манзил кард. *Ҳофиз*

ЛАҲАЧОТ||**ЛАҲЧОТ** *а.* لهجات чамъ 1. ҷ. лаҳча||лаҳчат 1, 2; 2. овозҳои гуфтугӯ.

Ту мабин з-афсунш он лаҳчоти паст,
Он нигар, ки мурда барҷасту нишаст. *Румӣ*

ЛАҲВ *а.* لهو 1. бозӣ, бозӣ кардан; он чи ки кас вақти худро бо он хуш мекунад.

Суруду лаҳв ҳам бояд ба микдор,
Ки чун бисъёр шуд, акс оварад бор. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. шодӣ, хурсандӣ, тараб, айшу ишрат.

Ба ҷон-андар лаҳв асту ба мағз-андар мушк аст,
Ба чашм-андар нур асту ба рӯ-андар вард аст. *Манучехрӣ*

Муддати лаҳвро ғам аст анҷом,
Бодаи некро бад аст хумор. *Ҳоқонӣ*

лаҳву лаиб (ё лаъб) бозӣ ва айшу ишрат, базму тарабу нишот.

Ҳосили лаҳву лаъби дунёе чист?
Номи зишту хумору ҷангу чадал. *Саъдӣ*

Ва агар подшоҳ ба лаҳву лаиб аз масолеҳи мам-
лакат ғофил нишинад..., басе барнаёяд, ки мулк
хароб шавад. *Аҳмади Донши*

лаҳв кардан айшу ишрат бохтан, вақт хуш гузаро-
нидан.

Даме лаҳв мекард бо мехтарон,
Сару соғараш ҳар ду аз май гарон. *Низомӣ*

ЛАҲЗА *а.* لحظه дам, вақти андаке, сония.

Гирди дигаре чӣ гуна парвоз кунам,
Ё ишқи наве чӣ гуна оғоз кунам,
Як лаҳза сиришки дида менагзорад,
То чашм ба рӯи дигаре боз кунам. *Хайём*
Дар маҷлиси мо атр маёме, ки моро
Ҳар лаҳза зи гесӯи ту хушбӯи машом аст. *Ҳофиз*
лаҳза ба лаҳза дам ба дам, пайваста, муттасил.

Мизбон лаҳза ба лаҳза такаллуфе дигар менамуд.
«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

ЛАҲИБ *а.* لهيب гармии оташ ва ё шӯълаи бедуди он, забонаи оташ.

Бар умеди оташи Мусои бахт,
Қ-аз лаҳибаш сабзу тар гардад дарахт. *Румӣ*
Муҳолифони варо дар даҳон ба шарқу ба ғарб
Май аз лаҳиби ҳамим асту ангабин ғассоқ. *Ломей*

ЛАҲМ *а.* لحم гушт, гӯшти беустухон.

Мостбое, ки пур аз лаҳми муҳарро бошад,
Равғани сабз ба рӯяш шуда чун хатти нигор.
Абӯисҳоқи Атъима

лаҳму шахм гӯшту чарбӣ.

Вай ҳам мисли ман одамест аз лаҳму шахм.
Аҳмади Донши

◇ лаҳми касеро хӯрдан ғайбат кардан бо кинаву адоват.

Бад гумон бурдем, моро кун ҳалол,
Лаҳми ту хӯрдем андар қилу қол. *Румӣ*

ЛАҲН *а.* لحن 1. овоз, хониши хуш, форам ва мавзун.

Сароянда з-овоз баргашт сер,
Ҳамаш лаҳни булбул, ҳам овои шер. *Фирдавсӣ*
Дар боғ ба наврӯз дирамрезон аст,
Бар норванон лаҳн дилангезон аст. *Манучехрӣ*

2. оҳанг, мақом, нағма, наво.

Ба ҳар лаҳне, ки то акнун намудам,
Чу лаҳни мутрибон дар парда будам. *Низомӣ*
Нағман ин уд мавзун чун бувад,
Лаҳни ин мутриб ба қонун чун бувад? *Ҷомӣ*

лаҳни ағонӣ оҳанги сурудҳо.

Бизӣ бо амонию ҳури қабой,
Ба руди ғавонию лаҳни ағонӣ. *Манучехрӣ*
лаҳни қудсӣ мус. яке аз лаҳнҳо ва мақомҳои сигонаи
Борбад.

Чу лаҳте лаҳни қудсӣ соз кардӣ,
Биҳишт аз тоқҳо дар боз кардӣ. *Низомӣ*

ЛАҲФ *а.* لهف дареғ, таассуф, андӯх, ҳасрат.

Сесаду нӯҳ сол он асҳоби қаҳф
Пешатон як рӯз бе андӯху лаҳф... *Румӣ*

Чӣ хоҳад зи ман ишқ ё лаҳфи нафсӣ,
Ки дорад чунинам бад-ин сугворӣ. *Зайнабӣ*

ЛАҲЧА||**ЛАҲЧАТ** *а.* لهجه||لهجات 1. забон (хамчу тарзи
ифода).

Лаҳчан ман теғи султонист дар фаслулхитоб,
То нагуяд он замон теғи хатибаш ёфтам. *Ҳоқонӣ*

2. тарзи такаллум ва талаффуз, оҳанги гуфтор.

Лаҳчаи ширини ман пеши даҳони ту чист —
Дар назари офтоб машъала афрухтан. *Саъдӣ*

ЛАҲЧОТ *а.* لهجات ниг. лаҳачот.

ЛАЧ I لچ лагад, пушти пой задан.

Як рӯз ба гармоба ҳама об фуру рехт,
Марде бизадаш лаҷ ба ғалат бар дари даҳлез.

Мунҷик

ЛАЧ II || **ЛАЧЧ** а. لچ ситеза, якраҳағӣ.

Тумтууроқи эзиду машнав, гурез,
К-у чу иблис аст дар лаҷчу ситез. *Румӣ*

ЛАЧАМ||**ЛАЧМ** لجم лон сиёҳ ва тирае, ки дар таҳи хавзҳо,
кӯлҳо ва ҷӯйҳо пайдо мешавад, лойқа.

Пеши дасти ту магар лофи саҳо зад, варна
Баҳро баҳри ҷи дар ҳалқ ниҳоданд лаҷам?

Рафеи Лунбонӣ

ЛАЧАН لجن ниг. лажан.

ЛАЧМ لجم ниг. лажам.

ЛАЧОМ||**ЛИЧОМ** لجام шакли арабишудаи лагом||лигом.

Ҳам андар замон пеш бинҳод ҷом,
Бизад бар сари тозиаспон лиҷом. *Фирдавӣ*

ЛАЧОМГИР||**ЛИЧОМГИР** لجام گير касе, ки аз руи ҳурмат
ҷилави аспи меҳмонро мегирад.

Ҳар ки омад лиҷомгир шуданд,
Ба худаш меҳмонпазир шуданд. *Низомӣ*

ЛАЧОМРЕЗ||**ЛИЧОМРЕЗ** لجام ريز 1. саворе, ки ҷилави
аспро озод гузошта (сар дода) меравад, савори тезрав,
чобукрав; 2. маҷ. бо шитоб, бо суръат, тозон.

Хабар фиристод, ки арса холист, фурсат ғанимат
бояд шумурд. Ва умарои лиҷомрез дар қалъа рех-
танд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛАЧОЧ а. لجاج ҷидол, хусумат, ситезақорӣ; якраҳағӣ,
инод.

Миёни вай ва қозии Шероз лаҷоч рафт.

«Таърихи Байҳақӣ»

Дар қарам овезу раҳо кун лаҷоч,
Аз деҳи вайрон кӣ ситонад хароҷ? *Низомӣ*

лаҷоч варзидан ҷидол намудан, ситезақорӣ қардан.

Акнун қасам ёд кун, ки бо ӯ ҷанг нақунӣ ва
ҷадалу хусумату лаҷоч наварзӣ! «*Равзат-ус-сафо*»

ЛАЧУЧ а. لچوچ 1. ситезақорӣ; 2. яқрав, гарданшах, инод-
кор.

Он марди лаҷуч аз қабули насиҳати ман имтиноҳ
намуд. *Авфӣ*

ЛАЧЧ а. لچ ниг. лач II.

ЛЕВЛАНГ ليولنگ дӯғи хушқшуда, қурут, кашк.

В-он зар аз ту боз хоҳад, он ки то акнун аз-ӯ
Ҷуғрӣ хӯрдӣ ҳамаю тоифиyo левланг.

Ҳакими Ғамнок

ЛЕК ليک шакли кӯтоҳшудаи лекин.

Табиби ишқ масеҳодам асту мушфик, лек
Чу дард дар ту набинад, киро даво бикунад? *Ҳофиз*

ЛЕКИН ليکن пайвандақ аммо, вале; ва лекин ва аммо;
аммо, вале.

Нашуд мор кушта, ва лекин зи роз
Падид омад оташ аз он санг боз. *Фирдавӣ*

ЛЕЪБ а. لعب ниг. лаъб.

ЛИБД а. لبد намад.

Мӯри асвад бар сари либди сиёҳ,
Мӯр пинҳон, дона пайдо пеши роҳ. *Румӣ*

ЛИБЕС لبينس имолаи либос.

То бидонӣ, ки тан омад чун либес,
Рав, бичу лобис, либосеро малес! *Румӣ*

ЛИБЛОБ а. لبلاب ниг. лаблоб I.

ЛИБОН а. لبان 1. шир додан; 2. ширхорағӣ, ширмакӣ.

Ҳамчу майли кудакон бо модарон,
Сирри майли худ надонад дар либон. *Румӣ*

ЛИБОС а. لباس пушок, пушидани; болопӯш, ҷома, кисва.

Ишқ асту бас, ки дар ду ҷаҳон ҷилва мекунад,
Гоҳ аз либоси шоҳу гоҳ аз кисвати гадо. *Ҷомӣ*

◇ аз либоси тааллуқ муҷаррад будан аз алоиқи дунё
озод будан.

Умрест, к-аз либоси тааллуқ муҷаррадам,
Наг(и)рифтааст хори ғаме домани маро. *Фузулӣ*

ЛИБС а. لبس либос, ҷома, пушок.

Агар бар канорӣ, ба рафтан бикӯш,
Ва гар дар миён — либси душман бипӯш. *Саъдӣ*

ЛИВО а. لوا байрақ, ялав, алам, раъяти лашқар.

Чун хисрави анҷум ба байтушшарафи хеш
хиромид, ливон ҳишмат дар қалъаи кутволи ҳисори
панҷум барафрошт. «*Равзат-ус-сафо*»

Ба нун номаш алам дар олам афрошт,
Алам, яъне ливои мотам афрошт. *Бадрии Қашмирӣ*

ЛИГОМ لگام ниг. лагом.

ЛИГОМРЕЗ لگام ريز ниг. лагомрез.

ЛИЁН ليان ниг. лаён.

ЛИЁҚАТ а. لياقت ниг. лаёқат.

ЛИМА а. لم чаро, барои ҷӣ.

Ва ӯро бурҳони «чарой» хонанд ва ба тозӣ «лима»
хонанд. *Ибни Сино*

ЛИМИЁ ю. ليميا яке аз илмҳои асримиёнағӣ, ки доир ба
риёзиёт будааст.

Лимие... иборат аст аз илми адад ва ҳандаса.
Восифӣ

ЛИМИЯТ а. ليميت сабаби вучуд.

Аммо лимияти ӯ, яъне сабаби вучуди ӯ, нафсро
ду чиз бошад: яке табиат ва дуввум одат.
«Ахлоқи Носирӣ»

ЛИН а. لين нармӣ, мулоимӣ.

Чу бинӣ, ки ҷоҳил ба кин-андар аст,
Саломат ба таслиму лин-андар аст. *Саъдӣ*

Ман накардам бо вай илло лутфу лин,
ӯ чаро бо ман кунад баръакс кин? *Румӣ*

ЛИНАТ а. لينت нармӣ, мулоимӣ.

Хиффати ҷону линати мор дар вай [аждаҳо]
ҷамъ буд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛИОМ а. لئام ҷ. лаим.

Тонфае аз авбошу лиом, ки дар он айём беихтиёр буданд, дар хидмати у чамъ омаданд. (1)
«*Равзат-ус-сафо*»

Эй Восифӣ, ба гурсинағӣ сабр пеша кун,
Зинҳор нон тамаъ макуи аз суфраи лиом. (2) *Восифӣ*

ЛИСОН *a.* لسان 1. забон, узви нутқ дар даҳони инсон.

Ба лисонаш нигар, ки чун баласон
Равғани деръёб мечакадаш. *Ҳоқонӣ*

Ба алмоси мижа гавҳари ачзу изтирор суфтанд
ва ба лисони ифтиқору забони эътизор гуфтанд...
Ҷомӣ

2. забон, гуфтор, сухан.

Мифтоҳи лисони ман дар дасти Ҳимами бузургони ин хитта буд. *Авфӣ*

Лисони азб забони ширин, забони фасеҳу зебо.

Ҳайф аст булбуле чу ман акнун дар ин қафас
Бо ин лисонӣ азб, ки хомуш чу савсанам. *Ҳофиз*

ЛИСОНУЛВАҚТ *a.* لسان الوقت донишманди замон; *д.* мунодии асрори замон.

Вай лисонулвақт буд ва ягонаи машоих. *Ҷомӣ*

ЛИСОНУЛҒАЙБ *a.* لسان الغيب 1. забони ғайб, забони асрор; 2. лақаби Ҳофиз Шерозӣ.

Сухани у [Ҳофиз] ҳолатест, ки дар ҳавзаи тоқати башарӣ дар наёяд... ва аз машраби фақр чошнӣ дорад ва уро лисонулғайб ном кардаанд, сухани у бетакаллуф аст ва содда. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

ЛИСОНУРРАТБ *a.* لسان الرطب забони ширин, хушбаёнӣ, тарзабонӣ.

Даҳони зухдам арчи хушк ҷонест,
Лисонулратбам оби зиндагонист. *Низомӣ*

ЛИТОФ *a.* لطف ҷ. латиф.

Чуръае бар руи хубони литоф,
То чи гуна бошад он ровиқу соф. (2) *Румӣ*

ЛИФ ليف моддаи ресмонмонанде, ки аз пӯсти дарахти хурмо ва ин қабил дарахтони дигар ҳосил мешавад ва аз он монанди дастмолкаду ва ғ. чизҳое месозанд.

Меомад бар шутуре, ки миҳори у аз лифи хурмо буд. *Авфӣ*

ЛИФА ليفه: лифаи давот лос, патос, қисми дурушти абрешим, ки дар давот барои нашикастани нуғи найқалам мегузоштанд.

Чун лифаи давот куҳан гашта,
Пӯсида гушт бар тани мурдораш. *Ҳоқонӣ*

ЛИФОФА *a.* لفافه 1. порча ва ғ., ки чизеро ба он мепечонанд, пӯшиши беруни, болопӯш; *мач.* либос.

Пайкаре дид дар лифофаи хом,
Чун дар абри сиёҳ моҳи тамом. *Низомӣ*

Ҳама зери карбосҳо карда банд,
Лифофа бар у бозпечида чанд. *Низомӣ*

2. ҷилд, пакет.

ЛИҚ-ЛИҚ لىقلىق яке аз калимаҳои тасвирий ва тақлиди овоз буда, садон ҷушидани оши дегро ифода мекунад, биқ-биқ (ҷушидан).

Бонги ҷуғзе дар сарои мо навои барбат аст,
Лиқ-лиқи деге ба базми мо садон кул-кул аст.

Савдо

ЛИҚО *a.* لقاء 1. чеҳра, рӯй, симо.

В-ин ки ҳаме абр ба мушқу гулоб
Ҳар шабу ҳар рӯз бишӯяд лиқош. *Носири Ҳисрав*
Рӯзам бувад хуҷаставу қорам бувад ба ком
Ҳар гаҳ, ки бомдод бубинам лиқои ту.

Убайду Зоконӣ

2. дидан ҳамдигарро, мулоқот.

Бало каш, то лиқои у шавад нақд,
Ки марди бебало марди лиқо нест. *Аттор*

Ашрофи Миср то Искандария ба истиқболи Муиз-зиддин шитофтанд ва дар он сарзамин ба лиқои у мушарраф шуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛИҲЕФ *a.* لحييف имолаи лиҳоф 2.

Пазира шуда шуриши ҷангро,
Лиҳефе барафканда шабрангро. *Низомӣ*

ЛИҲОФ *a.* لِحاف 1. курпа, болопӯши ғафс.

Пораи намад бо ман буд, ки бисоту лиҳоф ҳамон доштам. *Авфӣ*

Ду пӯсти гӯспанд дорам — яке бистар, яке лиҳофи ман аст. «*Равзат-ус-сафо*»

2. болопӯши ҷангин асп, баргустувон.

Лиҳофе барафганд бар пушти бӯр,
Даромад ба зин он тани пилзур. *Низомӣ*

ЛИҲЪЕНӢ *a.* لحياني одами ришдароз, анбӯхриш, серриш.

Он чи лиҳъенӣ ба хона(-и) худ надид,
Ҳаст бар кӯса яқояк он падид, *Румӣ*

ЛИҲЪЯ *a.* لحيه риш, муи рӯи мард.

Лиҳъяи Тоҳир бини Иброҳим лиҳъяе ҳаст аз дари таъзим. «*Табрихи Байҳақӣ*»

Нохунон пур зи чарбею буни мӯ,
Баски тахлили лиҳъя гоҳи вузӯ. «*Оини ниғорӣш*»

ЛИҶОМ لجام *ниг.* лаҷом.

ЛИҶОМГИР لجام گير *ниг.* лаҷомгир.

ЛИҶОМРЕЗ لجام ريز *ниг.* лаҷомрез.

ЛО *a.* لӯ на, но, не; *муқобили* наам I.

Гуфтам: Аз кӯи ту дар ғурбат равам; гуфто: Наам,
Гуфтамаш: Оям ба тавфи остонат, гуфт: Ло!*

Эй Шамси Табрезӣ, ки ту аз рӯз в-аз шаб бартарӣ,
Ло шарқию, ло ғарбий, инак сухан кӯтоҳ шуд.

Шамси Табрезӣ

ло, бал... (ё балки...) не, балки...

Маро бисуду фуру рехт ҳар чи дандон буд,
Набуд дандон, ло, бал чароғи тобон буд. *Рудакӣ*

Як ҳафта замон бояд, ло, балки ду-се ҳафта,
То дур тавон кардан з-ӯ сахтию душворӣ.

Манучеҳрӣ

ло ва наам не ва ҳа, не ва оре, не ё оре.

Суханони Язид шунида, забон ба ло ва наам накушод. «*Равзат-ус-сафо*»

Бурҳоншоҳ ... ба Имодулмулк аслан худро ошно насохта ба ло ва наам ҷавоб надод.

«Табрихи Фарӣшта»

ло шудан нест шудан, небуд шудан.

Гар будӣ ғайри ту дардам, ло шудӣ. *Румӣ*

ЛОБА لابه 1. сухани ниёзмандона, сухани хоҳиш ва ақзу инкисор, зориву тавалло.

Ҳамерехт бо лоба аз дида хун,
Ҳамехост омуриши аз раҳнамун. *Фирдавси*

Яке ҳаме напозирад ба хоҳиш аспу ситом,
Яке ба лоба наёбад заиф лошакхаре. *Носири Хисрав*

2. тамаллуқ, чарбзабонӣ, чоплусӣ, хушомадгӯӣ, изхори ақз ва фурутаниӣ.

Занонро гарчи бошад гунагун кор,
Зи мардон лоба бипзиранду гуфтор.

Фахриддини Гургонӣ

Ба лоба гуфт шабе: Мири маҷлиси ту шавам,
Шудам ба рағбати хешаш камин ғулому нашуд.

Хофиз

3. фиреб, ҳила, найранг; 4. шухӣ, ҳазл; лобаҳои фарох бозӣ ва шухии бисёр.

Нозанин рафт сун сандалшоҳ,
Даҳани тангу лобаҳои фарох. *Низомӣ*

ЛОБАГАР لابه گر 1. он кӣ хоҳиш ва ақзу инкисор мекунад, он кӣ зориву тавалло мекунад; 2. тамаллуқ ва хушомадкунанда.

В-ар шудӣ зарра ба зарра лобагар,
У набурдӣ ин замон аз тег сар. *Румӣ*

ЛОБАГАРӢ لابه گرى 1. хоҳиш ва ақзу инкисор кардан, зориву тавалло кардан; 2. тамаллуқ ва ширинзабонӣ.

Ҳар чӣ дар хона дошт мо-ҳазаре,
Пеш оварду кард лобагарӣ. *Низомӣ*

ЛОБАКУНОН لابه کنان хоҳиш ва ақзу инкисор изҳоркунон, зориву таваллокунон, хушомадкунон.

Лобакунон мегуфт: Додарҷон, ман туро назди мардум ситонишҳо мекардам. *Савдо*

ЛОБУД(Д) ا. لوبد ночор, лоилоҷ, ногузир; аз руи зарурат.

Бидонӣ, ки лобуд аз ин меҳнатхона берун бояд рафт. «*Чомеъ-ут-тамсил*»

Чу з-ин сон узрхоӣ кард бисёр,
Шудаш лобуд ҷавоби ҳадъи ёр. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ва султонро ин миқдор илм лобуд аст, ки бидонад... *Аҳмади Дониш*

ЛОБУДДӢ لوبدى ночор, ноилоҷ, ногузир; зарурӣ.

Бинобар ин иштиҳори ин ҳикмат лобуддӣ буд.
Аҳмади Дониш

ЛОД I لاد 1. девори гили, девори лой, девори похса.

Лодро бар бинои мӯҳкам неҳ,
Ки ниғаҳдори лод бунлод аст. *Фароловӣ*

2. як қабати девори похса, қабати похса ё ки як қатори хишти девор.

Ба пой паст кунад баргузида гардани шер,
Ба даст раҳна кунад лоди оҳанин девор. *Унсурӣ*

Бутон шикаставу бутхонаҳо фиғанда зи пой,
Ҳисорҳои қавӣ баркушода лод аз лод. *Фаррухӣ*

3. бунёд ва тахкурсии девор, пойдевор, тағпохса;
4. маҷ. асл ва бунёди ҳар чиз, асос.

Бинагуфтам наку маозоллоҳ,
Ин суханро қавӣ наёмад лод. *Масъуди Саъд*

5. хок, туроб, гил, лой.

Дар ҳама коре сабур в-аз ҳама айбе нафур,
Колбади ту зи нур, колбади мо зи лод. *Манучехрӣ*

ЛОД II لاد дебои нозук, матои тунук, латиф ва нафис.

Панд мадеҳшон, ки панд зоёғ гардад,
Хор напушад касе ба зери хазу лод.

Носири Хисрав

Инак, инак, зи корвони баҳор
Размаи парниёну лод омад. *Қатрон*

ЛОД III لاد гул, шукуфа.

Ҳар лола, ки аз домани кӯҳсор барояд,
Аз лутфи ту буд, арна зи хоро надамад лод.

Шарафи Шафрӯх

ЛОД IV لاد шакли кӯтоҳшудаи лодан.

Аз абиру анбару аз мушку лоду дорбуй
Дар саробустони кеш андар хазон медор буй.

Қисоӣ

ЛОД V لاد номи дигари шаҳри Лор.

Сипоҳон ба Гударзи Кишвод дод,
Ба Гургини Милод ҳам Лод дод. *Фирдавси*

ЛОДА لاده беақл, аҳмақ, аблах, соддалавҳ, гул.

На ки ҳар зан дағову лода бувад,
Шери нар ҳасту шери мода бувад. *Авҳадӣ*

Ки сардори ин қавм лода бувад,
Тамоми сипоҳаш пиёда бувад. *Шодӣ*

ЛОДАН||ЛОЗАН لادن||لاذن самғи хушбуи зард ё сурфранге, ки дар калисоҳо вақти ибодат месӯзонанд ва дар тиб низ ба кор меравад.

Нарезад аз дарахти урс кофур,
Нахезад аз миёни лод лодан. *Манучехрӣ*

Аз раҳи сурат бошад чун у,
Гунаи анбар дорад лодан. *Фаррухӣ*

ЛОЕҲ а. لايح зоҳир, ошкор, хувайдо.

Осори қарам ва бузургӣ аз ҷабини у лоеҳ меид.
Авфӣ

То соле осори беҳҷат ва масаррат аз атворашон лоеҳ гашта ба ҳар ки мерасиданд, тарғиб мефармуданд. *Аҳмади Дониш*

ЛОЖВАРД لاورد ниг. лочвард.

ЛОЗАН لاذن ниг. лодан.

ЛОЗИМ а. لازم зарур, боистанӣ, қарданӣ.

Лозим аст он, ки дорад он ҳама лутф,
Ки таҳаммул кунандаш ин ҳама ноз. *Саъдӣ*

Лозим аст, ки воли дахли вилоятро ба ҳисоб орад.
Аҳмади Дониш

◇ феъли лозим грам. феъле, ки мафъул надорад, яъне феъли монда, ҳамчун рафтани, омадани, пар(р)идани ва ғ.

ЛОЗИМА а. لازمه 1. муаннаси лозим; 2. чизи зарурӣ, чизи дарқорӣ; 3. шарту воситаи зарурии коре.

ЛОЗОЛ а. لازال 1. безавол, фанонопазир; 2. ҳамеша.

Ва аз он ҷо лозол мутаваҷҷеҳи маркази замин бошанд. *Аҳмади Дониш*

ЛОИБ а. لايب лаъбкунанда, бозингар, бозикунанда.

Даҳъяке аз лӯъби зулфаш моёи сад лоиб аст,
Садъяке аз сеҳри чашмаш тушаи сад соҳир аст.

Муиззӣ

ЛОИДАН لا ئيدن 1. уввос задан ва ав-ав кардани саг.

Панча дар сайд бурда зайғамро,
Чӣ тафовут кунад, ки саг лояд. *Саъдӣ*

2. маҷ. ҳарзагӯй кардан, сафсатагӯй ва жожҳой кардан.

Маломатам нақунед, ар дароз мелоям,
Бувад ки кашф шавад ҳоли банда пеши шумо.
Шамси Табрезӣ

ЛОИЛОЧ а. علاج ночор, лобуд, ногузир.

Лоилоч онро [туфангро] ҳам назди шер андохтам.
Аҳмади Дониш

ЛОИМ а. ليم сарзанишқунанда, маломатқунанда, нақу-
хишқунанда.

Хареро аблаҳе таълим меод,
Бар ӯ-бар сарф карда саъи доим,
Ҳақиме гуфташ: Эӣ нодон, чӣ гӯӣ,
Дар ин савдо битарс аз лавми лоим. *Саъдӣ*

ЛОИҚ а. لايق шоиста, сазовор, дархур.

Ва агар аҳёнана дар эшон истеҳқоқ набинад ва
лоиқи хидмат надонад, маносиби падаронро исман
бад-эшон муфавваз дорад. *Аҳмади Дониш*

ЛОИҚА а. لايقه муаннаси лоиқ.

Тахнияту сафорат бо туҳафу ҳадоён лоиқаи иттифок
вуруд дода шуд. *Аҳмади Дониш*

ЛО(Й) لاي асоси замони ҳозираи лоидан.

ЛОЙ I لوى 1. гили бисъёр мулоим, таҳнишини обҳои чӯӣ,
сел, ҳавз ва ғ.

Мавҷи табошир зад бар лаби нили уфуқ,
Гавҳари маҳ зери лой ҳамчу садаф шуд ниҳон.
Сайфи Исфарангӣ

2. дурд, таҳнишин; лои май дурди шароб.

Нарехт лои маю мӯҳтасиб зи дайр гузашт,
Расида буд балое, вале ба хайр гузашт. *Осафӣ*

◇ лой бар рӯи офтоб задан а) ҳақиқатро пардапӯш
кардани шудан; б) таъна ва сарзаниши аҳмақона кар-
дан.

Эӣ тирахотире, ки зи чоҳи зулоли хеш
Бар рӯи офтоби фалак лой мезани... *Бадри Чоӣ*

ЛОЙ II لوى матои абрешими гулдор ва ё бегул, ки аз
Чин ва Ҳинд меовардаанд.

Аксунӣ зарнигори фалакро чу остар
Бар абран муанбари ин лои сода бин.
Сайфи Исфарангӣ

ЛОК I لوك ниг. лак II.

ЛОК II لوك ниг. лак V.

ЛОК III لوك ранги сурхе, ки дар Ҳиндустон аз ши-
раи баъзе дарахтон ҳосил мешавад, дар наққошӣ ва ғ.
ба кор меравад ва аз қисми дурушти он сургуч месо-
занд.

Ҳамагуфту печид бар хушк хок,
Зи хуни дилаш хок ҳамраи лок. *Унсурӣ*
3-ин сипас акси хун зи курраи хок
Осмонро кунад ба сурхӣ лок. *Саной*

ЛОК IV لوك I. косаи чӯбин.

Шеваи мастони чолок аст, хин!
Бар қафи мо неҳ лаболаб локи май. *Низорӣ*

2. чубтабақ, тағораи чӯбин, ки дар он хамир меку-
нанд.

Молишам доданд дар локи фалак,
Шуд мағасрони сари хонам малак.
Абӯисҳоқи Атғима

ЛОК V لوك сангушт, косапӯшт, кашаф.

Лок каждум ба пушти хеш гирифт,
Баъд аз он роҳи баҳр пеш гирифт. *Саной*

ЛОКАЛОМ а. لوكالوم он чизе, ки ба гуфтугӯ эҳтиёҷ
надорад, он чӣ бидуни гуфтугӯ ва шубҳа фаҳмида меша-
вад.

Қоон ба фаросат донист, ки ду қароба марворид
пеши расул ва мурсал вақъе локалом дорад.

«Равзат-ус-сафо»

ЛОЛ I لال 1. санги қиматбаҳои сурхранги дурахшон аст,
ки навъи аълои он аз кӯҳистони Бадахшон ҳосил ме-
шавад, лаъл; 2. маҷ. ранги сурх; сурх.

Ду лаб чу нори қафида, ду рух чу савсани сурх,
Ду рух чу нори шугуфта, ду лаб чу лолаи лол.
Унсурӣ

◇ лои равонбахш киноя аз май сурх.

Зи лои равонбахши анбарнасим,
Аз ӯ пир — барнову мумсик — карим. *Ҳочу*

ЛОЛ II لال гунг, абкам; маҷ. забонгирифта, хомӯш.

Зоғ гӯӣ мӯҳтасиб шуд, к-аз ниҳеби захи ми
Булбули ромишгар андар бӯстон мондаст лол.

Муиззӣ

Ба ҷанби қадри рафеаш мадори анҷум паст,
Ба пеши рои манеаш забони ҳуҷчат лол. *Анварӣ*
лол шудан (ё гардидан) хомӯш шудан; забонгирифта
шудан.

Зи баҳри он ки гардад муддаи лол,
Чавобе мухтасар гӯям ба ҳар ҳол.

Бадри Қашмирӣ

Чу шоҳид дид, номаш шуд фаромӯш,
Забонаш лолу қалбаш гашт хомӯш.

Бадри Қашмирӣ

ЛОЛА لالا 1. гули асосан сурхранги дашти ва кӯҳӣ, ки
дорон анвои бисъёр мебошад, дар аввали баҳор мешу-
куфад ва дар миёнаи барғҳо доғи снѐх дорад.

Ёқутвор лола, бар барги лола жола,
Қарда бар ӯ ҳавола ғаввос дурри даръе. *Қисоӣ*
лолаи аҳмар ниг. лолаи қамро; лолаи духтарӣ навъе
аз лолаи сурх, ки онро озаргун ҳам мегӯянд; ба
арабӣ шақоикуннуъмон номида мешавад.

Чунон шуд раҳ зи акси ҳар парӣ сурх,
Ки боғ аз лолаҳои духтарӣ сурх.*

лолаи Нуъмон лолае, ки гуё Нуъмон ном подшоҳ аз
кӯх оваранда парварида будааст.

Бурда аз марҷон ба гуна лолаи Нуъмон сабақ,
Бурда аз мутриб ба дастон булбули хушгӯӣ гӯӣ.

Қатрон

лолаи қамро (ё аҳмар) лолаи сурх.

Гар руҳи ман зард кард аз ошиқӣ, гу: Зард кун,
Заъфарон қимат фузун аз лолаи қамро кунад.

Манучехрӣ

Ба рӯят печу тоби турраи мушкин ба он монад,
Ки шохи сунбуле бар лолаи аҳмар кунад бозӣ.

Бедил

2. *киноя аз рӯи сурхи чавонӣ.*

Ман, ки сарсабзиям намонд чу бед,
Лола зарду бунафша гашт сафед. *Низомӣ*

◇ *лолаи тар киноя аз рӯи сурхи маҳбуба.*

Каманди турраи ӯ бар канори лолаи тар,
Чу сунбулест, ки аз бод беқарор омад. *Бадри Чочӣ*

лола гаштан *киноя аз сурх шудан.*

Мавҷи кариме баромад аз лаби даръё,
Рег ҳама лола гашта аз сар то бун. *Дақиқӣ*

лолаи мақсад чидан *киноя аз ба мақсад расидан.*

Мулҳам аз боғи таманно лолаи мақсад наҷид,
Доғи ҳасрат з-ин сабаб дар синаи ғамнок суҳт.

Мулҳам

ЛОЛАВОР *لاله‌وار* лоламонанд, ҳамчун лола.

Сарсабз бод носеҳат аз даври осмон,
Пажмурда лолавор ҳасудат дар офтоб. *Анварӣ*

ЛОЛАГУН *لاله‌گون* лоларанг, сурхранг.

Ҳусни ту ҳамеша дар фузун бод,
Рӯят ҳамасола лолагун бод. *Ҳофиз*

лолагун чехр рӯи гулгун, рӯи сурх.

Ба мағзаш баршуд аз дил оташи меҳр,
Дамидаш заъфарон аз лолагун чехр.

Фахриддини Гургонӣ

ЛОЛАЗОР *لاله‌زار* ҷои рӯидани лолаи бисъёр, замини пур аз лола.

Ҳар ҷо, ки гулею лолазоре будаст,
Аз сурхии хуни шахриёре будааст,
Ҳар ҷо, ки бунафша аз замин мерӯяд,
Холест, ки бар руҳи нигоре будаст. *Хайём*

◇ *лолазори умр киноя аз хуштарин лаҳзаҳои умр.*

Эй хуррам аз фуруғи руҳат лолазори умр!
Боз о, ки реҳт бе гули рӯят баҳори умр! *Ҳофиз*

ЛОЛАИЗОР *لاله‌عذار* лоларух, лоларухсор, лоларӯй.

Тарфи чаману ҳавои бустон
Бе лолаизор хуш набошад. *Ҳофиз*

ЛОЛАМОН *لاله‌مان* лоламонанд.

Маи лолагун лолаи жоласон,
Гули мушқбу жолаи лоламон. *Ҳочу*

ЛОЛАМОНОҚ *لاله‌ماناک* лоламонанд.

Ранги сиҳӣ аст лоламонок
Андар дили Муштарист Қайвон. *Ҳоқонӣ*

ЛОЛАНГ *لالنگ* хурок ва таоме, ки гадоён ва фақирон аз меҳмониҳо мебаранд; нонпораҳои гадоӣ, залла ва пасхурда.

Пораҳои нону лоланги таом
Дар миёни кӯй ёбад хосу ом. *Румӣ*

ЛОЛАПУШ *لاله‌پوش* ба лола пушидашуда, ба лола орасташуда, лолазор, пур аз лола.

Чу гардад замин сабзу гаҳ лолапуш,
Замона зи Қайхисрав ояд ба ҷуш. *Фирдавӣ*

ЛОЛАРАНГ *لاله‌رنگ* лоларанг, ба ранги лола; шароби лоларанг шароби сурх.

Салсабили мову хур инак ба нақд,
Соқии гулбӯ, шароби лоларанг. *Қамоли Хучандӣ*

ЛОЛАРУХ *لاله‌رخ* лоларухсор, он ки рӯяш монанди лола сурх аст; *маҷ.* хушрӯ; маъшуқа.

Мар-он лоларухро зи сар то ба пой,
Ту гуфти, магар Эраҷ асти ба ҷой. *Фирдавӣ*

Гар бода хӯри ту, бо хирадмандон хур,
Ё бо санами лоларухи хандон хур,
Бисъёр махур, вирд макун, фош масоз,
Андак хӯру гаҳ-гаҳ хӯру пинҳон хӯр. *Хайём*

ЛОЛАРУХОН *لاله‌رخان* он ки рухсораҳои лолагун дорад, гулгунрӯй; *маҷ.* хушрӯ; маъшуқа.

Сӯзани заррин шудасту сӯзани симин,
Лоларухоно, туро миёну маро тан. *Фаррухӣ*

ЛОЛАРУЙ *لاله‌روی* он ки рӯяш монанди лола сурх аст; *маҷ.* хушрӯй; маъшуқа.

Ман — волаи мӯи лоларӯён,
Ман — ошиқи рӯи гульизорон. *Савдо*

ЛОЛАСИТОН *لاله‌ستان* *ниг.* лоластон.

ЛОЛАСИФАТ *لاله‌صفت* лоламонанд.

Ман чу аз хоки лаҳад лоласифат бархезам,
Доғи савдон туам сирри сувайдо бошад. *Ҳофиз*

ЛОЛАСОР *لاله‌سار* номи як мурғи хушовоз.

Пароканда бо мушқдам сангхор,
Хурушон ба ҳам шораку лоласор. *Хатирӣ*

ЛОЛАСТОН | **ЛОЛАСИТОН** *لاله‌ستان* лолазор, ҷои рӯидани лолаҳои бисъёр.

Сарвбунон қандаву гулшан хароб,
Лоласитон хушқу шикаста чаман. *Қисоӣ*

ЛОЛАФИШОН *لاله‌فشان* лолаафшон, афшонандаи лола; лолафишон қардан лолаафшонӣ қардан, лолапошӣ намудан.

Аз домани кӯҳ то ба дари шаҳр бисоте,
Аз сабза бигустарду бар ӯ лолафишон қард. *Саъдӣ*

ЛОЛАҶАБИН *لاله‌جبین* *киноя аз хушрӯй.*

Ҳам бути занҷирҷаъдӣ, ҳам бути занҷирзулф,
Ҳам бути лолаҷабинӣ, ҳам бути лоларухон.

Манучехрӣ

ЛОЛО I *لا* дурахшон; лӯълӯи лоло марвориди дурахшон.

Зи даръёи ду чашмам гавҳари ашқ
Ҷаҳон дар лӯълӯи лоло гирифтаст. *Ҳофиз*

ЛОЛО II *لا* марди ғулом ва хизматгор, мутасадди ниғаҳдорӣ ва тарбияти писарбачагонӣ асилзодагон.

Шоҳи анҷум ходими лолои ӯ,
Хидмати лолош аз он хоҳам гузид. *Ҳоқонӣ*
лолои сиёҳ ғуломи ҳабашӣ, ғуломи зангӣ.

Ба ду лаъли ту, ки болои нучумаш бинанд,
Ба ду зулфи ту, ки лолои сиёҳаш хонанд.

Бадри Чочӣ

ЛОЛОЙ I *لالائی* дурахшонӣ, тобонӣ, дурахш.

Ҳат овард лӯълӯ ба лолоиаш,
Хирад муътариф бар тавоноиаш. *Ҳочу*

ЛОЛОЙ II لالائی хизматгори.

Ба лолоит анбар хўй карда;
Санавбар пеши болои ту мурда. *Убайди Зоконӣ*

ЛОМ I a. لام 1. номи ҳарфи бисту ҳафтуми алифбон арабии тоҷикӣ ل, ки дар ҳисоби чумалу абҷад ба 30 баробар аст; 2. *киноя аз* ҳар чизи хамида ва дуто, ҳам-чун зулфи хубон.

Ба ҳалқа карда ҳаме ҷаъди у ҳикояти чим.
Ба печ карда ҳаме зулфи у ҳикояти лом. *Фаррухӣ*
Ҷаъди ломаш чу зулфи хубон ҳам
Бар ливон зафар бувад парчам. *Ҷомӣ*

ЛОМ II لام 1. тақаббур, худситой, фахр, лофу гизоф.
Ҷаме то зи тундар занад абр лоф,
Ҷаме то зи сабза кунад боғ лом ... *Масъуди Саъд*
2. зебу зинат, зевар.

На бад-ин ломҳои рангоранг
На бад-ин васфҳои гуногун ... *Абулфараҷи Рунӣ*
Ишқ аст чон ин ҷомаро,
Ишқ аст лом ин ломаро.
Ишқ аст дсм ин омаро,
Ман аз кучо, ишқ аз кучо. *Шамси Табрезӣ*

ЛОМ III لام жандаи дарвешон ва қаландарон.
Фуру кун нагӣ озодӣ, барафкан ломи дарвешӣ,
Ки бо ломи сияҳпушон намонад лофу ломонӣ. *Ҳоқонӣ*

ЛОМ IV لام омехтае аз сипандонаи сӯхта, анбар, мушк ва лочвард, ки бар пешонӣ ва буноғуши кудакон барои дафъи захми чашм мемолидаанд.
Эй камоли офаринишро вучуди ту алиф,
В-он гаҳаш аз лочварди сармадӣ бар чехра лсм. *Анварӣ*

ЛОМА I لومه румол ва ғ., ки аз болои дастор (салла) мебастваанд.

Перохани лӯълӯй ба ранги кома
В-он кафши даридаву ба сар-бар лома. *Марворидӣ*

ЛОМА II a. لومه зиреҳҷома, либоси ҷангӣ, ки аз ҳалқаҳои оҳанӣ сохта шудааст.

Қадам ҷома, ки аз теги у нагашт қабо,
Қадам лома, ки аз тири у нагашт кафан. *Қоонӣ*

ЛОМАКОН a. لامکان 1. бемакон, бечой; 2. д. сифати худо.

Ба гушам мерасад аз коргоҳи ломакон ин дам,
Ки эй саргарми ғафлат, хез, барбастанд, маҳмилҳо. *Мушфиқӣ*

ЛОМАҲОЛА a. لامحاله ба ночор, лочарам, ногузир, лобуд.

Чора нест, ки чунбиш пазируфтани эшон аз чун-бонанда бувад, ломаҳола, ки андар замоне бувад. *Ибни Сино*

Пас ломаҳола мақосиди китоб... , дар ақсоми са-лоса мунҳасир бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ЛОМЕА a. لومعه нур, чило, шӯъла.

ЛОМЕЪ a. لامع дурахшанда, тобон, дурахшон.

Қорам бад-он расид, ки ҳамрози худ кунам
Ҳар шом барқи ломеу ҳар бомдод бод. *Ҳофиз*
Чу зи дил барқи ишқ шуд ломеъ,
Зот матбуъ шуд, сифат тобеъ. *Ҷомӣ*

Ҳар рӯз ғубори фитна сотеътар аст ва кавкаби давлати он ҷамоат ҳар соат ломеътар.

«Равзат-ус-сафо»

ЛОМИСА a. لامسه яке аз ҳисҳои панҷгона, ки хунуки, гармӣ, нармӣ ва сахтӣи чизҳо ба воситаи он фарқ карда мешавад ва ин қувваи ҳосса бештар дар пусти инсон ва ҳайвон мавҷуд аст.

Ва он панҷ аст: босира, сомеа, шомма, зоиқа, ломиса. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ЛОМИЯ a. لاميه *адш.* ғазал ва ё қасидае, ки ҳарфи равию он «л» (лом) мебошад.

Ломия гуфтам ғазале, то барӣ
Бар гузари қофия номи Камоли. *Камоли Хучандӣ*

ЛОМОНӢ لامانى 1. лоф, гизоф, сафсата.

Фуру кун нагӣ озодӣ, барафкан ломи дарвешӣ,
Ки бо ломи сияҳпушон намонад лому ломонӣ.

Ҳоқонӣ

2. лобагарӣ, тамаллуқ, чоплусӣ, хушомадгӯӣ.

Боз аз он ҳоҷазодаи бебарг
Он ҳама лофу лому ломонӣ. *Саноӣ*

ЛОМУТАНОҲӢ a. لامتاهى беинтиҳо, бениҳоят, беҳисоб, аз ҳад афзун.

Дар рӯзи байат хутбае ба ғоят фасеҳу балиғ, ки бар мавъиза ва насихати ломутонаҳӣ иштимол дошт, иншод кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛОНА I لانه ошънаи ҷонварони парранда ва чаранда.

Шунидам, ки марде ғами хона х(в)ард,
Ки занбур бар сақфи он лона кард. *Саъдӣ*
Худ гулшани бахт аст ин, ё раб, чӣ дарахт аст ин,
Сад булбули маст ин ҷо, ҳар лаҳза кунад лона. *Шамси Табрезӣ*

ЛОНА II لانه коҳил, танбал; бекора.

Кунун ҷӯй ҳаме хилат, ки гаштӣ сусту бетоқат,
Туро дидам ба барной фасороҳихтаву лона. *Кисоӣ*
Кунун порсой ҳамекард хоҳӣ,
Ки мондӣ ба сони хари пир лона. *Носири Хисрав*

ЛОН(И)ДАН لاندن || لانیدن чунбондан, афшондан.

Бо дафтари ашъор бари хоҷа шудам дӣ,
Ман шеър ҳамехондаму у риш ҳамелонд. *Тайён*

ЛОНУСАЛЛИМ(У) a. لانسلم саломат намешуморем, яъне қабул намекунем, қоилад нестем (ибораест, ки муллоён дар вақти мунозира мегуянд).

Зи лонусаллими ман бахр мунҷамид гардад,
Чаро нашояд, агар ҳам равад зи ҷой ҷабал. *Восифӣ*

ЛОРАЙБ a. لاريب бе шубҳа, бе шакку шубҳа, бе гумон, ба таври яқин.

Номаи лорайб — чӣ дарёест ин,
Бар сари он нома чӣ туғроист ин? *Хисрави Деҳлавӣ*

ЛОРАЙБӢ *a.* لاریبی 1. бешаккӣ, бешубҳағӣ, яқинӣ; шак-нопазири; 2. *маҷ.* улуҳият, худой, худояят.

Найири саодатмаосири имдои ғайбӣ аз матлаи марҳамати лорайбӣ тулӯъ намуда муаскари зафарасар мунаввар гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛОРИ لارى навъе аз таиғна нукра.

Хизонаҷӣ гуфт, ки... дар он ҷо се ҳазор лори ва се ҳазор хун мавҷуд аст. «*Таърихи Фарошита*»

ЛОСКАВИ لاسکوی паррандаи хурди хушовоз.

Хул танбура, ту гӯӣ, занату лоскави
Аз дарахте ба дарахте шаваду гӯяд: Оҳ!

Манучехрӣ

ЛОТ *a.* لات номи яке аз ду бути машхур «Лот ва Манот», ки арабҳо пеш аз паҳн шудани дини ислом онҳоро мепарастиданд.

Ин ду бисъёр кардему салот
Пеши Лоту пеши Уззою Манот. *Румӣ*

ЛОТОИЛ *a.* لاطائل бефоида; беҳуда, харза; бемағнӣ.

Диловархон... девона ва маслубақл гашта, алад-давом суханони лотоил аз ӯ сар мезад.

«Таърихи Фарошита»

ЛОТУАДДУ *a.* لاتعد: лотуадду ва лотӯҳсо бешумор, беадад, беҳадду ҳисоб.

Дар вилояти Мовароуннаҳр футӯҳоти лотуадду ва лотӯҳсо даст дод. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛОТҶҲСО *a.* لاتحصى: лотуадду ва лотӯҳсо бешумор, беадад, беҳадду андоза.

ЛОУБОЛӢ *a.* لاابالی 1. боке надорам, наметарсам, парво надорам; 2. *маҷ.* нотарс, бебок, бепарво, беқайду бетакаллуф.

Бо як-ду-се ринди лоуболи
Роҳе талаб аз ғурур холи. *Низомӣ*

Гарат бо мо хуш афтодаст, чун мо лоуболи шав,
На ёрон маст бархезанду ту мастур биншинӣ.

Саъдӣ

ЛОУҶСӢ *a.* لاحصى ҳисоб карда наметавонам, шумурда наметавонам.

Ки хосон дар ин раҳ фарас рондаанд,
Ба лоуҳсӣ аз так фуру мондаанд. *Саъдӣ*

ЛОФ لاف 1. худситой, худтаърифкунии бардуруғ ва бечо, даъвои аз ҳад зиёд, сухани беҳуда.

Аё зи бим забонам нажанд гаштаву ҳож,
Кучо шуд он ҳама даъвию лофу он ҳама жож?

Лабибӣ

Нағӯем чандин сухан бар гизоф,
Ки бечора бошад худованди лоф. *Фирдавсӣ*

лофу машғала лофу гизоф; иддаохон беҳуда.

Дар саворӣ ту лофи фаҳр мазан,
Ки туро ҷои лофу машғала нест. *Анварӣ*

2. *маҷ.* сухан, гуфтор, гуфтугу.

То буд зи рӯи меҳр лофи ману ту,
Ќуз хоб надид кас масофи ману ту. *Азрақӣ*

Гар ҳама умр бишканам аҳди ту, пас дуруст шуд,
Қ-ин, ҳама зикри дустӣ лофи дуруғ мазанам. *Саъдӣ*

лофи афсару авранг задан даъвои подшоҳӣ кардан.

ЛОҶҒОҶ لافگاہ: (ин) лоғоғи бетамъиз киноя аз дунё.

Марди дарвешро худой азиз
Андар ин лоғоғи бетамъиз
Ба ғайӣ аз барои он н-орост,
Қ-аз ғайӣ кибру кинаву шар хост. *Саной*

ЛОҶЗАН لافزن худситой, худро таърифкунанда.

Лофзанонеро кардӣ ба даст,
Қ-эшон гуфтанд ҷаҳон з-они мост. *Фаррухӣ*

ЛОҶИДАН لافیدن лоф задан, гапи беҳуда гуфтан; худро бечо таъриф кардан, даъвои беҳуда кардан.

Бо хароботнишинон зи каромот малоф,
Ҷар сухан вақтеву ҳар нукта маконе дорад. *Ҳофиз*
Рақиб андар балои ҳаҷр агар як шаб бисубҳидӣ,
Бишармидӣ, дигар аз ишқи маҳруён налофидӣ. *Саъдо*

ЛОҶАЙР *a.* لاخير беҳайру бебаракат.

Ҷаст лохайр зӯри зардорон,
Ҷамчу лошайъ ақли майхорон. *Саной*
Лохайр дон ниҳоди русуми ҷаҳону даҳр,
Лошайъ(ъ) шинос барги сипеҳру навои хок. *Ҳоқонӣ*

ЛОҶИН I *t.* لاچين шохини шикорӣ.

Зи бими чанги лочин бар ҳама ҳол,
Ба дашту кӯҳ мурғон фориғулбол. *Бадриш Қашмирӣ*

ЛОҶИН II لاچين номи яке аз қабилаҳои кучманҷӣ дар «Шоҳнома».

Нишаста дар он дашт бисъёр куч
Зи афғону лочину курду балуч. *Фирдавсӣ*

ЛОҶОР لاچار ночор, ноилоҷ.

Чун даст ба зурваи мақсуд нарасид, лочор ба
Дехлӣ муроҷаат кард. «*Таърихи Фарошита*»

ЛОШ لاش 1. тани мурда, ҷифа, ҷасад, лоша.

Бад-ин замин, ки ту бинӣ мулуктабъонанд,
Қи мулки рӯи замин пешашон наярзад лош. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* зоеъ, забун, нобуду ночиз.

Дер напойд, ки кунад чархи пир,
Ин ҳамаро яксара ночизу лош. *Носири Хисрав*

Чун ту Ширин нестӣ, Фарҳод бош,
Чун най Лайлӣ, чу Мачнун бош лош. *Румӣ*

3. *маҷ.* ғорат, яғмо, тохту тороҷ.

Ба лоши ишқи ман он навҷавон ба сонӣ килоб
Ќуволу ҷуббаи ман лош карду киса хароб. *Тайён*
лош кардан ғорат кардан.

Фош кунад теги ту қондаи интиқом,
Лош кунад румҳи ту мондаи корзор. *Ҳоқонӣ*

ЛОША لاشه 1. тани мурда, ҷифа, ҷасад, лош.

Ё ғубори лошан деви сапед
Бар сувори Систон хоҳам фишонд. *Ҳоқонӣ*

2. *маҷ.* одами лоғар.

В-он пири лошаро, ки сипурданд зери хок,
Ҳокаш чунон бихӯрд, қ-аз ӯ устухон намонд.

Саъдӣ

3. *маҷ.* чорпои забун, заиф.

Рафта з-ин сӯ лошае дар зер в-аз он сӯ кунун
Аблақи гетичанибат зери рон овардаам. *Ҳоқонӣ*

ЛОШАЙЪ *а.* لاشىء ночиз, ҳечмаярз.

Молаш ҳама лошайъ шуду мулкаш ҳама ночиз,
Душман ба фузул омаду бадгуй ба гуфтор. *Фаррухӣ*

ЛОШАК(К) *а.* لاشك бешубҳа, бешак, албатта, бегумон.

Ҳар чойгаҳ ки рафтӣ, боз омадӣ музаффар,
Чун бо хатар шарикӣ, лошак музаффар оӣ.

Фаррухӣ

ЛОШАХАР لاشه خر хари лоғари заифи мурданӣ, ки ба зур мегардад.

Чун буроқе надорӣ андар дех,
Лошахарро ба дасти дузд мадеҳ. *Саной*

Он кас, ки надонад ва надонад, ки надонад,
Дар ҷаҳли мураккаб абадуддаҳр бимонад.
Он кас, ки надонад ва бидонад, ки надонад,
ӯ лошакхари хеш ба манзил бирасонад.*

ЛОЮАД *а.* لا يعد: лоюад ва лоюҳсо бешумор, берун аз шумор.

Дар он қофила аз арбоби ҳусну ҷамол ва аҳли
фазлу камол лоюад ва лоюҳсо буд. *Восифӣ*

ЛОЮБОЪ *а.* لا يبايع нафурухтани, он чизе, ки фурухта намешавад, фурушӣ нест.

Кунам дафтари умр вақфи қаноат,
Нависам ба ҳар сафҳае «лоюбоъ»-е. *Ҳоқонӣ*

ЛОЮОД *а.* لا يعاد 1. бознагарданда; 2. маҷ. беҳнагарданда.

ӯ рафту синаҳо шуда бемори лоюод,
ӯ хуфту фитнаҳо шуда бедори лоюном. *Ҳоқонӣ*

ЛОЮТОҚ *а.* لا يطاق тоб оварда нашаванда, аз тоқат берун, тобу тоқат наовардани.

Дар фирор аз лоютоқ осон бичаҳ! *Румӣ*

ЛОЮҲСО *а.* لا يحصى: лоюад ва лоюҳсо бешумор, берун аз шумор.

Дар ин қофила аз арбоби ҳусну ҷамол ва аҳли
фазлу камол лоюад ва лоюҳсо буд. *Восифӣ*

ЛОЯЗИД *а.* لا يزيد чизе, ки зиёд намешавад, он чизе, ки намеафзояд.

Хушк бар меҳи табнат чун қадид,
Бастаи асбобу ҷонаш лоязид. *Румӣ*

ЛОЯЗОЛ *а.* لا يزال 1. зоиш нашудани, безавол, он чи завол намепазирад; ҷовид, пойдор, доимӣ, абадӣ; 2. д. сифати худо.

Малики ламъазал ва подшоҳи лоязол ... ҷамъеро
дар силки суадо кашида ва фирқаеро дар зумраи
ашқиё интизом дода. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛОЯМУТ *а.* لا يموت бемарг, номурданӣ, ҷовид, безавол; ҳайи лоямут д. зиндаи номурданӣ; зиндаи ҷовид (сифати худо).

Эй, ба ҳақ, бахти ту ҳайи лояном,
Бодӣ андар ҳифзи ҳайи лоямут. *Анварӣ*

ЛОЯНОМ *а.* لا ينام хобнақунанда, ҳамеша бедор; ҳайи лояном зиндаи ҳамеша бедор.

Эй, ба ҳақ, бахти ту ҳайи лояном,
Бодӣ андар ҳифзи ҳайи лоямут. *Анварӣ*

ЛОЯНСАРИФ *а.* لا ينصرف 1. грам. калимаҳои арабӣ ва ғайри арабие, ки тасрифи умумии арабиҳо қабул намекунад; 2. маҷ. дигаргуннашаванда.

Ман ҳамон Аҳмади лоянсарифам,
Ки «ало» бар сари ман ҷар надихад. *Саъдӣ*

ЛОЯНҚАСИМ *а.* لا ينقسم ғайри қобили қисмат, тақсима-нашаванда, ба ҳиссаҳо ҷудонашаванда.

Зарра набвад ҷуз зи чизе мунҷасим,
Зарра набвад шориқи лоянқасим. *Румӣ*

ЛОЯНҚАТЕЪ *а.* لا ينقطع 1. ба китъаҳо ва пораҳо ҷудонашаванда; мутгасил, пайваста, бефосила, доим.

Қариб ба дувист ғуломи ҳиндустонӣ лоянқатеъ
дар он корез кор мекарданд. *Восифӣ*

ЛОЯТАҶАЗЗО *а.* لا يتجزأ || لا يتجزى аз ҳам ҷудонашаванда, ғайри қобили таҷзия, чизи ба ҷузъҳо ҷудонашаванда.

Монад ба анкабути ситирлоб офтоб,
3-у зарраҳои лоятаҷаззо барафгананд. *Ҳоқонӣ*

Ба сони нуқтаи мавҳум дил зи ҳавли бало,
Чу ҷузъи лоятаҷаззо тан аз ниҳеби хатар.

Масъуди Саъд

ЛОЯФЛАҲ *а.* لا يفلح муваффақнашуда, ба мақсад нарасида, ноком, номурод.

Аз дари камкостон лофи фузунӣ задан,
В-аз дари лояфлаҳон гӯши ниам доштан... *Ҳоқонӣ*

ЛОЯФУТ *а.* لا يفوت он кӣ фавт намешавад, он чӣ намемирад, номурданӣ, абадӣ ва доимӣ.

Раҳмони лоямут чу он подшоҳро
Дид он чунон, ки з-ӯ амалулхайри лояфут. *Ҳофиз*

ЛОЯЪЛАМ *а.* لا يعلم нодон, ҷохил.

Эй сафеҳи лояълам, шерро ба ту чӣ муносабат аст? *Саъдӣ*

ЛОЯЪНИ *а.* لا يعنى бемаънӣ, беақл.

Ихлосхон, ки марди лояънӣ ва лояъқил буд, қабули он накард. «*Таърихи Фариста*»

ЛОЯЪҚИЛ *а.* لا يعقل 1. беақл.

Бас бигаштам, ки бипурсам сабаби дарди фирок,
Муфтии ақл дар ин масъала лояъқил буд. *Ҳофиз*

2. беҳуш; масти лояъқил масти аз ҳушу аз ақрафта, саҳт маст.

Чун ба он ҷо расиданд, муҳофизонро масти лояъқил ёфтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҳар ду мадҳушу масти лояъқил,
Аз ҷаҳону ҷаҳониён гофил. *Мушфиқӣ*

ЛОЯҶУЗ *а.* لا يجوز он чӣ раво нест, нораво, ноҷоиз.

Суфию ишқ дар ҳадис ҳануз,
Салбу эҷобу лояҷузу яҷуз. *Саной*

ЛОҒ لاغ ҳазл, шухӣ, зарофат, истеҳзо, тамасхур, мазох; хуштабъӣ; суханони ҳазломез.

Зи ҳазлу лоғи ту озор хезад,
Мазоҳи сард оби ру бирезад. *Носири Хисрав*
В-агар марди лаҳв асту бозию лоғ,
Қавитар шавад деваш андар димоғ. *Саъдӣ*

Воизо, лофи балоғат чй занй,
Ваъзи ту лобаву лоғи дили мост. *Ҷомӣ*
ба лоғ ба ҳарза, беҳуда.

Анситу, яъне ки обатро ба лоғ,
Ҳин, талаф кам кун, ки лабхушк аст боғ. *Румӣ*

ЛОҒАР لاغر хароб, назор, камгӯшт; *муқобили фарбеҳ* 1.

Ту чунин фарбеҳу оганда чарой? Падарат
Ҳиндуде буд яке лоғару хушкончу наҳиф. *Лабибӣ*
Бихурдам яке мушти зуроварон,
Накардам дигар зур бар лоғарон. *Саъдӣ*

ЛОҒАРНИҲОД لاغرناهد наҳифчусса, назорчусса; наҳиф,
заиф.

Чй сон пашшай зори лоғарниҳод
Кушояд пару бол дар тундбод? *Шодӣ*

ЛОҒАРӢ لاغرى харобӣ; назорӣ; *муқобили фарбеҳӣ*.

Чашми он дорам, ки ояд бар сари болини ман,
Варна натвонам зи ҷо бархостан аз лоғарӣ. *Васлӣ*

ЛОҚАЙДӢ لاقيدى беқайдӣ, бепарвой; бебокӣ.

Исмоили Одилшоҳ ... ба шароб хурдан ва лӯлӣ
рақсонидан ... машғул гашта, доди лавандӣ ва ло-
қайдӣ дардод. «*Тағрихи Фаритта*»

ЛОҚЕҲ а. لاقح боди тунд, ки абр меорад ва дарахтонро
бордор мегардонад.

Тани якрони размашро қадам лоқеҳ бувад лонқ,
Қафи соқии базмашро пиёла хур бувад дархур.
Бадри Чочӣ

ЛОҲИЗА а. لاحظه ба ин шакл камистегмол; чамғаш
лавоҳиз.

ЛОҲИҚ а. لاحق он чи ки аз пас ба чизе пайваст меша-
вад, пайвастшаванда, аз ақиб иловашаванда; лоҳиқ гаш-
тан (ё шудан) маҷ. рӯй додан, воқеъ шудан.

Агар ба вай офате лоҳиқ гардад, Шеър ибни Абу-
шеърал-Ҳанафиро шонстан риёсати хеш шиносод.
«*Равзат-ус-сафо*»

Ничолате бар ӯ лоҳиқ шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛОҲИҚА а. لاحقته 1. чизи илҳоқшуда, ба охири чизе зам
гардида; 2. чизи вобаста, тобеъ, фаръӣ.

ЛОҲУТ а. لاهوت худой; илоҳӣ, улухият; *муқобили носут*.

Кушоям рози лоҳут аз тафарруд,
Намоям сози носут аз ҳаюло. *Ҳоқонӣ*

ЛОҲӢ а. لاهى лаҳқуванда, лаҳқу лабқуванда, бозикун-
нанда.

Ақл фармони подшоҳирост,
Н-аз паи лоҳию малоҳирост. *Саной*
Чанд аз ин ғофилию гумроҳӣ,
Лову ху вирди худ кун, эй лоҳӣ! *Ҷомӣ*

ЛОҶАРАМ а. لاجرم 1. ночор, ногузир, заруратан; бешуб-
ҳа, яқинан.

Барад ранги дебо ҳаво лоҷарам,
Ҳаво бурд ранге, ки ман доштам. *Ҳоқонӣ*
Саросар шикам шуд малаҳ, лоҷарам,
Ба пояш кашад мурӣ кучикшикам. *Саъдӣ*
2. бинобар ин.

Лоҷарам ба воситаи ин химмати баланд бад-он
мақом расид. *Авфӣ*

Рӯи хуб асту камоли ҳунару домани пок,
Лоҷарам ҳиммати покони ду олам бо ўст. *Ҳофиз*

Адл кардӣ, лоҷарам эмин шудӣ ва малики мо чавр
кард, лоҷарам ҳамеша ҳаросон бошад.

Аҳмади Дониш

ЛОҶВАРД||ЛОЖВАРД لاژورد||لاجورد 1. сангест кабуд-
ранг, ки аз он нигини ангуштарин месозанд ва соида,
хока карда дар наққошӣ ва лавҳакориҳо ба кор меба-
ранд; қисми беҳтарини он лоҷварди бадахшонист.

Биёростандаш ба дебои зард,
Ба ёқуту пирузаву лоҷвард. *Фирдавсӣ*

Сарое падида омад аз лоҷвард
Дар ӯ чор айвон зи ёқути зард. *Ҳочу*

2. ба ранги лоҷвард, лоҷвардӣ, кабуд.

Яке саҳт савганди шоҳона хурд
Ба рӯзи сапеду шаби лоҷвард. *Фирдавсӣ*

лоҷвард шудани лаб кабуд ва тира шудани лаб аз
изтироб ва тарс.

Бузургони Эрон пурандӯҳу дард,
Рухон зарду лабҳо шуда лоҷвард. *Фирдавсӣ*

3. рангпарида, рангканда.

Ба наздики Баҳром рафт он ду мард,
Забонҳо пур аз банду руҳ лоҷвард. *Фирдавсӣ*

Ҳама рафт хун аз тани ҳаста мард,
Лабон пур зи боду руҳон лоҷвард. *Фирдавсӣ*

ЛОҶВАРДӢ لاجوردى осмониранг, кабудранг.

Танам гунаи лоҷвардӣ гирифт,
Гулам сурхӣ андохт, зардӣ гирифт. *Низомӣ*

лоҷвардӣ сарир киноя аз осмон.

Фурузандаи шоҳи равшанзамир
Чу хуршед бар лоҷвардӣ сарир. *Ҳочу*

ЛОҶУРӢА а. لاجرعه дам нағрифта якбора нӯшидани он
чизе, ки дар пиёла ҳаст, аз ғайри қулт-қулт якбора
нӯшидан.

Хубоб бар рӯи шароб ишоратнамо, ки чомро
лоҷуръа нӯш бояд кард. *Восифӣ*

ЛУБ(Б) а. لب 1. мағз; қисми холис ва беҳтарини ҳар
чиз; 2. ақл.

ЛУБОБ а. لباب 1. баргузидаи ҳар чиз, холиси ҳар чиз,
чизи беомезиш.

Бар лабиб ояд лубоб он коси ӯ
В-аз ғабӣ кам гардад истиноси ӯ. *Румӣ*

2. мағз (писта, бодом ва ғ.).

Ба ҷони оқилаи коинот, яъне ту,
Ки коинот қушур асту ҳазрати ту лубоб.

Ҳоқонӣ

Боз бош, эй боб, бар ҷуён боб,
То расанд аз ту қушур андар лубоб. *Румӣ*

3. маҷ. ақл, хирад.

Ку назаргоҳи шуои офтоб,
Ку назаргоҳи худованди лубоб? *Румӣ*

ЛУБОД а. لباد юғ, буюнтурук.

Қашоварз бар гов бандад лубод,
Зи говоҳану гов ҷӯяд мурод. *Низомӣ*

ЛУБС *a.* لبس пӯшидани чома.

Алишоҳ чихати лубси хилъат ба хонаи худ даромад ва Башир чомаҳо баргирифта аз ақиби у даррафт. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛУКНА||ЛУКНАТ *a.* لکنة||الکنت забонгирӣ дар вақти суҳан гуфтан, кундзабонӣ, тутила шудан, гирифтани забон ҳангоми гапзани.

Магар лукнате будаиш андар забон,
Ки таҳқиқи муфҳим накарди баён. *Саъдӣ*

ЛУҚО لقا моддаи сурхранг.

Дар канораш неҳ он замон го-го,
То шавад сурх чехрааш чу луқо. *Саной*

ЛУКУК *a.* لکوک ҷ. лак I.

Ҳар азизе, ки омад аз Мисре,
Ба лукукаш зару ғуҳар додем. *Бадри Чочӣ*

ЛУНГ لنگ лунгӣ, парчаи махсусе, ки дар ҳаммом аз миён то зону мебанданд.

Бибаста бар миён лунги шафақгун,
Ба он рухсори хубу қадди мавзун...

Бадрии Қашмирӣ

ЛУНЧ لنج ду тарафи даҳон аз дарун ва берун; лаб; < лунҷ **фуру** афғандан лунҷ овезон кардан, норозигӣ ва хашм изҳор кардан.

Чашм пурдарду нишаста ӯ ба кунҷ,
Ру туруш карда фуру афғанда лунҷ. *Румӣ*
лунҷ **пурбод** кардан *киноя аз* кибру ғурур изҳор кардан.

На ҳама қор ту донӣ, на ҳама зӯр турост,
Лунҷ пурбод макун бешу китаф бармафароз!

Лабийӣ

ЛУОБ *a.* لعاب оби даҳон.

Ба шарте он ки агар сағ шавӣ, маро нагазӣ,
Луоб дарначаконӣ ба косаи хӯрде. *Сузанӣ*
Аз шарафи мадҳи ту дар коми ман,
Гард абир асту луобам гулоб. *Носири Хисрав*
луоб танидан а) оби даҳон рехтан; б) *маҷ.* дар роҳи ҳаракати худ асаре боқӣ гузоштан.

Шер танидаст дар ин раҳ луоб,
Сар чу гавазнон ҷи ниҳӣ сӯи об. *Низомӣ*

в) ба ҳар тараф давидан.

Назараш бар фалак танида луоб,
Аз дами анкабути истирлоб. *Низомӣ*

ЛУТ I لوت таом, хӯрок, хелҳои таоми лазиз.

Мард гуфташ: Гушт ку, меҳмон расид,
Пеши меҳмон лут мебояд кашид. *Румӣ*
луту пут таомҳои лазиз бо машрубот; хурданӣ ва нушиданӣ.

Ширхора кай шиносад завқи лут,
Мар-париро буй бошад луту пут. *Румӣ*

Зи ҳар сӯ ба даст оварад луту пут,
Ба шодӣ барорад зи андӯх димор. *Ибни Ямин*

ЛУТ II *a.* لوط ҷ. номи яке аз пайғамбарони Банӣ-Исроил, ки гуё қавми ӯ бисёр бадкор буданд ва худо шаҳри онҳоро чаппагардон кард ва ба сари боқимондагонашон борони сангу оташ рехт.

ЛУТФ *a.* لطف 1. нармӣ, мулоимат, назокат; лутфи суҳан назокат ва балоғат дар суҳан.

Мард бояд, ки ба лутфи суҳану хусни хитоб
Таъби арбоби ситамро зи ситам бозорад. *Ҷомӣ*

2. марҳамат, илтифот.

Мо бад-он мақсади олий натавоном расид,
Ҳам магар пеш ниҳад лутфи шумо гоме чанд.

Ҳофиз

3. эҳсон, бахшиш; лутф кардан а) марҳамат кардан, илтифот зоҳир намудан.

Эй хоҷа, лутф кун ва ин харро як соат нигоҳ
дор, то ман бузро бозталабама! *Авфӣ*

б) эҳсон намудан, бахшидан.

Чанд ҳазор дирам дар ҳаққи ӯ лутф карданд.
Авфӣ

4. *маҷ.* нармӣ, форами, кушоиандӣ.

Қасе, к-ӯ ба ғуш оварад созашон,
Шавад беҳуш аз лутфи овозашон. *Низомӣ*

< лутфи амин меҳрубоние, ки нисбат ба ҳама баробар аст; илтифот ва меҳрубонии бисёр нисбат ба умум.

ЛУТХУР لوتخور хурандаи таомҳои лазиз.

Агар ту залла набандӣ зи яхнию ҳалво,
Миёни лутхурон кас надорадат маъзур.

Абуисҳоқи Атъима

ЛУТӢ *a.* لوطى 1. мансуб ба Лут; 2. *маҷ.* бадахлоқ, ҳарзақор, қиморбоз; бебок, густох, ринд, айёшу майхора.

Дар Балх эминанд зи ҳар шарре
Майхору дузду лутиву занбора. *Носири Хисрав*

3. қасе, ки бо навохтани думбура (думбак) ва хондани шеърҳо буз, маймун ва ё хирсро мерақсонад.

ЛУЧ||ЛУЧ لوج||الوج бараҳна, урьён.

Возеҳо, урьёнтани махсуси аҳли дониш аст,
Нест дар майдон ба чуз шамшери ҷавҳардор луч.
Возеҳ

ЛУҒАВӢ *a.* لغوى 1. мансуб ба луғат; 2. луғатшинос, луғатдон, мутахассиси илми луғат.

Нест чуз набвате раҳи набавӣ,
Нақли наҳвию шубҳати луғавӣ. *Саной*

Чу Ибни Румӣ шоир, чу Ибни Муқла дабир,
Чу Ибни Муътаз наҳвӣ, чу Асмай луғавӣ...

Манучехрӣ

ЛУҒАЗ||ЛУҒЗ *a.* لغز 1. сухани печида, гапи пӯшидамаъно.

Муддаӣ гу: Луғазу нукта ба Ҳофиз мафурӯш,
Килки мо низ забонею баёне дорад. *Ҳофиз*

2. *адш.* чистон.

ЛУҒАТ *a.* لغت 1. забон, гуфтор.

Он луғати дил, ки баёни дил аст,
Тарҷиматаш ҳам ба забони дил аст. *Низомӣ*

Ба луғати аҳли Рум калима меғуфт. *Авфӣ*

Ҳар як аз ҳавориён олим ба луғати тоифае шуд,
ки ба даъвати эшон маъмур шуда буд.

«Равзат-ус-сафо»

2. калима; 3. китоби луғат, фарҳанг.

Дар луғат хондаам, ки риш пар аст
Пеши донишвари луғатпардоз. *Ҷомӣ*

ЛУҒЗ а. لغز *ниг.* луғаз.

ЛУҒОТ а. لغات *ҷ.* луғат.

Дар ҷамеи фунун, ки ба луғоти мухталифа му-
давван мешавад... (1) «*Равзат-ус-сафо*»

ЛУҒУБ а. لغوب саҳт монда шудан, монда, хаста ва ран-
ча шудан.

Инчунин фикри дақиқу рои хуб,
Ту чунин урбён пиёда дар луғуб. *Румӣ*

ЛУҚАТА а. لقطه *ниг.* луқта.

ЛУҚМА а. لقمه навола, тикка, тӯша; як миқдор хӯрда-
нӣ, ки дар даҳон меғунҷад; як парча, як бурда.

Тавонгар худ он луқма чун меҳӯрад,
Чу бинад, ки дарвеш хун меҳӯрад?!
Чу бинам, ки дарвеш мискин нахӯрд,
Ба ком-андарам луқма захр асту дард! *Саъдӣ*
В-он дигар як нуҳуфта менигарад,
Луқмаву чумчааш ҳамешумарад. *Ҷомӣ*

ЛУҚМАПАРҲЕЗӢ لقمه پرهیزی эҳтиёт дар хӯрдани ҳало-
лу ҳаром.

Маро, ки нест раҳу расми луқмапарҳезӣ,
Ҷаро маломати ринди шаробхора кунам? *Ҳофиз*

ЛУҚТА||ЛУҚАТА а. لقطه 1. ҳар чизи афтодаи гумшуда,
ки онро каси дигар меёбад; 2. моли бесоҳиби одами
мурда, ки меросхӯр надорад ва мулку моли боқимон-
дааш ба фондаи давлат гирифта мешавад.

Ва ҳамчунин аз мусофирон ҳар касе, ки дар мад-
раса ва сарой бинирад, моли ӯ луқата бошад.

Аҳмади Дониш

ЛУҚЪЯ||ЛУҚЪЯТ а. لقيّة||لقية як бор дидан, вохӯрдан,
мулоқот.

Ҷуз яке луқъя, ки аввал аз қазо
Бар вай афтоду шуд ӯро дилрабо... *Румӣ*

Судоба дар луқъян аввал беқарору ором гашт.
«Равзат-ус-сафо»

ЛУҲУМ а. لحوم *ҷ.* лаҳм.

Чандон кушта гардиданд, ки то муддати як сол
вухушу туюр аз луҳуми эшон дар суру сурур бу-
данд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛУҲУМАТ а. لحومت хешӣ, алоқан хешӣ, хешию таборӣ,
хешигарӣ.

Дигар он ки Ҷаллодхонро, ки ҷавонест навра-
сидаи ҷаҳоннодида, пеши султон фириштад ва бино
бар алоқан луҳумат шояд, ки бар ҷавонии вай раҳ-
мат фармояд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛУЧ لوج *ниг.* луч.

ЛУЧАЙН а. لچين нуқраи холис.

Хур хира шуд аз софии он сонди сим-о!
Маҳ тира шуд аз партави он соқи лучайн-о!

Саъдо

ЛУЧҶА а. لچه миёнаи даръё, ҷои чуқуртарини даръё ва
ё баҳр.

Дар мавҷези лучҷаи ғам ғарқа гашта буд,
Лутфи туаш ба соҳили амну амон фиғанд.

Убайди Зоконӣ

Дилҳост ғарқи лучҷаи хун дар мусибаташ,
Дигар кирост тоқату дигар кирост тоб? *Саъдо*

ЛӢ а. لى маро, барои ман (аз пешоянди арабии ل ва ҷо-
нишини ى); лӣ ва лак барои ман ва барон ту.

Нест чинсийят ба сураи лӣ ва лак,
Исӣ омад дар башар чинси малак. *Румӣ*

ЛӢБИӢ لوبيا яке аз ғаллаҳои хуроқӣ, донаҳое, ки гелаку
гурдашакл буда ба ранги сурх ё сафед ва хол-хол
мешавад.

Нестӣ оғаҳ, ҷи гӯям мар-туро ҷуз ман ҳамонк,
Омма гӯяд нестӣ оғаҳ зи нархи лубиё.

Носири Хисрав

ЛӢК لوك 1. ҳақир, забун; 2. касе, ки бо ҳар ду зону
ва кафҳои даст роҳ меравад; маҷ. суст, маъҷуб.

Агар лӯк бо лӯк ҷамъ ояд, бачаи эшон ҳам но-
қис ояд. *Авфӣ*

лӯку ланг ланг, ҷулоқ, маъйб; муқ. ланг (лангу лӯк);
3. шуғури каммӯн боркаш.

Равӣ ҳамчу лӯкони сар дар ҳаво,
Қаф аз лаб фишонон бигу то кучо?

Қамолӣ Исмоил

Раҳравони раҳи ҳақ боркаши маст ҷу лӯк,
Мо дар ин раҳ ҳамаро қофиласолори сулук.

Музаффарӣ Қирмонӣ

ЛӢЛ لول бешарм, беҳаё, густох.

Гар ҳамегӯем лӯлу в-ар намегӯем гӯл,
Чун каланда бар лаби дӯлему тик-тик мезанем.

Шамси Табрзӣ

ЛӢЛИВАШ لولى ووش лулимонанд, ҷугиосо, шӯху густох
(сифати маҳбуба).

Дилам рамидаи лӯливашест шурангез,
Дуруғваъдаву қаттолваъзу рангомез. *Ҳофиз*

ЛӢЛӢ لولى 1. ҷугӣ.

Лулие бо писари худ моҷаро мекард, ки ту ҳеҷ
коре намекуни ва умр дар батолат ба сар мебарӣ.

Убайди Зоконӣ

2. ҷугии раққосу сурудхони бозигар.

Лулӣ ва масҳара ва мутрибу мутриба... аз ат-
рофу ҷавониб рӯй ба Деҳлӣ ниҳоданд.

«Табрихи Фаришта»

3. маҷ. хушрӯй; зариф; зирак; киноя аз маҳбуба.
Фиғон, к-ин лӯлиёни шухи ширинкори шаҳрошӯб,
Чунон бурданд сабр аз дил, ки туркон хони яғ-
моро. *Ҳофиз*

Сабо, з-он лӯлии шангӯли сармаст
Ҷӣ дорӣ оғаҳӣ, чун аст ҳолаш? *Ҳофиз*

ЛӢРА لوره гузаргоҳи сел ва оббурдае, ки дар он ҷо баъд
аз сел гил ва лой боқӣ мондааст.

Дилаш нагирад аз ин дашту кӯху бешаву рӯд,
Сараш нагардад аз ин обканду лӯраву ҷар.

Унсурӣ

Шуд аз оби канур он су ду фарсанг
Дар он дашти дарозу лӯраи танг.

Хисрави Деҳлавӣ

ЛУРКАНД لورکند *ниг. лұра.*

Равӣ то Дихистону Хоразму Чанд,
Лаведе наёби ба ҷуз лурканд. *Низомӣ*

ЛУРӢ لورى *номи як қабилани кучманҷӣ; сахронишин, лӯ-лий.*

Ба ҳар як якӣ дод гову харе,
Зи лӯрӣ ҳамесохт барзигаре. *Фирдавсӣ*
Бо турктози турраи ҳиндуи ту маро
Ҳамвора ҳамчу бунгаҳи лӯрист хонумон.

Қамолӣ Исмоил

ЛУС لوس *тамаллуқ, ширинзабонӣ; мардумро ба забони хуш фирефтан ва бозӣ додан.*

Ҷони Сомандро ба лӯс гирифт,
Дасту пою сараш ба бӯс гирифт. *Унсурӣ*
Марди қонеъ на марди лӯс бувад,
К-аз тамаъ гурба ҷоплус бувад. *Саной*
Ба тадбир шояд фуру қуфт кӯс,
Ки бо ғолибон чора зарқ асту лӯс. *Саъдӣ*

ЛУСОҶА لوسانه *бо тамаллуқу ширинзабонӣ, бо ҷоплусӣ; фирефтан бо сухан ё чизе.*

Аҷал чун дом карда гир, пушида ба хок-андар,
Са(й)ёд аз дур як дона бараҳна карда лӯсона. *Кисой*
Феъли ту чу медонам, лӯсона макун,
Беҳуда мағюю халқ девона макун. *«Луғати фурс»*

ЛУЧ||لۇچ *لوج||لوج олус, аҳвал, қачқашм; он кӣ якero ду мебинад.*

Гӯшкарро суханшинос кӣ дид?
Дидаи лӯч ростбин кӣ шунид? *Саной*
Рост гуфтанд: Як ду бинад лӯч. *Саъдӣ*

ЛУШ I لوش *пора; парча, тикка; лӯш-лӯш пора-пора.*

Гар бичунбад, дар замон гирадш гӯш,
Бар замин зан, то ки гардад лӯш-лӯш. *Айюкӣ*

ЛУШ II لوش *қачдаҳон, одами қачдаҳон.*

Яке ду бинад, албатта, дидаи аҳвал,
Сухан қач ояд, бе ҳеч шак, зи лаҳҷаи лӯш.
Шамси Фахрӣ

ЛУШ III لوش *аҳмак, гӯл, нодон, ғофил, беҳабар.*

Зан чу ин бишнид, бас хомӯш буд,
Қафшгар конову марде лӯш буд. *Тайён*

ЛУШ IV لوش *лои сиёҳи тира, ки дар таги ҷӯй, ҳавз, кул ва ғ. пайдо мешавад.*

Чун ҳама шуд ғарқа, Фиръавн он замон
Кард пур аз лӯш Ҷибрилаш даҳон. *Аттор*

ЛУЪБАТ *а. لعبت 1. пайкари хушрӯй ҳамчун зочаву лӯх-так, бозича.*

Бозичаи лӯбати хаёлист,
3-ин чашми хаёлбоз гаштам. *Сайид Ҳасани Ғазнавий*
Рухи чун лӯбаташ дар дилнавозӣ,
Ба лӯбатбози худ мекард бозӣ. *Низомӣ*

2. санам, бут.

Бутон дид чун лӯбати Қандаҳор,
Биёраста ҳамчу хуррам баҳор. *Фирдавсӣ*
Дур кардӣ маро зи хидмати ҳеш,
Чун шаманро зи лӯбати навшод. *Фаррухӣ*

3. маҷ. хушрӯй, зебо; маъшуқа.

Монад он лӯбат париро, гар бувад пайдо парӣ,
Монад он дилбар санамро, гар бувад гӯё санам.

Муизӣ

Чу дар бозӣ шуданд он лӯбатон боз,
Замона кард лӯбатбозӣ оғоз. *Низомӣ*

лӯбатони Тироз духтару занони шахри Тироз (дар қисми шарқии Туркистони қадим), ки ба хушрӯй ва зебоӣ машҳур будаанд.

Бозиомӯзи лӯбатони Тироз
Аз паси парда гашт лӯбатбоз. *Низомӣ*

4. маҷ. аъҷуба, чизи ғалатӣ, аҷиб.

Ту худ чӣ лӯбатӣ, эй шаҳсавори ширинкор,
Ки тавсане чу фалак роми тозиёнаи туст? *Ҳофиз*

◇ **лӯбати дида** мардумакӣ чашм, мардумакӣ дида,
Малик ном кардаш Ҳумоюн Ҳумой,
Абар лӯбати дидаш карда ҷой. *Ҳочу*

ЛУЪБАТАК لعبتك *шакли тасғири лӯбат.*

Мо лӯбатаконему фалак лӯбатбоз,
Аз рӯи ҳақиқат, на ки аз рӯи маҷоз,
Бозича ҳамекунем бар натъи вҷуд,
Афтем ба сандуқи адам як-як боз. (1) *Хайём*

ЛУЪБАТБОЗ لعبت باز **1.** лӯхтакбоз, зочабоз, он кӣ дар тӯйхо ва ҳавлии кӯдаки навро аз даруни чодирхаёл истода зочаҳоро ба бозӣ мебарорад ва бо ҳамдигар гап мезанонад.

Машав ҳайрони лӯбатҳои суратхонаи гардун,
Ба лӯбатбоз бингар, к-аз паси чодир кунад бозӣ.
Беғил

Ҳамчу лӯбат ба тори лӯбатбоз
Халқ дар печу тоби риштаи уст. *Ҳозиқ*

2. маҷ. найрангбоз, шаъбадабоз.

Дар андеша, ки лӯбатбози гардун
Чӣ бозӣ орадаш 3-он парда берун. *Низомӣ*

Марди лӯбатбоз барои шаъбада хоҳад, ки су-
рате аз зану мард барои булаҷаб бисозад.

Аҳмади Дониш

ЛУЪБАТБОЗӢ لعبت بازى **1.** лӯхтакбозӣ, зочабозӣ; **2. маҷ. найрангбозӣ.**

Чу дар бозӣ шуданд он лӯбатон боз,
Замона кард лӯбатбозӣ оғоз. *Низомӣ*

ЛУЪЛҶ(Ъ)||ЛУЪЛҶУ *а. لؤلؤ* **марворид, гавҳар.**

Ҳам аз лӯлҷу гавҳари шоҳвор,
Ҳам аз дебаи Чин саросар нигор. *Фирдавсӣ*
Гавҳари пок бибояд, ки шавад қобили файз,
В-арна ҳар сангу гиле лӯлҷу марҷон нашавад.
Ҳофиз

лӯлҷуи лоло марвориди дурахшон, гавҳари обдор.

Ҳаме то дар шаби торе ситора тобад аз гардун,
Чу бар дебои фирӯза фишонӣ лӯлҷуи лоло.

Фаррухӣ

лӯлҷуи макнун лӯлҷуи дар садаф буда; лӯлҷуи пу-
шида; лӯлҷуи пинҳон дошташуда бино бар кадрӯ қи-
матбаҳояш; *маҷ.* марвориди қиматбаҳо.

Зи бод хок муанбар ба анбари соро,
Зи абр шох мукалал ба лӯлҷуи макнун. *Рудакӣ*
лӯлҷуи мансур лӯлҷуи пароканда, марворидҳои ҳанӯз
ба ришта кашида нашуда.

Луълуст ба ёкут нухуфта лабу дандонт,
Ёкут шунидй садафи луълуй мансур. *Ломей*
луълуй тар а) марвориди дурахшон ва обдор; б) киноя аз ашк.

Бишуйадш ораз ба луълуй тар,
Биполоядаш рух ба мушкин изор.

Носири Хисрав

луълуй хушоб а) луълуй обдор, чилодор, тобон.

Пораи хун бувад аввал, ки бувад нофаи мушк,
Қатраи об бувад з-аввал луълуй хушоб.

Носири Хисрав

б) маҷ. дандони сафеди чилодор.

Зи луълуй хушоб бикшод банд,
Баромехт шангарфу гавҳар ба қанд. *Фирдавси*

◇ ба луълуй гушан махро хорошидан бо ангуштон
ва ё бо нохунон руйро ханҷол қардан, хорошидан.

Ба лола тахтаи гудро тарошид,
Ба луълуй гушан махро хорошид. *Низомӣ*

ЛУЪЛУЪБАНД *لؤلؤبند* киноя аз лаби маъшуқа ки дандон-
ҳои сафеди луълуймонанди уро меушонад; киноя аз
лаб, ки ба дандонҳо пайваста аст ва онҳоро меушонад.

Лаб чу марҷон, валеқ луълубанд,
Талхпосух, валеқ ширинханд. *Низомӣ*

ЛУЪЛУЪСАНЧ *لؤلؤسَنچ* озмоянда ва санҷандаи марворид.

Сангдил чун ки дид луълу панҷ,
Санг бардошт, гашт луълусанҷ. *Низомӣ*

ЛУЪЛУЪ а. *لؤلؤ* ниг. луълу(ъ).

ЛУЪМ а. *لؤم* хасисӣ, мумсикӣ, лаимӣ, пастӣ, разолат.

Арбоби Қуфа ба луъму даноату ғадру хадиат сар-
омади мардуми Ироқанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Рум ба вафову амонату кифоят мавсум, аммо ба
бухлу луъм маълум. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

ЛУЪЧ *لؤچ* ниг. лӯч.

M

М ҳарфи чордахуми алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар алиф-
бон арабии тоҷикӣ — ҳарфи м; ниг. мим.

МАО а. *مع* пешоянд бо, ҳамроҳи...

Духтари султонро бо... халифа ақд баста бу-
данд, маа чиҳози тамом нақл ба дорулхилофа наму-
данд. «*Равзат-ус-сафо*»

Дидам, ки ин шер ба як тире ду тир сард наме-
шавад ва маро маа асп нобуд мегардонад.

Аҳмади Дониш

МАОЗЗАМОН а. *مع الزمان* то замон ҳаст, доимӣ, абадӣ,
ҷовидон.

Алалхусус, ки Саъдӣ маҷоли мадҳи ту ёфт,
Ҳақиқатест, ки зикраш мааззамон монад. *Саъдӣ*

МАОЗОЛИК||МАОЗОЛИКА а. *معذالك* бо вучуди ин, бо
ҳамаи ин; муқ. мааҳозо.

...Маазолик, ҳашари бекарон чамъ оварда, ба
чанги эшон озим гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

Маазолика, маълум нест, ки ба он зиёдат, ки му-
таваққеъ аст, мерасад ё не? *Аҳмади Дониш*

МАОК||МАОКА а. *معك* бо ту, ҳамроҳи ту; «аллоҳу ма-
ак» худо бо ту бод!

Эй дили реш, маро бо лаби ту ҳаққи намак,
Ҳақ ниғаҳ дор, ки ман меравам «аллоҳу маак».

Ҳофиз

МАОЛҚИССА а. *مع القصة* охир, алҳосил, оқибат; хулоса.

Сабук сун Мадонн рафт пӯён,
Гиромӣ мохро як моҳ чӯён,
Ба мушку-дар набуд он моҳрухсор,
Маалқисса, ба қаср омад дигар бор. *Низомӣ*
Маалқисса, чанде бибудам муҳим
Ба ранҷу ба роҳат ба уммеду бим. *Саъдӣ*

МАОН а. *معاً* якҷоя, бо ҳамроҳии якдигар.

Дар ҳеҷ як аз сардорони Шом: ин ду сифат маан
чамъ нест. «*Равзат-ус-сафо*»

МАОҲОЗО а. *مع هذا* бо вучуди ин, бо ҳамаи ин; муқ.
маазолик.

Буқо гуфт: ...мааҳозо, хануз хасро ноғрифта
чаро мунозаат ва муқоталат мекунем?

«*Чомеъ-ут-тавориҳ*»

МАБАРРАТ а. *مباررة* кори хайр; инъом, бахшиш, ато; садақа.

МАБДАЪ а. *مبدأ* 1. маҳалли саршавӣ, ҷои пайдоиш,
маншаъ, асл, асос.

Маснавиро чун ту мабдаъ будай,
Гар фузун гардад, туаш афзудай ... *Румӣ*

Мабдаи он тухмаи бар эшон аз ман будааст. *Авфӣ*

2. аввал, оғоз, ибтидо.

Пас илм мабдаъ асту амал тамом.

«*Ахлоқи Носирӣ*»

Аҳмад дар мабдан салтанат хост, ки мутаваҷҷеҳи
Хуросон гардад. «*Равзат-ус-сафо*»

мабдаъ ва маод аввалу охир, оғозу анҷом.

Пас васоит мунтафи шавад ... ва барҳезад ва маб-
даъ ва маод яке шавад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МАЗЗУЛ а. *مبذول* базл қардашуда, бахшидашуда.

Мукофот ин, ки у маъзул бошад,
Ҳамин Юсуф зи мо маъзул бошад. *Ҳозик*

мабул афтодан мақбул афтодан, писандида шудан,
қаноатманд гардонида шудан.

Мултамаси эшон назди подшоҳ мабул афтод.
«*Равзат-ус-сафо*»

мабул доштан қаноатманд гардонидан, қабул қар-
дан.

Қайковус мултамаси фарзанди арҷмандро маб-
зул дошт. «*Равзат-ус-сафо*»

МАБИТ а. *مبيت* шабгузаронӣ, шаб хоб қардан.

Шабро дар бӯстон бо яке аз дӯстон иттифоқи ма-
бит афтод. *Саъдӣ*

МАБЛАҒ а. *مبلغ* 1. як миқдори муайяни пули нақда.

Маблаг, он чи ба ғулом дод, сесад динор расида буд. *Ҷомӣ*

2. як қадар, миқдоре.

Ҷамон каманд бигирам, ки сайди хотири халқ
Бад-он ҳамекунду даркашам ба ҳештанаиш.
Валек даст наёрам задан бар он сари зулф,
Қи маблага дили халқ аст зери ҳар шиканаш.

Саъдӣ

Ин бобро дар миёна дарҷ кардам ва маблага ло-
тиф харҷ. «*Хористон*»

3. дараҷа, андоза, дараҷан камолот, расоӣ, дараҷан
баланди чизе.

Бар маблагаи ақли ту воқиф гаштам. *Авфӣ*

МАБНО *а.* مېنى|مېنا бунъёд, асос, поя.

Мабнои ин ақида бар қидами олам аст.

Аҳмади Донши

МАБНӢ *а.* مېنى бино кардашуда, биноефта, асосёфта;
мабнӣ бар чизе биноефта бар чизе, асосёфта бар чизе,
дар асоси чизе.

Муҳимме, ки асоси он мабнӣ бар макр ... бошад,
оқибат ба ваҳомат... меанҷомад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МАБОД مېاد нашавад, мабодо, нашавад, кн ..., худо на-
карда.

Ба ҷои ҷаҳон ҷустану корзор
Мабод-ам ба ҷуз ошти ҳеч кор. *Фирдавсӣ*

Лоилоҷ аз таваҳҳуми он, ки он ҷамоат мабод қас-
ди ҳаёти ӯ намоянд, ӯ низ асп бар ҷониби эшон
ронд ва дар он фалокат бимонд. «*Фатҳнома*»

МАБОДӢ *а.* مېادӣ ҷ. мабдаъ.

Ҳар илми бурҳониро се чиз бувад: якеро мавзӯ
хонанд ва якеро осори зотӣ ва якеро мабодӣ. (1)
Ибни Сино

Он чи дигарон дар хавотими кор донанд, ӯ дар ма-
бодии он. (2) «*Анвори Суҳайлӣ*»

Мо дидаему хонда аз рӯн толеи ӯ,
Ин шакл дар мабодӣ, ин нақш дар авоил. (2)

Восифӣ

МАБОЛИҒ *а.* مېالغ ҷ. маблаг.

[Хизонадорон] ба баҳонаи он ки болишҳо ва му-
рассаот дар даръё афтод, маболиғи дигар бидуздид-
данд. (1) «*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

[Подшоҳони муғул, ҳешони Ҷозонхон] ҳар кучо
бунъёде ниҳоданд, маболиғи амвол бар он сарф
шуд. (1) «*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

МАБОНӢ *а.* مېانى ҷ. мабно.

Губори ваҳшату кулфат муртафеъ гашта, мабонии
муҳоласат ва мусодақат ба ҳоли худ бимонад.

«Таърихи Фаршита»

мабонии адоват асосҳои хусумат, манбаъҳои душ-
манӣ.

Мабонии адоваташ бо ҷамъе тасмим ёфта, ба во-
дии мунофарат шитофт. *Восифӣ*

МАБОР||МУБОР||МУБО مېارا|مېا ҳасиб.

То ҳафтаву сол бошаду лайлу наҳор,
Даҳ чиз ба хонаи ту бодо бисъёр:
Нону асалу рағану дӯшқубу биринҷ,
Махсиру қадиду дунбаву пеху мабор.

Абӯисҳоқи Атғима

МАБОҲИС *а.* مېاحت ҷ. мабҳас.

Ба аз ин мабоҳис маълум шавад, ки сухани эшон
дар ин фан мубтанӣ бар мусомаҳа аст. (2)

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Мабоҳисе, ки дар он маҷлиси ҷунун мерафт,
Варои мадрасаву қолу қили масъала буд. (2)

Ҳофиз

МАБРУР *а.* مېرور 1. некӯй кардашуда, он ки дар ҳаққи
вай некӯй карда шудааст; омурзида; 2. маҷ. вафотъёф-
та, марҳум.

Модари султон Сикандар, Зебо ном, ки ... дар он
сафар ҳамроҳи подшоҳи мабрур буд, аз ақибии парда
ба умаро гуфт ... «*Таърихи Фаршита*»

МАБРУС *а.* مېروص гирифтори касалии барас, гирифтори
касалии пес.

Ҷунон ки аз мабрuson ва маҷзумон нафрат ва
ичтиноб менамоянд, аз ин хоксор низ танаффур ва
эҳтироз лозим ва вочиб хоҳад шумурд.

«Таърихи Фаршита»

МАБСУТ *а.* مېسوط 1. густурда, паҳн кардашуда.

Амир Муборизуддин ... ба шаҳри Қирмон дар-
омада, зилли шафакқат ва марҳамат бар сокинони
он диёр мабсут гардонид. «*Равзат-ус-сафо*»

2. маҷ. шарху баст додашуда, муфассал.

Хуршоҳ ... дар фанни таърих китобе мабсут на-
вишта. «*Таърихи Фаршита»*

МАБТАҲА *а.* مېطخه харбуззор, полизи харбуза.

То сари хар чун бимурд аз маслаҳа,
Нашви дигар бошад аз з-ин мабтаҳа. *Румӣ*

МАБҒУЗ *а.* مېغوض ба хашму ғазаб гирифтورشуда, наф-
рат кардашуда, бад дидашуда.

Андаруни ман аз дилҳои шумо огоҳ гардад ва
шумо низ назди ман мабғуз бошед.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

Золим мабғузи ҷомеи ҷаҳонӣ аст.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МАБҲАС *а.* مېحث 1. ҷои баҳсу мунозира; 2. баҳсу муно-
зира.

Мабҳаси суду зиён дар хона нест,
Шӯри ин савдо ба бозор асту бас. *Бедил*

3. мавзӯи баҳсу мунозира, он чи ки дар бораи он
баҳсу мунозира меравад.

Хайру шар мабҳаси маҷозии туст,
Аз ҳақиқат ба ғайри хайр наруст. *Бедил*

МАБҲУТ *а.* مېهوت хайрон, моту мутаҳайир.

Он мард мабҳут гашта пурсид, ки соҳиби ин муъ-
ҷиза кист? «*Равзат-ус-сафо*»

МАВАДДАТ *а.* مودت дустӣ, муҳаббат.

Дар миёни ду кас маваддати азим буд. *Авфӣ*
Мисоқи маваддате, ки бастаам, аз мазаррати
нақз маҳрус хоҳад монд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МАВВОҶ *а.* مواج пурмавҷ, бисъёр мавҷзананда.

Ҷамъе анбӯх ва лашкаре бошукӯҳ фароҳам овар-
да, монанди баҳри маввоҷ ба Балх омад.

«Равзат-ус-сафо»

Даруни он бинои дилкушо низ
Ба ҳар су биркае маввоҷ лабрез [буд]. *Ҳозиқ*

МАВЗЕЪ *а.* موضع чои будани чизе, чой, макон.

Ва он оби дигар боздошт ва ин мавзеъ, ки Бухоро аст, оғанда шуд ва замин рост шуд ва он рӯд азими Суғд шуд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Аз хона берун омад, то ба мавзеи дигар равад. *Авфӣ*

МАВЗУН *а.* موزون 1. санчида, баркашида, вазн кардашуда.

Аз мулуки даҳр номавзун ҳамеъбад ато,
То санои ӯ ба мизони хирад мавзун бувад. *Муиззӣ*

Соате мизони Зайдӣ, соате мавзуни Амр,
Баъд аз ин мизони худ шав, то шавӣ мавзуни хеш. *Шамси Табрэӣ*

2. мутаносиб, зебо, нозук; шинам.

Кудаке хубруй ба шамоили мавзун бар ӯ бигу-
зашт. *Авфӣ*

... Ки ҳар як мисрааш сарвест мавзун,
Чу қаддаш як қалам рангин зи мазмун. *Ҳозиқ*

3. хушоҳанг, форам; салис, фасеҳ, равон (онд ба шеър ва ғ.).

Нағман ин уд мавзун чун бувад,
Лаҳни ин мутриб ба қонун чун бувад? *Ҷомӣ*
Дилам бичӯ, ки қадат ҳамчу сарви дилҷӯест,
Сухан бигӯ, ки каломат латифу мавзун аст. *Ҳофиз*

МАВЗУНӢ *а.* موزونى 1. мавзун будан, санчида будан; 2. салосат, фасоҳат; шоирӣ.

...Ба мучарради ҳар шавқе бар дили маънӣ-ман-
зил оғуш кушуд ва ин қитъа бе тааммул аз ола-
ми мавзунӣ чилва намуд. *Бедил*

МАВЗӢОТ *а.* موضوعات **ҷамъ** 1. ҷ. мавзӯъ; 2. чизҳои сох-
та ва бофта (суханон, воқеаҳо ва ғ.).

Баъзе ҳикоятӣ таворих аз ҷумлаи мавзӯот бошад.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАВЗӢЪ *а.* موضوع 1. вазъ кардашуда, гузошташуда,
ниҳодашуда.

Панҷ хурмо бар ҳар гирдаи нон мавзӯъ буд.
«*Равзат-ус-сафо*»

Осаф бар курсие, ки пеш тахт мавзӯъ буд, қарор
гирифт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. матлабе, ки дар бораи он баҳс карда мешавад; 3.
субъект; мубтадо; *муқобили маҳмуд* 3.

Ва он пора аз вай, ки ҳукм бар ӯст, чунон ки
андар ин мисол «мардум» бувад, мавзӯъ хонанд.
Ибни Сино

МАВИЗ *а.* موزى ангури хушконидашуда, зашиб.

Ғураи ту санг баста аз сақом,
Ғураҳо акнун мавизанду ту хом. *Румӣ*

Ҳар рӯз як гирда нон ва косаи адас ба зайт пухта
диҳанд ва мавиз низ диҳанд. *Носири Хисрав*

МАВКИБ *а.* موكب 1. гуруҳи савора ва ё пиёдаи хоссаи
подшоҳ.

Зи гарди мавкибашон чашми рӯзи равшан кӯр,
Зи бонги маркабашон гуши чархи гардон кар.
Унсурӣ

2. гала, рама.

Ғаҳе бо охувон хилват гузидӣ,
Ғаҳе дар мавкиби ғурон давидӣ. *Низомӣ*

МАВКИБРАВ *а.* موكبرو он ки дар мавкиби подшоҳ ме-
равад.

Вушоқони мавкибрави зудхез,
Ба дидор тоза, ба рафтор тез ... *Низомӣ*

МАВКУЛ *а.* موكول 1. вогузор карда шуда, ҳаволашуда;
2. вобаста кардашуда.

... Ва агарчи ақли назарӣ бошад бар ваҷҳи аслаҳ
ба ҳасаби вақт ва камият ва кайфият мавкул ба
ин қувват аст. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МАВЛАВӢ *а.* مولوى 1. мансуб ба мавло; 2. лақаби ула-
мо ва донишмандони бузург.

Соқӣ магар вазифаи Ҳофиз зиёда дод,
К-ошuftа гашт турраи дастори мавлавӣ. *Ҳофиз*

3. лақаби шоир ва файласуфи машҳур Ҷалолиддини
Румӣ.

МАВЛИД *а.* مولد 1. чои таваллуд, зодгоҳ.

Аз маншаъ ва мавлиди худ ғурбат ихтиёр кар-
дам. *Авфӣ*

Мавлиди ман ба шаҳре будааст аз диёри Ҳинд.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

Мутарҷим пеш омада маро назди ӯ бурд ва аз
аҳволу мавлидам пурсид. *Аҳмади Дониш*

2. замони таваллуд, ҳангоми зоиш.

То расид он шаб, ки мавлид буд он,
Рои ин диданд он фиръавниён. *Румӣ*

МАВЛО *а.* مولا 1. соҳиб, молик, сарвар.

Ғулом ... ҳикоят бо мавлои худ бозгуфт. *Авфӣ*
Амри мавло нокарда, ҳеҷ ғуломи сафеҳ тавақ-
қӯи раҳмат накунад. *Аҳмади Дониш*

2. ғулом, чокар, навкар; ғуломи озод карда шуда.

Мо, ки мавлои боргоҳи туюм,
Сарвар аз сояи кулоҳи туюм ... *Низомӣ*

3. хеши наздик, ақрабо.

МАВЛОНО *а.* مولانا соҳиб, хоҷа, устод (дар мавқеи эҳти-
ром нисбат ба уламои бузург).

Мавлоно Ғазанфар фармуданд, ки чӣ бошад, ки
аз барон дафъи ин дағдаға боз имтиҳон ба миён
ояд ... *Восифӣ*

МАВЛОӢ *а.* مولائى 1. соҳибӣ, сарварӣ, ҳуҷаниӣ.

Зи мавлоию чокари нағзарам,
Сикандар худованду ман чокарам. *Низомӣ*

Шукр бахшид ба ман бандагии хоки дарат,
Он ки дидаст муносиб ба ту мавлоиро. *Шоҳин*

2. бандагӣ, ғуломи, чокари.

Агар бар ман ба мавлоӣ кунӣ ноз,
Бигӯ, то хат ба м а в л о й диҳам боз. *Низомӣ*

МАВЛУД *а.* مولود 1. таваллудёфта, зоидашуда; (тифли)
нав зоидашуда, навзод.

Зи мавлудаш ҷаҳон шуд ваҳдатобод,
Ки бо ҳам хусну ишқ аз як шикам зод. *Нозим*

2. таваллуд, зоидашавӣ.

Шаби мавлуд, к-он хуршедгавхар
Дамид аз машриқи домони модар... *Нозим*

3. таърихи таваллуд, рӯзи таваллуд.

Донидам, ки андар асли мавлуди ту хатое рафтааст. *«Таърихи Табарӣ»*

МАВОД(Д) *а. مواد ҷ. модда||моддат.*

Маводди ин фитнаҳо мункатеъ гардонидам. (3)
Авфӣ

Маводди хилоф ва низоъ дар ҷамаи муомалот аз миёни ҷумҳури халоиқ мунҳасим ва муртафеъ гардад. (3) *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

МАВОЗЕЪ *а. مواضع ҷ. мавзеъ.*

Мавзеи Чихидухтарон, ки яке аз мавзеи яйлоқи подшоҳи мағфур ва марҳум султон Ҳусайни Бойқаро буд... *Восифӣ*

МАВОИД I *а. موائد ҷ. моида.*

Мо низ мутаваҷҷеҳи ин диёр шудаем, то аз мавоиди алтофи ӯ... баҳраманд шавем. *«Равзат-ус-сафо»*

МАВОИД II *а. مواعيد ҷ. миод||меод.*

Ба ҳусни саъй ва мавоиди бисёр ба ҷониби Қишвархон роғиб ва моил гардонид. (3)
«Таърихи Фаришта»

МАВОИД III *а. مواعد ҷ. мавъид||мавъидат.*

МАВОИЗ *а. مواظ ҷ. мавъиза||мавъизат.*

Ҳазрати Убайдуллоҳон ба тавобеъ ва ҳашам ва ҳадам аз мавоиз ва насоеҳи он мири мӯхтарам он миқдор гириян риққат намуданд, ки абри баҳорӣ агар онро бидидӣ, аз гирия беобрӯй кашидӣ. *Восифӣ*

Хутаб ва мавоизи бисёр аз он ҳазрат нақл кардаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАВОЛИД I *а. موالد ҷ. мавлид.*

МАВОЛИД II *а. مواليد ҷ. мавлуд I; маволиди салоса (ё сегона) ҷамодот, наботот ва ҳайвонот.*

...Ва аз сухунати он хок ва аз таркиб ва тахлити он маволиди салоса бошад. *Аҳмади Дониш*

МАВОЛӢ *а. موالى ҷ. мавло.*

Ҷамъе аз маволи ва аҳоли ва таломиз ва ғайруҳум ба дари хонаи Ҳофизии Тӯти ҳуҷум аз издиҳом намуданд. (2) *Восифӣ*

Дехқон гуфт: Ту маро мешиносӣ? Гуфт: Не. Гуфт: Ман аз маволини оли Зубайрам. (3)

Аҳмади Дониш

МАВОНЕЪ *а. موانع ҷ. монезъ.*

Гирифтори қайди мавонезъ шуда,
Ба хурдӣ зи ҳар илм қонезъ шуда. (2) *Шоҳин*

МАВОРИС *а. مواريث ҷ. мирос||мерос.*

МАВОСИҚ *а. مواتيقي ҷ. мисоқ.*

Мабонии уҳуди мавосиқ истеҳком пазируфт.
«Равзат-ус-сафо»

МАВОТ *а. موات ҷ. мавот, мурда.*

...К-эй фаришта(и) суру эй баҳри ҳаёт,
Ки зи дамҳои ту ҷон ёбад мавот... *Румӣ*

МАВОШӢ *а. مواشى ҷ. мошия||мошият.*

Мавошии номаъдуд аз атрофи саҳро мутаваҷҷеҳи он мавқеъ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Шубоне дидам бар лаби об нишаста ва мавошӣ бар атрофи у мечариданд. *Аҳмади Дониш*

МАВОҚЕЪ *а. مواقع ҷ. мавқеъ.*

Замоне дароз аст, ки шавқи сӯҳбати ту дорам,
Лекин ба воситаи мавоқеи рузгор маҳрум будам. (2)
«Нигори дониш»

Дар баъзе мавоқеъ одамоне, ки ҳеҷ мактаб надида буданд, ба мансаби қазо ва раёсат расиданд. (3)
Аҳмади Дониш

МАВОҲИБ *а. مواهب ҷ. мавҳиба||мавҳибат 1.*

Шаҳоб аст гоҳи дағову ситеза,
Саҳоб аст гоҳи сахову мавоҳиб. *Манучехрӣ*

Дар вақти муроҷаат фармуд, то муҳосибон атоё ва мавоҳиби у ҳисоб кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАВОҶИБ *а. مواجب ҷамъ 1. ҷ. муҷиб I||муҷиб; 2. маош, музди кори моҳона ё солана.*

Пайғом дод, ки... аз гузашта гузаштем ва ҷари-май туро нобуда ангоштем, бинои отифат ва иноят устувор аст ва мавоҷиб ва маносиб барқарор.

«Равзат-ус-сафо»

Инҳо аз ин пул, ки бад-ин наҳҷ ҷамъ мешавад, мавоҷиб мехӯрданд. *Аҳмади Дониш*

3. вочибот, чизҳои зарури.

Ба зуҳури он неъмат мавоҷиби шукр ба тақдим расонид. *«Анвори Сухайлӣ»*

Вуқуф ба истилоҳи ҳар тоифаро аз мавоҷиб ме-донанд. *Аҳмади Дониш*

МАВРИД *а. مورد 1. ҷои воридшавӣ; замони даромадан ба ҷое; 2. ҳангом, мавқеъ.*

Ин ҳар ду азизаро дар мавридҳои тӯй ва таъзия мунозараҳост. *Савдо*

МАВРУС *а. موروث ба мерос монда, ба меросхӯр расида, ирсӣ (онд ба мол).*

Ҷавоне буд моли маврус талаф карда. *Авфӣ*

Шаммае аз ҳоли хеш ва истилои аъдо бар мулки маврус қалами карда, назди амир Нӯҳ ба Бухоро фиристоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАВРУСӢ *а. موروثى мансуб ба маврус.*

Сабзаворӣ... пайғом дод, ки ихлос ва эътиқоди ин давлатҳо маврусӣ аст ва мӯҳтоҷ ба байна ва гувоҳ нест. *«Таърихи Фаришта»*

МАВСИМ *а. موسم вақт, замон, муддати муайяни сол, яке аз чор фасли сол, фасл.*

Инчунин мавсима аҷаб бошад,
Ки бибанданд майкада ба шитоб. *Ҳофиз*

Баҳори умр аҷаб мавсимест хурраму хуш,
Вале ҷӣ суд, ки бе рӯи ёр мегузарад. *Ибни Ямин*

Ҷун мавсими баҳор шуд, бо лашкари гардун-шукӯҳ боз рӯй ба Ҳиндустон ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ мавсими гул фасли баҳор.

Бигзашт мавсими гул, шуд нолаҳои булбул,
То кай шароби мастӣ, ё айюҳассукоро! *Махфӣ*

МАВСУЛ *а. موصول восилшуда, даръефтшуда, расида.*

Ҷун шавад теғ бар кафат мавсул,
Тани душман зи ҷон шавад маҳчур. *Муиззӣ*

Мақсуди у аз хоҷа низ ба ҳусул мавсул нашуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАВСУМ *а.* موسم 1. исм додашуда, номидашуда.

Дар аснон аёллати у шахсе мавсум ба Бойгуз хуруҷ кард. «*Равзат-ус-сафо*»

Қитобе бин ба килки сидқ марқум,
Ба номи ошиқу маъшуқ мавсум. *Ҷомӣ*

2. таъин кардашуда.

Қасонро, ки дар иморат маҳорати тамои дош-
танд, бад-он мавсум кард. *Авфӣ*

3. нишон кардашуда, бо аломате аз дигарон фарқ
кардашуда; ба ҷизе нисбат додашуда.

Якero ба хиёнате мавсум карданд, қиссаи уро
дар маҳқамаи волии вилоят ба арз расониданд.
«*Ахлоқи Мухсинӣ*»

МАВСУФ *а.* موصوف 1. соҳиби ягон сифат; 2. васфшуда,
таъриф кардашуда; шӯҳратёфта.

Марде буд баъшучоат ва мардонағи мавсуф. *Авфӣ*

МАВСУҚ *а.* موصوق сазовори эътимод ва боварӣ, эътимоднок.

Агар он ҷамоат муътамад ва мавсуқ буданд, бо
валинеъмате худ султон Абусайд муҳолафат наме-
карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

мавсуқун бих(и) он кӣ сазовори эътимод ва боварӣ
мебошад.

МАВТ *а.* موت марг, фавт.

Ва дар сабти фавоиди ҳикмат дар кутуб саяи
балеғ намояд, то асҳоби он санъат баъд аз мавти
у аз он мунтафеъ шаванд. *Аҳмади Дониш*

МАВТИН|МАВТАН *а.* موطن ватан, меҳан, зодгоҳ ва
бошишгоҳ, маҳалли сукунат.

Ин на ҷоест, к-аз чунон мавтан
Қушиши одаи кашад доман. *Бедил*

МАВТО *а.* موتى 4. майит.

Эҳёи мавто далеле қотeъ ва ҳуҷҷате сотеъ аст.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАВФУР *а.* موفور фаровон кардашуда, фаровон; зиёд,
анбӯх, бисъёр.

Бар тибқи аҳду паймон мустақим будан фавоиди
мавфур ва самароти номахсур дорад.
«*Равзат-ус-сафо*»

Ва молу зар ба даст наояд, то раияти мавфур
чамъ набошанд. *Аҳмади Дониш*

МАВФУРУЛЭҲТИШОМ *а.* موفورالاحتشام пурқашамат,
бодабада, бо шавкату шуқуҳ.

Офтоби мавфурулэҳтишом аз бим... зард гашта,
аз фано ва заволи хеш битарсид.

«*Табрихи Фаришта*»

МАВФУРУССУРУР *а.* موفورالسرور бисъёр шоду хуррам,
ниҳоят хурсанд, беҳад мамнун.

Ихвони Юсуф мавфуруссурур аз назди падар
берун омаданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАВФУТ *а.* موفوت 1. фавткарда, фавтёфта, фавтшуда;

2. даргузашта, аз даст рафта.

МАВФУТА *а.* موفوته муаннаси мавфут.

Бигузор фароизи махсусан мавфутаро тадорук
кунӣ. (2) *Аҳмади Дониш*

МАВЪИД|МАВЪИДАТ *а.* موعدا|موعدت 1. ваъдагоҳ, ҷои
ваъда, меодгоҳ.

Шаби тор асту раҳи водии Айман дар пеш,
Оташи Тур кучо, мавъиди дидор кучост?! *Ҳофиз*
2. замони ваъда; ҳангоми аҳду паймон.

Фармуд, ки мавъиди азоби эшон субҳ аст.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАВЪИЗА|МАВЪИЗАТ *а.* موعظة|موعظت насихат, панд,
андарз ва тавсия ба коре (бештар дар роҳи динӣ).

Овози мавъизати Сулаймон ба гуши пири деҳқон
расид. «*Хористон*»

МАВЪУД *а.* موعود (чизи) ваъда додашуда, (чизи) ваъда
кардашуда; пешакӣ таъин кардашуда ба таври ҳатмӣ.

... Ки ин бихишт кунун ҳозир асту он ғоиб,
Ки ин шароб кунун ҳосил асту он мавъуд. *Муизӣ*
Бурун рафтанду биншастанд хушнуд,
Чу шаб дар интизори субҳи мавъуд. *Нозим*

Ваъда мекард, ки дигар наравам роҳи фироқ,
То ҷӣ кардам, ки на бар мӯҷиби мавъуд бирафт. *Ҷомӣ*

◆ моҳи мавъуд моҳе, ки дар он зани ҳомила бояд зояд.
Чу пур шуд моҳи мавъудаш, пас он гоҳ
Баромад духтаре аз парда чун моҳ. *Ҳозик*

МАВҚЕЪ *а.* موقع 1. ҷои воқеъ шудани ҷизе; ҷой, маҳалл.
Ҳар корро дар мавқеъаш сарф кунад.

Аҳмади Дониш

ба (ё дар) мавқеъ будан дар ҷои сазовор (муносиб)
будан; сазовор (муносиб) будан.

Сатлаке чанд шароқӣ, чи ба мавқеъ бошад,
Ки бичинем дар ин хон зи ямину зи ясор.

Абуисҳоқи Атғима

Баъд аз марг агар уро муаббад дар ҷаҳим
кунанд дар мавқеъ ва маҳал бувад. *Аҳмади Дониш*

МАВҚИФ *а.* موقف ҷои таваққуф, истгоҳ; мақом, бошишгоҳ.
2. иттифок, ҳодиса, воқеа; 3. вақт, замон.

Он масъалаҳоро, ки бо худ қарор дода будам,
дар коғазе навишта ба мавқифи имом шинофтам.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАВҚУФ *а.* موقوف 1. таваққуфёфта, пасгузашта, ба вақти
дигар монодашуда.

Гар иҷобат кард онро, пас нақуст,
В-ар кунад мавқуф, он ҳам меҳри уст. *Румӣ*

2. нигоҳ дошташуда (дар зиндон), маҳбус.
То ғоят бад-он сабаб дар зиндон мавқуф аст.
«*Равзат-ус-сафо*»

Гуфт: Дар ин боб нишони ҳумоюн бояд намуд ва
илло мавқуф бояд буд. «*Равзат-ус-сафо*»

3. вобасташуда, марбут.

Зоҳид ар роҳ ба риндӣ набарад, маъзур аст,
Ишқ қорест, ки мавқуфи ҳидоят бошад. *Ҳофиз*

Дар маҷлисе, ки иззат мавқуфи худфурӯшист,
Дигар касе ҷӣ бошад, гар Мирзо набошад. *Бедил*

мавқуф бар ҷизе вобаста, марбут ва алоқадор ба ҷизе.
... Фармуд, ки истидомати давлат мавқуф бар
мақодирӣ абид ва ҳадам аст. «*Равзат-ус-сафо*»

Ва ҳама мабнӣ бар ғараз ва мавқуф бар фонда
аст. *Аҳмади Дониш*

4. мунтазир, нигарон.

Боз кардам 3-он ки қисса шуд дароз,
Вақт тангу қавм мавқуфи намоз. *Румӣ*
Аз давнии сабот ба як чуръа сулҳ кун,
Эй маҳзари навишта, ту мавқуфи хотамӣ. *Шоҳин*

5. *тағр.* (мулки) вақф кардашуда ба ягон масҷид,
мадраса ва ғ.; ◇ мавқуфи хотам будан ба мӯхру имзо
мунтазир будани фармон ё ҳуҷҷате.

МАВҚУФОТ *а.* موقوفات *ч.* мавқуф 5.

Чун ҳаққи таоло ин мулкро ба ман арзонӣ дошт,
он мавқуфот ва мусаббалот тамомат ба масорифи
хеш расонанд ва қатъан дар вачҳи лашкар ва
девон сарф накунад. *«Чомеъ-ут-таворих»*

МАВҲИБА||**МАВҲИБАТ** *а.* موهبه||موهبت 1. ато, бахшиш,
эҳсон.

Мавҳибатро бар кафи дасташ ниҳанд
В-аз кафаш онро ба марҳумон диҳанд. *Румӣ*
Илтимос менамудам, ки ба арзи он баҳри мав-
ҳибату эҳсон мазмуни ин мақолро расонад.
«Равзат-ус-сафо»

2. чизи вазъ кардашуда (ниҳодашуда) дар хулқу
ниҳоди инсонӣ.

Май хӯр, ки ошиқӣ на ба касб асту ихтиёр,
Ин мавҳибат расид зи мероси фитратам. *Ҳофиз*

Бал ҳар тоифа ба қадри истеъдоде, ки аз мав-
ҳибат дар бадви фитрат ёфтаанд, ба камоли хеш
расиданд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАВҲУМ *а.* موهوم тасаввуркардашуда, вобаста ба гумон
ва ҳаёл; тасаввури, ҳаёли, тасаввуре, ки дар натиҷаи
ваҳму гумон пайдо шудааст.

Ў ҳамин аст, лек номаълум,
Ваҳшат орад тасавури мавҳум. *Бедил*
Ту фаҳми маънии у кун, ки назди ғайри ту набвад
Аён ҳақиқати мавҳуми бенишонии Савдо. *Савдо*
... Ва ба умеди мавҳум худро мағмум натавонад
дошт. *Аҳмади Дониш*

МАВЧ *а.* موج чунбиши сатҳи об аз ҳаракати бод ва
туғъён; чунбиш, ларзиш ва эҳтизози об ва дигар ҷисм-
ҳои моеъ.

Шаби торику бими мавчу гирдобе чунин ҳоил,
Кучо донанд ҳоли мо сабукборони соҳилхо? *Ҳофиз*
Мардуми наззорагиро ашкам аз ҳар сӯ рабуд,
Ҳар чӣ медидам ба соҳил, мавчи даръе бурду рафт.
Камоли Хучандӣ

мавч задан ба ларзиш даромадан, мас. об.

Ва аммо шунидан мар-овозро бувад, овоз аз
мавч задани ҳаво бувад. *Ибни Сино*

◇ мавчи Сикандар киноя аз лашкари Искандари
Македонӣ.

Чу Дорон даръедил огоҳ гашт,
Ки мавчи Сикандар зи даръе гузашт... *Низомӣ*

МАВЧА||**МАВЧАТ** *а.* موجه||موجت мавч, як мавч.

Гирифт мавчаи ашкам чу абр домани баҳр,
Ханӯз, эй бути ман, ҳамчу ғунча хандонӣ! *Шоҳин*

МАВЧБОР موجبار мавчзананда.

Дар он дам, ки даръе шавад мавчбор,
Ба гуфти муаллим нагирад қарор. *Шодӣ*

МАВЧУД *а.* موجود 1. вучуддошта, ҳар чизе ки вучуд
дорад.

Дар шаҳре, ки панҷ чиз мавчуд набувад, марди
окил дар он ихтиёри таваттун накунад.

Аҳмади Дониш

2. *маҷ.* махлуқ, офаридашуда; *муқобили* маълум.

Май маёвар, 3-он биёвар, ки май аз вай чӯш кард,
Он кӣ чӯшаш дар вучуд овард ҳар мавчудро.

Шамси Табрэзӣ

3. *маҷ.* тайёр, омода, муҳайё.

Бувад ки маҷлиси Ҳофиз ба юмни тарбияташ,
Ҳар он чӣ металабад, ҷумла бошадаш мавчуд. *Ҳофиз*

МАВЧХЕЗ موج خيز 1. мавҷзани, ҷӯшу хуруш, ба туғъён
омадани об; 2. ҷои пайдошавии мавч, даръе, баҳр.

Дар мавчхези луҷҷаи ғам ғарқа гашта буд,
Лутфи туаш ба соҳили амну амон фиғанд.

Убайди Зоконӣ

Хатте, ки гирди худ зи'харобӣ кашадаем,
Дар мавчхези ҳодиса доруламони мост. *Соиб*

МАГАР مگر 1. *пешоянд* ҷуз, ғайр аз, илло.

Гуфтаанд, ки ҳеҷ шаҳре набуд, ки ҷумла(и) он
шаҳр вайрон шуд ва ҳоли бимонд ва боз ба даст
ҳамон шаҳриён зуд ободон гашт, магар Байканд.
«Таърихи Наршахӣ»

Ба шаб чашми ошиқ набинад ба хоб,
Магар чашми маъшуқи шабгунниқоб. *Хочу*

2. шояд ки ..., мумкин аст ки ...

Ту шоҳию бо шоҳи Эрон бигӯй,
Магар нарм гардад сари зангҷуй. *Фирдавсӣ*

То магар дилшудагонро ба канор ояд боз,
Даҳани булбула ҳар дам лаби соғар гирад.

Баори Чочӣ

3. *ҳиссаҷаи саволӣ* оё.

Магар ки лола бидонист бевафони даҳр,
Ки то бизоду бишуд, ҷоми май зи каф наниҳод.
Ҳофиз

Бо ту сӯзи дили ушшоқ магар дарнагирифт,
3-он ки ҳечат ба чигарсӯхтагон парво нест.

Камоли Хучандӣ

МАГАС مگس ҳашароти маъруфи болдори хурди зарарнок;
пашша.

Агар бар вучудам нишастӣ магас,
Парешон шудӣ хотири чанд кас. *Сағдӣ*

◇ магас дар тағи пероҳан киноя аз ҳолати ташвишу
изтироб, нотинҷӣ; магасро дар ҳаво рағ задан гирифт-
тори сахтӣ будан, дар тангдастӣ ва қашшоқӣ будан.

Чӣ ато, мо бар гадои метанем,
Мар-магасро дар ҳаво рағ мезанем. *Румӣ*

МАГАСАФШОН مگس افشان: магасафшон кардан поймоли
магасҳо кардан ва бе қадру қимат намудан.

Чун суҳанат шаҳд шуд, арзон макун,
Шаҳди суҳанро магасафшон макун! *Низомӣ*

МАҒАСВОР ماغسوار мағасмонанд, ҳамчун мағас.

Мағасвораш аз пеши шакқар ба ҷавр
Бирондандиву боз гаштӣ ба фавр. *Саъдӣ*
Чу Анқо гушаи узлат ниғаҳ дор,
Марав бар суфраи мардум мағасвор. *Убайди Зоконӣ*

МАҒАСРОН ماغسران афзоре, ки барои рондани мағас аз пари товус ё аз мӯи думи асп ё буз месохтанд.

Ғаҷе чашми шерон намақдони ӯ,
Ғаҷе боли гурон мағасрони ӯ. *Ҳочу*
То ба шаҳди дили мо меҳри бутон наншинад
Омадурафти нафасхост мағасроне чанд. *Ваҳид*

МАД(Д) ا. مد 1. дарозӣ, дароз кашидан(-и чизе).

Мадди қудрат кунун расой кард.
Ки нафас пар заду садое кард. *Бедил*

2. ба худ ҷалбкунанда, ба тарафи худ кашанда.

Мадди эҳсон аст абруи хама пайвасти ӯ,
Тӯҳфа бошад пеши шамшери вай акнун ҷони мо.
Туграл

мадди назар (ё нигоҳ) назаргоҳ, он ҷи ки чашм ба он духта мешавад, он ҷи дар пеши назар аст.

Хуш он маҷлис, ки шӯхе сархуш аз май ҷилвагар
бошад,
Намояд кокул аз пешониву мадди назар бошад.
Мушфиқӣ

Қасеро гар бар ин кӯҳсор роҳ аст,
Чу ҷиммат чодааш мадди нигоҳ аст. *Бедил*

3. болоравии оби баҳр; *муқобили* ҷазр III.

Гар биравад руди Нил бар дари қадраш,
Аз ҳунараш ҷазр гирад, аз карамаш мад. *Манучехрӣ*

4. аломати кашиш (~) дар алифбои арабӣ ки ба болон алифи маддор «О» гузошта мешавад.

Карда зи рӯи сурати маъниш ломалиф
Бар фарқи ҳар алиф, ки чу мад афсар омада. *Восифӣ*

МАДАД ا. مدد 1. ёри, кумақ.

Як гули мақсуд дар ин бӯстон
Ҷида нашуд бе мадади дӯстон. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

2. ёридиҳанда.

Мадади ноҳифозу хас буд ӯ,
Ғалати музину асас буд ӯ. *Саной*

МАДАДКУН मदدکن мададгор, ёвар, ёрирасон.

То ҷавонӣ мададкунӣ ман буд,
Чӯи умрам пур оби равшан буд. *Саной*

МАДАНГ مدنگ калиди ҷубин, ки бо он лӯқидон кушода мешавад; қуфли ҷубин.

Найзаи шоҳ ба ҳар ҷо ки расад, бикшояд,
Сари он найза магар бо дари фатҳ аст маданг.
Салмони Соваҷӣ

На галларо ба биёбон бувад ниёзи шубон
На хонаро ба мавозеъ бувад ниёзи маданг.

Шамси Фахрӣ

МАДАНИ ا. مدنى 1. мансуб ба мадина; 2. шаҳрӣ, бошандан шаҳр; 3. маҷ. ботарбия, бомаданият; маданӣ сохтан шаҳришин гардонидан.

Нодоноро ба соҳати бонузҳати маърифат ва дониш
далолат карда, ваҳширо маданӣ ва ром сохта.

«Оини ниғорин»

МАДАР ا. مدر 1. кулӯҳ, гил.

Бар сари девор ҳар, к-у ташнатар,
Зудтар бармеканад хишту мадар. *Румӣ*

2. хок; замин.

То ки зи даври сипеҳр ҳаст мадору мадар,
То ки ба гирди мадар ҳаст фалакро мадор. *Ҳоконӣ*

МАДД ا. مد ниг. мад(д).

МАДДОҲ ا. مداح мадҳкунанда, мадҳу санокунанда, таърифу ситоишкунанда.

Аз ҳеҷ кас наям силаандеши бешу кам,
Маддоҳи фитратам, на Заҳирам, на Анварӣ. *Бедил*

МАДДОҲӢ ا. مداحى мадҳгӯӣ, санохонӣ, таърифу ситоиш кардан.

Мадҳи ӯ хоҳам, ки гуям солҳо,
Ёбам аз маддоҳияш иқболҳо. *Ҷомӣ*

Муллои бечора солҳо ба маддоҳии ҳалвоӣ ва ҳалво гузаронид. *Савдо*

МАДЕҲ||МАДЕҲА ا. مدیح|مدیحه мадх, таъриф, ситоиш; шеъри ситоишӣ; қасидан мадҳия.

Мадеҳаш гавҳар асту табъи маддоҳон мар-онро кон.
Гиромӣ гавҳар он бошад, ки онро табъ кон бошад.
Фаррухӣ

... Ки ҷуз мадеҳи туам нест дар ҷаҳон коре,
Ба ҷуз ҷамоли туам нест дар ҷаҳон мақсуд.
Бадри Ҷочӣ

МАДИД ا. مدید дароз кашидашуда, давомдор, дароз.

Ба муддати мадид чеҳран ин мақсуд дар пардан
таваққуф мастур монда буд. *Восифӣ*

Умри халқ аз мадди килки ӯ ҳамеёбад мадад,
Ҳар кӣ бинад мадди килкаш, умри ӯ гардад мадид.
Муиззӣ

МАДИДА ا. مدیده муаннаси мадид.

МАДИНА ا. مدینه 1. шаҳр.

Фонӣ, чу аҳли дил сафар андар ватан хуш аст,
Тарсам, ки гул кунад ғазалам дар мадинаҳо. *Фонӣ*

Аз мадина берун омад, ногоҳ ба мазраа расид,
дид, ки марди деҳқон тухм бар замин меафшонад.
Аҳмади Дониш

2. номи шаҳре дар Ҳиҷоз (Арабистони Саудӣ), ки қабри Муҳаммади пайғамбар дар он ҷост.

МАДЛУЛ ا. مدلول далолатшуда; маънӣ, мазмун.

Далел он аст, ки восита шавад, то мустадилро
ба мадлул расонад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МАДОЕҲ ا. مدایح 4. мадеҳ||мадеҳа.

Итоби хирадманд андар мадоеҳ
Багар бошад аз захми неши ақориб. *Манучехрӣ*
Теғи забони Восифии муҳлиси туро
Аз ҷавҳари мадоеҳи ту зевар омада. *Восифӣ*

МАДОИН ا. مدائن ҷамъ 1. ҷ. мадина 1.

Мадоину амсори бисёре иморат ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

2. номи дигари шаҳри Қтесифон (Тайсафун) — пойтахти қадими Эрон, ки ҳануз харобаҳои он боқист.
Ҳон, зӣ дили ибратбин, аз дида назар кун, ҳон!
Айвони Мадоиноро оинаи ибрат дон! *Ҳоконӣ*

Чун ба ҳаволии Мадоин расидам, дуздон сари роҳ гирифтанд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАДОР *a.* مدار 1. маркази гардиш, маркази даврзанӣ, нуқтае ё хате, ки дар атрофи он гардиш ба амал меояд; меҳвар.

Андеша аз муҳити фано нест ҳар киро
Бар нуқтаи даҳони ту бошад мадори умр. *Ҳофиз*

2. маҷ. асос, бунёд, моёи чизе.

Захираи кулӣ, ки мадори маош тавонад буд,
маҳзун аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Мадори тичорати аҳли Ҳинд бар ин баҳр аст.
«Равзат-ус-сафо»

Мадори ин хавф ва ҳароси эшон бар тули амал
ва ғафлат аз ҳақиқат аст. *Аҳмади Дониш*

3. гардиш, даврон.

Бо вучуди он ки мекарданд доим хидматаш,
Таъна мезад бар мадори чарху даврони духур.
Фузулӣ

4. маҷ. осие, харос.

Он чо мадорхо бисёр аст, ки бо сутуру гов ҳама
рӯз орд кунанд. *Носири Хисрав*

МАДОРИС *a.* مدارس ҷ. мадраса.

Аз мадорис, масочиду ҳаммом
Қард чандин сарову раста тамом.

«Шаҳномаи Фарғона»

МАДОРИЧ *a.* مدارچ ҷамъ 1. ҷ. мадраҷ; 2. пояҳо, дараҷаҳо, мартабаҳо, рутбаҳо.

Аз аҳди шабоб то айёми шайб дар хидмат будааст
ва мадориҷи хидмат шинохта. *Авфӣ*

МАДОХИЛ *a.* مداخل ҷамъ 1. ҷ. мадхал 1, 3.

Дар тамоми мадохили куҳ мардони кор муайян
созем ва чун лашкари муғул расид, ба дили қавӣ
ба мудофаа машғул шавем. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Андар чигар маро ҳаст чандин ҳазор сӯроҳ
Аз касрати махориҷ, аз қиллати мадохил. (3) *Савдо*

мадохил ва махориҷ мадхалҳо ва махраҷҳо, даромадго-
ху баромадгоҳ, роҳҳои даромад ва баромад.

Худ суубати мадохил ва махориҷи он вилоят
мулоҳаза намуда, дар васати вилоят иқомат намуд.
«Таърихи Фаршита»

2. занҷира ва кунгурае, ки ба сурати гулҳо аз
магоҳҳои муинаи нафис бурида, бар тиркаш ва домани
зин медузанд.

Мадохил зи ҳар ҷонибаш ҳамчу наҳр
Шуда обрӯбахши сарроҷи даҳр. *Тугро*

МАДРАҚ *a.* مدرک мақони идрок, маҳалли дарккунӣ,
ҷои даръёфтани маъхаз, санад, далел.

МАДРАСА *a.* مدرسة ҷои дарсхонӣ, дарсгоҳ, мактаби оли
руҳонӣ дар шарқи мусулмонӣ.

... Он масҷидро вайрон кард ва ҷубҳоро ба шаҳри
Бухоро овард ва мадраса бино кард.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Ҷаҳеҳи мадраса дӣ маст буду фатво дод,
Ки май ҳаром, вале беҳ зи моли авқоф аст. *Ҳофиз*

МАДРАҶ *a.* مدرج роҳ, тариқа.

МАДРУС *a.* مدرّوس кӯҳна, фарсуда.

Номи ту мадрус кард овозаи Исфандиёр;
Зикри ту мансӯх кард афсонаи Афросиёб. *Муиззӣ*

МАДФАН *a.* مدفّن ҷои дафн, ҷои гуронидан; гур, қабр.

Подшоҳи муғулро аз уруғи Чингизхон расму
одати эшон то акнун чунон буда, ки мадфани эшон
дар мавзее бошад номаълум, аз ободонӣ ва иморат
дур. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Мурдам ба доғи лоларухон, гирьяҳои абр
Хоҳам, ки лолазор кунад мадфани маро. *Фузулӣ*

МАДФУН *a.* مدفون 1. дафнкардашуда, гуронидашуда.

Баъд аз маросими тақфин ва таҷхиз дар он мазор
мадфун гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. зери хок пинхон кардашуда.

Чаҳор санг дар ин мавзеъ мадфун сохтаам.
«Равзат-ус-сафо»

МАДФУЪ *a.* مدفوع 1. дафъ кардашуда, рондашуда.

Ба ҳусни кифояти ваъзи нахустин душман мад-
фуъ ва хизона ободон... гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. рад кардашуда.

Пушида намонад, ки эътирози Табарӣ мадфуъ аст.
«Равзат-ус-сафо»

3. он ҷӣ аз шиками инсон ва ҳайвон бо роҳи рӯда
дафъ мешавад; саргин, ғоит.

МАДХАЛ *a.* مدخل 1. ҷои даромад, даромадгоҳ.

Табибони шафақ мадхал кушуданд,
Фалакро сурҳӣ аз акҳал кушуданд. *Низомӣ*

2. дахл, мудохила (дар корҳо); мадхал додан
имконияти даромадан додан; ҳуқуқи мудохила додан
ба корҳо, роҳ додан.

Низомулмулк бар давлат истило ёфт, чунон ки
ҳеч як аз умарои туркҳо дар умури мулк мадхал
намедод. *«Равзат-ус-сафо»*

Мазан дам, лаб аз ҳарф бар ҳам бинех!
Ҳаворо бар ин шӯъла мадхал мадеҳ! *Шоҳин*

мадхал қардан (ё сохтан) дахл қардан, мудохила наму-
дан.

Қоре, ки то ба охир онро натавонӣ бурд, дар
он мадхал масоз. *Авфӣ*

[Чамшед] фармуд, ки ҳеч кас дар муҳимми
дигаре мадхал накунад. *«Равзат-ус-сафо»*

3. даромад, он ҷӣ ки ҳосил ва дохил мешавад.

Молро мадхал саъб бувад ва махраҷ саҳл.
«Ахлоқи Носирӣ»

МАДХАН||МАДХАНА *a.* مدخن||مدخنة 1. манқал, миҷмар,
бухурдон.

Соқиёни ту фиканда бода андар бодия,
Ходимони ту фиканда анбар андар мадхана.

Манучехрӣ

2. дудкаш, мӯрин дудкаш.

МАДЬЮН *a.* مديون қарздоршуда, қарздор.

Ба фалон вилоят, ки раиси он мадьюни мост,
бирасӣ, қасре бар лаби даръё дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАДҚУҚ *a.* مدفوق 1. ба воситаи қуфтаи нарм ва маҳин
кардашуда; ба воситаи қуфтаи гард кардашуда; қуф-

ташуда; 2. гирифтори касалии сил, табу ларз, диққи нафас ва монанди инҳо.

Аз моли дунтабъ, ки дар мондағӣ равост, Мадқукро давои пасин шири хар бувад.

Хисрави Дехлавӣ

МАДҲ *а.* مدح ситоиш, таъриф, тавсиф.

Абуабдулло уро бисёӣр мадҳҳо гуфт ва дили вай қавӣ гардонид. «*Таърихи Наршахӣ*»

Чаъфар он ҳазратро мадхе гуфт, ки аҳли он буд. «*Равзат-ус-сафо*»

мадҳу зам(м)(ё қадх) ситоиш ва нақӯҳиш, таъриф ва мазаммат.

Мадҳу заммат гар тафовут мекунад, Бутгаре бошӣ, ки ӯ бут мекунад. *Аттор*

Туршу ширин аст мадҳу қадҳи ман, то аҳли байт Аз инаб май пухта бисозанду зи хисрим тугиё. *Хоқонӣ*

МАДҲГАР مدحگر мадҳу саногӯӣ, маддох.

Аз ман ин нукта фаромӯш макун: Мидхати мадҳгарон гуш макун. *Ҷомӣ*

МАДҲУН *а.* مدھون 1. пусти ошдодашуда; чарми рангкардашуда.

Чу сесад шутур чомаи чиниён, Зи махруту мадҳуну аз парниён ... *Фирдавӣ*

2. молидашуда, бо равған ва ё ранг молидашуда.

Ва ҳамаи бомҳон ин масҷид ба харпушта пушида, ҳама начфагу нақорату манқушу мадҳун карда. *Носири Хисрав*

МАДҲУШ *а.* مدھوش 1. беҳол, парешон, беҳуд.

Шабе бар навои писар гуш кард, Симоаш парешону мадҳуш кард. *Саъдӣ*
Бидида халкро мадҳушу сармаст, Инони ихтиёраш рафта аз даст. *Бадрии Қашмирӣ*

2. саргашта, моту мабҳут, мутаҳайир.

Боз дар базми ғамат наъраи нушонӯш аст, Ақл ҳайрону хирад волаву чои мадҳуш аст. *Ҷомӣ*

МАДҲУШӢ مدھوشى беҳолӣ, парешонӣ, беҳудӣ.

Агар тире ба чашмаш дарнишастӣ, Зи мадҳушӣ мижа дар ҳам набастӣ. *Низомӣ*

Хисрав, агар фусуни парӣ нест дар барат, Чашм аз парӣ бидӯз, ки мадҳушӣ оварад. *Хисрави Дехлавӣ*

МАДҲҲОН مدحخوان ситоишкунанда, саногӯӣ.

Бо хар кӣ карам кунӣ, аз они ту шавад, Андар ҳама вақт мадҳхони ту шавад.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАЁМИН I *а.* ميامن ۴. майманат.

Боз гуфт: Қуввати чанголи ман ҳусули маёмини давлатро хубтарин сабабест. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ба маёмини маъдалаташ сокинони маъмуран офоқ дар риёзи ... рафоҳият хиромон шуданд.

«Равзат-ус-сафо»

МАЁМИН II *а.* ميامن ۴. маймун I.

МАЖ مژ: кажу маж качу килеб.

Ланг рав, чунки дар ин кӯй ҳама лангонанд, Лата бар соқ бипечу кажу маж кун поро.

Шамси Табрезӣ

МАЗАЛЛАТ *а.* مذلت хорӣ, залилӣ, хорию зорӣ.

Чаро кор нақунӣ, то аз мазаллати хидмат раҳой ёбӣ?! *Саъдӣ*

Рехт бар хоки мазаллат баски оби рӯи мо, Обруе худ наёяд ранги мо бар рӯи мо. *Махфӣ*

МАЗАММАТ *а.* مذمت нақӯҳиш, сарзаниш.

Ҳар ду дар ҳалоқат мусоҳим бошанд ва бино ба истехқоқи маломат ва мазаммат мунфарид.

«Ахлоқи Носирӣ»

МАЗАНГ مزنگ як қабилаи ҷӯғӣ, лӯлӣ.

Ҷӯғизанони шаҳру мазанғони бодия

Доранд бар фағонагу идрокат офарин. *Савдо*

МАЗАННА||**МАЗИННА** *а.* مظنه 1. гумон, пиндор, хаёл, тасаввур.

Ё Абонсҳоқ, мазаннаи аксари халқ ба ту ин аст, ки хуручи ту барои ағрози дунъявӣ буд.

«Равзат-ус-сафо»

Ҳофизро ба чаноби мавлави мазаннаи ташаййӯш шуда, эшонро ба хона бурда маҳбус гардониданд. *Восифӣ*

мазанна шудан бар касе бадгумон шудан.

Подшоҳ ... баъд аз ин бар умарои худ мазанна шуда ва баъзеро, ки мухлис ва давлатхоҳ медонист, ба посбонӣ ишорат намуд. «*Таърихи Фариста*»

2. чои гумонбарӣ, ҷо, ки ба будани чизе гумон меравад.

Тарки чои гуфта ва матмахи назараш чои хатарнок ва мазаннаи ҳалок. *Саъдӣ*

МАЗАРРАТ *а.* مضرت зарар, зиён, осеб.

... Илло он шахс, ки бадтарини халоқ бувад ва вочибу лозим, ки уро бидушанд, чи вучуди эшон айни мазаррати оламиён бувад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Чу шуд заҳр одат, мазаррат набахшад, Ба марг ошно кун ба тадрич доиро. *Соиб*

МАЗБАЛА *а.* مزبلة 1. чои рехтани хокрӯба ва ифлосихо.

Мақбараи шайх Ҳасан ва шайх Халифаро хароб карданд ва мазбалаи аҳли бозор намуданд.

«Равзат-ус-сафо»

2. ҳоҷатхона, халочо, мустароҳ.

МАЗБАҲ *а.* مذبح чои забҳ, чои куштани қурбониҳо; кушишгоҳ, кушишхона.

Чаҳор ҳазор гов ва сад ҳазор гӯсфанду шутур ва ғайри золика ба мазбаҳе азиму васеъ ва ариз бурда қурбонӣ намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЗБУР *а.* مزبور мазкур, номбаршуда; навишта шуда (дар боло).

... Ва дар соат мутааллиқон ва асбоб ва таҷаммулоту худро ба қалъаи мазкури мазбур кашиданд. *«Фатҳнома»*

МАЗБУТ *а.* مضبوط 1. баста, маҳкам.

Ба доруламорат рафт ва фармон дод, то дарн қаср мазбут сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. устувор, мустаҳкам.

Зулайхо боз дар мазбуттар баст, Дари шарму хаё бар рӯй барбаст. *Ҳозиз*

3. банду бастшуда; нигоҳ дошташуда, ҳабсшуда.

Чун яҳуд бар Исо зафар ёфтанд, уро дар ҳамон ғор мазбут гардониданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЗГИТ *مزگیت* *ниг. масҷид.*

МАЗЕХ *مزيج* *ниг. мизех.*

МАЗИД *ا. مزید* 1. афзоиш, зиёдшавӣ.

Нафас, к-аз руи огоҳӣ наёяд,
Мазиди умри огоҳон нашояд. *Ҷомӣ*

Сайӯм он ки лашкариёбро ҳар рӯз ба мазиди хилъат ва инъому ваъда машъуф ва масрур медорад.
Аҳмади Дониш

2. зиёд кардашуда, афзуншуда, иловашуда.

Чамолашро, ки базмафрӯзи ид аст,
Ҳунар асливу зебой мазид аст. *Низомӣ*

мазиди алтоф афзунии илтифотҳо; марҳамат ва атоҳои меҳрубонона; ғояти навозиш.

Агар ба лутф бихонӣ, мазиди алтоф аст,
В-агар ба қаҳр биронӣ, даруни мо соф аст! *Ҳофиз*

◇ мазиде бар он (ё ин) зиёда аз он (ё ин).

Хоҷа ангези бадеҳа гуфтан карданд ва бар хуз-зори маҷлис дар бадеҳа ба мартабае ғалаба наму-данд, ки мазиде бар он мутасаввир набошад. *Восифӣ*

бар мазид дар ҳолати афзоиш, дар ҳолати зиёдшавӣ.

Биё, к-имрӯз моро рӯзи ид аст,
Ба ҳар дам айшу ишрат бар мазид аст.

Шамси Табрезӣ

МАЗИДАН *مزیدن* макидан; чашидан, чуръа-чуръа нуши-дан.

Замоне чу шаккар лабаш мегазид,
Замоне чу найшаккараш мемазид. *Низомӣ*

Ҳар қаҳд, ки мекунам, даранг аст,
Ҳар нуқл, ки мемазам, шаранг аст. *Шоҳин*

МАЗИННА *ا. مظنه* *ниг. мазанна.*

МАЗИЯТ *ا. مذيت* афзалият, баргарӣ.

Ақл донад, ки изори сапеди моҳро бар гесуи шаби сиёҳ чӣ мазият аст ва миёни Суҳо ва офтоб ва шайбу шабоб чӣ савият. «*Оини ниғориниш*»

Тавозӯъ оғ аст, ки худро мазияте бар касоне,
ки дар ҷоҳ фурутар аз ӯ бошанд, надонад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МАЗИҚ||МАЗИҚА *ا. مضيق||مضيقه* 1. ҷои танг, тангно.

Афрос аз овози пару боли ҷонварон рамидан гирифта дар мазике азим афтоданд ва он мазик дар маҳалле рафеъ буд, ки обе бузург аз поёнаш мерафт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. маҷ. ҳолати тангӣ, вазъияти душвор.

МАЗКИТ *مزکت* *ниг. масҷид.*

МАЗКУМ *ا. مزكوم* гирифтори касалии зуком, зукомшуда.

Бӯи ишқ аз гуфтаи Аттор оламро гирифт,
Хоҷа мазкум аст, аз он мункир бувад Атторро. *Ҷомӣ*

МАЗКУР *ا. مزكور* 1. зикрёфта, пеш гуфташуда, навиш-ташуда; дар боло баёншуда.

Гарчи ҳарфе ғайр аз ин мазкур нест,
Мадҳи ту гар хонам ибро, дур нест. *Ҷомӣ*

Рӯзе зоғу муш ва сангпушт ба ҷои мазкур фаро-хам омаданд ва интизори оху мекашиданд.

«Нигори дониш»

2. маҷ. машҳур.

Ҳаст, Булфазл, кунъяти ту ба ҳақ,
Ки ба фазлу фазоили мазкур. *Муиззӣ*

МАЗЛИМА *ا. مظلمه* 1. зулму ситам, беадолатӣ.

3-ин мазлима боз каш инонро
В-аз гардани худ бурун кун онро! *Ҷомӣ*

2. додхоҳӣ, шикоят аз зулму ситам.

Шоҳи туркон сухани мудданён мешунавид,
Шарме аз мазлимаи хуни Сиёвушаш бод. *Ҳофиз*

3. азоб, сахтӣ, вазнинӣ; вабол.

Ногаҳон бичқад, кунад тарки ҳама,
Бар ту тифли ӯ бимонад мазлима. *Румӣ*

МАЗЛУМ *ا. مظلوم* зулмдида, ситамкаш, ҷафокашида.

Адли султон гар напурсад ҳоли мазлумони ишқ,
Гушагиронро аз осоиш тамаъ бояд бурид. *Ҳофиз*
Золимонро зи зулм бозорад,
Дастӣ мазлумро қавӣ дорад. *Ҷомӣ*

МАЗМАЗА I *ا. مززه* чашидан, чашидани мазаи чизе.

МАЗМАЗА II *ا. مضمضة* об гардонидан дар даҳон, даҳон-ро ба об чайқонидан.

Кунун чу боди сабо хезад, аз нашот кунад
Ба бод мазмаза ҳар бомдоду истиншоқ. *Ломей*

МАЗМУМ *ا. مضموم* мазамматшуда, бад ва зишт шумур-дашуда.

Ишқ... на мазмум ва на маҳмуд [аст]. *Аттор*
Ман розӣ нашавам ба он ки афъол ва аҳволи ту
мазмум бошад. *Авфӣ*

МАЗМУМА *ا. مضمومة* муаннаси мазмум.

Афъоли маҳмуда ва мазмума ба иродат аз ӯ содир тавонад шуд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МАЗМУН *ا. مضمون* мундариҷа; мӯҳтавиёт.

Даруни дил ба теги шавқ шуд паркола-паркола,
Чӣ донад, чист мазмун, ҳар кӣ накшояд китобамро?!
Ҷузӯлӣ

Бедил, озодӣ дар истикбол оғушат кунад,
Он қадар во шав, ки натвон баст мазмуни туро. *Бедил*

МАЗНУН *ا. مظنون* гумон кардашуда, тахмин кардашуда; касе, ки мавриди шубҳа ва бадгумонӣ гардидааст.

Рост меғуяд, ки аз ин ҷо то соҳили баҳр бисъёр масофат мазнун мешавад. *Аҳмади Дониш*

МАЗНУНОТ *ا. مظنونات* ҷ. мазнун.

Ва аммо машҳурот ба зоҳир ва мақбулот ва маз-нунот муқаддимоти қиёси хитобӣ бувад. *Ибни Сино*

МАЗО *ا. ماضي*: мазо мо мазо гузашт он чӣ гузашт.

Абдулмалик гуфт, ки мазо мо мазо ва он ҷавру ҷафо ба сидку сафо табдил ёфта. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЗОД I *ا. مزاد* 1. савдои «кӣ зиёд», савдое, ки дар бо-зор аз барои нархи баланд ва лозим фуруҳтан дал-лол ё фурушанда молеро бо овози баланд эълон меку-над, ки «кӣ зиёд мехарад»; 2. зиёда, зиёддат.

Ишвае аз лаби ширини ту дил хост ба ҷон,
Ба шакарханда лабат гуфт: мазоде талабем!
Ҳофиз

МАЗОД II *a.* مزاد 1. туша ва зоди сафар; 2. тушадон; анбон, кўлвор.

Бингар, ки дар мазоди ман чист? *Авфӣ*

МАЗОИҚ *a.* مضايق *ч.* мазиқ||мазиқа.

Кухест ба ғоят ҳасин миёни Лур ва Форс, ки онро «Шактаку» мегӯянд ва чун аз мазоиқи он бигузаранд, ба вилояти неъмат расанд. (1)

«Равзат-ус-сафо»

Дар ҷангҳо ба тани худ дар пеш шудӣ ва дар мазоиқи махуф рафтӣ. (2) *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАЗОЛИМ *a.* مظالم *ч.* мазлима.

Хато бин, ки бар дасти золим бирафт, Ҷаҳон монду ӯ бо мазолим бирафт. (1) *Саъдӣ*

МАЗОМИН *a.* مضامين *ч.* мазмун.

Бад-ин ҷиҳат дар мазомини ярилиғҳои ҳумоюн ва олтамғоҳои муборак... ба ҷумҳури қузот ва уламо... хитоб рафт. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

МАЗОМИР *a.* مزامير *ч.* мизмор I.

На ҷои лаҳву ишрат буду хилват, На вақти ҷангу танбуру мазомир. *Ломеӣ*

Олоти маноҳӣ ва малоҳӣ аз мазомир ва танобир ва ғайри золика ба дасти хуросониён афтод.

«Равзат-ус-сафо»

МАЗОН(Н) *a.* مظان *ч.* мазанна||мазинна.

Илтимои намуданд, то дар мазонни иҷобати даавот... талаби омуришиш кунанд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МАЗОР I *a.* مزار қабр, гур; қабри одамони бузург, ки онро халқ зиёрат мекунад; зиёратгоҳ, маҳалли зиёрат.

Ин кӯҳ буд, ки имруз мазори шуҳадост.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

... Баъд аз маросими такфин ва таҷҳиз дар он мазор мадфун гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЗОР II || **МАЗОРР** *a.* مزار *ч.* мазаррат.

Пас зарур афтод, ки манофеъ ва мазорри ҳар ду касбро ба шумор орем. *Аҳмади Дониш*

МАЗОРЕЪ *a.* مزارع *ч.* мазраа, мазраъ.

Зи бас килобу мазореъ, зи бас шубону рама Пур аз хуруши хурусу пур аз нафири килоб...

Муиззӣ

Аз мазореъшон баромад қаҳту марг

Аз малаҳҳое, ки мекӯрданд барг. *Румӣ*

МАЗОРР *a.* مزار *ниг.* мазор II.

МАЗОЪ *a.* مضاء *тезӣ,* буррой.

Мисолаш шамшерро хосиятест дар мазоъ ва равонӣ. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАЗОҚ *a.* مذاق 1. маҳалли қуввати зонқа, ки ком ва забон аст.

Зи коми банда шавад гарди бенавой кам, Гар оби ҷуди ту мар-бандаро расад ба мазок.

Муиззӣ

Нагардид аз мазоқам лаззати кукупалав берун, Аз он рӯзе, ки пири матбаҳӣ додаст иршодам.

Саъдо

2. қувваи зонқа, хисси таъмгириӣ, чашой; 3. маҷ. таъб, табиат.

Хануз ду ҳазор савор мулозими амир Баҳоуддин Давлатшоҳ буданд ва аломати ҳукумат аз мазоқи ӯ берун нарафта буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Гуфторе дар ҳама мазок хушгувор нест ва кирдоре дар ҳама мизоҷ созгор. *Саъдо*

4. *ниг.* мазох.

МАЗОҶ||МУЗОҶ *a.* مزاج ҳазлу шухӣ, хуштабиатӣ, зарофат.

Кизб обруро мебарад, мазоҳу ҳазл ва тибату лаҳву лаиб низ мусқити ирз аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАЗОҶИБ *a.* مذاهب *ч.* мазҳаб.

Ҷамаи Рум тарсо бошанд ва эшонро мазоҳиб бисъёр бошад. (3) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аммо [Ғозонхон] аҳволи мазоҳиби мухталифа ва муътақадоти ҳар тоифа як-як алалинифиро аз аксар ёд дошта бошад. (3) *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

МАЗОҶИР *a.* مظاهر *ч.* мазҳар.

Ҷастӣ, ки ба чашми сирату дидан сар Зоҳир буваду айни мазоҳир яксар... *Ҳоқонӣ*

МАЗОҶЕЪ *a.* مضاجع *ч.* мазҷаъ.

Куффор сарфа дар таваққуф надида, ба мазочей худ шитофтанд. (1) *«Таърихи Фаришта»*

МАЗРАА *a.* مزراع *ниг.* мазраъ.

Банда соҳибаёлу мол надошт, Ба ҷуз он мазраа манол надошт. *Низомӣ*

Ногоҳ ба мазраа расид, дид, ки марди деҳқон тухм бар замин меафшонанд. *Аҳмади Дониш*

♦ *ин* мазраа киноя аз дунёе, олам.

Мулки *ин* мазраа донӣ, ки саботе надиҳад, Оташе аз ҷигари ҷом дар амлок андоз. *Ҳофиз*

(*ин*) мазрааи донасӯз киноя аз дунёе.

... То ту дар *ин* мазрааи донасӯз Ташнаю беоб барорӣ ба рӯз. *Низомӣ*

МАЗРАЪ *a.* مزرع *замини* қорам, ҷои зироат, киштзор.

Мазраи сабзи фалак дидаму доси маҳи нав, Ёдам аз киштаи хеш омаду ҳангоми дарав. *Ҳофиз*
Ҷуз таъби софину ту, ки дорад сафон об,
Дар мазраи камолу ту кас нест объёр. *Шоҳин*

МАЗРИБ *a.* مضرِب *мақони* задан, устувор ва барпо қардани ҷизе; *мазриби* хиём маҳалли задани хаймаҳо, хаймагоҳ.

Иқболи Салҷуқ сар ба авҷи Айюқ кашида ва навоҳии Бухороро мазриби хиёми давлат гардонид.

«Равзат-ус-сафо»

Қарьян Яъқуб мазриби хиёми сипехрэхтишом гашт. *«Таърихи Фаришта»*

МАЗРУБ *a.* مضروب 1. задашуда, кӯфташуда; 2. зарб кардашуда, сикка задашуда, мас. тилло, танга.

Бар манобир ва данонир алқоби эшон ба *ин* навъ муқаррар ва мазруб гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *мат.* ададе, ки ба адади дигар зарб мешавад, зарбшаванда.

МАЗРУФ *a.* مظروف 1. дар зарф буда, он чи дар зарф аст (ҳамчун об, равған ва ғ.); 2. *маҷ.* мазмун, маънӣ.

Гар ба мазруфаш назар дорӣ, шаҳӣ,
В-ар ба зарфаш ошиқӣ ту, гумраҳӣ. *Румӣ*

МАЗРУЪ *a.* مزروع зироат кардашуда, кишта, коридашуда.

Ин замон тамомати Машҳад мазруъ аст ва боғоту басотинро бунъед ниҳодаанд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

Пирбудоқ чанд гоҳ дар Бағдод гузаронида, он мамлакатро мазруъ ва маъмур гардонид.

«*Равзат-ус-сафо*»

МАЗУР *a.* موزу дидашуда, зиёратшуда.

Шуд тамои алқисса масҷид бе футур,
Буд Сулаймон зоиру масҷид мазур. *Румӣ*

МАЗҲАБ *a.* مذهب 1. роҳ, равиш, тариқ.

Ҳақ гузоридан дар мазҳаби мардӣ ва мурувват вочиб бувад. *Авфӣ*

Ба мазҳаби уқало аз шавоиб тўхмат дур гардӣ.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

мазҳаби аҳбоб онни дўстон, расми дўстон.

Подшаҳ, гу, хун бирезад, шеҳна, гу, гардан бизан,
Баҳри чоне тарки чонон мазҳаби аҳбоб нест.

Хисрави Деҳлавӣ

2. хатти ҳаракат, сўй.

Ҳар кабутар мепарад дар мазҳабе
В-ин кабутар чоғиб бечоғиб. *Румӣ*

3. д. шўба ва шоҳи ягон дин, тариқат, секта.

Марде буд аз араб ба Бухоро бошида ва марди
мубориз буд ва мазҳаби шиа доштӣ.

«*Табрихи Наршаҳӣ*»

Дар мазҳаби мо бода ҳалол аст, валекин
Бе рӯи ту, эй сарви гуландом, ҳаром аст. *Ҳофиз*

МАЗҲАР *a.* مظهر маҳалли зухур, чоғи ошкоро ва намоён-шавӣ.

Рӯи мақсуд, ки шоҳон ба дуо металабанд,
Мазҳараш оинаи талъати дарвешон аст. *Ҳофиз*

Эй шамъи баъми қудс, надонам чӣ мазҳарӣ,
К-аз ваҳм гоҳ равшану гоҳе муқаддарӣ! *Бедил*

МАЗЦАЪ *a.* مضجع 1. истироҳатгоҳ, қароргоҳ.

Хиргоҳи хоссаи султони Шаҳобуддин ва мазҷаъ
ва маскани ӯ... ба хотир дароварданд.

«*Табрихи Фарӣшта*»

2. маҷ. қабр, мазор, мадфан.

Ўлҷойту чихати мазҷаи ҳеш гунбаде ба итмом ра-
сонид. «*Равзат-ус-сафо*»

МАИБ *a.* معيب айбнок, нуқсоннок, иллатдор, маъюб.

Мол рафта, умр рафта, эй насиб,
Моли чоғи дода пай қола(и) маиб. *Румӣ*

МАИН *a.* معين чорӣ, равон; мои маин оби равон.

Бар дари лутфаш ба хок дар бинишонанд
Боди саборо на, балки мои-маинро. *Анварӣ*

МАИСТОН ماستان чоғи шаробтайёркунӣ; чоғе, ки шароб
бисъёр аст; майхона, шаробхона; анбори шароб.

Гумон бурд, к-он дар наистон шудааст,
Зи хун рӯи кишвар маистон шудааст. *Фирдавсӣ*

МАИШАТ *a.* معيشت зиндагӣ, рӯзгузаронӣ, рӯзгоргуза-
ронӣ.

Ҳарам гуфт: Кучо фармой, то мақом кунем? Гуфт:
Ба Шом. Гуфтем: Он чо маишат чӣ гуна? *Аттор*

МАЙ مى 1. шароб, бода.

Як имруз бо коми дил май хўрем,
Пай рӯзи ноомада нашмурем. *Фирдавсӣ*

маи аргавонӣ шароби сурх; маи гулгун (ё гулранг)
шароби ба ранги гул, маи сурх.

Чунон аз лаъли майгуни ту мастам,
Ки фориг аз маи гулгунам, эй дўст! *Чомӣ*

Биёр аз он маи гулранги мушкбу чоғе,
Шарори рашку ҳасад дар дили гулоб андоз. *Ҳофиз*

маи лаъл шароби лаългун, шароби сурх.

Ба ёди лаъли туву чашми масти майгунат,
Зи чоғи ғам маи лаъле, ки мехурам, хун аст.

Ҳофиз

маи ноб шароби холис, шароби беғиш, маи софишуда.

Мевазад аз чаман насими бихишт,
Хуш бинўшед доимо маи ноб. *Ҳофиз*

маи қирмизӣ шароби сурх.

Нишоти маи қирмизӣ сохтаанд,
Бисоте ҳам аз қирмиз андохтанд. *Низомӣ*

маи паймудан май рехтан, шароб кашидан.

Бипаймуд соқӣ маю дод зуд,
Таҳамтан шуд аз доданаи шод зуд. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. пиёлаи шароб, қадаҳи шароб.

Панҷ-шаш май бихурду пургул гашт
Рӯи он моҳи некувон яксар. *Фарруҳӣ*

◇ маи оташгуҳар шароби оташмизоч, шароби тезу
тунд.

Тоси симобии маҳ бофта аз парчами шаб,
Тоси зар бо маи оташгуҳар омехтаанд. *Ҳоқонӣ*

маи шабона майхўрии ҳангоми шаб.

Гоҳе маи шабонаву гоҳ бодаи сабуҳ,
Бингар вазифаи саҳару вирди шомӣ мо. *Чомӣ*

маи гирон додан шаробро зиёд додан, зиёд нўшондан.

Соқии ишқи бутам дар чоғи уммеда висол
Май гирон додаст, к-орад он сабукборӣ маро.

Анварӣ

МАЙГУН مياگون ба ранги май, сурхранг; лаби майгун

а) лаби сурх; б) маҷ. лаби маҳбуба.

З-он лаби майгун, ки хуш аз ман бибурд,
Хун ҳамагирьям чу бар оташ кабоб.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ лаъли майгун киноя аз лаби маъшуқа.

Бие, соқӣ, бизан бар чоғам афъюн,
Чӣ афъюн, акси холи лаъли майгун. *Ҳозиқ*

МАЙГУСОР مياگسار майшош, нўшандаи шароб.

Томоту зарқ дар раҳи оҳанги чанг нех,
Тасбеҳу тайласон ба маю майгусор бахш. *Ҳофиз*

МАЙДА I ميه 1. орди баҳорӣи дубез; 2. ноне, ки аз орди
баҳорӣи дубез пухта мешавад.

Чавине, ки аз саъи бозу хўрам,
Беҳ аз майда бар хони аҳли қарам. *Саъдӣ*

Бисъёр будӣ, ки ҳазор ман майда..., понсад ман
маслуҳ ва чанд ман равған... дар матбахи ӯ пухта
гаштӣ. «*Табрихи Фарӣшта*»

МАЙДА II ميهه шакли кўтоҳшудаи моида.

МАЙДАСОЛОР ميهسالار мубошир ва ташкилкунандан
дастархон, дастархончӣ.

Офокро аз чирми хур ҳам курсу ҳам оташ нигар,
Ҳам матбаху ҳам хони зар, ҳам майдасолор омада.
Хоқонӣ

МАЙДЕХ می ده соқӣ.

Пас аз нав яке базм карданд боз,
Ба бозигару майдеху чангсоз. *Фирдавсӣ*

МАЙДОН میدان 1. ҷои фарох, замини васеи беиморат;

2. арсаи аспдавонӣ ва гую чавгонбозӣ.

Аз айвон ба майдон хиромид шох,
Биёростанд аз бари пил гоҳ. *Фирдавсӣ*

Ба майдони риёзат шаҳсаворон
Зи саффи аввалин найзагузoron. *Бадрии Қашмирӣ*

◇ **рӯзи майдон** рӯзи чанг, рӯзи маърака.

Аспи лоғармиён ба кор ояд
Рӯзи майдон, на гови парворӣ. *Саъдӣ*

ҳафт майдон аз рӯи ақидан ситорашиносонии қадим
ҳафт табақаи осмон.

Чу доман бар ин дайри хокӣ фишонд,
Чанибат бар ин ҳафт майдон биронд. *Ҳоҷу*

МАЙДОНДОРӢ میداندارى чанговарӣ, чангу ҳарб.

Дусту душман бар майдондорӣ ва ханҷаргузорӣ
у офарин карда, маросими таҳсин ба ҷой оварданд.
«Таърихи Фарошита»

МАЙЗАР ميز дастор, салла; руймоле, ки бар сар себан-
данд.

Моно, ки маҳраи арафот аст Офтоб,
Аз тайласони Муштарӣ оранд майзараш. *Хоқонӣ*

МАЙИТ а. میت мурда, ҷасади бечон.

Ба тадфин ва такфини ӯ напардохта, майитро ...
гузошта, сари ҳеш гирифтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЙКАДА میخانه майхона, хонан шаробфурушӣ.

Ба пири майкада гуфтам, ки чист роҳи начот,
Бихост ҷоми маю гуфт: Бода нушидан. *Ҳофиз*
Қабоби маърифати ӯ чи оғахиву чи ҷаҳл,
Хароби майкадаи ӯ чи хушбӯро чи маст. *Бедил*

МАЙКАШ میکش майнуш, майхур.

Ҷое расидааст ругубат, ки майкашон
Дасту даҳони худ ба ҳаво об мекашанд. *Соиб*

МАЙЛ а. میل 1. хамиш, андаке ба сӯе ҳам шудан; қаҷӣ,
хамидағӣ.

Соҳт, ҳамчун маҳи нав, ношуда пир
Майли абруи туам пушт дуто. *Ҷомӣ*

2. маҷ. хоҳиш, тавачҷӯх, гириш.

... Ва маро низ майли азим буд ба мутолааи суха-
нони эшон. *Аттор*

Ҷаҳон бинам аз майли ҷуянда пур,
Яке сӯи дарёе, яке сӯи дур. *Низомӣ*

майл кардан а) қаҷ рафтан, уреб рафтан; б) рағбат на-
мудан ба чизе, тавачҷӯх кардан.

Пас агар кибр бар мизоҷаш ғалаба дорад, саъй
кунад, то дар ҳама умур майл ба ҷониби афв кунад.
Аҳмади Доғиш

3. завқ, ҳавас.

Ҳар якеро баҳри коре сохтанд,
Майли онро дар дилаш андохтанд. *Румӣ*

Фуломони лашкаршикан хайл-хайл
Канизон, ки дар мардум оранд майл ... *Низомӣ*

◇ **майл намудани маҳ бар уфуқ киноя** аз ғуруби маҳ.

Чун маҳ бар уфуқ намуд майле,
Оҳанги видоъ кард Лайлӣ. *Ҳилолӣ*

МАЙЛОН||**МАЯЛОН** а. میلان майлу хоҳиш, ҳавас, рағбат.

Аз ҷоддаи адаб ба ҷониби ҳазлу бозӣ майлон на-
мудан мувофиқи таври ту намебинам.

«Анвори Суҳайлӣ»

МАЙМАНА а. مینه тарафи рости лашкар; фавҷе, ки ҷано-
ҳи рости лашкарро ташкил мекунад; *муқобили майсара*.

Бифармуд, то гуш дорад буна,
Кунад майсара рост бо маймана. *Фирдавсӣ*

Ин қалби сипоҳи мананд ва майманаву майсара
ҳанӯз ғоибанд. *Авфӣ*

МАЙМАНАТ а. ميمنت саодат, хушбахтӣ.

Майманат назди ғофилон шум аст,
Баҳри бетолеон ҳумо бум аст. *Бедил*

МАЙМУН I а. ميمون масъуд, саодатманд, хучиства, мубо-
рак.

Қадами уро маймун дониста ... тарбияташ мена-
муд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Билоди Ҳиндустон дар таҳти тасарруфи амир
Носируддин омад ва алқоби маймуни у тирози хут-
ба ва сиккаи он мамолик шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЙМУН II ميمون бузина.

Бисъёр дидаам бузу маймун ба дасти ӯ,
Хоқонӣ, эътибор ҷӣ бар гуфтугӯи шайх?! *Хоқонӣ*
Баҳти маймуни маро бин, ки фалак чун лӯли
Медиҳад рақс ба ҳар маърака чун маймунам. *Шоҳин*

МАЙПАЙМО می پيما он кӣ май кашида ба дигарон ба
навбат медиҳад, соқӣ.

Зи май хӯрдан надорам инбисоте
Дар он базме, ки майпаймои ман нест.

Насири Бадахшонӣ

МАЙПАРАСТ می پرست дӯстдори май; бисъёр майхуранда;
майнуш, он кӣ доим май менӯшад.

Шарман аз чашми майпарастон бод,
Наргиси маст агар бируяд боз. *Ҳофиз*
Хез, карашмарез кун нарғиси ниммастро,
Аз таҳи ҷом ҷуръа деҳ соқии майпарастро. *Маҳфӣ*

МАЙПАРАСТӢ می پرستی майхорағӣ; майзадағӣ.

Чу шӯридагон майпарастӣ кунанд,
Ба овози дӯлоб мастӣ кунанд ... *Саъдӣ*
Ману мастию завқӣ майпарастӣ,
Ҷӣ кор ояд маро кашфу каромот? *Ҷомӣ*

МАЙСАРА а. ميسره тарафи чапи лашкар; фавҷе, ки ҷано-
ҳи чапи лашкарро ташкил мекунад; *муқобили маймана*.

Маймана рафту майсара бигрехт,
Қалб дар соқия, муқаддима рехт. *Низомӣ*

МАЙСУР а. ميسور муяссаршуда, мумкиншуда; чизе, ки
имконпазир аст.

Зиёда бар он мақдуру майсури банӣ-одам набуд,
«Равзат-ус-сафо»

Ва у дар инҷохи маориф ва исёфи матолиби ҳам-
гинон ба қадри майсур эҳтимом менамуд.

«Равзат-ус-сафо»

МАЙФУРҶШ می فروش 1. фурушандаи шароб; 2. маҷ.
бахшандаи кайфияти май.

Маҳаш мушксову шакар майфуруш,
Ду наргис камонкаш, ду гул дирълуш. *Асади*

МАЙХОНА میخانه майкада, шаробхона, хонаи майфу-
рушӣ.

Вокиф аз сирри харобот чуз он маст нашуд,
Ки ба майхона баровард, чу Ҷомӣ, чилаҳо. *Ҷомӣ*

МАЙХОРИ|МАЙХОРА می خواره||می خواه бисъёр майхуран-
да, шаробнуш.

Ҷаҳони мо ба масал май шудасту мо майхор,
Хушиш баста ба талхию хурраи ба хумор. *Қамарӣ*
Майхораву саргаштаву риндему назарбоз,
В-он қас, ки чу мо нест дар ин шаҳр, кадом аст?
Ҳофиз

МАЙШУМ میشوم *шакли дигари* машъум.

Ҳеҷ шимае аз шиями майшум батар аз бухл нест.
Авфӣ

МАКЗУБ а. مکذوب такзиб кардашуда; дурӯғӣ, бардурӯғ.

Ва у дар он боб ба қавли макзуб ва мавонди ғайри
марғуб Нӯхро мағрур медошт. «Равзат-ус-сафо»

МАКИД مکيد *шакли кӯтоҳшудаи* макида||макидат.

Чун ки очиз шуд зи сад гуна макид,
Чун занон у чодире дар сар кашид. *Румӣ*

МАКИДА|МАКИДАТ а. مکيده||مکیدت бадандешӣ, макру
ҳила, фиребу найранг.

Дар зимни эҳзори ман макидате азим мундариҷ
аст. «Равзат-ус-сафо»

МАКИДАН مکيدان мазидан, дар мобайни ду лаб гирифта
фуру кашидан, мас. бача шири синаи модарро.

Эйдун фуру кашӣ ба хушӣ он ман ҳаром,
Гуӣ ки шири мом зи пистон ҳамемакӣ. *Қисоӣ*

МАКИДАТ а. مکيدت *ниг.* макида.

МАКИН а. مکين макондор, соҳиби ҷою макон, барқарор.

На ҳаргиз, к-ӯ ба мулк-андар макин бошад, малик
бошад,
На нилуфар бувад ҳар гул, ки андар обдон бошад.
Фаррухӣ

МАККОР а. مكار ҳилагар, бисъёр макру ҳилакунанда,
фиребгар, қаллоб.

Мухтор марде буд маккор. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

МАККОРА а. مكاره *муаннаси* маккор.

Аз раҳ марава ба ишваи дунё, ки ин аҷуз
Маккора менишинаду муҳтола меравад. *Ҳофиз*
маккоран замона рӯзгори пурмакр.

Маккоран замона дар соғари умедам,
Аз дурди муфлисӣ рехт ин шарбати ҳалоҳил. *Савдо*

МАКҚИ а. مكى 1. мансуб ба Макка; 2. сокини шаҳри
Макка.

Макиён гуфтанд: Моро илм нест,
Мо надонистем, к-ин ҷо кудакест. *Румӣ*

МАКМАН а. مكن *ҷои* пинҳон шудан; камингоҳ.

Сар аз Албурз барзад қурси хуршед,
Чу хунолуд дузде сар зи макман. *Манучехрӣ*

Тоифае, ки Али-Тигин дар камингоҳ боздошта буд,
аз макман берун омада, бар лашкари Хоразм
ҳамла оварданд. «Равзат-ус-сафо»

МАКНУЗ а. مكنوز *ҳазина* кардашуда; маҷ. пинҳон дош-
ташуда, ниҳуфта.

Ва шухрати тамои дорад, ки Хоҷа Низомро му-
возин сад ҳазор байт аз ашъори мутақаддимин ва
мутааххирин... макнузи замири мунир буд. *Восифӣ*

МАКНУН I а. مكنون *пинҳон* дошташуда, ниҳуфта; ◊
макнунӣ замир орзуи ниҳонии дил, ният.

Макнунӣ замир ва хотири хатир он аст, ки умарои
лашкаршикан ва баҳодурони шамшерзан... ба хит-
таи Ҷирот раванд. «Равзат-ус-сафо»

дурри (ё лӯълуи) макнун марвориди қиматбаҳои дар
садаф буда; чизи қиматбаҳо ва хушрӯ.

Хоҳам, ки ба ёди ишқи Маҷнун,
Ронӣ сухане чу дурри макнун. *Низомӣ*

В-ар ба даръё бигзарад, иқболи ӯ орад бурун
Ҳар ҷи андар қари даръё лӯълуи макнун бувад.
Муизӣ

МАКНУН II а. مكنون *пинҳон* кардашуда, пинҳон.

МАКНУНОТ а. مكنونات *ҷ.* макнун I, II.

Макнунотро ҷое бувад ва манқулотро мавзее. *Авфӣ*

МАКОИД а. مكائد *ҷ.* макида||макидат.

Яке аз мулуки Аҷам дасти татовул ба моли райат
дароз кард ва азият оғоз ниҳод ва ҳалқ аз макоиди
зулмаш дар ҷаҳон бирафтанд. *Саъдӣ*

Агар бад-он ҷониб ҳаракат кунам, ночор ба му-
ковамат ва дафъи шарру макоиди эшон машғул
шавам. «Равзат-ус-сафо»

МАКОКАФТ مكا كفت *ранҷ, офат, озор, бадбахти.*

Эй ту, мукосо, биёр боз қадаҳро,
Кон-т макокафт аз ин сароӣ биголид. *Имора*

МАКОМИН а. مكامين *ҷ.* макман.

Аз макомини мақри кинакуш... таҷаннуб намудан
мӯҷиби эминӣ аз хатар [аст]. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МАКОН а. مكان *ҷои* будан; ҷой.

... Ва нашояд, ки ҷисме аз маконе ба маконе ша-
вад, илло ба ҷунин ҳол, ки уро ҷунбиш хонанд.
Ибни Сино

макон кардан ҷой гирифтанд, истодан, будан.

Чун меваро намонд таманное аз дарахт,
Бехуда бар дарахт чаро мекунад макон? *Фузулӣ*

МАКОНАТ а. مكانت *пойгоҳ, мартаба, дараҷа, мақом.*

Қурбат ва маконати ӯ наздики шер бияфзудӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

МАКОРЕҲ а. مكاره *ҷ.* мақраҳа.

Таҳаммуле, ки... бар мақореҳ дошт, ... дасти умед
ба домани матлуб расонид. «*Анвори Суҳайлӣ*»

... Ва манофеъ ва макореҳи ин ҷаҳон малҳузи назари эътибор набошад, то ба вичдон ва фикдони он ғамгин ва шодмон нашавад. «Ахлоқи Чалолӣ»

МАКОРИМ а. *مكارم* ҷ. макрама||макрат||макрума||макру-мат.

... Қ-аз фуруғи макоримаш ҳазмон Мурча бишмурад зи дур зарир. (1) *Хисравӣ*

Халоқ бино бар он, ки бар ҳусни маош ва макори-ми ахлоқи у иттилоъ доштанд, аз истимои ин хабар мубтаҳиҷ ва масрур гардиданд. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

Он сипехри маҷду даръёи макорим, к-аз вуфур Ҳусни хулқаш шуҳра байни инсу ҷон бардошта. (2) *Савдо*

◇ арбоби макорим соҳибони хулқу атвори писандида.

Қудак аз Банӣ-Ҳошим бо яке аз арбоби макорим беадаби қард, шикоят ба аммаш бурданд, то вайро адаб кунад. *Ҷомӣ*

МАКОСИБ а. *مكسب* ҷ. максаб.

Макосиби ҷамила қалил аст ва сулуки тариқи он бар аҳрор душвор. (1) «*Ахлоқи Чалолӣ*»

... Истеъмоли қувои шарифа дар макосиби дания масруф дошт. (1) «*Ахлоқи Носирӣ*»

МАКОТИБ I а. *مكتاب* ҷ. мактаб.

МАКОТИБ II а. *مكتيب* ҷ. мактуб.

Роҷа Алихон пай ба сарчашмаи мақсуд бурда, бо макотиби муҳаббатасолиб... дар садади имдод гардид. (2) «*Таърихи Фарошта*»

... Макотиби назму наср, ки Амир Яминуддин ба фарзандаш Амир Маҳмуд аз Рум ба Хуросон на-вишта, ва ҷавоби Ибни Ямин падарро шуҳрате до-рад. (2) «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МАКР а. *مكر* ҳила, фиреб.

Зани кафшгар аз роҳи макр дасти дуо баркашид ва забони ниёз баркушод. «*Нигори дониш*»

Умарон Бухоро дар ҳаққи у макрҳо ва худъаҳо андешиданд. *Аҳмади Дониш*

макру фан макру ҳила, фиреб, ҳилаву найранг.

Висоли он санам ар орзуст, лоларухе

Бибар ба тавфи гулистон ба худ ба макру фанаш. *Восифӣ*

МАКРАА а. *مكره* машки об.

Гуфт: Боре об деҳ аз макраа,

Гуфт: Не, не, нест ҷу ё машраа. *Румӣ*

МАКРАМА||МАКРАМАТ||МАКРУМА||МАКРУМАТ а.

مكرمه||مكرمت 1. иззату эҳтиром.

Ҳар якеро дода ҳақ дар мартабат, Сад ҳазорон ҳашмату ҳам макрама. *Румӣ*

2. лутфу қарам.

Агар... аҳлу фарзандонро бад-ин манзил нақл кунӣ, ғояти макрама бошад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МАКРАНДЕШ *مكراندیش* бадандеш, ҳилагар, касе, ки ҳи-ла ва фиреб дар фикр дошта бошад.

Буй расво қард макрандешро, Пил донад бун бачча(и) хешро. *Румӣ*

МАКРАҲА а. *مكرهه* чизи нафратовар, чизи нописанд.

МАКРУБ а. *مكروب* машаққаткашида, ғамнок, андӯхгин.

Ҳаргиз нависандае бароти матлуби ин маҳзуну макрубро ба маҳалли марҷуулвусул рақам накард. *Восифӣ*

МАКРУМА||МАКРУМАТ а. *مكرمه||مكرمت* ниг. макрама.

МАКРУҲ а. *مكروه* нафратовар, зишт, хоҳуш; нораво.

Баъзе сабрро ду қисм кардаанд: яке сабр аз матлуб, дуввум сабр бар мақруҳ. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

МАКС а. *مكث* истодан, даранг қардан, ист қардан; та-ваққуф.

Агар уро иттифоқи макс бувад, се рӯз дар зиёфати у тақир накунад. *Аҳмади Дониш*

МАКСАБ а. *مكسب* 1. касб, ҳунар, пеша.

Беҳ аз максаб набошад ҳеҷ коре, Зи касби даст набвад ҳеҷ оре. *Носири Хисрав*
Ҳар кӣ у дар максобе по мениҳад, Ёри ёрони дигар мекунад. *Румӣ*

2. иктисоб, ҳосил қардан, даръёфтан, ба даст овардан (мол ва ғ.).

Интизори саби суи устод
Максаби илми бешумор кунад. *Шамси Табрзӣ*

МАКСУР а. *مكسور* 1. шикаста, шикасташуда; маҷ. мағ-лубшуда, шикастхурда.

Обоқохон бар ин ҳила мутталеъ шуд, ҳила анде-шид, ки раияти давлати он бад-он тадбир марфуъ ба ливои давлати аъдо максур гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. *грам.* дар хатти араби ҳарфе, ки ҳаракаи касра дорад.

МАКСУРУЛЛИСОН а. *مكسوراللسان* гирифтазабон; кутох-забон.

Шаммае аз улувви шаъни уро хомаи мақсурул-лисон дар аснои зикри ақобири замон сабт намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАКТАБ а. *مكتب* ҷои омӯзиши бачагон, дабистон.

Шуд чаши падар ба рӯи у шод,
Аз хона ба мактабаш фиристод;
Додаш ба дабири донишомуз,
То ранҷ барад бар у шабу рӯз. *Низомӣ*

МАКТУБ а. *مكتوب* 1. китобатшуда, навишташуда.

Меҳнати беҳад кашид Ибни Ямин дар кун дуст,
Чун кунад инҳо, ки дар пешонияш мактуб буд!
Ибни Ямин

2. нома, хат.

Аз роҳи ҳавас чанд диҳӣ арзи муҳаббат,
Мактуб набанданд ба боли магас ин ҷо. *Бедил*

МАКФУФ а. *مكفوف* 1. басташуда, дошташуда; 2. маҷ. кӯр, нобино; 3. *адш.* партофтани ҳарфи ҳафтуми сокин аз охири рӯки ҳафтҳарфа дар арӯз, мас. 'мафоил' ба ҷои 'мафоилун'.

МАКФУФУЛБАСАР а. *مكفوفالبحر* кӯр, нобино.

Чун ҷаноби Муборизӣ мақфуфулбасар шуд, фар-зандон уро ба қалъаи Сафеди Қорс фиристоданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАКШУФ *а.* مكشوف кашф кардашуда, кушодашуда, ошкоро, кушода.

Ту малоф аз мушк, к-он буи пиёс
Аз дами ту мекунад макшүф роз. *Румӣ*

Гуфт макшүфу бараҳна бе ғулул,
Бозғу, ранчам мадеҳ, эй булфузул! *Румӣ*

МАКУ *а.* ماکو макук, мокуи бофандағ.

Онро, ки бо макуву калоба бувад шумор,
Барбат кучо шиносаду чангу чағонаро.

Шокири Бухорӣ

МАКХУЛ *а.* ماکحول кӯҳлкашида, сурмакашида, сурмасо.

Ба айби хештан ҳастанд машғул,
Ду чашм аз кӯҳли маънӣ карда макхул.

Бадриш Кашмирӣ

◇ **наргиси макхул киноя** аз чашми сурмасо.

Ба ҳеч чо нарасад нолае, ки мӯчиби он
Чафои наргиси макхули дилбарон бошад. *Шоҳин*

МАЛАК *а.* ملک *д.* маҳлуки мавҳуми осмонӣ, ки гӯё аз рӯх офарида шуда, ҷисми хориҷӣ надорад; фаришта.

Малак кар шуд аз наъран карраной,
Зи бонги духул ваҳм лағзадапой. *Шодӣ*

МАЛАКА *а.* ملکه қудрати кардани коре, ки ба воситаи машқ ва такрор ба табиати шахс ҷойгир мешавад.

Бар ин минвол ҳукм фармурад, то ҳилм ... малакаи нафси у шуд. *Авфӣ*

МАЛАКОТ *а.* ملکات *ч.* малака.

Малакоти раддия амрози нафсониянд.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МАЛАКУЛМАВТ *а.* ملک الموت *д.* фариштаи аҷал, фариштаи марг, фариштае, ки мутасаддии гирифтани ҷон аст, Азроил.

Истеза макун, мамлакати ишқ талаб кун,
Қ-ин мамлакатат аз малакулмавт раҳонад.

Шамси Табрезӣ

МАЛАКУТ *а.* ملکوت *д.* олами фариштаҳо, олами боло.

Маст бигзаштиву аз хилватиёни малакут
Ба тамошон ту ошуби қиёмат бархост. *Ҳофиз*

МАЛАХ *а.* ملخ навъе аз ҳашароти парранда, ки ба зироат зарар мерасонад.

На дар роғ сабза, на дар боғ шах,
Малах бӯстон хураду мардум малах. *Саъдӣ*

МАЛАҚ *а.* ملق тамаллуқ, хушомадгӯй, чоплусӣ; тамаллуқ кардан, чоплусӣ кардан.

МАЛАЪ||МАЛО *а.* ملاء 1. пури, пуррағӣ; муқобили халаъ||хало.

... Ва гуяд, ки чора нест, ки беруни олам ё халаъ бувад ё малаъ. *Ибни Сино*

На халоест он суяш, на мало.
На хафо бор дораду на чало. *Бедил*

2. *мач.* гуруҳи мардум, анбуҳи халқ.

Агар шароб хури, чун қадаҳ хамуш нишин,
Чу шиша чанд зи қулқул занӣ сало ба мало.

Бедил

◇ **бар** (*ё* дар) мало дар назари мардум, ошкоро, хувайдо.

Мағу он ҷӣ гар бар мало уфтад,
Суханғу аз он дар бало уфтад. *Саъдӣ*

Баъзеро дар хало ҷавоб гӯям ва бархеро дар мало боз ронам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАЛАУЛАЪЛО *а.* ملاالعلى *д.* олами боло, олами улвӣ.

Хуруш ва зорӣ ба малаулаъло расид.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МАЛБАС *а.* ملابس пушок, либос.

Пас либоси кибр берун кун зи тан,
Малбаси зул пуш дар омӯхтан. *Румӣ*

МАЛБУС *а.* ملبوس 1. пушидашуда; 2. либос, пушок.

Шабу рӯзаш ба хидмат буд машғул,
Ғаҳе малбус, ғаҳ месоҳт маъкул. *Ҳошиқ*

Ва агар худованд он шавкатро чун ҳукком ва умаро ба зиндон мефиристад, иззат ва ҳурмат нигоҳдорад ва малбусу маъкул ва машрубу асбоби ашш ба қадри васат муҳайё лорад. *Аҳмади Донши*

МАЛБУСОТ *а.* ملبوسات *ч.* малбус.

Ҳукм фармудӣ, ки то яқсола мо-йӯхтоҷи уро аз маъкулот ва малбусот ва ғайри инҳо ба вай доданӣ. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛЕҲ *а.* ملح 1. намакин; 2. *мач.* сабзи банамак, гандумгун; 3. *мач.* хушрӯи сабзианаи ҷозибадор.

Хитоб кард, ки эй Бадр, бо ҷамоли малех,
Ба Нимрӯз равон шав чу Рустами Дастон.

Бадри Чочӣ

Дил бурд зери зулфу нихон кард он малех,
Омад сабову бар ҳама кас соҳт он сареҳ. *Восифӣ*

4. *мач.* ширин, хуш, дилкаш.

Зи лаъли ту Шоҳин бизад чошнӣ,
Қи шеъраш малех асту назмаш азуб. *Шоҳин*

Маро бутест забонаш ба назму наср фасеҳ,
Даҳонш кони малоҳат, лабаш зи шаҳд малех. *Васлӣ*

МАЛЕҲБАЁН *а.* ملح بيان он ки гуфтораш банамак аст, ширинсухан, хушгап.

... Дар силки фузалои фасеҳзабон ва булағои малехбаён интизом дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛЕҲДИДОР *а.* ملح ديدار бомалоҳат, ҷозибадор; (хушруи) ҷозибадор.

Ҳам фасеҳи сазойгуфтор аст,
Ҳам сабеҳи малехдидор аст. *Саной*

МАЛЗУМ *а.* ملزوم лозимдошта, чизе, ки барои ҷизи дигар зарур ва ноғузир мешавад, ҷизи даркорӣ.

Суръати фаҳм малакаи интиқол аз малзум аст ба лавозим бе максе зиёда. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАЛИК *а.* ملك подшоҳ, султон.

Пашшаи мурда Хуморо буд шарик,
Чун нашоёд зинда ҳамрози малик. *Румӣ*

МАЛИКА *а.* ملکه зани подшоҳ, подшоҳзан.

МАЛИКБОНУ *а.* ملك بانو малика, зани подшоҳ; шохзода-духтар.

Чу гул будам маликбонуи Сақлоб,
Кунун дар бонӯй шустам чу гул об. *Низомӣ*

МАЛИКУЛАРШ *а.* ملك العرش *д.* малики арш, худо.

Эй маликуларш, муродаш бидех,
В-аз хатари чашми бадаш дор гуш! *Ҳофиз*

МАЛИҚ *а.* ملق тамаллуққунанда, хушомадгуй, чоплус.

МАЛҚОНӢ *مالقانى* 1. яке аз мазҳабҳои дини исавӣ-христианӣ, ки Марьямро худо эътиқод мекунанд; 2. пайрави мазҳаби мазкур.

Эшонро мазоҳиби бисёӣ буд, чун настуриён ва малқониён... «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МАЛЛОҲ *а.* ملح 1. киштирон, киштибон.

Чу дахлат нест, харҷ оҳистатар кун,
Ки меғуянд маллоҳон суруде:
Агар борон ба кӯхистон наборад,
Ба соли Дачла гардад хушкӯде. *Саъдӣ*

Се навбат бонг мезанад ва маллоҳон доништа лангар меандозанд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. обдон, оббоз, шиновар.

Зи дидаам шуда як чашма дар канор равон,
Ки худ шино накунад дар миёни он маллоҳ. *Ҳофиз*

МАЛМОЗ *ملماز* рангест, ки бо он матоъ ва порча ранг мекунанд.

Дилбаро, з-ӯ кай маҷоли ҳосиди ғаммози ту?
Ранги ман бо ту набандад беш аз ин малмози ту. *Рӯдакӣ*

МАЛО *а.* ملا *ниг.* малаъ.

МАЛОБИС *а.* ملايس *ч.* малбас.

Машориб (ва) малобис ҳама ба пешни ман ҳозир буд. *Ҷомӣ*

Чорсад ғулум бо малобиси зарбафту иклили мурассаъ... мулозими Мусо бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЛОЗ *а.* ملاذ *паноҳ,* паноҳгоҳ, ҷои амн, малчаъ.

Аз навоиб бод чохи ту каримонро мафар
В-аз ҳаводис бод ҷуди ту ҳақимонро малоз. *Муиззӣ*
Ба ғайри остони ту малчаъ ва малозе надорам.
«*Равзат-ус-сафо*»

малози манъ паноҳгоҳи баланд ва мустаҳкам, такъягоҳи баланд, устувор ва дастнорас.

Рангати булдон аз мақоиди эшон маръуб ва лашкари сӯлтон мағлуб ба ҳукми он, ки малози манъ аз қуллай кӯҳе гирифта буданд ва маъво ва малҷай худ карда. *Саъдӣ*

МАЛОИҚ||**МАЛОИҚА** *а.* ملائق||ملائقا *ч.* малақ.

Душ дидам, ки малоик дари майхона заданд,
Гири Одам бисиританду ба паймона заданд. *Ҳофиз*
Он ҷо ба хати сабз кунӣ хони малоҳат,
Товуси малоик магаси хони ту ёбанд.

Қамолӣ Хуҷандӣ

МАЛОИҚФИРЕБ *ملائق فريب* фибрибдихандаи малақҳо, фибрибдихандаи зебоён; *маҷ.* беандоза хушрӯ, аз ҳад зиёд зебо, дилчасп.

Санъати ман бурда зи ҷоду шикеб,
Сеҳри ман афсуни малоикфибриб. *Низомӣ*

МАЛОИН *а.* ملاعين *ч.* малъун.

Аз ҷумлаи он малоин се тан дар масҷиди Қуфа гирд омаданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Малик Ҳофиз шарри он малоинро аз Илбёс бозмедошт. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЛОЛ *а.* ملال 1. озурдагӣ, озор; андух, ғам, ғусса.

Зи илмаш малол ояд, аз ваъз нанг,
Шақоик ба борон наруяд ба санг. *Саъдӣ*
Ишқбозиро таҳаммул бояд, эй дил, пой дор,
Гар малоле буд, буду гар хатое рафт, рафт. *Ҳофиз*
Дигар маро ба ҳаёлат зи бекаси ҷи малол,
Чу ғам рафику бало ёру дард мӯнис шуд.

Қамолӣ Хуҷандӣ

2. *маҷ.* хастагӣ, монда шудан.

Туро малол нагирад ҳаме зи бахшидан,
Магар зи табиъи ту роҳи адам гирифт малол. *Муиззӣ*

МАЛОЛАТ *а.* ملالت 1. ранҷиш, озурдагӣ, безоршавӣ; андух, ғам, ғусса.

Чун дар нусхаи араби зикри чизҳое буд, ки даркор набуд ва низ табиатро аз хондани он малолате меафзуд, зикри он чизҳо карда нашуд.

«*Таърихи Наршахӣ*»

На ман зи беамалӣ дар ҷаҳон малуламу бас,
Малолати уламо ҳам зи илми беамал аст. *Ҳофиз*

Он аз дасти вай бишуда, ҳамвора изҳори малолат мекард ва тангдилӣ менамуд. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* хастагӣ, монда шудан, нотобӣ.

Малолати Қутбшоҳ руз ба руз мунҷар ба таби диқ шуда, ... даргузашт. «*Таърихи Фароштар*»

МАЛОМ *а.* ملام сарзаниш, нақӯшиш, таъна.

Гар бибашояд, бувад бахшоиши ӯ бе малом,
В-ар биёмурзад, бувад омуриши ӯ бе малол.

Муиззӣ

МАЛОМАТ *а.* ملامت сарзаниш, нақӯшиш, таъна.

Ҳар кӣ дуруғ гуяд, сазои ӯ маломат бошад.

Носири Хисраъ

Ошиқ ҷи кунад, гар накашад бори маломат,
Бо ҳеҷ диловар сипари тири қазо нест. *Ҳофиз*

МАЛОМАТГАР *ملامت گر* сарзанишқунанда, нақӯшишқунанда, таъназананда.

Аз сухани пири маломатгараш
Гирьякунон зуд гузашт аз сараш. *Низомӣ*

Аз содадилӣ пири маломатгари моро
Завқи маи рангину рухи сода набошад.

Қамолӣ Хуҷандӣ

МАЛОМАТДИДА *ملامت ديده* ранҷида, ранҷкашида; андухдида; бадбахт.

Бад-он мушқу, ки фармудӣ, расидам,
Дар он муште маломатдида дидам. *Низомӣ*

МАЛОМАТКУН *ملامت كن* нақӯшиш ва сарзанишқунанда.

Ситоншсароён на ёри туанд,
Маломаткунон дустдори туанд. *Саъдӣ*

МАЛОҲАТ *а.* ملاحه 1. шӯрӣ, намакиний.

Сар наёвард бурун ҳеҷ кас аз мазраи ишқ,
Донасӯз аст замин, ки малоҳат дорад. *Соиб*

2. *маҷ.* хусни банамак, сабзи банамак; ситорагармӣ, ҷозибадорӣ.

Нух ибни Мансур писаре дошт, ки ҳаргиз чашми рӯзгор он малоҳат надида ва гуши замона он сабоҳат нашунда. *«Хористон»*

Рухаш меҳру сабеҳи у сабоҳат,
Лабаш лаълеву кони у малоҳат. *Ҳозиқ*

Ба хусну малоҳат адимунназир,
Шуда маҳви рӯяш сағиру кабир. *Шоҳин*

МАЛОҲИДА *а. ملاحه* **ҷамъ** 1. қ. мулҳид.

Эшон малоҳида будаанд баддин, бадеътиқод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Фидоиёни малоҳида интиҳози фурсат намуда, худро ба хайман халифа афканданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. номи маҳсуси пайравони Ҳасани Саббоҳ.

МАЛОҲӢ *а. ملاهي* **ҷ.** малҳо.

Муҳол аст, ки бо ҳусни талъати эшон гирди малҳоӣ гардад ва ё қасди манохӣ кунад. *Саъдӣ*

[Чамшед] айёми ҳаётро дар иртиқоби малҳоӣ масруф гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛСУМ *а. ملثوم* бусидашуда.

Амир ... аз он ҷониб расида аномили Фаёро ба лаби адаб муқаббал ва малсум гардонид.

«Равзат-ус-сафо»

МАЛУЛ *а. ملول* озурдахотир; андӯхнок, хафа, ғамгин; безор.

Гуроб ҳам аз муҷоварати тӯти ба ҷон омада буд ва малул шуда. *Саъдӣ*

Дарвеши дилшикаста дар гуша малулу озурда нишаст. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МАЛУМ *а. معلوم* маломатшуда, сарзанишъёфта.

Кудуз гуфт: Раъи ман он аст, ки ба иттифоқ рӯй ба ҷанг оварем, агар зафар ёбем, фаҳувалмурод, ва илло назди халқ малум набошем.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Тамаъ хислате мазмум аст ва марди томеъ ба ҳама забонҳо малум. *Авфӣ*

Ва онон, ки дар ин варта қадам ниҳоданд, зиёнкор ва малум бошанд ва онон, ки дар каноранд, макруҳ ва мазмум. *Аҳмади Дониш*

МАЛҒУФ *а. ملغوف* печидашуда, пӯшидашуда дар лифофа ва парда; малғуф гардонидан а) дар чизе печондан; б) киноя аз боздоштан.

...Уро аз мушоҳадаи чеҳраи савоб малғуф гардонид буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛЪОН *а. ملآن* пур, мамлу; ♠ малъон сохтан аз роҳ баровардан; барангехтан, таҳрик кардан.

Баҳлули маҳзул амир Боязидро бат албис ва ҳила малъон сохта ба Ниҳованд муставӣ шуд.

«Равзат-ус-сафо»

МАЛЪУН *а. ملعون* рондашуда, лаънат кардашуда, лаънатӣ.

Гуфт: Эй малъун, чаро истодаӣ?

Гуфт: Хиштам зери сар бинҳодаӣ. *Аттор*

Ҳоруни малъун амр кард, тоифае дар камин бошанд, уро гирифта биёваранд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МАЛӢ I *а. ملي* 1. муддати давомдор; 2. давомдор, тӯлонӣ.

Ҳеч лаззатеро бидуни лоҳиқаи малӣ натавон ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

МАЛӢ II *а. ملي* 1. сарватманд, соҳибмол, тавонгар; молдори некумуомила; 2. *маҷ.* д. сифати худо.

Қоҳилам чун офаридӣ, эй малӣ,
Рӯзиям деҳ ҳам зи роҳи қоҳилӣ. *Румӣ*

МАЛҲАМА *а. ملحه* ҷанги хуни, кушокушӣ.

То ба пушти Одам аслофаш ҳама
Меҳтарони разму базму малҳама... *Румӣ*

МАЛҲО *а. ملهي* асбоби айшу ишрат, асбоби хушгузаронӣ.

МАЛҲУЗ *а. ملحوظ* 1. мулоҳиза кардашуда, дар назар дошташуда.

Масалан, агар доияи тасхири Эрон дорад ва чунон бинамояд, ки ба Туркистон меравад, ин шарт вақте малҳуз бувад, ки чаҳонгири матлаб бувад.
Аҳмади Дониш

малҳузи назар дар назари эътибор гирифташуда.

Султон падари уро аз Ҳирот ба Ғазнин талабида, малҳузи назари отифат гардонид.

«Равзат-ус-сафо»

2. ҷои дидбонӣ.

Фармон дод ... се малҳуз сохтанд, чунон чи бар қалъа мушриф буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛҲУФ *а. ملهوف* андӯхгин, дилсӯхта, ситамдида, ғамзада.

Сухан ба нияти ионати мазлумон ва иғосати малҳуфон бояд гуфт. *Авфӣ*

Баракоти қалами муборакрақами он ҷаноб нисбат ба малҳуфони раият ва мазлумони барият дар сурати корсозӣ ва сифати дилнавозӣ мутазоиф ва мутазоид бод! *Восифӣ*

МАЛҶАЪ||**МАЛҶО** *а. ملجا*||**ملجا** паноҳгоҳ, ҷои амн ва паноҳ.

Ба ғайри остони ту малҷаъ ва малозе надорам.
«Равзат-ус-сафо»

МАМАР(Р) *а. ممر* 1. гузаргоҳ, роҳи мурур ва убур, гузар.

Оби Ҷайхун бар мамарри эшон бастанд ва аксари лашкари эшон дар ваҳал ҳалок шуд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. *маҷ.* восита, тариқ, роҳ.

Агар шахсеро дар хона карда, дари онро масдуд гардонанд, рӯзи он шахс аз кадом мамар ба ӯ расад? *«Равзат-ус-сафо»*

Агар меҳоҳӣ, ки дар мулозамати ман бошӣ, осудахотир бош, ки аз ҳеч мамар газанде ба ту нахоҳад расид. *«Ниғори дониш»*

3. *маҷ.* хусус, боб, бобат; аз ин мамар(р) аз ин хусус, аз ин боб, дар ин бора.

Муизуддин Муҳаммад аз ин мамар барошуфта, дар ин қарат бо лашкари ҷаррори хунхор ... ба Лоҳур даромад. *«Таърихи Фаришта»*

Маҷнун бишукуфту нома сар кард,
Дар нома сухан аз ин мамар кард... *Шоҳин*

МАМДУД *a.* ممدود 1. кашидашуда, мад(д) додашуда, дароз.

Зилли мамдуди хама зулфи туам бар сар бод,
Қ-андар ин соя қарори дили шайдо бошад. *Ҳофиз*

2. дорони аломати мад(д) (дар бораи алиф).

МАМДУҲ *a.* ممدوح 1. он ки дар ҳаққи у мадх (мадхия) навишта мешавад, одами мадхшуда.

Мадх чун гӯй, қадри мамдуҳ бидон. *«Қобуснома»*

Мамдуҳ чун карим бувад, гар зи шеъри ӯ
Ҳар байтро хизонаи гавҳар диҳад, сазост. *Ҷомӣ*

2. писандида, нек.

Он ҷӣ аз ҳақим содир шавад, чумла мухтор ва
мамдуҳ аст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Ва ҳукаморо иштилоф аст, то саодат мамдуҳ аст
ё на. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАМЗУҶ *a.* ممزوج имтизоҷефта, омехта, махлут.

Гар май диҳӣ, мамзуҷ дех, к-ин вақт май мамзуҷ
бех,

Бо май гулоби ноб дех, чун ашки аҳрор омада.

Ҳоқонӣ

МАМЛАКА||МАМЛАКАТ *a.* مملكت || مملكة 1. кишвар, сарзамин, диёр, бум.

Ва охирин касе, ки ин мамлакат аз дасти вай бе-
рун рафт, Абуисҳоқ Иброҳим бинни Холид... буд.
«Таврихи Наршаҳӣ»

Мамлакат вақте шавад эмин, ки бо пӯлоди теғ
Пеши Яъҷучи бало садде кашӣ Искандарӣ.

Салмони Соваҷӣ

Нақди ҷонро лаби хомуш ниғахбон бошад,
Раҳнаи мамлақати дил лаби хандон бошад. *Соиб*
мамлақати маҳруса худуди ҳифзшавандаи мамлакат,
мамлакат, қаламрави подшоҳ.

Рухсат талабид, то Тоҳирро аз мамлақати маҳ-
руса берун кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҳукуматронӣ, мулкдорӣ, подшоҳӣ.

Чун мамлақати эшон мустаҳкам шуд, дар дин
тахлитҳо карданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАМЛАКАТИ مملکتӣ ҳамватан, ҳамшаҳрӣ.

Мардумони мамлақати, ки доред, чамъ кунед.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МАМЛУ(В) *a.* مملو 1. пур кардашуда, оғанда, пур.

Ҳар байт заврақе буд мамлуи лаолии маонӣ, ки
ғаввоси фикрат аз қаъри баҳри маонӣ берун овар-
дааст. *Восифӣ*

Бар шаш уштур дувоздаҳ сандуқи нуқра, ки ҳар
сандуқе мамлув буд аз ҷавоҳири гаронмоя, бор кар-
да буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. тамом, пурра (дар бораи моҳ).

МАМЛУК *a.* مملوك 1. банда, ғулом.

Баҳти ту молику фалак мамлук,

Рои ту омиру ҷаҳон маъмур. *Муиззӣ*

Зиҳӣ, молик, зиҳӣ соҳибтасарруф,

Ки мамлукаш бувад шоҳе чу Юсуф. *Ҳозик*

2. аскарӣ зархарид, ғуломи зархариди аскаршуда,
аскаре, ки аз ғуломбачагони зархарид чамъ оварда
мешуд.

МАМНУН *a.* ممنون неъмат додашуда, миннат ниҳодашу-
да, миннатдор, муташакқир.

Ӯ маро мамнуни миннати худ гардонид. *Авфӣ*

Ҳеч кас аз қибори умарои Хуросон ва маорифи
давлат намонд, ки маҳзузи эҳсон ва мамнуни им-
тинони ӯ нашуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАМНУЪ *a.* ممنوع манъ кардашуда, қадаған; мамнуъ
шудан манъ шудан.

Аз он ҷамоат се нафар аз он сафар мамнуъ шу-
данд. *Восифӣ*

Баъд аз муболаға дар заҷру манъ дид, ки мам-
нуъ намешавам. *Аҳмади Доғист*

МАМОЛИК I *a.* ممالك ҷ. мамлака||мамлакат 1.

То шуд аз номи шарифат номдор ангуштарин,
Бар мамолик ёфт дасти иқтидор ангуштарин.

Восифӣ

Ки бар худ бандае овард молик,

Ки натвон ёфт мислаш дар мамолик. *Ҳозик*

МАМОЛИК II *a.* مماليك ҷамъ 1. ҷ. мамлук.

Мамолики вай ӯро ба даст нигоҳ медоштанд, то
аз маркаб наятфад. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

2. таър. номи силсилаи ҳукмронони Миср.

МАМОЛИКСИТОН ممالكستان тасхиркунандаи мамлақат-
ҳо, ҷаҳонгир, кишваркушо.

Чунин гуяд аз васфи соҳибқирон,

Вилояткушову мамоликситон... *Шодӣ*

МАМОТ *a.* مامات марг; муқобили ҳаёт I.

Аз умарои он ҷаноб шайх Зуннун ва Муҳаммад-
бекро низ ҳамон шаб шарбати мамот ҷашониданд.
«Равзат-ус-сафо»

Ҳаёту мамоте, ки рӯ медиҳад,

Зи таъзими маъбуд бу медиҳад. *Шодӣ*

МАМСУҲ *a.* مسموح 1. масҳкашида, ба даст молидашуда;

2. сондашуда, суфта кардашуда.

Афсаре мукалал, ки қитъае лаъли мамсуҳ ба
вазни бисту ҷаҳор мисқол дар он таъбия буд, ...
маҳсус гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАМШУҚ *a.* ممشوق 1. аспӣ миёнборик; 2. ростқад, мав-
зунқомат, зебо (онд ба маҳбуба).

Чу баргашт аз ман он маъшуқи мамшуқ,

Ниҳодам собириро санг бар дил. *Манучеҳрӣ*

МАН I من 1. ҷонишини шахси шахси яқуми танҳо;

2. дар ибораҳои изофӣ соҳибиятро ифода мекунад.

Ман аз ҳар даре гуфта дорам басе,

Шуниданд гуфтори ман ҳар касе. *Саъдӣ*

◇ ману мо худбинӣ, худписандӣ; ғурур; муқ. мо I
(мову ман).

МАН II من микёси вазн, ки дар ҷойҳои мухталиф гуно-
гун будааст, мас. мани Самарқанд — 8 пуд, мани Таб-
рез — қариб 3 кг аст ва дар истилоҳи шарият як ман
(мани шаръӣ) 180 мисқол (846г) аст.

Ва кор бар эшон душвор шуд, то андар лашкари эшон як ман нон ба се дирам шуд.

«Табрихи Наршахӣ»

Як зарра хоки кӯи ту он чо, ки арз ёфт,
Дар вазни эътибор баромад ҳазор ман.

Бадри Чочӣ

МАН III **||МАНН** *а.* من тарангабин, таранҷабнн, шабнаме, ки бар руи барги баъзе дарахтон ва хорҳо рехта то пагоҳ ба шираи бастаи бисъёр ширин мубаддал мешавад; хоршакар.

Ман гарчи талхкомтар аз соғари майам,
Алфози дурфишонам ширинтар аз ман аст.

Бадри Чочӣ

манну салво тарангубин ва асал; *муқ.* салво I (салвою ман).

Ҷамъеро дона шуд, ки аз манну салво бештар аз кафофи якрӯза баргиранд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАН IV *а.* من кӣ, он ки, касе ки (дар нбораҳои араби меояд).

МАНБАЛ *а.* منبل *ниг.* мунбил.

МАНБАТ *а.* منبت *ниг.* манбит.

МАНБАЪ *а.* منبع 1. чашма, ҷои ҷӯшида баромадани об аз замин.

Ва ҳам инчунин дар обе, ки ҳануз аз манбаъ наҷӯшида мироб ришва ситонад. *Аҳмади Дониш*

2. сарчашма, маъҳаз, маҳалли баромад, маншаъ.

Ва манбаи нафси нотиқа дил аст. *Аҳмади Дониш*

МАНБИТ||МАНБАТ *а.* منبت рустангоҳ, сабишиғоҳ.

Манбиташро сӯхтӣ аз беҳу бун,
Ки дигар тоза нагаштӣ он кӯҳун. *Румӣ*

МАНГ I منگ қимор.

Дуньё қиморхонаи дев асту андар-ӯ
Мо мангиёгарону аҷал нақшбини манг. *Сӯзанӣ*

МАНГ II منگ 1. ниҳоли банг; 2. тухми банг, ки аз хурданааш ақл ҳалалпазир мешавад.

Харманг хурд, гӯи девона шуд ба шаҳр,
Харзахра хурда будӣ боре ба ҷои манг. *Сӯзанӣ*

МАНГИДАН منگیدن паст ва оҳишта гап задан, пичир-пичир кардан, пичиррос задан.

Ҳеҷ пинҳон менашуд аз вай замир
Буд бар мазмуни дилҳо у амир,
Бас ҳаме мангид бо худ зери лаб
Дар ҷавоби фикратам он булғаҷаб. *Румӣ*

МАНГИЁГАР منگیاگر қиморбоз.

Дуньё қиморхонаи дев асту андар-ӯ
Мо мангиёгарону аҷал нақшбини манг. *Сӯзанӣ*

МАНГУЛА منگله гиёҳи дашти.

Гашт пур мангула ҳама лаби кишт,
Дод дар ҷаҳон нишони биҳишт. *Абӯшақури Балхӣ*

МАНДА منده мундӣ, кӯзаи даста ё даҳаншикаста.

Раво набувад, ки бо ин фазлу дониш
Бувад шурбам ҳаме доим зи манда. *Фароловӣ*

МАНДАЛ I ҳ. مندل 1. хатти доиравие, ки афсунгарон ва азоимхонон дар гирди худ мекашанд ва ба даруни он нишаста дуо мехонанд.

Надид танбали ӯю бидид мандали ӯй,
Дигар намоюду дигар бувад ба сони сароб.

Рӯдакӣ

Нест ҷуз ҳарза мандалу танчим,
Зан бувад суғбаи чунин таълим. *Саноӣ*

2. номи созе, ки навъе аз духул аст.

Потара аз рӯи тамасхур мандали худро, ки навъе аз созҳои Ҳинд аст, пеши вай андохт.

«Табрихи Фарошита»

Ғулғулаш ҳар кӯчо дамида фусун,
Бодпаймошт мандали гардун. *Бедил*

МАНДАЛ II ҳ. مندل уде ки дар Мандал ном шаҳре дар Ҳинд ҳосил мешавад.

Аз барои кӯти дил гар бухуре боядам,
Сандалу мандал наёбам ғайри ҷуби арсу тоғ.

Ибни Ямин

МАНДАЛНАВОЗ مندل نواز навозандаи мандал; *ниг.* мандал I 2.

МАНДАЛӢ مندلی мандалнавоз, навозандаи мандал; *ниг.* мандал I 2.

Фалак ранги рӯ бохт з-ошӯби ӯ,
Ҷӣ сон мандалӣ гашт саркӯби ӯ. *Туғро*

МАНДИЛ||МИНДИЛ||МИНДАЛ *а.* مندلی || مندلی рӯймол, рӯймолча; миёнбанд.

Шайх омад ва бар болои сари вай биистод ва остини худ бо мандили худ бар сари он шахс пушид.

Ҷомӣ

МАНДУР مندور 1. ғамнок, парешонҳол.

Худовандам нақоли оламин кард,
Сиёҳу сарнигуну кард мандур. *Манучеҳрӣ*

2. монда, хаста, шалпар аз бисъёри кор, ҳаракат ва роҳгардӣ.

МАНДУРӢ مندوری 1. ғамгинӣ, парешонҳолӣ.

Баҳори хуррам наздик омад аз дурӣ,
Ба шодкомӣ наздик шав, на мандурӣ.

Ҷуллоби Бухорӣ

2. мондагӣ, шалпарӣ аз кор ва роҳгардӣ.

МАНЕЪ *а.* منيع 1. боздоранда; 2. маҷ. баланд ва мустаҳкам; баланди дастнорас.

Ҳеҷ паноҳе дар вақти нузули ҳаводис манеътар аз сабр нест. *Авфӣ*

Тоқи рафеъ ва сақфи манеъ ва хайма бар сари турбати вай кашиданд. *«Хористон»*

Қасрҳои рафеъ ва имороти манеъ дидам.

«Равзат-ус-сафо»

МАНЗАР *а.* منظر 1. мадди назар, ҷое ё чизе ки ба он назар духта мешавад, объекти мушоҳида.

Гуфто, ки туро ин сабр дар ишқ диҳад шангӣ,
Машхуди ҷаҳон гардӣ ҳам нозирӯ ҳам манзар.

Шамси Табрезӣ

2. нишешангоҳ, баландие, ки аз он чо атроф намоён мешавад, тамошогоҳ.

Тахтпоя равоқи манзари у,
Қарда ҷои нишаст бар сари у. *Низомӣ*
Аз қазоро буд оли манзаре,
Бар сари манзар нишаста духтаре. *Аттор*

3. дар, даричаи болохона ва ғ.

...Аз манзарҳо ва ғурфаҳо ҳар соат хубруи дигар хешро ҷилва диҳад. *«Равзат-ус-сафо»*

Равоқи манзари чашми ман ошъёнаи туст,
Қарам намову фуруд о ки хона хонаи туст. *Ҳофиз*

4. сурат, чехра, рӯй, талъат.

Дили ман бе ту магар дидаи бино ҷӣ кунад,
Дида бе манзари хуби ту тамошо ҷӣ кунад.

Қамолӣ Хуҷандӣ

5. чашм, дида.

Чун ту баргардию баргардад сарат,
Нофаро гарданда бинад манзарат. *Румӣ*

МАНЗАРА *а.* منظره 1. дидгоҳ, назаргоҳ, нишешангоҳи баланде, ки аз он чо атроф намоён мешавад.

Маҳдӣ фуру нигарист ва фуллоро дид, орзуш кард,
канизакро бар манзара хонд ва пурсид...

«Таърихи Табарӣ»

Бар манзарае нишаста буд, аз саропардае дид, [ки] дуд мебарояд. *Авфӣ*

2. даричаи болохона ва ғ.

Баниёт ба коҳ барнишаста шароб меҳурд ва аз манзара назора мекард. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

МАНЗИЛ *а.* منزل 1. работе, ки дар масофаи муайяни роҳ барои дамгирии корвониён бино карда мешуд, ҷои фаромадани корвониён, истгоҳ, ҷои дамгирии мусофирон ва ма; ҳалли маҳсуси асп иваз кардани чопарҳо (қосидҳо)-корвонсароӣ.

Ибни Ямин, ба манзили мақсуд сар кашид
Ҳар кас, ки по ниҳод бар ин остони мо.

Ибни Ямин

2. фосила ва масофаи мобайни ду истгоҳ.

Абумуслим аз Марв берун омад ва аз роҳи Омӯй ба як манзил лашкаргоҳ зад. *«Таърихи Наршаҳӣ»*
Зи оби чашми ман гил шуд ба роҳи ишқ манзилҳо,
Надонам, то ҷӣ гулҳо бишқуфад охир аз ин гилҳо.

Ҳилолӣ

манозил ва мароҳил манзилҳои роҳ, қисмҳои муайяни роҳ, масофатҳои муайяни роҳ.

Қофила аз он марҳала рахт баста, манозил ва мароҳил паймуда ба Миср расиданд.

«Равзат-ус-сафо»

манзил қардан а) нузул қардан, фуруд омадан; б) хона гузидан, ҷой гирифтан.

Ду раста дурри дандон чун аз лабат битобад,
Гӯй, магар Сурайё дар моҳ кард манзил.

Қамолӣ Исмоил

◇ манзили бардошт ҷои реҳлат, ҷои кӯчиш ва сафар, манзили фурудошт.

Рахти аввал зи дари мистаба бардоштаем,
Ҳам бад-он манзили бардошт фуруд ор маро.

Ҳоқонӣ

манзили вопасин киноя аз гур.

Эшон бад-он чо расида, шаҳидонро ба манзили вопасин расониданд. *«Таърихи Фарошита»*
манзили охират олами мавҳумӣ, он дунёё.

Ва дар ҳадис омада, ки чун одамі ба манзили охират равад, ҳама амалҳо аз у мунқатеъ гардад.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

манзил буридан киноя аз тай қардани манзилҳо.

Гуфт: Бишкастӣ дилам, то азмо кардӣ дуруст
Бо ҷафо пайвастану манзил буридан чун қамар.

Муиззӣ

МАНЗИЛА||**МАНЗИЛАТ** *а.* منزلت || منزله мақом, мартаба, рутба, дараҷа, поя; мартабаи баланд.

Ҳама зи манзилату ҷоҳи ман сухан ронанд
Ба ҳар кучо, ки дар офоқ маҷмаъушшуарост.

Муиззӣ

... Мударрис шуда, пояи қадру манзилаташ аз амсол ва акрон гузафт. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ ба манзилаи... ба дараҷаи..., ба монанди..., ба сифати..., ҳамчун.

Ширхон Қутбхонро бо Исохон, ки ба манзилаи вазири у буд, ба мулозамат фиристод.

«Таърихи Фарошита»

Подшоҳон ба манзилаи абранд ва мурод аз абр борон аст. *«Фатҳнома»*

МАНЗИЛГОҲ||**МАНЗИЛГАҲ** منزلگاه || منزلگه фурумадгоҳ, истгоҳ.

Ба ногаҳ ба манзилгаҳе даррасид,
Ҳама марҳала пурғулу сабза дид. *Ҳочу*

МАНЗУД *а.* منضود болон ҳам чидашуда, бар ҳам ниҳодашуда ҳамчун рахт, матоъ ва ғ.; чида, анбошта.

Мезанад сангрезаи рудаи

Таъна бар баҳру дурри манзудаш. *Ҷомӣ*

МАНЗУМ *а.* منظوم 1. ба интизом ва тартиб даровардашуда; *муқобили мансур* I 1.

Ҳар кучо қасрате фарз кунанд, бе раиси қоҳир
онро манзум гардонанд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

2. ба ришта кашидашуда; 3. маҷ. ба назм овардашуда, сухане, ки ба қолиби муайяни вазну қофия дароварда шудааст; мавзун, равон; *муқобили мансур* I 3.

Инро..., ки на манзум аст ва на мафҳум, ҷӣ гуна дар савт оварам? *Авфӣ*

...Дар он айём ғазале ғарро манзум намуда, назди муқарраби ҳазрати султони фиристод.

«Равзат-ус-сафо»

гавҳари манзум а) гавҳари ба ришта кашидашуда; б) киноя аз шеъри мавзун ва равон.

Ҳофиз ин гавҳари манзум, ки аз табъ ангехт,
Асари тарбияти Осафи сонӣ донист. *Ҳофиз*

МАНЗУМА *а.* منظومه 1. муаннаси манзум.

[Мавлоно Ҳотифӣ] китоби «Темурнома»-и манзума чун дурри шоҳвор ва лаолии обдор марқуми қалами гавҳарбор ва хомаи бадоеъосор гардонид муштамил бар ҷаҳор ҳазор байти маснуи матбуъ. (3)

«Фатҳнома»

2. асари манзум, асари назм кардашуда ҳамчун маснави; порчаи назм.

Бар ин нақш мансубае кас набохт,
Бад-ин вазн манзумае кас насохт. *Хочу*

МАНЗУР *a.* منظور 1. назаркардашуда, мушоҳидашаванда; малҳуз, дар назар гирифташуда, ба назари эътибор гирифташуда.

Ба василаи яке аз наздикон шарафи хидмат даръёфт ва манзури назари подшоҳӣ гашт.

«Низори дониш»

...Ин сурат манзури нигоҳи кайфиятофарини гардида. *Бедил*

2. намоён, падидор, ошкор.

Зи паргори Зухал хуршед манзур,
Ба Далъ-андар фиғанда партави нур. *Низомӣ*

Чӣ гуна дар назари ҷилван ту манзурам,
Ки ҳамчу оина аз ҷашми хеш мастурам. *Шоҳин*

3. он кӣ назарҳо ба ӯ дӯхта шудааст; маҷ. мақбул, писандида.

Биё ба ҳалқаи риндон, ки инчунин манзур
Миёни аҳли назар беназир меояд. *Қамоли Хучандӣ*
Манзури хирадманди ман он моҳ ки ўро
Бо ҳусни адаб шеваи соҳибназарӣ буд. *Ҳофиз*

4. маҷ. мақсуд, матлуб.

Манзури ман зи мадҳ ба ҷуз дониши ту нест,
Яъне маро зи аҳли таваққӯъ гумон мадор! *Шоҳин*

МАНИЙЯ *a.* منيه марг, аҷал.

Бо он ки паҳлу бар бистари манийя ниҳода буд,
пунбаи ғафлат аз гӯш намекашид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНИШ منش 1. табиат, ҳу, сирӣшт.

Чу они пайкор шуд сохта,
Манишҳо шуд аз меҳр пардохта. *Низомӣ*

2. ҷавонмарди, саховат, қарам.

Маниш бояд аз мард чун сарв рост,
Агар бурзу боло надорад равост,
Сарат сабз боду танат арҷманд,
Маниш баргузашта зи чархи баланд.

Абӯшақури Балхӣ

3. бузургӣ, ҷоҳу ҷалол.

Чунин гуфт Пармуда уро, ки ман
Сарафроз будам ба ҳар анҷуман.
Кунун бе маниш зинҳорӣ шудам,
Зи авҷи баландӣ ба хорӣ шудам. *Фирдавсӣ*

4. майл, хоҳиш, ҳавас, иштиёқмандӣ.

Фузун з-он фириштам, ки дорӣ маниш,
Набошад ба баҳиши маро сарзаниш. *Фирдавсӣ*

♦ маниш хостан аз чизе, касе малул шудан ва ба дод омадан аз чизе, касе.

Зи доропарастӣ маниш хоста,
Ба меҳри Сикандар биёраста. *Низомӣ*

тез қардани маниш бар чизе муштоқ ва ҳарис шудан
ба чизе, моил қардани табиат бар чизе.

Ба ҳар ханда, к-аз лаб шакаррез қард,
Шакархандаеро маниш тез қард. *Низомӣ*

МАНКУБ *a.* منکوب 1. нақбатзада, бадбахт, ба сахтӣ дучоргардида.

Ту мағлуб ва манкуб хоҳӣ шуд. *Авфӣ*

Ба зарби шамшер муҳимми он манкубро ба қатъ расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. манфур, лаънатӣ.

Лек аз он ҷо, ки золими манкуб
Нест анҷоми қор, ҷуз мағлуб... *Бедил*

МАНҚУС *a.* منکوس сарнагун, вожгуна, чапашуда, сарозер.

Толеат гашт бе шаке манқус,
Бахти Қоруни ту шавад манқус. *Саной*

Бародар қасди бародар қард, писар дар ҳалок
ва заволи падар қушид, то маҷмуъ мақхур ва мағлуб
гаштанд ва алами давлати ҳар як манқус шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНҚУҲ *a.* منکوح никоҳ қардашуда.

МАНҚУҲА *a.* منکوحه зани никоҳӣ, зани ақдбаста, зани қонунӣ, завҷа.

Гуфт: Ман манқуҳаи Исмоилам. *«Равзат-ус-сафо»*

Манқуҳаи Ваҳаб гуфт: Туро ба худо савганд ме-
диҳам, ки маро ба фироқ мумтаҳан-нагардонӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНН *a.* من ниг. ман III.

МАННОН *a.* منان 1. бисъёр миннатгузоранда, бисъёр некикунанда, бахшанда, неъматдиҳанда; 2. д. сифати худо.

Ин молро баргирифта, ба мурофақати эшон дар хифзи малики маннон равон шав. *«Равзат-ус-сафо»*

МАННОНА *a.* منانه муаннаси маннон 1.

[Фозили доно] гуфт: Аз занони салита иҷтиноб лозим аст ва онҳо ба се қисманд: аввал зани ҳаннона, дуввум маннона, сейӯм зани аннона.

«Ҷомеъ-ут-тамсил»

МАННОЪ *a.* مناع саҳт манъқунанда, бисъёр боздоранда; хасис, мумсик.

Чу маннои хайр ин ҳикоят бигуфт,
Зи ғайрат ҷавонмардро рағ нахуфт. *Саъдӣ*

МАНОАТ *a.* مناعت 1. устуворӣ, мустаҳкамӣ; 2. бузургӣ, баландӣ.

Қавоиди қасри иқболи шоҳзода сифати рифъат
ва маноат гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОБЕЪ *a.* منابع ҷ. манбаъ.

МАНОБИР *a.* منابر ҷ. минбар.

Раъси манобир ва вучӯҳи данонир ба исму лақаби Муртазо музайян ва мунаввар гардад. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОЗИЛ I *a.* منازل ҷ. манзила||манзилат.

МАНОЗИЛ II *a.* منازل ҷамъ I. ҷ. манзил.

Равон гаштанд чун моҳу қавокиб
Манозил то манозил суи мағриб. (2) *Ҳошиқ*

2. нуҷ. вазъияти гуногуни Моҳ дар бурҷҳо.

Зи баҳри дӯстии ҳар ду дар манозили хеш
Ба шакл гоҳ чу наъл асту гоҳ чун лаган аст.

Муиззӣ

МАНОЗИЛШИНОС منازل شناس роҳбалад, роҳдон; роҳбар.

Салотини узлат, гадоеъни ҳай,
Манозилшиносони гумкардапай... *Саъдӣ*

МАНОЗИР *a.* مناظر ҷ. манзар.

МАНОЛ *a.* منال маҳалли ҳосилшавии молу пул ҳамчун замин, мулк, боғу ҳавли, дукон, осие ва обчувоз; қои мадохил; мулк, дорой, маҳсули кишт.

Аз замона манол, Хоқонӣ,
Гарчи дар ғурбатат манол намонд. *Хоқонӣ.*

Фармуд, ки амирзода султон Ҳусайн ... бо дигар умаро мутаваҷҷеҳи қониби Қуния ва Оқ шаванд ва манолӣ он чоро чамъ кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОМ *a.* منام 1. хоб дидан, он чӣ ки инсон дар хоб мебинад, хоб.

Аз ғизои мухталиф ё аз таом,
Таъби шӯрида ҳамебинад маном. *Румӣ*

Баъд аз он фармуданд, ки воқеаи маномӣ фалониро таҷриба кардаем, ҳаргиз таҳаллуф накарда ва он чунон ки таъбир ёфта, таъбир пазируфта.

Восифӣ

2. хобгоҳ, қои хоб.

Лашкариёни Кушлук, ки дар мақом ва маномии му-суллонон манозил доштанд, чун симоб дар хок ночиз шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОР||**МАНОРА** *a.* منار||مناره 1. қои нур, чароғноя, сутуни баланди фонусдор, ки ҳамчун нишонаи роҳ сохта мешавад.

Ба баҳри зулмот расид, роҳ пайдо набуд, фармуд,
То ба ҳар миле роҳ манорае бисохтанд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. бинон баланди сутунмонанди масҷид ва мадраса ки ба таври алоҳида аз ҷуб, санг ва ё хишт сохта мешавад ва дар болои он муаззинон азон мегӯянд.

Ва дар муддати панҷ сол манораро Абуабдулло бар-овард. *«Табрихи Наршахӣ»*

МАНОС *a.* مناص 1. гурехтан, фирор кардан; гурез; гу-резгоҳ.

Чандон ки пешу пас нигарист, роҳи халос ва манос масдуд дид, биззарура ба қазо ризо дод.

«Равзат-ус-сафо»

2. паноҳгоҳ, қои фирор, гурезгоҳ.

Ба Қабба аз дари хисрав чӣ меравӣ, Шохин,
Бас аст хоки дарах ҷабҳаро матофу манос. *Шохин*

МАНОСИБ *a.* مناصب ҷ. мансаб.

Ва ҳамчунин дар маносибҳои дигар ихтилоли фо-хиш роҳ ёфт, ки дар баъзе мавоқеъ одамоне, ки ҳеҷ мактаб нарасида буданд, ба мансаби қазо ва раёсат расиданд. *Аҳмади Донии*

МАНОСИҚ *a.* مناسك ҷ. мансиқ.

Чун ҳаҷ бигзорид ва шароити маносиқ ба қои овард, ба ватан муроҷаат намуд. (2) *Авфӣ*

МАНОТ *I p.* منات (шакли таъбириёфтаи калимаи русии монета) 1. сӯм, рубль; 2. қадр, мартаба, арзиш; \diamond **мано-ти эътибор** воситаи ба даст даровардани эътибор ва обрӯ.

Гарчи пулдорист дар олам маноти эътибор,
Ғам маҳур аз бепули, Бепул, ки дарёе бепул аст. *Савдо*

...Дар ирҷои ҳадамот ва тафвиқи маносибӣ арҷ-манд рафтори писандро маноти эътибор гардонад.

Аҳмади Донии

МАНОТ *II* منات||منة номи яке аз ду бут — олиҳа (Лот ва Манот), ки пеш аз паҳншудани дини ислом баъзе қабилаҳои араб онро мепарастиданд.

Буте дидам аз оқ дар Суманот
Мурассаъ чу дар ҷоҳилият Манот. *Саъдӣ*

МАНОТ *III a.* مناط 1. қои бастан ё оевхтани чизе; 2. мат-лаб, мақсад.

МАНОТИҚ *a.* مناطق ҷ. минтақа.

Фармуд, то канизакони хубсурати турфа тартиб доданд ва аммомаҳо бар сар ва манотиқ бар миён бастанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОФЕЪ *a.* منافع ҷ. манфаат.

Ба дарёе — дар манофеъ бешумор аст,
В-агар хоҳӣ саломат, бар канор аст. (2) *Саъдӣ*

Агарчи машаққати сафар бисъёр аст, манофеи у низ бешумор аст. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

Пас зарур афтод, ки манофеъ ва мазорри ҳар ду касбро ба шумор орем, фавоид ва маҳосили ҳар ду муктасабро бисанҷем. (1) *Аҳмади Донии*

МАНОФИЗ *a.* منافذ ҷ. манфаз.

Дар пеши ҳар як аз он тимсолҳо ҳавзе аз нуқра сохта буданд, ки аз манофизи он тамосия шаробу арақ ва соири мускирот берун омада дар он ҳавз мерафт. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОХ *a.* مناخ *ниг.* муноҳ.

МАНОХИР *a.* مناخر||مناخير ҷ. минхар||минхор.

Пас он гаҳ даҳан шӯю бинӣ се бор,
Манохир ба ангушти кучик бихор. *Саъдӣ*

\diamond **манохири** дар ҷуби маҳсус ба қадди дар, ки ба лаби табақаи чапи дар мечаспонанд, то ки табақаи ростро дар вақти пушидан нигоҳ дорад; бинии дар, бинидарӣ; **манохири дар пеш кардан** дарро кушодан (барои рафтани).

Рақибо, манохири дар пеш кун,
Ту шав низо андешаи хеш кун! *Низомӣ*

МАНОШИР *a.* مناشير ҷ. маншур.

Баъд аз он дар маношир исми уро ба ин унвон менавиштанд. (3) *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОҚИБ *a.* مناقب ҷ. манқабат.

Шарҳи маноқибатро бод осмон саҳифа,
То дар кафи Аторуд девони тоза бинӣ. (1, 2)

Хоқонӣ

Ҳар касе саъи худ ва маноқибӣ худ мегуфт. (1) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАНОҚИС *a.* مناقص ҷ. манқасат.

Матолъ аз маноқис маҳчур ва автоди арбаа аз назари маноқис дур бувад. (1, 2) *«Оини ниғориш»*

МАНОҲИС *a.* مناحس ҷ. манҳус.

Асбоби маноҳису саодат ва атоёву балиёти эшон аз тариқи самъ маълум гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОҲИЧ *a.* مناهج ҷ. манҳаҷ.

Солиқони маноҳичи ҳикмати амалияро аз он ҳаз-зе вофию насибе кофӣ бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАНОҲӢ *a.* مناهى *ч.* манҳӣ|манҳият.

Ба чуз мар-гуро мадх бошад манохӣ.

Ба чуз мар-гуро ҳамд бошад масолиб. *Манучехрӣ*

Ва ба тарки ҷамоат ва намоз ва шунидани фаҳш ва лағв ва иқдом бар манохӣ ... матъун ва мардуд шавем. *Аҳмади Дониш*

манохӣ ва малоҳӣ бозихо ва асбобҳои айшу ишрати манъ кардашуда, бозихои ғайримашруъ.

Олоти манохӣ ва малоҳӣ аз мазомир ва танобир ва ғайри золик ба дасти хуросониён афтод.

«Равзат-ус-сафо»

МАНСАБ *a.* منصب рутба, дараҷа, мақом; мартабаи олий; шугли расмӣ.

Ин мансаб на аз ҷиҳати мирос ёфтаам. *Авфӣ*

Боядат мансаби баланд, бикӯш,

То ба фазлу хунар кунӣ пайванд. *Ҷомӣ*

мансабу ҷоҳ мақом ва рутбаи олий; *муқ.* ҷоҳ I (ҷоҳу мансаб).

Муфлисӣ ишқ надорад хунару мансабу ҷоҳ,
Хоки ин роҳ беҳ аз мамлақати рӯи замин.

Камоли Хучандӣ

МАНСИК *a.* منسك I. ҷон баҷоовариӣ русумоти динӣ; 2. роҳу равиши ба ҷо овардани русумоти динӣ.

МАНСУБ I *a.* منسوب I. нисбат додашуда; вобаста кардашуда, тааллуқдор.

Афшана шористоне бузург дорад ва ҳисори ус-тувор ва навоҳӣ ба вай мансуб бошад.

«Таърихи Наршахӣ»

Офтоб чун ба теғ кашидан мансуб аст, аз тарси қаҳраш зард баромада ҳар шом ба мағриб мухтафӣ мешавад. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

2. хеш, наздик.

Фаромарз ... маҷмӯи мутааллиқон ва мансубони уро аз теги интиқом бигузaronид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНСУБ II *a.* منسوب I. насб кардашуда, ҷо кардашуда; таъин кардашуда; 2. *грам.* калимае, ки дар забони арабӣ бо аломати фатҳа ба сифати пурқунанда меояд.

МАНСУБА I *a.* منسوبة муаннаси мансуб I.

МАНСУБА II *a.* منسوبة I. бозии моҳиронаи шатранҷ бо нуктаҳои борики он; *маҷ.* тадбири нозук, тадбири най-рангомез.

Ҷунон пиндошт он мансубаро шох,

Ки хисрав бохт он шатранҷ ногоҳ. *Низомӣ*

Дар он фармон чанд чиз қайд кунанд: ... шеваи муҳолафатро бар як тараф монанд ва аз мансубаҳои фалаки шӯбадабоз ғофил набошанд...

«Фатҳнома»

Яке руз мансубае соз кард,

Ба зеборухи фитна оғоз кард. *Шоҳин*

2. номи бозии ҳафтум аз бозии ҳафтгонаи нард.

МАНСУР I *a.* منثور I. парешон ва парокандашуда; *муқобили* манзум I.

Мапиндорӣ изому лаҳму шаҳмам,

Рағу пай ҳамчунону ҷилд мансур. *Манучехрӣ*

Лаолие, ки бар авроқи лола шуд мансур,

Узори нозуки туст аз тарашшӯхоти арақ.

Бадри Чоҳӣ

2. ба ришта кашиданашуда; лӯълуи мансур лӯълуи пароканда, марворидҳои ҳанӯз ба ришта кашиданашуда.

Лӯълуст ба ёқут нуҳуфта лабу дондонт,

Ёқут шунидӣ садафи лӯълуи мансур. *Ломей*

3. *маҷ.* бо наср навишташуда, равон; *муқобили* манзум 3.

Фасона куҳан буду мансур буд,

Табоеъ зи пайванди у дур буд. *Фирдавсӣ*

Моро, ки на илм асту на маълум шудан,

Не хоҳиши мансуро на манзум шудан. *Бедил*

МАНСУР II *a.* منصور нусратёфта, голиб, ҷира, пируз, соҳиби дастбурд ва ғалаба.

Баъд аз кӯшиши бисёр Меҳлаб мансуро музаффар шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНСУРАН *a.* منثورا: ҳабоан мансуран тамоман парешон, ҳамчун ҷанг пароканда, несту нобуд.

Оқибат аз қубҳи сарирати у мафсадаҳо пайдо гашта, ки ба шаомати он номуси чандсола наздик буд, ки ҳабоан мансуран гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНСУС *a.* منصوص бо далелу ҳуҷҷатҳои равшан ва қатъӣ исбот кардашуда, он чи бо таҳқиқу тафтиш ба субут расида аст.

МАНСУСА *a.* منصوصه муаннаси мансус.

... Бигузур, фароизи мансусаи мавфутаро тадорук кунӣ! *Аҳмади Дониш*

МАНСУХ *a.* منسوخ нест кардашуда, барҳам додашуда; бекор кардашуда; аз эътибор соқитшуда.

Мансух шуд ба гетӣ 3-ин достону қисса

Ҳам қиссаи Сикандар, ҳам достони Доро. *Муиззӣ*

Носихи нусхаи саҳифаи боғ

Карда мансух таблаи аттор. *Убайди Зоконӣ*

Ва ҳама дафтарҳо, ки дар аҷоиботи олам навиштаанд, мансух хоҳад шуд. *Аҳмади Дониш*

МАНСУҶ *a.* منسوج I. бофта, бофташуда; 2. порча, матоъ, қумош.

Ба мансуҷи Хоразму дебои Рум

Мутарро кунанд он ҳама марзу бум. *Низомӣ*

МАНСӢ *a.* منسى нисбён кардашуда, фаромӯшшуда, азъёдрафта.

Сурати воқеа аз хотири вай мансӣ ва маҳҷур гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНТИҚ *a.* منطق I. нутқ, сухан; сухан гуфтан, гуфтор.

*Пардаи он дона, ки деҳқон кушод,

Мантиқи мурғони Сулаймон кушод. *Низомӣ*

2. илмест доир ба қонунҳои тафаккур, ҳулосабарорӣ ва шаклҳои он, логика.

Пистаи шӯри ту машҳур ба фанни мантиқ,

Наргиси шӯхи ту мақсум ба ақсоми назар.

Бадри Чоҳӣ

МАНТИҚУТТАЙР *a.* منطق الطير I. забони мурғон, овози мурғон.

Қуҳи донишро чу Довуд аз нафас

Мантиқуттайри хушовой фирист. *Ҳоқонӣ*

2. номи як асари манзуми тасаввуфӣи Фаридуллоҳи Аттор, ки аз нутқ ва мусоҳибаи паррандаҳои гуногун иборат аст; дар мисоли зерин ишора ба ҳар ду маъност.

Эй ба сархайли сабо сайри ту хуш,
Бо Сулаймон «Мантиқуттайр»-и ту хуш. *Аттор*

МАНУБ *a.* منوب касе, ки аз ҷониби касе дар коре ба наёбат баргузида шудааст, ҷонишиншуда, ноибгардида.

Не, ғалат гуфтам, ки ноиб ё мануб,
Гар ду пиндорӣ, қабех ояд, на хуб. *Румӣ*

МАНУТ *a.* منوط вобаста, марбут, тааллуқёфта ба чизе.

Аҳволи мавҷудот ё вучуди эшон манут ба қудрату ихтиёри инсонӣ аст. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

Ва дуввум, он чӣ вучуди ӯ манут ба тадбири тасарруфи ин ҷамоат бувад. «*Ахлоқи Носирӣ*»
манут ва марбут зич вобаста ва тааллуқдор ба чизе, касе.

Маълум шуд, ки таҳаққуқи хилофат, ки ғояти эҷоди инсонӣ аст, ба илму амал мануту марбут аст. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МАНФААТ *a.* منفعت 1. суд, фонда.

Ва аз чамъ шудани эшон манфаате ба вай роҷеъ нахоҳад шуд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

2. даромад, пул ё моле, ки ба даст даромадааст.

Ва бо манфаати бисёр бозгаштандӣ ва бад-ин сабаб аҳли ин деҳа тавонгар будаанд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

МАНФАЗ *a.* منفذ 1. ҷои нуфуз, ҷои даромадан, гузаргоҳ.

Гар оташ бар замин манфаз наёбад,
Замӣ бишқофаду боло барояд. *Низомӣ*

2. сӯроҳ; дарича.

Аз бинӣ ду манфаз ба ком кушода ва ду манфаз ба ҳар ду чашм аст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ва сабаби ғурриш ва фаввора задани оташ он бувад, ки аз тарафи манфаз бод аз берун ё аз дарун дар маҷрои ин мағора ҳодис гардад. *Аҳмади Дониш*

3. маҷ. даҳани кӯза.

То шавад э-ин кӯза манфаз сӯи баҳр,
То бигирад кӯзаи мо ҳуи баҳр. *Румӣ*

МАНШАЪ|МАНШО *a.* منشأ|منشا 1. сарчашма, баромадгоҳи ибтидоӣ; ҷои пайдоиш.

Маро канаф қафан аст, алғиёс аз ин мавтин,
Маро мақар сақар аст, алъамон аз ин маншо. *Хоқонӣ*

2. маҷ. зодгоҳ.

Маншаи ман ба шаҳре будааст аз диёри Ҳинд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

маншаъ ва мавлид ҷои таваллуд, зодгоҳ, ватан.

Аз маншаъ ва мавлиди худ ғурбат ихтиёр кардам. *Авфӣ*

3. маҷ. сабаб, бонс.

Маншаи маҳбас ва маҳлас ба ман низ маълум нашуд. *Аҳмади Дониш*

МАНШУР *a.* منشور 1. нашр кардашуда, интишорёфта; паҳн кардашуда ба миқдори бисёр.

Эшонро китобҳои маншур аст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. тааллуқдошта, мутааллиқ.

Пиру ҷавон гар ҳурад оби ҳаёт,
Марг бар ӯ муфзиви маншур нест. *Шамси Табрезӣ*

3. фармон, фармони подшоҳӣ; фармон ва ярлиқи подшоҳӣ барои додани мансаб, рутба ва ғ.

Ба ҳатти Чину Занг овард маншур,
Ки шоҳи Зангу Чин аз тахт шуд дур. *Низомӣ*

Ҳишом бинни Абдулмалик бинни Марвон Насри Сайёрро ба Хуросон амир гардонид ва маншури Хуросон ба вай фиристод. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

4. маҷ. имтиёзнама, номаи имтиёз ва бартарӣ.

Ба мардӣ зи хуршед маншур дошт. *Фирдавӣ*

МАНШУРҲОН منشورخوان касе, ки мутасадди хондани маншур аст, хонандаи фармонҳои подшоҳӣ.

Навишта зи банди камар баркушод,
Ба маншурхонони даргоҳ дод. *Ҳочу*

МАНЪ *a.* منع боздоштан, нигоҳ доштан; монеъ шудан, пешгирӣ кардан, роҳ надодан.

Моро ба манъи ақл матарсону май биёр,
Қ-он шаҳна дар вилояти мо ҳечқора нест. *Ҳофиз*
Соҳиби хон чу буд аҳли карам,
Назад аз манъу заҷр бо ӯ дам. *Ҷомӣ*

МАН-ЯЗИД *a.* من يزيد иборати арабии буда, маънии «ки зи ёд мекунад»-ро ифода менамояд ва дар муомилоти тичоратӣ дар вақти фуруш ё ҳароҷ барои баланд бардоштани баҳои матоъ кор фармуда мешавад.

Бе маърифат мабош, ки дар ман-язиди ишқ
Аҳли назар муомала бо ошно кунанд. *Ҳофиз*

МАН-ЯРҒАБ *a.* من يرغب аз ҷумлаи арабии «ман яргабу» кутоҳ шуда, маънои аслиаш «ки ба чӣ рағбат мекунад» буда дар истилоҳ ба маънои «ба таври бе малол ва бо хузуру дилхоҳ» меояд.

Ва халке, ки умре ман-яргаб маош карданд чӣ навъ эшонро интизом тавон овард? *Аҳмади Дониш*

МАНӢ I منى манманӣ, кибр, ғурур, худписандӣ.

Дило, то кай ҳамаҷӯӣ маниро,
Чӣ кубӣ беҳуда сард оҳанеро. *Рӯдакӣ*

Надонист дар боргоҳи ғанӣ,
Қи бечорагӣ беҳ зи кибру манӣ. *Сағдӣ*
маниву мой манманӣ, кибру ғурур, худписандӣ.

Он касе, к-аз худ ба кулӣ даргузашт,
Ин маниву моии худ дарнавашт. *Румӣ*
манию туй кибру ғурур ва худписандӣ нисбат ба ҳамдигар, шахсоният.

Ҷаҳон чун набошад ба ҷон омада,
Манию туй дар миён омада. *Низомӣ*

МАНӢ II *a.* منى нутфа, сперма.

МАНҚАБАТ *a.* منقبت 1. ҳунар, фазилат; кори нек ва рафтори писандида, ки сазовори мадҳу ситоиш аст; 2. мадҳ, ситоиш, сано.

Ба адои шукру сипоси неъмат ва манқабат, ҷунони расми хутабост, қиём намуда гуфт... *«Равзат-ус-сафо»*

Дар ин роҳ ба мадҳ ва манқабати Амир Араб ин ғазал тартиб ёфт. *Восифӣ*

МАНҚАЗАТ *а.* منقذت шикастагӣ ва нобудшавӣ.

Ва ин ҳар ду оқибат мӯчиби манқазат ва заволи мулк гардад. *Аҳмади Дониш*

МАНҚАЛ||МИНҚАЛ *а.* منقل 1. оташдоне, ки дар он оташ афрухта дар миёни хона мемонанд.

Дар пеши ӯ манқали оташ месухт. *Авфӣ*

Манқали оташ гули садбарг шуд, булбул кучост, То хазорон барги гул аз шуъла бинад бе ниқоб.

Мушифиқӣ

2. кӯрае, ки дар он кабоби сихӣ мепазанд.

Туй, ки манқали симини маҳ бар оташи хур, Зи баҳри базми ту қалби Асад кабоб ниҳад.

Бадри Чочӣ

МАНҚАСАТ *а.* منقصت 1. камью кистӣ, нуқсон, камбудӣ; айб.

Гуфт: Агар бикушоям, шояд, ки манқасати касе зоҳир гардад ва айбу нуқсонӣ пушида беҳтар менамояд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. зиён, зарар.

...Мабод манқасате ба зоти ӯ аз давлати тозаи Эрон бирасад... *Аҳмади Дониш*

МАНҚУЗ *а.* منقوض вайрон кардашуда, шикаста ва хароб кардашуда.

МАНҚУЗА *а.* منقوضة муаннаси манқуз.

Аз ҷониби дарвозан манқуза рӯй ба шаҳр оварда, гурехтагон мутаваҷҷеҳи Димшқ шуданд.

«Равзат-ус-сафо»

МАНҚУЛ *а.* منقول 1. нақл кардашаванда, кӯчонда шаванда, мас. молу мулк; 2. нақл кардашуда, ҳикоя кардашуда, гуфташуда.

Манқул аст, ки дар баробари зарробхонаи подшоҳи Бечонагар шаҳнагоҳ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНҚУЛОТ *а.* منقولات ҷ. манқул.

Макнуотро ҷое бувад ва манқулотро мавзее. (1) *Авфӣ*

МАНҚУР *а.* منقور кандакорӣ кардашуда, (хатти) кандакорӣшуда.

Аз бутхонае, ки дар он навоҳӣ буд, санге манқур ба назари кимӣасари султон расониданд, ки аз он ҷӣ бар он нақр карда буданд, маълум мешуд, ки бинои ин бутхона муддати чил ҳазор сол аст.

«Равзат-ус-сафо»

МАНҚУШ *а.* منقوش нақш кашидашуда, нигоридашуда, нақшин.

Ва ҳамаи бомҳои ин масҷид ба харпушта пушида, ҳама наҷорату нақорат ва манқушу мадҳун карда.

Носири Хисрав

МАНҚАЛ *а.* منهل чашмаи об дар ҷарогоҳ ва сахрохо, ки мардум ва чорпо аз он об менӯшанд.

Гармозадагон... аз манқали зулоли фазли ӯ шароби навол чашанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНҲАЧ *а.* منهج роҳи рост ва кушода, роҳи фарох.

Фазилат ҷуз ба як наҳч сурат набандад ва инҳироф аз он мәнҳаҷ номаҳдуд бошад.

«Ахлоқи Носирӣ»

МАНҲИЁТ *а.* منهيات *ҷамъ* 1. ҷ. манҳӣ||манҳӣ(й)ят; 2. корҳо ва ҷнзхон дар шарият манъ кардашуда, наҳӣ кардашуда.

Аз иртиқоби орзуҳо ва манҳиёт... мубарро бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

Абуали ҳарчанд аз манҳиёт тоиб буд, аммо... бар шурби хамр иқдом намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНҲИ(Й)ЯТ *а.* منهيه *ниг.* манҳӣ.

МАНҲУЛ *а.* منحول 1. дурӯғ, бофта.

В-он ки ҳастанд дар сухан манҳул, Гоҳи гуфтор дар мақула фузул. *Саной*

2. шеърӣ шоиреро бе тағъири лафз ва мазмун ба номи худ ё ба дигаре нисбат додан.

Ҳанда занам чун ба ду манҳули суст, Сахт мубоҳот шаванд ину он. *Хоҷонӣ*

МАНҲУС *а.* منحوس шум, нофарҷом, бадбахт, ба наҳсӣ афтада.

МАНҲУТ *а.* منحوت тарошидашуда.

Он бути манҳут чун сели снёҳ

Нафси бутгар чашмае бар шоҳроҳ. *Румӣ*

МАНҲӢ||МАНҲӢ(Й)ЯТ *а.* منهي المنهيё наҳӣ кардашуда, боздошташуда, манъ кардашуда.

МАНҶАК منجك навъе аз найрангбозӣ, ки найрангбозон оҳанпораву сангреса ва монанди инҳоро дар косаи об рехта аз коса берун меҷаҳонданд, найранг.

Ба манҷак ҷаҳондӣ маро аз дарат, Баҳона ниҳодӣ ту бар модарат. *Мунҷик*

МАНҶАНИҚ||МАНҶАНИҚ منجنيق||منجنيق олати фалохунмонанд, ки онро бар сари ҷубе ҷойгир карда, санҷон калон ва ё гулулаҳои оташро дар он монда, ба таърифи қалъаи душман меандохтаанд.

Чунон зад ба ӯ кӯҳаи манҷаниқ,

Ки шуд кӯҳ дар оби даръе ғариқ. *Низомӣ*

Иброҳимро дасту пой фуру бастанд ва бар манҷаниқ нишонданд ва бияндохтаанд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МАНҶАНИҚАНДОЗ منجنيق انداز касе, ки аз манҷаниқ ба таърифи душман санг ва гулулаҳои оташ меандозад.

Буруни ӯ ҳама девони манҷаниқандоз,

Даруни ӯ ҳама хурони офтоблиқо. *Бадри Чочӣ*

МАНҶУҚ||МУНҶУҚ منجوق 1. моҳҷаи байрақ, нишони тилло ё нуқрагин, ки ба нуғи сари ҷуби байрақ устувор мекунад.

Басе бартар аз ковиёни дурафш,

Ба манҷуқ барзад паранде бунафш. *Низомӣ*

Қуббаи боргоҳи амир Чалолуддин шайх Абуисҳоқ ба авҷи меҳру моҳ расид ва манҷуқи роғияти нусратояти ӯ ба айюқ кашид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. байрақ.

Шаб чу манчуқ баркашид баланд,
Тоси хуршедро дарид паранд. *Низомӣ*

Пеш оядам боғи Ирам пурчатру хиргоҳу хиям.
Аз табу манчуқу алам чун дарғахи Чамшеди ял.
Ломей

МАОБ I *a.* مآب 1. ҷои бозгашт, ҷои мурочиат; 2. паноҳгоҳ.

Ҳазрати у то бувад аёни миллатро маол,
Маҷлиси у то бувад аркони давлатро маоб.

Муизӣ

МАОБ II *a.* معاب айб, камбудӣ, нуқсон.

МАОБИД *a.* معابد ҷ. маъбад||маъбада.

... Ва дар саҳифан «Сугро», ки ҳукамои фурс
дар ҳаёкилу маобид овехта буданд, мактуб буда.
«Ахлоқи Чалолӣ»

МАОБИР *a.* معابر ҷ. маъбар||маъбара.

[Умарои атроф] дар маобири рудҳо ва ҷуйҳои
бузург киштиҳо омода медошанд.
«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

Ҳамчун Уқайду ҳукм кард, ки умарои рафеъ-
миқдор аз маобири Чайхун гузашта, дар зилли ро-
яти у муҷтамеъ гарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОД *a.* معاد 1. ҷои бозгашт; охири ҷои бозгашт; 2. маҷ. охират.

Баъд аз чил шабонарӯз он нобакор аз хона бе-
рун омада, ки инак зинда шудам, то халқро аз
маод хабар диҳам. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОДИН *a.* معادن ҷ. маъдан||маъдин.

... Он чи дар маодин буд, ҳамаро истихроҷ кард.
Авфӣ

Ба мурури духур табиати маодин эътидол ёфт,
яъне ба рустан ва болидан ва он наботот аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МАОЗ *a.* معاذ паноҳгоҳ.

Билоди Ҳиндустон, ки малоз ва маози муфси-
дон ва мутамарридон буд, ба ҳайитан забт дар-
омад. *«Таърихи Фаршита»*

МАОЗАЛЛҶОҲ||МАОЗАЛЛАҲ *a.* معاذالله *калимаи нидо*
худо ниғаҳ дорад!, паноҳ бар худо!

Теги қаҳри ту маозаллаҳ ар оҳихта шавад,
Бим бошад, ки кунад шахси бақоро бисмил.

Тайён

Зи авлоди паямбар туъма хурдаи,
Маозаллаҳ, хушо беқут мурдан! *Нозим*

МАОЗИР *a.* معاذر ҷ. маъзарат.

Гуноҳе, к-аш кунад зонл маозир,
Набояд з-иртиқобаш буд дилгир. *Нозим*

Ҳазрати Сиддиқ маозири уро қабул намуд.
«Равзат-ус-сафо»

МАОИБ *a.* معائب||معائب ҷ. маоб II.

Ман интиқомро аз маоиби мардон мешуморам.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Ишқу талаб ҷи бошад, — оинаи таҷаллӣ,
Нафсу ҳасад ҷи бошад, ҷуз гулхани маоиб!
Шамси Табрэзӣ

МАОИШ *a.* معاش ҷ. маишат, маош.

Ин қондан маҳмуд... боз ботил гардад... ва
амволи хизона ва вучӯҳи маоиши лашкар мустах-
лак гардад. (2) *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

МАОКИЛ *a.* مآكل ҷ. маъкал.

Аммо қаноат он бувад, ки нафс осон фаро гирад
умури маокил ва машориб ва малобис ва ғайри
онҳо. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Ва ин сурат бар тақдир аст, ки мавлуд дар мао-
кил ва машориб ва навм ва бедорӣ тариқи эъти-
долро маръӣ дошта бувад. *Аҳмади Дониш*

МАОЛ *a.* مآل 1. марҷаъ, маҳалли рӯҷӯъ, ҷои бозгашт.

Ҳазрати у то бувад аёни миллатро маол,
Маҷлиси у то бувад аркони давлатро маоб.

Муизӣ

2. оқибати қор, анҷом ва охири қор, натиҷаи қор.

Раҳи майхона бинмо, то бипурсам
Маоли хешро аз пешбине. *Ҳофиз*

Султон фармуд... акнун мутаҳайирам, ки маоли
кори ман чун шавад. *«Таърихи Фаршита»*

маоли ҳол оқибати ҳол, охир, анҷом ва натиҷаи қор.

Аз истимои ин мақол ва мушоҳадаи маоли ин
ҳол ангушти таҳайюр дар дандони тафаккур монд.
Восифӣ

3. маҷ. мазмун, маънӣ; мақсад.

Чун маоли ҳар ду бар як минвол буд, тааррузе
дигар бад-он дигар нарафт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳама ба қардани хайр аст мардро маол,
Ҳама ба додани мол аст мардро васвос.

Манучехрӣ

4. ҳамчун ҷузъи дуйуми калимаҳои мураккаб маънои
оқибат, анҷом, охир ва натиҷаи мефаҳмонад.

Ки дар ин ҷилвазори яъсмаол
Доштам сайри рангу буи ҳаёл. *Бедил*

МАОЛИМ *a.* معالِم ҷ. маълам.

Раъи оламорияш кашшофи асрори маолими тан-
зил ва таъби мушқилқошояш ҳаллоли мӯъзилот
(буд). *«Равзат-ус-сафо»*

МАОЛИСИФОТ *معالي صفات* дорои сифатҳо ва хислатҳои
оли, бузургманиш, олитабиат.

Таъби маолисифоташ дар гидроки дақонку ҳақо-
иқи маонӣ дар назари басират саромади таъби амо-
силу акрон менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОЛӢ *a.* معالى ҷ. маълот.

Чун ба даръён маоливу маолӣ бигузашт,
Қард чун луълуи макнун сухани ман ба саҳо.

Муизӣ

Дар маскани илму адл сокин,
Бар маркаби қадрӯ чоҳ рокиб;
Маҷмӯи макориму маолӣ,
Қонуни мафохиру манокӣб. *Анварӣ*

МАОНИСАРО *معانى سرا* нуктасанҷ, мӯшикоф дар сухан.

Зи Ҳоқонӣ ин мантиқутгайр бишнава,
Ки чун у маонисарое наёбӣ. *Ҳоқонӣ*

МАОНИ *a.* معانى ҷ. маънӣ||маъно.

Ту ҳам бар сафҳа зан нақши маонӣ,
Ки монад аз ту ҳам номе чу Монӣ. (1) *Ҳозиқ*

МАОРИБ *a.* مآرب *ч.* маъраб.

[Шаҳаншоҳ] камият ва кайфияти лашкари зафарасар ба хотири ашроф расонида, инчоҳи матолиб ва маориби эшон фармуд. *«Таърихи Фаршита»*

Чанд ҳазор фирқа аз вилояти дур бад-ин хонақоҳ ва мадраса... ба матолиб ва маориби худ фозиз гаштаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОРИК *a.* معارك *ч.* маърака.

[Кова] дар маорик таяммуно тафаъул бад-он [байрақи ковиёни] менамуд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МАОРИФ I *a.* معارف *ч.* маърифат.

Истинботи ин маориф аз матовии ин калимот... ба азҳони мустақим... ҳавола меравад. (1)

«Равзат-ус-сафо»

МАОРИФ II *a.* معارف *ч.* маъруф.

Ду рӯз ҷумлаи маориф ба хидмати Асмай оянд. (2) *Авфӣ*

Яке аз уламон Марв духтаре дошт ба ғоят ҷамила ва ҷумла маорифи шаҳр дар садади хостгории ӯ буданд. (2) *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Азизон зубдаи машоҳири асранд, [ва] умдаи маорифи даҳр. (1) *Аҳмади Дониш*

маориф ва машоҳир маъруфон ва машҳурон, одамони бузург, саромадони давр.

Дигар рӯз вазир ва соҳибдеворон ва ҷамъи маориф ва машоҳир берун омаданд.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

МАОРИЧ I *a.* معارج *ч.* меъраҷ.

Лухросп... ба иртифои маориҷи дараҷот иштиғол намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОРИЧ II *a.* معارج||معارج *ч.* меъроҷ.

Ин малакаи шарифест, ки уруҷ бар маориҷи он ҷуз ҷолокони роҳи талабро муяссар нашавад. (2) *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Улуви қадри ту ҷоест аз маориҷи ҷоҳ,
Ки ваҳми тезқадам дарнаёбадаш пойоб. (2)

Убайди Зоконӣ

МАОСИР *a.* مآثر *ч.* маъсар||маъсарат.

Шуарои ҷаҳон ба мадҳу санои ӯ забон кушода ва маосири ӯ дар афвоҳи хосу ом афтод.

«Равзат-ус-сафо»

МАОСИ *a.* معاصي *ч.* маъсият.

Порсозодаеро неъматӣ бекарон аз таракаи аммон ба даст афтод, фиқсу фучур оғоз кард ва мубаззирӣ пеша гирифт; филҷумла намонд аз соири маосӣ мункаре, ки накард ва мускире, ки нахурд. (2) *Саъдӣ*

МАОШ *a.* معاش *1.* зиндагонӣ, умргузаронӣ, рӯзгузаронӣ.

Захираи кулӣ, ки мадори маош гавонад буд, махзун аст. *«Анвори Сухайлӣ»*

маош қардан зиндагӣ қардан, умр гузаронидан, ҳаёт ба сар бурдан.

Ба ҳар навъ, ки дилат мехост, дар миёни мо маош кардӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

2. воситаҳои зиндагӣ, ҳамчун хӯрок, нушиданӣ, пушок ва ғ.

Бар ин ихтисорасту дигар биҷӯям

Маоше, қи мақрун бувад бо масой. *Ҳоқонӣ*

3. маҷ. муносибат ва муомила, рафтор.

Малик Ардашер... дар ҳаёл гузаронид, ки бо оли Музаффар ҷунон маош метавон кард, ки оёбу аҷдод бо мулуки пеш бурдаанд.

«Равзат-ус-сафо»

МАОШИР *a.* معاشر *ч.* маъшар.

Он чӣ... зариан қивоми олам ва воситаи ақди маошири бани-одам бошад, ба саъю кӯшиши аҳли ҳаросат манут аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОҚИД *a.* معاقد *ч.* маъқид.

Намедонем, ки маоқиди силсилаи ухуватро чӣ шуд, ки аз ҳам гусаста афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

МАОҶИН *a.* معاجين *ч.* маъҷун.

Ҳоҷа Зайн Симноӣ... гуфт: Аз қисми маоҷин ва адвия ва ашриба, ҳар чӣ бояд, ҳозир аст. (2)

«Таърихи Фаршита»

... Ки ман ҳам аз маоҷини насихат

Мизоҷашро намоям роҳи сиҳҳат. (2) *Ҳозиқ*

МАР I *مر* ҳиссаҷаест пеш аз калимае, ки пасоянди-ро

қабул мекунад, омада, як навъ маънои таъин ва таъкидро мефаҳмонад; гоҳо барои зинати калом оварда мешавад. Дар баъзе мавридҳо дар сурати зикр нашудани «ро» низ истеъмол мегардад.

Миёни сипаҳ тир бигзоштанд,

Мар-он тирро найза пиндоштанд. *Фирдавсӣ*

Гирифтанд мар-якдигар дар канор,

Биборид Гударз хун бар канор. *Фирдавсӣ*

Кӯр аст бахт, гар талабад мар-маро, ки ман Афтода ҳамчу муҳра дар ин сатҳи ағбарам.

Шоҳин

МАР II || **МАРР** *a.* مر *1.* ҳисоб, шумор, адад.

На кишваре ки мар-онро касе бидонад ҳад,
На лашкаре ки мар-онро касе бидонад мар.

Фарруҳӣ

2. воҳиди адад, ки баробари 100 ҳазор аст; лак.

Ҷунин гуфт, к-эӣ пурхирад мойдор,

Чиҳил мар дирам, ҳар маре сад ҳазор. *Фирдавсӣ*

3. аломатест, ки дар вақти шуморидани чизе дар сари ҳар 50 ё 100 мегузоштанд.

Мар бувад панҷоҳу ҷун омад ду мар абъёти он
Дар сафову мӯҳкамай шояд, ки гӯям мармар аст.

Ҷомӣ

МАРАДА || **МАРАДАТ** *a.* مرده||مردة *ч.* морид.

Тираш шиҳоби соқибвор марадаи мутамарридаро аз авҷи ҳастӣ ба хоки нести андозад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МАРАЗ *a.* مرض *беморӣ, касали, ранҷурӣ, нохушӣ.*

Агар ҳар маразе қобили илоҷ набудӣ, илми тиб ботил будӣ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Насихат, ки ҳолӣ бувад аз гараз,

Ҷу доруи талх асту дафъи мараз. *Саъдӣ*

Ҳар чӣ мараз қавитар аст муолаҷа қавитар бояд.

Аҳмади Дониш

МАРАЗСӮЗ *مرضسوز* несту нобудкунандаи касали, илоҷкунанда, шифобахш.

Ба хосийят чароғе сикҳатафруз,
Ба гармӣ оташе, аммо маразсуз. *Бедил*

МАРАММАТ *а.* *مرمت* таъмир, таъмир кардан, (аз сари нав) дуруст кардан, ислоҳ кардан; шикастурехт кардан; такмил додани ҳар чиз.

Об ба кишти афтод, мардумон бархостанд ва он кишти мараммат карданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Чун кӯзаи сафолин, ки зуд шиканад, ба ҳеҷ рӯй мараммат напазирад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

❖ **мараммати лашкар** таъмини лашкар бо озуқа, улуфа ва асбоби лозима.

Агар ба як динор мадад намоянд, сад ҳазор мисқол мешавад ва бад-ин маблағ мараммати лашкар тавон кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРАНДА *مرنده* кӯза, сабу.

Дод дар дасти у марандаи об,
Хурд об аз маранда у ба шитоб. *Мунҷик*

МАРАС *مرس* ресмон, таноб, расане, ки аз гардани сағ, асп ва ғ. мебанданд; **марас кардан** бо ресмон ва чилбур бастанӣ гардани сағ, асп ва ғ.

МАРАХША *مرخشه* бадбахт, шум.

Омад наврузу нав дамид банафша,
Бар мо фархунда боду бар ту марахша. *Мунҷик*

МАРБАТ|**МАРБИТ** *а.* *مربط* маҳалли бастанӣ ҳайвонот ҳамчун асп, хачир ва ғ.; тавила, оғил.

Ва ин се нафс... мисли се ҳайвони мухталиф ниҳоданд дар марбит чамъ карда.

«Ахлоқи Носирӣ»

МАРБАЪ *а.* *مربع* ҷои баҳоргузаронӣ, чароғоҳе, ки айёми баҳорро дар он ҷо мегузаронанд.

МАРБИТ *а.* *مربط* *ниг.* марбат.

МАРБУТ *а.* *مربوط* басташуда, вобаста, тааллуқдор; **манут** ва **марбут** зич вобаста ва тааллуқдор ба чизе, касе.

Аз маҳзи ҳикмат интизоми ҳоли ибодро дар ақтори офоқ ба рифъат ва сибсати салотини зулиқтидор манут ва марбут гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРВАЗИЙ *مروزي* мансуб ба шаҳри Марв; он кӣ зодгоҳи у шаҳри Марв аст; сокин ва муқими шаҳри Марв.

Гарчи ҳар ду бар сари як бозиянд,
Лек бо ҳам марвази(й)ю розиянд. *Румӣ*

МАРВО *مرو* *ниг.* мурво.

МАРВОРИД *ю.* *مرواريد* 1. донаи хурд ва дурахшон, сафед ё сафеди сурхтоб, ки дар даруни садаф ба вучуд мешавад.

Уро тахте буд ба марворид ва ёқут мурассаъ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Зи шавқи рӯи ту Ҳофиз навишт ҳарфе чанд,
Бихон зи назмашу дар гӯш кун чу марворид.

Ҳофиз

2. *мач.* ашк, қатраҳои оби дида.

Бирехт абри ду чашми баҳор марворид,
Туро чу бар тарафи лола сабза пайдо шуд.

Бадри Чочӣ

3. *мач.* қатраҳои арақ.

Буркаи моҳ боз карду чу дид,
Рашк бар маҳ фишонд марворид. *Низомӣ*

МАРВӢ *а.* *مروي* ривоят кардашуда.

Аз ҳазрати сайиди арбоби камол... марвӣ аст, ки фармуд... *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Дар китоби «Ароиш» марвӣ аст, ки модари Ануш хавро буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРГ *مرگ* аҷал, нестшавӣ, мамот, фано, мавт.

Маро вақти марг нест ва шаст соли дигар монда.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Писари у гуфт: Ба ҷӣ эминӣ аз он, ки дар ин соат марг даррасад. *Аҳмади Дониш*

марги муфоҷо марги ногаҳонӣ, марги фаврӣ.

То абад комраво бош, ки хасмат гар худ Назаре боз кунанд, марги муфоҷо бирасад.

Убайди Зоқонӣ

марги фаҷо марги муфоҷо, марги ногаҳонӣ.

Шаҳри бадандеш бод хоса шабистони у,
Мавқеи хасфи азим мавзеи марги фаҷо. *Ҳоқонӣ*

МАРГӢ *مرگي* наздик ба марг шудан.

Онҳо ба иттифоқ гуфтанд, ки рӯз ба рӯз беморӣ ва маргӣ иштидод меёбад. *«Таърихи Фаритша»*

МАРД *مرد* 1. ҷинси муқобили зан; **марди даҳгӯр** одами паҳлавоне, ки якбора даҳ гӯрро сайд мекунад.

Марди даҳгӯр буд дар наҳҷир,
Мурдари кай бувад зи гӯр гузир. *Низомӣ*

марди корӣ марди ҷангӣ, ҷанговар.

Чиҳил — панҷаҳ ҳазораш марди корӣ
Гузир кард аз ялони корзорӣ. *Низомӣ*

марди майдон қаҳрамони майдони ҷанг, ҷанговар, муборизи далер.

Манам марди майдон ба рӯзи масоф,
Ба ханҷар дили мум созам шикоф,
Қанам наҳли гашниро то зи бех,
Қушоям лаҷоми фарасро зи мех. *Шазкат*

марди маънавий аҳли тасаввуф.

Ман, ки қозиям, на марди маънавий,
З-он мураққаъ шарм медорам қавӣ. *Аттор*

марди маънӣ а) марди ҳақшинос, соҳибдил; б) аҳли тасаввуф.

Борат бикашам, ки марди маънӣ
Андохт сару сипар наяндохт. *Саъдӣ*

Илму тақво сар ба сар даъвист, маънӣ дигар аст,
Марди маънӣ дигару майдони даъвӣ дигар аст.

Қамолӣ Хучандӣ

марди равшанравон одами покдил, покзамир, одами некӯсират.

Хирадтираву марди равшанравон
Набошад ҳаме шодмон як замон. *Фирдавсӣ*

марди роҳ а) роҳрав, мусофир; б) дар тасаввуф — солики роҳи тариқат.

Зи мушкилоти тариқат инон матоб, эй дил,
Ки марди роҳ наяндешад аз нишебу фароз.

Ҳофиз

марди фарҳанг одами доно, донишманд, хирадманд.

Чунин гуяд ҳаме он марди фарҳанг,
Ки Шабдез омада аз тухми он санг. *Низомӣ*

марди фориг шахси озод ва муҷаррад аз тааллуқоти дунё.

Марди фориг дар табаттул фард буд,
Пеши ӯ ин чоплусӣ сард буд. *Румӣ*

2. *маҷ.* (одами) далер, диловар, шучоъ, мубориз.

Меъёри нафсу хотири мардони олам аст,
Нафси шарифу хотири мардозмон ту. *Муиззӣ*

Ситоданд мардони оҳанкулоҳ

Чу садди Сикандар дар он рахнагоҳ. *Шодӣ*

мардони мард далертарин, шучоътарини одамон.

Бикушед мардона, мардони мард,
Ки ҳангоми кин асту рӯзи набард. *Ҳатиғӣ*

3. *маҷ.* (одами) росткор, содиқ, ба аҳду паймон ва қавли худ устувор.

Ба тундӣ гуфт: Оре, шарт кардам,
Агар з-ин шарт баргардам, на мардам. *Низомӣ*

4. ҳариф, ҳамчанг, чанговари муқобил.

Ҳама гуфт: Ҳумон, чӣ марди ман аст,
Ки шери жиён ҳамнабарди ман аст. *Фирдавсӣ*

МАРДАВЖАН مرداوان *ниг.* мардафкан.

Ту дар панҷаи шери мардавҷани,
Чӣ судат кунад панҷаи оҳанӣ (1). *Саъдӣ*

МАРДАФКАН||**МАРДАФГАН** مردافکن||**МАРДАФГАН** 1. чизе ё

касе, ки мардро аз по меафкананд; 2. *маҷ.* далер, шучоъ, паҳлавон, пурзӯр.

Писанд омаду гуфт: Инат сипоҳ,
Суворони мардафкану размоҳ. *Фирдавсӣ*

МАРДВОР مردوار монанди мард; мардона, далерона.

Бикӯшем кӯшидани мардвор,
Раги чон ба кӯшиш кунем устувор. *Низомӣ*

МАРДИКОР مردکار ходим, хизматгор.

Ту аз ин ҷо ки мардикори манӣ,
Ба занашуӣ ихтиёри манӣ. *Низомӣ*

МАРДОЗМО مردآزما 1. озмоёндаи мард; 2. *маҷ.* қавӣ, пурзӯр.

Меъёри нафсу хотири мардони олам аст,
Нафси шарифу хотири мардозмон ту. *Муиззӣ*

Ҳанӯз панҷаи шери сипеҳр мепечад
Зи зӯри панҷаи мардозмон дарवेशӣ.

Мӯҳсини Таъсир

МАРДОНА مردانه ҷасурона, далерона, (ба таври) устувор.

Яққиҳат шав дар тариқи ҳақ, ки натвонад гирифт
Ҳар ду олам пеши пой ҳиммати мардонро. *Соиб*

МАРДОНАҒӢ مردانگی мардӣ, далерӣ; устуворӣ, пойдорӣ, собитқадамӣ.

Намуданд бисъёр мардонағӣ
Ҳам аз зиракӣ ҳам зи девонағӣ. *Низомӣ*

МАРДУД مردود рад кардашуда, рондашуда.

Мазмун он, ки дар тариқи иродат ва муҳаббат
мебояд, ки он чӣ мақбули мост, мақбули шумо бошад
ва он чӣ мардуди мост, мардуди шумо бошад.

Восифӣ

Зулайхоро намуд ин ҳарф маъқул,
Вафо мардуду ҷавр афтод мақбул. *Ҳозиқ*

МАРДУМ I مردم 1. одамон, касон.

Ҳамеша чашмам зӣ зулфакон чобук буд,
Ҳамеша гушам зӣ мардуми сухандон буд. *Рӯдакӣ*

Ва аҳволи вай аз халқ пурсанд, ки айби хештан
аз забони мардумон битавон доништ.

Аҳмади Доғиш

мардуми омма мардуми оддӣ, авом; 2. як одам, як шахси дорон хислатҳои неки инсонӣ.

Як ҷаҳон одамай ҳамебинам,
Мардуме дар миён намеёбам. *Ҳоқонӣ*

Мардумӣ, бори дигар ноз макун,
Чашм бар рӯи ҳасон боз макун! *Қамолӣ Хучандӣ*

3. *маҷ.* мард, шавҳар.

Саҳни гетӣ беваю чашми фалак
Буд он бе мардум, ин бе мардумак. *Ҷомӣ*

◇ мардуми досу далус авбош, паст, дун.
Душ донидам, к-ин ранҷ ҳама васвос аст,
Мардуми досу далус аздари руйомос аст. *Мунҷик*
аз мардум обод будан киноя аз серодам будан.

Кучо номи он шаҳр бедод буд?
Диге буду аз мардум обод буд. *Фирдавсӣ*

МАРДУМ II مردم мардумак, гавҳарак.

Чу з-он мардум шуда ин дида обод,
Маро то дида бошад, мардум он бо.

Ҳисраи Деҳлавӣ

мардуми чашм (ё дида) мардумаки чашм, гавҳараки чашм.

Он ки мехонанд мардум м а р д у м и чашми ма-
наш,

Чашми ман равшан ба рӯи уст, гуфтам равшанаш.
Қамолӣ Хучандӣ

Қашида мардуми чашмат барои қатлам тир,
Кучо раҳам, ки зананд новаки ту Анқоро. *Туррал*

МАРДУМА مردمه мардумак, гавҳарак.

Чун ҳар ду мими мардума дар чашми коинот
Гавҳарт ҳар ду мардумаки мардумӣ бувад.

Ҳоқонӣ

МАРДУМАК مردمک 1. гавҳараки чашм, сиёҳии миёнаҷои

чашм, ки дар он сурати ҳар чиз акс меёбад.

Эй вучудат хони эҳсонро намак,
Чашми инсонро ҷамолат мардумак. *Ҷомӣ*

мардумаки чашм гавҳараки чашм.

Зинҳор қадам ба хок оҳишта ниҳӣ,
Қ-он мардумаки чашми нигоре будаст. *Ҳайём*

2. *маҷ.* чашм.

Дид чашмони ту дар даври руҳу гуфт Қамол:
Фитнагар мардумаконанд дар ин даври қамар.

Қамолӣ Хучандӣ

МАРДУМАФКАН||**МАРДУМАФГАН** مردمافکن||**МАРДУМАФГАН**

ниг. мардафкан.

Ба мардумӣ, ки дили дардманди Ҳофизро
Мазан ба новаки дилдӯзи мардумафкани чашм. (1)

Ҳофиз

МАРДУМВАШ مردموش мардуммонанд, ба сурати мар-
дум.

Ба сурат қасоне, ки мардумвашанд,
Чу сурат ҳамоно бех, ки дам даркашанд. *Саъдӣ*

МАРДУМГАЗО(Й) (ى) مردم گزای 1. газандаи мардум.

Макуш баччаи мори мардумгазоӣ,
Чу кушті, дар он хона дигар мапой! *Саъдӣ*

2. маҷ. зараррасон, мардумозор.

МАРДУМГИЁ(Х) (ه) مردم گيا меҳргиеҳ; жень-шень.

Қадомин ғул дар саҳрои гумроҳӣ далелат шуд,
К-аз инсонӣ гузашти, толиби мардумгие гаштӣ.

Бедил

МАРДУМКҶУШ مردم کوش одамкуш, қотил.

На э-ӯ зинда бином на мурда нишон,
Ба дасти наҳангони мардумкушон. *Фирдавӣ*

МАРДУМНАВОЗӢ مردم نوازی хайру неки ва лутфу марҳамат ба халқ.

Шунидаам, ки дар ин навоҳӣ Ҳотам ном касе
ҳаст, ки лофи ҷавонмардӣ мезанад ва даъвои эҳсону
мардумнавозӣ мекунад. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

МАРДУМОЗОР مردم آزار ситамгар, золим, ҷафопеша.

Бихӯр мардумозорро мулку мол,
Ки аз мурғи бад канда беҳ парру бол. *Саъдӣ*

МАРДУМОЗОРИ مردم آزاری ситамгарӣ, золимӣ, ҷафопешагӣ.

Камол, он чашмшӯх аз худ маёзор,
Ки ҳаргиз мардумозорӣ накардӣ.

Қамоли Хучандӣ

МАРДУМОҲАНҶ مردم آهنج (каси) бе нияти бад ва зишт
ба тарафи мардум қасдкунанда, ба мардум дарафтанда.

Сипахро биёроҳт ховархидев
Дар андеша э-он мардумоҳанҷ дев. *Низомӣ*

МАРДУМФИКАН||**МАРДУМФИГАН** مردم فکن||مردم فکن
шакли дигари мардумафкан||*мардумафган*.

Яке буд мардонау теғзан,
Сувори сарафрои мардумфикан. *Фирдавсӣ*

МАРДУМҲОР مردم خوار 1. одамхӯр; 2. маҷ. золим, бе-
рахм, ситамгар.

Он биёбониёни мардумхор,
Девмардум шуданду мардумхор. *Низомӣ*

МАРДУМӢ مردمی инсонпарварӣ, мурувват, одамгарӣ.

Исмоил он ҷӣ вазифаи мардумӣ ва мурувват аст,
бар забон меовард. «*Равзат-ус-сафо*»

мардумӣ варзидан одамгарӣ қардан, одамият доштан.
Номардумӣ наварзию варзӣ ту мардумӣ,
Ноғуфтани нағуию гуй ту гуфтани. *Манучехрӣ*
мардумӣ қардан мурувват қардан.

Қудак замоне истоду майли таом дошт, касе ўро
мардумӣ накард. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

МАРДӢ مردى 1. мардонагӣ, далерӣ, шучоат, ҷасорат.

Овоз дод, ки ҳеч касро мардӣ ҳаст, ки берун
ояд? *Авфӣ*

Холидро ҳавас буд, ки ўро дар мардӣ бинад.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. олиҳимматӣ, инсофу мурувват, одамгарӣ.

Чунин бо падар бевафой кунам,
Зи мардиву дониш ҷудой кунам... *Фирдавсӣ*

3. калонӣ, синни булуғ, йигитӣ.

Ба мардӣ расад, баркашад сар ба моҳ,
Камар ҷуяду тоҷу тахту кулоҳ. *Фирдавсӣ*

МАРЗ مرز 1. замин; замини киштукори маҳдудқардашуда, замини мураббаъ (чорғӯша), ки канорҳояш барҷаста ва баланд буда, дар миёнаш киштукор қарда мешавад.

Ҳама санги хорост он кӯху марз,
Тиҳӣ яксар аз меваву кишту варз. *Асадӣ*

2. кишвар, сарзамин, мамлакат; ватан.
Фароҳӣ дар он марзу кишвар махоҳ,
Ки дилтанг бинӣ раият зи шоҳ. *Саъдӣ*
Уштурунаш зи марзи бегона
Мекашиданд нав ба нав дона. *Низомӣ*

3. сарҳад.

Басанда кунад э-ин ҷаҳон марзи хеш,
Бидонад магар мояву арзи хеш. *Фирдавсӣ*

◇ **марзи мушкинсавод** киноя аз Ҳиндустон.

Навишт он суханҳо, ки будаш мурод
Зи пирузии марзи мушкинсавод. *Низомӣ*

марзу бум кишвар. сарзамин.

Саранҷом чун шоҳ аз он марзу бум
Гироянда шуд суи иқлими Рум... *Низомӣ*

МАРЗАНГӢШ||**МАРЗАНҚӢШ** مرزنگوش||مرزنجوش 1. навъе аз райҳони хушбу, ки шохҳои баланд дорад, барғояш борик буда, ба гӯши муш монандӣ дорад, гулҳояш сафеди моил ба сурҳӣ ва онро дар тиб ба кор мебаранд.

Ҳанӯзам бӯи марзангӯш тунд аст,
Ҳанӯз аз дидани ман дида кунд аст. *Деҳлавӣ*

2. киноя аз зулфи маҳбуба.

Ғаҳе ҳамрози марзангӯш мешуд,
Ғаҳе бо лола ҳамоғӯш мешуд. *Убайди Зоконӣ*

МАРЗАҒАН مرزغن 1. д. дӯзах, ҷаҳаннам; 2. гӯристон, қабристон.

Ҳар киро роҳбар заған бошад,
Манзили у ба марзаған бошад. *Унсурӣ*

МАРЗБОН مرزبان сарҳаддор, марздор, маъмури сарҳаддӣ мамлакат, ҳокими вилояти сарҳаддӣ дар замони Сосониён.

Ба Қобул чу ин дoston фош гашт,
Сари марзбон пур зи пархош гашт. *Фирдавсӣ*

Дар он марз, к-он марди хушбӯр буд,
Яке марзбони ситамгор буд. *Саъдӣ*
Қашид аз тан либоси марзбонон,
Бурун омад бар оини шубонон. *Хисравӣ*

МАРЗБОНӢ مرزبانى сарҳаддорӣ, марздорӣ, вазифаи марзбон.

... Зайнӣ ва қасони ўро зинҳор дод ва ўро марзбонии Рай бидод. «*Тағрихи Табарӣ*»

МАРЗИЯ ا. مرصيه муаннаси марзӣ.

Ахлоқи тазкия ва авсофи марзияи Умар ба мартабаи зиёд аст. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРЗО *a.* مرضى *ч.* мариз.

[Бухтуннаsr] марзо ва ачоизро ба чон амон дод. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРЗУҚ *a.* مرزوق *ризқ* кардашуда, рӯзӣ ва насиб кардашуда.

Гуфт: Аҳд кунем, ҳар киро давлате марзуқ кард, алаcсавия муштарақ бошад. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРЗӢ *a.* مرضى *мақбул*, писандида; *марзӣ* ва *мустаҳсан* писандида ва маъқул дониcташуда.

Ҳар чӣ аз ту судур ёфта, марзӣ ва мустаҳсан нест. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРИД *a.* مرید *шӯрида*; саркаш, нофармон.

Зан канизакро пажӯлида бидид,
Дарҳаму ошуфтаву дангу *марид*. *Румӣ*

МАРИЗ *a.* مريض *бемор*, касал, ранчур, бетоб.

[Атиббо] бар ин рафтаанд, ки ононе, ки мариз мешаванд дар аввали моҳ, пас қувваи эшон дар вуқӯи мараз қавитар аст. «*Аҷоиб-ул-маҳлуқот*»

Маризи ишқ ба умри дубора маҳсус аст,
Ба пурсише чу қадам ранча кард ногаҳ дӯст.
Қамоли Хучандӣ

МАРКАБ *a.* مركب *ҳайвони саворӣ*, ҳамчун асп, шутур, ҳар ва ғ.

Сун хиргоҳ ронд маркаб тез,
Дид пире чу субҳ меҳрангез. *Низомӣ*

... Ва чун хотир аз маҳалли чаву гандум ва боқии хубубот чамъ шуд, навбати ҳайвонот расид амсоли гову шутур ва маркаб ва астар.

«*Фатҳнома*»

МАРКАБАНГЕЗӢ *маркаб* *ангизӣ* *маркабронӣ*, аспронӣ, асптозӣ.

Қард бар гӯр маркабангезӣ,
Дод якрони тундро тезӣ. *Низомӣ*

МАРКАЗ *a.* مركز *1.* миёна ва васати ҳар чиз, миёнаҷой.

Заминро баландӣ набуд ҷойгоҳ,
Яке марказе тира буду сиёҳ. *Фирдавсӣ*

2. маҳалли истодан, истигоҳ, бошишгоҳи асосӣ.

Бе иҷозат ин чо омадааст ва маркази худро хо-
лӣ гардонид. *Авфӣ*

3. нуқтаи миёнаҷои доира.

Ҳар гоҳ нуқтаи «А»-ро маркази паргор кунем
ва то нуқтаи «Б» бигушоем... *Ибни Сино*

◇ *маркази ағбар киноя аз замин.*

МАРКАЗВОР *مركزوار*: *марказвор* дар миён гирифтаан печонда гирифтаан, дар муҳосира гирифтаан, миёнагир кардан.

Олтунтош ҳоҷиб... қалъаро марказвор дар миён гирифта, аррода ва манҷаниқ насб кард.

«*Равзат-ус-сафо*»

МАРКУБ *a.* مركوب *1.* саворӣ кардашуда; *2.* ҳайвони саворӣ, ҳайвони саворӣ кардашуда ҳамчун асп, шутур ва ғ.

Гарномояҳое, ки бошад ғариб,

Зи маркубу чавҳар, зи дебову тиб. *Низомӣ*

МАРКУЗ *a.* مركز *собит* ва устувор ҷойгирифта, маҳкам шинондашуда, насб кардашуда.

Нишоте, ки дар табиати ӯ маркуз буда бошад, муовазат кунад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Ӯ шарафи ҳасаб бо улувви насаб чамъ дошт,
аммо ғадр ва зулм дар табиаташ маркуз буд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МАРМАР *ю.* مرمر *аз ҷинси санғҳое*, ки аз ҷузъҳои булӯрӣ шудан оҳақӣ ба вучуд омада, ба воситаи тарош ва сондан қилодор мешавад; дар ҳайкалтарошӣ ва тайёр кардани асбобҳои қиматбаҳо ба қор меравад.

Санг гар хорова гар мармар бувад,
Чун ба соҳибдил расад, гавҳар бувад.

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

МАРМУЗ *a.* مرمر *рамз* кардашуда, (суханони) рамзнок, (суханони) пӯшида.

Ва суханҳо овардааст мармуз ва масалҳо ба ал-
фози фасеҳу аҷиб. *Носири Хисрав*

МАРОБЕЪ *a.* مراع *ч.* марбаъ.

Бар ҳасаби зарурат ба маробеъ ва маротеи худ гузошта дар ҳаракат омаданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРОӢ *a.* مرآة *ч.* миръот.

Бар мароӢи замоири хуршед маосири аҳли фит-
нату асқоби хибрат зоҳир ва возеҳ аст, ки умри азиз чун барқ дар гузар аст. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

МАРОКИЗ *a.* مراکز *чамъ 1.* *ч.* марказ; *2.* *мач.* ҷой, маҳал.

Маводди хилоф ва низоъ дар ҷамеи муомалот аз миёни ҷумҳури халоиқ муҳасим ва муртафеъ гардад ва ҳуқуқ дар марокизи хеш қарор гирад.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МАРОМ *a.* مرآة *мурод*, матлаб, мақсад.

Ниқоби таъвиқ аз чеҳраи маром барафтада, дастӣ умед ба домани матлуб расонид. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ҳеҷат нагашта мафҳум, к-ин рӯзгори ҳоил
Баҳри чӣ бар маромат гоме назад мувофиқ. *Савдо*

МАРОРА||**МАРОРАТ** *a.* مرارة||*1.* талхӣ.

Ман бар марорати он хиёр таҳаммул кардам.

Авфӣ

Таъми марорат зоҳир шуда, табиат аз вай мута-
ғайр гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. *мач.* машаққат, сахтӣ ва азоб.

Эй хоҷа, он марорати ту з-оҳи ақрабост,
Бо ҳар чӣ ҷуфт карда, замонат кунад чудо.

Шамси Табрезӣ

Набинӣ, ки идроки марорати мазаллат ва меҳнат боиси тараллуди даръёфти роҳат ва неъмат мегардад. *Аҳмади Дониш*

МАРОСИМ *a.* مراسم *расму оинҳо*, қондаву одатҳо.

Дар ин қор маросими тарбият ба ҷой оварӣ.

Авфӣ

Иғмози эшон аз иқомати ин маросим ва қиём бад-ин шароит ҷуз инҳироф набувад.

«*Ахлоқи Носирӣ*»

МАРОСИ *a.* مراىى *ч.* марсия||марсият.

Аз қазияи дилнопазири Абӯисҳоқ аҳолии Форс ва Шероз маҳзун ва мутаассирхотир гашта ва дар маросии ӯ шуаро ба алмоси табиат гавҳари назм суфтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Шеърӣ Ҳоқонӣ аз маросии ту Санг хун карда, ҳар кучо ки шуда. *Ҳоқонӣ*

МАРОТЕЪ *a.* مرات *ч.* мартаъ.

Ва ин лашкар ба ҳар ҷо ки нузул оранд, мазраъ ва маротеи фуқаро табоҳ шавад. *Аҳмади Дониш*

МАРОТИБ *a.* مراتب *ч.* мартаба||мартабат.

Зуд бувад, ки ту ба маротиби бузургӣ бирасӣ. (1) *Авфӣ*

Сахар карашмаи чашмат ба хоб медидам,
Зихӣ маротиби хоёе, ки беҳ зи бедорист. (1) *Ҳофиз*

МАРОФИҚ I *a.* مراق *ч.* мирфақ.

МАРОФИҚ II *a.* مراقى мутааллиқоти лозима дар хона ва иморат ҳамчун ошхона, анборхона, ҳаммом, кубури об ва инчунин асбобу анҷом ва дигар чиҳозоти даркории хонаву манзил.

Наршаҳӣ китобе таълиф кардааст... дар зикри Бухоро ва манокӯб ва фазоиلى ӯ ва он чӣ дар вай аст ва дар рустоҳои вай аз марофиқ ва манофеъ ва он чӣ ба вай нисбат дорад.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

Арғун-оқо боргоҳе ҳазормехни зар андар зар ва хиргоҳе олий бо ҷумлаи марофиқи муносиби даргоҳи чунон подшоҳ тартиб фармуда буд.

«*Чомеъ-ут-таворих*»

МАРОҒА||**МАРОҒАТ** *a.* مراغه||مراغت 1. ғелиш ва ғалтидан; **мароға** кардан ғелидан, ғалтидан; афтодан.

Чун мароға кунад касе бар хок,
Чун барад хок ӯ, чӣ дорад бок. *Унсурӣ*

Монанди беморони сарсом бар рӯи бистар мароға карда, сар барнамедорад. *Восифӣ*

Ғамҳои дарунӣ дод берун,
Бар хок мароға карду бар хун. *Шоҳин*

2. номи шаҳрест дар Озарбойҷони Эрон.

МАРОЙ I *a.* مراىى *ч.* миръот.

МАРОЙ II *a.* مراعى *ч.* маръо.

Дар он ҷо тоифае аз ғаброн ҷамъ шудаанд ва адади эшон аз ҳайзи қиёс берун аст ва марой ва мавошии бисъёр доранд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРОҚИД *a.* مراق *ч.* марқад.

...Ҳамроҳи худ ба мароқиди обои кироми ман расонид. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

МАРОҲИЛ *a.* مراحل *ч.* марҳала 1, 2.

Баъд аз паймудани мароҳил... атрофи Сарандеб бар вай зоҳир шуд. (1) «*Аявори Сухайлӣ*»

Дар роҳи мидхати ту шуд солҳо, ки Савдо Мепуяду ҳанӯзаш пеш аст сад мароҳил. (1) *Савдо*

МАРОҲИЛГУЗИН *a.* مراحل گزين раҳсипар, бодияпаймо, он кӣ бисъёр манзилхоро тай мекунад.

Сайдгаре буд аҷаб шербин,
Бодияпаймову мароҳилгузин. *Низомӣ*

МАРОҲИМ I *a.* مرحام *ч.* марҳамат.

Подшоҳ... Гударзро ба мароҳими хисравона маҳсус дошт. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРОҲИМ II *a.* مراهم *ч.* марҳам; мароҳими мароҳим марҳами марҳамат.

Ба муқтазони одати ҷибилли ҳеш ҷароҳоти ҷорихоти айёмро ба мароҳими мароҳим мундамил сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРОҶИЛ *a.* مراحل *ч.* мирҷал.

Зи ях гашта шамарҳо ҳамчу симин
Табақҳо бар сари заррин мароҷил. *Манучехрӣ*

МАРР *ниг.* мар II.

МАРРА||**МАРРАТ** *a.* مره||مره 1. бор, карат, дафъа; 2. шумор, хисоб; андоза.

Дар роҳи Нишобур деҳе дидам бас хуб,
Ангашбаи ӯро на адад буду на марра. *Рӯдакӣ*

МАРРОТ *a.* مرات *ч.* марра||маррат.

МАРСИЯ||**МАРСИЯТ** *a.* مرثيه||مرثيت шеърӣ, ки дар мотамдорӣ ва мадху ситониши мурда, гуфта ва хонда мешавад.

Донам, ки қеч кас накунад марсият маро,
Донам, ки мурда бар дили меросхор хор. *Кисой*

МАРСУЛ *a.* رسول ирсол кардашуда, фиристодашуда.

Ин камтарин ҳам... ҳар сол панҷоҳ занҷир фил маа туҳаф ва ҳадоёи нафис марсули даргоҳ хоҳад гардонид. «*Таърихи Фаршита*»

МАРСУМ *a.* رسوم 1. расм шуда, он чӣ расму оини шудааст; марсум шудан урфу одат шудан, расм шудан.

Ин бозор марсум шуда буд, аз он таърих боз дар вай бут фурухтандӣ. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Ба Турон умуре ки марсум шуд,
Ба номи ман (он) ҷумла мақсум шуд. *Шоҳин*

2. маош, музди кори моҳона, рӯзина ё солона.

Мунаҷҷимони аҳл буданд, ки пайваста марсум хӯрдандӣ. *Авфӣ*

Марсум тамаъ мадору ташриф мапӯш
Идрори қалам барнеху инъом махӯр.

Убайди Зоконӣ

Хизонаро... кушода лашкариёро марсуму силоҳ додам. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРСУМОТ *a.* مرسومات *ч.* марсум.

Ба як гуноҳ аз вай марсумот бозгирифтани аз қоидаи мурувват дур аст. (2) *Авфӣ*

Амволи ин вилоят ба марсумот ва улӯфоти эшон вофӣ нест. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

МАРСУЪ *a.* مرصوع мурассаъ, ҷавоҳирнишон, гавҳар нишондашуда.

Қулоҳи нукраи хомаш ба ахтарон марсуъ,
Қабову атласи сабзаш ба Қаҳқашон мӯлам.

Бадри Чоӣ

МАРТ *مرت*: тарту март торумор, табоҳшуда, бар ҳаво рафта, зоилшуда.

Он молу неъматаш ҳама гардид тарту март,
Он хайлу он ҳашам ҳама гаштанд зорвор.

Ҳучастаи Сараҳӣ

МАРТАБА||**МАРТАБАТ** *a.* مرتبه||مرتبت 1. дараҷа, поя, рутба, манзила; мақом, мансаб.

Камар ба хидмати ту ҳар кӣ баст, шоҳонаш
Ба қадру мартаба соҳибкулоҳ мехонанд.

Қамоли Хучандӣ

2. *мач.* марҳила.

Дар мартабан решағӣ сурати таҳқиқи тухм ма-
хол аст. *Бедил*

мартабаи аҳбоб радифи ҳамсӯҳбатон, қатори назди-
кон, муқаррабон.

Иброҳимро бар вай риққат омад ва уро... дар
мартабаи аҳбоб мунтазам гардонид.

«Равзат-ус-сафо»

МАРТАЪ *a.* مرتع чарогоҳ.

Хамаи чанбари даф чу саҳрои чаннат,
Дар у мартаи амни ҳайвон намоёд. *Ҳоқонӣ*

МАРТУБ *a.* مرتوب 1. рутубатнок, нам; обнок, обиятнок;

2. *тиб.* касе, ки дар табияташ рутубат ғолиб аст; ху-
нукмизоҷ.

Чашми ту бар лаби ту авлотар,
Қи ба мартуб беҳ бувад ҳалво. *Қамоли Хучандӣ*

Хоб н-ояд, чашми тарро бе ту шабҳо ағлабе,
Гарчи бошад хоб ғолиб мардуми мартубро. *Ҷомӣ*

МАРФУЗ *a.* مرفوض тарк кардашуда, фуругузур карда-
шуда, матрук.

Хуқуқи чандинсола ба кулли марфуз гашт.

Авфӣ

МАРФУЪ *a.* مرفوع 1. рифъат додашуда, баланд бар-
дошташуда, баланд, боло.

Обоқохон бар ин роз мутталеъ шуд, ҳила андешид,
ки райяти давлати он бад-он тадбир марфуъ...
гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бардошташуда, аз миён бардошташуда, рафъ кар-
дашуда, бартараф кардашуда.

Он қондаи напосандида ба ҳусни тадбири сиёсати
у марфуъ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *мач.* қабул ва иҷро кардашуда; пешниҳодшуда.

Мултамасоти эшон марфуи раъи савобнамо гашт.
«Равзат-ус-сафо»

4. *грам.* калимае, ки дар забони араб охираш танви-
ни замма дорад ва ба сифати мубтадо ё фоил меояд, мас.
дар ифодаи 'Зайдун қонмун' Зайд рост истодааст.

МАРЪО *a.* مرعى||مرعا чарогоҳ.

Он матбахин боғ ниҳад чашм бар бара,
Ҳамчун бара, ки чашм ба маръо барафганад.

Ҳоқонӣ

Аҳд чун бастанду рафтанд он замон
Сӯи маръо эмин аз шери жаён. *Румӣ*

МАРЪУБ *a.* مرعوب ба даҳшат афтода, дар хавфу ҳарос
монда.

Тонфаи дуздони араб бар сари кӯҳе ништаста буд
ва манфази корвон баста; райяти булдон аз мақоиди
эшон маръуб ва лашкари султон мағлуб. *Саъдӣ*

МАРЪӢ I *a.* مرعى дидашуда, намоёншуда; **маръӣ** шудан
(ё гаштан) дида шудан, намоён шудан.

... Чунончи, аз ҳангоми шом то вақти ғуруб ша-
фақ аз тарафи мағриб маръӣ мегашт.

«Равзат-ус-сафо»

[Шер]... дашт пур аз гарду ғубор карда, туфон
барангехта медавид ва гоҳо маръӣ намешуд.

Аҳмади Дониш

МАРӢ II *a.* مرعى мууроотшуда, дар назар гирифташу-
да, риоят кардашуда.

Ва ин сурат бар тақдир аст, ки мавлуд дар маокил
ва машориб ва навм ва бедорӣ тариқи эътидолро
маръӣ дошта бувад. *Аҳмади Дониш*

МАРҒ *مع* 1. алаф; 2. марғзор, чаманзор, алафзор.

Яла кард аз он сӯ, ки буд обу марғ,
Бибаст аз бари домани рег варғ. *Асадӣ*

3. номи қадимаи шаҳри Мурғоб.

Суви кишвари ҳиндувон кард роӣ,
Суви Қобулу Данбару Марғу Мой. *Фирдавӣ*

МАРҒАЗАН مرغزن *шакли дигари марзаған.*

Вақти сулҳаш кас надонад марғазан аз марғзор,
Вақти хашмаш кас надонад марғзор аз марға-
зан. (2) *Манучехрӣ*

МАРҒЗОР مرغزار чаманзор, сабззор, алафзор.

Дар пеши захми теғи ту бошад адӯ ба чанғ,
Чун пеши шери гурсина дар марғзор асб. *Ломей*

Ва бухтӣ(е), ки заҳмати миҳор надида ва дар
марғзор чарида, чи гуна расан дар бинии у тавон
овард? *Аҳмади Дониш*

◇ **марғзори уқбо киноя** аз биҳишт, чаннат.

Сабо ба сабза биёроост боғи дунёро,
Намуна гашт замин марғзори уқборо. *Анварӣ*

МАРҒУБ *a.* مرغوب 1. рағбат ва майл кардашуда, писан-
дида, дилхоҳ.

Имшаб мавлоно Восифӣ меҳмонанд, аз эшон хи-
коят ва назорат шунидан матлуб аст ва латоифи за-
рофатомез исро намудан марғуб. *Восифӣ*

Ин боғ аз они ман аст, дар вай анвои... мев-
ҳои марғуб ҳаст. *Авфӣ*

марғуби худ гардонидан роғиби худ кардан, ба худ
чалб ва моил кардан.

Пас уро марғуби худ гардонидам ва ба амали не-
ку пардохтам. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. дилкаш, дилписанд, хушрӯ(ӣ).

Қосим, ки манзаре хуб ва шамоиле марғуб дошт,
пахлуи ман ништаста буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРҒУЛ مرغول 1. печутобхурда, пурпечутоб; чингила.

Чавон чун бидид он нигорида рӯӣ,
Ба кирдори занҷир марғул мӯӣ... *Рӯдакӣ*

Муи сари ғул аст шаб ё зулфи марғул аст шаб,
Бал мушки маҳлул аст шаб, бар дашту сахро рех-
та. *Бадри Чочӣ*

2. зулфи печутобхурда, мӯи пурпечутоб; мӯи ҳалқа
карда шуда дар баногӯш.

Яке марғули анбар баста бар гуш,
Яке мушкин каманд афканда бар дӯш. *Низомӣ*

Ба тан-бар яке осмонгун зирех,
Чу марғули занги гирех бар гирех. *Низомӣ*

МАРҚАД *а.* مرقد 1. оромгоҳ; хобгоҳ.

Аз марқади оҳувон ба зўрам
Оранд ба хобгоҳи гурам. *Ҷомӣ*

2. *мач.* қабр, гур.

Қабри Фирдавси дар шаҳри Тус аст, ба ҷануби
мазори Аббосия ва альям марқади шарифи ӯ му-
таайян аст. «Тазкираи Давлатшоҳ»

3. аморӣ, маҳмили шутур ё фил, қачоваи одамнишин,
ки бар пушти шутур ё фил мебастанд.

Ва аз паси аспон шутурон бо маҳдхо ва марқадхо
бикашандӣ. *Носири Хисрав*

МАРҚУМ *а.* مرقوم рақам кардашуда, навишташуда; қайд
кардашуда.

Бандаи мухлис... Низомӣ ал-Арузӣ ас-Самарқан-
дӣ, ки чихилу панҷ сол аст, то ба хидмати ин хо-
надон мавсум аст ва ба рақами бандагии ин давлат
марқум... *Низомии Арузӣ*

Қитобе бин ба килки сидқ марқум,
Ба номи ошиқу маъшуқ мавсум. *Ҷомӣ*

Муқаддам афтада, ки он дар зайли он қисса мар-
қум хоҳад шуд. *Аҳмади Дониш*

МАРҲАБО *а.* مرحبا 1. хуш омадед!, марҳамат! (барон
таъзими меҳмон гуфта мешавад).

Марҳабо, тоири фаррухпай фархундапаём,
Хайра мақдам, ҷӣ хабар, дӯст кучо, роҳ қадом?

Ҳофиз

Бусид заминну марҳабо гуфт,
Бар Лайлию хайли у дуо гуфт. *Ҷомӣ*

2. офарин!

МАРҲАЛА *а.* مرحله 1. манзил, миқдори муайяни масофа-
ти роҳ; масофа.

Ҳамон марҳаласт ин биёбони дур,
Ки гум шуд дар у лашкари Салму Тур. *Ҳофиз*

Дидам, ки қорвони умри гаронмоя дар гумроҳи
панҷоҳ марҳала қатъ намуда.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

2. роҳи рафта, роҳи рафт.

То бори ғами ишқ кашад қофилаи мо,
Гулҳо шигуфад ҳар тараф аз марҳалаи мо.

«Табрихи Фаршита»

3. манзилгоҳ, ҷои истироҳат дар давоми роҳ, истгоҳ,
қорвонсарой, меҳмонхона.

Ба ногаҳ ба манзилғае даррасид,
Ҳама марҳала пургулу сабаза дид. *Ҳочу*

Марҳалае дид мунаққаш работ,
Мамлакате дид мудаввар бисот. *Низомӣ*

◇ **ин марҳала, (ин) марҳалаи танг киноя аз дунё.**

Панҷ рӯзе, ки дар ин марҳала мӯҳлат дорӣ,
Хуш биёсай замоне, ки замон ин ҳама нест.

Ҳофиз

Фусҳати қудс бувад ҷои иқомат, *Ҷомӣ*,
То ба кай хайма дар ин марҳалаи танг занӣ? *Ҷомӣ*

МАРҲАЛАҚУБ *а.* مرحله كوب он кӣ сафар мекунад; роҳна-
вард, раҳсипор.

Қосид ба шутур нишаст ҳоли,
Шуд марҳалақуби он ҳаволи. *Ҷомӣ*

МАРҲАМ *а.* مرهم доруе, ки ҷароҳати хомро пазонда рим
ва фасоди онро мекашад ва озору сӯзишашро сабук
мекунад.

Бузургон гуфтаанд: Андаке ҷамол беҳ аз бисёре
мол; ва гуянд: руи зебо марҳами дилҳои хаста аст
ва калиди дарҳон баста. *Саъдӣ*

Шуд дилам озурдан захми ғаму ҳичрон, кучост
Марҳами васле, ки аз дил чинад он озорро.

Ҷомӣ

МАРҲАМАТ *а.* مرحمت лутфу меҳрубонӣ, раҳм, тараҳ-
хум; марҳамат ба ҷой овардан (ё қардан) лутфу меҳ-
рубонӣ намудан.

Дар ҳар қоре ки боши, марҳамат ба ҷой овар.
Авфӣ

Имрӯз, ки дар дасти туам, марҳамате кун,
Фардо, ки шавам хок, ҷӣ суд ашки надомат.

Ҳофиз

МАРҲАМНЕҲ *а.* مرهم نه марҳамниҳанда, доругузор; дору-
гар, табиб.

Дуруштию нармӣ ба ҳам — дар беҳ аст,
Чу рагзан, ки ҷарроҳу марҳамнеҳ аст. *Саъдӣ*

МАРҲАМСОЗ *а.* مرهم ساز доругар, давоқунанда.

Нишаст он мушфиқи дерина пешам,
Давои дарду марҳамсози решам. *Убайди Зоконӣ*

МАРҲУМ *а.* مرحوم 1. раҳм кардашуда; бахшидашуда,
афвкардашуда.

Ҳарчанд дар ҳалок бино ва нобино мушоракат
доранд, аммо бино малум аст ва нобино марҳум.

«Ахлоқи Носирий»

2. *мач.* вафотёфта, мурда.

Ҳар кӣ ӯ мағлуб шуд, марҳум гашт,
Дар бихори раҳматаш маъдум гашт. *Румӣ*

МАРҲУН *а.* مرهون раҳн кардашуда, ба гарав додашуда.

Бошад ашъори Муиззӣ бар сари аҳрор тоҷ,
То дилу ҷонаш ба шукри тоҷу дин марҳун шавад.

Муиззӣ

Яке аз мардуми Аҳмадободи Бедар саге дошт...
ва он сагро назди шаҳсе марҳун сохта, мақсуд ҳосил
кард. *«Табрихи Фаршита»*

МАРҶ *а.* مرج чаманзор, замини васеу ҳамвор, серсабаза,
ҷароғоҳ.

МАРҶАЪ *а.* مرج 1. ҷои рӯҷӯ, ҷои бозгашт.

Марҷаи ин ҷисми хокам ҳам ба хок,
Марҷаи ту ҳам ба хок, эй саҳмнок! *Румӣ*

2. паноҳгоҳ.

Ҳазраташ марҷаи арбоби ҳақоияқ будӣ.
«Равзат-ус-сафо»

МАРҶГОҲ *а.* مرج گاه марғзор, ҷароғоҳ.

Бозгашт аз Мусилу мешуд ба роҳ,
То фуруд омад ба беша(ву) марҷгоҳ. *Румӣ*

МАРҶОН *а.* مرجان навъе аз ҷонварони баҳрии дарахт-
шакл; марҷон гуногун буда, машхуртаринаш марҷони
сурх аст, ки монанди гул бар танани оҳакмонанд қарор

дорад ва онро барон сохтани асбоби зинат ва ашьёи гаронбаҳо ба кор мебаранд.

Баски аз мастист бар рухсори чун лаълаш арақ, Ҳамчу марҷоне, ки бинмояд рухаш гулгун дар об.

Туграл

◇ ду марҷон киноя аз лабони сурх.

Эй ноиби Иси аз ду марҷон

Дӣ карда зи оташ оби ҳайвон. *Хоқонӣ*

МАРҶУ I *مرجو* наск.

МАРҶУ II *а. مرجو* раҷо кардашуда, умед кардашуда.

... Шаммае аз он қазия дар ин авроқ аз мусоадати рӯзгор марҷу ва маъмул аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРҶУУЛВУСУЛ *а. مرجوع الوصول* касбшавӣ, бадасто-варӣ.

Ҳаргиз нависандае бароти матлуб ин маҳзуну макрубро ба маҳалли марҷуулвусул рақам накард.

Восифӣ

МАРҶУЪ *а. مرجوع* ружӯ кардашуда, бозгашт кардашуда.

Азоими умури тиҷоратро бад-ӯ марҷӯ доранд.

Аҳмади Дониш

МАС I *مس* *ниг.* масс I.

МАС II *مص* *ниг.* масс II.

МАСАБ(Б) *а. مصب* 1. резишгоҳи дарёе; 2. маҷ. ҷои охири, нуқтаи охири, мунтаҳо.

Саҳо он бувад, ки инфоқи амвол... бар ӯ сахл ва осон бувад, то чунон ки бояду шояд ба масаб-би истехқоқ мерасонад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАСАЛ *а. مثل* 1. ҳикояи воқеи ибратомез, қисса ва афсонаи кинояомез; сухани ҳикматноки маъмул дар байни халқ.

То дӣ масали ӯ масали мӯзаву гил буд, Акнун масали ӯ масали мӯю хамир аст. *Анварӣ*

2. ҳикоя, ривоят.

Ба масал дар қадим Қарминаро бодияи Хурдак хондаанд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

3. маҷ. машхур, вирди забоншуда.

Гар чашми масти туст ба ошиққушӣ масал, Мо бар ту ошиқем биҳамдиллаҳ аз азал.

Қамолӣ Хучандӣ

◇ бар масали... ба сифати..., ба монанди...

Бар масали гӯй ба майдонш гард, Чунки шудӣ сархуши бедасту по. *Шамси Табрезӣ*

масал задан воқеаро ҳамчун дарси ибрат (намуна) нишон додан, ҳодисаи ибратбахшero зимни гап баён намудан.

Небахтон ба ҳикоят ва амсоли пешинагон панд гиранд, аз он пеш ки пасиниён бар воқеаи ӯ масал зананд. *Саъдӣ*

Чӣ нишон гуямат, эй ёр, ки он нодираро Натавон гуфт мисолею, натавон зад масале. *Чомӣ*

МАСАЛАН *а. مثلاً* барои мисол, фарзан; чунончи.

Даркашад садди Сикандар, масалан, гирди бақош Он муҳандис, ки дар афёл варои тааб аст.

Анварӣ

МАСАМ(М) *а. رسم* 1. ҷои гузар, манфаз; 2. сӯроҳиҳон

хурд-хурди пӯсти бадан, ки аз онҳо арақ берун мебарояд.

МАСАРРАТ *а. مسرت* сурур, шодӣ, хурсандӣ.

Зоҳид медонист, ки нуши масаррат бе неши масаррат сурат набандад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАСАФ(Ф) *а. مصف* 1. ҷои саф кашидан; саф, қатор;

2. маҷ. ҷои қанг, қанггоҳ; қанг, набард, мухориба.

МАСБАЪ *а. مسع* ҷои даррандагон, ҷои зиёди даррандагон.

МАСБУҒ *а. مصبوع* рангкардашуда.

Хирқае аз қуни масбуғ ба заъфарон фаро гирад ва ӯро дар миёни шамъи мазкур печад.

«Илми симиё»

МАСВО *а. مثنوى* ҷойгоҳ; маскан, манзил.

Пас шудам бо ӯ ба ҷорум осмон,

Марказу масвои хуршеди ҷаҳон. *Румӣ*

МАСДАР *а. مصدر* 1. ҷои судур, баромадгоҳ; манбаъ.

Ҳукми ҳумоюн аз масдари ҷоҳу ҷалол содир гашт, ки амир Музаффар бо сардорони дигар... ба мавкиби гардунмаротиб пайванданд.

«Равзат-ус-сафо»

2. *грам.* дар сарфу наҳви арабӣ — исми феълӣ, ки аз бобҳои феъл мувофиқи қоидаҳои муайян ташкил меёбад, мас. 'татбиқ', 'тараннум', 'инъом', 'мубораза', 'инъикос', 'иртифоъ', 'истимоъ', 'истиғода' ва ғ. Дар грамматикаи тоҷикӣ — шакли феълӣ, ки аз асоси замони гузашта бо суффикси -ан сохта мешавад, мас. 'кардан', 'гуфтан'.

МАСДУД *а. مسدود* басташуда; масдуд гардонидан (*ё* кардан) бастан, банд кардан.

Қалила гуфт: Ман боби насиҳатро бар ту масдуд намегардонам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чу pista зуд сари хеш медиҳад барбод

Ҳар он ки рахнаи лабро намекунад масдуд. *Соиб*

◇ масдуд будани авбоби муросалот ба ҳам мактубнависӣ надоштан.

Дар ин муддат авбоби муросалот масдуд буда аст. *Авфӣ*

МАСЕҲДАМ *а. مسيح دم* 1. он ки нафасаш монанди нафаси Масех (Исо) ҷонбахш аст ва чун Исо гуё бо дами нафаси худ мурдаро зинда мекунад; 2. маҷ. он кӣ суҳанаш батаъсир аст.

Хоқонӣ, масеҳдамо, з-ин хароси даҳр Нонат ҷавин ҷарост, суҳанхот гандумӣ?! *Хоқонӣ*

МАСИЛ *а. مسيل* маҷрои сел, селгоҳ.

Аз тапиш гашта ғадираш ҳамчу чашми аъмашон, В-аз аташ гашта масилаш чун гулуи аҳраман.

Манучехрӣ

МАСИР I *а. مسير* 1. сайргоҳ; роҳи рафт; 2. сайр; равиш, ҳаракат.

Сайри амрат чун масири аҳтарон бе иртидод, Рӯзи азмат чун қазон осмон бе инқилоб. *Анварӣ*

Маро ду ҳафта аз ин пеш дар раҳи шабгир Зи хона ҷониби гармоба уфтод масир. *Саъдо*

МАСИР II *а.* مصير дар калимаҳои мураккаб ба маънои ҷойгех, қароргоҳ меояд, мас. 'салтанатмасир', 'ҳуку-матмасир' ва ғ.

[Ҷро] ба пояи сарири ҳукуматмасир оварданд.
«Равзат-ус-сафо»

МАСКА مَسْكَة рағфәне, ки аз шир, қаймоқ, ё чурғот ҳо-сил мешавад.

Ҳурраи нармаи пеши ман биниҳод,
Ҳам ба сони яке тале маска. *Ҳаккок*

Дар миёни машк бозам маска кард,
Бар сарам бигзашт чандин гарму сард.

Абуисҳоқи Атғима

МАСКАН *а.* مَسْكَن маҳалли сукунат, ҷои истиқомат, бо-шишгоҳ.

Чун бар фарози кӯҳ расид, назараш бар ғоре аф-тод, аз ҳақиқати он ғор пурсид, гуфтанд, ки он мас-кани ҳақимест, ки уро Бедпой хонанд.

«Нигори дониш»

МАСКАНАТ *а.* مَسْكَنَت мискини, оҷизӣ, бечорагӣ, кам-бағалӣ.

Пас он тавонгар ба чаши ҳақорат дар фақеҳ назар кардӣ ва гуфтӣ: Ман ба салтанат расидам ва ин ҳамчунон дар масканат бимонд. *Саъдӣ*

Ҳар қадар илму фазл бешӣ кард,
Дарси таслиму масканат афзуд. *Бедил*

МАСКУК *а.* مَسْكُوك сикка задашуда (дар бораи пул).

Ногоҳ сари асои он ҳазрат ба дираме маскук бозхурд, он дирам баргирифт ва дар ҷайб андохт.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

МАСКУН *а.* مَسْكُون маскан кардашуда, ҷой гирифташуда; \diamond **рубъи маскун** чоръяки кураи Замин, ки маҳалли сукунати одам ва ҳайвонот мебошад; қисми хушкии кураи Замин.

То риқон макрамаат гашт аз хати сулсаи равон,
Рубъи маскуни ҷаҳонаш зери фармон омадаст.

Анварӣ

МАСЛА مَسْلَة шакли кӯтоҳшудаи масъала.

В-андар асрори илмию амалӣ
Маслаҳои хилофию ҷадалӣ. *Саной*

МАСЛАБА||МАСЛАБАТ *а.* مَسْلَبَة||مَسْلَبَات 1. нуқсон, зиён;
2. айб, маломат.

МАСЛАК *а.* مَسْلَك роҳ; равиш, тариқа.

Ин ҷумла ахбор ва ҳикоёт басанда бувад касеро
ки маслаки адл ихтиёр дорад. *Аҳмади Дониш*

МАСЛАХ *а.* مَسْلَخ 1. ҷои куштан ва пӯст кандани гов, гӯсфанд ва ғ., кушишхона, саллоххона; 2. маҷ. ҷои либоскашӣ дар ҳаммом.

Маҷдулмулк дар маслахи ҳаммом рафт.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МАСЛАҲАТ *а.* مَصْلَحَات 1. ислоҳи кор, дурустӣ, беҳбудӣ; фонда.

... Зар берун овард ва бад-он дарвеш дод, то дар
маслаҳати худ сарф кунад. *Авфӣ*
маслаҳат гирифтани кор ислоҳпазир шудани кор.

Қори ман маслаҳат кучо гирад,
Хоса к-ин фитна дар миён афтод. *Ҳоқонӣ*

2. кори хайр, кори салоҳ, кори нек.

Малик рӯй аз ин сухан дарҳам кашиду гуфт:
Он дурӯғ, ки вай гуфт, писандидатар омад маро
аз ин рост, ки ту гуфтӣ, ки рӯи он дар маслаҳате
буд ва бинои ин бар хубсе. *Саъдӣ*

Ҳам маслаҳат набинӣ рӯе ба мо намудан,
3-оинаи дили мо зангори ғам зидудан. *Анварӣ*

3. корҳои шахсӣ, умури шахсӣ.

Он дӯст уро раҳо кард ва ба маслаҳати худ рафт.
Авфӣ

\diamond **маслаҳат дидан киноя аз салоҳ** доништан, неку шумурдан.

Инчунин дид маслаҳат он моҳ,
Ки зи худ Ишқро кунад огоҳ. *Мушфиқӣ*

МАСЛАҲАТКЕШ مَصْلَحَتْ كَيْش салоҳҷӯӣ, он ки одати хайру салоҳҷӯӣ дорад.

Чун муждан марги душмани хеш
Бишид зи ёри маслаҳаткеш ... *Ҷомӣ*

МАСЛАҲАТКҶҶШ مَصْلَحَتْ كَوْش кушишкори роҳи хайру салоҳ.

Чунин гуфт он ҳақими маслаҳаткӯш,
Ки гар сар боядат, сирро фуру пуш.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАСЛАҲАТЧҶҶЙ مَصْلَحَتْ جَوِي ҷӯяндаи салоҳи кор, салоҳ-ҷӯӣ.

Шоҳ аз баҳри дафъи ситамгорон аст ва шаҳна ба-рои хунхорон ва қозӣ маслаҳатҷӯи тарророн.

Саъдӣ

МАСЛУБ I *а.* مَسْلُوب кашида гирифташуда, рабудашуда.

Аҳмад ибни Исмоил аз ин хабарҳо ба ғоят малул шуда гуфт: Илоҳӣ, агар тақдир ин аст, ки он мамлакат билкулл аз дасти ман маслуб шавад, маро марг дех. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба ханда лаб накушудам, ки кулфате нарасад,
Хушӣ зи хотири мо ин қадар ҷӣ маслуб аст.
Ҳоҷӣ Ҳусайн

МАСЛУБ II *а.* مَصْلُوب ба дор овехташуда.

Шайхи золим ... ба фармудаи мирзо Абобакр мас-луб шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳасани Маймандӣ ... ба воситаи хиёнате, ки бад-у мансуб карданд, ба фармудаи ... Сабуктагин мас-луб гардид. *«Таърихи Фаришта»*

МАСЛУБУЛАҚЛ *а.* مَسْلُوب الْعُقْل аз ақл беғона, девона.

Диловархон ... девона ва маслубулақл гашта,
аладавом суханони лотоил аз ӯ сар мезад.

«Таърихи Фаришта»

МАСЛУК *а.* مَسْلُوك ҷорӣ кардашуда, маъмул.

Баъд аз ин бояд, ки миёни шумо тариқи муҳаб-бат ва видод маслук бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

маслук доштан ҷорӣ намудан, маъмул гардонидан.

Ҳар як аз авлоду ахфори ӯ ... ҳамон тариқ маслук дошта, дар ихфои он кушидандӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»
Оини нашот дор маслук,
К-ин сур бувад ба сурати сук. *Шоҳин*

МАСЛУЛ I *а.* **مسلول** берункашида аз ғилоф (дар бораи шамшер).

Навбат ба ханҷар ва сайфи маслул расид.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАСЛУЛ II *а.* **مسلول** гирифтори касалии сил.

МАСЛУХ *а.* **مسلوخ** ҳайвони кушташуда, ҳайвони сар буридашуда.

Бисьёр будӣ, ки ҳазор ман майда, ... понсад ман маслух ва чандин ман равған ... дар матбахи ӯ пухта гаштӣ. «*Тағрихи Фарӣшта*»

МАСЛУҚ *а.* **مسلوقة** чӯшонидашуда, пухташуда.

Ин чунон аст, ки бар кишри дохили байзаи маслуқ хатте навишта пади ояд, ки ба ҳеч навъ аз ӯ зоил натавон кард. «*Илми симиё*»

МАСМУМ *а.* **مسوم** самдоршуда, захромехта, захрнок; захр додашуда, касе, ки баданаш захролуда шудааст.

Лавзинаи масмум оварда буданд, аз он тановул карда, дарҳол бар ҷой сард шуд. *Авфӣ*

Ҳаво масмум шуд, бо гард месоз,
Даво маъдум шуд, бо дард месоз! *Низомӣ*

МАСМУЌОТ *а.* **مسموعات** ҷ. масмӯъ.

Баъзе мушоҳадот ва баъзе дигар масмӯот аст. (1)
«*Равзат-ус-сафо*»

МАСМУЪ *а.* **مسموع** шунидашуда, ба гуш расида.

Қосиди Румро чу ин суҳанон

Гашт масмӯъ, шуд шигифт аз он. *Ҷомӣ*

масмӯъ афтодан шунида шудан, мақбул шудан.

Номаҳо расид, ки узри ӯ масмӯъ афтод. *Авфӣ*

масмӯъ доштан шунавондан, арз кардан.

Агар узре масмӯъ дорад, хайр, ва илло ба ҳуҷҷат ро бигушам. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

масмӯъ фармудан истимоъ кардан, гуш додан.

Аз ин навъ дар насиҳат муболағае намуд, шаҳзода масмӯъ нафармуд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

масмӯи касе шудан ба гуши касе расидан.

Ногоҳ овози тарақ ва садмати рехтани сангпора-хо масмӯи ман шуд. *Аҳмади Дониш*

МАСНАА *а.* **مصنعة** *ниг.* маснаъ.

МАСНАВӢ *а.* **مثنوى** 1. *адш.* манзумае, ки мисраъҳои ҳар як байт ҳамқофия мебошанд.

Маснавиро ман калиде сохтам,

Дар миёни ошиқон андохтам. *Шоҳидӣ*

2. номи китоби манзуми машҳури Ҷалолиддини Румӣ, ки аз шаш ҷилд иборат аст.

МАСНАД *а.* **مسند** 1. ҷойгоҳ, нишастангоҳ; такьягоҳ ҳамчун болишти калон.

Чун шаб омад, ҳама муҳайё шуд,

Маснадам бартар аз Сурайё шуд. *Низомӣ*

Зи қолинҳову маснадҳои пуркор

Музейян сохташ чун саҳни гулзор. *Ҳозик*

2. тахт, авранг.

Як ҷуръаи май зи мулки Қовус беҳ аст
В-аз тахти Қубоду маснади Тус беҳ аст,
Ҳар оҳ, ки ошиқ ба сахаргоҳ кунад,
Аз нолаи зоҳидони солус беҳ аст. *Хайём*

3. маҷ. мақом, мартаба, рутба.

Баъд аз Хоҷа Али Хоҷа Шамсуддин бар маснади ҳукумат қарор ёфт. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

... Ва маснади қазо ва риёсат дар уҳдаи ҷухало ва бедиёнатон аст. *Аҳмади Дониш*

МАСНАДНИШИН **مسندانشين** тахтнишин.

Маснаднишини маснади эъзоз карду рафт
Ҳамномии яtimi ту дурри ятимро. *Махфӣ*

Ту ро, эй мулки ҷону дил, мусаххар, то ҷи бар-
хезад,
Ба иззи салтанат бар базми мо маснаднишин афти.
Шоҳин

МАСНАДНИШИНӢ **مسندانشينى** тахтнишинӣ, сардорӣ, подшоҳӣ, ҳокимӣ.

Нигине дошт Ҷам, к-аз юми он буд
Ба мулки инсу ҷин маснаднишинӣ. *Ҷомӣ*

МАСНАЪ||**МАСНАА** *а.* **مصنع||مصنعة** ҷое, ки оби борон ҷамъ мешавад, обанбор; сардоба.

Бе об монда маснааш дар қоъҳои балқааш,
Бе бор монда мартааш хайли шаётинро раҳал.

Ломей

МАСНУЪ *а.* **مصنوع** 1. эҷод кардашуда, сохташуда бо санъат; 2. сухани бо санъати нафис пиросташуда.

[Мавлоно Ҳотифӣ] китоби «Темурнома»-и манзума чун дурри шоҳвор ва лаолии обдор марқуми қалами гавҳарбор ва хомаи бадоеъосор гардонид муштамил бар ҷаҳор ҳазор байти маснуи матбуъ.

«*Фатҳнома*»

МАСО(Ъ) *а.* **مساء||مساء** шом, бегоҳӣ; масову сабоҳ шом ва субҳ, пагоҳу бегоҳ; *муқ.* сабоҳ (сабоҳу масо).

Дуои ҷони туву рӯзбони муштоқон,
Ҳамеша то ки бувад муттасил масову сабоҳ.

Ҳофиз

масову ғодия бегоҳу пагоҳ, шому субҳ.

Қорвон дар қорвон з-ин бодия
Мерасад дар ҳар масову ғодия. *Румӣ*

МАСОБА||**МАСОБАТ** *а.* **مشابه||مشابته** 1. мартаба, дараҷа; андоза.

Симро кай бувад масобати зар,
Фарқ бошад зи шамс то ба қамар. *Низомӣ*

Ман онро мешиносам, ки ту дар ҳамоқат бад-он масоба нестӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Шиддати сармо ба масобае расид, ки офтоба таркид. «*Равзат-ус-сафо*»

(ба) масобаи ..., (ба) масобати ... ба мартабаи ..., ба дараҷаи ...; монанди ...

Ту маро ба масобати фарзандӣ. *Авфӣ*

Ҷаъфари Бармакӣ бо Ҳорунаррашид ба масобаи як тан буд, чунон ки пероҳане дӯхта буд, ки ҳар ду пушидӣ ва сар аз як гиребон баровардӣ.

«*Хористон*»

2. ҳамчун чуъи дуйӯми калимаҳои мураккаб маънии мартаба, дараҷа, монандӣ ва пояро мефаҳмонад, мас. 'даръемасобат'.

Гуяд ин ҳоқонии даръемасобат худ манам,
Хонамаш Ҳоқонӣ, аммо аз миён афтада «қо».

Ҳоқонӣ

МАСОБЕҲ *a.* مصابيح *ч.* мисбоҳ.

Шаби торикро ба афрухтани машоил ва масобеҳ монанди рӯзи равшан гардониданд. (1)

«Равзат-ус-сафо»

МАСОДИР *a.* مصادر *ч.* масдар.

МАСОИБ *a.* مصائب *ч.* мусибат.

Панд гир аз масоиб дигарон,
То нагиранд дигарон зи ту панд. *Саъдӣ*

Шуморо назди ҳуҷуми масоиб ва навоиб дар ин пешаҳо дар ҷалби фавоид ва манофеъ ҳама сабр ва ризо ва шукр ояд. *Аҳмади Дониш*

МАСОИЛ *a.* مسائل *ч.* масъала||масъалат.

Гараз аз баёни ин масоил он аст, ки мартабаи одамай маълум шавад. (1) «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Баҳлул гуфт: Ман ҷавоби масоил овардам. (1)
«*Чомеъ-ут-тамсил*»

Чунон далер ба куфрам ба боби фатвии май,
Қи дар ҷавоби масоил имоми қишлоқ аст. (2)

Шоҳин

МАСОКИН I *a.* مساكن *ч.* маскан.

Амокин ва масокини эшон дигаргун шуд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МАСОКИН II *a.* مساكين *ч.* мискин.

Масокини шаҳро аз инъоми шумо насибе диҳам. (1, 2) *Авфӣ*

Гар ба масокин назаре мекуни,
Бар дили ман, к-аз ҳама мискинтар аст... (2)

Қамоли Хуҷандӣ

МАСОЛЕҲ *a.* مصالح *1. ч.* маслаҳат.

Вузарон Нушервон дар муҳимме аз масолеҳи мамлакат андеша ҳамакарданд ва ҳар як аз эшон дигаргуна роӣ ҳамазад. (2) *Саъдӣ*

Қозӣ ба қуштаним фатво дод ва султон масолеҳи хеш андар ҳалоки ман мебинад. (1) *Саъдӣ*

2. анҷоми даркорӣ, чизҳои зарурӣ, махсусан барои бинокорӣ.

Банноёни чобукдаст чун масолеҳ ва сомон мавҷуд диданд, дар як шабонаруз он чиптураро ... ба итмом расониданд. «*Таърихи Фаршита*»

МАСОЛИБ *a.* مثالب *ч.* маслаба||маслабат.

В-он ҷо, ки ман набошам, гӯӣ масолиби ман
Нек аст, к-ат наёяд з-ин кор шармсори. (2)

Манучехрӣ

... Фармуд, то саҳифаеро, ки Маъмун дар маонб ва масолиби Муовия навишта буд, ҳозир карданд. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

МАСОЛИК *a.* مسالك *ч.* маслак.

Абдурахмон ба он сипоҳи гарон қатъи масолик менамуд, то ба Ҳамадон расид. «*Равзат-ус-сафо*»

МАСОМ(М) *a.* مسام *ч.* масам(м).

Чу шояд гирифтаи ба нармӣ диёр,
Ба пайкор хун аз масоме маёр! *Саъдӣ*

Ва ҳамеша бухори гарм дар масом ва машоми ӯ мезанад. *Аҳмади Дониш*

МАСОМЕЪ *a.* مسامع *ч.* мисмаъ.

Сафои ботини ӯ дод дар масомеи унс
Танини парри мағасро навои мусиқор. *Бадри Чочӣ*

Алфози рохвору дурри шоҳвор ба масомеи шумо расонам. «*Равзат-ус-сафо*»

Суханони эшон ба масомеи ҳама кас мерасад ва аҳволи эшон дар ҳама маҷомеъ гуфта мешавад.

«*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

МАСОМИР *a.* مسامير *ч.* мисмор.

Пеши маснади султон торама зада, алвоҳ ва изодоти он ба масомир ва шишаҳои зар устувор карда.

«*Равзат-ус-сафо*»

МАСОММ *a.* مسام *ниг.* масом(м).

МАСОМОТ *a.* مسامات *ч.* масом(м) яъне ҷамъулҷамъи масам(м).

Аз масомоти ӯ кушуд оғуш
Чун найанбон ҳазор ранг хуруш. *Бедил*

МАСОНА *a.* مئانه халтачаи бавл дар бадани инсон ва ҳайвон, пешобдон.

Хосияти гурда он аст, ки оби софиро ба масона фиридад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МАСОНЕЪ *a.* مصانع *ч.* маснаъ||маснаа.

Чун роҳи об бикӯшоанд, оби даръе дар хавзо ва масонеъ равад. *Носири Хисрав*

МАСОРЕЪ *a.* مصاريع *ч.* мисраъ||мисроъ.

Ҳуруфи охири масореи ӯ таърихи вафот мешавад. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

МАСОРИФ *a.* مصارف *ч.* масриф||масраф.

Дар ин ҷо ба масорифи байтулмол назар бояд кард. (2) *Аҳмади Дониш*

Мо дину дил ниҳодем дар ваҷҳи дилситонон,
Сад шукр, к-ин захира шуд сарф дар масориф. (1)
Қамоли Хуҷандӣ

МАСОФ(Ф) *a.* مصاف *ч.* масаф(ф).

Қудакони хобнодида масоф андар масоф,
Маркабони доғ нокарда қатор андар қатор. (1)
Фарруҳӣ

Чон дар ҳатар ниҳоду масофи аду шикаст,
То кас нагуядаш, ки ҷаҳонро ягон гирифт. (1)
Муизӣ

Бе он ду пил... масофи хасмонро ҷӣ гуна шиканам?. (1) «*Анвори Суҳайлӣ*»

масоф баркашидан саф бастан, саф қашидан; омода шудан ба ҷанг.

Чое, ки баркашанд масоф аз паси масоф,
В-оҳансалаб шаванд ялон аз паси ялон. *Фарруҳӣ*

масоф қардан ҷанг қардан.

Мокон мағрур гашта буд..., пас бар он қарор гирифт, ки масоф кунанд. *Низомии Арӯзӣ*

МАСОФА||МАСОФАТ *a.* مسافه||مسافات фосила, дури мобайни ду ҷо; фосилае аз роҳ.

Аз ин ҷо то соҳил бисёр масофат аст.

Аҳмади Дониш

масофат буридан роҳ тай кардан, роҳ паймудан; масофат қатъ кардан роҳ рафтан, роҳ паймудан, роҳ сипардан.

Масофат қатъ кард ва бад-он деҳа расид. *Авфӣ*
МАСОФГОҲ مصانگه майдони чанг, чанггоҳ.

Инак расидам, агар ба чанг берун ой, дигар суҳанон дар масофгоҳ гуфта хоҳад шуд.

«*Таърихи Фаршита*»
МАСОФОЗМУДА مصاف آزموده чангозмуда, чанговари бо-тачриба.

Набард пеши масофозмуда маълум аст,
 Чунон ки масъалаи шаръ пеши донишманд. *Саъдӣ*

МАСОФФ а. مصاف ниг. масоф(ф).

МАСОЪ а. مساء ниг. масо(ъ).

МАСОЙ а. مساعي ҷ. масъот.

Ба сабаби истиғнои у ҷуз ба зикри манокӣ ба маосир ва шарҳи масоӣ ва мафохир ва шукри ҷамил ва базли тоат нагавонад буд. (2) «*Ахлоқи Носирӣ*»

масоии машкур саъю кушишҳои шоённи сипосгузорӣ.

Хеле масоии машкур, ки эшон доранд, ҳеч як аз мулук надоранд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

масоии ҷамила саъю кушишҳои писандида, некукор. Ёре будаи дар он қабила,

Қоим ба масоии ҷамила. *Ҷомӣ*

МАСОҲИФ а. مصاحف ҷ. мусҳаф||масҳаф||мисҳаф.

Пари товус дар авроқи масоҳиф дидам,
 Гуфтам: Ин манзилат аз қадри ту мебинам беш. (1)
Саъдӣ

МАСОҶИД а. مساجد ҷ. масҷид.

Чандин ҳазор бутқада ба саъи у масоҷид шуда.
 «*Тазкирани Давлатшоҳ*»

МАСРАФ а. مصرف ниг. масриф.

МАСРАҶ||**МАСРАҶА** а. مسرج||مسرجه 1. чароғдон, шамъдон; 2. чароғ.

Инро ба сутунҳои муртафеъ бардошта ва онро ба кандилу масраҷҳо биёростанд. *Носири Хисрав*

Ин фатиллаест, чун дар масраҷа барафрузанд, мардум якдигарро ба сурати зангиён бинанд — бо рӯи сиёҳ ва мӯҳи муҷаъад. «*Илми симиё*»

МАСРИФ||**МАСРАФ** а. مصرف 1. ҷои сарфу харҷ, он ҷи сарфу харҷ мешавад.

Расид мужда, ки омад баҳору сабза дамид,
 Вазифа гар бирасад, масрафаш гул асту набид.
Ҳофиз

Дар ин ҷо ба масорифи байтулмол назар бояд кард,
 чи яке аз масрифи байтулмол фуқаро ва масокинанд.
Аҳмади Дониш

2. сарф кардан, харҷ намудан, хароҷот.

Қаноат ба қадри кафоф ва сарфи мозода дар масраф ҳам амре душвор бувад, ки ҳар нафсе аз ўҳдаи он набарояд. *Аҳмади Дониш*

3. фоида, суд.

Агар бо ғайри худ волегузорӣ,
 Чаро беҳуда дам бояд дамидан?
 Бифармо, то суй дузах барандам,
 Ҷӣ масриф дорад ин гуфту шундан?
Носири Хисрав

МАСРУР а. مسرور соҳибӣ сурур, шоду хурсанд, хушвақт.

Авлиё масрур ва ҳосидон маҳхур шаванд. *Авфӣ*
 Ғариб нест, агар Восифии мискинро
 Ба вачҳи лутфи дами нақл аз у кунӣ масрур.
Восифӣ

МАСРУРУЛҚАЛБ а. مسرور القلب шоддил, дилшод.

Муҳаммади Сарроҷ мустаҳқиқини ин диёрро аз атоён подшоҳ масрурулқалб гардонид.
 «*Таърихи Фаршита*»

МАСРУФ а. مصرف сарф кардашуда.

Эй сиҳиқад, ки умри ту аксар
 Ҳама масруфи наҳву тасриф аст... *Ҷомӣ*

Муаллим, ки масруф шуд ҳимматаш
 Ба таҳсили аммомаву ришу фаиш... *Шоҳин*

МАСРУҚ а. مسروق (чизи) сирқат кардашуда, дуздашуда.

МАСРУҚОТ а. مسروقات ҷ. масруқ.

Бист аз дуздон буданд он ҷою беш
 Бахш мекарданд масруқоти хеш. *Румӣ*

МАСРУЪ а. مصروع касе, ки бемории саръ дорад.

Баровард аз ҷигар оҳе шағабнок,
 Чу масруё зи пой афтод бар хок. *Низомӣ*

Ғаҳ чу масруъ дасту по мезад,
 Бар худ аз беҳудӣ сало мезад. *Бедил*

МАСРУЪСО масруъмонанд, мисли касе, ки дарди саръ дорад.

Хушаш зи сару тавон зи тан рафт,
 Масруъосо зи хештан рафт. *Ҷомӣ*

МАСС I || **МАС I** а. مس 1. молиш, молидан, молидани ду чиз ба ҳамдигар.

Куху даръёҳо сумаш мас мекунад,
 То ҷаҳони ҳиссро пас мекунад. *Румӣ*

2. маҷ. бархурдан, дучор шудан.

Баъд аз қатъи масофат ва масси офати саҳрову биёбон ба Маср расиданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАСС II || **МАС II** а. مص макидан, макиш.

Вазъияташ чунон аст, ки биситонад байзаи тозаи ҳамом ва сӯроҳ карда, ҳар ҷи дар у ҳаст, мас намояд ва хушк созад. «*Илми симиё*»

МАССОС а. مصاص макида кашанда.

МАССОСА а. مصاصه муаннаси массос.

Ин рағҳо ба қуввати массоса кайлусро ба худ мекашад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МАССОҲ а. مساح андозакунанда, паймоянда.

Чу массоҳе, ки паймояд заминро,
 Ҳамакардам ба як манзил ду манзил. *Манучехрӣ*

Бад-ин гуна массоҳи манзилшинос
 Зи соҳил ба соҳил гирифтӣ қиёс. *Низомӣ*

МАСТ 1. масе, ки дар натиҷаи хурдани нӯшобан мускир ба ҳолати беҳушӣ афтода мувозанати ақлу шуурашро гум кардааст; 2. он ки аз таъсири чизе кайф ва сархушӣ ҳосил намудааст.

Буи гул чунонам маст кард, ки доманам аз даст рафт. *Саъдӣ*

Бо ҳама тақвову зӯҳд ар бишнавад номат Камол,
Аз даруни савмаа масту хароб ояд бурун.

Камоли Хучандӣ

3. мастивар, масткунанда.

Роҳи дили ушшоқ, зад он чашми хуморе,
Пайдост аз ин шева, ки маст аст шаробат. *Ҳофиз*

4. маҷ. саргарм; машғул.

Оламе з-ин навест масти фиғон,
Қи шадид аст захми теғи забон. *Бедил*

5. маҷ. аз худ рафта, бебок, бемулоҳиза.

Ба дасти ғуломони масташ диҳам,
Ба чуби шубонон шикасташ диҳам. *Низомӣ*

◇ масти аласт масти азали, масти ҳамешагӣ.

Қоҳилии ман замонамро бибаст,
Ҳамчу маҳви бодаю масти аласт. *Румӣ*

МАСТАБА|МИСТАБА *а. مصطبة* 1. суфача, суфа, ҷои нишаст, ки дар берун ва ё дар хона, айвон ва ғ. баландтар аз рӯи замин сохта мешавад.

Вайро ба саҳро берун бурдам, ба мавзее расидам,
ки мастабае буд. *Ҷомӣ*

2. майхона.

Мастаба ва соири мавозеи фиску фучур муаттал монд. *«Равзат-ус-сафо»*

Хурда ба расми мастаба
Май дар сафолин машраба. *Ҳоқонӣ*

МАСТОНА *استانه* маствор, ба тарзу равиши одамони маст; калавида-калавида.

Мастона мехиромӣ, тарсам, ки дар раҳат
Бо ранги чеҳраам набарад хуш нақши по. *Бедил*

МАСТУР I *а. مستور* 1. бо сатр пушида, бо парда пушида, пардапӯш; маҷ. пушида, линҳон.

Чеҳраи мақсуд дар пардаи таваққуф мастур буд. *Восифӣ*

Он ганҷ, ки дар савмаи зоҳид мадфун буд, мастур ва маҳфӣ монд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. духтар ё зани паси парда; маҷ. пок, покдоман, оиффат, бономус.

Чу мастур бошад зани хубрӯй,
Ба дидори у дар биҳишт аст шӯй. *Саъдӣ*

Маҳвашоне ба дилрабоӣ тоқ,
Ҷумла мастури шӯҳраи офоқ. *Мушфиқӣ*

МАСТУР II *а. مستور* 1. сатр кашидашуда, навишташуда.

Ва чун он ҷо ба сабабе ки дар садри китоб мастур ва мазкур аст, дар ин тағлиф ба шуруф пайваст.

«Ахлоқи Носирӣ»

мастурӯ мусаббат навишта, сабт ва қайдшуда.

Қиссаи Бухтуннаср ... мастурӯ мусаббат буд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. навиштаҷот, китобҳо.

Тифл будам, ки бузургеро пурсидам аз булуғ.
Гуфт: Дар мастур омадааст, ки се нишон дорад.

Саъдӣ

МАСТУРА I *а. مستوره* муаннаси мастур I.

Ҳабиб гуфт: Эй мастура, канизаки моро овоз кун! (2) *Аттор*

Мастурагони Миср зи дидори юсуфӣ
Ҳар як турунчу даст буридан гирифт боз. (2)

Шамси Табрезӣ

МАСТУРА II *а. مستوره* муаннаси мастур II.

... Ҳақоикро аз зуруфи хуруфи асотри мастураи кутуби мутадовила фаро гиранд. (1)

«Ахлоқи Чалолӣ»

МАСТУРӢ *ستورى* 1. бопардагӣ, пушидагӣ, покдоманӣ.

Дар он миён аврате буд, ки худро ба чилбоби ҳаё мепошид ва дар мастурии ҳол мекушид. *«Хористон»*

2. маҷ. бонифатӣ, баномусӣ, покдоманӣ.

Бар он шуд, к-оташӣ оҳе барорад,
Қи не исмат, на мастурӣ гудозад. *Нозим*

3. маҷ. порсой, зӯҳду тақво.

Фақеҳе барафтода масте гузашт,
Ба мастурии хеш мағрур гашт. *Саъдӣ*

Қас ба даври наргисат тарфе набаст аз офият,
Бех, ки нафрушанд мастурӣ ба мастони шумо. *Ҳофиз*

МАСТӢ *مستى* ҳолати беҳушӣ ва беҳудӣ дар натиҷаи хурдани мускирот.

Бад-он мастӣ андар диҳад сар ба бод,
Туро рӯз ҷуз шоду хуррам мабод. *Фирдавӣ*

Ба ҷои симу зар гар шиша меод,
Чӣ мастихо ҷаҳон мекард бунъод. *Бедил*

МАСУБАТ *а. مثوبت* подоши нек, мукофот, музди некӣ.

Дар охират бо масубати ин хабар бо ту шарик бошам. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСУБОТ *а. مثوبات* ҷ. масубат.

Умедворам, ки аз масуботи он низ бебахра намонем. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСУН *а. مصون* маҳфуз, ниғаҳдорӣ кардашуда; дар амон гирифта, эмин кардашуда.

Ҳар соҳиби табъ, ки бар он вуқуф ёбад, аз айбҷуи ва ғийбат кардан масун намонад.

«Ахлоқи Носирӣ»

Чун ақлҳо дар амре иттифоқ кунад, ғолибан аз хато масун бошад. *Аҳмади Дониш*

масун ва маъмун маҳфуз ва эмин.

Атрофи баҳру бар аз осеби муфсидон масун ва маъмун гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

масуну мусаллам эмин, саломат ва маҳфуз.

Ҳар соҳибдавлат, ки хоҳад ... аз тағйиру табдил масуну мусаллам бошад, ин маросимро мураккаб намояд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСУС *а. مصوص* мурғи биръён, ки дарунашро бо сабзавот, зира ва доруворҳои дигар пур карда, бо сирка меомезанд.

Масуси сароию очори нағз,
Зи бодому писта бароварда мағз ... *Низомӣ*

МАСХ *а. مسخ* д. табдил додани сурате аз аввала зишттару хунуктар ба сурати дигарӣ; аз рӯи афсонаи динӣ

худо сездеах нафар зану мардро барои афъоли бадашон ба шакли ҳайвонот даровардааст, чунончи ғоратгареро ба шакли сусмор, мутакаббирро — ба зоғ, моли ҳаром-хурро — ба гунчишк ва ғ.

Сездеах чиз ниҳодаст бино,
Ки ҳама масх шуданду ҳама ҳаст. *Ҳоқонӣ*
Он ҷамоатро, ки эзид масх кард,
Ояти тасвирашонро насх кард. *Румӣ*

МАСХАРА *а.* *مسخره* масхарабоз, ширинкор.

Ҳусайн гуфт: Ман на мутрибам ва на масхара, ки сухан бо ман дорӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

Подшоҳ ва шоҳзода либосҳои худро бар души масхара ниҳоданд. *Авфӣ*

МАСХАРАҒӢ *مسخرگی* масхарашаваӣ, хандахарнишшаваӣ.

Пеши фиръавниён зи носарағӣ
Мисли Мусо шудӣ ба масхарағӣ. *Ҷомӣ*

МАСЪАЛА||**МАСЪАЛАТ** *а.* *مسئله*||*مسئلت* 1. мавзӯи баҳс, мавзӯе, ки ҳалталаб аст; мабҳас.

Агар масъалате афтад мушқилтар, ки дар он таҳай-юре афзояд ва аз мо дар он боб мисоле наёфта бошӣ, истилои раъи мо кунӣ ва номаҳо фиристӣ бо қосидони мусриъ, то он масъаларо ҳал карда ояд.

«Таърихи Байҳақӣ»

Мабоҳисе, ки дар он маҷлиси чунун мерафт,
Варои мадрасаву қолу қили масъала буд. *Ҳофиз*

2. пурсиш, дархост, илтимос; масъалат қардан (*ё* на-мудан) пурсидан, дархост қардан, илтимос қардан.

МАСЪАЛАОМУЗ *مسئله آموز* омӯзанда, таълимдиханда.

Нигори ман, ки ба мактаб нарафту хат нанавишт,
Ба ғамза масъалаомӯзи сад мударрис шуд. *Ҳофиз*

МАСЪОТ *а.* *مسعاة* 1. кӯшиш, саъй, ниҳоятӣ кӯшиш, шитоб; 2. маҷ. баландӣ, бузургӣ.

МАСЪУД *а.* *مسعود* саодатманд, хушбахт.

Панди Саъдӣ, ки калиди дари ганчи саъд аст,
Натавонад, ки ба ҷо оварад, илло масъуд. *Саъдӣ*

Рафта буд аз қафи ман домани хуршедваше,
Воз бо толеи масъуд ба даст овардам. *Фузулӣ*

МАСЪУДРОЙ *مسعودرای* некроӣ.

Ҳучастаталъату фирузбахту фаррухфол,
Сайдтолеу масъудрою саъдликӯ. *Убайди Зоконӣ*

МАСЪУЛ *а.* *مسئول* 1. пурсидашуда, хосташуда; 2. хо-ҳиш, талаб.

Масъули вай ба иҷобат макрун гашта, Ибни Саъд
бо асҳоби худ дар ҳаракат ва суқун машварат намуд.
«Равзат-ус-сафо»

Аркини давлат бо модари шоҳ дар ин қадар мӯҳ-лат музояка накарда, масъули он афифаро иҷобат намуданд. *«Таърихи Фариишта»*

3. савол қардашуда, касе, ки аз вай мепурсанд.

Эй Ҳорун, имрӯз, ки ту соилӣ ва ман масъул,
ман ҳокимам ва ту аз ҳукм маъзул. *Хофӣ*

МАСҚАТУРРАЪС *а.* *مسقط الرأس* зодгоҳ, таваллудгоҳ, ва-тан.

Аз кучой ва мавлиду масқатурраъси ту дар кучост? *«Равзат-ус-сафо»*

Ба сабабе аз асбоб Салҷук аз масқатурраъси хеш ба Мовароуннаҳр омад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСҚУБ *а.* *مستقوب* суроҳ қардашуда (бо пармӣ).

... Ба алмос ўро [ёкўтро] масқуб гардонид.

«Равзат-ус-сафо»

МАСҚУЛ *а.* *مصقول* сайқал додашуда; тоза ва ҷиллодор қардашуда.

Равшан оинае ба даст овар,

Ки зи занги ҳаво бувад масқул. *Ҷомӣ*

МАСҲ *а.* *مسح* молидан бо даст.

Агар шифон ранчи хешро дар масҳи гуши худ донам, ин феъл аз ман дар вучуд наёяд.

«Равзат-ус-сафо»

МАСҲАФ *а.* *مصحف* *ниг.* мусҳаф.

МАСҲУБ *а.* *مصحوب* ҳамсӯҳбат, ҳамдам; ҳамроҳ, ҳамсафар.

Яке аз умарои осин масҳуби Қобус ба қалъа рафт.

«Равзат-ус-сафо»

МАСҲУР *а.* *مسحور* сеҳр қардашуда, гирифтори сеҳр ҷоду.

МАСҶИД||**МАЗКИТ**||**МАЗГИТ** *а.* *مسجد*||*مذكت*||*مذگت* ибодатхонаи мусулмонон.

Ба масҷид ҳафтае аз ту кучо як сачдаи лоиқ,
Ки дар одинае зоҳид, ба шаш рӯзи дигар фосиқ.

Қамоли Хучандӣ

Дили Ҷомӣ, ки шуд бутхона аз меҳри буте чун ту,
На дар вай фикри масҷид, на ҳавон хонақаҳ бодо!

Ҷомӣ

масҷиди одина (*ё* ҷомеъ) масҷиде, ки дар он намози ҷумъа меҳонанд.

Нур ҷои бузург аст ва дар вай масҷиди ҷомеъ аст.

«Таърихи Наршахӣ»

Хонаи ин қавмро чун масҷиди одина дон,
Зинати қолин шаъни пешайвон асту бас. *Сайидо*

МАСҶИДӢ *مسجدى* 1. мансуб ба масҷид; 2. обид, зоҳид ва порсо, намозхони доимӣ.

МАСҶУД *а.* *مسجود* он ки ба вай сачда мекунанд, мавриди парастииш.

МАСҶУН *а.* *مسجون* маҳбус, зиндонӣ.

Дар он замон ҷамъе касир аз абнои Аббос масҷун ва маҳбус буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСҶУР *а.* *مسجور* пур ва моломол аз об, саршор, лабрез.

Баҳри масҷур аст обаш ё зулоли салсабил,
Арсаи ҷарх аст саҳнаш ё биҳишти ҷовидон.

«Равзат-ус-сафо»

МАТАР *а.* *مطر* борон.

МАТАРНОК *مطرناک* боронӣ, боранда.

Ҳоҷа чунон абри бонгдору матарнок

Ҳаст ба қавлу амал ҳамеша муҷаррад. *Манучехрӣ*

МАТБАХ *а.* مطبخ ошхона, хонаи ошпазӣ, ошпазхона.

3-он дам, ки сӯи матбах чашми тамаъ кушодам,
Даст аз ҳариса шустам, дил бар палав ниҳодам.

Савдо

◇ ин матбах, (ин) матбахи дудахӯрд *киноя аз дунё.*

Дар ин матбах, ки қурбон аст ҷонҳо,
Чу дунон нонрабой маслаҳат нест. *Шамси Табрешӣ*
Қадам неҳ дар ин матбахи дудахӯрд
Бизан пой бар косаи лочвард. *Хоҷу*

матбахи фалак фалак ҳамчун ҷои насибдиҳӣ ва қисмат.

Дар матбахи фалак, ки ду нон аст гарму сард,
Ғам бех наволаи ману хуни ҷигар мудом. *Хоқонӣ*

МАТБАХӢ *а.* مطبخ 1. мансуб ба матбах; 2. ошпаз.

Ҳорунарашид матбахиро бихонд ва ҳукм кард,
ки фардо бояд ки ҳариса кунад. «*Хористон*»

Нагардад аз мазоқам лаззати кукупалав берун
Аз он рӯзе, ки пири матбахӣ додаст иршодам. *Савдо*

МАТБУХ *а.* مطبوخ 1. пухташуда; 2. хурук.

Дурдии матбух бин бар сари сабза зи сел,
Шишаи нораҷ бин бар сари об аз хубоб. *Хоқонӣ*

Низомшоҳ гуфт: Пеш аз ин ба чанд рӯз фалон
хоҷасарой матбухе барон ман овард, ба муҷарради
хурдан дарди шикам ва барҳамзадагии табиат расид.
«*Таърихи Фариишта*»

МАТБӢА *а.* مطبوعه муаннаси матбуъ.

Аз меваҷоти матбӯа, чун анор ва ангур, аз баққол
бихарӣ. *Аҳмади Дониш*

МАТБӢБ *а.* مطبوع мувофиқи табъ, мақбул, писандида;
дилкаш.

Султонро сухан гуфтани ман матбуъ омад, шабон-
гоҳ ба манзили ӯ нақл карданд. *Савдӣ*

Бигӯ, ки эй ҳама азъоятон чунон матбуъ,
Ки шарҳи ҳусни яке 3-он ба солҳо натвон. *Шоҳин*

матбуъ афтодан *касера* маъқул омадан, писанд шудан,
мувофиқи табъ будан; матбуи табъи *касе* шудан му-
вофиқи табъи *касе* омадан, ба *касе* маъқул шудан.

Сози беҳанги мо матбуи табъи кас нашуд;
Ҳар чӣ меояд зи мо, бар худ ситам дорем мо.

Туғрал

МАТВӢ||**МАТВО** *а.* مطوى||مطوا 1. печидашуда, печ дар
печ, печида.

Устунӣ ман исмату ҳифзи ту аст,
Чумла матвии ямини он ду даст. *Румӣ*

2. навардида шуда, тай кардашуда; матвӣ кардан тай
кардан, навардидан.

В-ар заминро обро улвӣ кунад,
Роҳи гардуно ба по матвӣ кунад. *Румӣ*

МАТИЙЯ||**МАТИЙЯТ** *а.* مطية||مطية ба ин шакл *камистеъ-
мол; ҷамъаш матоё.*

МАТИН *а.* متين 1. устувор, собит, маҳкам.

Эй он ки ба фанни шоирӣ бебадалӣ,
Устоди қасидаиву пири ҳунарий,
Дорӣ сухани баланду бар асл матин,
Оре, чу ту аз асл Маозӣ Ҷабалӣ.

Қамолӣ Хучандӣ

2. балеғ, пурмаъно, асоснок.

Маъниро аз тарзи нави Мулло-Дарवेशи Вола
бурдӣ, ки тамкини ибороти матинаш бар рағи хоро
хатти насх кашидӣ. *Бедил*

◇ матин шудан рост шудан, сих шудан.

Азиз аз ин сухан шуд оң чунон тез,
Ки ҳар муяш матин шуд чун синон тез. *Ҳозӣқ*

МАТИР *а.* مطير боронш; боранда.

Чун баҳри ситам мавҷ занад, киштии Нӯҳ аст,
Чун гарди бало нашр шавад, абри матир аст.

Анварӣ

МАТЛАБ *а.* مطلب 1. масъала, мабҳас.

Матлабҳои илмӣ ҳама ҷаҳор гуна аст...

Ибни Сино

2. чиз ё каси талаб кардашаванда; чизи матлуб, мақ-
суд; мақсад; хоҳиш, талаб.

Матлабу мақсади ушшоқ дар ин дашти фано
На улуму на уқулу на зиён асту на суд.

Шамси Табрешӣ

Агар осудагӣ матлаб бошад, ту ҳам он вилоят-
хоро боздеҳ. *Аҳмади Дониш*

МАТЛАБ *а.* مطلع 1. ҷои тулуғ, маҳалли зухур, баро-
мадгоҳ; маҳалли тулуғи офтоб, моҳ ва ғ.

Чун баромад моҳи нав аз матлаи пирохонаш,
Чашми бадро гуфтам: Алҳамде бидам пироманаш!
Савдӣ

Офтоб сар аз матлаи уфуқ берун кард.

Аҳмади Дониш

Зоҳидро субҳи умед аз матлаи мурод табассум
оғоз кард. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. оғоз, шурӯғ, аввал; муқобили мақтаъ 2.

Ҳар сухане, ки аз матлаи он дурушӣ мафҳум
гардад, бояд ки мақташ ба нармӣ ва лутф қатъ
ёбад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

матлаи сабоҳ аввали пагоҳ, вақти дамидани субҳ.
... Аз матлаи сабоҳ то мақтаи равоҳ масолеҳи халқ
гузорида. *Авфӣ*

аз матлаъ то мақтаъ аз аввал то охир.

[Рой] қиссаи хоб ва ганҷ ва васиятнома... аз
матлаъ то мақтаъ бозгуфт. «*Анвори Суҳайлӣ*»

3. *адш.* байти аввали ғазал ё қасида; муқобили мақ-
таъ 3.

Дар ҳасби ҳол матлаи шеъре гузидаам,
В-овардаам ба сурати тазмину бас хуш аст.

Анварӣ

Эй зи абри раҳматат хуррам гулу бустони мо,
Гуфтугӯи ҳарфи ишқат матлаи девони мо. *Махфӣ*

МАТЛУБ *а.* مطلوب талаб кардашуда, он чӣ талаб карда
мешавад; мақсуд.

Фасли ҳафтум дар баёни хайру саодат, ки матлуб
аз расидаи ба камол он аст... «*Ахлоқи Носирӣ*»

Баъзе сабрро ду қисм кардаанд: яке сабр аз мат-
луб, дуввум сабр бар макруҳ. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

◇ матлуби Искандар *киноя аз оби ҳаёт.*

Ҳар кӣ бошад толиби меҳраш, бимонад ҳамчу Хизр,
3-он ки меҳраш лаззат аз матлуби Искандар гирифт.
Муизӣ

МАТМАЪ *а.* مطمع он чӣ мавриди тамаъ аст, чизи хоста-
шуда; орзу, хоҳиш.

МАТМАҲ *а.* مطمح чон назар андохтан, чоё ё чизе, ки зери назар қарор дода мешавад; назаргоҳ, мавриди таваҷҷуҳ.

Якero дил аз даст рафта буд ва тарки чон гуфта ва матмаҳи назараш чоё хатарнок ва мазаннаи ҳалок. *Саъдӣ*

Эй маърази ин ниёзмандӣ

В-эй матмаҳи ин ҳаёлбандӣ! *Шоҳин*

МАТМУРА *а.* مطوره 1. хонаи зеризаминӣ, таҳхона; 2. зиндон.

Чун Тоҳир бар болини падар ҳозир гашт, аҳли ғадр Тоҳирро гирифта маҳкам барбастанд ва дар матмура боздоштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Оқил бояд, ки аз матмураи зулматободи табиат ба фазои васеи ақл ояд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

♦ матмураи обу гил дар тасаввуф—зиндони рӯҳ, яъне худӣ ҳисм; ҳисми одам.

Гузар кун зи матмураи обу гил,
Сафар кун ба маъмураи чону дил. *Ҳоҷу*

МАТМУРАНИШИН مطوره نشين зиндоннишин, зиндонӣ.

Матмуранишини чоҳи ғафлат,
Тайёрасавори роҳи ғафлат. *Ҷомӣ*

МАТМУРАНИШОН مطوره نشان касе, ки дигаронро ба зиндон менишонанд.

Фавворакушои чашмаи ҷуд,
Матмуранишоии кунҷи нобуд. *Ҷомӣ*

МАТМУС *а.* مطوس 1. маҳву нобуд кардашуда; аз байн рафта.

Корзоре кард, ки осори шаҷоати Тӯс ва Рустам матмус гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун муҳолифон бад-он расиданд, ба заҳмати бисъёр андаке аз он матмус гардониди бозгаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. фарсудашуда, фарсуда, кӯхнашуда.

Чун ҳаво дар ғояти ҳарорат буд ва чомаҳо матмус, мутаваҷҷеҳи Сараҳс шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАТМУЪ *а.* مطموع тамаъ кардашуда, талаб, хоҳиш, чашмдошт.

Матмуъ он, ки чизе ба имом Ҳусайн нависа ва уро аз воқеаи ман хабар намоӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Акнун матмуъ он аст, ки мардона бикушад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАТН *а.* متن 1. чоё баланд ва устувор; 2. маҷ. замин, сатҳи замин.

Риёзе дид Юсуф мухтарартарх,
Зи матни хуррамаш Фирдавс як шарҳ. *Нозим*

3. маҷ. навиштаҷоти асли китоб (ба ғайри ҳошия ва шарҳи он).

Зикри эшон дар матни китоб ёд карда шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАТОВӢ *а.* مطاوى чамъ 1. ҷ. матвий||матво; 2. маҷ. таркиб ва ҷумлаҳои печ дар печи калом.

Дар матовии мукотабот аз ҳар тӯе мӯе ва аз ҳар шевае шаммае ба машоми хотири мустамер расад. *«Нигори дониш»*

Ин фасл то ин чо ҳикояти сухани ҳақим аст ва дар матовии ин калимот фавоиди бисъёр аст.

«Ахлоқи Носирӣ»

МАТОӢ *а.* مطايا ҷ. матий||матийят чорпоёни саворӣ ҳамчун аспу шутур ва ғ.

Аббос гуфт: Ҷамъе дигар ҳастанд, ки бо Язид байат накардаанд ва матоёи эшон аз атоёи худ гаронбор гашта. *«Равзат-ус-сафо»*

Матоёи орзуи ҳамгинон аз атоёи он саховатнеша гаронбор гашта; расми эҳтиёҷ ва оз аз ҷаҳон берафтад. *«Таърихи Фарошита»*

МАТОӢБ *а.* متاعب ҷ. тааб.

Тараққӣ бар маориҷи фазоил биайниҳи бар бандӣ рафта аст, ки бе таҳаммули машоқ(қ) ва матоӢб... муяссар нагардад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАТОӢМ *а.* مطاعم ҷ. матъам.

Фарти қудрат бар таҳсили матоӢми лазиз ва тамкин аз манокӯҳи шаҳӣ ва вусул ба машориби ҳании марғуб талабанд. (2) *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАТОЛЕЪ *а.* مطالع ҷ. матлаъ; матолеъ ва мақотеъ авоил ва авохир, аввалу охир.

Баъзе тарқи тарсеъ ва тасчеъ месипаранд ва матолеъ ва мақотеи суханро бад-он ҳашмат ороиш медиҳанд. *«Оини нигориш»*

МАТОЛИБ *а.* مطالب ҷ. матлаб.

Ҷаҳд — таҳаммули машаққат бар иқтисоби матолиб (бошад). (2) *Авфӣ*

МАТОМЕЪ *а.* مطاعم ҷ. матмаъ.

Даргоҳи ту омро матомеъ,
Айвони ту хосро макосиб. *Анварӣ*

МАТОНАТ *а.* متانت устуворӣ, маҳкамӣ.

Малакаи истиқомат ва матонат дар у ҳосил гардад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАТОР *а.* مطار 1. паридан, париш.

Сад ҳазорон сол будем дар матор,
Ҷамчу зарроти ҳаво беихтиёр. *Румӣ*

2. чоё паридан, маҳалли париш.

Мурғони хастаему зи даҳ дом ҷастаем,
Домест доми ту, ки аз он сӯ матор нест.

Шамси Табрезӣ

МАТОФ *а.* مطاف д. чоё тавоф кардан, мазор ва ғ., ки диндорон ба гирди он давр гашта зиёрат мекунанд.

Гуфт: Эӣ Анқои ҳақ чоноро матоф,
Шукр, ки бозомадӣ з-он кӯҳи Қоф. *Румӣ*

МАТОЪ *а.* متاع 1. порча, қумош.

Сад шутурро аз матоъ ва қумоши нафис бор карданд. *Авфӣ*

2. мол, моли тиҷоратӣ, колои харидуфурушшаванда.

Ва фалон ғайи ба воситаи зарар ва зиёни фалон касб ё фалон ҷинси матоъ мутазааррир шуда гадо гашт. *Аҳмади Дониш*

Гар дошт рӯзе пеш аз ин бозори Юсуф равнақе,
Дорад матои хусни ту имрӯз бозори дигар. *Ҷилолӣ*
матои қалил (ё ҳақир) моли ночиз, моли ҳечмаярз.

Матон ман сару чон асту нест лонқи дуст,
Ба дустон чӣ фиристад касе матон қалил.
Қамоли Хучандӣ

Чон медиҳем тухфа ба боду намебарад,
Ҳичлат барад магар зи матон ҳақири мо.
Қамоли Хучандӣ

3. молу мулк, сарват.

Бо хаёли ишқи чонон хонабардӯшем мо,
Аз матон ҳар ду олам чашм мепӯшем мо. *Имло*

... Ки мискин, дар иқлими ғурбат бимурд,
Матое, к-аз у монд, золим бибурд. *Саъдӣ*

◇ матон хона мол ва асбобу анҷоми хона.

Дар ҳар тараф матои хона ба ноне мефурухтанд
ва касе намехарид. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ба ғорат додам аз ғафлат матон хонаи худро,
Ба дасти худ задам оташ ман оташхонаи худро.
Махфӣ

МАТРАҲ а. مطرح 1. маҳалли андохтан, чон афкандани чизе.

Пас наби фармуд, к-онро баркананд,
Матраҳи хошоку хокистар кунанд. *Румӣ*

Ин заминест, ки сарманзили чонон будаст,
Матраҳи нури руҳи он маҳи тобон будаст. *Чомӣ*

2. халтае, ки сайёдон шикори худро дар он меандозанд.

... Ки чун боядам матраҳе сохтан,
Шикоре дар он матраҳ андохтан. *Низомӣ*

МАТРУД а. مطرود тард кардашуда, рондашуда, мардуд.

Эй матруд, на Валид маро тавонад кушт ва на ту!
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

В-ар бувад андешаат зишту палид,
Мешавӣ мардуду матруду байд. *Шоҳидӣ*

МАТРУК а. متروك тарк кардашуда, фуругузоршуда, аз байн бурдашуда, аз қор ва аҳамият рафта, ғайри роиҷ.

Бурҳон-Низом... зари сурх маскук гардонид, хост,
ки зари куффорро матрук созад. «*Таърихи Фариишта*»

Дар ин рӯзгор қадри ин фирқа шикаст ёфта ва
матрук шудаанд. «*Тазкираи Давлатишоҳ*»

МАТРУКОТ а. متروكات моли меросии одами мурда.

Ин маънӣ ба самъи подшоҳ расида, фармуд, ки
тамомати матрукоти амир Аҳмадро ҳозир оварданд.
«*Раъзат-ус-сафо*»

Адади филони у аз шаш ҳазор мутаҷовиз набуд
ва боқии матрукоти у бар ин наҳҷ буда.
«*Таърихи Фариишта*»

МАТФӢ а. مطفي хомуш кардашуда (дар боран оташ ва ғ.).

МАТЪАМ а. مطعم 1. ҷои таомхӯрӣ, ошхона; 2. таом, хӯрок, ғизо; матъам ва машраб а) таомгоҳ ва нӯшидангоҳ; б) таом ва нӯшиданиҳо.

Биё, то матъам ва машраби ман бинӣ. *Авфӣ*

МАТЪУМ а. مطعم хурдани, хурок, он чӣ хӯрда мешавад.

[Ғозонхон] донад, ки одату расми ҳар як [салотин ва мулк] дар базму разм, хушиву ноҳушӣ,
матъум ва малбус ва маркуб ва дигар ҳолат ва ашъё
чӣ гуна буд ва ин замон бар чӣ ваҷҳ аст.
«*Чомеъ-ут-таворих*»

МАТЪУМОТ а. مطعومات ҷ. матъум.

... Чаҳорум ҳисси завқ аст, ҳар чӣ аз матъумот
аст, бад-у ояд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МАТЪУН а. مطعون 1. зада ва суроҳ кардашуда бо найза ва монанди он.

Дев дуздона суви гардун равад,
Аз шихоб у мӯҳраку матъун шавад. *Румӣ*

2. таъна кардашуда, маломатзада, сарзаниш кардашуда, мавриди таъна ва маломат.

Мумсик ба ҳама вақт матъун... бувад.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

Матъуни чаҳон шудам зи дастат,
Дар гуша ниҳон шудам зи дастат. *Шоҳин*

3. гунаҳгор, айбдор.

Султон Маҳмуд... ҳар рӯз якеро ба гуноҳи нокарда муттаҳам ва матъун дошта, ба сиёсат меовард. «*Таърихи Фариишта*»

МАУНАТ I а. مؤنت воситаҳои таъминот, нафақа, озуқа; таъминот.

Дарвеше косиб буд ва ба маунати аёл дармонда.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

Ва бояд ки арбоби камол ва ҳираф ва саноеъро
маунат фармояд. *Аҳмади Доғиш*

МАУНАТ II а. معونت ёрӣ, кумак; ёрӣ додан.

Гаштосп маунат аз писар хост,
Қ-овард ба даст духтаронро. *Ҳоқонӣ*

Ба сабаби маунати у қуввати ман барқарор бимонд. *Авфӣ*

МАУНОТ а. مؤنات ҷ. маунат I.

Агар мо дар мақоми қабули хироҷ ва таҳаммули
мауноги бумон дароем, бад-он розӣ нагарданд.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

МАФАР(Р) а. مفر маҳалли фирор, гурезгоҳ; паноҳгоҳ.

Чун халифа бар он ҳол вуқуф ёфт, ба кулӣ аз
мулки Бағдод маъюс гашт ва ҳеч мафарре ва маҳрабе надид.
«*Чомеъ-ут-таворих*»

МАФЗАЪ а. مفرع паноҳгоҳ, матҷаъ.

Эй мулкзидояндаи ҳар мулкзидоён,
Эй чораи бечораву эй мафзан зуввор. *Манучехрӣ*

МАФЗӢ а. مفضي паҳншуда ва ба чизе расида.

Пиру ҷавон гар хӯрад оби ҳаёт,
Марг бар у мафзию маншур нест. *Шамси Табрэӣ*

МАФЛУК а. مفلوك фалакзада, бадбахт; бечиз, муфлис.

Дар айёми ҳукумати Бани-Умайя мо ба ғоят
мафлук ва муфлис будем. «*Раъзат-ус-сафо*»

МАФЛУҶ а. مفلوج фалаҷшуда, шал.

Зи чунбиш набуд як дам оромгир,
Чу симоб бар дасти мафлуҷи пир. *Низомӣ*

МАФОВИЗ а. مفاوز ҷ. мафоза.

Авлоди Яъқуб баъд аз тайи мафовиз ва мароҳил
ба Қанъон расид. «*Раъзат-ус-сафо*»

МАФОЗ а. مفاز ҷои расидан, ҷои рафта расидан, расидгоҳ.

Нест бар ин корвон ин раҳ дароз,
Ки мафоза зафт омад ё мафоз. *Румӣ*

МАФОЗА *а.* مفازة биёбони беобу алаф.

Мар-биёбонро мафоза ном шуд,
Ному нанге ақлашонро дом шуд. *Румӣ*

МАФОЗОТ *а.* مفازات *ҷ.* мафоза.

Басо кӯшкҳои мунаққаш ва боғҳои дилкаш, ки
бино карданд ва биёростанд, ки имрӯз бо замин
ҳамвор гаштааст ва бо мафозот ва авдия баробар
шуда. *Низомии Арӯзи*

МАФОЛИК *а.* مفاليك *ҷ.* мафлик.

... Ва бақияти он мафолик рӯй ба гурез ниҳо-
данд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАФОРИҚ *а.* مفارق *ҷ.* мафрақ||мафриқ.

[Подшоҳ] ... сояи салоҳ ва ҷаноҳи фавзу начоҳ
бар мафориқи оламиён мабсут сохта. (2)
«Анварии Суҳайлӣ»

МАФОСИЛ *а.* مفاصل *ҷ.* мафсил.

Аз шуқӯҳи лашкари душманшикан ларза бар
аъзони кӯҳ ва мафосили он гурӯҳ афтод. (1)
«Равзат-ус-сафо»

Рӯят чу ранги зар зард гардидааст, гӯй
Печида кулфати қарз чун дард дар мафосил. (2)
Савдо

МАФОТЕҲ *а.* مفاتيح *ҷ.* мифтоҳ.

Аркони давлат ва аъёни ҳазрат васияти малик
ба ҷой оварданд ва таслими мафотеҳи килоъ ва ха-
зоин бад-ӯ карданд. *Саъдӣ*

МАФОХИР *а.* مفاخر *ҷ.* мафҳарат.

Ба сабаби истиғнои ӯ ҷуз ба зикри манокӣб ва
маосир ва шарҳи масоӣ ва мафохир ва шуқри ҷамил
ва базли тоат натавонад буд. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МАФРАШ *а.* مفرش чизи густурданӣ ҳамчун палос, шол,
намад ва ғ.

Дар манзили ғам фиғанда мафраш моем,
Ҳам дида пуробу дил пуроташ моем. *Рӯдакӣ*

♦ мафраши дебо киноя аз ҷои сабзаву гулу лола, ча-
манзор.

Нилгун карда баркашид ҳаво,
Боғ бинвашт мафраши дебо. *Фарруҳӣ*

МАФРАҚ||МАФРИҚ *а.* مفرق 1. ҷои ҷудошавӣ; 2. хатте,
ки дар натиҷаи шона задан ва ба ду тараф ҷудо кар-
дани мӯйҳо пайдо мешавад, тораки сар, фарқи сар.

МАФРУЗ I *а.* مفروز ҷудо кардашуда, ҷудо, алоҳида.

Ҳар кӣ ин бихонад, маълум гардад уро, ки Сис-
тон ҳамеша аз миёни олам мафруз будааст.

«Таърихи Систон»

МАФРУЗ II *а.* مفروض 1. фарзшуда; 2. ҳатмӣ, воҷиб;
ҳатман воҷиб; 3. *д.* он чӣ худо иҷрои онро фарз ва во-
ҷиб гардонидаст.

МАФРУЗОТ *а.* مفروضات *ҷ.* мафруз II.

Тафаққуди меҳмон... аз қабилӣ... мафрузот
аст. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

МАФРУШ *а.* مفروش фарш кардашуда, густурдашуда,
пахн кардашуда; мафруш сохтан густурдан, пахн кар-
дан.

Фаррошон қолинҳо ва намадҳои ботакаллуф маф-
руш сохтанд. «*Таърихи Фароштар*»

МАФРУҚ *а.* مفروق ҷудо кардашуда.

Муҳосаботи Хуросон ва Мозандарон мафруқ на-
шуда, шояд, ки уммол ва мутасаррифон дар ғай-
бати Шарафуддин чизе бо ӯ ҳавола кунанд.

«Равзат-ус-сафо»

МАФСАДА||МАФСАДАТ *а.* مفسده||مفسدات фасодкорӣ, бадӣ,
сабаб ва боиси фасод.

Ҳар як он чӣ вазифаи шумост, нигоҳ доред ва
дигаронро роҳи рост намоед ва аз мафсадат ва фу-
зул муҳтариз бошед. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Оқибат аз қубҳи сарирати ӯ мафсадаҳо пайдо
гашта, ки ба шаомати он номуси чандсола наздик
буд, ки ҳабоан мансуран гардад. «*Равзат-ус-сафо*»

МАФСИЛ *а.* مفصل 1. фосилаи байни ду чиз; маҳалли
ҷудо шудани ду чиз.

... Аз Ғазнин берун омада дар мафсили ҳар ду
ноҳия ба якдигар расиданд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. банди устухони бадан, ҷои пайванди ду устухон
дар бадан.

Чиҳати он ки хилқати қавоими ӯ аз як устухон
аст ва ӯро мафсили зону нест... *Авфӣ*

МАФТУЛ *а.* مفتول тоб додашуда, печида (монанди фа-
тила).

Ҳама мафтул дилгусил бошад,
Зулфи марғул ғули дил бошад. *Саной*

Мусо вушоҳе аз зару суф ва катони мафтул сохт.
«Равзат-ус-сафо»

МАФТУН *а.* مفتون 1. фитна кардашуда, фирефташуда,
ба воситаи фиребу найранг ба чизе (ё касе) дилбаста-
шуда.

Ба нақши бӯқаламуни ҷаҳон машав мафтун,
Зи қубҳи зоҳири ашъё ба худ мабанд гирех. *Бедил*
мафтун кардан касеро диққати касеро ба худ кашидан,
диққати касеро барангезонидан; дили касеро рабу-
дан.

[Аҷуз] ба он зан низ мазоҳ мекард ва мулоабат
менамуд ва ӯро механдонид, то оне ки ӯро ба кеш-
тан мафтун кард, чунон ки соате ба ҷудони аҷуз
шиккестой наметавонист.*

2. шефта; ошиқ.

Сабза мафтунӣ турраи сунбул,
Сарв маҷнуни шеваи гулнор. *Убайди Зоконӣ*

Чу мафтунӣ содиқ маломат шунид,
Ба дард аз дарун нолае баркашид. *Саъдӣ*

МАФТУР *а.* مفطور хилқат кардашуда, сиришташуда, он
чӣ бар табиат ва сиришти инсон ниҳода шудааст.

Ҳеҷ кас бар фазилят мафтур набошад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Ҷибиллати эшон бар шақовати азали мафтур
буд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАФТУҲ *а.* مفتوح 1. кушодашуда, кушода.

Бар фуқарои ибод боби ризқ мафтӯҳ бошад.
«Равзат-ус-сафо»

2. фатҳ кардашуда, мусаххаршуда.

...То он замон, ки Хуросон мафтӯҳ гашт, дар зилли инояти Мирзо Бобур маъво дошт.
«Равзат-ус-сафо»

МАФХАР *а.* مفخر фахр, ифтихор, боиси ифтихор.

Гар Систон бинозад бар шаҳрҳо, барозад, Зеро ки Систонро зебад ба хоҷа мафхар. *Фарруҳӣ*
Гар ту ба табор фахр дорӣ,
Ман мафхари гавҳару таборам. *Носири Хисрав*

МАФХАРАТ *а.* مفخرت чизе, ки бо он ифтихор карда мешавад, мавриди фахру мубоҳот.

Аз шахси у нагашта ҷудо ҷоҳу мафхарат,
Дар ҳукми ӯ накарда гузар моҳу офтоб. *Анварӣ*

МАФЪУЛ *а.* مفعول 1. кардашуда, он чизе, ки карда шудааст; 2. грам. пуркунада; объект; муқобили фоил 2.

Умре гузашт то кай монанди Амри мафъул
Зарби замона хурдан аз дасти Зайди фоил? *Савдо*

МАФҚУД *а.* مفقود гумшуда; аз миён рафта.

Мафқуд шуд мурувату маъдум шуд вафо,
Қ-аз ҳар ду ном монд чу Симурғу кимиё.
Абдулвоҳиди Ҷабалӣ

Нафси инсониро се қувват аст мутабоин ... ва чун яке аз он қувво бар дигаре ғолиб шавад, он дигар мақхур ё мафқуд шавад. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

МАФҚУДУЛАСАР *а.* مفقودالاضر пайгумшуда, беному нишон гумшуда, он чӣ аз он асаре боқӣ намондааст.

Муждаи висоли писари мафқудуласари хеш истимоъ фармуд. «Равзат-ус-сафо»

МАФҲУМ *а.* مفهوم фаҳм кардашуда, фаҳмидашуда, доништашуда; мафҳум (-и касе) гаштан фаҳмида шудан, фаҳм карда шудан.

Гуфт: Пири садупанҷоҳсола дар ҳолати назъ аст ва ба забони аҷам чизе ҳамегӯяд ва мафҳуми мо намегардад. *Саъдӣ*

МАҲ||**МУХ** مخ лаҷоми дурушти вазнин, ки бар аспу хачири саркаш барои ром кардан мегузоранд.

Ту ҳайдахию ҳамениҳи мах
Бар курраи тавсани бечора. *Мунҷик*

МАХБАР *а.* مخبر ботин, дарун, пӯшида; махбару манзар даруну берун, ботину зоҳир, пӯшидаву ошкор.

Зи фазли махбару манзар бар у гуво бас кун,
Ки ошқораи мард аз ниҳони мард гувост. *Унсурӣ*

МАХДУМ *а.* مخدوم он кӣ дигарон ба вай хидмат мекунанд; хӯҷанин, хоҷа.

Ту махдумио ман камин бандаат,
Ту фармондеҳу ман сарафкандаат. *Ҳочу*

Ҳеч хирадманд барои осоиши хеш ранҷи махдуми худ ихтиёр накунад. «Анвори Суҳайлӣ»

МАХЗАН *а.* مخزن 1. ҷои ганҷ ниҳодан, хизона, ганҷ.

...Ки гар ман банда бошам, ҳафт махзан
Бувад кам дар баҳои гавҳари ман. *Нозим*

махзани асрор а) ганҷинаи сирҳо; б) киноя аз якумин китоби «Хамса»-и Низомӣ «Махзан-ул-асрор».

Маро чун махзани асрор ганҷе
Чӣ бояд дар ҳавас бинмуд ранҷе. *Низомӣ*

2. анборча, мадон.

Қазиние табаре дошт, ҳар шаб дар махзан мениҳод. *Убайди Зоконӣ*

МАХЗАНУЛАСНОМ *а.* مخزن الاصنام ҷои санамҳо, ҷои бутҳо, ҷои муҳофизати бутҳо.

Он қалъа ба аҳди роҷа Баҳим бар қуллаи кӯҳе
бино ёфта, аҳли Ҳинд онро махзануласном медонистанд. «Таърихи Фарошита»

МАХЗУБ *а.* مخضوب ранг кардашуда, олуда.

Дар ҳолате, ки махзуб ба дам бошам, хоҳам гуфт,
ки фалону фалон маро куштанд. «Равзат-ус-сафо»

МАХЗУЛ *а.* مخذول хору залил кардашуда.

Ба фан дачқолро маъзул карда,
Ба шакл иблисро махзул карда. *Хисрави Деҳлавӣ*
Толиби ботил ба ҳасаби маънӣ махзул ва мағлуб аст. «Анвори Суҳайлӣ»

МАХЗУН *а.* مخزون дар хазина маҳфуз дошташуда.

Ин ҷо захираи кулӣ махзун аст.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ҷамъе аз паричеҳрагонӣ хос монанди лӯғлуҷ макнун ва дурри махзун шароби лаълфом ба косахон булурин рехта ба ҳозирон доданд.
«Равзат-ус-сафо»

МАХЗУНОТ *а.* مخزونات ҷамъ 1. ҷ. махзун.

Дар андак фурсате роҳи ганҷ бозъёфта тамоми махзунотро ба назари ҳумоюн дароварданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. маҷ. пӯшидагиҳо, махфиҳо, пинҳондошташудаҳо.

Баён дар фаҳвои махзуноти хотир ҳаққи амонат ба ҷой наёрад. «Анвори Суҳайлӣ»

МАХИЛЛА||**МАХИЛЛАТ** *а.* مخيلة||مخيلة 1. лаёқатнокӣ, арзандагӣ; 2. нишона, аломат.

МАХЛАС *а.* مخلص 1. халосӣ, раҳой.

Ҳеч метавонӣ, ки аз ин мазиқи боло роҳи махласе ба ман бинамой. «Анвори Суҳайлӣ»

Фардо, ки ту ҳам шикаст ёбӣ,
Бар махласи худ на даст ёбӣ. *Савдо*

2. маҷ. маҳалли итмом; охир, поён.

Пеш аз он к-ин қисса то махлас расад,
Дуди ганде омад аз аҳли ҳасад. *Румӣ*

МАХЛУТ *а.* مخلوط омехташуда, омехта.

Дар олами шаҳодат ҳама махлут ва мамзӯҷ ба аҷзои аносир аст. *Аҳмади Донши*

МАХЛУҚ *а.* مخلوق офаридашуда, халқшуда.

Одамиён бар тибои мухталиф махлуқ гаштаанд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Гуям пай дуоят то субҳ з-аввали шаб,
Эй унсурӣ ту махлуқ аз кибирии машраб. *Сайидо*

МАХЛУҚОТ *a.* مخلوقات *ч.* махлуқ.

... Махлуқоти олами улвӣ ва сифлиро хильати вучуд пушонид. «*Равзат-ус-сафо*»

МАХЛУЪ *a.* مخلوع халъшуда, аз кардашуда аз подшоҳӣ, бекоршуда, аз амалу мансаб маъзул.

Изириб дар мулк падида ояд ва ҳазонин тиҳӣ гардад ва падараш махлуъ гашта кушта шавад.

«*Равзат-ус-сафо*»

МАХМАЛ *a.* مخمل маътон нафиси патдори якранг ва гулдор.

Ҳамчу махмал бирав, офот ба ғафлат магузор, Дар ҷаҳон беҳабар аз кифру зи ислом биҳуср.

Ҳоқонӣ

МАХМАСА *a.* مخمصة 1. гуруснагии саҳт, сӯзиши саяна аз шиддати гуруснагӣ; 2. маҷ. ғами бисъёри изирибангез, ранҷу кулфат.

Султон Аҳмадшоҳ ба Султон-пур омада..., Насирхон дар махмасе афгод. «*Таърихи Фаршита*»

МАХМУР *a.* مخمور 1. хамрхурда, майнӯшида, маст, хуморолуда.

Агар хушбӯро гар махмур бошӣ, Чунон зӣ, к-аз таарруз дур бошӣ. *Низомӣ*

махмуру маст дар ҳолати кайфу сафо.

Гунаҳгору худрою шаҳватпараст, Ба ғафлат шабу рӯз махмуру маст. *Саъдӣ*

2. хуморгирифта, хуморишуда.

Монад ба май ҳавои бутон оре, 3-у халқ гоҳ масту гоҳ махмур. *Ломей*

3. ниммаст, бо нозу ишва; маҷ. дилкашу дилрабо. То зи дил ҷуяд кабоб, аз дидаи-гиръён шароб, Чашмро сармаст карду ғамзаро махмур соҳт.

Қамолӣ Хучандӣ

чашми махмур чашми хуморолуди бо нозу ишва.

МАХМУРӢ *a.* مخمورى 1. мастӣ, ҳолати мастӣ.

Олам на баландию на пастӣ дорад, Дил ин ҳама махмурию мастӣ дорад. *Бедил*

2. хуморнокӣ, ҳолати хуморнокӣ.

Муждагонӣ бидех, эй дил, ки дигар мутриби ишқ Раҳи мастана заду чораи махмури кард. *Ҳофиз*

МАХОВИФ *a.* مخاوف *ҷамъ* 1. ҷ. махофат; 2. ҷойҳои пурхавфу хатар; маховифу маҳолик ҷойҳои хатарноку хавфнок, маҳалҳои хавфнок.

Исфандиёр аз маховифу маҳолик ба саломат бигузашт. «*Равзат-ус-сафо*»

МАХОДИМ *a.* مخاديم *ч.* махдум.

Он аврат чун аз маходим маъюс гашт, илтиҷо ба ҳоҷибӣ Довуд бурд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАХОЗИЛ *a.* مخازيل *ч.* махзул.

Чанд бор он махозил ниру карданд дар ҳамла, аммо ҳеҷ тарфе наёфтанд, [зеро] ки сафи Ҳасан саҳт устувор буд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

МАХОЗИН *a.* مخازن *ч.* махзан.

[Халифа] аз хавф меларзид ва чунон мӯдҳази гашта, ки мафотеҳи маҳозинро бознамешинохт. (1) «*Ҷомеъ-ут-тавориқ*»

МАХОИЛ *a.* مخائل *ч.* маҳила||маҳилат.

Шарму ҳилму саҳо шамоили у Ҳар се зоҳир шуд аз маҳонли у. (1) *Саной*

Қоон аз шамоили бародари ҳеш Ҳалоқуҳон маҳонли ҷаҳондорӣ мушоҳада мекард. (2)

«*Ҷомеъ-ут-тавориқ*»

Маҳонли макр ва ҳаднати у зоҳир гашт. (2)

«*Равзат-ус-сафо*»

МАХОЛИБ *a.* مخالب *ч.* миҳлаб.

Ниҳоли суман бар ҷаман, бар басотин Чу Анқои зарринҷаноҳу маҳолиб. *Манучеҳри*

МАХОРИЧ *a.* مخارج *ҷамъ* 1. ҷ. маҳраҷ 1, 3.

Ҷамъе аз диловарони лашкари муҳолиф, ки маҳориҷи туруқро ба дарахтони пойдор устувор карда буданд, дар камингоҳи макр нишаста берун тохтанд. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

Андар ҷигар маро ҳаст чандин ҳазор сӯроҳ Аз касрати маҳориҷ, аз қиллати мадохил. (3) *Саъдо*

2. ҷои баромади овозҳо, ки ба воситаи ҳалқ, даҳон ва лаб талаффуз мешаванд.

МАХОФАТ *a.* مخافات хавф, тарсу бим, тарсидан, хатар.

Дидандаш гурезон ва бе хештан афтону ҳезон; касе гуфташ: Ҷӣ офат аст, ки мӯчиби махофат аст? *Саъдӣ*

Лашкари миҳан ва ҳашари фитан... тариқи амну амонро ба тавориқи офат ва махофат машхун гардонид. «*Таърихи Фаршита*»

МАХРАҶ *a.* مخرج 1. ҷои берун омадан, баромадгоҳ, ҷои хуруҷ; 2. грам. талаффуз, артикуляция.

Маҳраҷи ҳарфҳош ҷуз шафаҳ аст, Нисбати он суви шафаҳ сафаҳ аст. *Ҷомӣ*

3. харҷ, хароҷот сарф кардан.

Молро мадҳал душвор асту маҳраҷ осон. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

4. маҷ. илоҷ, чора.

То расӣ андар нуфуси завҷаҷат, К-эй шаҳи масхур, инак маҳраҷат. *Румӣ*

5. мат. адади поёнии касри оддӣ, ки ба чанд ҳисса тақсим шудани воҳидро нишон медиҳад.

МАХСУС *a.* مخصوص 1. хос кардашуда, хос; 2. хосса, муқарраб, наздик.

Уро аз ҷумлаи махсусони Мир Алишер мешумурданд. *Восифӣ*

МАХТУМ *a.* مختوم мӯҳркарда, сарбаста, маҳкам.

Даҳони табларо зад мӯҳре аз мум, Ки беҳ бошад даҳони табла махтум. *Ҷомӣ*

У кисаро ҳамчунон махтум ба қосид супурд, то назди ман оварад. «*Равзат-ус-сафо*»

МАХТУР *a.* مختور 1. хатарноқшуда; манъ кардашуда, ҳаром донисташуда.

Эҳмолу имҳол дар дафъи у аз ҳазм дур аст ва дар мазҳаби ҷаҳонбонӣ мумтанеъ ва махтур.

«*Равзат-ус-сафо*»

2. ба хотир овардашуда, ба ёд овардашуда.

Бале ки ахтари бахтам саодате дорад,
Ҳама ба хотири поки ту мешавам махтур. *Васлӣ*

3. боаҳамият, мӯътабар.

Чун бувад шоҳ одилу дастур,
Ҳоҷагон з-ин сифат ҳама махтур. *Саной*

МАХТУРОТ *а.* *مخطورات* *ҷ.* махтур 1.

Дар таҳовуни шариати ғарро кушида, ҳеҷ касро
бар иртиқоби муҳаррамот ва махтурот итоб накард.
«Равзат-ус-сафо»

МАХУФ *а.* *مخوف* хавфнок, даҳшатангез, бимангез.

Он биёбон, ки гирди ин тараф аст,
Девлохи махуфу беалаф аст. *Низомӣ*

Ҳеҷ ҳисор маҳкамтар аз ҳазму эҳтиёт нест ва
ҳеҷ маҳлақа махуфтар аз ғафлату таҳовун не.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАХФӢ *а.* *مخفي* пинҳон, нуҳуфта.

Бар замоири фузалон даврон ва хотири уқалон
замон махфӣ ва пинҳон намонад, ки қабл аз ома-
дани хоқони аъло ба вилояти Хуросон қоида чунон
буд... *«Фатҳнома»*

МАШАҚҚАТ *а.* *مشقت* сахтӣ, ранҷ, азоб; заҳмат.

Андар сафар машаққати зуллу малолат аст,
Гар ҳаст хушдиливу фараҳ, дар иқомат аст.
«Анвори Суҳайлӣ»

Бояд ки марди баландҳиммат аз таҳаммули машаққат
натарсад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАШВАРАТ *а.* *مشورت* маслиҳат; гуфтугузори салоҳанде-
шона дар атрофи ягон масъала.

Дар ҳама кор машварат бояд,
Қори бемашварат наку н-ояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дар корҳо бе машварати хирадмандон шурӯъ
манамо. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

машварат овардан омадан барон маслиҳатпурсӣ.

Оҳанги даъвати ӯ карданд ва машварат ба ман
оварданд. *Саъдӣ*

МАШИБ *а.* *مشيب* пир шудан, мусофед шудан; пирӣ,
солхурдагӣ, куҳансолӣ.

Шояд ки марди пир бад-ин гаҳ шавад ҷавон,
Гетӣ бадил ёфт шабоб аз пай машиб. *Рӯдакӣ*

Аё, гузида чу тоат ба рӯзгори машиб,
Аё, сутуда чу неъмат ба рӯзгори шабоб. *Муиззӣ*

МАШИД *а.* *مشيد* мушайяд, мустаҳкам; баланд, устувор.

... Ки бароям бар сари кӯҳи машид,
Миннати Нӯҳам чаро бояд кашид? *Румӣ*

МАШИЙЯТ *а.* *مشيت* ирода, хоҳиш (бештар маҳсус ба
худо).

Дар иродат бе шабеҳу дар машийят бе шарик,
Дар иҷобат бе назирӯ дар иноят бе ҳамоил. *Муиззӣ*

МАШИМА *а.* *مشيمة* анат. пардаест дар бачадон, ки бача
дар он қарор дорад ва баъд аз таваллуд берун меояд;
дар забони халқ ҳамроҳ ва ҳамроҳак номида мешавад.

Чун нутфа ба ҳадди ҷанин расид, ғишов пиромуни
он дарояд, онро машина гуянд. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

Бардаранд аз сабо машинаи субҳ,
Тифли хунин ба ховар андозанд. *Хоқонӣ*

МАШӢ *а.* *مشي* гаштан, роҳ рафтан, рафтор.

... Аз як фарсанг зиёда қодир бар машӢ набошем.
Аҳмади Дониш

МАШК *مشك* пусти яклухт кандаю ошдодаи гусфанд, ки
барои кашонидани об, дӯғ ва ғ. ба кор меравад.

Агар касе обро ба қувват ба машке меҷунбонад
вақти дароз, ҳамагӣ гарм шавад, андарун ва берун.
Ибни Сино

Ҳама вақт пур дор машку сабӯӣ,
Ки пайваста дар деҳ равон нест чӯӣ. *Саъдӣ*

♦ **машки пурбод киноя** аз одами беҳудагӯ, лофзани
аҳмақ.

МАШКУР *а.* *مشكور* шукр кардашуда, сазовори шукр;
писандида, мақбул.

Ӯ сахӣ аст ва саховати ӯ назди мо машкур аст.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Вазир ин тадбир чихати маслаҳати ҳеш анде-
шида, то худро назди Ҳалокухон машкур гардонад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

масоии машкур саъю кӯшишҳои писандида.

Хеле масоии машкур, ки эшон доранд, ҳеҷ му-
лук надоранд. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

МАШКУРА *а.* *مشكوره* муаннаси машкур; масоии машку-
ра саъю кӯшишҳои писандида.

... Ва дар нусрат ва муованати ӯ масоии машкура
ба ҷой овард. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШКУФӢ||МАШКУФА *مشكوفى||مشكوفه* ҳалвое, ки аз
мағзи бодом ва шакар тайёр карда мешавад.

Боз собунию машкуфию санбусан нағз,
Ҳалқачӣ бошаду моқут пур аз мушки татор.
Абӯсӯҳроқи Атғима

МАШМУМ *а.* *مشوم* он чӣ бо қувваи машома ҳис карда
мешавад, чизҳои бӯиданӣ.

Обид аз таомҳои лазиз хурдан гирифт ва қисват-
ҳои назиф пӯшидан ва аз фавокеҳ ва машмум ба
ҳаловот таматтуъ ёфтанд. *Саъдӣ*

МАШМУМОТ *а.* *مشوموات* *ҷамъ* 1. *ҷ.* машмум; 2. *маҷ.*
гулҳои хушбӯӣ.

Он ҷо лашкар баросуд ва ҳаво хуш буд ва об сард
ва нон фарех ва меваҳо бисёр ва машмумот фаро-
вон. *Низомии Арӯзӣ*

МАШОИЛ *а.* *مشاعل* *ҷ.* машъал||машъала.

Шамъо ва ҷароғҳо бар он ҷо ниҳанд ва аз он
овезанд ва онро машоил гуянд. *Носири Хисрав*

МАШОИР *а.* *مشاعر* *ҷ.* машъар; машоирни ислом онн ва
маросими дини ислом.

Думғон ва Пешовар то канори Нилоб ба тасар-
руфи уммоли эшон даромад ва машоирни ислом дар
он вилоят ривоҷ ёфта. *«Таърихи Фариишта»*

МАШОИХ *а.* *مشايخ* *ҷ.* шайх.

Ва ман ба ғоят аҷиб доштамӣ, ки инро аз баҳри
ҷӣ кардаанд; пурсидам аз пирон ва машоихи Бу-
хоро, ки сабаби ин чӣ будааст? (1)

«Таърихи Наршахӣ»

Он ки набвад дур аз фиску фучур,
Гу: Зи гуфтори машоми бош дур. (2) *Шоҳидӣ*

МАШОМ(М) *a.* ماشام димоғ, бинӣ.

Коми дил месӯзад аз тундӣ, чу филфил, хӯи ту,
Мекунад хушбӯ машоми ҷон, чу сунбул, муи ту.

Савдо

Ҳамеша бухори гарм дар масом ва машомми у
мезанад. *Аҳмади Дониш*

МАШОМОТ *a.* مشامات ҷ. машом(м).

... Саное, ки нафаҳоти азҳораш машомоти арвоҳи
зулиқтидорро муаттар созад. *«Илми симиё»*

МАШОРЕЪ *a.* مشارع ҷ. машраъ.

Ба чашмзаҳми айём ва сияйти наммоми бадном
машорей он маваддат муқаддар шуд ва муҳаббат
ба адоват мунқазӣ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШОРИБ I *a.* مشارب ҷамъ I ҷ. машраб I, машраба.

Зи хайма бурун омада хубруён,
Гуросон чу товус гирди машориб. (1) *Манучехрӣ*
2. нӯшиданиҳо.

Аммо қаноат он бувад, ки нафс осон фаро гирад,
умури маокил ва машориб ва малобис ва ғайри
онҳо. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАШОРИБ II *a.* مشارب ҷамъ I ҷ. машраб II; 2. майлҳо,
завқу ҳавасҳо.

Ҳар оина ихтилофи машориби эшон муқтазии
низоъ хоҳад буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Афозили мутақаддимин... ба ҳасаби тафовути
машориб... аз қисса ҳазҳо дидаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШОРИҚ *a.* مشارق ҷ. машриқ.

Аз машориқ в-аз мағориб бе лаҷоҷ
Суи гу оранд султонон хироҷ. *Румӣ*
Мамдуҳи анмаи салотин,
Машҳури машориқу мағориб. *Анварӣ*

МАШОҒИЛ *a.* مشاغل ҷ. машғала.

Машоғили фалакиро зи корхонаи сунъ
Беҳину хубтарин рангу шакл фармудааст. (1) *Анварӣ*

МАШОҚ(К) *a.* مشاق ҷ. машаққат.

Умри азизи ман дар таҳаммули машоққи асфор
ва иртиқоби ахтор мегузарад. *«Равзат-ус-сафо»*

Тараққӣ бар маориҷи фазоил биайниҳи бар
баландӣ рафтанд аст, ки бе таҳаммули машоқ ва
матоиб... муяссар нагардад. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

МАШОҲИД *a.* مشاهد ҷ. машҳад 1, 2, 3.

Обоқохон рӯй ба машоҳид ва мазори авдӣе ниҳод
ва ба тазарруъ ва ниёз аз ҳазрати борӣ ёри
меҳост. (2, 3) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАШОҲИР *a.* مشاهير ҷ. машҳур.

Чун Алоуддини ҷаҳонсӯз бадҳол ва тирарӯз
гашт, аъёни мулк ва машоҳири вилояти Ғур бо
Сайфуддин байат карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШРАА *a.* مشرعة ҷои обхурӣ.

Дар бозор машраае сохтааст, ки ба панҷ ноира
оби бисъёр берун меояд, ки мардум бармегиранд.
Носири Хисраи

МАШРАБ I *a.* مشرب I ҷои обхурӣ ва обгири; нушидангоҳ.

Эй он ки раҳ ба машраби мақсуд бурдаи,
З-ин баҳр қатрае ба мани хоксор бахш. *Ҳофиз*
2. зарфе, ки аз он об, шароб ва ғ. менушанд.

Машрабе додиям, ки шарбати он
Ғам бикоҳад, тараб бифозояд. *Анварӣ*
машраби ғислин зарфи оби истеъмолшуда; зарфи
обҳои ҷароҳатшуста; парҳезтағора.

Қузай бода сафолест пур аз оташи зар,
Синаи хеш ҷаро машраби ғислин соӣ? *Бадри Чоӣ*

3. маҷ. бахш, баҳра, насиба.

Бошад аз майхонаи имкон ба ҳар кас машрабе,
Хизр мамнуну Сикандар дар пайи оби бақост. *Туғрал*

МАШРАБ II *a.* مشرب I ғоя, маслак.

Ҳар якеро [аз одамиён] машрабе ҷудогона ва
мазҳабе алоҳида пайдо шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Онро ки нест вусъати машраб дар ин саро,
Дар зиндагӣ ба тангин фардост мубтало. *Соиб*

2. хулқу атвор, хӯ, хислат.

Маранҷ аз баҳри ҷоне, Хисраво, гар мекушад ёрат,
Ки бошад хубруёнро басте з-ин гуна машрабҳо.

Хисрави Деҳлавӣ

3. ҳамчун ҷузъи дуввуми калимаҳои мураккаб омада
маънои маслак, хислат ифода мекунад, мас. 'пок-
машраб,' 'ғофилмашраб'.

МАШРАБА||МИШРАБА *a.* مشربة зарфи об, шароб ва ғ.

Гирифтам зи дурдиқашон мистаба,
Маи оташин з-обгун машраба. *Ҳочу*

МАШРАЪ *a.* مشرع роҳ, ҷодда, шореъ.

Машраи мулку давлат аз қозуроти фитнаву
фасод... софӣ шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШРИҚ *a.* مشرق тарафи тулуи офтоб, ховар, ҷониби
офтоббаро.

Зи машриқи сари кӯ офтоби талъати ту
Агар тулуъ кунад, толеам ҳумоюн аст. *Ҳофиз*

Бар ин минвол то шаби тира ба поён расид ва
субҳи равшанрӯй аз уфуқи машриқ оғози тулуъ
кард. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАШРИҚЗАМИН مشرق زمين мамлакатҳое, ки дар тарафи
шарқ воқеанд.

Зи ҳалди Ҳабаш азми Чин сохтам,
Зи мағриб ба машриқзамин тохтам. *Низомӣ*

МАШРУБ *a.* مشروب об, шароб ва ҳар моеъи нӯшиданӣ.

Ва агар худованд он шавкатро чун ҳуққом ва
умаро ба зиндон мефиристад, иззат ва ҳурмат нигоҳ
дорад ва малбӯс ва маъкул ва машруб ва манқӯҳ
ва надим ва асоби айш ба қадри васат муҳайё
дорад. *Аҳмади Дониш*

МАШРУБОТ *a.* مشروبات ҷ. машруб.

Мизбон лаҳза ба лаҳза такаллуфе дигар мена-
муд ва... машруботи рангоранг тартиб мефармуд.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАШРУТ *a.* مشروط шарт кардашуда, вобаста ба шарт;
бо аҳду паймон лозим гардонидашуда.

Ва мардум модом ки дар ин олам бошад, итлоқи
исми саодат бар у машрут бувад. *«Ахлоқи Носирӣ»*
Амал бе илм номазбӯт бошад,
Ҳамеша шарт бо машрут бошад, *«Хористон»*

МАШРҶХ *а.* مشروح 1. шарҳ додашуда, эзоҳ кардашуда, баён кардашуда.

Машрӯҳ шуд ин ҳадис дар ҳам
Бо модари Лайлию падар ҳам. *Ҷомӣ*

2. шарҳ, эзоҳ, баён.

Алоуддин мутақаббил шуд, ки сесад тумон зар
бидиҳад ва баъд аз адои он, ҷунон ки машрӯҳ биё-
яд, ба зиёдат аз вай муталабат карданд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

машрӯҳ гуфтан шарҳ додан, муфассал баён кардан;

3. рӯйхат, сиёҳа.

Чун ба шаҳр омад, аз гумоштагон
Хост машрӯҳи боздоштагон...

Дид саргашта як ҷаҳон маҷрӯҳ,
Номи ҳар як навишта дар машрӯҳ. *Низомӣ*

МАШТУТ *а.* مشتوت торҳои матоъ пеш аз бофтан дар
дастгоҳи бофандагӣ.

Ба даффару чад(ду) мошурару каловару чарх,
Ба обгиру ба маштуту мехкубу таноб... *Ҳоқонӣ*

МАШУБ *а.* مشوب олуда, оғушта, махлут, омехташуда.

Шаҳсе Маҳмуд ном ба гӯшае бинишаста ва парда
бар рӯи номубораки худ фуруҳишта ва зӯҳду тоате
машуб ба шоибаи риё пеш гирифт. «*Равзат-ус-сафо*»

Ходим он аст, ки... хидмати эшонро ба шоибаи
ғарази дуньявӣ, моли ё ҷоҳи машуб нагардонанд.

Ҷомӣ

МАШШОИЁН||**МАШШОИЙН**||**МАШШОИЮН** *а.* || مشائیان
مشائين|فالس. гурӯҳе аз файласуфони Юнони
Қадим, ки масъалаҳои мураккаби фалсафиро бо роҳи
музокираву мубоҳиса ҳал мекарданд; пайравони Арасту,
перипатетикҳо.

Он яке аз ҷунбиши машшоиён дар вай асар
В-он дигар аз тобиши ишроқийён бар вай зиё. *Ҷомӣ*

МАШШОТА *а.* مشاطه зане, ки мӯи занонро шона карда
ва арӯсонро оро медиҳад, ороишдиҳандаи занон.

Машшотагони ароиси афкор ва ноқидони нафо-
иси асрор шоирони номдоранд.

«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Машшотаи баҳор чу ороист боғро,
Шабнам ба рӯи нозуки гулҳо гуҳар кашид. *Фонӣ*

◇ **машшотаи табъ киноя аз баҳор.**

Шоҳиди боғ зи машшотаи табъ
Ғарқа андар гуҳари алвон аст. *Анварӣ*

МАШШОТАВОР مشاطهوار машшотамонанд.

Машшотавор мекунад ангушти худ сиёҳ,
Қ-аз хатту хол чеҳраи хубон кунад нигор. *Восифӣ*

МАШШОТАГӢ مشاطگي амали машшота.

Машшотаи ин арӯси танноз,
Машшотагӣ инчунин кунад соз. *Ҷомӣ*

МАШШОЪ *а.* مشاء 1. одами тезрав, тезгард; 2. *фалс.* пай-
рави фалсафаи машшоиён; *ниг.* машшоиён.

МАШЪАЛ||**МАШЪАЛА** *а.* مشعل|مشعله латтапораҳои ба
нуғи хода печонидашудаи бо нафт олуда, ки дар шабҳои

арӯси, лашкаркашиҳо ва ғ. дармегиронданд; сироч, ча-
роғ.

Ба чандин машъал имшаб кори раҳ кун,
Раҳи зулмоти фардоро ниғаҳ кун. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ба кӯи майкада, ё раб, саҳар чӣ машъала буд,
Қи ҷӯши шоҳиду соқию шамъу машъала буд. *Ҳофиз*
Сипехр машъалаи маҳ гирифта бар сари роҳ,
Қи корвони ту шаб бигзарад зи раҳ осон. *Восифӣ*

МАШЪАЛАФРҶЗ مشعل افروز даргиронандаи машъал;
машъалафрӯз шудан афрӯхта шудани машъалҳо.

Зи ҳар сӯ сипаҳ машъалафрӯз шуд,
Дару дашт якбора чун рӯз шуд. *Фирдавӣ*

МАШЪАР *а.* مشعر *д.* ҷои иҷрои маросими ҳаҷгузорӣ дар
Макка, ҷои ибодати мусулмонон.

Ман ба воситан ҳаракоти ношоист туро аз ҳарам
берун кардам ва акнун ту дар машъари азим ба
фиску фасод иштиғол менамой. «*Равзат-ус-сафо*»

МАШЪУМ *а.* مشوم бадшавгун, манхус, номуборак.

МАШЪУФ *а.* مشعوف 1. шефта, мафтун; *муқ.* машғуф.

Дар мазҳаби ишқ нест чизе
Машъуф шудан ба ҳар канизе. *Ҷомӣ*

Маъмун машъуфи ӯ шуда духтари худ Уммул-
фазлро ба вай дод. «*Равзат-ус-сафо*»

машъуф ва мафтун ошиқу шефта, шайдо.

Аз ин навъ дамдама ва афсун бар писар хонд,
ки писар машъуф ва мафтун гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. шод, хурсанд; **машъуф ва масрур** бисёр шоду хур-
санд.

Сейум он ки лашкариёро ҳар рӯз ба мазиди
хилъат ва инъом ва ваъда машъуф ва масрур ме-
рад. *Аҳмади Дониш*

МАШЪАЛА *а.* مشغله 1. машғулият, қору бор.

Ту фароғат ҷуй андар машъала,
Чун наёби, бар ту афтад валвала. *Аттор*

2. ҳаёҳу, ғалоғула, шӯру ғавго.

Ногоҳ овози машъала шунид, пурсид, ки ин
фаръёд чист? *Авфӣ*

Мардум даст ба хуруш бурданд ва шайх маро
гуфт, ки ин чӣ машъала аст; гуфтам: Малаҳ ома-
дааст. *Ҷомӣ*

МАШЪУЛ *а.* مشغول 1. ишғол кардашуда, ҷои ишғолшуда,
гирифташуда.

...Масалан, ҷойгоҳи об абъад ва миқдор аст,
ки миёни канорҳои андарунии хоссаи вай бувад,
ки ўро машғул кунад. *Ибни Сино*

2. бо қоре бандшуда, саргарми қоре ё чизе.

Гӯянд, як рӯз то пешин Умар Абдулазиз ба
қори халқ машғул буд, монда шуда ба хона дар-
омад. *Аҳмади Дониш*

МАШЪУЛӢ مشغولى машғул будан, банд будан бо қоре ё
чизе.

Машғули ишқ дод, *Ҷомӣ*,
Аз шуғли ҷаҳон фароғ моро. *Ҷомӣ*

МАШЪУФ *а.* مشعوف дилбандшуда, саргарми чизе гардида;
муқ. машғуф 1.

Аз касби маориф шуда машғуфи захориф,
Дурҳон самин додаву хармуҳра харида. *Ҷомӣ*
[Эраҷ] ба эътинои масолеҳи халоиқ машғуф... аст.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАШҚ *а.* مشق барои ба даст овардани малака ва маҳорат пай дар пай кардани коре, тамрин, варзиш.

Агар ғано талабӣ, машқи хоксорӣ кун,
Ҳузури ганҷи туро нест сарнавишти хароб. *Бедил*

МАШҲАД *а.* مشهد 1. ҷои ҷамъомад(-и мардум), маҳалли ҳозиршавӣ.

Савгандхоро, ки дар аҳднома набишта омадааст,
ба тамомӣ бар забон биронад ба машҳади ҳозирон.
«*Таърихи Байҳақӣ*»

2. ҷои шаҳид шудан, ҷои кушта шудан.

Бар машҳади ӯ, ки мавҷи хун буд,
Он сӯхтадил мапурс, чун буд. *Низомӣ*

3. маҷ. қабри одами шаҳидшуда, мазор.

Али бинни Мусоурризо дар шаҳри Тус бимурд,
машҳад ва марқади ӯ он ҷост. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

4. яке аз шаҳрҳои Эрон дар Хуросон.

МАШҲУД *а.* مشهود дидашуда; ошкор, зоҳир, намӯён.

Ҳар ҷӣ дар зоти шахс мавҷуд аст,
Бе тафовут зи шахс машҳуд аст. *Ҷомӣ*
Зот машҳуду мосиво мавҳум,
Шуъла мавҷуд, хору хас маъдум. *Бедил*

МАШҲУН *а.* مشحون пур кардашуда, пур, мамлӯ.

Ҳар кӣ нушад аз қазо гар ҷоми машҳуни туро,
Мекунад дарси адаб найрангу афсуни туро. *Туграл*
машҳун ба ... пур аз ...

Нӯҳ ҷавобе фармуд машҳун ба анвои эъзоз ва
эҳтиром. «*Равзат-ус-сафо*»

Таъби Шоҳин, ки ба алтофи сухан машҳун аст,
Ҳаст вайронаву карданд ба панҷ ободаш. *Шоҳин*

МАШҲУР *а.* مشهور шӯҳратгӯфта, номваршуда, номдор,
овоза пайдокарда.

Табреи аҳли он диёр машҳур аст.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ба гӯши меъдаам омад навои қалъябиринҷ,
Ки эй ба мадҳи музаъфар ба оламе машҳур.
Абуисҳоқи Атъима

МАЪБАД||**МАЪБАДА** *а.* معبد||معبد ибодатгоҳ, ибодатхона.

Гар дароем аз раҳе дар бутқада,
Бут сучуд орад ба мо дар маъбада. *Румӣ*

МАЪБАР||**МАЪБАРА** *а.* معبر||معبر гузаргоҳ, ҷои муайяни
киштигузари даръё, баҳр ва ғ.

Бадсиголаш кучо зи баҳри ниёз
Киштии ҷон ба маъбар андозад. *Ҳоқонӣ*

Танг мешуд маъбара бар раҳгузар. *Румӣ*

МАЪБУД *а.* معبود 1. парастии кардашуда, чизе, ки онро
парастии мекунанд, ҳамчун худо, бут, оташ ва ғ.

Нест, алқисса, камоле, ки на ҳосил доранд,
Ҷуз қидам з-он ки қадимӣ сифати маъбуд аст. *Анварӣ*
Зи мижгон биборид хунобу гуфт,
Ки эй пок маъбудӣ беёру ҷуфт! *Ҳочу*

2. маҷ. дустдошта.

... Ки маъбудӣ ман аст он шакли зебо,
Парастори ваём пинҳону пайдо. *Нозим*

МАЪВО *а.* ماوا||ماوى 1. паноҳгоҳ.

Даргоҳи ӯ паноҳи оламиён ва остони ӯ маъвои
аҳли ҷаҳон омад. «*Равзат-ус-сафо*»
маъво ва малҷо(ъ) паноҳгоҳ, илтиҷоғоҳ.

Малозе манъ аз қуллай куҳе гирифта буданд ва
маъво ва малҷои худ карда. *Саъдӣ*

2. ҷойгоҳ, макон; истиқоматгоҳ, бошишгоҳ; хона,
манзил, маскан.

Он ду рафиқ... ҷои хуш ва маъвои дилкаш
диданд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Орифи пинҳон зи пайдо хуштар аст,
Ганҷро ганҷина маъво хуштар аст. *Қамолӣ Хуҷандӣ*
Ғам аз даруни дили ман бурун намеояд
Ки тарки маскану маъво наметавонад кард.
Убайди Зоконӣ

маъвои шаб хобгоҳ, ҷойгоҳи шабгузаронӣ.

Ҳам панҷаи рӯзи ӯ паланг аст,
Маъвои шабаш шикофи санг аст. *Ҷомӣ*

маъво гирифтани ҷой гирифтани, хона гузидан.

Дар он ғори торик маъво гирифт,
Паи роҳи аҷдоду обо гирифт. «*Равзат-ус-сафо*»

3. лона.

Зи заҳмат бар ӯ шаб наёраст хуфт,
Ба маъвои худ бозаш оварду гуфт:
Мурувват набошад, ки ин мӯри реш
Пароканда гардонам аз ҷои хеш. *Саъдӣ*

4. маҷ. ҳуҷра; сӯмиа, ибодатгоҳ.

Зулфи ҳамчу зуннораш шайхро зи маъво бурд,
Даст баст зоҳидро ҷониби калисо бурд. *Сайидо*

МАЪВОГОҲ||**МАЪВОГАҲ** ماوا||گاه||ماوا истиқоматгоҳ, бо-
шишгоҳ.

З-он фаҳр, к-аз ҷинор бувад ҷуби тахти ӯ,
Маъвогаҳи сипоҳи парӣ ҷуз ҷинор нест. *Муиззӣ*

МАЪД *а.* معد пур, мамлӯ, оганда.

Он сипеҳри маъду даръёи макорим, к-аз вуфур
Ҳусни хулқаш шӯҳра байни инсу ҷон бардошта.
Савдо

МАЪДАЛАТ *а.* معذلت адл, инсоф, додгарӣ, адолат.

Шоҳи баҳор баст камарро ба маъдалат,
Ҳар шоҳу ҳар дарахт аз ӯ тоҷдор шуд.
Шамси Табретӣ

МАЪДАН||**МАЪДИН** *а.* معدن кони фулузот, кони санғҳои
қиматбаҳо, ҷавохирот ва ғ.

Ёқут набошад аҷаб аз маъдани ёқут,
Гулбарг набошад аҷаб андар маҳи озор. *Манучехрӣ*

МАЪДУД *а.* معدود 1. шумурдашуда, теъдод кардашуда,
ҳисоб кардашуда; маъдуд шудан шумурда шудан.

Ба қаҳд қатраи борон кучо шавад маълум,
Ба чора барги дарахтон кучо шавад маъдуд. *Муиззӣ*

2. ҳамсаф ва ҳамқатор шуда.

Ҷӣ аҷаб, ки дар зумраи шарирон маъдуд гардам.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

3. ба миқдори каме, ба миқдори маҳдуд, якҷандто.

Дар миёни эшон чанд каси маъдуд будаанд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

маъдуде чанде миқдори каме.

... Ва маъдуде чанде, ки мондаанд, рӯй ба ҳазимат доранд. *«Фатҳнома»*

МАЪДУМ *a.* معدوم адам кардашуда, несту нобуд кардашуда; *муқобили* мавҷуд 2.

Кас наёяд ба зери сояи бум,

Вар ҳумо аз ҷаҳон шавад маъдум. *Саъдӣ*

МАЪДУМУЛЛЕХЪЯ *a.* معدوم الحية бериш, ҷавону бача.

Ҷамоате ба дасти эшон афтада буданд, аз он ҷумла ҳар кӣ хурдсол ва маъдумуллеҳъя буд, барои хидмати хузур нигоҳ доштанд. *«Таърихи Фаритта»*

МАЪДУМӢ معدومӣ нобудӣ, нестӣ.

Эй ҳавас, маъзур, к-аз бедастгоҳҳои факр

Ишрати ҷовиди маъдумӣ муҳайё кардаем. *Бедил*

МАЪЗАРАТ *a.* معذرت уэрхоҳӣ, пузиш.

Хашмро агар мӯчибе бошад, ... ба маъзарат онро рафъ тавон кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАЪЗУЛ *a.* معزول азл кардашуда, бекор кардашуда, аз амалу мансаб дур кардашуда.

Бӯсаҳли Ҷамдавиरो, ки аз вазорат маъзул гашта буд, хилъате саҳт неку доданд ҷиҳати шуғли ашрофи мамлакат. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Якero, ки маъзул кардӣ зи ҷох,

Чу чанде барояд, бибахшаш гуноҳ. *Саъдӣ*

МАЪЗУЛӢ معزولӣ маъзул будан, бекоршавӣ.

Шуғли ман бо ту зи машғулии туст,

Гар надорӣ шуғл, маъзулии туст. *«Хористон»*

МАЪЗУН *a.* مأذون изн додашуда, иҷозат додашуда (барои рафтан ва ё кардани коре).

Бад-ӯ сунурдам ва ўро маъзун гардонидам. *Авфӣ*

Бода мебоисташон дар назми ҳол,

Бода буд он вақт маъзуну ҳалол. *Румӣ*

МАЪЗУР *a.* معذور (каси) уэрдошта, уэрдор.

Ба чини зулфат ар гуфтам ҳадиси мушк, маъзурам, Парешонгуйро аксар суҳанҳои хато афтад.

Камоли Хучандӣ

Ту мапиндор, к-аз адаб дурам,

Оқизи кардааст маъзурам. *Бедил*

маъзур ва муоф уэрдошта ва афв кардашуда.

Қасоне, ки аз мулозамати даргоҳи эшон кареҳанд, сабаб чӣ будааст, то маъзур ва муоф доранд.

Аҳмади Донииш

МАЪКАЛ *a.* ماکل таом, хӯрок.

МАЪКУЛ *a.* ماکول хӯрдани, хӯроқӣ.

Ҳар таому мева ва маъкул, ки дар Аҷам дида будам, ҳама он ҷо мавҷуд буд. *Носири Хисрав*

МАЪКУЛОТ *a.* ماکولات ҷ. маъкула.

Дар вилоятҳои мо анвои асмор ва алвони атьима ва маъкулот бошад. *Авфӣ*

маъкулот ва малбусот хӯроку пушок.

Ҳукм фармудӣ, ки то яқсола мойхӯтоҷи ўро аз маъкулот ва малбусот ва ғайри онҳо ба вай доданд. *«Равзат-ус-сафо»*

маъкулот ва машрубот хӯроку нӯшок.

Маълум бошад, ки ҳаёти одамі вобаста ба маъкулот ва машруботи мақсум аст. *«Фатҳнома»*

МАЪКУС *a.* معكوس 1. акс кардашуда, баръаксшуда, чаппа кардашуда.

Пеш ой ба халқ, то думат риш шавад,

Маъкус марав, ки ришро дум накуни. *Бедил*

2. чаппагардоншуда, сарнагуншуда.

Ҳоҷа Масъуд шахсеро фармуд, то зарбате бар шайх Ҳасан бизад ва шайх кушта шуд ва мулки Ҳусайн маъкус шуд. *«Тазкирати Давлатшоҳ»*

3. маҷ. чаппа, баръакс.

Рӯ намудам ба ҳар кӣ пушт намуд,

Аз ҷӣ рӯ вазъи дӯстон маъкус. *Васлӣ*

МАЪЛАМ *a.* معلوم нишон, аломат, махсусан нишон ва аломате, ки дар роҳҳо мегуздоранд.

МАЪЛАФ||**МАЪЛИФ** *a.* معلف ҷои алафхӯри чорпоён, охур.

Ҳамчу ҳар монда очизи маълаф,

Қарда умри азизи хеш талаф. *Саноӣ*

МАЪЛОТ *a.* معلاة бузургӣ, баландӣ (дар қадру манзалат).

МАЪЛУЛ *a.* معلول иллатдор, касал, бемор.

Пизишке олим узви маълулро муолаҷа ва мудово кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЪЛУМ *a.* معلوم 1. донисташуда, мафҳум; аён, ошкор.

Саволи бӯса ҷӣ судам, ки аз ту маълум аст

Маро зи ҷунбиши он лаб, ки не ҷавоб диҳӣ.

Камоли Хучандӣ

Дар тариқи нафъи худ кас нест муҳтоҷи далел,
Бе асо роҳи даҳан маълум бошад кӯрро. *Бедил*

2. номдор, номвар, машҳур.

Моро, ки на илм асту на маълум шудан,

Не хоҳиши мансуро на манзум шудан. *Бедил*

3. муайян кардашуда, муайян.

Ду ҷиз муҳолифи ақл аст: хӯрдан беш аз ризқи мақсум ва мурдан пеш аз вақти маълум. *Саъдӣ*

4. як миқдор, маблағе (пул, мол; захира).

Дарवेशи заифхӯро дар хушкии тангсол мапурс, ки ҷунӣ, илло ба шартӣ он ки марҳаме бар рещ ниҳӣ ва маълуме пеш. *Саъдӣ*

МАЪЛУФ I *a.* مألوف улфат пайдокарда, унсъёфта, хӯғи-рифта, одаткарда.

Нашояд, ки малик бад-ин сабаб макони хеш холи гузорад ва аз ватани маълуф ҳичрат кунад.

«Қобуснома»

Дар чини турраи ту дили беҳифози ман

Ҳарғиз нагуфт: Маскани маълуф ёд бод! *Ҳофиз*

Сар зи қайдат накашад бо ту ҷу омӯхт Камол,
Мурғи маълуф гирифтор зи дастомузист.

Камоли Хучандӣ

МАЪЛУФ II *a.* معلوف чорпои нағз чаронида, фарбеҳу парво кардашуда.

Он ҷо сагро фарбеҳ кунанд ҳамчун гӯспанди маълуф, то аз фарбеҳӣ ҷунон шавад, ки натавонад рафтан. *Носири Хисрав*

МАЪМАН *a.* مأمن ҷои амн, панохгоҳ.

Бад-он розӣ шуданд, ки дар ақсон мамолики хеш маъмане дошта бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЪМУЛ I a. ماملول умеду орзу кардашуда, умед, орзу.

Малик фармуд, он чӣ маъмули уст, муҳайё доранд ва ба дилхушӣ ўро гусел кунанд. *Саъдӣ*

МАЪМУЛ II a. معمول ба амал овардашуда, дар амал чоришуда.

Мултамас аз макорими ахлоқи он ҷанобон, ки эшон низ тариқи пайравӣ маъмул доранд, он қасидаро мутолаа намуда, ҷавоб гуянд. *Восифӣ*

МАЪМУН a. مامون 1. дар амон буда, бе хавфу хатар.

Ниҳоли давлати тароватбахш аз тундбоди ҳаводиси даврон маъмун. *«Таърихи Фариишта»*

Ту, [Чамшед] аз мавту завола махфузу маъмун мондӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба дами теғу ханҷар фарсудан маъмунтар аст аз асири шиканҷан тазвир будан. *Бедил*

2. номи яке аз халифаҳои Аббосӣ, писари Ҳорунарашид.

Чу даври хилофат ба Маъмун расид, Яке моҳпайкар канизак харид... *Саъдӣ*

МАЪМУР I a. مامور амр кардашуда, фармонбёфта барои иҷрои коре, фармонбар; фармонбардор, мутеъ.

Рақами афв бар ман кашад, ки маъмур будам. *Авфӣ*

Ҷам аз он ҳангом саъйи табиат, ба ошбёнпардозии тоирони афкор маъмур аст. *Бедил*

Ҷаст гӯши чарх бар овози килкаш рӯзу шаб, Рост гӯй, чарх маъмур асту килкаш омир аст. *Муиззӣ*

маъмур маъзур аст фармонбар узрдор аст.

Бар ғамза манеҳ гуноҳи хунам, Маъмур бувад ҳамеша маъзур. *Қамолӣ Хучандӣ*

МАЪМУР II a. معمر 1. обод, ободон.

Буд сарҳангро деҳе маъмур, Ҷойгоҳе зи чашми мардум дур. *Низомӣ*

[Рой] ҳазоини мавфур дошт ва мамолики маъмур. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Саводаш дидаро пурнур дорад, Димоғаш мағзро маъмур дорад. *Низомӣ*

2. маҷ. пур, мамлӯ.

Чун хизона ба мол маъмур аст, Лашкари шахриёр мансур аст. *«Хористон»*

МАЪМУРА a. معوره 1. муаннаси маъмур II; 2. ҷой ва замини обод; мамлакатҳои ободон.

Кушуданд аз шуғур бори равонӣ, Дар он маъмура арзон шуд гаронӣ. *Нозим*

Ҷамҷунон ки Искандар рубӣ маскун бигирифт, у низ маъмураи олам дар тахти тасарруф даровард. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЪМУРОТ a. معمرات 4. маъмур II.

Эшон ба маъмурот даромадандӣ ва фасод ва қатл кардандӣ. (1) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАЪМУРӢ معمرى 1. ободӣ, ободонӣ; 2. маҷ. дурустӣ.

Сихҳати ин ҳис зи маъмури тан, Сихҳати он ҳис зи тахриби бадан. *Румӣ*

◇ маъмури ҳазоини пурини ҳазинаҳо.

Натиҷаи ади баҳои мулку вусъати мамлакат аст ва маъмури ҳазоину ободонии қуроъ ва мадонн ва самаран зулм заволи мамлакат аст.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МАЪНАВИЁТ a. معنويات олами фикрӣ ва рӯҳӣ.

Маънавиёти инсон мабади сурати вучуди навъияти уст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАЪНАВИЙ a. معنوى 1. мансуб ба маънӣ; 2. фикрӣ, рӯҳӣ; *муқобили моддӣ 2.*

Дигар зи манзили ҷонон сафар макун, дарвеш, Ки сайри маънавию кунҷи хонақоҳат бас. *Ҳофиз*

МАЪНАС a. مانس маҳалли унсу улфат.

Қасрҳо худ мар-шаҳонро маънас аст, Мурдаро хону макон гӯре бас аст. *Румӣ*

МАЪНИЙ||МАЪНО a. معنى||معنا 1. мазмуни калом, мафҳум.

Чӣ аҷаб шеъри Анвариро низ, Маънӣ андар баён намегунҷад. *Анварӣ*

Саҳт душвор аст гуфтан маънии ногуфтаро, Сӯзани алмос бояд гавҳари носуфтаро. *Махфӣ*

маънии бикр мазмуни нав, тоза.

Маънии бикр, ки дар пардаи ғайб аст ниҳон, Бе такаллуф ҷама шаб танг дар оғуши ман аст. *Соиб*

аз ин маънӣ ба ин мазмун, дар ин хусус, аз ин ҷиҳат. Ин хотун зане буд ширин ва боҷамол; Саид бар вай ошиқ шуд ва аҳли Бухороро аз ин маънӣ сурудоҳаст ба забони бухорӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. фикр, ғоя.

Чанд касро бо худ дар он маънӣ ёр кард. *Авфӣ*

3. *фалс.* моҳият, чигунагӣ, мазмун.

Бояд, ки мо нахуст доништа бошем маъноӣ ҷонвар. *Ибни Сино*

Вучуди худро ба ҳақиқат бишиносад ва аз ҳоли сурат ва маънии худ огоҳ шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Баҳри тафҳими маънии ашъё, Истилоҳе зи ғайб кард нишо. *Бедил*

ба маънӣ аз рӯи сират ва ботин; моҳиятан.

[Ҳакимон] гуфтаанд: Ҷар кӣ ба тоат аз дигарон кам аст ва ба неъмат беш, ба сурат тавонгар асту ба маънӣ дарвеш. *Саъдӣ*

Ба сурат диҳад нӯшу ёри кунанд, Ба маънӣ зананд нешу хорӣ диҳад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

4. дар тасаввуф — рӯҳ, ҳолати ваҷди рӯҳӣ.

Аҷаб дорӣ аз солиқони тарик, Ки бошанд дар баҳри маънӣ ғарик. *Саъдӣ*

5. сабаб, бонс.

Бе маъние қасди хуни у чаро кунанд? *Авфӣ*

аз чӣ маънӣ? а) ба кадом мазмун?; б) ба кадом сабаб? Ҳоҷати рағ задант доништам, Аз чӣ маънӣ? — аз он ки маҳрур аст. *Анварӣ*

МАЪРАБ a. مارب мақсад, матлаб; ҳоҷат; хоҳиш.

МАЪРАЗ||МАЪРИЗ a. معرض 1. ҷои нишон додани чизе, маҳалли намоиш, намоишгоҳ.

Дар маърази зулф арз дода Сад қофила моҳу муштариро. *Анварӣ*

Сақфи кӯтоҳи фалак маърази раъноӣ нест, Аз хамидан алам афроштаам ҳамчу ҳилол. *Бедил*

маърази баён маҷлиси суҳанварон, ҷои намоиш додани санъати суҳан.

Дар маърази баён нафасе гирд мекунам,
Бе даъвии фазилату лофи суҳанвари. *Бедил*

2. ҷои воқеъшавии чизе, ҷои дучоршавӣ ба чизе; мавқеъ, ҷой.

Чун медонед, ки ҳақ бо ин тараф аст, инод наварзед ва худро дар маърази ҳалок наяндоzed.

«Чомеъ-ут-таворих»

Он замон дар маърази оташ шудам,
То зи дурди софию беғаш шудам. *Абӯисҳоқи Атъима*

Дар он маъраз, ки бошад ҷаҳд дар кор,
Гудози кӯҳ коре нест душвор. *Бедил*

маърази хитоб ҷои бозхост, эҳтисоб ва танбеҳ.

... Дар маърази хитоби подшоҳ ой, дар он ҳолат киро маҷоли мақолат бошад? *Савдӣ*

3. маҷ. майдони ҷанг.

Дар маъразе, ки чайши ту бар хасм ҷира шуд,
Хуршед тира гашт зи гарди сипоҳи ту.

Убайди Зоконӣ

маърази теғу тир майдони ҷанг.

Набинӣ, ки дар маърази теғу тир
Бипушанд ҳафтони сад ту ҳарир. *Савдӣ*

МАЪРАКА *а.* معرکه 1. майдони ҷанг; 2. ҷанг, муҳориба; ҳамла, ҳучум.

Он ки дар маъракаҳо мулк ба шамшер ситад
В-он ки бар мунҳазимон роҳ ба инъом гирифт.

Анварӣ

Адами саботи Фаребурз дар маърака мучибӣ
издиёди итоб гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Бе он ду пил ... маъракаи муҳолифноро ҷӣ сон
барҳам занем? *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

3. маҷ. майдон, соҳа.

Он ки дар маъракаи сеҳри баён
Қаламаш ҳамчу думи сӯъбон аст. *Анварӣ*

МАЪРИЗ *а.* معرض *ниг.* маъраз.

МАЪРИФАТ *а.* معرفت 1. илму дониш.

Дидаи ҷони Буалӣ Сино
Буда аз нури маърифат бино. *Анварӣ*

Чашм бар нусхаҳои кӯҳна бидуз,
Маърифат тоза дафтар аст пирӯз. *Бедил*

маърифати мақодир илми ҳисоб.

Илми риёзи ҷаҳор навъ аст, яке маърифати
мақодир ... *«Ахлоқи Носирӣ»*

2. шинохтан, донистан.

Қисми аввал дар мабодӣ ва ин муштамил аст
бар ҳафт фасл: фасли аввал дар маърифати мавзӯ
ва мабодӣ ... *«Ахлоқи Носирӣ»*

3. биниш, тамиз, фаҳм.

Маърифат нест дар ин қавм, худоро, мададе,
То барам гавҳари худро ба харидори дигар. *Ҳофиз*

4. шиносӣ, ошноӣ; 5. маълумот доир ба тасаввуф,
ҷаҳоншиносӣ, яке аз чор дараҷаи ирфони суфия:
шарнат, тариқат, маърифат, ҳақиқат.

Ба нури дил кунед сайри муҳити маърифат ориф,
Чароғи роҳ бошад чашми мино нохудоёнро. *Шавкат*

МАЪРУЗ *а.* معروض арз кардашуда; маъруз доштан арз кардан.

Эшон маъруз доштанд, ки мо ҳама дар мақоми
итоат ва инкиёди амирем. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЪРУФ *а.* معروف 1. маълум, шинохташуда, ба ҳама маълум.

Мунисе нест маро дар бару машҳур аст ин,
Дилбаре хаст туро дар бару маъруф аст он.

Қамолӣ Хучандӣ

маъруф ва маҷҳул маълум ва номаълум.

Лоҷарам таҳфифи тасдеъ ба ихтилоти ҳар маъ-
руфу маҷҳул муносиб дидам ва бисоти муҳолафати
ҳамгинон дарнавардидам. *Восифӣ*

2. машҳур, шӯҳратёфта, овоза пайдокарда.

Номи ту ҷу офтоб маъруф,
Қоми ту ҷу рӯзгор ғоиб. *Анварӣ*

Фалон кас, ки ӯ аз маъруфони шаҳр аст, меҳмон
кунам. *Авфӣ*

МАЪСАРА||**МАЪСАРАТ** *а.* مائره || مائرت кори писандида,
кори наҷибона.

МАЪСИЯТ *а.* معصيت 1. ҷ. рафтор ва ҳаракат бар ҳило-
фи амру наҳи дину шарнат, кори номашруъ; 2. гуноҳ,
ҷурм.

[Иброҳим Адҳам гуфт]: Гуш ба каломи ҳарза на-
кардам, ки ҳеҷ маъсият чун маъсияти дилу забону
гуш нест. *«Чомеъ-ут-тамсил»*

МАЪСУМ *а.* معصوم 1. ҷ. касе ки дар умри худ рафтор
ва ҳаракати ҳилофи амру наҳи дину шарнат накарда
бошад, он ки кори номашруъ накардааст; пок; 2. аз
гуноҳ нигоҳ дошташуда, аз гуноҳ пок.

Ба маҷбулони хилватбаргузида,
Ба маъсумони олоишнадида... *Низомӣ*
В-он ки маъсум ҳаст, даст гуноҳ
Пои уро наёрад андар банд. *Анварӣ*

МАЪСУМА *а.* معصومة муаннаси маъсум.

Ҳамин мазмун, ки, эй маъсума хоҳар,
Ба нури дидаам гардида модар ... (2) *Ҳозиқ*

МАЪТУФ *а.* معطوف атф кардашуда, гардонидашуда ба
чизе ва ба тарафи чизе; инон (аз савби чизе) маътуф
сохтан (ё гардонидан) а) инон (аз тарафи чизе) гардон-
дан, рохро дигар кардан, ба сӯи дигар баргаштан.

Бойду инонро маътуф гардонида бар савби Суғур-
луқ равона шуд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

б) маҷ. (аз чизе) рӯ гардондан, (аз чизе) даст кашидан.

Инони интиқом аз савби гуноҳи ӯ маътуф сохта,
аз маҳлакаи ҳабс озод кардам. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАЪТУҲ *а.* معتوه ноқисақл, камақл, ки гоҳо ба вазъи
девонагон ва баъзан ба таври боақлон гап мезанад,
одами гоҳ баҳуду гоҳ беҳуд.

Маҳмуди Довудӣ писари Абулқосими Довудӣ азим
маътуҳ буд, балки маҷнун. *Низомӣи Арузӣ*

Он кас, ки зирехи он ҷанобро дар бар кард, маътуҳ
гашт ва надонист, ҷӣ гуяд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЪФУВ *а.* معفو афв кардашуда, бахшидашуда.

... Ва ҷаронми шумо маъфув ва мағфур гардад.
«Равзат-ус-сафо»

МАЪХУЗ *a.* مأخوذ 1. ахз кардашуда, гирифташуда; ба даст омада; 2. дастгир кардашуда, гирифтор; ба чавобгарӣ кашидашуда ҳамчун гунаҳгор.

Ман хиёнате накардам, ки маро бад-он маъхуз кунанд. *Авфӣ*

Чу даст аз пой нохушнуд бошад,
Ба чурми пой сар маъхуз бошад. *Низомӣ*

3. маҷ. итоб кардашуда.

Агар касе, бидонам коҳили ва эҳмол раво дорад,
(дар) мазҳаби мурувват ва футувват маъхуз бувад.
Аҳмади Дониш

МАЪШАР *a.* معشر ҷамоат, гуруҳе аз мардум.

Баъд аз ... зуҳури маъшари башар иморати рубъи маскун симати издиёд пазируфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз куштагони зинда з-он сӯ ҳазор машҳад
В-аз сокинони раҳрав з-ин сӯ ҳазор маъшар.

Ҳоқонӣ

МАЪШУҚ *a.* معشوق дӯст дошташуда, маҳбуб.

Гуфт бо вай: Қай ба ишқат рафта ном,
Ошиқ аз маъшуқ худ ронад калом. *Ҷомӣ*

МАЪШУҚА *a.* معشوقه муаннаси маъшуқ.

Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст. *Анварӣ*

Бахти Ҳофиз гар аз ин гуна мадад хоҳад кард,
Зулфи маъшуқа ба дасти дигарон хоҳад буд. *Ҳофиз*

МАЪШУҚӢ معشوقى маъшуқ будан, ишқварзӣ.

Эй бародар, чун иқрори дӯстӣ кардӣ, тавакқун
хидмат мадор, ки чун ошиқӣ ва маъшуқӣ дар миён
омад, молиқӣ ва мамлуқӣ бархост. *Саъдӣ*

МАЪЮБ *a.* معيوب айбнок, маиб, касе, ки ягон нуқсонии узвӣ дорад.

Он ки дорад бандаҳо аз айб пок,
Бандан маъюбро қай меҳарад? *Ибни Ямин*

МАЪЮБӢ معيوبى маъюб (маиб) будан, айбнок будан.

Ва онҳо касоне бошанд, ки қодир бар иқтисоби қути явмия нестанд, ба воситаи аҷз ва пирӣ ва маъюбӣ бар ҷо мондаанд. *Аҳмади Дониш*

МАЪЮС *a.* مأیوس навмедшуда, дилшикаста, руҳафтода.

Беморе, ки аз илоҷ маъюс бошад, ... аз дил ҷи гуна рухсати нафас задан ёбад? *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАЪҚИД *a.* معقد ҷои басташудан гирех; гирех, уқда, тугун.

МАЪҚУЛ *a.* معقول ба воситаи ақл даркшаванда, доништашаванда; мувофиқи ақл.

Ин аст зуҳур ва хилқати одам — баъзе ба тариқи манқул, баъзе ба тариқи маъқул.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ҳофиз, аз боди ҳазон дар чамани даҳр маранҷ,
Фикри маъқул бифармо: Гули бехор кучост? *Ҳофиз*

МАЪҚУЛОТ *a.* معقولات ҷ. маъқул.

МАЪХУД *a.* معهود 1. аҳду паймон кардашуда, бо аҳду паймон муайян ва муқарраршуда.

Темори корҳо, ки ба ту муфавваз буда, бар қарори маъхуд мебояд дошт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. муқаррарӣ, одаткарда, одатӣ, марсум.

Қозӣ даръёфт, ки ҳол чист, гуфт: Аз кадом ҷониб [офтоб] баромад? Султонро аҷаб омад, гуфт: Аз ҷониби машриқ, чунон ки маъхуд аст. *Саъдӣ*

Боғбон рӯзе бар одати маъхуд ба тамошон гул омада ... *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. одат, расм.

Чун Ҳалокухон вафот ёфт, чунон ки маъхуди эшон аст, роҳҳо бисипарданд ва ёсо доданд, ки ҳеч офарида нақл ва таҳвил накунанд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

4. маъмул, истеъмол кардашуда, раво.

Мар-варо гуфтанд, к-ин маъхуд нест,
Даъвати аҳли залолат ҷуд нест. *Румӣ*

МАЪЌУН *a.* معجون 1. сиришташуда, чизи аз чанд модда таркибёфта, омехташуда.

Одамизода турфа маъҷунест,
Аз фаришта сиришта в-аз ҳайвон,
Гар кунад майли ин, шавад кам аз ин,
В-ар кунад қасди он, шавад беҳ аз он.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Маъҷуни гилам сириштаи туст,
Мазмуни дилам навиштаи туст. *Ҷомӣ*

2. доруи таркибӣ; дору, давои хӯрданӣ.

Бахшӣ маъҷуне бисохт, ки дар он гӯгирд ва зай-бақ буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Дар ин фурсат, ки саргарми ҳавас будиву маҷнунӣ,
Зи гарди чехраи ашки надомат соз маъҷуне.

Мушфиқӣ

маъҷуни муфарреҳ доруи мураккаби фараҳбахш.

Аз паи савдои шаб андешанок,
Сохта маъҷуни муфарреҳ зи хок. *Низомӣ*

Маъҷуни муфарреҳе, ки хонӣ,
Шеър аст, ҷуз ин дигар надонӣ. *Шоҳин*

3. кинол аз шароб.

Табиби ишқ манам, бода дех, ки ин маъҷун
Фароғат ораду андешаи хато бибарад. *Ҳофиз*

МАЯЗД ميزد базм, базми майнӯшӣ.

Миррих рузи маърака, шоҳо, ғуломи туст,
Чунон ки Зухра рузи маязд пешкори ту. *Хисравӣ*

Эй ба маязд-андарун ҳазор Фаредун,
Эй ба набард-андарун ҳазор Таҳамтан. *Фаррухӣ*

МАЯЛОН *a.* ميلان *ниг.* майлон.

МАҒ مغ 1. амиқ, чуқур.

Суи чоҳе, к-у нишонаш карда буд,
Чоҳи мағро доми ҷонаш карда буд. *Румӣ*

2. рудхона, даръе.

Чунин то биёмад яке жарф руд,
Сипаҳ шуд пароканда чун тору пуд;
Мағе жарф паҳнош кӯтоҳ буд
Бар у баргузаштан диҷогоҳ буд. *Фирдавсӣ*

МАҒАЛ مغل хоб, истироҳат.

МАҒАЛГОҲ مغلگاه истироҳатгоҳ ва ҷои хобу хез.

Қароргоҳу мағалгоҳашон ҳаме зи биҳишт,
Ба кӯҳсор кунӣю ба жарф ғор кунӣ.

Ҳамзаи Арӯвӣ

МАҒБУН *a.* مغبون ғабн кардашуда, фиребхурда; фирефташуда дар хариду фуруш.

Ҳар киро бе сарф кам шуд нақди умр,
Ҳаст мағбун андар ин озоргоҳ. *Ҳоқонӣ*
Гашт мағбун он, ки у танпарвар аст,
То ки тан фарбеҳ шавад, чон лоғар аст. *Шоҳидӣ*
Ва билҷумла умеди растагорӣ бувад ва мағбун
ва зиёнзада нагардад. *Аҳмади Дониш*

МАҒБУТ *a.* مغبوط касе, ки дигарон нисбат ба вай беғаразона ҳасад мебаранд.

Ба иноят умедвор аст, ки илтифоти мухлиснавозӣ,
каминаро маҳсуди акрон ва мағбути абнои замон
гардонанд. *«Илми симиё»*

МАҒЗ *1.* مغز моддаи мулоими хокистарраг, ки дар касохонаи сар қарор дорад, майна, димоғ; мағзи мулоими даруни устухон, илик; ҳароммағз.

Чунон дид дар қосиди роҳсанҷ,
Ки аз ҷуши дил мағзаш омад ба ранҷ. *Низомӣ*
Аз ғояти ҳарорати ҳаво мағзи қонварон дар усту-
хон ба ҷуш омадӣ. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Муй дар таншон зи тарси тири у чун ханҷар аст,
Мағз дар саршон зи бими теги у чун наштаг аст. *Муиззӣ*

2. фаъолияти димоғӣ, ақл, ҳуш, идрок.

Сухан қам шунидам бад-ин некуӣ,
Фазояд ҳаме мағз, к-ин бишнави. *Фирдавсӣ*
Аз насими навбахорон мағзи мо ошуфта нест,
Гул накард ошуфтагӣ бар гушаи дастори мо. *Соиб*

3. он чӣ дар лӯчоқи мева аст ҳамчун мағзи чормағз, pista, бодом ва ғ.

Мағз то нозук аст, пӯст накуст,
Чун қавӣ шуд, ҳичоб гардад пӯст. *Саюӣ*

4. маҷ. чизи баргузида, холис, зубда.

Ин ки дар зери пой ту фарш аст,
Мағзи афлоку зубдаи арш аст. *Бедил*

◇ мағзро тар кардан димоғро ҳуш ва хурсанд кардан.

Ба гуфтори шах мағзро тар кунам,
Ба гуфти касон мағз дар сар кунам. *Низомӣ*

мағзро тез кардан димоғро ба фаъолият даровардан, тезхуш ва хушёр шудан.

Гузоришқуно, тез кун мағзро,
Гузориш дех ин номаи нағзро. *Низомӣ*

мағзи боломро сурун шикастан киноя аз мағлуб кардан, шарманда сохтан.

Чу пайдо кунам лутфи андомро,
Сурун бишканама мағзи бодомро. *Низомӣ*

мағз аз пӯст баровардан ҳақиқатро ошкоро кардан.

Бар он шуд, то барорад мағз аз пӯст,
Ки донанд ин, ки ҳақ бар қониби уст. *Ҳозик*

МАҒЗПУШИДА مغزپوشيده камхушу камидрок.

Ту, эй мағзпушидаи солхвард,
Зи густохии хисравон бозгард! *Низомӣ*

МАҒЗӢ مغزى мансуб ба мағз; ҳалвои мағзӣ ҳалвое, ки аз мағзи бодом, pista ва ғ. тайёр карда шудааст.

Бештар ҳалвои мағзӣ будӣ аз душоб карда ва он
чӣ аз он ҷо хостӣ, бештар қинторӣ будӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

МАҒЛАТА *a.* مغلطة чизе ки одамро ба ғалат ва иштибоҳ мебарад, мас. сухан, калом ва ғ.

Сухани эшон ... ба ғоят беасл аст ва ҷуз намоише
ва мағлатае надорад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*
мағлата додан (ё дарафқандан) ба иштибоҳ андохтан,
ба ғалат андохтан.

[Боеъ] дар он боб мохир ва устувор шуда, ҳазор
шуъбада ва ҳила ангехта ва гувоҳонро низ юмкин
мағлата дода ё ғофил гардонида...

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Дигаре [аз ҳайвонҳо] аз роҳи бадғумонӣ мағлата
дарафқанду гуфт... *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МАҒЛУБ *a.* مغلوب ғалаба кардашуда, шикастхурда.

Чун сафи дилхо шикастӣ, зин макун раҳми ҷафо,
Шарт набвад рафтан аз пай лашкари мағлубро.

Ҷомӣ

... Ва ҳар қадам дар вақте ғолиб аст ва дар маҳал-
ле мағлуб. *Аҳмади Дониш*

МАҒЛУБА *a.* مغلوبе шадид, саҳт (дар бораи ҷанг).

Ҳокими Деҳлӣ ва бисёре дигар аз роён дар ҷанги
мағлуба кушта шуданд. *«Таърихи Фариста»*
Мижғони у ду саф шуду мағлуба гашт ҷанг,
Он гоҳ омаданд ба ҳам ошно бурун. *Масеҳӣ Кошӣ*

МАҒЛУЛ *a.* مغلول ба ғул андохташуда, бо занҷир ва тавқи гардан басташуда.

Шунид ин сухан дузди мағлулу гуфт:
Ту боре зи ғам чанд ноли, бихуфт! *Саъдӣ*

Амир Зайнулобидин он вилоятро ба тахти тасарруф
дароварда, Ёрालиро мағлул ба шаҳр фиристод.

«Равзат-ус-сафо»

Уро бо мутобеон муқайяду мағлул сохтанд.

«Равзат-ус-сафо»

МАҒМУД *a.* مغمود дар ғилоф андохташуда (дар бораи теғ, шамшер ва ғ.).

Шамси Табрэзӣ, барор аз чохи мағриб машрике,
Ҳамчу субҳе, к-ӯ барорад ханҷари мағмудро. *Шамси Табрэзӣ*

МАҒМУМ *a.* مغموم дучори ғам гардида, ғамгин, андуҳгин.

Бародари меҳтар ... бародари мағмуму маҳрум
бигузошт. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МАҒМУР *a.* مغمور бо об пӯшида, зери об шуда.

... Ва он биқоъ қариб ба муаддилуннаҳор аст, то
арзе муайян дар об мағмур мешавад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МАҒНИЁТИС ю. مغنيطيس ниг. микнотис.

... Ки доно варо мағниётис сонд,
Ки румиш бар аспӣ оҳан нишонд. *Фирдавсӣ*

МАҒНОТИС ю. مغناطيس ниг. мифнотис.

МАҒОК مغاك 1. чуқурӣ, пастӣ; чуқурии дар замин кандашуда.

Аблаҳу фарзонро фарҷом хок,
Ҷойгоҳи ҳар ду андар як мағок. *Рӯдакӣ*

[Қубилақоон] бо лашкариён зери он дарахт дар
рақс омад ва чандон пой куфтад, ки перомун ба
қадри як газ замин дар мағок афтод.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Фалак дар баландӣ, замин дар мағок —
Яке ташти хун шуд, яке ташти хок. *Низомӣ*
мағоки чашм чуқури чашм, косахонаи чашм.

Ба чашми ибратогоҳон шумурда
Мағоки чашмҳои хокхӯрда. *Бедил*
Шайх дидаш ба хок афтада,
Чашмҳо дар мағок афтада. *Ҷомӣ*

2. чуқур, амик; паст.

Машав ғарра аз хандақу шахрбанд,
Ки ин як мағокаст, он як баланд.
Туро гар бувад оби хандақ мағок,
Наҳангони моро зи даръё чӣ бок. *Ҳотифӣ*

Ҳар кучо поят хӯрад ғута ба хок,
Кун ба нохунҳои даст онро мағок. *Ҷомӣ*

МАҒОКӢ *مغاکي* чуқури.

Мефитад ин ақлҳо дар ифтиқод
Дар мағокии ҳулулу иттиқод. *Румӣ*

МАҒОРА *а. مغاره* ғор, қаҳф, шиқоф ва ковокии чуқур
дар кӯҳ.

Беруни қалъа дар мағора сокин будӣ.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

МАҒОРИБ *а. مغارب* ҷ. мағриб.

Аз машориқ в-аз мағориб бе лаҷоҷ
Суи ту оранд султонон хироҷ. (1, 2) *Румӣ*

МАҒОРИБА *а. مغاربه* ҷ. мағрибӣ.

Буқор дар заврақе нишаста аз об убури кард, то
ба Сомира ояд, яке аз мағориба уро гирифта ба
муваккил супурд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАҒОРИС *а. مغارس* ҷ. мағрас||мағрис.

Дар мазорёе толиби дахле кӣ нест?
Дар мағорис толиби нахле кӣ нест? *Румӣ*

МАҒОС *а. مغاص* ҷои ғаввосӣ, ҷои ғутахӯрӣ, ҷои шиноварӣ.

... Изтироби вай аз ҳама даръёҳо камтар бошад
ва мағос низ дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҒРАС||**МАҒРИС** *а. مغرس* ҷои дарахтшинонӣ, ҷои ни-
ҳолшинонӣ, чакалак.

Бар навишта ҳеҷ бинвисад касе,
Ё ниҳоле қорад андар мағрасе. *Румӣ*

МАҒРИБ *а. مغرب* 1. ҷои ғуруби офтоб; тарафи ғарб,
тарафи офтобнишин; 2. ғарб, қисматҳои заминҳои дар
ҷониби мағриб буда; номи умумии мамлакатҳои Африкаи
шимолий: Марокаш, Алҷазоир, Тунис.

Шим ҳадди Ҳабаш азми Чин сохтам,
Зи Мағриб ба машриқзамин тохтам. *Низомӣ*

МАҒРИБРӮЯ *مغرب رويه* тарафи ғарб.

Иттифоқан қабл аз он ба чанд рӯз аз мағрибруя
тӯле бузург бар девори қалъаи бузург андохта буд-
данд. *«Таърихи Фариста»*

МАҒРИБӢ *مغربى* 1. мансуб ба мағриб; 2. сокини мағриб-
замин (Марокаш, Алҷазоир, Тунис).

Хоҳандаи мағрибӣ дар сафи базозони Ҳалаб ме-
гуфт: Эй худовандони неъмат, агар шуморо инсоф
будӣ ва моро қаноат, расми суол аз чаҳон бархостӣ.
Саъдӣ

3. пули ашрафи, сикка аз тиллои Мағриб.

Ба бозор шуд, то ба зар зар кашад,
Ба як мағрибӣ мағрибӣ даркашад. *Низомӣ*

МАҒРИС *а. مغرس* *ниг.* мағрас.

МАҒРУР *а. مغرور* 1. фирефташуда, фиребхӯрда ба қизи
ботил.

Мор ба гуфтори рӯбоҳ мағрури шуд. *Авфӣ*
Чаҳорум он ки ба талаттуф ва чоплусии душман
мағрури нагардад. *Аҳмади Дониш*

2. боғурури, ботакаббур, ҳавобаланд, худписанд.

Ту мағрури хешӣ, надонӣ ҳама,
Ки Чамшедро нест з-инҳо ғама. *Фирдавсӣ*

Туро айб кардам ба девонагӣ,
Ки мағрури будам ба фарзонагӣ. *Ҳочу*

Мардумони боқувват буданд ва ба шавкати худ
мағрури буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАҒСУЛӢ *а. مغسول* ғусл додашуда, шушташуда.

Зи дасти гирия китобат наметавонам кард,
Ки менависаму дарҳол мешавад мағсул. *Саъдӣ*

МАҒФАРАТ||**МАҒФИРАТ** *а. مغفرت* афви гуноҳ, омуризиш,
бахшиши гуноҳ.

Бар гунаҳкорон навиди мағфират оби бақост,
Рузи иди бекасон бошад шаби одинаам. *Сайидо*

... Ва кори ту он аст, ки ҳар замон ба сари мағфа-
рат шавӣ, бар ман раҳмат кун! *Аҳмади Дониш*

МАҒФӮР *а. مغفور* 1. афв кардашуда, омуриздашуда,
бахшидашуда.

Ҷароими шумо мағфув ва мағфур гардад.
«Равзат-ус-сафо»

2. маҷ. марҳум, вафотъёфта.

Чун Орпоҳон ба ҳукумат мутаайин шуда, тоҷи
мурассаи султони мағфур бар сараи ниҳоданд.
«Равзат-ус-сафо»

МАҒШУШ *а. مغشوش* ғаш додашуда, омехта, ғайриҳолис;
носара; қалбақӣ, мас. тилло, пул.

Дароҳиму данонири мағшуш зарб намудандӣ.
«Равзат-ус-сафо»

Он ки мағшуш бошад, дар даруни кӯра солим
намонад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАҚАР(Р) *а. مقار* 1. қароргоҳ, ҷойгоҳ; нишемангоҳ.

Гар бар қиёси фазл бигаштӣ мадори даҳр,
Ҷуз бар мақарри моҳ набудӣ мақар маро.

Носири Хисрав

[Ҳалоқухон] ба Хилот ба кӯҳҳои Ҳаққор дар-
омад, ки мақарри акроди гумроҳ аст.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. сангар; ҳисор, қалъа.

Султон Ҷалолуддин ба сохтани саботҳо ва насби
мақарҳо ҳукм фармуд. *«Таърихи Фариста»*

МАҚБАРА *а. مقبره* қабр; қабристон.

... Аз қабри ту фаромӯш карда бошанд ва надо-
нанд, ки мақбарайи ту кучост. *Аҳмади Дониш*

МАҚБАҲА *а. مقبحة* сифат ва хислати қабех, бад, зинт.

МАҚБУЗ *а. مقبوض* 1. ба қабза гирифташуда, ба даст
омада, гирифтोर.

Ба мо расида, ки шумо бар Ироқ ва Араб мустав-
ли шавед ва ҳокими ин диёр мақбузи қабзаи иқти-
дори шумо гардад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. табиатгирифта, зиқшуда, хитшуда; мақбуз ва абус
турушрӯгардида, бадқахру бадқавоқшуда.

Он махзул худро мақбуз ва абус гирифта, ин
сухан оғоз кард. «*Равзат-ус-сафо*»

мақбуз гардидан дилтанг, туршрӯй шудан.

Хонам! Ман аз девона ҳикояти хубе ёд дорам, агар
рухсат бошад, ба арз расонам. Ҳазрати хон рӯй
дарҳам кашид ва мақбуз гардид. *Восифӣ*

МАҚБУЛ а. مقبول қабул кардашуда, пазируфта; писан-
дида.

Сад бор кунӣ ҳаҷ, нашавад ҳаҷчи ту мақбул,
То тавф насозӣ дари ҷононаи худро. *Имло*

МАҚБУЛУЛҚАВЛ а. مقبول القول писандидагӯфтор; рост-
гӯфтор, ростқавл.

... Ва як-як бар хилофи ин аз вай хабар меоданд
ва соҳибро устувор намеомад, то аз сиқоти аҳли
Қум ду мақбулулқавл гӯфтанд. *Низомии Арузӣ*

МАҚДАМ а. مقدم 1. омадан, таширф овардан, ворид шу-
дан.

Боди баҳору мақдами наврӯзу бӯи гул
Ошӯби айш дар дили пиру ҷавон фиғанд.

Убайди Зоконӣ

Афозили Самарқанд ҳозиранд ва интизори мақда-
ми шарифи шумо мебаранд. *Восифӣ*

мақдам доштан таширф овардан; ҳузур доштан.

Мирзо Улуғбек дар қалъаи Алин, ки ҳазрати
соҳибқирон онро бино ниҳода буд, мақдам дошт.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. қадамгузорӣ, роқ рафтани.

Гуфт: Агар поям будӣ ё мақдаме,
Худ ба пой худ ба мақсад рафтаме. *Румӣ*

МАҚДАРАТ а. قدرت қудрат, тавоноӣ.

Гуфт: Бо инҳо надорам машварат,
Ки яқин сустам кунад аз мақдарат. *Румӣ*

Ва аммо таваккул он аст, ки дар умуре, ки ҳаво-
лати он ба мақдарату кифояти башарӣ набошад ва
андешаро дар он маҷоли тасарруф сурат набан-
дад ... хаёлотӣ фузулро бартараф кунад.
«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МАҚДУР а. مقدر 1. мувофиқи қудрат ва имкон; мум-
кин, имконпазир, дар доираи қувват ва имкон.

Ҳар халал, к-аз пири афтад дар мизоч,
Нест мақдури табиб онро илоҷ. *Ҷомӣ*

Дар бораи ту он ҷӣ мақдур бошад, нақӯй кунам.
«*Равзат-ус-сафо*»

ба қадри (ё миқдори) мақдур ба қадри имкон, ба қад-
ри хол.

Шаҳзода Туғон ва ... Наврӯз он ҷо буданд ва
чанд рӯз туйҳо карданд ва ба қадри мақдур пешкаш-
ҳо оварданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

[Заған гуфт]: Агар муроде дар хотират мегуза-
рад, бе таваққуф зоҳир кун, то ба миқдори мақдур
дар итмоми он бикушам. «*Анварии Суҳайлӣ*»

ба қадри майсур ва мақдур ба дараҷаи муяссаршавӣ
ва имконпазирӣ.

Дар муҳорабат ва музорабат ба қадри майсур ва
мақдур кушиданд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. қудрат, қувват ва тоқат; имконият.

Сабр аст маро чора зи ҳичрони ту, лекин
Чун сабр тавон кард, ки мақдур намонад? *Ҳофиз*

3. тақдир кардашуда, қисматъёфта.

Писар гуфт: ... Ризқ агарчи мақсум аст, ба асбоби
хусули он тааллуқ шарт аст ва бало агарчи мақдур
аст, аз абвоби духули он ҳазар кардан воҷиб.

Саъдӣ

МАҚДУҲ а. مقدوح қадҳ кардашуда, маломатзада, нопи-
сандида.

Онон, ки дар ин варта қадам ниҳоданд, зиёнкор
ва малум бошанд ва онон, ки дар каноранд, мақ-
дуҳ ва мазмум. *Аҳмади Дониш*

МАҚЗИЮЛМАРОМ а. مقضى المرام ба мурод расида.

Расулони у мақзиюлмаром ба Ҷурҷон бозгаштанд.
«*Равзат-ус-сафо*»

Баъд аз он султон Шаҳобуддин ... мақзиюлмаром
ба ҷониби Ғазнин муроҷаат кард.

Тағрихи Фариста

МАҚЗӢ а. مقضى анҷомъёфта, ба поён расида; иҷрошуда.

Ҳоҷати ту мақзӣ гардонидем. «*Равзат-ус-сафо*»

МАҚЛУБ а. مقلوب 1. қалб кардашуда, чаппа кардашуда,

акс кардашуда; 2. адш. калимаҳое ки дар санъати шеъ-
рии қалб ҳарфҳои арабии онҳо пешу қафо шуда, ба

калимаҳои дигар мубаддал мешаванд ва ин мубаддал-
шавӣ ду навъ аст: 1) дар калима фақат баъзе ҳарфҳо

пешу қафо карда мешаванд, чунончи: ҷодувона جادوانه —

ҷовидона جوادانه; 2) тамоми калима ба таври чаппа аз

поён хонда мешавад, чунончи: ям يم — май مى, карам

كرم — марг مرگ, кас كس — саг سگ хонда мешавад.

Қишги зар дар шикам дорад мақлуби ям,
Хезу равонаш бибар сӯи лаб, эй симбар.

Бадри Чоӣ

Сагмагасро агар кунӣ мақлуб,

Қалби у ғайри сагмагас нашавад. *Ҷомӣ*

МАҚМУР а. مقمور қиморбохта, бойдода дар қиморбозӣ.

Эҳтиётҳо кард ва бияндохт, то се-шаш занад,
се-як баромад, азим тира шуд ва аз таъб бирафт ...

Надимон чун барг бар дарахт ҳамеларзиданд, ки
подшоҳ буду кудак буд ва мақмур ба чунон захме.

Низомии Арузӣ

МАҚНОТИС ю. مقناطيس ниг. миқнотис.

МАҚОБЕҲ а. مقايح ҷ. мақбаҳа.

Маояби у бе ғоят ва мақобеҳи у бениҳоят аст.

«Анварии Суҳайлӣ»

Маҳосини афъоли он хоҷаи ситудахислат ва ҳа-
мидабасиратро дар сурати мақобеҳ боз менамуданд.

«Равзат-ус-сафо»

МАҚОБИР а. مقابر ҷ. мақбара.

Аз ин воқеа хабар ёфта, ҷомадаррону мӯйканон
бишитофтанд, он ҳар ду кушташударо ба мақобири

қабла бурданд ва дар як қубба ба хок карданд.
Ҷомӣ

МАҚОДИР *a.* مقادير *ч.* миқдор 1, 3, 5.

Расан баста, андоза пайдо шуда,
Мақодир манзил ҳувайдо шуда. (3) *Низомӣ*

Хар кӣ мақодир донад, маълуми ӯ бошад, ки касро
чанд мол бояд, то ғаллаи ӯ ин миқдор бошад. (1)
Носири Хисрав

Пас дабир бояд ... соқибуррағӣ бошад ... ва маротиби
абнои замона шиносад ва мақодир аҳли рӯзгор
донад. (5) *Низомии Арӯзӣ*

МАҚОИС *a.* مقائيس *ч.* миқъёс.

Дар ҳиммати ту кас нарасад, з-он ки муҳол аст
Паймудани он поя мақонси ҳимамро. *Анварӣ*

МАҚОЛ *a.* مقال *гуфтор, суҳан, нутқ.*

Кунад ҳар оина ғайбат ҳасуди кӯтаҳдаст,
Қи дар муқобала гунгаш бувад забони мақол.
Саъдӣ

Нагуям: Лаб бибанду дида бардуз,
Ва лекин ҳар мақомро мақоле.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАҚОЛА||МАҚОЛАТ *a.* مقالة || مقالات 1. *гуфтор, суҳан, нутқ.*

Мақолатҳои ҳикмат боз карда,
Суҳанҳои музоҳик соз карда. *Низомӣ*

Дар маърази хитоби подшоҳ ой, дар он ҳолат киро
маҷоли мақолат бошад? *Саъдӣ*

Расид то дари Деҳлӣ қавофили суҳани ман,
Кучоғи Хисрав, то бишнавад мақолати ширин!
Қамоли Хучандӣ

мақолат кардан *гуфтугу кардан.*

Буқо гуфт: Маахозо ҳануз хасро нагирифта чаро
мунозаат ва мақолат мекунем? *«Чомеъ-ут-таворих»*

2. як фасл аз китоб; як матлаб, ки дар тахти унвони
муайян навишта мешавад.

Пас ин китоб [«Чаҳор мақола»] муштамил аст бар
чаҳор мақолат. *Низомии Арӯзӣ*

МАҚОЛИД *a.* مقاليد *ч.* миқлод.

Мақолиди балдаи мазкурро ба худдоми олимақом
супурданд. *«Раззат-ус-сафо»*

Мақолиди аҳкоми деуу парӣ
Дар ангушт кардам чу ангуштарӣ. *«Раззат-ус-сафо»*

Султон Ғиёсиддин уро дар канор гирифт ... тоҷи
салтанат бар фарқи ӯ ниҳода, мақолиди хазонн ба
ӯ супурд. *«Таърихи Фарошита»*

МАҚОЛОТ *a.* مقالات *ч.* мақола||мақолат.

Бар мақологашон магардон пушт,
Радди эшон макун ба қавли дурушт. (1) *Чомӣ*

МАҚОМ *a.* مقام 1. ҷой ва маҳалли сукунат ва иқомати
мардум, ҳамчун шаҳр, деҳа ва ғ.; иқоматгоҳ, ҷои истиқомат,
бошишгоҳ.

Он деҳро Бухоро хондаанд ва аз қадим боз мақоми
подшоҳон аст ва баъд аз он ки Бухоро шаҳр шуд,
подшоҳон зимистгон бад-ин деҳа бошидаанд.
«Таърихи Наршаҳӣ»

Хок мақом ва маскани ҷонварон аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

То ганҷи ғамат дар дили вайрона муқим аст,
Пайваста маро кӯи харобот мақом аст. *Ҳофиз*

мақом кардан истиқомат кардан, сукунат варзидан.

Абдураҳмон гуфт: Мо на бад-он омадаем, то мақом
кунем, ин ҷо чанд рӯзе бибошем ва биёсем.

«Таърихи Табарӣ»

Покизатар аз об набошад чизе,
Як ҷо, ки кунад мақом, гандида шавад.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

2. ҷой, маҳал; мавқеъ, маврид.

Дар саффи некувон ба мақоми муфохарат
Хоҳанд аз руҳи ту назар моҳу офтоб. *Анварӣ*

Май, ки ҳалол омада дар ҳар мақом,
Душманини ақли ту кардаш ҳаром. *Низомӣ*

Араб куниятро дар мақоми таъзим гӯяд. *Авфӣ*

3. нишастангоҳ; **баргарин** мақом нишастангоҳи фаҳри,
садр; 4. дараҷа, мартаба, рутба, поя.

Ҳар қадом мақом ва мартаба ва улувви дараҷаи
хеш бидонанд. *Аҳмади Дониш*

5. дар тасаввуф — дараҷа ва мартабаи тақомул, ки
аҳли тасаввуф тай мекарданд.

Ҳар кас, ки вучуди худро ба ҳақиқат бишиносад,
уро мақоми маърифат беш равшан шавад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

6. *мус.* номи ҳар як гуруҳи муайяни оҳангҳои мусиқӣ,
ки онҳо шаш мебошанд.

Ҷазалсарони Ноҳид сарфае набарад
Дар он мақом, ки Ҳофиз бароварад овоз. *Ҳофиз*

МАҚОМАТ *a.* مقامة 1. маҳалли нишастан; 2. доираи мардум,
ҷамоат; 3. ривоят, ҳикояе, ки дар ҷамъомади мардум
хонда мешавад (дар байни арабҳо маъмул аст).

МАҚОМОТ I *a.* مقامات *ч.* мақом.

Яке аз сулаҳон Лубнон, ки мақомоти ӯ дар диёри
Араб мазкур буд ва каромоти ӯ машхур, ба ҷониби
Димишқ даромад. (4) *Саъдӣ*

Чандон ки задам лофи каромату мақомот,
Ҳеҷам хабар аз ҳеҷ мақоме нафиристод. (4,5)
Ҳофиз

мақомоти маънавӣ оҳангҳои доир ба сурудҳои тасаввуф,
оҳангҳои руҳонӣ.

Булбул зи шохи сарв ба гулбонги паҳлавӣ
Меҳонд дӯш дарси мақомоти маънавӣ. *Ҳофиз*

МАҚОМОТ II *a.* مقامات *ч.* мақомат.

Ҳар кас, ки ин мақомот бихонад, ба чашми хирад
ва ибрат андар ин бояд нигарист. (3)

«Таърихи Байҳақӣ»

... Пас бояд одат кард ба хондани ... Мақомоти
Бадеъ ва Ҳарири ва Ҳамид ... (3) *Низомии Арӯзӣ*

МАҚОСИД *a.* مقاصد *ч.* мақсад.

Қисми дуввум дар мақосид ва он муштамил аст
бар даҳ фасл: фасли аввал дар ҳасад ва ҳақиқати
хулқ ... *«Ахлоқи Носири»*

мақосид ва маориф мақсад ва орзуҳои нек.

Мақосид ва маориф ба наҷоҳ мақрун гардад. *Авфӣ*

МАҚОТЕЪ *a.* مقاطع *ч.* мақтаъ.

МАҚРУН *a.* مقرون қариншуда, наздикшуда; восил, пайваста.

Он ҷӣ гуфтӣ, ба сидқ ва савоб мақрун бувад.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Аммо ин сухан мустабъид менамояд ва то мушо-
ҳада наяфтад, макрун ба қабул намегардад. *Восифӣ*
МАҚРҮ(Ъ) а. مقروء 1. кироат кардашуда, хондашуда.

... Ва бояд шеъри ӯ бад-он дараҷа бошад, ки дар
саҳифаи рӯзгор мастур бошад ва бар алсинаи аҳрор
мақруъ (ва) бар сафои бинависанд. *Низомии Арӯӣ*
2. хондашаванда, хоно.

МАҚСАД а. مقصد мурод, матлуб, он чи ки қасд ва ирода
мекунад.

Фузулӣ, бе таваккул роҳ душвор аст бар мақсад,
Мадеҳ, гар толибӣ, аз даст домони таваккулро.
Фузулӣ

Ганчи махфӣ кунун намоён шуд,
Мақсади коинот урьён шуд. *Бедил*

МАҚСУД а. مقصود (чизи) қасд кардашуда, (чизи) хоҳиш
ва орзу кардашуда, орзу, талаб, мурод.

Мақсуди гуфтугуи Қамол аз бутон туй,
Гуфт, он чӣ дошт, бо ту, нағӯяд дигар сухан.
Қамолӣ Хучандӣ

Хаёли чашми ҷоду кардам имшаб,
Тули мақсудро бу кардам имшаб. *Махфӣ*

Барон ҷамъ кардани дунё мӯлоҳиза кунад, ки
мақсуди вай аз ҷамъ кардани дунё чист.
Аҳмади Дониш

МАҚСУМ а. مقسوم 1. тақсим кардашуда, ба пораҳои
муайян ҷудо кардашуда; мақсум кардан тақсим кардан,
ҷудо-ҷудо кардан.

Чун Алинҷахон ба мартабаи шайхухият расид,
писаронаш бузург шуданд, мамоликро бар эшон
мақсум кард. *«Равзат-ус-сафо»*

2. қисмат кардашуда, тақдир кардашуда; аз азал му-
айян кардашуда.

Писар гуфт: ... Ризқ агарчи мақсум аст, ба асбоби
хусули он тааллуқ шарт аст, ва бало агарчи мақдур
аст, аз авбоби духули он ҳазар кардан вочиб. *Саъдӣ*
Ба Турон улуме, ки марсум шуд,
Ба номи ман он ҷумла мақсум шуд. *Шоҳин*

МАҚСУР а. مقصور 1. кӯтоҳ кардашуда; кам, маҳдуд;
ноқис.

Боз як қисм аҳли билод ва мадоинанд, ки эшонро
тамаддун ва таовун ва истинботи ҳираф ва саноат
бувад ва улуми эшон мақсур бувад.
Низомии Арӯӣ

2. маҷ. оқиз, заиф.

Осмон неку бадӣ ҳар ояте, к-инмо кунад,
Шаъни ӯ бар иқтисои рои ӯ мақсур бод! *Анварӣ*

3. вобаста бар чизе ва ё касе; мақсур бар чизе будан
вобаста ба чизе будан.

Аммо илми мантиқ, ки онро Арасту мудавван кар-
дааст, мақсур аст бар кайфияти донишгари чизҳо.
«Ахлоқи Носирӣ»

Мушрикони ... гуфтанд, ки ғалабаи мо мақсур аст
бар ионату мувофақати завҷан ӯ. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҚСУРА а. مقصورة 1. хучраи ибодат; чиллаҳона, хучраи
паҳлуи масҷид.

Шунидам, ки масте зи тоби набид
Ба мақсураи обиде дардавид. *Саъдӣ*

Рузи одина ба мақсура даро, то хонад
Хутбаи салтанати ҳусн ба номи ту хатиб. *Ҷомӣ*
2. хона, утоқ; ҳаҷла.

МАҚТ а. مقت кина, душманӣ.

Саъй мекунад, ки сазовори мақту ғазоби маъбуду
хеш шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАҚТАЛ а. مقتل 1. ҷои қатл, ҷои куштан; 2. қатл, куш-
тан; 3. маҷ. ҷои нозук дар бадани инсон ё ҳайвон, ки
бо зарба хӯрдан ба ҳалокат мебарад, мас. шақиқа, дам-
ғаҳи дил, рағи калони гардан.

Афв кард он шоҳи дарбедил, вале
Омада буд тири ӯ бар мақтале. *Румӣ*

Қазоро тири ҷигардуз бар мақтали ҳук омад.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

МАҚТАЛА а. قتله қатлгоҳ, ҷои куштан.

Дил майли суи хонаи дилдор мекашад,
Дар ҳайратам, ба мақтала чун мекашад маро.
Имло

МАҚТАЪ а. مقطع 1. ҷои қатъ кардан, ҷои буридан; 2.
хотима, анҷом, поён, охир; *муқобили* матлаъ 2.

Чӣ чунбиш аст, ки бе аввал асту бе охир,
Чӣ гардиш аст, ки бе мақтаъ асту бе мабдаъ?

Анварӣ

мақтаи девон охири девон, хотимаи девон.

3-ин дабистон мисраи зулфи мусалсал хондаем,
Хомушӣ мушкил, ки гардад мақтаи девони мо.
Бедил

3. *адш.* охирин байти ғазал ё қасида; *муқобили*
матлаъ 3.

Ҳадиси моҳи рухат шуд тамои дар матлаъ,
Қашид ҳиссаи зулфат дароз то мақтаъ. *Ҷомӣ*

4. маҷ. охири умр.

В-ар кунд бувад сари синонам,
Аз тег ба мақтааш расонам. *Ҷомӣ*

мақтаи нафас охири умр.

Ба матлаи хираду мақтаи нафас, ки дар ӯ
Халоси ҷони хавос аст аз ин хароси хароб.

Хоқонӣ

МАҚТУЛ а. مقول қатлшуда, кушташуда; мақтул шудан
кушта шудан.

Мани шикастаи бадҳол зиндагӣ ёбам
Дар он замон, ки ба теги ғамат шавам мақтул.
Хофиз

Ва ҷуз Шоҳрух-Мирзо низ касоне, ки аз даст
ва забони онҳо таваққуи корнамоӣ буд, дар аҳди
ин амири саффоки беақл мақтул шуданд.

Аҳмади Дониш

МАҚТУЪ а. مقطوع қатъ кардашуда, буридашуда; маҷ.
маҳруммонда; мақтуи рӯӣ аз ризқ маҳруммонда, бе
ризқмонда.

Бихоҳу мадор аз кас, эй хоҷа, бок,
Ки мақтуи рӯӣ шавад шармнок. *Саъдӣ*

МАҚУЛА а. مقوله 1. гуфтор, гап, сухан.

Қайсар мақулаи тоҷирро бо он чӣ дар тӯмор
сабт буд, мувофиқ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ин қисса биёву мухтасар кун,
Ҳарфе зи мақулаи дигар кун? *Шоҳин*

2. маҷ. навъ, хел, чинс, қисм.

Шоҳ ҳар чанд аз ин мақула чизҳо гуфт, шоҳ-
зода асло мултафит нашуд ва ҷавоб нагуфт.

«*Чомеъ-ут-тамсил*»

Ва панҷ нағма дар панҷ гоҳ аз панҷ мақула
месароям. *Савдо*

МАҚУЛОТ *а.* مقولات 4. мақула.

Гуфтам: Эй маҳдум, шумо бо ин камина худ ба
тарики шаръ муомала намоед; аввал сухани ман
ин аст... ки маро аз ин мақулот хабаре нест. (1)
Восифӣ

Ҳастии аҷсом ва аъроз ба ҷумлаи мақулотии ин
олами маҳсус зоҳир аст. (2) *Ибни Сино*

мақулотии умр дараҷаҳо ва марҳилаҳои умр.

Айёме, ки аъдоди мақулотии умр аз пояи нуқ-
сонии оҳод даргузашт ва истикмоли фурсатшуморӣ
ба соли ашара муқорини гашт, шӯҳии нафасҳо мус-
таидди нолаи дард бардоштан гардид. *Бедил*

МАҚЪАД *а.* مقعد 1. маҳалли қууд, нишастангоҳ, ҷон ни-
шаст.

Мақъади сидқа, ки сиддиқон бар ӯ
Ҷумла сарсабзанду шоду тозарӯ... *Румӣ*

2. маҷ. дубур.

МАҚҲУР *а.* مقهور 1. дучори қаҳру хашмшуда.

Дар он аҳде, ки будам банда мақҳур,
Ҷабинам буд аз хоки дарат дур. *Ҳозиқ*

2. мағлуб, шикастхӯрда.

Ҳамеша ботил мақҳур будааст ва ҳақ мансур.
«Анвори Суҳайлӣ»

МАҲ *ме* *ниг.* моҳ.

МАҲАБ(Б) *а.* محاب 1. тарафи вазида омадани бод, тарафе,
ки аз он ҷо бод мезадад.

Сароҳое диданд ҳар яке чун биҳишти аъло ва
ҳар якеро боғе ва бустоне дар пеши маҳаббии шамол
ниҳода. *Низомии Арӯзӣ*

Насими саодат аз маҳаббии иноят дар вазидан
омад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲАҚ(К)||МИҲАҚ(К) *а.* محك санги снѐҳе, ки тилло
ва нуқраро бо он соида меозмоянд ва иёр мекунанд.

Зарри қалбу зарри неку дар иёр
Бе маҳақ ҳаргиз надонӣ з-эътибор. *Румӣ*

Нақди қалби саран оламо
Ишқ саррофу муҳаббат маҳақ аст. *Қамолӣ Хучандӣ*
Сифлагонро назанад ҷарҳи ҳаводис бар санг,
Маҳақи симу зар аз баҳри мису оҳан нест. *Соиб*

МАҲАЛ(Л) *а.* محل 1. ҷой, макон.

Шаҳрро ба навъе ихотаву қабал намуданд, ки на
мурро маҷоли гузаштану на мурғро маҳалли пари-
дан монд. *«Фатҳнома»*

2. ҷои мувофиқ, мавқеъ, маврид.

Қаҳру лутф андар маҳалли худ нақўст,
Ҷои гул гул бошу ҷои хор — хор.

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

На мутеъро ҷои ифтихор, на осиро маҳалли
эътизор. *Аҳмади Дониш*

3. мақом, мартаба; эътибор, қадр қимат.

Абдуллоҳ гуфт: Туро ҷи маҳал ва қадр бошад,
ки ман аз ту зинҳор хоҳам? *«Таърихи Табарӣ»*

... Навоҳт ва хилъат ёфтанд бар миқдори маҳал
ва мартабат ва сӯи Нишопур бозгаштанд.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

4. замон, вақт.

Дар ин маҳал... уқобе... дар парвоз омада буд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Чун порое аз шаб гузашта маҳалли осоиши мур-
ғу моҳӣ шуд ва ҳар кас ба хонаи худ рафт...

«*Таърихи Фаршита*»

МАҲАЛДОН محلان мавқеъшинос, вазъиятфаҳм.

Маҳалдон надимони санҷидагӯш
Нишастанд бар гуфтаҳо нуқтаҷӯш. *Ҳотифӣ*

МАҲАЛЛ *а.* محل *ниг.* маҳал(л).

МАҲАЛЛА||МАҲАЛЛАТ *а.* محلة||محلت 1. қитъае аз шаҳр
иборат аз якчанд кӯча.

Шаҳри Қоҳираро даҳ маҳаллат аст ва эшон ма-
ҳаллатро ҳора мегӯянд. *Носири Хисрав*

2. куй, куча, гузар.

Рӯй овардам ба сӯи маҳаллати вазир.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

МАҲАЛЛОТ *а.* محلات 4. маҳалла||маҳаллат.

Пас Абуалӣ... гуфт: Маро марде бояд, ки ғу-
руфот ва маҳаллотии Гургонро ҳамешиносад. (1, 2)
Низомии Арӯзӣ

Лашқариён маҳаллот ва кӯчаҳоро ғорат карда,
қасди масҷид карданд. (1, 2) *«Чомеъ-ут-таворих»*

МАҲАРА *а.* مهرة 4. моҳир.

Баъзе аз маҳараи атиббо гуфтаанд, ки ин қадар
машғули дар изолаи мараз бо адами издиёди дув-
вумӣ дахл дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲАТ||МАҲАТТ *а.* محط ҷои фуруд омадан, истгоҳ.

Нашъаи инсонӣ... маҳбусу мақсур дар як мақом
набошад, балки ҳар мақомро, ки хоҳад, маҳатти
рахлу манзили қасд тавонад дошт. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАҲБАРА *а.* محبرة *ниг.* меҳбара.

МАҲБАС *а.* محبس 1. ҳабс, қайду банд; 2. ҳабсхона, зин-
дон.

Маншай маҳбас ва маҳлас ба ман низ маълум
нашуд. *Аҳмади Дониш*

МАҲБИТ||МАҲБАТ *а.* محبت маҳалли хубут, ҷои фуруд
омадан; ҷойгоҳ, қароргоҳ.

Замираш нуқтаи паргори маънӣ,
Дарунаш маҳбитаи анвори маънӣ. *Убайди Зоконӣ*

Чунин ки маҳбитаи хайру камол шуд дили ман,
Ҷи манқасат расад аз таъни аҳли шӯру шарам.
Ҷомӣ

МАҲБУБ *а.* محبوب муҳаббат басташуда, касе ки аз та-
рафи дигаре дӯст дошта шудааст, дӯст дошташуда.

Бад-ин ҳубӣ, ки офтоб аст, нашунидаем, ки касе
[уро] дӯст гирифтааст ва ишқ оварда. Гуфт: Барои
он ки ҳар рӯз метавонаш дид, магар дар зимистон,
ки маҳҷуб аст ва маҳҷуб, *Савдӣ*

Буи маҳбуб, ки бар хоки аҳиббо гузарад,
Чӣ аҷаб бошад, агар зинда кунад азми рамим.
«Анвори Суҳайлӣ»

МАҲБУБУЛҚУЛУБ *а.* محبوب القلوب дуstdoштан дилҳо,
азизи дилҳо.

Эй туро кад хубу абру хубу, зулфу чехра хуб,
Бар забони аҳли дил номи ту маҳбубулқулуб. *Чомӣ*

МАҲБУЛ *а.* محبول бо ресмон басташуда; ба дом афтода,
гирифтор.

[Ғозон] гуфт: Чандон ки мехоҳам ин мард ҳи-
лат ва тахлит ва фитнаангезӣ тарк кунад, чора
нест, чи табиати у бар ин шева маҳбул аст.

«Чомеъ-ут-таворих»

МАҲБУС *а.* محبوس ҳабс кардашуда, дар банду қайд аф-
тода.

Ба маҳбусе, ки умраш рафт дар банд,
Ба ғамноке, ки бо ғам гашт хурсанд...

Хисрави Деҳлавӣ

маҳбус кардан ҳабс кардан.

Султон бар у хашм гирифт ва дар чоҳе маҳбус
кард. *Саъдӣ*

МАҲВ *а.* محو 1. ситурдан, нест кардан; 2. зоил, несту
нобудшуда, аз байн рафта; маҳв шудан (*ё* гаштан) аз
байн рафтан, несту нобуд шудан.

Маосири он ба шуҳур ва аъвом аз арсаи айём
маҳв нашавад. *Авфӣ*

Хат маҳв гашт аз сафаҳоти китобҳо,
Азбаски ашки аҳли талаб карда буд тар. *Савдо*

3. маҷ. шефта, волаву шайдо.

Бар дари хонақаху савмаа, Имло, шабу рӯз
Нест як зиндадиле, маҳви тамошои ту нест. *Имло*
Эй ки маҳви чашми хубон гаштай, эмин мабош,
Қ-ин балоҳои сияҳ дорад аҷаб дунболоҳо. *Соиб*

МАҲВАШ *а.* مهوش *ниг.* моҳваш.

МАҲД *а.* مهد 1. гаҳвора.

Сикандар, ки парвардаи маҳдам ўст,
Бар авранги шоҳӣ валиаҳдам ўст. *Чомӣ*

Набудаш такъягаҳ чуз маҳди модар,
Мурассаъ маҳди у аз лаълу гавҳар.

Бадрии Кашмирӣ

2. қачова, ҳавдач.

Ниҳод аз бари пил пируза маҳд,
Ҳамеронд аз ин гуна то рӯди Шаҳд. *Фирдавӣ*

Рӯзи сейўм ҳоҷиб барнишаст ва наздиктари
қалъа рафт ва пил бо маҳд он чо бурданд.

«Таърихи Байҳақӣ»

3. маҷ. оромгоҳ; иқоматгоҳ; 4. маҷ. тахт, маснад.
Чу Ширин дар Мадоин маҳд бинҳод,
Ба ширинӣ лабе чун шаҳд бикшод... *Низомӣ*

5. маҷ. тахту рахти хоб.

Пай роҳат зи маркаб шуд пиёда,
Дароз афтод бе маҳду висода. *Чомӣ*

6. маҷ. тобут.

Ва маҳди Исо он чо ниҳодааст ва он маҳд сангин
асту бузург, чунон ки мардум дар он чо намоз
кунанд. *Носири Хисрав*

◇ маҳди сабо чои гардишу ҳаракати бод; дашту
биёбон.

Соло маҳ андар сафарӣ, хизрвор,
Хобгаҳу чои ту маҳди сабост. *Фаррухӣ*
маҳди ульё олидарача (лақаби модари шох).

Султон фармуд шаҳро он бастанд ва маҳди ульё
ба ҳашамат ва асбоби азамати лотуаду лотуҳсо
ба шаҳр даромад. *«Равзат-ус-сафо»*

маҳди шашрӯза дунъё, ки аз рӯи ақидаи динӣ дар
шаш рӯз офарида шудааст.

Маҳди шашрӯза чу як тифли зарандуда намуд,
Шаб зи пистони саҳар шири мусаффо овард.

Бадри Чомӣ

маҳди шохон онла ва хонадони подшоҳон.

Макун парладарӣ дар маҳди шохон,
Туро он бех, ки гардӣ дар Сифоҳон. *Низомӣ*

МАҲДУД *а.* محدود чизе, ки ҳад ва ниҳояти муайян до-
рад, мунхасир.

... Ва ибтидо ва интиҳои онро ташхис кунад,
ки ақл маҳдуд ба қолиби унсурӣ... аст.

Аҳмади Дониш

МАҲЗ *а.* محض 1. холис; софи беғнлу ғиш.

Баъзе аз нуфус буд, ки аз илми ашъё ба номи
маҳз қаноат накунанд. *Аҳмади Дониш*

Нури маҳз аст узори ту, чабин низ чунин,
Сирри ғайб аст даҳони ту, миён низ чунон.

Қамоли Хучандӣ

2. сирф, фақат.

Он сият маҳз дурӯғ ва бӯхтон аст. *Авфӣ*
Он чӣ килкам менигорад, маҳз ҳарфи савт нест,
Ҳуш меояд, ки даръебад забони бедилӣ. *Бедил*

МАҲЗАР *а.* محضر 1. чои хозиршавӣ, чои хузур, хузур-
гоҳ; маҷлис.

Гар ин қасидаро кас гуяд чавоб, шоҳо,
Гардам ғулум ўро дар маҳзари афозил. *Восифӣ*

Аъзам Ҳумоюн содот ва уламо ва акобир ва шу-
рафои шаҳро талабида маҳзар сохт.

«Таърихи Фариишта»

2. ҳукм ва фатвои қозӣ; шаҳодатнома; ҳуҷҷат, санад.
Яке маҳзар акун бибояд набишт,
Қи чуз тухми некӣ сипаҳбад нақишт. *Фирдавӣ*

Аббосия бар насаби Маҳдӣ таън карда, маҳзаре
навиштанд, ки амр фармоянд, то хутабо онро бар
манобир бихонанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ашъори ман далели қамолам кифоят аст,
Дар даъвие, ки мекунам, ин аст маҳзарам. *Шоҳин*
маҳзари хун ҳукм ва фатвои хун, фармони қозӣ,
ки дар он хуни касе аз рӯи қисос ва ё ҷазо мубох
гардонида шудааст.

Оби ангуру нори оташгун,
Ҳам бар ангур баста маҳзари хун. *Низомӣ*
маҳзар бастан аҳду паймон бастан.

Чӣ бок аз он ки кушояд раҳи ҷафо душман,
Чу баст бо ту фалак маҳзаре зи шартӣ вафо.

Муиззӣ

МАҲЗУЗ *а.* محظوظ ҳазбурда, баҳраманд, лаззатманд; хур-
санд.

Ҷонаш аз ҳар ҳикмате маҳзуз буд,
Нуктаҳои ҳикматаш маҳфуз буд. *Чомӣ*

Шуморо бо амволи вофир маҳзуз ва баҳравар гардонидам. *«Равзат-ус-сафо»*

Бибиён ҳама маҳзуз шуданд ва чанд фулусе назру ниёзаш доданд. *Савдо*

МАҲЗУЗИ *محظوظي* ҳазбарӣ, баҳрамандӣ; хурсандӣ.

Маҳрумӣ аз ӯ гарам чигар сӯхт,
Маҳзузини дигарон батар сӯхт. *Ҷомӣ*

МАҲЗУН *а. محزون* хузннок, ҳазин, ғамгин.

Шукуфа боз бихандиду лутфи хандаи ӯ
Нишот бо дили маҳзуни ошиқон овард.

Убайди Зоконӣ

Мунисам нест ба чуз гӯшаи ғам бе ту аз он,
Ҳар кӣ омад зи пай дидани ман маҳзун рафт.

Хисрави Деҳлавӣ

МАҲЗУР *а. محذور* 1. чизе, ки аз он ҳазар мекунанд ва метарсанд; 2. мамнӯъ, манъ кардашуда.

[Қуббара гуфт:]... Медонам, ки хуни маро малик ҳалол дорад ва он чӣ дар шаръи мурувват маҳзур аст, мубоҳ пиндорад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

... Ва таъбири вазъ кардан, масалан, аз чулус ба қиём ё акс ва амсоли он нофеъ бошад ва оби сард ошомидан, ба шартӣ он ки маҳзуре мутаваққеъ набошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАҲИБ *а. مهيب* ниг. муҳиб I.

МАҲИБАТУССУВАР *а. مهيبه الصور* суратан даҳшатнок, бо шакли ҳавлноқ, сахмангез.

Дар он мавзёе ҳайвоноти ғарибатулашқол ва маҳибатуссувар мебошад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲИЛ *а. مهيل* ҷои ҳавлангез, ҷои хавфнок.

Чу берун шуд аз корвон як-ду мил,
Ба пеш омадаш санглохе маҳил. *Савдӣ*

МАҲИН *а. مهين* хору беқадр, ҳақиру залил.

Сачда мекард ӯ, ки эй кулли замин,
Шармсор аст аз ту ин хурди маҳин. *Румӣ*

МАҲҚАМА *а. محكمه* дорулқазо, ҷои ҳукмбарории қозӣ, хоким, воли.

Якero ба хиёнате мавсум карданд, қиссаи уро дар маҳқамаи волии вилоят ба арз расониданд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

... ва бидонад, ки вақти ишроқ ва ибодат гузашта, он гоҳ аз ибодатхона ба маҳқама барояд.

Аҳмади Дониш

МАҲҚУМ *а. محكوم* 1. бо ҳукм айбдор кардашуда; 2. мутеъ, фармонбардор, тобеъ.

Маҳқуми ҳукми ваям ва бе ишорати ӯ тасарруф накунам. *Авфӣ*

Хон овоз дод, ки маро матлуб ин буд, ки ту маҳқуми ман бошӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Аз азал то абад чи нав, чи куҳан
Буд маҳқуми иқтидори сухан. *Бедил*

МАҲЛ *а. مهل* оқистагии кор; мӯҳлат, муддат, фурсат.

Дар сабури бад-он наволаи нӯш
Маҳл мехост, ман накардам гуш. *Низомӣ*

Соқӣ, биёр бода ки зикри кудурат аст,
То ҳаст маҳл, бодаи софӣ зи каф маҳил! *Ҷомӣ*

МАҲЛҶАК *а. مهلك* ҳалокатгоҳ, ҷои ба ҳалокат расидан, ҷои хатарнок.

Мағзор инчунинам дар маҳлаки навозил. *Савдо*

МАҲЛҶАКА *а. مهلكه* ҳалокатгоҳ, ҷои хавфнок, хатарнок; ҳалокат, хатар.

Аз он маҳлака шомини нописанд
Ба сад ҳила худро ба шаҳр уфғанд. *Ҳотифӣ*

[Қабутар аҳд кард]... ки агар аз он маҳлака ба саломат берун ояд, ... андешани сафар бар хотир нагузаронад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Инони интиқом аз савби гуноҳи ӯ маътуф сохта, аз маҳлакаи ҳабс озод кардам.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАҲЛҶО *مهلقا* маҳҷехра, моҳруй.

МАҲЛҶУЛ *а. محلول* (чизи) дар ягон моеъ ҳал кардашуда; ҳалшуда, обшуда.

Ошқоро шуда з-он зилзилаи рӯҳнигор

Сими маҳлул, ки дар буссади мо музмар буд.

Бадри Чочӣ

Музаҳрафоти номақбулро... ба зару сими маҳлул бар он авроқ... сабт намуданд.

«Равзат-ус-сафо»

Бисоти замиро ба тиллои маҳлул андуда...
Бедил

МАҲЛҶУҚ *а. محلولق* 1. тарошидашуда (муи сар).

Аҳмади Аёз бо мутобеони худ сарқои маҳлуқ бараҳна карда ва дасторхо дар гардан афтода, ба мулозамат расиданд. *«Таърихи Фариишта»*

2. маҷ. қатъ кардашуда, бурида.

Султон Буббун... ҷангалҳоро мақтӯъ ва маҳлуқ сохта, ба кишту зироат амр фармуд.

«Таърихи Фариишта»

МАҲМАДАТ *а. محمات* он чӣ сазовори ситиош аст; ситиош, таъриф.

Зол забон ба маҳмадату санои шоҳ кушод.

«Равзат-ус-сафо»

Султон бигирист ва уро маҳмадати бисъёр гуфт.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

маҳмадат кардан ситиош кардан, таъриф кардан.

... Ва надидам ҳеҷ хирадманд, ки он давлатро бар ин ҳазм ва эҳтиёт маҳмадат кард.

Низомии Арӯзӣ

МАҲМАНЗАР *مهمنظر* моҳсурат, моҳталъат, моҳҷехра, хушрӯй.

Қасон шод аз маҳи иду Қамол аз ёри маҳманзар,
Ҳама муштоқи рӯи моҳу ӯ муштоқи маҳруён.

Қамолӣ Хучандӣ

МАҲМИЛ *а. محمل* қачова, ки ба шутур ё асп баста ба дарунаш нишаста сафар мекунанд, ҳавдаҷ.

Маҳмиле тартиб кун, ки дар як ҷониб ту нишинӣ
ва дар ҷониби дигар ӯ. *Авфӣ*

Фаръёди дил аз азми сафар кардани ёр аст,
Бе ҷунбиши маҳмил набувад нола ҷарасо.

Мушфиқӣ

маҳмил кушодан дар аснои роҳ таваққуф кардан.

Ба ҳар манзил, ки маҳмил мекушуданд,
Биебонро чу шаҳре менамуданд. *Ҳозик*

МАҲМИЛКАШ *محمل كاش* қачовақаш, шутури кашандан
маҳмил.

Намонд аз сипаҳ суфти маҳмилкаше,
Ки бар вай зи дебо набуд мафраше. *Низомӣ*
Ту хуфта ғофилу маҳмилкаши матон ғурур,
Ба гуш мерасад аз чор сӯй бонги ҷарас. *Шоҳин*

МАҲМО *а. مها* : маҳмо амкан ба қадри имкон, то мум-
кин ҳаст.

Мо бандагон, маҳмо амкан, дар муованати...
ту тақсир ҷоиз нахоҳем дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲМУД *а. محمود* 1. ҳамд кардашуда, ситудашуда, таъ-
риф кардашуда, писандида.

Ҷумлаи афвол, ки ба иродати ӯ аз ӯ содир ша-
вад, чамилу маҳмуд бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*
На тадбири маҳмуди рои накуст,
Ки душман надонад шаҳаншаҳ зи дуст. *Саъдӣ*
маҳмуд будани оқибати кори касе хайру хуш будани
анҷоми кори касе, ба некуй анҷом ёфтани хотимаи
кори касе.

Чун фалакат толеи масъуд бод,
Оқибати кори ту маҳмуд бод! *Низомӣ*

2. номи шахси.

МАҲМУДА *а. محموده* 1. муаннаси маҳмуд 1.

Афволи маҳмуда ва мазмума ба иродат аз ӯ со-
дир тавонад шуд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

2. доруи махсусест барои муолиҷаи баъзе касалиҳои
меъда; *муқ. сақмуниё.*

Нон чу итлоқ оварад, эй меҳробон,
Нон чаро мехониаш, маҳмуда хон. *Румӣ*

МАҲМУЛ *а. محمول* 1. ҳамл кардашуда, бор кардашуда.
Маҳмули пешоҳангро аз ман бигу, эй сорбон,
Ту хоб мекун бар шутур, то бонг бардорад ҷарас.
Саъдӣ

2. нисбат додашуда, ҳисоб кардашуда.

Гуфтанд, ки бе таъдиби ин муфсидон ба ҳеҷ ваҷҳ
маслаҳати муроҷаат нест, чи ин сурат бар заъф
ва аҷзи султон маҳмул шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

3. хабар; дар истилоҳи мантиқ мубтадоро мегӯянд;
муқобили мавзӯ 3.

Ва он пора аз вай, ки ҳуқм бад-ӯ бувад, ки ҳаст
ё нест, ... маҳмул хонанд. *Ибни Сино*

МАҲМУМ I *а. مهموم* ғамгин, андӯхгин, дилтанг.

Ҳишом мағмум ва маҳмум шуда, инони азимат
ба ҷониби сипоҳ мунъатиғ гардонид.

«Равзат-ус-сафо»

МАҲМУМ II *а. محموم* гирифтори касалии таб, табирифта.

Надонад тандуруст аҳволи маҳмум. *Саъдӣ*

... Рузе ба шикор рафт ва чанд чигари оху кабоб
карда тановул фармуда, дар ҳалқи ӯ хушунате
пайдо гашта, маҳмум шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲОБАТ *а. مهابت* 1. ҳайбатноки, тамкину виқор, бузургии.

Чанд бор ба наздики халифа рафтам ва бо хали-
фа сухан гуфтам, маро маҳобати халифа аз он
сухан бознадошт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Гуянд: Пеши Мавлоно Қутбиддини Розӣ «Шарҳи
Матолеъ» мутолаа кардӣ ва бо вучуди фазилат
маҳобате азим доштӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. тарс, ваҳмангезӣ, даҳшатноки.

Шаби фироқи ту тир аст, ман аз у ба ҳарос,
Шабе, ки моҳ надорад маҳобате дорад.
Қамоли Хучандӣ

МАҲОД *а. مهاد* *ниг. миҳод.*

МАҲОЗИР *а. محاضر* ҷ. маҳзар 1.

... Дар маҷолис ва маҳозир пиронро неку до-
рад. *Аҳмади Дониш*

МАҲОЛ(Л) *а. محال* ҷ. маҳал(л).

... Ақрабо ва табақоти ҳашам ва афвоҷи хадами
худро дар маҳолли муносиб ҷой дод. (1)

«Равзат-ус-сафо»

Гуҷарот ва хони ҷаҳон аз Лоҳур чиҳати тах-
ният ҷарида омада, ба маҳолли худ муовадат на-
муданд. (1) *«Таърихи Фарошита»*

МАҲОЛИК *а. مهالك* ҷ. маҳлака.

... Лекин дар ин тариқа ахтори бисёр ва маҳо-
лики бешумор аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Агар «ханнос» набвад дар мамолик,
Фитад кори «шарифон» дар маҳолик.

Аҳмади Дониш

МАҲОЛЛ *а. محال* *ниг. маҳол(л).*

МАҲОМ(М) *а. مهم* ҷ. муҳим(м).

ӯ дар сабили истибод ва истиқлол дар маҳом-
ми мамлакат мадҳал мекард. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲОМИД *а. محامد* ҷамъ 1. ҷ. маҳмадат; 2. хислатҳои
неки боиси ифтихор.

Зикри маҳомид ва фазоили шумо дар афвоҳи
хавос ва авом афтода. *Восифӣ*

МАҲОММ *а. مهم* *ниг. маҳом(м).*

МАҲОНАТ *а. مهانت* таҳқир, дар хорӣ ва расвоӣ доштан.

Зиллату узлату маҳонати ҷарх
Мекашиданд аз хиёнати ҷарх. *Саноӣ*

МАҲОР *а. مهار* *ниг. миҳор.*

МАҲОРАТ *а. مهارت* моҳирӣ, устоғӣ, хунармандӣ.

Маҳорати ту дар тир андохтан маълум шуд. *Авфӣ*
Аз ҳақиме, ки дар хондани хутути ғариба маҳо-
рате тамои дошт, хабар ёфтанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАҲОРИМ *а. محارم* ҷ. маҳрам.

... Ва ҷунон ки худованд эмин аст, амонати мар-
дум нигоҳ дорад, дур аз ҳар як ба дигаре нагуянд
ва ба маҳорими мардум ба хиёнат нанигарад. (1, 2)

Аҳмади Дониш

МАҲОСИЛ *а. محاصيل* ҷ. маҳсул.

Пас зарур афтод, ки манофеъ ва мазорри ҳар
ду касбро ба шумор орем, фавонд ва маҳосили
ҳар ду муктасабро бисанҷем. (2) *Аҳмади Дониш*

МАҲОСИН *а. محاسن* ҷамъ 1. ҷ. ҳусн; 2. чизҳо, корҳо
ва хислатҳои нек ва писандида.

... Хоҳад, ки он ҳашмат ва сатват биронад, ки
андар он рехтани хунҳо ва истисоли хонадонҳо
бошад, эшон онро даръёбанд ва (аз) маҳосин ва
мақобеҳи он ӯро бознамоянд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

3. риш ва муйлаб.

Ҳар тори маҳосинам чу мижгон
Гардида зи ашк тори марҷон. *Шоҳин*

Султон даст ба маҳосин фуруд овард, тамои сафед шуда буд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

4. адш. санъатҳои шеърӣ.

Ва андар ин байт аз маҳосин ҳафт санъат аст:
аввал — мутобик, дуввум — мутазод, саввум — мураддаф, чаҳорум — баёни мусовот, панҷум — узубат, шашум — фасоҳат... *Низомии Арӯзи*

МАҲОФИЛ *а.* محافل **ч.** маҳфил.

Эй Афзалӣ, машшотан бикри сухан туй,
Ин шеър дар маҳофили аҳрор кун адо. (1) *Ҳоқонӣ*

Чавоне хирадманд аз фунуни фазоил ҳаззе вофир дошт ва таъбе нофир, чунон ки дар маҳофили донишмандон нишастӣ, забони сухан бибастӣ. (1) *Саъдӣ*

МАҲОҚ *а.* محاق **ниг.** муҳоқ.**МАҲПАЙҚАР** *مه پيگر* **ниг.** моҳпайқар.**МАҲПАРАСТ** *مه پرست* **ниг.** моҳпараст.**МАҲПОРА** *مه پاره* **ниг.** моҳпора.

МАҲР *а.* مهر мувофиқи қонуни шарияти ислом пули нақда ва молу матоъ, ки дар вақти никоҳ барои арус ба зиммаи домод муқаррар карда мешавад; кобин.

Яқуб ҳафт сол шубонӣ карда буд ба чихати маҳри ин духтар. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Писарро нишонданд пируни дех,
Ки меҳрат бар ӯ нест, маҳраш бидех! *Саъдӣ*

МАҲРАБ *а.* مهرب **г.** гурезгоҳ, ҷои фирор.

Андар он дам Ҷучӣ омад, дар бизад,
Ҷуст қозӣ маҳрабе, то дарҳазад. *Румӣ*

Чун халифа бар он ҳол вуқуф ёфт, ба кулӣ аз мулки Бағдод маъюс гашт ва ҳеч мафарре ва маҳрабе надид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАҲРАМ *а.* محرم 1. ҳеши наздике, ки бо вай никоҳ ҷоиз шумурда намешавад, ҳамчун хоҳарзода, додарзода, яке аз наздикон, ҳешу ақрабо.

Барафшон даст бар номусу он гоҳ
Миёни маҳраму бегона мерақс. *Ҳоқонӣ*

2. зан, завҷа; 3. дӯсти наздики самимӣ, мӯнис, ҳамдам.

Киро дар шаҳр баргуям ғами дил,
Кӣ омад дар ду олам маҳрами дил? *Анварӣ*

маҳрами роз (ё асрор) ҳамроз, дӯсти самимӣ.

Маҳрами рози дили шайдон худ
Қас намебинам зи хосу оро. *Ҳофиз*

Ҷуро бо худ наздик дошт, то маҳрами асрор шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

4. наздик, самимӣ.

Тамошон риёзи ирам бо ёрони ҳамдам ва дӯстони маҳрам хуш ояд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

То баста шуд ба гулшани васли ту роҳи мо,
Маҳрам нашуд ба базми нигоҳат нигоҳи мо.

Маҳфӣ

Дило, сар саҳт кун, кам кун малули,
Малул асрорро маҳрам нагардад. *Шамси Табретӣ*

маҳрам кардан ҳамроз кардан, ҳамсир гардонидан.

Тифлро дар сухан макун маҳрам,
К-аз забонаш аз он забун ояд. *«Хористон»*

МАҲРАМИЯТ *а.* محرميت маҳрамай, наздики; ҳамсир ва ҳамроз будан.

Ҷаҳр маҳрамияти асрори яқин дошт, дар ҳеч ҳолате домани истиқомат аз даст нагузошт. *Бедил*

МАҲРАМОНА محرمانه наздикона, самимона; бо меҳру муҳаббат, бо самимият.

Чу бусиданд пояш маҳрамона
Сарону сарварон бар остона... *Нозим*

МАҲРАМӢ محرمي 1. **ниг.** маҳрамият; 2. **ниг.** маҳрам 3.

Бори нишоти офият з-он наниҳам, ки оқибат
Муҷримӣ нуктае кунад маҳрамиёни розро. *Маҳфӣ*

МАҲРОҶ||**МЕҲРОҶ** *х.* مہراج яке аз подшоҳони Ҳиндустон, ки баъдҳо лақаби умумии феодалҳои калони он ҷо шуда аст; баъзан ба подшоҳони Зангбор низ нисбат дода мешавад.

Миён аз пай хидматаш баста танг
Чи Ҷеполи Ҳинду чи маҳроҷи Занг. *Ҳоҷу*

МАҲРУМ *а.* محروم бебаҳра, бенасиб, аз чизе монда.

Чун касе аз саодати дидори рафиқон маҳрум шуд, пайдост, ки дарди ӯ бад-он тафарруҷ чӣ миқдор дармон пазирад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МАҲРУР *а.* محرور (чизи) гармшуда, ҳароратнок; бо таъби гарм, бо мизочи гарм.

Зи шавқи лаъли лабат хост дар дили гармам
Табе, ки аз тани маҳрур з-ангабин хезад. *Ҷомӣ*

МАҲРУРОТ *а.* محرورات **ч.** маҳрур.

МАҲРУРӢ I محروري хароратнокӣ; гарммизоҷӣ.

МАҲРУРӢ II محروري хароратнок; гарммизоҷ.

Зиҳӣ хаёли ниҳеби ту шарза шеронро
Намуда чун таби маҳруриён ба хоб оташ. *Ломей*

МАҲРУС *а.* محروس харосат кардашуда, ниғаҳдорӣ кардашуда, маҳфуз, масун.

Писари пири харобот, ки майхонаи ӯ
Ҳаст маҳрус зи санги ситами хумшиканон. *Ҷомӣ*

Мамолики шумо аз садмаи сипоҳи подшоҳӣ ва осеби асокири қаҳқори ман маҳфуз ва маҳрус гардад. *«Таърихи Фариста»*

МАҲРУСА *а.* محروسة муаннаси маҳрус; мамлақати маҳрус ҳудуди ҳифзшавандан мамлақат, мамлақат, қаламрави подшоҳ.

Рухсат талабид, то Тоҳирро аз мамлақати маҳрус берун кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲРУХ مه رخ **ниг.** моҳруҳ.

МАҲСИМО مه سيمه **ниг.** моҳсимо.

МАҲСУБ *а.* محسوب 1. ҳисоб кардашуда, шумурдашуда; ба шумор овардашуда; маҳсуб доштан ҳисоб кардан, ба ҳисоб гирифтан.

Ин маънӣ ба самъи ашраф пайваст ва фармуданд, ки мо чихати пилон алафа ва улуфа маҳсуб медорем, чӣ гуна эшон аз боғоти мардум ситонанд.

«Чомеъ-ут-таворих»

2. маҷ. ҳамқатор, шарик.

...Пас аз замоне чанд маҳсуби ишрати абадӣ буд ва мансуби саодати сармадӣ. *Бедил*

МАҲСУД I а. *محسود* касе, ки дучори ҳасади дигарон шу-дааст, касе ки аз вай ҳасад мебаранд.

Ҳасад кунанд ҳасудон туро ба аслу ба нафс, Бад-ин ду чиз бувад марди мухташам маҳсуд.

Муиззӣ

Кор ба чое расид, ки маҳсуди амосил ва акрон гаштам. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲСУД II а. *محسود* даравидашуда.

Агар чизе... ба хона овардӣ, рӯзи дигар заръи ҳаёти у ба доси мамот маҳсуд гаштӣ.

«Равзат-ус-сафо»

МАҲСУЛ а. *محصول* 1. ҳосилшуда; 2. ҳосили зироат, ҳосили кор ва ғ.; натиҷаи истехсол.

Мутриб кучоқ, то ҳама маҳсули зӯҳду илм Дар кори чангу барбату овози най кунам. *Ҳофиз*

МАҲСУЛОТ а. *محصولات* ч. маҳсул.

МАҲСУН а. *محسун* маҳфуз, нигоҳдошташуда.

Нилро бар қибтиён ҳақ хун кунанд, Сибтиёнро аз бало маҳсун кунанд. *Румӣ*

МАҲСУР а. *محسور* ҳамчун ҳисор ихота кардашуда, дар инҳисор ва ҳудуд гирифташуда; маҳдуд кардашуда.

Яке дар гушан гулзор маҳсур, Зи дигар чун замин аз осмон дур. *Нозим*

МАҲСУС а. *محسوس* (чизи) ҳис кардашуда (ба воситаи узвҳои ҳис), ҳисшаванда, ҳис карданӣ.

Чун маръӣ ва маҳсус шуд, онро ҷисм гуфтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аз буручи савобити маҳсус Даҳр зад ғута дар пари товус. *Бедил*

МАҲСУСА а. *محسوسة* муаннаси маҳсус.

Таҳаффуз он аст, ки сувари маъқула ё маҳсуса некӯ забт намояд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ҳама ашъён маҳсусаро барон асоси маоши у ниҳоданд. *Аҳмади Дониш*

МАҲСУСОТ а. *محسوسات* ч. маҳсус.

Ба паид омад, ки чавҳар яке моддат аст ва яке сурат аст, ва яке мураккаб аз ҳар ду пайдо шавад, ки яке чизи ҷудо ва маҳсусот бувад. *Ибни Сино*

МАҲТАЛЪАТ *مطلعات* ниг. моҳталъат.

МАҲТОБ *مهتاب* ниг. моҳтоб.

МАҲТОБӢ *مهتابی* иморати хурди козамонанд ё суфа, ки барои сайру тамошои моҳтоб бар лаби ҳавз сохта мешавад.

Хуш он ошиқ, ки дар маҳтобие хоб Кунанд моҳеш масти ҳусни шабтоб. *Нозим*

МАҲТУМ а. *محتم* ҳукм кардашуда, муайян кардашуда, ҳатмӣ ва воҷиб; аҷали маҳтум аҷали ногузир.

Мултамаси мо аз подшоҳ он аст, ки аҷали маҳтумро аз мо мундафеъ созад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲФИЛ а. *محفل* 1. ҷамъомад, ҷамъомади дӯстон, маҷлис, анҷуман; маҷлиси базм.

Ҷамъе аз пирон дар маҳфиле нишаста буданд.

Авфӣ

Шаби торикӯ хавли раъду бороне бад-ин тундӣ, Кучо парвои мо доранд сармастони маҳфилҳо.

«Анвори Сухайлӣ»

2. умум, ҷамъият, халқ.

Чун ба таҳқиқи ину он пардохт,

Ранги маҳфил зи ранги худ бишнохт. *Бедил*

✧ маҳфил анғехтан маҷлиси базм оростан; ҷамъомади дӯстон барпо кардан.

Ҳарифон ҳар кучо бо ёди ту гар маҳфил анғезанд, Мани парвонаро сӯзанд, шамъи анҷуман созанд.

Ибни Ямин

маҳфил сохтан аз чизе дар бораи ягон чиз суҳбат, гуфтугӯ барпо кардан.

Ҳама қорам зи худқомӣ ба бадномӣ кашид охир, Ниҳон кай монад он розе, к-аз у созанд маҳфилҳо.

Ҳофиз

МАҲФУЗ а. *محفوظ* 1. ҳифз кардашуда; дар ёд дошташуда.

Ҷонаш аз ҳар ҳикмате маҳзуз буд,

Нуктаҳои ҳикматаш маҳфуз буд. *Ҷомӣ*

маҳфуз доштан нигоҳ доштан, ниғаҳдорӣ кардан; риоят кардан.

Ва ба сифати адолат вақте ораста гардад, ки даҳ шартро маҳфуз дорад. *Аҳмади Дониш*

2. нигоҳ дошташуда, ҳифз дошташуда.

МАҲФУЗОТ а. *محفوظات* чизҳои маҳфуздошта; чизҳои дар ёд дошташуда.

Тазаккур малакаи истехзори маҳфузот аст дар ҳар вақт, ки хоҳад бе кулфате. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАҲФУР а. *محفور* ҳафр кардашуда, қандашуда (дар замин, санг ва ғ.).

МАҲФУРА а. *محفورة* муаннаси маҳфура.

Дар он ғор ҳиёзи маҳфура аст дар санг.

«Равзат-ус-сафо»

МАҲФУФ а. *محفوف* ихота кардашуда, дар бар гирифташуда.

Роёти нусратаёни хоқонӣ маҳфуф ба инояти субҳонӣ аз боғи шаҳр ба азми Мовароуннаҳр наҳзат фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲШАР а. *محشر* 1. ҷамъомадҳои умумии халқ.

Фуруд омаданд он ду маҳшар-гурӯҳ

Ба наздики ҳам чун ду Албурз-кӯҳ. *Ҳотифӣ*

2. маҷ. д. майдони қиёмат; қиёмат.

Масти май бедор гардад нимшаб, Масти соқӣ рӯзи маҳшар, бомдод. *Саъдӣ*

Гар ба фардо афганӣ дидори маймун бо Қамол, То ба рӯзи ҳашр бошад ҳар дам уро маҳшаре.

Қамолӣ Хучандӣ

МАХШУР *а.* محشور 1. фароҳамомада; чамъшуда.

... Дар зумраи муҳиббон ва мухлисони эшон махшур гардам. *Ҷомӣ*

2. *д.* дар рӯзи қиёмат барангехташуда, эҳё кардашуда ва чамъ овардашуда.

Шавад махшур дар силки бахилони сафи махшар, Агар шухрат зи эҳсон матлаб афтодаст Ҳотамро. *Соиб*

МАХЧУБ *а.* محبوب паси парда буда; пушида, нопадид, пинҳон.

Ба сурат аз назари мо агарчи махчуб аст, Ҳамеша дар назари хогири мураффаҳи мост. *Ҳофиз*

Агар хуршед ғоиб гардад, ба рӯшноии моҳ талаби ҳидоят кунед, агар моҳ махчуб шавад, ба Зухра талаби роҳи рост намоед. *«Равзат-ус-сафо»*

Шарме, ки бувад сохта, матлуб набошад, Шабҳо зи назардӯхта махчуб набошад. *Соиб*

МАХЧУР *а.* محجور дар ҳаҷр буда, дурафтода, чудомонда (маҳсусан аз ёр).

Чу махчур монд аз вафодори хеш, Хичил шуд зи гуфтору кирдори хеш. *Ҳочу*

Бино бар ин Хоразмшоҳ Рашиди Ватвотро ... дур ва махчур гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Намоямаш зи оғуши падар дур, Чу тираш аз камон созем махчур. *Ҳозиқ*

МАХЧУРӢ محجورى махчур будан, чудой, дурӣ.

Дил фиғон кард охир аз дурӣ Ҳусн дар гирья шуд зи махчурӣ. *Мушфиқӣ*
Надорам тоқати дурии Юсуф, Дилам хун шуд зи махчурӣ Юсуф. *Ҳозиқ*

МАЧАРГ مچرگ кори маҷбурии бемузд.

Чунин гуфт Ҳорун маро рӯзи марг: Мафармой ҳеч одамиро маҷарг. *Абушақури Балхӣ*

МАЧАС(С) *а.* محس 1. ҷои ламс, ҷои даст-дасткунӣ, ҷои палмосидан; 2. ҷои набз дар банди даст.

Дил ҳам аз дард ба ҷое беҳ аз он-к Ҳар табибе маҷасаш нашносад. *Ҳоқонӣ*

МАЧБУЛ *а.* محبول чибиллигардида, фитрӣ, табиӣ, хулқӣ.
Ахлоқи нописандида, ки дар ниҳоди ман ... маҷбул аст, ба ... насихат мудовот воҷиб бинӣ. *Авфӣ*
Мардум дар асли фитрат бар хайр маҷбуланд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

маҷбул ва мафтур фитрӣ, модарзод.

Мизоҷаш бар макру эҳтиёт маҷбул ва мафтур буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЧБУР *а.* مجبور 1. дучори ҷабр; дучори зурии чизе;

2. маҷ. мутеъ, фармонбардор.

То бувад маҷдури саъду наҳси гардун хайру шар, То бувад маҷбури сарду гарми гетӣ шайху шоб. *Анварӣ*

Рои мухтор осмонсор гашт, Осмон маҷбуру ӯ мухтор гашт. *Ҳоқонӣ*

МАЧД *а.* مچد бузургӣ, ҷалолат, шавкат.

Аз ҷуд қабо дорӣ пушида мушаххар В-аз маҷд бино дорӣ барбурда мушайяд. *Рӯдакӣ*

... К-эй бод, ки иззу маҷд бодат, Зинҳор гузар ба Наҷд бодат. *Шоҳин*

МАЧДУД *а.* محذود хушбахт; нек.

Гӯй ин эътиқоди маҷдуд аст, Ҷумла баргуфташ, он ҷӣ маҷсуд аст. *Саной*

МАЧЗУБ *а.* محذوب 1. ҷазб кардашуда, кашидашуда;

2. шефта, девона, маҷнун.

Шайх аз сухани маҷзуб пурдурд гашт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Мо на имрӯз аз ҷамоли ёри худ девонаем, Дар азал ин ҷони мо аз ишқи ӯ маҷзуб буд.

Ибни Ямин

3. аҳли тасаввуфи Ҳиндустон, ки ба аҳкоми зоҳирӣ дини ислом аҳамият надода, девонавор зиндагӣ карда ба риёзат машғул мешуданд.

МАЧЗУМ *а.* محذوم маҳав, гирифтори касалии маҳав, ҷузум.

Муҳаммад-оқо ... ҷавоб меод: ... Чунон ки аз мабрусон ва маҷзумон нафрат ва иҷтиноб менамоянд, аз ин хоксор низ танаффур ва эҳтироз лозим ва воҷиб хоҳанд шумурд. *«Табрихи Фарӣшта»*

МАЧИД *а.* محيد бузург, бошаъну шараф, олиқадр, баланд-дараҷа.

Қадду болое, ки ишқаш барфарошт, Даргузашт аз курсию арши маҷид. *Шамси Табрзӣ*

МАЧЛИС *а.* مجلس 1. ҷои ҷамъомади одамон бо мақсади машварат, сӯхбат ё зиёфат; маҳалли ҷаласа.

Ҳолид бархост ва бирафт ва ҳаргиз дигар ба маҷлиси Умар наёмад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. ҷаласа, ҷамъомади одамон барои машварат.

Пас аз ин маҷлисе кард бо устодам; ӯ ҳикоят кард, ки дар он хилват ҷӣ рафт. *«Табрихи Байҳақӣ»*
маҷлис оростан маҷлис барпо кардан, барои машварате ба ҷое ҷамъ шудан.

Паи маслаҳат маҷлис оростанд, Нишастанду гуфтанду бархостанд. *Фирдавӣ*

3. ҷамъомади одамон барои сӯхбат ва зиёфат; ҷамъомади дӯстон; маҳфил; базм.

Ҳофиз, ораста кун базму бигу воизро, Ки бубин маҷлисаму тарки сари минбар гир! *Ҳофиз*
Ёр соқӣ шуду бе парда ба маҷлис омад, Бар дари майкада гулбонги садо дардоданд. *Ибни Ямин*

4. маҷ. ҳузур, қабули маъмурон аз тарафи подшоҳ.

Ардастони, чун маҷлиси Али Одилшоҳ даръефта уро мусир ва мучид дид, ба Аҳмаднагар шитофт. *«Табрихи Фарӣшта»*

◇ **маҷлис гуфтан** вазъу насихат гуфтан дар ҷамъомад.

Қаширӣ аз эшон истидҳо намуда буд, ки дар ҳафта як рӯз дар хонақоҳи эшон маҷлис гӯянд. *Ҷомӣ*

МАЧЛИСАФРӮЗ||**МАЧЛИСФУРӮЗ** مجلس افروز||مجلس فروز маҳфилоро, сӯхбаторо; дӯстдоштан аҳли маҷлис; муқ. маҷлисоро(ӣ).

Зи маҷлисуфрузони равшангуҳар Даромад яке ҳамчу шамъам зи дар. *Ҳочу*
Имрӯз ҷои ҳар кас пайдо шавад зи хубон, К-он моҳи маҷлисафруз андар садорат омад. *Ҳофиз*

МАЧЛИСНИШИН مجلس نشين иштироккунандаи маҷлис,
дар маҷлис хузурёфта, аҳли маҷлис.

Нишастанд мардони маҷлиснишин,
Назар духтанд аз адаб бар замин. *Шодӣ*

МАЧЛИСОРО(И) (مجلس آرای) сӯҳбаторо, маҳфилоро; пи-
сандидаи аҳли маҷлис; *муқ.* маҷлисафрӯз.

Бипурсид, к-эй маҷлисороӣ мард,
Кӣ буд андар ин маҷлисаат поймард? *Саъдӣ*

МАЧЛИСФУРҶЗ مجلس فروز *ниг.* маҷлисафрӯз.

МАЧЛИСӢ مجلسي аҳли маҷлис; хушсӯҳбат.

Ҳоким... маҳрамаи асрор буд ва бузургтар аз ӯ
маҷлиси дар он давлатхона набуд.

«Таврихи Фаршита»

МАЧМАЪ *a.* مجمع 1. ҷои ҷамъшавии ҷизе.

Сар худ ранси азбост ва маҷмаи ҳавос ва маҳалли
истинос. *Авфӣ*

2. ҷамъомад, маҷлис, маҳфил.

Миён надориву дорам аҷаб, ки ҳар соат
Миёни маҷмаи хубон кунӣ миёндорӣ. *Ҳофиз*

[Паланг] дар маҷмаи вухуш он гувоҳӣ адо кард.
«Анвори Сухайлӣ»

маҷмаъ кардан ҷамъ омадан.

Маҷмае карданд мурғони ҷаҳон,
Он ҷӣ буданд ошқорову ниҳон. *Аттор*

МАЧМАЪУШШУАРО *a.* مجمع الشعرا ҷамъомади шоирон,
маҷлиси шоирон.

Ҳама зи манзалату ҷоҳи ман суҳан ронанд
Ба ҳар кучо, ки дар офоқ маҷмаъушшуарост.

Муиззӣ

МАЧМАҶА *a.* مجمعہ сухани нимғурман носарех.

Ин аст таҳқиқи ҷавоб ва танқиҳи он бар ваҷҳе
ки дар он маҷмаҷа намонад. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

МАЧМУА *a.* مجموعه дафтари ашъор; девон; асар ва кито-
бе, ки дар он навиштаҷоти доир ба мавзӯҳои гуногун
ҷамъ оварда шудааст.

Маҷмуа қаламӣ шуда мавқуф бар муқаддима
ва сабабе будааст ва бар таҳрири ҳар як иллате
муқаддам афтод. *Аҳмади Дониш*

Ғоратгаре маонии маҷмуаи Қамол
Дуздида, ҳар ҷӣ ёфт суҳан, дар ҷарида буд.

Қамолӣ Хуҷандӣ

МАЧМУЪ *a.* مجموع 1. ҷамъ кардашуда, ҷамъшуда; фаро-
ҳамшуда, ғуншуда.

Дар маскани илму адл сокин,
Бар маркаби қадрӯ чоҳ рокиб;
Маҷмуи макориму маолӣ,
Қонунӣ мафоҳиру манокӣб. *Анварӣ*

2. *маҷ.* бисъёр, фаровон.

Лаҳв як ҷавву ғам ҳазор варақ,
Ғусса маҷмуу қисса муҳтасар аст. *Ҳоқонӣ*

3. ҳама, ҳамагӣ, ҷумла; маҷмуи... ҳамаи...

Маҷмуи эшон [занбурҳо]... сар бар хатти муто-
баати ӯ ниҳоданд. *«Анвори Сухайлӣ»*

Маҷмуи коинот, ки оянд дар назар,
Бар рӯи ошиқон руҳи неку намудааст. *Ибни Ямин*

4. ором, осуда, хотирҷамъ.

Дилат равшану вақт маҷмуъ бод! *Саъдӣ*

В-агар аблаҳе мушқро ганда гуфт,
Ту маҷмуъ шав, к-ӯ пароганда гуфт. *Саъдӣ*

Зи фикри тафриқа боз ой, то шавӣ маҷмуъ,
Ба ҳукми он ки чу худ аҳриман, сурӯш омад. *Ҳофиз*

МАЧНУН *a.* مجنون 1. ҷиннӣ, девона; 2. лақаби Қайс, ки
ошиқи Лайли буд; дар адабиёт муродифи ошиқи шайдо.

МАҶОАТ *a.* مجاعت ҷуъ, гуруснагӣ.

Боз нафсаи аз маҷоат пур тапид,
З-интизоъ аз хоستان чора надид. *Румӣ*

Мардум аз шиддати маҷоат... моҳи анҷумро наму-
дори гандум мидиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҶОЗ *a.* مجاز 1. маҳалли гузаштан, гузаргоҳ.

Бар раҳи ту маҷоз, қантараест,
Накунад кас фароз, қантараест. *Ҷомӣ*

2. ғайри ҳақиқат, зидди ҳақиқат (будан).

Ва иллат ду гуна бувад: яке ба ҳақиқат бувад
ва яке ба маҷоз. *Ибни Сино*

Бар ҳикмат агар гӯӣ, шеър аз ҷӣ сабақ дорад,
Ин қисм яқину ҳақ в-он қисм маҷозу зан. *Бадри Чоӣ*

Нақше бар об мезанам аз ғирья ҳолиё,
То кай шавад қарини ҳақиқат маҷози ман. *Ҳофиз*

3. *адш.* кор фармудани ягон калима ба маънои ғайри
ҳақиқӣ, ки дар миёни маънои нав (маҷозӣ) ва маънои
асли аз ягон ҷиҳат шабоҳате мавҷуд бошад.

МАҶОЗИБ *a.* مجاذيب ҷ. маҷзуб.

Зикри атвори маҷозиб дар миён буд. (1, 2) *Бедил*

МАҶОЗИЙ *a.* مجازي ғайриҳақиқӣ.

Напиндорӣ, ки ин сурат маҷозист,
Дар ин сурат ба худ дар ишқбозист. *Ибни Ямин*

МАҶОЛ *a.* مجال 1. ҷавлонгоҳ, майдони ҷавлон, ҷои намо-

иш, ҷои худнамоӣ.

Надонад, ки моро сари ҷанг нест,
Вагарна маҷоли суҳан танг нест. *Саъдӣ*

Гипо, ки мепазӣ, мақунаш ин ҳама пиёз,
Дар хона ҷои раҳт бувад ё маҷоли дӯст.

Абуисҳоқи Атъима

2. қудрат, қувват; қувват ва тоқат.

Биё, ки бо ту бигӯям ғами малолати дил,
Чаро ки бе ту надорам маҷоли гуфтушунид. *Ҳофиз*

Зи гармо на дар марду маркаб маҷол,
Ҷаҳон оташин, рӯз пеш аз завол. *Ҳотифӣ*

3. имкон, имконият.

Мардумозореро ҳикоят кунанд, ки санге бар сари
солеҳе зад; дарвешро маҷоли интиқом набуд. *Саъдӣ*

... Агар қудрат ва маҷол дорӣ, бигурез!
«Ҷомеъ-ут-таворих»

маҷол ёфтани роҳ ёфтани, фурсат ёфтани, имконият ёфтани.

Ту некуравии бош, то бадсигол
Наёбад ба нақси ту гуфтан маҷол. *Саъдӣ*

Пас умарон давлат дар ҳақиқи ӯ маҷол ёфта, уро
ба унвони шохидбозӣ ва майхурӣ ба ҳабе ва қайд
кашиданд. *Аҳмади Дониш*

4. *маҷ.* фурсат, вақт, маврид.

Маҷоли сухан то набийи зи пеш,
Ба беҳуда гуфтан мабар қадри хеш. *Саъдӣ*
Панди нахуст он, ки маҷоли саҳун
Ҳар чӣ бигӯянд, ту бовар мақун.

Ҷалолиддини Фароҳонӣ

МАҶОЛИС *a.* مجالس *ч.* маҷлис.

Маҷлиснишинони маҷолиси хос ва наззорачиёни маорики ихтисос чунин хабар додаанд... (2, 3)
«Фатҳнома»

Зикри ту дар маҷолис, мадҳи ту дар маҷо-
фил. (2, 3) *Саъдо*

МАҶОМЕЪ *a.* مجامع *ч.* маҷмаъ.

Ин сухан чанд карат... дар маҷомеъ бар забон
ронд. (1, 2) *Авфӣ*

Дар маҳофил ва маҷомеъ, ки аснофи мардум ҳозир
шуданд аз уламо ва ҳукамо аз суоле, ки [Ғозонхон]
фармуд, тамомат мутааҷҷиб монданд. (1, 2)

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Сухани эшон ба масомеи ҳама кас мерасад ва
аҳволи эшон дар ҳама маҷомеъ гуфта мешавад. (1, 2)
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАҶОНИН *a.* مجانين *a.* чамъ 1. *ч.* маҷнун 1; маҷонини

ишқ маҷнунҳои ишқ, девонаҳо аз ишқ.

Хирад, ки қайди маҷонини ишқ мефармуд,
Ба бӯи сунбули зулфи ту гашт девона. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* савдоимизочон.

Дар Ҳирот шахсест, ки ўро Мавлоно Дарवेशи
девонаи Шамърез мегаунд ва ў аз уқалони маҷонин
аст. *Восифӣ*

МАҶОНИҚ *a.* مجانيق *ч.* манҷаниқ.

[Қитобуқо-Нуён] ба пой қалъаи Меҳрин рафт
ва муҳосара кард ва маҷониқ ниҳод.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МАҶОРИ *a.* مجارى *ч.* маҷро; \diamond маҷорин афъол чараёни
корҳо.

Ва... таассури қудрат дар маҷорин афъол тад-
ричӣ аст. *Аҳмади Дониш*

маҷорин аҳвол (ё ҳолат) вазъияти корҳо, чараёну
рафти корҳо.

Чун Салҷуқиён омаданд... ва эшон мардумони
биебоннишин буданд ва аз маҷорин аҳвол ва маолини
осори мулк беҳабар... *Низомии Арӯзӣ*

Ғулуме, ки муваккили Шор буд, хост, ки пеш
аз вусул ба Ғазнин номае ба хонаи хеш нависад
ва аз маҷорин ҳолати худ дар он сафар эълон кунад.
«Равзат-ус-сафо»

МАҶРО *a.* مجرى||مجرا 1. ҷои чараёни об ва ё дигар моеот;
ҷои равоншавии оби ҷӯй ва дарё, чараёнгоҳ.

Ва ҳавзҳои сангин дар зери новадонҳо ниҳода,
сӯрохе дар зери он, ки об аз он сӯроҳ ба маҷро
равад ва ба ҳавз расад. *Носири Хисрав*

Ба боғи мушқбӯй-андар насими боғро чунбиш,
Ба роғи сабзрӯй-андар фурути обро маҷро.

Манучехрӣ

2. нишон, нишона; маҷро гирифтани мила ва даҳони
тупро ба ҷониби касе ё чизе гардондан.

Мирзо Абдураҳим... бифармуд, то чанд тўп
ва зарбзан... ба ҷониби эшон маҷро гирифта. сар
доданд. *«Таърихи Фарош»*

МАҶРӮҲ *a.* مجروح 1. захмин, ҷароҳатдор, решдор.

Ин ҷӣ чашм аст, эй камонабру,
Мурда маҷрӯҳи новакаш ҳар су. *Восифӣ*

Ду нахчир бо якдигар ҷанг мекарданд ва сари
якдигарро маҷрӯҳ мегардониданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *маҷ.* ситамдида, дилозурда.

Дид саргашта як ҷаҳон маҷрӯҳ,
Номи ҳар як навишта дар машрӯҳ. *Низомӣ*

Зи дарди модари он тифли бебок
Шуда маҷрӯҳ ҷони муршиди пок. *Бадрии Қашмирӣ*

МАҶУС *a.* مجوس офтобпараст, оташпараст, габр, зардуштӣ.

Эшон муғонанд, яъне маҷус, ки ба порсӣ эшонро
габрон гӯянд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Чамъе маҷус дар Ҳирот муқорини масҷид оташ-
када доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҶУСӢ *مجوسى* мансуб ба маҷус.

МАҶҲУД *a.* مجهود *чаҳд,* саъю кӯшиш.

Муддате дар истиёди суюди амвол маҷҳуди худро
базл кардам. *Авфӣ*

[Обоқоҳон] гуфт:... Тафаккур ва тараддудро
аз хотир дур доред ва ғояти маҷҳуд ба базл расонед.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МАҶҲУЛ *a.* مجهول 1. номаълум, ғайри маъруф, доништа-
нашуда.

Девони Фарруҳи дар Мовароуннаҳр шӯҳрате
дорад ва ҳоло дар Хуросон маҷҳул ва матрук аст.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

2. номаълум, ношинос.

Маҷҳул берун омадӣ ва ҳар киро мекӯд, аз
сирати Довуд мепурсид. *Аҳмади Дониш*

3. *маҷ.* безътибор.

Ҷоҳил осуда, фозил андар ранҷ,
Фазл маҷҳулу чаҳл муътабар аст. *Ҳоқонӣ*

МАҶҲУЛОТ *a.* مجهولات *ч.* маҷҳул.

Пас хосияти мардум тасаввур ва тасдиқи куллиёт
аст ва истинбот кардани маҷҳулот аз улум ва
саноот ва ин ҳама қуввати як нафс аст. (1)

Ибни Сино

МАҶҲУЛУННАСАБ *a.* مجهول النسب он кӣ аслу насабаш
маълум нест, номаълумнажод.

Дар ин вақт хабар расид, ки Аҳмади Аёз... дар
Дехлӣ шашсола писаре маҷҳулуннасабро ба султон
Муҳаммад нисбат дод. *«Таърихи Фарош»*

МАҶҲУР *a.* مجهور *чаҳр* кардашуда; ошкор, аён.

Ҳазор нафар аз аҳли ислом, ки дар маҷлис аз
нур ва зиё ва насими маҷҳур ва маҳҷуб яли зинда
дар гӯр шуда буданд, ҳаёте тоза гирифтанд.

«Равзат-ус-сафо»

МАҶҶОНИ *a.* مجانى бемузд, муфт, роғгон.

Мақун исроф мõi маҷҷонӣ,
Чун «ва ло-тусриф» ҳамехонӣ. *Аттор*

МЕВА *a.* ميوه 1. бар, самар, бори дарахт.

Ҳар чанд офтоб сабаби пазонидани мева аст, ҳам
он ҷо қуввати табиӣ бояд, ки бо вай ёр бувад.

Ибни Сино

Имруз ба чӯз килки гуҳарбори ту, Соиб,
Шоҳе, ки диҳад меваи гавҳар, натавон ёфт. *Соиб*

2. маҷ. боғу тоқ.

Лаззати ангур бева донад; на худованди мева.
Саъдӣ

◇ меваи хоми сояпарвард меваи хонарас.

Ман меваи хоми сояпарвард наям,
Чӯз чашмаи хуршеди ҷаҳонгард наям. *Хоқонӣ*

МЕВАДОР *میوه‌دار* дарахти мева.

Яке мевадоре бимонад зи ман,
Ки монад ҳаме бори ӯ бар чаман. *Фирдавсӣ*

МЕЗБОН||**МИЗБОН** *میزيان* соҳиби хона, соҳиби мез (дас-
тархон); меҳмондор, касе, ки меҳмононро пазирай мекунад.

... Ки мо мезбону ту меҳмони мо,
Фуруд ой ин ҷо ба фармони мо. *Фирдавсӣ*

Он мезбони боҳиммат асбоби зиёфат чандон тар-
тиб дод, ки шиками ниёз ва дидаи оз пур шуд.
«Равзат-ус-сафо»

МЕЗБОНӢ||**МИЗБОНӢ** *میزيانی* меҳмондорӣ.

МЕЗМОН||**МИЗМОН** *میزمان* *ниг.* мезбон.

Андар қиморхонаи чарху работи даҳр,
Чинсе ҳарифу ҳамнафасе мезмон махоҳ. *Хоқонӣ*

МЕНУ *مینو* 1. д. олами улвӣ; осмон.

Гар эйдун, ки ояд зи мену суруш,
Набошад бад-он фарру арванду ҳуш. *Фирдавсӣ*

2. биҳишт.

Шуданд он равзаи ҳурони дилкаш
Ба саҳрое чу мену хурраму хаш. *Низомӣ*

3. зумуррад.

Забарҷад ба хирвору мену ба ман
Варақҳои зар, дирӯҳои сафан. *Низомӣ*

МЕНУНИШОН *مینونشان* менумонанд, биҳиштмонанд.

Ман ба чунин гулшани менунишон
Домани уммед ба ҳар су кашон. *Хисрави Деҳлавӣ*

МЕНУСИРИШТ *مینوسیرشت* менуниҳод, менуфитрат; маҷ.

зебо ва хушсурат.

Дар он хуррамободи менусиришт
Фуру монд ҳайрон зи бас қору кишт. *Низомӣ*
Яке санги минои менусиришт
Ба зебову хуррамай чун биҳишт... *Низомӣ*

МЕОД *ا. میعاد* *ниг.* миод.

МЕОДГОҲ *میعادگاه* *ниг.* миодгоҳ.

МЕРОС *ا. میراث* *ниг.* мирос.

МЕРОСҲОР *میراث‌خوار* *ниг.* миросҳор.

МЕТИН *میتین* тешаи калони дунулаи сангтарошӣ, зогнул.

Ба тундӣ чунон уфтад бар барам,
Ки метини Фарҳод бар Бесутун. *Оғочӣ*
Гирифта паи кори девору дар,
Ба ин даст метин, ба он даст табар. *Ҳотифӣ*

МЕХ *میخ* 1. мили кӯтоҳи нугтези фулузӣ ва ё чубӣ, ки

барои қуфтан ва устувор кардани чизҳо ба кор меравад.

Бо сияҳдил ҷӣ суд гуфтани ваъз,
Наравад меҳи оҳанӣ дар санг. *Саъдӣ*

2. сутун, сутуни хайма.

Таноби саропардаи хисравӣ
Қашиданд, шуд меҳи марказ қавӣ. *Низомӣ*

3. мӯҳри махсуси сикказанӣ.

Дирамро ҳаме меҳ созед низ,
Сабук доштан бештар 3-ин ҷӣ чиз? *Фирдавсӣ*

◇ меҳҳои булӯр *киноя аз* ситораҳо.

Гунбади сабз меҳҳои булӯр
Дар мағоки муқаъар андозад. *Хоқонӣ*

МЕШСОР *ا. میش‌سار* 1. бо нақши каллаи меш нақшу нигор
кардашуда, бо нақши сари меш ороста.

Яке тахти пирузаи мешсор,
Яке хисравӣ тоҷи гавҳарнигор. *Фирдавсӣ*

2. номи яке аз тахтҳои Хисрави Парвез дар «Шоҳ-
нома».

Кеҳин тахтро ном буд Мешсор,
Сари меш будӣ бар ӯ-бар нигор. *Фирдавсӣ*

МЕЪБАР *ا. معبر* 1. ҷой убур, гузаргоҳ; пул; 2. амад,
сал.

Ва он ҷо низ масҷиди одина аст, аммо ҷиср нест,
ба заврақ ва меъбар гузаранд. *Носири Хисрав*

[Писар] гуруҳе мардумонро дид, ҳар як ба
қурозае дар меъбар ништаста ва рахти сафар баста.
Саъдӣ

МЕЪДА *ا. معده* яке аз узвҳои дохилии инсон, ки хӯрок
дар он ҳазм мешавад.

Ба чӯз сангдил кай кунад меъда танг,
Чу бинад қасон бар шикам баста санг. *Саъдӣ*

Ногашта тигӣ меъда ба хон наншинӣ,
3-он пеш, ки меъда пур кунӣ, бархезӣ. *Ҷомӣ*

МЕЪЁР *ا. معیار* 1. олате, ки бо он чизе санчида ё барка-
шида мешавад; 2. тарозуи зарсанҷ.

Май чун зару ҷом уро чун каффай меъёр аст,
Аз сурхии ранги зар меъёр ҳамепушад. *Хоқонӣ*

ба меъёр даровардан баркашидан, вазн кардан.

Ганҷур итоат карда сандуқҳои тилло ва нуқраи
холисро... ба мӯҷиби фармон ба меъёр даровард.
«Таърихи Фароштар»

3. санги маҳак, ки ба воситаи соидан ба он сара ва
ё носара будани тилло фаҳмида мешавад; 4. маҷ.

озмонӣ.
Меъёри дӯстони дағал рӯзи хоҷат аст,
Қарзе барои таҷриба аз дӯстон талаб. *Соиб*

5. андоза, миқдор.

Сухан дар ин, ки ҳадди нафақоти аскарӣя чист
ва меъёри мавоҷиби онҳо то қучост. *Аҳмади Дониш*

МЕЪЗАНА *ا. مژنه* маъзана, манораи азонгӯӣ.

Эй Билоли хушнавои хушсаҳил,
Меъзана баррав, бизан табли раҳил. *Румӣ*

МЕЪЗАР *ا. مزار* либоси болопуши чодармонанд; чодар.

Холӣ сари ӯ зи зеби меъзар,
Орӣ тани ӯ зи сатри меъзар. *Ҷомӣ*

МЕЪЛОҚ *ا. معلاق* чангак, чангаки овеза; чангаки қанораи
қассобӣ.

Қай ачаб, гар бо ту ояд чун Масех андар хадис,
Гусфандон кушта аз меълоқу мурғ аз бобзан.

Камоли Иззӣ

МЕЪМОР *а.* معمار 1. иморатсоз, биносоз, банно, бинокоре,
ки тарху нақши биноро мекашад; бинокоре, ки кори
иморатсозӣ мекунад.

[Гозонхон] хоҷагони мўътабар ва нависанда-
гони дуруст-қалам ва меъморони муҳандисро насб
фармуда [ба иморатсозӣ]. «*Чомеъ-ут-таворих*»

Хишти меъмор нуктан варақаш,
Оби гилкор рашҳаи арақаш. *Бедил*
Хишти аввал гар ниҳад меъмор қач,
То Сурайё меравад девор қач.*

2. *маҷ.* дурусткунанда ва ислоҳкунандаи қорҳо, ба
хубӣ ба анҷом расонандаи қорҳо.

Он қас, ки гурезад ӯ зи меъмор,
Қай гардад қорҳош маъмур! *Шамси Табрэзӣ*

МЕЪМОРИ معمارى бинокорӣ.

Бас адоватҳо, ки он ёрӣ бувад,
Бас харобиҳо, ки меъморӣ бувад. *Румӣ*
Зи меъморин таъби он неқфан
Бинои сухан ёфт зеби чаман. *Шоҳин*

МЕЪРАЧ *а.* معراج нардбон, зинапоя, ҷои боло баромадан.

МЕЪРОЧ *а.* معراج 1. он ҷӣ ба воситаи он боло мебароянд;
нардбон.

Ба авни уммаги мискину муҳтоҷ
Шафоатро ба боло карда меъроҷ. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *маҷ.* дараҷот; меъроҷи мансаб поя-поя баланд
шудани дараҷа ва мақоми қасе.

Зи меъроҷи мансаб маҷӯ пойдорӣ,
Ки бар ях бувад пой ин нардбонро. *Соиб*

Бад-ӯ гуфтам: Эй дурратуттоҷи илм,
Камин поят авҷи меъроҷи илм. *Шоҳин*

3. *маҷ.* болоравӣ, болобарой, уруҷ қардан; 4. *маҷ.*
авҷ, улвият, аълоӣ; баландӣ.

Ба ҳайратгоҳи ин меъроҷи қудрат
Надорад ҳеч шоир боли қуръат. *Бедил*

меъроҷи оҳанг баландии оҳанг, авҷи оҳанг.

Навозаш нағмасози Зӯҳра дар чанг,
Ба ми сегоҳи ӯ меъроҷи оҳанг. *Ҳозиқ*

5. *д.* дар яке аз шабҳо гуё ба олами улвӣ боло раф-
тани Муҳаммади пайғамбар.

Ишқ меъроҷ аст суи боми султони азал,
Аз руҳи ошиқ фуру хон қиссаи меъроҷ.

Шамси Табрэзӣ

МЕЪЧАР *а.* معجر рӯпуш, чашмбанди занон.

Хадича меъчар аз сар боз қард. «*Таърихи Табарӣ*»
Амири асас чанд рӯзи дигар уро ба хона нигоҳ
дошт, то мардум меомаданд ва вайро бо чодар ва
меъчар медиданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МЕҒ مع 1. абр, саҳоб; абри снэх, абри торикӣ тира.

Чу барқи дурашанда аз тира меғ
Ҳаме оташ афрӯхт аз ҳар ду тег. *Фирдавсӣ*

2. абри сафед, туман, тумани ғализу ғафс.

Сармо аз берун ба ҳавои гармоба расад, андар
вақт ҳавои гармоба чун меғ шавад. *Ибни Сино*

МЕҲ مه 1. бузург, қалон; муқобили кеҳ.

Бояд ки ду чунбандаи мухталиф — яке кеҳ ва
яке меҳ андар ин миқдор ҳаргиз муттафиқ набуванд.
Ибни Сино

2. қалонтар, бузургтар.

Қучик ду қафат меҳ зи ду даръёи бузург аст,
Бисъёр назор аст меҳ аз мардуми фарбех. *Манучехрӣ*

Писар гуфташ: Охир бузургӣ деҳӣ,
Ба сардорӣ аз сарбузургон меҳӣ. *Саъдӣ*

3. одами бузург, олимақом; хоҷа; соҳиб, сардор.

Яке достон зад бар ин марди меҳ,
Ки дарвешро чун биронӣ зи деҳ,
Нагуяд зи ҷуз «меҳтари деҳ будам»,
Ҳама банда буданд ман меҳ будам». *Фирдавсӣ*

МЕҲАН ميهن 1. ватан.

Пас он гоҳ доно дар он анҷуман
Бигуфт ин қучо рафта буд аз меҳан. *Савдо*

меҳану дуда ватан ва оила.

Зи баҳри яке боз гум бударо
Барандоҳтам меҳану дударо. *Фирдавсӣ*

2. хонаву ҷой.

МЕҲБАРА||**МАҲБАРА** *а.* محبره снэхидон, давот.

Ғуфт: Бошад муроду ҷой висоқ
Дили зарроқу меҳбари варроқ. *Саной*

Се соли дигар ба таҳсил машғул мебудам, то
як рӯз қалам аз меҳбара баркашидам, сафед бар-
омад. *Ҷомӣ*

МЕҲВАР *а.* محور 1. тири асосии чарх; 2. ҷарғф. хатти ростӣ
мавҳумӣ ва тахминӣ, ки як сари он аз қутби шимолӣ ва
сари дигараш аз қутби ҷанубии замин мегузарад ва замин
ба даври он мегардад.

Бар самти ихтиёри ту бодо мадори чарх,
То қутбро макони шараф хатти меҳвар аст.

Бадри Чоӣ

Қамолат даъвии ахлоқу он гаҳ мункири риндон,
Зи ҳақ нағзар, сипехри одамият меҳваре дорад.

Бедил

МЕҲЗОР *а.* مهذار беҳудағуӣ; валмиксору меҳзорун пургуӣ
беҳудағуӣ аст.

Ҳар гоҳ ки маонӣ мутобеи алфоз афтад, сухан
дароз шавад ва китоб миксор хонанд «валмиксору
меҳзорун». *Низомии Арӯзӣ*

МЕҲИН ميهين *ниг.* миҳин; муқобили кеҳин.

МЕҲЛАБ *а.* محلب ширдӯша, зарфи ширдӯшӣ, хурма.

Ту ҳанӯз аз хориҷ онро толибӣ,
Меҳлабӣ, аз дигарон чун ҳолибӣ? *Румӣ*

МЕҲМЕЗ مهميز *имлоаҷ* меҳмоз.

Ба як меҳмез раст аз заҳмати роҳ,
Фуруд омад чу давлат бар дари шох. *Нозим*

МЕҲМОЗ *а.* مهماز оҳани маҳсуси нугтез, ки ба ақби
пошнаи муза устувор қарда, барои давонидани асп ба
қор мебаранд.

Заҳми меҳмозу балон тангу осеби лигом,
Асп бар дасти тавоно барнатобад беш аз ин. *Ҳоқонӣ*

МЕҲМОН *مهمان*||*اميهمان* касе, ки мезбон (соҳиби хона) уро пазирай мекунад.

Ба хони ошиқи мискин агар меҳмон расад чонон, Кабоб аз сина, об аз дида, ширини зи чон бошад.

Камоли Хучандӣ

меҳмони туфайлӣ касе, ки бе даъвати соҳиби хона ба каси даъватшуда ҳамроҳ гашта ба меҳмонӣ меравад.

Таваҷҷуҳ бештар аз ошиқон бо булхавас дорад, Каримон дусттар доранд меҳмони туфайлиро.

Соиб

МЕҲМОНКАДА *مهمان كده*||*اميهمان كده* меҳмонхона.

Рӯз аз сари раҳ раҳил карда,
Меҳмонкадаҳо сабил карда. *Ҳоқонӣ*

МЕҲМОНПАЗИР *مهمان پذير*||*اميهمان پذير* пазирандаи меҳмон, мезбон, соҳиби хона.

Ҳар кӣ омад, лаҷомгир шуданд,
Ба худаш меҳмонпазир шуданд. *Низомӣ*

МЕҲМОНПАРАСТ *مهمان پرست*||*اميهمان پرست* меҳмондӯст.

Ба разм андарун жандапил аст маст,
Ба базм андарун моҳи меҳмонпараст. *Фирдавӣ*

МЕҲМОНСАРОЙ *مهمان سراي*||*اميهمان سراي* меҳмонхона.

Намурд он, ки монад пас аз вай ба чой
Пулу биркаву хону меҳмонсарой. *Саъдӣ*

Зи меҳмон сахопеша пардохт чой,
Баровард дарҳон меҳмонсарой. *Шодӣ*

МЕҲМОНӢ *مهمانى*||*اميهمانى* меҳмон будан; зиёфат.

Бишуд бо далерону кундоварон
Ба меҳмонию шоҳи Ҳомоварон. *Фирдавӣ*

меҳмонӣ кардан меҳмонпазирӣ кардан, зиёфат додан.

Ҳар чӣ ба сари сол зиёдат шуда будӣ, воли бар ин касҳо, ки ёд карда шуд, тафриқа кардӣ ва ба идҳо меҳмонӣ кардандӣ ва бухур ва ғолия додандӣ зуафоро ҳам аз ин. *«Таърихи Систон»*

Ғарм аст маро сӯхбату сар бар кафи даст аст,
Меҳмонию сад Ҳотами Тай мекунам имшаб. *Махфӣ*

МЕҲНАТ *ا. محنت* 1. мусибат, бало, бадбахтӣ, идбор.

Ба амир Халаф донист, ки меҳнат расидааст, ки пеши фарзанд бояд ҳамегурехт. *«Таърихи Систон»*
Зи нодон гурезӣ, ба доно шитобӣ,
Зи меҳнат раҳонӣ, ба давлат расонӣ. *Манучехрӣ*

2. ранҷ, азобу уқубат, машаққат, захмат.

Ба ёди Ҳумоюн қадаҳ нуш кард,
Ғаму меҳнати раҳ фаромӯш кард. *Ҳочу*

МЕҲНАТЗАДА *محنت زده* балокаш, дучори бадбахтӣ, ба мусибат дучоршуда; азобкаш, дучори азоб ва ранҷу ано.

Ошиқи меҳнатзада чун нест шод,
Ҳосиди хуррамшуда маҳҷур бод! *Анварӣ*

Ман зани дарвешам ва бекасу меҳнатзада. *Авфӣ*

МЕҲНАТИСТОН *محنتستان* чои бало, чои бадбахтӣ; чои азобу машаққат.

Душ дидан шугуфта бустоне,
Дидан имруз меҳнатистоне. *Низомӣ*

МЕҲНАТОБОД *محنت آباد* чои бадбахтӣ; чои азобу машаққат.

Бирав, тарки ин меҳнатобод гир,
Лаби Даҷлаву роҳи Бағдод гир! *Ҳочу*
... Ки эй баландназар шохбози сидранишин,
Нишемани ту на ин кунҷи меҳнатобод аст. *Ҳофиз*

МЕҲНАТРАСОН *محنت رسان* расонандаи бало, расонандаи мусибат, озордиҳанда.

Эй мардумон, бигӯед, ороми чони ман ку?
Роҳатфазои ҳар кас, меҳнатрасони ман ку?

Анварӣ

МЕҲНАТСАРО(Ӣ) *محنت سراي* чои бало, чои бадбахтӣ; чои азобу машаққат.

Замона, Мушфиқӣ, меҳнатсарой аст,
Бувад рузе, к-аз ин меҳнат бароем. *Мушфиқӣ*

МЕҲР I *مهر* 1. муҳаббат, ишқ.

Дилам хонаи меҳри ёр асту бас,
Аз он менагунҷад дар у кини кас. *Саъдӣ*
Ҷуз ин қадар натавон гуфт дар ҷамоли ту айб,
Ки вазъи меҳру вафо нест рӯи зеборо. *Ҳофиз*
Ва бо дӯсту душман тариқи эҳсон пеш гирад, ки
дӯстонро меҳр ва муҳаббат бияфзояд.

Аҳмади Донии

2. навозиш; лутфу марҳамат.

Камар бандаду чарбдастӣ кунад,
Ба сад меҳр меҳмонпарастӣ кунад. *Низомӣ*

3. хуршед, офтоб.

Чу аз чархи гарданда бифрухт меҳр,
Биёрост рӯи замиро ба чехр. *Фирдавӣ*

Ишқ ҳар ноқисбасиратро намегардад насиб,
Меҳри оламтоб бо хаффош ҳамдам кай шавад?

Соиб

меҳри анвар офтоби тобон.

Ғадоёни он дар тавонгар шуданд,
Ҳама зарраҳо меҳри анвар шуданд. *Ҳотифӣ*

◇ меҳр баровардан *ба касе* муҳаббат бастан ба касе.

Чу аз кинае барфурузанд чехр,
Ба фарзанди худ барнабранд меҳр. *Низомӣ*
меҳр варзидан *ба касе* ишқ варзидан, муҳаббат бастан.

Ба хубон меҳр варзидан чӣ кор аст,
Рухаш бин, варна маҳ дидан чӣ кор аст.

Камоли Хучандӣ

МЕҲР II *مهر* 1. моҳи ҳафтуми соли шамсӣ, ки моҳи аввали тирамоҳ мебошад ва ба 23 сентябрь—22 октябр рост меояд.

Ба рӯзи хучаста сари меҳр-моҳ
Ба сар барниҳод он каёнӣ кулоҳ. *Фирдавӣ*
Ғар ба фарвардин надорад меҳр хашму кин, чаро
Бистурад меҳр аз чаман нақше, ки фарвардин кунад.

Ломей

2. номи рӯзи шонздаҳуми ҳар моҳи шамсӣ.

Рӯзи меҳру моҳи меҳру чашни фаррух меҳрагон,
Меҳр бифзой, эй нигори моҳчехри меҳрубон!

Масъуди Саъд

МЕҲРБОН||**МЕҲРУБОН** *مهربان* пурмуҳаббат, дӯстдорику-нанда; навозишкор, мушфиқ.

Аз вафо фарзанди андухи туро
Дил зи модар меҳрбонтар дояест. *Анварӣ*
Ман аз бемеҳри он моҳ мурдам, кай бувад, ё раб,
Ки бо ман меҳрбон гардад маҳи номехрбони ман.
Ҳилолӣ

эй меҳрбон! эй азизам, эй арҷмандам!

Амирзода ба надими худ гуфт, ки дар исмҳое, ки лафзи «бон» меояд, мисли «филбон», «сорбон» ва мисли он, аксар тундху ва арбадачу мебошанд. Надим гуфт: Эй меҳрбон, ҳамчунин аст!

«Матлаъ-ул-улум»

МЕХРБОНӢ||МЕХРУБОНӢ *مهربانی* дӯстдорӣ; навозишкорӣ, мушфиқӣ.

Гар намояд хубру чавру кунад сад душманӣ,
Меҳрбонӣ менамояд, дӯстдорӣ мекунад.

Камолӣ Хучандӣ

МЕХРВАР *مهرو* меҳрбон; мушфиқ.

На тифле, к-аз оташ надорад хабар,
Нигаҳ дорадаш модари меҳрвар. *Саъдӣ*

МЕХРВАРЗ *مهروز* ишқварз, ошиқ.

Гуфтам: Зи меҳрварзон расми вафо биёмуз.
Гуфто: Зи хубруён ин кор камтар ояд. *Ҳофиз*

МЕХРВАРЗӢ *مهروزى* ишқварзӣ, ошиқӣ.

Пеш аз инат беш аз ин андешан ушшоқ буд,
Меҳрварзӣи ту бо мо шӯҳраи офоқ буд. *Ҳофиз*

МЕХРГИЁ(Х) *مهركيا(ه)* гиёҳест, ки решааш монанди шакли одам аст ва чинси нарина ва модина дорад; жень-шень, мардумгиё; аз рӯи ақидаҳои афсонавӣ, касе, ки ин гиёҳро ҳамроҳи худ дорад, гуё меҳру муҳаббати дигаронро ба худ ҷалб мекардааст.

Меҳрбонӣ зи ман омӯзу гарам умр намонад,
Бар сари турбати Саъдӣ биталаб меҳргииро.

Саъдӣ

Ба ҷои сабзааш меҳргииёхе
Зи мрамар гулрухе бар хоки роҳе.

Бадриӣ Қашмирӣ

МЕХРГОН *مهركان* 1. рузи шонздаҳум — рӯзи меҳри моҳи ҳафтуми шамсӣ меҳрмоҳ, ки эронӣни қадим онро муборак шумурда ид мекарда ва ин рӯзро меҳргон менамояд, мувофиқи дostonҳои қадимӣ, рӯзи ҳабс карда шудани Заҳҳок дар кӯҳи Дамованд будааст.

Меҳрубонӣ кун ба ҷашни меҳргону рӯзи меҳр,
Меҳрубонӣ беҳ ба рӯзи меҳру ҷашни меҳргон.

Масъуди Саъд

2. тирамоҳ, ҳазон.

Бишқуфӣ бе навбаҳору пажмури бе меҳргон,
Бигриӣ бе дидагону боз хандӣ бе даҳон.

Манучеҳрӣ

Чун амир Наср ибни Аҳмад меҳргон ва самароти
ӯ бидид, азимаш хуш омад. *Низомии Арузӣ*

Лаъли ӯ бозори ҷон хоҳад шикаст,
Хандаи ӯ меҳргон хоҳад шикаст. *Ҳоқонӣ*

МЕХРГОНӢ *مهركانى* 1. мансуб ба меҳргон 2.

Бустонро меҳргонӣ бод зар-огни кунад,
Рангро бистад зи гулҳо, бодаро рангин кунад.

Ломей

2. мус. номи яке аз оҳангҳои мусиқӣ.

Чу нав кардӣ навои Меҳргонӣ,
Бибурдӣ хӯши халқ аз меҳрбонӣ. *Низомӣ*

МЕХРГУСИЛ *مهركسيل* 1. шиканандаи ҳусни офтоб; киноя аз хушрӯй.

Дигар касе, ки ба гирди занон нагардад, чун
Дарояд аз дари ӯ моҳруи меҳргусил. *«Хористон»*

2. меҳршикан, қатқунандаи муҳаббат, тарки муҳаббаткунанда.

Фигон, ки он маҳи номехрбони меҳргусил
Ба тарки суҳбати ёрони худ ҷӣ осон гуфт. *Ҳофиз*

МЕХРДАВЛАТ *مهردولت* он кӣ давлаташ монанди офтоб дар дурахшонӣ ва дар авҷу равнақ аст.

Моҳталъат, меҳрдавлат, зӯҳразинат, тезфаҳм,
Муштарнахлоқу баҳромофату кайҳондамор. *Унсурӣ*

МЕХРКОР *مهركار* бомуҳаббат, меҳрубон.

Гуфт: Эй ёри азизи меҳркор,
Ман надорам бе руҳат як дам қарор. *Румӣ*

МЕХРОБ I *مهراب* тоқи даруни масҷид, ки дар тарафи қибла воқеъ аст; ҷои истодани имом вақти намози ҷамоа.

Гуфтам: Аз рӯи ту натобам рӯй,
Гуфт: Қас рӯй тофт аз меҳроб? *Унсурӣ*

Сабаби рағбати меҳроб маро,
Майли тоқи ҳами аброи ту шуд. *Фузулӣ*

МЕХРОБ II *مهراب* номи подшоҳи Кобул, падари модари Рустам.

Яке подшо буд Меҳроб ном,
Забардасту боғанчу густурдаком. *Фирдавсӣ*

МЕХРОЧ *مهراج* *ниг.* маҳроҷ.

МЕХРПАРВАР *مهريور* 1. офтобпарвар.

Хуршеди ховарӣ кунад аз рашк ҷома чок,
Гар моҳи меҳрпарвари ман дар қабо равад.

Ҳофиз

Лабаш руҳпарвар, вале майфуруш,
Шабаш меҳрпарвар, вале рӯзпӯш. *Ҳоҷу*

2. пур аз меҳру муҳаббат, меҳрубон, навозишкор; муҳаббатангез, ишқангез.

МЕХРСОЗ *مهرساز* меҳру муҳаббат ба кор баранда, дӯсткор.

Ҳам аз баҳри Меҳробу Синдуш боз,
Ҳам аз баҳри Рӯдобаи меҳрсоз... *Фирдавсӣ*

МЕХРУБОН *مهريان* *ниг.* меҳрбон.

МЕХРУБОНӢ *مهريانى* *ниг.* меҳрбонӣ.

МЕХРӢ I *مهري* *мус.* яке аз навъҳои чанг.

Меҳрӣ яке пири назор
Ово бароварда ба зор
Чун тундар андар марғзор
Ҷон баҳри ҷонон рехта. *Ҳоқонӣ*

МЕХРӢ II *مهري* як навъ гиёҳи даштӣ, ки гули он заҳрон аст.

Бар забон беҳи гули меҳрӣ ниҳад,
Шоҳи дасту по гувоҳи медиҳад. *Румӣ*

МЕҲРҶОН *مهرجان* *шакли арабишудаи* меҳргон.

Фаридун рузери, ки Заҳроқро ба қўҳи Дамованд маҳбус гардонид, меҳрҷон ном ниҳод. (1)

«Равзат-ус-сафо»

МЕҲРҶҮ(Ӣ) (*مهرجوی*) муҳаббатҷу(Ӣ), толиб ва хоҳони меҳру муҳаббат.

Ба парда-дарун духти пӯшидару
Бичушид меҳраш бар он меҳрҷу. *Фирдавси*

Бад-он тавқу гу он маҳи меҳрҷуӣ
Зи маҳ тавқ бурда, зи хуршед гуӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

МЕҲТАР *مهتر* 1. калонтар, бузургтар; *муқобили* кеҳтар.

Яке аз чамъе бар по хост ва гуфт: Чаро Ҳасан меҳтар ва беҳтари мо аст? Бузурге гуфт: ... Ба илми у ҳоҷат аст. *Аттор*

2. одами бузург, олимақом.

Меҳтарон ва бузургони Бухоро ба наздики у рафтанд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Фирстод нома ба ҳар кишваре,
Ба ҳар номдореу ҳар меҳтаре. *Фирдавси*

меҳтари деҳ кадхудои деҳ, арбоби деҳа, калонтари деҳ.

Раҳ зи ту поянду ту раҳдеҳ най,
Меҳтари деҳ худ туву дар деҳ най. *Низомӣ*

3. саис, нигоҳбони чорпоён, маҳсусан аспон.

Тан чу хушиқид аз қоноат, гу мабин тиморкаш,
Аспи чубин нимҷав қай пойбанди меҳтар аст. *Тугро*

МЕҲТАРЗОДА *مهترزاده* бузургзода; асилзода.

Ҳазор мард аз меҳтарзодагони вилоят дар он қалъа ҳастанд, то касе бериҳӣ ва саркашӣ натавонад кард. *Носири Хисрав*

МЕҲТАРИН *مهترین* калонтарин, бузургтарин.

Марде... чаҳор писар дошт, меҳтарин — чавоне фасеҳ ва адиб ва оқил. *Носири Хисрав*

МЕҲТАРНАЖОД *مهترنازاد* бузургзода; асилзода.

Миёни ду амзода вуслат фитод,
Ду хуршедсимои меҳтарнажод... *Саъдӣ*

МЕҲТАРОИН *مهترآئين* бузургтабъ, олитабиат.

Дар миён буд марде озода,
Меҳтароину муҳташамзода. *Низомӣ*

МЕҲТАРПАРАСТ *مهترپرست* бузургпараст; сардорпараст.

Бирафтанд ҳар ду ба ҷон нишаст
Худу номдорони меҳтарпараст. *Фирдавси*

МЕҲТАРӢ *مهتری* бузургӣ; сардорӣ.

Меҳтарӣ гар ба коми шер-дар аст,
Шав, хатар кун, зи коми шер бичуӣ!

Ҳанзалаи Бодғесӣ

Рои савоб он аст, ки чун аз дустӣ нишони душманӣ бияндозад, аз хидматгорӣ андешаи меҳтарӣ даръёбад. «*Низори доғиш*»

МЕҲҶАМА *مهچمه* а. шиша, зарфи ҳаҷҷомат, шишаи хунгири.

Дар рӯзгори вай як меҳҷама хун рехта нашавад.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МЕҲҶАН *مهچن* қуллоб, шаст, чангак.

Падид омад ҳилол аз ҷониби кӯҳ
Ба сони заъфараноғула меҳҷан. *Манучехрӣ*

МИА|МИАТ *ماه|ماه|ماه|ماه* шумораи сад (100).

... Аз шуҳури санаи эҳдо ва самона ва миан ҳиҷрӣ аст. «*Равзат-ус-сафо*»

МИДОД *ميداد* снѐҳи (барои навиштан), мураккаб.

Ва ин қаламро давог намебояд, ки худ чандон ки бинависӣ, мидод дорад. «*Таърихи Систон*»

Нуқтаи холи ту бар лавҳи басар натвон зад,
Магар аз мардуми дида мидоде талабем. *Ҳофиз*
Бар варақ натвон ба занҷири мидодаш банд кард,
Шаҳлари барқ аст бар дил мисраи барҷастаро.

Соиб

МИДҶАТ *ميدحت* мадҳ, ситоиш.

Ҳар замон мидҷате фиристам нав,
Эй, расонанда, зуд бош, ҳало! *Фарруҳӣ*
Даҳ қасидасту ҳиҷл қитъа ҳама мидҷати ту,
Қи ба атрофи қаҳон мунташиру машҳур аст.

Анварӣ

МИЁН 1 *ميان* 1. дарун, дохил.

Нуҳ ва умматон дар миёни киштӣ буданд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ишқат андар миёни ҷон дорам,
Ҷон зи баҳри ту дар миён дорам. *Анварӣ*

2. камари инсон.

Гуям: Зи тани ҳеш миёнат кунам, эй мох,
Гӯӣ: Натавон сохт зи як мӯй миёне. *Унсурӣ*

миён бастан (*ё* барбастан, дарбастан) а) камар бастан;
б) *маҷ*. омода шудан, барои коре таҳийӣ ва омодагӣ дидан.

Қасе, к-у ба ҷангат набандад миён,
Чунон соз, к-аз ту набинад зиён. *Фирдавси*

Меҳмон бо дидаҳон гириён видон мизбонро миён дарбасту ба забони ниёз мазмуни ин байти ҷигарсузи дилғудоз адо мекард. «*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

миён ҷуст кардан миёно маҳкам бастан.

Ба яғмон Деҳлӣ миён карда ҷуст,
Миён карда ҷусту инон карда суст. *Ҳомифӣ*

3. камарбанд.

Буте, ки боғ пур аз гул шавад ба накҳати гул,
Чу гулбун ар бикушояд миёни боғ миён.

Котибӣ

4. ғилофи шамшер, теғ ва ғ., ниём.

Шоҳе, ки раҳши уро давлат бувад далел,
Шоҳе, ки теги уро нусрат бувад миён.

Масъуди Саъд

Чу аз дур Туси сипахбуд бидид,
Бигурриду теғ аз миён баркашид. *Фирдавси*

5. байн, мобайн, васат; миёни... байни..., мобайни..., васати...

Ва Бухоро ро коргоҳе будааст миёни ҳисор ва шаҳристон, наздики масҷиди ҷомеъ ва дар вай бисот ва шодурвоҳо бофтандӣ. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Ҳаммоли ин сангро дар миёни майдон бияндохт.
«*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

Шуд миёни баҳр пайдо бешае,
Васфи он берун зи ҳар андешае. *Ҷомӣ*

◇ аз он миён, дар он миён аз он ҷумла; мобайни он-хо.

Яке аз он миён забони таарруз дароз карду маломат кардан оғоз. *Саъдӣ*

Дар он миён ҷавоне буд, ки меваи унфувони шабо-баш наврасида ва сабзаи гулистони узораш навда-мида. *Саъдӣ*

дар (ё андар) миён дар ин мобайн, дар ин вақт.

Чу дуздон зи ҳам бок доранду бим,
Равад дар миён корвонӣ салим. *Саъдӣ*

Чу гургон писанданд бар ҳам газанд,
Баросояд андар миён гӯсфанд. *Саъдӣ*

аз миён бардоштан рафъ кардан, барҳам додан, аз байн бурдан, бартараф кардан.

... Ба латоифулҳиял ҳамаро аз миён бардошт.
«*Равзат-ус-сафо*»

дар миён ниҳодан изҳор кардан, гуфтан.

Розе, ки ниҳон хоҳӣ, бо кас дар миён манеҳ ва агарчи дӯст бошад, ки мар-он дӯстро низ дӯстон бошад ва ҳамчунин мусалсал. *Саъдӣ*

дар миён омадан воқеъ шудан.

Ҳадиси мӯймиёнон чу дар миён омад,
Ту дар хаёли ман ой аз он миён танҳо. *Ҷомӣ*

МИЁН II میان *шакли кӯтоҳшудаи ҳамён.*

Заре, ки рӯи ман аз ҳаҷри ӯ занад шабу рӯз
Ба рағми ман ҳама дар симгун миён афганд.
Сироҷиддини Суккарӣ

МИЁНА ميانе 1. дарун, дохил.

Касе бе айб набвад дар замона,
Рутабро аста бошад дар миёна.

Абулмасали Бухорӣ

2. васат, мобайн.

Ба аз сӯи ғарб з-он сӯи сипаҳ ба даҳ фарсанг ба миёнаи кӯҳҳо ҳад пайдо кардаст бар канори кӯҳ.
«*Таърихи Систон*»

◇ аз он миёна аз он ҷумла.

Аз ҳар карона тири дуо кардаам равон,
Бошад, к-аз он миёна яке коргар шавад. *Ҳофиз*

дар миёна ҳозир, мавҷуд, дар майдон.

Ҷӣ чашни базмоғи хисравона,
Ҳазораш нозу неъмат дар миёна. *Шодӣ*

МИЁНАК میانک *шакли хурдӣ ва навозиши миён I.*

Чу бозигар ҳамерафтанд ҳам дода миёнакро,
Ба халқ-андар яке халқа, ба тан урьён, ба дил бирён. (2) *Асқадӣ*

МИЁНАРАВ میانرو *одами бетараф, васатрав, ҷундаи вазъияти мӯътадил мобайни ду кас.*

Миёнарав зи ду ҷониб нигоҳбон дорад. *Соиб*

МИЁНГОҲ میانگاه *миёнҷой; миёнгоҳи лашкар қалби лашкар, маркази лашкар.*

Миёнгоҳи лашкаршро ҳамчунин
Сипоҳе биёрост хубу гузин. *Фирдавӣ*

МИЁНДОРӢ میان‌داری *миёндорӣ кардан изҳори тафоҳур кардан, сарфарозӣ ва мумтозӣ намудан.*

Миён надориву дорам аҷаб, ки ҳар соат
Миёни маҷмаи хубон кунӣ миёндорӣ. *Ҳофиз*

МИЁНИН میانین дар миёна буда, миёни.

Ин дарро панҷ тоқ аст ва аз ҳамаи ин тоқи миёнини бузургтар аст. *Носири Хисрав*

МИЁНТИҲӢ میان‌تهی дарунҳоли.

Доно чу таблаи аттор аст хомӯш ва ҳунарнамоӣ,
Ва нодон чу таблаи ғозӣ баландовоз ва миёнтиҳӣ.

Саъдӣ

МИЁНЧӢ||МИЁНЧӢ میانچی||میانچی 1. касе, ки дар байн

восита шуда ду касро ошӣ медиҳад, ҷундаи сулҳу салоҳи мобайни ду тараф.

Миёншон ҳаме доварӣ шуд дароз,
Миёнҷӣ биёмад яке сарфароз. *Фирдавӣ*

миёнҷӣ кардан миёнҷигӣ кардан, сулҳу салоҳ ҷустан байни ду тараф.

Миёнҷӣ ҷунон кун барои савоб,
Ки ҳам сих бар ҷо бувад, ҳам кабоб. *Низомӣ*

2. восита, миёнарав; ба миёнҷии... ба воситаи...

Ва хосияти офтоб он аст, ки чизҳоро ба акс гарм кунад, чун баробар шавад ва ба миёнҷии гармӣ бар-кашад, яъне ҷазб кунад. *Низомии Арузӣ*

МИЁӢ a. مياہ 4. моъ.

Шавад паланг кашафвор дар миёни ҳаҷар,
Равад наҳанг садафвор дар миёни миёҳ.

Абдулвосеи Ҷабалӣ

Пнёдагон дар роҳ ба ҳафри чоҳ ва эҳдоси миёҳ машғул шуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МИЖА مژه мӯи милки чашм.

Тири мижа дар камони абру
Баркарда итоб довариро. *Анварӣ*

МИЖГОН||МИЖАГОН مژگان *чамъ I. ҷ. мижа.*

Сипахро ҳаме хор карду биронд,
Зи мижгон ҳаме хуни дил барфшонд. *Фирдавӣ*

Маро донӣ, ки бе ту ҳол чун аст,
Ба ҳар мижгон ҳазорон қатра хун аст. *Анварӣ*

2. киноя аз нӯғтон болои гиёҳ, сабза.

Ҳар кучо ишратхиром ояд насими навбаҳор,
Сабзаҳоро бояд аз мижгон бисот оростан. *Бедил*

МИЗАЛЛА *a. مظله соябон, чатр.*

Баргусаста тавилаҳо ба гизоф,
Бардарида мизаллаҳои масоф. *Саной*

МИЗАЛЛАДОР مظله‌دار *соябондор, чатрдор.*

Ҳама бо зупинҳо ва тирҳо ва пайтобаҳо печида
ва мизалладоре бо султон меравад.

Носири Хисрав

МИЗБОН ميزبان *ниг. мезбон.*

МИЗБОНӢ ميزبانی *ниг. мезбонӣ.*

МИЗЕӢ||МАЗЕӢ مزيج *имлоии мизоҳ.*

Қашонӣ бад-у гуфт: Куят силех,
Набиям ҳаме ҷуз фиребу мизех. *Фирдавӣ*

Шунидам, ки мегуфт гуяндае
Мизехи ба афсона оғандае. *Савдо*

МИЗЕЧ مزيج *имлоии мизоҷ.*

Онҷунонӣ зи ишқ табъу мизеҷ,
Ки насанҷӣ ба чашми оқил ҳеч. *Саной*

МИЗМАР ميزمر *ниг.* мизмор I.

МИЗМОН ميزمان *ниг.* мезмон.

МИЗМОР I || **МИЗМАР** ميزمار *мус.* най.

Зи мизмар тавба карда Зухраи маст,
Ба ҷои зулфи чангаш субҳа дар даст.

Хисрави Деҳлавӣ

МИЗМОР II *а.* مضمار майдони аспдавонӣ, ҷои пойга.

На ман, ки аҳли сухан гуфтанам дар ин маънӣ,
На марди асб давониданам дар ин мизмор. *Саъдӣ*

МИЗМОРӢ ميزارى 1. мансуб ба мизмор I; 2. мизморна-
воз, найнавоз.

Ноқусии дайри ошноӣ,
Мизморин базми бенавой. *Ҷомӣ*

МИЗОБ ميزاب обмӯрӣ, кубур, ғулба.

Чунончи, об аз мизоб ба ҳавз резанд, пас аз он
обро аз ҳавз гирифта ба агрофи оташкада пошанд.

«Равзат-ус-сафо»

МИЗОН *а.* ميزان 1. тарозу, олате ки бо он чизҳоро бар-
мекашанд.

Васфи қаддашро ба мизони хирад санҷидаам,
Офарин бар эътидоли таъби мавзунам кунед!

Ҳилолӣ

Номи ӯ дебочаи девони ақл,
Ҳукми ӯ санҷидаи мизони адл. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* санҷанда, тақдиркунанда.

Соате мизони Зайди, соате мавзуни Амр,
Баъд аз ин мизони худ шав, то шавӣ мавзуни хеш.

Шамси Табрезӣ

3. *нуч.* бурчи ҳафтӯм аз дувоздаҳ бурчи фалакӣ.

Соҳибо, рои рафеат, ки ба меъёри назар
Ҳаёт пайваста чу Мизони фалак ҳодисасанҷ.

Анварӣ

МИЗОҲ *а.* مزاح ҳазл ва шухӣ.

МИЗОҶ *а.* مزاج 1. сиришт, ниҳод; табиат, хулқ.

Ғазаб ва хашм бар ман ва мизоҷи ман муставлист.
Авфӣ

Сипанди ман надорад тоби маҳтоби ту сангиндил,
Мизоҷи саркаше дорӣ, ки месӯзонад оташро. *Соиб*

Пас, агар кибр дар мизоҷаш ғалаба дорад, саъй
кунад, то дар ҳамаи умур майл ба ҷониби афв ку-
над. *Аҳмади Доғиш*

2. омезиш, омезиши чизҳо, ҳамчун қанд бо об ва ғ.

Ин чисмҳоро таркиб афтад на ба иттифоқ бошад,
бал аз мизоҷи қувватҳои чисмҳои пешин.

Ибни Сино

3. ҳолат, аҳвол, вазъи ҳол; мизоҷи баргашта вазъи аз
эътидол баромада, хиратабиатӣ, парешонии авзоъ.

Чу диданд баргашта уро мизоҷ,
Суханро надоданд дигар лаҷоҷ. *Савдо*

муस्ताқим будани мизоҷ мӯътадил, солим, устувор бу-
дани табиат.

Файласуфони Юнон гуфтаанд: Мизоҷ агарчи мус-
тақим бувад, эътимоди бақоро нашоёд ва мараз
агарчи ҳоил бувад, далолати кулӣ бар ҳалок наку-
над. *Саъдӣ*

♦ як мизоҷ доштан баробар будан.

Санглушт гуфт: Рост меғӯй ва икрору инкори ман
як мизоҷ дорад. *«Анвори Сухайлӣ»*

МИЗОҶДОН مزاجدان шиносандаи мизоҷҳо, донандаи та-
биати одамон, ҳолдон.

Султон гуфт: Он ҷӣ ман медонам, ту намедонӣ; ин
мардро дар илми нучум назире нест, аммо ҳақими
комил он аст, ки мизоҷдон бошад.

«Таърихи Фарошита»

МИЗРОБ *а.* مضراب *мус.* нохунак, асбобест, ки бо он
танбур, рубоб ва олатҳои дигари ториро менавозанд.

Заданд он мутрибони нағманайранг
Зи аввал гармтар мизроб бар чанг. *Нозим*

Қомати мо чанг шуд андар симоъи аҳли дард,
Ҷуз ба мизробии ғамат ин чангро натвон навохт.

Ҷомӣ

Сандуқи синаи худро ба мизробии нохун аз рашки
ӯ харош намудӣ. *Восифӣ*

МИЗРОҚ *а.* مزراق найза.

Қаманди Рустаи Дастон на бас бошад рикоби ӯ,
Чунон чун гурзи Афридун на бас мисмору мизро-
қаш. *Манучехрӣ*

Зи хоман ту Аторуд ҳаме сар афрозод,
Чунон кучо араб аз румҳу дайлам аз мизроқ.

Муизӣ

МИКАСТ مگست: шикасту микаст пуршикан ва печ дар
печ (сифати зулф, мӯй).

Ой аз он чун чароғ пешонӣ,
Ой аз он зулфаки шикасту микаст! *Рӯдакӣ*

МИКНОС *а.* مكناس чоруб.

Фарш бе фаррош печида шавад?
Хона бе микнос рубида шавад? *Румӣ*

МИКСОР *а.* مگثار пургӯй.

Ҳар гоҳ ки маонӣ мутобеи алфоз афтад, сухан
дароз шавад ва котибро миксор хонанд.

Низомии Арӯзӣ

МИКЪЁЛ *а.* مكيال паймонаи санҷиши моеот, ғалла ва ғ.

Ҳақими мутлақ ва файласуфи аъзам Аристотелис
ин нақдро ба қистоси мантиқ бисохт ва ба маҳаки
худуд нақд кард ва ба микъёли қиёс паймуд.

Низомии Арӯзӣ

МИЛ I *а.* ميل 1. сурмачӯб, милчӯб, чӯби қаламчашакли
нӯғборик, ки бо он ба чашм сурма мемоланд.

Чу дар сурма зад чашми хуршед мил,
Фуру рехт гавҳар ба дарьёи Нил. *Низомӣ*

2. сихи оҳанини тафсон барои сӯзонда нобино кар-
дани чашм; мил дар чашм кашидан нобино кардан.

Малик ҳукм кард, то дасту пой уро бурида ва мил
дар чашми ӯ кашиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МИЛ II *а.* ميل 1. микъёси паймоиши масофат, сеяки фар-
санг, ки аз чор ҳазор қадам ё газ иборат аст.

[Малик Шамсулмулк] пайвастаи Шамсубод чаро-
гоҳе сохт ... ва онро деворҳо устувор сохт ба миқ-
дори як мил. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба майдон чу дартохтӣ жанда пил,
Фалак боз мондӣ аз ӯ ҳафт мил. *Ҳоҷу*

2. сутун ё харсанги дароз барои ҷудо кардани сарҳадҳо; сутуни махсусе, ки барои аломати масоҳати ҳар як мил дар сари роҳҳо шинонда мешавад.

Зи майдонш холи набудӣ чу мил,
Ҳама вақт паҳлуи аспаш чу пил, *Саъдӣ*

[Ғозон] аз он ҷо фармуд, миле бисохтанд, ки муғулон онро «убо» меғуянд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МИЛА *ميلة* сутун барои аломати масофати як мил; *ниг.*
мил II 2.

Ва [Амр] ҳазор работ кард ва понсад масҷиди одина ва манора кард, дуни пулҳо ва милаҳои биё-бон. *«Таврихи Систон»*

МИЛАЛ *а.* *مِلل* ч. миллат.

Амир Қаро-Юсуф дар ҳаволии Уҷон ҷони ширинро видоъ фармуда, мулку милалро ба гумоштагонии ҳазрати хоқон Саид гузошт. (3) *«Равзат-ус-сафо»*

Ва моро аз лавозим аст, ки таҳқиқи милали аҳли олам кунем ва сара аз сақат маълум кунем. (3)
Аҳмади Дониш

МИЛВОҲ *а.* *ملواح* мурғе, ки вақти шикор барои фиреб дода овардани мурғони дигар ба дом баста мешавад.

Ба милвоҳи макр, ки бар доми ғадр баста будам, мурғи дилҳо қайд кардам. *Авфӣ*

МИЛҚ I *مِلک* *ниг.* мулк I.

МИЛҚ II *مِلک* сафедии бунӣ нохун.

Милқ аз нохун ҳаме ҷудо хоҳӣ кард,
Дардат кунад, эй дӯст, хато хоҳӣ кард.
Аҳмади Бармак

МИЛЛАТ *а.* *ملت* I. дин, мазҳаб.

Эй туро мардумӣ шарияту кеш,
Эй туро ҷуд миллату мазҳаб! *Фарруҳӣ*

Дини эшон ҳамон шарият ва миллати Одам ва Шиш буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. уммат, мардуми ҳаммазҳаб.

... Ва аз сулаҳои умматанд, на аз фусақои миллат.
Аҳмади Дониш

3. халқ.

Чанги ҳафтоду ду миллат ҳамаро уэр бинех,
Чун надиданд ҳақиқат, раҳи афсона заданд.
Ҳофиз

МИЛОВ *میلو* шогирд.

Устони замона милов аст,
Шери гардун зи ҳайбаташ гов аст. *Абулхайр*

МИЛОВИЯ *میلوویه* шогирдона, пуле, ки ба шогирд ва монанди он дода мешавад, ҳаққи хидмати шогирд.

Милови манӣ, эй фағу устои туам ман,
Пеш ою се буса деху миловия бистон. *Рӯдакӣ*

МИЛОД *а.* *میلاد* таваллуд, рӯзи таваллуд (маҳсусан таваллуди одами бузург).

Аз толеи милоди ту диданд расадҳо
Ахтаршумурон румио юнонию мой. *Ҳоқонӣ*

◇ **МИЛОДИ ИСО** (*ё Масех*) соле, ки солшумории христианин аз он сар мешавад.

МИЛОДӢ *а.* *میلادی* солшумории христианин.

МИЛОК *а.* *ملاک* қисми асосии чизе, мояи асосии чизе, асли чизе.

Милок дар касби ин малака тазаккури иштироки афроди инсонӣ аст дар умури фитрӣ.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МИЛҲ *а.* *ملح* намак.

Милҳу қалъё коми хушат шӯр кард,
Шура охир чашми ақлат кӯр кард. *Бедил*

МИЛҲИ УҶОҶ намаки шӯр.

Ба чашми ҷон ту ҷароғе, ки дар миёни зуҷоҷӣ,
Зи ишқ оби ҳаётӣ, зи ақл милҳи уҷоҷӣ.

Қамоли Хучандӣ

МИМ *а.* *ميم* номи ҳарфи бисту ҳаштуми алифбон арабии тоҷикӣ *م*, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 40 баробар аст; дар ашъори лириқӣ аз ҷиҳати сарбастагӣ ба даҳони маъшуқа ташбеҳ карда мешавад.

Лом якноя то фуруд овард,
Мимаш оинаи намуд овард. *Бедил*

Ба ёди ҳасрати мими даҳонат
Қади ушшоқ аз ғам ҳамчу нун аст. *Туграл*

МИМИ ЛАЪЛ КИНОЯ аз даҳон.

МИН *а.* *من* *пешоянд* ба маънои 'аз'; дар калимаҳои мураккаб, ибора ва ҷумлаҳои арабӣ ба кор меравад, ҳамчун, 'минҷумла — аз ҷумла; 'минбаъд — баъд аз ин'; 'минкулли ҷониб — аз ҳама тараф' ва ғ.

МИНАЛВУҶҶҲ *а.* *من الوجوه* аз ваҷҳҳо, аз ҷиҳатҳо; аз рӯйҳо ва суратҳо; ба ҳеҷ ваҷҳ миналвучҷҳ ба ҳеҷ сурат.

Чун Искандар бар он вуқуф ёфт, хост эшонро ба қайди тасарруф дароварда таъдбири балеғ фармояд,
Ба ҳеҷ ваҷҳ миналвучҷҳ муяссар нашуд.

«Фатҳнома»

МИНАН *а.* *منن* ч. миннат.

МИНАССА *а.* *منصبة* I. ҷои зоҳир ва намоён шудани чизе; минассаи зуҳур маҳалли зуҳур, маъраз, мазҳар.

Фармуд ҷамоли мақсуд вақте бар минассаи зуҳур ҷилвагар ояд, ки Мирзо Ҷаҳоншоҳ дасти тасарруф... кӯтоҳ кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва тақдирӣ қодирӣ алалитлоқ ба минассаи зуҳур ва буруз бирасад. *Аҳмади Дониш*

2. тахт ва курсӣ, ки арусро ораста болои он шинонда, ба домод ва дигарон нишон медиҳанд.

Арусӣ мамлакат, ки ёри қадими султон буд, бурқаъ барфиканда, ҷамоли матлуб ва чеҳраи мақсуд бар минассаи орзу ҷилвагар омад.

«Равзат-ус-сафо»

МИНБАР *а.* *منبر* I. ҷои хутбахонӣ, ҷои ваъзгӯӣ дар масҷид.

Гардани гул минбари булбул шуда,
Зулфи бунафша камари гул шуда. *Низомӣ*
Воизон, к-ин ҷилва дар меҳробу минбар мекунанд,
Чун ба хилват мераванд, он кори дигар мекунанд.
Ҳофиз

2. *маҷ.* ҷойгоҳи баланд, мақоми баланд.

Бад-ин дашт ҳам дору ҳам минбар аст,
Ки равшан ҷаҳон зери теғ андар аст. *Фирдавси*

3. пештахтаи нонвоён, ки зуволаро ба руи он паҳн мекунанд.

Фарози минбари хаббоз қурси гарм пиндорӣ,
Ки хуршеди ҷаҳонтоб аст толеъгашта аз гардун.
«Анвори Суҳайлӣ»

♦ **минбар ниҳодан** шарҳ додан, таъриф кардан.

То ки аслу насли уро бардиҳанд,
Дар баёни фазли у минбар ниҳанд. *Румӣ*

МИНБАРШИКАН منبرشکن *киноя аз воизи риёкор.*

Минбаршиканорро чӣ тараққӣ шавад аз ваъз
3-ин сон, ки фуруд омада дар пояи пастанд.

Чомӣ

МИНБАЪД *а.* من بعد баъд аз ин, пас аз ин.

[Қабутар] гуфт: Таваққӯъ дорам, ки минбаъд
дафтари машаққат бар ман нахонӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

Эй Ибни Ямин, зоҳиду суфӣ ҳама мастанд,
Минбаъд дари ошиқӣ чолок тавон зад.

Ибни Ямин

МИНВОЛ *а.* منوال равиш, услуб, тарз, тавр; навъ, тариқ.

[Қабутар] гуфт: эй ёри писандида, кучо будӣ
ва кайфияти аҳвол бар чӣ минвол аст?

«Анвори Суҳайлӣ»

Буд то чанд шаб дар ин минвол,
Комрониву айшу қасру висол. *Мушфиқӣ*

Ба ин минвол то шаби тира ба поён расид ва суб-
хи равшанрӯй аз уфуқи машриқ оғози тулуъ кард.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МИНДАЛ||МИНДИЛ *а.* مندال||مندیل *ниг.* мандил.

МИННАТ *а.* منت 1. эхсон, некӣ, марҳамат.

У маро мамнунӣ миннати худ гардонид. *Авфӣ*

Шукри ин миннати фаровон ба ҷой орам.

Авфӣ

2. шукр; сипос.

Миннате бошад зи ту бар ҷони ман,
Гар барӣ ин сустӣ аз дандони ман. *Чомӣ*

Худойро миннат, ки баъд аз тамоми ин рисола
ҳеч кас аз он напурсид. *Аҳмади Дониш*

3. инъом ва некӣ боиллату ғараз, ба касе некие
карда онро ба ёди вай овардан.

Олудаи миннати касон кам шав,
То якшаба дар висоқи ту нон аст. *Анварӣ*

Пайкарам гардад ғубору яъс бархезад зи хок
Бех, ки дасти миннати афлок бардорад маро.

Бедил

♦ (бори) миннат кашидан (ё бурдан) зиллату хорӣи
некии касеро кашидан.

Ҳар кӣ нон аз амали хеш хурад,
Миннати Ҳотами Той набарад. *Саъдӣ*

Он шуд, ки бори миннати маллоҳ бурдаме,
Гавҳар чу даст дод, ба даръё чӣ хоҷат аст?

Ҳофиз

миннат ниҳодан изҳори накӯиҳои худ кардан ба
некидида: ба ягон кас некӣ карда аз вай миннатдорӣ
талабидан.

Бибаш ва миннат манеҳ, ки нафъи он ба ту
боз мегардад. *Саъдӣ*

Туро шояд аз баҳри ман хидмате,

На хидмат, ки бар ман ниҳӣ миннате. *Савдо*

миннати ҷонӣ ниҳодан, миннат бар ҷон ниҳодан ба
воситаи некӣ дили касеро ёфтан, касеро аз тағи дил
мамнун гардонидан.

Бар ман ҳаққе бузург собит кардӣ ва миннати
ҷонӣ бар ман ниҳодӣ. *Авфӣ*

Дӯш меҳмони лаби ҷонон шудам,
Уэр гуфту миннатам бар ҷон ниҳод.

Қамоли Хуҷандӣ

МИННАТПАЗИР منت پذیر *миннатдор, сипосгузор, мам-
нун.*

Ба теғам гар занад, дасташ нагирам,
В-агар тирам занад, миннатпазирам. *Ҳофиз*

МИНО I مینا 1. обгина, шиша (хамчун ҷисм, модда); об-
гинан рангин, ки руи онро бо тилло ё нуқра наққошӣ
мекунанд.

Ҳар кучо пӯй, зи мино хирманест,
Ҳар кучо ҷӯй, зи дебо хиргаҳест. *Манучехрӣ*

2. маҷ. кабуд, осмонранг, сабзранг; (ин) гунбади ми-
но *киноя аз осмони кабуд.*

Чуръаи ҷом бар ин тахти равон афшонам,
Ғулғули чанг дар ин гунбади мино фиғанам.

Ҳофиз

ин ҳафт мино киноя аз ҳафт қабати осмон (мувофиқи
ақидаи қадимиён); 3. шиша, зарфи шишагӣ.

Ғубори хотири озодагон машав, Бепул,
На ҳар қинина ба минои бода мемонад. *Савдо*

Маро бе руи он оху ниғаҳ ором ҳосил нест,
Чу бе май ранги сурхӣ кай бувад минои холиро.

Васлӣ

МИНО II مینا манораи баланди чароғдор, ки барои ба
киштиҳо нишон додани роҳи бехатар дар соҳили баҳр
устувор карда мешавад.

Ва бештар шаҳрҳои соҳилро миност ва он чи-
зест, ки чиҳати муҳофазати киштиҳо сохтаанд.

Носири Хисрав

МИНОРАНГ مینارنگ 1. осмонранг, ба ранги кабуд; 2. сабз-
ранг.

Марғзоре дид, саводи миноранги у аз равзаи ме-
ну дилкушотар. *«Анвори Суҳайлӣ»*

♦ (ин) кӯзпушти миноранг *киноя аз осмон.*

Касе чӣ донад, к-ин кӯзпушти миноранг
Чӣ гуна мулеи озори мардуми доност. *Анварӣ*

МИНОФОМ مینافام кабуд, осмонранг, нилгун; ♦ **чархи**
минофом *киноя аз осмони нилгун.*

Ирам ороми дил ниҳодаш ном
Хонд менуш чархи минофом. *Низомӣ*

МИНОӢ مینائی мансуб ба мино; ♦ (ин) доираи миноӢ *ки-
ноя аз осмон.*

Он ки пуриқаш зад ин доираи миноӢ,
Кас надонист, ки дар гардиши паргор чӣ кард.
Ҳофиз

МИНТАҚА *a.* منطقة камарбанд, миёнбанд.

Замин дар муқобили сипехри барин даромада, дар мувозоти Қаҳқашон гардун аз ҷӯи Ҷайхун минтақа бар миён баста. *Восифӣ*

Ду ҳазор ғулум аз мамолики хос наздики маҷлис биистоданд, бо қабоҳои мулавван ва минтақаҳои зар дар баробари ҳам саф кашиданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МИНТАҚАТУЛБУРУЧ *a.* منطقة البروج *нуч.* доираест, ки замин ҳаракати худро дар он анҷом медиҳад ва он ба 12 қисмат (бурҷ) ҷудо мешавад: Ҳамал, Савр, Ҷавзо, Саратон, Асад, Сунбула, Мизон, Акраб, Қавс, Ҷадӣ, Далъ, Ҳут. Муддати гузаштани замин аз яке аз ин 12 қисмат (бурҷ) ба як моҳи шамсӣ баробар аст ва ҳар моҳи шамсӣ ба номи ҳамон бурҷ номида мешавад.

МИНФАХ *a.* منفتح дами оҳангар.

Дар оҳир минфаҳи тадбири ҳаддод
Дихад аз наштаъи миқнотиҷаш ёд. *Бедил*

МИНХАР||МИНХОР *a.* منخر||منخار сӯроҳи бинӣ.

Аз минхари у [аждаҳо] боде самум вазидан гирифтӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

МИНХАРАЙН *a.* منخرين *шакли дугонаи минхар.*

Дар зуком инсибобҳои табоҳ
Ба суви минхарайн кушояд роҳ. *Саной*

МИНХОР *a.* منخار *ниг.* минхар.

МИНШАФА *a.* منشفه мандил, сачоқ.

Сарое неку дидам, фарше неку ва маҷлисе неку,
ресмоне баста ва миншафа бар он афканда. *Ҷомӣ*

МИНШОР *a.* منشار арра.

Тоҷ бар сар ниҳода бадкирдор,
Ки аз он тоҷ хубтар миншор. *Саной*

[Заҳҳок] фармуд, то ба устухони моҳӣ, ки ба миншор шабоҳат дошт, Ҷамшедро ба ду ним карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МИНҚАЛ *a.* منقل *ниг.* манқал.

МИНҚАЛО(Й) *т.-м.* منقلا(ى) фавҷи пешуханги лашкар.

Темур, Қутлуқ Уғлон ва Санҷақ-Баҳодур ба расми минқалой аз пеш равон шуданд.
«*Равзат ус-сафо*»

Аламҳо қад афрохт аз минқало,
Чу болои хубон саросар ба ло. *Ҳотифӣ*

МИНҚОР *a.* منقار 1. нули мурғон, нули паррандагон.

Биҳишти мурғаке омад ба гулзор,
Рабуд он анбарин гулро ба минқор. *Низомӣ*

Булбуле... рӯй бар сафҳаи гул ниҳода менолид ва авроқи зарнигори гул ба минқори тез аз якдигар мегусехт. «*Нигори дониш*»

2. маҷ. нуг.

Пари тире минқори пайкони тез
Кунанд аз шағаб ҷаббаро рез-рез. *Низомӣ*

3. қалами филизӣ барои кандакорӣ дар санг ва ҷуб;
♦ минқори мағас хартумчаи мағас.

Мардуми чашмам зи миҷгон ашк мерезад, вале
Оби дарёе кам намегардад зи минқори мағас.

Фузулӣ

МИНҚОРГОҲ منقارگه ҷои нӯлзани.

Мағзи сар тӯмаи калогон сохт,
Дида минқоргоҳи зогон сохт. *Ҷомӣ*

МИНҲАТ *a.* منحت ато, бахшиш.

Фарқ нокарда минҳат аз меҳнат,
Ақл аз эшон бидошта иддат. *Саной*

МИНҲОЧ *a.* منهاج роҳи рост ва кушода, роҳи фарох.

МИНЧАЛ *a.* منجل дос; минчал задан даравидан бо дос.

Вақти бидрудан, гаҳи минчал задан,
Рӯзи подош омаду пайдо шудан. *Румӣ*

МИОД||МЕОД *a.* ميعاد 1. ваъдагоҳ, ҷои ваъда, ҷое, ки аз рӯи ваъда муайян карда шудааст.

Фиристода бад-ин миоди дилкаш,
Ба тоатгоҳи фармон боз шуд хаш.

Хисрави Деҳлавӣ

2. вақте, ки аз рӯи ваъда муайян карда шудааст, мӯҳлат.

Агар раис ва раоё тағофул варзанд ва ба миоде, ки муайян шуда, вучӯҳ нарасонанд, муҳассил эшонро бигирад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Гузашт умру накардӣ вафо ба ваъдаи хеш,
Магар ба ваъдаи ту рӯзи ҳашр миод аст? *Шоҳин*

3. ваъда.

Пас ба қосид мард дандон сахт кард,
То бидонад сидқи он миоди мард. *Румӣ*

Шаб омад шабехун раҳо карданист,
Ба миоди фардо вафо карданист. *Низомӣ*

миод ниҳодан ваъда додан, қавлу қарор кардан.

... Миод ниҳоданд бар он, ки ҳар ду дар Самарқанд дилдор кунанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Сайёдо ба якдигар миоде ниҳода, барои дом овардан бишигофтанд. «*Анвори Сухайлӣ*»

4. мулоқот, вохӯрдӣ; **миод кардан** мулоқот кардан.

Ёрон, чу ба иттифоқ миод кунед,
Худро ба ҷамоли якдигар шод кунед,
Соқӣ чу маи муғона бар каф гирад,
Бечора маро ҳам ба дуо ёд кунед! *Хайём*

МИОДГОҲ||МЕОДГОҲ||МИОДГАҲ ميعادگه||ميعادگه||ميعادگه ваъдагоҳ, ҷое, ки аз рӯи ваъда муайян карда шудааст (барои мулоқот, иҷрои коре ва ғ.).

Чу Ширинро зи қаср овард Шопур,
Маликро ёфт аз миодгаҳ дур. *Низомӣ*

Чу лашкар даромад ба миодгоҳ,
Шуд ораста ҳар ду саффи сипоҳ. *Ҳотифӣ*

МИОТ *a.* مآت ч. миа.

Чингизхон шаҳрро гирифта, бо замин ҳамвор сохта ва бино бар расму одати маълуф халоиқро бар миот ва улуф қисмат намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МИР *a.* مير *шакли кӯтоҳшудаи амир.*

Дари миру вазиру султонро
Бе василат магард пероман,
Сагу дарбон чу ёфтанд ғариб,
Ин гиребонш гирад, он — доман. *Савдӣ*
мири асас миршаб, шаҳна, сардори полиция.

Ишрати шабгир кун, май нуш, к-андар роҳи ишқ
Шабравонро ошноиҳост бо мири асас. *Ҳофиз*

мири бор раиси хузури подшоҳӣ, раиси ташрифоти
боргоҳ; **мири маҷлис** раиси маҷлис.

Бас кунам, то нукта гӯяд мири маҷлис бо шумо,
Достонҳои хафӣ аз маҷлиси пинҳони хеш.

Шамси Табрезӣ

мири мутӯ амире, ки ба вай итоат мекунанд, фар-
монфармо.

Ниҳам чор болиш дар айвони иззат,
Занам панҷ навбат чу мири мутӯе. *Ҳоқонӣ*

МИРА *ميره* хоча, бузург.

Яксара мира ҳама бод асту дам,
Якдила мира ҳама макру мирест.

Ҳақими Ғамнок

Чун хосаи хидмати ту шоям
З-ин мираву мир чун гироям. *Ҳоқонӣ*

МИРВАҲА *ا. مروحه* бодбезак.

[Малик] обидро дид... бар болиши дебо такъя
зада ва ғудоми парипайкар ба мирваҳаи товусӣ
бар болон сар истода. *Саъдӣ*

Дарвеш... мирваҳа баргирифт ва уро бод ме-
кард. *Ҷомӣ*

МИРЗО *ميرزا* *шакли кӯтоҳшудаи* амирзода 1. котиб,
муншӣ; 2. дар охири номи шахзодагони сайиднасаб, мас.
'Иброҳим-Мирзо', ва дар аввали номи одамони босаводи
зиёӣ зикр меёбад, ҳамчун 'Мирзо Иброҳим', 'Мирзо
Абдулқодир Бедил'; 3. дар Ҳиндустон — лақаби авло-
ди сардорони лашкар.

МИРКАН *а. مرکن* тағораи ҷомашӯй, лаган.

Имрӯз думарда пеш гирад миркан,
Фардо гӯяд: Турбе аз ин ҷо баркан! *Саъдӣ*

МИРО(Ъ) *а. مرا* ситезақорӣ, хусумат, ҷидол бо касе.

Басо кохо, ки Маҳмудаш бино кард,
Қи аз рифъат ҳама бо маҳ миро кард.

Низомии Арӯзӣ

Асбоби ғазаб даҳ аст: аввал уҷб, дуввӯм ифти-
хор, севӯм мироъ, чаҳорӯм лаҷоч...

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МИРОВ *амири об, мутасаддии тақсими об, сардори об.*

... Ҳар моҳе ё ду моҳе сад ҳазор танга ба номи
мироб ё мири асас санад бинависанд ва бифирис-
танд, ки ин маблағ танга ба давлатхона равона
кунад. *Аҳмади Дониш*

МИРОН(И)ДАН *ميراندن* *амиранидан* мурондан, вафот кунон-
дан, дучори марг гардонидан; кушондан.

Баъд аз инқизои он муддат шуморо бимиранам.
«Равзат-ус-сафо»

МИРОС||МЕРОС *а. ميراث* молу мулк, ки аз одами мурда
ба вараса боқӣ мемонад.

Ба хонаи ӯ яке танӯр буд, ки аз Одам ба вай
мирос омада буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Мироси падар хоҳӣ, касби падар омӯз,
Қ-ин моли қаҳон сарф тавон кард ба ду рӯз.

Саъдӣ

МИРОСХОР||МЕРОСХОР *ميراثخوار* меросхӯр, ворис, он
кӣ мероси касе ба вай расидааст.

Донам, ки ҳеҷ кас накунад марсият маро,
Донам, ки мурда бар дили миросхор хор. *Кисоӣ*

МИРОЪ *а. ميراء* *ниг. миро(ъ).*

МИРРИХ *а. مريخ* *нуч.* номи сайёраи Баҳром (Марс), ки
мунаҷҷимони қадим онро ҳамчун барангезандаи ҷангу
қитол ҳисоб мекарданд.

Бибахшад Муштарӣ дастору мусҳаф,
Дихад Миррих ҳоли теғу ҷавшан. *Ҳоқонӣ*

Биёвар май, ки натвон шуд зи макри осмон эмин
Ба лаъби Зӯҳраи ҷангию Миррихи силаҳшӯраш.
Ҳофиз

МИРРИХНАБАРД *مريخ نبرد* бисъёр ҷанговар, ҷангчӯй,
ҷанговари далер.

Эй ба шоҳӣ зи ҳама шоҳон мард,
Муштариталъату миррихнабард... *Анварӣ*

МИРСОД *а. مرصاد* 1. ҷои дидбонӣ, ҷое ки аз он чизеро
мушоҳида мекунанд.

З-он сӯ фалак аст нек равшан,
Он ҷо малакест баста мирсод. *Шамси Табрезӣ*

2. роҳи калон, роҳи васеъ, шоҳроҳ.

МИРСОТ *а. مرسة* лангар.

МИРУК *ميروك* мӯрча; як навъ аз мӯрча, ки бол дорад.

Чу мирукро бол гардад ҳазор,
Барорад пар аз гардиши рӯзгор. *Унсурӣ*

МИРФАҚ *а. مرفق* оринҷ.

Амр даст баровард ва шамшер бар дасти ӯ омада,
аз мирфақ ҷудо гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МИРЪОТ *а. مرات* оина.

Ҳусни ту аз тасарруфи машшога фориг аст,
Миръоти офтоб чӣ мӯҳтоҷи сайқал аст? *Ҷомӣ*

Амир Муҳаммад ба сайқали калимоти меҳрангез
занги хавф аз миръоти замири ӯ зоил гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

МИРӢ *ميري* амирӣ, фармондихӣ, фармон додан.

Нағӯям бӯсаро мири ба ман дех,
Лабатро чошнигире ба ман дех! *Низомӣ*

МИРҶАЛ *а. مرجل* дег, деги калон.

Маликро чунон гарм кард ин хабар,
Қи ҷӯшаш баромад чу мирҷал ба сар. *Саъдӣ*

МИС *مس* фулузи серистеъмоли сурхранг.

Мисе, к-аз он маро дастина созанд,
Беҳ аз сие, ки дар дастам гудозанд. *Низомӣ*

Қасе дид саҳрои маҳшар ба хоб,
Миси тафта рӯи замин з-офтоб. *Саъдӣ*

МИСБОҲ *а. مصباح* 1. ҷароғ; фонус; машъал.

Сабр мисбоҳи умедворист. *Авфӣ*

Ба бӯи субҳ чу Ҳофиз шабе ба рӯз овард,
Қи бишқуфад гули айшат зи шӯълаи мисбоҳ.
Ҳофиз

Чу гардад ҷашми мисбоҳат мунаввар
Ҳақиқат бинӣ он дам дар баробар.
Бадрии Қашмирӣ

2. қадахи шароб, косаи калон барои нушидани шароби сабуҳӣ.

Наҳанги ишқ, ки дар баҳри дил падида омад,
Фуру кашид ҷаҳонро ба як дам ин мисбоҳ.

Ибни Ямин

МИСВОК *а.* سواک дандоншӯяк, лифи ҷӯбини маҳсус, ки бо он дандонхоро молида пок мекардаанд (дар вақти дастурушӯӣ).

Дар муҳаббат лаби хушку мижаи тар боист,
Ҳезуми тар нафурушанд ба мисвок ин ҷо. *Соиб*

Роҷуптон вақти субҳ аксаре ба мисвок кардан
ва таҳорат кардан мераванд. *«Таърихи Фаршита»*

МИСДОҚ *а.* مصداق далел, исбот, ҳуҷҷат, гувоҳ.

... Омадаам ва мисдоқи қавли худ овардаам.
Авфӣ

МИСК *а.* مسك шакли арабишудаи мушк.

МИСКИН *а.* مسكين 1. фақир, бечиз.

Марди мискиро ризову меҳри ӯ Қорун кунад,
Марди Қорунро хилофу қаҳри ӯ мискин кунад.

Ломей

Ин ки хоҳӣ дод баҳши ғам ба мискинони хеш,
Чун манат мискинтарам, аввал маро фармо насиб.

Қамоли Хуҷандӣ

2. бечора; нотаваон, очиз.

Дар роҳ саге дид лоғар ва мискин. *Авфӣ*

То чанд нозу саркашӣ? Охир ба ҷон омад дилам,
Бар ошиқи мискини худ з-ин беш истиғно макун!

Ҳилолӣ

◇ паҳлуи мискин шикам пур кардан моли мардум курдан.

Бимурд аз тижидастӣ озодмард,

Зи паҳлуи мискин шикам пур накард. *Саъдӣ*

МИСКИННАВОЗӢ مسكين نوازی лутфу марҳамат нисбат ба бечорагон ва фақирон, фақирнавозӣ.

Хуш шудам з-он чорасозиҳои ӯ,
Шод аз он мискиннавозиҳои ӯ. *Ҷомӣ*

МИСКИНӢ مسكينى 1. фақирӣ, бечизӣ; 2. бечорагӣ; нотаваонӣ, очизӣ.

Бар ин остон аҷзу мискиният
Беҳ аз тоату хештанбиният. *Саъдӣ*

Ба мо он сӯфии бинибурида
Ба ғайр аз аҷзу мискини надорад;

Нашояд ҷурми худбинӣ ба ӯ баст,
Ки он бечора худ бинӣ надорад. *Қамоли Хуҷандӣ*

МИСЛ *а.* مثل монанд, назир.

МИСМАЪ *а.* مسماع узви сомеа, узви шунавоӣ, гӯш.

Эй хунук он к-у зи аввал он шунид,
К-аш уқулу мисмаи мардон шунид. *Румӣ*

МИСМОР *а.* مسمار мех.

Даҳанро ба мисмор бардухтан.
Беҳ аз гуфтани гуфтаро сӯхтан. *Низомӣ*

Зи шавқаш мӯй дар тан хор гашта,
Мижа дар чашмҳо мисмор гашта. *Хисрави Деҳлавӣ*

То дари дурчи гӯёӣ ба мисмори хомӯшӣ баста
бошад, ... дар чамани зиндагонӣ ҳама раёҳини
саломат рӯяд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МИСМОР кардан мех кардан, парчин кардан, пушида маҳкам карда мондан бо мех, мас. дари хонаро.

Чу кард бар дилам абвоби фэйзро мисмор,
Чӣ суд аз он, ки кунад дар суҳанварӣ самарам.

Ҷомӣ

◇ хонаро мисмор кардан хонаро вайрон кардан.

Аммо як мисмори он чунон маҳкам ништа буд,
ки агар хонаро мисмор мекардӣ, барнамеомад.

Неғматхони Олӣ

ду дида чу мисмор бар дар аст киноя аз қамоли ин-
тизорӣ, бисъёр интизорӣ кашидан.

МИСОЛ *а.* مثال 1. шабех, монанд, назир.

... Ки эй офтоби сипехри қамол
Надида ба хубӣ сипехрат мисол. *Ҳоҷу*

Чӣ нишон гӯямат, эй ёр, ки он нодираро
Натавон гуфт мисоле, натавон зад масале. *Ҷомӣ*
(бар) мисоли ... монанди ...

Гуруҳе [аз дӯстон] бар мисоли давоянд, ки аҳё-
нан бад-эшон эҳтиёҷ афтад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. сурат, шакл, суроб.

Шаб, ки мисоли маҳи зилҳиҷча дид,
Сурати туғрош зи маҳ баркашид. *Ҳоҷонӣ*
Замона аз варақи гул мисоли рӯи ту баст,
Вале зи шарми ту дар ғунча кард пинҳонаш.

Ҳофиз

Дар сачдан бут аҳли хаторо накунам айб,
Ҳайрони мисоли ту кӣ бошад, ки набошад?

Ҷузӯлӣ

ба мисол расидан шакл гирифтани.

Дар он ҳолат ин бадеҳа аз олами ғайб ба мисол
расид. *Бедил*

3. ҳикояи пандомез ва ибратнок.

Суҳанҳои Саъдӣ мисол асту панд,
Ба қор оядат, гар шавӣ қорбанд. *Саъдӣ*

4. фармон, ҳукм.

Ба пеши хуниён з-уммедворӣ
Мисол оварда ҳатти растагорӣ. *Низомӣ*

Аз имтисоли мисоли он адимулмисол чорае на-
буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

мисол додан фармон додан.

Малик мисол дод, то аз барон об ба ҳар ҷонибе
бишитобанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун нома аз Тигинобод бирасид, мисол дод, то
нусхаҳо бардоштан ва ба Синду Ҳинд фиристод-
данд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МИСОС *а.* مساس молидан, судан бо даст.

Даст худро мисос нанмояд,
Роҳ 'агар нест, по чи паймояд? *Бедил*

МИСОҚ *а.* ميثاق аҳду паймон.

Аз сабру таҳаммул ва саботу дурустии қавл ва
мисоқ, ки дар зоти муборакаш маркуз аст, чанд
намудор тақрир кунем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ба таслим гуфтанд: Мо бандаем,
Ба мисоқи Хисрав шитобандаем. *Низомӣ*

МИСОҲАТ *а.* مساحت андозагирӣ, танобқашӣ, паймоиш.

Фалак давраш ар хостӣ, то бидонад,
Бимондиву гирди мисоҳат нагаштӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

Кор бад-он чо расад, ки қадами тадбир аз соҳа-
ти мисоҳати он оқиз ояд. «Анвори Суҳайлӣ»

МИСОҲАТГАР *مِسْوَاحَات* андозакунандаи замин, паймо-
янда, ченкунандаи замин.

Мисоҳатгарон дошт андозагир,
Бад-он шуғл бигмошта сад дабир. *Низомӣ*

МИСР *ا. مصر* 1. сарҳадди байни ду замин; 2. шаҳр;
3. номи мамлакате дар шимоли шарқии Африка.

МИСРАЪ||**МИСРОЪ** *ا. مصرع* 1. табақаи дар.

Ва бар ин дари масҷид, ки ин мамар сохтаанд,
дари ба ду мисраъ бар он чо нишондаанд.

Носири Хисрав

Дар он ҳолат Меҳралӣ хост мисраъҳои дарвоза
бо ҳам рабт диҳад. *Бедил*

2. *адш.* нисфи байт, нимаи байт, як сатри шеър.
Хаёлотӣ матинам баски сангин қард матлаъро,
Садо хезад, ба якдигар расонам чун ду мисраъро.

Шавкат

3-ин дабистон мисраи зулфи мусалсал хондаем,
Хомуши мушкил, ки гардад мақтаи девони мо.

Бедил

мисраи барҷаста мисраи пурмазмун ва фасеҳ.

Бар варақ нагвон ба занҷири мидодаш банд қард,
Шаҳпари барқ аст бар дил мисраи барҷастаро.

Соиб

МИСРӢ *ا. مصرى* мансуб ба Миср.

На турки вушоке, на този буроке,
На румӣ бисоте, на мисрӣ широёе. *Ҳоқонӣ*

Аблаҳеро дидам самин, хилъате самин дар бару
маркаби този дар зеру қасаби мисрӣ бар сар.

Саъдӣ

МИСТАБА *ا. مصطبة* *ниг.* мастаба.

МИСТАР *ا. مِستَر* хаткаш; як саҳифа қоғазӣ ғафсе, ки
ба болояш хатҳои мунтазами барҷаста кашида шуда-
аст, онро зеру қоғазӣ берах гузошта зер мекунад ва
дар рӯи саҳифа нақши хатҳо пайдо мешавад.

Гул аз шунидани мактуби мо шукуфта шавад,
Кашадаанд зи тори насим мистари мо. *Шавкат*

МИСҚАБ *ا. مقاب* пармӣ, парма.

Хурад қилкам мудом аз базли хотир
Чу мисқаб рӯй аз хони ҷавоҳир. *Нозим*

Мақун аз ғайрам оғуши ҳавас пур,
Ки охир суфта аз мисқаб шавад дур. *Ҳозик*

Ва сайрафни андеша онро ба мисқабӣ фикрат
суфта, дар силки таҳрир кашид. *Восифӣ*

МИСҚАЛ *ا. مقال* асбоби сайқалдиҳӣ.

Паёнаи бияфшон аз оина гард,
Ки мисқал нагирад, чу зангор хӯрд. *Саъдӣ*

МИСҚОЛ *ا. مقال* 1. миқёси барқашӣ, ки баробар ба
24 қирот ва ё ба 4,68 грамм буд.

Ба хони зар ниҳодандаш фаропеш,
Ҳазору ҳафтсад мисқол не, беш. *Низомӣ*

2. санги тарозу.

Бувад, чу ҷуди ту санҷанд хозинони дарат,
Тарозуяш фалаки атласу замин мисқол.

Убайди Зоконӣ

МИСКОЛӢ *ا. مثقالى* навъе аз матоъҳои нафиси сабуқвазн.

Зи қатнону мисқоли хонабоф
Зада кӯҳа бар кӯҳа чун кӯҳи Қоф. *Низомӣ*

МИСҲ *ا. مسح* ҷомаи дурушт.

МИСҲАФ *ا. مصحف* *ниг.* мусҳаф.

МИТВОЪ *ا. مطواع* мутеъ, итоаткунанда, тобеъ, бисёр
фармонбар.

Инсу чин мар-варо шуда митвоъ,
Бод чун маркабе мутеу мутвоъ. *Саной*
Ҳайкалат бас шигарф гоҳи тилоъ,
Кудаконро чаро шавӣ митвоъ. *Саной*

МИТРАД *ا. مطرد* найза.

Митради сурхи шафақ дасти ҳаво қард шақ,
Пайкари ҷирми ҳилол гашт падида аз миён.

Ҳоқонӣ

МИТРАҚА *ا. مطرقة* путк, болға.

Ва он ҷонварро аз зарботи митрақа... ҳеч ха-
баре набуд. *Аҳмади Дониш*

МИТРОН *ю. مطران* яке аз унвонҳои олии руҳониёни хри-
стиёни, митрополит.

Чу зуннори қиссис шуд сухта,
Чалипои митрон барафрӯхта... *Фирдавӣ*

МИТҲАН *ا. مطحن* осыёб; ◇ ин митҳан киноя аз дунё.

Гирдакони мо дар ин митҳан шикаст,
Ҳар чӣ гӯем аз ғами худ, андак аст. *Румӣ*

МИТҲАРА *ا. مطهرة* офтоба, обдаста; зарфи об; зарфи
ҷармини об.

• Хоҳари у митҳарае пур аз шир қард ва ба вай
дод. *Ҷомӣ*

Муқорини ин ҳол рикобдори шоҳ бирасид... ва
шоҳро ташна ёфт, филҳол митҳара аз фитрок би-
кушод ва ҷомро покиза бишуст. «Анвори Суҳайлӣ»
... Ё митҳараи оби ҳаёт аст, ки хизри баҳор аз
зулмоти одам оварда? *Восифӣ*

МИФЗОЛ *ا. مفضال* дорои фазли бисёр, фозил.

Ҳар к-у ба чунин ҳол маро бинад, гӯяд:
Чӣ зираку беғамзу чӣ муфзилу мифзол! *Ломей*

МИФЛОК *ا. مفلاك* мафлук, фалокатзада, фалакзада,
бадбахт, оқиз.

Аз фалак наҳсоҳе бисе бинанд,
Он кӣ бошад ғанӣ, шавад мифлок.

Абушақури Балхӣ

МИФТОҲ *ا. مفتاح* калид.

Дило, ту форигӣ аз кори хешу метарсам,
Ки кас дарат нақушоёд, чу гум кунӣ мифтоҳ.

Ҳофиз

Ишқ мифтоҳи маъдани ҷуд аст. *Ҷомӣ*

Дил чу гардад сода, уро ҳалли мушкилҳо кунанд,
Пардаи ин қуфиро мифтоҳи нодонӣ бувад. *Сайидо*

МИФТОҲУЛФАРАҶ *ا. مفتاح الفرج* киноя аз калиди кушоиш,
калиди хушию хурсандӣ.

Шикебоишро мурғон барафшонд,
Хуруси субҳ мифтоҳулфараҷ хонд. *Низомӣ*

МИХЛАБ *a.* مخلب чангол, чанголи паррандагон, махсу-
сан чанголи мурғони шикорӣ.

Боз ҳамчунон миҳлаби озор кушода ва мин-
кори хунхор ба захри ситам об дода [буд].

«Анвори Суҳайлӣ»

Саворон аз атрофу ҷавониб даромаданд ва ғале-
воч ҳамонил аз миҳлаб бияфканд. *«Равзат-ус-сафо»*

МИХНАҚА *a.* مختفہ тавқ, қилода, гарданбанд.

Шохи суман бар гулу баста бувад миҳнақа,
Шохи гул андар миён баста бувад минтақа.

Манучеҳрӣ

МИХРАҚА *a.* مخرقه олати ҷубин барои кафондани чизе-
фона.

Мардум ба таъҷил ба куланг ва бел ва миҳрақа
он бандро бардариданди. *Носири Хисрав*

МИШКОТ *a.* مشكات тоқчаи чароғмонӣ; чароғдон, чаро-
поя.

... Ва бисоти умри ӯ дар мишкоти мағриб матвӣ
хоҳад гардид. *Восифӣ*

Ба тоби нури камол аз мушаббақоти вучуд,
Ки ҳаст садри ту мишкот, дил дар у мисбоҳ.

Шоҳин

МИШРАБА *a.* مشربه *ниг.* машраба.

МИШҶАБ *a.* مشجب ҷуби либосовезӣ.

Байрами сабз барфиканда баланд,
Шохи ӯ карда бад-ин мишҷаб. *Фаррухӣ*

МИҶНОТИС||МАҶНОТИС *ю.* مغناطيس *ниг.* миқнотис.

Чун оҳани суда, ки бувад бар табақе-бар,
Дар зери табақ монда зи миғнотис аҳҷор.

Манучеҳрӣ

МИҶФАР *a.* مغفر кулоҳи филизини чангӣ, худ.

Ҳама ба худ ва миғфар ва зиреҳ ва ҷавшан ва
дебо биёрстанд. *«Таърихи Систон»*

Пеши дари ӯ осмон туркест азрақтайласон,
Аз нуқраи хомаш камон в-аз зарри пухта миғфа-
раш. *Бадри Чоӣ*

МИҶФАРКУЛОҶ مغفر كلاه кулоҳи филизини чангӣ, миғ-
фар, кулоҳхуд.

Ҳамон дам, ки дидем гарди сипоҳ,
Зиреҳ чамъ кардему миғфаркулоҳ. *Саъдӣ*

МИҚВАД *a.* مقود 1. ресмон, расан, арғамчин.

[Чавон] чандон ки миқвади киштӣ ба соид бар-
печиду бар болон сутун рафт, маллоҳ зимом аз
кафаш бигусалонид ва киштӣ биронд. *Саъдӣ*

2. инон, ҷилав, афсор.

Аспаш ба гоҳи ҷавлон монад ба чархи гардун,
В-аз Фарқад асту Шеъро уро лачому миқвад.

Муиззӣ

МИҚДОР *a.* مقدار 1. андоза, андозани муайяни чизе.

Ҷафоҳон маро гуфтӣ: Чӣ миқдор орзу дорӣ?
Ба миқдоре ки худ гуфтӣ, ба ин миқдор боистӣ.
Ҳилолӣ

Ин миқдор нафақа бо эшон басанда бошад.
Аҳмади Дониш

Чӣ миқдор чӣ қадар, то чӣ андоза.

Чӣ миқдор хун дар адам хӯрда бошам,
Ки бар хокам оиву ман мурда бошам. *Бедил*

2. маҷ. ҳаҷм, ҳаҷми муайяни чизе.

... Ба он сабаб, ки ҳаюлон вай миқдори бузург-
тар пазирад, ки ҳаюло ба худ миқдоре нест.

Ибни Сино

3. масофа.

Аз мавзеи намозгоҳ то ба дари ҳисори Бухоро
миқдори ним фарсанг будӣ, ҳама пури мардум
будӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. маҷ. дарозӣ.

Миқдори шаб аз рӯз фузун буд, бадал шуд:
Ноқис ҳама инро шуду зонд ҳама онро. *Анварӣ*

5. қадру қимат; дараҷа.

Ҳасадро сӯи ҷону дил мадеҳ бор,
Ки ҳосидро набошад ҳеҷ миқдор. *Носири Хисрав*

Тавозӯё он аст, ки касе миқдори худро аз миқ-
дори дигаре камтар бинад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МИҚЛЮД *a.* مقلاذ калид.

МИҚЛЮЪ *a.* مقلاع олате, ки ба воситаи он ба тарафи
касе ё чизе санг меандозанд; фалахон.

Эшо гуфт... ки эзиди таоло рӯзӣ ба миқлои ту
ҳавола кардааст. *«Равзат-ус-сафо»*

МИҚНАА||МИҚНАЪ||МИҚНОЪ *a.* مقنع||مقنع||مقنع чодӣ-
ри занон, саргирак, сарандоз.

Ҳам аз шаър пирохане ложвард
Яке сурх шалвору миқнои зард. *Фирдавӣ*
З-он миқнаа, к-он шоҳ ба Баҳром фиристод,
Як тор ба сад миғфари Рустам нафурушам.

Ҳоқонӣ

МИҚНОТИС||МАҚНОТИС *ю.* مغناطيس оҳанрабо, як навъ
сангоҳан, ки хосияти оҳанрабоӣ дорад.

Қашишҷое бад-он рағбат, ки шояд
Чу миқнотис, к-оҳанро рабад. *Низомӣ*

Чунон орошт ҳар якро камолаш,
Ки миқнотиси дилҳо шуд ҷамолаш.

Хисрави Деҳлавӣ

Ҳамчунон ки оҳан таъбан ошиқи миқнотис аст,
зафар тавъан ғолиби сабр аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МИҚНОЪ *a.* مقناع *ниг.* миқнаа.

МИҚОТ *a.* ميقات 1. вақти аз рӯи ваъда муайян карда-
шуда.

[Ҳалокухон] фармуд, то лашкарҳои Ҷирмоғун
ва Бойчу-нуён ... бар ҷониби ғарбии Бағдод нузун
кунанд ба миқоти муайян. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. ҷои аз рӯи ваъда муайян кардашуда, ҷои муайян
кардашуда, ваъдагоҳ.

Чун [қофила] ба миқот расиданд, дуздон ба қо-
фила заданд ва моли уро тамом ба ғорат бурданд
ва он аврат ҷазау фазаъ накард.

«Ҷомеъ-ут-тамсил»

3. д. мувофиқи эътиқоди исроилиён вақт ва ҷои ваъда,
ки худо дар он ҷо бо Мусо гап зада будааст.

Ҷаҳон Тур асту ман Мусову у рақсону ман беҳуш,
Валекин ин касе донад, ки дар миқоти ман гар-
дад. *Шамси Табрэӣ*

Ҳам зи Фаръавни ланне дур шав,
Ҳам ба миқот ою марди Тур шав. *Аттор*

4. д. ҷои муайяни эҳромбандии хоҷиён ҳангоми ма-
росими ҳаҷ.

МИҚРАА *а.* مقرعه тозиёна, дурра, қамчин.

Тароқе, ки аз миқраа хоста,
Бурун рафт з-ин тоқи ораста. *Низомӣ*

МИҚРААДОР *дар* مقرعه دار тозиёнадор, дурразан, қамчинзан.

Миқраадорон хостанд, ки он пирро бизананд,
Муътасим манъ кард. *«Таърихи Табарӣ»*

МИҚРААЗАН *مقرعه زن* тозиёназан, дурразан, қамчинзан.

Миқраазан гашт бод, миқрааи у дарахт,
Ғошияш гашт бод, ғошияи у даҳим. *Манучехрӣ*
Он миқраазан ба гуши даъво
В-он чилвадеҳи арӯси маъно. *Ҷомӣ*

МИҚРОЗ *а.* مقراض қайчӣ, гоз.

Номҳое бар сари варақ ба миқроз буридем, ба
ҳазрат гузаронидем. *Восифӣ*

Саодат ғунча, баргаш иттифоқ аст,
Ҳидоят зулфу миқрозаш нифоқ аст. *Нозим*

Пас [шайх] ришро даст гирифт; як қабзаро ни-
гоҳ дошт, як ваҷаб зиёда буд, хост, ки қатъ кунад,
миқроз ҳозир набуд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МИҚРОЗА *а.* مقراضه навъе аз пайкони душоха.

Аз миёни душоҳаҳои хаданг,
Ҷаст миқрозаи фароҳанг. *Низомӣ*

МИҚТАЪ *а.* مقطع олати бурранда ҳамчун корд, қайчӣ.

Ҳоқониё, саводи ду олам ду деҳ шинос,
Ин ҷот ақл миқтау з-он ҷот ҷон амир. *Ҳоқонӣ*

МИҚЪЕС *а.* مقياس андоза; чизе ки ба воситаи он андоза
мегиранд, олати андозагирӣ, ченкунӣ, паймоиш.

МИҲАҚ(К) *а.* محك *ниг.* маҳақ(к).

МИҲАН *а.* محن *ҷ.* меҳнат.

Ҳамчунон, эй хоҷан ташнеъзан,
Аз балову фақру аз ранҷу миҳан... (2) *Румӣ*

МИҲАФФА *а.* محفه қачоваи одамнишини соябондор; аморӣ.

Ҳештан бар ақиб дар миҳаффа нишаста, бо лаш-
кари бисёр оҳиста мерафт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Қавме ҳама аз бузургворӣ,
Арбоби миҳаффау аморӣ
Қарданд ба як замон дар он ҷой
Сад хаймаву боргоҳ барпой. *Ҷомӣ*

МИҲИН||МЕҲИН *مهين* 1. калонтарин, бузургтарин; калон,
бузург.

Миҳини тавонгарон он аст, ки ғами дарвешон
хурад. *Саъдӣ*

2. калон, рашид (дар синну сол).

Вай... писари меҳини худ — хоҷа Қутбиддин мав-
дудро ба таҳсили улум васият кард. *Ҷомӣ*

МИҲО *ҳ.* مها бузург.

Аз афвоҳ масмӯъ мешавад, ин аст, ки миҳо ба
маънии бузург аст ва бҳорат ба маънии ҷанг.

«Таърихи Фариста»

МИҲОД||МАҲОД *а.* مهاد ҷои хоб, ҷогаҳ; бистар, рахти
хоб.

Дар замони у раоё ва коффаи бароё дар миҳоди
амну амон, зиндагонӣ мекарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МИҲОР||МАҲОР *مهار* 1. ҷубе, ки аз бинии шутур гуза-
ронда ба он ресмон мебанданд.

Он хушӣ дар биният гардад маҳор,
Дар кашокаш дорадат лайлу наҳор. *Ҷомӣ*

Ва бухтӣ, ки заҳмати миҳор надида ва дар марғзор
чарида, ҷӣ гуна расан дар бинии у тавон кард?

Аҳмади Дониш

2. инони шутур.

Уро бар уштуре нишонд ва худ миҳори шутур
ба даст гирифт. *«Таърихи Табарӣ»*

МИҲОҚ *а.* محاق *ниг.* муҳоқ.

МИҲӢ *مهى* бузургӣ, бузургворӣ.

Ҷу он корҳон вай омад ба ҷой,
Зи ҷои миҳӣ бартар овард пой. *Фирдавӣ*

Бидонам, ки дар вай шукуҳи миҳист,
Вагар рад кунад, бонги табли тижист.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МИЧАН(Н) *а.* مچن сипар.

Пушти ую пон ую гуши ую гарданаш,
Чун камону чун римоҳу чун синону чун мичан.
Манучехрӣ

Тез оташе фиканда сӯи маҳ ҳамае шихоб,
Симин кашида моҳ ба рӯй андарун мичан. *Ломей*

МИЧАРРА *а.* مچره *нуч.* Қаҳқашон.

Миچارра бар фалак чун қоҳ бар роҳ,
Фалак дар зери у чун об дар қоҳ. *Низомӣ*

Ва дар баробари нучум ва қавокиби торами нил-
гун атрофи миچارра гулҳои худруи садбарг бар со-
ҳили дарёе падида оварда. *Восифӣ*

МИЧАСТӢ *ю.* محسطى номи китобест доир ба илми риёзӣ
ва хандаса аз таълифоти ҳақими юнонӣ Батлимус.

Ба хати хандасӣ амал карда,
Чун «Миҷастӣ» ҳазор ҳал карда. *Низомӣ*

Бурҳон Низомҷоҳ... қариб як сол ба хондани
китоби «Миҷастӣ» машғул гашт.

«Таърихи Фариста»

МИЧМАР||МИЧМАРА *а.* مچمر || مچمر зарфест, ки дар он
ангишт шукуфониди, уд, сипанд ва монанди ин хушбун-
хоро дуд карда, давр мезанонанд.

Ҳамерезад миёни боғ луълӯҳо ба занбарҳо,
Ҳамесӯзад миёни роғ анбарҳо ба миҷмарҳо.

Манучехрӣ

Аз ин чунбиш ин буд мақсуди ман,
Қи хушбу кунӣ миҷмар аз уди ман. *Низомӣ*

Ҳар чанд ҳусну латофати маҳбуб бе зевар тамоғ
аст, аммо кори уд бе миҷмара хом аст.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

МИЧМАРАГАРДОН *مچمرگردان* даврзанонандан миҷмар;
хизматгори миҷмарадор.

Эй, офтоб оинадори ҷамоли ту,
Мушки сиёҳ миҷмарагардони холи ту. *Ҳофиз*

МО I ما ҷонишини шахси шахси якӯми ҷамъ; ◇ мову ман худбинӣ, худписандӣ; ғурур; муқ. ман I (ману мо).

Дар ин буда, ки овози Ҳасанро Шунда кард тарки мову манро. *Бадрии Кашмирӣ*
Маро ту бош, ки аз мову ман дилам бигирифт,
Барор теги иноят, на ман гузору на мо. *Ҳоқонӣ*
мову манӣ манманӣ, кибру ғурур, худбинӣ, худпи-
сандӣ.

Хари худ сохта нафси даниро,
Раҳо карда кунун мову маниро. *Бадрии Кашмирӣ*
ба сайри мову ман омадан ба ин дунё омадан.

Қи кашид домани фитратат, ки ба сайри мову ман омадӣ,
Ту баҳори олами дигарӣ, зи кучо ба ин чаман ома-
дӣ. *Бедил*

МО II a. ما дар аввали калимаҳои таркибии араби омада, маъно: чизе ки, он чи ки-ро ифода мекунад, мас. 'моҳазар—он чи ҳозир аст', 'мобоқӣ (ё мобақӣ) — он чӣ боқӣ мондааст' ва ғ.

МОБИҲИННИЗОЪ a. ما به النزاع он чӣ боис низоъ аст, сабаби низоъ.

Қилоъ ва билдро ба мулозимони даргоҳи мо су-
поред, то мобихиннизоъ зоил гардад.
«Таърихи Фаршита»

МОВАРД a. ماورد шакли кӯтоҳшудаи моулард.

Гуй, ки машота зи бари фарқи арӯсон
Мовард ҳамерезад борик ба миқдор. *Манучехрӣ*

МОВАРО a. ماورا он сӯ, он тараф.

Башар моварои ҷалолаш наёфт,
Басар мунтаҳои камолаш наёфт. *Саъдӣ*
Бозгун аст ҷумла кори ҷаҳон,
То ба ҷое ки моварои ҳад аст. *Бадри Чоӣ*

МОВАРОУННАҲРӢ ماوراءالنهرӣ мансуб ба Мовароуннаҳр,
ки он тарафи руд буда мурод аз сарзамини шимолӣ—
шарқии дарёи Аму (Ҷайхун); сокини Мовароуннаҳр.

МОДА ماده ҷинси муаннас, ҷинси занона; муқобили нар.

Манам шерзан, гар туй шермард,
Чи мода чи нар-шер рузи набард. *Низомӣ*

МОДАГОНА ماده گانه занона.

То зи дурчи гуҳар кушоид қанд,
Гуядаш модагона лафзе чанд. *Низомӣ*

МОДАНДАР ماداندәр шакли кӯтоҳшудаи модарандар.

Ҷуз ба модандар намонад ин ҷаҳони кинаҷуй,
Бо пусандар кина дорад ҳамчу бо духтандаро.

Рӯдакӣ

МОДАР مادر 1. волида, зани фарзанддор; 2. киноя аз замин.

Ҷони киромӣ ба падар боздод,
Қолбади тира ба модар супурд. *Рӯдакӣ*

◇ модари боғ киноя аз замин, хок.

Модари боғ сутурван шуд, зодан бигзошт,
Чӣ кунад, номия иннину табнат азаб аст. *Анаарӣ*
модари май киноя аз ангур.

Модари майро бикард бояд қурбон,
Бачаи уро гирифтӣ кард ба зиндон. *Рӯдакӣ*
ин чор модар киноя аз чор усур.

Буданд, то набуд нузулаш дар ин саро,
Ин чор модару се маволид бенаво. *Ҳоқонӣ*

МОДАРАНДАР مادراندر модари ўғай, зани дуйӯми падар,
модари ғайри ҳақиқӣ.

Шумо меҳри падар бар ман гуморед,
Сулукӣ модарандар воғузоре! *Нозим*

Падар бо мо тағофулҳо гузида,
Қи кас аз модарандар он надида. *Ҳозиқ*

МОДАРЗАН مادرزن модари зан, модарарус, хушдоман.

Якero зане соҳибҷамол даргузашт ва модарзани
фартут ба иллати кобин дар хона мутамаккин би-
монд. *Саъдӣ*

МОДАРЗОД مادرزاد табиӣ, фитрӣ, ҷибиллӣ.

Носеҳо, ман ошиқам, ин пандро додан ҷӣ суд,
Гар тавонӣ, тарки ин савдои модарзод кун!

Ҳилолӣ

МОДАРОВАРД مادرآورد модарзод, табиӣ, фитрӣ.

Се хислат дар ӯ модаровард ҳаст,
Ки онро ҷаҳорум набёд ба даст. *Низомӣ*

МОДАРХОНДА مادرخوانده зане, ки бачаро чун модар аз
хурдӣ тарбият дода, калон мекунад; зане, ки барои бача
ба ҷои модар мебошад.

Чу Ширин бонги модархонда бишнӣд,
Ба фарёдаш расидан маслаҳат дид. *Низомӣ*

МОДАРЪЮН||**МОЗАРЪЮН** مادرپيون 1. дарахтест
ширдор монанди сумоқ; 2. давое, ки аз барги мазаръюн
сохта мешавад.

Ба таъби шаккар будам ба таъби модаръюн,
Ҷунон шудам, ки надонам тарангабин аз моз.

Мухалладӣ

МОДДА||**МОДДАТ** a. ماده 1. материя; чиз.

Дар давлати ам буд ҳама моддати табъам,
Оре, зи димоғ аст ҳама қуввати аъсоб. *Ҳоқонӣ*

2. моҳият, асл.

Аҷсом аз модда ва сурат мураккабанд.

Ибни Сино

3-ин тасаввур, ки модда сувар аст,
Бо сувар нисбаташ қарибтар аст. *Бедил*

3. мавзӯ, матлаб; материалҳои доир ба матлабе.

Гуфтам: ... Аҷаб моддае ба даст андохтӣ ва уро
расвои олам сохтӣ; панҷоҳ китъа аз барои сараш ва
панҷоҳи он барои дигар мураттаб гардид! *Восифӣ*
моддаи таърих *адш.* як ё якчанд калмае, ки агар
адади ҳарфҳои он ҷамъ баста шавад, ададе ҳосил ме-
гардад, ки соли воқеаеро мефаҳмонад, мас. дар байти
зерин:

Таърихи вафоти Хоҷа Исмат
Ҳар кас ки шунӣд, гуфт: «Таммат».

Ин ҷо моддаи таърих калмаи «таммат» аст, ки дар
ҳисоби абҷад адади 880-ро ифода мекунад (ت — 400,
م — 40, م — 40, ت — 400) ва ин соли вафоти Исмат
Бухороист (1476 милодӣ).

МОДӢ *a.* مادی 1. мансуб ба модда; 2. ҷисмӣ; *муқобили* маънавий 2.

МОДЕҲ *a.* ماح ситоишкунанда, маддох.

Абулмаоли Розӣ аз ҷумлаи модеҳони хоси ўст.
«*Равзат-ус-сафо*»

МОДЕҲӢ ماحى мадху ситоишкунӣ, маддохӣ.

Модеҳиам гоҳи сухан беназир, —
Дар талаби ном, на дар банди нон. *Хоқонӣ*

МОДИЁН ماديان мода, ҷинси модинаи асосан асп.

Чу Рустам бад-он модииён бингарид,
Мар-он курраи пилтанро бидид. *Фирдавсӣ*

Дуо кун, то шутуре сурхмӯн модииён берун ояд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МОДОМ *a.* مدام ҳамеша, мудом, доиман.

Як соли шамсӣ буд, ки аз хона берун омада будам
ва модом дар сафар буда, ки ба ҳеч ҷой мақом
ва осонише тамом наёфта будам. *Носири Хисрав*

Амир Исмоил модом ҳарби Амрро месохтӣ.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

модом ки... а) то вақте ки...; б) бино бар он ки, аз-баски...

Ба мардум, модом ки дар ин олам бошад, итлоқи
исми саодат бар ӯ маршрут бувад. «*Ахлоқи Носирӣ*»
Модом ки ҷон сокини манзилғаҳи хок аст,
Дилро зи сари кӯи ту роҳи сафаре нест.

Қамоли Хучандӣ

МОДОМУЛҲАЁТ *a.* مدام الحيات тамоми умр, доимо.

... Ва зуррият ба зилли аср мубтало гашта,
домумулҳаёт ба меҳнати рақиб гирифтагардан.

«*Равзат-ус-сафо*»

МОДУН *a.* مادون: модунӣ... ғайри..., ғайр аз...

Ҷумла бар худ ҳаром карда будӣ,
Ҳар ҷӣ модунӣ кирдигори азим? *Носири Хисрав*

МОЗ I ماز ҷин, шиканҷ.

Баромад зи кӯҳ абри Мозандарон
Чу мори шиканҷию маз андар он. *Манучехрӣ*

МОЗ II ماز шакли кӯтоҳшудаи мозу.

Ба табъи шаккар будам ба табъи модарьюн,
Чунон шудам, ки надонам тарангабин аз маз.

Мухалладӣ

МОЗАРЬЮН مازيون ниг. модарьюн.

МОЗИЯ *a.* مازيه муаннаси мазӣ I.

Агар азойми салотини мазия дар аҳди хумоюнаш
будандӣ, дақоқиқ подшохино аз роҳи хурдадонияш
истиғфода намудандӣ. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

Ҷамъияте рӯй намуд, ки дар азминаи солифа ва
куруни мазия ҳеч муаррихе нишон наодо.

«*Равзат-ус-сафо*»

МОЗУ مازو донаи гирди хордор, ки дар дилоғати пӯст ва
ранг кардан ба кор меравад.

Чунон ки ҷузъе, ки андар таркиби вай фоидае
ҳаст, ки андар зок ва мозу нест. *Ибни Сино*

МОЗӢ *a.* ماضى 1. гузашта, пешина.

Бар хон пушида нест, ки ҳоли падари мо, амири
мозӣ, бар ҷӣ ҷумла буд. «*Таърихи Байҳақӣ*»
Гар зи мазӣ шавӣ хузурандеш,
Ҷамъ бар ҳоли туст бе каму беш. *Бедил*
мозӣ ва аслоф гузашта ва пешгузаштагон.
Он фаҳри ману муфтаҳари мозию аслоф,
Он садри ману масдари мустақбалу аъқоб.

Хоқонӣ

мозӣ ва мустақбал гузашта ва оянда.

Мушки холис нуқтаи ҷими ҷамол,
Мозиву мустақбал аз вай карда ҳол. *Аттор*

2. грам. замони гузашта.

МОИДА *a.* مايدة || مائده дастархони пур аз таому неъматҳо;
дастархон.

Чу бар монда дастҳо шуд дароз,
Даҳон бар хуриш роҳ бикшод боз. *Низомӣ*

Он мондаҳо машҳун ба таомҳон гуногун будӣ.
«*Равзат-ус-сафо*»

Ва дар ин сол гаронӣ ва қаҳтӣ дар Самарқанд
ба мартабае буд, ки халқ ба ҷуз қурси моху хур
бар мондаи фалаки мустадир надида. *Восифӣ*

♦ мондаи хирғаҳӣ киноя аз осмон, фалак.

Он ҷӣ дар ин мондаи хирғаҳист,
Қосаи олудаву хони тигист. *Низомӣ*

МОИДАСОЛОР مائده سالار || مايدة سالار ниг. майдасолор.

МОИЗ *a.* ماعز буз.

МОИЛ *a.* مائل || مائل 1. хамида ба ҷизе; 2. маҷ. майлку-
нанда, ба ҷизе шавқдор.

Дилат гар ба роҳи хато моил аст,
Туро душман андар ҷаҳон худ дил аст. *Фирдавсӣ*

Дили подшоҳ бад-ӯ моил шуда ва ўро корхон
бузург фармуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Эй сабо, гар бигзарӣ бар қомати раънои ў,
Суи ман моил макун он сарви пурнози маро.

Ибни Ямин

3. маҷ. наздик ба ҷизе.

Ангур ... буд мудаввар, мунаввар, рангаш сурхи
ба снәҳӣ моил. *Аҳмади Донш*

МОИЯТ *a.* مائيت обият, тарӣ, намай.

Ҳар гоҳ ки оташ мучовири моият шавад, аз он
бухори тар барҳезад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МО-ӢҲУҶОҶ *a.* مايهحتاج ҷизе, ки ба он доимо эҳтиёҷ
меафтад, ҷизҳои даркорӣ.

Ӯ мо-Ӣҳуҷоҷи ҳешони худро... муҳайё дошта.
«*Равзат-ус-сафо*»

...Хукм фармудӣ, ки то яқсола мо-Ӣҳуҷоҷи ўро
аз маъкулот ва малбусот ва ғайри онҳо ба вай до-
дандӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

МОК ماک хоку мок а) хоку замин; б) маҷ. дунёе.

То ба хок-андарат нагардонад,
Хоку мок аз ту барнадоррад кор. *Рӯдакӣ*

МОКИЁН ماکيان муғи хонағӣ.

Чу ин карда шуд мокиёну хурус,
Кучо бархурушад ғаҳи захми кӯс. *Фирдавсӣ*

То мокиён ба хурдан ибтидо накард, хурус ҷизе
нахурд. «*Равзат-ус-сафо*»

МОКИР *а.* **ماكر** макрунанда, хилагар.

З-ин сабаб буд, к-аҳли неъмат шокиранд,
Аҳли неъмат тоғиянду мокиранд. *Румӣ*

МОКУЛ *а.* **ماكول** бисёрхуранда, пурхур; қавитан ва кор-
куни хуб.

Қалъя кардам зуду овардамш пеш,
То бихурданд он ду мокули наҳанг. *Алии Қарт*

мол **مال** *асоси вомони ҳозираи молидан.*

МОЛ I *а.* **مال** дорой, сарват, боигарӣ.

Ҳар киро мол ҳаст ҳиммат нест,
Ҳар киро ҳиммат аст, мол намонд. *Ҳоқонӣ*

Мол аз баҳри осоиши умр аст, на умр аз баҳри
гирд кардани мол. *Сағдӣ*

мол музакко моле, ки закоташ дода шудааст; *ниг.*
закот.

Агар қудрати чуд аст ва агар қуввати сучуд,
тавонгаронро беҳ муяссар шавад, ки моли музакко
доранд. *Сағдӣ*

моли падар мероси падар.

Нест моро дар миён моли падар,
Бо манат, қони бародар, чист чанг?

Қамолӣ Хучандӣ

◇ моли *касери* хурдан моли касери ба ноҳақ аз худ
кардан.

Бигуфто, ки ҳон, эй муборакнафас,
Нахурдам ба ҳилатгарӣ моли кас. *Сағдӣ*

МОЛ II **مال**: толу мол торумор, парешон, аз ҳам пошида.

Таҳамтан ба Зобулситон асту Зол
Шавам, шаҳри Эрон кунам толу мол, *Фирдавсӣ*

МОЛА I **ماله** 1. тахтаи дандонадоре, ки чуфтронон замини
шудгоршударо бо он хамвор мекунад.

Барзгар рафту нону дӯғ бибурд,
Молаву чуфту досу юғ бибурд. *Саной*

2. лифи оҳардиҳии бофандагон.

Рише дорад чу молаи патолуд. *Имора*

МОЛА II **ماله** пур, молломол, лабрез.

Секие даҳ ба хона вом шудааст,
Панҷ аз он хула, панҷ аз он мола. *Сўзанӣ*

МОЛГУЗОР **مال گذار** диҳанда ва пардозандаи бочу хироч.

Рочаи Молва, ки мутеъ ва молгузораш буд, сар
аз итоат печид. *«Тағрихи Фаршита»*

МОЛГУЗОРӢ **مال گذارى** бочу хирочдиҳӣ.

Дар ин вақт тоифае... тамарруд варзида, ба чан-
галҳои азим даромада ... ва даст аз молгузорӣ ка-
шиданд. *«Тағрихи Фаршита»*

МОЛДОР **مالدار** соҳиби мол, бой, давлатманд.

Интизори мусофирон дар роҳ
Бандаро марди молдор кунад. *Шамси Табрезӣ*

Молдореро шунидам, ки ба бухл-андар чунон маъ-
руф буд, ки Ҳотам дар қарам. *Сағдӣ*

МОЛДОРӢ **مالدارى** сарватдорӣ, давлатмандӣ.

Бузургони бисоти молдорӣ,
Амирони диёри шаҳриёрӣ
Ба дорулбайъи Юсуф дардавиданд,
Матон рағбат аз ҳам меҳариданд. *Нозим*

МОЛИДАН **ماليدن** 1. судан, соидан, ду қисро ба ҳам
чафс ва зич карда соидан; 2. *маҷ.* сарзаниш кардан,
гушмол ва танбеҳ додан; ҷазо додан.

Абдуллоҳ бинни Аббос ба байтулмол даст дароз
кард, амирулмуъминин ба Абдуллоҳ нома кард ва
уро бимолид. *«Тағрихи Табарӣ»*

3. *маҷ.* вайрон ва бо замин яксон кардан.

Аҳмадшоҳ озими муроҷаат шуда вилоятӣ Цино-
нер ва Нодутро, ки бар сари роҳ буд, молида бигу-
зашт. *«Тағрихи Фаршита»*

МОЛИК *а.* **مالك** 1. доро; соҳиби мулк; соҳиб, хўчаин.

...Ғуломе бошад, ки аз молик ғурехтааст.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

молики таҳрир озодкунанда, хоҷаи олиҳиммате, ки
ғуломони солхурдаро озод мекунад.

Расмест, ки моликони таҳрир
Озод кунанд банди пир. *Сағдӣ*

2. *маҷ.* ҳоким, идоракунанда.

Чӣ гуна ба саломат бувад касе, ки молики нафси
худ натавонад буд? *«Қобуснома»*

3. *д.* номи фариштае, ки гӯё дарбони дӯзах будааст.

МОЛИКОНА **مالكانه** навъе аз халво, ки аз орди биришч
ва мағзи бодом тайёр мекунад.

Қори ман хуб кард бе силате

Ҳар ки ӯ тамъи моликона кунад.

Абулаббоси Аббосӣ

МОЛИКРИҚОБ **مالکرقاب** соҳиби ғуломон.

Тоби ҷаъдайнӯ хами зулфи ту нашносам ҳаме
Аз хаму тоби каманди хисрави моликриқоб.

Фарруҳӣ

МОЛИКУРРИҚОБ *а.* **مالک الرقاب** соҳиби рақабаҳо (ғуло-
мон), хоҷаи ғуломон; *маҷ.* подшоҳ ва ҳокими мустабид,
фармонфармо.

Бикӯш, гардани худро зи банд кун озод,
Чӣ суд аз ин, ки шавӣ моликурриқоб ин ҷо. *Соиб*

МОЛИКӢ **مالکى** 1. соҳиби, хўчаинӣ.

Эй бародар, чун иқрори дӯстӣ кардӣ, таваққун
хидмат мадор, ки чун ошиқӣ ва маъшуқӣ дар миён
омад, молиқӣ ва мамлукӣ бархост. *Сағдӣ*

2. *д.* қаровули, дарбонӣ дар дӯзах; *ниг.* молик 3.

Бар сари дӯзахат кунад ҳури биҳишт молиқӣ,
Дар бари оташат кунад хути фалак самандарӣ.

Ҳоқонӣ

МОЛИХУЛИЁ *ю.* **مالخوليا** 1. бемории димоғӣ, ки боиси ҳаё-
лоти воҳимаангез мешавад, савдой, ҳаёли будан.

Илллати молихулиё ақли ўро мухтал гардонид.

Авфӣ

2. *маҷ.* суҳанҳои сафсатаи парешон ва дардисаровар.

Бозоргон аз ин молихулиё чандон фуру хонд, ки
маро беш тоқат намонд. *Сағдӣ*

МОЛИШ **مالش** 1. молидан, судан, соиш.

...Ва дигар ҷунбиш ва молиш чунон ки чун обро
ба равиш гарм шавад ва оби равон гармтар бувад
аз оби истода, *Ибни Сино*

2. маҷ. сарзаниш, гушмол, танбеҳ, таъдиб; ҷазо, ҷазодихӣ.

Амир Маҳмуд падари ман аст ва ман натавоном дид, ки боди тез бар вай вазад ва молишҳои вай бар ман хуш аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Агар лофе задам, к-они туам ман, Бад-ин чурмам чӣ молиш вочиб ояд? *Анварӣ*
молиш додан танбеҳ кардан, таъдиб кардан; ҷазо додан.

Султон... мутамарридонӣ он ҷоро молиш дода, ба Баёна рафт. *«Таърихи Фаршита»*

МОЛИШГАР مالشگر молишкунанда, ходимкунанда.

Тане, к-он ҳама молишу тоб ёфт,
Ба молишгар осоишу хоб ёфт. *Низомӣ*

МОЛИШДЕҲ مالشده 1. танбеҳкунанда, таъдибкунанда; ҷазодиханда; 2. зеру забар ва вайронкунанда.

Чатри сияҳу сапеди пилат
Молишдеҳи Систон бубинам. *Ҳоқонӣ*

МОЛИЯТ а. ماليت сарват ва дорой; пул, нақдина.

Қариб як саду бист фили бузурги Қутбшоҳ ва дигар чизҳо, ки молият дошт, ба тасарруфи Одишшоҳ даромад. *«Таърихи Фаршита»*

МОЛ-МОЛ مال مال шакли кӯтоҳшудаи молломол.

МОЛО مالا пур, молломол, лабрез.

Баргирифтӣ об аз хоки сияҳ хуршеду у
Ровикаш кардию моло додӣ, аҳсант, эй малик!
Ҳоқонӣ

МОЛОКАЛОМ а. مالاکلام баённопазир, ғайри қобили тавсиф, он чӣ бо калом ифода карда намешавад.

[Фаридун] мувофақате тамом ва рағбате моллокалом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МОЛОМОЛ مالامال пуропур, лаб ба лаб, лабрез.

Дараш зи молиши рухсорхост молломол,
В-агар ба пой ту хоҷем суд пешонӣ.
Қамоли Хучандӣ

[Подшоҳ] бори дигар ҷом дар зери кӯҳ дошт,
то молломол шуд. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

Ханда лабрези маломат, ҷилва молломоли хусн,
Ноз саршори ҷафоҳо, ғамза махмури итоб. *Бедил*

МОЛОЮТОҚ а. مالایطاق тоқатнопазир, ғайри тобовар, ғайри қобили таҳаммул.

Ҳаққи раоё бар подшоҳ он аст, ки... таклифи молюютоқ ҷоиз надорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МОЛОЯЪНӢ а. مالایعنى чизҳои бемаънӣ.

Буғрохон насоеҳе, ки аз падар шунид, дар гуш ҷой дода, ростравӣ шиори худ сохта, тарки молояънӣ намуд. *«Таърихи Фаршита»*

МОЛОЯҶУЗ а. مالایچوز он чӣ ҷоиз ва раво шумурда намешавад, ноҷоиз, нораво; муқобили мояҷуз.

Фарде намондӣ, ки форяқ будӣ миёни... мояҷуз ва молояҷуз. *«Равзат-ус-сафо»*

МОМ مام модар.

Эдун фуру кашӣ ба хушӣ он ман ҳаром,
Гуй ки шири мом зи пистон ҳаменӯшӣ. *Кисоӣ*

Маро момӣ ман ном «Марги ту» кард,
Замона маро путки тарки ту кард. *Фирдавсӣ*

МО-МАЗО а. ماضى гузашта, он чӣ гузаштааст; вақти гузашта.

Эй бародар, буд андар мо-мазо
Шаҳрие бо рустой ошно. *Румӣ*

Ба муқтазои ҳукми ҷазо ризо додем ва аз мо-мазо даргузаштем. *Саъдӣ*

МОМАК مامک 1. шакли хурдӣ ва навозиши мом.

Пирзәне муй сияҳ карда буд;
Гуфтамаш: Эй момаки деринаруз!
Муй ба талбис сияҳ карда гир,
Рост нахоҳад шудан ин пушти кӯз. *Саъдӣ*

2. ҳамчун муроҷиат, хитобан ба духтарони хурдсол аз рӯи навозиш ва дӯстдорӣ гуфта мешавад.

Пас аз гирья марди парокандаруз
Бихандид, эй момаки дилфуруз!.. *Саъдӣ*

◇ **момаку бобак** номи бозии кудакон, ки то ба сари пилла (ҷои муайяне) якдигарро бардошта мебаранд.

3-ибтидо бар момаку бобак бинозидам чу тифл,
3-он ки ҳам момак рақибам буду ҳам бобои ман.
Ҳоқонӣ

МОМО ماما 1. мом, модар.

Он харпадарат ба дашт хошок зади
Момот дафи дуруҷат чолок зади. *Рӯдакӣ*
Гуфт: Момо, дуруст шуд дастам,
Чун гул аз дасти дигарон растам. *Низомӣ*

2. доя.

Момо, ки дуто шуд, сари бача қач берун ояд.
Зарбулмасал

МОН مان асоси замони ҳозираи мондан, монистан||мони-дан.

МОН مان хона.

Чу омад бари меҳану мони хеш,
Бибурдаш ба сад лоба меҳмони хеш. *Асадӣ*

МОНАВИКИРДОР مانوی کردار моҳир, устои наққоши соҳибмаҳорат, ҳамчун сураткаши машҳури қадими Монӣ.

...Дидам: сурате будааст, ки аз санг тарошида-
анд ва расомони монавикирдор дар он... санъат
ба кор бурда. *Аҳмади Дониш*

МОНАВӢ مانوی 1. мансуб ба Монӣ—наққоши машҳур:

2. маҷ. бо маҳорати баланд иҷрошуда.

Дар ин хоки фархунда чун бигнавий,
Назар кун дар ин пайкари монавӣ. *Ҳочу*

3. пайрави Монӣ.

МОНАНД مانند монанда, шабех, мисл, ҳамчун.

Қай тавон карданат ба маҳ монанд?
Ки ту хуршеди оламорой. *Анварӣ*

МОНАНДА مانند 1. сифати феълӣи замони ҳозираи монистан||монидан; 2. монанд, шабех.

Дар ҷанби улуви ҳимматат чарх
Монандаи вушм пеши чарх аст. *Абусалики Гургонӣ*

Ва у монандаи ҷабали росих бар заҳмати авосиф
ва садмати азлол таҳаммул менамуд.
«Равзат-ус-сафо»

МОНАНДАГӢ مانند گي шабохат, монандӣ.

Надидам ман андар ҷаҳон тоҷвар
Бад-ин фарру монандагӣ бо падар. *Фирдавсӣ*

МОНДА مانده 1. сифати феълии замони гузаштаи мондан I; 2. хаста, сусту лакот (пас аз ягон машғулият).

Гуянд, як рӯз Умари Абдулазиз то пешин ба кори халқ машғул буд, монда шуда ба хона даромад.

Аҳмади Дониш

МОНДАГӢ مانند گي хастагӣ, сустию лакотӣ (пас аз ягон машғулият).

Фуруд омаду Рахшро об дод,
Ҳам аз мондагӣ чашро хоб дод. *Фирдавсӣ*

МОНДАН I ماندن 1. боқӣ будан; доимӣ ва безавол будан (шудан).

Наёмад кас андар ҷаҳон, к-ӯ бимонд,
Магар он, к-аз ӯ номи неку бимонд. *Саъдӣ*

Заррае дар ҳавои ту хуршед,
Қатрае дар ҳарими ту дарёе,
Чуз ту чизе дигар намононад,
Гар равад аз миёна ин ману мо. *Ибни Ямин*

2. дармондан, пас мондан, ақиб мондан (ба сабаби хастагӣ).

Чунин дод посух, ки аспам бимонд,
Зи сустӣ маро бар замин барнишонд. *Фирдавсӣ*

3. гузоштан; вогузоштан, монондан.

Аз имрӯз коре ба фардо мамон,
Кӣ донад, ки фардо чӣ гардад замон? *Фирдавсӣ*

МОНДАН II ماندن монанд будан, шабех будан (шудан), шабохат доштан.

Чуз ба модандар намонад ин ҷаҳони киначӯй,
Бо пусандар кина дорад ҳамчу бо духтандаро.

Рӯдакӣ

Аз ахтари бад зери фалак шикваи нодон
Монад ба ғариқе, ки зи ёрон гила дорад. *Соиб*

МОНЕЪ a. مانع 1. манъкунанда, боздоранда.

Пеши махруён чу абри беҳаё сад пора бод
Ҳар рақибе, к-аз тамошо ошиқонро монет аст.

Қамолӣ Хучандӣ

2. монеа, садд.

МОНИСТАН||**МОНИДАН** مانستن||مانيدن *ниг.* мондан II.

Ва ӯро мардумони Систон Зарваранг хондандӣ,
зеро ки мӯи ӯ рост ба зари кашида монистӣ.

«Таврихи Систон»

МОНО مانا монанда, монанд, шабех.

Пил омад аз Ҳиндустон, овард тӯтӣ бе карон,
Онак ба саҳро бенишон тутест моно рехта.

Ҳоқонӣ

моно ки монанд аст ба он ки...; гӯё, пиндорӣ.

Эй ростӣ ки дар дили лайлу наҳор ёфт,
Моно ки з-эътидоли мизоҷи баҳор ёфт. *Анварӣ*

Рузи равшан надидаам моно-к
Ҳама умрам ба чашмдарад гузашт. *Ҳоқонӣ*

МОНӢ مانى наққоши машҳуре, ки дар замони Шопури I соли 242 милодӣ даъвои пайғамбарӣ кард, китобе ба

номи «Китоби Аржанг» тартиб дод ва аз ақидаҳои зардуштӣ, яҳудӣ ва исавӣ омехта оине ба майдон овард; дар замони Баҳроми I бо игвои рӯҳониёни зардуштӣ кушта шуд; пайравони ӯ монавӣ номида мешаванд.

Равон кард килки шабахрангро,
Бибурд оби Монию Аржангро. *Низомӣ*
Нақши матбуи ту Монӣ натавонист кашид,
Турраи ҳур агар ҷои пари қоз накард. *Шоҳин*
Нахуст меҳру вафои туро сиришт магар,
Даме ки Монии тақдир нақши ман барбаст. *Шоҳин*

МОР مار хазандаи маъруф, ки навъҳои гуногун дорад ва асосан ба заҳрдору беаҳр ҷудо мешавад.

Эй бародар, мегурез аз ёри бад,
Ёри бад бадтар бувад аз мори бад. *Румӣ*

Шуд аз гуфтаи ройзан хашмнок,
Бипечид чун мор бар рӯи хок. *Низомӣ*

мори гурза навъе аз мори калони заҳрдори бисъёр хатарнок.

Бас кун, Ҳоқонӣ, зи мидҳати дунон,
То зи сағони халқ шери шарза наҷӯй.

То ба ҳусни лафз номи сифла наронӣ,
З-оби Хизр коми мори гурза нашӯй. *Ҳоқонӣ*
мор фасоидан (ё афсоидан) морро афсун кардан, тасхир кардани мор.

Омад он мори аҷал ҳеч азимат донед,
Кӣ бихонеду бад-он мор фасоед ҳама? *Ҳоқонӣ*

◇ мори зарандуда *киноя* аз қалам.

Мори зарандуда бин, дар даҳанаш мушки тар,
Мурча бин сад ҳазор аз пай ӯ бар қамар.

Бадри Чочӣ

мори сиёҳ *киноя* аз кокул, гесу, милла, печа.

Мушк бар оташ фиғанд чодуи зулфаш,
Мори сияҳ бар каноран қамар омад. *Бадри Чочӣ*

МОРАФСО مارافسا афсунгари мор, тасхиркунандаи мор; моргир.

Бо бадон чандон ки некуӣ кунӣ,
Қатли морафсо набошад чуз ба мор. *Саъдӣ*

МОРАФСОӢ مارافسائى амали морафсо, тасхир кардани мор; гирифтани мор.

Ба морафсоии он зулфу он душ,
Ба чанбарбозии он ҳалқа в-он гӯш ... *Низомӣ*

МОРГАЗ مارگز ба дарозии дандони мор.

Бад-ӯ гуфт, к-эӣ камтар аз моргаз,
Ба майдон кӣ пушад зиреҳ зери хаз? *Фирдавсӣ*

МОРГАЗИДА مارگزیده он кӣ ӯро мор газида аст.

То таръёк аз Ироқ оварда шавад, моргазида мурда шавад. *Саъдӣ*

Моргазида аз ресмони ало метарсад.

Зарбулмасал

МОРГИР مارگير дастгиркунандаи мор.

Гар аз дашти Қаҳтон яке моргир
Шавад муғ, бибоядш куштан ба тир. *Фирдавсӣ*

МОРДӢ ماردى *ниг.* моридӣ.

МОРИД a. مارد саркаш, нофармон, осӣ.

Сулаймон фармуд, то Сахри моридро пайдо карда, назди вай оваранд. *«Равзат-ус-сафо»*

МОРИДӢ||**МОРДӢ** **ماردى** сурх, ранги сурх.

Хурушону кафкафафканону силеҳаш
Хама моридаи гаштаву хингаш ашқар. *Хисравӣ*

МОРИН **مارين** мордор, сермор.

Раҳаш морино куҳсораш палангин,
Гиёву сангаш аз хуни ту рангин.

Фахриддини Гургонӣ

МОРИСТОН **مارستان** бемористон, касалхона.

Бурдаш аз қаср чун нигористон,
Ҷамчу девонагон ба мористон. *Ҷомӣ*

МОРИЧ **ا. مارچ** оташи бедуд.

Мориҷ дар луғати този забонаи оташ аст.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МОРМОҶӢ **مارماهي** як чинс моҳии моршақл.

Сапедӣ кун ҳақиқат бо сиёҳӣ,
Ки набвад мормоҳӣ ёри моҳӣ. *Низомӣ*

МОРЧӢБА **مارچوبه** ҳалиюн, морғиёҳ, ки гуё дафъкунандаи захри мор ва дигар ҷонварони газандаи захрдор аст.

Гирам, ки морчӯба кунад тан ба шакли мор,
К-ӯ захр баҳри душману к-ӯ муҳра баҳри дуст.

Ҳоқонӣ

МОРӢ **I** **مارى** кушташуда; **морӣ** кардан куштан.

Агар морию каждумӣ буд табъаш,
Ба саҳрош чун мор карданд морӣ. *Асҷадӣ*

МОРӢ **II** **مارى**: **морӣ** кардан монанди мор печу тоб хӯрдан.

Бар азизон ғамзаи шӯҳи ту хорӣ мекунад,
Ғамзаи ту хорию зулфи ту морӣ мекунад.

Қамолӣ Хуҷандӣ

МОСИВО **ا. ماسوا** ғайри он, ба ҷуз он, дигар аз он.

Собит ин ҷост, мобақӣ сайёр,
Марказ ин аст, мосиво паргор. *Бедил*

МОСТ **ماست** ҷурғот, шири бо моя туршонидашуда, ки ҳануз обаш нарафтааст.

Ғарибе гарат мост пеш оварад,
Ду паймона об асту як чумча дӯғ ... *Саъдӣ*

Моям бинҳод миқдоре, ки хост,
Шир будам, баъд аз онам кард мост.

Абӯисҳоқи Атғима

МОТ **1. مات** мабхуту ҳайрон.

Мо моти гуем, Шамси Табрез,
Сад хидмату сад салом аз мот. *Шамси Табрезӣ*

2. гирифтор шудани шоҳ, банд шудани шоҳ (дар бозии шатранҷ); **мот** додан мағлуб кардан (дар шаҳ-мот); *маҷ.* мағлуб кардан, ғолиб омадан.

Аспи ман бистад, пиёда мондаам,
Аз ду рух он шоҳ мотам медуҳад. *Шамси Табрезӣ*

3. *маҷ.* мағлуб.

Шуд аз ранҷу аз ташнагӣ шоҳ мот,
Чунин ёфт аз чархи гардон барот. *Фирдавсӣ*

Гуфт, ки ман шоҳи бутонам, Қамол,
Гар ҳаваси мот бувад, шаҳ бихоҳ. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

мот кардан ғалаба кардан; **мот** шудан мағлуб шудан.

Чун қазо оҳанги найранҷот кард,
Рустой шаҳриёр(ро) мот кард.

Бо ҳазорон ҳазм хоҷа мот шуд,

З-он сафар дар маърази офот шуд. *Румӣ*

МОТААХХАР **а. مآخر** вопасин, он ҷӣ дар замонҳои охири

рӯй дода аст; *муқобили* мотақаддам.

Бурданд, Қамол, гуи маънӣ

Назми туву наср ҳар ду бо ҳам:

Он аз шуарои мотааххар

В-ин аз фузалои мотақаддам. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

МОТАМ **ماتم** сӯғ, азо, мусибат; андӯху ғусса.

Дилеву сад ҳазорон оҳи хунин

Зи ҳад бигзашт, алҳақ, мотами дил. *Анварӣ*

◇ **мотами орзуҳо** нарасидан ба орзуҳо, ноқомӣ.

... Ки аз гушагирон дар ин гуша кист,

Ки бар мотами орзуҳо гирифт? *Низомӣ*

МОТАМЗАДА **ماتم زده** азодор; мусибатдида.

Ин ҳама нола, ки ман мекунам аз дарди фирок,
Ҳеҷ мотамзадаи ҷомасиёҳе накунад. *Ҳилолӣ*

МОТАМКАДА **ماتمكده** азохона.

Чаҳон сар ба сар гашт мотамкада,

Шуд аҳли замон низ мотамзада. *Ҳотифӣ*

МОТАМСАРО **ماتم سرا** азохона; хонаи мусибат.

Паҳлу бар остонаи навдавлотон мабанд,

Дилро ҷароғи гушаи мотамсаро макун! *Сайидо*

Аз рашки сокинони сари кӯи он парӣ

Мотамсаро шудааст малакро сарои чарх. *Фузулӣ*

◇ **мотамсарои хок киноя аз дунё.**

Мотамсарои хок мақоми назора нест,

Ин ҷо гуле ба ғайри гиребони пора нест. *Соиб*

МОТАМӢ **ماتمى** азодор; мусибатдида.

Чу шамъи мотамиён дуди шӯълаи оҳам

Дар осмон зада чун Қаҳқашон алам бе ту. *Сайидо*

МОТАҚАДДАМ **а. ماتقدم** собик, он ҷӣ дар замони пеш

гузаштааст; *муқобили* мотааххар.

Ҳукамон мотақаддам назар дар ин афлок ва анҷум кардаанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МОУЛВАРД **а. ماءالورد** *ниг.* гулоб.

МОУЛЪИНАБ **а. ماءالعنب** оби ангур; шароби ангурӣ.

Сухбати моульинаб моёи нуруллаҳ аст,

Тарки чунин об ҳаст оби қарам доштан. *Ҳоқонӣ*

МОФАВҚ **а. مافوق** он ҷӣ дар боло истодааст; бештар.

Ба фармудаи Мусо мофавқи бистсола ва модунӣ панҷоҳсола ... буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МОФИЗЗАМИР **а. مافى الضمير** он ҷӣ дар дилу хотир аст,

орзу ва сирри дил.

Дил ҷои меҳри туст, ҷӣ пинҳон кунем роз?

Чун равшан аст пеши ту мофиззамири мо.

Қамолӣ Хуҷандӣ

Шаҳриёр ... лоҷарам мофиззамири худро ба муқаррабон ва бузургони даргоҳ тақдир намуд.

«Тағрихи Фаршита»

МОФИЛХИЛВАТ *a.* مافی الخلوٰت он чӣ дар хилват воқеъ мешавад.

[Дуредгар] оҳиста-оҳиста ба зери тахт даромад, то мофилхилвагро мушоҳада кунад.

«Анвори Суҳайлӣ»

МОФИҲО *a.* مافیها он чӣ дар он аст.

[Диочонс] даст аз дунёе ва мофиҳо боздошт.

«Равзат-ус-сафо»

МОФОТ *a.* مافات он чӣ фавт шудааст; гумшуда; аз даст рафта.

[Малик] ба тадоруки мофот машғул шуда, фармуд, ки он канизак дигар ба хилвати у дарнаёяд.

«Анвори Суҳайлӣ»

МОХ ماخ 1. қалбакӣ, носара.

Чавон шуд ҳакими мо чавонмарду дилфарох,
Яке пирзан харид ба як мушт сими мох. *Асҷадӣ*

2. дунҳиммат, хасис.

Ба соъу доман бахшад зари тамомъиёр,
На сими мох диҳад бар мисоли мардуми мох.

Шамси Фахрӣ

МОХУЛИЁ *y.* ماخولیا *шакли кӯтоҳшудаи молихулиё.*

Мохулиёи васлаш афтода бар сари мо
Ҳамчун ҳаёли ганҷаш андар димоғи муфлис. (1)

Қамолӣ Хучандӣ

Қай тавон савдон ошиқро илоҷ?
Тарки ин мохулиё кун, эй табиб! (1) *Ҷомӣ*

[Бозаргон] аз ин мохулиё чандон фуру гуфт, ки беш тоқати гуфтаниш намонд. (2) *Сағдӣ*

МОЧИН ماچين *Чину Мочин* Хитой ва ғайри Хитой, Хитой ва мамлакатҳои ҳамсоия он.

Сипаҳбуд гави пилтан бо сипаҳ
Суви Чину Мочин даромад зи раҳ. *Фирдавӣ*

МОЧУЧА ماچوچه *тиб.* дорурезак, як навъ зарф барои рехтани дору дар гулуи кудакон.

Гашт сокин зи дард, чун дору
У ба мочуча дар даҳонаш рехт. *Парвез Хотун*

МОШ ماش ғалладонаи лундаи пӯсташ сабзи мағзаш сафед аз чинси адас.

Аз хурдани сусмор ба бори дарахтон, ки шабеҳи донаи мош будааст, паноҳ бурд. *Носири Хисрав*

МОШАРО ماشرا *тиб.* варами хунин.

Аз судоъу мошарову аз хуноқ
В-аз зуқому аз чузому аз фувоқ. *Румӣ*

МОШИТА *a.* ماشطة *ниг.* машшота.

Духтари Фиръавно мошитае буд, ки ба тартиби муҳимоти у машғул буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Зи дасти мошитаи даҳр дар парешонӣ
Маро дилест, ки чун шона дар ғами гесуест. *Шоҳин*

МОШИЯ||**МОШИЯТ** *a.* ماشية||*ماشيت* ҳайвони хонагӣ аз қабилӣ шутур, гусфанд, гов ва ғ.

МОШОБА ماشابه оши суюқи мошдор.

Палав бо чои қаймоқӣ маро рӯзе ду бас бошад,
Ҳарисонро бигу: Мошобачонро бо шумо додам.

Савдо

МОШОҚ *m.* ماشاق хӯша, сараки гандум.

Мошоқи вафо чу шуд мунаҷҷал,
Бар пир иҷоза дод Навфал. *Шоҳин*

МОШУРА||**МОШУРА** ماشوره 1. найчаи миёнхоли; лулача.

Зани оадқор ... қадре захри ҳалоҳили суда дар мошура карда, пеши бинии барно овард.

«Анвори Суҳайлӣ»

Чу мошураи хиндувонӣ ба ранг
Миён оганида ба тирӯ хаданг. *Низомӣ*

2. яке аз асбобҳои бофандагӣ — найчаи миёнхоли, ки ба даруни моку гузошта мешавад; 3. найчаи миён-тиҳии бофандагон барои печидани нах.

Ба даффару чаду мошурару каловару чарх,
Ба обгиру ба маштуту мехкӯби таноб ... *Ҳоқонӣ*

МОЪ *a.* ما; *об;* *мои* *маин* *оби* қорӣ, *оби* равон.

Бар дари лутфаш ба хок-дар бинишонанд
Боди саборо на, балки мои маинро. *Анварӣ*

Овардаанд, ки яке аз дабирон ... ба волии Миср нома менавишт ва хотир ҷамъ карда буд ва дар баҳри фикрат ғарқ шуда ва сухан мепардохт чун дурри самин ва мои маин. *Низомии Арӯӣ*

МОЯ مايه 1. асл ва асоси чизе; асос ва сабаб, боис.

Эй мояи хубию некномӣ,
Рӯзам надихад бе ту рӯшноӣ. *Рӯдакӣ*

Бад-он кас, ки ҷонаш зи дониш тиҳист,
Ситеҳиданат мояи аблаҳист. *Шокири Бухорӣ*

Заҳми бало марҳами худбинӣ аст,
Талхии май мояи ширинӣ аст. *Низомӣ*

2. сармоя, дастмоя; дорой, сарват; молу мулк.

Туро моя диҳам, ки бад-он тиҷорат кунӣ. *Авфӣ*

Мояву мулк ҳасту сатру ҷамол,
Беҳ аз ин кай расӣ ба ҷуфти ҳалол. *Низомӣ*

Аз райият шаҳе ки моя рабуд,
Буни девор канду бом андуд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

3. асбобу анҷоми кор.

Чу ҳар моя, ки буд аз пеша бардошт,
Қалам бар ман фиғанду теша бардошт. *Низомӣ*

4. матлаб, матолиб.

Зи ҳар нусха бардоштам мояҳо,
Бар у бастам аз назм перояҳо. *Низомӣ*

5. *маҷ.* фикри муҳим, мулоҳизани муҳим.

Ту ин моя охир напиндоштӣ,
Ки аз ҷанг авлотар аст оштӣ. *Ҳочу*

6. миқдор, андоза; шумор; дараҷа.

Ҳурад бешу кам он моя, ки хоҳад
Ба рӯз афзояд он-ч аз вай бимонад. *Носири Хисрав*

Ҳар кӣ дар пеши сухани дигарон афтад, то мояи фазлаш бидонанд, пояи ҷаҳлаш бишносанд. *Сағдӣ*

ЧӢ МОЯ чӣ қадар, чӣ миқдор; чӣ навъ, чӣ тавр; *маҷ.* чӣ аҷаб.

Ҳама мубадонро зи лашкар бихонд,
Ба ҷарбӣ чӣ моя суханҳо биронд. *Фирдавӣ*

Чӣ моя мастурон ба иллоти дарवेशӣ дар айни фасод афтодаанд ва ирзи гиромиро ба боди зиштномӣ бардода. *Сағдӣ*

7. қадру қимат.

Нашояд хуи бадро моя қардан,
Бузургонро чунин бе моя қардан. *Низомӣ*

8. *мач.* истеъдод, лаёқат.

Чу дорандағони туро моя нест,
Мар-уро ба гетӣ чу ман доя нест. *Фирдавси*

◇ **МОЯ ГАРОН** кардан қимат кардани дастмоя, музояқа кардан.

Ашк агар моя гарон кард бари мўягарон,
Воми ашк аз садафи чон ба гуҳар боз дихед.

Хоқонӣ

МОЯВАР *сармоядор, давлатманд.*

МОЯДОР *сармоядор, сарватманд, соҳибдавлат, молик, соҳиб.*

Забон нуқсон надорад моядорони мурувватро,
Фурумояст ҳар кас дидааш бар суд мегардад. *Соиб*

Чи ғубор ин қадар парешон шуд,
Ки ҷаҳон моядори имкон шуд. *Бедил*

МОЯДОРӢ *сармоядорӣ, сарватмандӣ; моликӣ, соҳибӣ; моядорӣ кардан соҳибдавлатона, ҳамчун давлатманд рафтор кардан.*

Тихидаст, к-у моядорӣ кунад,
Чу лангест, к-у роҳворӣ кунад. *Низомӣ*

МОЯНДАР *модарандар, модари угай.*

Душман ар меҳр тамаъ дорад, аз-у беҳудагист,
Ки ҷаҳон модари ӯ нест, ки мояндари ӯст.

Фаррухӣ

МОЯТАҲАЛЛАЛ *а.* *майтҳалл* он чизе, ки ҳал мешавад, халшаванда, он чи ки ҳазм мешавад, ҳазмшаванда.

Таоме, ки бадали моятаҳаллал ва мумидди мод-
даи ҳаёт аст, чун дар меъда фосид гашт, ҷуз ба дафъ аз мазаррати он халос натавон ёфт.

«Анвори Суҳайлӣ»

МОЯЧУЗ *а.* *майҷуз* чизе, ки чоиз ва раво шумурда мешавад; *муқобили* молячуз.

Фарде намондӣ, ки фориқ будӣ миёни ... моячуз
ва молячуз. *«Равзат-ус-сафо»*

МОҒ I *мағ* як навъ мурғобии сиёҳранг, қашқалдоқ.

Ба кӯҳ-бар даванда ба сони калоғ,
Ба даръё ба кирдори моҳию моғ. *Фирдавси*

Чун ба даръё расид зи ҷую зи дашт,
Моғ ҳам гирди ӯ наёрад гашт. *Саной*

МОҒ II *мағ* меғ, бухоре, ки ба рӯи замин пайдо мешавад, ҳаври замин, тумани ғафси тираи паҳншаванда ба рӯи замин.

Ғаҳ ҳаёли осиеву боғу роғ,
Ғаҳ ҳаёли меғу моғу леғу лоғ. *Румӣ*

МОӢ I *маӢи* *шакли кӯтоҳшудаи* мовароуннаҳрӣ.

Аз толен милоди ту диданд расадҳо
Ахтаршумурон румию юнонию мой. *Хоқонӣ*

МОӢ II *маӢи*: моиву манӣ худбинӣ, кибру ғурур.

Дар баҳри моиву манӣ афтодаам, биёр
Май, то халос бахшадам аз моиву манӣ. *Ҳофиз*

МОҚУТ *мақут* навъе аз ҳалвоҳо, ки аз нишоста ва қанду раған тайёр карда мешавад.

Боз собунию машкуфию санбӯсаи нағз,
Ҳалқачӣ бошад моқут пур аз мушки татор.

Абӯисҳоқи Атъима

МОҲ||МАҲ *ма||ма* 1. Қамар, ҳамроҳи Замин, ки ба даври он мегардад ва аз акси рӯшноии Офтоб тобон аст.

Даромад ба ғурридан абри сиёҳ,
Зи моҳи тафи теғ баршуд ба моҳ. *Низомӣ*

Танат чун рӯх лоғар аз ҷӣ дард аст?
Чаро моҳи рухат чун шамъ зард аст? *Ҳозинқ*

моҳи **МУНХАСИФ** моҳи дар хусуф монда, моҳи гирифта.

Маҳқадаму фалакридо в-аз тафи офтоб раҳ,
Чеҳра чу моҳи мунхасиф ёфта ранги асмари.

Хоқонӣ

моҳи нав а) ҳилол; б) *киноя* аз абруи ёр.

Бар ҳама кас бинамудам хама абру, ки ту дорӣ,
Моҳи нав ҳар кӣ бубинад, ба ҳама кас бинамояд.

Саъдӣ

моҳи **НОКОСТА** моҳи тамом, моҳи чордаҳшаба.

Боғи давлатро гули навхоста,
Бурчи шоҳиро моҳи нокоста. *Ҷомӣ*

моҳи **ХИРҒАҲНИШИН** моҳи дар ҳола монда, моҳи ба да-
руни хиргаҳ (ҳола) истода.

Ғар ба хиргоҳе дарояд чун моҳи хиргаҳнишин,
Ғоҳи маҷлис барфурузад ҳамчу садри комгор.

Восифӣ

моҳ (дар)гирифта гирифтани моҳ, хусуф.

Моҳ бидид он руху худ даргирифт,
Бе сабабе худ нагирифтаст моҳ. *Қамоли Хучандӣ*

2. *мач.* хушрӯй, маҳбуба.

Гуфтам, ки туро, эй маҳ, аз тобиши рӯи ту
Зухра бибарад саҷда чун бандаву чун кехтар.

Шамси Табрезӣ

Аз он моҳаш уммеи фарзанд буд,
Ки хуршедчеҳра баруманд буд. *Фирдавси*

моҳи **ДИЛАФРӢЗ** дилбар, маҳбуба.

Чунон мехост, к-он моҳи дилафрӯз
Ба пешам чашми ӯ бошад шабу рӯз. *Ҷомӣ*

моҳи **ДУҲАФТА** (*ё тамом*) а) моҳи чордах, бадр.

Дар қимори ҳусн бо моҳи тамом
Давъии доди тамомат мекунад. *Анварӣ*
Аз покдоманон накунад ҳусн эҳтироз,
Моҳи тамом дар бағали ҳола меравад. *Соиб*

б) *киноя* аз чеҳраи зебо, чеҳраи маҳбуба.

Сияҳ шаъре аз сунбули мушқфом
Фуру ҳишта аз тарфи моҳи тамом. *Ҳочу*

Моҳи дуҳафта шавад аз канори шаб пайдо,
Шабаш зи ғушан моҳи дуҳафта шуд пайдо.

Бадри Чочӣ

моҳи маҷлис ёри маҷлисоро, ёри сӯҳбаторо.

Ситорае бидурахшиду моҳи маҷлис шуд,
Дили рамидаи моро рафиқу мунис шуд. *Ҳофиз*
моҳи тамом *ниг.* моҳи дуҳафта; 3. *мач.* рӯи зебо.

Бароварда хай моҳаш аз тоби май,
Зи лаъли лабаш рехта оби май. *Ҳочу*

Маҳаш мушқсою лабаш майфуруш,
Ду абру камонкаш, ду гул диръпӯш. *Фирдавси*

моҳи **АСМАР** рӯи гандумгуни ёр.

Душам даромад аз дари хумхона нми шаб,
Шаб рӯзи ид кард маро моҳи асмараш. *Хоқонӣ*

4. *мач.* арӯс; *моху* шоҳ арӯс ва домод; *муқ.* шоҳ 3 (шоҳу моҳ).

Нишастанд бар гоҳ-бар моҳу шоҳ,
Чӣ неку бувад гоҳро шоҳу моҳ. *Унсурӣ*

5. нишони махсус ба сурати моҳ, ки бар болон қаср ва шодурвон устувор мекарданд.

Моҳи айвони ту тобон бод аз авчи зафар,
К-аз фуруғаш нур бар хуршеди тобон омадаст.

Анварӣ

6. як қисм аз дувоздах қисми сол.

Рӯз ҳафта, ҳафта шуд маҳ, моҳ сол,
Моҳу соли холӣ аз ранҷу малол. *Ҷомӣ*

моҳи об моҳи ёздаҳуми суръёнӣ, ки ба моҳи июль баробар меояд.

Муъҷизи Хоқонӣ аст мадҳи ту, то дар ҷаҳон
Субҳ барад оби моҳ, мева барад моҳи об. *Хоқонӣ*

◇ моҳи Канъон (*ё* Канъонӣ) *киноя* аз Юсуфи Мисрӣ, ки писари Яъқуби пайғамбар ва маҳбуби Зулайхо (духтари подшоҳи Миср) будааст.

Метавонӣ, ки раҳбӣ диҳӣ аз қайди ситам
Ту, ки аз чоҳ барорӣ моҳи Канъониро. *Маҳфӣ*

Ҳусн он нест, ки дар паллаи пастӣ монад,
Нест ҳоҷат расану далав моҳи Канъонро. *Соиб*

моҳи Нахшаб (*ё* Сиёмӣ, Муқаннаъ) аз рӯи ривоятҳо моҳи сунъии ҳақим ибни Ато машҳур ба ибни Муқаннаъ, ки бо омехтани баъзе моддаҳо ҳамчун симоб ва ғ. сохта буд ва аз чоҳе, ки дар поини кӯҳи Сиём (дар наздикии шаҳри Нахшаб) буд, ҳар шаб дар муддати ду моҳ берун мебаровардааст ва гуё нураш то чор фарсанг мерасидааст.

На моҳи Сиёмӣ, на моҳи фалак,
Ки инат ғулум асту он пешкор. *Рӯдакӣ*

Расида акси он тоҷи мурассаъ
Ба чархи моҳ чун моҳи Муқаннаъ.

«Анвори Суҳайлӣ»

Моҳи фалак сар ба авчи сипеҳр афрохт ва муҳолифи боргоҳ монанди моҳи Нахшаб, дар ҳазиси чоҳи фано афтод. *«Табрихи Фарӣшта»*

моҳи сиём моҳи рӯза, моҳи рамазон.

Аз Ғазнин берун омада ва ғурраи рамазон ба Тунобод расида, тамоми моҳи сиём дар он чо таваққуф намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

моҳи чоҳи Қаш *ниг.* моҳи Нахшаб.

Ҳамчу моҳи чоҳи Қаш бадҳоҷ мечуст иртифоъ,
Аз тулуи хеш ҳам дар мабдаи оғоз монд.

Бадри Ҷочӣ

Моҳ бар кӯҳон *мус.* номи оҳанги мусиқӣ.

Зи баҳри сур ба базми ту хисравони ҷаҳон
Ҳамезананд шабу рӯз «Моҳ бар кӯҳон». *Унсурӣ*

МОҲАЗАР *а.* *ماحضر* 1. он чӣ тайёр ва мавҷуд аст.

Гуфт: Бо дил бигӯ, ки ҳолӣ нест
Моҳазар ҷуз ба ҳаҷр дастрасам. *Анварӣ*

Аммо ба расми моҳазар тӯхфае дорам, ки аз падар ба ман мирос расида. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. таоми ками бетакаллуф, ки дар вақти даркорӣ мавҷуд ва ҳозир бошад.

Ҳар чӣ дар хона дошт моҳазаре,
Пеш оварду кард лобагарӣ. *Низомӣ*

Пас аз замони гуфтугӯ хони моҳазаре густурда буданд. *Бедил*

МОҲАСАЛ *а.* *ماحصل* он чӣ ҳосил шудааст; натиҷа, самара.

Моҳасал шавқи беқарор бас аст,
Музди мо иштиғоли кор бас аст. *Бедил*

МОҲВАШ||**МАҲВАШ** *ماهوش* моҳосо, моҳмонанд.

Менамояд акси май дар рангу рӯи маҳвашат,
Ҳамчу барги арғувон бар сафҳай насрин ғариб. *Ҳофиз*

Гардани у сарфарози маҳвашон,
Дар камандаш гардани гарданкашон. *Ҷомӣ*

МОҲИЁН *ماهيان* чандин моҳ.

Замона бар ин низ чанде бигашт,
Бар ин кор-бар моҳиён баргузашт. *Фирдавӣ*

МОҲИЁНА *ماهيانه* музд ва маоши якмоҳа, моҳона.

Маҳе нишаст хаёли рухаш ба ҳонаи чашм,
Ту моҳӣ, аз ту ситонем моҳиёнаи чашм.

Қамолӣ Хучандӣ

МОҲИР *а.* *ماهر* бомаҳорат, устоди кор.

Аз равонбахшии Исо назанам дам ҳаргиз,
3-он ки дар рӯҳфазоӣ чу лабат моҳир нест. *Ҳофиз*

Табибо, дар илоҷи дарди дил моҳир шудӣ, аммо
Чӣ ҳосил 3-он ки куштӣ аз хато дар имтиҳон моро. *Фузулӣ*

МОҲИХОР *ماهي خوار* навъе аз парандаи моҳихӯр; моҳихурак.

Ҳамон подош бинӣ вақти найранг,
Ки моҳихор дид аз чанги харчанг. *Низомӣ*

Моҳӣ моҳиро хӯрад, моҳихор — ҳар дуру.

Зарбулмасал

МОҲИЧА I *ماهيچه* навъе аз оши ҳамири монанди угро.

Фирдавсмаконӣ бар сари суфра табақи моҳича
пеши Шерхон ниҳода буд. *«Табрихи Фарӣшта»*

МОҲИЧА II *ماهيچه* *ниг.* моҳча.

Моҳичаи рояти шоҳ... аз уфуқи маърака тулуъ
намуд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МОҲИЯТ *а.* *ماهيت* ҳақиқат, аслу ҷавҳар; ниҳод, табиат.

Ақлро равшан шавад моҳияти ҳуснат, агар
Пардаи ҳайрат бибандад дидаи идрокро. *Ҷомӣ*

МОҲОР *ماهار* маҳори шутӯр.

... Бирафтанд сандуқхоро ба пушт
Кашиданду моҳори уштур ба даст. *Фирдавӣ*

МОҲПАЙКАР||**МАҲПАЙКАР** *ماه پيكر* моҳсурат, моҳру; хушрӯ.

Воҷиб шуд иҷтиноби ман аз моҳпайкарон,
Чун фарз кардаанд ба худ куштани маро. *Фузулӣ*

Кулбаам матлаи хуршед шуд аз омаданат,
Шӯхи маҳпайкари хуршедизорам, бинишин! *Савдо*

МОҲПАРАСТ||**МАҲПАРАСТ** *ماه پرست* *киноя* аз ошиқ.

Маҳпарастон, ки ситора ҳама шаб мешумуранд,
Охир ин кӯшишу уммед ба ҷое бирасад.

Шамси Табретӣ

МОҲПОРА||МАҲПОРА ماهپاره||مهپاره киноя аз хушрӯй.

Руяш ба чашми пок тавон дид чун ҳилол,
Ҳар дида ҷои ҷилваи он моҳпора нест. *Ҳофиз*
Аз ин маҳпораи обидфиребе,
Малонксурате, товусебе,
Ки баъд аз диданаш сурат набандад
Вучуди порсоёнро шикебе. *Саъдӣ*

МОҲРУХ||МАҲРУХ ماهرخ||مهرخ моҳру, хушру.

Дидам ба раҳ он нигори хандонро,
Он моҳрухи ситораданонро. *Муиззӣ*
Равон гашт дар мавкибаш маҳрухон
Чаман дар рикобаш шакарпосухон. *Хочу*

МОҲСИМО||МАҲСИМО ماهسيم||مهسيم моҳталъат, моҳруй;
маҷ. хушрӯй.

Надонам аз ҷи сабаб ранги ошноӣ нест
Сиҳқадони сияҳчашми моҳсиморо. *Ҳофиз*
Офтоби фатҳро ҳар дам тулуе медихад,
Аз кулоҳи хисравӣ рухсори маҳсимои ту. *Ҳофиз*
Гоҳе зани моҳсимо ба нози ҷонафзо матои хираду
ҳуши ҷавон ба ғорат мебурд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МОҲТАЛЪАТ||МАҲТАЛЪАТ ماهطلعت||مهطلعت моҳру, моҳ-
сурат; хушру.

Моҳталъат, меҳрдавлат, зӯҳразинат, тирфаҳм,
Муштариахлоку баҳромофату кайвондимор. *Унсурӣ*
Бигир турраи маҳталъатеку қисса маҳон,
Ки саъду наҳс зи таъсири Зӯҳраву Зӯҳал аст.

Ҳофиз

МОҲТОБ||МАҲТОБ ماهتاب||مهتاب 1. партав ва рӯшнони
моҳ.

Чарх пеши ҳиммати ту ҳамчу ботил пеши ҳақ,
Фитна пеши ёси ту ҳамчун қасаб дар моҳтоб.

Анварӣ

Шаби сӯҳбат ғанимат дону доди хушдилий бистон,
Ки маҳтобе дилафруз асту тарфи лозазоре хуш.

Ҳофиз

2. моҳ, қамар.

Оҳ аз ин зиштон, ки маҳру менамоянд аз ниқоб,
Аз дарун шав моҳтобу аз бурун шав офтоб.

Шамси Табрезӣ

Аз бисъерин шуоъ чашмҳо ва дидаҳои эшон ба
воситаи тоби маҳтоб ва ситорагон дар ҳаво ҷуз
рафтори кавокиб ва ҷаҳидани савокиб чизе ба на-
зар нарасид. *Аҳмади Дониш*

◇ **маҳтоб** паймудан кори беҳуда ва ҳарза қардан.

Соҳирон маҳтоб паймоянд зуд
Пеши бозаргону зар гиранд суд. *Румӣ*

МОҲУВАЛМАҚСУД a. ماهوالمتقصد он чизе ки орзу ва
талаб мешавад, мақсади дар назар дошташуда.

Пеши рӯи ту моҳро ҷи вучуд,
Ки руҳи туст моҳувалмақсуд. *Қамоли Хучандӣ*

МОҲЧА ماهچه 1. шакли *хурдӣ* ва *навозиши моҳ*; 2. ни-
шони ба шакли моҳ, ки аз тилло ва нуқра сохта бар
сари байрак, чатр ва ғ. устувор мекарданд.

Шер гуфт: ... Агар бар моҳчан чатри ҳумоюни
ҳумоосон ман ... теғ кашад, оқибат завоҷ хоҳад
буд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

3. сӯзани, ки сари онро аз зару нуқра ва амсоли он
ба шакли қуббача месозанд ва занон барои бастани
сарбанду пешонабанд ба қор мебаранд; бандак, суза-
нак.

МОҲӢ I ماهى 1. ҳайвони маъруфи оби (аз рӯи афсонаҳои
динӣ гуё замин ба шоҳи гов ва гов ба пушти моҳӣ ва
моҳӣ дар об истодааст).

Фуру шуд ба моҳию баршуд ба моҳ
Буни найзаву қуббаи боргоҳ. *Фирдавсӣ*
Чу бигзашт як соат, омад ба хуш,
Зи моҳӣ бароварда бар маҳ хуруш. *Хочу*

2. *нуч.* номи яке аз дувоздаҳ бурҷи осмон, Ҳут.

Сар аз бурҷи Моҳӣ баровард моҳ,
Бидаррид то ноф шаъри сиёҳ. *Фирдавсӣ*

3. *киноя аз* пиёлаи дарозрӯяи моҳишакл.

Аз гов дар мурғаш фишон в-аз мурғ дар моҳӣ ча-
кон
Бо маҳрухе сӯи даҳон ҳар дам ба ишрат мебараш!
Бадри Ҷоӣ

Аз гов ба мурғ ояду аз мурғ ба моҳӣ,
В-аз моҳии симин суи дилҳои ҳавой. *Ҳоқонӣ*

МОҲӢ II a. ماهى маҳвкунанда, нобудкунанда.

Шоҳи равшанзамири софидил,
Ҳомии ҳаққу моҳии ботил. *Ҷомӣ*

Қуръаи ихтиёр ... ба Ильёс — хоҷаи Баҳодур, ки
моҳии осори Рустам ва Исфандиёр буд, афтод.
«*Равзат-ус-сафо*»

МОҶАРО a. ماجرى||ماجرا 1. саргузашт; воқеа, пешомад,
рӯйдод.

Силсилаи мӯи дӯст ҳалқаи доми балост,
Ҳар кӣ дар ин ҳалқа нест, фориғ аз ин моҷарост.
Саъдӣ

Аз он бо ту мегӯям ин моҷаро,
Ки дарди диламро ту донӣ даво. *Хочу*

2. аҳволи пуризтироб, вазъияти пурҳаяҷон.

Агар шабе нақунӣ масти бодаи васлат,
Биё, бубин, зи ғамат ман ҷи моҷаро дорам. *Васлӣ*

3. ҷанҷол, кашмақаш; мунозира, баҳсу ҷидол.

Лекин агар даври висоле бувад,
Сулҳ фаромӯш кунад моҷаро. *Саъдӣ*
Гоҳ дорам бо ҳариса моҷаро,
Гоҳ дар дасти биринҷам мубтало.

Абуисҳоқи Атъима

моҷаро қардан а) баҳсу ҷидол қардан, ҷанҷол қардан.

Дидӣ сафои оразаш, эй дида, гирья чист,
Баъд аз сафо ба гирья чаро моҷаро кунӣ?

Қамоли Хучандӣ

Моҷаро кам куну боз о, ки маро мардуми чашм
Хирқа аз сар ба дар оварду ба шукрона бисӯхт.
Ҳофиз

б) кушиш ва талаш қардан.

Ҳилолӣ, пеши он маҳ шармсорам 3-ин шикоятҳо,
Дар ин маънӣ ба ғоят моҷаро қардам, надонистам.
Ҳилолӣ

МОҶИД a. ماجد машҳур, номдор, бошараф, бузургвор,
гиромӣ.

МОЦИДА *a.* ماجده муаннаси мочид.

Он ҳазрат бо волидаи мочидаи хеш тариқи машварат маслук медошт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУАББАД *a.* مؤبد абади кардашуда, ҷовид, абади, ҳамешагӣ.

То ганчи абад зи ту ситонанд,
Дар ранчи муаббадат нишонанд. *Ҷомӣ*

Салби ихтиёр ва тарки ризои нафс нест, магар ҳабси мухаллад ва азоби муаббад. *Аҳмади Дониш*

МУАББИР *a.* معبر таъбиркунанда (махсусан хобро); баёнкунанда.

МУАВВАД *a.* معود одадкунонида ба чизе, омухта.

Набудаст, то буда даврони гетӣ
Ба ибқои абнои гетӣ муаввад. *Саъдӣ*

МУАВВАЗ *a.* معوض иваз кардашуда; иваз, бадал.

Нили омол ва амонӣ ба теги мисрӣ ва ямонӣ муавваз гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУАВВАЛ *a.* معول 1. муътамад, сазовори боварӣ ва эътимод; 2. эътимод, итминон, боварӣ; умед ва тақья.

Дар шаҳру роҳ — дар ҳама ҷое маро бар у
На ҷои эътимоду на ҷои муаввал аст. *Муиззӣ*

Замонми ахлоқи у ба ҳамоид мубаддал гашт,
даст аз ҳавову ҳавас кӯтоҳ кард ва забони тоинон
дар ҳаққи вай ҳамчунон дароз, ки бар қоидаи аввал
аст ва зӯҳд ва салоҳаш бе муаввал. *Саъдӣ*

МУАВВАҚ *a.* معوق 1. ба таъхир андохта, дермонанда; ақибмонда.

Дигар узрҳо ва ҳикоеҳои пушида, чунон ки одати эшон буда, муаввақ гардонанд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

2. дар мушқилӣ ва азоб монда.

Чандин ҷи нолад ин ҳамоми мутаваққ,
На-ш дил пурдарду на равони муаввақ. *Мунҷик*

МУАД(Д) *a.* معد омода, тайёр кардашуда, муҳайё ва ҳозир.

Сарони лашкарро фармуд, ки фардо бомдод муад бошед. *Авфӣ*

ҶОМАИ МУАД ҷомаи тайёркардашуда, ҷомаи дӯхта.

Ҳаргиз рӯз нагузарад, ки даҳ ҳазору бист ҳазор динор зари нақд ва саду дувест ва сесадто ҷомаи муад аз хизонаи у [Ғозонхон] харч нашавад.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

муад доштан омода кардан, тайёр кардан.

[Муғулҳо] киштиҳо муад дошта ва маҷониқ насб карда ва муҳофизон нишонда ва Буқо-Темур бо тумоне лашкар бар сари роҳи Мадоин ва Басра нишаста буд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

муад кардан омода ва тайёр кардан.

Бояд, ки лашкар улӯфае, ки ҷиҳати мавозен сахт муад карда бошад, нахӯрад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУАДДАБ *a.* مؤدب адабгирифта, боадаб, ботарбия.

Чун касе... ба вартан меҳнат дарафтод, муаддаб гардад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Таълими одоб уро ҷи ҳоҷат,
К-ӯ худ зи оғоз омад муаддаб. *Ҷомӣ*

МУАДДАД *a.* معدд адад кардашуда, шумурдашуда; муаддад шудан теъдод карда шудан, шумурда шудан.

Битвон шумурд осон асбоби давлати ту,
Ғар қатраҳои борон ҳаргиз шавад муаддад. *Муиззӣ*

МУАДДИБ *a.* مؤدب адабдиханда, адабомуз, мураббӣ, муаллим.

Эҳтиёҷ уфтод ба муаллимон ва дониён ва муаддибон ва ҳодийён. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУАДДИЛ *a.* معدل муътадилкунанда, ба ҳолати эътидол оваранда, росткунанда, қоиМКунанда.

МУАДДИЛУННАҲОР *a.* معدل النهار 1. нуҷ. хатти доиравӣ, ки агар сайри Офтоб ба он доира тасодуф кунанд, шабу рӯз баробар мешавад; 2. ҷуғр. хатти истиво, экватор.

Мавозе аз арз, ки салоҳияти иморат дорад ва маскани ҳайвоноти мутанаффиса метавонад буд ва он буқоъ қариб ба муаддилуннаҳор аст.

«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МУАДДӢ *a.* مودى 1. сабабшаванда, боис, сабаб.

Одами фатгонро зинда гузоштан муаддӣ ба ҳалалҳои азим бошад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Сукрот гуфт: ... Начот аз марг муаддӣ бошад ба ҳаёти шониста. «*Равзат-ус-сафо*»

2. адоқунанда, пардозандаи боҷу хироҷ.

Шуд зи бемукнатю бемолӣ

Мулки шаҳ аз муаддӣён ҳоли. *Низомӣ*

МУАЗЗАБ *a.* معذب азоб додашуда, азобкашанда дар ранҷу азоб.

Ҳуққомро иҷозати барот навиштан диҳанд ва дигар бора авонон ба мақсуд расанд ва дастӣ татовул баркушоянд ва раоё муаззаб гарданд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Агар маро бад-ин навъ такодиф муаззаб хоҳед дошт, пас иҷозат диҳед, то тарки сӯҳбати шумо гуфта, мутаваҷҷеҳи гушаи узлат гардам.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

МУАЗЗАЗ *a.* معزز азиз дошташуда, арҷманд.

Сангпушт гуфт: ... Агар маро ба шарафи муҷоламати худ муаззаз созӣ, ... аз карами ту бадеъ набошад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Пайваста шаҳриёр [Баҳман] эшонро муаззаз ва муҳтарам дошти. «*Равзат-ус-сафо*»

МУАЗЗАМ *a.* معظم азим ва бузург шумурдашуда, бузург доништашуда, касе, ки ўро бузург мешуморанд.

Сабаб он будааст, ки ин Байканд ҷое муаззами нек аст, аҳли ҳар деҳе он ҷо рабате бино кардаанд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Чумла гуфтанд: Эӣ муаззам подшоҳ,
Ғар диҳад моро ба хорӣ сар ба роҳ ... *Аттор*

МУАЗЗАМОТ *a.* معظّمات ҷ. муаззам.

Алҳақ он қалъа аз уммаҳоти қулали Эрон, бал аз муаззамоти буқои ҳақон аст. «*Равзат-ус-сафо*»

МУАЗЗИМ *a.* معزم азоимхон, дуохон, афсунгар.

Муаззимон ва мунаҷҷимон ҳамчунин саъй менамуданд. *Авфӣ*

МУАЗЗИМОНА معزمانه ҳамчун азоимхон, ба сифати азоимхон.

Як лаҳза муаззимона пеш о
Дар шиша даровар он париро. *Шамси Табрэзӣ*

МУАЗЗИН||МУЪЗИН *а.* مؤذن||مؤذن азонгӯй, даъваткунанда ба намоз, суфии масҷид.

Боиси кори сабуҳат бод вақти субҳдам
Бонги он мурғе, ки у майхорагонро мӯъзин аст.
Муиззӣ

Ҳадиси қомати ту гар муаззинон шунаванд,
Ба умри хеш наёянд баъд аз он ба фалоҳ.
Камоли Хуҷандӣ

МУАЗЗО *а.* معزى||معزى азодор, мотамзада, сугвор.

Пушам сиёҳу бонги муаззо бароварам
Бар суги офтоби вафо з-ин пас абрвор. *Хоқонӣ*

Бо падар будам ба ҳар буқъат муҳаннову мусиб,
Бе падар гаштам ба ҳар маҷлис муаззову мусоб.
Муиззӣ

МУАЙИД *а.* مؤيد таъйидкунанда, тақвиятдиҳанда, дастгирикунанда.

МУАЙЯД *а.* مؤيد 1. таъйидёфта, дастгирӣ кардашуда;
2. маҷ. бомайманат, масъуд, бахтиёр.

Бош ҳамеша надими бахти мусоид,
Бош ҳамеша қарини мулки муайяд. *Манучехрӣ*

МУАЙЯН *а.* معين 1. таъин кардашуда, муқаррар; маҷ. махсус, хос.

Бар ҳар як аз соири бандагон ва ҳавошӣ хидмате
муайян аст. *Саъдӣ*

Туро худ ҳар кӣ бинад, дуст дорад,
Гуноҳе нест бар Саъдӣ муайян. *Саъдӣ*

2. равшан, возеҳ ва ошкор; маълум.

Ба рӯзи ҳаҷр, Ҳилолӣ, зи рӯзгор чӣ ноли?
Муайян аст, ки ин рӯзу рӯзгор намонад.

Ҳилолӣ

Ва чун нахондаанд ва мақсад муайян нест, маслаки
миёна ихтиёр кунад. *Аҳмади Дониш*

МУАККАД *а.* مؤكد 1. таъкид кардашуда; 2. мустаҳкам, устувор, қатъӣ.

Раъй чунон воҷиб кард, ки ин нома фармуда омад
ва ба тавқеи мо муаккад аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Қипчоқ гуфт: Миёни ману ту қавоиди дӯстӣ муаккад буд. *«Чомеъ-ут-тавориҳ»*

Чун Лайлӣ иёри нақди Маҷнунро комил ёфт,
истихон хотири Маҷнунро хост, то ақди мувосалат
муаккад ва мушайяд гардад. *«Хористон»*

МУАЛЛАЛ *а.* معلل 1. он чи ки сабаб дорад, иллатнок, сабабнок; 2. маҷ. олуда, оғушта.

Подшоҳ суханони муаллал ба ғаразро бовар кард,
Қутлуғхонро ... аз Бакан талаб фармуд.

«Таърихи Фариста»

МУАЛЛАМ I *а.* معلم омӯхта, таълимгирифта.

Он пили ваҳшӣ мар-он пили муалламо ром шавад?
Аефӣ

калби муаллам саги омӯхта.

Дар зери тавки тоати у сайри осмон
Гардан ниҳода рост чу калби муаллам аст.

Анварӣ

муаллам гардонидан омӯхтан, тарбият кардан; ром кардан.

[Тахмураc]... сағони тозиро муаллам гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

МУАЛЛАМ II *а.* معلم аломатдор, нақшдор, нақшин.

Қасе гуфт: Саъдӣ, чи гуна ҳамебинӣ ин дебои
муаллам бар ин ҳайвони лояълам? *Саъдӣ*

В-аз омадани ту дасти гетӣ
Афрӯхта остин(-и) муаллам. *Хоқонӣ*

МУАЛЛАФ *а.* مؤلف 1. таълиф кардашуда.

«Таърихи Чаҳонкушоӣ» муаллафи у [Чувайни]
соҳибдевон аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар қавоиди фунун ва улум мудавван ва муаллаф
мешавад... *Аҳмади Дониш*

2. таркибёфта.

Бинӣ узвест муаллаф аз устухон ва ғузруф.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ин низ қиёс бувад, зеро ки ин суханест муаллаф
аз ду қазия, ки ҳар гоҳ ҳар ду пазируфта ояд.

Ибни Сино

МУАЛЛАҚ *а.* معلق 1. овехташуда, овезон; сарнагуну овезон.

Осмон бар сарам фусун хонда,
Ман муаллақ чу осмон монда. *Низомӣ*

Домест чини зулфаш, ақл андар у муаллақ
Қазъест чашми шӯхаш сеҳр андар у мураккаб.
Анварӣ

2. тааллуқдор, вобасташуда.

МУАЛЛАҚЗАН معلق زن сарнагун ва чапаву ростшаванда.

Қабутар ба боз ар шавад кинасоз,
Муаллақзан ояд зи силии боз. *Ҳотиғӣ*

МУАЛЛИМ I *а.* معلم омӯзгор, ёддиҳандаи дониш, устоз;

♦ муаллими аввал лақаби Арасту.

Аз муаллими аввал нақл кардаанд, ки фозил-тарин
сифате аз сифот ... он аст, ки онро ҷавод хонанд.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

МУАЛЛИМ II *а.* مؤلم аламнок, дарднок, дардовар.

Муҳолифон сангборон карда, захме муаллим ба
вай расид, ва у ҳамчунон мерафт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУАЛЛИФ *а.* مؤلف таълифкунанда, нависандаи китоб ва асар, мусанниф.

Бист ҳазор динор бар муурооти муаллифон ва му-
синнифони китоб инфоқ афтада буд.

«Равзат-ус-сафо»

МУАЛЛО *а.* معلل 1. олий, боло ва баланд.

Муалло тахти заррине ба садраш,
Қи гардун пояе аз авҷи қадраш. *Ҳозиқ*

2. азим, бузург; олий; урдуи муалло лашкар ва лашкаргоҳи олии шоҳона.

Махмуди Валадӣ, ки аз навкарони он ҳазрат буд, бе ҷиҳат аз урдуи муалло гурехта, ба Самарқанд рафт. «*Таърихи Фариишта*»

МУАММАЁТ *a.* معيات *ч.* муаммо.

... Ва ҷаҳори аз муаммаётро билфавр ёфтам.

Восифӣ

МУАММАР *a.* معمر *касе* ё *чизе*, ки умри дароз дидааст, куҳансол, солхурда.

Қудраташ бод, то тирози камол
Бар сипехри муаммар андозад. *Ҳоқонӣ*

Султон Ҳусайн... чун муаммар шуд, ҳавос ва кувваи у заъфи тамом пайдо карда буданд.

«*Таърихи Фариишта*»

МУАММАРӢ معمرى дарозумри, куҳансоли, солхурдагӣ.

Бод чу рӯзи он ҷаҳон хамси́на алфа соли ту,
Пеш зи муддати абад зоти туро муаммарӣ.

Ҳоқонӣ

МУАММИЛ *a.* مامل майлу умеддошта, орзудошта.

Ҳар кас ки дар гурбат ғайӣ ва мутамавил бошад, мардум ба муҷоласат ва мусоҳабати у муаммил ва роғиб бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУАММО *a.* معني||معنا **1.** сухани сарбаста ва муғлақ; масъалаи пӯшида; рамз.

Асрори азалро на ту дониву на ман,
В-ин ҳарфи муаммо на ту хониву на ман;
Ҳаст аз паси парда гуфтугӯи ману ту,
Чун парда барафтад, на ту мониву на ман. *Хайём*

Ҳадис аз мутрибу май гуву рози даҳр камтар ҷу,
Қи кас накшуду накшоёд ба ҳикмат ин муаммо.

Ҳофиз

2. адш. шеъре, ки ба таври рамз ва имо ба қондаи махсус исмеро ифода мекунад, чунон ки дар мисоли зерин:

Аз миён бархез, эй сарви барин,
Ҷои ту ин нест, болотар нишин*.

‘сарви барин’ киноя аз ҳарфи алиф буда, агар аз миёни калимаи ‘миён’ (ميان) алиф хеста болотар, яъне дар аввали калима нишинад, номи ‘Амин’ (امين) ҳосил мешавад; муаммо шикофтаи муаммо ҳал кардан.

Ин муаммо агар шикофтаӣ,
Ғайри ҳеч аз миён ҷи ёфтаӣ? *Бедил*

МУАНБАР *a.* معبر *анбарин*, муаттар, хушбӯӣ.

Яке банда шамъе муанбар ба даст
Хиромон биёмад ба болини маст. *Фирдавӣ*

Ҳама ҳиндувон синарешон шуданд,
Чу зулфи муанбар парешон шуданд. *Ҳотифӣ*

Давоте чун дили огоҳ дорӣ,
Муанбар хомеае чун оҳ дорӣ. *Нозим*

МУАННАС *a.* مؤنت **1.** ҷинси занона; **2.** мода; муқобили музаккар **1.**

Ин моҳӣ музаккар аст ё муаннас?

«*Анвори Суҳайлӣ*»

МУАННИД *a.* معند *инодкор*, якрав, якраҳа.

Эй муанниди нопок, падарамро бикӯштаӣ ва гурехтӣ ва ман туро меҷӯям. *Авфӣ*

МУАРБИД *a.* معرب арбадаҷу, ҷанҷоли, ҷанғара, шӯран-ғез.

Амир Амид донист, ки бад гуфтааст, ... гуфт: Эй худованд! Он ҳар ду Низомӣ муарбиданд ва сабук, маҷлисхоро ба арбада бар ҳам шӯранд ва ба зиён оранд. *Низомии Арӯзӣ*

МУАРРАБ *a.* معرب *грам.* арабишуда, мувофиқи қондаҳои забони араби тағйир ва тасриф кардашуда, ҳамчун: ‘зур — зуран’, ‘навишта — навиштаҷот’, ‘гавҳар — ҷавҳар’ ва ғ.

Мардум уро Самарқанд хонанд ва аъроб ин лафз муарраб сохта Самарқанд гуфтанд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУАРРАҶ *a.* معرج *матои нафиси мунаққаш.*

Муарраҷ қасаб банд бар банди най,
Мунаққаш ба таҳрири тақдири вай. *Ҳочу*

МУАРРИФ *a.* معرف **1.** шиносонанда; **2.** раиси ташрифот, касе ки дар маҷлиси подшоҳон кӣ будани меҳмонон ва воридшудагонро баён карда, ба ҷои муносиб менишонад.

Нигаҳ кард қозӣ бар у тез-тез,
Муарриф гирифт остинаш, ки хез! *Саъдӣ*

Орифо, ту аз муарриф форигӣ,
Худ ҷамебинӣ, ки нури бозигӣ. *Румӣ*

МУАРРИХ||МУВАРРИХ *a.* مؤرخ||مورخ таърихшинос; таърихнавис; солшумор.

Насаби у наздики муаррихон муҳаққақ аст.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Муаррих чун шумори соли вай кард,
Аторуд бар сари зулқанда ҳай кард.

Хисрави Деҳлавӣ

МУАРРО *a.* معرا||معري *ҳоли*, барӣ, пок; озод.

Эй муарро асли олиҷаҳарат аз ҳикду хирс,
В-эй мубарро зоти маймунахтарат аз зарқу рев. *Ҳофиз*

Мубарро гавҳари назмаш зи таъқид,
Муарро ҷавҳари фикраш зи тақлид. *Ҳошиқ*

Ба тааммул андешидам, ки атвори он маҷфили исмат аз ороиши соғару мино муарроост. *Бедил*

МУАСКАР *a.* معسكر *лашкаргоҳ*, урдугоҳ.

Рудоба канизакони худро ба баҳонаи гул ҷидан
ба канори муаскари Зол фиристод. «*Равзат-ус-сафо*»

МУАССАМ *a.* مؤتم *гуноҳкор*, айбдор; муассам кардан айбдор кардан.

Ту бигӯӣ, фоли бад чун мезанӣ,
Пас ту носеҳро муассам мекунӣ. *Румӣ*

МУАССАС *a.* مؤسس *асос гузошташуда*, бунёд ниҳодашуда.

Иҷозат аст, ки ба ҳуҷраи мусаддас ва хонаи муассаси худ [занбурҳо] дароянд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУАССИР **I** *a.* مؤثر *таъсиркунанда.*

Эй муассир бар ҳама кас ҳамчу аҷроми сипехр,
Эй гиромӣ бар ҳама кас ҳамчу айёми шабоб.

Муиззӣ

Девона гуфт: Агар ба он касе, ки аҳд кардаӣ, туро эҳтиёе ҳаст, ба ваъдаи худ вафо кун ва илло ту до-

нй. Маликро ин сухан муассир афтод, ба аҳд вафо кард. «Хористон»

МУАССИР II *a.* معسر душворкунанда, машаққатовар, сахтиафзо.

Он муассир набвад андар оқибат,
Номи ӯ бошад му а с с и р — оқибат. *Румӣ*

МУАССИС *a.* مؤسس асосгузор, бунёдниханда.

Падарам муассиси асоси карам ва мумаҳҳиди
бинои марди буд. *Авфӣ*

МУАСФАР *a.* معصفر бо ранги гули усфур (заъфарони ёбӣ) зард кардашуда, зардранги ба сурхӣ моил.

Лаби лаъли Рудоба пур ханда кард,
Рухони муасфар суви банда кард. *Фирдавсӣ*
То гули хайри бувад чу рӯи муасфар,
То тани сунбул бувад чу зулфи мучаъад.

Манучехрӣ

МУАСФАРГҶҶОН معصفرگون муасфарранг, зардранг, ба ранги заъфарон.

Сурхии хафча нигар аз сурхбед
Муасфаргун пӯсташ, ӯ худ сапед. *Рӯдакӣ*

МУАСФАРӢ معصفرى муасфарранг, зардранги ба сурхӣ моил.

Рӯе чу заъфарон шавад аз вай муасфарӣ,
В-аз хурраи нашоти дил орад чу заъфарон.

Ҷавҳариш Заргар

МУАТТАЛ *a.* معطل 1. аз истифода монда; аз истеъмол баромада; бекор.

Уро Бухорхудот бино кардааст, зиёдат аз ҳазор
сол аст аз баровардани он кох, ва ин кох вайрон
ва муаттал шуда буд. «*Таърихи Наршахӣ*»

2. маъзул ва бекоршуда.

Яке аз дабирони муаттал номае навишт. *Авфӣ*

3. маҷ. бенаво, дармонда, бечора.

Дар миёни сангу оташ мондаам,
Ҳам муаттал, ҳам мушавваш мондаам. *Аттор*

МУАТТАР *a.* معطر атрогин, хушбӯ.

Шоммаро аз гулу райҳони боғ
Сохта чун ғунча муаттар димоғ. *Ҷомӣ*

Адл нурест, к-аз ӯ мулк мунаввар гардад,
В-аз насимаш ҳама офоқ муаттар гардад.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МУАХХАР *a.* مؤخر 1. ақиб гузошташуда; 2. таъхирпазир; дершуда.

...Ду соат-ду соат ба шуғл киёмро лозим мешу-
мурданд, ки муқаддам ва муаххар нашавад.

Аҳмади Дониш

3. қисми ақиби чизе.

Он ду бародар ба киштӣ дароманд, яке дар
муқаддами киштӣ ва дигаре дар муаххари он би-
нишаст. «*Ҳазору як шаб*»

МУАҚҚАД *a.* معقد гиреххурда; тобдор; ҳалқа-ҳалқа.

Аз баҳри он ки зулфи муаққад нақӯ бувад,
Сунбул ба боғ зулф муаққад кунад ҳаме.

Манучехрӣ

МУАҚҚАЛ I *a.* معجل таъҷил кардашуда, таъҷилшуда,
ба таъҷил афтода.

Сурури мо ба воситаи ин ҷамоат му а қ қ а л
шуда, намехостем, ки мукофоти он муаққал шавад.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУАҚҚАЛ II *a.* مؤجل таъхир кардашуда, дармонда.

Сурури мо ба воситаи ин ҷамоат муаққал шуда,
намехостем, ки мукофоти он му а қ қ а л шавад.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУБАД||**МУБИД** موبد рӯҳонии зардуштиён (оташпара-
стон), ки аз муғон болотар будааст; олим ва донишман-
ди дини зардуштӣ.

Пас он гаҳ ҳама мубадонро бихонд,
Шунида сухан пеши эшон биронд. *Фирдавсӣ*

Мубадонро ба шарт пеш овард,
Мохро дар никоҳи хеш овард. *Низомӣ*

мубади мубадон саррӯҳонии зардуштиён.

Бифармуд, то мубади мубадон
Бихонад зи ҳар кишваре бихрадон. *Фирдавсӣ*

МУБАДДАЛ *a.* مبدل табдильёфта, дигаргуншуда; ивазшу-
да; мубаддал гаштан (ё гардидан) табдил ёфтани;
иваз шудан.

Ба юмни қадами дарвешон ва сидқи нафаси эшон
замоими ахлоқи ӯ ба ҳамоид мубаддал гашт. *Саъдӣ*

Гуфто: Бале, вале чӣ кунам, к-аз фиреби даҳр
Бас айши хуш, ки гашт мубаддал ба нохушӣ.

Ҷомӣ

Замоне уқдаи сангат шавад ҳал,
Ки шухӣ бо арақ гардад мубаддал. *Бедил*

МУБАЗЗИР *a.* مبذر исрофкор, беҳуда сарфкунанда.

Гуфт: Ин гадои шӯхчаши мубаззирро, ки чан-
дин неъмат ба чандин муддат барандохт, биронед!
Саъдӣ

МУБАЗЗИРӢ مبذرى исрофкорӣ; беҳуда харч кардан.

Порсозодаеро неъматӣ бекарон аз таракаи ам-
мон ба даст афтод, фиску фучур оғоз кард ва мубаз-
зирӣ пеша гирифт. *Саъдӣ*

МУБАЙЯН *a.* مبين баён ва равшан кардашуда; ошкор;
возех, аён.

Қалби рақиқ чанд бипӯшад ҳадиси ишқ,
Ҳар-ч он ба обгина бипушӣ, мубайян аст. *Саъдӣ*

...чунончи дар зимни қазоё хочати мушоруни-
лайҳ мубайян хоҳад шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУБАРРАД *a.* مبرد хунуккардашуда, сардкардашуда.

МУБАРРИД *a.* مبرد 1. хунуккунанда; сард кунанда;
2. доруи сардкунандаи мизоҷ.

МУБАРРИДОТ *a.* مبرذات ҷ. мубаррид 2.

Масалан, мариз ба воситаи истеъмоли мубарри-
дот ба гумони он, ки марази гарм дорад, ҳарорат
аз мизоҷи дил бурда бошад. *Аҳмади Дониш*

МУБАРРИЗ *a.* مبرز барҷаста (дар бораи одам); бартарӣ
дошта (дар фазл ва ё шуҷоат).

Гуфт: Эй ноқиди мубарриз, чи гуй, — миёни ша-
би госяқ ва субҳи содиқ фарқе аст? «*Оини ниёриши*»

МУБАРРО *a.* مبررا барӣ кардашуда; пок, холи (аз
айб, гуноҳ ва ғ.).

Ман аз ин тўхмат мубарроям. «*Равзат-ус-сафо*»

...Авзон он анҷумани тамкин аз тўхмати асбоби
беъғтидоли мубарро. *Бедил*

МУБАРРОТ *a.* ميرات хайрот ва садақот.

Баъд аз заволи он қавм хайроте ва мубарроте,
ки аз эшон судур ёфта буд, мундарис гашт.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУБАРҲАН *a.* مبرهن 1. бо бурҳон (далел) исбот ва рав-
шан кардашуда; 2. ошкор, хувайдо, равшан.

Аз фаное чу тие гашт мубарҳан моро,
Ки тару хушки чахонро раҳи селоби фаност. *Анварӣ*
Зафар аз шуққаву муҳру ливояш
Мубарҳан чун саодат аз лиқояш. *Ҳозиқ*

...Ва маънии қуввати ғолиб бе гуфтугу мубарҳан.
Бедил

МУБАССИР *a.* مبصر 1. назаркунанда, нигоҳкунанда, би-
нанда.

Мубассир чу бар мурда резад гилаш,
На бар вай, ки бар худ бисузад дилаш. *Саъдӣ*
Баҳои васли ту гар чон бувад, харидорам,
Ки ҷинси хуб мубассир ба ҳар ҷи дид харид.

Ҳофиз

2. кордон, мутахассис, хабир.

Мубассирон ва чавҳариёни пойтахт як курур
хун ... қимати тахти «фирӯз» карданд.

«*Таърихи Фарошта*»

МУБАТТАР *a.* مبتر 1. думбурида; 2. маҷ. бурида, қатъ
кардашуда; соқит ва бекор кардашуда.

Гар обу оташ бо ту ба кин бурун оянд,
Зи килку каффи ту гардад мубаттар оташу об.
Муиззӣ

3. маҷ. наслбурида, бенасл, безурӯёт; 4. маҷ. душ-
ман.

Бас духта сагзанат чу сўзан
Дар захри чигар мубаттаронро. *Ҳоқонӣ*

МУБАШШИР *a.* مبشر башоратдеҳ, хушхабарирасонанда,
қосиди муждаовар.

Чун амир Масъуд бар ин нома воқиф гашт, саҳт
шодмона шуд ва фармуд, ки то буқ ва духул заданд
ва мубашширонро бигардониданд ва бисъёр каро-
мат карданд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Саъдуддавла хабари он фатҳро бар дасти му-
башширон ба атроф фиристод. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Ногоҳ мубашшире башорати таваллуди Маҳмуд
дод. «*Таърихи Фарошта*»

МУБАҚБИҚ *a.* متبقيқ бақ-баққунанда, бақ-бақҷушанда;

◇ сӯфичаи мубақбиқ шайх ё сӯфии бодӣ, ки худро бо
ҷушу хурушу хою хуй намоиш медихад.

Ақл ҷуз хочан муҳаққиқ нест,

Ақл сӯфичаи мубақбиқ нест. *Саной*

МУБАДАЛ *a.* مبادل бадалшуда, ивазшуда; дигаргуншуда.

Хашму шаҳват мардро аҳвал кунад,
З-истиқомат руҳро мубдал кунад. *Румӣ*

МУБДАОТ *a.* مبدعات ч. мубдаъ.

Ғараз аз мубдаоти кавну макон,
Зубдан хосилоти ҳафту ҳаҳор. *Убайду Зоконӣ*

Созадат истиломи он ламаот,
Фориғ аз мубдаоту мухтараот. *Ҷомӣ*

МУБДАЪ *a.* مبدع ба вучуд овардашуда, ихтироъ ва
кашфшуда.

МУБДЕЪ *a.* مبدع ибдоъкунанда, эҷодкунанда, навиовар,
эҷодкунандаи чизи нав, ки аз дигарон намуна ва сар-
машқ нагирифта бошад.

Мубдеи ҳар чашма, ки ҷудеш ҳаст,
Мухтарен ҳар ҷи вучудеш ҳаст. *Низомӣ*
Ман ба сухан мубдеу мункир маро
Ҷавқе аз ин сарсабуку ҷонгарон. *Ҳоқонӣ*

МУБЗИР *a.* مبذر он кӣ бахшишҳои бемаврид мекунад;
исрофкор.

МУБИД *a.* موبد *ниг.* мубад.

МУБИЛ(Л) *a.* مبل резанда; таркунанда.

Чашма шуд чашми асас з-ашки мубил,
Не зи гуфти хушк, бал аз бўи дил. *Румӣ*

МУБИН *a.* مبين 1. ошкоркунанда, возеҳ ва равшанкунан-
да; ошкор, возеҳ.

Сонри мулуки Ҳинд чун аз ин фатҳи мубин ха-
бардор шуданд ба қадами изъон ва инқид пеш ома-
данд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. соф, равшан, пок.

Осори наҷобат... дар ҷабини мубини у [Эраҷ]
метофт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУБО *a.* ميا *ниг.* мабор.

МУБОАДАТ *a.* مبادعت дурӣ, ҷудой аз ҳамдигар.

Қуббара гуфт: ...Пас аз ин муроҷаат муҷонабат
варзидан ва муовадатро ба мубоадат табдил наму-
дан авло. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

Ин ҳама ҳузну андӯҳи ман ба воситаи мубо-
адати хидмати Идрис ... аст. «*Равзат-ус-сафо*»

МУБОДАЛА *a.* مبادل бадал қардан, чизеро ба чизе иваз
қардан, муовиза.

Фарангиён ба халифа иноат намуда, ба қабули
хароҷоти асқарӣ ва мубодалаи баъзе шахрҳо Ру-
сияро аз ин муҳосама мутақоид гардониданд.

Аҳмади Доғиш

МУБОДАРАТ *a.* مبادرت 1. шитоб ва ташаббус, кушиш,
сабқату пешӣ ҷустан; 2. иқдом, шуруъ қардан ба коре.

Агар-т бадра расонад ҳаме ба бадри мунир,
Мубодарат куну хомуш мабош чандино! *Рудакӣ*

Агар халифаи Бағдод ба хидмат ва тоат мубода-
рат намояд, ўро ба ҳеч вақҷ таъриз марасон!

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Барҳез, эй фарзанд! Пои давлат дар рикоби сао-
дат кун ва бар ҳама сабқат ва мубодарат намой!
Восифӣ

МУБОДИ *a.* **مبادی** ибтидокунанда, саркунанда, саркунандаи коре.

Муддати мадид дар муқобили якдигар хайма ва хиргоҳ истода карда, дар ҷанг мубодӣ намешуданд.
«*Таърихи Фариишта*»

МУБОИН *a.* **مباين** бо ҳам мухалиф, ғайри мутобик, муфориқ.

Андар ҳандаса гуянд, ки ҳар миқдори мушорики дигар миқдор муҷониси худ бувад ӯ мубоин.

Ибни Сино

Афъоли сибоб чун шер ва ғайра агарчи шабеҳ аст ба шаҷоат, аз вучӯҳ мубоини он аст.

«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МУБОЛАҒА||**МУБОЛАҒАТ** *a.* **مبالغه** 1. кушиши бисъёре ба кор бурдан.

... Фавче ... фиристод, то дар истехкоми шаҳр муболаға намоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. исрор қардан дар суҳан, ташвиқот бурдан.

Ҳарчанд муболаға намуд, дараҷаи қабул наёфт, зеро ки бисъёр ранҷида будам. *Восифӣ*

Ҷавон ба муболағаи бисъёр дархост мекард, ки ду-се рӯзе ин ҷо иқомат намоӣ!

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

3. аз ҳад афзун эътибор додан ба чизе, чизеро берун аз воқеъ таърифу тавсиф қардан; аз ҳад гузаронидан (дар суҳан).

Якero аз бузургон ба маҳфиле-андар ҳамеситуданд ва дар авсофи ҷамилаш муболаға ҳамекарданд. *Саъдӣ*

...Дар эъзоз ва икромии ӯ муболағат мефармуд.
Авфӣ

Ман дар ин ҳикоя инкоре доштам ..., ки муболаға бошад ва ифтиро. *Аҳмади Дониш*

4. *адш.* яке аз воситаҳои тасвири бадеӣ, дар тавсиф ва ё мазаммати чизе ё касе зиёда аз будаи суҳан рондан.

Муболаға се навъ мешавад: 1) муболағаи таблиғ — тасвирот (тавсиф ва ё мазаммате), ки ба ақл ва одату зиндагӣ мувофиқ бошад; 2) муболағаи иғроқ — тасвироте, ки ба ақл мумкин, аммо дар одату зиндагӣ номумкин бошад; 3) муболағаи ғулӯв — тасвироте, ки ҳам аз рӯи ақл ва ҳам ба одату зиндагӣ маҳол бошад.

МУБОЛАҒАҚОР **مبالغه کار** муболиғакунанда, дурӯғӯ, мухоботчи.

Ду кас андар суҳан муболағакор,
Аз Самарқанд як, дигар зи Бухор. *Саъдо*

МУБОЛОТ *a.* **مبالات** парво, эътино, таваҷҷӯҳ, илтифот.

...Қабоеҳи қоҳирро аз ғадр ва макр ва адами муболот ба аймони муғаллаза ва ғайризолик бар-мешумурд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУБОР *ниг.* мабор.

МУБОРАЗАТ *a.* **مبارزت** мубориза, ҷанги дутарафа, муҳориба.

Чун лашкар аз ҳар ду тараф рӯй дар ҳам оварданд ва қасди муборазат қарданд, аввал касе, ки дар майдон даромад, он писар буд. *Саъдӣ*

МУБОРАК *a.* **مبارک** бобаракат, хучаста, неку ва бахайр.

Меравӣ хандону мегӯӣ, муборак бод ид,
Ҳамчу иди мо муборак нест иди ҳеҷ кас. *Ҳилолӣ*

Ҷӣ шуд, ки шому сахар рӯи худ бипушонӣ,
Муборак аст ҷамоли ту дар сабоҳу равоҳ.

Ибни Ямин

МУБОРАҚБОД **مبارکباد** табриқ ва таҳният.

То шудам ҳалқа ба гуши дари майхонаи ишқ,
Ҳар дам ояд ғаме аз нав ба муборакбодам.

Ҳофиз

МУБОРАҚДАМ **مبارکدم** хушдаму нафас, муассирнафас, он кӣ суҳбаташ таъсири нек мебахшад.

Дар ин шаҳр марди муборакдам аст,
Ки аз порсоён чун ӯе кам аст;

Набурданд пешаш муҳиммоти кас,
Ки мақсуд ҳосил нашуд дарнафас. *Саъдӣ*

МУБОРАҚНИҲОД **مبارکنيهاد** некӯсиришт; поквичдон.

Ба шаҳре-дар аз Шом ғавоғ фитод,
Гирифтанд пире муборакниҳод. *Саъдӣ*

МУБОРАҚПАЙ **مبارکپای** муборакқадам, некқадам.

Магар Хизри муборакпай дарояд,
Зи юмни ҳимматаш ин раҳ сар ояд. *Ҳофиз*

МУБОРАҚРОЙ **مبارکرای** муборакандеша, хучастафиқр, некрой.

Духтари қайсари муборакрой,
Ҳам хумоюну ҳам ба ном Ҳумой. *Низомӣ*

МУБОРАҚИ **مبارکی** хайру баракат; офиятмандӣ; саодатмандӣ.

[Ғозон] чун ба муборакӣ ба Табрз расид, чанд рӯзе таваққуф фармуд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУБОРАҚҲУЗУР **مبارکحضور** хушпоку қадам.

Шунидам, ки марде муборакҳузур
Ба наздики шоҳ омад аз роҳи дур. *Саъдӣ*

МУБОРИЗ *a.* **مبارز** ҷанговар; паҳлавон.

Чу лашкар ба лашкар даровард рӯӣ,
Мубориз бурун омад аз ҳар ду сӯӣ. *Низомӣ*
Мубориз талаб қарду новард хост,
Диловар далере ҳамовард хост. *Ҳотифӣ*

МУБОРО||**МУБОРОТ** *a.* **مبارا**||**مبارات** безор шудан ва аз ҳам ҷудо шудани марду зан.

Гар дами халӯ муборо меравад,
Бад мабин, зикри Бухоро меравад. *Румӣ*

МУБОСАТАТ *a.* **مياسطت** суҳбати самимона ва хушдилона.

Миёни эшон мубосатате рафт ва қадам бар бисоти мазох фарохтар ниҳоданд. *Авфӣ*.

Гуфтугун бадеҳа ва мушоара дар миён доштем
ва ливон мутояба дар майдони мубосатат меафроштем. *Восифӣ*

Байрамхони туркмон ба Ғазнин рафта, Ҳоҷӣ
Муҳаммадхонро ба мулоҷмат ва мубосатат ба Қобул бурда буд. «*Таърихи Фариишта*»

МУБОШАРАТ *a.* **مباشرت** 1. корғузори қардан; муस्ताқилона кор қардан, ба сари худ корро анҷом додан; машғул шудан ба коре.

Муддате дар он шуғл мубошарат намуда, дар миёни акрон шуҳрате ёфтам. *Носири Хисрав*

2. муоширати марду зан.

...Бо завҷаи худ лаҳзае дар бистари муошарат ва мубошарат ғунуд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. занушӯй, издивоҷ.

Шайх гуфт: ... Агар бар мубошарати духтари ман майл дорӣ, ба ту медиҳам ва аз домодии ту фаҳр дорам. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МУБОШИР *а.* *مباشر* коргузор; ба сари худ анҷомдиҳандан кор; машғули ягон кор.

Соҳиб мегуфт: Минбаъд мубошири ҳеҷ шуғле нахоҳам шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ба қадри зарур дар ин умур мубошир бояд шуд. *Аҳмади Дониш*

МУБОЯА||МУБОЯАТ *а.* *مبايعه||مبايعت* 1. хариду фуруҳт, муомилаи харидуфуруш.

Гувоҳони адли мушорунилайх, зинда ва ҳозир ва ғофил аз он ки, баъд аз он мубояа рафта ва он мулк мунтақил гашта. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Мубояа миёни ҳар ду фариқ бад-ин ҷумла аст, ки он қавм матои худро дар шаб берун меоваранд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. байат қардан; даст ва қавл додан барои итоат (ба подшоҳ, ҳоким, шайх ва монанди он).

Нахустин давлатманде, ки даст дар домани мубоабат ва мубояати ӯ зад, Қайс ибни Саъд ибни Аббодии Ансорӣ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБОЯНА||МУБОЯНАТ *а.* *مباينه||مباينت* аз ҳам ҷудо будан, бо ҳам муҳолиф будан, номутобияқатӣ.

...Миёни ҳар ду мубоянате дар вазъ тасаввур натавон кард. *«Ахлоқӣ Носирӣ»*

МУБОЯОТ *а.* *مبايعات* ҷ. мубояа||мубояат.

Юмкин, ки баъд аз он миёни варасан он шахс муқосамае рафта ва он амлок ба мубояот ... ба мардуми мухталиф мунтақил шуда. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Дар мубояот ва тиҷорот чизе, ки латиф ном дошта бошад, [Абулҳасан] нашунда буд. (1) *«Ахлоқӣ Мӯҳсинӣ»*

МУБОҲ *а.* *مباح* ҷоиз, раво; *д.* ҳалол.

Қутайба фармуд лашкарро, ки биравед ва Байкандро ғорат кунед ва хуни моли эшон мубоҳ қардам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба сар гардам, нагардонам дил аз ёр, Саре дорам мубоҳ аз баҳри ин кор. *Низомӣ*

Агар ба мазҳаби ту хуни ошиқ аст мубоҳ, Салоҳи мо ҳама он аст, к-он турост салоҳ.

Ҳотифӣ

МУБОҲАСА||МУБОҲАСАТ *а.* *مباحثه||مباحثت* бо ҳам баҳс қардан, дар атрофи ягон масъала фикру рои гуногун изҳор намудан.

Маро бо ҷамоате ... муҷолаасат буд ва дар фунуни улум мубоҳасат мерафт. *Авфӣ*

Ба боғ бигзару аз баҳри хоки раҳгузарат Ба ҳам мубоҳасаи сунбулу суман бишнава. *Фузулӣ*

МУБОҲОТ *а.* *مباهات* тафоҳур ва нозиш; тафоҳур, фаҳр, ифтиҳор.

Фаҳрн ман ёдкарди Ширвон беҳ, Ки мубоҳоти хур ба бохтар аст. *Ҳоқонӣ*

Ба ёфтани ҷунон ганҷина пой мубоҳот бар фарқи Фарқадон хоҳӣ ниҳод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

мубоҳот қардан тафоҳур намудан, ифтиҳор қардан.

Агар касе ба тафаввуқ ва тағаллуб ё касрати мол мубоҳот кунад, аҳли ақл бар ӯ инкор кунанд. *«Ахлоқӣ Носирӣ»*

Дило, далолати хайрат кунам ба роҳи наҷот, Мақун ба фиқ мубоҳоту зӯҳд ҳам мафруш! *Ҳофиз*

МУБОҲӢ *а.* *مباهى* тафоҳурқунанда, фаҳрқунанда, ифтиҳорнок, сарфароз.

Сарире садрперояш, ки шоҳӣ Шуда аз нисбаташ бар худ мубоҳӣ ... *Нозим*

Султон Қутбиддин ... ба Лоҳур рафт ва он ҷӣ султон ... Гиёсуддин Муҳаммад фиристода буд, ба вусули он муаззаз ва мубоҳӣ гашт. *«Таърихи Фаришта»*

МУБРАМ *а.* *مبرم* 1. маҳкам, собит, устувор; *маҷ.* муҳим ва зарур.

Чанд қисса ва нуқта бад-он пайвастам, сахт мутаваал ва мубрам. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. *маҷ.* қатъӣ қардашуда, ногузир; қазои мубрам қазову қадари қатъӣ, ногузир.

Фармони худро қазои мубрам ва амри муҳкам доништа, аз ман чизе, ки наёби, чаро меҷуй? *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУБСАР *а.* *مبصر* ба ин шакл *камистеъмол*; *ҷамъташ* мубсарот.

МУБСАРОТ *а.* *مبصرات* ҷ. мубсар чизҳои дидашаванда.

Садди зулмонӣ миёни мубсарот ва айни инсонӣ хоил шуд, малик бар аспи сиёҳи ҷомуннавард ва бодияпаймое, ки ҳамроҳ дошт, савор шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

... Ҳоссаи басар идроки мубсарот кунанд. *Аҳмади Дониш*

МУБСИРӢ *басират*, биной.

Гуфтанд: Боре кам гир[ӣ]и, то кам накардӣ мубсирӣ. К-ин чашм нобино шавад, чун бигзарад аз ҳад буко. *Шамси Табрезӣ*

МУБТАДЕЪ *а.* *مبتدع* 1. навиовар, ихтироъкор; 2. *д.* аҳли бидъат, касе ки чизи нави зидди дини қонунӣ ба вучуд меоварад, еретик.

Мубтадеон аз он ҷо ҳам пок кунам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУБТАДО *а.* *مبتدا* 1. оғоз, ибтидо, чизе, ки дар аввал воқеъ шудааст.

Охир, эй ҷон, аввали ҳар чизро Мабдаи ту, маншай ту, мубтадо. *Шамси Табрезӣ*

2. *грам.* фоил.

МУБТАДӢ *а.* *مبتدى* 1. оғозқунанда; ибтидоӣ, аввалин; *муқобили* мунтаҳӣ.

Шоҳид кадом? — Он ки шуҳуди ҷамоли ўст, Мақсуди мунтахино таманнои мубтади. *Ҷомӣ*

2. талабаи навомӯз; навкор.

Эшон мубтади ро дар бадви талаби ин фан иршод мекардаанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ва ногоҳ афтад, ки мубтади ба талбис ва тадлис фирефта шавад ва нақди умри худ сарфи хидмати ноқисе кунад ба занни камол. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУБТАЗАЛ *а.* مبتذل хору залил, беқадр, нописанд, назарногир.

Ба якборагӣ он азиз мубтазал ва мустаъсал гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБТАЛ *а.* مبطل ботил ва беҳуда кардашуда, бекор кардашуда.

Ботил кунад ҳусоми ту чун муъҷизи Қалим, Чандон ки ҳосидони туро сеҳр мубтал аст. *Муиззӣ*

МУБТАЛО *а.* مبتلى 1. гирифтори чизе, дучоргардида ба чизе; гирифтори балову меҳнат.

Ба сӯҳбати Абдурахмон мубтало шудам. *Авфӣ*

Эй зи ғамат дил ба ҷафо мубтало.

Бе ту ба сад гуна бало мубтало. *Қамоли Хучандӣ*

Мубталои ишқ медонад, ки мебояд гирифт.

Бар ғаму андӯх ҳар ҷо мубталое будааст. *Мушфиқӣ*

мубтало гардидан (*ё* гаштан) гирифтори чизе шудан, дучор гардидан ба чизе.

[Фалокатиён]... обҳои шӯрро меошомиданд ва рафта-рафта ба амрози мухталиф мубтало гардиданд. *«Фатҳнома»*

2. ғамгин; балокаш.

Ошиқӣ чист? — мубтало будан,

Бо ғаму дард ошно будан. *Анварӣ*

3. маҷ. ошиқ ва мафтун.

Ҳасан мубтало ва гирифтори он каниз буд.

«Таърихи Фаршита»

мубтало шудан ба касе ошиқ шудан ба касе.

Донишмандеро дидам, ки ба касе мубтало шуда ва розаш аз парда бармало афтада. *Саъдӣ*

Иброҳим [Гилӣ] ба амзодан худ мубтало шуд, вайро ба занн гирифт. *Ҷомӣ*

МУБТАНӢ *а.* مبتنى бинобанда, асосёфта бар чизе, во-баста ба чизе.

Ва аз ин мабоҳис маълум шавад, ки сухани эшон дар ин фан мубтанӣ бар мусомаҳа аст.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Муҳимме, ки асоси он мубтанӣ бар макру ғадр бошад, оқибати он ба ваҳомат... меанҷомад.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУБТАҒО *а.* مبتغى орзу кардашуда, объекти орзу ва талаб; орзу.

Маро мутаманно ва мубтағо он аст, ки ҳамеша бо ту дар мақоми ҳусни убудият бошам.

«Равзат-ус-сафо»

МУБТАҲИЧ *а.* مبتهج шодмон, масрур, хушҳол.

Юсуф аз он сурат ба ғоят мубтаҳиҷ ва шодмон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБТИЛ *а.* مبطل 1. ботилкунанда, бекоркунанда.

Мубтили андеша ҷуз андеша нест,

Тарк кун андеша, ки мастур нест. *Шамси Табрэзӣ*

2. он касе, ки ҳақ ба ҷониби ӯ нест, ғайри ҳақ, ноҳақ.

Ба таъм талх ҷу панди падар, валеқ муфид,

Ба назди мубтил ботил, ба назди доно ҳақ.

Ибни Сино

Ҳар як аз ин тавоифи ҳаштгона ду муташаббех дорад: яке муҳиқ ва дигаре мубтил. *Ҷомӣ*

Ҳар кӣ мубтил бошад, ба дасти муҳиқ мақтул гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБҲАМ *а.* مبهم 1. пӯшида, пинҳонӣ.

Зи ҳасме, ки ноқис фитодаст нақаш,

Қамоли туро ҳеҷ мубҳам надорам. *Ҳоқонӣ*

Зи саъи ту шуд фатҳ абвоби муғлақ,

Зи нутқи ту шуд кашф асрори мубҳам. *Ҷомӣ*

2. норавшан, номаъйян, сарбаста ва шубҳавар (дар бораи сухан ва ё коре).

Қас фаҳм накард аз хати лаб нақши даҳонаш,
Мафҳум нашуд нуктаи мубҳам ба ҳавошӣ.

Қамоли Хучандӣ

Аз барои ин амри мубҳам пеши у Таврот хондан оғоз карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Дошт он рамз маънии мубҳам,

Ҳама ҷо фард-фард арзи рақам. *Бедил*

МУВАЗЗАФ *а.* موظف касе, ки ба вай вазифе дода шудааст, таъин кардашуда, вазифа додашуда.

Гар ба ҳадоёи муваззаф зи фақр

Менарасад дасти ту чун порсол ... *Қамоли Хучандӣ*

Султон низ яке аз муваззафон ва ротибахорони салтанат аст. *Аҳмади Дониш*

МУВАЗЗАЪ *а.* موزع тақсим кардашуда, ҳисса кардашуда.

... Дар таъзими уламо ҳеҷ дақиқае мӯҳмал нагузошта, авқоти худро муваззаъ ва мақсум гардонида буд. *«Равзат-ус-сафо»*

муваззаъ кардан тақсим кардан.

Навруз ба сухани ӯ тамомати лашкари ҳешро бар он ҷамоат муваззаъ кард ва мутафарриқ гардонид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУВАККАЛ *а.* موكل 1. гумошта, таъин кардашуда, касе, ки коре ба вай супурда шудааст; **муваккал кардан** гумоштан, ваколат додан, таъин кардан ба коре.

Муваккал карда бар ҳар ғамза ғунҷе

Занаҳ чун себу ғабаб чун турунҷе. *Низомӣ*

Оташе, к-аз ҷавҳари аъдон ўст,

Ҳам бар аъдош муваккал кардаанд. *Ҳоқонӣ*

2. вақил, фиристода, намоянда.

Алтамиш ва ғайруҳу, ки муваккали элҳо буданд, бар ин ҳол муттаъе шуда, теги хунрез аз ниём баркашиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. ниғаҳбон, посбон, қаровул, муҳофиз.

[Язид] бифармуд, то штуреро аз баҳри вай ба фалон ҷой бурданд, ҳазор диноро ба муваккаллон дод ва ўро аз зиндон берун оварданд.

«Таърихи Табарӣ»

[Раиси шаҳр] ғуломе муваккали вай [дарозгӯш] карда. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чанд кас бар дари хонаи вай муваккал сохтанд. *Ҷомӣ*

◇ муваккалонии уқубат дастаи ҷазо, гурӯҳи ҷазодиханда.

[Малик гуфт:] Туро бо вучуди чунин мункаре, ки зоҳир шуд, сабили халос сурат набандад. Ин гуфт ва муваккалонии уқубат дар вай овехтанд. *Саъдӣ*

МУВАҚҚИЛ *а.* موکل ваколатдиханда, гуморанда, ба коре таъинкунанда.

МУВАЛЛАҲ *а.* موله вола ва шайдо, шефта ва девонашуда.

Бадхӯ шавад аз ишрати ӯ сахт накуху, Оқил шавад аз одати ӯ сахт муваллаҳ. *Манучехрӣ*
Ҳар ҷо, ки муваллаҳе чу Фарҳод,
Ширинсифате бар ӯ гуморад. *Саъдӣ*

МУВАЛЛИД *а.* مولد тавлидкунанда, зоёнанда, пайдокунанда.

МУВАЛЛИДА *а.* مولده 1. муаннаси муваллид.

...Ва яке тухмдеҳ монанди тухм додан, ки аз вай зонш ояд ба қуввати зоншдеҳ, ки муваллида хонанд. *Ибни Сино*

2. доя, момодоя.

МУВАРРАД *а.* مورد 1. гулкарда, шукуфта.

Вақти баҳор асту вақти варди муваррад,
Гегӣ ораста чу худди мухаллад. *Манучехрӣ*

2. маҷ. гулгун; сурх.

В-аз баҳри он ки рӯй бувад сурх хубтар,
Гулнор рӯи хеш муваррад кунад ҳаме. *Манучехрӣ*
Лаб-т ба май, каф ба ҷому гуш ба барбат,
Дил-т қавӣ, тан ҷавону рӯй муваррад. *Манучехрӣ*

МУВАРРАС *а.* مورث ирсӣ, меросӣ, чизе ки ба мерос мондааст.

Акнун, ки мамлақати муваррас дар таҳти тасарруфи бандағони Султон даромад, агар рухсат бошад, ба даҳрӯза ободон созам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУВАРРИХ *а.* مورخ *ниг.* муаррих.

МУВАСВАС *а.* موصوس 1. васваса кардашуда, дар васваса монда, дучори васваса шуда; 2. ошуфтаҳол, нороҳат ва бадгумон.

Он мувасвас бар лаби даръё нишаст,
То кунад баҳри тақарруб обдаст. *Ҷомӣ*

Лаб аз тарашшӯҳи май пок кун, барон худо,
Ки хогирам ба ҳазорон гунаҳ мувасвас шуд. *Ҳофиз*

Чун бар қонунӣ адаб бо вай зиндагонӣ намекарданд,
Оқибат эътиқоди ӯ бо халифа мувасвас гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУВАСВИС *а.* موصوس васвасакунанда; ба васваса андозанда.

Зи май ба даври ту парҳези мо на аз мо буд,
Дар ин ҷарима сабаб зоҳиди мувасвис буд. *Қамоли Хучандӣ*

МУВАССАЛ *а.* موصل васл кардашуда, пайванд кардашуда; мувассал қардан васл қардан, пайванд қардан.

Боз шохеро мувассал мекуни,
Шохи дигарро муаттал мекуни. *Румӣ*

МУВАФФАР *а.* موافر вофир кардашуда; фаровон, бисъёр; бузург.

Шохи эронӣён музаффар аз уст,
Ҷохи салҷуқиён муваффар аз уст. *Ҳоқонӣ*

Ҳарчанд к-он атои муваффо шигарф буд,
Донанд, к-ин санои муваффар нақутар аст. *Ҳоқонӣ*

МУВАФФАРӢ *а.* موافرى фаровонӣ; бисъёри; бузургӣ.

Олами нав бино кунад рои ту аз муҳандисӣ
Кишвари нав рақам занад фарри ту аз муваффарӣ. *Ҳоқонӣ*

МУВАФФАҚ *а.* موفاق тавфиқефта, комъебшуда, ба мурод расида.

Чун Фаридун музаффараш гӯянд,
Чун Сикандар муваффақаш донанд. *Ҳоқонӣ*
Муваффақ сохтан ба мурод расондан.

Муваффақ соз, боре, худ ба инам,
Ки бори дигараш дар хоб бинам. *Нозим*

МУВАФФО *а.* موافا вафо кардашуда, тамоман иҷро ва адо кардашуда; пурра ва комил.

Се уқнуму се қарқафро ба бурҳон
Бигӯям мухтасар шарҳи муваффо. *Ҳоқонӣ*

МУВАШШАҲ *а.* موشح 1. ораста, зинат додашуда.

Ало, эй феъли ту феҳристи девони ҷавонмардӣ,
Зи неқӯ расмҳои ту мувашшаҳ сар ба сар девон. *Ломей*

Дар ин боб сулҳнома навишта, онро ба шаҳодати аймма ва машоихи Мовароуннаҳр мувашшаҳ ва музайян қарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

мувашшаҳ гардонидан орастан, зинат ва ороиш додан.

Ман унвони сухан ба дуои ӯ мувашшаҳ гардо-
нида гуфтам ... *Аҳмади Дониш*

2. *адш.* шеъре, ки дар аввали ҳар мисраъ ва ё байти он ҳарфе оварда мешавад, ки аз маҷмӯи онҳо исми шахсе ё чизе ва ё ҷумлае ташкил меёбад.

... номи духтари подшоҳ ва домодаш дар он дарҷ бошад ба тариқи мувашшаҳ. *Аҳмади Дониш*

МУВАҚҚАР *а.* موقر бузург дошташуда, ҳурмат ва иززат кардашуда, бузургвор, муҳтарам.

Хоразмшоҳро фазлу балоғати ӯ маълум шуд ва уро муҳтарам ва муваққар дошӣ.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

МУВАҚҚИД *а.* موقد сӯзон, сӯзанда, сӯзонанда.

Дар шарари хашми ӯ бисӯзад ёқут,
Гарш насӯзад шарори нори муваққид. *Манучехрӣ*

МУВАҲҲИД *а.* موحد *д.* касе, ки худоро якка ва танҳо медонад; эътиқодманд ба худои ягона.

...Ба ваъдаву ваид маҷмӯи кафараи диёри Туркистонро муваҳҳид ва мусулмон сохт.

«Равзат-ус-сафо»

Низориро баъзе муваҳҳиду ориф медонанд ва баъзе уро аз зумраи исмоилия мегӯянд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

МУВАХХИДОНА موحدانه орифона, диндорона.

Девони Авхадӣ даҳ ҳазор байт бошад ва суханро муваҳхидона мегӯяд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МУВАХХИШ *a.* موحش ваҳшатовар, рамонанда; *муқ.* муҳиш.

МУВАЧЧАҚ *a.* موجه 1. ваҷҳнок, далелнок, асоснок;

2. писандида, мақбул.

Ин ҷавоб пеши аҳли фазл ва дониш маъқул ва муваҷҷаҳ бошад ё не? *Восифӣ*

Ба рағми муддаиёне, ки манъи ишқ кунанд, Ҷамолу чеҳраи ту ҳуччати муваҷҷаҳи мост. *Ҳофиз*

Агар подшоҳ об дар вақт ба музореин нарасонад ё роҳи онҳоро аз қуттоуттариқ пок нагардонад, гирифтани закот ва ушрат муваҷҷаҳ набошад. *Аҳмади Дониш*

МУВОДАА||МУВОДААТ *a.* موادعه||موادعت бо ҳамдигар видоё кардан, бо якдигар хайру хушбошӣ кардан.

Мақолоти муҳлататро ба калимоти муводаат бадал сохтан ба савоб ақраб [аст]. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУВОЗАА *a.* مواضع 1. бо ҳамдигар қарор ниҳодан (ба коре), забон як кардан (дар коре).

Маро бо духтар мувозааест, ки ҳар рӯз як динор биёварад. *Авфӣ*

2. қарордод, аҳднома, шартнома.

Гуфтам: Расм аст, ки чун вазорат ба муҳташаме диҳанд, он вазир мувозаа нависад ва шароити шугли хеш бихоҳад. «*Тағрихи Байҳақӣ*»

МУВОЗАБАТ *a.* مواظبت саъю кӯшиши динӣ дар коре, назорати динӣ ба коре, пайваста кореро давом додан.

Ҷамчунон бар хидмати ӯ мувозабат кардам. *Авфӣ*

МУВОЗАНА *a.* موازنه 1. баробарвазӣ, баробарӣ; 2. муқоиса.

Сангпушт гуфт: ... Қадом саодат бо шарафи муҷаварати ту мувозана тавон кард? «*Анвори Суҳайлӣ*»

Пуштаи ҳезуми маро бо пуштаҳои ҳезуми бародарон мувозана карда, ҳезуми ман роҷеҳ омад. «*Равзат-ус-сафо*»

МУВОЗӢ *a.* موازى баробар, мусовӣ.

Қомати у мувозии қомати ҷамоза буд.

«*Равзат-ус-сафо*»

Ҷамон лаҳза банд аз пой бардошта, мувозии он чи, ки пеш ба ӯ дода буд, дар ин навбат инъом фармуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Чун ба ҳаволии Деҳлӣ расид, мувозии панҷоҳ ҳазор савор бар вай омада буданд.

«*Тағрихи Фариста*»

МУВОЛОТ *a.* مولات дӯстӣ доштан бо ҳамдигар, муносибати дӯстона доштан.

Он ҷӣ аз муволоту маваддате, ки маро ба нисбати ту воқеъ аст, дар боран худ фазилате мешиносӣ, бад-он низ дилнигарон мабош!

«*Анвори Суҳайлӣ*»

... Миёни ману ӯ тарҳи мусодақат ва муволот афтод. *Аҳмади Дониш*

муволот ва мувохот дӯстӣ ва бародарӣ; *муқ.* мувохот (мувохот ва муволот).

Мултазим-шуд, ки агар султонро ба мадад ва муованат эҳтиёче афтад, дар он шеваи муволот ва мувохот маръӣ дорад. «*Равзат-ус-сафо*»

МУВОСАЛАТ *a.* مواصلت пайвастагӣ бо ҳамдигар, дӯстӣ бағараз ва беғилу ғиш доштан бо ҳамдигар.

Умар фармуд, ки ин мувосалат ба ҳеҷ навъ мурҷассар намешавад. «*Равзат-ус-сафо*»

... Мувосалат ва мусоҳабат бар ваҷҳи шаръ ва маслаки ҳамида тамом шавад. *Аҳмади Дониш*

МУВОСО||МУВОСОТ *a.* موصا||موصات 1. созиш ва мувофиқат бо ҳамдигар, мадуро, муросо.

Дунёе на магоест, ки арзад ба низое, Бо хасм мудоро куну бо дӯст мувосо. *Ҷомӣ*
Аз мувосоҳои софитинатон эмин мабош, Фитнаҳо дар таъби ҳамвор аст музмар теғро. *Савдо*

2. ёрӣ, мадад.

Вафо он бувад, ки аз илтизоми тариқи мувосот ва муованат таҷовуз ҷоиз нашумурад.

«*Ахлоқи Носирӣ*»

МУВОСОГАР موصاگر созишгар, мадорокунанда.

Ҳоҳӣ, ки надомат ба дилат роҳ набёад, Бо ғайр мувосогару бо хеш ғамин бош. *Имло*

МУВОСОТ *a.* موصات *ниг.* мувосо.

МУВОФАҚАТ *a.* موافقت созиш, созгорӣ, ҳамфикрӣ, ҳамдастӣ, ҳамроҳӣ; бо ҳам мувофиқ будан; розигӣ.

Дар миёни ду кас мувофақати азим буд. *Авфӣ*
Ҳар ҷӣ кардандӣ, ба мувофақати якдигар кардандӣ. *Авфӣ*

мувофақат кардан (ё намудан) а) ҳамроҳ шудан бо касе, муттафиқ шудан бо касе.

Оҳуро биръён карда ба хоне ниҳодем ва аъро-биро гуфтем: Биё, бо мо мувофақат кун!

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Раъи ман он аст, ки аҳлу авлод дар ин сафар бо ман мувофақат намоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

б) созгорӣ кардан, ба фикри касе ҳамроҳ шудан, розӣ шудан.

Тане чанд аз равандагонӣ муттафиқ дар саёҳат буданд ва шарикӣ ранҷу роҳат. Хостам, ки мурофақат кунам, мувофақат накарданд. *Саъдӣ*

МУВОФИҚ *a.* موافق 1. созишкунанда, муттафиқ; *муқоби-* *ли муҳолиф* 1.

Ҷаҳон ба коми ту боду фалак мутеи ту бод, Мувофиқ аз ту ба роҳат, аду зи ту ба караб.

Фарруҳӣ

Бо душмани ман ҷанг кунед ва бо муҳолифи ман мувофиқ набошед. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. муносиб ва мутобиқ.

Ва ба ҷиҳати истихлоси нафс ва арз аз вазъи бечода бар санъати мувофиқи одати он ҷамоа... пардохт. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУВОХОТ *a.* مواخات бародарӣ кардан; дӯстии бародарона; мувохот ва муволот дӯстӣ ва бародарӣ; *муқ.* муволот (муволот ва мувохот).

Бо якдигар ба тариқи мувохот ва муволот сулук намоед. «*Равзат-ус-сафо*»

МУВОҲАДАТ *a.* مواحدت яғонағӣ; нттифоқ.

Аз ҷонибайн ба анвои туҳаф ва ҳадоё маросими мувоҳадат ва муровадат ба амал омад.

«*Таърихи Фаришта*»

МУВОЧАҲА *a.* مواجهه рубарушавӣ; дар мувоҷаҳа ру ба ру.

Малик Завзанро хоҷае буд каримуннафс ва неқмаҳзар, ки ҳамгинонро дар мувоҷаҳа хурмат дошт ва дар ғайбат неқу гуфти. *Саъдӣ*

МУД(Д) *a.* مد зарфи паймонағӣ, ки дар ҷойҳои гуногун миқёси гуногун дорад, мас. дар Ироқи ҳозира баробари 17 литр.

Чун Муслима ба Қустантания расид, саворонро бифармуд, то ҳар як ба миқдори ду муд таом бар аспи хеш ниҳоданд. «*Таърихи Табарӣ*»

МУДАБИР *a.* مدير тадбиркунанда, ботадбир, чорачӯ; соҳибтадбир, идоракунанда; сардор.

Мудабирони мамолики он тараф дар дафъи маъзрати эшон мушоварат карданд. *Саъдӣ*

Мудаббир, ки қонуни бад мениҳад,

Туру мебарад, то ба оташ диҳад. *Саъдӣ*

МУДАВВАН *a.* مدون 1. тартиб, сабт ва дарҷёфта ба шакли дафтар ё китоб.

Аммо илми мантиқ, ки онро Арасту мудавван кардааст, мақсур аст бар кайфияти дониستاني чизҳо. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Пас ин рисолаҳо мудавван карданд.

Аҳмади Дониш

2. ба шакли девон фароҳам овардашуда (дар боран ашъор), тадвинёфта.

Шеъре, ки ман ба ҳазрати у арза кардаам, Дар шарқу ғарб то ба қиёмат мудавван аст. *Муиззӣ*
Миннат барад Ироқу Рай аз ман бад-ин ду ҷо, Сеҳре зи назму наср мудавван дароварам. *Ҳоқонӣ*

МУДАВВАР *a.* مدور доирашакл, чанбаракмонанд.

...Ва сари сутунҳо ва тани сутунҳо ҳама руҳони майқушу мудаввар ва мураббаъ ва мусаддасу мусамман. *Носири Хисрав*

Як шакли ӯ мудаввару як шакли ӯ дароз,
Чун пора-пора абри сияҳ пеши офтоб. *Муиззӣ*

МУДАВВАРӢ *a.* مدورى доирашаклӣ, чанбаракшаклӣ.

Хидмати зулфу руҳ кунанд аз пан сунбулу суман,
Шона дар он мураббай, оина дар мудавварӣ. *Ҳоқонӣ*

МУДАММАҒ *a.* مدمنع мағрур, баддимоғ, мутакаббир, ҳавобаланд; аҳмақ.

Ин сухан поён надорад, бозгард

Сун Фиръавни мудаммағ, то ҷӣ кард? *Румӣ*

МУДАРРИС *a.* مدرس дарсгӯ, дарсдиҳанда, муаллими мадраса.

Нигори ман, ки ба мактаб нарафту хат нанвишт,
Ба ғамза масъалаомӯзи сад мударрис шуд. *Ҳофиз*

Ва дарҳон масҷид дар он кушода ва мудом дар он мударрисон ва муқриён нишаста. *Носири Хисрав*

Баъзе... нависанда ва мунаҷҷим шуданд ва баъзе садр ва мударрис ва ҳоқим... гашианд.

«*Таърихи Фаришта*»

МУДАХХАР *a.* مدخر 1. захира кардашуда; 2. маҷ. донмӣ, устувор, побарҷо.

[Арғун] ба эшон гуфт: ... Агар шумо умаро маро ёрмандӣ кунед, ба захира шамшер тоҷу тахти падар аз дасти мутағаллиб берун кунам ва саъи шуморо машқур дорам ва номи неқу моро мудаххар монад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУДАЪ *a.* مودع ба вадиат гузошташуда, амонат мондашуда.

Ҳазор насиҳат дар ин фасл мудаъ аст. *Авфӣ*

Ба ҳасаби иттифоқ асон мудаъ ба дасташ афтод. «*Равзат-ус-сафо*»

МУДАҚҚИҚ *a.* مدقق тадқиқотбаранда; диққаткунанда, диққаткор.

Меъморони мудаққиқ ва муҳандисони ҳозиқ чархорбоғи васеа... оғоз карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУДБАР *a.* مدير бадбахт, бахтбаргашта; муқобили муқбил.

Ман тазвири он мудбар бихаридам. *Авфӣ*

Он мудбарон... ситаме бар аҷаза ва зуафо раво доштанд. «*Анвори Сухайлӣ*»

Ғар муқбилӣ, ин ривоя ганҷ аст,

В-ар мудбарӣ, ин ҳикоя ранҷ аст. *Шоҳин*

МУДБАРӢ *a.* مدبرى бадбахтӣ, бахтбаргаштагӣ.

Чашми у ман бошаму дасту дилаш,

То раҳад аз мудбарихо муқбилаш. *Румӣ*

Мисли Аторуд чаро чун маҳи нав на муқбилӣ,
Толеи ту Асад чаро чун Саратон ба мудбарӣ.

Ҳоқонӣ

МУДД *a.* مد ниг. муд(д).

МУДДАӢЁТ *a.* مدعيات ҷ. мударо.

Азиз Кука... ба даргоҳ омада ва баъзе муддаъи зарурия арз карда, боз бад-он ҷо рафт.

«*Таърихи Фаришта*»

МУДДАӢЮНАЛАӢ(И) *a.* مدعى عليه он кӣ бар вай даъво карда мешавад.

Он гоҳ муддаӢюналаӢ(и) асон мазкурро ба дасти муздай дод. «*Равзат-ус-сафо*»

Он ҷаноб ҳукм мекард, ки дар ҳузури вай муздай ва муддаӢюналаӢ шамшербозӣ кунанд.

«*Таърихи Фаришта*»

МУДДАО *a.* مدعا иддио, тақозо, хоҳиш, талаб; мақсуд.

Ба арзи муздаон худ дигар бор

Тазарруъбор карданд абри гуфтор. *Нозим*

Матлаби ушшоқ аз инҳор ҳам маълум нест,
Қист, то фаҳмад забони муздаон андалеб? *Бедил*

Ман омадаам аз давлати Эрон ба се муздао: яке он кӣ Шоҳрух-бей аз устухони каён аст ва маҳбус шуда, — уро халосӣ диҳанд, ки ба Техрон биравад. *Аҳмади Дониш*

ба муздао будан мувофиқи муздао ва орзу будан.

Лабрез доштам қадаҳ аз бодаи умед

Айшам ба ком буд, сипеҳрам ба муздао. *Шавкат*

МУДДАТ *a.* مدت вақт ва замони муайян; қисме аз вақт ва замон (хоҳ кам ва хоҳ зиёд).

... Чунон ки андар ҳадди замон гуянд, ки замон мударати чунбиш аст ва мударат ва замон як чиз бувад. *Ибни Сино*

МУДДАТУЛМАДИД *a.* مدت المديد мударати дароз, вақти бисъёр.

У мударатулмадид дар он чо буда, авқоташ қарини ишрат ва нишот ба поён расид.

«Таърихи Фариишта»

МУДДАТУЛЪУМР *a.* مدت العمر замони умр; тамоми умр.

[Ман-Холмуҳаммад] дар мударатулъумр мисли вай [Шакурбек] зуровар надида будам.

Аҳмади Дониш

МУДДАЙ *a.* مدعى 1. даъвоқунанда, даъвогар; додхоҳ, адолатталаб.

Дигар ду муддай ... пеши қозӣ раванд.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

Муддаиёни ҳар ду тараф ҳар кадом далоил овардаанд. *Аҳмади Дониш*

2. иддиқунанда; касе, ки сифатеро бардуруғ ба худ нисбат дода фаҳр мекунад, ноҳақ иддиқунанда.

Ҳар муддай ба даъвии ишқат на содиқ аст. Дорам зи ранги зард ба меҳри ту маҳзаро. *Туғрал*

3. маҷ. рақиб.

Ноҳақ афтодаст зулфат дар кафи ҳар муддай.

Чун ба дасти мо бинафтад, ҳақ ба дасти мо шавад. *Қамоли Хучандӣ*

4. киноя аз зоҳид, шайх.

Ба рағми муддаиёне, ки манъи ишқ кунанд, Ҷамолу чехраи ту хучҷати муваҷҷаҳи мост.

Ҳофиз

Зоҳид аз ишқи бутон хост маро тавба диҳад.

Муддай бин, ки худо ақл надод ин қадараш. *Ҳилолӣ*

МУДОВАМАТ *a.* مداومت давомдихӣ, идома додан; мудовамат қардан (*ё* намудан) давом додан, гузаронидан.

... Бар ин насақ рӯзгоре мудовамат намоянд. *Саъдӣ*

МУДОВО||МУДОВОТ *a.* مداوا||مداوات даво ва муолиҷа қардан, табобат қардан.

Мо аз баҳри мудовоти амрози баданӣ ... табибонро мулозимии худ мегардонем. *Авфӣ*

Ошиқ он гуш надорад, ки насихат шунавад, Дарди мо нек набошад ба мудовой ҳақим. *Саъдӣ*

Дарди дили Фонӣ зи табибон нашавад бех, Қ-уро ба ҷуз аз васл, мудовой дигар нест. *Фонӣ*

МУДОМ I *a.* مدام доим, доимӣ, ҳамеша.

Андар ин дам, ки зи даври фалаки шишаниҳод Ҳамчу ҷоманд ба хун ғарқ мудом ахли хунар.

Бадрӣ Чочӣ

МУДОМ II *a.* مدام май, шароб.

Бодашон кам буд, гуфт ӯ бо ғулум:

Рав сабу пур кун, ба мо овар мудом! *Румӣ*

В-ин ишрат бад-он бувад, ки мудом

Боядаш дар харими сатр мудом. *Ҷомӣ*

МУДОРАСАТ *a.* مدرّست омузиш, хондан, мутолиа қардан (бо касе, бо дигарон).

... Дар боби тарғибу тарҳиби бани-Исроил ва иршоду ҳидояти эшон ва мудорасати Таврот ... такаффул қарда буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУДОРО||МУДОРОТ *a.* مدارا||مدرات бо нармӣ ва хусни хулқ бо касе рафтор қардан, муомилаи нек; илтифот; лутф; ошти ва сулҳу салоҳ ба қор бурдан.

Чун дар каффай ахлоқи он ... қаҳр ва саёсат омадааст, бояд ки дар каффай хулқи мо мудорот ... бошад. *Авфӣ*

Ҳама то барояд ба тадбир қор, Мудорои душман бех аз қорзор. *Саъдӣ*

Осонии ду гетӣ тафсири ин ду ҳарф аст:

Бо дӯстон мурувват, бо душманон мудоро. *Ҳофиз*

мудоро қардан муомилаи нек қардан бо касе, аз рӯи сулҳу салоҳ рафтор қардан бо касе.

Мапиндор, к-у дар чунон маҷлисе

Мудоро қунад бо чу ту муфлисе. *Саъдӣ*

Ҳафтум он ки то тавонад, ба душман мудоро қунад. *Аҳмади Дониш*

МУДОФАА||МУДОФААТ *a.* مدافعة||مدافعت дифоъ қардан, касеро ҳимоя ва тарафдорӣ қардан.

Қишвархон фармон ... фиристод, ки ... умарои ҷуош ... дар муқотала ва мудофааи лашкари Аҳмаднагар мудоҳана ва мусоҳала менамоянд.

«Таърихи Фариишта»

МУДОХАЛА||МУДОХАЛАТ *a.* مداخله||مداخلت дахл қардан ба қори ҳамдигар, аралаш шудан ба қори касе.

Ҳар гоҳ ки ду дӯст ба мудохалати шарире мубтало гарданд, ҳар оина миёни эшон ҷудой афтад. *«Қобуснома»*

МУДОХИЛ *a.* مداخل ба ҳам дохилшаванда; дароянда; мудохил шудан дохил шудан.

... Ва мешояд ки вай андар ҷисм, ки ҳам ҷавҳар аст, мудохил шавад ва ба ҳам андаршавад. *Ибни Сино*

МУДОҲАНА||МУДОҲАНАТ *a.* مدهانه||مدهانت чоплусӣ, хушомадгӯӣ; фиреб, дуруяғӣ, макқорӣ.

... чашм аз он пӯшидан мудоҳанат ва муҳаннаси бувад. *Ҷомӣ*

Вай муболаға намуд, ки он чи аз далоил маълум шуда, бе мудоҳана бозгӯӣ ва дари маҳзани румузи ин бикушоӣ! *«Равзат-ус-сафо»*

МУДОҲИН *a.* مدهان чоплус, хушомадгӯӣ; фиребгар, дуруғгӯӣ, макқор.

Ман мудоҳин наям чу дигар кас, Пеш н-орам зи тарраҳоту ҳавас. *Саной*

Ту бад-ин тарраҳоту ҳазлу фузул

Мар-Алиро ҳамекунӣ маъзул.

Ғар мудоҳин бувад, раво набвад,

Ба хилофат худ ӯ сазо набвад. *Саной*

МУДРАК *a.* مدرک дарк қардашуда, идрокшуда, (чизи) дарёфта ва фаҳмидашуда.

Чони мо валех аз чалолати ӯ,
Мудраки кас нагашта ҳолати ӯ. *Саной*

Ҳавзе дар он шаҳр буд, ки кутри он ним фар-
сах буд ва қабри он аз ғояти умқ мудрак набуд.
«Таврихи Фаришта»

Умрҳо шуд, нафасат бугзу ҳасад мебофад,
Як нафас кош шавад маънии хулқат мудрак. *Бедил*

МУДРАКОТ *а.* مدرکات 1. ҷ. мудрак; 2. дониш, доништан.

То бидонӣ, к-осмонҳои самӣ
Ҳаст акси мудракоти одамай. *Румӣ*

МУДРАЧ *а.* مدرج дарҷ кардашуда, дохил кардашуда;
маҷ. пинҳон.

Мечакид аз чашми ӯ бар хок об,
Андар он ҳар қатра мудраҷ сад ҷавоб. *Румӣ*
Эй кохи давлатӣ, ту ҷӣ кохӣ, ки мудраҷ аст
Дар шохсори гулшани ту сояи Ҳумой. *Ҳофиз*

МУДРИК *а.* مدرک 1. идроккунанда, даръёбанда, фаҳм-
кунанда; 2. фарқкунанда, имтиёзкунанда.

Назаре ку, ки кунад ранги гул аз оташ фарқ,
Шом(м)ае ку, ки шавад мудрики мушк аз мушлак?
Бедил

МУДРИКА *а.* مدرکه 1. муаннаси мудрик; 2. ақл, зеҳн.

... Масоили илмия аст, [ки] дар ҳазонаи муд-
рикаам ҷамъ омада буд. *Аҳмади Дониш*

МУДУН *а.* مدن ҷ. мадина 1.

Аз кай ин дин дар мудуни Найнавиҳо пайдо
шудааст? *«Равзат-ус-сафо»*

МУДХИЛ *а.* مدخل бахил, хасис, лаим.

Мудхилонро рикоб зар-огин,
Пои озодагон наёбад сур. *Рудакӣ*

Нони он мудхил зи бас зиштам намуд,
Аз пай хурдан гувориштам набуд. *Тайён*

МУДҒАМ *а.* مدغم 1. ба даруни чизе дохилшуда; пайваста
ва дарҳам рафта, дохили якдигар шуда.

Чу дидам, ки ҷаҳл андар ӯ мӯҳкам аст,
Хаёли муҳол андар ӯ мудғам аст... *Саъдӣ*

Чилвае буд дар садо мудғам,
Чун ба инсон расид, гуфт: Манам. *Бедил*

2. *грам.* идғом — мубаддал шудани ҳарфе ба ҳарфи
хамҷинси худ, ассимиляция, ки дар натиҷаи он таш-
дид ҳосил мешавад, мас. 'алшамс', ки дар натиҷаи
идғом 'ашшамс' мешавад.

Дили ман сокиту зулфат мутаҳаррик зи насим,
Ин дуру қоида ин аст, ки мудғам дорам. *Шоҳин*

МУДҲАШ *а.* مدهش ба дахшат афтода, ба тарсу ҳарос
афтода; ошуфта ва мутаҳайир шуда; мудҳаш гаштан ба
дахшат афтодан; ошуфта ва мутаҳайир шудан.

[Халифа] аз хавф меларзид ва чунон мудҳаш
гашта, ки мафотеҳи маҳозинро бознамешинохт.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУДҲИШ *а.* مدهش дахштангез; хайратовар.

МУЖД *м.* مزد шакли кӯтоҳшудаи мужда.

Чаннат маро бе рӯи ту ҳам дӯзах асту ҳам адӯ,
Ман суҳтам з-ин рангу бу бе мужди анвори лиқо.

Шамси Табретӣ

МУЖДА *м.* مزده хабари хуш, навид.

Расид мужда, ки айёми ғам нахоҳад монд,
Чунон намонду чунин низ ҳам нахоҳад монд. *Ҳофиз*

Фузули, нақди чон кардӣ нисори муждаи васлаш,
Чӣ хоҳӣ кард, гар ногоҳ он сарви равон ояд. *Фузули*

Ҳар кучо чашм парад, муждаи дидоре ҳаст,
Ҳар кучо дил тапиш орад, хабаре меҳоҳад. *Бедил*

МУЖДАВАР *м.* مزده-ور муждабар, муждаовар, оварандаи ха-
бари хуш.

Гуфт: Оре, буд фиروق илло сафар,
Буд бар ман бас муборак муждавар. *Румӣ*

МУЖДАГОНӢ *м.* مزده گاني ҳадъе, ки ба муждаовар медиханд.

Муждагонӣ бидех, эй дил, ки дигар мутриби ишқ
Роҳ мастона заду чораи махмури кард. *Ҳофиз*

МУЗАБЗАБ||МУЗАБЗИБ *а.* مذذب 1. чунбон, ларзанда;

2. *маҷ.* дудила, мутараддид.

Дустон-ин, душманон-он, менадонам дар миён
То ба кай бошам музабзаб лонлову лоило.*

МУЗАВВАР I *а.* مزور ботазвир, бардуруғ, сохта, қалбақӣ.

Чун моҳи Нахшабанд музаввар, аз он чу ман
Анҷумфурӯзи гунбади ҳар анҷуман нааянд. *Ҳоқонӣ*
Лафзи музаввар, ки иборат намуд,
Бар дирами қалб хати хуш ҷӣ суд? *Хисрави Деҳлавӣ*

МУЗАВВАР II *а.* مزور *ниг.* музаввара.

Ба рағми сиёҳон шаҳи пилбанд
Музаввар ҳамехӯрд аз он гӯсфанд. *Низомӣ*

Шамшери гӯштхораи ӯро музавварест,
Он кас, ки хӯрд, раст зи дарди музаввирӣ. *Ҳоқонӣ*

МУЗАВВАРА *а.* مزوره таоми нарм ва гуворо, ки барои
тасалли ва хушҳолӣ ба бемор дода мешавад.

Беморе дар хона доштам ва аз ҷиҳати ӯ музав-
варае месохтам. *Авфӣ*

МУЗАВВАҚ *а.* مزوق мунаққаш.

МУЗАВВАЧ *а.* مزوج омехта, махлут; музаввач қардан
омехтан, имтизоҷ додан.

... Бо шакар ва нишаста музаввач кунанд. *Авфӣ*

МУЗАВВИР *а.* مزور тазвиркунанда, фиребгар, макру хи-
лакунанда, риёкор.

Эй музаввир, чашм бикшою бубин,
Чанд гӯӣ: Ман надонам ону ин. *Румӣ*

Марде музаввир буд, Умар гуфт: Ҳилат бо ман
дарнагирад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУЗАВВИРӢ *м.* مزوري музаввир будан, фиребгарӣ, хилагарӣ,
риёкорӣ.

МУЗАВВИҚ *а.* مزوق наққош.

Идрису Ҷам муҳандис, Мусову Хизр банно,
Бурчу фалак музаввиқ, Нӯҳи фалак дурудгар.

Ҳоқонӣ

МУЗАЙЯБ *а.* مزيب зеб додашуда.

Музайяб сохта сабъа самовот,
Ба даҳр афканда нури орази зот. *Бадрии Қашмирӣ*

МУЗАЙЯН *а.* مزین зебу зинат додашуда, ораста.

Ин фалак ба зинати кавокиб музайян аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Музайян аст замин аз гиёҳи рангоранг,
Шамоли боғ муаттар чу таблаи аттор. *Васлӣ*

музайян кардан (*ё* сохтан) зебу зинат додан.

Ба гулгун чомаҳо кардаш музайян,
Чунон к-аз рашк зад гул чок доман. *Ҳозиқ*
Музайян сохт Савдо ин ғазалро
Ба номи гавҳари волои ҳуснаш. *Савдо*

МУЗАЙЯФ *а.* مزيف ботазвир, бофиреб, сохта, қалбаки.

... Китобхон музахраф ва калимоти музайяф
берун овард. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

МУЗАККАР *а.* مذكر 1. нар, нарина; муқобили муаннас 2.

Ин моҳӣ музаккар аст *ё* муаннас?
«Анвори Сухайлӣ»

2. грам. чинси мардона.

МУЗАККИР *а.* مذكر 1. зикр кунанда; 2. вирдгӯянда,
такроркунандаи дуохон гуногун; шайх.

Дар он ҳол музаккире буд дар Табарон, таас-
суб кард ва гуфт: Ман раҳо накунам, то ҷанозаи
ӯ дар ғуристонии мусулмонон баранд. *Низомии Арӯзӣ*
Чанд гуй, эй музаккир, шарҳи дин, хомӯш бош,
Дини мо дар ҳар ду олам сӯҳбати ҷонони мост. *Ҳофиз*

МУЗАККО *а.* مزكا 1. пок кардашуда, покизашуда; 2. чизе,

ки закоташ дода шудааст; моли музакко моле, ки зако-
таш дода шудааст; *ниг.* закот.

Агар қудрати ҷуд аст ва агар қуввати сучуд, та-
вонгаронро беҳ муяссар шавад, ки моли музакко
доранд. *Сағдӣ*

МУЗАККӢ *а.* مزكى 1. поккунанда, покизакунанда.

Дили ӯ гар музаккӣ гашт ҷонро,
Биёбад ӯ бақои ҷовидонро. *Носири Хисрав*

2. закотдиҳанда, касе ки закот медиҳад.

МУЗАЛЛАФ *а.* مؤلف зулфдор, кокулдор.

... Ки мезад мавҷи май гар бар сафаш саф,
Зи аксаш чеҳраи май шуд музаллаф. *Нозим*

МУЗАММИЛ *а.* مضمحل гушаки қубури (лулаи) об, ки агар ба
як тараф гардонӣ, об аз он лула равон мешавад ва агар
ба тарафи дигар гардонӣ, об баста мешавад; чунбак.

Пирӯза ҳамчу сими кашида фуру равад,
Аз гушаи музаммили заррин ба обдон. *Азракӣ*

Дар кушк ва боғи Аднони фармуд, то хонае
бароварданд хоби Қайлуларо ва онро музаммилҳо
сохтанд. «Таврихи Байҳақӣ»

МУЗАРРАД *а.* مزرد ҳалқа-ҳалқа (дар бораи зирех).

Бе уд бод уди мусаллас кунад ҳаме,
Бе тоб об диръи музаррад кунад ҳаме. *Манучехрӣ*

МУЗАФФАР *а.* مؤظفر зафарманд, ғолиб, фирӯз.

Баъд аз кӯшиши бисёр Меҳлаб мансуру музаф-
фар шуд. «Равзат-ус-сафо»

МУЗАХРАФ *а.* مزخرف 1. ботил ва дурӯғе, ки рост ба
назар менамояд (бештар онд ба сухан).

... Авроқ ёбанд, агар ҳама пуч ва музахраф бошад,
насси қотеъ гумон кунанд. *Аҳмади Дониш*

2. қалбаки, сохта, назарфиреб.

Тоифае бошанд, ки ... аз илтифот ба зинати
музахрафи фонии у рағбат бигардонанд. *Ҷомӣ*

МУЗАХРАФОТ *а.* مزخرفات 1. ҷ. музахраф 1; 2. суханони
ботил ва дурӯғе, ки ба шакли рост дароварда шудаанд.

... Музахрафоти номақбул ва нагонҷи таъби
номустақили Зардуштро ... сабт намуданд.

«Равзат-ус-сафо»

Ин музахрафот бофта ва сохтаи муртозони хунуд
ва тахайюлотги мумавваҳаи ҳукамони Аҷам аст.

Аҳмади Дониш

МУЗАХХАМ *а.* مضمخم фарбеҳ.

Ҳаст мӯҳлик, чу ба омос кашад истисқо,
Аҷаб аз зиндагии шайхи музаххам дорам. *Шоҳин*

МУЗАХХАР *а.* مزخخر захира кардашуда.

МУЗАЪФАР *а.* مزعفر 1. заъфарон, зардранг.

Гуфт: Эй ранс, димоғи ман муҳаббат шуда буд *ё*
димоғи ту ва шарбати муаттар ва ғизои музаъфар
дархӯри ту буд *ё* лоиқи ман? «Равзат-ус-сафо»

2. ба ранги заъфарон, зард.

Зи руи зарди ҳамчун заъфаронам
Ҷаҳонеро музаъфар метавон кард. *Шамси Табрзӣ*
Рухсорани ошиқон музаъфар бояд,
Соат-соат, замон-замон тар бояд;
Онро, ки чу маҳ нигор дар бар бояд,
Доман-доман, кулаҳ-кулаҳ зар бояд. *Ҳоҷонӣ*

3. палави заъфарондор.

Дар музаъфар ба гумонам, ки ҷӣ васфаш гуям,
Он ки ҳалвои асал дорад аз ӯ истисҳор.
Абуисҳоки Атғима

МУЗАҲҲАБ *а.* مذهب 1. зарандуд, ҳалли тилло кардашуда.

Абр чунон митради сиеҳу бар у барк,
Ҳамчу музаҳҳаб яке китоби мутарраз. *Манучехрӣ*

2. маҷ. пуртароват, тару тоза, пуробу ранг.

Чун гирияи осмон сар омад,
Шуд хок зи хандааш музаҳҳаб. *Шамси Табрзӣ*

МУЗД مزد 1. он ҷӣ дар бадали коре ба иҷроқунандаи он
пардохта мешавад, ҳаққи меҳнат.

Нобурда ранҷ, ганҷ муяссар намешавад,
Музд он гирифт, ҷони бародар, ки кор кард. *Сағдӣ*
Бе музд буди миннат ҳар хидмате, ки кардам,
Ё раб, мабод касро маҳдуми бе иноят. *Ҳофиз*

2. подош, муқофот.

Чун ба боғи касон дарояд дузд,
Заданаш ҳаст боғбори музд. *Низомӣ*
Висолаш музди аз роҳат ҷудонист,
Ба сози офият ношноист. *Бедил*

МУЗДУР مزدور мардикор, он кӣ рӯзбайъ кор мекунад,
коргари рӯзмарра коркунанда.

Мурооти деҳқон кун аз баҳри хеш,
Кӣ муздурни хушдил кунад кор беш. *Сағдӣ*

Зане буд ва уро муздуре буд, ки ба хидмати ӯ
киём намудӣ. *Авфӣ*

Ва ҳар рӯзе панҷ рупия ба ҳар муздуре меоданд.
Аҳмади Дониш

МУЗДУРӢ مزدورى амали муздур.

Умре дар ин диёр ба меҳтарӣ гузаронидам, алҳол наинги муздурӣ ба худ қарор додан наметавонам.

«*Нигори дониш*»

Рӯзе занаш гуфт: Эй мард, мо бенавоём, бирав, ҷое муздурӣ кун ва музед биситон, ки аз гурӯснагӣ ҳалок шудем. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

МУЗИЁТ а. موزيات *ниг.* мӯзиёт.

МУЗИЛ I а. مزيل зоилгардонанда; маҳвкунанда.

Чун хиндувон мурдаи худро бисӯзанд, хокистараши дар он об резанд, ин маъниро музили сайиоти ӯ донанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУЗИЛ II || **МУЗИЛЛ** I а. مضل гумроҳкунанда, ба залолат андозанда; маҷ. иғвогар.

Он шақӣ ҳам зол гардад, ҳам музил, Мекунад тақлидаш аз дониш муқил. *Шоҳидӣ*

Акнун шарм надорӣ, ки ба мутобаати ин золи музил сар фуруд меорӣ? «*Равзат-ус-сафо*»

МУЗИЛ III || **МУЗИЛЛ** II а. مذل он кӣ касеро хору залил мекунад; муқобили муиз(з).

В-он қалам андар банонаш гаҳ муиззу гаҳ музил, Душманон з-у бозазаллат, дӯстон бо эътиоз.

Манучехрӣ

МУЗИФ а. مضيف зиёфаткунанда, мезбон, меҳмондорику-нанда.

Музифе ба даст орам, ки бар мандаи ӯ бинишинам.

Авфӣ

МУЗИЯ а. موزيه *ниг.* мӯзия.

МУЗЛИМ а. مظلّم торик, тира.

З-он ки гил музлим асту дил равшан, Гили ту гулхан асту дил гулшан. *Саной*

Нисфи музлим аз Қамар мувоҷеҳ мешавад бо Зухал; олам пас бинобар он пушида мешавад.

«*Аҷоиб-ул-маҳлуқот*»

Ҳаво аз касрати дуд ҷунон музлим шуд, ки ба шаб мемонд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУЗМАР а. مضمّر дар замир буда, дар дил буда; маҷ. пинҳон, пушида, маҳфӣ.

Ҳиёнат зи ҳар феъли бад бадтар аст, Тамоми бадихо дар ӯ музмар аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Он ҷӣ дар хотир музмар буд, ба зухур пайваст. «*Равзат-ус-сафо*»

МУЗМАҲИЛ а. مضمحل маҳвшаваанда, несту нобудшаваанда.

Ҳар ҷо бурун ҷушидаӣ, худро ба худ пӯшидаӣ, Дар нури шамъат музмаҳил фонусии пероханат.

Бедил

МУЗМИН а. مزمّن I. давомдор, кӯҳна, дерина, доимӣ (бештар дар бораи касали).

Ҳар кас [ки] бад-он об сару тан бишӯяд, ранҷо ва бемориҳои музмин аз ӯ зоил шавад.

«*Равзат-ус-сафо*»

Зи дарди ҳаҷр раҳон, бо висоли хеш расон, Мараз, ки гашт ҷу музмин, ҷӣ ҷои истихлос? *Шоҳин*

2. касе, ки ба касалии кӯҳнае мубтало бошад; касе,

кӣ дасту пояш аз ҳаракат бозмондааст, мас. дар натиҷаи фалаҷ; барҷомонда.

Ҳам аз мулуки оли Сомон амир Мансур Нӯҳ ибни Насрро оризае афтод, ки музмин гашт ва бар ҷой бимонд. *Низомии Арӯзӣ*

Ҳар рӯз музминон бад-он об овардандӣ ва бишустандӣ ва беҳтар шудандӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МУЗН а. مزن абри боранда.

Моликулмулк аст, бидҳад мулки ҳусн Юсуфери, то бувад ҷун мой музн. *Румӣ*

МУЗНИБ а. مذب гунаҳкор.

Бар зану мард, пиру ҷавон ва музнибу тоиб ибқо накарданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУЗОАФ а. مضاعف дучанд, ду баробар.

Якero аз мулуки араб шунидам, ки бо мутааллиқони девон мегуфт, ки марсуми фалонро, чандон ки ҳаст, музоаф кунед, ки мулозими даргоҳ аст ва мутарассиди фармон. *Саъдӣ*

Андӯҳи ӯ музоаф гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

Музоаф бар баҳо қарданду доданд, Харидорон зи ҳасрат му кушоданд. *Нозим*

МУЗОБ а. مذب об қардашуда, гудохташуда.

Аз тозиёна задан таҳриф мафармой, агарчи гуяд: Ман ба ҷон об дар Даҷла ва Фурут зару сими музоб равон кунам. «*Равзат-ус-сафо*»

МУЗОВАЛА||**МУЗОВАЛАТ** а. مزاولة||مزاولة варзидани кор ва амале, таҷриба ҳосил қардан дар коре.

... Ва дигар одате, ва он ҷунон бошад, ки дар ибтидо ба ихтиёр музовалати феъле намояд.

«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

... Ва гуяд: Фалон аз музовалати ин кор ба иқтидор расид. *Аҳмади Дониш*

МУЗОВАЧАТ а. مزاجت занушӯй қардан; хонадорӣ қардан.

... Барои ин аст, ки то халқро бар музовачат таҳрис ва тарғиб намояд. *Аҳмади Дониш*

МУЗОДДАТ а. مضادт зиддият, мухолифат, ба ҳамдигар зид будан.

[Садриддини Занҷонӣ] аз подшоҳии Бойду тамат-гӯе надошт ва Тағоҷорро бар шеваи мухолифат ва музоддат таҳрис мекард. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУЗОҚАРА а. مذاكرة гуфтугу ва машварат бо ҳамдигар дар атрофи ягон масъала.

МУЗОРАБА а. مضاربه зарбарасонӣ ба ҳамдигар, муҳориба, ҷанг, набард.

Хушнавоз ... бисъёр бидушид, ки бошад, ки ҷангу музораба ва ба муҳораба нашавад.

«*Тағрихи Табарӣ*»

Баъд аз муҳораба ва музораба Суломиш мунҳазим гашт. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУЗОРАБОТ а. مضاربات ҷ. музораба.

Дар он ҷангу музоработ рӯй аз садмаи шамшер наметофтанд ва нуғи тиру синон мӯй мешикофтанд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУЗОРЕЪ I а. مزارع зироаткунанда, киштукоркунанда, деҳқон.

... Ва музореон ва шубонон ҳамчу муре ба назар дармаданд. *Аҳмади Дониш*

‘Агар подшоҳ об дар вақт ба музореин нарасонад ۛ роҳи онҳоро аз кутгоўттариқ пок нагардонад, гирифтани закот ва ушраш муваҷҷаҳ набошад.

Аҳмади Дониш

МУЗОРЕЪ II *а.* مضارع 1. монанд, мушобеҳ; 2. грам. замони ҳовира-оянда; 3. *адш.* номи яке аз баҳрҳои аруз, ки дорои якчанд вазн аст.

МУЗОФ *а.* مضاف 1. изофа кардашуда, илова кардашуда, ҳамроҳшуда; тобеъ.

Агар фармон шавад, ... мо муттаҳид ва мутақаббил мешавем, ки диёри Миср ва Шомро ба мамолики махруса музоф гардонем. «*Равзат-ус-сафо*»

Зикри Бухоро ва ҷойҳое, ки музоф аст ба вай. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

2. нисбат додашуда, мансуб, тааллуқдоршуда, дахлдор. Нест амри дигар ба хома музоф. Айби хома ҷӣ мекуни зӣ газоф? *Ҷомӣ*

МУЗОФОТ *а.* مضافات гирду атроф ва тобеоти шаҳр ва вилоят, ки иборат аз деҳот ва заминҳост, навоҳӣ ва атроф.

... Ҳамаи Хуросон ва музофоти он ба амир Маҳмуд арзонӣ дошт. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МУЗОЯҚА||МУЗОЯҚАТ *а.* مضايقه||مضايق 1. тазӣқ, танғӣ, сахтӣ, душворӣ.

Миёни у ва Исфандиёр дар мубоаят музояқа даст дода. «*Равзат-ус-сафо*»

2. *маҷ.* дареғдорӣ.

Бо дӯстон музояқа дар умру мол нест, Ҷад ҷон фидои ёри насихатниюш кун! *Ҳофиз*

Агар ғарази шумо бад-он миқдор ҳосил шавад, музояқа нест, мол бибаред! «*Анвори Суҳайлӣ*» музояқат кардан дареғ доштан.

МУЗОҲ *а.* مزاح *ниг.* мазох.

МУЗОҲАМА||МУЗОҲАМАТ *а.* مزاحمه||مزاحمت заҳматрасонӣ, нороҳат кардан.

Мақун музоҳамати аҳли дил, ки маҳфуз аст Зи санги беҳирадон шишахонаи афлок. *Ҷомӣ*

МУЗОҲАРАТ *а.* مظاهرات ёрӣ, пуштибонӣ, ҳимоятгарӣ.

Бо эшон машварат намоем, ки музоҳарати кадом қавм беҳтар аст. «*Равзат-ус-сафо*»

...Ғараз он буд, ки ба муованат ва музоҳарати ман камар бандӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

МУЗОҲИҚ *а.* مضاحك 1. хандонанда, хандаовар.

Мақолатҳои ҳикмат боз карда, Суханҳои музоҳиқ соз карда. *Низомӣ*

2. чизи хандаовар.

Як музоҳиқ гуфт он ҷуст устод, Турки маст аз ханда шуд масту фитод. *Румӣ*

МУЗОҲИМ *а.* مزاحم заҳматрасонанда, ташвишдиҳанда.

Баъд аз он ҳукми яриғ ноғиз гашт, ки ҳеҷ офарида музоҳим ва мутаарризи мутааллиқони Аҳмад нагардад. «*Ҷомеъ-ут-тавориқ*»

... Ва ҳеҷ миллате бо миллати дигар ва давлате бо давлати дигар музоҳим ва муҳосим набошанд. *Аҳмади Дониш*

МУЗОҶААТ *а.* مضاجعت ҳамхобағӣ, ҳамбистарӣ.

...уро [вазирро] ба ҳикояти Аббосӣ, ки хоҳари Ҳорун буд, муттаҳам карданд, ба он ки Ҳорун миёни эшон ақди никоҳ карда буд ва аз музоҷаат наҳӣ карда ... «*Хористон*»

... ба шарафи мусоҳабату музоҷаати Иброҳим мушарраф шуда. «*Равзат-ус-сафо*»

МУЗТАРИБ *а.* مضطرب ошuftа, парешон, мушавваш; бегоҳат, беқарор.

Аз ғояти ташнағӣ музтариб гашта, бозро бар замин зада ҳалок кард. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ба хокаш он бут агар бо рақиб дар гузар ояд, Зи музтариб шудани ман замин ба ларза дарояд. *Мушфиқӣ*

МУЗТАРИБУЛАҶВОЛ *а.* مضطرب الاحوال парешонаҳвол, саросема, мушаввашхотир.

Шабравон музтарибулаҳвол гашта гуфтанд, ки инак Шуқурбек омад. *Аҳмади Дониш*

МУЗТАРИБҶОЛ *ниг.* مضطرب حال музтарибулаҳвол.

Эй ки бар маҳ кашӣ аз анбари соро ҷавгон, Музтарибҷол магардон мани саргардонро. *Ҳофиз*

МУЗТАР(Р) *а.* مضطر зарардида, зараррасида; *маҷ.* ноилоч, ночор; дар танғӣ монда, дармонда.

Ҳорунаррашид аз суол пушаймон шуд ва дар ин кор музтар ва ҳайрон. «*Хористон*»

Ҳазар кун з-он ки чун музтар шавад дӯст, Ба хорӣ дӯстро аз сар кашад пӯст. *Ҷомӣ*

МУЗӢ *а.* موزى *ниг.* мӯзӣ.

МУЗҲИҚ *а.* مضحك хандонанда, хандаовар.

... Ҳикояти музҳиқ мегуфт ва механдид. *Авфӣ*

МУЗҲИҚА *а.* مضحكه мазох, ҳазл, шӯҳӣ, мутоиба.

Ман музҳиқа тартиб медиҳам. *Савдо*

МУЗҶОТ *а.* مزاجه камарзиш, ҳеҷмайрз, ночиз.

Ба сӯи Васиلى бечора соз як назаре, Паи қабули ту овард тӯхфаи музҷот. *Васлӣ*

бизооти музҷот чизу чораи ҳеҷмайрз, камбаҳо.

Ба кирдори бадшон муқайяд накард, Бизооти музҷоташон рад накард. *Сағдӣ*

МУИЗ(З) *а.* معز он кӣ касеро азизу арҷманд мешуморад, иззат мекунад; *муқобили* музил III.

В-он қалам андар банонаш гаҳ муиззу гаҳ музил, Душманон з-ӯ бозазаллат, дӯстон бо эътизоз. *Манучехрӣ*

МУИЛ *а.* معيل касе, ки аҳли оилааш бисёр аст, аёлманд.

Буд марди муили бас ранҷур, Шуда аз умру айши хеш нафур. *Саной*

Масалан, моли баҳили лаим дар матбахи муили карим расонад бемузд ва самара набошад. *Аҳмади Дониш*

МУИН *а.* معين 1. ионатрасонанда, мададгор.

Аз барои он ки дар рӯзе чунин
Фаҳм гирд ореду бошедам муин. *Румӣ*

Чу дар чоҳе чунон гаштӣ муинам,
Бигардон моҳии баҳре чунинам. *Нозим*

2. маҷ. яке аз муҳраҳои шоҳмот, фарзин.

То ба кирдори рӯкбаи шатранҷ
Рӯй дар рӯй карда тоҷу муин. *Зоҳири Муин*

МУИНА а. معينه 1. муаннаси муин 1; 2. зани хизматгор,
ходима.

Бо эшон зане муина буд, ки эшонро хидмат кардӣ.
«Таърихи Табарӣ»

МУКАББИР а. مكبير 3. он кӣ дар вақти азон ва намоз
ҷумлаи «аллоҳу акбар»-ро бо овози баланд мегӯяд; так-
биргӯянда.

[Мансур бинни Нух] минбару меҳроби неку фар-
муд ва милҳо фармуд, сохтанд, то мукаббирон бар
он милҳо такбир гӯянд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

МУКАВВАН а. مڪون ба вучуд овардашуда, ба вучуд омада.

МУКАВВАНОТ а. مڪونات 4. мукавван ба вучуд оварда-
шудаҳо, ҳасту будшудаҳо ҳамчун махлуқот.

Чун ходим биззот аҳсан аст аз маҳдум, пас нашоёд,
ки инсон, ки ашрафи мукавванот аст, хидмати яке
аз эшон кунад. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

Ман аз мукавванот дар ин баҳри беканор
Чун оина фитода зи дасти Сикандарам. *Шоҳин*

МУКАВҚАБ а. مڪوكب кавқабдор, ситорадор (дар бораи
осмон).

Саҳаргоҳон, ки зад чархи мукавқаб,
Қи заррин кус куси реҳлагӣ шаб... *Ҷомӣ*

МУКАДДАР а. مڪدر 1. тира; сиёҳ.

Бар дилам гарди ситамҳост, худоро, маписанд,
Қи мукаддар шавад оинаи меҳрогинам. *Ҳофиз*
Таъби Савдо пур аз истеҳсонӣ дунон тира аст,
Санги нохуш аз фасон созад мукаддар теғро. *Савдо*
Яке дар маҷлиси шаҳ суфрагустар,
Ба ботин буд чун деги мукаддар. *Ҳозиқ*

2. маҷ. хафа, ғамгин, маҳзун.

Ҳазрати хон ба масобае тира ва мукаддар шуд, ки
гӯё ташти хокистареро бар сари вай рехтанд. *Восифӣ*
Хок бар фарқи ман аз бӯсаи бечоталабаӣ,
Хотири ёру дили хеш мукаддар кардам. *Шоҳин*

Модахаре буд пуштреш ва лоғар ва аз таҳаммули
бори зиндагӣ озорманд ва мукаддар. *Савдо*

МУКАЗЗАБ а. مڪذب он кӣ ўро дурӯғгу ҳисоб кардаанд;
дурӯғгу.

[Юнусро] ба дасту забон ранҷонида... ўро дар
адон рисолат муказзаб доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУКАЛЛАЛ а. مڪلل бо чизе оросташуда; зебу зинат
додашуда (бо ҷавоҳир, тилло ва ғ.), мурассаъ; бар сараш
тоҷ ниҳодашуда, тоҷдор.

Паранде мукалал ба ёқуту дур,
Ҳама дарзаш аз мушку кофур пур. *Низомӣ*

Афсаре мукалал, ки қитъае лаъли мамсӯҳ ба
вазни бисту ҳаҷор мисқол дар он таъбия шуда буд,
максус гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Тоҷи сари қабилаву оли падар ту бош,
Қ-аз ту сараш ба тоҷи бузургӣ мукалал аст. *Муизӣ*

МУКАЛЛАС а. مڪلس монанди оҳак сӯзондашуда; сӯхта,
сӯзондашуда.

... Бигирад симоб ва онро мукаллас созад ва
саводи онро берун барад, то вақте ки чун хоке
сафед гардад. *«Илми симиё»*

МУКАММАЛ а. مڪمل комил ва пурра кардашуда, ба
таври комил, пурра ва дуруст кардашуда.

Яъқуб ду зирех пушида мукаммал ва мусаллаҳ
... бар боми қаср баромад. *Аҳмади Дониш*

мукаммал шудани қор дуруст ва беҳтар шудани қор.
Қори ту аз ёр мукаммал шавад,
Мушкилат аз ҳамнафасон ҳал шавад.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МУКАММИЛ а. مڪمل комил ва пуррақунанда, такмилку-
нанда; ба воя расонанда.

... Тақворо, ки мукаммил ва мутаммини ин маонӣ
бувад, шиор ва дисори худ созад. *«Ахлоқи Носирӣ»*
пири мукаммил дар тасаввуф —шайхи ба камол расонан-
даи мурид.

Бичӯй аз паҳлуи пири мукаммил,
Қи ин бошад ба даст овардани дил. *Ҷомӣ*

МУКАРРАМ а. مڪرم киромидошта, азизу муҳтарам.

Чун ўро ба шаҳр андароварданд, муаззам ва
мукаррам доштанд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

То навбати ғулумии он дар ба мо расид,
Ҳар ҷо ки меравем, азизу мукаррадем.

Қамоли Хучандӣ

МУКАРРАР а. مڪرر 1. тақрор кардашуда, тақроран гуф-
ташуда.

Шуд малул аз лабу гуфтори мукаррар дили танг,
Даҳани танги шакарбори дигар металабад.

Қамоли Хучандӣ

мукаррар қардан (ё фармудан) тақрор қардан, қореро
гашта-баргашта қардан, тақроран гуфтан.

Талқини дарси аҳли назар як ишорат аст,
Қардам ишоратеву мукаррар намекунам. *Ҳофиз*

Сухансанҷро гу: Ба андоза гуй!
Тавонӣ, мукаррар макун, тоза гуй! *Шоҳин*

мукаррар шудан тақрор ёфтан.

Ин баён сар заду мукаррар шуд,
Ин замон тарзи ҳарф дигар шуд. *Бедил*

2. тақроран, дуйумбора, гашта-баргашта.

Султон Баҳодур мукаррар қас ба талаби ў
фиристод... *«Таърихи Фариста»*

Онро мукаррар то се бор иода фармо!

Аҳмади Дониш

3. тақроран соф кардашуда, соф (дар бораи қанд).

Шавад ин қисса то қанди мукаррар,
Сухан аз дostonаш мисли шаққар. *Ҳозиқ*

МУКАРРАРОТ а. مڪررات ҷамъ 1. ҷ. мукаррар 1; 2. ан-
дозхое, ки чандин бор аз касе гирифта мешуданд.

Баъзе раоёи оқиз, ки тоқати мукаррарот додан
надоштанд, тарки деҳ ва хона карда мегурехтанд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУКАФФАР *а.* مكفر *д.* каффорадода, он кй ба воситаи кори хайре товони (каффораи) гуноҳашро додааст.

МУКАФФИР *а.* مكفر *д.* касе ки, барои омуриши гуноҳаш бо кори хайре товон (каффорат) медиҳад, каффоратдиҳанда.

Дигар, тазвиҷ мукаффири сайноти азим аст.

Аҳмади Дониш

МУКАҲҲАЛ *а.* مكحل сурма кашидашуда, сурмамолида.

Мукаҳҳал сохт чашм аз сурмаи ноз, Сняҳқорӣ ба мардум кард оғоз. *Ҷомӣ*

МУКЕС مكيس *имолан* мукос.

В-он ки бо ӯ мукес беш кунад, Зуд қасди ҳалоки хеш кунад. *Низомӣ*

Дар мукес афзудай, ман з-эҳтимом Домане зар кардаме аз ғайри вом. *Румӣ*

МУКНАТ *а.* مكنت 1. қудрат, тавоноӣ.

Дар замони мукнати ӯ миёни афозил ва арозил, доно ва ҷоҳил ва асилу хомил тафовут зоҳир гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. давлатмандӣ, боигарӣ.

.. Аз кайфияти ҷамъияти мукнаташ пурсидам.

Аҳмади Дониш

ба мукнат расидан тавоно ва давлатманд шудан.

Абуҷаъфар аз ҷумлаи арзол буд, дар айёми давлати Оли Сомон ба мукнат расида. *«Равзат-ус-сафо»*

МУКНИФ *а.* مكنف дар паноҳ гиранда; маҷ. пинҳонкунанда.

Гарчи аз як ваҷди мантиқ қошиф аст, Лек аз даҳ ваҷҳ парда(-и) мукниф аст. *Румӣ*

МУКОБАРА||МУКОБАРАТ *а.* مكابره||مكابرت 1. изҳори кибру бузургӣ нисбат ба дигарон, мағрури; инодкорӣ, ситеза, ғалва.

Агар ин сухан ба Шатраба бирасад, ... юмкин, ки ба мукобара дарояд ва ҷанг оғоз кунад.

«Анвори Суҳайлӣ»

ба мукобара а) бо кибру ғурур, мағрурона; б) бо инод, ситезақорона.

Муҷоҳидиддини Айбек аз хидмати халифа берун омад ва ба мукобара рунуд ва авбоши бисёр бар худ ҷамъ кард ба қасди халифа. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Султон ... чун фикри соиб натавонист намуд, ба мукобара пеш омада гуфт: Туро ба Мултон бояд рафт. *«Таърихи Фариишта»*

мукобара қардан а) изҳори кибр қардан; б) ситеза ва муҳолифат қардан.

[Яке аз муридони гуфт:] Эй дарवेशи бесарупой, ҳарзадарой туро чӣ ҳадди он бошад, ки бо шайх мукобара кунӣ? *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. забардастӣ, зурӣ, таарруз.

Агар силоҳ бар шер зади ва коргар наёмади, ба марди ва мукобара шерро бигиритӣ ва пас ба зудӣ бикуштӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Моли ту аз мукобара ва мусодара ҳосил шудааст.

Авфӣ

МУКОВАҲАТ *а.* مكاوحت душмани, адоват.

... Сипари муковаҳат дар сар кашада, даст ба ҷанг ва пайкор бароварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

[Обоқохон] элчӣ ... пеши Барок фиристод, ки ... агар хоҷӣ, ки мунозаат ва муковаҳат аз миёни мо зонл шавад, яке аз се кор ихтиёр кун.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУКОЛАМА||МУКОЛАМАТ *а.* مكالمه||مكالمة гуфтугу, музокира, мусоҳиба.

Филҷумла забон аз муколамаи ӯ даркашидан қувват надоштам. *Саъдӣ*

Дар он вақт бо ӯ муҷоласат ва муколамат муяссар нашуд. *Ҷомӣ*

МУКОРӢ *а.* مكارى касе, ки ҳайвоноти боркашро ба кироя медиҳад.

Қаж шавад полону раҳтам бар сарам, В-аз мукорӣ ҳар замон захме хурам. *Румӣ*

Мукориён, ки ба ҳиндӣ бунҷора хонанд, намак ба Деҳлӣ меоварданд. *«Таърихи Фариишта»*

МУКОС مكاس 1. талошу ҷандала дар сари коре (бештар дар вақти савдо); 2. дастсаҳтӣ дар фурухтани мол, шахсавдой.

Пазируфт коло чу нархи тамои, Мукоси фурушанда бошад ҳаром. *Ҳотифӣ*

МУКОСО مكاسа найзамонанд; киноя аз ростқомат, мавзунқад.

Эй ту, мукосо, биёр боз қадаҳро, К-онт макокафт аз ин сарой биголид. *Имора*

МУКОТАБ *а.* مكاتب ғулуме, ки бо меҳнати худ ба соҳибаш пардохтани арзиши худро ба гардан гирифта, озод шудааст.

Ман мукотаби хоҷаам ва маро ба байъу широнҷозат додааст. *Авфӣ*

МУКОТАБА||МУКОТАБАТ *а.* مكاتبه||مكاتبت мактубнавиҷ ба ҳамдигар.

Ҳамҷунон ки хаворич ба Куфа даромаданд, ба Басра низ буданд, бо хаворичи Куфа мухотабат ва мукотабат доштандӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

мукотаба қардан ба ҳамдигар мактуб навиштан.

Чун мо рафта бошем, мукотабат кунад.

«Таърихи Байҳақӣ»

МУКОТАБОТ *а.* مكاتبات *ҷ.* мукотаба||мукотабат.

МУКОФО *а.* مكافا мукофот.

Шаҳ маро зар доду гавҳар додамаш бар ҷои зар, Он кароматро мукофо барнатобад беш аз ин. *Ҳоқонӣ*

МУКОФОТ *а.* مكافات он чӣ дар бадали чизе пардохта мешавад; подош ва сазон амал (хоҳ нек бошад, хоҳ бад).

Аз мукофоти амал ғофил машав, Гандум аз гандум бируяд, ҷав зи ҷав.*

... Ва аммо ҷуд он бувад, ки на аз қибали иваз ва мукофот бувад. *Ибни Сино*

◇ **мукофот бар** ях навиштан умедвори мукофот набудан, мас. аз хасис.

МУКОШАФА||**МУКОШАФАТ** *a.* مکاشفه||مکاشفت 1. ош-коро душмани кардан; ҷанги руйрост кардан.

Подшоҳон ҳилатҳо бисъёр кардаанд, ки чун ба мукошафат ва душмани ошкоро коре нарафтааст, ба зарк ва ифтиро даст задаанд.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

Агар ... миёни мо мукошафате ба пой шавад, ночор хунҳо резанд ва визру вобол ҳосил шавад.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

2. *d.* ошкор шудани асрори ғайбӣ, зуҳури асрор ва умурӣ ғайбӣ дар дили авлиё.

МУКРИМ *a.* مکرم соҳибкарам, бахшишқунанда; навозишкор, гиромидоранда.

Мушфиқе, мискиннавозе, одиле,
Мукрима, зарбахшеу даръёдиле. *Румӣ*

Додани мукрим шарафе шуд баланд,

Додани мусриф ба зиху ришханд.

Хисрави Деҳлавӣ

МУКТАНИФ *a.* مكنتف паноҳанда, паноҳчуянда.

То кай чу шӯъла муътакифӣ дар канори санг,
То кай чу муҳра муктанифӣ дар даҳони мор.

Шоҳин

МУКТАСАБ *a.* مكاسب касб кардашуда, ба даст овардашуда (дар натиҷаи кор ва амал).

Кучо расад ба ту кас, чун туро ба ҳар мӯе
Ҳазор хубии маврусу лутфи муктасаб аст. *Ҷомӣ*

Муктасаби пешани ӯ аз тартиби нону чома фозил наёмадӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУКТАСАБА *a.* مكاسبه муаннаси муктасаб; фазоиلى муктасаба фазилатҳо ва сифатҳои касб кардашуда, ҳосил кардашуда, ғайри ирсӣ.

Шеърӣ вай [Бисотии Самарқандӣ] ҳоли аз латофате нест, аммо аз фазоиلى муктасаба бисъёр ори будааст. *Ҷомӣ*

МУКТАСАБӢ *a.* مكاسبى мансуб ба муктасаб.

Он бечора ватани обо ва аҷдоди худро маа ҳа-зоини маврусӣ ва муктасабӣ видоъ карда берун рафт. «*Таърихи Фаритта*»

МУКТАТАМ *a.* مكتم пинҳон дошташуда, пушидашуда, пинҳонӣ, пинҳон.

Мулки Хуросон ба теғ боз ситонӣ зи ғайр,
Пас ҷӣ кунӣ дар ниём ганҷи зафар муктаттам.

Хоқонӣ

МУКТАҲАЛ *a.* مكتهل (чашми) сурмакашидашуда.

Чунин ки масъалаи кӯҳл шӯҳрате дорад,
Ба ҷуз шарофати он чашми муктаҳал набувад.

Шоҳин

МУЛ *مل* май, шароб.

Зи бас ом шуд нашъаи файзи мул,
Қадах ҷӯшад аз даст чун шохи гул. *Бедил*
Пораи ноне ба пеши қонеон қурси маҳ аст,
Косаи обе ба чашми ташнагон чоми мул аст. *Савдо*

МУЛАББАБ *مليب* шакли арабишудаи лаболаб.

Биё, соқӣ, ба базми майпарастон,
Мулаббаб кун зи май ибриқи аквоб. *Ғиёсӣ*

МУЛАББАС *a.* ملبس либоспушида.

... мулаббас ба либоси иззу сано.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУЛАВВАН *a.* ملون ранг кардашуда; рангоранг, ранга ба ранга; гуногунранг.

Биное карданд аз сутунҳои сангини аз руҳони мулавлан тарошида. *Авфӣ*

Муҳайё карда хонҳои мулавлан,
Ба неъматҳои гуногун музайян. *Ҷомӣ*

мулавлан гардонидан мулавлан кардан.

[Ҷамшед] онҳоро ба рангҳои мухталиф мулавлан гардонид. «*Равзат-ус-сафо*»

МУЛАВВАНӢ *ملونى* рангинӣ, рангорангӣ.

Гоҳ чу ҳоли ошкоро субҳ кунад мулавланӣ,
Гоҳ чу ҳалқи дилбарон мурғ кунад навогарӣ.

Хоқонӣ

МУЛАВВАС *a.* ملوث ифлосшуда, наҷисгардида; олуда.

Об аз он суроҳ ба маҷро равад ва ба ҳавз расад
мулавлас ношуда ва осеб ба вай нарасида.

Носири Хисрав

Яке гандапире сияҳрӯй дид,
Мулавлас ба сад гунае айбу ор. *Ибни Ямин*

мулавлас гардонидан ифлос кардан, олудан.

Худро ба ин ҷурм мулавлас нагардонам. *Авфӣ*

МУЛАММАЪ *a.* ملمع 1. рангоранг, ранга ба ранга; гуногунранг; нақшин, нақшу нигор кардашуда.

Ва анвои алвони руҳомҳо он чо дидам аз муламм-маъ ва сабз ва сурх ва сиёҳ ва сафед ...

Носири Хисрав

Варақояш ба симу зар мурассаъ,
Хату ҳарфаш ба мушки тар муламммаъ.

Бадрии Қашмирӣ

2. хол-хол, мас. дар бораи ҳайвон, алобуло.

Зи чарми гавазни муламммаъ ҳазор,
Ҳама ранг бар ранг буд пурнигор. *Фирдавсӣ*

3. омехташуда.

Бурдӣ аз он оби муламммаъ ба шир,
Нукраи чун шир зи барнову пир. *Хисрави Деҳлавӣ*

... То ҳама кор аз хориҷӣ ва дохилӣ муламм-маъ ва махлут бошад ва сарриштан низом ва тад-бири кор гум шавад. *Аҳмади Дониш*

4. *адш.* шеъре, ки ба ду забон навишта шудааст, мас. як мисраъ ва ё як байт арабӣ ва як мисраъ ва ё як байт форсӣ-тоҷиқӣ ва монанди он, ҳамчун муламммаоти Саъдӣ.

МУЛАММАЪНИТОҚ *a.* ملمع نطاق дорои камарбанди рангин ва нақшин.

Сипаҳбуд ҳазоре чу Фирӯзшоҳ,
Муламммаънитоқу мурассаъқулоҳ. *Ҳотифӣ*

МУЛАТТАХ *a.* ملطخ олуда, оғушта.

Перохани Юсуфро ба хуни он мулаттах сохта ..

«*Равзат-ус-сафо*»

МУЛАХХАС *a.* ملخص 1. мухтасар кардашуда; 2. хулоса, мухтасари чизе.

Мулахҳаси ин мақолол ҳамон аст, ки ман хоҳони мулоқоти туам. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУЛАЪ *а.* مولع харис.

Касе чй донад, к-ин кузпушти миноранг
Чй гуна мулаи озори мардуми доност. *Анварӣ*

Туғон ба воситаи он, ки ду навбат ба ҳукми Буқо
чуби ёсо хурда буд ва аз вай дашном шунида, ба
ғоят аз вай ранҷида буд ва бар қасди ӯ мулаъ шуда.
«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

ӯ худ ҳамеша бар айшу ишрат ва сайду шикор
мулаъ ва харис буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛАҚҚАБ *а.* ملقب лақаб мондашуда, лақабгирифта,
лақабдор.

... Чун вафот ёфт, писари дигар, султон Начмид-
дин, ки мулаққаб ба малик Мансур буд, ба чоӣ
ӯ бинишаст. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

Чавоне бо камоли адаб, ба Аштар мулаққаб бар
духтаре чамила ... ошиқ шуд. *Ҷомӣ*

МУЛЗАМ *а.* ملزم илзом кардашуда, мағлубшуда дар му-
боҳиса.

Ба мактабхонаи пири муғон ҳар кас ки ру орад,
Фалотун мешавад мулзам зи як тифли дабистонаш.
Имло

Чунончӣ, маҷоли дам задан намонд ва соқит ва
мулзам сар дар пеш афкандам. *«Равзат-ус-сафо»*

мулзам гардонидан мағлуб қардан.

Иброҳим ҷавоби маъқул гуфта, падарро мулзам
гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛИД *а.* مولد (зани) зоянда.

МУЛИМ *а.* مولم ниг. мӯғлим.

МУЛК *И* **МИЛК** *а.* ملك 1. он чй дар қабзае ва тасарру-
фи касе бошад; дороиҳои ғайри манқул (аз қабилӣ замин,
хона ва ғ.).

Қасонро зару симу милк асту рахт,
Чаро ҳамчу эшон най некбахт? *Саъдӣ*

2. мамлакат.

Насими сабо равоиҳи гулзори саховати уро шаҳр
ба шаҳр ва мулк ба мулк мерасонид.

«Таърихи Фарӣшта»

3. подшоҳӣ, ҳукуматронӣ, мамлакатдорӣ.

Муддати мулки ӯ мутамоӣ шуд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ишқи ту аз мулки ҷаҳон хуштар аст,
Ранҷи ту аз роҳати ҷон хуштар аст. *Анварӣ*
Ба мардӣ, ки мулки саросар замин
Наярзад, ки хуне ҷаҳад бар замин. *Саъдӣ*

◇ мулки вучуд дар тасаввуф — *киноя аз дунё.*

Пур зи дард асту алам доираи мулки вучуд,
Манзили роҳату ороми Фузулӣ адам аст. *Фузулӣ*
Ҳеҷ узве бебасират нест дар мулки вучуд,
В-арна паҳлу чун шиносид бистари бегонаро.

Соиб

мулки дарун дар тасаввуф — *киноя аз ботин, дил,*
замир.

Ба шоҳӣ нишастӣ ба мулки дарун,
Алам з-оташӣ дил барафрохтӣ. *Камоли Хучандӣ*

мулки имкон дар тасаввуф — *киноя аз дунё, ҷаҳон.*

Аз ҳар чй бувад зи мулки имкон
Дар ҷилвагарӣ зи ҷисм то ҷон. *Ҷомӣ*

мулки қидам дар тасаввуф — *киноя аз дунёи* кӯҳна.

Ќуз ту касе нест ба мулки қидам,
К-аз лиманалмулк фарозад алам. *Ҷомӣ*

мулк рондан, мулку давлат рондан подшоҳӣ қардан,
салтанат қардан.

[Дарвеш] муддате мулк ронд, то баъзе умарои
давлат қардан аз тоати ӯ бипечониданд. *Саъдӣ*

Туфу бар ҷунон мулку давлат, ки ронд,
Қи шунъат бар ӯ то қиёмат бимонд. *Саъдӣ*

МУЛК *И* ملك донест аз ҷинси мош, ки аз адас (наск)
калонтар аст.

Басо касо, ки надими ҳарираву бара аст,
Ва бас кас аст, ки серӣ наёбад аз мулке.

Абулмуайяди Балхӣ

МУЛКАТ *а.* ملكت 1. он чй дар тасарруфи касе бошад,
мамлакат.

Ҳар диле, к-ӯ ҳиммати олий наёфт,
Мулки бемунтаҳо холий наёфт. *Аттор*

2. мамлакатдорӣ, подшоҳӣ.

Чу беҳуд гашт Ҳофиз, кай шуморад
Ба як ҷав мулки Қовуси Қайро? *Ҳофиз*
Мулки хуснаш суи зиндон кашид,
Мулки илмаш суи Қайвон кашид. *Румӣ*

МУЛҚБОН ملكبان соҳиби мамлакат, подшоҳ.

Мулқбонро нашоёд рӯзу шаб
Гоҳе андар ҳамру гоҳе дар ҳумор. *Саъдӣ*

МУЛҚВАР ملكور подшоҳ.

Мулқварон бар дари ту пардагӣ,
Мулк зи ту ёфта парвардагӣ. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

МУЛҚГИР ملك گير мамлакатситон, кишварқушо.

Султон гоҳе худро мулқгир хонад ва гоҳе мулк-
дор гуяд. *Аҳмади Дониш*

МУЛҚДОР ملكدار 1. мамлакатдор, малик, подшоҳ; 2. до-
рои мулк, заминдор.

МУЛҚРОНӢ ملكراني подшоҳӣ, салтанат, ҳукмронӣ.

Аз он баҳравартар дар офоқ нест,
Ки дар мулқронӣ ба инсоф зист. *Саъдӣ*

Қурвон ва Гандвон ҳафтоду шаш сол ба итти-
фоқи якдигар мулқронӣ мекарданд.
«Таърихи Фарӣшта»

МУЛҚӢ ملكي мансуб ба мулк I.

Ва подшоҳ вузуро ва умарои лашқарро, то хиё-
нати мулки набинад, уқубат нафармояд, ки авомӣ
мардум ин маъниро ба талаввуни табиати подшоҳ
ҳамл кунанд. (2) *Аҳмади Дониш*

МУЛЛО *а.* ملا 1. олимӣ мадраса, олимӣ дин ва шарият.

Мулло шудан чй осон, одам шудан чй мушқил.
Зарбулмасал

2. маҷ. пурдон, бисъёрдон.

Нахонда маънии таҳқиқ аз саҳифаи дил,
Ба гуфтугӯи қасон хешро мадон мулло. *Бедил*

МУЛОАБА||**МУЛОАБАТ** *а.* ملاعبه||ملاعبة 1. бо ҳам бо-
зӣ қардан, шӯҳӣ ва зарофат бо касе.

[Яке аз дустон] ... чандон ки нашот ва мулоабат

кард ва бисоти муроғабат густурд, ҷавобаш нағуфтам. *Саъдӣ*

Қор аз муҳотаба ба мулоабат анҷомид ва муҳим аз мулоабат ба мусораат расид.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

2. бозӣ (ҳамчун шоҳмот, нард, қимор).

Гуянд, ки рӯзе Арғун дар хилвате ба мулоабан нард бо Саъдуддавла иштиғол дошт.

«Равзат-ус-сафо»

МУЛОБАСА||МУЛОБАСАТ *а. ملايسه||ملايست* 1. машғул шудан бо чизе.

Чандон ки аз муморасати лаззот ва мулобасати шаҳавот дуртар бувад, раъйҳо саҳеҳтар мешавад. «Ахлоқи Носирӣ»

2. пушидагӣ, норавшанӣ.

Айнулмулк ... донист, ки қор аз мудоҳана ва мулобаса даргузашта, беш аз он аҳгар зери домон наметавон пушид. «Таърихи Фарошита»

МУЛОЗАМАТ *а. ملازمت* 1. ҳамроҳ будан; бо касе пайваста ва вобаста будан.

Сиёҳгушро гуфтанд: Туро мулозамати шер ба чӣ ваҷҳ ихтиёр уфтод? Гуфт: То фазлаи сайдаш меҳурам ва аз шарри душманон дар паноҳи савлаташ зиндагонӣ мекунам. *Саъдӣ*

2. хизматгузорӣ, навқарӣ.

Пире мулозими маҷлис мебуд ва аз вазифан мулозамат таҳаллуф наменамуд. *Ҷомӣ*

Мулозамати абвоби салотин ба ғоят душвор анҷомида. *Аҳмади Дониш*

МУЛОЗИМ *а. ملازم* 1. ҳамроҳ, ҳамроҳи донмӣ.

Ду дарवेशи хуросонӣ мулозими сӯҳбати якдигар сафар карданд. *Саъдӣ*

То будаем, ҳамдами ғам будаем мо, Ғамро мулозими ҳамадам будаем мо. *Ҷузӯлӣ*

2. навқар, хизматгузори ҳамеша дар хизмат ҳозир.

Якero аз мулуки араб шунидам, ки бо мутааллиқони девон мегуфт, ки марсуми фалонро, чандон ки ҳаст, музоаф кунед, ки мулозими даргоҳ аст ва мутарассиди фармон. *Саъдӣ*

Ҳадиси он ки чун дил гоҳу беғох Мулозим нестам дар хидмати шоҳ. *Низомӣ*

Бар дари ӯ муқиму қоним бош, То бувад қон, ба қон мулозим бош. *Ҷомӣ*

МУЛОИБ *а. ملاعب* бозикунанда.

Замин гашта даръеву гурдони ҳайҷо Чу мурғобӣ андар ҳаю хун мулоиб. *Манучехрӣ*

МУЛОИМ *а. ملايم* 1. муносиб, мувофиқ(-и табъ), соз.

Бад-он чи мулоими ўст, майл кунад ва он чи мунофири ўст, бигузрезад. *Низомии Арӯзӣ*

Ман ... тафарручи коре, ки мулоими ... табъи ман нест, надорам. «Анвори Суҳайлӣ»

2. нарм.

Забон чун синаи афъӣ мулоим, Сухан ширин, вале захраш мулозим. *Нозим*

3. нармтабиат, ҳалим.

Мулоим шав, лағофатошно бош, Чу мино аз дуруштиҳо ҷудо бош! *Бедил*

МУЛОИМХҶ *ملايم خو* мулоимтабиат, нармтабиат, ҳалим.

Мулоимхӯ, батамкин, гарчи кӯҳ аст, Тавозӯъпеша, в-ар гарданшукуҳ аст. *Ҳозиқ*

МУЛОМ *а. ملام* маломатзада.

Муҳра бидидӣ, ки ҳаст меҳри арӯси зафар, Меҳри фалакро мулом, нур аз ӯ мустаор. *Ҳоқонӣ*

МУЛОТАФА||МУЛОТАФАТ *а. ملاطفه||ملاطفت* 1. лутфу марҳамат, муомилаи нарму хуб, шафқату навозиш.

Ҳангоми дурушти мулотафат мазмум аст ва гуянд: Душман ба мулотафат дӯст нагардад, балки тамаъ зиёда гардад. *Саъдӣ*

2. маҷ. муросала; мактуб, нома.

Ман ба назди Яҳёе мулотафа нависам. *Авфӣ*

МУЛОТАФОТ *а. ملاطفات* ҷ. мулотафа||мулотафат.

Туҳаф ва ҳадоёе ва мулотафот таслим карданд. (2) *Авфӣ*

МУЛОЯМА||МУШОЯМАТ *а. ملايمه||ملايمت* бо нармӣ муносибат кардан; мулоимтабиатӣ.

Оқиз кунад мулояматам аҳли номро, Мум аст санги роҳ нигини сиворро. *Шавкат*

МУЛОЯМАТӢ *ملايمتى* нармӣ.

Эҳсоси мулояматии пушташ хумори хоби маҳмилшикан (аст). *Бедил*

МУЛОҚОТ *а. ملاقات* вохӯрӣ, якдигарро дидан.

В-аз мулоқоти сабо рӯи ғадир Рост чун ожадаи сӯҳон аст. *Анварӣ*

Бо ҳаёли он парӣ ху кардаам, носех, бирав, Хуш намеояд мулоқоти банӣ-одам маро. *Ҷузӯлӣ*

мулоқот афтодан бо ҳамдигар вохӯрдан.

Иттифоқан мулоқот афтод, фақирро музтариб ва парешон дид. *Восифӣ*

мулоқот кардан рӯ ба рӯ омадан, вохӯрдан.

МУЛОҚӢ *а. ملاقى* мулоқоткунанда, вохӯранда, вохӯрдикунанда.

Оина ба сад чаман мулоқист, То дил боқист, ҷилва боқист. *Бедил*

... Ба заврақҳо нишаста, ба ҳар узви ӯ, ки мулоқӣ мешудам, занҷирҳо бад-он таълиқ мекардем. *Аҳмади Дониш*

МУЛОҲАЗА||МУЛОҲИЗА *а. ملاحظه* 1. назар андохтан, ба гушаи чашм нигоҳ кардан ба чизе.

Сангандозҳо ба тавре кардаанд, ки дидаи бино аз мулоҳазани он мутаҳайир шавад.

«Таърихи Фарошита»

... Яъне ба назари тадқиқ мулоҳаза фармояд, ки дар ин шаҳс қуввати кадом илм бештар ниҳодаанд. *Аҳмади Дониш*

2. фикру андеша.

Дар дӯстӣ мулоҳазани марғу зист нест, Душман беҳ аз касе, ки намирад барои дӯст. *Ҳилолӣ*

Мардум бе мулоҳазани ҳарз ангур меҳуранд ва ман маҳрумам. «Ахлоқи Мӯҳсинӣ»
мулоҳаза кардан фикр кардан, андешидан.

Муҳаммад эшонро дар яке аз қилоъи Ҷурҷистон маҳбус кард ва дар ҳодисаи Хоразмшоҳ мулоҳаза карда, ҳамаро бикушт. «*Таърихи Фариишта*»

МУЛСАҚ *a.* ملصق часпида, чафс часпида.

Шиҳобуддин гуфт: ... Аз он замон, ки аз роҷ-ҳои Ҳинд ҳазимат ёфтаи, ... ҷомаро, ки мулсақ ба бадан аст, тағйир надода. «*Таърихи Фариишта*»

МУЛТАБАС *a.* ملتبس 1. пӯшидашуда.

Ҳоҷишоҳ ба воситаи иртиқоби ин гуноҳ аз доираи итоат берун ва ба малобиси исён мултабас шуда. «*Равзат-ус-сафо*»

2. шубҳанок, дар маъни носарех, мубҳам ва норавшан.

Фисқ ва тахарруҷ ду тарафи фазилати ибодатанд ва тарафи ифрот бар баъзе ноқисназарон мултабас шавад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУЛТАВӢ *a.* ملتوى 1. печида, печ дар печ шаванда;

2. печуранда, даврзананда.

Чумла гуфтанд: Эй шағолак, ҳол чист, ки туро дар сар нашот мултавист? *Румӣ*

МУЛТАЗАМ *a.* ملتزم лозим доништашуда; ба уҳда гирифташуда; вазифадоршуда.

Дигар ин рафторро бояд, ки соъи мултазам.

Восифӣ

МУЛТАЗИМ *a.* ملتزم 1. ба зимма гиранда, ба уҳда гиранда, дар зимма доранда (кореро).

Чушқоб мултазим шуд, ки уро нигоҳ дорад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. он чӣ боиси коре ё ҳодисае хоҳад шуд; боисшаванда, сабабгор.

Исо фармуд, ки ин сурат мултазими фитнаи азим аст. «*Равзат-ус-сафо*»

МУЛТАМАС *a.* ملتمس 1. илтимос кардашуда, хосташуда, талаб кардашуда; 2. илтимос, хоҳиш, талаб, орзу.

Ҳоҷате дорӣ, бихоҳ, то мултамаси туро ба иҷобат мақрун гардонам. *Авфӣ*

Бардоштам ҳавас, чу Фузулӣ, зи ҳар чӣ ҳаст, Файр аз висоли дӯст маро мултамас, намонд.

Фузулӣ

Моро бинишонид касе дар сари роҳаш, Бедил, ту пазири магар ин мултамаси мо. *Бедил*

МУЛТАМАСОТ *a.* ملتيمات 4. мултамас.

[Халоқухон] бар эшон раҳм карда, мултамасоти эшонро мабзул фармуд. (2) «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Маъзурот ва мултамасоти он шахс назди ман ба иҷобат иқтирон ёбад. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

МУЛТАМИС *a.* ملتمس илтимоскунанда.

Баҳри ин маъни саҳоба аз расул Мултамис буданд макри нафси ғул. *Румӣ*

МУЛТАСАҚ *a.* ملتصق часпида ба чизе.

... Миқдоре гили даръё ба пой ӯ мултасақ ёфт. «*Равзат-ус-сафо*»

Порae дар васати оби мутаҳаррик бошад ва порae дар таги об қарор гирад ва қадре аз он бо якдигар мултасақ гардад. «*Илми симиё*»

МУЛТАФИТ *a.* ملتفت таваҷҷухкунанда, эътинокунанда.

Зан ба сухани ӯ мултафит нашуда ва ба даруни хона рафт. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

Яъқуб расулон назди Ҳасан фиристода, уро талаб дошт ва Ҳасан бад-он сухан мултафит нашуда ва Яъқуб дар хашм шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУЛТАҚИТ *a.* ملتقط барчинанда, баргузинанда.

Ин мизочат дар ҷаҳони мунбасит

Васфи ваҳдатро кунун шуд мултақит. *Румӣ*

МУЛТАҲАД *a.* ملتحّد паноҳгоҳ.

Феъли ту вофист, з-он кун мултаҳад,

К-андар ояд бо ту дар қаъри лаҳад. *Румӣ*

МУЛТАҲИБ *a.* ملتهب шӯълазананда, шӯълавар, (оташи) забонакашанда, фурузон.

Оташи ташаввуқ чунон мултаҳиб гаштӣ, ки таскнини он ба оби сабури осон даст надодӣ.

«Равзат-ус-сафо»

Чун нирони муҳораба мултаҳиб шуд, бинобар он мувозаа дастии ростии сипоҳи муҳолиф бар шох Шучоъ ҳамла кард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУЛТАҶО *a.* ملتجا ҷое ё касе, ки ба он паноҳ бурда мешавад, паноҳгоҳ.

Пас нишондаш, боз пурсидаш раҷо,

Қи кучо дорӣ маошу мултаҷо. *Румӣ*

Ман як сипанду шаш ҷихатам дашти оташ аст, Эй мултаҷо, ба кӯи ту овардам илтиҷо. *Шавкат*

МУЛТАҶӢ *a.* ملتجى он кӣ паноҳ меҷӯяд, паноҳгиранда, паноҳоваранда; мултаҷӢ шудан (ё гардидан) ба касе, чизе паноҳ овардан.

Некӯдор мунҳазим гашта, бо як ҳазор савор ба Ҷурҷистон рафт ба малик Довуд, ҳокими он диёр, мултаҷӢ шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУЛТИФА *a.* ملطفه нома, мактуб.

Бар ҳукми фармони олий бирафтанд, ки дар мултифаҳо ба хатти олий буд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

МУЛУ *مولو* нае, ки аз шоҳи миёнхолий месохтаанд.

МУЛУЗАН *مولوزن* мулунавоз, навозандаи мулу; *ниг.* мулу.

Маро бинанд андар кунҷи ғоре, —

Шуда мулузану пӯшида ҷӯхо. *Ҳоқонӣ*

МУЛУК *a.* ملوك 4. малик.

[Дарвеш] гуфт: ... Дигар бидон, ки мулук аз баҳри поси райиятанд, на райият аз баҳри тоати мулук. *Саъдӣ*

мулуки тавоиф (*инчунин* мулукуттавоиф) сардорони қабилҳо.

Мулуки тавоиф ба фармони ӯ

Қамар баста бар аҳду паймони ӯ. *Низомӣ*

МУЛУКОНА *ملوكانه* подшоҳона, ба расму оини шоҳона; *маҷ.* ботантана, бодабада.

Мулукона меҳмоние созадаш,

Ҷаҳон дар суми маркаб андозадаш. *Низомӣ*

ӯ низ ... бил-охир элҷиён ва ҷураҳои фасеҳзабонро ба хилғатҳои мулукона ва либосҳои фохи-рона бинавохт. «*Фатҳнома*»

МУЛУКУТТАВОИФ *a.* ملوك الطوائف *ниг.* мулук (мулу-ки тавоиф).

Мулукуттавоиф нишаста фарох
Ба Қайвон расонида айвони кох. *Ҳотифи*

МУЛУМИСОЛ مولومثال мулумонанд, монанди мулу; *ниг.* мулу.

Мулумисол дам чу барорад ҳилоли субҳ,
Ман низ сар зи ҷухаи хоро бароварам. *Хоқонӣ*

МУЛУҲАТ *a.* ملوحت шурӣ, намакиний, пурнамакӣ.

Дар узубат ва латофати об ва мулуҳати он ва
харорат ва бурудати он асаре тамои бошад.
«Равзат-ус-сафо»

МУЛҲАМ I *a.* ملهم илҳомғирифта; талқиньёфта, он кӣ дар дилаш фикре пайдо мешавад.

В-он дигар гуфт: Чанд баҳсу чадал,
Мулҳамонанд соҳибони дувал. *Чомӣ*

Намедонам, ки ходим мулҳам шуд ё доия ўро
бар он овард, ки маро назди мири асас овард.
Аҳмади Дониш

МУЛҲАМ II *a.* ملحم 1. навъе аз матои абрешимини на-фис.

Чу барзад сар аз кӯҳ гетифуруз,
Заминро ба мулҳам биёрост рӯз. *Фирдавсӣ*

2. чомае, ки аз ҳамин матоъ дӯхта шудааст.

Нофи шаб сӯхт таффи миҷмари рӯз,
Бӯи зар ёфт ҷайби мулҳами субҳ. *Хоқонӣ*

МУЛҲАҚ *a.* ملحق пайваस्तшуда, ҳамроҳшуда.

Агар [халифан Бағдод] такаббур кунад ва дилу
забонро яке надорад, ўро низ ба дигарон мулҳақ
гардон! *«Чомеъ-ут-таворих»*

Аз мардуми афғон чаҳор сад мард ба султон мул-
ҳақ шуданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУЛҲИД *a.* ملحد мункири худо дар дини ислом; даҳрӣ, бедин.

Мулҳиди гурсина дар хонаи холӣ, бари хон,
Ақл бовар накунад, к-аз рамазон андешад.
Саъдӣ

Бо ман ту ҳар он чи гӯӣ, аз кин гӯӣ,
Пайваста маро мулҳиду бедин гӯӣ;
Ман худ муқирам бад-он чи гӯӣ, лекин
Инсоф бидех, туро расад, к-ин гӯӣ? *Ҳайём*

МУЛҲИМ *a.* ملهم илҳомдиҳанда.

Мулҳими тавфиқ Довудро санъати зирех боф-
тан биёмӯхт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУМ موم моддаи мулоиме, ки занбӯри асал ҳосил меку-
над ва аз он барои худ лона месозад.

Саркаш машав, ки чун шамъ аз ғайратат бисузад
Дилбар, ки дар кафи ў мум аст санги хоро.
Ҳофиз

Чорасозон дар илоҷи кори худ бечораанд,
Беҳ насозад мум захми хонаи занбӯрро. *Бедил*

МУМАВВАҲА *a.* موهه сухани бофта ва дуруғе, ки барои
ба роҳи хато андохтани мардум сохта мешавад.

МУМАВВАҲА *a.* موهه муаннаси мумавваҳ.

Дар фазилати ҳикмат чамъе бошанд, ки ... ба
ағолити мумавваҳа мубтадиёро дар гумон андо-
занд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Ин музахрафот бофта ва сохтаи муртозони ҳунуд
ва тахайюлотӣ мумавваҳаи ҳукамои Аҷам аст.

Аҳмади Дониш

МУМАЗЗАҚ *a.* ممزق пора кардашуда, даррондашуда.

Баски дар ин хок мумаззақ шуааст,
Пайкари хубони бадеулҷамол. *Саъдӣ*

МУМАЙИЗ *a.* مميز 1. фарқкунанда неку бад, аз ҳам
ҷудо кунанда неку бад.

Тан асту ҷон мумайизи одамиро,
К-аз ин ду ёфт бешино камиро. *Носири Хисрав*

То ту гаштӣ мумайизи пасу пеш
Дур рафтӣ зи курби роҳати хеш. *Бедил*

2. ботамиз, бофаросат, зирак.

... Алп-Тигин турке хирадманд буд ва мумайиз.
Низомии Арӯӣ

МУМАЙИЗА *a.* مميزه муаннаси мумайиз; қуввати му-
майизи қобилияти фарқкунии нек аз бад дар инсон.

Адолат он аст, ки ин ҳама қувватҳо бо якдигар
иттifoқ кунанду қуввати мумайизаро иттисол на-
моянд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУМАЙЯЗ *a.* مميز аз дигарон фарқкунанда; имтиёз ва
бартариёфта.

З-абнои рӯзгор ба хубӣ мумайязи,
Чун дар миёни лашкари мансур рояте. *Саъдӣ*

МУМАККАН *a.* ممكن мутамаккин, ҷойгиршуда, сукун ва
қарорёфта.

... Ба таъчил наҳзат фармояд ва бар тахти мав-
рус мумаккан шавад. *«Мачмаъ-ул-ансоб»*

МУМАҲҲАД *a.* مههد 1. паҳн кардашуда, густурдашуда.

Мумаҳҳад фарши мармар бар мамарҳош,
Мувассал з-обнӯсу оҷ дарҳош. *Чомӣ*

Чанд гоҳ миёни Наср ва Исмоил бисоти мусодақат
мумаҳҳад буд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. мураттаб ва мунтазам, ба тартиб даровардашуда.

То мулк з-эҳтимоми ту тасдид ёфтаст,
Шуғли мулуку кори мамолик мумаҳҳад аст.

Анварӣ

Дар тибби нафсонӣ низ ин қоида мумаҳҳад аст.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МУМАҲҲИД *a.* مههد 1. паҳнкунанда, густуранда; 2. тар-
тибдиҳанда, барпокунанда, устуворкунанда.

Падарам муассиси асоси карам ва мумаҳҳиди
бинои мардӣ буд. *Авфӣ*

МУМЗО *a.* ممضيا имзошуда.

МУМИД(Д) *a.* ممد мададкунанда, ёридиҳанда.

Ҳар нафасе, ки фуру меравад, мумиди ҳаёт аст
ва чун бармеояд, муфарреҳи зот. *Саъдӣ*

[Агар] душмане ба қасди ту бархоста ва туро
дар дафъи он мумидду муовине бояд, ... инак ман
бо шамшери обдор. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

МУМИН *مؤمن* аз мум сохташуда.

Ба худдорй инон аз беҳудй тофт,
Ба дасти оташин мумин зирех бофт. *Нозим*

МУМКИН *а. ممکن* 1. имконпазир, қобили иҷро; чоиз, раво.

Чаҳон чу хулди барин шуд ба даври савсану гул,
Вале чй суд, ки дар вай на мумкин аст хулуд.
Ҳофиз

2. шояд, аҷаб не, аз эҳтимол дур нест, ки ...

Назар кун бар аҳволи зиндонён,
Ки, мумкин, бувад бегунаҳ дар миён. *Сағдӣ*

МУМКИНОТ *а. ممکنات* *чамъ* 1. ч. мумкин; 2. он чй дар доираи имкон аст.

Вучуди мумкинотро сабаб муҳаббати ӯ буд.
«Хористон»

Эй сифати хоси ту вочиб ба зот,
Баста ба ту силсилаи мумкинот. *Ҷомӣ*

МУМКИНУЛВУЧУД *а. ممکن الوجود* он чй вучудаш имконпазир аст.

Ва он мавҷудро, ки вучуди ӯ ба ғайр аст, мумкин-улучуд хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

МУМКИНИ *ممکنی* имконпазирӣ.

... андар вай ду ваҷҳ бувад: яке вочибӣ ва яке мумкинӣ. *Ибни Сино*

МУМОЗАЧАТ *а. ممازجة* 1. омезиш; 2. муошират; сӯҳбат.

[Муш гуфт:] ... Дар он маҳал инбисоту мумозачат аз уюб маҳсуб намеафтад.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУМОЛАҲАТ *а. معاينة* бо ҳам нону намак хӯрдан, ҳаққи нону намакро нигоҳ доштан.

... Андар он дидор қардан шартӣ мумолаҳатро ба ҷой оранд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МУМОРАСАТ *а. ممارسته* ҳамеша ба коре машғул будан, ба таври доимӣ дар коре машқ қардан.

Гуянд, ки [Гуштосп] муморасати улуми нуҷум намуда. *«Равзат-ус-сафо»*

Хотири хатираш ба муморасати саворӣ ва найзабозӣ ва ҷамен олотӣ набард майли тамои мефармуд. *«Таърихи Фаршита»*

МУМОРОТ *а. مماراة* адоват, кина.

Лек дар шайх ин гила з-амри худост,
Не пан хашму мумороту ҳавост. *Румӣ*

МУМОС(С) *а. مماس* бо ҳам соидашуда; зич ба ҳам расида истода, пайваст, ҷафс.

Аммо ламс қувватест пароканда дар пуст ва гушти ҳайвон, то чизе ки мумосси ӯ шавад, аъсои идрок кунад. *Низомии Арӯзӣ*

Ногоҳ аномили он кӯдак мумоси маҳосини падар шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз ин ҷумла дар қуллан кӯҳе бар сатҳи муҳаддаби он, ки мумоси фалак ва қамар буд, соҳати фароҳи муставӣ ва шаффофи мағора дидам.

Аҳмади Дониш

МУМОСИЛ *а. مماثل* шабех, монанд ба ҳамдигар, бо ҳам баробар.

Бо ғизоли ваҳшии саҳро шавад
Қай мумосил чашми беоҳуи ту. *Ҳоқонӣ*

Ашъори ману ҷавоби ёрон
Ҳар чанд мумосиланд бо ҳам,
Фарқе зи сарост то Сурайё
В-аз лутф ситора то ба шабнам. *Қамоли Хучандӣ*

МУМОСС *а. مماس* *ниг.* мумос(с).

МУМОССА||МУМОССАТ *а. مماسه||مماسته* ба ҳамдигар зич расида истодан, ҷафсшавӣ.

Баъзе мавҷудот ёфта мешавад, ки бо мавҷудоте дигар мулоқӣ бошад, — мулоқоте тамои, на бар сабили мумоссаат ва муҷоварат. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУМОТАЛА||МУМОТАЛАТ *а. مماطلة||مماطلت* батаъхирандозӣ, қафопартоӣ, кашолдиҳиӣ коре.

Ҳусни аҳд тақозо қардӣ, ки ҳуқуқи туро бе мумоталат адо қардамӣ. *Авфӣ*

Абуязид баъд аз эҳмол ва мумотала гуфт: Қайрувон аз Байтулмақаддас шарифтар нест.

«Равзат-ус-сафо»

МУМСИК *а. مسك* ҳасис.

Маҳак донад, ки зар чист ва гадо донад, ки мумсик кист. *Сағдӣ*

Чунон ҳам машав мумсику зарпараст,
Ки чун афтадат танган зар ба даст. *Ҷомӣ*

Мумсик агар ба арзи саҳо ҷушад аз шароб,
Дасте баланд мекунад, аммо ба зери об. *Бедил*

МУМТАД(Д) *а. متد* давомнок, дароз, кашол.

Баъд аз замоне мумтад аз гӯша ду кас бар сабили имтиҳон ... тире чанд андохтанд.

«Равзат-ус-сафо»

МУМТАЗИЧ *а. متزج* имтизоҷёбанда, махлут ва омехташаванда.

Ҳафзу рафъи ин мизоҷи мумтазиҷ
Ғох сикҳат, гоҳ ранҷури музич. *Румӣ*

Ва агарчи нафси нотиқа ҷавҳари басит аст, лекин ба сабаби таназзулоти қасрат аз мабдаъ ва мумтазиҷ гаштан ба ғубори қавния муқаддар ва бесафо гаштааст. *Аҳмади Дониш*

МУМТАЛӢ *а. ممتلى* 1. имтилоёфта, мамлӯ, пур, оганда, лаболаб.

Аз таъсироти Моҳ он аст, ки ҳайвонотро дар вақти зиёдатии Моҳ уруқ, яъне рағҳо, мумталӣ бошад аз хун. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

Туй, ки меъдаи оз аз атои мумталӣ аст,
Туй, ки дидан бухл аз сахот бебасар аст. *Анварӣ*

2. маҷ. сершуда, шикампур.

[Ҳар] оғози хӯрдан қарда ... мумталӣ шуда дар... миёни алафзор бихуфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Пеш аз вақт он тифиро таом дод, то мумталӣ шуда даргузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУМТАНЕЪ *а. ممتنع* 1. манъ қардашуда; 2. номумкин, ғайримумкин, маҳол.

Ва ҳар чй ҳастии вай ба худ вочиб нест, ба худ ё мумтанеъ аст ё мумкин. *Ибни Сино*

Ва боло рафтан дар ҳаво ба фарзи тартиби асбоб мумтанеъ не. *Аҳмади Дониш*

МУМТАҲАН I *a. متحن* 1. имтиҳон кардашуда, озмуда ва санҷидашуда.

Эй шуда бадхохи ту музтариб аз нзтироб,
Ҳамчу бадандеши ту мумтаҳан аз имтиҳон. *Ҳоқонӣ*

2. дучори сахтӣ ва бало гардида.

Ҳар ду гиръенему ҳар ду зарду ҳар ду дар гудоз,
Ҳар ду сӯзонему ҳар ду фарду ҳар ду мумтаҳан.
Манучеҳрӣ

Қасе ки бо ҳама кас хӯн бад ба кор барад,
Ҳамеша дар кафи сад ғусса мумтаҳан донаш. *Ҷомӣ*

Дар ин вило амири мушорунилайҳ ба оризаи ма-
разе мумтаҳан гардид ва баъд аз ду рӯз мурғи
рӯҳи баланд парвозаш ... ба кунгураи арш дар та-
ярон омад. «*Равзат-ус-сафо*»

МУМТАҲАН II *a. ممتحن* хору залил, бекадру қиматшуда.

Пас аз ин рӯ илми сеҳр омӯхтан
Нест мамнӯу ҳарому мумтаҳан. *Румӣ*

МУМТАҲИН *a. ممتحن* имтиҳонкунанда, озмоёнда.

Лек пири ақл не пири мусин,
Менадонад мумтаҳан аз мумтаҳин. *Румӣ*

МУМТАҲАҚ *a. ممتحق* зоеъшаванда, нобудшаванда.

Сабзавор аст ин ҷаҳону марди ҳақ
Андар ин ҷо зоеъ асту мумтаҳақ. *Румӣ*

МУМТОЗ *a. ممتاز* 1. ҷудо кардашуда, фарқ кардашуда аз чизе ё касе.

Дуруғ аз рост пеши туст мумтоз,
Кӣ донад ҷуз ту кардан кашфи ин роз? *Ҷомӣ*

Бояд ки ашхоси мунсиф аз ақли қалам ... беҳу-
наронро аз ҳунармандон мумтоз гардонанд.
Аҳмади Дониш

2. имтиёзёфта аз дигарон, бартарӣ ва афзалиятдош-
та; интиҳоб кардашуда; афзал ва баргузида.

Маликро ба нома сарафроз кард,
Зи шоҳони давронш мумтоз кард. *Ҳотифӣ*

Пас он гаҳ аз надимони сарафроз
Расулро ба хидмат кард мумтоз. *Ҳозиқ*
Қоматаш дар бӯстони ҳусн дидам чилвагар,
Дар миёни навниҳолони чаман мумтоз буд. *Туграл*

МУМУЛ *a. مومول* навъе аз бемориҳои чашм.

Тири ту мифтоҳ шуд дар кори фатҳи қалъаҳо,
Тири ту мумул шуд дар дидаҳои дидабон. *Асқадӣ*

МУНАВВАР *a. منور* нурунишуда, пурнур; равшан.

Биё ҷоно, мунаввар кун зи рӯят маҷлиси моро,
Кӣ дар пешат ғазал хонему дар поят сар андозем.
Ҳофиз

Ҷавонӣ тирагӣ бурд аз диёрат,
Мунаввар шуд ба пири рӯзгорат. *Ҷомӣ*

Адл нурест, к-аз ӯ мулк мунаввар гардад
В-аз насимаш ҳама офоқ муаттар гардад.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

мунаввар моҳ а) моҳи пурраи равшан; б) киноя аз ёр.

Фироқ кард маро дур аз он мунаввар моҳ,
Кӣ ҳаст моҳи духафта ба нури ӯ муштоқ. *Ломей*

МУНАЗЗАД *a. منضد* мурағабшуда, ба тартиб дароварда-
шуда.

МУНАЗЗАМ *a. منظم* ба назму тартиб даровардашуда.

Силсилаи оли Шансаб ба ҷамоли ӯ муназзад ва
муназзам аст ва бозуи давлати он хонадон ба ка-
моли ӯ муаббад ва мусаллам аст. *Низомии Арӯӣ*

МУНАЗЗАҲ *a. منزه* покиза кардашуда; пок, нағз, хуш,
хуррам.

Шоҳ Мансур ба истиқбол берун омада, ҷиҳати
нузули меҳмоне чунон азиз манзиле муназзаҳ таъин
намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

муназзаҳ аз чизе пок, тоза, барӣ аз чизе, мас. аз гуноҳ,
сахв ва ғ.

Хато раҳ набурда сун хомаш,
Муназзаҳ зи сахву ғалат номаш. *Ҳотифӣ*

... Ва обу гили тинатам ҷавҳари муназзаҳ аз
аърои кудурат (аст). *Бедил*

МУНАЗЗАҲОТ *a. منزهات* ҷ. муназзаҳ ҷоҳои дилхушӣ, бо-
ғот, сайроғҳо.

[Назар] ба шаҳре расид, ки бинои он рафеъ ва
фазои он васеъ ва ҳавои он аз овози макруҳот пе-
роста ва миёни ӯ аз муназзаҳот ороста.

Яҳъёи Себак

МУНАФФАС *a. منفس* аз ғаму ғусса холи, хурсанд ва
осуда.

З-афъюни шарбати ӯ мамлуст ранги ишрат,
З-осеби раҳмати ӯ давлат мунаффас омад.

Шамси Табрезӣ

МУНАФФАС *a. منغص* тира, андуҳгин, ғамолуд; маҷ. вай-
рон; халалдор (дар бораи айш, сӯҳбат).

Мунағғас бувад айши он тандуруст,
Кӣ бошад ба паҳлуи бемори суст. *Саъдӣ*

— Агар рӯзе чанд муҳлат ёбад, айши ӯ мунағғас
ва ҳаёти ӯ мукаддар бувад. «*Ахлоқи Носири*»

[Фирдавсӣ] чун наздики эшон расид, аз вай му-
таваҳҳиш шуданд ва гуфтанд: Маҷлиси моро му-
нағғас хоҳад сохт. *Ҷомӣ*

МУНАҚҚАТ *a. منقط* нуқтадор, нуқта-нуқта, хол-хол.

Аз ашқашон чу себ гузарҳо мунаққат аст
В-аз бӯса чун турунҷ ҳаҷарҳо муҷаддар аст.

Ҳоқонӣ

Дорфазини дуккон ҳама санги руҳони сабзи му-
наққат аст, ки гӯй бар марғзор гулҳо шугуфтааст.

Носири Хисрав

МУНАҚҚАШ *a. منقش* нақшу нигор кардашуда, нақшин;
нақшдор.

Дашт монандаи дебои мунаққаш гаштаст,
Лола бар тарфи чаман чун кӯҳи оташ гаштаст.

Манучеҳрӣ

Чун Маъмун ба байтуларус биёмад, хонае дид
мучассас ва мунаққаш. *Низомии Арӯӣ*

Биное мухтараятарху мунаққаш
Ба чандин рангу тасвиrotи дилкаш. *Ҳозиқ*

МУНАҚҚАҲ *a. منقح* 1. пок ва тоза кардашуда.

Бал амр фармуданд, ки дар ин боб китобе муш-
тамил бар фавоиди мунаққаҳ ... сохта ва пардохта
ояд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. ислоҳ кардашуда; (каломи) аз айбу нуқс ва суҳа-
нони номарғуб тоза кардашуда.

Рӯзе дар ғайбати Рашидӣ аз Амъак пурсид, ки шеъри Абдуссайд Рашидиро чун мебинӣ? Гуфт: Шеъре ба ғоят неқ мунаққо ва мунаққоҳ, аммо қадре намакаш дармебоад. *Низомии Арӯзӣ*

3. аниқ, дақиқ; бесохтакорӣ.

Ба чанд гоҳ дафтаре мунаққоҳ, ки муштамил бошад бар чамъу харчи мамолик, тартиб тавон дод? *«Равзат-ус-сафо»*

МУНАҚҚО *а.* منقى المنقا 1. пок ва тоза кардашуда; пок ва соф кардашуда (аз донак ва пучоқ); 2. мавизи тоза, мавизи пок кардашуда, мавизи донакаш баровардашуда.

Наргис расидан гирифт, кишмиш бияфканданд, молан ва мунаққо баргирифтанд. *Низомии Арӯзӣ*
Бахти ҳасудат сарзада, шурби тараб зоеъ шуда, Тифлест бар рӯй омада в-аз каф мунаққо рехта.
Хоқонӣ

МУНАЧЧАЛ *а.* منجل даравидашуда.

Мошоқи вафо чу шуд муначчал,
Бар пир иҷоза дод Навфал. *Шоҳин*

МУНАЧЧАХ *а.* منجج муваффақшуда, комъёб.

Чунончи мушоҳада меравад, ки басе фузало дар тарбияти авлоди худ ғояти саъй мабзул медоранд ва аслан муначчаҳ намеояд. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

МУНАЧЧИМ *а.* منجم донандан илми нучум, ситорашинос; ахтаршиносе, ки аз рӯи вазъияти ситораҳо пешгӯӣ мекунад, ситорашиноси пешгӯикунанда.

Аммо дабир ва шоир ва муначчим ва табиб аз хавосси подшоҳанд. *Низомии Арӯзӣ*

Муначчимон мар-Заҳҳокро гуфта буданд, ки касе пайдо шавад, ки ҳалоки ту бар дасти ӯ бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

Муначчимон иртифоъ гирифтанд ва гуфтанд: Ҳоло толеъ дар вақти нухусат (аст).
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МУНБАИС *а.* منبعث 1. ирсол дошташуда, фиристодашуда; 2. моил ва мутаваҷҷеҳ.

Нафс дар вақте ки мунбаис бошад ба сӯи матолиб, ором намояд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУНБАСИТ *а.* منبسط 1. паҳншуда, густурда, паҳн.

Мунбасит будему як гавҳар ҳама,
Бесару бепо будем он сар ҳама. *Румӣ*

мунбасит гаштан паҳн шудан, густурда шудан.

Баъд аз эҳроқи муваққидон оташ муртафеъ ва мунбасит гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. хурсанд, шод, хушу хуррам, хушҳол.

Чун таом пеши вай меоварданд, ба ғоят мунбасит мешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

[Рой] ба ҳаёли ганҷ ва муждаи пири сухансанҷ мунбасит шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУНБИЛ||**МАНБАЛ** *а.* منبل 1. танбал, коҳил.

Хар бувад ходиме, вале коҳил,
Ки ба кор-андарун бувад мунбил. *Саной*

2. бадъятиқод; сустъятиқод дар дину шариаат.

Абу Абдулло гуфт: Ман уро манбалам, яъне номӯътақидам. *Ҷомӣ*

Шаръварзӣ наёяд аз мунбил,
Ҳақгузорӣ наёяд аз коҳил. *Саной*

◇ **доруи манбал** гиёҳест, ки барои дуруст кардани чароҳати тоза ва яғири хару асп кор фармуда мешавад.

Гуфт: Полонаш фуру неҳ пеш-беш,
Доруи манбал бинеҳ бар пушти реш. *Румӣ*

МУНДАК(К) *а.* منداك шикаста, пор-пора; яксоншаванда, ҳамвор ва баробар (дар бораи ҷой ва замин).

Чун ки кард илҳоҳу бинмуд андаке,
Ҳайбате, ки қуҳ шавад з-он мундаке ... *Румӣ*

МУНДАМИЛ *а.* مندمل рӯ ба дурустӣ оваранда, беҳшаванда (дар бораи чароҳат).

То он чароҳат мундамил шавад, боз вақти мӯй баромадан бошад. *Авфӣ*

Ба муқтазон одати ҷибилли кеш чароҳоти аламо ба мароҳиме мундамил сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНДАРИС *а.* مندریس кӯҳна, фарсуда; маҳву побудшуда, аз байн рафта.

Фирдавсӣ низ савод бишуст ва он ҳаҷв мундарис гашт. *Низомии Арӯзӣ*

Баҳоре бас бадеъ аст ин, гараш бо мо бақо будӣ,
Валекин мундарис гардад ба обонҳову озарҳо.

Манучехрӣ

Ҳасан ... Ҳасанободи Гулбарга ва қалъаи онро,
ки мундарис шуда буд, дар як рӯз бино намуд.
«Таърихи Фаршита»

МУНДАРИЧ *а.* مندرج дарҷ кардашуда, дохил кардашуда.

Дар остини коми ту сад нофа мундарич,
Онро фидои турраи ёре намекуни? *Ҳофиз*

Дар зимни ин гуфтан се фондаи куллий мундарич аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳаким фармуд, ки эй малик, ҳама васиятҳо дар ин ду калимаи шариф мундарич аст.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МУНДАФЕЪ *а.* مندفع дафъшуда, дур кардашуда, бадар кардашуда.

Шер гуфт: ... Ҳар онна ғубори шубҳат аз роҳи ҳақиқат мундафеъ гашта ... ба мартабаи яқин табдил хоҳад ёфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУНДӢ مندى кузаи даҳаншикаста.

Хуб шуд он кӯзаро гардан шикаст,
То зани ҳамсоя бе мундӣ нашуд. *Савдо*

МУНЗАВӢ *а.* منزوى инзиво ихтиёркарда, он кӣ худро аз халқ дур медорад, гушагир, гӯшанишин.

Рӯз бошад мунзавӣ дар гӯшаи узлат, вале
Дастгири гумраҳон гардида дар шабҳон тор.

Восифӣ

Мунзавӣ чун ниғаҳ ба ҳайронӣ,
Мухтафӣ чун садо ба урьёнӣ. *Бедил*

МУНЗАЛ *а.* منزل нозилшуда, аз боло ба поён фиристодашуда, фиристодашуда (аз тарафи худо).

Аз раъи туст оӣ роётӣ комгорӣ,
Дар шаъни туст мунзал оети подшоҳӣ.

«Таърихи Фаршита»

Ба зикраш хатм шуд ин равшан анфос,
Ба сони нури мунзал хатм бар нос. *Чомӣ*

МУНЗАМ(М) а. *منظم* замшуда, пайваштшуда, мулҳақ, пайваст.

Бо вай расми муонақа ба чо оварда ва ба синан хеш уро мунзам сохта, миёни ҳар ду чашмаш бӯсид. «*Равзат-ус-сафо*»

Кайхисрав ... дигар вилоят низ бад-он мунзам гардонид. «*Равзат-ус-сафо*»

Резад қадаҳи кадом бар хок?

Гардад маи ишрати кӣ мунзам? *Савдо*

МУНЗАР а. *منذر* тарсондашуда, тарсу бимъёфта.

Гуфто: Бинигар дар ман; гуфтам, ки ҳаметарсам
Аз оташи рухсорат; гуфто: Машавӣ мунзар.

Шамси Табрезӣ

МУНЗАҲИФ а. *منزحف* 1. дуршаванда аз самти маъқул; 2.

адш. дуршаванда аз вазни саҳеҳ, ғайрисолим, ғайриҷоиз (дар бораи рукнҳое, ки дар вазн ҳарфе зиёд ва ё кам воқеъ мешавад).

Аз арузу илал зананд нафас,
Солиму мунзаҳиф зи пешу зи пас. *Саной*

Байти фурумондан ин мунзаҳиф,
Қофияи ҳарзаи он шойгон. *Хоқонӣ*

МУНЗАЦИР а. *منزجر* боздоштшуда, манъшуда; мутанаф-фир.

Асҳоби даовин ботил дар нафси хеш мунзаҷир шаванд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

Чун мардум аз шароб хурдан мунзаҷир намешуданд, ҳукм кард, то аксари боғотро хароб карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНЗИР а. *منذر* 1. тарсонанда ва бимдиҳанда (бо қазо).

То ки ин ҳар ду сифат зоҳир шавад,
Он мубашшир гардад, ин мунзир шавад. *Румӣ*

2. *д.* яке аз номҳои Муҳаммади пайгамбар.

МУНИР а. *منير* нурдиҳанда, нуронӣ, тобон.

Наврӯзи фаррух омаду нағз омаду хажир,
Бо толеи саодату бо кавкаби мунир. *Манучехрӣ*

Дар ҳар фалаке мунир мебуд,
Дар ҳар нафасе абир месуд. *Низомӣ*

бадри мунир а) моҳи пурраи тобон.

Ҳиҷил аз қадди расон ту бувад сарви баланд,
Мунфаил аз руҳи хуби ту бувад бадри мунир.

Шоҳин

б) *киноя аз ёр*, маҳбуба.

Имшаб он бадри мунир аз хона берун шуд магар,
З-аввали шаб то сахар бинӣ ту моҳи томро.

Туғрал

моҳи мунир а) моҳи нуронӣ, тобон.

Он талъате, ки аз руҳи хубат диҳад фуруғ,
Бар офтоби равшану моҳи мунир нест. *Шоҳин*

б) *киноя аз рӯи зебо*.

Ҳусни ҷамоли моҳи мунират
Шарманда карда шамси саборо. *Ғиёсӣ*

МУНИС а. *مونس* ниг. мӯънис.

МУНИФ а. *منيف* олий, баланд.

То дар он мавзеи муниф буд, осебе бад-ӯ нара-сид. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНКАДИР а. *منكدر* тира, ғамангез.

Чун шуниданд он ваиди мункадир,
Чашм бинҳоданд онро мунтазир. *Румӣ*

МУНҚАР а. *منكر* 1. инкоршаванда, шинохтанашаванда; 2.

бад, зишт, қабех, ношоиста; номуборак.

Давлаташро зи қасди хасм чи бок,
Ки ҳавасҳон мунқар андозад. *Хоқонӣ*

Чу мунқар бувад подшаҳро қадам,
Кӣ ёрад зад аз амри маъруф дам? *Саъдӣ*

Чун писар ба маҷлиси падар расид, замини хид-мат бибӯсид ва ба тавозуи ҳар чи тамомтар биистод ва аз он ҳодисаи мунқар бо якдигар ҳикоят карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

3. кори зишт, кори бад, бадӣ.

Ҳар гоҳ ки касе маъсияте ё мунқаре бикунад ва олиме бубинад, бар у воҷиб бошад, ки уро панд диҳад, аз он кораш наҳй кунад. «*Тағрихи Табарӣ*»

Маликро ҳам дар он шаб оғаҳӣ доданд, ки дар мулки ту чунин мунқаре ҳодис шудааст, чи фар-мой? *Саъдӣ*

4. *д.* яке аз ду фариштае, ки гуё пас аз марг дар гур ба сари мурда омада аз у дар бораи гуноҳу савоби дар дунёе кардааш бозпурс мекунад; \diamond захми мунқар ҷароҳати вазнин.

Қазоро захми мунқар бар чеҳраи Ҷамшедқулини Қутбшоҳ расид. «*Тағрихи Фаришта*»

МУНКАСИР а. *منكسر* 1. шикасташаванда, шикананда, вай-роншаванда; шикаста.

Як забон дорам ман, он ҳам мункасир,
Дар хиҷолат аз ту, эй донои сир. *Румӣ*

2. касрнок, парешон.

... Амволи хизона ва байтулмол бар қарори пешин мункасир ва поймол гардад.

«Чомеъ-ут-таворих»

МУНКАСИФ а. *منكسف* 1. дар кусуф буда, гирифта (дар бораи офтоб).

Чун минбарро ҳаракат доданд, офтоб мункасиф гашта, рӯзи равшан чунон торик шуд, ки ситорагон падида омаданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Дар шаҳри Ҳамадон офтоби умраш мункасиф ва моҳи чоҳаш мункасиф шуда, оҳанги кусури чинон намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. маҷ. тира, хира.

Саховати туву раъи баланду толеъу табъ
На мунқалиб, на муҳолиф, на мункасиф, на ғавӣ. *Манучехрӣ*

МУНҚАШИФ а. *منكشف* 1. кашфшуда; кушодашуда, во-шуда.

Ба юмни қудуми шоҳ Шучоъ чеҳраи амну амон аз хиҷоби ниқоб мунқашиф гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. маҷ. ошкор, возех, равшан; фош.

Чун шер ин сухан бишунуд, ҳақиқати ҳол бар вай мунқашиф шуд. «*Анвори Сухайлӣ*»

Мумкин нест, ки ҳақиқати амри султон мунка-шиф гардад. *Аҳмади Дониш*

МУНКИР *a.* منكر 1. инкоркунанда, касе, ки коре ё касе ро иқроф ва эътироф намекунад.

Дил ҳамедуздиву мункир мешавӣ,
Бозии некӯ бурун овардай. *Анварӣ*

Зоҳидон аз маю маъшук маро манъ кунанд,
Беҳтар он аст, ки ман мункири эшон шудаам.

Убайди Зоконӣ

Пеши соҳибҳиммат ин зоҳир бувад,
Ҳар кӣ беҳиммат бувад, мункир бувад. *Ҷомӣ*

2. *д.* инкоркунандаи худо.

МУНОВАБАТ *a.* مناوبت кори навбат ба навбат, бо навбат иҷрошавин кор.

... Ҳар сол моле ба хизонаи омира расонад ва бар сабили муновабат ду ҳазор савор мулозимии урдуи ҳумоюн гардонад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНОДАМАТ *a.* منادمت надимӣ кардан, ҳамнишинӣ намудан; надимӣ, ҳамнишинӣ.

Чаҳорум, ҳушовозе, ки ба ҳанҷараи довуӣ об аз ҷараён ва мурғ аз таярон боздорад, пас ба василати он фазилат дили муштоқон сайд кунад ва арбоби маънӣ ба мунодаматии у рағбат намоянд.

Саъдӣ

МУНОДО *a.* منادى 1. нидо кардашуда, эълон кардашуда; мунодо кардан нидо кардан, эълон кардан, ҷор задан.

Чун чанд рӯз мунодо бикарданд, мард биёмад.

Авфӣ

2. *грам.* мухотаб (хитоб кардашуда, нидо кардашуда, он кӣ ба вай нидо ва хитоб карда мешавад).

МУНОДОГАР منادا گر нидокунанда, эълонкунанда; ҷорчӣ.

Чу фармонш омад ба гетӣ ба ҷой,
Мунодогаре кард бар дар ба пой. *Фирдавсӣ*

МУНОДӢ *a.* منادى нидокунанда, ҷорчӣ.

Чун бад-он қаҳрамон даромад қаҳр,
Шаҳ мунодӣ равона кард ба шаҳр. *Низомӣ*

Ба ҳар кӯяш ба ақзу номуродӣ,
Бигардонам мунодӣ дар мунодӣ. *Ҷомӣ*

мунодӣ барангехтан ҷорчӣ андохтан, ҷор занондан.

Ҳаросида шуд з-ин суҳан шаҳриёр,
Мунодӣ барангехт аз ҳар диёр. *Низомӣ*

МУНОЗААТ *a.* منازعت бо ҳам хусумат ва ситеза кардан; хусумат, ситеза.

Ҳар чаҳор қабила бо ҳам мунозаат мекарданд ва кор ба ҷое расид, ки ба қатл хост анҷомидан.

«Таърихи Табарӣ»

Басе барнаёмад, ки бани-аммони султон ба мунозаат бархостанд. *Саъдӣ*

Ҳақимзода баҳона оғоз кард ва мунозаат намуд ва аз хона беруи рафт. *«Хористон»*

МУНОЗАРА||МУНОЗАРАТ *a.* مناظره||مناظرت баҳс ва гуфтугу доир ба кашфи ҳақиқати ягон масъала.

Дар ин масъала бо уламони Ироқ мунозара кардам, ҷавоб натавонистанд гуфтан.

«Таърихи Наршахӣ»

Маликро бо даҳрӣ мунозарае афтод ва кор бар эшон дароз гашт. *Аттор*

Ин ҳар ду азизаро дар мавридҳои тӯй ва таъзия мунозараҳост. *Саъдо*

МУНОЗАРОТ *a.* مناظرات ҷ. мунозара||мунозарат.

Миёни Тамлиҳо ва қозӣ мунозарот воқеъ шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНОЗЕЪ *a.* منازع низоъкунанда, хусумат ва ситезаку-нанда.

Чингизхон дид, ки бо Шерхон дар ин вақт мунозеъ шудан лоиқ нест. *«Таърихи Фарошӣ»*

МУНОЗИРА *a.* مناظره *ниг.* мунозара.

МУНОКАҲАТ *a.* مناكحت никоҳ, издивоҷ; никоҳ кардан.

Ақди мунокаҳат миёни эшон муаккад шуд. *Авфӣ*
Овардаанд, ки фақеҳе духтаре дошт ба ғоят зишт-рӯй, ба ҷои занон расида, бо вучуди неъмат касе дар мунокаҳати у рағбат намекард. *Саъдӣ*

Писар ... чун аз пир руҳсат ҳосил кард, рӯзи дигар пеши он зан рафт ва мунокаҳат воқеъ шуд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МУНОКАҲОТ *a.* مناكحات ҷ. мунокаҳат.

Дуввӯм, роҷеъ ба аҳли манозил бувад ба мушо-ракат, — монанди мунокаҳот ва муомалот.

«Ахлоқи Носирӣ»

МУНОСАФА *a.* مناصفه ду нима кардан, ба ду ҳиссаи ба-робар чудо кардан.

Марде дар боғ даромад, ки ҳафт дарбанд дошт, ба ҳар дарбон ваъда кард, ки ҳар чӣ ёбам, муносафа намоям. *«Илми симӣ»*

МУНОСАҲАТ *a.* مناصحت панду насиҳатдихӣ ба ҳамдигар.

Дидам, ки насиҳат намепазирад ..., тарки муносаҳат кардам ва рӯй аз мусоҳабат бигардонидам. *Саъдӣ*

Шер гуфт: Суҳанони ту дар дили ман ҷой гирифт ва хулуси муносаҳати туро донистам.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУНОСЕҲ *a.* مناصح насиҳатдиханда, махсусан носеҳи динӣ.

Биёр соқии сармаст ҷоми бодаи ишқ,
Бидеҳ ба рағми муносеҳ, ки медиҳад пандам. *Саъдӣ*

МУНОСИБ *a.* مناسب мувофиқ, лоиқ, мутобиқ.

Ва дар ду қисми дигар аз ақвол ва орои дигар ҳукамо муносиби фанни аввал намате тақрир шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУНОСИР *a.* مناصر нусратдиханда, ёрмандирасонанда, кӯмакдиханда, ёвар.

Лоҷарам ҳар ду муносири омаданд,
Ҳар ду хушрӯ пушти ҳамдигар шуданд. *Румӣ*

МУНОФАРАТ *a.* منافرت аз ҳамдигар нафрат кардан.

Ҷушӣ аз ин ҷавоб ба нохушӣ муроҷаат намуда, ин мудофаат замимаи мунофарати Арғун гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНОФИР *a.* منافر нафраткунанда; он чӣ боиси нафрат аст.

Бад-он чӣ мулоими ўст, майл кунад ва (аз) он чӣ мунофири ўст, бигурезад. *Низомии Арузӣ*

МУНОФИҚ *a.* مناقق одами дуруя.

Рақиб саъй намояд чу ғамзаи ту ба хунам,
Бувад мувофиқи ғаммоз фикру рои мунофиқ.

Қамоли Хучандӣ

МУНОФОТ *a.* منافات муҳолифи якдигар будан, мутобиқат нашоштан; муҳолифат, зиддият.

[Зоҳид гуфт:] Миёни луғати ибрий ва калимоти фарангӣ мунофоти бешумор ва муобоянати бисъёр аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ва он доня бо ин муомала, ки шумо хаёл кардаед, мунофот дорад. *Восифӣ*

МУНОФӢ *a.* منافى ботилкунанда, несткунанда; зид, муҳолиф.

Назар кардан ба дарвешон мунофии бузургӣ нест, Сулаймон бо чунон ҳашмат назарҳо буд бо мураш.

Ҳофиз

... Ия маслак мунофии ҳикмат ва тамаддун ва таовун аст. *Аҳмади Дониш*

МУНОХ||**МАНОХ** *a.* مناخ маҳалли хоб ва ҷон осоиш, истгоҳ дар роҳ, манзил.

Зи тоҷи маликзодае дар мунох,
Шабе лаъле афтод дар санглох. *Саъдӣ*

МУНОҚАША||**МУНОҚАШАТ** *a.* مناقشه||مناقشت низоъ ва муҳолифат.

Асҳоби раъй... дафъи муноқашат ба мулофат авло шиносанд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

... Муноқаша ва пархош дар мобайни шоҳон намонад. *Аҳмади Дониш*

МУНОҶОТ *a.* مناجات *d.* розу ниёз кардан, тавалло ва зорӣ кардан ба худо.

Сармаст даромад аз харобот
Бо ақли хароб дар муноҷот. *Саъдӣ*

МУНОҶОТӢ *a.* مناجاتى 1. мансуб ба муноҷот; 2. сифати зоҳиде, ки доимо машғули дуо ва муноҷот аст.

Ошиқи риндаму хароботӣ,
Фориғ аз зоҳиди муноҷотӣ. *Ҷомӣ*

МУНСАД(Д) *a.* منسد саддшуда, басташуда, масдуд.

Султон аз дарвоза берун омада, ба захми шамшери обдор ғубори он фитнаро таскин дод, то раҳнаҳо мунсад гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНСАЛИК *a.* منسلک дохилшуда, даромада ба чизе, мас. дар тариқат ва маслаке.

... Дар зумраи ходимон мунсалик шавад.
Аҳмади Дониш

МУНСАЛИХ *a.* منسلخ 1. пӯстканд; 2. маҷ. он ки либосаш кашида шудааст; бараҳнашуда.

Солиқ хоҳад, ки ба кулӣ аз малобиси вучуд мунсалих ва мутахаллеъ гардад. *Ҷомӣ*

МУНСАӢ *a.* منثى хамидашуда, хамида, дутошуда.

З-он ки гул гар барг-баргаш меканӣ,
Ханда нагзорад, нагардад мунсаӢ. *Румӣ*

МУНСАРЕҲ *a.* منسرح 1. осон равоншаванда; маҷ. осон гуфташаванда; 2. адш. номи яке аз баҳрҳои аруз, «мустафъилун мафъулот», мас. байти зерин:

Он ки дилам сайди ўст, мири шикори ман аст,
Даст ба хунам нигор карда нигори ман аст.

Сайфи Исфарангӣ

Қарда анҷоми байтро оғоз,
Ҳазаҷ аз мунсарех надонад боз. *Саной*

МУНСАРИФ *a.* منصرف 1. дургарданда, дуршаванда; мунсариф кардан дур кардан.

Якero аз дустон бар худ хонд, то ваҳшати танҳой ба ҷидори вай мунсариф кунад. *Саъдӣ*

2. грам. исме, ки дар забони арабӣ касра (зер) ва танвин қабул мекунад.

МУНСАҲИБ *a.* منسحب дуршаванда; ақиб кашидашаванда.

Чун баромад бар ҳаво муш аз ғуроб,
Мунсаҳиб шуд низ чуғз аз қаъри об. *Румӣ*

МУНСИФ *a.* منصف боинсоф, бовиҷдон, боадолат.

Маро зи дасти ту, гар мунсифӣ, в-агар золим,
Гурез нест, ки дил з-ин мақом баргирам. *Саъдӣ*

Агар дар ҳолати ғазаб вайро мунсиф ёбӣ, ба дустии бародарии у майл кун. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАБЕЪ *a.* منطبق он ҷӣ дар рӯи чизи дигар нақш меёбад, нақшьебада.

Аммо басар қувватест... ки даръебад он сурате-ро, ки мунтабеъ шавад. *Низомии Арузӣ*

МУНТАБЕҲ *a.* منتهب бедоршаванда (аз хоб), бедор, хушёр.

Солеҳу толеҳ ба сурат муштабеҳ,
Дида бикшо, бу ки гардӣ мунтабеҳ. *Румӣ*

МУНТАБИҚ *a.* منطبق 1. қабат-қабат болои ҳам гузошташуда; 2. баробар, мувофиқ, ба ҳамдигар мутобиқ.

Ҳар калимате аз он мунтабиқ бар ҳикмате (аст).
«*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАВӢ *a.* منطوى 1. дарҳампечида, навардидашуда; мунтавӢ гаштани саҳифи айёми касе киноя аз тамом шудани умри касе.

Чун саҳифи айёми у мунтавӢ гашт, писараш ба ҷои у нишаст. «*Равзат-ус-сафо*»

2. дарбаргиранда, шомил; мунтавӢ бар чизе будан шомил чизе будан, дорон чизе будан.

Ашҷоре диданд машхун ба асмори бисъёр, зами-не мушоҳада карданд мунтавӢ бар нахҷири бешумор. «*Равзат-ус-сафо*»

Рисолате таблиғ карданд мӯҳтавӣ бар шукри ҳуқуқи неъмат ва мунтавӢ бар ихроқи хулуси ният.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАЗАМ *a.* منظم 1. мураттаб, батартиб.

Умури маоши ман мунтазам аст. *Авфӣ*

Чашми бад дур, ки бас мунтазам аст ин давлат,
Оре, ин давлатро мунтазамӣ маъхӯд аст. *Анварӣ*

2. ҷойгиршуда, дохилшуда.

[Заған гуфт:]... Ўро [бачаи бозро] ба фарзандӣ бардорам, то дар силки соири авлод мунтазам гардад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУНТАЗИР *а.* منتظر дар интизор буда, нигарон.

Ҳафт наззорагии рӯи ту имрӯз Қамол,
Бе басар мунтазири ваъдаи фардост ҳанӯз.

Қамолӣ Хучандӣ

Лек ҳамвора мунтазир мебуд,
То шавад вақти имтиҳон мавҷуд. *Ҷомӣ*
Умрест, ки дар кӯи ту мо мунтазиронем,
Шояд, ки чу маҳ ҷилва кунӣ дар назари мо.

Ғиёсӣ

МУНТАИШ *а.* منتعش бонишот, хушҳол; хушу хуррам.

Ёфис марде мунтаиш ва шикордӯст буд ва пай-
васта саворӣ кардӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАМИС *а.* منظم маҳвшуда, аз байн рафта.

Ба тағбири умури собиқ ва мунтасибони дудмо-
ни ҳукком ҳиммат гумоштанд, то осори эшон мун-
тамис ва русуми эшон мундарис гашт.

«Равзат-ус-сафо»

МУНТАСАБ *а.* منتصب 1. насб кардашуда; нишондашуда;
рост ниҳодашуда.

Дар ҳамаи даври фалак то адл бошад кӯзлушт,
Офиятро кай тавонад буд қомат мунтасаб. *Анварӣ*

2. муайяншуда, таъин кардашуда.

Мунтасаб бар [он] тавила роизе,
Ҷуз ба дастурӣ наёяд рофизе. *Румӣ*

МУНТАСАБУЛҚОМАТ *а.* منتصب القامت ростқомат, мав-
зунқомат.

Ва ӯ [наснос] ҳайвонест, ки дар биёбони Тур-
кистон бошад, мунтасабулқомат, алифулқад, аризу-
улазфор ва одамиро азим дӯст дорад.

Низомии Арӯзӣ

МУНТАСАБҚАД *а.* منتصب قد мавзунқомат, ростқомат.

Мунтасабқад чу сарви озода,
Шамсаи иқди одамизода. *Саной*

МУНТАСАФ *а.* منتصف нисф, миёнаи ҷизе; мунтасафи му-
ҳаррам миёнаи моҳи муҳаррам.

Шаби шанбе мунтасафи муҳаррам Буқо-Темур ва
Бойчу-нуён ва Санҷоқ-нуён ба Бағдод омаданд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУНТАСАХ *а.* منتسخ 1. нусха бардошташуда; 2. бекор
кардашуда, лағвшуда.

Ҳар ояти қамол, ки пеш аз ту ҳукм ёфт,
Он ҳукм мунтасах шуду он нусха абтар аст.

Бадри Чочӣ

МУНТАСАҚ *а.* منتسق мунтазам, мураттаб, ба насақу тар-
тиб даровардашуда.

Зиёд умури мамлақати Форсро мунтасақ ва мун-
тазам сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАСИБ *а.* منتسب 1. нисбатдоранда бо касе; 2. хешу
табор.

Ҷамъе аз мунтасибони дудмон... дар силки из-
дивочи якдигар кашид. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАСИХ *а.* منتسخ нусхагиранда.

Рақамаш мунтасихи чехраи ёр. *Зухурӣ*

МУНТАФЕЪ *а.* منتفع нафъбанда, фондагиранда, бахравар;
судманд.

Яке аз ҳукамо гуфта, ки чихил дафтар дар ҳик-
мат навиштам, ба ӯ мунтафъе нагаштам. *Ҷомӣ*

Нону хон аз осмон шуд мунтафъе,
Баъд аз он з-он хон нашуд кас мунтафъе. *Румӣ*

[Меҳмон гуфт:]... Хаёл мебаранд, ки шояд аз
он шуғл мунтафъе гардам. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУНТАФИХ *а.* منتفخ 1. нафхшаванда, варамкунанда; 2.
дамида, пурбод.

Аҷсоди эшон мунтафиҳи шуда буй гирифт.
«Равзат-ус-сафо»

МУНТАФӢ I *а.* منطفي хомӯш, кушташуда (дар бораи
оташ).

Мор кушта шуд ва шарари шарри ӯ мунтафӣ
гашта, халонқ аз зарари ӯ эмин шуд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Оташи иқболи ӯ, ки ба авҷи фалақасар расида
буд, аз оби теги зумуррадфом мунтафӣ гашт.

«Равзат-ус-сафо»

◇ мунтафӣ гаштани ҷароғи ҳастии касе киноя аз ба
охир расидани умри касе.

Чунон ки расм ва одати ҷаҳон аст, [Фирӯзшоҳ]
мариз шуда... ҷароғи ҳастияш мунтафӣ гашт.

«Тағрихи Фаршита»

МУНТАФӢ II *а.* منتفي несту нобудшуда, дуршуда.

Масаррати гуфтушунид ва беҳҷати садои нидои
ту боқист, чунон мақун, ки ин низ ба куллии мун-
тафӣ гардад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Чун рағбати лаҳв мунтафӣ шуд, Темур-қоон рӯй
ба тартиби муҳиммоти мамлақат ва тарфеҳи ҳоли
сипоҳӣ ва раият овард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАХАБ *а.* منتخب интиҳоб кардашуда, баргузида.

Дар самар гуфтанд ҳар ду мунтахаб
Саргузашти неку бад то нимӣ шаб. *Румӣ*

МУНТАХИБ *а.* منتخب интиҳобкунанда, баргузинанда.

МУНТАШИР *а.* منتشر интишорёбанда; пахншаванда, па-
рокандашаванда.

Бишқуфт, Қамол, аз ту ба ҳар ҷо гули маъий,
То шуд чу сабо мунташир анфоси ту ҳар сӯ.

Қамолӣ Хучандӣ

Сар то сари ҷаҳон шуда равшан ба сони субх,
То гашт мунташир дами кофурбори барф. *Шоҳин*

Қарам ва бузургии ӯ дар офоқ мунташир шуд ва
шуарон атроф ба хидматаш монил шуданд.

«Таъкири Давлатшоҳ»

МУНТАҚАД *а.* منتقد нақд кардашуда, сара кардашуда;
сара.

Қудаки бемораму аз заъфи худ
Қардам ин ҷо эҳтиётӣ мунтақад. *Румӣ*

МУНТАҚИЛ *а.* منتقل аз ҷое ба ҷое нақл кардашуда; аз
дасте ба дасте гузашта.

Гувоҳони адли мушорунилайх, зинда ва ҳозир ва

ғофил аз он, ки баъд аз он мубояа рафта ва он мулк мунтақил гашта. «*Чомеъ-ут-таворих*»

МУНТАҚИМ *a.* منتقم интиқомгиранда, интиқомчӯй.

Най мунтақим, 3-он ки имкон надорад
Чу халқи адам иллоти интиқомат. *Анварӣ*

Рузе шахсе ба додхоҳӣ омад... ва гуфт: ... Сабр мекунам, то мунтақими ҳақиқӣ ... интиқоми ман аз золимон биситонад. «*Таърихи Фаришта*»

МУНТАҲАС *a.* منتحس манхус, шум, нақбатзада.

Буд шабҳои махуфу мунтаҳас,
Бас ба ҷид мечуст дуздонро асас. *Румӣ*

МУНТАҲИЗ *a.* منتهز фӯрсатчӯянда, он ки мунтазири фӯрсат аст.

Оқибатуламр лашкари дасти чап, ки дур истода буданд ва мунтаҳиз ва мустаидди он ки бозгарданд, чун он ҳол мушоҳада карданд, рӯй ба ҷониби ёғӣ оварданд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

мунтаҳизи фӯрсат мунтазири фӯрсати муносиб.

Садриддин Занҷонӣ, ки бад-он тозагӣ вазир шуда буд, пайваста худро мунтаҳизи фӯрсат медошт.

«*Чомеъ-ут-таворих*»

Хидматаш ба қасди ҷони Саккоқӣ камар баста мунтаҳизи фӯрсат буд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАҲО *a.* منتها || منتها 1. ба интиҳо расида; 2. интиҳо, поён, охир, анҷом.

Рутбату тамкини садри мӯтаман
Ҳамчу кадру химматаш бе мунтаҳост. *Анварӣ*

МУНТАҲӢ *a.* منتهى интиҳоёфта (ёбанда), ба охир расида (расанда), анҷомёфта (ёбанда); *муқобили* мубтадӣ 1.

Соле бар ӯ саъй кард, ба ҷоe нарасид ва фарзандони адиб дар фазлу балоғат мунтаҳӣ шуданд. *Саъдӣ*

Сад силсила дар миён ниҳад пой,
Лекин ҳама мунтаҳӣ ба як ҷой. *Ҷомӣ*

МУНТАЧ *a.* منتج натиҷа; ҳосил.

Ваҳ ҷи бадбахтам, ки худ мунтач нашуд ғайри маҷоз

Базми маҷҳуде, ки дар касби ҳақиқат доштам. *Шоҳин*

МУНТАЧАБ *a.* منتجب баргузида, мунтахаб.

Мунтачаб кай шавад ба илм ғариб,
Ҷуз ба қалби хафифу батни рағиб. *Саной*
Муштаил монданд қавми мунтачаб,
Рӯз рафту шуд замони сулси шаб. *Румӣ*

МУНТАЧАБХУЛҚ *a.* منتجب خلق писандидахулқ, хушахлоқ.

Осмонқадру мушгаридидор,
Мунтачабхулқу мунтачабгуфтор. *Саной*

МУНТАЧАЪ *a.* منتجع чарогоҳ, чарогоҳе ки онро барои дафъи гуруснагии ҳайвонот мечӯянд, чарогоҳи нав, чарогоҳи тару тоза.

Боз шаб андар таб афтад аз фазъ,
То шавад лоғар зи хавфи мунтачаъ. *Ҷомӣ*

МУНТИЧ *a.* منتج натиҷадиханда; боисшаванда, сабабгор.

Сидқӣ мунтабаат мунтичи тасҳеҳи нисбат бошад.
«*Анварӣ Суҳайлӣ*»

МУНФАИЛ *a.* منفعل 1. мафъул, касе ё чизе ки коре нисбат ба вай иҷро карда мешавад; *муқобили* фойл 2.

3-аввали ҷону охири марҷон
Фойлу мунфаил дар ин ду миён. *Саной*

2. шармсор, хиҷолатманд, хиҷил.

... Дар ҷавоб гуфт, ки иноти подшоҳона дар бораи ман бисъёр воқеъ шуда ва аз тақсироти худ мунфаилам. «*Равзат-ус-сафо*»

Хиҷил аз қадди расои ту бувад сарви баланд,
Мунфаил аз рухи хуби ту бувад бадри мунир.

Шоҳин

МУНФАИЛӢ *a.* منفعلӣ шармсорӣ, хиҷолатмандӣ.

Абнӣ дувал, ки хӯяшон натвон дид,
В-аз мунфаилӣ ба сӯяшон натвон дид ... *Бедил*

МУНФАҚ(К) *a.* منفق аз ҳамдигар ҷудошуда (шаванда), дуршуда (шаванда); дур, ҷудо.

Пеши мо сад солу як соат як аст
Ки дарозу кӯтаҳ аз мо мунфақ аст. *Румӣ*

Дили ту нақди адли ростмаҳак,
Нест чун долу лом аз он мунфақ. *Ҷомӣ*

МУНФАРИД *a.* منفرد ягона, танҳо.

Ин ду кас дар кифоят мунфариданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

... Дар ҷудо саховат ва таҳорати зайл ва назоҳат мунфарид буд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНФАРИЧ *a.* منفرج кушода, кушод, яла.

МУНФАРИЧА *a.* منفرجه муаннаси мунфарич; зовияи мунфарича мат. кунчи кушод.

Ва зовияи ХЛҲ меҳтар аст аз қоима, вайро мунфарича хонанд. *Ибни Сино*

МУНФАСИЛ *a.* منفصل ҷудошуда.

Уро фарзанде буд ба ғоят обид ва аз халоиқ мунфасил ва мунақатеъ. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНФАСИХ *a.* منفسخ фасхшуда (фасхшаванда), бекор кардашуда.

Идоҷӣ азимати вилояти шарқӣ мунфасих гардоида, дар худуди Рай ба шурби май ва истимои ноунвай машғул шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНФАТЕҲ *a.* منفتح кушода, бозшаванда.

Уқдан мансуботи ӯ мунфатеҳ нағашта буд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУНФАЦИР *a.* منفجر фавворазананда, пошхуранда.

Шаҳре дидаем, ки подшоҳе дар вай ҷоҳе канда ва умқи онро ба сатҳи муҳит расонида ва аз он обе мунфацир гашта, ки як маноравор балаид мерезад.

Восифӣ

МУНФИҚ *a.* منفق нафақадиханда; бахшишдиханда.

МУНФИҚИН *a.* منفقين ҷ. мунфиқ.

Собирину содиқину мунфиқин

Чун будӣ бе раҳзани деви лаин. *Румӣ*

МУНҲАРИМ *a.* منخرم бурида; сӯроҳ кардашуда.

Ҳин инон даркаш паи ин мунҳазим,
Дармарон, то ту нагардӣ мунҳарим. *Румӣ*

МУНХАРИТ *a.* منخرط 1. тарошидашуда, суфташуда; 2. ба ришта чидашуда; 3. маҷ. дар миёни чизе дароянда, ҷой-ғиршаванда, дохилшаванда.

Агар ту дар зумраи бани-одам мунхарит будӣ, падар туро аз пеши хеш намеронд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНХАСИФ *a.* منخسف хусуфъёбанда, гирифташаванда (дар боран моҳ).

Ҷабҳааш бадру аз ӯ нима ниҳон, Бо ҳилоли мунхасиф карда қирон. *Ҷомӣ*

Офтоби умраш мунхасиф ва моҳи ҷалолаш мунхасиф шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНШАИБ *a.* منشعب 1. ҷудошуда аз чизе.

Ин мазҳаби ботил ва музахраф бошад ва муншаиб аз мазҳаби суфастой. *Аҳмади Дониш*

2. ба қисмҳо (шоҳаҳо) ҷудошуда.

Аммо қуввати мудрика муншаиб шавад ба даҳ шох: панҷро аз ӯ ҳавосси зоҳир хонанд ва панҷро аз ӯ ҳавосси ботин. *Низомии Арӯӣ*

Рушноии оташ ба осмон мерасид, баъд аз он оташ муншаиб шуд ба се шӯба. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНШАОТ *a.* منشآت навиштаҷоти адаби ва мактуби, таснифот, он чи муншиён навиштаанд.

МУНШАРЕҲ *a.* منشرح шоду хурсанд, хушу хуррам.

Бо дили фараҳнок ва синаи муншареҳ азми ватан кардам. *Авфӣ*

МУНШАҚ(Қ) *a.* منشق шикӯфташуда, ба пораҳо (қисмҳо) ҷудошуда, кафида.

Қалам аз ҳайбат биларзид ва муншақ гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

Ин об ... аз фарти савлати ту чунин муншақ гашта. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНШӢ *a.* منشى дабир, котиби моҳир; котиби девони давлатӣ.

Зехни поки ту нотики ваҳй аст, Нӯги килки ту муншии сеҳр аст. *Анварӣ*

Иброҳим-Султон низ маблағе амвол сарф кард таърихе, ки рӯзномачиён ва муншиён дар рӯзгори амири бузург забт намуда буданд, аз ҳазоини салотин аз мамолик ҷамъ менамуд.

«*Таърихи Давлатшоҳ*»

◇ муншии чарх (ё фалак, сипеҳр) сайёраи Уторид (Аторуд).

Муншии чархрову туро, эй фариди аср, Бо он ки ҳар ду наҷм гирифтаст торае.

Қамоли Хучандӣ

... Қалами муншии сипеҳр рақаи насх бар калимоти муттасиқаи он натавонад кашид.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУНЪАДИМ *a.* منعدم маъдум, несту нобудшаванда.

Гар аз басити замин ақл мунъадим гардад, Ба худ гумон набарад ҳеч кас, ки подонам. *Саъдӣ*

Филҳол ҳар атре, ки дар дукони вай буд, мунъадим гашт. *Ҷомӣ*

МУНЪАКИС *a.* منعكس 1. инъикосёфта, аксьёфта.

Чун осори ин кавокиб дар ақтори ин аносир таъсир кард ва аз он нуқтаи маъхум мунъакис гашт,

аз миёни хоку об ба маунати боду оташ ин ҷамодот падиод омад. *Низомии Арӯӣ*

Соҳт оинаеву дод ҷило, Мунъакис шуд дар ӯ сифоти уло. *Ҷомӣ*

2. баръакс ва чаппашуда.

Қазийя мунъакис гашта, мардуме, ки ба тороҷ рафта буданд, матон нафиси зиндагонӣ ба ғорат доданд. «*Таърихи Фариста*»

МУНЪАТИФ *a.* منعتف атфшуда, тофташуда, гардонидашуда (шаванда) ба тарафи дигар; инон мунъатиф гардонидан (ё сохтан) ҷилав гардонидан ба тарафи дигар, аз тарафе ба тарафи дигар гардидан, равон шудан.

Чун Муовия аз маносики ҳаҷ ва аҳзи байати Язид фориг гашт, инони азимат ба ҷониби диёри Шом мунъатиф соҳт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНЪАКИД *a.* منعقد 1. ақд басташуда, аҳду паймон кардашуда.

Чун он ақд мунъақид шуд, ҷавон ба назди қайсар рафт. *Авфӣ*

2. ташаккулёфта, таркибёфта.

Хубӣ аз ҷӯш мунъақид гашта, Парниёне ба хун дароғушта. *Низомӣ*

МУНЪИМ *a.* منعم 1. соҳиби неъмат, давлатманд, бой, тавонгар.

На мунъим ба мол аз касе беҳтар аст, Хар ар ҷулли атлас бипушад, хар аст. *Саъдӣ*

Қишти мунъим гирифт барқ ба меғ, Қи зи дарвеш хуша дошт дареғ. *Бедил*

2. неъматдиханда, он ки ризқу неъмат медихад.

Ҳаққи намаке намешиносӣ, В-аз мунъими хеш меҳаросӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУНЪИМӢ *a.* منعمى соҳибнеъматӣ, давлатмандӣ.

Мунъимӣ пинҳон кунӣ дар зилли фақр, Тавқи давлат бандӣ андар ғулли фақр. *Румӣ*

МУНЪЯТ *a.* منيت || منية орзу ва мақсуд.

Мунъяташ он ки бувад умраш дароз, Томеи таъбири он уммед соз. *Румӣ*

МУНҚАБИЗ *a.* منقبض гирифтахотир, тирахотир, ғамгин.

Агар мулки Сосон шавад мунқариз, Ҷаро бошӣ аз баҳри он мунқабиз.

«*Таърихи Табарӣ*»

МУНҚАБИЗХОТИР منقبض خاطر гирифтахотир, озурдахотир, парешонхотир.

Ҳалоқухон ба воситаи ҳодисаи Менкгу-қоон ва булғоқи Ариғ-Буқо мунқабизхотир буд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУНҚАЗӢ *a.* منقضى гузашта, тамомшуда, ба охир расида.

Падар чун даври умраш мунқазӣ гашт, Маро ин як насиҳат карду бигзаит. *Саъдӣ*

Пас аз он маҷлис мунқазӣ шуд. *Аҳмади Дониш*

МУНҚАЛИБ *a.* منقلب 1. гарданда; аз сӯе ба сӯе гарданда; аз ҳоле ба ҳоле гарданда.

Мунқалиб дар даруни ҷомаи ноз Ҷӣ хабар дорад аз шабони дароз? *Саъдӣ*

2. баръакс, чаппа.

Бо бадгӯён ошноӣ мақун, то аз некон бегонагӣ нагузинӣ, бо қафои оина мутаваҷҷеҳ мабош, то ҳайати худро мунқалиб набинӣ. *Бедил*

3. вожгуншуда, сарнагуншуда.

Гурехтагонро таоқуб намуданд ва чанд фарсанг ронданд, аммо қалб мунқалиб нашуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНҚАНЕЪ *а.* منقنح қаноатқунанда, қоней.

Гуфт: Марди зоҳидам ман, мунқатеъ,
Бо гиёҳу барг ин чо мунқаней. *Румӣ*

МУНҚАРИЗ *а.* منقرض инқирозъёфта, аз байн рафта.

Агар мулки Сосон шавад мунқариз,
Чаро бошӣ аз баҳри он мунқабиз.

«Таърихи Табарӣ»

МУНҚАСИМ *а.* منقسم тақсим шуда, ба қисмҳо ҷудо кардашуда.

Чун доништа омад, ки ҳастӣ ба ҷавҳар ва араз мунқасим шавад ... *Ибни Сино*

Ҳикмат мунқасим мешавад ба ду қисм: яке илм ва дигаре амал. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУНҚАТЕЪ *а.* منقطع 1. қатъшуда, бурида, кандашуда.

Чун дар Даҷла ғарқ шуд, умед аз халқ мунқатеъ кард. *Аттор*

Он зимистон дар он ҳудуд сармо ба ифрот буд ва барфҳои азим афтод ва роҳҳо баста шуд ва ахбор мунқатеъ гашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. ҷудошуда, аз ҳам ҷудошуда, дур; аз мардум дур, аз мардум ҷудо.

Яке аз ҳуҷҷоч дар роҳи бодия аз қофила мунқатеъ шуд. *Авфӣ*

3. маҷ. тамомшуда, ба охир расида.

Вазир аз он суҳанони парешон яқин донист, ки давлати эшон [Аббосиён] мунқатеъ хоҳад шуд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Он рух набинам, ар набарӣ зулфи пур зи тоб,
Шаб мунқатеъ нагашта, набинад кас офтоб.

Қамолӣ Хучандӣ

◇ мунқатеъ шудани назари касе аз касе, чизе аз чашми касе дур шудани касе, чизе, канда шудани чашми касе аз касе, чизе.

[Қабутар гуфт:] Ба ҷониби боғҳо ва дарахтҳо парвоз намоем, то назари у [сайёд] аз мо мунқатеъ шавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУНҚИС *а.* منقص нуқсоновар, каму костовар.

МУНҚИСА *а.* منقصة муаннаси мунқис.

Қавқабе аз қавакиби мунқиса зоҳир гашт.

«Равзат-ус-сафо»

МУНҚОД *а.* منقاد мутеъ, ғноатқунанда, фармонбардор.

Гуфт: Хоб астам, маро бигзору рав!

Гуфт: Охир, ёрро мунқод шав! *Румӣ*

Мулк бар ту рост кардам ва гарданкашонро мунқоди ту сохтам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНҚАДИМ *а.* منهدم инҳидомъёфта, вайроншуда, харобшуда; маҳву нобудшуда.

То нагардад розҳои ғайб фош,

То нагардад мунқадим назми маош ... *Румӣ*

Аркони зулму қондаи ҷавр мунқадим

Аз саҳми тиру ханҷари гетиситони мост.

Убайди Зокони

МУНҚАДИР *а.* منقدر рӯй ба нишеб раванда; сели мунқадир сели ру ба нишеб раванда.

Чун сели мунқадир мутаваҷҷеҳи эшон шуда, ҳамаро аз ҷой бардошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНҚАЗИМ *а.* منهزم мағлуб, шикастхӯрда (дар майдони ҷанг), рӯ ба гурӯҳ ниҳода; фирорӣ, гуреза (аз майдони ҷанг).

Султон Муҳаммади Салҷуқӣ низ қосиди Бағдод шуд ва аз роҳ мунқазим бозгашт ва дар роҳ намонд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Сукрот ... мунқазимро гуфт, ки ҳарб аз ҳарб фазихат аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНҚАЛ(Л) *а.* منحل 1. ҳалшуда, мас. дар об; 2. файсальёфта, яктарафа шуда (мас. масъала).

Ҳар он ишқолот ба равияи қор омада, ҳама мунқал гардида, дақиқа аз дақоқиқ дар ҳалли маориб фуру нагузошт. *«Хористон»*

МУНҚАМИР *а.* منهمر резанда, равоншаванда, равон.

Қарда ба моъи мунқамир вайрон ғадири муқтадир, Илло ба амри қад-қадар натвон ҷунон қардан амал. *Ломей*

МУНҚАНИ *а.* منحنى ҳамида, дуто, қач.

Қади мунқании у рост шуд. *Авфӣ*

То ҳарфи бунуқат буваду ҳарфи бунуқат,
То хатти муставӣ буваду хатти мунқани.

Манучехрӣ

МУНҚАРИФ *а.* منصرف 1. инхирофъёфта, аз роҳи рост берунрафта, аз роҳи рост қачшуда.

Дод аз ин аблаҳони гумрах, дод!

Мунқариф аз тариқи ақлу садоқ. *Ҷомӣ*

2. аз ҳолати эътидол баромада; мунқариф шудани мизоч а) вайрон шудани вазъ, дигаргун шудани ҳолати рӯҳӣ; б) ногоб шудан, бемор шудан.

[Ҳалоқухон] ... ба ҳудуди Ҳамадон ва Сиёҳкӯх расид. Аз он сафар фуруд омад, мизочаш мунқариф шуда буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУНҚАСИМ *а.* منقسم 1. қатъшуда, буридашуда; барҳамхӯрда.

Моддан фасоди илҳод ва қуфру инод дар он навоҳӣ мунқасим ва мунқатеъ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Маводди хилоф ва низоъ дар ҷамеи муомалот аз миёни ҷумҳури халоқиқ мунқасим ва муртафеъ гардад ва ҳуқуқ дар марокизи хеш қарор гирад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. чизи қисматъёбанда, чизи қисматпазир.

Зарра набвад ҷуз зи чизе мунқасим,

Зарра набвад шориқи лоянқасим. *Румӣ*

МУНҚАСИР *а.* منحصр дар инҳисор буда, маҳдуд; шомил, гунҷондашуда.

Тамомати эшон мунқасир дар се синф бошад.

«Равзат-ус-сафо»

Қасе, к-аз маърифат як шева бигзид,
Чаҳоне бе ниҳоят мунҳасир дид. *Бедил*

... Давлати мунҳасир дар чаҳор қитъа, як қитъа
дар диёри Туркистон боқӣ мондааст.

Аҳмади Дониш

МУНҲАТ(Т) *а.* *منحط* инхитотъёфта, фуромада, пастрафта;
паст, поин.

Агар бар у ғолиб шавад ва ҳиммати у мутаваҷҷеҳи
он гардонад, аз мартабаи хеш мунҳат шавад.

«Ахлоқи Носирӣ»

Чун Қамар аз васати асмо мунҳат шавад, қазр
падиқ ояд. *«Аҷоиб-ул-махлуқот»*

МУНҲАТИК *а.* *منهتك* беобрӯшуда, расвошуда, пардада-
рида.

МУНҲАТТ *а.* *منحط* *ниг.* мунҳат(т).

МУНҲӢ *а.* *منهى* 1. расонандаи хабар ва пайғом, огоҳо-
нанда.

Тоҷирон мунҳиёни ахборанд,
Аз баду некатон хабардоранд. *Ҷомӣ*

Соҳиб гуфт: Парерӯз мунҳи мо аз тарафи мамла-
кати Хито омад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. хабардиҳанда, воқеанавис.

Мунҳиён ин хабарро ба самъи Ҳаҷҷоч расони-
данд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун Отсиз Хоразмшоҳ ба султон дар Хоразм
исъён зоҳир кард, султон Адиб Собирро махфӣ ба
Хоразм фирисгод, то доим мутаҳаффизи ҳолат ва
мутафаҳҳис ва мунҳӣ бошад.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

МУНЧ *منج* занбури асал.

Ҳар чанд ҳақирам, суханам оливу ширин,
Оре, асали ширин н-ояд магар аз мунч. *Мунҷик*

МУНҶАЛӢ *а.* *منجلى* 1. равшан, ошкор; дурахшон, қил-
вагар.

... Ва сипас чанд замон, масалан, дар кусуф шавад
ва чандин соат дар кусуф бимонад, он гоҳ мунҷалӣ
шавад. *Ибни Сино*

2. маҷ. ҳалшаванда, файсальёбанда.

Қасе мушките бурд пеши Али,
Магар мушкилашро кунад мунҷалӣ. *Саъдӣ*

МУНҶАМИД *а.* *منجد* яхбаста; мунҷамид шудан (*ё*) гаш-
тан) ях бастан.

Хун дар уручи ҳиндувон мунҷамид гашта, тоқати
ҳаракат ба эшон намонд. *«Таърихи Фариста»*

Ҷайхун аз бурудати ҳаво мунҷамид шуда буд.
«Равзат-ус-сафо»

МУНҶАР(Р) *а.* *منجر* анҷомёфта, кашидашуда ба чизе,
расида ба чизе; мунҷар шудан анҷомидан, анҷом пази-
руфтан.

... Ва бадеҳаи эшон мунҷар ба ҳаҷв мешуд.

Восифӣ

Бияндеш аз он рӯз, пеш ор танг,
Ки мунҷар шавад мочароям ба чанг. *Ҳотифӣ*

МУНҶУҚ *منجوق* *ниг.* манҷуқ.

МУОВАДАТ *а.* *معاودت* бозгашт кардан, баргаштан; боз-
гашт.

Муовадатро ба мубоадат табдил намудан авло.
«Анвори Суҳайлӣ»

МУОВАДАТ кардан (*ё* намудан) бозгашт кардан, бар-
гаштан.

Чун [занбурҳо] ба хона муовадат намоянд, дар-
бонон эшонро бибӯянд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Тарсидам, ки балон рафта боз муовадат кард.

Аҳмади Дониш

МУОВАНАТ *а.* *معاونت* ба ҳамдигар ёрмандӣ кардан, ио-
нат, дастгирӣ, мададгорӣ.

Асири банди балоро чӣ ҷои сарзаниш аст,
Гарат муованате даст медиҳад, даръёб! *Саъдӣ*

Чу дар мусодара афтад авони золимтабъ,
Мақун муованаташ, з-он ки мори бемор аст.

«Хористон»

муованат намудан ионат кардан, ба ҳамдигар ёрӣ
додан.

Мурод аз тамаддун ёрӣ додан ва муованат намуда-
ни ин навъ [одамиён] бошад мар-яқдигар.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУОВИН *а.* *معاون* ёридиҳанда, ёрмандикунанда.

[Саъдуддавла] ҳамвора аз умарон бузург ... ва
дигарон хоиф ва мусташғир буд ва аз роҳи ҳазм ва
эҳтиёт муовине, ки ба вучуди у мустазҳир гардад,
мехост. *«Ҷомеъ-ул-тавориҳ»*

Пас зарурат шуд, ки ҷамъе муовини яқдигар бу-
да, ҳар яке ба муҳимме зиёда аз қадри кафофи
худ қиём намоянд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУОД *а.* *معاذ* бозгардондашуда.

Ба хоби бодаи нӯшин доди вақт бидеҳ,
Ки рӯзи рафта нагардад ба ҳеҷ ҳол муод.

Заҳири Форъёбӣ

МУОДИЛ *а.* *معادل* баробар, мусовӣ, баробарқимат.

Бо хиштпорае нест қурси қамар муодил. *Савдо*

МУОДО||МУОДОТ *а.* *معاذات||معاذا* адоват ва душманӣ
ба яқдигар.

Гуфтам: Гувоҳӣ медиҳам, ки ту маҳдӣ нестӣ, ту
дурӯғ меғуй. — Бо ман ба муодот ва душманӣ бар-
хост. *Ҷомӣ*

МУОДӢ *а.* *معاذى* адоваткунанда, душманикунанда.

Мухолифони ту бефарраҳанду бефарҳанг,
Муодиёни ту нофарруҳанду нофарзон. *Баҳромӣ*

МУОЗАДАТ *а.* *معاذت* дастгирӣ, ёрмандӣ.

... Тоифае аз ғуломони хосро ба муозадат ва муо-
ванати у равон гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОЛАФАТ *а.* *مؤالفت* бо ҳам улфат гирифтан, бо ҳам унс
гирiftан.

Баъзе аз умаро, ки аз кирдор ва гуфтори амир
шайх Абӯсаид ва нахвату истиқбори у ба танг
омада буданд, ба шаҳр даромада, бо амир шайх
Ҳоҷӣ муолафат намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОЛАҶА||МУОЛАҶАТ *а.* *معالجه||معالجت* 1. илоҷ кар-
дан, даво кардан, табобат намудан.

Дарди дилам табиб гу, зуд мақун муолаҷат,
Пурсиши дер-дери ту беҳ зи шифои очилам.

Қамолӣ Хуҷандӣ

[Шиблӣ] вақте бемор шуд, халифа табиби тар-соро ба муолаҷати вай фиристод. *Ҷомӣ*

2. маҷ. чора ва илоҷ.

Бирав, муолаҷаи худ кун, эй насихатгӯ,
Шаробу шоҳиди ширин киро зиёне дод? *Ҳофиз*

МУОЛИҶ *a.* معالج илоҷкунанда, табобаткунанда, табиб.

Сазовортар, ки рӯхро низ табибон ва муолиҷон бигузинанд, то он офатро низ муолаҷат кунанд.

«Таърихи Байҳақӣ»

Хоҷа Аминуддавла табиби мулозим ва муолиҷ буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУОМАЛА||МУОМАЛАТ *a.* معامله || معاملات 1. рафтор ва муносибат бо дигарон.

Бо чунин муомалат, ки ту мекуни, вилоят хоستان набошад. *«Таърихи Систон»*

Ё раб, чӣ мӯчиб аст, ки он шоҳи дилнавоз,
Бо бедиле чу ман кунад ин сон муомала? *Ҷомӣ*

Дар чорсуи кайфиғти зуҳур ... ҳар фардери аз афроди инсонӣ бо ҳақиқати худ савдоест пинҳонӣ ва муомалаест виҷдонӣ. *Бедил*

2. додугирифтӣ тиҷоратӣ, харидуфуруш.

Ҳама матои ҷаҳонро ба ним ҷав нахарам,
К-аз ин муомала беҳосилест ҳосили ман. *Ҳилолӣ*

... Ва симе мебояд, ки ҳеҷ кас аз дасти мо берун накунад ва аз шаҳри мо берун набарад, то мо бо сими ҳеш муомалат бикунем. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

МУОМАЛОТ *a.* معاملات ҷ. муомала||муомалат.

Ҳусни ширкат он аст, ки муомалот бар ваҷҳе кунад, ки мӯчиби инҳирофи хотири шурако набошад. (1) *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

... Ва исми Қапакро [ба Ҳирот] низ муқаррар фармудем, ки дар муомалот ва муҳосабот, ки дар ин шаҳр воқеъ шавад, мазкур гардад. (2)

«Фатҳнома»

МУОМИЛ *a.* معامل муомилакунанда, харидуфурушкунанда.

Қалби андудаи Ҳофиз бари ӯ харҷ нашуд,
К-ин муомил ба ҳама айби ниҳон бино буд. *Ҳофиз*

МУОНАДАТ *a.* معاندت инодкорӣ, яқравӣ; муҳолафат, адоват.

Ин қоидаи хилоф бигзор

В-ин ҳӯи муонадат раҳо кун! *Саъдӣ*

Қипчоқ ба вай офарин кард ва гуфт: ... Аз лаҷоч ва муонадат бигузарем ва бо ҳамдигар аҳду паймон кунем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУОНАСА||МУОНАСАТ *a.* مؤانسه || مؤانست 1. унс гирифтани, улфат гирифтани.

[Пир] базлаҳо ва латифаҳо гуфтӣ, бошад ки [духтар] муонасат пазирад ва ваҳшат наварзад. *Саъдӣ*

2. ҳамнишинӣ, ҳамсӯҳбатӣ.

... Шабу рӯз муонасат мекард ва ҳикоёт мегуфт. *Авфӣ*

Ба лутфи муҷоласат ва тариқи муонасати ӯ хавфе, ки доштам, зоилад гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОНАҚА *a.* معانقه бағалғирӣ, оғушқунии ҳамдигар, вақти мулоқот даст ба гардани ҳамдигар партофта вохурдӣ кардан.

Он шахс назар ба ман афканда, аз асп пиёда гашт ва баъд аз он ки бо ман муонақа кард, маро ба високи худ бурд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳикмати том аз иттифоқи видод
Узвҳашон ба ҳам муонақа дод. *Бедил*

МУОНИД *a.* معاند 1. инодкор, ситезакунанда; 2. муҳолиф, душман.

Зи баски хуни муонид бирехт рузи масоф,
Гирифт дар дили кон ранги арғувон гавҳар.

Заҳири Форьёбӣ

Малик гуфт: Ман уро аз фузалои аср медонам ва ҷонаи рӯзгор мешумурам, бошад ки муонидон дар ҳаққи вай хавзе кардаанд. *Саъдӣ*

Рукнуддавла ва Муизуддавла бо муонидон муҳоработ намуда, бисъере аз вилоёт фатҳ карданд.

«Равзат-ус-сафо»

МУОНИҚ *a.* معانق он кӣ дигареро ба оғуш гирифта вохурӣ мекунад.

[Шоҳҳои ниҳол] чун дӯстони мувофиқ муониқи якдигар гашта, ... дар ҷилвагарӣ оянд. *Восифӣ*

Маъшуқ ба дарду ғам муоник,
Бошад ба умеди васл ошиқ. *Ҷомӣ*

МУОРАЗА||МУОРАЗАТ *a.* معارضة || معارضة 1. рӯ ба рӯ шудани ду ҳариф (ё душман) бо ҳамдигар, муомалаи билмисл; дар муоразани... дар муқобили..., ба муқобили ...

Фасле, ки дар муоразани ғайр гуфтаӣ,
Тазминш кун ту дар ду-се манзум гавҳаре. *Ҳоқонӣ*

2. баҳс, мубоҳиса.

[Шоҳин] бо ӯ [уқоб] дар тарозу нишаста, ба мақоми муоразани ва муҷодала даромад.

«Инвори Суҳайлӣ»

Мавлоно Рукнуддин ... аз Туркистон ба тариқи саёҳат ба Ироқи Аҷам афтада ва бо Бадриддини Ҷоҷармӣ дар Исфаҳон мушоҳара ва муоразани ва мушоара дорад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУОРИЗ *a.* معارض муқобил, муҳолиф; муориз ва мунозеъ муҳолиф ва душман.

Куллиёти умур дар қабзаи иқтидори Хоҷа Абдулхай буд, дар мамлакат истиқомат гирифта, аз ҳеҷ ҷониб муориз ва мунозеъ надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОСИР *a.* معاصر ҳамаср, ҳамқарн, ҳамзамон, ҳамдавр.

[Ҳасани Дехлавӣ] муосири Хисрав будааст ва бо якдигар сӯҳбат медоштаанд. *Ҷомӣ*

Шайхурраис Абуалӣ Сино муосири амир Қобус будааст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУОТАБ *a.* معاتب он кӣ сазовори итоб гардидааст, сарзанишшунуда.

Агар муҳолафат намоям, ... муотаб гардам.

«Равзат-ус-сафо»

муотаб сохтан (ё гардонидан) итоб кардан, сарзаниш кардан.

Мансур баъд аз он ҳақими золиро муотаб сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

Султон Шайхобуддин ... умарои Ғур ва Хилч, ва Хуросонро муотаб ва муоҳаз гардонид.

«Таърихи Фаритта»

МУОТАБА||МУОТАБАТ *a.* معاتبه || معاتبه итоб кардан, сарзаниш намудан.

Ногоҳ шаҳзода Аргун бо ду-се ҳазор савор бира-сид ва муотаба оғоз кард, ки чаро чулусро интизори ман накардед? *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ва чун султон хоҳад, ки хатое бибахшад, асари иноят зоҳир гардонад дар либоси муотабат.

Аҳмади Дониш

МУОТАБОТ *a.* معاتبات *ч.* муотаба||муотабат.

Мухотабот ва муотабот ба мутоанот ва музора-бот сироят кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОТИБ *a.* معاتب итобкунанда, сарзанишкунанда.

Бо рӯҳ ду буссадаш муошир,

Бо ақл ду наргисаш муотиб. *Анварӣ*

МУОФ *a.* معاف афв кардашуда, бахшидашуда.

Қавлу феъллат ҳама девонагию чаҳл бувад, 3-ин сабаб дар ҳама атвор муофат бинам. *Савдо*

муоф доштан а) афв кардан, аз гуноҳи кәсе гузаштан.

Туро ... аз ин тақсир муоф доштем. *Авфӣ*

б) озод кардан (аз андоз ё аз иҷрои коре).

[Ҳалокухон] фармуд, ки чун синни ту аз навад даргузашта, туро аз ҳаракат ва наҳзат муоф доштам.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУОХАЗ *a.* مؤاخذه муоҳаза кардашуда, ба масъулият кашандашуда.

Гуфт: ... Ба воситаи ғасби бақара муоҳазу муоқаб нагаштам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОХАЗА||МУОХАЗАТ *a.* مؤاخذه || مؤاخذه 1. аҳз кардан, мусодира намудан, гирифтан.

Валади Маҳдӣ сояи отифат ва эҳсон бар сари заифон афканда, ҳамаро аз куштан амон дода, ба муоҳазан қалиле аз амвол қаноат намуд.

«Равзат-ус-сафо»

2. сарзаниш, итоб, танбех, сахтгирӣ, ҷазо.

Малик донишмандро муоҳазат ва муотабат фармуд. *Савдӣ*

Ва чун зулм ва хиёнатӣ яке аз эшон зоҳир бошад, уро ба муоҳаза ва уқубат ибрати дигарон гардонад.

Аҳмади Дониш

МУОШАРАТ *a.* معاشرت бо ҳам зистан, бо ҳам ҳаёт ба сар бурдан; муносибат бо ҳамдигар.

... Фасле ду ҳамон рӯз иттифоқи баёз афтод дар ҳусни муошарат ва одоби муҳоварат дар либосе, ки мутакаллимонро ба кор ояд. *Савдӣ*

Шайх Буалӣ ... гуфтааст, ки тангтарини зиндонҳо муошарати азод аст. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУОШАҚАТ *a.* معاشرت бо ҳам ишқ варзидан, ишқбозӣ кардан.

Миёни у [наққош] ва зани бозоргон муошақате афтод. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

МУОШИР *a.* معاشر муошираткунанда, ҳамдам, мусоҳиб, ҳамсӯҳбат.

Нигоҳи ман ба туву дигарон ба худ машғул, Муоширон зи маю орифон зи соқӣ маст. *Савдӣ*

Муошире хушу руди ба соз мехоҳам, Ки дарди хеш бигӯям ба нолаи баму зер. *Ҳофиз*

МУОЯНА *a.* معاينه 1. бо чашми худ дидан.

Малик гуфт: ... Бошад ки муонидон дар ҳаққи вай хавзе кардаанд, пас ин сухан дар самъи қабули ман наёяд, магар он, ки муояна гардад. *Савдӣ*

Ва агар ин сухан ба забон нагӯяд аз носияш ба муояна хонда мешавад. *Аҳмади Дониш*

2. аён, ошкоро; возеҳ.

Арусӣ ғунча бад-ин зевару табассуми хуш Муояна дилу дин мебарад ба ваҷҳи ҳасан. *Ҳофиз*

Мирзо он ҳолро муояна дида, пушт бар маъракаи ситезу овез кард. *«Таърихи Фаршита»*

МУОҚАБ *a.* معاقب уқубаткашида, ҷазодида, озору шиканча кашида; таъқиб кардашуда.

Ту, эй Убайдулло, доништа бошӣ, ки ҳар чӣ меку-нӣ аз хайру шар, ба он мусоб ва муоқаб хоҳӣ буд! *«Равзат-ус-сафо»*

МУОҚАБАТ *a.* معاقبت ҷазодиҳӣ барои кори бад, озору шиканча.

Сарҳангони подшоҳ дар муддати тавкили у рифқ ва мулофатат кардандӣ ва зачру муоқабат раво на-доштандӣ. *Савдӣ*

МУОҚАД *a.* معاقده ақд кардашуда, аҳду паймон кардашуда.

Ярлиғи подшоҳ ба у доданд, муштамил бар там-ҳиди қавоиди марҳамат ва таъкиди қавоиди муоқад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОҚИБ *a.* معاقب таъқибкунанда; муоқибӣ... ақибӣ..., аз ақибӣ..., аз пай...

Аъробӣ уро [охуро] бигирифтӯ ба расане бибаст ва муоқибӣ у Баҳром ба дари хайма расид.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МУОҲАДА *a.* معاهده аҳд кардан, аҳду паймон бастан бо ҳамдигар.

Асоси муоҳадаро ба қасам мустаҳкам сохта, рӯй ба саранҷоми маҳоми вазорат овард.

«Равзат-ус-сафо»

МУРАББАОТ *a.* مربعات *ч.* мураббаъ 1.

Баъд аз тафаккур ва тааммули бисъёр раъйҳо бар он қарор гирифт, ки мураббаот аз ҷуб сохта ва онхоро пурсанг карда дар об ғарқ кунанд.

«Таърихи Фаршита»

МУРАББАЪ *a.* مربع 1. чоркунча; чоркунҷаи баробартараф.

Ва сари сутунҳо ва тани сутунҳо ҳама руҳоми манкушу мудаваар ва мураббау мусаддас ва мусам-ман. *Носири Хисрав*

Ба ёди у ба зерӣ рӯй хишташ

Мураббаъ болише буд аз биҳишташ. *Ҷомӣ*

мураббаъ нишастан чорзону нишастан.

Хотуни коинот мураббаъ нишаста чувт, Пушид ҳуллаву зи сар афтод чодараш. *Ҳоқонӣ*

2. *адш.* яке аз шаклҳои шеърӣ, ки ҳар як бандаш аз се мисраш ҳамқофия ва мисраи охирини (чоруми) ҳама бандҳо ҳамқофия мебошад; *ниг.* мусаммат.

МУРАББАЪНИШИН *مربع نشين* чорзону нишинанда.

Ба тарбеу таслис гавҳарнишон,
Мураббаънишину мусалласнишон. *Низомӣ*

МУРАББО I *а. مربا* меваи дар шира пухта шуда.

[Ҳазрати салтанатшиор] фармуд ... мураббоҳон
фавокеҳи вофӣ ва меваҳон рангин ва полуда ва ҳал-
воҳон қандӣ ... ҳозир оварданд. «*Фатҳнома*»

МУРАББО II *а. مربى* тарбиятшуда, парвариш додашуда,
парварда.

МУРАББӢ *а. مربى* тарбиятдиханда, тарбиятгар, парва-
ранда.

Сафар мураббии мард асту остонаи ҷох,
Сафар хизонаи мол асту устои ҳунар.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

МУРАВВАЗ *а. مروض* ром кардашуда, мутеъ кардашуда
(дар бораи асп).

Нафсхоро то муравваз кардаам,
3-ин сутурон бас лагадҳо хӯрдаам. *Румӣ*

МУРАВВАҚ *а. مروق* соф кардашуда, аз дурду лой ҷудо
шуда, зулол (оид ба шароб).

Бодаи хушбӯй мураввақ шудааст,
Поктар аз обу қавитар зи нор. *Манучехрӣ*

Соқиёни симсоқ шароби ноби мураввақ дар ҷоми
мурассаъ рехта буданд. *Восифӣ*

раҳиқи мураввақ шароби соф.

Раҳиқи мураввақ ақиқи музоб,
Зароби чу симобу ёқути ноб. *Ҳочу*

МУРАВВАҶ *а. مروج* ривочёфта, равнакёфта.

Ҷои ман дайри муғон асту муравваҷ ватане,
Рои ман рӯи бутон асту муборак рое. *Ҳофиз*

МУРАВВЕҲ *а. مروح* роҳатрасонанда, рӯҳафзо.

Яке аз фатҳа фатҳи боби футуҳ
Карда дар манзари мураввеҳи рӯҳ. *Ҷомӣ*

МУРАВВИҚ *а. مروق* устои равоқсоз.

Қадраш мураввиқест бар ин сақфи лочвард,
Фаршаш руфугарест бар ин фарши бостон. *Ҳоқонӣ*

МУРАВВИЧ *а. مروج* ривочдиханда, пешрафтдиханда.

Мураввиҷи мазҳаби исношарӣ Бурҳон Низом-
шоҳи Баҳрӣ ... ба ҷои падар мутамаккин шуда.

«*Таърихи Фаршита*»

МУРАДДАФ *а. مردف* шеърхое, ки ғайр аз ҳамқофия бу-
дан ҳамрадиғ ҳам хастанд, радиғдор.

... Ва андар ин байт аз маҳосин ҳафт санъат аст:
аввал — мутобиқ, дуввум — мутаод(д), саввум — му-
раддаф, чаҳорум — баёни мусовот ...

Низомии Арӯӣ

МУРАККАБ *а. مركب* 1. таркибёфта, таркиби; омехта
(дар бораи моеъот).

Ва ман рисолае таълиф кунам, ки мураккаб бошад
ба назми узбакӣ ва фарангӣ. *Аҳмади Донииш*
Домест чини зулфаш, ақл андар у муаллақ,
Ҷазъест чашми шӯхаш, сеҳр андар у мураккаб.

Анварӣ

2. сиёҳии махсус барои навиштан.

Шуд аз дуди оҳаш мураккаб мидод
Чунин кард унвони нома савод. *Шодӣ*

МУРАММАД *а. مرمد* бемор (дар бораи чашм); айни му-
раммад чашми бемор.

Рағми ҳасудони дин, курии деви лаин,
Кухли дилу дида дар айни мураммад расид.

Шамси Табрешӣ

МУРАССАОТ *а. مرصعات* 4. мурассаъ I чизҳои мурассаъ.

[Халифа] фармуд, то қуфле чанд бишикастанд
ва миқдори ду ҳазорто ҷома ва даҳ ҳазор динор
ва нафос ва мурассаоти ҷавоҳири чанд ба бандагӣ
овард. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

МУРАССАЪ *а. مرصع* 1. оросташуда ба воситаи нишондани
сангҳои қиматбаҳо, тилловори бо ҷавоҳирот ороишдода-
шуда.

Мурассаъ пардаҳо чун чарх 3-анҷум
Шуда анҷум дар он дурру гуҳар гум.

Хисрави Деҳлавӣ

Ин хаймаи мурассаи зарринтанобро
Эй кошки зи боди қазо барканад таноб. *Савдо*

2. *адш.* шеъре, ки дар он санъате тарсеъ ба кор бурда
шудааст; *ниг.* тарсеъ.

МУРАССАЪПҶШ *مرصع پوش* пушандан либоси мурассаъ.

Ба ҳар сӯ теғдороне, ки ҳар як
Мурассаъпӯш монанди балорак. *Ҳозиқ*

МУРАССАЪФАСОР *مرصع فسار* дорои анҷоми ҷавоҳир ни-
шондашуда.

Таковар даҳ аспии мурассаъфасор,
Ҳама зину афзори гавҳарнигор. *Низомӣ*

МУРАТТАБ *а. مرتب* 1. ба тартиб даровардашуда, ҷо ба
ҷо гузошташуда, бо тартиб, мунтазам.

Банда Хисрав зи дари васфи ҷамолаш ҳар рӯз
Нав ба нав дафтари девони мураттаб нигарид.

Хисрави Деҳлавӣ

2. омода, тайёр кардашуда, муҳайё.

Асбоби маро ҷунон мураттаб доред, ки маро дил-
бастагии ҳеч чиз набошад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. рутбадор, соҳиби рутба ва мақом.

Аз муқаррабон ва мураттабон касеро заҳраи он
набуд, ки пурсидӣ, ки сабаб чист? *Низомии Арӯӣ*

МУРАФФАҲ *а. مرفه* 1. осуда, ором.

Ҳар саноат, ки тааллуқ ба тафаккур дорад,
соҳиби саноат, бояд ки форигдил ва мураффаҳ
бошад, ки агар ба хилофи ин бувад, сиҳоми фикри
у муталошӣ шавад. *Низомии Арӯӣ*

Ба сурат аз назари мо агарчи маҳҷуб аст,
Ҳамеша дар назари хотири мураффаҳи мост. *Ҳофиз*

2. ризоманд, хурсанд, хушдил.

Шаҳ аз ин хоҷагон мураффаҳу шод,
Мулк аз ин хоҷагон шуда обод. *Саной*

МУРАФФАҲУЛҲОЛ *а. مرفه الحال* осудаҳол, хушҳол.

... Ҷунон ободон гашт, ки халқе мураффаҳулҳол
дар он мавозеъ ва мақом сукно сохтанд.

«Таърихи Систон»

Гурбаи ҳамсоя ҷавоб дод... аз гуштҳои фарбеҳ ва нонҳои майда луқмае чанд даррабоям ва то рузи дигар мураффаҳулҳол ба сар барам.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУРАХХАМ *а. مرخم* 1. бо санги рухом (мармар) фарш кардашуда, мармарфарш.

Ва девору замини ин мавзеъ мураххам карданд ба рухоми мулавван. *Носири Хисрав*

2. маҷ. ораста.

Наздики масҷид калисоест азим, ба такаллуф ҳам аз санг сохта ва замини калисо мураххам карда ба нақшҳо. *Носири Хисрав*

Назмest зи гавҳаре мурассаъ,
Фаҳмест зи маъние мураххам. *Савдо*

МУРАХХАС *а. مرخص* 1. иҷозат додашуда, рухсат додашуда; озод кардашуда; **мураххас кардан** иҷозат додан, рухсат додан.

Мураххас кард мардумро ба сӯхбат,
Муқаррар комрониро ба хидмат. *Нозим*

мураххас сохтан иҷозат додан.

Эшон гуфтанд: Агар чунин аст, мураххас созанд, ки барои дафъи газанди офтоб ҳама кас чатр бар сар гиранд. «*Таърихи Фаршита*»

мураххас фармудан иҷозат додан, рухсат додан ба рафтани аз ҷое.

Он гоҳ бо ман ҳадя ва тӯҳфа дод, мураххас фармуд. *Аҳмади Дониш*

мураххас шудан иҷозат гирифтани ба рафтани аз ҷое.

Он гоҳ аз маҷлис мураххас шудем.

Аҳмади Дониш

2. соҳибхитӣёр, мухтор.

Дар ҷамеи мамолики Хитой ҳеҷ ҳоким ва до-руға мураххас ба ҳукми қатл нест. «*Равзат-ус-сафо*»

МУРАШШАШ *а. مرشش* пошидашуда (дар бораи об, нур ва ғ.).

В-он майли хотири ман афзун будаст ҳар дам,
Бар байти хокпошон нураш мурашшаш омад.

Шамси Табрeзӣ

МУРАҒҒИБ *а. مرغب* ба рағбат оваранда, рағбатафзо, шавқовар.

[Аркони давлат] аз Рӯдакӣ чизе бисъёр тақаббул карданд, то байте чанд мушаввиқ ва мурағғибӣ вай ба Бухоро бигӯяд. «*Нафаҳот-ул-унс*»

МУРАҚҚАЪ *а. مرقع* 1. аз порчаҳои матоъҳои гуногун бо ҳам дӯхташуда; қуроқ.

Ман аз ин далқ мураққаъ ба дар оям рузе,
То ҳама халқ бидонанд, ки зунноре ҳаст. *Саъдӣ*

2. ҷомаи аз қуроқ дӯхташудаи дарвешон, ҷомаи қуроқ.

Далқат ба ҷӣ кор ояду тасбеҳу мураққаъ,
Худро зи амалҳои никуҳида барӣ дор! *Саъдӣ*

Дар остини мураққаъ пиёла пинҳон кун,
Ки ҳамчу чашми суроҳӣ замона хунрез аст. *Ҳофиз*

МУРАҚҚАЪЛИБОС *а. مرقع لباس* 1. пушандан либоси қуроқ;

2. маҷ. пушандаи либоси рангоранг.

Қабули дасти ту бас нест бозро, ки кунад
Тамаъ ба кабки мураққаълибоси турфаҳиrom.
Заҳири Форъебӣ

МУРАҚҚАЪПҶШ *а. مرقع پوش* жандапуш, пушандаи ҷомаи мураққаъ (дар бораи сӯфӣ).

Дар хусумат омаданду дар ҷафо
Ду мураққаъпӯш дар дорулқазо. *Аттот*

Овардаанд, ки дарвешии мураққаъпӯше ногоҳ ба дари сарои хоҷа расид ва об талабид. «*Хористон*»

МУРАҚҚАҲ *а. مرجع* афзал шумурдашуда, бартар шумурдашуда.

Амир Иброҳимро, ки аз аъёни Форс буд, рафтани ба ҷониби Шерозро мураққаҳ менамуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУРВО *а. مروا* дуои хайр, фоли нек; **муқобили мурво**.

Лаби бахти пирӯзро хандай,
Маро низ мурвои фархундай. *Унсурӣ*

Ба дӯстон-бар аз у мурво бувад мурво,
Ба дӯшманон-бар аз у офарин шавад нафрин. *Ломей*

МУРГУ||**МУРГУ** *а. مرگو* гунҷишк.

Ту мургӯ ба шеъру ман бозам,
Аз боз кучо сабақ барад мургӯ?! *Дақиқӣ*

МУРДА *а. مرده* 1. сифати феълӣи гузаштаи мурдан; 2. ҷа-сади одами ғавтида, наъш; **муқобили зинда**; **мурдаро аз нештар тарсондан** кори беҳуда, бефоида ва беақлона кардан.

Аз маломат ҷӣ ғам хӯрад Саъдӣ, —
Мурда, аз нештар матарсонаш. *Саъдӣ*

МУРДААҚЛ *а. مرده عقل* беҳирад, бетамиз.

Подшоҳе буд, ўро бандае
Мурдаақле буду шаҳватзиндае. *Румӣ*

МУРДАДИЛ *а. مرده دل* афсурдадил, маҳрум аз муҳаббат ба зиндагӣ.

Тани зиндадил хуфта дар зери гил
Беҳ аз олиме зиндаи мурдадил. *Саъдӣ*

МУРДАН *а. مردن* 1. вафот кардан, ғавтидан; 2. маҷ. хо-мӯш шудан (дар бораи оташ).

Агар чароғ бимирад, сабо ҷӣ ғам дорад,
В-агар бирезад каттон, ҷӣ ғам хурад маҳтоб? *Саъдӣ*

◇ **фурӯ мурдани ум(м)едворӣ** канда шудани умед.

Фуру мирад уммедворӣ зи мард,
Ки ҳамсолро сар дарояд ба гард. *Низомӣ*

МУРДАРЕ||**МУРДАРИ** *а. مرده ري* шакли кӯтоҳшудаи мур-дарег.

Бирафту ҷаҳон мурдарӣ монд аз уй,
Нигар то киро назди ў обрӯй. (1) *Фирдавсӣ*

МУРДАРЕГ||**МУРДАРИГ** *а. مرده ريگ* 1. меросе, ки пас аз марги касе мондааст.

Шайх фармуд, ки он мурдарегро баҳри ҷӣ нигоҳ доштай, зудтар берун оварда, ҳамин рӯз ба муста-хиққон бирасон! «*Таърихи Фаршита*»

2. чизи бар абас рафта, гумшуда.

Аз хироҷ ар ҷамъ оӣ зар чу рег,
Охир он аз ту бимонад мурдарег. *Румӣ*

3. бо хорию зиллат.

Ин қадарҳо ба ҷон фусурдан чист,
Беш аз ин мурдарег натвон зист. *Бедил*
МУРДАРИ مردهری *ниг. мурдаре.*

МУРДОД مرداد 1. моҳи панҷуми соли шамсӣ, ки ба
23 июль — 22 август рост меояд.

Мурдод маҳаст саҳт хуррам,
Май нуш паёпаю дамодам! *Масъуди Саъд*

2. рӯзи ҳафтуми ҳар моҳи соли шамсӣ.

Рӯзи мурдод мужда дод бад-он,
Ки ҷаҳон шуд ба табъ боз ҷавон. *Масъуди Саъд*

МУРДОР مردار 1. ҷасади мурдаи буйғирифтаи инсон ва ё
ҳайвон; ҳайвони худмурда.

Подшоҳ бояд ки бошад ҳамчу каргас бохабар
3-он, ки афтодаст гирдогирди ӯ мурдорҳо. *Ҷомӣ*

2. он чи хӯрданаш ғайри равост; чизи ифлос, чизи
нопок.

Гуноҳи ман ҷӣ бувад, в-аз хунар ҷӣ ҳаст туро,
Ки гуфтаанд туро тоҳиру маро мурдор. *Фузулӣ*

... Аз он мурдор ва ҳаром, ки дар дасти вай аст,
чизе ба макр ва ҳила ба даст оваранд.

Аҳмади Дониш

МУРДОРХОР مردارخوار лошаҳур.

... Ҳаргиз ба шаҳрҳои эшон ... мурғи мурдорхор
набувад. *Ибни Сино*

Ба рӯзи ялон дар дами корзор
Ту бар кӯҳ чун гурги мурдорхор. *Фирдавӣ*

МУРЗИА а. مرضعه ширдиҳанда, доя.

Неъматхотун, зани Қутбхони Лудӣ, ки мурзиани
шоҳзода Чалолхон буд, ба иттифоқи шоҳзода омад.
«Таърихи Фаршита»

МУРИД а. مرید 1. иродатманд, хоҳон, толиб.

Аз ту Камоли шикаста ҷуз ту нахоҳад,
3-он ки муриди туам ману ту муродам.

Камоли Хучандӣ

Ҳар кӣ султон муриди ӯ бошад,
Гар ҳама бад кунад, наку бошад. *Саъдӣ*

2. д. пайравикунанда, пайрав; дастдода ва байат-
кунандаи шайх, пир ё эшон.

Аҳли он хитта мурид ва мӯътақиди ӯ шуда бу-
данд. *Авфӣ*

Гаштам муриду мӯътақиди пири майфуруш,
Фориғ шудам зи гуфтушунуду шудам ҳамуш.
Имло

МУРИС а. مورث сабабшаванда, сабабгор, боис.

Мактуб мӯчиби фитна ва фасод ва муриси адоват
ва инод буд. *Восифӣ*

МУРОАТ а. مراعت *шакли дигари муроот.*

Адуро ба фурсат тавон канд пӯст,
Пас уро муроат чунон кун, ки дӯст. (2) *Саъдӣ*

МУРОБАҲА а. مباحه судхурӣ, фоидахурӣ ба воситаи до-
дани пул ба қарз.

Шаҳсе аз аҳли Хитой молу манол ... амлоки
беандоза дошт ва аз камоли ҳирс ва оз зар ба му-
робаҳа метод. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРОД а. مراد 1. мақсуд, мақсад, объекти орзу ва талаб.

Муродеро зи аввал то надонӣ,
Кучо дар охираш ҷустан тавонӣ? *Ҷомӣ*

Бе азми дурусту саъи комил
Қасро нашавад мурод ҳосил. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*
мурод шудан ҳосил шудан, ба даст омадани мақсуд.

Оҳанг ба ҷони мани дилсухта кардӣ,
Афсӯс, муродам нашуду зуд бирафтӣ. *Анварӣ*
муроди *касе баровардан қасеро* ба мақсад расондан.

Ало, то нашнавӣ мадҳи суҳангӯӣ,
Ки андак моя нафъе аз ту дорад;
Агар рӯзе муродаш барнаёри,
Дусад чандон уюбат баршуморад. *Саъдӣ*

2. хоҳиш, орзу.

То шудам фориғ ба истиғнои ишқ аз ҳар мурод,
Бар муроди хеш ёбам гардиши айёмро. *Ҷомӣ*

Хоҳанд ошиқон ду мурод аз худон хеш:
Ҳаҷр аз барои ғайру висол аз барои хеш. *Ҳилолӣ*

МУРОДОТ а. مرادات ҷ. мурод.

Менамояд зиракӣ суду зиён,
Мерасонад дар муродоти ҷаҳон. (1) *Шоҳидӣ*

Маро ду чиз мунтаҳони орзуост, он ду чиз маро
арзонӣ фармояд, аз ин ҷаҳон бо ин муродот рафта
бошам. (2) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУРОЗО||МУРОЗОТ а. مراضا||مراضات розишавӣ ба ҳамди-
гар.

Ин доварӣ бе тавассути теги обдор ... ба мурозо
мақрун нагардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРООТ а. مراعات 1. риоя кардан ба чизе.

... Ба ҳукми заъфи шайхухат ва муурооти кибари
син истеъфо намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун амир зобита надоранд ва мадҳали об ва ҳифз
ва забтро мууроот натавонанд кард, лоҷарам ба ан-
дак фурсате чамъияти онҳо мутафарриқ шавад.

Аҳмади Дониш

2. муомилан нек, лутфу марҳамат, поси хотир, ҳур-
мат.

Он чи бо худ доштам, ба ҳузурӣ эшон гузоштам
ва эшонро роҳбарӣ карда ба манзили хеш далолат
намудам ва муурооташон намуда ба қабила овардам.

«Хористон»

Хоча Салмон аз забони Убайд ҳаросон будӣ ва
уро мууроот кардӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

3. ниғаҳдорӣ; таъмин.

Бист ҳазор динар бар муурооти муаллифон ва му-
саннифони китоб инфоқ афтода буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРОСАЛА||МУРОСАЛАТ а. مراسله||مراسلت ба ҳам мак-
тубнависӣ, мукотиба.

Қор миёни эшон аз муросалат ба муҳолатат ан-
ҷомид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Султон Ҳусайн ба шоҳ Музаффари Гучаротӣ
тариқати муросалат маслук медошт.

«Таърихи Фаршита»

МУРОСАЛОТ а. مراسلات *ҷамъ* 1. ҷ. муросала||муросалат;

2. мактубҳо, номаҳо.

Мазмуни муросалот ба арз мерасониданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Муросалоти кӯфӣён ба Зайд расид.
«Равзат-ус-сафо»

МУРОФАА *a.* مراغه даъво, додхоҳӣ; бо шикоят ба назди хоким (судья) рафтан.

Алқисса мурофааи ин сухан пеши қозӣ бурдем ва ба ҳукми адл розӣ шудем. *Саъдӣ*

Ҳар се мурофаа назди малик Қочичак бурданд. *«Таърихи Фариишта»*

МУРОФАОТ *a.* مراعات *ҷамъ* 1. ҷ. мурофаа.

Қондаи корҳо ба Нишобур дар мурофаот ва ҷуз он ҳама ба расми қадим бозбаранд.

«Таърихи Байҳақӣ»

2. мактубҳое, ки ба одами бузуртгар аз худ навишта мешаванд.

Агар баландтар аст, мурофаот гуянд ва агар фурутар аст, риқоъ хонанд, агар мусовист, — муро-салот. *«Илми симиё»*

МУРОФАҚАТ *a.* مراقت бо ҳам рафиқ шудан, ҳамроҳӣ, рафоқат.

Тане чанд аз равандағони муттафиқ дар саёҳат буданд ва шарикони ранҷу роҳат; хостам, ки мурофақат кунам, мувофиқат накарданд. *Саъдӣ*

Тоҷхон ба ӯ гуфт: ... Ман пой худ аз ин корхона берун кашидам, ту ҳам бие, бо ман мурофақат кун. *«Таърихи Фариишта»*

МУРОЙ *a.* مرأى риёкор, дуруя, мунофиқ.

Мурой, ки чандин вараъ менамуд, Чу диданд, ҳеҷаш дар анбон набуд. *Саъдӣ*

Вай гуфта: Ҳар кӣ амали худ зоҳир кунад, му-роист, ва ҳар кӣ ҳоли худ зоҳир кунад, — муд-дай. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУРОҚАБА||**МУРОҚАБАТ** *a.* مراقبه||مراقبت 1. мушоҳида, бо диққат нигоҳ кардан ба чизе; фикру тааммул; назо-рат, нигоҳубин.

Давлати варзишу муроқаба буд, Ки ба мақсад расид аз он раҳ зуд. *Ҷомӣ*

Чу аз рӯи муҳосабат ва муроқабат ба рӯзнамаи ҳаёт назар кардам, дидам ... *«Тазкираи Давлатшоҳ»*
2. *д.* дар фикри худо аз тааллуқоти дунё дур будан;
◇ *сар ба ҷайби муроқаба фуру бурдан* *а)* ба фикру андеша фуру рафтан.

Дар он наздикӣ кашафе сар ба ҷайби муроқаба фуру бурда ва он мучодала ва муқоваларо мешу-нид. *«Нафаҳот-ул-унс»*

б) *д.* дилро бо худо бастан ва аз фикри тааллуқоти дунё дур будан.

Яке аз соҳибдилон сар ба ҷайби муроқабат фуру бурда ... *Саъдӣ*

МУРОҚИБ *a.* مراقب назораткунанда, нигоҳубинкунанда, нигоҳдоранда, ниғаҳбон.

Шайх Баҳоуддин ... ҳамвора муроқиби ҳоли Ироқӣ будӣ ва икромии ӯ намудӣ.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

Ва дар серӣ ва гуруснагӣ ӯ муроқиб бошад аҳ-воли тифлро.*

МУРОҶАНА *مراهنه* гаравмонӣ; муроҷана намудан гарав бастан.

... Бар ин навъ амалҳо муроҷана менамоянд ва шартҳо мекунанд. *«Илми симиё»*

МУРОҶИҚ *a.* مراحق он кӣ наздик ба синни балоғат аст.

Вай гуфтааст: Ҳанӯз дар мактаб будам ва му-роҳиқ нашуда будам. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУРОҶААТ||**МУРОҶИАТ** *a.* مراجعت бозгашт, баргашт, бозгашта омадан.

[Искандар] амр фармуд, ки баъд аз муроҷаат аз ҷониби Туркистон бояд [шаҳри Ҳирот] сохта гардида бошад. *«Фатҳнома»*

Баъд аз як моҳ кори ман аз он ҷо тамом шуда, ба савби Бухоро муроҷаат намудам. *Аҳмади Дониш*

МУРР *a.* مر талх; ◇ ҳукми мурр ҳукми қатъӣ, ҳукми иҷрояш ҳатмӣ ва ногузир.

Ҷумла саҳро мору гаждум пур шавад,

Чун ки ҷоҳил шоҳи ҳукми мур(р) шавад. *Румӣ*

МУРСАЛ *a.* مرسل 1. фиристода, расул; 2. пайғамбаре, ки соҳиби китоб бошад.

Дигар ба паямбарони мурсал, Собитқадамона саффи аввал ... *Ҷомӣ*
мурсал доштан ирсол кардан, фиристодан.

Ҷуро ба тачдид фарзанд хонд ва ба ҷиҳати ӯ ас-боби салтанат ба дасти яке аз мулозимони хос мур-сал дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРСАЛА *a.* مرسله гарданбанди дароз аз сангхон қимат-баҳо, марворид ва ғ.

Настаран лӯғлуи байзо дорад андар мурсала,
Арғувон лаъли бадахшӣ дорад андар гушвор.

Фарруҳӣ

Бингар, ки зи ҳуққан тафаккур
Дар мурсалаи кӣ мекашӣ дур. *Низомӣ*

МУРСАЛАБАНД *مرسله بند* бандандаи мурсала, он кӣ дар гардан мурсала дорад.

Шоназани зулфи аруси баҳор,
Мурсалабанди гулӯи шохсор. *Ҷомӣ*

МУРСИЛ *a.* مرسل ирсолдоранда, фиристанда, фиристонан-да, пайғом фиристанда.

Одоби расул бар бузургии мурсил тақозо кунад. *Авфӣ*

МУРТАД(Д) *a.* مرتد аз дин баргашта.

Аҳли он шаҳр боз муртад шуданд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МУРТАДЕЪ *a.* مرتدع эҳтирозкунанда, худдорикунанда.

Агар аз ин афъоли нописандида муртадеъ наша-вед, ҷангро омода бошед! *«Равзат-ус-сафо»*

МУРТАЗО *a.* مرتضى 1. розӣ кардашуда, қаноатманд кар-дашуда; хурсанд; он кӣ барои суҳбат ва хидмат баргу-зида шудааст.

Чу дар кушонии аҳком розият бинанд,
Зи ранҷо бираҳонанду муртазот кунанд.

Шамси Табретӣ

2. лақаби домоди пайғамбар Али ибни Абутолиб.

МУРТАИШ *a.* مرتعش ларзон, ларзанда.

З-он пушаймонӣ, ки ларзонидиаш,

Чун пушаймон нест марди муртаиш? *Румӣ*

МУРТАКИБ *а.* مرتكب он кй ба коре сар кардааст; он кй аз вай гуноҳе сар задааст.

Чандон ки тааммул мекунам, худро муртакиби чаримате намедонам. «*Чомеъ-ут-таворих*»

Муртакиби хатарӣ азим шудан ба тасавури фоидаи ваҳмӣ ... далели чаҳл аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУРТАСИМ *а.* مرتسم нақшбасташуда, он чи дар руяш нақши чизе кашида шудааст.

Аммо шоир ба ин дараҷа нарасад, илло ки дар унфувони шабоб ва дар рузгори ҷавонӣ бист ҳазор байт аз ашъори мутақаддимон ёд гирад, то гуруҳ ва анвои шеър дар табъи ӯ муртасим шавад.

Низомии Арӯзӣ

Маводди он аз лавҳи маҳфуз доимо дар оинаи олам мисоли муртасим аст. *Аҳмади Донии*

МУРТАФЕЪ *а.* مرتفع 1. баланд бардошташуда; баланд.

Чунин муртафеъ поя ҷои ту нест, Гуноҳ аз ман омад, хатои ту нест. *Саъдӣ*

Пире муаммар берун омада, бар мавзее муртафеъ нишаст. «*Раззат-ус-сафо*»

2. маҷ. олисифат, оӣ.

Муртафеъ ҷомаҳои қиматманд Бештар з-он ки гуфт шояд чанд. *Низомӣ*

3. рафъшаванда, аз миён бардошташаванда, бартаараф кардашаванда; муртафеъ гаштан (*ё* гардидан, шудан) а) боло рафтан.

Аз он нафх ҳаяҷон падида меояд ва муртафеъ мешавад об. «*Аҷоиб-ул-маҳлуқот*»

Оби он гарм аст ва гоҳ бошад, ки духоне аз сари он муртафеъ гардад. «*Раззат-ус-сафо*»

б) рафъ шудан, барҳам хурдан, бартаараф шудан.

Рой фармуд, ки то ин хат хонда нашавад, шубҳаи ман муртафеъ нахоҳад шуд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Губори ваҳшату кулфат муртафеъ гашта, мабоини муҳоласат ва мусодақат ба ҳоли худ бимонад. «*Таърихи Фариишта*»

МУРТАҚАД *а.* مرتقد хобгоҳ.

Қудаке бемораму аз заъфи худ Кардам ин ҷо эҳтиётӣ муртақад. *Румӣ*

МУРТАҚӢ *а.* مرتقى баландраванда, болораванда; муртақӣ шудан боло рафтан.

Чун Қаро-Мухаммад бад-он ҷабали шомих муртақӣ шуда буд, аз ҷанг зиёда фоидае мутасаввир набуд. «*Раззат-ус-сафо*»

МУРТАҲАН *а.* مرتهن 1. ба гарав мондашуда; 2. маҷ. гирифтдор додашуда; муқайяд, мадъюн.

Гуфтама: Қулбаи ман равшан кун, Ки ба ишқи ту дилам муртаҳан аст. *Заҳири Форъебӣ*

Сарҳангони подшоҳ ба савобиқи неъматӣ ӯ муртаҳан буданд ва ба шукри он муртаҳан. *Саъдӣ*

МУРТАҶО *а.* مرتجى раҷо кардашуда, умед кардашуда, он кй ба ӯ умед доранд, умедгоҳ.

Гуфт: Эӣ пушту паноҳи ҳар набил, Муртаҷову ғавси абноӣ сабил ... *Румӣ*

МУРТОЗ *а.* مرتاض риёзаткаш, риёзаткашида.

Нахли равонест, ки сарв гушаи боғе гирифта ва худро шабех ба зоҳидони муртоз сохта, аз акси хештан саҷҷода бар об андохта. *Восифӣ*

Ин музахрафот бофта ва сохтаи муртозони хунуд ва тахайюлотӣ мумавваҳаи ҳукамони Аҷам аст.

Аҳмади Донии

МУРУВВАТ *а.* مروت 1. мардонагӣ, ҷавонмардӣ; ҳимматбандӣ, лутфу эҳсон.

Ӯро аҷаб омад аз ҳиммат ва мурувват ва шаҷоати ӯ. «*Таърихи Систон*»

Осиёи фалак аз оби мурувват холист, То дилат ҷок чу гандум нашавад, нон маталаб. *Соиб*

2. инсоф.

Мурувват набошад бадӣ бо касе, Қ-аз ӯ некуӣ дида бошӣ басе. *Саъдӣ*

Меҳмонро хидмат фармудан аз мурувват дур бошад. *Авфӣ*

МУРУР *а.* مرور 1. гузаштан (дар бораи вақт, замон); ба мурури замон (*ё* айём) бо гузаштани замон, бо гузаштани рузҳо; маҷ. ба тадриҷ ва охирагӣ.

Расани дом ба мурури айём фарсуда шуда буд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. гузаргоҳ, ҷои гузариш, маҳалли рафтуомад.

... Ва он хизонаи Амр буд, ки Сом аз Балх гурезонда бар суҳул ва ҷибол ба тариқе, ки мурури халқ воқеъ набошад, оварда, дар он мавзёе ихфо карда буд. «*Раззат-ус-сафо*»

МУРШИД *а.* مرشد д. иршодкунанда; пир, шайх.

Муршид он нест, ки аз май диҳадат тавба, Камол, Муршид он аст, ки аз тавба туро тавба диҳад.

Камоли Хучандӣ

Баҳлул барҳост ва даст бар шайх афшонд ва гуфт: Ту меҳоҳӣ, ки муршиди халқ бошӣ ва таом хурдани худро намедонӣ. «*Чомеъ-ут-тамсил*»

МУРЪАШ *а.* مرعش навъе аз кабутарон, ки дар ҳаво муаллақ мезанад; кабутари номабар.

Эӣ сити ҷалоли ту сабақ бурд бар офоқ, З-он сабз кабутар, ки барад нома зи муръаш. *Бадри Чочӣ*

МУРҒ مرغ 1. парранда (номи умумии паррандаҳо).

Ва андар он ҷо ҷонварони оби бошанд ва дар ҷумлаи Хуросон он қадар мурғ ва моҳӣ ба ҳосил наёяд. «*Таърихи Систон*»

Ба хулқу лутф тавон кард сайди аҳли назар, Ба банду дом нагиранд мурғи доноро. *Ҳофиз*
Хубруён чун ба шӯҳӣ қасди мурғи дил кунанд, Аввалаш созанд сайду охираш бисмил кунанд. *Ҳиллоӣ*

МУРҒИ МУСАММАН мурғи фарбеҳ, мурғи рағганин.

Бубин ҳар шомгоҳе насри тоир, Ба ҳони ҳимматам мурғи мусамман. *Ҳоқонӣ*
МУРҒУ моҳӣ ҳамаи ҷонварон.

Гар ба қадри шуриши дил чашми ман бигристӣ, Бар дили ман мурғу моҳӣ тан ба тан бигристӣ. *Ҳоқонӣ*

АЗ МУРҒ ТО БА МОҲӢ ҳамаи ҷонварони хурданбоб.

Аз мурғ то ба моҳӣ, он чи ҳаёл тавон кард, дар ин ҷашн муҳайё ва мураттаб сохтанд. «*Фатҳнома*»

2. маҷ. суроҳӣ, ки ба шакли мурғ ва ё мурғобӣ сохта шудааст.

Аз гов дар мурғаш фишон в-аз мурғ дар моҳӣ ча-
кон,
Бо маҳрухе сӯи даҳон ҳар дам ба ишрат мебараш.
Бадри Чочӣ

мурғи гилин суроҳӣ, зарфи гилин шароб, ки монанд ба мурғ ё мурғобӣ сохта шудааст.

Мурғи саҳар пар фишонд, байзаи зар шуд паид,
Мурғи гилин сар фишонд хуни ҷигар бардамид.
Бадри Чочӣ

мурғи суроҳӣ *киноя аз* шишаи май; 3. паррандаи хона-
гии маъруф, ки тухм ва гушташ хурданест; < мур-
ғи беҳангом хурӯси бемаҳал ҷегзананда, ки шумаш
мешуморанд.

Интиқоми ҳарзагӯёнро ба хомӯшӣ гузор,
Теғ мегӯяд ҷавоби мурғи беҳангомро. *Соиб*

мурғи бобзан мурғи ба сих гузаронидашуда; мурғи
Исо (ё Исӣ) шабпарак, хафшош.

Чи роҳат мурғи Исоро зи Исо,
Ки ҳамсояст бо хуршеди азро. *Ҳоқонӣ*

мурғи сапед *киноя аз* офтоб.

Чу ғута хӯрд дар оби кабуд мурғи сапед,
Зи чашми дида ниҳон шуд дар осмон кавкаб.

Фарруҳӣ

мурғи саҳар (ё субҳгаҳӣ) хурӯс.

Чун пар афшонд мурғи субҳгаҳӣ,
Шуд димоғи шаб аз хаёл тижӣ. *Низомӣ*

Санг бар дил задани ман шаби хичрони ту дид,
Бол бар сина задан мурғи саҳар пайдо кард.

Мушфиқӣ

мурғи Сулаймон *киноя аз* худхуд.

Ман ба сарманзили Анқо на ба худ бурдам роҳ,
Қатъи ин марҳала бо мурғи Сулаймон кардам.

Ҳофиз

мурғи чаман *киноя аз* булбул.

Аз ин нукта мурғи чаман шуд хичил,
Зад аз нола чоке ба домони дил. *Бедил*

мурғи чӯбини фӯлоддум *киноя аз* тир.

Зи мурғони чӯбини фӯлоддум
Шуда роҳ бар моху хуршед гум.

«Табрихи Фаршита»

мурғи шабовез мурғи афсонавие, ки гӯё бо як пой
овезон шуда, то саҳар ҳақ-ҳақ гӯён месарояд, онро
мурғи ҳақгӯ низ меноманд.

Манам дар оини мурғони шабхез,
Ҳама шаб муниси мурғи шабовез. *Низомӣ*

мурғи шаққаршикан *киноя аз* тӯтин гӯё, тӯтин шакархо.

Ба шукрат шавам мурғи шаққаршикан,
Ба ҳар ҳалқаи гуш гавҳаршикан. *Ҷомӣ*

мурғи ҳаво мурғи озодпарранда, мурғи ғайриаҳлӣ,
мурғи ғайри қафасӣ.

Вале аз донан доме ба тадбир
Тавон мурғи ҳаворо кард тасхир. *Ҳоқонӣ*

МУРҒАК مرغک мурғ ва паррандаи хурдҷусса, ҳамчун
булбул, саъва, гунчишк ва ғ.

Бар симои рост ҳар тан чир нест,
Туъмаи ҳар мурғаке анҷир нест. *Румӣ*

МУРҒВО مرغوا дуон бад; фоли бад; муқобили мурво.

Шохро гуфт муфсиде аҳвол,
Ки кунад мурғво ба чони ту зол. *Саноӣ*

Оре чу пеш ояд қазо, мурво шавад чун мурғво,
Ҷои шаҷар гирад гиё, ҷои тараб гирад шаҷан.
Муиззӣ

МУРҒВОР مرغوار чун мурғ, бисъёр тезу тунд, тезрафтор.

Бо канизак гуфт: Рав, ҳон, мурғвор,
Таштро аз хона баргиру биёр! *Румӣ*

МУСАББАБ а. مسبب сабабноқшуда.

Пайдо кардани ҳоли сабаб ва мусаббаб ва иллат
ва маълул. *Ибни Сино*

МУСАББАК а. مسبک гудохташуда, рехташуда.

Он тоифа ... на динореро мушаббак ва на дира-
меро мусаббак гардониданд ва андӯхтаи корхона-
ҳои иқтидори рубубиятро дар матраҳи талаф ва
фано андохтанд. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

МУСАББАЛОТ а. مسيلات чизҳои сабил кардашуда, чизҳои
қурбон кардашуда ба роҳи хайр.

Он мавқуфот ва мусаббалот тамомат ба масорифи
хеш расонанд ва қатъан дар ваҷҳи лашкар ва девон
сарф накунанд. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

МУСАББАТ а. مثبت сабтшуда, навишташуда.

МУСАББЕҲ а. مسبح тасбеҳгардонанда, зикргуянда.

Мусаббеҳе ки дар айёми умр дар ҳама сол
Қашида ҳар нафасе бо таронаи тахвил ...
Заҳрири Форьёбӣ

МУСАББИБУЛАСБОБ а. مسبب الاسباب 1. сабаби сабабҳо,
аввалин сабаб.

Эй сахоро мусаббибуласоб
В-эй карамро муфаттеҳулабоб. *Анварӣ*

2. д. сабаби офаринандаи ҳамаи махлуқот (яке аз ном-
ҳои худо).

Ҷаҳон ба ҳукми ту дороду раҳнамунӣ ту бод
Муҳаввилулаҳволу мусаббибуласоб. *Фарруҳӣ*

МУСАВВАДА а. مسوده коғазӣ сиёҳнавис кардашуда; сиёҳ-
навис.

Чу нақши хатту руҳат баст дар ғазал Ҷомӣ,
Баёзи сафҳаи хуршедро мусаввада сохт. *Ҷомӣ*

Баъд аз хондани онҳо хуззори маҷлис мусаввада
намуданд. *Восифӣ*

МУСАВВАР а. مصور 1. тасвир кардашуда, сурат қашида-
шуда, муҷассам, тимсољёфта.

Яке чун сурати Монӣ мунаққаш,
Яке чун номаи Озар мусаввар. *Манучехрӣ*
Ашк меомаду мешуст зи пеши назарам,
Ҳар чӣ ҷуз нақши ту дар дида мусаввар мешуд.
Қамоли Хучандӣ

Дар бисоти тарабам бо қалами давлати васл
Нақши ҳар ном, ки боист, мусаввар шуда буд.
Фузулӣ

2. аксьёфта.

Мусайқал шуд оннасон синаам,
Ду олам мусаввар дар оннаам. *Ҷомӣ*

3. намоён, дидашаванда, ба назар намоён.

Бедор дар замонан надидӣ касе маро,
Дар хоб агар хаёли ту гаштӣ мусавварам. *Ҳофиз*

Гаҳе диди нигорашро мусаввар
Ба чашми ваҳм, кардӣ дарди дил сар. *Нозим*

4. *мач.* вучуддошта, муҷассам.

Синони туст қадар, гар муҷассам аст қадар,
Ҳусоми туст қазо, гар мусаввар аст қазо.

Манучехрӣ

Агар касе гӯяд, «ҳар ҷисме мусаввар аст ва ҳар
мусавваре муҳдас аст» — ин сухан қиёс бувад.

Ибни Сино

МУСАВВИД *а.* *مصور* мусавваданавис; мусаввиди (ин) ав-
роқ нависанда, муаллиф, мусанниф.

Мусаввиди авроқ дар баъзе аз таворих ин лафзро
бо «қоф» дидаам. *«Равзат-ус-сафо»*

Аммо мусаввиди ин авроқ аз волиди хеш шунид,
ки Сайид Аҳмади Тархон чунин гуфт...

«Равзат-ус-сафо»

МУСАВВИР *а.* *مصور* сураткаш, суратгар, рассом, ниго
ранда.

Эй мусаввир, ин ҳама ҳайрони сурат нестанд,
Ҳайрати ман дар камоли хомаи тасвири туст.

Мушфиқӣ

МУСАВВИРА *а.* *مصوره* қувваи тасаввур; тасаввур.

Пас он суратҳо, агар ҷуз вай бувад, андар му-
саввира сурат банад. *Ибни Сино*

МУСАВӢ *а.* *موسوى* 1. аз они Мусо.

То зи сеҳр он нақшҳо чунбон шавад,
То асои мусавӣ пинҳон шавад. *Румӣ*
кафи мусавӣ *ниг.* яд (яди байзо).

Баровард насрин кафи мусавӣ,
Намуда сабо муъҷизи исавӣ. *Ҳоҷу*

2. яҳудӣ, пайрави дини Мусо.

Халқе касир аз мусавиён... дар пой дор муч-
тамеъ гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСАДДАД *а.* *مسدد* 1. саддшуда, басташуда; маҳкам,
устувор; садди мусаддад садди мустаҳкам, банди мус-
таҳкам.

Эй сарваре, ки ҳазми ту тасдиди мулкро
Ҳангоми дафъи ҳодиса садди мусаддад аст. *Анварӣ*

2. *мач.* маҳкам, қавӣ; рост, дуруст; раъи мусаддад рон
маҳкам, раъи дуруст.

Фоиля феъли тамому қавли мусаддақ,
Воли азми дурусту раъи мусаддад. *Манучехрӣ*

МУСАДДАС *а.* *مسدس* 1. шашгӯша, шашкунҷа.

Он мураббаъ хонаи нур аз хуруши содиқон
Чун мусаддас хони занбурон пурафгон омада.

Ҳоқонӣ

Ҳар як [аз занбурӯҳ] барои худ аз мум хонаҳон
мусаддас бисозанд. *«Анвори Сухайлӣ»*

2. *ади.* яке аз шаклҳои шеърӣ, ки ҳар як банд аз панҷ
мисраи ҳамқофия иборат буда, мисраи охирини (ша-
шӯми) ҳама бандҳо ҳамқофия мебошад; *ниг.* мусам-
мат; < мусаддаси гетӣ *киноя* аз дунёе, ки ба ақидаи
қадимӣ аз чор ҷиҳат (шарқ, ғарб, шамол, ҷануб) ва
аз боло ва поён (замину осмон) иборат будааст.

Аз дами хулқи ту дар мусаддаси гетӣ
Бун мусаллас ба ҳар машом баромад. *Ҳоқонӣ*
мусаддас-сарой *ниг.* мусаддаси гетӣ.

... Ки эй бонуи ин мусаддас-сарой,
Наёрад чу ту бонуре кас ба ҷой. *Ҷомӣ*

МУСАДДАҚ *а.* *مصدق* 1. тасдиқ кардашуда; собиткарда-
шуда.

Кунад ҳар дам баён ин нуктаро ишқ,
Вале ақлаш намедорад мусаддақ. *Ҷомӣ*

2. рост, дуруст; аниқ, муайян.

Дар зикри Хоразм гуфтааст, ки адади кушта-
гони он диёрро мусаддақ надонистам.

«Равзат-ус-сафо»

МУСАДДЕЪ *а.* *مصدع* тасдеъдиханда, ташвишдиханда,
дарди сардиханда, боиси дарди сар; мусаддеи *касе*, *чизе*
шудан боиси ташвиш ва дарди сари *касе* шудан.

Муҳаммад ибни Алӣ мактубе барои ту фиристо-
дааст, дар ин боб мусаддеи ту шудам.

«Равзат-ус-сафо»

◇ мусаддеи *авқоти касе* шудан вақти касеро гирифтанд.

Бақои ҳаёти онҳо матлуб бувад, на нафъи ма-
данин эшон, балки то мусаддеи *авқоти* дигарон
нашаванд. *Аҳмади Донши*

МУСАДДИҚ *а.* *مصدق* тасдиқкунанда.

Ин ҳикоят мусаддиқ ва муайиди сухани Юсуф
шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСАЙҚАЛ *а.* *مصيقال* сайқал додашуда, сайқалдор; ҷило
додашуда, соф.

Ойнаи мусайқали ишқ аст партаваш,
Гуфтам, Заҳир, агар ту бидонӣ далоилаш.

Заҳири Форъбӣ

Мусайқал шуд оинасон синаам,
Ду олам мусаввар дар оинаам. *Ҷомӣ*

МУСАЛЛАМ *а.* *مسلم* 1. таслимшуда, тандода; тобеъшуда.

Ту ошиқони мусаллам надидай, Саъдӣ,
Ки теғ бар сару сар бандавор дар пешанд. *Саъдӣ*
мусаллам гардидан *ниг.* мусаллам шудан; мусаллам
доштан супурдан, додан, таслим кардан.

Сад ҳазор динор тақабул намуда ва хазинаи
қалъа низ бар он ҷамоат мусаллам дошт.

«Равзат-ус-сафо»

мусаллам кардан таслим кунондан.

Моро кӣ кунад мусаллам он ҷо? —
Хуршед намешавад мусаллам! *Ҳоқонӣ*

Сиккаи он мулк мусаллам кунам,
Сиккаи худ низ бад-он зам кунам. *Хисрави Деҳлавӣ*
мусаллам шудан (*ё* гардидан) таслим шудан, тан до-
дан; тобеъ шудан.

Ва он навоҳӣ ҳар ҷӣ аз ин тарафи кӯҳ буд, ҳама
уро мусаллам гашт. *«Таърихи Систон»*

Мулки зебой мусаллам шуд туро,
Шукри онро боз нозебо макун. *Анварӣ*

2. эмин, саломат.

Тадбир чист, то баъд аз ман мулки Рум мусал-
лам бимонад? *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Хат ба ҷаҳон даркашу беғам бизӣ,
Дур шав аз давуру мусаллам бизӣ. *Низомӣ*

3. муносиб, лоиқ, раво.

Падар гуфт: Эй писар, манофеи сафар чунин,
ки ту гуфти, бешумор аст, ва лекин мусаллам панҷ
тоифарост. *Саъдӣ*

Аммо солории лашкар касеро мусаллам бувад, ки ҳиммати олий ва шуҷоати муфрит дорад.

Аҳмади Дониш

4. муайян, яқин, таъин кардашуда.

Идбор киро бувад муқаддар,
Иқбол киро бувад мусаллам? *Савдо*

5. муяссар ва ҳосилшуда, дастрасшуда.

Дар чорболиши адам, эй аз бисоти кавн,
К-ин ҷо дами мурод мусаллам наёфт кас. *Хоқонӣ*

Сирри муайяне маро он гоҳ мусаллам шуд, ки
рақами девоиагӣ бар ман кашиданд. *Аттор*

6. бешубҳа, бебаҳс, бе ҷуну чаро.

Мусаллам, ки ба бун баҳори давлат бо ғавғои
хазони накбат дар тавон сохт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Агар дам занад бо ту тӯти зи мантиқ,
Ман ин нукта аз вай мусаллам надорам.

Камоли Хучандӣ

МУСАЛЛАМ مَسْلَمِي озодӣ аз ташвишу хавфу азоб.

Ҳар кас ба қадри хеш гирифтори меҳнат аст,
Қасро наодоанд бароти мусалламмӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУСАЛЛАС ا. مثلث 1. сегӯша, секунҷа.

Он шаҳрест мусаллас, ҷунон ки як гӯшан он ба
даръё аст ва гирди вай деворе кашида.

Носири Хисрав

2. хушбӯии мураккаби сегона (аз мушк, уд ва анбар
ва ё аз мушку сандалу кофур).

Дастӣ субҳ аз анбару кофору мушк
Сад мусаллас ройгон омехта. *Хоқонӣ*

3. навъе аз шароб, ки баъд аз соф карда ҷӯшонидан
ҳиссан сейӯмаш монда бошад; 4. *адш.* яке аз шакл-
ҳои шеърӣ, ки ҳар як банд аз ду мисраи ҳамқофия
иборат буда, мисраи охиринаи (сейӯми) ҳама бандҳо
ҳамқофия мебошад; *ниг.* мусаммат.

МУСАЛЛАСОТ а. مثلثات *ҷамъ* 1. ҷ. мусаллас 1, 2.

Ҳавои хона аз мусалласоти атр муанбар гардо-
ниданд. (2) *Авфӣ*

2. *мат.* тригонометрия.

МУСАЛЛАСӢ مَسْلَاسِي мусалласӣ қардан хушбӯӣ додан.

Қарда ба садри каъба-дар баҳри машоми аршиён
Ҳоки дарат мусалласӣ даҳмаи чархи миҷмарӣ.

Хоқонӣ

МУСАЛЛАТ а. مسلط 1. тасаллутъёфта, чира ва ғолибшуда,
зӯрвар; мусаллат будан мағлуб гардидан, мағлуб карда
шудан.

... Ва қуввати ҷалби аввалӣ [қуввати ғазабӣ]
мебояд, ки мусаллат бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

2. таъин кардашуда барои назорат аз болон касе;
мусаллат қардан таъин қардан касеро аз болон касе
барои назорат ва ҳокимият.

... Ва гургсиратони золимно бар раоён мазлум
мусаллат накунад. *Аҳмади Дониш*

МУСАЛЛАҲ а. مسلح 1. яроқдор, аслиҳадор.

Қариб ба субҳ буд, ки шаҳ се тиркаш баста
мукамал ва мусаллаҳ аз дари ҷамоатхона дармад.
Восифӣ

Яъқуб ду зирех пушида мукамал ва мусаллаҳ
ба ... шамшер ва гуфанг ҳамоил карда бар боми
қаср баромад. *Аҳмади Дониш*

2. одами мусаллаҳ, аскарӣ аслиҳадор.

Малик Муиззиддини Ғурӣ ... ки ҳафтод ҳазор
мусаллаҳ дошт, шикаст ёфт ва ба дасти султон
Санҷар асир шуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУСАЛЛО а. مصل 1. д. ҷойнамоз, саҷҷода.

Фарроше биёмад ва шамъе дар суфа биниход ва
мусалло бозкашид. *Авфӣ*

Туву тасбеҳу мусаллову раҳи зӯҳду вараъ,
Ману майхонаву ноқусу раҳи дайру куништ. *Ҳофиз*

2. намозгоҳи умумӣ.

Ҳазрати хоқони саид алассабоҳ ба нияти иқо-
мати салоти идӣ мутаваҷҷеҳи мусалло шуд.

«Равзат-ус-сафо»

3. номи ҷои пурсафое дар Шероз, ки намозгоҳ будааст.

Бидех, соқӣ, ман боқӣ, ки дар ҷаннат нахоҳӣ ёфт,
Канори оби Рукнободу гулгашти Мусаллоро. *Ҳофиз*

МУСАЛЛӢ а. مصلӣ намозгӯзор, намозхон.

Масоҷид аз мусаллиён ҳолӣ гашта, ҳамморхо-
наҳо маъмур ва ободон шуд. *«Таърихи Фаршита»*

МУСАЛМОН مسلمان *ниг.* мусулмон.

МУСАЛСАЛ а. مسلم 1. силсилабанд, занҷирбанд; паси

ҳам ҳалқа-ҳалқа печутобхӯрда.

Бад-он ҷом аз он ҷо ки пайванд буд,
Мусалсал кашида хате чанд буд. *Низомӣ*

Мусалсал қард зулфи мохрӯён,
Мушавваш рӯзгори меҳрҷӯён. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *маҷ.* пайваст кардашуда, ба ҳам пайваст, пай ҳам
оянда, пайваст, пай дар пай.

Мусалсал як андар дигар бофта,
Гирех барзада шарш бартофта. *Фирдавӣ*

Розе, ки ниҳон хоҳӣ, бо кас дар миён манех ва
агарчи дӯст бошад, ки мар-он дӯстро низ дӯстон
бошанд ва ҳамҷунин мусалсал. *Саъдӣ*

мусалсал шудани (*ё* гаштани) сухан давом қардан ва
дароз кашидани сухан.

Сухан чун шуд мусалсал охири қор,
Сутуни Бесутун омад падиқор. *Низомӣ*

Чун сухан дар сухан мусалсал гашт,
Бар забони суханварӣ бигзашт. *Низомӣ*

МУСАММАМ а. مضمم тасмиъмёфта, қарори қатъӣ ёфта,
қатъӣ.

Юсуфшоҳ ... ба азми мусаммам мехост, ки мута-
ваҷҷеҳи даргоҳ шавад. *«Таърихи Фаршита»*

мусаммам шудан (*ё* гардидан) тасмим гирифтани, ба
қоре бо қатъият азм қардан.

Бомдодон, ки азми сафар мусаммам шуд, гуфта
будандаш, ки фалон Саъдӣ аст. *Саъдӣ*

Мард он касро тавон хонд, ки чун азимати ӯ дар
қоре мусаммам гардад, нахуст даст аз ҷон шӯяд.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУСАММАН I а. مضمن 1. ҳаштгӯша, ҳашткунҷа; ҳашт-
пахлу.

Ин хонаест мусамман ва рост, ҷунон ки ҳар
зилъе аз ин ҳаштгона сиву се араш аст.

Носири Хисрав

2. *адш.* дар арӯз — вазнҳои ҳаштрукна, ки ҳар мисраъ аз чаҳор руки ва байт аз ҳашт руки иборат аст; 3. *адш.* яке аз шаклҳои шеърӣ, ки ҳар як банд аз ҳафт мисраи ҳамақофия иборат буда, мисраи охири (ҳаштуми) ҳама бандҳо ҳамақофия мебошад; *ниг.* мусаммаат.

МУСАММАН II *а.* *مسمن* саминшуда, фарбеҳшуда; мурғи мусамман мурғи фарбеҳ, равшанин.

Насрайнро ба хушай Парвин бипарваранд,
То ман ба хон ду мурғи мусамман дароварам. *Ҳоқонӣ*

МУСАММАР *а.* *مسمر* бо мех (мисмор) парчин кардашуда.

Ба ҳар суммаш ҳилоле баста аз зар,
Зи сими ахтари раҳшон мусаммар. *Ҷомӣ*

МУСАММАТ *а.* *مسط* *адш.* шеърҳои лириқию фалсафӣ, ки аз бандҳои ҷудогона иборат буда, мисраъҳои ҳар банд ба ғайр аз мисраи охирӣ ҳамақофия мебошанд ва мисраи охири бандҳо қофияи ягона доранд. Бандҳо аз се то даҳ мисраъ шуда метавонанд: мусаллас (семисраӣ), мураббаъ (чормисраӣ), мухаммас (панҷмисраӣ), мусаддас (шашмисраӣ), мусаббаъ (ҳафтмисраӣ), мусамман (ҳаштмисраӣ), мутассаъ (нӯҳмисраӣ), муашшар (даҳмисраӣ).

МУСАММО *а.* *مسما* исми додашуда, номидашуда.

... Китобе мусаммо ба «Бадоеъ-ул-вақоеъ» тасниф
ҳаҷӣ намуд. *Восифӣ*

Ҳол худ дар миёна пайдо нест,
Исми маҳз аст, к-аш мусаммо нест. *Бедил*

мусаммо кардан а) исми додан, номзад кардан; б) таъин кардан.

Маро бо писари Коқуй дӯстӣ аст, агар маро он
чо мусаммо кунад, он дӯсттар дорам.

«Таврихи Систон»

МУСАНДАЛ *а.* *مصنل* бо ҷуби сандал хушбӯ кардашуда, хушбӯй.

В-ин ҷӯи муанбар бари ин оби мусандал
Пеши дари он борхудои ҳама аҳрор. *Манучеҳрӣ*

МУСАННАФ *а.* *مصنف* тасниф кардашуда; китоб, асар.

Ҳофизи Абру дар мусаннафи хеш оварда ...
«Равзат-ус-сафо»

МУСАННАФОТ *а.* *مصنفات* ҷ. мусаннафот.

... Дар улуми риёзӣ мусаннафот дорад.
«Равзат-ус-сафо»

МУСАННИФ *а.* *مصنف* муаллиф, таълифкунанда.

Қозӣ аз Ҳаллоҷ пурсид: Ин суҳанони парешон
аз кучо навишти? Ҳаллоҷ гуфт: Аз китоби «Ихлос»,
ки мусаннифи ӯ Ҳасани Басрӣ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСАННО *а.* *مثنى* дутағӣ; дубора, дучанд.

Ҳаст кӯҳ, к-ово мусанно мекунад,
Ҳаст кӯҳ, к-овоз садто мекунад. *Румӣ*

З-оби софӣ шуд мусанно шоҳи гул паргорвор,
Шаклҳои мустадиқ ангеҳт з-он паргор гул. *Ҷомӣ*

МУСАРРАҲ *а.* *مصرح* сарех кардашуда; равшану ошкор, кушоду равшан.

Мусарраҳ гуфтем, ки мар-моро чандон вилоят дар
пеш аст, онро ба фармони амирулмуъминин меби-
бояд гирифт. *«Таврихи Байҳақӣ»*

Мутлақ ва мусарраҳ даъвии худой кард.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МУСАТТАР *а.* *مستتر* пӯшида, пинҳон.

Ризову ҳашми ту мастур набвад андар дил,
Ҷӣ гуна монад ҳаргиз мусаттар оташу об. *Муиззӣ*

МУСАТТАҲ *а.* *مسطح* ҳамвору тахт кардашуда; паҳн.

Як дона ёкути мусаттаҳ дорам бар мисоли кафи
даст. *Авфӣ*

Мураббаъ шуд ба муъҷиз кӯчаи об,
Мусаттаҳ гашт аз ҳар сӯю ҳар боб. *Бадрии Қашмирӣ*

МУСАФФО *а.* *مصفا* 1. соф кардашуда, тоза ва холис кардашуда.

Дигарбора мусаффо гардад он хун
В-аз он хуни сафед ояд ба берун. *Носири Хисрав*

Оинаи ҳоли Шатраба аз занги ин найранг мусаф-
фост. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. соф, равшан, беғубор; дураҳшон.

Бонги гове чу садо боздихад, ишва махур,
Қай Суҳо акс зи хуршеди мусаффо бибарад. *Ҳофиз*

МУСАХХАР *а.* *مسخر* 1. тасхир кардашуда, мағлуб кардашуда, мутеъ сохташуда, тасарруф кардашуда.

Ва билҷумла то ғазаб ва шаҳват мусаххари ақл
набошад, адл сураат набандад ва адл аз камоли
ақл ҳезад. *Аҳмади Дониш*

Мулки ҳастӣ шуд мусаххар, Фонӣ, аз имдоди ишқ,
Фатҳу нусрат бар сари теғу сипар хоҳам навишт.
Фонӣ

То гашта бараҳна ханҷари ишқ,
Шуд кишвари дил мусаххари ишқ. *Ғиёсӣ*

мусаххар сохтан (ё гардонидан) тасхир кардан, мағлуб ва мутеъ кардан.

Дар он хусумат оли Салҷуқ хурӯҷ карданд ва
Хуросону Ироқро мусаххар сохтанд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

[Абдуллои Муборак] гуфт: ... Шукр мар-худо-
вандеро, ки чунин ҷонвареро мусаххар гардонид,
ки фармони бандагонро мебарад. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. асир кардашуда, дастгир ва бандӣ кардашуда; мусаххар кардан а) тасхир кардан, мағлуб ва мутеъ кардан.

Натвон ба хоб кард мусаххар ҳаёлро,
Ҷуз печу тоб нест каманд ин ғазолро. *Соиб*

б) асир кардан, дастгир кардан.

[Қаюмарс] баъзеро ҳалок ... ва ҷамъеро мусах-
хар карда, ба қорҳои душвор боздошт.

«Равзат-ус-сафо»

МУСАЪАД I *а.* *مسعد* масъуд, муборак.

Ҳоҷа ба сони ғазафарест, кучо ҳаст
Бистадану доданаш ду дасти мусаъад. *Манучеҳрӣ*

МУСАЪАД II *а.* *مصعد* чакра-чакра чаконидашуда, соф, холис; гулоби мусаъад гулоби тоза, гулоби холис кардашуда.

Абри гулобрез ҳаме бар гулобдон
Бар рӯи гул гулоби мусаъад кунад ҳаме. *Манучеҳрӣ*

МУСАХҲАФ *а.* مصحف тағбирёфта ба воситаи хато навишта шудан ё хато хонда шудан; тасхифёфта, тахрифшуда.

Аз сифоти ҳаром як[к]еро
Бошгуна куну мусахҳаф кун. «Тарҷумон-ул-балоғат»

МУСАЧЧАЛ *а.* مسجل муҳру имзо кардашуда; васика кардашуда; муайян ва муқаррар кардашуда, тасдиқшуда.

Ба мамлуқӣ хате додам мусалсал
Ба тавқеи қизилшоҳӣ мусаччал. *Низомӣ*

[Ғозонхон] фармуд, то ҳафт нусха вақфия бина-
висанд ва чумла мусаччал гардонанд.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

МУСАЧЧАЪ *а.* مسجع қофиянок, сухани қофиядор.

... Ва насри мусаччаъ он аст, ки қофия дорад
ва вази надорад. *Ваҳиди Табрезӣ*

МУСБАТ *а.* مثبت 1. исбот кардашуда, тасдиқ кардашуда.

Ҳар ду муқаддима ... ба бароҳини қотеа ва дало-
или сотеа мусбат шуда. «Ахлоқи Чалолӣ»

2. сабт ва қайд кардашуда, навишташуда.

Ном ва насаби ӯ бар дафтар мусбат гардонид. *Авфӣ*

Ва бад-ин ният он чи дар муддати никоҳ аз ранҷу
тааб, ки бинад, музде ва аҷре дар девони амалаш
мусбат [на]гардад, ҳаёт бевоситаи лӯқма ва туъ-
ма ба даст наёяд. *Аҳмади Дониш*

МУСБИТ *а.* مثبت исботкунанда, тасдиқкунанда.

МУСИБ *а.* مصيب 1. исобаткунанда, ба нишона рафта
расанда; маҷ. касе, ки қор ва қавли он савоб (дуруст)
бошад, дурустгӯянда; дурусткор.

... Ва ҳар устоде, ки ӯро дар илми шеър табаҳ-
хурест, чун андаке тафаккур кунад, донанд, ки ман
дар ин мусибам. *Низомии Арӯзӣ*

Ақли ранҷур орадаш сӯи табиб,
Лек набвад дар даво ақлаш мусиб. *Румӣ*

2. дуруст, аниқ, саҳеҳ.

Роқими хуруфро дар ин сухан иштибоҳест,
намедонад, ки ин шубҳа мусиб аст ё мухтӣ.

«Равзат-ус-сафо»

МУСИБАТ *а.* مصيبت бало, саҳтӣ; азоби рӯҳӣ; азо, мотам.

Ҳар кӣ фаръёдраси рӯзи мусибат хоҳад,
Гӯй: Айёми саломат ба ҷавонмардӣ кӯш! *Сағдӣ*

Дӯстон ва муҳиббонаш дар мусибати ӯ нолон ва
гирьён гардиданд. «Фатҳнома»

МУСИН(Н) *а.* مسين солхурда, куҳансол; пир.

Орифе пурсид з-он пири кашиш,
Ки ту, эй хоҷа, мусинтар, ё ки риш? *Румӣ*

Сайёҳ аз пирони ман аст, пири мусин буд ва
машоихи бисёр дида. «Нафаҳот-ул-унс»

МУСИР I *а.* موسр бой, давлатманд.

Авориғи ӯ ба мусиру мӯъсир тааддӣ накунад.
«Равзат-ус-сафо»

Агар мусир бошанд, ҳамаи амволи худро сарф
кунанд, то фарзанд ин занро талоқ диҳад.

Аҳмади Дониш

МУСИР II || **МУСИРР** *а.* مصر исроқкунанда, касе, ки дар
қоре саҳт ва устувор меистад.

Солу маҳ бар гуноҳҳо мусирам,
Рӯзу шаб бар гуноҳи худ муқирам. *Саной*

Муҳаммад дар изҳори кеши залолат аз падар
олитар буд ва дар даъвии имомат мучидтару
мусиртар. «Равзат-ус-сафо»

МУСИЧА موسيچه паррандаест монанд ба қумрӣ.

Гулбун ба гуҳар хира кунад Қисроро,
Мусича ҳаме бонг кунад Мусоро. *Манучехрӣ*

МУСИҚОР موسيقار 1. номи асбоби мусиқии қадим.

Қамонча охи мусовор мезад,
Муғаннӣ роҳи мусиқор мезад. *Низомӣ*

Рағу пайшон чу най шуд хушк аз он дам
Чу мусиқор нолиданд бо ҳам. *Нозим*

2. номи мурғи афсонавӣ, ки гуё минқори ӯ суроҳ-
ҳои бисёре дошта, аз онҳо овозҳои гуногун берун
меомадааст.

Боғ пур пардаҳои мусиқӣ,
Роғ пур лаҳнҳои Мусиқор. *Убайди Зоконӣ*

Гар бувад сад зеру бам дар нағма Мусиқорро,
Қай нишинад дар сулуки нола ҷои андалеб. *Туғрал*

МУСИҚӢ موسيقى санъати сурудхонӣ ва навозандагӣ.

Мутрибе мегуфт Хисравро, ки эй ганчи сухан,
Илми мусиқӣ зи чинси назм некӯтар бувад.

Хисрави Деҳлави

МУСКИР *а.* مسكر масткунанда; чизи кайфу нашъабахшан-
да.

Порсозодаеро неъматӣ бекарон аз таракаи аммон
ба даст афтод, фиқру фуҷур оғоз кард ва мубаззирӣ
пеша гирифт; филҷумла намонд аз соири маосӣ
мункаре, ки накард ва мускире, ки нахӯрд. *Сағдӣ*
Чун ту фақеҳи хушқию мускир намеҳӯрӣ,
Дастори ту ҳамеша чаро бар сари хум аст?

Қамолӣ Хучандӣ

МУСКИРОТ *а.* مسكرات ҷ. мускир.

Дар пеши ҳар як аз он тимсолҳо ҳавзе аз нуқра
сохта буданд, ки аз мановизи тамосил шаробу арақ
ва соири мускирот берун омада, дар он ҳиез ме-
рафт. «Равзат-ус-сафо»

МУСКИТ *а.* مسكت соқиткунанда, хомӯшкунанда, тарафи

муқобилро ба сукут водоркунанда (дар боран сухан ва ғ.).

Ӯ бе таҳошӣ ҷавобҳои мускит мегуфт.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

... Ҳеҷ ҷавоб надод, зеро ки сухан мускит буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МУСЛА *а.* مثله ноқисулаъзо қардан, монанди буридани
гушу бинӣ ҳамчун ҷазо барон ибрати дигарон.

Барна ту донӣ, ки шерӣ рояти қаҳраш
Мусла кунад шерӣ чарху шерӣ аринро. *Анварӣ*

Баъзе аз қотилонро пайдо карда, мусла гардо-
ниданд. «Равзат-ус-сафо»

МУСЛЕҲ *а.* مصلح ислоҳкунанда, оштидиханда; хайрхоҳ,
некукор.

Дӯстони мо ва муслеҳон бад-он шодмона гарданд.
«Тағрихи Байҳақӣ»

Муслеҳонро назарнавоз шавам,
Маслаҳатро ба пешбоз шавам. *Низомӣ*

МУСЛИМ *a.* مسلم мусулмон.

МУСМИР *a.* شمير самардиханда, мевадор; самарбахш.

Гар нагашти ҳезум, у мусмир будӣ,
То абад маъмуру ҳам омир будӣ. *Румӣ*

МУСМИРА *a.* مشمره муаннаси мусмир; ашҷори мусмир а дарахтони мевадор.

Фармуд, то дар беруни қалъа ашҷори мусмира
нишонда ва мардум ба зироат иштиғол намуданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУСО *a.* موسى 1. устура, поку.

Ман чу мусову зи ман то ба аҷал як сари мӯй,
Ба сари мӯй зи ман дур чароед ҳама. *Ҳоқонӣ*

2. номи пайғамбари яҳудиён.

МУСОАДАТ *a.* مساعدت ёри додан, ионат.

Агар мард аз қуввати азми хеш мусоадати тамои
наёбад, тәне чанд бигузинад ҳарчи носеҳтар ва
фозилтар, ки уро боз менамоянд айбҳои вай.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

Саду даҳ марди сипоҳии номдор ба мусоадати
аҳолии Гирдкӯҳ фиристоданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»
мусоадат ва муованат ёри додан, ионат расонидан.

Агар шумо ба нафси хеш омада ба лашкар ва
олат ва уддат мусоадат ва муованат намоед, виле-
яту лашкар ва хона ба шумо бимонад. ●

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУСОБ I *a.* مصاب мусибатзада, сахтикашида; дучори
азобу ғаму андӯхшуда; мотамзада.

Дари мусибати хасм ар на теги туст, чаро
Чу у бичунбад, хасмони ту шаванд мусоб. *Фаррухӣ*

Чорае хаст, к-ин гурӯҳи мусоб
Во раҳанд аз хами каманди азоб? *Бедил*

МУСОБ II *a.* ماثب мукофоти некӣ гирифта.

Ту, эй Убайдулло, дониста бошӣ, ки ҳар чӣ
мекуни аз хайру шар, ба он мусоб ва муоқаб
хоҳӣ буд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСОБАРАТ *a.* مصابرة сабр қардан, тоқатоварӣ, бардошт.

Бар меҳнати ҷуъ ва балон гуруснагӣ мусобарат
натавон намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Он гоҳ султон Шихобуддин миғфари таваккул
бар сар ниҳода ва зиреҳи мусобарат дар бар афганд.

«*Таърихи Фариста*»

МУСОБАҚА||МУСОБАҚАТ *a.* مسابقته||مسابقتе пешӣ гирифт-
тан, бартари ҷустан бар як дигар.

МУСОВОТ *a.* مساوات 1. баробарӣ, мусовӣ будан.

... Ва каффаи зухур ва бутун ҳамсанги маротиби
этидол ва мусовот мегардад. *Бедил*

... Аз ин оят мусовоти марду зан лозим меояд
дар ҳақгузорӣ ва ҳақталабӣ. *Аҳмади Дониш*

2. *адш.* ташбеҳи баробар, баробар будани як сифат
мобайни ду чиз (ё кас), мас. миёни ошиқ ва маъшуқ,
ҷунон ки дар шеъри зерин дида мешавад:

Гуфтам: Зи дили хеш даҳон созамат, эй моҳ.

Гуфто: Натавон сохт зи як нуқта даҳоне.

Гуфтам: Зи тани хеш миён созамат, эй дӯст.

Гуфто: Натавон сохт зи як мӯй миёне. *Шамси Қайс*

МУСОВӢ *a.* مساوى баробар.

Аз чавру чафову ситаму ҳар чӣ бипурсӣ
Дар ишқ мусовист вучуду адами ӯ. *Хисрави Деҳлавӣ*
... Ва чаҳоне монад фарох, ки аввалаш ба азал
мусовӣ ва охираш ба абад муқорин. *Аҳмади Дониш*

мусовӣ будан а) баробар будан; б) маҷ. арзидан ба
чизе, ҳамарзиш будан.

МУСОДАМА||МУСОДАМАТ *a.* مصادمة||مصادمت ба якдигар
садма расонидан, ба ҳамдигар задан, қангидан, задухӯрд.

Чун ... лашкари муғул мушоҳада қарданд, дони-
станд, ки тоқати муқовамат ва қуввати мусодамати
эшонро надоранд. «*Равзат-ус-сафо*»

[Таҳмурас] дар вақти мусодамат аз фарозу нишеб
напарҳезид. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСОДАРА||МУСОДАРАТ *a.* مصادره||مصادرت моли касеро
ба зӯр гирифтан, моли касеро барои товони чизе гирифт-
тан, забт; қарима.

[Хусайн бинни Тоҳир] хоразмиёнро барғумошт,
то дуздӣ мекарданд ва мусодарат мекарданд.

«*Таърихи Наршахӣ*»

Иттифоқан аз ӯ ҳаракате дар назари малик
нописанд омад, мусодарат фармуд ва уқубат қард.
Сатбӣ

Раиси деҳеро мусодара қарданд, гурехт ва дар
хонаи дарвеше пинҳон шуд. «*Хористон*»

МУСОДАРОТ *a.* مصادرات ҷ. мусодара||мусодарат.

Мусодарот ӯ мекард ва мардумон аз вай биши-
кхиданд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Бароқ дигар бор дасти тааддӣ ва татовул дароз
қард ва мардумро ба анвои мутолабот ва мусода-
рот мухотаб гардонид. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУСОДАҚАТ *a.* مصادقة бо ҳамдигар самимона ва соди-
қона дӯстӣ қардан.

Дар миёни ду кас мусодақати азим буд. *Авфӣ*

[Зоғ] мусодақату мурофақати уро [мушро] ғани-
мате шигарф доништ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУСОИД *a.* مساعد 1. мувофиқ.

Пас Баҳром бо эшон мусоид шуд ва ҳама бо Ӯр-
муз муҳолиф шуданд. «*Таърихи Табарӣ*»

2. созгор; ёридиханда, ёвар.

[Рой] коми дил аз рӯзгори мусоид бардошӣ.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

МУСОЛАМАТ *a.* مسالمة сулҳҷуӣ, бо ҳам сулҳ қардан.

Аммо анвоёе, ки дар таҳти ҷинси ифғат аст,
инҳоянд: хаё, рифқ, хусни худо, мусоламаат, даат,
сабр, қаноат ... «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУСОЛАҲА||МУСОЛАҲАТ *a.* مصالحة||مصالحة дар ҳоли
сулҳ ва ошӣ будан бо ҳамдигар.

Қудуз гуфт: ... Бо ин қамоат, ки қосиди диёри
моанд, яке аз се кор ихтиёр мебояд қард: ё мусо-
лаҳат, ё муҳосамат, ё ҷилои ватан.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Маҳмуди Хилҷӣ ... салоҳ дар он дид, ки аввал
бо султон Қутбиддини Гӯҷаротӣ мусолаҳа намояд.
«*Таърихи Фариста*»

МУСОМАҲА||МУСОМАҲАТ *a. مسامحه||مسامحت* чашмпуши кардан, кореро осон пиндоштан, чизеро сахл пиндошта ба он аҳамият надодан.

Чуз он чора надиданд, ки бо у ба мусолаҳат гароянд ва ба учрати кишти мусомаҳат намоянд.
Саъдӣ

Чаро дар ин амр мусомаҳа раво дошты?

Аҳмади Дониш

МУСОМАҲОТ *a. مسامحات* *ч. мусомаҳа||мусомаҳат* чизхое, ки дар вақташ ба он ба қадри даркорӣ аҳамият надодаанд.

Баъд аз ин бо тамҳиди маъзарат дар иртиқоби амсоли ин мусомаҳот марқуми рақами баён хоҳад шуд. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

МУСОРААТ I *a. مسارعت* шитобкорӣ, ачала намудан, таъчил.

Чид(д) — мусораатнамудан аст дар таҳсили мақосид. *Авфӣ*

Дар ҳаракат ва наҳзат ба ҷониби Ироқи Араб мусораат бояд кард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСОРААТ II *a. مصارعت* мусобиқа; гуштингирӣ; мубориза бо ҳамдигар.

Қор аз муҳотаба ба мулоабат анҷомид ва муҳим аз мулоабат ба мусораат расид. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

Қооқ фармуд, ки ту куштигирони худро биёвар, то ин ҷамоат мусораат кунанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСОФАРАТ *a. مسافرت* сафар кардан, сафар.

... Ва ба чанги ғурбат ва мусофарат туро бисупоранд. *Аҳмади Дониш*

МУСОФАҲА *a. مصافحه* даст дода вохурдӣ кардан, дасти ҳамдигарро фушурдан вақти мулоқот.

Чун дар боз кард, дӯстро бо мусофаҳа бинавохт.
«Анвори Суҳайл»

мусофаҳа ва муонақа дастфишорӣ ва ба оғӯш гирифта вохурдӣ кардан.

[Бузурге] дарро боз кард ва дӯстро ба мусофаҳа ва муонақа бинавохт. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУСОФИР *a. مسافر* сафаркунанда.

Ҳамедун мусофир гиромӣ бидор, ки то номи некат барад дар диёр. *Саъдӣ*

Он мусофир баҳри давлатёбие Монд шаб дар хонаи аъробие. *Ҷомӣ*

◇ мусофирони самовӣ киноя аз ситораҳо.

Мусофирони самовӣ ба хиттаи мағриб Ҳазимат аз тарафи роҳи Қаҳқашон карданд.

Убайди Зоконӣ

МУСОФОТ *a. مصافات* муносибати самимӣ ва хайрхоҳона; дустӣ, ихлосмандӣ.

Ҳочин Дайламро ба Шероз фиристод, то асоси муволат ва мусофот мустаҳкам гардонад.

«Равзат-ус-сафо»

МУСОҲАБАТ *a. مصاحبت* ҳамсуҳбатӣ, ҳамдамы, суҳбат бо ҳам.

... Ҳар дам аз гушаи ошъёна ва мусоҳабати ёри фарзона барандешидӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУСОҲАЛА||МУСОҲАЛАТ *a. مساهله||مساهلت* 1. нармӣ, мулоиматӣ, сустӣ.

... Битарсид ва тариқи мусоҳалат пеш гирифт.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. бепарвоӣ намудан, бедикқатӣ кардан; доништа (қасдан) сустӣ кардан дар коре; осон пиндоштан, сахлгирӣ.

Панҷоҳ марди тирандозро дар он ҷо насб кард ва фармуд: Агар шумоён мусоҳала кунед, душманон аз ин дар дароянд. «*Таърихи Табарӣ*»

Ҳокими он диёр ба муҳораба пеш омад ва амир Халил аз ғояти ғурур дар муқобил мусоҳала варзид.
«Равзат-ус-сафо»

3. даранг, таъхир.

Ў рафт 3-ин ҷаҳону дарего, ки дар паяш Тан мекунад мусоҳала, ҷон мекунад шитоб. *Савдо*

МУСОҲАМАТ *a. مساهمت* сахмдорӣ, шарикӣ; баробарӣ.

Дар мурувват ва футувват бо Фаридун дам аз ухувват зады ва дар саховату қарам бо Ҳотами Той даъвии мусоҳамат кардӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

мусоҳамат додан шарик намудан, ҳамҷой кардан.

Агар асп фармон набарад, уро полонӣ кунанд ва бо харон мусоҳамат диҳанд. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУСОҲАРАТ *a. مصارعت* бо касе ҳешӣ кардан ба воситаи духтар додан ва ё арӯс овардан, қудо ва анда шудан.

Ба мусоҳарат ризо дод ва духтарро ба никоҳ даровард. *Авфӣ*

Пайғом дод, ки мусоҳарати амир сабаби ифтихор ва мубоҳоти ту аст. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСОҲИБ *a. مصاحب* 1. ҳамсуҳбат, ҳамдам.

Нахӯст мавъизаи пири суҳбат ин ҳарф аст, ки аз мусоҳиби ноҷинс эҳтироз кунед! *Ҳофиз*

Якчанд рӯз ба эшон мусоҳиб будем ва анқариб миёни мо муурофақат воқеъ шуд. *Восифӣ*

2. ҳамроҳ, шарикӣ роҳ.

Чун роёти ҷаҳонгир ба фирӯзӣ аз Фирӯзқуҳ гузар кард, элчиён боз омаданд мусоҳиби вазири Қайқубод. «*Ҷомеъ-ут-тавориҷ*»

Дар ин сафар шахсе бузургтар аз ту ба сина мусоҳиби ту гардад. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСОҲИЛА||МУСОҲИЛАТ *a. مساهله||مساهلت* *ниг. мусоҳала||мусоҳалат.*

МУСОҲИМ *a. مساهم* ҳиссадор, сахмдор; шарик; ҳамфикр.

Чун касе ёбанд, ки дар ин мазҳаб бо эшон мусоҳим бувад, ба нусрат ва даъвати у бархезанд.
«Ахлоқи Носирӣ»

Агар султон адолат варзад, дар савоби ҳар тоат, ки аз раоё содир шавад, шарик бошад ва агар зулм намояд, дар ваболи ҳар маъсият бо эшон мусоҳим. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

МУСРЕЪ *a. مسرع* 1. шитобкунанда, тезрав.

Нома фармудем бо рикобдори мусреъ.

«Таърихи Байҳақӣ»

Қилқаш ҷӣ мусреест, ки ҳар дам ҳазор бор аз Зағ сӯи Чин равад, аз Чин ба Зағбор.

Убайди Зоконӣ

2. қосиди тезрафтор.

Абдулмалик ибни Марвон мусреон ба Макка фиристода, Муҳаммадро талаб дошт.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУСРИФ *а.* *سرف* исрофкор, исрофкунанда.

Марде мусриф будааст ва амволе, ки ба тариқи ирс ба вай расид, ҷумла талаф кард. *Авфӣ*

Бахшанда ва саҳи бош, аммо мусриф ва муғлиф не. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МУСТ *مست* гила, шикоят.

Эй аз ситеҳиши ту ҳама мардумон ба муст, Даъвит саъбу мункару маънит хому суст. *Лабибӣ*

МУСТА *مسته* як миқдор гушт, ки ба паррандаи шикорӣ медиҳанд; тӯма.

Чун ба ҳар сайд рост хоҳӣ кард,
Бозро муста дод бояд пеш. *Бунасири Толиқон*

Манам хӯ карда бар бусаш
Чунон чун боз муста. *Рӯдакӣ*

Туркманонро, ки мустаи Хуроеон бихӯрда буданд ва султони мозӣ эшонро ба шамшер ба Балхон-кӯҳ андохта буд, истимолат карданд ва бихонданд.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

МУСТАБИД(Д) *а.* *مستبد* 1. истибодкунанда; худсар, худрой.

Сулайхоншоҳ гуфт: Халифа мустабид ва бесаодат буд, панди некхоҳон намешунуд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

2. ҳокими мутлақ.

... Дар ҳукумати он мамолик ба андак замоне мустабид ва мустақил гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАБСИР *а.* *مستبصر* соҳиббасират, бинодил, дилоғоҳ.

Соҳиби шуҷоатро, чун бар ин сифат бувад, ғаюр хонанд на шуҷоъ ва соҳиби ҳикматро мустабсир хонанд, на ҳаким. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУСТАБШИР *а.* *مستبشر* хабари хуш шунида, шоду хурсанд.

... Башорате ёфт ва мустабшир гашт. *Авфӣ*

Бародарон ба дидори якдигар мустабшир ва мустазхир гаштанд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУСТАБЪАД *а.* *مستباعد* банд, дур (аз ақл, аз ҳақиқат); маҳол, номумкин.

Аммо ин сухан пеши мо мустабъад менамояд ва то мушоҳада наафтад, мақрун ба қабул намегардад. *Восифӣ*

Ба қалъа даромадан ва дар ба рӯи худ бастан аз ҳазм ва оқибатандешӣ мустабъад аст.

«*Таърихи Фариста*»

МУСТАВДАЪ *а.* *مستودع* 1. касе, ки чизеро ба вай амонат медиҳанд; амонатдор; 2. ҷои амонатнигоҳдорӣ.

Ҳисоре буд рафеъ ва қалъае маневъ, аз солҳон дароз боз муставдан ҳазоини олам ва [аз] маконди царх ва дастбурди айём мусаллам. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАВЛӢ *а.* *مستولى* истилокунанда, ғолиб, зер карда гиранда.

Паланге бар он беша муставлӣ буд.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

Яке сар бар канори ёру хоби субҳ муставлӣ,
Чӣ ғам дорад зи мискине, ки сар бар остон дорад. *Саъдӣ*

муставлӣ шудан ғолиб омадан, зер карда гирифтан. Ишқ муставлӣ шуд, эй зоҳид, чӣ пандам медихӣ,
Дард мӯҳлик шуд, табиб акнун чӣ дармон мекунад. *Фонӣ*

МУСТАВСИҚ *а.* *مستوصق* боваркунанда, эътимодкунанда, дилпур.

Амир Ҳусайн ба зафар ва нусрат муставсиқ гашта, дил қавӣ кард. «*Равзат-ус-сафо*»

Диловархон ба Иқбол-султони сикандаршаън муставсиқ гашта, ба азми разми аъдо аъломи зафаранҷом барафрошт. «*Таърихи Фариста*»

МУСТАВФӢ I *а.* *مستوفى* таър. сардори аҳли девон, ки аз муҳосибон ҳисоб мегирифт, сармуҳосиб, сардафтардор.

Сарф кард он ҳама ба беҳавфӣ
Фориғ аз мушрифону муставфӣ. *Низомӣ*

... Амр фармуд, то муҳосибон ва муставфиён маҳкуми у бошанд ва ин шуғлро ба чихил рӯз тамои созанд. «*Тоҷикираи Давлатшоҳ*»

МУСТАВФӢ II *а.* *مستوفى* басанда, кофӣ.

Агар малик бад-он [шикор] ризо диҳад, ҳамаро рафоҳияти тамои ва неъмат муставфӣ ба ҳосил ояд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ва агар ин китоб сар ба сар сифати он бошад, сухан муставфӣ набошад. *Носири Хисрав*

МУСТАВӢ *а.* *مستوى* 1. тахт, ҳамвор.

Ва замин ҳамвор нест, аммо масҷидро замин ҳамвору муставӣ аст. *Носири Хисрав*

2. маҷ. рости дуруст, мустақим.

Толиби мақсудро як самт бояд муставӣ,
Мардро саргашта дорад ихтилофоти сумут. *Анварӣ*
хатти муставӣ *мат.* хатти рост, хатти мустақим.

То ҳарфи бунуқат буваду ҳарфи бонуқат,
То хатти муставӣ буваду хатти мунҳанӣ. *Манучехрӣ*
муствавӣ сохтан рост ва дуруст кардан.

Ба таъҷил дар иморати он кӯшида муставӣ сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

3. дуруст, солим, сиҳҳат.

Гуфт: Охир он Масеҳо на туӣ,
Ки шавад куру кар аз ту муставӣ. *Румӣ*

4. баробар.

Пас зобита дар ин боб он, ки шабу рӯзро тақсим мекунанд ба сооти муставӣ ва муавваҷ.

Аҳмади Дониш

МУСТАВҲӢШ *а.* *مستوحش* ваҳшатгиранда, раманда, харосанда, дуригузинанда.

Гар бидуш, бандаем в-ар бинавозӣ, равост,
Мо ба ту мустаънисем, ту ба чӣ муставҳишӣ? *Саъдӣ*

МУСТАВҶИБ *а.* *مستوجب* лоиқ, сазовор.

Аз амир Ҷарас пурсиданд, ки ин чӣ гуноҳ карда буд? — Гуфт: Гуноҳи азим карда буд, ки муставҷиби куштан аст. «*Таърихи Табарӣ*»

Нақди сӯфӣ на ҳама софӣ беғаш бошад,
Эй басо, хирқа, ки муставҷиби оташ бошад. *Ҳофиз*

Феъли бад муставчиби чазост ва амали нек боиси ато. *Аҳмади Дониш*

МУСТАДИЛ(Л) *а.* مستدل далел талабкунанда, хуччатталаб.

Далел он аст, ки восита шавад, то мустадилро ба мадлул расонад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУСТАДИР *а.* مستدير доирави, доирашакл, мудаввар, гирда.

Он ҷо доираи вучуд бо ҳам расида бошад монанди хатти мустадир, ки аз нукта оғоз карда бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

З-оби софӣ шуд мусанно шохи гул паргворвор, Шаклҳои мустадир ангехт з-он паргор гул. *Ҷомӣ*

фалаки мустадир киноя аз осмон.

Халқ ба ҷуз қурси омуху хур бар монди фалаки мустадир надиш. *Восифӣ*

МУСТАДОМ *а.* مستادم давомнок; доимӣ, ҳамешагӣ.

Дар даври ғуссаҳои ту, к-он мустадом бод Фориг зи шодкомно осуда аз ғамем.

Қамолӣ Хуҷандӣ

Соиб, зи шукри теги шаҳодат мабанд лаб, К-ин умри панҷрӯза аз у мустадом шуд. *Соиб*

МУСТАДЪО *а.* مستدعا дархост, хоҷиш, илтимос.

Мустадъо он аст, ки он азиз мутаваҷҷеҳи Огра шавад. *«Таврихи Фаршита»*

МУСТАДЪЙ *а.* مستدعي дархосткунанда, хоҷанда.

МУСТАЗОД *а.* مستزاد 1. зиёд кардашуда, афзун кардашуда.

Мар-туро, эй ҳам ба даъвӣ мустазод, Ин бад асатг эътиқоду иҷтиҳод. *Румӣ*

2. *адш.* шакли шеърӣ, ки дар охири ҳар мисраъ чанд калимае (ё фикраҳои ҳамвазн) илова карда мешавад. Мисол:

Дар хоб ҷамолӣ ёри худ меидам —
Дар айнаи сафо,
В-аз боғи висоли у гуле мечидам, —
Бе хори ҷафо,
Мурғи сахарӣ зи хоб бедорам кард, —
Ҷуё зи ҳасад,
Эй кош ки бедор намегардидам, —
То рузи ҷазо.*

МУСТАЗҲИР *а.* مستظهر 1. ёриталабанда аз касе; дилпуршуда, умедвор ба касе, чизе.

Ҳар кӣ ёре ноаҳл гирад ва ба ёрии нодон мустазҳир гардад, бад-ӯ он расад, ки бад-он боғбон расид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *маҷ.* бархурдор, баҳравар.

Мазмуни нома он, ки: Шунидам, ки дар маҷлиси Хоразмшоҳ чанд касанд аз аҳли фаъл, ки адимунназиранд...; бояд ки эшонро ба маҷлиси мо фиристӣ, то... мо ба улум ва кифояти эшон мустазҳир шавем. *Низомии Арӯзӣ*

МУСТАИД(Д) *а.* مستيد 1. соҳибистеъдод, қобилиятнок.

Дар ин мухтасар ёд кардем, то мустаиддон аз он баҳрабар гарданд. *Убайди Зоконӣ*

... Ба ғоят марди мустаид ва қобилу фозил буда. *«Тазкираи Давлатишоҳ»*

2. *маҷ.* лоиқ, сазовор (-и чизе); қобил (-и чизе).

Шоҳ Довуди Салҷуқӣ... дувоздаҳ писар дошт, ҳама мустаидди подшоҳӣ. *«Хористон»*

То қулуча мустаидди ҳазрати ҳалво шавад, Дар хамири тинаташ ҳар дам мухаммар мекунад. *Абӯисҳоқи Атъима*

3. омода, тайёр, ҳозир.

[Ҳалокухон] фармуд... агар то панҷ рӯз ба хидмат нарасад, қалъаҳоро муҳкам кунад ва корзорро мустаид бошад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Султон Масъуд ночор сафҳо тартиб дода, мустаиди қитол шуд. *«Таврихи Фаршита»*

МУСТАИН *а.* مستعين ионатхоҳ, ёриталаб.

Эй ҳама ҳастӣ, ки ҳаст аз қафи ту мустаор, Нест ниёзе, ки ҳаст бар дари ту мустаин. *Ҳоқонӣ*

МУСТАИР *а.* مستير ба орият гиранда, ба амонат гиранда.

Сарв аз ақиқ бошад, қуҳ аз қифор бошад, Ин мустаир бошад, он мустаор бошад. *Манучехрӣ*

МУСТАИРӢ *а.* مستيري ба ориятгирӣ, ба амонатгирӣ.

У чароғи хеш бирбояд, ки то Ту бидонӣ мустаирӣ, эй фато! *Румӣ*

МУСТАКБИР *а.* مستكبر мутақаббир, мағрур, гарданфароз.

Зи мустақбирони диловар матарс, Аз он, к-у битарсад зи довар, — битарс. *Саъдӣ*

МУСТАКМИЛ *а.* مستكمل толиби камол, камолотталаб.

МУСТАКРАҲ *а.* مستكره кареҳ, зишт, хунук.

[Шер гуфт:] Ҳар ҷӣ хилофи мурувват... аст, [ту — шағол] онро мустакраҳ мешуморӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУСТАКРЕҲ *а.* مستكره он кӣ аз чизе кароҳат дорад.

МУСТАЛАҲ *а.* مصطلح ҳамчун истилоҳ кор фармудашуда; ҳамчун иборати маҷозӣ (идиома) кор фармудашуда.

МУСТАЛАҲОТ *а.* مصطلحات ҷ. мусталаҳ истилоҳҳо; иборҳои маҷозӣ, идиомаҳо.

МУСТАЛЗИМ *а.* مستلزم он чи ки чизи дигареро ба худ лозим мегардонад; сабабгор, боис, сабаб.

... Аз барои амре мегирьям, ки изхори он мусталзими мазаллат ва хорист. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАМАНД *а.* مستمند 1. ғамгин, андӯхгин.

Агар мустаманданд, агар шодмон, Шудам дар гумон аз бади бадгумон. *Фирдавсӣ*

2. бечора, оқиз; муҳтоҷ.

Қори дарवेशи мустаманд барор, Ки туро низ корҳо бошад. *Саъдӣ*

Ҳар барги токи нопокаш панҷаест кушода ба қасди гирифтани домани дардманде ва ҳар беҳи анҷиру нокаш камандест барои гардани фақири мустаманде. *Восифӣ*

3. *маҷ.* ошиқ, гирифтдор.

Агар рӯй бипушӣ ва гусфанде бикушӣ, беҳ аст аз он, ки рӯй бикушӣ ва аз ҳар [тараф мустаманде бикушӣ]. *«Хористон»*

Мустамандони ғаматро ранг бину ҳол пурс. *Зарбулмасал*

МУСТАМАНДӢ *مستمندى* 1. гамгинӣ; 2. бечорағи, бенавой, тихидастӣ.

Эй дил, ин бечорағию мустамандӣ то ба кай,
Чун надорӣ рӯи дармон, дардмандӣ то ба кай?
Қамоли Хучандӣ

МУСТАМЕЪ *а. مستمع* истимоъқунанда, шунаванда, гӯшқунанда.

Фаҳми суҳан чун нақунад мустамеъ,
Қуввати нутқ аз мутақаллим равад. *Саъдӣ*

Яке аз донишмандон гӯяд, ки вақте маҷлис ме-
доштам ва дар замини дили мустамеон тухми иро-
дат мекоштам. *Ҷомӣ*

МУСТАМИД(Д) *а. مستميد* ёрихоҳ, ёриталабанда.

МУСТАМИР(Р) *а. مستمير* 1. доимӣ; устувор, пойдор; да-
вомдор; паёпай; мустамир будан *бар* (*ё дар*) *ҷизе* да-
вом кардан дар коре, давом додан кореро.

Абуали ҳамчунон бар одати замим ва хулқи ла-
ими хеш мустамир буд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. муқаррарӣ, маъмул, қорӣ.

Ва ин ҳукм дар ҷумлагии аҷсом мустамир ва ом
бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Чун ин қонда мустамир гашт ва ин расм тақаррур
пазируфт, дил аз фарзандон бар бояд канд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Имодулмулк ба тариқи қонуни мустамир умаро
ва аъёнро хилъатҳо дода тасалли мекард.

«Таърихи Фаришта»

МУСТАМОЛ *а. مستمال* ба тарафи худ кашидашуда, майл
додашуда, моил кардашуда.

Подшоҳ низ сиддиқ ва зиндиқ, олим ва ҷоҳил ва
ориф ва ом — ҳамаро бар ҳиммати хеш мустамол
дорад. *Аҳмади Дониш*

мустамол гардонидан (*ё сохтан*) ба тарафи худ кашидан,
ба худ ҷалб кардан; дилдорӣ додан.

Мавлоно Абдулрахим, ки дар он балда буд, уро
мустамол гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Салимшоҳ ... дар авоили ҷулус дари хизона би-
қушод ва ба халқ инъомот дода, мустамол сохт.

«Таърихи Фаришта»

МУСТАМСАК *а. مستمسك* далел, асос, такья.

Зи ту сарриштан қорам кашад рӯзе ба ҳайронӣ,
Дар ин маънӣ надорам ҷуз сари зулфи ту мустам-
сак. *Ҷомӣ*

МУСТАНАД *а. مستند* он ҷӣ бунъеди мустаҳкам дорад;
асоснок, пойдор, ба санадҳо асосёфта.

Хонаи мустанад сохтанд. *Табарӣ*

МУСТАНИР *а. مستنير* 1. мунаввар кардашуда, мунаввар.

Шуд мустанир чун зи руҳи фарруҳи ту моҳ,
Қард иқтибоси нур зи рӯи ту офтоб. *Восифӣ*

2. дурахшон, тобон.

Моҳи мунирро мунхасиф ва хуршеди мустанир
мункасиф дид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАНКАР *а. مستنكر* зишт, нохуш.

Ин талаб назди эшон бисёр мустанкар ва муста-
бъад менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Қадархон, ки ба мазиди шавкат ва убӯҳхат мум-
тоз буд, ин маъниро мустанкар шумурда, дар дафъи
Элакхон бо ҳонони Туркистон ва аъёни мулк маш-
варат фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСТАНШИҚ *а. مستشيق* он кӣ об ӯ ҳаво ӯ даворо ба
худ фуру мекашад; бӯянда.

Нофаи мушкафшони маноқибаш машомоти мус-
таншиқони равоеҳи ахборро муанбар гардонидӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

Обҳон босафояш чашмаи ҳайвонро ба хоки снѐҳ
нишонда ва мустаншиқи ҳавои ҷонфазояш нафаси
ҷонбахши Масехоро боди ҳаво пиндошта. *Восифӣ*

МУСТАНҚО *а. مستنقا* пок, покиза.

3-он кӣ ҳалво гармию сафро қунад,
Силияш аз хубс мустанқо қунад. *Румӣ*

МУСТАНЧИМ *а. مستنجم* 1. талабқунандаи рӯшноӣ; 2.
равшан, дурахшон, фузузон.

Дуди пайваста ҳам аз ҳезум бувад,
Қай зи оташҳон мустанчим бувад. *Румӣ*

МУСТАОН *а. مستعان* 1. он кӣ аз ӯ ионат металабанд, он
кӣ аз ӯ ёрӣ мепурсанд.

Хоҳад зи ту истионатеро,
Бехтар зи ту мустаон надидаст. *Ҳоқонӣ*

2. *д.* якё аз сифатҳон худо.

Поянда бод умри ту аз фазли мустаон,
Ҳарчанд ҳаст умри ҳама халқ мустаор. *Муиззӣ*

МУСТАОР *а. مستعار* 1. ориятӣ, ба орият гирифташуда,
амонат гирифташуда, иратӣ.

Намехоҳам ин хилъати мустаор,
Ба умри дигар кун ато ин шиор. *Ҷомӣ*

Нудӣ рӯзе вайро гуфт, ки китобҳое, ки пешӣ ту
мустаор аст, ба худовандаш боздех. *Ҷомӣ*

2. *мач.* муваққатӣ.

... К-ин тилисми нафасшумори ман аст,
Мухбири умри мустаори ман аст. *Бедил*

Ду-се рӯзе дар зиндагии мустаор ба осоиш бигуза-
ронанд. *Аҳмади Дониш*

3. иқтибоскардашуда аз маҳсули каси дигар.

Ҳон, то сипар наяфгани аз ҳамлаи фасех,
К-уро ҷуз ин муболағи мустаор нест. *Саъдӣ*

МУСТАРАД *а. مسترد* пас гардондашаванда.

Ҳар кӣ он ҷо бигзарад, зар мебарад,
Нест ҳадья мухлисонро мустарад. *Румӣ*

МУСТАРАҚ||МУСТАРИҚ *а. مسترق* дуздандашуда.

МУСТАРАҚА||МУСТАРИҚА *а. مسترقه* муаннаси муста-
рақ; айёми мустарақа *ниг.* хамса (хамсаи масруқа).

Бад-ин шаҳр зилзила афтод, ки шаб дар айёми
мустарақа буд. *Носири Хисрав*

МУСТАРЕҲ *а. مسترح* роҳатқунанда, осуда, форигбол.

Маро ду дида ба роҳу ду гуш бар пайғом,
Ту мустареҳу ба афсус меравад айём. *Саъдӣ*

МУСТАРИМ(М) *а. مسترم* 1. толиби ислоҳ ва дурустқунӣ;

2. *мач.* фақирӯ бечора.

Хору мазмуму мустарим боши,
Дар ҳама ҳол неқмаҳзар боши. *Саъдӣ*

МУСТАРИҚ *а.* مسترق *ниг.* мустарақ.

МУСТАРИҚА *а.* مسترقه *ниг.* мустарақа.

МУСТАРОҲ *а.* مستراح 1. ҷои осоиш ва роҳат; 2. *мач.* халочо, ҳочатхона.

Ҳеч оқил афканад дурри самин
Дар миёни мустароҳи пурчамин? *Румӣ*

◇ ин мустароҳ киноя аз дунё.

Чу мурғ аз пай куч баркаш чаноҳ,
Машав масти роҳ андар ин мустароҳ. *Низомӣ*

МУСТАРШИД *а.* مسترشيد ҷуяндаи иршод, толиби раҳнамой, хидоятхоҳ.

Илм ба он ба вусли амал нишинад ва мучиби наҷоти толиби мустаршид аз маҳолики разоил бошад.
«Ахлоқи Чалолӣ»

МУСТАСВАБ *а.* مستصوب савоб шумурдашуда, саҳеҳ ва дуруст донишашуда.

Малик Алоуддин ин раъй мустасваб доништа, аз ҷой начунбид. *«Таърихи Фаршита»*

МУСТАСНО *а.* مستثنى истисношуда; барҷаста, мумтоз.

Нест мақбули ман аз халқи ҷаҳон илло ту,
Бадале нест туро, аз ҳама мустасной. *Фузулӣ*
... ва ба рутбаи рафеи тамъиз ва фазилат аз фавозили замон мумтоз ва мустасно омада.

«Равзат-ус-сафо»

МУСТАСЪИД *а.* مستسجد 1. толиби саодат, саодатҷӯй; 2. *мач.* шарафманд, мушарраф; баҳравар.

Гар касе мегуфташон: Ин сӯ равед,
То аз ин ашқор мустасъид шавед... *Румӣ*

Он кист, ки ба ин саодат мустасъид хоҳад шуд?
Авфӣ

мустасъид шудан мушарраф гардидан.

Дар мулозамати хоҷа мутаваҷҷеҳи он остон гардидам ва [ба] мулоқот ва илтифоти он мустасъид шудам. *Восифӣ*

МУСТАСҚӢ *а.* مستسقى 1. толиби об, ташна; он кӣ аз об хурдан сер намешавад.

Дар кӯза нигар ба шакли мустасқӣ,
Мустасқиро чӣ роҳат аз кӯза. *Ҳоқонӣ*
Дили ушшоқ мустасқӣ мисол аст,
Висоли дӯст чун оби зулол аст. *Ҳозик*

2. гирифтори беморни истисқо (обхӯра).

Гуфтам: Магар ба васл раҳой бувад зи ишқ,
Бе ҳосил аст хурдани мустасқӣ обро. *Саъдӣ*

МУСТАТБЕЪ *а.* مستتب сабабгор, бонс.

Уро аз ҳайф ва зулм, ки ломаҳола мустатбеи харобии мулк ва заволи салтанат аст, боздоштанд.
«Равзат-ус-сафо»

МУСТАТЕЪ *а.* مستطيع соҳиби иститоат, соҳиби қудрат; тавонгар, доро.

Ҳам Мусӣ аз саноати у гашта мустатеъ,
Ҳам Одам аз шафоати у буда мучтабо. *Ҳоқонӣ*

Он мард мустатеъ шуд, занро гуфт, ки ман ба зиёрат меравам ва ҳама чиз муҳайёст.

«Ҷомеъ-ут-тамсил»

МУСТАТИЛ *а.* مستطيل 1. дарозкашида, дароз, дарозруя.

Аз тира шаб баромада рахшону мустатил,
Чун субҳи қозиб асту зи меҳр анвар омада. *Восифӣ*
Худ набошад офтоbero далел
Ғайри нури офтоби мустатил. *Румӣ*

2. *мат.* шакли чоркунҷаи дарозруя.

МУСТАТИМ(М) *а.* مستتم толиби тамомият, хоҳони комилӣ.

Пас фитодам з-он камили мустатим
Аз фани золе ба зиндони раҳим. *Румӣ*

МУСТАТИР I *а.* مستتر мастур, пушида; пинҳон, ниҳуфта.

Маъданиёту филиззотро, ки дар ҷиболу маодин мустатир буд, ба сахрои зуҳур оварданд.

«Равзат-ус-сафо»

МУСТАТИР II *а.* مستطير 1. ба ҳар тараф паҳншаванда;

2.. баҳрамандшаванда, файзёб.

Аз офтоби фазлаш чун му с т а т и р набвӣ,
Қай аз фурузиши ту кас мустатир бошад.

Шамси Табрэзӣ

МУСТАТОБ *а.* مستطاب пок, покиза.

Гар қазо андохт моро дар азоб,
Қай равад он табу хӯи мустатоб. *Румӣ*

МУСТАТРИФ *а.* مستطرف навигаричуянда, шигифтиписанд, аҷобатписанд.

Аммо шоир бояд ки... дар анвон улум мутанаввеъ бошад ва дар атрофи русум мустатриф.

Низомии Арузӣ

МУСТАФИД *а.* مستفيد фоидабаранда, баҳраманд.

Бад-ин ҳикоят, ки гуфти, мустафид гаштам ва амсоли маро ҳама умр ин насиҳат ба кор ояд.

Саъдӣ

Гуфт: Ҷаро намехонед ва фақиронро мустафид намегардонед? *Восифӣ*

Ба шухуди маротиби аҳвол
Таъхҳо гашт мустафиди камол. *Бедил*

МУСТАФИЗ *а.* مستفيع 1. интишорёбанда, паҳншаванда, паҳн.

Ин хабар шоеъ ва мустафиз кунад, чунон ки ба дуру наздик расад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Хабари вусули роёти ҷаҳонгир дар атроф шоеъ ва мустафиз гашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. муфассал.

Қиссаи Юнус дароз асту ариз,
Вақти хоб асту ҳадиси мустафиз. *Румӣ*

МУСТАФО *а.* مصطفى 1. баргузида; 2. д. яке аз лақабҳои Муҳаммади пайғамбар.

МУСТАФОД *а.* مستفاد 1. фонда гирифташуда, истифодашуда; 2. *мач.* мафҳум ва маълум шуда, мафҳум, маълум.

Ҳаст вочиб мадҳи ту, к-аз чумлаи исфаҳбудон
Сирати ту мустафоду расми ту мустаҳсан аст.

Муиззӣ

Аз «Таърихи Муборакшоҳӣ» мустафод мегардад, ки Муҳаммадшоҳ ... Малик Сарвари хочасаройро мансаби вазорат дод. «*Таърихи Фаришта*»

МУСТАФТӢ *a.* مستفتى фатво талабанда (аз қозӣ).

Яке ба тариқи мустафти савол мекард.
Аҳмади Дониш

МУСТАХАФ(Ф) *a.* مستخف 1. сабуқ шумурдашуда; 2. хор ва ҳақир шумурдашуда, хор, залил.

Фавқии он қост аз рӯи шараф,
Ҷои дур аз садр бошад мустахаф. *Румӣ*

МУСТАХБИР *a.* مستخبر хабаргир, хабарҷӯй; тафтиш ва тадқиқкунанда.

Мустахбиронро ба атроф фиристоданд ва он овоза дуруғ буд ва дигар бор [Ғозон] андешаи азимати тарафи Озарбойҷон фармуданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

мустахбирони осор киноя аз мутолиақунандагони асарҳо, ҷуяндагон.

Нигорандаи ин сутур тариқи эҷоз пеш гирифта, хулосаи онро дар ин мақом сабт менамояд, то мустахбирони осор ... мустафид бошанд.

«*Таърихи Фаришта*»

Барои мустамеони ахбор ва мустахбирони осор пӯшида намонад ... «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАХЛАС *a.* مستخلص халосшуда, халосиёфта, раҳшуда, озодшуда; мустахлас гардонидан озод кардан.

Қабутар гуфт: Эй салимдил, агар ман ҳилате донистаме, худро аз банд мустахлас гардонидаме.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

МУСТАХРАҶ *a.* مستخرج хориҷ кардашуда, аз чизе баровардашуда; ҳосил кардашуда.

Бад-ин ҷавоб фармуда, ки ба тариқи санъати мазкур рубой ва матлаъ мустахраҷ мегардад, ҳар мисраи он муаммос. *Восифӣ*

МУСТАШОР *a.* مستشار касе, ки аз у машварат ва маслиҳат мепурсанд, соҳиби машварат.

Коршинос гуфт: На ҳар мусташоре муътаман бошад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУСТАШРАФ *a.* مستشرف шарафманд, баландқадр.

Қолаи маъюбу қалби кисабур,
Қолаи пурсуду мусташраф ҷу дур. *Румӣ*

МУСТАШӢР *a.* مستشعر 1. пайбаранда, ҳисқунанда; огоҳ, хабардор.

Мунтасир аз ин қазия мусташӢр шуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. тарс ҳисқунанда, таваҳҳумқунанда.

Аз тарафи ин туркмонон мусташӢр буд, зеро ки беадад буданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Нуқой аз он суҳанҳо хонф ва мусташӢр гашт ва рухсори у зард шуд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Маҷдулмулк чун бар нисли он ҳаракот иқдом намуда буд, андешаманд ва мусташӢр буд.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУСТАӢЛӢ *a.* مستعلى 1. баландшуда, баландшаванда, олигардида; 2. маҷ. сардор.

Пурсид, ки Юсуфро бар ҷӣ сон гузашти? — Гуфт: Бар мамолик мустаӢлӣ ва бар халонқ мустаӢлӣ.

«*Равзат-ус-сафо*»

Васият кард, ки бар авҷи салтанат мустаӢлӣ гардӣ ва зилли иноят бар сари бозмондагони хонадони макрамаат мабсут гардонӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАӢМАЛ *a.* مستعمل 1. истеъмольёфта, истеъмольёбанда, ба кор бурдашуда, ба кор бурдашаванда.

Баъзе аз он аҷзо финафсиҳӣ мустаӢмал бошад муносиби мақсуд. *Ҷомӣ*

2. кӯҳна; ифлос, олуда.

Машраби ишқ ҷу бошад, ҷӣ ғам аз таъни ҳасуд,
Баҳри жарф аз даҳани сағ нашавад мустаӢмал.

Ҷомӣ

МУСТАӢНИС *a.* مستانس унсгиранда, улфатгирифта.

Бо ҳақ мустаӢнис шавад ва табияташ ... аз дуруғ мутанаффир гардад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Қашқарбахши ... пайғоми Бойду расонид, ки таваққӯ ҷунон буд, ки аҳди мулоқотро тоза гардонем ва даме ба муҳоварии ҳамдигар мустаӢнис шавем. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУСТАӢСАЛ *a.* مستاصل решақан кардашуда; нест кардашуда, вайронкардашуда.

[Искандар] гуфт: ... Ҷар душмане, ки ба ман рӯй оварад ва маро хабар накунад, ба ҳамлаи аввал лашқарро мустаӢсал гардонад. «*Хористон*»

Тоҳир хаворичи Хуросонро мақхур ва мустаӢсал сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАӢЧИЛ *a.* مستعمل 1. ачалақунанда, шитобанда; шитобкор.

Ба дастгирии афтодагону муҳтоҷон
Ҷунон ки дӯст ба дидори дӯст мустаӢчил. *Саъдӣ*

Гаронмоя умрам, ки мустаӢчил аст,
Зи миқоти сӣ карда рӯ дар чил аст. *Ҷомӣ*

мустаӢчил будан ачала кардан, шитобидан.

Бинобар он ки султон мустаӢчил буд, ба тафаҳхуси қалъа машғул нашуд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. бо шитоб, бо ачала.

[Обоқохон] аз сарпарда берун рафт ва муғуле азим ҷалд ва фасехро талаб дошт ва бо у мувозаа кард, то ба шеваи элчиён мустаӢчил дар боргоҳ ояд ва он суҳанҳо бозронад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУСТАҒАЛ *a.* مستغل замине, ки ғалла қорида мешавад.

МУСТАҒАЛЛОТ *a.* مستغلات ҷ. мустағал.

Абумуслим уро бикушт ва аҳли байти уро, зиёот ва мустағаллотӣ уро ба баниёти бинии Тағнода дод.

«*Таърихи Наршахӣ*»

Ҷамҷунин дорулқироат ва дорушиффо Ҷхдос намуда ва мустағаллотӣ марғуб бар ин мавозеъ вақф кард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАРӢ *a.* مستغنى ғайри муҳтоҷ, беннёз; бой, давлатманд, тавонгар, доро.

Аз моли дунё туро мустағни гардонам. *Авфӣ*
Девони Қамолиддин Исмоил назди фузало қадре дорад ва қамоли у аз васф мустағнист.

«*Тасқири Давлатшоҳ*»

Сифла мустағнию сахй мухтоҷ —
Ин тағобун зи бахшиши қадар аст. *Хоқонӣ*

МУСТАҒОС *а.* مستغاث касе, ки барои ёри чег зада мешавад; он ки аз у ионат ва дастгирӣ металабанд; ал-мустағос! эй дод, фаръёд!

Эй зи ту хуш ҳам зукуру ҳам унос,
Дод кун: вал-мустағос, ал-мустағос! *Румӣ*

МУСТАҒРИҚ **МУСТАҒРАҚ** *а.* مستغرق ғарқшуда, фуру-рафта; маҷ. саргарми тамои ба коре ё чизе.

Фарсуда қисм ғарқа ба хун зери хоку ман
Мустағрақи мушоҳадан қотилам хануз. *Ҷомӣ*

Он ғофил дар андешае мустағрақ шуда, аз он
ҳол хабар надорад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Мақоме кард Лайлӣ, дар хаёлаш,
Қи шуд мустағрақи хусну ҷамолаш.

Бадрии Кашмирӣ

МУСТАҒФИР *а.* مستغفر мағфиратталаб, омуриши пурсанда.

Чун ки лутфи ту гунаҳсӯзи гунаҳгорон аст,
Ту маро тоибу мустағфири ғаффор мағир.

Шамси Табретӣ

МУСТАҚАР(Р) *а.* مستقر 1. қароргоҳ; ҷои истиқомати доимӣ.

Арсан дил, ки нек вайрон аст,
Ғами уро ҳамеша мустақар аст. *Анварӣ*

2. марказ, пойтахти мамлакат.

Дар шонздаҳуми шаъбон ба мустақарри шараф ва
давлат расида, он балдаи тайиба таровати равзан
ризвон ёфт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАҚБАЛ *а.* مستقبل 1. оянда.

Малик гуфт: ... Дар мустақбал бе мушоварату
истиқозат мисол нахоҳам дод. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ҳоли мустақбалу мозист аён дар ошиқ
Он чи дар лавҳи дили мост, на дар ҷоми *Ҷам аст.*
Турғал

2. грам. замони оянда.

МУСТАҚБАҲ *а.* مستقبح қабех ва зишт шумурдашуда; зишт, қабех.

Яке бар сари роҳе маст хуфта буд ва зимоме их-
тиёраш аз даст рафта; обиде бар вай гузар кард ва
бар ҳоли мустақбаҳи у назар кард. *Саъдӣ*

МУСТАҚБИЛ *а.* مستقبل 1. ру ба тарафи чизе оваранда.

Бирафтанд мустақбили лашқараш,
Ба гардан ниҳоданд маҳди зараш. *Ҷомӣ*

2. пешоянда; пешвозгиранда.

МУСТАҚИЛ(Л) *а.* مستقل касе, ки кори худро озодона,
ба сари худ пеш мебарад; мухтор, соҳибхитиёр.

Ин ҳама аз он аст, ки моро малике мустақил нест.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МУСТАҚИМ *а.* مستقيم 1. рост.

Некхоҳонаш зи ҳар офат салим,
Бар тариқи некхоҳӣ мустақим. *Ҷомӣ*
хатти мустақим мат. хати рост.

Чунон ки гуянд андар ҳандаса, ки ҳар хатти му-
стақим, ки бар хатти мустақим истад, ду зовия ку-
над чун ду қоима. *Ибни Сино*

2. истиқоматкунанда, бошанда, қарорёбанда, ҷойгир.

Чун Саломон гашт таслими ҳаким,
Зери зилли рифъаташ шуд мустақим. *Ҷомӣ*
Он пайкаре, ки буд муҷассам зи нури ақл,
Имрӯз зери хоки лаҳад мустақим шуд. *Саъдо*

3. рост, росткор.

Ҳамерав бар ин сирати мустақим,
Ҳамезӣ зи офоти гетӣ салим. *Ҷомӣ*

4. дуруст, сахех.

Умури маоши ман мунтазам аст ва аҳвол муста-
қим. *Авфӣ*

Чу оҳанги барбат бувад мустақим,
Қай аз дасти мутриб хӯрад гӯшмол. *Саъдӣ*

МУСТАҚИМ БУДАНИ МИЗОҶ мӯътадил ва солим будани ми-
зоҷ (табиат).

Файласуфони Юнон гуфтаанд: Мизоҷ агарчи мус-
тақим бувад, эътимоди бақоро нашоёд ва мараз
агарчи ҳоил бувад, далолати кулӣ бар ҳалок наку-
над. *Саъдӣ*

5. устувор, қоим.

Бар тибқи аҳду паймон мустақим будан ғавонди
мавфур ва самароти номаҳсур дорад.

«Равзат-ус-сафо»

рои мустақим фикри қатъӣ, фикри устувор.

МУСТАҚИР(Р) *а.* مستقر қароргирифта (дар ҷое), ҷойгир-
шуда; устувор, мустаҳкам.

.. Қ-он сари кӯхи баланде мустақир
Ҳаст хуршеди саҳарро мунтазир. *Румӣ*

Аммо сабот он бувад, ки нафсро қуввати муқова-
мати олом ва шадид мустақир шуда бошад, то аз
ориз шудани амсоли он шикаста нагардад.

«Ахлоқи Носирӣ»

МУСТАҚАБ(Б) *а.* مستحب 1. дӯст дошташуда, неку, пи-
сандида, мақбул.

Агар ту майли муҳаббат кунӣ в-агар нақунӣ,
Ман аз ту руй напечам, ки мустақабӣ манӣ. *Саъдӣ*

2. д. ибодате, ки иҷро карданаш савоб дошта, аммо
тарк карданаш гуноҳ набошад.

МУСТАҚАҚ(Қ) *а.* مستحق 1. лоиқ, сазовор, шоёни чизе.

Яъқуб гуфт: Ту лоиқи онӣ, ки туро тартиб ку-
над ва мустақақӣ он, ки муҳимми туро тамшият
диҳанд. «*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

Лофи ишқу гила аз ёр, — зиҳӣ лофи дурӯғ,
Ишқбозони чунин мустақақи ҳичронанд. *Ҳофиз*

2. мухтоҷ, фақир.

Ту соҳибдавлатӣ, ман мустақаққам,
Закоти ҳусн дех, ҳақ дорам имшаб. *Ҳофиз*

Бад-ӯ гуфтанд, к-эӣ мискини мазлум,
Набуда мустақақе чун ту маҳрум. *Ҷомӣ*

МУСТАҚДАС *а.* مستحذات нав ба вучудомада, нав пайдо-
шуда; навбунёд.

МУСТАҚДАСОТ *а.* مستحذات ҷамъ 1. ҷ. мустақдас; 2.
бинокориҳо.

Аз мустақдасоти атобак Абиш мадрасе буд дар
қун Таноббофони Шероз. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАҚЗӢ *а.* مستهزی истехзоқунанда, масҳарақунанда,
ришхандқунанда.

МУСТАҲИЛ I *а.* مستحيل маҳол, номумкин.

Воқиб асту қоиз асту мустаҳил,
Ту васатро гир дар ҳазм, эй даҳил! Румӣ
... Сулаймон бар вай мутағайир нашуд ва инкор
накард, вайро он мустаҳил наёмад ва ин ба ҳеч ҳол
муъҷиза набуд. *Ҷомӣ*

МУСТАҲИЛ II *а.* مستحيل аз ҳоле ба ҳоле гарданда.

Ба сабаби иштиғоли ноира ҳарорати ғазаби ҷав-
ҳари рӯҳ эҳтироқ ёбад ва аз бухорият ва духоният
мустаҳил шавад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

Ғами бунъеди обу гил чӣ хӯрӣ,
Дами гардуни мустаҳил чӣ хӯрӣ? *Ҳоқонӣ*

МУСТАҲИЛ III || **МУСТАҲИЛЛ** *а.* مستحل ҳама чизро ба
худ равобинанда; ноҳақ тасарруфкунанда.

Ҳар кӣ у хирарою мустаҳил аст,
Гар бидуздад зи шеъри ман, бихил аст. *Саной*
Қасд карда ба хуни содадилон
Инчунин нокасоню мустаҳилон. *Саной*

МУСТАҲИЛОТ *а.* مستحيلات ч. мустаҳил I чизҳон маҳол
ва номумкин.

Хулуд дар ин ҷаҳон аз мустаҳилот аст.
«Равзат-ус-сафо»

Халқе ... меғунд: Бар вафқи муддао дар ғояти
фасоҳат ва балоғат дар бадеҳа иншо намоянд, баъ-
зе иро бовар намероранд ва аз мустаҳилот мешу-
моранд. *Восифӣ*

МУСТАҲИС(С) *а.* مستحس 1. барангезанда; 2. д. яке аз
сифатҳон худо.

Дар камоли сунъи поки мустаҳис
Иллоти ходис чӣ гунҷад бо ҳадис. *Румӣ*

МУСТАҲҚАМ *а.* مستحکم устувор, маҳкам.

Олиро нашояд, ки сафоҳат аз оми ба ҳилм дар-
гузаронад, ки ҳар ду тараф зиён дорад, ҳайбати ин
кам шавад ва ҷаҳли он мустаҳкам. *Саъдӣ*

[Салотини мутақаддам] даври бемадори худхоро
мисли даври чарки муалло мӯҳкаму мустаҳкам ан-
гошта. «*Шаҳномаи Фарғона*»

МУСТАҲЛИК *а.* مستهلк ба ҳалокат расанда, нобудша-
ванда; фонӣ, нестшаванда.

Дар шиками моҳӣ ... чунон ночиз ва мустаҳлик
шуданд, ки аз эшон ҳаргиз хабаре ва асаре ... ба
соҳили бақо нарасида. *Ҷомӣ*

Дил дар сатавати ишқи у мустаҳлик,
Ҷон дар ғалаботи шавқи у мустағриқ. *Ҷомӣ*

МУСТАҲОМ *а.* مستهام сарғашта, ҳайрон; волаву шайдо;
ғамгин.

Аз ҳеч равзәне накунад дуд сар бурун,
Ҷуз дуди марғу дуди дили зору мустаҳом. *Восифӣ*

МУСТАҲОН *а.* مستهان ихонатъёфта, хору залил шумурда-
шуда, таҳқирдида, хору ҳақир дар назари мардум.

Ту ба айби хеш бошӣ мустаҳон,
Айбҳои дигаронат чӣ зиён? *Шоҳидӣ*

МУСТАҲСАН *а.* مستحسن шоистаи таҳсин, нек ва писан-
дида, маъқул.

Ахлоқи ситуда ва авсофи писандида аз ҳама аф-
роди одамиён зебо ва мустаҳсан менамояд.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Ҷазоили мустаҳсан ва ҳасоили марзия беш аз
он аст, ки ҳама вақте оро дар назар тавон дошт.
Аҳмади Доғиш

МУСТАҲСАН АФТОДАН хуш омадан, маъқул шудан.

Маликро ҳадиси Шамъун мустаҳсан афтод.

«Равзат-ус-сафо»

Ҳоле бар сабили кулӣ ин миқдор гуфта шуд,
агар назди шумо мустаҳсан афтод ва қабул кунед,
маро ва шуморо суд дорад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУСТАҲСАН ДОШТАН маъқул доништан, писандидан.

Писар фармони модарро мустаҳсан дошт.

«Равзат-ус-сафо»

МУСТАҲСАНА *а.* مستحسنة муаннаси мустаҳсан.

Аз аҳкоми мустаҳсанани султон яке он буд, ки
дар қаламрави у шароб нафурӯшанд.

«Таърихи Фароштар»

МУСТАҲФИЗ *а.* مستحفظ муҳофизаткунанда, муҳофиз, ни-
гаҳбон.

Оқбек ном, ки муддате мустаҳфизӣ қалъаи Омуя
буд, ... ба бандагии Обқохон омад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУСТАҲҶИР *а.* مستحير паноҳталабанда, паноҳҷӯянда, зин-
хорхоҳ.

Он сағ, ки аз такабур кас ғайри худ набинад,
Аз лутфи кибриёӣ чун мустаҳҷир бошад?

Шамси Табрезӣ

МУСТАҲҶМЕЪ *а.* مستحجم чамъкунанда, фароҳамоваранда.

Пас, агар ин мавҷуд мустаҳҷмеи кулли камол аст,
ҳар оина ба камолоти хеш моил бошад. *«Хористон»*

Адолат мустаҳҷмеи фазоил аст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУСТАҲҶОБ *а.* مستحجاب д. иҷобатшуда, қабулшуда (дар
бори дуо).

Маҷнун чу чашми оху аз чашми халқ рам хӯрд,
Шуд мустаҳҷоб охир, Фонӣ, дуои Лайлӣ. *Фонӣ*

Гар дуои дардмандон мустаҳҷоб аст, эй ҳабиб,
Аз худо ҳаргиз нахоҳам хост ҷуз марғи рақиб.

Ҳилолӣ

МУСТАҲҶОБА *а.* مستحجابه муаннаси мустаҳҷоб; аъбияи
мустаҳҷоба д. дуоҳои қабулшаванда.

Табару чарх ва руйн ва санги манҷаниқ ва фа-
лоҳан чун аъбияи мустаҳҷоба дар инсиод буд.

«Равзат-ус-сафо»

МУСТАҲҶОБУДДАЪВАТ || **МУСТАҲҶОБУДДААВОТ** *а.*
مستجاب الدعوات || مستجاب الدعوات д. одаме, ки дуои у аз
тарафи худо қабул шудааст.

Дарвеше мустаҳҷобуддаъват дар Бағдод падид
омад. *Саъдӣ*

Ҷамъе сулаҳон мустаҳҷобуддаавот буданд.

«Равзат-ус-сафо»

МУСТАҲҶОР *а.* مستحجار он кӣ аз вай ёрмандӣ ва паноҳ
талаб карда мешавад.

Суи худ кун ин хафшонро матор,
3-ин хафошишон бибахш, эй мустаҷор. *Румӣ*

МУСТӢ *مستی* гила, шикоят.

Мусти мақун, ки нашнавад ӯ мусти,
Зорӣ мақун, ки нашнавад ӯ зорӣ. *Рӯдакӣ*

Бода хуру мастӣ кун, мусти ҷи кунӣ аз ғам,
Донӣ, ки бех аз мусти сад роҳ яке мастӣ. *Лабубӣ*

МУСУЛМОН||**МУСАЛМОН** *مسلمان* пайрави дини ислом, он
кӣ ба дини ислом эътиқод дорад.

Кофири ишқ шудан — айни мусулмон шудан аст.
Ибни Ямин

МУСУЛМОНӢ *مسلمانی* ба дини ислом мансуб будан; пай-
равӣ аҳкоми дини ислом.

Зақоти лаб бидех, эй номусулмон,
Ки як руки аз мусулмонӣ зақот аст. *Ҷомӣ*

МУСӢ *ا. مسی* бадқирдор.

МУСҚИТ *ا. مسقط* соқитқунанда; маҷ. беқадрқунанда.

Қайди зинат муқити фарру шукӯҳи хисрав аст,
Шери занҷири зи шери беша камсавлаттар аст.

Фонӣ

МУСҶАФ||**МАСҶАФ**||**МИСҶАФ** *ا. مصحف* 1. варақҳои са-
хифабанд кардашуда; китоб; маҷмуа.

Мусҷафҳои Қуръон биёварданд ва бар сари най-
заҳо бибастанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ба гирди орази моҳаш дамида сунбули тар,
Рухаш ба мусҷафи ҷадвалкашида мемонад. *Сайидо*

2. д. Қуръон.

Мусҷафу шамшер биандохта,
Чому суроҳӣ ивазаш хоста. *Низомӣ*

МУСҶИЛ *ا. سهل* тиб. давои дарунрон, давои исҳолқу-
нанда.

[Ҳалоқухон] аз дасти атиббон хитой мусҷиле
хурд, аз асари он ғашше пайдо шуд ва ба сакта
адо кард. «*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

МУТААББИД *ا. متعبد* ибодатқунанда, риёзатқаш, обид.

Яке аз мутааббидон дар беша зиндагонӣ карди
ва бори дарахтон хурди. *Саъдӣ*

Қабк гуфт: Дар ин наздиқӣ гурбаест зоҳиду рӯ-
задор ва мутааббиду камозор. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУТААВВИД *ا. متعود* одатпазир, хугиранда ба ҷизе.

Яке аз вузарои неқмаҳзар... рӯи шафоат бар за-
мин ниҳоду гуфт: Сиёқи бечораро дар ин ҳатое
нест, ки соғри бандагон ба навозиши худовандӣ
мутааввиданд. *Саъдӣ*

МУТААДДИБ *ا. متادب* адабгиранда, тарбиятёфта, боадаб.

МУТААДДИД *ا. متعدد* аладнок, серадад, бисъёр.

Баҳодурхон... дар ҳар шаҳре лангарҳои мутаад-
дид... таъин фармуд. «*Таърихи Фарошита*»

Хунари бисъёре дорам аз донистани назми аскар
ва шинохтан ва мутарҷими(и) забонҳои мутааддид.
Аҳмади Дониш

МУТААДДИДА *ا. متعدده* муаннаси мутааддид.

Ва алҳақ ақобир дар мавозеи мутааддида зикри
авсоф ва шамоили он ҳазрат намуда.

«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МУТААДДИЯ *ا. متعدية* муаннаси мутааддӣ.

Ва маблағи харҷи мутаадди ба вай мебояд фи-
рстод. (2) *Восифӣ*

МУТААДДӢ *ا. متعدی* 1. таҷовузкор, аз ҳадди худ таҷо-
вузқунанда; ситамгар, золим.

[Музаффариддин] ҷавоб дод: ...Як хун авло, ки
сад ҳазор, хосса чун золим ва мутааддӣ бувад.
«*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

2. расанда.

Аммо самъ қувватест тартиб дар асаби мутафаррик,
ки дар сатҳи симоъ аст, даръёбад он савтеро, ки
мутааддӣ шавад. *Низомии Арӯзӣ*

3. грам. (феъли) мафъулталаб, гузаранда.

МУТААЗЗИР *ا. متعذر* (кори) иҷрояш номумкин; мушкил,
душвор; номумкин.

Ин маҳалла ҳама бисӯхт, чунон ки фуру нишондан
мутааззир шуд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Бод маънус буд, ба даръё мутааззир буд рафтан,—
ба роҳи хушк бирафтам. *Носири Хисрав*

Наздик омад, ки ҷаҳон хароб шавад ва сукунат
дар он мутааззир гардад. *Аҳмади Дониш*

МУТААЗЗӢ *ا. متعذی* азияту азобқашанда, дар азоб.

Эшон низ дар ботин аз он муҳосара ва ҷанги ҳарру-
за мутааззӣ буданд. «*Таърихи Фарошита*»

МУТААЙИН *ا. متعین* 1. таъиншуда; муқарраршуда.

Али Баҳодур ба Бағдод даромада, ба ҳукумати
он диёр ба мӯҷиби фармон мутаайин гашт.

«*Равзат-ус-сафо*»

2. намоянда, вакил; маъмур; бузургвор, мӯътабар.

Муовия гуфт: Аз қибали ман Амр мутаайин аст.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дар он айём ба арзи Мутавакқил расонданд, ки
Исо ибни Ҷаъфар ибни Осим, ки яке аз мутаайинони
Бағдод буд, ба Абубақр... дашном додааст.

«*Равзат-ус-сафо*»

мутаайин сохтан таъин кардан.

[Абубақр] ҳар яке аз ин сипаҳсолоронро шаҳре
мутаайин сохт. «*Таърихи Табарӣ*»

МУТААККИД *ا. متأكد* таъкидъёбанда, саҳт таъкидъёбан-
да; таъкидшуда.

Адоват бад-он мартаба мутааккид нест, ки захми
ӯ марҳампазир набошад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУТААЛЛИМ I *ا. متالم* 1, аламзада, аламнок, дарднок.

Чанд ҷуби муҳкам бизадам, чунон ки мутааллим
шуд ва бигирист. *Авфӣ*

Чун табнат бо кулфати сафар ху гирифт, зиёда аз
он мутааллим намешавад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. маҷ. ғамнок, андӯхгин.

Андешаи сангушт аз ҳад даргузашта, мутааллим
ва андӯхнок шуд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУТААЛЛИМ II *ا. متعلم* таълимгиранда, шогирд, талаба.

Дарси он бар муаллим ва ҳифзи он бар мутаал-
лим осон бошад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ҳар меҳнате, ки дар талаби илм кашанд, охири
он ба роҳате меанҷомад ва ранҷи мутааллим... зоеъ
намегардад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУТААЛЛИМХОТИР متالم خاطر парешонхотир, хафа, ғам-гин.

Ҳалокухон ба ғоят хаста ва мутааллимхотир гашт ва лекин бар худ зоҳир накард.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУТААЛЛИФ а. متائف бо ҳам улфатгирифта, мушаффик ва ҷуршуда.

Улфат он аст, ки орои тоифа ва ақоиди эшон дар муованати якдигар мутааллиф ва муттафиқ шавад.

«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МУТААЛЛИҚ а. متعلق 1. тааллуқдор, вобаста, дахлдор, алоқаманд.

Зоғ гуфт: ... Роҳати мо ба сикҳати зоти малик мутааллиқ аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ҳорун ба яке аз мутааллиқони девон ба диноре хиёнат бидид, маъзул кард. *Аҳмади Дониш*

2. хешу табор, хешу ақрабон вобаста ба касе.

Яке аз мутааллиқон, ки бар ин воқиф буд, маликро эълон кард, ки фалонро, ки ҳабс фармудай, бо мулуки навоҳӣ муросалат дорад. *Саъдӣ*

Ҳар кучо касе аз мутааллиқони Баромика биёбанд, ҳамаро банд карда биёранд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

[Бузина гуфт:] ... Фароғати ман ба дидори ту ва лиқон азизоне, ки мутааллиқони туанд... ҳосил бошад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

3. он чӣ дар молиқияти касе бошад; мутааллиқ будан ба касе моли касе будан, дар молиқияти касе будан, ба касе оид будан.

Ин беша муддате дар тасарруфи ту будааст, ҳоло ба ман мутааллиқ бошад. «*Низори дониш*»

4. банд, моил; муҳаббатбаста, дӯстдор.

Дилаш ба суҳбати у [пири ориф] моил ва хотираш ба муҷоласати у мутааллиқ шуд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Аз фарзандони худ шикоят карданд, ки ҳар ду ба якдигар мутааллиқ шудаанд, чунон ки як соат аз ҳам шикоб надоранд ва даст аз муҳиммот боздошта. «*Илми симиё*»

5. часпанда, чангзананда.

Ошиқ гурехтан натавонад, ки дасти шавқ Ҳар чо ки меравад, мутааллиқ ба доман аст. *Саъдӣ*

МУТААММИЛ а. متامل тааммулкунанда, фикркунанда, андешакунанда; ба фикру хаёл фурурафта (дар боран коре).

Абдулло мутааммил ва хоиф ба манзили худ бозгашт. «*Равзат-ус-сафо*»

мутааммил шудан (ё гаштан) фикру тааммул кардан, андешидан; фикру хаёл кардан (дар боран коре), ба фикр фуру рафтан.

Мутааммил шуд, ки кучо нузул кунад. *Авфӣ*

[Писар] мутааммил шуд, ки оё чӣ ходиса шуда, ки об бад-ин чоҳ намеояд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУТААННИС а. متانس унсир, улфатгир.

Марзбон бо тугиён чунон мутааннис шуд, ки бе алҳони дилпазир ва нағмоти беназири эшон дар базми шароб нанишаст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Он мамзучро дар ҳавзе ё чоҳе, ё чашма, ё кӯзае, ки ҳар ду аз он об меҳуранд, бияфкананд, он ду кас бо якдигар муъталиф ва мутааннис гарданд.

«*Илми симиё*»

МУТААННИТ а. متعنت айбҷу, хурдагир, ба дигарон айбгиранда.

Туро ҳамчунон фазл асту диёнат ва тақво ва амонат, ва лекин мутааннитон дар каминанд ва муддаён ғушанишин. *Саъдӣ*

МУТААРРИЗ а. متعرض 1. тааррузкунанда, хучумоваранда.

... Ҷизья меоданд ва ҳеҷ кас мутаарризи эшон намешуд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. дучор, мубтало.

Худро мутаарризи фано мегардонӣ. *Авфӣ*

3. маҷ. мутаваҷҷеҳ, диққаткунанда, ба чизе нигарон.

Сангушт гуфт: ... Албатта муҳри хомӯшӣ бар лаб ниҳода, мутаарризи ҷавоби ҳеҷ офаридае нахоҳам шуд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Пас бозаргоне дар он миён мутаарризи ҷавон шуд ва аз у пурсид, ки аз кучой, ки ғариб менамоӣ?

«*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

4. машғул, машғулшаванда, мубодараткунанда.

Уқало мутаарризи коре, ки эҳтимоли хатар дошта бошад, нашудаанд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУТААССИР I а. متأثر 1. таъсиргиранда; 2. хафа, андӯхгин.

Мард аз ин сухан мутаассир шуд. *Авфӣ*

Аммо кибари нафс он аст, ... ки аз мадҳу зам ва фано ва фақр мутаассир нагардад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МУТААССИР II а. متعسر душвор, мушкил.

Рафтани мо бар рӯи замин ва қатъи масофати дуру дароз кардан мутаассир аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Дар он мавзъе иҷтимое даст дод, ки... роҳи омадушуд ва тарадуд мутаассир менамуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

мутаассир ва мутааззир мушкил ва номумкин.

Роҳҳои Ғур аз касрати барф баста гашт ва хурӯҷ аз ҷибол мутаассир ва мутааззир гардид.

«*Таърихи Фариишта*»

МУТААССИ а. متأسى тасаллиёбанда.

Мустакмило бар ҳамин ҳанҷор мутаассӣ бояд шуд, ки аввалан таҳзиби қуввати шаҳавӣ намояд ва малакаи ифбат ҳосил кунад, баъд аз он таҳзиби қуввати ғазаб то шаҷоат ҳосил шавад.

«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МУТААТТИШ а. متعطش ташна.

Чанд хоҳӣ чу ман дар ин лаби чоҳ Мутааттиш бар оби ҳайвонаш. *Саъдӣ*

Чунончи оби ширини софе, ки дар у сурати наҳанге муояна бинад, ҳеҷ шиновари ташна, агарчи ба ғоят мутааттиш бошад, на даст бад-он тавонад кушод. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУТААФФИН а. متعفن гандида, буйгирифта, буйнокшуда, бадбӯй.

Кучаҳо танг ва баланддевор мешавад ва ҳаво мутааффин, бад-он сабаб вабо зоҳир мегардад ва ранҷуриҳои мутанаввев падида меояд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Ва худи марказ ҳамчу тарбузи холи пур аз бухори гарм мутааффин бошад. *Аҳмади Дониш*

МУТААХХИР *а.* متأخر дар охир оянда, сонӣ оянда; пасоянда; насли оянда; *муқобили мутақаддим.*

Димна гуфт: Бузургони пешин ҳеҷ ҳикматро ногуфта раҳо накардаанд ва барон осониши мутааххирон роҳҳои равшан пайдо сохта. *«Анвори Суҳайлӣ»*

... Ва ҳадиси бақои хайр, ки аз мутақаддимон воқеъ шуда, ба тасалсул ва аъяна ба самъи мутааххирон муяссар шуд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МУТААХХИРИН *а.* متأخرين ҷ. мутааххир.

Имшаб аз миёни шумо марде берун рафтааст, ки мутақаддимин мисли ӯ надидаанд ва мутааххирин монанди вай нахоҳанд дид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТААХХИД *а.* متعهد уҳдадор, мутасаддӣ.

Паланг мутааххид шуд, ки ба андак замоне ҳақиқати ин амри муҳимро бар назари анвари подшоҳ ба ҷиҷва орад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Гуфт, ки аз ақориби ман касе буд Сом ном, мутааххиди ҳазоин. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТААХХИЛ *а.* متاهل оиладор, зандор, дорони зану бача.

Мутааххил ду пой худ барбаст, Сари гардун ду дасти худ бишкаст. *Саной*

Ақлонӣ... бо машоих суҳбат дошт ва аз он ҷо ба яке [аз] деҳхо бирафт ва мутааххил шуд. *Ҷомӣ*

МУТААЧЧИБ *а.* متعجب таачҷубқунанда, дар шигифт монанда; ҳайрон.

Ҳарчанд овоз доданд, [саг] илтифот накард, асҳоб аз он мутааҷҷиб шуданд. *«Нафаҳот-ул-унс»*

Қабк ва тийху аз кирдори ӯ мутааҷҷиб шуда, дар таваққуф монданд. *«Нигори дониш»*

МУТАБАДДИЛ *а.* متبدل бадалшуда, ивазшуда; аз ҳоле ба ҳоле баргашта.

Нонҳо дар танӯр мутабаддил ба санг шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Баъзе ахлоқ дар баъзе ашхос аслан мутабаддил намешавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАБАРРИҚ||МУТАБАРРАК *а.* متبرک дорони хайру баракат, муборак; фархунда; муқаддас.

Маро қасд уфтод, ки он мазорҳои мутабарриқро бинам. *Носири Хисрав*

Имом Муваффақи Нишопурӣ... аз кибори уламон Хуросон буд, бисъёр муаззаз ва мутабаррак. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАБАРРИҚА||МУТАБАРРАҚА *а.* متبرکه муаннаси мутабарриқ||мутабаррак.

Ҳар сол аз он ҷиҳати тамомати мазорҳои мутабарриқ парда ва шамъдон ва анодил фиристанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

[Роӣ] мақомоти мутабарриқаро тавоф мекард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАБАРРИМ *а.* متبرم ба сутӯҳ омада, хаста, безор, малӯл; мутабаррим шудан ба танг омадан, безор шудан.

Ҳар ду фариқ аз муҳораба малӯл ва мутабаррим шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАБАССИМ *а.* متبسم табассумқунанда, лабхандқунанда.

Султон аз ҳаракоти шоҳ Шор мутабаССИМ шуда... *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАБАШШИР *а.* متبشر он кӣ ба ӯ башорат ва хушхабарӣ мерасад, шоду хурсандшаванда.

Муовия аз ин маънӣ мутабаШШИР шуда гуфт... *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАБАҲҲИР *а.* متبهر бисъёр доно, касе, ки дар илме маълумоти бисъёри ҳартарафа дорад, аллома.

Мирзо фармуданд, ки мударрис ин мадраса касе хоҳад буд, ки дар ҷамен улум моҳир ва дар тамоми фунун комил ва мутабаҲҲИР бошад. *Восифӣ*

МУТАББАҚ *а.* مطابق 1. табақа-табақа карда шуда, табақадор.

Иртифоаш сиву се газ будааст, мутаббақ ба се табақа. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. пайваст ва часпида ба чизе.

Тазарве ба ғабғаб мутаббақ шуда, Турунҷе зи нахлаш муаллақ шуда. *Ҳоҷу*

МУТАБОИН *а.* متباين тафовутдор, аз ҳамдигар ҷудошаванда.

Дар хамаи ин доираи ҳазлу ҷид, Зид мутабоини нашавад ҷуз ба зид. *Ҷомӣ*

Нафси инсониро се қувват аст мутабоин, ки ба эътибори он қувво осори мухталифа аз ӯ содир шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАБОИНА *а.* متباينة муаннаси мутабоин.

Дар боби насаби ӯ ақволи мутабоина ворид шуда. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАБОИНУТТАБОЕЪ *а.* متباين الطبايع одамони табиаташон гуногун.

Мардуми он ҷо мухталифулалвон ва мутабоинуттабоеъ бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАВАЗЗЕЪ *а.* متوزع пароканда, парешон.

Замири муборакаш бад-он сабаб на ҷунон мутаваззеъ буд, ки шарҳ тавон дошт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Чун ҳанӯз Лағзиро нағрифта буданд ва маълум на, ки ҳоли Наврӯз ба кучо расад, хотири муборак пореа мутаваззеъ буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТАВАЗЗЕЪЗАМИР متوزع ضمير парешонхотир, ошӯфтадил.

[Ҳалоқухон]... аз ин чашмзаҳм кӯфтахотир ва мутаваззеъзамир ва ба талофӣ ва гадоруки мофот машғул шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТАВАЗЗО *а.* متوضا таҳоратхона, ҷои вузӯғирӣ (нази масҷид).

Ва он ҷо мутаваззо аст ва об, ки агар касе мӯҳтоҷи вузӯ шавад, дар он ҷо равад. *Носири Хисрав*

МУТАВАҚҚИЛ *а.* متوكل тавакқалқунанда; д. ба доди худо умедворшаванда аз ғайри ҳаракати худ.

Нафъи тавакқул ба мутаваққил мерасад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАВАЛЛИД *a.* متولد таваллудьёфта, зоидашуда; мутаваллид шудан таваллуд ёфтан, зоида шудан.

Падари у ба воситаи тиҷорат ба Табрез афтод ва Шамсуддин дар Табрез мутаваллид шуда.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

МУТАВАРРЕЪ *a.* متورع парҳезгор, порсо.

Зоҳиде мутаварреъ аз баҳри қурбон гусфанде фарбеҳ бихарид. «Анвори Суҳайлӣ»

Ҳама ҷо машоихи киром бо вучуди уламони мутабҳхир ва мутаварреъ симоъ мешунаванд.

«Табрихи Фаришта»

МУТАВАССИЛ *a.* متوسل 1. тавассулкунанда, он кӣ барои ба амал овардани мақсади худ ба касе наздикӣ меҷӯяд; 2. паноҳҷӯянда.

Одилшоҳ илоҷе ҷуз он надид, ки ба Ромроҷ мутавассил шуда, дафъи шарри он ҷамоат намояд.

«Табрихи Фаришта»

МУТАВАССИТ *a.* متوسط 1. воситашаванда, миёнарав, миёнҷӣ; ҳакам.

Ба мифтоҳи каромат абвоби тасарруфот дар ҷамаи умур бе тавассули мутавассите бар ҷунин истеъдодаш кушода мешуд. *Восифӣ*

Юсуф Одилхон ва Малик Аҳмаднизоми Баҳрӣ... мутавассите назди ҳамдигар фиристода... аз ҷанггоҳ ба манзили худ муроҷаат намуданд.

«Табрихи Фаришта»

Пеши падар шавем ва ин дoston он ҷо бигӯем, то падар миёни мо мутавассит бошад.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. миёна, мас. дар байни хубу бад, дарозу кӯтоҳ ва ғ.

... баъзе хурд ва баъзе бузург ва баъзе мутавассит.

Авфӣ

Ҷӯро барои насақи аскар иттиҳоз намоянд ва нафақан мутавассит медиханд. *Аҳмади Дониш*

♦ мутавассит шудан дар миёни ду чиз истодан; ҳоил шудан.

Пас, ҳар гоҳ ки Моҳ бар сари яке аз ду нуқтан раёне ё занаб бирасад ё он ки наздик бошад бо эшон, вақти истиқбол мутавассит мешавад Замин миёнаи Моҳ ва Офтоб. «Аҷоиб-ул-маҳлуқот»

МУТАВАТТИН *a.* متوطن иқоматгузида; сокин, муқим.

...Бар ҳар ҷо ки хоҳад, мутаваттин ва мутамаккин гардад. «Равзат-ус-сафо»

Филвоқеъ сардини шамоли тирамоҳ ва расидани ҳазон аломати навид ва овоз аст мар мутаваттинони арсаи хокро. *Аҳмади Дониш*

МУТАВАФФО *a.* متوفا || متوفى вафотъёфта.

Дар аснои хусумат Маҳмуд мутававфо шуд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

МУТАВАҚҚЕЪ *a.* متوقع таваққуъкунанда, умедвор; хошишманд.

Ин лутф, ки ту дар ҳаққи ман намудӣ, ҷуз аз тӯе мутававқеъ натавон буд. *Авфӣ*

Мутававқеам, ки барои ман манзиле муқаррар гардонӣ. *Аҳмади Дониш*

МУТАВАҚҚИФ *a.* متوقف таваққуфкарда, дар як ҷо монда, истода, дарангкарда.

Ду шарик... дар роҳ бадрае зар ёфтанд ва онро ғанимат шумурда мутававқиф гаштанд.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУТАВАҲҲИМ *a.* متوهم таваҳҳумкунанда, он кӣ дучори ваҳму тарс мегардад, тарснок, ҳаросон.

Халифа мутававҳҳим шуд ва дафъи ӯро лашкар гирд кард. «Ҷомеъ-ут-таворих»

Пеш аз он воқеаҳо дида будам, ки аз он мутававҳҳим мебудам. «Нафаҳот-ул-унс»

МУТАВАҲҲИШ *a.* متوحش ваҳшатгиранда, ҳаросон, ба хавфу воҳима афтода.

...Бисъёр мутававҳҳишу малул шуд.

«Равзат-ус-сафо»

Ба сабаби он таҷаббур ва такаббур халқро аз худ мутававҳҳиш нагардонад. «Аҳмади Дониш»

МУТАВАЧЧЕҲ *a.* متوجه 1. диққаткунанда; нигарон.

Бо бадгӯён ошноӣ мақун, то аз неконӣ бегонагӣ нагузинӣ, ба қафои оина мутававччех мабош, то ҳайати худро мунқалиб набинӣ. *Бедил*

2. рӯваранда; озим; мутававччех шудан равон шудан, роҳӣ шудан, ба тарафи чизе рӯй овардан, озим шудан.

Ҳамраҳи ғамзаву рафиқи назар

Мутававччех шуданд сӯи сафар. *Мушфиқӣ*

...Аз вилояти Рай ба азии хидмати султон мутававччехи Ғазнин шуда. «Тазкираи Давлатшоҳ»

Аз дур дарахти соядоре дид, Ҳасан мутававччех ба он дарахт шуд. «Ҷомеъ-ут-тамсил»

♦ мутававччехи олами сармад шудан киноя аз вафот кардан.

Шоҳи Алӣ понздаҳуми рамазон, шаби якшанба... мутававччехи олами сармад шуд. «Хизонаи омира»

МУТАВВАЛ *a.* مطول дароз, кашида, тӯлонӣ.

Сухан мутаввал мақун ва рӯй ба тақрири масоил овар! *Авфӣ*

МУТАВВАЛОТ *a.* مطولات ҷ. мутаввал чизҳои дароз, тӯлонӣ, чизҳои дароз ва муфассал.

Дар таҳти саҳо анвон бисъёр аст ва тафсили он аз мутаввалот ҷашм тавон дошт. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

МУТАВВАҚ *a.* مطوق 1. тавқдор, бо гарданбанд ё дастпона зинаъёфта.

Чанд чи нолад ин ҳамоми мутаввақ, На-ш дил пурдарду не равони муаввақ. *Мунҷик*

Зи дастина ду сонд дида равнақ, Зи зар карда ду моҳиро мутаввақ. *Ҷомӣ*

2. маҷ. бошукӯҳ.

З-он қавм наям ман, ки баранд аз пан динор,

Ашъори музаввар бари мамдӯҳи мутаввақ. *Муиззӣ*

МУТАВВАЧ *a.* متوج тоҷдор карданшуда, тоҷдор.

Ҳар кӣ бад-у бингарад, ҷӣ гӯяд-гӯяд:

Моҳ мутаввач шудасту сарв муқартақ. *Мунҷик*

В-он ҳавдачи халифа мутаввач ба моҳи зар, Чун шаб, к-аз офтоб ниҳӣ тоҷ бар сараш. *Ҳоқонӣ*

МУТАВОЗЕОНА متواضعانه бо тавозуъ, бо фурутани, хоксорона.

Тийху ва кабк таҳияте мутавозеона ба чо оварда, илтимос карданд, ки [гурба] дар миёни эшон ҳакам бошад. «Анвори Суҳайлӣ»

МУТАВОЗЕЪ а. متواضع тавозуъкунанда, фурутан, хоксор.

Марде аҳл ва адиб ва фозил ва неқуманзар ва мутавозеъ дидем. *Носири Хисрав*

Аз кибр ва нахват эҳтироз кунад ва мутавозеъ ва ҳалим бувад, на чандон ки ҳар ноаҳле бар у ҳучумовар шавад. *Аҳмади Дониш*

МУТАВОЛӢ а. متوالى пай дар пай, паёпай оянда.

Ин оламҳо ба якдигар пайваста бошанд мутародиф ва мутаволӣ. *Низомии Арӯзӣ*

Ҳафт рӯз мутаволӣ расулон бо ҳадоё ва туҳаф мерасиданд. «Анвори Суҳайлӣ»

МУТАВОРИЯ а. متواريه муаннаси мутаворӣ.

Баъди нӯҳ сол омад он ҳам ҷория
Гашт пайдо, боз шуд мут(а)вория. (1) *Румӣ*

МУТАВОРӢ а. متوارى 1. пинҳоншуда; мутаворӣ будан пинҳон будан.

Фирдавсӣ мударри чаҳор моҳ дар Ғазнин мутаворӣ буд ва баъд аз он махфӣ ба Хирот омад.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

2. он чӣ дар даруни чизе бошад, бо чизе пӯшидашуда.

Онҳо ба ҳадди худ ду сатҳи куравиянд, ки мутаворини якдигаранд, маркази ҳар ду сатҳ маркази олам аст. «Аҷоиб-ул-махлуқот»

МУТАВОСИЛ а. متواصل восилшаванда; расанда.

Бояд ки рӯз ба рӯз қосид ва пайгоми ту ба ман мутавосил гардад. «Равзат-ус-сафо»

МУТАВОТИР а. متواتر 1. пай ҳам оянда, пай дар пай.

Инчунин осон фарзанд назодаст касе,
Ки на дарде бигирифташ мутавотир, на табе.

Манучехрӣ

Урғана-хотун ба истиқбол омад ва туйҳои мутавотир қард ва пешкашҳои лоиқ мабул дошт.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

мутавотир шудан (ё гаштан) а) аз пай ҳам омадан, пай ҳам рӯй додани чизе; б) пай ҳам баъду бадал шудан, паёпай дар рафтуой будан.

Дар ин авҷот миёни амир Нӯҳ ва Абуали расул ва расоил мутавотир шуд. «Равзат-ус-сафо»

2. маҷ. паҳншуда, интишорёфта.

Дар ин асно хабар мутавотир шуд, ки Аҳмади Қумоҷ султон Санҷарро рабуда ва ба қалъаи Тирмид [Тирмиз] бурдааст. «Равзат-ус-сафо»

МУТАДАЙИН а. متدين диндор, боимон, бодӣнат.

Дигар мебояд, ки [қозӣ] марде мӯътамад ва мутадайн насб кунад, то таърихи ҳуҷҷатҳо нависад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУТАДАҲҲИШ а. متدهش ба даҳшат афтанда, ба даҳшат афтода.

[Малик Шамсуддин] аз маҳобати эшон мутадаҳҳиш гашт. «Ҷомеъ-ут-таворих»

МУТАДОВИЛ а. متداول маъмул, расмшуда.

...Муштамил бар иборати ғайри мутаорифа ва ашъори ғариба, ки амсоли он акнун мутадовил нест. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

МУТАДОВИЛА а. متداوله муаннаси мутадовил.

...дар кутуби мутадовила дар ин боб чизе тасреҳ накардаанд. *Аҳмади Дониш*

Мунтахабуди... дар улуми мутадовила ва ахлоқи ҳасана мартабаи камол доштанд.

«Таърихи Фарошита»

МУТАДОХИЛ а. متداخل ба даруни ҳамдигар дароянда.

МУТАЗАКҚИР а. متذکر тазаккуркунанда, ба ёд оваранда, ба хотир расонанда.

Мутазакқири хушъёр... аз он маъни эътибор гирад. «Равзат-ус-сафо»

МУТАЗАЛЗИЛ а. متزلزل ҷунбанда, ларзанда.

Асоси тахт мутахаллил ва арконаш мутазалзил гардад. *Аҳмади Дониш*

МУТАЗАЛЛИМ а. متظلم аз зулм шикояткунанда, зулмидан додхоҳ.

Ҳақ ба тарафи мутазаллим буд. «Хористон»

Он марди мутазаллим аз бим ва хавф қолаби беҷон шуда буд. *Аҳмади Дониш*

МУТАЗАММИН а. متضمن дар зимн гиранда, дар бар гиранда, шомил.

[Ҳар чӣ аз эшон содир гардад] амнияти олам ва ҷамъияти ҳоли банӣ-одамро мутазаммин (аст).

«Анвори Суҳайлӣ»

Бахроҷ... завобити Махроҷро, ки мутазаммини салоҳи давлат буд, мухтал сохт.

«Таърихи Фарошита»

МУТАЗАРРИР а. متضرر зарардида, зиёнрасида.

Мардум аз шиддати ҳарорати ҳаво мутазаррир шуда... «Равзат-ус-сафо»

Ва фалон ғайи ба воситаи зарар ва зиёни фалон касб ё фалон чинси матоъ мутазаррир шуда гадо гашт. *Аҳмади Дониш*

МУТАЗАЪИФ а. متضعف дучори заъф ва сустӣ.

Шариф агар мутаззаъиф шавад, хаёл мабанд,
Ки пойгоҳи баландаш заиф хоҳад шуд. *Саъдӣ*

МУТАЗАҲҲИД а. متزهّد зӯҳдварзанда, парҳезгор, тарки дунё кунанда, обид.

Шоҳзодагон гуруҳе аз мӯътамадони худро ба тафакхӯси сидқи ин мақол ба хонаи мутазаҳҳид фиритоданд. «Равзат-ус-сафо»

МУТАЗОД(Д) а. متضاد 1. ба ҳам зид, бо ҳамдигар мухалиф.

...Ва суратҳо ва истеъдодҳо мутазаданд ва мухалифанд. *Ибни Сино*

...бадан аз табеи мутазад таркиб шавад.

«Ахлоқи Носирӣ»

2. адш. санъатест иборат аз кор фармудани калима ва таркибҳои мухалифмаъно (антонимҳо) монанди рӯзу шаб, шакар ва шаранг, ки онро мутабақат ҳам мегӯянд.

МУТАЗО(Д)ДА *а.* متزاده муаннаси мутазад(д) 1.

Зиёи Барни мегӯяд: Подшоҳ дар ин ҳол ба ман гуфт, ки мамлакати ман амрози мутазадда ба ҳам расонида. *«Таърихи Фариишта»*

МУТАЗОИД *а.* متزاید зиёдшаванда, афзоянда, зиёд.

Баракоти қалами муборақрақами он ҷаноб нисбат ба малхуфони раият ва мазлумони барият дар сура-ти корсоӣ ва сифати дилнавозӣ мутазониф ва мута-зонид бод! *Восифӣ*

мутазонид гардидан зиёд шудан, афзудан.

Манучеҳр чуз мудоро ва мусолаҳа чора надид ва андешид, ки агар ибдо намояд, моддан фитна ва фа-сод мутазонид гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЗОИФ *а.* متضاعف дучандшаванда; зиёдшаванда;

дучанд, ду баробар.

Муш [ба зоғ] гуфт: ... Миннате, ки аз неъматӣ мулоқоти ту бар ҷон дорам, мутазониф шавад.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУТАЙЯБ *а.* مطيب атромез; хушбӯ.

Қадаҳе барфоб дар даст гирифта ва шакар дар он рехта ва ба арақ омехта, надонам, ки ба гулобаш мутайяб карда буд ё қатрае чанд аз гули рӯяш дар он ҷакида. *Саъдӣ*

Чу рух шуста мутайяб кард худро,
Ба азии нозгаҳ бархост аз ҷо. *Нозим*

МУТАЙЯМ *а.* متمم аз ишқ девонашуда, шайдо.

Чуз май набувад дармон мар-марди мутайямро,
Барнеҳ ба қафам бода, баркаш зи дилам ғамро.

Ломей

МУТАЙЯН *а.* مطين 1. гиландуда, андова кардашуда, бо

гил андовида, гилолуда; 2. маҷ. ҳазаён, сафсата; жои мутайян лофи бехуда, гапи ғач.

Малак мантиқутгайри туйёр донад
Зи жои мутайян, ки Тайён намояд. *Ҳоқонӣ*

МУТАҚАББИР *а.* متكبر такаббурқунанда, калонгир, мағрур.

Омад он гоҳ чунон чун мутақаббир малике,
То бубинад, ки ҷӣ будаст ба ҳар қудакәке.

Манучеҳрӣ

Сабаби қатли амир Қобус он буда, ки у марде ба ғоят мутақаббир ва бадхӯ буда.

«Таърихи Давлатшоҳ»

МУТАҚАВВИН *а.* متكون такаввунъбанда, будшаванда,

мавҷудшаванда; ба вучуд оянда.

Дар қаръае аз қуроӣ он вилоят, ки тинати ӯ мута-қаввин шуда буд, фуруд омад. *«Равзат-ус-сафо»*

Агар онро аз оби ин чашма гил созанд, аз он гил муш мутақаввин гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҚАЛЛИЛ *а.* متكلل икллидор, тоҷдор; маҷ. ораста.

Аркони давлат... сарири комронӣ ва тахти ҷаҳон-бонӣ ба ҷавоҳир мутақаллил сохта.

«Таърихи Фариишта»

МУТАҚАЛЛИМ *а.* متكلم 1. тақаллумқунанда, гуянда,

гапзананда.

Фаҳми суҳан чун нақунад мустамеъ,
Қуввати нутқ аз мутақаллим равад. *Саъдӣ*

[Олим] дар кӯи бозори Мадина мегардид ... забони ҳолаш ба ин калима мутақаллим буд ва ба ин таро-на мутаранним... *«Нафаҳот-ул-унс»*

2. суҳаноро, суҳандон.

Фасле ду ҳамон рӯз иттифоқи баёз афтод дар ҳусни муошарат ва одоби муҳоварат дар либосе, ки мута-қаллимонро ба кор ояд ва мутарассилоноро балоғат бияфзояд. *Саъдӣ*

3. донандан илми қалом, ки ақоид ва аҳкоми дини исломро бо далелҳои ақлий исбот мекунад.

...Ба ҷиҳати фуқаҳо, муҳаддисон ва мутақаллимон ва муфассирон ва нуҳот ва шуаро ва атиббо ва хус-соб ва муҳандисин марсумот таъин намуд.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАҚАРРИР *а.* متكرر такроръбанда.

Дар олам аз ин навъ ҳаводиси куллия дар санини мадида мутақаррир шуда бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАҚАФФИЛ *а.* متكفل 1. кафилшаванда, ба қафолат гиранда, зомин.

Паи таъмили қути ҳаррӯза
Мутақаффил умеди дарьюза. *Бедил*

2. ба ўҳда гиранда, ўҳдадоршаванда, ўҳдадор.

Ҳоҷа Ҷалолуддини Мерғӣ [Миркӣ] мутақаффилӣ ҷавоби он суҳанон гашта гуфт... *«Равзат-ус-сафо»*

...Ва аз барои ҳаззи нафси худ ҳеҷ оқиле мута-қаффилӣ шуғли аморат ва вазорат нашавад.

Аҳмади Доғиш

МУТАҚОСИР *а.* متكاسر косиршуда, зиёдшуда (зиёдша-ванда); фаровон, бисъёр.

Он шахсро ҳамсоёе буд, дид, ки уро ҷамъияти вофир ва ҳузур ва фароғати мутақосир пайдо шуд... *Восифӣ*

Бо лашқаре мутақосир аз Миср мутаваҷҷеҳи Шом гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҚОСИФ *а.* متكاسف касифшаванда, ғафсшаванда, ғализ.

Чун роҳи берун омадан надошта бошад, замоне дар он ҷо аҷзоӣ он мутақосиф гардад ва замони ба-идульаҳд бар он бимонад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЛАББИС *а.* متلبس либоспушанда; либос пӯшида;

муталаббис сохтан (либос) пӯшондан.

Эшонро ба ҷомаҳое, ки собиқан пӯшида ва ба ғор даромада буданд, муталаббис сохтанд.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАЛАВВИН *а.* متلون 1. ранг ба ранг, рангоранг, гу-ногун.

...Ба фармони малик ба азобҳои муталаввин муаз-заб мешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳавои ӯ мутанаввез чу фикрати наққош,
Замини ӯ муталаввин чу сафҳай тасвир.

«Таърихи Фариишта»

муталаввин ва мутағайир ранг ба ранг тағйирёбанда.

Аломати қачии боғини ӯ [Шатраба] он аст, ки муталаввин ва мутағайир пеш ояд.

«Анвори Суҳайлӣ»

2. адш. шеъре, ки ба ду вазн ва ё зиёда аз он хонда мешавад, чунон ки мисоли зерин ба ду вазн — ба баҳри рамад ва баҳри саръ гуфта шудааст:

Ғорати чон гармини рафтори ӯ,
Офати дил нармии гуфтори ӯ,
Пардаи дил гесун ӯ бофтӣ,
Соиди чон бозуи ӯ тофтӣ. *Котибӣ*

МУТАЛАЗЗИЗ *a.* مَلْذُذٌ лаззатёб, баҳрамандшаванда.

...Ба кадом чиз муталаззиз ва баҳраандуз аст?
Аҳмади Дониш

МУТАЛЛАҚА *a.* مَطْلَقَةٌ (зани) талоқ додашуда; муталлақа гардонидан талоқ додан.

Хоҷа... дарсоат занро муталлақа гардонид.

«Ғафрихи Фариишта»

МУТАЛЛО *a.* مَطْلَأٌ 1. зарҳалкарда, ҳалли тилло давондашуда, зарандуд.

Агар тавкее дорӣ, ин аспи тозиназодро, ки бар дари ин хайма бастааст, бо зину лаҷоми муталло ба ту додам. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Меҳмонсарои ороста ва мусаффо дорад ва зуруф ва авонии муталло ва муҷалло. *Аҳмади Дониш*

2. андовидашуда, андуда.

...Аз андаруну берун ба қиру қор муталло кард.
«Равзат-ус-сафо»

МУТАЛОЛӢ *a.* مَتَلَالِي равшан, дурахшон.

Ҳар як аз самовоти сабъаро кавкабе муталолӣ гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЛОТИМ *a.* مَتَلَاتِمٌ талотумкунанда, мавҷзананда (дар бораи оби дарёе, баҳр).

Агар метавонед, дар ин мавҷи муталотим хона бино кунед! *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЛОШӢ *a.* مَتَلَاشِي 1. аз ҳам пошидашуда, аз ҳам парокандашуда, пора-пора шуда; пароканда.

Сохиби саноат бояд, ки фориғдил ва мураффаҳ бошад, ки агар ба хилофи ин бувад, сиҳоми фикри ӯ муталошӣ шавад. *Низомии Арӯӣ*

Шуд ҷисми хокиям муталошӣ зи теғи ту,
Беҳад зади чу об бар он хок, шуд хароб. *Восифӣ*

2. маҷ. парешонҳол, парешонхотир, мушавваш.

МУТАМАВВИЛ *a.* مَتَمَوِلٌ молдор, тавонгар, бой, сарватманд.

Он ҷо шахсе тарсо дидам, ки аз мутамаввилони Миср буд, чунон ки гуфтанд, киштиҳу ва молу мулки ӯро киёс натавон кард. *Носири Хисрав*

Овардаанд, ки дар билоди Гелон марде буд мутамаввил ... *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

МУТАМАЙӢЗ *a.* مَتَمَيِيزٌ 1. аз ҳамдигар фарқкунанда ва ҷудошаванда.

Диловарони қалби ҳар ду лашкар бо ҳам даромехта ва ба сабаби сутуғи ғубор ғолиб аз мағлуб ... мутамайиз намешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. имтиёзёбанда аз дигарон, мумтоз.

Абдулқодир ... ба андак рӯзгоре бар акрони худ фонқ шуд ва аз аҳли замони худ мутамайиз гашт.

«Нафаҳот-ул-унс»

МУТАМАККИН *a.* مَتَمَكِّنٌ 1. маконгиранда, ҷойгир; қарорёфта, барқароршуда.

Чун Искоҳиро қор боло гирифт, дар хидмати амир Нӯҳ ибни Мансур мутамаккин гашт.

Низомии Арӯӣ

Асари ғазаб дар башаран ӯ мутамаккин гашт.

«Ғафрихи Систон»

2. сокин, муқим, истиқоматкунанда.

Якero зане соҳибҷамол даргузашт ва модарзани фартут ба иллати қобин дар хона мутамаккин бимонд. *Саъдӣ*

МУТАМАННО *a.* مَتَمَنَّا таманно кардашуда; чизи орзу кардашуда, орзу, хоҳиш, дилхоҳ.

Мо ба ҷихати он омадаем, ки ӯро ба мақсуду мутаманно хеш расонем. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳар он чи мутаманнои ту бошад — аз ҳукму фармон ва ҳазину мамолик ва созу лашкар — дареғ нест. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАМАРРИД *a.* مَتَمَرِّدٌ (қаси) сарқаш, нофармон; ёғӣ, осӣ.

Ҳарчанд кушиданд, дафъи он мутамарридон муяссар намешуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУТАМАРРИН *a.* مَتَمَرِّنٌ тамринкунанда, ба таври доимӣ машғулшаванда бо коре.

МУТАМАССИҚ *a.* مَتَمَسِّقٌ 1. чангзананда, дастандозанда ба чизе; 2. истинодкунанда.

Ва марди айёр ба анвои узрҳо мутамассиқ шуда ...
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МУТАМАССИӢ *a.* مَتَمَثَّلٌ мисл ва монандшаванда, ба шакл ва сурати чизе дароянда, ба чизе тақлидкунанда; мутамассил гаштан (ё шудан) ба шакли чизе даромадан.

Ба сурати туюри мутааддида мутамассил гашт.
«Равзат-ус-сафо»

МУТАМАТТЕЪ *a.* مَتَمَتَّعٌ таматтуъёбанда, баҳрамандшаванда, бархурдор.

[Бозаргон] ... ҳар рӯз ба шаҳре ва ҳар шаб ба мақома ва ҳар дам ба тафарруҷгоҳе аз наими дунёе мутаматтеъ. *Саъдӣ*

МУТАМАШШӢ *a.* مَتَمَشَّيٌ машйкунанда, иҷро (ҷорӣ) ва равоншаванда.

Агар ҷаҳд ва кӯшиш намоем як сол, ин муҳим мутамашшӣ гардад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

... Ва ба муованати харкорон ва говкирдорон саранҷоми маҳомми он мутамашшӣ намешавад.

Аҳмади Дониш

МУТАММИМ *a.* مَتَمَمٌ тамомкунанда, такмилдиҳанда.

Арқони мулкоро ҳаст авсофи ӯ мутаммим. *Саъдо*

МУТАМОДӢ *a.* مَتَمَادِي давомкунанда; дарозмуддат, дароз, бардавом, тулонӣ.

[Муш] баъд аз муддате мутамодӣ, ки узлат ихтиёр карда буд, аз гушаи қонона берун омад.

«Анвори Суҳайлӣ»

Чун сӯҳбат мутамодӣ шуд, хоҷа... қадам бардошт ва он ҳар ду орзуманди муштоқро ба ҳам бигузошт. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАМОЗИҚ *a.* مَتَمَازِجٌ имтизоҷёбанда, омезишёбанда.

Ҳар се бо якдигар мутамозиқ ... шаванд.

«Ахлоқи Носирӣ»

МУТАМОИЛ *a.* متمايل майлонкунанда, чунбанда, аз як тараф ба тарафи дигар чаманда, майлкарда, моилшуда.

Савсан чу бигзарад мутамойл ба сад забон
Афсус бар шамоили сарви равон кунад.

Убайду Зокони

МУТАНАББЕХ *a.* متنبه 1. хабардоршаванда; огоҳ; хушбёр.

Дузд андеша кард, ки агар дев қасди куштани вай кунад, ... мардуми дигар, ки дар ҳамсоягии вайанд, мутанаббеҳ шаванд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун он ҳазрат мутанаббеҳ шуд, ба хато эътироф намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бедоршаванда, бедор.

Харгуш мутанаббеҳ шуда барҷаст.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУТАНАВВЕЪ *a.* متنوع он чӣ ки навъҳо ва хелҳои гуногун дорад, хел ба хел, навъ ба навъ, мухталиф; дарбаргирандан ҳамма навъҳо ва соҳаҳои коре.

Кучаҳо тангу баланддевор мешавад ва ҳаво мутааффин, бад-он сабаб вабо зоҳир мегардад ва ранҷуриҳои мутанаввеъ падид меояд.

«Чомеъ-ут-таворих»

Аммо шоир бояд ки ... дар анвои улум мутанаввеъ бошад ва дар атрофи русум мустатраф.

Низомии Аруӣ

МУТАНАВВИА *a.* متنوعе муаннаси мутанаввеъ.

Дар он айём аз атрофи мамолик ахбори мутанаввиа ба масоми омма расид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАНАЗЗАҲ *a.* متنزه ҷои гардиш, ҷои сайру тамошо; ҷои дилкушо.

МУТАНАЗЗАҲОТ *a.* متنزهات ҷ. мутаназзаҳ.

Дар баъзе аз мутаназзаҳоти мамлакатаи хеш хаймаи иқомат заёд. *«Равзат-ус-сафо»*

Шоҳзода ... дар басотин ва мутаназзаҳот ва боғот ... ба айшу ишрат гузаронид.

«Таърихи Фариишта»

МУТАНАЗЗЕҲ *a.* متنزه бонузҳат, босафо, хушу хуррам.

Ҳақиқат он, ки дар олам аз он мутаназзеҳтар ҷо набошад, шаҳр дар ҷазира аст дар миёни Фурут ...

«Чомеъ-ут-таворих»

МУТАНАҚҚИР *a.* متنكر он ки дар либоси ношинос бошад, касе, ки барои шинохта нашудан қиёфан зоҳирӣ ва либоси худро дигар карда бошад.

МУТАНАССИК *a.* متنسك тақводор, порсо.

... Ва низ Соҳиб марде адлимазҳаб буд ва адлимазҳабон ба ғоят мутанассик ва муттақӣ бошанд.

Низомии Аруӣ

МУТАНАФФИР *a.* متنفر нафраткунанда; раманда, безор.

Аҳли он ҷо аз аббосиён малӯл ва мутанаффир шуданд ва аломати охири давлати эшон донистанд.

«Чомеъ-ут-таворих»

Чун уммол бар раият ситам кунанд, ниятҳо бо подшоҳ бад шаванд ва аз зироату иморат малӯл ва мутанаффир гарданд. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

МУТАНАФФИС *a.* متنفس нафаскашанда, чондор, зинда.

Хабар омад, ки Қарширо гирифта, қатли ом карданд, бар ваҷде ки мутанаффисе халос нашуда.

Восифӣ

Дар он санавот як ҷариб замин мазрӯъ нашуд ва мутанаффисе шабе дар хонаи худ нағунуд.

«Таърихи Фариишта»

МУТАНАФФИСА *a.* متنفسه муаннаси мутанаффис.

Мавзее аз арз, ки салоҳияти иморат дорад ва маскани ҳайвоноти мутанаффиса метавонад буд ва он буқоъ қариб ба муаддилуннаҳор аст.

«Ахлоқи Чалолӣ»

МУТАНАЪИМ *a.* متمم аз неъмат бархурдор, неъматпарвард, он ки бо нозу неъмат зиндагонӣ мекунад.

[Чавон] мутанаъим буд ва сояпарварда, на ҷаҳондида ва сафаркарда, раъди кӯси диловарон ба гушаш нарасида ва барқи шамшери саворон надида. *Саъдӣ*

МУТАНАФФИМ *a.* متنغم нағма ва навокунанда, нағмасаро.

Андалебзабон мутанарними ин наво буданд ва булбуллисон мутанафғими ин адо буданд.

«Илми симиё»

МУТАННАБ *a.* مطنب бо таноб банд ва мустаҳкам кардашуда.

Чанд тан аз сардорони сипоҳ ба ишорати Афрам дар мавзеи Хурон хаймаи иқомат мутаннаб карда буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАНОЗАУНФИҲ *a.* متنازع فيه ҷизе, ки мавриди низоъ ва кашмакаш мегардад.

Дар амри мутанозаунфиҳ ҳақ ба ҷониби шахсе аз он ду кас будӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАНОЗЕЪ *a.* متنازع низоъ кунанда, хусуматкунанда.

Зинбадр ... вазири шоҳ Зайнулобидин буда, мутанозеи малик Аҳмади Асвад буд. *«Таърихи Фариишта»*

МУТАНОЗИМ *a.* متناظم ба тартиб дароваранда, интизомдиҳанда.

Ба ҳазл ва мазоҳ ба ғоят бо лутфи табъ ва ҳиддати зеҳн нозими мутанозими фазилят ва хурдабинӣ (буд). *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАНОСИБ *a.* متناسب дорои таносуб, он чи созу муносиб аст, хушоянд.

МУТАНОФӢ *a.* متنافى нафйкунандаи ҳамдигар, соқиткунандаи ҳамдигар.

Аҷроми улвӣ ... табоеи мутанофӣ доранд.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАНОҚИС *a.* متناقص ноқисшаванда, косташаванда, камшаванда, ноқис, кам.

Ва идрор ва ротибаи лашкариёро мунқатеъ ва мутаноқис нагардонад. *Аҳмади Дониш*

МУТАНОҲӢ *a.* متناهي ба ниҳоят расанда, ба поён (охир) расанда; он чи поён ва интиҳо дорад; ба интиҳорасида.

Ҳар ҷисме мутаноҳӣ бувад ва ҳар ҷисме, ки мутаноҳӣ бувад, шакл дорад. *Ибни Сино*

МУТАОЛ *a.* متعال *d.* оли, баланд (сифати худо).

МУТАОЛӢ *a.* متعالى оли, баланддарача.

... дар китоби мӯҳкам ва каломӣ қадим лаолин ин се исми мутаолиро дар як силк назм додааст.
Низомии Арӯзӣ

МУТАОРИФ *a.* متعارف маъмул, кор фармудашаванда, урфу расмшуда, мустаъмал.

Ҳоло девони ӯ мутаориф нест, аммо дар маҷмуаҳои сухани ӯ манзур аст. «*Тазкираи Давлатишоҳ*»

Роҳе, ки аз он омадаӣ, ғайри мутаориф аст.
Аҳмади Дониш

МУТАОРИФА *a.* متعارفه муаннаси мутаориф.

... Муштамил бар ибороти ғайри мутаорифа ва ашъори ғариба, ки амсоли он акнун мутадовил нест.
«Ахлоқи Чалолоӣ»

МУТАОҚИБ *a.* متعاقب 1. паси ҳам, пай дар пай.

Се шаби мутаоқиб чунин [хоб] дид.
«Равзат-ус-сафо»

Пушти маро чун шиками табл бараҳна кард ва чун таболӣ рӯзи чанг ба зарботи мутаоқиб ва нақароти мутаволӣ бинавохт. «*Нафаҳот-ул-унс*»

2. паси ҳам, пай дар пай, пасу дунбол, пасу пеш.

Ман нахуфтам аз бисъерии мактуботи умарои лашкари ӯ, ки мутаоқиб мефиристоданд. *Авфӣ*

... Ва халқ мутаоқиб меоянду мераванд.
Аҳмади Дониш

МУТАРАДДИД *a.* متردد 1. дудила, он ки фикраш қатъӣ нест, бесубот.

Мо мутараддид будем, то ба кадом роҳ биравем.
Носири Хисрав

Чун дар имзои коре мутараддид бошӣ, он тараф ихтиёр кун, ки бе озори ту барояд. *Саъдӣ*

2. тараддудкунанда, тайёрибинанда.

Муддати панҷ рӯз аст, ки Хоҷа ба ҷиҳати шумо мутараддид ва мақдами шуморо мутарассиданд.
Восифӣ

3. рафтуойкунанда; раванда.

Фили ваҳшӣ... ҳеҷ рӯзе набуд, ки ҷамъе аз мутараддидинро поймоли ҳалоқат насозад.

«Таърихи Фарошита»

Ва зиёда аз дусад нафар ғулом ва канизаки соҳибҷамол дар хидматаш соӣ ва мутараддид буданд.
Аҳмади Дониш

МУТАРАННИМ *a.* مترنم тараннумкунанда, замзамакунанда.

Ҳар кас висоқи худ гум карда буд, забони ҳоли ӯ ба ин мақол мутаранним буд. «*Равзат-ус-сафо»*

Келинбика чашм кушода ба ҳол омад ва мутаранними ин мақол гардид. *Савдо*

МУТАРАССИД *a.* مترصد тарассудкунанда, чашм ба роҳ, нигарон, мунтазир.

Гирди кӯи муғон ҳамегардем
Мутарассид, ки фурсате ёбем. *Убайди Зоконӣ*

Хуштабон ва мудаққиқон мутарассид ва мутараққиб он маҷлис шуданд. *Восифӣ*

МУТАРАССИЛ *a.* مترسل 1. тарассулкунанда, мукотабаку-
нанда; номанавис; 2. нависанда.

... Фасле ду ҳамон рӯз иттифоқи баёз афтод дар ҳусни муошарат ва одоби муҳоварат дар либосе, ки мутакаллимонро ба кор ояд ва мутарассилонро балоғат бияфзояд. *Саъдӣ*

МУТАРАШШЕҲ *a.* مترشح тарашшӯҳъебанда, таровишкунанда; пошхӯранда.

Оташи муҳолафаташ ба обе, ки аз сарчашмаи эҳсонӣ подшоҳӣ мутарашшеҳ шуд, фуру нишаст.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МУТАРАҚҚИБ *a.* مترقب поянда, нигарон; он кӣ мунтазири чизе бошад, чашмдор, интизор.

Илтиҷо ба сояи деворе кардам мутараққиб, ки касе ҳарри тамуз аз ман бибарад ва обе фуру нишонад. *Саъдӣ*

мутараққиб ва мутарассид поянда, нигарон ва мунтазири чизе.

... Мутараққиб ва мутарассиди ин, ки он ду ғулом ба истиқболи он берун оянд, ҳарчанд чашм андохт, аз ду ғулом на хабаре ва на асаре зоҳир шуд.
«Фатҳнома»

МУТАРОДИФ *a.* مترادف 1. паси ҳам оянда, ҳамрадиф.

Ин оламҳо ба якдигар пайваста бошанд мутародиф ва мутаволӣ. *Низомии Арӯзӣ*

2. ҳаммаъно, калимаи ҳаммаъно, синоним, мас. қалб ва дил.

МУТАРОДИФА *a.* مترادفه муаннаси мутародиф; алфози мутародифа калимаҳои ҳаммаъно, синонимҳо.

Ҳикмат... аз қабили атфи алфози мутародифа бошад. «*Ахлоқи Чалолоӣ*»

МУТАРОҶЕЪ *a.* متراجع рӯҷӯкунанда; пасгарданда, қафраванда.

МУТАРРАЗ *a.* مطرز тироз ва зинат додашуда.

Абр чунон митради сиёҳу бар ӯ барқ,
Ҳамчу музаҳҳаб яке китоби мутарраз. *Манучехрӣ*

Мутарраз пардаҳо аз зар мусаввар,
Ба сайраш хисравонро чашм бар дар. *Нозим*

МУТАРРИЗ *a.* مطرز тирозанда, зебу зинатдиханда.

Ду мутарриз зи кимиёи сухан
Тоza карданд нақдҳои куҳан. *Низомӣ*

МУТАРРО *a.* مطرا бо тароват, тару тоза; мусаффо.

Боғбон боғро мутарро кард,
Шодӣ омад дар ӯ, тамошо кард. *Низомӣ*

Чун тайласони чарх мутарро шавад ба субҳ,
Ман рух ба оби дида мутарро бароварам. *Ҳоқонӣ*

МУТАРРОГАР *a.* مطراگر тароватбахш, тароватдиханда, навкунанда; зебу зинатдиханда, ороянда.

Сухан перояи куҳнасту таъби ман мутаррогар,
Маро бинмоӣ устодӣ, к-аз ин сон куҳна перояд.
Ҳоқонӣ

МУТАРРОКУН مطراکن ниг. мутаррогар.

Намояндаи рӯи гулрӯи боғ,
Мутаррокуни туррай ёсман. *Ҳочу*

МУТАРҶИМ *a.* مترجم тарҷумон.

Подшоҳ аз мутарҷим пурсид... *Аҳмади Дониш*

МУТАСАВВИР *а.* **متصور** 1. тасаввуршаванда, ба тасаввур ва хаёл омада, қобили дарк; 2. *маҷ.* мумкин.

Хирадмандон шурӯъ дар муҳимме, ки имкони фитна дар ӯ мутасаввир буда, нанамуда(анд).

«Анвори Суҳайлӣ»

Чун коми ҷовидон мутасаввир намешавад, Хуррам касе, ки монд аз ӯ номи ҷовидон.

«Анвори Суҳайлӣ»

3. тасвиршаванда, тасвирёфта, суратпазируфта.

Чун мутасаввир шавад дар дили мо нақши дӯст, Ҳамчу буташ бишканем, ҳар чӣ мусаввар шавад.

Саъдӣ

МУТАСАВВИФА *а.* **متصوفه** аҳли тасаввуф, суфӣён.

Хоҷаи бузург Низомулмулк ... дар ҳаққи шеър эътиқоде надошти, аз он ки дар маърифат ӯ даст надошт ва аз аймма ва мутасаввифа ба ҳеҷ кас наменардохт. *Низомии Арӯзӣ*

МУТАСАДДӢ *а.* **متصدى** мутааҳҳид, мутакафил, ба ўҳда гиранда; **мутасаддӣ гаштан** (*ё* шудан) *ба* коре кореро ба зимма гирифтан, машғул шудан бо коре.

Ҳиммати оӣ бад-он ризо надихад, ки ... касе бад-ин шугли хатир мутасаддӣ гардад. *Авфӣ*

Пас касе, ки сухани ростии саҳлро ба подшоҳ аз тарс натавонад кард, чӣ гуна ӯ мутасаддӣ амри вазорат мешавад? *Аҳмади Дониш*

МУТАСАЛЛИҲА *а.* **متسلحه** аҳли силоҳ, силоҳдорон.

Барок боргоҳро ба хавос ва мутасаллиҳа ва мутачаннида биёрост. «*Равзат-ус-сафо*»

МУТАСАЛЛӢ *а.* **متسلى** тасаллиёбанда, хотирҷамъшаванда; тасаллӣ додашуда.

Ҳар киро нусрат дар ҷониби ӯ вуҷуд гирад, ҳар онна дилаш мутасаллӣ хоҳад буд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУТАСАРРИФ *а.* **متصرف** дар тасарруф доранда, соҳиб, молик.

Тоҳирро бар маҷмӯи аъмол, ки падараш мутасарриф буд, волӣ намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

мутасарриф шудан тасарруф кардан, ба даст даровардан, соҳиб шудан.

Он зан тамоми моли ўро ба ивази садоқ мутасарриф мешуд ва ба он ҷихат моли бисёр ҷамъ карда буд. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

МУТАСОВИУЛАЗЛОЪ *а.* **متساوى الاضلاع** баробарпаҳлӯ (дар ҳандаса).

Ҳайати он мураббаи мутасовиулазлоъ муштамил бар бозорҳои ариз. «*Равзат-ус-сафо*»

МУТАСОВӢ *а.* **متساوى** баробар, бо ҳамдигар мусовишаванда аз рӯи ягон хислат ва ҷихат, бо ҳам баробар.

Одамӣ аз раҳи сурат мутасовӣ-сифатанд, Мутафовит ҳама аз тоагу исён гардад.

Қамоли Исмоил

МУТАСОИД *а.* **متصاعد** суудкунанда, болораванда.

Чавҳар гудохта шуд, меҷӯшид ва аз вай бухоре мутасоид рашт. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Оби муҳит монанди кӯҳҳо ба ҳаво мутасоид мешавад. *Аҳмади Дониш*

МУТАТАВВЕЪ *а.* **متطوع** ихтиёрӣ, довталаб, бо майлу рағбати худ ба коре ва амре дохилшаванда.

Ӯ дар ин амр мутатаввеъ ва мутабарреъ аст.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУТАТАВВИА *а.* **متطوعه** довталабон; фидоён.

Ва бист ҳазор марди дигар аз мутатаввиан ислом ... ба ҷониби Мӯҳра ва Қунуҷ равона шуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУТАТАРРИҚ *а.* **متطرق** 1. роҳёбанда, роҳ пайдокунанда; 2. *маҷ.* ба чизе нуфуз ва таъсирукунанда, муқобалаткунанда.

Мусоламаат он бувад, ки нафс муҷомалат намояд дар вақти танозӯи орои мухталифа ва аҳволи мутабоина аз сари қудрат ва малака, ки изтироб мутатарриқи он нашавад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУТАТОВИЛ *а.* **متناول** дарозшаванда, тулӯёбанда, тавил, дароз.

Лафзи ҳуқб ... замони ғайримаҳдуд ва рӯзгори мутатовил низ гуфтаанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУТАФАЗЗИЛ *а.* **متفضل** лутфу марҳаматкунанда, нақу-кор; соҳиби фазл.

... Сабуру ... шакуру мутафаззил буд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУТАФАККИР *а.* **متفكر** тафаккуркунанда, ба фикру андеша фурураванда.

Ман аз ин сухан пушаймон шудам ва ба ғоят мутафаккир гаштам. *Авфӣ*

Пас ҳар ду ҷавон ҳайрон бимонданд ва мутафаккир шуданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУТАФАККИРА *а.* **متفكره**: қувваи мутафаккира қувваи фикр кардан, қувваи тафаккур.

Севвӯм қуввати мутахайлила аст ва чун ўро бо нафси ҳайвонӣ ёд кунанд, мутахайлила гӯянд ва чун бо нафси инсонӣ ёд кунанд, мутафаккира хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

МУТАФАРРЕЪ *а.* **متفرع** 1. фаръ-фаръшаванда, шоха-шоха шаванда; 2. чизе ки аз чизи дигар мебарояд, ҳосил мешавад; мутааллиқ, дахлдор.

Таҳияи олоти заръ ... ва он чӣ бар он мутафарреъ аст, муяссар нагардад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУТАФАРРИД *а.* **متفرد** танҳо ва ягона дар сифате ё коре.

Амир Муҳаммад фармуданд, ки мо гуфтем, ки вай [Восифӣ] дар ду амр мутафаррид ва адимунназир аст. *Восифӣ*

... Ва ту бад-ин кор махсус ва мутафаррид набудӣ. *Аҳмади Дониш*

МУТАФАРРИР *а.* **متفرر** фирорӣ, гуреза; мутафаррир шудан гурехтан.

Дар ин асно амирзода Абобакр аз Қирмон ба Бағдод мутафаррир шуда ... ба Ҳамадон расид.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУТАФАРРИС *а.* **متفرس** соҳибфаросат; соҳиббасират, аз рӯи нишон ва аломате ба чизе ҳукмкунанда.

Хирадманди мутафаррис аз равшани субҳи ҷамолаш истидлол бар тобиши офтоби оламтоби давлат... хоҳад намуд. *Восифӣ*

МУТАФАРРИҚ *а.* متفرق пароканда, аз ҳам ҷудошаванда, парешон.

Талабаи мадраса мутафарриқ гардиданд ва ҳар кадом рахти иқомат ба гӯшае кашиданд. *Восифӣ*

Мабош мурдаи таҳсили ҷову молу матоъ, Ҳавосро мутафарриқ макун ба ин иҷмоъ. *Бедил*

МУТАФАТТИН *а.* متفنن соҳибфатонат, хушбӯр, зирак.

Ҳамано мутафаттини соҳиббасират донад, ки тааллуқи нафс ба бадан бино бар нисбати шариф эътидо-лест, ки миёни аҷзои аносир шуда. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАФАҚҚИД *а.* متفقد тафаққудкунанда, бо лутфу марҳамат ҳолпурсикунанда; ғамхорӣ изҳоркунанда ба холи касе.

... Агарчи мутафаққиди ҳоли ин косиб набошад, ин миқдор чунбиш ва саъй дохили касб бошад.

Аҳмади Дониш

МУТАФАҲҲИС *а.* متفحص тафаҳхускунанда, ҷӯён, таҳқиқкунанда; мутафаҳҳис шудан ҷӯё шудан, ба тафтишу таҳқиқ пардохтан.

[Подшоҳ] ба зоти худ мутафаҳҳиси ин ҳол шуда, он занбури сняхбахти баргаштарузгорро ба снёсатгоҳ ҳозир гардонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Шуайб ... аз аҳволу авзоаш мутафаҳҳис шуд.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАФОВИТ *а.* متفاوت тафовутнок, фарқдор аз ҳамдигар.

[Коршинос] гуфт: Асрори мулукро дараҷоте мутафовит аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАҲАЙИЛА *а.* متخيلة ҷое ки дар он ҳаёл ва тасаввур пайдо мешавад; димоғ, мия.

Бо он ки соҳиби ваҳдат буд касрате мушоҳада кард, ки ҳаргиз дар мутаҳайилаи ӯ намегунҷид.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАҲАЛЛЕЪ *а.* متخلع 1. кандашуда, кашидашуда (аз чизе); 2. маҷ. ҷудо, озод, орий (аз чизе).

Солиқ хоҳад, ки ба кулӣ аз малобиси сифоти вучуд мунсалих ва мутаҳаллеъ гардад.

«Нафаҳот-ул-унс»

МУТАҲАЛЛИҚ *а.* متخلق хушхулқ, хушрафтор.

[Зулқарнайн] мутаҳаллиқ ва мутавозеъ буд.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАҲАЛЛӢ *а.* متخلي озод ва ҳалосшуда.

... Ба сабаби он илм аз разоил мутаҳаллӣ ва ба фазоил мутаҳаллӣ шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАҲАЛХИЛ *а.* متخلخل 1. аз ҳам ҷудо, ба ҳам ночаспон; 2. маҷ. ноустувор, номустаҳкам; парешон, ҳалалдор.

Асоси тахт мутаҳалхил ва арконаш мутазалзил гардад. *Аҳмади Дониш*

МУТАҲОСИМ *а.* متخاصم бо дигаре хусумат ва душманикунанда.

МУТАШАББИС *а.* متشبه 1. ташаббускунанда; 2. даст дарозкунанда, чангзананда (ба чизе); таҷовузкор.

Искандар дид, ки Филус бад-у [модари Искандар] муташаббис шуда. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАШАҚҚИЛ *а.* متشکل шаклу суратгирифта; ташкильёфта (ёбанд).

МУТАШАҚҚӢ *а.* متشكى шикояткунанда, додхоҳ.

Чунин мардум [фиребгарон] албатта муташаққӣ бошанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Сарони сипоҳ ва соири лашкариён, ки аз Муҳаммад ибни Аҳмад ибни Ҳокими вазир муташаққӣ буданд, маърузи амир Нуҳ гардониданд.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАШАММИР *а.* متشمر тайёрибинанда, омода.

Афросиёб ... муташаммири ҷангу пайкор гашт.

«Равзат-ус-сафо»

... Муташаммири қитол ва ҷидол гашта, волии Ҷанд ва аҳолии он вилоят Салҷуқро ба мол ва лашкар мадад фармуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАШОБЕҲ *а.* متشابه ба ҳамдигар шабеҳ ва монандшаванда, монанд.

Ҳар се бо якдигар мутамозиҷ шаванд, аз таркиби ҳар се ҳолати муташобеҳ ҳодис гардад.

«Ахлоқи Носирӣ»

МУТАШОБИҚ *а.* متشابك дар ҳам омезанда, омехташаванда, дарҳам.

Агар ... ҷоддаи иттиҳод насипарем, дар ҷазби манофеъ ва дафъи мазор [р] муташобик ва муташорик нашавем ... *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАШОИР *а.* متشاعر худро шоир нишондиҳанда, шоири сохта, шоиртарош.

МУТАШОКИЛ *а.* متشاكل ҳамшаклшаванда; монанд, шабеҳ, бо ҳамдигар монанд ва мувофиқ.

МУТАШОКИЛА *а.* متشاكله муаннаси муташокил.

[Тифл] ... дар мабодии ҳол ... тамбиз миёни умури муташокила мисли сурати модар ва ғайри ӯ натавонад кард. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАШОРИҚ *а.* متشارك ширкаткунанда, шарик.

Агар ... ҷоддаи иттиҳод насипарем, дар ҷазби манофеъ ва дафъи мазор (р) муташобик ва муташорик нашавем. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЯҚҚИЗ *а.* متيقظ бедор, хушбӯр, огоҳ; хирадманд.

... Ин тақрир аз «Ахлоқи Носирӣ» аст ва тақрири аввал низ муҷмалан оварда ва бар мутаяққизи соҳиббасират пушида нест, ки бар тақрири аввал адолати малака басит аст. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАЯҚҚИН *а.* متيقن яқин ҳосилкунанда, боваркунанда.

Мутаяққин гаштам, ҳар чиз, ки ба ҷидду саъй талабанд, ... албатта биёбанд. *Авфӣ*

Мутаяққин набошӣ, бияндеши, ки рост ояд, ҷи кунӣ ва ҷи ҷавоб диҳӣ. *Аҳмади Дониш*

МУТАҒАЗЗИЛ *а.* متغزل ғазалгӯй, ғазалсаро.

Дигар аз шуарои мутағаззил Хоҷа Имоди Фақеҳ аст. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАҒАЙИР *а.* متغير 1. тағъирьёбанда, дигаргуншаванда; тағъирьёфта, дигаргуншуда.

Баъзе гуфтанд: Пеш аз ин ки бору набуд, ҳавои шаҳр хуштар аз ин буд, ва чун бору сохтанд, мутағайир шуд. *Носири Хисрав*

Ба як пиёла барафрухт оразш, бингар,
Чӣ гуна шуд мутағайир ба ин қадар лола. *Восифӣ*

2. *маҷ.* хафа, андӯхгин, ғамгин.

Амир Низомуддин Алишер аз Ҳирот ин хабар шунида, ба ғоят мутағайир ва парешон гардид.

«Равзат-ус-сафо»

3. *маҷ.* хашмнокшаванда, хашмгин.

Дидам, ки мутағайир мешавад ва насиҳати ман ба ғараз мешунавад, ба наздики соҳибдеворон рафтам.

Саъдӣ

Хотири султон аз ин сабаб бар Фирдавсий мутағайир шуд, рӯзе уро талаб фармуд ва аз руи итоб ба ӯ гуфт ... *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУТАҒАЙИРУЛЛАВН *а.* متغير اللون он кӣ рангаш дигаргун мешавад; *маҷ.* оташин, хашмгин.

Баъд аз се рӯз ногоҳ дидем, ки аз дар даромад мутағайируллави ... касро бо вай суҳан имкон набуд.

«Нафаҳот-ул-унс»

МУТАҒАЛЛИБ *а.* متغلب ғалабакунанда, бо зурманди ба тасарруфи худ дароваранда; зуровар, забардаст, ғолиб.

[Арғун] ба эшон гуфт: ... Агар шумо — умаро, маро ёрмандӣ кунед, ба захми шамшер тоҷу тахти падар аз дасти мутағаллиб берун кунам.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

Дастӣ мутағаллибон ва золимон аз остини ҷавру ситам берун шуд. *«Таърихи Фарӣшта»*

МУТАҒАЛЛИБА *а.* متغلبе зурмандон, зуроварон.

... Дар рафъи мутағаллиба масоии машкур(а) ба ҷой овард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҒАЛЛӢ *а.* متغلى ғулувкунанда, аз ҳад гузаронда дар чизе.

... Яъне то кучо иморатро баланд хоҷӣ кард, эй мусрифтарини мутағаллиён, ва мулоҳазаи ҳоли ҳамсоя бояд кард, чи ҳамсоия бад шаръан ва ақлан мӯчиби басе фасод мешавад. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

МУТАҒОИР *а.* متغائر гуногуншаванда, мухталиф; муҳолиф.

Аксари саҳобаи кибор ва нақалаи ахбор ва ҷумлаи осор ... мутағоирӣ онанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҚАББИЛ *а.* متقبل қабулкунанда, ўҳдадоршаванда, ба зимма гиранда; мутақаббил шудан ба зимма гирифтан.

Амир Сабуктакин ба забони хушунат вучӯхеро, ки мутақаббил шуда буд, талабид.

«Таърихи Фарӣшта»

Ман қадам пеш ниҳода мутақаббили он амри хатарнок шудам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҚАДДИМ *а.* متقدم пешгузашта, пешина; қадим; насли гузашта; *муқобили* мутааххир.

Некӯтар он, ки сирати гузаштагонро пешвои худ созад ва таҷрибаи мутақаддимонро намудори корҳои худ гардонад. *«Нигори дониш»*

Ҳадиси бақои ҳайр, ки аз мутақаддимон воқеъ шуда ба тасалсул ва анъана ба самъи мутааххирон муяссар шуд. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

МУТАҚАДДИМӢ متقدمى пешинагӣ.

... Пайдо кардани ҳоли мутақаддимӣ ва мутааххирӣ ... пешӣ ва пасӣ бувад. *Ибни Сино*

МУТАҚАДДИМИН *а.* متقدمين ҷ. мутақаддим.

Имшаб аз миёни шумо марде берун рафтааст, ки мутақаддимин мисли ӯ надидаанд ва мутааххирин монанди вай нахоҳанд дид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҚАЛЛИБ *а.* متقلب 1. аз паҳлу ба паҳлу баргарданда дар ҷойгаҳ.

Мутақаллиб даруни ҷомаи ноз

Чӣ хабар дорад аз шабони дароз? *Саъдӣ*

2. дигаршаванда, нопойдор; *маҷ.* одами бесубот, нодурусткор.

МУТАҚАЛЛИД *а.* متقلد 1. бар худ пушанда, овозанда, мас. шамшер, қилода ва ғ.; мутақаллид ба қилодан дин киноя аз мутеъ ва побанди дин.

Подшоҳе, ки мутақаллид ба қилодан дин бошад ...

«Равзат-ус-сафо»

2. *маҷ.* ба зимма гиранда, ўҳдадоршаванда.

Ҳар қозӣ, ки мутақаллиди шуғли қазо гардад, ҳоле ки бар маснад нишинад, пештар онро [вақфияро] мусаччал гардонад. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

МУТАҚОЗИ *а.* متقاضى тақозокунанда, бо исрор талабкунанда.

Аз давлату ишқ аст ба ман-бар ду муваккал,

Ҳар ду мутақозӣ ба ду маънӣ, на ба ҳамто. *Унсурӣ*

Меҳмон, ки боадаб бувад, мунтазир бувад, на мутақозӣ. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАҚОИД *а.* متقاعد 1. бо ҳам дар як ҷо нишинанда.

Адолатпаноҳ баъд аз муболаға ва тавозӯи бисёр бо шоҳ дар як фарш мутақоид гашта, аз ҳар гуна ҳарф ва ҳикоят дар миён оварданд. *«Таърихи Фарӣшта»*

2. он кӣ ба ҳаққи худ қонёе шуда аз баҳри коре мегузарад, дасткашанда аз чизе.

Ба арзи қоон расониданд, ки аз фасоду манъи заҳқ қавми тучқор ... аз омадан бад-ин савб мутақоид шудаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

... Ва ҳеҷ аз тақрори он мутақоид мабош!

Аҳмади Дониш

МУТАҚОРИБ *а.* متقارب 1. наздикшаванда, ба ҳам наздик; наздик ва баробар бо ҳамдигар.

Ҳар ду маънӣ бо якдигар мутақоариб аст.

«Равзат-ус-сафо»

Аз навоҳӣ ва ақои Синд ва Ҳинд дарахтон нақл карданд дар разонату расонат мутақоариб ва дар захомат мутаносиб. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *адш.* номи яке аз баҳрҳои нӯздаҳгонаи арӯз, ки вази солими он дар хар мисраъ аз ҷаҳор «фаулун» иборат аст. «Шоҳнома»-и Фирдавсий дар вази мутақоариби мусаммани мақсур — «фаулун, фаулун, фаулун, фаул» навишта шудааст.

Биноҳои обод гардад хароб,

Зи борону аз тобиши офтоб,

Пай афгандам аз назм кохи баланд,

Ки аз боду борон наёбад газанд. *Фирдавсий*

МУТАҚОТИР *a.* متقاطر қатра-қатра чамъоянда; қатра-қатра чаканда.

Мутақотир шуд абру борон гашт, Равнақазон боғу бустон гашт. *Чомӣ*

Ин абри раҳматро, ки бар кишти умеди фақир у фуқаро мутақотир ва боранда аст, поянда дор!
«Илми симиё»

МУТАҲАВВИЛ *a.* متحول таҳаввульёбанда, табилшаванда, аз ҳоле ба ҳоле гузаранда.

Дар он навоҳӣ чашмае буд, ки оби он дар ҳар маконе, ки андак даранг мекард, мутаҳаввил ба санг мешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҲАВВИР *a.* متهور нотарс, бекон, диловар.

У золиме саффоқ ва мутаҳаввире бекон буд.

«Равзат-ус-сафо»

Аммо Гавҳаршодбегим имтиноъ менамуд, ки султон Муҳаммад ҷавоне мутаҳаввир аст, мабодо саркашӣ кунад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУТАҲАВВИРОНА متهورانه нотарсона, беконона.

У [Ғозонхон] бар хилофи он мутаҳаввирина даромад ва тамомати лашкарро ҳештан ёсомишӣ фармуд. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

МУТАҲАДДИС *a.* متحدث ҳадисқунанда, ҳикояқунанда, гуянда, ривоятқунандан ахбар.

Шаҳре мутаҳаддисони ҳуснат Илло мутаҳайрона хомӯш. *Саъдӣ*

МУТАҲАЙИР *a.* متحير ба таҳайюр монанда, ҳайронмонанда, ҳайрон.

Шайх бо он ду тан зи дунболаш Мутаҳайир зи сурати ҳолаш. *Чомӣ*

Гурбан пирзан чун аз ҷинси худ бад-он тозагӣ ва фарбеҳӣ дид, мутаҳайир шуда фаръёд кашид.
«Анвори Суҳайлӣ»

МУТАҲАЛЛИЛ *a.* متحلل таҳлилшаванда, ҳалшаванда; обшаванда, ҳалшуда.

Аммо завқ қувватест тартиб карда дар он асаб, ки густурдааст бар рӯи забон, ки таомҳои мутаҳаллилро даръёбад. *Низомии Арӯзӣ*

МУТАҲАЛЛӢ *a.* متحلى зеваръёбанда, бо зевар ороишъёбанда, бо зевар ораста.

... Ба сабаби он илм аз разоил мутаҳаллӣ ва ба фазоил мутаҳаллӣ шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

... Ба ҷамоли фазл ораста ва ба анвои ҳунар мутаҳаллӣ. *Авфӣ*

МУТАҲАММИЛ *a.* متحمل 1. бардорандаи чизе, борбардор.

Эй ёр, тавонгарон дахли мискинонанд... ва мутаҳаммили бори гарон. *Саъдӣ*

2. маҷ. таҳаммулқунанда, бардоштнок, тоқатнок.

МУТАҲАРРИК *a.* متحرك ҳаракатқунанда; ҳаракатпазир.

Осьёи зерин мутаҳаррик нест, лоҷарам таҳаммули бори гарон мекунад. *Саъдӣ*

МУТАҲАРИҚ *a.* متحرق сузанда, сӯхташаванда; сӯхта, оташирифта.

Шуълаи синони хунбораш дар саҳрои вағо хирмани ҳаёти аъдо мутаҳарриқ мегардонид.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАҲАССИН *a.* متحصن қалъанишин (барои мудофия), паноҳандашуда дар қалъа.

Охирулам лашкари Саид ба ҳазимат рафта, дар ҳисори Самарқанд мутаҳассини гаштанд.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАҲАССИР *a.* متحسر ҳасратхӯранда, боҳасрат.

... Зеро ки нафси шахвӣ аз дидани мева мутаҳассир гардад. *Аҳмади Дониш*

МУТАҲАТТИК *a.* متهتك пардадар, расвоқунанда, беобрӯқунанда; бадзабон, бекон.

Алавие буд дар Марв ба ғоят мутаҳаттик ва лофакор ва мутаҳаввир ва бадкор. *«Хористон»*

Чун ба ходим коре рӯҷӯ кунанд, ба зуҳури андак ҳалале уро аз он кор маъзул набояд кард, чи ин феъли мутаҳаттикон ва кӯтоҳбинон аст.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МУТАҲАТТИМ *a.* متحتم воҷиб, хатмӣ, зарур, ногузир.

МУТАҲАТТИМУЛИМТИСОЛ *a.* متحتم الامتثال коре, ки иҷроаш хатмӣ ва ногузир бошад.

Аз мақифи ҷалол фармони мутаҳаттимулимтисол судур ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҲАЧЧИР *a.* متحجر он чӣ ба санг табдил меёбад, сангшаванда; сангшуда, чун санг сахтшуда.

Қамтар он, ки ҳавошии у мутаҳаҷчир ба ҳаҷар гардад. *Аҳмади Дониш*

МУТАҲОВИН *a.* متهاون ғофил, ғафлатварзанда, он кӣ кореро саҳл мегирад, саҳлгир.

Дигар хидматгорон ба лаҳву лаиб машғул ва дар адои хидмат мутаҳовин. *Саъдӣ*

МУТАҲҲАР *a.* مطهر 1. пок, тоза, покшазшуда; 2. маҷ. муборак.

... Пешонии мутаҳҳарашро бибӯсид.

«Табрихи Табарӣ»

Бас кун, эй лаклаки беҳудаву гуфтори тижӣ, То суханҳо ҳама аз ҷони мутаҳҳар гиранд.

Шамси Табрэзӣ

МУТАҲАЗЗӢ *a.* متجزى чузъ-чузъ шаванда, ба порчаҳои майда ҷудошаванда; чузъ, чузъшаванда.

Ва чун мумосси ҳар тараф ба ҷизи дигар шавад, мутаҳаззӣ шуда бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУТАҲАЛЛИД *a.* متجلد сабру тоқатовар, бардоштнок, бобардошт.

Бо Ино-қоон гуфт, ки ин тоҷик аҷаб марди мутаҷаллидест. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҲАММИЛ *a.* متجمل 1. ботаҷаммул, ораста, зебу зинаъёбанда; 2. бошаъну шуқуҳ.

Қори Фарруҳӣ дар хидмати у олий шуд, таҷаммуле тамои сохт... ва чун султон Маҳмуд уро мутаҷаммил дид, ба ҳамон чашм дар у нигарист.
Низомии Арӯзӣ

МУТАЧАННИБ *a.* متجنّب ичтинобварзанда, парҳезкунанда, худро ба канор гиранда.

Пайваста аз сахтии ӯ муҳтариз ва мутаҷанниб мебудам. «*Равзат-ус-сафо*»

МУТАЧАННИДА *a.* متجنّده аҳли ҷанг, ҷанговарон, аскарон; сипоҳиён.

Чораи ин кор он аст, ки асокир ва мутаҷаннидан Шомро ҷамъ фармой. «*Равзат-ус-сафо*»

Маҷмӯи аспони мутаҷаннида мулкӣ ӯ буд.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУТАЧАССИД *a.* متجسس ба ҷасад даромада, ба қолаб даромада, муҷассам.

Шахсе дидам, ... ки вай касеро музоҳамат намекард ва касе вайро, ба миёни ду кас меомад ва эшонро аз ҳам ҷудо намекард, донистам, ки рӯҳест мутаҷассид шуда. «*Нафаҳот-ул-унс*»

МУТАЧАССИС *a.* متجسس барои хабаргири кофтуковкунанда, ҷустуҷӯкунанда, ҷӯяндаи хабар, хабаргиранда.

Дигар Азимуррум ... чун дабдабаи ҷуди Ҳотам шунид, мутафакхиси ахбор ва мутаҷассиси аҳволи вай гашт. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

МУТАЧОВИЗ *a.* متجاوز таҷовузкунанда, аз ҳад ва меъёри худ бароянда; **мутаҷовиз** аз зиёд аз ҳадди маълум, зиёд.

Гуфт: Махдумо! Ин ба таҳқиқ пайваста, ки адади лашкари ин ҷамоат аз ҳаштод ҳазор мутаҷовиз аст. *Восифӣ*

МУТЕЪ *a.* مطيع итоаткунанда, фармонбардор, тобеъ.

Ва агар ғараз он бувад, ки то мардумон мутен вай бошанд ва хидмат кунанд, ин ҷоҳилиъ бувад дар сурати оқилиъ. *Аҳмади Дониш*

мутеъ ва мунқод тобеъ ва фармонбардор.

Умаро ва сарбадорони Хуросон бад-ӯ мутеъ ва мунқод гаштанд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МУТЛАҚ *a.* مطلق 1. комил, тамоm.

Санди мутлақ он вақт бувад, ки саодати уро заволе ва интиқоле набошад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Беқайдаму аз кори ҷаҳон фориғи мутлақ, Кас бо ману ман ҳам ба касе кор надорам.

Ҳилолӣ

2. озодшуда, раҳо кардашуда; озод.

... Ва чун мол ба Ҳирс расад, он худовандзодаро итлоқ кунанд ва аз ҷониби султони олам ӯ худ мутлақ бувад. *Низомии Арузӣ*

Яқин бибояд донист, ки то молро аз қайди имсоқ мутлақ нагардонанд, тавсани мафохир ва маолӣ ба қайд дарнаёяд. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

3. тамоман, ба таври кулӣ; ҳаргиз.

Фузулӣ, сафҳаи ҷонро зи акси донаи холаш Чунон пур кун, ки мутлақ ҷо намонад доғи ҳиҷронро. *Фузулӣ*

Мутлақ сухани он дар дили санги эшон кор накард. «*Фатҳнома*»

МУТЛАҚАН||МУТЛАҚО *a.* مطلقاً|مطلقاً комилан, тамоман, ба таври кулӣ.

... Ва мутлақо аз Иброҳим истидъои нузул накард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУТЛАҚУЛИНОН *a.* مطلق العنان соҳибхитиёри тамоm, мухтор.

Умарои мазкур ... муҳиммоти мулкӣ ва моли ба ӯ рӯҷӯ карда мутлақулинон сохтанд.

«Табрихи Фариишта»

МУТЛИФ *a.* متلف талафкунанда, барбоддиханда, беҳуда сарфкунанда, исрофкор.

... Марде мутлиф будааст ва амволе, ки ба тариқи ирс ба вай расид, ҷумла талаф кард. *Авфӣ*

Бахшанда ва саҳи бош, аммо мусриф ва мутлиф на. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МУТМАИН *a.* مطمئن хотирҷамъ, осудахотир; итминондошта, эмин.

Порадӯзе буд дар ақсон Рай, Мутмаин бар порадӯзи рои вай. *Ҷомӣ*

Қабутарон ... эмин ва мутмаин ба ошъёнаи худ бозгаштанд. «*Анвори Сухайлӣ*»

Равон шуд сӯи он ғамдида фарзанд, Чу дидаш, мутмаин гардиду хурсанд. *Нозим*

МУТМАИННА *a.* مطمئنه муаннаси мутмаин; нафси мутмаинна нафси аз олоиш ва гуноҳҳо покшуда.

Яке қуввати нотика, ки онро нафси маләки ва нафси мутмаинна гӯянд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МУТОА *a.* مطاعه муаннаси мутеъ.

... Ҳамвора аҳкоми мутеъ мабул фармудӣ.

«Равзат-ус-сафо»

МУТОАНОТ *a.* مطاعنات таъна ва сарзаниш карданҳо як дигарро.

Мухотабот ва муотабот ба мутоанот ва музоработ сироят кард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУТОБААТ *a.* متابعت пайравӣ, тобеъшавӣ, итоат, фармонбардорӣ.

Ҳилми шутур, чунон ки маълум аст, агар тифле миҳораш гирад, сад фарсанг бибарад, гардан аз мутобааташ барнапечад. *Сағдӣ*

МУТОБАҚА *a.* مطابقه мутобиқ ва мувофиқ кардани ду чиз бо ҳамдигар.

Ва тоифае гирди сухани маснӯъ тавфе мекунад ва ... мукотаботро ба санъатҳои мухталиф чун таҷнис ва иштиқоқ ва мувозана ва мутобақа ва ғайри он машҳун мегардонад. «*Оини ниғориш*»

МУТОБЕЪ *a.* متابع пайрав, тобеъшаванда, мутеъ.

Ҳар кас хоҳад, ки дӯсту душман мутобеи ӯ бошад, бояд ки ӯ хизонадори эшон бошад. *Авфӣ*

Агар мутобеи эшон бувад фалак, ҷи аҷаб, Ки ҷуз мутобаати Гов қай кунанд гардун.

Заҳири Форьёбӣ

МУТОБИҚ *a.* مطابق мутобиқаткунанда, мувофиқоянда, ростоянда ба чизе, мувофиқ, соз, баробар.

Чун ба назари шариф дид, ки маънӣ мувофиқи сурат нест ва ҳайбат мутобиқи сират ...

«Хористон»

Чу равшан гашт мазмуни китобат,
Мутобиқ шуд суволаш бар иҷобат. *Ҳозиқ*

МУТОВААТ *а. مطاوعت* итоат, мутеъ ва тобешавӣ, фармонбардорӣ.

Чарову чун нарасад дардманд ошиқро,
Магар мутоваати дӯст, то чӣ фармояд? *Саъдӣ*

Асбро хосиятест дар мутоваати савор ва сабуки
дар давидан. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУТОВЕЪ *а. مطاوع* итоаткунанда, мутеъ, зердаст.

Шоҳон бар остони ҷалолат ниҳода сар,
Гарданкашон мутовеу кайхисравон гадо. *Саъдӣ*

МУТОЛАА *а. مطالعه* 1. аз назар гузаронидани чизе бо мақсади огоҳшавӣ ва шиносаи бо он.

[Амир Шаҳид] аз он ҷо ба Хуросон рафт ва мамлақати хешро мутолаа мекард.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

Маликро дар дил омад, ки ҷамоли Лайли мутолаа кунад, то чӣ сурат аст, ки мӯчиби чандин фитна аст. *Саъдӣ*

2. китоб хондани дар дил, хондани хомушона.

Он чӣ китоб буд, ки мутолаа мекардӣ? *Авфӣ*

Шабе мутолааи дафтари дилам кардам,
Ҳадиси шавқи ҷамолаш дар ин китоб баромад.
Ибни Ямин

МУТОЛАБА||МУТОЛАБАТ *а. مطالبه||مطالبت* 1. талаб кардан, ҳаққи худро талаб кардан; рӯнда гирифтан.

Уро мутолабат кунед, то моли ман поймол накунад. *Авфӣ*

Баққолеро дираме чанд бар сӯфиён гирд омада буд дар Восит, ҳар рӯз мутолабат кардӣ ва суханҳои бохушунат гуфтӣ. *Саъдӣ*

2. тафтиш, истинтоқ, тергав, бозпурс.

... Боз дар Систон вайро бигирифтанд ва банд карданд ва бо хештан ба Қоин бурданд ва беруи нагузоштанд, то ба шиканча ва мутолабат аз ӯ паш ҳазор динор ситанданд. «*Таърихи Систон*»

Уро ба таъниф ва таклиф оварданд ва дар мутолаба кашиданд. *Авфӣ*

МУТОЛАБОТ *а. مطالبات* 4. мутолаба||мутолабат.

Бароқ дигар бор дасти тааддӣ ва татовул дароз кард ва мардумро ба анвои мутолабот ва мусодарот мухотаб гардонид. (1) «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУТОРАДА *а. مطاردة* таъқиб кардан, аз ақиби касе рафтани.

Баъд аз соате, ки муҳораба ва муторада намуд аз ситезу оғиз гашта, инон бигардонид.

«*Раъзат-ус-сафо*»

МУТОРАҲА *а. مطارحة* машварат кардан, музокира кардан.

Ва дар мутораҳа ва мунозара ва музокараи ин будем, ки толибилме даромад. *Восифӣ*

МУТОЪ *а. مطاع* касе (ё чизе), ки мардум ба вай итоат мекунанд.

Амри ӯ нофиз аст ... ва фармонаш мутеъ. *Авфӣ*

Ғукон амире мутеъ ва номдор доштанд.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

МУТОЯБА *а. مطايبه* шӯҳӣ, хушгӯӣ, зарофат бо ҳамдигар.

Гурба гуфт: Ин суханон аз рӯи ҷаҳд меғӯӣ ё ... ҳазлу мутояба мекуни? «*Анвори Суҳайлӣ*»

Бухтуннаср ҷавоб дод, ки бо ман мутояба ва мазох мекуни. «*Раъзат-ус-сафо*»

МУТРАФ *а. مطرف* пардаи рӯпӯш, хиҷоб.

Он холи сияҳ бар он руҳон мутраф зад,
Абдол зи бим чанг бар мусҳаф зад. *Ҷомӣ*

МУТРИБ *а. مطرب* марди навозанда ва сароянда.

Ва аҳли Бухороро бар куштани Сиёвуш сурӯдхон аҷиб аст ва мутрибон он сурӯдхоро «кин» гуянд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Нишонданд мутриб ба ҳар барзане,
Ағонисароеву барбатзане. *Низомӣ*

МУТРИБА *а. مطربه* муаннаси мутриб.

Бо мутрибаи чу моҳи тобон
Чанги тару хушк месарояд. *Анварӣ*

Буд уро даҳ канизак мутриба
Дар ағонӣ саҳт олимартаба. *Аттор*

МУТРИБӢ *مطربي* навозандагӣ, сарояндагӣ.

[Рӯдакӣ] ба воситаи ҳусни савт дар мутрибӣ афтод ва уд биёмӯхт ва дар он моҳир шуд.

«*Нафаҳот-ул-унс*»

МУТТАКО *а. متكى||مستكا* 1. чизе ки бар он такья карда мешавад, такьягоҳ.

Остони кӯи ту пиру ҷавонро муттакоист,
Қиблаи арбоби шайху шоб мебинам туро. *Сайидо*

2. болии, болишт.

Ба зону даровард доно дабир,
Зада такья бар муттақои ҳарир. *Ҳотифӣ*

МУТТАЛЕЪ *а. مطلع* огоҳ, хабардор.

Нашояд ба дору даво кардашон,
Қи кас мутталеъ нест аз дардашон. *Саъдӣ*

Обоқохон чун бар ҳоли эшон мутталеъ шуд,
фикре фармуд ба ғоят борик ва оқилона тадбире кард. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУТТАСЕЪ *а. متسع* васеъ, фарох, кушод.

Мақоме муттасеъ тартиб карданд ва аркони давлат ва аъёнӣ ҳазрат ва зуроварони рӯи замин ҳозир шуданд. *Саъдӣ*

Ҳар дуру дил аз талоқӣ муттасеъ,
Ҳамдигарро қиссахону мустамеъ. *Румӣ*

МУТТАСИЛ *а. متصل* 1. пайваст, ҳампахлу.

Паси он рабази қадим рабази дигар бино кунанд,
чунон ки ҳар ду муттасил ва мӯҳкам шавад.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

Абр гӯ: Соя маяндоз, ки гирди лаби ҷуӣ
Сояи норвану бед ба ҳам муттасил аст. *Ҷомӣ*

2. доимо, ҳамеша.

Ходимон аз баҳри хидматгориянд,
Муттасил дар шуғли меҳмондориянд. *Ҷомӣ*

Чашми ман чун мардуми бемоя тифли ашкро
Муттасил мепарварад, аммо ба сад хуни ҷигар.

Фузулӣ

МУТТАСИЛА *a.* متصله муаннаси муттасил.

Аввалро нисбати муттасила гўянд, дуввўмро нисбати муифасила. «Ахлоқи Носирӣ»

МУТТАСИМ *a.* متسم нишон кардашуда, имтиёздор, маълум.

Мухолатат бо абнои навъ бар ваҷҳи таовни воҷиб бошад ва илло аз қоида адолат мунаҳриф шуда бошанд ва ба симати ҷавр муттасим.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МУТТАСИФ *a.* متصف дорои ягон сифат.

Ҳар кас, ки бад-ин сифатҳо муттасиф набошад, дустиро нашоад. «Анвори Суҳайлӣ»

МУТТАФИҚ *a.* متفق 1. ҳамраъӣ, якдилу якзабон; яқшуда, иттифоққарда.

Ин хабарҳо в-ин ривоёти муҳик, Сад ҳазорон пир бо вай муттафиқ. *Румӣ*

... Дар фазлу камол ва ҳусни сирати у [Саъдӣ] соҳибқаламони олам муттафиқанд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

2. қарорёфта, тасмимгирифта; муттафиқ шудан а) ҳамраъӣ омадан.

Тоифае аз ҳукамони Юнон муттафиқ шуданд, ки мар-ин дардро давое нест. *Саъдӣ*

б) тасмим гирифтани, қарор додан.

Муттафиқ мешавам, ки дил надихам, Муътақид мешавам дигар борат. *Саъдӣ*

МУТТАФИҚУЛКАЛИМА *a.* متفق الكلمه ба як қавл, ба як овоз, якдилу якзабон.

Камари иҷтиҳод бар миён бастанду муттафиқулкалима гаштанд. «Равзат-ус-сафо»

Бузарои Рус бо вукалои машваратхона тариқи китобиро маслаҳат надида, муттафиқулкалима руқъан сулҳ ва муоҳада ба подшоҳ навиштанд.

Аҳмади Доғистӣ

МУТТАҚИ *a.* متقى такводор, парҳезгор.

Эй муттақӣ, гар аҳли дилӣ, дидаҳо бидӯз, К-инон ба дил рабудани мардум муайянанд.

Саъдӣ

Дар Бани-Исроил марде буд, ки уро Абусолах меғуфтанд ва у марде муттақӣ ва парҳезгор буд.

«Ҷомеъ-ут-тамсил»

МУТТАҲАМ *a.* متهم тухматзада, ба тухмат дучоршуда, он кӣ дар ҳаққи у гумони бад рафтааст.

Ҳар кӣ бо бадон нишинад, агар низ табиати эшон дар у асар накунад, ба феъли эшон муттаҳам гардад. *Саъдӣ*

Покбозон ҳама дар майкада маҳрам гаштанд, Гайри Ҷомӣ, ки ба фатвои вараъ муттаҳам аст.

Ҷомӣ

МУТТАҲИД *a.* متحد иттиҳодқарда, якшуда.

МУТТАҲИМ *a.* متهم тухматкунанда бар касе, бадгумоншаванда дар ҳаққи касе; бадгумон.

Афросиёб дар кори у муттаҳим гашт ва уро бикушт. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

МУТУН *a.* متون ҷ. матн.

... Мутуни кутуби таворих ба ин хабар машхун аст. (2) «Равзат-ус-сафо»

МУТЪА *a.* متعه никоҳи муваққатӣ, зангири барои муддати муайян, сиға (аз руи қоидаи мазҳаби шиа).

Ин ҷо ҷавоб дод, ки мутъа дар замони ҳазрати расул ... буда ва дар аҳди халифаи дуввўм баргараф шуда. «Таърихи Фариста»

МУТҚАН *a.* متقن маҳкам, устувор; раъӣи мутқан раъӣи устувор, фикру мулоҳизаи пухта ва яқин.

Ягона гашта аз аҳли замона
Ба алфози матину раъӣи мутқан. *Манучехрӣ*

МУФАВВАЗ *a.* مفوض тафвиз кардашуда, супурдашуда, вогзоршуда, таслимшуда.

Чу забти мулк муфавваз ба туст, ҳақд намоӣ,
Кӣ аз ҷавонибу атроф бохабар бошӣ.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

[Ҷалокухон] ҷумла мамолики Ироқ ва Хуросону Мозандарон то фузри Ҷайхун ба шахзода Обоқо, ки фарзанди бузургтар буд, муфавваз фармуд. «Ҷомеъ-ут-таворих»

МУФАККИР *a.* مفكر фикркунанда, андешанда, ғарқи фикру андеша.

Маро чашм андар эшон монд хира,
Раён мадхушу мағзу дил муфаккир. *Манучехрӣ*

МУФАЛСИФ *a.* مفلس машғули фалсафа, файласуф.

Ҳамчу он марди муфалсиф рузи марг
Ақдро медиғ бас беболу барг. *Румӣ*

МУФАРРАҲ *a.* مفرح фараҳманд, хурсанд.

МУФАРРЕҲ *a.* مفرح 1. фараҳбахш, хурсандиовар.

Ҳар нафасе, ки фуру меравад, мумидди ҳаёт аст
ва чун бармеояд, — муфарреҳи зот. *Саъдӣ*
муфарреҳи тараб ангезандаи шодӣ ва сурур.

Зар ба хурдан муфарреҳи тараб аст,
Чун ниҳӣ, ранчу бинро сабаб аст. *Низомӣ*

2. тиб. доруи қувватдиҳандаи дилу ҷигар.

Ғурабо равшани чашми заифон бошад,
Зирабо ҳамчу муфарреҳ зи барои бемор.
«Абуисҳоки Атғима»

Гар дилам сӯзад самуми бодия,
Бас муфарреҳ, к-аз лабу холаш кунам. *Ҳоконӣ*

МУФАРРЕҲНОМА مفرح نامه номаи фараҳбахш ва шоднафзо.

Аниси хотири бечорагонӣ,
Муфарреҳномаи оврагонӣ. *Убайди Зоконӣ*
Муфарреҳномаи дилхош хонанд,
Қалиди ганҷи мушқилхош донанд. *Низомӣ*

МУФАССАЛ *a.* مفصل бо тафсил, пурра ва васеъ ифода кардашуда, бо шарҳу эзоҳ.

Ҳама дафтари фазлу инъоми туст,
Муфассал шуда нусхаи номи туст. *Ҷомӣ*

МУФАССАЛАН *a.* مفصلاً бо тафсил, ба таври тамоми ва пурра.

Асомии эшон муфассалан наёмада.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МУФАССИР *а.* *مفسر* тафсиркунанда (бештар Қуръонро).

... Ба чиҳати фуқаҳо, муҳаддисон ва мутакаллимон ва муфассирон ва нуҳот ва шуаро ва атиббо ва ҳуссоб ва муҳандисин марсумот таъин намуд.

«Равзат-ус-сафо»

Забони теги бедареғашон муфассири оёти фатху нусрат аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУФАТТЕҲ *а.* *مفتح* кушоянда, фатхкунанда, воқунанда.

МУФАТТЕҲУЛАБВОБ *а.* *مفتح الابواب* кушояндаи дарҳон баста; осонкунандаи мушқилҳо (яке аз сифатҳои худо).

Дари майхона бастаанд дигар,
Ифғатех, ё муфаттеҳулабвоб! *Ҳофиз*

МУФАТТИН *а.* *مفتن* фитнаангез, фитна барпокунанда, фитнагар.

Дар ин вақт баъзе муфаттинон назди Баҳромхон рафта, уро ба ҷанг таҳрис намуданд.

«Таърихи Фариишта»

Сухани он муфаттин муассир афтода, қавм сари чоҳ боз карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУФЗЕА *а.* *مفرعه* муаннаси муфзеъ.

Арвоҳи киром ба суварӣ маҳиба ва ҳаёкили муфзеа нузул мекарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУФЗЕЪ *а.* *مفرع* фазаъоваранда, ба тарс андозанда, даҳшатнок.

МУФЗИЛ *а.* *مفضل* некикунанда ва афзунибахшанда, лутфу марҳаматкунанда.

Бо *ӯ* ба фазл кун, эй муфзилу карим,
Қ-аз адли ту ба фазли ту меоварад паноҳ.

Ҷомӣ

МУФЗӢ *а.* *مفضي* бурдарасонанда ба чизе, анҷомдиҳанда, мунҷар(р).

Он ҳасад ба адоват муфзӣ шуд. *Авфӣ*

Мумкин аст, ки он саъй ва ҷаҳди ҳарик ва ғарик муфзӣ ба саломат ва начот шавад.

Аҳмади Дониш

МУФИД *а.* *مفيد* фоидабахш, фойданок, нафъовар.

Ба таъм талх чу панди падар, валеқ муфид,
Ба назди мубтил ботил, ба назди доно ҳақ.

Ибни Сино

Ҳарчанд ходимон хостанд, ки [қаландар] чизе гирифта баргардад, муфид нашуд.

«Таърихи Фариишта»

МУФИЗ *а.* *مفيض* файзбахш, ба фаровонӣ оваранда; атоқунанда.

Оташ, ки бувад муфизӣ анвор,
Бар кӯҳи баланд дар шаби тор ... *Ҷомӣ*

МУФИҚ *а.* *مفيق* 1. бедоркунанда, ба ҳуш оварандаи маст ё бемор; 2. бедор, ҳушёр.

Ин масал аз худ нагуфтам, эй рафиқ,
Сарсарӣ машнав чу аҳливу муфиқ. *Румӣ*

МУФЛЕҲ *а.* *مفلح* муваффақ; комъёб; ҳушбахт.

Сиррӣ ... гуфт: Башорат бод туро, ки ... дарҳоста будам, ки инро бар дасти муфлеҳе ё муваффиқе ба ман расонад. *Ҷомӣ*

МУФЛИС *а.* *مفلس* бечиз, нодор, камбағал, фақир, бенаво, қашшоқ.

Неъматӣ мунъим чарост даръё-даръё?
Меҳнати муфлис чарост кишти-кишти?

Носири Хисрав

Марди муфлисро аз ин бадтар чӣ ғам,
Ганҷ дар паҳлуву киса бедирам. *Ҷомӣ*

Мавлоно Шамсуддин рузе муфлис буд, аз хидмати Садриддин Низомулмулк як ҳазор динор қарз хост. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУФЛИСӢ *а.* *مفلسي* бечизӣ, нодорӣ, камбағалӣ, фақирӣ, бенавоӣ, қашшоқӣ.

Соқие, аз муфлисӣ шуд чеҳраи ман хоки роҳ,
Ин қадар маърузи таъби кимиятаъсири туст.

Мушфиқӣ

Нест дар вай муқобили ин ранҷ
Алами муфлисӣю ҳасрати ганҷ. *Бедиа*

МУФЛИҚ *а.* *مفلق* нуктасанҷ, навоар (дар бораи шоир).

Шоири муфлиқ манам, хони маонӣ марост,
Резахури хони ман Унсуро Рудаки. *Ҳоқонӣ*

Басо меҳтарон, ки неъматӣ подшоҳон хурданд ва бахшишҳои гарон карданд ва бар ин шуарон муфлиқ супурданд. *Низомии Арӯзӣ*

МУФОВАЗА||МУФОВАЗАТ *а.* *مفاوضه||مفاوضت* 1. муқовала, музокира ва баён кардани фикр ва раъи худ ба якдигар.

Ҳоҷа Абуалӣ вазир буд, ҳар рӯз ... пеши шоҳаншоҳ шудӣ ва то намози дигар пеши у муфоваза ва муҳовара будӣ миёни эшон. *Низомии Арӯзӣ*

... Баъд аз он ки аз тановули аъъима бипардохт, ба муфовазат машғул шудем.

«Анвори Суҳайлӣ»

2. муоширати марду зан.

[Малик] гуфт: Агар дар муфовазати у шабе таъхир кардӣ, чӣ шудӣ, ки ман уро афзунтар аз баҳон канизак бидодеме. *Саъдӣ*

МУФОД *а.* *مفاد* маънӣ, мазмун.

... Ва миёнаравӣ дар умури маошия ба муфоди «хайрулумури авсатуҳо» (мебошад).

Аҳмади Дониш

МУФОРАҚАТ *а.* *مفارقة* ҷудой аз ҳамдигар, фироқ.

Аз зодбум муфорақат бе зарурат аз ақл дур аст. *Авфӣ*

Нест зи ҳам муфорақат сояву офтобро,
Ҳар тарафе, ки меравӣ ман ба туву то манӣ. *Қамолӣ Ҳучандӣ*

МУФОТАҲА||МУФОТАҲАТ *а.* *مفاته||مفاتحت* оғоз кардан, сар кардан.

Ба салом муфотаҳат намудем. *Авфӣ*

МУФОҲАРАТ *а.* *مفاخرت* фаҳр кардан, ифтихор намудан; изхори бузургӣ ва калонтарошӣ кардан.

Дар саффи некувон ба мақоми муфоҳарат
Ҳоҳанд аз руҳи ту назар моҳу офтоб. *Анварӣ*

Вайро шоҳ Санҷон лақаб ниҳод ва вай ҳамеша ба он менозидӣ [ва] муфоҳарат мекардӣ.

«Нафаҳот-ул-унс»

МУФОХИР *а.* **مفاخر** фахркунанда, ифтихоркунанда.

...Эй муфохир ба гавҳари ту укул,
Ҳалли ҳар мушкиле, ки дар суҳан аст.
Карда бар хотири ту чумла ҳулул.

Қамоли Хучандӣ

МУФОҶО||**МУФОҶОТ** *а.* **مفاجاة** ҳамлаи ногаҳонӣ.

В-он ки нуқлу маи ӯ дар деҳи сӯфӣ нақд аст,
ӯ раҳи қофилаи ақл муфоҷо бизанад.

Шамси Табрезӣ

ба муфоҷот (мурдан) ба таври ногаҳонӣ (мурдан).

Муътамад ба муфоҷот бимурд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
Яке рӯз бомдоде хабар афтод, ки душ фалон
қассоб бимурд ба муфоҷот, бе ҳеҷ иллати беморӣ,
ки кашид. *Низомии Арӯӣ*

МУФРАД *а.* **مفرد** 1. якка, танҳо, ягона, ҷудогона.

Агар ҳастӣ бувад, ки ба вай ишорат бувад ва
вай ҷудо аз сурат ва муфрад истода бувад...

Ибни Сино

Дар доираи мулк туй нуқтаи муфрад,
Раҳ нест дар ин доира ҳамтову қаринро. *Муиззӣ*

2. муборизе, ки якка ба майдон мебарояд.

Ятимон ва муфрадон аз бими захми корд ва хан-
чари ӯ меларзиданд. *Восифӣ*

3. грам. танҳо; *муқобили* ҷамъ 5; 4. исми хос.

МУФРАДОТ *а.* **مفردات** ҷамъ 1. ҷ. муфрад 1; 2. навишти
шаклҳои алоҳидаи ҳуруфоти арабӣ дар вақти машқи
хат.

Чун фароғат зи муфрадот омад,
Вақти машқи мураккабот омад.*

муфрадоти луғот луғатҳои танҳо, калимаҳои алоҳида.

Ва дафтаре муштамил бар муфрадоти луғоти хинд
ва мураккаботи он набишта, [он тоҷир] бо ман
дод. *Аҳмади Дониш*

МУФРАДСАВОР **مفردسوار** яккасабор, яккатоз.

Хабар дод ориз, ки шашсад ҳазор
Баромад далерони муфрадсабор. *Низоми*
Зи муфрадсаборони донистакор
Зи лашкар рақам карда панҷаҳ ҳазор. *Ҳотиғӣ*

МУФРИТ *а.* **مفرط** 1. ифроткунанда, аз ҳадди эътидол, аз
андоза берун раванда (дар чизе, коре).

Мардро хидмати якрузаи он борхудоӣ,
Гарчи мусриф буваду муфрит, садсола навест.

Фарруҳӣ

2. аз ҳад гузаранда, аз ҳад зиёд, бисёр.

Ки дар дил чун ғами муфрит фурузад,
Ҳама гар зиндагӣ об аст, сӯзад. *Ҳозиқ*

Дар ғайбати султон Саид дар Хуросон вабое
азим ва тоуне муфрит руй намуд.

«Равзат-ус-сафо»

МУФСИД *а.* **مفسد** фосидкунанда; табаккор, вайронкор,
бадкор.

Он ҷо қавме муфсид дар роҳ бошанд, ки ҳар киро
ғариб бинанд, таарруз расонанд. *Носири Хисрав*

Замин паст карданд, то беш ҳеҷ муфсиде он ҷо
маъво насозад. *«Тарихи Байҳақӣ»*

МУФТ **مفت** 1. бепул, бе муад, ройгон.

Ба ду кавиаш харидаам, натвон
Домани ӯ зи даст додан муфт. *Ҷомӣ*

2. маҷ. фонда.

Аз халқ агар канора гирифтем, муфти мост,
Заврақ зи мавҷхеи хатар мекашем мо. *Бедил*

◇ **муфти худ гирифтани** фурсатро ғанимат шумурдан.

Ҳарчанд кори фардост, имрӯз муфти худ гир,
Шояд димоғи тоқат вақти дигар набошад. *Бедил*

МУФТАИЛ *а.* **مفتعل** сохтакор.

Дами нушини нсабӣ дорӣ,
Заҳри зарроқи муфтаил чӣ хурӣ? *Ҳоқонӣ*

МУФТАКИР *а.* **مفتكر** фикркунанда, андешанда; ба ёд
оваранда.

Муштағили туам чунон, к-аз ҳама чиз ғонбам,
Муфтакири туам чунон, к-аз ҳама халқ ғофилам.
Саъдӣ

МУФТАРАЗ *а.* **مفترض** лозим, воҷиб, ҳатмӣ.

Аз хатар парҳез омад муфтараз,
Бишнавед аз ман ҳадиси беғараз! *Румӣ*

Ҳусомуддин ва ҷамъе дигар, ки ҳақгузорӣ ва
ободии валинеъмат муфтараз медонистанд, ... сул-
тонро аз ҳабс беруни оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУФТАРАЗОТ *а.* **مفترضات** ҷамъ 1. ҷ. муфтараз; 2. кор-
хое, ки иҷрои онҳо ҳатмӣ ва воҷиб аст.

Афросиёб ҷамеи муфтаразоти Сиёвуш ва Рустамро
ба ин чоҳ макрун дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУФТАРИЁТ *а.* **مفتريات** ифтироҳе, тӯҳматҳо, бӯхтонҳо.

Аз ин навъ... муфтариёт... дар қайди китобат
оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Гуфтанд: Ин суҳан аз чумлаи муфтариёт аст.
«Равзат-ус-сафо»

МУФТАРИҚ *а.* **مفترق** аз ҳам ҷудошуда, аз ҳам ҷудо; чу-
до-ҷудо, пароканда.

Ҳамчу хоки муфтариқ дар раҳгузар,
Як сабушон кард дасти кузагар. *Румӣ*

Назми пурмаъний чу дар тақтеъ гардад муфтариқ,
Чумла аҷзояш зи ҳам, ҳар чумла бемаъний бувад.
Ҷомӣ

МУФТАРО *а.* **مفتري** ифтирокардашуда, тӯҳмат кардашуда,
он кӣ ба вай тӯҳмат шудааст.

... Ки биё, то моҳ бинмоям ту ро,
Моҳро ҳаргиз надид он муфтаро. *Румӣ*

МУФТАРӢ *а.* **مفتري** ифтирокунанда, тӯҳматкунанда, бӯх-
тонкунанда.

Нест ин аз рони гов, эй муфтарӣ,
Рони говат менамояд аз харӣ. *Румӣ*

Бояд донист, ки аз хулафои Ҳасани Саббоҳ ҳар
кӣ даъвии фарзандии Исмоил карда, дар он даъвӣ
муфтарӣ ва каззо буда. *«Равзат-ус-сафо»*

МУФТАТАН *а.* **مفتتن** мафтуншуда, парастнишкунанда;
ошиқ.

Ба хоки пой сутури ту моҳ муштоқ аст,
Ба оби дасти ту-бар ошиқ асту муфтатан аст.

Муиззӣ

Ру ба ҳам карданд ҳар се муфтатан,
Ҳар серо як дарду як ранчу ҳазан. *Румӣ*

МУФТАТАҲ *а.* مفتوح ифтидох, аввал, оғоз, ибтидо.

[Амъақ] ин чанд байт, ки муфтатаҳи яке аз қасонд гуфта, ба ғоят бадеъ ва латиф воқеъ шудааст.

«Нафаҳот-ул-унс»

Аз муфтатаҳи рисолат то мухтатам бар як наमत танҳо иқтисор наафтад. «Оини ниғориш»

МУФТАҚАД *а.* مفتقد гумшуда, гум.

Мунтаҳои ихтиёр он аст худ,
Қ-ихтиёраш гардад ин ҷо муфтақад. *Румӣ*

МУФТАҚИР *а.* مفتقر муҳтоҷ, ниёзманд.

Ва аъёни ин мамлакат ба дидори ӯ муфтақиранд ва ҷавоби ин хуруфро мунтақир. *Саъдӣ*

МУФТБАР مفتبر муфтхур.

... Қ-ин ҳарифон тамои муфтбаранд,
Қисапардозии нақди якдигаранд. *Бедил*

МУФТӢ *а.* مفتى *д.* он ки пеш аз ҳукми қозӣ дар бораи раво ва ҷои будани он ё ин як ҳукм аз рӯи шарият фатво мебарорад; фатводиханда.

Муфти аз хандаи май гарм даромад ба симоъ,
Муҳтасиб маст шуду кунчи харобот нишаст. *Ғиёсӣ*

Фармуд, ки аз муфти ақл ва мурувват фатво намеёбам, ки касе, ки ба ман паноҳ оварда бошад, ба хас супорам. «*Равзат-ус-сафо*»

МУФҲИМ *а.* مفهم фаҳмонанда; фаҳмо; таҳқиқи муфҳим таҳқиқе ки масъаларо тамои мафҳум мегардонад.

Магар лукнае будаи андар забон,
Қи таҳқиқи муфҳим накарди баён. *Саъдӣ*

МУХ مخ *ниг.* мах.

МУХАББАТ *а.* محبت 1. вайроншуда, аз ҳолати эътидол баромада.

Чун мухаббат шуд эътидоли мизоҷ,
На азимат асар кунад, на илоҷ. *Саъдӣ*

2. тирашуда (дар бораи ақл).

Ахмад, ки димоғи ӯ мушаваш ва мухаббат буд,
бо писари Юсуф Сабуктигин ва писари Али хешованд, ... Масъудро куштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУХАББИР *а.* مخبر хабаркунанда, огоҳидиханда.

Мухаббир аст зи инсофи Хисрави машрик,
Мубашшир аст ба иқболи қиблаи ахрор. *Муиззӣ*

МУХАДДАРА *а.* مخدره зани парданишин, зани дар ҳиҷоб, мастура; духтари покдоман.

Ҷамилаест аруси ҷаҳон, вале ҳуш дор,
Қи ин мухаддара дар ақди кас намеояд. *Ҳофиз*

Ҷихати шоҳзодаи ҷавонбахт Мирзо Муҳаммад
Ҷуги мухаддарае аз ҳонадони хонӣ ва дудмони Чин-гиззонӣ хутба кард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУХАДДАРОТ *а.* مخدرات *ҷ.* мухаддара.

Осия яке аз мухаддароти узмон қибт, дар ҳиболан никоҳи ӯ овард. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ мухаддароти фалак киноя аз ситораҳо.

Зи баҳри зинату зеби мухаддароти фалак
Замона нофакушо шуд, сипехр — ғолиясо.

Убайди Зоконӣ

МУХАДДИРОТ *а.* مخدرات чизҳои нашъабашу кайфиятовар, чизҳои масткунанда, суи ва беҳискунандаи андом: афюн, бағ, кукнор ва ғ.

Ба яке аз дӯстон паём кард, ки миқдоре ҳалвои қанд пухта ва баъзе мухаддирот дар он таъбия кард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУХАЙИЛ *а.* مخيل ба ҳаёли беҳуда додашаванда, одами ҳаёли.

МУХАЙИЛА *а.* مخيله 1. муаннаси мухайил; 2. ҷои пайдошудани ҳаёл ва тасаввур, димоғ, ҳаёлхона.

Ҷамолхон баъд аз ин фатҳ, ки ҳаргиз дар мухайилаи ӯ набуд, сесад фил аз Диловархон ва атҳои ӯ ғанимат гирифт. «*Таърихи Фарошита*»

МУХАЙИР *а.* مخير хайркунанда, хайроткунанда.

Умар ба сифоти марзия ва ихлоси закния иттисоф дошт ва ба ғоят фозилу бозилу мухайир буд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУХАЙЯЛ *а.* مخيل ҳаёл кардашуда; он ҷи дар ҳаёл пайдо шуда аст.

Тухфаам ашъори мухайял фирист,
Аз ту ҷу қонёе шудаам бо ҳаёл. *Қамоли Хучандӣ*

Бо андак тааммуле он мухайял мураттаб гардид.
Восифӣ

МУХАЙЯМ *а.* مخيم 1. хаймагоҳ, ҷои барпо кардани хаймаҳо; 2. урдугоҳ, урдугоҳи лашкар, лашкаргоҳ.

... Фармуд, ки чун ин муҳиметро сохта бошӣ,
ба мухайями асли муовадат намой.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Соҳибқирон ... рӯзи дигар кӯч карда, зоҳири мавзеи Шоҳнавоз мухайями асокири мансур гардид.

«*Таърихи Фарошита*»

◇ (ин) мухайями хок киноя аз дунёе.

Шуд мурғаш аз ин мухайями хок
Парвозкунон ба олами пок. *Ҷомӣ*

МУХАЙЯР *а.* مخير ихтиёрдор, соҳибихтиёр.

Бо эшон ҳарб кун, он гоҳ мухайяри худ бош!
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

мухайяр кардан (ё сохтан) ба ихтиёри худ гузоштан.

Султон фармуд, то эшонро мухайяр карданд; ҳар қи шавҳаре мехост, ба шавҳаре додан.

Носири Хисрав

Рай ... аркони давлати худро мухайяр сохт, ки ... асиронро раҳой диҳанд. «*Таърихи Фарошита*»

МУХАЛЛАД *а.* مخلد доимӣ, абадӣ, боқӣ, ҳамешагӣ, ҷовидон.

Ҳоконӣ, з-оташи дил меҷушию хурушӣ,
Доғи ниҳон мухаллад, қуфли забон муборак.

Ҳоконӣ

Фарзандони шоиста, ки номи ман ба эшон мухаллад бошад, арзонӣ фармуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МУХАЛЛАС *a.* **مخلص** 1. халос кардашуда, рахонидашуда; 2. баровардашуда, кашада гирифташуда.

[Подшоҳ] бифармуд, то мазмуни хитобро аз вай ба зачр ва тавбих мухаллас карданд. *Саъдӣ*

МУХАММАР *a.* **مخمر** хамир кардашуда, сиришташуда.

... То дар тилисми тарбияти ҷисмонӣ, ки ҷавҳари таркибаш мухаммари ҳазор ранг қудрат аст, ... ҳикмат роҳи тафтише вонамояд. *Бедил*

мухаммар кардан хамир кардан, сириштаи.

Бар дари майхонаи ишқ, эй малак, тасбеҳ гӯй,
Қ-андар он ҷо тинати одам мухаммар мекунад.

Ҳофиз

◇ бо худ мухаммар сохтан тасмим гирифтанд, қарор додан.

[Фирдавс] чун ба эшон расид, он чи бо худ мухаммар сохта буданд, бо вай бигуфтанд.

«Нафаҳот-ул-унс»

МУХАММАС *a.* **مخمس** 1. панҷгона; 2. панҷгӯша, панҷпаҳлӯ.

Ишора ба мақбара кунанд ва он хонаест мухаммас.
Носири Хисрав

3. *адш.* шеъри ҳар бандаш панҷмисраи, ки аз тарафи як шоир гуфта шудааст; 4. шеъре, ки ҳар як банди он аз панҷ мисраи иборат буда, бандҳо бо илова кардани се мисраи ҳамвазну қофия ба аввали ҳар байти ғазали шоири дигар ба вучуд меояд; 5. *мус.* номи навъе аз усули мусиқӣ.

МУХАННАС *a.* **مخنث** 1. хунасо, нару мода.

Он муханнас ба боми ҳамсоя
Рафт аз ҳиммати фурумоя. *Ҷомӣ*

Муханнас беҳ аз марди шамшерзан,
Ки рӯзи вағо сар битобад чу зан. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* тарсончак, номард.

Макун гуфтамат марди хеш фаш,
Чу марди намуди, муханнас мабош. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* разил, паст, дунҳиммат.

Муханнас, ки бедод бар худ кунанд
Аз он беҳ, ки бо дигаре бад кунанд. *Саъдӣ*

Эшонро ба расвоии тамом ва мазаллате азим ба шаҳр оварданд ва муханнасони шаҳр бо даф ва амсоли он олоти малоҳӣ ба истиқбол шитофтанд.

«Равзат-ус-сафо»

МУХАННАСАВҲАР **مخنث گوهر** пастфитрат, сабуксор, харҷой.

Дигаре гуфтам: Муханнасаваҳарам,
Ҳар замоне мурғи шохи дигарам. *Аттор*

МУХАННАСҚИРДОР **مخنث کردار** разил, пастфитрат, бад-ахлоқ.

Он афъисифат ақрабсират, муаннасшақли, муханнасқирдор ... писари Ҷамолӣ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХАННАСӢ **مخنثي** тарсончакӣ, номардӣ; разолат.

Он дигар аст, ки чашм аз он пӯшидан мудоҳанат ва муханнаси бувад. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУХАРРИБ *a.* **مخرب** харобкунанда, вайронкунанда.

Эй зулми ту мухарриби мулки язидиён,
Лоф аз Али мазан, ки Язиди дувум туй. *Ҳоқонӣ*

МУХАФФАФ *a.* **مخفف** 1. сабук кардашуда; 2. кӯтоҳ кардашуда, ихтисорёфта.

Рафта-рафта аз касрати истеъмол мухаффаф сохта, «Осир» номаш ниҳоданд. *«Таврихи Фариста»*

МУХБИР *a.* **مخبر** хабардиҳанда; пайк.

Сухан номулоим аст, мабод, ки ба самъи муборак гарон ояд ё аз он мухбир биранҷад. *Аҳмади Дониш*

МУХИЛ(Ӣ) *a.* **مخل** халалрасонанда, халаловар; вайронкунанда, фосидкунанда.

Аъмоли ношоиста аз у, мисли аъло сохтани султон Ғиёсуддин ва дигар чизҳо, ки мухилли номус аст, бар халокӣ возеҳ ва лоеҳ аст.

«Таврихи Фариста»

Ва амир аз тарси он, ки мабод онҳо биранҷанд ва мухилли ишрат ва фароғати у шаванд ...

Аҳмади Дониш

МУХЛИС *a.* **مخلص** ихлосманд, бериё, самимӣ, содик.

Чу дар дӯсти мухлисам ёфти,
Инонам зи сӯҳбат чаро тофти? *Саъдӣ*

Хидматгорони мухлисро ба сабаби гуфтори арбоби ғараз аз кор боз натавон кард. *Авфӣ*

Дӯсти мухлис беҳ аз ганҷи зари холис.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МУХОДАА||МУХОДААТ *a.* **مخادعة||مخادعات** худъа ва фиреб кардан, ҳилагарӣ ба ҳамдигар, макру фиреб ба кор бурдан нисбат ба касе.

Этимоид нонамуда, ба расани муходаат ... дар чоҳ наравам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУХОЗ *a.* **مخاض** дарде ки хангоми зоидан дар занҳо пайдо мешавад, дарди зоиш.

Шаб нест то замона, ки обистани аност,
Аз зодани муроди ту андар мухоз нест.

Заҳири Форёбӣ

МУХОЛАСАТ *a.* **مخالصة** ихлос ва садоқатмандӣ кардан ба ҳамдигар, дӯстии ихлосмандона.

Қонуни мухоласати ҷадид оини мухосамати қадимро бардоштааст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Агар хоҳӣ, ки муғоярат ва мухолафат ба мусолаҳат ва мухоласат мубаддал гардад, эътизор ва истиғфор бояд зад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХОЛАТА||МУХОЛАТАТ *a.* **مخالطة||مخالطات** 1. ихтилоф ва омезиш кардан бо ҳамдигар; 2. ҳамдамӣ, ҳамсӯҳбатӣ.

Чӣ мухолафат бидидӣ, ки мухолатат буридӣ?

Магар он ки мо гадоему ту эҳтишом дорӣ? *Саъдӣ*

Вай ҳамвора мунзавӣ ва мунқатеъ буда ва аз мухолатати аҳли дунёе муъриз. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУХОЛАФАТ *a.* **مخالفة** бар хилофи ҳамдигар будан, муқобилӣ, зиддият, бо ҳам мувофақат ва созгорӣ надоштан.

Дигар ба ҳар чӣ ту гӯй, мухолафат накунам,
Қи бе ту айш муяссар намешавад моро. *Саъдӣ*

мухолафат доштан муқобилат кардан, зид будан.

[Амир] ... дар ҳамаи вилоятҳо, ки бо падари у

мухалифат медоштан, мухалифонро гӯшмоли ба во-
чибе дод... *Аҳмади Дониш*

МУХОЛИТ *а.* **مخالط** 1. ихтилоткунанда, омезишкунанда;

2. муошир, ҳамсӯҳбат, ҳамдам.

Мухолити ҳама кас бош, то бихандӣ хуш,
На пойбанди яке, к-аз ғамаш бинолӣ зор. *Саъдӣ*

МУХОЛИФ *а.* **مخالف** 1. мухалифаткунанда, муқобил, зид;
муқобили мувофиқ 1.

Агар бахт бо ман мухалиф шудааст,
Ту бо вай мувофиқ машав, зинҳор! *Анварӣ*

Боди мухалиф боди носозгор, боде, ки ба муқобили
рафти кишти мезазад.

Гар расад боди мухалиф, в-ар вазад боди мурод,
Бодбони кишти мо дил ба даръе кардан аст.

Соиб

2. душман, хасм, ҳариф.

Чу душман хари рустой барад,
Малик боҷу даҳьяк чаро мехурад;
Мухалиф хараши бурду султон хироҷ,
Чӣ иқбол бинӣ дар он тахту тоҷ?! *Саъдӣ*

Мулки ту маъмуру мухалиф хароб,
Бахти ту бедору ҷаҳоне ба хоб. *Хисрави Дехлавӣ*

Лашкари мухалиф аз сити савлати ӯ инҳизом
ёфта. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

3. рӯ ба рӯ.

Ин сури берунро низ дарвозаҳои оҳанин барни-
шондаанд мухалифи дарвозаҳои андарунӣ.

Носири Хисрав

МУХОЛИФАК **مخالفة** 1. шакли тасфири мухалиф;

2. мус. номи яке аз пардаҳои мусиқӣ.

Вақти хуфтан мухалифак бинавоз,
То нақу рафта бошад шабгир. *Бадри Чочӣ*

МУХОСАМА||**МУХОСАМАТ** *а.* **مخاصمة**||**مخاصمت** бо ҳамди-
гар хусумат ва душманӣ кардан; низоъ, мучодила, та-
лошу кашмакаш.

Дабирӣ саноатест муштамил бар қиёсиёти хито-
бӣ ва балоғӣ мунтафеъ дар мухотаботе, ки дар миё-
ни мардум аст бар сабили муҳоварат ва мушоварат
ва мухосамат. *Низомии Аруӣ*

Ҷангу ҷидолу мухосама байни салотӣ аз адами
каноат мезазад. *Аҳмади Дониш*

МУХОСИМ *а.* **مخاصم** бо ҳамдигар хусуматкунанда, бо
ҳамдигар душманӣ варзанда; хасм, душман.

Ҷумла гарданоне, ки мухосими мулк буданд,
фуру шикастам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ва ҳеҷ миллате бо миллати дигар ва давлате бо
давлати дигар музоҳим ва мухосим набошанд.

Аҳмади Дониш

МУХОТАБ *а.* **مخاطب** касе, ки ба ӯ хитоб мекунанд, ка-
се, ки сухан ба вай нигаронида шудааст, шунаванда,
хитобшаванда.

Ҳаёро бар даҳан зад, шармро тан,
Мухотаб кард Юсуфро ба гуфтан. *Нозим*
Шабе рӯи дуо бар осмон кард,
Мухотаб ишқро бо ин фиғон кард. *Ҳозик*

МУХОТАБА||**МУХОТАБАТ** *а.* **مخاطبة**||**مخاطبت** ба ҳамдигар
хитоб кардан, нутқ ва сухан гуфтан ба ҳамдигар, гуф-
тугу.

Ҳамчунои ки хавориҷ ба Куфа даромаданд, ба
Басра низ буданд, бо хавориҷи Куфа мухотабат ва
мукотабат дошандӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

Овози мухотаба... аз манзили эшон ба гӯши вай
расид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУХОТАБОТ *а.* **مخاطبات** 4. мухотаба||мухотабат.

Мухотабот ва муотабот ба мутоанот ва музора-
бот сироят кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХОТАРА *а.* **مخاطره** 1. хатарнокӣ; хавфу хатар.

Аз даҳр хатарҳо фузалоро ба хотир аст,
Хоқонӣ аз мухотара дар зинҳори туст. *Хоқонӣ*

Намедонад, ки ин ҷамъ худ сабаби мухотара ва
ноаминии роҳ гардида, тала ва тороҷи мардум мекун-
нанд. *Аҳмади Дониш*

2. тарсу бим, хавф.

Мухмудшоҳро... ба навъе мухотара дар дил қа-
рор гирифта буд, ки хешон ва тарбияткардаҳои
худро аъдо... медонист. *«Таърихи Фариишта»*

МУХОТИБ *а.* **مخاطب** хитобкунанда, нутқ ва суханкунан-
да ба касе.

МУХТАЗАН *а.* **مختزن** хазинакардашуда, дар хазина мон-
да, андӯхташуда.

Ба дасти лутф ниҳодаст дар дили ту худой
Хазинае, ки дар ӯ ганҷи ақл мухтазан аст. *Муизӣ*

МУХТАЛ(Л) *а.* **مختل** ҳалалдоршуда, бетартибшуда, зи-
ёнёфта, дарҳаму парешон.

Иллати молихулиёе ақли ӯро мухтал гардонид.

Авфӣ

Умури мутавааттинони он вилоят мухтал гашт ва
тамоми саҳронишинон ҷалои ватан ихтиёр карданд.
«Равзат-ус-сафо»

МУХТАЛИТ *а.* **مختلط** 1. ҳалт ва омезишбанди, ихтилот-
кунанда, аралашаванда; мухталит шудан омезиш пай-
до кардан, омехтан.

Луоби захромезаш ба оби он чашма мухталит
шуда, қатра-қатра аз кӯх фуру мечакид.

«Анвори Суҳайлӣ»

2. омезишбандӣ, омехта.

Тира бошад об, агарчи мухталит бо шаккар аст.
Бедил

3. маҷ. ҳамсӯҳбат.

Мо ошиқему ринду ба маъшуқ мухталит,
Эй шайхи некном, ба мо кам кун ихтилот.

Қамолӣ Хучандӣ

Ёр чун мухталит ба ағъер аст,
Тафриқа дар миёна бисёр аст. *Ибни Ямин*

МУХТАЛИФ *а.* **مختلف** гуногун, ҳархела.

[Фалокатиён]... обҳои шӯрро меошомиданд ва
рафта-рафта ба амрози мухталиф мубтало гардиданд.
«Фатҳнома»

Булхавас дар маҷлиси май мешавад товуси вақт,
Рангҳои мухталиф мечушад аз равшан дар об.

Бедил

МУХТАЛИФУЛАЛВОН *a.* مختلف الالوان рангоранг, гуно-
гунранг; гуногун.

Мардуми он ҷо мухталифулалвон ва мутабоинут-
табоеъ бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУХТАЛЛ *a.* مختل *ниг.* мухтал(л).

МУХТАРАОТ *a.* مخترعات *ҷамъ* 1. ҷ. мухтараъ; 2. чиз-
ҳои ихтироъ кардашуда.

Зину лачому саворӣ аз мухтараоти Қаюмарс аст.
«Равзат-ус-сафо»

МУХТАРАЪ *a.* مخترع ихтироъ кардашуда.

МУХТАРАЪТАРӢ مخترع طرح нақшааш ба таври нав,
ғайримуқаррарӣ (дар боран бино).

Биное мухтараътарху мунаққаш,
Ба чандон рангу тасвиrotи дилкаш. *Ҳозиқ*
Иморатҳо ва лекин мухтараътарх
Бурун аз шаҳри васфу олами шарҳ. *Нозим*

МУХТАРЕЪ *a.* مخترع ихтироъкунанда, созанда, ба ву-
ҷуд оваранда.

Аммо чунин гӯяд мухтарей ин ҳикоят ва мубден
ин ривоят, ки дар шаҳри Юнон подшоҳе буд ва номи
ӯ Ақл буд. *Яъъи Себак*

МУХТАС(С) *a.* مختص махсус, хос.

Шоҳзода парешонзамир шуда, дар боби мухтасси
ӯ чораҳо андешид. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ мухтас шудан ба чизе ноил шудан, муваффақ ва
комъёб шудан.

Аҳмади Ҷурин ба фатҳ ва нусрат мухтас шуд.
«Табрихи Фариста»

МУХТАСАР *a.* مختصر 1. ихтисор кардашуда, кӯтоҳ,
муъҷаз.

Он дахонро ба ду лаб қанди муқаррар гуфтем,
Сухани мухтасаре ҳамчу шакар баргуфтем.

Қамолӣ Хучандӣ

сухан мухтасар кардан (ё сохтан) суханро кӯтоҳ кар-
дан, ба таври хулоса ва ихтисор гап задан.

Дорӣ зи дил шикоятӣ бисъёр, Мушфиқӣ,
Пеши даҳони ёр сухан соз мухтасар. *Мушфиқӣ*

2. кӯтоҳмуддат.

Гарчи темори ту аст ин дам, чунон ғофил мабош,
Қ-ин ҷаҳони мухтасар ободу вайрон бигзарад.

Анварӣ

3. хурд, майда.

Малик Ноиб ва Хоҷа Ҳоҷӣ... ба лашкари азим
... вилояти уро ғорат намуданд ва бутхонаҳоро дар-
ҳам шикастанд... ва масҷиде мухтасар аз гач ва
санг мураттаб сохта, бонги азон дар он ҷо... хон-
данд. «*Табрихи Фариста*»

мухтасаре андаке, каме, миқдори ночизе.

Дар олами васфаш ба ҷаҳоне бирасидам,
Қ-андар назарам ҳар ду ҷаҳон мухтасаре буд.

Саъдӣ

4. маҷ. ночиз, беаҳамият, кам.

Ҷон низ агар фиристам он ҷо,
Ин тухфаи мухтасар ҷӣ бошад. *Қамолӣ Хучандӣ*

Агарчи ин кабутар наволаи мухтасар аст, аммо
... нафсро ... андаке тасалли метавон дод.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

МУХТАСС *a.* مختص *ниг.* мухтас(с).

МУХТАФӢ *a.* مخفى махфӣ, пинҳон, пушида, нуҳуфта.

Беҳ, ки бошам мухтафӣ андар ҳиҷоб
Барнадорам аз ҷамоли худ ниқоб. *Шоҳидӣ*

... Пас аз он мухтафӣ шуд, ҳарчанд талаб карданд,
вайро наёфтанд. «*Илми симиё*»

МУХТОР *a.* مختار 1. ихтиёр кардашуда, баргузидашуда,
интихобшуда, ҳуш кардашуда, писандида.

Дар рузи мухтор дидори хуршед ҷиҳати толеи
вақт матбул буд. «*Равзат-ус-сафо*»

Он ҷӣ аз ҳакам содир шавад, ҷумла мухтор ва
мамдӯх аст. «*Ахлоқи Носирӣ*»

2. соҳибхтиёр.

Дар ин савдо на мухторам, на маҷбур,
Муҳаббат дорадам пайваста дар шӯр. *Нозим*

Чун ту мухтори ҷаҳоне шудай чун хуршед,
Ку дигар харх ба қадҳи ту мухайяр бошад. *Шоҳин*

МУХТӢ *a.* مخطى касе, ки бо нияти нек ба коре оғоз
карда, бар хилофи иродааш кори хато мекунад; *муқо-*
били хотӣ.

Шери пурдилро кунад фарри ҷабини ту ҷабон,
Хасми мухтиро кунад раъи мусиби ту мусоб.

Муиззӣ

МУШ موش *ҷонвари хурдҷуссаи зараррасон аз ҷинси ҷон-*
варони қозима — хоянда; ◇ муши кӯр кӯрмуш, шаб-
парак.

Зи хуршед пинҳон шавад муши кӯр,
Қи ҷаҳл аст бо оҳанинпанча зур. *Саъдӣ*

МУШАББАК *a.* مشبك 1. шабакадор, панҷарадор, панҷа-
ра-панҷара.

Бар торами он, ки ҷои ибодати тарсоён аст, дари
оҳанини мушаббак дидам. *Носири Хисрав*

Дурҷе бузург ҳам аз тиллои мушаббак ва мам-
лӯв аз мушк ва анбар дар он хона буд.

«Равзат-ус-сафо»

2. сӯроҳдор, сӯроҳ-сӯроҳ.

Дили ман ҷаро мушаббак нашавад, ту низ донӣ,
Қи хадангҳои тезат ба кучо хато биафтад.

Заҳири Форъбӣ

Пардан дидаи бодом мушаббак шудааст,
Дида дар хоб магар сӯзани миҷғони туро. *Соиб*

3. панҷараи мушаббак, тирезаи шабакадор.

Зи поён чу тире ба боло шудӣ,
Мушаббак дар ин ҷарҳи воло шудӣ. *Шодӣ*
Зи нӯги синонҳои иқлимгир
Мушаббак дар ин лочвардӣ ҳарир. *Ҳотифӣ*

МУШАББАКОТ *a.* مشبكات *ҷамъ* 1. ҷ. мушаббак; 2. чиз-
ҳои шабакадор, чизҳои панҷара-панҷара.

МУШАББАЪ *a.* مشبع 1. пур кардашуда; пурра, комил.

Мардро илме бояд нофеъ ва амале бояд комил ва
қаноате мушаббаъ. *Аттор*

2. муфассал.

МУШАББАХ *a.* **مشبه** ташбеҳкардашуда, монандкардашуда, монанд, моно.

Даръё ба қабза чун кафи гавҳарнишони туст,
Оре, булӯри найза ба гавҳар мушаббах аст.

Заҳири Форъёбӣ

мушаббахун бих(н) *адш.* он чӣ чизи дигарро ба вай ташбеҳ мекунанд.

Гарчи омад мушаббахун бих хуб,
Ҳаст сад бор аз ӯ мушаббах бех. *Ҷомӣ*

мушаббах кардан ташбеҳ кардан, монанд кардан.

Чанд мушаббах кунӣ аз сари тирадилӣ
Рӯи бутонро ба рӯз, зулфи бутонро ба шаб.

Бадри Чочӣ

МУШАВВАШ *a.* **مشوش** 1. ба ташвиш афтада; ошuftа парешон.

Ҳеч кас болои кӯҳ нарафтӣ ва вақти ӯро мушав-
ваш нагардонидӣ. *Авфӣ*

Дур аз ту зи ҷон мушаввашам ман,
Борест ба тан, ки мекашам ман. *Шоҳин*

2. шӯрида, беором; пурталотум (дар боран бахр).

... Ва гоҳ [бозаргон] гуфтӣ, ки хотири Сикан-
дрия дорам, ки ҳавое хуш аст; боз гуфтӣ: На, ки
даръёи Мағриб мушавваш аст. *Саъдӣ*

Ману гушан камтар аз гӯши моҳӣ,
Ки гетӣ чу даръё мушавваш фитодаст. *Ҳоқонӣ*

МУШАВВИШ *a.* **مشوش** мушаввашқунанда, ба ташвиш андозанда, парешон ва нооромқунанда, халалрасон ба осудагин касе.

Машав, эй пандгӯ, мушаввиши мо,
Ҳоли мо худ мушавваш афтадаст. *Ҷомӣ*

МУШАВВИҚ *a.* **مشوق** шавқовар, ба шавқ оваранда, ор-
зумандқунанда.

[Аркони давлат] аз Рӯдакӣ чизе бисёр тақаббул
карданд, то байте чанд мушаввиқ ва мурағғиби вай
ба Бухоро бигӯяд. «*Нафаҳот-ул-унс*»

МУШАДДАД *a.* **مشدد** *грам.* ташдиднок, шадданок (дар
боран ҳарф).

Гар ба масал, арра бар сарам ниҳад имрӯз
Гардиши айём ҳамчу ҳарфи мушаддад ...

Заҳири Форъёбӣ

МУШАЙЯД *a.* **مشيد** 1. боло бардошташуда, баланд.

Аз ҷуд қабо дорӣ пӯшида мушаҳҳар
В-аз маҷд бино дорӣ бар бурда мушайяд. *Рӯдакӣ*

Ба самъи аъло расониданд, ки дар ин маҳал
қалъаест мавсум ба қалъаи Боязид, — чун бурҷи
осмон мушайяд ва захираи бисёр дар он ҷост.

«Равзат-ус-сафо»

2. мустаҳкам, устувор.

Чун Лайлӣ иёри нақди Маҷнунро комил ёфт, ис-
тирзон хотири Маҷнунро хост, то ақди мувосалат
муаккад ва мушайяд гардад. «*Хористон*»

Ардастонӣ ба расми рисолат ба Бечопур омада,
аҳд ва мисоқро ба қасамҳои муғаллаза муаккад ва
мушайяд гардонид. «*Таърихи Фаришта*»

МУШАЙЯДА *a.* **مشيدة** муаннаси мушайяд.

Буручи мушайяда монанди абада ба сучуд дар-
омаданд. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

МУШАК **موشک**: мушаки кӯр кӯрмуш; шабпарак.

Нури гетифурузи чашмаи хур
Зишт бошад ба чашми мушаки кӯр. *Саъдӣ*

МУШАҚҚАК *a.* **مشکک** ба шаққу шубҳа андохташуда.

Мушаққак ҳаст дар вай ақли мардум,
Дар у идроки ақли мардумон гум.

Бадрии Қашмирӣ

МУШАЛЛАҲ *a.* **مشلح** хонаи либоскашӣ (дар ҳаммом).

Ба вақте ки берун омадем, ҳар кӣ дар мушаллаҳи
гармоба буд, ҳама бар пой хоста буданд.

Носири Хисрав

МУШАРРАФ *a.* **مشرّف** шарафёфта, сарафрозгардида, сар-
афроз.

Ба тарҷеи севӯм боз о, мушарраф кун дили моро,
Бигардон ҷоми саҳборо, яке кун ҷумла дилҳоро.

Шамси Табрезӣ

Ҷамъе аз аъён ва афозил ва арбоби фазоил ин
китобро ба шарафи мутолааи худ мушарраф гардо-
нида буданд. «*Ахлоқи Носирий*»

МУШАХТА **مشخته** як навъ ҳалвои таҳ ба таҳ, як навъ
ҳалвои варақин.

Оре, кӯдаки муочир ояд, к-ӯро
Зуд биёмузиаш ба мағзу мушахта. *Қисой*

МУШАХХАС *a.* **مشخص** 1. ташхис додашуда; муайян
кардашуда; муайян, конкрет.

Султон фармуд, ки баҳоро мушаххас созанд.

«Таърихи Фаришта»

Баъд аз он ки қимат мушаххас шуд, [занҳо] бар-
хостанд ва гуфтанд: Ҳамроҳи мо биё то қимати матоъ
ба ту бидиҳем. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

2. фарқкардашуда.

Лекин ҷунбанди дигар дар фарқ мушаххас гар-
дад. *Аҳмади Донии*

МУШАШДАР **مششدر** *шакли арабишудаи шашдар* шаш-
дар гардонидашуда (дар бозии нард, дар боран вазъи-
яти ҳарифе, ки ҳамаи шаш хонаи нард аз тарафи ҳа-
рифи дигар ишғол шуда ва мӯҳраҳои ӯ пеш рафта на-
метавонад).

Бар як наमत намонад кори бисоту мулкат,
Мӯҳра ба даст монад, чун хона шуд мушашдар.

Ҳоқонӣ

МУШАЪАР *a.* **مشعر** пӯшонидашуда.

Зи равшан бирешим мушаъар танаш,
Зи мушки сияҳ зевари гарданаш. *Ҷомӣ*

МУШАЪБИД | **МУШАЪБИЗ** *a.* **مشعب** | **مشعب** 1. шавбада-
боз, найрангбоз.

Асвад бини Исо марде мушаъбид буд ва ба са-
букдастӣ ҳилатҳо кардӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

Фуру бурда мушаъбид теғ чун об,
Чу мустасқӣ, ки нӯшад шарбати ноб.

Хисрави Деҳлавӣ

2. ҳилагар.

У низ ҳамчун падар шахсе мушаъбид ва музав-
вир ва муҳил ва мудаббир буд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУШАЪБИДСИФАТ *مشعبدسيفت* он кӣ дорон сифат ва хислатҳои найрангбоз аст; чун найрангбоз.

Фишондаш қазо бар сар аз Ҷоқа *Сокд*,
Мушаъбидсифат кисаву даст пок. *Савдӣ*

МУШАЪБИДӢ *مشعبدى* найрангбозӣ; корнамоӣ дар найрангбозӣ.

Вай [Муқаннаъ] дар аввал козургарӣ кардӣ ва баъд аз он ба илм омӯхтан машғул шудӣ ва аз ҳар чинсе илм ҳосил кард ва мушаъбидӣ ва илми найрангҷот ва тилисмот биёмӯхт. *«Тағрихи Наршахӣ»*

МУШАЪБИЗ *ا. مشعبذ* ниг. мушаъбид.

МУШАЪШАЪ *ا. مشعشع* шаъшаанок, равшан, дурахшон, бошуоъ.

Эй офтоб, рух бинамоӣ аз ниқоби абр,
Қ-он чеҳраи мушаъшаи тобонам орузт.

Шамси Табрэзӣ

МУШАҚҚИҚ *ا. مشقق* 1. аз ҳам ҷудокунанда; 2. маҷ. иғвогар, аз ҳамдигар ҷудокунандаи ду дӯсти бо ҳам муттафиқ.

Мушаққикон бо Абӯмусо, ки ҳокими он диёр буд, гуфтанд, ки Тоҳир зиёда шавкате надорад, пеш аз он ки қуввате гирад, ҳиммат бар дафъи ӯ масруф бояд дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУШАЧЧАР *ا. مشجر* 1. ба шакли дарахт нигоридашуда; 2. нақш кардашуда, зинат додашуда.

Кирдори ӯ ба зарри саноеъ мувашшах аст,
Гуфтори ӯ ба дурри бадоеъ мушаҷҷар аст. *Муиззӣ*

3. навъе аз матои абрешимӣ, ки нақшҳои ба шакли дарахт кашида шудааст.

Деврай ... қариб се фарсах ... аз махмал ва атлас ва мушаҷҷар ва дигар акмишаи нафиса пойандоз бигустурд. *«Тағрихи Фарӣшта»*

МУШБАҲ *ا. مشبه* шабех ва монандшуда, монанд.

Ба ранги неку бади рӯзгор як сон бош,
Чу рӯи онна бо вазъи халқ шав мушбаҳ. *Бедил*

МУШБЕЪ *ا. مشبع* 1. пуркунанда; 2. қаноатбахш.

Он маонӣ, ки пайғом дода шуд, бояд ки бишнавад ва ҷавобҳои мушбеъ диҳад. *«Тағрихи Байҳақӣ»*

МУШГИР *ا. موشگير* зағани саҳрой.

Бозаргон гуфт: Ман дирӯз ... кӯдакero дидам, ки мушгире ӯро бардошта буд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МУШИР *ا. مشير* 1. ишораткунанда, нишондиҳанда.

... ки ӯ мушири ҳама қорҳои иқбол аст,
Қи ӯ мадори ҳама қорҳои девон аст. *Анварӣ*

Мактуб ирсол намуданд ... мушир бар он ки ...
«Равзат-ус-сафо»

2. машвараткунанда, машваратчӣ, маслиҳатчӣ, соҳибмашварат.

... Ба ҷое расид, ки мушири мулк ва мушорун-илайҳи халқ шуд. *Авфӣ*

Ба пушти қарамат қардам ин итоб, ки ӯ
Муширу махрами ман буд андар ин тадбир.

Заҳири Форъобӣ

МУШҚ *ا. مشك* 1. моддаи сиёхранги хушбӯӣ, ки аз ноғи

як хели оху (қабарға) ҳосил мешавад ва баъзе хусусиятҳои доругӣ дорад.

Ва дигар чанд ҳизона ёфтанд: хумҳои атр аз мушк ва кофур ва анбар ва бухур. *«Тағрихи Табарӣ»*
Ҳаргиз зи ман мабод, қ-аз ин сон хато равад,
Қ-аз зулфи ӯ киноя ба мушки Хито равад. *Шоҳин*
мушки азфар мушки холис, мушки сара, мушки ноб ва аъло.

Моно, ки боди найсон донанд табибӣ эро
Созад муфарреҳ аз зар марҷону мушки азфар.
Ҳоқонӣ

мушки ноб мушки холис; 2. маҷ. хушбӯӣ, атр.

Чу гул дар бағалтоқи дебо мақуш,
Чу беҳ мушк мелашу пашмина пӯш. *Ҳочу*

3. маҷ. сиёҳии навиштани, мураккаб, мидод.

Талаб кард, қ-ояд зи девон дабир,
Ба қор оварад мушкро бар ҳарир. *Низомӣ*

◇ **мушки бофта киноя аз гесӯ, кокул.**

Қушой пардаву бар фарқи офтоб андоз,
Зи мушки бофта бар рӯи маҳ ниқоб андоз. *Шоҳин*

мушки дутах киноя аз зулфи пурпечу хам, гесӯ, кокул, турра.

Сарви маро бар гирда маҳ ҳалқа зананд мори сиях,
Чун афтад он мушки дутах бар тарфи гулбарги тараш. *Бадри Чочӣ*

мушки суда а) мушки кӯфта, мушки сондашуда.

Агар ҷароҳати худ мушки суда меҳохӣ,
Сар аз итоати он зулфи мушкбор мапеч. *Соиб*

б) **киноя аз зулфи парешони тор-тор.**

Нақше нигошт хатташ аз мушки суда бар гул,
Доме фиғанд зулфаш бар рӯзи равшан аз шаб.

Анварӣ

мушки тар а) киноя аз шабнам; б) киноя аз мӯи сиёҳ.

Гоҳ бар расми нағӯла пеши сар,
Бофтӣ занҷирае аз мушки тар. *Чомӣ*

ба кофур рӯи ниҳодани мушки тар киноя аз сафед шудани мӯи сиёҳ.

Ба кофурам ниҳода мушки тар рӯӣ,
Ба рӯям во шуда нарин зи ҳар сӯӣ.

Бадрии Қашмирӣ

мушки шаб киноя аз сиёҳии шаб.

Холест бар руҳи ту, ба номи эзид, чунон,
Ҳоҳад ҳаме зи хубии ӯ зевар офтоб.

Гуӣ ки нӯги ҳомаи дастури подшоҳ
Ногаҳ зи мушки шаб нуқате зад бар офтоб. *Анварӣ*

мушк паймудан мушкашонӣ қардан, мушкпошӣ намудан.

Заминро мушк паймудан ба хирвор,
Ҳаворо ғолия судан садафвор. *Низомӣ*

мушк дар остин нуҳуфтани ошкор набудани сифати неки қасе; **бар хирғаҳи маҳ мушк пӯшидан киноя аз мӯӣ** (зулф, кокул) ба рӯи овезон қардан.

Ғаҳе бар хирғаҳи маҳ мушк пӯшанд,
Ғаҳе бар хирмани гул бода нӯшанд. *Низомӣ*

МУШҚБЕД *ا. مشكبيد* навъе аз бед, ки гули хушбӯӣ дорад ва дар баҳорон занбури асал аз гули он ғизо мегирад.

Асири суманбарг шуд мушқбед,
Ғубори сияҳ сайди бози сапед. *Низомӣ*

Саводаш зи бас сабзаву мушқбед
Чу боғи Ирам хоса боғи сафед. *Низомӣ*

МУШКБЕЗ *مشکبیز* мушкафшон; хушбундиханда, атрпах-кунанда.

Бар замин аз абри луълубору боди мушкбез Фаршхое чун мунаққаш парниён омад падида.
Муиззӣ

Биё, соқй, ин май ба соғар бирез,
Ки шуд бод аз нофае мушкбез. «*Таърихи Фариишта*»

МУШКБЕЗӢ *مشکبیزی* мушкафшонӣ; хушбундихӣ, атрпах-кунӣ.

Ба ҳаво аз ғояти латофат ва мушкбезӣ бар фазои Ирам ҳамсарӣ менамуд. *Аҳмади Донииш*

МУШКБОР *مشکبار* мушкпош, хушбунбахш, атрбор.

Зи файзи неъматӣ ту абр дурфишон гардад,
Зи наشري мидҳати ту бод мушкбор шавад.
Заҳири Форёбӣ

МУШКБӮЙ *مشکبوی* дорои бӯи мушк, мушкин; муаттар, хушбӯ.

Эй, ман ғуломи он хамаи гесӯи мушкбӯй,
Уфтода дар ду пой ту аз орзуи ту. *Анварӣ*

МУШКДОНА *مشکدانه* мус. яке аз оҳангҳои сигонаи Борбад, ки мутриби машҳури даргоҳи Хисрави Парвез буд.

Чу барғуфтӣ навои «Мушкдона»,
Зи ромиш ҷон фидо кардӣ замона. *Низомӣ*

МУШКДУМ *مشکدوم* номи як паррандаи сиёҳдуми хушовоз.

Пароканда бо мушкдум сангхор,
Хурушон ба ҳам шораку лоласор. *Хатирӣ*
Ҳама чӯйборон пур аз мушкдум,
Ба сони гули нор шуд май ба хум. *Фирдавсӣ*

МУШКИЛ *مشکل* 1. душвор, вазнин, саҳт.

Чу шавқӣ ишқ бар дил менамояд,
Қарору сабр мушкил менамояд. *Ибни Ямин*
Назар гуфт: Ба даст даровардани Дил кори мушк-ил аст. *Яҳёи Себак*

Ғами мушкил ғами саҳт.

Ман аз хубон басе ғамҳои мушкил дидаам, лекин
Ғами ҳичрон бувад мушкилтарини ҷумла мушк-илҳо. *Ҳилолӣ*

2. масъалаи душвори ҳалнашуда; кори саҳт ва душвор.

Мушкиле дорам, зи донишманди маҷлис боз пурс,
Тавбафармоён чаро худ тавба камтар мекунад?
Ҳофиз

Ба танг омад дар он зиндон дили у,
Яке сад шуд зи ҳичрон мушкили у. *Ҷомӣ*

мушкил кушодан осон кардани кори душвор ва мураккаб.

Масеҳо дар нлочи мо сафар беҳуда фармояд,
Лаби хомӯши соғар мекушояд мушкили моро. *Соиб*

МУШКИЛИФШО *مشکل افشا* мушкилкушо, ҳалкунандаи ягон амри душвор; кушоиандаи масъалаҳои мураккаб.

Қуте аз пайкари ҷанубу шимол,
Мушкилифшои сад ҳазор хаёл. *Низомӣ*

МУШКИЛҚУШО *مشکل کشا* осонкунандаи масъалаҳо ва қорҳои душвор.

Зи кӯи муғон рух магардон, ки он ҷо
Фурушанд мифтоҳи мушкилкушо. *Ҳофиз*

МӢ ШКИЛОТ *مشکلات* ҷ. мушкил.

Мушкилот аз ҳар яке мегашт ҳал,
Лек будӣ ҳар яке аз як маҳал. (2) *Шоҳидӣ*
Маро дар улуми ғариба мушкилот бисёр буд. (1)
Восифӣ

МУШКИН *مشکين* 1. мушкдор, дорои бӯи мушк, мушкнок; мушкин ғизол оҳун мушкдор.

Пас аз марғ, эй ҳумоюн зоғ, афкан устухонамро
Дар он саҳро, ки вақте бӯи он мушкин ғизол омад.
Ҷомӣ

2. сиёҳу хушбӯй (дар боран мӯй).

Гоҳ мушкин мӯйро бишқофтӣ,
Фарқ кардӣ, з-он ду гесу бофтӣ. *Ҷомӣ*

кулолаи мушкин мӯи печидаи сиёҳи хушбӯй.

Зи бод мешунавам бӯи нофаҳон татор,
Магар кулолаи мушкин зи сар кушуд нигор. *Шоҳин*

3. сиёҳ.

Субҳи содиқ бедамид, ниқоби мушкини шабро
дарҳам дарид. «*Фатҳнома*»

мушкин синон *киноя* аз миҷғони сиёҳ.

Эй туй, к-аз ғамза ғавғо дар ҷаҳон андохта,
Найзаболо хун бад-он мушкин синон ангехта.
Ҳоқонӣ

◇ мушкин каманд (ё расан) *киноя* аз мӯй ва гесу, кокули сиёҳи хушбӯй.

Яке марғули анбар баста бар гуш,
Яке мушкин каманд афганда бар душ. *Низомӣ*

Ба шабгун салосил ба банд-андарам,
Ба мушкин расан дар каманд-андарам. *Ҳочу*

мушкин мӯҳра *киноя* аз чашм.

Сапедӣ шуд зи мушкин мӯҳрааш дур,
Даромад дар саводи наргисаш нур. *Ҷомӣ*

мушкин паранди тароз *киноя* аз торикни шаб.

Саҳаргах, ки мушкин паранди тароз
Ба дебои удӣ бадал гашт боз ... *Низомӣ*

мушкин парда *киноя* аз мӯи сиёҳи хушбӯй.

Чу шаб бар чеҳра мушкин парда баста,
Чу маҳ дар пардааш танҳо нишаста. *Ҷомӣ*

мушкин расан *ниг.* мушкин каманд; мушкин салосил *киноя* аз зулф.

Чу мушкин салосил парешон мабош,
Чу меҳр аз ҷигар оташафшон мабош! *Ҳочу*

мушкин чанбар *киноя* аз зулфи сиёҳи хушбӯй ва бо печу тобу хам.

Гавҳаре гуё к-аз у шуд дида пургавҳар маро,
Қард мушкин чанбари у пушт чун чанбар маро.
Муиззӣ

МУШКИНҚАМАНД *مشکين کمند* дорои мӯи (гесу ё кокули) сиёҳу хушбӯй (сифати маъшуқа).

Шакаррез нӯшинлаби қандханд,
Бути сарврафтори мушкинқаманд. *Ҳочу*

МУШКИНҚУЛОЛА *مشکين کلاله* дорои кулолаи (кокули) сиёҳу хушбӯи печида (сифати маъшуқа).

Он нофаи мурод, ки мехостам зи баҳт,
Дар чини зулфи он бути мушкинқулола буд. *Ҳофиз*

МУШКИНРАҚАМ مشکين رقم хушнавис (сифати қалам).

Тарошид мушкинрақам хомае,
Харошид машхун ба ғам номае. *Ҷомӣ*

МУШКИНХОЛ مشکين خال дорон холи сиёҳ (сифати маъшуқа).

Нигори сарвақди гулғизори пистадаҳон,
Бути шакарлаби бодомчашми мушкинхол.
Қамоли Хучандӣ

МУШКИНШАМОИЛ مشکين شمايل мушксифат, хушбуббахш.

Ҳама кӯҳ зарринхамоил шуда,
Ҳама дашт мушкиншамоил шуда. *Ҳочу*

МУШКИСТОН مشکستان киноя аз сиёҳӣ, торикӣ.

Баромад субҳу шаб ҳангома барҷид,
Ба мушкистони у кофур борид. *Ҷомӣ*

МУШКИШКАН مشک اشکن дорон марғулаҳон мушкин (сифати маъшуқа).

Шуда сайди оҳуи шерафканаш
Шикаста дил аз ҷаъди мушкишканаш. *Ҳочу*

МУШКЛАК مشکلك ниг. мушлак.

МУШКМОЛӢ مشکمالي мус. оҳанги бисту чорум аз оҳангҳои сигонаи Борбад.

Чу дар мушкӯ бигуфтӣ Мушкмолай,
Ҳама мушкӯ шудӣ пурмушк ҳолай. *Низомӣ*

МУШКМУӢ مشکموي дорон муи сиёҳу хушбӯй (сифати маъшуқа).

Сад аз моҳруёни зарринкамар,
Сад аз мушкмуёни бо зебу фар. *Фирдавсӣ*

МУШКНАҚҲАТ مشک نكته мушкбӯй.

Даҳони сабо мушкнақҳат шуд аз ман,
Ба бун май андар сабо мегурезам. *Ҳоқонӣ*

МУШКРАНГ مشک رنگ сиёҳранг, сиёҳ.

Чу хуршед барзад зи харчанг чанг,
Бидаррид пероҳани мушкранг. *Фирдавсӣ*

МУШКФИШОН مشک فشان мушкпош, хушбуббахш.

Мекушудам гирех аз зулфи ту в-ин буд сабаб,
Ки ҳаво мушкфишон, хок муанбар шуда буд. *Фузулӣ*

МУШКФОМ مشک فام мушкранг, сиёҳранг, сиёҳ.

Шона занад чу моҳи ман турраи мушкфомро,
Сурмаи хомуши дихад тутни хушқаломро. *Соиб*

Чун раъяти румии рӯз инхифо пазируфт, ... ала-ми шаби мушкфом сояи зулмат бар арсаи рубъи маскун афқанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУШКӢ(И) مشکوي 1. бутхона; 2. ҳарамсаро; кушк, қаср.

Маликро ҳаст мушкӯе чу фархор,
Дар он мушкӯ канизонанд бисъёр. *Низомӣ*

Насирулмулк он дилбари ширинҳаракоти париат-ворро ба мушкӯи шоҳ овард. *«Тарихи Фаритта»*

МУШКЛАК||**МУШКЛАК** مشک||مشكل навъе аз гиёҳи дарозу навдағафсе, ки лаби об ва ботлоқиҳо мерӯяд ва дорон бӯи ҳосе мебошад.

Назаре ку, ки кунад ранги гул аз оташ фарқ?
Шомае ку, ки шавад мудрики мушк аз мушлак?
Бедил

МУШОАРА а. مشاعره бо ҳам шеър гуфтан ба таври мусо-биқа, мусобиқаи шоирон дар шеърғӯй.

[Асириддини Ахсикатӣ] муосири Ҳоқонӣ буда ва аз диёри Фарғона ва Туркистон ба орзуи мушоа-ра оҳанги Ҳоқонӣ ва мулки Ширвон кард.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

Сирочиддини Қамариро бо Убайди Зоқонӣ ва Ҳоҷа Салмон мушоара ва муораза аст.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

МУШОБАҲА||**МУШОБАҲАТ** а. مشابه||مشابه шабоҳат ва монандӣ бо ҳамдигар, бо ҳам монандӣ.

Шутурро бо ту чӣ муносабат аст ва туро бад-у чӣ мушобаҳат? *Савдӣ*

Ҳоли ғазбон ... мушобаҳати тамом дорад ба ҳоли маст. *Авфӣ*

ба он мушобаҳа ба он тавр, ба тавре ки ..., ба мисли он ки ...

Ягон-ягон зи қафи пон ҳар кадом бибус,
Бад-он мушобаҳа, к-аз пой сарв оби равон. *Шоҳин*

МУШОБЕҲ а. مشابه шабех, монанд, моно.

Худро ба сари зулфи ту то дида мушобех,
Дорад зи раёҳин чунон ор бунафша. *Восифӣ*

Дидам, шере шарза мушобехи говмешӣ бузург мутаваҷҷеҳи самти мост. *Аҳмади Дониш*

МУШОВАРА||**МУШОВАРАТ** а. مشاوره||مشاورت машварат кардан бо ҳамдигар.

Бо дӯсте дар ин маъни мушоварат кард. *Авфӣ*

[Ғозонхон] ба ҳар вақт, ки аз ҷое элчие расид,
бе муроҷаат ба аркони давлат ва фикру мушоварат дар он боб, ҷавобҳои савоб фармуд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУШОВИР а. مشاور машваратдиханда, машваратчӣ, мас-лиҳатдиханда.

Ҳамаи ҳукм ва амр мар-амири ҳарбро бувад,
то ки сухани вузаро ва мушовиронро, ки савоб ва маслаҳат дида бошанд, ба далоил рад кунад.

Аҳмади Дониш

МУШОКИЛ а. مشاكل 1. ҳамшакл, мушобех, монанд.

Синаи у мушокили синаи кабутар.

«Равзат-ус-сафо»

2. *адш.* номи яке аз баҳрҳои 19-гонаи аруз буда, ба баҳри қариб монанд аст, аммо агар дар баҳри қариб «фоилотун» баъд аз «мафонлун» энкр ёбад, дар ин ҷо «фоилотун» пеш аз «мафонлун» меояд. Мисол аз баҳри мушокили мусаммани макфуф, ки дар як мисраъ «фоилоту мафонилу» ду бор такрор мешавад:

Хезу тарфи чамаи гир бо ҳарифи суманрӯй,
Гоҳ сунбули тар чину гоҳ шохи суманбӯй. *Ҷомӣ*

МУШОНА موشانه монанди муш, мушвор, муш барин.

Ҳамчу нахле барнаёрад соҳҳо,
Карда мушона замин суроҳҳо. *Румӣ*

МУШОРАКАТ а. مشاركت бо ҳам шарик будан, бо ҳам

иштирок кардан, бо ҳам ширкат доштан, дар иҷрои коре ҳамкор шудан.

Ҳаҷҷоҷ гуфт: Ту чаро бо ӯ мушоракат накардӣ ва мувофақат нанамудӣ дар манъи душман?

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Ҳар чӣ кардандӣ, бо мувофақат ва мушоракати якдигар кардандӣ. *Авфӣ*

МУШОРИК *a.* مشارک бо ҳам шарикшаванда, бо ҳам иштироккунанда, шарик.

Ҳарчанд шамшер бо теша дар тарошидан ва асп бо хар дар бор кашидан мушориканд, аммо камоли хар чизе дар тамоми судури хосияти уст.

«Ахлоқи Носирӣ»

Бо чарх камоли ту мушорик,
Бо даҳр қамоли ту мусоҳиб. *Анварӣ*

МУШОРУНИЛАЙҲ *a.* مشارالیه 1. касе, ки ба вай ишорат меравад, ишоратёфта, шахси зикрёфта.

... Мавлонои мушорунилайҳ аз Хуросон аз чафо ва изои қизилбошон фирор намуда, ба Самарқанд омаданд. *Восифӣ*

2. маҷ. одами мӯътабар, он кӣ ба вай муроҷиат карда мешавад.

Ба ҷое расид, ки мушири мулк ва мушорунилайҳи халқ шуд. *Авфӣ*

МУШОФАҲА *a.* مشافهة ру ба рӯ суҳан гуфтан бо ҳамдигар.

Мебоист, ки бо вай ба мушофаҳа андар он раъй зада ояд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

[Ҳалокухон] фармуд, ки чун чандин роҳ омадем, халифоро нодида чӣ гуна бозгардем, баъд аз ҳузуру мушоҳада ва мушофаҳа ба иҷозати ӯ муроҷаат намоем. «*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

МУШОЪ *a.* مشاع муштарак, тақсимнашуда (маҳсусан дар бораи замин дар байни меросхӯрон).

Туй, ки ҳиммати ту сар бад-он фуру н-орад,
Кӣ бо фалак бувадаш мулки коннот мушоъ.

Заҳири Форъбӣ

Моли дӯстон дар миёни эшон мушоъ аст.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУШОЯА||МУШОЯАТ *a.* مشايعة||مشايعة 1. гусел кардан.

Хавотин, ки ба мушояа рафта буданд, аз Мусил видоъ карда бозгардиданд. «*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

Рашид бо ӯ ба мушояат берун омад.

«*Равзат-ус-сафо*»

2. пайравӣ кардан, мутобиаат, ҳамроҳӣ намудан.

Муш гуфт: ... Чун матлубу мақсуди эшон [мушон] аз ман ба ҳусул напайваст, аз мутобаату мушояати ман рӯ бартофтанд. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

МУШОЯБА *a.* مشايبة 1. олоиш, цирк; 2. маҷ. айб, нуқсон.

Аслан мушоябаи муҳолафат дар хотир надорад.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУШОҲАДА *a.* مشاهدة ба чашми худ дидан, муоина.

Марав ба хоб, ки хобат зи чашм бирбояд,
Гарат мушоҳадаи хеш дар хаёл ояд. *Саъдӣ*

Тугиеро бо зоғе дар қафас карданд, тугӣ аз кубҳи мушоҳадаи ӯ дар мӯҷоҳада мебуд. *Саъдӣ*

МУШОҲАДА кардан бо чашми худ дидан, муоина кардан.

[Назар] ... баъд аз он аҷоиб ва ғариби бисъёр мушоҳада кард. *Яҳёи Себак*

Чун шер тафвиз ва таслими ман мушоҳада кард, шӯрише, ки дошт, таскин ёфт. *Аҳмади Доғиш*

МУШОҲАРА *a.* مشاهرة моҳона, музди якмоҳа, маош, мавҷиби якмоҳа.

Ҳар моҳ ҳазор динар мушоҳараи Валид буд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ҷуро дар саробустони хос фармуд, то ҳучраи маскан доданд ва мушоҳара ва ваҷҳи маош муқаррар карданд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МУШРИК *a.* مشرك *d.* 1. он кӣ ба ягонагии худо бовар надорад; 2. он кӣ ба будани худоёни бисъёр эътиқод дорад, мас. бутпараст.

Нақл кардаанд, ки Халилурраҳмонро меҳмоне расид мушрик, пире сафедмуй, сиёҳгилем; зунноре дар миён дошт. «*Хористон*»

Кӣ дар ин раҳ ҳамагон аз дили худ беҳабаранд: Мӯъмину мушрику тарсову маҷусию ҷухуд.

Шамси Табрэзӣ

МУШРИФ *a.* مشرف 1. дар баландӣ воқеъшуда, баланд.

То ба мавзее расид, ки бар ҳисор мушриф буд.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. аз ҷои баланд дидбоникунанда; **мушриф** будан бар чизе аз боло наззора кардан.

Чун бар он ҷо нишастӣ, бар маҷмуи лашкар мушриф будӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

3. *таър.* сармуҳосиб ва сардори девон; муфаттиш. В-он дигар мушрифи мамолик буд, Божхоҳи ҳама масолик буд. *Низомӣ*

Ҳукми ярлиғ ба нифоз пайваст, ки Маҷдулмулки Яздӣ дар тамомати мамолик аз канори оби Омуя то дари Миср мушриф бошад. «*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

◇ **мушриф шудан** ба чизе наздик шудани рӯйдодӣ воқеае; ба ҷое расидани коре.

Чун мушриф бад-он шуд, ки қалъа мусаххар ва мафтӯҳ гардад, Ҷондсултон ... гуфт ...

«*Таърихи Фаршита*»

МУШТ *I* مشت 1. панҷаи ғуншудаи даст.

Ба дил ҳамчун санавбар куфтӣ мушт,
Ба сони найшакар хондӣ ангушт. *Ҷомӣ*
Гарат аз даст барояд, даҳане ширин кун,
Мардӣ он нест, ки муште бизанӣ бар даҳане. *Саъдӣ*

2. даст, панҷаи даст.

Ломисаро нақд ниҳода ба мушт,
Ганҷиносии нарму дурушт. *Ҷомӣ*

3. миқдори чизе, ки дар қафи даст ҷой мегирад; як мушт миқдори андаке.

Гоҳ оҳам мерабояд, гоҳ ашқам мебарад,

Нақди ман як мушт хоки ин ҳама селобҳо. *Бедил*

муште миқдори андаке, каме, қадаре, як миқдор. Муште арзан пеши у рехт, боз бад-он илтифот накард. *Авфӣ*

◇ **мушти аврат киноя** аз оила, зану бача.

Чун маро бикӯшӣ, ин мушти авратон ба кӣ гузорӣ? «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

муште газоф киноя аз як миқдор, чанде лоф ва саф-сатта.

Дигар зангие рафт сӯи масоф,
Забон баркушода ба муште газоф. *Низамӣ*
мушти пар ночиз, ҳақир.

Номи булбул зи ҳаводории ишқ аст баланд,
В-арна пайдост чӣ аз мушти паре бархезад. *Соиб*
мушт хӯрдан кӯфта шудан, шатта хӯрдан.

Бихӯрдам яке мушти зӯрварон,
Накардам дигар зӯр бар лоғарон. *Саъдӣ*
мушту гиребон шудан даст ба гиребон шудан, чанг кардан, бо ҳам дарафтидан.

Равофизон ва мухалифон ... пушти дасти ҳасрат
газиданд ва бо якдигар мушту гиребон шуданд.
«Фатҳнома»

ба мушту гиребон расидан ба чангу кашмакеш анҷо-мидани кор.

Чу шамшеру найза ба поён расид,
Ҳикоят ба мушту гиребон расид. *Ҳотифӣ*
мушт ба синдон задан кори беақлона кардан, коре ба зиёни худ кардан; **ба муште гиёҳ бениёзӣ кардан** киноя аз қаноат кардан ба чизи каме, ҳаётро бо қаноат гузаронидан.

Ба кас рӯй нанмояд аз ҳеч роҳ,
Қунад бениёзӣ ба муште гиёҳ. *Низомӣ*

ба оташ бадал гаштани мушти шарор киноя аз бар-омадани офтоб ва зоиш шудани нури ситорагон.

Ба оташ бадал гашт мушти шарор,
Қулича шуд он сими говарсвор. *Низомӣ*

МУШТ II а. *مشط* 1. устухонҳои пушти кафи даст.

Устухонҳои пушти даст чаҳор пора, ба този мушт гӯянд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. устухонҳои рӯи пой.

Устухонҳои пушти пой, ки онро мушт гӯянд,
панҷ пора аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУШТАБАҲ *а.* *مشتبه* шубҳанок, мубҳам.

Ҳар гоҳ роҳ бар аҳли кишти муштабаҳ шавад,
он тайр омада дар пеши кишти меравад.

«Равзат-ус-сафо»

МУШТАБЕҲ *а.* *مشتبه* шабоҳатдор, шабеҳ, монанд.

Солеҳу толеҳ ба сурат муштабеҳ,
Дида бикшо, бу ки гардӣ мунтабеҳ. *Румӣ*

Муштабеҳ ҳаргиз нагардидаст бо ҳам ҳилму
хашм. *Савдо*

МУШТАИЛ *а.* *مشعل* шӯълаваршуда, шӯълавар.

Фузун кард аз насихат изтиробаш,
Чу оташ муштаил гардид з-обаш. *Ҳозик*

Вақте золиме оташи зулм муштаил карда буд.
«Хористон»

МУШТАКӢ *а.* *مشتكى* шикояткунанда, гиламанд.

Ман муштакиям кунун зи як мушт,
З-он дарнадиҳам ба бори ӯ пушт. *Ҷомӣ*

МУШТАМИЛ *а.* *مشمول* шомили чизе шаванда, фароги-ранда, дар бар гиранда (бештар пас аз он пешоянди 'бар' меояд).

Муносиб чунон менамояд, ки мактубе муштамил
бар истилоҳоти илми сиёқ ва мутағаммини изҳори
муҳаббат ва иштиёқ бошад. *Восифӣ*

Замини эшон ҳама обшор, муштамил бар гул
ва гулзор. *Аҳмади Дониш*

МУШТАРАК *а.* *مشترک* аз они якчанд кас, он чи ки
чанд кас дар он баҳра ва саҳм доранд, умумӣ, шарикӣ.

... Ва аз ин ҷо маълум шавад, ки моддати он ҷисм-
ҳо, ки кавн ва фасод пазиранд, муштарак бувад.
Ибни Сино

Дил бе рухаш тапид, ба лаб ворасид чон,
Ишқаш миёни қону дилам муштарак барин. *Васлӣ*

МУШТАРИАХЛОҚ *مشتری اخلاق* оликирдор, дорои ахло-қу атвори писандида, хушахлоқ.

Моҳталъат, меҳрдавлат, зӯҳразинат, тирфаҳм,
Муштариахлоқу баҳромфату кайвондимо. *Унсурӣ*

МУШТАРИБАХТ *مشتری بخت* хушбахт, саодатманд.

Чу оғаш шуд зи шоҳи муштарихафт,
Расонид аз замин бар осмон тахт. *Низомӣ*

МУШТАРИОРАЗ *مشتری عارض* *ниг.* муштарирӯй.

Ӯ сумансинаву нӯшинлабу ширинсухан аст,
Муштарiorазу хуршедруху зӯҳралиқост. *Фарруҳӣ*

МУШТАРИРӢ *مشتری روی* хушрӯ, муборакчеҳра.

Шаҳи муштарирӯю хуршедрой,
Маҳи меҳрпарвар Ҳумоюн Ҳумой. *Ҳочу*

МУШТАРИТАЛЪАТ *مشتری طلعت* *ниг.* муштарирӯй.

Эй ба шоҳӣ зи ҳама шоҳон мард,
Муштариталъату миррихнабард. *Анварӣ*

МУШТАРӢ I а. *مشتری* 1. харидор.

Пеши Қамол васлат мулки ду олам арзад,
Шарт аст муштариро аввал баҳо шикастан.

Қамолӣ Хучандӣ

Ва дар ин ҷо низ андаке тафсил медиҳем, то дар
нафси шумо қарор гирад, масалан ба бозор рафтан ва
дар ҳавои гарму сард нишастан ва эҳтимоли ғав-
ғои боеъ ва муштарӣ, намудан. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* хоҳон, орзуманд, талабгор, толиб.

Муштарие ҷу, ки ҷӯени ту аст,
Олими оғозу анҷоми ту аст. *Румӣ*

Чу дидам қаҳоне пур аз дилбарӣ,
Маҳаш меҳрубону фалак муштарӣ. *Ҳочу*

МУШТАРӢ II а. *مشتری* номи бузуртгарин сайёраи ман-зумаи офтоб — Юпитер, ки онро Бирҷис ва Ҳурмуз низ меноманд ва мунаҷҷимони қадим онро муборак шумурда, Саъди ақбар ва Қозии фалак ҳисоб мекардаанд.

... Ки эй моҳи бурҷи суҳанпарварӣ,
Ҳадиси туро муштарӣ Муштарӣ. *Ҳочу*

Ҷуз толеи муборак аз Муштарӣ чӣ ёбӣ?

Ҷуз зарри нақди холис аз кони зар чӣ ояд?

Шамсӣ Табретӣ

МУШТАФШОР *مشت افشار*: зарри муштафшор аз рӯи аф-сона — тиллои ба мушт нармшаванда, ки дар ҳазинаи Хисрави Парвез будааст ва онро ба ҳар шакл, ки хо-ҳанд, медаровардаанд.

Бо дарафши ковиёну тоқдес,
Зарри муштафшору шоҳона камар. *Рӯдакӣ*

МУШТАҒИЛ *а.* مشتغل 1. машғулшаванда, машғул, андар-мони коре.

Чу душман ба душман шавад муштағил,
Ту бо дуст биншин ба ороми дил. *Саъдӣ*

Хотир ба ғароибу аҷоиб, амсор ва ақтор муш-тағил гардад. *«Анварии Суҳайлӣ»*

2. каси машғул бо коре, коркун.

Эй ки баттоли ту бехтар зи ҳама муштағилон,
В-эй ки масти ту беҳ аз оқили хушбери хабир.

Шамси Табрэзӣ

МУШТАҚ *а.* مشتق аз чизе гирифташуда, аз чизе чудо ё ҳосилшуда.

Олим аз илм муштақ аст, валеқ

Чаҳли олим ба оламе самар аст. *Ҳоқонӣ*

исми муштақ *грам.* исме, ки аз калимаи дигар сохта шу-дааст; калимаҳое, ки аз як решаи масдари арабӣ пайдо шудааст, чунончи калимаҳои 'ошиқ', 'маъшук' аз мас-дари 'ишқ'.

Берун зи ишқу ошиқу маъшук ҳеч нест,
Ин ҳар ду исм муштақ аз он масдар омада. *Ҷомӣ*

МУШТАҲАЕТ *а.* مشتھيات ҷ. муштаҳо.

Тараққӣ бар маоричи фазоил биайниҳи бар ба-ландӣ рафтан, ки бе таҳаммули машоқ ва матоиб ва тарки муштаҳаёт ва мусталаззот муяссар нагар-дад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Хукм содир шуд, ки ... ҳеч касро бар муштаҳаёти нафс муоҳазат нафармоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУШТАҲАР *а.* مشتھر шӯхратёфта, машхур, маъруф.

Хоки Ширвон мағу, ки кони шар(р) аст,

Қ-аҳли Ширвон ба хайр муштаҳар аст. *Ҳоқонӣ*

Шаҳриёро, ту мангар он, к-имрӯз

Шеърӣ ман дар замона муштаҳар аст.

Заҳири Форёбӣ

муштаҳар гаштан овоза шудан, шоеъ шудан.

Фатҳи он қазира дар ақтори офоқ муштаҳар гашт. *«Таърихи Фариста»*

МУШТАҲО *а.* مشتھاء|مشتھا орзу ва хоҳиш кардашуда; он ҷӣ мавриди орзу ва хоҳиш аст.

... Дар хусну қубҳи умур фикр накунад ва аз ҳар тарик, ки тавонанд, ба марғуб ва муштаҳо та-вассул намоянд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУШТЗАН 1. مشتزن бо мушт зананда.

Фулом обкаш бояду хиштзан,

Бувад бандаи нозанин муштзан. *Саъдӣ*

2. куштигир, гуштингир.

Яке муштзан бахти рузӣ надошт,

На асбоби шомаш муҳайё, на чошт. *Саъдӣ*

МУШТОҚ *а.* مشتاق 1. иштиёқманд, орзуманд, саҳт моил ва роғиб ба чизе, шавқманд.

Расид ҷон ба лаб аз ғам, биё, ки муштоқам

Ба нимхандаи ширину нимнигоҳи дигар. *Мушфиқӣ*

Туро сад бор гар бинам, ҳамон муштоқи дидорам,
Тихичашмӣ зи гавҳар кам намегардад тарозуро.

Соиб

Ба ҷое мерасад, ҳар ҷо хурушест,

Сарири хома ҳам муштоқи гушест. *Бедил*

ошиқи муштоқ ошиқи шефта, ошиқи шайдо.

Бале, бе руи ҷонон гар биҳишт аст,

Ба чашми ошиқи муштоқ зишт аст. *Ҷомӣ*

2. ошиқ; ошиқи шайдо.

Онон, ки надонанд парешонии муштоқ,

Гуянд, ки нолидани булбул ба ҷӣ монад? *Саъдӣ*

То боди сабо буи сари зулфи ту овард,

Дарди дили сад чун мани муштоқ баромад.

Ибни Ямин

3. (чизи) иштиёқ кардашуда, орзу кардашуда.

З-он нашавам ранча аз чафош, ки аз фақр

Соия муштоқи рӯзгор надорам. *Анварӣ*

МУШТОҚӢ مشتاقӣ иштиёқмандӣ, орзумандӣ; маҷ. ошиқӣ.

Солҳо гар бинависам сухани муштоқӣ,

Монад аз шавқи ту садсола ҳикоят боқӣ.

Қамоли Хучандӣ

МУШТРАНД مشتزند *ниг.* муштранда.

Кирдигоро, муштранде дех ҷаҳонро хуштарош,
То кай аз қавме ки ҳам эшону ҳам мо тешаер.

Анварӣ

МУШТРАНДА مشتزنده рандаи дуредгарон, дастранда.

Як зарра туро накард ҳамвор

Наҷқори замон зи муштранда. *Абулаббоси Марвазӣ*

МУШФИҚ *а.* مشتق шифқаткунанда, меҳрубоникунанда,

дилсуз, меҳрубон.

Ман ғами ту меҳурам, ту ғам махур,

Бар ту ман мушфиқтарам аз сад падар. *Румӣ*

Нишаст он мушфиқи дерина пешам,

Давои дарду марҳамсози решам. *Убайди Зоконӣ*

МУШФИҚВОР مشتقوار дилсузона, меҳрубонона, аз руи

шафқат.

Шаб хирад — он носеҳи ширинхитоб

Қард мушфиқвор оғози итоб. *Ҷомӣ*

МУШФИҚОНА مشتقانه дилсузона, меҳрубонона, аз руи

шафқат.

Султон гуфт, ки сухани Хоразмшоҳ моро баро-барӣ сухани падар аст ва он ба ризо бишунавем ва насихати мушфиқонаи уро бипазирем.

«Таърихи Байҳақӣ»

МУШФИҚӢ مشتقӣ 1. дилсузӣ, меҳрубонӣ, шафқаткунӣ.

... Қ-эй модари мушфиқ, ин ҷӣ кор аст,

Қ-аз мушфиқият дилам фигур аст. *Ҷомӣ*

2. таҳаллуси шоири машхури тоҷик Абдурахмон (1538—1588).

МУШЪИР *а.* مشعر ишъоркунанда, хабардиҳанда, огоҳку-нанда.

В-он ҷӣ мансуби мушъири исм аст,

Аввалаш ақлу охираш ҷисм аст. *Бедил*

Маҷмуъ мушъир аст ба камияти адади матлуб.

Восифӣ

МУЯССАР *а.* ميسر осоншуда, дастрасшуда; осон ба даст

дароянда; осон, фароҳам.

Мулуки пешинро ҳазонин ва умр ва мулк ва лаш-кар беш аз ин буд ва чунон фатҳе муяссар нашуд.

Саъдӣ

Адл пеш ору муроди дили дарвеш барор,
То туро ҳар чӣ мурод аст, муяссар гардад.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МУЯССИР *a.* *ميسر* осонкунанда, дастрасгардонанда.

Он муяссир набвад андар оқибат,
Номи ӯ бошад муассир оқибат. *Румӣ*

МУҒ *مع* 1. марди рӯхони оташпарастон (зардуштиён), ки ба дараҷаи поинтар аз мубадон меистад.

Чу шаб рафту бар дашт пастӣ гирифт,
Ҳаво чун муғ оташпарастӣ гирифт. *Унсурӣ*

2. оташпараст, зардуштӣ.

Наврӯзи муғон ба панҷ рӯз бошад.
«Таърихи Наршахӣ»

Дар таворих чунон мастур аст, ки панҷ ҳазор сол салтанат ба габрон ва муғон тааллуқ дошт.
«Нафаҳот-ул-унс»

3. муаллим, устои зардуштӣ.

Тозию порсию юнонӣ
Ёд додаш муғи дабистонӣ. *Низомӣ*

4. маҷ. майфуруш, соҳиби майхона.

Гоҳе ба хароботи муғон гуша гузидем,
Гоҳе ба тамошои ҷаҳон анҷуманидем. *Савдо*

◇ муғи парвона киноя аз парвона, ки монанди муғи оташпараст оташро парастии мекунад.

Занди зардушт нағмасоз дар ӯ,
Муғи парвона хирқабоз дар ӯ. *Низомӣ*

МУҒАВВАЛ *a.* *مغول* дар гул гирифта, дар банд гирифташуда.

Хукм фармуд, ки Маҷдулмулкро муқайяд ва муғаввал гардониданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҒАЙЯБ *a.* *مغيب* (чизи) пӯшида, пинҳон.

МУҒАЙЯБОТ *a.* *مغيبات* ҷ. муғайяб.

Давъии он кард, чинниён ба сӯҳбати ман меоянд ва маро аз муғайябот ва махфиёт эълум медоранд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҒАЛЛАЗ *a.* *مغلظ* 1. ғализ, гардонидашуда; 2. маҷ. сахт, устувор.

МУҒАЛЛАЗА *a.* *مغلظة* муаннаси муғаллаз; аймони муғаллаза савгандҳои сахт, савгандҳои шадид.

Паймони худро ба аймони муғаллаза муаккад сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

савганди муғаллаза қасами сахт.

Наврӯз бо Ғозон савганди муғаллаза ёд карда буд, ки ҳаргиз муҳолафати ӯ накунад.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУҒАММИЗ *a.* *مغمز* бо чашм ва абру ишорат ва ғамзакунанда.

Хуриён гашта муғаммиз, меҳрубон,
К-аз сафар бозомаданд ин сӯфиён. *Румӣ*

МУҒАНИЯ *a.* *مغنيه* муаннаси муғаннӣ.

Канизакони муғанния симоё оғоз карданд. *Авфӣ*
Дигар чангии муғанния буд, ки ҳар гоҳ, ки чанг дар канор гирифтӣ, Зухра дар баъзи фалак сози худро бар замин андохтӣ. *Восифӣ*

МУҒАНИЙ *a.* *مغني* тағанниқунанда, сароянда ва навозанда, мутриб, ҳофиз.

Муғаннӣ соз дар айвон кашида,
Хуруши чанг дар Қайвон кашида. *Низомӣ*

Меғуянд, ки шабе муғанниён дар маҷлиси султон Халил матлае аз шеъри Бисотӣ хонданд.
«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МУҒАРРАҚ *a.* *مغرق* 1. ғарқ кардашуда.

Табақаи аввал хоки хушк, ки се рубъ ба муҳит муғаррақ аст. *Аҳмади Дониш*

2. ғарқи зару сим; маҷ. зарбоф; ораста, зевар додашуда.

Хуш биронем ҷаҳон дар назари роҳравон,
Фикри аспӣ сияҳу зини муғаррақ накунем. *Ҳофиз*

МУҒАФФАЛ *a.* *مغفل* дар ғафлат монда, ҷохил, нодон.

Ду дона дур, ки ҳар як аз он ба хироҷи мамлакате меарзид, дар гуши он муғаффали беҳуш карда, руҳсати муроҷаат дод. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҒАФФАЛДИЛ *دل مغفل* киноя аз ғофил, беҳабар, нодон.

Пир чун он бидид, гуфто: Ҳай,
Хар най, бими обу гил то қай!
Чанд дорӣ нигоҳ ҷома зи гил,
Дил ниғаҳ дор, эй муғаффалдил! *Ҷомӣ*

МУҒБАЧА *مغبچه* 1. шогирд ва хизматгори дуқони майфурушӣ.

Гар чунин ҷилва кунад муғбачаи бодафуруш,
Хокрӯби дари майхона кунам миҷгонро. *Ҳофиз*

2. бачаи оташпараст.

МУҒЕЛОН *مغيلان* номи як навъ дарахти хордор дар саҳроҳои Арабистон.

Шунидам, ки марде ба роҳи Ҳичоз
Ба ҳар хутва қардӣ ду рақъат намоз,
Чунон гарм на дар тариқи худой,
Қи хори муғелон бикандӣ зи пой. *Савдӣ*

МУҒИР *a.* *مغير* ғоратгар.

Қи ҳарам бо ҳар чӣ дорам, гу: бигир,
То нагирад ҳосили ман ҳар муғир ... *Румӣ*

МУҒИС *a.* *مغيث* фаръёдрас, додрас; ё муғису ағисно! эй, фаръёдрас, ба фаръеди мо рас! (дар ифодани арабӣ).

Овози «ё, муғису ағисно» бароварам,
Қай бошад он замон, ки расам бори ҳазраташ.

Ҳоқонӣ

МУҒЛАҚ *a.* *مغلق* 1. ғалақа кардашуда, басташуда, маҳкам.

Зи саъи ту шуд фатҳ авбоби муғлақ,
Зи нутқи ту шуд кашф асрори мубҳам. *Ҷомӣ*

2. маҷ. номафҳум, мубҳам, печида (онд ба сухан).

Возии Кошифӣ ... он форсии муғлақро ба иборати форсии салис кард. «*Таърихи Фарошита*»

Хидмати хоҷа бағоят муғлақ сухан гуфтӣ.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУҒМАР *a.* *مغمر* 1. пӯшида; маҷҳул; 2. маҷ. бад, нобакор;

◇ (ин) муғсарои муғмар киноя аз дунёи бади номусонд.

Худ аҳди хисравонро чуз адл чист ҳосил

3-ин ҷифагоҳи хонӣ, 3-ин муғсарои муғмар. *Хоқонӣ*

МУҒОЗАЛА||**МУҒОЗАЛАТ** *а. مغازلة* 1. ишқбозӣ бо занон, ошиқона сухан гуфтан.

Бо зан ба муошақат ва муғозалат машғул буд. *Авфӣ*

2. ғазал гуфтан (ду нафар бо ҳам).

МУҒОЗИБ *а. مغاضب* ғазабкунанда, хашмоваранда ба касе.

Ба бахшиш кариму ба кӯшиш Фаридун,
Ба ҳиммат ҷаводу ба кина муғозиб. *Манучехрӣ*

МУҒОИР *а. مغاير* фарқкунанда аз чизе; мухолиф бо чизе, мухолиф.

МУҒОЛАБАТ *а. مغالبت* ба ҳамдигар фирӯз шудан; кӯшиш барои ғалаба кардан ба ҳамдигар.

Бо қазо муғолабат натавонист қард, то лоҷарам чун Азуд Бағдод бигирифг, фармуд, уро бар дор карданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МУҒОЛАТА *а. مغالطة* ба ғалат андохтан; ба гумроҳӣ андохтан; далели нодуруст, далели ғалат.

Аксари муштағилон ... камол дар шағаб ва ҷидол донанд ва ниҳояти таҳқиқ эроди муғолате ё ибдон шакке шумуранд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Ончунон ҷавоне ... ҳалок сохтанд ва ба ҷихати муғолатан мардум аз бурҷ ба хокрез андохтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҒОНА *مغانه* мансуб ба муғ.

Бо муғон бодаи муғона хӯрем,
То ба кай ғуссан замона хӯрем? *Убайди Зоконӣ*
Соқӣ, ту маи муғона баргир,
Мутриб, ту раҳи тарона баргир! *Шоҳин*

МУҒОЯРАТ *а. مغايرت* муқобилат, мухолифат, низоъ.

Агар хоҳӣ, ки муғоярат ва мухолафат ба мусолаҳат ва мухоласат мубаддал гардад, бояд эътизор ва истиғфор зад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҒРИФ *а. مغرف* ба касе бо кафи даст обнушонанда; обдиханда.

Қайли арзоқи ҷаҳонро мушрифӣ,
Ташнагони фазлро ту муғрифӣ. *Румӣ*

МУҒСАРО *مغسرا* киноя аз майхона.

Маро з-арбаини муғон чун напурсӣ,
Ки чил субҳ дар муғсаро мегурезам. *Хоқонӣ*

◇ (ин) муғсарои муғмар киноя аз дуньён бади номусонд.
Худ аҳди хисравонро чуз адл чист ҳосил
3-ин ҷифагоҳи хонӣ, 3-ин муғсарои муғмар. *Хоқонӣ*

МУҒТАЗӢ *а. مغتذى* ғизохуранда, сершаванда.

Зинда аз ту, шод аз ту оиле,
Муғтазӣ бевосита беҳомиле. *Румӣ*

МУҒТАНАМ *а. مغتنم* 1. ғанимат шумурдашуда; 2. ғанимат.

Ҳар вақти хуш, ки даст диҳад, муғтанам шумор,
Қасро вуқуф нест, ки анҷоми кор чист. *Ҳофиз*
Ҷомӣ, анфоси умр муғтанам аст,
Инқитои ҳаёт дам ба дам аст. *Ҷомӣ*

... Ва аз рӯи илтимос гуфтанд, ки эй ёрони азиз,
дидорҳо ғанимат аст ва фурсат муғтанам. *Восифӣ*

МУҒТАСИЛ *а. مغتسل* 1. ғулкунанда; 2. оббозикунанда.

Дар ин ҷашма гиёҳест, ки агар муғтасил дар он ҷо хавз кунанд, ба вай печад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҒУНДА *مغنده* варам, омос; без, ғадуде, ки дар бадани инсон пайдо мешавад.

Бардор дурушти зи дили хасм ба нармӣ,
Бар дӯстӣ-андар набуд, эй дӯст, муғунда. *Асҷадӣ*

МУҚАВВАР *а. مقور* миёнхолоӣ, миёнтиҳӣ.

Ҷархи ҷодупеша чун заррин қувора карда гум,
Домани кӯҳлиро ҷайби муқаввар сохтанд. *Хоқонӣ*

МУҚАВВАС *а. مقوس* камоншакл кардашуда, қавсшакл.

Ҳар ду сари девор то наздики аркони хона бурда,
чунон ки ин девор муқаввас аст чун нисфи доира. *Носири Хисрав*

Он ду абруи муқаввас ду камонанд баланд,
Ки ба сад қарн аз ин турфа камон натвон сохт. *Камоли Хучандӣ*

Он абруи муқаввас агар зеҳ кунанд камон,
Аввал ба тири ишва маро чоқ мекунад. *Шоҳин*

МУҚАВВИМ *а. مقوم* баҳодиханда, муайянкунандаи арзиши чизе, нархмонанда.

Аз ҷумлан чизҳо тоҷе ба вай бахшид аз зар ва мурассаъ ба явокити аҳмар ва зумурради аҳзар, ки муқаввимон аз қимати он оҷиз омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҚАВВИ *а. مقوى* қувватдиханда, мас. дору.

Он ки набвад зи хӯрданаш осеб,
Шуд муқаввӣ қалб, яъне себ. *Восифӣ*
Ҳавояш табъро ҳамчун муқаввист,
Ки он ҷо бе нафас ҳам метавон зист. *Бедил*

МУҚАДДАМ *а. مقدم* 1. пеш, дар пеш, қаблан.

Дар ҳама саҳрои Искандария аз он амудҳои сангин, ки сифати он муқаддам кардаем, афтада бошад. *Носири Хисрав*

2. қисми пешини чизе, пеши чизе; муқаддами киштӣ пеши киштӣ, қисми пеши киштӣ; 3. афзал, авло; бартар.

Мо ризои уро ба раъи хеш муқаддам доштем. *Авфӣ*

Васл чун ҷаҳли мураккаб буваду ишқ басит,
Ишқро бар талаби васл муқаддам дорам. *Шоҳин*

муқаддам ва мураҷҷаҳ авло ва афзал шумурдашуда.
Маҳобати шаҳриён чунон бар хотири лашкариён истило ёфта буд, ки ори тааххуро бар ифтихор муқаддам ва мураҷҷаҳ доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

4. пешқадам, пешво; сардор.

Барзуяи табиб ... муқаддами атиббон Порс буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун роёти ҷаҳонгир ба вилояти Лор ва Дамованд кашид, [Ҳалокухон] Шамсиддини Гелакиро ба Гирдкӯҳ фиристод, то муқаддами он ҷоро ба хидмат оварад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУҚАДДАМА *а. مقدمه* ниг. муқаддима.

МУҚАДДАМНИШИН *مقدم نشين* болонишин, пешғаҳнишин.

Дар айвони иззат муқаддамнишин,
Чи бар аввалину чи бар охири. *Ҳотифӣ*

МУҚАДДАМОТ *a.* مقدمات *q.* муқаддима||муқаддама

Диловархони Ҳабашӣ... муқаддамоти воҳӣ пеш карда, аз Бурхоншоҳ мутааҳҳид ва мутакаффили тасхири қалъаи Шохдарак ва Шулопур шуд. (4)
«*Таърихи Фарӣшта*»

МУҚАДДАР *a.* مقدر тақдир кардашуда, қисмат гардонидашуда; ба таври қатъӣ ва ҳатмӣ муайян кардашуда.

Идбор киро бувад муқаддар?
Иқбол киро бувад мусаллам? *Савдо*

Кош ояд, ки сиголам ба ҳам ду рӯзе
Аз қазо бар ману ту он чи муқаддар бошад.

*Шоҳин***МУҚАДДАС** *a.* مقدس пок ва муназзаҳ аз олоши.

На у аз касу не аз он кас бувад,
Зи болову поён муқаддас бувад. *Ҳотиғӣ*

ҷони муқаддас ҷони пок, ҷони гиромӣ ва азиз.

Ман кистам, ки баҳри ту ҷонро фидо кунам,
Эй сад ҳазор ҷони муқаддас фидои ту. *Ҳилолӣ*

МУҚАДДИМА||МУҚАДДАМА *a.* مقدمه 1. пешраванда, пешгузашта.

Ба онро, ки мафҳуми натиҷа андар вай бувад,
«муқаддимаи миҳин» хонанд. *Ибни Сино*

2. сараҳбор, оғозу даромади гап ва сӯҳбат.

Чун ба сӯҳбати подшоҳ даромад, бе тамҳиде ва муқаддимае дастӣ амирзодаро гирифта мегуфт...
Аҳмади Дониш

3. дебоча, сарсухани китоб.

Маҷмуа қаламӣ шуда, мавқуф бар муқаддима ва сабабе будааст ва бар таҳрири ҳар як иллате муқаддам афтада. *Аҳмади Дониш*

4. қисми пешгарди лашкар, талае.

Маймана рафту майсара бигрехт,
Қалб дар соқия, муқаддима рехт. *Низомӣ*

[Қайқубод] Кишводи зарринкулоҳро дар муқаддима таъин намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

муқаддимаи лашкар пешрави лашкар, пешоҳанги фавҷ.

[Амри Лайс] Муҳаммад бинни Ҳорунро бо муқаддимаи лашкар фиристод ва худ рӯзи дигар берун рафт ва аз Ҷайхун бигузашт.

*«Таърихи Наршаҳӣ»***МУҚАДДИМАТУЛҶАЙШ** *a.* مقدمة الجيش қисми пешгарди лашкар.

Умарон Афғон ва Халач, ки муқаддима тулҷайш буданд, пайваста лофи марди ва мардонагӣ мезаданд. «*Таърихи Фарӣшта*»

МУҚАЙЯД *a.* مقيد 1. ба қайд афтада, гирифтдор, побанд.

Аз дарди мо чӣ фикр в-аз аҳволи мо чӣ бок
Онро, ки дил муқайяду по дар каманд нест.

Убайди Зоконӣ

Раста будам зи гирифтории шириндаҳонон,
Боз лаъли ту муқайяд ба фусун кард маро.

Фузулӣ

2. маҷ. вобаста, тааллуқдор.

Баландию пасти нахонам ту ро,
Муқайяд ба инҳо надонам ту ро. *Ҷомӣ*

Султон Баҳодур аз ғояти такабур муқайяди ҷавоб нашуд. «*Таърихи Фарӣшта*»

МУҚАЙЯР *a.* مقير қир молидашуда, қирандуд.

Раҳе саъбу шабе торику тира,
Ҳаво чун қиру з-у ҳомун муқайяр. *Манучехрӣ*

МУҚАЛЛИБ *a.* مقلب баргардонанда, дигаргункунанда, тағйирдиҳанда.

Ин ғалатдеҳ дидаро ҳирмонҳост
В-ин муқаллиб қалбро суулқазост. *Румӣ*

МУҚАЛЛИД *a.* مقلد тақлидкунанда, касе, ки кирдор ва гуфтори дигареро тақлид ва пайравӣ мекунад.

Эй муқаллид, ту маҷу пешӣ бар он,
Қ-у бувад манбаъ зи нури осмон. *Румӣ*
Солҳо бар дари майхона нишинам, беҳ аз ин
Қи аз ин гушанишинони муқаллид бошам.

*Қамоли Хучандӣ***МУҚАННАЪ** *a.* مقنع 1. пардапуш, ниқобдор; сару рӯи худро бо зирех пушида.

Маҳ аз шамъи қамоли у муқаннаъ.

«Равзат-ус-сафо»

2. лақаби Ҳаким ибни Ато, ки ба номи Ибни Муқаннаъ машҳур аст.

Уро Муқаннаъ бад-он хондаанд, ки сару рӯи хеш пушида дошт, аз он ки бағоят зишт буд.

*«Таърихи Наршаҳӣ»***МУҚАРМАТ** *a.* مقرمط бо хатти реза ва баҳам хеле зичу наздик навишташуда.

Маншур бар се тахтаи қоғаз ба хатти ман муқармат набишта шуд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

МУҚАРНАС *a.* مقرنس 1. пурнақшу нигор, гачбуришуда (дар бораи бино, тоқу равоқ).

Шунидам, ки буд андар он хора кӯҳ
Муқарнас яке тоқи гардуншукӯҳ. *Низомӣ*

2. сохтмони тоқу равоқдори баланд; тоқ ва кунгураи пурнақшу нигор.

Кунгураҳо дар он таъбия намуда ва муқарнаси ҷитой бар он ба кор бурда. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҷунонаш дар муқарнас буд дасте,
Қи аз гач тоқи қач чун рост бастӣ. *Ҳозик*

◇ муқарнаси зангор киноя аз осмон.

Ба рағми зоғи сияҳ шоҳбози сидранишин
Дар ин муқарнаси зангор ошён гирад. *Ҳофиз*

МУҚАРРАБ *a.* مقرب 1. наздикшуда.

Моҳи ту муқарраби завол аст,
Шаҳси ту намунаи мисол аст. *Шоҳин*

2. маҷ. ҳамсӯҳбати доимӣ, надим.

Муқаррабони салотин чун гуруҳеанд, ки ба кӯҳе баланд боло мераванд, оқибат... ба зер хоҳанд афтад. *Ҷомӣ*

муқарраби даргоҳ он кӣ маҳрам ва шаҳси наздики марди бузургворест, он кӣ ҳама вақт ба даромадан ба хузурӣ подшоҳ рӯхаст дорад.

Сиеҳгӯш, ки аз чумлаи муқаррабони даргоҳ буд,
рӯй бар Димна карду гуфт... «*Низомӣ дониш*»

МУҚАРРАР *a.* مقرر собит ва барқароршуда, муайяншуда; таъин кардашуда.

Маликро аз эроди ин масал муқаррар шавад, ки дар кори Шатраба шитоб бояд кард.

«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳама шаб то ба саҳар хаида ту мекардию шамъ Сухтан бар ману парвона муқаррар шуда буд.

Фузулӣ

муқаррар кардан *чизе бар касе* ҳукм кардан, *чизе ё кореро ба касе* сипурдан.

Мулки дилҳо ғами рӯи ту ба тороҷ бибурд,
То бар у мамлакати ҳусн муқаррар кардӣ.

Қамоли Хучандӣ

МУҚАРРАРӢ *مقررى* 1. муқаррар кардашуда, муайян кардашуда, оддӣ ва расмӣ; 2. вазифа ва маоши рӯзмарра.

Тӯтӣ ва шорак ва кабутар низ ду ман ғалла ва ду ман тангӣ муқаррарӣ доштанд.

«Таърихи Фаршита»

МУҚАРРИР *а. مقرّر* ба иқро оварандаи гунаҳкор; шохид, гувоҳ.

[Ғозонхон] афъоли чумла фаҳм кард ва баъд аз муддате, ки мусобарат намуд, эшонро баъзе ба воситан муқаррире ва тоине ба ёсо расонид.

«Чомеъ-ут-таворих»

МУҚАРТАҚ *а. مقرّطق* куртапушида.

Ҳар кӣ бад-у бингарад, чӣ гуяд? — гуяд:
Моҳ мутаваққ шудасту сарв муқартақ. *Мунҷик*

МУҚАССИМ *а. مقسم* тақсимкунанда, қисматкунанда.

МУҚАССИР *а. مقصر* тақсирнок, пуркаму кост, дар кори худ сустӣ ва кӯтоҳикунанда; гунаҳгор.

Чандон такаллуф, ки ман кардам ва маро дар меҳмондорӣ муқассир хонд. *Авфӣ*

Хоҳам ба сад ҳазор забон васфи у кунам,
Лекин муқассирам, ки забон дар даҳан якест.

Ҳилолӣ

МУҚАТТАОТ *а. مقطعات* қитаот, қитъаҳо; манзумаҳои сабуквазну кӯтоҳ.

... Ва қасонд ва муқаттаот ва маснавиёт ва рубоӣёт(и) лоюад ва лойӯхсо ёд доштанд. *Восифӣ*

МУҚАТТАР *а. مقطر* қатра-қатра чакида, соф кардашуда.

Ба ангушт бинмоям, ар даври хонат
Ҳамае бода з-ангуштам ояд муқаттар. *Мантиқӣ*

МУҚАФФАЛ *а. مقفل* қуфл кардашуда, басташуда, баста.

Ниҳодаш пеши он сарви гуландом
Муқаффал ҳуққае аз нуқраи хом. *Ҷомӣ*

Муздурон дар ҳини кандани замин сандуқчаи муқаффал ёфтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҚАШШАР *а. مقشر* аз пӯст ҷудо кардашуда, пӯст кандашуда.

Зан он кунҷидро муқашшар карда дар офтоб ниҳод. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Аз латофат дар назарҳо шухии ҳар қитъааш
Чун баёзи дида бодоми муқашшар чида буд.

Бедил

МУҚБАЗ *а. مقبض* қабзиятёфта, гирифташуда.

... Зиёда аз ду донг низ мӯҳлик аст, чи дилро
фуру гирад ва муқбаз созад. «*Илми симиё*»

МУҚБИЛ *а. مقبل* соҳиби иқбол, хушбахт; *муқобили* мудбар.

Беҳ аз сонё ба гетӣ муқбиле нест,
Зи касби даст беҳтар ҳосиле нест. *Носири Хисрав*
Бандаро гар назди хеш аз муқбилон хонӣ, равост,
Ҳар кӣ ру дар қиблаи иқбол дорад, муқбил аст.
Қамоли Хучандӣ

Ғар муқбилӣ, ин ривоя ганҷ аст,
В-ар мудбарӣ, ин ҳикоя ранҷ аст. *Шоҳин*

МУҚДИМ *а. مقدم* 1. иқдомкунанда, пешраванда; 2. маҷ. далер, чуръатнок.

Эшонро муқдима буд, уро бар ҳарби Амр тахриз доданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МУҚИЛ(Ӣ) *а. مقيل* фақир, камбизоат.

Он шақӣ ҳам зол гардад, ҳам музил,
Мекунад тақлидаш аз дониш муқил. *Шоҳидӣ*

МУҚИЛЛУҶОЛ *а. مقيل الجال* мискинҳол, бечорааҳвол, камбағал, фақир.

Ҳар сол аз тамғон ин роҳ панҷоҳ динор ба ман
медод, имсол нарасидааст, ниҳоят муқиллуҷолам.
«Хористон»

МУҚИМ *а. مقيم* 1. иқоматкунанда, бошанда, сокин; ҷой-ғиршуда дар ягон ҷой.

Гашт басте солу моҳ, к-аз сари кӯят
Ҷон ба сафар рафту дил хануз муқим аст.

Қамоли Хучандӣ

Ку диле, к-оворагарди кӯчаи зулфи ту нест,
Эй муқими ҳар хамаи зулфат дили оворае! *Шоҳин*

муқиму мақом бошанда ва бошишгоҳ.

На нишон монд аз он макону на ном,
Туъмаи хок шуд муқиму мақом. *Бедил*

муқим гаштан (*ё шудан*) иқомат гузидан, сокин шудан дар ҷое.

Чун султон аз ин муқим фориг шавад, ман қасди Ғазнин кунам ва туро бо худ бибарам, то он ҷо муқим гардӣ. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Муқим ҳамчу нигин шав ба ҳалқаи ушшоқ,
Ки ғайри ҳалқаи ушшоқ чумла дар миҳананд.

Шамси Табретӣ

2. маҷ. собитқадам, устувор.

Чу аз туст нафъи муқимони олам,
Ҷаҳон то муқим аст, бошад мақомат. *Анварӣ*

муқим ва қоим собит ва устувор.

Бар дари у муқиму қоим бош,
То бувад ҷон, ба ҷон мулозим бош. *Ҷомӣ*

МУҚИН *а. مقين* яқин ҳосилкунанда, боваридоранда.

... Нолаи гургони худро муқинем,
Ин харорро туъмаи эшон кунем. *Румӣ*

Ҳар касе дар заллаи худ муқин аст. *Румӣ*

МУҚИР(Р) *а. مقير* иқроқунанда, иқроқшаванда, муътарифи гуноҳ ва монанди он.

Амир Исмоил гуфт: Ё амир, муқиррам, ки хато кардам ва гуноҳ ҳама марост. «*Таърихи Наршахӣ*»
Солу маҳ бар гуноҳҳо мусирам,
Рӯзу шаб бар гуноҳи худ муқирам. *Саной*

муқир ва муътариф а) иқрор ва эътирофқунанда; б) ба гардан гирифта, рози.

Рустам ҷавоб дод, ки ман ба бандагиву фармонбардорӣ муқир ва муътарифам. «*Равзат-ус-сафо*» муқир омадан (*ё шудан*) иқрор кардан, муътариф шудан, мас. гуноҳро.

Абуали гуфт: ... Чун номи маъшуқи худ бишунид, ба ғоят мутағайир шуд; маъшуқро низ бидонистам, пас бад-ӯ гуфтам ва ӯ мункир натавонист шудан, муқир омад. *Низомии Арӯӣ*

Вазири уро гирифтанд, то ба захми шиканҷа муқир шуд, ки хазинаи шоҳ кучост.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУҚЛ I а. *مقل* меваи дарахте, ки дар мамлакатҳои гарм мерӯяд ва таъми талх дошта ҳамчун дору ба кор меравад.

На чун кӯдаки печ бар печи шанг,
Ки чун муқл натвон шикастан ба санг. *Саъдӣ*

МУҚЛ II а. *مقل* ҷ. муқла.

МУҚЛА а. *مقله* тамоми косаи чашм бо сафедӣ ва сиёҳӣ.

Нақши дирамшон зи таманнон дил
Муқлаи дидасту сувайдои дил. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ки хорошида буд сапедии тӯз,
Пех дар муқла монда буд ҳанӯз. *Низомӣ*

МУҚНАС а. *مقتنص* ба дом афтода, сайдшуда.

Оина[-и] холис нагашт, ӯ муҳлас аст,
Мурғро нагрифтааст ӯ муқнас аст. *Румӣ*

МУҚОБАЛА а. *مقابله* 1. рӯбарушавӣ, муқобили яқдигар шудан.

Намруд уро ба муқобалаи хеш хонд.
«*Равзат-ус-сафо*»

аз муқобала аз пеш, рӯ ба рӯ.

Гар аз муқобала шер ояд аз ақиб шамшер,
На ошиқ аст, ки андеша аз хатар дорад. *Саъдӣ*
дар муқобала рӯ ба рӯ истода дар вақти рӯбарушавӣ.

Қунад ҳар оина ғайбат ҳасуди кӯтаҳдаст,
Ки дар муқобала гунгаш бувад забони мақол.

Саъдӣ

2. рӯ ба рӯ, муқобил.

Қамол дида нахоҳад зи қоматат бардӯхт,
Агар муқобала бинад, ки тир меояд.
Қамолӣ Хучандӣ

Афросиёб деҳаи Ромитанро ҳисор кард ва ду сол
Қайҳисрав бар гирди ҳисор бо лашкари хеш бинишаст ва дар муқобалаи вай деҳе бино кард.

«*Таърихи Наршахӣ*»

3. бо ҳамдигар муқоиса ва баробарӣ кардан, андозагирӣ, қиёс, таққоскуни.

Ёқутро ба лаъли ту нисбат намерасад,
Ҳарчанд ин муқобала урфан муқаррар аст. *Шоҳин*
муқобала кардан баробар кардан, монанд кардан; муқоиса кардан.

Хотун ҷуволҳо бикӯшод ва хурмои бисъёр дид,
киса бикӯшод ва он хурмои хеш берун кард ва бо он хурмоҳо муқобала кард. «*Таърихи Наршахӣ*»

4. муқобил баромадан, муҳолиф ва зид баромадан, рӯбарушавӣ бо ҳамдигар дар ҷанг.

[Шер гуфт:] Он миқдор ҳисоб надорам, ки хаёли муқобала дар замири ӯ гузарад.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

Чун чанд рӯз дар муқобала гузашт ва голиб аз мағлуб мутамайиз нагашт ... «*Таърихи Фаршита*» муқобала ва муқотала муқобил истодан ва ҷангу муҳориба кардан, баробарӣ кардан дар ҷанг.

Ту низ бо ӯ дар мақоми муқобала ва муқотала натавонӣ буд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Чун наздик омаданд, [Салил] донист, ки душмани вайанд, ба муқобала ва муқоталаи эшон машғул гашт. «*Нафаҳот-ул-унс*»

5. нуҷ. вазъияте, ки сайёра дар осмон дар муқобили офтоб воқеъ мегардад; 6. мат. қисме аз илми ҷабр, муодила.

Илми риёзӣ чанд навъ бувад: илми мунозара ва мароё ва илми муқобала ва илми асқол ва ғайри он.
«*Ахлоқи Носирӣ*»

◇ муқобалаи билмисл ба касе дар муқобили рафтораш айни ҳамон рафторро кардан; дар муқобалаи ... ба ивази ..., ба бадали ..., ба таври ҷавоб ба коре ё рафторе.

Чу дар муқобалаи ҷурм лутф бинад кас,
Шавад хиҷилзадаву ин хиҷолат уро бас.
«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

муқобала кардан ба чизе дар ивази кор ё рафтори касе муомила ё коре (нек ё бад) кардан.

У дар ҳаққи ман чунин лутфе кардааст, ҳаргиз онро ба кӯфрон муқобала накунам. *Авфӣ*

МУҚОБИЛ а. *مقابل* 1. рӯ ба рӯ шуда, рӯ ба рӯ.

Зиҳӣ гармобаи ҷаннат муқобил,
Ки шӯяд номи обаш кулфати дил. *Бедил*

Дар оламе ки ёди ту бо мо муқобил аст,
Оина мекашад ба руҳи соя офтоб. *Бедил*

аз муқобил аз рӯ ба рӯ, аз пеш; аз пеши чашм, аз пеши назар.

Ба сурат гарчи рафтӣ аз муқобил,
Ҳанӯз андар миёни ҷони мой *Ҷомӣ*

ба муқобил, дар муқобил рӯ ба рӯ, муқобил.

Чун Назар он суратро ба муқобил дид, ба айниҳи сар то по сурати Дил дида гуфт ...

Яҳёи Себак

Чу ходим пеши шаҳ омад зи манзил,
Бидидаш сурати худ дар муқобил. *Бадрӣ*

(дар) муқобили ... рӯ ба рӯн ..

Бигзор, то муқобили рӯи ту бигзарем
Дуздида дар шамоили хуби ту бингарем. *Саъдӣ*

Назири дуст надидам агарчи аз маҳу меҳр,
Ниҳодам оинаҳо дар муқобили руҳи дуст. *Ҳофиз*

2. баробар, мусовӣ.

Ба рафтан-андар баҳраш баробари хушкӣ,
Ба ҷастан-андар кӯҳаш муқобили саҳро. *Анварӣ*

МУҚОВАЛА а. *مقاوله* бо ҳамдигар гуфтугӯ кардан, бо ҳамдигар қавлу қарор кардан.

МУҚОВАМАТ а. *مقاومت* 1. истодагарӣ, баробар омадан (дар ҷанг ва ғ.), муқобилӣ.

Хотун он лашкар ва сохтагӣ бидид, донист ки бо ин лашкари араб Бухоро натавонад муқовамат кардан. «*Таърихи Наршахӣ*»

Кинаи қадим дар дили султон буд ва чун муддате муқосара карданд, Отисиз қуввати муқовамат нашофт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. баробарӣ.

Дар нон додан ва хон ниҳодан касе бо вай муқовамат накардӣ. *Авфӣ*

МУҚОМИР *а.* مقامر 1. қиморбоз, ҳариф дар қиморбозӣ.

Муҳолифи ту ба макри замона дил дарбасти,
Чунон ки тақья муқомир ба каъбатайн барзад.
Заҳири Форёбӣ

Ба сими бад машав дар хона омир,
Ки зуд афтад чу савганди муқомир.

Хисрави Деҳлавӣ

2. маҷ. ҳариф, рақиб.

Гар як замон ба оразу зулфаш назар кунӣ,
Гӯӣ, ки бо қамар шаби торе муқомир аст. *Муиззӣ*

МУҚОМИРПЕША مقامرپيشه қиморбози дониш.

Устухонам шуд эн ғам сад пораву ҳар поре
3-он муқомирпеша дорад доғҳо бар каъбатайн.

Ҷомӣ

МУҚОРАНА|МУҚОРАНАТ *а.* مقارنه|مقارنت наздикшавӣ ба ҳамдигар.

Юсуф фармуд, ки ин муқоранат ва иҷтимоъ ҳолист аз фоида. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун муқоранат иттифоқ афтад, ҳар ду лашкар таъбияи суфуф намуда, ҷанги азим рӯй дод.

«Таърихи Фарошта»

муқоранаи найирайн а) муҷ. дар як бурҷ воқеъ шудани ду сайёра — Офтоб ва Моҳ.

Дар манзили мазкур иҷтимои саъдайн ва муқоранаи найирайн даст дод. *«Равзат-ус-сафо»*

б) маҷ. занашӯӣ, издивоҷ.

МУҚОРИН *а.* مقارن 1. наздикшуда, ба ҳам наздик; муқорини ... а) наздики ..., дар назди ...

Акнун вай муқорини фалон ситора аст ва фардо муқорини дигар ситора бувад. *Ибни Сино*

Ҷамъе маҷус дар Хирот муқорини масҷиде оташкада доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) ҳамзамони ..., қариб дар ҳамон вақт.

Муқорини ин ҳол писари амалдори сипаҳсолори Самарқанд ба интисори мунтасир дар ҳаракат омад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. пайваста, муттасил ба чизе.

Ва ҷаҳоне монад фароҳ, ки аввалаш ба азал мусовӣ ва охираш ба абад муқорин. *Аҳмади Дониш*

МУҚОСАМА|МУҚОСАМАТ *а.* مقاسمه|مقاسمت тақсим карда хиссаи худро гирифтани, тарақа намудани.

Юмкин, ки баъд аз он миёни варасан он шахс муқосамае рафта ва он амлок ба мубояот ва интилолот ба мардуми мухталиф мунтақил шуда ...

«Ҷомеъ-ут-таворих»

[Писарон] баъд аз вафоти падар ба ҷиҳати муқосамати мулку мол ба ҷангу ҷидол афтаданд.

«Анвори Суҳайлӣ»

муқосамат ва мушоракат ҳамсаҳмӣ, ҳиссадорӣ ва шарикӣ бо ҳамдигар.

Уро масруру хушдил бозгардонид, ки амри ху-

кумат миёни мо ва оли Салҷуқ баъд аз ин бар сабили муқосамат ва мушоракат хоҳад буд.

«Равзат-ус-сафо»

МУҚОСОТ *а.* مقاسات ранҷ ва машаққат кашидан; таҳаммул кардан ба азоби чизе.

Модар фарзандро дӯсттар аз падар дорад, чи муқосоту ранҷу тааб дар тарбияти ӯ бештар намуда. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Чун султон аз муҳимми Хоразм фориф шуд, зимистон дар Баст ва Тунобод ба сар бурда, лашкар аз муқосоти сафар осуда шуданд.

«Равзат-ус-сафо»

МУҚОТАА *а.* مقاطعة 1. бо ҳамдигар қатъи алоқа кардан; 2. иҷорагири, ба иҷора гирифтани.

Ҷойгоҳи шикор уро [Шопурро] хуш омад, он ҷойгоҳ аз Бухорхудот ба муқотаа бигирифт, то он ҷойгоҳ ободон кунад. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

муқотаа кардан бо таъини музд иҷрои кореро ба касе сипурдан.

Нусратхон... тамоми вилоти Бедарро ба сад лак танга муқотаа карда буд. *«Таърихи Фарошта»*

МУҚОТАЛА *а.* مقاتله ҷанг, ҷанг ва кушокушӣ.

[Онҳо] баъд аз муқоталаи бисёр ва муқорабан бешумор ... ба ҷо ва мақоми худ бозгаштанд.

«Ҷамънома»

... Дигар бора туро бифиребанд ва ба муқоталаи ман барангезонанд, он гоҳ амон наёбӣ.

Аҳмади Дониш

МУҚОТИЛ *а.* مقاتل 1. ҷанговар, мубориз.

Ба ҳар ду қабила панҷоҳ ҳазор хона будӣ ва аз эшон ҳазор марди муқотил бигузиданд ва пешни Абраҳа омаданд. *«Таърихи Табарӣ»*

Ҳар якеро сад ҳазор марди муқотил тобеанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. кушанда.

Қушта бинанду муқотил нашиносанд, ки кист, К-ин ҳаданг аз назари халқ ниҳон меояд. *Саъдӣ*

МУҚРӢ *а.* مقري касе, ки Қуръонро бо овози хуб қироат мекунад (меҳонад), қуръонхон, қорӣ; таълимдиҳандан қироати Қуръон.

Наълайни воизеро аз маҷлис бурданд, муқриро бигирифт, ки имрӯз дар маҷлис ману ту беш набудӣ.

«Хористон»

Ва дарҳои масҷид дар он кушода ва мудом дар он мударрисон ва муқриён нишаста. *Носири Хисрав*

МУҚТАБАС *а.* مقتبس иқтибос кардани, гирифташуда.

Эй ҳама илми имомон аз улумат муқтабас, В-эй ҳама расми вазирон аз русумат мустаор. *Муиззӣ*

МУҚТАБИС *а.* مقتبس иқтибоскунанда, гиранда; муқтабис гаштан баҳраманд шудани.

Аъёни мулку миллат... аз анвори... маърифати ӯ [Эраҷ] муқтабис... гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҚТАДИР *а.* مقتدر боқудрат, қодир, тавоно.

МУҚТАДО *а.* مقتدى|مقتدا он ки ба вай иқтидо ва пайравӣ мекунанд, пешво.

Ту олим ва донишмандӣ ва муқтадо ва пешвои
мой. *Авфӣ*

Пас аз шафқат он муқтадои заман
Писандид он азми Фарруҳ зи ман. *Шоҳин*

МУҚТАДӢ *а.* مقتدى иқтидо ва пайравикунанда.

Офтобаш дар саховат муқтадист,
В-осмонро дар кифоят муқтадост. *Анварӣ*

МУҚТАЗО *а.* مقتضا 1. тақозо кардашуда; хосташуда, мат-
луб; тақозо, талаб.

Не-не, ин лафз наёяд дуруст,
Маънии ин лафз на бар муқтазост. *Фарруҳӣ*

Неши каждум на аз паи кин аст,
Муқтазони табияташ ин аст. *Савдӣ*

Ин ҷо забони барбату чангу рубобро
Чандон ки муқтазони ту бошад, дароз кун! *Савдо*

ба (*ё бар*) муқтазони ... мувофиқи ... , мувофиқи хохиши ...
Боре ба муқтазони ин андарз фароғате ба ҳам ор.
Савдо

Чун маҳорат баста шуд дар силсила,
Ром шав бар муқтазони қофила. *«Гулишани тавҳид»*

2. шарт.

Агар дар омадан низ худро дар соя гирам ва туро
дар офтоб гузорам, аз муқтазони адолат дур бошад.
Аҳмади Дониш

МУҚТАЗАӢ *а.* مقتضى 1. иқтизокунанда, хоҳанда, талабку-
нанда.

Гул қардани ин асар муқтазани маслаҳатест. *Бедил*
Таъби ман муқтазани неш задан аст.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. мучиб, боис, сабаб.

Инояти султон Бадеуззамон-Мирзо муқтазани он
гашт, ки ... ба кӯҳи Зоғ шитофт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҚТАНЕЪ *а.* مقتنع қаноаткунанда, қонеъ.

Гуфт: Марди зоҳидам ман мунқатеъ,
Бо гиёҳу барг ин ҷо муқтанеъ. *Румӣ*

МУҚТАНӢ *а.* مقتنى чамъоварандаи мол, молдор.

Пеши сағ чуи луқмаи нон афканӣ,
Бӯ кунад, в-он гаҳ хӯрад, эй муқтанӣ. *Румӣ*

МУҚТАРИН *а.* مقترب иқтиронъёбанда, наздикшаванда;
мутгасил ба чизе, пайваста.

Ҳар касрате, ки муқтарин ба ваҳдате набошад,
аз тафарруқ эмин намонад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳар ҷӣ аз эшон содир гардад, ба салоҳ муқтарин
бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУҚТАСИР *а.* مقتصر иктифокунанда, қонеъшаванда.

На дуое, к-ояд аз ҳар сустрой,
Муқтасир бар иззу ҷоҳи ин сарой. *Ҷомӣ*

МУҚТАФӢ *а.* مقتفى аз ақиб оянда; паи ҳамдигар оянда,
пайравикунанда.

На-к паёпай қорвонҳо муқтафӣ
3-ин шикофи дар, ки хаст он мухтафӣ. *Румӣ*

МУҚЪАД *а.* متعل барҷомонда, аз ҳаракат маҳрум (ҳамчун
шал, маҳбус ва м. он).

Он зан ғамгин гашт ва он писари муқъадро ба
гардан барниҳод ва ба дари хона омад.
«Таърихи Табарӣ»

Шайх Сулламӣ ... дар охири умр муқъад буд.

Ҷомӣ

МУҲАББАТ *а.* محبت меҳр, дустдорӣ, нағз дидан; ишқ.

Набуд нақши ду олам, ки ранги улфат буд,
Замона тарҳи муҳаббат на ин замон андохт. *Ҳофиз*
Гар қавӣ гардад муҳаббат дар миёни дӯстон,
Лайлию Маҷнун яке Азрову Вомиқ мешавад.
Ибни Ямин

МУҲАВВАЛ *а.* محول 1. тағйир додашуда, дигаргуншуда,
аз ҳоле ба ҳоле гардида; 2. ҳавола кардашуда, супур-
дашуда, ба зиммаи касе гузошташуда.

Мансаби аморати девон бад-он ҷаноб муҳаввал
шуда, мин-ҳайсулистиклол мутасадди саранҷомӣ
мулк ва мол гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАВВАС *а.* مهوس ошуфтаақл, девона.

Замини онро ҳеҷ муҳавваси бодпаймо напайму-
дааст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАВВИЛ *а.* محول тағйирдиханда, дигаргункунанда, аз
ҳоле ба ҳоле гардонанда.

Ибни вақт аст, агар тасарруфи ҳол
Бошад ўро муҳаввили аҳвол. *Ҷомӣ*

МУҲАВВИЛУЛАҲВОЛ *а.* محول الاحوال 1. тағйирдихандаи
ҳолатҳо; 2. д. сифати ҳудо.

Чаҳон ба ҳукми ту дораду раҳнамунӣ ту бод
Муҳаввилулаҳволу мусаббибуласоб. *Фарруҳӣ*

МУҲАВВИС *а.* مهوس соҳибҳавас, ҳаваскор, орзу ва ҳавас
дошта ба чизе, моил.

Шабе ки рӯн ту моро чароғи маҷлис шуд,
Ба сӯхтан дили парвонаваш муҳаввис шуд.

Қамолӣ Хучандӣ

Эй муҳаввис дар ҳавои кимӣ,
Метапад набзи ту чун зайбақ чаро. *Бедил*

МУҲАДДАБ *а.* محذب барҷастаи гунбадшақл.

Аз ин ҷумла дар қуллаи кӯҳе бар сатҳи муҳаддаби
он ... соҳати фароҳи муставӣ ва шаффофи мағора
дидам. *Аҳмади Дониш*

Муҳити ҷоҳи туро ғоятест дар вусъат,
Қи мар-муҳаддаби гардуни сифларо шоёд.

Заҳири Форъбӣ

МУҲАДДАМ *а.* مهدم инҳидомъёфта, хароб ва вайрон
кардашуда.

Бар равзани қуббаи ҷалолат,
Гардун табақе бувад муҳаддам. *Заҳири Форъбӣ*

МУҲАДДИС *а.* محدث 1. дostonгӯӣ, қиссахон.

Агар ин шакар бибинанд муҳаддисони ширин,
Ҳама дастҳо бихоянд чу найшакар ба дандон. *Савдӣ*

Ходиме баромад ва муҳаддис хост ва аз иттифоқ
ҳеҷ муҳаддис хозир набуд ва озодмард Буаҳмад бар-
хост ва бо ходим рафт. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. донандаи илми ҳадис, ҳадисдон.

... Ба ҷиҳати фуқаҳо, муҳаддисон ва мутақалли-
мон ва муфассирон ... марсумот таъин намуд.
«Равзат-ус-сафо»

МУҲАДДИСӢ محدثى қиссахонӣ, ҳикоягӯӣ.

Имшаб муҳаддисӣ кунӣ. *Авфӣ*

МУҲАЗЗАБ *a.* مهذب 1. таҳзиб кардашуда, пок кардашуда аз айб ва нуқсонҳо.

У муҳаззаб гашта буду омада,
Кибррову нафсро гардан зада. *Румӣ*

2. тарбиятёфта, боадаб; хушхулқ.

Чунин чизҳо аз вай омӯхтандӣ, ки муҳаззабтар
ва меҳтари рӯзгор буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Чун касе дар ғурбат ба вартаи меҳнат дарафтад,
муаддабу муҳаззаб гардад. *«Анвори Сухайлӣ»*

МУҲАЗЗИБ *a.* مهذب 1. таҳзибкунанда, покизакунанда, беайбу нуқсон гардонанда.

Ба фиросат муҳандиси адвор,
Ба диросат муҳаззиби атвор. *Бедил*

2. тарбиятгар, адабомӯз, мураббӣ.

У ҷавонест бетаҷриба, рӯзгор муҳаззиби у нагашта.
«Равзат-ус-сафо»

МУҲАЙЁ *a.* مهيا тайёр, омода; мавҷуд, ҳозир.

Яке муштзан бахту рӯзи надошт,
На асбоби шомаш муҳайё, на чошт. *Саъдӣ*

Сокию мутрибу май — ҷумла муҳайёст, вале
Айш бе ёр муҳайё нашавад, ёр кучост? *Ҳофиз*

Дар хона таом муҳайё набуд, ки ба кор барад.
Авфӣ

муҳайё ва муваффо омода ва тайёр ба қадри кифоя.

Асбоби айшу ишрат муҳайё ва муваффо ва машрабу масаррат муҳайё ва мусаффо аст. *«Илми симиё»*

муҳайё доштан (*ё кардан*) тайёр ва омода карда мондан, ҳозир кардан; мураттаб кардан.

Як сари мӯе фуру нагзошти,
Ҷумларо он ҷо муҳайё дошти. *Ҷомӣ*

Султон тартиби аскарро аз ду табақа муҳайё медорад. *Аҳмади Дониш*

муҳайё шудан ба чизе, муҳайёи чизе шудан тайёр ва омода шудан, тайёрӣ дидан.

Султон Шихобуддин ҳамин шаб муҳайёи ҷанг шуда. *«Таърихи Фариишта»*

МУҲАЙИЧ *a.* مهچ ба ҳаяҷон оваранда; барангезанда, ташвиқ ва таҳриқкунанда.

Овози хушаш муҳайиҷи шавқ,
Ҷокафкани ҷайби соҳиби завқ. *Ҷомӣ*

[Бойду] ба сухани хеш нарасида, он маъни муҳайиҷи ғазоби подшоҳ гашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

муҳайиҷи фитна фитнаангез, балво барпокунанда.

Ҷамъеро, ки муҳайиҷи фитна ва фасод медонист,
ба теги сиёсат бигузaronид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАЙМИН *a.* مهمن 1. нозир, ниғаҳбон; 2. д. дар ҳама ҷо ҳозир нозир ва ҳофизӣ ҳама (сифати худо).

Ман аз диёри ҳабибам, на аз билоди рақиб,
Муҳаймино, ба рафиқони худ расон бозам! *Ҳофиз*

МУҲАЛЛО *a.* محلى ораста, зебу зинатёфта.

Ту бе зевар муҳаллоиву бе рахт,
Музаккоиву бе зинат музайян. *Саъдӣ*

Шер ... донист, ки [суханони модараш] насихатест аз ғараз мубарро ва мавъизатест ба зинати нех-хоҳӣ муҳалло. *«Анвори Сухайлӣ»*

МУҲАНДАМ *a.* مهندم зебо ва мураттаб кардашуда, он чи ки аз ҳама чихат хуб, бозеб сохта шудааст; санги муҳандам санги ҳама паҳлуҳояш нағз тарошида ва суфта.

Бар сари ин сутунҳо тоқҳо задааст ба ду ҷониб
ҳама аз санги муҳандам, чунон ки ҳеҷ гач ва гил дар ин миён нест. *Носири Хисрав*

МУҲАНДИС *a.* مهندس 1. олими илми ҳисоб ва ҳандаса; нақшакаш, андозагир, масоҳатпаймо.

Гар давидӣ муҳандисе як мох,
Бар дарах чун фалак набурдӣ рох. *Низомӣ*

Муҳандисонро назди худ хонд, то шакли он баркашиданд. *Авфӣ*

Зи динору гавҳар ҳазорон-ҳазор,
Қи онро муҳандис надонад шумор ... *Фирдавӣ*

2. бинокор, меъмор.

Пур аз нақшу нигор аз фарш то сақф,
Муҳандисро бар у фикру назар вақф. *Ҷомӣ*

Муҳандисони комилро бе паргору мистар ва дигар олот мисли он [хонаи занбур] муяссар нашавад. *«Анвори Сухайлӣ»*

3. маҷ. донои кор.

Аз ҳақиме кард шоғирде суол,
Қ-эй муҳандис, кист фарзанди ҷалол? *Ҷомӣ*

МУҲАННАД *a.* مهند аз пӯлоди Ҳиндӣ сохташуда; ханҷари муҳаннад теги Ҳиндӣ, теги аз пӯлоди Ҳиндӣ сохташуда.

В-он, ки бар фарқи офтоб занад
Қаҳри у ханҷари муҳаннадро. *Бадри Чочӣ*

МУҲАННО *a.* مهني гуворо, балаззат; хуш.

Баҳори фарруху иди хучастаст,
Ба ҳар ду рӯзгори у муҳанност. *Муизӣ*

МУҲАРРАМ *a.* محرم 1. ҳаром кардашуда, ҳаром шумурдашуда; манъ кардашуда.

Неъматӣ ҷаннот хуш бар дӯзахӣ
Шуд муҳаррам гарчи ҳақ омад саҳӣ. *Румӣ*

2. моҳи аввали соли қамарии ҳиҷрӣ (ин моҳро арабҳо барон он «муҳаррам» номидаанд, ки дар он ҷанг кардан мамнӯъ буд).

Аз паси ҳар мубораке шумест,
Аз паси ҳар муҳарраме сафар аст. *Ҳоқонӣ*
Бубин ҳилоли муҳаррам, бихоҳ соғари рох,
Қи моҳи амну амон асту соли сулҳу салоҳ. *Ҳофиз*

МУҲАРРАМОТ *a.* محرمات 1. чизҳои манъ, ҳаром кардашуда.

[Луқмон] гуфт: Ҳеҷ вақт иртиқоби муҳаррамот накуиӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Фирӯзшоҳ ... ғайр аз истимои нағма ва хурдани шароб пинҳонӣ перомони муҳаррамоти дигар намегашт. *«Таърихи Фариишта»*

муҳаррамот ва манҳиёт чизҳои ҳаром ва мамнӯъ.

Бар иқдоми муҳаррамот ва манҳиёт ба чӣ узр далерӣ намояд? *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҳарамнишинон, занони ҳарамнишин; муҳаррамот ва муҳаддарот занони ҳарамнишин ва парданишин.

Ҳозир шуд табибе ба маҷлиси яке аз мулуки
Сомон ва қабули у дар он ҷо ба дараҷае расид, ки дар ҳарам шудӣ ва набзи муҳаррамот ва муҳаддарот бигирӣфтӣ. *Низомии Арузӣ*

МУҲАРРАР I а. محرار навишташуда.

Рӯзномаи давлат боре ба номи ӯ муҳаррар ва камоли қудрати ӯ ва вуфури сиёсати ӯ дар ақтори олам шоеъ ва мустафиз гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲАРРАР II а. محرار озодқардашуда, вораста; озод аз вобастагиҳои дунё.

Маънии муҳаррар он аст, ки ба шугли дунё иштиғол надошта бошад. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲАРРАҚ а. محرق сухта.

Қариб дусадун панҷох хона муҳаррақ шуда... «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲАРРИЗ а. محرض ташвиққунанда, барангезанда.

Ҷро муҳарриз шуданд, то шароб хурд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МУҲАРРИК а. محرك 1. ба ҳаракат оваранда; 2. маҷ. ташвиққунанда, барангезанда, ба шӯр оваранда.

Дар ин асно паҳлавон Асад, шоҳ Яҳъё, ки муҳаррики фитна буд, аз камоҳии ҳолат эълон намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Муҳаррик шуд чунон шавқи баландаш, Ки об афшонд бар оташ сипандаш. *Нозим*

МУҲАРРИҚА а. محركه муаннаси муҳаррик; қуввати муҳаррика қуввати ҳаракатдиҳанда, қуввати барангезанда, қуввати чунбонанда дар инсон (аз рӯи ақидан донишмандони қадимӣ).

Бо вучуди заъфи мизоч ва фуқдони қуввати муҳаррика ... азми разм ... чазм фармуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲАРРИР а. محرر 1. нависанда, муаллиф, мусанниф.

Муҳаррири ин мақолот ва муаллифи ин китоб гӯяд... «*Ахлоқи Носирӣ*»

муҳаррири сутур (ё ин авроқ) нависандаи сатрхо, муаллиф.

... Ба муҳаррири ин авроқ фармуд, ки ин китоби нафисро табдили кисвати алфоз мебояд кард.

«*Ахлоқи Носирӣ*»

Муҳаррири сутур гӯяд: Ман дар ин ҳикоя инкоре доштам. *Аҳмади Донииш*

2. котиб, мирзо.

Нақши дараф хамеша ба хун даркашад сришк, Ҳамчун муҳаррирон, ки ба сурҳи кашанд боб.

Камоли Хучандӣ

МУҲАРРИС а. محرض ҳарисқунанда, таҳрисқунанда, ба ҳирс андозанда, барангезанда.**МУҲАРРИҚ а.** محرق сӯзонанда, сӯзанда; таби муҳарриқ таби сӯзон.

Аз ғояти ғайрат ва камоли хашм ва ғами хафакон таби муҳарриқ бар вай муставлӣ гашт.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУҲАРРО а. مهرا аз ҳад зиёд пухта, хил-хил пухташуда.

Сагро дасту пой баста дар он дег ниҳад ва пуроб созад ва сардегро ниҳода оташ барафрӯзад, то вақте ки он саг муҳарро шавад. «*Илми симиё*»

МУҲАССАЛ а. محصل 1. ҳосил қардашуда, ҳосилшуда, ба даст овардашуда.

Толибони ин фанро ба майманати мушоҳада ва баракати мутолаааш нафъе комил ва ҳаззе шомил муҳассал ва муяссар гардад. «*Илми симиё*»

2. мазмун, маънӣ, хулоса.

Муҳассали он нома ин буд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲАССАН а. محصن ниҳоташуда бо ҳисор; мустаҳкам ва забтнопазир (дар бораи қалъа ва ҳисор).

Гуфтам: Равам ба Макка, чӯям дар он ҳарам Кунче, ки сар ба ҳисни муҳассан дароварам. *Ҳоқонӣ*

МУҲАССИЛ а. محصل 1. ҳосилқунанда, ба даст оваранда; 2. гирандаи хироч, андозчин; омили хироч, маъмури чамъоварии хироч.

Гуфт: Худ додӣ ба мо дил, Ҳофизо, Мо муҳассил бар касе нағмоштем. *Ҳофиз*

На ҳарфи талаб бар забонҳо равой, На чуби муҳассил, на килки авон. *Ҳотиғӣ*

МУҲАШШО а. محشى المحشا хошия қардашуда, хошиянок қардашуда, хошиядор (дар бораи китоб), ба воситан хошия шарҳёфта.

Зи шарҳаш матни доноӣ муҳашшо, Тасаввуфро зи рақсаш даст боло. *Нозим*

муҳашшо қардан хошиядор қардан, хошия навиштан.

Дар вақти хуши худ бар вафқи нишорат китоби «Футуҳот»-ро муҳашшо мекардам. *Ҷомӣ*

МУҲАҚҚАР а. محقر 1. ҳақир шумурдашуда; ҳақир, камарзиш, ночиз.

Дар тарозуи марди бофарҳанг Ин муҳаққар чӣ вази дораду санг. *Низомӣ*

Мекашам ҷони муҳаққар пеши мӯрони дарат, Афв фармо, з-он ки бошад тухфаи мӯрон ҳақир.

Камоли Хучандӣ

Ҷон нақди муҳаққар аст, Ҳофиз, Аз баҳри нисор хуш набошад. *Ҳофиз*

2. хурд, майда; танг.

Агарчи ин кабутар... луқмаи муҳаққар аст, аммо... нафсро... андаке тасалли метавон дод.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

Искандар ҷавоб дод, ки тааммул мекунам, ки арсаи ҷаҳон ба ғоят муҳаққар аст.

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

3. чизи андак, миқдори каме аз чизе.

Ман бад-ин муҳаққар бо ту дар мақоми музояқа нестам. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Аз он чи ӯ ҳосил қардӣ, муҳаққаре ба нафақан худ сарф қардӣ ва боқиро ба фуқаро тасаддуқ намудӣ. *Ҷомӣ*

МУҲАҚҚАҚ а. محقق таҳқиқшуда, собитшуда, собит, саҳеҳ, аниқ.

Нисбати ӯ наздики муаррихон муҳаққақ аст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Қитбуқо гуфт: Агар дили ту бо подшоҳ рост аст, бифармой, то тамомати қалъаҳоро хароб гардонанд, то он маънӣ муҳаққақ гардад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Малиқро нест ин маънӣ муҳаққақ, Ки мулк аз ғамзи ғаммозон ҳазон аст. «*Хористон*»

МУҲАҚҚИҚ *а. محقق* 1. таҳқиқкунанда, аҳли таҳқиқ, мудаққиқ, ҷуяндаи ҳақиқат.

Илм чандон ки бештар хонӣ,
Чун амал дар ту нест, нодонӣ;
На муҳаққиқ бувад, на донишманд,
Чорпое, бар у китобе чанд. *Саъдӣ*
Ҳақиқат воҳид асту ваҳдати ӯ,
Бувад марди муҳаққиқро муҳаққак. *Ҷомӣ*

2. дар тасаввуф — шахси ба ҳақиқати ашъе пай бурда, ориф.

МУҲАҚҚИҚОНА *а. محققانه* 1. ҳақиқатҷӯёна; 2. дар тасаввуф — орифона.

Вақте дар сафари Ҳиҷоз тоифаи ҷавонони соҳибдил ҳамроҳи мо буданд ҳамдам ва ҳамқадам, вақтҳо замзама бикардандӣ ва байте муҳаққиқона баргуфтандӣ. *Саъдӣ*

МУҲАҚҚАЛ *а. محجل* (аспи) сафедпо.

Ҳаббазо, аспе муҳаққал, маркабе тозиниҷод,
Наъли у парвинишону сумми у хорошикан.

Манучехрӣ

МУҲИБ I || **МАҲИБ** *а. مهيب* боҳайбат, саҳмнок, касе ё чизе, ки аз вай метарсанд, ҳавлангез.

[Искандар] гуфт: Ин ҷӣ сурати ғариб аст ва хайкали маҳиб? *Ҷомӣ*

Худованди ман маликулҷибол амир Додро ҷуфте сағи ғурӣ фиристода буд саҳт бузург ва муҳиб.

Низомии Арӯзӣ

[Шер] ин мурут барои он мекард, то захраам аз дидори маҳибаш об нашавад. *Аҳмади Дониш*

МУҲИБ II || **МУҲИББ** *а. محب* муҳаббатбаста, дӯстдор; дӯст.

Фармуд: Эй бародар, мо ошиқ будем вақте ва акнун маъшукем, муҳиб будем гоҳе, ин замон маҳбубем. *«Тазкирати Давлатшоҳ»*

Дустан ва муҳиббонаш дар мусибати у нолону гиръён гардиданд. *«Фатҳнома»*

Наям аз муҳиббони дунъе, ки ман
Диҳам шикваи дастгоҳи сухан. *Бедил*

МУҲИЛ I *а. محيل* ҳилагар, маккор, фиребгар.

Чун он ҳол арза доштанд, фармон шуд, ки ӯ марде муҳили мутаҳармиз аст, юмкин, ки худро мурда сохтааст, то бошад, ки халос ёбад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

... Ки ин кудак муҳил афтада бисъёр
Ба нақши ҳар ду рӯ оинакирдор. *Нозим*

МУҲИЛ II *а. مهيل* ҳавлангез, ҳавлноқ.

Чу берун шуд аз Қозарун як-ду мил,
Ба пеш омадаш санглохе муҳил. *Саъдӣ*

МУҲИМ(М) *а. مهم* 1. амри азим, кори аҳамиятнок.

Вузарои Нушервон дар муҳимме аз масолеҳи мамлакат андеша ҳамекарданд ва ҳар як аз эшон дигаргуна рой ҳамезад. *Саъдӣ*

Модар ба муҳимми табх пардохт,
Ҷуфташ ба ҳазор лутф бинвохт. *Шоҳин*

Гуфтам: ... Маро бо соҳибӣ ин саро арзи эҳтиёҷест ва муҳимме ба таъҷил. *Аҳмади Дониш*

муҳимми хатир кори бузурги ҷиддӣ, вазифаи муҳим.
... Ҳаждаҳ сол бад-он муҳимми хатир қиём намуд.
«Равзат-ус-сафо»

2. лозим, зарур, воҷиб.

Муҳимтар коре он аст, ки аз кори лашкар ва мавочиби эшон боҳабар бошӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **баромадани муҳимми касе** иҷро шудани кор; осон шудани мушкили касе.

Муҳимашон баромада ва зиёфаташон тамои шуда буд. *Садрӣ Зиё*

муҳимми касеро кифоят кардан киноя аз куштани касе.

... Ба хобгоҳи Солеҳ шитофта, муҳимми ӯро кифоят кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲИММАТ *а. مهمته* муаннаси муҳим(м) кори азим, кори аҳамиятнок.

МУҲИММОТ *а. مهمات* 4. муҳиммат.

Соли дигар гар тавонам вораҳид
Аз муҳиммот, он тараф хоҳам давид. *Румӣ*

Халали фоҳиш ба муҳиммоти мулк роҳ ёфта.
«Равзат-ус-сафо»

◇ **муҳиммоти касеро баровардан** кор ва эҳтиёҷоти касеро ба ҷо овардан.

Буте чун барорад муҳиммоти кас,
Ки натвонад аз худ бирондан магас? *Саъдӣ*

муҳиммоти сафар лавозимоти сафар, он чи вақти сафар зарур бошад.

МУҲИМПАРДОЗӢ *مهم پردازى* корпардозӣ, пешбарии корҳои аҳамиятнок, ба анҷом расонидани корҳо.

Бори дигараш дар ... муҳимпардозӣ ... имтиҳон фармуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУҲИН *а. مهين* 1. хору залилкунанда; 2. маҷ. несткунанда, аз байн баранда.

Андароюду бубинед ичунин
Сард гашта оташи гарми муҳин. *Румӣ*

МУҲИТ *а. محيط* 1. иҳотакунанда, гирд печондагиранда.

Моҳо ҷамоате бошем ба гирди вай муҳит.
«Равзат-ус-сафо»

муҳит шудан гирди чизеро гирифтани муҳосира кардан.

Чун ба Ҳирот расид, лашкарҳо перомуни шаҳр муҳит шуданд ва аз ҷонибайн ҷанг оғоз карданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Дӣ дар миёни зулф бидидам руҳи нигор
Бар ҳайате, ки абр муҳити қамар шавад. *Ҳофиз*

2. дарбаргиранда, фароғиранда, шомил.

Ҳиммати ту муҳит чун фалак аст,
Неъматӣ ту басит ҳамчу ҳавост. *Муиззӣ*

Чи мураккаб дар ин фазо, чи басит
Ҳаст ҳукми фано ба ҷумла муҳит. *Ҷомӣ*

3. доира.

Чун лашкари шоҳи Чин доира заданд ва лашкари Искандарро дар миён оварданд, пиндоштӣ, ки марказ дар миёни муҳит аст. *«Хористон»*

бар муҳити ... давродаври ... гирдогирди ... атрофи ...

Аз андаруни гуш фазоест ва асбоб бар муҳити он ниҳода. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

4. **мат.** хати доиравӣ.

Аз марказ ба муҳит омадаанд ва ҳар ду хатӣ

рост, ки аз марказ ба муҳит оянд, баробар бувад.
Ибни Сино

5. укъёнус.

Дар дили мо гар намеой, ба чашми мо биё,
Аз муҳит андеша дорӣ, бар лаби дарьё биё! *Сайидо*

Табақаи аввали хоки хушк, ки се рубъ ба муҳит
муғрақ аст. *Аҳмади Дониш*

6. номи китобе доир ба фикҳ.

Инчунин рухсат бихондӣ дар «Васит»,
Ё будаест ин масъала андар «Муҳит». *Румӣ*

◇ муҳити амал баҳри орзу, дарьёи ҳавас.

Чунон ба ёди ту дар хок мегамам, гӯй,
Ки дар муҳити амал моҳии сақанқурам. *Шоҳин*

муҳити маввоҷ *киноя* аз дуньёи тағъирёбанда.

... Қ-он дода дар ин муҳити маввоҷ
Сармоия ақлу дин ба тороҷ. *Ҷомӣ*

(ин) муҳити сароб *киноя* аз дуньё, ки гӯё мавҳумааст.

Зӣ дарди ташнағиҳоям дар ин муҳити сароб
Диле гудохтаему, расидаем ба об. *Бедил*

муҳити сипеҳр *киноя* аз фалак, осмон.

Қушке дошт сар кашида ба авҷ
Аз муҳити сипеҳр ёфта мавҷ. *Низомӣ*

муҳити ситез *киноя* аз майдони ҷангу ҷидол.

Зи ҳар сӯ яке Даҷлаи мавҷрез
Равон шуд суи он муҳити ситез. *Ҳотифӣ*

МУҲИШ *а.* موحش ваҳшатовар, ғамгин ва андӯхгинкунан-
да; *муқ.* муваҳҳиш.

[Харчанг] ин хабари муҳиш ... бозгуфт.
«Анвори Суҳайлӣ»

МУҲИҚ(Қ) *а.* محق 1. ҳақдор, ҳаққонӣ; ҳақиқатгӯӣ, рост-
гӯӣ.

Ҳар як аз ин таъвоифи ҳаштгона ду муташаббеҳ
дорад: яке муҳиқ ва дигаре мубтил. *Ҷомӣ*

Агарчи ҷанг ба тариқи бағӣ ва фасод бувад ва
агар аз роҳи ҳақ бувад, албатта зафар муҳиқро
бувад. *Аҳмади Дониш*

2. рост, ҳақ.

Ин хабарҳо в-ин ривоёти муҳиқ
Сад ҳазорон пир бар вай муттафиқ. *Румӣ*

МУҲОБО||МУҲОБОТ *а.* محابا||محابات 1. муомилаи нағз,
муомилаи боэҳтиром; мурувват ва инонт.

Бидонад, ки ин арз озарм нест,
Сухан бар муҳобою бо шарм нест. *Фирдавӣ*

Падар бо писар кин баророста,
Муҳобо шуда, меҳр бархоста. *Низомӣ*

муҳобо ва мудоро мурувват ва созиш.

Шер гуфт: Дар тақрири абвоби муносаҳат муҳобо
ва мудоро шарт нест. *«Анвори Суҳайлӣ»*

бе муҳобо бераҳм; бе риоя.

Чандон ки ришу гиребонаш ба дасти ҷавон
афтод, ба худ даркашид ва бе муҳобо фуру кӯфт. *Сағдӣ*

муҳобо қардан мурувват ва раҳмдилӣ ба қор бурдан,
поси хотир намудан, риоя қардан.

Яъқуб гуфт: Уро бигӯед, ки аз фарзандони
Иброҳим ҳастем, то магар шуморо муҳобо кунад.
«Таърихи Табарӣ»

Чархи ситезақор муҳобо намекунад,
Ҳеч аз ҷафо намонд, ки бо мо намекунад.

Убайду Зоконӣ

муҳобо раҳо қардан тарқ қардани мурувват, риоя ва
мадоро нақардан.

Муҳобо раҳо қарду шуд гармхез,
Забон қард бар посухи шоҳ тез. *Низомӣ*

2. бок, тарс.

Аз марг на маро муҳобо бошад ва на қасро.
«Таърихи Табарӣ»

Муҳобо нест аз барқи ҳаводис хушачинонро,
Намегирад гиребон шеҳна кутаҳостинонро. *Соиб*

МУҲОВАРА||МУҲОВАРАТ *а.* محاوره||محاورت гуфтугу, са-
волу ҷавоб бо ҳамдигар; суҳбат.

Подшоҳ гуфт: Шарт он аст, ки имшаб бо якдигар
суҳбат дорем ва лутфи муҳоваран сухан пардозем.

«Хористон»

Фасле ду ҳамон рӯз иттифоқи баёз афтод дар хусни
муошарат ва одоби муҳоварат. *Сағдӣ*

МУҲОВАРОТ *а.* محاورات ҷ. муҳовара||муҳоварат.

Рисолаест мусаммо ба «Бадеъ-ул-иншо» муштамил
бар муҳовароти хитобӣ ва ҷавобӣ. *«Илми симиё»*

Аз ҳар боб муқоламот ва муҳоварот дар миён
ниҳодем. *Аҳмади Дониш*

МУҲОДАНА *а.* مهاده мусолиҳа, сулҳ ва ошти қардан бо
ҳамдигар.

Муҳассилони Фаранг ҷиҳати таҳсили вачҳи муҳо-
дана ба шаҳр даррафтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲОДАСА||МУҲОДАСАТ *а.* محادته||محادثات гуфтугу, му-
соҳиба, муқолама.

Бо баҳсе машғул шуда, муҳодасаи мо дароз
кашид. *Авфӣ*

Рӯй аз муҳодасати у гардонидан мурувват надо-
нистам. *Сағдӣ*

Ҳасан дар аснои муҳодаса ва муҳовара шикоятӣ
вазир ва султон бар забон овард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲОЗО||МУҲОЗОТ *а.* محاذ||محاذات 1. рубарушавӣ, му-
қобили якдигар шудан; дар муҳозоти ..., бар муҳозоти ...
ру ба рӯи ..., муқобили якдигар.

Чун суфур дар муҳозоти якдигар омада ҳамлаҳо
мутавадир шуд ... *«Равзат-ус-сафо»*

2. баробарӣ, мусовот.

Он шаҳр бо мулк-дами мусовот зада, бо қардан-
қашон ва сарфарозон қадами муҳозот пеш мени-
ҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

3. маҷ. муқобала; парҳом.

Ҳоқонӣ, ҳанӯз най ҳосаи худой,
Бо ҳосагон мағу, ки муҳозо бароварам. *Ҳоқонӣ*

МУҲОЗӢ *а.* محاذى ру ба рӯ шуда, муқобил.

Қуҳ аз муҳозии рууси эшон дур шуд.
«Равзат-ус-сафо»

Он ҷоввар ... сина ба замин ниҳод ва муҳозии ман
ва улоғ бар замин афтода бар мо назар медуҳт.

Аҳмади Дониш

МУҲОКО||МУҲОКОТ *а.* محاکا||محاکات 1. ба таври тақлид
нақл қардан, монанди қасе гап задан, қорҳон қасеро
тақлид қардан.

Ҳоли эшон дар ташаббуҳ ба уламо ва азкиё ҳамчун ҳоли баъзе ҳайвонот аст дар муҳокоти афъол ва аҳволи инсонӣ чун қирада ва тӯтӣ, ё кудакон дар ташаббуҳ ба болиғон. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

2. мунозира, мубоҳиса; мучодила.

Ҳар чӣ кардӣ, кас ба сабаби насаб бо вай муҳоко накардӣ. *Авфӣ*

Гар ба майдони муҳокои ту чавлон ёбам,
Ғуи дил дар хамаи чавғони забон андозам. *Саъдӣ*

МУҲОЛ *a.* محال 1. номумкин, имконнопазир, ношуданӣ.

Муҳол аст, ки хирадмандон бимиранд ва беҳунарон ҷои эшон бигиранд. *Саъдӣ*

Ҳаст ҷунбонидан аз ҷо кӯҳи оҳанро муҳол,
Гарчи гардад сар-сари шавқи руҳат оҳанрабо. *Ҷомӣ*
хаёли муҳол фикри хом, орзуи ношуданӣ, фикри амалӣ шуданаш номумкин.

Боре ба насихаташ гуфтанд: Аз ин хаёли муҳол таҷаннуб кун! *Саъдӣ*

2. чизе ё кори номумкин, ношуданӣ, ғайри қобили имкон.

Ту омадаӣ ва муҳоле металабӣ. *Авфӣ*

Пири муғон ҳикояти маъқул мекунад,
Маъзурам аз муҳоли ту, бовар намекунам. *Ҳофиз*

МУҲОЛАНДЕШ محال اندیش орзуманди мақсади ношуданӣ, хомтамаъ.

Даҳони танги ту дилхоҳи ҷони Ҳофиз шуд,

Ба ҷон бувад хабарам з-ин дили муҳоландеш. *Ҳофиз*

МУҲОЛОТ *a.* محالات 4. муҳол номумкинҳо, чизҳои ношуданӣ, ношуданиҳо.

Ба рӯзгори ҷавонӣ асири ишқ шудам,
Ман ин маҳал зи кӣ ҷӯям, ки аз муҳолот аст. *Муиззӣ*

Танҳо нишастани маҷмӯъ [одамиён] аз қабилӣ муҳолот бошад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУҲОМАЛАТ *a.* محاملت бореро бо ҳам бардоштан, кореро бо ҳам ба ҷо овардан; ба ҳамдигар сабр ва таҳаммул кардан дар коре.

Чаҳорӯм мусоламаат ва он муҳомалат аст дар вақти тасодуми орон муҳталифа ва тарокуми аҳвои мутафарриқа. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МУҲОРАБА||МУҲОРАБАТ *a.* محاربه||محاربت ҳарбу зарб бо ҳамдигар, ҷангу муқотила, разму пайкор дар майдони ҷанг.

Бо ман ба муҳораба пеш оӣ! *Авфӣ*

Ахавайн бисоти муҳорабат дарнавардида ба фармони султон амал намуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲОРАБОТ *a.* محاربات 4. муҳораба||муҳорабат.

Баъд аз муҳоработ бар вай зафар ёфт.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУҲОРАСА||МУҲОРАСАТ *a.* محارسة||محارست ниғаҳбонӣ, ниғаҳдорӣ, муҳофизат.

Маслаҳат он мебинам, ки мулки қаноатро муҳорасат кунӣ. *Саъдӣ*

МУҲОРИБ *a.* محارب муҳорибакунанда, ҷангу ҳарбкунанда, ҷанговар, мубориз.

Ба базм-андарун чун Уторид мусонд,
Ба разм-андарун чун ғазанфар муҳориб.

Манучехрӣ

МУҲОСАБА||МУҲОСАБАТ *a.* محاسبة||محاسبت бо ҳамдигар ҳисоб кардан, ҳисобгирӣ; бо касе ҳисоби кардан.

Онро, ки ҳисоб пок аст, ба муҳосаба ҷӣ бок.

Саъдӣ

Агар то сад соли дигар хоҳанд, ки онро истифода ва эътибор кунанд, муҳосабаи битикчиёнро бо олот, ки ба кор бурдаанд, муқобала кунанд, филҳол ҳақ аз ботил возеҳ гардад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

илми муҳосабат илми ҳисоб.

Ва дар илми муҳосабат, ҷунон ки маълум аст, чизе донам. *Саъдӣ*

муҳосаба кардан ҳисоб кардан.

Сирри мақсудро муроқаба кун,
Нақди авҷотро муҳосаба кун. *Ҷомӣ*

МУҲОСАБОТ *a.* محاسبات 4. муҳосаба||муҳосабат.

Исми Қапакро низ муқаррар фармудем, ки дар муомалот ва муҳосабот, ки дар ин шаҳр воқеъ шавад, мазкур гардад. «*Фатҳнома*»

МУҲОСАРА *a.* محاصرة иҳота намудан, атрофи чизеро печонда гирифтан.

Лашкари Қизилбош шаҳри Насафро, ки иборат аз Қаршист, муҳосара карданд... миёни Миёнкол буданд. *Восифӣ*

МУҲОСИБ *a.* محاسب ҳисобчӣ, ҳисобдор, ба ҳисобгиранда.

Аблаҳ, ки диҳад қурола бе ранҷ,
Беҳтар зи муҳосиби дирамсанҷ. *Хисрави Деҳлавӣ*
... Дастгоҳи ҷоҳу ҷалоллаш аз қиёси муҳосиби фикру хаёл берун буд. *Аҳмади Дониш*

МУҲОТ *a.* محاط иҳота кардашуда.

Он ҳисорест, ки оби Сайхунро дар он маҳал ба оби Хучанд тағйир менамояд ва бар атрофи он мегардад, ҷунон ки се тарафи қалъа муҳот ба об аст.
«*Равзат-ус-сафо*»

Даме ки оинаи хешро задӣ сайқал,
Муҳит гар ҳама арш аст, мар-турост муҳот. *Бедил*
муҳот ва маҳсур дар иҳота ва муҳосара гирифташуда.

Бо он ки панҷоҳ ҳазор мард дошт, беш аз даҳ дарвоза муҳот ва маҳсур нашуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲОФАЗАТ *a.* محافظت ниғаҳбонӣ, ниғаҳдорӣ.

Ҳар як дар муҳофазати он... ҷаҳди балиғ намудандӣ. *Авфӣ*

Рузе, ки бар тахти шоҳӣ ҷулус кард, бияндешад, ки оби он шаҳр аз қучост ва маҷро ва мадхали онро нек муҳофазат кунанд. *Аҳмади Дониш*

МУҲОФИЗ *a.* محافظ муҳофизаткунанда, ниғаҳбон.

Фармон шуд [аз Ғозон], то писарони Тоҷиддин Илдузро, ки муҳофизӣ қалъа буданд, бо зану бачча аз қалъа берун карданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУҲОҚ||МАҲОҚ||МИҲОҚ *a.* محاق охири моҳи қамарӣ, се шаби охири моҳи қамарӣ — аз шаби 27 (ё 28)-ум то 29 (ё 30)-ум, ки моҳи дида намешавад.

Бадро дидӣ бар ин хуш чортоқ,
Ҳасраташро ҳам бубин вақти муҳоқ. *Румӣ*

Иртифои найирайн дар як дараҷа муҷиби муҳок аст. «*Равзат-ус-сафо*»

Бингар маҳи шабоби худ андар маҳоқи шайб,
3-ин пеш дар назораи рӯи чу маҳ марава. *Ҷомӣ*
дар муҳок афтодани моҳ нопадид шудани маҳтоб (дар охири моҳ).

Тоқатам тоқ шуд ва моҳи сабрам дар муҳок афтод.
Авфӣ

муҳок омадан бар чизе нопадид шудани чизе.

Гар офтоб бибинад банону килки туро,
Зи рашки килки ту ояд бар офтоб муҳок. *Муиззӣ*

МУҲОЧАРАТ а. مهاجرت ҳичрат, кучидан аз ҷое ба ҷое.

Синаи моро ба илтиҳоби забонаи оташи муҳочарат сузе беш аз пеш. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУҲОЧИР а. مهاجر 1. кучида, ҳичрат қарда; 2. касе, ки бо Муҳаммад аз Макка ба Мадина кучидааст.

Пайғамбар ... бо ҷамоате аз муҳочир ва ансор аз паси эшон битохтанд. «*Таърихи Табарӣ*»

МУҶАБ||МУҶАБ а. موجب 1. эҷобӣ, мусбат; 2. грам. мусбат.

Чунон ки гуём: «Мардум ҳайвон аст» ё гуём: «Мардум ҳайвон нест», онро, ки «ҳаст» гуём, муҷабб хонанд. *Ибни Сино*

МУҶАВВАЗ а. مجوز ҷоиз шумурдашуда, раво, ҷоиз.

Дар адъёни собика иртиқоби ин амр муҷавваз буда. «*Равзат-ус-сафо*»

Қатли шахс ба ҳеч ваҷҳ муҷавваз набошад.
Аҳмади Дониш

МУҶАВВАФ а. مجوف миёнтиҳӣ, ковок, дарунхоли ҳамчун най ва ғ.

Ин рағҳо муҷавваф аст ва хун андар вай ба осони мегузарад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дар асои муҷавваф он осӣ ҷавоҳирро таъбия қард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҶАВВАФА а. محوفا муаннаси муҷавваф.

Аммо басар қувватест тартиб қарда дар асабаи муҷаввафа, ки даръёбад он суратеро, ки мунтабеъ шавад. *Низомии Арузӣ*

МУҶАДВАЛ а. مجدول 1. ҷадвал кашидашуда; 2. раҳ-раҳ қардашуда, раҳдор.

Омад қадӣ у ба лутф аввал,
Шуд барги гулаш зи хат муҷадвал. *Ҷомӣ*

Дам ба дам варақи чеҳраро ба сими сиришк муҷадвал месозад, аз хошияи замири мунир маҳв нафармоянд! *Восифӣ*

МУҶАДДАД а. مجددا таҷдид қардашуда, нав гардонидашуда; нав; нав пайдошуда.

Навозанда гуфт: Эй ёри азиз, ин замон, ки ту дил аз суҳбати ёрон бармедорӣ ... бо ҳарифони муҷаддад пайванд метавон сохт. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Зарробвор шоҳи гули зард ҳар шабе
Динорҳои гирд муҷаддад қунад ҳаме. *Манучехрӣ*

МУҶАДДАДАН а. مجددا аз нав, аз сари нав.

Боз тоҷи давлат ва афсари ҳашамат абадиюлиттисол ба дурдонаи ягонан баҳри давлат ва иқбол муҷаддадан мурассаъ гардид. *Восифӣ*

МУҶАДДАР а. مجدر 1. мубталои бемории обила, обила бароварда; 2. парзадаруӣ, ҷутур.

Ба бӯса макун ваъда бадруд моро,
Ки рӯи вафо гардад аз вай муҷаддар. *Мантиқӣ*

... Пас обила барояд, сурат шавад муҷаддар.
Хоқонӣ

МУҶАЗ||МУҶАЗ а. موجز кӯтоҳқардашуда, мухтасар.

Сухане, ки дар маоибӣ касе гӯянд, агарчи муҷаз ва мухтасар бошад, қабул набояд намуд.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

Гӯянд, ки Ҳасани Саббоҳ рукъаҳоро бисъёр мухтасар ва муҷаз навиштӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҶАЗЗИБ а. مجذب ҷазбкунанда, ба худ кашанда.

Ҳамоно муҷаззибе ин киштиро ба худ мекашад.
Аҳмади Дониш

МУҶАЗЗО а. مجزا ба ҷузъҳо ҷудошуда; аз ҳам ҷудошуда.

Рузи ҳама кас ҳаст зи тавфиқи ту равшан,
То дар қалами ту шаби торик муҷаззост. *Муиззӣ*

МУҶАЛЛАД а. مجلد 1. ҷилд қардашуда, муқова қардашуда.

Ва монанди авроқи китоби муҷаллад ба шерозан мувофақат бо ҳам пайваста ... *Восифӣ*

2. китоби ҷилдшуда, ҷилд.

Ба эҳтимоми ту соли дигар тамои қунаи
Нигошта ба мадеҳи ту сад муҷалладро. *Муиззӣ*

◇ дафтари сабзи муҷаллад киноя аз ғунҷаи нимшукуфта, ки аз ру ва паҳлу ғилофи сабзи барг дорад.

Дафтари сабзи муҷаллад, ки гулаш ҷомеъ шуд,
Ҳаст шерозан у зарду варақҳо ҳама ол.

Бадри Чочӣ

МУҶАЛЛАДОТ а. مجلدات ҷ. муҷаллад 2.

Дар зикри маосир ва манокӣби у муҷалладот пардохтаанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҶАЛЛИД а. مجلد ҷилдкунанда, саҳҳоф.

Рузе дар бозори Атторони Самарқанд дар дуқони муллозодаи муҷаллид нишаста будем ва монанди авроқи китоби муҷаллад ба шерозан мувофақат ба ҳам пайваста, гуфтугӯи бадеҳа ва мушоара дар миён доштем. *Восифӣ*

МУҶАЛЛО а. مجل ҷилоёфта, ҷило додашуда, сайқал додашуда; дураҳшон, тобон.

Қаде мисрон рангине, варақафшон баногӯше,
Баёзи гардани софе, муҷалло нуқраи хоме.

Сайидо

Меҳмонсарои ораста ва мусаффо дорад ва зуруф ва авонии муталло ва муҷалло. *Аҳмади Дониш*

МУҶАММАЛ а. مجمل ораста ва зебу зинатёфта.

МУҶАММИЗ а. مجمз шутурсавор, қосиди шутурсавор.

Пас аз он ба рӯзе ҷанд муҷаммизе расид аз Хи-рот. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Аз дур муҷаммизе пайдо шуд, аз роҳ амир Муҳаммад уро бидид ва тез нарафт, то пурсад, ки муҷаммиз ба ҷӣ сабаб омадааст. «*Таърихи Байҳақӣ*»

МУҶАРРАБ *а.* *مجرّب* 1. таҷриба кардашуда; аз таҷриба гузашта; 2. таҷрибадида, корозмуда; ботаҷриба.

Таҷрибат кардаму доно шудам аз кори ту ман,
То муҷарраб нашавад, мардуми доно нашавад.

Манучехрӣ

Тарьёки муҷарраб аст хокаш.

Иксири вучуд ишқи покаш. *Ҷомӣ*

муҷарраб ва музаҳҳаб таҷрибадида, озмуда, тарбия-ёфта.

Санқун, ки ҷавоне содадил буд ва ба таҷрибаи рӯзгор муҷарраб ва музаҳҳаб нагашта, ин маъниро аз Чингизхон баид дид. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҶАРРАД *а.* *مجرد* 1. танҳо, аз мардум дур, танҳоигузида.

Дарвеше муҷаррад ба гушаи сахрое нишаста буд. *Сағдӣ*

Муҷаррад бошу бар риши ҷаҳон ханд,
Зи мардум бигсилу бар мардумон ханд.

Убайди Зоконӣ

2. чудо, озод, фориг.

Гарчи муҷаррад шавӣ аз ҳар касе,
Бар сари он низ намонад басте. *Низомӣ*

Бо он ки аҳли дил зи алоқ муҷаррадан,
Дар доми зулфи силсиламуён муқайянд. *Ҷомӣ*

3. танҳо, ягона.

Хоҷа чун он абри бонгдору хатарнок
Ҳаст ба қавлу амал ҳамеша муҷаррад. *Манучехрӣ*

4. бараҳна, урьён.

Умрест, к-аз либоси тааллуқ муҷаррадам,
Нагрифтааст хори ғаме домани маро. *Фузулӣ*

Оре, ки офтоби муҷаррад ба як шуоъ
Беҳи кавокиби шаби ялдо барафганад. *Ҳоконӣ*

5. марди безан.

Шиноварест, ки бастанд санг бар пояш,
Муҷарраде, ки гирифтори каджудой шуд. *Соиб*

6. ғайримоддӣ, ҳамчун ақл, ҳуш, нафс ва ғ. (ба ақидаи олимони қадим); абстрактӣ.

Дар ҳама рутбаҳои имконӣ
Чи муҷаррад, чи ҷисму ҷисмонӣ. *Ҷомӣ*

Ақл аз у маънии муҷаррад баст,
Ҷисм аз у бар хати қуюд нишаст. *Бедил*

◇ **ба муҷарради ...** ба маҳзи ..., танҳо ба ..., маҳзи ...; баробари ...

Шер гуфт: Ба муҷарради гумон наздикони худро дуру маҳҷур гардонидан ... теша бар пой худ задан бошад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ба муҷарради ин нидо хоб бо ҳуш аз сарам доман афшонд. *Бедил*

МУҶАРРАДРАВ *а.* *مجردو* танҳо зиндагикунанда, танҳоигузида, озод аз алоқи дунё.

Муҷаррадрави хонапардоз бош,
Ҷавонмарду дунёбарандоз бош. *Сағдӣ*

МУҶАССАМ *а.* *مجمّع* дар шакле таҷассум карда, ба худ ягон шакл пайдо намуда, шакл пайдо карда, ба сурати ҷисм даромада, дорон ҷисм.

Синони туст қадар, гар муҷассам аст қадар,
Ҳусоми туст қазо, гар мусаввар аст қазо.

Манучехрӣ

◇ **боди муҷассам киноя аз** аспӣ тезрав, бодпо.

В-ар Сулаймон дошт боди номуҷассам зери тахт,
Мар-туро боди муҷассам зери рон омад падид.

Муиззӣ

МУҶАССАМА *а.* *مجسمه* чизи дар ягон шакл таҷассум намуда.

МУҶАССАМОТ *а.* *مجسمات* ҷ. муҷассама.

Аммо ҳандаса саноатест, ки андар у шинохта шавад ҳоли авзои хутут ва ашқоли хутут ва муҷассамот. *Низомӣ Арӯзӣ*

МУҶАССАС *а.* *مخصص* гаҷқорӣ кардашуда, бо гаҷ маҳкам кардашуда.

Чун Маъмун ба байтуларӯс биёмад, хонае дид муҷассас ва мунаққаш. *Низомӣ Арӯзӣ*

Чун қубуронро муҷассас кардаанд,
Пардаи пиндор пеш овардаанд. *Румӣ*

МУҶИБ I||**МУҶИБ** *а.* *موجب* 1. сабаб, боис.

Ишқи туву тавба — обгинаву санг аст,
Номи наку дар раҳи ту муҷиби нанг аст.

Қамолӣ Хучандӣ

Ва бе муҷиб дурушти накунад ва аз шунидани хуччати бисёёр малул нагардад. *Аҳмади Дониш*
мӯҷиб шудан сабаб шудан; 2. тарз, равиш.

Эълон дод, ки ҳол бар ин муҷиб аст. *Авфӣ*

◇ **ба (ё бар) муҷиби ...** ба асоси ..., мувофиқи ...

... Ба муҷиби ишорат дар ҷустуҷӯ буд. *Авфӣ*

Бар муҷиби ваъдае, ки бишнид,
Аз манзили ҳештан бичунбид. *Ҷомӣ*

мӯҷиби итминони қалб он чи ки боиси осониши дил бошад, итминонбахш.

МУҶИБ II *а.* *موجب* ҷавобдиҳанда, ҷавобгӯянда.

Булбул ҳаме бихонад дар шохсори бед,
Сор аз дарахти сарв мар-уро шуда муҷиб.

Рӯдакӣ

Ҳосилуламр аз он суоли ғариб
Ҳеҷ касро наёфтанд муҷиб. *Бедил*

МУҶИБОТ *а.* *موجبات* ҷ. муҷиб I||**мӯҷиб**.

Ба истифсори муҷиботи он тааммул ҷуръат намуд. (1) «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУҶИД I *а.* *موجد* эҷодкунанда, эҷодқор.

Туро шарм аз вучуде рехт бар сар,
Қи бошад муҷидаш ҳақкоку заргар. *Нозим*

МУҶИД II||**МУҶИДД** *а.* *مجدد* қидду ҷаҳдкунанда, саъйкунанда.

Ҷавосисро амр дод, то дар талаби Довуд муҷид бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҶИР *а.* *مجير* дастгиранда, паноҳдиҳанда, ҳомӣ, дастгир, дастёёр.

Парда, эй саттор, аз мо во магир,
Бош андар имтиҳон моро муҷир. *Румӣ*
Чун бидидаш, гуфт: Ин ҳадья бигир
Чун маро гаштӣ муҷиру дастгир. *Румӣ*

МУҶМАЛ *а.* *مجمّل* 1. иҷмол кардашуда, ба таври хулоса додашуда.

Мусибат гарчи хуш набвад муфассал,
Намоям лек бо мазмуни муҷмал. *Хозиқ*

Агар муҷмал бувад, ба тафсил бинавиштамӣ ва
агар муфассал бувад, муҷмал кардамӣ.

Аҳмади Дониш

2. сухани иҷмол кардашуда, сухани хулоса кардашуда; хулоса.

Нависандаи айём муҷмалу муфассали мадоини миҳанро ба арқоми минҳо ва минзолик, чандон ки аз мизони қиёс фозил омада, дафъае боқӣ нагузошта. *Восифӣ*

Бо ту гуфтам муҷмали асрорро,
Мухтасар овардам ин гуфторро. *Ҷомӣ*

3. иҷмолан, мухтасаран, ба таври иҷмол ва хуллас.

Шарҳи сухане, ки гашт муҷмал мастур,
Аз рашҳаи килки ман намудор шавад.

«Равзат-ус-сафо»

МУҶМАЛАН *а.* *مجملا* иҷмолан, ба таври иҷмол ва хуллас, мухтасаран.

Ансоби эшон дар ин феҳраст муҷмалан овардем.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ин тақрир аз «Ахлоқи Носирӣ» аст ва тақрири аввал низ муҷмалан оварда. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУҶОБ *а.* *مجاوب* (қаси) ҷавобгирифта, ҷавобшунуда.

Ин сухан фаръи вучуд асту муҷоби тани ӯ,
Қашфи чизе ба ҳиҷобаш набувад ҷуз мардуд.

Шамси Табрезӣ

МУҶОВАБАТ *а.* *مجاوبت* ҷавобгардонӣ ба ҳамдигар, сухан гуфтан бо ҳам.

Чашмдошт чунон аст, ки пайваста ниҳоли муваддатро, ки дар ҷамани муқотабат сабз шуда, аз манбаи муҷовабат шодоб дорад. *«Илми симиё»*

МУҶОВАЗАТ *а.* *مجاوزت* таҷовуз, аз ҳад гузариш.

Нафас дар вақте ки мунбаис бошад ба сӯи матолиб, ором намояд, то аз шитобзадагӣ муҷовазати ҳад аз ӯ содир нашавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУҶОВАРАТ *а.* *مجاورت* 1. қарибӣ, наздикӣ, ҳамсоягӣ; ҳамнишинӣ, ҳамсӯҳбатӣ.

Ором нест дар ҳама олам ба иттифоқ,
В-ар ҳаст, дар муҷоварати ёри маҳрам аст. *Саъдӣ*

Аҷаб дар он, ки ғуроб аз муҷоварати тутӣ ҳам ба ҷон омада буд ва малул шуда. *Саъдӣ*

2. дар назди касе ё ҷое вақт гузарондан, муқим шудан.

Ногаҳе пои вучудаш ба гили адам фуру рафт
ва дуди фироқ аз дудмонаш баромад ва рӯзҳо бар сари хокаш муҷоварат кардам. *Саъдӣ*

МУҶОВИР *а.* *مجاور* 1. наздик, қариб; ҳамсоя.

Шунидам, ки дар хулд каждум набошад,
Чаро бо руҳи туст донм муҷовир? *Мантиқӣ*

Ҳар гоҳ, ки оташ муҷовири монят шавад, аз он бухори тар бархезад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. муқим, бошанда.

То чун Убайд бар сари кӯяш муҷовирам,
Ҳеч илтифот нест ба хулди барин маро.

Убайди Зоконӣ

3. муқим ва бошандаи назди ибодатгоҳ, мазор ва ғ.

Ин сол дар Макка қаҳт буд ва муҷовирон аз Макка бирафтанд. *Носири Хисрав*

Аҷуза ҷавоб [дод], ки ин қабри писари ман аст
ва ман дар ин мавзеъ муҷовирам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶОДАЛА||**МУҶОДАЛАТ** *а.* *مجادلة*||*مجادلت* 1. баҳс, ҷидол.

Ва ин муҷодалат миёни эшон муддати ду моҳ
кашид. *«Таърихи Систон»*

На ҳар кӣ дар муҷодала ҷуст, дар муомала дурӯст. *Саъдӣ*

муҷодала ва муқовала ҷидол ва мубоҳиса кардан бо ҳамдигар.

Дар он наздикӣ кашафе сар ба ҷайби муроқаб
фуру бурда буд ва он муҷодала ва муқоваларо ме-
шунид. *Ҷомӣ*

2. ҷанг, мубориза.

Дигар рӯз ҳар ду лашкар бар муҷодалаи яқдигар
то Қурбонширех бирафтанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Чун Хисрав-малик тоби муҷодалаи ӯ надошт,
мутаҳассин гашт. *«Таърихи Фариста»*

МУҶОЗОТ||**МУҶОЗО** *а.* *مجازاة*||*مجازا* ҷазодиҳӣ; подош дар неқӣ ва ё бадӣ.

Ман дар ҳаққи ту ҷӣ бад кардам, ки муҷозот аз
ин навъ мекуни? *Авфӣ*

Аз момазо даргузаштем ва баъд аз муҷозо тариқи
мудоро гирифтем ва сар ба тадорук бар қадами яқ-
дигар ниҳодем ва бӯса бар сару рӯи ҳам додем.

Саъдӣ

МУҶОЛАСАТ *а.* *مجالسة* ҳамнишинӣ, ҳамсӯҳбатӣ бо касе.

Дар он вақт бо ӯ муҷоласат ва муқоламати муяссар
нашуд. *«Нафаҳот-ул-унс»*

Агар донам, ки лонқи муҷоласати ман аст, бита-
лабам ва илло мултафити вай нашавам.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МУҶОЛИС *а.* *مجالس* ҳамнишин, ҳаммаҷлис.

То хушқу тар насӯзӣ, маншин ба дил фурузон,
Парвона сӯхт, он гаҳ бо шамъ шуд муҷолис.

Қамолӣ Хучандӣ

МУҶОМААТ *а.* *مجاامعة* 1. дар як ҷо ҷамъ омадан, фа-
роҳамонии ду чиз, ба ҳам омезиш ва созиши ду чиз.

Бирав ва тиҷорат кун ва ҷамъ овар, ки дунё
бо охират ҳеч муҷомаат накунад. *Аҳмади Дониш*

2. ҳамбистарии зану мард.

Табиат, ки ба тӯли иҷтимоъ ва касрати муҷомаат
заиф шуда, ба он мараз муқомаат натавонист на-
муд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶОМАЛАТ *а.* *مجالمة* хушмуомилагӣ, рафтори нағз
кардан бо ҳамдигар.

Ин навъ ба муҷомалати ҷавонмардон нисбат на-
дорад. *Авфӣ*

Ба хусни муошарат ва тафаққуди аҳволи ҳам-
дигар ва муҷомалат ва мувосо кардан дар умури
маош, аз ин оят мусовоти марду зан лозим меояд
дар ҳақгузорӣ ва ҳақталабӣ. *Аҳмади Дониш*

МУҶОНАБАТ *а.* *مجانبة* 1. иҷтинобарзӣ, қанорагирӣ,
дурӣ гузидан.

Ту агар тавонӣ, сари хеш гир ва роҳи муҷонабат дар пеш. *Саъдӣ*

2. маҷ. бадарға.

Ин суҳан ба самъи Бурҳоншоҳ расида ... шоҳ Тоҳирро назди амир Барид ва мулло Ҳайдари Остарободиро пеши Ймодулмулк ба муҷонабат фири-стод. «*Таърихи Фарош*»

МУҶОНАСАТ а. *مجانست* ҳамчинси, унсгири; ҳамсуҳбати.

[Арасту] муҷонасати аҳли риёзатро дуст дошӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҶОНИС а. *مجانيس* ҳамчинс; монанд.

Андар ҳандаса гуянд, ки ҳар миқдори мушорикӣ дигар миқдор муҷониси худ бувад ё мубоин.

Ибни Сино

МУҶОҲАДА||**МУҶОҲАДАТ** а. *مجاهده*||*مجاهدات* 1. ҷидду ҷаҳд, саъй, кушиш.

Хост, ки ... аз кайфияти муҷоҳадати ӯ чизе маълум кунад. *Авфӣ*

Гар якеро ту комрон бинӣ, Дигареро дил аз муҷоҳада реш. *Саъдӣ*

2. ҷанг дар роҳи дини ислом.

Бикун муҷоҳада бо нафсу ҷанги бисъёре, Қи сулхро зи чунин ҷангҳо мадам бошад.

Шамси Табрэзӣ

3. ҷидду ҷаҳд қардан ва азобу машаққат кашидан дар роҳи дин.

Ҳасан ба Басра омад ва савганд хӯрд, ки дигар наҳандад то оқибат ва чунон хештанро дар ибодат ва муҷоҳада дарафканд, ки дар он аҳд касеро он маҷол набуд. *Амтор*

МУҶОҲАДОТ а. *مجاهدات* ҷ. муҷоҳада||муҷоҳадат.

Ҳикоят кунанд, ки [дар] бидояти ҳол риёзату муҷоҳадот бисъёр кашида ва дар масҷиди Қазвин ба эътиқоф нишастӣ. (3) «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МУҶОҲАРАТ а. *مجاهرت* бо овози баланд суҳан гуфтан; ошқоро гуфтан, ба таври ҷаҳри гап задан.

Султон бар ин ҳол вуқуф ёфта нахост, ки [ба] муҷоҳарат дар [ин] боб суҳан гуянд.

«Ахлоқи Носирӣ»

МУҶОҲИД а. *مجاهد* 1. ҷиходкунанда; ҷидду ҷаҳдкунанда.

Шоҳ дар бар гирифт зоҳидро, Шери кофиркуши муҷоҳидро. *Низомӣ*

2. ҷ. ғозӣ, ҷанг ва муборизабаранда дар роҳи дини ислом; 3. ҷанговар.

Охируламр муборизони Ироқ бар муҷоҳидони Хуросон зафар ёфтанд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Муборизиддин Алии Турон ва Шуҷоуддин Ҳасани Астарободиро бо саду даҳ марди муҷоҳиди сипоҳии номдор ба мусоадати аҳолии Гирдкӯҳ фири-стоданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУҶОҲИЗ а. *مجاهز* тайёркунандаи ҷихоз ва асбобу аянҷом.

Муҷоҳизони табиат ба дасти боди сабо Ҳазор ноғайи мушки татор бикшоянд.

Убайди Зоконӣ

МУҶРИМ а. *مجرم* гунаҳгор.

Ҷозонхон аз ғояти отифат ва марҳамат гуноҳӣ он муҷримон бибахшид. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Дилам чун номаи муҷрим сиеҳ аст, Саводи номаам ҳарфи гуноҳ аст. *Шоҳин*

МУҶРО а. *مجرى*||*امجرا* иҷро кардашуда, ҷорӣ кардашуда; ба амал овардашуда.

Рузии мо бин, ки аз девони ишқ

Ќуз ба май муҷро нашуд моро барот. *Ҳофиз*
муҷрову мумзо имзошуда ва ба иҷро гузошташуда (дар бораи ҳукм); ҷорӣ.

Зари бист тумон, ки бар сабили идророт ва садоқот назр фармуда буд, ин замон дар ҳар вилояте муқаррар ва муайян, сол ба сол муҷрову мумзост. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

муҷро доштан ҷорӣ намудан; татбиқ намудан.

Яке аз вузарои носех гуфт: Эй худованд, маслаҳат он мебинам, ки чунин касонро ваҷҳи қафиф ба тафориқ муҷро доранд, то дар нафақа исроф на-кунанд. *Саъдӣ*

МУҶТАБО а. *مجتبا*||*امجتبا* баргузида, интихобкардашуда.

Ҳам Мусӣ аз саноати ӯ гашта мустатеъ,
Ҳам Одам аз шафоати ӯ буда муҷтабо. *Ҳоқонӣ*

МУҶТАЛИС а. *مجتلس* ҷамъшуда, тудашуда.

Манофизи замин кушодааст ва бухорот он қадр муҷталали намегардад, ки ҳангоми хуруҷ заминро ба ҳаракат оварад. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҶТАМЕЪ а. *مجمع* ҷамъшаванда, фароҳамоянда; ҷамъшуда, фароҳамомада, боло-болои ҳам тӯбшуда.

Халқи бисъёр дар зилли роҷияи Тоҳир муҷтамеъ гаштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Бомдоди пагоҳ кӯси раҳил кӯфта ва умаро ва сипоҳ бар дари даргоҳ муҷтамеъ гашта, Яъқуб ду зиреҳ пушида бар боми қаср баромад.

Аҳмади Дониш

МУҶТАНИБ а. *مجتنب* иҷтинобкунанда, парҳезкунанда.

Аввалан риояти адолат дар бадан ва қувои худ намояд ва аз ифроту тафрит муҷтаниб шавад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

муҷтаниб ва муҳтариз иҷтинобкунанда ва парҳезку-нанда.

МУҶТАҲАД а. *مجتهد* ҷаҳднок, бочаҳд.

Гар ту қардӣ шукру саъи муҷтаҳад,
Ғам махур, ки сад чунон бозат диҳад. *Румӣ*

МУҶТАҲИД а. *مجتهد* 1. кӯшанда, ҷидду ҷаҳдкунанда, кӯшо.

Дар ... тақсири бани-навъ муҷтаҳид ва сой бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. ҷ. ҳалқунандаи масъалаҳои мушкили динӣ аз рӯи муҳокамаҳои ақлӣ, дар асоси ҳукми Қуръон, ҳадис ва иҷмоъ (фикри аксарияти фақеҳон); олиме, ки дар улуми динӣ ба дараҷаи иҷтиҳод расида бошад.

Муҷтаҳид ҳар гаҳ ки бошад ношинос,
Андар он сурат наяндешад қиёс. *Румӣ*

МУҶУН а. *مجون* шухӣ ва ҳазл; густоҳӣ, бешармӣ.

Қасоне, ки ба самти истеҳқоқ мавсум набошанд чун аҳли шар, ё қасоне, ки ба муҷун ва мазоҳик ва анвои малҳиёт машҳур бошанд ...

«Ахлоқи Носирӣ»

МУ I || **МУЙ I** **مواوى I** 1. найчаҳои маҳин ва нозук, ки дар сар, рӯй ва дар пусти бадани инсон меруянд.

Яке кардаш қабони ноз дар бар,
Дигар мебофташ мӯи муанбар. *Ҳозик*

То нагардад ниқоби рӯят мӯй,
Наравӣ рукушода бар сари кӯй.
То рухат содаву ҷалил бувад,
Май махур, гарчи салсабил бувад. *Ҳотиғӣ*
мӯи валодат мӯе, ки ҳангоми таваллуд дар сари тифл бошад, мӯйсари тифлӣ.

Ҳар сари мӯй ба фарқат зи бало шуд теғе,
Сарат аз мӯи валодат натарошида ҳанӯз. *Ҷомӣ*
мӯи дурӯғ мӯи ориятӣ.

Вақти арусӣ шавад, шоҳ ҳикоят кунанд,
Ҳар кӣ ба мӯи дурӯғ зулф ниҳад бар изор. *Ҳоқонӣ*
мӯи жулида мӯи ошuftа, мӯи бетартиб.

Мӯи жулида соягустарашон,
Заъфи пахлу чу соя бистарашон. *Бедил*
мӯи шабгун мӯи сиёҳ.

Ман гирифтам зи обу собунат,
Шуд чу кофур мӯи шабгунат. *Ҷомӣ*
чу шир будани мӯи касе сафед будани мӯи касе.

Агарчи мӯи ман акнун чу шир аст,
Ҳанӯз он завқи ширам дар замир аст. *Ҷомӣ*

2. мӯи пусти ҳайвонот, пашм.

Зи пуяндагон ҳар кӣ мӯяш накуст,
Бикушту аз эшон бароҳехт пӯст. *Фирдавсӣ*

3. пустин, пусти қиматбаҳон ҳайвонот.

Ба мӯю ба бӯю ба динору зар
Шуд ораста пушти пилони нар. *Фирдавсӣ*

4. маҷ. тори соз, тори асбоби мусиқӣ.

Баски дар парда чанг гуфт суҳан,
Бибураш мӯй, то намӯяд боз. *Ҳофиз*

◇ мӯи димоғ *киноя* аз чизи ё одами монешаванда, безоркунанда.

Моро зи файз нақхати наззора монеш аст,
Мижгон ба дида мӯи димоғи нигоҳи мост. *Шавкат*
мӯи миён *киноя* аз камар ва миёни борику нозук.

Ҳамчу бар мӯест аз ҷо бар гирифтаи бори кӯҳ,
Пеши он мӯи миён боре магар бардоштан.

Қамоли Хучандӣ

мӯй ба мӯй нуқта ба нуқта, айнан, ба тафсил; тамоман, сар то по.

Меҳри он духтарони зеборӯй
Дар дилаш ҷой кард мӯй ба мӯй. *Низомӣ*

Шеваҳои чашми ӯро дар назар дорем мо,
Му ба му з-он чунбиши мижгон хабар дорем мо.

Соиб

(як) сари мӯй заррае.

Мо ба сад ҷон буи он зулф аз сабо чун меҳурем,
Чун ба дасти мо баҳои як сари мӯи ту нест.

Қамоли Хучандӣ

Яке хасро бастаи ғам накард,
Сари мӯе аз фарқи у кам накард. *Ҷомӣ*
як мӯ *киноя* аз миқдори бисёр кам ва андак.

Туй ҷумлаву ғайри ту ҳеч нест,
Дар ин нуқта як мӯ хаму печ нест. *Ҷомӣ*
мӯе *киноя* аз каме, андаке.

Суҳан бо у чу мӯе дарнагирад,
Вафо аз ҳеч рӯе дарнагирад. *Ҳоқонӣ*
ба сари мӯе, сари мӯе *киноя* аз миқдор ва дараҷаи бисёр каме.

Эй дил, ба сари мӯе озод нахоҳӣ шуд,
Мӯе шудӣ андар ғам, ҳам шод нахоҳӣ шуд! *Ҳоқонӣ*
мӯи парешон кардан *киноя* аз изҳори ҳасрат ва надомат, ғам ва ҳасрат.

Ба душаш то муанбар дид кокул,
Зи ҳасрат мӯи парешон кард сунбул. *Ҳоқонӣ*
мӯи шиқофтаи *киноя* аз камоли нуктасанҷӣ ва бориқфаҳмӣ дар ҳалли масъалае.

Лутфи табъаш дар суҳан мӯи мешикофт,
Лафз нашуда ба маънӣ мешитофт. *Ҷомӣ*
мӯи шудан *киноя* аз лоғар шудан, хароб шудан, борику қоқ шудан.

Мӯи шиқофтам зи шеър, мӯи шудастам зи ғам,
Лек нагунҷам ҳаме дар ҳарамӣ муқтадо. *Ҳоқонӣ*
мӯи оташдида кардан *касери киноя* аз касери ошuftтаву музтариб гардонидан, беқарор кардан.

Мушикофонро саросар мӯи оташдида кард,
Гӯшаи абруи ӯро баски имо нозук аст. *Соиб*
мӯи дар миён нагунҷид *киноя* аз ниҳояти қарин ва дӯсти наздик будани ду кас.

Ҳамчу мӯе шуд танам, гӯ, аз миён бардор ишқ,
Баъд аз ин мӯе нагунҷад дар миёни мову ӯ.

Ҳилолӣ

бархостани мӯи бар бадан саҳт нафрат кардан, бисёр хашмигин шудан; саҳт тарсидан.

Рост чун бонгаш аз даҳан бархост,
Халқро мӯй бар бадан бархост. *Сатдӣ*

берун омадани (ё овардани) мӯй аз хамир *киноя* аз осон ва сабук раҳой ёфтаи аз ягон ҳодисаи хатарнок.

Иброҳим аз он балияи оташ чун мӯй аз хамир берун омад. «*Равзат-ус-сафо*»

Ғар он сим дар санг шуд ҷойгир,
Бурун оваремаш чу мӯй аз хамир. *Низомӣ*

жубин шудани мӯй аз ғаму ғусса ва ё тарс рост шудани мӯй, сик шудани мӯй.

Рӯи дайлам дидам аз ғам мӯй жубин шуд маро,
Ҳамчу мӯи дайлаи андар шикаст аъзон ман.

Ҳоқонӣ

намондани мӯе то *чизе киноя* аз камоли наздиқӣ ба чизе.

Фалак ҷое ба мӯи овеҳт чонам,
Қ-аз он ҷо то аҷал мӯе намондаст. *Ҳоқонӣ*
чу теғ аз тани *касе сар баровардани мӯй киноя* аз а) отагин шудан; б) нафрат пайдо кардани *касе*.

Барошuftа шуд шоҳ аз зиштӣ,
Чу теғ аз танаш сар баровард мӯй. *Низомӣ*

МУ II || **МУЙ II** **مواوى II** кафидагии нозуке, ки дар зарфҳои чинӣ пайдо мешавад; мӯи (қосаи) чинӣ мӯяки зарфи чинӣ, кафидагии нозук дар чинивор.

Решаи ғамро чи бок аз нолаи ҷонсӯзи дил?
Мӯи чиниро хатар аз шуълаи овоз нест. *Шавкат*

Шикасти хотири равшанзамирон чора напырад,
Ки мӯи қосаи чинӣ бувад мушқил тарошидан.

Бедил

МУБАД موبد *аслаш* мубад.

МУЗА موزه навъе аз пойафзори соқдароз.

Муза аз пой ман берун карданд.

«Таърихи Наршахӣ»

◇ **обро** ноида (ё ба об **норасида**) **мўзаро** кашидан шароит ва ояндаро ба эътибор нагирифта ба коре шуруъ кардан.

Эй бо ту маро дустии сирӯза
В-аз хидмату васли ту кунам даръюза.
Гуфтам, ки чаро ту обро ноида,
Эй чони ҷаҳон, сабук кашидӣ муза. *Ҳоқонӣ*
Ҳар кӣ дар кори хеш пеш аз вақт
Менамояд ба ҳукми таъб шитоб,
Меҳӯрад рӯза норасида ба шаб,
Мекашад муза норасида ба об. *Ҷомӣ*

МУЗАДУЗ موزه‌دوز *устои дузандаи муза*, пойафзордӯз.

Ки дар кишвари ман яке мўзадӯз
Бад-ин гуна шод асту гегифурӯз. *Фирдавсӣ*

МУЗИЕТ *а. موزيات* *ниг.* мўзйиёт.

МУЗИЯ *а. موزيه* *ниг.* мўзья.

МУЗӢ *а. موزى* *ниг.* мўзӣ.

МУИДАН موييدن *ғирья* ва *нола* кардан бо *овози баланд*.

Зи рӯи бедилию беқарорӣ
Ҳамемӯям, ҳамегӯям ба зорӣ. *Убайди Зоқонӣ*
Нанолад зи ранҷу намӯяд зи дард,
Намолад ба хоки сияҳ рӯи зард. *Ҷомӣ*

МУИНА مويينه 1. мансуб ба мӯй; 2. либоси аз мӯй бофташуда.

Бипардоз душ аз ҳизаброни Кеш,
Чӣ мӯина пушад кас аз пушти меш. *Ҳотифӣ*
Бад-он мӯина қасди хунаш кунанд,
Ба расвой аз так бурунаш кунанд. *Низомӣ*
Муинаҳо пӯшидан ӯ расм ниҳод.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

МУӢ I موى *ниг.* мӯ I.

МУӢ II موى *ниг.* мӯ II.

МУӢБАНД موي بند *сарбанди махсусе, ки мӯи сарро бо он ба тартиб мебардоранд.*

Чун мӯи хури ин шабу моҳ андар ӯ
Чун мӯйбанди заррин бар мӯй хури ин. *Ломей*

МУӢКАНОН موى كانان аз шиддати ғаму андуҳ мӯи худро канда, парешон намуда; *ғирьёну полон.*

Рӯйзанону мӯйканон пеши духтар давид,
роҷоро чунон ки гузашт, хотирнишон кард. *Садрӣ Зиё*

МУӢМИЁН موى ميان *киноя аз борикмиён, нозукмиён, мӯрчамиён (сифати маҳбуба).*

Ҳадиси мӯймиёнон чу дар миён омад,
Ту дар хаёли ман ой аз он миён танҳо. *Ҷомӣ*
Он сарвақаду ғунчадаҳонро чӣ кунад кас,
Он лабшақару мӯймиёноро чӣ кунад кас! *Имло*

МУӢШИКОФ||**МУӢШИГОФ** موى شگاف||*мӯй(й)-шикоф*||*мӯ(й)шигоф.*

МУӢШИКОФӢ||**МУӢШИГОФӢ** موى شگافى||*мӯй(й)-шикофӣ*||*мӯ(й)шигофӣ.*

МУКАШОН موكشان дар ҳолати мӯи касеро гирифта кашон-кашон бурдан, ба зур бурдан.

Парру боли мо каманди ишқи ӯст,
Мўкашонаш мекашад то кун дӯст. *Румӣ*
Завқи лабат ба майкадаш бурд мўкашон
Пире, ки аз мурид ҳама сол мӯ гирифт.

Камоли Хучандӣ

мӯл مولى *асоси замони ҳозираи мӯлидан.*

МУЛ مولى даранг, таъхир; **мӯл** кардан *мӯлидан, даранг* ва таъхир кардан.

Чу бо паҳлавон гуфти ин дoston,
Мақун мӯлу боз ой андар замон. *Фирдавсӣ*

МУЛИДАН مولىدن даранг ва таъхир кардан; *ист кардан, таваққуф намудан, сустӣ кардан дар ҳаракат.*

Бимӯлем, то назди Хисрав шаванд,
Ба дарғоҳи у лашкаре нав шаванд. *Фирдавсӣ*
Боз ду пайкару тарозуву дӯл
Аз ҳаво ёфт баҳра, беш мамул! *Саной*

МУЛИМ *а. مولىم* *ниг.* мўлим.

МУЛИШ مولىش даранг, таъхир; *маҷ.* мураддадӣ, дудилӣ.
Ба кори даҳр мӯлиш гарчи бад нест,
Вале таъхир кардан аз хирад нест.

Абушақури Балхӣ

Чунин гуфт Комус, к-ин рой нест,
Бад-ин мӯлиш-андар маро пой нест. *Фирдавсӣ*

МУЛОМУЛ مولا مولى таъхир аз паи таъхир.

Чунон ба ваъда ҳамакард чарх мӯломул,
Ки шуд зи хуни дилам ташти чарх молмомол.
Ҷамолиддини Абдураззоқ

МУМИЁ||**МУМИЁ** موميا||*мӯмиё* 1. моддаи снѐҳрангӣ қирмонанде, ки дар баъзе ғорҳо аз дарзҳои санг таровида мебарояд ва хурдани он барои зуд пайванд ёфтани ва сихат шудани устухони шикаста нофеъ аст.

Маро аз шикастан чунон дард н-ояд,
Ки аз нокасон хостан мӯмиё. *Анварӣ*
Ту дил машкан, эй соқии дилрабо,
Ки дорӣ зи даври қадаҳ мӯмиё. *Бедил*

2. ҷасади ба таври махсус бо доруҳо хушконидашуда, ки дер меистад.

МУМИЁБАХШ مومياى بخش *киноя аз давобахш.*

Ман шикастахотир аз ширвониён в-аз лафзи ман
Ҳоки Ширвон мӯмиёбахши Эрон омада. *Ҳоқонӣ*

МУМИЁ *ю. مومياى* *ниг.* мӯмиё.

МУНИС *а. مونس* *ниг.* мўнис.

МУР مور навъе аз ҳашароти майда, ки ба таври иҷтимоӣ зиндагӣ мекунад ва дорои хелҳои гуногун аст: мурҷан, пардор, мурҷан аспак ва ғ.

Бар тахти Ҷам, ки тоҷаш меъроҷи осмон аст,
Ҳиммат нигар, ки муре бо он ҳақорат омад. *Ҳофиз*
Мур гирд оварад ба тобистон,
То фароғат бувад зимистонаш. *Саъдӣ*

◇ **чу(н)** мӯру *малаҳ киноя аз қизи аз ҳад афзун, беҳисоб, анбӯх.*

Бичушид, гуфти, хама регу шах,
Саросар биебон чу муру малах. *Фирдавси*

Лашкари муғул чун муру малах аз чамеи ча-
вониб ва ҳаволи дароманд. *«Чомеъ-ут-таворих»*
мӯр дар гиребон афшондан киноя аз беқарор ва ошфу-
та (мушавваш) кардан.

Зи ҳол афшонд мурам дар гиребон,
Ба ҳар мӯям зи му сад фикри паймон. *Нозим*

МҶҮРД *مورد* як навъ дарахт, ки монанди дарахти анор
буда, дорон барғҳои ҳамешасабз, ғафс ва хушбуст; дар
дорусозӣ ба кор меравад.

Ба сарв монад, гар сарв лоладор бувад,
Ба мӯрд монад, гар мӯрд рӯяд аз насрин. *Рӯдакӣ*

Одам он мӯрд дар он кӯҳ бинишонд ва дарахте
бузург шуд. *«Таърихи Табарӣ»*

МҶҮРИЁНА *مورىانه* занги оҳан, чирки оҳан.

Оҳанеро, ки мӯриёна бихӯрд,
Натавон бурд аз ӯ ба сайқал занг.
Бо сияхдил ҷи суд гуфтани ваъз
Наравад меҳи оҳанӣ дар санг. *Саъдӣ*

МҶҮРЧА *مورچه* шакли тасғири мӯр.

Мӯрчагон гар бикунанд иттифоқ,
Шери жиёро бидаронанд пӯст. *Саъдӣ*

МҶҮРЧАЛ||**МҶҮРЧОЛ** *مورچل*||*مورچال* хандақ ва чуқуриҳо,
ки барои гирифтани қалъаи душман дар атрофи он канда
мешавад.

Чаннатошъёни мӯрчал қисмат карда ба муҳосара
пардохт. *«Таърихи Фарошита»*

МҶҮСАФЕД *موسفيد* он ки мӯн сар ва рӯяш сафед шудааст;
одами ба пирӣ рӯ ниҳода; пир.

МҶҮСАФЕДӢ *موسفيدى* пирӣ.

Ҷи ранг, охир, тӯро аз мӯсафедӣ,
Чу надҳад мӯсафедӣ рӯсафедӣ. *Ҷомӣ*

МҶҮ(И)ШИКОФ||**МҶҮ(И)ШИГОФ** *مو(ى)شكاف*||*مو(ى)شگاف*

киноя аз мудаққиқи нуктасанҷ, одами пурдиққат ва бо-
риқбин.

Ба гирди гулаш сунбулашро тавоф,
Сари муяш андар суҳан мӯшикоф. *Ҳоҷу*

МҶҮ(И)ШИКОФӢ||**МҶҮ(И)ШИГОФӢ** *مو(ى)شكافى*||*مو(ى)شگافى*

киноя аз мудаққиқи ва нуктасанҷӣ дар коре, борикбинӣ.

Дар сарири мӯшикофӣ шохам аз фикри расо,
Дар диёри назм табъам ҳукмронӣ мекунад. *Туграл*
Бо неку бад чу оина як сон сулук кун,
К-ин захмҳо зи мӯйшикофист шонаро. *Соиб*

МҶҮЪЗАМ *معظم* а. қисми бештари чизе, қисми бузурге
аз чизе.

Мӯъзами маъмуран олам дар тасарруфи султон
Санҷар омад. *«Равзат-ус-сафо»*

МҶҮЪЗАМОТ *معظّمات* а. қисмҳои бузурғтар ва муҳимта-
ри чизе.

Дар яке аз мӯъзамоти саводи Ҳинд, ки холи
чеҳраи мамолик аст, подшоҳе буд бедорбахт.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Гуфтаанд, асҳоби фитнат ва хибрат, ки аз ҳид-
дату савлати подшоҳон барҳазар бояд буд, ки
ғолиб ҳиммати эшон ба мӯъзамоти умури мамлакат
мутааллиқ бошад ва таҳаммули издиҳомӣ авом на-
кунанд. *Саъдӣ*

МҶҮЪЗИЁТ||**МҶҮЗИЁТ** *مؤذيات*||*مؤذيات* а. мӯъзӣ||*мӯзӣ*.

Маскани паланг ва мор ва мӯъзиёти дигар ...
мебошад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МҶҮЪЗИЛА *معضله* а. кори мушқил, масъалаи ҳаллаш
душвор.

МҶҮЪЗИЛОТ *معضلات* а. мӯъзила.

... Табъи мушқилкушояш ҳаллоли мӯъзилот (аст).
«Равзат-ус-сафо»

Ба мифтоҳи мутолааи он пайваста ... ҳалли муш-
қилот ва кашфи мӯъзилот менамуд.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

МҶҮЪЗИН *مؤذن* *ниг.* муаззин.

Наоим пеши ӯ чун чор хотиб,
Ба пеши чор хотиб чор мӯъзин. *Манучехрӣ*

МҶҮЪЗИЯ||**МҶҮЗИЯ** *مؤذيه*||*مؤذيه* муаннаси мӯъзӣ.

Ҷойгоҳи ҳавлноқ аст, ки баъзе аз ҳайвоноти
мӯъзия ва сибори зорра дар он ҷо муқим бошад.
«Равзат-ус-сафо»

МҶҮЪЗӢ||**МҶҮЗӢ** *مؤذى*||*مؤذى* а. азиятрасонанда, озоррасо-
нанда.

Суҳан охир ба даҳон мегузарад мӯъзиро,
Суҳанаш талх нахоҳӣ, даҳанаш ширин кун. *Саъдӣ*

МҶҮЪЛАМ *معلم* 1. аламдор, нишондор, аломатдор.

Яке аз фарзандони Ҷамшед ... мӯълам ба ала-
мотест, ки мунаҷҷимони малик аз он эълум дода-
анд. *«Равзат-ус-сафо»*

Зери тадбири мӯҳкамаш офоқ,
Зери аъломи мӯъламаш дунё. *Фарруҳӣ*

2. мунаққаш, нақшин, нигорин, пурнақшу нигор.

Зи ашки абри найсонӣ ба дебо шох шуд мӯълам,
Зи буи боди озори ба анбар хок шуд маъҷун.
Рӯдакӣ

Аруси зишт зебо чун тавон дид,
В-агар бар худ кунад дебои мӯълам. *Саъдӣ*

Кулоҳи нуқраи хомаш ба ахтарон марсӯъ,
Қабои атласи сабзаш ба Қаҳқашон мӯълам.

Бадри Чочӣ

МҶҮЪЛИМ||**МҶҮЛИМ** *مؤلم*||*مؤلم* а. аламдиҳанда, дардовар,
дарднок.

Ҷамаро ба уқубати мӯълими мӯҳлик гирифтор
гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба тапонҷаҳон мӯълим Юсуфро меранҷониданд.
«Равзат-ус-сафо»

МҶҮЪМИН *مؤمن* а. диндор, имондор, боимон; маҷ. мусул-
мон.

На мӯъминам ба тариқат, на кофирам дар ишқ,
Маро ба субҳаву зуннор норасой буд.

Заҳири Форъёбӣ

Малики Миср марде мӯъмин аст ва ба дини мо
бигаравидааст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУЪНИС||**МУНИС** *а.* مؤنس|مونس унсгрифта; ҳамдам, ҳамсухбат, дустӣ наздик.

Ин чӣ ҳамдам, чӣ ҳамнишин, чӣ қарин,
Ин чӣ муънис, чӣ қон, чӣ ғамхорест!

Камоли Хучандӣ

[Хурӯс] фаръёд бардошт, ки ман муънис бедоронам ва муаззини шабзиндадорон. *Ҷомӣ*

Омадӣ, қону дилу дида нисорат бодо,
Чун будӣ муъниси қон, хоб ҳаром аст имшаб. *Махфӣ*

МУЪРИЗ *а.* معرض эърозкунанда, ругардонанда.

Вай ҳамвора мунзавӣ ва мункатеъ мебуд ва аз мухولاتати аҳли дунъе муъриз. *Ҷомӣ*

Ҳар оина ҳар кӣ аз дунъе муъриз бошад, дунъе низ аз вай ругардон хоҳад буд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

Ва халқ аз мухولاتати у муъриз бошанд.

Аҳмади Донииш

МУЪСИР *а.* معسر дар усрат монда, тангдаст, камбағал, мӯхтоҷ.

Авориғи у ба мусиру муъсир тааддӣ накунад.
«Равзат-ус-сафо»

Аз саводи шаб бурун орад наҳор,
В-аз қафи муъсир бируёнад ясор. *Румӣ*

МУЪТАБАР *а.* معتبر соҳиби эътибор ва обрӯ, бозътибор.

Ва аз бозоргоне муътабар шундаам, ки басе сароҳо аст дар Миср, ки дар у хучраҳост ба расми мустақил. *Носири Хисрав*

Дар айёми таҳсилашон чанд нафар соҳибтабъони муътабар ... ҳамвора ба ҳамдигар махлуту маҳшур буданд. *Садрӣ Зиё*

МУЪТАД(Д) *а.* معتد ба ҳисоб гирифта, ба эътибор гирифташуда, шумурдашуда.

МУЪТАДДУН-БИҲ(И) *а.* معتدبه қобили эътибор, аҳамиятнок.

Назди эшон ба вузӯҳ пайваст, ки дигар чизе муътаддун-биҳи аз вай ҳосил намешавад.

«Равзат-ус-сафо»

МУЪТАДДУН-БИҲО *а.* معتدبها (чизҳои) қобили мулоҳиза, қобили ба эътибор гирифтани, аҳамиятнок.

... Мутазаммини фавоиди муътаддун-биҳост.

«Равзат-ус-сафо»

МУЪТАДИЛ *а.* معتدل 1. дар ҳадди эътидол, дар ҳолати миёна, аз ғайри ифроту тафрит.

Ёре алҳақ, чунон ки дил хоҳад,
Дил ҳама чизи муътадил хоҳад. *Низомӣ*

Ҳар ду қониб нигоҳ хоҳад дошт,
Ҳар киро ҳаст муътадил ҳуе. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҳавои муътадил ҳавои форами гуворо (на гарму на сард).

Ман ба ҳавои қоматат умри дароз ёфтам,
З-он ки ҳамеша кардаам касби ҳавои муътадил.

Камоли Хучандӣ

2. маҷ. дуруст, солим.

Сурати неку ба мизочи муътадил хабар медиҳад ва чун тарбияти у карда шавад, ахлоқи у неку шавад. *«Нигори дониш»*

Аз қафи шамшери туст муътадил аркони мулк,
З-он ду агар кам кунӣ, мулк шавад нотавон *Ҳоқонӣ*

МУЪТАЗИЛ *а.* معتزل 1. азлшуда, бекоршуда; дурӣ гузида, гушанишин; махлӯ ва муътазил бекоршуда ва гушанишин.

Баъд аз фавти ам бар сарири подшоҳӣ нишаст ва дар шавволи ҳамин сол махлӯ ва муътазил гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. пайрави маслаки муътазила.

МУЪТАЗИЛА *а.* معتزله яке аз маслакҳои фалсафӣ дар ислом, ки пайравонаш ба баъзе аҳкоми дин аз нуқтани назари рационалӣ нигоҳ кардаанд.

МУЪТАКИФ *а.* معتكف гушанишин, хилватнишин, танҳо-нишин.

Он ки дар савмиа чил сол шаб овард ба рӯз,
В-ин замон муътакифи дайри муғон аст, — манам. *Ҳилолӣ*

Вақти он шуд, ки иқомат ба ҳаробот кунам,
То ба кай муътакифи гушаи масҷид бошам.

Камоли Хучандӣ

То кай чу шӯла муътакифӣ дар канори санг,
То кай чу мӯҳра муктанифӣ дар даҳони мор?

Шоҳин

МУЪТАЛИФ I *а.* مؤتلف улфатгирифта, унсгрифта, дустӣ наздик.

Он ду кас бо якдигар муъталиф ва мутааннис гарданд. *«Илми симиё»*

МУЪТАЛИФ II *а.* معتلف 1. алафхӯр, чаранда; 2. ғизогиранда, сершаванда.

Гурба дар сӯроҳ аз он шуд муътакиф,
Ки аз он сӯроҳ у шуд муъталиф. *Румӣ*

МУЪТАМАД *а.* معتمد он ки ба вай эътимод ва бовар карда шудааст, мавриди эътимод, дилпуршаванда.

[Амир Саид]... дар он шаб ҳазина ва дафина ҳама берун бурд ва ба дасти муътамадон ба ҷуи Мулиён фиристод. *«Таърихи Наршахӣ»*

Маликзодаро бар ҳоли табоҳи вай раҳмат омад ва хилъату неъмат дод ва муътамадеро ба вай би-фиристод. *Саъдӣ*

МУЪТАМАДУЛҚАВЛ *а.* معتمدالقول он ки қавли ӯро бовар мекунад, ростқавл, содиқулқавл.

[Элҷӣ] дар миёни эшон дӯсте аз онӣ худ ёфт,
ки муътамадулқавл буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУЪТАМАДУН-АЛАЙҲ *а.* معتمدعليه он ки ба вай эътимод ва бовар доранд, шахси мавриди эътимод.

Ҳамчунон наҷми саодаташ дар тараққӣ буд, то ба авҷи иродат бирасид ва муқарраби ҳазрати султон ва муътамадун-алайҳ гашт. *Саъдӣ*

Шоҳ ӯро вазири мутлақулъинон сохта дар умурӣ дунъявӣ муътамадун-алайҳ гардонид.

«Таърихи Фариста»

МУЪТАМАН *а.* مؤتمن лоиқи бовар, мавриди бовар, мавриди эътимод, амин.

Коршинос гуфт: На ҳар мусташоре мўтаман бошад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Ба ҳеҷ ҳодиса нуқсон нагирад аз пай он-к
Бар у қазову қадар посбони мўтаман аст.

Муиззӣ

Рутбату тамкини садри мўтаман
Ҳамчу қадру ҳимматаш бемунтаҳост. *Анварӣ*

МУЪТАРИФ а. *معترف* эътирофкунанда, иқроркунанда;
муқир.

Беҳ ки ба бечорагӣ аз ҷони ҳеш
Мўтариф оем ба нуқсони ҳеш. *Хисрави Деҳлавӣ*

Афозил ба тақаддуми вай [Адиб Собир] мў-
тарифанд, чунон ки Анварӣ вайро бар худ тарҷеҳ
карда, он ҷо, ки теъдоди камолоти худ мекунад.
Ҷомӣ

Сухани у бипурсиданд ва иқрор намекард ва
уро ҷуб заданд ва мўтариф шуд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУЪТАСАМ а. *معتصم* 1. чизе ё касе, ки аз вай ёри ва
паноҳ меҷуянд, паноҳгоҳ.

Хона дар кӯи вафо гир бад-он,
Ки туро ҳабли матин мўтасам аст. *Ҳоқонӣ*
Даст ба фитроки истинои ту дарзад,
Мўтасами мулк кард ҳабли матинро. *Анварӣ*

2. сазовори бовар ва пайравӣ.

Ҳамчунин то ҳафт батн, эй булқарам,
Мешумар ту 3-ин ҳадиси мўтасам. *Румӣ*

МУЪТАФИК а. *مؤتفك* дурӯғгу.

Корвоне дид аз дур он малик,
Гуфт миреро, ки рав, эй мўтафик. *Румӣ*

МУЪТАҚ а. *معتق* озод кардашуда; ғуломи озод карда-
шуда.

Зинда карда мўтақу дарбони ту
Ин ҷаҳону он ҷаҳон бар хони ту. *Румӣ*

МУЪТАҚАД а. *معتقد* эътиқод; ақида; мулоҳиза.

Ҳалоқухон бо аркони давлат ва аъени ҳазрат
дар боби он азимат машварат мекард ва ҳар як
ба ҳасаби мўтақади ҳеш чизе мегуфтанд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУЪТАҚАДОТ а. *معتقات* ҷ. мўтақад.

Ҳеҷ офаридан дигарро назди у роҳ набуд, илло
бахшиёро, ки шабонрузӣ мулозим мебуданд ва
ба баҳси мўтақадот машғул. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУЪТАҚАДУН-ФИҲИ а. *معتقد فيه* он ки бар вай эътиқод
ва бовар карда мешавад.

Навруз ба вақти азимати Хуросон чун медонист,
ки подшоҳи ислом бо у беиноят аст, Садриддин
писари шайхулисломи Ҳирот, ки мўтақадун-фиҳи
буд, ба бандагии ҳазрат фиристода.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУЪТАҚИД а. *معتقد* эътиқодманд, боваркарда, эътиқод-
карда.

Аҳли он хитта мурид ва мўтақиди у шуда бу-
данд. *Авфӣ*

Ду ҷоҳил ба ҳам мутғаҳид нестанд,
Раҳи ақлро мўтақид нестанд. *Ҷомӣ*

Яке аз таломизаашон мўтақиди Бедил буд.

Садри Зиё

МУЪТОД а. *معتاد* 1. одаткарда, ҳуғирифта.

Бо ҳусни илтифоти ту мўтод гаштаем,
Бар мо макун убур тағофул кунон-кунон. *Ҷомӣ*
Ба неши заҳри фироқаш зи бас ки мўтодем,
Ба назди мо чи дами мору чи думи ақраб! *Туғрал*
2. одат.

Навруз, чунон ки мўтоди у буд, овозаи кас-
рати лашкар меандохт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Рузе бар хилофи мўтод таом ба ҳангом нарасид.
Садри Зиё

маъҳуду мўтод мувофиқи расму одат.

Чунончи маъҳуду мўтод аст, ба лавозими ҷаш-
ну туй иштиғол намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

бар мўтод аз рӯи одат.

Дар он шаб шароби зиёд ниҳода бар мўтод бар
малик паймуд. *«Равзат-ус-сафо»*

берун аз мўтод берун аз одат.

Бинӣ туву дигарон набинанд,
Ҳар сӯ нуре бирун зи мўтод. *Шамси Табрэзӣ*

МУЪТӢ а. *معتي* атоқунанда, бахшанда.

Бешӣ зи мўтиёну кам аст аз атон ту
Андешаи муҳосибу андозаи шумор. *Муиззӣ*

Он мўтиёе, ки рӯзу шаб аз баҳри номи нек
Дар пӯзишу мурувату дар додани атост...

Фарруҳӣ

МУЪҚАД а. *معتقد* гиреҳбандшуда.

Бо базли дасти бахшиши у абр мудҳал аст,
Бо сайри барқи хотири у барқ мўқад аст. *Анварӣ*

МУЪЧАБ а. *معتب* худбин, худписанд.

На гирифторм омадӣ ба дасти ҷавоне мўҷаби хи-
рарое, сартези сабукпое, ки ҳар дам ҳавасе пазад
ва ҳар лаҳза рое занад. *Саъдӣ*

МУЪЧИЗ а. *معتز* 1. очизкунанда; 2. коре, ки инсонҳо
аз иҷрои он очизанд; кори ҳайратовар, аҷибу ғариб;
кори хориқул-оддае, ки гуё анбиё ва пайғамбарон ме-
кардаанд.

Асо баргирифта на мўҷиз бувад,
Ҳама аждаҳо кард бояд асо. *Унсурӣ*

Ҷамолат мўҷизи ҳусн аст, лекин
Ҳадиси ғамзаат сеҳри мубин аст. *Ҳофиз*
Ҷон диҳад чун мўҷизи Исо ба ҳангоми сухан
Лаҳҷаи лаъли лаби у мурдаи садсоларо. *Туғрал*

МУЪЧИЗА а. *معتز* ниг. мўҷиз.

Пайғамбаре ба Чин шуд, уро Монӣ гуфтандӣ ва
мўҷизаи у санъати тасвир будӣ. (2)

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МУЪЧИЗБАЁН *معجزيان* 1. он ки дар камоли фасоҳат ва
балоғат шеър меғӯяд; 2. шеъре ки дар камоли фасоҳат
ва балоғат гуфта шудааст.

Чунон густурам шеъри мўҷизбаён,
Ки сирри Алий очиз ояд аз он. *Шоҳин*

МУЪЧИЗНАМО *معجزنا* мўҷизаовар, мўҷизанишонди-
ҳанда.

Гард аз ялон барораду афгон зи пурдилон
Аз гарди роҳ бозуи мӯъчизнамои ту. *Убайди Зоқонӣ*

МУЪЪЧИЗОТ *а. معجزات* *ҷ. мӯъчиза.*

Қалам дар банонат асои Қалим аст,
Намоёд ҳаме мӯъчизоти маориб. *Манучехрӣ*
Насими бод дар эъҷози зинда кардани хок
Бибурд оби ҳама мӯъчизоти Исоро. *Анварӣ*

МУЪЯ *موديه* *гирья, навҳа, нолаи ҳазин.*

Намози шоми ғарибон чу гирья оғозам,
Ба мӯяҳои ғарибона қисса пардозам. *Ҳофиз*

Аз мӯя чу мӯ, зи нола чун нол
Мерафт назорагӣ зи дунбол. *Шоҳин*

мӯя кардан мӯидан, гирья ва нола кардан.

Канад мӯи мушкин зи сар тор-тор,
Кунад мӯя бар ҳештан зор-зор. *Ҷомӣ*

◇ **Мӯяи зол** *мус.* номи як оҳанги қадимӣ.

Ба лафзи порсию чинию Ҳумохисрав,
Ба лаҳни «Мӯяи зол»-у қасидан луғзӣ. *Манучехрӣ*

МУЪЯГАР *موديه گر* *навҳагар, гуяндазани гирьяёнанда дар рӯзи мотам, овозандоз.*

Ҳар он мом, к-у чун ту збяд писар,
Қафандӯз хонемашу мӯягар. *Фирдавӣ*
Охир ин разм мӯягар нагузошт,
Хун сияхпӯш гашту мотам дошт. *Бедил*

МУЪХДАС *а. محض* *нав пайдошуда, тоза ҳодисшуда, нав рӯйдода; нав.*

Ҳама ҳам мӯхдасанду ҳам қадиманд,
Ҳама ҳам чоҳиланду ҳам ҳакиманд. *Носири Хисрав*
Дар Арафот хаймаи бузург бизад ва он ҳам расме
мӯхдас буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ба воситаи даъвати ту ва ин дини мӯхдас, ки
овардаӣ, ҳалал дар умури мамлакат пайдо шуда.
«Равзат-ус-сафо»

мӯхдас сохтан бино кардан.

[Ҳалоқухон] ... дар тамоми мамолик калисоҳо мӯх-
дас сохта. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУЪХҚАМ *а. محکم* *1. маҳқам, мустаҳқам, устувор.*

Санг кашидандӣ, то қойдаи хона мӯхқам карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Бихандид, к-ин қалъаи хуррам аст,
Валекин напиндорамаш мӯхқам аст. *Саъдӣ*
Он нукта, ки ниққи у аз он хост,
Бас мӯхқама муставию аълоост. *Шамси Табрезӣ*

2. саҳт, бошиддат.

Забондоне омад ба соҳибдиле,
Қи мӯхқам фурумондаам дар гиле;
Яке сифларо даҳ дирам бар ман аст,
Қи донге аз у бар дилам даҳ ман аст. *Саъдӣ*

Ҳарчанг ҳештанро бар гардани моҳихор афганд
ва ҳалқи у мӯхқам фушурдан гирифт.

«Анвори Суҳайлӣ»

3. *маҷ.* (одами) пухта, ботаҷриба.

Басе тараддуд ва тафаҳхус кардем, уро наёфтем,
ҳоло ки ин луғзи вайро шунидем, ба хотир расид,
ки вай мӯхқам касест, ки шеъре бад-ин латофатро
бо иншон бад-ин матонати мутаносиб чамъ карда.
Восифӣ

МУЪХҚАМЧОН *جان محکم* *сахтчон, тобовар ба сахтӣ; сахт, қавӣ.*

Дами у ҳамчу Исӣ одамчон,
Аҳди у ҳамчу Хизр мӯхқамчон. *Саной*

МУЪХЛАТ *а. مهلت* *1. таъхир, даранг.*

[Падару модар] ҳар як ба ҷонибе рафта буданд
ва дар омадани эшон мӯхлате воқеъ шуда буд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Ва агар дар аҷали мавъуд мӯхлат бувад, шахс
аз коми аждаҳо ва даҳони ғирдоби ҷонфарсо ра-
ҳой ёбад. *Аҳмади Дониш*

2. вақти муайян, муддати муайян, фурсат.

Чунон ки мо андар ин боб китобе хоҳем кардан,
агар замона мӯхлат диҳад. *Ибни Сино*

мӯхлат хостан дароз кардани вақти иҷрои кореро пур-
сидан, ба қафо андохта шудани иҷрои кореро талаб
кардан.

Хотун [кас] ба туркон фиристод ва аз эшон ёри
хост ва кас ба Убайдулло фиристод ва ҳафт рӯз
мӯхлат хост. *«Таърихи Наршахӣ»*

МУЪХЛИК *а. مهلك* *ҳалокатовар, марговар; хатарнок.*

Дар роҳҳои мӯхлики боҳавфу бериҷо
Ҷуз исмати ту бадрақои корвон намонд. *Ломей*
Чунон менамоёд, ки киштии ҳаёт дар ин ғирд-
оби мӯхлик ғарқ хоҳад шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Ҳаст мӯхлик, чу ба омос кашад истисқо,
Аҷаб аз зиндагии шайхи музаҳхам дорам. *Шоҳин*

МУЪХМАЛ *а. مهمل* *1. бе эътибор гузошташуда, тарк кар-
дашуда; аҳамият надодан.*

Султон муҳиммоти он навоҳӣ мӯхмал гузошта.
дар арсаи чанд рӯз ба Ғазнин нузул кард ва чамъе
анбуҳу лашкаре бошукӯҳ фароҳам овард.

«Равзат-ус-сафо»

мӯхмал ва муаттал беаҳамият, безътибор ва бекору
матрук.

Он қасаба аз ибтидои вусули лашкари муғул
боз мӯхмал ва муаттал монда буд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. саҳл ва беаҳамият шумурдашуда.

Ҳалоки мо чунон мӯхмал гирифтанд,
Қи қатли мӯр дар пой саворон. *Саъдӣ*

МУЪХМАЛА *а. مهمله* *бемаънӣ, беҳуда.*

Аз вақҳи тасмия ва маънои он истифсорҳо кар-
данд, аз алфози мӯхмала буданаш тааҷҷубҳо на-
муданд. *Садри Зиё*

◇ **хуруфи мӯхмала** ҳарфҳои бенуктаи алифбои арабӣ.

МУЪХМАЛАБОФ *مهمله بان* *сафсатагӯӣ, беҳудагӯӣ.*

Пуду тори суханам канд зи девонагиат,
Худ ба ҳарф о, даҳани мӯхмалабофат бинам. *Савдо*

МУЪХМАЛОТ *а. مهلات* *суханҳои беҳуда ва бемаънӣ.*

Уро гуянд, ки ҳадди худро донанд ва ин тавр
мӯхмалот нагуянд. *Восифӣ*

Уро ёро набуд, ки он мӯхмалотро бар забон гу-
заронад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЪХМАЛӢ *مهملی* *бемаънигӣ, беҳудагӣ, қорҳои бемаънӣ.*

Амир Абдулаҳадхонро расм чунин буд, ки илова
ба соири мӯхмалиҳо ҳар сол як мартаба озими

мамолики Расй (Россия) гашта, пулҳои ба чандин масхарағӣ чамъ шудагиро ба ҳазор расвой сарф карда меомад. *Садри Зиб*

МУҲР *مهر* 1. олати филизий, ки ба рӯи он исми шахс ё ҷоё канда шудааст ва рӯи қоғаз, мактуб ва фармонҳо ба ҷои имзо пахш карда мешудааст, хотам.

Зи хар чиз ганҷе бифармуд шох —
Зи муҳру зи теғу зи тахту кулоҳ. *Фирдавсӣ*
Эй туро дар синаи ҳар зарра пинҳон розҳо,
Дар миёни муҳри хомӯшӣ гиреҳ овозҳо. *Соиб*

муҳр задан муҳр пахш кардан бар қоғаз; 2. нақши хотам, нақше, ки баъд аз задани муҳр бар рӯи қоғаз ва ғ. мемонад.

Маро гуфт: Кишӣ марон, то нахуст
Ҷавозе биёби ба муҳрам дуруст. *Фирдавсӣ*

Ман он наям, ки диҳам нақди дил ба ҳар шӯхе,
Дари ҳазона ба муҳри туву нишонан туст. *Ҳофиз*
Муҳри меҳри ту бар нигини дил аст,
Тоҷи аҳди ту бар сари ҷонам. *Анварӣ*

3. як дона пули сиккадор.

Ғиёсуддин ... қарор дода буд, ки ҳар шаб сад муҳр тилло дар зери болини ӯ ниҳода алассабоҳ ба аҳли истеҳқоқ дода бошанд.

«Таърихи Фарошта»

◇ муҳри зар киноя аз офтоб.

З-он муҳри зар ба пеши Тарозу шараф гирифт,
К-он ҷой вазни мушк ба кофур ҳамбар аст.

Бадри Чоҷӣ

муҳр задан *чизеро* маҳкам кардан, бастан.

Даҳони табларо зад муҳре аз мум,
Ки беҳ бошад даҳони табла махтум. *Ҷомӣ*
Савдон чунун бурд маро сӯи харобот,
Зад ғайрати ӯ муҳри хамӯшӣ даҳанамро. *Ғиёсӣ*

муҳри абад бар даҳон ниҳодан а) хамеша хомӯш будан; б) мурдан.

Бикшой лаб ба пурсиши ман, к-аз ғамат маро
Наздик шуд, ки муҳри абад бар даҳон ниҳам.

Шоҳӣ

муҳри ях бар зар ниҳодан қору ҳаракатҳои беманфиат ва ташаббуси бефоида кардан.

Тавонӣ муҳри ях бар зар ниҳодан,
Фуқоёро тавонӣ сар кушодан. *Низомӣ*

муҳр аз лаб баргирифтани лаб ба суҳан кушодан.

Агар он ғунчадаҳон муҳр зи лаб баргирад,
Ҷигари ташнаи хуршед ба Кавсар гирад. *Соиб*

муҳр аз ҳуққани ёқут кушодан лаб ба суҳан кушодан, суҳан сар кардан.

Муҳр бикшо зи ҳуққани ёқут,
Рӯхро ком бахшу дилро қут. *Ҷомӣ*

муҳр бар даҳон (*ё забон*) будан (*ё ниҳодан*) киноя аз хомӯш будан; ба сукут водор кардан.

Ба сони савсан агар даҳзабон шавад Ҳофиз,
Чу ғунча пеши гуаш муҳр бар забон бошад. *Ҳофиз*
Чун ғунчаи гул аст хамӯшӣ шиори ман,
Наиҳодааст муҳр касе бар даҳон маро. *Сайидо*

муҳр бар лаб доштан хомӯш будан.

Ба ранге кард васлат нома таҳрир,
Ки аз вай муҳр бар лаб дошт тақрир. *Ҳозик*

муҳри хомӯшӣ бар (*ё андар*) лаб ниҳодан (*ё задан*) аз суҳан лаб бастан, хомӯш шудан.

Сангушт гуфт: ... Албатта муҳри хомӯшӣ бар лаб ниҳода, муарризи ҷавоби ҳеҷ офаридае нахоҳам шуд. *«Анвори Суҳайли»*

Нишони пой ту моро далели ҳайрат шуд,
Задем муҳри хамӯшӣ чу ғунча андар лаб. *Туғрал*
муҳр бар лаби касе ниҳодан манъи суҳангӯи намудан, ба хомӯшӣ водор кардан.

Мо чу воқиф гаштаем аз чуну чанд,
Муҳр бар лабҳои мо бинҳодаанд. *Румӣ*

МУҲРА *مهره* 1. яке аз устухонҳои (фиқраҳои) миёни тахталушт ва гардан.

Аз он ҷумла ҳафт муҳраҳои гардан аст ва дувоздаҳ муҳраҳои пушт аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳамон гардани шоҳи Мозандарон
Ҳама муҳра бишкан ба гурзи гарон. *Фирдавсӣ*

2. донаи шохмот, нард ва ғ.

Ба шашхона нашуд комаш муяссар,
Наёмад муҳрааш берун зи шашдар. *Ҷомӣ*
Ба каф гирифта равон нақд ошиқи содик,
Кучост нақд-бизозад ба муҳраи ту ҳариф. *Шоҳин*

3. донаи ба ришта кашидашуда.

Гузаштанд, мо низ ҳам бигзарем,
Ки чун муҳраи иқди якдигарем. *Низомӣ*

муҳраи қаҳрабӣ санги қаҳрабо.

Рабудандаш он девсорон зи ҷой
Чу қаҳбаргро муҳраи қаҳрабӣ. *Низомӣ*

4. асбоби сайқалдиҳии қоғаз баъд аз оҳор додан; муҳра даромудан сайқал додан.

Ман, ки муҳра ба худ даромудам,
Сар ба муҳри ризои ӯ будам. *Низомӣ*

5. дона ва кулӯлаи гилӣ ё сангӣ, ки ба ҷои тир бо камонгурӯҳа ғурронда мешудааст.

Хост аввал камонгурӯҳа чу бод
Муҳрае дар камонгурӯҳа ниҳод. *Низомӣ*

6. моддае, ки ба эътиқоди авом дар сари мор қарор дорад ва чун подзаҳр ба моргазидагон шифо мебахшад.

Чу аз ман баршудӣ чун муҳра аз мор,
Ман аз гул дур мемонам, ӯ аз хор. *Низомӣ*

Беҳтарин ҷоё ба дасти бадтарин қавме, к-аз ӯ
Муҳраи ҷондору андар мағзи сӯёбон дидаанд.

Ҳоқонӣ

◇ муҳраи афъӣ (*ё афъо*) а) як навъ санге будааст, ки гуё аз даҳони мори афъӣ мегирифтаанд; б) киноя аз зулф.

Ба ғунчаи ту шакарханда нашъан бода,
Ба сунбули ту дури гуш муҳраи афъо. *Рӯдакӣ*

муҳраи зар киноя аз офтоб.

Бози кабуд аст чарх болзанон дар ҳаво,
Мори сафед аст субҳ муҳраи зар дар қафо.

Бадри Чоҷӣ

муҳраи қаҳрабогун киноя аз замин.

Мақун зерини лочвардӣ бисот
Ба ин муҳраи қаҳрабогун нашот. *Низомӣ*

муҳраи лочвард киноя аз осмон.

Биёмӯз аз ин муҳраи лочвард,
Ки бо сурх сурх асту бо зард зард. *Низомӣ*

муҳраи сапеду сиёҳ киноя аз рӯз ва шаб.

З-ин дуто муҳраи сапеду сиёҳ,
Ки бар ин сабз тахти нард гузашт ... *Ҳоқонӣ*

мўхраву тос киноя аз дунбё.

Дасте натавон бурд, Камол, аз фалаку меҳр,
Модом ки бозичаи ин мўхраву тосӣ.

Камоли Хуҷандӣ

мўхра баровардан киноя аз ҳунар ва корнома нишон
додан, тадбир ба кор бурдан.

Чӣ мўхра барорем аз меҳру кин,
Ба ин чин, ки омад бар абруи чин. *Низомӣ*

мўхра барчидан а) киноя аз кандани алоқаи дустӣ.

Иттифоқан хилофи таъ аз вай ҳаракате биди-
дам, ки написандидам, доман аз у баркашидаму
мўхра барчидам. *Сағдӣ*

б) киноя аз хотима додан, монда рафтани канор ги-
рифтани.

Он ки хуршед мўхра барчинад,
Гар дар абруи у бибинад чин. *Заҳири Форъебӣ*

МУҲРАБОЗ *مهرباز* киноя аз фиребгар.

Гузар бар меҳр кун чун дилнавозон,
Ба ман бозӣ мақун чун мўхрабозон. *Низомӣ*

МУҲРАБОЗИ *مهربازى* киноя аз фиребу найранг.

Ба море чу ман мўхрабозӣ мақун,
Набард ор, найрангсозӣ мақун. *Низомӣ*

Бидон, эй ҷавонбахти равшанзамир,
Ки дар мўхрабозист гардуни пир. *Хочу*

Ман умр дар наззораи мўхрабозии чархи шӯ-
бадаангез талаф сохтаам. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУҲРАКАШ *مهره کش* он кӣ коғаз ва дигар чизхоро бо
мўхра ҷило медихад.

Нури басар дод, ки бино шудем,
Мўхракаши ҳуққаи мино шудем. *Хисрави Деҳлавӣ*

МУҲРАҚ *محرق* оташгирфта; сукта, сӯзонидашуда.

Дев дуздона сун гардун равад,
Аз шихобаш мўхрақу матъун шавад. *Румӣ*

МУҲРБАНД *مهربند* устои мўхрсоз, мўхркан.

Дилаш қач ҳамчу нақши мўхрбандон,
Вале зоҳир ба акси зоҳири он. *Ҳозиқ*

МУҲРИҚ *محرق* сӯзонанда; сӯзанда, сӯзон.

Он ҳақимақ эй ҷаҳлу истинкор
Гуфт: Биттаъ мўхриқ омад нор. *Ҷомӣ*

нори мўхриқ оташи сӯзон.

Он шоҳи машриқро бигу в-он нори мўхриқро бигу,
В-он мири мушриқро бигу: Ерон саломат меку-
нанд. *Шамси Табрэзӣ*

таби мўхриқ таби сӯзон.

Бибурдам зи субҳи фурузанда об,
Бибастам таби мўхриқи офтоб. *Хочу*

МУҲСИН *محسن* 1. эҳсонкунанда, соҳиби хайрот, не-
қуикунанда, неқуокор.

Ҳадъяи шоир ҷӣ бошад, — шеърӣ наъ,
Пеши мўхсин оварад, бинҳад гарав. *Румӣ*

Ҳамдами нодон туро нодон кунад,
Ҳамдами мўхсин туро эҳсон кунад. *Шоҳидӣ*

2. хушрукунанда, ба хусну тароват дароранда.

Ба қавле шароб ... мўхсини лавни башараи ин-
сонист. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲТАВӢ *محتوى* эҳтивокунанда, фарогиранда, дар
бар гиранда; дорон ...

Шеъре кард муштамил бар интиқоли мулк аз
Марвониён бар Аббосиён ва муҳтавӣ бар зулми
банӣ-Умайя ... «*Равзат-ус-сафо*»

Ва ин рисола муҳтавист бар се фасл.
Аҳмади Дониш

Замини эшон ҳама обшор, муштамил бар гулу
гулзор ва муҳтавӣ бар анвои фавоқеҳу асмор.
Аҳмади Дониш

МУҲТАДӢ *موتدى* ҳидоятшаванда; ба роҳи рост ру
оварда, роҳи ростро ёфта, ба роҳи рост далолатшуда.

Дар шарҳи ишқ ҳар ҷӣ ба ҷуз май залолат аст,
Хуш он ки шуд ба шорен майхона муҳтадӣ. *Ҷомӣ*

Дар мабодии ҳол ва авоиلى иштиғол ба найли
мушқилоте, ки азҳони мунҳиён аз идроки он қосир
буданд, муҳтадӣ гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲТАЗИР *مختصر* (одами) ҷонкунанда, дар ҳолати
наъ, дар ҳолати ҷонканӣ.

Бар ман хабар расид, ки шуд муҳтазир рақиб,
Қардам дуои хуш, ки аз ин ҳам батар шавад.
Шоҳин

МУҲТАМАЛ *محتمل* коре, ки ба рӯй доданаи эҳтимол
меравад, эҳтимолрафта, эҳтимоли.

Хирад ба шеърӣ ту, Шоҳин, аз он бувад волеҳ,
Қи як ҳадису ҳазораш нуқоти муҳтамал аст.
Шоҳин

МУҲТАМИЛ *محتمل* бардорандаи бор, таҳаммулкунан-
даи бор; тоқаткунанда, сабркунанда.

Эй ки бе дӯст ба сар гар битавонӣ, ки барӣ,
Шояд ар муҳтамили бори гаронаш бошӣ. *Сағдӣ*

МУҲТАМӢ *محتى* 1. ҳимоятшаванда; 2. парҳезкунан-
да, худдорикунанда.

Марде будааст аз тановули муҳиммот муҳтамӣ.
Авфӣ

МУҲТАРАМ *محترم* соҳиби эҳтиром, он кӣ уро эҳтиром
мекунад; бозътибор.

Бо ин ҳама ҳар он кӣ на хорӣ кашид аз у,
Ҳар ҷо ки рафт, ҳеч касаш муҳтарам надошт.
Ҳофиз

Ҷӣ гуна хор кунад чарх он азизеро,
Қи ишқ дар ҳарамӣ васл кард муҳтарамаш.
Фонӣ

МУҲТАРИЗ *محترز* эҳтирозкунанда, бозҳиёт, парҳез-
кунанда; худдорикунанда; хушбёр.

Муш гуфт: Ҳоло маслаҳати вақт дар он мебинам,
ки ман аз ту пурҳазар бошам ва ту аз сайёд муҳ-
тариз бошӣ! «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ман ҳама ҷо аз у муҳтариз будам ва дур мераф-
там, то ба нахлиstone расидам, ки аз ободонӣ дур
буд. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

муҷтанибу муҳтариз иҷтинобкунанда, каноргиранда
ва парҳезкунанда.

Аз тариқи эҳмолу иғфол муҷтанибу муҳтариз
бошӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲТАРИС *a.* محترص 1. тахрискунанда, афзояндаи ҳирс ва тамаъ.

Шараҳ ва ҳирс уро бонс ва муҳтарис омад, ки эшонро ғорат кунад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. ҳарис, тамаъкор, озманд.

МУҲТАРИФ *a.* محترف пешавар, косиб, хунарманд.

Таъби тези дурбини муҳтариф
Чун хари пираш бубин охир хариф. *Румӣ*

МУҲТАРИФА *a.* محترفة пешаварон, косибон, аҳли ҳирфа.

Охируламр қалъа низ мустахлас шуд ва [муғул-хо] муҳтарифаи бисъёр асир карданд.

«*Чомеъ-ут-тавориҳ*»

[Чамшед] гуфт, ки муҳтарифа ва синоиро дил-ҷуй намоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲТАРИҚ *a.* محترق сӯхташаванда.

Бирҷис муҳтариқ шуд, хуршед доғ гирифт,
Моҳи тапиду моҳ бар авҷи само гирифт. *Савдо*

МУҲТАСАР *a.* محاصر ба ихота афтода, дар муҳосара монда.

Ва бо даҳ мард аз хавоси худ бар ҷоё муҳтасар монда буд.*

МУҲТАСИБ *a.* محاسب таър. назораткунанда ба иҷрои аҳкоми шариати ислом; назораткунанда ба риоя карда шудани тартибу қоида дар бозор, ба дурустии сангу таразу ва ғ.; дар Бухорои кӯҳна иҷрокунандаи ин вазифа раис номида мешуд.

Муҳтасиб он мастро мезад ба зӯр,
Мард гуфт: Эй муҳтасиб, кам кун ту шӯр! *Аттор*
Ғаҳ намак резад ба хум, ғаҳ бишканад паймонаро,
Муҳтасиб то чанд дар шӯр оварад майхонаро?

Ҳилолӣ

МУҲТАСИБӢ محاسبى амали муҳтасиб.

Инсофи ту мисрест, ки дар растан у дев
Назм аз ҷиҳати муҳтасибӣ дода дунонро. *Анварӣ*

МУҲТАШАМ *a.* محشم 1. боҳашамат; соҳиби ҳашам ва хидматгорони бисъёр.

Анварӣ бар дари мадраса нишаста буд, дид, ки марде муҳташам бо ғулому аспи бисъёр ва асосияи тамом мегузарад. «*Тазкирати Давлатшоҳ*»

Он қавми муҳташамро аз ғуруру касрати аъвону ансор ва хайлу ҳашами бисъёр кучо дар хотир мегузашт ... «*Равзат-ус-сафо*»

2. бузург, боиктидор, соҳиби давлату мартаба.

Ҳаргиз надихад хурдманишро бари худ роҳ,
Қ-аз хурдманиш муҳташамонро ҳадасон аст.

Манучехрӣ

Бирафтанду гуфтанд, омад фақир,
Тани муҳташам дар либоси ҳақир. *Саъдӣ*

3. бошукӯҳ, обод.

Дахли у он ғае, ки кам бошад,
3-у яке шаҳр муҳташам бошад. *Низомӣ*

4. соҳиби иззату хурмат.

Зи қачғуй суханро кадр кам гашт,
Қасе, к-у ростгӯ шуд, муҳташам гашт. *Низомӣ*

Чаро у муҳташам, мо хор бошем,
Чаро у ёру мо ағъёр бошем? *Нозим*

МУҲТАШАМЗОДА محشم زاده писари одами бузург ва ё давлатманд.

Муҳташамзодае аз нахвати ҷоҳ
Меҳиромид зарифона ба роҳ,
Ба такаббур қадаме бармедошт,
В-аз табахтур аламе меафрошт. *Ҷомӣ*

МУҲТАШАМНИҲОД محشم نهاد муҳташамсиришт, бузург-вортабиат, олиманиш.

Ба қаноат қасе, ки шод бувад,
То бувад, муҳташамниҳод бувад. *Низомӣ*

МУҲТАШАМӢ محشمى бузургворӣ, баландмақомӣ; давлатмандӣ.

Шеҳнаи ин роҳ чу ғоратгар аст,
Муфлисӣ аз муҳташамӣ беҳтар аст. *Низомӣ*

МУҲТАҚИН *a.* محقق он ки шошбанд дорад; муҳтақин кардан бастан, банд кардан.

Чун баҳори замона бе даӣ нест,
Умрҳо ҷуз ҳабову лошай[ъ] нест,
Гарчи он гул бувад хушу тару нағз,
Муҳтақин кард кирме андар мағз. *Саной*

МУҲТАҶИБ *a.* محتجب он чи дар ҳиҷоб аст; пардапӯш-шаванда, махфӣ ва пинхоншаванда, пушида.

Чун Ҷамшеди хуршед дар тутуқи оли Аббос
Муҳтаҷиб гашт, амир Наср руй ба Марв овард.
«*Равзат-ус-сафо*»

Бар воқифони асрори олами кавну фасод махфӣ
ва муҳтаҷиб намонад ... «*Таърихи Фариишта*»

МУҲТОЛ *a.* محال хилагар, маккор.

Аз писари Зубайр метарсам, ки марде маккору
муҳтол аст. «*Равзат-ус-сафо*»

Дар ғояти зуҳур аст, ки он муҳтоли бадфиол
дар наминаву ғаммозӣ ва ҳаднаву ҳаммозӣ ақли
кулро бозӣ диҳад. *Восифӣ*

МУҲТОЛА *a.* محتاله муаннаси муҳтол.

Ба хуш бош, ки роҳи басе муҷаррад зад,
Аруси даҳр, ки маккораст муҳтола. *Ҷомӣ*

Фармуд, ки, эй фарзанд, воқиф бош, ки муҳто-
лаи дунёе фиреб надихад ва мурғи дилашро дар
доми ғурур наҷфанад. *Восифӣ*

МУҲТОЛТАБЪ محتال طبع хилагартабиат, маккорниҳод.

Дар зери он дарахт суроҳи муше буд ҳарисни-
ходи муҳтолтабъ. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

МУҲТОЛФАН محتال فن хилагар, фиребгар, маккор.

Баркашидаш, буд гурба ним ман,
Пас бигуфташ мард, к-эй муҳтолфан! *Румӣ*

МУҲТОҶ *a.* محتاج ниёзманд, қасе, ки ба чизе эҳтиёҷ дорад.

Зи бас к-аз дил фишондӣ хуни тоза,
Нагаштӣ чехрааш муҳтоҷи ғоза. *Ҷомӣ*

Дар тариқи нафъи худ қас нест муҳтоҷи далел,
Бе асо роҳи даҳан маълум бошад кӯрро. *Бедил*

... Ба мол садди фоқан муҳтоҷон кунӣ.
Аҳмади Дониш

МУҲӢЙ *а.* محیی эҳбёкунанда, зиндакунанда.

Зоти у муҳъии осори банӣ-Аббос аст,
Лек дар саффи вағо теғ чу Ҳайдар гирад.

Бадри Чочӣ

Шайх Шихобуддини мақтул, ки муҳъии русуми
қудамои ҳукамоғ, дар Талвеҳот нақл мекунад...
«Ахлоқи Чалолоӣ»

МУҲҶАБ *а.* محجب пушида, дар ҳичоб; пинҳон.

Гуфт: Некутар тафаҳхус кун, шаб аст,
Шахсо дар шаб зи нозир муҳҷаб аст. *Румӣ*

МУҶАБ *а.* موجب *ниг.* мучаб.

МУҶАЗ *а.* موجز *ниг.* мучаз.

МУҶИБ *а.* موجب *ниг.* мучиб I.

Н .

Н харфи понздаҳуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алиф-
бои арабии тоҷикӣ — харфи ن; *ниг.* нун I I.

на ^н *шакли кӯтоҳшудаи ҳиссаҷаи инкории на*.

Ҳеч рӯзе маро ба сар н-омад,
То дилам ниқи у зи сар нағрифт. *Анварӣ*

НА ن *ҳиссаҷаи инкорӣ.*

На рӯзи бузургӣ, на рӯзи ниёз
Намонад ҳаме бар касе-бар дароз. *Фирдавӣ*

на ^{на} *ҳиссаҷаи инкории феълӣ.*

Умр шуду ишва ба дастам надод,
Дахл наю харҷи равон хуштар аст. *Анварӣ*

НААМ I *а.* نعم ҳа, бале, оре; муқобили ло.

«Наам» гуфту барҷасту бардошт гом,
Ки дониғ хулқаш алайҳиссалом. *Саъдӣ*

Суханони Язид шунида, забон ба ло ва наам на-
кушод. «*Равзат-ус-сафо*»

НААМ II *а.* نعم чорпо (ҳамчун шугур, гову гӯсфанд).

НАБАРД||**НАВАРД** نبرد||**НОРД** чанг, муҳориба, разм, кор-
зор.

Басо раъно занон, к-ӯ шермард аст,
Басо марде, ки бо зан дар навард аст. *Низомӣ*

Дар ҳангоми набард чону молро беқадру қимат
шумуранд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

набард додан чанг кардан.

Дил ба саъйи Насим дод набард,
Лашкари Зулфро парешон кард. *Мушфиқӣ*

набард озмудан чанг кардан.

Чу бо у нашояд набард озмуд,
Ба чизи фаровонш бифреб зуд. *Асадӣ*

НАБАРДА نبرده далер, чанговар, шучоъ, диловар, бахо-
дур, паҳлавон.

НАБАРДАЧАВОН نبردهچوان паҳлавони чавон, чавони дил-
овар.

Ҳамеругфт зор: Эй набардачавон,
Сарафрозу аз тухмаи паҳлавон! *Фирдавӣ*

НАБАРДГОҲ نبرد گاه ҷои чанг, майдони чанг.

Аз канори набардгоҳи уфуқ
Чун ба дасти ғуруб дод зимом... *Анварӣ*

НАБАРДОЗМОЙ نبردآزمای чанговари ботачриба, паҳлаво-
ни чангозвода.

Набардозмое ҷаҳондида гуфт,
Ки пирӯзӣ он паҳлавонрост чуфт. *Низомӣ*

НАБАС||**НАБАСА**||**НАБИСА** نبس||نيسه||نبيسه духтарзода;
писарзода; набера.

Гуфт: Абдулло набасаи Булаббоси Исфаронӣ
[аст]. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Сифати зоти у ҳамин на бас аст,
Ки расули худойро набас аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

НАБАЪ *а.* نباء *ниг.* набо.

НАБАҲРА نېهره I қалб ва носара (дар бораи пул, нуқра
ва ғ.); паст, ночиз.

Чу фазли мир Абулфазл бар ҳама маликон,
Чу фазли гавҳару ёқут бар набахра пашиз.

Рудақӣ

Яксар набахра буд ба меъёри мардумӣ,
Аз дӯсти ҳар кӣ иёре гирифтаем.

Қамоли Исмоил

2. *маҷ.* пинҳон, пушида; чағғалат.

Мутрибон медошт марду зан, ки эшонро аз роҳ-
ҳон набахра наздики вай бурдандӣ.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

НАББОШ *а.* نباشى кафандузл, кафанкаш, касе, ки гурҳо-
ро шикфота кафан медуздад.

Марди эсор бошу ҳеҷ матарс,
Ки натарсад зи ҳеҷ мурда наб(б)ош. *Аттор*

НАББОШӢ نباشى кафандузлӣ.

Маро ҳаваси наббошӣ дар сар афтадааст ва му-
софирони сафари охиратро бараҳна мекунам. *Авфӣ*

НАБЕРА||**НАБЕР** نېبره||**НИБЕРА** I фарзандзода, фарзанди фар-
занд, писарзода, духтарзода.

Паси пушти лашкар Қаюмаршоҳ,
Набера ба пеш андарун бо сипоҳ. *Фирдавӣ*

Бикушти шаҳаншоҳро бе гуноҳ,
Набери ҷаҳондор Баҳромшоҳ. *Фирдавӣ*

2. халаф, намояндаи насле, давомдихандаи насле.

Набера(и) ҷаҳонҷӯй Гургин манам,
Ҳамон оташи тези Дарзин манам. *Фирдавӣ*

НАБЕҲ *а.* نبييه хушёр, бедор, хабардор.

Ҳар яке аз дарди ғайре ғофиланд,
Чуз касоне, ки набеҳу оқиланд. *Румӣ*

НАБЗ I *а.* نبذ андак, кам.

Фиристодагон... набзе аз фазоили зоту фавонди
калимоти у бозгуфтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Набзе аз амвол ва матои дунъавӣ ба даст овар-
анд. *Аҳмади Дониш*

НАБЗ II *а.* نَبْضٌ чунбиши раги инсону ҳайвон, ки аз ҳа-
ракати дил ба вучуд меояд; пульс.

Умеди офият он гаҳ бувад мувофиқи ақл,
Ки набзро ба табиатшинос бинмой. *Саъдӣ*

◇ набзи тихидаст нагирад табиб *зарб.* давон дарди
фақирон мушқил аст.

НАБИД||**НАБИЗ** نَبِيد||نَبِيد шароби хурмо; шароб, май.

Хушо набиди ғорҷи бо дустони якдила,
Гетӣ ба ором-андарун, маҷлис ба бонгу валвала.
Рудақӣ

Ба чиҳати тадовӣ қадре набиз бихурд. *Авфӣ*

НАБИЛ *а.* نَبِيل 1. бузург, иачиб; доно, хушёр.

Қ-аз чӣ меноли, эй ҷавони набил?
Гуфт: Аз ҷаври даббаву занбил. *Саноӣ*

2. фарбеҳ.

Чун вазири шер шуд гови набил?
Чун зи акси моҳ тарсон гашт пил? *Румӣ*

НАБИСА نَبِيْسَة *ниг.* набас.

НАБИШТА نَبِيْشْتَة *ниг.* навишта.

Сикандар бифармуд, к-орад шитоб,
Сазои набишта нависад ҷавоб. (2) *Низомӣ*

НАБИШТАН نَبِيْشْتَان *ниг.* навиштан.

Навиштан зи гуфтаи муҳимтар шинос,
Ба гоҳи навиштан ба ҷо ор хуш. (1) *Маъсӯди Саъдӣ*

НАБК *а.* نَبَك таровиш, қатра-қатра берун омадани об ва
дигар ҷизҳои обакӣ.

НАБЛ *а.* نَبْل 1. тирандозӣ, маҳорат дар тирандозӣ;
2. тир.

Сурайё чунон дастаи тир баста,
Ки пайконҳо пешу пинҳонш набле. *Манучехрӣ*

НАБО||**НАБАЪ** *а.* نَبَا||نَبَا хабар, огоҳӣ, иттилоъ.

З-он ки қадрӣ мустамеъ омад набо,
Бар қади хоҷа бурад дарзӣ кабо. *Румӣ*

НАБОИЛ *а.* نَبَائِل 4. набил.

НАБОИР نَبَائِر 4. *арабишудаи* набера||набер.

Аз набойри Заҳдок ду бародар — яке Суриҷ ва
дигаре Сом мулозими у буданд.

«Таврихи Фариишта»

НАБОТ *а.* نَبَات 1. гиёҳ, алаф, растани.

Миёни халиҷ ва Миср кӯҳу биёбон аст, ки дар
он ҳеҷ обу набот нест. *Носири Хисрав*

2. як навъ ширинии софи булурмонанд, ки аз шакар
пухта мешавад.

Эй васли ту мояи ҳаётам,
Васли ту зулолу ман наботам. *Шоҳин*

наботи Миср беҳтарини наботҳо, ки аз Миср ме-
оварданд.

Даҳони танги ту дода ба оби Хизр бақо,
Лаби чу қанди ту бурд аз наботи Миср ривоч.
Ҳофиз

◇ наботи ораз *киноя* аз риши навбаромада.

НАБОТОТ *а.* نَبَاتَات 4. набот 1.

Об ғизои наботот аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НАБОҲАТ *а.* نَبَاهَت наҷобат, ҷавонмардӣ; бузургӣ.

Ба набоҳати зикр ва фаҳомати қадр имтиёз дошт.
«Равзат-ус-сафо»

Талоқати лисон ва набоҳати шаън ... аз обову
ачдоҳ даргузашт. *«Таврихи Фариишта»*

НАБТ I *а.* نَبْت *ниг.* набот 1.

Пас замини дил, ки набташ фикр буд,
Фикрҳо асрори дил во менамуд. *Румӣ*

НАБТ II *а.* نَبْط номи тоифае, ки сокини Ироқи қадим
будаанд.

НАБЪ *а.* نَبْج чушида баромадани об аз чашмаю чоҳ ва ғ.

В-ар раҳи набъаш бувад баста, чӣ ғам?
Қ-у ҳамечушад зи хона дам ба дам. *Румӣ*

НАБӢ *а.* نَبِي 3. пайғамбар, расул, фиристодаи худо.

Гар дар Араб ба вақти набӣ буд эътибор,
Андар Аҷам кунун кам аз он эътибор нест.*

Шак накард, ки малакест аз осмон назил шуда,
агар башар аст, албатта Хизри набист.

Садрӣ Зиё

НАВ نَو تоза, қадид, он чӣ пеш аз ин набуд; *муқобили*
кӯҳна 1.

Фасона гашту кӯҳан шуд ҳадиси Искандар,
Сухан нав ор, ки навро ҳаловатест дигар.

Фарруҳӣ

нав ба нав аз сари нав; нав-нав; тоза ба тоза.

Мутриби хушнаво биғу тоза ба тоза, нав ба нав,
Бодаи дилкушо биҷу тоза ба тоза, нав ба нав.

Ҳофиз

НАВАДА نَوْدَة *ниг.* навада.

НАВАНД||**НАВАНДА** نَوْنَد||نَوْنَد 1. асп, аспӣ тезрав, аспӣ
тундрав.

Биёбон гирифтӣ раҳи Ҳерманд,
Ҳамерафт пуён ба сони наванд. *Фирдавсӣ*

наванди чорпар аспӣ тезрафтор, аспӣ тезтак, аспӣ
чорхезгиранда; 2. қосид, пайк, номабар.

Наванде фиристод наздики Зол,
Бад-у гуфт: Рав, ҳамчу боди шимол. *Фирдавсӣ*

3. тезфаҳм, зирак.

Бишинос, ки мардест у бадониш,
Фарҳангу хирад дораду наванда. *Юсуфи Арӯзӣ*

4. номи кӯҳе дар Эрон, ки оташкадаи маъруфи Бар-
зин дар он воқеъ будааст.

Ба ҷое, кучо номи у буд Наванд,
Бад-у андарун коҳҳои баланд. *Фирдавсӣ*

навард *نَوْرَد* *асоси замони ҳозираи* навардианд.

НАВАРД I نَوْرَد 1. дар дастгоҳи бофандагӣ ҷӯбест, ки
матон бофташуда ба он мепечад ва онро минвол низ
мегуянд.

Аз наварди сухан насиче чанд
В-аз расадгоҳи фазл зиҷе чанд. *Авҳадӣ*

2. печида, чизи печида, туби матоъ.

Басо дебо, ки ёби сурху зардаш,
Қабуду азрак ояд дар навардаш. *Низомӣ*

3. лўлапеч, тумор, махсусан тумори нома ва мак-туб.

Ҳар наварде, ки зи тумори ғамам боз кунӣ.
Ҳарфҳо бинӣ оғушта ба хуни ҷигарам. *Саъдӣ*
Асарҳои он шоҳи офоқгард
Надидам нигорида дар як навард. *Низомӣ*
3-он валвала чун даме биосуд,
Бикшод наварди номаро зуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. андӯхта, чамъомада, захира.

Дар анбор оғанда х(в)арде намонд,
Ҳамон дар хазина наварде намонд.
«Фарҳанги Рашидӣ»

5. писандида, лоиқ, сазовор, муносиб; 6. зеҳи либос, хошияе, ки дар нуги остин, доман ва бари либос меӯзанд.

Лайлӣ, ки гадои хирмани туст,
Гарде ба наварди домани туст. *Шоҳин*

7. тарик, тавр, тарз, услуб, минвол; аз ҳар навард ба ҳар тарик.

Сухан мерафташон аз ҳар наварде,
Чунон-к ояд зи ҳар гармеву сарде. *Низомӣ*

НАВАРД II نورد *ниг.* набард.

НАВАРДИДАН||НАВАРДАН نوردیدن||نوردن 1. печидан, пещонидан, қат кардан; 2. тай кардан, гаштан; гаштан, гардидан.

Ҳамон бех, ки гардем аз ин роҳи танг,
Гарева навардему соем санг. *Низомӣ*

НАВБА а. نوبه *ниг.* навбат I 1.

Ду навба нишастам, надидам ҷавобе,
Гирифтам мар-онро зи ҷаври навоиб. *Манучехрӣ*

НАВБАЙҮГ نوبيوگ *ниг.* навбуюг.

НАВБАР نوبر бор ва меваи наврасида, бор ва самари та-ру тоза.

Навбари боғи ҳафт чархи куҳан,
Дурратуттоҷи иқди тоҷи сухан. *Низомӣ*

Навбари ҳар мева киромитар аст. *Зарбулмасал*
дарахти навбар дарахте, ки нав мева додааст.

Дар ҷавонӣ савӣ кун, гар беҳалал хоҷӣ амал,
Мева бенуқсон бувад, чун аз дарахти навбар аст. *Ҷомӣ*

НАВБАТ I а. نوبت 1. дафъа, бор, карат.

Бифармуд, то ғулмодро ба даръе андохтанд, чанд навбат ғута хӯрд. *Саъдӣ*

2. вақт, фурсат, вақти ҳатмӣ ва воҷиб шудани коре пас аз ӯ пеш аз амалу воқеаи дигаре.

Ироку Форс гирифтӣ ба шеъри хуш, Ҳофиз,
Биё, ки навбати Бағдоду вақти Табрес аст. *Ҳофиз*

Навбат ки ба мо расид, «бале»-ро «бало» на-вишт. *Зарбулмасал*

ба навбат додан як-як додан, яке аз паси дигар до-дан чизеро.

Дар пеш ниҳода хони неъмат,
Доданд наволааш ба навбат. *Шоҳин*

3. давр, давра, вақт, ҳангом.

Дар навбати Абдулазиз дарвеше қадре ресмон ба бозор бурд. *Авфӣ*

Аз як сарири килки ту дар навбати набард
Аз сад ҳазор сар ба фазаъ миғфар уфтод. *Анварӣ*

4. вақти посбонӣ.

НАВБАТ II а. نوبت 1. нақора, табли калон; навбат за-дан нақора задан, табл задан.

Фармуд, ки навбат ба дари сарой бизанед. *Авфӣ*
панҷ навбат задан а) дар як шабу рӯз панҷ бор нақора навохтан, ки аломати давом доштани ҳукмронии подшоҳ будааст.

Гар панҷ навбатат ба дари қаср мезананд,
Навбат ба дигаре бигузориwu бигзарӣ. *Саъдӣ*

б) киноя аз подшоҳӣ кардан; в) киноя аз эълон кар-дани бахту саодати худ.

Бирав, панҷ навбат бизан бар дарат,
Ки ёри мувофиқ бувад дар барат. *Саъдӣ*

2. хаймаи бузург, борғох.

НАВБАТГОҲ||НАВБАТГАҲ نوبتگاه||نوبتگاه посбонгоҳ, қаро-вулхона.

Ҳамон навбати пос дар субҳу шом
Зи навбатғаҳи ӯ баровард ном. *Низомӣ*

НАВБАТЗАН نوبت زن посбони нақоразан, ки дар вақтҳои муайян нақора мезанад, нақоразан, нақорачӣ.

Ситонем навбат зи навбатзанаш,
Фиристем хозин суи маҳзанаш. *Ҳотифӣ*

НАВБАТИГОҲ نوبتگاه хаймаи калони посбонӣ, ки онро борғох ҳам мегӯянд.

Баландахтараш боз дамсос гашт,
Суи навбатигоҳи худ бозгашт. *Низомӣ*

Ҷӣ огоҳӣ, ки шабгардони ин роҳ
Кучо доранд ҳар шаб навбатигоҳ?

Хисрави Деҳлавӣ

НАВБАТНАВОЗ نوبت نواز навозандан нақора.

Чу навбатзанат гашт навбатнавоз,
Зи ғулғул сари осмон кард боз.

Хисрави Деҳлавӣ

НАВБАТӢ نوبتي 1. *ниг.* навбатзан.

Магар бар навбатӣ хоб уштулум кард,
Қи имшаб хостанро вақт гум кард.

Хисрави Деҳлавӣ

Бар даргоҳи султон ҷуз навбатӣен касе намонд.
«Таърихи Байҳақӣ»

2. посбон, қаравул.

Шоҳи Туркистон бар дарғаҳи фархундаи ту
Гоҳ худ хусбад чун навбатӣен, гоҳ — писар.

Фарруҳӣ

3. *ниг.* навбатигоҳ; 4. аспӣ ҷанибат, аспӣ кӯтал.

Чун Рудаки бад-ин байт расид, амир ҷунон мун-файл гашт, ки аз тахт фуруд омад ва бемӯза пой дар рикоби хинги навбатӣ овард ва руй ба Бухоро ниҳод. *Низомии Арӯзӣ*

НАВБАҲОР نوبهار 1. баҳори нав, аввали фасли баҳор.

Масӯзон дарахти гул андар хариф,
Қи дар навбаҳорат намояд зариф. *Саъдӣ*

Навбаҳор омад, гулистон аз паи нашъунамост,
Ғунҷахуспони ҷаманро ғунҷаи гул муттақост.

Сайидо

2. киноя аз зани ҷавон ва хушрӯй.

Фуруд омад аз тахт Сомӣ савор,
Ба парда даромад суи навбаҳор. *Фирдавӣ*

3. номи ибодатгоҳи буддой дар Балх.

НАВБАҲОРОН نوبهاران *ниг.* навбаҳор 1.

Ба навбаҳорон биситой абри гириёнро,
Ки аз гиристанӣ уст ин замин хандон. *Рӯдакӣ*

НАВБОВА نوبواه ҳар чизи нав ва тоза, махсусан мева,
ки ба тариқи тӯҳфа оварда мешавад; тӯҳфа.

Чун навбова ба... ӯ овардандӣ, ҳозиронро аз
он насиб фармудӣ. *Авфӣ*

Эй дидаву дудмони исмат,
Навбоваи бустони исмат. *Шоҳин*

НАВБУЮГ||**НАВБАЙҮГ** نوبيوگ навбарӯс, зани нав арӯс-
шуда.

Бас азизам, бас киромӣ, шод бош
Андар ин хона ба сони навбуюг. *Рӯдакӣ*

НАВБОБ ا. نواب 1. ҷонишин, волий.

Дар Хуросон навбоби хеш насб карда, он гоҳ
ба ҷониби Нишобур шитофт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. лақаби амирон ва шоҳзодагон.

НАВВӢ نوى нав будан; ба наввӣ аз сари нав.

Яке чора ҷуст андар он кори зишт,
Зи кина ба наввӣ дарахте бикишт. *Фирдавсӣ*

НАВГУЛ نوكل гули навшукуфта; маҷ. маҳбуба.

Ё раб, ин навгули хандон, ки супурдӣ ба манаш,
Месупорам ба ту аз чашми ҷасуди чаманаш. *Ҳофиз*

НАВДА||**НАВАДА** نوده фарзандзода, набера; фарзанди
азиз.

Эй сари озодагону тоҷи бузургон,
Шамъи ҷаҳону ҷароғи дудаду навда. *Дақиқӣ*

НАВДАВЛАТ نودولت касе, ки нав ба давлат расидааст,
он кӣ нав соҳиби мансаб ва мол шудааст.

Султон Фаҳруддин чун навадвалат буд, аз мар-
дум итминони хотир надошт. «*Таърихи Фароштар*»
Паҳлӯ бар остонаи навадвалатон мабанд,
Дилро ҷироғи гушаи мотамсаро макун. *Сайидо*

НАВДОРОН||**НАВДОРОНИ** نوداران пуле, ки ба
шоирҳо ва ё оварандагони ягон хабари хуш дода ме-
шавад; пули шогирдона, ҷойпулӣ.

НАВЕД نويد *ниг.* навид.

НАВЗАХМА نوزخمة одами нав ба бозӣ даромада; касе, ки
нав ба навохтани чизе машғул шудааст.

НАВЗОД نوزاد кудакӣ нав зоидашуда.

НАВИД||**НАВЕД**||**НУВИД**||**НУВЕД** نويد хабари хуш, мужда,
хабари умедбахш; ваъда.

Сиёвухшро доду кардаш нувед,
Зи хубӣ бидодаш фаровон умед. *Фирдавсӣ*

Аз он ки ҳоли Шоҳрух бад-ӯ маълум буд, қатли
уро навиди фатҳу фирӯзӣ доништа, ба ин азимат
мусаммам гашт. *Аҳмади Дониш*

навид задан мужда расондан, хабари хуш гуфтан.

Ба пешӣ ҷавон омаду зад навид
Аз он хубрух духтари норасид. *Савдо*

НАВИДАН نويدان 1. нола кардан, нолидан, зорӣ кардан.

Зи дарди дил он шаб бад-он сон навид,
Ки аз нолааш ҳеҷ кас нағнавид. *Лабибӣ*

3-он суҳанҳои хуб ғарра машав,
Ҳамчу тардоманон ба адл манав. *Саной*

2. ларзидан; ҷунбидан, ҳаракат кардан.

Чу дар дашти ҳайҷо ба ҳар су давад,
Дили шер аз ҳайбати ӯ навад.*

3. хаму рост шудан (дар вақти тоату ибодат).

НАВИДГАР نويدگر муждарасон, он кӣ хабари тозаю хуш
меоварад.

Итгисоли нучуми хотири ӯ
Файзи таъби маро навидгар аст. *Ҳоқонӣ*

НАВИСАНДА نويسنده 1. сифати феълӣ замони ҳозираи
навиштан; 2. он кӣ менависад, котиб, мирзо.

Чӣ донанд мардум, ки дар чома кист,
Нависанда донад, ки дар нома ҷист. *Саъдӣ*

Нависандаро даст гӯё бувад,
Гули дониш аз дилш бӯё бувад. *Асадӣ*

НАВИШТА نوشته 1. феълӣ ҳол ва сифати феълӣ замони
гузаштаи навиштан; 2. мактуб, нома.

Ҳоки қадамаш ба хун сирӣшта,
Бинҳода ба дасташ он навишта. *Низомӣ*

3. тақдир, сарнавишт.

Навишта чунин будмон аз бувиш,
Ба расми бувиш андаромад равиш. *Фирдавсӣ*

НАВИШТАН نوشتن 1. фикре ё матлаберо бо қалам ба руи
коғаз овардан; китобат кардан.

Яке нома бинвишт шоҳи замин
Ба ховархудою ба солори Чин. *Фирдавсӣ*

2. наққошӣ кардан.

Дирафше паси пушти солори Рум,
Навишта бар ӯ сурху пируза бум. *Фирдавсӣ*

НАВК||**НУК**||**НУГ** نوك نوك 1. сари теzi ҳар чизе, теziи
сари ҳар чизе, монанди сари қалам, сари сӯзан.

Агар зар бихоҳӣ зи ман ё дирам,
Фароз оварам ман ба нӯки қалам. *Абушақури Балхӣ*

Ба ҷобуки бирабояд, кучо наёзорад
Зи руи марди мубориз ба навки пайкон хол.

Мунҷик

Савсане дидӣ, ки гирдаш шоҳаҳои сунбул аст,
Наргисе дидӣ, ки гирдаш нӯкҳои сӯзан аст. *Муиззӣ*

нӯги қалам хизоб кардан сар кардан ба хатнависӣ.

Зуд манъи ҳукми гардунро ҳино бар каф ниҳанд
Дар ҳар он азме, ки ту нӯги қалам кардӣ хизоб.

Анварӣ

2. нӯл, минқор.

НАВҚАР||**НУҚАР** نوكر хизматгор, мулозим, ҷокар.

Вазъи қиморпешагон пураҷаб асту ин аҷаб:
Навқари мӯҳтасиб барад куртан садьямокро. *Савдо*

Навқари мо навқар дорад, навқараш ҳам ҷокар до-
рад. *Зарбулмасал*

НАВҚИСА نوکيسه он кӣ нав соҳиби қиса шудааст, он кӣ
нав ба пулу мол расидааст.

Сайдо, даҳр ба навкиса наку пардозад,
Майли пирон зи муридон ба чавоё хоҳад буд.
Сайдо

НАВМ *a.* نوم хоб.

Ало, то ба ғафлат нахусбӣ, ки навм
Ҳаром аст бар чашми солори қавм. *Саъдӣ*

Ва ин сурат бар тақдир аст, ки маълуд дар мао-
килу машориб ва навму бедорӣ тариқи эътидолро
маръӣ дошта бувад. *Аҳмади Дониш*

НАВМЕД نوميد ноумед, маъюс, касе, ки умедро аз даст
додааст; навмед шудан (*ё* гаштан) маъюс шудан, умед
аз даст додан.

Ҳон, машав навмед, чун воқиф най аз сирри ғайб,
Бошад андар парда бозиҳои пинҳон, ғам махур!
Ҳофиз

аз худ (*ё* хеш) навмед гаштан аз худ умед кандан.

Асп ба ҷуй фуру шуд, аз асп фуру афтодам ва
аз хештан навмед гаштам. «*Табрихи Наршахӣ*»

НАВМЕДӢ نوميدى ноумедӣ, маъюсӣ.

Дар навмедӣ бисе умед аст,
Поёни шаби сияҳ сафед аст. *Низомӣ*

Зи дунъё, Сайдо, моро муроде барнамеояд,
Яқин шуд, ғайри навмедӣ дар ин манзил наме-
бошад. *Сайдо*

НАВО I نوا 1. нағма, оҳанг, садо, овоз.

Фиканд замзамаи нишқ дар Ҳичозу Ироқ,
Навои бонги ғазалҳои Ҳофиз аз Шероз. *Ҳофиз*
наво баркашидан нағма сурудан, нағма навохтан; на-
во додан садо баровардан; суруд хондан.

Торе аз чангаш ин наво медод,
Ки Назар чун дар он бало афтод ... *Мушфиқӣ*

ба наво даромадан ба суруду навохтан шуруъ кардан.

Он ҷо, ки дарояд ба наво булбули базмат,
Ҷуз ҷуғд зиёрат накунад боғи Ирамо. *Анварӣ*

2. *мус.* номи яке аз вазоздаҳ мақом; номи мақоми
якум аз «Шаш мақом».

НАВО II نوا 1. хурук, хурдани, туша, қут, ғизо.

Вале салтанат дар гадоӣ талаб,
Навои дил аз бенавоӣ талаб. *Ҳочу*

2. сарват, дорой, боигарӣ; захира; насиб, баҳра.

Бибояд фиристод эдар наво,
Вагарна шавад кори мо бенаво. *Фирдавсӣ*

Ба духтар ҷӣ хуш гуфт бонун дех,
Ки рӯзи наво барги сахтӣ бинех. *Саъдӣ*

3. корсозӣ; саранҷоми кор; чора, тадбир.

Чунон чун бибояд бисозӣ наво,
Магар Бежан аз банд гардад раҳо. *Фирдавсӣ*

4. гарав, гаравгон.

Насириддин тоифае, ки ба ҳукми наво нигоҳ дош-
та, равонаи ин ҷониб нагардонад. «*Равзат-ус-сафо*»

5. интизом, тартиб; раванқ.

Бидидам ҷаҳонро — навое надорад,
Ҷаҳон дар ҷаҳон подшоҳ надорад. *Анварӣ*

НАВО III نوا тухми хурмо, дони хурмо.

Асал додат аз нахлу манн аз ҳаво,
Рутаб додат аз нахлу нахл аз наво. *Саъдӣ*

НАВОБАХШ نوابخش 1. рӯзидиҳанда, ризқидиҳанда, розиқ;
2. киноя аз худо.

Эй ҷаҳонро зи ҳеҷ созанда,
Ҳам навобахшу ҳам навозанда. *Низомӣ*

НАВОГАР نواگر муғриб, сароянда, созанда, навозанда.

Навогар яке посбон дид маст,
Сар афканда дар пеш, чубак ба даст. *Ҳочу*

НАВОДИР *a.* نوادر *q.* нодира.

Ширинии лутфаш аз наводир,
Зебони васфаш аз ғароиб. *Анварӣ*

◇ наводирӣ калом суханони олимазмун.

НАВОЕҲ *a.* نوايح *q.* ноиҳа.

Мақоми ғавоӣ гирифта навоеҳ,
Бисоти анодил сипарда анокиб. *Манучехрӣ*

навоз نواز *асоси* замони ҳозираи навохтан.

НАВОЗ نواز навозиш, меҳрубонӣ.

Гуфт: Не, не, ин навозу ин гудоз
Ман нахоҳам кард, ҳаст ин аз Аёз. *Румӣ*

НАВОЗАНДА I نوازنده 1. сифати феълӣи замони ҳовираи
навохтан I; 2. касе ки навозиш мекунад, меҳрубонӣ
мекунад; навозишкор, лутфу марҳаматкунанда, навозиш-
гар.

НАВОЗАНДА II نوازنده 1. сифати феълӣи замони ҳовираи
навохтан II; 2. хонанда, овозхон, сурудхон; созанда.

Навозанда булбул ба боғ-андарун,
Гурозанда оҳу ба роғ-андарун. *Фирдавсӣ*

НАВОЗИДАН نوازيدن *ниг.* навохтан I.

Бад-он, к-у ба сол аз шумо кеҳтар аст,
Ба меҳру навозидан андарх(в)ар аст. *Фирдавсӣ*

НАВОЗИЛ *a.* نوازل *q.* нозилат.

Ҳаводиси даҳштангез ва навозили ваҳшатомез
рӯй намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Мағзор инчунинам дар маърази ҳаводис,
Мағзор инчунинам дар маҳлаки навозил ... *Саъдо*

НАВОЗИШ I نوازش меҳрубонӣ, шафаққат, дилҷуй.

Туро навозише кунам ва тухфаи] подшоҳона ди-
ҳам. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Бикард аз навозиш чунон фаррухам,
Ки гарди ятимӣ бирафт аз рухам. *Шоҳин*

НАВОЗИШ II نوازش овозхонӣ; сознавозӣ; нағмаву суруд.

Омад аз ҳар тараф навозиши рӯд,
Нолаи барбату навои суруд. *Низомӣ*

НАВОЗОДА نوازاده набера, фарзандзода, писарзода, дух-
тарзода.

Навоинтарин шоҳи офоқ буд,
Навозодаи Айси Исҳоқ буд. *Низомӣ*

НАВОИБ *a.* نوايب *q.* ноиб||ноибат.

Гашт аз дили ман қарор ғоиб,
Қорам нашавад беҳ аз навоиб. (2) *Анварӣ*

НАВОИН نواين|انوائين 1. нав пайдошуда, навбаромад, то-
забаромад; 2. зебо ва ороста.

Навон ту, эй хуб турки навоин,
Даровард дар кори ман бенавой. *Манучехрӣ*
Он чӣ бад-он хона навоин бувад,
Хишти пасин в-оби нахустин бувад. *Низомӣ*

НАВОИР *a.* نواير *ч.* ноира.

Навоири ғазабашон забона задан гирифт.
«Равзат-ус-сафо»

НАВОЛ *a.* نوال *1.* ато, бахшиш, ҳадья.

З-ӯ заифноро умеду з-ӯ ғарибонро навид,
З-ӯ асиронро атову з-ӯ ятимонро навол. *Муизӣ*
Гар бидодӣ ташнаро баҳри зулол,
Дар карам шарманда будӣ з-он навол. *Румӣ*

2. насиба, баҳра.

Гар кунам дар умр дандоне сапед,
Дар наволам устухоне афганӣ. *Анварӣ*
Хабар дорӣ, ки рӯзу шаб дуранг аст,
Наволаш гаҳ шакар, гоҳе шаранг аст. *Низомӣ*

НАВОЛА *a.* نواله *хуроқ, ғизо, таом, тӯша, озуқа, ризқ; луқ-*
ма; хуроқе, ки барои меҳмон нигоҳ медоранд.

Дареге нест ҷонро пуст додан,
Навола дар даҳони дӯст додан. *Хисрави Деҳлавӣ*
наволаи мухтасар хуроқи андак.

Агарчи ин кабутар наволаи мухтасар аст, ... аммо
нафсро андаке тасалли метавон дод.

«Анвори Суҳайлӣ»

НАВОМИС *a.* نوااميس *ч.* номус.

НАВОМУЗ *a.* نوااموز *навомузанда, шогирд; бетачриба, тоза-*
кор; омӯхташаванда.

Навомузро ресмон кун дароз,
Набигсал, ки дигар набиниш боз. *Саъдӣ*
Ғамаш шуд роми ман, ҳаргиз зи дасти хеш нагзо-
рам,
Ба ҷони худ ниғаҳ дорам, ки ҷон мурғи навомӯз
аст. *Ибни Ямик*

НАВОН *1.* نوان *сифати феълӣ ва феълӣ ҳоли замони ҳо-*
вираи навидан; 2. хамида, хамшуда, дуто; маҷ. суст
ва заиф.

Бо худ гуфтам: Аллоҳ, пири навоноро чӣ бахти
ҷавон аст, ки ҷунин ҷавонеро мусоҳиб аст! *Саъдӣ*

навор *نوار* *асоси замони ҳозираи наворидан, навштан.*

НАВОР *نوار* *тасмаи паҳни ресмоние, ки барои бастанӣ хай-*
маҳо, бор бар ҷорпоён ва ғ. истифода мешавад.

Пойхошон баста маҳкам бо навор,
Наълбандон истода бар қатор. *Румӣ*

навори песа банди дуранга, ресмони ало-було.

Навори песа дар гирди миён бастасту мелофад,
Ки: «Аз Антоқия қайсар фиристодаст зуннорам».

Сӯзанӣ

НАВОРИДАН *نواريدن* *фуру бурдан, нахойда фуру бурдан.*

НАВОСА *a.* نواسه *ниг. набаса.*

Улуғхон — навосаи Чингизхон ... бо зану фар-
занд ба султон Ҷалолиддини Фирӯзшоҳи Хилҷӣ пай-
васт. *«Таърихи Фаршита»*

НАВОСАНЧ *a.* نواسنج *1.* овозхон, ҳофиз, ашӯлаҳон; наво-
занда.

Навосанч аст ишқи зеру бамсоз,
К-аз у ҳам соз менолад, ҳам овоз. *Нозим*

2. маҷ. касе, ки ба сухани мавзун қимат медиҳад,
сухансанч, саррофи сухан, суҳандон.

Ба андак рӯзгоре мекушояд шаҳпари шӯҳрат
Ба Соиб ҳар навосанче, ки ҳамовоз мегардад. *Соиб*

Наи килки навосанҷони ин соз
Баровард инчунин аз парда овоз. *Мулҳам*

НАВОСОЗ *a.* نواساز *нағмагон, сурудхон, таронагӯй.*

Муғанни чу як мурғи дастонсароӣ,
Навосози мастон ба бустонсароӣ. *Хочу*

НАВОСӢ *a.* نواسي *ч.* носия.

НАВОХОН *a.* نواخوان *1.* сурудхон, нағмагон; мурғи навохон
булбул.

Ба бӯи миҷмари лола дили мурғи навохонро
Дихад аз сабза орон ҷаман, к-ӯ соядор омад.

Бадри Чочӣ

2. тамасхурқунанда, бо овоз тақлидкунанда, он ки
бо тақлиди овоз масҳара медиҳад.

НАВОХОНА *a.* نواخانه *ҷое, ки асиронро нигоҳ медоранд, зин-*
дон, маҳбас, бандихона.

Бибусӣ, гарат ақлу тадбир ҳаст,
Маликзодаро дар навохона даст. *Саъдӣ*

навохт *نواخت* *асоси замони гузаштаи навохтан I, II.*

НАВОХТ I *نواخت* *навозиш, меҳрубонӣ, дилҷӯй.*

Навохт ва хилъат ёфтанд ... ва суи Нишопур боз-
гаштанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

НАВОХТ II *نواخت* *оҳанг, суруд, тарона.*

НАВОХТАН I *نواختن* *навозиш кардан, меҳрубонӣ кардан,*
парвардан.

Чун ин ҷаҳор касро дид, ҳар якро ба навъе бина-
вохт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳам низ зи рӯи меҳрубонӣ
Бинвоз гаҳе, агар бидонӣ. *Шоҳин*

НАВОХТАН II *نواختن* *суруд хондан; соз задан, созандагӣ*
кардан, асбоби мусиқӣ задан.

Рудақӣ ҷанг баргирифтӯ навохт,
Бода андоз, к-ӯ суруд андохт. *Рудақӣ*

НАВОШИНОС *a.* نواشناس *мутахассиси мусиқӣ, мутриб, му-*
ғанни, сурудхон.

НАВОШТАН *نواشتن* *ниг. наворидан.*

НАВОҚИЛ *a.* نواقل *ч.* ноқия I, II.

НАВОҚИР *a.* نواقير *ч.* ноқур.

НАВОҚИС *a.* نواقيس *ч.* ноқус.

Салотини ислом ... масоҷид бунёд карданд ва
навоқисро барҳам зада, азонро баландовоза сохтанд.

«Хизонаи омира»

НАВОҲИНИШИН *a.* نواحي نشين *дар наздикиҳои ҷизе суку-*
натқунанда, соқини ягон шаҳр ё вилоят.

Навоҳинишинони он кӯҳсор
Тазааллум намуданд ҳангоми бор.. *Низомӣ*

НАВОҲӢ I *а.* نواحي *чамъ* 1. *ч.* ноҳи(й)я I; 2. наздики-
хо; атроф ва сарҳадҳои мамлакат.

... Дар навоҳии вилояти ӯ шери шарза падид
омад. *Авфӣ*

Навоҳии мулк аз кафи бадсигол
Ба лашкар ниғаҳ дору лашкар ба мол. *Сатдӣ*

НАВОҲӢ II *а.* نواهي *ч.* ноҳи(й)я II.

Навоҳии ту бибандад ҳаме гузори қадар,
Авомири ту битобад ҳаме инони қазо. *Анварӣ*

НАВОҶАСТ||**НАВОҶАСТА** نواچسته||**НАВНИШОНДА**, ток-
зори навшинонда, боғи навбуһъед.

Маро бар соғарак ба сари мулкат
Ки тоза шуд чу боғи навоҷаста. *Абулаббос*

НАВПОРАДУЗ نوپارمدوز дарбеҳқунанда, ямоққунанда.

Буд бар далқи маоши хештан
Рӯзу шаб навлпорадузу васлазан. *Ҷомӣ*

НАВРАС نورس 1. қавон, наврасида; тоза, нозук.

Дорам зи сарви наврасе чун лола доғи дил басе,
То кай ниҳон дорад касе доғи дили афғори худ.
Мишфиқӣ

2. *мач.* чизи марғуб, матлуб, дилчасп, мас. зулфи ёр,
лаби маҳбуба.

Зулфи наврас аз баногӯшат намеояд фуру,
Худ бидеҳ инсоф, аз сайри рухат чун бигзарад.
Ваҳид

НАВРАСИДА نورسيده 1. *ниг.* наврас 1.

Аз ӯ шодмон шуд дили паҳлавон,
Зи кирдори он наврасида қавон. *Фирдавсӣ*

2. *мач.* камтаҷриба, ноозмуда, хом.

... Ки, эй камхирад, наврасида қавон,
Чу рафтӣ ба нахчир бо Ардавон,
Чаро тохтӣ пеши фарзанди ӯй,
Парастандай ту, на пайванди ӯй. *Фирдавсӣ*

НАВРАСТА نورسته *ниг.* навруста.

НАВРАҲОН نورهان ҳар чизе, ки ба тариқи тӯҳфа ва ҳадъя
фиристода ё оварда мешавад; тӯҳфа, ҳадъя; савғотӣ; ато
ва бахшиш, ки ба ҳаққи қалами шоир дода мешуд.

Тирози нав ангезам андар қаҳон,
Ки хоҳад зи ҳар кишваре навраҳон. *Низомӣ*

НАВРУСТА نورسته 1. навруида; гули навруста а) гули
навшукуфта.

Гули наврустаам дар дида хор аст,
Дарахти норам андар сина нор аст.
Хисрави Деҳлавӣ

б) *киноя* аз маҳбуба, маъшуқа.

Маранҷ, эй гули навруста, аз тазаллуми ман,
Ки кори булбули бечора доду фаръед ас *Шоҳин*

2. *мач.* бача, кудак, тифл.

Ба шодӣ хурӯше баромад зи коҳ,
Ки навруста диданд фархунда шох. *Фирдавсӣ*

НАВРӢЗ نوروز рӯзи аввали соли шамсӣ, ки бо 21 март
баробар меояд ва иди соли нав аст.

Ва чун бозори охирини сол бошад, бист рӯз бо-
зор кунанд ва бисту як рӯз наврӯз кунанд ва онро
наврӯзи кашоварзон гӯянд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Боз ин чӣ қавонист заминрову замонро,
Наврӯз бадал кард ба дил пиру қавонро. *Анварӣ*

◇ **Наврӯзи Бузург** номи навои мусиқӣ.

«Наврӯзи Бузург»-ам бизан, эй мутриб, имруз,
Зеро ки бувад навбати «Наврӯз» ба наврӯз.

Манучеҳрӣ

НАВРӢЗИ نوروزى 1. мансуб ба наврӯз; **абри наврӯзӣ**
абри баҳор.

Бигиръяд абри наврӯзӣ ҳаме зор,
Ки шоҳи зарди гул бемору зор аст. *Адиб Собир*
ҷашни наврӯзӣ иди соли нав.

Айёми ҷашни наврӯзӣ буд ва асбоби айшу тараб
муҳайё. *Садри Зиё*

2. иди, инъоме, ки дар иди наврӯз медиҳанд.

НАВСАФАР نوسفر 1. касе, ки ба наздики ба сафар раф-
тааст.

Қуси нававлатай аз боми саодат бизанам,
Гар бибинам, ки маҳи навасафарам боз оянд. *Ҳофиз*

2. касе, ки дар сафар таҷриба надорад.

НАВХАТ نوحط касе, ки мӯи лабаш нав баромада бошад;
наврас, қавон.

Навхат зи ту шуд изори олам,
Охир ярақонӣ аз ту шуд ҳам. *Ҳофиз*
Он ошиқе, ки лоф зад аз ишқи навхатон,
Охир ба назди аҳли хирад ришханд шуд. *Савдо*

НАВХЕЗ نوحيز тоза, навбаромада, навсабзида.

Қадам ба тарфи чаман неҳ, ки сабза навхез аст.*

НАВХОСТА نوحاسته 1. навсабзида, тоза, навбаромада.

Субҳдам мурғи чаман бо гули навхоста гуфт:
Ноз кам кун, ки дар ин боғ басе чун ту шукуфт!
Ҳофиз

2. наврасида, қавон.

Кудак навхоста ва шӯх ва пойқуб буд. *Авфӣ*

Шунидам, ки қуввате тамом дорӣ ва паҳлавонии
забардасти навхостаро дар гуштӣ бар замин меан-
дозӣ. *«Таърихи Фариста»*

3. *мач.* ноозмуда, камтаҷриба.

Гарат мамлакат бояд ораста,
Мадеҳ кори муъзам ба навхоста. *Сатдӣ*

НАВШОД نوشاد номи шахрест, ки мардумаш ба хушрӯй
маъруф будааст.

Нақши Навшод ба айвони ҳаҷар боз диҳед.
Ҳоқонӣ

бути **Навшод киноя** аз маҳбуба.

Ғам кушт марову он бути Навшод наёмад,
Гунчишк бимурд аз хафа, сайёд наёмад.
Хисрави Деҳлавӣ

НАВШУКУФТА نوشكفته нав гулкарда, нав гул бароварда.

Рафтам ба боғ, сарви хиромони ман набуд,
В-он навшукуфта гунҷаи хандони ман набуд. *Ҷомӣ*

НАВЪ *а.* نوع 1. хел, ҷинс, гуна, тарз, тавр.

Эй Аёз, ин корро зу(д)тар гузор,
З-он ки навъе з-интиқом аст интизор. *Румӣ*
Эй дӯстон, ба ёрам аз ман хабар нависед,
Аҳволи мурданамо навъи дигар нависед. *Сайидо*

2. рафтор, кирдор.

Ин навъ ба муҷомалати ҷавонмардон нисбат на-
дорад. *Авфӣ*

НАВЪАРӮС *نوعروس* зане, ки нав ба шавҳар расидааст.

Шикоят кунад навъарӯсе ҷавон
Ба пире зи домоди номехрубон. *Саъдӣ*

◇ навъарӯсони чаман (*ё баҳор*) киноя аз сабзаҳон нав-
хез, навадаву ниҳолҳои навадамида *ё* навшукуфта.

Дар гулистон гар ба пой булбулон хоре халад,
Навъарӯсони чаман сад чома бар тан медаранд.
Ҳилолӣ

НАВЪИ(Й)ЯТ *а. نوعيت* моҳият; хусусият; навъ, ҷинс.

Маънавиёти инсон мабдаи сурати вучуди навъи-
яти уст. *Насрирдини Тусӣ*

НАВҲА *а. نحوه* 1. гирья, гирьяи бо овози баланд, зорӣ,
фигон (маҳсусан дар мотам).

Мурғу моҳӣ чу занон ҳаме бар ту навҳа кунанд.
Фаррухӣ

... Ва навҳаву нолаҳо баланд гашт.
Аҳмади Доши

навҳа оростан гирьяву нола кардан.

Дар дашт расиду хона орошт,
Ҳам навҳаву ҳам тарона орошт. *Шоҳин*

2. шеър, ки дар мотам бо овози ҳазин мехонанд.

НАВҲАГАР *а. نحوه گر* касе, ки дар мотам оху фиғону но-
ла мекунад, гирьякунанда, овозандоз.

Навҳагар, к-аз паи тасу гирьяд,
У на аз чашм, к-аз гулу гирьяд. *Саной*
Гар бувад дар мотаме сад навҳагар,
Охи соҳибдардро бошад асар. *Аттор*

НАВҲАГАРӢ *а. نحوه گری* гирьяву зорӣ бо суруди мотам,
овозандозӣ.

НА ВҲАКОРӢ *а. نحوه کاری* *ниг.* навҳагарӣ.

Зи рӯи мардумӣ в-аз роҳи ёрӣ
Даме бозам раҳон з-ин навҳакорӣ. *Убайди Зоконӣ*

НАВҶАБА *а. نوحیه* сел, селоб.

Худ туро ҷӯяд ҳама хубиву зеб,
Ҳамчунон чун навҷаба ҷӯяд нишеб. *Рӯдакӣ*

НАВҶАВОН *а. نوجوان* хеле ҷавон, тозаҷавон.

Дарахтони бисъёру оби равон
Ништастангаҳи мардуми навҷавон. *Фирдавӣ*
Ба рӯзгори ҷавонӣ шавад чу Шоҳин пир
Касе, ки ошиқи он сарви навҷавон шудааст. *Шоҳин*

НАГУН *а. نگون* *аслаш* нигун.

НАГУНБАХТ *а. نگون بخت* *ниг.* нигунбахт.

НАГУНСОР *а. نگونسار* *ниг.* нигунсор.

НАГУНСОРБАХТ *а. نگونسار بخت* *ниг.* нигунсорбахт.

НАД(Д) *а. ند* растаниест ҳамчун уд; алоэ.

То набвад равзаи мубораки Маҳмуд,
Уд на рӯяд бар у на сунбулу на над. *Манучехрӣ*

НАДАБ *а. ندب* 1. ҷой ва асари захм; 2. гарав, шарт-
бандӣ дар қимор *ё* дар тирандозӣ.

Муддате мулки Сипоҳонро бибозиду бибурд,
Румро мондаст акнун, ки бимонад наддабе.

Манучехрӣ

НАДАМ *а. ندّم* пушаймонӣ, ҳасрат, афсӯс.

Ман ба таблиғи рисолат омадам,
То раҳонам ман шуморо аз надам. *Румӣ*

Модари шер гуфт: ... Ин дам дар доми надам на-
боистӣ фитод. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

НАДВА *а. ندوه* маҷлис, анҷуман; маҳфил.

Надва он бувад, ки аҳли Макка дар як хона чамъ
омадандӣ ва машварат кардандӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НАДД *ند* *ниг.* над(д).

НАДДОФ *а. نداف* титкунандаи пашм ва пахта, ҳаллоҷ.

Оғил аз резини пашми тани огандаи у
Ҳамчу дукончаи наддоф шудӣ вақти қашав. *Шоҳин*

НАДИД *а. نديد* монанд, ҳамто, назир.

З-одамӣ, к-у буд бемислу надид,
Дидаи иблис чуз тине надид. *Румӣ*

НАДИМ *а. نديم* 1. ҳамнишин, ҳамсӯхбат, маҳсусан ҳам-
нишину ҳамсӯхбати амирону шоҳон.

Надими Сикандар ба бегоҳу гоҳ,
Муҳосиб дар аҳкоми хуршеду моҳ. *Низомӣ*

Устод Абулҳасани Рӯдакӣ дар рӯзгори давлати
Сомония надими маҷлиси амир Наср бинни Аҳмад
буда. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. рафиқи наздик, маҳрам, муқарраб; касе, ки бо бу-
зургон то андозае наздик буда, мазоҳу ҳазил карда
метавонад.

Надим он гаҳ кунад густохӯй,
Ки бинад аз бузургон нармхӯй. *Хисравӣ Деҳлавӣ*
Зарофати бисъёр хунари надимон асту айби ҳақи
мон. *Зарбулмасал*

НАДО *а. ندا* *ниг.* надӣ.

НАДОМАТ *а. ندامت* пушаймонӣ, афсӯс, таассуф.

Асад изҳори надомат намуда ва гуфт: Саҳве азим
аз ман дар вучуд омада. *«Равзат-ус-сафо»*

Анкариб ба дарде лодаво мубтало хоҳед шуд, ки
он вақт пушаймониву надомат суд надорад.

Садрӣ Зиё

ба надомат бо пушаймонӣ, бо афсӯс.

Қи шунидӣ, ки дар ин базм даме хуш бинишаст,
Ки на дар охири сӯхбат ба надомат бархост. *Ҳофиз*

НАДОМАТЗАДА *а. ندامت زده* пушаймоншуда, афсӯсхурда.

Доми тасхири ду олам нафасе навмедист,
Эй надоматзада, сарриштаи оҳе даръёб! *Бедил*

НАДӢ||НАДО *а. ندى||ندا* тарӣ, намӣ, рутубат; *муқобили*
хушкӣ.

Ҳам зулол аз илм хезад, ҳам ҳадӣ,
Ҳамчунон ки талху ширин аз надӣ. *Румӣ*

НАӢЗИК *а. نيازك* ҷ. *арабишудаи* найзак.

Зи барқи синонҳо ба ҳангоми кор
Шихоби наӢзик намудӣ ҳазор. *Шодӣ*

НАЕМ||НИЕМ *а. نيام* ғилоф, ғилофи шамшер.

Сабук теғро баркашид аз наём,
Хурушиду ҷӯшиду баргуфт ном. *Фирдавӣ*

◇ наёми чашм пилки чашм.

НАЖАНД||НИЖАНД نَزْد 1. ғамгин, андухгин, ҳасратнок.

Ҷамоли сурату маънӣ зи амни сикҳати туст,
Ки зоҳират диҷаму ботинат нажанд мабод. *Ҳофиз*

2. даҳшатовар, даҳшатнок; хунхор.

Бар он пайкари хуби кӯхлипаранд,
Зи роҳат бурун бурд деви нажанд. *Ҳочу*

3. паст, ҳор, ночиз.

Барорӣ якero ба чархи баланд,
Супори-ш ногаҳ ба хоки нажанд. *Фирдавси*

4. парешон, бесаранҷом.

Пас бигуфтандаш, ки аҳволи нажанд
Бар дуруғи ту гувоҳи медиҳанд. *Румӣ*

5. пажмурда, афсурда.

Ҳар барге аз у гунаи рухсори нажанд аст,
Ҳар шохе аз у сурати ангушти нигорест. *Фарруҳӣ*
Яке тифл будӣ низору нажанд,
Ман аз тарбият кардамат арҷманд. *Шоҳин*

НАЖОД||НИЖОД نَزَاد: асл, насаб, насл.

Ман саногӯи туам, зеро наждам нест бад,
Худ накугӯи туро ҳаргиз набуда бад нажд. *Саноӣ*

НАЖОДА I||НИЖОДА I نَزَاد: асилзода, наҷиб, хушнажд.

Нажда манам, дигарон зердаст,
Нажди каёнро кай оӣ шикаст? *Низомӣ*

НАЖОДА II||НИЖОДА II نَزَاد: нажд, асл, насл.

Озурда ину он ба ҳазар аз ман,
Гӯй ки аз наждаи тиннинам. *Носири Хисрав*

Н-АЗ ن: шакли кӯтоҳшудаи на аз.

Сиевуш бидонист, к-он меҳр чист,
Чунон дустӣ н-аз раҳи эзидист. *Фирдавси*

НАЗАР а. نظر 1. нигоҳ, як бор нигоҳ кардан; 2. киноя

аз чашм, дида.

Шавқам ба раҳат пур шудаи мунтазири туст,
Айнак ба назар мениҳаду чашм ба роҳ аст.

Шавқат

Асп меронданд, аз назар ғоиб шуданд.

Садри Зиё

3. мақсуд, муддао.

Чун назари мо дар ихтисор аст, он ҷи хулосаи
ин ҳадис аст, бигӯем. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

♦ назари байд андешаи дур, эҳтимол; дар назари ...
дар назди ..., дар ҳузури ..., дар пеши ...

Ҳаргиз дар назари у шароб нахурда буд. *Авфӣ*
назар андохтан нигоҳ кардан.

Ҳар сумане, к-аш назар андохтам,
Новаки ғамро сипаре сохтам. *Хисрави Деҳлавӣ*

Афғанд гузар ба сӯи Маҷнун,
Андохт назар ба рӯи Маҷнун. *Ҳилолӣ*

назар ғумоштан бо диққат нигоҳ кардан.

Агар назар нағуморад ба ошиқи дарвеш,
Инояти назари хеш подшаҳ ҷи қунад.

Қамоли Хучандӣ

назар доштан бо хайрхоҳӣ нигоҳ кардан; лутфу меҳ-
рубонӣ кардан.

Назар кардан ба дарвешон мунофӣ бо бузургӣ нест,
Сулаймон бо чунон ҳашмат назарҳо дошт бо мураш.

Ҳофиз

назар дӯхтан а) чашм пӯшидан.

Назар ҷи гуна бидузам, ки баҳри дидани дӯст
Зи хоки ман ҳама наргис дамад ба ҷои гиёҳ. *Рудакӣ*

б) нигоҳ кардан, бо диққат нигаристан.

Нишастанд мاردони маҷлиснишин,
Назар дӯхтаанд аз адаб бар замин. *Шодӣ*

назар задан захми чашм расонидан; назар кардан

а) нигоҳ кардан; б) илтифот кардан, меҳрубонӣ нишон додан.

Малик сару чашмаш бибусид ва дар канор ги-
рифт ва ҳар рӯзаш назар беш кард, то валнаҳди
хеш кард. *Сағдӣ*

Ба духтар намекард модар назар,
Зи фарзанд безор гашта падар. *Сайидо*

назар парҳезидан аз нигоҳ худдорӣ кардан, нигоҳ на-
кардан.

Чунон ки дар руҳи хубон ҳалол нест назар,
Ҳалол нест, ки аз ту назар бипарҳезанд. *Сағдӣ*
назар тофтан дидан, нигоҳ кардан, назар андохтан.

Чун назар тофтаи зи ҳар бобе,
Дидам озодмард қассобе. *Низомӣ*

назар хурдан захми чашм расидан, чашми бад раси-
дан; аз назари қасе гузаронидан намудан, намоиш до-
дан, ба қасе нишон додан.

Ҳама аъён ва оқсақолони билоди он тарафи
даръё ... тортуқҳои худро аз назари Шаҳрухон
гузарониданд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

аз назар дур будан ғоиб будан, нонамоён будан; хо-
зир набудан.

Гар Лайли уст аз назар дур,
Лайли ман аст хуфта дар гӯр. *Шоҳин*

аз назар рондан ҳай кардан, пеш кардан, рондан.

Ба мулозимони султон кӣ расонад ин дуоро,
Ки ба шукри подшоҳӣ зи назар марон гадоро.

Ҳофиз

НАЗАРБОЗ نظرباز карашмакунанда, ишвакунанда; маҷ.
ошиқи варзанда; ишқварзанда.

Майхораву саргаштаву риндему назарбоз,
В-он кас, ки чу мо нест дар ин шаҳр, кадом аст?
Ҳофиз

Назарбозон кашаида саф зи ҳар сӯ
Ба ҷои сабзабаргаш бар лаби ҷу. *Нозим*

НАЗАРБОЗӢ نظربازى ишваву карашма; маҷ. ишқварзӣ.

Назарбозӣ ба миҷғони расон шӯҳи у, Мулҳам,
Қасе донанд, ки ҳамчун ман нишони тир мегардад.
Мулҳам

НАЗАРГОҲ نظرگاه 1. ҷои нигаристан; тамошоғоҳ.

Маро ҳаст биниш назаргоҳи у,
Ҷи гуна набинам бад-у роҳи у. *Низомӣ*

2. мазори пайғамбарон ва мардумони порсо.

НАЗАРӢ نظرى теориявӣ.

... Ва инро илми назарӣ хонанд. *Ибни Сино*

Дар ҳикмати назарӣ равшан шудааст, ки аз кай-
фияти нафсонӣ он ҷи сареузавол бувад, онро ҳол
хонанд. «*Ахлоқи Носири*»

НАЗД نزد 1. хузур, пеш, қариб, паҳлу, канор; 2. бо изо-
фа ё бо изофа ва пешоянд маънои ғумогуно дорад: наз-
ди ... а) пеши ..., ба пеши ...

Гуянд шахсе гуноҳе кард ва бигурехт, барода-
рашро назди Маъмун бурданд. *Аҳмади Дониш*

б) дар пеши ...

Мехостам зи дилбари худ узр дар хало,
В-аз оби дида гашта замин назди ӯ халоб. *Анварӣ*

в) барои ...

Назди он, к-аш хирад на ҳамхобаст,
Шери беша чу шери гармобаст. *Румӣ*

Назди хар хармӯхраву гавҳар якест.

Зарбулмасал

ба назди ... а) пеши ..., ба пеши ...; б) дар пеши ...

Дард аз чонашон гузашт, фазеҳат шудан ба назди
меҳмонан дар мутахайилашон нагузашт.

Садрӣ Зиё

НАЗДИК نزدیک 1. нисбат ба чизе ба масофати кам ҷой
гирифта; қариб; *муқобили дур* I 1, байд 1; 2. монанд,
шабех.

Мар-мардумро ду сифат аст, яке ба дигар наздик.

Ибни Сино

3. хос, хоса, муқарраб.

Подшоҳони Бухоро мақом кардаанд ва ғуломону
наздиқони подшоҳ рағбат намуданд.

«Таърихи Наршахӣ»

4. ба шакли ҷамъ наздиқон хешовандон.

Гуфтам: ... Дурони боҳабар дар хузуру наздиқони
бебасар дур. *Саъдӣ*

5. бо изофа ё бо изофа ва пешоянд маънои гуногун до-
рад: наздиқи ... назди ..., пеши ..., дар пеши ...

Наздиқи шутур маҳоб, хоби ошуфта мабин.

Зарбулмасал

ба наздиқи ... а) дар назди ..., ба назди ..., ба сӯи ...,
ба тарафи ...

Наванде барафганд ҳангоми хоб
Сипаҳбуд ба наздиқи Афросиёб. *Фирдавӣ*

б) дар назари ..., дар чашми ..., ба фикри ...

На мард аст он ба наздиқи хирадманд,
Ки бо пили дамон пайкор ҷӯяд;
Бале, мард он кас аст аз рӯи таҳқиқ,
Ки чун хашм оядаш, боғил нагуяд. *Саъдӣ*

♦ наздик буд (ки) қариб буд (ки).

Амир он қадар хандид, ки наздик буд аз болои
сандали афтад. *Садрӣ Зиё*

НАЗДИКӢ نزدیک қариб; *муқобили дур* I.

Панҷ чиз аст ... хос: яке андоза чун бузургиву
хурдӣ ва дуриву наздиқи ва шумори чизҳо.

Ибни Сино

Ҳамагуфтам: Ба ҷо овар сабури,
Ки наздиқи бувад анҷоми дури.

Фаҳриддини Гургонӣ

ба наздиқии ... ба назди ..., ба хузури ..., ба пеши ...

Фиристод меҳтар якеро давон
Ба наздиқии меҳтари корвон. *Фирдавӣ*

НАЗЕҲ а. نزه пок, покиза, тоза, босафо.

Гузари мо бар боғе назеҳ ва бустоне хуррам афтод.
Авфӣ

Бӯзинагон дар ин мавзеи назеҳ ва манозили хуррам
меваҳои тару тоза меҳуранд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НАЗЗОМ а. نظام 1. назмдиҳанда, ба тартиб оваранда; 2.
таснифкунандаи назм, назмнавис.

Сайёҳи ҳудуди ин вилоят,
Наззоми уқуди ин ҳиҷоят ... *Ҷомӣ*

Гар бувад боиста ҳар мадҳе, ки маддоҳ оварад,
В-ар бувад шойста ҳар назме, ки наззом оварад.
Муиззӣ

НАЗЗОРА||**НАЗОРА** а. نظاره 1. касе, ки ба чизе нигоҳ
мекунад, тамошоқунанда, тамошобин.

Ба хилватғаҳи хисраваш тохтанд,
Зи наззоғон парда пардохтанд. *Низомӣ*

Боғи нишон гар надиҳад зеби боғ,
Боғ шавад бар дили наззора доғ. *Ҷомӣ*

2. тамошо, манзара.

Муроди мардум аз боғу чаман сарв асту гул дидан
Тамошои қаду наззоғон рӯи ту бас моро. *Мушфиқӣ*
назора қардан тамошо қардан.

Ман дар пай эшон равон гашта хостам, ки аҳвол
наззора кунам. *«Оини ниғориш»*

НАЗЗОРАГАР||**НАЗОРАГАР** نظراره گر бинанда, назарқунан-
да, тамошобин, мушоҳидақунанда, тамошоқунанда.

Наззорагар мабош дар ин роҳ мунтазир,
Валло(х) ки ҳеҷ марг ба(д)тар з-интизор нест.

Шамси Табрезӣ

НАЗЗОРАГОҲ||**НАЗОРАГОҲ** نظراره گاه ҷои назар, тамошо-
гоҳ, маҳалли нигоҳ.

Аввали шаб назорогоҳам нур,
В-охири шаб ҳамошъёнаи ҳур. *Низомӣ*

НАЗЗОРАҒӢ||**НАЗОРАҒӢ** نظرارگى ниг. наззора 1.

Аҷаб монд аз он кор наззорағӣ,
Ба ибрат фуру монд якборағӣ. *Низомӣ*
Ҳам пайқари саодату ҳам нафси офия
Аз дидан наззорағӣён дар ҳиҷоб шуд. *Ҳоқонӣ*

НАЗИД а. نضيد рӯи ҳам чида, болои ҳам чидашуда (мах-
сусан дар бораи либос гуфта мешавад).

Бидравем аз руҳи ҳиҷронзадагон хайри зард,
Бадали хайрӣ бикорем гули сурхи назид. *Ломей*

НАЗИЛ а. نزيل меҳмон.

НАЗИР I а. نذير боҳабарқунанда, огоҳқунанда.

Фиристод лашкар баширу назир,
Гирифтанд ҷамъе аз эшон асир. *Саъдӣ*
Мо ба акси он зи ғайри ҳақ хабир,
Беҳабар аз ҳақ бо чандин назир. *Румӣ*

НАЗИР II а. نظير мисл, монанд.

Мисолаш чашми аҳвал ҳам надида,
Назираш оина ҳам н-оварида. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ва ба ҳар қадом назиру амсоли офоқи ва анфусӣ
дар нафс илқо мекунад. *Аҳмади Дониш*

НАЗИРА а. نظيره чизи монанд.

Ва гуянд аз ин чинс назироҳо бисъёр омад.

Аҳмади Дониш

НАЗИФ а. نظيف покиза, тоза; нозук, зариф.

Обид аз таомҳои лазиз хӯрдан гирифт ва кисват-
ҳои назиф пушидан. *Саъдӣ*

НАЗИЧ *а.* نضیح хар чизи пухта, махсусан меван расида.

НАЗМ I *а.* نظم 1. ба ришта кашидани гавҳар; оростан, ороиш додан.

Ёд бод он, ки ба ислоҳи шумо мешуд рост,
Назми ҳар гавҳари носуфта, ки Ҳофизро буд.

Ҳофиз

2. тартиб, қоида, интизом.

Ҳунари бисёр дорам аз донишани назми аскар.

Аҳмади Дониш

назми сухан ба тартиб овардани сухан; киноя аз шеър гуфтан.

Раҳе намонд зи назми сухан, ки наспардам,
Даре намонд зи лафзи дарӣ, ки накшодам.

Адиб Собир

назми умур ба тартиб овардани корҳо.

Биё, ки чоран завқи ҳузуру назми умур
Ба файзбахши аҳли назар тавонӣ кард. *Ҳофиз*
Осаф, ки дев бошаду девон ба ҳукми уст,
Назми умурӣ мулки Сулаймон чӣ сон диҳад?

Мушфиқӣ

назм додан тартиб додан, ба тартиб овардан.

Инсофи ту Мисрест, ки дар растан ӯ дев
Назм аз ҷиҳати муҳтасибӣ дода дуқонро. *Анварӣ*

3. *адш.* каломи мавзун, шеър; *муқобили* наср I 2.

Инро пешӣ ... қаввол бар, то бар ин назм сарвте
ғариб ... бисозад. *Авфӣ*

Назми Қамол баста ба ҳам риштаи дур аст,
Ғуфтори дигарон ҳама бар ресмон гирех.

Қамолӣ Хучандӣ

назми гуҳар рехтан киноя аз шеър сарондан, шеъри хуб гуфтан.

Чун Мушфиқӣ назми гуҳар резад бари он симбар,
Дорад таваққуъ як назар, эҳсону таҳсин бартараф.

Мушфиқӣ

НАЗМ II||**НИЗМ** نظم бухор, туман.

Зи меғу назм, ки буд рӯзи равшан аз маҳи тир,
Чунон намуд, ки торӣ шаб аз маҳи обон. *Унсурӣ*

НАЗМАН *а.* نظماً дар назм, бо назм; **назман ва насран**

дар назму наср, дар шеъру наср.

Назман ва насран дар ин асру замон гӯи сабқат
аз ҷаеи фозилони замон рабуда. *Садри Зиё*

НАЗОИР *а.* نظاير ҷ. назира.

Гар назоир гӯям ин чою мисол,
Фаҳмо тарсам, ки орад ихтилол. *Румӣ*

НАЗОКАТ *а.* نزاکت нозуқӣ, зебой, латофат, зарофат.

... Ва назокати сӯҳбати аҳавон ва латофати маҷли-
си дӯстон. *Аҳмади Дониш*

НАЗОР I نزار *ниг.* низор.

НАЗОР II *а.* نزار тилло, зар; симу зар.

Ҳосил он қудак бар он тахти назор,
Шиста паҳлуи Қубоди шахрёр. *Румӣ*

НАЗОРА *а.* نظاره *ниг.* наззора.

НАЗОРАГАР نظاره گر *ниг.* наззорагар.

НАЗОРАГОҲ نظاره گاه *ниг.* наззорагоҳ.

НАЗОРАГӢ نظارگي *ниг.* наззорагӣ.

НАЗОРАТ I *а.* نظارت тозағӣ, обдорӣ, тароват.

Дар ҷуйбори мамлакат сарве ба қомат ва назорати
вай боло нақаша буд. «*Равзат-ус-сафо*»

НАЗОРАТ II *а.* نظارت нигоҳ қардан ба сӯи чизе, дар

тахти назар доштан, зери назар гирифтан.

НАЗОРИ نظاري *ниг.* низорӣ.

НАЗОФАТ *а.* نظافت покӣ, покизағӣ, тозағӣ.

Қасе, ки муҳтоҷи назофат ва ташҳир аст, бе ғуслу
тахорат ба дарбори султон ҳозир шавад.

Аҳмади Дониш

НАЗОҲАТ *а.* نزاهت покӣ ва сафват, форам будан.

Ба хонаи даромадем, сарой дидем дар ғояти на-
зоҳат ва хубӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

Дар сафои иморату нозоҳати обу ҳавояш ақл ба
бод дода ... *Аҳмади Дониш*

НАЗР *а.* نذر 1. ваъда ва аҳду паймон.

Ман назр дорам, ки ҳеҷ шуғли султон накунам.
«*Таърихи Байҳақӣ*»

Назр қардам: гар аз ин ғам ба дар оям рӯзе,
То дари майкада шодону ғазалхон биравам. *Ҳофиз*

2. *д.* он чӣ қасе дар роҳи худо адо қардани онро ба
муносибате ният мекунад, мас. қурбонӣ, садақа, намоз
ва ғ.

Бибиён ҳама маҳзуз шуданд ва чанд фулусе назру
ниёзаш доданд. *Савдо*

Дируз дар мавриди лоҳазии ҳазрати шумо мабла-
ғе назр гуфта будам. *Садри Зиё*

НАЗФУДДАМ *а.* نرفذدم *тиб.* хунрезӣ аз бинӣ ё рағ,

ки сабаби сустӣ ва заъфи бадан мешавад.

НАЗЪ *а.* نزع дами вопасин, охири нафас, дами марғ,

ҷонканӣ.

Пирмарде зи назъ менолид,
Пиразан сандалаш ҳамемолоид. *Савдӣ*

Чун ба ҳолати назъ расид, бифармуд, то Амрро
бикуштанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

назъи равон ҷонканӣ.

Чанд дорам дар фироқаш ҳолати назъи равон,
Кошки якборагӣ ҷонро зи тан берун кунам.

Хилолӣ

НАЗЧ *а.* نضح *ниг.* нузҷ.

НАИМ *а.* نعيم 1. неъмат, мол; боигарӣ, тавонгарӣ; фаро-
вонӣ.

Аз он чандон наими инҷаҳонӣ,
Қи монд аз оли Сосон в-оли Сомон ...

Низомии Арӯзӣ

Ҷи илтифот муҳибро ба бустону наим,
Ки дил зи рӯи ту боғест пур зи нори Халил.

Қамолӣ Хучандӣ

наим хӯрдан аз нозу неъмат баҳравар шудан, аз нозу
неъмат лаззат бурдан.

Олим, ки хӯрданш ҳама ғам бошад аз ҷаҳон,
Беҳтар зи чоҳиле, ки наими ҷаҳон хӯрад.

Адиб Собир

2. хуррамӣ, шодмонӣ, сурур; саодатмандӣ; маҷ. би-
ҳишт.

Орифон ҷониби наим раванд,
Ғофилон хору беҳабар миранд. *Шамси Табретӣ*

Гар диҳад бӯи сӯхбати ту насим,
Накунам ёдӣ хулду зикри найм. *Ҷомӣ*

НАИСТОН||**НАЙСИТОН** *نیستان* найзор, ҷон рундани най;
киштзори найшакар.

Бухоро обгир будааст ва баъзе аз вай наистон
будааст. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Чу андар гулситон ояд, гулу сарваш сучуд оранд,
Чу андар найситон ояд, қасаб бар қанд печонанд.
Шамси Табрезӣ

НАЙ I *نی 1.* як навъ гиёҳе, ки дар ҷойҳои сероб мерӯяд
ва танаш борику рост ва баланд дошта, миёнаш ковок
аст; қамиш.

Биёвард лашкар сун Хоррай,
Бад-он марғзоре, ки буд обу най. *Фирдавсӣ*

Қашида най аз оби пурмавҷ сар,
Чу найза, ки созад зи чавшан гузар. *Шодӣ*

2. *мус.* як навъ олати мусиқии нафасӣ, ки бештар аз
танаи най сохта мешавад.

Гар набудӣ нолаи найро самар,
Най ҷаҳонро пур накардӣ аз шакар. *Румӣ*

◇ *най ба нӯги димоғаш намерасад зарб.* дар боран
одами мутақаббир ва ҳавобаланд гуфта мешавад.

НАЙ II *نی* *ниг.* не.

НАЙАНБОН *نی انبان* *мус.* номи навъе аз асбоби мусиқӣ,
ки аз най ва халтаи чармини сӯроҳдор иборат аст, ва
онро аз най пуф карда менавозанд.

Аз масомоти ӯ кушод оғуш
Чу найанбон ҳазор ранг хуруш. *Бедил*

НАЙБАСТ *نی بست* чайла, каппа, коза.

Оҳу ва ёрон ... бо якдигар авқот мегузарониданд
ва найбасте буд, ки ба ҳар вақт он ҷо ҷамъ шуданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

НАЙДАРАВ *نی درو* даравкунандаи най.

Ба раҳ-бар яке найситон буд нав,
Басе андар ӯ мардуми найдарав. *Фирдавсӣ*

НАЙЗА *نیزه* яроқест, ки иборат аз ҷуби дарозе буда, нӯ-
ги он пайкони оҳанин дорад.

Силохро аз ин ҷиҳат қимат шуд, чунон ки найза
ба панҷоҳ дирам шуд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Ду найза, ду бозу, ду марди далер,
Яке аждаҳову дигар наррашер. *Фирдавсӣ*

◇ *найзаи оташин киноя аз шуои офтоб, махсусан дар*
тулуъ ва ғуруб; найзаи хаттӣ а) бехтарин навъи
найза аст, ки рости дароз мебошад.

Найзаи хаттӣ ба дасти ӯ кунад
Бо дили душман забон андар даҳон.

«Баҳори Аҷам»

б) *киноя аз шуои офтоб.*

Агар шабнам рабояд офтоб аз найзаи хаттӣ,
Ту бо он қадди раъно ҳалқаҳои чашм бирбой. *Соиб*

НАЙЗАБОЛО *نیزه بالا* воҳиди ченак, ки ба дарозии найза
баробар аст.

Омадани селоб дар вилояти Систон чунон ки дар
канораи хандақ ва ҳаволии шаҳр як найзаболо об
мерафт. *«Таърихи Систон»*

НАЙЗАВАР *نیزهوار* найзадор, ҷанговари найзадор, найза-
андоз.

Бари тахти ман тохтандӣ савор,
Сияхпӯшу найзаварон сад ҳазор. *Фирдавсӣ*

НАЙЗАГУЗОР *نیزه گزار* найзасани мохир, касе, ки найза-
андозиро хуб медонад.

Ҳама хунинлибосу дуздшиор,
Ҳама теғозмою найзагузор. *Ҷомӣ*

НАЙЗАК *نیزک* найза, найзаи кӯтоҳ.

НАЙЗАСАВОР *نیزهسوار* савори ҷангии найзадор.

Ҳама дашти найзасаворон бигард,
Нигар, то киро ёби аспӣ набард. *Фирдавсӣ*

НАЙИР *а.* *نیр* нурпошанда, нурдиҳанда, равшанкунанда;
мач. чирми осмонӣ, ҳамчун ситора, офтоб, моҳ.

Эй ҳумои давлат, аз мо сояи худ бармагир,
Найири иқболи ту бар ҳар кӣ тобад, муқбил аст.
«Тазкирати Давлатишоҳ»

Тарсам, ки тоби найири бедод дар замин
Пажмурдагӣ ба нилуфари осмон диҳад. *Мушфиқӣ*
найири асгар мох, моҳтоб; найири аъзам офтоб.

Зикри азамати ӯ чуи найири аъзам дар нисфун-
наҳор зоҳир [буд]. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НАЙИРАЙН *а.* *نیрін 1.* *шакли дугонаи найир;* киноя аз
офтобу моҳ.

Иртифон найирайн дар як дараҷа мӯҷиби муҳок
аст. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *киноя аз* Ҳасану Ҳусайн — фарзандони Алӣ, ки
домоди Муҳаммади пайғамбар буд.

НАЙЛ *а.* *نیل* ба мақсад расидан, комъёб шудан.

Хайри ба изофат чизхоест, ки дар найли он ғоят
нофеъ шавад. *Насириддини Ҳусӣ*

Агар гӯй найли маром ва таҳсила ком мавқуфи
талаб ва тарадуд аст, ризқ аз осмон наёрад.
Аҳмади Дониш

НАЙЛАБАК *نی لبک* наи хурд, ки бо лаб менавозанд.

НАЙРАНГ *1.* *نیرنگ* сеҳр, афсун, чашмбандӣ; *мач.* ҳила,
макр, фиреб.

Нодон гумон барию на огоҳӣ
Аз тунбалу азимату найрангаш. *«Луғати Ҷурс»*

Зи ҳеч гуна бад-ӯ ҷодувони ҳилатсоз
Ба кор бурд надонанд ҳилату найранг. *Фаррухӣ*
найрангу шатал ҳилаву фиреб.

Толибе нест, ки он ҳилагар аз ваъдаи хом
Ғуссае дода ба найрангу шатал гож накард.
Шоҳин

2. *мач.* кори нозуку ҳилаомез, чора, тадбир.

Зи ҳар гуна найрангҳо сохтанд,
Мар-он дардро чора нашнохтанд. *Фирдавсӣ*

3. нақш, тарҳ, нигор.

Ту гуфтӣ, ки абре баромад зи кунҷ,
Зи шангарф найранг зад бар турунҷ. *Фирдавсӣ*

НАЙРАНГСОЗ *1.* *نیرنگساز* сеҳрсоз, соҳир, афсунгар;

мач. ҳилагар, маккор, фиребгар.

Чуни гуфт иблиси найрангсоз,
Ки ҷовид зӣ, шоҳи гарданфароз. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. мохир, усто, одами бомаҳорат.

Чу огоҳӣ омад ба Эронзамин,
Аз он неқпай меҳтари б-офарин,
Ҳам аз қангу пайкор бо хушнавоз
Зи рои чунон марди найрангсоз. *Фирдавӣ*

НАЙРАНЧ *نیرنج* шакли *арабишудай* найранг.

НАЙРАНЧОТ *ا. نیرنجات* ч. найранч.

Улуми найранҷот дар миёни эшон зоҳир бошад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

НАЙСИТОН *نیستان* *ниг.* наистон.

НАЙСОН *نیسان* 1. моҳи ҳафтӯми тақвими суръёӣ, ки ба моҳи апрель баробар меояд ва мувофиқи ривоят, гӯё аз қатраҳои борони ин моҳ ба даруни садаф марворид пайдо мешавад.

Ба так жола мерехт бар кӯҳу дашт,
Ту гуфтӣ магар абри найсон гузашт. *Саъдӣ*

Ҳамчу абри найсон симу ҷавоҳир бар лашкарӣ
ва раоё нисор кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. борони моҳи найсон.

Ба бустони давлат чу найсон расид,
Яке ғунча аз боғи хандон расид. *Шодӣ*

НАЙСОРИЙ||**НЕСОРИЙ** *نیساری* сипоҳӣ, лашкарӣ, низомӣ.

Сафе бар дигар даст биншонданд,
Ҳаме ном найсорӣён хонданд. *Фирдавӣ*

НАЙШАҚАР *نیشکر* навъе аз най аст, ки аз он шакар ҳосил мешавад.

То забон ёд кард он лабро,
Коми ман чун даҳони найшақар аст. *Анварӣ*

НАК *نک* шакли *кӯтоҳшудай* **инак**.

Нак фалон шаҳ аз барои заргарӣ
Ихтиёрат карда, зеро меҳтарӣ. *Румӣ*

НАҚАБОТ *а. نکبات* ч. нақбат.

НАҚАВ *نکو*: бори нақав боре, ки ба он даст расондан мумкин нест, боре, ки сару қор доштан бо он боиси ташвиши барзиёд мешавад.

Чун чунон дид саисбачча, барошфугу гуфт:
Аз қуҷо ёфтӣ, эй мири ман, ин бори нақав?
Шоҳин

НАҚБАТ *а. نکبت* бадбахтӣ, саҳтӣ, машаққат, ранҷ; бечорагӣ; хорӣ.

Мамлақати оли Сомон рӯй дар нақбат дорад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Аз ҳар навъ суханон ба самъи ӯ расонидаанд, ҳар оина ба ту нақбате хоҳад расид. *Авфӣ*

[Писарон] шояд ки баъд аз дидани нақбат ва кашидани меҳнат танбеҳе ёфта, онро бар ваҷҳи маслаҳат сарф намоянд. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

НАҚБО *а. نکبا* боди тунду тезе, ки роҳи вазиши худро иваз ва қач карда миёни ду бод мезазад, ва он навъҳои гуногун дорад.

Умр додам бар умеди ҷоҳу ҳосил ҳеч на,
Мушк бардодам ба нақбо, барнатобад беш аз ин.
Ҳоқонӣ

НАҚИР *а. نکیر* 1. он кӣ инкор мекунад, инкоркунанда;

2. д. номи яке аз ду фаришта, ки гӯё пас аз марг дар гӯр ба сари мурда омада аз ӯ гуноҳу савоберо ки дар дунё карда аст, бозпурс мекунад.

Вой он афсусе, к-аш буйгир
Бошад андар гӯр Мункар ё Нақир. *Румӣ*

НАҚОБ *نقاب* 1. зок, аҷчиқтош; моддае, ки обаш шӯр аст;
2. оби намак, намақоб.

НАКОЛ *а. نکال* укубат, ранҷ, азоб; ҷазои саҳт.

Хатое аз даст биравад ва дар гирдобӣ нақол афтам.
Авфӣ

Не адабшон, не ғазабшон, не нақол,
Не нуосу не қиёсу не хаёл. *Румӣ*

НАКС ||**НИКС** *а. نکث* шикастани аҳду паймон; барҳам задани муомила ва савдо.

Накси мисоқ хислати мазмум аст. *Авфӣ*

НАКС II *а. نکس* нагунсор шудан, воҷгун шудан, чаппа шудан.

Чун намурд аз накс он ҷонсер мард,
Аз фироқи марг бар худ гирья кард. *Румӣ*

НАКУ *نکو* *ниг.* наку.

НАКУГУ(И) *نکوگو(ی)* *ниг.* накугу(и).

НАКУЗОД *نکوزاد* *ниг.* накузод.

НАКУКОР *نکوکار* *ниг.* накукор.

НАКУКОРПАРВАР *نکوکارپرو* *ниг.* накукорпарвар.

НАКУКОРИЙ *نکوکاری* *ниг.* накукорӣ.

НАКУМАНЗАРИЙ *نکومنظری* *ниг.* накуманзарӣ.

НАКУМАРД *نکومرد* *ниг.* накумард.

НАКУНОМ *نکونام* *ниг.* накуном.

НАКУНОМИЙ *نکونامی* *ниг.* накуномӣ.

НАКУРУ(И) *نکوروی(ی)* *ниг.* накуру(и).

НАКУРУЙ *نکورویی* *ниг.* накуруӣ.

НАКУСИРАТ *نکوسیرت* *ниг.* накусират.

НАКУХОҲ *نکوخواه* *ниг.* накухоҳ.

НАКУХОҲӢ *نکوخواهی* *ниг.* накухоҳӣ.

НАКУХӢ(И) *نکوخواهی(ی)* *ниг.* накухӢ(и).

НАКУӢ *نکوئی* *ниг.* накуӣ.

НАКУӢИДАН *نکویدن* *ниг.* накуӢидан.

НАКУӢИДАРОЙ *نکویده رای* *ниг.* накуӢидароӣ.

НАКУӢИШ *نکوهِش* *ниг.* накуӢиш.

НАҚУ||**НАКУ** *نکو* *ниг.* некӯ.

НАҚУГӢ(И)||**НАКУГӢ(И)** *نکوگو(ی)* касе, ки гапи нағз мезанад, он кӣ чизҳои маъқул меғӯяд; касе, ки дар бораи дигарон чизи бад намеғӯяд.

Қард ақлам насихате муҳкам,
Қи накуғӣ бош ё абкам. *Саной*

Яке хубқирдору хушхӯй буд,
Қи бадсиратонро накуғӣ буд. *Саъдӣ*

НАКУЗОД||НАКУЗОД نکوزاد хушзот, начиб.

Гирифтанд фарзона Беҳзодро,
Дигар раҳ Ҳумои накузодро. *Хочу*

НАКУКОР||НАКУКОР نکوکار касе, ки кори хуб мекунад,
некукор; *муқобили бадкор.*

Накукор бо чехраи зишту тор
Фаровон беҳ аз некуи зишткор. *Асади*

НАКУКОРПАРВАР||НАКУКОРПАРВАР نکوکارپور ба
одамони хуб ёридиҳанда, касе, ки ба одамони хуб ёр-
мандӣ мекунад.

Накукорпарвар набинад бадӣ,
Чу бад парварӣ, хасми ҷони ҳадӣ. *Саъдӣ*

НАКУКОРӢ||НАКУКОРӢ نکوکاری некукорӣ, хубкорӣ, кори
хуб кардан, неки кардан; *муқобили бадкорӣ.*

Он кист, к-аз руи карам бо мо вафодорӣ кунад,
Бар ҷои бадкоре чу ман як дам накукорӣ кунад.
Ҳофиз

НАКУМАНЗАРӢ||НАКУМАНЗАРӢ نکومنزرى хушрӯй, зе-
бой, хусну ҷамол.

Ду покизапайкар чу хуру парӣ,
Чу хуршеду моҳ аз накуманзарӣ. *Саъдӣ*

НАКУМАРД||НАКУМАРД نکومرد некмард, одами хуб.

Накумард аз гуфти хуб асту хӯй,
Чу шох аз гулу мева бошад накуй. *Асади*

НАКУНОМ||НАКУНОМ نکونام некном, касе, ки ўро бо
неки ном мебаранд.

Зиндаи ҷовид монд ҳар кӣ накуном зист,
К-аз ақибаш зикри хайр зинда кунад номро.
Саъдӣ

НАКУНОМӢ||НАКУНОМӢ نکونامӣ некномӣ, овоза пайдо
кардан ба хубию некукорӣ.

Накуномӣ аз гетӣ онро сазост,
Ки кирдори ў хубу гуфтор рост. *Асади*

НАКУРӢ(Ӣ)||НАКУРӢ(Ӣ) نکورو(ى) хушру, зеборуй, зебо,
соҳибҷамол.

Аё некутар аз умру ҷавонӣ,
Накурӯро наку кирдор бояд. *Саной*

Накурӯ, ки зевар набандад ба дӯш,
Басе беҳтар аз зишти перояпӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

НАКУРӢӢ||НАКУРӢӢ نکوروى хусн, ҷамол, зебой.

Чун шамъи накурӯй дар раҳгузари бод аст,
Тарфи хунаре барбанд аз шамъи накурӯй. *Ҳофиз*

НАКУСИРАТ||НАКУСИРАТ نکوسيرت касе, ки ахлоқ ва
одоби хуб дорад, хушхӯй, хушахлоқ.

Он накусират Мухаммад ном буд,
То бад-он олам аз у як гом буд. *Амтор*

НАКУХОҶ||НАКУХОҶ نکخواه хайрхоҳ, дуст, некандеш.

Ба назди ман он кас накухоҳи туст,
Ки гуяд фалон чоҳ дар роҳи туст. *Саъдӣ*

НАКУХОҶӢ||НАКУХОҶӢ نکخواهى хайрхоҳӣ, некандешӣ,
дустӣ.

Беҳин коре, ки андар зиндагонист,
Накухоҳӣ, ба кас роҳатрасонист. *Носири Хисрав*

НАКУХӢ(Ӣ)||НАКУХӢ(Ӣ) نکوخوى хушхӯй, хуштабиат,
хушахлоқ.

Ту чандон ки бошӣ, суҳангӯй бош,
Хирадманд бошу накухӯй бош. *Фирдавсӣ*
Накухӯён сафеҳонро забунанд,
Ки инон роҳвор, онон ҳарунанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

НАКУӢ||НАКУӢ نکوى 1. кори нек, хубӣ, неки, нағзӣ.

Накуй гар кунӣ, миннат манеҳ з-он,
Ки ботил шуд зи миннат ҷуду эҳсон.

Носири Хисрав

Накуй бо бадон кардан ҷунон аст,
Ки бад кардан ба ҷои некмардон. *Ҳилолӣ*

2. зебой, хушрӯй.

Дар накуй ру чу шеъри Анварӣ,
Ростӣ, бояд қиёмат мекунад. *Анварӣ*

НАКУӢИДАН||НАКУӢИДАН نکوهيدن таъна кардан, сар-
заниш кардан, маломат кардан, мазаммат кардан.

НакуӢида бошад ҷафопеша мард,
Ба гирди дари оздорон магард. *Фирдавсӣ*

Мардумон аз он қатли Бароника бар Рашид айб
гуфтанд ва накуӢиданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Далқат ба ҷӣ кор ояду тасбеҳу мураққаъ,
Худро зи амалҳои накуӢида барӣ дор. *Саъдӣ*

НАКУӢИДАРОӢ||НАКУӢИДАРОӢ نکوهيدارى одами бад-
андеҷа, касе, ки маслиҳати нописандида медиҳад.

Маликро дили рафта омад ба ҷой,
Бихандиду гуфт: Эй накуӢидароӣ ... *Саъдӣ*

НАКУӢИШ||НАКУӢИШ نکوهش таъна, сарзаниш, айбҷуй,
маломат, мазаммат.

Ба посух накуӢиш басе ёфтам,
Азеро ба назди ту биштофтам. *Фирдавсӣ*

Чанд аз ту маро накуӢиш охир,
К-ам доғ ба доғ барниҳодӣ. *Анварӣ*

НАҚҲАТ *a.* نکهت 1. бӯи даҳон; 2. бӯи хуш, хушбӯй.

Нақҳати анбари соро ҳама олам бигирифт,
То сабо шона зад он турраи анбарсоро. *Ҷомӣ*

Хунар чу мушк бувад, мушк кай ниҳон монад?
Ҷаҳон зи нақҳати ў пур зи бу шавад ноғоҳ.

«*Анварӣ Сухайлӣ*»

Кушодӣ ҷайбу омад нақҳати ў дар гулистон ҳам,
Ки гул аз бод барҳам хӯрду булбул ҷуд парешон
ҳам. *Мушфиқӣ*

НАЛҚ نلک *ниг.* нилқ.

НАЛМ نلم хуб, зебо, хушрӯй.

Он хуштару беҳтар, ки ту дар вай набувӣ,
Маҷлиси налму хуш он аст, ки онву равӣ. *Сӯзанӣ*

НАМ I نم 1. тарӣ, рутубат; андак; об; борон, бориш.

Ҳар яке бо ҷинси худ дар карди худ
Аз барон пухтагӣ нам меҳурад. *Румӣ*

Чу оташрост ху к-аз нам бимирад,
Ба оби зиндагонӣ ҳам бимирад. *Хисрави Деҳлавӣ*
Зи абр андаромад ба ҳангом нам,
Ҷаҳон шуд ба кирдори боғи Ирам. *Фирдавсӣ*
нам задан об рехтан, об пошидан.

Роҳ чун рӯфта гашту нам зада шуд,
Ҳама роҳ аз бутон чу буткада шуд. *Низомӣ*

2. маҷ. ашк, гирья.

Аз ғусса дилаш ҳазорпора,
Берун наму андарун шарора. *Шоҳин*
нам аз рухсор чидан ашк аз рӯй пок кардан; маҷ.
тасалли додан; ◇ нами ток киноя аз шароб; нами
чашм ашк, оби дида.

Рӯи хокию нами чашмамо ро мадор,
Чархи фируза тарабхона аз ин каҳгил кард.

Ҳофиз

нами қувват дар чигар доштан тоқат доштан, зур дош-
тан.

Диловарони тарафайн ... то нами қувват дар чи-
гар доштанд, доди пурдилӣ ва таҳаввур доданд.

«Тағрихи Фариста»

НАМ II||НАММ а. نم суханчинӣ, хабаркашӣ.

НАМАД نمд порчаест, ки аз пашми дағал тайёр карда
мешавад ва аз он кулоху чома, фарши хона ва ғ. ме-
созанд.

Ба ҷабри хотири мо куш, к-ин кулоҳи намад
Басо шикаст, ки бо афсари шаҳӣ овард. *Ҳофиз*
Намади сиёҳ аз собун сафед нашавад.

Зарбулмасал

◇ намад дар об афкандан киноя аз кардани коре, ки
ислоҳаш мушкил аст.

Намад бошад дар об афкандан осон,
Набошад з-ӯ бароварданш з-он сон.

Фаҳриддини Гургонӣ

НАМАДГАР نمدگر намадсоз, касе, ки намад мемолад.

НАМАДЗИН نمدين порчаи пашмин, ки ба рӯи зин ме-
андозанд; порчаи маҳсуси пашмин ва ё намадин, ки бар
пушти асп андохта, зинро ба рӯи он мениҳанд.

Чарогоҳи Рахш омаду ҷои хоб,
Намадзин биафканд дар пеши об. *Фирдавсӣ*

Суми бодпоён ба хун чун ақиқ,
Шуда то намадзин ба хун-дар ғариқ. *Низомӣ*

◇ хушк нашудани (ё нагаштани) намадзин киноя аз бе
оромишу истироҳат аз манзили ба манзили дигар ра-
вона шудан.

Нагашт дар талаби зин маро намадзин хушк,
Зи баски хоҳам ҳар соате зи ҳар дар зин.

Камолӣ Исмоил

НАМАДМОЛ نمدمال ниг. намадгар.

НАМАДПУШ نمديوش касе, ки пушоки пашмин ва ё на-
мадин мепӯшад, пашминапӯш.

Намадпуше омад ба ҷангаш фароз,
Ҷавоне ҷаҳонсузу пайкорсоз. *Саъдӣ*

НАМАК نمك 1. моддаи сафеди булуришакл, ки мазаи
шӯр дошта дар ҳӯрок ва дар соҳаҳои гуногуни хоҷағӣ
ба кор мебаранд.

Зи даврон он қадар, эй Сайидо, озурдағӣ дорам,
Намакро мешуморад марҳами кофур доғи ман.

Сайидо

2. маҷ. латофат, зарофат, ҳусну ҷамол, малохат.

Боз ту ноз мекуни, нози ҷаҳон туро расад,
Ҳусну намак туро бувад, нози дигар киро расад?

Шамси Табрези

Эй пайки пайхучаста, ҷӣ номӣ, фадайтӯ лак,
Ҳаргиз сиёҳҷарда надидам бад-ин намак. *Ҳофиз*

◇ намак ангезидан (ё ангехтан) гирья кардан ва ашк
рехтан; намак ба реш (ё ба ҷароҳат) рехтан (ё поши-
дан, задан, зиёда кардан) азоб бар азоб афзудан,
дарду алами касеро зиёд кардан.

Маъдани раҳми илоҳ омад малак
Гуфт: Чун резам ба решӣ у намак? *Румӣ*

Он кас, ки ба ҷароҳати мо мезанад намак,
Мекард кош ҳаққи намакро риояте. *Соиб*

намаки синаи касе будан азоб додан касеро, касеро
сӯзондан.

Шуре ба дили сӯхта уфтод, бифармо,
Имшаб намаки синаи биръёни кӣ будӣ? *Ҳилолӣ*

намак бар чигар доштан меҳнат болон меҳнат ва азоб
болон азоб кашидан; намак гирад (ба) чашмаш чашми
ӯ кӯр шавад — ибораст, ки барои нафрин кардани
касе, ки қадриношиносӣ карда бошад, гуфта мешавад.

Намак гирад ба чашмаш, гар кунад ҳамчашмаи
Лайлӣ,

Чаро дар шӯразори чашми Маҷнун буд охуро.

Соиб

Зуд бигирад намак дидан он кас, ки ӯ
Нону намак хӯрду рафт, хону намақдон шикаст.*
намак дар дидан касе судан касеро азоб додан, алам
кунондан.

Самандаш ҷилва мепаймуду мерафт,
Намак дар дидаҳо месуду мерафт. *Нозим*

Ҳаёли лаъли ёраш дар назар буд,
Аз он доям намак дар дида месуд. *Ҳозиқ*

НАМАҚДОН نمكدان 1. зарфи намак, зарфи хурде, ки ба
он намак рехта ба дастурхон мегузоранд; намақчома.

Яке ғурми биръёну нон аз бараш,
Намақдону ричор гирд андараш. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. даҳони маъшук.

Аз лабат шир равон буд, ки ман мегуфтам:
Ин шакар гирди намақдони ту бе чизе нест.

Ҳофиз

Бар сӯхтагон кам зи яке ханда, ки боре
Доди чигари худ зи намақдони ту ёбанд.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ намақдон шикастан кӯрнамакӣ кардан, қадриноши-
носӣ кардан, кӯрнамак шудан; намак хӯрдану намақдон
шикастан некиро ба бадӣ сазо додан, ношукрӣ кар-
дан, кӯрнамакӣ кардан.

Ҳар кас, ки намак хӯрда, намақдон шиканад,
Дар маҳфили риндони ҷаҳон сағ бех аз уст.

Салмони Соваҷӣ

Зи кун ҳақгузорӣ рахт бастӣ,
Намак хӯрди, намақдонро шикастӣ. *Ҷомӣ*

НАМАҚИН نمكين 1. шӯр, намақдор, намақзада; гуворо,
хуштағм; 2. маҷ. хуш, латиф, зебо, малех.

Нигори ман чу дарояд ба хандаи намақин,
Намак зиёда кунад бар ҷароҳати рехон. *Саъдӣ*

НАМАКСОР نمكسار маъдани намак, замини шур, ки дар он намак фаровон аст.

Лукма аз дасти у дар намаксор афтод.
«Равзат-ус-саф»

Ба якбора тарки намаксор кард,
Бар-ӯ чумла пашму намад бор кард. *Ҷомӣ*

НАМАКСУД نمكسود хурокворие, ки ба он намак зада хушконидаанд, монанди гушт, моҳӣ ва ғ.

Надори намаксуду хезум, на нон,
На шаб дук ресӣ ҳаме чун занон. *Фирдавсӣ*
Оташи ман махрами ин дуд нест,
Ин ҷигари сода намаксуд нест. *Низомӣ*

НАМАҚЪЕФА نمك يافته намакин, намакзада.

Бар-он нон, ки бўётар аз мушк буд,
Намақъефта моҳии хушк буд. *Низомӣ*

НАМАТ а. نط тарз, тариқа, равиш, усул.

Меҳо, зурмандӣ мақун бар кехон,
Ки бар як намат менамонад ҷаҳон. *Саъдӣ*
Ҷар яке аз маккорон бад-ин намат афсун ме-
хонданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НАМИДАН نميدان майл кардан ва таваҷҷӯх намудан.

Вақти марғу дард он сӯ менамӣ,
Чун кудурат рафт, пас чун аъҷамӣ. *Румӣ*

НАМИМ а. نميم суханчин, ғайбатқунанда, бухтонғуй.

Ҷаст чун қумрӣ таннозу вақеъ,
Ҷаст чун тутӣ ғаммозу намим. *Ҳоқонӣ*

НАМИМА а. نميمة суханчинӣ, тухматгарӣ, бухтон, ғай-
бат.

Баъд аз ин муфсидон ва ғаммозонро миёни мо
маҷоли намима ва ифсод намонд. *«Равзат-ус-саф»*

НАМИР а. نمير ниг. нимр.

НАМИҚА а. نميقي мактуб, рисола, нома, чизи навишта-
шуда.

НАММ а. نم ниг. нам II.

НАММОМ а. نام суханчин, хабаркаш.

Ҷам аз наммом парҳез, эй бародар,
Ки аз наммом ҷон афтад дар озар. *Носири Хисрав*
Васияти дуйум он, ки сой ва наммомро дар маҷли-
си худ роҳ надиҳад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НАММОМӢ نامي суханчинӣ, хабаркашӣ.

Гардани у ва бародараш, ки наммомӣ карда буд,
бизад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НАМНОҚ نمناк тар, марғуб, рутубатнок.

Дам ба дам, эй ғунҷаи раъно, маҳанд аз гирьям,
К-ин ҷаманро обу ранг аз ҷашми намноқи ман аст.
Ҷомӣ

намо نما *асоси замони ҳозираи* намудан.

НАМО а. نما нумув, рӯш, афзоиш.

Рустаниҳон ту бе саъи намo
Чумла бо барги тамом аз соҳу барг. *Анварӣ*

НАМОӢН نمايان намудор, ошкор, равшан, возех; **намоӢн**
шудан намудор шудан.

Ҷарорат бурун рафт аз офтоб,
Фалак шуд намоӢн чу тоси яҳоб. *Сайидо*

... Ва ситорагони барроқ намоӢн намегардад.
Аҳмади Дониш

НАМОЗ نماз д. дуо, ибодат ва арзи хочату ниёз ба ху-
до, ки аз рӯи шарияти ислом дар як шабонарӯз панҷ
маротиба адо карда мешавад.

Намозат барад, гарш хори намoй,
В-аз у хор гардӣ, чу бурди намозаш. *Носири Хисрав*

намози аср д. намозе, ки то як соат пеш аз ғуруби оф-
тоб хонда мешавад; **намози бомдод** намозе, ки пагоҳ
пеш аз баромадани офтоб мехонанд; **намози дигар** а)
д. ниг. **намози аср**; б) маҷ. бегоҳ, бегоҳӣ.

Қашид он ситам то намози дигар,
Мағас дер гардад ҷудо аз шакар. *Сайидо*

намози зӯр ниг. **намози пешин**; **намози истиско** намо-
зе, ки дар хушксолӣ барoи борон талабидан мехонанд;
намози ишо ниг. **намози хуфтан**.

Ифтитоҳи ин маҷлис аз бонги намози ишо буд.
Аҳмади Дониш

намози широқ намозе аз ғайри намозҳои панҷгона
буда, пас аз баромадани офтоб мехонанд; **намози май-
ит** ниг. **намози ҷаноза**; **намози мағриб** ниг. **намози
шом**.

Адолатпаноҳ намози мағриб карда савор шуд.
«Тағрихи Фаришта»

намози одина намозе, ки ҳафтае як бор рӯзи ҷумъа
мехонанд, намози ҷумъа.

Вай масҷиди ҷомеъ бино кард аз холиси моли худ
ба ғоят неқу ва моли азим харҷ кард ва намози
одина гузорд. *«Тағрихи Наршахӣ»*

намози пасин ниг. **намози аср**; **намози пешин** намозе,
ки тахминан то соати яки рӯз хонда мешавад; **намози
субҳ** ниг. **намози бомдод**; **намози фитр** намозе, ки дар
рӯзи иди рамазон пеш аз намози пешин мехонанд;
намози хуфтан намози панҷум, ки шабона пеш аз хоб
мехонанд; **намози шом** а) д. намозе, ки баъди фуру
рафтани офтоб ва пас аз бист дақиқаи намози аср
хонда мешавад; б) вақти хондани намози шом, вақти
шом; **намози шукрона** намозе, ки ба шукронани ҳосил
шудани муроде ва дафъ гардидани таҳлукае ме-
хонанд; **намози қазо** намозе, ки пас аз гузаштани
вақташ хонда мешавад; **намози ҷамоат** намозе, ки бо
ҷамоат (на ба танҳоӣ) хонда мешавад; **намози ҷаноза**
намозе, ки пас аз ғулл додани мурда дар сари тобути
у хонда мешавад; **намоз бурдан** аз рӯи бандагӣ ва
таъзиму тавозуъ сар фуруд овардан.

На осема гашту на пурсид роз,
Ниёшқунон рафту бурдаш намоз. *Фирдавсӣ*

намоз гузордан намоз хондан, ба ҷой овардани на-
моз.

Яъқуб бархост ва ду рақъат намоз бигузорд.
Абдуллоҳи Ансорӣ

намоз кардан намоз хондан, намоз ба ҷо овардан.

Ҷар он касе, ки дар ин ҳалқа нест зинда ба ишқ,
Бар у намурда ба фатвои ман намоз кунед. *Ҳофиз*

намоз қазо кардан ниг. қазо.

НАМОЗӢ نمازي пок, ноолуда, тоза.

Мадеҳ чун булҳавас дар сина ҷо ишқи маҷозиро,
Мақун бо маъсият олуда домони намозиро. *Сайидо*

НАМОИШ *намоиш* зоҳир кардан, зухур, ҷилва, ба чашм намоён кардан (шудан).

В-ар нагӯй айби худ боре, хамуш,
Аз намоиш в-аз дағал худро макуш. *Румӣ*

... Ва таъдиди зану фарзандон ... ҷуз ороишу намоиш беш нестӣ. *Аҳмади Дониш*

намоиш кардан зоҳир шудан, намудор шудан.

Дигар шаб намоиш кунад бештар,
Туро рӯшноӣ диҳад бештар. *Фирдавсӣ*

НАМОИШХОНА *намоишхона* макони махсусе, ки онҷо чизеро намоиш медиҳанд.

Аккосони урупой кучо, ки ба ҳамин ҳолату ба чунин сурат акси муборакро гирифта, дар намоиш-хонаҳо нумури аввал карда, доман-доман тангаву тиллоро иловаи мо-филкисаи худ созанд.

Садрӣ Зиё

НАМОК *намак* 1. ривоч, равнақ.

Чу салат шуд, эй хоҷа, аз шаст пок,
Маю ҷому ором шуд бе намок. *Асадӣ*

2. зебой, хусн.

НАМОНДАН *намандан* мурдан, вафот кардан.

Ногоҳ Муҳаммад намонд ва Қудуз подшоҳ шуд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Намонд Ҳотами Той, ва лек то ба абад
Бимонд номи баландаш ба некӯӣ машҳур. *Саъдӣ*

НАМР *намер* *ниг.* нимр.

Зайд парронид тире сӯи Амр,
Амро бигрифт тираш ҳамчу намр. *Румӣ*

намуд *намуд* *асоси замони гузаштаи* намудан.

НАМУД *намуд* 1. афт, шакл, симо; манзара.

Ба мижгон донаҳои ашк хирман кардаам, Шавкат,
Надорад пеши чашми ман намуде ҳосили дарёе.
Шавкат

2. намуна, тимсол.

Дониёл тақрир кард, ки санам намуд аз замону
мулки туст. *«Равзат-ус-сафо»*

НАМУДАН *намудан* 1. нишон додан, ишора кардан.

Гуфт: Маро зинҳор деҳ, то роҳи ҳисор ба ту бинамоям.
«Таърихи Табарӣ»

Зи кӯи бодафурушон намеравам берун,
Намудаанд маю бурдаанд аз хушам. *Сайидо*

2. намоён шудан, зоҳир шудан.

В-аз он пас зи ором сардӣ намуд,
Зи сардӣ ҳамон боз таррӣ фузуд. *Фирдавсӣ*

3. ба назар омадан.

Эй ки шахси манат ҳақир намуд,
То дурушті хунар напиндорӣ!
Аспи лоғармиён ба кор ояд
Рузи майдон, на гови парворӣ. *Саъдӣ*

Сабаб ҷӣ буд, ҷӣ кардам, ки бад намуд аз ман.
Шамси Табрэӣ

4. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'далерӣ намудан', 'баён намудан' ва ғ.

Бад-он к-у ба оғоз хушӣ намуд,
Ба гоҳи дурушті далерӣ намуд. *Фирдавсӣ*

НАМУДОР *намудар* 1. намуна, мисол.

Намуданд ҳар як ба гуфтори хеш,
Намудоре аз нақши паргори хеш. *Низомӣ*
Бӯстоне буд намудоре аз ҷинон. *Авфӣ*

2. намоён, зоҳир; **намудор гардидан** намоён шудан.

Ҳамин ки аз дур намудор гардиданд, ҳама бе-
ихтиёр дар ханда шуданд. *Садрӣ Зиё*

НАМУЗАЧ *намуж* *ниг.* анмузаҷ.

НАМУН *намун* нишондиҳанда; аломат, нишона.

Дигар ганҷро дар замин кард ҷой,
Намунаш ниғаҳ дошт бо раҳнамоӣ. *Низомӣ*

НАМУНА *намуне* 1. миқдори андак аз ҳар чиз, нишону аломати ҳар чиз.

Бар ин ду байт ихтисор кунем, ки андак далели
бисёр бошад ва муште намунаи харворе. *Саъдӣ*

2. шабеҳ, монанд, мисл, мисол.

Ба ҳамин хангома, ки дар тамошохонаи Порич
ҳам намунаи он мавҷуд намешавад, аз гаронии
дастору либосҳои қатор андар қатор ҳазрати устоз-
ро қуввати рафтор набуд. *Садрӣ Зиё*

НАМУНА *намуне* 2. зишт, беҳуда, бефоида, аз кор афтода, бекор кардашуда.

Қитобу килки ҳама котибон намуна шавад,
Чу килки ӯ бинигорад катибаҳои китоб. *Муиззӣ*

НАМЧ *намҷ* нам, тарии андак.

Санги бенамчу оби безоиш
Ҳамчу нодон бувад баориш. *Унсурӣ*

НАНА *нане* модар.

Нанаам беҳтар аз ту нафрин мекунад.
Зарбулмасал

НАНГ *нанг* 1. ор, шарм; 2. номус, шараф; **нангу ном** шарафу номус; *муқ.* ном (ному нанг).

Анвариро чу нангу ном бибурд,
Рафту даъвии ному нанг овард. *Анварӣ*

Гарчи бадномист назди оқилон,
Мо намеҳоҳем нангу номро. *Ҳофиз*
нангу номус обрӯ, шараф.

Нангу номуси маликро даршикаст
Қурии он кас, ки бо ҳақ дар шак аст. *Румӣ*

нанг доштан ор кардан, номус кардан.

Аз улфати ӯ нанг доштӣ. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Ва аз сухан гуфтан бо заифон ва масокин нанг
надорад. *Аҳмади Дониш*

нанг омадан шарм доштан, ор кардан.

Маро нанг меояд бо ту ҳарб кардан.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. расвоӣ, ифтизоҳ, зиштӣ.

Нанги ҷаҳон бар мани маҳҷур бод,
Гарди ман аз домани ӯ дур бод! *Низомӣ*

Нанг аст фузун гирифтани кам додан.

Зарбулмасал

НАНГИНРУЙ *нагинروی* бошарм; бономус, шармин.

Ҳаст локу ҳалолу нангинруӣ,
На ҳарому палиду рангинруӣ. *Саной*

НАОМА *a.* نعامه шутурмурғ.

Бале, наомаву тутй ду тоиранд, валеқ
Ғизон он шақкар омад, ғизон ин ахгар. *Азрақӣ*

НАР نر музаққар, чинси мардона; *муқобили* мода.

Чашми ту охуест бас нодир,
Қи ҳама сайд(и) шери нар гирад. *Анварӣ*

НАРА نره *ниг.* нарра.

НАРАГҶҮР نره گور *ниг.* наррагҷур.

НАРАШЕР نرهشیر *ниг.* наррашер.

НАРГ||**НАРГА** *т.-м.* نرگه||*нр*гә, ҳалқа задан, гир-
догирди чизеро гирифтган.

[Муғулон] перомуни қалъа, ки қариб шаш фар-
санг аст, нарға карданд. «*Чомеъ-ул-таворих*»

НАРГИС نرگس 1. номи гиёҳи пиёзбехи хурду нозук, ки
гулҳои хушбуи сафед ӯ зард дорад.

Бар фарқи сари наргис-бар зард кулоҳ,
Бар фарқи сари чакова як мушт гиёҳ. *Манучеҳрӣ*

2. *маҷ.* чашм, чашми маҳбуба.

Пас он хоҳарони ҷаҳондор Ҷам
Зи наргис гули сурхро дода нам. *Фирдавсӣ*
Чун шуда сер наргиси ту зи хоб,
Гули рӯи ту шустан ба гулоб. *Ҷомӣ*

наргиси бемор чашми хумори маҳбуба.

Ба он ду наргиси бемори нотавон, ки барад
Ба як назар зи дили аҳли ишқ тобу тавон ...

Восифӣ

наргиси макҳул киноя аз чашми сурмасо, чашми сиёҳ;

наргиси махмур чашми хумор.

Агарчи маст бувад гул, хароб нест чу ман,
Ки рози наргиси махмур бо шумо гӯяд.

Шамси Табрезӣ

наргиси пурфан киноя аз чашми фитнаангез, чашми
мафтункунанда.

Аз ғамза тир дораду аз абрувон камон
Он дилфиреб наргиси ҷодуи пурфанаш. *Сӯзанӣ*

наргиси фатгон чашми шӯҳи фитнаангез.

Дилбаро, ҳолам хароб аз наргиси фаттони туст,
Хотирам ошуфта аз зулфи абирафшони туст. *Шоҳин*

наргиси шаҳло муқ. шаҳло (**шаҳло наргис**) а) нарги-
се, ки сафедӣ ва зардии он монӣ ба сиёҳист; б) *маҷ.*
чашми маъшук.

Бар замин духта чашму сараф афганда ба пеш,
Гашта шарманда аз он наргиси шаҳло наргис.

Восифӣ

Аз нигоҳам метавон сайри гули бодом кард,
Чашм дар роҳи туам, эй наргиси шаҳло, биё!

Сайидо

наргиси шергир киноя аз чашми мафтункунандаи маҳ-
буба.

Зи савдои он наргиси шергир
Намебудаш аз шергирӣ гузир. *Ҳочу*

наргиси ҷоду чашми фатгон, чашми мафтункунанда.

Зи мастӣ наргиси ҷодуш дар хоб,
Зи савдо сунбули ҳиндуш дар тоб.

«Анвори Суҳайлӣ»

аз наргис бар суман симоб рехтан киноя аз рехтани
ашк аз чашм ба рӯй.

Фарас меронд чун беморхезон,
Зи наргис бар суман симоб резон. *Низомӣ*

НАРГИСА نرگسه 1. *ниг.* наргис.

Нақшест каж онро, ки ту мехонӣ абрӯ
Андар сари он наргисаи пур зи хуморат. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

2. гули сунъӣ, ки аз оҷ ӯ устухон тарошида ба шиф-
ти хона барон зинат ҷо медиҳанд.

НАРГИСДОН نرگسدان 1. зарфе, ки дар он пиёзи наргис-
ро мешинонанд; 2. *маҷ.* ҷои сабзиши наргис.

Ҷар қучо он шоҳи наргис бишқуфад,
Гулрухонаш дида наргисдон кунанд. *Ҳофиз*

НАРГИСИН نرگسين наргисмонанд, мисли наргис.

Ба ду чашми наргисинат, ба ду зулфи анбаринат,
Ба ду лаъли шаққаринат, ки касоди шаққар омад.
Шамси Табрезӣ

НАРГИСӢ نرگسى 1. мансуб ба наргис; 2. наргисмонанд,
наргисранг; 3. наргисин, аз наргис.

Зи лутфи ту бошад, ки пӯшад ҷаман
Зи ташти зарӣ наргисӣ пераҳан. *Ҳочу*

4. номи хуроке, ки тухми мурғро ҷӯшонда ва аз пӯ-
чоқ тоза карда, дар гушти қуфта печонда мепазанд ва
баъд ду пора мекунанд, ки зардио сафедии тухм ба
наргис монандӣ пайдо менамояд; 5. наъве аз палав.

НАРД نرد 1. бозии шатранҷмонанде, ки бо сӣ муҳраи
сиёҳу сафед ва ду тос бозӣ карда мешавад, ва гӯё
Бузургмеҳр ба муқобили шатранҷ ихтироъ карда ба
Ҳинд фиристода будааст.

Ниҳодам бари ҷои шатранҷ нард
Кунун, то ба бозӣ кӣ орад набард. *Фирдавсӣ*

Гӯянд, ҳама рӯз Хоҷа Маҷдуддин бо Атобак
бинни Абубақри Зангӣ нард бохтӣ.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

2. танаи дарахт.

Мардум андархури замона шудааст,
Нард чун шох гашта шох чу нард. *Қисоӣ*

Зи хоке, ки хуни Сиёвуш бихӯрд,
Ба абр андаромад яке сабз нард. *Фирдавсӣ*

◇ **нардӣ** хаёл бохтан хаёлҳои хом кардан, фикру
хаёлотҳои хом пухтан; **нардӣ** хидмат бохтан хидмати
касоро ба ҷо овардан.

Нарди хидматро ҷу бо мавзеъ бибохт,
Шери сангири шақӣ шере шинохт. *Румӣ*

НАРДА نرده панҷараи оҳанин ӯ ҷубин, ки гирди боғча ӯ
хона кашида мешавад, қаторак.

НАРДБОН نردبان зина, зинапоя.

Иқболи нониҳода ба кушиш намедиҳанд,
Бар боми осмон натавон шуд ба нардбон. *Саъдӣ*

Ин боми фароз чуну чанд аст,
Хуш дор, ки нардбон баланд аст! *Файзӣ*

НАРМ نرم 1. мулоим, нозук; *муқобили* саҳт 1.

Ба фарри кай нарм кард оҳано,
Чу ҳуду зиреҳ карду чун ҷавшано. *Фирдавсӣ*

2. нозук, тунук.

Ҷомаи нарм биёвард ва гуфт: Ҷӣ бошад, ки агар
инро билушӣ, ки Шом гарм аст ва ин ҷомаи ту ситабр
аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. мулоимтабиат; гапдаро.

Ишқ кори нозукону нарм нест,
Ишқ кори пахлавон аст, эй писар! *Шамси Табрезӣ*
нарм кардан моил кардан, розӣ кардан.

Яъқубро нарм карданд ва иҷозат дод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

4. оҳиста; суст, паст, кам-кам.

Бифармудашон, то навозанд гарм,
Нахонандашон чуз ба овози нарм. *Фирдавсӣ*
Нарм борон ба зирот диҳад об,
Чу расад сел, шавад кишт хароб.*

нарм-нарм оҳиста-оҳиста, ба тааннӣ.

Тағшода бо Насри Сайёӣ нарм-нарм сухан ме-
гуфт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Харгуш нарм-нарм ба сӯи у рафт.
«Анвори Суҳайлӣ»

нарм-нармак бисъёр мулоим, бо навозиш.

Нарм-нармак гуфт: Шаҳри ту кучост,
Ки илоҷи аҳли ҳар шаҳре ҷудост. *Румӣ*

◇ дили нарм дили мулоим, дили раҳмнок.

Чу оина ях баст дилҳои нарм,
Намондаш асар бар нафасҳои гарм. *Сайидо*

НАРМАК *نرمک* шакли *хурдӣ* ва навозиши нарм.

Нармак уро яке салом задам,
Кард зи ман ниғаҳ ба чашмоғил. (1) *«Луғати фурс»*
нармак-нармак оҳиста-оҳиста.

Вақти саҳар аст, хез, эй мояи ноз,
Нармак-нармак бода хуру чанг навоз. *Хайём*

НАРМГАРДАН *نرم گردن* киноя аз мутеъ ва фармонбардор.

Ду шахс эминанд, ар ту ой ба ҷӯш,
Яке нармгардан, яке суфтагӯш. *Низомӣ*

НАРМГҶҶҶ *نرم گوی* касе, ки оҳиста ва мулоим гап меза-
над.

Дурушти зи кас нашнавад нармгӯӣ,
Сухан, то тавонӣ, ба озарм гӯӣ. *Фирдавсӣ*
Чу болиппарастада шуд нармгӯӣ,
Аз у бештар меҳрубонӣ маҷӯӣ. *Низомӣ*

НАРМДИЛ *نرم دل* одами мулоим ва беозор; раҳмдил.

НАРМЗАБОН *نرم زبان* *ниг.* нармгӯӣ.

НАРМЛАГОМ *نرم لگام* 1. аспӣ хушчилав, ки мувофиқи
хоҳиши савор ба ҳар тараф мегардад; 2. *маҷ.* мутеъ,
фармонбардор.

Бод бар дасти чанибаткаши фармонт равон,
Фалаки тезинон то ба абад нармлагом. *Анварӣ*

НАРМОҶАН *نرم آهن* киноя аз одами суст, заиф, забун,
нотавон.

НАРМОҶАНӢ *نرم آهنی* киноя аз сустӣ, заифӣ, забунӣ,
нотавонӣ.

Ту дар ман чӣ нармоҷанӣ дидай,
Ки пулоди уро писандидай? *Низомӣ*

НАРМПОӢ *نرم پای* номи як халқи афсонавӣ, ки маҳалли
зисташон гуё дар Мозандарон будааст; рӯдапой.

В-аз он рӯи бузгӯш то нармпой
Чу фарсанги се сад кашида сарой. *Фирдавсӣ*

НАРМРАВ *نرم رو* аспӣ ром, аспӣ хушрав.

НАРМЧАШМ *نرم چشم* киноя аз сахтруӣ ва беҳаё.

Дар гудозам зи шарми муддаиён,
Нармчашмон чӣ сахтруёнанд! *«Баҳори Аҷам»*

НАРМШАМШЕР *نرم شمشير* киноя аз одами суст, заиф,
забун, нотавон.

Сахтии панҷаи сияҳшерон
Қуфта мағзи нармшамшерон. *Низомӣ*

НАРМШОНА *نرم شانه* киноя аз касе, ки ҳар чӣ гуянд,
қабул мекунад; заиф, камқувват; тарсончак, тарсу.

Ту ҳам нагӯӣ, ки дустӣ сустинон ва нармшона
ёфтам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Занҷири зулф чораи дилҳои саркаш аст,
Ин ҷо зи мум санг шавад нармшонатар. *Соиб*

НАРМӢ *نرمی* 1. мулоимӣ; муқобили сахтӣ 1.

Аз тарӣ бувад, ки бо хушкӣ биёмезад, ва нармӣ
аз тарӣ бувад. *Ибни Сино*

Эй лабат мул, оразат гул, турраат сунбул барин,
Ғабғабат дар чарбу нармӣ тухми нимдунбул барин.
Шоҳин

2. мулоимат, мулоимтабиатӣ; *маҷ.* сабру ҳавсала, бурд-
борӣ; оҳистагӣ.

Ба нармӣ зафар ҷуй бар хасми ҷоҳил,
Ки кӯхро ба нармӣ кунад паст борон.

Носири Хисрав

Ба нармӣ чу коре тавон бурд пеш,
Дурушти маҷӯед з-андоза беш. *Асадӣ*

НАРРА||НАРА *نره* 1. *ниг.* нар; 2. мавҷи об.

Аждари мода бин, ки чун синаи теғ рӯи у,
Теғсифат шикӯфта гунбади обро нара.

«Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ»

3. зишт, бадафт.

Пас огоҳ шуд нарра деве аз ин,
Ҷам андар замон шуд бари шоҳи Чин. *Фирдавсӣ*

НАРРАГӢ||НАРАГӢ *نره گور* гӯри нар, нархари ёбо.

Бурун рафт аз чанбараш наррагӯр. *Ҳочу*

НАРРАШЕР||НАРАШЕР *نره شير* шери нари зӯр.

Шергир аз хуни наррашер хард,
Ту бигӯӣ он накард, он бода кард. *Румӣ*

НАРРОД *ا. نراد* нардабоз, касе, ки бозии нардро нағз ме-
донад.

Тос агар рост нишинад, ҳама кас наррод аст.
Зарбулмасал

НАРХ *نرخ* баҳо, арзиш, қимат.

Аён шуд ба як бор қаҳт аз ҷаҳон,
Чу маҳ нархи нон рафт бар осмон. *Сайидо*

Нархи матое, ки фаровон бувад,
Гар ба масал ҷон бувад, арзон бувад.*

нарх шикастан а) таназзул кунонидани баҳо, паст
кардани нарх; б) камқадр кардан, аз эътибор фур-
овардан.

Чу ман нархи касонро бишканам соз,
Қасе нархи маро ҳам бишканад боз. *Низомӣ*

◇ аз нархи лӯбиё огоҳ набудан киноя аз беҳабар ва
нодон будан.

Нестй огах, чй гуям мар-туро ман чуз ҳамон-к Ом(м)а гуяд: Нестй огах зи нархи лубиё.

Носири Хисрав

НАРШЕР نرشير шери нар.

Бигуфт ину бар кӯхпайкар нишаст,
Чу бар кӯҳан пил наршери маст. *Хочу*

НАРЧИС نرجس *шакли арабишудаи наргис.*

НАС(С) *ا. نص* 1. сухани сареху возех; 2. д. ояти Куръон, ки маънои он возех ва равшан бошад; ояте, ки мувофиқи он ду кори ба ҳамдигар монандро аз ҷиҳати некӣ ва бадӣ аз ҳамдигар фарқ ва имтиёз мекунад.

Чун набошад насс андар сурате,

Аз қиёс он чо намонад ибрате. *Румӣ*

насси қотёъ а) далели бурро, бурҳони ошкоро; б) хукми Куръон, оят.

Авроқ ёбанд, агар ҳама пуч ва музахраф бошад,
насси қотёъ гумон кунанд. *Аҳмади Дониш*

НАСАБ *а. نسب* насл, нажд; хонадон, силсила.

Одамиро насаб ба хунар дуруст бояд кард, на ба падар. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чӣ сабаби такаббур: мол аст ё ҷамол, ё илм, ё насаб? *Аҳмади Дониш*

насабу ҳасаб аслу нажд ва кору шуғл.

НАСАБНОМА ناسبنامه шаҷара, нажднома; навиштае, ки аслу насаб ва аҷлоди касеро муайян мекунад.

Насабҳои шоҳон ба ман шуд дуруст,
Намебоядам аз насабнома ҷуст. *Ҳотифӣ*

НАСАР نسر 1. соя, соягоҳ; соядор; 2. хонае, ки дар сояи кӯҳ аз ҷубу хошок месозанд.

Дур монд аз сарои ҳешу табор,
Насаре сохт бар сари кӯҳсор. *Рӯдакӣ*

НАСАФАТ *а. نصفت* инсоф, адолат, дод, адл.

Ва дар майдони насафат ливои адолат афроштам,
то ҳар кореро ба мизони ақлу шаръ бисанҷам. *Восифӣ*

Фармуда, ки дар миёни шумо шеваи насафату маъдалат маръӣ дорам. *«Равзат-ус-сафо»*

НАСАҚ *а. نسق* 1. тарз, равиш; тартиб, қоида.

Гирад ба давлати ту ҳама шуғлҳо насақ,
Гирад ба ҳиммати ту ҳама корҳо низом. *Муиззӣ*

Бад-ин-намаат афсун мехонданд ва ба ҳамин насақ ҳарфе меронданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. ҳолат, аҳвол.

Дар он дам ки будаш бад-ин сон насақ,
Ба девони Ҳофиз расидаш сабақ. *Садрӣ Зиё*

3. ҷазо, мучозот.

Номи рақибӣ куштанӣ аз фатвин Заҳир
Миррихи адл бар дами теги насақ. *Заҳири Форъбӣ*

НАСБ *а. نصب* 1. таъин кардан, ба коре таъин намудан, ба коре гумоштан; насбу азл ба коре ё мансабе таъин кардану аз он гирифтан; мансабе додан ва аз он фуруовардан; насб фармудан ба коре ё мансабе таъин намудан, ба коре гумоштан.

Уро ба ҷиҳати таҷассуси Фазл насб фармуд.

Авфӣ

2. барпо кардан, нишондан, ҷойгир кардан, устувор намудан; насб кардан (ё гардонидан) а) ба коре ё мансабе таъин намудан.

Чун он мард пир гардад, дигаре ба ҷои вай насб кунанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Барои ҷамъи мол ва қатъи даовию низоъ аҳли қаламро насб гардонад. *Аҳмади Дониш*

б) барпо кардан, нишондан, устувор намудан.

Аррода ва манҷаниқ насб карда, як ҷониби қалъаро бо замин яксон карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. *грам.* аломати фатҳа (◌⁺) ва танвини фатҳа (◌[±]), ки дар охири калимаи арабӣ омада, пуркунандаи бевоситаро ифода мекунад ва ҷои пасоянди «ро»-ро мегирад.

НАСБУЛЪАЙН *а. نصب العين* чизе ки бар он диққат ҷалб шудааст, мавриди диққати том.

[Модари шер] савобиқи хидматгузорию ӯ [шағол] насбулъайни хотир будӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Хиссати маротиби ин тоифа насбулъайни замири эшон гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

НАСЕҲ *а. نصيح* пандидиҳанда, насиҳатгар.

Маро насеҳе ба назар мерасад, агар рухсат фармой, арз дорам. *«Равзат-ус-сафо»*

НАСИБ I *а. نصيب* 1. олинажд, соҳиби нажд.

Мол рафта, умр рафта, эй насиб!

Молу ҷон дода пай кола(и) маиб. *Румӣ*

2. *адш.* мадҳҳои дар ғазал барои маъшуқа; қисми аввали қасида, ки пеш аз мадҳ меояд ва мазмуни ишқӣ дорад; *муқ.* ташбиб 1.

Гоҳе ғазалу насиб хондӣ,

Гоҳе сухан аз ҳабиб рондӣ. *Ҷомӣ*

насиби қасида қисми аввали қасида, ки мазмунаш аз васфи ёр, тасвири табиат ва ғ. иборат аст.

НАСИБ II||**НАСИБА** *а. نصيب النصيبه* баҳра, хисса; қисмат, сарнавишт.

Воҷиб он аст, ки ин фарзандро аз вилоят насиббае пайдо кунанд. *«Таърихи Систон»*

Кунун ба оби ман лаъл хирқа мешӯям,
Насибан азал аз худ наметавон андохт. *Ҳофиз*

НАСИБИДАН نصيبيدان насиб кардан, баҳраманд гардонидан.

Ба доғи ҳаҷри ӯ сад соли дигар мешикебидам,
Агар як шаб висолашро қазо бо ман насибидӣ. *Савдо*

НАСИМ *а. نسيم* 1. боди форам, боди нарм, боди суст, шамоли форами сахаргоҳӣ.

Буи гулро мебарад аз боғ пинҳонӣ насим,
Боғбон пай бурдааст: ин кори дузди ошност. *Сайидо*

Чун насим аз он ҷо дарояд, ин бухорро ҳаракат диҳад. *Аҳмади Дониш*

насими асҳор боди субҳ, шамоли форами сахарӣ.

Шаби дароз ба уммеди субҳ бедорам,
Магар ки буи ту орад насими асҳорам. *Саъдӣ*

насими шимол боду насиме, ки аз тарафи шимол мевазад.

Шамими насими шимол омади,
В-аз он нафха буи висол омади. *Хочу*

2. атр, буи хуш, хушбуй, муатгарй.

Ба гарди у нарасад хасм дар хунар ҳаргиз,
Насими уд кай ояд зи беҳи уштурғоз. *Ибни Ямин*

НАСИПОС *نسيپاس* *ниг.* насипос.

НАСИР *ا.* *نصير* ёридиҳанда, мадакдор, кумаккунанда.

Шутурбон чу бишнид, гуфт: Эй амир,
Зафар ҳамраҳат боду нусрат насир. *Хочу*

Кунун душманон гар барандам асир,
Набошад кас аз дустонам насир. *Саъдӣ*

НАСИЯ||НАСЪЯ *ا.* *نسيه* харидуфуруше, ки дар он баҳон
молу матоъ нақдан намепардозанд, харидуфуруше, ки
пули мол пас аз чанд гоҳ дода мешавад; *муқобили*
нақд 1.

Ту магар худ марди сӯфӣ нестӣ?

Нақдро аз насъя хезад нестӣ. *Румӣ*

Имрӯз нақд — фардо насъя. *Зарбулмасал*

НАСИЯХҶҶ||НАСЪЯХҶҶ *خور* *нисиё* касе, ки ба хариди бе-
нақд одат кардааст.

Насъяхӯр бисъёр хӯрад. *Зарбулмасал*

Насъяхӯр порсанги тарозу намегирад.

Зарбулмасал

НАСИХАТ *ا.* *نصحت* панд, маслиҳати хайрхоҳона.

НАСИХАТГАР *نصحتگر* насихатгӯй, панддиҳанда, касе,
ки панду андарз медиҳад ва огоҳ мекунад.

Ҳар кӣ насихати худро мекунад, у худ ба наси-
хатгаре мӯхтоҷ аст. *Саъдӣ*

Инчунин қавме ба олам ҳам буданд,

Қ-аз чунин навъе насихатгар шуданд. *Румӣ*

НАСИХАТНИЮШ *نصحت نيوش* насихатшунав, касе, ки
панду андарзро гуш карда амал мекунад.

Бо дустон музояқа дар умру мол нест,

Сад ҷон фидои ёри насихатниюш кун. *Ҳофиз*

НАСИЧ *ا.* *نسيج* матоъ, ҳар чизи бофташуда, газвор,
порча.

Зи дониш кун либоси тан, ки зеб аст,

Насичи парниён аблаҳфиреб аст. *Хисрави Дехлавӣ*

Масъудбек он ҷо хаймаи насичи зар андар зар
барафрошт. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

НАСӢ *ا.* *نسي* *ниг.* нисъён.

НАСК I *نسك* навъе аз ғаллаи ҷинси лубиё, адас.

Он к-ӯ зи санги хоро оҳан бурун кашад,

Наске зи каффи у натвон худ бурун кашид.

Мунҷик

Наск макор, хонаро бе наск мадор. *Зарбулмасал*

НАСК II *نسك* навъе аз гиёҳи ёбоии хордор, ки онро
хорхасак низ мегӯянд.

Наск дар чашми он, ки нашносад

Аз миси сӯхта забарҷадро! *Бадри Ҷоҷармӣ*

НАСК III *نسك* *ниг.* нуск I.

НАСКХОН *نسكخون* *ниг.* нускхон.

НАСӢ *ا.* *نسل* авлод, зоту зурриёт; насаб, нажод, хона-
вода.

Духти Қисро зи насли Қайковус

Дурситӣ ном, нағз чун товус. *Рӯдакӣ*

НАСНОС||НИСНОС *ا.* *نسناس* 1. махлуқи афсонавӣ ба сурати
нисфи одам, ки гӯё як пою як дасту як чашм дошта
бо частухез роҳ мерафтааст.

Замин аст, кӯҳ аст, дашт аст, чист?

Зи наснос, аз одамай ё парист? *Фирдавсӣ*

2. маймуни одамшакл; *маҷ.* одами девсират, девмар-
дум, бадҳайбат.

НАСОЕҶ *ا.* *نصايح* ҷ. насихат.

Писарон насоеҳи падар шунида, ҳар яке хир-
фате пеш гирифта, даст аз қоҳили боздоштанд.

«Низори дониш»

НАСОИМ *ا.* *نسايم* ҷ. насим.

Аз насоими ахлоқи онҳо саробустони мамлакат
сафо ва таровати тамои пазирад. (1)

«Таърихи Фаршита»

Насоими фирӯзӣ бар парчаи аъломи Низомуддав-
ла вазид. (1) *«Хизонаи омира»*

НАСОРО *ا.* *نصاري* ҷ. насронӣ.

НАСПОС||НАСИПОС *ا.* *نسيپاس* носипос, ношукр, курнамак,
қадрношинос.

Бад-ин бахшишат кард бояд басанд,

Мақун ҷонт наспосу дилро нажанд. *Фирдавсӣ*

НАСР I *ا.* *نثر* 1. пошидан, рехтан, пароканда кардан;

2. *адш.* асарҳои бевазну беқофия навиштгӯшуда; *муқо-*
били назм I 3.

Мавлиду маншаъ мабин дар хоки Ҳиндустон маро,
Назму насрам бин, ки дар оби Хуросон омадаст.

Анварӣ

НАСР II *ا.* *نسر* каргас; уқоб; \diamond **Насри Воқеъ** *нуч.* но-
ми ситораи Вега; **Насри Тоир** *нуч.* номи ситораи Ат-
тоир.

Агар мурғе парид аз гулситонат,

Бибусад Насри Тоир остонат. *Низомӣ*

НАСР III *ا.* *نصر* 1. ёри, ёрмандӣ, нусрат; ёрмандӣ кар-
дан, ёри додан, мадад расондан; 2. ғалаба, зафар, пи-
рӯзӣ.

НАСРАӢН *ا.* *نسرين* 1. *шакли дугонаи наср II*; 2. *киноя*
аз Насри Воқеъ ва *Насри Тоир*; *ниг.* *наср II*.

Қайвон мувофиқони туро гар чигар хӯрад,

НасраӢни чархро чигари Ҷадӣ муста бод. *Анварӣ*

НАСРИН||НИСРИН *ا.* *نسرين* номи як гули сафеди хушбӯи
хурд, ки онро гули мушкин низ мегӯянд.

Дида шикбад зи тамошои боғ,

Бе гулу насрин ба сар орад димоғ. *Саъдӣ*

Менамояд акси май дар ранги рӯи маҳвашат

Ҷамчу барги арғувон бар сафҳаи насрин ғариб.

Ҳофиз

НАСРИНБАДАН نَسْرِين بَادَان сафедбадан.

Гирехгирмӯени насринбадан,
Зи му баста бар сарви симин расан. *Хочу*

НАСРОНИ نَصْرَانِي пайрави дини Исо, тарсо, христиани.

Дигаре гуфт: Ман ўро шиносам ва падараш нас-
ронӣ буд дар Малотия. *Саъдӣ*

НАСС *a.* نَصص *ниг.* нас(с).

НАССОБ I *a.* نَسَاب نасабшинос, касе, ки дар навиштану
нигаҳдории насабҳо моҳиру устод бошад.

Баъзе аз нассобони Аҷам гуфтаанд, ки Ману-
чеҳр писарзодан Эраҷ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

НАССОБ II *a.* نَصَاب айёр, ҳилагар, маккор.

НАССОХ *a.* نَسَاخ нухсагиранда, нухсабардор.

Нассохи ӯ [Фирдавсӣ] ӯ Дайлам буд.
Низомии Арӯзи

НАССОҶ *a.* نَسَاج бофанда.

Анкабут омаду он гоҳ чу нассоҷе
Сари ҳар тоҷе пушида ба дебоҷе. *Манучеҳрӣ*

НАСТАР نَسْتَر *ниг.* настаран.

Он гунҷаҳон настар бодомаҳон каж шуд,
Зарри қуроза дар вай чун кирми пилла музмар.
Хоҷонӣ

НАСТАРАН نَسْتَرَان номи як гули хурди хушбӯи зебо, ки
сафед ё сурх буда, дар шоҳаҳо гучум-гучум кушода
мешавад.

Сари настаранро зи мӯи сапед
Сиёҳӣ деҳ аз сояи мушқбед. *Низомӣ*
Настаран аз шох даруфтад нагун,
Хушк шавад дар ҷигари лола хун. *Хисрави Деҳлавӣ*
Сарви ман дар сояи сунбул суман мепарварад,
Сабзаи тар бар канори настаран мепарварад. *Ҷомӣ*

НАСТАРВАН نَسْتَرَوَان *ниг.* настаран.

Аз гесӯи ӯ насими мушқ ояд,
В-аз зулфаки ӯ насими настарван. *Рӯдакӣ*

НАСТАЪЛИҚ *a.* نَسْتَعْلِيْق номи яке аз навъҳои машхури ха-
ти арабии форсиқ тоҷикист, ки аз хати насх ва хати
таълиқ гирифта шуда (ва бинобар ин номи аслии он
наسخи таълиқ буда) аз асри XV ин ҷониб дар Осиёи
Миёна ва бисёр кишварҳои дигар расм гардидааст.

НАСТАЪЛИҚҶУ نَسْتَعْلِيْقِجُو касе, ки бо забони қалам гап
мезанад; касе, ки тасвиринок гап мезанад; бо тақаллуф
гапзананда.

НАСТҶ نَسْتَو 1. ҷангҷу, шуҷоъ, нотарс.

Або хуршеди солорони гегӣ
Савори размсозу гурди настҷ. *Рӯдакӣ*

2. зишт, дағал, қабех.

Биёзид Хушанг чун шер чанг,
Ҷаҳон кард бар деви настҷ танг. *Фирдавсӣ*

3. номи қаҳрамони эронӣ дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

НАСУ نَسُو ҳамвор.

Насу буд аз он гуна девори ӯ,
Ки монанди оина бинмуд ру. *Лабӣбӣ*

НАСФ *a.* نَسْف пароканда кардан, барбод додан, решакан
кардан; кӯфтан, ҳамвор кардан.

Пеш аз он к-ин хокҳо хасфаш кунанд,
Пеш аз он к-ин бодҳо насфаш кунанд. *Рӯмӣ*

НАСХ *a.* نَسَخ 1. нест кардан, лағв намудан; бекор кардан
чизеро бо чизе ки бехтар аз он бошад; насх шудан бе-
кор шудан, беътибор шудан.

Шуд насх хатти ёқут, акнун ҳама раъноён
Таълими хат аз лаълат гиранд ба мактабҳо. *Ҷомӣ*
2. номи яке аз шаш навъи хатти арабии форсиқ
тоҷикист, ки онро хатти қуръонӣ низ мегӯянд; нас-
хи таълиқ *ниг.* настаълиқ.

НАСШИНОС نَسْشِنَاس донишманд ва ё коршиносе, ки гап
ва ё навиштаи асло аз сохтагӣ фарқ мекунонад.

Мучтаҳид ҳар гаҳ ки бошад насшинос,
Андар он сурат наандешад киёс. *Рӯмӣ*

НАСЪЯ نَسْيَه *ниг.* насия.

НАСЪЯН-МАНСИЁ *a.* نَسْيَانِ مَنَسِيَا тамоман фаромушшуда.

Бо вучуди ин ҳама алтоф ту ҷумларо насъян-
мансиё ангошти. *«Равзат-ус-сафо»*

НАСЪЯХҶУР نَسْيَه جَوْر *ниг.* насияхҷур.

НАСҚ *a.* نَسَق муназзам кардан, ба тартиб даровардан.

Чун хотири шарифи амир Носируддин аз забту
наски мамолики Ҳинд фароғат ёфт, ба истидъои
амир Розӣ рӯй ба Хуросон ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

НАСЎХ *a.* نَسْوَح 1. панддиханда, насихаткунанда; дӯсти
содик, дӯсти бериё; 2. дар ривоятҳои қадими араб —
номи шахсе, ки бинобар ба зан монанд буданаш дар
ҳаммоми занон хизмат мекард, вақте ки сирри ӯ наздик
ба фош шудан буд, аз таҳти дил тавба кард ва хизма-
ти ҳаммомро партофт.

Бибар тавба бад-он даргоҳи воло
Зи рӯи сидқ монанди Насӯҳо. *Бадри Чочӣ*

♦ **тавбаи Насӯх киноя** аз тавбаи қатъӣ ва ҳақиқӣ,
тавбаи ношикастанӣ, тавбаи самими.

Носеҳ аз май тавба фармояд, вале
Ман на тавба, тавбае дорам Насӯх. *Ҷомӣ*

Подшоҳ... аз таҷарруи бодаи аргувонӣ... тав-
баи Насӯх намуд. *«Табрихи Фаршита»*

НАСХ|НУСХ *a.* نَصْح панд додан, насихат кардан.

Эй ки насхи носеҳонро нашнавӣ,
Фоли бад бо туст, ҳар ҷо меравӣ. *Рӯмӣ*

Салоҳи қор дар сулҳ асту умеди фалоҳ дар қа-
були нусх. *«Равзат-ус-сафо»*

НАСЧ *a.* نَسْچ бофтан, танидан.

Дар қасри Мунтасир бисоте дидам, ки сурат ва
шакли мусалло дар он насч карда буданд.

«Равзат-ус-сафо»

НАТИҶА *a.* نَتِيْجَه 1. ҳосил, самара.

Дар пеши оташе, ки зи санги қазо ҷаҳад,
Ҷонҳои мо натиҷаи гӯгирд кардаанд. *Хоҷонӣ*
Ҷоё расид қор, ки дар мавсими рабеъ
Лутфи сабо натиҷаи боди хазон диҳад. *Мушфиқӣ*

2. ҳосили суҳан ва фикр, хулоса.

Ва ин ҳар ду қазияро, ки андар қиёс аст, «муқаддима» хонанд ва он қазияро, ки лозим ояд, «натиҷа» хонанд. *Ибни Сино*

◇ **НАТИҶАИ САҢГ КИНОЯ** аз оташ ва маъданиёт (оҳан, тилло, нуқра ва ғ.).

НАТН *а.* نتن бун бад, бун ганда; бун бад додан, гандидан.

Беҳтар он, ки одамі хуни худро бинад, чи хуни ноида дар бадан гандида гардад ва чуз натн натиҷа надиҳад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Қирм дар аъзон муборакаш афтод, натну уфунати азим аз вай падида омад. «*Равзат-ус-сафо*»

НАТОИЧ *а.* نتائج النايچ ч. натиҷа.

Бош, то субҳи давлатат бидамад,
К-ин ханӯз аз натоичи сахар аст. (1) *Анварӣ*

НАТОН ننان шакли кутохшудан натавон.

Анбиё гуфтанд к-оре, офарид
Васфҳое, ки натон з-он сар кашид. *Румӣ*

НАТТОҚ *а.* نطاق суҳанрон, суҳанрони моҳир, суҳанвар, нотиқи бомаҳорат, нутққунандаи моҳир.

Чандон ғанимат, ки наттоқи нутқ аз ихотаи он очиз ояд, ба дасти сипоҳи Мансур афтод.

«*Равзат-ус-сафо*»

НАТЬ *а.* نطع 1. суфра, суфраи чармин; фарш, фарши чармин.

Натъе бигустард ва зар бар натъ рехт. *Авфӣ*

Фуру бандад аз пайкарам дида дил,
Шавад бистарам натъи кемухти гил. *Ҳоҷу*
натъи замин киноя аз сатҳи замин, рӯи замин; 2. фарше, ки гуноҳкороиро ба рӯи он нишонда сар мезаданд.

Ба сарҳанги девон назар кард тез,
Ки натъаш биандозу хунаш бирез. *Саъдӣ*

НАУЗУБИЛЛОҲ | **НАУЗУБИЛЛАҲ** *а.* نعوذبالله паноҳ мебарем ба худо (ибораест, ки дар вақти эҳтилоли пеш омадани ҳодисаи баде мегӯянд).

Зи теги таъна ба як бор нимкушта шудам,
Наузубиллаҳ, агар таъни ман дубора кунед.

Ҳилолӣ

НАФАР *а.* نفر 1. гуруҳ, гуруҳи мардум аз се то даҳ кас.

Ру ба худ карду бигуфт: Эй навҳагар,
Навҳаатро менаярзанд ин нафар. *Румӣ*

2. адад, «то, тан, кас (нумератив дар шумор, ки барон инсон кор фармуда мешавад).

Дар айёми таҳсилашон чанд нафар соҳибтабъони муътабар ... ҳамвора ба ҳамдигар махлугу маҳшур буданд. *Садрӣ Зиё*

НАФАС *а.* نفس 1. дам, даме, ки инсон ё ҳайвон аз роҳи даҳон ё бинӣ ба худ мекашад ва берун меоварад.

Нафасе, к-аз ту бигзарад, он рафт,
Дар пай он нафас бинатвон рафт. *Саной*

Чу она ях баст дилҳои нарм,
Намондаш асар бар нафасҳои гарм. *Сайидо*

2. маҷ. лаҳза, сония.

Ҳар дам ба ғами тоза дилам хӯй фаро кард,
То ҳар нафасе рӯи туро тоза ҷамолест. *Анварӣ*

Ин бигуфту нафасе жарф ба ман дарнигарист,
Назари ӯ ҳама ҳастӣ зи дили ман бирабуд.

Шамси Табрезӣ

як нафас як дам, як лаҳза.

Менолам аз ҷудони ту дам ба дам чу най,
В-ин турфатар, ки аз ту наям як нафас ҷудо.

Ҷомӣ

Ба ноз мераваду сӯи кас наменигарад,
Ҳазор оҳ кашам, як нафас наменигарад. *Ҳилолӣ*

дар нафас фавран, дарҳол, даррав.

Набурданд пешаш муҳиммоти кас,
Ки мақсуд ҳосил нашуд дар нафас. *Саъдӣ*

3. ох, нола.

Нафаси ошиқон басузу бувад. *Зарбулмасал*

◇ **НАФАСИ БОЗПАС** марг, мурдан.

Биншин нафасе, к-аз ҳама лутфи ту бас аст ин,
Бистон, ки зи ҷонам нафаси бозпас аст ин.*

нафаси вопасин марг, мурдан; нафас баровардан суҳан гуфтан.

Бияндеш в-он ғаҳ баровар нафас,
В-аз он пеш бас кун, ки гуянд: Бас! *Саъдӣ*

нафас дуздидан нафас набаровардан, хомӯш будан.

Нафас бидузду сабукрӯҳ зиндагонӣ кун,
Мабод бар дили онае гарон бошӣ. *Бедил*

нафас задан а) нафас кашидан.

Агар ба ҳар ду ҷаҳон як нафас занам бо дӯст,
Маро зи ҳар ду ҷаҳон ҳосил он нафас бошад.

Ҳофиз

б) гап задан.

Аз арузу илал зананд нафас,
Солиму музаҳиф зи пешу зи пас. *Саной*

нафаси касе шумурдан мунтазири мурдани касе шудан.

Хуш аст бода, ки бошад яке ҳарифи зариф,
Зариф нест ҳарифе, ки бишмарад нафасам.

Адиб Собир

аз нафас андохтан хомӯш ва бесадо кардан.

Шикваи донаю дом аз нафас андохт маро,
Шӯри беҳуда зи чашми қафас андохт маро. *Туғро*
ба гулӯ банд шудани нафас дар гулӯ дармондани нафас; аз шиддати ҳаяҷон гап зада натавоништан.

Чигари кабобгаштаи пиразан об шуда аз дидааш
рехт, нафас ба гулӯяш банд шуда, ба домани шоҳи каландарон овехт. *Садрӣ Зиё*

фуру рафтани нафас хомӯш шудан; мурдан.

Чӣ аҷаб, гар фуру равад нафасаш
Андалебе, ғуроб ҳамқафасаш. *Саъдӣ*

нафасаш аз ҷои гарм баромад зарб. киноя аз дилпурӣ ва эътимоди касе дар коре.

НАФАСШУМ نفس شوم шумнафас, шумсуҳан, касе, ки гапаш шумие меоварад ва номуборак аст.

Наяфтад ҳеҷ кофир бар забони носеҳон, ё раб,
Маро карданд оқил рафта-рафта ин нафасшумон.

Соиб

НАФАҚА *а.* نفقة 1. харҷи ҳаррӯза, хароҷот, он ҷӣ барон аҳлу аёл ҳар рӯз харҷ мешавад; нафақа(-и чизе) кардан харҷ кардан.

Дарвешеро зарурате руй намуд, гилеме аз хонаи ёре бидуздид ва нафақа кард. *Саъдӣ*
Чаро ҳар рӯз ту ҳазор дирҳам нафақаи матбах кунӣ? «*Равзат-ус-сафо*»

2. моҳиёна; маош; таъминоти зиндагӣ.

Муддати ғайбати шавҳари ӯ дароз шуд ва уро нафақа нафиристод. *Авфӣ*

Яке аз асҳоб аз миқдори нафақа пурсид.

Аҳмади Дониш

НАФАҚОТ *a.* نفقات *ч.* нафақа.

Дар банд кард ҳамчунон бо зану бача ва уро нафақот муайян кард. (2) «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

НАФАҚОТ *a.* نفقات *ч.* нафақа.

Нафақоти он диёр ба машоми шох расид.

«Анвори Суҳайлӣ»

Мо надорем машоми, ки тавонем шунид,

В-арна ҳар дам вазад аз гулшани васлат нафақот. *Ҷомӣ*

НАФИР I *نفير* I. *мус.* навъе аз асбобҳои нафасӣ, ки аз карнай хурдтар аст; сурнай, шайпур.

Рафт аз ҷаҳон касе, ки на пай бар пай ту рафт, Лаб бар нафир, ё асафо, дил пур аз асаф. *Ҷомӣ*

Бифармуд султони иқлимгир,

Қи сури қиёмат даманд аз нафир. *Ҳотифӣ*

2. бонг, фаръед, садо; ғавғо, ғалоғула.

Ногоҳ ҷамъе додхоҳон фаръеду нафир ба кураи асир расониданд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

◇ нафири ом қиёми ҳамаи мардум барои ҷанг бо душман.

НАФИР II *a.* *نفير* *ниг.* нафур I.

Гар нахоҳӣ дӯстро фардо нафир,

Дустӣ бо оқилу боақл гир. *Румӣ*

НАФИРНОМА *نفيرنامه* ҳукм ё фармоне, ки подшоҳон ва фармондорон барои ғун кардани сипоҳ менавиштанд.

НАФИС *a.* نفيس *латиф,* нозук; некӯ, писанида, марғуб; гаронбаҳо.

Сад шутурро аз қумоши нафис бор карданд.

Авфӣ

Умри ту ганҷу ҳар нафас аз вай як гуҳар,

Ганҷи чунин нафис макун ройгон талаф. *Ҷомӣ*

НАФИСА I *a.* نفيسة *муаннаси* нафис.

НАФИСА II *a.* نفيسة *чизи* нафиси қимати камъёб.

НАФӢ *a.* نفى *инкор,* рад; инкор кардан, рад кардан, дур кардан.

НАФОЗ *a.* نفاذ I. таъсир, нуфус.

Чӣ гуфт? — Гуфт: Зихӣ сокин аз виқори ту хок,

Чӣ гуфт? — Гуфт: Зихӣ соир аз нафози ту бод!

Анварӣ

2. иҷро(-и амр), ҷорӣ шудан(-и фармон).

Нафози фармонҳо дар таваққуф афтод.

«Анвори Суҳайлӣ»

НАФОИС *a.* نفائس *ч.* нафиса II.

Қадре аз нафоиси хазина баргирифт ... ва рӯй ба гурез ниҳод. *Авфӣ*

НАФОСАТ *a.* نفاست *нозуки,* латифӣ, латофат; хубӣ.

НАФОЯ I *a.* نفاه *сиёхранг,* сиёх, сиёхтоб, тира.

Бод аз суманистон ба так омад ба талоя,

То ҳарб кунад бо сипаҳи абри нафоя. *Манучехрӣ*

НАФОЯ II **||** **НУФОЯ** *a.* نفاه *(пули)* қалб, носара; паст.

Ин ки заҳмат кам кунам, навъе зи ташвир аст аз он-к

Нақдҳои бас нафояст ину ноқид бас басир.

Анварӣ

Ақл дар дасти ин нуфоя гуруҳ,

Чун наку бингарӣ гирифтор аст. *Носири Хисрав*

НАФРАТ *a.* نفرت *безорӣ,* бадбинӣ, танаффур; бемайлӣ.

В-аз фалак ҷандон ки хоҳӣ бе қиёс

Нафрати оху зи ҷашми шер ҳафт. *Анварӣ*

нафрат кардан безор шудан, танаффур варзидан аз касе, ҷизе.

Ва чун аз аъёни мамлакат нафрат кунанд, подшоҳро нафрини бад фиристанд. *Аҳмади Дониш*

НАФРИДАН *نفریدن* аз ғалабаи нафрат лаънат кардан, дуои бад хондан, нафрин кардан.

Хар он кас, ки буд пеши даргоҳи ту,
Бинафрид дар ҷони бериҳи ту. *Фирдавӣ*

НАФРИН *نفرین* лаънат, ҳақорат; дуои бад.

Ду рухсора рӯзу ду зулфаш чу шаб

Кушода ба нафрини Заҳҳок лаб. *Фирдавӣ*

нафрин кардан аз ғалабаи нафрат лаънат кардан, ҳақорат кардан; дуои бад хондан.

Дар ин фурсат биби-қозӣ аз дашном додану нафрин кардан дақиқае бознамеистоданд. *Садри Зиё*

нафрин фармудан *ниг.* нафрин кардан.

Агар дашном фармой в-агар нафрин, дуо гуям,

Ҷавоби талх мезебад лаби лаъли шакархоро.

Ҳофиз

НАФС *a.* نفس I. ҷон, рӯҳ, табиати инсон.

Нафсро ваъда додан ба таом осонтар аст, ки бақ-қолро ба дирам. *Саъдӣ*

нафси мутмаинна ҷони ором, виҷдони пок.

Рӯи нафси мутмаинна дар ҷасад

Заҳри нохунҳои фикрат мекашад. *Румӣ*

2. зот, айни ҳар ҷизе, асл, вучуд.

Қамол аст дар нафси инсон сухун,

Ту худро ба гуфтор ноқис макун. *Саъдӣ*

3. шахс, худ.

Ҷаҳор ҳазор пири муаммар аз нафси Ҳирот ва қуро ва балда ... гувоҳӣ доданд. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ нафси аммора хоҳиш ва тақозои табиати инсон ба лаззатпарастӣ, ҳавову ҳавас; нафси лаввома виҷдон.

НАФСОНӢ *a.* نفسانى *мансуб* ба нафс; рӯҳӣ, нафсӣ; хоҳиши нафс.

Туй шоистаи давлат, ту сарро рӯҳи нафсонӣ,

Туй боистаи миллат чу дилро нуқтаи савдо.

Муиззӣ

НАФСАРВАР *نفس پرور* ҳавову ҳаваспарвар; шахватпа-раст.

Аз нафсарвар хунарпарварӣ наёяд ва беҳунар сарвариро нашояд. *Саъдӣ*

НАФСӢ نفسى 1. мансуб ба нафс; руҳӣ, ҷонӣ; 2. шахвати.

НАФТ نفت النفط моеи маъдани равғандор, ки аз зери замин мекашанд ё худ фаввора зада мебарояд ва барои сузишворӣ ва равғани ҷароғ ба кор мебаранд.

Пас он гоҳ фармуд пурмоя шох,
Ки бар ҷуб резанд нафти сиёҳ. *Фирдавсӣ*

Онро пури ҳезум карданд ва нафт бизаданд ва оташ андарзаданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

НАФТАНДОЗ نفت انداز النفط انداز он кӣ дар ҷангҳои қадим ба суи душман бо нафт оташ мепартофт.

Ҳар яке дар дафъи деви бадгумон
Ҳаст нафтандози қалъа(и) осмон. *Румӣ*

НАФУР а. نفور 1. нафраткунанда; гурезанда, раманда.

Агар уммол ва ҳокимон ҷобир бошанд, агарчи подшоҳ одил бошад, ин шаҳр хароб шавад ва раоёро нафур кунанд. *Аҳмади Дониш*

Вале он қадар буд уро ғурур,
Ки аз хизмати шох будӣ нафур. *Садрӣ Зиё*

2. нафратангез.

Чӣ зиён асташ аз он нақши нафур,
Чунки ҷонаш ғарқ шуд дар баҳри нур. *Румӣ*

НАФФОТ а. نفاط нафтафруз, оташбоз.

Наффот барқи равшану тундури таблзан
Дидам ҳазор хайлу надидам чунин муҳиб. *Рӯдакӣ*

Чу қассоб аз ғазаб хуниннишонӣ,
Чу наффот аз бурут оташфишонӣ.*

НАФФОЪ а. نفاع нафъбахш, манфиаткунанда; одами бисъёр фондабаранда.

Умри Хисрав талаб, ар нафъи ҷаҳон мехоҳӣ,
Ки вучудест атобахши карими наффӯ. *Ҳофиз*

НАФХ а. نفع дам; дамидан, вазиши тези хаво, бод додан (аз даҳон ва ғ.), пуф кардан.

Дидан омад ҷунбиши он ихтиёр,
Ҳамчу нафхе з-оташ ангезад шарор. *Румӣ*

нафхи сур ниг. нафха (нафҳаи сур).

Шиддат андар тани гармо, ки зи таъсири тамуз
Бонги мард аз тафи хуршед чу нафхи сур аст.

Анварӣ

Рузе андар кӯи худ бинӣ қиёмат хоста,
З-он ки оҳи дардмандон кам зи нафхи сур нест.
Хисрави Деҳлавӣ

НАФХА а. نفخة як бор дамидан, як бор бод додан (аз даҳон ва ғ.); нафҳаи сур *д.* бод, ки Исрофил ном фаришта дар рӯзи қиёмат ба шайпур дамида, бо овози он гӯё ҳамаи мурдагонро зинда мекардааст; *маҷ.* рӯзи қиёмат.

Ҳарифони хилватсарои аласт
Ба як ҷурба то нафҳаи сур маъст. *Саъдӣ*

НАФЪ а. نفع фонда, суд, манфиат; муқобили зарар 1.

Бадандеши туст ону хунхори халқ,
Ки нафъи ту ҷӯяд зи озори халқ. *Саъдӣ*

Не чу мурдорӣ, ки гирдаш саф кашида каргасон,
Тез карда баҳри нафъи худ дар у минқорҳо. *Ҷомӣ*

нафъу зар(р) манфиат ва зарар.

То оғаҳ аст ақл, ки аз ҳомаи қазо
Нақши вучуд қобили нафъу зар уфтод ... *Анварӣ*

НАФҲА а. نفعه вазиши буи хуш, роиҳа; буи хуш.

Сабо, агар гузаре афтодат ба кишвари дӯст,
Биёр нафҳае аз гесуи муанбарни дӯст. *Ҳофиз*

НАХ نخ 1. ресмон, ришта барои дӯхтан; ресмони абрешим.

Гудозанда ҳамчун тирози нахам,
Ту гуй, ки дар пеши оташ яхам. *Фирдавсӣ*

2. қолин, гилем, махсусан гилему қолини абрешимӣ.

Он яке бар бистари камхобу нах,
В-он яке бар хоки хорӣ хурда ях. *Аттот*

3. маҷ. сафи ҷанг.

Бичӯшид лашкар чу мӯру малах,
Қашиданд аз кӯҳ то кӯҳ нах. *Унсурӣ*

НАХВАТ а. نخوت худпарастӣ, худбинӣ, такаббур, калонгирӣ, ғурур.

Зи нахват пок кун андешаи хеш,
Тавозӯъ кун ба ҳар кас пешаи хеш. *Ҷомӣ*

НАХЕЗ I نخيز одами хасис, фурумоя, одами паст.

Ҷони пурмоя ҳама чун бифурушӣ ба нахез,
Ҷизи пурмоя ҳамон бех, ки ба арзон надиҳӣ.

Носири Хисрав

НАХЕЗ II نخيز камингоҳ, ҷое, ки барои ғофилгир кардани душман пинҳон мешаванд.

Сипехр бар руҳи аъдон у кашида камон,
Замона бар раҳи бадхоҳи у кушода нахез.

Шамси Фаҳрӣ

НАХИЛ а. نخيل 1. дарахти хурмо.

Пои мо ланг асту манзил бас дароз,
Дастӣ мо кӯтоҳу хурмо бар нахил. *Ҳофиз*

Чунон осмон бар замин шуд бахил,
Ки лаб тар накарданд заръу нахил. *Саъдӣ*

2. нахлстон, дарахтзори хурмо; нахили Банӣ-Ҳилол номи мавзее дар Арабистон.

Орифе дар сабил мункири ҳоли дарвешон буд ва
беҳабар аз дарди эшон, то бирасидем ба нахили
Банӣ-Ҳилол. *Саъдӣ*

НАХКАЛА نخكلا чормағзи саҳт.

Гарчи саҳтӣ чу нахкала, мағзат
Ҷумла берун кунам ба ҷорагарӣ. *Лабибӣ*

НАХЛ а. نخل дарахти хурмо; дарахт.

Қасе, к-у шавад зери нахли баланд,
Ҳамон соя з-ӯ боздорад газанд. *Фирдавсӣ*
Ҳар нахли орзу, ки нишондаем бар замин,
Додем об, сабз нагашту самар надод. *Сайидо*

♦ нахли боло киноя аз қомати мавзунӣ ёр.

НАХЛА а. نخله як дарахти хурмо.

Гар дар обе нахл ё урҷун намуд,
Ҷуз зи акси нахлае берун набуд. *Румӣ*

Ҳар кас, ки бувад рӯзу шаб андар сафари ишқ,
Ёбад самари нахлаи файзи саҳари ишқ. *Имло*

Нахлаи (банӣ) Маҳмуд номи мавзее мобайни Макка ва Тоиф.

Чун ба Нахлаи Маҳмуд бирасидем, тавонгарро ачал фаро расид. *Саъдӣ*

НАХЛБАНД نخل بند 1. гулсоз, касе, ки аз мум ё коғаз гулу меваву дарахт месозад.

Килки рангинсуханат шуд, Шавкат, Нахлбанди шуаро аз дастат. *Шавкат*

2. маҷ. боғбон.

Нахлбандам, вале на дар бустон, Шохидам ман, вале на дар Қанъон. *Саъдӣ*

НАХЛИСТОН نخلستان хурмозор, ҷое, ки дарахти нахл зиёд аст.

Шутур гар сӯи нахлистон занад гом, Зи хурмо ҳам ба хоре хуш кунад ком.

Хисрави Деҳлавӣ

НАХУСТ||**НУХУСТ** نخست аввал; аз аввал, аввало; якум, аввалин.

Шавад барг пажмурдаву бех суст, Сараш сӯи пастӣ гарояд нахуст. *Фирдавсӣ*

Нахуст ман ибтидо кунам. *Авфӣ*

НАХУСТБОДА نخست باده касе, ки аввалин бор май мехурад.

Масти ба нахустбода сахт аст, Афтодани нофитода сахт аст. *Низомӣ*

НАХУСТИН||**НУХУСТИН** نخستين аввалин, якумин.

НАХХОС a. نخاس бандафуруш, ғуломфуруш, фурушандаи асирон ва ё галаи ғорати.

Бифармуд, то марди пӯянда тафт Сӯи кулбаи марди наххос рафт. *Фирдавсӣ*

Манат бандан хуби некӯсияр, Ба даст орам уро ба наххос-бар. *Саъдӣ*

НАХЧ نخچ *ниг.* нахч.

НАХЧАД||**НАХЧАД** نخچد||**НАХЧАД** дажғоли гудоизиши фулузот, дажғоле, ки пас аз гудохтани фулузот боқӣ мемонад.

Гар оҳангарон шукри чуди ту гӯянд, Ба кура дарун зар шавад чумла нахчад.

Шамси Фахрӣ

НАХЧАЛ||**НАХЧАЛ**||**НАХЧУЛ** نخچل||**НАХЧАЛ** чимдӣ, пучидан.

Нишони нахчал дорам зи дӯст бар бозу, Равост боре гар дил бибурдааст нигор. *Оғочӣ*

Фаҳмиду давид сӯи Навфал, Чун Рахш зи рон гирифта нахчал. *Шоҳин*

НАХЧИР||**НАХЧИР** 1. шикор, шикор кардан.

Якандози туркони нахчирчӯй Ба нахчирӣ шерон дароварда рӯй. *Хочу*

Ба гуштиву нахчирӯ омоҷу гӯй, Диловар шавад марди пархошчӯй. *Саъдӣ*

2. ҷоввари саҳрой, ҳайвони шикоршаванда монанди оху, гавазн ва ғ.

Даду мурғу нахчир гашта гуруҳ, Бирафтанд вайлақунон сӯи куҳ. *Фирдавсӣ*

Рузе аз пай нахчире дар сайд асп давонид.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. шикоргоҳ, маҳалли шикор.

Саворон шуда гирд бо шаҳрӣёр, Ба нахчир тозон зи баҳри шикор. *Фирдавсӣ*

НАХЧИРБОН||**НАХЧИРБОН** 1. шикорҷӣ, сайёд.

Ҳамоно асири шумо он бувад Ва ё сайди нахчирбонон бувад. *Хочу*

НАХЧИРВОЛ||**НАХЧИРВОЛ** 2. шикорҷӣ, сайёд, мерган.

Нахчирволони ин мулкро Шогирд бошад фузун зи Баҳром. *Фарруҳӣ*

НАХЧИРГОН||**НАХЧИРГОН** 3. номи яке аз сӣ лаҳни мусиқии Борбад.

Чу бар «Нахчиргон» тадбир кардӣ, Басе чун Зӯҳраро нахчир кардӣ. *Низомӣ*

НАХЧИРГОҲ||**НАХЧИРГОҲ** 4. шикоргоҳ, ҷои шикор.

Чу наздики нахчиргоҳ омаданд, Шитобон ҳама кинахоҳ омаданд. *Фирдавсӣ*

НАХШАБ 5. номи собиқи шаҳри Қаршӣ, Насаф.

Чу наздики шаҳри Бухоро расид, Ҳама дашти Нахшаб сипаҳ густарид. *Фирдавсӣ*

моҳи **Нахшаб** моҳе, ки гуё Муқаннаи шуришгари зидди арабҳо бо сеҳру ҷоду аз ҷоҳе мебаровард ва он мох то чор фарсанг рушноӣ меод ва онро моҳи Сиём ва моҳи Кеш низ меноманд; ҷоҳи **Нахшаб** ҷоҳи Муқаннаъ, ҷоҳе, ки Муқаннаъ аз он гуё моҳе бароварда буд.

НАХӮД 6. навъе аз ҳубуботи лубиёӣ; \diamond ба нахуди сиёҳ фиристодан ба кори намешудагӣ фиристодан.

НАХЧ||**НАХЧ** 7. гиёҳи дуруште, ки ҳамчун ҷоруб кор мефармоянд.

Дасту кафу пой пирон пуркалаҳч, Риши пирон зард аз бас дуди нахч. *Тайён*

НАХЧАД 8. *ниг.* нахчад.

НАХЧАЛ 9. *ниг.* нахчал.

НАХЧИР 10. *ниг.* нахчир.

НАХЧИРБОН 11. *ниг.* нахчирбон.

НАХЧИРВОЛ 12. *ниг.* нахчирвол.

НАХЧИРГОН 13. *ниг.* нахчиргон.

НАХЧИРГОҲ 14. *ниг.* нахчиргоҳ.

НАХЧУЛ 15. *ниг.* нахчал.

НАЧАК 16. *ниг.* начак.

НАШВ a. 17. *ниг.* набзиш, рундан.

... ба фарзи ҳаёти у нашти авлод на бар тибқи иродати ӯ хоҳад буд. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

нашв намудан (ё кардан) набзидан, рундан.

Беҳи иқбол боз нашв намуд, Шохи инсоф боз бор гирифт. *Анварӣ*

НАШВУНАМО 18. *ниг.* нашвунамо, набзидан, рундан.

Саҳоби лутфи ту гар қатра бар замин борад, Ҳадику санг шавад мустаидди нашвунамо. *Анварӣ*

Аз у гирифта ҷаҳон расми хирқаву зуннор,
В-аз у гирифта чам созу барги нашвунамо.

Убайди Зоконӣ

НАШИД *a.* نشيد 1. овози баланд; фаръёду фиғон.

Чун ба гури он валинеъмат расид,
Гашт гириён зору омад дар нашид. *Румӣ*
Овози нашид баркашидӣ,
Бехуд шуда сӯ ба сӯ давидӣ. *Низомӣ*

2. сурудан, шеър хондан; тарона; шеър.

НАШИДА *a.* نشيده *ниг.* нашид 2.

НАШК *a.* نشك дарахти қоч, санавбар.

Он ки нашк офариду сарви саҳеҳ,
В-он ки бед офариду нору биҳӣ. *Рӯдакӣ*

НАШОТ *a.* نشاط *ниг.* нишот.

НАШОФ *a.* نشاف *шакли дигари* нашшоф (дар шеър).

Гуфт зоҳид: Наё сазои он нашоф,
Ки хурад моли ятимон аз газоф. *Румӣ*

НАШПИЛ|НИШПИЛ *a.* نشيپل шастӣ мохигирон.

Эй моҳии заррину ба маҳ барзада нашпил,
Дерест ба боғ андар бар заррин қандил. *Мунҷик*

НАШР I *a.* نشر *d.* зинда шудан ва зинда қардан баъд аз марг, эҳё.

НАШР II *a.* نشر паҳн шудан, пароканда шудан, густурда шудан; паҳн қардан, пароканда қардан; парокандагӣ.

Ин сухан ба ҳар ҷой нашр қунад. *Авфӣ*

НАШР III *a.* نشر буй, буи хуш, хушбуй.

НАШФ *a.* نشف об ба худ кашидан, ҷаббидани об.

Об андар ҳавз агар зиндонӣ аст,
Бод нашфаш меқунад, к-арконӣ аст. *Румӣ*

НАШШОФ *a.* نشاف ба худ кашанда.

НАШЪ I *a.* نشأ нав пайдо шудан, офариниш.

НАШЪ II *a.* نشأ ҳолати мастӣ, кайф, сархушӣ.

Ба олий нашъи ҳуснаш дил чунон дод,
Ки минои тӯйи омад ба фаръёд. *Нозим*

НАШЪА *a.* نشئه кайф, сархушӣ, мастӣ; паридани нашъа намондани асари кайф.

Парвона рафт, нашъа париду қадаҳ шикаст,
Аз шамъ ёдгор ба ҷуз чашми тар намонд. *Сайидо*
хестани нашъа пайдо шудани кайфу сархушӣ.

Гар нест ҷоми гулгун, хуш нест даври лола,
Бе май ҷӣ нашъа хезад аз дидани пиёла? *Ҳилолӣ*

НАЪЛ *a.* نعل 1. кафш, пойафзол.

Он харидаш он дам аз гардан задан,
Хоки наъли пош боистӣ шудан. *Румӣ*

2. оҳанпорае, ки ба зерӣ суми аспу хар ё пошнаи кафш мезананд.

Яке борагӣ барнишаста сиёҳ,
Ҷаме гарди наълаш баромад ба моҳ. *Фирдавсӣ*

Зи хуни гавазгон ҷама кӯҳ лаъл,
Зи сумми самандон ҷама дашт наъл. *Ҳочу*

наъли вожгуна (ё божгуна) наъле, ки ба пой маркаб чаппа зада мешавад, то ки тарафи ҳаракати савора баръакс нишон дода шавад ва душман фиреб хӯрад (аз макри аспуздон гирифта шудааст, ки барои номаълум қардани роҳи гурезашон наъли аспро чаппа

мезадаанд); маҷ. кор ё ҳолате, ки барои маслиҳате баръакс нишон дода мешавад.

Божгуна наъл аз деҳ то работ,
Чашмҳоро чор кун дар эҳтиёт. *Румӣ*

наъли ворун (ё воруна) *ниг.* наъли вожгуна.

Наъли ворун аст ҷоми май зи соқӣ хостан,
В-арна хуноби ҷигар паймонаи моро бас аст. *Соиб*
наъли дигаргун *ниг.* наъли вожгуна.

Наъли дигаргун зада аспат ба таън,
Бар руҳи иблис шуда доғи лаън. *Хисрави Деҳлавӣ*
наъли маъкӯс *ниг.* наъли вожгуна.

Бадгумонӣ наъли маъкӯси вай аст,
Гарчи ҳар ҷузвеш ҷосуси вай аст. *Румӣ*

◇ наъли зангӣ киноя аз моҳ.

... Ки чун шоҳи Чин зин бар абраш ниҳод,
Фалак наъли зангӣ дар оташ ниҳод. *Низомӣ*

наъли чормех чор унсуре, ки қадимиён табиатро иборат аз он медонистанд, яъне обу оташ ва хоку бод.

Аз сар ин шоҳи ҳафтбех бизан,
В-аз сум ин наъли чормех бизан. *Низомӣ*
наъл афқандан а) ба шитоб роҳ рафтан, ба таъҷил роҳ рафтан; б) ниҳоят хаста шудан, шалпар шудан, монда шудан.

Вақт аст, ки маркабони анҷум
Ҷам наъл бияфқананду ҷам сум. *Ҳоқонӣ*
наъл бастан ба пой чорпои саворӣ наъл задан.

Остинаш гирифт сарҳанге,
Ки биё, наъл бар сутурам банд. *Саъдӣ*
наъл вожгун задан фиреб қардан, пай гум қардан.

Дар разм ба худ наво нагун зан,
Пай гум қуну наъл вожгун зан. *Файзӣ*

наъл гирифтани киноя аз очиз гардонидану бекор қардан.

Адли ту зулму фитнаро наъл гирифт лоҷарам,
Ҷар ду чу наъл мондаанд аз ту ба чормех дар. *Муҷри Байлақонӣ*

наъл рехтан тез давидан; ба шитоб рафтан.

Ҳоҷаташ набвад ба сӯи кӯҳ гурехт,
К-аз паяш курра[и] фалак сад наъл рехт. *Румӣ*
наъл дар оташ андохтан киноя аз музтариб гардонидан, беқарор намудан.

Абрӯш пай ҳазор саркаш
Андохта наълҳо дар оташ. *Ҷомӣ*

дар оташ будани наъли шабдез киноя аз камоли бурдборӣ, тоқатоварӣ ба сахтиҳо.

Посухам дод, к-имшабе хуш бош!
Наъли шабдез гу дар оташ бош! *Низомӣ*

НАЪЛАЙН *a.* نعلين 1. шакли дугонаи наъл; 2. як ҷуфт кафши беповшна ё кафши ҷубин.

Рую мӯи ман биканд ва наълайни бисъёр бар ман зад. *Авфӣ*

НАЪЛБАНД *a.* نعل بند касе, ки маркабро наъл мезананд.

НАЪЛБАҶО *a.* نعل بها мол ва заре, ки барои наҷоти кишвари худ аз тохту тороҷ ба душман меододанд.

Гар даст диҳад давлати онам, ки сари кеш
Дар пой саманди ту қунам наълбаҷое. *Саъдӣ*

Беҳтар он аст, ки ... аз ... раоё, ки дар банди шумо афтодаанд, наълбаҷое гирифта муовадат намоед. *«Табрихи Фариишта»*

НАЪМО *a.* نَعْمَا неъмат; некӣ, эҳсон, лутф.

Бе забону лаб ҳамон наъмои шоҳ
Мадҳи шаҳ мегуфту хилъатҳои шоҳ. *Румӣ*

НАЪНО *a.* نَعْنَا як навъ гиёҳи хӯрданӣ, ки аз чинси пу-
дина буда, хушбуии махсус дорад.

НАЪРА *a.* نَعْرَه 1. фаръёд, бонг; наъра задан бонг бар-
овардан, фаръеди баланд баровардан.

Яке наъра зад дар миёни гурӯҳ,
Ки гуфти бидаррид даръёву кӯҳ. *Фирдавсӣ*

Бе он ки наъра занам, аз омадани ман огоҳ гарди-
«Анвори Суҳайлӣ»

2. фиғон, зорин баланд.

Зане ... чубе дар даст расид, ... мушту лагаду
чуб мезад, наъраи ҳазрати эшон ба кайвон мерасид.
Садрӣ Зиё

НАЪТ *a.* نَعْت мадҳ, ситоиш; таъриф; васфи хислатҳои
нек; сифат, сифатҳои нек.

Тамомати наът, ҳайат ва сурати модари уро тақ-
рир кард. *Авфӣ*

НАЪШ *a.* نَعَش тани бечон, мурда, ҳасад, ҷаноза; лоша.

Амир Темури Гургон ... ба саодат мушарраф шуд
ва наъши уро ба Сабзавор оварданд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

НАЪҶА *a.* نَعْجَه гусфанди мода, меш.

Бар ту зулм кардааст, ки наъҷаи туро бо ниоҷи
худ мунзам сохта. «Равзат-ус-сафо»

НАҶМОТ *a.* نَعْمَات ҷ. нағма.

Ҷони мани хаста пеши ҷонон
Бошад наҷмоти шавқ хонон. *Ҷомӣ*

Ҷар шабе аз хуфтаи то соати дувоздаҳи шаб дар
он аснофу анвои рақсу симоу наҷмот мутараттиб
аст. *Аҳмади Дониш*

НАҶЗ نَجْز хуб, нек; форам; нафис.

Яке нағз бозӣ бурун оварад,
Ба дилт-андар аз дард хун оварад. *Фирдавсӣ*

Бигуфт: Он ҷо парирӯёни нағзанд,
Чу гил бисёр шуд, пилон билағзанд. *Сағдӣ*

нағзу бад хубӣ ва бади, нағзию гандағӣ.

Ҷатто сиҳҳату суқми худро намедонистанд ва
нағзу бади маъкулу машрубро намефаҳмиданд.

Садрӣ Зиё

НАҶЗАК نَجْزَك як навъ мевае, ки дар Ҷиндустон меру-
яд ва номи дигари он анба аст.

Нағзаки хуш нағзуни бустон,
Нағзтарин меваи Ҷиндустон. *Хисрави Деҳлавӣ*

НАҶИЛ نَجْل ҷое, ки дар сахро ва домани кӯҳ барои па-
ноҳ гирифтани гусфандон канда шудааст.

Гуспандему ҷаҳон ҳаст ба кирдори нағил,
Чун гаҳи хоб бувад, сӯи нағил бояд шуд. *Рӯдакӣ*

НАҶМА *a.* نَعْمَه наво, суруд, тарона; оҳанг.

Танбури пур зи хотами бобо аз они ман
В-он нағмаҳои тарнатаранно аз они ту. *Мушфиқӣ*

Аввал нағмае, ки ба гуши эшон расад, садон
укуку хукуки падару модар бошад.

Аҳмади Дониш

нағмаи Анқо номи оҳанги мусиқӣ.

НАҶМАПАРДОЗ نَعْمَه پَرْدَاز *ниг.* нағмасаро(ӣ).

НАҶМАСАРО(Ӣ) نَعْمَه سَرَاوِي нағмаҳои нағмаҳои, овозхон, хонанда,
сароянда, мутриб.

Умрест, ки булбул ба ҷаман нағмасароест,
Раҳ нест дар ин боғ магар боди саборо. *Махфӣ*

Нағмасароён машғули нағмаву суруд ва танбу-
ру уд буданд. *Садрӣ Зиё*

НАҶНАҶ||НУҶНУҶ نَعْنَج نَعْنَج паймона, воҳиди вазн, ки бароба-
ри чор хирвор аст.

Ҷотами аҳд шайх Абуисҳоқ,
Ки диҳад зар ба доману нағнағ ... *Шамси Фахрӣ*

НАҶОМ *a.* نَعَام 1. зарраҳои чанг, ки дар ҳаво пароканда
мешаванд; 2. тира; сиёҳранг.

Бихезад яке тунд гард аз миён,
Ки рӯй андар он гард гардад наҷом. *Дақиқӣ*

3. бад, зишт.

Ҷама ниюшаи хоҷа ба некуио ба сулҳ,
Ҷама ниюшаи нодон ба ҷангу кори наҷом. *Рӯдакӣ*

НАҶУЛ نَعْوَل *ниг.* нағил.

Дар нағуле буд об, он ташна монд,
Бар дарахти ҷавзу ҷавзе барфишонд. *Румӣ*

НАҶУЛА نَعْوَلَه зулф, зулфи ҷингила.

Нағула баста бар лола зи анбар,
Зи гӯш овеза карда лӯълӯи тар. *Низомӣ*

НАҶУШО(К) نَعْوَشَا(ك) *ниг.* ниғушо(к).

НАҚАЛА *a.* نَقْلَه ҷ. нақил II; нақалаи ахбор (ё аҳвол,
осор) таърихнависон, муваррихон.

НАҚБ *a.* نَقَب 1. тағи девор ё тағи заминро канда шикоф
кардан; 2. роҳи зеризаминӣ.

Ба ҷох фуру рафт ва расан бикушод ва аз роҳи
нақб беруи рафт. *Авфӣ*

нақб задан аз зери замин роҳ кандан.

Тарроре беруи омада буд, то нақбе занад ва кисае
бибурад. *Авфӣ*

НАҚБЗАН نَقَب زَن касе, ки аз зери замин роҳ меканад.

Нақбзан зад нақбу дар махзан расид,
Ҷар яке аз махзан асбобе кашид. *Румӣ*

НАҚД *a.* نَقْد 1. мавҷуда, пули мавҷуда, пули роиҷ; му-
қобили насия.

Дар ҳазона нақди зиёде нест. *Авфӣ*

Ҷаман ҳикояти урдибиҳишт мегӯяд,
На оқил аст, ки насья хариду нақд биҳишт.

Ҷофиз

Сиркои нақд беҳ аз ҳалвои насья. *Зарбулмасал*
нақду ҷинс пулу мол.

[Ақобир ва аъён] амон хостанд ва ба элӣ дарома-
данд ва моли бисёр аз нақду ҷинс бидоданд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. (пул ва тиллоӣ) холис, сара.

Мар-маҳакро раҳ бувад дар нақду қалб,
Ки худояш кард амири ҷисму қалб. *Румӣ*

Ба ганҷи сеҳр меҳри гуҳарсанҷи ту қалид,
Ба нақди фикр таъби суҳандони ту маҳак. *Шоҳин*

3. чудо кардани сара аз носара, чудо кардани пули қалб аз пули сара; ◇ нақди маонӣ ҳунари фарқ кунондани неку бад; нақди равон а) пули роиҷ, пули сара.

Наравад ҳамчу нақдҳои равон,
То набошад бар у зи сикка нишон. *Ҷомӣ*

б) киноя аз руҳ.

Сар аз ҷон ва нақди равон, ки матое бас гарон буд, барнаметофтанд. *«Равзат-ус-сафо»*
нақди шашруза дунёе ва ҳар чизе, ки дар он ҳаст; нақди шеър чудо кардани нағзу бади шеър, шеършиносӣ, танқиди адаби.

Соҳибхунаре ба маърифати шеър шухрат ёфт ва наздики донишмандони суҳанвар ба нақди шеър ҳукм ёфт, ангуштнамо шуд. *Шамси Қайс*
нақди ҳаёт киноя аз ҷон.

Буғроҳон дар баъзе аз манозил нақди ҳаёт ба қобизи арвоҳ супурд. *«Равзат-ус-сафо»*
нақди ҷон ниг. нақди равон.

Аҳли назар ду олам дар як назар бибозанд,
Ишқ асту дови аввал бар нақди ҷон тавон зад.

Ҳофиз

ба нақд дарҳол, фавран, зуд.

Агар ҳоҷат барӣ, назди касе бар,
Ки аз рӯяш ба нақд осуда гардӣ. *Саъдӣ*
нақди умр дарёёфтнан фурсатро ғанимат шумурдан.

Ҳофиз, расид мавсими гул, маърифат маҳон,
Даръёб нақди умр, зи ҷуну чаро мапурс. *Ҳофиз*

НАҚДА *نقد* ниг. нақд 1.

Ба маблағе эҳтиёҷ пайдо карда, барои манфиати худ ва аҳзи маблағе аз нақда ... ба хидмати эшон омада. *Садри Зиё*

НАҚЗ а. *نقص* шикастан, махсусан шикастани аҳду паймон.

Ба ҳеҷ навъ бар ту газанде нарасонем ва нақзи аҳде нанамоем. *«Таърихи Систон»*

Бевафоиро макун беҳуда фощ,
Сурати нақзи вафои мо мабон. *Румӣ*

НАҚИБ а. *نقيب* 1. раис ё вакили қабила, сардори қавм; сардор, раҳбар, раис.

Чу карданд бо у нақибон шумор,
Сипаҳ буд шамшерзан шаш ҳазор. *Фирдавсӣ*

Ба ғулумони амир Халаф саворе сад наздики амир Аҳмад омаданд чун Арслони зангӣ, ки нақиб буд. *«Таърихи Систон»*

2. ходими шахси олимансаб.

Нақибон ниҳоданд маҳди зараш,
Ба пушти ҳаюнони кӯҳпайкараш. *Ҷомӣ*

НАҚИБАТ а. *نقيب* хирад, фикр, зеҳн.

Ҳорун ба камоле, ки ... ниҳояти нақибати уст,
мутавосил шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

НАҚИЗ а. *نقيض* муқолиф, зид, муқобил.

Ин ҳадис нақизи суҳанест, ки анқариб гузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Он яке осмон замин хонад,
В-он дигар ҳақ нақизи у доняд. *Савдо*

НАҚИР а. *نقير* чизи хурд, андак, чизи ҷузъӣ.

3-он ҷӣ додам, боз настонам нақир,
Сун пистон боз н-ояд ҳеҷ шир. *Румӣ*
нақирӯ қитмир ҷузъиёт; ҳамагӣ, тамоман.

Нақирӯ қитмири аҳволи молӣ ва мулкӣ бар вай пушида намонад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Баёс ... ҳақими доност ва дар он вақоеъ ҳозир буда, аз нақирӯ қитмири он саргузашт воқиф аст. *«Таърихи Фарошита»*

НАҚЛ а. *نقل* 1. аз ҷое ба ҷое бурдан, кучондан, кашондан.

Зимистон аст, чаҳорлоён лоғар ва нақли улуфот аз тарафи Арман то ҳудуди Кирмон мебояд кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. гузаштан, гузашта рафтани (-и корвон).

Сабақ бурд раҳрав, ки бархост зуд,
Пас аз нақл бедор будан ҷӣ суд. *Саъдӣ*

3. воситан аз ҷое ба ҷое кучидан; воситаи боркаши, нақлиёт.

Чун ба Дастгирд расидем, нақлу буна дидам, ки ба сун Шубурғон мерафт. *Носири Хисрав*

4. ҳикоя, қисса, дoston, ривоят, хабар; ҳикоя кардан, баён кардан.

Бодаи гулрангу талху азбу хушхору сабук,
Нақле аз лаъли нигору нуқле аз ёқути ҷом.

Ҳофиз

Нақли куфр куфр набошад. *Зарбулмасал*
нақл гуфтан ҳикоя кардан, қисса гуфтан.

Нуқлҳои захира пеш кашид,

Нақл мегуфту нуқлаке мечид. *Ҷомӣ*

нақл кардан а) аз ҷое ба ҷое бурдан, аз ҷое ба ҷое кучондан.

Бунгоҳ тамом ба он ҷо нақл карданд. *Авфӣ*

б) ба ҷои дигар рафтани, ҷойро иваз кардан, кучидан.
Борҳо дар дилам омад, ки ба иқлими дигар нақл кунам. *Саъдӣ*

в) ҳикоя кардан, ривоят кардан, гуфтан.

Нақл кардаанд, ки мулуки Яман ба касрати чайш машҳур буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

г) киноя аз мурдан; аз дори дунёе нақл кардан киноя аз мурдан.

У парир аз дори дунёе нақл кард,
Марду зан аз воқеа(и) у рӯйзард. *Румӣ*

НАҚМАТ||НИҚМАТ а. *نقمة* ҷазо; интиқом, қасос; ҷазо додан; интиқом гирифтани.

Неъмат ба ҳасон диҳиву нақмат ба қасон,
3-ин ҳар ду бурун нест: харӣ ё харифӣ. *Ҳайём*

Шукри неъмат хуштар аз неъмат бувад,
Шукрбора кай сӯи ниқмат ривад? *Румӣ*

НАҚО а. *نقا* докӣ, покзағӣ, тозағӣ, софию беғуборӣ.

Лек қисми муттақӣ 3-ин тун сафост,
3-он ки дар гармоба асту дар нақост. *Румӣ*

НАҚОБАТ а. *نقابة* ниг. ниқобат.

НАҚОВА||НАҚОВАТ а. *نقاوه||نقاوت* тозағӣ, покзағӣ.

Ҳар мақом, ки аз он тараққӣ кунад, сафоваву нақован онро интизоъ намояд. *Ҷомӣ*

НАҚОРА а. *نقارة* табул, духул, нағора.

Пул бидех, болои сабилашон нақора бизан.

Зарбулмасал

НАҚОРАХОНА نقارخانه чое, ки дар он нақора менаво-
занд.

НАҚС а. نقص айб, камбудӣ, нуқс.

Ту неқуравиш бош, то бадсигол
Ба нақси ту гуфтан набад маҷол. *Саъдӣ*

Донист, ки ин касру нақс аз сафоҳати худӣ у ва
балоҳати илми ӯст. *Аҳмади Дониш*

НАҚШ а. نقش 1. рангҳои гуногун, ки дар натиҷаи ранг-
резӣ ё наққошӣ дар чизе, мас. дар матоъ, боқӣ мемо-
над.

Нақш аз гилем меравад, аз дил намеравад.

Зарбулмасал

2. расм, сурат, тасвир; маҷ. асар.

Гараз нақшест, қ-аз мо бозмонад,
Қи ҳастиро намебинам бақое. *Саъдӣ*

Ҳазор нақш барояд зи килки сунъу яке
Ба дилпазирии нақши нигори мо нарасад. *Ҳофиз*

3. хатнависӣ, навиштан.

Гузорандаи нома воло дабир

Чу фориг шуд аз нақши чинӣ ҳарир ... *Ҳочу*

4. лоиҳа, тарҳ.

Набуд нақши ду олам, ки ранги улфат буд,
Замона тарҳи муҳаббат на ин замон андохт. *Ҳофиз*

нақши беранг нақша ва тарҳи аввалин.

Дар азал чун нақши беранги ту барзад нақшбанд,
Давлат андар осмонат кард худро ҷойгоҳ.

Заҳири Форъбӣ

5. маҷ. толеъ, бахт, сарнавишт.

Агар неқаму гар бадам дар сиришт,
Қазои ту ин нақш бар ман набишт. *Низомӣ*

6. дови бозӣ(-и нард), як бурди бозӣ(-и нард).

Буда дар нарди фараҳ нақшаш ба ком,
То фараҳ таърихи ин нақш асту нард. *Анварӣ*

7. намуна, намуд, тинсол, шакл, тарз; бар ин нақш
ба ин шакл, ба ин гуна.

Бар ин нақш манзумае кас набохт,
Бад-ин вазн манзумае кас насохт. *Ҳочу*

8. мус. як навъ суруд, ки бо оҳанги махсус мехо-
нанд.

Айш аз он пас ба камоли дил меронд,
Нақши хубию хушдилий мехонд. *Низомӣ*

◇ нақши бар об чизи ноустувор ва нопойдор; нақши
гармоба а) сурате, ки дар девори ҷаммом кашида шу-
дааст; б) киноя аз чизи беҳаракат ва беасар.

Ту бидонӣ, чун бари ман омадӣ,
Қи ту бе ман нақши гармоба будӣ. *Румӣ*

нақши обу гил киноя аз дунъё, олам.

Хатти серобӣ надорад мистари мавҷи сароб,
Бедил, ин вобастагӣ бар нақши обу гил чаро?

Бедил

нақши «Шоҳнома» ниг. нақши гармоба.

Зи ҳайбати ту адӯ нақши «Шоҳнома» шавад,
Қ-аз у на мард ба кор ояду на аспу на соз.

Сӯзанӣ

нақши Қандаҳор, нақш ба (ё дар) Қандаҳор киноя аз
руи зебову дилкаш.

На чун қадди ту сарве ба бустон,
На чун рӯи ту нақше ба Қандаҳор. *Масъуди Саъд*

нақшу ранг равнақу ривоч.

Чу бо дуст душвор гирию танг,
Наҳоҳад, ки бинад туро нақшу ранг. *Саъдӣ*

ҷамҷун нақши девор киноя аз беҳиссу ҳаракат, бешуур.

Дил аз ҷону зи дил ҷон гашта безор,

Тани фарсуда ҷамҷун нақши девор.

Бадри Қашмирӣ

нақш барқандан нақш задан, нақш шниондан.

Ғофил аз он ки нақш бар ин сикка барқандан

Чун нақши сикка дар талаби симу дирҳаме.

Шоҳин

нақш бастан а) тасаввур кардан.

Чун бад-ин хубӣ, ки ҳастӣ, нақш мебандам туро,
Мешавам ҳайрон, ки бе ту чун таҳаммул мекунам.

Ҷомӣ

б) офаридан, ба вучуд овардан; нақш бохтан тад-
биреро барои расидан ба ягон мақсад анҷом додан,
киреро анҷом додан.

Султон ... гуфт: ... Агар имшаб нақше бохтед, ки
дасти ақд ба домани мурод расад, ба шумо чандон
инъом диҳам. «*Таърихи Фаршита*»

нақш пазируфтани сурат гирифтани, акс қабул кардани,
тасвир ёфтани.

Дилро ту сайқале кун, то нақши у пазирад,

В-он нақши беҷиҳат ин шаш су мунаққаш омад.

Шамси Табрезӣ

нақши худ дар об дидан қиёс кардани дигарон ба наф-
си худ, дигаронро бо оршини худ чен кардан; нақши
худ парастидан а) худпарастӣ кардан; б) манманӣ
кардан, маният намудан, кибру ғурур намудан.

Ба майпарастӣ аз он нақши худ бар об задам,
Қи то ҳароб кунам нақши худ парастидан. *Ҳофиз*

нақш бар об задан (ё нигоштан, бастан) киноя аз кори
беҳуда кардан, ба кори бефоида машғул шудан.

Дар ҳаёли хатти мушкини ту бо ораз ба ҳам
Дам ба дам чашми тари мо мезанад нақше бар об ...

Ҷомӣ

нақш бар санг задан киноя аз пойдор, устувор ва со-
бит кардан.

Зада фармони ишқ ин нақш бар санг.

Қи ман бар хок резам зар, шумо — ранг. *Нозим*

бо нақши девор ҷуфт гаштан киноя аз беҳиссу ҳара-
кат шудан, ҳайрон мондан.

Ҳама гашта бо нақши девор ҷуфт,
На ёрон ҷунбиш, на ёрон гуфт. *Низомӣ*

нақши анбар бӯй надиҳад зарб. моҳияти ҳар чиз аз
асли он маълум мешавад, на аз сураташ; нақши
шеру ахлоқи сагон зарб. паҳлавонҷуссае, ки тинати
паст дорад.

НАҚШБАНД نقش بند 1. наққош, расом, суратгар.

Чаро нақшбандам дар айвони шоҳ
Дижамруӣ кардасту зишту табоҳ. *Саъдӣ*

2. номи Баҳоуддини Бухорӣ (вафот — 1388/89) —
сарсилсилаи нақшбандия, ки дар сӯфигарӣ маъруф
аст; ◇ нақшбанди азал киноя аз худо.

Мисоли базми ту пардохт нақшбанди азал,
Ҳануз нозада нақши вучудро беранг.

Заҳири Форъбӣ

НАҚШПЕРО نقش پيرا нақшсоз, нақшқаш, наққош, нақшгар, рассом.

Моние дошт коргоҳи хаёл,
Нақшперои боргоҳи хаёл. *Мушфиқӣ*

НАҚӢ а. نقى покиза, тоза.

Ҳадди ман ин буд, кардам ман, лаим,
3-он суви ҳадро нақӣ кун, эй карим. *Румӣ*

НАҚҚОБ а. نقاب нақбзайанда, сӯрохкунанда; кӯҳкан.

Подшоҳ ... панҷ ҳазор наҷқор ва сангтарош ва
оҳангар ва наққоб ва гилқору белдор ба сохтани
сбот ... муайян фармуд. «*Таърихи Фарошита*»

НАҚҚОД а. نقاد тозақунанда, софқунанда; нақққунанда,
касе, ки сара ва носараро аз ҳам ҷудо ва имтиёз ме-
кунад.

Дар ин рӯзгор наққоди ҷавҳари бозори суҳанг
варон, олимӣ ориф Абдурраҳмони Ҷомӣ ҷавоби ин
касида гуфта. «*Таъкираи Давлатшоҳ*»

Бад-он пояш таъби ваққод буд,
Бад-он рутбааш зеҳни наққод буд,
Қи ҳалли маониву кашфи фуҳум
Бувад камтарин пояш дар улум. *Садрӣ Зиё*

НАҚҚОШ а. نقاش 1. рассом, суратгар, мусаввир.

Боз наққоши ҳазон суратгарӣ дорад ба боғ,
Беи маҷнун сурати болу паре дорад ба боғ.

Мушфиқӣ

Наққош нақши соӣи бехтар кашад зи аввал.

Зарбулмасал

2. ҳаққок, қандакор.

Наққошонро фармуд, ки сол то сол бутон таро-
шидандӣ. «*Таърихи Наршахӣ*»

◇ наққоши азал киноя аз худо.

Гарчанд ки рӯю мӯи зебост маро,
Чун лола руху чу сарв болост маро,
Маълум нашуд, ки андар ин гулшани даҳр
Наққоши азал баҳри ҷӣ ороост маро. *Хайём*

НАҲАНГ 1. тимсоҳ, крокодил.

Бар киштии умр такъя кам кун,
К-он Нил нишемани наҳанг аст. *Анварӣ*

2. як навъ моҳии қалон, ақула.

Агар гавҳарат бояду гар наҳанг,
Зи даръи ман ҳар ду ояд ба чанг. *Низомӣ*
Ғаввос гар андеша қунад коми наҳанг,
Ҳаргиз нақунад дурри гаронмоя ба чанг. *Саъдӣ*

3. киноя аз асп.

Бичунбид Гуштосп аз пеши саф,
Наҳанге ба зер, аждаҳое ба каф. *Фирдавсӣ*

4. киноя аз теғ, шамшер; наҳанги бало киноя аз
теғ, шамшер.

Наҳанги бало барқашид аз наём,
Биёвехт аз пеши зин хумми хом. *Фирдавсӣ*
наҳанги зери хафтон киноя аз шамшери обдор;
наҳанги наём киноя аз шамшери дар ғилоф;
наҳанги саба киноя аз теғ ва шамшери ҳиндӣ.

НАҲБ а. نهب ғорат, тороҷ, яғмо; дуздӣ.

Амволи эшон дар маърази наҳбу тороҷ андохт.
Авфӣ

Ҳар ҷо ки расид, аз қатл ва наҳб ва асп дақиқае
нагузошт. «*Равзат-ус-сафо*»

НАҲВ I а. نحو грам. яке аз қисмҳои грамматика, ки аз
ҷумла баҳс мекунад; синтаксис.

Қавӣ дар луғат буду дар наҳв ҷуст,
Вале ҳарфи «шин»-ро нагуфти дуруст. *Саъдӣ*

НАҲВ II а. نحو роҳ, сӯй, ҷиҳат.

НАҲВ III а. نحو миқдор, андоза, ҳудуд; наҳви ... наздик
ба ... , дар ҳудуди ...

Савору пиёда наҳви се ҳазор мард буд.

«Таърихи Систон»

НАҲВӢ а. نحوى донандан илми наҳв, мутахассиси синтак-
сис.

Гуфт: Қулли умрат, эй наҳвӣ, фаност,
3-он ки кишти ғарқ дар гирдобҳост. *Румӣ*

НАҲЗАТ||**НЕҲЗАТ** а. نهضت ҳаракат, кӯч, ба роҳ даро-
мадан, равона шудан.

Султоне ҳамчу ту ба ин диёр наҳзат фармуд ва
у наёмд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Лашқар ба тарафи у наҳзат карданд. *Авфӣ*

НАҲИФ а. نحيف лоғар, хароб; заиф, суст.

Ба хорӣ мангар, эй мунъим, заифону наҳифонро,
Қи садри маҷлиси ишрат гадои раҳнишин дорад.
Ҳофиз

[Дарвеш] ҳар соате наҳифтару заифтар мешуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

НАҲИҚ а. نهيق наъран хар, хангоси хар, ханг.

НАҲИҚҚУНОН نهيقگان хангосзанон.

Ҳар аз дунболи ман равон-равон наҳиққунон
меомад. *Аҳмади Дониш*

НАҲӢ а. نهى манъ; манъ қардан, боздоштан.

Бо касе, ки чунин дурӯғ гӯяд, муҷолаасат қардан
наҳӣ бувад. *Авфӣ*

3-он ки наҳӣ аз донаи ширин бувад,
Талхро худ наҳӣ кай ҳоҷат бувад. *Румӣ*

наҳӣи мунқар манъ қардан ва боздоштан аз қорҳои
бад, манъ аз гуноҳ.

Он кӣ амри маъруф ва наҳӣи мунқарро тарқ на-
қунад ..., раоён мамлакатро аз маосӣ ва манохӣ ба
сиёсат манъ қунад. *Аҳмади Дониш*

НАҲӢ а. نحل занбури асал, оруи асал.

Наҳли неқу ҳосил шавад, ки онро ҳам яъсуб бо-
шад ва ҳам худдом. *Авфӣ*

Асал додат аз наҳлу ман аз ҳаво,
Рутаб додат аз наҳлу наҳл аз наво. *Саъдӣ*

НАҲМАТ а. نهمت қасд ва ирода; мурод.

Наҳмати эшон бар таҳсили таматтуъ ва лаззот мав-
қуф бувад. «*Равзат-ус-сафо*»

НАҲМОР 1. бузург, азиму тааҷҷубовар.

Гунбаде наҳмор бар бурда баланд
Н-аш сутун аз зеру н-аз бар сарш банд. *Рӯдакӣ*

2. бешумор, беандоза, бисъёр.

Чу мблис донист, к-ӯ дил бидод,
Бар афсонааш гашт наҳмор шод. *Фирдавсӣ*

НАҲОР *a.* نهار рӯз (аз пагоҳӣ то бегоҳӣ).

То дар бари ҳар пастӣ пайваста баландист,
То дар паси ҳар лайле оянда наҳорест. *Фаррухӣ*

НАҲОРАН *a.* نهاراً рӯзона, дар рӯз.

НАҲОРИ نهارى чошт, ношто, ноништа, тахтул.

Висоли ту то бошад меҳмонӣ,
Сазад, к-аз ту ёбам се бӯса наҳорӣ.

«Луғати фурс»

НАҲОФАТ *a.* نحاتت лоғарӣ, харобӣ; занфӣ, сустӣ, заъф.

Яке аз зурафо ... сурати Шавкат дар камоли наҳо-
фат ва болон он сурати ҳумо ва пеши чашми ҳумо
айнаке кашид. *«Хизонаи омира»*

НАҲР I *a.* نحر 1. пеши сина, ҷон гарданбанд; 2. маҷ.

қурбонӣ, буридани сари ҳайвон.

НАҲР II *a.* نهر ҷӯй, ҷӯи калон; даръё.

НАҲС *a.* نحس 1. бадбахтӣ, бадтолей; таъсири бадни сито-
раҳо, ки гуё боиси бадбахтии мардум мешавад; *муқо-
били саъд* 2.

Яке намонд кунун з-он, ҳама бисуду бирехт,
Чӣ наҳс буд? — Ҳамоно ки наҳси Қайвон буд.

Рӯдакӣ

Эй фитнаи даҳр бар сари ту,
В-эӣ кисвати наҳс дар бари ту. *Шоҳин*

2. шум, бехосият; бадбахт, нофарҷом.

НАҲУНБАН نهنين *ниг.* нуҳунбан.

НАҲЧ *a.* نهج тариқ, тавр, тарз, хел.

Ту низ ба ҳамин наҳч амал намой.

«Равзат-ус-сафо»

То ду шабу ду рӯз бад-ин наҳч мерафтем рӯй дар
нуқтаи ҷануб. *Аҳмади Дониш*

НАҶАҚ||**НАЧАК** نچک||نچک навъе аз табарзин.

Аз чашм агар бар он чичаки ту чакад сиришк,
Турки макун, ба куштани ман бармакаш начак.

Сӯзани

НАҶАНД نچند *аслаш* наҷанд.

Рухаш зарду тан лоғару дил наҷанд,
Асири шиканҷу қарини газанд. *Шоҳин*

НАҶАФ *a.* نچف 1. ҷои баланду дароз, ки об ба он наме-
расад; 2. номи шахрест дар Ироқ; **шеҳнаи Наҷаф** ла-
қаби Алӣ, ки домоди Мухаммади пайғамбар буд.

Ҳофиз, агар қадам занӣ дар раҳи хонадон ба сидқ,
Бадрақаи раҳат шавад ҳиммати шеҳнаи Наҷаф.

Ҳофиз

НАҶД *a.* نچد 1. замини баланд, паҳнкӯх, пуштакӯх.

Лайли андар май чу гул бикшод гуи пираҳан,
К-аз насими наҷд меояд насими ҷонфазой. *Ҷомӣ*

Ва тафтиши ғавр ва наҷд ва сахл ва ҷабал мена-
муд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. номи яке аз ноҳияҳои калони Арабистони Саудӣ.

Боз гу аз Наҷду аз ёрони Наҷд,
То дару деворро орь ба вачд. *Шайх Баҳой*

НАҶДА||**НАҶДАТ** *a.* نچد||نچدات 1. ҷасорат, шуҷоат, да-
лерӣ, диловарӣ, мардонагӣ.

Султон бо тоифае аз аҳли начдату шуҷоат истода...
«Равзат-ус-сафо»

2. ёрӣ, кӯмак.

НАҶИБ *a.* نچيب 1. шариф, асил.

Манучеҳр наҷиб буд ва тарбият пазируфт.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дигар, ошиқ бояд ки марде асилу наҷиб бошад.

Аҳмади Дониш

2. оқил ва боистеъдод.

Беҳирадонро зи наҷибон чӣ ноз,
Хар чӣ кунад бо шугурон по дароз?

Хисрави Деҳлавӣ

НАҶИС *a.* نچيس нопок, мурдор, палид.

Начистар шавад, чун начис тар шавад.

Зарбулмасал

НАҶМ I *a.* نچم ситора.

Наҷм андар реғу даръё раҳнамошт,

Чашм андар наҷм неҳ, к-у муқтадост. *Румӣ*

Ва ҳамчунин наҷми саодаташ дар тараққӣ буд.
Саъдӣ

наҷми соқиб *нуч.* ситораи паррон, ки аз рӯи ақидаи
хурофӣ, гуё деғу ҷин ва шайтонро мезанад.

НАҶМ II *a.* نچم гиёҳ; бутта; буттазор.

НАҶОБАТ *a.* نچابت бузургворӣ, покии наҷод.

Осорӣ ... начобат дар носияи ту мушоҳада мекунам.
Авфӣ

НАҶОДАТ *a.* نچادات диловарӣ, ҷасурӣ, мардонагӣ.

НАҶОСАТ *a.* نچاست нопокӣ, мурдори, палидӣ; саргин.

Бар чунон сабзе ҳар он, к-у барнишаст,
Бар наҷосат бешаке биншастааст. *Румӣ*

НАҶОТ *a.* نچات халосӣ, раҳой, халосшавӣ, раҳоебӣ.

Ғами ишқи ту аз ғамҳо наҷот аст,

Маро хоки дарат оби ҳаёт аст. *Анварӣ*

Ҳалоки ту дар ҳӯи зишт аст, лек

Наҷоти ту бахшад аз он ҳӯи нек. *Ҷомӣ*

НАҶОҲ *a.* نچاح наҷот, растгорӣ; пирузӣ; комъебӣ, муваф-
фақият.

Иффату салоҳ сабаби фалоҳу наҷоҳ аст. *Авфӣ*

Зи чини зулфи камандат касе наёфт халос,

Аз он камончаи абруву тири чашм наҷоҳ. *Ҳофиз*

НАҶӢ I *a.* نچبي дӯсти самимӣ; ҳамсир, ҳамроз.

Ғашт номи он дарида-фарраҷӣ,

Он лақаб шуд фош аз он марди наҷӣ. *Румӣ*

НАҶӢ II *a.* نچبي сир, роз, чизи пинҳонӣ.

НАҶҶОР *a.* نچار дуредгар, ҷубтарош.

Як зарра туро накард ҳамвор

Наҷҷори замон зи мушт ранда.

Абулаббоси Марвазӣ

Тароши ҷуб на баҳри ҳалокати ҷуб аст,

Барон ҷустии он ҷуб мекунад наҷҷор.

Шамси Табрезӣ

◇ **наҷҷори гавҳар** гавҳартарош; **киноя** аз суҳансанҷ,
саррофи суҳан, суҳанпардоз.

Наҷҷори гавҳарам, ки наҷибони табъи ман

Ҷуз зери тешаи падари хештан наянӣ. *Ҳоқонӣ*

НАЧЧОРИ *a. نجارى* дуредгарӣ, чубтарошӣ.

Ҳаво бишкан, к-аз у ёрӣ наёяд,
Ки аз бузина наччорӣ наёяд. *Низомӣ*

НЕ *ني* *ҳиссаи инкорӣ* на.

На Эрон бимонему не шаҳриёр,
Сар ояд магар бар ман ин корзор. *Фирдавсӣ*
Бода аз мо маст шуд, не мо аз у,
Қолиб аз мо ҳаст шуд, не мо аз у. *Румӣ*

Ҳаҷҷоҷ гуфт: Маро мешиноси? Гуфт: Не. Гуфт:
Ман Ҳаҷҷоҷам. *Аҳмади Донииш*

НЕВ *نيو* далер, шучоъ, диловар, паҳлавон.

Ҳамеронд дар пеш бо Тус Гев,
Пас-андар парастандаи чанд нев. *Фирдавсӣ*

НЕВА *نيوه* нола, фаръёд, гирья, навҳа.

Гуши ту солу маҳ ба рӯду суруд,
Нашнави неваи хурушонро. *Рӯдакӣ*

НЕВБАНД *نيوبند* мутеъкунандаи паҳлавонон, мутеъкунандаи паҳлавони бузург.

Дигар офарин кун бад-он невбанд,
Сипаҳдори фархунда Пулодванд. *Фирдавсӣ*

НЕК *نيک* 1. хуб, нағз, хуш; бахайр, бафонда, басалоҳ;
муқобили бад 1.

Нек бо бад бувад зи рӯи шумор,
Некии бе бадӣ ту чашм мадор. *Саной*

Нек аст ҳар он бад, ки ба бедодгар ояд.
Зарбулмасал

2. одами хуб.

Нек бошию бадат гӯяд халк,
Бех, ки бад бошию некат донанд. *Саъдӣ*

Некӣ бар бадон бадӣ бар некои аст. *Зарбулмасал*

3. ба хубӣ, ба дурустӣ, нағз.

Чун нек ниғаҳ кунам, назебад
Ҷуз номи ту зеваре саноро. *Анварӣ*

нек-нек хеле хуб; маҳкам, устуворона, хеле саҳт.

Чун бастаи банди ошиқӣ бошам,
Ин боӣ нек-нек барбандам. *Анварӣ*

4. некӣ, хубӣ, нағзӣ.

Ҳар замон гӯӣ, ки маҷ нек оварам,
Ин сухан боре бигу, чун мекунӣ? *Анварӣ*

неку бад некӣ ва бадӣ, нағзию гандагӣ.

Неку бад ҳар ду тавон кард, валекин бешак
Нек душвор тавон кардану бад саҳт осон. *Фаррухӣ*

Яке пири фархунда солори бор
Басе дид неку бадӣ рӯзгор. *Ҳоҷу*

5. бисъёр, хеле, саҳт, зиёд.

Нек саҳл аст зинда бечон кард,
Куштаро боз зинда натвон кард. *Саъдӣ*

Даст чунбонад чу дасти у, валеқ
Дар миёни ҳар душон фарқест нек. *Румӣ*

НЕКАНДЕШ *نيک انديش* хайрхоҳ.

... Ки бадгуро сухан бо некандеш
Ба ҳарза чун дарои корвон аст. *Адиб Собир*

Ман, ки ҷо кардам ба дил он кофири бадкешро,
Гуш кардан қай тавонам қавли некандешро. *Ҷомӣ*

НЕКАНЧОМ *نيک انچام* он кӣ кор ва зиндагонии вай ба некӣ анҷом меёбад, хушоқибат, некоқибат.

Гадои неканҷом беҳ аз подшоҳи бадфарҷом.

Саъдӣ

НЕКАХТАР *نيک اختر* хушбахт, саодатманд, бахтёр.

Зи ҳар нақше, ки уро омадӣ пеш,
Ба некахтар зади фоли дили хеш. *Низомӣ*

НЕКБАХТ *نيک بخت* хушбахт, хуштолеъ, саодатманд, масъуд.

Некбахт он касе, ки доду бихурд,
Шурбахт он, ки у нахурду надод. *Рӯдакӣ*

Некбахт он аст, ки аз ҳоли дигарон панд гирад
ва бадбахт он, ки аз ҳоли у панд гирад.

«Таврихи гузида»

НЕКДИЛ *نيک دل* хайрхоҳ; нехху, нектабиат.

Ба Қайвон расидам зи хоки нажанд
Аз он некдил номдор арҷманд. *Фирдавсӣ*

НЕКИСИГОЛ *نيکي سگال* *ниг.* нексигол.

НЕКМАҲЗАР *نيک محضر* хушху, нектабиат, хушхулқ.

Бари некмаҳзар фиристод кас
Дари тавба кубон, ки фаръёд рас. *Саъдӣ*

НЕКНОМ *نيک نام* касе, ки номаш ба некӣ ва бузургворӣ машхур бошад.

Ҳама некиат бояд оғоз кард,
Чу бо некномон буви ҳамнавард. *Фирдавсӣ*

Некном аз сӯҳбати некон шавӣ. *Зарбулмасал*

НЕКНОМӢ *نيک نامي* соҳиби номи нек будан, ба некукорӣ ном баровардан.

Накардам бад, нагуфтам тунд, амонат медиҳам им-
рӯз,

Нишони некномӣ мегузорам ман туро, медон.
Мушфиқӣ

НЕКПАЙ *نيک پاي* хушқадам, некқадам, хушбахт, хуштолеъ, саодатманд.

Ба эронӣён гуфт, к-имшаб ба май
Яке ахтаре афканам некпай. *Фирдавсӣ*

НЕКПАЙВАНД *نيک پيوند* даст, рафиқ, шарик.

Аз хӯн бадат шикояте кардам,
К-ин нест нишони некпайвандон. *Анварӣ*

НЕКРАВ *نيکرو* сифати аспӣ хушрафтор, сифати аспӣ хушгард.

Зи пуяндагон ҳар кӣ буд некрав,
Хуриш кардашон сабзаву коху ҷав. *Фирдавсӣ*

НЕКРОЙ *نيک راي* касе, ки фикру тадбири вай дуруст ва бамаслиҳат бошад; хайрхоҳ.

Пазирuftам аз додгар кадхудой,
Ки бошам туро ҳамдами некрой. *Саъдо*

НЕКРӮ(Ӣ) *نيکرو (ي)* хушруӣ, зебо.

Шоҳиди некрӯ ҳамон беҳтар,
Ки бари шоҳи нехху бошад. *Саъдӣ*

НЕКРӮЗ *نيکروز* хушбахт, саодатманд, он кӣ рӯзгори у хуш мегузарад.

НЕКСИГОЛ||НЕКИСИГОЛ نیکسیگال||نیکیسگال некандеш, хайрхох.

Даромад бари шоҳи некисигол,
Бинолид монанди кӯс аз давол. *Низомӣ*

НЕКСИРАТ نیکسیرت некахлоқ, хушхӯ, нектабиат.

Бихӯр, эй нексирати сарамард,
К-он фурумоя гирд карду нахард. *Саъдӣ*

НЕКСОЗ نیکساز 1. хушсохт, чизе, ки нағз сохта шудааст;

2. бакор, даркорӣ, лозим, фойданок, муфид.

Зи мурғон ҳамон он, ки буд нексоз
Чу бозу чу шоҳини гарданфароз... *Фирдавсӣ*

НЕКУ نیکو ниг. некӯ.

НЕКФАН نیکفن донишманд, он кӣ илму донишро ба ху-
бӣ аз худ кардааст.

Зи меъмории таъби он некфан
Бинои суҳан ёфт зеби ҷаман. *Саъди Зий*

НЕКФАРҶОМ نیکفرجام он. кӣ оқибати кораш бахайр аст,
некоқибат.

Якero зиштхӯе дод дашном,
Таҳаммул карду гуфт: Эй некфарҷом!
Батар з-онам, ки хоҳӣ гуфтан: оӣ,
Кӣ донам айби ман чун ман надонӣ. *Саъдӣ*

НЕКХОҶ نیکخواه хайрхох, некандеш, дӯст.

Чунон буд, ки иблис рӯзе пагоҳ
Биёмад ба сони яке некхоҳ. *Фирдавсӣ*
Ҳамеша некхоҳи мардумон бош,
Ба некӣ кӯш в-он гаҳ дар амон бош! *Носири Хисрав*

НЕКХҶ(И) نیکخو(ی) хушхулқ, хушфеъл.

Чавонест озодаву некхӯ,
Хирадманду донову санҷидагӯ. *Саъди Зий*

НЕКӢ نیکӣ хубӣ, нағзӣ; кори хайр.

Некӣ кунӣ, ба ҷои ту некӣ кунанд боз,
В-ар бад кунӣ, ба ҷои ту аз бад батар кунанд.*

Некӣ набувад сазои бадқирдорӣ. *Зарбулмасал*
некӣ андешидан хайрхоҳӣ кардан.

Қасе, к-ӯ некӣ андешад ба ҳар кас,
Ба некӣ дар ҷаҳон соҳибқирон аст. *Адиб Собир*

НЕКӮ||НЕКУ||НАКУ||НАКУ||НИКУ||НИКУ نیکو||نکو хуб,
нағз; хушрӯй, зебо.

Ҳунархо зи бахти бад охӯ бувад,
Зи бахтоварон зишт некӯ бувад. *Абӯшақури Балхӣ*
Муарбид набошам, ки некӯ набошад,
Кӣ майро бувад бар хирад қаҳрамонӣ. *Амъақ*

Никӯ гуфт муздур бо он хадеш:
Мақун бад, агар бад нахоҳӣ ба хеш. *Рӯдакӣ*

рӯи нақӯ рӯи зебо.

Аз ишқ машав чунин шикаста,
К-он рӯи нақӯ чунон намонад. *Анварӣ*

нақӯ доштан нағз нигоҳ доштан, нағз муҳофизат кар-
дан.

Никӯ дор зайфу мусофир азиз,
В-аз осебашон пурҳазар бош низ! *Саъдӣ*
Дилам, ки гавҳари асрори ҳусну ишқ дар уст,
Тавон ба дасти ту додан, гараш нақӯ дорӣ. *Ҳофиз*

НЕКӮНИҶОД نیکونهاد хушфитрат, хушзот; некхӯ.

Ҳофиз, ниҳоди неки ту комат бароварад,
Ҷонҳо фидои мардуми некӯниҳод бод! *Ҳофиз*
Ҷавони хирадманди некӯниҳод
Чун у модари даҳр ҳаргиз назод. *Саъди Зий*

НЕКӮРАВИШ نیکوروش некрафтор, некукор,

Ту некӯравиш бош, то бадсигол
Ба нақси ту гуфтан наёбад маҷол. *Саъдӣ*

НЕКӮСАХУН||НЕКӮСУХАН نیکوسخن хушгуфтор, фасех,
ширинзабон.

Чӣ гуфт он силаҳдори некӯсахун,
Кӣ бо баддилӣ шаҳриёрӣ макун. *Фирдавсӣ*

НЕКӮСИЯР نیکوسیر хушахлоқ, хушрафтор, некхӯ, нек-
сират.

Дар ин бум Ҳотам шиносӣ магар,
Кӣ фархундаруӣ асту некӯсияр. *Саъдӣ*

НЕКӮСУХАН نیکوسخن ниг. некӯсахун.

НЕКӮФАРҶОМ نیکوفرجام ниг. некфарҷом.

НЕКӮХА نیکوخط хушхат, хушнавис.

Марди садид ва дабири неку некӯхат ба Ҳиндус-
тон хоҷаро хидматхо карда буд.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

НЕКӮХИСОЛ نیکوخصال дорои хислатҳои неки инсонӣ,
нексират, хушахлоқ, хушрафтор.

Боз зорӣ кард, к-эӣ некӯхисол,
Мар-маро дар сар мазан, дар рӯ мамол. *Румӣ*

НЕКӮӢ نیکوئی некӣ, хубӣ, кори нек, кори бахайр.

Некӯӣ кун, агар туро дастрас аст,
К-ин олам ёдгори бисёр кас аст. *Саной*

НЕРОН نیران ғайри Эрон, мамлакатҳои ғайри Эрон; киш-
варҳое, ки ба ҷуз Эрон ҳастанд.

Ба Эрону Нерон ту донотарӣ,
Ҳамон бар забон ту тавонотарӣ. *Фирдавсӣ*

НЕРӮ||НИРӮ نیرو 1. қувват, зӯр, зӯрӣ.

Чу нерӯ ба бозуи хеш оварем,
Ҳунар ҳар ҷӣ дорем, пеш оварем. *Фирдавсӣ*

нерӯ кардан қувват зоҳир намудан, зӯрӣ кардан.

Об агарчи камтарак нерӯ кунад,
Бандварғи сусгашта бифғанад. *Рӯдакӣ*

2. қудрат ва инқониат.

Биболад, надорад ҷуз ин нерӯе,
Напӯяд чу пуяндагон ҳар сӯе. *Фирдавсӣ*

Зи нерӯи иқболу некии ҳол
Ба аъло маротиб расидаш камол. *Саъди Зий*

НЕСОРӢ نيساری ниг. найсорӣ.

НЕСТ نيست 1. шакли кӯтоҳшудаи на аст; 2. нобуд, нопа-
дид, маъдум.

Гарчи басе беҳ бувад аз не с т ҳаст,
Нест беҳ он кас, ки дар у илм нест. *Адиб Собир*

Нест ҳаст нашавад ва ҳаст нест нагардад.

Зарбулмасал

3. нестӣ, адам, номавҷудӣ.

Аз нест баровардӣ моро ҷигарташна,
Бардухтай моро бар ҷайби чунин давлат.

Шамси Табрезӣ

НЕСТА *نیسته*: неста шудан нест шудан, нопадид шудан, фано шудан.

Ос шудам зери осъён замона,
Неста хоҳам шудан ҳаме ба қарона. *Қисоӣ*

НЕСТӢ *نیستی* 1. нобудӣ, адам, фано, номавҷудӣ; *муқобили* вучуд 1.

Хирадмандон донанд, ки ҳар гоҳ ки ҷавҳаре нест
ва аразе ҳаёт, ба ҳаётӣ як маъно донем, чунон ки
нестиро як маъно бувад. *Ибни Сино*

Ба ҳасту нест маранҷон замиру хуш мебош,
Ки нестист саранҷоми ҳар камол, ки ҳаёт. *Ҳофиз*

2. маҷ. оқизӣ, аҷз, маҳрум будан, мӯхтоҷӣ, танг-
дастӣ.

Мабодо, ки дар даҳр дер истӣ,
Мусибат бувад пириву нестӣ. *Фирдавсӣ*

НЕФА *نیفه* банди шалвор, он ҷои шалвор, ки ба он эзор
банд гузаронида мешавад.

Ҳамчун таноб тофта, чун меҳ кӯфта,
Чун хайма солу маҳ зада, чун нефа баста бод!*

◇ нефа суғст қардан *киноя* аз тайёр шудан барои исти-
тироҳат; нефа танг қардан миёноро саҳт бастан; *киноя*
аз тайёрӣ дидан ва азм қардан.

Мақун баҳри пайқорашон нефа танг,
Қи қори сагон аст бар ҷефа ҷанг. *Ҷомӣ*

НЕШ *نیش* 1. аъзон нӯгтези заҳрдори ҷонварон, мас. неши
занбур, қаждум ва ғ.

Дар пеши рӯяш гардун ба дасти ҳасрат
Барбаст рӯи худро, бишқаст неши ақраб. *Анварӣ*

Нуше, ки ҳавас мекуни аз суфраи золим,
Нешест, ки аз хонаи занбур барояд. *Сайидо*

2. маҷ. талхӣ, тезӣ (-и озор); заҳр.

Нур дар ҷашми душманат нор аст,
Нӯш дар қоми ҳосидат неш аст. *Анварӣ*

Нуши нозу неъмат бе неши озору меҳнат нест.
«Анвори Суҳайлӣ»

неши зулмқеш *киноя* аз озоре, ки аз золим мерасад.

Чу нолад бедиле аз синарешӣ,
Бувад яқсар зи неши зулмқеше. *Ҷомӣ*

неш задан газидан, неш халидан, неш халондан; заҳр
задан; неш қушодан неш задан, заҳр задан.

Зи ғамза бар дили решам ҷӣ нешҳо, ки қушодӣ,
Зи ишқ бар сари қуят ҷӣ борҳо, ки қашидам.

Ҳофиз

неш хӯрдан нешзада шудан, газидан шудан, халида
шудан; заҳр хӯрдан.

Гуфтан аз занбур беҳосил бувад
Бо яке дар умри худ нохӯрда неш. *Саъдӣ*

НЕШТАР||**НИШТАР** *نیشتر*||*نیشتر* як навъ қорди ҷарроҳӣ;
олати ҷарроҳӣ, ки бо он рағ мезананд, обила мекубанд
ва ғ.

В-ар қадам бар бисоти сабза ниҳам,
Сабза дарҳол нештар гардад. *Ҳилолӣ*

Ништар ба ҷигар фуру тавон хард,
Саҳт аст фуруд хурдани дард. *Хисрави Деҳлавӣ*

НЕШТАРБАҲО||**НИШТАРБАҲО** *نیشتر بها*||*نیشتر بها* дастмузда
қасе, ки нештар мезанад, дастмузди табиби рағзан.

НЕШТАРЗАН||**НИШТАРЗАН** *نیشتر زن*||*نیشتر زن* 1. он қи рағ
мезанад; 2. маҷ. золим, озордиҳанда, ситамгор.

Авон чу зи шаҳ омили барзан аст,
Фигон не зи ништар, зи ништарзан аст.

Хисрави Деҳлавӣ

НЕШУ I *نیشو* навъе аз олу, ки онро олуи табарӣ низ ме-
гуянд.

НЕШУ II *نیشو* нештар.

... Ки ман аз ҷаври яке сифла бародар, ки марост,
Аз Бухоро бирамидам чу харон аз нешу.

Абулаббоси Марвазӣ

НЕЪМА *ا. نعم* қалмаи нидо ҷӣ қадар хуб аст!, бисъёр
нағз!, офарин!

Чу шоир аз ту неъма бишнавад, расад ба ниам.
Муиззӣ

НЕЪМАДДАВО *ا. نعم الدوا* қалмаи нидо ҷӣ хуб илҷест!

Ҷашми бадро ҷашми неқуят, шаҳо,
Моту мустағсал қунам неъмаддаво! *Румӣ*

НЕЪМАТ *نعمت* 1. он ҷӣ дар зиндагӣ ва рӯзгор ба қор
меравад, ризқу рӯзӣ; мол, сарват, боигарӣ; сарвати мод-
дӣ ва маънавӣ.

Хирад қимийи салоҳ асту неъмат,
Хирад маъдани хайру адл асту эҳсон.

Носири Хисрав

Ва бисъёр неъмат ба назди вай фиристод ва Алӣ
ибн-ул-Ҳусайн ба Фороб рафт. *«Тағрихи Наршахӣ»*
неъмату мукнат молу давлат.

Мановен сафар ... мусаллам панҷ тоифарост, на-
хустин, бозоргоне, ки бо вучуди неъмату мукнат
ғуломону қанизакон дорад ва шоғирдони қобуқ.

Саъдӣ

2. бахшоиш, қаромат, лутф, эҳсон, иқром.

Чу аз неъматаш баҳра ёбӣ, бикӯш,
Ки дорӣ ҳамеша ба фармонш гӯш. *Фирдавсӣ*

3. осоиш, осудаҳоли.

... Аз неъмат ба меҳнат афтод. *Авфӣ*

Ҳузури ту дар савби ин санглоҳ
Диёри маро неъмате шуд фароҳ. *Низомӣ*

НЕЪМАТҲОР||**НЕЪМАТХӢР** *نعمتخور*||*نعمتخور* рӯзихур.

Ҳаққи неъмат шинохтан дар қор
Неъмат афзун диҳад ба неъматҳор. *Низомӣ*

НЕЪМАТҲОРА *نعمتخواره* 1. ниғ. неъматҳор; 2. он қи аз
нозу неъматӣ дунъё баҳрабар аст.

Неъматӣ дунъёву неъматҳора бин,
Инш неъмат, инш неъматҳорагон! *Носири Хисрав*

НЕЪМАТХӢР *نعمتخور* ниғ. неъматҳор.

НЕҲЗАТ *ا. نهضت* ниғ. наҳзат.

НИАМ *ا. نعم* ҷ. неъмат.

Шукр қай рӯяд зи амлоку ниам?
Шукр мерӯяд зи балвою сақам. (1) *Румӣ*

Аз сухан хоне кашидам пеши аҳли рӯзгор,
Завҳҳои гунагун дар вай зи анвон ниам. (2) *Фузули*

НИГАРИДАН نگریدن *ниг.* нигаристан.

Ба Гарсеваз-андар чунон бингарид,
Ки гуфти миёнаш бихоҳад бурид. (1) *Фирдавси*

НИГАРИСТАН نگرستن||نگريستن 1. нигоҳ кардан, назар андохтан; бо назари диққат нигоҳ кардан.

Чунон аст, ки аз фарсанге бингарӣ, он қубба чун сари кӯҳе пайдост. *Носири Хисрав*

2. маҷ. мулоҳиза кардан, диққат кардан.

Зи роҳи хирад бингарӣ андаке,
Ки маънии мардум чӣ бошад яке. *Фирдавси*

Нигар, ба худ чӣ писандӣ, чуз он ба халқ макун,
Чу надравӣ ба чуз аз кишта, ҳар чӣ хоҳӣ, кор.

Носири Хисрав

НИГАРИШ نگرش 1. назар, нигоҳ, мушоҳида; 2. мулоҳиза; нигариш кардан мулоҳиза кардан, диққат кардан.

Ва ӯ дар кори мулк нигариш кардӣ ва амру наҳӣ дойд. «*Таърихи Наршахӣ*»

НИГАРОН نگران 1. бинанда, нигоҳкунанда.

Суфии мо, ки зи вирди сахарӣ маст шудӣ,
Шомгоҳаш нигарон бош, ки сархуш бошад. *Ҳофиз*

2. мунтазир, интизордоранда; умедвор; муштоқ.

Умрест, ки бо ӯ дили мискин нигарон аст,
Дерест зи мо рафта, вале бо дигарон аст.

Қамоли Хучандӣ

Шӯхест балои ман, то кай нигарон бошам,
Монанди бало ҳаргиз ногоҳ намеояд. *Мушфиқӣ*

нигарон доштан мунтазир ва муштоқ доштан, мунтазир кардан.

Рӯзгорест, ки маро нигарон медорӣ,
Мухлисонро на ба вазъи дигарон медорӣ. *Ҳофиз*

нигарон шудан а) нигаристан, нигоҳ кардан.

Арғувон чоми ақиқӣ ба суман хоҳад дод,
Чашми нарғис ба шақоқ нигарон хоҳад шуд.

Ҳофиз

б) мунтазир шудан, умедвор шудан.

НИГАҲ نگاه *ниг.* нигоҳ.

НИГАҲБОН نگاهبان *ниг.* нигоҳбон.

НИГАҲДОР نگاهدار *ниг.* нигоҳдор.

НИГИН||НИГИНА نگين||نگينه 1. ангуштарин, ангуштарӣ; ангуштарини мӯҳрдори подшоҳон.

Бар ӯ офарингӯ кунад офарин,
Бар он бахти бедору тоҷу нигин. *Фирдавси*

Мӯҳри меҳри ту бар нигини дил аст,
Тоҷи аҳди ту бар сари ҷонам. *Анварӣ*

2. санги ангуштарӣ, санги қиматбаҳои ангуштарин.

Яке аз мулуки Порсро нигине гаронмоя дар ангуштарӣ буд. *Саъдӣ*

Мулозимони ӯ чунин гуфтанд, ки дар зери нигини ангуштарӣ заҳр дошт. «*Чомеъ-ут-таворих*»

◇ **ба зери нигин овардан** фатҳ кардан, зер кардан, тасаруф кардан, ба тасаруфи худ даровардан.

Қарам кун, на пархоши киноварӣ,
Ки олам ба зери нигин оварӣ. *Саъдӣ*

нигор نگر *асоси замони ҳозираи нигоридан, нигоштан.*

НИГОР نگر 1. нақш, тасвир, расм.

Бар ин гуша румӣ кунад дасткор,
Бар он гуша чинӣ нигорад нигор. *Низомӣ*

Аз нақшу нигори дару девори шикаста
Осор падида аст санодиди Аҷамро. *Урфӣ*

нигор бастан нақш кашидан, сурат кашидан.

Чунон баркашидиву бастӣ нигор,
Ки беҳ з-он наёрад хирад дар шумор. *Низомӣ*

2. ранг; ранги ҳино; **нигор кардан** а) нақш кашидан, сурат кашидан.

Қас наёяд ба пои деворе,

Ки бар он суратат нигор кунанд. *Саъдӣ*

б) ҳино молидан; маҷ. сурх кардан.

Агар чанор набудаст боғро душман,

Чаро ба мотами ӯ дасти хеш кард нигор?

Адиб Собир

3. маҷ. маҳбуб, маъшук; маҳбуба, маъшуқа.

Нигори ман чу дарояд ба хандаи намакин,

Намак зиёда кунад бар ҷароҳати решон. *Саъдӣ*

Ба он ду турфакамон, яъне абрӯвони нигор,

Ки баҳри он ду камон шуд ҳазор ҷон курбон.

Восифӣ

◇ **нигор бар дасти касе ниҳодан** касеро гирифтори чизе кардан.

Шермарди ҳама ҷаҳон будам,

Ишк бар дасти ман нигор ниҳод. *Аттор*

НИГОРАНДА نگرانده 1. сифати феълӣи замони ҳозираи

нигоштан, нигоридан; 2. нависанда; наққош, тасвиру-
нанда.

Нигорандаи ин қуҳан дoston

Бар ин сон кунад нақл аз ростон. *Ҳотифӣ*

Ҳар кӣ нигорандаи ин пайкар аст,

Бар суханаш зан, ки забонавар аст. *Низомӣ*

◇ **нигорандаи ғайб киноя** аз худо, ки гӯё тақдири ода-
монро пешакӣ менависад.

Соқиё, чоми майя дех, ки нигорандаи ғайб

Нест маълум, ки дар пардаи асрор чӣ кард. *Ҳофиз*

НИГОРГАР نگرگر наққош, расом; **нигоргар** шудан су-
раткашӣ кардан; зеб додан, оро додан.

Эҳсонӣ ӯ нигоргари мулк шуд магар,

Зеро ки шарқу ғарб ҳама гур нигори уст. *Муиззӣ*

НИГОРИДАН نگریدن нақш кардан, расм кашидан, сурат
кашидан; навиштан.

Агар бутгар чу ту пайкар нигорад,

Марезад он хучаста дасти бутгар. *Дақиқӣ*

Чи суғдӣ, чи чинию чи паҳлавӣ

Нигоридани он кучо бишнави. *Фирдавси*

НИГОРИН نگرين 1. ороиш додашуда, зинат кардашуда;
рангин.

Боди мурувати ту даште, ки бигзарад,

Гардад ба хуни барқ нигорин кафи гиё. *Шавкат*

2. зебо, хушрӯй, хубрӯй, моҳрӯй; маҳбуба, маъшуқа.

Маро офаринанда аз фарри хеш

Чунин офарид, эй нигорин, зи пеш. *Фирдавси*

НИГОРИНРӮ(Ӣ) (نگرين روي) зеборӯй, хушрӯй; маъшуқа.

Душ он нигоринруи ман омад ба мастӣ суи ман,
То шуд зи рӯяш кӯи ман чун Тури Сино пурзиё.
Муизӣ

НИГОРИСТОН ننگارستان 1. ҷое, ки нақшу нигор дорад; су-
ратхона; ҷои пурзинат.

Чехраи боғ зи наққоши баҳор
Ба некуй чу нигористон аст. *Анварӣ*

2. киноя аз хушрӯ, моҳрӯ, маъшуқа.

То муҳолиф гашт бахти созворам, кори ман
Рост, чун зулфи нигористон парешон омадаст.

Анварӣ

НИГОРИШ ننگارش нақшқашӣ; нақшу нигор, расм, сурат.

НИГОРХОНА ننگارخانه хонае, ки нақшу нигор дорад, хо-
наи пурнақшу нигор; нигорхонаи чинӣ шаҳри хаёлии
пурнақшу нигор дар худуди Чин; ҷои сернақшу серсу-
рат.

Гар илтифоти худовандиаш биёрояд,
Нигорхонаи чиниву нақши артангист. *Саъдӣ*

нигорхонаи ҳусну ҷамол киноя аз ҳусну ҷамоли ҳай-
ратовар.

Кучост Маҷнун, то арз дода даръбад
Нигорхонаи ҳусну ҷамоли Лайлоро. *Анварӣ*

НИГОШТАН ننگاشتن *ниг.* нигоридан.

Дақоқи улуфро бар варақи хотир менгаштем,
Авфӣ

Нақше нигошт хатташ аз мушки суда бар гул,
Доме фиғанд зулфаш бар рӯзи равшан аз шаб.

Анварӣ

НИГОҶ||НИГАҶ ننگه||نگه назар, мушоҳида, дид.

Хуни ниғаҳ аз домани миҷгон чакад, азбас
Наззорааш аз дидани теғи ту шаҳид аст. *Шавкат*

Нигоҳ тарҷумони дил асту гувоҳи дӯстиву душ-
манӣ. *Зарбулмасал*

нигоҳ гуморидан нигоҳ қардан, назар андохтан.

Нигоҳе дар ашъори Ҳозиқ гумор,
Ба чашми тааммул зи ҳусни шиор. *Фазлӣ*

нигоҳ доштан а) назар қардан, назар андохтан; илти-
фот қардан.

Дорад имрӯз ба ман гарчи нигоҳи гарме,
То гирифтори киву мӯнисӣ ҷононаи кист. *Махфӣ*

б) доштан, мондан; дар ихтиёр монондан, назди худ
монондан; аз даст надодан.

Хомӯш, Ҳофизу ин нуктаҳои чун зари сурх
Нигоҳ дор, ки қаллоби шаҳр сарроф аст. *Ҳофиз*

Ниғаҳ дор фурсат, ки олам дамest,
Даме пеши доно беҳ аз оламest. *Саъдӣ*

в) устувор доштан, барқарор доштан.

Ҷар қадар ҷаҳд қардаанд, кампал ба сари мубо-
рак наистода, ҷар тарафаш овезон шуда, барои ни-
гоҳ доштани он як фӯтаи пашмини сиёҳ... печони-
даанд. *Садри Зиё*

г) мудофия қардан, муҳофизат қардан, посбонӣ қар-
дан.

Сипоҳе, ки хушдил набошад зи шох,
Надорад худуди вилоят нигоҳ. *Саъдӣ*

д) таваққуф қунондан, истоёндан, боздоштан.

Ба остини худ даҳонро маҳкам гирифта, аспи худ
ниғаҳ дошт. *Садри Зиё*

е) боздоштан, дастгир қардан; гирифта истодан; сар
надодан.

Як гург аз он гургон Юсуфро нигоҳ медошт.
Абдуллоҳи Ансорӣ

ж) пинҳон доштан, ниҳонӣ доштан.

Ҳадиси дӯст нагуям магар ба ҳазрати дӯст,
Ки ошно сухани ошно ниғаҳ дорад. *Ҳофиз*

нигоҳ қардан назар қардан, назар андохтан; тамошо
қардан.

Ниғаҳ кун ба ҷое, ки дониш бувад,
Зи донанда кишвар ба ромиш бувад. *Фирдавӣ*

Ба рӯи мунъимон ғазоблуда кун нигоҳ,
Бо ин гурӯҳ нохуни шеру паланг бош! *Сайидо*

НИГОҶБОН||НИГАҶБОН ننگهبان||نگهبان назоратқунанда,
нигоҳқунанда, нигоҳдоранда, посбон.

Амири Хуросон фармуда буд, то бар лаби Ҷай-
хун нигоҳбонони ўро нигоҳ доранд.

«Таврихи Наршахӣ»

Гар нашавад адл ниғаҳбони мулк,
Мулки музайяншуда вайрон шавад. *Адиб Собир*

НИГОҶДОР||НИГАҶДОР ننگهدار||نگهدار *ниг.* нигоҳбон.

НИГУН نگون хамида, хамшуда; сарозер, баргашта, чаппа.

Шохи гул азбаски нигун шуд гулаш,
Қард нагун сарзаниши булбулаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

НИГУНБАХТ نگونبخت бадбахт, бадтолеъ, сиёҳбахт.

Бихӯр, эй нексирати сарамард,
Қ-он нигунбахт гирд қарду нахард. *Саъдӣ*

Гуфто, ки, эй нигунбахт, тақсирҳо, ки дорӣ,
Бар гарданат гузорам бо ҳуҷҷату далоил. *Савдо*

НИГУНСОР نگونسار чаппа, сарнагун; зеру забаршуда.

Дарахти тут аз он омад лагадҳор,
Ки дорад баччаи худро нигунсор. *«Равзат-ус-сафо»*

Чу бечора з-он гуна кирдор дид,
Сари бахти худро нигунсор дид. *Савдо*

НИГУНСОРБАХТ نگونساربخت *ниг.* нигунбахт.

Мақун, хоҷа, ҷуз хештан кори сахт,
Қи бадҳӯй бошад нигунсорбахт. *Саъдӣ*

НИД(Д) ا. نِد мисл, монанд, назир, ҳамто.

Зидду ниддаш нест дар зоту амал,
З-он бипушиданд хастиҳо хулал. *Румӣ*

НИДЕ ندى *имолои* нидо.

Қувватеву роҳатеву маснаде
Дар миёни ҷон фитодаш з-он ниде. *Румӣ*

Нишон набуд зи аҳди аласту қавли бале,
Қи мерасид ба гуши дилам зи ишқ ниде. *Ҷомӣ*

НИДО ا. نِدا 1. бонг, фаръёд, хнтоб, овоз.

Ин ҷаҳон кӯҳ асту феъли мо нидо,
Сӯи мо ояд нидоҳоро садо. *Румӣ*

Нидо омад, ки ин подшоҳ ба иродати дарвешон
дар бихишт асту ин порсо ба тақарруби подшоҳон
дар дӯзах. *Саъдӣ*

2. эълон, ҷар, ҷор; нидо додан (*ё* дардодан) а) нидо
қардан, бонг баровардан, овоз баровардан; б) эълон
қардан.

Нидо дардод, ки амлоку ашъёи қозӣ Низомуд-
динро тороч кунанд. *Аҳмади Донши*

нидо кардан а) овоз кардан, овоз баровардан; ҳеҷ за-
дан; б) хабар додан; эълон кардан, фош намудан.

◇ **нидо дар гӯши ҷон гуфтан** мурдан, ҷон додан.

НИЁ نیا падари падар, падари модар, бобо, чад.

Набера, ки ҷанг оварад бо ниё,
Сараш пур бадӣ бошаду кимиё. *Фирдавсӣ*

Шумо ҳаққи падарон ва ниёғони мо нашинох-
тед. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

НИЁБА а. نياپه навбат.

Он бех, ки ниёбаро ниғаҳ дорӣ,
Кирдори тани хешро кунӣ фарбех.

Абӯшақури Балхӣ

НИЁБАТ а. نيابت ваколат, ҷонишинӣ, ноибӣ.

Вазорат аз сухани ӯ чу ҷон бо ҷисм аст,
Ниёбат аз қалами ӯ чу ҷисм бо ҷон аст. *Анварӣ*
Ҳукумати Хуросон аз роҳи ниёбат ба бародари
худ Талха тафвиҷ намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

НИЁБАТАН а. نيابته نيابت ба тариқи ҷонишинӣ; аз ҷониби
касе, ба ҷои касе.

Дар ашъори қозӣ Комил, ки дар қофияи «нишқам»
навишта, як қофия аз шоири мазкур монда ... Ман
ниёбатан як байт аз тарафи худам гуфта илҳоқ на-
мудам. *Садрӣ Зиё*

НИЁҒОН||**НИЁҒОН** نياگان نياگان қ. ниё.

НИЁЗ نياز 1. ҳоҷат, эҳтиёҷ; майлу хоҳиш.

Чунин гуфт бо Рустами сарфароз,
Ки омад ба дидори шоҳам ниёз. *Фирдавсӣ*

Дилро ба ғамат ниёз мебинам,
Корат ҳама кибру ноз мебинам. *Анварӣ*

2. хоҳиш, илтимос, дархост; илтиҷо; зориву тавалло.

Ниёзи Анварӣ бас арза кардӣ,
Ки маъшуқ аз ду гетӣ бениёз аст. *Анварӣ*

Руи аҷзу ниёз ба қадамҳояш мемолид, борони
ашк аз дидааш меборид. *Садрӣ Зиё*

3. д. ру овардан ба худо, бо илтиҷо муроҷиат кардан
ба худо.

Хушо намозу ниёзи касе, ки аз сари дард,
Ба оби дидаву хуни ҷигар таҳорат кард. *Ҳофиз*

4. муҳтоҷӣ, бенавоӣ, гадоӣ, бечорагӣ, камбағалӣ.

Дар гуноҳу дар ниёз аз туст ҳар касро савол,
3-он ки ҷуз бахшоишу бахшиш нафармоӣ ҷавоб.

Муиззӣ

Ин нозу неъмат пас аз он ниёзу меҳнат ҷи гуна
бувад? *Авфӣ*

НИЁЗМАНД نيازمند хоҷатманд, муҳтоҷ.

Ҳар кӣ бар худ дари суол кушод,
То бинирад, ниёзманд бувад. *Саъдӣ*

Танат ба нози табибон ниёзманд мабод,
Вучуди нозукат озурдаи газанд мабод. *Ҳофиз*

НИЁИШ نيايش 1. дуо, дуои хайр, дуо аз рӯи зорӣ ва
илтиҷо.

Ҳамедун ба зорӣ ниёиш гирифт,
Ҷаҳнофаринро ситониш гирифт. *Фирдавсӣ*

2. офарин, таҳсин; мадх, таъриф.

Ҳама некӯиҳои гетӣ зи туст,
Ниёиш зи фарзанд гирам нухуст. *Фирдавсӣ*

Рух аз руи ниёиш бар замин мол,
Ки рӯятро ниёиш бас бувад ҳол. *Хисрави Деҳлавӣ*

НИЁҒОН نياگان ниг. ниёғон.

НИЁМ نيام ниг. наём.

НИҶАНД نژند ниг. наҷанд.

НИҶОД نژاد ниг. наҷод.

НИҶОДА I نژاده ниг. наҷода I.

НИҶОДА II نژاده ниг. наҷода II.

НИЗ نيز *пайвандак* 1. ҳам, боз, дигар; инчунин, ҳамчунин.

Ҳар кучо дард, даво низ бувад,
Чу ту бедард фитодӣ, ҷи даво? *Ҷомӣ*

Он азиз гуфт: Эӣ ёр, маро низ ҳамин ҳол аст.

Восифӣ

2. ҳаргиз, ҳеҷ гоҳ (дар ҷумлаи инкорӣ).

Наёбад бад-ӯ низ андеша роҳ,
Ки ӯ бартар аз ному аз ҷойгоҳ. *Фирдавсӣ*

◇ **низ ҳам ҳамчунин, инчунин.**

Дардам аз ёр асту дармон низ ҳам,
Дил фидои ӯ шуду ҷон низ ҳам. *Ҳофиз*

НИЗМ نزم ниг. назм II.

НИЗОМ а. نظام 1. риштаи марворид ва ғ.; 2. маҷ. тар-
тиб, интизом, услуб.

Бидон, ки низоми ҷаҳон ва насақи замон ба адли
хукком мачут аст. «*Хористон*»

Ва низоми сарбоз ва аскарӣро ҷорӣ дорам.
Аҳмади Донши

низоми умур тартиби корҳои муҳим, ботартиб будани
корҳои умдаи ҳаёӣ ва мулкӣ.

Қивоми мулк ба дабир аст ва ... низоми умур —
ба мунаҷҷим. *Низомии Арӯзӣ*

низом додан тартиб додан, мураттаб кардан, ба тар-
тиб овардан.

Низом дод мақомоти мулкро ба сухан,
Чунон ки кори муқимони хокро ба сахо. *Анварӣ*

НИЗОМӢ نظامى 1. аскар, сарбоз; 2. таҳаллуси чанд на-
фар аз шоири машҳур, махсусан Низомии Ганҷавӣ.

Чу силки дурри хушоб аст шеъри нағзи ту, Ҳофиз,
Ки гоҳи лутф сабақ мебарад зи назми Низомӣ.

Ҳофиз

НИЗОР||**НАЗОР** نزار хароб, лоғар; сӯст, заиф.

Ӯ май хурад ба шодию коми дил,
Душман низор гаштаву фарҳаста.

Абулаббоси Марвазӣ

Дили фиғори маро кард чун қафас сад ҷок,
Тани низори маро кард ҳамчу хас лоғар. *Садрӣ Зиё*

НИЗОРӢ||**НАЗОРӢ** نزارى 1. харобӣ, лоғарӣ; сӯстӣ, заифӣ.

Аз низорӣ ончунон гаштам, ки гар ман бингарам,
Метавонам дид аз як сӯй дигар сун хеш.

Хисрави Деҳлавӣ

2. таҳаллуси шоири асрҳои XIII—XIV, ки маъруф
ба Низорӣи Қухистонӣ (Қахистонӣ) мебошад.

НИЗОЪ а. نواع ҷидол, ҷанҷол, муноқиша, кашмакаш;
ҷангу хусумат, душманӣ.

Низоъ ончунон оташе барфурузад,
Ки аз тоби он ҳар чӣ бошад, бисӯзад.

«Анвори Суҳайлӣ»

бархостани низоъ а) пайдо шудани низоъ; б) тамом шудани низоъ.

Ҳар якеро аз атрофи билод ҳиссае марзӣ муайян кард, то фитна фуру нишаст ва низоъ бархост.

Саъдӣ

НИЙЯТ а. نیت *ниг.* ни(й)ят.

НИЙУША نيوشه *ниг.* ниюша.

НИЙУШИДАН نيوشيدان *ниг.* ниюшидан.

НИЙУШО نيوشا *ниг.* ниюшо.

НИКОТ а. نکات ч. нукта.

НИКОЯТ а. نکايت 1. захм задан, ярадор кардан, маҷруҳ кардан.

Магар остини чома дафъи никояти аждаҳост?!
«Равзат-ус-саф»

2. азоб додан, осеб расондан, зарар расондан; азоб; осеб, зарар.

... аз никояти он халос ёбанд. *Насириддини Тӯси*

НИКОҲ а. نکاح занашӯӣ, издивоҷ; ақди никоҳ кардан зан гирифтани; ба никоҳи касе даровардан ба касе ба занӣ додан.

Духтаре дошт, ба никоҳи ман даровард. *Саъдӣ*
ба никоҳ даровардан ба занӣ гирифтани.

Амир ... бинобар хоҳиши ҷибиллат рағбат ба никоҳ бештар оварда, ҳарчанд гоҳе зани тоза ба никоҳ дармеовард. *Аҳмади Дониш*

дар қайди никоҳ овардан маҷбуран издивоҷ кунонидан.

Духтари хурди худро ... бар писарӣ Луқмон ҷилва дод, то дар қайди никоҳ овард. «Равзат-ус-саф»

НИКС а. نکث *ниг.* накс 1.

НИКУ||НИКУ نکو *ниг.* наку||наку (инчунин *ниг.* хамаи калимаҳои мураккаб, ки ҷузъи якӯми онҳо наку||наку мебошад).

НИЛ I ч. نیل 1. номи гиёҳе, ки дар мамлакатҳои гарм мерӯяд ва аз фушурдан он ранги нилӣ мегиранд; индиго; 2. ранги кабудӣ баланди сиёҳтоб, ранги лочувардӣ, ки аз фушурдан гиёҳи нил ҳосил мешавад ва онро ранги нилобӣ ҳам меноманд.

Пуштакӯзу сартавилу рӯй бар кирдори нил,
Соқ чун сӯзону дандон бар мисоли устура. *Рӯдакӣ*

Солҳо дар фикри он байтам, ки гуфт.

Пилбоне бар лаби даръеи Нил:

Ё марав бо ёри азрақераҳан,

Ё бикаш бар хонумон ангушти нил. *Саъдӣ*

Ё макаш бар чеҳра нили ошиқӣ,

Ё фуру бар чомаи тақво ба нил. *Ҳофиз*

НИЛ II نیل номи даръеи бузурге дар Африқо.

Куҷо рӯз дорад ба ҳаштод пил

Бибандад, чу хоҳад, раҳи рӯди Нил. *Фирдавӣ*

НИЛА نیله чизи кабудранг, махсусан чома.

Касе, к-андар хилофат чомае пӯшад, ҳамон соат
Зи баҳри сӯги у модар бипӯшад чомаи нила.

Фаррухӣ

НИЛГУН نیلگون кабуд, нилобӣ, осмонранг, лочувардӣ.

Чу хуршед аз он чодирӣ нилгун,

Ғамӣ шуд, бидарриду омад бурун. *Фирдавӣ*

Кухи ғаме, ки дар дили ман по фишурдааст,

Соиб, шавад зи сояи у нилгун само. *Соиб*

◇ нилгун вато (ё парда, хиём) киноя аз осмон.

НИЛИСРБОЛ نیلی سربال куртакабуд, кабудпӯш; маҷ. мотамдор.

Лоларо хирқа ба хун ғарқу бунафша зи ғамаш,
Чун мусибатзада қаҷгардану нилисрбол.

Бадрӣ Чочӣ

НИЛК||НАЛК نلک олуи хушк.

Сафрои маро суд надорад нилко,

Дарди сари ман кучо нишноад илко.

Абулмаъйядӣ Балхӣ

НИЛРАНГ نیل رنگ 1. кабуд, осмонранг, нилобӣ.

Ҳаво шуд сиёҳу замин нилранг,

Далерони лашкар ба сони паланг. *Фирдавӣ*

2. маҷ. аспӣ кабудранг.

Сиёвуш фуруд омад аз нилранг,

Пиёда гирифташ ба оғуш танг. *Фирдавӣ*

НИЛУФАЛ||НИЛУПАЛ چ. نیلوفل||نیلوفیل *ниг.* нилуфар.

Оби ангуру оби нилуфал,

Мар-маро аз абиру мушк бадал. *Абушақури Балхӣ*

НИЛУФАР چ. نیلوفر 1. навъе аз растании оби, ки баргҳои калон, гулаш сафед ё зардранг буда, бо баромадани офтоб аз об сар берун меоварад ва баробари фуромадани офтоб дар об фуру меравад; савсани оби.

Нилуфар андар об ниҳон бошад, ин аҷаб,

Нилуфарест он, шуда об андар у ниҳон.

«Анвори Суҳайлӣ»

То навбахор сабз бувад, осмон — кабуд,

То лола соя ҷуяду нилуфар — офтоб ... *Анварӣ*

2. гули ошиқпечон; навъе аз ошиқпечон, ки ба даҳраҳт печида онро нобуд мекунад ва нилуфари сахроӣ низ ном дорад.

НИЛУФАРӢ نیلوفری ба ранги нилуфар; (ин) тоқи нилуфарӣ киноя аз осмон.

Чунон бастӣ ин тоқи нилуфарӣ,

Ки андешаро нест з-ӯ бартарӣ. *Низомӣ*

НИЛӢ نیلی ба ранги нил; кабудранг, кабуд, осмонранг;

◇ нилӢ тутуқ киноя аз осмон.

В-агар Зухра толеъ шудӣ аз уфук,

Бурун омадӣ маҳ зи нилӣ тутуқ. *Ҳочу*

НИМ نیم 1. як қисм аз ду қисми баробари ҳар чизе, нисф.

Дар сари кӯи қаноат хучрае бояд гирифт,

Ним ноне мерасад, то ним ҷоне дар тан аст. *Саной*

Табақи қашқарӣ ним сер оши палав ба замми чалаву гӯштҳои кӯфта ... дошт. *Садрӣ Зиё*

2. миёни ҳар чизе, мас. миёни роҳ; 3. нопурра, нота-

мом; ним буса бусаи чузъй, бусаи нотамом, бусаи андак.

Ба ним буса дуе бихар зи аҳли диле,
Қи қайди душманат аз чону ҷисм донад боз. *Ҳофиз*
ним нигоҳ нигоҳи андак; ним ханда хандаи андак, та-
бассум.

Ба ним ханда чу сад чон диҳи ту Хисравро,
Ба ним чон чӣ тавон дод музди дандонат?
Хисрави Деҳлавӣ

НИМА *نیمه* ним, нисф.

Ва чунон ки пурсанд, ки ҷаҳор кадом шумор аст?
Гуянд: Он, ки ба ду бор нима кардан. *Ибни Сино*
Ҷаҳондор то нимаи шаб нахуфт,
Гузашта суханҳо ҳама бозгуфт. *Фирдавси*

◇ дидор омадани як нима *киноя* аз зоҳир шудани мо-
ҳи нав, ҳилол.

Ид аст пеш аз субҳдам, мужда ба хаммор омада,
Бар чарх дӯш аз чоми Чам як нима дидор омада.
Ҳоқонӣ

НИМБИСМИЛ *نیمبسمیل* нимкушта, нимсарбурида.

Ман мурғи нимбисмили теғи муҳаббатом,
Дар ман нигар, ки бехудиву изтироб ҷист.
Мушфиқӣ

НИМБОЗ *نیمباز* нимкушода; чашми нимбоз чашми хумор-
олуд; чашме, ки аз ноз нимпуш шудааст.

Хуморолуда чашми нимбозаш,
Ҷаҳоне нимкушти ним нозаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

НИМДАСТ *نیمدست* тахт, кат, нимкат; болишт.

Дастӣ офат бад-он чӣ гуна расад,
Қи дар он нимдасти дастур аст. *Анварӣ*

НИМДУНБУЛ *نیمدنبول* нимпухта.

Эй лабат мул, оразат гул, турраат сунбул барин,
Ғабғабат дар чарбу нармӣ тухми нимдунбул барин.
Шоҳин

НИМКОРА *نیمکاره* нотамом, нопурра, ноқис.

Нагузошт, ки бечора қозӣ корро ба поён расо-
над, [қозӣ] камокон хизматро ба ҷо наёвард ва
нимкора шуд. *Садри Зиё*

НИМКУШТ *نیمکشت* нимкушта, нимбисмил, нимҷон.

Хуморолуда чашми нимбозаш,
Ҷаҳоне нимкушти ним нозаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

НИМЛАНГ *نیملنگ* асбоби тасмамонанди чармӣ барои дар
пушт нигоҳ доштани камон; тасмаи туфанг; камондон.

Қамонро ба зех карду омад ба ҷанг,
Биафканд аз хештан нимланг. *Фирдавси*

Ба вақти корзори хасму рузи ному нанги ту
Фалак дар гардан овезад шағову нимланги ту.
Фарруҳӣ

НИММАСТ *نیممست* ширакайф, касе, ки пурра маст на-
шудааст.

НИМР||НАМИР *نیمیر* паланг.

НИМРАС *نیمرس* 1. ҳар чизи ба камол норасида, ҳамчун
меваи нопухта, шароби норасида ва ғ.

Қасе, к-аз дидани дастӣ нигоринаш шавад бехуд,
Шароби нимрас донад ҳинои нимрангашро.
Шавкат

2. мурғе, ки пару болаш ҳанӯз набаромадааст; 3. ти-
ре, ки ба ҳадаф нарасидааст.

НИМРУХ *نیمرخ* *ниг.* нимрӯ(й).

НИМРҶ(Й) *نیمرو(ی)* сурат ё тасвире, ки як тарафи рӯи
одамро нишон медиҳад, профил.

Боз омадам аз барои тамкин
Дар пеши ту нимрӯи хокин. *Ҳоқонӣ*

НИМРҶЗ *نیمروز* 1. нисфи рӯз, нимаи рӯз, зухр, пе-
шин.

Ту хуфта хунук дар ҳарам нимрӯз,
Ғариб аз бурун, гу, ба гармо бисӯз. *Саъдӣ*

2. ҷануб, тарафи ҷануб.

Сӯи бохтар буд пушти сипоҳ,
Шаб омад, ба пилон бибастанд роҳ,
Чунин сохт солори гетифуруз,
Қи дорад сипаҳ чашм бо нимрӯз. *Фирдавси*

3. номи қадимии вилояти Систон.

Ва ҳар чӣ ҳадди ҷануб аст, Нимрӯз гуянд.
«Таърихи Систон»

Кунун худ ҳумоям ба дом омадаст,
Шаҳи Нимрӯзам зи Шом омадаст. *Ҳочу*

4. *мус.* номи як оҳанги қадимӣ.

Чу гуфти «Нимрӯз»-и маҷлисафрӯз,
Хирад бехуд будӣ то нимаи рӯз. *Низомӣ*

НИМСУФТА *نیمسفته* он чӣ ҳанӯз ба тамом суфта нашу-
дааст.

Нахустин зи гавҳар яке суфта буд,
Дигар нимсуфта, сайум нобисуд. *Фирдавси*

НИМТАРГ||НИМТАРК *نیمترگ||نیمترک* 1. хӯд, кулоҳе,
ки дар вақти ҷанг мепӯшанд; 2. навъе аз хайма, хай-
маи хурд.

Даҳ ҳазор зану мард ба наззора истода, аъёнро
ба нимтарк биншонданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

НИМХОМ *نیمخام* нимпухта, пухтаи нотамом.

Ин ҷаҳон ҳамчун дарахт аст, эй киром,
Мо бар у чун меваҳои нимхом. *Румӣ*

НИМХОЯ *نیمخایه* *киноя* аз гунбад, гунбади осмон.

Гар азамат ниҳад чу Чам манзари нимхояро,
Хояи мӯрча шавад нӯҳ фалак аз муҳаққарӣ.
Ҳоқонӣ

НИМХҶРД||НИМХҶРДА *نیمخورد||نیمخورده* хуроки пас-
монда, хуроки зиёдмонда, саркут.

Нахурад шер нимхӯрдан саг,
В-ар ба сахтӣ бимирад андар ғор. *Саъдӣ*

Ҳамчу оби зиндагонӣ нимхӯрди. Хизр нест,
Сар ба мӯҳри шарм бошад ғунҷаи хандони ту.
Соиб

НИМЧА I *نیمچه* ҳар чизи кӯтоҳ, махсусан либос.

НИМЧА II *نیمچه* воҳиди вази (зиёда аз 400 г).

НИМЧАРХ *نیمچرخ* навъе аз камон.

Ба кӯҳ баршуду андар ниҳолагаҳ бинишаст,
Фаялк пешу ба зех карда нимчарх камон.
Фарруҳӣ

Эй ба чое, ки аз улув бификанд
Нимчархи ту чархро аз даст. *Анварӣ*

НИОЛ *а.* نعال *ч.* наъл.

Ҳилол тира шавад бар фалак зи маркаби ту,
Ҳилол шакл кунад хоки тираро ба ниол. (2)

Муизӣ

саффи ниол кафшкан; поини хона.

НИОҶ *а.* نجاج *ч.* наъҷа.

Бар ту зулм кардааст, ки наъҷан туро бо ниоҷи
худ муназм сохта. «*Равзат-ус-сафо*»

НИРОН *а.* نيران *ч.* нор II.

НИРҮ *ниг.* нерӯ.

НИСБАТ *а.* نسبت 1. мансубият; аслу насаб, нажод.

Гар туро нисбат асту дониш нест,
Назди доно кам аз хасе бошӣ. *Адиб Собир*

2. наздикӣ, хешӣ, алоқа, муносибат, пайвастагӣ.

Чӣ нисбат аст ба риндӣ салоҳу тақворо,
Симон ваъз кучо, нағмаи рубоб кучо? *Ҳофиз*

3. қиёс, муқоиса; нисбат доштан а) мансубият ва
хешӣ доштан; алоқа ва наздикӣ доштан; б) монанд
будан.

Сайдо, бо кӯҳкан азбаски дорам нисбате,
Нест ғайр аз номи Ширин бар забони тешаам.

Сайдо

нисбат кардан а) мансуб кардан, махсуси чизе, касе
намудан; б) монанд кардан, муқоиса намудан.

Зи шарми он, ки ба рӯи ту нисбаташ кардам,
Суман ба дасти сабо хок дар даҳон андохт.

Ҳофиз

Ба чӣ нисбат кунам он сарвқади дилчӯро,
Ҳар чӣ гуям, беҳ аз он аст, чӣ гуям уро. *Ҳилолӣ*

◇ **нисбат ба ... дар ҳаққи ..., дар боран ...**

Ҳазрати волидам аз ғояти ихлосашон аз исноди
кирдору атвори нолоиқ нисбат ба ҳазрати устоза-
шон ба мароҳил мегурехтанд. *Садрӣ Зиё*

НИСВАТ *а.* نسوت занҳо.

НИСВОН *а.* نسوان занон.

Ва кушодани рӯй дар паёси ҷанонз ва ғайри он
бар нисвон мамнуъ шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

НИСНОС *ниг.* наснос.

НИСО(Ъ) *а.* نساء занон.

Тарки Ироқ рафтани нахоҳӣ кард, боре нисо ва
сибёнро бо худ набар. «*Равзат-ус-сафо*»

НИСОБ *а.* نصاب 1. асли ҳар чизе; 2. он миқдор моле, ки
аз он закот додан лозим аст.

Нисоби ҳусн дар ҳадди камол аст,
Закотам дех, ки мискину фақирам. *Ҳофиз*

3. рутба, дараҷа; миқдор.

Дар он вақт пеш шитобӣ, то аз нисоби инъоми
мо насибе ёбӣ. *Авфӣ*

Гавҳари маърифат омӯз, ки бо худ бибарӣ,
Ки насиби дигарон аст нисоби зару сим. *Ҳофиз*

НИСОЛ *а.* نصال нуғи тир.

Равон зи дидаи афлокиён шавад Чайхун,
Нисоли тират агар қабзаи Қамон лесад. *Рӯдакӣ*

НИСОР *а.* نثار пошидан, аз болои сари касе пошидани
тиллову танга, ва дигар чизҳо махсусан аз болои сари
арус.

Амир ҳозир шуд ва расми нисор ба ҷой овар-
данд. *Авфӣ*

Дил чӣ бошад, к-он ба пой дилбаре натвон фиганд?
Чист нақди ҷон, ки натвон кард бар ҷонон нисор?
«*Анвори Сухайлӣ*»

НИСОЪ *а.* نساء *ниг.* нисо(ъ).

НИСРИН *ниг.* насрин.

НИСФ *а.* نصف ним, нима.

Нисфи қимат арзад он ду чашми ӯ,
Ки ду чашмашрост маснад чашми ту. *Румӣ*

НИСФУЛЛАЙЛ *а.* نصف الليل нимшаб, ними шаб, миёни
шаб.

Дар нисфуллайл моҳ ба дараҷан бадрия наздик
бошад. «*Илми симиё*»

НИСФУННАҲОР *а.* نصف النهار миёни рӯз, зӯҳр, ними
рӯз, вақти пешин.

Офтоб ба нисфуннаҳор расид ва ҳарорат бар
дили муборизон ғалаба кард. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

НИСЪЁН *а.* نسيان фаромӯшӣ; фаромӯш кардан, аз хотир
баровардан.

Расми нисъён дар ҷаҳон ман наёвардам, фаро-
мӯшӣ расмест қадим. *Авфӣ*

НИСЪЯ *а.* نسيه *ниг.* насъя.

НИТОҚ *а.* نطاق миёнбанд, камарбанд.

Қулоҳ аз фарқи Фарқад даррабуданд,
Нитоқ аз бурчи Чавзо баргушуданд.

Убайди Зоконӣ

НИТОҶ *а.* نتاج 1. насл, зот; зоида; бача.

Хуроки аҳли байти ман аст аз нитоҷи ту,
Доим пур аст хонаам аз шербаҷчагон. *Сайдо*

нитоҷ гирифтани насл гирифтани.

Ҳар кас аз он асп нитоҷ гирифтанд ва нитоҷи
у шоеъ шуд. *Авфӣ*

2. натиҷа, самар, маҳсул.

Овардан бухл ону нитоҷи карам аст ин,
Ҳар кас ба андозаи худ карда тақозо. *Саудо*

НИФОҒ *а.* نفاغ 1. устухони косаи сар; 2. маҷ. зарфи ҷу-
бин, ки ба косаи сар монанд бошад; қадаҳ.

Дил шод дору панди Қисой нигоҳ дор,
Як чашмзад ҷудо машав аз ратлу аз нифоғ. *Кисой*
Чу ёри ман шавад хандон, бихандад боғу роғ аз
вай,

Нифоғ ар зӣ лабаш дорӣ, шавад пурмай нифоғ аз
вай. *Қатрон*

НИФОҚ *а.* نفاق дуруяғӣ, дуруй, макр.

Ва агар дӯсти изҳор кунанд, ҳам ба нифоқ бувад.
Аҳмади Дониш

нифоқ кардан дуруяғӣ кардан, мунофиқӣ кардан.

Раво надоштам, ки дуруғ гуям ва нифоқ кунам.
Авфӣ

нифоқ чустан нифоқ кардан, дуруяғи ва макр кардан.

Зан аз шавҳари хеш चुсти нифоқ,
Ба дасташ ҳамин лаҳза додӣ талоқ. *Сайидо*

нишаст *نشست* *асоси замони гузаштаи нишастан.*

НИШАСТ *نشست* 1. нишастан, шиштан, шипт.

Хиромон биёмад Сиёвуш бараш,
Бидид он нишасту сару афсараш. *Фирдавси*

В-агар бе ту нишасте буд моро,
Фароматро ба ҷон дил истодаст. *Анварӣ*

2. мақом, ҷойгоҳ, нишеман.

Хучаста нишасте ту бо фарраҳӣ,
Ки ҳастӣ сазовори шоҳаншаҳӣ. *Фирдавси*

3. маҷ. вазъият, ҳолат.

Фиристода, к-он ҳавли гуфтор дид,
Нишасте Манучеҳри солор дид,
Бипажмурду бархост ларзон зи ҷой,
Ҳамон гаҳ ба зин андаровард пой. *Фирдавси*

НИШАСТАН *نشستن* 1. суруни худро ба руи чизе гузашта қарор гирифтан.

Паи маслиҳат маҷлис оростанд,
Нишастанду гуфтанду бархостанд. *Фирдавси*
нишастан бо касе ҳамнишини шудан бо касе, ҳамсӯҳбатӣ кардан бо касе.

Худоро, кам нишин бо хирқапушон,
Рух аз риндони бесомон мапушон. *Ҳофиз*

2. фуру рафтан, даромадан, ҳамчун халида даромадан.

Тире биёмад ва бар пушти дасташ нишаст.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. истодан, зистан, дар ҷое будан, ба сар бурдан.
Нишастанд соли чунин сӯғвор
Паём омад аз довари кирдгор. *Фирдавси*

◇ нишастани оташ киноя аз хомӯш шудани оташ, мурдани оташ.

Эй басо оташе, ки ногаҳ ҷаст,
Парвариш чун наёфт, зуд нишаст. *Ҷомӣ*
нишастани офтоб киноя аз фуру рафтани офтоб, паноҳ шудани офтоб, ғуруби офтоб.

Бархез, соқиё, ки ба ёди ту зиндаем,
Олам шавад сиёҳ, чу биншинад офтоб. *Ваҳид*

НИШАСТАНГОҲ||**НИШАСТАНГАҲ** *نشستن گاه*||*نشستن گاه*

1. ҷои нишастан.

Нишастангаҳи нав биёростанд,
Зи шоҳи навоин хабар хостанд. *Фирдавси*

2. толори ҷашн, ҷашнгоҳ; маҷлиси ҷашн.

Нишастангаҳе сохт шоҳи Яман,
Ҳама номдорон шуданд анчуман. *Фирдавси*

3. ҷои тахт, пойтахт.

Нишастангаҳ он гаҳ ба Истахр буд,
Қаёнро бад-он ҷойгаҳ фахр буд. *Фирдавси*

НИШГИРДА||**НИШГАРДА**||**НИШҚАРДА**||**НИШҚИРДА**

نشگردہ||*نشگردہ* 1. абзоре, ки кафшдӯзон, саҳхофон ва ғ. ба он чармро метарошанд ва мебуранд; 2. абзори рағзанин ҳаҷҷомон.

Имрӯз босилиқ маро тарсо
Бигшуд бомдод ба нишгирда. *Қисой*

НИШЕБ *نشيب* 1. пасти, пасти замин; сарозер ва рӯ ба поён будани чизе.

Оби кори адӯ афтод зи боло ба нишеб,
Хеч обе зи нишеби суи боло нашавад. *Манучеҳрӣ*
нишебу боло пастию баландӣ; нишебу фароз пасту боло; *муқ.* фароз (фарозу нишеб); 2. ба поин рафтан, ба поён фуromaдан.

Гаҳи шитоб чу сарсар, гаҳи даранг чу кӯҳ,
Гаҳи фароз кабутар, гаҳи нишеб уқоб. *Муиззӣ*

3. маҷ. бадбахтӣ, осеб.

Бад-он бурзу боло зи бими нишеб
Дилаш з-Офаридун шуда пурниҳеб. *Фирдавси*

◇ нишеб афтодани кор киноя аз бад шудани кор.

Аҷаб мадор, ки андар сарои олами кавн
Гаҳе нишеб фитад қору гаҳ фароз афтад. *Анварӣ*

НИШЕМ *نشيم* 1. ҷои нишастан; 2. ошённа, лона.

Бифармуд пас, то ба ҳангоми хоб
Бирафтад суи нишеми уқоб. *Фирдавси*

НИШЕМАН *نشيمان* 1. ҷои нишастан, ҷойгоҳ, мақом.

Ба Гуштосп бинмуд б-ангушти рост,
Қи он аждаҳоро нишеман кучост. *Фирдавси*
2. ошённа, лона.

Ду боз ... дар он нишеман ба сар мебуранд.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

НИШЕМАНГОҲ||**НИШЕМАНГАҲ** *نشيمانگاه*||*نشيمانگاه* ҷои нишеман, ҷои нишастан.

Ҳумое, ки буд ошённаш сипеҳр,
Нишемангаҳаш авҷи рахшанда меҳр. *Ҳочу*

НИШҚАНЧ *نشکنج* *ниг.* нишқунҷ.

НИШҚАРДА||**НИШҚИРДА** *نشکردہ* *ниг.* нишқирда.

НИШҚУНЧ||**НИШҚАНЧ** *نشکنج* бо ноҳун гирифтани, чимдӣ.

Ба бар чун гирифташ яли номдор,
Ба нишқунҷ андоми у шуд фигур. *Фирдавси*

Он санамро зи гозу аз нишқанҷ
Тан бунафша шуду ду лаб норанҷ. *Унсурӣ*

НИШОДАН *نشادن* нишондан, шинондан, ҷой дода.

Шаҳаш ҷоми май доду биншод пеш,
Бифармуд ташрифаш аз хоси хеш. *Ҳочу*

нишон *نشان* *асоси замони ҳозираи нишон(и)дан.*

НИШОН *نشان* 1. аломат, асар.

Накардам бад, нагуфтам тунд, амонат медиҳам им-
рӯз,

Нишони некномӣ мегузорам ман туро, медон.
Мушиқиӣ

Бидон, ки пеш аз он аз ту ному нишон дар олам
набудаст. *Аҳмади Доғиш*

2. хабар, иттилоъ, дарак; нишон додан а) дарак додан, хабар додан.

Ҳар кас, ки аз Фазл нишон диҳад, уро сад ҳазор
динор бидиҳанд. *Авфӣ*

Беҳуда забон макаш, забон деҳ,
З-он гумшуда ёри ман нишон деҳ. *Шоҳин*

б) намудан, намудор кардан, зоҳир кардан.

Қабоеҳи корхоро арз карда, оқибати ваҳиман
онро ба назарашон нишон дод. *Садри Зиё*

3. нақши по, изи пой.

Ҳеч асари роҳу нишон падида набуд.

Носири Хисрав

4. ҳадаф, нишонаи тир ва ғ.; 5. аломати ҷанги, мас. байроқ ва ғ.

Ҷавоне ба омурғи мардона буд,

Нишонаш дарафши сапеду кабуд. *Фирдавси*

6. мақсад, ният.

Сипаҳ гуфт, к-ин бартарӣ худ маҷӯ,

Сухан з-ин нишон ҳеч гуна мағу. *Фирдавси*

7. фармон, амр.

Ту бар у нишоне фиристӣ, ки фалонро бигузур
ва макуш. *Аҳмади Дониш*

8. тарз, тавр, сон.

Се рӯзу се шаб буд ҳам з-ин нишон,

Ғамӣ шуд дили марду гарданкашон. *Фирдавси*

НИШОНА نشانه *ниг.* нишон 1, 4, 5.

Нишонаи лагади гур бод синаи он-к

Зи шохи оху дорад умеди каъби ғазол. (4)

Заҳири Форёбӣ

НИШОН(И)ДАН نشانیدن 1. шинондан, ҷой додан,
ҷойгир кардан.

Ба пеши худ бинишон шоҳидони ширинкор,
Ки бо шакардаҳанон хуш бувад суолу ҷавоб.

Убайди Зоконӣ

2. қарор додан, гузоштан, сари по истоёндан.

Сафе бар дигар даст биншонданд,

Ҳама ном Найсориён хонданд. *Фирдавси*

3. коштан, шинондан (-и ниҳол).

Дарахтест ин худ нишонда ба даст,

Қучо бори у хуну баргаш кабаст. *Фирдавси*

Сад шохи гули тоза нишондам ба ҳавоят,

Боз о, ки яке з-он ҳама наншаст ба ҷоят. *Ҷомӣ*

4. насб кардан, устувор намудан, мас. нигин ё ча-
воҳиротро ба рӯи чизе ҷойгир кунондан.

Ба сони сипеҳре яке тахти зар,

Нишонда дар у чанд гуна гуҳар. *Фирдавси*

5. хомуш кардан (оташро); таскин додан (дардро);
ором кардан; 6. таъин кардан.

Ба рой аз бузургон беҳаш доду беш,

Нишондаш забардаст дастури хеш,

Чунон ҳикмату маърифат кор баст,

Ки дар амру наҳъяш даруне нахаст. *Саъдӣ*

7. ҳабс кардан, зиндонӣ кардан, бандӣ кардан.

Вай дар дил хиёнат дошт ва он ҳама моро му-
қаррар гашт, то ўро нишонда омад, ки салоҳ ни-
шондани у буд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

НИШОНМАНД نشانمند нишондор, аломатнок.

НИШОСТА نشاسته оҳор, нишаста.

НИШОСТАН نشاستن шинондан, нишондан; подшоҳ ни-
шостан ба подшоҳӣ бардоштан, подшоҳ таъин кардан,
подшоҳ кунондан.

Ҳам аз тухми шаҳ подшоҳе нишост,

Бар у расми бож, он чи буд, кард рост. *Асадӣ*

НИШОТ||**НАШОТ** *а.* نشاط шодӣ, хурсандӣ, хуррамай, сурур,
шодмонӣ, тараб.

Нашоти ҷавонӣ зи пирон маҷӯй,

Ки оби равон боз н-ояд ба ҷӯй. *Саъдӣ*

Маҷлис аз файзи вучудаш маркази нишот ва
маъдани инбисот гаштӣ. *Садрӣ Зиё*

НИШОТАНГЕЗ نشاطانگيز шодиангез, шодиовар, хурсанд-
кунанда, масарратбахш.

Сабза вақте бувад нишотангез,

Ки мақонаш ба тарфи ҷу бошад. *Саъдӣ*

НИШОХТАН نشاختن нишондан, шинондан, ҷой додан.

НИШПИЛ نشپيل *ниг.* нашпил.

НИШТАР نشتر *ниг.* нештар.

НИШТАРБАҶО نشترها *ниг.* нештарбаҳо.

НИШТАРЗАН نشترزن *ниг.* нештарзан.

НИШХОР||**НИШХУР**||**НИУШХОР** 1. نشخوار||نشخور||نشخوار
кавша; нишхур кардан кавша кардан.

Акнун зи балон бухли ту даҳ сол аст,

То нишхури шир мекунад фарзандат. *Анварӣ*

2. андаке аз қоҳу алаф ва ғ., ки дар охури ҳайвонот
боқӣ мондааст, нимхурдаи гову гӯспанд ва ғ.

НИЮША||**НИЙЎША** 1. نيوشه 1. гӯш додан, гӯш кардан, гӯш
фаро доштан.

Ҳама ниюшаи хоҷа ба некӯию ба сулҳ,

Ҳама ниюшаи нодон ба ҷангу кори нағом.

Рӯдакӣ

2. фиғону нола, гирья ба гулу.

Чу кӯшидам, ки ҳоли худ бигӯям,

Забонам барнагардид аз ниюша. *Шокири Бухороӣ*

НИЮШИДАН||**НИЙЎШИДАН** 1. نيوشيدن шунидан, гӯш кар-
дан; гӯш фаро додан, гӯш фаро доштан.

Фиристодаро гуфт: Некӯ ниюш,

Бигӯ он чӣ бишнидӣ, эй тезхуш! *Фирдавси*

Зи ман бињюшу дил дар шоҳиде банд,

Ки ҳуснаш бастаи зевар набошад. *Ҳофиз*

НИЮШО||**НИЙЎШО** 1. نيوشا шунаванда, гӯшкунанда; гӯш
фародиҳанда.

Ба ҳар кор кӯшо бибояд будан,

Ба дониш ниюшо бибояд шудан. *Фирдавси*

НИ(Й)ЯТ *а.* نييت майл, азму ирода, оҳанг, мақсад, қасд.

Бар он бош, то ҳар чӣ нийят кунӣ,

Назар дар салоҳи райият кунӣ. *Саъдӣ*

Ва агар тавакқуф оранд, ният он бошад, ки аз
ранҷи хидмат халос ёбанд. *Аҳмади Дониш*

НИҒУШО(К)||**НАҒУШО(К)** 1. نغوشا(ك) касе, ки офтоб
ва оташ парастии мекунад; оташпараст, габр.

Сухангӯй гаштӣ, сулаймонт кард,

Ниғушок будӣ, мусулмонт кард. *Абушақури Балхӣ*

Таъвил кард доно аз мазҳаби ниғушо,

Аз Зардухушт, к-ӯ буд устод пеши доно. *Дақиқӣ*

2. таппӣ, таппак, саргини хушки чорпоёни хонагӣ,
ки барои сӯзишворӣ ба кор мебаранд.

Чу ҳезум бичусту нишоне надид,

Зи сармо ниғушову хоро гузид. *Фирдавси*

НИҚАМ *а.* نقم ҷ. нақмат||ниқмат.

Гуфт: Дар ришам бувад ҳосийятам,

Ки раҳонам мучримонро аз ниқам. *Рӯмӣ*

НИҚМАТ *a.* نىقمت *ниг.* нақмат.

НИҚОБ *a.* نىقاب пушиш, парда; рупуш; чашмбанд; чодир, фаранҷӣ.

Эй аз бунафша сохта гулбаргро ниқоб,
В-аз шаб тапончаҳо зада бар рӯи офтоб. *Анварӣ*
То ниқоб аз чеҳра андозӣ чу гул, дар пой ту
Мекунам фаръед ҳар шаб то саҳар булбул барин.

Шоҳин

ниқоб фуру гузоштан парда бардоштан, парда аз рӯи гирифтани, рӯи кушодани.

Духтар ниқоб фуру гузошт. *Авфӣ*
аз рӯи (ё чеҳра) ниқоб андохтан парда бардоштан, рӯи кушодани.

Ба нимшаб агарат офтоб мебояд,
Зи рӯи духтари гулчеҳри раз ниқоб андоз.

Хофиз

◇ ниқоби нилӣ киноя аз шаб; ниқоби хазро киноя аз осмон; шикофтани ниқоби сухан киноя аз фаҳмидани, кушодани маънои сухан.

Гар ниқоби сухан шикофтаӣ,
Он чӣ дар ваҳм нест, ёфтаӣ. *Бедил*

НИҚОБАТ||**НАҚОБАТ** *a.* نىقابت раҳбарӣ, рансӣ, сарпарас-тӣ, садорат.

Нақобати сафи панҷум ба паҳлавоне дод,
Ки обу оташ аз теги у кунанд қирон.

Сайидҳасани Ғазнавӣ

Абдулқодир дар замони Ҳусайн Мирзо ба мансаби ниқобат сарафроз гардид.

«Тағрихи Сайидроқим»

НИҚОР *a.* نىقار ихтилоф, муҳолифат, душманӣ, ҷидол, низоъ.

Миёни Умаршайху ман сад ниқор
Ба таҷдиди даврон шуда ошкор. *Шодӣ*

Аксари аъдору дар он саҳро бо минқори ниқор
барҷиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

НИҚОРАТ *a.* نىقارت пешаи нақор, пешаи касе, ки кандакорӣ ва нақорӣ мекунад; кандакорӣ, ҳақкоқӣ.

Ҳама бомҳон ин масҷид ба харпушта пӯшида ва
ҳама нақорату ниқорат ва манқушу мадҳун карда.

Носири Хисрав

НИҚОТ *a.* نىقاط *ч.* нуқта.

НИҚРИС I *a.* نىقرس *тиб.* дарди бандҳои устухони дасту пой.

Ба иллоти ниқрис замин шуда буд. *Авфӣ*

Маркаби аъноқи мардумро мапой,
То наёяд ниқрисат андар ду пой. *Румӣ*

НИҚРИС II *a.* نىقريس одами ботачриба, махсусан духтуру таҷрибадор.

НИҲЕБ *н.* نهييب ҳайбат; тарсу бим.

НИҲОБ *a.* نىهاب *ч.* наҳб.

НИҲОВАНД *н.* نىهواند 1. номи шаҳре дар Эрон; 2. *мус.* номи як оҳанги қадимӣ.

В-ар пардаи «Ушшоқ»-у «Ниҳованд»-у «Ҳичоз» аст,
Аз ҳанҷараи мутриби макрӯҳ назебад. *Саъдӣ*

ниҳод نهاد *асоси замони гузаштаи* ниҳодан.

НИҲОД نهاد 1. табъ, табиат, мизоч, сиришт, хуй; сифат, фитрат, зот.

Қуввати сабуӣ дар ниҳоди шоҳин мутамаккин аст.
«Анварӣ Сухайлӣ»

3-осори ханҷари ту, ки дорад ниҳоди ҷон,
Андар ниҳоди ҳасми ту осори ҷон намонд. *Ломей*

2. одат, қоида, тартиб, расму оин.

Худон арш ҷаҳонро чунин ниҳод ниҳод,
Ки гоҳ мардум шодону гаҳ бувад ношод. *Рудакӣ*
На осоние дид бе ранҷ кас,
Ниҳоди замона бар ин асту бас.*

3. қарор, қарордод; 4. маҳал, макон, ҷой, ҷои истиқомат.

Дигар баҳра 3-у буд Қуму Исфаҳон,
Ниҳоди бузургону ҷои ниҳон. *Фирдавсӣ*

НИҲОДАН نهادان 1. мондан, гузоштан, гузордан, ҷо додан.

Чунин буд, ки дар Порс як рӯз тахт
Ниҳоданд зери гулафшон дарахт. *Фирдавсӣ*

Пас ҳазор динор зар дар пеши вай биниҳод.
Аҳмади Дониш

2. шумурдан, ҳисоб кардан, касеро ба чизе гирифтани, касеро соҳибъятибор доништан.

Гуруҳе ниҳанд аз киromo мулуқат,
Гуруҳе ниҳанд аз мулуки киромат. *Анварӣ*

3. қарор додан, муайян кардан.

Бар он ниҳоданд, ки рӯзи бисту ҳафтуми рамазон
ин кор бикунанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

4. захира кардан.

Наам, тоифае ҳастанд бар ин сифат, ки баён кардӣ:
қосирҳиммат, кофирнеъмат, ки бибаранд ва биниҳанд
ва нахуранду надиханд. *Саъдӣ*

Зар аз баҳри хурдан бувад, эӣ писар,
Барои ниҳодан ҷи сангу ҷи зар. *Саъдӣ*

◇ ниҳодан аз чизе берун кардан аз чизе.

Бар гуш ниҳодаӣ сари зулф
Аз гушаи дил ниҳода моро. *Анварӣ*
ниҳодан аз канори чизе берун кардан аз ҳудуди чизе.

Як дам манеҳ аз канори фикрат
Он хурниҳоду хушлиқоро. *Анварӣ*

дар уқубат ниҳодан дар азоб монондан, ба азоб дучор кардан.

Маро дар уқубате азим ниҳодӣ,
Абдуллоҳи Ансорӣ

маҳалли ниқор ниҳодан касеро душман ҳисоб кардан, душман қарор додан касеро; душманӣ кардан бо касе.

Ҳама дуздони назму насри мананд,
Дуздору чун ниҳам маҳалли ниқор? *Хоқонӣ*

НИҲОЁТ *a.* نىهايات *ч.* ниҳоят.

Чу гардун аст, қадраш не, ки он ҷо
Ниҳоятӣ ҷануб асту шимол аст. (1) *Анварӣ*

НИҲОЗИДАН||**НИҲОЗИДАН** نىهازيدن тарсидан, воҳима кардан, бим доштан.

Зулф гуй зи лаб ниҳозидаст,
Ба гила сӯи чашм рафтастӣ. *Тайғи Марғазӣ*

НИҲОЛ I نهال дарахти навнишонда, шохан тоза аз ҳар дарахте, ки ба ҷои дигар шинонда мешавад, навруста.

Ба як моҳ боло гирифт он ниҳол
Фузун з-он, ки дигар дарахтон ба сол. *Унсурӣ*
Қиро ситора мисоли бало набишт, бидар,
Кучо замона ниҳоли ҷафо нишонд, бикан.

Адиб Собир

НИҲОЛ II نهال бистар, рахти хоб, кӯрпаву болин, болишт.

Ба рӯзи ҷавонӣ бад-ин моя сол
Чаро хокро баргузидӣ ниҳол? *Фирдавсӣ*

НИҲОЛА نهاله камин, камингоҳи шикорчӣ ё душман.

То зи ҳавои туам ба банду ба нола
Ишқи ту бар ҷони ман ниҳод ниҳола.

Шӯҳраи Офок

Ғизоли осмон ояд ба домаш,
Агар нерӯш бошад дар ниҳола. *Муиззӣ*

НИҲОЛАГОҲ||НИҲОЛАГАҲ نهاله گاه|نهاله گاه камнигоҳ, маъсусан камингоҳи шикорчиён.

Аз пай хидмати ту то ту мулк сайд кунӣ,
Ба ниҳолагаҳи ту ронад нахҷир паланг. *Фарруҳӣ*

НИҲОН نهان 1. пинҳон, махфӣ, пӯшида, нуҳуфта.

Андӯҳи ту ногуфтаву дарди ту ниҳон бех,
Ин леши кӣ зоҳир кунаму он ба кӣ гӯям? *Ҳилолӣ*
ниҳон аз дидан мардум пинҳон, махфӣ.

Ниҳон зи дидан мардум, зи тири миҷгонат
Ҳазор захм бар ин ҷони нотавони ман аст.

Махфӣ

дар (ё андар) ниҳон пинҳонӣ, ба таври махфӣ.

Дар ниҳон бехтар аз ошкор бош. *Зарбулмасал*

2. роз, сир.

Моро он ақл набошад, ки ниҳони дили подшоҳ
донем. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Зи фазли махбару манзар бар ӯ гуво бас кун,
Кӣ ошқораи мард аз ниҳони мард гувост. *Унсурӣ*

НИҲОНҲОНА نهانخانه 1. хилватхона, ҷои хилват, ки дар зери замин барои муҳофизат аз гармӣ ё барои ниҳадории захираи озуқа сохта мешавад.

Ашқи ҳарамнишини ниҳонхонаи маро
З-он сӯи ҳафт парда ба бозор мекашӣ. *Ҳофиз*

2. маҷ. қабр, гур.

НИҲОНӢ نهانی 1. пинҳонӣ, махфӣ, пӯшида.

Ниҳонӣ зи Судобаи чорагар
Ҳамебуд печону хастаҷигар. *Фирдавсӣ*
Суфӣ аз партави май рози ниҳонӣ донист,
Гавҳари ҳар кас аз ин лаъл тавонӣ донист.

Ҳофиз

2. роз, сир.

НИҲОР نهار 1. қоҳиши тан, харобӣ, лоғарӣ; ниҳор қардан хароб шудан, лоғар шудан.

Қор ба дараҷае бикашид, ки ... ҳеҷ нахӯрд ва
рӯзо баромад ва ниҳор қард ва атиббо дар муо-
лаҷати ӯ очиз монданд. *Низомии Арӯзӣ*

2. таре, бим, ваҳшат.

НИҲОЯТ نهايت 1. охир, оқибат, поён; ҳад, ҳудуд.

Ё васли туро инояте бояд,
Ё ҳаҷри туро ниҳояте бояд. *Анварӣ*
Ин роҳро ниҳоят сурат кучо тавон баст,
Қ-аш сад ҳазор манзил беш аст дар бидоят.

Ҳофиз

2. берун аз ҳад, беҳад, бисъёр, хеле.

Дар умури дуньявӣ ва муомалоти расмӣ зиёда
бевуқуф ва ниҳоят содалавҳ буданд. *Садри Зиё*
дар (ё ба) ниҳояти дараҷа хеле, аз ҳад зиёд, беан-
доза.

Ҳазрати қозикалон чун ин шуниданд, ... ба ни-
ҳояти дараҷа мамнун шуданд. *Садри Зиё*

НИҲУНБАН نهين ниг. нуҳунбан.

ниҳуфт||нуҳуфт نهفت асоси замони гузаштаи ниҳуф-
тан||нуҳуфтан.

НИҲУФТ||НУҲУФТ نهفت 1. пинҳон, махфӣ; чизи пинҳон, сирри махрамона.

Чилваи ҳусни туст дар назарам,
Ҳар кучо бинам ошқору ниҳуфт. *Ҷомӣ*

2. паноҳгоҳ, ҷои пинҳон шудан.

... Қи то зиндаам, чарма ҷуфти ман аст,
Ҳами чархи гардон ниҳуфти ман аст. *Фирдавсӣ*

3. хилватхона, шабистон.

Мар-ин се гаронмоёро дар ниҳуфт
Биёяд ҳаме шохзода се ҷуфт. *Фирдавсӣ*

НИҲУФТА||НУҲУФТА نهفته 1. сифати феълӣи замони гузаштаи ниҳуфтан||нуҳуфтан; 2. пинҳон, пӯшида, махфӣ.

Ҳирад, ки аз сари тавфиқ мекунад инсоф,
Шавад ба дидан таҳқиқ ин нуҳуфта аён. *Шоҳин*

НИҲУФТАН||НУҲУФТАН نهفتن 1. пинҳон қардан, пӯшидан, рӯпуш намудан.

Ба хуршедруён сипаҳдор гуфт,
Кӣ ин хобро боз бояд ниҳуфт. *Фирдавсӣ*

Ҳоли дили ҳеш аз ту ниҳуфтан мушқил.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. пинҳон шудан, махфӣ шудан.

НИҲУФТАПИЖҶҲ نهفته پژهه касе, ки сир ва чизи пинҳониро кофтуков мекунад; сирдон, роздон.

Яке ҷодуе буд, номаш Ситӯҳ,
Гузорандароҳу ниҳуфтапижӯҳ. *Фирдавсӣ*

НО I ن об.

То боғ падида орад барги гули найсонӣ,
То абр фуру борад нову нами озорӣ. *Манучехрӣ*

НО II نой نای ниг. най I.

НО III ن гулу, ҳалқ.

НОАНБОН نانبان ниг. найанбон.

НОАРЗ نازز беарзиш, беқимат.

Саворон пароканда қардам ба марз,
Падида омад акнун зи ноарз арз. *Фирдавсӣ*

НОАҲЛ ناهل номуносиб, нолоиқ, ноқобил; паст, бадҷинс, нокас, нобақор.

Хирад бар мадҳи ноаҳлон бихандад,
Қасе бар гардани хар дур набандад.

Носири Хисрав

Парниёну насич бар ноаҳл
Лочварди тилест бар девор. *Саъдӣ*

НОБ I نَاب соф, тоза, пок, холис, беғаш, сирф.

Ноб аст ҳар он чиз, ки олуда набошад,
3-ин рӯй туро гуям, к-озодаи нобӣ. *Фаррухӣ*

Агар аз чашман маънӣ хурӣ об,
Шавӣ дар боғи ҷаннат меван ноб.

Носири Хисрав

маи (ё шароби) ноб маи холис, шароби холис, маи софи беғаш.

Хум тигҳӣ гашту ханӯзам ҷон зи маӣ сероб нест,
Хуни худ хӯр, охир, эӣ дил, чун шароби ноб нест.

Хисрави Деҳлавӣ

НОБ II a. نَاب дандони ашкӣ.

НОБАҚОР نَابِقَار 1. ба кор нараванда, бефонда, беҳосил,
беҳуда.

Бипарҳез аз андешан нобақор,
Зи мо барнагардад бади рӯзгор. *Фирдавӣ*

2. нокас, бадқирдор, бадамал.

Бале, марди фосик, фочир, ғаддор, нобақор,
саффоқ ва золим аст. *Аҳмади Дониш*

НОБАНАВО نَابِنَاВО ҳар чизе, ки зоеъ шудааст ва ба кор намеояд.

Қори мададу кори киё нобанаво шуд,
3-ин низ батар бошадшон нобанавоӣ. *Манучехрӣ*

Ёфт дар хона соёе аз хурмо,
Дағалу хушк гашта нобанаво. *Саноӣ*

НОБАСОМОН نَابِسامان бесару бесомон, овора.

Ман ба чашми хеш дидам Қазбаро, аз захми санг
Ашқбор аз дасти муште нобасомон омада. *Ҳоконӣ*

НОБАСТА نَابِستَه бастанашуда, махсусан захме, ки доқа-
печ нашудааст.

НОБАСТАҒИ نَابِستَغِي нобаста будан; набудани банд барои
бастанӣ захм.

Танашро ниғаҳ карду он хастағӣ,
Табаҳ дид хаста зи нобастағӣ. *Фирдавӣ*

НОБАЮСОН نَابِیوسان 1. чашмдошт, таваққуъ; 2. ногоҳ,
яқбора; ғафлаган.

Чун ба наздикони шаҳр бирасид, нобаюсон бо
Насри Ҳамдон Қувайлиро бикушт.

«Таърихи Систон»

НОБАҲРА I نَابِهَرَه бузург, азим.

... Ки вовайло, аҷаб кореам афтод,
Ба сар нобаҳра девореам афтод. *Ҷомӣ*

НОБАҲРА II نَابِهَرَه ниг. набаҳра.

НОБАҲРАМАНД نَابِهَرَه‌مَند касе, ки баҳра надорад.

Ту кӯтоҳдастиву нобаҳраманд,
Мазан даст бар шохи сарви баланд. *Ҳочу*

НОБАҶО نَابِجَا чизе, ки дар ҷои муносиби худ намебошад;
бемавқеъ, бемаврид, беҷо, номуносиб.

НОБЗАН نَاب‌زَن шароби ноб хурдан, шаробхурӣ.

Эӣ фитратат ба сина чу дар обгина май,
В-эӣ нуктаат ба хома чу дар нобзан газак.

Шоҳин

НОБИН نَابِين ниг. нобино.

НОБИНО نَابِینَا кӯр, бечашм.

Луқмонро гуфтанд: Ҳикмат аз кӣ омӯхтӣ? Гуфт:
Аз нобиноён, ки то ҷое набинанд, пой наниханд.
Саъдӣ

Таъни нобино мазан, эӣ дам зи биной зада,
3-он ки нобино ба кори хештан бино бувад.*

НОБИСУД||НОБИСУДА نَابِسُود||نَابِسُودَه носуфта (онд ба
санғҳон қиматбаҳо).

Дигар эзадӣ ҳар чӣ боист буд,
Яке сурх ёқут буд нобисуд. *Фирдавӣ*

Сухан, — гуфт, — ноғуфта чун гавҳар аст,
Қучо нобисуда ба банд-андар аст. *Фирдавӣ*

НОБИХРАД نَابِخِرَاد нофаҳм, беақл, бетамиз.

Бигардон зи ҷонаш ниҳеби бадон,
Бипардоз гетӣ зи нобихрадон. *Фирдавӣ*

НОБИҒА||НОБИҒАТ a. نَابِغَه||نَابِغَت одами баландистеъдод;
одами барҷаста ё бузургмартаба.

НОБОБ نَابَاب номуносиб, номувофиқ, нописанд, бад.

Мағу ҳарфе, ки нобоб асту аз он фитна меҳезад,
Амал мекун зи руи ростӣ бо гуфтаи пирон.

Мушифиқӣ

НОБОИСТ نَابِاِست нобоб, нолоиқ, ғайри лозим, чизе, ки
ба кор намеояд.

Ҳосидонро ағрози фосида бар ин феълӣ ношоист
ва қавли нобоист гумоштааст. *«Равзат-ус-сафо»*

НОБОЙ نَابِاِй чизи номумкин, ғайри мумкин, номумкин,
маҳол.

НОБОҚ نَابِاِқ нотарс, бебоқ.

Яке деви ҷангиш гуянд ҳаст
Ғаҳи разм нобоқу бо зурӣ даст. *Фирдавӣ*

НОБОҚДОР نَابِاِқ‌دَار нотарс, бетарс, бебоқ.

Чунин дод посух варо Гургсор,
Қи эӣ номвар марди нобокдор ... *Фирдавӣ*

НОБОЛИҒ نَابِالِغ он кӣ ба синни булуғ нарасидааст, ба
балоғат нарасида, касе, ки синнаш камтар аз 14-15-со-
лагист.

Бад-ӯ гуфт ноболиғе, к-эӣ аҷаб,
Чу мурдӣ, чи серобу чи ташналаб. *Саъдӣ*

НОБУД نَابُود номавҷуд, нестшуда; **нобуд** қардан нест қар-
дан, барҳам додан; **нобуд шудан** нест шудан, барҳам
хурдан.

НОБУДА نَابُودَه 1. ниг. нобуд.

Манижа бад-ӯ гуфт: Дил шод дор,
Ҳама кори нобударо бод дор. *Фирдавӣ*

Ҷомӣ, аз фақр насиме ба машомат нарасид,
То хуш аз будаву ғамнок зи нобуда шавӣ. *Ҷомӣ*

2. ғайб.

- Бар аҳволи нобуда илмаш басир,
Зи асрори ноғуфта самъаш хабир. *Саъдӣ*
- НОБУДМАНД** *نابودمند* фақир, бебаргу наво; камбағал.
Ту кӯтоҳдастиву нобудманд,
Мазан даст бар шохи сарви баланд.*
- НОБУРДБОР** *نابردبار* бесабр, бетаҳаммул.
Шундам ҳама пӯзиши нобакор,
Чӣ гуфт ин чаҳонҷӯи нобурдбор? *Фирдавсӣ*
- НОБУРИД**||**НОБУРИДА** *набурӯд* 1. хатнанашуда; 2.
порчаи ба андозаи либос, ки ҳанӯз бурида нашудааст,
як либосвор.
Ба ганҷе, ки буд ҷомаи нобурид,
Фиристон назди Сиёвуш калид. *Фирдавсӣ*
- нов** *ناو* *асоси замони ҳозираи* **новидан**.
- НОВ I** *ناو* чуби ковок, ки дар лаби бом гузошта меша-
вад, то ки оби боронро аз бом ба поён резонад; нова,
новадон.
Аз барои ду сер рағғани гов
Меъда чун осие, гулу чун нов. *Саноӣ*
- НОВ II** *ناو* об; нам.
Наёмад ҳама з-осмон нову нам,
Ҳама баркашидан нон бо дирам. *Фирдавсӣ*
- НОВА** *ناو* 1. *ниг.* нов I; 2. ғулаҷуби миёнхолоӣ, ки гил-
корон бо он гил мекашонанд.
- НОВАК I** *ناوک* *шакли хурдӣ ва навозиши* нов I.
- НОВАК II** *ناوک* тир, тирӣ хурд, тирӣ камсон.
Новаки сайдафкани сад тирзан
Он накунад, к-оҳи яке пирзан. *Ҳочу*
новак кушодан тир андохтан, тир раҳо кардан.
Буто, чун ғамзаат новак кушояд,
Дили маҷрӯҳи ман пешаш сипар бод! *Ҳофиз*
♦ новаки мижгон *киноя* аз мижғони тирмонанд, миж-
ғони зебо.
Ба теги ғамза агар чок мекунӣ чиғарам,
Чӣ ғам, чу новаки мижғони ту чиғардуз аст. *Ҷомӣ*
- НОВАКАНДОЗ** *ناوکانداز* тирандоз; новакандоз кардан
тир андохтан.
Ҳазорон далерон ба рӯзи набард
Ба сандуқ-дар новакандоз кард. *Фирдавсӣ*
- НОВАРД** *ناورد* *ниг.* набард.
- НОВАРДҲОҶ** *ناوردخواه* чангҷуӣ, ҳариси чанг, касе, ки
чанг металабад.
- НОВДОН** *ناودان* лулаи об, ки оби боронро аз бом ба за-
мин мерезонад; нова, тарнов.
Бифармуд, то новдонҳои бом
Биканданду ӯ шуд бад-он шодком. *Фирдавсӣ*
Ту ба мисли ҳавзи обиву хавоси новдонҳо
Чу зи қаър об ҷӯшад, ғами новдон намонад.
Шамси Табрезӣ
- НОВЕЖА** *ناويژه* ғайри холис, носара, қалб, омехта, но-
соф.

- НОВИДАН** *ناويدن* 1. калавидан, калавида роҳ рафтан.
Чу маст ҳар тарафе мефитиву меновӣ,
Ки шаб гузашт, кунун навбати дуост, махусп.
Шамси Табрезӣ
2. хиромидан, бо ноз роҳ рафтан.
Сари саркашон андаромад зи хоб
Зи новидани чорпоён дар об. *Фирдавсӣ*
- НОВОҚИФ** *ناواقف* беҳабар, беиттилоъ; ноозмуда.
- НОВОҶИБ** *ناواجب* ғайри лозим, нолозим, нодаркор.
Дилам бурдию он гоҳе пай дил сабр фармой,
Мақун тақлифи новоҷиб, ки бе дил сабр натвонам.
Анварӣ
- НОГАҶ** *ناگه* *ниг.* ногоҳ.
- НОГАҶОН** *ناگهان* *ниг.* ногоҳон.
- НОГИРИФТ** *ناگرفت* ногоҳ, ногоҳон, дафъатан.
- НОГОҶ**||**НОГАҶ** *ناگه*||*ناگه* якбора, дафъатан, ғафлатан.
Туттиро ба хаёли шакаре дил хуш буд,
Ногаҳаш сели фано нақши амал ботил кард.
Ҳофиз
Ногоҳ ҳазрати эшон аз ҳарамсарои худ додғуён
баромаданд. *Саори Зиё*
ба ногоҳ ба якборағӣ.
... Ки хуршеди зоташ ба авҷи камол
Расиду ба ногоҳ расидаш завол. *Садри Зиё*
- НОГОҶОН**||**НОГАҶОН** *ناگهان*||*ناگهان* *ниг.* ногоҳ.
- НОГУВОР** *ناگوار* 1. (хуроки) бадҳазм; 2. вайронии меъ-
да (аз бадҳазмӣ).
Аз саҳои ту ногувор гирифт
Ҳалқро як сару манам ноҳор. *Зайнабӣ*
3. *маҷ.* ҳар чизи номуносиб, нописанд, номувофиқ;
хабари ногувор хабари бад.
- НОГУВОРО**||**НОГУВОРОН** *ناگواران*||*ناگواران* *ниг.* ногувор.
- НОГУЗИР** *ناگزير* лоилоҷ, ҳатмӣ, чизе, ки ба таври зару-
рӣ пеш меояд.
Дар он маҳзари аждаҳо ногузир
Гувоҳӣ набиштанг барнову пир. *Фирдавсӣ*
Суханҳои ӯ баски шуд дилпазир,
Ситоиш кунад ҳар касе ногузир. *Садри Зиё*
- НОГУФТА** *ناگفته* чизе, ки гуфта нашудааст, гапе, ки из-
ҳор нашудааст.
Он беҳ, ки нағӯӣ, чу надонӣ сухан, эрок
Ноғуфта басе беҳ бувад аз гуфтаи расво.
Носири Хисрав
♦ ноғуфта доништан ва нанавишта хондан *киноя* аз
хушбӯрӣ ва фаросати комил доштан.
Чӣ ғӯям ҳоли худ бо ту, чу медонам, ки медонӣ,
Ки ҳам ноғуфта медониву ҳам нанавишта мехонӣ.*
- НОДИМ** *ا. نادم* надоматқунанда; пушаймон, пушаймоншу-
да; хиҷил.
Аз он феъл нодим ва пушаймон гашта буд.
Аҳмади Доғиш
- НОДИР** *ا. نادر* камъёб, кам дидашаванда, кам дучорша-
ванда.

Чашми ту охуест бас нодир,
Ки ҳама сайд шери нар гирад. *Анварӣ*
нодир афтодан кам вокеъ шудан, кам вохурдан.

Падар писарро гуфт: ... Чунин иттифоқ нодир
афтад ва бар нодир ҳукм натавон кард. *Саъдӣ*

НОДИРА *а.* نادره *муаннаси* нодир.

Чӣ нишон гуямат, эй ёр, ки он нодираро
Натвон гуфт мисоле, натвон зад масале. *Чомӣ*

НОДИРАДОН نادره دان одами хушбёр, оқил, бофаросат,
фозил, огоҳ.

НОДИРАКОР نادره کار иҷрокунандан корҳои ғайриоддӣ;
санъаткори моҳир, усто.

Дар қитъаи ҳарири бузург рассомони нодиракор
се сурат кашиданд. *Аҳмади Донши*

НОДИРУЛВУҚУЪ *а.* نادر الوقوع кам рӯйдиханда.

НОДИРУЛҲУСН *а.* نادر الحسن соҳибҷамоли фавқуллода,
зебон камназир.

Гуянд, хоҷаеро бандаи нодирулҳусн буд, бо вай
ба сабили маваддат ва диёнат назаре дошт. *Саъдӣ*

НОДОН نادان одами бедониш, одами ҷоҳил; беақл, аҳмақ.

Ҳарчанд бувад мардуми доно дарвеш,
Охир бувад аз тавонгарон нодон беш.

Адиб Собир

Адуи ӯ бувад нодон, дуруст аст ин масал, оре,
Ки бошад мардуми нодон адуи мардуми доно. *Қатрон*

нодони даҳмардагӯй одами сергап, лаққӣ, ҳарзагӯй.

НОДОНӢ نادانى бедонишӣ; аҳмақӣ, беақлӣ.

Бисоти даҳр азбас вақфи нодонӣ бувад, Шоҳин,
Тавон дар содалавҳӣ дод арзи дастгоҳ он ҷо.

Шоҳин

НОДОР نادر касе, ки чизе надорад, тихидаст; камбағал,
фақир, мискин.

Зи наззораи он ҳаросон сипоҳ
Чу нодор аз дидани қарзхоҳ. *Ҳотиғӣ*

НОДОШТ نداشت 1. *ниг.* нодор.

Дили нодошт пур зи хун бошад,
Соғари айши ӯ нагун бошад. *Абулмуайяди Балхӣ*

2. *маҷ.* бешарм, беҳаё.

Чунин омадаст аз бузургони пир,
Ки бо ҳеҷ нодошт гуштя мағир. *Низомӣ*

НОДОШТӢ نداشتى 1. нодорӣ, камбағалӣ, қашшоқӣ; 2.
беэтиқодӣ, нобоварӣ.

Чун бувад он сулҳ зи нодоштя,
Хашми худо бод бар он оштя. *Низомӣ*

3. *маҷ.* бешармӣ, беҳаёӣ.

Ба норостӣ доман олудай,
Ба нодоштя дуда андудай. *Саъдӣ*

НОЁБ ناياب камбёб, нодир, чизе, ки ёфта намешавад.

Дар замони мо сухан қадре надорад, Сайидо,
Ин гуҳар з-ин пеш дар ганчинаҳо ноёб буд.

Сайидо

ноёб омадан ноёб шудан, нодир будан.

Гар туро чинси вафо бояд, ба шаҳри ишқ ҷуй,
К-он матоъ андар диёри хусн ноёб омадаст. *Чомӣ*

НОЁФТ نايافت 1. пайдонашуда, ба даст сарданашуда;

2. пайдо накардан, ба даст наёвардан; ноёбӣ, нодирӣ.

Касе, к-ӯ бимирад зи ноёфти нон,
Зи барною аз пирмарду занон ... *Фирдавсӣ*

НОЖ||**НОЖУ** ناز||نازو дарахти қоч, санаббар.

Ту гӯй ба боғ-андар он рӯзи барф
Сафи нож буду сафи аръарон. *Манучехрӣ*

Он кӣ ба даноат ва дунҳимматӣ сар фуруд орад,
чун барги ноҷу, агарчи дер бипояд, наздики аҳли
фазл эътиборе наёбад. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

НОЗ ناز *асоси* замони ҳозираи нозидан.

НОЗ ناز 1. хушаҳволий, хушдимоғӣ; тафохур, ифтихор,
фаҳр.

Дар ҷашни осмонваши ту рехта ба ноз
Соқии моҳруи ту дар соғар офтоб. *Анварӣ*

нозу неъмат фаровонӣ, хурдани бисёр ва ранго-
ранг, хӯроқҳои бисёр нағз.

Меъдаи халқу нозу неъматӣ ту
Туъман саъваву гулӯи уқоб. *Анварӣ*

ноз овардан хурсандӣ қардан; фаҳридану болидан.

Қунун донишу дод боз оварем,
Ба ҷои ғаму ранҷ ноз оварем. *Фирдавсӣ*

ба ноз парвардан бо нозу неъмат парвариш қардан;
бо лутфу меҳрубонӣ парвариш намудан.

Чанд ба ноз парварам меҳри бутони сангдил,
Ёди падар намекунад ин писарони нохалаф.

Ҳофиз

2. истиғно нишон додани маъшуқ ба ошиқ; ишва;
карашма.

Чашмат аз ноз ба Ҳофиз накунад майл оре,
Саргаронӣ сифати нарғиси раъно бошад. *Ҳофиз*

Чашми масташ айни ноз, абрӯи мушкин нози маҳз,
Ин ҷӣ тӯфон аст, ё раб, ноз бар болои ноз!

Бедил

нозу айёрӣ ишваю дилфиребӣ.

В-он канизак зи нозу айёрӣ
Дар сано қард хештандорӣ. *Низомӣ*

ноз бардоштан ноз кашидан, ба нозу ишва тоқат
қардан; ба ноз гузоштан ноз додан, ишва қардан ба
касе.

Мағзор маро ба ноз, агарчанд
Хуб ояд ноз нозаниро. *Анварӣ*

3. такаббур, кибр, мағрурӣ.

Ё раб, ин навдавлатонро бар хари худшон нишон,
К-ин ҳама ноз аз ғуломи турку астар мекунад.

Ҳофиз

Пеши касе рав, ки талабгори туст,
Ноз бар он кун, ки харидори туст.*

ноз қардан а) карашма қардан; б) мағрур шудан,
такаббур қардан; расидани ноз зебидани ноз.

Боз ту ноз мекуни, нози ҷаҳон туро расад,
Ҳусну намак туро бувад, ноз дигар киро расад?

Шамси Табрезӣ

нози касеро кашидан ба саркашӣ ва мағрурии касе
тоб овардан.

Нози чун тӯе тавон кашид, эй ҷон,
Боз ин ҳама ҷобукиву айёрӣ! *Анварӣ*

Гар бар сари ҷашми ман нишинӣ,
Нозат бикашам, ки нозанинӣ. *Саъдӣ*

◇ **Нози Наврӯз** *мус.* номи навое аз навоҳон қадим.

НОЗАНДА نازنده нозкунанда, боланда, карашмагар.

Баҳори лутфро нозанда сарве
Ба боғи дилбарӣ раъно тазарве. *Убайди Зоконӣ*

НОЗАНИН نازنين хушрӯй, дилбар; маҳбуба.

Миёни нозанинон нозанине,
Зи шириниш Ширин хушачине. *Убайди Зоконӣ*

НОЗБАРДОР نازبردار он кӣ ба нозу ишва тоқат мекунад.

НОЗБОЛИН نازبالين болиши хурди нарм.

Нозбуро аз бунафша нозболин зери сар,
Шохи гулро бистари барги ҳино дар зери пост. *Сайидо*

НОЗБОЛИШ نازبالش *ниг.* нозболин.

Ба ғайри шӯъла маро ҷои гарми дигар нест,
Ба нозболиши ман ҷуз пари самандар нест. *Шавкат*

НОЗБУҶ(Ӯ) نازبو(ی) райҳон.

Нозбуро аз бунафша нозболин зери сар,
Шохи гулро бистари барги ҳино дар зери пост. *Сайидо*

НОЗГАР نازگر касе, ки ноз мекунад, нозкунанда, ишвагар, ғамзакунанда.

Гар узр хоҳад он буту гар нозгар шавад,
Узраш ба дил пазираму нозаш ба ҷон кашам. *Муизӣ*

НОЗЕБ نازيب *ниг.* нозебо.

НОЗЕБО نازيبа 1. зишт, бадшакл, зиштӯй.

Зишт бошад дабиқиву дебо,
Кӣ бувад бар аруси нозебо. *Саъдӣ*

2. нолюқ, ношоиста.

НОЗИДАН نازيدن 1. фахр кардан, ба худ болидан.

Душ чун товус менозидам андар боғи васл,
Дигар имрӯз аз фироқи ёр мепечам чу мор. *Саъдӣ*

Қиям ман, то бинозам бар худ аз андешаи нозат,
Ба худ нозиданат нозам, ба худ нозиданат нозам. *Бедил*

2. ноз кардан, карашмаву ишва кардан; 3. мағрур будан, худситой кардан.

Чанд нозӣ, ки муътабар шудаам,
На нахоҳанд мурд муътабарон? *Адиб Собир*
Аз илм маноз, к-андар ин хок
Шогирд ҳамон шудаест устод. *Шамси Табрезӣ*

НОЗИЛ а. نازل 1. поёноянда, фурудоянда, пастфароянда.

Бари ашки ман оби ҷу соил аст,
Бари чашми ман хуни дил нозил аст. *Ҳочу*

2. камарзиш, камбаҳо, паст.

В-агар хома дар даст гирӣ зи хомӣ,
Нависӣ саросар суханҳои нозил. *Ҷомӣ*

нозил кардан а) ба поин овардан, фурувардан; б) паст кардан, камарзиш кардан.

Дурушти нагирад хирадманд пеш,
На сустӣ, ки нозил кунад қадри хеш. *Саъдӣ*
нозил шудан а) поён омадан, фуруд омадан.

Шак накард, ки малакест аз осмон нозил шуда,
агар башар аст, албатта Хизри набист. *Садри Зиё*

б) паст шудан, камарзиш шудан.

НОЗИЛА I а. نازله *муаннаси* нозил.

НОЗИЛА II а. نازله балои сахт, бадбахтӣ.

Шуълай рои у дар зулмати он нозила фуру мурд.
«*Равзат-ус-сафо*»

НОЗИМ а. ناظم 1. он кӣ чизеро ба ришта мекашад; ҷамъкунанда, тартибдиҳанда, ба тартиб оваранда; 2. ҳоким, фармонраво; 3. шоир, назмнавис.

НОЗИР а. ناظر 1. нигоҳкунанда, назаркунанда, бинанда.

Нозир бувад ба талғати бадҳохи ту аҷал,
То Муштарӣ ба талғати саъди ту нозир аст. *Муизӣ*

Дастат ҳамеша мӯниси жӯлида зулфҳо,
Чашмат ҳамеша нозирӣ мушкин изорҳо. *Ломей*

2. коргузор, ниғаҳбон, назораткунанда.

... Ва нозирӣ роҳ ҳамроҳи дуздон набувад.
Аҳмади Дониш

нозир баргумоштан назораткунанда таъин намудан.

Чу мушриф ду даст аз амонат бидошт,
Бибояд бар у нозире баргумошт. *Саъдӣ*

НОЗИШ نازش фахр, ифтихор.

Чунин гуфт пас гов бо паҳлавон,
Кӣ эй нозиши шаҳрёру гавон. *Фирдавӣ*

НОЗКАШ نازكش касе, ки ба нози дигарон тоб меоварад, нозбардор.

Дил ниҳам бар шумову хуш бошам,
Ҳар ҷӣ хоҳед, нозкаш бошам. *Низомӣ*

НОЗО(Ӯ) نازا(ی) зан ва ё чорпое, ки намезояд.

НОЗОФАРИН نازافرين 1. оварандаи хушӣ ва хурраи;

2. офаридашуда аз ноз, пурноз, серкарашма.

3-он қадӣ нозофарин дар ҳар диле андеша аст,
Ин ниҳоли шӯхро дар ҳар замине реша аст. *Соиб*

3. киноя аз маҳбуба.

Аз ин тарсам, ки он нозофарин гар дар хиром ояд,
Димоғамро бишӯронад насими остини у. *Саъдӣ*

НОЗПАРВАР نازپرور 1. он кӣ бо нозу неъмат ва меҳрурбониҳо парвариш ёфтааст.

Эй қадди ту сарви нозпарвар,
Дилдодаи қоматат санавбар. *Ҷомӣ*

Маҳфӣ, ба доми меҳнат гаштам асир охир,
Чун мурғи нозпарвар гум карда ошёнро. *Маҳфӣ*

2. маҷ. эрка, бачае, ки тарбияти дуруст наёфтааст.

НОЗПАРВАРД||НОЗПАРВАРДА نازپرورد||نازپرورده *ниг.* нозпарвар.

Нозпарварди танаъум набарад роҳ ба дӯст,
Ошиқӣ шеваи риндони балокаш бошад. *Ҳофиз*

НОЗУК نازك 1. латиф, зариф, нарм, мулоим.

Беш аз ин гӯ, офтоб, он орази нозук масӯз,
В-ар на оҳе баркашам аз дил, ки сӯзад офтоб. *Ҷомӣ*

2. хурд.

Ваҳ, ки дурдонае чунин нозук
Дар шаби тор суфтнам ҳавас аст. *Ҳофиз*

НОЗУКАНДОМ نازک‌اندام касе, ки аъзою бадани вай
нармау латиф ва борик аст.

Шунидам, ки Лукмон сияҳфом буд,
На танпарвару нозукандом буд. *Саъдӣ*

НОЗУКБАДАН نازک‌بدن 1. лоғарандом.

Нозукбадане, ки менагунҷад
Дар зери қабо чу ғунча дар пӯст... *Соиб*

2. маҷ. маъшуқа, маъшуқани латиф ва зебо.

Мани дилхаста ҳар дам баҳри он нозукбадан мирам,
Ғаҳ аз ранги қабо, гоҳе зи бӯи пераҳан мирам.
Ҷомӣ

НОЗУКДАҲАН نازک‌دهن он кӣ даҳони латиф ва зебо
дорад.

Бути ман кӯдаку нозуклабу нозукдаҳан аст,
3-у хатоям чу савоб асту ҷафоям чу вафо. *Муиззӣ*

НОЗУКДИЛ نازک‌دل ҳассос, нармдил; зудранҷ.

Ёри нозукдил, ки бемӯҷиб зи ман озор дошт,
Умре аз теғи тағофул хотирам афғор дошт. *Ҷомӣ*

НОЗУКЛАБ نازک‌لب касе, ки лабҳояш латиф ва зебост.

Бути ман кӯдаку нозуклабу нозукдаҳан аст,
3-у хатоям чу савоб асту ҷафоям чу вафо. *Муиззӣ*

НОЗУКСАНАМ نازک‌صنم маҳбубаи нозук.

Мезад ӯ қамчиву он ёбуи тотуталъат
Пой мемонд чу нозуксанамон қад-қади ҷав.
Шоҳин

НОЗУКТАНАНДА نازک‌تنده он кӣ маҳин мебофад.

Мисли ман нозуктананда тору пуди шеърро
Нест, чун дар докабӯи аҳли Истамбул барин.
Шоҳин

НОЗУКТИНАТ نازک‌طینت касе, ки табияташ нозук аст,
ҳассос; зудранҷ.

Муғелон пой нозуктинатонро дар ано дорад,
Чӣ ғам дорад зи хор он кас, ки оташ зери по дорад.
Соиб

НОЗУКХАЁЛ نازک‌خیال борикфикр; дақиқашинос, хурда-
бин.

Ба анвоу аснофи фазлу камол
Писандидафикр асту нозукхаёл. *Садри Зиё*

НОЗУР а. ناظر нигоҳубинкунандаи боғу боғча, боғбон.

Ба таразоре расид, аз нозури он пурсид. *Авфӣ*

НОИБ а. نائب чонишин, муовин, қоиммақом; вақил.

В-ар ба сӯи зан набишти котибаш,
Нома ро тасхиф хондӣ ноибаш. *Румӣ*

Подшоҳи мутлақ муҳаббат бошад ва адолат ноиб
ӯ тавонад буд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

НОИБА||НОИБАТ а. نائبه||نائبت 1. муаннаси ноиб; 2. ҳо-
дисаи бад, мусибат, сахтӣ.

Убайдро, ки мураббӣ инояти ту бувад,
Чӣ ғам зи ноибани даври осмон дорад.

Убайди Зоконӣ

НОИБМАНОБ а. نائب‌مناب 1. ноиб, чонишин.

Пеша карда хилофи фармонро,
Ғашта ноибманоб шайтонро.*

2. чонишини халифа, қоиммақом.

Ин дараҷани ноибманоб... мартабаи аввал бувад,
«Равзат-ус-сафо»

НОИБОТ а. نائبت ҷ. ноиб||ноибат.

Аз ходисоти гетӣ он чашм бод кӯр,
В-аз ноиботи гардун он гуш бод кар. (2) *Муиззӣ*

НОИЖА نايژه қубур, лулаи об, ғулба.

Ва ноижани биринҷин аз миёни ҳавз баромада
ки оби софе ба фаввора аз он берун меояд.

Носири Хисрав

Ғар ноижани абр нашуд пок бурида
Чун ҳеҷ инон боз напечат саялонро. *Анварӣ*

НОИЗА نايزه 1. ниғ. ноижа; 2. маҷ. чакидани об, қатра-
қатра рехтани об; қатраи об.

На аз хобу аз хурд будаш маза,
На бигист аз чашми ӯ ноиза. *Унсурӣ*

НОИЛ а. نائل ба муроду мақсади худ расанда, баҳра-
манд.

НОИМ а. نائم касе, ки хоб карда истодааст; хобида.

НОИРА а. نائرة шуъла, оташ.

Ноираи ҳасаду ғазаб дар конуни ботини ӯ забона
задан гирифт. «*Равзат-ус-сафо*»

Аз бими он, ки ноираи дил насӯзадаш,
Филҳол бар ду дидаи сӯзон ниҳодамаш. *Восифӣ*

НОИШ а. ناعش парваришидиҳанда.

Сабри шир андар миёни фарсу хун
Қард ӯро ноиши ибнуллабун. *Румӣ*

НОИҲА а. نايحه зани зорикунанда, гириякунанда, навҳа-
кунанда.

НОЙ I ناي ниғ. най I.

Ба ком то нарасонад маро лабаш чун ной,
Насихати ҳама олам ба гуши ман бод аст. (2)
Ҳофиз

ною нӯш мусиқишунави бо шаробхурӣ.

Лашкару раият ба ною нуш рӯзгор мегузари-
данд. «*Равзат-ус-сафо*»

нои рӯи карное, ки рӯзи ҷанг менавозанд; ной за-
дан най навохтан, най дамидан.

Бизад ной рӯину баршуд хуруш,
Замин омад аз наъли аспон ба ҷӯш. *Фирдавӣ*

НОЙ II ناي 1. роҳи нафаскашӣ, лулаи нафаскашӣ, лулаи
тағояк, ки ҳаворо аз гулу ба шуш мебарад; 2. гулу,
ҳалқум.

Ниҳода падар ҷанг дар ной хеш,
Писар ҷангию ной оварда пеш. *Саъдӣ*

НОИАҶНОБ ناي‌انجان ниғ. найанбон.

НОК I ناک олуда, нопок, нософ (мушк, анбар ва ғ.).

Қ-аз барои ном донад марди дунё илми дин
В-аз барои дом дорад ноки даҳ мушки татар.

Саноӣ

НОК II ناک мурӯд, гулоби.

НОКАС ناکس фурумоя, разил, номард, нолоиқ, паст.

Нокас ба ту чуз меҳнату хорӣ нарасонад,
Гар ту ба масал бар фалаки Моҳ расонӣ-ш.

Носири Хисрав

Ҳар кӣ нокас бувад дар аслу сиришт,
Ба тақолиби даҳр кас нашавад. *Ҷомӣ*

НОКИС а. ناکس 1. сарнагун, сар фуру афканда; сархам;
2. маҷ. хоксор, фурутан, мутавозеъ.

НОКИШТА ناکشته нокорам, кишту кор нашуда, кишту
кор нокарда.

Эй бародар, мавзеи нокишта бош,
Қоғазӣ испеди нобинвишта бош! *Румӣ*

◆ нокишта даравидан (*ё дурудан*) дар фондабардорӣ
бисъёр мохир ва забардаст будан.

Чӣ ҷои кишта, ки нокишта кори уст дурудан.

Котибӣ

НОКОМ ناکم 1. бебахра, бенасиб, маҳрум, номурод.

Ҳофиз аз шавқӣ руҳи меҳри фуруғи ту бисӯхт,
Қомгоро, назаре кун суви нокоме чанд. *Ҳофиз*

2. ночор, ноилоҷ.

Ноком бад-он андеша розӣ шуд.

«Анвори Суҳайлӣ»

ба ноком ночор, ноилоҷ.

Чун фитнаи дидори ту гаштем ба ноком,
Дар бандагии рӯи ту иқрор надодем. *Анварӣ*

3. нокомӣ, ноумедӣ, маъюсӣ.

Чун Эрону Нерон ба мо ром шуд,
Ҳама коми Баҳром ноком шуд. *Фирдавсӣ*

НОКОМӢ ناکمى номуродӣ; ноумедӣ, маъюсӣ.

Набошад чуз тараддуд рӯзие дунёпарастонро,
Ба зери бори нокомӣ бимиранд охир ин харҳо. *Сайидо*

НОКОРДИДА ناکاردیده бетачриба; содалаваҳ.

Ба дил гуфт ноқордида Ҳачир,
Ки гар ман нишони гави шергир

Бигуям бад-ин турки бозурдаст
Чунин ёлу ин хисравонӣ нишаст ... *Фирдавсӣ*

НОКОСТА ناکاسته костанашуда, камнашуда, пурра; бенуқ-
сон.

Сарви қадаш ху сохта, моҳи рухаш нокоста,
Хуш сурате ороста ҳусни қаҳонорон ӯ. *Ҳилолӣ*
моҳи нокоста а) моҳи пурра, моҳи чордаҳшаба, бадр;
б) киноя аз маҳбуба.

Он ҷамоли ороста ва он моҳи нокоста бидид.

Аефӣ

НОКУФВӢ ناکفوى нобаробарӣ, номувофиқӣ, номуносибӣ.

Чун зарурат буд, духтарро бидод
Ӯ ба нокуфвиш аз хавфи фасод. *Румӣ*

нол نال *асоси замони ҳозираи нолидан.*

НОЛ نال най, қамиш, нан зарди борик; нан миёнковок.

Ту низ, эй дилором, чандин манол,
Ки аз нола гаштӣ ба кирдори нол. *Фирдавсӣ*

Чун тунд шавад бод, надорад хатаре кох,
Чун тез шавад нор, намонад асари нол. *Муиззӣ*

НОЛА ناله 1. гирья, навҳа; зорӣ; овозе, ки аз рӯи дард
ва зорӣ мебарояд.

Замоне баромад, чу омад ба ҳуш,
Қаҳон дид бо нолаву бо хуруш. *Фирдавсӣ*
Тапиданҳон дилҳо нола шуд оҳиста-оҳиста,
Расотар гар шавад ин нолаҳо, фаръёд мегардад. *Фаррухӣ*

нолаи гардуннавард киноя аз оҳу нолаи ниҳоят баланд.
Ҳарчанд пояи ту баланд уфтодааст,
Ғофил машав зи нолаи гардуннаварди ман. *Соиб*
нолаи зор гирья ва нолаи бо овози баланд, нолаи
бисъёр, гирьяи саҳт; нолаи оташнишин киноя аз но-
лаи пурсӯзу гудоз.

Чӣ имкон аст дил аз ҳалқаи доғат баровардан,
Сипанди базми моро нолаи оташнишин бошад.

Бедил

нолаи сард оҳи сард, оҳи бадард.

Бас бувад боиси гумномии мо нолаи сард,
Нагузорад, ки ба кӯи ту хабар гарм шавад. *Ваҳид*
нолаи шабгир нолаи шабона (то саҳаргоҳ).

Саҳар, ки чун шавад азми раҳилат,
Мабош аз нолаи шабгир ғофил. *Ҷомӣ*

нола задан нола қардан, нолидан; 2. овоз, садо,
савт; овози ҳазин.

Лаби ёқутрангу нолаи чанг,
Маи хушрангу дини зардиҳишти. *Дақиқӣ*

Ҳамон нолаи кӯс бо қарраной
Баромад зи даҳлезии пардасарой. *Фирдавсӣ*

На гирифтгор бувад, ҳар кӣ фиғоне дорад,
Нолаи мурғи гирифтгор нишоне дорад.*

НОЛАГАР ناله گر *ниг.* нолапардоз.

НОЛАНДАГӢ نالندگى нолагарӣ, нола қардан.

Зи ноландагӣ чун сабуктар шавад,
Фидои тани шоҳи кишвар шавад. *Фирдавсӣ*

НОЛАПАРДОЗ ناله پرداز нолақунанда, зориқунанда, фаръ-
ёду фиғонқунанда.

НОЛАСАНЧ ناله سنج *ниг.* нолапардоз.

НОЛИДАН ناليدن 1. нола қардан, гиристан, навҳа қардан,
зорӣ қардан.

Рӯи худ ба тобут мемолид ва зор-зор мемолид.
Абдуллоҳи Ансорӣ

Менолам аз ҷудони ту дам ба дам чу най
В-ин турфатар, ки аз ту наям як нафас ҷудо. *Ҷомӣ*

нолидани булбул хониши ҳазини булбул.

Нолидани булбул зи навомӯзии ишқ аст,
Ҳаргиз нашунидем зи парвона садое.*

2. шикоят қардан (бо оҳу фиғон).

Эй рӯзгор, ба ҷон омадам зи ғам, бишитоб
Агар бинолам, ҷонист аз ин анову азоб. *Сӯзанӣ*
Агар зердасте дарояд зи пой,
Ҳазар кун зи нолиданаши бар худой. *Сағдӣ*

3. фаръёд қардан, садо баровардан, ғалоғула қардан.
Зи нолидани буку бонги сипоҳ
Ту гуфтӣ, ки хуршед гум қард роҳ. *Фирдавсӣ*

НОЛИШ نالش нола, оху вох, фаръеду фиғон; дар нолиш даромадан нола сар кардан.

Ҳазрати эшон чун ин мешуниданд, бетаваққуф худро ба ҷомаҳоб афканда, дар нолиш медаромаданд. *Садри Зиё*

НОЛОИҚ نالايق номувофиқ, номуносиб, носазовор, ношоиста, номаъқул.

Гуфт: Эй ноқа, чу ҳар ду ошиқем,
Мо ду зид бас ҳамраҳи нолоиқем. *Румӣ*

НОМ نام *асоси вамони ҳозираи* номидан.

НОМ نام 1. калимае, ки барои муайян кардани шахсе ё чизе кор фармуда мешавад; исм.

Бо кас набигӯй номи ту чист,
Қ-он ном ба ҳар забон дарег аст. *Анварӣ*
Номи фарвардин наёрад гул ба боғ,
Хона равшан кай кунад номи чароғ.*

НОМИ номи номи машҳур, номи шӯхратдор; 2. маҷ. шӯхрат, овоза.

Ва тоифае ... хони неъмат ниҳода ва дасти карам кушода, толиби номанду мағфират. *Саъдӣ*

Басо номи неқӯи панҷоҳ сол,
Қи як номи зишташ кунад поймол. *Саъдӣ*

◇ **НОМУ** нанг обрӯ, эътибор, шараф, номӯс; *муқ.* нанг (нангу ном).

Анвариро чу нангу ном бибурд,
Рафту даъвии ному нанг овард. *Анварӣ*

АЗ ному нанг **ФОРИҒ** омадан аз обрӯю эътибор парвоя нашоштан.

Ҳар кӣ дар завқи ишқ танг омад,
Сахт **ФОРИҒ** зи ному нанг омад. *Шамси Табрешӣ*

НОМУ номӯс обрӯ, иззат.

Ному номӯси маликро даршикаст
Қӯрии он кас, ки бо ҳақ дар шак аст. *Румӣ*

БА номи ... а) ба исми ..., таҳти сарлавҳаи ..., ба унвони ...; б) ба исми ..., барои ..., махсус барои ...

Маншурро чун мутолиа карданд, ба номи қозӣ Қаромати мазкур буд. *Садри Зиё*

ВА ба шарафи ..., ба хотиран ..., ба ёди ...

Салотине, ки ба номи онҳо мувашшаҳ намудаанд,
алҳол бар ҳаётанд. *Аҳмади Дониш*

НОМ баровардан (ё даровардан, овардан) шӯхрат пайдо кардан, машҳур шудан; **НОМ** бурдан бо овози баланд номи касеро ба забон овардан; ба таври рӯйхат ном гуфтан; номи касеро ба забон гирифтан, номи касеро зикр кардан; касеро ёд кардан.

Бар он сон, ки Рустам ҳаме ном бурд,
Зи хешони наздик сад баршумурд. *Фирдавсӣ*

Бузургаш нахонанд аҳли хирад,
Қи номи бузургон ба зишти барад. *Саъдӣ*

НОМИ нек бурдан бо номи нек мурдан.

Дар роҳи ризои дӯст мурдӣ,
Пиндор, ки номи нек бурдӣ. *Шоҳин*

НОМ кардан ном додан, ном мондан, номидан.

Ва мазлумони Систонро ҷудогона нимруз боистӣ
бад-ин сабаб Нимруз ном карданд.

«Табрихи Систон»

Мохро ҳар чӣ, ки ту ном кунӣ, фахр кунад,
Сарвро, каж ту бигӯӣ, накунад ҳеч нафир.

Шамси Табрешӣ

НОМ ниҳодан номидан, ном додан, ном мондан.

Ҳокимӣ, ҳар чӣ ту номам ниҳӣ, хушнудам,
Ҳоки пои ту, ки ҷони ту шақур асту сабир.

Шамси Табрешӣ

НОМ овардан *ниг.* ном баровардан.

Ва дигар, к-аз ин кор ном оварам,
Чунин лашкареро ба дом оварам. *Фирдавсӣ*

НОМ бар ях навиштан (ё задан, барнигоштан, гумоштан) фаромуш кардан; маҳв кардан.

Ман аз васлат фуқаъ то кай кушоям,
Чу ту номам ба ях барменигорӣ. *Анварӣ*

БАР номи *касе* зар задан номи *касе*, махсусан подшоҳро, бар пули тилло ё нуқра сикка задан.

Ту шоҳи хубониву ман то рӯз бар рухсори ту
Ҳар шаб ба доруззарби ғам бар номи ту зар ме-
занам. *Анварӣ*

НОМА نامه 1. хат, мактуб, навишта, рӯқъа.

Номае навишт ба назди кӯтволи ҳисор ва онро
муҳр кард. *Авфӣ*

Гу макун дарди дили ман, котиб, андар нома дарҷ,
Тоқати ин бор набвад ҳомили мактубро. *Ҷомӣ*

2. фармон, амри хаттӣ, ҳукми хаттӣ.

Фиристод нома ба ҳар кишваре,
Ба ҳар номдорею хар меҳтаре. *Фирдавсӣ*

3. асар, китоб.

Пижухандаи номаи бостон,
Қи аз пахлавонон занад дoston ... *Фирдавсӣ*

4. рӯйхат, феҳрист.

Номаи айби касон гирам, ки бархонӣ чу об,
Ним ҳарф аз хомаи худ барнамехонӣ, чӣ суд?

Авҳадӣ

◇ **НОМА** *аъмол* д. рӯйхати корҳои неку бадест, кӣ одамон дар умрашон карда бошанд ва гӯё фариштаҳои дасти чапу рост ба ҳисоб гирифта, рӯзи киёмаат ба дасти соҳибашон месупоридаанд.

Дар дилам нақш шуда номи гадоёни дарат,
Пас бувад номаи аъмоли маро муҳри қабул.

Ҷомӣ

НОМАи дил гузориши аҳволи дил, аҳволи дил.

Ҳоли худ бас табоҳ мебинам,
Номаи дил сиёҳ мебинам. *Убайди Зоконӣ*

НОМАи сиёҳ бадномӣ.

Аз номаи сиёҳ натарсам, ки рӯзи ҳашир
Бо файзи лутфи ӯ сад аз ин нома тай кунам.

Ҳофиз

НОМА *сиёҳ* кардан ба номаи амалҳои худ кирдорҳои бад навиштан; бадкирдорӣ кардан.

Эй ба номӯс ҷома карда сапед
Баҳри пиндори халқу нома сиёҳ. *Саъдӣ*

НОМАВЗУН ناموزون 1. номутаносиб; 2. бевазн, вайронвазн (оид ба шеър).

Рӯзе Муътамад шеъре номавзун ба ман дод.

Авфӣ

НОМАЗБУТ نامضبوت ноустувор, нопойдор, нопоянда.

Аҳволи мамлақати Хуросон номазбут аст.

«Равзат-ус-сафо»

НОМАМНУН نامتون ихтисор нашуда, кам карда нашуда; беҳад, беандоза.

Баъд аз ин аз ачри номамнун бидеҳ,
Ҳар кӣ хоҳад, гавҳари макнун бидеҳ. *Румӣ*

НОМАРД نامرد 1. нокас, нолоиқ; ноинсоф; 2. беғайрат; тарсончак.

Дамон Тӯси номарди нохушгёр
Чаро лашкар орад ба сӯи ҳисор? *Фирдавсӣ*

Номард занад ҳамеша лофи мардӣ. *Зарбулмасал*

НОМАРДУМ نامردم нокас, одами паст, ноодам.

Чу номардум овози мардум шунид,
Миёни хатар ҷои будан надид. *Саъдӣ*
Ҳазар зи суфиёни шаҳру диёр,
Ҳама номардуманду мардумхор. *Ҷомӣ*

НОМАРЗИЯ نامرضيه муаннаси номарзӣ.

Ба тадорук ва талофи ин қазния номарзӣ
иштиғол намоям. «*Равзат-ус-сафо*»

НОМАРЗӢ نامرضى нописандида, номақбул, нофорам, номатбуъ.

НОМАРӢӢ I نامرئى диданашаванда, пинҳон, махфӣ.

НОМАРӢӢ II نامرعى риоя накарда, диққат карда нашуда; ба ҷо оварда нашуда.

Аз маросими диловарӣ ва ҷалодат нуктаи номарӢӢ
нагузошт. «*Равзат-ус-сафо*»

НОМАРҒУБ نامرغوب нофорам, номатбуъ, нописанд, дилнокаш.

Агарчи марғ хобе номарғуб ва осоише нохоҳон
аст, ҳар оина хоҳад буд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

НОМАСИӢӢ نامسياه бадамал, бадкор, табаҳкор, гунаҳгор.

Ман арчи ошиқаму ринду масту номасиӢӢ,
Ҳазор шукр, ки ёрони шаҳр бегунаҳанд. *Ҳофиз*

НАМАӢДУД نامعدود бешумор, аз ҳад афзун.

Ин ду зулфаш гирифтам аз сари даст,
Чанд карда ҳисоби намаӢдуд. *Қамоли Хучандӣ*

Атфоли намаӢдуд дар он воқеа мафқуд гаштанд.
«*Равзат-ус-сафо*»

НОМАӢМУР نامعمور нообод, хароб, вайрон.

Заминро як ваҷаб намаӢмур надоштанд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

НОМАҚБУЛ نامقبول нописанд, номаъқул, ғайри қобили қабул.

Музахрафоти номақбулу натоиҷи табъи номустақими
Зардуштро ... сабт намуданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

НОМАӢРАМ نامحرم 1. ғариб, бегона; касе, ки аз вай дилпурӣ нест, касе, ки сазовори маҳрамӣ нест.

Дари лаҳв бикшод бо ҳамдамон
Зи дарду зи ғавғои номаӢрамон. *Низомӣ*
Муддаӣ хост, ки ояд ба тамошоғаҳи роз,
Дастӣ ғайб омаду бар синаи номаӢрам зад.

Ҳофиз

2. касе, ки ба ҳонаи занон ва ҳавлии дарун даромадани
ӯ мумкин нест, касе, ки занон аз ӯ бояд рӯ пинҳон
кунанд.

НОМАӢСУР نامحصور 1. бедевор, беҳисор; 2. маҷ. чомаҳдуд,
беҳадду бешумор, беҳисор.

Бо ғаноими номаӢсур ба дорулмулки Ғазини му-
роҷаат намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

НОМБАРДОР نامبردار номдор, шӯҳратнок, номовар; машхур,
маъруф.

Ниғаҳ кард фарзандро Золи Зар,
Бад-он номбардори бозуру фар. *Фирдавсӣ*

Зи шаш сад фузун буд панҷоҳу панҷ,
Кӣ пурдур шуд ин номбардор ганҷ. *Саъдӣ*

НОМВАР نامور номдор, машхур, маъруф.

Шунидастам аз номвар меҳтарон
Ҳама дostonҳои Ҳомоварон. *Фирдавсӣ*

НОМДОР نامدار 1. машхур, маъруф, шӯҳратнок; шариф,
начиб.

Амр аз номдорони асри худ буд. *Авфӣ*

Панҷоҳ тан аз номдорони Макка ва Мадина ба
худ ҳамроҳ кард. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. паҳлавон, қаҳрамон, далер.

Бурун рафт бо номдорони хеш,
Гузид, диловар саворони хеш. *Фирдавсӣ*

НОМЗАД نامزد 1. ном бурдашуда, муайян кардашуда, ба
назар гирифташуда (барои коре ё шугле); 2. арушша-
ванда; номзад қардан (ё гардонидан) а) таъин қардан,
ба иҷрои коре муайян намудан.

Яке лашкаре номзад қард шоҳ,
Қашид он гаҳе Тӯр лашкар ба роҳ. *Фирдавсӣ*

Агар қуввати тақрир ва идрок додаанд, ба сафо-
рат номзад гардонад. *Аҳмади Дониш*

б) ба арусӣ интиҳоб қардан; номзад шудан (ё гарди-
дан) а) таъин шудан, барои коре ё касе муайян шу-
дан.

Шуд аз девони қисмат ҳар касеро номзад чизе,
Ману ҷоми сабуҳӣ, зоҳиду дурди саҳаргоҳӣ. *Ҷомӣ*

б) ба арусӣ интиҳоб гардидан.

Ин турфа арусӣ покдомон
Шуд номзади хучастаномон. *Ҳилолӣ*

НОМИДАН ناميدن ном ниҳодан, ном додан.

НОМИЯ I а. ناميه муаннаси номӣ II.

НОМИЯ II а. ناميه 1. қувваи рӯяндагӣ, қувваи рӯиш,
қобилияти рӯидан ва болидан.

Ба дори шашчиҳат андохт мӯҳраи айём,
Маҳалли номия дар чортоқи аркон қард.
Убайди Зоконӣ

Аз қафаси номия ҷаст бурун рангу бу,
Байза шикаст орзу, бол кашид обу тоб. *Бедил*

2. маҷ. наботот.

Рустайн баркашида сар ба замин,
Номия гашта этикофнишин. *Низомӣ*

НОМОВАР نام آور *ниг. номвар.*

Зи гурдони қангию номоварон
Чу Баҳрому чун Зангаи Шоварон. *Фирдавси*

НОМУБОРАК نامبارک шум, бехосият; бадбахт; бадбахти-овар.

Номуборак хандаи он лола буд,
К-аз даҳони у саводи дил намуд. *Румӣ*

НОМУВАЧҶАҶ ناموجه нораво, нописандида, номаъқул, номатбуъ, дилночасп.

Ба маҳ он рух чаро кунам ташбеҳ,
Тарки ташбеҳи номувачҷаҳ бех. *Ҷомӣ*

[Кабутар] бар фикри нотамому хаёли номувач-
ҷаҳи худ вуқуфе тамои ёфт. «*Анвори Суҳайлӣ*»

НОМУВОФИҚ ناموافق мувофиқат нақунанда; носозгор.

Эй бахти номусоид, боре ту худ чӣ чизӣ?
В-эӣ ёри номувофиқ, охир ту бо кӣ монӣ?

*Анварӣ***НОМУКАРРАР** نامكرر такрорнашаванда, ҳамеша нав, дои-мо тоза.

Як қисса беш нест ғами ишқу ин аҷаб,
К-аз ҳар забон, ки мешунавам, номукаррар аст.

*Хофиз***НОМУЛОИМ** ناملايم 1. номӯътадил, ноҳамвор; 2. нолонк, номуносиб; саҳт, зифт; дурушт.

Чунки суҳан номулоим аст, мабод, ки ба самъи
муборак гарон ояд. *Аҳмади Дониш*

НОМУНСИФӢ نامنصفى ноинсофӣ, беадолатӣ, бедодӣ.

Ба хуну моли мардум чанд кӯшӣ,
Маи номунсифӣ то чанд нӯшӣ! *Носири Хисрав*

НОМУНТАИШ نامنتش беқувват; камҳаракат.

Ин шундаи лек пирӣ муртаиш,
Дастларзон қисми ту номунтаиш. *Румӣ*

НОМУРАТТАБ نامرتب бетартиб, парешон.

Афъоли у номуҳаззаб ва нумураттаб аст. *Авфӣ*

НОМУРМАД نامرمد бе рамад, бе дард (дар бораи чашм).

Модехи хуршед маддоҳи худ аст,
Ки ду чашмам равшану номурмад аст. *Румӣ*

НОМУРОД نامراد ноком, ноумед, ба муроду мақсад нора-сида; бадбахт.

Чун муроди номурудон омад, у ҳамвора бод,
Бар муроди у мадор ин гунбади давворро. *Ҷомӣ*

НОМУСОИД نامساعد мусоидат нақунанда, номувофиқ, но-созгор.

Эй бахти номусоид, боре ту худ чӣ чизӣ?
В-эӣ ёри номувофиқ, охир ту бо кӣ монӣ? *Анварӣ*

НОМУСТАҚИМ نامستقيم қач; маҷ. нодуруст, норост; но-савоб.

Сухани номуस्ताқим меғӯяд. *Авфӣ*

НОМУСТАҲСАН نامستحسن нописанд, нофорам, номаъқул.

Ҳеч амре номустаҳсан аз ман содир нагардад.
«Равзат-ус-сафо»

НОМУТАНОҶӢ نامتناهى бепоен, беинтиҳо, бениҳоят.

Этимоду истизхори ман ... ба фазли номутано-
ҷии у буд. «*Равзат-ус-сафо*»

Гуфтам: Дар ин таъриф умури номутаноҳӣ до-
хил аст. «*Хористон*»

НОМУШТАБЕҶ نامشبهه ошкор, сарех, возеҳ.

Фикри худро гар кунӣ таъвил бех,
Ки кунӣ таъвили он номуштабеҳ. *Румӣ*

НОМУҚӢН ناموقن яқиннақунанда, қоилнашаванда, бовар-нақунанда.

Гарчи дар имону дин номуқинам,
Лек дар имони у бас муминам. *Румӣ*

НОМУҲАЗЗАБ نامهذب тарбиянадида.

Афъоли у номуҳаззаб ва нумураттаб аст. *Авфӣ*

НОМӢ I نامى номдор, номвар, машхур, маъруф, овозадор.

Ҷомаи Қаъбаро, ки мебӯсанд,
У на аз кирми пила номӣ шуд. *Саъдӣ*

Яке аз афозилони номии Хуросон буд, уро аз чум-
лаи махсусони амир Алишер мешумурданд. *Восифӣ*

НОМӢ II a. نامى нумувқунанда, рӯянда, сабзанда; рустани.

Он кӣ таърифаш шаҳаншаҳ худ кунад,
Ҷомиду номиш сад мурвақ занад. *Румӣ*

НОМУС ю. ناموس 1. обрӯ, шараф, қадру иззат; исмат.

Ҳарчанд ба дасти пури Дастон шуд
Номус шикаста мулки Туронро. *Муиззӣ*

Пардаи номуси бандагонро ба гуноҳи фоҳиш на-
дарад. *Саъдӣ*

2. овоза, шӯҳрат.

Гӯяд: Хоқонӣ, ин ҳама номус чист?
На ҳар кӣ ду байт гуфт, лақаб зи хоқон барад.

*Хоқонӣ***НОМУӢЯ** نامويه зане, ки беш аз як шавҳар надидааст ва уро бисёр дӯст доштааст.

Савлате у дар он сафе н-овард,
Зани номӯя барканад аз мард. *Саной*

НОМУҲТАРАЗ نامحترز дур карданашаванда, раднашаван-да, ғайри қобили пешгири.

Пас ба дандон бегуноҳонро мағаз,
Фикр кун аз зарбаги номуҳтараз. *Румӣ*

НОМЧУ(Ӣ) نامچو(ى) касе, ки толиби номи нек аст, далер, шучоъ.

Писар буд мар-уро яке хубрӯй,
Ҳунарманду ҳамчун падар номчӯй. *Фирдавси*

НОН 1. نان хуроке, ки ордро ҳамир карда ва завола ги-рифта дар танур мепазанд.

Як ман нон ба се дирам шуд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

нони самин нони ғафси фаҳида.

Қашкин нонат нақунад орзу,
Нони самин хоҳӣ гирду калон. *Рӯдакӣ*

нони тижӣ нони хушк, нони бечиз, танҳо нон.

Рӯдаи танг ба як нони тижӣ сер шавад,
Неъматӣ рӯи замин пур нақунад дидаи танг. *Саъдӣ*

нони фахфара ноне, ки аз сабуси орди гандум ё чав пухта шудааст; ноне, ки аз чириши орди гандум ё чав, яъне орди аз сабус хосилшуда, пухта мешавад.

Он яке мехурд нони фахфара,
Гуфт соил: Чун бад-ин дорӣ шара? *Румӣ*

2. маҷ. хӯрок, гизо.

Мудом, эй нури чашмам — Мушфиқӣ, аҳли вафо
мебош,
Хунарро пеша медору ба зӯрн хеш мехур нон!
Мушфиқӣ

◇ нони оташрӯй киноя аз офтоб; нони Харчанг киноя аз Моҳ, ки дар бурҷи Саратон (Харчанг) бошад; нони ҳалол ноне, ки ба меҳнат ба даст дароварда шудааст.

Тарсам, ки сарфае набарад рӯзи бозхост
Нони ҳалолӣ шайх зи оби ҳароми мо. *Ҳофиз*

нону намак киноя аз меҳмондорӣ ё эҳсон, ки нисбат ба дигаре карда мешавад.

... Ки эй чашмҳои маро мардумак,
Яке мардумӣ кун ба нону намак. *Саъдӣ*

ду нони гарму сард киноя аз офтобу моҳ.

Дар матбахи фалак ки ду нон аст гарму сард,
Ғам беҳ наволаи ману хуни чигар маро. *Ҳоқонӣ*

нон бардоштан киноя аз нон хӯрдан.

Чу нон бардошти, хонро маяндоз,
Намак хӯрдӣ, намакдонро маяндоз. *Ҳилолӣ*

нон гуфтани чон додан киноя аз қаҳтию хушксолии саҳт.

Чунон нон кам шавад дар хони даврон,
Ки гуяд одамай нону диҳад чон. *Ҷомӣ*

Муяссар нашуд дидани руи нон,
Басе халқ нон гуфта доданд чон. *Сайидо*

нон хӯрдану намакдон шикастан кӯрнамакӣ кардан, ҳақношиносӣ кардан; нони пухта доштан дорон ҳама чиз будан.

Сипехр нони маро пухта дошт чун хуршед,
Агар чу моҳ ба қурсе мадор доштаме.

Заҳири Форъбӣ

нон дар анбони касе ниҳодан касеро аз хона рондан.

Нишастам, то ҳама хонам ниҳодӣ,
Равам, чун нон дар анбонам ниҳодӣ. *Низомӣ*

НОНАВАРД نانورد нолоик, он кӣ шоён нест.

Кунун гарон шудаму сарду нонавард шудам,
Аз он сабаб ки ба чизе ҳамебипушам вард. *Кисой*

НОНБО نانبا ниг. нонво.

Қавомӣ, туй шоире, ки мегуфтӣ:
Ба шаҳри шеър манам нонбой нонсухан. *Қавомӣ*

НОНБОН نانбан ниг. нонво.

Чӣ нонҳо пухтаанд, эй чон, бурун аз васфи нон-
бонҳо. *Шамси Табрезӣ*

НОНВО نونوا нонпаз; нонфурӯш, хаббоз.

Ин аз ин ҷо гуяд он хаббозро:
Ин Умарро нон фурӯш, эй нонво. *Румӣ*

НОНИЮШОН نانيوشان ногаҳон; беҳабар, ношунида

Ногаҳонам дӣ ҳаёли руи у омад ба чашм,
Нониюшон дӯш нӯши васли у омад ба гӯш.

Масъуди Саъд

НОНКУР نانکور кӯрнамак, носипос, ношукр.

Хор дон онро, ки хурмо дидаӣ,
З-он ки бас нонкуру бас нодидаем. *Румӣ*

НОНХҲРИШ نانخورش чизе, ки бо нон хурда мешавад,

монанди гӯшт, панир, чурғот ва ғ.

Яке нонхӯриш чуз пиёзе надошт,
Чу дигар қасон баргу созе надошт. *Саъдӣ*

Якбора ду нонхӯриш бар хон ниҳода будӣ.

Аҳмади Дониш

НОПАДИД ناپديد ғоиб, пинҳон, диданашаванда.

Яке жарф дарёбест, бун нопадид,
Дари ганҷи розаш надорад калид. *Фирдавӣ*

Дар миёни меҳнати бисъёр гаштам нопадид,
Аз ғаму андешаи бисъёри у тадбир чист? *Анварӣ*

НОПАЗИРО ناپذيرا қабулнакунанда.

Қавми дигар нопазиро туршу хом
Ноқисони сармадӣ таммалқалом. *Румӣ*

НОПАЙДО ناپيدا чизе, ки дида намешавад, пинҳон, дида-
нашаванда.

Мақоми васл ноёб аст, роҳи саъй нопадид,
Чӣ мекардем, ё раб, гар набудӣ норасиданҳо?!
Бедил

НОПАРВО ناپروа бепарво, беғам.

Ёд бод он, ки рухат шамъи тараб меафрӯхт,
В-ин дили сӯхта парвонаи нопарво буд. *Ҳофиз*

НОПИДРОМ ناپدرام нофорам, нохуш, бад, ғайри маъқул,
дилночасп.

НОПИСАНД ناپسند номаъқул, нофорам, бад; нописанд
омадан бад воқеъ шудан; бад намудан.

Луқмонро гуфтанд, ки адаб аз кӣ омӯхтӣ?; Гуфт:
Аз беадабон, ҳар чӣ аз эшон дар назар нописанд
омад, аз феълӣ он парҳез кардам. *Саъдӣ*

НОПОЙДОР ناپايدار 1. сустбунъед, ноустувор; бевафо.

Ёри нопойдор дӯст мадор,
Дӯстиро нашояд ин ғаддор. *Саъдӣ*

2. бебақо, бедавом, фонӣ.

Ва то ин ҷо аз ҳақиқати матои нопойдори дунья-
вӣ баршумурдем. *Аҳмади Дониш*

НОПОК ناپاک олууда, чиркин; маҷ. бадахлоқ, бадқор.

Нишони бадандешу нопок зан
Бигуфтанд бо шоҳу бо анҷуман. *Фирдавӣ*

Ту пок бошу бародар, мадор аз кас бок,
Зананд ҷомаи нопок гозурон бар санг. *Саъдӣ*

НОПУХТА ناپخته 1. чизе, ки пухта нашудааст, хом.

Бихон ҳар чӣ хоӣ ва лекин тамом,
Ки нопухта неқутар аз нимҳом. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. маҷ. одами бетаҷриба, ноозмуда.

НОР I نار шакли кӯтоҳшудаи анор.

Май оварду нору турунчу биҳӣ,
Зидуда яке ҷоми шоҳаншаҳӣ. *Фирдавӣ*

Зи бас аҳли ҷаҳон хуни якдигар хӯрданд,
Сари сипехр ба нори макида мемонад. *Сайидо*

НОР II a. نار оташ, шуълаи оташ.

Писандй, ки шаҳре бисӯзад ба нор,
Агарчи сароят бувад дар канор. *Саъдӣ*

На аввал монд, на охир маро дар ишқи он фохир,
Ки ҳаргиз ишқ бом асту муҳаббат мисли нор омад.
Шамси Табрэзӣ

нори маҷусӣ оташи зардуштӣ, оташе, ки оташпарастон
барои ибодат меафрӯхтанд; ◇ ақли нор ақли дӯзах,
дӯзахӣ.

Рибохора зи ақли нор бошад,
Кучо аз худ бархурдор бошад! *Носири Хисрав*

НОРА ناره забонаи тарозу; санги каппон, санги тарозун
калон.

Зи бас бар сохтани зарраш, ба ҷои модехон ҳаз-
мон.

Зи нора бигсалад каппон, зи шоҳин бигсалад палла.
Фаррухӣ

НОРАВОН ناروان норониҷ; беварор; маҷ. бад.

Зи кори хеш тааҷҷуб ҳамекунам, ё раб,
Чӣ норавон фурубаства корҳо дорам. *Анварӣ*

НОРАНГ x. نارنگ як мевай мамлакатҳои гарм, ки навъе
аз афлесун буда, гирд ва турш аст, пӯсташ ғафс ва зард
буда, чуқурчаҳо дорад.

Ҳамеша то ба тиҷорат зи Марву Шаҳҷон кас
Ба сӯи Омулу Сорӣ биёварад норанг.

Заҳири Форъбӣ

НОРАНЧ||НОРИНЧ نارنج шакли арабишудаи норанг.

Монам ба кӯдаке, ки зи норанҷ каффа сохт,
Пишошт, к-ӯ тарозуи зарри иёр кард. *Ҳоқонӣ*

НОРАСИД||НОРАСИДА نارسيده 1. он ки ханӯз на-
омадааст, нарасидааст; 2. хом, нопухта (дар бораи мева
ва ғ.); 3. хурдсол, ноболиғ.

Чу Афросиёбаш ба Ҳомун бидид,
Шигифтид аз он кӯдаки норасид. *Фирдавсӣ*

Ба пешни ҷавон омаду зад навид
Аз он хубрух духтари норасид. *Савдо*

4. маҷ. хом, камақл, бо ақли норасо.

Зад шайхи норасида зи ишқи ту таънаам,
Девонаро зи сарзаниши кӯдакон чи бок?! *Ҷомӣ*

НОРАСО نارسا ба мақсад нарасанда; сушт, заиф.

Ба зери чарх охи норасоро нест таъсире,
Набошад баҳрамандӣ аз нишон тири ҳавонро.

Сайидо

НОРВАН نارون як навъ дарахти зебои бемеваи серсоя, ки
барғҳои дандонадор буда, ҷубаш хеле саҳт аст.

Ман мевадори ҳикматам аз нафси нотиқа
В-эшон зи рӯи номия ҷуз норван наян. *Ҳоқонӣ*
Чун норвани ту шохи бед аст,
Ё сурхгулат чаро сафед аст? *Шоҳин*

НОРВАНҚАД نارونقد он ки қаддаш мисли дарахти нор-
ван рост ва мавзун аст.

Паридидор хуре норванқад,
Дарирафтор хуре ёсминҳад. *Сӯзанӣ*

НОРВОН ناروان ниг. норван.

Норванкирдорқад аст он, ба лаб чун нордон,
Нордон дорад сиришкам бар фироқи норвон. *Азрақӣ*

НОРГИЛ x. نارگيل 1. дарахти чормағзи хиндӣ, ки баланд ва
ба монанди дарахти хурмошт; 2. мевай ин дарахт, ки ка-
лон буда, пучоқи ғафсе дорад ва дар даруни он обе
ҳаст, ки мисли шир ва ширин аст; ◇ норгил ба дасти
бӯзина аст *зарб.* чизи хуб дар дасти соҳибаш намеша-
вад.

НОРДОН I ناردان донаи анор; шираи анор, оби анор.

Рухонаш чу гулнору лаб нордон,
Зи симин бараш руста ду нордон. *Фирдавсӣ*

Гар дарди дил қавӣ шаваду тоби табғазой,
3-ин гулшакар маҷуӣ, аз он нордон махоҳ. *Ҳоқонӣ*

НОРДОН II نارदान оташдон.

НОРДОНА نارदानه 1. донаи анор; 2. киноя аз лаби маъ-
шуқа.

Лаби соқӣ чу нӯш нӯш кунад,
Нуқл аз он нордона бистонем. *Ҳоқонӣ*

НОРИНЧ نارنج ниг. норанҷ.

НОРИЯ a. ناريه муаннаси норӣ.

То бидонад, к-он хаёли нория
Дар тариқат нест илло ория. (1) *Румӣ*

НОРОСТ ناراست ғайри рост, қач.

Агар ростӣ хоҳӣ аз вай, хатост,
Ки норост ҳаргиз нағаштаст рост. *Ҳочу*

НОРОСТАБЪ ناراستابج қачтабиат, бадгинат.

Дилам аз сӯхбати норосттабъон, рӯзгоре шуд,
Гурезон аст чун тире, ки берун аз камон ояд.

Сайидо

НОРОСТХҶ ناراستخو он ки ба норостӣ одат кардааст;
бадкор, норосткор, ҳаромкор.

Савум — қачтарозуи норостху,
Зи феъли бадаш ҳар чӣ донӣ, бигу. *Саъдӣ*

НОРПИСТОН نارپستان зан ё духтаре, ки пистонхоёш ба-
ромада ва гирд монанди донаи анор бошад.

Бути норпистон ба даст оварад,
Ки бар нори бустон шикаст оварад. *Низомӣ*

НОРУ نارو як навъ паррандаи ҳушовоз монанди булбул.

Гули сурху пари теҳу, гули зарду пари нору,
Ба шеъри ишқ ин ҳар ду, кунанд ин ҳар ду тан
даъвӣ.

Манучехрӣ

НОРӢ نارى 1. мансуб ба нор II; 2. оташин, шуълавар.

Ҳастанд ҷуз ту ин ҷо устоди шоирон худ
Бо лафзҳои мой, бо табъҳои норӣ. *Манучехрӣ*

3. қаҳаннаӣ, дӯзахӣ.

Ту намедонӣ, ки хасмонат киянд,
Нориён хасми вучуди хокиянд. *Румӣ*

НОРЦИЛ نارجيل шакли арабишудаи норгил.

НОС a. ناس инсон, одам; халқ, мардум, мардумон.

Ба худ чун омадӣ аз хиҷлати нос,
Ба хотир дошти он розро пос. *Нозим*

НОСАБУР ناصبور бесабр, бетоқат, он кй бурдбор нест.

Мард, к-аз сайд носабур афтад,
Тири у аз нишона дур афтад. *Низомӣ*
Рузе, ки фироқ аз ту дурам созад,
Дар ҳаҷри рухи ту носабуррам созад. *Ҳофиз*

НОСАВОБ ناصواب нодуруст, хато.

Аз кирдори носавоб дурӣ ҷуед. *Авфӣ*
Ҳар кй тааммул накунад дар ҷавоб,
Бештар ояд суханаш носавоб. *Сағдӣ*

НОСАЗО ناسزا 1. нолоиқ, нопоиста, номуносиб; кори нолоиқ.

Ҳамеша хирадро ту дастур дор!
Бад-у ҷонат аз носазо дур дор! *Фирдавсӣ*

2. бадкирдор; нолоиқ.

Носазоеро, ки бинӣ бахтёр,
Оқилон таслим карданд ихтиёр, ...
Бош, то дасташ бибандад рӯзгор,
Пас ба коми дӯстон мағзаш барор. *Сағдӣ*

3. гапи беҳуда; дашном.

Манъ то кай зи носазон рақиб,
Ҳар чӣ уро сазост, мегӯям. *Ҷомӣ*

носазо гуфтан ҳарза гуфтан, суханони беҳуда гуфтан; ҳарфи зишт гуфтан, ҳақорат кардан.

Бинӣ-қозӣ аз дашном додан ... дақиқае бознаместоданд, носазоҳо мегуфтанд. *Садри Зиё*

НОСАЗОВОР ناسزاوار нобоб, нолоиқ, номувофиқ; беарзиш, камқимат.

Бад-он бебаҳо носазовор пӯст
Падид омад овои душман зи дӯст. *Фирдавсӣ*
Гарат хуи ман омад носазовор,
Ту хуи неки хеш аз даст мағзор. *Сағдӣ*

НОСАРА ناسره 1. қалбақӣ, норивоч, нософ (дар бораи пул).

Ёр мафруш ба дунё, ки баса суд накард,
Он кй Юсуф ба зари носара бифрухта буд. *Ҳофиз*
Молик ба дирaме чанд носара, ки дар киса дошт,
Юсуфро аз бародарон харид. «*Равзат-ус-сафо*»

2. маҷ. нолоиқ, паст.

НОСЕҲ а. ناصح насиҳатгӯӣ, насиҳатгар, панддиханда.

Носеҳон фармуданд, ки чун ба маргабаи салтанат расидӣ, ин ҳама тавозуъ ҳоҷат нест.

«*Равзат-ус-сафо*»

Носеҳо, ақл аз муқимони сари кӯяш маҳоҳ,
Мо ҳама девонаем ин ҷо, касе оқил кучост?

Ҳилолӣ

НОСИПОС ناسپاس курнамак, ношукр, шукрношинос, ҳақношинос.

Ба иттифоқи хирадмандон сағи ҳақшинос бех аз одами носипос. *Сағдӣ*

Носипосро ба худ роҳ мадеҳ. *Зарбулмасал*

НОСИТУДА ناستوده ниг. носутуда.

НОСИХ I а. ناسخ порчаи абрешимини зарбофт ё нуқрабофт.

НОСИХ II а. ناسخ 1. лағвқунанда, аз байн баранда.

Дастбурде намузданд, ки носихи достони «Рустами Дастон» ва «Сому Наримон» гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. нусхабардор, нависанда, котиб.

Носихи нусхаи саҳифаи боғ
Қард мансух таблаи аттор. *Убайди Зоконӣ*

НОСИЯ а. ناصيه пешонӣ; руй, чеҳра, симо.

Бар ояте, ки омада дар шони кибриё,
Андар миёни носияи у мубайян аст. *Анварӣ*

Осори саодат ва наҷобат дар носияи ту мушоҳида мекунам. *Авфӣ*

НОСОЗ ناساز номувофиқ, нобоб, нолоиқ, нописандида; зишт, бад.

Ба наздики хоҳар хиромид зуд,
Ки он ҷойгаҳ кор носоз буд. *Фирдавсӣ*
Ҳар чӣ ҳаст, аз қомати носози беандоми мост,
Варна ташрифи ту бар болои кас кӯтоҳ нест. *Ҳофиз*

НОСОЗГОР ناسازگار номувофиқ, муҳолиф; бадбахт, беголеъ.

Ҷаҳондори хунрези носозгор
Накард эҷ ёд аз бади рӯзгор. *Фирдавсӣ*

НОСОЗӢ ناسازى номувофиқӣ, муҳолифат; зишти, бадӣ.

Шуд фалак дар садади маъракаи носозӣ,
К-аз дили кӯдаки мо шавқӣ тамошо бархост. *Соиб*

НОСОИБ ناصائب нодуруст, носаҳеҳ, норост.

Қалла гуфт ... Ман аз бидояти ҳол ин ҳама медам ... , ту, Димна, ба раъи заиф ва тадбири нонобия худ мустазҳир. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

НОСОЛХҲҲҲ ناسالخورده ҷавон.

... К-аз ин шоҳи носолхурда ҷавон
Ҷароед пурдарду хастаравон. *Фирдавсӣ*

НОСУР а. ناسور|ناسور захми кӯҳнаи ҳамеша чиркдиханда, захми илоҷнопазир.

... Ки чунин дору чунон носурро
Ҳаст дархур аз пай майсурро. *Румӣ*
Ба боғи даҳр бишӯ даст аз таровати айш,
Ки ҳаст шабнами субҳаш чакидани носур. *Бедил*

НОСУТ а. ناسوت d. олами ҷисмонӣ, дунё, ин ҷаҳон; инсонӣ, одами; муқобили лоҳут.

Махрами носути мо лоҳут бод,
Офарин бар дасту бар бозут бод! *Румӣ*

НОСУТУДА||НОСИТУДА ناستوده нописандида, номаъқул; бадкор, бадамал.

Гуфт: Дар насли носутудаи мо
Ҳаст як хислат озмудаи мо. *Низомӣ*

НОСУФТА ناسفته сӯроҳ карданашуда; сӯроҳнашуда; маҷ. беайбу нуқсон.

Зи носуфта гавҳар се духтарш буд,
Набудаш писар, духтар афсарш буд. *Фирдавсӣ*
Як дона ёкути сурх аст ва носуфта аст.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

НОСИ а. ناسى фаромушқунанда, фаромушхотир.

Бори дигар суҳт пар, вопас бичаст,
Боз кардаш ҳирси дил носиву маст. *Румӣ*

НОТАВОН ناتوان касе, ки тавоноӣ надорад, суст, заиф, беқувват, беқудрат.

Тахаммул кун, эй нотавон, аз қавӣ,
Ки рӯзе тавоногар аз вай шавӣ. *Саъдӣ*
Эй чарх, бәсе ситам ба ҷонам кардӣ,
Бисъёр забуну нотавонам кардӣ. *Савдо*

НОТАВОНӢ ناتوانى сустӣ, заъф, бекувватӣ.

НОТАМОМ ناتمام нопурра, нокомил; нуқсоннок.

Бар фикри нотамому хаёли номуваҷҷаҳи худ у-
куфе тамои ёфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НОТАР ناتر хушк, қок.

Ду аз оби рӯшан саросар будӣ,
Миёна яке хушку нотар будӣ. *Фирдавӣ*

НОТАРОШИДА ناتراشیده 1. тарошиданашуда; мӯяш расида.

Фитода дар он паҳн дашти дурушт
Сари нотарошида чун хорпушт. *Фирдавӣ*

2. маҷ. дағал, беодоб, хом.

Ба як нотарошида дар маҷлисе
Биранҷад дили ҳушмандон бәсе. *Саъдӣ*

НОТИҚ а. ناطق нутққунанда, гӯянда, гапзананда.

Дар хитоби одамӣ нотик будӣ,
Дар навои тутиён ҳозиқ будӣ. *Румӣ*

Нотик он кас шуд, ки аз модар шунид.

Зарбулмасал

НОТИҚА а. ناطقة 1. муаннаси нотик; 2. қувваи суҳангӯӣ;
қобилияти нутқ қардан.

Бас кунам ин гуфтани бошам ба сидқ
Мустамаи нотиқай ҷонфазо. *Шамси Табрезӣ*

Нотикаро банд куну ҷамъ бош,
Варна замири ту парешон шавад. *Шамси Табрезӣ*

НОТУР а. ناطور ниг. нозур.

Ҷаҳондида пире бар у баргузашт,
Ҷамагуфт хандон ба нотури дашт. *Саъдӣ*

НОУМЕД ناميد маънос, касе, ки умедро аз даст додааст.

Ба ҳангоми талхӣ машав ноумед,
Ки абри сияҳ зояд оби сафед. *Саъдӣ*

НОФ ناف 1. чуқурчаи миёни шикам, ки нишони банди бу-
ридашудаи сурра аст; 2. маҷ. миёни ҳар чизе; нофи рӯз
миёни рӯз.

Хаймаи Лайлист дар дашти баёзи мардумак,
Боз нофи рӯз равшан шуд, дили шаб ошкор.

Низомӣ

нофи шаб миёни шаб; нофи ҳафта рӯзи сешанбе; ◇ но-
фи олам киноя аз шаҳри Макка.

Қадам бар сари нофи олам ниҳод,
Басо нофа, к-аз нофи олам кушод. *Низомӣ*

нофи осмон киноя аз қутби фалак; ноф буридан (ё за-
дан, гирифтган) ба чизе умр ба сар бурдан бо чизе
мас. бо шодӣ ё бо ғам.

Нофи маро ба иағмаи ишрат буридаанд,
Чун най намезанам нафасе бе таронае. *Соиб*

нофи ману ту ба ҳам набуридаанд маҷбур нестем, ки
ҳамеша бо ҳамдигар як ҷо бошем.

Чун тира шуд акнун маи софи ману ту,
Модар на ба ҳам бурид нофи ману ту. *Азрақӣ*

ноф бар замин гузоштан (ё ниҳодан) дигар шудани
вазъияти аъзоҳои даруни шикам дар натиҷаи бардош-
тани бори вазнин; зӯр омадан.

Меғузорад ноф аз хуршеди тобон бар замин,
Гар фалак бардорад ин боре, ки бар души ман аст. *Соиб*

ноф бар ғам задан вақти зиёди умрро бо ғаму ғусса
гузарондан.

Нофи ту бар ғам задам, ғам махӯр, Хоқоние!
К-он, ки ҷаҳонро шинохт, ғамқада шуд ҷони у. *Хоқонӣ*

НОФА ناهе халтачаи мушқдор, ки аз нофи оху ҳосил ме-
шавад; хушбуии аз нофи оху тайёр кардашуда.

Сунбул сари нофа боз карда,
Гул даст ба у дароз карда. *Низомӣ*

◇ нофа кушодан хушбуӣ паҳн қардан.

Аз зулфи ту нофаҳо кушодем,
В-аз лаъли ту шурбҳо кашидем. *Анварӣ*

нофаи мушқро чи тару чи хушк зарб. тарию хушқӣ
хушбуии мушқро кам намекунад.

НОФАҚУШО||**НОФАГУШО** ناهه کشا||نافه گشا паҳнкунандаи
хушбуӣ, мушқбу, хушбу.

Зи баҳри зинату зеби муҳаддароти фалак
Замона нофагушо шуд, сипеҳр — голиясо.

Убайди Зоконӣ

НОФАРЗОН نافرزان беилм; беақл, беҳирад, нодон.

Муҳолифони ту бефарраҳанду бефарҳанг,
Муодиёни ту нофарруҳанду нофарзон. *Баҳромӣ*

НОФАРМОН نافرمان итоатқунанда, саркаш.

Чун муддате чанд баромад, духтар бадху буд ва
ситазаҷуӣ ва нофармон. *Саъдӣ*

НОФАРРУХ نافرغ безеб, зиштрӯ.

НОФАРРУХАХТАР نافرغ اختر бадбахт, бетолеъ, манҳус.

Аз ин нофарруҳахтар меҳаросам,
Қиёси талғаташро мешиносам. *Низомӣ*

НОФАРҶАХТА نافرخته бадхӯӣ ва зиштрӯӣ, густох ва
беодоб.

Зишту нофарҷахтаву нобихради,
Одамируию дар ботин дади. *Тайёни Марғазӣ*

НОФАРҶОМ نافرجام бенатича, беасар, бефоида; бадқибат.

Бода дардеҳ, чанд аз ин боди ғурур,
Хок бар сар нафси нофарҷомро! *Ҳофиз*

бахти нофарҷом толеи бад, бахти бад.

Ин ду чизам бар гуноҳ ангехтанд:
Бахти нофарҷому ақли нотамои. *Саъдӣ*

НОФАЧИН ناهه چين чинандаи хушбуӣ, хушбуибахш.

Насми баҳорӣ дар ақсои Чин
Шуд аз нофи охуи Чин нофачин. *Хочу*

НОФАҲМ ناهم нодон, беақл.

Дарс агар мушқил бувад, нофаҳмо хоб оварад.*

НОФЕЪ а. نافع фоиданок, судманд, манфиатнок, бофоида.

Хайрот баъзе шариф бувад ва баъзе мамдӯҳ ва
баъзе нофеъ. *Насириддини Туеӣ*

Ва оби вай нофеътарин ва сабуктарини обҳост.
«Равзат-ус-сафо»

НОФИЗ а. نافذ чоришаванда, ба таври қатъӣ иҷрошаванда.

Бар азимати нофиз аз он ҷо барнишаст. *Авфӣ*

Агар ҳалок писандӣ вагар бақо бахшӣ,
Ба ҳар чӣ ҳукм кунӣ, нофиз аст фармонат.
«Анвори Суҳайлӣ»

НОФИР *а.* نافر нафраткунанда; раманда, тарсанда.

Чавоне хирадманд аз фунуни фазоил ҳаззе во-
фир дошт ва таъбе нофир, чунон ки дар маҳфили
дошишмандон нишастӣ, забони сухан бибастӣ. *Саъдӣ*

НОФИХ *а.* نافيخ пуфкунанда, даманда.

Дар он шаҳр сокини доре ва нофиҳи норе намонд.
«Равзат-ус-сафо»

НОФИ *а.* نافي нафӣкунанда; дуркунанда, радкунанда.

Завъи чон омад, намонд, эй мустазӣ,
Лозиму малзуму нофи(ю) муқтазӣ. *Румӣ*

НОХАЛАФ ناخلف ноасл, разил; фарзанди ноқобил, касе,
ки шоёни падару модари худ нест.

Дареғаш махур бар ҳалоку талаф,
Ки пеш аз падар мурда беҳ нохалаф! *Саъдӣ*

Падарам равзаи ризвон ба ду гандум бифруҳт,
Нохалаф бошам, агар ман ба чаве нафрушам.

Ҳофиз

НОХАШ ناخوش *ниг.* нохуш.

НОХАШӢ ناخوشي *ниг.* нохушӣ.

НОХИРАДМАНД ناخردمند нодон, беақл.

Ба дониш, ки бо кунӣш ёр нест,
Ба чуз нохирадмандро кор нест. *Ҷомӣ*

НОХОНДА ناخوانده 1. касе, ки дарс на хондааст; 2. даъ-
ватнашуда, таклифнашуда.

Маро гуфт: Меҳмони нохонда хоҳӣ
Қамарчеҳри қофи муқаввас ҳавоҷиб. *Манучеҳрӣ*

НОХОСТ I ناخواست касе, ки аз ҷояш хеста наметавонад,
замингир, очиз, нотавон.

НОХОСТ II ناخواست талабнашуда, хостанашуда; ба нохоҳ,
аз ғайри хоҳиш ва талаб.

Салла бар сар-бар дарахтистонашон
Пур шудӣ нохост аз мевафишон. *Румӣ*

Нохостро баҳона басест. *Зарбулмасал*

НОХОҲ ناخواه бемайл, беирода, талабнакарда.

Он кӣ оқил буд, азми роҳ кард,
Азми роҳи мушкили нохоҳ кард. *Румӣ*

НОХУБ ناخوب бад, зишт.

Чӣ нохуб аст дидори бузургон,
Шудан чун Юсуф андар чанги гургон.

Носири Хисрав

НОХУДО ناخدا киштибон, киштирон, ронандаи киштӣ.

Зи тахтапораам, эй нохудо, чӣ мепурсӣ?
Фалак кашида зи гирдоб бар канорам сахт. *Бедил*

Эй нохудо, ту лангари киштӣ зи сабр кун,
Баҳри муҳити ишқ аҷаб бекарона аст. *Туғрал*

НОХУДОТАРС ناخدا ترس касе, ки аз худо наметарсад.

Саб(б)оҳон биронданд киштӣ чу дуд,
Ки он нохудо нохудотарс буд. *Саъдӣ*

НОХУДОӢ ناخدائي киштибонӣ, киштиронӣ.

Бад-ин маллоҳию ин нохудо
Аз ин гирдоб кай ёбӣ раҳой? *Убайду Зоқонӣ*

НОХУН ناخن 1. моддаи шохӣ, ки дар нӯги ангуштон ме-
руяд.

Бизад дасту чома бидаррид пок,
Ба нохун ду рухро ҳамекард чок. *Фирдавсӣ*

2. чанғоли ҳайвоноти дарранда ва мурғон.

Бар рӯи мунъимон ғазаболуда кун нигоҳ,
Бо ин гурӯҳ нохуни шеру паланг бош! *Сайидо*

◇ нохуни **парӣён** навъе аз садафи хушбӯӣ, ки ба но-
хун монанд аст ва онро барои тайёр кардани давоҳо
ба кор мебаранд, нохуни дев ё нохуни бӯё низ ме-
номанд.

Ин карам бин, ки аз дилат хафақон
Бурда холиқ зи нохуни парӣён. *Ҳаким Давоӣ*
нохуни рӯз *киноя аз офтоб.*

Баранд нохунаи чашми шаб ба нохуни рӯз,
Кунанд нохуни рӯз аз ҳинои субҳ хизоб. *Ҳоқонӣ*
нохуни **хома** нӯги қалам; **нохун** ба дандон мондан а)
киноя аз афсӯс ва таассуф хӯрдан; б) *киноя аз дар*
ҳайрат мондан.

Бад-эшон аз ғанимат дод чандон,
Ки халқе монд аз он нохун ба дандон. *Низорӣ*

НОХУНА ناخنه гӯштпорае, ки дар гушаи чашм падида
омада, рафта-рафта тамоми чашмро фаро мегирад; хира
шудани мардумакӣ чашм, катаракта.

Чашми беҳӣ мадор, ки дар чашми рӯзгор
Он нохуна, ки буд, бадал шуд ба устухон. *Ҳоқонӣ*

НОХУНПЕРО(Ӣ) ناخن پيرا (ي) 1. нохунгирак, қайҷии хурд.

Нохуни ман дароз шудааст ва муҳтоҷам ба но-
хунперое. *Авфӣ*

2. сартарош; ҳаҷҷом.

НОХУШ||НОХАШ ناخوش 1. бемор, бадҳол; дилтанг; 2.
бад, нофорам.

Қасеро, ки андеша нохаш бувад,
Бад-он нохушӣ рои у каш бувад. *Фирдавсӣ*

Гуй раги чон мегусалад захмаи носозаш,
Нохуштар аз овозаи марги падар овозаш. *Саъдӣ*

НОХУШӢ||НОХАШӢ ناخوشي 1. беморӣ, бадҳолӣ; дилтанг-
гӣ; 2. бадӣ, нофорамӣ.

Ҳар замон ин замонаи тавсан
Айш бар ман ба нохушӣ дорад. *Адиб Собир*

НОЧАРОН ناچارан гурисна, гушна.

Ба кӯҳе дуруст ин замон бо сарон
Ду дида пур аз обу лаб ноچارон. *Фирдавсӣ*

НОЧАХ||НОЧИХ ناچاخ табарзин; найзаи майда.

Фуломонро фармудӣ, то даромадандӣ ва ба шам-
шеру ночах пора-пора кардандӣ.

«Таърихи Байҳақӣ»

Расиду зад он ҳарбаи номдор,
Писар ночахе хӯрд аз у устувор. *Хисрави Деҳлавӣ*

НОЧИЗ ناچيز ҳеҷ чиз, ҳеҷ; *мач.* нест, нобуд; *ночиз гар-*
донидан нест кардан.

Ҳамаро ночиз ва мунҳадим гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

ночиз шудан (ё гаштан) а) маҳв шудан, аз байн рафтан, мурдан, нест шудан.

Чун он рушноӣ баромад баробари торикӣ, торикӣ ночиз гашт. «*Таърихи Систон*»

Чу ночиз шуд ҷодуи хирасар.

Малик офарин хонд бар додгар. *Хочу*

б) вайрон шудан; хароб шудан; в) беқадр шудан.

Зи Хисрав рӯ мапеч, ар гашт ночиз,

Хаёле ҳаст, агар ҷон нест уро. *Хисрави Деҳлавӣ*

НОЧИХ ناچخ *ниг.* ночах.

НОЧОР ناچار ногузир, лоилоҷ, маҷбуран, хоҳу нохоҳ.

Ба латофат чу барнаёяд кор,

Сар ба беҳурмати кашад ночор. *Саъдӣ*

НОЧОҚ ناچاق нохурсанд.

Мудом табъи ман аз ваҷҳи ёр ноҷоқ аст,

Ки субҳу шом рафиқи рақиби айғоқ аст. *Шоҳин*

НОШАВ ناشو чизи ношуданӣ, чизи ғайри мумкин.

НОШИКЕБ ناشکيب бесабр, бетаҳаммул; беқарор.

Бибояд бар ин буд ҳамдостон,

Ки ман ношикебам бад-ин достон. *Фирдавӣ*

НОШИНОС ناشناس ноошно, ношинохт, бегона; маҷ. бетачриба, беҳабар.

В-агар нуқраандуда бошад нуҳос,

Тавон харҷ кардан бари ношинос. *Саъдӣ*

НОШИНОХТ ناشناخت ношинос, шинохтанашаванда, касе, ки ҳеҷ кас уро-намешиносад; бегона.

В-онро, ки бар муроди ҷаҳон нест дастрас,

Дар зодбуми хеш ғариб асту ношинохт. *Саъдӣ*

ношинохт шудан пинҳон шудан, рӯ пинҳон кардан.

Рафт Ҷўҷӣ чодирӯ рӯбанд сохт,

Дар миёни он занон шуд ношинохт *Румӣ*

НОШИР а. ناشر нашркунанда, парокандакунанда, паҳнкунанда.

Ҷоҷаташ н-ояд, ки ғайре наشري фазли у кунад,
З-он ки доим ҳиммати у фазли уро ношир аст.

Муиззӣ

НОШИТО ناشتا гуриснагӣ, аз пагоҳӣ чизе нахурдан.

Шуробаҳон бемазаи нохуш андар у

Ҳамчун даҳони соҳиби иллат ба ношито. *Муиззӣ*

ношито шикастан тахтӯл кардан, пагоҳӣ андак чиз хурдан.

НОШИТОМАНИШ ناشتامنش одами гурисна.

Нон маҳур пешӣ ношитоманишон,

В-ар хӯрӣ, ҷумларо ба хон бинишон! *Низомӣ*

НОШИТОШИКАН ناشتاشکن касе, ки тахтӯл мекунад, касе, ки ношто мекунад.

Сина аз доғ ношитошикан аст,

Чок то рӯзии гиребон аст. *Волеҳи Ҳаравӣ*

НОШИТОЙ ناشتائى 1. тахтӯл, субҳона, хуроке, ки пагоҳӣ меҳуранд; 2. ба ношто, аз пагоҳӣ чизе нахурда.

Ба такрори сухан роғиб чарой?

Маҳур об аз пай ҳам ношитой. *Нозим*

НОШИФ а. ناشف қазбкунанда, ба худ кашандан чизе (маҳвусан обро).

Чун шуд он ношиф зи нашфи беҳи хад,

Н-ояд он суе, ки амраш мекашад. *Румӣ*

НОШОД ناشاد нохурсанд, андӯхгин, ғамгин, маҳзун, хафа.

Зиндагӣ бар гардан афтодаст, Бедил, чора чист?

Шод бояд зистан, ношод бояд зистан. *Бедил*

Фаровон зи ҳар моеё ёд кард,

Дили мард аз ин ғусса ношод кард. *Савдо*

НОШОИСТ|НОШОИСТА ناشايست|ناشايسته нолонқ, номуносиб, нодуруст, бад.

Агар аз шумо ношоисте дар вучуд ояд, ба ҳеҷ ваҷҳ узри шумо қабул нохоҳад буд. *Авфӣ*

НОШПОТӢ ناشپاتى мевае аз ҷинсии нок ва муруд.

Ва дар ин ҷаҳорбоғҳо меваҳои алвон фаровон аз ношпотӣ ва бодом ва фундук. «*Таърихи Наршахӣ*»

НОШУСТА ناشسته шустанашуда, пок карда нашуда; ◇ тифли ношуста кӯдаки навзод.

НОШУСТАРӢ (Ӣ) ناشسته(روى) 1. касе, ки рӯиш ношуста аст.

Об ҳаст аз баҳри ҳар ношустарӯӣ,

Гар ту ҳам ношустарӯӣ, об ҷӯӣ. *Аттор*

2. киноя аз одами палид, нокас.

Чанд бошад ҳамчу оби равшанат

Рӯи ҳар ношустарӯе диданат. *Аттор*

Даври муште ҷоҳили ношустарӯӣ андар гузашт,

Давр даври Юсуф аст, он подшоҳи бандавор. *Саноӣ*

НОШӢ а. ناشى 1. пайдо, пайдошаванда.

В-ин тафовут дар ин салоҳу халал

Ҳаст ношӣ зи ихтилофи маҳал. *Ҷомӣ*

2. навкор, бетачриба, хом, нодон.

НОЭМИНИЙ نايمينى беқарорӣ.

Дари тазаллуме зад, ки се сол беш мегузарад,
фавҷи нозминӣ бар соҳати он қалъа чилварези тохтан аст. *Бедил*

НОҒУШ ناغوش сар ба об фуру бурдан, ғӯта кардан, ғӯта задан; ноғуш хӯрдан ғӯта задан.

Гирди гирдоб магард, арт наёмухт шино,

Ки шавӣ ғарқа, чу ногоҳе ноғуш хӯрӣ. *Лабӣӣ*

НОӢ نائى найзан, найнавоз, касе, ки най менавозад, навозандаи най.

Ниҳода падар чанг дар нои хеш,

Писар чангию ноӣ овард пеш. *Саъдӣ*

НОҚА а. ناقه шутури мода.

Ҷумларо бифуруҳтам ва ноқае харидам. *Авфӣ*

Мапсанд зи асбоби ситам бар дили дарвеш,

То ноқа зи бори зару симат нашавад реш. *Бедил*

◇ ноқаву ҷамале дар кор надоштан (ё набудан) киноя аз ғараз ва фоидае надоштан дар коре.

Ва бидонад, ки маро дар ин кор ноқаву ҷамале набудааст. «*Таърихи Байҳақӣ*»

НОҚАВОМ|НОҚИВОМ ناقوام попойдор, ноустувор, ноқоим.

Бо дарду доғ зист дар ин даҳри ноқавом. *Ҳоқонӣ*

НОҚИД *a.* ناکد 1. сарақундан пул, касе, ки пули сара-
ро аз пули носара чудо мекунад; 2. маҷ. касе, ки хубу
бади чизеро чудо карда метавонад.

Эй хоҷа, эй ки ноқиди тақдир дар азал
Зоти туро зи чумла ҷаҳон эҳтисоб кард.
Убайди Зоконӣ

◇ ноқиди сухан сарақундан сухан, мунаққид, тан-
қидчӣ, суханфаҳм.

Бояд ки шоир ... ба ҳеҷ ҳол ба гуфта ва пардох-
таи худ эътимод накунад, то вақте ки онро ба но-
қидони сухан ва дӯстони фозили мушфиқ арз на-
дорад. *Шамси Қайс*

НОҚИЛ I *a.* ناقل касе, ки чизеро аз ҷое ба ҷое мебарад,
нақлкунанда.

НОҚИЛ II *a.* ناقل ҳикоятқунанда, нақлкунанда.

Дар шаъни ҳиммати ўст шеърӣ низом, алҳақ,
Мақсуди ӯ ҳамин аст, ман дар миён ноқил. *Савдо*

НОҚИС *a.* ناقص нотаом, нопурра, нуқсондор, камбуди-
дор; *муқобили* комил 1.

Миқдори шаб аз рӯз фузун буд, бадал шуд:
Ноқис ҳама инро шуду зоида ҳама онро. *Анварӣ*

Қамол аст дар нафси инсон сахун,
Ту худро ба гуфтор ноқис макун. *Саъдӣ*

НОҚИСХИРАД ناقص خرد камақл, беақл, нодон.

Наметарсӣ, эй гурги ноқисхирад,
Ки рӯзе палангет аз ҳам дарад. *Саъдӣ*

НОҚОБИЛ ناقابل белаёқат, беқобилият; беақл.

Ҳеҷ суде накунад тарбияти ноқобил,
Гарчи барат ниҳӣ аз халқи ҷаҳон миқдораш. *Ҷомӣ*

НОҚУР *a.* ناقور шайпур, карнай, сурнай; **НОҚУРИ** кул(л)

д. сури Исрофил, сурнае, ки ғуе ҳар гоҳ Исрофили фа-
ришта навозад, қиёмат мешавад.

Нолаи сурнову таҳдиди духул
Чизаке монад бад-он ноқури кул. *Румӣ*

НОҚУС ناقوس зангӯлаи калисо, зангӯлаи ибодатхонаи
насоро.

Гар хирқаву хонақоҳу шайхе набувад,
Ноқусу калисиёву зуннор бас аст. *Хайём*
Туву тасбеҳу мусаллоу раҳи зӯҳду вараъ,
Ману майхонаву ноқусу раҳи дайру кунӣшт. *Ҳофиз*

НОҲАМВОР ناهموار 1. пурнишебу фароз, нотахт.

Ба як соат туро манзил расонад,
Агарчи роҳ ноҳамвор бошад. *Шамси Табрезӣ*

2. маҷ. ноаҳл, нопок.

Модар аз фарзанди ноҳамвор ҳиҷлат мекашад. *Соиб*

◇ рӯзгори ноҳамвор киноя аз зиндагонии номусоиди
пурҳаводис.

НОҲАМВОРӢ ناهمواری 1. пурнишебу фароз будан, нотахт
будан.

Нолаи об аз ноҳамвории замин аст. *Зарбулмасал*

2. ношонстагӣ; номусоидӣ, нодурустӣ, номувофиқӣ.

Марди косиб, к-аз машаққат мекунад кафро дурушт,
Баҳри ноҳамвории нафси дағал сӯҳонгар аст. *Ҷомӣ*

НОҲАМОЛ ناهمال беназир, беҳамто, бемислу монанд.

Ба Рухҳом гуфт ин бади ноҳамол:
Далеру сабуксар маро буд ҳол. *Фирдавӣ*

НОҲАМУЛӢ ناهمولӣ бесабри, бетоқати.

Ноҳамулӣ(-и) анбиёро 3-амр дон,
В-ар на ҳаммол аст бадро ҳилмашон. *Румӣ*

НОҲАНҶОРИ||**НОҲИНҶОРИ** ناهنجاری каҷравӣ аз роҳи
рост; бадқирдорӣ.

Он зан ба бадқорӣ ва ноҳанҷорӣ маъруф буд.

«Анвори Суҳайлӣ»

НОҲАҚ ناهق норост, нораво, дуруғ, носаҳеҳ.

Мо нагуем баду майл ба ноҳақ накунем,
Ҷомаи кас сияҳу далқи худ азрақ накунем. *Ҳофиз*

НОҲАҚШИНОС ناهق شناس кӯрнамак, носипос, бевафо.

Дун аст ва бесипос ва сифла ва ноҳақшинос, ки
ба андак тағъири ҳол аз маҳдуми қадим баргар-
дад ва ҳаққи неъматӣ солҳо дарнавардад. *Саъдӣ*

НОҲИБ *a.* ناهب гиранда, рабоянда; ғоратқунанда, ғорат-
гар.

Ҷаммош бад-он ду чашми айёр,
Қаллош бад-он ду зулфи ноҳиб. *Анварӣ*

НОҲИД *a.* ناهيد нуҷ. сайёраи Зӯҳра.

Ноҳид чун уқоби туро дид рӯзи сайд,
Гуфто: Дуруст Ҳорут аз банд раста шуд. *Дақиқӣ*

НОҲИНҶОРИ ناهنجاری *ниг.* ноҳанҷорӣ.

НОҲИФОЗ ناهفוז 1. бепушиш, бепарда; 2. маҷ. бешарм,
беҳаё; фосик, бадқирдор.

Шаби одина рафт дар масҷид
Ончунон ноҳифозе аз сари ҷид. *Саной*

Он ноҳифози бешарм, ки муроди ӯ аз ман ҳосил
нашуд, ... эшонро [тутиёнро] ин сухан омӯхта.

«Анвори Суҳайлӣ»

НОҲИЯ I || **НОҲИЯТ** *a.* ناهيه||*ناحيه* мамлакат, кишвар;
вилоят.

Шоҳ бад-он ноҳияи сайдйёб
Дид дехе чун дили душман хароб. *Низомӣ*

Ҳар вақт ҳарб қардандӣ ва вилояте ва ноҳияте
бигирифтандӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НОҲИЯ II *a.* ناهيه манъ, манъи қатъӣ, қадаған.

НОҲОР ناهار аз пагоҳи рӯзӣ чизе нахӯрда, тахтӯл накар-
да, ношито накарда, гурусна.

Ниҳоданд хону бихандид шоҳ,
Ки ноҳор будӣ ҳамоно ба роҳ. *Фирдавӣ*

НОҲУЗУР ناهضور беҳузур, бераҳат, мушаввашотир, он
кӣ аз ҳузуро ҳаловат маҳрум аст.

Зи сармо бувад нонво ноҳузур,
Ниҳода чу нон пушти худ дар танур. *Сайидо*

НОҲУШИВОР ناهشيوار *ниг.* ноҳушёр.

... Қи тухме, ки кишти бад-ин рӯзгор,
Туро дод, эй ноҳушивор, бор. *Фирдавӣ*

НОҲУШМАНД ناهوشمند беҳирад, беақл.

Бифармуд, к-уро ба зиндон баранд,
Ба наздики ноҳушмандон баранд. *Фирдавӣ*

НОХУШЬЁР ناهشيار нофаҳм, камақл.

Чунин гуфт, к-эй Рахши нохушьёр,
Кй гуфтат, ки бо шер кун корзор? *Фирдавӣ*

НОҲИ *а.* ناهى манъкунанда, наҳйкунанда, боздоранда.

Ислоҳи мамлакатро килки ту буд омир,
Ифсоди мамлакатро теги ту буд ноҳи.

«Равзат-ус-сафо»

НОҶАВОНМАРД ناجوانمرد бешараф, беномус, бадсиришт.

Дашном ба аҳли Куфа медод, ки, эй ноҷавонмард,
дон, чаро боз истодед?! *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НОҶЕЪ *а.* ناجح таъсиркунанда, муассир, таъсирбахш; но-
чеъ омадан таъсир кардан.

Истеъмоли адвия муфрада ва мураккаба мутла-
қо нофеъ ва ноҷеъ наёмад. *«Равзат-ус-сафо»*

НОЧИНС ناجنس нокас, номард, разил, паст.

Нахуст мавъизаи пири сӯҳбат ин ҳарф аст,
Ки аз мусоҳиби ночинс эҳтироз кунед. *Ҳофиз*

НОҶИ ناجى наҷотёбанда, халосшаванда; наҷотёфта.

Ту намедонӣ, ки аз ҳар ду кий?
Ғарқай андар сафар ё ноҷий. *Румӣ*

Асои Нӯҳи ноҷи ба дасташ дод. *«Равзат-ус-сафо»*

НУБОҶ *а.* نباح ав-ав кардан, ак-ак кардан, аккос задани
сағ.

Зи вайрони орифи жандапӯш
Якero нубоҳи сағ омад ба гӯш. *Саъдӣ*

НУБУВВАТ *а.* نبوت пайғамбарӣ; маҷ. эъҷоз, мӯъҷизана-
моӣ, мӯъҷиза нишон додан.

Ман намедонам, ки ин чинси суханро ном чист,
Не нубувват метавонам гуфтанах, не соҳирӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

НУВВОБ *а.* نواب 1. ҷ. ноиб; 2. ҳокимони мусулмон дар
Ҳиндустон; 3. гумоштагон; ходимон.

Нуввобони дарбор наёмадани уро гушзади амир
гардониданд. *Садри Зиё*

НУВИД||**НУВЕД** نويد *ниг.* навид.

НУДАМО *а.* ندما ҷ. надим.

НУДБА *а.* ندبه гирья, нола; гирья кардан, нола кардан;
ба мурда навха кардан.

Сағиру кабир, амиру маъмур, факиру ғайӣ дар
ин мотам навха зада, нудба ба авчи иллийн ра-
сонид. *«Равзат-ус-сафо»*

НУДРАТ *а.* ندرت гоҳ-гоҳ ва кам воқеъ шудан, иттифоқ,
тасодуф; ба нудрат гоҳе, тасодуфан, баъзан, кам; ба
ҳукми нудрат аз рӯи иттифоқ ва тасодуф, гоҳ-гоҳ, аз
ғайри чашмдошт.

Ва аз уқало он кй ба ҳукми нудрат ба чоҳу мук-
нат расидааст, худ лаззату ҳаловат надид.

Аҳмади Дониш

НУЗЛ *а.* نزل он ҷӣ барои меҳмон тайёр мекунамд, хурда-
ниҳое, ки пешӣ меҳмон мегузоранд; зиёфат.

Ниҳоданд нузли зи ғоят бурун,
Зи ҳар пухтани пухта аз чанд гун. *Низомӣ*

Мо нузли меҳмон ба бехтарин ваҷҳе сохтаем.
«Анвори Суҳайлӣ»

НУЗУЛ *а.* نزول фуруд омадан, поён рафтан, поин омадан.

Харобтар зи дили ман ғами ту чой наёфт,
Ки сохт дар дили тангам қароргоҳи нузул. *Ҳофиз*

Эй мусофир, ин манзилро ба шарафи нузул му-
шарраф сохтӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НУЗУР *а.* نذور ҷ. назр.

НУЗУРОТ *а.* نذورات ҷ. нузур, яъне чамъулҷамъи назр.

Нузуроти бисьёре ба ҷаноби мумайиз медоданд,
ки ба шукронаи саломатии ман ба мустаҳқиқонаш
расон. (2) *Садри Зиё*

НУЗҶАТ *а.* نزهت 1. покизагӣ, беайбӣ, дури аз айб; не-
куй.

Қасри фирдавс, ки ризвонш ба дарбонӣ рафт,
Манзаре аз ҷамани нузҷати дарвешон аст. *Ҳофиз*

Нузҷати кӯят барад равнақи гулзорро,
Шуҳраи ҳуснат дарад пардаи асрорро. *Туграл*

2. хушҳолӣ, хурсандӣ.

Омад баҳори хуррам бо рангу бӯи тиб,
Бо сад ҳазор нузҷату ороиши аҷиб. *Рудақӣ*

Гуфтам: Барон нузҷати нозирон ва фусҷати ҳо-
зирон китоби «Ғулистон»-е тасниф тавонам кард.

Саъдӣ

НУЗҶАТГОҶ||**НУЗҶАТГАҶ** نزهتگاه|نزهتگاه оромшпоҳи дил-
кушо, ҷои хушҳаво ва форам.

Хиромон Хисраву Ширин шабу рӯз
Ба ҳар нузҷатгаҳе шоду дилафрӯз. *Низомӣ*

Аршоиёӣ баъд аз тафарручи нузҷатгоҳи Қаш-
мир озими сайри Қобул шуд. *«Таърихи Фариста»*

НУЗҶ||**НАЗҶ** *а.* نضج расидан(-и мева); пухта шудани чи-
зе, пазиш.

Баъд аз эҳтибос дар ҷавфи кӯҳ мударто нузҷ
ёфта, маншаи такаввуни аҳҷори қимат гардад.

Аҳмади Дониш

НУКАТ *а.* نكت ҷ. нукта.

НУКОТ نکات *аслаш* никот.

НУКС *а.* نکس *тиб.* баргаштани беморӣ.

... Ҳамчун беморӣ, ки чун нукс кунад, ба хатар
бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар ин вақт, ки аз Сова равон шуд, дар роҳ су-
рати нуксе рӯй намуд, боз оризан мараз муставлӣ
гашт. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

НУКТА *а.* نكته сухани покиза, гапи латиф, ҷумла ва ибо-
рае, ки бо рамзу ишора ифода мешавад.

Эй фитратат ба сина чу дар обгина май,
В-эй нуктаат ба хома чу дар нобзан газак. *Шоҳин*
нуктан ғарро сухани фасеҳ ва равшан; **нукта гирифт-
тан бар касе, чизе** айбҷуӣ ва хурдагири кардан ба ка-
се, чизе.

Ҳофиз, чу оби лутф зи назми ту мечакад,
Ҳосид ҷӣ гуна нукта тавонад бар он гирифт? *Ҳофиз*

Ҳаргиз кас бар вай нукта нагирифта буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

нукта эрод кардан сухани нозук ва ачиб гуфтан.

Нукта ва базлаи ғарибу бадеъ эрод мекард. *Авфӣ*

НУКТАГИР *نکته گیر* айбҷӯй, хурдагир, хурдабин.

Маҳмуд марде нуктагир буд ва дар масолеҳи мамлакат як сари муй фуру нагузошти.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

НУКТАГУЗОР *نکته گذار* латифагӯй, зариф, пурдони хушгап.

Ҳарифи бодагусору надими нуктагузор
Суроҳии маи нобу сафинаи ғазал аст. *Ҷомӣ*

НУКТАДОН *نکته دان* одами бофаҳм, касе, ки хубу бадро нағз фарқ мекунонад; сухандони забардаст.

З-он ёри дилнавозам шукрест бо шикоят,
Гар нуктадони ишқӣ, бишнава ту ин ҳикоят. *Ҳофиз*
Лафтари ашъори худро беҳ, ки андозам ба об,
Баски имрӯз имтиёз аз нуктадонон бурдаанд.

Сайидо

НУКТАПАРДОЗ *نکته پرداز* *ниг.* нуктагузор.

Ба тарзи наве нуктапардоз шуд,
Чу булбул адосанҷи ин роз шуд. *Садри Зиё*

НУКТАСАНҶ *نکته سنج* касе, ки дар гуфтан фикреро санҷида баён мекунад, одами сухандони санҷидагӯй.

НУМЕД *نمید* *шакли кӯтоҳшудаи* нумед.

Меҳраш Идрисро бидода нувед,
Лутфаш иблисро накарда нумед. *Саной*

НУМУВ(В) *ا. نمو* сабзиш, болидан; афзоиш.

Кунад аз нумув дона гар саркашӣ,
Зи борон кунад абр лашкаркашӣ.*

НУМУЗАҶ *نمोज* *ниг.* анмузаҷ.

НУМУ *نمو* *ниг.* нумув(в).

НУН I *نون* 1. номи ҳарфи бисту нухӯми алифбои арабии тоҷикӣ *ن*, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 50 баробар аст; 2. *маҷ.* хамидагӣ, монанди миёни хамида, қадди хамида; (*хам*) *чу нун будан киноя аз* хамида будан, мисли ҳарфи нун хамида будан.

Ба ёди ҳасрати мими даҳонат
Қади ушшоқ аз ғам ҳамчу нун аст. *Туграл*

Қадди ҳама дилбарони олам
Пеши алифи қадат чу нун бод. *Ҳофиз*

◇ *нун в-ал-қалам* номи яке аз сураҳои Қуръон.

Чу ман моҳин килк орам ба таҳрир,
Ту аз «нун в-ал-қалам» мепурс тафсир. *Ҳофиз*

НУН II *نون* акнун, ҳоло, дар ҳамин замон.

Гарон хобҳо нун гузориш кунӣ,
Шикам гурсина, чун гувориш кунӣ. *Фирдавӣ*

Гӯй забоншикастату гунг аст бут туро,
Туркон ҳама шикаста зи бонги туанд нун. *Имора*

НУОС *ا. نعاس* 1. сустӣ, ланҷӣ, заифӣ; 2. ғанаб, пинак, ибтидои хоб, ҳолати байни хобу бедорӣ.

Бардаридӣ дар сухан парда(-и) қиёс,
Гар набудӣ самъи сомеъро нуос. *Румӣ*

НУР *ا. نور* рӯшноӣ, равшанӣ, зиё, фуруғ.

Абр шуд наққоши Чину бод шуд аттори Рум,
Боғ шуд айвони нуру роғ шуд даръёи Ганг.

Манучехрӣ

◇ *нури байзо киноя аз* офтоб.

Қабули беҳирадро эътиборест нест, эй оқил,
Насозад нури байзо дидан хаффошро манзил.

Васлӣ

нури басар киноя аз фарзанди азиз.

Маро ҳар ду нури басар ва гушаи чигаранд.

Авфӣ

нури дида (*ё* чашм) *а) киноя аз* одами азиз, меҳрубон.

Он нури дида як назар аз ман дарег дошт,
Тире зи ғамза бар чигар аз ман дарег дошт.

Қамоли Хучандӣ

Чӣ кардам ман, чӣ гуфтам ман, чи дидӣ, аз чӣ ранҷидӣ,

Маҳи ман, кавкаби ман, нури чашми ман, чароғи ман? *Сайидо*

б) киноя аз фарзанди азиз.

Ҳамин мазмун, ки эй маъсума хоҳар,
Ба нури дидаам гардида модар ... *Ҳозиқ*

Ҳазрати амирулмуъминин нури чашми худ фиристодаанд. *Аҳмади Дониш*

нури яқин киноя аз ҳақиқат, ростӣ, дурусткорӣ.

Ё раб, зи қаноатам тавонгар гардон,
В-аз нури яқин дилам мунаввар гардон.

Ман ғойби худ ба ту супурдам,
Ту низ ба ман муяссар гардон.*

нур бахш кардан нурпошӣ кардан.

Чуз лутфу чуз ҳаловат худ аз шакар чӣ ояд,
Чуз нур бахш кардан худ аз қамар чӣ ояд?

Шамси Табрезӣ

аз нури чизе торик мондан бебаҳра мондан, бенасиб мондан аз чизе.

Аз он тарсам, ки чун наздик ронӣ,
Зи нури зиндагӣ торик монӣ. *Ҷомӣ*

аз нур пероҳан пӯшидан киноя аз равшан шудан.

Замин пушад аз нур пероҳано,
Шавад тира гетӣ бад-ӯ равшано. *Фирдавӣ*

бе нур будани кори касе беравнақ будани кори касе.

Бар сараш соя ғиган ҳин, ки дар афвоҳ фитод,
Ки зи тақсири фалон кори фалон бе нур аст.

Анварӣ

НУРА *а. نوره* омехтаи оҳаку зарних, ки барои гирифтани муй аз бадан кор фармуда мешавад.

Нураю зарних молидӣ ба ҳам,
Як сари мӯ ҳам нашуд ҳирси ту кам. *Бедил*

НУРБАХШ *نوربخش* нурдиҳанда, равшанидиҳанда, равшанкунанда.

Умрҳо будӣ аниси ҷони ман,
Нурбахши дидан гириёни ман. *Ҷомӣ*

НУРБОР *نوربار* пошандаи рӯшноӣ, бисёр равшан; нурунӣ, зебо.

Чашми уштур з-он бувад бас нурбор,
Ки ҳурад аз баҳри нури чашм хор. *Румӣ*

НУРОНИ نورانى дурахшон, равшан, шуълавар; бошукӯх, зебо.

Бе чароғи чом дар хилват намеёрам нишаст,
3-он ки кунчи аҳли дил бояд, ки нуронӣ бувад.
Хофиз

НУС نس пӯз, гирдогирди даҳон.

Бӯсае чанд ба тазвир диҳӣ бар нуси ман ...
Рӯдакӣ

Ҳамчун сағи қассоб наёбад шиками сер,
Дар хун зи сари ҳирсу шараҳ то наниҳад нус.
Шамси Фахрӣ

НУСАХ а. نسخ ч. нусха||нусхат.

НУСК I||НАСК نسك ҳар яке аз бисту як ҷузвҳои китоби муқаддаси зардуштиён Авесто.

НУСК II а. نسك ибодат, парастии худо; қурбонӣ дар роҳи худо.

Барои иқомати нуск ба ҳаҷ омада буд. Авфӣ

НУСКХОН||НАСКХОН نسكخوان ховандаи нуск; ниг. нуск I.

Чӣ моя зоҳиду парҳезкору савмағӣ,
Ки нускхон шуд бар ишқашу аёрдағу. Хисравонӣ

НУСРАТ а. نصرت 1. ёрӣ, ёрмандӣ, кумак; ёрӣ расондан, кумак кардан.

Метарсам, ки мардум ... туро нусрат ва муованат накунамд. «Равзат-ус-сафо»

Ваъдаи нусрат ва ҳалоки Фиръавн ва қавми ӯ ба Мусо дод. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. ғалаба, фатҳ, пирузӣ, зафар.

Ҳар кучо азми ту шуд ҷунбон ба фатҳе
Бар сари раҳ нусрат андар интизорат. Анварӣ

Аз ин нусрат, ки даст дод, авбоби шодмонӣ ...
дар соҳати дил бояд кушуд. «Анвори Суҳайлӣ»

НУССОХ а. نسخ ч. носих II.

НУСУС а. نصوص ч. нас(с); нусуси боҳира далелҳои равшан ва сарех.

Ва дар эҳсонӣ абавайн нусуси боҳира ворид аст.
Аҳмади Дониш

НУСХА||НУСХАТ а. نسخه||نسخت 1. китобе, ки аз рӯи он китоби дигаре китобат мекунамд.

Биёвард пас дафтари хоста,
Ҳамон нусхаи ганҷи ораста. Фирдавсӣ

2. рӯнавис, копия.

Нусхаи он дуо дар «Таърихи Табарӣ» дохил аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Суханҳое, ки чун ганҷ оғанда буд,
Ба ҳар нусхате-дар пароканда буд. Низомӣ

3. коғазӣ табиб барои доругирӣ, рецепт.

[Табиби бетачриба] ... дар навиштани нусхаҳо аз кайфияту камияти ғизо ва шарбат фориғ [буд].
«Анвори Суҳайлӣ»

Шарти муҳаббат зи ҳабибон талаб,
Нусхаи дору зи табибон талаб. Хоҷу

нусах кардан а) рӯнавис кардан, китобат кардан;
б) барои гирифтани дору коғаз навиштан.

Ҳар музавваре, ки беморонро ба кор ояд, нусха кунед ва ба матбаҳиён диҳед. Авфӣ

НУСҶ а. نصح ниг. насҳ.

НУТФА а. نطفه оби мард, манӣ.

НУТҚ а. نطق қобилияти гап задан; гап, сухан, гуфтор, сӯҳбат, калом, такаллум.

Ба нутқ одамай беҳтар аст аз давоб,
Давоб аз ту бех, гар нағуй савоб. Саъдӣ

Ва ин тамаллуқ ба воситаи нутқ ва ақли ӯ омадааст. Аҳмади Дониш

НУФОЯ а. نفايه ниг. нафоя II.

НУФУЗ а. نفوذ таъсир, даҳолат дар чизе; қорӣ шудан(-и амр ва ҳукм).

... То авомир ва навоҳии ӯ дар бораи халқ нуфуз кунад. Аҳмади Дониш

НУФУР а. نفور нафрат кардан, бо нафрат дур шудан аз касе, чизе.

Зи ҳам сохтанд ақрабӯён нуфур,
Нишастанд аз якдигар дур-дур. Сайидо

НУФУС а. نفوس ч. нафс; нуфуси шарира табиатҳои бад; одамони бадтабиат ва бадқирдор.

НУХОЛА а. نخاله 1. сабус.

Нухолаи ҷав бо гил хамир карда меҳӯрданд.
«Равзат-ус-сафо»

2. маҷ. ҳар чизи беарзишу бефоида.

НУХОЪ а. نخاع моддаи сафедранг, ки дар даруни арра-пушт ҷойгир аст; мағзи ҳаром, ҳароммағз.

НУХРОЗ نخراز ниг. нуҳроз.

Роии адли мулкпарвари ӯ
Гургро дода мансаби нуҳроз. (1) Абӯшақури Балхӣ

Сипаҳи душмани уро рамае дон, ки дар ӯ
На чаронанда шубон асту на раҳҷу нуҳроз. (1)
Фарруҳӣ

НУХУСТ نخست ниг. нахуст.

НУХУСТИН نخستين ниг. нахустин.

НУШРА||НУШРАТ а. نشره||نشرت афсун. дуо, ки барои муолиҷаи девона ё беморе хонда ё ба рӯи коғаз ва лавҳа навишта мешуд; таъвиз.

Бар чеҳраи шамбалиди хуштоб
Нушра ту кунӣ ба заъфароноб. Хоҷонӣ

НУШУЗ а. نشوز гарданшаҳӣ, гарданкашӣ, нофармонӣ.

Ва ҳамчунин ҳуқуқи занон ба шартӣ ифғат ва мутоваат ва адами нушуз ... бошад.

Аҳмади Дониш

НУШУР а. نشر d. зинда шудани баъд аз мурдан, бар-хостан аз гур; растахез, қиёмат.

Куштаи қаҳри туро тақдир нанмояд нушур,
Ташнаи фазли туро айём нанмояд сароб. Анварӣ

НУШХОР نشخوار ниг. нишхор.

НУҒНУҒ نغغ ниг. нағнағ.

НУҒУЛ *а.* نغول дуру дароз.

Бар Умар омад зи қайсар як расул
Дар Мадина аз биёбони нуғул. *Румӣ*

НУҚАБО *а.* نقبا ч. нақиб.

НУҚАТ *а.* نقط ч. нуқта.

НУҚЛ *а.* نقل он чӣ ки баъд аз нушидани шароб аз ширинӣ, туршӣ, намакӣ ва дигарҳо мехуранд; газак.

Бар он расм, к-ини у дилкаш аст,
Маи талх бо нуқли ширин хаш аст. *Низомӣ*
Бодаи гулранги талхи тези хушхори сабук,
Нуқлаш аз лаъли нигору нуқлаш аз ёкути хом.
Ҳофиз

НУҚЛДОН نقلدان зарфе барои нуқл, зарфе барои газак.

Шуда тӯда дар нуқлдонҳои сим
Ба ҷои шакар лаълу дурри ятим. *Ҳочу*

НУҚОВА *а.* نقاوه қисми баргузидашудаи чизе; баргузида, бехтарин.

... Нуқова ва хулосаи салотини Дайлам буд.
«Равзат-ус-сафо»

Он чӣ вазир баён кард, хулосаи ҳикмат ва нуқоваи дониш аст. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

НУҚОЯ *а.* نقايه *ниг.* нуқова.

НУҚРА *а.* نقره сими холиси ғудохта.

Ба рӯзгори хилофати амирулмуъминин Абубакри Сиддиқ ... ба Бухоро сим заданд аз нуқраи холис.
«Табрихи Наршаҳӣ»

нуқраи хом нуқраи холис, нуқраи беғилу ғаш.

Дар биёбон фақири сӯхтаро
Шалғами пухта бех, ки нуқраи хом. *Саъдӣ*
нуқраи хушбӯй нуқраи хушсифат, нуқраи холис.

Ди рафту парир, нақд бистон,
К-он нуқраи хушбӯй омад. *Шамси Табрезӣ*

◇ нуқраи хинги зардуштӣ *киноя* аз офтоби оламтоб; ба оҳан расидани нуқра *киноя* аз аз неки ба бадӣ, аз фароғат ба риёзат ва аз хушӣ ба ғам расидан.

НУҚРАҚОРӢ نقره كاري 1. аз нуқра сохтани чизҳо, рӯи нуқра нақшу нигор кардан; бо нуқра зинат додан; 2. *киноя* аз равон шудани оби чашм.

Руҳи зардам кунад дар ашкборӣ
Ғаҳе заркубию ғаҳ нуқрақорӣ. *Низомӣ*

НУҚРАҚУБ نقره كوب чизе, ки дар рӯи он бо нуқра нақшу нигор канда шудааст; ◇ чархия нуқрақуб *киноя* аз осмони пурситора.

Бар ин чархия нуқрақуби сипеҳр
Ҷамал гашта бар пояш аз рӯи меҳр. *Ҳочу*

НУҚС *а.* نقص *аслаш* нақс.

НУҚСОН *а.* نقصان 1. айб, норасой, камбудӣ.

Нагуфтӣ суҳан ҷуз зи нуқсонӣ моҳ,
Қи як шаб кам ояд ҳамае гоҳ-гоҳ. *Фирдавӣ*

Абъети қозӣ Қомил хеле нуқсон дошт, ... акнун комил шуд. *Садрӣ Зиё*

2. камшавӣ, таназзул; ба нуқсон афтодан кам шудан, таназзул кардан.

Акнун ки моҳи рӯза ба нуқсон даруфтод,
Оҳ аз ҳиҷоби ҳучраи дил бар дар уфтод. *Анварӣ*

НУҚТА *а.* نقطه 1. *мат.* ҷое, ки ҷен карда намешавад, ҷои пайваст шудани ду ё чанд хати рост.

Нуқтаи «А»-ро маркази паргор кунем ва то нуқтаи «Б» бигушоем. *Ибни Сино*

2. *киноя* аз хол; ◇ нуқтаи биниш мардумакӣ чашм.

Мадори нуқтаи биниш зи холи туст маро,
Қи қадри гавҳари якдона ҷавҳарӣ донад. *Ҳофиз*

НУҚУД *а.* نقود ч. нақд.

Хизона ба анвои ҷавоҳир ва аснофи нуқуд машхун (буд). (1) *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

НУҚУШ *а.* نقوش ч. нақш.

НУҶО *а.* نهى ақл, хирад, зеҳн.

Балки берун аз уфуқ в-аз чархҳо
Бемакон бошад ҷу арвоҳу нуҷо. *Румӣ*

НУҶОЗ نهاز 1. бузи пешрави рама.

З-он ки нуҷоз асту туй ғусфанд,
Он нуҷозат бикашад зинҳор. *Хисравӣ*

2. *мач.* пешрав, пешоҳанг.

Манзилу маъвои хеш ҳеҷ надонам кучост,
Ҷастам думдори қавм гоҳею гоҳе нуҷоз. *Ломей*

НУҶОЗИДАН نهازيدن *ниг.* ниҷозидан.

НУҶОС *а.* نحاس мис.

В-агар нуқраандуда бошад нуҷос,
Тавон харҷ кардан бари ношинос. *Саъдӣ*

НУҶУЛ *а.* نحول заъф, лоғарӣ.

Ту ба даҳ рақъат намоз ой малул,
Ман ба понсад дарнаёям дар нуҳул. *Румӣ*

НУҶУНБАН||НИҶУНБАН||НАҶУНБАН نهين сарпӯш(-и дег ва ғ); даҳанбанди кӯза, танӯр ва ғ.

Бикшай рози ишқу ниҳуфта мадор ишқ,
Аз май чӣ фоида, ки ба зери ниҳунбан аст.

Кисоӣ

Бех ар пой аз ин поя берун ниҳам,
Нуҳунбун бар ин дегӣ пурхун ниҳам. *Низомӣ*

Ҷар гоҳ дегеро об дараш кунӣ ва бар сари оташ ниҳӣ, ҷун гарм шавад, қатароти бисёр ба нуҳунбан нишинад. *«Мачмаъ-ул-ансоб»*

НУҶУС *а.* نحوس ч. наҳс.

В-аҷроми нуҳусро ба як бор
Дар толеи афбият қирон аст. (1) *Анварӣ*

НУҶУСАТ *а.* نحوست бадбахтӣ, шумӣ, бетолей, нофарҷомӣ.

Зи бахти хеш биранҷам, ки аз нуҳусати у
Ҷамеша қораки ман рӯ ба қаҳқаро дорад.

Убайду Зоконӣ

Саодат ба нуҳусат иваз гашт. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

нуҳуфт *нефт* *асоси замони ҳозираи нуҳуфтан.*

НУҶУФТ نهفت *ниг.* ниҳуфт.

НУҶУФТА نهفته *ниг.* ниҳуфта.

НУҶУФТАН نهفتن *ниг.* ниҳуфтан.

НУЧУМ *а.* نجوم *ч.* начм I; нучуми савобиту сайёр *нуч.* ситорагони беҳаракат ва ҳаракаткунанда, ситора ва сайёраҳо.

Гарчи омад сипоҳи у бисъёр
Чун нучуми савобиту сайёр ... *Чомӣ*

НҮГ *نوگ* *ниг.* навк.

НҮЗ *نوز* *шакли кӯтоҳшудаи ҳанӯз.*

Падар нӯз нокарда аз ноз ном,
Ҳамае пеши пилон ниҳоданд гом. *Фирдавси*

НҮК *نوڪ* *ниг.* навк.

НҮКАР *نوڪر* *ниг.* навкар.

НҮЛ *نول* 1. минқори мурғон.

Қирмаке гар зи об бинмудӣ,
Нӯл кардӣ дарозу бирбудӣ.*
Ҳар чӣ ҷуз ишқ аст, шуд маъқули ишқ
Ду ҷаҳон як дона пеши нӯли ишқ. *Румӣ*

2. гардани суроҳӣ, мили офтоба ва ғ.

НҮСА *نوسه* рангинкамон, қавси кузаҳ, он ҳодисаи табиат, ки агар дар вақти борон офтоб барояд, дар як тарафи осмон камонаи рангине намудор мегардад.

Аз бод кишт бинӣ чун об мавҷ-мавҷ,
В-аз нӯса абр бинӣ чун ҷазъи ранг-ранг.

Хисравонӣ

НҮФ *نوف* акси садо, акси овоз, ки аз кӯҳ бармегардад; шӯру ғавғо, ғалоғула.

Зи захми табарзину бонги ялон
Зи кӯҳ нӯф боз омадӣ дар замон. *Фирдавси*

НҮФА *نوفه* шӯру ғавғо, ғалоғула.

Бо набраи аспон чӣ кунам лаҳни муғаннӣ,
Бо нӯфаи гурдон чӣ кунам маҷлису гулшан.

Иброҳими Мунтасир

НҮФИДАН *نوفيدن* баромадани акси садо аз кӯҳ; ғурридан, ғалоғула қардан, шӯру ғавғо намудан; ошuftа гаштан.

Бинӯфид гетӣ, чу лашкар биронд,
Ба рӯз-андарун рӯшноӣ намонд. *Фирдавси*

НҮХТА *نوخته* лаҷом, иннон, ҷилав.

Пир гуфт: Ҳари маро ба нӯхта ва побанд сару
коре нест. *Саъдо*

нӯш *نوش* *асоси вамони ҳозираи нӯшидан.*

НҮШ *نوش* 1. ҳар чизе ширин ва гуворо, ҳамчун асал ва ғ.

Бе хор гул набошаду бе неш нӯш ҳам,
Тадбир чист, вазъи ҷаҳон инчунин фитод. *Ҳофиз*

Шаҳд агар хоҳӣ, бирав, дар хонаи занбӯр бош,
Нешҳо доранд дар пай соҳибони нӯшҳо. *Сайидо*

2. машрубот, нӯшиданӣ.

Чу шуд нӯш хурда, шитоб омадаш,
Гарон шуд сараш, рои хоб омадаш. *Фирдавси*

◇ **нӯши занбӯр** орзуи амалинашаванда, умеди маҳол, умеди беҳуда.

Сайидо, бо он ки даврон талхкомам кардааст,
Меҳалад чун неш бар тан нӯши занбӯрам ҳанӯз.
Сайидо

нӯши лаъл киноя аз ширини лаб.

Гуфтам, ки нӯши лаълат моро ба орзу кушт,
Гуфто: Ту бандагӣ кун, к-ӯ бандапарвар ояд.
Ҳофиз

НҮША *نوشه* 1. хушбахт, саодатманд; хуррам, хушқол.

Басе офарин хонд бар шаҳриёр,
Қи нӯша бизӣ, то бувад рӯзгор. *Фирдавси*

2. хушбахтӣ, саодатмандӣ; хуррамӣ, хушқолий.

Намонад бар-ин хоки хунхор кас
Туро нӯша аз ростӣ боду бас. *Фирдавси*

3. ширин ва гуворо монанди асал.

Ҳар он май, ки бо ту хӯрам, нӯша гашт,
Равони хирадмандро тӯша гашт. *Фирдавси*

4. *ниг.* нӯса.

НҮШГИЕХ||**НҮШГИЕ** *نوشگياه*||**нӯшгӣе** гиёҳе, ки дафъи заҳр мекунад.

Нӯшгӣе пухту дар ӯ дарнишаст,
Раҳгузари заҳр ба тadbир баст. *Низомӣ*

НҮШДОРУ *نوشدارو* 1. доруи зидди заҳр; таръёк, подзаҳр; доруи шифобахш.

Нӯшдору чӣ суд хоҳад дошт,
Чун шуд аз мулки зиндагӣ Сӯхроб. *Ибни Ямин*
Нӯшдору, ки ғайри дӯст диҳад,
Заҳр бошад, ба хок резу мачаш!*
Ҳофиз

2. *мач.* май, шароб.

Маликзода аз хоби нӯшин бихост,
Дигар нӯшдоруи дӯшин бихост. *Ҳочу*

НҮШИДАН *نوشيدن* ошомидан, хӯрдан, тановул қардан (об ё чизи обакиро).

НҮШИН *نوشين* ширин, гуворо, хуштағм, болаззат (монанди асал).

Лабат чун чашмаи нӯшину мо андар ҳавас монда,
Ки бар васли лабат як рӯз бошад дастрас моро.
Анварӣ

Ваҳ, чӣ иқбол буд он, ки маро
Рух намудӣ ба хоби нӯшин дӯш. *Чомӣ*

◇ **нӯшин лаб киноя аз лаби ширин.**

НҮШИНБОДА *نوشين باده* 1. май хушмаза, шароби лазиз;

2. *мус.* яке аз сӣ лаҳни Борбад.

Чу «Нӯшинбода»-ро дар парда бастӣ,
Хумори бодаи нӯшин шикастӣ. *Низомӣ*

НҮШИНЛАБ *نوشين لب* ширинлаб (сифати маҳбуба).

Май аз чанги нӯшинлабон қарда нӯш,
Ба чанги тараннумсаро дода хуш. *Ҳочу*

НҮШЛАБ *نوش لب* *ниг.* нӯшинлаб.

Бидонист, к-он моҳи гулҷехр кист,
Бути нӯшлаб моҳи бемехр кист. *Ҳочу*

НҮШОБА *نوش آبه* 1. оби ҳаёт, обе дар афсона, ки ҳар кас аз он хӯрад, ҳаёти ҷовидон меёбад; 2. *мач.* май, машрубот.

Мабод ин дурчи давлатро наварде,
Маяфтод андар ин нӯшоба гарде. *Низомӣ*

НУШОЛУДА نوش آلوده олуда бо асал, олуда бо шириний.

Ҳин, машав мағрури ин гулгунааш,
Неши нушолудай уро мачаш. *Румӣ*

НУШОМЕҒ نوش آميغ нушомез, асаломез, омехта бо шириний.

Хама ба тунбалу ранг аст бозгаштани у,
Шаранг нушомеғ асту рӯй зарандуд. *Рӯдакӣ*

НУШОН(И)ДАН نوشاندن||نوشانيدن хурондан, май хурондан.

Чу мастам кардай, мастур маншин,
Чу нушам додай, захрам манушон. *Ҳофиз*

НУШОНУШ نوش نوش 1. пай дар пай нушидан, нушидани такрорӣ.

Нағмасароён машғули нағмаву суруд аз тан-
буру уд буданд, меҳмонон сар то по гӯш ва саргар-
ми нушонӯш. *Садри Зиё*

овози нушонӯш «бинӯш!», «нуш бод!» гуфтан ҳангоми нушидан.

Зи бонги най фалакро гӯш бигрифт,
Ҷаҳон овози нушонӯш бигрифт. *Убайди Зоконӣ*

2. пиёлаҳои пуру лабрез.

НУШХАНД نوشخند хандаи ширин, шакарханд.

Омуҳт чашмҳои маро гирьяҳои талх
В-аз дида хандаҳои лаби нушханди ту.

Хисрави Деҳлавӣ

НУШХАРД||НУШХУРД نوش خورد шаробхӯрӣ, майнӯшӣ, нушидани май.

Басо хони кошонаву хони ғард,
Бад-у андарун шодио нушхард. *Абушақури Балхӣ*

НУҲ نه шумораи миқдорӣ адади 9 (۹); ◇ нуҳ гунбад киноя аз нуҳ табақаи осмон (аз рӯи ақидаи қадимиён).

Чунбиши ҳафт ахтар аз ин як ҳавост,
Гулғули нуҳ гунбад аз ин як навоств.

Хисрави Деҳлавӣ

нуҳ гӯй киноя аз нуҳ табақаи осмон (аз рӯи ақидаи қадимиён).

Рахше, ки барад ба ним ҷавлон,
Нуҳ гӯй зада ба чор ҷавгон. *Файзӣ*

нуҳ табақ киноя аз нуҳ осмон, нуҳ табақаи осмон (аз рӯи ақидаи қадимиён); **нуҳ фалак** нуҳ табақаи осмон, яъне ҳафт фалак (*ниг.*) ва фалаки ҳаштум, ки гӯё бурҷҳои осмонӣ он ҷо қарор доранд, ва фалаки нуҳум, ки охири табақаи осмон буда, фалакулафлок низ номида мешавад.

НУҲГОНА نه گانه нуҳқабата; ◇ тоқи нуҳгона киноя аз осмони нуҳтабақа (ба ақидаи қадимиён).

Бурун омадӣ хисрав аз боргоҳ,
Чу аз тоқи нуҳгона рахшанда моҳ. *Ҳочу*

НУҲПОЯ نه پايه чизе, ки нуҳ пой ё қабат дошта бошад;

◇ (ин) сақфи нуҳпоя киноя аз осмони нуҳтабақа (ба ақидаи қадимиён).

Кулаҳгуша бар гушаи моҳ зад,
Бар ин сақфи нуҳпоя харгоҳ зад. *Ҳочу*

НУҲСАР نه سر (ин) ёри нуҳсар киноя аз фалак.

Бирав, тарки ин дори шашдар бигӯй,
Биё, даст з-ин ёри нуҳсар бишӯй. *Ҳочу*

мори нуҳсар а) киноя аз фалак; б) киноя аз дунё.

О

О I ҳарфи шонздаҳуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ дар аввали калима ба шакли **آ** омада, алифи мамдуда ном мегирад, дар миёна ва охири калима ба шакли **ا** навишта мешавад; дар ҳисоби ҷумалу абҷад рақами 1-ро ифода мекунад; дар калимаҳои арабӣ ба воситаи таркиби айн (ع) ва алиф (ا) низ ифода мешавад: 'обид — عابد', 'маонӣ — معانى', 'муддао — مدعا'.

О II **آ** садо ва ҳарфе, ки дар охири калимаҳо дар мавриди хитоб меояд.

Ҷоно, ки кадом сангдили бекифоят аст,
К-у пеши захми теги ту ҷонро сипар накард?!
Ҳофиз

ОБ I **آب** 1. моеи шаффофи беранг, ки дар ҳолати софӣ аз омезиши химиявии водород ва оксиген иборат аст.

Биболид кӯҳ, обҳо бардаמיד,
Сари рустани сӯи боло кашид. *Фирдавӣ*
оби бомӣ об, ки дар вақти боридани борон аз бом мезерад.

Диламон чу оби бомӣ,
Танамон баҳори бодӣ. *Абӯшуйаб*

оби гандида оби вайроншуда, оби бадбӯю ифлоси ҳаммом ва ғ., поёб.

Ҳавзҳои чу об дар дида,
Поргинҳои оби гандида ... *Низомӣ*

оби доғ а) оби ҷуш, оби бисёр гарм; б) об, ки оҳангарон дар он оҳани тафсонро андохта хунук мекунад.

Ҳамчу оби доғ аз омезиши мо сӯхтаст,
Ҳар кӣ баъд аз ошноӣ бо ту моро дидааст. *Ваҳид*
оби зулол оби соф; оби ширин, оби гуворо.

Мурғе, ки хабар надорад аз оби зулол,
Минқор дар оби шӯр дорад ҳама сол.
Абӯисҳоқи Атғима

оби хонӣ оби ҳавз; оби соф.

Оби Қавсар, на оби хонӣ буд,
Чашмаи оби зиндагонӣ буд. *Низомӣ*

оби ширин оби гуворо, оби нушидани.

Гуфт: Пеш о, эй, зи шӯрӣ дар гила,
К-оби ширинат диҳам аз ҳавсала. *Ҷомӣ*

об хӯрдан а) об нушидан, ошомидан.

Қори буса чу об хӯрдани шур,
Бихӯрӣ беш, ташнатар гардӣ. *Рӯдакӣ*

б) маҷ. парвариш ёфтан, ғизо гирифтани, баҳра бурдан.

Хору гул/об аз баҳористони ваҳдат меҳӯранд,
Ман зи ғафлат дар тамизи хубу зишт афтодам.

Соиб

Лабташнагон зи сояи ман баҳра мебаранд,
Обе нахӯрдааст рағу решаам ханӯз. *Сайидо*

в) маҷ. таваққуф кардан, истодан.

Чу пурхун шуд он ташт, зангӣ чӣ кард?
Бихурдаш чу обою обе нахард. *Низомӣ*

2. *киноя* аз даръё, рӯд (фақат дар таркибҳои изофӣ,
ки номи даръё низ зикр мешавад).

Шаҳри Бухоро аз ҷумлаи шаҳрҳои Хуросон аст,
харчанд оби Ҷайхун дар миён аст.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Об ҳар ҷост, марказаш хок аст,
Ба чӣ соз оби Ганг аз афлок аст?! *Бедил*

3. *киноя* аз ашк, сиришк, оби дида (бо калимаҳои
чашм ва дида меояд).

Аз дурии оразу лабат рафт
Аз чашми Қамол оби бисъёр. *Қамолӣ Хучандӣ*

Мехонд ҷаридаҳои Маҷнун
Ғаҳ об зи дида рехт, ғаҳ хун. *Шоҳин*

оби дида ашк, сиришк.

Шоҳӣ, ба кӯи ишқ гар афтодай, манол,
Поят зи оби дидан худ дар гил омадааст. *Шоҳӣ*

То як намоз дар хамаи абруи ӯ кунам,
Ҷар дам ба оби дида маро сад вузӯ бувад. *Савдо*
оби дидан абр *киноя* аз борон.

Насим шуст чаманро бо оби дидан абр,
Сабо бисоти мулавван фиканд дар гулзор. *Исмат*

оби чашм *ниг.* оби дида.

Ҷамагашт мижгон пур аз оби чашм,
Дил аз ранҷу темори шавҳар ба хашм. *Савдо*

Ва ба оби чашм сиёҳӣ аз ҷаридаи аъмоли худ би-
шӯяд. *Аҳмади Дониш*

4. бавл, шоша, пешоб.

Гар ин асп саргину об афгананд,
В-агар хишти он хонаро бишканад ... *Фирдавӣ*

об тохтан шошидан, пешоб кардан.

Зи қалб он ҷунон шӯри душман битохт,
Ки аз ҳайбаташ шерӣ нар об тохт. *Рӯдакӣ*

5. нутфа, манӣ.

Ба сурат одаи шуд қатраи об,
Ки чил рӯзаш қарор андар раҳим монд. *Савдӣ*

6. маҷ. ҷило, тобиш.

Зи рашки рӯи ту хуршед бе тоб,
Зи ёқути лабонат лаъл бе об. *Ғиёсӣ*

оби теғ ҷавҳари теғ, ҷилои теғ; тезии дами теғ.

Дар пеши оби теғи ту камтар зи хок бод
Он оташе, ки бар шуруфи қасри Қайсар аст.

Бабри Чочӣ

оби шамшер *ниг.* оби теғ.

Сияҳгӯш бар охувон гашта чир,
Шуда оби шамшер дар ҳалқи шер. *Ҳочу*

Оби шамшери туро файзи зулоли зиндагист,
Сахт душвор аст мурдан, гар ту бошӣ қотилам.

Фузулӣ

7. маҷ. тароват, тозагӣ; равнак.

Бар оби рухат як гули сероб наёяд,
Он-ч аз лабат ояд, зи ман ноб наёяд.

Хисрави Деҳлавӣ

оби кор равнақу ривочи кор.

Оби кори аду афтод зи боло ба нишеб,

Ҳеч обе зи нишеби суви боло нашавад. *Манучехрӣ*
оби ораз сафои руй, ҷилои чеҳра; тароват ва тарик
тозагӣ дар чеҳра.

Гуфтамаш: Дар оби ораз акси ҷони мо намой,

Гуфт: Ҷар дам худнамои хуш намеояд маро.

Қамолӣ Хучандӣ

об додан а) ҷило бахшидан, ҷилодор кардан, ҷавҳар
додан (ба теғ, шамшер ва ғ.).

Ба ғорат кардани дил об додӣ теғи мижгонро,
Агар дил пеш аз ин мешуд ҳалос, акнун нахоҳад
шуд. *Исмат*

Оташи ишқ об дод тешаи Фарҳодро,
В-арна кай ин тоб буд хурдаи Ғулодро. *Ҳозиқ*

б) равнақ додан, зинат додан, оростан.

Хезу ба ҷилва об деҳ сарви чамантирозо,
Обу ҳаво зиёда кун боғчаи ниёро. *Урфӣ*

8. обрӯ, эътибор.

Обе, ки маро назди бузургони ҷаҳон буд,
Хуш-хуш ҳама бар боди ғами ишқи ту додам.

Анварӣ

оби *касе*, *чизеро* бурдан *касе* ё *чизеро* беобрӯ кардан;
беэтибор ва камқимат кардан.

Лутфи дақиқ ёфт мизочи маи лағиф,
Оби ақиқ бурд руҳи обдори гул. *Адиб Собир*

Ҳоки пояш буса хоҳам дод, обам гу бибар,
Обруи меҳрубонон пеши маъшуқ оби ҷуст. *Савдӣ*

Мешиканад қадри лаъл ашки гуҳарбори ман,
Мебарад оби гуҳар лаъли сухандони ӯ. *Шоҳин*

оби *касе* рехтан обрӯи *касеро* рехтан, эътибори *ка-*
серо бурдан; *касеро* беиззату беҳурмат кардан; беобрӯ
беэтибор шудан.

Нест муборак ситам ангехтан,
Оби худу оби қасон рехтан. *Низомӣ*

Дур буду ҳамлае диду гурехт,
Заъфи ту зоҳир шуду оби ту рехт. *Румӣ*

9. тоб, тавон; рафтани оби кор бетобу тавон шудан.

Чу зулфи Ҳумоюн қарораш бирафт,
Зи хуни ҷигар оби кораш бирафт. *Ҳочу*

бар оби худ омадан ба обу тоби пештараи худ ома-
дан, ба ҳоли худ омадан.

Магар бар оби худ оям зи хушкӣи рӯза,
Ду сар пиёла бибояд маро саросар дод.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ оби ангур *киноя* аз шароб, май.

Масти ишқ нест дар сари ту,
Рав, ки ту масти оби ангурӣ! *Ҳофиз*

оби андешасӯз *киноя* аз шароб.

Биё, соқӣ, он оби андешасӯз,
Ки гар шер нушад, шавад бешасӯз! *Ҳофиз*

оби арғувон а) *киноя* аз шароби сурх; б) *киноя* аз
ашки хунин; в) *киноя* аз хун.

Сабза зи шоҳи заъфарон рехта оби арғувон,
Теғи ту чун ҳасудро дил бидариду ҷон гирифт.

Низомӣ

оби афсурда (ё фасурда) а) *киноя* аз шиша ва пиёлаи
булӯр.

Оби фасурда гуи занаҳдони ту шудааст,
Пуштам ҳамеша бо хамаи ҷавгону гуи туст.

Адиб Собир

б) *киноя аз шамшер, ханчар; оби афшурда киноя аз май, шароб.*

Бидех, соқй, он оби афшурдаро,
Биё, зинда кун ин дили мурдаро! *Хофиз*

оби аҳмар а) *киноя аз шароби сурх.*

Дар бари булбула фувоқ афтод,
К-аз даҳон оби аҳмар андозад. *Хоқонӣ*

б) *киноя аз ашки хунин, хуноба.*

Чу номи он нигор омад ба гушам,
Фуру боридам аз чашм оби аҳмар. *Дақиқӣ*

оби барф *киноя аз сиришк, ашк.*

Даро гирён ба роҳи узрхоӣ,
Ба оби барф шу аз дил сиёҳӣ, *Ҷомӣ*

оби баста а) яхча, тагарг, жола; б) *ниг. оби афшурда; оби бақо а) ниг. оби зиндагӣ.*

Гар сӯи торикӣ равад, оби бақош аз сар равад,
Зери қадам мафраш шавад оинаи Искандараш.

Хоқонӣ

б) *киноя аз сухан, гапи ширин ва форам.*

Бичунбонид лаб Юсуф дуоро,
Равон кард аз ду лаб оби бақоро. *Ҷомӣ*

оби бодаранг *киноя аз ашки хунин; оби гавҳар (ё гуҳар) а) тиб. як навъ бемории чашм, гул афтодан ба чашм; б) киноя аз сухани пурмаънӣ.*

Абри дурборам, Гиёсӣ, ҳамчу Мавлонои Рум,
Кардаам з-оби гуҳар ҷадвал китоби хешро. *Гиёсӣ*

оби гарданда осмон, фалак.

Паямбар бад он холами раҳнавард
Баровард аз ин оби гарданда гард. *Низомӣ*

оби гулгун (ё гулзоранг, гулранг) *киноя аз шароб, бода.*

Чу сармаст шуд аз гуворанда май,
Гул аз оби гулгун баровард хай. *Низомӣ*

Ниюшанда шуд нолаи чангро,
Ба каф барниҳод оби гулрангро. *Низомӣ*

Биё, соқй, он оби гулзоранг,
Ки гаҳ сулҳ з-он гул кунад, гоҳ чанг ...

Яҳёи Кошӣ

оби гуҳар *ниг. оби гавҳар; оби дандон а) ҷилову сафои дандон.*

Зинҳор аз даҳони хандонаш
В-оташи лаълу оби дандонаш! *Саъдӣ*

б) *ширинии сахту часпаки дона-дона, монпасье.*

В-агар гӯяд: Бихоям лаъли хандон,
Бигӯ, к-аз дур мекӯр оби дандон. *Низомӣ*

в) *ҳарифи гул ва мағлуб; сустбозу, заиф.*

Ҳосидат бо ту агар нарди адоват бозад,
Оби дандонтар аз у кас натавон ёфт, бибоз!

Анварӣ

оби дандоншикан *киноя аз оби сард, яҳоб.*

Гарат ҳаст дар сардин он сухан,
Биёшом ин оби дандоншикан. *Яҳёи Кошӣ*

оби даст а) *обе, ки ба он даст мешӯянд; обе, ки ба он даст шустаанд.*

Оби дастат ҳама бар рӯй кашидӣ чу гулоб,
Хоки поят ҳама дар зулф дамидӣ чу абир. *Муиззӣ*

б) *маҳорат, устодӣ дар санъат.*

Қй баст он нақши ораз, офарин бод,
Ки оби даст аз вай ошкор аст! *Қамолӣ Хучандӣ*

оби даҳон а) туф.

Он чи зоеъ шавад ба мо зи лабат,
Бар рух оби даҳону дашном аст. *Қамолӣ Хучандӣ*

б) *тавба, истиғфор.*

Нест чу ҳеҷ оби даҳонат падид,
Монда ба ночор забонат палид. *Хисрави Деҳлавӣ*
оби ёқутвор *киноя аз шароби сурх.*

Биё, соқй, он оби ёқутвор
Дарафкан бад-он ҷоми ёқутвор. *Низомӣ*

оби Замзам *чоҳе дар Макка, ки дар назари мусулмонон обаш муқаддас аст; муқ. чашма (чашмаи Замзам).*

Шоир гуфт: Девони худро ба ҷихати табаррук
ба остонаи Қабъа молидам. Мавлоно гуфт: Агар
ба оби Замзам мешустӣ, беҳтар буд. *Садрӣ Зиё*

оби зар а) *обе, ки дар он тилло ҳал кардаанд, оби тилло, ки дар хатнависӣ ва наққошӣ истифода мебаранд.*

Хате зишт аст, ки ба оби зар навиштааст, *Саъдӣ*

Паи нуктадонони фаррухсиришт
Ба оби зар ин турфа посух навишт. *Ҷомӣ*

б) *киноя аз шароб, май.*

Дар маҷлиси ғоратзадағони тарабу айш
Соқй зи хароботи муғон оби зар овард.

Алии Хуросонӣ

оби зиндагӣ (ё зиндагонӣ) *чашмаи афсонавӣ, ки гуё дар мамлақати зулмот воқеъ будааст ва нӯшидани оби он умри ҷовид мебахшидааст; муқ. оби Хизр, чашма (чашмаи Хизр).*

Бо кӣ гӯям, дар ҳама деҳ зинда ку,
Сун оби зиндагӣ пуянда ку? *Румӣ*
Ҳавои манзили ёр оби зиндагонии мост,
Сабо, биёр насиме зи хоки Шерозам. *Хофиз*

оби зулмотранг *киноя аз шароб.*

Биё, соқй, он оби зулмотранг
Бичӯю биёр оби ҳайвон ба чанг. *Низомӣ*

оби инаб *киноя аз шароби ангури; шароб, май.*

Бинишин хурраму хандону ҷаҳонро биншон,
Биситон аз кафи унублабон оби инабро. *Рӯдакӣ*

Қадаҳпарастӣ аз асбоб ғориғам дорад,
Китоби дардисарӣ шустаам ба оби инаб. *Бедил*

оби ишрат *киноя аз шароб, май; оби кабуд а) киноя аз осмон; б) баҳри Ахзар (баҳри Чин), ки мувофиқи афсона ҳар шаб занони зебо аз он баромада, дар домани кӯҳе, ки канори он воқеъ аст, бозӣ мекунанд ва бо баробари рӯз шудан ба об даромада мераванд; в) баҳр.*

Чу ғута хурд дар оби кабуд мурғи сапед,
Зи чашму дида ниҳон шуд дар осмон кавкаб.

Фаррухӣ

оби кушода *киноя аз шароби камкайф, бодаи бе-нашъа.*

Зар ба баҳои май чу сим макун кам,
Оташи баста мадеҳ ба оби кушода. *Хоқонӣ*

оби маразкоҳ а) *оби шифо, дору; б) киноя аз шароб.*

Дили ҳар қатра з-он оби маразкоҳ
Ҳаророти ғаризиро тарабгоҳ. *Бедил*

оби марворид *ниг. оби гавҳар.*

Гавҳарамро чун ба санги бетамизӣ бишканад,
Оби марворид дар чашми ҳасуд овардаам. *Соиб*

оби мардон манӣ, нутфа; оби Марьям а) киноя аз иф-
фат, покдоманӣ; б) шираи ангур; шароби ангури; оби
муаллақ киноя аз осмон.

Занахро чу барсозам аз зулф банд,
Ба оби муаллақ дарорам каманд. *Низомӣ*

оби мунҷамид а) ях; яхча, тагарг, жола; б) киноя аз
шиша, обгина; пиёлаи булур.

Оташи сайёл дидастию оби мунҷамид,
В-ар надидастӣ, бихоҳ аз соқиянаш соғаре. *Анварӣ*
Дар оби мунҷамид маи оташмисол рез,
Дар пои бед, бо санами ғунчавашдаҳон. *Саной*

в) киноя аз теғ, ханҷар, синов ва ғ.

В-он оби мунҷамид, ки синов аст номи у,
Аз таффи ҳамла дар рағи чонҳо шавад равон.

Заҳири Форёбӣ

оби мурда оби ғайриҷорӣ, оби истода; *муқобили* оби
равон а).

Афсурдагон ба олами боло намерасанд,
Ин обҳои мурда ба дарёе намерасанд. *Соиб*

оби найшакар шира; оби набот а) қиёме, ки пас аз
хуша бастанӣ набот боқӣ мемонад; б) ҳалвои мах-
суси Бухоро, ки бо рағани кунҷид ва орд мепазанд.

Гуфтам: Аз оби наботат коми ман ширин нашуд,
Пушти теғе зад, ки шуд мағзам чу ҳалво пош-пош.
Сайидо

оби нарғис *ниг.* оби дида.

Дар канораш гирифтӯ уэр ангехт
В-оби нарғис ба рӯи гул мерехт. *Низомӣ*

оби озар (*ё озаросо*) а) киноя аз шароби лаъл, шаро-
би сурх.

З-он оби озаросо з-он сон ҳамехаросам,
К-аз об сағгазида, шери сияҳ зи озар. *Ҳоқонӣ*

б) киноя аз ашқи хунин; оби оташгун шароби сурх.

Соқие, як чуръае з-он оби оташгун, ки ман
Дар миёни пухтағони ишқи у хомам ҳануз. *Ҳофиз*

оби оташзада (*ё оташнок*) киноя аз а) ашқ, сиришк.

З-оби оташзада, к-аз дида давад сӯи даҳан,
Танғнои нафас аз мавҷи шарар барбандам.

Ҳоқонӣ

б) шароби лаъл; шароб, бода.

Дасту лаб дар чашмаи оташ бишӯ чун офтоб,
Баъд аз он худро ба қалби оби оташнок зан. *Соиб*

оби оташин (*ё оташӣ*) киноя аз шароби сурх.

Биёр, соқӣ, аз он оби оташин, ки фалак
Ба бод дод чу Чамшед хоки Дороро.

Хисрави Деҳлавӣ

Ба оби оташӣ зан мушти хок аз гарди наълайнат,
Риоят менамо як кӯча роҳи лоуболиро.

«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»

оби оташнишон киноя аз шароб.

Бидех, соқӣ, он оби оташнишон,
Аз он деш, к-аз мо наёби нишон. *Ҳоҷу*

оби оташнок *ниг.* оби оташзада; оби оташранг киноя
аз шароб, бода.

Бар ҳазар бош з-оби оташранг,
Ки тафаш аждаҳост, тоб наҳанг. *Авҳадӣ*

Зи хок афсурдатар, аз бод саргардонтарам, *Соиб*,
Илоҷи дарди ман аз оби оташранг меояд. *Соиб*

оби оташхаёл киноя аз шароб, май, бода.

Биё, соқӣ, он оби оташхаёл
Дарафган дар ин кахрабоғи сафол. *Низомӣ*

оби оташӣ *ниг.* оби оташин; оби равон а) оби ҷорӣ;
муқобили оби мурда; б) киноя аз обе, ки ҳаловат-

бахши ҷон аст; оби ҳаёт; в) обу тоб, тароват ва тозагӣ.

Аз у қолаби мурда ҷон ёфта,
Тани хоки оби равон ёфта. *Ҳоҷу*

Қаломаш мурассаъ чу теғи забон,
Саросар латофат чу оби равон. *Садри Зиё*

оби равшан а) киноя аз равнаку ривоч; б) киноя аз
некуӣ, хубӣ.

Чӣ оби равшан аз ин ҷархи нилгун ҷўям,
Қи рух ба хуни шафақ офтоб мешўяд!? *Соиб*

оби раз (*ё разон*) *ниг.* оби ангур.

Ғуломи оби разонӣ, надорӣ об аз он,
Рафиқи софи раҳиқӣ, най ба саффи сафо. *Ҳоқонӣ*

Оби раз бояд, ки бошад дар сафо чун оби зар,
Гар зи зарри мағриби соғар набошад, гу мабoш.
Ибни Ямин

оби рангин киноя аз шароб, май.

З-оби рангин ҳичоби ақл масоз,
Шўълаи нор пеши шер маёр! *Ҳоқонӣ*

оби раҳмат а) киноя аз борони файзбахш; борони
бахор.

Зи оби раҳмати гардун баҳор мечўшад,
Хаёли адли шаҳонрост хуррамай дар чанг. *Ҳоҷу*

б) *ҷуғр.* ҷўест дар Самарқанд, ки аз самти ҷану-
бии расадхонаи Улуғбек ба самти ғарбӣ равон
аст; оби рух (*ё рўй*) а) киноя аз арақи рўй, хай.

Шароб хурдаву хай карда мерави ба чаман,
Қи оби рўй ту оташ дар арғувон андохт. *Ҳофиз*

б) киноя аз сафои чехра, тарию тозагии рухсор; оби
рух рехтан а) беобрӯ кардан.

Ҳоқоние, зи нонталаби оби рух марез,
К-он хирс, к-оби рух барад, оҳанги ҷон кунад.
Ҳоқонӣ

Гуниям: Нон зи дари султон ҷўй,
Оби рух резад дарбон, ҷӣ кунам? *Ҳоқонӣ*

б) эътибор гум кардан, беобрӯ шудан; оби сиёҳ (*ё си-
ях*) а) сиёҳӣ, ранги хатнависӣ.

Пай карда, сар бурида ба оби сиёҳ рафт
Чун хома ҳар ки бо ту набудаст якзабон.

Қамоли Исмоил

б) *тиб.* иллоти обравни чашм, ки боиси нобинию
мегардад.

Зи саҳми хадангат ба рузи сапед
Даромад ба чашми хур оби сиёҳ. *Қамоли Исмоил*

Гар барам оби сиёҳ аз дида, мегардад сафед,
Қай тавон кардан балои тирарўзонро илоҷ?

Саиди Ашраф

в) ғафлат.

Пунба зи гуш дур кун, бонги наҷот мерасад,
Оби сиёҳ дармарав, к-оби ҳаёт мерасад.

Шамси Табрэзӣ

г) оби амик; д) моддаҳои гунохтае, ки аз кӯҳи оташ-
фишон мебарояд.

Оби сияҳ аз замин баромад,
Марг аз дари оҳанин даромад. *Низомӣ*

е) шароб, бода; оби софӣ оби зулол ва шаффоф, оби
соф ва тоза, оби мусаффо; оби сурх киноя аз шароб,
май; оби сухан фасоҳат ва балоғати сухан, ширинӣ
ва салосати гуфтор; ҳусни калом.

Бигуфтед сад нуктаи дилкашам,
Нишондед з-оби сухан оташам. *Ҷомӣ*

оби талх а) оби шӯр, оби баҳр.

Гирифт дар ивази оби талх гавҳари ноб,
Чӣ миннат аст ба абри баҳор? дарёеро?! *Соиб*

б) киноя аз шароб, май.

Зи шавқи рӯи у чандон сиришки лолагун резам,
Ки оби талх дар соғар шавад хуноб даръеро!

Соиб

Воиз, фасонаҳои ту ширин намешавад,
То тар намешавад лаби хушкат ба оби талх.

Зухурӣ

оби тараб киноя аз май, шароб.

Ҷоми май бо он ҳама оби тараб
Монд дур аз маҷлиси у хушклуб. *Ҷомӣ*

оби тарабнок киноя аз май, шароб.

Хезу дар косаи зар оби тарабнок андоз,
Пеш аз оне ки шавад косаи сар хокандоз. *Ҳофиз*

оби ток киноя аз шароб, май.

Ман, ки бемори шаробам, бар лабам шарбат чӣ
суд?

Ҷон шарбат бар лаби ман оби токам бехтар аст.

Махфӣ

оби фасурда *ниг.* оби афсурда; оби харобот киноя аз шароб, май, бода.

Хирқай зӯҳди маро оби харобот бибурд,
Хонаи ақли маро оташи хумхона бисӯхт. *Ҳофиз*

оби Хизр оби ҳаёт, ки гуё танҳо Хизри пайғамбар
роҳи онро ёфта, нӯшидааст ва зиндаи ҷовид аст;
муқ. оби зиндагӣ, чашма (чашмаи Хизр).

Даҳони танги ту дода ба оби Хизр бақо,
Лаби чу қанди ту бурд аз наботи Миср ривоҷ.

Ҳофиз

Оби Хизр аз хомаам ҷон сиёҳӣ мечакад,
То намоям нусха з-он хатти раёҳин интиҳоб.

Амирӣ

оби хушк киноя аз шиша, обгина, булур.

Навбари чархи куҳан чист ба ҷуз ҷоми май?
Ҳомила аз оби хушк, оташи тар дар шикам!

Ҳоқонӣ

оби чу озар киноя аз май.

Биё, соқӣ, оби чу озар биёр,
На май, балки қибрити аҳмар биёр! *Ҷомӣ*

оби шавқ киноя аз оби дида, ки аз камоли иштиёқ-
мандӣ мерезад, ашк, сиришк.

Оби шавқ аз чашми Саъдӣ меравад бар дастхат,
Лочарам чун шеър меояд, суҳан тар мешавад.

Саъдӣ

оби шафақгун киноя аз шароби сурх.

Шуд маҳи ид аз шафақ чун ҷоми зар боз ошкор,
Яъне аз оби шафақгун ҷоми зар холӣ мадор.

Ҷомӣ

оби Шероз (*ё шерозӣ*) киноя аз шароб, бода.

Сару барги шукуфтан нест гулзори табииро,
Агар дар хоки Исфохон набошад оби шерозӣ.

Шафеи Асар

оби шингарфӣ а) киноя аз шароби сурх; б) киноя аз ашк
хунин; оби шӯр а) оби намакин, оби сернамак.

Дар паи ин оби шӯр афтадаанд мустасқин,
Нест суде бар касе, аз хурданаш зояд зиён.

«Шаҳномаи Фарғона»

б) киноя аз ашк, сиришк, оби дида.

Мехмон кунам ҳаёли рухашро ба оби шӯр
Бар косаҳои нуқра дар ин суфраи зараш.

Бадри Ҷочӣ

оби ҳаёт *ниг.* оби зиндагӣ.

Шарбати васлат шикаста қимати оби ҳаёт,
Ёфта лаълат ҳазорон нуқта бар танги шакар.

Исмат

Лаъли сероби ту ҷомест пур аз оби ҳаёт,
Ҷи тавон кард, ки бо мо нафасе ҳамдам нест.

Камоли Хучандӣ

оби ҳайвон *ниг.* оби зиндагӣ.

Дар сиёҳи чу оби ҳайвон зист,
Қас нагуфташ, ки ин сиёҳи чист? *Низомӣ*

оби ҳаром а) шароб, май.

Тарсам, ки сарфае набарад рузи бозхост
Нони ҳалоли шайх зи оби ҳароми мо. *Ҳофиз*

б) нутфа, оби мани.

Ҳар кӣ аз оби ҳароми ришват обистан нашуд,
Теғ агар бошад тараф, мардона мегӯяд суҳан.

Соиб

оби ҷигар хуноб.

Синонаш яке найзаи сиараш
Ба оби ҷигар ёфта парвариш. *Низомӣ*

оби ҷовидон *ниг.* оби зиндагӣ; оби ҷӯ(ӣ) молу давлат.

Зи оби ҷӯ набувад обрӯи мо, Санҷар,
Фанои мол агар шуд, бақои Ҳиммат бод.

Санҷари Қошӣ

об дар дида гиръён.

Қасоне, ки буданд бо ӯ ба роҳ
Шуданд об дар дида наздики шоҳ ... *Низомӣ*

об (дар) зери коҳ киноя аз кори пинҳонӣ; макр, ҳила.

Зи гуфти Сиёвуш бихандид шоҳ,
Набуд оғаҳ аз об дар зери коҳ. *Фирдавӣ*

об зери коҳ пӯшидан ба нодонӣ задан, тағофул кардан.

Ҳоли Ҳоқонӣ арчи медонад,
Обро зери коҳ мепӯшад. *Ҳоқонӣ*

обу алаф ризку рӯзӣ; хурок, обу дона.

Аспе, ки ба обу алафаш парвардам,
Шуд аз ғами ӯ зиёда бори дардам. *Сайидо*

Ночор барои обу алаф аз ҳар ҷинс тадбиру ан-
деша мекард. *Савдо*

обу гил а) киноя аз сиришт, табииати инсон.

Ба вафон ту даромехт чунон обу гилам,
Ки дамад баъди вафот аз гили ман бӯи вафо-т.

Ҷомӣ

Ҷону дилашон ба ҳам даровехт,
Обу гилашон ба ҳам баромехт. *Ҳилолӣ*

б) вучуд, ҳастӣ.

Ба дидор оташам дар обу гил зад,
Ба рухсорам чу гул нохун ба дил зад. *Нозим*

в) аслу насаб.

Ба хунар фаҳр кун, макун ба гуҳар,
На ҳама фаҳр аз обу гил бошад.
Зиндае, к-ӯ ба мурда фаҳр кунад,
На ҳамоно ки зиндадил бошад. *Адиб Собир*

обу намак ҳаловат, ширинӣ.

Малоҳат рабуд аз ҷавонон фалак,
Зи рӯи замин рафт обу намак. *Сайидо*

обу нон хурок; хуроки андак, хуроки қашшоқона.

Дареғо, қадри суҳбати он ҳазрат надонистам,
ақаллан ба қадре обу нон ҳам зиёфат накардам.

Садрӣ Зиё

обу озуқа хурокворӣ.

[Лашкари Русия] ба ҳоли онҳо вуқуф ёфта, обу
озуқа дода гусел намуданд. *Аҳмади Дониш*

обу оташ киноя аз ду чинси зидди ҳамдигар.

Касе, к-у барад обу оташ ба ҳам,
Абар ҳар ду-бар карда бошад ситам. *Фирдавси*
Зи душман дустӣ чустан чунон аст,
Ки як чо чамъ кардан обу оташ.

«Анвори Суҳайлӣ»

обу равған а) киноя аз носозгорӣ, зидди якдигар будан, ба ҳам ночаспон будан.

Вақти хушбӯри чу обу равғананд,
Вақти мастӣ ҳамчу қон андар тананд. *Румӣ*

б) тазвир, ҳила.

Дил набромад ба гуфтори дурӯғ,
Обу равған ҳеҷ нафрӯзад фуруғ. *Румӣ*

обу ранг а) ҳусн, зебой, хубӣ; тароват, латофат.

Зи қадду рӯи ту шарманда боғбон мегуфт,
Ки обу ранг надоранд сарву лолаи мо. *Шоҳӣ*

Ҳазорон боғу гулшан дар ғубори мақлаш
Надхам,

Ки нақши хоки пояш обу ранги сад чаман дорад.
Туграл

б) гулгуна, ғоза, сурхию сафедӣ ва амсоли он, ки ба рӯй мемоланд.

Зи ишқи нотамоми мо чамоли ёр мустағнист,
Ба обу рангу холу хат чӣ ҳоҷат рӯи зебор.

Ҳофиз

обу ранг бардоштан киноя аз ҳусн гирифтани, зебой пайдо кардан.

Гул аз наззори ҳусни ту обу ранг бардорад,
Зи муштоқони қуят ёфт булбул гармнолиро.

Мачнун

обу таом хӯрок, хӯрданӣ.

Уммол ва роҳдорон аз тавобеи Бухорову Самарканд ҳар чо кӯнуш фармуда, обу таом тайёр менамуданд ва ҳадоёву пешкаш меоварданд.

Аҳмади Донииш

обу тоб цило, сафо, дурахшонӣ.

Аз баногӯши ту дорад субҳ чандин обу тоб,
Менамояд аз сафои шир ин шаккар сафед. *Соиб*

обу ҳаво (*ё* хок) шаронти табии як сарзамин, иқлим.

Бад-он шаҳр як сол манзил гирифт,
Дил аз обу хоки вай андар шигифт. *Саъдо*

об афғандан а) шошидан; б) хомуш кардан, об пошидан.

Агар соя дар офтоб афғанад,
Дар он чашмаи оташ об афғанад. *Низомӣ*

об бастан об додан, об мондан.

Намедонам чӣ об аст ин, ки бар кишти чигар бас-там,

Қ-аз он чуз хушаҳои донан ахгар намехезад.

Зухурӣ

об гардидан *ниг.* об гаштан; об гардонидан тағбир додани обу ҳаво барои муолиҷаи бемор.

Чуши саҳбо шарбати бемор чӯшонидан аст,
Даври соғар хастагонро об гардонидан аст.

Саиди Ашраф

об гаштан (*ё* гардидан) а) гудохта шудан, об шудан; ҳал шудан; б) адову афғор шудан, азоб кашидан.

Дилам оинаи симоб гашта,
Нигаҳ дар интизораш об гашта. *Ҳозик*

Чунон бигдохтам, чун шамъ пешаш об гардидам,
Ки қои хун чакад аъзои ман аз ништари теғаш.

Ҳоҷӣ

об гирифтани а) тар шудан, нам кашидан.

Қазо ба рӯи арақноки у чӣ пардозад,
Қи боби хат набувад қоғазе, ки об гирифт.

Шоҳин

б) газак кардан, мадда кардан, рим пайдо кардани чароҳат; в) сабз шудан, сабзидан; таровату тозагӣ пайдо кардан; равнақ ёфтан.

Руҳи хок об з-у гирад, ҳаво хуш бод з-ӯ хоҳад,
Дафи зар парда з-ӯ ёбад, рубоб омад аз он номаш.

Бадри Чоҳӣ

об гирифтани рӯй зебой пайдо кардан; ҳусну тароват ёфтан.

Обе, ки рӯи ман зи чавонӣ гирифта буд,
Дар чашм омадасту зи рӯям чудо шудааст.

Адиб Собир

об гирифтани чашм киноя аз лаззат бурдан, баҳраманд шудан бо назора.

Бад-он ораз, к-аз у чашм об гирад,
Зи таррӣ нукта бар маҳтоб гирад. *Низомӣ*

об дидан а) об кушодан; б) зоеъ шудан, зиён расидан, доғдор шудан.

Шакар бо лаъли у тангӣ кашида,
Матои оби дандон об дида. *Мӯҳсини Таъсир*

об додани дида *ниг.* об гирифтани чашм.

Гул бар руҳат кушуд ниқоби кашидаро,
Оина об дода зи рӯи ту дидаро. *Бедил*

об доштани *чизе ниг.* об дар миён доштан; об задан фуру нишондани гард бо обпошӣ, об пошидан.

Хуррам он рӯз, ки бо дидан гириён биравам,
То занам об дари майкада як бори дигар. *Ҳофиз*

об кардан гудохтан.

Ҳамчу мавҷам судани дасти надомат об кард,
Баъд аз ин ҳам кош бигдозад пушаймонӣ маро.

Бедил

об кашидан а) об овардан, об кашондан; б) об баровардан аз чоҳ; об кашидан *чизеро* чизеро шустан, обгардон кардани *чизе*; об рондан об кушодан, об мондан, обёрӣ кардан.

Обро мерондам андар кишти ҳеш,
Он равон мешуд ба заръат беш-беш. *Румӣ*

об хӯрдани дили *касе, чизе киноя аз* ором ва таскин ёфтани дил, қаноат ҳосил кардан.

Соиб, дилаш аз сӯҳбати гулшан нахӯрад об,
Шабнам, ки ба хуршеди дурахшон нигарон аст.

Соиб

об шудан а) *ниг.* об гаштан.

Бо ҳар кӣ бингарам, чигараш об мешавад,
Аз мур камтаранд ба чашмам баҳодурон. (б) *Сайидо*

Шуҳи ҳаёпаноҳи ман то ба ҳаёли ман гузашт,
Пайкарам об шуд тамом, аз сари пираҳан гузашт. (б)

Мулҳам

б) беобрӯ шудан, шарманда шудан, эътибор гум кардан; аз равнақ мондан.

Шаккар, ки барад дил зи қаҳоне ба ҳаловат,
Об ар нашавад пеши лабат, аз сари хомист. *Соиб*

об(и) беафсор (*ё* белаҷом) хӯрдан киноя аз худсарӣ кардан, ба ихтиёрӣ худ кор кардан.

Ба ошиқ бувад зиндагонӣ ҳаром,
Дили у хӯрад об агар белаҷом. *Ваҳид*

Ҳамеша то фараси бадлиғоми аблақи чарх
Хӯрад зи чашмаи хуршед об беафсор ... *Бадеӣ*

оби даст фишондан киноя аз саҳт фишурдани даст; маҳкам доштаи даст.

Гумраҳам, то бар сари байтулхаром
Оби дасти пилбон хоҳам фишонд. *Хоқонӣ*
оби хуш хӯрдан киноя аз роҳат кардан, осудан; баҳра-
вар шудан.

Гар ғаразат чарбий хеш асту бас,
Оби хуш аз ту нахӯрад ҳеч кас.

Хисрави Деҳлавӣ

оби чашми касеро гирифтани киноя аз тарсондан, ба
дил ҳарос андохтан, рамондан.

Зи бими хӯят аз ҳар дида сад селоби хун ояд,
Касе ҳаргиз чунин нагрифта оби чашми мардумро.

Мухлиси Кошӣ

оби чашм рехтан гиристан, гирия кардан; киноя аз
тавба кардан.

Нахуст, эй гунаҳкардан хуфта, хез,
Ба қадри гунаҳ оби чашме бирез! *Саъдӣ*

оби шарм бурдан киноя аз беҳаёӣ кардан; обрӯ рех-
тан.

Чун сағу гурба оби шарм барад,
То зи халқ обу нони гарм барад. *Саноӣ*

оби хуш задан киноя аз хушбӯр кардан, ба худ овар-
дан.

Бар рухи ҳар кӣ оби хуш занад,
Ҳарфе аз ибрата ба гуш занад. *Бедил*

об аз ҷигар бахшидан киноя аз ато кардан, чизе ба
мардум додан; об ба пӯст афкандани мева ба пухтан
наздик шудани мева, расидани мева; об ба рӯи кор
овардан киноя аз эътибор ёфтан, соҳиби обрӯ шудан;
равнақ ёфтан.

Магар май оварад обе ба рӯи кори мо, варна
Ба оби зиндагонӣ осеи мо намегардад. *Соиб*

об бар оина аз пай (қафои) касе рехтан (ё задан)
расмест, ки хангоми гусел кардани шахс ба сафар чанд
барги сабз бар оина мегузоранд ва бар он об мепо-
шанд ва ин рамзи орзуи ба саломат бозгаштани му-
софир будааст.

Қуи ту манзилгаҳ аст дар сафари ошно,
Бар рухи оина об аз пай бегона рез. *Турро*

Рафтию гирия ба ҳоли дили ҳайрон кардан,
Об бар оина резанд қафои сафариро.

Мӯҳсини Таъсир

об бар оташи (ё шарораи) касе пошидан (ё задан) ки-
ноя аз касеро таскин додан, ғазоби касеро фуру
нишондан.

Обе бар оташи дили мо ҳеч кас назад,
Чандон ки пешни маҳраму бегона сӯхтем. *Фигонӣ*

Чу доя оҳу сӯзи синааш дид,
Бар оташ аз насихат об пошид. *Ҳозик*

Вале чун ишқ буд устоди кораш,
Зи шарме об мезад бар шарораи. *Ҳозик*

обро бар ресмон бастан киноя аз кори беҳуда кардан,
кушиши бефонда кардан, ба кори нашудани кӯшидан.

Ба тӯли фикр натвон чамъ кардан моли дунёро,
Чаро беҳуда бояд обро бар ресмон бастан?

Мухлиси Кошӣ

об дар дида доштан шармгин будан, ҳаё доштан;
об дар дида равон гардонидан киноя аз гиристан,
гирия кардан.

Хун зи дарди Қӯҳкан дар Бесутун гирияд саҳоб,
Сурати Ширин бигардонад равон дар дида об.

Дарвешӣ Деҳақӣ

об дар дӯғ доштан *ниг.* об дар шир рехтан.

Аз бухл касе, ки мекунад ваъда дуруғ,
Бигрез аз у, ки об дорад дар дӯғ. *Хоқонӣ*

об дар коло кардан фиребгарӣ кардан, қаллобӣ кар-
дан, норостӣ кардан; об дар миён доштан а) киноя
аз ғаш доштан, ҳолис набудан; б) киноя аз нодуруст
будан.

Ҳар кӣ гуяд, ки май зиён дорад,
Суханаш об дар миён дорад*.

об дар назар доштан *ниг.* об дар дида доштан.

Инфиол аз ҳастии мо барнадорад марг ҳам,
Ҳок агар гардем, обе дар назар дорем мо. *Бедил*

об дар сабад кардан киноя аз кори беҳуда кардан.
Оварда ниҳоли беҳудӣ бор,

Сабр омаду об дар сабад кард. *Зухурӣ*

об дар шир рехтан (ё кардан) киноя аз фиреб додан,
қаллобӣ кардан.

Чуз ятимӣ чӣ бар ин дошт дури гуши туро,
Қ-об дар шир кунад субҳи баногӯши туро. *Соиб*

об дар ҳован кӯфтан (ё судан) киноя аз кори беҳуда
кардан, машғули кори бенатича шудан.

Шикоятӣ фалаки обгун чӣ суд диҳад?
Насуда ҳеч хирадманд об дар ҳован. *Саноӣ*

об дар ҷигар надоштан (ё набудан, намондан) киноя
аз саҳт мӯхтоҷ будан, фақир будан.

Ин паршикастаро, ки набуд об дар ҷигар,
Оруғи имтило занад акун зи хони шукр.

Қамолӣ Исмоил

Намонд дар ҷигарам обу ин сияхчашмон
Ҳануз з-ин деҳи вайрон хироҷ металабанд.

Фигонӣ

аз даҳан рафтани об дар орзую ҳаваси чизе гум за-
дани дил, чизеро саҳт ҳавас кардан.

Қадаҳро дар мақоми лабчаши май
Зи ёди бӯсаат об аз даҳан рафт. *Турро*

аз оби дида Дачла доштан киноя аз ашки бисбӯр рех-
тан; гирия будан.

Ҳанӯзам з-оби дида Дачлае ҳаст,
Ниҳон дар дуди оҳам шӯълае ҳаст. *Маҳфӣ*

аз об озар афрӯхтан аз шарм арақ рехта сурх шудан.

Ман чу хоҳам кард фаръед, об аз оташ баркашам,
У чу хоҳад хурд ташвир, озар афрузад зи об.

Муиззӣ

аз об шудан аз даст рафтан, барбод шудан.

Субҳ оҳи оташин зи ҷигар баркашиду гуфт:
Дардо, ки корҳон Хуросон зи об шуд! *Хоқонӣ*

аз сар гузаштани об кор аз ҳад гузаштан, аз ҳадди
чораю тадбир гузаштани ҳодисаи ногувор.

Теги ту чун аз сарам бигзашту ҷон додам равон,
Об чун бигзашт аз сар, ғайри мурдан нест кор.

Восифӣ

Шаб, ки бо у гуфтам аз аҳволи хичрон саргузашт,
Гирия тӯфон кард чандон, то ки об аз сар гузашт.

Восеҳ

ба дасти касе об рехта натавонистан киноя аз лаёқати
хизмати касеро надоштан, сазовори хизмати касе на-
будан; баробарӣ карда натавонистан ба касе.

Бад-ин таррӣ, ки дорад шамъи махтоб,
Наёрад рехтан ба дасти ман об. *Нисомӣ*

ба зери касе об ҳиштан (ё сар додан) ба бунёди ко-
ри касе осеб овардан.

Ба ҷо нахуспад уқоби далер,
Ки обе тавон ҳиштан уро ба зер. *Низомӣ*
ба **кори об** будан *киноя аз* ба таври доимӣ шароб-
хурӣ кардан; ба об расонидан хароб кардан, вайрон
кардан.

Бадал кардам ба мастӣ оқибат зӯҳди риёиро,
Расонидам ба об аз юмни май бунъеди тақворо.
Абутолиби Қалим

ба (*ё* дар) об рондач *киноя аз* фирефта, фиреб додан.
Ҷй завке чашми тар аз гирьяҳон талхи худ дорад,
Фиреби хандан шириндаҳоне ронд дар обаш.*

ба **руи кор** омадани об зоҳир шудани коре.
Хоки Хучандро кӣ зи Шероз кам ниҳад?
Омад ба рӯзгори ту обе ба руи кор.

Қамоли Хучандӣ

бар оби чашма пул шикастан *киноя аз* изҳори бесаб-
рӣ ва бетоқатӣ намудан.

Замоне пул бар оби чашма бастӣ,
Гаҳе бар оби чашма пул шикастӣ. *Низомӣ*

бар руи об (бар)овардан зоҳир кардан; дар об андохтан
а) ғарқ кардан; б) *киноя аз* несту нобуд кардан,
маҳв кардан.

Зинҳор аз оби шамшерат, ки шеронро аз он
Тафталаб кардию гурдонро дар об андохтӣ.

Ҳофиз

дар обу арақ афтодан саҳт хиҷолат кашидан, бисъёр
шарм доштан; дар об ғарқа шудани тан бисъёр арақ
кардан.

Даҳан хушқу ғарқа шуда тан дар об
Зи ранҷу зи тобидани офтоб. *Фирдавсӣ*

обу ҷоруб кашидан об зада рӯфтан, рӯфтан.

Басе мижғони тар судам дар он кӯшоми навмедӣ,
Кашидам обу ҷорубе зи баҳри ҷилва майдонро.
Осафӣ

пеши чизе об хӯрдан *киноя аз* ночиз ва беаҳамият
будани чизе нисбат ба касе ё чизе.

Сунбул аз печу хами турран ӯ тоб хурад,
Сарв пеши қади ӯ бар лаби ҷу об хурад. *Шоҳин*
чу об хондан *киноя аз* равон ва тез хондан.

Саводи ман зи дами теги ёр шуд равшан,
Хати шикастаи ҷавҳар чу об мехонем. *Шавкат*

ба об нарасида мӯза кашидан *зарб.* шитоб кардан,
бевақту соат ба кор сар кардан.

ОБ II **АБ** моҳи ёздаҳуми румӣ, ки ба моҳи август баробар
меояд.

То чаман пажмурда гардад дар маҳи конуну дай,
То ҳаво тафсида гардад дар маҳи айлулу об.

Муиззӣ

Бисӯзад ба шаб хирмани мохро,
Самуми ниҳеби ту дар моҳи об. *Асири Ахсикатӣ*

ОБАҚ **АБҚ** 1. симоб, ҷева.

Мисси вучуди ман шавад аз май ба сони зар,
Гӯй ки май чу обак аз аҷзон кимӣст.

Хучастаи Сарахсӣ

2. *тиб.* обила.

ОБАНБОР **АБ** **АНАР** ҳавз ва толоби калон, ки барои захи-
ра кардани об кофта мешавад.

Бас ки мегирьям зи шавқи оташин рухсорҳо,
Гашт оташхонаҳо аз ашқам обанборҳо.

Саиди Ашраф

ОБАНДОМ **АБ** **АНАМ** обпайкар, нозукандом, латифбадан.

Маҷмае аз муҳаддарот дар у,
Ҳама оташлибосу обандом. *Анварӣ*

ОБАШТАНГОҲ **АБ** **АШТАНГ** *ниг.* обштангоҳ.

ОББОЗ **АБ** **АБАЗ** шиновар, оббур.

Тифли ашқ аз баҳри чашмам худ ба худ гирад
Фирор,
Оббозонро талоши дасту по бо маъбар аст.

Туғро

ОББОЗӢ **АБ** **АБАЗӢ** шиноварӣ, оббурӣ.

ОБГАР **АБ** **АБ** **АБ** касе, ки теғ, шамшер, ханҷар ва ғ. ҷило
медихад.

Аз мадҳи остони ту оби забон диҳам,
З-он сон ки оби теғ диҳад марди обгар. *Шайдо*

ОБГАРДИШ **АБ** **АБ** **АБ** 1. тезрафтор, хушрафтор.

Обгардиш марқабе, к-аз ҷобуки хангоми так
Наъли саҳти ӯ зи хоки нарм мегирад иёр.

Азрақӣ

2. тағбири обу ҳаво; тағсири мусбат ва ё манфии
тағбири обу ҳаво.

Қиштияшро шурбаҳтиҳо ба гирдоб афканад,
Орузи обгардиш гар кунад бемори мо.

Шафеи Асар

Ғам нарафт аз дил ба май, теғаш ба фаръёдам
расид,

Чора охир обгардиш буд бемори маро.
Муҳсини Тағсир

Дорад ба базми мастон ҷоми шароб гардиш,
Зоҳид наёяд ин ҷо аз бими обгардиш. *Ғанӣ*

ОБГАРӢ **АБ** **АБ** **АБ** об додани теғ, ханҷар ва ғ.

Аз оҳи саҳар раҳна бар афлӯк тавон кард,
Аз гирья, Заҳир, обгарӣ кун нафасеро.

Заҳири Форъобӣ

ОБГИН **АБ** **АБ** *ниг.* обгина.

Дар чунин фасле сазад, гар гавҳаре гирӣ ба даст,
Гавҳаре, к-ӯро ватан дар обгин асту сафол.

Муиззӣ

ОБГИНА **АБ** **АБ** 1. шиша; булур.

Ду хона дигар з-обгина бисохт,
Забарҷад ба ҳар ҷой андарнишоҳт. *Фирдавсӣ*

2. суроҳӣ ва пиёлаи булурун.

Май нӯш дар обгина бо нолаи ҷанг,
З-он пеш ки обгина ояд бар санг. *Хайём*

3. оина.

Аз обгина пушт ба девор додааст
Симоб аз мушоҳадаи изтироби мо. *Соиб*

4. маҷ. шароб, бода, май.

Чу дар ҷоми Қайхисрав обе намонд,
Ба ҷом обгина набояд фишонд. *Низомӣ*

♦ обгина шикастан *киноя аз* ашқ рехтан.

Нозукдилони боғи ту чун шабнами саҳар
Бар руи барги гул шикастанд обгинаҳо. *Бедил*

обгина ба Ҳалаб бурдан *зарб.* чизеро ба ҷо бурдан,
ки дар он ҷо он ҷиз фаровон аст.

ОБГИНАГАР **АБ** **АБ** **АБ** шишагар, устони шишарез.

Арсан дашту қуҳ чун кӯран обгинагарон дар
илтиҳоб буд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ОБГИНАГУҲАР آبگينه گهر аз шиша сохташуда, булурин.

Бода дар ҷоми обгинагуҳар
Рост чун оби хушку оташи тар. *Низомӣ*

ОБГИНАПУЛ آبگينه پل *киноя аз* фалак, чархи кабуд; осмон.

Чайхуни офат аст ба рӯз обгинапул,
Кӯҳпояи балост ба шаб ғули дидбон. *Хоқонӣ*

ОБГИНАРАНГ آبگينه رنگ шишамонанд; фалаки обгинаранг осмони кабуд.

Бар обгина санг задан кори мову мо
Тӯҳмат ниҳем бар фалаки обгинаранг. *Ҷомӣ*

ОБГИНАХОНА آبگينه خانه хонаи шишагӣ ё булурӣ; ◇ (ин) обгинахонаи гардун *киноя аз* осмон.

Ин обгинахонаи гардун, ки рӯзу шаб
Аз шӯълаҳои оташи алвон музайян аст ...

Анварӣ

ОБГИНАҲИСОР آبگينه حصار қалъаи шишагӣ; маҷ. паноҳгоҳи номустаҳкам, зуд вайроншаванда.

Зи манҷаниқи фалак санги фитна меборад,
Ман аблаҳона гурезам дар обгинаҳисор. *Урфӣ*

ОБГИР I آبگير 1. истаҳр, толоб; кӯл; ҳавз; пастоби дарёе ва ғӯд.

Ба деҳе расид, ки бар канори обгире буд.

Авфӣ

Ин мавзеъ, ки имрӯз Бухорост, обгир будааст
ва баъзе аз вай найстон будааст ва дарахтiston
ва марғзор ... «*Таврихи Наршаҳӣ*»

2. зарфи гулоб, атрдон.

Табакҳои заррин пур аз мушки ноб,
Ба пеш-андарун обгири гулоб. *Фирдавсӣ*

ОБГИР II آبگير нигоҳдорандан об.

Гардун зи гирияи ту тағайюрпазир нест,
Заҳмат мақаш, замини баланд обгир нест. *Нозим*

ОБГИРД آبگرد *ниг.* гирдоб.

Магард гирди обгирди ҳайбаташ,
Ки даркашад туро ба дам чу аждаҳо.

Абулфараҷи Рунӣ

ОБГИРӢ آبگيري обу тоб ёфтани, ҷилдор шудан (онд ба шамшер, ханҷар ва ғ.).

Набошад сифларо дархур навозис,
Нахоҳад теги ҷубин обгирӣ. *Мӯҳсини Таъсир*

ОБГУН آبگون 1. ба монанди ранги об, обранг; кабудтоб; кабуд, сабз.

Хисрав, гар ошиқӣ, месӯзу лаб макшой аз он-к
Дуди ин равзан зи чархи обгун хоҳад гузашт.

Хисрави Деҳлавӣ

Дар оташ сӯхт оҳам моҳу хуршед
Чу оҳам бар сипехри обгун рафт. *Исмаи*

обгун саҳро замини сабз, марғзор, кабудизор.

Бибориду зи ҳам бигасту гардон гашт бар гардун

Чу пилони пароканда миёни обгун саҳро.

Фаррухӣ

2. тобон, баррок; ҷилдор.

Ман акнун бад-ин ханҷари обгун
Ҷаҳон пеши чашмат кунам қиргун. *Фирдавсӣ*

◇ **обгун қафас киноя аз** осмон.

Дар обгун қафас бин товуси оташинпар,
К-аз пар кушодани у офоқ баста зевар. *Хоқонӣ*

ОБГУНЧАНБАРӢ آبگون چنبري доираи обгунчанбарӣ *киноя аз* осмон.

Яке доираст обгунчанбарӣ,
Фаровон дар ин доира доварӣ. *Асадӣ*

ОБДАНДОН I آب دندان дандонсафед.

Шоҳидони обдандон омада дар кори об,
Фитнаро аз хоби хуш дандонканон ангефта.

Хоқонӣ

ОБДАНДОН II آب دندان 1. як навъ ширини; 2. як навъ муруди ширини обдор; 3. маҷ. нарм, мулоим.

Мечакад оби ҳаёт аз меваи ашъори ман,
Гуиё дар бустони обдандон будаам.

Абуисҳоқи Атғима

Шабе парвонае бо шамъи хандон
Зи гармиҳои оташ обдандон ... *Нозим*

4. маҷ. ҳарифи ғӯл, соддалавҳ, зуд мағлубшаванда (бештар дар қимор).

Гунаҳ ба ман-бар даллолвор арза диҳад,
Бад-он сабаб, ки харидори обдандонам. *Сӯзанӣ*

5. навъе аз анор, ки ҳаста надорад; 6. як навъ ҳалвои бисёр латиф ва хушхӯр.

ОБДАСТ آبداست 1. обе, ки бо он дасту рӯй мешӯянд.

Наъими пок бистонад, чу кард олуда, биспорад,
На шарм аз обдаст ояд, на нанг аз обдастонаш.

Хоқонӣ

2. шустушӯ, таҳорат, вузу.

Намози ид хоҳам кард, ҳон, соқӣ, биёр обе,
Барон обдасти мо ба ибриқи қадаҳшӯён.

Қамоли Хучандӣ

3. маҷ. маҳорат, тардастӣ.

Қӣ баст он нақши ораз, офарин бод,
Ки оби даст аз вай ошкор аст. *Қамоли Хучандӣ*

ОБДАСТОН آبداستان офтоба, ибриқ.

Осмон оварда заррин обдастон з-офтоб,
Пушт ҳам пеши сарон чун обдастон омада.

Хоқонӣ

ОБДАСТӢ آبداستی маҳорат, чарбдастӣ, устой.

Чунон дар лутф будаи обдастӣ,
Ки бар об аз латофат нақш бастӣ. *Низомӣ*

ОБДИДА آبديده чавҳар додашуда, об додашуда, ҷило додашуда.

Шамшери обдидаи ранги маломатем,
Бошад дурустгӯии мардум забони мо. *Бедил*

ОБДОДА آبداده обдодашуда, чавҳардор; тез.

Дев ҳаргиз обрӯи ман набарад з-он-к
Рӯй бад-у дорад обдода синонам. *Носири Хисрав*

ОБДОН آبدان 1. кӯл, толоб, ҳавз, обгир.

Чу абр фундуқи симин дар обдон резад,
Барорад аз дили фирӯза шакли симинранг. *Азракӣ*

Оби борбон хур садафқирдор гоҳи ташнагӣ,
Моҳиосо ҳеч об аз обдони кас махур. *Хоқонӣ*

2. пешобдон, мезакдон, масона.

ОБДОР آبدار 1. хушоб, пуроб; ботароват, тару тоза.

Ҳамчу ангури обдор будӣ,
Чун шудӣ чун сақич зи пирӣ хушк? *Лабибӣ*
То дар ин оби хушгвор шавам,
Шӯям андому обдор шавам. *Низомӣ*

2. чилодор, обутобёфта, тобдор, дурахшон; **лаолин** обдор лаълҳои пурҷило; 3. маҷ. тез, буррон, буранда.

Шамъ саҳар ба базмгаҳ лоф зи орази ту зад,
Ҳасм забондароз шуд, ханҷари обдор ку? *Ҳофиз*
Чун теги обдор саропой чавҳарам,
Дандони ман равост, ки созанд зарнишон. *Сайидо*

4. *киноя аз шамшер* ё теги об додашуда.

Чу бо у надид эч ҷои даранг,
Ҳамон обдоре, ки будаш ба чанг,
Бизад бар сари тарки он номдор,
Ту гуфти танаш барнаёварда бор. *Фирдавсӣ*

5. соқӣ, шарбатдор.

Ба Юсуф чунин гуфт пас обдор,
Ки эй мояи илму ганчу виқор ... *Фирдавсӣ*

Обдор гуфт: Ҳеч кас берун наравад, то таҷассус кунам, ҷоми заррин мебояд. *Ҷомӣ*

6. маҷ. фасеҳу балеғ; пурмазмун, маънидор.

Дареғ мидхати чун зарру обдор ғазал,
Ки чобукиш наёяд ҳаме ба лафз падида. *Рудақӣ*
Ҷуз бар у созвор нест мадеҳ,
Ҷуз бад-ӯ обдор нест сано. *Фаррухӣ*

ОБДОРӢ آبدارى 1. хушобӣ, пуробӣ; тароват ва тозагӣ.

Бад-ин обдорию ин ростӣ,
Замон то замон оядаш костӣ. *Фирдавсӣ*

2. шуғли обдор, амал ва кори обдор; *ниг.* обдор 5;

3. обёри кардан, обмонӣ.

Дами субҳ деҳқони зарринаташ
Баромад паи обдорӣ ба дашт. *Сайидо*

ОБДУЗД آبدزد раҳна ё роҳи зеризаминие, ки об пинҳонӣ ба он фуру меравад.

Фуру рафта дарёе ба хулқуми ӯ,
Ки дид обдузде чу хартуми ӯ. *Зухури*

ОБЗАН آبز 1. хомӯшкунандаи оташ.

Обзани оташи савдои ақл,
Тобдеҳи дасти таманнои ақл ... *Ҷомӣ*

2. маҷ. таскиндиҳанда, тасаллибахш; 3. тағоран калони баробари қадди одам, ки беморонро бо оби гарми дорунок шуштушӯй ва муолиҷа мекарданд; 4. ҳавзча.

ОБИД I ا. آبد (ҳайвони) ваҳшӣ, дарранда.

ОБИД II ا. عابد ибодаткунанда, парастанда; худочӯй; зоҳид.

Аз дасти зоҳид кардем тавба
В-аз феъли обид астағфируллоҳ! *Ҳофиз*

Қамол, лофи ибодат мазан, ки чашми бутон
Ба як назар барад аз раҳ ҳазор обидро.

Қамолӣ Хучандӣ

ОБИДУЛҲАҶАР ا. عابدالحجر сангпараст, бутпараст.

Фуруғёфта сангест зар зи тобиши хур,
Агар ба санг кунам рӯй, обидулҳаҷарам. *Ҷомӣ*

ОБИДФИРЕБ عابدفريب аз раҳ занандаи обиду зоҳид (бо ишваву ноз), зоҳидфиреб.

Гузин маҳпоран обидфиребе,
Малонкурате, товусебе,
Қи баъд аз диданаш сурат набандад
Вучуди порсоёнро шикебе. *Саъдӣ*

Он чашми ҷодувонаи обидфиреб бин,
Қ-аш корвони сеҳр зи дунбола меравад. *Ҳофиз*

ОБИЛА آبله 1. гунбадаи об, қуббачаи об, ҳубоб.

Хорро ташнаҷигар сар ба биёбон надиҳад
Ҳар кӣ чун обила дар роҳи талаб дидавар аст.

Соиб

2. об гирифтани ғарам қардани пӯст аз сӯхтан ё суда шудан ва ё фишор (чунончи обилаи пой аз бисъёр роҳ гаштан ва ё фишори пойафзори нави танг пайдо мешавад).

Гарди ором дар ин дашти тапишхез кучост?
То ба ҷое бирасед, обила бунъед кунед! *Бедил*
Ҳар кас ниҳода по ба дари аҳли рӯзгор,
Бисъёр ҳамчу обила дар хун тапидааст. *Сайидо*

3. нағзак, чечак.

Офати обила ба моҳ расид,
З-обила гашта дидахош сафед. *Низомӣ*

обила бардамидан нағзак баромадан, чечак баромадан.

Ахмадакро, ки рух намуна бувад,
Обила бардамад, чи гуна бувад?! *Низомӣ*

4. табхола, дончае, ки аз таб ё тарс дар лаб мебарояд; обила задан табхола дамидан.

Бинӣ, ки лаби Даҷла каф чун ба даҳон орад,
Гуй зи тафи оҳаш лаб обила зад чандон. *Ҳоқонӣ*

◇ обилаи пистон нуки пистон, тугмаи пистон.

Наям аз парвариши модари гетӣ розӣ,
З-он ки хун хурдаам аз обилаи пистонаш.*

обилаи руҳи фалак *киноя аз ситорাগон.*

Дардеҳ аз он чакида хун з-обилаи тани разон,
К-обилаи руҳи фалак бурда аруси ховарӣ. *Ҳоқонӣ*
обилаи рӯз *киноя аз офтоб; обилаи чехраи осмон ниг.*
обилаи руҳи фалак.

ОБИЛАДОР آبله دار 1. обиланокшуда дар натиҷаи сӯхтан, судан ва фишор ёфтан.

Суроғи бодан вақти хушӣ намеёбам
Чу шиша пой дилам гаштааст обиладор. *Мулҳам*

2. он кӣ рӯяш доғи нағзак дорад, одами чечакрӯ, чу-тур.

Зи бӯса домани зинаш чу домани гулчин,
Зи сачда хоки дарах ҳамчу рӯи обиладор.

Саиди Ашраф

ОБИЛАЗОР آبله زار пуробила, серобила.

Сачдаам аз арақи шарм раҳе пеш набурд,
Аз қадам то ба ҷабин обилазор аст ин ҷо. *Бедил*

ОБИЛАПАРВАР(Д) آبله پرورد он кӣ пойдор аст, ба ранчу азоб тоқатовар аст.

Хизри ин бодияро чанд нишон аст, Қалим,
Аввал он, к-у қадами обилапарвар дорад.

Абӯтолиби Қалим

ОБИЛАПО آبله پا касе, ки аз бисъёр роҳ рафтан пояш обила кардааст.

Баҳр агар бар садафи гавҳари худ менозад,
Домани бодия ҳам обилапое дорад. *Соиб*

ОБИЛАРЕЗ *آبله ريز* пуробила, серобила.

Ба пой обиларез он қадар туро чустам,
Ки ғўта зад ба гуҳар риштаҳои мавҷи сароб. *Соиб*
Мо дасту даҳан сўхтаи нағмаи ишқем,
Дўзах ҷигари обиларез аз нафаси мост. *Урфи*

ОБИЛАРУЎ(И) *آبله روى* он кӣ доғи нағзак дорад, ҷўтур.

Шаб яке зангин пасте, ки бувад обиларў,
Рўз румии дарозе, ки бувад бас ба ҷамол ...
Бадри Чочӣ

ОБИЛАФАРСО *آبله فرسا* обиладор, захмнок.

Ашкам қадами обилафарсо наниҳад пеш,
То рафтани дил пой тақозо наниҳад пеш. *Бедил*

ОБИС I a. *عابث* бозикунанда; кори абас кунанда, ҳарза-
кор.

Одаи донад, ки хона ҳодис аст,
Анкабуте не, ки дар вай обис аст. *Румӣ*

ОБИС II a. *عابس* турируй.

ОБИСТАН *آبستن* бордор, дўҷон, ҳомила.

Фиреби ҷаҳон қиссаи равшан аст,
Бибин, то ҷӣ зояд, шаб обистан аст. *Ҳофиз*

◇ обистани фаръёд киноя аз барбат, ки яке аз асбоби
муסיқист.

ОБИСТАНИ *آبستنى* бордори, дўҷони, ҳомилағ.

Чу танг омадаш вақти борафканӣ,
Бар ӯ саҳт шуд дарди обистани. *Низомӣ*

ОБИСТО *آبستا* Авесто.

Чу ин ҷо маънии Қуръон надонам,
Равам он ҷо, ки Обисто бихонам. *Ҳоқонӣ*

ОБИСТОН *آبستان* ниг. обистан.

Баҳори тоза обистон ба бор аст,
Чу фирдавси барин вақт асту ҳангом. *Сўзанӣ*

ОБИШТАНГОҲ||**ОБАШТАНГОҲ** *آبشنگاه* 1. хилватхона; 2.
халоҷо, обхона, мабраза.

На ҳаме бозшиносанд абир аз саргин,
На гулистон бишиносанд з-обиштангоҳ.
Қаревуддаҳр

ОБИШХҶР||**ОБИШХАР**||**ОБИШХОР** *آبشخور*||*آبشخوار* 1. ҷои

обхури ё обғири дар лаби ҳавзу наҳр, обхўра.

Аз ин пас на ошуб хезад, на ҷанг,
Ба обишхар ояд гавазну паланг. *Фирдавсӣ*

2. ҷои истиқомат, макон, манзил.

Ба Баҳром дод он замон духтараш,
Бад-он то ба Чин бошад обишхараш. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. қисмат, насиб; рўзӣ, ризқ.

Мо бирафтему ту донию дили ғамхори мо,
Бахти бад то ба кучо мебарад обишхори мо?!
Ҳофиз

ОБИҚ a. *آبق* гурезанда, гуреза.

Бувад бисъёр камидроку обиқ,
Ду-се навбат чуниң бигрехт собиқ. *Ҳоziқ*

ОБКАНД *آبکند* гузаргоҳи сел, селроҳа, ҷои оббурда.

Ҳар кӣ бошад ташнаву чашма наёбад ҳеч ҷой,
Беғумон, розӣ бибошад, гар биёбад обканд.

Шаҳиди Балхӣ

Бурҳонулмулк ... наздики қасабаи Сарқаҷ дар
шикастҳо ва обкандҳои наҳр ... пинҳон шуд.

«Тағрихи Фариишта»

ОБКАШ *آبكش* 1. обкашон, машкоб, саққо.

Ҳам аз пеши он кас, ки бо буи хаш
Ҳамерафт бо машк сад обкаш ... *Фирдавсӣ*

Ғулом обкаш бояду хиштзан,
Бувад бандан нозанин муштзан. *Саъдӣ*

2. обнушанда, обхўранда, обхўр.

Мабош аз сафоли куҳан обкаш,
Ки аз кузаи нав хўранд об хаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

обкаши барг рағи барги наботот.

Гар гуши ту оҳангинос аст дар ин боғ,
Ҳар обкаши барги гуле риштан созест.

Солики Яздӣ

ОБКАШИ *آبكش* обкашони, машкоби.

Ду туркмон аз хайли у биёмаданд ва муддатҳо
бар он қалъа обкаши карданд. *«Роҳат-ус-судур»*

ОБКОМА *آبکامه* ноиҳуриш, ки гўё дар Исфаҳон аз ҷур-
ғот, шир, тухми сипанд, хаамири хушк ва сирка месох-
таанд.

ОБКОР *آبکار* 1. обкаш, саққо, машкоб.

Дар тугуқи борағаш гоҳи бор
Моидакаш Исию Хизр обкор. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. шаробхўр, майнўш; 3. майфурўш, бодафурўш; ши-
ракаш.

ОБКОСТ *آبکاست* камоби, ҳангоми кам шудани об.

Бибанд, эй писар, Даҷла дар обкост,
Ки суде надорад ҷу селоб хост. *Саъдӣ*

ОБКҶР *آبکور* 1. касе, ки мардум аз нону намаки у баҳра-
вар намешаванд; 2. намакношинос, курнамак.

Аз барои об ҷун хасмаш шуданд,
Обкўру нонкўр эшон буданд. *Румӣ*

ОБЛУЧ||**ОБЛУЧ** *آبلوچ*||*آبلوچ* қанд, набот; каллақанд.

То облуч ҳамчу табарзад нашуд ба таъм,
То ҷун набот нест ба пеши назар шакар ...
Пури Баҳои Чомӣ

ОБНАВАРД *آب نورد* дарьёнавард, маллоҳ; Қалими обнавард
пайғамбари яҳудиён Мусо, ки мувофиқи афсона гўё
ҷун дар лаби дарьён Нил душманон аз ақибаш раси-
данд, оби дарьё бурида шуд ва ӯ бо қавмаш аз да-
рьё гузашт.

Халили оташкуби, Қалими обнавард,
Ҷи бок дорӣ дар корзор аз оташу об?!
Масъуди Саъд

ОБНОК *آبناک* 1. обомехта.

Зери замин аз обу ҳаво обнок бувад, ки аз ҳамсо-
ягии замин ва пазирони рушноии офтоб гарм шу-
да бошад. *Ибни Сино*

2. ниг. обдор 2.

Зи бурҷи шаҳӣ ахтари тобнок,
Зи дурҷи маҳӣ гавҳари обнок. *Ҳочу*

ОБНУС آبونس 1. дарахтест сиёҳранг, ки чуби он ниҳоят сахту вазнин буда, дар сохтани чизҳои зебои қиматбаҳо ба кор меравад ва дар вақти сӯхтан монанди уд буи хуше медиҳад.

Зи обнӯс даре андар у фарошта буд,
Ба ҷои оҳан симин ҳама башу мисмор.

Абулмуайяди Балхӣ

2. киноя аз вазнин, гарон.

Обнӯсам, дар буни даръё нишинам чун садаф,
Хас наям, то бар сар оям, каф бувад ҳамтон ман.

Ҳоқонӣ

3. маҷ. сиёҳ, тира.

Ту гуфти, ки абре ба ранг обнӯс
Биёмад, биборид аз у сандарӯс. *Фирдавсӣ*

◇ анҷуми обнӯс киноя аз ситораҳо (дар шаби торик).

... Ки ин чарху ин анҷуми обнӯс
Басе ёд дорад чу Бахрому Тус. *Ҳофиз*

пардаи обнӯс киноя аз шаб.

Падид омад он пардаи обнӯс,
Баросуд гетӣ зи овои кӯс. *Фирдавсӣ*

ОБНУСӢ آبونسӣ мансуб ба обнӯс 1.

Ба зери тахтнардӣ обнӯсӣ
Ниҳон шуд каъбатайни сандарӯсӣ. *Низомӣ*
Он обнӯсӣ шох бин, мори шикамсӯрох бин,
Афсунгари густох бин, лаб бар лаби ёр омада.

Ҳоқонӣ

◇ кохи обнӯсӣ киноя аз осмони тира.

Эй карда зи кохи обнӯсӣ
Дар ҳаҷлаи оҷ навъарӯсӣ. *Шоҳин*

чархи обнӯсӣ *ниг.* кохи обнӯсӣ.

Чун дар хамаи чархи обнӯсӣ
Маҳ рафт ба пардаи арӯсӣ ... *Ҳилолӣ.*

ОБО а. آب ҷ. аб.

Он ки зи обо равиши танг ёфт,
Дар равиши хеш ҳамон ранг ёфт.

Хисрави Деҳлавӣ

Ҳазрати охунд хостанд ватани асли ва ҷойҳои обо-
ву аҷдодро дар ахири дам бинанд. *Садри Зиё*

обои олай падару бобоён.

Обои олии ту бувад кӯршабпарак,
Абнои софили ту ҳам аз ҷинси сифлагон. *Сайидо*

◇ обои сабъа афлок, олами боло; ҳафт сайёра; обои
унсурӣ чор унсур: об, оташ, хок ва бод, ки гӯё асоси
дунёст.

ОБОД I آباد 1. ободон, маъмур; муқобили хароб 1.

Агарчи мастии ишқам хароб кард, вале
Асоси ҳастии ман з-он хароб обод аст. *Ҳофиз*
То ғам нахӯрад кас, нашавад манзили обод,
Ғам хӯрдаму обод надидам дили худро. *Мушфиқӣ*

2. хуб, хуш, хуррам; бегазанд, солим.

Суви ҳафтхон ру ба Турон ниҳод,
Ҳамерафт бо лашкар ободу шод. *Фирдавсӣ*

обод кардан а) маъмур сохтан, ба тартиб овардан, ба-
сомон кардан; оростан; таҷҳизонидан.

Он ҷо сипоҳе ҷамъ кард аз замини Довар ва ба
силоҳ обод кардашон ва бифиристод.

«Таърихи Систон»

[Амир Насруллоҳ] ... лабҳои Сирро обод мекард
ва қурғон дуруст карда, асбобу аслиҳа ҷамъ ме-
намуд. *Аҳмади Дониш*

б) хушу хурсанд намудан, шод гардонидан.

Сипахро дирам доду обод кард,
Сари дудаи хеш пурбод кард. *Фирдавсӣ*

3. калимаи нидо офарин, аҳсант, шодбод.

Дар ҷилваи он аруси дилшод,
Обод бар он ки гуяд обод! *Низомӣ*
Чун ту хушӣ, эй дӯст, ба вайронии дилҳо,
Обод ҳар он сина, ки обод набошад!

Хисрави Деҳлавӣ

ОБОД II а. آباد ҷ. абад.

Он маъдани ишқ, к-он хулосаст,
Поянда шудааст то ба обод. (1) *Шамси Табрэзӣ*

ОБОДБУМ آبادبوم сарзамини ободон, мулки маъмур.

Ғаҳ дар ободбуму ғаҳ ба хароб,
Шаҳр бар шаҳр мешуданд шитоб.

Хисрави Деҳлавӣ

ОБОДОН آبادان *ниг.* обод 1.

Чун накардӣ харобе ободон,
Ба харобӣ ҷӣ мешавӣ шодон? (1) *Авҳадӣ*

Чун якчанде он ҷойгоҳ бибуд, дар ҳисбу неъмат
рӯзгор гузошт ва фарбеҳу ободон гашт. (2)

«Қалила ва Димна»

ОБОДОНӢ آبادانى ободшавӣ, маъмури.

Дар асри у доим фароҳӣ ва арзонӣ буд, вуфури
неъмат ва ободонӣ. *Аҳмади Дониш*

ОБОДӢ آبادى *ниг.* ободонӣ; муқобили харобӣ 1.

Дар мулки дилам сабр маҷӯед, ки он ҷо
Ободии кам дораду вайронии бисёр. *Мушфиқӣ*

Намебошад диламро, Сайидо, завқе ба ободӣ,
Маро бар сар ғубори кулфат аз таъмир мерезад.

Сайидо

ОБОН آبان моҳи ҳаштуми соли шамсӣ, ки ба 23 октябр —
21 ноябр рост меояд.

То нахӯрад шир ҳафт маҳ ба тамомӣ
Аз сари урдибиҳишт то буни обон ... *Рудакӣ*

То ки дар тоӣ муҳаррам бошад аз пеши сафар,
То ки андар порсӣ озар паси обон бувад ...

Муиззӣ

ОБОНМОҲ آبانماه *ниг.* обон.

Оби ангур биёред, ки обонмоҳ аст,
Қор якрӯя ба коми дили шоҳаншоҳ аст.

Манучеҳрӣ

ОБОШНО آباشنا киноя аз оббур, оббоз, шиновар.

Қасе, к-андар об асту обошност,
Аз об ар ҷу з-оташ натарсад, равост.

Абӯшақури Балхӣ

ОБОӢ آبائى падарӣ; аҷдодӣ.

Ҳуқуқи обой ва ниами он ҳазрат дар боран ман
бекарон. *«Равзат-ус-сафо»*

ОБПАЙКАР آبپيگر *ниг.* обандом.

Субҳ аст камонкаш ахтаронро,
Оташ зада обпайкаронро. *Ҳоқонӣ*

ОБРАВ آب رو: обрав будани чашм иллат доштани чашм, ки аз он об рафта меистад.

Ҳазрати охундро чашмашон обрав буд, ки дар урф шилпуқ меноманд. *Садри Зиё*

ОБРАФТОР آب رفتار тундрав, тездав (сифати асп).

Шуданд аз обрафторон пиёда, Садафқирдор сар бар каф ниҳода. *Нозим*

ОБРЕЗ آب ريز 1. офтоба; обгардон; 2. мабраз, обхона, халоҷо.

Шеъри ту бояд ба обреза дарандохт, Гар бувад аз мушки тар набишта ба ибрез. *Сўзани*
3. обпарто; ташнов, ки дар пойгаҳи хона ё даҳлез ме-созанд.

ОБРУ(И) آبروي эътибор, иззат, шараф, некномӣ; номус.

Бихур он чи дорию беш маҷуӣ,
Ки аз оз қоҳад ҳаме обруӣ. *Фирдавсӣ*
Туро гар бувад даъвии обруӣ,
Ба даъвои ин қавм ҳуҷҷат маҷуӣ. *Шоҳин*

обру бурдан беобрӯ кардан, шарманда кардан.

Ба сноят дар хузури султон арз ва обруи мар-дум баранд. *Аҳмади Дониш*

обру доштан соҳиби иззат ва номи нек будан, эътибор доштан.

З-инкилоб андеша кун, моро ба чашми кам мабин,
Дар диёри хеш мо ҳам обруе доштем. *Ҳозик*

обру рехтан безътибор кардан, шарманда кардан, бе-қадр намудан.

Обруи соғари худ то ба кай резам ба хок,
Бурдаам лабхушк аз даръеи фикрат чоми хеш. *Сайидо*

Обру натвон ба пеши нокасон чун шамъ рехт,
Эй тапиш, шарме, ки ин чо шӯъла дар чанг аст об. *Бедил*

ОБСАВОР آب سوار киноя аз ҳубоб, қуббачан об.

Об, ки у хайма зи борон кунад,
Доираи обсаворон кунад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОБСОЛ آب سال боғ.

Ҳамебад зи чархи сабз Айюқ,
Чу оташ бар саҳифа(и) обсоле. *Носири Хисрав*

ОБХАР||ОБХАРД آب خور || آب خورد ниғ. обхур.

ОБХАСТ||ОБХУСТ آب خست || آب خوست 1. хушкие, ки дар миёни об воқеъ аст, қазира.

Тане чанд аз он мавҷи даръё бираст,
Расиданд наздикии обхаст. *Унсурӣ*

2. меваи дар об табоҳшуда, меваи обгазид.

Рун туркон ҳаст нозебову чуст,
Зарду пурчин чун турунчи обхуст. *Фарқадӣ*

ОБХЕЗ آب خيز 1. туфон, туғъени об, чуши даръё.

Ва аз он чо руй ба қасаба ниҳод, вақти обхез буд, ба шӯр расид, тарсид аз абраи он об. *«Тағрихи Байҳақӣ»*

2. мад(д); муқобили чазр III.

Ту гуфтӣ қатраи борон шуда гум,
Ба мавҷи обхези баҳри қулзум. *Бадри*

3. замини сернами заҳ.

ОБХОНА آب خانه 1. мустароҳ, мабраз, халоҷо; 2. яке аз ҳабсхонаҳои арки Бухоро, ки ҷои сернам буд.

Ба яке аз маҳбасҳои он чо, ки обхона меноманд, ба ҳамон ҳол андохтанд. *Садри Зиё*

ОБХУСТ آب خوست ниғ. обхаст.

ОБХҶҶР||ОБХАР||ОБХАРД آب خور || آب خورد ниғ. обишхур.

Сар фуру кардам миёни обхар,
Аз фурунҷи манш хашм омад магар. *Рӯдакӣ*
Гилу оби сиёҳи тира ҳаме,
Аз ҷи маъниш обхур бошад. *Масъуди Саъд*
Хост дилам, то ки ба масҷид шавад,
Обхураш ҷониби майхона бурд. *Ғиёсӣ*

ОБХҶҶРДА آب خوردе обдида, обрасида.

ОБЧИН آب چين порчае, ки бадани мурдаро пас аз шустан бо он пок мекунад.

Ба паймон, ки чизе нахоҳӣ зи ман,
Надорам ба марг обчину кафан. *Фирдавсӣ*

ОБШИНОС آب شناس 1. роҳбалади киштӣ, ки пастию ба-ландии зери обро медонад.

Ба назди обшинос он кас аст тӯъман мавҷ,
Ки з-оби илми ту дорад гузар тамаъ ба шиноҳ. *Рази Нишопурӣ*

2. шахсе, ки замини обнокро аз беоб фарқ мекунад (дар вақти кандани чоҳ ва кориз); 3. маҷ. қоидадон, таомулдон, расмишинос.

ОБШОР آبشار 1. шаршара, шалола.

Эй чашмаи ҳаёт, тағофул зи ҳад гузашт!
Мавҷи сароби ашки ман аст обшорҳо. *Сайидо*
Аз равониҳои ашки ман кӣ додаш оғаҳӣ?
Навха андар обшор оби равон бардошта. *Савдо*

2. сероб, пуроб.

Заминашон ҳама обшор, муштамил бар гулу гул-зор ва муҳтавай бар анвои фавокеху асмор.

Аҳмади Дониш

ОБЪЁР آب يار касе, ки киштро об медиҳад, обмон, оброн.

То кишт тухми меҳри ту як дам ҷудо нашуд
Аз чашмасори хуни ҷигар объёри чашм.

Қамолӣ Исмоил

Объёри табиати имкон,
Мазраи эътиборро деҳқон. *Бедил*

ОБЪЁРИ آب يارى об додан ба кишт, обмонӣ, обронӣ.

ОБИ I آبى 1. мансуб ба об I 1; обӣ шудани об киноя аз ях кардани об, сокин ва мунҷамид шудани об.

Ҳар кучо шарҳи сафои ту диҳанд,
Об обӣ шавад аз ҳайронӣ. *Анварӣ*

2. он ҷи дар об зиндагӣ мекунад.

Дили моҳиву мурғи оби дар об
Шуд аз ёди даръеи оташ кабоб. *Сайидо*

Бо ғами марг кас набошад хаш,
Обиёнро ҷи айш дар оташ? *Мактабӣ*

3. объёришаванда.

Шавад — обӣ, нашавад — лалмӣ. *Зарбулмасал*

4. киноя аз осмониранг, ба ранги об; ◇ обӣ шудани муомала бад шудани қор; дар вазъияти танг мондан.

Ва тоифаро... муомала чандон обӣ шуд, ки даст аз ҳаёт шустанд. *Неъматхони Олӣ*

ОБИ *آبی* бихӣ.

Гар ту сад себу сад обӣ бишмурӣ,
Сад намояд, як шавад чун бифшури. *Румӣ*

ОБЧҶ (*И*) *آبجو(ی)* обталаб, ташна.

Ҳамчу нилуфар бирав з-ин тарфи чӯ,
Ҳамчу мустасқӣ ҳарису обчӯ. *Румӣ*

ОВ I *ت. آ* шикор, сайд.**ОВ II** *آ* *шакли дигари об I.*

Қай тавонад, ки ҳамчу моғ чаков
Бизанад ғута дар миёнаи ов. *Саной*

ОВАНГ *آونگ* 1. ресмон, канаб ё чӯбе, ки ба он мевахоро меовезанд, отанг.

Чун барги лола будам ману акнун
Чун себи пажмурида бар овангам. *Рӯдакӣ*
Духтари раз, ки ту бар торами токаш дидӣ,
Муддате шуд, ки бар ованг сараш дар канаб аст.
Анварӣ

2. овехта, овезон, муаллақ; ованг бастан овехтан, хӯша карда овехтан.

Туй, ки хӯшаи Парвин бар ин равоқи баланд
Зи баҳри нуқли ҷалоли ту бастаанд ованг.

Заҳири Форъёбӣ

ованг шудан овехта шудан.

Ҷонам чу ба дори ҳаҷрат ованг шавад,
Саҳрои ҷаҳон бар дили ман танг шавад.*

ОВАНГОН *آونگان* *ниг.* ованг 2.

Рафта бо бозӯш аз тундии маркаб остин,
Гашта овангонш аз паҳлуи астар пустин.

«Хористон»

овангон кардан овехтан.

ОВАНД I *آوند* зарфи моеот.

Шавад ҳар сафоле, ки ованди май,
Бари мо бувад бехтар аз тоҷи Қай.*

ОВАНД II *آوند* далел, ҳуҷҷат, бурҳон.

Чунин гуфт бо паҳлавон Золи Зар:
Гар ованд хоҳӣ, ба теғам нигар. *Фирдавсӣ*

ОВАНД III *آوند* *ниг.* ованг.

В-аз дори ано гашт ҳасуди ту нигунсор,
Чун хӯшаи ангури бар ованд шикаста. (1) *Сӯзани*

овар *آور* *асоси замони ҳозираи овардан.***ОВАР I** *آور* яқинан, ба таҳқиқ; ҳатман, албатта.

Гуруҳи дигар гуфтанд: На, ки ин бутро
Бар осмони барин буда ҷойгоҳ, овар. *Фаррухӣ*
Агар дида ба гардун баргуморад,
Зи сахмаш пора-пора гардад, овар. *Абушӯайб*

ОВАР II *آور* бадқидефа, баднамо; карех, бад.

Наздики ақл ҷумла дар ин аҳд бовар аст,
Қ-имрӯз ҳамчу ҷаҳл хунари зишту овар аст.

*Унсурӣ*овард *آورد* *асоси замони гузаштаи овардан.***ОВАРД** *آورد* ҷанг, корзор, ҷидол, пайкор.

Ба овард ҳар ду баровехтанд,
Ҳама хок бар ахтарон рехтанд. *Фирдавсӣ*
овард гирифтаи ҷанг кардан.

Ниёгус бигзид ҳафтад мард,
Ки овард гиранд рӯзи набард. *Фирдавсӣ*

ОВАРДА *آورده* 1. *сифати феълӣи замони гузаштаи овардан;* 2. *адш.* шеър, ки аз ғайри илҳом ва зӯран навишта шудааст; *муқобили омада* 3.**ОВАРДАН** *آوردن* 1. чизеро бо худ аз ҷое ба ҷое нақл ё ҷамл кардан; ҳозир кардан.

Бигиредаш аз пушти он пили маст,
Ба пеши ман оред баста ду даст. *Фирдавсӣ*

Биёвард он дам зану шуйро,
Ҷавонрову он пирбонуйро. *Савдо*

2. зоҳир кардан, ба миён ниҳодан; хашм овардан хашмгин шудан.

Морро ҳарчанд бехтар парварӣ,
Чун яке хашм оварад, кайфар барӣ. *Рӯдакӣ*

3. зодан, таваллуд ёфтан; таваллуд кардан, зодан.

З-овардани ман набуд гардунро суд,
В-аз бурдани ман ба иззу ҷоҳаш н-афзуд.
В-аз ҳеҷ касе низ ду гушам нашнуд,
Қ-овардану бурдани ман аз баҳри ҷӣ буд. *Хайём*

Пурсидамаш: Ҷӣ гунай ва ҷӣ ҳолат аст? Гуфт:
То кудаке биёвардам, дигар кудакӣ накардам.

Савдӣ

4. нақл кардан, ривоят намудан, ҳикоят кардан.

Ҳар кӣ хонад, донам, ки айб накунад ба овардани ин ҳикоят, ки бефоида нест.

«Таърихи Байҳақӣ»

Дар амсоли ҳукамо овардаанд, ки яке аз ҳукком
яке аз уммоли золими худро ба шиканҷа кашид.

Аҳмади Доииш

5. феълӣ ёридиханда дар феълҳои таркибии номӣ ба маънои кардан, намудан ва ғ., мас. 'бор овардан', 'посух овардан', 'рӯй овардан' ва ғ.; ба кор овардан ба кор бурдан, кор фармудан.

Дигар рӯз он лашкару ҳазоин ва ғулумони саройро бардошт ва латоифулҳия ба кор овард, то ба Хоразм бозбарад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ба ранҷ овардан озор додан, ба азоб монондан.

Чу бо лашкарам тан ба ранҷ оварам,
Зи Руму зи Чин ному ганҷ оварам. *Фирдавсӣ*

ОВАРДАНИ *آوردنى* 1. *сифати феълӣи замони ояндаи овардан;* 2. тӯҳфа, пешкаш.

Зи пушидани, ҳам зи огандани,
Зи ҳар су биёвард овардани. *Фирдавсӣ*

ОВАРДГОҶ||**ОВАРДГАҶ** *آوردگاه* 1. майдони мубориза, майдони ҷанг, маҳалли муҳориба, ҷанггоҳ.

Басе як ба дигар даровехтанд,
Басе хун дар овардгаҳ рехтанд. *Низомӣ*
овардгоҳ ниҳодан ҷанг кардан.

Ду ҷангӣ ба кирдори дарранда гурғ
Ниҳоданд овардгоҳе бузург. *Фирдавсӣ*

2. чарогоҳ.

Маъдани зоғ шуд оромғахи кабку тазарв,
Маскани шер шуд овардгаҳи гӯру ғазол. *Фаррухӣ*

ОВАРДХОҶ *آوردخواه* *ниг.* овардҷӯй.

... Ки аз мо якеро ба овардгоҳ
Фиристӣ бари турки овардгоҳ. *Фирдавсӣ*

ОВАРДЧУЙ *آوردجوی* мубориз, чанговар; чангчў.

Чаҳон гашт пур гурди овардчуй,
Зи хун хост дар чои новард чуй. *Асади*

ОВАРИДАН *آوریدن* *ниг.* овардан.

Сипоҳе, ки наврӯз гирд оварид,
Ҳама нест кардаш зи ногаҳ шаҷом. (5) *Дақиқӣ*

ОВАРИ *آوری* 1. яқин, аниқ, ба дурустӣ.

Мардумон ҳамвор донанд оварӣ,
К-аз ниҳони ман ту худ огаҳтарӣ. *Рӯдакӣ*

2. эътимоднок, боварнок.

Қасе, к-у ба маҳшар бувад оварӣ,
Надорад ба кас кинаву доварӣ. *Абушақури Балхӣ*

ОВАСТО *آوستا* *ниг.* Авесто.

ОВАСТОХОН *آوستاخوان* 1. он кӣ Авесто мехонад; 2. ситошкунандаи худо.

ОВАХ *آوخ* дареғ, афсӯс, оҳ.

Чаҳон дасти чафо бикшод, оваҳ,
Вафоро зӯри бозуе намондаст. *Ҳоқонӣ*
Дар сина маро ҳазор дузах,
Худ гуй, ки чун насузам, оваҳ. *Ҳотиғӣ*

ОВАҲ *آوه* *ниг.* оваҳ.

Гуфт: Оваҳ, бе баҳона чун равам,
В-ар бинонам аз иёдат, чун шавам. *Румӣ*

овез *آویز* *асоси замони ҳозираи овехтан.*

ОВЕЗ *آویز* 1. чанг, пайкор, чидол; *муқ.* овезиш 2.

Дигар раҳ шуд, оҳанги овоз кард,
Баровард гард, аспро тез кард. *Асади*

2. маҷ. майл, хоҳиш; дилкашолӣ.

Макун, к-ин меш дандон тез дорад,
Ба хӯрдан дунба дил овоз дорад. *Низомӣ*

ОВЕЗА *آویزه* ҳалқаи гуш, гушвора; *овезан гуш* гушвора, ҳалқаи гуш.

Ту мардуми дидаӣ, на овезан гуш,
Аз гуш ба дида о, ки дар дида беҳӣ.

Қамолӣ Исмоил

Диловоз овезан гушашон,
Ба сад ҳусн месуд бар душашон. *Ҳотиғӣ*

овезан *гуш* гардонидан (*ғ* кардан) а) дар гушу хуш нигоҳ доштан.

Зинҳор дар ин боб сухани ғаразгӯён машунав,
панди маро чун гавҳари гаронбаҳо овезан *гуши* худ кун. *Садрӣ Зиё*

б) *гушрас* кардан, ба *гуш* расонидан, хотирнишон кардан.

Мавлоно Нуриддин гавҳари таърихро аз садафи хотир бароварда, дар риштаи назм кашида, овезан *гуши* мустамеон гардонид. «*Таърихи Сайидроқим*»

ОВЕЗИШ *آویزش* 1. алоқа, пайвастагӣ.

Гарчи ҳар ҷо дилам овезишу омезиш кард,
Қиблаи ишқ ҳамон аст, ки буд аз аввал. *Ҷомӣ*

Ба хешаш чунон дид овезише,
Ба у кард хешона омезише. *Ҳотиғӣ*

2. чанг, пайкор, набард; *муқ.* овоз 1.

Чӣ созем тадбириаш аз сулҳу чанг,
Ки омад ба овезиш ин, кор танг. *Низомӣ*

Ҳар ду лашкар ба чанг машғул шуданд ва овезише буд, ки Хоразмшоҳ гуфт, дар муддати умр чунин ёд надорад. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ОВЕЗОН *آویزان* 1. *феғли ҳоли замони ҳозираи овехтан;*

2. машғул, андармон.

Боди саҳарӣ сапедадам хезон аст,
Бо меғи сияҳ ба чанг овезон аст. *Манучеҳрӣ*

3. чангкунон.

Ғуриён даррамиданд ва ҳазимат шуданд ва овезон мерафтад то деҳа, ки дар пой кӯҳ буд.

«Таърихи Байҳақӣ»

ОВЕХТАН *آویختن* 1. овезон кардан, муаллақ намудан;

овезон шудан, кашола шудан.

Чук зи шоҳи дарахт хештан овехта,
Бонгкунон то саҳар оби даҳон рехта. *Манучеҳрӣ*

2. ба дор кашидан.

Нашояд, ки бошӣ ту андар замин,
Ҷуз овехтан нест подоши ин. *Фирдавсӣ*

3. часпидан, чанг задан.

Охир ба машаққати зи ҳад беш
Овехт ба у чу тир дар реш. *Шоҳин*

Аз салобати ин суҳан нафас ба гулӯяш банд шуда, ба домани шоҳи қаландарон овехт.

Садрӣ Зиё

4. *киноя* аз дарафтидан, чанҷол кардан, чангидан, чанг кардан.

... Ки он чоӣ чанг асту хун рехтан,
Або Геву бо Рустам овехтан. *Фирдавсӣ*

Ҳунартон ҳаме рӯзи овехтан
Набинам ҷуз аз зуд бигрехтан. *Асади*

5. *маҷ.* дил бастан; алоқаманд шудан, ҳамсӯҳбат шудан.

Беш аз ин бадхуно тундӣ макун,
Соате бо мо биёвез, эй ғулом! *Анварӣ*

6. муошират кардан, алоқа кардан, наздик шудан (бо зан).

Ба як моҳ як бор аз овехтан
Фузан гар кунӣ, хун бувад рехтан. *Фирдавсӣ*

ОВЕША *آويشه* пудинаи кӯҳӣ, хулба.

Акнун начарад гавазн дар саҳро,
Ҷуз сунбулу карвиеву овешан. *Носири Хисрав*

ОВО *آوا* *шакли кӯтоҳшудаи овоз.*

Аз ин асафу овои у фиғон дар аҳли киштӣ афтод.
Аҳмади Дониш

ово додан садо баровардан; хониш кардан.

Эй булбули хушово, ово дех,
Эй соқӣ, он қадахро бо мо дех. *Рӯдакӣ*

ово кардан ҷеғ задан, муроҷиат кардан.

То номи касе нахуст н-омӯзӣ,
Дар маҷмаи халқ чун кунӣ-ш ово? *Носири Хисрав*
ово кашидан бо садон балағд ҷеғ кашидан, фаръёд кардан.

Ҳар гаҳ он зоғ мекашад ово,
Ояд овои у бад-ин маъво,
То маро чоӣ будан ин маъвост,
Гуши ман бар садои он овост. *Ҷомӣ*

♦ овои нарм *киноя* аз сухани мулоим, гуфтори форам.

Ба ин сурати зишту ин рӯи гарм
Даромад ба пешаш ба овои нарм. *Саавдо*

овои сард киноя аз гуфтори зишт, гапи дағал.

Бададеши мо он кучо гуфту кард,
Зи кирдори нохубу овои сард. *Фирдавси*

ОВОЗ آواز 1. бонг, нидо, савт, садо.

Чун гозуре аз дур чома бар санг занад, захми чо-
ма набинӣ ва то соате овоз шунавий. *Ибни Сино*

Азбаски чашм дорам, к-он маҳ зи дар дарояд,
Аз чо ҷаҳам, чу ногаҳ овози дар барояд. *Ҷомӣ*

Бар овози чанг орамидан хуш аст,
Зи пирон насоеҳ шунидан хуш аст. *Бедил*

овоз бардоштан овоз баровардан, садо баровардан.

Бардошт дурӯя табл овоз
В-аз руи алам дирафш шуд боз. *Шоҳин*

овоз баровардан а) садо додан.

Ҳазрати устоз баъд аз фурсате аз байни чомаву
дастор овоз бароварданд. *Садри Зиё*

б) сурудан, хондан.

Ғазалсароии Ноҳид сарфае набарад,
Дар он мақом, ки Ҳофиз бароварад овоз. *Ҳофиз*

Хонандаи ин аруси танноз
Аз парда чунин барорад овоз ... *Ҳилолӣ*

овоз додан (ё задан) а) ҷеғ задан, даъват кардан.

Берун омад ва гуфт: Холидро халифа овоз меди-
ҳад, Холид бархост ва ба андарун рафт.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ғуломеро ду бор овоз дод, у ҷавоб надод. Гуфт:
Магар нашнидӣ? *Аҳмади Дониш*

б) эълон кардан, ҷар кашидан; огоҳонидан, хабар
додан.

Ту аз ганҷ товони он боздеҳ,
Ба кишвар зи фармонам овоз дех. *Фирдавси*

овоз кардан нидо кардан, фаръёд кардан.

Ба душман пур аз хашм овоз кард,
Ту гуфти магар тундур оғоз кард. *Рӯдакӣ*

овоз кардани гӯш ҷарангос задани гӯш ба сабаби
иллате ё шатта хурдан ва ғ.; овоз фуру бастан монё
шудан ба овозбарорӣ, хомӯш гардонидан.

Биҳоҳам гуфт бо ту як сухан боз,
Маро шармат фуру бастаст овоз.

Фаҳриддини Гургонӣ

ба овоз гуфтан киноя аз баланд гап задан.

Зан аз сӯи дигар ба овоз гуфт,
Ки ин роз худ нест андар нуҳуфт. *Саъдо*

ба як овоз гуфтан якҷоя изҳор намудан; баробар гап
задан.

Ба як овоз уро гуфтанд ба забонҳои фасеҳ.

«Таврихи Систон»

2. акси садо; маҷ. омин.

Душ аз бахт шунидам хабари васли туро,
Ман дуо кардаму аз шаш ҷиҳат овоз омад.

Алии Хуросонӣ

3. нола, фиғон.

Зоҳидо, дар дил чу ман ишқи бути маҳваш турост,
Қ-аз фалак имшаб гузашт овози «ё раб, ё раб»-ат.

Шоҳин

4. забон.

Бар овози Симурғ гуфти сухан,
Фаровонхирад буду донишқуҳан. *Фирдавси*

5. маҷ. овоза, шӯҳрат; номи нек, шараф.

Ба пурсиш гирифтӣ ҳама рози уй,
Зи неку бади ному овози уй. *Фирдавси*

овоз гардидан овоза шудан, шӯҳрат ёфтан.
Агар навмед аз ин диз бозгардам,
Ба зишти дар ҷаҳон овоз гардам.

Фаҳриддини Гургонӣ

6. асбобест, ки садои хониши паррандагонро тақлид
мекунад.

Вай фармуда буд, овозҳо сохта буданд аз баҳри
гирифтани мурғон. *«Таврихи Байҳақӣ»*

◇ овози табли раҳил хабари марг, хабари аҷал.

Чу бархезад овози табли раҳил,
Ба хок андарояд сари шеру пил. *Фирдавси*

ОВОЗА آواز 1. овоз, садо.

Дил чу хум чанд бар овоза ниҳӣ,
Н-ояд овоз ҷуз аз хумми тийҳӣ. *Ҷомӣ*

Гургӣ, валек қатраи борон надидай,
Нашнидааст гуши ту овозан сагон. *Сайидо*

2. хабари паҳншуда; хабар.

Ин овоза дар тамоми диёри ислом мунташир шу-
да, мардум ... барон таҳсили улум ба Бухоро ме-
омаданд. *Аҳмади Дониш*

овоза афғандан хабаре паҳн кардан (барон мақсаде).

Чу Баҳман ба Зобулситон хост шуд,
Чап афғанд овоза в-аз рост шуд. *Саъдӣ*

3. маҷ. шӯҳрат, номварӣ; зикр.

Олам аз овозаам лабрезу ман по дар ватан,
Дар гирех чун нофи оҳуи Хутан дорад маро.

Сайидо

Аҷуза духтаре дошт дар ғояти хусну ҷамол. Ҳаз-
рати эшон овозан уро шунида хостгори у гаштанд.

Садри Зиё

овозан чизе шикастан (ё нишондан) киноя аз шӯҳрати
чизеро маҳв намудан.

Руиндижи озро кушодам,
Овозаи «ҷафтхон» шикастам. *Ҳоқонӣ*
Хуноби ҷигар сиришк кардем,
Овозаи арғавон нишондем. *Зухурӣ*

4. мус. кӯтоҳшудаи «шаш овоза» — шаш мақом аз
дувоздах мақом: Салмак, Шаҳноз, Моя, Наврӯз, Гар-
дония ва Гавашт.

Намудам раҳи «Рост» «Ушшоқ»-ро,
Зи «Овоза» пур кардам офокро. *Ҷомӣ*

5. қалъае дар Туркистони қадим.

Диге дошт Пармуда Овоза ном,
Аз он диҷ буд эмину шодком. *Фирдавси*

ОВОЗЧУ (Й) آوازچو(ی) шӯҳратталаб, шӯҳратпараст.

Аз ин лофандагон в-овозчӯён бигзар, эй Ҳуччат,
Ки ту марди ҳақу зӯҳдӣ, на марди лофу овозӣ.

Носири Хисрав

ОВОЙ آوى ниг. ово.

ОВОН ا. آوان ч. он III.

Дар овони тифлӣ, ки аз заъфи роӣ
Намекардам аз фарқи сар фарқ пой ... *Шоҳин*

Дар он овон Шуқурбек ном дузди шабрав дар
Бухоро истило ёфта, мардум ... ба фиғон омада бу-
данд. *Аҳмади Дониш*

ОВОР I آوار 1. *ниг.* овора I 1.

Палаингнро даровардан зи кӯҳсор,
Гавазингнро зи беша кардан овор ...

Фахриддини Гургонӣ

Ба ман супурду зи ман бистуданд фиръавнон,
Шудам ба аҷзу зарурат зи хонумон овор.

Масъуди Саъд

2. хароб, вайрон.

Ҳазор буткада овор карда ҳар як аз ӯ,
Ҳазор шери даранда ба қаҳр карда шикор.

Ғазоирӣ

Хашм гири, чанг чӯй, чун бимонӣ аз ҷавоб,
Хашм як сӯ неҳ, суҳан густар, ки шаҳр овор нест.

Носири Хисрав

3. ғорат, яғмо, тороҷ.

Бод гӯй нофаҳон Тиббатистон бардарид,
Боғ гӯй корвони Шуштар овор кард. *Фаррухӣ*

4. гард, хок, ғубор.

Аз овори аспону гарди сипоҳ
Бишуд рушноӣ зи хуршеду моҳ. *Фирдавсӣ*

5. оҳанрезае, ки ҳангоми сӯроҳ кардани наъл меафтад, резгӣ.

ОВОР II آوار *ниг.* овора II; овор доштан ҳисоб доштан.

Хирадманд бо аҳли дунё ба раббат
На сӯҳбат, на қору на овор дорад. *Носири Хисрав*

ОВОР III آوار соз, мувофиқ; овор омадан мувофиқ будан,

созгор будан.

Ту бодию ман хоки ту, ту обу ман хошоки ту,
Бо хуи оташноки ту сабри ман овор омада. *Хоқонӣ*

ОВОРА I آواره 1. дурафтода, ҷудошуда аз ватан ва хонумон;

ғариб; саргардон, дар ба дар; парешонгард.

Бад-у гуфт, к-аз хона овораам,
Аз Эрон яке марди бевораам. *Асадӣ*

овора бурдан *киноя* аз дур кардан, ҷудо сохтан; ғариб гардондан.

Чу доя шуд зи кори Вис огоҳ,
Ки чун овора бурд уро шаҳаншоҳ.

Фахриддини Гургонӣ

овора гаштан (*ё* гардидан) аз хонумон дур ва саргардон шудан.

Ба обистанӣ рӯз бечора гашт,
Зи шаҳру зи шӯи худ овора гашт. *Низомӣ*

овора доштан саргардону дар ба дар кардан.

Нишоти бодаи айём дар пай дарди сар дорад,
Шудам хоку маро боди сабо оворатар дорад.

Сайидо

2. маҷ. гирифтोर, мубтало.

Гуфти, ки бад-ин сӯҳо ғамнок чӣ мегардӣ,
Овора диле дорам дар ҳалқаи гесӯят.

Хисрави Деҳлавӣ

3. гурезон; гурехта; шикастхурда.

Чу бадҳоҳ пеш оядат, кушта бех,
Гар аз чанг овора, баргашта бех. *Фирдавсӣ*

Ба думми гурезандагон шаб мапӯй,
Чу душман шуд овора, бешаш маҷӯй. *Асадӣ*

4. *ниг.* овора I 2; овора кардан (*ё* сохтан) а) аз хонумон дур андохтан, сарсону саргардон намудан.

То сурма хоки кӯи ту кардаст чашми ман,
Овора карда хоб ду чашмат зи чашми ман.

Адиб Собир

Чу гавҳар аз ватан овора созад софтабӯнро,
Илоҳо, дар ғамободи ҳаводис инқилоб афтад.*

б) хароб кардан, вайрон кардан.

Ин чист ту мекунӣ, ба ҳарза вилояти хештан хароб ва овора кардӣ ва бо чандон ҳақ, ки Султон бо ту дорад, исьён пеш гирифтӣ?

«Таърихи Табаристон»

в) маҷ. саргарм кардан, шавқ ангехтан, ба завқ овардан.

Раҳ задани мутрибаш овора кард,
Нағмаи у пардаи ҷон пора кард. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОВОРА II آواره ҳисоб, шумор; дафтари ҳисоб.

Бас дер намондааст, ки мулки маликонро
Оранд ба девони ту овораву дафтар. *Муиззӣ*

ОВОРАҒӢ آوارگی ҷалои ватан кардан, дурафтодагӣ аз хонумон; ғарибӣ; саргардонӣ, парешонӣ.

Валлах, ки шаҳр бе ту маро ҳабс мешавад,
Оворагии кӯху биёбонам орзуст. *Шамси Табрэзӣ*

Бо лаззати оворагии водии ишқат
Гурбатзадагонро нашавад майли ватанҳо. *Ҷомӣ*

ОГАНА||ОҚАНА آگنه||آگنه 1. сифати феълӣи замони

мегузоранд, аз қабилӣи пашм, пахта ва ғ.

Шуд зимистону зи ҷудат бунае мехоҳам,
Абраву остару огане мехоҳам. *Сӯзанӣ*

ОГАНДА||ОҚАНДА آگنده||آگنده 1. сифати феълӣи замони

гузаштаи огандан; оганда (*ё* бароканда) кардан а) пур кардан; б) маҷ. гӯронидан, дафн кардан.

Ба даргоҳи Қисро яке боғ буд,
Ки девори у бартар аз роғ буд.
Ҳама гирд бар гирди он канда кард,
Мар-он мардумонро бароканда кард. *Фирдавсӣ*

2. фарбех, сергӯшт, пурра; пуртароват, зебо.

Дарозу гирду оганда ду бозу,
Дарахти дилрабое гашта ҳар ду.

Фахриддини Гургонӣ

Ҳамегуфту лабҳо пур аз ханда дошт,
Рухон ҳамчу гулнор оганда дошт. *Фирдавсӣ*

3. носуфта, суфташӯда.

Бипайваста, гӯй, парокандаро,
Бисуфт инчунин дурри огандаро. *Фирдавсӣ*

4. дамида, варамнок.

Доштам тотуяке лоғари бадному асав,
Пушт оганда чу дастӣ ҷарабу рӯи маҳав. *Шоҳин*

5. тавила, аспҳона.

Дӣ чу ба оканда шудам, ёфтам,
Охури чун потилаи сифлагон. *Абулаббоси Марвазӣ*

ОГАНДАҒӢ||ОҚАНДАҒӢ آگندگی||آگندگی 1. пурӣ, анбӯ-

ҳӣ; 2. маҷ. ҷамбият, якҷоягӣ.

Рӯзгор чандон ҷамбияту огандагиро ба тафриқа-
ву парокандагӣ расонид. *«Таърихи Табаристон»*

ОГАНДАҒӢ||ОҚАНДАҒӢ آگنده گوش||آگنده گوش

1. кар, он кӣ гушаш вазнин аст.

Ба фаръед то барнадорӣ хурӯш,
Сухан нашнавад марди огандагӯш. *Саъдӣ*

Фаровонсуҳан бошад огандагӯш,
Насихат нагирад магар дар ҳамуш. *Саъдӣ*

2. маҷ. гунаҳгор, ося.

ОГАНДАН||ОКАНДАН آگندن||آگندن 1. пур кардан, анбоштан.

Ҳар чоҳе ва чашмае, ки андар бодия буд, ки аъроб аз он чо об хӯрдандӣ, ҳамаро ба хок биоганданд. «*Таърихи Табарӣ*»

Касе, ки лутф кунад бо ту, хоки пояш бош, Ва гар хилоф кунад, дар ду чашмаш оган хок! *Саъдӣ*

2. маҷ. бастан.

Гуфто: Нашунидам, эй падар, панд,
К-ангушти замона гӯшам оганд. *Мактабӣ*

ОГАНДАНИЙ||ОКАНДАНИЙ آگندني||آگندني 1. сифати феълӣ замони ояндаи огандан; 2. маҷ. асбобу ҷиҳози хона.

Зи пушидани, ҳам зи огандани
Зи ҳар сӯ биёвард овардани. *Фирдавсӣ*

ОГАНДАПАР||ОКАНДАПАР آگندهپر||آگندهپر пурпар, серпар, парнок.

Гар набувад болиши огандапар,
Хоб тавон кард ҳаҷар зери сар. *Саъдӣ*

ОГАНДАПАХЛУ||ОКАНДАПАХЛУ آگندهپهلو||آگندهپهلو бисъёр фарбех, тануманд.

Чаранда(и) девлох огандапахлу,
Тане фарбех, миён чун мӯй лоғар. *Унсурӣ*

ОГАНДАРОН||ОКАНДАРОН آگندهران||آگندهران фарбехсурин; фарбех.

Бинозам ба он рахши огандарон,
Ки фарбех шуд аз васфи у дoston.*

ОГАНИДАН آگيدن *ниг.* огандан.

ОГАНИШ||ОКАНИШ آگنش||آگنش 1. пур кардан, анбоштан; пурӣ, пуршавӣ; 2. он ҷӣ ки бо он даруни чизеро пур мекунамд.

Чун рост бувад, хуб намояд сухан,
Дар хуб чома хуб шавад аганиш. *Носири Хисрав*

3. чабӯт, пахтаи кӯҳна; латтакӯҳна; афганда.

Он табъро, ки илму саховат шиор нест,
Аз олимӣ-ш фахру зи зуфтӣ-ш ор нест.
Ҷуз чашмзаҳми уммату таъвизи бухл нест,
Ҷуз радди чарху оканиши рӯзгор нест. *Саноӣ*

ОГАНЧ آگنج ҳасиб; гипо.

Асибу гурда бирун кун ту зуду бар ҳам қӯб,
Ҷигар биёзану аганҷро ба сомон кун. *Кисоӣ*

ОГАФТ آگفت ранҷ, озор; офат, бало.

Бозгуфт ин сухан се бору бирафт,
Бингар уро, ки чун гирифт огафт. *Саноӣ*

ОГАҲ آگه *ниг.* огоҳ.

ОГАҲИДАН آگهيدن *ниг.* огоҳидан.

ОГАҲОНИДАН آگهانيدن *ниг.* огоҳонидан.

ОГАҲӢ آگهي *ниг.* огоҳӣ.

ОГИН آگين 1. пур, анбошта, мамлӯ, молотол.

Ҳамегуфт: Агар даҳма заррин кунам,
Зи мушки сияҳ гирдаш огин кунам. *Фирдавсӣ*

2. *ниг.* огана.

Худ парри кабутарони минӯст,
К-огини чаҳорболиши уст. *Ҳоқонӣ*

ОГОҲ||ОГАҲ آگه||آگه 1. хабар; маълумот; огоҳ доштан хабар доштан, хабардор будан.

Бад-у гуфт, к-эӣ наврасида шубон,
Ҷӣ огоҳ дорӣ зи рӯзу шабон? *Фирдавсӣ*
Манам ҳамчун пиёда, ту саворӣ,
Зи ранҷи рафтнам огаҳ надорӣ.

Фахриддини Гургонӣ

2. бохабар, хабардор, воқиф.

Касе, ки огаҳӣ аз завқӣ ишқӣ ҷонон ёфт,
Зи хеш ҳайф бувад, гар даме бувад огоҳ. *Рудакӣ*
Эй аҷуза, бидон ва огоҳ бош, ки авбоби саодат
Ба рӯят боз шуд. *Садри Зиё*

огоҳ гаштан (ё шудан) бохабар шудан, хабардор шудан, воқиф будан.

Падар огоҳ гашт аз пешаи ман,
Ба теша кард пора решаи ман. *Хисрави Деҳлавӣ*
Дар қафас афтодаму сайёди ман огаҳ нашуд,
Доғам аз дасти ба дом афтодани бечои хеш. *Сайидо*

огоҳ кардан бохабар кардан, огоҳонидан.

Рӯ ба шаҳру диёри худ овард,
Падарашро зи ҳол огаҳ кард. *Мушфиқӣ*
огоҳ шудан *ниг.* огоҳ гаштан; 3. киноя аз хушъёр,
доно, оқил, хирадманд.

Ба ҷуз ҳикмати марди огоҳ нест,
Ки берун зи ҳукми хирад роҳ нест. *Ҷомӣ*

Ба таҷрибаи ҳақиқат огоҳони олам бехост расида. *Бедил*

ОГОҲДИЛ آگهدل бохабар, доно, дилогоҳ, соҳибднл.

Нафси огоҳдилон очизи шайтон нашавад,
Сағ кам аз шер набошад, чу шубон дар гала аст. *Соиб*

ОГОҲИДАН||ОГАҲИДАН آگهيدن||آگهيدن хабар ёфтан, огоҳ шудан, бохабар шудан.

Биёгоҳад, акнун чу ман размҷӯӣ
Шавам бо саворон ба наздики уӣ. *Фирдавсӣ*

ОГОҲОНИДАН||ОГАҲОНИДАН آگهانيدن||آگهانيدن хабар додан, хабардор кардан.

Биёмадам, то туро биёгоҳонам.

«Таърихи Байҳақӣ»

ОГОҲӢ||ОГАҲӢ آگهي||آگهي 1. хабар; овоза.

Ба ҳар ҳафт кишвар зи ман огаҳист,
Ситора руҳи равшанамро раҳист. *Фирдавсӣ*
огоҳӣ додан хабар додан.

Аз ҳоли ҳастии чизҳо маро огоҳӣ диҳад.

Ибни Сино

Доғи дилро оҳҳои оташин бошад нишон,
Дуди равзан медиҳад огоҳӣ аз сузи каоб. *Ҷомӣ*
огоҳӣ ёфтан хабардор шудан, воқиф гаштан.

Огаҳӣ чун аз он ду ҳамдам ёфт,
Ҳам дар он шаб ба ҷои хеш наёфт. *Мушфиқӣ*

огоҳӣ тохтан хабарҷӣ фиристодан.

Ба Қовуси Қай тохтанд огаҳӣ,
Ки тахти меҳӣ шуд зи Рустам тижӣ. *Фирдавсӣ*

2. хабардорӣ, воқифӣ; хушъерӣ; маърифат.

Фафлат аз гову хар хунар бошад,
Огаҳӣ ҷавҳари башар бошад. *Бедил*

Чарх чандон ки занад нақши ҳаводис бар об,
Мешавад ҷавҳари оинаи огоҳии мо. *Соиб*

3. шунидан, хабардор шудан.

Ту донӣ, ки дидан беҳ аз огаҳист,
Миёни шунидан ҳамеша тижист. *Фирдавсӣ*

♦ аз огаҳӣ рафтан (*ё* шудан) беҳуш шудан, аз хуш рафтан.

Шаҳаншаҳ маст буд, аз бода беҳуш,
Бирафт аз огаҳиву шуд аз у хуш.

Фаҳриддини Гургонӣ

ОГУР *آگور* хишти пухта.

Оҳаки кофурваш андуда бар огури у,
Хишти зарринро муталло карда, гуй, оби снм.
Ибни Ямин

ОГУШ *آگوش* *ниг.* оғуш.

Чун чарх сарфиганда зиям, гарчи сарварам,
Огуш аз он ба хоки фурутан дароварам. *Ҳоқонӣ*
Амир уро ба хештан хонд ва дар огуш гирифт.
«Таърихи Байҳақӣ»

ОГУШИДАН *آگوشидن* дар оғуш гирифтани, ба бағал кашидан.

ОД *ا. عاد* 1. қабилаи афсонавие аз авлоди Нуҳи пайгамбар, ки гӯё худо ба ҷиҳати нофармонӣ бо туфони бод ҳалок гардондааст.

Дар Эрону Турон халалҳо фитод,
Зи ҳар гуша сар кард туфони Од.

«Таърихи Сайидроқим»

2. маҷ. ҳар қизи қадимӣ; ♦ Оду Самуд *киноя* аз гунаҳкороне, ки аз худо ҷазо диданд.

Зи дасти шоҳиди нозукъизори инсодам
Шароб нӯшу раҳо кун ҳадиси Оду Самуд. *Ҳофиз*

ОДА *آده* чубе, ки барои нишастани кабутарон ва парандагони дигар ба болон ду чуби рост устувор карда шудааст.

Фалак чу бурҷи кабутар, кабутарон чу нучум,
Миёни бурҷ хати истивост чун ода.*

ОДАМ *آدم* 1. ҷ. мувофиқи асотирӣ Таврот номи аввалин инсон, ки гӯё худо онро аз гил офаридааст ва бо васвасаи шайтон аз гандуми мамнӯъ хурда бо занаш Ҳавво аз ҷаннат ронда шудааст.

Хурда будӣ ба ҳама умр зи анвои гиёҳ
Соли деҳқонии Одам алафи гандадарав. *Шоҳин*

2. одамизод, инсон; ҷинси одам; 3. хидматгор.

Қабли аср одами вазир омада, маро ба вазоратхона таклиф кард. *Аҳмади Дониш*

Ҳазрати охунд харе... диданд, ба одамони худ фармуданд, ки ба ҳавлиашон баранд. *Садри Зиё*

♦ одами ҳокӣ *киноя* аз одамизод аст, ки гӯё аз хок офарида шудааст ва пас аз марг боз ба хок меравад.

Мо ба сад хирмани пиндор зи раҳ чун наравем,
Чун раҳи одами ҳокӣ ба яке дона заданд. *Ҳофиз*
замони Одам *киноя* аз ибтидои пайдоиши олам.

Шеърӣ Ҳофиз дар замони Одам андар боғи хулд
Дафтари наsrину гулро зинати авроқ буд. *Ҳофиз*

хонадони Одам авлоди башар, одамизод, ки гӯё ҳамагӣ аз Одаму Ҳавво пайдо шудаанд.

Падар ба ҷои писар ҳаргиз ин қарам накунад,
Ки дасти ҷуди ту бо хонадони Одам кард. *Саъдӣ*

ОДАМЗОД(А) (*آدمزاده*) *ниг.* одамизода.

Охир одамзодаӣ, эй нохалаф,
Чанд пиндорӣ ту пастиро шараф? *Румӣ*

Ҳеч одамзода тан ба чунин корҳо дарнадиҳад.
Аҳмади Дониш

ОДАМИГАРӢ *آدميگري* *ниг.* одами(й)ят 2.

Харгӯш чун ҳикояти худро тамом кард,
Маймун шуниду паҳлуяш омад нафасзанон.
Гуфт: Эӣ дарозгӯш, чаро лоф мезанӣ?
Аз одамигарӣ на туро ному на нишон! *Сайидо*

ОДАМИЗОД(А) (*آدميزاده*) зодаи одам, инсон.

На ҳар одамизода аз дад беҳ аст,
Ки дад 3-одамизодаи бад беҳ аст. *Саъдӣ*

ОДАМИЙЯТ *ا. آدميت* *ниг.* одами(й)ят.

ОДАМИСИРАТӢ *آدمي سیرتی* *ниг.* одами(й)ят 1.

Нахуст одамисиратӣ пеша кун,
Пас он гаҳ малакхуй андеша кун. *Саъдӣ*

ОДАМИХОР(А) (*آدمي خوار*) 1. одамхур.

Ҷӣ анбӯр, — аждаҳои одамиخور,
Халосӣ ёфтан 3-ӯ ҳаст душвор. *Сайидо*

2. *киноя* аз мардумозор; бадхоҳ.

Одамиخورанд ағлаб мардумон,
Аз салом-алайқашон кам ҷу амон. *Румӣ*

ОДАМИ(Й)ЯТ *а. آدميت* 1. мардумӣ, инсонӣ, одами.

Ба ҳақиқат одами бош, вагарна мурғ, донӣ,
Ки ҳамин суҳан бигӯяд ба забони одамиӣят. *Саъдӣ*

2. *киноя* аз неқхислатӣ, хушхулқӣ; соҳиби беҳтарин хислатҳои инсонӣ будан; инсондӯстӣ, раҳмдилӣ.

Одамиӣят маҷу зи ёр, Камол,
К-он ҷафочу париваш афтодаст. *Камолӣ Хучандӣ*

Дар миллати мурувват ва одамиӣят гунаҳгор бошӣ!
Аҳмади Дониш

одамиӣят доштан соҳиби хислатҳои инсонӣ будан, инсонӣят доштан; инсондӯст ва раҳмдил будан.

Ин тоифаи хирқапушон амсоли баҳоиманд ва аҳлияту одамиӣят надоранд. *Саъдӣ*

ОДАМӢ *آدمي* *ниг.* одами(й)ят 2.

Ҳар он к-ӯ гузашт аз раҳи мардумӣ,
Зи девон шумар, машмараш 3-одамӣ. *Фирдавсӣ*

Баъд аз вучуд хайри одами дар илму маърифат бошад. *Аҳмади Дониш*

Одами дар олами ҳокӣ намеояд ба даст,
Одаме аз нав бибояд сохт в-аз нав оламе. *Ҳофиз*

ОДАРАНГ *آدرنگ* *ниг.* озаранг.

ОДАРАХШ *آدرخش* *ниг.* озарахш.

ОДАРМ *آدرم* *ниг.* одрам.

ОДАТ *ا. عادت* қору рафторе, ки одам ба он ху гирифтааст, хуй; расм.

Ҳофизо, одати хубон ҳама ҷавр асту ҷафо,
Ту ки 3-ин тоифа уммеда вафо медорӣ. *Ҳофиз*

Худ ин нахлро одат ин асту қор:
Пас аз бист сол оварад баргу бор. *Шоҳин*

одат кардан омухта шудан, расм пайдо кардан.

Ва чомаҳои батакаллуф пушидан одат накунад, ки беқаноат адл мумкин набошад. *Аҳмади Дониш*

ОДИЛ *а.* عادل байнисоф, додгар, адолатпеша.

Бо райият оулҳ кун в-аз ҷанги хасм эмин нишин, 3-он ки шоҳаншоҳи одилро райият лашкар аст.

Саъдӣ

Ба ғоят карим, раҳим, одил ва оқил буд.

«Равзат-ус-сафо»

Нигаҳ дорад шубон 3-офоти гургон гусфандонро, Таадди дар диёри ҳокими одил намебошад. *Сайидо*

ОДИНА *آدينه* рузи чумъа.

Ва масҷиди ҷомеъи дигаре ҳаст, ки рузи одина он чо ҳам намоз кунанд. *Носири Хисрав*

Аммо имруз ба рӯзгори мо ҳар одина бозор бошад. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

ОДИНАҶОД *عادي نژاد* он ки аз қавми Од аст; *ниг.* од.

Дар Анҷоз гурдест одинаҷод, Қи аз разми Рустам наёрад ба ёд. *Низомӣ*

ОДИЯ *а.* عاديه *муаннаси* одӣ.

Ғоилаи ҳасад аз чумлаи мафосиди одия аст. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

ОДИЯНДА *آدينده* тирӯ камон, қавси кузах, рангин камон, ки агар дар вақти борон офтоб барояд, дар осмон намоён мешавад.

Алам абру тундур бувад кӯси ӯ, Камон одиянда шавад, жола тир. *Рӯдакӣ*

ОДОБ *а.* آداب ҷ. адаб.

Насри Аҳмади Сомонӣ ... сахт неку баромад ва бар ҳама одоби мулук савор шуд. (1)

«Таърихи Байҳақӣ»

Ҳама механдиданд, ҳиҷобу ҳаёву одоб аз миён бардошта шуд. (4) *Садри Зиё*

одоби муошарат он қоидаҳои одоб, ки дар муомила ва рафтор бо мардумон бояд риоят шавад.

Қитоби «Чаҳор мақола» аз тасонифи Низомии Арузист ва он нусхаест муфид дар одоби муошарат ва ҳикмати амалӣ дар онни хидмати мулук ва ғайри золика. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

одоби саворӣ тартибу қоидаи саворагӣ.

Силоҳ ва одоби саворӣ биёмӯхтӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

одоби фозила хислатҳои писандида; одоби ҳарб қоидаву қонуни ҷанг.

Ман онам, ки дар шеваи таъну зарб Ба Рустам даромӯзам одоби ҳарб. *Саъдӣ*

ОДОБДОН *آدابدان* қоидадон, қонуншинос, донандаи тартибу таомул, таомулшинос.

Мусиё, одобдонон дигаранд, Сухта ҷону равонон дигаранд. *Румӣ*

ОДОТ *а.* عادات ҷ. одат; \diamond харқи одот *д.* киноя аз каромоти авлиё, корномаи фавқуллодан авлиё.

Қаромот ва харқи одот аз ҳазрати эшон чун барфу борон боридан гирифт. *Садри Зиё*

ОДОШ *т.* آدائش ду шахсе, ки як ном доранд, ҳамном.

ОДРАМ||ОДАРМ *آدرم* 1. намаде, ки таги зини асп мегузоранд, намадзин, чирғӣ, араҷчини асп.

Мардро оганда аз гарди саворон чашму гуш, Аспро оғушта андар хуни мардум одрам.

Мухтории Ғазнавӣ

2. афзори дирафшмонанди махсус, ки бо он намадзин меузаанд; бигиз; 3. аслиҳа, силоҳи ҷанг (аз қабилӣ найза, шамшер, ханҷар, тир, камон...).

Дабоғат ҷунон додам ин чармро, Қи бартобад осеби одармро. *Низомӣ*

ОДРАХШ *آدرخش* *ниг.* озраҳш.

ОДӢ *а.* عادي одатшуда, одатӣ, расмшуда, муқаррарӣ.

ОЕ *آيا* ҳиссаи саволӣ магар.

Он турки паричеҳра, ки душ аз бари мо рафт, Оё чӣ хато дид, ки аз роҳи хато рафт? *Ҳофиз*

ОЕӢ *آيانى* 1. хушояндагӣ; 2. осонӣ.

Лашкаратро таъна оёӣ-ст бар чархи фалак, Мачлисатро базла сомонест бар хулди барин.

Ғиғонӣ

ОЕӢ *а.* آيات ҷ. оят||оя 1, 2.

Ин табибони навомӯзанд хад, Қи бад-ин оёташон ҳоҷат бувад. (2) *Румӣ*

Нуқтаи холу хатат оёти ҳуснанду ҷамол, Як-як он оётро он рӯи зебо ҷомеъ аст. (1)

Камолӣ Хучандӣ

оёти муташобеҳ *д.* оятҳои Қуръон, ки маънояшон сарех ва равшан набуда, таъвил ва тавзеҳи гуногун дошта метавонанд; оёти хушдилия киноя аз сухани хурсандиовар.

Дар саҳни бӯстон қадаҳи бода нӯш кун, К-оёти хушдилия бирасид аз забони гул. *Ҳофиз*

ОЖАДА *آزده* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи ожадан 1.

Ба доғе чигаршон кунӣ ожада, Қи бахшоиш орад бар эшон дада. *Фирдавсӣ*
ожада будан харошида ва ноҳамвор будан.

Андоми душманони ту аз тирӣ новаки Монанди суки хушаи ҷав бод ожада.

Шокири Бухорӣ

Руҳи адут чу норанг зарду ожада бод, Ба сӯзане, ки на оташ гудозадӯ на заранг. *Заҳири Форёбӣ*

2. рангкарда; олуда.

Суи хона шуд духтари дилзада, Рухони муасфар ба хун ожада. *Фирдавсӣ*

3. дӯхта, баҳъя кардашуда.

Дуруя бузургон кашаи рада, Саропой яксар ба зар ожада. *Фирдавсӣ*

ОЖАДАН||ОЖИДАН||ОҶИДАН *آزدن||آزیدن||آجیدن* 1. халондан; сурух кардан, мас. бо тир, сӯзан ва ғ., хастан.

Зи бас дар чарми эшон ожада тир, Ту гуфтӣ: Пур зи пар гаштанд нахчир.

Ғахриддини Гургонӣ

2. сӯхон кардан; ҳамвор кардан.

Ба ком-андараш найзаи оҳанин, Ба дандон чу сӯхон биёжад ба кин. *Асади*

Аз гарди сафолат ба лаби чуи суҳандон
Чонро ба кафи ақл ҳамешую ҳамеож!

Носири Хисрав

3. *киноя аз бахья кардан; духтан.*

Хуб суҳанҳошро ба сӯзани фикрат
Бар дилу чони латифи хеш биёжанд.

Носири Хисрав

ОЖАНГ آژنگ чин, ки ба сабаби пирӣ ва ё қаҳру ғазаб

дар рӯй ва пешонӣ пайдо мешавад; шикан, гирех, очинг.

Бузургворию кирдори уву бахшиши у
Зи рӯи пирон берун ҳамебарад ожанг. *Фаррухӣ*

ОЖАНГЧЕХР آژنگ چهړ 1. касе, ки рӯяш пурочинг аст,

очингру; 2. лақаби яке аз қаҳрамонҳои «Шоҳнома»-и
Фирдавсай Родбарзин.

Ҳамон низ чун Қорану Бурзмехр,
Дигар Родбарзини Ожангчеҳр. *Фирдавсай*

ОЖАХ آژخ *ниг.* озах.

Аз ростӣ ту хашм хурӣ, донам,
Бар боми чашм саҳт бувад ожах. *Кисой*

ОЖИДАН آژیدن *ниг.* ожадан.

ОЖИР آژير 1. омода, муҳайё, тайёр; хушбӯр, хабардор.

Сипахро биёрою ожир бош,
Шабу рӯз бо таркашу тир бош! *Фирдавсай*

2. зиёд, бисбӯр, фаровон.

Саросар ҳама дашт нахҷир буд,
Гиё хурдану пушиш ожир буд. *Асадӣ*

ОЖИРИДАН آژيریدن 1. омода кардан, муҳайё сохтан;

2. хушбӯр кардан, хабардор кардан.

ОЖИРӢ آژيري 1. хушбӯрӣ, зиракӣ.

Туро нахонам чуз кофару ситамгар аз он-к
Ба бад намудани ман карда кори ожирӣ. *Дақиқӣ*

2. бисбӯрӣ, фаровонӣ.

ОЗ آز 1. тамаъ, тангчашмӣ, ҳирс; орзую хоҳиши зиёд.

Тавонгар бувад ҳар кучо оз нест,
Хунук он касе, к-озаш анбоз нест. *Фирдавсай*

Сабз гашт аз сахош кишти умед,
Сер гашт аз атош меъдаи оз. *Адиб Собир*

оз **варзидан** ҳарисӣ намудан, тамаъкорӣ кардан.

Ва гар оз варзему печон шавам,
Падид ояд он гах, ки бечон шавам. *Фирдавсай*

оз **парастидан** ҳирс варзидан, ҳарисӣ кардан.

Чаҳон чун бар у барнамонд, эй писар,
Ту низ оз мапрасту андуҳ махар. *Фирдавсай*

2. ғаму ҳасрат, андуҳ.

Чунин аст гетӣ пур аз озу дард,
Аз у то тавон, гирди бешӣ магард. *Фирдавсай*

Ози он нози гузашта биғирифтаст туро,
Набуд он ноз туро ҳеҷ магар моия оз.

Носири Хисрав

ОЗАР I آذر 1. оташ.

Баски дорам сӯзи дил, худро ба озар мезанам,
Синаро дар шуълаи дил чун самандар мезанам.

Махфӣ

2. *маҷ.* сӯзу гудоз, дард, ғам.

Васвасаи нафсонӣ дили бародар бар озар ниҳод.
Авфӣ

дар **озар афтодан** ба азобу уқубат гирифтор шудан,
дар ғами чизе суҳтан.

Бодо ҳамеша толиби озарми ту сипеҳр,
Гарчи аз у адуӣ ту дар озар уфтод. *Анварӣ*

3. оташи муқаддас, ки дар болои он оташкада месохтаанд; *маҷ.* оташкада (дар Эрони қадим ҳафт оташкадаи машҳур будааст, ки ҳар яке аз онҳо ба яке аз ҳафт сайёра нисбат дода шуда ва ҳар як номи махсус доштаанд).

Пароканд гирди чаҳон мӯбадон,
Ниҳод аз бари озарон гунбадон. *Дақиқӣ*

озари Барзин (ё **Озарбарзин**) оташкадаи шашӯм.

Дар дилу дар дидани ман солу моҳ,
Озари Барзин буваду руди Ганг. *Масъуди Саъд*

озари Баҳром (ё **Озарбаҳром**) оташкадаи сейӯм; **озари Зардушт** (ё **Зардхушт**) оташкадаи ҳафтум.

Парастандаи озари Зардхушт
Ҳамерафт бо божу барсам ба мушт. *Фирдавсай*

озари Мехр (ё **Озармехр**) оташкадаи якӯм; **озари нӯш** (ё **Озарнӯш**) оташкадаи дуйӯм; **озари оин** (ё **Озароин**) оташкадаи чорум; **озари Хурдод** (ё **Харрод**, **Хурин**) оташкадаи панҷум.

Падару модари саховату ҷуд
Ҳар ду хонанд шоҳро домод.
Пеши ду дасти у сучуд кунанд,
Чун муғон пеши озари Хурдод. *Рудақӣ*

4. номи падари Иброҳими пайғамбар, ки бутгар ва ҳайкалтарош буд.

Бидод аз нақши Озар сад нишон об,
Намуд аз сеҳри Монӣ сад асар бод. *Робеа*

Ба ном(и) эзод буге симинтанам ҳаст,
Ки дар бутхонаи Озар набошад. *Ҳофиз*

ОЗАР II آذر 1. номи моҳи нӯҳуми соли шамсӣ, ки ба 22 ноябрь — 21 декабри соли милодӣ рост меояд; *муқ.* озармоҳ.

Даро баҳману озару фарвадин
Ҳамеша пур аз лола бинӣ замин. *Фирдавсай*

2. номи рӯзи нӯҳуми ҳар моҳи солшумории шамсӣ, ки мувофиқи расми форсҳо агар номи рӯз бо номи моҳ мутобиқат кунад, ин рӯзро чашн мегирифтаанд ва гуё дар ин рӯз нохун гирифтаи, мӯй тарошидан ва ғ. нек шуморида мешудааст; *муқ.* озархуш.

Эй хирадманд сарву тобон моҳ,
Рӯзи озар маи чу озар хоҳ. *Масъуди Саъд*

ОЗАР III آزر *шакли дигари озар II.*

ОЗАР IV آذر *шакли кӯтоҳшудаи Озарбойҷон.*

Чу Баҳром рух сӯи Озар ниҳод,
Фиростода омад зи қайсар чу бод. *Фирдавсай*

ОЗАРАНГ|ОДАРАНГ آذرنگ|آدرنگ 1. шакли кӯтоҳшудаи озарранг, ба ранги шуъла, оташранг, зардранг ба сурхи моил; тобон.

Фуруғе падид омад аз ҳар ду санг,
Дили санг гашт аз фуруғ озаранг. *Фирдавсай*

Баросуд як ҳафта бар ҷои ҷанг,
Ба ёкути май ранг дод озаранг. *Низомӣ*

2. *ниг.* озар I 1.

Чу гӯгирд зад меҳнатам озаранг,
Ки дар ҳокам афқанд чун бодаранг. *Масъуди Саъд*

3. *ниг. озар* I 2.

Зи фарзанд бар чону тант озаранг,
Ту аз меҳри у рӯзу шаб чун наҳанг.

Абушақури Балхӣ

Эй чашми хушат маро чу дида,
Як рӯз мабод озарангат. *Саной*

ОЗАРАФРҶЗ آذرافروز *ниг. оташафрӯз.*

ОЗАРАХШ||ОДАРАХШ آذرخش||آدرخش барк, сойқа.

Набошад з-ин замона бас шигифтӣ,
Агар бар мо биёяд озарахшо! *Рӯдакӣ*

ОЗАРБАРЗИН آذربزين *ниг. озар* I (озари Барзин).

ОЗАРБАҲРОМ آذربهرام *ниг. озар* I (озари Баҳром).

ОЗАРГУН آذرگون 1. оташранг, ба ранги оташ; сурхранг;

2. лола, ки баргаш сурх ва миёнаш сиёҳ аст.

Гар касе гуядт: Бас неку чавонӣ, шод бош,
Шодмон гардию рух монанди озаргун кунӣ.

Носири Хисрав

Ба ҳам буданд он ҷо Вису Ромин,
Чу дар як боғ озаргуну насрин.

Фахриддини Гургонӣ

3. *ниг. самандар.*

ОЗАРГУШАСП آذرگشاسب 1. номи оташқадае будааст дар

Балх, ки Гуштосп сохта ва Искандар хароб кардааст.

Чунон дид дар хоб, к-оташпараст
Се оташ фурузон бибурди ба даст,
Чу Озаргушаспу чу Харроду Меҳр.
Фурузон чу Баҳрому Ноҳидчехр. *Фирдавсӣ*

Баҳори дилафрӯз дар Балх буд,
К-аз у тоза гулро даҳан талх буд,
Зада мубадаш наъли заррин бар асп,
Шуда номи он хона Озаргушасп. *Низомӣ*

2. барк, сойқа.

ОЗАРД آزد ранг, фом, лавн, гуна.

ОЗАРДАН آزدان *ниг. озурдан.*

ОЗАРДЗАРД آزرذرد зардранг, зардгун.

Абри фарвардин ба борон дар чаман парвард вард,
Гашт хайри бо фироқи наргисаш озардзард. *Қатрон*

ОЗАРЗАРДУШТ آزرذرشت *ниг. озар* I (озари Зардушт).

ОЗАРИЮН||ОЗАРЬЮН آذريون *шакли арабишудаи озар-*

гун 2.

Хавон тоати туст он насими ҷонпарвар,
Ки аз миёнаи озар бирӯяд озариюн.

Заҳири Форъёбӣ

ОЗАРҚАДА آذرکده *ниг. оташқада.*

ОЗАРКЕШ آذرکيش *ниг. оташпараст.*

ОЗАРМ I آزم *ниг. одарм.*

ОЗАРМ II آزم 1. шарм, ҳаё.

Дуруғ нрзу озарм камтар кунад,
В-агар рост гуй, кӣ бовар кунад?

Абушақури Балхӣ

У дуздаду ман гудозам аз шарм,
Дуздафшорист ин, на озарм. *Низомӣ*

2. иззат, ҳурмат; эътибор, бузургӣ.

Мардумӣ гиру донишу озарм,
Вайҳак, аз рӯн худ надорӣ шарм! *Саной*

Ба озарм аз ҷамолаш парда бардор,
Бинех дар пеши у бар хок рухсор. *Убайди Зоконӣ*

3. раҳм, меҳр, шафқат; нармӣ, нармдилӣ.

Шуморо ба дида дарун шарм нест,
Зи роҳи хирад меҳру озарм нест. *Фирдавсӣ*
Агар хоҳӣ бообруй бошӣ, озармро пеша кун.

«Қобуснома»

Ду лашкар баробар шуд ороста,
Шуд озармҳо пок бардошта. *Низомӣ*

озарм доштан а) раҳм кардан, меҳру шафқат доштан.

Тақдир, ки бар куштанат озарм надошт ...
В-аз қатли ту як зарра дили нарм надошт ... *Рӯдакӣ*

Чун ҷоман чармин шумурам сӯҳбати нодон,
Зеро ки гарон бошаду тан гарм надорад.
Аз сӯҳбати нодон батарат низ бигӯям,
Хеше, ки тавонгар шуду озарм надорад. *Ибни Ямин*

б) ҳурмат кардан, эҳтиром намудан; рӯи хотир кардан, поси хотири касеро нигоҳ доштан.

Надонисту озарми касро надошт,
Ҳаме ин бар он, он бар ин баргумошт. *Фирдавсӣ*
Озарм дораш, арчи ба пешат бувад ҳақир,
Арзон шумораш, арчи ба наздат гарон бувад.

Маҷди Ҳамгар

4. адолат, инсоф.

Ниғаҳ дорад озарм тахти каён,
Ба хунрезӣ аввал набандад миён. *Низомӣ*

5. роҳат, осудагӣ, осоиш.

Чунин дод посух, ки он к-аз нахуст
Ба неку бад озарми ҳар кас бичуст ... *Фирдавсӣ*

6. ғам, ғусса, андӯх.

... Ки андар замона маро кудакест,
Зи озарми у бар дилам хоб нест. *Фирдавсӣ*

7. хорӣ, зорӣ.

Бидонед, к-ин арз озарм нест,
Суҳан бо муҳобову бо шарм нест. *Фирдавсӣ*

8. ошкор, зоҳир.

Боз зи ганҷина гирех кард боз,
Ғаҳ суҳаң озарм шуду гоҳ роз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОЗАРМГОҲ||ОЗАРМГАҲ آزم گاه||آزم گه ҷои истироҳат, истироҳатгоҳ.

Чаҳондор бо фатҳ дамсос гашт,
Шабонгаҳ ба озармгаҳ бозгашт. *Низомӣ*

ОЗАРМЕҲР آذرهه *ниг. озар* I (озари Меҳр).

ОЗАРМОҲ آذرمه *номи моҳи нӯҳуми соли шамсӣ, ки ба*
22 ноябрь — 21 декабри соли милодӣ рост меояд; *муқ.*
озар II 1.

Ҳама ахтаршиносон зиҷ бурданд,
Шумори ахтарон як-як бикарданд.
Чу гардишҳои эшонро бидиданд,
Зи озармоҳ рӯзе баргузиданд. *Фахриддини Гургонӣ*

ОЗАРМЧҶ(Ӣ) (Ӣ) آرم جو *баинсоф, боадолат; ҳурматкунан-*
да.

Забон ростгӯю дил озармчӯӣ,
Ҳамеша ҷаҳонро бад-ӯ обрӯӣ. *Фирдавсӣ*
Ду соҳибдил ниғаҳ доранд мӯе,
Ҳамедун саркаше в-озармчӯе,
Ва гар дар ҳар ду ҷониб ҷоҳилонанд,
Агар занҷир бошад, бигсилонанд. *Савдӣ*

ОЗАРНУШ آذر نوش *ниг.* озар I (озари нӯш).

ОЗАРОИН آذر آئين *ниг.* озар I (озари оин).

ОЗАРПАРАСТ آذرپرست *ниг.* оташпарасти.

Бигуфто: Тарике нагирам ба даст,
Ки нашнидам аз пири озарпарасти. *Саъдӣ*

ОЗАРФАЗО آذر فزا *ниг.* оташафрӯз.

Нафасро ба узрам чу ангез кард,
Чу озарфазо оташам тез кард. *Рӯдакӣ*

ОЗАРХУШ آذر خوش *муқ.* озар II 2.

ОЗАРЬЮН آزر يون *ниг.* озариюн.

ОЗАРӢ I آذرى оташранг, сурхранг; сурх.

Зи хуне, ки буд баҳран модарӣ,
Бичӯшиду шуд чехрааш озарӣ. *Фирдавсӣ*

◇ **бути озарӣ** а) бути зебо, ки падари Иброҳими пай-
ғамбар Озар тарошида буд.

Чудо гашт аз у кӯдаке чун парӣ,
Ба чехра ба сони бути озарӣ. *Фирдавсӣ*

б) санами зебо, маҳбубаи хушрӯй.

Бутони озарӣ аз буткада бирун частанд,
Ки лола боз ба дашт оташи Халил кашид.

Хисрави Деҳлавӣ

нақши озарӣ киноя аз нақши зебои рангоранг.

Пур нақши озарӣ шуду пур сурати парӣ
Боғ аз баҳори хурраму чашм аз ҷамоли гул.

Адиб Собир

ОЗАРӢ II آذرى шакли кутӯхшудаи озарбойҷонӣ.

ОЗАХ||АЗАХ آخ||آخ донаҳои саҳти гушти ба қадри
мош ва ё наҳӯд, ки бештар дар дасту пой инсон ва дар
бадани баъзе ҳайвонот мебарояд, севол.

Ба гирди орази он мохрӯй, ҷоҳи занах
Сипоҳи занг даромад ба сони мӯру малах.
Гули рухонш зи мушки сиёҳ холӣ дошт,
Чӣ ҷурм кард, ки гул хор гашту мушк озах?!

Сӯзани

ОЗВАР||ОЗУР آزر ҳарис, тамаъкор.

Ба чизе фиребад дили озвар,
Ки бошад ниёзаш бад-он бештар. *Асадӣ*
Ҳама хунхору озвар чу мағас,
Ҳама фарзин ба кажравӣ чу фарас. *Саной*

Даҳони тир чунон бозмонда аз пай чист?
Агар нашуд ба ҷиғаргушаи адӯт озур?!

Қамоли Исмоил

ОЗИЛ a. عادل маломатгар, таъназананда, нақӯшишқунанда.

Озило, чанд ин судоъу мочаро,
Панд кам деҳ баъд аз ин девонаро. *Румӣ*

ОЗИМ a. عازم касе, ки ба коре азму ирода мекунад,
оҳангкунанда, қасдкунанда, азмкунанда; озим шудан (ё
гаштан) а) азму ирода кардан; б) раҳсипор гардидан,
равона шудан.

Султон Муҳаммад бо лашкаре гаронсанг аз Ироқ
ба қасди бародар озими Хуросон шуд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

Вақте ки аз Тошканд озими доруссалтанаи Русия
шудем, фасли ҳазон буд. *Аҳмади Дониш*

Ҳамчунин олими номдор, қарини ҳазор озор
озими он вило гаштанд. *Садрӣ Зиё*

в) ҳозир шудан, омода гаштан.

Ба истиқбол шав дарҳол озим,
Бубар бо хеш — бошад он чӣ лозим. *Ҳозик*

ОЗИН آزين 1. ороиши шаҳр ва роҳҳо, хавоза, чодиру
хайма, чорҷуба, тоқи зафар, нишемангоҳ ва дигар зебу
зинат ва ороиш, ки дар рӯзҳои ид ва гоҳи омадани
подшоҳон дар кӯчаву роҳҳо месохтанд; шаҳророй; зебу
зинат, ороиш; *муқ.* оин 1.

Даштҳоро либосҳо рангин,
Боғҳоро зи ҳуллаҳо озин. *Саной*

озин бастан зинат додан, оро додан, оростан.

Чун ба шаҳри Рай расид, мардумони он ҷо хабар
ёфта буданд ва тақаллуфе карда ва шаҳрро озин
баста буданд. *«Таврихи Байҳақӣ»*

озин кардан зинат додан, оро додан.

То зи лола марди шодон гирди худ хирман занад,
То зи лӯълӯ марди ғамгин пеши рух озин кунад.

Ломей

Турки ман меҳру вафо сирату оин накунад,
То ки бар барги гул аз ғолия озин накунад. *Сӯзани*

2. олате, ки бо он равшанро аз дуғ ҷудо мекунанд,
ширзана, гулпӣ.

ОЗИР I a. عاذر узрхоҳ.

ОЗИР II a. عازر d. номи шахсест, ки гуё Исо уро зинда
кардааст.

Аз ту ҷонам аз аҷал нақ ҷон бибурд,
Озир ар шуд зинда ҳам, дардам бимурд. *Румӣ*

ОЗМАНД آزمند ҳарис, тамаъкор.

Ҳосиду бадҳоҳи у доим ба марг аст озманд,
Ғар дар ин ҳасрат бимирад, бок набвад, гу: — Би-
мир. *Сӯзани*

◇ **озманд ҳамеша ниёзманд аст зарб.** тамаъкор ҳа-
меша мӯҳтоҷ аст.

ОЗМАНДӢ آزمندی ҳирс, тамаъ; пурхоҳӣ.

Аё донишӣ марди бисъёрхуш,
Ҳама ҷодари озмандӣ мапуш. *Фирдавсӣ*

ОЗМОИШ آزمائش 1. санҷиш, имтиҳон, таҷриба.

Ва ҳар якро ба анвои озмоиш имтиҳон мекард.
«Қалила ва Димна»

Маҷнун ба тариқи озмоиш
Қардаш ба ҷунин намағ ниёиш. *Шоҳин*

2. машқ, варзиш.

Ҷунин дод посух ба модар, ки шер
Нагардад мағар б-озмоиш далер. *Фирдавсӣ*

ОЗМОИШГАР آزمائشگر озмоёнда, таҷрибакунанда, имти.
ҳонкунанда.

Бад-он хонаи бостонӣ шудам,
Ба ҳинҷор чун озмоишгаре ... *Манучеҳрӣ*

ОЗМУДА آزموده 1. сифати феълӣи замони гузаштаи оз-
мудан; 2. маҷ. кордида, пухта.

Чаро ман озмуда озмоям,
Чаро бехуда ранчи худ фазоям.

Фахриддини Гургонӣ

Бар мардуми ноозмуда эмин мабош ва озмуда аз даст мадеҳ ... Дади озмуда беҳ аз мардуми ноозмуда. «Қобуснома»

ОЗМУДАН آزودن 1. санҷидан, имтиҳон кардан, таҷриба кардан.

Ва агар фонда бувад, он бувад, ки касеро биёзмой дар даъвое ки кунад, то донад ё надонад.

Ибни Сино

Ба ақлаш бибояд нахуст озмуд,
Ба қадри хунар пойгоҳаш фузуд. *Саъдӣ*

2. варзонидан, машқ додан, ром ва омӯхта кардани ҳайвонот ба иҷрои амале.

На рубаҳ шавад з-озмудан далер,
На гурон бисованд чанголи шер. *Фирдавсӣ*

3. аз сар гузаронидан; маҷ. чашидан.

Агар ранчи маро кӯҳ озмояд,
Ба ҷои об аз ӯ ҷуз хун наёяд.

Фахриддини Гургонӣ

ОЗМУН آزمون *ниг.* озмоиш 1.

Шавад аз ҳар тараф қавӣ пайванд,
Лекин аз озмуни гуногун. *Ҷомӣ*

озмун кардан озмудан, санҷидан, таҷриба кардан.

Эй хоҷа, мар-маро ба ҳиҷо қасди ту набуд,
Ҷуз таъби хешро ба ту-бар кардам озмун. *Мунҷик*

Ҳама дӯстонро ба меҳр-андарун
Гаҳи хашму сахтӣ кунанд озмун. *Асадӣ*

озмун рафтан аз сар гузаштани санҷиш, имтиҳон аз сар гузаронидан.

Хисрав, чу лофи ишқ зади, аз бало матарс,
З-ин сон бар аҳли ишқ бәсе озмун равад.

Хисрави Деҳлавӣ

ОЗОД آزاد 1. раҳо, вораства, халос, фориг; аз қайду тааллуқот фориг; касе, ки бандӣ ва асир нест; *муқобили зиндонӣ.*

Бо дода қаноат куну бо дод бизӣ,
Дар банди такаллуф машав, озод бизӣ. *Рудакӣ*

озод кардан халос кардан; сар додан, раҳо намудан.

Расм аст, ки моликони таҳрир
Озод кунанд банди пир. *Саъдӣ*

Кушоям дом бар гунҷишку шодам бод он ҳиммат,
Ки гар Симурғ меояд ба дом, озод мекардам. *Урфӣ*

2. бе мушкилӣ, беҳалал, ба осонӣ.

Ҳанӯз ин қасидаро касе ҷавоб нагуфтааст, ки маҷоли он надиданд, ки аз ин мазонқ озод тавонад берун омад. *Низомии Арӯзӣ*

3. тамом, комил, пурра.

З-он пас ки ҳазор гусса хӯрдам
Дар бандагӣ се соли озод ... *Қамоли Исмоил*

4. соҳиби хислатҳои нақу, асилзода, шариф, наҷиб; ҷавонмард.

Зи шохон касе чун Сиёвуш набуд,
Чун ӯ роду озоду хомӯш набуд. *Фирдавсӣ*

◇ савсани озод савсани сафед, ки рост месабазд.

Ҷи расидаст ба лола зи руҳат ҷуз ҳасрат,
Ҳасрат он аст, ки бар савсани озод, расад. *Анварӣ*

сарви озод а) сарви рости баланд; сарве, ки шохҳои рост сабзидааст.

Боғбон чанд кунад пеши ман озодии сарв,
Сарви озод ғуломи бути ҷолоки ман аст. *Ҳилолӣ*
б) *киноя аз ёр ва қомати ёр.*

Кучо будӣ, бигу, эй сарви озод,
Ки рӯят дидаму иқбол ру дод. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОЗОДА آذاد 1. *ниг.* озод 1.

Ҷаҳор чиз мар-озодаро зи ғам бихарад;
Тани дурусту хуи неку номи неку хирад. *Рудакӣ*
Ҷӣ гуфт он суҳангуи озодамард,
Ки озодаро коҳилӣ банда кард. *Фирдавсӣ*

2. *ниг.* озод 4.

... Ки зишт аст дар ҷашми озодагон
Бияфтодан аз дасти афтодагон. *Саъдӣ*
Ҷавонест озодаву нехӯ,
Хирадманду донову санҷидагӯ. *Садрӣ Зиё*

3. бепарво; тарки дунёкарда, қаландармашраб.

Чун туро мебинам аз озодагон,
Қай шиносӣ дарди қорафтодагон?! *Аттор*
Гар озодаӣ, бар замин хуспу бас,
Макун баҳри қоли заминбӯси кас. *Саъдӣ*

4. сахӣ, карим, дасткушод.

Аё ба базмгаҳ озодатар зи сад Ҳотам,
В-аё ба маърака мардонатар зи сад Сӯхроб. *Фаррухӣ*

Қарор дар кафи озодагон нагирад мол,
На сабр дар дили ошиқ, на об дар ғирбол. *Саъдӣ*

5. паҳлавон, диловар, далер.

Чу Виру дид гурдонро чунин зор,
Ба гирди Қоран-андар кушта бисёёр,
Бигуфт озодагонашро ба тундӣ,
Ки аз ҷанговарон зишт аст кундӣ.

Фахриддини Гургонӣ

6. лақаби хоси эронӣҳои қадим.

Бихуфтанд туркону озодагон,
Ҷаҳон шуд ҷаҳонҷуйро ройгон. *Фирдавсӣ*

7. тоза, покиза.

ОЗОДАҒӢ آزادگی 1. *ниг.* озодӣ 1.

Ба мурғе, ки парвози ӯ доми ӯст,
Ба доме, ки озодагӣ номи ӯст ... *Бедил*

Дину дил офати озодагӣ омад, Урфӣ,
На аз ин аст, ки бемазҳабу бедил бошем? *Урфӣ*

2. асилзодагӣ, наҷибӣ, шарифӣ; хушхуӣ.

Эй ба озодагӣ нехӯӣ
На аҷам чун ту дидаву на араб ... *Фаррухӣ*

3. тозагӣ, покизагӣ.

ОЗОДАМАРД||**ОЗОДМАРД** آزادمرد||**Азодмард** марди дорон хислатҳои нек, асил, шариф, наҷиб; ҷавонмард.

Бимурд аз тихидастӣ озодмард,
Зи паҳлуи мискин шикам пур накард. *Саъдӣ*
Мекунад озодамардонро тихидастӣ ғариб,
Сарв аз беҳосилӣ дар бустон танҳо фитод. *Сайидо*

ОЗОДАМАРДУМ آزادمرد *ниг.* озодамард.

Ниҳон дар ҷаҳон ҷист, озодамардум,
Набинӣ ниҳонро, бибинӣ аёнро. *Носири Хисрав*

ОЗОДАМАРДӢ||**ОЗОДМАРДӢ**||**آزاده‌مردی** 1. нек-

хуй, асилзодағи, наҷибӣ; ҷавонмардӣ.

Гар эдун ки бар ман насозед бад,
Кунед он чӣ з-озодмардӣ сазад. *Фирдавсӣ*

2. саховатмандӣ, кушодадастӣ.

Он чӣ ту кардӣ аз мурувват ва озодмардӣ, ҳаргиз
ҳеч кас накардааст. *Авфӣ*

Чу Ҳотам ба озодмардӣ дигар

Зи даврони гетӣ наёяд ба бар. *Саъдӣ***ОЗОДАСАРВ**||**ОЗОДСАРВ**||**آزاده‌سرو**||**آزادسرو** 1. *ниг.* сарв

(сарви озод).

Яке дид монанди озодасарв,

Ба рух чун тазарву миён ҳамчу ғарв. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. духтар ё зани мавзунқади зебо.

Басе барнаёмад бар ин рӯзгор,

Ки озодасарв андаромад ба бор. *Фирдавсӣ***ОЗОДАХӢ**(Ӣ) **(ي) آزاده‌خو** 1. олиҳиммат, олитабъ; 2. хуш-

ҳаракат, хушрафтор (сифати асп).

Ҳам оҳуфағанд асту ҳам тезтак,

Ҳам озодахӢ асту ҳам тезгом. *Фароловӣ***ОЗОДВОР**||**آزادوار** 1. ҳақимона, донишмандона, оқилона.

Замона панде озодвор дод маро,

Замонаро чу никӯ бингарӣ, ҳама панд аст.

*Рӯдакӣ*2. *мус.* номи навое аз оҳангҳои қадимӣ.

Ин занад бар чангҳои суғдиён «Полизон»,

В-ои занад бар нойҳои луриён «Озодвор».

*Манучехрӣ***ОЗОДЗОД**||**آزادزاد** асилзода.Ту маро як латма бизан! Гуфт: Ҳошо, ки ман
ҳаргиз ин кунам ва ҳеч озодзод падарро латма на-
занад. «*Мучмал-ут-тавориҳ*»**ОЗОДКАРД(А)**||**آزاد کرد(ه)** аз тарафи касе наҷот додашуда,

да, озод кардашуда.

Ҳама гуфтанд: Мо фармони ту кунем ва бандаву
озодкарди ту бошем. «*Таърихи Систон*»

Ман озоди озодкардагони уям,

Ки бандаст чун ман ҳазорон ҳазораш.

*Носири Хисрав***ОЗОДМАРД**||**آزادمرد** *ниг.* озодамард.**ОЗОДМАРДӢ**||**آزاده‌مردی** *ниг.* озодамардӣ.**ОЗОДМЕВА**||**آزادمیوه** ҳалвоест, ки аз қанд, мағзи бодому

писта ва ё нахӯд месозанд; шакарбодом.

Қаъбулғазол дорад аз буи мушк саҳме

Озодмева дорад аз қанди суда гарде.

*Абуишҳоқи Атғима***ОЗОДНОМА**||**آزادنامه** хате, ки аз озодии касе шаҳодат ме-

диҳад, хатти озодӣ.

Мани бодануш турфа, ки аз қайди дузаҳам,

Озоднома ҷуз хати соғар намешавад. *Ваҳид***ОЗОДСАРВ**||**آزادسرو** *ниг.* озодасарв.**ОЗОДЧЕӢ**||**آزادچهر** кушодару; хушхулқ, хушфеъл.

Пазируфт Нарсин озодчехр,

Ки ҳам фарру дин дошту чехру меҳр. *Фирдавсӣ***ОЗОДӢ**||**آزادی** 1. хуррият; раҳой, халосӣ.

Неъмате бехтар аз озодӣ нест,

Бар чунин моида куфрон чӣ кунам? *Ҳоқонӣ*Ғаҳе дар доми ғам афтам, ғаҳе сайди бало гардам,
Набинам руи озодӣ, асири дардро монам. *Махфӣ*

2. киноя аз ростӣ, мавзунӣ.

Ба озодии сарви симинбарат,

Ба дурбории лаъли пурҷавҳарат ... *Ҳочу*

3. шодӣ, хурраамӣ.

Ҷастани чашми рост аз шодӣ

Ҳабарат гуяд в-аз озодӣ. *Авҳадӣ*

Нишаста Вис чун хуршед бар тахт,

Ҳам аз хубӣ ба озодӣ, ҳам аз бахт.

Фахриддини Гургонӣ

4. шукр, сипос.

Ҳам озодии ту ба яздон кунем,

Дигар пеши озодмардон кунем. *Фирдавсӣ*

Ба сони савсан агар бандаро кунӣ озод,

Ба сад забон кунам аз бандагит озодӣ.

*Салмони Соваҷӣ*озор **آزار** *асоси* замони ҳозираи озурдан.**ОЗОР I**||**آزار** *а.* моҳи чорӯми солшумории румӣ, ки ба

моҳи март баробар меояд.

Ин ханӯз аввали озори ҷаҳонафрӯз аст,

Беш то хайма занад давлати найсону аёр. *Саъдӣ***ОЗОР II**||**آزار** 1. ранҷ, азоб, шиканча, азият.

Озори беш з-ин гардун бинӣ,

Гар ту ба ҳар баҳона биёзорӣ. *Рӯдакӣ*

Намуда пайкари ман маҳзани ҳазор озор,

Намуда синаи ман маҷмари ҳазор озар. *Садри Зиё*

2. ранҷидағи, малолӣ хотир.

Пайкон аз ҷароҳат бадар ояд ва озор дар дил
бимонад. *Саъдӣ*

3. дард, ғам, андӯх, ғусса.

Насузад дилат бар чунин корҳо,

Бад-ин дарду темору озорҳо. *Фирдавсӣ*

Ғаҳ итобу ғаҳ хитобу ғаҳ тағофул кардан аст,

Нози Лайлиро ба озори дили Маҷнун чӣ кор?!
Махфӣ

озор гирифтани ранҷ дидан, озурда шудан, озор дидан.

Қатон аз моҳ гар нуқсон нагирад,

Танаш лек аз қатон озор гирад. *Ҳозиқ*

озор дидан озурда шудан, ранҷу азоб дидан.

Зи халқ арчи озор бинам басе,

Нахоҳам, ки озорад аз ман касе. *Низомӣ*

озор доштан ранҷидан, малолӣ хотир пайдо кардан.

Бидруд бош, эй дӯсти нек, ки ба рӯзгори дароз

дар як ҷо будаем ва аз якдигар озор надорем.
«Таърихи Байҳақӣ»

дар озор доштан ранҷонидан; гирифтори ғаму ғусса кардан.

Ҳар он к-у бекасон дорад дар озор,

Ба расвой нишинад охири кор. *Ҳочӣ***ОЗОРДАН**||**آزاردن** *ниг.* озурдан.**ОЗОРИШ**||**آزارش** озор, ранҷ, азоб, азият.

Чунон доштам мулкро пешу пас,

Ки озорише н-омад аз ман ба кас. *Низомӣ*

ОЗОРМАНД آزارمند ранчур; хаста.

Харе буд пуштрешу лоғар ва аз таҳаммули бори зиндаги озорманду муқаддар. *Савдо*

ОЗОРИ I آذاری мансуб ба озор I; абри озори абри баҳорӣ.

Абри озори баромад аз канори кӯхсор,
Боди фарвардин бичунбид аз миёни марғзор.

Манучехрӣ

боди озори насими баҳорон.

Зи ашки боди найсонӣ ба дебо шах шуда мӯълам,
Зи буи боди озори ба анбар хок шуд маъҷун. *Рудакӣ*

ОЗОРИ II آزاری 1. озоранда, озурдакунанда, озордиҳанда.

Сухан дар нома озори чунон буд,
Ки хун аз ҳарфҳои ӯ чакон буд.

Фахриддини Гургонӣ

2. ранҷ, азият.

Абе он ки буд ҳеҷ беморие
На аз дардҳо ҳеҷ озорие. *Фирдавсӣ*

ОЗПАРАСТ آزيست тамаъкор, ҳарис.

Эй шухчашми озпараст, агар бад-он гуштпора қаноат мекардӣ, пӯст аз ту дарнамекашиданд.

«Низори дониш»

ОЗРАМ آذرم *ниг.* одрам.

ОЗРАХШ آذرخش *ниг.* озарахш.

ОЗУН آذون ончунон, чунон.

Тафаккур кун яке дар хилқати шоҳину мурғоби,
Нағуй, к-аз чӣ маънӣ рост ин эзуну он озун. *Саной*

ОЗУР آزور *ниг.* озвар.

ОЗУРАХШ آذرخش барқ, раъду барқ.

ОЗУРДА آزرده *сифати феълӣи ваҷҳи гузаштаи озурдан;*

озурда будан а) ранҷидан, озор дидан.

Чун Мансур бинишаст, ҳилати куштани Абу-муслим кард, ки аз вай ба рӯзгори бародар озурда буд. *«Табрихи Систон»*

б) маҷрӯҳ будан, дарднок будан.

Зи хун дар кафаш ханҷар афсурда буд,
Бару китфаш аз ҷавшан озурда буд. *Фирдавсӣ*

озурда шудан осеб дидан, зарар ёфтан, захмин шудан.

Ба ноком разме гарон карда шуд,
Фаровон кас аз ахтар озурда шуд. *Фирдавсӣ*

ОЗУРДАДИЛ آزرده دل ранҷидахотир.

Дар даҳр надидем касеро, ки набошад
Озурдадил аз ваъдаи ҳар шому пагоҳат. *Азиз*

ОЗУРДАН||ОЗОРДАН||ОЗАРДАН آزدن||آزاردن 1. ранҷон-

дан, азобу озор додан.

... Ки бешармию бад бәсе кардай,
Фаровон дили ман биёзурдай. *Фирдавсӣ*

2. озор дидан, азоб дидан, ранҷ ёфтан.

Аз дӯст ба ҳар чиз чаро боядат озард,
К-ин айш чунин бошад: гаҳ шодию гаҳ дард.

Рудакӣ

Хидмате чанд сара бикарданд ва охир [аз Масъуди Ғазнавӣ] биёзурданд ва ба сари одати хеш, ки ғорат буд, боз шуданд. *«Табрихи Байҳақӣ»*

Зи халқ арчи озор биам бәсе,
Наҳоҳам, ки озорад аз ман касе. *Низомӣ*

ОЗУРДАПУШТ آزرده پشت хамидақомат.

Чу пири кӯҳан гардад озурдапушт,
Зи найза асо бех, ки гирад ба мушт. *Низомӣ*

ОЗУРДАХОТИР آزرده خاطر ранчур, малул.

Нестам озурдахотир, чун ба даври рӯзгор
Шодмонӣ даст дар оғуши мотам меравад. *Махфӣ*

Ҳазрати эшон аз он тоифа ранҷида, озурдахотир шуда ... дигар илтифоте намекарданд. *Садри Зиё*

ОЗУҚ||ОЗУҚА т. آذوقه||آزوقه||آذوقه хӯроқворӣ, хӯроқ.

Чун озуқи лашкар тамои шуд ва ағзия ёфт набуд, лашкариён аспони якдигарро медуздиданд ва меҳурданд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

ОЗФАНДОК آزنداك тиру камон, қавси қузаҳ, тавқи ба-

ҳор, рангин камон, ки агар дар вақти борон офтоб барояд, дар осмон пайдо мешавад.

Чунон ки андар оина ва равшанӣ бо торикии бухор биомезад, озфандок падида ояд. *Ибни Сино*

Камон озфандок шуд, жола тир,
Гулу ғунча пайкон, зиреҳ обгир. *Асадӣ*

ОИБА а. عائبه хислати бад, нуқсон, айб.

ОИД а. عائد 1. зиёраткунанда; иёдаткунанда бемор, касалбин.

Ин маро зоир, он маро оид,
Ин маро мухлис, он дигар дилдор. *Ҳоқонӣ*

2. мансуб; вобаста, роҷеъ.

Дархури қуввати ақоидашон
Ҳукми хайру шар аст оидашон. *Бедил*

3. даромад, нафъ; ◇ оид шудан расидан.

Анварӣ дар мадрасаи Мақсурияти Тӯс ба таҳси ли улум машғул мебуд, фалокат ва ифлос бад-ӯ оид шуд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ОИДА I а. عايدة муаннаси оид.

ОИДА II а. عائدة суд, манфиат, фонда.

ОИЛ а. عايل ниёзманд; аёлмаид.

Дарояд пеши ӯ бадра чу Қорун,
Дарояд пеши ӯ соил чу оил. *Манучехрӣ*

Зинда аз ту, шод аз ту оиле,
Муғтанӣ бевосита беҳомиле. *Румӣ*

ОИН I آئين 1. зебу зинат, ороиш; муқ. озин 1.

Аз доғ саропоям ангуштнамо гардид,
З-оинна симояш мулки дилам оин аст. *Сайидо*

оин бастан а) *ниг.* озин (озин бастан).

Аҳли ҳунар аз насичи заррин
Сар то сари шаҳр баста оин. *Файзӣ*

б) маҷ. равнақу ривоҷ додан; ороиш додан.

... Ки оини сухан шоиста бандам,
Гуле, к-аз дигарон ман даста бандам. *Нозим*

оин додан зинат додан, оро додан.

Доданд чунон ба сур оин,
Маҳ гуфт дуову чарх оин. *Шоҳин*

оин кардан зинат додан; равшан кардан.

Ёди он шаб, ки палав хилвати дил оин кард,
Нони гарм омаду рухсоран худ рангин кард.

Савдо

2. ҷаши, ид.

Бо моҳи Самарқанд кун оини сипарҷӣ,
Ромишгари хуб овар бо нағмаи чун қанд. *Имора*
Як рӯз монда боз зи моҳи бузургвор,
Оини меҳргон тавон кард хостор. *Фарруҳӣ*

ОИН II آئين 1. расм, одат; қоидаву қонун; тарик, тартиб.

Қонуни муҳоласати ҷадиб оини муҳосамати қадимро бардоштааст. «*Анвори Суҳайлӣ*»
оини дин қоидаҳои дин, тартиб ва талаботи дин.

Ба боғ тоза кун оини дини зардуштӣ,
Кунун ки лола барафрухт оташи Намруд. *Ҳофиз*
оини роҳ тартиби роҳ, тартиби сафар.

Мар-уро чунин буд оини роҳ,
Набудӣ ба як шаҳр беш аз ду моҳ. *Савдо*
оини хирад қоидаи оқилона, тартибу қоидае, ки оқилон пеш гирифтаанд.

Оини хирад он аст, ки дар ҷангҳо пешдастӣ накунад, то замоне ки ба мудоро ва нармаи кори душман бисозанд. «*Низори дониш*»

оини чизе ба ҷо овардан тартибу қоидаи кореро риоя кардан.

Неъматуллоҳи Мухтарам аз ҳама бештар шартӣ рафоқату оини садоқатро ба ҷо меовард.

Садрӣ Зиё

ба оин доштан ба тартиб нигоҳ доштан.

Ва у сафи лашкар аз савораву пиёда чунон ба оин дошта буд, ки султонро аҷаб омад.

«Таърихи Табаристон»

ба оину соз будан ба қоида ва бо тартиб будан.

Чун бонги муъзин омаду бесош шуд ҳама
Он корҳои мо, ки ба оину соз буд. *Ломей*

2. дин, кеш, мазҳаб.

Миллат ва оини куффори Қаҳқар, ки дар навоҳии Панҷоб буданд, чунин будааст.

«Таърихи Фаршита»

◇ оини бедод ситамгарӣ, зулмпешагӣ.

Қалам даркаш оини бедодро,
Кифоят кун аз халқ фарёдро. *Низомӣ*

Оини Чамшед номи лаҳни дуйум аз сӣ лаҳни Борбуд (Борбат); ба (*ё* бар) оини ... ба мисли ... , монанди ... ; ба андозаи ...

Биёмад бари холи покизакеш
В-аз он моли беҳад ситад баҳри хеш,
Зи гову хару гусфанду сутур,
Зи уштуру астар ба оини мур. *Фирдавсӣ*

оин будан киноя аз раво будан, ҷоиз будан.

Гар аз мо ба дилш-андарун кин бувад,
Буридан сари душман оин бувад. *Фирдавсӣ*
Ғами он касе хурдан оин бувад,
Ки у бар ғамат низ ғамгин бувад. *Асадӣ*

ОИНА I آينه 1. шиша, обгина.

Суфӣ, биё, ки оина соф аст ҷомро,
То бингарӣ сафои маи лаълфомро. *Ҳофиз*

2. шишаи шаффофе, ки ба пушташ симоб молидашуда, суратӣ чизхоро акс мекунад; дар замонҳои қадим пӯлоди сайқал додашударо низ ҳамчун оина кор мефармудаанд.

Пас вай он занонро бифармуд, то ҳар зане оина бигиранд ва ба боми ҳисор бароянд.

«Таърихи Наршахӣ»

Ҷуз таҳайюр чораи дигар намебинад ба кор,
Ҳар кучо оина бо рӯят дучор афтодааст. *Шоҳин*
оинаи баданнамо оинаи калон, ки дар он тамоми баданрои дан мумкин аст; оинаи гирифта оинаи тира, оинаи нософ.

Аз ҳеҷ кас сипеҳр хиҷолат намекашад,
Оинаи гирифта кудурат намекашад. *Соиб*

оинаи қаднамо (*ё* ҷоманамо) оинаи калоне, ки тамоми қади одамро акс мекунад; оинаи чидан оинабадӣ кардан, ба сақфу девори хона оинаи шинондан; зинат додан.

Дар ин хилват, ки шоҳид орамидаст,
Кӣ девору дараш оина чидаст? *Бедил*

3. маҷ, дил, қалб.

То шавад ганҷи маонӣ синаат,
Ғарқи нури маърифат оинаат ... *Ҷомӣ*
Равшан шудааст оинаи мо ба нури ишқ,
Хуршед холи айби руҳи дудмони мост. *Соиб*
Ба ҳукми ишқ бар ойнаам сафо додам,
Ба ҳукми ишқ гирифтаам зи рӯи дил зангор.

Мулҳам

оинаи пок киноя аз дили соф.

Чашми олуდანазар аз руҳи ҷонон дур аст,
Бар руҳи у назар аз оинаи пок андоз. *Ҳофиз*

оина аз ғубор пок доштан киноя аз дилро аз ғаму ғусса ва кинаву кудурат пок доштан.

Ғам мадор, эй покдил, дар синаат,
Пок дор аз ҳар ғубор оинаат. *Румӣ*

4. як навъи зирех, ки аз порчаҳои пӯлод иборат буда, ҷанговарон барои муҳофиза аз тир мепушиданд, ҷорина; оинаи пил а) оинае ки барои зинат ба пешони филон, махсусан дар вақти ҷанг, мебастанд.

Фуруғи оинаи пили ту ба рӯзи набард
Бирун барад зи изори қамар ғубори калаф.

Бадрӣ Чоӣ

б) занг, зангула, ҷарас

Аз абр пил созаму аз бод пилвон
В-аз бонги раъд оинаи пили бешумор. *Манучехрӣ*

◇ оинаи гардон (*ё* заррин, ховар, ҷарх, ҳафтҷӯш) киноя аз офтоб, хуршед.

Эй нури ту равшангари оинаи ховар,
В-эй курси маҳ аз партави меҳри ту мунаввар.

Исмат

оинаи гетинамой (*ё* ҷаҳоннамой) *ниг.* оинаи Искандар(ӣ).

Дошт шоҳ оинаи гетинамой,
Парда з-асрори ҳама гетикушой. *Ҷомӣ*

оинаи ӯд лавҳи хотир; хотир.

Ба фикри қачқулоҳиҳон манти рафтаам аз худ,
Руҳи санбӯса кай беруи равад з-оинаи ёдам.

Савдо

оинаи заррин *ниг.* оинаи гардон; оинаи зону устухони барҷастаи сари зону, собунаки зону, кулчаи зону.

Ва гар аз пардаи сурат бирун оӣ, биёмузи
Сафо з-оинаи зону, адаб аз лавҳи пешонӣ.

Сайфи Исфарангӣ

Ба фикри рӯи ту умрест ман пушти ҳаме дорам,
Сарам чун ғунча дар оинаи зонуст, меранҷӣ.

Сайидо

оинаи Искандар(ӣ) (*ё* Сикандар) оинаи ҷаҳоннамо, оинае, ки гуё кас ҳар ҷо ва ҳар ҷизро дидан хоҳад.

яишон медодааст ва аслан манорае дар бандари Искандарияи Миср будааст, ки ба болои он оинаҳои махсус гузошта ҳаракати киштихоро аз дур дидбонӣ мекардаанд, бинои ин бандару манора ба Искандари Македонӣ нисбат дода мешавад.

Оинаи Сикандар ҷоми Ҷам аст, бингар,
То бар ту арза дорад аҳволи мулки Доро. *Ҳофиз*
Ман ҳамебинам ба чашми хеш, Туғрал, дам ба дам,
Ҳар чӣ дар оинаи Искандару ҷоми Ҷам аст. *Туғрал*

оинаи мӯҳриқа шишаи пурбин, заррабини.

Ва оинаи мӯҳриқа бад-он бисузад, ки баробари андаруни вай як нуқта бувад, пас он як нуқта аз ҳама канорҳо рушноӣ пазирад. *Ибни Сино*
оинаи огоҳӣ киноя аз шуур, ақл.

Чарх чандон, ки занад нақши ҳаводис бар об,
Мешавад чавҳари оинаи огоҳии мо. *Соиб*
оинаи товус киноя аз нақшҳои пару боли товус.

Гарчи ҳазор оина товус дошт,
Ҳусн чу шуд, чумла паси дум гузошт,
Хисрави Деҳлавӣ

оинаи ховар (*ё чарх*) *ниг.* оинаи гардон; оинаи чин (*й*)
а) оинае, ки аз пулоди чавҳардор ва дигар филизот месохтанд ва дар тиб барои баргараф кардани қаччи рӯй ба кор бурда мешудааст; б) хуршед, офтоб.

Чу оинаи чинӣ омад падид,
Сикандар сипахро суи Чин кашид. *Низомӣ*

в) хушрӯй, зебо.

Оинаи чинӣ, туро бо зангии аъмо чӣ кор?!
Қарри модарзодро бо нолаи сурно чӣ кор?!
Шамси Табрезӣ

оинаи қамар рӯи моҳ.

Аз ранги руҳат сахар дами сард
Бар оинаи қамар дамидаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

оинаи ҳафтҷӯш *ниг.* оинаи гардон; оина бар нафас (*ё ба пеш*) доштан расмест, ки барои фаҳмидани ҷон доштан ва ё надоштани бемор ба пеши даҳани вай оина нигоҳ медоранд.

Дида чун мӯҳтоҷи айнак гашт, фикри хеш кун,
Бар нафас доранд рӯзи вопасин оинаро.

Саиди Ашраф

ба оина симоб бастан а) ба оина сир давондан, оинаро аз вайронӣ нигоҳ доштан; б) киноя аз чораҷӯй кардан, тадбир андешидан.

Ба сад оина мебастанд симоб,
Назад тадбирҳо ҷуз нақш бар об. *Ҳозик*

ОИНА II *Айне* ҳол, сурат, маврид; ҳар оина ба ҳар ҳол, дар ҳар сурат; ногузир, албатта.

Ҳар оина то ранҷ набарӣ, ганҷ барнадорӣ.
Саъдӣ

Ҳар оина ғалат мекардед, албатта ғалати шуморо мегуфт. *Садрӣ Зиё*

ОИНА III *а. عينة* ошкор, равшан.

Он ки бинад он ҷавон дар оина,
Пир андар хишт бинад оина. *Румӣ*
оина гаштан киноя аз равшан гаштан, соф шудан
Ҳаёлаш он қадар дар сина гашта,
Ки хотир софу дил оина гашта. *Ҳоҷӣ*

ОИНАБАНДОН *آينه‌بندان* бо оина зинат додани дару девори хона, айвон ва ғ.

Намуда чарх аз анҷум чароғон,
Муҳит аз мавҷҳо оинабандон. *Ҳозик*

ОИНАВОР *آينه‌وار* монанди оина, ба мисли оина. *мач.* равшан, тобон.

Ҳар нишони по, ки мебинам зи ноқа дар раҳаш,
Менамояд чеҳраи мақсудро оинавор. *Ҷомӣ*

ОИНАГАР *آينه‌گر* *ниг.* оинасоз.

Махфиё, оинаи мақсуд кай равшан шавад,
Гар ғубори дуди он оинагар шаффоф нест.
Махфӣ

ОИНАГУН *آينه‌گون* монанди оина, ба мисли оина; *мач.* соф, шаффоф.

Чунон намуд, ки гӯй ба акс мебинанд
Мисоли талғати ту дар сипеҳри оинагун.
Заҳири Форёбӣ

ОИНАДОН *آينه‌دان* ҷилди оина, ғилофи оина.

Дилро зи сина дар назари дилситон барор,
Оина пеши Юсуф аз оинадон барор. *Соиб*

ОИНАДОР *آينه‌دار* 1. кас, ки оина ба пеши рӯи касе нигоҳ медорад.

Зи оинадор он гаҳ оина ҷуст,
Қ-аз оина шуд кори худбин дуруст. *Ҷомӣ*

Рухаш чу оинадорони ҳусну ман ғами худ
Ба рӯи моҳи тамомаш наметавонам гуфт.
Мушфиқӣ

2. *мач.* зоҳиркунандаи хислатҳои неку бади касе.

Ман, ки кунун айбшумори туам,
Дар баду нек оинадори туам.
Оина гар акси ту бинмуд рост,
Худ шикан, оина шикастан хатост! *Низомӣ*

Нест ҷуз рақси сипанд оинадори ваҷди халқ,
Лек Бедил қист, то фаҳмад, ки дунёе оташ аст?!
Бедил

ОИНАҚИРДОР *آينه‌کردار* *ниг.* оинагун.

Рузгорест, ки дил чеҳраи мақсуд надид,
Соқие, он қадаҳи оинақирдор биёр. *Ҳофиз*

ОИНАРАНГ *آينه‌رنگ* *ниг.* оинагун.

Буд равшан ҷабҳааш оинаранг,
Абруи зангоринаш бар вай чу занг. *Ҷомӣ*

ОИНАРУХСОР *آينه‌رخسار* хушрӯ, зебо, нозанин.

Фиғон, ки оинарухсори ман намедонад,
Ки ошноии тардоманон хатар дорад! *Соиб*

Аз ин ғофил, ки ин оинарухсор
Бувад бар сурати ӯ маҳви дидор. *Мулҳам*

ОИНАРУ (И) *آينه‌رو(ی)* *ниг.* оинарухсор.

Гуфт: Эй сода, чӣ мебинӣ, бигу,
Аз чӣ ҳайрон гаштӣ, эй оинару? *Румӣ*

ОИНАСОЗ *آينه‌ساز* устое, ки ба паси шиша симоб молида ё пулодро сайқал дода оина месозад, устон оинагар.

Ниғаҳ гар тавонад шуд оинасоз,
Чу шабнам набинад тафе аз гудоз. *Бедил*

ОИНАСОН آئينهسان *ниг.* оинавор.

Дар ҳайратам оинасон аз акси вазъи нокасон,
Азбаски ин сангиндилон кушида дар озори мо.
Мухъй

ОИНАТАБЪ آئينه طبع *ниг.* поксиритш, софдил; донишманд.

Зулми Бароқхон бар оинатабъони равшанзамир
ва бар сафотинатони софитахмир мубарҳан аст.
«Таърихи Сайидроқим»

ОИНАТОБ آئينه تاب *ниг.* дурахшон; чилодор.

Дурахшидани теғи оинатоб
Дурахшонтар аз чашмай офтоб. *Низомӣ*

ОИНАФОМ آئينه فام *ниг.* оинагун.

Алассабоҳ, ки султони чархи оинафом
Зудуд оинаи осмон зи занги залом...

Убайди Зоқонӣ

ОИНПАРАСТ آئين پرست *ниг.* пайрав; тобеъ, мутеъ, фармонбардор.

Арусона бар курсии зар нишаст,
Шаҳаншохро гашт оинпараст. *Низомӣ*

ОИНҒУРУР آئين غرور *ниг.* мағрур.

Адӯро далерони оинғурур
Ба тир аз сари бора карданд дур. *Ҳотифӣ*

ОИС *a.* آيس *ниг.* ноумед, маъюс.

Ҳам бар он бу метананду мераванд,
Ҳар даме роҷию оис мешаванд. *Румӣ*

ОИСДИЛ آيس دل *ниг.* оис.

Чунки қабзе оядат, эй роҳрав,
Он салоҳи туст, оисдил машав. *Румӣ*

ОИФТ آيفت *ниг.* дархост аз арзи хочат, дархост аз худо, дархост аз касе.

Носазоро мақун оифт, ки обат бишавад,
Ба сазовор кун оифт, ки арҷат дорад. *Дақиқӣ*

ОИҚ *a.* آيق *ниг.* монез, боздоранда.

ОЙ I آى *калимаи нидо* вой, оҳ.

Ой дареғо, ки хирадмандро
Бошад фарзанду хирадманд не. *Рӯдакӣ*

ОЙ II *m.* آى *ниг.* моҳ, қамар.

Турки ман, маҳ бувад ба турки ой,
Хуш бувад, як шабе ба пешии ман ой.

Қамоли Хучандӣ

ОК آك *ниг.* 1. айб, ор; 2. осеб, офат.

Оке нарасид бар ту аз ман,
Сад бор маро зи ту расид ок. *Сӯзанӣ*

ОКАНА آكنه *ниг.* огана.

ОКАНДА آكنده *ниг.* оганда.

ОКАНДАҒӢ آكنده گى *ниг.* огандағӣ.

ОКАНДАҒӢШ آكنده گوش *ниг.* огандағӯш.

ОКАНДАН آكندن *ниг.* огандан.

ОКАНДАӢ آكندنى *ниг.* огандаӢ.

ОКАНДАПАР آكنده پر *ниг.* огандапар.

ОКАНДАПАҲӢ آكنده پهلو *ниг.* огандапаҳлу.

ОКАНДАРӢ آكنده ران *ниг.* огандарӢ.

ОКАНИШ آكنش *ниг.* оганиш.

ОКАСА آكسه *ниг.* даровехта, чангзада, овезон.

Ҳеҷ аҳли ҳавову бидъатро
Чанг дар домани ту окаса нест. *Сӯзанӣ*

ОКАЧ آكچ *ниг.* чангаки оҳанине, ки бо он ях ва киштиро мекашанд, яхгир; қуллоб.

Бичустанд торочу зиштиширо,
Ба окач кашиданд киштиширо. *Унсурӣ*

ОКИӢ *a.* آكل *ниг.* хуранда.

3-он ки ту ҳам луқмай, ҳам луқмахор,
Оқилу маъқулӣ, эй чон, хуш дор. *Румӣ*

оқил шудан хурдан.

Пуртнр шуд адӯят, дар вай халида найза,
Гуё ки афъиеро шуд хорпушт оқил. *Восифӣ*

ОКИФ *a.* آكف *ниг.* 1. бо қидду чаҳд машғулшаванда ба коре; риёзаткаш; 2. муқим, мутаваққин, иқоматкунанда дар ҷое; 3. дар масҷид барои ибодат шинонда, гушанишин, хилватгузин.

Окифони Қаббаи қалолаш ба тақсири ибодат муътариф. *Саъдӣ*

ОЛ I آل *ниг.* 1. сурхча, сурхи гулобӣ, сурх, гулгун.

Ду лаб чу нор қафида, чу барги савсани зард,
Ду рух чу нор шуқуфта, чу барги лолаи ол.

Фаррухӣ

оли муасфар а) гулгун, сурхранг; б) моҳии пулакчадор; оли шероз(ӣ) шароби гулгун; 2. дарахтест, ки решаи сурхи онро дар рангрезӣ ва дар тиб истеъмол мекунанд; 3. тиб. бемории хатарноки зани навзоида, ки аз хунравии бисъёр ва беҳолӣ ба назараш қизҷои даҳшатнок менамояд ва аҳли хурофот онро таъсири ол ном чин ҳисоб мекарданд; ол задан а) сурх кардан.

Бар мисоли ид гардун аз шафақ чун ол зад,
Шақли туғро бин, ки бар болои ол омад падид.
Салмони Соваҷӣ

б) ба бемории ол гирифтдор шудани зани навзоида; дар истилоҳи хурофӣ — чин задан.

Шаб рақиб аз зангии гесуи у шуд хавфнок,
Чун зане обистанӣ он гаҳ ки ўро ол зад.

Захири Форъбӣ

ОЛ II *a.* آل *ниг.* 1. авлод, насл, қабила, хонавода; аҳл.

Ман шарафу фахри олу хешу таборам,
Гар дигареро шараф ба олу табор аст.

Носири Хисрав

Ман аз маволии оли Зубайрам ва дар ҳар моҳе се рӯз девона мешавам. *Аҳмада Дониш*

оли Сомон авлоди Сомон, хонадони Сомониён; олу асҳоб хешу ақрабо.

Олу асҳоби у, ки бишниданд,
Шуда масрур сидқ варзиданд.

«Шаҳномаи Фарғона»

2. сароб, қуроб.

Бо атои қафи ту бахшиши Оли Бармак
Масали луҷҷан даръе буваду ламъаи ол.

Салмони Соваҷӣ

♦ оли аҳо д. лақаби панҷ таи аст: Муҳаммади пайғамбар, домоди у Али, духтараш Фотима ва набераҷояш Ҳасану Ҳусайн; оли умри лақаби Мусо-пайғамбар.

ОЛ III т. *آل* муҳри подшоҳӣ, сикка, имзо.

Бар мисоли ид гардун аз шафақ чун ол зад,
Шакли туғро бин, ки бар болои ол омад падида.
Салмони Соваҷӣ

ОЛАМ а. *عالم* 1. ҷаҳон, дунё, гетӣ.

Одами дар олами хоки намеояд ба даст,
Оламе дигар бибояд сохт в-аз нав одаме.

Ҳофиз

Баловиву ҷои ту дар дида бошад,
Ба олам касе ин бало дида бошад? *Мушфиқӣ*

2. махлуқот; мардум; ҳама олам тамоми дунё; ҳамаи мардум, тамоми одамон.

Ба сарат, гар ҳама олам ба сарам бихрушанд,
Натавон бурд ҳавои ту бирун аз сари мо.

Ҳофиз

Ин ҷӣ рӯест, ки ҳусни ҳама олам бо уст,
Дил на танҳост дар он куй, ки ҷонам бо уст.

Камоли Хучандӣ

3. маҷ. кас ё чизи бисъёре.

... Яъне, ки аз он хабар барафрухт
Сад шуълаву ҷони оламе суҳт. *Ҷомӣ*

Наргис, ки шӯхчашмии олам насиби уст,
Набвад аз он ду наргиси фаттон зиёдатар.

Шоҳин

як олам хеле бисъёр.

Як ниғаҳ аз наргисаш — кайфи ҳазорон хум шароб,
Як табассум аз лабаш — эҷоди як олам асал.

Савдо

олам-олам бисъёр, афзун.

З-оннаи дил ба сели гирья
Олам-олам ғубор бурдем. *Урфӣ*

◇ олами авҳом олами хаёлот ва тасаввурот.

Мустақбал агар ҳама камол аст ин ҷо,
Аз олами авҳому хаёл аст ин ҷо. *Бедил*

олами боло а) д. олами малакут, олами рӯҳ, дунёи ғайримоддӣ.

То дилам наззораи он қомати зебо накард,
Ҷони улвӣ орзуи олами боло накард.

Камоли Хучандӣ

б) осмон, фалак.

Чашм то бар қади болон ту андохтааст,
Файзҳо мебарад аз олами боло наргис. *Восифӣ*

Сурночиён нолаи сурноро баркашанд ва карночиён наъраи карноро ба олами боло расонанд.

«Фатҳнома»

олами боқӣ д. дунёи ғайримоддӣ, охират.

[Амир Маъсум] ба тахти Бухоро, баъд аз реҳлати падар ба олами боқӣ чулус фармуд.

Аҳмади Дониш

олами гузарон д. дунёи моддӣ, дунёи фонӣ, ҷаҳони бебаҳо, ин дунё.

...Ки барафрохтанд тоҷварон
Ёдгорӣ ба олами гузарон. *Ҷомӣ*

олами зар(р) д. ҷаҳони пеш аз хилқати башар, ки гуё насли одам ба шакли зарраҳо ба худо имон овардааст; олами имкон олами мавҷудот, олами ашъё, дунёи ҳастӣ.

Гар ба ин оина акси у нузуле карданист,
Мумтанеъ дар олами имкон ҳулуле карданист.

Шоҳин

Дустон, беҳуда дар олами имкон ҳаргиз
Дили осуда маҷӯед, ки бисъёр кам аст. *Туғрал*

олами кубро д. (ё кабир) киноя аз он ҷаҳон, охират; муқобили олами суғро; олами малакут д. олами арвоҳ, дунёи ғайримоддӣ, олами малоика, ҷои малоика, арш; олами маънӣ д. дунёи ғайримоддӣ, олами маънавий.

Эй хоҷа, машав сокини бутхонаи сурат,
Берун раву дар олами маънӣ сафаре кун. *Ҳилолӣ*
олами муҷаррадот д. олами арвоҳ; он дунё.

Рӯҳи пурфутуҳи Мавлоно Муҳаммад ба олами муҷаррадот интиқол ва иртиқол намуд.

«Таърихи Сайидроқим»

олами об маҷлиси шаробнӯшӣ, базми майхурӣ.

Қабоб афтада дар туфони хуноб,
Бати май дар шинои олами об. *Ҳоҷӣ*

олами обу гил ҷаҳон, дунё, дунёи моддӣ, замин.

То аз ҷӣ гилӣ, ки аз ту холи
Дар олами обу гил гуле нест. *Анварӣ*

олами суфлӣ ниг. олами имкон.

Ба қудрати комила ва ҳикмати шомилаи худ
ҷаҳорбоғи фасеҳулфазои олами суфлиро ба ҷордевори аносир маҳкаму мазбут гардонид. *Восифӣ*

олами суғро д. ин дунё; муқобили олами кубро.

Ҳамеша то кураи хок чанги гардунро
Бисоти арсаи майдони олами суғро...

Бадри Чоҷӣ

олами улвӣ ниг. олами малакут.

Ҷӣ тавон гуфт зи олами улвӣ,
Он ки бошад зи олами суфлӣ.

«Шаҳномаи Фарғона»

олами харобобод дунё.

Хушо касе, ки дар ин олами харобобод
Асоси зулм фиканду бинои дод ниҳод. *Ҳилолӣ*

олами хок рӯи замин, дунё.

Солҳо шуд, ки гирди олами хок
Менавардем дашту кӯху мағок. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҳақиме дошт, к-андар олами хок
Хабардор аз ҳисоби кори афлок. *Мулҳам*

олами ҳастӣ дунёи моддӣ, дунёи воқеӣ.

Ба тан аз олами ҳастӣ рамида,
Ба ҷон аз ҳар ду олам сар кашаида. *Мулҳам*
ду олам д. дунёи моддӣ ва дунёи маънавийи мавҷум, ин дунё ва охират.

Чунки андар ҳар ду олам ёр мебояд маро,
Бо биҳишту дӯзаҳу бо ҳуру бо ғилмон ҷӣ кор?
Ҳофиз

Бо худ хаёли орзуе баста ҳар касе,
Мо дида аз ду оламу дил дар ту бастаем. *Ҷомӣ*
аз олам бурун бурдан киноя аз маҳв кардан, нест кардан, куштан.

Тарсам, ки бурун барад зи олам
Ин ғам, ки инон гирифт моро. *Хисрави Деҳлавӣ*
аз ин олам гузаштан аз дунё гузаштан, вафот кардан.

Исо-маҳдум дар ҳафтод аз ин олам гузаштанд.
Садри Зиё

ба олами адам фиристодан киноя аз қатл намудан, куштан.

Бо он ки султон Аҳмадро дирӯз ба олами адам фиристодем, авбош ва арозил мегуянд, ки султон зиндааст. *«Равзат-ус-сафо»*

ОЛАМАФРУЗ عالم افروز равшанкунанда ва мунавваркунандаи ҷаҳон; равшан, мунаввар.

Бе руи ту хуршеди ҷаҳонсуз мабод,
Ҷам бе ту ҷароғи оламафруз мабод. *Рудакӣ*
Менамояд, ки оламафруз аст,
Маҳи нав дар бидояти хубӣ. *Мушфиқӣ*

ОЛАМБИН عالم بين: **чаши оламбин** киноя аз ҷаши бинно.

Ғайр бикшод ҷаши оламбин,
Хусро дид бар сари боли. *Мушфиқӣ*

ОЛАМГАРД عالم گرد ҷаҳонгард; сайёҳ.

Ҷар кучо гардад зи рӯиш хусро ҳангома гарм,
Ғирд гаштан кай расад хуршеди оламгардро. *Ҷомӣ*

ОЛАМГИР عالم گير 1. ҷаҳонгир; мусаххаркунандан мамлакатҳо.

Хукм фармуд Ишқи оламгир,
Ки ниҳад Зулф Ақро занҷир. *Мушфиқӣ*

2. маҷ. оламшумул, машхур.

Аз камоли ҳусни оламгири лайлиҷилваам
Ҷаштаам девонае, роҳи биёбонам кучост? *Имло*

оламгир гардидан (ё шудан) а) ҷаҳонгир шудан, чандин вилояту мамлакатро мусаххар намудан; б) ҳама ҷоро фаро гирифтан; машхур шудан.

Шӯхраташон чун офтоби тобон дурахшону оламгир гардид. *Садрӣ Зиё*

ОЛАМДАРКАШ عالم درکش фурубарандаи ҷаҳон, ҷаҳонхур, баднафс.

Не, не, ин гирдоб аждаҳое буд оламдаркаш.
Аҳмади Донши

ОЛАМНАВАРД عالم نورد *ниг.* оламгард.

Мусреони раванди чолок,
Ҷама оламнавард чун афлок. *«Равзат-ус-сафо»*

ОЛАМОРО(Й) عالم آرا(ی) зинатдихандаи ҷаҳон, ҷаҳоноро.

Нигору маҳ туро хонам, баҳору гул туро гуям,
Ки инҳо олам ороянд инҳоро ту орой. *Адиб Собир*

Кай тавон карданат ба маҳ монанд,
Ки ту хуршеди оламорой. *Анварӣ*

ОЛАМОШҮБ عالم آشوب шурангез.

Ғар дар қиёматат ҳаст ин нози оламошуб,
Хуш офатест дар пеш ҳангомаи ҷазоро. *Урфӣ*

ОЛАМОҶАНГ عالم آهنگ *ниг.* оламгард.

Шаҳи оламоҳанги гетинавард
Дар он хок як моҳ кард обҳард. *Низомӣ*

ОЛАМСҮЗ عالم سوز ҷаҳонсуз, шурангез, пуршӯр; ҳасратангез.

Ношуда бар муроди худ фирӯз,
Мотама даргирифт оламсуз. *Ҷомӣ*

Бидех ишқе, ки ҷонафруз бошад,
Чу барқи оҳ оламсуз бошад. *Ҳозиқ*

ОЛАМТОБ عالم تاب *ниг.* оламафруз.

Маро ба даври лабат шуд яқин, ки ҷавҳари лаъл
Падид мешавад аз офтоби оламтоб. *Ҳофиз*

ОЛАМӢ عالمی: оламиён мардуми олам, аҳли олам, одамон.

Шахсам ба ҷаши оламиён хубманзар аст
В-аз хубси ботинам сари хиҷлат ниҳода пеш.

Саъдӣ

ОЛАТ а. آلت 1. асбоб, дастгоҳ; васила, восита, масолах.

Ҳочаи бузург гуфта буд, ки аз вай ваҷеҳтар
марде ва пире нест ва олату иддат ва мардуму ғуломон дорад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Олатеам ба дасти коргузор,
Нест дар дасти ман кифояти кор. *Ҷомӣ*

олати давлат василаи бахту саодат, воситаи ба даст овардани бахт.

Давот, эй писар, олати давлат аст,
Бад-у давлати тундро ром кун. *Адиб Собир*

олати зироат афзори киштукор, асбоби деҳқонӣ.

Ногаҳон олати зироати у
Бар замин шуд фуру дар он тақулу. *Ҷомӣ*

олати корзор аслиҳа, яроқи ҷангӣ.

Дубора зи лашкар ҳазорон-ҳазор
Сипаҳ буд бо олати корзор. *Фирдавӣ*

олати офоқгирӣ воситаи ҷаҳонгирӣ, воситаи забткардани мамлакатҳо.

Сипоҳ аст олати офоқгирӣ,
Қ-аз он олат тавон кардан амирӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

олати тараб киноя аз асбоби мусиқӣ, соз ва ғ; 2. узв; андом.

Дилу мағзи мардум ду шоҳи тананд,
Дигар олати тан сипоҳи тананд. *Фирдавӣ*

олати раҷулият узви таносули мард; олати таносул узви насловарӣ; узви мардӣ.

ОЛБОЛУ آلبالو *ниг.* олуболу.

ОЛГУНА آگونه *ниг.* олгуна.

Он буноғуш, к-аз сафо гӯё
Баркашидаст олгуна ба сим. *Шаҳид*

ОЛИГУҶАР عالمي گهر киноя аз асиязода, покнаҷод, наҷиб.

ОЛИМ а. عالم доно, огоҳ, донишманд; \diamond **олими сир(р)**

а) роздон, ҳолдон, донандаи сирру асрор, воқифи асрор; б) д. киноя аз худо.

Мо на мардони риёму ҳарифони нифоқ,
Он кӣ у олими сирр аст, бад-ин ҳол гувост.

Ҳофиз

олими тазвирӣ киноя аз қозӣ ё муфтий музаввир.

З-он ду яке олими тазвирӣ аст,
Сонияшон ҳокими таҳрирӣ аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОЛИМАРТАБА عالمي مرتبه баланддараҷа; олиҷоҳ.

Чанде ба хизмати шахзодаи олимартаба муқайяд
буд. *Садрӣ Зиё*

ОЛИМАШРАБ عالمي مشرب баландтабъ, хушзавқ, нозуктабиат.

Оби ҳайвонаш зи минқори балоғат мечакад,
Зоғи килки ман ба ном(и) эзид, чӣ олимашраб
аст! *Ҳофиз*

ОЛИМАҚОМ *عالي مقام* баланддараҷа, баландмартаба, муҳтарам.

Рози даруни парда зи риндони маст пурс,
К-ин ҳол нест зоҳиди олимақомро. *Ҳофиз*

ОЛИМАҲАЛ *عالي محل* олиманзалат, олиқадр; болонишин, пешгоҳнишин.

Эй хоҷаи олимаҳал, ин дайри муғон аст,
Бар садр мақун ҷо, ки ту аз саффи ниҳой. *Ҷомӣ*

ОЛИМИҚДОР *عالي مقدار* олиқадр; пуршуқӯҳ.

Дар азминаи собика мулуки он ҷо бо салатини
олимиқдор муораза мекарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ОЛИМУЛҒАЙБ *ا. عالم الغيب د.* киноя аз худо.

Беҳ аз ман касе дар ҷаҳон айби ман
Надонад, ба ҷуз олимулғайби ман. *Саъдӣ*

ОЛИСИМОТ *عالي سمات* киноя аз хушхӯ, неххислат.

Дар Бухоро хабари ароҷифе афтада буд, ки зо-
ти олисимоти ҳазрати мирро оризае даст дода.

Восифӣ

ОЛИТАБОР *عالي تبار* олинаҷод, асилзода, начиб; бузургор.

Ҷаҳонгир-султон дар вилояти Балх ба дасти му-
лозимони шаҳриёри олитабор ба қатл расид.

«Таърихи Сайдроқим»

ОЛИФИТРАТ *عالي فطرت* олихислат, олитабиат, соҳиби сифатҳои оли инсонӣ.

«Мунозир-ул-кавокиб» навиштаи анбаринсириш-
таи олифитрати аторудфитнат, аъён Аҳмад-мах-
дум аст. *Садрӣ Зиё*

ОЛИШ *т. آلىش* иваз, бадал.

Сад ҷон бадал ба як ниғаҳи гарм мекунам,
Гар чашми ниммасти ту розӣ ба олиш аст.

Толиби Омулӣ

Баъд аз расидани ариза ба сулҳ оид намуда,
Қарширо ба Шоҳмуродбег олиш карданд.

«Мазҳар-ул-мусаннифин»

ОЛИШАЪН||ОЛИШОН *عاليشان* бошавкат, бошуқӯҳ; олимақом.

Мавлоно Арабшоҳ... саромади уламои олишон
ва малози фузалои фитратнишон... буд.

«Таърихи Сайдроқим»

ОЛИШУҚҶ *عالي شكوه* пуршуқӯҳ, азим, бузургор.

Чунон чун осмон олишукӯҳе,
Ки кӯҳонаш намуда ҳамчу кӯҳе. *Ҳозиқ*

ОЛИЯ *ا. عاليه* 1. муаннаси оӣ; 2. чизи баланд, оӣ; хислати оӣ.

ОЛИҚАДР *عالي قدر* баландмартаба, баландпо; муҳтарам.

Сарир фориси майдони таҳриру тақрири олиқадр
аст. *Садрӣ Зиё*

ОЛИҲАЗРАТ *عالي حضرت* баландмартаба, олиҷоҳ (лақаби подшоҳон).

Ҷаноби олиҳазрат форигбол машғули айшу хур-
рамай ва кайфу сафои худ буданд. *Садрӣ Зиё*

ОЛИҲИММАТ *ا. عالي همت* ҳимматбаланд, назарбаланд, дасткушод, сахӣ.

Нест дар олам асар аз файзи олиҳимматон,
Аз ҳаво гармию аз оташ ҳарорат бурдаанд.

Сайидо

Фуломи ҳиммати онам, ки бо хурдан бино дорад,
Дар ин маънӣ, бале, ман сахт олиҳиммат афтадам.

Саъдо

ОЛИҲИММАТИ *عالي همتي* ҳимматбаландӣ, назарбаландӣ, саховат; бузурговорӣ.

Ҳофиз ар бар садр наншинад зи олиҳиммати,
Ошиқи дурдиқаш андар банди молу ҷоҳ нест.

Ҳофиз

ОЛИҶАНОБ *عالي جناب* баландқадр, арҷманд.

Сабо, хоки вучуди мо ба он олиҷаноб андоз,
Бувад к-он шоҳи хубонро назар бар манзар андо-
зем. *Ҳофиз*

Чун Ҳилолиро ба хоки остонаш дид, гуфт:
Ин гадоро бин, ки бас олиҷаноб афтадаст.

Ҳилолӣ

ОЛИҶОҲ *عالي جاه* *ниг.* олимақом.

Худи ин подшоҳи олиҷоҳ дар айёми хурдӣ назр
карда буд, ки таҳсили улуми динӣ камоҳӣ кунад.

Аҳмади Донииш

ОЛЛОҲ *ا. الله* *ниг.* аллоҳ.

ОЛОИШ *ا. آلايش* 1. понокӣ, олудагӣ.

Абр шуста зи рӯи ҳомун пок,
Ҳар ҷӣ олонш аст бар руҳи хок. *Саной*

Накашам тӯҳмати касрат, ки зи олоши ғайр
Сайқали меҳри ту чун оина покам дорад. *Шоҳин*

2. маҷ. айб, гуноҳ, фиск, тардоманӣ.

Оре, ки ба гардани ман омад,
Олоиши домани ман омад. *Ҷомӣ*

ОЛОЛА *ا. آلاله* *ниг.* лола 1.

Қадом олола мебӯям, ки мағзам анбарогин шуд,
Ҷӣ райҳон даста бандам, чун ҷаҳон гулзор меби-
нам? *Саъдӣ*

ОЛОМ *ا. آلام* ҷ. алам 1.

... Ки аз Юсуф ғариқи баҳри олом
Бароранд он наҳанги даштро ком. *Нозим*

ОЛОТ *ا. آلات* ҷ. олат 1.

Дегдон канда, дег бинҳода,
Қарда олоти табх омода. *Ҷомӣ*

ОЛОЪ *ا. آلاء* ҷ. ило 11.

Паси парда бинад амалҳои бад,
Ҷама парда пушад ба олои хад. *Саъдӣ*

ОЛПАЙКАР *آل پيكر* сурхтан, сурхранг.

Нишастам бар он ноқои олпайкар,
Фикандам бар ӯ натъу далви мусалло. *Манучехрӣ*

ОЛПУШ *آلپوش* сурхпуш.

Гуруҳе дигар сар ба сар олпуш,
Яке оташин Дачла оварда ҷӯш. *Ҳотифӣ*

ОЛТУНТАМҶО *т. آلتون تمغا* муҳри зарнишони подшоҳони муғул-турк.

ОЛУ *ألو* меваи донакдори зардолумонанд.

Аз сӯхбату ҳамнишинии бадон мухолафати эшон дар ман сироят кард, чунон ки гуфтаанд: Олуҷа ба олу нигарад, ранг барорад.

«*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

ОЛУБОЛУ||**ОЛБОЛУ** *ألو بالو*||*ألو بالو* меваи сурхранги нордони донакхурди лунда.

Олуболу чу қатраи хун
Аз бинии шох ҷаста берун. *Мактабӣ*

ОЛУДА *ألوده* 1. *сифати феълӣи замони гузаштаи олу-*
дан.

Бӯи якрангӣ аз ин қавм наёяд, бархез,
Далқи олудан сӯфӣ ба маи ноб бишӯй. *Ҳофиз*

олуда будан *маҷ.* гирифтор будан.

Ба хурдан то ба кай олуда будан,
Хушо кам хурдану осуда будан. *Ҳилолӣ*

2. оғушта, тар, таршуда.

Ангубине ба равған олуда,
Чарбу ширин чу саҳни полуда. *Низомӣ*
Доим аз гирья бувад дида ба об олуда,
Тарки мастӣ накунад лаб ба шароб олуда. *Махфӣ*

3. *маҷ.* бадкирдор, табаққор, фосиқ, тардоман:

Яке олудае бошад, ки шаҳреро биёлояд,
Чу аз говон яке бошад, ки говонро кунад рихин.
Рудақӣ

Бар чунин олудае мафтун машав,
В-аз ҳарими офият берун машав! *Ҷомӣ*

◇ олудан хумор хуморолуд, махмур.

Олудан хумор чаро буд наргисаш,
Пажмурдагиш дар гулу дар настаран чӣ буд?
Хисрави Деҳлавӣ

олудан миннат шудан *киноя* аз бори миннат кашидан,
миннат бардоштан.

Олудан миннати касон кам шав,
То якшаба дар висоқи ту нон аст. *Анварӣ*

ОЛУДАҒӢ *ألودگی* *ниг.* олоиш.

Олудагии хирқа харобии ҷаҳон аст,
Ку роҳраве, покдиле, хубсириште? (2) *Ҳофиз*
Ту бояд, ки аз ғам маранҷониям,
Зи олудағӣ пок гардониям. (2) *Савдо*

ОЛУДАДОМАН *ألوده دامن* фосиқ, фочир, тардоман, бадах-
лоқ; гунаҳгор, осӣ.

Гар ман олудадоманам, чӣ аҷаб,
Ҳама олам гувоҳи исмати уст. *Ҳофиз*

ОЛУДАН *ألودن* молидани чизе ба чизе, ки дар натиҷа
асари яке дар дигаре боқӣ бимонад; чиркин шудан
(кардан), нопок шудан (кардан), лаккадор шудан (кар-
дан).

Ҳар он гаҳ ки ту ташна гаштӣ ба хун,
Биёлудӣ ин ханҷарн обгун. *Фирдавсӣ*
Надидастӣ, ки гове дар алафзор
Биёлояд ҳама говони дехро? *Савдӣ*

◇ ба хун даст олудан хун рехтан, касеро куштан:

Ба хун, эй бародар, маёлой даст,
Ки болои дасти ту ҳам даст хаст. *Носири Хисрав*

ОЛУДАНАЗАР *ألوده نظر* *киноя* аз касе, ки ба дигарон бо
чаши бад нигоҳ мекунад, баднигоҳ; гуноҳқор, айбдор.

Чашми олуданазар аз рухи ҷонон дур аст,
Бар рухи ӯ назар аз оинаи пок андоз! *Ҳофиз*

ОЛУДАСАР *ألوده سر* *киноя* аз хирасар; беҳунар.

Санг хӯрад ҷоҳили олудасар,
К-ӯ амали санг надорад ба зар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОЛУФТА *ألفته* 1. ошuftа, шӯрида; 2. дарवेशи номурод;

ринди бекасу кӯй; риндмашраб, лоуболӣ, бебоку бепар-
во, беқайду бетакаллуф.

Улфати пирони ошuftа ба ҷавонони олуфта биай-
ниҳи сӯхбати сангу сабуст. «*Оини ниғорш*»

ОЛУЧА *ألوچه* меваи олуболумонанди турштамъ, ки беш-
тар дар қӯхистон мерӯяд.

Себу зардолу, олучаву амруду хулу,
Боз анҷири вазирию хиёри хушхор ...
Абуисҳоқи Атъима

ОЛУҒДА *ألوده* қаҳролуд, хашмгин; ҷангара.

Шери олуғда, ки берун ҷаҳад аз хона ба сайд,
То ба ҷанг оварад оҳураву оҳубараро. *Рудақӣ*

ОЛУҒУНА *ألوغونه* сурхӣ, ки занон ба рӯй мемоланд, ғоза,
гулгуна.

Рӯ киро дар набард гардад зард,
Сурх рӯяш ба олғуна кунанд. *Мунҷик*

ОЛӢ *ا. عالی* баланд, рафеъ; боҳашамат, пуршукӯх.

Дар мулки ишқ мансаби оливу дун басест,
Некон намуда майл ба олий, бадон ба дун. *Ҷомӣ*

Қарданд бино дар он ҳаволий
Қасре чу бинои чарх олий. *Ҳилолӣ*

обон олий аҷдод.

Обон олии ту бувад кӯршабпарак,
Абнои софили ту ҳам аз ҷинси сифлагон. *Сайидо*

ОМ I||**ОММ** *ا. عام* 1. ҳамаро фарогиранда, умумӣ; оммавӣ,
умумихалқӣ.

Дидам, ки чунин бо ҳама инъоми ту ом аст,
Дасти тамаъ аз домани ибром гирифтам. *Шоҳин*

Марҳамати ому макрамати том, ки валинеъматӣ
соҳибинъомрост, дар дунъеву уқбо файзбахшу баҳ-
рарасон бошанд. *Садри Зиё*

2. расмшуда, оддӣ, маъмул, таомулӣ.

Чунин бошад андозаи оми шаҳр,
Туро ҷовидон аз хирад бод баҳр! *Фирдавсӣ*
Чунон шуд ом дар айёми мо завқи гирифтгорӣ,
Ки озодӣ кунад дилгир атфоли дабистонро. *Соиб*

3. мардуми авом, оми.

Салом кун зи ман, эй бод, мар-Хуросонро,
Мар-аҳли фазлу хирадро, на ому нодонро.
Носири Хисрав

4. тӯдан мардум, омма, халқ.

Ғайрати ишқ забони ҳама хосон бибурид,
Аз кучо сирри ғамаш дар даҳани ом(м) афтод.
Ҳофиз

ОМ II *а. عام* сол.

ОМА *ا. عمه* ниг. омма.

Зи аҳдаш ома дар шодиву дастон,
Чунон к-аз чумъа тифлони дабистон.

Хисрави Деҳлавӣ

ОМАД *ا. آمد* 1. *асоси замони гузаштаи* омадан; 2. омадан;
3. маҷ. иқбол; барор, равнақу ривоч; **омади кор** барор
ёфтани кор, пешрафту ривочи кор; *муқ.* омадан (ома-
дани кор).

Надорад дуконаш зи мис ин садо,
Кунад омади кораш овози по. *Ваҳид*

омад доштан дорон равнақу ривоч будан; боиси пеш-
рафт ва ривочи кор гардидан.

Дидани рӯбоҳ дар сафар омад дорад. *Зарбулмасал*

ОМАДА *ا. آمد* 1. *сифати феълӣи замони гузаштаи* ома-
дан.

Аз шодин он маҳи духафта
Бар омада дод симу рафта. *Шоҳин*

2. воқеъшуда; пешмоада.

З-омада шодмон бибояд буд,
В-аз гузашта накард бояд ёд. *Рӯдакӣ*

Хоразмшоҳ асб бихост ва ба ҷаҳд барнишаст,
асб тундӣ кард, аз қазон омада бияфтод, ҳам бар
ҷониб афғор шуд ва дасташ бишикаст.

«Таърихи Байҳақӣ»

3. *адш.* шеъре, ки бо илҳом, табиӣ ва ғайри маснӯъӣ
навишта шудааст; бадеҳа, латифа; *муқобили оварда* 2.

Фарқи сухани ишқу хирад хоста аз дил,

Гуфт: Омада дигар буваду сохта дигар.*

омада гуфтан бадоҳатан шеър гуфтан; латифа гуф-
тан.

Борҳо даршудӣ ба маҷлиси хос,
Ғаҳ навозан будиyo ғаҳ раққос,
Ғоҳ гуфти ба шӯҳӣ омадае,
Ғаҳ намудӣ ба ишва шӯъбадае. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОМАДАН *ا. آمدن* 1. рафта истода ба ҷое расидан; *муқоби-*
ли рафтан.

Дигар бора булбул ба боғ омадаст,
Парӣ пеши равшан ҷароғ омадаст. *Низомӣ*

Уммед, ки боз бар сар ой,
Чун ҷони азиз дар бар ой. *Шоҳин*

2. содир шудан, сар задан.

Агар аз касе гуноҳе ва тақсире омадӣ, ба зудӣ
таъдиб нафармудандӣ аз ҷиҳати ҳаққи хидмат,
аммо уро ба зиндон фиристодандӣ. *Хайём*

Чун ин муртафеъ поя ҷои ту нест,
Гуноҳ аз ман омад, хатон ту нест. *Саъдӣ*

3. ёфт шудан, пайдо шудан.

Ҳамаро биёзмудам, зи ту хуштарам наёмам,
Чу фуру шудам ба даръе, чу ту гавҳарам наёмам.
Шамси Табрэзӣ

падид омадан ба вучуд омадан, пайдо шудан.

Ҳар кӣ бошад, аз барон кори ҳақ омад падид,
Сухтам з-ин ғам, ки як касро ғами ин кор нест.

Ибни Ямин

4. ҳосил шудан.

Ҳарчанд ҳақирам, суханам олию ширин,
Оре, асали ширин н-ояд магар аз мунҷ. *Мунҷик*

Ҷуз лутфу ҷуз ҳаловат худ аз шакар ҷи ояд?

Ҷуз нур бахш кардан худ аз қамар ҷи ояд?

Шамси Табрэзӣ

5. таваллуд шудан, таваллуд ёфтан, ба вучуд омадан,
зоида шудан.

Яке духтар, ки чун омад зи модар,

Шаби дайҷурро биздуд чун х(в)ар.

Фаҳриддини Гургонӣ

Маҳдиро аз вай ду писар омад: яке — Мусоал-
ҳодӣ ва дуйум — Ҳорунаррашид.

«Таърихи Наршаҳӣ»

6. дохил шудан; маҷ. гунҷидан.

Намегардад дили саргашта зарфи кибриён ту,
Шукӯҳи баҳр кай дар хилвати танги ҳубоб ояд?

Саъдӣ

7. киноя аз навишта шудан, зикр ёфтан.

Хонадони ин давлати бузургро он асар ва мано-
қиб будааст, ки касеро аз дигар мулук набуда,
чунон ки дар ин таърих биёмам.

«Таърихи Байҳақӣ»

8. феълӣ ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ,
мас. 'гирифтор омадан', 'муфид омадан' ва ғ., ки дар
ин сурат ба маънои шудан, гаштан ва гардидан аст;
◇ **омадани кор** барор кардан, муваффақият пайдо
кардан; *муқ.* омад (**омади кор**).

Гар чунин умр шавад сарфи ғами ёр маро,

Рафтани умр бувад омадани кор маро.

Муҳсини Таъсир

некӯ омадан хуб будан, муносиб будан, дуруст будан.

Миёни мо ҳама кина набояд,

Ки кин бо дӯстон некӯ наёяд.

Фаҳриддини Гургонӣ

сар омадан а) шуруъ шудан, оғоз шудан; б) тамом
шудан, ба поён расидан.

Фаровон ғаму шодмонӣ шумурд,

Чу рӯзи дарозаш сар омад, бимурд. *Фирдавсӣ*

Эй малик, ... ин уқубат бар ман ба як нафас сар
ояд ва базаи он бар ту ҷовид бимонад. *Саъдӣ*

ба бар (бор) омадан ба воя расидан.

Хунархо биёмухташ сар ба сар,

Басе ранҷ бардошт, к-омад ба бар. *Фирдавсӣ*

ба (ё дар) гӯш омадан ба гӯш расидан, шунда шу-
дан.

Ва гар сад боби ҳикмат пеши нодон

Бихонанд, оядаш бозича дар гӯш. *Саъдӣ*

То замоне ки Дил ба ҳуш ояд,

Нолаи Дил туро ба гӯш ояд. *Мушфиқӣ*

ба кор омадан даркор шудан; ғоида доштан.

Эй забардасти зердастозор,

Гарм то кай бимонад ин бозор?

Ба ҷӣ кор оядат ҷаҳондорӣ,

Мурданат беҳ, ки мардумозорӣ. *Саъдӣ*

Оё мехоҳӣ, ки се сад динор диҳам, ё се насиҳат,
ки туро ба кор ояд, биёмӯзам? *Садрӣ Зиё*

ба овоз омадан киноя аз сурудан, хондан.

Чун ба овоз омад он барбатсароӣ,

Қадхудоро гуфтам: Аз баҳри худой,

Зайбақам дар гӯш кун, то нашнавам,

Ё дарам бикшой, то берун шавам. *Саъдӣ*

ба поён омадан ба итмом расидан, хатм шудан, ан-
ҷом ёфтан.

Чу нома омад аз гуфтан ба поён,
Ниҳод аз зарри сурх муҳре ба унвон.

Фахриддини Гургонӣ

ба танг омадан малул шудан, озурда гаштан; безор шудан.

Соҳиби асп зиёда ба танг омад ва гуфт: Бародарон, бас аст! *Садрӣ Зиё*

ба теғ омадан кушта шудан.

Чунин то ба миқдори ҳафтод мард

Ба теғ омад аз румиён дар набард. *Низомӣ*

ба худ омадан киноя аз хушбёр шудан; ба ҳол омадан, ба ҳолати асли даромадан.

Бад-он ворасти аз олами роз

Дили девонаам омад ба худ боз. *Бадри*

ба чашм омадан намоён шудан, намудор гаштан.

Зи гетӣ ҳар чӣ бидам дилкушое,

Ҳамеояд ба чашмам аждаҳое. *Фахриддини Гургонӣ*

ба хуш омадан *ниг.* ба худ омадан.

Беҳудӣ карду дар хуруш омад,

Наъра зад боз, чун ба хуш омад. *Мушфиқӣ*

дар миён омадан пайдо шудан; сар шудан.

Баъд аз мулоқот сӯҳбат дар миён омад.

Садрӣ Зиё

дар назар омадан пайдо шудан, падиор гаштан.

Ҳеҷ як аз абнои рӯзгор дар назар наёмада буд,
рафтори ҳеҷ кадом матбуи хотир наяфтада.

Аҳмади Донииш

сухан аз сухан бурун ояд *зарб.* як гап сабаби сар шудани гапи дигар мегардад.

На сухан аз даҳан бурун ояд,

Ки сухан аз сухан бурун ояд. *Ҳилолӣ*

ОМАДУРАФТ *آمدورفت* рафтуомад, рафтуой; муомила, алоқа.

Рафтаниат шеваю дер омаданат оин аст,
Омадурафт ба ин шеваю оин то кай?! *Ҳилолӣ*

омадурафти назар киноя аз нигоҳ, нигоҳи мутақобил; *муқ.* омад-шуд (омад-шудӣ назар).

Чашм агар боз асту гар пӯшида, аз ҳам нагсилад
Омадурафти назар дар дидаи ҳайрони мо. *Урфӣ*

ОМАДУШУД *آمدوشد* *ниг.* омадурафт.

Подшоҳ ... забон ба мақолот бикшод, ки, эй дарвеш, мӯҷиб чист, ки аз мо бибуридӣ ва қадам аз омадушуди мо даркашидӣ? *Ҷомӣ*

Навбате чанд аз руасои Русияро барои тафарруч ва тамошо дар Бухоро омадушуд воқеъ гардида буд. *Аҳмади Донииш*

ОМАД-ШУД *آمدشد* *ниг.* омадушуд.

Миёни ҳар ду султон омад-шуд карданд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Чун шаб фаро расид, тақопуи ҳазрати эшон бештар шуд, омад-шудашон зиёдатар гашт. *Садрӣ Зиё*
омад-шудӣ назар киноя аз ба ҳамдигар нигоҳ кардан; *муқ.* омадурафт (омадурафти назар).

Қашида дур ба дасти адаб инони назар,
Ки фитнаи дил аз омад-шудӣ назар ёбӣ.

Қамолӣ Исмоил

ОМАД-ШУДАН *آمدشدن* *ниг.* омад-шуд.

Ба омад-шудан роҳ кутаҳ кунед,
Равонро суви равшани раҳ кунед. *Фирдавӣ*

Шояд ин ҷо бор надҳандат дигар,
Заҳмати омад-шудан чандин мабар. *Ҷомӣ*

ОМАНА *آمنه* ғараму пуштаи ҳезуми кафондашуда; пушторан ҳезум.

Ҳазор омана ҳезум ҳама зи кӯҳи Хашак,
Ниҳодаанд дар анбор, ман дар анборам. *Сӯзанӣ*

ОМЕЗА *آمیزه* омехта, махлут.

Гирд карда бисе суханреза,

Неку бад хира дар ҳам омеза. *Саной*

Алқисса ба ҳам асир гаштанд,

Омеза чу шаҳду шир гаштанд. *Шоҳин*

ОМЕЗГОР *آمیزگار* унсгиранда, хугиранда, улфат; шарик, ҳамнишин.

Бигӯянд аз ин ҳарфгирон ҳазор,

Ки Саъдӣ на аҳл асту омезгор. *Саъдӣ*

ОМЕЗГОРӢ *آمیزگاری* унсгирандагӣ, ҷӯршавандагӣ; улфатӣ; хушмуомилагӣ.

Зани хушманиш дилнишинтар, ки хуб,

Ки омезгорӣ бипӯшад уюб. *Саъдӣ*

ОМЕЗИШ *آمیزش* 1. таркиб, имтизоҷ, ихтилот, ба ҳам омехтан.

Мар-омезиши гавҳаронро бигӯй!

Сабаб чӣ, ки чандин сувар з-у бихост?

Носири Хисрав

2. *мач.* улфатӣ, сӯҳбатдӯстӣ; муошират; омезиш доштан ҳамнишинӣ кардан, улфатӣ кардан.

Роҷа ... ҳарчанд мусулмон набуд, аммо бо мусулмонон омезиш ва муҳаббати бисёр дошт.

«Таърихи Фарошита»

омезиш кардан муносибат намудан, пайвастан.

Гарчи ҳар ҷо дилам овезишу омезиш кард,
Қиблаи ишқ ҳамон аст, ки буд аз аввал. *Ҷомӣ*

Ба хешаш чунон дид овезише,

Ба у кард хешона омезише. *Ҳотиғӣ*

ОМЕХТАН *آمیختن* 1. якҷоя кардан (шудан), бо ҳам кардан (шудан), ҳамроҳ кардан (шудан), махлут кардан (шудан).

Чунон ки оташ ба зери об фурузӣ, оташпораҳо андар об шаванд ва бо об биёмезанд ва обро гарм кунанд. *Ибни Сино*

Обу оташ ба ҳам омехтай аз лаби лаъл,
Чашми бад дур, ки бас шӯъбадабоз омадай.

Ҳоғиш

Ҷони ширин бо лабат омехт гуё дар азал,
Ҷавҳари ҷони ману лаъли ту аз як гавҳаранд.

Ҳилолӣ

2. *мач.* ху гирифтани, унс гирифтани; улфатӣ кардан; ҳамнишинӣ намудан; рафтуомад кардан.

Ба саломӣ кас нарафтӣ ва касро наздики худ нагузоштӣ ва бо касе наёмехтӣ.

«Таърихи Байҳақӣ»

Аз дару девор хостгор ҳуҷум оварда [аст], ҳайронам, ки ба кадом як аз ин тоифа омезам ва аз кадомашон гурезам. *Садрӣ Зиё*

3. *мач.* хуфтухоб кардан, ба ҳам пайвастанӣ зану мард.

Ту бо хубруён биёмехти
Ба бозию аз ҷанг бигрехти. *Фирдавси*
Зулайхо бо Азиз омехт як шаб,
Зи дил ин ғусса беруи рехт як шаб. *Ҷомӣ*

◇ дар дил омехтани дӯстӣ ба дил роҳ ёфтани дӯстӣ,
ба дӯстӣ одат кардани дил.

Дар ҳар дил дӯстӣ наёмезад,
Сад душманӣ ошкор мебинам. *Анаарӣ*

ОМЕҒ آميغ 1. омезиш, ихтилот; 2. хуфтухоб бо зан, му-
ошират.

Басе гирди омеғи хубон магард,
Қи танро кунад сугу рухсора зард. *Асади*

ОМИЛ а. عامل 1. амалкунанда, коркун.

Хирад хуфтаву ишқ бедор шуд,
Ғараз омилу сабр бекор шуд. *Ҳоҷу*
Омили ин сиккаи комилъиёр,
Омири ин гулшани доимбаҳор ...

«Таърихи Фариишта»

2. ҳоким, воли.

Ибтидои ҳоли Фирдавси он аст, ки омили Тус
бад-у ҷавру бедодӣ мекарда ба шикояти омили аз
Тус ба Ғазнии рафта. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ҷамъе аз деҳқонон аз омиле шикоят карданд, ...
Маъмун он омилро маъзул сохт. *Садри Зиё*

3. коргузор, гумошта, намоянда, вакил.

Ғаҳ волии ту орад моли ту зи ховар,
Ғаҳ омили ту ҳамли ту аз бохтар орад. *Муиззӣ*

Агар омили ту хоҳад, ки маро бикушад, ту бар
у нишоне фиристӣ, ки фалонро бигзор ва макуш.
Аҳмади Дониш

4. андозчин, хироҷгир; ҳисобдор.

Аз Бағдод ҳар сол омиле алоҳида биёмадӣ ва ҳар
ҷи хироҷи Бухоро будӣ, аз ин ҷома иваз бурдӣ.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Дере напойд, ки волии Миср ... омиле фирис-
тод, то ҳисоби вай кунад. *Ҷомӣ*

5. пурдон, доно, донишманд.

Дар Мадина олиме буд омил ва ба ҷамен улуми
дунӣ комил. *Ҷомӣ*

6. сабаб, боис.

ОМИН I а. آمين ҷ. бипазир, қабул кун (дуоро), чунин
бод! (калимаест, ки дар охири дуо гуфта мешавад).

Мекунад Ҳофиз дуое, бишнаву омин бигу:
Рузии мо бод лаъли шакрафашони шумо. *Ҳофиз*
Бод равшан ба руҳат ҷашми тамошои Қамол,
Ин дуоро зи ҳама халқи ҷаҳон бод омин.

Қамолӣ Хуҷандӣ

ОМИН II а. آمين бебиму ҳарос, бетарс, беҳавф, эмин.

Ҳар кӣ ба ... қавли касе, ки аз ӯ омин натавонад
буд, фирефта шавад, ба наздики аҳли ҳасофат ва
хирад мардуд бошад. *«Қалила ва Димна»*

ОМИНА а. امينه 1. муаннаси омин II; 2. номи модари Му-
ҳаммад.

ОМИР I а. امير амркунанда, фармондеҳ; ҳоким.

Ақл ҳам қодир асту ҳам мақдур,
Ақл ҳам омир асту ҳам маъмур. *Саной*

Ҳаст гуши чарх бар овози килкаш рузу шаб,
Рост гӯй, чарх маъмур асту килкаш омир аст.

Муиззӣ

ОМИР II а. امير 1. ободкунанда; зинатдиҳанда.

Омили ин сиккаи комилъиёр,
Омири ин гулшани доимбаҳор ...

«Таърихи Фариишта»

2. номи яке аз қабिलाҳои араб, ки Маҷнун ба он
мансуб буд.

ОМИРА I а. اميره муаннаси омир I.

ОМИРА II а. اميره 1. муаннаси омир II; 2. обод, маъмур

3. ободӣ.

Менаёмад андар он саҳро касе,
3-он ки дур аз омира буд ӯ басе. *Румӣ*

ОМИРӢ اميرى мансуб ба омир II 2; сайиди омирӢ а) сар-
дори қабилани бани-Омир; б) киноя аз падари Маҷнун.

Чун меҳтари Наҷд ин суҳан гуфт,
3-ӯ сайиди омирӣ барошӯфт. *Шоҳин*

ОММ а. ام نيز. ом I.

ОММА а. امه мардуми оддӣ; мардум.

Дуввум рӯди Шопурком аст ва оммаи Бухоро
Шофирком хонанд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

ОМОДА آماده муҳайё, тайёр, ҳозир.

Худ ту омода будӣ бархоста,
Ҷанги уро хештан ороста. *Рӯдакӣ*
Рав, барои кори худ омода бош,
По ба занҷире манех, озода бош! *Румӣ*

омода гаштан (ё шудан) ҳозир шудан, фароҳам ома-
дан.

Чу шуд шартӣ занашӯй ҳама рост,
Мурид омода гашту доварӣ хост. *Хисрави Деҳлавӣ*

Асбобу адавати роҳи амирзода ба тавассути Му-
ҳаммадшоҳи вазир омода шуд. *Аҳмади Дониш*
омода доштан тайёр кардан, тайёр карда мондан.

Гашт чу фарзанди бад омодаҳор,
Ҷон талабӣ, нони вай омода дор.

Хисрави Деҳлавӣ

омода кардан (ё сохтан) ҳозир кардан, муҳайё на-
мудан, тайёр кардан, сохтан.

Таому шароб омода кард. *Авфӣ*

Ва ду пираҳан омода кардем: яке шабро ва дигаре
рӯзро. *Аҳмади Дониш*

ОМОДАГӢ امادگى муҳайё будан, тайёр будан.

ОМОДАДИЛ آمادهدل ҳозир, тайёр, бо ҷону дил омодаи
коре.

Яке бадсиголу яке содадил,
Сипаҳбуд ба ҳар кор омодадил. *Фирдавси*

ОМОДАН آمادن муҳайё кардан, сохтан, тайёр кардан.

Арус, ки ман хуш кардаам, дасти лаймони ӯ
омодааст. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

ОМОДАҲОР آمادهخوار тайёрхур, муфтхур.

Гашт чу фарзанди бад омодаҳор,
Ҷон талабӣ, нони вай омода дор. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОМОЛ а. امال ҷамъ 1. ҷ. амаҷ I.

Дар таҳсили ... омили ту саъй намоем. *Авфӣ*

Лозим омад, ки аз ҷаҳони хаёл
Во намоем сурати омол. *Бедил*

2. маҷ. ҳирс, оз.

Он ки зи омол бувад ташнаҳол,
Сер нагардад зи ду дарёи мол. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОМОНА *امانة* омиёна, авомона.

Хосона чун ҳазинаи хурсандӣ они туст,
Омона аз фариштаи рӯзӣ замон махоҳ. *Хоқонӣ*

ОМОР *آمار* шумор, ҳисоб, ҳисобу китоб.

Он гаҳе ганҷур мушк-омор кард,
То мар-уро з-он ниҳон бедор кард. *Рӯдакӣ*

ОМОР(И)ДАН *آماریدن* 1. шуморидан, ҳисоб кардан; 2. маҷ. аҳамият додан, ба назар гирифтан.

Ту аз сари нағзию латифию зарифӣ
Медон ҳама афёли ману ҳеҷ маёмор. *Сӯзанӣ*

ОМОС *آماس* дамидагӣ дар аъзои бадан, варам.

... Лекин аз роҳи ақл ҳушёрон
Бишиносанд фарбеҳӣ з-омос. *Носири Хисрав*
Ҳам пошна решу ҳам каф омос,
Чун пой ниҳам ба дашти алмос? *Файзӣ*

ОМОСДОР *آماسدار* варамнок.

Шунидаем, ки дастори шайх пур бод аст,
Ҳубоб ҳам сари омосдорро монад. *Савдо*

ОМОСИДАН *آماسیدن* варам кардан.

Ва Абулаҳаб бемор буд, чун ин хабар бишнид,
Сиеҳ гашт ва биёмосид ва дигар рӯз бимурд.
«Таърихи Табарӣ»

Ин ҳама бод, ки аз учб туро дар рағу пай
Меравад, дар аҷабам, к-аз чӣ намеомосӣ? *Ҷомӣ*

ОМОҚ *ا. آماق* 1. гушан чашм аз тарафи бинӣ; 2. чашм, дида.

ОМОҲ *آماه* *ниг.* омос.

Чун мавзеи захм омоҳ карда буд ва монанди ки-
сае шуда, бад-он сабаб дар захмат мебуд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ОМОҶ *آماج* 1. нишон, нишона, ҳадаф.

Дил захми туро сипар надорад,
Омоҷи ту ҷуз ҷигар надорад. *Хоқонӣ*

Сардорон ... ҳар тир, ки аз ҷаъбаи тадбир андох-
танд, ба омоҷи тақдир нарасид.
«Таърихи Фаришта»

2. ҷои нишонзанӣ, нишонгоҳ, омоҷгоҳ.

Чу тир андохтӣ бар рӯи душман,
Ҳазар, кун, к-андар омоҷаш нишастӣ. *Савдӣ*

3. масофаест тахминан 500 қадам, тиррас, тирпар-
тов.

Омоҷи ту аз Буст бувад то ба Сипанҷоб,
Партоби ту аз Балх бувад то ба Фаластин.
Фаррухӣ

Ситода қайсару хоқону фағфур
Ду омоҷ аз бисоти пешгаҳ дур. *Низомӣ*

4. маҷ. нишонгирӣ; тирандозӣ.

Ба гуштиву нахҷиру омоҷу гуй
Диловар шавад марди пархошҷуй. *Савдӣ*

Тир, ки турк аз паи омоҷ сохт,
Матбахияш ҷубаи тутмоҷ сохт. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОМОҶ *آماج* *II* говоҳани ҷуфт, амоч.

Барканад тири ту з-он сон хок дар омоҷгоҳ,
Барзгар барканда пиндорӣ ба омоҷу каланд.
Сӯзанӣ

ОМОҶГОҲ *||* **ОМОҶГАҲ** *||* *آماجگاه* 1. хоктеппа ва ё
майдоне, ки барои тирандозӣ дар он нишон мегузоранд,
нишонгоҳ; машқгоҳ.

Дар он омоҷгоҳ кардӣ камон соз,
Зи табли Зухра кардӣ таблаковоз. *Низомӣ*
Дар омоҷгоҳе ду-се тир бияндозем.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. *ниг.* омоҷ *I* 3.

Гирд бар гирди он ду шери азим,
Қас як омоҷгоҳ нагашт зи бим. *Низомӣ*

3. маҷ. гур, қабр.

Сиришки дида ба рухсори ту фуру гузарад,
Ҳар он гаҳе, ки бар омоҷгоҳи у гузарӣ. *Имора*

4. маҷ. дунё.

Ба турбат супурдандаш аз тоҷгоҳ,
На ҷои нишастан буд омоҷгоҳ. *Савдӣ*

ОМУДАН *آمودن* 1. оростан, пиरोстан, зинат додан; 2.
сохтан, бино кардан.

Дар омудани он ҳумоюн бино
Намонд эҷ боқӣ ба ганҷинаҳо. *Дақиқӣ*

3. пур кардан, мамлу сохтан; 4. омехтан, махлут
кардан.

ОМУЛА *آمله* дарахтест дар Ҳиндустон, ки аз он доруи
дарди чашм тайёр мекунанд.

Ва ҳамаи роҳ дарахтони ҳалила ва балила ва
омула ва дорухост, ки ба ҳамаи ҷаҳон бибаранд.
«Худуд-ул-олам»

ОМУННОС *ا. عام الناس* авом, мардуми оддӣ.

Чанд даъво, ки чу хосон шудаам шухраи шаҳр,
Шухраи шаҳр най, сухраи омуносоӣ! *Ҷомӣ*

ОМУРЗГОР *آمرزگار* бахшанда, бахшоянда, афвкунанда
(яке аз сифатҳои худо).

Гуноҳи ман ар н-омадӣ дар шумор,
Туро ном кай будӣ омузрзгор?! *Низомӣ*
Саҳву хатои банда гараш эътибор нест,
Маънии афву раҳмати омузрзгор чист? *Ҳофиз*

ОМУРЗИДАН *آمرزیدن* *д.* бахшида шудани гуноҳи бандагон
аз тарафи худо баъд аз марг, ғуфрон; аз гуноҳ гузаш-
тан, афв кардан.

Муқаннаъ фармуд он ғуломро, ки бигуй банда-
гони маро, то сарҳо аз сачда бардоранд, ки худои
шумо аз шумо хушнуд аст ва гуноҳони шуморо
омурзид. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба лутфи худ ҷафои ман биёмурз,
Хато кардам, хатои ман биёмурз. *Ҷомӣ*

ОМУРЗИШ *آمرزش* 1. *д.* афви гуноҳ аз тарафи худо; бахшо-
иш, аз хато гузаштан, афв.

Агар пузиш наку бошад зи кеҳтар,
Накутар бошад омузрзиш зи меҳтар.
Фаҳриддини Гурғонӣ

2. талаби афв, талаби бахшиши гуноҳ.

Чунон кун, ки чун ёфти дастгоҳ
Ба омурзиш-андар бипуши гуноҳ.

Абушакури Балхӣ

Суханро аз дуо доди тамоми,
Ба омурзиш забон бикшой, *Чомӣ* *Чомӣ*

ОМУРҒ *آمړغ* 1. нафъ, суд, фонда.

Ба яке далв сер гардад мурғ,
Сад дирам мар-маро шавад омурғ. *Саной*

2. кадр, қимат, арзиш.

Надонад дил омурғи пайванди дӯст
Бад-он гаҳ, ки бо дӯст кораш накуст.

Абушакури Балхӣ

3. ночиз, кам, андак.

Аз умр намондаст ба ман-бар, магар омурғ,
Дар киса намондаст ба ман-бар, магар охол. *Кисоӣ*

ОМУТ *آموت* ошьёни чонварони шикорӣ (ҳамчун боз, шохин); ошьёна.

Бар қуллаи Қофи бахту иқбол
Омути уқоби давлати туст. *Мунҷик*

ОМФАҲМ *عام فهم* авомфаҳм, сода, фаҳмо.

Набувад омфаҳм маънии хос,
Мавҷез аст чун гуҳар ғаввос. *Бедил*

ОМӢ *ا. عامى* 1. мардуми оддӣ, авом; мардум.

Маёзор омӣ ба як хардала,
Қи султон шубон асту омӣ гала. *Саъдӣ*

2. нодон, ноҳонда, бесавод.

Ринду сӯфи, орифу омӣ маҳонедам, ки ман
Гум шудам дар шоҳиди май, барнатобам номро. *Чомӣ*

ОМУЗГОР *آموزگار* муаллим, тарбиятгар, устод.

Ҳар кӣ н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Ҳеҷ н-омӯзад зи ҳеҷ омӯзгор. *Рӯдакӣ*

Агар дар ҷаҳон набад омӯзгор,
Шавад тира аз беҳирад рӯзгор. *Чомӣ*

ОМУЗГОРӢ *آموزگارى* муаллими, тарбиятгарӣ, устодӣ.

Ба омӯзгорӣ бар ӯ ранҷ, бурд,
Даромӯхташ он ҷӣ натвон шумурд. *Низомӣ*

ОМУЗИШ *آموزش* таълим, тарбия.

Бибояд хирад шоҳро ногузир,
Ҳам омӯзиши марди барнову пир. *Фирдавсӣ*

ОМУЗИШӢ *آموزشى* омузанда, толиби илм, дустдори омухтан.

Бад-ӯ гуфт: Доно шавад марди пир,
Қи омӯзиши бошаду ёдгир. *Фирдавсӣ*

ОМУҲТА *آمخته* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи омухтан; 2. одаткарда, ҳуғрифта.

Нашунидӣ, дили омухта, — гуянд, — балост;
3-ин бало пурҳазарам, баҳри қарорам бинишин! *Савдо*

3. ромшуда, дастомӯз.

Палангону шерони омухта
Ба занҷири заррин даҳон дӯхта. *Фирдавсӣ*

Гаваззон ва оҳувон ва рӯбоҳон ва хукон ва ҳама омухта буданд. *«Табрихи Наршахӣ»*

ОМУҲТАН *آمختن* 1. ёд гирифтани, аз худ кардани, таълим гирифтани.

Биёмуз, то зиндаӣ, рӯзу шаб,
Чунин гуфт доно, ки бикшод лаб. *Абушакури Балхӣ*

Нигаҳи масти ту кори аҷаб омухтааст,
Ҳоки майхонаву масҷид ба ҳам омехтааст. *Сайидо*

2. ёд додани, таълим додани.

Туро меҳмондорӣ омузам. *Авфӣ*

Ва мегуфт: Бор-худоё, маро пешае биёмуз, то аз дастрани ҳеш хӯрам! *Аҳмади Дониш*

ОН I *آن* *чонишин* 1. чонишини шахси шахси сейъуми танҳо.

Онӣ, ки дилат чу нӯги тир аст,
Чашми ту ба хуни халқ хираст. *Шоҳин*

2. ишорачонишин, ки ба чизи дур ишорат мекунад; *муқобили* ин I 1.

Омад он навбаҳори тавбашикан,
Парниён гашт боғу барзану куй. *Рӯдакӣ*

Қас ба Абуҳозим фиристод, ки аз он чи рӯза кушой,
маро бифирист. *Аҳмади Дониш*
аз он (ё 3-он) аз он сабаб; барои он.

3-он зи рӯи ту нагардонам рӯй,
Қи ба ҷуз рӯи ту чун рӯи ту нест. *Анварӣ*

3-он ҳадиси талх мегӯям туро,
То зи талхҳо фуру шӯям туро. *Румӣ*

3. чонишини соҳибӣ, ки бо изофа омада соҳибиятро ифода мекунад.

Чу ту ҳастӣ нақӯе, кистам ман?
Дех они туст, дар дех чистам ман? *Низомӣ*
Ҷаҳон дар ҷаҳон нақшу сурат гирифт,
Қадам аст аз ин нақшҳо они мо? *Шамси Табрезӣ*

◇ бар он будан ақида доштан, дар фикри чизе будан.

Бар онӣ, ки андар ҷаҳон теғдор
Набандад камар чун ту дигар савор. *Фирдавсӣ*

бар сари он будан дар фикри чизе будан, ният доштан, хоستان.

Бар сари онам, ки гар зи даст барояд,
Даст ба коре занам, ки ғусса сар ояд. *Ҳофиз*

ОН II *آن* 1. ҳусну ҷамол; завқу кайфияти хос дар ҳусну зебӣ; малоҳат, ситорагармӣ.

Шоҳид он нест, ки мӯею миёне дорад,
Бандаи талғати он бош, ки оне дорад. *Ҳофиз*

2. маза, кайф.

Нағмаи мутриб дили мардум ҳамесӯзад, чу уд,
Они бода мекунад ҷонро зи мастӣ беҳабар. *Исмаил*

ОН III *ا. آن* вақт, хангом, замон, лаҳза.

В-арна якмоҳа роҳ дар як он
Қаъ кардан бирун бувад 3-имкон. *Чомӣ*
Шеърам, ки ба сад забон фуруд омадааст,
Дар чандин вақту он фуруд омадааст. *Бедил*

ОНАК *آنک* *шакли тасғири* он I.

Хилофи рой султон рой ҷустан,
Ба хуни ҳеш бошад даст шустан.
Агар худ рӯзро гӯяд шаб аст ин,
Бибояд гуфт: Онак Моҳу Парвин. *Саъдӣ*

ОНДУН آندون 1. он чо; он суй, он тараф.

Хоста чун дихад, ки гуй биситад,
Руй гаҳ эдун кунад зи шарм, гаҳ ондун. *Фаррухӣ*

Роҳи ту зӣ хайру шар — ҳар ду кушода(а)ст,
Хоҳӣ эдун гарою хоҳӣ ондун. *Носири Хисрав*

2. чунон, ончунон; 3. он гоҳ, он замон.

ОНИН آنين хумчае, ки дар он аз чурғот равған чудо ме-
кунанд.

Сабуву соғару онину ғулин,
Ҳасиру ҷойрӯбу химу полон. *Тайёни Марғазӣ*

ОНИФ а. آف 1. аввал, пештар, собиқ; 2. мутеъ, фармон-
бардор.

ОНИФАН а. آفآндаке пеш аз ин, собиқан.

Онифан зикри он зинатафзои ин китоб гашт.
Садрӣ Зиё

ОНИЯ а. آنيه ч. ино.

ОН-К آнк шакли кӯтоҳшудаи он ки.

Аз чашми бахти хеш мабодат газанд аз он-к
Дар дилбарӣ ба ғояти хубӣ расидаӣ. *Ҳофиз*

ОНУК а. I آнк сурб, курғошим.

ОНУК а. II آنك регтудай калон; маҷ. монеа.

Гар касеро бувад хаёли натақ,
Дар миён нестам ман онуки ҳақ. *Ҷомӣ*

ОН-Ч آنج шакли кӯтоҳшудаи он чӣ.

Ҳар он-ч офаридаст, ҷуфт офарид,
Кушода зи рози нуҳуфт офарид. *Фирдавсӣ*
Хӯрад бешу кам он моя, ки хоҳад,
Ба рӯз афзояд, он-ч аз вай бимонад.

Носири Хисрав

ОНИ آنى мансуб ба ҳамин лаҳза, ҳаминлаҳзагӣ, хозира.

Бе нақшҳои сурат на софу на мукаддар,
На мозию на оний, на шоду на муотаб.

Шамси Табрезӣ

ор آ ососи замони ҳозираи овардан.

ОР а. آ нанг, шарм, айб, ҳаё.

Ҳар киро хизматаш ба ор кашид,
Рӯзгораш ба пой дор кашид. *Бедил*

ор доништан нанг ҳисоб кардан, боиси шармандагӣ шумурдан; шарм доштан.

Тақрори онро ор надоништа, балки сармоия эъти-
бори ин рисола медонам. *Садрӣ Зиё*

ор ёфтан а) шарм кардан, хиҷолат кашидан; б) таъна-
ву маломат шунидан.

Фахр аст аз санои туам, гарчи килки ман
Дер аст, к-аз навиштани ашбор ор ёфт. *Анварӣ*

ор омадан касеро дар хиҷолат мондани касе, шарм
доштани касе.

Инчунин беҳудаҳо низ мағу бо ман,
Ки маро аз сухани беҳуда ор ояд. *Носири Хисрав*

Ҳилолӣ, чун ту дарवेशию он маҳ хисрави хубон,
Туро аз ишқи у фахр асту уро аз ту ор ояд.

Ҳилолӣ

Маро ору нанг меояд, ки ба як навқари у муқо-
бил шавам. *Аҳмади Дониш*

бори ор кашидан киноя аз шарм кардан, ба хиҷолат мондан.

Зарри суханро чу намудам иёр,
В-аз сухани «зар» чӣ кашам бори ор?! *Ҷомӣ*
номи касе ба ор бурдан дар ҳаққи касе бад гуфтан.
Ҳар он к-у барад номи мардум ба ор,
Ту чашми накуғуӣ аз вай мадор. *Саъдӣ*

ОРАЗ а. آراض ҳар ду чаккаи руй, рухсора, чеҳра, руй.

Эй лабат мул, оразат гул, турраат сунбул барин,
Ғабғабат дар чарбу нармӣ тухми нимдунбул барин.
Шоҳин

ораз гулҷӯш рӯи сурхи дилкаш.

Ниқоби орази гулҷӯш кардай моро,
Ту чилва додию мадхуш кардай моро. *Бедил*

♦ **ораз** шамъ рӯи шамъ; даври шамъ, гирди шамъ.

В-ар чу парвона дихад даст фароғи боле,
Ҷуз бад-он ораз шамъе набувад парвозам.

Ҳофиз

ОРАМДА آرمده ниғ. орамида.

Чу бедор бошӣ ту, хоб оядам,
Чу орамда бошӣ, шитоб оядам. *Фирдавсӣ*
Бувад марди орамда дар банди сахт,
Чу чунбида гардад, шавад некбахт. *Унсурӣ*

ОРАМИДА آرميده ниғ. оромидида.

ОРАМИДАГӢ آرميدگى ниғ. оромидагӣ.

ОРАМИДАН آرميدن ниғ. оромидан.

ОРАН آرن шакли кӯтоҳшудаи оранч.

Замоне даст карда ҷуфти рухсор
Замоне ҷуфти зону карда оран. *Оғочӣ*

ОРАНГ I آرنگ ниғ. оранч.

ОРАНГ II آرنگ ранг; сурхӣ.

Аз ман хуи хуш гир, аз он ки гирад.
Ангур зи ангур рангу оранг. *Музаффарӣ Ҳусайн*

ОРАНГ III آرنگ азоб, машаққат, алам, озор.

На ҳаргиз аз ту расида ба мӯре оранге,
На ҳаргиз аз ту расида ба марде озоре.
Қамоли Исмоил

ОРАНГ IV آرنگ ҳамоно, гӯё; гӯё, ки.

Ҳаргиз макунад сӯи мани хаста нигоҳе,
Оранг нахоҳад, ки шавад шод дили ман. *Рудақӣ*

ОРАНГЗАРД آرنگزرد рангзард, зардранг.

Орангзард бод чу норанг рӯи хасм,
Бодаш сар бурида чу сарқафта бодранг.
Заҳири Форъёбӣ

ОРАНЧ||ОРАНГ آرنج||آرنگ бандгоҳи соид ва бозу, оринч.

Гаҳе ба бозӣ бозушро фарошта дошт,
Гаҳе ба ранч ҷаҳон-андарун бизад оранч.
Абушақури Балхӣ

Гар ба аҳди ту зулм ёзад чанг,
Бод дасташ бурида аз оранг.*

ОРАСТАН آرستن ниғ. оростан.

ОРД آرد маҳсули ғаллаи дар осие кашидашуда; кӯфта ва соидашудан ғалла.

Гуфт: Лаҳму дунба гар ёбам, ки хоҳад дод орд?
Гуфтам: Он к-у осиеи чарх гардон сохта. *Қотибӣ*

Хар шикасте бе дурусте нест дар ин оснѐ,
То нагардад орд гандум, кай шавад мавчуд нон.
Муллаҳам

орди майда орди дубези гандум, орди маҳин.

Ҷиҳати силаи он қасида даҳ раъс гусфанд, бист
ман орди майда ва маблағи як сад хони ва чаҳор
дарахт ҷиҳати ҳезум карам фармуданд. *Восифӣ*

ОРДБЕЗ *آردبیز* аз элак гузаронидани орд, бехтани орд,
ордбезӣ, элак кардан.

Масехо хӯрда рашки ордбешаш,
Хизир дар орзуи обрезааш. *Сайидо*

ОРЕ *آرى* ҳиссаҷаи тадиқ; бале, ҳа; дуруст аст.

Ишқ менозад ба ҳусну ҳусн менозад ба ишқ,
Оре, оре, ин ду маънӣ ошиқи якдигаранд. *Ҳилолӣ*

Оре, ҷанг бе ҷомаву нон лашкари шатранҷ кунад.
Аҳмади Дониш

ОРЕҒ *آرىغ* кина, адоват; нафрат; дилсардӣ, дилхунуқӣ.

Оҳ аз ғами он нигори бадмеҳр,
К-ореғ зи ман ба дил ғирфаст. *Хисравонӣ*

ОРЗУ(И) *آرزوى* 1. ҳавас, хоҳиш, майл.

Чу бигрифт ҷои хирад орзуй,
Дигар гуна кас шуд ба оину хӯй. *Фирдавсӣ*
Дар орзуи хоки дари дӯст сӯхтем,
Ёд овар, эй сабо, ки накардӣ ҷимоят. *Ҳофиз*

2. мурод, матлаб, талаб, ком.

Маро орзу дар замона якест,
Ки он орзу бар ту душвор нест. *Фирдавсӣ*

ба орзу расидан ба мурод расидан, комъѐб шудан.

Аз шеърӯ шoirӣ нарасидам ба орзу,
Дилбастағӣ маро ба давоту қалам намонд. *Сайидо*

3. маҷ. умед, интизорӣ.

Дар орзуи он ки ба ман ошно шавӣ,
Омехтам ба ҳар кӣ бувад ошнои ту. *Ҳилолӣ*

4. тамаъ; даъво.

Алтиакин ба ин як ноҳият бознаиштад ва вайро
орзуҳои дигар ҳезад. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Зи шири шутур хӯрдану сусмор

Арабро ба ҷое расидаст қоср,

Ки тоҷи каёнро кунанд орзу,

Туфу бод бар чархи гардун, туфу! *Фирдавсӣ*

5. маҷ. ишқ, муҳаббат; савдо.

Девона шудам дар орзуят,
Эй чашми ҳама ҷаҳон ба сӯят! *Хисрави Деҳлавӣ*

Гул дидам, о р з у н касе дар дилам фитод,

К-аз диданаш касе накунад орзуи гул. *Ҳилолӣ*

6. таҳаллуши шоири форсизабони Ҳинд Сирочуддини
Алихон — муаллифи «Чароғи ҳидоят», «Сироч-ул-лу-
ғот» ва дигарҳо (соли вафоташ 1755—1756); **орзуи**
хом талаби муҳол, хоҳиши иҷронашаванда.

Гудохт ҷон, ки шавад кори дил тамому нашуд,
Бисухтем дар ин орзуи хому нашуд. *Ҳофиз*

орзуи шири мурғ талаби муҳол, хоҳиши ношуданӣ.

Бад-ӯ гуфт, к-эдар на ҷои лаҳуст,
Ҳамоно туро шири мурғ орзуст. *Фирдавсӣ*

орзу бурдан хостан, хоҳиш кардан.

Гул ба сар ҳавас кардам — хорам аз бадан гул
кард,

Марҳам орзу бурдам — нохони паланг омад.

Сайидо

орзу шикастан ҳосил кардан (шудан)и орзуву ҳавас.

Биѐ, соқӣ, даре бикшо бо рӯям,
Ба ҷоми бода бишкан орзуям. *Сайидо*

орзу ба хок бурдан киноя аз ба мақсад нарасида
мурдан.

Атри кафан зи хоки дарат кардам орзу,
Ҳоло бибин, ки мебарам ин орзу ба хок. *Ҷомӣ*

ОРЗУБАХШ *آرزوبخش* касе, ки орзуи шахсеро ба ҷо ме-
оварад, орзу ба ҷо оваранда.

Бинолам, к-орзубахше надидам,
Бигирьям, к-ошнорӯе надидам. *Ҳоконӣ*

ОРЗУИ *آرزوى* *ниг.* орзу(и).

ОРЗУҚАДА *آرزوقده* 1. дил, қалб.

Сӯрох гашта синаам аз доғи ҳасрате,
Меҳост орзуқадаам равзанае ҷунин. *Зуҳурӣ*

2. маҷ. дунъѐ.

ОРЗУМАНД *آرزومند* хоҳишманд, талабгор; муштоқ.

Ба рӯзи неки касон, — гуфт, — то ту ғам нахӯрӣ,
Басо касо, ки ба рӯзи ту орзуманд аст. *Рӯдакӣ*

Агарат дил ба шаҳри Дидор аст,
Орзуманди боғи руҳсор аст. *Мушифиқӣ*

ОРЗУМАНДӢ *آرزومندى* шавқ, иштиёқ.

Ҳадиси орзумандӣ, ки дар ин нома сабт афтод,
Ҳамоно беғалат бошад, ки Ҳофиз дод талҷинам.
Ҳофиз

ОРЗУПАЗИР *آرزوپذير* орзуманд, орзуқунанда.

То тани солхӯрда пиртар аст,
Дил ҳамоно орзупазиртар аст. *Низомӣ*

ОРЗУСАНЧ *آرزوسنج* орзуманд, хоҳон.

Ба хоки пой у чарх орзусанч,
Чу дарवेशи ҳарис аз фикрати ганҷ.

Хисрави Деҳлавӣ

ОРЗУТИМСОЛ *آرزوتيمسال*: нақши орзутимсол пул, сикка.

3-ин ҳама нақши орзутимсол
Ағниѐ ғолибанд дар ҳама ҳол. *Бедил*

ОРИЗ *ا. عارض* 1. пайдошаванда, воқеъшаванда; ориз шу-
дан рӯй додан, пайдо шудан.

Мамлакатро ба сурати шахсе тасаввур кунад, ки
онро амроз ориз мешавад. *Аҳмади Дониш*

Надонистам ин лоҳазӣ кай ориз шуда бошад.
Садрӣ Зиѐ

2. арзқунанда, шикоятқунанда; 3. ҳисобдори лаш-
кар, муваккали таъминоти ҳарбиѐн.

Хабар дод ориз, ки шаш сад ҳазор
Баромад далерони муфрадсавор. *Низомӣ*

Амир Нуҳ оризе фиристод, ки эҳтиѐти сипоҳ
карда марсум ба эшон расонад. «*Равзат-ус-сафо*»

ОРИЗА *ا. عارضه* 1. ҳодиса.

Сабабу мучиби он ориза гар баршумурем,
Хориҷ аз хотиру авҳони ситорашумур аст.

Муиззӣ

2. ранҷ, дард, беморӣ.

Табибонро мулозимии худ мегардонем, то агар
оризае рӯй намояд, ... ба муолиҷати он машғул
шаванд. *Авфӣ*

Дар таби меҳнати ӯ сабр кунед, эй дилу дин,
Ки дар ин ориза имрӯз беҳ аз ҳар рӯзед.

Қамоли Хучандӣ

ОРИЗӢ عارضی 1. ғайри асли.

Сиёҳруии ман оризист, асли нест,
Сиёҳруии банда зи дуди мӯриҳост. *Қамоли Хучандӣ*
Ишқат на сар-сарист, ки аз сар бадар шавад,
Меҳрат на оризист, ки ҷои дигар шавад. *Сайидо*

2. ҳисобдорӣ; таъминоти лашкар.

Кори-оризӣ аз вазорат кам набуд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ОРИНЧ آرنج *аслаш* оранҷ.

ОРИФ а. عارف 1. шиносанда, воқиф, огоҳ; доно, нукта-санҷ.

Орифи ҳақ шудиву мункири хеш,
Бо ту аз маърифат расид насим. *Носири Хисрав*

Баъзе аз орифон, ки ба сӯҳбати Шайх Қамол
ва Хоҷа Ҳофиз — ҳар ду расидаанд, чунин фарму-
даанд, ки сӯҳбати Шайх беҳ аз шеърӣ вай буд ва
шеърӣ Ҳофиз беҳ аз сӯҳбати вай. *Ҷомӣ*

Халаф монд з-он орифи покдин
Чунин навҷавоне ба рӯи замин. *Садрӣ Зиё*

орифи маънӣ маънишинос; нуктасанҷ.

Паи он рав, ки орифи маънист,
Марди ориф ба дустӣ авлист. *Ҷомӣ*

2. д. зоҳид, парҳезгор, порсо, аҳли тасаввуф, сӯфӣ.

Гар мавҷези ҳодиса сар бар фалак занад,
Ориф ба об тар накунад рахти бахти хеш. *Ҳофиз*

Низориро баъзе муваҳҳиду ориф медонанд ва
баъзе ӯро аз зумраи исмоилия мегӯянд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

ОРИФА а. عارف ҳадия; лутфу марҳамат, меҳрубонӣ.

Рӯи ниёз ба остонаи олия оварда таваққуъ ме-
дорад, орифаи мусоадат ва тариқаи муозадат риоят
фармоянд. *«Илми симиё»*

ОРИФАНДЕШ عارفانديش орифона фикркунанда; муҳақ-қиқ.

Орифандеш буду ройшинос,
Порсоиширо набуд қиёс. *Низомӣ*

ОРИФӢ عارفӣ парҳезгорӣ, порсой, суфигӣ.

Суфии пашминапӯшат гар бибинад чашми маст,
Орифӣ аз сар ниҳад, гирад сабӯи май ба дӯш.

Қамоли Хучандӣ

ОРИЯТ а. عاريت чизеро барои истифода муваққатан аз
касе гирифтаг.

Ҳар зане пирояе ба орият аз занони Миср би-
хостанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аз либоси сурху зарди орият гаштам халос,
То маро чашми тамошо бар гули раъно фитод.

Сайидо

ОРИЯТӢ а. عاريتى чизи муваққатӣ, чизи ба амонат гирифт-ташуда.

Сиёвӯш хост, ки аз вай асаре монад дар ин ви-
лоят аз баҳри он ки ин вилоят ӯро ориятӣ буд,
пас вай ин ҳисори Бухороро бино кард.

«Таърихи Наршахӣ»

Дар зиндагии ориятӣ дунёе бознист монанди нар-
ду шатранҷ ва тохтану давидан ва рақсу симоъ ва
шугле беҳудаву абас. *Аҳмади Дониш*

ОРИЧ а. عارج болобароянда, баландшаванда; баланд; сар-
баланд; орич шудан баланд шудан; сарбаланд шудан.

Ҷаҳд кун, к-аз ҷаҳдҳо орич шавӣ,
З-ошъёни обу гил хорич шавӣ. *Румӣ*

♦ оричи осмони тараққӣ гаштан ба ғоят тараққӣ
кардан.

ОРМОН آرمان *ниг.* армон 2.

Аз фироқат рӯзу шаб ушшоқро ҳаст альъамон,
Ҳар кӣ дидори ту бинад, несташ ҳеч ормон. *Хоҷу*

ОРОИШ آرايش 1. зеб, зинат, зевар.

Омад баҳори хуррам бо рангу бӯи тиб,
Бо сад ҳазор нузҳату ороиши аҷиб. *Рӯдакӣ*
Ин дастагул аз ҷӣ бустон аст,
Қ-ороиши базми дӯстон аст? *Ҳилолӣ*

ороиш кардан зинат додан.

Ба наздики шумо, эй куштагони ишқ, меоям,
Ба дарду ҳасрат ороиш кунед оромгоҳи ман.

Урфӣ

2. расм, одат; оин.

Суи ӯ яке нома нанвиштай,
Зи ороиши бандагӣ гаштай. *Фирдавсӣ*

♦ **Ороиши Рум ҷурр.** номи қалъае дар Рум.

... Ки Ороиши Рум буд номи ӯй,
Зи Қисро бад омад ба фарҷоми ӯй. *Фирдавсӣ*

Ороиши хуршед *мус.* номи лаҳни аввал аз сӣ навои
Борбад.

Чу зад з-«Ороиши хуршед» роҳе,
Дар ороиш будӣ хуршеду моҳе. *Низомӣ*

ороиши шерӣ кардан *киноя* аз худро мисли шер ҷасу-
ру далер нишон додан.

Он ки на аз сидқ далерӣ кунад,
Баҳри ҷӣ ороиши шерӣ кунад? *Хисрави Деҳлавӣ*

ором آرام *асоси* замони ҳозираи оромидан.

ОРОМ آرام 1. сукун, қарор; тоқат.

Аз ҷисми ман чу симоб ором рафта берун,
Як раҳ намебароям аз изтироб бе ту. *Сайидо*

ором доштан қарор доштан, қарор ёфтан.

Чун кудакн инҷӣ, ки ба алвонҷ бихобад,
Чуз дар хами зулфат дилам ором надорад. *Шоҳин*

2. беҳаракат, сокин.

Гарди ором дар ин дашти тапишхез кучост,
То ба ҷое бирасед, обила бунъед кунед. *Бедил*

ором кардан *киноя* аз хобидан, хоб рафтаг.

Дар хонае, ки моҳи ман ором кардааст,
Нӯҳ гунбади сипеҳр яке равзан аст аз ӯ. *Сайидо*

3. сукунатгоҳ, ҷой, макон.

Чунин гуфт: Ин аст фарҷоми мо,
Надонам кучо бошад ороми мо? *Фирдавсӣ*

Биёбоне, ки ороми бало буд,
Зи нохушӣ чу коми аждаҳо буд.

Фахриддини Гургонӣ

ором гирифтаг а) хомӯш шудан, сокин гаштан.

Бад-у гуфт шох: Эй зан, ором гир!
Ҷӣ гӯй суханҷон нодилпазир?! *Фирдавсӣ*

б) чой гирифтан, ист кардан.

Он қаср, ки Ҷамшед дар ӯ чом гирифт,
Оҳу бача карду шер ором гирифт. *Хайём*
Мачнун ба ҳазор кӯхи андӯх
Ором гирифт бар сари кӯх. *Ҳилолӣ*

в) таскин ёфтан.

Мискин чу шунид аз вай ин ном,
З-он гуфтушунуд гирифт ором. *Ҷомӣ*

ором додан чой додан, чойгир кардан.

Сипахро ба соҳилғаҳ ором дод,
Ба танҳоравӣ по ба даръе ниҳод. *Ҷомӣ*

ором сохтан чой гирифтан, макон кардан.

Ба ҷонам рӯю зулфе сохт ором,
Ки ҳам субҳам муборак гашту ҳам шом.

Хисрави Деҳлавӣ

4. маҷ. айшу ишрат бо занон.

Чу солат шуд, эй пир, бар шасту як,
Маю ҷому ором шуд бенамак. *Фирдавсӣ*

◇ **ОРОМИ ДИЛ** (ё **ҶОН**) а) роҳати дилу ҷон, осоиши дилу ҷон.

Аз ман ҷудо машав, ки туам нури дидай,
Ороми ҷону мӯниси қалби рамидай. *Ҳофиз*

Арусе чунин бошад ороми ҷон,
Аҷаб нест, ки пир гардад ҷавон. *Саъдо*

б) маҳбуб, маъшуқа.

Қасе баргирифт аз ҷаҳон коми дил,
Ки якдил бувад бо вай ороми дил. *Саъдӣ*

Туро ороми ҷон пайваста дар пеш,
Чӣ месӯзӣ зи беоромии хеш? *Ҷомӣ*

ба **ОРОМ** будан эмин будан, дар осоиш будан.

Ҷаҳон буд ба ором з-он шодком,
Зи яздон бад-ӯ нав ба нав буд паём. *Фирдавсӣ*

ОРОМБАХШ *آرام بخش* таскиндиҳанда, осоишбахш.

Ба ҳафтум чу омад сухан, лаб кушуд,
Ки оромбахши ҷаҳон шоҳ буд. *Ҷомӣ*

ОРОМГАҲ *آرامگاه* *ниг.* оромгоҳ.

ОРОМГИР *آرامگیر* 1. таскинёбанда, осуда.

Бе гирия дӯстдори ту оромгир нест,
Ё ковкови дидаву дил, ё гиристан. *Урфӣ*

2. чойгир.

З-оташу хоке, ки надорӣ гузир,
Хона ба хона шуда оромгир. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОРОМГОҲ||**ОРОМГАҲ** *آرامگاه*||**АРАМГА** 1. ҷои истироҳат, ҷои

хоб, маҳалли осоиш, истиқоматгоҳ; чой, манзил, макон.

Дар боғи шаҳр, ки чойгоҳ ва оромгоҳи подшо
хони олиҷоҳ ва салотини шавкатинтибоҳ аст, бар
сандалии зарнигор қарор гирифт. *«Фатҳнома»*

Эй насими саҳар, оромғаҳи ёр кучост?
Манзили он маҳи ошиқкуши айёр кучост? *Ҳофиз*

ОРОМГАҲ сохтан чой гирифтан; ватан кардан.

Ман он булбулам, к-аз Ирам тохтам,
Ба боғи ту оромғаҳ сохтам. *Низомӣ*

2. ҷои амн, паноҳгоҳ.

Ҳамеронд як моҳ худ бо сипоҳ,
К-аз эшон надиданд оромгоҳ. *Фирдавсӣ*

Гар аз фитна ояд касе дар паноҳ,
Надорад ҷуз ин кишвар оромгоҳ. *Саъдӣ*

3. маҷ. гӯрхона, дахма, мақбара.

Ба наздики шумо, эй куштағони ишк, меоям,
Ба дарду ҳасрат ороиш кунед оромгоҳи ман. *Урфӣ*
ОРОМГУЗИНӢ *آرام گزینی* истироҳат пеш гирифтан, истироҳат дар айёми пиры.

ОРОМДЕҲ *آرام ده* *ниг.* оромбахш.

Мегуфт, ки эй фуруғи дида,
Оромдеҳи дили рамида!.. *Шоҳин*

ОРОМИДА||**ОРАМИДА** *آرامیده*||**АРАМИДЕ** 1. *сифати феълӣ* замони гузаштаи оромидан; 2. вазнин, бурдбор, ботамкин; сокин, ором; 3. хотирҷамъ, беташвиш.

Нома омадааст аз имом Иброҳим, ... мехоҳем, ки бар ту хонем, биё эмин ва оромидан.

«Таърихи Табарӣ»

ОРОМИДАГӢ||**ОРАМИДАГӢ** *آرامیدگی*||**АРАМИДГӢ** оромӣ, осудагӣ, қарор; оромидагӣ доштан осуда будан, орому осуда будан.

Зи шаш ҷиҳат чу замин орамидагӣ дорам,
Бувад зи гардиши гардун каманди ваҳдати мо.

Шавкат

ОРОМИДАН||**ОРАМИДАН** *آرامیدن*||**АРАМИДАН** 1. ором гирифтан, қарор гирифтан; дам гирифтан, истироҳат кардан, осудан.

Деҳқон ба саҳаргоҳон, к-аз хона биёяд,
На ҳеч биёромаду на ҳеч бипояд. *Манучеҳрӣ*

Аз дидани мева мутаҳассир гардад, то нахӯрад,
наёрамад. *Аҳмади Дониш*

2. маҷ. хомуш шудан.

Бозоргон ... ҳама шаб наёрамид аз суханҳои парешон гуфтан. *Саъдӣ*

3. дӯстӣ кардан; бо ҳам зистан; ҳамхобӣ, кардан.

Туро дил чун диҳад аз ман буридан,
Ба рафтани, бо дигар кас орамидан?

Фаҳриддини Гургонӣ

Духтари деҳқонери дӯст гирифт ва бихост ва бо вай биёромид ва духтар аз Қубод обистан гашт.

«Маҷмаъ-ут-тавориҳ»

ОРОМИШ *آرامش* 1. беҳаракатӣ, сукунат.

Ва лекин дуруст кунем, ки халоъ худ нест ва андар халоъ ҷунбишу оромӣш нест. *Ибни Сино*

2. осоиш, роҳат, фароғат; оромӣш гирифтани қарор гирифтани, истодани.

Раъяташ сокин нагардад як замон дар як замин,
Рахшаш оромӣш нагирад соате дар як макон.

Фарруҳӣ

ОРОМСӢЗ *آرامسوز* барҳамзанандан оромӣю осудагӣ.

Ба гирия дояро гуфто: Чӣ рӯз аст,
Ту гӯӣ, оташе оромсӢз аст! *Фаҳриддини Гургонӣ*

ОРОМФАЗО *آرام فزا* *ниг.* оромбахш.

Оромфазост баски ҷаҳдаш,
Оҳишта вазад сабо ба аҳдаш. *Файзӣ*

ОРОМӢ *آرامی* сукунат, қарор; оромӣ доштан қарор доштан, ором будан.

Чӣ сон дур аз ту, ҷоно, чашми тамкин доштан аз ман,

Қи бе васли гуҳар ҳаргиз надорад баҳр оромӣ.

Шоҳин

ОРОСТА *آرسته* 1. сифати феғлиши замони гуваштиши оро-
стан; 2. ором, осуда; басомон, батартиб; ободон, маъмур.

Гарат мамлакат бояд ораста,
Мадеҳ кори муъзам ба навхоста. *Саъдӣ*
лашқари ораста лашқари муназзам, лашқари батар-
тиб.

Ин рӯз Абулҳасан даррасид бо лашқари анбуҳ
ва ораста. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ороста гаштан ба тартиб омадан; обод шудан.

На замине зи ту ораста гашт,
На дарахте зи ту пироста гашт. *Ҷомӣ*

ороста шудани саф саф кашидани лашқар:

Чу шуд аз ду ҷониб саф ораста,
Саломат шуд аз роҳ бархоста. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. озода; покиза.

Зани хубу хушхую ораста
Чӣ монад ба нодони навхоста? *Саъдӣ*

4. омода, тайёр.

Сухроб уро гуфт: Бирав ва Хушнавозро бигуй,
ки инчунин захми тирро ораста бош.

«*Таърихи Табарӣ*»

Гар толиби молу ганҷи афзунӣ,
Ораста бош ранҷи афзуно. *Адиб Собир*

ороста кардан оростан, барпо кардан, ташкил наму-
дан.

Ҳофиз, ораста кун базму бигу воизро,
Ки бибини маҷлисаму тарки сари минбар гир! *Ҳофиз*

◇ дил ораста доштан дил шод кардан, дилро хур-
санд намудан.

Бипурсид дигар, ки аз хоста
Чӣ донӣ, ки дорад дил ораста? *Фирдавсӣ*

ОРОСТАГӢ *آرستگى* орош; зебу зинат.

ОРОСТАН||**ОРАСТАН** *آرستان* 1. зинат додан, зебу
зинат додан, музайян кардан, оро додан.

Боди сабо даромад, фирдавс гашт сахро,
Орост бустонро найсон ба фарши дебо. *Кисой*

Абуабдулло бифармуд, то шахро биёростанд.

«*Таърихи Наршахӣ*»

Бисъёр машав ғарра бад-ин хусни диловез,
К-ин хусни диловези ту аз ишқи ман ораст.

Салмони Соваҷӣ

2. барпо кардан, сохтан; хушнамо сохтан; ба вучуд
овардан.

Базме подшоҳона биоростанд. *Авфӣ*

Чист, бингар, з-осиё мар-осиёбонро ғал(л)а?
Гар набоститиш ғалла, осиё н-оростӣ.

Носири Хисрав

Таҳайюр гаҳ зи чашмақҳои ашқам анҷум орояд,
Сазад гар гардиши рангам кунад таъмири гардуе.

Шоҳин

3. обод кардан, маъмур кардан.

Масъуди Насир ... афзали подшоҳони вақт аст
ба аслу насаб ... шуҷоату саховат ва пиростани
мулку ороستاني вилоят. *Низомии Арӯӣ*

4. дуруст кардан; соз кардан.

Зананда дигаргун биёрост руд,
Баровард ногоҳ дигар суруд. *Фирдавсӣ*

Мақун пешан худ ба ҷуз ростӣ,
Агар ростӣ, корат ороств! *Ҳотифӣ*

5. омода шудан; муҳайё кардан, ҳозир кардан.

Ҳама ганҷ пеши ту оростваст,
Агар тоҷ, агар тахт, агар хостаств. *Фирдавсӣ*

Рузи дуйум зи ҷой Қомат хост,
Хештанро барои ҷанг ороств. *Мушифиқӣ*

Ҷавоби нома биёростам, ки бинвисам:

Аз он ҷи гуш зи ҷонон шумид, дида надид. *Шоҳин*

6. киноя аз навиштан, таълиф намудан, гуфтан.

Кунун, эй сухангун бедормағз,
Яке достоне биёрой нағз. *Фирдавсӣ*

Ҷавоби ҳарфи ёр оростван хост,
Хароше дошт ҳар ҳарфе, ки ороств.

Хисрави Деҳлавӣ

Пешиниён хирадномаҳо оростваанд, ки пасинон
гуш кунанд. «*Нигори Дониш*»

ОРОЪ *ا. آراء* ҷ. раъй 1.

Ва дар ду қисми дигар аз ақсоми ҳикмат ақвол
ва орои дигари ҳукамо муносиби фанни аввал на-
мате тақрир дода шавад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

ОРУҒ||**ОРУҚ** *آرۇق* боди меъда, ки аз гулу бо садо
мебарояд.

Бо чунин хурдану чунин оруқ,
Қай барӣ рахти хеш бар Айюқ? *Авҳадӣ*

Зи маҳтобе бинӯши косан дуғ,

Қаши охи дурӯге ҳамчу оруғ. *Ҳозик*

оруғ задан оруғ додан, аз гулу боди меъда баровар-
дан.

Он пири гушнаро, ки набуд оҳ дар ҷигар,
Оруғи имтило занад акнун зи хони шукр.

Қамоли Исмоил

ОРУҒДА *آرغده* хашмгин, ғазаболуд; ҷангара.

Суи разм омад чу оруғда шер,
Қаманде ба бозу, саманде ба зер. *Фирдавсӣ*

ОРУҚ *آرۇق* *ниг.* оруғ.

ОРӢ *ا. عارى* 1. бараҳна, урьён, луч.

... Ва ориу урьён берун хоҳад шуд.

Аҳмади Дониш

2. маҷ. маҳрум, ҷудо, холи, дур аз чизе; **орӣ** будан
аз чизе маҳрум будан ва дур будан аз чизе.

Шеърӣ вай холи аз латофате нест, аммо аз фа-
зонли муктасаба бисъёр **орӣ** будааст. *Ҷомӣ*

Ҳар подшоҳе, ки аз сифати адл **орӣ** бошад, мо-
нанди абрест, ки борон надошта бошад.

«*Фатҳнома*»

орӣ шудан (*ё* гаштан) аз чизе маҳрум гаштан аз чизе,
чизеро дуро нашудан.

Баъзе аз ашхос ҳеҷ аз он сифат **орӣ** наметаво-
нанд шуд. *Аҳмади Дониш*

Аз пешан косиби ориу барӣ ва дохили зумран
фузало гаштаам. *Садрӣ Зиё*

◇ аз либоси илм **орӣ** будан киноя аз беилм будан,
чоҳил будан.

Фақир гуфтам, ки шумо сабр кунед ва таъҷил
нанамоед, ки ҷаноби хоҷа аз либоси илм **орист**.

Восифӣ

ОС 1 *آس* *ниг.* осиё.

Осмон осиён гардонест,
Халқро орд мекунад чун ос. *Унсурӣ*

Дар ос афканам ҳар киро суданист,
Бибашоям онро, ки бахшиданист. *Низомӣ*
ос кардан орд кардан, талқон кардан; майда кардан,
реза кардан.

Қадре аз он гандум ос карданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
ос шудан орд шудан; реза шудан, пора-пора гарди-
дан.

Ос шудам зери осиеи замона,
Неста хоҳам шудан ҳаме ба карона. *Кисоӣ*
То маро дил ос шуд дар осиеи ншқи у,
Ҳаст, пиндорӣ, ғубори осие бар сар маро. *Муизӣ*

ОС II *أس* ҷовари сафедранге, ки сари думаш сиёҳ аст
ва аз пӯсти он пӯстин меДузанд, қоқум.

ОС III *ا. أس* дарахтест ҳамешасабз, ки баргу гулаш хуш-
бӯй буда, дар тиб ҳамчун даво кор фармуда мешавад,
дарахти мурд.

Дар ту, эй гунбади умеду харос,
Гардиши ос ҳасту гунаи ос.
Сабзу хуррам чу осӣ андар чашм,
Боз бар фарқ тезгард чу ос. *Масъуди Саъд*
Моҳи духафта надорад қаду чашму руху зулф,
Ар-ару наргиси серобу гули сурию ос. *Сузанӣ*

ОСА *آسه* замини барои кишт тайёр кардашуда; киштзор.

Чу абри кафи шаҳ тақотур намояд,
Зар аз осан тамаъи соил биуряд. *Мунҷик*

ОСАФ *آصف* 1. номи вазири Сулаймон, писари Довуд, ки
ба доной машҳур будааст.

Осаф бар курсие, ки пешн тахт мавҷуд буд, қа-
рор гирифт. «*Равзат-ус-сафо*»

Осафи сонӣ Осафи дуйӯм; киноя аз ҳар вазире, ки дар
ақлу заковат монанди Осаф аст.

Ҳофиз ин гавҳари манзум, ки аз таъб ангехт,
Асари тарбияти Осафи сонӣ донист. *Ҳофиз*

2. маҷ. вазири доно, вазири ботадбир.

Осафо, дар хонаам барғи зимистон ҳеҷ нест,
Барг чун дар хотир афтад, ру суви боғе ниҳам.
Мушфиқӣ

ОСАФӢ *آصفى* вазири, вазорат.

Шукӯҳи осафию аспн боду мантиқи тайр
Ба бод рафту аз у хоҷа ҳеҷ тарф набаст. *Ҳофиз*
Амалу илм бибояд сифати осафи шох,
Осафӣ чун кунад он хоҷа, ки нодон бошад?

Қамолӣ Исмоил.

ОСАФҶОҲ *آصف جاہ* баландмартаба (лақаби вазирон).

Дар ҳар мартаба ҷаноби осафҷоҳ табассуме ме-
карданд. *Садрӣ Зиё*

ОСАҒДА *آسغده* муҳайё, тайёр.

Хотири отири ту ғорат кард
Ганҷи осағдан ниҳони қалам. *Масъуди Саъд*

ОСЕБ *آسيب* 1. озор, ранҷ, дард.

Зи осеби раҳ дар харошу хуруш,
Ба тан хунаш аз гармин хур ба чуш. *Ҷомӣ*

2. зарба, садама, кӯфт.

Ба осеби пою ба зону, ба даст
Ҳаме мардум афганд чун пили маст. *Унсурӣ*

Аз осеби наъли якрон санги хора пора кунам.

Авфӣ

3. зарар, зиён, газанд.

Ва Систоиро ханӯз ҳеҷ осебе нарасида буд то ин
вақт. «*Таърихи Систон*»

осеб омадан зарар расидан.

Қасеро тоҷи зар бар сар диҳад зеб,

Ки н-ояд бар заиф аз тахташ осеб.

Хисрави Деҳлавӣ

осеб расидан зарар расидан; шикаст расидан.

Шаҳсе аз боме ба болои марде, ки ба пой девор
нишаста буд, афтод. Иттифоқо афтодаро осебе на-
расид, нишастаро гардан шикаст. *Садрӣ Зиё*

4. офат, нақбат, бало.

Давлатеро, ки набошад ғам аз осеби завол
Бе такаллуф бишунав: Давлати дарвешон аст.

Ҳофиз

Кунун уммед дар кори ту бастам,
Магар гири дар ин осеб дастам.

Фахриддини Гургонӣ

◇ осеби ахтар дар ақидаи аҳли хурофот таъсири ба-
ди ситоран наҳс.

Мефурушам роҳату ишқи ситамгар мехарам,
Медиҳам рузи хушу осеби ахтар мехарам. *Урфӣ*

осеби назар (*ё* чашм) чашмзаҳм, чашмрасидагӣ, чаш-
ми бад.

Зи осеби назар гар мегурезӣ, дар дилам биншин,
Ки он гаҳ ҳоли аз номаҳрамон кошонае дорӣ.

Урфӣ

осебу шеб ташвиш, изтироб.

Ҳама шаб ба хоб андар осебу шеб,
Зи пайкорашон дил шуда ношикеб. *Фирдавсӣ*

осеби парӣ доштан дар ақидаи хурофӣ аз таъсири
чинну парӣ зиён дидан.

Туй девонаваш, ҷоно, ки дорӣ сояи гесу,
Дилам девонатар аз ту, ки осеби парӣ дорад.

Хисрави Деҳлавӣ

ОСЕВАН *آسيون* *ниг. осема.*

Гар на ишқат қард осеван маро,
Аз ҷӣ ру саргаштаву осеванам. *Мунҷик*

Ҷӣ чизӣ, к-ин ҳама осеван аз туст,
Ки бе ту зиндагонии ман аз туст. *Аттор*

ОСЕМА *آسيمة* парешон, музтариб, мушавваш; саросема;
ҳайрон, шефта; саргашта, девонамизоч; осема гаштан
(*ё* шудан) ҳайрон ва парешонхотир шудан; девона шу-
дан.

Саропарда бурданд аз айвон ба дашт,
Сипаҳ аз хурушидан осема гашт. *Фирдавсӣ*

Осема шавам, чун лаби нушинт бубинам,
Монандан занбур, ки ангур бубинад. *Адиб Собир*

осема кардан парешону мушавваш кардан; девона
кардан.

Осема босе кард фалак беҳабаронро
В-ошуфта босе гашт бад-у кори муҳайё.

Носири Хисрав

ОСЕМАНАЗАР *آسيمة نظر* 1. шуриданигох, ошuftаназар;

2. мадхуш, азхушрафта, азҳолрафта.

Нушдорун муфарреҳ, ки ҷаве феъл накард,
Ҳам бад-он осии осеманазар боздихед. *Ҳоқонӣ*

ОСЕМАСАР||**ОСЕМАСОР** آسيمةسار آسيمةسار саргардон, му-
тахайр, парешонҳол, саросема.

Ман аз баҳри он бачча осемасор
Ҳамагардам андар ҷаҳон сугвор. *Фирдавси*
Осемасар чу гови харосам, ки чашмбанд
Нагзорадам, ки чашм ба берун дароварам. *Ҳоқонӣ*

ОСИВОР عاصي وار монанди гунаҳгор, гунаҳгорсифат.

Гар диҳад тавфиқ тавба, шукр гӯӣ,
Варна осивор роҳи узр пӯӣ. *Ҷомӣ*

ОСИЁ آسیا дастгоҳе, ки дар он ғалладонаро орд мекунад.

Гарчи муш аз осиеъ бисъёр дорад фонда,
Бегумон, рӯзе фуру кубад сари муш осиеъ.

Носири Хисрав

Ҳама осиеъ тунд гардад ба об,
Чу шуд мунқатеъ об, гардад хароб. *Шоҳин*

осиеъ бод осиеъ, ки ба қувваи бод кор мекунад.

Аз шикасти мост гардиш чархи бевунъедро,
Нест ғайр аз дона обе осиеъ бодро. *Соиб*

осиеъ кардан орд кардан, талқон кардан; < осиеъи фалак (ё чарх) киноя аз фалаки гарданда; дунъе, ҷаҳон.

Эй аждаҳон чарх, дилам бештар бихӯр
В-эй осиеъ чарх, танам тангтар бисой!

Масъуди Саъд

Осиеъи фалак аз оби муруват холист,
То дилат чок чу гандум нашавад, нон маталаб.

Соиб

аз гард афтодани осиеъи касе киноя аз беравнак шудани кори касе.

Дили шикаста ба дармон намешавад барпо,
Агар зи гард фитад осиеъи дарवेशӣ. *Соиб*

ба хун (дар)гаштани осиеъ киноя аз рӯӣ додани куштори бисъёр ва хунрезии зиёд.

Чунон хун ҳамаерафт бар кӯху дашт,
Қ-аз он осиеъо ба хун дарбигашт. *Дақиқӣ*

дар осиеъи рӯзгор гаштан киноя аз аҳволи гуногун аз сар гузаронидан, пастию баландӣ ҳаётро дидан.

Сипаҳсолори Ғозӣ Саид дар осиеъи рӯзгор бигашт
ва хосту афтод ва бар шуғл буду набуд.

«Таърихи Байҳақӣ»

ОСИЁБ آسياب *ниг.* осиеъ.

Бар сарам гардид санги осиеъ,
То баромад гардам аз ҷони хароб.

Абӯисҳоқи Атғима

ОСИЁБОН آسيابان шахсе, ки осиеъро бонӣ мекунад, осиеъдор.

Азбаски бар ту баргашт ин осиеъи гетӣ,
Чун марди осиеъбон пургарди осиеъ.

Носири Хисрав

ОСИЁБОНӢ آسياباني пешаву амали осиеъбон.

ОСИЁСАНГ آسياسنگ 1. санги осиеъ.

Осиеъсанги зерин мутаҳаррик нест, лоҷарам таҳаммули бори гарон ҳамакунад. *Саъдӣ*

Чунон шудаест зи савдо маро димоғ заиф,
Ки доғ бар сари бемағзам осиеъсанг аст. *Соиб*

2. маҷ. санги бузург, санги гарон.

Баргирифт он осиеъсангу бизад
Бар магас, то он магас вопас хазад. *Румӣ*

ОСИЁЧАРХ آسیاچرخ осиеъи бодӣ.

Дар он чо осиеъчарх кунанд, то бод бигардонад ва орд кунад. *«Таърихи Систон»*

ОСИМ *a.* آثم гунаҳгор, осӣ.

Шояд қиссаи хиёнат ғайри воқеъ бошад ва ҳама осиму базаҳманд гарданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Анас ба ранҷиши тамом аз пеши он золими осим берун омад. *«Равзат-ус-сафо»*

ОСИФ *a.* عاصف бодӣ саҳт, тундбод.

Зи маркабаш ба гаҳи так се пой дорад рашк,
Яке шамолу дуйум осифу сейум сарсар.

Адиб Собир

Ва аз чашмаи хушкгашта боду шамоли осиф берун ояд. *Аҳмади Доғиш*

ОСМОН آسمان 1. фазои бениҳоятӣ атрафи замин, ки ба назар кабудранги гунбазшакл менамояд, сипеҳр, фалак.

Чу ҷоду бикӯшт, осмон тира гашт,
Бар он сон ки чашм андар ӯ хира гашт. *Фирдавси*

2. сақф, шифт.

Хиромон ҳамаерафт Баҳроми Гур,
Яке хона дид, осмонаш булӯр. *Фирдавси*

3. ҷ. олами боло, ки гӯё макони худо ва малонка будааст.

Мулк з-он додаст моро кунфакон,
То нанолад халқ суй осмон. *Румӣ*

[Аҷуза] шак накард, ки [эшон], малакест аз осмон нозил шуда. *Садрӣ Зиё*

4. маҷ. тақдир, сарнавишт.

Бар шикасти базми ман осмон фалоҳун шуд,
Бар даҳони миноям ҷои пунба санг омад. *Сайидо*

◇ **ҳафт осмон** *ниг.* ҳафт(ҳафт фалак); **ку осмон ку ресмон?** яъне сару нугаш кучо?

Иштибоҳе ҳаст лафзӣ дар миён,
Лек худ ку осмон, ку ресмон? *Румӣ*

осмонро ба абру пӯшидан барои пинҳон кардани кори ошкоро кушидан.

Агар пайкари тӯст, чандин макӯш,
Ба абруи худ осмонро мапуш. *Низомӣ*

осмонро ба замин овардан кори номумкинро анҷом додан; осмонро ба теша тарошидан кори муҳол ва ношуданиро иҷро кардан.

Бар замин бозуе киро бошад,
Қ-осмонро ба теша битрошад?! *Низомӣ*

ба осмон шудан даргузаштан, мурдан.

Пас аз ин Бӯсаиди саррофи кадхудои ғозӣ ба осмон шуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

бар осмон пой ниҳодан киноя аз баландмартаба шудан, ба мақоми баланд расидан.

Кунун к-ам давлатам шуд корфармой,
Худ аз давлат ниҳам бар осмон пой.

Хисрави Деҳлавӣ

бар осмон тахт задан киноя аз соҳиби мақоми баланд шудан.

Бар хокам агар ту мекашӣ рахт,
Гӯям, ки бар осмон задам тахт. *Ҷайзӣ*

бар сари касе фуру рафтани осмон ба ҳоли бад афтодани касе, ба рӯзи сиёҳ дучор шудани касе; гирифтани мусибат ва бадбахтӣ гаштани касе.

Ман толиби он маҳам, гар ӯ рафт,
Гу бар сарам осмон фуру рафт. *Шоҳин*

дар ҳафт осмон як ситора надоштан *киноя аз ниҳояти камбағалӣ; ба ҳар кучо равӣ, осмон ҳамин ранг аст зарб. шароит дар ҳама ҷо як аст.*

ОСМОНА آسمانه сақф, шифти хона.

То ҳаме осмон тавонӣ дид,
Осмон бину осмона мабин. *Имора*

Дару девору буму осмона
Нигорида ба нақши чиниёна. *Фахриддини Гургонӣ*

ОСМОНАСОС آسمان اساس пуршукӯх, бузург, азим, олибунбёд.

Султон ... аз дидани иморат ва абния ва бутхонаҳои олия дар шигифт монда, ... ин иборот дарҷ фармуд, ки дар ин шаҳр ҳазор қасри осмонасос аст. *«Таврихи Фариишта»*

ОСМОНВАШ آسمان وش 1. осмонмонанд; 2. маҷ. баланд; бошукӯх.

Бар боми осмонваш гар моҳи мо барояд,
Хуршед кист боре, к-ӯ бар само барояд.
Хисрави Деҳлавӣ

Дар чашни осмонваши ту рехта ба ноз
Соқии моҳруи ту дар соғар офтоб. *Анварӣ*

ОСМОНГАР آسمان گر худо.

Ҳамедонам, ки ҷавр аст ин, валекин
Надонам з-осмон ё з-осмонгар. *Носири Хисрав*

ОСМОНГИР آسمان گير осмон; баландпарвоз, дурпарвоз.

Чу хуршед теғат ҷаҳонгир бод,
Хадангат чу Тир осмонгир бод! *Ҳочу*

ОСМОНГУН||ОСМОНГУНА آسمان گون||آسمان گونه осмонранг, кабуд.

Руҳи гулгунош гашта заъфаронгун,
Лаби майгунош гашта осмонгун.

Фахриддини Гургонӣ

ОСМОНДАРА||ОСМОНДАРРА آسمان دره нуч. Қаҳқашон, Маҷарра.

Ба кучае, ки равӣ бо кафи гуҳарафшон,
Чу Осмондара созӣ зи бас гуҳар борӣ ... *Мунҷик*

Саманд аз осмон дода нишонаш,
Ба сони Осмондарра камонаш. *Саной*

ОСМОНЗАДА آسمان زده фалакатзада, шурбаҳт, бадбаҳт.

Манзур нест масҷиду майхона сохтан,
Мазлуми осмонзадаеро паноҳ шав. *Нозим*

ОСМОННАВАРД آسمان نورد ҳавопаймо, ҳавонавард, баландпарвоз.

ОСМОННИҲОД آسمان نهاد 1. ниг. осмонасос; 2. маҷ. асилзода, пок.

Ту ахтари осмонниҳодӣ,
Ҳам гавҳару ҳам гуҳарнаҷодӣ. *Файзӣ*

ОСМОНРУЗ آسمان روز рӯзи 27-ӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Маҳи Баҳману осмонруз буд,
Ки фолам бад-ин нома фирӯз буд. *Фирдавсӣ*

Осмонруз, эй чу моҳи осмон,
Бода нӯшу дор дилро шодмон. *Масъуди Саъд*

ОСМОНСАЙР آسمان سير 1. осмоннавард, осмонгард; баландпарвоз; 2. маҷ. хаёлпараст.

Аз чунун ин олами бегонаро гум кардаам,
Осмонсайрам, замини хонаро гум кардаам. *Соиб*

ОСМОНСАНЧ آسمان سنج мунаҷҷим, ҳайатшинос, ситорашинос.

Осмонсанҷаму ситорашинос,
Оғаҳ аз кори ахтарон ба қиёс. *Низомӣ*

ОСМОНСОЙ آسمان ساي осмонхарош, осмонрас, ниҳоят баланд.

Фармуданд, ки ... ҷавонҳон қавиҳайкал худхон қимати зарринашон бар сар ниҳода, яккашаҳпарҳои сафеди осмонсой бар он ҷо зананд. *«Фатҳнома»*

ОСМОНТАХТ آسمان تخت баландмартаба, олиҷоҳ.

Аз он Юсуф Зулайхо шуд ҷавонбаҳт
В-аз ин чун ман нагардам осмонтаҳт? *Нозим*

ОСМОНТОЗ آسمان تاز ба осмон бароянда, болораванда.

Губори ин водӣ яксар осмонтоз аст. *Бедил*

ОСМОНФАР آسمان فر пуршаъну пуршукӯх, бошукӯх.

Ҳама дар сояи он осмонфар
Чу тифле хуфта дар домони модар. *Ҳочу*

ОСМОНФАРҲАНГ آسمان فرهنگ пурдон, донишманд.

Гар дарун омадан ба хона равост,
То дароям, сухан бигӯям рост,
Ки Масеҳои осмонфарҳанг
Аз замона чӣ рев диду чӣ ранг? *Низомӣ*

ОСМОНҲЕЗ آسمان خيز баланд; пуршукӯх.

Сарам ба сачдаи ҳар дар фуру намеояд,
Ба остони ту нозам, ки осмонҳез аст. *Зуҳурӣ*

ОСМОНШИТОБ آسمان شتاب *киноя аз тезрав, тундрафтор.*

Таборакаллаҳ аз он осмоншитоб куранг,
Ки наъли оннارانгаш надида ранги даранг. *Урфӣ*

ОСМОНӢ آسمانی 1. мансуб ба осмон 1; 2. д. раббонӣ, илоҳӣ, ғайбӣ.

Валекин иттифоқи осмонӣ
Кунад тадбирҳои мард ботил. *Манучехрӣ*

Бахту давлат ба кордонӣ нест,
Чуз ба таъйиди осмонӣ нест. *Саъдӣ*

Шабе аз муқтазон осмонӣ
Дилам кард орзуи комронӣ. *Сайидо*

Асбоби заминӣ ба асароти осмонӣ мутобик афтада буд. *Аҳмада Доғиш*

3. обӣ, кабудчаранг, осмонранг.

осо آسوسي замони ҳозираи осудан.

ОСО I آسا хамбёза, даҳондара, фоза; **осо** кашидан (ё кардан) хамбёза кашидан.

Чунон намуд ба мо дӯш моҳи нав дидор
Чу ёри ман, ки кунад гоҳи хоби хуш *осо*. *Баҳромӣ*

ОСО II آسا зебу зинат, зевар, ороиш; **осо** кардан оростан, зинат додан.

Ба уммеди қабулат бикри фикрам
Чу баҳри Юсуфи мисрӣ, Зулайхо
Ба анвои нафоис хештанро
Ба сони нав-арӯсе карда *осо*. *Асҷадӣ*

ОСО III **آسا** хайбат, салобат.

Зур бистонад тадбири ту аз панҷан шер,
Кибр берун кунад осои ту аз таъби паланг.

Мухтории Ғазавӣ

ОСО IV **آسا** монанд, мисл; бар осои ... ба монанди ...; ҳамчун.

Варо хондӣ ҳар замон Ардашер,
Ки гуянда марде буду ёдгир.
Бар осои дастур будӣ варо,
Ҳамон низ ганҷур будӣ варо. *Фирдавсӣ*

ОСОИШ **آسايش** 1. осудагӣ, оромӣ; роҳат, истироҳат.

Осоиши ду гетӣ тафсири ин ду ҳарф аст:
Бо дустон — мурувват, бо душманон — мудоро.

Ҳофиз

Умрҳо бигзашту сар болини осоиш надид,
Солҳо аз зонуи худ такъягоҳаш доштам. *Мушфиқӣ*

2. маҷ. сустӣ, коҳилӣ, танбалӣ.

Дилам бигрифт з-ин осудақорӣ,
Ки осоиш бувад бунъеди хорӣ.

Фахриддини Гургонӣ

◇ осоиши базм асбоби тараб, асбоби хурсандӣ.

Ҳама роҳ пур пӯшишу хӯрданӣ,
Аз осоиши базму густурданӣ. *Фирдавсӣ*

ОСОМ а. **آتام** ҷ. исм I.

Осоми у баршумурд ва савганд ёд кард, ки туро
зинда нагзорам. *Авфӣ*

Шоҳ Шучоъ аз ҷароим ва осои аҳли туғъён
даргузашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ОСОН **آسان** 1. сахл; муқобили душвор I.

Чу дониш танашро ниғаҳбон бувад,
Ҳама зиндагонӣ осон бувад. *Фирдавсӣ*

Ноқисонро, Бедил, осон нест комил сохтан,
То диҳад як дона, чандин оби рӯ резад сахоб.

Бедил

осон гаштан *ниг.* осон шудан; осон гирифтан сахл шуморидан, осон пиндоштан.

Қамон дор дилро, забонат чу тир,
Ту ин достони ман осон мағир. *Фирдавсӣ*

осон фаро гирифтан сахл пиндоштан.

Аввал ҷароғ будӣ, оҳиста шамъ гаштӣ,
Осон фаро гирифтам, дар хирман уфтодӣ. *Саъдӣ*

осон шудан (*ё* гаштан) ҳал шудан, ёфт шудани роҳи ҳал.

Яқин медонам, ки ба андак илтифоти хотири шумо ҳалли ин уқда хоҳад шуд ва ин мушқил осон хоҳад гашт. *Садрӣ Зиё*

Мушқиле нест, ки осон нашавад,
Мард бояд, ки харосон нашавад. *Саъдӣ*

2. беранҷ, муфт.

Ту ранҷию осон дигар кас хӯрад,
Суви гуру тобути ту нангарад. *Фирдавсӣ*

ОСОҢГУЗОР **آسان گزار** беғам, бепарво; дилвасеъ, сардхун.

Рафиқе некрой аз лашкаре бех,
Диле осонгузор аз кишваре бех.

Фахриддини Гургонӣ

ОСОҢГУЗОРӢ **آسان گزارى** беғамӣ, бепарвоӣ; дилвасеӣ, сардхунӣ.

Ба осонгузорӣ даме мешумор,
Ки осон зияд марди осонгузор. *Низомӣ*

ОСОНКУШО **آسان كشا** чизе, ки ба осонӣ кушода мешавад; маҷ. зуд ва осон ҳал шаванда.

Агарчи бар дили даръёст бор уқдаи ман,
Хушам, ки уқдаам осонкушост ҳамчу хубоб. *Соиб*

ОСОННИЮШ **آسان نيوش** касе, ки суханеро бо диққат гуш намекунад.

Чӣ пиндорӣ, эй марди осонниюш,
Ки осон пур аз дур тавон кард гуш? *Низомӣ*

ОСОНХУРӢ **آسان خورى** муфтхурӣ; пурхурӣ.

Он ки ба осонхуриаш хуй шуд,
З-у шарафи нафс ба як сӯй шуд.

Хисрави Деҳлави

ОСОНӢ **آسانى** 1. сабуки; муқобили душворӣ.

Эй ту сабаби шифову бемории ман
В-аз ту ҳама осонию душвории ман. *Адиб Собир*
Расидааст ба лаб чонам аз машаққати ҳаҷр,
Бие, ки дар қадамаат ҷон диҳам ба осонӣ. *Шоҳин*

2. осудагӣ, осоиш; роҳату хоб.

Наҳоҳам бе ту, ёро, зиндагонӣ,
На осонию коми инҷаҳонӣ. *Фахриддини Гургонӣ*
Басе баҳри осониям ранҷ бурд,
Паи роҳатам роҳи меҳнат спурд. *Ҷомӣ*

3. маҷ. коҳилӣ, сустӣ, танбалӣ.

Бикоҳад зи ранҷи ту ҳамранҷи ту,
В-аз о с о н и осонии ганҷи ту. *Абушақури Балхӣ*
Зи осонӣ наёяд шодқомӣ,
Зи беранҷӣ наёяд некномӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

ОСОР а. **آثار** ҷ. асар.

Яке аз осори боқин он подшоҳ Бағдод аст. (1)
«*Қалила ва Димна*»

Осори саодату начобат дар носияи ту мушоҳада мекунам. (2) *Авфӣ*

Он гоҳ дар осор ва натоиҷи илми тиб тааммуле кардаам. (4) «*Қалила ва Димна*»

Ваъдаҳо кардӣ, вале осори он зоҳир нашуд,
Сахттамкин гуямат ё сустпаймон хонамат? (5)

Шоҳин

осори атиқа ёдгориҳои куҳна, асарҳои қадима; ◇ осори сафар кӯфтагии сафар, кӯфти роҳ, мондагии роҳ; осори хайр иншооте, ки барои истифодаи умум бино шудааст.

Хеле осори хайр, ки эшон доранд, ҳеҷ мулк надоранд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ОСРАНГ **آسرنگ** осиемонанд, ба мисли осие даврзананда.

То барояд лахт-лахт аз куҳ меғн моғун,
Осмони осранг аз ранги у гардад халанг.

Манучехрӣ

ОСТАР I **آستر** 1. матои қисми дарунии чомаву кӯрпа ва дигар либосҳо, битона; муқобили абра I.

Нор монад ба яке суфрақаки дебо,
Остар дебаи зард, абраи он ҳамро. *Манучехрӣ*

Қисвати қадри ўст он қисват,
К-аз нӯҳум ҷарх остар дорад. *Анварӣ*

2. маҷ. порҷаи камарзиш.

Шунидам, ки фармондеҳе додгар
Қабо дошӣ ҳар ду ру остар. *Саъдӣ*

ОСТАР II *آستر* шакли кутохшудан онсӯтар.

Чу равшан шуд аз нури хур бохтар,
Шуд аз чашми соя замин з-остар. *Масъуди Саъд*

ОСТИН *آستين* 1. як қисми либос, ки дастро аз сари китф
то панҷаҳо мепушонад.

Ҳеҷ кас ғайр аз Закариё наздики у нарафта ва
калиди хучра ҳамеша дар остини вай будӣ.

«Таърихи Табарӣ»

Остин ва домани у аз сари даст ва шитоланг фу-
ру буд, ба корд бибурид. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* як миқдори чизе, ки дар остин гунҷад.

Қалам аст ин ба дасти Саъди-дар,
Ё ҳазор остин дурри дарӣ. *Саъдӣ*

Тарсам, к-аз ин чаман набарӣ остини гул,
Қ-аз гулбунаш таҳаммули хоре намекунӣ. *Ҳофиз*

◇ остин афшондан (*ё* фишондан, барафшондан) а)
рақсидан; б) изҳори безътиной кардан; тарк кардан;
дур кардан, рондан.

Гар ту, шакарханда, остин нафишонӣ,
Ҳар магасе тутие шаванд шакархо. *Саъдӣ*

остин барзадан ба коре тайёр шудан, ба иҷрои коре
миён бастан; *муқ.* доман (доман барзадан).

Чу сунбули ту сар аз барги ёсумин барзад,
Ғамат ба рехтани хунам остин барзад.

Заҳири Форёбӣ

Дорӣ ҳаёли куштани ман, варна баҳри чист
То соид остини ду дасти ту барзада? *Шоҳин*

остин барнаваштан *ниг.* остин барзадан.

Нахустин касе, к-у бияфқанд кин,
Ба хун рехтан барнавашт остин ... *Фирдавӣ*

остин молидан *ниг.* остин барзадан.

Остин молиду доман барзад он бебоки маст,
Вой чони ман, ки афтодам зи, по, рафтам зи даст.

Осафӣ

остин тар доштан *киноя аз* бисъёр гиристан.

Дар он кӯш аз ниёзи синапарвар,
Ки доман пок дорӣ, остин тар. *Хисрави Деҳлавлӣ*

остин фишондан *ниг.* остин афшондан; остин шикард-
дан *ниг.* остин барзадан.

Остин бишкардай бар куштанам,
Табл худ дар зери доман мезанӣ! *Анварӣ*

остин шустан *ниг.* остин тар доштан.

Гу: Бираву остин зи хуни чигар шуй,
Ҳар кӣ дар ин остона роҳ надорад. *Ҳофиз*

остини вадоъ барафшондан *ба чизе* чизеро тарк кар-
дан; остини видоъ ба мулки ҷаҳон афшондан ҷаҳонро
видоъ кардан; ҷон супурдан, вафот кардан.

Барафшонд аз лаззати ин симоъ
Ба мулки ҷаҳон остини видоъ. *Ҷомӣ*

остини *касе* гирифтган а) дархост кардан, талаб наму-
дан.

Гуруҳе ҳамнишини ман, хилофи ақлу дини ман
Бигиранд остини ман, ки даст аз доманаш бигисл.

Саъдӣ

б) даст гирифтган, часпидан.

Чун ишқ гирифт остинам,
Нагзошт, ки фурсате нишанам. *Шоҳин*

остини кӯҳна доштан бесару сомон будан; остини ма-
лол афшондан ҳазар кардан, парҳез намудан.

Раво мадор, ки аз доманат бидорам даст,
Ба остини малоле, ки бар ман афшонӣ. *Саъдӣ*
остин аз даҳан бардоштан *киноя аз* хандидан, ханда
задан.

Дар он чаман, ки ту бардорӣ остин зи даҳан,
Дар остин кунад аз шарм ханда пинҳон гул. *Соиб*
остин аз дида бардоштан *киноя аз* ошкоро гиристан,
ба ҳой-ҳой гирья кардан.

Гузоранд остин бар чашми худ сангиндилон, Соиб,
Агар ман остин аз дидаи хунбор бардорам. *Соиб*
остин аз дур бардоштан *киноя аз* ишора кардан; ха-
бар додан.

Ҳайрати ишқам зи роҳи хоксорӣ бурда буд,
Гирдбоде гар намебардошт аз дур остин.

Муфиди Балхӣ

остин аз мижа бардоштан *ниг.* остин аз дида бардош-
тан.

Остин аз мижа имрӯз кӣ бардошт, ки боз
Кишти боди муроди ҳама тӯфонӣ шуд.

Волеҳи Ҳаравӣ

остин аз чашм бардоштан *ниг.* остин аз дида бардош-
тан.

Агар девонаи ман остин аз чашм бардорад,
Кунад фавворан хун гирдбоди ин биёбонро. *Соиб*
остин ба бинӣ гирифтган *киноя аз* бинӣ пушонидан ба-
рои ба димоғ нарасидани бун бад; остин ба шамъ
задан *киноя аз* хомӯш кардани шамъ, куштани шамъ;
остин бар чашм гузоштан пинҳон гиристан.

Гузоранд остин бар чашми худ сангиндилон, Соиб,
Агар ман остин аз дидаи хунбор бардорам. *Соиб*
остин бар ҷабини *касе* кашидан *киноя аз* ғамхорӣ
кардан, меҳрубонӣ намудан.

Дар ғубори кӯи ғам руи Зухурӣ гашт гум,
Остине бар ҷабини каш хоксори хешро. *Зухурӣ*
остин (бар)фишондан *ба (ё бар) касе, чизе а) киноя аз*
ишора кардан.

Замонеш савдо ба сар-дар бимонд,
Пас он гаҳ ба афв остин барфишонд. *Саъдӣ*

б) тарки *касе ё чизе* кардан, аз *касе ё чизе* даст ка-
шидан, дурӣ гузидан.

Як нафас, эй хоҷаи доманкашон,
Остине бар ҳама олам фишон. *Низомӣ*
Дӯстон чун аз нифоқ олудаанд,
Остин бар дӯстон хоҳам фишонд. *Ҳоқонӣ*

в) таҳсин гуфтан, офарин хондан.
Ҳар рӯз вақти субҳ фишонд чу мухлисон
Бар остонш гунабди даввор остин.
Чун рӯи ҳамчу моҳи туро дид бомдод,
Афшонд бар ҷамоли ту гулзор остин.

Абулфатҳи Ҳиравӣ

ОСТИНАФШОНӢ *آستين افشاني* безътиной, бепарвой.

Остинафшонии Юсуф гули ворастигист,
Ишқ агар машшота мегардад, Зулайхо пир нест.
Соиб

ОСТИНФИШОН *آستين فشان* хиромон; рақскунон.

Бар ҳар замин, ки остинфишон мегузарӣ, монан-
ди доман дар поят афтам. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*
Хоҳам шудан ба кӯи муғон остинфишон
З-ин фитнаҳо, ки домани охирзамон гирифт. *Ҳофиз*

ОСТОН||ОСТОНА آستانه|آستان 1. қисми поёни чорчубан дар, поиндарй; даромадгоҳ, мадхал.

Маро сарест бар ин остона, то ҳастам,
Сари ман асту ҳамни остона мегӯям. *Мушфиқӣ*

Шоир гуфт: Девони худро ба ҷихати табаррук
ба остонаи Қабба молидам. Мавлоно гуфт: Агар ба
оби Замзам мешустӣ, беҳтар буд. *Садри Зиё*

2. маҷ. кафшкан; поёни хона.

Дар худ камоли манзалате ҳар киро ки ҳаст,
Бар садр ихтиёр кунад остонаро. *Соиб*

3. маҷ. дарбор, даргоҳ, боргоҳи подшоҳӣ.

Эй соҳиби Қабба, нотавоне
Дидаст ситам зи остоне. *Шоҳин*

♦ **остони гардон** (ё **гардун**) *киноя* аз осмони аввал;
осмон; **остони фано** *киноя* аз дунё; **остонаи ҷоҳ** *киноя*
аз ибтидои бузургӣ ва мартаба.

Сафар мураббии мард асту остонаи ҷоҳ,
Сафар хизонаи мол асту устоди ҳунар. *Анварӣ*

остон бӯсидан таъзим кардан; зиёрат кардан.

Зулайхо доман андарчиду баргашт,
Ба хизмат остон бӯсиду баргашт. *Ҷомӣ*

остонаи касе судан киноя аз изҳори хоксорӣ ва фар-
монбардорӣ кардан.

Ҳеҷ сар остонаи ту насуд,
Ки кулаҳгуша бар сипеҳр нахаст. *Анварӣ*

ОСТОНБҮС آستان بوس остонбӯсӣ, зиёрат; назди бузурге
рафтан, ташарруф ҷустан.

Подшоҳо, ҳама шоҳон, ки ба хоби абаданд,
Остонбӯси ту дар хоб таманно карданд.

Хисрави Деҳлавӣ

ОСТОНРҮБ آستان روب хизматгор, ходим.

Ғаҳе ба зовияи Қабба субҳагардонам,
Ғаҳе ба тарфи санамхона остонрӯбам.

Толиби Омӯлӣ

ОСТӢ آستى *шакли кӯтоҳшудаи остин*.

Зи кажжӣ наҷӯяд касе ростӣ,
Гар аз ростӣ пур кунад остӣ. *Фирдавсӣ*

ОСУДА آسوده 1. *сифати феълӣи замони гузаштаи осу-*
дан; 2. беғам, беташвиш, хотирчамъ; форигбол.

Осуда зи ҳар ҷӣ нест, мебояд зист,
В-озода зи ҳар ҷӣ ҳаст, мебояд буд.

Салмони Соваҷӣ

Ёр гӯяд: Тарки ишқӣ мо куну осуда бош.
Кори душворе чунин бар хеш осон чун кунам?!
Мӯҳӣ

3. озод, фориг.

Иёл на, зану фарзанд на, маунат на,
Аз ин ситам ҳама осуда буду осон буд. *Рудакӣ*
осуда гаштан (ё **шудан**) *аз чизе* фориг шудан аз чизе,
халос шудан аз чизе.

Чу осуда шуд бораи ҳар ду мард
Зи озори ҷангу зи нанги набард ... *Фирдавсӣ*

Даҳр пур аз ғолияи суда гашт,
Дому дад аз так задан осуда гашт.

Хисрави Деҳлавӣ

4. дамгирифта, оромид.

Ва ҳар пайки монда нома ба пайки осуда додӣ
ва нома зудтар ба ҷои мақсуд расидӣ.

«Тағрихи Байҳақӣ»

Малики шаҳр ҳукм фармуда,
Ки бигиранд улоғи осуда. *Ҷомӣ*

5. солим, тандуруст.

Сабукхастагонро суви зин кашид,
Зи осудагон лашкаре баргузид. *Фирдавсӣ*

Ҳайкали осуда ба коре дарор,
Пештарақ з-он ки бимонад зи кор.

Хисрави Деҳлавӣ

♦ **осуда нафас задан киноя** аз хотирчамъ будан, бе-
ташвиш будан.

Ғами мавҷуду парешонии маъдум надорам,
Нафасе мезанам осудаву умре ба сар орам. *Саъдӣ*

расида осуда бошад зарб. шахсе, ки ба мақсад раси-
дааст, хотирчамъ аст.

ОСУДАГӢ آسودگى оромӣ, осоиш.

Аз он пас зи аспон фуруд омаданд,
Замоне бар осудагӣ дам заданд. *Фирдавсӣ*

Осудагӣ дар бало кӣ гӯяд?

Бар хор бараҳна по накубад! *Шоҳин*

ОСУДАДИЛ آسوده دل хотирчамъ, беғам; бедард; форигбол.

Осудадило, ҳоли дили зор ҷӣ донӣ?
Хунхориш ушшоқи ҷигархор ҷӣ донӣ? *Ҷомӣ*

Дид он ду рух Ҳилолию осудадил нишаст
Аз ҷустуҷӯи лолаву аз гуфтугуи гул. *Ҳилолӣ*

ОСУДАКОРӢ آسوده كارى суствкорӣ, танбали, кохилӣ.

Дилам бигрифт з-ин осудакорий,
Ки осоиш бувад бунёди хорӣ.

Фахриддини Гургонӣ

ОСУДАН آسودن 1. дам гирифта, истироҳат кардан; хаста-
гӣ баровардан.

Умар ба Саъд нома фиристод, ки ҳамон ҷо бош,
то сипоҳ биёсоянд. *«Тағрихи Табарӣ»*

Монда шуда дар хона даромад, то як соат биёсо-
яд. *Аҳмади Дониш*

2. қарор гирифта, ором гирифта, истодан.

Замоне маёсой аз омӯхтан,
Агар ҷон ҳамехоҳӣ афрухтан. *Фирдавсӣ*

Пеш аз ин фозилон басте буданд,
Ки зи касбу ҳунар наёсуданд. *Ҷомӣ*

3. ором шудан, таскин ёфтан, хотирчамъ шудан.

Ба лоба гуфтамаш: Эй моҳрух, ҷӣ бошад агар
Ба як шакар зи ту дилхастае биёсояд. *Ҳофиз*

Зи ҷилваи суману сарв дил наёсояд,
Кучоств сарви сиҳиқомату суманбарӣ ман? *Ҳилолӣ*

4. маҷ. мадфун будан, абадӣ хобидан.

Қутайба дар ноҳияти работи сарҳанг дар деҳе,
ки онро Қох хонанд, осудааст ва аз вилоятҳо пай-
васта он ҷо раванд ба зиёрат.

«Тағрихи Наршаҳӣ»

Ба зери хок ҷуз он бедилон, ки осуданд,
Зи аҳли ишқ кӣ осуд дар замонаи мо?! *Мушфиқӣ*

♦ **осудани машом кайф кардан**, лаззат бурдани касе.
Наёсояд машом аз таблаи уд,
Бар оташ неҳ, ки чун анбар бибӯяд. *Саъдӣ*

ОСУДАХОТИР آسوده خاطر хотирчамъ.

Чу пирохан шавам осудахотир,
Гарат ҳамчун қабо гирам дар оғуш. *Ҳофиз*

ОСУДАҲОЛ *آسوده حال* хотирчамъ, фориғбол.

Ҳар ду рафтанд андар у осудаҳол,
Шуд маҳу хуршедро манзил ҳилол. *Ҷомӣ*

ОСУҒДА *آسغده* ҳезуми нимсӯхта, ҳезуми нимсӯзи сиёҳ-шуда.

Истода миёни гармоба
Ҳамчу осуғда дар миёни танур. *Маъруфии Балхӣ*

ОСӢ I а. *عاصى* 1. саркаш, нофармон, гардантоб; исёнгар, балвогар, шуришгар.

Бидоништа будам ҳама пеш аз ин,
Ки осӣ бихоҳад шуд у ҳамчунин. *Фирдавсӣ*

2. гунаҳгор, мучрим.

Осиён аз гуноҳ тавба кунанд,
Орифон аз ибодат истиғфор. *Саъдӣ*

Тавбаи ин банди осӣ мақбул аст.
«Равзат-ус-сафо»

осӣ шудан а) гардан ба фармон наниходан, сар бардоштан, итоат накардан; шуриш кардан.

Ба Миср будам, ки хабар омад, малики Ҳалаб
осӣ шуда аз султон. *Носири Хисрав*

Сипоҳӣ, ки осӣ шавад бар амир,
Варо, то тавонӣ, ба хидмат мағир. *Саъдӣ*

б) гуноҳ кардан.

Афзал аксари фунуно дар хизмати Аҳмад-маҳдум
касб карда, бинобар хиффати мизоч дар авосити
умр ба устози мазкур осӣ шуд. *Садри Зиё*

ОСӢ II а. *آسى* ғамгин, ҳазин.

ОТАШ *آتش* 1. он чӣ дар вақти сӯхтани ҷӯб, ангишт ва

ғ. ба вучуд меояд ва дорои равшанию гармист, алав.

Ҳирадманд кӯшад, к-аз оташ раҳад,
На худро ба сӯзанда оташ диҳад. *Асадӣ*

оташ дардодан оташ афрӯхтан, даргирондан; сӯзондан;
оташ дарзадан оташ додан, сӯзондан.

Оташе дар дили девонаи мо дарзадаӣ,
Ки чу дудем ҳамеша ба ҳавоят раққос. *Ҳофиз*

Чу парвона оташ ба худ дарзананд,
На чун кирми пилла ба худ дартананд. *Саъдӣ*

оташ додан а) оташ афрӯхтан, даргирондан; сӯзондан;
б) тир паррондан аз аслиҳаи оташнок.

Тапончаро аз чайби худ кашид, мехост, ки оташ
диҳад. *Садри Зиё*

оташ задан а) сӯхтан, сӯзондан; б) маҷ. маҳв кардан,
несту нобуд намудан.

То карда сиёҳ абувноро,
Оташ зада шоҳи арғувноро. *Ҳилолӣ*

Дило, бисӯхт зи оҳи ту хонумони қарор,
Чаро наместанӣ оташ ба дудмони фироқ? *Шоҳин*

оташ кардан алав даргирондан, гулхан афрӯхтан.

Оташ, ки ту мекунӣ, муҳол аст,
К-ин дег фуру нишинад аз ҷуш. *Саъдӣ*

оташ куштан хомӯш кардани оташ.

Зи бас к-аз хуни дилҳо гашта сероб,
Ба оби теғ оташ метавон кушт. *Абутолиби Қалим*

2. маҷ. тундӣ, тезӣ; ғазаб.

Бигуфтанд, к-ин ранҷ додӣ ба бод,
Сари номвар пур зи оташ мабод! *Фирдавсӣ*

Яке безиён марди оҳангарам,
Зи шоҳ оташ ояд ҳаме бар сарам. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. сӯзу гудоз, ғаму андӯх, дард.

Дилаш гашт пур оташ аз меҳри Зол,
Аз у дур шуд хурду орому ҳол. *Фирдавсӣ*

оташи дил *киноя аз дарду ғам.*

3-оташи дил чун намесузад равон, гуё ки ҳаст
Устухонҳои бадан фонусу тан з-оҳан маро. *Фузулӣ*

4. *киноя аз шароб, бода.*

Ҳокро аз бод бӯи меҳрубонӣ омадаст,
Дардеҳ он оташ, ки оби зиндагонӣ омадаст. *Саной*

Мағар чун фуру резад оташ зи ҷом,
Шавад кори мо пухта аз хуни хом. *Низомӣ*

5. д. дӯзах.

Аз хатари оташу азоби абад
Дину хирад кард дар ҳисор маро. *Носири Хисрав*

Озҳоро ба сӯи хеш макаш,
Ки кашад ҷонтро суи оташ. *Саной*

◇ оташи Барзин *ниг. озар (озари Барзин).*

Қасе, ки оташи Барзин надида буд, бидид:
Рухаш чу оташу з-оташ дамида райҳонаш.

Салмони Соваҷӣ

оташи баста *киноя аз зар, тилло.*

З-оташи баста кушоянд ҳаме кор,
Қорпирои ту зар боистӣ. *Ҳоқонӣ*

оташи баҳор *киноя аз гули сурх; лола; оташи бедуд*
а) офтоб; б) шароб; оташи безабона *киноя аз шароб;*
оташи гул сурхии гул.

Ҳар оташи гуле, ки бар атрофи хоки мост,
Аз оташи дилу ҷигари чок-чоки мост. *Ҳилолӣ*

оташи корвон оташи гулхане, ки баъд аз кӯчида рафтани
корвон дар ҷои он боқӣ мемонад.

Бе раҳбарии ту машъали меҳр
Чун оташи корвон наҷунбад. *Саной*

оташи меъда *киноя аз ниҳояти гурӯснағӣ.*

Аз оташи меъда дуд бархост,
Гарди адам аз вучуд бархост. *Файзӣ*

Оташи меъда боло гирифт ва дуди он ба Айюк
кашид ва ҳаёву номус аз миёни мардум рахт бар-
баст. *«Фатҳнома»*

оташи Мусо (*ё мусавӣ*) а) д. оташе, ки гуё Мусои
пайғамбар дар кӯхи Тур дида буд.

Яъне биё, ки оташи Мусо намуд гул,
То аз дарахт нағмаи тавҳид бишнави. *Ҳофиз*

б) *киноя аз шароб, май.*

Гови сафолин андар ор, к-оташи мусавӣ дар у,
То чӣ кунанд хокиён гови зарини соҳирӣ? *Ҳоқонӣ*

оташи мучассам *киноя аз теғу шамшерӣ обдор.*

Дуди он оташи мучассами уст,
Он ки чархи мутабақаш донанд. *Ҳоқонӣ*

оташи Намруд д. оташест, ки гуё Намруд ном хоки-
ми шаҳри Бобул барои сӯхтани Иброҳими Халилulloҳ
афрӯхта буд, ва ба амри илоҳӣ он оташ ба гу-
листон мубаддал шуда, Иброҳим саломат монд; оташи
обпарвар *ниг.* оташи мучассам; оташи осмон (*й*) *киноя*
аз барк, сойқа; оташи порсӣ *тиб.* табҳола, ки аз
таб ба лаб медамад.

Дид маро гирифта лаб оташи порсӣ зи таб,
Нутқи ман оби тозиён бурда ба нуктаи дарӣ.

Ҳоқонӣ

оташи пуроб а) ашки чашми ғамзадагон; б) шароби
сурх; оташи рӯй *киноя аз хусн, зебоӣ.*

Оташи руи ту оташ ба ниҳодам мезад,
Аз сари зулфи ту гардам, ки даромад ба миён.

Шоҳин

оташи сайёл шароби лаълфом.

Чун шароби лаъл соқӣ рехт дар ҷони булур,
Оташи сайёл дар оби зулол омад паид.

Салмони Соваҷӣ

оташи санг шарорае, ки дар натиҷаи ба ҳам задани
санге ба санге ва ё филизоту санг пайдо мешавад;
оташи тавбасӯз киноя аз шароб, бода.

Биё, соқӣ, он оташи тавбасӯз
Ба оташғаҳи мағзи ман барфурӯз. *Низомӣ*

оташи тар киноя аз а) шароб, бода.

Бихоҳ аз муғон дар сафол оташи тар,
Қ-аз оташ сафоли ту райҳон намояд. *Ҳоқонӣ*

Гар бар сарам зи оташи тар бод нестӣ,
Аз ишқу ранҷи ишқ маро ёд нестӣ. *Адиб Собир*

б) лаби маҳбуба; оташи ток киноя аз шароби ангурӣ;
оташи Тур ниг. оташи Мусо; оташи фалакӣ киноя аз
оғтоб.

Чу оташи фалакӣ шуд нуҳуфта зери ҳичоб,
Зи дуд баст фалак бар руҳи замона ниқоб. *Муиззӣ*

оташи Халил ниг. оташи Намруд.

Ба ёди руи ту чун оташи Халил маро
Суманнигор шавад дар дили хароб оташ. *Ломей*

оташи хомӯш лаҳча, ахгар.

Ёқути лабаш, ки оташи хомӯш аст,
Чун барг ба гунчааш забон рӯпӯш аст.*

оташи хотир киноя аз тезфаҳмӣ, зиракӣ, хушзеҳнӣ.

Чун оташи хотири маро шоҳ бидид,
Аз хок маро бар забари моҳ кашид. *Муиззӣ*

оташи қофила ниг. оташи қорвон.

Оташи қофилаи мо дили равшан бошад,
Гарди мо сурма ба бедории раҳзан бошад. *Соиб*

оташи ҷонсӯз ниг. оташи дил.

Гирифтам синаро бишоқофаму дил оварам берун,
Зи оташҳон ҷонсӯзе, ки дорам ахгаре камтар.

Мушфиқӣ

оташ ангехтан ба ҷӯшу хуруш овардан.

Ҳарфе зи дили мушавваш ангехт
В-аз чарбзабонӣ оташ ангехт. *Файзӣ*

Ғуломи он калиматам, ки оташ ангезад,

На оби сард занад дар суҳан ба оташи тез. *Ҳофиз*

оташ барангехтан аз касе киноя аз нобуд кардан ва
мағлубу забун намудани касе.

... Ки оташ зи душман барангехтем,
Ба иқболи шаҳ ҳуни у рехтем. *Низомӣ*

оташ барангехтан (ё баровардан) аз ҷое киноя аз ха-
робу вайрон кардан ҷоеро.

Ба кини Сиёвуш буридам сараш,
Барангехтам оташ аз кишвараш. *Фирдавсӣ*

Сипоҳе бар аз ҷангҷӯён ба Рум,
Ки оташ бароранд аз он марзу бум. *Фирдавсӣ*

оташ нишондан оташро хомӯш кардан, оташро куш-
тан.

Оташ нишондану ахгар гузоштан ва афъӣ куш-
тану баччааш нигоҳ доштан — кори хирадмандон
нест. *Саъдӣ*

оташ сард кардан оташ куштан, хомӯш намудани оташ.

Ё раб, ин оташ, ки дар ҷони ман аст,
Сард кун з-он сон, ки кардӣ бар Халил. *Ҳофиз*

оташ тоза кардан киноя аз зиёд кардани дард.

Чун нагардад сӯзи дил афзун, ки дасти лутфи у
Пунба аз доғам гирифтӣ оташамро тоза кард?

Муфиди Балхӣ

оташ чакидан шарора паридан.

Зи дил оташ чакид, аз дидааш об,
Ба айни обу оташ гашт бетоб. *Бадрӣ*

оташ шудан киноя аз хашмгин шудан, оташин гаш-
тан.

Бим аст, ки бар бод равад хоки Зухурӣ,
Соқӣ, ба ман оташ чӣ шавӣ? олами об аст. *Зухурӣ*

оташи куштаро афрӯхтан киноя аз кинаву адовати
кӯҳнаро аз сари нав барпо кардан.

Бех, ки гармӣ дар у наёмӯзем,
Оташи куштаро наафрӯзем. *Низомӣ*

оташи Намруд барафрӯхтани лола киноя аз шукуфта-
ни лола, сурх шудани лола.

Ба боғ тоза кун онни дини зардуштӣ,
Кунун ки лола барафрӯхт оташи Намруд. *Ҳофиз*

оташи касе нишондан киноя аз таскин ва тасалли до-
дан касеро.

Бигуфтед сад нуктаи дилкашам,
Нишондед з-оби суҳан оташам. *Ҷомӣ*

оташи касеро тез кардан шавқу ҳаваси касеро зиёд
кардан.

Дидор менамою парҳез мекунӣ,
Бозори хешу оташи мо тез мекунӣ. *Саъдӣ*

оташ аз об афрӯхтан (ё баровардан) киноя аз кори
ачибу ғариб ва номумкин кардан; муқ. аз об барома-
дани оташ.

Ман чу хоҳам кард фаръёд, об аз оташ баркашам,
У чу хоҳад хурд ташвир, оташ афрӯзад зи об.

Муиззӣ

Зи оташ об бароварда ишқу оташ аз об,
Зи дил ба дида наёвардаем нам ба абас.

Волеҳи Ҳаравӣ

оташ аз об надонистан киноя аз ниҳоят бебоку ҳасур
будан.

Яке шахриёр аст Афросиёб,
Ки оташ ҳамоно надонад зи об. *Фирдавсӣ*

оташ аз санг рӯёнидан пайдо кардани оташ аз санг.

Наям парвона, то бар гирди шамъи дигарон гар-
дам,

Сипанди шуҳи ман аз санг мерӯёнад оташро. *Соиб*
оташ аз чашми касе гирифтани киноя аз тарсонидан;
тарсидан; оташ ба дил афтодан а) гирифтори шудан ба
дарду ғам.

Ба рафъи кулфати ҳар офат аст тадбире,
Гар оташе ба дил афтад, зи дида об талаб! *Ведид*

б) ба ташвишу изтироб афтодан; оташ ба оби ашк
куштан киноя аз бо гирия кам кардани ғаму андуҳ,
бо гирия таскин додани дил.

Равон бо чашми гирияну дили реш,
Ба оби ашк мекушт оташи хеш. *Хисрави Деҳлавӣ*

оташ бар варақ рехтан киноя аз суҳанҳои шавқовар
ва ҳаяҷонбахш навиштан.

Кунун, эй хома, оташ бар варақ рез,
Баён гарм аст, сатре аз арақ рез. *Бедил*

оташ дар сина афрӯхтан дар дил ишқ пайдо кардан,
ба муҳаббат гирифтори шудан.

Зи рӯяш оташе дар сина афрӯхт
В-аз он оташ матои сабру дин сӯхт. *Ҷомӣ*

оташ зери по доштан қарору ором гум кардан; беқарор будан.

Мугелон пой нозуктинатонро дар ҳино дорад,
Чӣ ғам дорад зи хор он кас, ки оташ зери по дорад. *Соиб*

Асар то аз вучудам ҳаст, як чо нест оромам,
Сипанди миҷмари ишқам, ки оташ зери по дорам. *Мулҳам*

аз об баромадани оташ киноя аз рӯй додани воқеан аҷибу ғариб; пеш омадани кори душвор; муқ. оташ аз об афрӯхтан.

Пас огоҳӣ омад ба Афросиёб,
Ки оташ баромад зи даръён об. *Фирдавсӣ*

аз хиёр (бурун) частани оташ киноя аз воқеъ шудани кори ғайри мумкин ва муҳол, аз кулӯх оташ паридан.

Накарду ҳам накунад ҳосиди ту кори савоб,
Наҷасту ҳам наҷаҳад ҳаргиз аз хиёр оташ. *Адиб Собир*

Ман аз фасурдадилон сӯзи ишқ чун ҷӯям,
Зиҳӣ, муҳол, ки оташ бурун ҷаҳад зи хиёр. *Хисрави Деҳлавӣ*

атр бар оташ фишондан киноя аз дуо гуфтан; ба неки ёд кардан.

Дуруди шаҳаншаҳ бар он ғор хонд,
Бирун рафт, атре бар оташ фишонд. *Низомӣ*

бар оташ нишастан азобу машаққат кашидан.

Ҳама то шодмонат боз бинам,
Бар оташ хуспаму бар вай нишинам. *Фахриддини Гургонӣ*

бар оташ нишондан киноя аз ғамгин кардан, ба азобу машаққат гирифторм кардан.

Макуш ба бозиям, эй мири офтобвашон,
Ба дигаре манишину бар оташам манишон! *Исмат*

Ба ҳар касе, ки нишастӣ, маро ба хок нишондӣ,
Дигар ба кас маншин, то бар оташам нанишонӣ! *Ҳилолӣ*

дар оташу об будан киноя аз дучори ранчу машаққати бисёр шудан.

Зи сӯзи сина кабомам, зи сели дида харобам,
Ту шамъи базми касоню ман дар оташу обам. *Ҳилолӣ*

миёни ду кас (ё тан) оташ афрӯхтан дар байни ду кас фитна ҳезондан, миёни ду кас бо ғаммозӣ чанг андохтан.

Миёни ду кас чанг чун оташ аст,
Суханчини бадбахт ҳезумкаш аст.

Миёни ду тан оташ афрӯхтан
На ақл аст, худ дар миён сӯхтан. *Саъдӣ*

миёни оташу об нишондан киноя аз дучори ранчу машаққат кардан.

Чу ин посух ба гуши шаҳ расонданд,
Миёни оташу обаш нишонданд. *Бадриш Қашмирӣ*

наъл дар оташ будан (ё доштан) киноя аз беқарор будан, ки гуё агар номи касеро дар наъл навишта дар оташ гузоранд, он шахс беқарору музтариб мешудааст.

Ҷаҳон гарчи оромгоҳи хуш аст,
Шитобандаро наъл дар оташ аст. *Низомӣ*

Дар ниҳонхонаи ишрат санаме хуш дорам,
К-аз сари зулфу рухаш наъл дар оташ дорам. *Ҳофиз*

ОТАШАК آتشک 1. барқ, сойқа; 2. кирми шабтоб; 3. тиб.
маразест, ки дар олати таносул пайдо мешавад; обилаи фарангӣ, сифилис.

ОТАШАҚӢ آتشکی касе, ки ба марази оташак гирифторм шудааст; *ниг.* оташак 3.

ОТАШАНГЕЗ آتش انگيز 1. оташафруз, оташдаргирон;
2. *мач.* гӯяндаи суханҳои тезу тунд; хашмгин.

Он дилшуда з-он фасона шуд тез,
Бикшод даҳони оташангез. *Низомӣ*

Ба ҳар хат буд дуде оташангез,
Таҳи ҳар ҳарф пинҳон шӯълаи тез. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШАНДОЗ آتش انداز касе, ки дар чангҳо оташ ба сӯи душман меандозад.

Ба ҳар сӯ, ки рӯ кард кин соз буд,
Миёншон яке оташандоз буд. *Асадӣ*

ОТАШАНДУД آتش اندود 1. оташолуд; оташгун, оташмонанд; 2. *мач.* ғамангез, хузновар.

Фиристодӣ ба ман нақше пур аз дуд,
Саросар чун дили ман оташандуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШАФРУЗ آتش افروز 1. оташдаргирон, пешдаргирон.

Оташафруз шуда то пари парвонаи мо,
Рӯшноӣ надиҳад шамъ ба кошонаи мо. *Махфӣ*

2. касе, ки касбаш оташ даргирондан аст, гулаҳӣ, алавлмон.

Офтоби сипеҳр бо ҳама қадр
Оташафрузи дегдони ман аст. *Саной*

3. дами оҳангарӣ.

ОТАШАФШОН آتش افشان оташпош, оташрез; сӯзон.

Чу мушкин салбсил парешон мабош,
Чу меҳр аз ҷигар оташафшон мабош! *Ҳочу*

Чу тоба замин оташафшон дар у,
Чу моҳӣ шуда мор биён дар у. *Ҷомӣ*

ОТАШАБӢН آتش بيان *ниг.* оташзабон.

Бар лаби оташбаёнӣ Соиб аз дилбастагӣ
Гуфтугӯи ишқ чун табхол мегардад гирех. *Соиб*

ОТАШБАНД آتش بند фуру нишонандаи оташ; сеҳри оташбанд афсуне, ки гуё бо хондан ва навиштани он оташ фуру менишинад.

Нусхасе, к-аз хатти туст андар дили сӯзони ман,
Сеҳри оташбанд ё таъвиҷи таб мехонамаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШБАРГ آتش برگ ҷақмоқ; оташзана.

То барафрузам ҷароғи ишқ з-оташбарги доғ,
Санги оташ шомӣ ғам аз қабри Фарҳод оварам. *Мушфиқӣ*

ОТАШБОЗ آتش باز шахсе, ки мушак мепаронад, мушакбоз, тарфбоз.

Чӣ қура, тарфи оташбози даврон,
Чӣ қура, осмон аз вай ҳаросон. *Сайидо*

ОТАШБОЗӢ آتشبازى 1. мушакпарронӣ, тарфбозӣ; 2. оташ-фишонӣ.

Ба дастури Рум аробаҳои оташбозӣ ораста ва пеши афвоч боздошта. «*Таърихи Фаршита*»

ОТАШБОР آتشبار 1. оташфишон; сӯзон.

Рафт барқи охи мо бар чархи качрафтори мо, Бошад оташбор имшаб охи оташбори мо.

Ибни Ямин

Дар дили ман охи оташборро набвад асар, Барқро помоли дасти хушачинам кардаанд!

Сайидо

2. маҷ. дарднок, аламнок.

То чанд маро сӯй дар оташи савдоят, Як лаҳза намо раҳме бар ин дили оташбор. *Ғиёсӣ*

ОТАШВАШ آتش‌وش *ниг.* оташгун.

ОТАШВОР آتش‌وار ба монанди оташ; маҷ. тез, зуд; ба тезӣ.

Искандар марде буд, ки оташвор султони вай ниру гирифт ва бар боло шуд, рӯзе чанд сахт, андак ва пас хокистар шуд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ОТАШГАР آتشگر 1. касе, ки бо оташ кор мекунад, мисли оҳангар, заргар, мисгар ва ғ.; 2. ба вучуд оварандаи оташ.

Хуршед соней аст мар-оташро, Бишнос з-оташ, эй писар, оташгар. *Носири Хисрав*

ОТАШГАРӢ آتشگری 1. кор кардан бо оташ; 2. тез кардан, обутоб додан.

Бас ки шавқам мебарад саргарм дар майдони ишқ, Мегавон кардан зи хунам теғро оташгарӣ.

Ваҷеҳии Систонӣ

ОТАШГАҲ آتشگه *ниг.* оташгоҳ.

ОТАШГИР آتشگیر *ниг.* оташгирак.

Ҳазар зи замзамаи андалеби мо, Бедил, Ки аҳгар аст ба минқор ҳамчу оташгир. *Бедил*

ОТАШГИРА I آتشگیره оташдаргирон, пешдаргирон, пешгирон.

Шаҳ — оташдону оташгира ин мушти авони хас, Ки баҳри хонумонҳо сӯхтан бошанд аъвонаш.

Ҷомӣ

ОТАШГИРА II||**ОТАШГИРАК** آتشگیره||آتشگیرک афзори душоҳ, ки бо он оташ мегиранд ва алав дуруст мекунаанд.

ОТАШГОҲ||**ОТАШГАҲ** آتشگاه||آتشگاه 1. ҷои оташ; оташдон.

Нафасам сарду сина оташгоҳ, Даҳанам хушку дида тӯфонбор. *Анварӣ*

Тани ман дардхоро роҳ гаштаст, Ту гӯй ҷонам оташгоҳ гаштаст.

Фахриддини Гургонӣ

2. *ниг.* оташкада 1.

Ҷухудонро низ куништ аст ва тарсоёнро калиса ва габраконро оташгоҳ. «*Таърихи Систон*»

Дур ба доман фишонду зар ба кулоҳ Бар сари мубадони оташгоҳ. *Низомӣ*

ОТАШГУДОЗ آتش‌گداز тафсонидашуда, тафсон.

Оинаи зонуи пӯлодсоз

Гашт чу нармоҳани оташгудоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШГУН آتش‌گون арғувонӣ, сурхи баланд; оби оташгун маҷ. шароби сурх.

Соқиё, як чуръае з-он оби оташгун, ки ман Дар миёни пухтағони ишқи ӯ хомам ҳануз.

Ҳофиз

ОТАШДАМ آتش‌دم *ниг.* оташзабон.

Воизи моро ниғаҳ дорад худо аз ҷашмзаҳм, К-ӯ басе оташдаму аз ҷӯби хушкаш минбар аст. *Абутолиби Қалим*

ОТАШДАСТ آتش‌دست ҷусту ҷолок, тезкор; моҳир, усто.

Талаб кард аз хунармандони нодир, Ду оташдаст гардиданд ҳозир. *Нозим*
Соқии оташпарасту оташдаст
Рехт дар соғар оташи сӯзон. *Ҳотиғӣ*

ОТАШДИДА آتش‌دیده *сухта*, алаврасида.

Ёди айёме, ки рухсори ту пеши дида буд, Аз нигоҳи гарм миҷгон мун оташдида буд.

Шавкат

Осмон чун хонаи занбури оташдида аст, Дар таҳи ин сақфи оташбор чун хобад касе? *Соиб*

ОТАШДИЛ آتش‌دل ғамзада.

Шаби тира чун рӯзи беҳосилон, Ҳаво сард чун охи оташдилон. *Ҳоҷу*

ОТАШДОН آتش‌دان конун, манқал, кура; дегдон.

Фуру рафтани ба оташдон нагунсор,
Ба пилки дида оташпора чидан ...
Басе бар Ҷомӣ осонтар намояд
Зи бори миннати дунон кашидан! *Ҷомӣ*

ОТАШЗАБОН آتش‌زبان он ки суханаш таъсирбахш аст; сеҳрбаён; суханвар.

Мулҳам, зи гармии суханат сӯхт оламе,
Монанди шӯълаи ин ҳама оташзабон мабош! *Мулҳам*

ОТАШЗАБОНӢ آتش‌زبانӣ қобилияти гуфтори пурхарорат ва таъсирбахш, нотикӣ; сеҳрбаёнӣ.

Саъдин оташзабонам, дар ғамат сӯзон чу шамъ,
Бо ҳама оташзабонӣ дар ту гириим нест. *Саъдӣ*

ОТАШЗАДА آتش‌زده 1. сӯхта, оташрасида; 2. маҷ. доғзада, сиёҳшуда аз дуду оташ.

Доғ бар синаи зи бетоқатнам мегардад
Шоми ҳичрони ту чун қоғазӣ оташзадае. *Ваҳид*

3. маҷ. ба ҷӯшу хуруш омада; ғазабнокшуда.

Гар на ду оташзада дар хай шудӣ,
Даҳр пур аз ҷонварон кай шудӣ?

Хисрави Деҳлавӣ

ОТАШЗАН||**ОТАШЗАНА** آتش‌زن||آتش‌زنه 1. пешдаргирон, алавдаргирон, пешгирон.

Султони ситамнаҷод ишқ аст,
Оташзани таҳти дод ишқ аст. *Ғайзӣ*

2. санги чақмоқ, оташбарг, санг ё оҳане, ки онро ба санге зада, оташ мебароранд.

Эй худованде, ки рӯзи хашми ту аз бими ту
Дарҷаҳад оташ ба санги оташу оташзана ...

Манучеҳрӣ

Шарфае бишнид дар шаб муътамад,
Баргирифт оташзана, к-оташ занад. *Румӣ*

ОТАШИН آتشین 1. мансуб ба оташ 1; оташдор; 2. маҷ-
тунд, тез.

Миёни гирья механдам, ки чун шамъ андар ин
маҷлис
Забони оташинам ҳаст, лекин дарнамегирад.
Хофиз

Биё, соқӣ, он оташин май биёр,
Ки сӯзад, зи мо он чӣ н-ояд ба кор. *Ҷомӣ*

3. маҷ. сурхранг; фурузон, дурахшон.

Оташин лаъле, ки тоҷи хисравонро зевар аст,
Ахгаре баҳри хаёли хом пухтан бар сар аст. *Фонӣ*
Ҳар оташин гуле, ки бар атрофи хоки мост,
Аз оташи дилу чигари чок-чоки мост. *Ҳилолӣ*

оташин гаштан сурх шудан.

Зи бас хун, ки гирд омад андар мағок,
Чу гӯгирди сурх оташин гашт хок. *Низомӣ*

◇ оташин мор а) киноя аз забонаи оташ; б) оҳи дард-
нок.

Чун танӯрам ба гоҳи оҳ задан,
К-оташин морам аз даҳон бархост. *Хоқонӣ*

оби оташин киноя аз шароби сурх.

Биёр, соқӣ, аз он оби оташин, ки фалак
Ба бод дод чу Ҷамшед хоки Дороро.

Хисрави Деҳлавӣ

оҳи оташин оҳи пурсӯзу гудоз, оҳи дарднок.

Он чӣ мекунад бо ман, сабр мекунам, Мулҳам,
Осмон намедонад, оҳи оташин дорам. *Мулҳам*

рӯи оташин рӯи зебо.

Чӣ рӯи оташин асту чӣ қадди шуълаҳез аст ин,
Шарори хирмани ман, барқи оғушу канори ман!
Сайидо

ОТАШИНМИХЛАБ آتشین مخلب тезчангол; ◇ шеро ота-
шинмихлаб киноя аз офтоб.

Баромад аз куноми шарқ шере оташинмихлаб,
Гурезон анҷумаш аз пеш рӯбаҳсон, гурозосо.

Ҳотифӣ

ОТАШИНПАНҶА آتشین پنجه *ниг.* оташдаст.

ОТАШИНРҶ(Ӣ) آتشین روج (ى) сурхрӯй; зеборӯй, зебо.

Ҳанӯз оташам холи аз бӯи дуд,
Надида кас аз оташинрӯй дуд. *Хочу*

ОТАШИНХОНА آتشین خانه (ин) оташинхонаи сахтҷӯш
киноя аз дунё, ҷаҳон.

Аз ин оташинхонаи сахтҷӯш
Касе ҷон барад, к-у бувад сахткӯш. *Низомӣ*

ОТАШИНХҶ(Ӣ) آتشین خو (ى) оташмонанд; тундхӯ, оташ-
мизоч, тезхашм; зудранҷ.

Аз ғамат, эй оташинхӯ, мондаам дар тобу таб,
Қардаам чун ғунҷаи гул муҳри хомуши ба лаб.

Сайидо

Оташинхӯе, ки ҳар дам бесабаб аз рӯи қаҳр
Баҳри қатлам хоста, тиру синон бардошта ... *Савдо*

ОТАШИНҶАВЛОН آتشین جوان *ниг.* оташинҷилва.

Намонад ҳусн бе ошиқ, ки шамъи оташинҷавлон
Чу бепарвона шуд, фонусро парвона месозад.

Соиб

ОТАШИНҶИЛВА آتشین جلوه хушхиром; ишвагар, танноз.
3-оташинҷилваи ман шаҳр кабоб асту ҳазин,
Оҳ аз ин барқ, ки дар хирмани дилҳо месӯхт.

Савдӣ

ОТАШИНҶОН آتشین جان сахтҷон; пуртоқат.

Оташинҷон чун самандар шав, ки девони маро
Сатрҳо дуди дилу сурҳӣ ба оби оташ аст. *Соиб*

ОТАШКАДА آتشکده 1. ҷое, ки оташ меафрӯзанд, оташ-
дон, алавхона, танураи оташ.

Эй он, ки ман аз ишқи ту андар чигари хеш
Оташкада дорам саду бар ҳар мижае жӣ. *Рӯдакӣ*

Оташкадаст ҷону дил аз сӯзи сина, оҳ,
Дуде, ки баргузашт зи равзан, назар кунед!

Қамоли Хучандӣ

2. ибодатгоҳи зардуштиён, парастнишгоҳи муғон,
маъбади оташпарастон.

Яке оташкада аст, ки онро бузург доранд ва зиё-
рат кунанд ва бунъеди ўро Доро ниҳодааст.

«Худуд-ул-олам»

Ҷамъе маҷус дар Ҳирот муқорини масҷид оташ-
када доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

оташкадаи Барзин *ниг.* озар (озари Барзин).

Ба гоҳи рафтаи, к-он турки ман андар зин шуд,
Дили ман з-он зин оташкадаи Барзин шуд.

Абушақури Балхӣ

◇ оташкадаи Баҳром киноя аз бурҷи Ҳамал.

ОТАШКАДАКОВ آتشکده کاو он чӣ, ки бо он оташро ме-
кованд, оташков, оташковак.

Дорам зи наи қалам мани маст
Оташкадакови ишқ дар даст. *Файзӣ*

ОТАШҚОР آتشکار *ниг.* оташгар.

ОТАШҚОРӢ آتش کاری 1. пешаю амали оташқор; 2. оҳан-
гарӣ.

Ин муаллими нобино дар сатҳи об дӯкони оташ-
қорӣ ниҳода. *Аҳмади Донииш*

3. гарм кардан, тафсонидан.

Тири хамгашта шавад рост ба оташқорӣ,
Пир аз хосияти ишқ ҷавон мегардад.

Сауди Ашраф

ОТАШЛИБОС آتش لباس сурхпӯш.

Маҷмае аз муҳаддарот дар у
Ҷама оташлибосу симандом. *Анварӣ*

ОТАШМАНИШ آتش منش *ниг.* оташинхӯ(Ӣ).

Ин абрвашони барқдавро,
Оташманишони бодравро ... *Файзӣ*

ОТАШМИЗОҶ آتش مزاج *ниг.* оташинхӯ(Ӣ).

Таби оташмизоҷи ишқ дилсуз аст, медонам,
Аҷоиб ташнаҷонам, чашм дар чоҳи зақан дорам.
Мулҳам

ОТАШМИЗОҶӢ آتش مزاجى мисли оташ будан; тундхӯй,
тезхашмӣ.

Қуштанамро, дилбаро, ин чини абрӯят бас аст,
Ин қадар оташмизоҷӣ бо хасу хошок ҷист?!

Мафӣ

ОТАШНАВО آتش نوا он кй нолаи пурсуз дорад; хушовоз, хушхон.

Ба ҳар доме, ки афтад булбули оташнавои ман,
Зи шодӣ чун сипанд аз донааш фаръед бархезад.
Соиб

ОТАШНАВОӢ آتش نوائى нолаи пурсуз; хушовозӣ, хушхонӣ; хониши маҳзунона.

Асар гум карда оҳангам, мапурс аз андалеби ман,
Дар ин гулшан нафас месузам аз оташнавоиҳо.
Бедил

ОТАШНИГОҲ آتش نگاه шухчашм, шух.

Ба пеши шамъ парвона самандартинате монда,
Ки тоб орад шарори шуълаи оташнигоҳонро.
Махфӣ

ОТАШНИШИН آتش نشين дар оташ нишинанда; \diamond нолаи оташнишин *киноя* аз нолаи пурсузу гудоз.

Чӣ имкон аст дил аз ҳалқаи доғат баровардан,
Сипанди базми моро нолаи оташнишин бошад.
Бедил

ОТАШНИШОН آتش نشان оташ фуру нишонанда, оташ хо-мӯшкунанда, оташкуш.

Гаҳи ҳамла чун барқи оташфишон,
Гаҳи сайр чун боди оташнишон. «*Анвори Суҳайлӣ*»
Ташнаам, ратли гарон хоҳам гузид,
Оташе оташнишон хоҳам гузид. *Урфӣ*

\diamond **оби оташнишон** *киноя* аз шароб.

Бидех, соқӣ, он оби оташнишон,
Аз он пеш к-аз мо набӣи нишон. *Хочу*

ОТАШНИҲЕБ آتش نهيب бадвоҳима, воҳиманок.

Зи боди найзаи оташниҳеб чун обат
Адуи сухтадил хоксор меояд. *Убайди Зоконӣ*

ОТАШНОК آتش ناک 1. сӯзон; дарднок.

Ҳамин бас аст ба мо ошқон, ки то ҳастем,
Миёни сели сиришкему оҳи оташнок.
Заҳири Форъбӣ

Бо дили сангинат оё ҳеҷ даргирад шабе
Оҳи оташноку сӯзи синаи шабгири мо. *Ҳофиз*

2. маҷ. сурх, гулгун.

Шабе, к-аз руи оташнок маҷлисро барафрузӣ,
Ту шамъи чамъ хоҳӣ гашту ман парвона хоҳам шуд.
Ҳилолӣ

Зи барқи дидаи парвона равшан мешавад шамъаш,
Руҳи у аз нигоҳи гарм оташнок мегардад. *Шавкат*

ОТАШОЛУД آتش آلود *ниг.* оташнок 1.

Чои худ дар базми хубон шамъсон ҳаргиз накард,
Он ки ашки гарму оҳи оташолуде надошт. *Ваҳий*

ОТАШПАРАСТ آتش پرست δ . касе, ки оташро мепарастад; пайрави дини Зардушт.

Ба чуз расми Зардушти оташпараस्त
Надод он дигар расмхоро зи даст. *Низомӣ*

Зи гармӣ ба бутхона омад шикаст,
Зи оташ гурезон шуд оташпараст. *Сайидо*

ОТАШПАРАСТӢ آتش پرستی парастии оташ; пайравии дини Зардушт.

Чу шаб рафту бар дашт пастӣ гирифт,
Ҳаво чун муғ оташпарасти гирифт. *Унсурӣ*
Сикандар бифармуд, к-эронӣён
Кушоянд з-оташпарасти миён. *Низомӣ*

ОТАШПО(Ӣ) آتشپا(ى) тундрав, тезрав; давон.

Боз дар бастандашу он дарпараст
Бар ҳамон уммед оташпо шудааст. *Румӣ*

Чанибат бас ки оташпой гашта,
Ҳилоли наъл парвинсой гашта. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШПОРА آتش پاره 1. порай оташ, аҳгар.

Пора-пора гашт сар то сар дили пуроташам,
В-аз барои сӯзишам бин, то чӣ оташпора шуд.
Хисрави Деҳлавӣ

Ба доғи тоза меводам тасалли доғи деринро,
Ба ҷои барги гул дар ҷайб оташпора мекардам.
Сайидо

2. маҷ. маҳбубаи шӯху шанг, бебок.

Ақлу ҷонам бурд шӯхе, офате, айёрае,
Боддасте, хокие, беобе, оташпорае! *Саной*

ОТАШРАНГ آتش رنگ монанди оташ; дурахшон, фурузон.

Ҳаст як дона лаъли оташранг
Беҳтар аз сад ҳазор хирмани санг. *Мактабӣ*

\diamond **оби оташранг** *киноя* аз шароб, бода.

Бар ҳазар бош з-оби оташранг,
Ки тафаш аждаҳост, тоб наҳанг. *Авҳадӣ*
Он, ки дуд аз ҷон барорад, чуз навои чанг нест,
Оташи бедуд ғайр аз оби оташранг нест.
Мушфиқӣ

ОТАШРЕЗ آتش ريز сӯзон, фурузон; шуълавар.

Чу оташ дар нанстон тез гашта,
Ба сонӣ шуъла оташрез гашта. *Ҳилолӣ*

ОТАШСУХАН آتش سخن *ниг.* оташзабон.

ОТАШФИҚАН آتش فکن оташзананда; шуълапош.

Шиҳоб аз шаби тираи девсуз
Шуд оташфиқан дар Сулаймони рӯз.
Хисрави Деҳлавӣ

ОТАШФИШОН آتش نشان *ниг.* оташафшон.

Равонро ҳануз обаш оташфишон,
Дар обаш тавон дод з-оташ нишон. *Хочу*

Ба каф теғи оташфишон субҳвор,
Сипаҳ тохт бар лашкари зангбор. *Ҷомӣ*

ОТАШФУРУЗ آتش فروز *ниг.* оташафрӯз.

Пас он гоҳ фармуд пурмоя шох,
Ки бар ҷуб резанд нафти сиёх,
Биёмад дусад марди оташфурӯз,
Дамиданд, гуфтӣ, шаб омад ба рӯз. *Фирдавсӣ*

Чист оташфурӯзи савдоят,
Ки ниғаҳ сӯхт аз тамошоят? *Бедил*

ОТАШХИРОМ آتش خرام тезрафтор, тезрав.

Тараннум хадангест оташхиром,
Ки қандили най бошад ўро мақом. *Бедил*

ОТАШХОНА آتشخانه 1. оташдон, конун; танӯр.

Мулки дилро холи руяш хоҳад оташхона кард,
Охир ин кишвар хароб аз дасти хинду мешавад.
Сайидо

Нест дар бунъеди оташхонаи найранги даҳр
Он қадар хокистаре, к-оинае гирад ҷило. *Бедил*

2. тупхона.

Сафдархони Систонӣ, ки ҳаволадори оташхона буд, аробаҳои оташбозӣ пеш бурд, оташи китолу ҷидол афрӯхта шуд. «*Таърихи Фариишта*»

3. *ниг.* оташкада 2.

Боз ин мавзёе [бозори Мох] оташхона шудӣ ва дар рӯзи бозор, чун мардум ҷамъ шудандӣ, ҳама ба оташхона андаромадандӣ ва оташ парастидандӣ. «*Таърихи Наршахӣ*»

ОТАШХОР||ОТАШХОРА آتش خوار 1. он ҷӣ оташ меҳурад; мурғи оташхора мурғи афсонавиест, ки гуё оташ меҳурдааст; самандар.

Хисрав асту сузи дил в-аз завқи олам беҳабар, Мурғи оташхора кай лаззат шиносад донаро.

Хисрави Деҳлавӣ

Дид чун дил дар даҳан омад маро аз ғусса, гуфт: Шӯъла дар минқор дорад мурғи оташхорae. *Шоҳин*

2. *маҷ.* золим, ситамгор.

Бибарад оби олами аброр
Мидҳати подшоҳи оташхор. *Саной*

ОТАШХУ(И) آتشی خو(ی) *ниг.* оташинху(ӣ).

ОТАШХУР آتش خوار *ниг.* оташхор.

ОТАШӢ آتشی 1. мансуб ба оташ 1.

Нигоре бад-ин хубию дилкашӣ,
Ба гавҳар ҳам обио ҳам оташӣ. *Низомӣ*

2. гули сурх аз ҷинси гули саврӣ.

Бар гулбунони гунбади ахзар ниҳод ӯ,
Гулҳои гуна-гуна зи хайрию оташӣ.

«Мақомоти Ҳамидӣ»

♦ оташӣ шудан *киноя* аз хашмгин гаштан, ғазабнок шудан.

ОТИБ *a.* عاتب итобкунанда, сарзанишкунанда, маломаткунанда.

Ғояти баҳр омадаст отиби ҷудаш чунон-к
Офати беша шуда тешаи буррони ӯ. *Ҳоқонӣ*

ОТИЛ *a.* عاقل 1. бараҳна ва холи аз чизе; маҳрум, ҷудо.

Қасонеро, ки дар корҳо отил ва аз ҳунарҳо ғофил бошанд, бар кофиёни хунарманд ва дохиёни хирадманд тарҷеҳу тафзил раво надорад.

«Калила ва Димна»

Баста бар худ тахайюле ботил,
Яксар аз ҳуллай хирад отил. *Ҷомӣ*

2. бекор, беҳуда.

Отил манишину варақе метарош,
Гар нанависӣ, қаламе метарош.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

отил мондан *a)* маҳрум гардидан, ҷудо шудан.

Чашми ӯ аз қуввати нур отил монда буд.

«Равзат-ус-сафо»

b) бефоида мондан, беҳосил мондан.

Таъбе бад-ин равонӣ бошад чаро фусурда?
Фикри бад-он баландӣ баҳри ҷӣ монда отил? *Савдо*

ОТИР *a.* عاطر муаттар, хушбӯй; ♦ хотири отир хотири равшан, беғубор, соф, бекудурат.

Ман кӣ бошам, ки бар он хотири отир гузарам,
Лутғо мекуни, эй хоки дарат тоҷи сарам. *Ҳофиз*

ОТИФА||ОТИФАТ *a.* عاطفه||عاطفت меҳрубонӣ, шафқат, илтифот.

Дуст медорад ва тарбияту отифат дар ҳаққи ӯ бештар мефармояд. *Авфӣ*

Маро на ҳавсалаи интиқом аз душман,
Маро на дағдағии отифат бувад аз дӯст. *Шоҳин*

ОТУН *m.* آتون зане, ки духтаронро хондан ва духтан меомӯзад; муаллима, бибихалифа.

ОТЪЕМӢ *m.* آتيامى ёми асп, хуроки асп.

ОФАНД آفند ҷанг, ҷидол; хусумат, душманӣ.

Далеру ҷаҳонсӯзу пархошхар,
Ҷуз офанд коре надорад дигар. *Фирдавӣ*

Овард паёме, ки мабодо, ки хӯрӣ май,
Мастак шавию арбада оғозию офанд. *Сӯзанӣ*

ОФАРИДАГОР||ОФАРИДГОР آفریده گار||آفرید گار офаринанда, халқкунанда, холиқ (яке аз сифатҳои худо).

Ишқро гар паямбарӣ, лекин
Хусиро офаридагор туй. *Рудақӣ*

Бисъёр чизҳост, ки эшон гуянд, ки офаридагор ҳаргиз онро нахоҳад ва накунад. *Ибни Сино*

ОФАРИДАН آفریدن халқ қардан; сохтан, ба вучуд овардан.

Он, ки нашк офариду сарви сиҳӣ,
В-он, ки бед офариду нору биҳӣ... *Рудақӣ*

Гул агар зи бутпарастон набувад ба даври хуснат,
Ба худо, нагуям уро, ки худой офарида. *Мушфиқӣ*

ОФАРИДГОР آفرید گار *ниг.* офаридагор.

офарин *африн* *асоси замони ҳозираи офаридан.*

«офарин *африн* дар калимаҳои мураккаб омада маънои холиқро медиҳад, мас. 'ҷаҳнофарин'.

ОФАРИН آفرين 1. *калмаи нидо* аҳсант, боракалло.

Ин зимистон баҳори давлати ӯст,
Офарин бар чунин зимистон бод! *Масъуди Саъд*

2. ҳамду сано, мадҳ, ситоиш, ниёиш, таърифу тавсиф.

Офарину мадҳ суд ояд ҳаме,
Гар ба ганҷ-андар зиён ояд ҳаме. *Рудақӣ*

Суи осмон қардаш он мард рӯй,
Бигуфт: Эй худо, ин тани ман бишӯй.

Аз ин азғо пок кун мар-маро,
Ҷама офарин з-офариниш туро.

Абушақури Балхӣ

офарин бурдан офарин шунидан, ситоиш дидан.

Тавонгар барад офарин солу моҳ
Ва дарвеш нафрин барад беғуноҳ.

Абушақури Балхӣ

офарин задан таҳсин қардан, офарин гуфтан; *офарин қардан* (*ё* хондан) аҳсант хондан, таҳсин қардан, ҳамду сано гуфтан.

Гударз замин бӯса дод, бар вай офарин қард ва берун омад шодмон. «*Таърихи Табарӣ*»

Ҷазалҳои ширини ӯ дилнишин,
Сазад, гар ба таъбаш кунӣ офарин. *Садри Зиё*

ба (*ё* бо) *офарин лаб* қушодан офарингӯй сар қардан, ба таҳсин шурӯъ намудан.

Ҳама лаб кушуданд бо офарин,
Зан аз хичлаги хеш сар бар замин. *Савдо*

Марде лаб ба таҳсину офарини ӯ кушод, ба таъ-
рифу тавсифи қасидаи ӯ пардохт. *Садрӣ Зиё*

3. дуо; шукр.

Наёмад зи Яъқуб чуз офарин,
Чуз эзидпарастию чуз роҳи дин. *Фирдавсӣ*

офарин гирифтанд таҳсин кардан; дуо гуфтан.

Гирифтанд бар шаҳриёр офарин,
Ки ёри ту бодо сипехри барин! *Низомӣ*

♦ **офаринро ба нафрин қиёс кардан** фарқ накардани
неку бад, як хел дониستاني неку бад аз ғайри им-
тиёз.

Чӣ суд аст, к-ин қавми ноҳақшинос,
Кунанд офаринро ба нафрин қиёс? *Низомӣ*

ОФАРИНАНДА آفریننده 1. *сифати феълӣи замоиҳои ҳози-
раи офаридан*; 2. д. холик, ба вуҷуд оваранда; *киноя*
аз худо.

Ҳам ӯ офаринандан рӯзгор,
Ба некӣ ҳам ӯ бошад омузгор. *Фирдавсӣ*

ОФАРИНГАР آفرين گر *ниг. офарингӯ(ӣ).*

Чавону пир сазад офарингари ту, ки ту
Ба солу бахт чавонӣ, ба ақлу дониш пир. *Муиззӣ*
Ниҳод он рӯи хайолуд бар хок,
Абар шоҳ офарингар бо дили пок.

Фахриддини Гургонӣ

ОФАРИНГҶ(Ӣ) آفرين گو(ی) *саноҳон, ситоишгар, таҳсин-
кунанда.*

... Ки бод офаринандаеро сипос,
Ки кард офарингӯро ҳақшинос. *Низомӣ*

ОФАРИНИШ آفرينش 1. хилқат, офаридан.

Бани-одам аъзон якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд. *Саъдӣ*

Бидон, ки тавоифи ҳукаморо дар мабдаи офа-
риниши олам ихтилоф аст. *Аҳмади Дониш*

2. офаридашуда(ҳо), махлуқ(ҳо).

Офариниш нисори фарқи туанд,
Бармачин чун хасон зи роҳ нисор. *Саной*

Офариниш ба он чи дармонад,
Офаринанда хуб медонад. *Бедил*

ОФАРИНСАРОӢ آفرين سرائى *офарингӯӣ; мадху ситонш
кардан.*

Бе офаринсарони булбул баҳору боғ
Пидром нест, гарчи чаман шуд баҳори Чин.

Сузани

ОФАРИНХОН آفرين خوان *ниг. офарингӯ(ӣ).*

Ба чон омаданд он сипоҳу меҳон,
Шуданд офаринхон ба шоҳи ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

Низомӣ чу давлат дар айвони ӯ
Шабу рӯз бод офаринхони ӯ. *Низомӣ*

ОФАТ *а.* آفت *осеб, зиён, бало; дард.*

Қадам бар бисоти салотин манех ..., ки аз офат
холӣ набувад. *Аттор*

Аз офати ишқ деҳ амонаш,
В-аз қайди ғаме чунон раҳонаш! *Шоҳин*

офати жола балон жола, зараре, ки аз жола ба кишту
мева мерасад.

Шукуфта буд кунун нахли муддао к-имрӯз.

Чу ашки ман ба замин рехт офати жола. *Васлӣ*

офат кашидан зарар дидан, зиён [кашидан; ♦ **офати
ситораи думдор** осебе, ки гӯё аз таъсири ситораи
думдор мерасад.

Аз офати ситораи думдор алҳазар,

Мисвоки зоҳид аз сару дастор мекашам. *Сайидо*

офати харифӣ хазонрезӣ.

Яъне ки гуле бад-ин латифӣ

Шуд раҳзанам офати харифӣ. *Чомӣ*

офати чон а) он чӣ боиси озори чон аст.

Сабр кун, эй дил, ки он бедоди хичрон бигза-
рад,

Роҳати тан чун ки бигзашт, офати чон бигзарад.
Анварӣ

Дустият мабод бо нодон,

Ки бувад дӯсти-ш офати чон. *Саной*

б) маъшуқаи шӯҳи қафокор.

Умр рафту кунун офати чоне дорам,

Гаштаам пир, вале ишқи чавоне дорам. *Ҳилолӣ*

Ё раб, ин партави хуршед зи кошонаи кист?

Ё раб, ин офати чон ҳамдаму ҳамхонаи кист?

Махфӣ

ОФАТЗАДА آفت زده 1. зиёнрасида, зарардида; 2. ба офат-
ҳои табиӣ (аз қабилӣ сел, тагарг, малах ва ғ.) дучор-
шуда (дар бораи кишт).

Ман дар ин мазраи офатзада ҳамчун гандум
Лаби ноне нагазидам, ки дилам чок нашуд.

Мулҳам

Бе рӯи туам ҷаннат гӯё ки ҳамемонад,

Ваҳшаткада маъвое, офатзада саҳрое. *Ҳочӣ*

ОФИЛ *а.* آفل *пинҳоншаванда, нопадидгарданда; фошиша-
ванда.*

Ҳам хару харгир ин ҷо дар гиланд,

Ҷофиланд ин ҷову он ҷо офиланд. *Румӣ*

ОФИЯ *а.* عافيه *ниг. офият.*

Умри ту бодо бекарон, суди ту бодо безиён,
Ҳамвора бодо ҷовидон дар иззу нозу офия. (1)

Манучехрӣ

ОФИЯТ *а.* عافيت 1. тандурустӣ, саломатӣ, сихат.

Агарчи бар танам осори офият пайдост,

Ҳанӯз пайкон дар кунчи сина пинҳон аст. *Муиззӣ*

офият ёфтан сихат шудан, саломат шудан.

Қардам дуо, ки ёбам аз ин ишқ офият,

Ошиқ бад-он шудам, ки дуо мустачоб нест.

Адиб Собир

2. маҷ. осудаҳолӣ, оромӣ, амонӣ.

Қадри офият касе донад, ки ба мусибате гирифт-
тор ояд. *Саъдӣ*

Қас ба даври наргисат тарфе набаст аз офият,
Бех, ки нафрушанд мастурӣ ба мастони шумо.

Ҳофиз

3. маҷ. дурустшавӣ, ислоҳшавӣ.

Офият чашм мадор аз мани майхонанишин,
Ки дам аз хидмати риндон задаам, то ҳастам.

Ҳофиз

аз офият гузаштан аз баҳри саломатӣ ва осудагӣ баромадан.

Ҳайф аст зи офият гузаштан,
Маҷнун шуда кӯху дашт гаштан. *Шоҳин*

ОФИЯТКУШ *عافيت كوش* барҳамзанандан осоиш; беқароркунанда.

Бинозам он миҷаи шӯхи офиятқушро,
Ки мавҷ мезанадам оби нӯш бар сари неш. *Ҳофиз*

ОФИЯТСӮЗ *عافيت سوز* *ниг.* офиятқуш.

Ғуломи Ҳиммати он ринди офиятсӯзам,
Ки дар гадосифатӣ кимиёгарӣ донад. *Ҳофиз*

ОФИЯТҲОҶ *عافيت خواه* чуён саломатӣ, касе, ки осудагиро орзуаманд аст.

Агар будӣ зи фазлаш офиятҳоҷ
Суви зиндон қазо нанмудиаш роҳ. *Ҷомӣ*

ОФИЯТЧӮ(И) *عافيت جو (ي)* *ниг.* офиятҳоҷ.

Насиҳатам ҷи кунӣ, носеҳо, чу медонӣ,
Ки ман на муътақиди марди офиятҷуям. *Ҳофиз*

ОФОТ *ا. آفات* ҷ. офат.

Ҳазор гавҳари конӣ ба чайби дилбарӣ мост,
Шитоб кун, ки зи таъхир беҳад офот аст.

Шамси Табрэзӣ

Нигаҳ дорад шубон з-офоти гургон ғусфандонро,
Тааддӣ дар диёри ҳокими одил намебошад.

Сайидо

офоти осмонӣ *киноя аз* осебҳои табиӣ, ки ба кишту кор мерасад, монанди гармсел, малах, жола ва ғ.

ОФОҚ *ا. آفاق* ҷ. уфуқ.

Лек тағбиқи анфусу офоқ
Менамояд дар ин муқаддима шоқ(қ). (3) *Бедил*

ОФОҚБАНД *آفاق بند* ҷаҳонгир; фароғирандаи олам.

Як ҳаёл аз илми ӯ кӯҳе бувад офоқбанд,
Як сиришк аз ҷуди ӯ абре бувад динорбор.

Муиззӣ

ОФОҚГАРД *آفاق گرد* ҷаҳонгард.

Асарҳои он шоҳи офоқгард
Надидам нигорида дар як навард. *Низомӣ*

ОФОҚГАРДИДА *آفاق گردیده* ҷаҳонгашта, ҷаҳондида; таҷрибадор.

Шунидам, ки марде муборакҳузур
Ба наздики шоҳ омад аз роҳи дур,
Ҳақонқиносе, ҷаҳондидае,
Ҳуиарманде, офоқгардидае. *Саъдӣ*

ОФОҚГИР *آفاق گیر* мусаххаркунандаи ҷаҳон, ҷаҳонгир, оламгир.

Гуруҳеш хонанд соҳибсарир,
Вилоятситои, балки офоқгир. *Низомӣ*

Бар сари ҳар поя, ки бурдам сарир,
Тоҷситон гаштаму офоқгир. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

ОФОҚГУСТАР *آفاق گستر* ҷаҳонро фароғиранда, ҷама ҷоро дарбарғиранда.

... Ки эй шоҳи офоқгустар ба адл,
Агар ман намонам, ту монӣ ба фазл! *Саъдӣ*

ОФОҚӢ *آفاتی* 1. мансуб ба офоқ; 2. хориҷӣ, берунӣ.

Ва амсоли офоқию анфусӣ дар нафс илқо мекунанд. *Аҳмади Дониш*

ОФРОЗА *آفرازه* шуълаи оташ, забонаи оташ, аланга.

Нарм гашта ба лусу лобан ман,
Гарм гашта ба офрозаи ман. *Сӯзанӣ*

ОФРӮЗА *آفروزه* фатिलाи ҷароғ, пилта.

Кунам зи оташи табъи ту офроза баланд,
З-офарини ту гар бошад офрӯзаи ман. *Сӯзанӣ*

ОФРӮША||**АФРӮША** *آفروشه*||**АФРОШЕ** 1. ҳалвоест, ки аз орду асалу равған мепазанд.

Рафиқо, чанд гуй ку нашотат,
Бинагрезд кас аз гарм офрӯша.

Маро имрӯза тавба суд дорад,
Чунон чун дардмандонро шинӯша. *Рудакӣ*

2. булғури гандум, гандуми нимқӯфта, ярма.

ОФТОБ *ا. آفتاب* 1. хуршед, шамс, меҳр; **офтоб афтодан** расидани нури офтоб.

Ба сарвақтам кучо афтад маҳе, к-аз шомӣ навмедӣ
Намеҳоҳад, ки дар вайронаи ман офтоб афтад. *Осафӣ*

офтоб додан чизеро дар офтоб паҳн кардан барои хушконида, ҳаво хуронидан ва ғ.; **офтоб хӯрдан** аз нури офтоб баҳраманд шудан, дар офтоб истодан.

Бе доғи ишқ пухтагӣ аз дил тамаъ мадор,
Хом аст мевасе, ки хурад офтоб кам. *Соиб*

2. *маҷ.* маҳбуба, маъшуқа.

Ишқ мегӯяд, ки сӯз аз дил ҳиҷоби хешро,
То ба ҷашми ҷон бубинӣ офтоби хешро. *Ғиёсӣ*

Чун коинот ҷумла ба буи ту зиндаанд,
Эй офтоб, соя зи ман бармадор ҳам. *Ҳофиз*

3. *маҷ.* шароб, бода.

Дар ҷашни осмонваши ту рехта ба ноз
Соқии мохрӯи ту дар соғар офтоб. *Анварӣ*
Равшандилон надида як заррае тафовут,
Аз офтоби гардун то офтоби соғар. *Бадри Чочӣ*

◇ **офтоби зард** а) офтоби вақти ғуруб; б) *киноя аз* поёни умр; марг.

Афтод бар офтоб гардам,
Наздик шуд офтоби зардам. *Низомӣ*

Дур аз ту гузашт рӯзи умрам,
Наздик шуд офтоби зардам. *Ҳоқонӣ*

офтоби мағрибӣ киноя аз теғ.

Зи ҳиҷлат офтоби машриқӣ шуд бар канор он дам,
Ки уро офтоби мағрибӣ зеби миён омад. *Толиби Омӯлӣ*

офтоби сари девор (*ё кӯҳ*) *киноя аз* чизе, ки заволаш наздик шудааст; касе, ки умраш кам мондааст; **офтоби Яғмо киноя аз** маҳбубаи зебо.

Эй офтоби Яғмо, эй халлухинаҷода,
Ҳам турки мохрӯй, ҳам моҳи хурзода. *Муиззӣ*

офтоб ба гил (дар)андудан *киноя аз* кӯшиши беҳуда кардан барои пинҳон доштани ҳақиқати ошкор.

Натавон бо хилофи у будан,
Офтобе ба гил дарандудан. *Низомӣ*

ба девор омадани офтоби касе ба поён расидани умри касе, ба охир расидани зиндагонии касе, вафот ёфтани.

Моҳи ман, баҳри худо, пеш марав бар лаби бом,
К-офтоби мани бечора ба девор омад.

Хисрави Деҳлавӣ

ба кӯх рафтани офтоби касе *ниг.* ба девор омадани
офтоби касе.

Яке салтанатрони соҳибшукӯх
Фуру хост рафт офтобаш ба кӯх. *Саъдӣ*

бар сари бом омадани офтоб, рост шудани офтоб, сам
турраъс; гил бар офтоб андудан *ниг.* офтоб ба гил
(дар)андудан.

Касе, к-у бо ман андар илму ҳикмат ҳамсарӣ чӯяд,
Ҳамеҳоҳад, ки гил бар офтоби равшан андояд.

Носири Хисрав

чун офтоб барафрӯхтан ба ҳаяҷон омадан.

Барафрухт он моҳ чун офтоб,
Фуру рехт бар гул зи нарғис гулоб. *Низомӣ*

ОФТОБА آفتابه зарфе, ки ба он об андохта, дасту рӯй
мешуянд.

... Бузург шудани об андар офтоба, ки уро са-
боҳа хонанд, то бишикофадаш. *Ибни Сино*

Ба дасташ дод заррин офтоба,
Қанизе аз паяш заркаш исоба. *Ҷомӣ*

ОФТОБАКАШ كاش آفتابه ходиме, ки ба даст об мерезад,
офтобадор, офтобачӣ.

Сарв бо қоматат сиёҳваше,
Ташти маҳ бо ту офтобакаше. *Низомӣ*

ОФТОБГАРДИШ گرفتش آفتاب киноя аз тамоми рӯи за-
мин.

Расадат ба авҷ хубӣ, агар офтоб гардӣ,
Қи дар офтобгардиш чу тӯе дигар набошад.

Хисрави Деҳлавӣ

ОФТОБГИР گرفتار 1. соябон, чатр, шамсия.

Зи рӯи қадр чуз он офтобгир кӣ зад
Тапонча бар руҳи хуршед соате сад бор. *Бадеӣ*

Султон Баҳодур ... ишорат кард, то чатр ва оф-
тобгири сафед ... бар сари вай муртафеъ сохт.

«Таърихи Фариишта»

ОФТОБЗОР آفتابزار ҷои пур аз нури офтоб; нуурофтоб.

ОФТОБПАРАСТ آفتابپرست 1. гули баргзард, ки сари он
ҳамеша ба тарафи офтоб майл карда меистад ва аз до-
наҳои он равған мекашанд; 2. гули кабуд, гули азрак,
нилуфар; 3. касе, ки офтобро парастӣш мекунад.

Ба парасторияш миён дарбааст,
Ҳуш бувад моҳи офтобпараст. *Низомӣ*

ОФТОБПАРВАРД||**ОФТОБПАРВАРДА** || آفتاب پرورد

чизе, ки дар зери шуои офтоб бисъёр
истодааст, дар офтоб парвариш ёфтааст.

ОФТОБРУХ آفتابرخ хушлиқо, хушсимо, зебо.

Навиштааст ба рӯи бутон ба хатти ғубор,
Қи офтобрухон сайди хоксоронанд. *Соиб*

ОФТОБРУ(И) آفتاب روی 1. ҷое, ки офтоб метобад ва
гарм мекунад, офтобруя.

Дар мавсими зимистон Саъдӣ ду ҷиз хоҳад:
Бо рӯйофтобе дар офтобруе. *Саъдӣ*

2. *ниг.* офтобрух.

Аз партави ту хонаи ҳар кас мунаввар аст,
Эй офтобру, маҳи тобони кисти? *Сайидо*

ОФТОБСИМО آفتاب سيمما *ниг.* офтобрух.

Андар мақому маскан меҳри ту сохт равзан,
К-аз гу шавем равшан, эй офтобсимо!

Шамси Табрезӣ

ОФТОБӢ آفتابى 1. мансуб ба офтоб 1; 2. *ниг.* офтобпар-
вард; 3. дар офтоб хушк кардашуда; 4. ба ранги офтоб,
ниҳоят сурх; офтобӣ кардан сурх кардан.

Пур муқайяд ба тамошои худ, эй моҳ, мабош,
Офтоби накунад оина симон туро. *Соиб*

◇ **офтоби** шудан зоҳир шудан, ошкор гаштан, на-
мудор шудан; равшан шудан.

Аз назокат баски дорад чеҳраи ӯ обу тоб,
Офтоби мешавад рангаш зи сайри моҳтоб. *Соиб*

ОФТОБҶАБҲА آفتاب چبهه *ниг.* офтобрух.

Эй офтобҷабҳа, ки ноҳиди тираро
Дар гушаи ҳилоли дурафшон ниҳодай ...

Бадри Чоҷӣ

ОХ آخ *калимаи нидо* вой, ох, афеӯс (изҳори таассуф).

Ишқ оташи тезу ҳезуми тох манам,
Гар ишқ бимонад инчунин, ох танам. *Саффор*

ОХИЗ ا. آخذ гиранда.

Ҳукми ту ба чинну инс нофиз,
Дастӣ ҳама мондари ту охиз. *Ҳоҷӣ*

ОХИР а. آخر 1. оқибат, фарқом, поён, анҷоми кор, ни-
ҳоят; хотима; муқобили аввал 2.

Охири шеър он қунам, ки аввал гуфтам:
Дер зиёд он бузургвор худованд! *Рӯдакӣ*

Охир бечора шуд ва аҳд кард, ки дигар ба касе
туҳмат накунад. *Садрӣ Зиё*

охири кор оқибат, ниҳоят, дар охир, охируламр.

Гаштаам дар ҷаҳону охири кор
Дилбаре баргузидаам, ки мапурс. *Ҳофиз*

Ба умеди ризои хотири ёр
Ба сабр афтод қораш охири кор. *Ҳилолӣ*

охир кардан ба анҷом расондан.

Ҳар рӯз ба роҳи ваъдаи ту
Охир қунам интизорҳо. *Зӯҳурӣ*

охир шудан тамоми шудан, ба поён расидан.

Баски афсонаи ҳаҷри ту зи ҳад афзун аст,
Умр шуд охиру охир нашуд афсонаи мо. *Махфӣ*

2. дар мавриди савол, тасдиқ, амр, таъкид ва пур-
қувват кардани сухан ба ҷумла илова мешавад.

Охир, одамзодаӣ, эй ноҳалаф,
Чанд пиндорӣ ту пастиро шараф?! *Румӣ*

Бад-ӯ гуфтам, охир, туро бок нест?
Кушад заҳр ҷое, ки таръёк нест. *Саъдӣ*

Ишқам зада ончунон раҳи ақл,
Охир, нашиносам аз шабах лаъл. *Шоҳин*

ОХИРАТ а. آخرت 1. оламе, ки гуё инсон баъд аз мурдан
ба он мерафтааст, он дунёе, ҷаҳони дигар.

Ман ин мақом ба дунёву охираат надиҳам,
Агарчи дар паям афтад халқи анҷумане. *Ҳофиз*

Аз дунё ба охират чизе наметавон бурд.

Аҳмади Дониш.

ОХИРБИН *آخرين* оқибатандеш, дурандеш, дурбин.

Дар пай ҳар гирия охир хандаест,
Марди охирбин муборақ бандаест. *Румӣ*

ОХИРБИНИ *آخرينى* оқибатандешӣ.

Масти ғафлат чашм бар маъшуқи чоҳ афкандай,
Ҷоми охирбинӣ аз дасти нигоҳ афкандай. *Нозим*

ОХИРЗАМОН *آخر زمان* *д.* замоне, ки гуё наздик ба рузи қиёмат мебошад.

Аз он замон, ки фитнаи чашмат ба мо расид,
Эмин зи шарри фитнаи охирзамон шудам. *Ҳофиз*
Доси уфуқ ба дасти аҷал дода рӯзгор,
Хоҳад, ки қатъи мазраи охирзамон диҳад.

Мушфиқӣ

пайғамбари охирзамон киноя аз Муҳаммад, ки гуё охирин пайғамбар будааст.

ОХИРИН *а.* *آخرين* пасин, вопасин.

Ғарқи ишқастам, ки ғарқ аст андар ин
Ишқҳои аввалину охирин. *Шоҳидӣ*

ОХИРУЗЗАМОН *а.* *آخر الزمان* *ниг.* охирзамон.

Ҳоқонӣ, аз замона ба фазли ту даргурехт,
Ҷуро амон деҳ аз хатари охируззамон. *Ҳоқонӣ*

ОХИРУЛАМР *а.* *آخر الامر* дар охир, оқибати қор, саранҷом; ниҳоят.

Эшон илҳоҳ ва зорин бисъёр карданд, муфид
наёмад, охируламр даҳ тангаи дигар ваъда карданд. *Садри Зиё*

ОХОЛ *а.* *آخال* ҳар чизи афканданӣ ба мисли пучоки мева, хасу хошок, хокрӯба; ахлот.

Аз бас гули маҷҳул, ки дар боғ бихандид,
Наздики ҳама кас гули маъруф шуд охол.

Фаррухӣ

ОХТА *а.* *آخته* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи охтан.

Бо шамшерҳои охта дар миеи майдон тохтанд.
«Равзат-ус-сафо»

Таъби ман — дашна, ҳадиси ту фасод аст, мабод
Дашнаи тези манат охта бар сар бошад. *Шоҳин*

2. овезон.

Мурғи дашти магар зи шохи баланд
Дида буд охта кадуе чанд. *Низомӣ*

ОХТАН *а.* *آختن* 1. берун кардан, баровардан.

Бидон, эй падар, к-он ҷавонони ман,
Ки ҳастанд ҳамзоду ихвони ман,
Зи хона маро чун ба дашт охтанд,
Бараҳна ба чоҳам дарандохтанд. *Фирдавсӣ*

2. баркашидани теғ аз ғилоф.

Ғае охт бар Ҳинд шамшери азм,
Ғае сохт бар дашти Хоразм разм. *Ҷомӣ*

берун охтан берун кардан, баровардан; кашидан.

Қамонҳои туркӣ бияндохтанд,
Қабои набардӣ бирун охтанд. *Фирдавсӣ*

◇ кина охтан интиқом гирифтан.

Ғар кина охтан зи аду расму одат аст,
Аз ғам сазад ба қуввати май кина охтан.

Адиб Собир

ОХУНД *اخواند* пешвои руҳонӣ, мулло; муаллим, устод.

Охундро аз истимои ин воқеа ҳеч тағйире дар
вазъ воқеъ нашуда. *Аҳмади Дониш*

ОХУНДӢ *اخواندى* пешвои руҳонӣён; муаллими, устодӣ.

Домулло Ҳасан ба рутбаи охундӣ ва мударрисии
мадрасаи Куқалтош мансуб буданд. *Садри Зиё*

ОХУР *اخور* 1. ҷои махсус барои қоҳ, ҷав ва алаф
андохтан дар пеши қорпоён.

Харосу охуру хунба бибурданд,
Набуд аз чангашон бас чиз пинҳон. *Қисой*
Имруз ба зери поймаъаспе, ки бувад
Чун фил бувад лӯқ(қ)а, чу фарзин қачрав,
Пайваста ба Қажқашон чаро месозад,
Ҳоҷат на ба охур аст ўро, на ба ҷав. *Сайидо*

2. оғил, саиҳона.

Ва он ҷо охурҳо сохта буданд ва иморат карда.
Носири Хисрав

Султон гуфт: Бирав, аз охур ҳар қадом асп,
ки хоҳӣ бикушой. *Низомии Арузӣ*

◇ охури гардан *ниг.* охура.

Бизад бар охури гардан чунонаш,
Ки бигзашт аз бағал оби равонаш. *Низомӣ*

охури чарб киноя аз дастурхони пурнозу неъмат;
ҷои сарравған.

Тавсан аспи марғзорӣ, к-аз риёзат бозмонд,
Охури чарби муҳанно барнатобад беш аз ин.

Ҳоқонӣ

ОХУРА||ОХУРАК *اخوره||اخورك* *тиб.* устухони
зири гардан ва болои сина, чанбари гардан.

ОХУРБЕК *اخوربيك* *ниг.* охурсолор.

Носируддин... Улуғхонро, ки охурбеки подшоҳ
...шуда буд, назди шайх фиристод.

«Таърихи Фарошта»

ОХУРСОЛОР *اخورسالار* мирохур, сардори саиҳона.

Охурсолори кешро бихонд ва гуфт: Фалон аспро
биёр! *«Таърихи Табарӣ»*

Шундаи, ки охурсолори подшоҳ Ҷозон рӯзе
тубраи қоҳе аз деҳқоне ба ситам биситонд.

«Хористон»

ОХУРЧӢ *اخورچى* *а.* *اخورچى* ходими саиҳона, саиҳ.

ОХШИЧ||ОХШИГ *اخشيج||اخشيج* 1. зид, мужолиф.

Қучо қавҳаре чира шуд з-ин ҷаҳор,
Яке охшичаш бар ў баргумор. *Абушақури Балхӣ*

2. маҷ. унсур, ҳар як аз унсурҳои қорғона, ки иборат аз хоку обу боду оташ аст ва гуё олам аз онҳо ба вуҷуд омадааст.

Охшичону тунбади даввор,
Мурдагонанд зиндагони хор. *Саной*

Агар ҷаҳони хирад хониям, равост, ки ман
Ҳам охшичаму ҳам марказу ҳам арконам.

Масъуди Саъд

ҷаҳор охшич қор унсур: хоку обу боду оташ.

Ахтару осмон қамар бастанд,
Ба ҷаҳор охшич пайвастанд. *Авҳадӣ*

ОЧОР I آچار 1. сабзавоти ба сирка ё намак хобонда шу-
да; *нонхуриш, туршии иштиҳокушо.*

Зи очорҳо ҳар чӣ бошад азиз,
Турунчу биху нору норанҷ низ. *Низомӣ*
Чу очор аст лафзи форс дар хӯрд,
Ки бе очор чизе кам тавон хӯрд.

Хисрави Деҳлавӣ

кӯзаи очор кӯзае, ки дар он туршӣ мехобонанд ё
нигоҳ медоранд.

Гар бубинам чехран қозикалон,
Кӯзаи очор ояд дар назар. *Азиз*

очор сохтан туршӣ тайёр кардан.

Ақсар мардум онро дар сирка ва намак андохта
очор месозанд. *«Таврихи Фароштар»*

2. замкарда, дар ҳам омехта.

ОЧОР II آچار замини пасту баланд, замини ноҳамвор.

Ду гуна ҷой бошад саъбу душвор:
Яке даръё; дигар очору кӯхсор.

Фахриддини Гургонӣ

ОЧОР(И)ДАН آچاردين || آچاريدن 1. очор ба хӯрок задан

2. дар ҳам омехтан.

Дев аст ҷаҳон, ки заҳри қотилро
Дар нуш ба макр мебиёҷорад. *Носири Хисрав*

ОШ آش 1. ҳар хӯроке, ки дар дег пухта шудааст.

На ҳамчу дег сияхру шавам зи баҳри шикам,
На даст кафча кунам аз барои косаи ош.

Ибни Ямин

Қисаи бештар аз кон кӣ, шунид,
Косаи гармтар аз ош кӣ дид? *Ҷомӣ*

оши палав палав.

Онҳо оши палавро мутлақо ба масобаи моён
пухта наметавонанд. *Садри Зиё*

2. палав.

[Амир] дигар рӯзе ба вакили харҷ фармуд: як
табақ оши бетакаллуф дар вақти ифтор тайёр кун.

Аҳмади Дониш

оши дампухт оше, ки бо олави паст пухта шудааст;
оши кашкоб оши ҷавин.

Дар замоне, ки чунин неъматӣ ҳар ҷинс хӯрӣ,
Оши кашкоб дар он ҳол ба хотир медор.

Абӯисҳоқи Арғима

оши кӯҳнадам палаве, ки аз вақти зарурӣ зиёдтар
дам хӯрдааст; оши ланҷ палаве, ки ба он об зиёд
андохта шудааст, палаве, ки биринҷаш мулоим шу-
дааст.

Бақовулон қасдан оше ланҷ ё кӯҳнадамо тайёр
карда меоварданд. *Садри Зиё*

оши суюқ оши равон.

Аз боиси қуфти роҳ табиати султони замон бар
оши суюқ моил буд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

оши таъзия оше, ки дар маросими азо ва мотам ме-
пазанд; оши хайр зиёфати на чандон калон, ки боён
барои фақирон бо нияти савоб меоданд, оши худой.

Мешавад беқадр, ҳар кас мекунад гармӣ ба ғайр
З-он намедорад касе посн намак дар оши хайр.

Ваҳид

оши хумор оше, ки барои дафъи хумор мепазанд,
оши туршу тунд; ош-мош таоми гуногун.

Чун шуд он ош-мош хӯрда равон,
Баргирифанд косаҳо зи миён. *Ҷомӣ*

ОШАМИДАН آشமிدن *ниг. ошомидан.*

Хушдил шуду орамид бо ӯ,
Ҳам хӯрду ҳам ошамид бо ӯ. *Низомӣ*

ОШИР a. آش даҳум.

Сомин асту тосеъ аст афлокро курсию арш,
Ҳиммати ӯ аз баландӣ он ададро ошир аст.

Муизӣ

Ва эшон ба ҳиммати тамои дар ошири муҳар-
рамулҳаром ба Миср даромаданд.

«Равзат-ус-сафо»

ОШИҚ a. عاشق касе, ки шахсеро ё чизеро аз ҳад зиёд
дӯст медорад, дӯстдоранда, дилбохта, меҳру муҳаббат
баста.

Ҳеч кас ҳамчу манаг ошиқи содиқ набувад,
Аз ту маъшуқ шудан бо ҳама лоиқ набувад.

Сайдо

Парвона, ки ошиқи ҷароғ аст,
Филҷумла ба дигаре фароғ аст. *Шоҳин*
ошиқи муштоқ ошиқи шефта, ошиқи шайдо.

Бале, бе руи ҷонон гар бихишт аст,
Ба чашми ошиқи муштоқ зишт аст. *Ҷомӣ*

ошиқи ғош ошиқи ба дараҷаи ифрот расида, ошиқи
гузаро, ошиқи шайдо.

Хештан пок дору бе пархош,
Ҳеч касро мабош ошиқи ғош. *Рудакӣ*

ОШИҚБОДА عاشقبادе дӯстдорандаи машрубот, майпараст.

Чун сабу то ҳаст нам аз зиндагӣ дар пайкарат,
Дастгирӣ кун майшомони ошиқбодаро. *Соиб*

ОШИҚБУНОҶУШ عاشق بنا گوش дӯстдорандаи хубруён.

Надорад ҳусни хат чун ман ғуломи ҳалқадаргуше,
Надорад сафҳаи даврон чу ман ошиқбуноғуше.

Соиб

ОШИҚКУШ عاشق کش он кӣ ошиқро бо нозу карашмаи
худ азоб медихад.

Эй насими саҳар, оромғаҳи ёр кучост?
Манзили он маҳи ошиқкуши айёр кучост? *Ҳофиз*

ОШИҚМАШРАБ عاشق مشرب ошиқмизоҷ; ошиқпеша.

Биё, соқӣ, дар ин базми тарабхез
Мае дар ҷоми ошиқмашрабон рез. *Нозим*

ОШИҚНАВОЗӢ عاشق نوازی дӯстдорӣ; меҳрубонӣ, илти-
фот кардан ба ошиқ.

Кунун омад гаҳи ошиқнавозӣ,
Зи зулфи худ диҳам шабро дарозӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

ОШИҚНИГОҲ عاشق نگاهе касе, ки нигоҳи ошиқона дорад.

Даръюзаи ниғаҳ кунӣ аз ҳалқаҳои дом,
Оҳу надидаам зи ту ошиқнигоҳтар. *Соиб*

ОШИҚОНА عاشقانه 1. мансуб ба ошиқ.

Ман қиссаи ошиқона гуям,
Ҳошо ки ҷуз ин фасона гуям. *Ҳилолӣ*

2. ошиқвор; аз руи дӯстӣ.

Итоби ёри паричеҳра ошиқона бикаш,
Қи як карашма талофии сад ҷафо бикунад. *Ҳофиз*

ОШИҚПАРВАРӢ عاشق پروړی *ниг. ошиқнавозӣ.*

Гар набошад завқи маъшуқӣ ба ошиқпарварӣ,
Хубруёбро ба сӯи ошиқон наззора чист? *Махфӣ*

ОШИҚПЕША عاشق پېشه *дӯстдор, ишқварз, ошиқ.*

Сурати мардон чӣ хоҳӣ, сирати мардон гузин!
Марди ошиқпешаро бо сурати айвон чӣ кор!
Ҳофиз

Марди ошиқпешаро девонагӣ тӯҳмат бувад,
Нур мебахшад муҳаббат дидаи идрокро. *Махфӣ*

ОШИҚСИФАТ عاشق صفت *ниг. ошиқпеша.*

Хусни ошиқсифатон ғайри гирифтгорӣ нест,
Халқкаи дом ба по зинати халҳоли ман аст.
Шоҳин

ОШИҚСУХАН عاشق سخن *сухандӯст; суханвар.*

Сар намепечад ба тарки сар зи теғи обдор,
Ин қадар кас чун қалам ошиқсухан бошад чаро.
Соиб

Дар ин анҷуман кист ошиқсухан,
Ки ишқе наварзида бо шеғри ман?! *Зухурӣ*

ОШИҚШИОР عاشق شعар *ошиқсифат, ба таври ошиқона.*

Бар танаш ҳарчанд бинӣ, нест ғайр аз лаъл доғ,
Менамояд хешро ошиқшиор ангуштарин. *Восифӣ*

ОШИҚӢ عاشقى *ошиқпешагӣ, ишқварзӣ, дӯст доштан.*

Агарчи ошиқию ишқ беҳтарин корест,
Бидон, ки бе руҳи маъшуқи мо ҳаром бувад.
Шамси Табрезӣ

Ҳофиз, сабур бош, ки дар роҳи ошиқӣ
Ҳар кас, ки чон надод, ба чонон намерасад.
Ҳофиз

ОШКОР||ОШКОРА||ОШКОРО آشکارا||آشکاره||آشکارا 1. зоҳир,

падиор, намоён; кушода, аён.

Бад-ин ошкорат бинбин ошкор,
Ниҳонитро бар ниҳонӣ гумор. *Рӯдакӣ*

На ҳар кӣ ҳаст сухангӯӣ, ҳам сухандон аст,
Ба ошқора ҳамагӯям ин, на пинҳонӣ.

Қамоли Исмоил

Саъдиё, чандон, ки медонӣ, бигӯӣ,
Ҳақ нашояд гуфтан илло ошқор! *Саъдӣ*

2. маълум, машҳур.

Оби ҳайвон дар қаҳон ошқор аст, аммо расидан
ба сари он чашма душвор аст. *Яҳёи Себак*

ошқор қардан аён қардан, маълум қардан.

... Ки Харроди Барзин бари шаҳриёр
Суханҳои пушида қард ошқор. *Фирдавсӣ*

Сузе, ки пинҳон доштам, ҳаҷри ту пайдо мекунад,
Табро ниҳон дорад касе, марғ ошқоро мекунад.
Мушфиқӣ

ОШҚУБ||ОШҚУБА آشکوب||آشکوبه 1. сақфи хона; бом;

2. ҳар чинаи девор; поҳса; 3. ҳар табақаи иморат, ошъёна.

Бештар иморат панҷ ошқуб ва шаш ошқуб бошад
ва оби хурданӣ аз Нил бошад. *Носири Хисрав*

Бар ошқуби нахустинш дасти фикрати ман
Ба зери пой фалакро чу нардбон афканд.
Қамоли Исмоил

4. нуҷ. ҳар табақаи осмон.

ОШҚУХИДАН||АШҚУХИДАН آشکوخیدن||آشکوخیدن *лағжи-*

дан, лағжида афтодан.

Ошқухад бар замин ҳамвор-бар,
Ҳамчунон чун бар замин(и) душвор-бар. *Рӯдакӣ*

ОШМОЛӢ آشمالى *чоплусӣ, хушомадгӯӣ, тамаллук.*

Мекунад думлобаҳо, то устухоне меҳурад,
Умри ӯ дар ошмолию хушомад меравад. *Шифой*

ОШНО I آشنا *шинос; дӯст, ёр, рафиқ; муқобили бегона.*

Ман аз бегонагон ҳаргиз нанолам,
Қи бо ман ҳар чӣ қард, он ошно қард. *Ҳофиз*

Хубон ҳама душмананд, ҳаргиз
3-ин тоифа ошно надидем. *Шоҳин*

ошно гирифтагӣ касеро ошно гаштан касеро; дӯст шу-
дан бо касе.

Муллои ҳамсоя ҳар рӯз ... ҳавлоиро санаю си-
тоиши бисъёр гуфтӣ ва худро бо ӯ дӯст ва ошно
гирiftӣ. *Саъдо*

ОШНО II آشنا *шино, шиноварӣ, оббозӣ, оббурӣ.*

Бар сари дарёе чу аз қоҳе камам дар ошно,
Бо гуҳар дар қарри дарёе ошноӣ чун кунам?!
Саной

ошно қардан шино қардан.

Ҳеч донӣ ошно қардан, бигӯ?

Гуфт: Не, аз ман ту саббоҳӣ маҷу. *Румӣ*

ОШНОБЕЗОР آشنا بيزار *касе, ки аз ёру дӯсти худ мегу-*

резад.
Эй дил, дари бегонагӣ мезан, ки бовар мекунад,
Баҳри чӣ гардӣ ошно он ошнобезорро. *Зухурӣ*

ОШНОБОЗӢ I آشنا بوزى *ҷурабозӣ, ошнопарварӣ.***ОШНОБОЗӢ** II آشنا بوزى *шиноварӣ, оббозӣ.*

Ҳар рӯз шоҳ бар лаби ҳавз ба тамошо ҳозир
шудӣ ва ба ошнобозии моҳиён ва ҳаракати заврақ
хуш баромадӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ОШНОВАР آشنا وار *шиновар, оббоз, оббур.*

Ба рег-андар ҳаmeshуд мард тозон
Чу дар фарқоб марди ошновар. *Лабибӣ*

Ошновар шавад хирад дар хун,
Чон ба чон қандан афканад ба қанор.

Имодин Шаҳриёрӣ

ОШНОРӢ (И) آشنا روى *1. шинос, ошно; дӯст.*

Дар ин аҳд аз вафо бӯе намондаст,
Ба олам ошнорӯе намондаст. *Ҳоқонӣ*

Рӯзу шаб овардаам дар маънии бегона рӯӣ,
Чун кунам, Соиб, надорам ошнорӯе дигар.

Соиб

2. маҷ. дилнишин, дилпазир.

Аз ин ошнорӯитар дoston
Писандида н-омад бари ростон. *Низомӣ*

Зи дил бирун наравад чашми ошнорӯяш,
Саре ба домани Маҷнун ниҳода оҳуяш. *Соиб*

ОШНОӢ آشناى *шиносӣ; дӯстӣ; муқобили бегонагӣ.*

Ёр бигзид бевафоиро,
Рафту бибрид ошноиро. *Қамоли Хучандӣ*

ошноии ағёр бо дигарон ошноӣ қардан.

Туро чӣ фонда аз ошноии ағёр,
Чуз ин ки хогири ушшоқи худ биранҷонӣ.

Шоҳин

ошнони сухан суханшиноси, сухандонӣ.

Чароғи хилвати чон рушноии сухан аст,
Баҳори зиндадилон ошноии сухан аст. *Соиб*

ошной додан шиносондан, шинос кардан.

Эй рухат ошубу чашмат фитнаву зулфат бало,
Дил нигар, к-у бо киёнам ошноӣ медиҳад!

Хисрави Деҳлавӣ

ОШНОҲ آشناه *ниг.* ошно II.

Ба дасти чапу рост кард ошнох,
Ба дигар зи душман ҳамечуст роҳ. *Фирдавси*

ошом آشام *асоси замони ҳозираи ошомидан.*

ОШОМ آشام хурдани ва нушидани.

Ба мулки Шом надҳам тори муят,
Надорам гарчи гоҳи шом ошом.

«Фарҳанги Чаҳонگیرӣ»

Шавҳари ман хоҳад омад, қадаҳи шир хоҳад
овард ва хоҳад гуфт: Ин ошоми туст. *Ҷомӣ*

ОШОМИДАН آشامیدن нушидан, фуру бурдан, об хурдан.

Ҳар к-у зи май васлат як чом биёшомад,
То зинда бувад, уро ҳушъер нахонад кас. *Анварӣ*
Сукурраро бардошт ва ба як дам биёшомид.

Авфӣ

ОШПАЗ آشپز касе, ки ҳунараш ош пухтан аст, таббох.

ОШТИХУРА آشتیخوره зиёфате, ки ба муносибати ошти

кардани ду кас ташкил мешавад.

Баъд аз он ба ҷавонон фармуданд ва ҳукм наму-
данд, ки шумоёнро бо вай ошти медиҳам ва ошти-
хураро мо медиҳем ва саранҷом менамоем.

Восифӣ

ОШТӢ آشتی созиш, сулҳ; дӯстӣ.

Чу аз оштӣ шодӣ ояд ба чанг
Хирадмайд ҳаргиз накушад ба чанг.

Абушақури Балхӣ

Подшоҳо, чакмани инъомро меҳтар надод,
Дар либоси назм бо у гуфтугу хоҳад шудан.
Чун ба таври оштӣ чизе аз у ҳосил нашуд,
Ҷанги чакман дар миёни мову у хоҳад шудан.

Мушфиқӣ

оштӣ додан созиш кунондан, ба сулҳу сафо овардан.

Зи дунё барам занги нодоштӣ,
Диҳам бодро бо чароғ оштӣ. *Низомӣ*

оштӣ кардан дӯст шудан, ба сулҳу сафо омадан.

Сазои чанганд инҳо, ки оштӣ карданд,
Нигар, ки акнун бо ман ҳаме итоб кунанд.

Масъуди Саъд

ОШУР(О) ا. عاشور(ا) номи рӯзи 10-уми моҳи муҳаррам,

ки рӯзи шаҳид шудани имом Ҳусайн аст ва аҳли дин
(хусусан шеаҳо) дар ин рӯз мотам медоранд.

Ин ҳарб рӯзи ошуро буд, рӯзи одина буд.

«Таврихи Табарӣ»

ОШУФТАБАХТ آشفتهبخت бадбахт, бетолеъ.

Бад-у гуфт, к-эй турки ошуфтабахт,
Бигардод аз ту ҳама тоҷу тахт! *Фирдавси*

ОШУФТАҒӢ آشفتهگی I. парешонӣ.

Ошуфтағӣ зи ақл пазирад димоғи мо,
Фонус гирдбод шавад бар чароғи мо. *Соиб*

2. дилдодағӣ, ошиқӣ.

Эй ғамзада, тарки ин ҳавас кун,
Ошуфтағиат бас аст, бас кун! *Шоҳин*

3. девонағӣ, чунун.

Пас. ошуфтағӣ бошаду аблаҳӣ,
Қи ангушт бар ҳарфи сунъаш ниҳӣ. *Саъдӣ*

4. хашму ғазаб.

Ниётус чун дид, б(и)андохт нон,
Зи ошуфтағӣ боз пас шуд зи хон. *Фирдавси*

Мард ошуфту рафт бар сари чоҳ
Кард аз ошуфтағӣ дар об нигоҳ. *Бедил*

ОШУФТАДИЛ آشفتهدل шӯрида; парешонхотир.

ОШУФТАДИЛӢ آشفتهدلی шӯридаҳолӣ, парешонхотирӣ.

Ба навиштан натавон шеъри маро кард тамои,
Гарчи з-ошуфтадилӣ завқи сухан кам дорам.

Шоҳин

ОШУФТАДИМОҒӢ آشفتهدماغی девонағӣ, парешонии ақл;
молиҳулиёӣ.

Сӯхт шамъи ману ошуфтадимоғӣ бар ҷост,
Риштае нест ғами у, ки зи по бикшоянд.*

ОШУФТАКОР آشفتهکار шӯрида, музтариб, беқарор.

Ҳумон ҷигархастан дилфигор
Парокандааҳволу ошуфтакор. *Ҳочу*

ОШУФТАКОРӢ آشفتهکاری шӯридағӣ, изтироб, беқарорӣ.

Дило, боз ошуфтакорӣ макун,
Чу девонагон беқарорӣ макун! *Убайди Зоконӣ*

ОШУФТАМАҒЗ آشفتهمغنз шефта; мадхуш; девонамизоч.

Дар нашот ошуфтамағзу дар мусибат хушдимоғ,
Нағма махмуруна, аммо шеванам мастона аст.

Толиби Омӯлӣ

ОШУФТАН آشفتن I. ба изтироб афтодан, ба ҳаяҷон ома-
дан; оташин шудан; хашмгин шудан, тезу тунд шудан.

Шучоъ он, ки дилро шикебо кунад,
Ба ошуфтан-андар мудоро кунад.

Абушақури Балхӣ

Шеваи шоҳ нест ошуфтан

В-андар ошуфтағӣ сақат гуфтан. *Ҷомӣ*

2. шефта шудан, дил додан, ошиқ гаштан.

Биёшуфт бар бандан хештан,
На дил пок мондаст вайро, на тан. *Фирдавси*

Лафзу маънӣ ба якдигар чуфт аст,
З-он хирад бар хаташ биёшуфтаст. *Саной*

ОШУФТАРӢЗ آشفتهروز бадбахт, бетолеъ.

Қи баркардат ин шамъи гетифуруз?
Бигуфт, эй ситамгори ошуфтарӯз!.. *Саъдӣ*

ОШУФТАРӢЗГОР آشفتهروزگار *ниг.* ошуфтарӯз.

Дасти навозише чу ба зулф ошно кунӣ,
Ҷофил машав зи Соибӣ ошуфтарӯзгор. *Соиб*

ОШУФТАСОМОН آشفتهسامان *ниг.* ошуфтаҳол.

На бам донад ошуфтасомон, на зер,
Ба овози мурғе бинолад фақир. *Саъдӣ*

ОШУФТАХОТИР آشفتهخاطر парешонхотир; музтариб;
хашмгин.

Боз илҳохро аз сар гирифтам ва ба тазйқ кашидам, ошuftахотир шуда, нафринкунон аз чои худ бархост. *Садри Зиё*

ОШУФТАХОЛ *آشفته حال* парешонҳол, музтариб; шефта, бесару сомон.

Руи ту дар зери ниқоб аст, аз он Кокули мушкини ту ошuftахол. *Исма*

Ба дасти зулфи ғаммозаш магар афтода мактубам, Ки мурғи номабар аз кӯи у ошuftахол ояд.

Сайидо

ОШУФТАХОЛӢ *آشفته حالی* парешонҳолӣ, изтироб; шефта-гӣ.

Бизан, то зи ошuftахолоӣ раҳем, Зи ташвиши безътидолий раҳем. *Ҷомӣ*

ОШУФТАХУШ *آشفته هوش* парешонхотир.

Бад-у гуфтам: Эӣ ёри ошuftахуш, Шигифт омад ин дostonат ба гӯш. *Саъдӣ*

ОШЪЁН||ОШЪЁНА *آشيان||آشيانه* 1. лона, хонаи паррандагон.

Мурғ бо пар мепарад то ошъён, Парри мардум ҳиммат аст, эӣ мардумон! *Румӣ*

Ҳавои боғи ҷаҳонро чу булбуле будам, Ки буд гулшани садри ту ошъёнаи ман.

Сайфи Исфарангӣ

Мурғон дар ошъёна ба минқор хас баранд, Ман чун равам ба хона, зи по хор мекашам.

Сайидо

ошъёна бастан хона қардан, лона мондан; ошъён қардан лона сохтан, хона қардан.

Кушода даҳонаш зи боди нафас, Дар у ошъён карда мӯру мағас. *Савдо*

2. сақфи хона; ҳар қабати хона.

Ин раста аз мағриб ба машрик рафта, дутарафа шаш ошъён иморати зарандуд дошт. *Аҳмади Дониш*

ОШУБ *آشوب* шӯру ғавғо, фитна; бетартибӣ.

Чашмат ба ангеzi ситам, зулфат ба ошӯби бало, Ё ғорати дин мекунад, ё роҳи имон мезанад.

Исма

Миёни талабаи илм ва уламои мутабаҳҳири Бу-хоро ошӯбу ғавғо бунъед шуд. *Аҳмади Дониш*

ошӯби ҷаҳон (*ё* замона) *киноя* аз оламро ба изтироб оранда, фитнаангез, шурангез.

Дид дар кӯдакият пирею гуфт: Ин рӯзе Фитнаи оламу ошӯби ҷаҳон хоҳад шуд. *Ҷомӣ*

Ошӯби замона дар замин шуд, Дасти санаме дар остин шуд. *Шоҳин*

бар сар ошӯб қардан майна гич қардан, гаранг қардан.

Хаёлаш чунон бар сар ошӯб қард, Ки боми димоғаш лагадқуб қард. *Саъдӣ*

ОШУББОР *آشوب بار* фитнаангез.

Гар ин сахмгин абри ошӯббор Суи марзи Хоразм орад гузор ... *Ҳотифӣ*

ОШУБГУСТАР *آشوب گستر* фитнаангез.

Чун мӯи зангиаш сияху кӯғаҳ аст рӯз Аз ишқи турки ҳиндуи ошӯбгустараш. *Ҳоқонӣ*

ОШУБИДАН *آشوبيدن* шӯру ғавғо қардан, фитна барангехтан.

Биғуррад ҳамчу аждарҳо, чу бар олам биёшубад, Биборад оташу дуд аз миёни кому дандонаш.

Носири Хисрав

ОШУБКОР *آشوبكار* фитначу.

Эзид кучот баҳри ҳалоки ман офарид, Эӣ офати дили ману ошӯбқори ман.

Хисрави Деҳлавӣ

ОШУҒ *آشوغ* шахси номаълум, ғайри маъруф.

Чи кунам аз ҷафои даҳр, ки ман Ҳастам ошӯғ дар миёни шумо.*

ОЮРАВ *آورو* равуо, омадурафт, рафтуомад.

Сипанҷ аст гетӣ пур аз оюрав, Кухан шуд, яке дигар оранд нав. *Фирдавсӣ*

ОЯ *ا. آيه* ниг. оят.

ОЯНДА *آينده* 1. сифати феълӣи замони ҳозираи омадан;

2. мустақбал; муқобили гузашта 2.

Фикри рӯзи оянда қардаам зи сар берун, Аз абад наметарсам, бим аз азал дорам. *Сайидо*

ОЯТ||ОЯ *ا. آيت||آيه* 1. нишон, аломат.

Эӣ, базмғаҳи ту сурати фирдавс, В-эӣ, размғаҳи ту ояти маҳшар. *Масъуди Саъд*

Давлат агар давлати ҷамшедияст, Муи сафед ояти навмедияст. *Низомӣ*

оят будан мумтоз будан, намуна ва ибрат будан.

Се канизак, ки ҳар як дар ҳусн ояте буданд, хозир омаданд. *Авфӣ*

оят шудан намуна ва ибрат шудан; овоза шудан, машҳур гардидан.

Дар ҷаҳон ояте шудааст руҳаш, Лек аз ҳоли хеш беҳабар аст. *Анварӣ*

2. далел, ҳуччат, бурҳон.

Чун чуну ҷаро хостаму ояти мӯҳкам, Дар аҷз бипечиданд, ин кӯр шуд, он қар.

Носири Хисрав

Гуфт: Ман инҳо надонам, ҳуччате, Ки бувад дар пеши ом(м)а ояте. *Румӣ*

3. муъҷиза, қаромат.

Амир Масъуд дар ин боб ояте буд ва ўро дар ин боб дақоик бисъёр аст. *«Табрихи Байҳақӣ»*

4. *д.* як фикра (ҷумла)-и Қуръон, ки мазмуноро пурра ифода мекунад.

Мақун ба қавли рақибон дили маро маҷруҳ, Ки ҳаст ояи маҳсус «Алҷуруҳа қисос». *Шоҳин*

ояти «Фатҳун қариб» номи яке аз оятҳои Қуръон, ки барои фатҳу нусрат меҳондаид.

Қатра ба даръё расид, абр бирафт аз миён, Ояти «Фатҳун қариб» сирри ҳақонк намуд.

Қамоли Хучандӣ

ояи ҳичоб ояи Қуръон дар бораи рӯ пӯшидани занҳо.

Андохтӣ ба чеҳраи пурнури худ ниқоб, Нозил ба шаъни ҳусни ту шуд ояи ҳичоб.*

ОЯТУЛКУРСӢ *ا. آية الكرسي* *д.* номи ояте аз оятҳои Қуръон,

ки барои муҳофизат аз балое ва дафъи тарсу ваҳм хонда мешавад, мас. пеш аз хоб.

Зи макру хилати ту хуфта нест зиди пок,
Бихону нек бияндеш «Оятулкурсий».

Носири Хисрав

ОҒАНДА آغنده *ниг. оғанда.*

Дил зи меҳри чаҳониён канда
В-он гаҳ аз меҳри дуст оғанда. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОҒАР آغر селроҳаи хушқида, ки баъд аз гузаштани сел
дар ҳар ҷои он оби кулмак боқӣ мондааст.

Фарозаш пур аз хун чу кӯҳи табархун,
Нишебаш зи ашқам чу арғобу оғар. *Амъақ*

ОҒАРДА آگرده таршуда, намкашида.

Ба дард хост камаргоҳу пуштат аз тарри.
Ки пушиши забарини ту буд оғарда. *Сӯзани*

ОҒАШТА آغشته *ниг. оғушта.*

ОҒАШТАН آغشتن *ниг. оғуштан.*

ОҒИЛ I آغل ҷое, ки дар дашту саҳро барои нигоҳ дош-
тани гӯспандон ва дигар чорпоён месозанд; сутургоҳ,
молхона.

ОҒИЛ II آغيل аз руи хашм бо гушаи чашм нигаристан.

ОҒО m. آغا калимае ки барои эҳтиром ва бузургдошт ба
аввал ё охири номҳо илова карда мешавад; ҷаноб, со-
ҳиб.

ОҒОЗ آغاز аввали ҳар чиз, ибтидо; нахуст.

Дар моҳи раҷаб, сол бар сесаду бисту панҷ дар
Бухоро оташ афтод ва ҷумлаи бозорҳо бисӯхт ва
оғози он аз дукони ҳарисапазе буд.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Модари даврон ба ҷои шир хунам доду рафт,
Метавон дониш аз оғози қор анҷоми хеш. *Сайидо*

оғоз кардан сар кардан, шуруъ намудан.

Чу гетӣ дари равшани боз кард,
Чаҳон бозини дигар оғоз кард. *Низомӣ*

ОҒОЗИДАН آغازيدن сар кардан, шуруъ намудан, бунёд
ниҳодан.

Намози шомӣ ғарибон чу гирья оғозам,
Ба мӯяҳои ғарибона қисса пардозам. *Ҳофиз*

Мани мискини саргардони беёр
Ба одат шеван оғозам дигар бор. *Убайди Зоконӣ*

ОҒОЛ آغال *асоси замони ҳозираи оғолидан.*

ОҒОЛ I آغال фитнагарӣ, шӯрангезӣ.

Тарки оғолу фитнасозӣ кун,
Ҷомаи хулқи худ намозӣ кун!*

ОҒОЛ II آغال 1. *ниг. оғил I;* 2. хонаи занбур, занбур-
хона.

ОҒОЛИДАН آغاليدن бар якдигар шӯронидан, тез кардан,
хусумат афкандан миёни ду нафар.

Бисъёр кас аз маздакиён Қубодро биёғолидан,
то Зармеҳро бидушт. *«Таърихи Табарӣ»*

Бар оғолиданаш истез карданд,
Ба кина чун палангаш тез карданд.

Абушақури Балхӣ

ОҒОЛИШ آغالش фитнагарӣ, шӯрангезӣ, иғвогарӣ.

Ман зи оғолишат натарсам ҳеч,
Гар ба ман шерро бароғолӣ. *Фароловӣ*

Хештан пок дору бепархош,
Рав, ба оғолиш андарун махрош. *Лабибӣ*

ОҒОР آغار нам, зах.

Ақиқвор шудааст он замин, зи баски зи хун
Ба рӯи дашту биёбон фуру шудааст оғор. *Унсури*

Аз ҳар ҷӣ сабу пур кунӣ, аз зеру зи паҳлуш
З-он чиз бирун ояду берун диҳад оғор.

Носири Хисрав

ОҒОРИДАН آغاريدن 1. нам кардан, тар кардан.

Пулод нам кай шаваду ширин,
Гарчи дар ангубинаш биёғорӣ. *Носири Хисрав*

Ба манзиле, ки фуруд оям, аз фироқи руҳат
Зи хуни дида замин сар ба сар биёғорам. *Низорӣ*

2. заҳидан, таровидан.

Хирадманде, ки неъмат хӯрд, шукри онш бояд
кард,

Азеро к-аз сабуи сирка ҷуз сирка наёғорад.
Носири Хисрав

ОҒУШ آغوش *ниг. оғуш.*

ОҒУШТА آغشته 1. омехта; 2. таршуда; олуда.

Фуру борам хун аз мижа чунон,
К-оғушта кунам сангро зи хун. *Ҳаккок*

Зи ман доман кашидӣ, баски рафтам бар сари кӯят,
Ба ашқ олуда рухсору ба хун оғушта доман ҳам.

Мушфиқӣ

3. маҷ. гирифтор, мубтало; оғуштаи амр мубталои
коре.

Шоҳин оғуштаи амре ва гирифтори коре шуд,
ки ночор бояд ҳамеша бо одамони муҳолифи мас-
лаки худ мусоҳиб шуда, бо ин ҷамоаи нарҳар дору
мадор кунад. *Садри Зиё*

оғуштаи нашъа гирифтори нашъа, нашъаманд.

Зарифе оғуштаи нашъа буда, дар он маҷлис
ҳозир буд. *Садри Зиё*

ОҒУШТАН آغشتن 1. омехтан; 2. тар кардан.

Заминаш ба оби зар оғуштаанд,
Ту гӯӣ дар он заъфарон киштаанд. *Низомӣ*

ОҒУЛ آغول *ниг. оғил II.*

ОҒУШ آغوش бағал, канор, бар.

Висоли давлати бедор, тарсамат, надиханд,
Ки хуфтаи ту дар оғуши бахти хобзада. *Ҳофиз*

З-оғуши падар канор карда,
Оворагӣ ихтиёр карда. *Шоҳин*

як оғуш ба миқдори як бағал.

Ҳазор оғушро пур карда аз хор,
Як оғуш аз гулаш ноҷида дайёр. *Низомӣ*

дар оғуш (бар)кашидан дар бағал гирифтани, канор
кардан.

Мебош чу хор ҳарба бар душ,
То хирмани гул кашӣ дар оғуш. *Низомӣ*

Бар лаби об чун равад хушаш,
Зулфи мушқин кашад дар оғушаш. *Мушфиқӣ*

◇ оғуши бāхр киноя аз даруни баҳр, қаъри баҳр.

Кухро дил гашт суроҳу ба даръё нам намонд,
Гавҳар аз оғуши баҳру лаъл аз кон бурдаанд.

Сайидо

ОҚ(К) а. عاق касе, ки аз фармони падару модари худ баромадааст ва онҳоро ранҷонидааст, ба лаънати падар ё модар гирифтормодар; фарзанди саркаш, нофармон.

Ба ишқ чун ману чун хештан ба некуй
Шунидай, ки падар меҳрубону кӯдак оқ. *Муизӣ*

Ба захми гурзи гов сари ӯро бар замин фиканда
ва ба ҳабси фарзанди оқ дар қалъаи Истаҳр фармон дод. «*Равзат-ус-сафо*»

оққи абавайн фарзанди саркаше, ки падару модар ӯро аз худ рондаанд, он касе, ки ба сабаби норозигии падару модар аз хона ронда шудааст, оқи падару модар.

ОҚИБАТ а. عاقبت поёни ҳар чиз; охири кор; ниҳоят, охируламр.

Оқибат гургзода гург шавад,
Гарчи бо одамай бузург шавад. *Саъдӣ*

Ба меҳр куш, Ҳилоли, ки оқибат чу ҳилол
Баландмартаба гардӣ, фалакмақом шавӣ. *Ҳилолӣ*
оқибати кор охируламр, ҳосили охирина амал.

Ман агар некам, агар бад, ту бирав, худро бош!
Ҳар касе он даравад оқибати кор, ки кишт.

Ҳофиз

ОҚИБАТАНДЕШ عاقبت اندیش касе, ки охири корро мулоҳиза карда, амал мекунад, дурандеш, дурбин.

Асири ишқ шудан чораи халоси ман аст.
Замири оқибатандеши пешбинон бин! *Ҳофиз*
Касе, ки оқибатандешу дурбин бошад,
Муқаррар аст, ки аз худ ҳамеша боҳабар аст.

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

ОҚИБАТБИН عاقبت بين *ниг.* оқибатандеш.

Эй хунук чашме, ки ақл асташ амир,
Оқибатбин бошаду ҳибру қарир. *Румӣ*

ОҚИБАТУЛАМР а. عاقبت الامر *ниг.* охируламр.

Ҳар кӣ зи ушшоқ гурезон шавад,
Оқибатуламр парешон шавад. *Шамси Табрезӣ*

Оқибатуламр ин каминаро бо толибилмони дигар
пешу мушорунилайх фиристоданд. *Восифӣ*

ОҚИД а. عاقد аҳду паймонкунанда (дар никоҳ).

Сарукори он зан нисбат ба оқид ва ғайра яқсон
аст. «*Таърихи Фарошӣ*»

ОҚИЛ I а. آقل камдиханда; сахтдаст; муқобили сахӣ.

Мабин ҳайати чархи гардон, ки бошад
Нучумаш гаҳе бозилу гоҳ оқил. *Ҷомӣ*

ОҚИЛ II а. عاقل хирадманд, доно, боақл.

Донанд оқилони қаҳон, к-ин кабутарон
Обу хӯриш ҳаме ҳама аз умри мо хӯранд. *Кисой*
Бар ҳеш таъни мардум овард ҳеч доно,
Худро чу лоша дар гил афканд ҳеч оқил?

Савдо

ОҚИЛА а. عاقله муаннаси оқил II.

Парвезро ду духтар буд оқила, ин занро, ки
духтари бузургтар буд, ба маликӣ бинишонданд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

... К-эй оқила, ин чӣ ҳарзаҷушист?
Ханҷархурию чигарфурушист? *Шоҳин*

ОҚО т. آقا *ниг.* оғо.

ОҚОЗОДА آقا زاده хочазода; калонзода.

[Ошное] гуфт: «Эй оқозода, ту кучову ин чо кучо?» Писари вазир аҳволи худро бозгуфт.

«*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

ОҚСАҚ(К)ОЛ т. آقساقال 1. мӯйсафед; 2. калонтар, сардор, арбоб.

Ҳамаи аъён ва оқсақолони билоди он тарафи даръё... тортуққон худро аз назари Шаҳруххон гузарониданд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

Рузе зиёфате батакаллуф сар кард, амлоқдор,
раис ва амину оқсаққолонро даъват фармуд.

Садрӣ Зиё

ОҚСУНҚУР т. آقسقر 1. бози сафед; 2. киноя аз рӯз.

Чун қаросунқур гурезон шуд ба мох,
Оқсунқур дидбон баркард субҳ. *Ҳоқонӣ*

ОҚӢ عاقى саркашӣ, нофармонӣ.

Сулҳ кун бо ин падар, оқи биҳил!
То ки фарши зар намояд обу гил. *Румӣ*

ОҚҚ а. عاق *ниг.* оқ(қ).

ОҚ 1. آ 1. нафасе, ки дар мавриди дарду алам ва таассуф беихтиёр аз синаи кас мебарояд; 2. калимаи нидо вой, ох (изҳори таассуф).

Оқ аз ин ҷаври бад, замонаи шум,
Ҳама шодии у ғамоноеғ. *Рудакӣ*

оқи гарм (ё оташин) оқи пурсӯзу гудоз, оқи аламнок.
Аз оқи гарм сӯхт Ҳилолию кас нагуфт,
Дуде, ки бар фалак шуда, аз хокдони кист!

Ҳилолӣ

Шаб то саҳар оқи оташин дошт,
То он ки чуғуни у бар ин дошт. *Ҷайзӣ*

оқи сард оқи ҳасратнок; оқи хунин *ниг.* оқи гарм.

Дилеву сад ҳазорон оқи хунин,
Зи ҳад бигзашт, алҳақ, мотами дил. *Анварӣ*

оқи шӯълапарвар киноя аз оқи пурсӯз, оқи бодарду алам.

Бад-ин сон дошт оқи шӯълапарвар,
Ки охир то чӣ ин нахлаш диҳад бар. *Ҳозиқ*

оқи чигарсӯз *ниг.* оқи гарм.

Марав, к-аз синаам оқи чигарсӯз
Барояд ҳамчу дуд аз роҳи равзан. *Ҳофиз*

оқ задан оқ кашидан, оқу воҳ кардан.

Бас оқ задем чун Фигонӣ,
Фаръедрасе намонд моро. *Бобо Фигонӣ*

Ба меҳри у гиребон чун саҳаргоҳ
Бизан чоку бирез ашқу бизан оқ! *Ҳозиқ*

оқ кашидан аз шиддати дарду ҳасрат нафаси чуқур баровардан.

Ҳар шаб, ки маҳ барояд, оҳе кашам, ки ё раб,
Он маҳ чаро зи хона шабҳо намебарояд?

Мушфиқӣ

◇ оқ дар сина (ё чигар) шикастан киноя аз нигоҳ доштани оқ, худдорӣ кардан аз оқу вой.

Шудаст синаи ман ҳамчу теги чавҳардор,
Зи баски оқ шикастаст дар чигар моро. *Соиб*

Дар сина шикастан оҳ пур мушкил нест,
Бечора касе, ки гирья дар дида шикаст. *Зухури*
оҳ дар чигар надоштаи киноя аз бисъёр фақир будан.
Он пири гушнаро, ки набуд оҳ дар чигар,
Оруғи имтило занад акнун зи хони шукр.

Қамоли Исмоил

ОҶАК آهك ҷисми сафеде, ки аз пухтани сангоҳак дар
қураҳон махсус пайдо мешавад.

Ба даст оҳаки тафта кардан хамир
Беҳ аз даст бар сина пеши амир. *Саъдӣ*

оҳаки қушта оҳаки обрасида, ки дар сохтмон ва ғ.
ба кор меравад.

ОҶАН آهن 1. филиззи саҳт, ки аз гудохтаи он асбоби
гуногун месозанд.

Аҳгар ҳам оташ аст, валекин на чун ҷароғ,
Сузан ҳам оҳан аст, валекин на чун табар. *Асқадӣ*

Агар мешуд маро аз зар дами гарм,
Дили чун оҳанаш месохтам нарм. *Сайидо*

2. шамшер, теғ.

Суханҳон бадаш таълим карданд,
Ба зар ваъда, ба оҳан бим карданд. *Низомӣ*

3. занҷир.

Ба оҳан бибастанд пой Қубод,
Зи фарру наҷодаш накарданд ёд. *Фирдавсӣ*

Ба оҳани гарон вайро бубастанд ва суфе саҳт
дурушт вайро бипушониданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

◇ оҳани гов (*ё чуфт*) афзори махсуси нугтези паҳни
оҳанӣ, ки чуфтронон бо он замин шудгор мекунад;
оҳани ҳиндӣ киноя аз шамшер, теғ.

Пас даре кардам аз сангу дар афзоре,
Ки бад-у оҳани ҳиндӣ накунад коре. *Манучехрӣ*

оҳани чуфт ниг. оҳани гов; оҳани сард (*ё афсурда*)
қуфтан киноя аз кори бенатиҷа кардан.

Оҳани афсурда мекӯбад, ки ҷаҳд
Бо қазон осмонӣ мекунад. *Саъдӣ*

Иштиғол ба тасхири ин ҳисор ... оҳани сард
қуфтан аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ОҶАНГ I آهنگ 1. *мус.* нағма, наво, соз.

Биё, мутрибо, з-он ки вақти навошт,
Бизан ин наворо дар оҳанги «Рост». *Ҷомӣ*

Муғанӣ, зи оҳанги най ёд кун,
Тарабро зи қайди ғам озод кун! *Бедил*

оҳанги ҷарас овози зангулаи уштурҳон корвон.

Чу оҳанги ҷарас раҳти сафар банд,
Қамар, чун нолаи най, хезу барбанд. *Ҳоқиқ*

2. равиш, тарз, тариқ.

Чӣ бад кардам ба ту, эй шух дилбар,
Ки маҳзунам бад-ин оҳанг дорӣ?! *Ҳаққок*

◇ оҳанги самоъ хониши хонақоҳӣ, талқини зикри
суфия.

Дар завоён тарабхонаи Чамшеди фалак
Арғунун соз кунад Зухра ба оҳанги самоъ. *Ҳофиз*

ОҶАНГ II آهنگ 2. ниҳт, қасд, майл, ирода.

Ба кирдори шер аст оҳанги уй,
Напечат касе гардан аз чанги уй. *Фирдавсӣ*

оҳанг кардан а) майл кардан, рағбат кардан, қасд
кардан.

Гар дидаи дилам кунад оҳанги дигаре,
Оташ занам дар он дилу дида барорамат. *Ҳофиз*

Вақти он кас хуш, ки сӯи дайри ишқ оҳанг кард,
Хешро аз Қазба берун чун шарори санг кард.

Шавкат

б) хучум овардан.

Эшон ҳама оҳанги у карданд ва уро аз масҷид
берун карданд. *«Таърихи Табарӣ»*

оҳанги гурез кардан қасди гурез кардан, азми фирор
кардан.

Овардаанд, ки сипоҳи душман бисъёр буд ва инон
андак ва ҷамоате оҳанги гурез карданд. *Саъдӣ*
оҳанги парваршиш кардан майл кардан, рағбат намудан
ба хуроқ ва нушоқӣ.

Чун ба андозае хуриш хурдем,
Ба май оҳанги парвариш кардем. *Низомӣ*

оҳанги хун овардан киноя аз қасди қуштор кардан.

Чу шамшер оҳанги хун оварад,
Зи санг обу оташ бирун оварад. *Низомӣ*

оҳанги ҷанг доштан қасди ҷанг доштан, майли ҷанг
доштан.

Баргашт ҷарх аз мани бечора, чун кунам,
В-оҳанги ҷанг дораду патъёра, чун кунам! *Қисоӣ*

ОҶАНГ III آهنگ 3. қанори суфа, ҳавз ва ғ.

Зи бенавой ҷоё расидаам, ки маро
Масофатест зи оҳанги суффа то парда.

Қамоли Исмоил

ОҶАНГАР آهنگار ҳунарманде, ки аз оҳан афзорҳон гуно-
гун (ҳамчун теша, табар, дос ва ғ.) месозад.

Яке безиён марди оҳангарам,
Зи шох оташ ояд ҳама бар сарам. *Фирдавсӣ*

Аз ин дам, ки карданд оташгарон,
Дами гарм доранд оҳангарон. *Сайидо*

ОҶАНГАРӢ آهنگري шуғл ва кори оҳангар.

Маро нест з-оҳангарӣ нангу ор,
Хирад бояду марди, эй бодсор! *Фирдавсӣ*

ОҶАНГУЗОР آهنگزار оҳанбур, оҳаншикоф.

Бигуфташ: Бад-ин теғи оҳангузор
Ба кина барорам аз эшон дамор. *Фирдавсӣ*

ОҶАНДИЛ آهنگ دل 1. саҳтдил, сангдил, бераҳм.

Қадам оҳандилаш омӯхт ин онни айёри,
К-аз аввал чун бирун омад, раҳи шабзиндадорон
зад. *Ҳофиз*

2. қавириода; шердил, нотарс.

Мард, ки оҳандилу рӯинтан аст,
Не зиреҳаш ҳочату не ҷавшан аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ОҶАНДИЛӢ آهنگ دلي қавириодагӣ; шикебой, босабрӣ.

Гуфтам: Оҳандили кунам чанде,
Надиҳам дил ба ҳеҷ дилбанде. *Саъдӣ*

ОҶАНИН آهنگين 1. аз оҳан сохташуда.

Бозест тири у, ки ба минқори оҳанин
Дар разм ҷони шердилонро шикор кунад. *Анварӣ*

Бо сияҳдил ҷӣ суд гуфтани ваъз,
Наравад меҳи оҳанин дар санг. *Саъдӣ*

2. маҷ. саҳт; қавӣ, пурзур.

Руҳам чу зар шуду он дил, ки оҳанин дорӣ,
Аҷаб набошад, агар майл сӯи мо накунад.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ оҳанин курсӣ сандони оҳангарӣ; оҳанин роҳ роҳи
оҳанин, зинапоия оҳанин.

Баророст Нушоба даргохро,
Ба зар даргирифт оҳанин рохро. *Низомӣ*

ОҶАНИНА *оҳанине* *ниг.* оҳанин 1.

Ба даймоҳ ар эдун, ки хоҳад худой,
Бипушам ба разм оҳанина қабой. *Дақиқӣ*

ОҶАНИНДИЛ *оҳанин дил* *ниг.* оҳаниндил.

Саъб оҳаниндил асту нахоҳад ҳаме дилаш,
То шодие бад-ин дили андуҳгин диҳад. (1)
Адиб Собир

ОҶАНИНПАНЧА *оҳанин панҷе* боқувват, зурманд.

Яке оҳанинпанча дар Ардабил
Ҷамебигзаронид белак зи бел. *Саъдӣ*

ОҶАНИНРОЙ *оҳанин раӣ* сахтирода, қавиурода.

Гуфтам: Сухани ту ҳаст бар ҷой,
Эй оинарую оҳанинрой!

Лекин ҷӣ кунам, ҳаво дуранг аст,
Андеша фароҳу сина танг аст. *Низомӣ*

ОҶАНИНЧАНГОЛ *оҳанин ҷангал* *ниг.* оҳанинпанча.

Сустбозу ба ҷаҳл мефиганад
Панча бо марди оҳанинчангол. *Саъдӣ*

ОҶАНРАБО *оҳан раба* ҷисме, ки оҳан ва дигар филизотро
ба худ мекашад, миқнотис.

Гирди фано гардад ҷони фақир
Бар масали оҳану оҳанрабо. *Шамси Табрезӣ*

ОҶАНХО(Ӣ) *оҳан хо(ӣ)* *киноя аз аспӣ саркаши пурзур.*

Ва ғуломро низ бар аспӣ дигари бодпаймо, оҳан-
хо, барқнамо... савор кард. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ОҶАНИ *оҳани* *ниг.* оҳанин.

Барафроштам гурзи сесадамғӣ,
Барангехтам бораи оҳанӣ. (2) *Фирдавсӣ*

Ба санги тафриқа хоҳад хароб гашт, оре,
Бинои қасри адӯ, гарчи оҳанӣ бошад. (1) *Шодӣ*

ОҶАНЦИДАН *оҳанҷидан* кашидан; берун кардан.

Гуфт: Фардо ништар орам пеши ту,
Худ биёҳанҷам ситем аз реши ту. *Рӯдакӣ*

Хуб гуфтан пеша кун бо ҳар касе,
К-ин бирун оҳанҷад аз дил беҳи кин. *Носири Хисрав*

ОҶАНҶОМА *оҳан ҷаме* тунукае, ки барои маҳфуз нигоҳ
доштани сандуқ ва ғ. ба руи онҳо зада мешавад.

ОҶАР *оҳар* *ниг.* оҳор.

ОҶАРМАН *оҳар ман* *ниг.* аҳриман.

ОҶЕХТАН||**ОҶИХТАН** *оҳеҳтан*||*оҳеҳтан* *ниг.* оҳтан.

Расул... шамшери оҳехта дар даст дошт ва аз па-
си эшон менигарист ва теғро мечунбонид. (2)
«Табрихи Табарӣ»

Зи оҳихтани теғҳо аз ғилоф
Кӯҳи Қофро дар дил афтод коф. (2) *Фирдавсӣ*

Чу тир аз захмғаҳ оҳехт берун,
Нишона буду тир он ҳар ду пурхун. (1)
Фахриддини Гургонӣ

ОҶИДАН *оҳидан* оҳ кашидан.

Оҳид, ки ин матоғ бурдаст
Маҳбубаки шуҳи хурдаксол. *Савдо*

ОҶИН *оҳин* *ниг.* оҳан.

Ва ин ҳамаро ба олот ҳоҷат афтод, аз ҷуб ва
оҳин ва пӯст ва ғайри он (1). «*Кимиёи саодат*»

ОҶИСТА *оҳисте* 1. ором, секин; бешитоб.

Раҳрав он нест, ки гаҳ тунду гаҳ оҳиста равад,
Раҳрав он аст, ки оҳиставу пайваста равад.

Имоди Фақеҳ
Ҳазрати охундро қувваи босирашон камтар буд,
[меҳмонон] оҳиста ҷойро ба тахти буръе мерех-
танд. *Садри Зиё*

оҳиста гуфтан ором ва бешитоб гап задан; бо овози
паст суҳав кардан.

Меравӣ тунду дуогуён зи дунболи туанд,
Во, ки меранҷӣ, агар оҳиста меғум мо. *Мушфиқӣ*

2. кам-кам, рафта-рафта, тадричан.

Аввал чароғ будӣ, оҳиста шамъ гаштӣ,
Осон фаро гирифтам, дар хирман уфтодӣ. *Саъдӣ*

3. маҷ. нарм, ҳалим.

Абҳар шаҳракет ба бари кӯҳ ниҳода ва бо обҳон
бисёр, ҷое бисёркишт ва мардумоне оҳиста.

«Худуд-ул-олам»

Бас оҳиставу ҷобуку бихрадан,
Зи Канъон ба уммеди бор омаданд. *Фирдавсӣ*

оҳиста-оҳиста секин-секин, суст-суст.

Ба соғар нақл кард аз хум шароб оҳиста-оҳиста,
Баромад аз паси кӯҳ офтоб оҳиста-оҳиста. *Соиб*

ОҶИСТАГӢ *оҳистагӣ* 1. оромӣ; сустӣ, бешитобӣ; мулоимат.

Бувад расму оини марди далер,
Ки орад ба оҳистагӣ шер зер. *Фирдавсӣ*

Ба оҳистагӣ кори олам барор,
Ки дар кор гармӣ наёяд ба кор. *Низомӣ*

2. маҷ. ҳилм; бурдборӣ.

Биёбӣ зи ман шарму оҳистагӣ,
Агар шармгин марду оҳистагӣ. *Носири Хисрав*

оҳистагӣ кардан саросема нашуда фикру андеша кар-
дан.

Ба ақл ар на оҳистагӣ кардаме,
Ба гуфтори хасмаш биёзурдаме. *Саъдӣ*

ОҶИСТАКОР *оҳисте кар* сусткор, бешитоб; ба тааннӣ кор-
кунанда.

Яке гуфташ, ки бас оҳистакорӣ,
Бад-ин оҳистагӣ бар хар ҷӣ дорӣ?
Ҷӣ дорам, гуфт, дил пурпеч дорам,
Агар ин хар бияфтад, ҳеч дорам. *Аттор*

ОҶИСТАРАВ *оҳисте ра* 1. он кӣ ба оромӣ ва бешитоб роҳ
меравад; 2. танбал, коҳил.

ОҶИСТАРОЙ *оҳисте раӣ* доно, донишманд, пурдон.

ОҶИСТАСУХАН *оҳисте суҳан* он кӣ ба овози паст ва ором
гап мезанад.

ОҶИСТАХӢ(Ӣ) *оҳисте хо(ӣ)* ором; бурдбор, пуртоқат.

Ҳам оҳуфағанд асту ҳам тезтақ,
Ҳам оҳистахӯй асту ҳам тезгом. *Фароловӣ*

ОҶИХТАН *оҳеҳтан* *ниг.* оҳехтан.

ОҶМАНД *оҳманд* дуруғғӯй.

Қафаш суҳтӣ, гар будӣ оҳманд,
Агар рост будӣ, накардӣ газанд. *Асадӣ*

ОҶОД *а. أَحَاد* *чамъ* 1. ч. аҳад.

Миёни зумраи ақронам аз инояти маҳз
Ту кардӣ авҳад аз он пас ки будам аз оҳод. (2)

Заҳири Форъёбӣ

2. *маҷ.* яғона, мумтоз.

Бар тахтаи сидқ будӣ оҳод,
3-он аввали авлиёт чӯям. *Ҳоқонӣ*

ОҶОДУННОС *а. أَحَادَانَس* одамони оддӣ, авом.

Тонфае аз сикоти Бағдод ҳикоят кунанд, ки
Ибни Имрон аз чумлаи оҳодуннос буд.

«Равзат-ус-сафо»

ОҶОР *Аҳар* моддае, ки аз гарди орди гандум, ҷуворимак-

ка ва ғ. барои шах ва ҷилдор шудани матоъ тайёр ме-
кунанд; **оҳор** додан оҳор молидан, оҳор задан.

Савор буд бар аспон чу шер бар сари кӯх,
Пиёда ҷумла ба хун дода ҷомаро оҳор. *Имора*

Мондаам дар кӯи у карбос, ҳар дам меравам,
Ман зи як сӯ медиҳам оҳор, у таҳ мекунад. *Сайидо*

ОҶОРДОДА *Аҳар* оҳорзада, оҳормолида, оҳорнок.

Чу карбоси оҳордода ба хун
Замин шуд зи хуни ялон лолагун.

«Фарҳанги Убаҳӣ»

ОҶУ I *Аҳо* 1. ҳайвони гиёҳхӯри подарози тездав, ки бо

зебони чашм ва хушрафторӣ машҳур аст.

Оҳуи кӯҳӣ дар дашт чӣ гуна давадо,
У надорад ёр, бе ёр чӣ гуна равадо?

Абуҳафси Сугдӣ

Маҷнун чу бидид оҳуе маст
Хурдаст наҳиби саҳт аз шаст... *Шоҳин*

2. *киноя* аз чашм, дидан зебо.

Вақти шикори дил аст оҳуи ту шергир,
Гашта гурезон чу шер 3-ин дили оташфишон.

Сайфи Исфарангӣ

Ду маст оҳун худро то саҳаргоҳ
Чаронидӣ ба боғи ҳусни он моҳ. *Ҷомӣ*

оҳуи мардумшикор *киноя* аз чашми маъшуқа.

Ба ғамза оҳуи чашмат шикори мардум кард,
Кӣ дид оҳуи мардумшикор беҳтар аз ин! *Ҳилолӣ*

◇ оҳуи заррин а) *киноя* аз офтоб; б) *киноя* аз суро-
ҳии тилло, ҷоми заррин; оҳуи мушқин а) *ниг.* оҳуи
Чин; б) *киноя* аз маъшуқа.

Ё раб, он оҳуи мушқин ба Хутан боз расон!
В-он сикҳи сарви равнро ба чаман боз расон!

Ҳофиз

оҳуи тавсан *киноя* аз аспӣ тундрафтор, аспӣ шӯҳ ва саркаш.

Баромад бар оҳуи тавсан далер,
Чу хуршеди рахшанда бар пушти шер.

Хисрави Деҳлавӣ

оҳуи тотор (*ё* татор) *ниг.* оҳуи **Чин**.

Макун айбам зи хун хӯрдан дар ин дашт,
Кӣ коромӯзи оҳуи таторам. *Ҳофиз*

оҳуи фалак (*ё* ховарӣ) *киноя* аз офтоб; оҳуи Хутан
а) *ниг.* оҳуи **Чин**; б) *киноя* аз офтоб; оҳуи **Чин** оҳуе,
ки дар қуджистони Чин (Туркистони Чин, Қошғар,
Хутан) зиндагонӣ мекунад ва аз нофаш моддаи хуш-
бӯе мегиранд.

Оҳуи Чинро кашад пой таваҳҳуш ба дом
Силсилаи турраи голияфшонӣ у. *Шоҳин*

оҳуи ҳарам оҳуе, ки дар атрофи Қазба зиндагӣ дош-
тааст ва аз ҷиҳати эҳтироми Қазба онро шикор наме-
кардаанд.

Чашми масти ту ба оҳуи ҳарам мемонад,
Хати сабзи ту ба райҳони Ирам мемонад. *Шоҳин*
оҳу гузашт фурсат аз даст рафт, вақт рафт.

Чун ҷавонӣ гашт тай, кори ҷавонӣ ҳам макун,
Ранҷи бечо мебарӣ, эй беҳабар, оҳу гузашт.

Муҳсини Тағсир

ду оҳуи сайёд *киноя* аз ду чашми ҷозибадори маҳбуба.

Ду оҳуи сайёдаш аз бода маст,
Зи ҷоми палангафкан афтода маст. *Ҳоҷу*

оҳуи ланг гирифта забунгири кардан, бо нотавон
зӯрӣ кардан; ноинсофӣ кардан.

Бувад масофи ту, эй чарх, бо шикастадилон,
Ҳамеша шери ту оҳуи ланг меград. *Соиб*

оҳуи ногирифта бахшидан *киноя* аз чизи ба даст нада-
ромадаро бахшидан, бахшиши бардуруғ кардан.

Фиристода гуфт: Эй худованди Рахш,
Ба дашт оҳуи ногирифта мабахш. *Фирдавӣ*

ба оҳу савор шудан *киноя* аз тез давидан.

Чун масти ман савор ба азми шикор шуд,
Шер аз паи гурез ба оҳу савор шуд. *Салим*

ОҶУ II *Аҳо* айб, нуқсон; хато.

Валекин набинад кас оҳуи хеш,
Туро равшан ояд ҳаме хӯи хеш. *Фирдавӣ*

Оҳукушӣ оҳуи бузург аст,
Он кас, ки на одамист, гург аст. *Низомӣ*

ОҶУБАРА *Аҳо* бачаи оҳу, оҳубача.

Ногоҳ аз тарафе галаи оҳу пайдо шуд ва оҳуба-
рае дар он миён буд. *«Тағрихи Фаршита»*

Оҳубара, аз падар чӣ дидӣ,
Ман гург наям, чаро раמידӣ?! *Шоҳин*

ОҶУБАЧА *Аҳо* *ниг.* оҳубара.

В-оҳубачагон ба хайру хубӣ
Пеши қадамаш ба пойкубӣ. *Ҷомӣ*

ОҶУВОНА *Аҳо* оҳумонанд.

Аз чашми оҳувонаи Лайлӣ ҳазар кунанд,
Маҷнун агарчи дар даҳани шер мешавад. *Соиб*

ОҶУДИЛ *Аҳо* тарсу, буздил, тарсончак.**ОҶУДИЛӢ** *Аҳо* тарсончақӣ, буздилӣ.

Гар сайди ишқ хоҳӣ, оҳудилӣ макун,
Ҳамроҳи ишқ бош, ки шерест дар шикор.

Қосими Анвор

ОҶУМАНД *Аҳо* айбдор, нуқсондор.

Зи пирӣ мағзат оҳуманд гаштаст,
Зи гетӣ рӯзгорат даргузаштаст.

Фаҳриддини Гургонӣ

ОҶУН *Аҳо* 1. ғор; 2. роҳи зеризаминӣ, нақб; оҳун за-
дан нақб қандан; сӯроҳ қардан.

Буни бора сар то сар оҳун заданд,
Нагун бора бар рӯи ҳомун заданд. *Асадӣ*

ОҶУНИГОҶ *Аҳо* *ниг.* оҳучашм.

Масти чашми ту дар мартабаи хушёррист,
Хоби оҳунигаҳон шӯхтар аз бедорист. *Соиб*

Биёбонмарг гашта сад чу ман, Имло, зи ҳайронӣ,
Аз он вақте ки дида чилваи оҳунигоҳонро. *Имло*

ОХУПАРАСТӢ آهوپرستی دوست доштани шикори оху.

Шубонон, ки охупарастӢ кунанд,
Зи тираш магар чубдастӢ кунанд. *Низомӣ*

ОХУПОЙ آهوپای 1. киноя аз тездав, тундрав, тезтак.

3-он бисоти дадони охухой
Карда бими дадонш охупой. *Хисрави Дехлавӣ*

2. хонаи шашпахлӯ, ки ба шакли пой оху сохта шудааст.

Эй муборақ бинои охупой,
Охуе дар ту н-офарида худой. *Абулфараҷи Рӯнӣ*

ОХУРАВИШ آهوروش киноя аз тундрав, тездав, тезтак.

Сӯи мани ваҳшисифати ақлрамида
Охуравише, кабхкироме нафирисгод. *Ҳофиз*

ОХУТАК آهو تک киноя аз аспӣ тездав, тезрав.

Охутаки хешро бад-ӯ дод,
То гардани охувон шуд озод. *Низомӣ*

ОХУФАҒАНД آهو فغاند мисли оху ҷаҳанда.

Ҳам охуфағанд асту ҳам тезтак,
Ҳам озодахуй асту ҳам тезгом. *Фароловӣ*

ОХУЧАШМ آهو چشم сиёҳчашм, зебочашм; киноя аз маъшук, маҳбуб.

Даро, соқӣ, дигар бора бикун ушшоқро чора,
Ки охучашми хунхора чу шер андар шикор омад.
Шамси Табрезӣ

ОЧ а. عاج 1. устухони фил; дандони фил.

Дасташ аз парда бирун омада чун оҷ сапед,
Гуфтӣ аз меғ ҷаме теғ занад Зӯҳраву Моҳ. *Кисой*

Маро хоҷие шонаи оҷ дод,
Ки: Раҳмат бар ахлоқи хучҷоҷ бод! *Саъдӣ*

тахти оҷ тахте, ки аз устухони фил сохта шудааст.

Нишаста шаҳи шарқ бар тахти оҷ,
Зи ёқути рахшанда бар фарқ тоҷ. *Ҳочу*

ҳаҷлаи оҷ хонае, ки аз устухони фил бино ёфтааст;
хонае, ки дару девори он аз устухонӣ фил зинат ёфтааст.

Эй карда зи кохи обнӯси
Дар ҳаҷлаи оҷ навъарӯси. *Шоҳин*

2. маҷ. сафед.

Лаби ту Хизру даҳони ту оби ҳайвон аст,
Қади ту сарву миёни ту мӯю гардан оҷ. *Ҳофиз*

ОЧИДАН آچيدان ниг. ожадан.

ОЧИЗ а. عاجز нотавон, беқувват, заиф; дармонда, бечора.

Макр кори очизон бошад. *Авфӣ*

Муроди очизи меҳнатрасида бояд дод,
Ғами фақри машаққаткашида бояд хурд.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

очиз омадан (ё шудан) аз қувват мондан, беқувват шудан; дармондан, бечора шудан, ноилоҷ гаштан.

Ва қуввати ғизодеҳ ба ҳамаи умр кор кунанд,
харчанд ки ба охир очиз ояд. *Ибни Сино*

Бори ғами у арз ба ҳар кас, ки намудам,
Очиз шуду ин қуръа ба номам зи сар афтод. *Ҳофиз*

ОЧИЗА а. عاجزه 1. муаннаси очиз; 2. маҷ. зани фақир.

Ман ба зулм ин барраро аз очизае фармудам,
ситонидаанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

3. духтар (аз тарафи падар гуфта мешавад).

Дареғо, қадри сӯҳбати он ҳазрат надонистам,
дар ҳаққи очизаи худ талаби дуое нанамудам.

Садрӣ Зиё

ОЧИЗНАВОЗӢ عاجزنوازی меҳрубонӣ кардан ба нотавонон,
дастгирии бечорагон.

Замона чу очизнавозӣ кунанд,
Ба тунд аждаҳо мӯр бозӣ кунанд. *Низомӣ*

ОЧИЗОНА عاجزانه нотавонона.

Гарчи очиз омад ин ақл аз баён,
Очизона ҷунбише бояд дар он. *Румӣ*

ОЧИЛ I а. آچل 1. таъхиркунанда, дер оянда, таанниқунанда; *муқобили очил* II.

Очил набувад магар шитобон;
Ҳаргиз наравад зи ҷой оҷил. *Носири Хисрав*

2. оянда.

Роҳати очилро ба ташвиши меҳнати оҷил мунағғас кардан хилофи рои хирадмандон аст. *Саъдӣ*

ОЧИЛ II а. آچل аҷалакунанда, шитобкунанда; тезгузарианда; *муқобили очил* I.

Ҳамеша то надихад ҳеҷ муттақӣ барбод
Барои неъматӣ оҷил саодати очил.

Заҳири Форёбӣ

Заҳр наздики хирадмандон агарчи қотил аст,
Чун зи дасти дӯст мегириӣ, шифои очил аст. *Саъдӣ*

ОЧИЛАН а. آچالъ ба таври таъҷил, фавран, ба зудӣ, ба тезӣ, бе даранг.

Тартибу насақи мулк ва тадбири умур бар ваҷе фармоём,
ки фоидан он очилан... ба умуми халқи худои таоло оид гардад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ОЧИНГ آچنگ ниг. ожанг.

ОЧОЛ а. آچال ҷ. аҷал I 2.

Аё шаҳе, ки ба ҳангоми кин расули аҷал,
Зи ханҷари ту барад рӯзноман оҷол. *Азрақӣ*

ОЧОМ а. آچام ҷ. аҷам I.

Бо пил пилӣ кунанд ба майдон,
Бо шер шерӣ кунанд дар очом. *Фаррухӣ*

Се гуна ҷой бошад саъбу душвор:
Яке даръё, дигар очому кӯхсор.

Фаҳриддини Гургонӣ

ОЧУР а. آچر шакли арабишудаи оғур.

Ҳобон манора кард аз гаҷ ва очур.

«Таърихи Табарӣ»

Хум раҳо кун, ки буд чоҳе жарф,
Сар ба очур бароварида шигарф. *Низомӣ*

АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМ. РУДАКИ

СЛОВАРЬ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА

(X — начало XX века)

В ДВУХ ТОМАХ

Около 45 000 слов и словосочетаний
С приложением арабского ключа

Под редакцией

М. Ш. ШУКУРОВА, В. А. КАПРАНОВА, Р. ХАШИМА, Н. А. МАСУМИ

II

П—Ч

ИЗДАТЕЛЬСТВО «СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ»
Москва — 1969

ФАРҶАНГИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

(аз асри X то ибтидои асри XX)

ИБОРАТ АЗ ДУ ҶИЛД

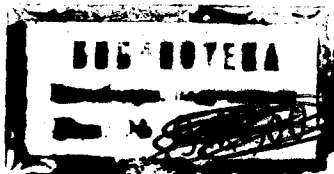
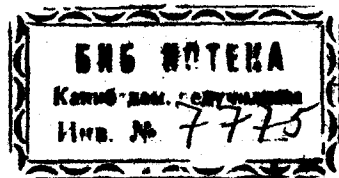
Тақрибан 45 000 калима ва ибора
бо иловаи мифтоҳи араби

Дар зери тахрири

М. Ш. ШУҚУРОВ, В. А. ҚАПРАНОВ, Р. ҲОШИМ, Н. А. МАЪСУМИ

II

П—Ҷ

НАШРИЁТИ «СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ»
Москва — 1969

Тартибдиҳандагон:

Т. Н. Зеҳнӣ, В. А. Капранов, И. А. Ализода, С. Ҷ. Арзуманов, Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мухсинзода, М. Азизи-Мешкин,
В. Маҳмудов, Р. Ҳошим, А. Сангинов, А. Нуров, А. Воҳидов

Иштироккунандагони таҳрири аввал:

Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мухсинзода, А. П. Дехоти, М. Азизи-Мешкин, Т. Н. Зеҳнӣ, А. Л. Бухаризода, М. Раҳимӣ,
А. Сангинов

Составители:

Т. Н. Зеҳни, В. А. Капранов, И. А. Ализаде, С. Д. Арзуманов, Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мухсинзаде, М. Азизи-Мешкин,
В. Махмудов, Р. Хашим, А. Сангинов, А. Нуров, А. Вахидов

Первичная редакция:

Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мухсинзаде, А. П. Дехоти, М. Азизи-Мешкин, Т. Н. Зеҳни, А. Л. Бухаризода, М. Раҳими,
А. Сангинов

Ин фарҳанг фарҳанги тафсирии забони классикии тоҷикӣ ва тақрибан 45 ҳазор калимаву ибораро дар бар гирифтааст. Эзоҳи калимаву ибораҳо бо мисолҳои, ки аз асарҳои адабиёти асрҳои X то ибтидо асри XX гирифта шудаанд, таъйид ёфтааст.

Дар охири фарҳанг мифтоҳи араби илова гардидааст.

Фарҳанг барои мутахассисони филологияи эронӣ, таърихшиносон ва этнографҳо, муаллимону студентони факультетҳои гуманитарии мактабҳои олии, тарҷумонҳои адабиёти классикии форс-тоҷик, инчунин барои доирани васеи хонандагон тартиб дода шудааст.

Словарь таджикского языка является толковым словарем. Он содержит около 45 тысяч слов и словосочетаний. В словарь включены лексика и фразеология таджикского классического языка. Употребление слов иллюстрировано цитатами из произведений литературы X—начала XX века.

К словарю приложен арабский ключ.

Словарь предназначается для специалистов по иранской филологии, историков и этнографов, для преподавателей и студентов гуманитарных факультетов высшей школы, для переводчиков классической литературы, а также для широкого круга читателей.

Редакция словарей на языках народов СССР

Заведующая редакцией Головкина О. В.

Ведущие редакторы: Карпова М. И., Шмаёнок Л. Л., Жданова Н. М.

Редактор-лексикограф Червякова К. М.

Зав. корректурской Костромина В. В.

Корректоры: Кухтевич Л. С., Симон К. Н., Фрейберг Е. А., Тарковская М. А.

Технический редактор Соболевская Э. С.

Переплет художника Сорензон А. Г.

П

П ҳарфи ҳафтдаҳуми алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар алиф-
бон арабии тоҷикӣ — *پ*; *ниг.* *пе.*

ПАГАҲ *پگه* *ниг.* пагоҳ.

ПАГАҲТАР *پگه تر* *ниг.* пагоҳтар.

ПАГАҲХЕЗ *پگه خيز* *ниг.* пагоҳхез.

ПАГАҲХЕЗӢ *پگه خيزي* *ниг.* пагоҳхезӣ.

ПАГОҲ||**ПАГАҲ** *پگه* 1. субҳ, сахар, сабоҳ.

Чунон буд, ки иблис рӯзе пагоҳ
Биёмад ба сони яке неқхоҳ. *Фирдавсӣ*
пагоҳу беғоҳ субҳу шом, шому сахар, пагоҳӣ ва бего-
ҳӣ; *маҷ.* доимо, ҳама вақт, ҳамеша.

Аз домани ман пагоҳу беғоҳ
Офоти замона дасткӯтоҳ. *Ҷомӣ*

Он металабам, ки меҳри он моҳ
Тобад ба дилам пагоҳу беғоҳ. *Шоҳин*

2. рузи дигар, фардо.

Чанд дар даҳлези қозӣ, эй гувоҳ,
Ҳабс бошӣ, деҳ шаҳодат аз пагоҳ. *Румӣ*

Қоси маю қавли косагар хоҳ,
Чун кӯси пагаҳ фиғон баровард. *Ҳоқонӣ*

3. зуд, барвақт.

Чун духтарони Шуайб пеши падар омаданд, па-
дар эшонро гуфт: Чун аст, ки имрӯз пагоҳ ома-
дед? *«Таърихи Табарӣ»*

4. ношто, ҳуроки пагоҳирӯзӣ.

Зи фархундаҳуӣ нахӯрдӣ пагоҳ,
Магар бенавое дарояд зи роҳ. *Саъдӣ*

ПАГОҲТАР||**ПАГАҲТАР** *پگه تر* зудтар, барвақттар.

Гул қоидан вафо наварзид,
Ҳар кас ки пагаҳтар омад, у чид. *Ҷомӣ*

Расм буд, ки рузи одина Аҳмад пагоҳтар боз-
гардад ва ҳамгинон ба саломи вай раванд.

«Таърихи Байҳақӣ»

ПАГОҲХЕЗ||**ПАГАҲХЕЗ** *پگه خيز* сахархез, бар-
вақтхез.

Зи нахчиру аз май бапархез бош,
Ба шаб дер хусбу пагаҳхез бош. *Асадӣ*

ПАГОҲХЕЗӢ||**ПАГАҲХЕЗӢ** *پگه خيزي* сахархезӣ.

Чун ғуроб андар пагаҳхезӣ алам берун занем,
Сӯи товусони бустонӣ ҳазоровову ман.

Асири Ахсикатӣ

ПАГОҲӢ *پگه* субҳ, сахар.

То пагоҳӣ вақти ишроқ баъзе аз умарон давлат
ба даври у [амир Музаффар] таниданд.

Аҳмади Донииш

ПАДА *پده* 1. дарахти беҳосил; дарахте, ки аз вай ҳезум
тайёр мекунад.

Оташи ҳичронтро ҳезум манам
В-оташи дигартро ҳезум пада. *Рӯдакӣ*

2. чуби пусида; 3. пешгирон, пешдариғирон.

Атоғ бод чу борон дили мувофиқ хед,
Ҳиҳебат оташу ҷони муҳолифон пада бод. *Шаҳид*

ПАДАНДАР *پداندن* падарандар, падари угаӣ, шавҳари мо-
дар.

Аз падар чун аз падандар душманӣ бинад ҳаме,
Модар аз кина бар у монанди модандар шавад.

Лабибӣ

ПАДАР||**ПИДАР** *پدر* марде, ки аз вай фарзанд ба вучуд
омадааст, волид, мард нисбат ба фарзанд(он)и худ.

Нафси ту ҳамчу падар дар тарбият
Мекунад манъ аз ҳисори мудҳишат. *Румӣ*

Ҳар шох ба мева карда пайванд,
Ҳамчун падарон ба васли фарзанд. *Ҳилолӣ*

падари бузург падари модар ё падари падар, бобо,
ҷад, ние; падари қабила сардори қавм.

Гуфт: Эӣ падари қабила, чунӣ?

В-аз теги фироқ дар чӣ хунӣ? *Шоҳин*

◇ падар бар падар авлод ба авлод, насл ба насл;
пушт дар пушт.

Падар бар падар паҳлавон будаам,
Нигаҳдори тоҷи каён будаам. *Фирдавсӣ*

ПАДАРАРӮС *پدرعروس* падари арӯс, падарзан, хусур.

ПАДАРДОДА *پدر داده* падарбахшида, бахшидаи падар, он
чи аз падар мерос мондааст.

Писар барниҳод он падардода тоҷ,
Ки зебанда бошад ба озода тоҷ. *Дақиқӣ*

ПАДАРЗАН *پدرزن* падари зан, хусур, падарарӯс.

ПАДАРҚУШ *پدرکش* *ниг.* падаркушта.

Магар дар сар надорӣ, эӣ писар, хуш,
Чӣ чӯи меҳрубонӣ аз падаркуш.*

ПАДАРҚУШТА *پدر کشته* он ки падарашро куштааст, па-
даркуш.

Падаркуштаро шоҳи гетӣ маҳон,
Кунун, к-аз Сиёвуш иамонд устухон ... *Фирдавсӣ*

ПАДАРМОДАР *پدرمادر* падари модар, бобон модарӣ, ҷад-
ди модарӣ.

Мақун, гар туро ман падармодарам,
Зи тухми Фаридуни афсунгарам. *Фирдавсӣ*

ПАДАРМУРДА پدیرمرده касе, ки падараш мурдааст, ятим-монда аз падар.

Падармурдаро соя бар сар фикан,
Губораш бияфшону хораш бикан. *Саъдӣ*

ПАДАРОНА پدرانه монанди падар, чун падар, падарвор.

Мо он насиҳати падарона қабул кардем.
«Таърихи Байҳақӣ»

ПАДАРФАРЗАНДӢ پدرفرزندی алоқаи байни падару фарзанд; шафаққати падарфарзандӣ шафқати падару фарзанд ба ҳамдигар.

Шафаққати падарфарзандӣ дар ниҳоди шоҳи муаззам Рукнуддини Маҳмуд асар кард.

«Таърихи Систон»

ПАДАРХОНДА||**ПАДАРХОНД** پدرخوانده||پدرخواند падархондашуда, касе, ки ба ҷои падар қабул шудааст.

Ту худ қурратулғайну фарзанди мой,
Манат ҳам падархонда, ҳам устодам.*

ПАДАРИ پدري 1. мансуб ба падар.

Бар ҳар чӣ бирафт аз ту бо ман,
Меҳри падарӣ кашид доман. *Шоҳин*

2. тарафдори падар.

Эй Масъудӣ, маро ба ҳештан бигзор, ки султон маро ҳам аз падариён медонад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ПАДВОЗ پدواز *ниг.* патвоз.

ПАДИД پديد намоён, падидор; ошқоро, зоҳир, ҳувайдо.

Абре падида неву кусуфе не,
Бигрифт моҳу гашт ҷаҳон торӣ. *Рӯдакӣ*

Пас дари фатҳ аст касеро падида,
Қ-аш бувад аз рости худ калид. *Хисрави Деҳлавӣ*

падида ниҳон зоҳиру ботин, сурату сират.

Эй сар ба сар ситуда падида ниҳони ту,
Шуд бар ҷаҳониён хабари хайри ту аён. *Сӯзани*

падида будан ошқор будан, маълум ва равшан будан, намоён будан, муайян будан.

Шаб пароканда хусбад, он ки падида
Набувад ваҷҳи бомдонаш. *Саъдӣ*

Макаш ҷуз ба андешаи хеш пой,
Қи ҳар ҷавҳареро падида аст ҷой. *Низомӣ*

падида будани *чизе аз чизе* фарқ кардани *чизе аз чизе*; мумтоз будани *чизе аз чизе*, беҳтар будани *чизе аз чизе*.

Ҳамеша то ба ҳама ҷойгаҳ падида бувад
Ҳавои тирмаҳе аз ҳавои тобистон ... *Фаррухӣ*

падида гардидан (*ё* гаштан) ошқор шудан, намоён шудан.

Бе ту набошад сабот ҳастии моро, бале,
Зарра нагардад падида, то набувад офтоб.

Камоли Хучандӣ

падида кардан а) зоҳир кардан, намудор кардан.

Хунарҳо кунун кард бояд падида,
Бад-ин дашт кина бибояд кашид. *Фирдавсӣ*

б) ба вучуд овардан, мавҷуд сохтан.

Ва ин ду солор буданд ҳар яке бо бист ҳазор савор,
ки исъён падида карда буданд. *«Таърихи Систон»*

в) ошқор намудан, маълум кардан.

Фаридун камар басту андар кашид,
Накард он суханро бад-эшон падида. *Фирдавсӣ*

Аз ин ҳадис бар эшон падида набояд кард, ки ғамнок шаванд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

г) муайян намудан, нишон додан.

Сухан падида кунад, к-аз ману ту мардум кист,
Қи бе сухан ману ту ҳар ду нақши деворем.
Носири Хисрав

д) изҳор кардан, баён кардан.

Зи Мозандарон ҳар чӣ диду шунид,
Ҳама кард бар шоҳи Эрон падида. *Фирдавсӣ*

Ва мо падида кунем андар фасли дигар миқдори
ҳар ноҳияте ва шаҳре. *«Ҳудуд-ул-олам»*

падида овардан а) ошқор намудан, намоён кардан.

Қасе, к-оварад рози дилро падида,
Зи гетӣ ба коме нахоҳад расид. *Абушақури Балхӣ*

б) ба вучуд овардан, мавҷуд сохтан.

Туру худой зи баҳри бақо падида овард,
Туру зи хоку ҳавову наботу ҳайвонро.

Носири Хисрав

в) пайдо кардан, ба даст даровардан, ёфтан; падида омадан а) ошқор шудан, зоҳир шудан; намоён гардидан.

Ҳар чӣ ба дил ҳаст зи поку палида,
Дар сухан ояд асари он падида. *Ҷомӣ*

б) ба вучуд омадан, ҳосил шудан.

Чун намудам, ки тану ҷонт зану шунд,
Амалу илм падида омад аз ону аз ин.

Носири Хисрав

Ҷигар хун аст, аз он ин гирьяи хунин падида омад,
Дилам зор аст, аз он ин нолаҳои зор пайдо шуд.
Ҳилолӣ

в) пайдо шудан.

Чу якчанд гоҳе баромад бар ин,
Дарахте падида омад андар замин. *Дақиқӣ*

Чун Муқаннаъ падида омад, фитнаи сапедҷомогон
ба рустои Бухоро зоҳир шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

г) рӯй додан.

Миёни эшон [амир Наср ва Исмоил] бад-ин сабаб
нохушӣ падида омад. *«Таърихи Наршахӣ»*

д) таваллуд шудан.

Яке баччаи фаррух омад падида,
Кунун тахт бар абр бояд кашид. *Фирдавсӣ*

падида шудан а) зоҳир гардидан, намоён гаштан.

Ҳайкалаш аз ёд рафту шуд падида
Андар у шӯре, гиребонро дарид. *Румӣ*

Басе шудему нашуд ишқро карона падида,
Таборакаллоҳ аз ин раҳ, ки нест побнаш. *Ҳофиз*

б) ба вучуд омадан, ҳосил шудан; ба даст омадан.

Ҳар кӣ ранҷе дид, ганҷе шуд падида,
Ҳар кӣ ҷидде кард, дар ҷаддӣ расид. *Румӣ*

◇ падида омадани сандрус аз сурхгул киноя аз зард шудани руҳсора, кандани ранги рӯй.

Ба фаръеди шайпуру овози кӯс
Падида омад аз сурхгул сандрус. *Низомӣ*

ПАДИДОР پديدار 1. падидовар, падидоваранда, ошқоркунанда.

Дурафшанда шамъест ин ҷони пок,
Фитода дар ин жарф торӣ мағок,

Яке нури бунъеди тобандагӣ
Пади дори бедориву зиндагӣ. *Асади*
2. ошкор, пайдо, аён, намудор, намоён; маълум ва
равшан, ҳувайдо.

Ба озодагӣ аз ҳама шаҳриёнӣ
Пади дор ҳамчун яқин аз гумонӣ. *Фарруҳӣ*
В-агар ба шахс зи ҷоҳил ниҳон шудем ба илм,
Чу офтоб суи оқилон пади дорем. *Носири Хисрав*
пади дор будан ошкор будан, намоён будан; маълум
ва равшан будан.

То ранҷ таҳаммул накунӣ, ганҷ набинӣ,
То шаб наравад, рӯз пади дор набошад. *Саъдӣ*
Фасурда маконе пади дор буд,
Дар он ҷо на бому на девор буд. *Савдо*

пади дор кардан а) намоён кардан, нишон додан, зо-
ҳир сохтан.

Ба ҳар шаҳр марди пади дор кард,
Сари хуфта аз хоб бедор кард. *Фирдавсӣ*
б) муқаррар намудан, муайян кардан, таъин наму-
дан.

Ба ҳар сӯ тилоя пади дор кард,
Сари хуфта аз хоб бедор кард. *Фирдавсӣ*
Миёни бузургонш солор кард,
Дирафшу сипоҳаш пади дор кард. *Асади*

пади дор омадан а) зоҳир гаштан, намоён шудан, пай-
до шудан.

Чу омад пади дор аз эшон гуноҳ,
Ҳаюне барафканд наздики шоҳ. *Фирдавсӣ*
б) ҳосил шудан, ба вучуд омадан.

Қай он тоқат маро ояд пади дор,
Ки бо вақти дигар андозам ин кор. *Ҷомӣ*

в) маълум шудан, аён гардидан.
Чу дар фарҷом ҳоҳад буд яке кор,
Ҳам аз оғози кор ояд пади дор.

Фахриддини Гургонӣ

пади дор шудан намоён шудан, пайдо шудан.

Чу омад ба шодӣ ба айвони хеш,
Пади дор шуд дар шабистони хеш. *Фирдавсӣ*
Маҷнунӣ рамидадил дигар бор
Чун аз раҳи дур шуд пади дор ... *Ҷомӣ*

ПАДРАХТА پدراخته ғамгин, андӯхгин, ҳазин, маҳзун.

Зи зодан чу модарш пардахта шуд,
Равонаш аз он дев падрахта шуд. *Фирдавсӣ*

ПАДРУД||**ПИДРУД**||**БАДРУД**||**БИДРУД** پدروء||پدروء 1. ви-
доъ, чудой, тарки якдигар, хайрухуш.

Аз он пас ба падруд бо якдигар
Басе бӯса доданд бар чашму сар. *Фирдавсӣ*
Ба бадруд карданд руҳи ҳар касе,
Бибӯсам, ҳамон ашк борам басе. *Фирдавсӣ*

падруд будан а) дур будан, чудо будан.
Маро то ҷон чунин падруд бошад,
Дилам аз бахт чун хушнуд бошад?

Фахриддини Гургонӣ

б) саломат будан.
Ту падруд бош, эй ҷаҳонпахлавон,
Ки ҷовид бошиву равшанравон. *Фирдавсӣ*

падруд кардан (ё намудан) видеоъ кардан, хайрухуш
кардан, аз ҳам чудо шудан; тарк кардан, дур шу-
дан.

Падруд намуду марҳабо гуфт,
Бар васлаи Лайлиаш дуо гуфт. *Шоҳин*
2. *калмаи нидо* алвидоъ.

Ҷазал бардошта ромишгари руд,
Ки падруд, эй нишоти айш, падруд. *Низомӣ*
◇ олабро (ё ҷаҳонро) падруд кардан киноя аз мур-
дан.

Макун падруд якбора ҷаҳонро,
Макун дар банд ҷовидон равонро.
Фахриддини Гургонӣ

Падараш Борбакшоҳ ба ночор олами гузаронро
падруд кард. *«Таърихи Фаршита»*

ПАДРУДАН پدروءن видеоъ кардан, хайрухуш кардан, чу-
до шудан аз ҳамдигар.

Шуд зи ман падруд, гар бахтем будӣ, пеш аз он-к
Ў зи ман падруд рафти, ман зи ҷон падрудаме.
Ҳоқонӣ

ПАЁБ پياب буни ҳавз, таҳи об; қаъри об; маҷ. нуқтан
интиҳои ҳар чиз; ◇ *харобу паёб* тамоман вайрон.

Эй Одам, алғиёс, ки аз баъди ин халаф
Дорулхилофати ту харобу паёб шуд. *Ҳоқонӣ*

ПАЁМ پیام хабар, пайғом, рисолат.

Яке з-он миён гуфт, к-аз шоҳи Чин
Паёмест пушида сӯи ту ин. *Ҷомӣ*
Агар болу паре дорӣ, ба меъроҷи маориф пар,
Ки тасхири паёми дониш аз маҳ то ба моҳӣ кун.
Васлӣ

паёми дурушт хабари ногувор, хабари бад.

Паёми дурушт оваридам ба шоҳ,
Фиристанда пурхашму ман бегуноҳ. *Фирдавсӣ*

паём арза додан хабар расонидан, хабар эълон кар-
дан.

Эй бод, агар ба гулшани аҳбоб бигзарӣ,
Зинҳор арза дех бари ҷонон паёми мо. *Ҳофиз*

паём бозғирифтани киноя аз қатъ кардани хабар.

Маро хаёли ту, биллах, ки ғамгусортар аз туст,
Хаёл бозмагир, ар паём бозғирифтӣ. *Ҳоқонӣ*

паём бурдан хабар расонидан, пайғом бурдан.

Паёме ҳама назди қайсар барам,
Чу посух диҳад, назди меҳтар барам. *Фирдавсӣ*

Ба ҷуз сабо бари он гул паёми ман кӣ барад?
Дуон ман кӣ расонад, саломи ман кӣ барад?
Мушфиқӣ

паём гузордан хабар расондан, пайғом адо кардан,
пайғом арз кардан.

Гуши дилам бар дар аст, то ҷӣ биёяд хабар,
Ҷашми умедам ба роҳ, то кӣ гузорад паём.
Саъдӣ

паём гуфтан *ниг.* паём гузордан.

Бад-ин дастур ҳар қосид паёме
Ҳамагуфт аз лаби фархунданоме. *Ҷомӣ*

паём додан *ниг.* паём гузордан.

Фиристода рафту бидодаш паём,
Барошуфт аз он кор он некном. *Фирдавсӣ*

Гар з-он ки намешавӣ ба комам,
Гоҳе ба ҷарида дех паёмам. *Шоҳин*

паём доштан хабар доштан, бохабар будан, огоҳ бу-
дан.

Эй сабо, сӯхтагон бар сари раҳ мунтазиранд,
Агар аз ёри сафаркарда паёме дорӣ. *Хофиз*
паём кардан хабар фиристодан, хабар додан, пайғом
расондан.

Чаро чу сӯи ту номаву паём нафиристанд,
Ту ро ба ҳар кас номаву паём бояд кард?

Носири Хисрав

паём овардан хабар расондан.

Паём овариди суви паҳлавон,
Ҳам аз паҳлавон сӯи сарви равон. *Фирдавси*
Боди сабо зи кӯи ту гар оварад паём,
Бояд зи ранги рафта бичӯй навиди мо. *Шоҳин*

паём расондан *ниг.* паём гузордан.

... Қ-аз ҷониби ман бибар саломе,
Дар ҳазрати у расон паёме. *Ҳилоли*

паём фиристодан *ниг.* паём гузордан.

Дерест, ки дилдор паёме нафиристанд,
Навишт каломеву саломе нафиристанд. *Хофиз*

ПАЁМБАР پیامبر 1. пайғамбар, касе, ки пайғом мебарад,
қосид, пайки хабаррасон; 2. д. пайғамбар, наби, расул.

ПАЁМБАРӢ I پیامبری мансуб ба паёмбар.

ПАЁМБАРӢ II پیامبری 1. пайғомбарӣ, қосидӣ; 2. расулӣ.

ПАЁМГУЗОР پیام گزار паёмбар, қосид.

ПАЁМГУЗОРӢ پیام گزارӣ қосидӣ, паёмбарӣ.

ПАЁМОВАР پیام آور хабаровар, пайғомоваранда, қосид,
пайк; сафир.

Дар оини шоҳону расми каён
Паёмоварон эминанд аз зиён. *Низомӣ*
Шамимафуруши баҳорон туй,
Паёмовари дӯстдорон туй. *Ҳочу*

ПАЁПАЙ پای پای дар пай, паси ҳам, паси ҳамдигар,
мутақоиб, пайваста.

Паёпай ҳаме теғу ханҷар заданд,
Гаҳе бар миён, гоҳ бар сар заданд. *Фирдавси*
Паёпай бияфшон аз оина гард,
Ки сайқал наград чу зангор хард. *Саъдӣ*

паёпай омадан (*ё* расидан) аз паси якдигар омадан,
мутақоиб омадан.

Чанд кас паёпай ба талаби ман омаданд. *Авфӣ*
паёпай рондан пай дар пай асп ҳай кардан, беист
асп рондан.

Паёпай ба дунболи сайде биронд,
Шабаш даст дод, аз ҳашам бозмонд. *Саъдӣ*
паёпай шудан пай дар пай воқеъ гаштан.

Паёпай шуд ғазалҳои ироқӣ,
Баромад бонги нӯшонӯши соқӣ. *Низомӣ*

ПАЖ پز 1. замини пасту баланд; 2. кӯтал, сари кӯх,
гاردани кӯх.

Сафар хуш аст касеро, ки бомурод бувад,
Агар саросар кӯху паж ояд андар пеш. *Хисравонӣ*
Бар он теғи паж аз бари кӯхсор,
Такинтош бо ҷангиён даҳ ҳазор. *Асадӣ*

ПАЖАН پژان заған, паррандаи гуштхӯр.

Гаҳ бо палангон дар қамар, гаҳ бо гавазгон дар
мамар,
Гоҳ аз рафиқони қамар, гоҳ аз надимони пажан.
Муиззӣ

ПАЖАНД پژند 1. гиёҳест худрӯй ва хушбӯй, ки ба ош
меандозанд.

На ҳамқимати дурр бошад булур,
На ҳамранги гулнор бошад пажанд. *Асқадӣ*
2. ханзал, харбузаи хурди ёбони талх.
Бӯи хулқат ба ҳар замин ки гузашт,
Найшакар оварад ба ҷои пажанд.*

ПАЖВИН پژوین чиркин, ифлос, олуида.

Пешам орад давоти бунсӯрох,
Қалами сусту қоғази пажвин. *Саной*

ПАЖМОН||ПИЖМОН||ПУЖМОН پژمان афсурда; андӯхгин,
малул; беором.

Ту дур аз ману ғамҳои ту ба ман наздик,
Ту шод бе ману ман бе ту бо ғаму пажмон. *Сӯзанӣ*
Дар интизори аҳди шаби қадри зулфи ту
Пажмонтар аз чароғ ба рӯзам замон-замон.
Сайфи Исфарангӣ

ПАЖМОНӢ پژمانӣ ғамгинӣ, андӯхгинӣ.

ПАЖМОНҲОЛ پژمان حال малул, афсурдаҳол, хотирпаре-
шон.

Ҳаме хайрону бесомону пажмонҳол гардидӣ,
Агар дидӣ ба саффи душманон Сомӣ Наримонаш.
Носири Хисрав

ПАЖМУР(И)ДА پژمورده||پژمورده 1. сифати феълӣи замони
гузаштаи пажмур(и)дан.

Офтобе, ки бар сари чарх аст,
Гули пажмурдаест аз чаманат. *Мулҳам*
ғунҷан пажмурда гуле, ки ханӯз нашукуфта хазон
шудааст.

Бар дил аз ҳеч тараф боди нашоте навазид,
Ё раб, ин ғунҷаи пажмурда кучо бикшоёд?

Ҳилоли

2. маҷ. хомӯшшуда, мурда (ҳамчун шамъ ва чароғ).

Чун чароғанд, лек пажмурда,
Нимае зинда в-аз даме мурда. *Саной*

3. маҷ. афсурда, ғамгин, андӯхгин, хастадил.

Чунон гашта беҳобу пажмурдаам,
Ту гӯӣ, ки ман зиндаи мурдаам. *Фирдавси*
Ҳаросон шуд аз аждаҳо шоҳи Ҷам,
Дилаш пажмурида, рэвон низ ҳам. *Фирдавси*

пажмурда гаштан (*ё* шудан) беобутоб гаштан, бетаро-
ват шудан.

Баҳори дилафрӯз пажмурда шуд,
Дилаш бо ғаму ранҷ биспарда шуд. *Фирдавси*
Пажмурда нагашт то қиёмат,
Ҳар гул ки зи боғи ишқ чидам. *Мӯҳӣ*

ПАЖМУРДАГӢ پژمورده گى 1. афсурдагӣ, беобутоб шудан.

Пажмурдагин хазон дар у нест,
Раъност, валеқ зардрӯ нест! *Ҳилоли*

2. маҷ. андӯхгинӣ, ғамгинӣ.

Ба кор андар ой, ин ҷӣ пажмурдагист?
Ки поёни бекорӣ афсурдагист. *Низомӣ*

ПАЖМУР(И)ДАН پژمورده||پژمورده 1. рӯй ба хушкӣ овар-
дан, афсурда гаштан, хазон шудан, рӯй ба хушкӣ овар-
дан(-и наботот); зардранг шудан.

В-аз у ноком Виси мохпайкар
Бипажмурда чу барг аз мохи озар.

Фахриддини Гургонӣ

Баъд аз он дидамаш зан хоста ва фарзанд хоста
ва беҳи нашоташ бурида ва гули рӯяш пажму-
рида. *Саъдӣ*

2. маҷ. ғамгин шудан, андӯхгин гардидан; хаста ва
малул гардидан.

Бипажмурду бархост ларзон зи ҷой,
Ҳамон гаҳ ба зин андаровард пой. *Фирдавӣ*

3. маҷ. беравнақ шудан, беаҳамият шудан.

Пажмурд бад-ин шеъри ман ин шеъри Қисой,
Ин гунбади гардон, ки баровард бад-ин сон.

Носири Хисрав

4. маҷ. нобуд шудан, мурдан.

Чу сол андаромад ба ҳаштоду шаш,
Бипажмурд солори хуршедфаш. *Фирдавӣ*

♦ **ФУРҮ ПАЖМУРИДАН** паст шудан, хомуш шудан (дар
бораи оташ ва ғ.).

Фуру пажмурид оташангезашон,
Зи гармӣ нишаст оташи тезашон. *Низомӣ*

ФУРҮ ПАЖМУРДАНИ БАХТИ КАСЕ киноя аз баргаштани
бахти касе, бадбахт шудани касе.

Фаридун бигирад сари тахти ту,
Ҳам эдун фуру пажмурад бахти ту. *Фирдавӣ*

ФУРҮ ПАЖМУРДАНИ РАВОНИ КАСЕ наздик ба марг шудани
касе.

Магар к-ин балоҳо зи ман бигзарад,
Ки тарсам равонам фуру пажмурад. *Фирдавӣ*

ПАЖМУРИДА *пӯшриде* *ниг.* пажмур(и)да.

ПАЖМУРИДАН *пӯшридан* *ниг.* пажмур(и)дан.

ПАЖОВАНД *пӯзаванд* чубе, ки дар паси дар барои маҳкам
кардани он кундаланг аз халқа гузаронда мешавад; ға-
лақа.

Дил аз дунё бардору ба хона биншин паст,
Фаро банд дари хона ба фалчу ба пажованд.

Рӯдакӣ

ПАЖОГИН||**ПАЖОГАН** *пӯзакан* палид, чиркин, олуда.

Лагифу ҷавонам чу гул дар баҳор,
Пажогин наям, солхурда наям.

Абӯшақури Балхӣ

ПАЖ-ПАЖ *пӯз-пӯз* тақлиди овоз барои навозиш кардани
бузхо.

Нашавад дил ба ҳарфи Қуръон бех,
Нашавад буз ба паж-паже фарбех. *Саной*

ПАЖҮЛ *пӯл* шитоллинг, бучулаки пой, каъбатайн.

ПАЖҮЛИДА||**ПИЖҮЛИДА** *пӯлиде* 1. *сифати феълӣ* за-
мони *гузаштаи* пажӯлидан||пижӯлидан.

Набурда он ҳаво оби гулашро,
Пажӯлида накарда сунбулашро. *Ҷомӣ*

2. маҷ. ошуфта, парешонхол; рангзард.

Зан канизакро пажулида бидид,
Дарҳаму ошуфтаву дангу марид. *Румӣ*

Дар шаҳри худ ҳеҷ кас аз вай пажӯлидатар ва
хашмгинтар нест. *Ҷомӣ*

3. маҷ. парешон, бетартиб, мас. дар бораи мӯй.

Субҳдамон маст баромад зи кӯй,
Зулф пажӯлидаву ношуста руй. *Саной*

ПАЖҮЛИДАН||**ПИЖҮЛИДАН** *пӯлидан* 1. пажмурда шу-
дан; пажмурда кардан; 2. маҷ. парешон шудан, ошуф-
тан; 3. маҷ. бетартиб шудан, титу пит шудан, мас. дар
бораи мӯй.

ПАЖҮЛОН(И)ДАН||**ПИЖҮЛОН(И)ДАН** *пӯлонидан*||*пӯлонидан*

1. пажмурда кардан; 2. маҷ. парешон кардан, ошуфта
намудан.

Як шаб ин девонаро меҳмони он занҷир кун,
В-ар пажӯлонад сари зулфи туро, жулида гир.
Шамси Табрезӣ

Гар равони ман пажӯлонанд зуд,
Сад дари меҳнат ба рӯшон даркушуд. *Румӣ*

ПАЖҮҲАНДА||**ПИЖҮҲАНДА** *пӯҳанда* 1. *сифати феълӣ*
замони ҳозираи пажӯҳидан||пижӯҳидан; 2. хабарчин, чо-
сус, короғоҳ.

Пажӯҳандае дигар оғоз кард,
Ки Доро на чандон сипаҳ соз кард. *Низомӣ*

3. толиб, хоҳон.

Туро, эй падар, ман яке бандаам,
На аз баҳри шоҳӣ пажӯҳандаам. *Фирдавӣ*

4. хирадманд, доно, зирак.

ПАЖҮҲАНДАГӢ||**ПИЖҮҲАНДАГӢ** *пӯҳандагӣ* чӯяндагӣ,
чустучӯ; таҳқиқ кардан, тафтиш кардан.

Дар у кард бояд пажӯҳандагӣ,
Ки аз мо надорад шикӯҳандагӣ. *Низомӣ*

ПАЖҮҲИДА||**ПИЖҮҲИДА** *пӯҳида* 1. *сифати феълӣ* за-
мони *гузаштаи* пажӯҳидан||пижӯҳидан; 2. хирадманд,
оқил, доно, зирак.

ПАЖҮҲИДАН||**ПИЖҮҲИДАН** *пӯҳидан* 1. чӯё шудан, чус-
тучӯ кардан; тафтиш кардан; таҳқиқ кардан.

Гумоне чунон бурд, к-уро падар
Пажӯҳад ҳаме, то чӣ дорад ба сар. *Фирдавӣ*

Ба гоҳи разм ғавҳар чун пажӯҳанд,
Зи гурзу ханчару жупин шукӯҳанд.

Фахриддини Гургонӣ

2. талаб кардан.

Бад-у гуфт: Агар несташ баҳра з-ин,
На дониш пажӯҳад на ону дин. *Фирдавӣ*

ПАЖҮҲИШ||**ПИЖҮҲИШ**||**ПАЖҲИШ** *пӯҳиш*||*пӯҳиш* 1. чӯ-
яндагӣ; тафтиш; таҳқиқ.

Зи кирдори хуб ар пижӯҳиш бувад,
Туро ин ситоиш никӯҳиш бувад. *Фирдавӣ*

Парокандагӣ дар сипоҳ уфтод,
Пажӯҳиш дар озарми шоҳ уфтод. *Низомӣ*

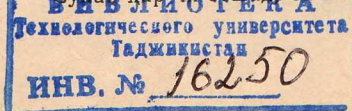
Он ки у ин сухан шунид аз-аш
Боз пеш ор, то кунад пажҳиш. *Рӯдакӣ*

ПАЖҮҲИШ КАРДАН (*ё* **НАМУДАН**) чустучӯ кардан; тафтиш
намудан; таҳқиқ кардан.

Агар рӯзе аз ту пижӯҳиш кунанд,
Иккунат мардумонат никӯҳиш кунанд.

ДОШҶОҲИ ТЕХНОЛОГИИ *Абӯшақури Балхӣ*

Пажӯҳиш намӯё битарс аз камин,
Сухан ҳар чӣ бошад ба жарфӣ бибин. *Фирдавӣ*

2. бозпурсӣ, муохаза, бозхост.

Бад-ин гетӣ-андар нихӯҳиш бувад,
Ба рӯзи шуморат пижӯҳиш бувад. *Фирдавсӣ*
пажӯҳиши хогир ҳолпурсӣ; аҳволпурсӣ.

Агар пажӯҳиши хотири муштоқонро аз қазоёи
лузумия надонанд, боре қазияи иттифоқ ёд оранд.
«Илми симиё»

3. темор, ғамхорӣ, парасторӣ, нигоҳубин.

Бад-ин бандагон низ кушиш набуд,
Ҷам аз шоҳ моро пижӯҳиш набуд. *Фирдавсӣ*

ПАЗИДАН پزیدن пухтан, пухта шудан, пухта расидан (-и
меваҳои хом).

Ҷар мева, ки дар боғи ҷаҳон буд, ҷама пухтаст,
Эй ғураи чун санг, нахоҳӣ ту пазидан.

Шамси Табрезӣ

ПАЗИРА پذیره истиқбол, пешвоз, пешвозгирӣ, қабул; па-
зира давидан ба пешвоз давидан.

Чу бинанд бори намак ногаҳон,
Пазира давандат кехону меҳон. *Фирдавсӣ*
пазира қардан пазиroy намудан, бо меҳрубонӣ пешвоз
гирифтн.

Бо сад дили шӯху чашми хира
Қардаш падари Даман пазира. *Файзӣ*
пазира рафтн ба пешвоз рафтн, ба истиқбол баро-
мадан.

Чу омад шодком дар кишвари мох,
Пазира рафт шоҳу лашкари шоҳ.

Фахриддини Гургонӣ

пазира фиристодан а) ба истиқбол равона қардан, ба
пешвоз фиристодан.

Чу омад хиромон ба наздики шоҳ,
Пазира фиристод чанде сипоҳ. *Фирдавсӣ*

б) ба муқобил фиристодан, ба муқобил равона қардан
(барои муқобила ва баробарӣ қардан бо касе).

Пазира фиристем гурде дамон,
Бибинем, то бар кӣ гардад замон. *Фирдавсӣ*

Қасир Муҳаммад бинни ал-Қосимро бо сипоҳе
пазираи Бунсҳоқ фиристод, ҳарб қарданд.

«Таърихи Систон»

пазира шудан а) пешвоз намудан, истиқбол қардан.

Чу Рустам биёмад ба наздики шоҳ,
Пазира шудандаш ба якруза роҳ. *Фирдавсӣ*

Ҳорис бо ҷамаи бузургон ва мӯхташамони хеш
пазираи вай шуданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

б) баробарӣ қардан, муқобил шудан; рӯ ба рӯ гаш-
тан барои муқобила.

Чун у ҳалқа қард он каманди батоб,
Пазира наёрад шудан сфтоб. *Дақиқӣ*

Пазира шудаш девро ҷангҷуй,
Сипахро чу рӯй андаромад ба рӯй. *Фирдавсӣ*

в) рағбат намудан, моил шудан.

Гарчи тоқат набуд дар пояш,
Ҷам ба рафтн пазира шуд рояш. *Низомӣ*

г) қабул қардан, пазируфтн.

Ман, ки ин шуғро пазира шудам,
З-он лабу зулфу хол тира шудам. *Низомӣ*

Онро, ки хирад шавад пазира,
Аз хона ҷӣ фарқ то ҷазира. *Шоҳин*

д) анҷом ёфтн, ба охир расидан.

Сад шукр, ки шуд пазира ин ранҷ
Дар соли ҳазору се садун панҷ. *Шоҳин*
е) ба итлоат даромадан, фармонбардор гаштан.

Пазира шудандаш ҷама саркашон,
Қи буданд дар подшоҳӣ нишон. *Фирдавсӣ*
пазираи касе омадан а) ба истиқбол омадан, ба пеш-
воз баромадан; рӯ ба рӯ шудан; тасодуф омадан.

Дар роҳ ҷамоате асасон пазираи ман омаданд.
Аефӣ

Пазираш омада Иблису гуфт: Эӣ фарзанд,
Ҷӣ гуна омадӣ ин ҷо, бигӯй. Гуфт: Чу сим.

Сӯзанӣ

б) муқобил омадан; баробар шудан, баробар омадан,
рӯ ба рӯ омадан (барои муқобила ва баробарӣ қардан
бо касе).

Манам, — гуфт, — Настур, пури Зарир,
Пазира наёда маро наррашер. *Дақиқӣ*

Қутайба ҷаҳор сад мард бигузид аз кешон ва
ёрон ва меҳтарони лашкар ва ба Самарқанд даро-
мад ва Ғурак пазираи у омад. *«Таърихи Табарӣ»*

ПАЗИРИШ پذیرش қабул, пазируфтн, пазируфторӣ, ис-
тиқбол.

Хирадманд рӯ аз пазириш натофт,
Ба ғаввосии дур ба даръё шитофт. *Низомӣ*
Пазиришҳои у қардаш ҷама ёд,
Пас он гаҳ номаи хисрав бад-у дод.

Фахриддини Гургонӣ

пазириш қардан қабул қардан, истиқбол намудан.

[Ҳусайни Тоҳир ва Абдуллоҳи Собинӣ] ба Бу-
хоро шуданд ва амири Хуросонро пазиришҳо қар-
данд ба молҳои бузург. *«Таърихи Систон»*

ПАЗИРО پذیرا 1. пазиранда, қабулқунанда.

Аз ин шуд тани ман пазиroyи ҷон
В-аз он омадам зиндаи ҷовидон. *Ҷомӣ*

Онҳо, ки пазиroyи авомир шуданд, аз уқул ва
нуфус ба мақоми аввали бозгаштанд.

Аҳмади Дониш

пазиroyи даво қабулқунандаи доруо дармон, давопа-
зир.

Ҷон мурдаи дарде, ки пазиroyи даво нест,
Захме, ки ба марҳам шавад олуда, зи мо нест.

Зухурӣ

2. матбуъ; мақбул.

Пазиroyи сухан буд, шуд ҷойгир,
Сухан, к-аз дил ояд, бувад дилпазир. *Низомӣ*

3. *фалс.* ҳаюло, моддаи аввалии ҳар чиз, материя.

Ҷар пазиroyе, ки пазируфтаӣ, ҳастии вай тамом
шавад ва ба феъл шавад, он пазиroyоро ҳаюло хонанд
ва моддат хонанд. *Ибни Сино*

ПАЗИРУФТ||**ПАЗРУФТ**||**ПИЗРУФТ** پذیرفت||پذیرفت аҳд, уҳ-
дадорӣ; ваъда.

Мардумон чун сухани Баҳром бишуниданд, бад-
-ин пазируфтҳо шод шуданд. *«Таърихи Табарӣ»*

ПАЗИРУФТА||**ПАЗРУФТА**||**ПИЗРУФТА** پذیرفته||پذیرفته

1. қабулшуда, қабулгардида.

Чу он ҳадыро у пазируфта дид,
Расида беҳию бадӣ рафта дид. *Фирдавсӣ*

Лек у худ ибрате бигрифта буд,
З-он ду довар пандҳо пизруфта буд. *Румӣ*

2. ба зимма гирифташуда, ба уҳда гирифташуда, аҳд-шуда.

Ба шарте ки дар аҳди шах доштам,
Пазирӯфтаҳоро ниғаҳ доштам. *Низомӣ*
пазирӯфта шудан қабул гардидан, иҷобат ёфтан.

Чу бо довар он розҳо гуфта шуд,
Ниёиш ҳамон гаҳ пазирӯфта шуд. *Фирдавсӣ*

ПАЗИРУФТАН||**ПАЗРУФТАН**||**ПИЗРУФТАН** ||**пзирфтан**||**пзирфтан**

1. қабул кардан; гирифтан.

Ҳама чиз пирӣ пазирад, бидон,
Магар дӯстӣ, к-он бувад ҷовидон.
Абушақури Балхӣ

Зайғама насл пазирӯфта зи дев,
Оҳуе ном ниҳода якрон. *Рӯдакӣ*

Ғуломи ҳиммати онам, ки зери чархи қабул
Зи ҳар чӣ ранги тааллуқ пазирад, озод аст.

Ҳофиз

2. ба худ қабул кардан; мақбул доштан (сухан, насиҳат ва ғ.).

Насиҳат аз душман пазирӯфтан хатост, валекин
шунидан равост, ки ба хилофи он кор кунӣ, ки айни
савоб аст. *Саъдӣ*

Гар кунам манъи муҳаббат, кай пазирад ҳарфи ман
Ин дили девонаи ман, баски дар фармони туст.

Шоҳин

3. ба зимма гирифтан, уҳдадор шудан, аҳд кардан.

[Исмоили Сомонӣ] гуфт: То ман зинда бошам,
бораи вилояти Бухоро ман бошам ва он чӣ пазируфт,
тамом кард ва пайваста ба тани хеш ҳарб кард.

«Таърихи Наршахӣ»

Битарсиданд ва хирочҳо пазирӯфтанд.

«Таърихи Байҳақӣ»

4. маҷ. шукр кардан, мамнун шудан.

Чу яздон туро фарраҳӣ доду бахт,
Ҳамон лашкару ганчу мардиву тахт,
Аз у гар пазирӣ, ба афзун шавад,
Дил аз носипосӣ пур аз хун шавад. *Фирдавсӣ*

5. ҷоиш шумурдан, лоиқ дидан, писандидан.

Бипазруфт Гуштосб, гуфто, ки: Низ
Нафармоямаш додан аз бож чиз. *Дақиқӣ*

Айби ҷавонон напазируфтаанд,
«Пириву сад айб» — чунин гуфтаанд. *Низомӣ*

6. рӯ ба рӯ шудан, дучор гардидан.

... Ки ёре чунин баҳри ту кофтам,
Ба охир пазирӯфтаму ёфтам. *Савдо*

ПАЗИРУФТАНИЙ||**ПАЗРУФТАНИЙ**||**ПИЗРУФТАНИЙ** ||**пзирфтанӣ**||**пзирфтанӣ**

пзирфтанӣ қобили қабул, қабул кардани, лоиқи қабул.

Он амалам бахш, ки бе гуфтани
Пеши ту орад ба пазирӯфтани. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАЗИРУФТГОРӢ||**ПАЗРУФТГОРӢ**||**ПИЗРУФТГОРӢ** ||**пзирфтанӣ**||**пзирфтанӣ**

пазирӯфтгори қабул кардан, пазиروي кардан.

Қубод бар вай нома кард, вайро бихонд ва бо у
пазирӯфтгори кард. *«Таърихи Табарӣ»*

Эшон роҳи табасбус ... пеш гирифтанд ва аз забони
Абулмалик бинни Нух пазирӯфтгориҳо карданд.
«Тарҷимаи Яминӣ»

2. ба уҳда гирифтан, ба кафолат гирифтан.

ПАЗИРУФТОР ||**пзирфтор**||**пзирфтор**

Мо ҳар ду шуморо пазирӯфторем аз Парвез ба ҳама
некӯӣ ва дод. *«Таърихи Табарӣ»*

ПАЗИРУФТОРӢ ||**пзирфторӣ**||**пзирфторӣ**

Пас Алӣ дигар рӯз бирафт ва эшонро пазирӯфторӣ
кард ва бозгардонид. *«Таърихи Табарӣ»*

ПАЗОНАНДА ||**пзирфторӣ**||**пзирфторӣ**

Ва агар рӯзе чанд бигзарад, ба чизҳои пазонан-
да ва таҳлилқунанда ҳоҷат ояд.

«Захираи хоразмишӯхӣ»

ПАЗОН(И)ДАН ||**пзирфторӣ**||**пзирфторӣ**

Ҳарчанд офтоб сабаби пазонидани мева аст, ҳам
он ҷо қуввати табиӣ бояд, ки бо вай ёр бувад.

Ибни Сино

Ҳарорати ғаризӣ ҳамеша ба андозаи хеш рутубат-
хоро мечунбонад ва мепазонад.

«Захираи хоразмишӯхӣ»

ПАЗРУФТ ||**пзирфторӣ**||**пзирфторӣ**

ПАЗРУФТА ||**пзирфторӣ**||**пзирфторӣ**

ПАЗРУФТАН ||**пзирфторӣ**||**пзирфторӣ**

ПАЗРУФТАНИЙ ||**пзирфторӣ**||**пзирфторӣ**

Ҳамон гаҳ бигуфт, он чӣ буд гуфтани,
Ҳама дарпазируфт пазруфтани. *Фирдавсӣ*

ПАЗРУФТГОР||**ПАЗРУФТГОР** ||**пзирфторӣ**||**пзирфторӣ**

Чу равшан гашт бар Шопур қораш,
Ба сад савганд шуд пазруфтгоруаш. *Низомӣ*

ПАЗРУФТГОРӢ||**ПАЗРУФТГОРӢ** ||**пзирфторӣ**||**пзирфторӣ**

Дурудат бод Шаҳру аз шаҳаншоҳ
Зи домоди нақубахту нақуҳоҳ.

Дуруде бо босе пазруфтгори,
Ба шохиву меҳиву комгори. *Фаҳриддини Гургонӣ*

ПАЙ ||**пзирфторӣ**||**пзирфторӣ**

Ҳазор пора паю устухону гушт бубин,
Чӣ гуна баст як андар дигар ба як мисмор.

Носири Хисрав

Фузруф чизест, нармтар аз устухон ва сахтар аз
пай. *«Захираи хоразмишӯхӣ»*

Аспе, ки чун камони шикаста вучуди у
Сар то қадам ба ғайри паю устухон набуд. *Исмаи*

2. маҷ. поя, асос, бунъёд, бун, таҳқурсӣ.

Набишта бад-он ҳуққа таърихи он,
Падидор карда паю беҳи он. *Фирдавсӣ*

Аз райят касе, ки мол рабуд,
Гил зи пай баргирифтӣ бом андуд. *Саъдӣ*

пай афкандан бино кардан, бино сохтан, бунъёд на-
мудан.

Пай афкандам аз назм кохе баланд,
Ки аз боду борон наёбад газанд. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. қасд, азм, ирода.

Ман толиби ханчи ту шабу рӯз,
Андар пай куштанам чароӣ? *Унсурӣ*

пай ҷон будан дар қасди ҷон будан.

Душмани доно, ки пай ҷон бувад,
Бехтар аз он дӯст, ки нодон бувад. *Низомӣ*

4. маҷ. қудрат, тавоной, тобу тоқат.

Чаро кардай ном Ковус-Қай,
Ки дар ҷанги шерон надорӣ ту пай! *Фирдавсӣ*

◇ пай буридан киноя аз несту нобуд кардан, маъ-
дум сохтан.

Бибуррам пай аждаҳоро зи хок,
Бишӯям ҷаҳонро зи нопок пок! *Фирдавсӣ*

Қини у чун дом гашту душманонро пой баст,
Ваҳми у чун теғ гашту гумраҳонро пай бурид.

Муизӣ

пай қандан киноя аз қасд кардан, қасди ҷон кардан.

Пеши ман аз ишқ бар сар мезанад,
Дар пай андар пай пай ман меканад. *Ҳоқонӣ*

пай кардан а) буридан, қатъ кардан.

Ҳоҳам дигар ин дарахт пай кард,
Андешаи баргу бори вай кард. *Файзӣ*

б) буридани рағи пой асп ё шутур, то ки аз гаштан
бозмонад.

Роҷ, чун қор аз даст рафта буд, ... бифармуд, то
ҷамеи аспонро пай қарданд. *«Тағрихи Фаршита»*

Бе талаб роҳи умр тай кардан
Ноқан ҳиммат аст пай кардан. *Бедил*

в) киноя аз мағлуб кардан.

Наҳанге, ки у пилро пай кунад,
Зи охубара очизӣ кай кунад? *Низомӣ*

бар устухон будани пай киноя аз зинда будан, барҳа-
ёт будан.

Чун қамон хидмати ту хоҳам кард,
То туро пай бар устухон бошад. *Заҳири Форъёбӣ*

ПАЙ II ۱. по, қадам.

Пай мезбон бар ту фархунда бод,
Ҳама тоҷдорон туро банда бод. *Фирдавсӣ*

Чу шуд шах ба наздикии ғори танг,
Даромад пай бодпоён ба санг. *Низомӣ*

2. нишон, асар, нақши пой.

Чу хуршеди тобон ба гунбад расид,
Ба ҷое пай гӯру оху надид. *Фирдавсӣ*

З-он дур ки пой вай бибусад,
Ноефта пой, пай бибусад. *Ҷомӣ*

3. бо изофа ё бо изофа ва пешоянд ҳамчун пешоянди
номии таркибӣ бо маънои гуногун: пай... барои ...,
бахри ...

Ҳамчу гандум пай ризқи дигарон меҳнат каш,
Гарчи гардад ба сарат санг, зи кас нон маталаб.

Мулҳам

аз пай а) аз пас, аз қафо; паси ...

Ғаме, к-аз паяш шодмонӣ бувад,
Беҳ аз шодие, к-аз пасаш ғам хурӣ. *Саъдӣ*

б) баъди ..., баъд аз ..., пас аз ...

Эй кош, ки ҷон орамидан будӣ!
Ё ин раҳи дурро расидан будӣ!
Кош аз пай сад ҳазор сол аз дили хок
Чун сабза умеди бардамидан будӣ! *Хайём*

в) барои ..., баҳри ...

Гуфт рӯзе ёри у: Имшаб биё,
Ки бибухтам аз пайи ту лубиё. *Румӣ*

аз пай он ки... барои он ки ...

Гуфтам, ки чаро бе ту ҷунин пажмонам?
Гуфт: Аз пай он ки ту таний, ман ҷонам. *Унсурӣ*

аз ин пай баъд аз ин, минбаъд, аз ин пас.

... Ки ман бо ту ҷунон бошам аз ин пай,
Чу дониш бо равону шир бо май.

Фахриддини Гургонӣ

дар (ё андар) пай чизе паси ..., ақиби ..., дунболи ...

Кудакон бар дари гармоба бозӣ мекарданд, пин-
доштанд, ки мо девонагонем, дар пай мо афтоданд
ва санг меандохтанд. *Носири Хисрав*

Устод Рашидро шеърест радифаш
Чун зулфи бутон нағзу ба ҳанҷор шикаста.
Ман Сузаниям, шеъри ман андар пай он шеър
Н-арзад ба яке сӯзани суфоршикаста. *Сӯзани*

дар пай касе будан таъқиб кардан, қасд кардан бо
нияти бад.

Чу султон фазилат ниҳад дар паям,
Надонӣ, ки душман бувад дар паям. *Саъдӣ*

◇ пай афшурдан (ё фушурдан, фишурдан) а) қадам
ниҳодан, инқом кардан.

Ғорати ишқат расид, раҳти дил аз мо бибурд,
Фитна ба кин сар кашид, шеҳна ба худ пай фушурд.
Хисрави Деҳлавӣ

б) истодагарӣ кардан, устувор будан (дар қоре).

Дар ситамгорагӣ пай афшурданд,
Мегирифтанду хона мебурданд. *Низомӣ*

Ба тундӣ суи румиён ҳамла бурд,
Ба хунрезико кинкашӣ пай фишурд.

Хисрави Деҳлавӣ

пай бардоштан а) қадам мондан, по ниҳодан.

Ба ҳар пай, ки бардошт қайсар зи роҳ,
Ҳама рехт динор ганҷури шоҳ. *Фирдавсӣ*

б) асар ёфтан, нишону аломат пайдо намудан аз чизе.

Дунболи ашк афтодаам, ҷӯям дили гумкардаро,
Аз хун тавон бардошт пай нахчири пайқонхурдаро.
Абӯтолиби Қалим

в) дунболагирӣ кардан, таъқиб кардан.

Ду гурги ҷавон тухми кин коштанд,
Пайи рӯбаҳи пир бардоштанд. *Низомӣ*

пай барфушурдан ниг. пай афшурдан.

Ба натӣ кина пай чун барфушурдӣ,
Дарафкан пилу шаҳрух зан, ки бурдӣ. *Низомӣ*

пай бурдан а) қадам ниҳодан, пой гузоштан; рафтан,
раҳ гаштан.

Баҳром ба суи гур пай бурд,
Қай мурду касе нагуфт: Қай мурд? *Ҳилолӣ*

б) ҳис кардан, сарфаҳм рафтан, ба моҳияти чизе раси-
дан.

В-он кӣ пай бар сухан надонад бурд,
Гар бузург аст, зуд гардад хурд. *Низомӣ*

Ба дилу ҷон ниҳуфта гуй, ки дев
Набарад пай бад-он ба ҳилаву реву. *Ҷомӣ*

в) огоҳ шудан, доништан, воқиф гаштан.

Мискин дили ман гум шуду ман дар талаби вай
Бурдам ба қамонхонаи аброи туаш пай.

Салмони Соваҷӣ

Ба ҳар як қатра хуне бурда шуд пай,
Ақиқи номи Лайли нақш дар вай. *Мулҳам*
пай гардондан киноя аз бозгардондан, роҳ надодан,
монев шудан.

Бигардон пай шер аз ин бустон,
— Мадеҳ нилро ёди Ҳиндустон. *Низомӣ*
пай гирифтган а) таъқиб кардан, аз пас рафтан; пайравӣ кардан.

Балочӯй роҳи Бани-Тай гирифт,
Ба куштан ҷавонмардро пай гирифт. *Саъдӣ*
б) пайравӣ кардан, ҳамроҳӣ кардан.

Писари Нӯҳ бо бадон бинишаст,
Ҳонадони нубувваташ гум шуд,
Саги асҳоби каҳф рӯзе чанд
Паи некон гирифт, мардум шуд. *Саъдӣ*
пай гум кардан бераҳа рафтан, роҳ гум кардан.

Чаро маркабамро наяфтод сум,
Чаро пай накардам дар ин роҳ гум. *Низомӣ*
Завқ дар ғамхост, пай гум кардаанд,
Оби ҳайвонро ба зулмат бурдаанд. *Румӣ*

пай ниҳодан қадам мондан, по ниҳодан.
Зи боло чу пай бар замин барниҳод,
Биёмад Фаридун ба кирдори бод. *Фирдавсӣ*

Қасе, к-аз дустӣ берун ниҳад пай,
Дар онни вафо саг беҳтар аз вай. *Ҳилолӣ*
пай расидан киноя аз фалокат рӯй додан, воқеан бад
ба вуқӯъ омадан.

Солҳо бигзарад, ки ҳодисаро
Нарасад бар ҳарими мулки ту пай.
Заҳири Форьёбӣ

пай фишурдан (ё фушурдан) *ниг.* пай афшурдан; пай
ғалат кардан *ниг.* пай гум кардан.

Аз он раҳ ба чое наёвардаанд,
Ки аввал қадам пай ғалат кардаанд. *Саъдӣ*
пан коре гирифтган аз паси коре шудан, ба коре маш-
ғул шудан.

Нақдҳоро бувад оё, ки иёре гиранд,
То ҳама савмаадорон пай коре гиранд? *Ҳофиз*

Ошиқонему зи кори ҳама олам фориғ,
Мо на онем, ки ҳаргиз пай коре гирем. *Ҳилолӣ*
пан касе шудан аз паси касе рафтан, аз дунболи ка-
се рафтан.

Онон, ки куҳан буданду онон, ки наванд,
Ҳар як пай яқдигар якояк бишаванд,
В-ин мулки ҷаҳон ба кас намонад ҷовид,
Рафтанду равему боз оянду раванд. *Хайём*

аз пай шудан аз пас рафтан; барои ба мақсад раси-
дан кӯшиш кардан.

Ин замон ёр шуд чу бегона,
Аз пай у дигар шавам ё на? *Мушфиқӣ*

аз пай ҷон гирифтган киноя аз маҳкам доштан, саҳт
гирифтган.

Ишқ аз пай ҷон гирифт моро,
Халқе ба забон гирифт моро. *Хисрави Деҳлавӣ*
ба (зери) пай сипардан поймол кардан, лагадқуб кар-
дан.

Агар хоки моро ба пай биспарад,
Аз ин кардан хеш кайфар барад. *Фирдавсӣ*
Ҳашмат мабину салтанаги гул, ки биспарад
Фарроши бод ҳар варақашро ба зери пай. *Ҳофиз*

бар пай омадан аз қафо омадан, аз пас таъқиб кардан.
Гурезон чу бошӣ, ба шаб бошу бас,
Ки то бар пай аз пас наёядт кас. *Асадӣ*
бар пай касе шудан аз пай рафтан, дунболагирӣ кар-
дан.

Барошuftу бардошт зину лиғом,
Бишуд бар пай Рахш ношодком. *Фирдавсӣ*
дар пай афтодан аз қафо омадан.

Ваҳше ду-се дар пай уфтода,
Чун у ҳама уру саркушода. *Низомӣ*
зери пай кардан а) поймол кардан, лагадқуб кардан;
б) киноя аз тасарруф кардан, истило кардан.

Ҷаҳонро кунад яксара зери пай,
Бибошад сазовори дайҳими кай. *Диққӣ*
ниҳон гаштани пай бенишон гардидан, гум шудани
асару нишон.

Бад-эшон чунин гуфт шоҳи ҷаҳон,
Ки ҳаргиз пай кин нагардад ниҳон. *Фирдавсӣ*

ПАЙ III پى бор, каррат, навбат, дафъа.

Сад пай зи ҷаври худ маро рухсора тар дидӣ ба хун,
Лаб тар накардӣ ҳеҷ гаҳ, к-аз чист ин рухсора тар.
Хисрави Деҳлавӣ

Мулозимони дарашро бибӯс сад пай по,
Дуои ман ба ҷанобон ягон-ягон бирасон.
Салмони Соваҷӣ

ПАЙВАНД پیوند 1. иттисол, пайвастагӣ, васл.

Шитоби умри ман бинӣ, мабур аз дӯстон, чоно,
Гиреҳ магсил зи тан ҷонро, ки душвор аст пайван-
даш. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҷон ба лаб омаду пайванди рағи ҷони маро
Торе аз турраи пурпечу хамат мебояд. *Мушфиқӣ*
пайванд додан пайваст кардан, васл додан.

Лабат ба ханда фароҳам шавад бад-он хубӣ,
Ки барги лола ба барги дигар диҳӣ пайванд.
Шоҳин

пайванд ёфтган ба ҳам расидан, пайваст шудан.
Ба хун пайванд ёбад, ҳар ҷӣ буррад, чун ту
бибридӣ,
Зи дил хун баҳри маҳкам кардани пайванд мерезам.
Ҷомӣ

2. алоқа, муносибат.

Маро гӯй зи пайвандам ҷӣ дорӣ,
Ҷӣ дорам, ҷуз ғами ҷичрон надорам. *Анварӣ*
Бошад, ки ба юмни он ду мо ҳам
Пайванд ба ҳам кунем муҳкам. *Шоҳин*
пайванд буридан тарки муносибат кардан, тарки ало-
қа намудан.

Бурад пайванди ҷон аз тан ба як дам,
Вале бо у бувад ҷовид маҳкам. *Ҷомӣ*
Гуфти, ки: Ҷудо нашав зи хешон,
Пайванд мабур зи васли эшон. *Ҳилолӣ*

пайванд гусастан (ё гусистан) *ниг.* пайванд буридан.
Қушо дастеву аз по банд бигсил,
В-аз ин беҳосилон пайванд бигсил. *Ҷомӣ*
Ба занҷири зулфаш дили мост дар банд,
Зи сарриштаи ақл бигсаста пайванд. *Шоҳӣ*

3. саҳт вобаста, мутааллиқ.

Ниҳоли дарди дил, пайванди ишқам,
Муҳаббатзодам, фарзанди ишқам. *Мулҳам*

4. банди аъзон бадан.

Яке найза зад бар камарбанди уй,
Газанде наёмад ба пайванди уй. *Фирдавси*

пайванди ангушт банди ангушт; пайванди даст банди даст; пайванди пой банди пой, ғузак; пайванди устухон банди устухон; 5. хешу табор, акрабо, наздикон, дустон; ошноён.

Сар аз тан ҷудо кун, заминро бишӯй
Зи пайванди Заҳроку хешони уй! *Фирдавси*

Ҳалокухон ... гуфт: Ҳар кас ки сар аз мутова-
ати мо печид, бо зану фарзанд ва хешу пайванд
ва билоду ибод нест шуд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

6. хешию таборӣ; наздикӣ; дӯстӣ; ошноӣ.

Қӣ хӯрад бар зи ту, ки ту ҳаргиз
Тухми пайванди кас нақоштай! *Анварӣ*

7. иттиҳод, ягонагӣ, ваҳдат.

Чу пайванде набошад ҷону дилро,
Чӣ хезад аз мулоқот обу гилро? *Ҷомӣ*

8. меҳру муҳаббат.

Чу Қовус рӯи канизак бидид,
Дилаш меҳру пайванди ӯ баргузид. *Фирдавси*

Дил, ки ба пайванд нақушад, бидӯз,
Ёр, ки дилсуз набошад, бисуз. *Хисрави Деҳлавӣ*

пайванд қардан а) мулҳақ гардоидан, муттасил наму-
дан.

Аз ҳама мебур, бад-ӯ пайванд кун,
Бар дари як ёр худро банд кун. *Румӣ*

б) маҷ. духтан, ба ҳам духтан.

Ҷомаи ҷон ҷок шуд, торе зи пирохан бубахш,
Қ-аз ҷунон ришта тавон пайванд қард ин ҷокро. *Ҷомӣ*

в) пайваст намудани навда ва ё пусти як дарахт ба да-
рахти ҳамчинси дигар бо амали махсус: исканапай-
ванд, найчапайванд, пӯстпайванд ва ғ.

Ҳар шох ба мева қарда пайванд,
Ҳамчун падарон ба васли фарзанд. *Ҳилолӣ*

пайванд шудан а) пайвастан, алоқаманд шудан, вобас-
та гаштан; б) муттасил шудан, ба ҳам раси-
дан.

Нақуст панд, вале захми ғамза хӯрда дилам,
Шикофи теғ кучо аз сухан шавад пайванд.

Хисрави Деҳлавӣ

ПАЙВАНДГАР *پیوندگر* касе, ки ба амали пайванд қар-
дан машғул аст.

ПАЙВАНДГАРӢ *پیوندگری* пайвандқунандагӣ, васлагарӣ.

ПАЙВАНДДОР *پیونددار* зарфи шикастаи қадоқин.

Улфати баъд аз ҷудой бадиамо бошад басе,
Гар ҳама часпон бувад чун косаи пайванддор.
«Фарҳанги Онандроҷ»

ПАЙВАНДӢ *پیوندی* 1. дарахти пайвандшуда; 2. мевае, ки
аз дарахти пайвандшуда ҳосил гардидааст.

пайваст *پیوست* асоси замони гузаштаи пайвастан.

ПАЙВАСТ *پیوست* 1. пайвандшуда, иттигисольёфта; абруи
пайваст абруи муттасил, абруе, ки миёнааш ба ҳам
васл шудааст.

Ба таслими қазоят гавҳари ҷон мениҳад гардан,
Ба қатли дил кашад шамшер чун абруи пайвасташ.
Мулҳам

2. ҳамеша, доим, мудом, пайваста.

Будаам риши гов, то ҳастам,
Риши говист қор пайвастам. *Ҷомӣ*
Ҳазон аз ҳиммати волон як даст,
Замин фарши зарине баста пайваст. *Мулҳам*

ПАЙВАСТА *پیوسته* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи
пайвастан; 2. муттасил; ҳамхудуд, ба ҳам расида.

Пайвастаи ҳисори Бухоро саҳроест, ки онро Даш-
так хонанд. *«Таврихи Наршаҳӣ»*

3. бо ҳам дигар зиҷ алоқаманд.

Пайвастаем мо чу тану ҷон, вале рақиб
Чун риштаи гусаста бувад дар миён гиреҳ. *Шоҳин*

4. паси ҳам, пай ҳам, пай дар пай, дунболи ҳам; 5. ҳа-
меша, доим, ҳама вақт.

Гарчи пайваста дам аз хурдашиносӣ задаам,
Бетааммул зи даҳони ту нишон натвон гуфт.
Исмаи

Абулфайзхоҷа марде буд соҳиби фазлу камол ва
қаландармашраби лоубол, ҳамвора аниси фузало
ва пайваста ҷалиси кубаро будӣ. *Садри Зиё*

6. хеш, хешованд; дӯст, дӯсти наздик.

Набинанд хешону пайвастагон,
Набинанд нолидани хастагон. *Дақиқӣ*
Ниғаҳ қардаме нек ҳар сӯ басе,
Зи пайваста пешам набудӣ касе. *Фирдавси*

ПАЙВАСТАГӢ *پیوستگی* алоқамандӣ, иттигисол, робита, васл;
иттифок, иттиҳод.

Мабош, эй ғунча, аз авроқи гул мағрури чамъият,
Қи ин пайвастагиҳо дар бағал дорад ҷудоиҳо.
Бедил

Пайвастагие, ки дошт бо ёр,
Нагзошт, ки рӯ кунад ба ағъёр. *Шоҳин*

ПАЙВАСТАН *پیوستن* 1. пайванд қардан, муттасил наму
дан.

Дили ман на ҷунон дар меҳр бишқаст,
Қи донад мардум уро боз пайваст.

Фахриддини Гургонӣ

2. мулҳақ шудан, муттасил гаштан; ҳамроҳ шудан.

Ғулумони гурехта низ бо эшон мепайвастанд ва
рунуду авбоши шаҳрҳо пеши эшон мерафтанд.
«Чомеъ-ут-таворих»

Баъд аз инам ҷӣ ғам аз тири қаҷандози ҳасуд,
Қи ба маҳбуби камонабруви худ пайвастам. *Ҳофиз*
Ба ман пайвастай, эй доғу аз дасти ту месузам,
Ту ҳам, эй гирья, ғаммозиву доим ошнои ман.
Мушфиқӣ

ба ҳам пайвастан муттаҳид шудан бо якдигар.

Зудтар бояд рафтани, пеш аз он ки ҳар ду бародарон
ба ҳам пайванданд ва чамъияте кунанд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. расидан ба чизе.

Аҳли Бухоро аз ранҷ берун омаданд ва ба роҳат
пайвастанд. *«Таврихи Наршаҳӣ»*

4. маҷ. фиристодан, раҳо қардан (тир ва ғ.).

Барафроҳт ёлу бағал барқушод,
Бипайваст тире дигар раҳ чу бод. *Ҳоҷу*

5. маҷ. барангехтан, барангезондан, барпо қардан
(чанг ва ғ.).

Назару Ғамза ҳар ду барчастанд,

Ҷодувон низ ҷанг пайвастанд. *Мушфиқӣ*

6. маҷ. навиштан, ба риштан назм кашидан; эҷод кардан.

Зи гуфтори деҳқон кунун дoston

Бипайвандам аз гуфтаи бoston. *Фирдавсӣ*

Ман ин нома аз гуфтаи бoston

Бипайвастам аз ранг чун бӯston. *Савдо*

7. маҷ. шифо ёфтан, сиҳат шудан.

Ду ҳафта баромад бар он хаста мард,

Бипайвасту бархост аз ранҷу дард. *Фирдавсӣ*

ПАЙГОР پيگار *ниг. пайкор.*

ПАЙДО پيدا 1. ошкор, хувайдо, равшан; зоҳир, намудор; маълум.

Ту онӣ, ки ман ҷуз ту ёре надонам,

Туй ёри пайдову ёри ниҳонам. *Анварӣ*

Ба сун шоҳи худ дузида медид,

Ғаҷе пайдо, ғаҷе пӯшида медид. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дарде, ки дар онни вафо ҳамраҳи ҷон нест,

Дардест, ки ин қобили пайдову ниҳон нест.

Махфӣ

пайдо доштан намоён будан.

Дар обе, ки пайдо надорад канор,

Ғурури шиновар наёяд ба кор. *Саъдӣ*

2. мавҷуд, вучуддошта.

Доғ — қурсест, ки дар хони муҳаббат пайдост,

Ишқ — нахлест, ки ҷуз дард набошад бораш.

Мулҳам

пайдо будан а) намоён будан.

Сипоҳе гарон кӯх то кӯх мард,

Ки пайдо набуд рӯзи равшан зи гард. *Фирдавсӣ*

б) вучуд доштан, мавҷуд будан.

Нест дар зери фалак дидаи бино пайдо,

В-арна ҳар косаи анҷум назари ҷоми Ҷам аст.

Мулҳам

пайдо будан аз чизе фарқ доштан, тафовут доштан аз чизе.

Писар буд мар-уро гиромӣ яке,

Ки аз моҳ пайдо набуд андаке. *Фирдавсӣ*

Сухани рост тавон донист аз лафзи дурӯғ,

Боди наврузӣ пайдо бувад аз боди хазон.

Фаррухӣ

пайдо гардидан (ё гаштан) а) зоҳир шудан, намоён гаштан; ёфта шудан.

Мебуриданд раҳ, ки ногоҳе

Гашт пайдо пуробу гил роҳе. *Ҷомӣ*

б) расидан, фаро расидан; ба вучуд омадан.

Чу шамъ аз сузи дил оташ занам дар кишвари аъзо,

Маро аз ҳар тараф гардида сад дарду алам пайдо.

Сайидо

пайдо кардан а) вонамуд кардан; намудор кардан, намоён намудан; ошкор кардан, зоҳир сохтан.

Юсуф тарсид, ки у танҳо танг шавад, бо у хилват

кард ва худро бар вай пайдо кард.

«Таърихи Табарӣ»

Дил зи дасти дида ҳар хуне, ки пинҳон хӯрда буд,
Гирьям як-як ба рӯн дида пайдо кард боз.

Исмаи

б) ёфтан; касб кардан, ҳосил намудан.

Рав, ту аввал чашмо пайдо бикун,

Баъд аз он дида ба сӯяш во бикун. *Румӣ*

в) маҷ. муҳайё намудан, тайёр кардан, омода сохтан.

Ба сад хуни ҷигар асбоби айше кардаам пайдо,

Шабе дар хонаи ман меҳмон гардӣ, ҷӣ хоҳад шуд?

Сайидо

пайдо кардан чизеро аз чизе ташхис додан, фарқ кунонидан чизеро аз чизе.

Теғи ҷубин агарчи теғнамошт,

Ҳарб пайдо кунад дуруғ аз рост. *Саъдӣ*

пайдо омадан а) зоҳир гардидан, паид омадан.

Чу оқил ҳаме то нагӯяд сухан,

Аз у ҳеч пайдо наёяд ҳунар. *Масъуди Саъд*

б) ба вуқӯъ омадан, воқеъ шудан.

Агар вақте шиддате ва кори сахт пайдо ояд, мар-

дум очиз намонад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

пайдо шудан а) намоён гаштан; ошкор гардидан, зоҳир гаштан.

Чу дар бозори ҳусн аз як тараф пайдо шудӣ ногаҳ,

Харидорони Юсуф бартараф карданд савдору.

Хилолӣ

Ба шаҳре гуфтам ин рамзу ҳанӯз он ганҷи нопайдо,

Ки ҷуз худ кас надонистам, к-аз у пайдо шавад
розам. *Исмаи*

б) ба вучуд омадан.

То ту рӯ дар зухур овардӣ,

Ду ҷаҳон шуд ба як нафас пайдо. *Ибни Сино*

Аз Ҳавво шаст батн бача ду-ду пайдо шуданд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

в) ёфт шудан.

Шабе Маҷнун ба Лайлӣ гуфт, к-эй маҳбуби беҳамто!

Туро ошиқ шавад пайдо, вале Маҷнун нахоҳад шуд.

Ҳофиз

Ба ҳар қуфле, ки ангушташ расидӣ

Шудӣ он қуфлро пайдо калиде. *Сайидо*

ПАЙДОВАР پيداور мавҷуд, вучуддошта.

Мардуми чашми кавокиб рехт аз борони ашк,

Баҳр гуфто: Одами обӣ зи ман пайдовар аст.

«Фарҳанги Онандроҷ»

ПАЙДОВАСӢ پيداوسى пули тиллоӣ, ки мувофиқи ривоят

дар замони подшоҳони Қаён дар Эрон панҷ динор ар-зиш дошт.

... Ки бар паҳлавӣ мубаде порсӣ

Ҳаме ном бурдаш пайдовасӣ. *Фирдавсӣ*

ПАЙДОӢ پيدائى ошкорой, хувайдой, равшанӣ.

Заш аз у посух диҳам андар ниҳон,

Заш ба пайдой миёни мардумон. *Рӯдакӣ*

Чун зи пайдоиву наздикист гум,

Чун шикам пуробу лабхушке чу хум. *Румӣ*

ПАЙК پيک 1. қосид, муҳбир, хабарбиёр, паёмбар.

Пеши мо пайке, ки орад муждаи иқболи ёр,

Номи он пайки муборак неқпай хоҳем кард.

Қамоли Хучандӣ

Биспурд ба пайку пайк бурдаш,

Бурда ба нигори у супурдаш. *Шоҳин*

пайк давонидан ба тезӣ қосид фиристодан.

Сад нома фиристодаму он шоҳи саворон,

Пайке надавониду паёме нафиристод. *Ҳофиз*

2. маҷ. хидматгор.

Баста камар осмон чу пайкон
Монад ба дарат мусаххаронро. *Хоқонӣ*

3. хабар, паём.

Ҳичоби номаву пайк аз миёна рафт бад-он сон,
Ки дар саломни ту хосияти каломни ту ёбам. *Ҷомӣ*

◇ пайки аҷал киноя аз марғ.

Пайки аҷал якояк аз ин галла мебарад,
В-ин галларо бибин, ки чӣ осуда мечарад. *Саъдӣ*

Чанд рӯзе гар диҳад фурсат маро пайки аҷал,
Фикр бар ҳоли дили бемор хоҳам карду рафт.

Махфӣ

пайки суҳан киноя аз суҳане, ки рози дилро изҳор
менамояд.

Кунун суҳбати хомушӣ фурсат аст,
Ки пайки суҳанро даме руҳсат аст. *Бедил*

пайки фалак киноя аз моҳ; пайки умед(-ро) пай буридан
ноумед кардан.

Бар пайки умед пай бурида,
Пайванди маро зи вай бурида. *Шоҳин*

дар пои пайк будани каъби гург ишора ба он аст,
ки қосидон барои монда нашудан устухони пои гург-
ро ҳамчун хосияти неқ ба пои худ мебастанд.

Зи хурдон басте фитна ояд бузург,
Ки дар пои пайкон бувад каъби гург. *Низомӣ*

ПАЙКАНДАН پيکاندن чамъ кардан, захира намудан.

Ҳар он чӣ Довуд онро ба солҳо пайваст,
Ҳар он чӣ Қорун онро ба умрҳо пайканд ... *Рӯдакӣ*

ПАЙКАР پيکار 1. тан, бадан, колбад, ҷасад.

Ман пайкарам, эй писар, ту чонӣ,
Лекин чу падар най, надонӣ. *Шоҳин*

Намуда пайкари ман махзани ҳазор озор,
Намуда синаи ман мичмари ҳазор озар. *Садрӣ Зиё*

2. шакл, сурат; нигор.

Суратест аз санг сохта ва пайкаре бар он сурат
пардохта, намедонам чӣ ҷавҳар аст ва он сурат
чӣ пайкар аст. *Яъқуби Себак*

Шабе доштам сар ба зонуи ғам
Дар андеша чун пайкари чанг хам. *Бедил*

3. маҷ. мӯҳра, донан шатранҷ.

Ҳама карда пайкар бар оини чанг,
Яке тезу чунбон, яке бо даранг. *Фирдавсӣ*

4. маҷ. бут, санам; хушрӯй; ◇ пайкари гов зарфи
шаробхӯрӣ, ки ба шакли гов сохта шудааст.

Дар пайкари гов ояду дар колбади мурғ
Ҷони париён, к-аз тани хум ёфт раҳой. *Хоқонӣ*

пайкарони дураҳш киноя аз ситораҳои осмон; Ду
Пайкар киноя аз бурҷи Ҷавзо; Ҳафт Пайкар а) ки-
ноя аз бурҷи Ҳафт Додарон; б) номи асари машхури
Низомии Ганҷавӣ.

ПАЙКАРДИРАФШ پيکاردفش : (ин) мори пайкардирафш
киноя аз фалак, осмон.

Нигаҳбони ин мори пайкардирафш
Зар андуд бар парниёни бунафш. *Низомӣ*

ПАЙКОН پيکان 1. нуғи тези найза ва тир, синон.

Зи пайкони тир оташе барфурӯхт,
Бар у хору хошоку хезум бисӯхт. *Фирдавсӣ*

Донаҳои ангури бедонааш ҳар як пайкони но-
вакест. *Восифӣ*

2. найза, тир.

Дилу ҷони Ҳилолӣ пеши пайконат сипар бодо,
Ки абруят камондор асту чашмат новакафкан ҳам. *Ҳилолӣ*

Пайконаш ҷавҳарест, дар ганҷинаи синаи мухо-
лифон ҷой гирифта. «*Ахлоқи Ҷилолӣ*»

пайкони обдор тирӣ тез.

Ҷое, ки ту камон кашӣ, эй нахли фитна, боз
Пайкони обдор чу хурмои тар хурам.

Хисрави Деҳлавӣ

Пайкони обдор, ки ояд зи дасти дӯст,
Бар ошиқони сӯхта борони раҳмат аст. *Ҷомӣ*

ҳадангалмос пайкон тире, ки нуғи он монанди алмос
сахт ва тез аст.

Мурассаъгаркаше, чобуксаворе, қодирандозе,
Қавибозу камондоре, ҳадангалмос пайконе. *Сайидо*

пайкон задан тир андохтан.

Мезанӣ пайкону ман дар дил ниҳон медорамаш,
Мекуни дашному ман вирди забон медорамаш.

Исмат

◇ пайкони забон киноя аз тезини забон, теззабонӣ.

Забон даркаш, ки дорад бас хатарҳо
Зи пайкони забонҳо мағзи сарҳо. *Ҳилолӣ*

пайкони ҷафо хурдан ҷабру ситам дидан.

Нағзошт, ки оҳуе чунон маст,
Пайкони ҷафо хурад аз он шаст. *Шоҳин*

пайкон ба сандон андарнишондан киноя аз нишон
додани маҳорати баланд; анҷом додани кори душ-
воре.

Қасе чун у ба ҷаҳон дигаре надод нишон,
Ҳама ба сандон андарнишонд пайконро.

Носири Хисрав

ПАЙКОНАСУМ پيکانهسم ҳайвоне, ки сумаш мисли пайкон
тез ва сахт бошад.

Алаф дар замин гашт чун ганҷ гум,
Зи наъли сутурони пайконасум. *Низомӣ*

ПАЙКОНГАР پيکان گر тирсоз, ҳадангсоз.

Ғунча суви сабза дид хандону бигуфт:
Он ҷо ки зирехгар аст, пайконгар ҳаст. *Мушфиқӣ*
Ин қадар пайкон, ки дар як захми мост,
Дар дукони ҳеҷ пайконгар набуд.

«*Фарҳанги Онандроҷ*»

ПАЙКОНЗАН پيکانزن тирзан, тирандоз.

Гирех бар гирех дасти пайконзанон,
Зирех бар зирех пушти рунтанон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАЙКОНКУШОЙ پيکانکشای : шастӣ пайконкушоӣ ҳалқан
маҳсуси тирандозӣ (барои кашидани зеҳи камон).

Ба ҳам дузам аз шастӣ пайконкушоӣ
Басте чиниёнро чу чинӣ қабой. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАЙКОНРЕЗ پيکانريز пайконфишон, тирзан, тирандоз.

Ғамза пайконрезу ошиқ маҳви у моил ба қатл
Сайди мо пайдову ҳар су тирборон дидаанд. *Саноӣ*

ПАЙКОНХУРДА پيکانخورده тирхурда, қасе, ки ба вай тир
расидааст.

Пандгӯё, гуфтугу кам кун, ки пайконхурдаро
Дар кашидан беш аз он ранҷ аст, к-андар хурдан
аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАЙКОНӢ پايکونی: лаъли пайконӣ навъе аз лаъл, ёқут, алмос ва фируза, ки ба шакли пайкон будааст.

Даруни пардаи гул ғунчае, ки месозад
Зи баҳри дидаи хасми ту лаъли пайконӣ. *Ҳофиз*
лолаи пайконӣ навъе аз гули лола, ки ба шакли пайкон аст.

Бе рухат дар боғ танҳо гул ба чашмам хор нест,
Низ бар дил меҳурад аз лолаи пайкониам.
Мӯҳсини Тавсир

ПАЙКОР||ПАЙГОР پيکار||پيگار 1. ҷанг, ҳарб, муҳориба, мубориза.

Қасе, ки бар ҳунари хеш эминӣ дорад,
Шавад пазираи душман ба ҷустани пайкор. *Унсурӣ*
пайкор кардан а) ҷангу ҷидол кардан; б) маҷ. баҳсу мунозира намудан.

Ғаҳе бо булбулон пайкор кардӣ,
Бад-эшон сарзаниш бисъёр кардӣ.
Фаҳриддини Гургонӣ

2. қасд, ирода.

Чунин гуфт: Хом аст пайкоратон,
Шунидан наярзид гуфторатон. *Фирдавсӣ*

ПАЙКОРПАРАСТ پيکارپرست ҷангчу, ҷангталаб.

Аз фитна дар ин сӯи фалак ҷой набинанд
Пайкорпарастон на амалро, на амонро. *Анварӣ*

ПАЙМОИШ پيمائش 1. паймудан, тайи масофа намудан;

2. андоза гирифтани, чен кардан.

Ба паймоиш андоза натвон гирифт. *Фирдавсӣ*

ПАЙМОН پيمان 1. аҳд, шарт, қавлу қарор.

Маро бо ту имруз паймон якест,
Бигӯям, ки гуфтори ман андакест. *Фирдавсӣ*

Паймону вафо ҷӣ буд, чун шуд,
Паймона ҷӣ буд, ки вожгун шуд? *Шоҳин*

паймон бастан аҳд бастан, муоҳида намудан; иттиҳоду иттифоқ намудан.

Ба Синдухт бахшиду дасташ ба даст
Гирифту яке низ паймон бибаст. *Фирдавсӣ*

Бо у даду дом баста паймон,
У бар сари дому дад Сулаймон. *Ҳилолӣ*

паймон гусастан (ё гусехтан) аҳд шикастан, ноустуворӣ ва бевафой намудан.

Вафо дар кӣ ҷӯяд, чу паймон гусехт?
Хироҷ аз кӣ хоҳад, чу деҳқон гурехт?! *Саъдӣ*

Паймони саъӣ магсил, агар кор мушқил аст,
Раҳрав малул агар нашавад, раҳ дароз нест. *Урфӣ*

паймон кардан аҳд намудан, муоҳида кардан, қавл додан.

Ба пеши ҷаҳондор паймон кунем,
Дил аз ҷанг ҷустан пушаймон кунем. *Фирдавсӣ*

паймон хостан талаби аҳд кардан.

Зи ман хост паймону додам забон,
Ки ҳаргиз набошам бад-у бадгумон. *Фирдавсӣ*

паймон шикастан аз аҳд рӯй тофтан, бевафой намудан, хилофи аҳду паймон амал кардан.

Ёр боз акнун ба қасди ҷони мо,
Аҳдро бишқасту паймон низ ҳам. *Ҳофиз*

аз (сари) паймон гузаштан аз қавлу аҳд гаштан, аз аҳд сар печидан, паймон шикастан, бевафой кардан

Пазирuftам аз додгар доварам,
Ки ҳаргиз зи паймони ту нагзарам. *Фирдавсӣ*
Зоҳиди хилватнишин бар дари майхона шуд,
Аз сари паймон гузашт, бар сари паймона шуд. *Ҳофиз*

аз паймон печидан паймон шикастан, бевафой намудан, аз аҳд сар тофтан.

... Ки Рустам кӣ бошад, ки фармони ман
Кунад пасту печад зи паймони ман? *Фирдавсӣ*

аз паймон тофтан аз қавл гаштан, аҳд шикастан.

Бад-у гуфт: Гар бигзарӣ 3-ин суҳан,
Битобӣ зи паймону савганди ман... *Фирдавсӣ*

аз сари паймон гузаштан *ниг.* аз (сари) паймон гузаштан; аз сари паймон рафтан *ниг.* аз (сари) паймон гузаштан.

Дар азал баст дилам бо сари зулфат пайванд,
То абад сар нақашад в-аз сари паймон наравад. *Ҳофиз*

дар сари паймон будан аҳдро нигоҳ доштан, дар вафо устувор будан.

Ҳар кӣ паймону вафо барбаст бо майгун лабат,
Гарчи шуд паймонааш пур, дар сари паймони туст, *Шоҳин*

2. маҷ. гарав, раҳн.

Паймони вафон уст тавқам,
Ғолиб ба лиқои уст шавқам! *Ҷомӣ*

ПАЙМОНА پيمانه 1. зарфи шаробхурӣ, қадах, пиёла.

Дар сарам ҳаст, ки чун хок шавад қолибӣ ман,
Ба ҳавои лаби майгуни ту паймона шавам. *Ҳилолӣ*

Паймонае, ки бода надорад, шикастанист,
Дасте, ки нест масдари эҷод, бастанист. *Сайидо*

тарки паймона даст кашидан аз шароб.

Ало, эй пири фарзона, мақун айбам ба майхона,
Ки ман дар тарки паймона диле паймоншикан дорам. *Ҳофиз*

2. зарфе, ки бо он моеотро чен мекунанд; асбоби ченаки чизҳои рехтани.

Паймонаи гандум, ки бад-он гандум вазн мекарданд,
дар миёни ҷуволу ғалла пинҳон карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

[Амир Маъсум] васиятнома дар санг навишт,
ки ... аз кайлу тарозу ва паймона ба тариқои ришвату рибо чизе наситонанд. *Аҳмади Дониш*

◇ *нигун шудани паймона киноя аз зоеъ шудан, ботил шудан, ба ҳадар рафтани чизе.*

Паймонаи ман нигун шуд аз марг,
3-ин нахл не шох монду не барг. *Шоҳин*

пур шудани (ё гаштани) паймона киноя аз ба охир расидани умр.

То маро пур нагашта паймона,
Гушае нест беҳ зи майхона. *Мушфиқӣ*

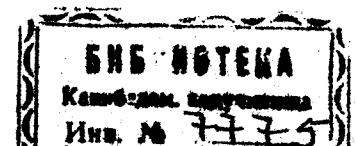
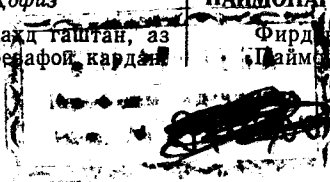
Ҳар кӣ паймону вафо барбаст бо майгун лабат,
Гарчи шуд паймонааш пур, дар сари паймони туст. *Шоҳин*

шикстани паймонаи чизе киноя аз зоеъ шудан, ботил шудан, ба ҳадар рафтани чизе; бесабру тоқат шудан.

Ҳуснат намаке ба захми дил рехт,
Паймонаи хурду хоб бишқаст. *Маҳфӣ*

ПАЙМОНАГУСОР پيمانه گسار паймонақаш, шаробхур.

Фирдас шароб дорад, аммо
Паймонагусори мо надорад. *Урфӣ*

Дурдикаши бодаи муҳаббат моем,
Паймонагусори базми улфат моем.

«Фарҳанги Онандроҷ»

ПАЙМОНАКАШ پیمانہ کاش паймонагусор, шаробхур.

Пири паймонакаши мо, ки равонаш хуш бод!
Гуфт: Парҳез кун аз сӯҳбати паймоншиканон!

Ҳофиз

ПАЙМОНАКАШӢ پیمانہ کشی паймонагусорӣ, шаробхурӣ.

Маталаб тоату паймону салоҳ аз мани маст,
Қи ба паймонакашӣ шӯхра шудам рузи аласт.

Ҳофиз

ПАЙМОНАШИКАН پیمانہ شکن 1. қадаҳшикан, касе, ки зарфи шаробро мешиканад; 2. маҷ. касе, ки аз руи шаръ муқобили шаробхурӣ аст.

Мову паймона(и) май, эй зоҳиди паймонашикан!
Дур бод офати санги ту зи паймонаи мо. *Ҷомӣ*

ПАЙМОНГУСИЛ پیمان گسل аҳдшикан, касе, ки аз қавлу ваъдан худ бармегардад; *киноя* аз маъшукан бевафо.

То Мушфиқро сӯзи дил аз меҳри он паймонгусил,
Чун шамъ дорад по ба гил аз гирьяи бисъёри худ.

Мушфиқӣ

ПАЙМОНДЕҲ پیمان ده аҳдкунанда, қавлдиҳанда.

Бодаи лаъли лабаш, к-аз лаби мо дур мабод,
Роҳу руҳи киву паймондеҳу паймонаи кист? *Ҳофиз*

ПАЙМОНШИКАН پیمان شکن аҳдшикан, аз қавлу шарт сартобанда.

Ало, эй пири фарзона, макун айбам ба майхона,
Ки ман дар тарқи паймона диле паймоншикан дорам.

Ҳофиз

Дило, он шӯхро паймоншикан пеши ту меғӯям,
Ба кас ҳаргиз нагуфтам ин суҳан, пеши ту меғӯям.

Мушфиқӣ

ПАЙМОНШИКАНӢ پیمان شکنی аҳдшиканӣ, вафо ба аҳд накардан, сар аз қавлу паймон печидан.

Медонам, ки паймоншиканӣ ба бузургон нисбат надорад. «*Нигори дониш*»

Бас ки паймоншиканӣ дар дилашон чо кардаст,
Баста паймон ба худу офати паймони худанд.

Урфӣ

ПАЙМУДА پیموده сифати феълӣи вамони гузаштаи паймудан; паймуда гаштан тай карда шудан.

Ба ҳар раҳ, ки зад кӯс баҳри раҳил
Аз у гашт паймуда фарсангу мил. *Ҷомӣ*

ПАЙМУДАН پیمودن 1. тай кардан (роҳ, масофатро), раҳсипор будан.

Баъд аз паймудани мароҳил ... атрофи Сарандеб бар вай зоҳир шуд. «*Анвори Сухайлӣ*»

роҳ паймудан роҳ тай намудан, таи масофа кардан.

Ба бозӣ напаймояд ин роҳро,
Нигаҳ дорад аз дузд бунгоҳро. *Низомӣ*

раҳи чизе паймудан роҳ чустан ва равона шудан ба тарафи чизе.

Дигар раҳи хонаам мапаймой,
Дар соҳати хонаам манеҳ пой. *Ҷомӣ*

роҳи касб паймудан ихтиёри хунар кардан, хунарпеша гардидан.

Баъд аз он пой саъй фарсуданд,
Дар насаб роҳи касб паймуданд. *Ҷомӣ*

2. чен кардан, андоза кардан; баркашидан.

Қавокибро зи собит то ба сайёр,
Дақоикро ҳама паймуда микдор. *Низомӣ*

3. озмудан, санҷидан, имтиҳон кардан.

Ҳануз андар овард наб(и)судамаш,
Ба гурзи далерон напаймудамаш. *Фирдавсӣ*

4. кофтуков кардан, ҷустуҷӯ намудан.

Паймудани дур зи баҳр ҷаҳл аст,
Ғаввос ки ҳаст, кор саҳл аст. *Шоҳин*

5. маҷ. гуфтан, нақл кардан, баён намудан.

Ба арра миёнам ба ду нима кун!
Эи Қобул мапаймой бо ман сухун! *Фирдавсӣ*

Саргузаште, ки мавҷи тӯфон буд,
Ба нами ашк сар ба сар паймуд. *Бедил*

газоф паймудан беҳуда гуфтан, дуруғ гуфтан.

Сари анбони лоф бикшояд,
Бар ҳарифон газоф паймояд. *Ҷомӣ*

ПАЙПОРА پي پاره порай пай, қисме аз рағ.

Пайпорае намеканам аз ҳеч устухон,
То сад ҳазор захм ба дандон намерасад. *Ҳофиз*

ПАЙРАВ پيرو аз пай раванда, тақлидкунанда, тобеъ.

Пайрави дил бош, мадеҳ дил ба кас,
Худ тани ту заҳмати роҳи ту бас. *Низомӣ*

Пайрави озодагон осудааст аз захми хор,
Дар биёбон кафши по нақши қадам бошад маро.

Сайидо

ПАЙРАВИ پيروى аз пай рафтан, тақлид кардан, мутобиат.

Сухан 3-ин наमत ҳар чӣ дорад нави,
Бад-ин шеваи нав кунад пайравӣ. *Низомӣ*

Ҳар чӣ мекардӣ ту дишаб, буд қорам пайравӣ,
Ҳар чӣ мегуфтӣ, забони беҷавобе доштам. *Сайидо*

ПАЙСА پيسه пули майдаи фулузӣ дар Ҳиндустон ва Афғонистон.

Қаллапазро пайса додам: Қалла дех. У поча дод.
Ҳар кӣ бо каммоя савдо мекунад, по меҳурад.

Ваҳид

ПАЙСАФЕД پي سفيد *киноя* аз шум, номуборак, бадбахт, бетолеъ.

Шуд қор саҳт бар мо, ҳарчанд пайсафедем,
Мондем дар кашокаш аз шахкамони хеш.

Мухлисӣ Қошӣ

ПАЙСИПАР پي سپر 1. раванда, раҳсипор; мусофир.

Дустон ҳамчу об пайсипаранд,
К-обҳо пойхон якдигаранд. *Саной*

2. поқуб, лагадқуб, поймол.

Аз у шаҳри Турон шавад пайсипар,
Ба кини ту ояд ҳамон кинавар. *Фирдавсӣ*

Пайсипари кас макун ин киштаро,
Боз мадеҳ сар ба кас ин риштаро. *Низомӣ*

ПАЙСИПАРӢ پي سپري лагадқубӣ, поймол кардан, зери по кардан.

Пайсипарин ҳавову ҳавас аз сифоти башариат аст. *Аҳмади Дониш*

ПАЙСИПОР پى سپار *ниг. пайсипар 1.*

Боди баҳор бин, ки чу фарроши хонағи
Дар дашту кӯҳ шуд ба ғаҳи субҳ пайсипор.

Ибни Ямин

ПАЙСИПОРӢ پى سپارى *равандағи, гашту гузор; пайсипорӢ*

кардан тай намудан, роҳ паймудан, гашту гузор кардан.

Рузе зи раҳи хабаргузорӣ
Мекард ба дашт пайсипорӢ. *Шоҳин*

ПАЙСУДА پى سوده *поймол, лагадкӯб.*

Бас мур, к-у ба бурдани нонрезае зи роҳ
Пайсудан касон шаваду ҷон зиён кунад. *Хоқонӣ*

ПАЙСУКУН پى سکون *хучастапай, неққадам, хушпоку қадам.*

Бори аввал ба тамошои ту аз кор шудам,
Пайсукун дидамат аз дур, гирифторм шудам.

«Чароғи ҳидоят»

ПАЙФАРОХ پى فراخ *калон-калон қадаммонанда, васеъқадам, калонқадам.***ПАЙФАРОХӢ** پى فراخى *васеъқадамӣ, калонқадамӣ.*

Буд бо рохворияш ҳам ланг,
Бо чунин пайфароҳияш ҳам танг. *Низомӣ*

ПАЙХАСТ پى خست *лагадкӯб, лагадмол, пайсипар.*

Чунон бунъеди зулм аз кишвари хеш
Ба фармони илоҳӣ кард пайхаст ... *Унсурӣ*

ПАЙХАСТАН پى خستن *1. ба лагад кӯфтан, лагадмол кардан, поймол кардан.*

Кӯфтаро кӯфтанду сӯхтаро сӯхт,
В-ин тани пайхастаро ба қаҳр бипайхаст. *Кисоӣ*

2. дармонда кардан, очиз гардонидан.

Шодиву бақо бодат в-аз ин беш нагуям,
К-ин қофияи танг маро нек бипайхаст. *Асҷадӣ*

ПАЙХОЛ پى خال *ниг. пехол.***ПАЙХУЧАСТА** پى خجسته *хучастапай, неққадам, мубораққадам.*

Эй пайки пайхучаста, ки дорӣ нишони дӯст,
Бо мо мағу ба ҷуз сухани дилситони дӯст. *Саъдӣ*

ПАЙҒАВӢ پى غوى *мансуб ба пайғу 2; хати пайғавӣ яке аз вавъҳои хати ҳиндӣ.*

Набишт андар он номаи хисравӣ
Наку офарин бар хати пайғавӣ. *Фирдавсӣ*

ПАЙҒАЛАТ پى غلط *1. нопадид, нобуд, маҳв.*

Аҳду инсоф пайғалат карданд,
То аз эшон нишон ба кас нарасад. *Хоқонӣ*

2. гумроҳӣ, ба хато афтодан.

Пайғалат кардан ичтиҳоде нест,
Бар ғалат хондан эътимоде нест. *Низомӣ*

3. фиреб, макр, найранг.

Завқ аз пайғалати ишқ бинолад бар хеш:
Ошнои дигарон гаштаву бегонаи мо. *Зухурӣ*

пайғалат задан *фиреб додан, ҳила намудан, чапғалат додан.*

Душман ба пайғалат зада баҳри фиреби мо,
Азбаски качравии шуда по, нақши по кач аст.
«Фарҳанги Онандроч»

ПАЙҒАМБАР پى غمبير *д. расул, наби, фиристодани худо.*

Носехон пайғамбаронанд аз нахуст,
Гашта кори ақлу дин з-эшон дуруст. *Ҷомӣ*

Суви гунбади озар оред руй,
Ба фармони пайғамбари ростгуй. *Дақиқӣ*

◇ **пайғамбари охирзамон киноя аз Муҳаммад, ки гуё охирин пайғамбар будааст; пайғамбари пир д. киноя аз Хизр ном пирӣ мушқилкушо, ки гуё оби ҳаёт нӯшидааст ва зиндаи ҷовид мебошад.**

Биёвардам мае з-он об хуштар,
Ки барно гашт аз он пайғамбари пир. *Ломеӣ*

ПАЙҒАМБАРӢ پى غمبيرى *амали пайғамбар; пайғамбарӣ, рисолат, нубувват.*

Ба Зобулситон шуд ба пайғамбарӣ,
Ки нафрин кунад бар бути озарӣ. *Дақиқӣ*

ПАЙҒОЛА پى غاله *пиёлан шароб, қадаҳи май.*

Гар ба пайғола аз каду фиғанӣ,
Ҳаст пиндорӣ оташ андар об. *Унсурӣ*

ПАЙҒОМ پى غام *хабари хуш, мужда, башорат; паём, хабар.*

Рақибон ғофиланд аз мо, к-аз он чашми сияҳ ҳар дам
Ҳазорон гуна пайғом асту ҳоҷиб дар миён абру. *Ҳофиз*

Қай зи буи пираҳан чашми касе равшан шавад,
Равшании чашми маҷруҳон зи пайғом асту бас. *Махфӣ*

пайғом бурдан *хабар расонидан, паём додан.*

Бибарад пурсишу пайғоми манаш пайки сабо,
Эй хуш он рӯз, ки бе пайку паёмаш пурсам. *Ҷомӣ*
Аз қадаҳ пири муғон имшаб салои бода дод,
Ҳамдаме ку, то ба майхорон барад пайғомро.

Мушфиқӣ

пайғом гузордан *ахборот додан.*

Шаҳаншаҳ чу бигзорд пайғоми хеш,
Ба умеди посух сар афканд пеш. *Низомӣ*

пайғом додан *а) хабар расонидан, огоҳ гардонидан.*

Пайғом дод, ки ба Хуросон равад ва ба дафни муфсидони он вилоят қиём намояд.

«Равзат-ус-сафо»

б) баёни ҳол намудан, арзи аҳвол кардан.

Сурудгуй шуд он мурғаки сурудсароӣ
Чу ошиқе, ки ба маъшуқи худ диҳад пайғом. *Кисоӣ*

ПАЙҒОРА پى غاره *ниг. байғор||байғора.*

Се чизат бибояд, к-аз у чора нест,
В-аз он низ бар сарт пайғора нест. *Фирдавсӣ*

ба пайғора гуфтан *бо сарзаниш гуфтан.*

Ба пайғора гуфто: Биёвар паём!
Паёмовар аз банд бикшод ком. *Низомӣ*

ПАЙҒУ پى غو *1. як паррандаи шикорӣ аз ҷинси боша;*

2. номи мулкест дар шарқи Ҳиндустон; номи подшоҳи он мулк.

ПАЙҒУНАҶОД پى غونزاد *аз насли Пайғу, ки подшоҳи мулки Пайғу будааст; ниг. пайғу 2.*

Дабираш мар-он номаро баркушод,
Бихондаш бар он шоҳи пайғунаҷод. *Дақиқӣ*

ПАЙҒУЛА پيغوله *ниг.* байғула 1.

Мард гуфт: оҳани ту дар пайғулаи хона бинҳода будам. *«Калила ва Димна»*

◇ (ин) пайғулаи танг киноя аз дунъе.

Диле карда аз ин пайғулаи танг
Суи фусхатсарои қудс оҳанг. *Ҷомӣ*

аз пайғулаи фақр рахт кашидан киноя аз вафот ёфтан, мурдан.

Бурид он умеди худ аз тоҷу тахт,
Кашид ин зи пайғулаи фақр рахт. *Ҷомӣ*

ПАЙҒУЛАНИШИН پيغولہ نشين *ниг.* байғуланишин.

ПАЙҒУ پيو беморини ришта.

ПАЙҲУДАН پيهودن сӯхта доғдор шудан аз наздикии оташ, парт шудан.

Ҷавонӣ рафт, пиндорӣ, нахоҳад кард падрудам,
Бихоҳам сӯхтан, донам, ки кам ин ҷо бипайхӯдам. *Кисой*

ПАК I پک қурбоққа, ғук.

То кай ҳамедаровну гирдам ҳамедавӣ?
Ҳаққо ки камтариву фажоғантарӣ зи пак.

Хисравонӣ

Эй ҳамчу пак палиду чун у дидаҳо бирун,
Монанди он касе, ки мар-уро кунӣ хабақ. *Лабубӣ*

ПАК II پک : лаку пак а) асбобу анҷом, палос ва пуши-даниҳон то як дараҷа кӯҳна ва фарсудашуда.

Овард лаку пак зи барои мани мискин,
Бо он ки лакаш додам аз баҳри бизоат.

Хисрави Деҳлавӣ

б) тақопу, рафтуомади шитобкорона; лаку пак қардан тақопу қардан, давидан.

Эй лак, ар ноз хохию неъмат,
Гирди даргоҳӣ у кунӣ лаку пак. *Рудакӣ*

Асқадӣ, номи у ту низ мабар,
Ҷӣ кунӣ хира гирди у лаку пак. *Асқадӣ*

ПАКАНА||ПАКНА پکنه одами қаднаст, кӯтоҳқад.

Он духтари пакна(и) Исмағулдин
Сармоия зухду неқномист. *Анварӣ*

ПАКАНД پکند ион (дар забони қадими хоразмӣ).

Меҳнати супу паканди у, ки аз беҳам биканд,
Таъби мавзунам ҳаме з-андеша номавзун кунад. *Анварӣ*

ПАКНА پکنه *ниг.* пакана.

ПАКНӢ پکنى навъе аз шароб; бодае, ки аз биринҷ, арзан ва ҷав месозанд; бӯза.

Маст гаштам зи ҷуръаи пакнӣ,
Шуд мизочам зи банг мустағнӣ. *Низорӣ*

ПАЛ I پل қитъаи заминӣ кишт, ки барои коштанӣ саб-завог атрофи оиро қадре баланд мебардоранд.

ПАЛ II پل пошнаи пой.

Ҳамеша кафшу палашро кафида бинам ман,
Ба ҷои кафшу палаш дил кафида боистӣ.

Маъруфӣ Балхӣ

ПАЛА I ۱. پله номи дарахти хурдест, ки баргаш ба панҷан одам ва гулаш ба ноҳуни шер монанд буда, дар ҷангалҳои Ҳиндустон мерӯяд.

Панҷа кушода гули лаъли пала,
Ғарқа ба хун ноҳуни шери яла.
Не, ғалатам, нофа, вале нимҳом,
Ҷизе аз он мушку дигар хун тамом.

Хисрави Деҳлавӣ

ПАЛА II ||ПАЛЛА پله 1. каффани тарозу.

Дузд ба шамшери тез гар бизанад қорвон,
Бар дари дуккон занад хоҷа ба захми пала.

Саной

Ҳар ду дар паллаи бақо ҳамсанг,
Ҳар ду дар хуллаи сафо якранг. *Ҷомӣ*

2. маҷ. дараҷа, мартаба.

Хисрави мамлакатситон, борғаҳаш бар осмон,
Бом дароз нардбон, чарх фурутарин пала. *Фалақӣ*

Шоҳин ҳарчанд бар паллаи уқоб набуд, ғайрате қарда дар пархош даромад. *«Нигори дониш»*

3. бизоати кам, дорови андақ; маҷ. нодорӣ, фақирӣ.

Бар палаи пиразанон раҳ мазан,
Шарм бидор аз палаи пирзан. *Низомӣ*

ПАЛАВ پلو таомест, ки аз биринҷу гӯшту равшану сабзи-ву пиёз мепазанд ва хелҳои гуногун дорад.

[Амир] ... ба вакили харҷ фармуд: ... дили ман палав ба тақаллуф мевоҳад. *Аҳмади Дониш*

ПАЛАВИДАН پلويدن палав хурдан.

Дар роҳи шикам чомаю ҷонро гаравндем,
Алминнату лиллоҳ, ки охир палавидем. *Савдо*

ПАЛАВМАСТ پلومست он кӣ аз хурдани палав кайф мекунад, палавдӯст.

Қашоқашҳои лахчак бо палавмастон намесозад,
Ҷунун доништа аз қайди тааллуқ қард озодам. *Савдо*

ПАЛАНГ پلنگ 1. ҳайвони бузурги ширхори дарранда аз ҷинси гурба, ки пӯшташ холдор аст.

В-ар гов гашт уммати ислом, лоҷарам,
Гургу палангу шер худованди минбаранд. *Носири Хисрав*

2. пӯсти паланг; пӯстии пӯсти паланг.

Шершоҳ паланги хоссаи худро бо ҷомаи хоб ва асбоби тӯшаки хона иноят фармуд.

«Таърихи Фарӣшта»

зини паланг зинпуши пӯсти паланг.

Зи акси зини палангаш зи чарх бадри мунир
Сиеҳу зард намояд ҳаме чу пушти паланг. *Азрақӣ*

3. маҷ. тахти хоб, кат.

Пай хоби баҳораш фарш қардан
Паланги бедбоф аз сояи бед. *Саиди Ашраф*

4. маҷ. рангоранг, ранг ба ранг.

Саропарда аз дебои ранг-ранг
Бад-ӯ андарун хаймаҳои паланг. *Фирдавсӣ*

◇ паланги иззат виқор, ҳайбат.

Ба паланги иззати ту, ба наҳанги ғайрати ту,
Ба хаданги ғамзаи ту, ки ҳазор лашкар омад.

Шамси Табрезӣ

ПАЛАНГАҒФКАН پلنگ افکن киноя аз қавӣ, пурзур, далер, шуҷоъ, паҳлавон.

Ҳиҷаброн сар афканда дар қуи у,
Палангағфканон сайди оҳун у. *Ҳочу*

◇ **чоми палангафкан киноя аз шароби пурзур.**

Ду охун сайёдаш аз бода маст,
Зи чоми палангафкан афтода маст. *Хочу*

ПАЛАНГИН پلنگين палангдор, дорои паланг (дар бораи чой).

Раҳат морину кӯхсорат палангин,
Гиёву сангаш аз хуни ту рангин.

Фахриддини Гургонӣ

ПАЛАНГИНА پلنگينه аз пӯсти паланг дӯхташуда.

Бад-ӯ гуфт марде чу деви сиёх,
Палангина чавшан, аз оҳан кулоҳ. *Фирдавси*

Чавоҳир ба харвору дебову рахт,
Палангина хиргоҳу заррина тахт. *Низомӣ*

ПАЛАНГИНАПҶШ پلنگينه پوش *ниг.* палангипӯш.

Якояк биёмад хучаста сурӯш
Ба сони парин палангинапӯш. *Фирдавси*

ПАЛАНГИПҶШ پلنگي پوش касе, ки либосаш аз пӯсти паланг аст.

Сайдгоҳаш зи хун дарьёҷуш,
Гоҳ гургина, гоҳ палангипӯш. *Низомӣ Қорӣ*

ПАЛАНГМУШ(К) پلنگ مش || پلنگ مشк номи гиёҳест, ки буи мушк дорад ва ранги гули он ба нуктаҳои пӯсти паланг монанд аст.

Ёд н-орӣ падартро, ки мудом
Гоҳ палангмуш чидио гоҳ хинҷак.

Маъруфи Балхӣ

Атр кунанд аз палангмушк ба Бағдод
В-оҳун мушк ояд аз ҳавои Сифоҳон. *Ҳоҷонӣ*

ПАЛАХ پلخ ҳалқ, гулу.

Зи бас афғони нолаву фарьёд,
Мардумонро фуру гирифта палах. *Низорӣ*

ПАЛАШТ پلشت *ниг.* пилишт.

ПАЛАҒДА پلغده тухми вайроншудаи мурғ.

ПАЛИД پليد 1. мурдор, начис, олуда, ҳаром.

Фармуд, ки роҳи он палидиҳо ва обҳои палид
аз он дарьё боз банданд. *Носири Хисрав*

Мулки ӯ аз таънаи хасмон кучо ёбад халал,
Оби дарьё аз даҳони сағ кучо гардад палид.

Муиззӣ

2. *мач.* бадкор, нобакор, шарир.

Буд марде кадхудо, уро зане,
Сахт донову палиду раҳзане. *Румӣ*

ПАЛИДӢ پليدي ахлот, начисӣ, ифлосӣ, чиркиӣ.

Ба сабаби бухори палидиҳо, ки андар шаҳр ҳаст,
ҳаво нохуш ва зиёнкор мешавад.

«Захираи Хоразмишӯӣ»

ПАЛЛА پله *ниг.* пала II.

ПАЛОЛАК پالاک *ниг.* палорак.

ПАЛОЛАКТЕҒ پالاک تيغ теҒе, ки аз пулоди чавҳардор сохта шудааст.

Чӣ чиз аст он раванда тираки хурд?
Чӣ чиз аст он паллактеғи буррон? *Рӯдакӣ*

ПАЛОРАК||ПАЛОЛАК پالاک х. پالاک 1. шамшер, теғи чавҳардор.

Чу бар дарьё занад теғи палолок,
Ба моҳӣ гов гуяд: Кайфа ҳолак? *Низомӣ*
Дар разм ба оташин палорак
Бе фарқ ду ним карда торак. *Файзӣ*
палорак рондан теғ рондан, шамшер задан.

Якero бар гулу ронад палорак,
Якero арра бар болои торак. *Хисрави Деҳлавӣ*
2. чавҳари шамшер, чавҳари теғ.

Палорак чунон тофт аз рӯи теғ,
Ки дар шаб ситора зи торик меғ. *Низомӣ*

ПАЛОРАКХҶР پالاک خور нобудкунандаи чавҳари теғ, барҳамзанандаи чавҳари шамшер.

Марди меҳин, к-ӯ ба назар камтар аст,
Мурчаи теғи палоракхур аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАЛОС پلاس 1. фарш, гилем, намади дурушти аз пашм бофташуда.

Пай мурча бар палоси сиёх,
Шаби тира дидӣ ду фарсанг роҳ. *Фирдавси*

Кампали балчувонӣ ... дар ивази палос ба кор
мебурданд, ба ҷои шол истеъмол мекарданд.

Садрӣ Зиё

2. матои пашминаи дурушт.

Чаҳд кун, то он футур аз кори ман берун шавад,
Хуш набошад чома нима атласу нима палос.

Заҳири Форьёбӣ

3. либоси пашминаи дурушт.

Чун ҳол бар ин ҷумла буд, Қайхисрав он ҷо
шуд ва палос пушид. *«Таърихи Систон»*

Ба каф тахтаҷӯбе, палосе ба дӯш,
Ба дарҳо гадоикунон нонфуруш. *Сайидо*

ПАРАСТИШ палос либоси ибодат.

Бипӯшид чома — парастии палос,
Хирадро бар ин гуна бояд сипос. *Дақиқӣ*

4. *мач.* макру фиреб.

Чанд гӯӣ: Саной они ман аст,
Бо ҳама кас палос, бо ман ҳам? *Саной*

◇ палос андохтан киноя аз пароканда ва парешон сохтан.

ПАЛОСИН پلاسين мансуб ба палос; аз палос дӯхташуда, аз матои пашминаи дурушт дӯхташуда.

Пас ба соруч бияндуд ҳама бому дараш,
Ҷомаи гарм бияфканд палосин ба сараш.

Манучехрӣ

ПАЛОСПҶШ پلاس پوش касе, ки либоси пашмин мепӯшад, пашминапӯш.

Маҳи гилемфурушам палоспӯш омад,
Намад ба дӯш рақиби гилемпӯш омад. *Сайидо*

ПАЛТАР||ПАЛТОР پلتر || پلتار аспӣ саворин сафарӣ.

Ағар ин аст туро палтари давлат, боре
Худ саворӣ куну ҳар ҷо ки дилат хост, бирав.

Шоҳин

Ҳама асбобу амтиаву нуқуд ва палтару кӯши
эшон [лашқари амир Музаффар] дар он мавзъ
бесоҳиб монд. *Аҳмади Дониш*

ПАНАХ پناهه *ниг.* паноҳ.

ПАНБА پانبه *ниг.* пунба.

ПАНД I پند 1. насихат, андарз.

Панд, ки талх аст ба барнову пир,
Гуфтани ширин кунадаш дилпазир.

Хисрави Дехлавӣ

Панди Ҳофиз бишунав, хоҷа, бирав, неки кун,
Ки ман ин панд беҳ аз дурру гуҳар мебинам!

Ҳофиз

2. ибрат; **панд гирифтан** а) панд шунидан, насихат қабул кардан.

Маҷнун, ки ба ишқ дошт пайванд,
Не таъна ба худ гирифту не панд. *Шоҳин*

б) ибрат гирифтан.

Панд гир аз масоиб дигарон,
То нагиранд дигарон зи ту панд. *Саъдӣ*

панд додан а) насихат кардан, насихат додан.

Муҳтасиб, беҳудагӯ, панд мадеҳ риндонро!
Қ-он ки бо шоҳиду май нест, кадом аст имрӯз?

Ҳофиз

б) омухтан, ёд додан.

Замона панде озодвор дод маро,
Замона, чун нигарӣ, сар ба сар ҳама панд аст.

Рӯдакӣ

◇ **панду тунбал фуруҳтан** гап фуруҳтан, сафсата гуфтан; макру фиреб кардан.

Ҳама мар-туро панду тунбал фуруҳт,
Ба арванд чашми хирадро бидӯхт. *Фирдавӣ*

ПАНД II پند калхот, ғалевоҷ, чӯчарабо.

Чун панди фурумоя сӯи чӯча гирояд,
Шоҳини ситанба ба тазарвон кунад оҳанг.
Чуллоби Бухорӣ

Пандро фарри Ҳумо ояд падида андар ҳаво,
Аз бари кохи ҳумоюн ар бувад парвози панд.

Сӯзанӣ

ПАНДҶҮ(Й) پندگو(ي) пандгӯянда, насихатгар, носеҳ.

Машав, эй пандгӯ, мушаввиши мо,
Ҳоли мо хуб мушавваш афтодаст. *Ҷомӣ*

Эй пандгӯ, ба қавли ту аз ҷо намеравам,
Аз ҷо равам, валеқ чӣ ҷое, ки панди туст.

Мушфиқӣ

ПАНДҶҮЙ پندگوئي насихатгӯй, панд гуфтан.

Эшон зи бирун ба пандгӯй,
Лайлӣ зи дарун ба меҳрчӯй. *Ҷомӣ*

ПАНДМАНД پندمند панддор, дорон панд, пандомез.

Ниғаҳ кун бад-ин номаи пандманд,
Макун чашму гӯши хирадро ба банд. *Фирдавӣ*

ПАНДНОМА پندنامه китоби панду насихат, насихатнома, андарзнома.

Бигуфтам ҳама гуфтани сар ба сар,
Ту жарф андар ин панднома нигар. *Дақиқӣ*

ПАНДПАЗИР پندپذير касе, ки насихат қабул мекунад, пандгиранда, пандшунав.

Некхоҳон диҳанд панд, валеқ
Некбахтон бувад пандпазир. *Саъдӣ*

Аҷаб аз ақли касоне, ки маро панд диҳанд,
Бирав, эй хоҷа, ки ошиқ набувад пандпазир. *Саъдӣ*

ПАНДТҶҮЗ پندتوز насихатгӯзор, пандомӯз, носеҳ.

Омаданд аз рағми ақли пандтӯз,
Дар шаби торик баргашта зи рӯз. *Румӣ*

ПАНДЧҮ(Й) پندجو(ي) 1. насихатхоҳ; 2. пандгӯй, носеҳ.

Гирифтори дилам, эй пандчӯ, бас,
Қ-аз ин афсонаам дил боз н-омад. *Хисрави Дехлавӣ*

ПАНИР پنير ноиҳурише, ки аз шири баста, махсусан аз шири гусфанд тайёр мекунанд.

Шубонаш ҳаме гушт чӯшад ба шир,
Худ ӯ нони арзан хӯрад бе панир. *Фирдавӣ*

Ҳаст осмон чу суфраву хуршед қурси ӯ,
Анҷум чу гавзу маҳ чу панир андар осмон. *Сӯзанӣ*

ПАНИРМОЯ پنيرمايه мояе, ки барон баста шудани шир ба қор мебаранд, ва онро аз меъдаи гӯспанд ва дигар ҳайвонот ҳосил мекунанд.

ПАНИРОБ پنيرآب обе, ки аз панири тар ҳосил мешавад, обе, ки аз панири тар боқӣ мекунанд; зардоб.

Панироб додан нашояд ба меш,
Ки ёбад дар у қатраи хуни хеш. *Низомӣ*

ПАНОМ پنام 1. таъвиз, тӯмор, ки аз рӯи хурофот барои дафъи чашми бад бо худ гирифта мегарданд (дар калимаҳои мураккаб).

Буто, нигоро, аз чашми бад битарсу макан,
Чаро надорӣ бо худ ҳамеша чашмпаном. *Шаҳидӣ*

2. рупӯш ё порчае, ки зардуштиён дар вақти хондани «Занд», «Позанд» ва «Авесто» ба рӯи худ мекашидаанд;

3. маҷ. пӯшида, пинҳон.

Бо акобир ба маҷлиси хилват
Гуфтугӯи паном меҳоҳам. *Қамоли Исмоил*

ПАНОҲ||ПАНАҲ|| پناهه 1. ҳифз, ҳимоя, муҳофизат.

Зи Чин то Бухоро сипоҳи ваянд,
Ҳама меҳтарон дар паноҳи ваянд. *Фирдавӣ*
Касе чун кӯҳу саҳро сирри ошиқро намеғӯшад,
Бувад рӯзе, ки бошам дар паноҳи покдомонон.

Мушфиқӣ

паноҳ бурдан паноҳ чустан, ҳимоят чустан, мадад хостан.

Фитна меборад аз ин токи муқарнас, бархез,
То ба майхона паноҳ аз ҳама офот барем. *Ҳофиз*
паноҳ гирифтан дар муҳофизат шудан, дар ҳимоят будан.

Чу душман ба девор ғирад паноҳ,
Зи пайкору кинаш натарсад сипоҳ. *Фирдавӣ*

паноҳ кардан а) паноҳ бурдан, дар ҳимоят шудан.

Оқизе буд, қард бо ту паноҳ
Аз бадн рӯзгори бадгавҳар. *Анварӣ*

б) ҳимоя кардан, муҳофизат кардан.

Гуфт: Тарсоён паноҳи ҷон кунанд,
Дини худро аз малик пинҳон кунанд. *Румӣ*

паноҳ овардан паноҳ чустан, мадад хостан, ёри чустан; **паноҳ чустан** паноҳ хостан, ҳимоят чустан.

Шунидам, ки оташ бувад подшоҳ,
Ба наздики оташ кӣ чӯяд паноҳ?!

Абушақри Балхӣ

дар паноҳ будан дар Ҳимоя ва муҳофизат будан, дар амну амонӣ будан.

...Ки яксар шумо дар паноҳи манед
На ҷуяндаи тоҷу гоҳи манед. *Фирдавӣ*

Паи дафъи зулм аст, гуфтанд, шоҳ!
Зи зулм ин вилоят бувад дар паноҳ! *Ҷомӣ*

дар паноҳ пазируфта ба Ҳимоя гирифта, пушту паноҳ шудан.

Мар-ӯро дар паноҳат кай пазирай,
Дар ин кораш чӣ гуна даст гири?

Фахриддини Гургонӣ

2. Ҳимоятгар, ҳомӣ, муҳофиз, ҳифзқунанда; ниғаҳбон.

Паноҳи ҷаҳон буду пушти сипоҳ,
Ниғаҳдори кишвар, сипаҳдори шоҳ. *Дақиқӣ*

Ниёкони ман паҳлавонон буданд,
Паноҳи бузургону шоҳон буданд. *Фирдавӣ*

3. паноҳгоҳ, маҳалли амн.

Аз илм паноҳе бисоз мӯҳкам,
То рӯзи зарурат бад-ӯ паноҳӣ. *Носири Хисрав*

ПАНОҲАНДА پناهنده 1. сифати феълӣи замони ҳозираи паноҳидан; 2. маҷ. худо.

Паноҳандаро ёд кард аз нахуст,
Ният кард бар комгорӣ дуруст. *Низомӣ*

ПАНОҲИДАН پناهيدن паноҳ бурдан, Ҳимоят чустан.

Бад-ин сояи раз паноҳад Ҳама,
Се ҷоми маи лаъл хоҳад Ҳама. *Фирдавӣ*

Зи бими фалак дар малак мепаноҳам,
Зи тарси табар дар гиё мегурезам. *Ҳоқонӣ*

ПАНЧ پنج 1. шумораи миқдорӣ адади 5 (○); 2. дорон панҷ ангушт; 3. маҷ. панҷшоҳа; 4. номи гиёҳест, ки дилошуб

ҳам мегӯянд; барги он ба шакли панҷа буда ба барги шохдона монанд аст, тухми он «ҳаббулфақд» номида мешавад; дар тиб барон муолиҷан касалии истисқо кор фармуда мешавад; панҷ аномил панҷ ангушт; панҷ аркон ٥. панҷ шартӣ мусулмонӣ: калимагардонӣ, намоз, рӯза, ҳаҷ, закот; панҷ гавҳар ниг. панҷ Ҳис(с).

Панҷ гавҳар додӣям дар дурҷи сар,
Панҷ Ҳисси дигаре ҳам мустатар. *Румӣ*

панҷ ганҷ а) ниг. панҷ Ҳис(с); б) киноя аз «Ҳамса»-и Низомии Ганҷавӣ, ки иборат аз панҷ дoston аст.

Камол, ин панҷ байт он панҷ ганҷ аст,
Ки монд аз ту ҷу онҳо аз Низомӣ.

Қамоли Хучандӣ

панҷ дуккони шаръ ниг. панҷ аркон.

Килки он руки ҷун муҳандиси ақл,
Панҷ дуккони шаръро меъмор. *Ҳоқонӣ*

панҷ навбат а) дар як шабонарӯз панҷ вақт навохта шудани нақора дар қаср ё дар назди қасри подшоҳӣ.

Ҷор болиш ниҳода ҷун Ҷамшед,

Панҷ навбат расонда бар хуршед. *Низомӣ*

б) панҷ вақт намоз; панҷ навбат задан а) дар як шабонарӯз панҷ бор нақора задан дар қаср ё дар назди қасри подшоҳӣ; б) маҷ. изҳори ҷоҳу салтанат кардан, худро хушбахт ва комрон шумурдан.

Бирав, панҷ навбат бизан бар дарат,
Ки ёри мувофиқ бувад дар барат. *Саъдӣ*

в) панҷ вақт намоз хондан.

Ҳоҳӣ, ки панҷ навбати ас-собирин занӣ,
Таълим кун зи чор халифа тариқи он. *Ҳоқонӣ*
панҷ намоз панҷ вақт намоз, ки дар бомдод, пешин, аср, шом ва хуфтан хонда мешавад.

Эй меҳри ту ҷун ҷаҳор табъ андархур,
В-аз панҷ намоз шукри ту воҷибтар. *Масъуди Саъд*
панҷ рӯз(-у шаш) а) панҷ-шаш рӯз; б) маҷ. муддати кӯтоҳ.

Гул Ҳамин панҷ рӯзу шаш бошад,
В-ин гулистон Ҳамеша хаш бошад. *Саъдӣ*
панҷ шӯъба ниг. панҷ Ҳис(с).

Як ду шуд аз се чархаш чор аслу панҷ шӯъба
Шаш рӯзу ҳафт ахтар нӯҳ қасру ҳашт манзар. *Ҳоқонӣ*

панҷ Ҳис(с) (ё Ҳавосс) Ҳавосси панҷгона: шунидан, дидан, чашидан, бӯидан, судан.

Бар танаш ин панҷ Ҳисси зоҳиранд,
Панҷи дигар коргар андар саранд. *Ҷомӣ*
Бишнос, ки тавфиқи ту ин панҷ Ҳавос аст,
Ҳар панҷ ато з-эзид мар пиру ҷавонро.

Носири Хисрав

панҷ ҷо киноя аз панҷ Ҳавосс, Ҳисҳои панҷгона; панҷу шаш киноя аз Ҳисси панҷгонаи инсон ва ҷи-ҳатҳои шашгонаи дунё.

Пас бипурсидаш, ки ин аҳволи хаш,
Қи бирун аст аз Ҳиҷоби панҷу шаш. *Румӣ*

ПАНҶА پنجه 1. кафи даст бо панҷ ангушт; даст.

Лола миёни кишт бихандад Ҳама зи дур,
Ҷун панҷаи арус ба Ҳинно шуда Ҳизеб. *Рӯдакӣ*
панҷаи гиро дасти қавӣ ва зур.

Ҳама тан шонасифат панҷаи гиро шудаам,
Ба умеди ки фитад зулфи ту дар чанг маро. *Соиб*
панҷаи шерафкан дасту бозуи пурзур, дасти тавоно.

Ба сарпанҷа машав ҷун шер сармаст,
Қи моро панҷаи шерафкани Ҳаст. *Низомӣ*

2. панҷ ангушти пой, таги пой бо панҷ ангушт.

Аз бас ба раҳи ишқ дар у хор халидаст,
Ҳамчун думи моҳӣ шуда Ҳар панҷаи поям.

«Фарҳанги Онандроҷ»

3. чанг, чангол.

Қучо рафт он ки буд аз панҷаи ту
Ҳизолон, балки шерон ранҷаи ту. *Ҳилолӣ*

4. барг, шоҳа; панҷаи лола шоҳаи лола.

Ба ороиши сунбули зулфи хеш,
Ниҳад шона аз панҷаи лола пеш. *Туғро*

панҷаи савсан шоҳаи гули савсан.

Ҳамчу нақши панҷаи савсан дамад аз хоки ман,
Баски силии ҷафо аз дасти гардун меҳурам.

Мушфиқӣ

панҷаи ток барги ток, ки монанд ба панҷа аст.

Панҷаи ток зи сармон саҳар меларзад,
Лола аз баҳри Ҳамин карда фурузон манқал.*

5. маҷ. тавоноӣ, иқтидор.

Ба фитроки ту бандам дил, маро ҷун нест он панҷа,
Қи битвонам ту ро дасти шафоат бар инон кардан.

Ҳисрави Деҳлавӣ

6. маҷ. қайд, банд, гирифтагӣ.

Андохт маро ба хурдсолӣ
Дар панҷаи ишқи лоубоӣ. *Ҷомӣ*

◇ панҷаи алмос дасти пурзур.

Қиссаи панҷаи алмос мағӯед ба мо,
Ки дар ин ҷо сухан аз теғу забон мегузарад. *Соиб*
панҷаи бечора киноя аз ситораҳои сайёр: Зуҳал,
Муштарӣ, Миррих, Зухра, Уторид.

Аз ҳаҷр маро дилест садпора,
Бечоратар аз панҷаи бечора.*

панҷаи Марьям номи гиёҳи хушбӯӣ, ки ба шакли
панҷаи даст аст ва ба ақидаи динӣ, гуё Марьям дар
вақти таваллуди Исо он гиёҳро дошта будааст; онро
«чанги Марьям» ва «шаҷараи Марьям» низ меноманд.

Шуд зи эъҷоз нутки у дар ҳам,
Кори Исо чу панҷаи Марьям.

«Фарҳанги Онандроҷ»

панҷаи шона дандонаҳои шона.

Зи кор афтодааст ангуштҳо чун панҷаи шона,
Шикаста то ба бозу дастам аз доман кашиданҳо.
Сайидо

панҷа андохтан а) чангол задан.

...Ки ногоҳаш уқобе аз камин тохт,
Чунон дар мағзи қонаш панҷа андохт. *Ҳозик*

б) муқобила кардан, ситеза кардан.

Ҳар чӣ хоҳӣ кун, ки моро бо ту раӣи чанг нест,
Панҷа бо зӯрварон андохтан фарҳанг нест. *Саъдӣ*

панҷа афгандан *ниг.* панҷа фиғандан; панҷа бартоф-
тан зулму тааддӣ кардан, ситамгорӣ намудан.

Дар он марз, к-ин пири хушбӯр буд,
Яке марзбони ситамгор буд,
Ки ҳар нотавонро, ки дарбӯфтӣ,
Ба сарпанҷагӣ панҷа бартофтӣ. *Саъдӣ*

панҷа задан а) даст задан ба чизе, бо даст часпидан
ба чизе.

Аз рӯи ҳавас панҷа мазан, шона, дар он зулф,
Ин силсила ҳарчанд қушӯй ту, дароз аст. *Махфӣ*

б) даст дароз кардан ба чизе ё касе.

Муяш зада панҷа аз дарозӣ,
Қарда ба шамол дастбозӣ. *Ҳилолӣ*

в) гирифтӣ шуван, дучор гаштан ба чизе.

Ғуфтамаш: Шонасифат панҷа ба зулфи ту занам,
Ханда зад, гуфт: Илоҳӣ ба бало п а н ҷ а з а н ӣ.

Шоҳин

панҷа кардан зӯрозмоӣ кардан, мубориза намудан,
чанг кардан.

Ҳар кӣ бо фӯлодбозу панҷа кард,
Соиди симини худро ранҷа кард. *Саъдӣ*

панҷа кардан *андар (ё дар) чизе* бо даст ё пой ба чизе
маҳкам часпидан; собитқадам будан, устувор будан.

На дар Хисрав ниғаҳ карду на дар тахт:
Чу шерон панҷа кард андар замиң сахт. *Низомӣ*
панҷа Ҷутоҳ кардан даст кашидан, аз баҳри чизе
гузаштан.

Панҷаи уммеду пой саъӣ кӯтаҳ кай кунам?
Гар ба шоҳи орзуҳо дастрас бошад маро. *Сайидо*

панҷа тез кардан ситеза кардан, чангҷуӣ намудан.

Ғанимат шумурдам тариқи гурез,
Ки нодон кунад бо қазо панҷа тез. *Саъдӣ*

панҷа фиғандан даст задан, панҷа андохтан; ситеза
кардан.

Моҳи аламаш фиғанда панҷа,
Бозуи ҳилол гашта ранҷа. *Мӯҳсини Таъсир*

панҷа шикастан мутеъ кардан, тобеъ гардонидан, тас-
лим гардонидан.

Саъдӣ, ҳунар на панҷаи мардум шикастан аст,
Марде дуруст бошӣ, агар нафс бишканӣ. *Саъдӣ*
панҷаи касеро, *чизеро тофтан* мутеъ кардан, тобеъ
гардонидан, мағлуб сохтан.

Панҷаи ғам солҳо шуд панҷаи сабрам натофт,
Рустами вақти худ аст ин қуввати бозуи мо. *Махфӣ*
панҷа ба панҷаи касе кардан бо касе мучодила ва
муқобила кардан, ҳарифи касе шуван; панҷа бар рӯи
бахр кашидан киноя аз кори беҳуда кардан.

Бар сини кушодаи мо дасти радди халқ,
Бар рӯи баҳр панҷаи хунин кашидан аст. *Соиб*

ПАНҶАГИР *پنجگير* зӯрозмоӣ, касе, ки зӯрозмоӣ мекунад.

ПАНҶАГИРӢ *پنجگيري* зӯрозмоӣ, панҷазанӣ, мубориза
кардан.

Бо ишқ хатост панҷагирӣ,
Бечора хирад шикастабозуст. *Зухурӣ*

ПАНҶАРА *پنجره* 1. дарича, тирезаи хона.

Сувн боғи гул бояд акнун шуван,
Чӣ бинем аз бому аз панҷара. «*Луғати ғурс*»

Зи ногаҳ бирун омад аз панҷара
Хироманда сарве чу кабки дара. *Ҳочу*

2. қафас, хонаи шабақадори чубин ё оҳанин, ки ба-
рон нигоҳ доштани парранда ва даррандагон месо-
занд.

Шерро дар беша бояд дид, не дар панҷара.
Имтиҳони мард бошад арсаи пайкорҳо.*

◇ (ин) панҷараи лочвард киноя аз осмон.

Офати ин панҷараи лочвард
Панҷа дар у зад, ки бад-у панҷа кард. *Низомӣ*

ПАНҶАҲ *پنجه* *ниг.* панҷоҳ.

Пас аз панҷаҳ набошад тандурустӣ,
Басар кундӣ назирад, пой сустӣ. *Низомӣ*

ПАНҶАҲСОЛА *پنجهساله* панҷоҳсола.

Чордаҳсола маҳе панҷаи Ҷомӣ бартофт,
Қард берун зи қафаш ҳосили панҷаҳсола. *Ҷомӣ*

ПАНҶВАҚТӢ *پنج وقتي* панҷнавбата; касе, ки ҳар рӯз панҷ

вақт намозро бе тарк мехонад; зоҳиди панҷвақтӣ зоҳиди
намозхон, зоҳиди ибодаткунанда.

Ҳештанро зоҳиди панҷвақтӣ менамоям. *Савдо*

ПАНҶОНА *پنجگانه* панҷтоӣ, мухаммас, панҷвақта; намози
панҷгона намози панҷвақта.

ПАНҶНУШ *پنج نوش* маъҷуни мураккабест, ки баром қув-
ван дил истеъмол мекунад.

Ҳафтҷуш оинае додат, ту низ
Панҷнуш аз килки сафрой фирист. *Ҳоқонӣ*

◇ панҷнуши саломат киноя аз панҷ ҳисси ботин, ки
аз ҳисси муштарак (маркази идрок ва идорақунандан
ҳиссиёт), хаёл, ваҳм, ҳофиза ва мутасаррифа (тафак-
кур) иборат аст, ва панҷ ҳисси зоҳир, ки аз босира,
соема, шомма, зоиқа, домиса иборат аст.

Дар чорсуи фақр даро, то зи роҳи завқ
Дилр ба панҷнуши саломат кунӣ даво. *Ҳоқонӣ*

ПАНҶОҲ *پنجاه* шумораи миқдорӣ адади 50 (۵۰).

Бад-ин андарун соли панҷоҳ ранҷ
Бибурду аз ин чанд бинҳод ганҷ. *Фирдавӣ*

ПАНЧОҶА پنجاه *д.* муддати гушанишинии исавиён, ки аз панҷоҳ рӯз иборат аст.

Пас аз чандин чила дар аҳди чил сол, Равам, панҷоҷа гирам ошкоро. *Ҳоқонӣ*

ПАНЧПО(Я) پنجپا(یه) 1. харчанг, саратон.

Ҳар кӣ дуздӣ кунад аз ин гуфтор, Панҷпояст зишту қачрафтор. *Саной*

2. *нуч.* бурҷи Саратон.

ПАНЧПОЯК پنجپا یک *ниг.* панҷпо(я).

Гук бо панҷпояк дустӣ дошт. (1)

«Калила ва Димна»

ПАНЧРҶЗА پنجروزه 1. он чӣ иборат аз муддати панҷ рӯз аст; 2. *маҷ.* замон ва муддати андак.

Эй, ки панҷоҳ рафту дар хобӣ!
Магар ин панҷрӯза даръёбӣ? *Саъдӣ*

ПАНЧҶУМ||**ПАНЧҶҮМ** پنجم *шумораи тартибӣ аз панҷ;*

◇ панҷум равоқ *киноя аз осмони панҷум, сипехри панҷум, табақаи панҷуми осмон.*

ПАНЧШАНБА پنجشنبه *номи яке аз рӯзҳои ҳафта, пас аз чоршанбе ва пеш аз ҷумъа.*

ПАНЧҶҮМ پنجم *ниг.* панҷум.

ПАНЧҶАЗОРӢ پنجهازاری *таър.* мансабдори сипоҳигарӣ дар қушун (сардори панҷ ҳазор аскар).

Аршошёнӣ аз тақсири у даргузашта, Вазирхонро панҷҳазорӣ сохт. *«Табрихи Фариишта»*

ПАПЛУС پپلس *таоме, ки аз равған, пиёз, об ва нони хушк тайёр мекунанд.*

Валекин ба паплус чунин шуд қарор,
Қи бар тавсани сирка гардад савор.

Абӯисҳоқи Атъима

ПАР پر *асоси замони ҳозираи паридан.*

ПАР I پر *париш, паридан, парвоз.*

Чу пилон ба зӯру чу мурғон ба пар,
Чу моҳӣ ба даръёе, чу оҳу ба бар. *Фирдавӣ*

ПАР II ||**ПАРР** پر 1. найчаҳон бо муяк ва тибат фаро гирифташуда, ки тану боли паррандагонро мепушонанд

Қумоши бистари у маҳмалу гул,
Ба болинаш пари қу боли булбул. *Сайидо*

2. бол, қанат, шаҳпар.

Ба ду сад пар натавон бе мададат парридан,
Ту маро зери чунин дом гирифтор мағир.

Шамси Табрэӣ

Ёр он ҷову мани бечора ин ҷо беқарор,
Ваҳ, чӣ хуш бошад, ки бар бозуи Хисрав пар бу-
вад. *Хисрави Деҳлавӣ*

пару бол а) қанот.

Ҳар он ки ёфт пару боли маъние, Шохин,
Агар ба тораки гардун расад, шикори ман аст.

Шохин

б) *маҷ.* қобилияти паридан; қудрат, тавоноӣ; *муқ.* бол (болу пар); пар(ру) бол задан ҳаракати парвоз кардан, паридан; *маҷ.* кушишу ҳаракат кардан.

Бикшода ду даст дар ҳавояш,
Мезад пару бол аз барояш. *Ҳилолӣ*
Чӣ мумкин, ки шохини ваҳму хаёл
Ба қасри камолаш занад парру бол. *Садри Зиё*

пару бол муҳайё кардан омода шудан ба парвоз.

Барқи он рун ҷаҳонсуз ба як дам месӯхт,
Шавқ чандон ки пару бол муҳайё мекард. *Соиб*

пар афшондан аз *чизе* паридан; парида рафтани *маҷ.* ғоиб шудан.

То кудурат зи дил пар афшонад,
Ғаш равад аз мизочу зар монад. *Бедил*

пар баркашидан пар кушодан, пар боз кардан.

Уқоби сапеда чу пар баркашид,
Ғуроби шаб аз ошён барпарид. *Ҳочу*

пар баровардан а) пар пайдо кардан, болдор шудан; б) *маҷ.* паридан.

Ба назди Манучеҳр шуд Золи Зар,
Чунон шуд, ту ғӯй баровард пар. *Фирдавӣ*

пар густардан а) бол густурдан; б) *маҷ.* изҳори аҷзу фурутанӣ кардан.

Чу Зол андаромад ба пеши падар,
Заминро бибусиду густард пар. *Фирдавӣ*

пар задан а) паридан, парвоз кардан.

Мағас пеши шӯридадил пар назад,
Ки у чун мағас даст бар сар назад. *Саъдӣ*

б) болҳо ба ҳам барзадан; талваса кардан, тапидан.

Ҳамчу мурғи нимбисмил дар фиروق
Пар задам бисъёр, то бечон шудам. *Аттор*

пар кушодан (ё **кушудан**) бол густурдан; парвоз кардан.

Бигзашт он касе, ки чу Сямурғ пар кушуд,
Қофи ҳазор фазлу ҳунар зери бол ёфт. *Шохин*
пар рехтан пар резондан, тулак кардан; *маҷ.* оқизу нотавон гаштан.

Гар мурғ шавад, ки пар бирезад,
Афтад ба замину барнаҳезад. *Ҳилолӣ*

3. **паре**, ки ба бунӣ (думи) тири камон барои суръат додан ба ҳаракати тир баста мешавад.

Тире, ки дӣ зад бар дилам, пайдост то ғоят ба ман,
Пайкону килкаш як тараф, сифору парҳо як та-
раф. *Хисрави Деҳлавӣ*

Золим ба марг даст намедорад аз ситам,
Охир пари уқоб пари тир мешавад. *Соиб*

4. **паре**, ки барои зинат ба кулоҳи шоҳона мехалонданд.

Расяд парри кулоҳаш, бале, ба чӣ? — ба фалак,
Гузашт ҳиммати у аз чӣ? — аз бари Қайвон.

Фаррухӣ

Шаҳзода маросими азо ба тақдим расонид ва ҳукм фармуд, то чунон ки оини муғул аст, пар аз кулоҳ барнадоранд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

5. **канори ҳар чиз** (мас. парраи биёбон, парраи доман, парраи бинӣ).

Иттифоқо ба ваҷҳи густоҳӣ,
Суи у кард офтоб нигоҳ.
Ҳар чӣ у мекушод банди қабо,
У фуру мекашид парри кулоҳ. *Анварӣ*

6. *маҷ.* ҳимоят, панох.

Барафрӯз лашкар ту аз фарри хеш,
Сипахро ҳамедор дар парри хеш. *Фирдавӣ*

зери пар гирифтан а) ба паноҳи худ гирифтан; б) ба итоат даровардан.

Чунин дод посух, ки дониш ба фар
Бигирад ҷаҳон сар ба сар зери пар. *Фирдавсӣ*

◇ **пари коҳ** а) резаи коҳ, якто коҳреза; б) чизи но-
чиз, ҳақир ва андак.

Парри коҳе аз мураббӣ нест моро баҳрае,
Хушачинӣ мекунад дар аҳди мо деҳқони мо. *Сайидо*
Сели бунъеди ду олам шудӣ, эй оташи ишқ!
Мо гиёҳем, зи мо ҳам пари коҳе даръёб. *Бедил*

чун **парри зоғ** бисъёр сиёҳ, тираю торик.

Ҷаҳон аз шаби тира чун парри зоғ,
Ҷам он гаҳ сар аз кӯҳ барзад ҷароғ. *Фирдавсӣ*

Чун шуниданд ин суҳан мурғони боғ,
Шуд ҷаҳон бар чашмайн чун парри зоғ. *Аттор*

чун пари товус мисли пари товус, ранг ба ранг мо-
нанди пари пурнақшунигори товус; рангин; намондани
пари зоғе намондани асару нишона.

Мурғони орзу ҳама парвоз кардаанд,
Дар саҳни бӯстон пари зоғе намондааст. *Сайидо*

пар андохтан очизу забун шудан, фуру мондан.

Дод дар ин давр пар андохтаст,
Дар пари Симуриғ ватан сохтаст. *Низомӣ*

пар огандан пайдо шудан; паҳн шудан.

Одаи дар замин чу пар оганд,
Моҳӣ аз меҳри мурғ дил барканд. *Саной*

пар аз тир рехтан таслим шудан ва фармонбардор
гаштан.

Камон бишкани, пар бирезӣ зи тир,
Зиреҳ дарнавардӣ, бипушӣ ҳарир. *Низомӣ*

зери пар будан дар тасарруф будан, зери даст будан.

Рузе зи сари санг уқобе ба ҳаво хост,
Баҳри талаби тӯма пару бол биёрог.
Аз ростии бол мани карду ҳамагӯфт:
Имрӯз ҳама мулки ҷаҳон зери пари мост.

Носири Хисрав

ПАР III *پر* **шакли кӯтоҳшудаи парниён.**

Аз кирм падида ояд бе оғаҳин кирм
Чандин қасабу атласу хаззу пару дебо. (1) *Сӯзанӣ*

ПАР IV *پر* **шуоъ, нур, партав.**

Чашмо сад пар зи нури акси рухсори шумост,
Эй ки ҳар ду чашмо як пар мабодо бе шумо.

Шамси Табрезӣ

ПАРAN *پرن* **шакли кӯтоҳшудаи Парвин I.**

Мар-Банотуннашро монад суҳан дар табъи мард,
Аз барои мадҳи ту ояд фароҳам чун Паран.

Сӯзанӣ

Нахуфтаам ҳама шаб дӯшу будаам нолон,
Хаёли дӯст гувоҳи ман асту нучуми Паран.

Масъуди Саъд

ПАРAND *پرنده* **I. матон абрешмии нафис, харир, шохӣ.**

Чун паранди бедгун бар рӯй пушад марғзор,
Парниёни ҳафтранг андар сар орад кӯҳсор.

Фарруҳӣ

Ин наёбад ҳаме ба ранҷ палос,
В-он напушад ҳаме зи ноз паранд. *Масъуди Саъд*

2. теғ, шамшер.

Ба як дасташ паранди обдода,
Ба дигар мӯи мушкин тоб дода.

Фаҳриддини Гургонӣ

3. чавҳари шамшер ва теғ.

Муборизони қадарқудрати қазоқувват
Барои теғи худ аз ханҷарат паранд баранд. *Азрақӣ*
Зи ёкуту алмосу аз теғи Ҷинд,
Ҷама теғи ҳиндӣ саросар паранд. *Фирдавсӣ*

ПАР(Р)АНДА *پرنده* **I. парвозкунанда.**

Зи дарранда шерон замин шуд тижӣ,
Ба парранда мурғон расид оғаҳӣ. *Фирдавсӣ*

2. мурғ, мурғи ҳавой.

Паррандае, ки бигзарад аз пеши чашми ман,
Уро ба чанги хеш дарорам ҳамон замон. *Сайидо*

ПАРАНДАК *پرندهک* **пушта, теппа дар миёни саҳро.**

ПАРАНДБОФӢ *پرندهبافي* **харирбофӣ.**

Аз турраи худ ба мӯшикофӣ,
Мекард ҳама парандбофӣ. *Шоҳин*

ПАРАНДОВАР *پرندهآور* **I. чавҳардор (дар бораи теғ ва шамшер).**

Бияндохт теғи парандовараш,
Ҷамехост аз тан буридан сараш. *Дақиқӣ*
Аз ниҳеби ҷуди дастӣ дурфишонат рӯзи базм,
Гавҳар аз теғи парандовар ҷудой мекунад.

Ибни Ямин

2. маҷ. шамшер.

Яке тохт, то пеши Хисрав расид,
Парандоваре аз миён баркашид. *Фирдавсӣ*

ПАРАНДОХ *پرانداخ* **I. пусти бузи даббоғикардашуда; саҳтиён; 2. тасма.**

Гуфтам: Миён кушой, гуфто, ки ҳеч н-оям,
Зад даст бар камарбанд, бигсаст у парандох. *Асҷадӣ*

ПАРАНДӢШ *پرندهش* **парершаб.**

Чунин дод посух, ки бар кӯҳу дашт
Саворе парандӯш бар маён гузашт. *Фирдавсӣ*
Гуяндт ҳаме гарчи дароз аст туро умр,
Бигашта шумар яксара чун дӯшу парандӯш.

Носири Хисрав

ПАРАНДӢШИН *پرندهشين* **мансуб ба парандӯш, парерша-
бина.**

Дидам аз бодан парандӯшин
Шишае ним бар канораи тоқ. *Анварӣ*

ПАРANO|ПАРНО *پرنا* **дебои мунаққаш дар ғояти латофат
ва назокат.**

Чунки заррин қадаҳе бар кафи синин санаме,
Ё дурахшанда ҷароғе ба миёни парано. *Манучеҳрӣ*
Ба рӯю синаву сонд хичил шуданд аз вай
Яке ҳариру дуюм хуллаву сеюм-парано.

Адиб Собир

ПАРАСТА *پرسته* **он чи ки онро мепарастанд.**

Эй он ки туро пеша парастидани махлук,
Чун ҳештанеро чӣ барӣ беш параста? *Кисоӣ*

ПАРАСТАНДА *پرستنده* **I. сифати феълӣ замони ҳозираи
парастидан; 2. банда, ғулум, барда; навкар, хидматгор.**

Ҷама меҳтарон кехтари у шуданд,
Парастандаву чоқари у шуданд. *Фирдавсӣ*

Аз парастанда хост чоме шир,
Хар ду дар вай фишонду гуфт: Бигир! *Низомӣ*

3. каниз, канизак, ходима.

Парастанда сад пеши хар духтаре
Зи ёкут бар хар саре афсаре. *Фирдавсӣ*

4. парастор; итоатгор, фармонбардор.

Шумо як ба як роздори манед,
Парастандаву ғамгусори манед. *Фирдавсӣ*

5. обид, ибодаткунанда, зоҳид.

Бикуштанд ҳаштод аз он мӯбадон,
Парастандаву покдил бихрадон. *Фирдавсӣ*

6. ситоишкунанда; дӯстдор.

...Ки бедордил паҳлавон шод бод,
Зи дониш парастандаи дод бод. *Фирдавсӣ*

◇ парастандаи бода киноя аз соқӣ, майкаш, майгусор.

Парастандаи бодаро пеш хонд,
Ба чарбӣ фаровон суханҷо биронд. *Фирдавсӣ*
парастандаи хаёл киноя аз шоир.

ПАРАСТИДАН *پرستيدان* 1. таъзиму такрим намудан; итоат ва фармонбардорӣ намудан.

Ман, ки маъруф шудастам ба парастидани ӯ,
Ба парастидани хар кас накунам пушт дудо. *Фаррухӣ*

Ба ҷони ту, ки парастидани ту кеши ман аст,
Ба кеши ишқ парастии равост ҷононро. *Адиб Собир*

2. хидмат кардан.

Тани хеш якчанд бемор кард,
Парастидани подшаҳ хор кард. *Фирдавсӣ*

3. ситоиш намудан; дӯст доштан.

Дилашро параст, ар хирадро парастӣ,
Кафашро сито, гар сахоро ситой. *Фаррухӣ*

ПАРАСТИШ *پرستش* 1. таъзиму такрим; итоат, фармонбардорӣ.

Агар ҷони маро бо ман бимонӣ,
Гузoram дар парастии зиндагонӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

2. хидматгорӣ, хидмат; парасторӣ, нигоҳубин; парастии кардан а) ибодат кардан.

Парастии кунам пеши яздон ба пой,
Набинад маро кас ба оромҷой. *Фирдавсӣ*

б) хидмат намудан; парасторӣ кардан, нигоҳубин кардан.

В-аз он пас чу фармождам шаҳриёр,
Биёям, парастии кунам бандавор. *Фирдавсӣ*

Парастии чун туро ҷумла ҷаҳон кард,
Туро бояд парастии беш аз он кард. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

ПАРАСТИШГАР *پرستشگر* 1. обид, парастанда; 2. ходим, чокар.

Туро сад ҳазорон парастиишгаранд,
Ки аз вай дар он кор ҷобуктаранд. *Фирдавсӣ*

ПАРАСТИШГАРӢ *پرستشگرى* 1. парастандагӣ, ибодат кардан.

Хар ҷӣ ба даҳр одамиясту парӣ,
Нест магар баҳри парастиишгарӣ. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

2. хидмат, хидматгузорӣ.

Пир чун дид меҳмон, барҷаст,
Ба парастиишгарӣ миён дарбаст. *Низомӣ*

ПАРАСТИШГАҲ *پرستشگاه* ибодатгоҳ, маъбад.

Парастиишгаҳаш кӯх будӣ ҳама,
Зи шодӣ шуда дуру дур аз рама. *Фирдавсӣ*

ПАРАСТИШКАДА *پرستشگاه* ибодатгоҳ, маъбад.

Парастиишкада гашт аз эшон биҳишт,
Бибаст андар ӯ девро Зардуҳишт (Зардуҳушт). *Дақиқӣ*

ПАРАСТИШХОНА *پرستشخانه* ибодатгоҳ, маъбад.

Ба парастиишхона шуд ва ба ибодат машғул гашт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ПАРАСТОР *پرستار* 1. хидматгор, ходим; ходима; нигоҳубинкунанда.

Парасторон ҳама пешаш давиданд,
Сару афсар ҳама пешаш кашиданд. *Ҷомӣ*
Ӯ хуфта зи ранҷи ишқ бемор,
Хар дому даде бар ӯ парастор. *Шоҳин*

2. тарбиятгар, мураббӣ.

Танатро чу кардам тавоно ба шир,
Ҷавонӣ макун бар парастори пир. *Шоҳин*

3. фармонбардор, мутеъ.

Ҳама сар ба сар бождори туюм,
Парастору дар зинҳори туюм. *Фирдавсӣ*
Парастори амраш ҳама чизу кас,
Банӣ-одаму мурғу мӯру магас. *Саъдӣ*

4. парастиишкунанда; посдор, риоякунанда.

Бувам то марг дар меҳраш гирифтор,
Вафодоришро бошам парастор. *Фахриддини Гургонӣ*

5. зан, завҷа.

Тажов он замон бо парастор гуфт,
Ки душвор кор омад, эй нек ҷуфт. *Фирдавсӣ*

◇ парасторони хаёл киноя аз шоирон ва нависандагон.

ПАРАСТОРИ *پرستارى* хидматгузорӣ.

Шабе аз мушфиқию дилдорӣ
Кардам он қибларо парасторӣ. *Низомӣ*

ПАРАСТУ *پرستو* фароштурук.

Чаро умри каргас ду сад сол, вайҳак,
Намонад фузунтар зи соли парасту. *Рӯдакӣ*
Бачагони парастуро ба заъфарон ранг доданд. *Авфӣ*

ПАРАФШОН *پرافشان* дар ҳолати парвоз кардан, парвозкунон, болу парзанон.

Баҳри он нома кабутарсифат ояд зи фалак
Насри Тоир, ки парафшон ба Хуросон ёбам. *Ҳоқонӣ*

парафшон гаштан пару бол задан, парвоз кардан.

Ба завқи васл мегаштӣ парафшон,
Чу арвоҳи муҷаррад масти ҷавлон. *Ҳоҷӣ*

ПАРАФШОНӢ *پرافشانى* бол задан; парвоз кардан, паридан.

Ба оҳанги парафшонӣ муҳайё
Даруни байза товусони раъно. *Бедил*

ПАРВ پرو *шакли кӯтоҳшудаи Парвин 1.*

Сазад, ки Парвин борад ду чашми ман шабу руз,
Кунун к-аз ин ду шаби манг шуоъ барзад Парв.
Кисоӣ

Ба болои ту дар чаман сарв нест,
Чу рухсори ту тобиши Парв нест. *Фирдавсӣ*

ПАРВА پروه 1. ҳар чизи аз ҷанг ва тохтутоз ба даст оварданшуда, ғанимат, улча.

Он ҷигаргушан ёқут, ки аз кон хезад,
Дар шабехуни саҳо парваи яғмои ту бод.
Шарафиддини Шафрӯҳ

2. *ниг.* Парвин 1.**ПАРВАЗ** پروز 1. фаровез, шероза, зех.

Домани ҷоҳи турост парвази рангини субҳ,
Ҷайби ҷалоли турост гӯи зар аз офтоб. *Ҳоқонӣ*

2. аслу насаб; кеш.

Ҳамон модарат хеши Гарсеваз аст,
Аз ин сӯву он сӯ туро парваз аст. *Фирдавсӣ*

◇ парвази сабза *киноя* аз сабзаи нозуки латиф, ки-
монанди шероза, фаровез дароз кашида мешавад.

Парвази сабза дамид бар намати обғир,
Зулфи бунафша хамид бар ғабаби ҷуйбор. *Ҳоқонӣ*

ПАРВАНД پروند 1. гулобӣ; 2. амруд, мурӯд.

Гули парванд даста баста буд. *Имора*

ПАРВАНДА پرونده 1. бастаи ҷома, буғча, тугунҷак.

Ҳоҷа ба парванда андаромад эдар,
Дкнун муъҷиб шудааст аз бари раҳвор. *Оғочӣ*

2. духтаи ҷуволмонанде, ки даҳони он аз пахлӯяш
буда, дӯкандорҳои баззоз чизҳои худро дар он мени-
ҳанд; хурчин.

ПАРВАРА پروره он ҷи ба хубӣ парво кардаанд, фарбеҳ-
шуда.

Чу мурғи парвара мағрур хасмат огаҳ нест
Аз он ки румҳи ғулумони туст бобзанаҳ.
Шаҳобиддини Муайяди Самарқандӣ

ПАРВАРАНДА پرونده тарбиятгар, мураббӣ.

Малик фармуд, устодро хилъату неъмат доданду
писарро заҷр фармуд ва маломат кард, ки бо пар-
варандаи хеш муқовамат кардӣ ва ба сар набурд-
ӣ. *Саъдӣ*

Садриддини Занҷонӣ ... ба Буроқчини эғочӣ, ки
парварандаи Кейхоту буд ва ба ғоят муътабар,
илтиҷо намуд ва талаби вазорат кард.
«Ҷомъ-ут-таворих»

ПАРВАРД پرورد парвариш, парвардаи, парасторӣ.

Ба назди шубонон фиристодиям,
Ба парварди шерони нар додиям.*

ПАРВАР(И)ДА پرورده|پروريده 1. *сифати феълӣи замони*
гузаштаи парвар(и)дан; 2. парваришёфта, тарбиятдида.

Чу осён ба гуноҳе маронам аз дари хеш,
Ки солҳост, ки парвардаи диёри туам. *Исмат*

Ануша яке қосиде сӯи шаҳр
Фиристод парварда бо қаҳру заҳр. *Сайидо*

парвардан *ноз* нозпарвар, он ки бо нозу неъмат пар-
вариш ёфтааст.

Парвардаи нозро ҷи чора,
Паҳлу фиканад ба хору хора. *Шоҳин*
парварда кардан парвариш намудан.

Парварда кунад ба ширу шаккар,
К-аз ширу шакар шавад фузунтар. *Шоҳин*
парварда шудан парвариш ёфтан.

Танам парварда шуд дар хуни дида,
Чунон к-аз май сафоли бодахорон.

Хисрави Деҳлавӣ

3. тарбиятгиранда, парваришёбанда; маҷ. шоғирд;
фарзанд.

Биёмӯз парвардари дастранҷ
В-агар даст дорӣ чу Қорун ба ганҷ. *Саъдӣ*

4. пухтарасида, обутобёфта; пухта, ботаҷриба.

Сухандони парварда, пири куҳан
Бияндешад, он гаҳ бигӯяд суҳан. *Саъдӣ*

Дар ишқ ҳарифи дарди ишқам,
Парвардаи гарму сарди ишқам. *Файзӣ*

5. неқ андешида, хуб санҷида.

Ҳазар кун зи нодони даҳмардагӯй,
Чу доно яке гӯю парварда гӯй. *Саъдӣ*

6. чизе, ки дар шакар, асал, шир ё сирка омехта,
пухта ё хобонда шудааст; ◇ парвардаи мурғ *киноя* аз
Золи Зар, падари Рустам, ки мувофиқи афсона уро
Симурғ калон карда буд.

...Ки парвардан мурғ бошад ба кӯҳ;
Нишонӣ шуда дар миёни гуруҳ. *Фирдавсӣ*

ПАРВАР(И)ДАН پروردن|پروريدن 1. парвариш кардан, па-
расторӣ намудан, тарбият кардан.

Морро ҳарчанд бехтар парварӣ,
Чун яке хашм оварад, кайфар барӣ. *Рӯдакӣ*
Ман ниҳоли ишқ андар боғи дил парвардаам,
Нақди умри кешро сарфи раҳи у кардаам. *Васлӣ*

2. навозиш кардан, лутфу эҳсон намудан
Бигдохтам аз дасти ҷафо кардани ту,
Ин аст тариқи банда парвардани ту? *Ҳилолӣ***ПАРВАРД(И)ГОР** پروردگار 1. тарбиятгар, парваришдиҳан-
да, мураббӣ, муаллим.

Пиронро дид, ки парвардгори Қайхисрав буд.
«Таърихи Табарӣ»

Дарахте бас шигарфу мевадор аст,
Мар-уро боғбон парвардгор аст. *Носири Хисрав*

2. лашкаркаш.

Сипахро ба кирдори парвардигор
Ба ҳар ҷой бурдӣ пан корзор. *Фирдавсӣ*

3. д. яке аз сифатҳои худо.

ПАРВАРИДА پروريده *ниг.* парвар(и)да.**ПАРВАРИДАН** پروريدن *ниг.* парвар(и)дан.**ПАРВАРИШ** پروريش 1. тарбият, нигоҳубин.

Зарру нуқра гар набуландӣ ниҳон,
Парвариш кай ёфтандӣ зери кон? *Румӣ*
парвариши тан парвардани тан, таносой, танпарастӣ.

Гузор парвариши тан ба танпараст, эй дил.
Ғизои рӯҳ кун аз ҷоми рӯҳпарвари май. *Ҷомӣ*

парвариш додан тарбият намудан, парваридан.

Бишнос қадри хеш, ки покизатар зи ту
Дурре надод парвариш ин обгун садаф! *Ҷомӣ*

2. хӯрокхӯрӣ; хӯрок, ғизо.

Фаровон набуд он замон парвариш,
Ки камтар буд аз куштаниҳо хӯриш. *Фирдавси*

Дар он мабин ту, ки шур аст оби дидаи ошиқ,
Ки парвариш ба ҷуз ин об нест меҳригӣро.
Хисрави Деҳлавӣ

ПАРВАРИШГОҶ پروشگاه маҳалли парвариш, манбаи парвариш.

Ду пистон, ки имрӯз дилхоҳи уст,
Ду чашма ҳам аз парваришгоҳи уст. *Саъдӣ*

ПАРВАҶОН پروهان зоҳир, ошкор.

3-у пушти рӯзгор қавӣ гашту ин суҳан
Дар рун рӯзгор бигӯем парваҳон.
Асири Ахсикатӣ

ПАРВЕЗАН پرويزан 1. ғирбол, элак.

Қарда аз гурзу найза бар душман
Устухон орд, пӯст парвезан. *Саной*
Пару парвезани у гардиши чарх,
Харидорам сабусашро ба ҳар нарх. *Сайидо*

2. ҳар чизи шабакадор, ҳар чизи тӯршақл.
Чарх пиндорӣ бихоҳад бехтан,
3-он ҳамепушад либоси парвезан. *Носири Хисрав*

ПАРВИН پروين 1. куч. номи чанд ситорае, ки дар як ҷо чамъ шудааст ва ба бурҷи Савр дохил мешавад; Сурайё.

Ситора чу гул гашту гардун чу боғ,
Чу парвона Парвину Маҳ чун чароғ. *Фирдавси*
Ҳама ором гирифтанду шаб аз нима гузашт,
В-он чи дар хоб нашуд, чашми ману Парвин аст.
Саъдӣ

2. киноя аз ашқ, оби дида.

Ба тасхири хаёли он парипайкар шаби ҳичрон
Ду чашми дурфишони ман фуру оранд Парвинро.
Қамоли Хучандӣ

3. киноя аз дандон.

Парда аз ёқут бар Парвин мабанд,
Хайма аз санҷоб бар сандон мазан. *Анварӣ*

◇ **Парвин фишондан киноя аз** намоен кардани дандон.

Дар ханда гулрӯи маро Парвин фишонад шаккараш,
Дар гирия ҳиндун маро симоб резад бар зараш.
Бадри Чочӣ

Парвин шудан киноя аз чамъ шудан, гирд омадан.
Наввоб ҳукм ба шодиёна навохтан фармуд, то
Банотуннаъши сипоҳ Парвин шаванд.
«Хизонаи омира»

ПАРВО پروا 1. андеша, фикр, хаёл.

Шабу рӯз тозон чу боди дамон,
На парвой обу на андӯхи нон. *Фирдавси*
[Робеа] гуфт: Акнун чунин касе, ки ин мотам
дар пеш дорад, чӣ гуна уро парвои арусӣ бувад?
Аттор

2. дилсӯзӣ, ғамхорӣ; **парво кардан** (ё сохтан) раҳм кардан, мурувват намудан.

Маро афтода аз ишқи ту бар ҷон оташи савдо,
Накардӣ ҳеч чун парвона бар аҳволи ман парво.
Сайидо

Чун Чингизхон фавт шуд, касе аз фарзандонаш
парвои у накард. *«Таърихи Фариста»*

Ба ҳоли Сайидо умрест парвое намесозӣ,
Биёбонгард аз дасти ту чун охуст, меранҷӣ?
Сайидо

3. рағбат, майл.

Мо ба ёди васлат аз мулки ду олам форигем,
Муфлиси ишқи туро парвои молу чоҳ нест.
Исмат

4. эътибор, эътино; таваҷҷӯҳ, илтифот.

Эй бурда диламро ту бад-он шаклу шамоил,
Парвои касат неву ҷаҳоне ба ту моил. *Ҳофиз*
Гар туро бошад даме парвои ғамфарсудагон,
Нест ғам, гар ҷону дил аз ғам бифарсояд маро.
Чомӣ

5. тарс, бим.

Нест парво талхкомонро зи талхҳои ишқ,
Оби даръё дар мазоқи моҳии даръё хуш аст. *Соиб*

6. фароғат, осонш, оромӣ.

Рабуд чашму руху зулфи он бути раъно,
Яке қарору дувум тоқату савум парво.
Шамси Табрэӣ

7. қудрат, тоқат, тавоноӣ.

Шарҳи ин қисса магар шамъ барорад ба забон,
В-арна парвона надорад ба суҳан парвое. *Ҳофиз*

ПАРВОЗ پرواز паридан, парриш.

Зоғ бо зоғон кунад парвозҳо,
Булбуле бо булбулон овозҳо. *Румӣ*

парвоз **гирифтн** паридан, дар парвоз шудан.

...Қ-он сазва кучо гирифт парвоз
В-он кабк кучот чилвапардоз? *Ҷайзӣ*

парвоз **доштан** дар парвоз будан.

Кунун ёд н-овард Хисрав гаҳе
Ки мурге дар ин боғ парвоз дошт.
Хисрави Деҳлавӣ

ба (ё дар) парвоз шудан паридан, париди рафтн.

... Ки имшаб Ҳумоюни хурисришт
Ба парвоз шуд то ба боғи бихишт. *Ҳочу*

Душ омад он шамъи бутон, ман худ зи ғайрат сӯх-
там,

Аз баҳри мурдан гирди у парвона дар парвоз шуд.
Хисрави Деҳлавӣ

ПАРВОЗА I پروازه *ниг.* парвоз.

Онон, ки чу ман бе пару парвозаи ишқанд,
Ҷуз дар харамии ҷонон парвоз нахоҳанд. *Ҳоқонӣ*

ПАРВОЗА II پروازه туша ва таоме, ки дар сайр, шикор ва сафар ҳамроҳи худ мегиранд.

Ҷоно, чӣ тавон кард, ки андар раҳи ишқат
Илло чигари сӯхта парвозан мо нест.*

ПАРВОЗГОҶ پروازگاه маҳалли парвоз, ҷои парвоз.

ПАРВОЗӢ پروازى мансуб ба парвоз; парвозкунанда, пар-
ранда.

Осмонат шикоргоҳи мурод,
Ахтарон бозҳои парвозӣ. *Анварӣ*

ПАРВОНА I پروانه 1. хашароте, ки дар шаб гирди чароғ, шамъ ва ғ. мегардад ва худро ба онҳо мезанад; парво-
наи чароғ.

Офтобию рухат шамъи чаҳонафруз аст,
Ҳама зарроти чаҳон гирди сарат парвона. *Ҳилоли*

Ба зери дарахте чу гаштем чамъ,
Бад-он сон ки парвона бар гирди шамъ. *Шоҳин*

2. маҷ. муштоқ, иштиёқманд, хавасманд.

Парвонаи ҳаловати афкори Сонбанд
Он тугиён, ки аз шакарстон гузаштаанд. *Совб*

3. сиёҳгуш, ҳайвони ваҳши аз сағ калонтар, ки дар Африқои шимолӣ ва ҷануби Осиё зиндагӣ мекунад, дорои ёл, пӯшташ холдор ё раҳдор мебошад; дар бисёр мавридҳо аз пасхурдаи шер истифода мекунад. Аз рӯи ақидаи машҳур пеш-пешӣ шер фаръёдкунон мерафтааст ва ҳайвоноти дигарро аз омадани шер огоҳ мекардааст.

Шоҳо, ғазанфаре туву парвонаи ту ман,
Парвона дар паноҳи ғазанфар накутар аст. *Ҳоқонӣ*

◇ парвонаи сӯхта киноя аз ошиқ.

Он ҷост барги айш, ки ҳар сӯ фишондаанд
Парвонаҳои сӯхта парҳову болҳо. *Урфӣ*

ПАРВОНА II پروانه 1. ҳукм, амр, фармон.

Парвона бирасон, то ўро банд карда, ба ҳазрати мо фиристанд. *Авфӣ*

Парвонаи ў гар бирасад дар талаби ҷон,
Чун шамъ ҳамон дам ба даме ҷон биспорам. *Ҳофиз*

2. иҷозат, рухсат.

Рузе сарат бибусаму дар поят уфтам;
Парвонаро чӣ ҳоҷати парвонаи духул?

Сағдӣ

Дар шаби ҳиҷрон маро парвонаи васле фирист!
Варна аз оҳам чаҳонеро бисӯзонам чу шамъ. *Ҳофиз*

Ҳар кас аз умаро ва маориф ва ғайра, ки ба порчаи нафис эҳтиёҷ дошта бошад, парвонаи раиси бозор ҳосил кунанд. «*Таърихи Фаришта*»

ПАРВОНАҒИ I پروانگی парвона будан; *ниг.* парвона I 1.

Дар чунин базме, ки як парвона дорад сад чароғ,
Бо ҳама парвонагӣ гирди чароғе пар назад. *Урфӣ*

ПАРВОНАҒИ II پروانگی 1. иҷозатнома; рухсат, иҷозат; *ниг.* парвона II 2.

Султон мултамаси ўро мабул дошта ба хоҷа парвонагӣ дод ва хоҷа... фармони талаб ба номи ў содир фармуд. «*Таърихи Фаришта*»

2. ҳукмнома, фармоннома.

Рони Хуршед, ки камоли тасарруф дар мизочи султон дошт, парвонагӣ бо Оризмамолик расонид, ки Тоторхонро ба дафъи султон Носируддин таъин намояд. «*Таърихи Фаришта*»

ПАРВОНАДЕҲ پروانه ده амркунанда, фармондеҳ.

Барпойкуни баланду пастӣ,
Парвонадеҳи бароти ҳастӣ... *Ҳисрави Деҳлавӣ*

ПАРВОНАҚ پروانک *ниг.* парвона I 3.

ПАРВОНАСИФАТ پروانه صفت монанди парвона, парвонавор.

Ту шамъиву парвонасифат гирди ту гардам,
Чандон ки ба ҷону дили ман шуълазан астӣ. *Шоҳин*

ПАРВОНАСОН پروانه سان *ниг.* парвонасифат.

Ба табҳои ғамат парвонасон сӯхт
Мағасро болу пар болинам имрӯз.

Қамоли Хучандӣ

ПАРВОНАЧӢ پروانچي 1. котиби ҳукм ва фармонҳои подшоҳӣ; *ниг.* парвона II 1.

Ё магар ман ғалат шундастам,
Ё ки парвоначӣ ғалаткор аст,
Ё магар дар иборати туркӣ
«Беш юз олту» «дувист динор» аст?

Бурундуқи Бухорӣ

2. фармоновар, фармонрасон.

ПАРВОНЧА پروانچه 1. ҳукм, фармон.

Аз мавқифи ҷалол парвонча ба сабъи сайёра расид. «*Раззат-ус-сафо*»

2. иҷозат, рухсат.

ПАРВОР پروار 1. парвариш, парваридан; танпарастӣ.

Равон парвар, эдун ки танпарварӣ,
Ба парвори тан ранҷ то кай барӣ? *Асадӣ*

Руз ба парвор буд, фарбеҳ аз он шуд чунин,
Шаб тани бемор дошт, лоғар аз он шуд чунон.

Ҳоқонӣ

ба парвор доштан парвариш намудан, бонӣ кардан.
Ва гар шуд душманаш фарбеҳ зи неъмат, ҳам раво бошад,
Қи-гардун аз пай куштан ҳамедорад ба парвораш.

Мучири Байлақонӣ

2. фарбеҳкардашуда, фарбеҳ.

Ту, к-ат ин говҳои парворанд,
Лоғаронро макуш, ки бекоранд. *Авҳадӣ*

парвор гирифтани фарбеҳ шудан.

Парвор гирифт рузу бар шаб
Табҳои дақ аз ниҳон барафтаанд. *Ҳоқонӣ*

ба парвор бастан фарбеҳ кардан.

Савдон ту аз барои қурбон
Бастаст замонаро ба парвор. *Имодин Шаҳриёрӣ*

3. пуштибон, такъягоҳ; воситаи дилгармӣ.

Гуфт диниро, ки ин динор буд,
Қ-ин фажокан мушро парвор буд. *Рӯдакӣ*

4. миҷмарои уд, зарфи удсӯзӣ, манқале, ки ба он уд андохта хонаро хушбу мекунанд.

Миҷмараро оташи латиф барафрухт,
Уд ба парвор барниҳоду ҳамесухт. *Дақиқӣ*

ПАРВОРА پرواره парваришбӯфта, парвариш додашуда.

Чархи мардумхор агар рӯзе ду мардум парварад,
Нест аз шафқат магар парвораи ў лоғар аст.

Аттор

ПАРВОРИ پروارى фарбеҳкардашуда, парвариш додашуда, парваридашуда.

Хурдҳое надида оташу об
Карда хушбу ба мушқу уду гулоб.

Барраи ширмасти булғорӣ,
Моҳии тоза, мурғи парворӣ. *Низомӣ*

Эй ки шахси манат ҳақир намуд,
То дурушти хунар напиндорӣ!

Аспи лоғармиён ба қор ояд
Рӯзи майдон, на гови парворӣ. *Сағдӣ*

парвос پرواس *асоси замони ҳозираи парвосидан.*

ПАРВОС پرواس растагорӣ, озодӣ.

Ба адли ӯ бувад аз чаври бадкуниш растан,
Ба хайри ӯ бувад аз шарри ин ҷаҳон парвос.

Носири Хисрав

ПАРВОСИДАН پرواسیدن ламс кардан, ба даст судан, даст ба чизе молдан; даст-даст кардан.

То кучо гавҳар асту бишносам,
Даст сӯи дигар напарвосам. *Абушақури Балхӣ*

ПАРГАНДА پرگنده *шакли кӯтоҳшудани пароганда.*

Аз он қасоиди парганда дафтаре кардам,
Ки хонда будам бар тоҷи хисравон эдар. (2) *Азрақӣ*

ПАРГАР پرگر гарданбанди мурассаъ, тавқи тиллоӣ.

Адуро аз ту баҳра ғуллу побанд,
Валиро аз ту баҳра тоҷу паргар. *Дақиқӣ*

ПАРГАС||ПАРГАСТ پرگس||پرگست мабодо, ҳарғиз, ҳошо.

Гарчи номардумист меҳру вафос,
Бишнавад ҳеҷ аз ин дилам паргас. *Рӯдакӣ*

ПАРГОЛ پرگال *ниг. паргор.*

Пой аз ин доира берун наниҳам як сари мӯй,
Гар сарпоӣ чу паргол кунандам ба ду ним.

Масъуди Саъд

ПАРГОЛА||ПАРКОЛА پرگاله||پرگاله 1. пина, васла, ямоқ.

Моҳи тамом аст рӯи кӯдакаи ман
В-аз ду гули сурх андар ӯ паргола. *Рӯдакӣ*

2. ҳисса, пора, парча, лахта.

Дарунашро чу вақти ханда бинӣ,
Ба сад паргола хун оганда бинӣ. *Ҷомӣ*

Шуда хӯдҳо чок чун лолаҳо.

Чу гулҳо сипар гашт парголаҳо. *Ҳотифӣ*

паргола-паргола ҳисса-ҳисса, лахта-лахта, парча-парча, пора-пора.

Зи худ паргола-паргола паёнаӣ

Ҳамебурриду меафғанд дар вай. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРГОР پرگار 1. афзор ва олатест барои кашидани доира ва паймоиши хатҳо, циркуль.

Дар он маҳфил баъзе қасон буданд, ки аксари
рубӣи маскунро ба ақдоми ақлом дарнавашта буданд
ва монанди паргор ба гирди нуқтаи олам гашта.
Восифӣ

Чу гирад бар кафи худ килку паргор,
Кунад сурағгаронро нақши девор. *Сайидо*

2. хати доирашакл, доира; ҳола.

Зи паргори Зухал то маркази хок,
Фуру хонд офаринишҳои афлок. *Низомӣ*

3. маҷ. ашъе, асбоб, анҷом.

Ҳама паргори ман ба ҷои худ аст,
Дилам аст он кӣ гумшуда зи миён.

«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»

4. маҷ. роҳ, тариқ, равиш, гардиш.

Чунин аст паргори чархи баланд,
Ки ояд бад-ин подшоҳӣ газанд. *Фирдавӣ*

5. маҷ. чора, васила; тадбир.

Гар мусонд шаводам доираи чархи кабӯд,
Ҳам ба даст оварамаш боз ба паргори дигар.

Ҳофиз

◇ (ин) паргори танг киноя аз дунё.

Ҳама ном бояд ки монад, на нанг,
Бад-ин маркази моҳу паргори танг. *Фирдавӣ*
паргори фалак даври фалак, минтақаи фалак; (ин)
гарданда паргор киноя аз фалак, дунё.

Чу шуд пайдо бар он ҷосуси асрор,
Ниҳониҳои ин гарданда паргор,
Зи хидмат хуштараш н-омад ҷаҳоне,
Набудӣ фориг аз хидмат замоне. *Низомӣ*

паргор бастан киноя аз ҳалқа бастан, гирд омадан;
саф бастан (ба шакли ними доира).

Расиданд лашкар ба ҷои масоф,
Ду паргор бастанд чун кӯхи Қоф. *Низомӣ*

паргор кардан саргардон кардан.

Баргашта сохт холи дилорон ӯ маро,
Паргор кард нуқтаи савдон ӯ маро. *Соиб*

аз паргор афтодан зоеъ шудан, бекор шудан.

Ҳавосси ҳамса аз кор бишуда ва аъзои сабъа аз
паргор бияфтода. *«Роҳат-ус-судур»*

зери паргор овардан киноя аз ба итоат даровардан;
мутеъ гардонидан.

Райи ӯ паргори қудрат бар фалак хоҳад кашид,
То ҳама сайёрагонро зери паргор оварад.

Муиззӣ

каҷ (ё каж, танг) гаштани паргори касе бад шудани
тақдир ва сарнавишти касе, бадбахт шудани касе.

Дареғо, ки пажмурд рухсори ман,
Чунин каж чаро гашт паргори ман? *Фирдавӣ*

ПАРГОРЗАН پرگارزن паргоркаш, доиракаш.

Паргорзани муҳити афлок

Бар маркази танги арсан хок ... *Ҷомӣ*

ПАРГОРӢ پرگارى хати бо паргор кашидашуда, хати до-
иравӣ; ◇ **паргорни қохи сақфзангор киноя аз осмон.**

Паргорни қохи сақфзангор

Чун қасри Ирам зи ту сугундор. *Ҷомӣ*

паргорӣ кардан а) давр задан; б) каҷ рафтан.

Мустақимаҳвол шав, то хасм саргардон шавад,
Баски паргорӣ кунад ӯ, чун ту қардӣ мистарӣ.

Анварӣ

ПАРГУСАСТА پرگسسته парқанда, бепару бол; маҷ. оқиз,
нотавон.

Он кабки қафаснишини маҳбус,

Беҳила чу паргусаста товус,

Аз банди қафас чу омадӣ танг,

Қардӣ ба тавофи водӣ оҳанг. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРДА I پرده 1. порча ва матое, ки барои пушондани
дару тиреза ва ғ. ба қор меравад.

Бар пардаи маҳмилаш назар дошт,
Боде бивазиду парда бардошт. *Ҷомӣ*

2. чодаре, ки занон барои аз мардон рӯ пинҳон кар-
дан ба сар мегирифтанд, чодар, ниқоб.

Зи парда бурун қас надида маро,
На ҳарғиз қас ово шунида маро. *Фирдавӣ*

Ман аз он ҳусни рӯзафзун, ки Юсуф дошт, дони-
стам,

Ки ишқ аз пардаи исмат бирун орад Зулайхоро.

Ҳофиз

3. порчае аз матои нафис ё аз қили асп бофташуда,
ки барои пушидани рӯи занон ба қор бурда мешуд;
чашмбанд. бурқаъ, рупӯш.

- Парда аз рухсори зебо баргирифт,
В-аз муроди худ ҳикоят даргирифт. *Ҷомӣ*
Мохро пирахани ҳола ба тан чок шуда,
Парда бар рӯй кашида зи катон меоя. *Сайидо*
4. пусти рӯн чизҳо.
Мавҷзан шуд пардаи дилшон зи хун,
То чӣ ояд аз паси парда бурун. *Аттор*
Мурғон, ки даруни байза буданд,
Ногоҳ зи парда рух намуданд. *Ҳилолӣ*
Пардаи чашм он парирухсораро пероҳан аст,
Гар пари набвад, чаро пушида аз чашми ман аст?
Мушифиқӣ
5. маҷ. ҳарам, хонаи махсуси занон; хонаи хос.
Паси пардаи ӯ яке духтар аст,
Ки рӯяш зи хуршед некутар аст. *Фирдавсӣ*
Лайли чу дари сарой барбаст,
Бе парда даруни парда биншаст. *Шоҳин*
6. маҷ. чизи номаълум, ғайб, сирҳои пушида.
Рӯзе ба ҳазор ғам ба шаб меорам,
То худ фалак аз парда чӣ орад берун.
Ибни Ямин
пардаи асрор (*ё* роз) сирҳои ниҳон, розҳои пушида;
маҷ. ҳақиқати вучуд, ҳақиқати ҳастӣ.
Дар пардаи асрор касеро раҳ нест,
З-ин таъбия чони ҳеч кас оғаҳ нест.
Чуз дар дили хоки тира манзилғаҳ нест,
Май хур, ки чунин фасонаҳо кутаҳ нест. *Хайём*
Чунин пири хирад дар пардаи роз
Зи зикри қалби маънӣ дод овоз. *Мулҳам*
7. маҷ. уфук; осмон.
Чу хуршед аз парда боло гирифт,
Ҷаҳон аз саро то Сурайё гирифт. *Фирдавсӣ*
8. маҷ. боб, бора; хусус.
Дар ин парда мерафташ андешае,
Надоранд шоҳон чуз ин пешае. *Низомӣ*
9. маҷ. қасд, азимат, ирода.
Ту бар онӣ, ки дили ман бибарӣ, дил надихӣ,
Ман бад-ин парда наям, гар ту бад-ин парда-дарӣ.
Фаррухӣ
10. маҷ. муҳофиз, ниғаҳбон.
Сутуни мино, пардаи кишваро,
Чароғи кай, афсари лашкаро. *Даққӣ*
♦ пардаи аҳзар *киноя* аз осмон; (*ин*) пардаи дерсол
киноя аз фажак, чарх, осмон; дунёи кухан.
Зи найранги ин пардаи дерсол
Хаёли шудам, чун наёрам хаёл? *Низомӣ*
пардаи духонӣ *киноя* аз шаби тираву торик; пардаи
зучоӣ *киноя* аз а) осмон; б) шаби торик; в) абри
сиёҳ; пардаи исогирой *киноя* аз осмони чорум, та-
бақаи чоруми осмон; пардаи нилгун (*ё* нилуфарӣ) *киноя*
аз осмон, чарх.
Надонам, ки он пардаи нилгун
Дигар то чӣ орад зи пардаи бирун? *Ҳочу*
Дар либоси нилгун чун чилва кардӣ, эй парӣ,
Маҳ дигар нанмуд рух з-ин пардаи нилуфарӣ. *Ҷомӣ*
(*ин*) пардаи нӯҳмеҳӣ *киноя* аз нӯҳ осмон; дунё.
Ҷар чӣ дар ин пардаи нӯҳмеҳӣ аст,
Бозини ин лӯбати зарниҳӣ аст. *Низомӣ*
пардаи обнӯс *киноя* аз шаб.
Падид омад он пардаи обнӯс,
Баросуд гетӣ зи овои кӯс. *Фирдавсӣ*

пардаи хун *киноя* аз шафақ.

Аз теғаш ар набуд чу ман хаста офтоб,
Субҳ аз чӣ вачҳ пардаи хун пеши рӯ кашид.

Исмат

пардаи чашми бодом номи навъе аз матоъ.

Биёварданд баҳри он гуландом
Қумош аз пардаҳои чашми бодом. *Мулҳам*
(*ин*) пардаи ҳафтраг *киноя* аз ҳафт табақаи осмон.
Бирун ой аз ин пардаи ҳафтраг,
Ки рангӣ бувад оинаи зерини занг. *Низомӣ*
пардаи барандохтан *киноя* аз ошкор кардан, фош на-
мудан.

Пардаи барандохт зи рози нуҳуфт,
В-он чӣ ниҳон дошт, дар он парда гуфт.
Хисрави Деҳлавӣ

Ҷар кас'суханае дигар дарандохт,
Пардаи замири худ барандохт. *Ҷомӣ*
пардаи бардоштан ошкор сохтан, намудор кардан.

Сухан сарбаста гуфтӣ бо ҳарифон,
Худоро, з-ин муаммо пардаи бардор! *Ҳофиз*
пардаи даридан шарманда кардан, шармсор намудан,
дар хичолат монандан.

Рухсорай ӯ пардаи ушшоқ дарид,
Бо он ки нуҳуфта дорад андар парда. *Рудакӣ*
Тоби бунафша медахад турраи мушксои ту,
Пардаи ғунча медарад хандаи дилкушои ту. *Ҳофиз*
пардаи кушодан аз *чизе киноя* аз *чизеро* ошкор кар-
дан.

Чун нофа зи роз пардаи бикшод,
В-ин шаммаи зи ҳоли худ бирун дод. *Ҷомӣ*
пардаи пушидан пинҳон кардан, маҳфӣ доштан.

Хатои ман мабину дар атои кӯш,
Атои кун, пардаи бар рӯи хатои пуш. *Ҳилолӣ*
пардаи *касе* даридани кардан беоҳро намудан, бадном
кардан касеро; пардаи *исмати* *касе* даридан ба но-
муси *касе* тачовуз кардан, беномӯс кардан, шарманда
ва расво кардан; пардаи *шаб* даридан *киноя* аз рӯз
шудан.

Чун субҳ дарид пардаи шаб,
Пурғулғула шуд ҷаҳон чу мактаб. *Ҳилолӣ*
пардаи шарм бардоштан бешармӣ кардан, беҳаёӣ на-
мудан.

Баҳри савдое, ки дар сар доштанд,
Пардаи шарм аз миён бардоштанд. *Ҷомӣ*
парда аз рӯи қор баргирифта (*ё* барафқандан, кушо-
дан) ошкор кардан, фош кардан (роз, сир, айб ва
ғайраро).

Пардаи мо даридани карду ҳанӯз
Парда аз рӯи қор барнагирифт. *Анварӣ*
Ҳофиз, ба зерини хирқа қадаҳ то ба кайи кашӣ?
Дар базми хоҷа пардаи зи қорат барафқанам. *Ҳофиз*
Ному номӯсро ба ғӯша ниҳод,
Парда аз рӯи қори худ бикшод. *Ҷомӣ*
парда аз сар баргирифтаи фош кардан, ошкор наму-
дан.

Зухд пайдо, қуфр пинҳон буд чандин рӯзгор,
Парда аз сар баргирифт он ҳама тазвирро.
Саъдӣ
парда ба рӯи қор кардан пушида нигоҳ доштан, пар-
дапуши кардан, пинҳон намудан (*қорро*).

Он пардадарӣ шиор мекард
В-ин парда ба рӯи қор мекард. *Шоҳин*

аз парда берун афтодан ошкоро шудан.

Ҳарчанд ниҳон зи халқ кардам,
Аз парда бурун фитод розам. *Савдо*

ба парда будан пушида будан, махфӣ будан.

Ба парда-дар аст ин суханҳо, бичӯй,
Ба пеши радон ошкоро бигуй! *Фирдавсӣ*

дар пардаи исмат нишастан пушида ва махфӣ будан.

Духтари раз дар асри ӯ дар пардаи исмат нишаст. *Аҳмади Дониш*

сухан аз (ё дар) парда гуфтан пинҳон гуфтан.

То чанд сухан зи парда гӯем,
Розе ду-се пугстанда гӯем. *Ҷомӣ*

Сухан дар парда мегӯям, чу гул аз парда берун ой,
Ки беш аз панҷ рӯзе нест ҳукми мири навроӯзӣ.
Ҳофиз

ПАРДА II **پرده 1.** *мус.* халқае аз пай, рӯда ё филиз, ки ба дастаи олатҳои мусиқавин торӣ гузаронда мешавад, то ин ки навозанда барои ҳифзи мақоми мусиқӣ торро дар рӯи он халқа бо ангушт зер кунад.

Шуд парда миёни туву ҳикмат
Он парда, ки бастанд бар чағона. *Носири Хисрав*

Наи килки навосанҷони ин соз
Баровард инчунин аз парда овоз. *Мулҳам*

2. мақом, оҳанг, нағма, наво.

Ба ҳар парда, ки у барзад навое,
Малик додаш пур аз гавҳар қабое. *Низомӣ*

Пардаи Бӯсалик номи оҳанге, ки ба шоири асри IX Абусалик нисбат медиҳанд; **Пардаи Дерсол** номи яке аз мақомҳои мусиқӣ.

Муғанӣ, бизан «Пардаи Дерсол»,
Навое барангезу бо он бинол. *Низомӣ*

Пардаи Ёқут номи яке аз оҳангҳои мусиқӣ.

Шуд омадҳои у гуй ҳамин амдан фуру гирад
Наво дар «Пардаи Ёқут» дар ангушти хунёгар.
Азрақӣ

пардаи муътадил оҳанги форами дилхоҳ.

Биё, мутрибо, пардаи муътадил,
Ки ороми ҷон бахшаду унси дил. *Ҷомӣ*

Пардаи Рост номи яке аз мақомҳои мусиқӣ.

Накесо бар тариқе к-он санам хост,
Фуру гуфт ин ғазал дар «Пардаи Рост». *Низомӣ*

Пардаи Ушшоқ номи яке аз мақомҳои мусиқӣ.

[Рудақӣ] чанг баргирифт ва дар «Пардаи Ушшоқ» ин қасида оғоз кард. *Низомии Арӯзӣ*

парда гардондан дигар кардани оҳанги мусиқӣ, саркардани оҳанги дигаре.

Мутрибо, парда бигардону бизан роҳи Ироқ,
Ки бад-ин роҳ бишуд ёру зи мо ёд накард.
Ҳофиз

парда сохтан навохтан.

Биё, мутрибо, пардае соз, лек
Ба ҳинҷори некуву гуфтори нек. *Ҷомӣ*

Чу у парда созад, шавам ҷумла гуш,
Нишинам зи беҳудагуй хамуш. *Ҷомӣ*

дар парда задан навохтан.

Чӣ раҳ буд ин ки зад дар парда мутриб?
Ки мерақсанд бо ҳам масту ҳушёр. *Ҳофиз*

ПАРДАГАР **پرده گر** пардасоз.

ПАРДАГИҲЕМ **پرده گليم** навъе аз палос, ки барои хобидан ва ру пушидан ба кор мебардаанд; палосе, ки айёрон истифода мекарданд.

Шайтон далер бар ту зи ҳоли хароби туст,
Дуздест ин ки пардагилемаш зи хоби туст. *Сомб*

ПАРДАГОҲ **پرده گاه** ҷои пинҳонӣ, маҳалли пинҳонӣ, маҳрамхона.

Шаб, ки дил пинҳон қадам дар пардагоҳи ноз монд,
Ҳайрат оғаҳ гашт, афсус, аз тамошо бозмонд. *Шухӣ*

ПАРДАГӢ **پردگي** парданишин, мастур; пушида, пинҳон.

Сабаб ҷустани пардагӣҳои роз
Кунад кори ҷӯндагонро дароз. *Низомӣ*

Аз руи ин пардагӣ ҷилбоби хафо ва ниқоби ихтифо бароваред ва чеҳраи мақсудро ба толибон намоед. *Восифӣ*

Аз руҳи як нигоҳи парданишин
Пардагӣ шуд ҳазор лӯъбати Чин. *Мушфиқӣ*

ПАРДАДАР **پرده در** 1. ошкоркунанда, зоҳиргардонанда, фошкунанда; 2. шармандакунанда, беобрӯкунанда.

Чафои пардадаронам тафовуте накунад,
Агар инояти у пардадори мо бошад. *Саъдӣ*

Аюсуфи гул медарад пирӯҳан аз дасти насим,
Лаъли соқӣ мешавад бар ғунҷаи гул пардадар. *Исмат*

пардадар шудан (ё **гаштан**) а) ошкор кардан, намоён кардан.

Ошиқӣ гулғунҷаи пушидаҳол
Пардадараш гашта насими шамол. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) зоҳир гаштан, намоён шудан.

Ҳар ҳафта зи ҳафта хубгар шуд,
Буд парданишину пардадар шуд. *Шоҳин*

в) сабаби беобрӯӣ гардидан, беобрӯ кардан.

Пардадари аҳли дирам гашт мол,
Пардадари аҳли мақолат мақол. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРДАДАРИДА **پرده دريده** беобрӯшуда, расвошуда.

Ман, ки харидан ваям, пардадаридан ваям,
Рағ ба рағи маро аз у лутфи ҷудо-ҷудо расад. *Шамси Табрезӣ*

ПАРДАДАРӢ **پرده دري** 1. ошкор кардан, фош кардан.

Он пардадарӣ шиор мекард
В-ин парда ба рӯи кор мекард. *Шоҳин*

2. расвой.

Ҳазор бор бигуфтам, ки рози ишқӣ туро
Ниҳон кунам, накунам бедилию пардадарӣ. *Сузанӣ*

ПАРДАДОР **پرده دار** 1. дарбон, хоҷиб.

Биёмад бари Сомӣ ял пардадор,
Бигуфту бифармуд, то дод бор. *Фирдавсӣ*

Тоҷиддин пардадори хони ҷаҳон шуда мансаби вазорат ёфт. *«Таърихи Фаршита»*

2. маҷ. рупушкунанда, пинҳон ниғаҳдоранда.

Ба лутфу қарам чун вафо устувор
Ба айбу хато чун ҳаё пардадор. *Бедил*

◇ пардадори фалак киноя аз моҳ.

ПАРДАДОРӢ پرده‌داری дарбонӣ, ҳочибӣ, посбонӣ.

Рузу шаб хидмати қазову қадар
Пардадориву посбонӣ бод. *Анварӣ*

ПАРДАДӮЗ پرده‌دوز дӯзандаи парда; \diamond бар тани худ
пардадӯз шудан ниғаҳдорандаи сирри худ шудан.

Он ки нашуд бар тани худ пардадӯз,
Сухта шуд аз фалаки пардасӯз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРДАК پردک чистон, луғз; муаммо.

Зи пардакҳои дуродур баста,
Ки аз фикраш дили доност хаста. *Носири Хисрав*

ПАРДАКАШ پرده‌کش пардабардор; маҷ. ошкоркунанда.

Пардакаши ҷилвагарони ниёз,
Ҷилвагари парданишинони роз. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ҳаст сухан пардакаши розҳо,
Зиндакунӣ мурдаи овозҳо. *Ҷомӣ*

ПАРДАКУШО پرده‌کشا киноя аз ошкоркунанда, зоҳирку-
нанда, намоенкунанда.

Пардакушони хунари ҳеш бош,
Нархфизои гуҳари ҳеш бош! *Ҷомӣ*

ПАРДАНИШИН پرده‌نشین киноя аз хилватнишин, узлат-
нишин, гӯшанишин.

Парданишин, к-офати худ пеш дид,
Аз паи бепардагии ҳеш дид. *Хисравӣ Деҳлавӣ*
Шоҳиди парданишинест, ки бо руи чу моҳ
Дар дарун асту бурунро ҳама равшан дорад. *Ҳилолӣ*
Муртазо Низомшоҳ, ки дар он авон парданишин
буд, ин хабар шунид. *«Таърихи Фаритта»*

\diamond парданишинони бор а) киноя аз хилватнишинон;
б) ҷ. маҳрамони асрори илоҳӣ.

ПАРДАНИШИНӢ پرده‌نشینӣ мастурағӣ, хилватгузинӣ, гу-
шанишинӣ.

Агарчи парданишинӣ туро сазад, аммо
Тавон ба сӯи асирони ҳеш берун шуд. *Ибни Ямин*

ПАРДАПӮШ پرده‌پوش 1. сирпӯш, роздор.

Қадам аз роҳи ғаммозӣ ба дар неҳ,
Ки бошад пардапӯш аз пардадар беҳ. *Ҷомӣ*
2. айбпӯш.

Ё раб, ба пири дайр, ки аҳли гуноҳро
Дар ишқ ёри содиқу дар чурм пардапӯш... *Исмат*

ПАРДАПӮШОНА پرده‌پوشانه дар ҳолати пардапӯш будан,
пинҳонӣ, номаоён.

Чу бинад ҳоли дини ту, бидонад меҳру кини ту
Зи рангат, пардапӯшона бигардонад туро расво.
Шамси Табретӣ

ПАРДАПӮШӢ پرده‌پوشӣ сирпӯшӣ; хатопӯшӣ.

Эй дӯст, пардапӯши Маҷнун зи ақл нест,
К-урост домане зи гиребон даридатар.
Хисрави Деҳлавӣ

Закариё ба вай гуфт: Эй фарзанд, пардапӯшӣ дар-
вешист, на хирқапӯшӣ. *«Таърихи Фаритта»*

ПАРДАРАБО پرده‌ربا пардакушо, пардабардор; маҷ. на-
моёнкунанда, зоҳиркунанда.

Эй пардарабони орази гул
В-эй уқдакушои ҷаъди сунбул. *Ҳилолӣ*

ПАРДАСАРО(Ӣ) I پرده‌سرا(ى) хайма, чодир, саропарда;
чодирӣ подшоҳ.

Ҳама дашт хиргоҳу пардасароӣ,
Зи дебон Чин аст карда ба пой. *Фирдавсӣ*

Ҳамон замон канизаке аз пардасароӣ ба узрхоҳӣ
омада буд. *«Нигори дониш»*

ПАРДАСАРО(Ӣ) II پرده‌سرا(ى) сароянда, мутриб.

Мурғи зирак нашавад дар чаманаш пардасароӣ
Ҳар баҳоре, ки ба дунбол ҳазоне дорад. *Ҳофиз*

ПАРДАСОЗ پرده‌ساز 1. навозанда, сароянда, мутриб, со-
занда.

Буд дар парда дилбари дигар,
Ҳамчу у пардасозу ромишгар. *Ҷомӣ*

2. маҷ. сухангӯ.

Ҳакими нахустин чу шуд пардасоз,
Бад-ин сон бурун дод аз парда роз... *Ҷомӣ*

ПАРДАСӮЗ پرده‌سوز сӯзонандаи парда; киноя аз ошкор-
кунандаи сирҳо.

Он ки нашуд бар тани худ пардадӯз,
Сухта шуд аз фалаки пардасӯз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРДАХТ پردخت: пардаҳт қардан ҳолӣ қардан, тижӣ
намудан.

Бад-у гуфт: Пардаҳт кун сар зи бод,
Ки ҷуз маргро кас зи модар назод. *Фирдавсӣ*

Қист баҳре, ки мавчи бахшиши уӣ
Қисаи баҳру кон кунад пардаҳт. *Анварӣ*

пардаҳт мондан ҳолӣ мондан, тижӣ гаштан.

Қучо гуфта будаҳ яке пешбин,
Ки пардаҳт монад зи ту ин замин. *Фирдавсӣ*

пардаҳт шудан а) ҳолӣ шудан, тижӣ гаштан.

Чу аз шоҳ пардаҳт шуд тахтгоҳ,
Мабодо кулоҳу мабодо сипоҳ. *Фирдавсӣ*

б) фориғ шудан.

Зи кори бузургон чу пардаҳт шуд,
Шаҳаншоҳ аз он пас сӯи тахт шуд. *Фирдавсӣ*

ПАРДАХТА پردخته 1. сифати феълӣи замони гузаштаи
пардаҳтан; 2. ҳолӣ, тижӣ.

Чу Гургин ба даргоҳи Хисрав расид,
Зи гурдон дари шоҳ пардаҳта дид. *Фирдавсӣ*

пардаҳта мондан ҳолӣ гаштан.

Магар то яке чора созад ниҳон,
Ки пардаҳта монад зи мардум ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

3. соф, поку тоза.

Аз оҳу сухан поку пардаҳта гӯӣ,
Тарозу хирад созу барсахта гӯӣ. *Асадӣ*

\diamond пардаҳта шудан а) фориғ шудан.

Чу з-ин бора гуфторҳо сахта шуд,
Нависанда аз нома пардаҳта шуд. *Фирдавсӣ*

б) анҷом ёфтани, ба охир расидан.

Чу пардаҳта шуд, номаро мӯҳр қард,
Фиристод гурде шитобон чу гард. *Асадӣ*

ПАРДАХТАН پردختن (муқ. пардохтан) 1. ҳолӣ қардан,
тижӣ намудан.

Бипардаҳт Бобак зи бегона ҷой,
Ба дар шуд парастандаву раҳнамоӣ. *Фирдавсӣ*

2. машғул шудан, андармон шудан.
Се рӯз аст, то 3-ин нишон рафтаем,
Ба хобу ба хурдан напардахтаем. *Фирдавси*
3. тамом кардан, ба анҷом расонидан; буд кардан, сохтан.
Чу пардаҳт он дахмаи арҷманд,
Зи берун бизад дорҳои баланд. *Фирдавси*
4. фориғ шудан, фароғат ёфтган, осуда гаштан.
Биёроғ рӯн заминро ба дод,
Бипардаҳт аз он, тоҷ бар сар ниҳод. *Фирдавси*
5. мурдан, вафот ёфтган.
Чу хисрав бипардаҳт, чанде ба меҳр
Шабу рӯз гириён будӣ хубчеҳр. *Фирдавси*
пардаҳтан аз касе ба қатл овардани касе.
Бипардаҳт аз Арҷосп Исфандиёр
Ба Қайвон баровард аз айвон димор. *Фирдавси*
- ПАРДАШИКОФ** *پردهشکاف* киноя аз ошкоркунанда, фашкунанда.
- ПАРДАШИНОС** *پردهشناس* мутриб, навозанда; музикдон.
Пардашиносон ба наво-дар шигарф,
Парданишиносон ба вафо-дар шигарф. *Низомӣ*
- пардоз асоси замони ҳозираи пардохтан.**
- ПАРДОЗ** *پرداز* ороиш, зебу зинат; сайқал.
Нигоҳат ноzi дигар дорад имрӯз,
Рухат пардози дигар дорад имрӯз. *Ҳоziқ*
пардоз кардан (*ё сохтан*) а) оро додан, ороста кардан; б) сайқал додан.
Зери кӯҳи оҳанинн сайқали миннат марав,
Хонаи оинаи дилро ба май пардоз кун. *Соиб*
Чу рӯн барги гул пардоз созад,
Чу булбул килки му парвоз созад. *Сайидо*
- ПАРДОЗГАР** *پردازگر* ороишдиханда; сайқалгар.
Хизматашро бар сари худ мекунам ҳамчун кудунг,
То дигар уро набошад ҳоҷати пардозгар. *Сайидо*
- ПАРДОХТ** *پرداخت* иҷро кардан, адо намудан (қарро).
Гоҳ-гоҳ аз баҳри пардохти муомалот бар он чо нишастӣ. *Авфӣ*
- ПАРДОХТАН** *پرداختن* 1. ҳолӣ кардан, тигӣ гардонидан; тоза кардан, пок намудан.
Ҳофизо, дар дили тангат чу фуруд ояд ёр,
Хона аз ғайр напардохтай, яъне чӣ? *Ҳофиз*
Хотирро аз андешаи тарадлуди асфор пардохт.
«Ахлоқи Чалолӣ»
Халоиқ ... он тоифаро ба захми санг ва тир бар хоки ҳалок андохтанд ва ҷаҳонро аз нанги вучуди эшон пардохтанд. *«Табрихи Фаритта»*
2. тамом кардан, ба анҷом расонидан, буд кардан.
Нависанда чу ин нома бипардохт,
Бибусиду ба пеши хисрав андохт. *Низомӣ*
Сикандар чу пардохт ин гуфтугӯй,
Ба оҳанги баргаштан овард рӯй. *Ҷомӣ*
3. маҷ. сарф кардан, харч кардан.
Напардозад ба кори ту тану ҷони фиребанда,
Агар мар-илму тоатро ту ҷону тан напардозӣ.
Носири Хисрав
4. маҷ. тарк кардан; дур шудан, ҷудо гаштан.

- Напардохтӣ шоҳ аз у рӯзи ҷанг,
Ба шодӣ набудиш ҷои даранг. *Фирдавси*
5. сохтан, барпо кардан, муҳайё гардонидан; оростан, перостан, ороиш додан.
Биҳиштонн сароеро бипардохт,
Зи ҳар гуна дар у тимсолҳо сохт. *Рӯдакӣ*
Яке дар зи оҳан бар у сохта,
Муҳандис бар он гуна пардохта. *Фирдавси*
Чунон ҷӯе ба рӯн санг пардохт,
Ки дар рӯи замин мушкил тавон сохт. *Ҳилолӣ*
6. сайқал додан, ҷило додан.
Чун тааммул ба кунҳи маънӣ тохт,
Ҳайраг оинаи чунун пардохт. *Бедил*
Мукаддар аст дилам бе ҳузури ҷилваи ту,
Биё, ки оина пардозаму мисол кунам. *Шоҳин*
7. муроҷиат кардан, рӯй овардан; тавачҷӯх кардан, майлу рағбат намудан.
Исмаат ба адам бори сафар басту ҳанӯзаш
Ин аст васийат, ки ба ноҷинс мапардоз. *Исмаат*
Фасле навохт ва ба ин камина пардохт ва гуфт:
Ҷаро намехонед? *Восифӣ*
8. супоридан, воғузур намудан, додан, таслим додан.
Обид ба шаҳр даромад ва бустонсарои хоси ма-лик бад-ӯ пардохтанд. *Саъдӣ*
Ҷои ман бипардоз ва манзили ман ҳолӣ кун.
«Анвори Суҳайлӣ»
9. машғул шудан.
Ба хонае, ки ту бошӣ, ба ҷон кӣ пардозад?
Зи дил кӣ гуяду бо хонумон кӣ пардозад? *Мушифиқӣ*
Амир Абдулаҳадхон ба иҷрои аҳкоми салтанат ва умуми мамлакат напардохта, ба шоирӣ, ки салиқан онро ҳаргиз надошт, муқайяд шуд. *Садри Зиё*
Кори заминро сохтӣ, ки ба осмон пардохтӣ?!
Зарбулмасал
10. маҷ. алоқа намудан бо касе.
Гар чашми Қамол аз ту бар ҷону ҷамол афтад,
Бо мардуми дунҳиммат минбаъд напардозам.
Қамолӣ Хуҷандӣ
11. фориғ шудан, осуда гаштан.
Чун аз таъзияти падар бипардохт, рӯй ба харҷи амвол овард. *Авфӣ*
Аз хондани нома чун бипардохт,
Дар гардани ҷон ҳамонлаш сохт. *Ҷомӣ*
12. тартиб додан; маҷ. навиштан.
Дар зикри маосиру маноқиби у муҷалладот пардохтаанд. *«Равзат-ус-сафо»*
Яке нусха пардозам аз табъи хеш,
Ки марҳам диҳад хастагонро ба реш. *Шоҳин*
13. маҷ. сарондан, хондан (махсусан ғазалро).
[Қанизак] рӯзе дар манзари хоҷаи худ созе ме-навохт ва ғазале мепардохт. *Ҷомӣ*
Бош девона, ки Савдо ғазале пардозад,
Аз ҷунунҳои туаш қофия танг омадааст. *Савдо*
14. навохтан.
Созанда, ки сози ишқ пардохт,
Маъшуқию ошиқӣ ба ҳам сохт.
Ин ҳар ду наво зи як мақоманд,
Аз якдигаре ҷудо ба номанд. *Ҷомӣ*
- ПАРЕЗ** *پرز* фаръёд, наъра, фиғон.
Аз парезат ҷунон биларзад кӯҳ,
Ки замин бумҳан биларзонад. *«Фарҳанги Ҷаҳонгири»*

ПАРЕР||ПАРИР پَرير парируз, як рӯз пеш аз дина.

Бар кӯзагаре парер кардам гузаре,
Аз хок ҳаменабуд ҳар дам хунаре.
Ман дидам, агар надид ҳар бевасаре:
Хоки падарон дар кафи ҳар кӯзагаре. *Хайём*
Чанг мекарданд ҳаммошон парер,
Ту макаш, то ман кашам ҳамлаш чу шер. *Румӣ*

ПАРЕШ پَریش شاکли кӯтоҳшудаи парешон.

Нек монад хама зулфайни сиёҳи ту ба дол
Нек монад шикани чаҳди пареши ту ба чим.

Фарруҳӣ

ПАРЕШИДАН پَریشیدن 1. парешон кардан, пароканда сохтан, бар бод додан; афшондан.

Зи чандин молу чандин зар, ки барпошиву бипреши,
Аҷаб бошад, ки бошад дар чаҳон тангиву дарवेशӣ.

Фарруҳӣ

2. маҷ. фаш кардан, ошкор намудан.

Марди баддил хиёнат андешид,
Рози худ пеши халқ бипрешид. *Саноӣ*

ПАРЕШОН پَریشان 1. мутафаррик, пароканда; бетартиб, дарҳамшуда.

Ҳусни чаҳонгират чу кард он зулф дур аз пеши рӯ,
Додӣ ба яғмо Румро, кардӣ парешон Шомро.

Қамолӣ Хучандӣ

Нишаста беда маҷнун бар лаби ҷу,
Парешон кардӣ чун девонагон мӯ. *Сайидо*

2. маҷ. фаш, ошкор.

Парешон шуд ин роз бар марду зан,
Зи ханда гирифтанд мардум даҳан. *Савдо*

3. маҷ. ошуфта, мушавваш; ғамгин, дилтанг.

Хотири ҷамъи маро боз парешон дорӣ,
Муддате шуд, ки маро бесару сомон дорӣ. *Сайидо*
Назар чун кард Лайлин парешон,
Шакар дар зери хоре дид пинҳон. *Мулҳам*

парешон гуфтан беҳуда гуфтан, сафсата ва дуруғ гуфтан.

Пеш аз ин гуфтанд, к-аз ишқат парешон аст хол,
Гар бигуфтандӣ, ки маҷмуам, парешон гуфтаанд.

Савдӣ

Нишони ёри сафаркарда аз ки пурсам боз?
Ки ҳар чӣ гуфт бариди сабо, парешон гуфт. *Ҳофиз*

парешон кардан (ё сохтан) а) пароканда намудан, мутафаррик сохтан, бе тартиб аз ҳам чудо кардан.

Зулфи ту бар маҳ парешон карда мушки нобро
Шох-шоҳ афканд бар гул сунбули серобро. *Ҷомӣ*
Бегона машав зи ҷамъи хешон,
Ҷамъийати мо макун парешон. *Ҳилолӣ*

Сабр ҷое рафту дил ҷоёву дин ҷои дигар,
Доштам ҷамъийате, худро парешон сохтам.

Мушфиқӣ

б) бар бод додан, нобуд кардан, вайрон кардан; аз даст додан.

Маломаткуне гуфташ: Эӣ боддаст,
Ба як раҳ парешон макун ҳар чӣ ҳаст! *Савдӣ*

Рафтию базми маро яксар парешон сохтӣ,
Не суроҳӣ пеши соқӣ, ҷо ба ҷо паймонае. *Сайидо*

в) сарф кардан, харҷ кардан; маҷ. карам намудан.

Парешон кун имрӯз ганчина ҷуст,
Ки фардо калидаш на дар дасти туст: *Савдӣ*

ПАРЕШОНАҲВОЛ پَریشان احوال ошуфтавазъ, хотирпарешон, бадҳол.

Ҳаваси рӯи туам кард парешонаҳвол,
Зулфат андохт магар дар дили ман савдоре?

Қамолӣ Хучандӣ

ПАРЕШОНДИЛ پَریشان دل парешонхотир, музтарнб.

Ду дарवेश дар масҷиде хуфта ёфт,
Парешондилу хотирошуфта ёфт. *Савдӣ*

ПАРЕШОНДИМОҒ پَریشان دماغ ошуфта; парешонхотир, бедимоғ.

Парешондимоғем, соқӣ кучост,
Шаробн зи шаб монда боқӣ кучост? «*Оташқада*»

ПАРЕШОНҚОР پَریشان کار ошуфтакор, он ки ба парешон ва ошуфта кардан рағбат дорад.

Мекунад бастан занҷири ҷунунам ҳама умр
Дил, ки савдои он зулфи парешонқор аст. *Исмаи*

ПАРЕШОННАЗАР پَریشان نظر ҳар тараф нигаранда; ба ҳар тараф булҳавасона нигаранда; маҷ. булҳавас, ошиқи руякӣ.

Урфӣ, дили мо басте парешонназар аст,
Ҳар дам ҳавасаш ба ғамзае роҳбар аст. *Урфӣ*

Хуб кардӣ, ки рух аз оина пинҳон кардӣ,
Ҳар парешонназаре қобили дидори ту нест. *Соиб*

ПАРЕШОННАФАС پَریشان نفس ошуфта, ҳайрон, парешонхотир; маҷ. булҳавас.

Ба чӣ тақсир чу оинаи равшан, ё раб,
Тахтаи машқи парешоннафасонам карданд. *Соиб*

ПАРЕШОННИГОҲ پَریشان نگاه ниг. парешонназар.

Фиреби чашми парешоннигоҳи у маҳуред,
Ки дар ду рӯз ҳазор ошно гирифту гузошт. *Соиб*

ПАРЕШОНРАӢЙ پَریشان رأى ошуфта, парешонқор, номустақилфикр.

ПАРЕШОНРАӢӢ پَریشان رأى ошуфтағӣ, парешонқорӣ, номустақилфикрӣ.

Гоҳ паймона кашӣ, гоҳ азоим хонӣ,
Эӣ инонгири ҳавас, ин чӣ парешонраӢист?
«*Фарҳанги Онандроҷ*»

ПАРЕШОНРӢЗГОР پَریشان روزگار 1. парокандарузгор, сияҳбахт, овора, бесомон; маҷ. дузду авбош.

Ман марди парешонрӯзгорам ва маоши ман аз
дуздию айёри мегузарад. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

2. бесаранҷом, ошуфтаҳол.

Чу сӯи зулфи хубон рафт, сӯи мо наёяд дил
В-агар ояд, сияҳрӯзу парешонрӯзгор ояд. *Ҳилолӣ*

ПАРЕШОНСАЙР پَریشان سير парешонгард, ошуфта, бесаранҷом.

Соиб, он зулфи парешонсайрро наззора кун,
Бонси хоби парешон аз мани маҷнун мапурс. *Соиб*

ПАРЕШОНСАФАР پَریشان سفر саргардон, оворагард.

Мо парешонсафарон қофилаи селобем,
Чи хиёл аст, ки афтад хабар аз мо дар пеш. *Соиб*

ПАРЕШОНХОТИР *پريشان خاطر* мушавваш, он кӣ аз ягон чихат хаёлаш гурехтааст.

Чу Мачнун волаи зулфи чунун шуд,
Парешонхотир аз мактаб бурун шуд. *Мулҳам*

ПАРЕШОНХОТИРӢ *پريشان خاطرӣ* озурдагӣ, ошuftаҳоли, музтариби.

Парешонхотирӣ бинам зи савдон сари зулфе,
Кӣ чандон мекунам чамъаш, парешонтар зи ман гар-
дад. *Махфӣ*

ПАРЕШОНӢ *پريشانی* 1. парокандагӣ, тафриқа.

Чу бинӣ, кӣ дар сипоҳи душман тафриқа афтод,
ту чамъ бош ва агар чамъ шаванд, аз парешонӣ
андеша кун. *Саъдӣ*

2. ошuftагӣ, беқарорӣ, ташвиш.

Ба сари зулфи ту маҷмӯи парешонии хеш,
Ку маҷоле, кӣ якояк ҳама тақрир кунам. *Ҳофиз*
Ба бӯи сунбули зулфаш нафас парварда мағзамро,
Парешонӣ нахоҳад рафт беруи аз димоғи ман. *Сайидо*

3. маҷ. тарс, бим, хавф.

Содирӯ, воридро ҳаргиз аз дуздон чандон парешонӣ набуд, кӣ аз тутғовулон ва роҳдорон.
«Чомеъ-ут-таворих»

ПАРЕШОНҲОЛ *پريشان حال* ошuftаҳоли; музтариб.

3-оли Бӯя яке сутудаҳисол
Шуд зи молихулъе парешонҳол. *Чомӣ*

ПАРЕШОНҲОЛАТ *پريشان حالت* ниғ. парешонҳол.

Парешонҳолат аст аз ёди зулфаш,
Ба гетӣ ҳар кучо хилватнишинест. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРЕШОНҲОЛӢ *پريشان حالی* ошuftаҳоли; бадҳоли.

Дуст машмор он кӣ дар неъмат занад
Лофи ёриву бародархондагӣ;
Дуст он бошад, кӣ гирад дасти дуст
Дар парешонҳолию дармондагӣ. *Саъдӣ*

ПАРИАНДОМ *پري اندام* паришакл, парипайкар; маҷ. зебо.

Тарҳи мавзуние намоям ом,
Кӣ шавад санг ҳам париандом. *Бедил*

ПАРИАФСОӢ *پري انساى* парихон, афсунгар, ҷодугар.

ПАРИБАНД *پري بند* бандкуиандаи парихо, афсунгар, ҷо-
дугар.

Парибандону зарроқон нишаста,
Зи баҳри Вис яксар дилшикаста.

Фохриддини Гургонӣ

ПРИВАШ *پري وش* монанди парӣ, мисли парӣ; маҷ. зебо, хубрӯй.

Зи сузи дил дами гарме, кӣ ман дорам, чаро, ё раб,
Ба хубони париваш дарнамегирад фусуни ман?

Мушфиқӣ

Гар ишқӣ паривашон гуноҳ аст,
Ман пешрави гуноҳгорон. *Саъдо*

ПРИВОР *پري وار* паримонанд, чун парӣ; маҷ. ҷилваку-
нон, бо зебоии ҳайратангез.

То ба суратхона моҳи ман паривор омадаст,
Сурати наққоши Чинро сар ба девор омадаст.
Мушфиқӣ

...К-аз парда бароямат падидор,
Худро бинамоямат паривор. *Файзӣ*

ПАР(РИ)ДАН *پريدن* 1. ба ҳаво баланд шудан, ба воситаи
пару бол парвоз кардан.

Уқоби диловар бар он роҳи шер
Напаррад, агарчанд бошад далер. *Фирдавӣ*

2. маҷ. ғоиб шудан.

Қоҳ набуд у, кӣ ба боде парид,
Об набуд у, кӣ ба сармо фусурд. *Рӯдакӣ*

3. ҷастан, ҷастухез кардан.

Доғи тоза гул кардаст, нола баркашидан чист?
Чун сипанди гарм аз ҷой ҳар нафас паридан чист?
Сайидо

Модар, падараш чу ин шуниданд,
Аз шавқ зи ҷои худ париданд. *Шоҳин*

бар асп паридан ҷаста савор шудан ба асп.

Савору пиёдагони қалъат бар аспон париданд ва
ба як соат ҷамоате аз эшон биғиританд.
«Табрихи Байҳақӣ»

4. маҷ. хучум кардан, ҳамла намудан.

Фуломон ... дар ин мард париданд.

«Табрихи Байҳақӣ»

◇ **паридани ранг** а) таъбир ёфтани ранги чизе, мас.
матӯъ; б) дигаргун шудани ҳолат аз таъсири хурсандӣ
ё тарсу ваҳм ва ғ.

Расид он мурҷаи васлаш чу дар гӯш,
Парид аз рӯи у рангу зи сар хуш. *Ҳозик*

ПАРИДОР *پري دار* касе, кӣ ба вай гӯё парӣ асар кар-
дааст; ҷиндор.

Дар ишқӣ Сулаймонам, ман ҳамдами мурғонам,
Ман шахси паридорам, ман марди парихонам.

Шамси Табрзӣ

ПАРИДУХТ *پري دخت* паридухтар, паризод; маҷ. зебо,
хушрӯй.

Азбаски накуст он паридухт.

Ҳар кас ба ҳавас хаёли у пухт. *Файзӣ*

ПРИЗАДА *پري زده* он кӣ ба у гӯё парӣ асар кардааст,
чинзада; маҷ. мушавваш, ошuftа.

ПРИЗАДАВОР *پري زده وار* мисли паризада, монанди касе,
кӣ гӯё уро парӣ задааст, девонавор.

Боди сабо паризадавор аст шефта

3-он дам кӣ зери домани субҳ аст миҷмараш.

Бадри Чочӣ

ПРИЗОД||ПРИЗОДА *پري زاده* зодаи парӣ, насли
парӣ, паринажод; маҷ. бисёр зебо, хушрӯй (сифати
маҳбуба).

Ҳама рух чу дебои румӣ ба ранг,
Хурушон зи чанги паризода чанг. *Фирдавӣ*

Паризоде маро девона карда,
Зи хешу ошно бегона карда. *Ҳозик*

ПРИНАЖОД *پري نژاد* ниғ. паризод.

Бечора ҷавон номурод аст,

Мафтунӣ руҳи паринажод аст. *Шоҳин*

ПРИПАЙКАР *پري پيكر* зебо, хушрӯй, соҳибчамол.

Ба тасхири хаёли он парипайкар шаби ҳичрон
Ду чашми дурфишони ман фуру резанд Парвино.
Қамоли Хучандӣ

ПАРИР *پير* *ниг. парер.*

ПАРИРУХ *پارىرخ* *ниг. парирӯй, зебо, хушрӯй.*

Буданд парирухони мактаб
Дар сӯҳбати Қайс рӯз то шаб. *Ҳилолӣ*

ПАРИРУХСОР *پارىرخسار* *ниг. парирух.*

Пешам омад ба сари кӯча парирухсоре,
Кофирона шикани зулф чу зуннор ба душ. *Исмаи*
Ҳеҷ дар мулки ҷаҳон чун ӯ парирухсор нест,
Барҳаманро беҳтар аз гесӯи ӯ зуннор нест. *Туғрал*

ПАРИРУХСОРА *پارىرخساره* *ниг. парирух.*

Дил ки шуд парвонаи шамъи парирухсорасе,
Ном чун дорад ба худ, аз сӯхтан уро чӣ бок.

Мушфиқӣ

ПАРИРҶ (И) *پارىروي* *ниг. парирух.*

Суманбӯён ғубори ғам чу биншинанд, биншонанд,
Парируён қарор аз дил чу бистезанд, бистонанд.
Ҳофиз

Парируе дилам бурд, аз ғамаш афсона хоҳам шуд,
Надорам тоқати ҳичрони ӯ, девона хоҳам шуд.

Мушфиқӣ

ПАРИСОЙ *پارىساي* *шакли кӯтоҳшудаи париафсой.*

Ғаҳе чу марди парисой гуна-гуна сувар
Ҳаменамояд зери нигинаи лаблб. *«Луғати ғур»*

ПАРИСУРАТ *پارىصورت* *парируй, паричеҳра, хубрӯй, зебо.*

Ногоҳ парисурате андар назар омад,
Дидем дар он сурату девона бимондем.

Хисрави Деҳлавӣ

ПАРИХОН *پارىخوان* *парибанд, париафсой, соҳир, ҷодугар,
он кӣ бо дуохонӣ гӯё парихоро банд мекунад.*

Фусун бихонаму бар рӯи он парӣ бидамам,
Аз он ки кори парихон ҳамеша афсун аст.

Шамси Табрезӣ

ПАРИХОНА *پارىخانه* *1. маскани парихо, ҷои парихо.*

Фарсаҳе з-он саводи сеҳросор,
Шуд парихона домани кӯҳсор. *Бедил*

2. маҷ. нигористон, суратхона.

Дилро нигоҳи гарми ту парвона мекунад,
Оинаро руҳи ту парихона мекунад. *Соиб*

ПАРИХОНӢ *پارىخوانى* *соҳирӣ, ҷодугарӣ, афсунгарӣ.*

Дар парихонӣ яке дил карда гум,
Бар нучум он дигаре бинҳода сум. *Румӣ*

ПАРИЧЕҲР *پارىچهر* *ниг. паричеҳра.*

На аз ҷон доданам бим аст дар меҳр,
Ки сад ҷонам фидон он паричеҳр.

Фаҳриддини Ғургонӣ

ПАРИЧЕҲРА *پارىچهره* *парируй, парирухсор, зебо, бисъёр
хушрӯй.*

Паричеҳра фарзанд дорад яке,
Қ-аз ӯ шӯхтар кам бувад кӯдаке.

Абушақури Балхӣ

Эй паричеҳра, лабе чун гули хандон дорӣ,
Қади чун сарву руҳе чун маҳи тобон дорӣ. *Сайидо*

ПАРИШАМОИЛ *پارىشمائل* *парисурат, зебо, хушрӯй.*

Дар рикоби у [амир] ҷавонони паришамои́л бисъёр
мерафтанд. *Аҳмади Дониш*

ПАРКАМ *پركم* *ночишуда, аз кор афтада, бекорғашта.*

Мур, ки пар ёфт, на паркам бувад,
Пар заданаш з-он сӯи олам бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАРКАНДА I *پركنده* *шакли кӯтоҳшудаи пароканда.*

Қунад бод парканда хоки маро,
Набинад касе ҷони поки маро. *Низомӣ*

ПАРКАНДА II *پركنده* *мурғе, ки болу параш канда шу-
дааст, беболу пар; маҷ. дармонда, очиз.*

ПАРКОЛА *پركاله* *ниг. паргола.*

ПАРМА *پرمه* *асбобест, ки ба воситаи он ҷӯбро сӯроҳ ме-
кунад.*

Ба ҳар лаъле ақиқе дошта ҷуфт,
Ақиқ аз пармаи ёқут месуфт. *Хисрави Деҳлавӣ*
Раҳна зи камон агар кушояд,
Бе парма, ту гу, чӣ кор ояд?! *Шоҳин*

ПАРМАХИДА *پرمخيده* *оқи падар, фарзанди муҳолиф ва
худраъӣ, ноҳалаф.*

Буд уро яке пармахида писар,
Зи баҳри ҷаҳон бар падар кинавар.

Абушақури Балхӣ

ПАРМАХИДАН *پرمخيدان* *ниг. бармахидан.*

ПАРМОС *پرماس* *1. раҳой, халосӣ.*

Ба адли ӯ бувад аз ҷаври бадкуниш растан,
Ба хайли ӯ бувад аз шарри душманон пармос.
«Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ»

2. ламс, ломиса.

ПАРМОСИДАН *پرماسيدان* *1. ломиса кардан, бо даст чизе-
ро судан, даст-даст кардан.*

Он ки ӯ набзи ҳеш нашносад,
Набзи дигар касе чӣ пармосад. *Саной*

Аз пармосидан лаззате, чунон ки касеро гӯш ё
бини бихорад, бошад. *«Заҳири Хоразмишӯӣ»*

2. ёздан, дароз кардан.

Ҳар кучо гавҳарест, бишносам,
Даст сӯи дигар напармосам. *Абушақури Балхӣ*

3. маҷ. доништан, шинохтан.

Ишқро кас вучуд нашносад,
Ҳар дилеро ватан напармосад. *Саной*

4. маҷ. хоштан, писандидан.

Қадри ин шеър дев чӣ шиносад,
Бум хуршедро напармосад. *Саной*

ПАРНИЁН *پرنیان* *1. ҳарир, матои нафис, дебои нафиси
мунаққаш, шоҳин нозуки нақшдор.*

Зи дониш кун либоси тан, ки зеб аст,
Насичу парниён аблаҳфиреб аст. *Хисрави Деҳлавӣ*
З-он ранҷ танаш чунон гарон шуд,
Қ-аз заъф чу тори парниён шуд. *Шоҳин*

парниёни ҳафтрағ *ҳарири рангоранг, матои нафиси
пурнақш.*

Чун паранди бедгун бар рӯй пушад марғзор,
Парниёни ҳафтрағ андар сар орад кӯҳсор.
Фарруҳӣ

2. коғази нафиси аз ҳарир сохташуда, ки ба рӯяш хат менавиштаанд.

Набиштанд маншур бар парниён,
Ба расми бузургону фарри Қаён. *Фирдавсӣ*
Гулобу мушкро дар ҳам сириштанд,
В-аз у бар парниён аҳде набиштанд.

Фахриддини Гургонӣ

3. маҷ. шамшер.

Яке гард баршуд, ки гуфтӣ сипехр
Ба даръи қир андар андуд чехр.
Бишӯшид рӯи замиро ба наъл,
Ҳаво яксар аз парниён гашт лаъл. *Фирдавсӣ*

ПАРНИЁНПҶШ *پرنیان پوش* ҳарирпӯш.

Суман бо лолаву райҳон ҳамоғӯш,
Замин аз сабзаи тар парниёнпӯш. *Ҷомӣ*
Зулфаш чу фитода дар буноғӯш,
Рӯяш шуда моҳи парниёнпӯш. *Шоҳин*

ПАРНИЁНӢ *پرنیانی* мансуб ба парниён; аз парниён духта

ё сохташуда.

Зи бас гунагун парниёнӣ дирафш,
Чи сурху чи сабуу чи зарду бунафш. *Фирдавсӣ*
Яке дар бараш парниёнӣ қабох,
Яке бар сараш хисравонӣ кулоҳ. *Саъдӣ*

ПАРНИХСАНГ *پرنیخ سنگ* тахтасанг.

Фиганданд бар лод парнихсанг,
Накарданд дар кори мубад даранг. *Рӯдакӣ*

ПАРНО *پرنا* ниг. парано.

ПАРНУН *پرنون* парниён, дебоъ мунаққаш, ҳарири пурнақиш.

Шамшод ба бӯи зулфакн хотун шуд,
Гулнор ба ранги тӯзиву парнун шуд. *Манучехрӣ*

ПАРОВАР *پراور* парвозкунанда, парранда.

Гаҳе бо чаранда чарогар шудӣ,
Гаҳе бо паранда паровар шудӣ. *Ҳочу*

ПАРОГАНДА *پراگنده* ниг. пароканда.

ПАРОГАНДАН *پراگندن* ниг. парокандан.

ПАРОҚАНДА||**ПАРОГАНДА** *پراگنده*|| *پراگنده* 1. сифати

феълш замони гузаштаи парокандан, парогандан;

2. парешон, мутафарриқ.

Сипоҳи пароканда боз оварем,
Яке хуб лашкар фароз оварем. *Дақиқӣ*
пароканда гаштан парешон шудан, мутафарриқ гар-
дидан.

Миёни сипоҳ андар омад чу гург,
Пароканда гаштанд хурду бузург. *Фирдавсӣ*
пароканда қардан парешон гардонидан, мутафарриқ
намудан.

Набояд пароканда қардан сипоҳ,
Бипаймой роҳу бипаймой гоҳ. *Фирдавсӣ*
пароканда шудан а) мутафарриқ гаштан, аз ҳам дур
шудан; дур шудан, ҷудо шудан.

Мардумон... хабари амон бишниданд, пароканда
шуданд ва баъзе ба русто рафтанд.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Аз Эрон пароканда шуд рангу бӯй,
Саросар ба вайронӣ овард рӯй. *Фирдавсӣ*

б) маҷ. машҳур гаштан, овоза пайдо қардан.

Пароканда шуд номи у дар ҷаҳон
Ба некӣ ба назди кехону меҳон. *Фирдавсӣ*
Аз оташкада чун бишуд сӯи Рум
Пароканда шуд з-ӯ хабар гирди бум. *Фирдавсӣ*
в) аз байн рафтан, нест шудан.

Пароканда шуд ғорату ҷангу ҷуш,
Наёяд ҳаме бонги душман ба гӯш. *Фирдавсӣ*
Амир Исмонл Ҳусайн-ул-хориҷиро бигирифт ва ба
зиндон фиристод ва он ғавғо пароканда шуд.
«Таърихи Наршаҳӣ»

3. маҷ. ошuftаҳол, парешонвазъ, парешонхотир, бад-
ҳол.

Даруни парокандагон чамъ дор,
Ки чамъийнат бошад аз рӯзгор. *Саъдӣ*
Нимдаме ҳамдами ман банда бош,
Чамъкуни пири пароканда бош! *Ҷомӣ*

4. маҷ. соҳибдил, ориф.

Дид вақте яке пароканда,
Зиндае зери ҷомаи жанда. *Саной*

5. маҷ. бегона, ғайр.

Тавонгар кунам марди дарवेशро,
Парокандаву мардуми хешро. *Фирдавсӣ*

6. киноя аз каломи ғайри манзум, наср.

Бипайваст гуё парокандаро,
Бисуфт инчунин дури огандаро. *Фирдавсӣ*

◇ бахти пароканда бахти бад.

Оҳ аз ин бахти пароканда, вой,
Пир шуда, ношуда барной ман. *Сӯзани*
пароканда гуфтан беҳуда гуфтан, бемаънӣ гап задан
В-агар аблаҳе мушкро ганда гуфт,
Ту маҷмуъ шав, к-у пароканда гуфт. *Саъдӣ*

ПАРОҚАНДААҲВОЛ *پراکنده احوال* парешонҳол, музтариб.

Ҳумон чигархастаи дилфигор,
Парокандааҳволу ошuftақор... *Ҳочу*

ПАРОҚАНДАГӢ *پراگندي* парешонӣ, мутафарриқӣ; маҷ.

вайронӣ; нобудшавӣ.

Дилу кишварат чамъу маъмур бод,
Зи мулкат парокандагӣ дур бод. *Саъдӣ*
Зи лаб дӯхтан ғунчаро зиндагист.
Чу бишкуфт з-он пас парокандагист.

Хисрави Деҳлавӣ

ПАРОҚАНДАГӢ *پراگندي گوی* беҳудагӯй, парешонгӯй.

Парокандагӯе ҳадисам шунид,
Ҷуз аҳсанг гуфтан тариқе надид. *Саъдӣ*

ПАРОҚАНДАДИЛ *پراکنده دل* парешонхотир.

Нахоҳӣ, ки бошӣ парокандадил,
Парокандагонро зи хотир маҳил. *Саъдӣ*

ПАРОҚАНДАН||**ПАРОГАНДАН** *پراگندن*|| *پراگندن* 1. паро-

қанда қардан, мутафарриқ сохтан; парешон қардан.

Ба нуги сари найзашон барчинад,
Табаҳшон кунад поку бипроканад. *Дақиқӣ*
Мушки тар бар маҳ парокандио шаб мехонияш,
Оташе дар ҷонам афқандиву таб мехонияш.
Хисрави Деҳлавӣ

2. пошидан, рехтан.

Намирам аз ин пас ки ман зиндаам,
Қи тухми суханро парокандаам. *Фирдавсӣ*

Қадре намаку хок бар чароҳат пароканд ва лангон-лангон рафтани гирифт. *Авфӣ*

3. интишор додан, паҳн гардонидан.

Ҳадиси пароканда бипроканад,
Чу пайваста шуд, чону мағз оғанад. *Фирдавсӣ*

Он чӣ гуфтани ва ниҳодани буд, бинҳоданд ва бигуфтанд ва бипароканданд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

4. маҷ. фиристодан, роҳӣ кардан (ба тарафҳои гуногун).

Пароканд короғаҳон дар ҷаҳон,
Ки то неку бад з-у намонад ниҳон. *Фирдавсӣ*

5. маҷ. бахшидан, додан, нисор кардан.

Пароканд бар мубадон симу зар,
Ҳамон чома бахшидашон бар гуҳар. *Фирдавсӣ*

ПАРОКАНДАРӮЗ *پراکنده روز* бадҳол, ошuftаҳол, парешонрузгор.

Пас аз гирья марди парокандарӯз
Бихандид, к-эй момаки дилфурӯз!... *Саъдӣ*

ПАРОКАНДАХОТИР *پراکنده خاطر* хотирпарешон, мушав-ваш.

Пас ибодати эшон ба қабул наздиктар аст, ки
ҷамъанд ва ҳозир, на парешону парокандахотир. *Саъдӣ*

ПАРОКУӮХ *پراکوه* он тарафи кӯҳ.

Гузар будамон бар парокӯҳи Тун,
Зи шаҳр омадем аз саҳаргаҳ бирун. *Низорӣ*

ПАРОЛАК *پرالک* *ниг.* палорак.

Аз он оҳани лаългун теғ чор
Ҳам аз руҳинию паролак ҳазор. *Асадӣ*

ПАРОШИДАН *پراشیدن* 1. парешон кардан, парокандан;
2. пошидан, афшондан.

Дур пароканд бахти нек чу абр,
Дур парошид начми саъд чу хур. *Масъуди Саъд*

ПАРПАРА *پرپره* фулус ё тангаи бисъёр хурд ва тунук.

Дуруст гашт, ки хуршед дар ҳизонаи ту
Қурозаест дағал бар мисоли парпарае.
Шамсиддини Варқонӣ

ПАРПАҲАН *پرپهن* номи растаниест, ки дар сари роҳҳо
ва ҷойҳои нам мерӯяд ва онро хурфа ҳам мегӯянд.

Заминҳо, ки сунҷтар зи тухми парпаҳан аст,
Чу тухми парпаҳан орад бирун сапед луоб. *Ҳоқонӣ*

ПАРПОЙ *پرپای* кабутар ё мурғе, ки дар пойҳояш пар
рунда бошад.

Зи баски реша давоида аз рутубат май,
Бати шароб ба ранги кабутари парпост. *Турро*

ПАРР *پر* *ниг.* пар II.

ПАРРА *پره* 1. сафи лашкар.

Пас аз соате тундшире сиёҳ,
Бирун омад аз парраи қалбгоҳ. *Низомӣ*
Гашт равон парраи пил аз шукӯҳ,
Хок биларзиду бичунбид кӯҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

парра задан ҳалқа задани лашкар дар вақти шикор ё
чанг; ба шакли доира ё нисфи доира саф кардани
лашкар.

Зи гулбунони шукуфта чунон намояд боғ,
Ки мир парра задаст ба дашт баҳри шикор. *Фаррухӣ*
Сипаҳ парра зада ҳамчун ҳисоре,
Ҳисорӣ гашта дар вай ҳар шикоре.
Фаҳриддини Гургонӣ

2. канора, тараф.

Чун ба Марв расидем, шаҳр ва ғаллот ба дасти
мо афтод ва хасмон ба парраҳои биёбон рафтанд.
«Таърихи Байҳақӣ»

Бар нишони пон он саргашта ронд,
Гард аз парра[и] биёбон барфишонд. *Румӣ*

3. паҳлу.

Ин бори гарон бикӯбадат бешак
Ҳам гардану пушту муҳраву парра. *Носири Хисрав*

4. забонаки қулф, ки ба воситаи калид ҳаракат дода
мешавад.

Чун қуфлу парра олати бандаст рузу шаб,
З-он лоҷарам калиди дари ғам наёфт кас. *Ҳоқонӣ*

5. барги майдан коҳ, якто аз коҳ, парри коҳ.

Бар натавонам гирифт парраи коҳе зи заъф,
Гарчи ба сурат якест рӯи ману каҳрабо. *Ҳоқонӣ*

6. дандонаи чархи осие.

Саффи ситорагон зи бари чархи тезгард,
Чун парраҳои симин бар чархи осие. *Муиззӣ*

7. канораи бинӣ, нармаи чапу рости бинӣ.

Лаби забаринаш аз парраи бинӣ даргузашта буд
ва зеринаш ба гиребон фуру ҳишта. *Саъдӣ*

♦ парраи қуфл бар калид задан *киноя* аз коре бар
хилоф кардан, амали муҳолифкорона нишон додан.

Чу пайғоми шаҳ бо ту кардам падид,
Мазан парраи қуфлро бар калид. *Низомӣ*

ПАРРАНДА *پرنده* *ниг.* пар(р)анда.

ПАРРЕХТА *پرریخته* паррандае, ки парашро андохтааст;
бепар; маҷ. оқиз, нотагон.

Ҳалқа шуд пушти камону тир шуд паррехта,
Қувват аз пирону кӯшиш аз ҷавонон бурдаанд.
Сайидо

ПАРРИДАН *پریدن* *ниг.* пар(р)идан.

ПАРРОН *پران* дар ҳолати паридан буда, парранда, парвоз-
кунанда.

Нигаҳ кун, ки ба ҳилат ҳаме ҳалок кунанд
Зи баҳри парри нуку товусони парронро.

Носири Хисрав

паррон уқоб а) уқоби парвозкунанда.

Ниҳон шуд ба гард-андарун офтоб,
Пур аз хок шуд ҷашми паррон уқоб. *Фирдавсӣ*
б) *киноя* аз тир.

Ҳумоюн Ҳумой аз фарози уқоб
Зи тиркаш бароварда паррон уқоб. *Ҳочу*

ПАРСУХТА *پرسوخته* паррандае, ки параш сӯхтааст, бе-
пар, бе болу пар; маҷ. оқиз, нотагон; беқарор.

Дарвонаи парсӯхта бас бар сари ҳам рехт,
Раҳ нест туро шамъ дар ин анҷуман имшаб.
Махфӣ

ПАРТ *پرت* 1. нораво, он чӣ аз эътибор соқит аст.

Гирам, ки ҳадиси рафта парт аст,
Бозам сари кӯҳу домани дашт. *Шоҳин*

2. яксу шав!, дур шав!

Дар замонешон бисозад тарту март,
Кас наёрад гуфтанаши аз роҳ парт! *Румӣ*
парт афтодан дур афтодан.

ПАРТАВ پرتو 1. шуоъ, нур, шуъла, фуруғ(-и офтоб, мох,
чароғ ва ғ.).

Пеши ҷамоли ту моҳ тоб надорад,
Партави маҳ тоби офтоб надорад. *Мушфиқӣ*
Пеши рӯн тобонат ҷилваи таҷаллий чист?
Офтобу моҳ аст он, партави ҳилол аст ин. *Сайидо*
Партав фикандан нур пошидаи, шуъла афшондан.

Ғаҳе ҳам карда қомат чун маҳи наву,
Фиканда бар бисот аз чехра партав. *Ҷомӣ*
2. маҷ. сафо, чушишу тароват; кайфияти хос.
Месӯхт зи ҳар партави ҳусни ту ҷаҳоне,
Дар ҳайратам аз дил, ки ба наздики ту чун рафт. *Исмат*

партав додан а) нур афшондан, рушноӣ додан.
Зи машриқ чу толеъ шавад офтоб,
Ҷи партав диҳад машъали хонатоб?! *Ҷомӣ*
б) сафову тароват бахшидан.

Ҳаёли рӯи ту партав диҳад ба синаи ман,
Ки мохро нашавад дар катон ниҳон ораз. *Шоҳин*
◇ (ин) партави хуршед киноя аз маҳбуба.
Ё раб, ин партави хуршед зи кошонаи кист,
Ё раб, ин офати чон ҳамдаму ҳамхонаи кист?! *Маҳфӣ*

партав гирифтани таъсир гирифтани.
Партави некон нагирад, ҳар кӣ буъёдаш бад аст,
Тарбият ноахло ро чун гирдакон бар гунбад аст. *Саъдӣ*

ПАРТАВАФҒАН||**ПАРТАВАФКАН** پرتو افکن||پرتو افکن нур-
пош, нурафшон, равшанкунанда.

Чу набвад рӯи ҷонон партавафкан,
Ба сад машъал нагардад хона равшан. *Ҷомӣ*
Ба Яъқуб он чароғи партавафган
Чу рӯз ин хоби шабро кард равшан. *Ҳозик*

ПАРТОБ پرتاب 1. навъе аз тир, ки бисъёр дуррав аст.
Осмон бо ӯ надорад, чун занад партоб, тоб. *Катрон*

2. масофати миёни ҷои раҳо кардан ва афтодани тир,
масофаи тайкардан тир.
Талоя ба Баҳром шуд ногузир,
Ки омад сипаҳ бар ду партоб тир. *Фирдавсӣ*
Миёни ду лашкар ду партоб монд,
Ба хок андарун мор бехоб монд. *Фирдавсӣ*

3. парриш, тайр.
Ончунон шуд, ки тир дар партоб
Бозмонд аз тағаш ба гоҳи шитоб. *Низомӣ*
партоб кардан андохтан, партофтан, ҳаво додан, пар-
рондан, ғуррондан.

Назар кун, чу сӯфор дори ба шаст,
На он гаҳ, ки партоб кардӣ зи даст. *Саъдӣ*
Ҳазор сайд ба ҳар сӯй мекашӣ дар қайд,
Каманди турра ба ҳар сӯ ки мекунӣ партоб. *Салмони Соваҷӣ*

дар партоб будан дар ҳолати парриш, дар аснои сайр
будан.
Ҳамеша аспӣ муроди ту ҳаст дар новард,
Ҳамеша тири бақои ту ҳаст дар партоб. *Муиззӣ*

ПАРТОБИДАН پرتابيدن партоб кардан, партофтан, раҳо
намудан, ҳаво додан.

Чун тир суҳан рост кун, он гоҳ бигӯяш,
Беҳуда мағу: Чуб мапартоб зи паҳно. *Носири Хисрав*

ПАРТОБӢ پرتابی 1. партобишуда, раҳошуда, андохташуда,
паррондашуда.

Ба болу пар марава аз раҳ, ки тири партобӣ
Ҳаво гирифт замоне, вале ба хок нишаст. *Ҳофиз*
2. тирандоз.

Гаронмоягонро бар он сон ки хост,
Бифармуд рафтани суви дасти рост.
Гуруҳе, ки партобиён сохтшон,
Ҷапандоз шуд, дар ҷап андохтшон. *Низомӣ*

ПАРТОФТАН پرتافتن андохтан, паррондан, ҳаво додан.

Баҳри истихлоси худ он пирмард
Санғо партофтан оғоз кард. *Румӣ*

ПАРФИШОН پرفشان шакли дигари парафшон.

Вале ин ҷо ғуборе парфишон аст,
Ки маҳмил низ чун Лайли ниҳон аст. *Бедил*

ПАРФИШОНӢ پرفشانی шакли дигари парафшонӣ.

Баъд аз ин то зи ҳастиям рамақ аст,
Парфишонӣ қакидани арақ аст. *Бедил*
Чун зарра гар ба васли ту восил намешавам,
Беҳуда парфишонӣ ман дар ҳавот чист? *Шоҳин*

ПАРХОШ پرخاش 1. ҷанг, ҷидол, муҳориба.

Ба пархоши зангӣ шитобон шуданд,
Дуаспа ба суи биёбон шуданд. *Низомӣ*
Ҳаме зӯр кард ин бар он, он бар ин,
Ба пархош ҳар як зи дигар ғамин. *Савдо*
пархош ҷустан ҷангҷӯӣ намудан, хусумат кардан.

Бадхуй ва тангҳавсала шуда буд ва бо мардумон
пархош ҷустӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

дар пархош даромадан ба ҷангу ҷидол сар кардан,
мубориза намудан.

Шоҳин ҳарчанд дар паллаи уқоб набуд, ғайрате
карда дар пархош даромад. «*Низори дониш*»

2. хисси хусумат, ҳаёли ситеза.
Ба Қобул чу ин дoston фoш гашт,
Сари марзбон пур зи пархош гашт. *Фирдавсӣ*
Ҳамегуфт: Эй аҷаб, чандин суҳан чист,
Мар-уро ин ҳама пархош бо кист? *Фахриддини Гургонӣ*

3. маҷ. зулм, тааддӣ, ситам.
Чу пархош бинанду бедод аз ӯ,
Шабон нест, гург аст, фаръод аз ӯ. *Саъдӣ*

ПАРХОШГОҲ||**ПАРХОШГАҲ** پرخاشگاه||پرخاشگاه майдони

ҷанг, ҷанггоҳ.
Ба пархошгаҳ ҷонситон дидамат,
Қавидасту ҷобуқбинон дидамат. *Низомӣ*

ПАРХОШДИДА پرخاش ديده ҷангдида, ҷангозмуда.

Сипахро биёрусту худ барнишаст,
Яке гурзи пархошдида ба даст. *Фирдавсӣ*

ПАРХОШКЕШ پرخاش كيش ҷанговар, мубориз.

Бигӯяш, ки моро ҷӣ омад ба пеш
Аз ин номвар марди пархошкеш. *Фирдавсӣ*

ПАРХОШСОЗ پرخاشساز чангчуй, чанговар, мубориз.

Ба сайди ҳизаброни пархошсоз
Каманд аждаҳои даҳан карда боз. *Саъдӣ*

ПАРХОШХАР پرخاشخر чанговар, чангчуй, чангара.

Пиёда шуд он марди пархошхар,
Зирехдоманашро бизад бар камар. *Фирдавсӣ*

Ба оини туркони пархошхар
Равон гашта бо теғу тиру сипар. *Хочу*

ПАРХОШЧҶҮЙ پرخاشجوی чанговар, чангчуй, мубориз,

далер, шуҷоъ.

Суви меҳтари бора овард руй,
Паси ӯ далерони пархошчуй. *Фирдавсӣ*

Амир Носириддини Сабуктигин ... бо чамъе аз
баҳодурони пархошчуй ҳамла кард.

«Табрихи Фаришта»

ПАРЧА پرچه тикка, ҳиссае аз чизе.

Аз хонае, ки парчан ноне ба ман расад,
Шаб то ба рӯз бар дари уям нигоҳбон. *Сайидо*

ПАРЧАМ پرچم пупаки абрешимӣ, муй ё думи гови кӯҳӣ

(қутос), ки ба нуги байрақ ё найза мебастанд.

Ба нуги найзаҳо сарҳо фитода
Сабо гесуи парчамҳо кушода. *Низомӣ*

Чаъди ломаш чу зулфи хубон ҳам
Бар ливои зафар бувад парчам. *Ҷомӣ*

◇ **парчами гирехзада киноя аз зулфи тобдор.**

То парчами гирехзадаи ӯ ба боғ дид,
Печид сар бунафша аз ин рашку хоб кард. *Мушфиқӣ*

ПАРҶИН پرچين иҳота, ҳисор ё деворе, ки ба гирди боғ

ё киштзор аз шох, хор ва хасу хошок месозанд; девор.

Сарои хешро фармуд парчин,
Ҳисори оҳанину банди рӯин. *Фахриддини Гургонӣ*
То нигори ман зи сунбул бар чаман парчин ниҳод,
Доғи ҳасрат бар дили суратгарони Чин ниҳод.

Муиззӣ

ПАРШИКАСТА پرشكسته болшикаста; маҷ. нотавон, очиз.

Сад шохбози гурсина парвоз мекунанд,
Эй кабки паршикаста, канор аз қафас макун. *Урфӣ*

ПАРҶУНА پرغونه зишт, нопок, палид; дурушт.

Эй парҷунаву божгуна ҷаҳон
Монда ман аз ту ба шигифт-андаро. *Рӯдакӣ*

ПАРӢ I پرى 1. махлуқи хурофӣ ва афсонавӣ, ки ба чашм

нонамоён, хушрӯю зебо ва некӯкор тасаввур карда ме-
шавад.

Ҷудо гашт аз ӯ кудаке чун парӣ,
Ба чеҳра ба сони бути озарӣ. *Фирдавсӣ*

Буте, ки бурд дил аз ман ба талъати башарӣ,
Ҷаро зи дидан ман чун парӣ ниҳон шудааст?

Шоҳин

2. маҷ. маъшуқаи зебо.

Аз дур бидидам он париро
В-он рашки бутони озарино. *Анварӣ*

Магар девона хоҳам шуд дар ин савдо, ки шаб то
рӯз

Сухан бо моҳ мегӯям, парӣ дар хоб мебинам.

Ҳофиз

3. тахаллуси шоири асри XIX Мулло Муҳаммадра-
чаби Ҳисорӣ.

ПАРӢ II پرى шакли кутӯҳшудаи парер||парир.

ПАРҶЕЗ پرهيز 1. худдорӣ кардан аз баъзе хуроқҳо, ме-
ваҳо ва ғ.

Гуфт дарвеш: Ин ҳама ҳаққ асту лек
Ҷар кӣ бемор аст, гу, парҷез нек. *Румӣ*

Ғизои кам шифоангез бошад,
Бале, асли даво парҷез бошад. *Ҳилолӣ*

2. худдорӣ кардан аз коре, дурӣ, канорагирӣ.

Чихил рӯз бо лашкар овоз буд,
Ҷаҳе разму гаҳ руи парҷез буд. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. порсой, тақво.

Тарфи боғу лаби ҷую лаби ҷом аст ин ҷо,
Соқӣё, хез, ки парҷез ҳаром аст ин ҷо. *Ҷомӣ*

Ниқоб аз рух барафканда нигорам коса медорад,
Биё, май нӯш, эй зоҳид, ҷӣ ҷои зӯҳду парҷез аст.

Ибни Ямин

парҷез кардан а) худдорӣ намудан; дурӣ кардан, дур
истодан.

Луқмонро гуфтанд, ки адаб аз кӣ омухтӣ? Гуфт:
Аз беадабон: ҳар ҷӣ аз эшон дар назар нарасанд

омад, аз феъли он парҷез кардам. *Саъдӣ*

3-ин гуна ки чилва он диловез кунад,
Ошиқ зи бало ҷӣ гуна парҷез кунад? *Ҷомӣ*

б) ҳазар кардан, тарсидан.

Тири оҳи мо зи гардун бигзарад, Ҳофиз, хамуш!
Раҳм кун бар ҷони худ, парҷез кун аз тири мо.

Ҳофиз

**парҷез шикастан тарки парҷез кардан, худдорӣ на-
кардан.**

Бигзашт кор аз зистан, хез, эй табиби хиракуш,
Бемори мискинро бигӯ, то бишканад парҷезро.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ПАРҶЕЗГОР پرهيزگار 1. он кӣ аз пурхӯрӣ ё аз корҳои

бад худро нигоҳ медорад, худдорикунанда, худнигаҳдо-
ранда; 2. маҷ. солах, покдоман, порсо, тақводор.

На парҷезгору на донишваранд,
Ҷамин бас, ки дунё ба дин мех(в)аранд. *Саъдӣ*

ПАРҶЕЗГОРӢ پرهيزگارى 1. худдорӣ кардан аз пурхӯрӣ;

2. дур шудан аз коре ва хусусан аз кори бад.

Чу парҷезгорӣ шавад пешаат,
Бувад хайрхоҳӣ дар андешаат. *Ҷомӣ*

3. маҷ. порсой, тақводорӣ.

Бипарҷез аз май, эй сӯфӣ, бипарҷез,
Кӣ кардам тавба аз парҷезгорӣ! *Ҳофиз*

ПАРҶЕЗИДАН پرهيزيدن 1. дурӣ кардан, худро дур ни-

гоҳ доштан.

Бипарҷез аз он марди носудманд,
Кӣ ҳезад аз ӯ дарду ранҷу газанд. *Фирдавсӣ*

Аз ин боди муҳолиф дур бигрез,
Вабоангез бошад, э-ӯ бипарҷез. *Ҳозиқ*

2. тарсидан, ҳазар кардан.

Чу дар дастам бувад даръёи саркаш,
Ҷаро парҷезам аз сӯзанда оташ.

Фахриддини Гургонӣ

ПАРХЕЗОНА پرهيزانه таоме, ки ба беморон медиҳанд; хӯроке, ки табиб ба бемор фармудааст.

Бурда дилро наргисат аз гардиши мастанае, Ҳафт бемори туро ин мурғ парҳезонае.

«Фарҳанги Онандроҷ»

ПАРХУН پرهون доира, ҳалқа, чанбар; ҳар чизи доирашакл, тавк; хола, хирмани мох; **пархун** кашидан доира кашидан, ҳалқа намудан, ихота кардан.

Эй шуда ғофил зи илму хучҷату бурҳон,
Чаҳл кашида ба гирди қони ту пархун.

Носири Хисрав

ПАС پاس 1. ақиб, пушт, қафо; *муқобили* пеш 1; пас-андар дар пас, аз қафо.

Ба пӯзиш пеш мерафтанд пирон,
Пас-андар шоҳзода чун асирон. *Низомӣ*

пасу пеш а) он чӣ дар ақиб аст ва он чӣ рӯ ба рӯи аст.

Меравай чун шамъу чамъе аз пасу пешат давон,
Не, ғалат гуфтам, набошад шамъро худ пешу пас.
Ҳофиз

б) охиру аввал, анҷому оғоз; *муқ.* пеш 1 (*пешу* пас); 2. баъд, сонӣ.

Қимати гул нашиносад магар он мурғи асир,
Ки хазондида бувад, пас ба баҳоре бирасад.

Хисрави Деҳлавӣ

Ман аз чафои ту чун рахт баркашам зи чаҳон,
Туро чӣ суд пас аз марги ман пушаймонӣ. *Шоҳин*

пас он гаҳ баъд аз он, пас аз он; 3. *маҷ.* дар ин ҳол, дар ин сурат, он гоҳ (ба маънои нагиҷа).

Гар у шаҳриёр аст, пас ман киям?

Бад-ин танг зиндон зи баҳри чиям? *Фирдавӣ*

Ҳазрати эшон гуфтанд: Агар ин сари туст, пас сари ман ку? *Садри Зиғ*

4. охир(ин), вопасин.

Ту, ки надонӣ ҳамеш рӯзи паси у,
Ман, ки бидонистаам, чӣ гуна надонам.

Носири Хисрав

5. бо изофа ё бо изофа ва пешоянд ҳамчун пешоянди номин таркиби бо маънои гуногун: **паси ...** аз ақибӣ ..., аз пай ..., пас аз.

Ман инак паси нома бар сони бод
Бидеям ба назди ту, эй покзод. *Фирдавӣ*

аз паси ... аз ақибӣ ..., аз дунболи ...

Аз паси вай бидавид ва пирохани у аз сӯи пас биғирифт. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

дар паси ... а) аз тарафи ..., дар қафои ...

Оинаи нур аст руҳи ёр имшаб,

Эй маҳ, бинишин дар паси девор имшаб. *Ҳилолӣ*

б) баъд аз, пас аз.

Дар паси ҳар гирья охир хандаест. *Зарбулмасал*

◇ **пас афгандан** пасандоз кардан, захира намудан; **пас ситондан** пас гирифтанд (додаро), боз гирифтанд.

Пас наситонад карим додаи худро,
Абр зи гавҳар умеди об надорад. *Соиб*

пас хам задан киноя аз гурехтан; тоб наовардан; мағлуб шудан.

Маҳ ҳисорӣ мешавад аз ҳола пешӣ оразаш,
Шом пас хам мезанад аз зулфи чавғонаш ҳануз.
Мӯҳсини Таъсир

паси гӯш афгандан фаромӯш кардан; **паси даст кардан** ланҳон кардан, захира ниҳодан; **паси пой сохтан** ақиб рондан, пас рондан.

Дуррониён ба қуввати турктозӣ ғанимро қониби
Деҳлӣ паси пой сохтанд. «*Хизонаи омира*»

паси сар намудан (ё кардан) пас андохтан, эътибор надодан, рад кардан.

Дидаам чилваҳон кокулро,

Паси сар кардаам тағофулро. *Зухурӣ*

паси сар хоридан киноя аз ҳайрон шудан; ноумед гаштан.

Ҳамагӣ... паси сар хорида, ҳар як ба тарафе
ки қарор дода буданд, таваҷҷӯҳ намуданд.

«*Таърихи Фароштар*»

ПАСАНД پسند *ниг.* писанд.

ПАСАНДЕШ پس انديش андешакунанда дар бораи айёми гузашта, на дар бораи оянда.

Муҳолиф пасандешу у пешбин,
Бадандеш каммеҳру у бешкин. *Низомӣ*

ПАСАНДИДА پسندیده *ниг.* писандида.

ПАСАНДИДАН پسنديدان *ниг.* писандидан.

ПАСАНДОЗ پس انداز чизи захира кардашуда, чизи аз харҷ пас афгандашуда; **пасандоз кардан** а) ба пас андохтан, ба пушти сар партофтан; б) захира кардан.

Асбоби хусни моҳи маро холу хат бас аст,
Гесӯи тобдода пасандоз мекунад. *Осафӣ*

ПАСЕЧИДАН پس چيدان *ниг.* пасичидан.

ПАСИН پسين 1. охири.

Фаровон зи гурдони гарданфароз
Зи баҳри пасин ҳамларо дор боз. *Асадӣ*

рӯзи пасин рӯзи марг, рӯзи вафот.

Ба ҷо монад он кас, ки рӯзи пасин
Ҷу холи кунад ҷо, ниҳад қонишин. *Шоҳин*

2. мутааххир, пасоянда.

Чунон ки расми муаррихони пешин ва пасин аст,
мақсудам аз тасвида ин авроқ ҷоизаи динору
рам нест. «*Таърихи Фароштар*»

3. *дар шакли чамъ* пасояндагон.

Пешиниён хирадномаҳо оростаанд, ки пасинон
гуш кунанд ва шоҳрозе рост кардаанд, ки пайравон
каҷ наравад. «*Нигори дониш*»

4. он вақти рӯз, ки мобайни пешин ва ғуруби офтоб аст, вақти аср.

Ҷумъан бисту дуи моҳи ҷумоди-л-аввал

Дар пасин буд, ки пайваста шуд аз ҷузв ба кул.
Ҳофиз

намози пасин намози аср.

ПАСИНА پسینه *ниг.* пасин 1.

Бори дигарам каш зи чафо доғ ба сина,
То марҳами пешина бувад доғи пасина. *Ҷомӣ*

ПАСИНГОҲ پسين گاه бегоҳӣ, аср.

Вақти чоштгоҳ буд, худой чон аз вай ҷудо кард,
вақти пасингоҳ буд, ки зинда шуд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ПАСНИЕН پسنيان *исми чомеъ пасояндагон, мутааххирин.*

Некбэхтон ба ҳикоят ва амсоли пешинагон панд гирад аз он пеш, ки пасниен бар воқеаи у масал зананд. *Саъди*

ПАСИЧ||**ПАСЕЧ**||**ПАСИЧ** پسيچ || پسيچ *азми чизе, майли чизе (маҳсусан сафар); тайёри, тайёри ба сафар, тайёри куч.*

Эй табли баландбонгу дар ботин ҳеч,
Бе тӯша чӣ тадбир кунӣ вақти пасеч. *Саъди*

Пасичи роҳи ишрат кардам инак,
Буроқи барқсайр овардам инак. *Чомӣ*

Чу бахраш ба каф нест чуз бод ҳеч
Чӣ имкон зи вай ин сафарро пасич. *Чомӣ*

пасич сохтан қасд кардан, оҳанг намудан.

Гуфто: Ҳама рӯй дар Ҳичозанд,
Дар нийяти ҳаҷ пасич созанд. *Чомӣ*

ПАСИЧИДАН||**ПАСЕЧИДАН**||**ПАСИЧИДАН** || پسيچيدان ||

пасичидан омода кардан, муҳайё гардонидан, тайёр намудан; ораста кардан; ба сафар тайёр кардан.

Шавам, — гуфт, — бипсичам ин кор тафт,
Ба хешон бигуям, ки бар мо чӣ рафт. *Фирдавси*

ПАСИЧ پسيچ *ниг. пасич.*

ПАСИЧИДАН پسيچيدان *ниг. пасичидан.*

ПАСКУЧА پس کوچه *кучаи хурд, кучаи сарбаста.*

Ту ин мардро дар паскучаҳо чаро саргардон
доштаӣ? *Аҳмади Дониш*

ПАСОВАНД پساوند 1. *адш. кофияи шеър.*

Ҳама ёва, ҳама хому ҳама суст,
Маонӣ бо ҳикоят то пасованд. *Лабибӣ*

2. *грам. пасоянд.*

ПАСОВИДАН پسويدان *молидан, бо даст судан, ламс кардан.*

Мар-гавҳари хирадро напасовад
На ҳеҷ мудбире, на султоне. *Носири Хисрав*

ПАСОДАСТ پسادست *насыя, чизе, ки ба насыя гирифта мешавад.*

Ситадудод макун ҳаргиз чуз дастодаст,
Ки пасодаст хилоф ораду сӯҳбат бибарад.

Абушақури Балхӣ

ПАСРАВИЙ پسروي *пайравӣ, фармонбардорӣ, итоат.*

Тақдими ту чоест, ки аз пасравии у
Афлок инон боз натобанд қадамо. *Анварӣ*

ПАСТ پست 1. зер, поён, таҳ; *муқобили баланд* 1.

Парастор наълайни заррин ба даст,
Ба пой истода, сар афганда паст. *Фирдавси*

В-аз паст чу оташ бигирояд суви боло. *Унсурӣ*

2. кутӯх, калта.

Чаро-ш риш дароз омадасту боло паст,
Муҳол бошад — боло ҷунону риш чунин. *Мунҷик*

Дар наъли саманди у шакли маҳи нав пайдо,
В-аз қадди баланди у болои санавбар паст. *Ҳофиз*

3. осуда, ором, беҳаракат.

Ки ту чун равонӣ, чунин паст маншин,
Ки бо ту намонад басте ин равонӣ.

Носири Хисрав

4. сокин, ғайри баланд (дар бораи овоз).

Заҳмаи рудзан на пасту на тез,
Зулфи соқӣ на кутӯху на дароз. *Фарруҳӣ*

5. сабук, чаққон, тез.

Гуроza чу аз бод бикшод даст,
Ба зин баршуд он турки бедор паст. *Фирдавси*

6. ҳаросон; мушавваш, музтариб.

Ҳамон чомӣ заррин гирифта ба даст,
Ҳама дил зи бими шаҳаншоҳ паст. *Фирдавси*

7. ногувор, талх.

Биёбад бар он лири Қовус даст,
Шавад кому ороми мо ҷумла паст. *Фирдавси*

8. маҷ. бечора; ҳақир; хору зор.

Шоҳ агар ҷойро писанд кунад,
Бандаи пастро баланд кунад. *Низомӣ*

9. маҷ. фурутан, хоксор; 10. маҷ. сифла, нокас, ноодам.

Кунун бандаи носазовори паст
Биёмад, ба тахти каён барнишаст. *Фирдавси*

◇ **пасту баланди ҷаҳон** кулфатҳон рӯзгор, сахтиҳон зиндагӣ.

Зад бар замин чу нақши қадам осмон маро,
Ҳамвор кард пасту баланди ҷаҳон маро. *Сайидо*
паст баркардан а) ҳамвор кардан; б) хароб кардан, нобуд кардан.

Ба хуни Сиёвуш биёзид даст,
Ҷаҳоне ба бедод баркард паст. *Фирдавси*
паст буридан аз бех буридан.

Зи лашкар ҳар он кас ки ояд ба даст,
Сароншон бибуррам ба шамшер паст. *Фирдавси*
паст гаштан мағлуб шудан, шикаст хӯрдан.

Кунун к-ин сипоҳи аду гашт паст,
Аз ин пас зи куштан бидоред даст. *Дақиқӣ*
паст кардан а) поин овардан, ба зер афгандан.

Худованди ин иллатро бояд, ки ... дар хоб ба
қафо бозхусбад ва болини паст кунад.

«Захираи Хоразмишохӣ»

б) ҳамвор намудан, бо хок яқсон гардонидан; нест кардан, маҳв гардонидан, маъдум сохтан, ба ҳалокат расонидан.

Басте бораву диҷ, ки кардем паст,
Наёвард кас дасти ман зери даст. *Фирдавси*

Биёмад бар он кина чун пили маст,
Мар-он гови Бармояро кард паст. *Фирдавси*

в) беқадр гардонидан, безътибор намудан.

... Ки Рустам кӣ бошад, ки фармони ман
Кунад пасту печад зи фармони ман? *Фирдавси*

Рутбати дониши Ҳофиз ба фалак баршуда буд,
Қард ғамхори болои баландат пастам. *Ҳофиз*

г) кам кардан; буридан.

Ба ҳанҷар забонаш зи бун паст кард,
Зи мӯи занах чун кафи даст кард. *Асадӣ*

паст овардан яқсон кардан, ҳамвор намудан; хароб кардан, вайрон кардан.

... Ки ин бора бо хок паст оварам,
Туро, эй ситамгар, ба даст оварам! *Фирдавси*

паст рафтан забун гаштан, хор шудан, помол шудан.

Даръёб, ки ман зи даст рафтам,
Дар пой умед паст рафтам. *Файзӣ*

паст хондан оҳиста ва бе овоз хондан.

Гаҳе бо аҷзу гаҳ бо ноз мехонд,
Гаҳе пасту гаҳе з-овоз мехонд. *Хисрави Деҳлавӣ*

паст шудан а) ҳамвор гаштан, бо замин яксон шудан;
хароб гардидан.

Силоҳе ба кирдори пилони маст,
Ки бо ҷанги эшон шавад куҳ паст. *Фирдавсӣ*
Маяфшон сиришк, эй мижа, дам ба дам,
Ки шуд хонаи ман аз ин сел паст. *Ҷомӣ*

б) безору мутанаффир гаштан.

... Ки пушти сипаҳшон ба ҳам баршикаст,
Дили паҳлавонон шуд аз ҷанг паст. *Фирдавсӣ*

ба паст афтодан беқадру бемартаба гаштан, безътибор шудан.

Ба иззат ҳар он кас фурутар нишаст,
Ба хорӣ наҷфтад зи боло ба паст. *Саъдӣ*

ПАСТБОЛО پستبالا пастқад, кӯтоҳқад.

Довуд марде буд сурхрӯй, гирдҷашм ва пастболо.
«Таърихи Табарӣ»

ПАСТГОНӢ پستگانی маоши лашкар.

Якero зи бун пастгонӣ набахшӣ,
Якero дубора диҳӣ пастгонӣ. *Манучехрӣ*

ПАСТФИТРАТ پستفطرت дун, лаин, разил, сифла.

Ғами ҳимматбалидон нест, Шавкат, пастфитратро,
Ки аз хоридани сар нест парво нохуни поро.

Шавкат

ПАСТӢ پستی 1. зер, поён; чуқурӣ, нишебӣ.

Шавад барг пажмурдаву бех сушт,
Сараш сӯи пастӣ гирояд нахуст. *Фирдавсӣ*
То дар бари ҳар пастӣ пайваста баландист,
То дар паси ҳар лайле оянда наҳорест. *Фаррухӣ*

пастӣ гирифтани фуруд омадан, фуромадан.

Чу шаб рафту бар дашт пастӣ гирифт,
Ҳаво чун муғ оташпарастӣ гирифт. *Унсурӣ*

2. маҷ. хорӣ, забунӣ, беқадрӣ.

Эй дирам аз дасти ту расида ба пастӣ,
Зарр зи бахшиданат фитода ба хорӣ. *Фаррухӣ*

3. маҷ. хоксорӣ, шикастанафсӣ.

Сари фитодагин мо ба арш месояд,
Кӯлоҳи фахри баландӣ рабуд пастии мо. *Урфӣ*

4. маҷ. пастфитратӣ, дунӣ, сифлагӣ, нокаси.

Накунад мастӣ доно, нахӯрад оқил май,
Наниҳад марди хирадманд суви пастӣ пай. *Саной*
Рақсад ба фалак зи пастии худ,
Пайдост дароздастии дуд. *Шоҳин*

ПАСТҲИММАТ پستهمت беҳиммат, хасис.

ПАСХЕЗ پسخيز шогирди гуштигир, ки баъд аз таълими гуштигирӣ бо устои худ гушти мегирад.

Бартар аз сарву гулу нахлу суман пояи туст,
Ҳаст пасхези ту ҷуз соя, ки ҳамсояи туст.

Мир Наҷот

ПАТ پت пашми нарме, ки аз таги мӯи ҳайвонот, аз қабилӣ буз ва гӯспанд гирифта мешавад, тибит.

ПАТАК پتك порчаи матоъ ё намад, ки барои нарм нигоҳ доштани пой дар даруни пойафзор мениҳанд.

ПАТАКФУРУШ پتكفروش фурушандаи патак; *ниг.* патак.

Моҳи патакфуруш ба пул кард мочаро,
Аз дасти у гирифтаму кардам ба зери по. *Сайидо*

ПАТАР پتر тангаи фулузӣ, ки дар он тилисмот нақш мекунад; таъвиз, тумор.

Чашми бад к-аз патари оҳанӣ таъвиз нагашт,
Баъди таъвиз бибурреду патар боздихед. *Ҳоқонӣ*

ПАТВОЗ||ПАДВОЗ پتواز||پدواز нишемангоҳи кабутар, боз ва дигар мурғони шикорӣ, ки аз ду ҷуби ба замин куфташуда ва ҷуби дигари болои он ниҳодашуда иборат аст.

Дареғу дард, ки бахтам нашуд далелу кунун
Қафас шикаставу рӯҳам нишаста бар патвоз.

Мир Фурурӣ

Ба ҳавои карами у ба замин аз падвоз
Мурғи зарринсалаб ояд, чу ниҳад соил дом.

Сӯзанӣ

ПАТТА پته иҷозатнома, гузарнома, хати роҳ.

Дар ҷаннати фирдавс касеро нагузоранд,
То доғи ғулумии туаш патта набошад.

Хисрави Деҳлавӣ

ПАТФУЗ پتفوز гирдогирди даҳон, атрофи даҳон, лабу лунҷ.

Ба шеърӣ азби дилафрузи ман нигар, манҷар
Ба ришу сиблату патфузу ранги мӯзаи ман.

Сӯзанӣ

ПАТЬЁРА پتياره 1. офат, бало.

Зи ғам хурдан батар патъёрае нест,
Зи хурсандӣ беҳ уро чорае нест.

Фахриддини Гургонӣ

2. зишт, муҳиб, ҳавлноқ, бадҳайбат.

Ҷаҳоне бар он ҷанг наззора буд,
Ки он аждаҳо саҳт патъёра буд. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. дев.

Ду патъёра з-ин гуна бечон шуданд,
Зи теғи яли Сом биҷъён шуданд. *Фирдавсӣ*

4. инод, адоват, душманӣ.

Баргашт чарх бо мани бечора
В-оҳанги ҷанг дораду патъёра. *Қисой*

ПАХ||ПИХ پخ пишт, овозе, ки бо он гурба ва сағро меронанд.

Қасе, ки гардани шерони шарза даршиканад,
Ба гурбаи ту ба беҳурмати нағӯяд пах. *Сӯзанӣ*

ПАХНУ پخنو раъд, тундур.

Оқиз шавад аз ашку ғиреви ман
Ҳар абри баҳоргоҳ бо пахну. *«Луғати Фурс»*

ПАХСИДАН پخسیدن *ниг.* бахсидан.

ПАХСОН پخسان пажмурдашуда, афсурдашуда (аз ғаму дард).

Шоҳи Эрон аз он каримтар аст,
Ки дили чун мане кунад пахсон. *Фаррухӣ*

ПАХСОНИДАН پخسانیدن *ниг.* бахсонидан.

ПАХТ پخت он чӣ ки дар зери пой одам, ҳайвон ё чизи дигар пахш шуда бошад; \diamond рахту пахт либосу анҷом, моликият.

Вақт аст, к-аз фироқи туву сӯзи андарун, Оташ дарафканам ба ҳама рахту пахти хеш. *Ҳофиз*

ПАХТА پخته гиёҳе, ки нахҳои ғӯзаи он дар матоъбофӣ ба кор меравад; нахҳое, ки аз ғӯзаи он гиёҳ берун меоранд ва чун аз пунбадона тоза карда мешавад, на танҳо дар бофандагӣ истифода мегардад, балки чома, курпа ва ғ. бо он пур мекунанд; пунба.

Бад-он макиб бидӯзад, ки дил ниҳӣ ҳама умр, Зихӣ бирешиму пахта, зихӣ ду даст қабо.

Шамси Табрезӣ

Чанд нафар аз таломизаашон мисли ин ки қанори пахтаро бардошта меоварда бошанд, [ҳазрати эшонро] ба зӯри бисъёр бардошта меоварданд.

Садри Зиё

ПАХЧ||**ПАХЧ** پخچ || پخچ паҳн, пахш, пачак.

Рафт бирун мир расида фарам, Пахч шуда кӯсу дарида алам. *Мунҷик*

Биние пахч буду рӯе зишт, Чашме аз оташу рухе з-ангишт. *Саной*

пахч кардан пахш намудан, яксон кардан.

Агар бар сари мард зад дар набард, Сару қоматаш бар замин пахч кард. *Унсурӣ*

пахч шудан пахш шудан, бо замин яксон гаштан.

Яъне фиканад ба пой пилаш, То пахч шавад миёни майдон. *Ҳоқонӣ*

ПАХШ پخش паҳн, пачақшуда дар зери чизе, фишорёфта; пахш кардан пароканда кардан, парешон сохтан; реза-реза намудан; маҷақ кардан.

Чу бишнид Рустам, барангехт Рахш, Зи наълаш ҳама хокро кард пахш. *Фирдавсӣ*

Зи бас сар, ки теғаш ҳамекард пахш, Замина кард гулгуну маҳ кард рахш. *Асадӣ*

пахш шудан (ё гаштан) реза-реза шудан; маҷақ гардидан; бо замин яксон шудан, ҳамвор гаштан; маҷ. набуд шудан.

Бигуфту фуруд омад аз пушти Рахш, Дили дев аз бими у гашт пахш. *Фирдавсӣ*

Зи теғаш ҳама лаъл шуд боду гард, Зи гурзаш ҳама пахш шуд аспу мард. *Асадӣ*

ПАХЧ پخچ *ниг.* паҳч.

ПАЧКАМ||**ПИЧКАМ** پچکم *ниг.* бачкам.

ПАШ پش 1. муи гардани асп, ёли асп.

Қафалҳош гирду пашу дум дароз, Бару ёл фарбеҳу лоғар миён. *Пури Баҳои Чомӣ*

2. турраи дастор ва камарбанд; *ниг.* фаш 1; 3. банди симин ё оҳанин, ки ба тахтаҳои дар ва сандуқҳо барои мустаҳкам кардан мезананд.

Аз обнӯс даре андар у фарошта буд,

Ба ҷой оҳан симин ҳама пашу мисмор. *Мунҷик*

4. банде, ки қалоқчиҳо барои пайваст кардани косаҳои шикаста ва муякрафта ва ё кафида мезананд.

Бар дили ҳар шикаста зад ғами ту Чун табақбанд аз санеат паш. *Шаҳиди Балхӣ*

5. банди ҳалқа, банди камарбанд.

Маро гуфт: Бигрифтамаш зери каш, Ҳама бар камар сохтам банду паш. *Фирдавсӣ*

ПАШАНГ پشنگ 1. миля оҳанин дароз ва сартез, ки ба воситаи он деворро сӯроҳ мекунанд; дайлам.

Бо давоту қаламу шеър чӣ кор аст туро, Хезу бардор ташу дастараву бему пашанг.

Абуҳанифаи Искофӣ

2. занбар; 3. борхез, фишанг.

Нозир ба туст дидаи Афросиёби вақт, Дорон мулки Турон аз Туру аз Пашанг, Шохе, ки тозиёнашро худ Рустам ар ба ҷой Будӣ, зи ҷой барнагирифтӣ ба сад пашанг. *Сӯзанӣ*

4. оби пошидашаванда; чакра, қатран чизе.

Бе теғ аз он аҷал хабар созад адутро, Қ-аз хуни фосидаш наравад бар касе пашанг.

«Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ»

5. дар асотири Эрони қадим — номи бародарзодани Фаридун ва падари Манучехр; 6. номи падари Афросиёб дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

ПАШАНЧИДАН پشچيدان пошидан, об ва амсоли онро пошидан.

Ба ханҷар ҳама танш анҷидаанд, Бар он хоку хунаш пашанҷидаанд. *Лабибӣ*

ПАШИЗ||**ПАШЕЗ** پشيز пули сиёҳи камарзиш, пули хурд ва реза, фулус.

Бад-ӯ дод санге кам аз як пашиз, Ки ин сангро дор бо худ азиз. *Низомӣ*

Ба чашм-андараш қадри чизе набуд, Ва лекин ба дасташ пашизе набуд. *Саъдӣ*

пашиз наарзидан беарзиш будан, ночиз будан, қадр надоштан; бефоида будан.

Зи Парвези Хисрав маяндеш низ, Қ-аз у ёд кардан наярзад пашиз. *Фирдавсӣ*

Қозин беилм наярзад пашиз, Қ-у на амал дораду не илм низ. *Хисрави Деҳлавӣ*

пашиз аз динор надоништан сараро аз носара имтиёз накардан; неку бадро фарқ накардан.

То ту зи динор надонӣ пашиз, Беҳ нашиноӣ ғул аз ангуштарӣ. *Носири Хисрав*

чун пашизе будан камарзиш будан, қадру қимат надоштан.

Аз умри азиз нест чизе, Илло ба ман аст чун пашизе. *Шоҳин*

\diamond як пашиз киноя аз як зарра, каме, андаке. Чу саф баркашидам, надорам ба чиз, Наяндешам аз лашкарат як пашиз. *Фирдавсӣ*

ПАШИЗА پشيزه 1. *ниг.* пашиз; 2. пулакчан симин ё оҳанин, ки барои зинат бар камарбанди сипоҳиён ва лаҷоми асп мечаспонанд; 3. пулакчан пӯсти моҳӣ.

Яке пайкар ба сони моҳин шим, Пашиза бар танаш чун кавкаби сим.

Фахриддини Гургонӣ

Аз он бунафша бирӯяд зи рӯи хоран сулб, В-аз ин пашиза бирезад зи пушти моҳин вол.

Анварӣ

4. чизи оҳанӣ ё биринҷии тунук, ки байни теға ва дастаи корд васл мекунанд, гулубанди корд.

ПАШИМОН پشيمان *ниг.* пушаймон.

ПАШК پشك баробарӣ, ҳампоаяғӣ.

Ба хусн афтода бо хуршед дар пашк,
Ба қомат сарвро афканда дар рашк. *Низорӣ*

ПАШМ پشم 1. мӯе, ки дар бадани ҳайвонот меруяд.

Хурмо натавон хӯрд аз ин хор, ки киштем,
Дебо натавон бофт аз ин пашм, ки риштем. *Сағдӣ*

2. маҷ. иочиз, ҳеҷ.

Ба рӯи хонаи худ духтам чашм,
Намонда дар бисоти хонаам пашм. *Сайидо*

Ман, ки расвои ҷаҳонам, ғами олам пашм аст.
Зарбулмасал

◇ пашму қасаб тору пуд.

Ё раб, ту гилам сириштай, ман чӣ кунам?
Пашму қасабам ту риштай, ман чӣ кунам?
Ҷар неку баде, ки ояд аз ман ба вучуд,
Ту бар сари ман набиштай, ман чӣ кунам?!
Хайём

пашм даркашидан дур кардан аз худ (бо роҳи ҳила).

Дарнамегунҷад, агар мӯе шавад беҳудагӯй,
Ҷар кӣ беҳуда кунад арбада, пашмаш даркаш.
Низорӣ

пашм дар кулоҳ доштан эътибор доштан, соҳиби иззат будан.

Он ки ба пашмина барадшон зи роҳ,
Пашм надорад магар ӯ дар кулоҳ? *Ҳочу*

ПАШМАК پشمک навъе аз ҳалвое ки, мисли муӣ тор-тор,
вале сафед аст.

Манъи мағас аз пашмаки қандӣ кардан
Аз риши ҳаллоҷ пунба бардоштан аст.

Абуисҳоқи Атғима

ПАШМИН||**ПАШМИНА** پشمين||پشمينه 1. мансуб ба пашм;

2. аз пашм бофташуда.

Муфлисоне му ҳавои маю мутриб дорем,
Ох, агар хирқай пашмин ба гарав настананд. *Ҳофиз*

Қампал ба сари муборак наистода, ҳар тарафаш
овезон шуда, барои нигоҳ доштани он як фӯтаи паш-
мини сиёҳ ... печонидаанд. *Садри Зиё*

3. либоси аз пашм бофташуда, чакман.

Қарданд қабिलाҳо саросар
Пашмина сиёҳ пой то сар. *Ҳилолӣ*
Хуноба зи дидагон равон кард,
Пашмина ба ҷои парниён кард. *Шоҳин*

ПАШМИНАПҶШ پشمينه پوش пушандаи либоси пашмин,
чакманпӯш; маҷ. зоҳид, суфӣ, аҳли тасаввуф.

Ҷаст басте суфийи пашминапӯш,
Қ-аш нарасад бонги муаззин ба гӯш.

Хисрави Деҳлавӣ

Сармаст бо қабони зарафшон чу бигзарӣ,
Як буса назри Ҳофизии пашминапӯш кун! *Ҳофиз*

ПАШМИНХОНА پشمين خانه *киноя* аз ҷои осоиш, макони
фароғат ва осудағӣ.

Ман он мурғам, ки афтодам ба ноком
Зи пашминхона дар абрешимин дом. *Низомӣ*

ПАШМОГАНД پشم آگند чул, полон.

Қафши Исо мадузду аз атлас
Хари уро масоз пашмоганд. *Саной*

Ҷам сагонро қилода заррин аст,
Ҷам харонро хаз аст пашмоганд. *Ҳоқонӣ*

ПАШМОҚ||**БАШМОҚ** т. پشمق||پشماق қафш.

Қарда хуни куштаи ҳичрон ба як раҳ поймол,
В-ар намедорӣ мусаллам, ранги пашмоқаш бибин.
Ҳочу

ПАШША پشه 1. навъе аз ҷашароти хурди болдору нешдор.

Пашша аз пил кам зияд бисъёр,
3-он ки кутаҳбақо бувад хунхор. *Саной*

пашшаи обӣ навъе аз пашша, ки дар об тухм мениҳад
ва бемории табу вараҷаро мегузаронад; пашшаи хокӣ
навъе аз пашша, ки неши он дардовар ва хоришовар
аст; 2. мағас.

Бар дари арбоби давлат нест ғайр аз гирдбод,
Пашшае берун намеояд зи меҳмонхонае. *Сайидо*

3. маҷ. зарра, қатра.

Ба як пашша аз бун надорад хирад,
Азеро касеро ба кас нашмарад. *Фирдавсӣ*

◇ пашшаи заррин *киноя* аз шарораи оташ; пашшаи
заъфарон *киноя* аз ангишти афрӯхта; пашшаро наъл
дар ҳаво бастан *киноя* аз ниҳоятӣ чобукӣ ва маҳорат.

ПАШШАХОНА پشه خانه 1. ҷодаре, ки аз матои нозук ба-
рон муҳофиза аз пашша меҳдӯзанд; 2. номи дарахти сада.

ПАШШАХҶРД||**ПАШШАХҶРДА** پشه خورده||پشه خورد *тиб.*
решест, ки дер давом мекунад, ба ақиди халқ аз гази-
дани пашша пайдо мешавад. Ин яра дар Балх бисъёр ме-
шудааст ва онро яраи афгонӣ ва қарҳан балхӣ низ меғӯянд.

ПАШҶЛИДА پشولیده *ниг.* пажӯлида.

Дили дарвеш саросема беҳ аст,
Турраи дӯст пашӯлида хуш аст.

«Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ»

ПАҶОГОНӢ||**БАҶОГОНӢ** پايوگاني||ايوگاني тӯи арӯсӣ.

Соҳт он гаҳ яке паюгонӣ
Ҷам бар оину расми юнонӣ. *Унсурӣ*

ПАҶОСИДАН||**ПУҶОСИДАН** پايوسيدان таваққӯъ доштан, умед-
вор шудан, интизор шудан, нигарон будан.

ПАЯМБАР پيغمبر *ниг.* пайғамбар.

Паямбар туй, ҳам ту бабри далер,
Ба ҳар кинагаҳ чун сарафроз шер. *Фирдавсӣ*

ПАЯМБАРӢ پيغمبري *ниг.* пайғамбарӣ.

Бар гӯшаи оризи чу кофур
Дар ҳам зада зулфи анбариро,
Лаълаш ба ситеза дарнамуда
Сад муъҷизаи паямбариро. *Анварӣ*

ПАҶНА پغنه зинапоя, нардбон.

Пағнаи боми давлатат бошад
Ин ҷаҳор охшечу ҳафт фалак.

«Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ»

ПАҶОЗ پناز *ниг.* бағоз.

Жоҳ меҳояму чун жоҷам хушк,
Хорҳо дорам чун нуки пағоз. *«Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ»*

ПАҶАН پهن *ниг.* паҳн.

Чун гули сурӣ шуда гирду паҳан
Лаъли тари лола бар рӯи чаман. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПАҲАНД *х.* په‌ند доми шикори оху, тала, хаппак, қабқон.

Чун ниҳод у паҳандро неку,
Қайд шуд дар паҳанди у оху. *Рудакӣ*

ПАҲЛАВ په‌لو 1. *ниг.* паҳлавон 1.

Аз он пас пароканда шуд анчуман,
Суви хона шуд паҳлави пилтан. *Фирдавсӣ*
Кунад ҳар паҳлаве хисравнишонӣ,
Ту ҳам худ хисравӣ, ҳам паҳлавонӣ. *Низомӣ*

2. шахр.

Зи паҳлав бирун рафт Ковусшоҳ,
Ба ҳар су ҳамегашт гирди сипоҳ. *Фирдавсӣ*

ПАҲЛАВИКЕШ په‌لوی کیش пайрави дин ва расму онни паҳлавӣ.

Табаҳ кардӣ он паҳлавикешро,
Чаро нангаридӣ пасу пешро. *Дақиқӣ*

ПАҲЛАВОН په‌لوان 1. зурманд, тавоно, қавӣ, далер, шу-
ҷоъ.

Кучо у бувад, ман наёям ба кор,
Қи у паҳлавон асту гурду савор. *Фирдавсӣ*

2. сарлашкар, сипаҳбуд.

Фиристода омад чу боди дамон,
Расонид нома бари паҳлавон. *Фирдавсӣ*

ПАҲЛАВОНБАЧА په‌لوان بچه бачан паҳлавон, паҳлавон-
зода.

Пас аз бора Рудоба овоз дод,
Қи эй паҳлавонбачан гурдзод. *Фирдавсӣ*

ПАҲЛАВОНЗОДА په‌لوان زاده зодаи паҳлавон, фарзанди
паҳлавон.

Агар паҳлавонзода бошад, равост,
Қи аз паҳлавон ин далерӣ сазост. *Фирдавсӣ*

ПАҲЛАВОНӢ په‌لوانӣ 1. мансуб ба паҳлавон.

Яке ҷомаи хисравонӣ бихост,
Ҳамон ҷавшани паҳлавонӣ бихост. *Фирдавсӣ*

2. *ниг.* паҳлавӣ 3.

Агар паҳлавонӣ надонӣ забон,
Ба тоӣ ту Арвандро Даҷла хон. *Фирдавсӣ*

3. забони паҳлавӣ.

Сикандар дили хисравонӣ гирифт,
Сухан гуфтани паҳлавонӣ гирифт. *Фирдавсӣ*

4. далерӣ, қахрамонӣ.

Биёбониён паҳлавонӣ кунанд,
Маликзодагон даштбонӣ кунанд. *Низомӣ*

ПАҲЛАВӢ په‌لوӣ 1. мансуб ба давраи Ашкониён ва Со-
сонӣ ё мардуми он давра (асрҳои аввали баъд аз ме-
лод то асри VII); гулбонги паҳлавӣ лаҳн ва оҳанги
паҳлавӣ.

Булбул зи шохи сарв ба гулбонги паҳлавӣ
Мехонд дӯш дарси мақомоти маънавий. *Ҳофиз*
забони паҳлавӣ забони форсии давраи Ашкониён ва
Сосониён.

Валекин паҳлавӣ бошад забонаш,
Надонад ҳар кӣ бархонад баёнаш.

Фахриддини Гургонӣ

Раҳи паҳлавӣ оҳангест дар мусиқӣ.

Сарояндагони «Раҳи паҳлавӣ»
Зи бас нағма дода наворо навӣ. *Низомӣ*
Суруди паҳлавӣ оҳангест дар мусиқӣ.

«Суруди паҳлавӣ» дар номаи чанг
Фиканда сӯзи оташ дар дили санг. *Низомӣ*
хатти паҳлавӣ алифбон забони паҳлавӣ.

Набиштанд бар номаи хисравӣ,
Набуд он замон хат магар паҳлавӣ. *Фирдавсӣ*

2. забони паҳлавӣ.

«Қалила» ба тоӣ шуд аз паҳлавӣ
Бад ин сон, ки акнун ҳаме бишнавий. *Фирдавсӣ*

3. *киноя аз* забони форсии дарӣ — забони адабии
тоҷикӣ, ки ибтидои он асрҳои VIII—IX аст.

Зи ман гашт дасти фасоҳат қавӣ,
Бипардохтам дафтари паҳлавӣ. *Фирдавсӣ*

Маснави Мавлавии Маънавий
Ҳаст Қуръон дар забони паҳлавӣ.*

4. паҳлавонӣ, мансуб ба паҳлавон, аз он паҳлавон.

Ҳама ҷомаи паҳлавӣ кард чок,
Хурушон ба сар-бар ҳамерехт хок. *Фирдавсӣ*

Нишаста бар он боран хисравӣ,
Бипушида он ҷавшани паҳлавӣ. *Дақиқӣ*

5. паҳлавон будан, қахрамонӣ.

Ҳастанд гоҳи бахшишу кӯшиш ғуломи у
Ҳотам ба зарфишониву Рустам ба паҳлавӣ.

Ибни Ямин

ПАҲЛУ||ПАҲЛӢ په‌لو 1. яке аз ду тарафи сина ва шикам,
тарафи чап ва ростӣ сина ва шикам, ҷанб.

Устухони паҳлуҳо аз ҳар ду сӯй бисту чаҳор
пора аст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Аз ин паҳлу бад-ин паҳлу абас, Мулҳам, намегар-
дам,

Қабобам мекунад аз ҷилваи гарм оташинхӯе.

Мулҳам

2. тараф, ҷониб, самт; канор, канора.

Зи паҳлуи раҳ шере омад падида,
Гиреванда чун раъд дар кӯҳсор. *Фарруҳӣ*

Ба авҷи бепуӣ, к-аз паҳлуи харҷ аст роҳ он ҷо,
Сари мӯ харҷ афзунтар кунӣ, бишкан кулоҳ он ҷо.

Савдо

3. ҷаноҳи лашкар, қисми рост ва ё чапи лашкар.

Ба қалб-андарун пон худро фушурд,
Ба ҳар паҳлавон паҳлуеро супурд. *Низомӣ*

4. *мат.* зилъ, қабурға, тайкаш.

Уро мусаллас хонанд, ки ҳар паҳлуе аз вай ҳам-
чанди якдигар бувад. *Ибни Сино*

5. *мач.* шикам.

Фуру рехт аз дида Синдухт хун,
Қи кудак зи паҳлу кай ояд бирун? *Фирдавсӣ*

Шабе курде аз дарди паҳлу нахуфт,
Табибе дар он ноҳият буд, гуфт... *Саъдӣ*

6. *мач.* фонда, нафъ.

Маталаб ком, ки дар кишвари Ҳинд, эй дарвеш,
Тани мардум ҳама ҷарб аст, вале паҳлу нест. *Салим*

◇ **паҳлуи ... канори ... назди ...**

Банда Хисрав аз сари ҷон хостаг,
То нишинад соате паҳлуи ту. *Хисрави Деҳлавӣ*
Донист падар фуруғи роҷаш,
Паҳлуи адиб бидод ҷояш. *Шоҳин*

пахлу ба пахлу дар як қатор, ҳампахлу.

Он ки пахлу мезанад абруи ӯ бо мохи нав,
То каяш бо дигарон пахлу ба пахлу бингарам.

Шоҳӣ

пахлу баршикастан азиат кашидан, ранчу озори бисёр дидан.

Ту пахлуи ёри худ нишаста,
Ман пахлуи хеш баршикаста. *Шоҳин*

пахлу гузоштан дур шудан, канора гирифтан.

Ҳар бор гуфтаи, ки эч пахлуи ман бирав!
Рафтем ин, ки аз туву пахлу гузоштем.

Хисрави Деҳлавӣ

пахлу задан баробарӣ кардан, ҳампоягӣ кардан.

Ба санги хора нони аҳли давлат мезанад пахлу,
Гадо пайваста бо лабҳои хунолуд меояд. *Сайидо*

Мезанад пахлу қулоҳи ман ба тоҷи хисравӣ,
Соғари Ҷам косан дастӣ гадо бошад маро. *Сайидо*

пахлу кардан гурехтан, канора гирифтан.

Шаҳ озарми ӯ бех, ки яксӯ кунад,
Қ-аз он пахлавон пил пахлу кунад. *Низомӣ*

пахлу кашидан рост шудан, қад кашидан.

Гаҳ ҳамчу бунафша зад ду зону,
Гаҳ сабзасфат кашид пахлу. *Шоҳин*

пахлу ниҳодан а) хобидан, дароз кашидан.

Ҷомаҳои нафис пушидӣ ва пахлу чуз дар ҳарир
наниҳодӣ. «*Хористон*»

б) такъя кардан ба чизе ва касе, дар ҳимояи касе будан.

Ниҳи пахлу ба марди кордоне,
Миёни кордонон пахлавоне. *Ҷомӣ*

пахлу соидан (ё судан) баробарӣ кардан, баробар омадан; пахлу тигӣ кардан канора кардан, дурӣ ихтиёр кардан, иҷтиноб варзидан.

Ту ба сад талтиф пандаш медиҳӣ,
Ӯ зи пандат мекунад пахлу тигӣ. *Румӣ*

Аз дӯсти озурда ва қарини ранҷида пахлу тигӣ
кардан ба саломат наздиктар аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

пахлу тофтан дур шудан, канораҷуӣ кардан.

Ба пахлуи худ ин дилро наёбӣ,
Чӣ бошад, гар зи худ пахлу матобӣ. *Ҷомӣ*

пахлу хаста кардан ранҷ бурдан, заҳмат кашидан.

То наёмузӣ, агар пахлу нахоҳӣ хаста кард,
Бо хирадмандон нашоҷд чустанат ҳампахлуӣ.

Носири Хисрав

пахлу хурдан а) садама дидан, озор кашидан, лат хурдан.

Ба роҳе чун кунам чунбиш пай ком,
Қи сад пахлу хурад табъам ба ҳар гом. *Нозим*

б) истифода намудан, фоида бурдан.

Оҳам аз таънаи дил ҳеҷ набочид ба хеш,
Ришта фарбех нашуд аз хурдани пахлуи ҷароғ.

Бедил

пахлу аз пахлу ниғаҳ доштан дур истодан, наздик нашудан.

Ту, эй пахлавон, к-омадӣ сӯи ман,
Ниғаҳ дор пахлу зи пахлуи ман. *Низомӣ*

пахлу ба хок ниҳодан мурдан.

Наздик шуд, ки афтаму пахлу ниҳам ба хок,
Қ-аз оби дида хонаи ман дар нишаст шуд.

Мушфиқӣ

аз пахлуи касе коре кардан бо мадад ва ёри касе чизе кардан.

Дидаам, гавҳар ба домон рехт аз пахлуи ашк,
Абр доим резниш аз пахлуи даръё мекунад.*

аз пахлуи касе шикам пур кардан аз касе истифода намудан, аз меҳнати касе баҳраманд шудан.

Бимурд аз тигидастӣ озодмард,
Зи пахлуи мискин шикам пур накард. *Саъдӣ*

аз пахлуи худ хурдан а) ғам хурдан; б) аз сармоияи худ хурдан, сармоияи худро сарф кардан; маҷ. сарӣ худро хурдан, сабаби ҳалоки худ гардидан.

Набошӣ бас эмин ба бозуи хеш,
Хурад гови нодон зи пахлуи хеш. *Фирдавсӣ*

Бадхоҳи давлати ту зи пахлуи худ хурад,
Ҳамчун саге, ки ӯ хурад аз устухони хеш. *Муиззӣ*

ба пахлу гирифтан оғуш кардан, ба канор гирифтан.

Афсӯс, ки аз ғами ту мурдам,
Нагрифта туро даме ба пахлу. *Васлӣ*

ба пахлуи ноз хобидан дар камоли осудагӣ будан, роҳат ва истиғно доштан.

Туро тира шаб кай намояд дароз,
Қи хусбӣ зи пахлу ба пахлуи ноз. *Саъдӣ*

ПАХЛУДОР پهلودار 1. манфиатрасон; мададгор, ёридиҳанда.

Рузгорест зи абнои замон ғайри суҳан
Ҳеҷ касро нашундам, ки бувад пахлудор. *Зухурӣ*

2. пойдор, устувор.

Ғам басеро карда соҳибдастгоҳ,
Пушти кас бар айш пахлудор нест. *Зухурӣ*

◇ ҳарфи пахлудор гапи кинояомез ва ё истехзоомез.

Маро ҳаргиз набошад шиква аз банди қабон ӯ,
Ба хотир сад гиреҳ аз ҳарфи пахлудор меояд.

Сайидо

ПАХЛУЗАН پهلوذن пахлусой, касе, ки даъвои баробарӣ ва ҳампоягӣ мекунад.

В-агар низ пахлузанеро бикишт,
Аз ӯ бехтареро қавӣ кард пушт. *Низомӣ*

ПАХЛУНИШИН پهلوئشिन мусоҳиб, ҳамдам, ёр, рафиқ.

Сайидо, хубон гиреҳ аз кори ман накшудаанд,
Гарчи чун банди қабо пахлунишинам кардаанд.

Сайидо

ПАХЛУСОЙ پهلويسой баробарикунанда; пахлусой омадан

баробарӣ карда тавонистан, баробар шуда тавонистан.

Масоӣ бо ман пахлу ба аблаҳӣ чандин,
Қи нек н-ояд бо пил пашша пахлусой. *Сӯзанӣ*

ПАХЛУШИКОФ پهلوшиکاف даррандаи пахлу, шикофандаи пахлу (сифати теғ ва шамшер).

Чу фардо алам баркашад бар масоф,
Хурад шарбати теғи пахлушикоф. *Низомӣ*

ПАХЛУ پهلو ниг. пахлу.

ПАҲН پهن васеъ, фарох, кушода.

Ва дигар чу гетӣ надорад даранг,
Сарои сипанҷӣ чи паҳну чи танг. *Фирдавсӣ*

пахн даръё даръён сербар, паҳновар, баҳр.

Агар чун дилат паҳн даръестӣ,
Зи даръё гуҳармавҷ бархостӣ. *Фирдавсӣ*

паҳн дашт дашти васеъ, сахрои паҳновар.

Дигар гуфт, чун лашкарат бозгашт,
Ту танҳо бимонӣ дар ин паҳн дашт. *Фирдавсӣ*
Зи ҷон ҳар чӣ чунбад дар ин паҳн дашт,
Ба таскини маргаш бувад бозгашт. *Ҷомӣ*

паҳн кардан а) густурдан, андохтан, ваъз кардан;
б) ниҳодан, гузоштан.

Аз меваҳо ба паҳлуи худ паҳн кардаам,
Гоҳе зи туршу гоҳ зи ширину нордон. *Сайидо*

♦ **гӯш паҳн кардан** (ё **кушодан**) бо диққат гӯш кардан.

Бад-ӯ гуфт Гударз: Боз ор ҳуш,
Сухан бишнаву паҳн бикшой гӯш. *Фирдавсӣ*
Душам зи булбуле чӣ хуш омад, ки месуруд,
Гул гӯш паҳн карда зи шохи дарахти хеш. *Ҳофиз*

ПАҲНА I پهڼه арса, соҳат, майдон.

Сар андар роҳи мулке нех, ки ҳар соат ҳамебошӣ
Ту ҳамчун гӯй саргардону раҳ чун паҳна бепахно.
Саной

Рафт он моҳӣ, раҳи даръе гирифт,
Роҳи дуру паҳнаи паҳно гирифт. *Румӣ*
паҳнаи **корзор** арсаи чанг, майдони муҳориба.

ПАҲНА II پهڼه кафчае, ки бо он гӯй бозӣ мекунанд, чуб-
дасти кафчадор барои гӯйбозӣ (туббозӣ), навъе аз чав-
гон.

Хунаро намояд чандон ки чашм хира шавад,
Ба тиру найзаю зубину паҳнаю чавгон. *Фаррухӣ*

ПАҲНГАШТА پهڼ گشته 1. паҳнгардида, паҳншуда; 2. па-
чақшуда.

Саре бетану паҳнганшта ба гурз,
Тане бе сар афканда бар хок бурз.

Абушақури Балхӣ

ПАҲНГҶШ پهڼ گوش дорони гӯши паҳн, гӯшкалон.

ПАҲНДҶШ پهڼ دوش чорпахлу, шонапахн.

Марде буд... некурӯй, баландбинӣ, паҳндуши
кӯтоҳрон. «*Таърихи Табарӣ*»

ПАҲНО پهڼа 1. арз, бар, паҳнӣ; *муқобили* тӯл 1.

Бидонад замиро, ки пасту баланд,
Дарозош чанд асту паҳнош чанд. *Низомӣ*

Як чуфт бисот ёфтанд: Сесада раш дар шаст раш
дарозно ва паҳнои он. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

2. вусъат, васеӣ; *маҷ.* бузургӣ, азамат.

Яке қатра борон зи абре чакид,
Хичил шуд, чу паҳнои даръе бидид. *Саъдӣ*

♦ **паҳнои умр** кушодаҳволия, фароҳӣ ва хубии ҳаёт.

Мо ба паҳнои умр афзудем,
Хизр агар саъй дар дарозӣ кард. *Зухури*

паҳно кардан ҳамвор намудан.

Замин он ки болост, паҳно кунам,
Бад-он дашти беоб даръе кунам. *Фирдавсӣ*

Заминро зи хун ранги дебо кунам,
Зи болон бадҳоҳ паҳно кунам. *Фирдавсӣ*

ПАҲНОВАР پهڼاور аризи, бисъёр васеъ, сербар.

Чу кудак ба дасти шиновар-бар аст,
Натарсад в-агар Даҷла паҳновар аст. *Саъдӣ*

Об бас тез буду паҳновар,
Хирси мискин дар об шуд музтар. *Ҷомӣ*

ПАҲНОНА پهڼانه маймун, бузина.

Агар абруш чин орад, сазад, гар руи ман бинад,
Ки рухсорам пур аз чин аст, чун рухсори паҳнона.
Кисоӣ

ПАҲНСИНА پهڼ سينه дорони сини фароҳ.

ПАҲНШОНА پهڼ شانه паҳндуш, паҳнкитф, чорпахлу.

ПАҲ-ПАҲ په په 1. *калимаи нидо* офарин, таҳсин, зех.

Ронч... дар хондани шеър тарзи ачибе дошт ва
вақти таҳсини шеъри худ мегуфт: Паҳ-пах!

«*Хизонаи омира*»

пах-пах задан таҳсини офарин кардан.

Рӯҳониён чу бинанд абкори фикри ман,
Паҳ-пах зананд бар ваю номи худо баранд.

Қамолӣ Исмоил

2. калимаест, ки дар мавриди кароҳат аз чизе, ки дил
бечо мекунад, гуфта мешавад.

Олимхоҷа бинию даҳонро бо остин маҳкам ги-
рифтанд ва фаръеду фиғон мекарданд: Паҳ-пах,
бадбӯ буда, мағзи сарамро шӯронид. *Саъдӣ Зиё*

ПАҲР په په як ҳисса аз чор ҳиссаи рӯз ва ё шаб, ҳаштъя-
ки шабонарӯз, се соат.

Чу паҳре зи тира шаб андар чамид,
Ки он ном дар пеши яздон хамид. *Фирдавсӣ*

Як паҳр аз шаб гузафта буд, ки аршошёнӣ ин
хабар шунид. «*Таърихи Фарошита*»

ПАҲРА په ره посбонӣ, муҳофизат.

Ильёсхон, ки доязодаи подшоҳ буд, дар он шаб
навбати паҳраи ӯ буд. «*Таърихи Фарошита*»

ПАҲРАДОР پهردار посдор, муҳофизаткунанда.

Халил аз бими он зинҳорхорон,
Мураттаб дошт чамъе паҳрадорон. *Низорӣ*

Пиёдаҳои паҳрадор бар эшон ҳамла оварда ба
қатл мерасониданд. «*Таърихи Фарошита*»

ПЕ په номи ҳарфи сейуми алифбон арабии тоҷикӣ (پ).

Ин ҳарф маҳсуси забони форсию тоҷикӣ буда,
дар забони арабӣ вучуд надорад ва онро бои форсӣ
низ меноманд. Дар дағнависҳои қадим ба ҷои п—б
ва дар шаклҳои муарраби калмаҳои тоҷикӣ-форсӣ ф ё б
навишта мешавад (мас. пил—фил, порс—форс, под-
шоҳ—бодшоҳ ва ғ.). Дар ҳисоби ҷумалу абҷад бо б ба-
робар буда шумораи 2-ро ифода мекунад.

ПЕРАҲАН پهړهن *ниг.* пероҳан.

ПЕРАҲАНПҶШ پهړهن پوش куртапуш.

Ҳар як чу хубоб пераҳанпуш,
Гирдобсифат даруна пурҷуш. *Файзӣ*

ПЕРАҲАНЧОҚ||**ПИРАҲАНЧОҚ** پهړهن چاқк пераҳандари-

да, куртадарида; *маҷ.* ранҷида, ошuftа.

Ки бошад пераҳанчоке зи ушшоқ,
Ба шабҳои ҷудой нотағвоне. *Мушфиқӣ*

пери(й)||**пиро(й)** پهړا(ى) *асоси* замони ҳозираи **пери-**
стан||**пиростан**.

ПЕРО(Й)||**ПИРО(Й)** پهړا(ى) зеб, зинат, ороиш; **пери** шудан
зинат ёфтан, ораста гаштан.

Меъда пур гашт, киса пери шуд,
Киса болиду маҳзаноро шуд. *Бедил*

ПЕРОИШ پيرایش зеб додан, зинат додан, ороиш.

Набинанд пероиши якдигар
Магар муддати даъвӣ ояд ба сар. *Низомӣ*

Расулон мабхуту мадҳуш дар ороиши он базм
ва пероиши он маҷлис бимонданд.

«Тарҷимаи Яминӣ»

перой پيرای *ниг.* перо(й).

ПЕРОЙ پيرای *ниг.* перо(й).

ПЕРОМАН||**ПЕРОМУН** پيرامن||پيرامون гирд, гирдогирд,
атроф, гирду пеш.

Лашкар перомуни шаҳр фаро гирифт ва ба дар-
ҳои шористон ҷанг оғоз карданд. «*Таърихи Систон*»
Гулпераҳано, бе ту равам чун ба гулистон,
Мақсуд зи перомани гул бӯи ту дорам. *Мушфиқӣ*

пероман нишастан гирд нишастан, давра нишастан,
ҳалқа карда нишастан.

Ҷамъеро дидам пероман нишаста, эшон аз сари
талаттуф ба ман сухан кард. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ **перомуни чизе** гаштан аз пай чизе шудан, аз чизе
даст накашидан.

Лутфӣ ... аз сару савдои мубоҳиса даргузашт,
дигар перомуни ҷавоби суол нагашт. *Садри Зиё*

ПЕРОР پيرار соли пеш аз порсол, перорсол, пеш аз соли
гузашта.

Ҳаргиз наёмадасту наёяд гузашта боз,
Бар қавли ман гуво бас перору пори ман.

Носири Хисрав

Боз бар ёд медиҳад дилро
Шодии пору ишрати перор. *Убайди Зоконӣ*

ПЕРОРИН پيرازين перорсола, ду сол пешина.

Мири порину мири перорин
Ҳама баттолу мо ҳамон таббол. *Саъдӣ*

ПЕРОСТА||**ПИРОСТА** پيراسته 1. *сифати феълӣи замони*
гузаштаи перостан||*пиростан*; 2. озода, зебо.

Агарчи Ҷарир аст пероста,
Аз ин анҷуман мар-туро хоста. *Фирдавсӣ*

ПЕРОСТАГӢ پيراستگى оростагӣ, мураттабӣ, зебоӣ.

Перостагии нӯҳ ҷамаиро,
Дар гул бигирифтаам суханро. *Файзӣ*

ПЕРОСТАН||**ПИРОСТАН** پيراستن 1. кам кардан, қайчӣ за-
дан ва буридани чизе барои ороиш; оростан, ороиш до-
дан, зебу зинат додан.

Ҳама пушти пилон биёростанд,
Ба дебои румӣ биперостанд. *Фирдавсӣ*

2. мураттаб гардонидан, ба тартиб андохтан.
Аз баҳри худо, зулф маперой, ки моро
Шаб нест, ки сад арбада бо боди сабо нест. *Ҳофиз*
Худ ту омода буйи в-ороста
Ҷанги ўро хештан пероста. *Рӯдакӣ*

3. руфу кардан, ямоқ кардан, порадузӣ намудан.
Кухан хирқан хеш перостан,
Беҳ аз ҷоман орият хостан. *Саъдӣ*

Шарма аз хирқаи олудан худ меояд,
Ки бар у васла ба сад шаъбада перостаам. *Ҳофиз*

4. зидудан, пок кардан, тоза намудан.

Ҳама ростӣ бояд оростан,
Зи кажжӣ дили хеш перостан. *Фирдавсӣ*
Як оху, ки аз як дуруғ оядо,
Ба сад рост гуфтан напероядо. *Абӯшақури Балхӣ*
5. сайқал кардан; 6. маҷ. танбеҳ кардан, сиёсат кар-
дан.

Ҳамедун дояро лахте биперой,
Ба бодафроҳ бар ҳолаш мабахшой.

Фахриддини Гургонӣ

ПЕРОЯ||**ПИРОЯ** پيرايه 1. зебу зинат, ороиш.

Чокарпешаро перояи бузургтар ростист.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

Ишқи ту дар дил нику перояест,
Дидаро дидори ту сармояест. *Анварӣ*
Аз ту перояи сухан нав шуд,
Оби назми ту сӯзи Хисрав шуд. *Мушфиқӣ*

2. зевар, асбоби зинат ва ороиш.

Сандуқе пеши у биниҳод ва сари он бикӯшод,
чумла перояи занон буд. *Авфӣ*

пероя бастан а) зинат додан, оростан бо зевар.

Зи ҳар нусха бардоштам мояҳо,
Бар у бастам аз назм перояҳо. *Низомӣ*

Аруси маҷлиси мо худ ҳамеша дил мебурд,
Алалхусус, ки перояе бар у бастанд. *Саъдӣ*

б) маҷ. ба назм даровардани сухан, манзума сохтан.

Бастам ба ҳазор пухтахомӣ
Перояи Хисраву Низомӣ. *Шоҳин*

пероя додан зинат додан, ороиш додан.

Чу Ширин боздид он духтаронро,
Зи маҳ пероя медод ахтаронро. *Низомӣ*

ПЕРОЯБАНД پيرايه بند ороишгар, зинатдиханда.

Сел дар иқлими мо пероябанди хона аст,
Раҳна монанди кафас ороиши коҳона аст.

Абӯтолиби Калим

ПЕРОЯГАР پيرايه گر ороишгар, зинатдиханда.

Пероягари парандпӯшон,
Сармоядеҳи шакарфурушон. *Низомӣ*

ПЕРОЯДЕҲ پيرايه ده зинатдиханда, ороишгар.

Равшанкунӣ осмон ба анҷум,
Пероядеҳи замин ба мардум. *Низомӣ*

ПЕРОЯПҮШ پيرايه پوش худро ородиханда.

Никӯру, ки зевар набандад ба дӯш,
Басе беҳтар аз зишти перояпӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПЕРОЯСАНЧ پيرايه سنج зеварсанч, он кӣ зевар месанҷад,
он кӣ зевар бармекашад; пероясанч гаштан зевар до-
дан, зевар ва чизҳои қиматбаҳо бахшидан.

Ҷаҳондор к-он дид, бикшод ганҷ,
Ба хирворҳо гашт пероясанч. *Низомӣ*

ПЕРОҲАН||**ПИРОҲАН**||**ПЕРАҲАН**||**ПИРАҲАН** پيراهن||پيرهن
курта, либоси таҳи якҷабата.

Агар бошгуна бувад пераҳан,
Бувад ҳоҷати баркашидан зи тан. *Рӯдакӣ*

◇ **пероҳани гул киноя** аз барги гул.

Буд садпора қу пероҳани гул пардаи дил,
Ки ба хори суманаш боз ба ҳам духта шуд. *Исмат*
пероҳани гӯр киноя аз кафан.

Гар ҳама мамлақату моли ҷаҳон ҷамъ кунем,
Лек ҷуз пераҳани гур зи дунё набарем. *Ҳоқонӣ*
пераҳани қоғазӣ (*ё қоғазин*) а) рӯшноии субҳ ва шиои офтоб; б) *киноя аз* додхоӣ, ки дар замони қадим шахси зулмида барои маълум намудани мазлумин худ либоси қоғазӣ пушида ба додхоӣ назди додрас мефтааст.

То ки дасти қадар аз дасти ту бирбуд қалам,
Қоғазин пераҳан аз дасти қадар бод бадар. *Ҳоқонӣ*
пераҳани Юсуф ишора ба яке аз воқеаҳои афсонаи Юсуфи Қанъонӣ, ки бародаронаш аз ҳасад уро ба ҷо андохта, бо баҳонаи он, ки гуё уро гург хурдааст, куртан порашудаашро ба хун олуда ба падараш Яъқуб расониданд.

Гар ба хокам гузарад Юсуфи гулпираҳанам,
Бӯи пераҳани Юсуф шунаванд аз қафанам. *Ҳилолӣ*
пераҳан дарида *ниг.* **пераҳан қабо кардан.**

Пераҳане гар бидарад з-иштиёқ
Домани афваш ба гунаҳ бармапуш. *Саъдӣ*
пераҳан ҷок кардан (*ё сохтан, задан*) *ниг.* **пераҳан қабо кардан.**

То рухат дидаст гул дар боғ, эй сарви равон,
Бар тани худ ҷок месозад зи хичлат пераҳан.

Ҳофиз

Эй сабо, бархезу тарки тушаю дамсоз гир,
Ҷок зан пераҳану танҳо раҳи Шероз гир. *Исмат*

Ҳама авроқи у зи шавқи сухан
Пераҳан ҷок карда то доман. *Мушфиқӣ*

пераҳан қабо кардан (*ё сохтан*) куртаро пора кардан, куртаро ҷок кардан; *киноя аз* гирьяву фиғон.

То магар васли ту як шаб васлаи қорам шавад,
Дар фироқат пераҳанро сохтам бар тан қабо.

Салмони Соваҷӣ

Пероҳани хештан қабо кард,
Дар домани дашту кӯҳ ҷо кард. *Шоҳин*

пераҳани ҷон дарида *киноя аз* худро ҳалок намудан.
Ҷи кунам, даст надорам ба гиребони аҷал,
То ба тан дар ғами ту пераҳани ҷон бидарам. *Саъдӣ*

ба (*ё дар*) **пераҳан нағунҷидан** (*ё нағунҷидан*) *киноя аз* изҳори шодии бисёр кардан.

Парда бардору бараҳна гӯ, ки ман
Менагунҷам бо санам дар пераҳан. *Румӣ*

Ҳазрати охунд... аз ғояти шодӣ дар пераҳани худ
нағунҷиданд. *Садри Зиё*

пераҳани ҳаёти касе дарида *киноя аз* бар бод рафтани ҳаёт, ба дами ҳалокат расидан.

Сарриштаи умедам аз дасти ғам ғусаста,
Пероҳани ҳаётам бар тан дарида бе ту. *Сайидо*

пераҳани танг пора бехтар зарб. чизе, ки бад аст, набуданаш бехтар.

Меғуфт, ки: Танг буд дар бар,
Пероҳани танг пора бехтар. *Ҳилолӣ*

ПЕРУЗ *پيروز* *ниг.* **пирӯз.**

ПЕРУЗӢ *پيروزي* *ниг.* **пирӯзӣ.**

ПЕС *پيس* 1. номи касалие, ки дар бадани инсон ва ҳайвон пайдо мешавад; барас; 2. гирифтори касалии барас.

Дар мулки ту басанда накарданд бандагӣ
Намрудӣ пашшахурдаву Фиръавни неси ланг.

Сӯзанӣ

Дар миёни он килоб саге буд пес, ки ҷуръати зиё-
дат мекард. *«Равзат-ус-сафо»*

ПЕСА *پيسه* 1. сиёҳу сафеди омехта ба ҳам, ало, аблақ, дуранга, мошубиринҷ.

Даври ҷавонӣ гузашт, муи сияҳ песа гашт,
Барқи ямонӣ бичаст, гард бимонд аз баҳор. *Саъдӣ*

2. *мач.* дурӯя, мунофиқ.

Бузургон, ки аз тухмаи Висаанд,
Дуруянду бо ҳар касе песаанд. *Фирдавӣ*

ПЕХОЛ||**ПАЙХОЛ** *پيخال* пасафкандаи паррандагон, саргини мурғон.

Итғифоқан ғалевоҷе аз ҳаво пехол кард ва дар
даҳони шайх афтод. *«Хизонаи омира»*

ПЕХТАН *پيختن* печидан, печондан, тофтан.

Ҷуз оби ду дида менашӯяд
Гарде, ки замона бар рухам бехт,
Ҷун ҳаст замона сифлапарвар,
Қай дасти замона бартавон пехт. *Қозӣ Рукниддин*

ПЕЧ *پيچ* ҳамидағии ҷизе, кажӣ, печидағӣ, тоб, чин.

То бувад дар ду зулфи хубон печ,
В-андарон печ сад ҳазор шикан... *Фаррухӣ*

Пинҳон дили шикастан Шоҳини хастаро
Дар печи зулф бурдану бастан гуноҳи кист. *Шоҳин*
печ-печ а) печ дар печ, ҳам дар ҳам, пуршикан, пур-печ.

На андеша аз кас, на ҳоҷат ба ҳеч,
Ҷу зулфи арусон раҳаш печ-печ. *Саъдӣ*

Эй турран ту ҳам-хаму гесу гиреҳ-гиреҳ,
В-аз ҷаъди печ-печи ту ҳар мӯ гиреҳ-гиреҳ.*

б) *мач.* музтариб, паршон.

Шаҳ аз гуфти он марди донишбасеч
Фуру монд бар ҷони худ печ-печ. *Низомӣ*
печу ҳам шикан, тоб, ҳалқа; мач. ранҷу азоб.

Гирифтorem дар печу хами у,
Раҳидан ҷун тавонем аз дами у. *Ҷомӣ*

печ бар печ ҳам дар ҳам, печутоб, печ дар печ; *мач.* пурмашаққат.

Раҳе печ бар печи торики танг,
Ҳама роҳ пурхору пурхора санг. *Низомӣ*

печ дар (*ё андар*) печ печопеч, печ-печ, ҳам бар ҳам, пуршикан.

Эй ваъдаи фардон ту печ андар печ,
Охир ғами ҳичрони ту чанд андар чанд?

Манучехрӣ

Пой мекуфт бо ҳазор шикан
Печ дар печтар зи тоби расан. *Низомӣ*

печ андохтан печондан, гиреҳ андохтан; **печ додан** печондан, печонидан, тоб додан.

Нарина набудаш ҷу фарзанд ҳеч,
Ба таълим гуши маро дод печ. *Хисрави Деҳлавӣ*

печ хӯрдан печидан, печу тоб хӯрдан.

ПЕЧА||**ПИЧА** *پيچه* 1. зулф ва кокули пешонӣ; 2. пешонӣ.

Ба теғ турра бибурад зи печани хотун,
Ба гурз паст кунад тоҷ бар сари чепо.

«Сиҳоҳ-ул-фурс»

3. *ниг.* **печак** 2.

ПЕЧАБАНД||**ПИЧАБАНД** *پيچه بند* чашмбанди занон, рӯй-банди занон, ки аз мӯй ё аз ёли асп бофта мешавад.

Бипечад дилам, чун зи печа бутам,
Кушояд ба рағми дилам печабанд. *Асқадӣ*

ПЕЧАК *پیچک* 1. *шакли тасғири* печ; 2. гиёҳест, ки ба набототи дигар печида боло меравад ва як навъи он ашақа (*ё* лаблоб) ва *ё* ошиқи печон ном дорад. Бадтаринаш зардпечак аст, ки ба ҳар гиёҳ, ки печад, онро хушк мекунад; 3. як навъ мевани нохурданист, ки аз чинси харбуза ва ба қадри калонии себ буда зардранги хушбӯи талхмаза аст ва дар миёни полези харбуза мерӯяд ва дастанбу низ ном дорад; 4. чизе, ки ресмон *ё* абрешмиро ба он мепечанд, кулӯлаи ресмон *ё* абрешим.

Ду кас бар сари печаки борики абрешим нишоъ доштанд. «*Табрихи Фаршита*»

ПЕЧИДАДАСТ *پیچیده دست* 1. касе, ки дасти уро печидаву тофта бошанд, дастпечида; 2. *мач*. нотавон, очиз.

Бад-ин сустпоёни печидадаст
Сикандар чӣ лашкар тавонад шикаст? *Низомӣ*

ПЕЧИДАН *پیچیدن* 1. тоб хурдан, ҳалқа задан, ба таври ҳалқа гирд шудан.

Шохи шамшоде, ки печидаст нилуфар бад-он,
Сарви озод, ки дорад рух зи гулбарги таре.

Чомӣ

Зангӣ шуда аз снёхрангӣ,
Печида ба худ чу мӯи зангӣ. *Ҳилолӣ*

2. ҳалқа кардан, печонида гирифтан.

З-ин гулистон сарвақаддеро накардам роми хеш,
Ҳамчу қумрӣ бар гулу печидам охир доми хеш.

Сайидо

3. лифофа кардан, печонидан (ба даруни чизе).

Маро кас нахоҳад харидан ба ҳеч,
Ба девонагӣ дар ҳарирам малеч. *Саъдӣ*
Печиду ба дасти қосиде дод,
Бо Лайлно қавми у фиристод. *Ҳилолӣ*

4. печутоб хурдан; *мач*. азоб кашидан, ба дарду алам дучор шудан.

Бипечид Заҳҳоки бедодгар,
Бидарридаш аз бим, гуфти, чигар. *Фирдавсӣ*
Бисузам, чун туро сӯзон бибинам,
Бипечам, чун туро печон бибинам.

Фахриддини Гургонӣ

5. *мач*. машғул шудан, андармон шудан.

Бирав, чони бобо, дар ихлос печ,
Ки натвонӣ аз халқ барбаст ҳеч. *Саъдӣ*
Ба сарриштаи ваҳм дигар малеч,
Ки ғайр аз суҳан дар ҷаҳон нест ҳеч. *Бедил*

6. *мач*. саргардон шудан, овора гаштан.

Ғаҳе бо ашк меҷӯшам, ғаҳе бо оҳ мепечам,
Суроғи матлабе дорам, ба чандин роҳ мепечам.

Чурғати Бухорӣ

7. *мач*. гирифтор шудан, банд шудан.

Он қадар бар яъс печидам, ки уммедам намонд,
Пой то сар як гиреҳ шуд, растаам аз тобҳо. *Бедил*
Сабақ ноҳонда ҷаҳлам илм гардид,
Хаёлам чун гуҳар дар назм печид. *Ҳозиқ*

8. *мач*. часпидан, дарафтодан.

Мачнуи шӯҳие аз у чунон дид,
Чун хок ба каҳрабо бипечид. *Шоҳин*

9. *мач*. ҳамроҳӣ намудан, рафоқат кардан, наздик шудан; саъю кушиш кардан барои наздикӣ ва ҳамсуҳбатӣ бо касе.

Маҷдулмулк чун дид, ки мақонди у дар соҳибдедон асар нахоҳад кард,
дар бародараш Алоуддин печид. «*Чомеъ-ут-таворих*»

Тихидаст бар хубрӯён малеч,
Ки беҳеҷ мардум наярзад ба ҳеч. *Саъдӣ*

10. *мач*. якҷоя шудан, омехта шудан.

Печидааст хандаву шеван ба якдигар,
Ин нукта аз садои шукуфтан мубарҳан аст. *Соиб*

11. *мач*. баланд шудан, паҳн шудан (-и садо).

Махур, Соиб, фиребн фазл аз аммомаи зоҳид,
Ки дар гунбад зи бемағзӣ садо бисёр мепечад.

Соиб

Садоест печида дар коинот,
Ки пур карда аз шавқ зарфи ҷиҳот. *Бедил*

12. *мач*. сарпечӣ кардан, саркашӣ намудан.

Кунун аз ту савганд хоҳам яке,
Набояд, ки печӣ зи дод андаке. *Фирдавсӣ*

ПЕЧИШ *پیچش* 1. ҳалқазанӣ, ҳамӣ ва печу тоб; печидагӣ, шиканҷ, ҳамидагӣ.

Сайидо, печиши он зулф ба он рух зи чӣ руст?
Муй бар шӯълаи оташ чу ғитад, тоб хурад.

Сайидо

2. касалии шикам, шикампеч, дарди шикам.

Андар рудаҳо печишу боду қуроқур падиҷ ояд.
«*Захираи Хоразмшоҳӣ*»

... Қаз ин тухма пурдоғу ранҷему дард,
Шабу рӯз бо печишу бодӣ сард. *Низомӣ*

3. *мач*. чигилӣ, бесарунӯгӣ; душворӣ, сахтӣ.

Чу Қайҳисрав он печиши ҷанг дид,
Ҷаҳон бар дили хештан танг дид. *Фирдавсӣ*
Ёре, ки на роҳи худ басеҷад,
Аз печиши кор худ бипечад. *Низомӣ*

◇ *заминро* печиш ба ноф барафгандан *киноя* аз *заминро* ба ларза даровардан.

Ғиревидани кӯси гардуншикоф
Заминро барафганд печиш ба ноф. *Низомӣ*

ПЕЧОК *پیچاک* печу ҳам, ҳалқа.

Ману печоки зулфи он буту бедорӣи шабҳо,
Қучо хуспад касе, к-аш мезанад дар сина ақрабҳо.

Хисрави Деҳлавӣ

Зи печоки мори каёникаманд
Бипечид бар худ сипехри баланд. *Ҳотифӣ*

ПЕЧОН *پیچان* 1. дар ҳолати печида, ҳалқашуда; *мач*. мушавваш, музтариб, беқарор.

Ниҳонӣ зи Судобаи чорагар
Ҷамебуд печону хастаҷигар. *Фирдавсӣ*
Ҷамебинӣ, ки печон ҳамчу морам,
Чӣ гуна саъбу ошуфтаст қорам.

Фахриддини Гургонӣ

Мо дар талаби зулфи ту чун зулфи ту печон,
Мо дар ҳаваси чашми ту чун чашми ту бемор.

Саноӣ

2. *мач*. қуфта, ранҷур, азобу аламкашанда.

Бад-у гуфт: Гӯяд ҷаҳондор шох,
Ки ман саҳт печонам аз ранҷи роҳ. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. печ дар печ; мисраи печон мисрае, ки мазмунаш печ дар печ аст; мисраи барҷастаи дақиқмазмун.

Мисраи печонам, аз ман, аҳли дониш, бизгаред,
Уқда аз дил во шавад, гар пай ба мазмунам баред.

«Фарҳанги Онандроч»

печон кардан а) ба печу тоб даровардан, гардон кардан.

Гар ин найза дар мушт печон кунам,
Сипоҳи туро чумла бечон кунам. *Фирдавси*

б) маҷ. мушавваш кардан, музтарибу парешон сохтан.

Ман уро ба як санг бечон кунам,
Дили Золу Рудоба печон кунам. *Фирдавси*

печон шудан (ё гаштан) а) мубтало ва гирифтор гаштан; мушаввашу музтариб шудан.

Чу бечора гардию печон шавӣ,
Зи гуфтори ҳарза нушаймон шавӣ. *Фирдавси*

Чу бишнид Баҳром гуфтори ӯй,
Дилаш гашт печон зи кирдори ӯй. *Фирдавси*

б) руйғардон шудан, руй тофтан, саркаш ва мағрур шудан.

В-агар оз варзему печон шавем,
Падид ояд, он гаҳ ки бечон шавем. *Фирдавси*

ПЕЧОПЕЧ پیچ 1. печутоб, печ дар печ, ҳам дар ҳам ва бисёр печдор будан; 2. маҷ. сахтӣ, азоб.

Зи печопечи он шаб гар диҳам шарҳ,
Ду зулфашро ду рух додан тавон тарҳ.

Хисрави Деҳлавӣ

вақти печопеч ҳангоми сахтӣ.

То бидонӣ, ки вақти печопеч
Ҳеч кас мар-туро набошад ҳеч. *Саной*

ПЕЧ-ПЕЧӢ پیچی 1. ҳамдарҳамӣ, печдарпечӣ; 2. маҷ. нозу саркашӣ.

Шоҳ чун дид печ-печии ӯ,
Чорагар шуд зи бас басечии ӯ. *Низомӣ*

ПЕЧУТОБ پیچ وتاب 1. ҳаму шикан, печидағӣ.

Дар чаманҳо бунафша бетоб аст,
То ба зулфи ту печутоб афтод. *Шоҳӣ*
Ба арзи печутоби турраат ҳамдарди занҷирам,
Надорад ҳарфи ман чуз дар дили девона таъсире.

Шоҳин

роҳи печутоб роҳи печ дар печ, роҳи душворгузар.

Ба дасти худ сари зулфи сухан овардаам, Мулҳам,
Наҳоҳам по кашид акнун зи роҳи печутоб ин ҷо.

Мулҳам

2. маҷ. изтироб, азоб, ранҷ, алам.

Чу дуди оҳи худ дар печутобам,
Зи рашки он ки афрони ман он қост. *Мушфиқӣ*
Бе ту имшаб баски аҳволи харобе доштам,
Аз тигҳиоғуши худ печутобе доштам. *Сайидо*

ПЕШ پیش 1. муқобили пас 1.

Ҳамеронд дар пеш бо Тус Гев,
Пас-андар парастандаи чанди нев. *Фирдавси*

пеш-пеш пешопеш, аз пеш.

Онро, ки пайрави дили равшанзабон бувад,
Аз пеш-пеш машғали давлат равон бувад.

Мӯҳсини Таъсир

пеш андохтан аз пеш равон кардан, пеш рошдан, аз пеш фиристодан; 2. муқаддам, қабл, собиқ, даргузашта; аввал, оғоз.

Пеш аз ин бад рӯзгоре доштам, ошиқ шудам,
Рӯзҳо дидам, ки ҷустам рӯзгори пешро.

Мушфиқӣ

ба пеш а) ба тарафи пеш, ба сӯи пеш; б) аз аввал, аз нахуст.

Шав адабомуз писарро ба пеш,
Қ-у чу қавӣ шуд, натавониш беш.

Хисрави Деҳлавӣ

пешу пас а) он чӣ рӯ ба рӯӣ аст ва он чӣ дар ақиб аст.

Меравӣ чун шамъу чамъе аз пасу пешат давон,
Не, ғалат гуфтам, набошад шамъро худ пешу пас.

Ҳофиз

б) аввалу охир, оғозу анҷом; муқ. пас 1 (пасу пеш).

Беҳуда набояд чу шарар чашм кушудан,
Гарди адам аст оинаи пешу пас ин ҷо. *Бедил*

пеш будан муқаддам будан, пешқадам будан.

Қ-аз ин даст аз ҳама кас беш бошӣ,
Ба ин по аз ҳама кас пеш бошӣ. *Ҳилолӣ*

3. оянда.

Гир ки модар кунад аз меҳри хеш
Парвариши зода ба умеди пеш. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. бо изофа ё бо изофа ва пешоянд ҳамчун пешоянди номин таркиби бо маънои гуногун: **пешӣ** ... а) муқобили ..., рӯ ба рӯи ...

Хуш он ки ту нишинию ман пешӣ рӯи ту,
Созам баҳона баҳри суҷуде намозро. *Ҷомӣ*

б) назди ..., хузури ...

Чист ин тезӣ, рақибо, ҳар замонат бо Камол,
Пешӣ гул, эй боғбон, аз хор бехтар андалеб.

Камоли Хучандӣ

Гӯянд, навбате Шақиқи Балхӣ пешӣ Ҳорун дар-
омад. *Аҳмади Дониш*

◇ **аз пешӣ** худ худ ба худ, бидуни ёрии каси дигар.

Ҳеч кас аз пешӣ худ чизе нашуд,
Ҳеч оҳан ханҷари тезе нашуд.*

пеш гирифтан а) ихтиёр кардан, ирода намудан; қабул кардан, пазируфтан; риоя кардан.

Дурушти нагирад хирадманд пеш,
На сустӣ, ки нозил кунад қадри хеш. *Саъдӣ*

Гирифтӣ ба дастур он кор пеш,
Ба он рост кардӣ ҳама кори хеш. *Ҷомӣ*

Мӯҳре ва забте, ки мо онро ба хузуру муайян фармудем,
дар тамоми мамолик бад-он мӯчиб пеш гиранд ва аз он таҷовуз нанамоянд.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

б) пешгирӣ кардан, чораҷӯӣ намудан.

Ту бинӣ ҳар шикастери зи ҷо,
Ба ҳар ҷо пеш гирӣ моҷарое. *Ҷомӣ*

пеш кашидан пеш овардан, ба миён овардан, манзур кардан.

Нуқлҳои захира' пеш кашид,
Нақл меғуфту нуқлаке мечид. *Ҷомӣ*

пеш намудан ошкор кардан, зоҳир кардан.

Ба маю мутриби хушнама шағаф пеш намой,
Қи зи инсофи ту ақтори ҷаҳон пуршағаб аст.

Анварӣ

пеш овардан ба миён гузоштан, ба пеш мондан.

Маро бо яке аз қавми худ назарест ва чун та-
лаби висоли у кардам, ин шарт пеш овард.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

пеш омадан а) наздик шудан.

Маҷнун зи хироми ноз хуррам

Пеш омаду гуфт: «Хайра мақдам!» *Ҳилолӣ*

б) воқеъ шудан, рӯй додан; дучор гардидан.

Бад-ӯ гуфтам: Эй ёри покизахуй,

Чӣ дармондагӣ пешат омад? бигӯй! *Саъдӣ*

Аз замини дил намерӯяд гиёҳи хурраи,

Абри раҳматро чӣ пеш омад? баҳоронро чӣ шуд?

Махфӣ

пеш рафтани а) ба пеш ҳаракат кардан.

Мезад қадамею пеш мерафт,

Мерафт, вале зи хеш мерафт. *Ҳилолӣ*

б) тараққӣ кардан, ривоч ёфтани.

Хисраво, тан зану биншин паси кори худ аз он-к

Ҷигарат хун шуду корат пас аз ин пеш нарафт.

Хисрави Деҳлавӣ

пеш хондан назди худ даъват кардан, ҳеҷ задан.

Фиристодан Золро пеш хонд,

Зи ҳар гуна бо ӯ суҳанҳо биронд. *Фирдавӣ*

аз пеш бардоштан *чизеро* роҳ тоза кардан, монеаро
бартараф намудан.

Ба ҳиммат кӯхро аз пеш бардошт,

Аҷаб санге зи роҳи хеш бардошт. *Ҳилолӣ*

ПЕША *پیشه* 1. амал, кор, шуғл.

Ба гетӣ бех аз ростӣ пеша нест,

Зи кажжӣ батар ҳеҷ андеша нест. *Фирдавӣ*

Умрест, Сайидо, зи ҳунар даст шустаам,

Шуд муддате, ки гушанишинист пешаам. *Сайидо*

2. касб, ҳунар, санъат.

Савдогаре буд, уро се писар буданд, ки аз пешаи
худ парҳез намуда, даст дар моли падар дароз
намуданд. *«Нигори дониш»*

Пешае нест дархури ҳолам,

Қи зи икдоми он ба худ болам. *Бедил*

пеша доштан пеш гирифтани, ихтиёр намудани, кореро
варзидани.

Агар пеша надорад ҷавру бедод,

Чаро бо дарди ман у ҳаст дилшод.

Фахриддини Гургонӣ

пеша кардани а) варзидани, амал намудани, ихтиёр на-
мудани.

Чу зинҳор хоҳад, карам пеша кун,

Бибахшову аз макраш андеша кун. *Саъдӣ*

Сухан кам гуфтани андеша кардан

Беҳ аз бисёрғуӣ пеша кардан. *Ҳилолӣ*

б) омӯхтани, ёд гирифтани; в) одат кунондани.

Офарида мардумон мар-ранҷро,

Пеша карда қони ранҷоҳанҷро. *Рудакӣ*

пеша омӯхтани ҳунари омӯхтани, касби аз худ кардани.

Дар корғаҳи чунин дилафрӯз

Коре куну пешае биёмуз. *Ҳилолӣ*

Маро пешае биёмуз, то аз дастрани ҳеш ҳурам.

Аҳмади Дониш

ПЕШАВАР *پيشاور* ҳунари, санъаткори, касби, ҳунари-
пеша.

Ба поён расад киси симу зар,

Нагардад тигӣ киси пешавар. *Саъдӣ*

[Муғулҳо] нуздаҳуми моҳи рабеулохир шаҳ-
ристон биситаданд ва ғайр аз пешаварон тамома-
ро ба қатл оварданд. *«Ҷомеъ-ул-тавориҳ»*

ПЕШАЙВОН *پيشايوان* айвони пеши хона.

ПЕШАФТОД *پيش افتاد* қисмат, насиб, пешомад.

Ҳар соат аз миҷғони худ хуни дилам пеш уфтад,

3-ин зормонда бахти ман ин аст пешафтоди ман.

Хисрави Деҳлавӣ

ПЕШАҲД||**ПЕШЪАҲД** *پيش عهد* пешгузашта, гузашта, пе-
шина.

Гузорандаи дostonҳои пеш,

Чунин гуяд аз пешаҳдони хеш ... *Низомӣ*

ПЕШБИН *پيش بين* дурандеш, оқибатандеш, доно ва хи-
радманде, ки ояндаро дарк мекунад.

Чӣ гуяд кунун мубади пешбин?

Чӣ бинанд фарзонагон андар ин? *Фирдавӣ*

Чист иқбол? Пешбин будан,

Осмон доштан, замин будан. *Бедил*

ПЕШБИНИ *پيش بيني* дурандешӣ, оқибатандешӣ, доноӣ, хи-
радмандӣ.

Он чо ки пешбини бояд, муваффақӣ,

В-он чо ки пешдастӣ бояд, музаффарӣ.

Маъруфии Балхӣ

Магар аз фикри уқбо бозгардам, то ба хеш оям,
Ки аз худ саҳт дур афтадам аз пешбиниҳо.

Бедил

ПЕШБОЗ *پيش باز* пешвоз, истиқбол, боздид.

Шабистон ҳама пешбоз омаданд,

Ба дидори у базмсоз омаданд. *Фирдавӣ*

дар пешбоз омадан ба истиқбол баромадан.

Чу шаҳ дид, дар пешбоз омадаш,

Арусе чунон дилнавоз омадаш. *Низомӣ*

ПЕШВО *پيشوا* раҳнамо, сардор; муришд.

Дар ин пеша чун пешвои навӣ,

Қуҳанпешагонро макун пайравӣ. *Низомӣ*

Чунун ба манзили мақсуд раҳнамои ман аст,

Ба ишқ пираҳани чок пешвои ман аст. *Мушфиқӣ*

ПЕШВОЗ *پيشواز* *ниг.* пешбоз.

ПЕШВОЙ *پيشوايي* хидоят, раҳнамоӣ, сардорӣ, иршод.

Баъд аз ман кори пешвои уммаг аз они ҳулафои
ман бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ПЕШГОҲ||**ПЕШГАҲ** *پيشگاه*||*پيشگاه* 1. саҳни хона ё айвонӣ
ҷои болонишинӣ, ҷои ифтихорӣ дар ҳар макону маскан,
ки дар муқобили поин аст.

Яке тоқи фирӯза дар пешгоҳ,

Парипайкаре ҳамчу тобанда моҳ. *Ҳочу*

Зи пешгоҳи висоли ту то расад хабаре,

Ниҳодаем сари худ бар остони фироқ. *Шоҳин*

2. назд, пеш, бар, ҳузур.

Чун ишқ ба пешгоҳаш омад,

Гуям, ки чиҳо ба роҳаш омад. *Файзӣ*

3. садр; тахт.

Биёрояд он номвар пешгоҳ,

Ба сар барниҳад хисравонӣ кулоҳ. *Фирдавӣ*

4. садришин; одами мӯхташам; киноя аз подшоҳ.

Чунин гуфт ҷоду, ки ман бегуноҳ,
Чӣ гуям бад-ин номвар пешгоҳ? *Фирдавси*

5. палос, фарш, гилем, ки дар пешгоҳ меандозанд.

Бидидам ман он хонаи мӯхташам,
На наҳ дидам он ҷову не пешгоҳ.
Яке зиғ дидам фиғанда дар у,
Намадпорае туркмонӣ сиёҳ. *Маъруфи Балхи*

◇ пешгоҳи нушур д. қиёмат.

ПЕШГУӢ *پيش گوی* 1. пешакигӯӣ; шарҳдиҳанда, баёнкунанда.

Мар-вафоро табъи маҳмуди ту омад пешгӯӣ,
Мар-сахоро дасти масъуди ту омад тарҷумон.

Азрақӣ

2. аз ғайб гапзананда, фолбин; 3. дурандеш, оқибатандеш; хирадманд.

ПЕШГУӢ *پيش گوی* 1. пешакӣ баён кардан, пешакӣ шарҳ додан.

Хирадро кунад рои ту пешгӯӣ,
Вафоро кунад аҳли ту тарҷумонӣ. *Унсурӣ*

2. ғайбдонӣ, фолбинӣ; 3. дурандешӣ, оқибатандешӣ; хирадмандӣ.

ПЕШДАНДОН *پيش دندان* *ниг.* пешхӯрд 1.

ПЕШДАСТ *پيش دست* 1. пешхидмат, пешкор; 2. ноиб; мададгор.

Харобам кард чашми ниммасте,
Ки дорад ҳамчу миғгон пешдасте. *Соиб*

Мирзо ... Шамсиддинро ба ҳаросати Мултон гузошт ва Лангархонро пешдасти у сохта, ба савби Татта муроҷаат намуд. «*Таърихи Фаршита*»

3. забардаст; ғолиб, музаффар.

Бар душманони худ ба хирад пешдаст гашт,
Обои хешро ба ҳунар неқном кард.

Мухторию Ғазнавий

ПЕШДАСТӢ *پيش دستي* бартарӣ, сабқат.

Дуруя ситоданд дар ҷои чанг,
Намуданд дар пешдастӣ даранг. *Низомӣ*

пешдастӣ кардан ба коре пеш аз дигаре даст задан.

Маслаҳати мо дар он аст, ки пешдастӣ кунем ва уро ба макру ҳилат бигирем. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Пеши лашкар омад ва гуфт: То эшон пешдастӣ накунам, шумо пешдастӣ макунед.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

пешдастӣ овардан сабқат намудан, пешкорӣ ва пешравӣ намудан, ба коре пештар даст задан.

Бар он хатм шуд руҳсати раҳнамун,
Ки шаҳ пешдастӣ наёрад ба хун. *Низомӣ*

ПЕШДОД *پيش داد* пуле, ки пеш аз кор ба муздур ва коргар меоданд, бунақ.

Зи бас хирси бахшиш накарда суол,
Ба соил диҳад ҷуди у пешдод. *Асқадӣ*

ПЕШДОМАН *پيش دامن* порчае, ки дар вақти кор ва хурқпазӣ аз доман поён мебанданд; пешдомани оҳанга-

рон порчаи ҷарме, ки оҳангарон вақти кор ба руи зону паҳн карда мебанданд.

Аз он дирафш Фаридун гирифт оламо,
Ки пешдомани оҳангари Сифоҳон аст. *Наққош*

ПЕШИН *پيشين* 1. пешгара, гузашта, собик; қадим.

Зи шоҳони пешин касе зинда ҳаст,
Ки бар тахти шоҳӣ тавонад нишаст? *Ҷомӣ*

Ангушти ҳайрат ба дандон газида, аз гуфтаи пешини ман ёд карда, тааҷҷуб менамуд.

Садрӣ Зиё

2. аввалин, якумин.

Вай пешин касест, ки дар илми фано ва бақо сухан гуфт. *Ҷомӣ*

3. нимрузӣ, нисфирузӣ, вақти қиёми офтоб, зӯҳр; муқ. пешингоҳ.

Зи суннат набинӣ дар эшон асар,
Магар хоби пешину нони саҳар. *Саъдӣ*

Гуянд, Умари Абдулазиз як рӯз то пешин ба кори халқ машғул буд. *Аҳмади Дониш*

ПЕШИНА *پيشينه* 1. *ниг.* пешин 1.

Миёни Абусуфъён ва Умар бинни Хаттоб адова-ти пешина буд. «*Таърихи Табарӣ*»

2. дар шакли ҷамъ пешинагон гузаштагон.

Некбахтон ба ҳикоят ва амсоли пешинагон панд гиранд аз он пеш, ки пасиниён бар воқеаи у масал зананд. *Саъдӣ*

ПЕШИНГАӢ *پيشين گه* *ниг.* пешингоҳ.

ПЕШИНГАӢОН *پيشين گهان* *ниг.* пешингоҳон.

ПЕШИНГОӢ||ПЕШИНГАӢ *پيشين گاه||پيشين گه* вақти пешин, ҳангоми нимрузӣ, вақти зӯҳр; муқ. пешин 3.

Рафт пешингоҳе аз вайронае
Суи бозори Ҳалаб девонае. *Зулалӣ*

ПЕШИНГОӢОН||ПЕШИНГАӢОН *پيشين گاهان||پيشين گهان* *ниг.* пешингоҳ.

Зи пешингоҳон то намози дигар
Ба майдон нашуд размсози дигар. *Низомӣ*

ПЕШИНӢ *پيشينان* *исмӣ* ҷомеъ гузаштагон, пешгузаштагон.

[Муқаннаъ] ба ғоят зирак буд ва китобҳои бисёр аз илми пешиниён хонда буд.

«Таърихи Наршахӣ»

Ба ибрат зи пешиниён ёд кун,
Дил аз ёди пешиниён шод кун. *Ҷомӣ*

ПЕШКАШ *پيشکش* тӯҳфа, бахшиш, ҳадя.

Ҳадяҳою армуғону пешкаш
Шуд гувоҳи он ки ҳастам бо ту хаш. *Румӣ*

пешкаш кашидан ҳадя додан, бахшиш кардан, ҳадя ва тӯҳфа тақдим намудан.

[Шаҳобиддин Муборакшоҳ] туи ом кард ва ҳазрати салтанат ва умуми хавотину шоҳзодагон ва умароро пешкашҳои лоиқ кашид.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ПЕШКОР *پيشكار* 1. пешхидмат, хидматгор.

Бифармуд Рустам, ки то пешкор
Яке ҷома орад бараш пурнигор. *Фирдавси*

Ба деги ҳавас об шуд пеху қаз,
Ба гулхан шуда пешкор ошпаз. *Сайдо*

2. мададгор, ёрирасон.

Бахту давлат чу пешкори туанд,
Нусрату фатҳ пешёёри ту бод. *Рӯдакӣ*

ПЕШКОРА پیشکاره пешхидмат, хидматгор.

Эй ки маҳ бо камоли хубии хеш
Пеши рӯи ту пешкора бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПЕШМИСРАЪ پیش مصراع мисраи аввали байт.

Ба анлак фурсате аз ҳамхаёлон пеш меояд,
Тавонад ҳар кӣ, Соиб, пешмисраъро расонидан.
Соиб

ПЕШНИҲОД پیش نهاد чизе, ки дар маркази хотир бошад,
чизе, ки дар мадди назар гирифта шудааст, ният; **пеш-
ниҳод сохтан** ният кардан, ирода намудан.

Сардорони Қашмир ... сари фитна доштанд ва
аслан итоатро пешниҳод намесоштанд.
«Таърихи Фарошита»

ПЕШОБ پیشاب бавл, шоша.

ПЕШОДАСТ پیشادست нақд.

Ситаду дод чуз ба пешодаст
Доварӣ бошаду зиёну шикаст. *Лабӣбӣ*

ПЕШОН I پیشان ниҳоят, охир, нуқтаи интиҳон масофае.

Эй марди гармрав, чӣ равӣ беш аз ин ба пеш,
Чандин марав ба пеш, ки пешон падида нест.
Аттор

ПЕШОН II پیشان пешиниён, гузаштагон.

Он ҳама андешаи пешонҳо
Мешиносад аз бидоят чоҳҳо. *Румӣ*

ПЕШОНИКУШОДА پیشانی کشاده 1. пешонифарох; 2. маҷ.
хушфезл, хушхулк, чехракушод, хушмуомила.

ПЕШОНӢ پیشانی 1. мобайни рустангоҳи мӯи сар ва абру;
носия, қабин.

Арақ аз пешонии вай мерафт, чунон ки замин
тар шуда буд. *Аҳмади Дониш*

пешонии вокарда қабҳаи кушода:

Дидани пешонии вокардаат ҳар субҳгоҳ
Чини чавҳар аз қабин во мекунад онаро. *Соиб*

2. маҷ. иқбол, саодат, бахт.

3-ин шаб бадар ор кавкабамро,
Пешонии рӯз деҳ шабамро. *Файзӣ*

◇ **пешонӣ кардан** рӯй турш кардан, хашм зоҳир
кардан.

Аз висолат чун ба бӯсе қонеъ аст,
Буса пешаш ору пешонӣ макун. *Убайди Зоконӣ*

кушода будани пешонӣ хандон будан, шукуфон бу-
дан.

Гар ғунча гиреҳ дар абру афканд,
Пешонии гул кушода бояд. *Хисрави Деҳлавӣ*

пешонӣ (дар хок) ниҳодан киноя аз сачда кардан,
таъзим кардан.

Боз вақт омад, ки ман сар дар парешонӣ ниҳам,
Рӯи зебо бинаму дар хок пешонӣ ниҳам.

Хисрави Деҳлавӣ

пешонӣ судан сачда кардан, таъзим кардан.

Ба роҳи у нахустин гом моро сачда пеш омад,
Ту, эй ҳасрат, қадам мезан, ки мо судем пешонӣ.
Бедил

пешонии кор доштан лаёқати кор доштан, аз ўҳдаи
кор баромадан.

Мушкил, ки кушояд гиреҳ аз риштаи қорам,
Абруи ту пешонии ин кор надорад. *Соиб*

пешонии қасе чин бастан хашмнок шудан, дар қаҳру
ғазаб шудани қасе.

Пешонии нози у аз шӯҳи ниғаҳ чин баст,
Мижгон ба ситам бархост, абру камари кин баст.
Сайдо

ПЕШОПЕШ پیشاپیش пеш-пеш, аз пеш.

Ғусса пешопеши меҳнат, аз қафо маҷнуни ишқ,
Суи водии муҳаббат хуш ба сомон меравад.
Махфӣ

ПЕШОР پیشار бавл, шоша.

Пизишк омаду дид пешори шоҳ,
Суи тандурустӣ набуд кори шоҳ. *Фирдавӣ*

ПЕШОҲАНГ پیش آهنگ пешрав, пешраванда, пешрави гу-
рӯх, пешрави лашкар, қофила ва ғ.

Ало, ё хаймағӣ, хайма фуру ҳил,
Ки пешоҳанг берун шуд зи манзил. *Манучехрӣ*

Шавҳар пурсид, ки аз куҷо донистӣ, ки он ҷу-
тур пешоҳанг мешавад ва аз пул мегузарад.
«Чомеъ-ут-тамсил»

ПЕШПЕРО پیش پیرа орошидхандаи ҳикояҳои пешина.

Куҷо пешперои пири қуҳан
Ғалат ронда буд аз дурустӣ суҳан? *Низомӣ*

ПЕШПОРА پیش پاره навъе аз ҳалво, ки аз орд, рағван ва
душоб мепазанд; ҳалвои нарм ва нозук.

Суҳан бояд ки пеш орей хуш, эро-к
Суҳан хуштар басте аз пешпора. *Носири Хисрав*

ПЕШРАВ پیش رو пеш-пешраванда, пешраванда, пеш-пеш
корвон ё гурӯҳ раванда; пешво, раҳнамо.

Агар ба тарафе хидмате бошад ва маро фармуда
ояд, то солор ва пешрав бошам...

«Таърихи Байҳақӣ»

Пешравам ақл бувад, то ба ҷаҳон
Қард ба ҳикмат чунин мушор маро.

Носири Хисрав

◇ **пешрави лашкари саҳро киноя аз гурҳар.**

ПЕШРАС پیش رس меваи пешпазак, мевае, ки пеш аз ҳа-
ма меваҳо мепазад.

Ба манзил расид аз ҳама пештар,
Бувад иззати пешрас бештар. *Ҳотифӣ*

Сарҷӯши ҳаё гулбуни боғи ҳаваси мост,
Сар пеш фикандан самари пешраси мост.

Мӯҳсини Таъсир

ПЕШТОҚ پیش طاق равоқ, тоқ, болои меҳробшакли дар-
воза.

Фитодаш ногаҳон дар охири роҳ
Назар бар пештоқи суддаи шоҳ. *Нозим*

ПЕШХЕЗ پیش خیز хидматгор, навкар.

Манам, ки чуши фиғон бар лаби хамуши ман аст,
Хуруши маҳшариён пешхези чуши ман аст.

Толиби Омӯли

ПЕШХИДМАТ پیش خدمت пешкор, хидматгор.

Он охун рамида зи мардум нигоҳи кист?
Ин фитна пешхидмати чашми сиёҳи кист? *Соиб*

ПЕШХОН I پیش خان дастархоне, ки ба рӯяш хамир заво-
ла мекунад.

Ба рӯи пешхонаш орамида,
Хамираш чун ҷавонони расида. *Сайидо*

ПЕШХОН II پیش خوان он ки ҳасабу насаби шахсеро, ки
ба маҷлис даромадааст, ба ҳозирон меғӯяд; муарриф.

Дар халосам рустамиҳо кард ишқ
Пешхони қиссаи ман Бежан аст. *Зухурӣ*

ПЕШХОНА پیش خانه чодир ва асбоби сафари подшоҳон,
ки аз пеш мебурданд.

Султон Маҳмуд пешхона ба ҷониби Дакан зада
ду-се манзил пеш нишаст. *«Таърихи Фаришта»*

ПЕШХҶҶРД پیش خورد 1. таоми ношитоӣ, тахтӯл, таоме, ки
наҳор бо он мешикананд; 2. киноя аз чизи тасарруфшуда.

Чаҳон пешхӯрди ҷавонит бод,
Фузун аз ҳама зиндагонит бод. *Низомӣ*

ПЕШЪАҲД پیش عهد *ниг.* пешаҳд.

ПЕШЪЕР پیشیار 1. мададгор, ёрирасон, ёвар.

Бахту давлат чу пешкори туанд,
Нусрату фатҳ пешъери ту бод. *Рӯдакӣ*

2. пешоб, бавл, шоша.

Аз ниҳеби ту шеро гардунро
Об нохӯрда пешъер гирифт. *Анварӣ*

ПЕШӢ پیشی пешравӣ, сабқат; пешӢ гирифтан пеш гузап-
тан, сабқат бурдан.

Шунидам дар айёми Ҳотам, ки буд
Ба хайл-андараш бодпое чу дуд,
Сабосуръате, раъдбонг, адҳаме,
Ки бар барқ пешӢ гирифтӣ ҳаме. *Савдӣ*

Ба эътиқоди мо, агар касе дар замин мутасар-
риф бошад, ... ба чаҳор давлат ... пешӢ гирад.

Аҳмади Донии

ПЕШҚАБЗ||ПЕШҚАБЗА پیش قبض||پیش قبضе ханҷаре, ки
ба пешу камар мебанданд.

ПЕШҚАНГ پیش جنگ касе, ки дар сафи аввал қанг ме-
кунад; қисме аз лашкар, ки аввалин шуда бо душман
қанг сар мекунад.

Аз тоҷикия ... пешқанги лашкари нусрат созем.
«Шаҳномаи Фарғона»

ПЕҶ په *ниг.* пиҳ.

ПЕҶОБА په آبه *ниг.* пиёба.

ПИДАР پدر *ниг.* падар.

ПИДРОМ پدرام 1. ораста, пероста, зинатьёфта.

Гул бихандиду боғ шуд пидром,
Эй хушо ин чаҳон бад-ин ҳангом. *Фаррухӣ*

2. шод, хушдил, хуш, хуррам.

Намонам, ки Қайхисрав аз бахти хеш
Бувад шоду пидром бар тахти хеш. *Фирдавӣ*
Шаҳо, то бар забони халқ бошад ин масал қорӣ,
Ки гардад хурраму пидром мулк аз адлу кишт
аз нам! *Сузанӣ*

3. муборак, фаррух, хучаста, хушхосият.

Ҷамебуд, то рӯз Баҳром буд,
Ки Баҳромро он на пидром буд. *Фирдавӣ*
Қуҷо гом зад хинги пидроми ӯ,
Замин ёфт сарсабзӣ аз гоми ӯ. *Низомӣ*

4. шодӣ, хушӣ.

Мо ба шодӣ ҷамеғуем: эй руд, бимӯй,
Мо ба пидром ҷамеғуем: эй зер, бинол. *Фаррухӣ*

5. саҳех, дуруст, мувофиқ.

Падар гуфт: Раъи ту пидром нест,
Ту хурдӣ, туро разм ҳангом нест. *Асадӣ*

6. мунтазам, доимӣ.

... Қ-ин гуябади бадроми гирдгардон
Шурида бисе кард кори пидром. *Носири Хисрав*
Навозишгарихои пидроми ту
Барорад ба ҳафтум фалак номи ту. *Низомӣ*

ПИДРОМИДАН پدراמידن хуррам кардан; хуррам шудан;
неку шудан, хуб шудан.

Агарчи роҳ нопидром бошад,
Бипидромад, чу хушфарҷом бошад.

Фахриддини Гургонӣ

ПИДРУД پدرود *ниг.* падруд.

ПИЁБА||ПЕҶОБА پیابه||پیه آبه навъе аз шурбои оддӣ ибо-
рат аз равғану пиёз, пиёзоба.

Гар пиёба мекӯрӣ, ёдат ба хайр,
Ях барин шуд шурбо, юндӣ нашуд. *Савдо*

ПИЁДА پیاده 1. касе, ки бо пон худ роҳ меравад.

Манам ҳамчун пиёда, ту саворӣ,
Зи ранҷи рафтани огоҳӣ надорӣ.

Фахриддини Гургонӣ

2. дар ҳолати пиёдагӣ.

Ҷам акнун туро, эй набарда савор,
Пиёда биёмузамат корзор. *Фирдавӣ*
пиёдагони ҳоҷ(қ) ба ҳаҷ равандагон, раҳравони ҳаҷ,
онҳое, ки ба ҳаҷ пиёда мераванд.

Пиёдагони ҳоҷ бодияро ба сар бурданд. *Савдӣ*
пиёда шудан аз марқаб фуромадан, пиёда гаштан.

Саворонро бигӯй, то пиёда шаванд ва ба ҳарб-
гоҳ раванд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Гуруҳе пиёда шуданд аз саманд,
Ба як даст милтиқ, ба дигар каманд. *Сайидо*

3. аскарӣ пиёда.

Бисъер ғаноим ба даст афтод, чунон ки ҳар са-
вореро се ҳазор дирам расид ва пиёдаро ду ҳазор.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Имодулмулк пиёдаҳои шаҳро берун карда,
лашқари шайх Алиро дар боғот муаттал доштанд.

«Таърихи Фаришта»

4. муҳран шоҳмот.

Зулфаш андар ҷавр талқин мекунад,
Рух пиёда, хусн фарзин мекунад. *Анварӣ*

5. мулозим, хидматгор.

Чун пиёда(-и) қозӣ омад ин гувоҳ,
Қи ҳамехонад туро то ҳукмгоҳ. *Румӣ*

6. маҷ. заиф, очиз, суст.

Мулло Абдулло дар ҳаққи ӯ гуфт: Ҳилоли ға-
залро бад намегуяд, аммо дар маснави пиёда аст.
«*Хизонаи омира*»

7. маҷ. бебаҳра, бенасиб, маҳрум.

Бар ҳар чӣ дар замона саворӣ ба некӯӣ,
Чуз бар вафову меҳр, к-аз ин ду пиёдаӣ. *Ҳоқонӣ*
пиёда будан бебаҳра будан, бенасиб будан.

Пиёда набошам зи асбоби дониш,
Гар асбоби дунё фароҳам надорам. *Ҳоқонӣ*
пиёда гаштан а) аз маркаб фуромадан; б) маҷ. очиз
шудан, фуру мондан.

Гардид ғами дилаш зиёда,
Ғам гашт савора, ӯ пиёда. *Шоҳин*
пиёда ниҳодан забун доштан, очиз намудан.

Пиёда ниҳода рухаш мохро,
Фарас тарҳ карда басте шоҳро. *Низомӣ*

ПИЕДАГӢ *پیادگی* 1. пиёда будан; *ниг.* пиёда 1; 2. маҷ.
бечорагӣ, очизӣ.

Ту маро, гар пиёдаам, маникӯҳ
Қи маро аз пиёдагӣ гила нест. *Анварӣ*

ПИЁЗ *پیاز* навъе аз рустании сабзавотӣ, ки бех ва инчу-
нин барги тозаи он дар таом истеъмол мекунанд.

Он ки чун писта дидамаш ҳама мағз,
Пуст бар пусти буд ҳамчу пиёз. *Сағдӣ*

пиёзи ансул пиёзи даштӣ, пиёзи кӯҳӣ, пиёзи саҳроӣ;
♦ бун нағирифтани пиёзи *касе киноя аз* натича надо-
дани кӯшиш ва ҷидду ҷаҳди *касе*.

Пиёзи некии ман ҳеч гуна бун нағирифт,
Бад-ин сазад, ки бикӯбанд сар чу сир маро.
Сӯзанӣ

аз нархи пиёз хабар додан сазои кори зиштро додан,
ҷазо додан барои кори бад.

Чу сир кӯфта дорад сари ситампеша,
Хабар диҳад ситамандешро зи нархи пиёз.
Сӯзанӣ

ПИЁЗАКӢ *پیازکی*: лаъли пиёзакӣ лаъли сурхи қиматдо-
ре, ки аз Пиёзак ном мавзее ҳосил мешудааст.

Лаъли пиёзакӣ руҳи ту буду зард гашт,
Ашкам зи дарди ӯст чу лаъли пиёзакӣ.
«Луғати фурс»

ПИЁЗӢ *پیازی* мансуб ба пиёз; ♦ ашки пиёзӣ ашки сӯ-
зишноқ.

То чашми ту оростан сурмаи ноз аст,
Аз дидаи ушшоқ диҳад ашки пиёзӣ.

Алии Хуросонӣ

ПИЁЛА *یو. پیاله* 1. қадах, чоми май, косаи хурди шароб-
хурӣ; зарфи хурд, ки бо он моддан моеъро меҳуранд.

Чун ранги шароб аз пиёла гардад,
Ранги руҳат аз пушти даст пайдо. *Рӯдакӣ*

[Ҳазрати охунд] ғулунгу санҷиду мавиз ва ам-
соли он ҳар чиз, ки ба дасташон афтод, ба даруни
пиёлаи ҷой андохта, ҷойи ширин, яъне қандҷой гуф-
та, ба аҳли маҷлис меоданд. *Садрӣ Зиё*

2. маҷ. май, шаробе, ки аз пиёла менӯшанд.

Безорам аз пиёла в-аз арғавону лола,
Мову хурушу нола, кунҷе гирифта танҳо. *Кисоӣ*
Сарам хуш аст ӯ ба бонги баланд меғӯям,
Қи ман насими ҳаёт аз пиёла меҷӯям. *Ҳофиз*
пиёла кашидан пиёла гардондан, май хӯрдан.

Баҳор рафту ба гулбонги булбулони ҷаман
Пиёлае накашидем дар ҳавои хуше. *Урфӣ*
пиёла нӯшидан май хӯрдан.

Ҳаво хуморшикан, гул пиёлагардон аст,
Пиёла нӯшу маяндеш аз хумор имрӯз. *Соиб*
пиёла паймудан май хӯрдан.

Сӯфӣ, пиёла паймо, обид, қароба пур кун!
Эй кутаҳостинон, то кай дароздастӣ? *Ҳофиз*

♦ пиёла дар таҳи нохун ниҳуфтагӣ киноя аз барои
фиреб изҳори тақводорӣ кардан.

Музаввирон, ки ба инкори бода масти ҷидолаид,
Ниҳуфта дар таҳи нохун пиёла ҳамчу ҷилолаид.
Офарин

ПИЁЛАГАРДОН *گردان پیاله* соқӣ, майкаш; шаробхӯр.

Ҳаво хуморшикан, гул пиёлагардон аст,
Пиёла нӯшу маяндеш аз хумор имрӯз. *Соиб*

ПИЁЛАДОР *پیاله دار* киноя аз шаробхӯр.

Мекард гирья соқӣ бар гирди лолазоре,
Гӯё ба ёдаш омад даври пиёладорон. *Осафӣ*

ПИЁЛАКАШ *کاش پیاله* соқӣ, майкаш; майнӯш, шаробхӯр.

Ринди пиёлакашро, Таъсир, воғузоре,
Қоре ба мо надорад, моро ба у чӣ кор аст?
Муҳсини Таъсир

ПИЁЛАНУШ *پياله نوش* бодахор, шаробхӯр.

Дар аҳди подшоҳи хатобахши ҷурмпӯш
Ҳофиз қаробакаш шуду муфти пиёланӯш. *Ҳофиз*

ПИЁЛАПАЙМО *پیاله پیمو* пиёлакаш, майхӯр.

ПИЖМОН *پژمان* *ниг.* пажмон.

ПИЖУЛИДА *پژولیده* *ниг.* пажӯлида.

ПИЖУЛИДАН *پژولیدن* *ниг.* пажӯлидан.

ПИЖУЛОН(И)ДАН *پژولانیدن* *ниг.* пажӯлон(и)-
дан.

ПИЖУХАНДА *پژوهنده* *ниг.* пажӯҳанда.

ПИЖУХАНДАГӢ *پژوهندگی* *ниг.* пажӯҳандагӣ.

ПИЖУҲИДА *پژوهیده* *ниг.* пажӯҳида.

ПИЖУҲИДАН *پژوهیدن* *ниг.* пажӯҳидан.

ПИЖУҲИШ *پژوهش* *ниг.* пажӯҳиш.

ПИЗИШК *پزشک* муолиҷақунандаи дард ва касалиҳо, та-
биб, ҳаким.

Чаҳорум пизишке хирадманду ҷуст,
Қи нолаандагонро кунад тандуруст. *Низомӣ*

ПИЗИШКӢ *پزشکی* табибӣ, ҳакимӣ.

Араб бар раҳи шеър дорад саворӣ,
Пизишкӣ гузиданд мардонӣ Юнон.

Носири Хисра

ПИЗРУФТ *پذرفت* *ниг.* пазируфт.

ПИЗРУФТА *پذرفته* *ниг.* пазируфта.

ПИЗРУФТАН پذیرفتن *ниг. пазируфтан.*

ПИЗРУФТАНИ پذیرفتنی *ниг. пазируфтанӣ.*

ПИЗРУФТГОР پذیرفتگار *ниг. пазируфтгор.*

ПИЗРУФТГОРИ پذیرفتگاری *ниг. пазируфтгорӣ.*

ПИЙХ پيه *ниг. пих.*

Сухтаи меҳнат агар ҳаст дӯст,
Пийҳ шавад ёфт чу чарбӣ ба пӯст.

Хисрави Деҳлавӣ

ПИЛ I پيل 1. ҳайвони калонҷусса ва бузурги хартумдор;
фил.

Ба пилони гарданкашу говмеш,
Сипахро ҳаме гуша бурданд пеш. *Фирдавсӣ*

пили даманда (ё дамон) фили пурзӯри ҳамлақунандан
чангӣ, фили ғурранда.

Ба Зол огаҳӣ шуд, ки Рустам чӣ кард;
Зи пили даманда баровард гард. *Фирдавсӣ*
На мард аст он ба наздики хирадманд,
Ки бо пили дамон пайкор чӯяд;
Бале, мард он кас аст аз рӯи таҳқиқ,
Ки чун хашм оядаш, ботли нагуяд. *Саъдӣ*

пили жиён а) фили чангӣ.

... Ки Сосон ба пили жиён барнишаст,
Гирифта яке теги ҳиндӣ ба даст. *Фирдавсӣ*

б) фили дарғазабшуда.

Баровард хартум пили жиён,
Бад-он то ба Рустам расонад зиён. *Фирдавсӣ*

в) *мач.* наҳлавон.

Аз ин ду хунармард пили жиён,
Вибояд бибандад ба мардӣ миён. *Фирдавсӣ*

пили маст а) фили бадхашми зӯри чангӣ.

Сипоҳе ба кирдори пилони маст,
Ки бо чанги эшон шавад кӯҳ паст ... *Фирдавсӣ*

б) *киноя аз* паҳлавон.

Басо размгоҳо, ки он пили маст
Ба ҳамла сипаҳ пок дарҳам шикаст. *Фирдавсӣ*

2. номи яке аз мӯхраҳои шоҳмот.

Пиёда бидонанду пилу сипоҳ,
Руху аспу рафтори фарзину шоҳ. *Фирдавсӣ*

◇ **пили маҳмудӣ** ишора ба филҳои чангин Маҳмуди
Ғазнавӣ.

Силааш созу барги хушнудӣ
Силакаш пилҳои маҳмудӣ. *Ҷомӣ*

пили муаллақ дар ҳаво, **пили обкаш**, **пили ҳавой** *киноя аз* абр; **пил афғандан** очиз гардонидан, мағлуб
кардан, ғалаба кардан.

Чу дар зин кашад сарви озодро,
Бар аспе, ки пил афғанад бодро. *Низомӣ*

пил оростан филро ба чанг тайёр кардан.

Биёрой пилон, биёвар сипоҳ. *Фирдавсӣ*

пил ба мӯй кашидан ром кардан, мутеъ гардонидан
филро.

Ба ширинзабониву лутфу хашӣ
Тавонӣ, ки пиле ба мӯе кашӣ. «*Ахлоқи Муҳсинӣ*»
пилро ёди Ҳиндустон додан ба шӯр андохтан, ба ҳа-
ҷоч он овардан.

Бигардон паи шер 3-ин бӯстон,
Мадеҳ пилро ёди Ҳиндустон. *Низомӣ*

ПИЛ II پل пошнаи по.

Ҳамеша кафшу пилашро кафида бинам ман
Ба ҷои кафшу пилаш дил кафида боистӣ.
Маъруфӣ Балхӣ

ПИЛА پيله ғӯзаи кирми абрешим, ки аз он торҳои абре-
шим ҳосил мешавад.

Чу парвона оташ ба худ дарзананд
На чун кирми пила ба худ дартананд. *Саъдӣ*

◇ **чун пила дар пой мӯр** фитодан очиз ва забун гаш-
тан.

Гуруҳе, ки бар пой карданд зӯр,
Фитоданд чун пила дар пой мӯр. *Низомӣ*

ПИЛАВАР پيلهور майдафуруш, аттори хонагард, шахсе,
ки молҳои майда кӯча ба кӯча бардошта мефурушад.

Дар бозори он ҷо аз баққолу аттор ва пилавар
хар чӣ фурушанд, бордони он аз худ диҳанд.
Носири Хисрав

Чу дар баста бошад, чӣ донад касе,
Ки чавҳарфуруш аст ё пилавар? *Саъдӣ*

ПИЛАСТА پيلسته 1. устухони дандони фил.

Яке гунбад аз обнӯсу зи оч,
Ба пайкар зи пиластаю шозу соҷ. *Фирдавсӣ*

2. *киноя аз* соид, миёни оринҷ ва банди даст.

Чу бар рӯи соид ниҳад сар ба хок,
Суманро зи пиласта созад сутун. *Унсурӣ*

ПИЛАФКАН||**ПИЛАФГАН** پيل افکن||پيل افکن 1. қавӣ, зӯр;

2. аспӣ қавӣ.

Бирун ронд пилафкани ҳешро,
Рух афқанд пили бадандешро. *Низомӣ*

ПИЛБАНД پيلبند як навъ усули бозии шоҳмот, ки дар
паси фил ду пиёда мегузоранд, то ин ки ба омадани
муҳраи ҳариф монев бошад; **пилбанд** додан мот кардан
ба воситаи ҳаракати фил; *мач.* мағлуб кардан.

Чу дар чанги пилон кушой каманд,
Диҳӣ шоҳи Қаннучро пилбанд. *Низомӣ*

ПИЛБОЛО پيل بالا 1. баланд ва азимҷусса, филқомат, қа-
вихайкал; 2. *мач.* ба баландии қомати фил, хеле бисёр,
туда, хирман.

Зи по он пилболоро нишонданд,
Ба гирдаш пилболо зар фишонданд. *Низомӣ*

ПИЛБОН پيلبان пояндаи пил, нигоҳубинқунандаи фил,
ходими маҳсуси фил.

Эй ман он пиле, ки захми пилбон
Рехт хунам аз барои устухон. *Румӣ*
Ё макун бо пилбонон дӯстӣ
Ё бино кун хонае дархурди пил. *Саъдӣ*

ПИЛБОР پيلبار андозаи бори як фил.

Шиносад касе, к-аш хирад раҳнамун,
Ки аз пилбор аст вазнаш фузун. «*Хизонаи омира*»

ПИЛВОР پيلوار 1. монанди фил, фил барин, филмонанд,
қавӣ.

Тани пилвораш чу ин гуфта шуд,
Шуд аз ташнагӣ сусту ошuftа шуд. *Фирдавсӣ*

2. бори як фил.

Бигрифт ва бо ҳазор пилвор зару чавоҳир ба даргоҳ фиристод ба дасти Наримон.

«*Таърихи Систон*»

ПИЛГҶШ پيل گوش 1. гули савсан.

Бенуртар зи бахти худ аз чаши пилгӯш,
Бебаргтар зи фазли худ аз шокси настаран.

Сайфи Исфарангӣ

2. хокандоз, олатест, ки бо он хокрӯбаҳоро мебардоранд.

Офтобаш пилгӯши хокрӯб,

Осмонаш гунбади хиргоҳи бод.

«*Фарҳанги Онандроҷ*»

ПИЛДАНДОН پيل دندان 1. дандони фил; 2. маҷ. сафед.

Бару соидаш пилдандон шудааст. *Фирдавсӣ*

ПИЛЗҶР پيل زور зурманд, қавӣ, пурзур.

Чу оташ биёмад гави пилзур,

Чу кӯҳе равон кард аз ҷо сутур. *Фирдавсӣ*

Агар пилзурӣ в-агар шерчанг,

Ба наздики ман сулҳ бехтар, ки ҷанг. *Саъдӣ*

ПИЛИШТ||ПАЛАШТ پيلشت нопок, олуда; палиду пилишт олуда ва нопок.

Бо дили пок маро ҷомаи нопок равост,

Бад мар-онро, ки дилу ҷома палид асту пилишт.

Кисоӣ

ПИЛК پيلک ду пардае, ки чашмо мепушонад ва мижгон аз лаби онҳо рӯидааст; пусти гирдогирди чашм, қабок.

Мижа бар пилкам ар шавад пайкон,

Муӣ бар фарқам ар шавад сарпос...

Масъуди Саъд

ПИЛНИШИН پيل نشين филсавор.

ПИЛПАЙКАР پيل پيكر филҷусса, пилтан, бузургҷусса, қавихайкал.

Бирафту ба Рахш андаровард пой,

Барангехт он пилпайкар зи ҷой. *Фирдавсӣ*

ПИЛПИЛ پيلپيل ниг. филфил||фулфул.

Ту гуфти пилпили суда ба каф дошт,

Пароканд аз каф андар дида пилпил. *Манучехрӣ*

ПИЛПО(Й) پيل پا(ي) 1. қадаҳи бузурги шаробхури, ратли гарон.

Чу дар пилпои қадаҳ май кунам,

Ба як пилпо пилро пай кунам. *Низомӣ*

2. номи яке аз олатҳои ҷангӣ, гурзи оҳанини калон.

Зароҷа манам пили пӯлодхой,

Ки бар пушти пилон кашам пилпой. *Низомӣ*

ПИЛТА پيلته ниг. фатила.

ПИЛТАН پيلتن пилпайкар, қавичусса.

Саранҷом гурде аз он анҷуман

Биёмад ба наздики он пилтан. *Фирдавсӣ*

ПИЛТАПЕЧ پيلته پيچ фатилапеч, ҳар чизе, ки мисли фатила тоб дорад.

ПИЛШИКОР پيل شكار шикоркунандаи фил.

Ба пешу ҳирси ту худ пил луқмае бошад,

Туй чу мурғи абобил мурғи пилшикор.

Шамси Табрезӣ

ПИЛГҶШ پيلغوش ниг. пилгӯш.

Чун гули сурх аз миёни пилгӯш,

Ё ки заррин гушвор аз хуб гӯш. (1) *Рудақӣ*

ПИНА پينه 1. парча, чизи порашуда.

Қадаре пинаи кӯҳна дар зер ва порае бар забар андохта буд ва дар миёни он хуфта. *Авфӣ*

2. васла, ямоқ, порае, ки ба ҷои даридан либос ва чизҳои дигар духта ё васл карда мешавад.

Бар хирқаи ниёзи гадоёни даргаҳат

Нозад ба шухии пари товус пинаҳо. *Бедил*

пина задан васла қардан, ямоқ қардан; 3. пусти даст, пой ва дигар аъзо, ки аз асари кори зиёд ва зарбаву фишор сахту ғафс мешавад; обила, ғузаобила.

Яке мушт дар қорам аз кина кард,

Ки ҳамчун шутур синаам пина кард.

Яҳёи Қошӣ

ПИНАБАСТА پينه بسته киноя аз аламзада, дардманд, ғамгин.

Дилҳои пинабастан абнои рӯзгор

Аз нохуни паланг кунад ҷӯи хун равон. *Соиб*

ПИНАДҶЗ پينه دوز касе, ки чизҳои кӯҳнаро духтан пешаи уст, кӯҳнадӯз, порадӯз.

Ғар ба ғариби равад аз шаҳри хеш

Сахтиву меҳнат набарад пинадӯз. *Саъдӣ*

Дар дилам аз пинадӯзе буд захми бешумор,

Баҳъяи ӯ захми пинҳони маро кард ошкор. *Сайфӣ*

ПИНАК پينک ибтидои хоб, хоболудагӣ, ҳолати байни бедорӣ ва хоб.

ПИНАКӢ پينکي пинакзананда, пинакраванда; пинакӣ задан ғунудап, пинак рафтани, хоболуд будан.

Он хоҷа, ки чун чароғ як об нахӯрд,

То буд, зи партаваш касе файз набурд.

Монанди чароғе, ки бувад камравған,

Аз аввали умр пинакӣ зад, то мурд.

«*Фарҳанги Онандроҷ*»

ПИНГОН||БИНГОН پنگان||بنگان 1. коса, ҷом.

Сару бун чун сару буни пингон,

Андарун чун даруни ботингон. *Абушақури Балхӣ*

2. ташт, тос.

Беморро бинишонанд ва ду пингон оби гарми бағоят андар зери домани ӯ ниҳанд.

«*Захираи хоразмшоҳӣ*»

3. тоси соат, тоси мисини таҳсирӯх, ки онро дар миёни тағораи пуроб меғузоранд ва як бор пур шудани он аз об як вақти муайянеро мефаҳмонад.

Дар ҷаҳоне ҷӣ боядат будан,

Ки ба пингон тавонш паймудан. *Саной*

Бар сар ояд зи тихимағзини хасмат ҷӣ аҷаб

3-об чун гашт тихӣ, ояд пингон бар сар.

Қамолӣ Исмоил

ПИНДОР پندار 1. фикру хаёл, тасаввур; маҷ. кибру ғурур.

Машав ғарра бар ҳусни гуфтори хеш,

Ба таҳсини нодону пиндори хеш. *Саъдӣ*

Боди пиндор бирун кун зи димоғ,
К-ат аз ин бод шавад кушта чароғ. *Ҷомӣ*

2. маҷ. фарз, тахмин; хаёл, гумон, шак.

Ба пиндор натвон сухан гуфт зуд,
Нагуфтам туро, то яқинам набуд. *Саъдӣ*

ПИНДОШТ پنداشت хаёл, гумон.

Пиндошт нест, ҳаст ҳақиқат аз ин сухан,
З-ин сон сухан ба гӯши ту аз ҳар забон расид.

Сӯзанӣ

ПИНДОШТАН پنداشتن 1. тасаввур кардан, гумон кардан,
хаёл намудан; андеша кардан, мулоҳиза намудан.

Биёр он май, ки пиндорӣ равон ёҷути ноб астӣ
Ва ё чун баркашида тег пеши офтоб астӣ. *Рӯдакӣ*

Ту ин моя охир напиндоштӣ,
Ки аз ҷанг авлотар аст оштӣ. *Ҳоҷу*

Ба мохи рӯза бемори хаёлат рӯза чун дорад,
Ки ҳар гаҳ бинад он абру, ҳилоли ид пиндорад. *Исмат*

2. раво доштан, лоиқ доништан, сазовор дидан.

Зиндаам пиндоштӣ дар ҳаҷри хеш
Инчунинам куштани пиндоштӣ.

Қамолӣ Хучандӣ

Озори дили касе мапиндор,
К-озордиҳанда бинад озор. *Шоҳин*

ПИНУ پینو дӯғи турши хушкшуда, қурут.

Бародаронро Юсуф чу дод гандуму ҷав,
Баҳо гирифт аз эшон бизоати музҷоҳ.
Агар бизоати музҷоҳ пашму пину буд,
Набуд гандуму ҷав низ ҷуз ки тухму гиёҳ. *Сӯзанӣ*

Ба пинуву пашм аст бозорашон
Матоғе ҷуз ин нест дар борашон. *Низомӣ*

ПИНҲОН پنهان пӯшида, махфӣ, мастур.

Хубии рӯи ту афзун шуду тарсам, ки дигар
Ишқи пинҳони маро ҳусни ту машхур кунад.

Мушфиқӣ

пинҳон доштан мастур доштан, пӯшида доштан.

Маро дар дил ҷароҳатҳост аз ҳар захми шамшераш,
Ки машхур асту медорам зи чашми халқ пинҳонаш. *Исмат*

ПИНҲОНПИЖУХ پنهان پژو муфаттиши чизҳои пӯшида:

касе, ки корҳои махфиро ошкор мекунад; касе, ки ба
таври махфӣ чизеро тафтиш ва таҳқиқ мекунад.

Хабар додаш он марди пинҳонпижух,
Ки шоҳ аст бошавкату бошукӯҳ. *Низомӣ*

ПИНҲОНӢ پنهانی 1. ниҳонӣ, нуҳуфта, пӯшида.

Зи чашмам лаъли руммонӣ чу меборанд, механданд,
Зи рӯям рози пинҳонӣ чу мебинанд, мехонанд.

Ҳофиз

2. ба таври пӯшидаву махфӣ.

Бун гудро мебарад аз боғ пинҳонӣ насим,
Боғбон пай бурдааст, — ин кори дузди ошност.

Сайидо

Ночор бино бар бузургии қадр ва рафъати ман-
залаташон худдорӣ мекарданд, пинҳонӣ механ-
диданд. *Садри Зиё*

ПИР پير 1. солхӯрда, куҳансол, умрдида; муқобили ҷа-
вон.

Тавоно бувад ҳар кӣ доно бувад,
Зи дониш дили пир барно бувад. *Фирдавӣ*

Танатро чу кардам тавоно ба шир,
Ҷавонӣ макун бар парастори пир. *Шоҳин*

пири майкада (ё майхона) пири майфуруш.

Ба пири майкада гуфтам, ки ҷист роҳи наҷот,
Бихост ҷомӣ маю гуфт: Роз пушидан. *Ҳофиз*

Пири майхона ҳамехонд муаммое душ
Аз хати ҷом, ки фарҷом ҷӣ хоҳад будан. *Ҳофиз*

пири муаммар пири умрдида, пири куҳансол.

Як гул аз сад гули умраш нашукуфтаст, ҷаро
Пушт ҳам карда чу пирони муаммар нарғист?

Восифӣ

пири харобот пири майкада, майфуруш.

Қибла макун пири хароботро,
То ба харобӣ набарад зотро. *Хисрави Деҳлавӣ*

пири шикастапушт пири хамида.

В-он пири шикастапушт аз пушт

Омад зи шигифт бар лаб ангушт. *Шоҳин*

пиру ҷавон куҳансолу барно, калону хурд; маҷ.
ҳама.

Раҳ ба мақсуди худ зи пиру ҷавон
Ҷуст чандон, ки дошт тобу тавон. *Ҷомӣ*
пир то ҷавон ниг. пиру ҷавон.

Паҳлу бар офтоб занад пӯстини ман,
Доранд орзуи маро пир то ҷавон. *Сайидо*

пир шудан (ё гаштан) солхӯрда гаштан, калонсол шудан,
мӯсафед шудан.

То пир нашуд мард, надонад хатари умр,
То монда нашуд мурғ, надонад хатари бол.

Кисоӣ

Тан пир гашту орзуи дил ҷавон ҳанӯз,
Дил хун шуду ҳадиси бутон бар забон ҳанӯз.

Хисрави Деҳлавӣ

Забонамро таваққуф баски дар ҳарфи талаб бошад,
Дар оғуши дили ман тифли хоҳиш пир мегардад.

Мулҳам

2. дар тасаввуф — муршид ва роҳнамои тариқат.

Ғар зи пеши худ биронӣ чун сағ аз масҷид маро,
Сар зи ҳукмат барнадорам чун мурид аз гуфти пир.

Саъдӣ

Ғар аз инам нашуд иршод, аз он хоҳам ёфт,
Ман, ки дар роҳи иродат, ҳама кас пири ман аст.

Шоҳин

пири Маънаӣ лақаби Ҷалолиддини Румӣ.

Пири Маънаӣ дар китоби «Маснаӣ» фармуда ...
«Анвори Суҳайлӣ»

пири мукамил шайх ба камол расонандаи мурид.

Бичӯй аз паҳлуи пири мукамил,
Ки ин бошад ба даст овардани дил. *Ҷомӣ*

пири роҳ пири тариқат, муршиди роҳи тасаввуф.

Пири раҳ кибрити аҳмар омадаст,
Синаи у баҳри аҳзар омадаст. *Аттор*

пири тариқат пири роҳ, муршид, сардори суфиён ва
дарवेशон.

[Дарвеш] шикоят аз бетоқатӣ пеши пири тариқат
бурд. *Саъдӣ*

пири **Ҳирот киноя аз** Абусаиди Майҳанағӣ, ки яке аз пешвоёни тасаввуф буд; **пири** **Чом киноя аз** Абдурахмони Чомӣ (солҳои 1414—1492); **3. маҷ.** доно, ориф.

... Ки пире буд равшантабӯ хушгӯ,
Равон шеъраш чу оби соф дар ҷу. *Мулҳам*

◇ **пири** деҳа сардори деҳа; **пири** деҳқон **киноя аз** шароби кӯҳиан ангури.

Он ҷоми рахшон дардиҳед, озодаро ҷон дардиҳед,
В-он пири деҳқон дардиҳед аз шохи барно рехта.
Ҳоқонӣ

пири думӯй дунё (ба эътибори шабу рӯз).

Пири думӯе, ки шабу рӯзи туст,
Рӯзи ҷавонӣ адабомӯзи туст. *Низомӣ*

пири **Қанъон киноя аз** падари Юсуф, ки Яъқуб ном дошт.

Шунидаам сухане хуш, ки пири Қанъон гуфт:
Фироқи ёр на он мекунад, ки битвон гуфт. *Ҳофиз*

пири **кор** а) устоди кор, корозмуда, ботачриба.

Дар парда нуш ҷинси мураввақ, ки пири кор
Бо ҳеч кас нагуфт, ки ифшои роз кун. *Шоҳӣ*

б) **киноя аз** шоирони пешина, саромадони сухан.

Кӯҳан маснавиҳон пирони кор,
Ки мондаст аз он рафтагон ёдгор. *Чомӣ*

пири **муғон** а) калонтарини муғон, пешвои дини зардуштӣ; б) соҳиби майхона, майфуруш.

Қамол, лофи ибодат мазан, ки пири муғон
Ба як назар барад аз раҳ ҳазор обидро.

Қамолӣ Хучандӣ

пири **Сарандеб киноя аз** Одам, ки гуё пас аз ронда шудана аз ҷаннат ба Сарандеб (ҷазираи Цейлон) аз осмон фууромада буд.

Он ҷо ки дам қушод Сарофил даъваташ,
Ҷон боз ёфт пири Сарандеб дар замон. *Ҳоқонӣ*

пири **таълим** муаллим, устод; **пири** **(ҳафт)** фалак **киноя аз** сайёраи Зуҳал.

Натвон ба қалам навишт шавқат,
Гар пири фалак шавад дабирам. *Ҳофиз*

3-ин мотаме, ки гулғула офоқро гирифт,
Аз охи халқ пири фалак ҳам асо гирифт. *Савдо*

пири **чилсола киноя аз** ақл; **пири** **шашӯм чарх киноя аз** сайёраи Мушғари, ки мадори он фалаки шашӯм ҳисоб мешуд; **пир** **шудани** иштиҳо намондани иштиҳо, суст шудани иштиҳо.

Зи ғам гашт пушти ҷавонон дуто,
Зи савдон нон пир шуд иштиҳо. *Сайидо*

ПИРА **пире** пир, кӯҳансол.

Ту додӣ маро даст бар ҷодувон,
Сари бахти пира ту кардӣ ҷавон. *Фирдавсӣ*

Ҷаҳони пир барно шуд зи ишқи ин ҷавонмардон,
Зиҳӣ чарху замини хуш, ки он пир асту ин пира.
Шамси Табрезӣ

ПИРАЗАН||**ПИРЗАН** **пирзан** зани пир, кампир.

Пас шитобон омад инак пирзан,
Рӯй як сӯ коға карда хештан. *Рӯдакӣ*

Чароғи пиразан гар хуш насузад,
Фатила баркашад, то барфурузад. *Низомӣ*

Паси ҳафта омад дамон пиразан,
Пур аз ханда рафта ба ҳар сӯ даҳан. *Савдо*

◇ **пиразани** **чарх киноя аз** фалак.

ПИРАЗОЛ **пирзал**||**пирезал** пиразан, зани кӯҳансол, кампир.

Гирифтӣ гар ба дасташ пиразоле,
Наяфтодӣ зи ҷӯши гирья соле. *Мулҳам*

ПИРАК **пирк** **шакли** **хурдӣ** ва **навозиши** пир.

Пиронасараш орзуи барноист,
Фаръед аз ин пираки барнопеша. (1)

Убайди Зоконӣ

ПИРАСАР **пир**, солхурда, кӯҳансол, мӯйсафед.

... Ки бечоншуда боз ёбад равон
Ва ё пирасар мард гардад ҷавон? *Фирдавсӣ*

ПИРАФШОНӢ **пир** кирдори ҷавонӣ кардан дар пири, тақлид кардан ба корҳои ҷавонон дар ҳангоми пири.

Баҳор омад, гиребоне ба мастӣ чок хоҳам кард,
Ба ман май деҳ, ки пирафшоние чун ток хоҳам кард.
Ҳоқонӣ

ПИРАҲАН **пир** **ниг.** **пероҳан.**

ПИРАҲАНГУЛГҶ **пир** **ниг.** **пероҳан** касе, ки куртаи гулранг мепӯшад; **маҷ.** маҳбубаи куртасурх, зеболибос.

Танам чун ришта шуд з-он пираҳангулгуну хуш-
холам,

Ки боре метавон гунҷид дар як пираҳан бо ӯ.
Ҳилолӣ

ПИРАҲАНЧОК **пир** **ниг.** **пероҳанчок.**

ПИБОНУ(Ӣ) **пир** **ниг.** **пероҳанчок.**

Биёвард он дам зану шӯйро,
Ҷавонрову он пирбонуйро. *Савдо*

ПИРЗАН **пирзан** **ниг.** **пиразан.**

ПИРИНӢ **пир** **ниг.** **пероҳан** номи як навъ хӯроки ширин, ки аз орди биринҷу ширӯ шакар мепазанд; **фиринӣ**, муҳаллабӣ; **киноя аз** маҳбуба.

Ту, эй пириини шириншамоил,
Ба пешам ой, ки дар қайди панирам. *Савдо*

ПИРМАРД **пир** **ниг.** **пероҳан** марди пир, марди кӯҳансол, солхурда, ба пири расида.

Яке пирмард аст бар сони шер,
Нагардад зи ҷаиғу зи пайкор сер. *Фирдавсӣ*

Пирмарди ҷаҳондида дар он корвон буд. *Саъдӣ*

ПИРМОМ **пир** **ниг.** **пероҳан** момои пир, модари пир.

Бигуфто фаровон дуруду салом
Ба ҷони ту ҳар дам аз ин пирмом. *Савдо*

пир(Ӣ) **пир** **ниг.** **перо(Ӣ).**

ПИРО(Ӣ) **пир** **ниг.** **перо(Ӣ).**

ПИРОНА **пир** **ниг.** **перо(Ӣ).** 1. мансуб ба пир; 2. лонқи пирон, муносиби пирон; 3. **маҷ.** оқилона, хирадмандона.

Баровард сар солхурд аз ниҳуфт,
Ҷавобаш нигар, то ҷӣ пирона гуфт. *Саъдӣ*

Панди пирона диҳад воизи шаҳрам, лекин
Ман на онам, ки дигар панди касе бипзирам.

Ҳофиз

◇ **ба пирона** **сар** дар вақти пири.

Кунун кай ба ғам шодмонӣ кунам,
Ба пирона сар чун ҷавонӣ кунам. *Низомӣ*

Ҳоча мабодо, ки ба пирона сар
Бандаи фарзанд шавад баҳри хур. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

ПИРОНАСАР پيرانه‌سر дар ҳолати пирӣ, дар айёми пирон-солағӣ; *ниг.* **пирона** (ба **пирона сар**).

Пиронасар он қадар писар ёфт,
К-аз талғати меҳр бар қамар тофт. *Шоҳин*

ПИРОНСАР پيران‌سر *ниг.* **пиронасар**.

Қиро, к-омад ин пеш, к-омад маро,
Қи фарзанд куштам ба пиронсаро! *Фирдавсӣ*

ПИРОСТА پيراسته *ниг.* **пероста**.

ПИРОСТАН پيراستن *ниг.* **перостан**.

ПИРОЯ پيرايه *ниг.* **пероя**.

ПИРОҶАН پيراهن *ниг.* **пероҳан**.

ПИРОҶОН پيراهان *ниг.* **пероҳан**.

Ин нафас ҷон доманам бартофтаст,
Бӯи пироҳони Юсуф ёфтаст. *Румӣ*

ПИСАР پيرسر *ниг.* **пирасар**.

Ҳамон Зол, к-ӯ мурғ парварда буд,
Чунон пирсар буду пажмурда буд. *Фирдавсӣ*

ПИРУ پيرو киса, ҳамбён.

Зар зи пиру сабук бирун овард,
Дод дарвешрову хуб овард. *Баҳромӣ*

ПИРХАР پيرخر 1. хари пир, дарозгуши солхурда.

Чу кӯшиш кунад пирхар зери бор,
Ту мерав, ки бар бодпое савор. *Саъдӣ*

2. *киноя аз одами аҳмақ ва нодон.*

Қору боре, к-он надорад пою сар,
Тарк гир, эй пирхар, эй пирхар. *Румӣ*

ПИРӢ پيرى солхурдағӣ, куҳансоли, ҳолати солхурдағӣ;
муқобили **ҷавонӣ**.

Агарчанд умрам ба ҳафтод рафт,
Кунунам гами пирӣ аз ёд рафт. *Шоҳин*

пирӣ пазируфтган пир гаштан, ба пирӣ расидан; *мач.*
завол ёфтан, хотима пазируфтган.

Ҳама чиз пирӣ пазирад, бидон,
Магар дустӣ, к-он бувад ҷовидон.

Абушақури Балхӣ

ПИРУЗ||ПЕРӢЗ پيروز 1. музаффар, ғолиб, фотех, мансур.

Гар эдун, ки пируз бошам ба ҷанг,
Ба овардгаҳ барнаёрам даранг. *Фирдавсӣ*

пируз шудан ғолиб гаштан, зафар ёфтан.

Ниҳон гардид шамъи гегнафруз,
Сипоҳи шом шуд бар рӯз пируз. *Убайди Зоқонӣ*

2. *комъёб; хушу хуррам.*

Накардам замоне бару бум ёд,
Туро хостам низ пирузу шод. *Фирдавсӣ*

Агар сад сол бошӣ шоду пируз,
Ҳамеша умри ту бошад яке рӯз.

Фаҳриддини Гургонӣ

бахти пируз толеи баланд, саодати нек.

Лаби бахти пирузро хандае,
Маро низ марвон фархундае. *Рӯдакӣ*

толеи пируз бахти нек, хушбахтӣ, некбахтӣ.

То саҳар меёфтам коми дили лаъли лабаш,
Ин ҳама гӯё нишони толеи пируз буд. *Исмат*

ПИРУЗА پيروزه навъе аз сангҳои қиматбаҳои кабудранг ё осмониранг, ки барои зебу зинат ба кор мебаранд.

Биёростандаш ба дебои зард,
Ба ёқуту пирузаву лочвард. *Фирдавсӣ*

◇ **пируза кох** *ниг.* **пирузакох**; **пируза ташт** *ниг.* **пирузаташт**; **пируза ҷодар** *ниг.* **пирузаҷодар**.

ПИРУЗАВИТО پيروزه‌وطا пирузапарда; дорои пардаи кабуд (осмониранг); (**ин**) дахмаи **пирузавито киноя аз осмон**, дунбё.

Май нӯш куну чуръа бар ин дахма фишон з-онк
Дилмурда дар ин дахмаи пирузавитой. *Ҳоқонӣ*

ПИРУЗАГУН پيروزه‌گون пирузаранг, ба ранги пируза.

Ту гуфти гарди зангор аст бар оинаи чинӣ,
Ту гӯӣ мӯн санҷоб аст бар пирузагун дебо. *Фаррухӣ*

ПИРУЗАКОХ پيروزه‌كاخ *киноя аз осмон*.

Намонда амон зери пирузакох,
Аҷалро шуда дастгоҳе фарох. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПИРУЗРАНГ پيروزه‌رنگ ба ранги пирузз, пирузагун, кабудранг, осмониранг.

Ҳама ҷомаҳо карда пирузаранг,
Ду чашм абри хунин, ду рух бодаранг. *Фирдавсӣ*

ПИРУЗАТАХТ پيروزه‌تخت тахти бо пируза зинат додашуда.

Бар он пирузатахт аз тоҷдорон
Раҳо карданд май бар чуръахорон. *Низомӣ*

ПИРУЗАТАШТ پيروزه‌طشت *киноя аз осмон*.

Дар ин пирузаташт аз хуни чашмам
Ҳама офоқ шуд бечодамаъдан. *Ҳоқонӣ*

ПИРУЗАХТАР پيروزه‌اختر саодатманд, хушбахт, комъёб.

ПИРУЗАҶОДАР پيروزه‌چادر *киноя аз осмон*.

ПИРУЗБАХТ پيروزه‌بخت дорои бахти баланд, ботолё, баландбахт.

Ҳавои дил ба пирузӣ биронем,
Ки ҳам пирузбахту ҳам ҷавонем.

Фаҳриддини Гургонӣ

ПИРУЗБАХТӢ پيروزه‌بختى баландбахтӣ, баландтолей.

Ба пирузбахтӣ фуру хондам,
Зи шодӣ бар у ҷон барафшондам. *Фирдавсӣ*

Ҳама фоли Хисрав дар он пештахт
Ба пирузбахтӣ баровард бахт. *Низомӣ*

ПИРУЗГАР پيروزه‌گر 1. музаффар, ғолиб, фотех, мансур.

Ба раъю ба дониш, ба фарру хунар,
Ба ҳар қору ҳар ҷой пирузгар. *Фирдавсӣ*

2. ғалабабахшанда, ғолибгардонанда, фатху нусрат-диҳанда (яке аз сифатҳои худо).

Ба фармони яздони пирузгар
Ба доду диҳиш танг баста камар. *Фирдавсӣ*

ПИРУЗМАНД پيروزه‌مند музаффар, мансур, фотех; комъёб, босаодат.

Ба навъе дилам гашт пирузманд,
Ки з-он гуна деве даромад ба банд. *Низомӣ*

ПИРЎЗРАЗМ *پیروززم* дар ҷанг ғалабақунанда, дар ҷанг ғолибшаванда.

Саворе шавад неку пирӯзразм,
Сари анҷуманҳо ба разму ба базм. *Дақиқӣ*

ПИРЎЗРЎЗ *پیروزروز* музаффару мансур; комъёб, босаодат.

Иқболу бахту давлати пирӯзрӯзо
Фарзанди нозанине парварда дар канор. *Сӯзанӣ*

ПИРЎЗӢ||**ПЕРЎЗӢ** *پیروزی* ғалаба, фатҳ, зафар, нусрат.

Ба ҳар ҷо, ки нерӯи ман пай фушурд,
Маро буд пирӯзию дастбурд. *Низомӣ*

Баро, эй субҳи пирӯзӣ, ки бо туст
Ҳаёти ман, чу шомӣ сӯғворон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПИРЎЗЧАНГ *پیروزجنگ* музаффар дар ҷанг, ғолиб дар ҷанг.

Инонтоб шуд шоҳи пирӯзчанг,
Миён баста бар кини бадхоҳ танг. *Низомӣ*

ПИРЎЗЧАНГӢ *پیروزجنگی* музаффарият дар ҷанг, ғалаба қардан дар ҷанг.

Чу дар ҷанг пирӯзияш дида буд,
Зи пирӯзчангиш гарсида буд. *Низомӣ*

ПИСАНД *پسند* писандида.

Гуфт он кудак, ки эй қавми писанд,
Дарс хонеду кунед ово баланд. *Румӣ*
Ҳамин дуост ба вақти ниёз Исмастро,
Ки ҳар ҷӣ гуфта шуд аз неку бад, писанди ту бод. *Исмат*

писанд(-и *чизе*) афтодан мақбул гаштан, хуш омадан.

Бозандаро аз он манзили хаш ва соҳати дилкаш
басе писанд афтод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ин нукта зи соҳибони тадбир
Афтод писанди хотири пир. *Ҷомӣ*

писанд қардан а) писандидан, маъқул доништан, мақбул доштан.

[Амири Хуросон] он мардӣ, ки қарда буд, аз
у писанд қард. *«Таърихи Систон»*

б) қабул қардан, пазирой намудан.

Умрест фикандай ба бандам,
Чун аст намекуни писандам. *Ҳоҷӣ*

писанд омадан (*ё* шудан) қабул афтодан, мақбул гаштан, хуш омадан.

Ҳеҷ як аз абнои рӯзгор дар назар писанд наёмада
буд. *Аҳмади Дониш*

Савдо, ман аз миёнаи ушшоқ ин ғазал
Дар тарки ишқ гуфтаму неку писанд шуд. *Савдо*

♦ писанди назар ба назар хушоянда, ба чашм мақбул ва матбуъ афтода; дилкаш.

З-он ҷӣ гӯянда дода буд хабар,
Хубтар буд дар писанди назар. *Низомӣ*

ПИСАНДА *پسندہ* писандида.

Он чист зи кирдори писанда, ки туро нест,
Он чист зи некуйву хубӣ, ки надорӣ? *Фаррухӣ*

Некбахт он касе, ки бандаи уст,
Дар ҳама қорҳо писандаи уст. *Саной*

писанда омадан хуш омадан, қабул афтодан.

Ҳаҷр аз ҳалоқи Қотибиам мужда дод дӯш,
Мапсанд, гарчи ин сухан омад писандаам.

Котибӣ

ПИСАНДИДА *پسندیده* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи писандидан; 2. хушоянд, мақбул, маъқул; нек, хуб, нағз.

Дар аснои рафтан ба шаҳре расид,
Дар он шаҳр қавме писандида дид. *Ҷомӣ*

Духтаре дорам соҳиби хусну ҷамол ва ахлоқи пи-
сандида. *Садри Зиё*

писандида гаштан мақбул шудан, хуш омадан.

Чу донописанду писандида гашт,
Ба ҷӯи ту-дар об чун дида гашт. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. баргузида, мумтоз; маҷ. азиз.

Ба Рустам супурдаш дилу дидаро,
Ҷаҳонҷӯи пури писандидаро. *Фирдавсӣ*

Бисӯзам, ки ёри писандида уст,
Ки дар вай сироят кунад сӯзи дӯст. *Саъдӣ*

ПИСАНДИДАГӢ *پسندیده گی*: писандидагӣ қардан қори мақбули дигарон қардан, кирдори нек зоҳир намудан.

Писандидагӣ кун, ки бошӣ азиз,
Писандидагонат писанданд низ. *Низомӣ*

ПИСАНДИДАГӢӢ *پسندیده گوی* некуғуфтор; хуштабъ.

ПИСАНДИДАКЕШ *پسندیده کیش* он кӣ дину оини нек до-
рад; маҷ. неқкирдор, неқрафтор.

Қулах далъ қард он писандидакеш,
Чу ҳаёл андар он баст дастори хеш. *Саъдӣ*

ПИСАНДИДАКОР *پسندیده کار* неқуқор, неқуамал.

Писандидақорони ҷовидном
Татовул нақарданд бар моли ом. *Саъдӣ*

ПИСАНДИДАН *پسندیدن* 1. қабул қардан, маъқул доништан, пазируфтан.

Чу Рудақӣ ба ғуломӣ агар қабул қунӣ,
Ба бандагӣ нақардад ҳазор Дороро. *Рудақӣ*

Ҳорун ин ҷавоб аз вай биписандид ва муоф фар-
муд. *Аҳмади Дониш*

2. розӣ шудан; раво доштан; лоиқ дидан.

Чанд рӯзеш бар алаф бандед,
Як замонаш гурусна мапсандед. *Ҷомӣ*

Беҳуда ба хеш ранҷ мапсанд,
Бар қилку банон шикаҷ мапсанд! *Шоҳин*

ПИСАНДИДАРОӢ *پسندیده رای* неқрой, хуштабиат, неқхис-
лат.

Писандидарое, ки бахшиду қард,
Ҷаҳон аз пан хештан гирд қард. *Саъдӣ*

ПИСАНДИДАСИЯР *پسندیده سیر* неқсияр, он кӣ дорои си-
фатҳои неқуст, хубкирдор.

Ҷовидон шоду тан озод зиёд
Он никӯруи писандидасияр! *Фаррухӣ*

ПИСАНДИДАТАБӢ *پسندیده طبع* хуштабъ, неқтабъ.

Вазир — он сухансанҷи олитабор,
Писандидатабӯ латифшиор. *Фазлӣ*

ПИСАНДИДАФИҚР *پسندیده فکر* хушфиқр, хушзеҳн.

Ба анвоу аснофи фазлу қамол
Писандидафиқр асту нозуқхаёл. *Садри Зиё*

ПИСАНДИДАХУЙ پسندیده خوی некухуй, покызатабъ,
хушхулк.

Шодмон бод ба коми дили хеш
Он писандидахуи хубсияр. *Фаррухӣ*
Бараҳман зи шодӣ барафрухт рӯй,
Писандиду гуфт: Эй писандидахуӣ... *Саъдӣ*

ПИСАР پسر 1. фарзанди нарина; 2. маҷ. чавон.

Бо ҳарифи хеш дарсоз, эй писар!
Дар шароби лаъл овоз, эй ғулум! *Анварӣ*

ПИСАРАМ(М) ПИСАРЪАМ پسرعم писари амак, амакбача.

ПИСАРАНДАР پسراندر писари зан аз шавҳари дигар ё
писари шавҳар аз зани дигар, писари угай.

ПИСАРГИР پسرگیر он кӣ писари каси дигареро ба писа-
рӣ гирифтааст.

Акиун, ки манам бад-ӯ писаргир,
Домодии у ту ҳам зи сар гир! *Шоҳин*

ПИСАРЗОДА پسرزاده зодаи писар, фарзанди писар, на-
бера.

Манучеҳр писарзодаи Эраҷ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ПИСАРИНА پسرینه нарина (дар бораи фарзанд).

Булғон-хотуни бузургро фарзанди писарина на-
буд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

ПИСАРЪАМ پسرعم *ниг.* писарам(м).

ПИСАРӢ پسرى мансуб ба писар; **расми писарӢ** одоб ва
қондан фарзандӣ.

Расми писарӢ бар он ду тан чист,
Бинмуд ягон-ягону бигрист.
Мерехт зи дурҷ лаълу гавҳар,
Гоҳе ба падар, гоҳе ба модар. *Шоҳин*

ПИСТ پست орд, орди ғаллаи биръён аз қабили гандум,
чав, нахӯд ва ғ.

Биёвард чоме зи ёқути зард,
Пур аз шаққару пист бо оби сард. *Фирдавӣ*
Тан ин ҷо ба писти чавин сохтанд,
Дил он ҷо ба ганҷина пардохтанд. *Низомӣ*

ПИСТА پسته 1. номи мевае ки пӯчоқаш сахт ва мағзаш
сабзу хушмаза аст; бинобар он ки баъди пухта расидан
даҳон во мекунад, шоирон даҳони маҳбубаро ба он таш-
бех кардаанд.

Даҳон дорад чу як писта, лабон дорад ба май шуста,
Ҷаҳон бар ман чу як писта, бад-он пистадаҳон до-
рад. *Шаҳид*

2. *киноя аз даҳон ва лаби маҳбуба.*

Намехандад ба шодӣ пистаи ӯ,
Гиреҳ дорад зи ғам доим бар абру.
Фахриддини Гургонӣ

Чу фундуқ пистааш хандад ба ҳолам,
Чаро бодоми ман гиръён набошад? *Ҳофиз*

пистаи майгун *киноя аз даҳан ва лаби маҳбуба.*

Бо пистаи майгуни ту шаққар чӣ кунад кас?
Бо хандаи мавзуни ту гавҳар чӣ кунад кас?

Хисрави Деҳлавӣ

пистаи хандон а) пистаи кушода, пистаи лабкушода.

Гуфтам, эй гул, он даҳонро пистаи хандон бигу,
Ин суҳан, — гуфт, — аз даҳони писта меғем мо.
Мушфиқӣ

б) *киноя аз даҳан ва лаби маҳбуба.*

Бикушо пистаи хандону шаққарезӣ кун,
Халқро аз даҳани хеш маяндоз ба шак! *Ҳофиз*
пистаи шаққарфишон *киноя аз лаб ва даҳони маҳбуб;*
пистаи шӯр *киноя аз даҳон ва лаби маҳбуба.*

Ҷам ҳуққаи лаъли у гуҳаррез,
Ҷам пистаи шӯри у шаққарез. *Ҳилолӣ*

ПИСТАДАҲОН پستهدهان *киноя аз маҳбубан тангдаҳон.*

Эй бутӣ бодомчашми пистадаҳони қандлаб,
Дар ғами ишқи ту чист чораи ин мустаманд? *Сӯзани*

ПИСТАЛАБ پستلب *киноя аз маъшуқа.*

Камол, он писталаб гар хостӣ нуқл,
Шаққарҳо дар даҳони писта кардӣ. *Қамолӣ Хучандӣ*

ПИСТАМАҒЗ پستهماغز мағзи писта.

На ҳар чашму абру, ки бинӣ никуст,
Бихӯр пистамағзу бияндоз пӯст. *Саъдӣ*

ПИСТОН پستان номи узвест дар синаи занон ё шиками
ширхорони модина, ки дар он шир ҳосил мешавад.

Зи даврон умрҳо шуд тар нагардида лаби хушкам,
Надорад қатраи шире ба пистон модари пирам.
Сайидо

◇ **пистон кардан** ба балоғат расидан, ба воя раси-
дан; **пистон сафед** (ё **сиёҳ**) **кардан** а) кӯдакро аз си-
на ҷудо кардан, кӯдакро аз шири модар боздоштан;
б) *киноя аз маҳрум гардонидан аз чизе.*

Чу баччаро кунад аз шири хеш модар боз,
Сиёҳ кардани пистон набошад аз пайкор.

Абуҳанифаи Искофӣ

аз пистони чавшан шир баровардан *киноя аз ниҳоятӣ*
таъсири зарба ба чизе.

ПИХ پخ *ниг.* пах.

ПИЧА پچه *ниг.* печа.

ПИЧАБАНД پچهبند *ниг.* печабанд.

ПИЧҚАМ پچقم *ниг.* пачкам.

ПИЧ-ПИЧ پچ پچ калимае, ки барон ҷег задани буз гуфта
мешавад.

Сухани ширин аз зуфт наёяд бар,
Буз ба пич-пич нашавад ҳаргиз фарбех. *Рӯдакӣ*

ПИШГИЛ ПИШКИЛ پشگل پشگل саргини ҳайвонот монан-
ди шутур, буз, гусфанд ва ғ.

Дар биёбон чизе набошад, ки оташ барфурузанд
ва бад-он ҷоҳо пишгили шутур ёбанд, ки бисузанд.

Носири Хисрав

Аз ҳама боми хонаҳо пишкил ва хокистар бар
сари вай фуру бирехтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ПИШК پشک *ниг.* пушк.

ПИШКИЛ پشکل *ниг.* пишгил.

ПИХ ПЕХ پيه پيه 1. равғани руи гушт; чарбу.

Бувад пиҳсузи ман аз пех холи,
Фитода бар сараш ёди кулолӣ. *Сайидо*

2. *маҷ.* мутақаббир, мағрур.

ПО(Й) پاي 1. узви бадани инсон ва ҳайвон, қи ба воситаи
он роҳ мегарданд ва бадан дар он қарор гирифтааст.

Зери поят гар бидонӣ холи мур,
Ҳамчу холи туст зери пой пил. *Саъдӣ*
2. бо изофат — қисми поёнӣ ва зерини ҳар чиз; таг,
зер, бун.

Ба пой он дарахт ором гиранд,
Ки халқ аз меваи у ком гиранд. *Ҳилолӣ*

Шахсе аз боме ба болои марде, ки ба пой девор
нишаста буд, афтод. *Садри Зиё*

3. *маҷ.* охир, анҷом, интиҳо.

Ин раҳ, ки дар у на сар, на пояст,
Ҳуш дор, ки коми аждаҳояст. *Шоҳин*

пову сар интиҳову нбтидо, охиру аввал; *маҷ.* тартиб,
саранҷом.

Меравам гирди ҷаҳон аз пай дил бесару по,
Чӣ кунам, кори маро пову саре пайдо нест.

«Анвори Суҳайлӣ»

4. *маҷ.* истодагарӣ, тоқат, тобоварӣ.

Туро бо далерони ман пой нест,
Ба Ҳинд-андарун лашкаророй нест. *Фирдавсӣ*

Ба овардгах мар-туро ҷой нест,
Туро хуб ба як мушти ман пой нест. *Фирдавсӣ*

5. *маҷ.* поя, мартаба, қадр.

Нишонданд шоистагонро зи пой,
Ба қадри ҳунар ҳар яке ҷуст ҷой. *Низомӣ*

6. *маҷ.* асл, бунёд.

Ҷаҳони ошиқӣ пое надорад,
Агар ҷонат ҳамебояд, ҷаҳон гир. *Анварӣ*

◇ **пой гарева** поён, доманаи тал, доманаи нишебӣ ва
баландӣ.

Рузе ба ғурури ҷавонӣ сахт ронда будам ва ша-
бонгоҳ ба пой гаревае суст монда. *Саъдӣ*

пой печида пой беҳаракат, пой сокин.

Мушфиқӣ, дар сафари ишқ зи по афтодӣ,
Пой печида хуш он дам, ки ба доман будӣ.

Мушфиқӣ

пой сабот киноя аз истодагарӣ, устуворӣ, мустаҳкамӣ.

Алами маъракан фатҳ бувад пой сабот,
Лангари баҳри пурушубӣ ҷаҳон тамкин аст. *Соиб*

пой тарсо киноя аз пиёлаи шаробхӯрӣ.

Маёр булбула, к-он румӣ аст хуношом,
Ки сачдаҳош ҳама пеши пой тарсо шуд.

Бадри Чоӣ

пой фиғор пой маҷрӯҳ ва ланг.

Кӯҳ бо мағзи кафида, чарх бо рӯи сиёҳ,
Абр бо парри шикаста, бод бо пой фиғор.

Масъуди Саъд

пой хобида (ё хоболуда) пой қарахту беҳис, пой бе-
ҳаракат; пой беқувват.

Охир аз аҷз чу гул ашк давондем ба чашм,
Пой хобидан мо обила дар миҷгон дошт. *Бедил*

Дастам аз безътиборӣ пой хоболуда аст,
Поям аз беқувватӣ силӣ хӯрад аз доманам. *Сайидо*

пой хуфта ниг. пой хобида.

Теги забон ба ошиқӣ ҳайрон чӣ мекунад,
Бо пой хуфта хори муғелон чӣ мекунад? *Соиб*

пой ҷубин пой аз ҷуб сохташуда, пой сунъӣ; (**аз**) **пой**
то сар аз аввал то охир, сар то сар, тамоман.

Қиссаи Лайливу Маҷнун пой то сар хондам,
Ҳам ту аз Лайлӣ фузунӣ, ҳам ман аз Маҷнунӣ у.

Ҳилолӣ

Бути наҷори ман сарвест якто,
Зи сар то пой пайванд аз тамошо. *Сайидо*
пой дар гил побандшуда, муқайяд, гирифтор.

Дастӣ холи чӣ май ба ҷом кунад,
Пой дар гил чӣ сон хиром кунад? *Бедил*

по дар ҳаво беасл, беасос.

Хушам ба ваъдан по дар ҳавон симбарон,
Ба чашми ташналабон мавҷан шароб хуш аст.

Муҳсини Таъсир

ба (ё бар) пой а) рост (истода), дар сари по (истода).

Ниёнш ҳамекард бар пой шох,
Зи сар баргирифт он каёнӣ кулоҳ. *Фирдавсӣ*

У такъя карда бар чамани боғу пеши у
Озодагон нишаставу бутчеҳрагон ба по. *Фарруҳӣ*

б) боқимонда, бар ҷой (истода).

Набинӣ з-он ҳама як хишт бар пой,
Санои Унсурӣ мондаст бар ҷой. *Низомӣ*

пову пар киноя аз тобу тоқат, тобу тавон.

Ту додӣ маро зӯру оину фар,
Сипоҳу дилу ахтару пову пар. *Фирдавсӣ*

пой афшурдан а) истодагарӣ қардан, муқовимат на-
мудан, пофишорӣ қардан.

Ба қалб-андарун пой худро фушурд,
Ба ҳар паҳлавон паҳлуеро супурд. *Низомӣ*

б) сабр қардан, тоб овардан, тоқат қардан.

Банд бар пой таваққуф чӣ кунад, гар накунад,
Шарти ақл аст бало дидану пой афшурдан. *Саъдӣ*

по баланд қардан давидан, бо суръат рафтан.

Азми ту пой бод банд кунад,
Бод ҳарчанд по баланд кунад. *Хисрави Деҳлавӣ*

пой бастан касеро, чизеро касе ё чизеро гирифтор
қардан, касе ё чизеро ба банд андохтан.

Ба шамшер бояд гирифтан мар-уро,
Ба динор бастанш пой ар натонӣ. *Дақиқӣ*

пой беруи доштан пой қашидан, дурӣ қардан, худро
канор гирифтан.

Ҳар кучо мавҷи ғами ишқӣ ту шабхун дорад,
Пой худ ақл аз он силсила беруи дорад. *Махфӣ*

пой беруи ниҳодан баромадан, хорич шудан.

В-аз хона ниҳам чу пой беруи,
Гӯяд, ки зи дар маёӣ беруи! *Ҷомӣ*

пой бозгирифтан дурӣ намудан, канора гирифтан, тарк
қардан.

Пой агар бозгирифтам зи ту ман, он дигар аст,
Ту зи ман дастӣ умеди дигаре бозмагир.

Заҳири Форъебӣ

по боло ниҳодан гурехтан, дур рафтан.

Доғи носури маро гар бар дили саҳро ниҳанд,
Аз хиҷолат лолаҳо бар кӯҳ по боло ниҳанд. *Соиб*
пой будан ба чизе ба чизе розӣ будан; ба чизе хоҳиш
доштани касе.

Бад-ин бахшиш-андар маро пой нест,
Ба мағзи падарт андарун пой нест. *Фирдавсӣ*

пой будан бо касе, чизе тобу товон ва баробарӣ дош-
тан бо касе ё чизе, қудрати муқобилат ва муқови-
мат доштан бо касе ё чизе; **по воқашидан ниг.** **по ка-**
шидан.

Чун наёмад ба даст сӯхбати ёр,
Воқашам по зи сӯхбати ағёр. *Ҷомӣ*

пой гирифтан мустаҳкам шудан, ҷой гирифтан.

Гуфтамаш сер бибинам, магар аз дил биравад,
В-он чунон пой гирифтаст, ки мушкил биравад.

Саъдӣ

пой гузордан пой ниҳодан, қадам мондан.

Бизад гурзу бифканд дарро зи ҷой,
Пас он гаҳ суи хона битгзорд пой. *Фирдавӣ*

пой даркашидан *ниг.* по кашидан аз *чизе* а).

Чу дар хонаи Рум карданд ҷой,
Зи шуғли ҷаҳон даркашиданд пой. *Низомӣ*

пой дарниҳодан *ниг.* пой ниҳодан.

Зи хасми ту чун мамлакат гашт сер,
Ба хасмафканӣ пой дарнеҳ далер. *Низомӣ*

пой даровардан по гузоштан.

Ба кӯхи раванда даровард пой,
Чу пулодкухе равон шуд зи ҷой.*

по дароз кардан а) афтодан; б) очиз шудан.

Бо чунон қомат, эй санаббару сарв,
Шарм бояд, ки по дароз кунед. *Хисрави Деҳлавӣ*

пой доштан устувор будан, тоқат кардан, тоб овардан; *муқ.* пой доштан бо *касе*, *чизе*.

На ҳар кӣ мӯй шикофад ба тири ҷавшанхой,
Ба рӯзи ҳамлаи ҷанговарон бидорад пой. *Саъдӣ*

пой доштан бо *касе*, *чизе* тобу тавон ва баробарӣ доштан бо *касе*, *чизе*, қудрати муқобилат ва муқовимат доштан бо *касе*, *чизе*; *муқ.* пой доштан.

Молик донист, ки бо ӯ пой надорад ва мардумонро гирд кард ва гуфт: Бо ӯ чӣ тадбир кунем?

«Таърихи Табарӣ»

пой задан қадам гузоштан, қадам мондан.

Бар сари ҳар сабза, ки пое задам,
Аз дили шӯрида навое задам. *Хисрави Деҳлавӣ*

пой кам овардан *киноя* аз баробарӣ карда натавонистан; мағлуб шудан, очиз гаштан.

Ман он касам, ки чу кардам ба ҳаҷв гуфтан рой,
Ҳазор Мунҷик аз пеши ман кам орад пой. *Сузаний*

по кашидан рафтуомадро қатъ кардан, қатъи алоқа кардан.

Ҳар ҷо ки рафт, дод гиребон ба дасти ғам,
Аз пой гул *касе*, ки дар ин фасл по кашид. *Соиб*

по кашидан аз *чизе* а) канора гирифтан, дурӣ гузидан, тарк кардан.

Қашида пой иродат зи хонаи маъмур,
Чу сел ҳар кӣ раҳи водии хароб гирифт. *Шоҳин*

б) дар ибораҳои рехта ба маънои аз ҳаракат мондан, муаттал шудан, дур рафтан, аз байн рафтан меояд, мае. 'аз гашт по кашидан' — аз ҳаракат мондан; мурдан,

Ҳар ҷо ки буд оҳуе, аз гашт по кашид,
Ҳар ҷо ки буд тоире, аз ошён фитод.

Мӯхташамӣ Кошӣ

по қач гузоштан а) аз роҳ баромадан, аз роҳ хорич шудан; б) ба хато афтодан, хато кардан; в) аз роҳи ростгорӣ баромадан, рафтори ношоиста кардан.

Ҳар кӣ по қач мегузорад, мо дили худ мехурем,
Шишаи номуси олам дар бағал дорем мо. *Соиб*

пой кӯбидан (*ё* кӯфтан) а) пой задан.

Аз ғулғули кӯсу нолаи ной
Мекуфт аҷал ба ҳар тараф пой. *Шоҳин*

б) рақсидан, рақс кардан.

Он яке барчаҳад чу бузинагон,
Пой кӯбад ба нағмаи танбур. *Носири Хисрав*

пой ниҳодан қадам мондан, рафтан; иқдом кардан, озим шудан, азм кардан.

Луқмонро гуфтаид: Ҳикмат аз кӣ омӯхти? Гуфт:
Аз нобиноён, ки то ҷое набинанд, пой наниҳанд.

Саъдӣ

Ба тифли чу по дар дабистон ниҳод,
Ба андак таваҷҷӯҳ саводаш кушод. *Садрӣ Зиё*

пой печидан *киноя* аз гурехтан, дур шудан, канора-гирӣ кардан.

Мапеч, эй писар, гардан аз адлу рой,
Ки мардум зи дастат напечанд пой. *Саъдӣ*

пой пеш ниҳодан иқдом кардан; кушиш намудан.

Чӣ хуш гуянд мардони ҷигардор,
Ки пое пеш неҳ, дасте бурун ор. *Ҳилолӣ*

пой пеш ниҳодан аз *касе* муқаддам шудан аз *касе*, пешқадам шудан, бартар шудан аз *касе*.

Ба сол аст кеҳтар фузуниш беш,
Аз он меҳтарон ӯ ниҳад пой пеш. *Фирдавӣ*

пой фуру кардан пой дароз кардан, истироҳат кардан; пой фуру кашидан *киноя* аз ором шудан, таваққуф намудан.

Ҷаҳон бар ҷавонони ҷангозмоӣ
Раҳо кун, фуру каш ту пирона пой. *Низомӣ*

по фушурдан *ниг.* пой афшурдан.

Аллитигин пой бифушурд ва он сипохро бишикаст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Гар ба таслими вафо по фушурад тоқати аҷз,
Бода аз хуни рағи санг кашад шишаи мо. *Бедил*

пой хокӣ кардан *киноя* аз сафар намудан, роҳ рафтан.

Ба даргоҳи ман пой хокӣ кунӣ,
Зи ҷӯшиданаи тарснокӣ кунӣ. *Низомӣ*

по хурдан *киноя* аз фиреб хурдан.

... Қи беҳушӣ хуш аст аз ошиқ, аммо
На чандоне ки аз гафлат хурад по. *Нозим*

по шумурда гузоштан бо эҳтиёт рафтор намудан; бо андеша қор кардан, бо мулоҳиза амал намудан.

Эй баркӣ бемурувват, поро шумурда битгзор,
Ҳар хори ин биёбон ризкӣ бараҳнапоест. *Соиб*

пой *касери* аз ҷое буридан омадурафти *касери* аз ҷое қатъ гардонидан; пой *касери* ба банд кардан *касери* асир ва муқайяд гардонидан.

Мар-он ҳар дуру пой карда ба банд,
Ба зиндон фиристод шоҳи баланд. *Фирдавӣ*

пой *касе(ро)* ба санг даровардан *киноя* аз ба шикаст, ба мағлубият дучор кардан *касери*.

Дигар кинаҳоҳе даромад ба ҷанг,
Фалак ҳам даровард пояш ба санг. *Низомӣ*

пой буз афгандан *киноя* аз бетоқат, ноором ва беқарор шудан.

Маро дар кӯят, эй шамъи никӯй,
Фалак пой буз афгандаст гӯй. *Низомӣ*

пой саъй фарсудан *киноя* аз кушиш кардан, ҳаракат намудан, иқдом кардан.

Баъд аз он пой саъй фарсуданд,
Дар насаб роҳи касб паймуданд. *Ҷомӣ*

пой сукун гирифтан беҳаракат мондан, дар як ҷо қарор гирифтан.

Ҳар кас, ки чун сафина дар ин баҳри беканор
Пой сукун гирифт, сари интиқол ёфт. *Шоҳин*

по аз андоза берун ниҳодан аз ҳадди худ таҷовуз на-
мудан.

Ба гӯшат мебарад сар зулфи мушкин,
Дигар з-андоза берун мениҳад по. *Ҷомӣ*

пой аз *чизе берун овардан* (*ё ниҳодан*) берун шудан аз
чизе, хориҷ гаштан аз чизе, тарки чизе кардан.

Аз ин пас ҳар чӣ ту хоҳӣ, бифармой,
Ки аз фармонт берун н-оварам пой.

Фаҳриддини Гургонӣ

Пояш бусем бо дили соф,
Берун наниҳем по зи инсоф. *Ҳилолӣ*

по аз *вазъи худ* (*ё хештан*) берун гузоштан аз ҳадди
худ берун шудан.

Барқи оҳаш хештанро мезанад бар хирманаш,
Чун гузорад по зи вазъи хештан берун ҳилол.

Ваҳид

пой аз *рикоби зиндагонӣ* кашидан *киноя* аз тарки зин-
дагӣ кардан, ба марг розӣ шудан.

Инон бигсил зи омолоу амонӣ,
Бикаш по аз рикоби зиндагонӣ. *Ҷомӣ*

пой аз *сар надоништан* (*ё нашинохтан*) ниҳоят хайрон
будан, саҳт парешон будан.

Паси зонуи ғам бо ҳалқа монам,
Ки сар аз пову по аз сар надонам. *Ҳилолӣ*

Агар дар поят афгандам сари худро, макун айбам,
Чунон будам, ки аз мастӣ зи сар нашинохтам поро.

Шоҳӣ

пой аз *хат берун ниҳодан* нофармонӣ кардан, сарка-
шӣ намудан, аз ҳад берун баромадан; пой ба *чизе*
андаровардан пой гузоштан ба чизе, қадам ниҳодан
ба чизе.

Ба сӯи ҳисор андаровард пой,
Дар он роҳ аз ӯ гашт пардахта ҷой. *Фирдавсӣ*

пой ба *доман будан киноя* аз ором гирифтани, як чо
истодан, беҳаракат будан.

Сазад, ки пой ба доман бувад гадоёнро,
Чу дасти хайр ба ҳеч остин намебинанд. *Котибӣ*

по ба (*ё бар*) *чизе задан* қадру қимати чизеро надо-
ништан; пешпо задан чизеро.

Ҳар кӣ дар давлат набинад пеши пойи хештан,
Гар саропо чашм гардад, по ба давлат мезанад.

Соиб

по ба по *рафтан* баробар рафтан; дар як саф будан.

Ҳеч дар ишқ зи кас пойи камӣ нест маро,
По ба по ҳамраҳи Маҷнун чу салосил рафтам.

Мӯҳсини Таъсир

по ба *рикоб будан* дар ҳоли шитоб будан.

Ҳилоли ид бувад бар сипеҳр по ба рикоб,
Ба ҷом, соқии гулчехра, май шитоб бирез!

Ҳоқонӣ

по ба санг баромадан *ниг*. пой бар санг омадан.

Чӣ бим аз мӯҳтасиб, бимам зи соқист,
Қи метарсам барояд по ба сангаш.

Қамоли Хучандӣ

по ба санг даромадан ба хатар дучор шудан; бад шу-
дани аҳвол.

Биё, соқӣ, он сирфи бечодаранг
Ба ман дех, ки поям даромад ба санг. *Низомӣ*

по ба қадри гилем дароз кардан ба қадри дастрас ва
имконияти худ кор кардан, мувофиқи ҳоли худ амал
намудан; по бар андоза кардан ҳадди эътидол нигоҳ
доштан, аз ҳад нагузаштан.

Бар андоза кун по бар андоза хеш,
Ки бошад миёна — на андак, на беш. *Низомӣ*
пой бар бодпой овардан ба аспӣ тездав савор шудан.
Шабе раъи он зад, ки фардо зи ҷой
Чу бод оварад пой бар бодпой. *Низомӣ*

пой бар дунболи мор ниҳодан кори хатарнок кардан,
худро ба хавфу хатар андохтан; *муқ.* бар думи мор
будани пой.

Накардӣ машварат бо мо дар ин кор,
Ниҳодӣ пой бар дунболи газмор. *Низорӣ*

пой бар санг омадан *киноя* аз пеш омадани хатар; ду-
чор шудан ба саҳти ва мушкили.

Худовандо, чу ояд пой бар санг,
Фитад кишти дар он гирдобаи танг ... *Низомӣ*

пой бар сар ниҳодан аз баҳри ҷон гузаштан.

Саъдиё, кунгураи васл баланд асту ҳар он-к
Пой бар сар наниҳад, дасти вай он ҷо нарасад.

Саъдӣ

по бар ҷой будан устувор будан, мустаҳкам будан.

Гуфто, ки агар бияфшурӣ пой,
Бошӣ чу дарахт пой бар ҷой. *Ҳилолӣ*

пой бар ҷойгаҳ ниғаҳ доштан аз ҳадди худ нагузаш-
тан.

Машав ғарра з-оби ҳунархон хеш,
Ниғаҳ дор бар ҷойгаҳ пойи хеш. *Фирдавсӣ*

по беш аз *гилеми худ кашидан* аз ҳадди худ таҷо-
вуз кардан, аз ҳадди худ берун рафтан, ба қурпан
худ нигоҳ накарда пой дароз кардан.

З-ин сарзаниш, ки кард туро дӯст, Ҳофизо,
Беш аз гилеми хеш магар по кашидай? *Ҳофиз*

по дар гил доштан бозмондан, дармондан, побанд шу-
дан, оқиз ва нотавон шудан; ба мушкили ва саҳти
дучор шудан.

Қӣ дар ишқи ту по дар гил надорад?

Қӣ роҳи ишқи ту манзил надорад? *Анварӣ*

пой дар (*ё ба*) гил омадан (*ё рафтан*) *ниг*. по дар гил
доштан.

Шоҳӣ, ба кӯи ишқ гар афтодай, манол,
Поят зи оби дидан худ дар гил омадаст. *Шоҳӣ*

Сабр кун, пой ту чун рафта ба гил, ин на ҳиност,
Ки бибанданд шабу рӯз зи по биқшоиянд. *Соиб*

пой дар *гилеми* (*гӯшаи*) хеш кашидан *киноя* аз му-
дохила накардан ба корҳои дигарон.

Пой каш дар гилеми гӯшаи хеш,
Даст бикишо ба касби гӯшаи хеш. *Ҷомӣ*

по дар *гиребон кардан киноя* аз ноилоҷ гаштан, бе-
чора шудан.

Дар муҳити ишқ поро дар гиребон кардаем,
Нест чун гирдоб ризқи мо ба ғайр аз печубо.

Бедил

пой дар доман кашидан а) гуша гирифтани, канора
гирифтани; б) аз ҳаракат бозистодани, қарор гириф-
тани; ором гаштани.

Чанд гӯӣ: Пой дар доман кашу ин сӯ маё?

По кашидан чун тавон, дил мекашад сӯи туам!

Ҳилолӣ

пой дар доман овардан ба як ҷо қарор гирифтани, бар-
қарор будани.

Агар пой дар доман оро чӣ кӯҳ,
Сарат з-осмон бигзарад дар шуқӯҳ. *Саъдӣ*

пой дар (*ё ба*) миён ниҳодан миёнаравӣ кардан, воси-
та шудани, восита гаштани.

Лутфат ар пой дарниҳад ба миён,
Гургро ошти диҳад бо меш. *Анварӣ*

пой дар пай ниҳодан таъқиб кардан, аз пас рафтан.
Фиребандаро пой дар пай манех,
Чу рафтио диди, амонаш мадех. *Саъдӣ*

по дар *чизе* пойбаст кардан ба чизе побанд кардан, ба чизе муқайяд кардан.

Дар ин буми бегона кам кун нишаст,
Мақун хешро по дар ӯ пойбаст. *Низомӣ*

по дар *рикоб* (*ё* *рикеб*) будан озими ҳаракат будан, дар ҳолати мурур будан; гузаранда будан.

Инони умр аз ин сон дар нишеб аст,
Чавониро чунин по дар *рикеб* аст. *Низомӣ*

Нест, Соиб, чоми айши мо чу гул по дар *рикоб*,
То фалак гардон бувад, дар давр бошад чоми мо.
Соиб

по дар *рикоб* (*ё* *рикеб*) ниҳодан савор шудан; азми сафар кардан, қасди рафтан кардан.

Мениҳад по дар *рикобу* ман зи ғам хун мехурам,
Кoš мешуд дидан ман ҳалқаи чашми *рикоб*. *Ирсӣ*

пой дар *ҳино* доштан боздоштан аз ҳаракат, мумони-
ат кардан ба рафтор.

Муғелон пой нозуктинатонро дар *ҳино* дорад,
Чӣ ғам дорад зи хор он кас, ки оташ зери по дорад.
Соиб

аз замона по кашидан мурдан.

Хоҷа Фозил, ки буд нодири аср,
Эй дарег, аз замона пой кашид.

«*Таърихи Сайидроқим*»

аз пой андаромадан а) ба замин афтодан, ғалтидан.
Зи пой андаромад тани пилвор,
Чудо кардаш аз тан сар Исфандиёр. *Фирдавсӣ*

б) *киноя* аз ҳалок ва нобуд шудан.
Гар ман аз пой андароям, гӯ, дарой,
Беҳтар аз ман сад ҳазор аз даст рафт. *Саъдӣ*

аз пой *афкандан* (*ё* *афгандан*) а) оқиз гардонидан,
мағлуб кардан.
Забони гунчаро, эй Сайидо, печида гуфтораш,
Зи по афканда сарви боғро мастона рафтораш.
Сайидо

б) маъдум сохтан, нест кардан, куштан.
Бар эшон бибашшуд зӯрозмоӣ
В-аз он пас наяфканд касро зи пой. *Фирдавсӣ*

аз по *афкандани дарахти умр киноя* аз ба поён расо-
нидани зиндагӣ, мурондан.
Ба хушдилий гузарон баъд аз ин, ки боди аҷал
Дарахти умри бадандешро зи по афканд. *Рӯдакӣ*

аз по *афтодан* (*ё* *фитодан*) а) беҳаракат гаштан, бе-
ҳол афтодан; беҳуд шудан, беҳуш гаштан.
Ин мужда чу дар олам аз ӯ боз дарафтод,
Беҳуш шуданду ҳама аз пой фитоданд. *Исмат*

Маҷнун зи ман висол шуд маст,
Афтод зи пову рафт аз даст. *Ҳилолӣ*

б) *киноя* аз маҳву нобуд шудан; мурдан.
Дар орзуи рӯи ту аз даст бирафтем
В-андар талаби васли ту аз пой фитодем. *Анварӣ*

аз пой *баргирифтани* аз миён бардоштан, нест кардан,
куштан.
Як ҳафта сабр кунед ва қалъаро аз даст надихед,
то ин ки мо ин сағро аз пой баргирем.
«Роҳат-ус-судур»

аз пой дарнавардидан аз пой афтондан; маҳву нобуд
кардан.

Лашкари малик аз ақиб сарбардория шитофта
бисъёре аз пой дарнавардиданд. «*Равзат-ус-сафо*»
аз пой даровардан (*ё* андаровардан) афтондан; мағлуб
кардан.

Ба айвони ӯ оташ андарфиканд,
Зи пой андаровард кохи баланд.*

Ғами гетӣ чу аз поям даровард,
Ба чуз соғар набошад дастгирам. *Ҳофиз*

аз по даромадан а) афтодан; ғалтидан; б) ба саҳти ду-
чор гардидан; оқиз шудан.

Натарсад он ки бар афтодагон набахшояд,
Ки гар зи пой дарояд, касаш нагирад даст? *Саъдӣ*

в) мағлуб шудан.

Якдигарро биёзмоем, то даст киро бувад ва кӣ
аз пой дарояд. *Авфӣ*

г) сарнагун шудан, вайрон гаштан, несту нобуд шу-
дан.

Ҳар бино, ки бунъеди он бар боди ҳавас ниҳода
бошанд, зуд аз по дарояд. «*Равзат-ус-сафо*»
аз пой нишастан ором гирифтани, қарор гирифтани.

Солҳо баҳри ту нанаштаам зи по,
Шарм бодат к-афкани аз по маро. *Ҷомӣ*

аз пой нишондан а) шинондан.

Нишондаш ҳамон гаҳ Фаридун зи пой,
Сазовор кардаш яке хуб ҷой. *Фирдавсӣ*

б) *киноя* аз нест кардан, маъдум гардонидан; дур кар-
дан, паст кардан.

Қадат бар чони мардум фитна шуд, боре чӣ хуш
бошад,
Агар биншинию ин фитнаро аз пой биншонӣ.
Ҳилолӣ

аз пой овардан мағлуб кардан.

Маро гар на пирӣ бибастӣ ба ҷой,
Ба танҳой овардамешон зи пой. *Асадӣ*

аз пой *рехтан* аз сар то по *рехтан*, тамоман *рехтан*;
киноя аз нест шудан, аз байн рафтан, маъдум гаштан.
Ёри гулрух чу маро бор надод,
Гули умрам ҳама аз пой бирехт. *Анварӣ*

аз по *фитодан ниг. аз но афтодан; аз пой фуруд ома-*
дан аз пой афтодан, ғалтидан.

Фуруд омад аз пой сарви саҳй,
Гусаст он камаргоҳи шоханшаҳй. *Фирдавсӣ*

аз ҷой *рафтани* пой лағзидан; *киноя* аз муфлис гаш-
тан, қашшоқ шудан.

Бидодӣ зи ганҷ олату чорпой,
Намондӣ, ки пояш бирафтӣ зи ҷой. *Фирдавсӣ*

ба пой андаровардан *киноя* аз сарнагун кардан, вож-
гун намудан.

Агар кӯх пеши ман ояд ба рох,
Ба пой андарорам ба пилу сипох. *Фирдавсӣ*

ба пой андаромадан паст шудан, хор гаштан, тамом
шудан, аз байн рафтан.

Чу меҳтар шуданд он, ки буданд кех,
Ба пой андаромад сари марди меҳ. *Фирдавсӣ*

ба пой будан а) истодан, сокин будан, қарор гирифт-
тан.

Ту якчанд мебош наздам ба пой,
Ки то ман ба корат занам нек рой. *Фирдавсӣ*

б) қоим будан, рост истодан; барқарор будан, пойдор будан.

Ҷаҳондор дар қалбгаҳ кард ҷой,
Дирафши каёниш бар сар ба пой. *Низомӣ*
Зи адл аст ин гуи гардон ба пой,
Зи адл аст ин танг майдон ба пой. *Ҷомӣ*

ба пой худ гирифтган ба ҳиссаи худ гирифтган, ба худ гирифтган.

Миёни мову Маҷнун шуд чу иқлими ҷунун қисмат,
Ба пой худ гирифтаи сар ба сар хори биёбонро.
«Чароғи ҳидоят»

ба (ё бар) пой доштан ниғаҳдорӣ кардан, муҳофиза намудан.

Вай ин хонадони бузургро, ки ҳамеша бар пой бод, бар пой натавонад дошт.*
Маро галлабонӣ ба ақл асту рой,
Ту ҳам галлаи хеш дорӣ ба пой. *Саъдӣ*

ба пой кардан а) насб кардан, устувор намудан; б) таъин кардан.

Пас ин ҷо халифате ба пой кард ва худ бирафт ва ба Қобул шуд. *«Таърихи Систон»*

в) бунъёд кардан, сохтан, ба вучуд овардан.

Ин гуҳарин хонаи минонамой
Қард ба сунъ аз паи мардум ба пой.
Хисрави Деҳлавӣ

ба пой мондан устувор мондан, пойдор мондан; боқӣ мондан.

Чунон чун ба як шаҳр ду қадхудой
Бувад, буми эшон намонад ба пой. *Фирдавсӣ*

ба пой овардан хароб кардан, вайрон намудан.

Ҳамебистурад марг девонҳо,
Ба пой оварад коху айвонҳо. *Фирдавсӣ*

ба пой омадан хароб гаштан, сарнагун шудан.

Бад-ӯ гуфт мубад, ки аз як сухан
Ба пой омад ин шорсони куҳан. *Фирдавсӣ*

ба (ё дар) пой касе сар ниҳодан а) киноя аз таъзим ва сачда намудан ба касе; б) киноя аз таслим шудан ба касе; сар фидо кардан, қурбон шудан.

Бархез, то ниҳем сари худ ба пой дӯст,
Ҷонро фидо кунем, ки сад ҷон фидои дӯст.
Ҳилолӣ

ба (ё дар) пой хор доштан дар азоб будан, дар ранҷу алам будан, дар меҳнату машаққат будан.

Чу шохи гул ба по гар дошт хоре,
Зи худ мерафт чун бӯи баҳоре. *Ҳозик*

ба (ё бар) пой хостан рост шудан, хестан, ба пой истодан.

Шунид ин сухан Зол, бар пой хост,
Чунин гуфт, к-эй хисрави додрост... *Фирдавсӣ*

Ба расми маъзарат Юсуф ба по хост,
Ба маҷлис ҳозиронро узрҳо хост. *Ҷомӣ*

ба пой шудан ба вучуд омадан, барпо гаштан, падида омадан.

Савори дигар аз ҳар ҷинсе бар эшон пайвастанд ва ҷанги бузург ба пой шуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ба пой касе (ба) ҷое рафтган бо дастӣ касе коре кардан, ба воситаи касе иҷро намудани коре.

З-ин беҳирадӣ бувад фузунтар,
Гар ҷой равӣ ба пой дигар. *Шоҳин*

ба пушти пой дидан ба гузашта назар кардан.

Ба пушти пой худ бин, рав, ки дар даст
Аз ин оинаи беҳтар надорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*
бар пой касе будан лоиқ ва сазовори касе будан, муносиб будан.

Ба роҳе рав, ки бар пой ту бошад,
Ба ҷое шав, ки маъвои ту бошад.
Фаҳриддини Гургонӣ

бар (ё абар) пой кардан а) насб кардан, устувор намудан; б) рост намудан, баланд бардоштан.

Дирафше дилафруз бар пой кард,
Ялонро ба қалб-андарун ҷой кард. *Фирдавсӣ*

в) таъин кардан.

Ҳамон чил ҳазор аз далерони мард
Пасу пушти лашкар абар пой кард. *Фирдавсӣ*

бар пой шудан а) истодан.

Чу шуд дер бар пой, хоб омадаш,
Ҳам аз истодан шитоб омадаш. *Фирдавсӣ*

б) равон шудан; хестан, баланд шудан (ба тезӣ); бар пой ҷастан бархостан.

Дигарҳо як ба як бар пой ҷастанд,
Вале баҳри гурез аз ҷой ҷастанд. *Ҳилолӣ*

бар думи мор будани пой дар ҳафву хатар будан, муқ. пой бар дунболи мор ниҳодан.

Эй, ки имруз бар сари ганҷӣ,
Пой фардот бар думи мор аст. *Анварӣ*

гирди пой ҳавз гардиан киноя аз ҳайронӣ саргардон аз паи матлабе дар ҷое гаштан.

Хуни ман мерехт ҳамчун оби ҳавз он моҳу дигар
Гирди пой ҳавз мегашт ин дили маҷруҳи зорам.
Авҳадӣ

дар пой афкандан хор кардан, паст ва ҳақир намудан; дар пой касе, чизе афтодан (ё фитодан) а) оқиш шудан, нотавон гаштан дар назди касе, чизе.

Гуруҳе, ки бар пил карданд зӯр,
Фитоданд чун пила дар пой мӯр. *Низомӣ*

б) барон зиёрат ва побӯс сар ҳам кардан.

Ачуза чун манорае аз нур ва фавворае аз файз
мушоҳида кард, беҳтиёр дар пояш афтод.
Садрӣ Зиё

дар гил будани пой касе ниг. по дар гил доштан.

Бе ту дар ҳар хона дасте бар сарест,
В-аз ту дар ҳар гуша пое дар гилест. *Анварӣ*

зери по (андар)молидан помол намудан, несту нобуд гардонидан.

Гунаҳшон зери по андар бимолид,
Чунон к-аз хашми ӯ як тан нанолид.
Фаҳриддини Гургонӣ

зери по овардан чизеро киноя аз чизеро мусаххар кардан, чизеро ба тасарруф даровардан, чизеро соҳиб шудан.

Чу ин чор гавҳар ба ҷой оварад,
Ба мардӣ ҷаҳон зери пой оварад. *Фирдавсӣ*

зери пой худ дидан чизеро киноя аз чизеро дар тасарруфи худ дидан, худро соҳиби чизе дидан.

Офоқ ба муддаои худ бин,
Олам ҳама зери пой худ бин. *Ҳилолӣ*

кунд будани пой касе, чизе киноя аз очизу нотавон будан.

Донист, ки пой саъй кунд аст,
В-он ноқаи безимом тунд аст. *Ҷомӣ*

кӯтоҳ будани пон касе киноя аз пастмақом будани касе; беқудрат будан, очиз будани касе.

Ба саодат ба суви охури худ боз хиром,
Ки туро поя баланд аст, маро по кӯтоҳ. *Анварӣ*
пеши по(-и худ ё хештан) дидан киноя аз дурандешӣ кардан, бо мулоҳиза рафтор намудан, дониста кор кардан.

Ба авчи чарх агар натвон расидан,
Кӣ шуд монеъ зи пеши пой дидан?! *Бедил*
Ҳар кӣ дар давлат набинад пеши пой хештан,
Гар саропо чашм гардад по ба давлат мезанад.

Соиб

пушти по задан *чизеро* беъятиной кардан ба чизе, чизеро беқадр намудан, чизеро хор доштан.

Мезанам бар остони аҳли давлат пушти по,
То ба даст овардаам домони истиғнои хеш. *Сайидо*
устувор будани пон касе азми қатъӣ доштан, собитқадам будан.

Ба аҳдам даст мегири, валекин
Кӣ мегӯяд, кӣ поят устувор аст? *Анварӣ*

ПОАВРАНЧАН پاورنجن ҳалқаи заррин ё нуқрагин, ки занҳо ба пой мибанданд, халхол.

Зи поавранчани он сарви озод
Ба гил дармонда пой сарви озод. *Маъруфиш Балхӣ*

ПОАНДОЗ پانداز *ниг.* пояндоз.

ПОАФЗОР||**ПОЯАФЗОР** پافزار||پایافزار *попӯш*, чизе, ки ба пой мепушанд, ҳамчун мӯза, кафшу маҳсӣ, чорук ва ғ.
Тараб э-он гуна бар шоҳ уштулум кард,
Кӣ пояфзор чусту пой гум кард.

Хисрави Деҳлавӣ

ПОАФШОР||**ПОЯАФШОР** پافشار||پایافشار ду тахтачан хурди ба андозан кафи пой дар дастгоҳи бофандагӣ, ки бофандагон дар рӯи онҳо по гузошта ба навбат мефишоранд ва дастгоҳро ба ҳаракат мебароранд.

Нест бофанда у ба дастафзор,
На ба моқу, наварду поафшор. *Шайхи Озарӣ*

ПОБАЛАНД پابلند 1. пойдароз, ҳайвоноти монанди шутур, асп ва ғ.; 2. *маҷ.* устод, моҳир; машҳур.

Сихринд... мавсум ба Фирузобод аст ва аҳлаш ба санъати наққошӣ побаланд мебошанд. *«Оташқада»*

ПОБАНД||**ПОЯБАНД** پابند||پایبند 1. банд, расан, занҷир ё ҳалқае, ки ба пой маҳбусон ё ҳайвонот мибанданд.

Бифармуд, к-аз зар яке пойбанд
Ниҳоданд бар пой пили баланд. *Низомӣ*

Пир гуфт: Ҳари моро ба нӯхта ва побанд сару
коре нест. *Савдо*

2. *маҷ.* муқайяд; гирифтор, асир.

Наёмад ба наздики роҷам писанд:
Ман осудаву дигаре пойбанд. *Саъдӣ*

Агар побанди ишқат дил намебуд,
Зи иқлими бадан мекардам ихроҷ. *Махфӣ*

пойбанди дом шудан ба дом афтодан.

Бибурд хоб зи ҳамсоя нолаи Хисрав,
Мабод, мурғи чаман пойбанди дом шавад.

Хисрави Деҳлавӣ

3. *маҷ.* вобаста, алоқаманд, марбут.

Чунбиши осмон ба нақши худ аст,
Пойбанди тавилаву гала нест. *Анварӣ*
Вучуди ту сари мӯй аст сар ба сар савдо,
Ки кори ҳар ду ҷаҳон пойбанди ин сари мӯст.

Исмаи

◇ **пойбанди аёл** он кӣ зану бача дорад, марди аёлманд

Эй гирифтору пойбанди аёл,
Дигар осудагӣ мабанд хаёл. *Саъдӣ*

ПОБАРАҲНА پابرهنه *пойлұч.*

Оқил ба канори об то пул мечуст,
Девонаи побараҳна аз об гузашт.*

ПОБАРАҲНАГӢ پابرهنه گي *пойлұчӣ.*

Дастам зи кутаҳӣ гиреҳе во намекунад,
Аз побараҳнагӣ ситам аз хор мекашам. *Сайидо*

ПОБАРЧО(Ӣ)||**ПОЯБАРЧО(Ӣ)** پابرجا(ي)||پایبرجا(ي) *пой-*
дор, устувор, собитқадам, боматонат.

Дил чу паргор ба ҳар сӯ давароне мекард,
В-андар он доира саргаштаи побарчо буд. *Ҳофиз*
Наниҳодӣ зи кӯҳ берун пой,
Балки будӣ чу кӯҳ побарчой. *Ҷомӣ*
Пойбарчой бошу саргардон
Чун сукуну таҳарруки паргор. *Саной*

ПОБАСТ||**ПОЯБАСТ** پابست||پایبست 1. он кӣ пояш баста шудааст; *маҷ.* муқайяд, гирифтор, асир.

Аз тарфи боғ нолаи булбул намерасад,
Мискин магар ба домӣ гуле пойбаст шуд? *Ҷомӣ*
Қай шавам побастии тору пуди худ чун анкабут,
Қуввати парвоз агар ҳамчун мағас бошад маро. *Сайидо*

2. *маҷ.* вобаста; тобеш.

Чу сарриштаи кор дар дасти туст,
Кунанда ба ҳар кор побастии туст. *Ҷомӣ*

3. бунъед, таҳкурси, асос, пойдевор.

Ҳоҷа дар банди нақши айвон аст,
Ҳона аз пойбаст вайрон аст. *Саъдӣ*

ПОБАСТА||**ПОЯБАСТА** پابسته||پایبسته он кӣ пояш баста шудааст; *маҷ.* гирифтор, асир.

Ошиқ, ки ба васл умедвор аст,
Побастаи қайди интизор аст. *Ҳилолӣ*

ПОБАЧО پابجا *ниг.* побарчо(Ӣ).

Чу субҳам ҷон ба лаб, аз меҳр дамсозе чунин бояд,
Чу шамъам побачо, дар сӯз сарбозе чунин бояд.
«Хизонаи омира»

ПОБОЗ||**ПОЯБОЗ** پاباز||پایباز 1. пойқуб, пойзан; 2. раққос, раққунанда.

ПОБОЗӢ||**ПОЯБОЗӢ** پابازی||پایبازی 1. пойқубӣ, пойзанӣ.

Муаллим чун кунанд дастоннавозӣ,
Кунанд кудак ба пешаш пойбозӣ. *Фаҳриддини Гургонӣ*

2. рақс, раққосӣ.

Гуруҳе дар нишоту асптозӣ,
Гуруҳе дар самоъу пойбозӣ. *Фаҳриддини Гургонӣ*
Бияфшон зулфу сӯфиро ба побозиву рақс овар,
Ки аз ҳар руқъаи далқаш ҳазорон бут бияфшонӣ.
Ҳофиз

ПОБЎС||**ПОЙБЎС** پايوس||پای بوس аз камоли эҳтиром пой касеро бўсидан; салому таъзим аз рӯи шикастанафси ва фурутанӣ; зиёрат.

Ба пойбӯс ҳавас бурданам фузулӣ буд,
Ҳамин бас аст, ки болинам остони дар аст.

Хисрави Деҳлавӣ

Ба хоки пой ту савганд меҳӯрам, ки дигар
Ба пойбӯси туам тоби интизор намонд. *Мушфиқӣ*

ПОБЎСИ||**ПОЙБЎСИ** پايوسى||پای بوسى *ниг.* побӯс.

Қадам, эй Сайидо, дар боғ агар бе ёр бигзорам,
Ба побӯси маро хор аз сари девор меояд. *Сайидо*
То дод навид аз қадамаат абр чаманро,
Бикшод ба побӯсии ту ғунча даҳанро. *Махфӣ*

ПОВАРАҚ پاورق калимаи аввалини саҳифаи дуйӯм, ки барои мураттаб омадани варақҳо дар охири саҳифаи якӯм навишта мешавад.

Гушагир авроқи гардунро бувад чун поварақ,
Поварақ созад дуруст аврокро, гар абтар аст. *Туғро*

ПОГАРОН پاگران *киноя аз ҳомиладор, дучон.*

Дар зери бор нолакунон хоб меравӣ,
Хезӣ зи ҷой ҳамчу заифони погарон. *Сайидо*

ПОДА پاده 1. галаи чорпоён, галаи гову хару буз ва ғ.

Модаговони подаш ҳар як
Шоҳпарвар бувад чу Пармоюн. *Фароловӣ*

2. ҷўбдасти дурушт, асон калон, боҳу.

Ҳасм дар дасти қаҳрат афтода,
Пойҳо дар рикоб чун пода. *Саной*

ПОДАБОН پادهبان посбон ва чародихандаи пода, подачӣ.

Эй сахтруи суетқадам, ҷобукӣ макун!
Ҳастӣ ту пеш як қадам аз гови подабон. *Сайидо*

ПОДАЛА پادله Ҳ. 1. тори нуқра ё тилло; 2. либоси аз тори нуқра ё тилло бофташуда.

ПОДАЛАПЎШ پادله پوش пӯшандаи либоси аз тори нуқра ё тилло бофташуда.

Ҳавое бас ки зад аз ҳар тараф ҷўш,
Ҳаво шуд дар арусӣ подалапӯш. «*Хизонаи омира*»

ПОДАРГИЛ پاد رنگى *ниг.* по(й) (пой дар гил).

Чу боди субҳдам доранд савдои сафар бар сар,
Ба гулзори ҷаҳон як сарви подаргил намебошад. *Сайидо*

ПОДАРҲАВО پادرهاو *ниг.* по(й) (по дар ҳаво).

ПОДАФРОҲ پادافراه *ниг.* бодафроҳ.

Шитобкортар аз бод вақти подошан,
Дарангпешатар аз кӯҳ вақти подафроҳ. *Фаррухӣ*
Мар-уро гуфт: Шоҳо, комгоро,
Чӣ тарсонӣ ба подафроҳ моро. *Фахриддини Гургонӣ*

ПОДАЧӢ پادچى||پادهچى *ниг.* подабон.

Подачӣ дилбар надорад кор бо буду набуд,
Меравад дунболи ҳар кас, то алафзоре намуд. *Сайидо*

ПОДЗАҲР پادزهر доруи зидди заҳр, чизе ки бар зидди заҳр кор фармуда мешавад, заҳрмӯҳра.

Зи доной уро фузун буд баҳр,
Ҳама заҳр бишнохт аз подзаҳр. *Фирдавсӣ*

Ба сони дарахтест гарданда даҳр,
Ғаҳе заҳр бораш ғаҳе подзаҳр. *Асадӣ*

ПОДИР پادير ҷўбе, ки барои ниғаждорин девори ҳамида ё сакфи шикаста гузошта мешавад; тиргак, танба, пуштак, пуштибон.

На подир бояд туро, на сутун,
На девори хишту на з-оҳан даро. *Рӯдакӣ*

ПОДОМ پادام *ниг.* пойдом.

ПОДОШ پاداش 1. ҷазо, сазо; 2. мукофот, мукофоти амал, музд.

Бо аҳли ҷафо вафо раво нест,
Подоши ҷафо ба ҷуз ҷафо нест. *Ҷомӣ*

Ту подоши некӣ надонӣ чаро,
Ки дар поля бад нишонӣ маро. *Шоҳин*

ПОДОШАН پاداشن *ниг.* подош.

Подошани некон ҳама некист дар ин мулк,
Чун он ки бадонро зи бадӣ бодфароҳ аст. *Сўзанӣ*
Ҷафо бошад ба ишқ-андар батар з-ин,
Кӣ подошан бувад меҳри маро кин.

Фахриддини Гургонӣ

ПОДШАҲ پادشه *ниг.* подшоҳ.

ПОДШАҲПИСАР پادشه پسر шаҳзода, писари подшоҳ.

Подшаҳписаре ба сайд аз лашкариён дур афтода
буд. *Саъдӣ*

ПОДШАҲӢ پادشهي *ниг.* подшоҳӣ.

ПОДШО پادشا *ниг.* подшоҳ.

ПОДШОӢ پادشائي *ниг.* подшоҳӣ.

ПОДШОҲ||**ПОДШО**||**ПОДШАҲ** پادشاه||پادشا||پادشه 1. соҳибӣ тахту тоҷ, ҳукмрони мутлақи як мамлакат ё кишвар, шох.

Вардона деҳи бузург аст ... ва устувор, аз қадим боз ҷои подшоҳон будааст. «*Таърихи Наршахӣ*»

Як шаҳру ду подшаҳ нагунҷад,
Ду сар ба яке кулаҳ нагунҷад. *Шоҳин*

2. маҷ. фармонраво, соҳибихтиёр.

Ҳамедун нагаштанд аз аспон ҷудо,
Набуданд бар якдигар подшо. *Фирдавсӣ*

Қасе, к-у бувад бар хирад подшо,
Равонро надорад ба роҳи ҳаво. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. ғолиб, фотех, музаффар.

Агар бар ман ин аждаҳон бузург,
Кӣ хонад варо нохирадманд гург,
Шавад подшо, чун падар бишнавад,
Хурӯшон шавад, з-он сипас нағнавад. *Фирдавсӣ*

4. маҷ. худо.

Дигар чун шуд аз мом Юсуф ҷудо,
Сабук Ҷабраил омад аз подшо. *Фирдавсӣ*

5. киноя аз маҳбуба; ◇ подшоҳи Нимрӯз а) подшоҳи Систон, ки кишвари Нимрӯз ҳам номида мешуд; б) киноя аз офтоб; подшоҳи ним рӯз д. а) киноя аз Одам, ки гӯё ними рӯз дар бихишт будааст; б) киноя аз Муҳаммади пайғамбар, ки гӯё ӯ дар қиёмат то ним рӯз умматони худро шафоат мекардааст; подшоҳи Хутан (ё Чин) киноя аз офтоб; подшоҳи хусн соҳибхусн, соҳибҷамол, зебо (сифати маҳбуба).

Эй подшохи хусн, Хилоли гадон туст,
 Хоҳам, ки сӯи ӯ гузарӣ аз раҳи карам. *Хилоли*
 ду подшохи қаҳқор *киноя аз шабу рӯз, лайлу наҳор.*

ПОДШОҲЗОДА پادشاهزاده шоҳзода, фарзанди подшоҳ.

ПОДШОҲОНА پادشاهانه шоистаи подшоҳ, сазовори подшоҳ;
 шоҳона.

Ҳамагӣ назару ҳиммати подшоҳонаи мо бар гар-
 феҳи ҳоли раоё (аст). *«Чомеъ-ут-таворих»*

ПОДШОҲӢ||ПОДШОӢ||ПОДШАҲӢ || پادشاهی || پادشاهی
 1. салтанат, шоҳӣ, мамлакатдорӣ, ҳукмронӣ.

Чу хисрав ба бедод корад дарахт,
 Бигардад аз у подшоҳию бахт. *Фирдавсӣ*

В-агар чавр дар подшоҳӣ кунӣ,
 Пас аз подшоҳӣ гадоӣ кунӣ. *Саъдӣ*

2. дастбёби; ухдабароӣ, чораҷуӣ.

Подшоҳӣ нестат бар реши хад,
 Подшоҳӣ чун кунӣ бар неку бад. *Румӣ*

ПОДУКОНӢ پادگانӣ 1. шахси каммоёе, ки дар пой дуқони
 дигаре нишаста савдо мекардааст.

Нақди чон дар каф ба бозори ту меоём мо,
 Гул хурдан аз ҳарифи подуконӣ зуд бувад.

Шарафуддини Шиғоӣ

2. даллол.

ПОЁБ پایاب 1. обе, ки пой ба таги он мерасад ва бевосита
 аз он гузаштган мумкин аст; оби паст, пастоб, гузаргоҳи
 об.

Баъзе мавзеъ чунон буда, ки ҳеҷ ҳайвон поёб
 наёфтӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Пеш аз он ки дар гирдобн махуф афтад, худро
 ба поёб тавонад расонид. *«Калила ва Димна»*

2. таки об, қаъри об.

Чоҳил нарасад дар сухани жарфи ту, оре,
 Каф бар сари баҳр ояду дурдона ба поёб. *Ҳоқонӣ*

3. маҷ. истодагарӣ, қудрати муқовимат, тобу тоқат.

Агар худ надоранд поёби ҷанг,
 Бар эшон кунам рӯзи торик танг. *Фирдавсӣ*

Насри Сайёб донист, ки уро бо Абумуслим поёб
 набувад. *«Таърихи Табарӣ»*

Ҳар кӣ бе дуст мебарад хобаш,
 Ҳамчунон сабр ҳасту поёбаш. *Саъдӣ*

ПОЁН پایان 1. охир, анҷом, интиҳо, хотима.

Дар навмедӣ басте умед аст,
 Поёни шаби сияҳ сафед аст. *Низомӣ*

Чун поёни ин кор пайдо нест, чаро чун нодони
 хаёлпараст ҳарф меғӯӣ? *«Низори дониш»*
 поён пазируфтган ба охир расидан, анҷом ёфтан.

Чу поён пазируфт гуфтори шох,
 Шудандаш саногӯӣ хуршеду моҳ.*

(ба) поён расидан *ниг.* ба поён омадан.

Гар сад ҳазор сол бигӯям ба сад забон,
 Поён намерасад зи ғамат дostonи мо. *Ибни Ямин*

Замоне гар ин дам ба поён расад,
 Зи мо то чӣ монад, ба ёрон расад?! *Шоҳин*

поён шудан анҷом ёфтан, тамом шудан.

Сараш мебасту дигар боз мекард,
 Чу поён шуд, зи сар оғоз мекард. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба поён овардан ба охир расонидан, анҷом додан,
 тамом кардан.

Ҳамчунон сурма, ки духти хубрӯӣ
 Ҳам ба сони гард бардорад аз уӣ.
 Гарчи ҳар рӯз андаке бардорадаш,
 Бофдам рӯзе ба поён орадаш. *Рудақӣ*

ба поён омадан ба охир расидан, тамом шудан, анҷом
 ёфтан.

Оқибат водии ҳаҷри ту ба поён ояд,
 Гарчи шуд борагин саъӣ дар ин бодия танг. *Ҷомӣ*
 ба поён расидан *ниг.* (ба) поён расидан; ба поён расо-
 нидан а) *ниг.* ба поён овардан.

Бобоҳон ин ҳикоятро бо шадду мадди тамом ба
 поён расонид. *Садри Зиё*

б) адо намудан, иҷро кардан.

Ҳар ёр, ки бо ёр диҳад дастӣ иродат,
 Ҳайф аст, ки он аҳд ба поён нарасонад. *Исмаил*

ба поён шудан ба поён расидан, ба охир расидан.

Чу ба поён шуд ин ҳикояти нағз,
 Гашт бар сурх гул ҳаворо мағз. *Низомӣ*

2. поин, паст.

Сухан низ нашниду нома нахонд,
 Маро пешн тахташ ба поён нишонд. *Фирдавсӣ*
 Аз ин кӯҳ афканад худро ба поён,
 Ки сидқи хешро созад намоён. *Хилоли*

3. тағ, зер; умқ.

Наравад хушманд дар обе,
 То набинад нахуст поёнаш. *Саъдӣ*

4. канор, домана.

Дар поёни кӯҳ қаръя бино карданд.

«Равзат-ус-сафо»

◇ поёни кор нигаристан оқибати корро андешидан,
 оқибатбинӣ кардан.

Ҳар кӣ аввал бингарад поёни кор,
 Андар охир у нагардад шармсор. *Румӣ*

ПОЁНБИН پایانبین оқибатбин, оқибатандеш, дурандеш.

ПОЁНБИНӢ پایانبینی оқибатандешӣ, оқибатбинӣ.

ПОЁНДОН پایاندان поёнбин, оқибатандеш.

ПОЁНДОНӢ پایاندانی оқибатандешӣ, оқибатбинӣ.

Буд марде солеҳе, раббоние,
 Ақли комил дошт, поёндоние. *Румӣ*

ПОЁННИГАР پایاننگر оқибатандеш, оқибатбин, дурандеш.

Чашми шаҳ ду газ ҳамедид аз луғаз,
 Чашмн он поённигар панҷоҳ газ. *Румӣ*

ПОЁННИШӢ پایاننشین пастнишин, пастмақом, паструтба,
 пастмартаба.

Мурувват беш аз болонишин поённишин дорад,
 Маро аз гардиши афлок санги осиеъ бехтар. *Сайидо*

ПОЖАНД||ПОЗАНД پازند||پازند номи китобе дар забони
 паҳлавист, ки онд ба шарҳу тафсири китоби «Жанд» ё
 «Занд» аст; *ниг.* Занд I, Жанд I 1.

Бигӯям, к-он чӣ жанд асту чӣ оташ,
 Қ-аз он «Пожанд»-у «Жанд» омад мусаммо. *Ҳоқонӣ*

Зардушт шарҳе бар он навишта ба «Пожанд»
 мавсум гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

ПОЖАХ||ПОЗАХ پازخ||پاڭخ молиш; озор, азиат.

Посор мекунад ману хубонро,
Танг омадам зи пожаху посораш. *Носири Хисрав*
Эй карда дилам ғами ту рах рах,
То чанд кашам зи ишқ пожах?!*

ПОЗАНД پازند *ниг. пожанд.*

ПОЗАХ پازخ *ниг. пожах.*

ПОЗАХР پازهر *ниг. подзахр.*

На ҳар-к теҒе дорад, ба ҳарб бояд рафт,
На ҳар-к дорад позахр, захр бояд хурд.
Абулфатҳи Бустӣ

Сухан захру позахру гарм асту сард.
Сухан талху ширину дармону дард.
Абушақури Балхӣ

ПОЗОЧ||ПОЗОЧ پازاج||پازاج доя, дояи ширдиханда, дояи тарбиятгар.

Гуфтаи ман ҳалолзода ба табъ
Набувад мар-хашукро позоч. *Сӯзанӣ*

ПОИДАН پائيدان 1. истодан, ист кардан, таваққуф намудан.

Деҳқон ба саҳаргоҳон, к-аз хона биёяд,
На ҳеч биёромаду на ҳеч бипояд. *Манучехрӣ*
Шунид аз дарун ориф овози пой,
Ҳало! — гуфт, — бар дар чӣ пой, дарой. *Саъдӣ*

2. чашм доштан, умед кардан, мунтазир шудан.

В-арат сун Афросиёб аст рой,
Бирав назди ӯ, ҷанги моро мапой. *Фирдавсӣ*
Раҳ зи ту поянду ту раҳдеҳ най,
Меҳтари деҳ худ туву дар деҳ най. *Низомӣ*

3. ниғаҳ доштан, муҳофизат кардан, ҳифз кардан.

Бихур ҳар чӣ дорӣ, ба фардо мапой,
Қи фардо магар дигар оядш рой. *Фирдавсӣ*
Забонро бипой аз бадандешу дуст,
Қи наздиктар душмани сард уст. *Асадӣ*

4. устувор будан, барқарор будан, давомдор будан, поянда будан.

Чаро бар як сухан ҳаргиз напой,
Бигардонӣ, чу чархи оснӣ. *Фаҳриддини Гургонӣ*
Ҳар чӣ зуд барояд, дер напойд. *Саъдӣ*

5. тобу тоқат кардан, муқовимат намудан, истодағӣ кардан.

Напойд ба дандоншон санги сахт,
Магаршон ба яқбор баргашт бахт. *Фирдавсӣ*

6. мондан, боқӣ мондан, иқомат кардан.

Кунун ранҷ бардору эдар биёӣ,
Бад-ин марз чандон ки хоҳӣ, бипой. *Фирдавсӣ*
Чӣ гунаст, к-аз ҳарб серӣ набӣ,
Чӣ гуна, ки бар ҷой ҳаргиз напой? *Зайнабӣ*

7. қабул кардан, хостан; рӯя кардан.

Гулу насихати ман хоҳ бую хоҳ мабӯӣ,
Туро тариқати ман — хоҳ пою хоҳ мапой. *Сӯзанӣ*

ПОИЖА پايژه *ниг. поиза 1.*

Таширфҳои гарномоя фиристодап ҷиҳати худо-
ванди малики муаззам Насирулҳаққ чун фармону
поижа ва ҷағру алам ... ҷиҳати аморати Систон ...
«Тағрихи Систон»

ПОИЗ پاييز||پاييز фасли ҳазонрезӣ, аввали мизон, тирамоҳ;
муқ. поизгоҳ.

ПОИЗА پايزه *тағр.* 1. ҳукму фармони подшоҳӣ, ки ба касе дода мешуд ва мардум мувофиқи он ба ҳамон шахс итоат мекарданд; 2. нишон ё аломате, ки дар давраи салтанати муғул дар шакли шер ва сари шер ё ҳайвоноти дигар сохта мешуд ва ба ҳокимону элчиён мувофиқи мартабаашон дода мешуд.

Ҳалоқухон уро яриғ ва поиза дод ва ба ҳокимии шаҳри Тун фиристод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ПОИЗГОҲ پاييزگاه||پاييزگاه мавсими ҳазонрезӣ, фасли тирамоҳ; *муқ. поиз.*

Арғунхон поизгоҳ ба Табрез омад, рузи одина он ҷо нузул фармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ПОИЗОН پايزان||پاييزان 1. фасли ҳазон, мавсими тирамоҳ; 2. маҷ. айёми пири.

Кунун умрам ба поизон расидаст,
Баҳори некувӣ аз ман рамидаст.

Фаҳриддини Гургонӣ

ПОИН پايين 1. зер, зерин, таҳ, паст.

Фиристода куштан гар оин будӣ,
Саратро кунун ҷой поин будӣ. *Асадӣ*

Зи пулод сад куҳ барпой кард,
Ба поини ӯ ганҷро ҷой кард. *Низомӣ*

2. тарафи пой, ҷониби пой.

Пур аз дурри хушоб болини ӯӣ,
Ақиқу забарҷад ба поини ӯӣ. *Фирдавсӣ*

ПОИНГОҲ||ПОИНГАҲ پايينگاه||پايينگاه тарафи поён, тарафи зер.

Кунам сад сол агар хидмат ва гар дер,
Шавам сад поя аз поингаҳат зер. *Хисрави Деҳлавӣ*

поингаҳи офтоб мағриб, тарафи ғарб.

Зи поингаҳи офтоби баланд
Суви ҷилвагоҳаш расондаш саманд. *Низомӣ*

ПОИННИГАР پايين نگر охирбин, оқибатбин, дурандеш.

ПОИНПАРАСТ پايين پرست киноя аз итоаткор, хидматгор, банда.

Арӯсона бар курсии зар нишаст,
Шаҳаншоҳро гашт поинпараст. *Низомӣ*

Надорӣ шарм аз ин хуршеди навшод,
Кунӣ поинпарасте чандро ёд? *Хисрави Деҳлавӣ*

ПОИНПАРАСТӢ پايين پرستى киноя аз итоаткорӣ, хидматгорӣ, бандағӣ.

Ба даргоҳи хисрав хиромаш кунам,
Ба поинпарастии ромаш кунам. *Низомӣ*

Кунам он гоҳ бо сад зердастӣ
Канизони туро поинпарастӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПОИНТАЛАБ پايين طلب зердаст, банда, мутеъ.

Поинталаби ҳасон чӣ бошӣ,
Дастӣ хуши нокасон чӣ бошӣ? *Низомӣ*

ПОИСТА پايسته поянда, доимӣ, барқарор, ҷовид.

Поиста чун бувад, писаро, дуньё,
Чун нест ӯ нишаставу побаста? *Носири Хисрав*

ПОИСТАН پايستن 1. поидан, боқи мондан, пойдор мондан, доимй будан, поянда будан.

Чахоно, чи дархурду бонстай,
Агарчанд бо кас напоистай?! *Носири Хисрав*
Хаёлро, ки нақше бар зулол аст,
Умеди дер поистан муҳол аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. мунтазир шудан, интизор шудан.

Напоист, то лашкар даррасад, бо ин миқдор мардум чанг пайваст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ПОЙ پای *ниг.* по(й).

ПОЯНДОЗ||**ПОАНДОЗ** پای انداز||پایانداز фарш, бисот ё матоё, ки барои иззату эҳтиром ба зери пои арус, домод ё меҳмони муҳтарам паҳн мекунад.

Мекуни шабгардию хуршедрухсорон ба роҳ
Аз ҳарири субҳ андозанд поандози ту. *Шавкат*

Чаноби хон ... дар сомони лавозими зиёфат ва пешкашу пояндоз шуд. *«Таърихи Фароштар»*

ПОЯФЗОР پای افزار *ниг.* поафзор.

ПОЯФШОР پای افشار *ниг.* поафшор.

ПОЙБАНД پای بند *ниг.* побанд.

ПОЙБАРЧО(Й) پای برچا(ی) *ниг.* побарчо(й).

ПОЙБАСТ پای بست *ниг.* побаст.

ПОЙБАСТА پای بسته *ниг.* побаста.

ПОЙБОЗ پای باز *ниг.* побоз.

ПОЙБОЗӢ پای بازی *ниг.* побозӣ.

ПОЙБОФ پای بوف бофанда.

Кншоварзу оҳангару пойбоф,
Чу бекор бошанд, саршон ба коф. *Абушақури Балхӣ*
Гуфтам: Аз чуди у ано бар кист?
Гуфт: Бар пойбофу бар зарроб. *Унсурӣ*

ПОЙБУС پای بوس *ниг.* побус.

ПОЙБУСӢ پای بوسی *ниг.* побусӣ.

ПОЙГАҲ پایگاه *ниг.* пойгоҳ.

ПОЙГИР پای گیر 1. побандкунанда, гирифторкунанда.

Мо мағаси хушку асал пойгир,
Кист раҳонанда, чу гаштем асир? *Хисрави Деҳлавӣ*

2. гирифтор, асир, муқайяд.

Ба қайди зулф то ҷонам асир аст,
Дилам дар доми фитна пойгир аст. *Асирии Лоҳиҷӣ*

ПОЙГОҲ||**ПОЙГАҲ** پایگاه||پایگاه 1. ҷоё, ки ба хона дарояндагон поафзорро мекашанд; кафшкан, даҳлез, поёни хона.

Боргоҳи ту — коргоҳи вучуд,
Пойгоҳи ту — пешгоҳи судур. *Масъуди Саъд*

Уро дар сарои беруни ҷой кардаам ва ба пойгоҳ
нозил бидошта. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. маҳал, ҷой; мақом, манзилат, мартаба, рутба, дараҷа, қадр, мансаб.

Аз ин ҳар якеро яке пойгоҳ
Сазовор бигзиду бинмуд роҳ. *Фирдавсӣ*

Маро низ аз у пойгоҳе расад,
Ба андозаи сар кулоҳе расад. *Низомӣ*

пойгоҳ ёфтан ба мартаба соҳиб шудан, мақом пайдо намудан, боқадр шудан.

Чун ин пойгоҳ биёфти, бо халқи худой некуи
кун ва дод бидех. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Пойгоҳ ёфти, ба пой мазан,
Дастгоҳ ёфти, зи даст мадеҳ! *Хоқонӣ*

пойгоҳ сохтан а) ҷой гирифтан, манзил ёфтан, мақом гирифтан.

Тавонам магар пойгоҳ сохтан
Бари шоҳи он сарви сояфикан ... *Фирдавсӣ*

б) мартаба додан, мансаб додан, боқадр гардонидан.

Фаредуни фарзона бинвохтшон,
Зи роҳи хирад пойгоҳ сохтшон. *Фирдавсӣ*

3. ҷои исти ҳайвонот, оғил, тавила, истабл.

Ба пойгоҳ рафтам, дар он ҷо шутуре буд, ...
бар у ништастам. *Авфӣ*

Шехна ... маро аз хона берун овард ва дар пойгоҳи аспон боздошт. *Ҷомӣ*

4. поёб, гузаргоҳи об.

Ба дарёе ҳамекард пой ошно,
Биёмад ба ҷоё, ки буд пойгоҳ. *Фирдавсӣ*

5. асос, поя.

Ҳаме ошгиро кунад пойгоҳ
Ва ё чанг ҷӯяд сипоҳ аз сипоҳ. *Фирдавсӣ*

6. дастгоҳи бофандагӣ; корхонаи бофандагӣ.

Марди ҷулоҳа чун шавад бекор,
Накунад зери пойгоҳ қарор. *Саной*

7. тахт, маснад.

Бибуд дар ҷаҳон понсад сол шох,
Ба охир шуду монд аз у пойгоҳ. *Фирдавсӣ*

8. маҷ. лоиқ, сазовор, мувофиқ.

Хештанро пойгоҳи ин илм надонистам. *Ибни Сино*

ПОЙДАРОЗ پای دراز дарозпой.

Дар умри хеш мисли ту лӯъбат надидаам,
Қутоҳақлу пойдарозу шикамқалон. *Сайидо*

ПОЙДОМ||**ПОДОМ** پای دام||پادام навъе аз дом, тала, ки барои сайд қардани ҷонварон ба қор мебаранд; паррандаё, ки сайёдон барои фиреб дода ба даст даровардани дигар паррандагон дар назди дом мебаранд.

Бо самое, ки аз ҳаловат буд
Мурғро пойдуму дилро дом ... *Фарруҳӣ*
... Ки ман нанъюшам ин гуфтори хомат,
Наяфтам ҳаргиз андар пойдомат.

Фахриддини Гургонӣ
Дили халоиқ аз он аст сайди оби равон,
Ки бод бар забари об мениҳад подом. *Низорӣ*

ПОЙДОН پای دان пойафзор, кафш.

Чун бигардад пой у аз пойдон,
Худ шуқуҳида намояд ҳамчунон. *Рӯдакӣ*

Пойдон пора, пой обила шуд,
Меъда аз ранҷи ҷуъ дар гила шуд. *Ҷомӣ*

ПОЙДОР پایدار 1. барқарор, устувор, қоим, тоқатнок, муқовим.

Бихандид Сӯхробу гуфт: Эй савор!
Ба захми далерон най пойдор! *Фирдавсӣ*

2. вафодор.

Дар роҳи вафо ба ғайри эшон набувад
Ду ёр, ки пойдор бошанд ба ҳам. *Мушфиқӣ*

3. ҷовид, ҷовидон, ҳамешагӣ, доимӣ.

Набошад ҳаме неку бад пойдор,
Ҳамон беҳ, ки неки бувад ёдгор! *Фирдавси*
Аз ту анчуман қардан, май зи хуни дил хўрдан:
Базми пойдор аст он, айши безавол аст ин. *Сайидо*

ПОЙДОРА پایداره мададгор, ёридоханда; ниғаҳдор.

Зиҳӣ муваддати ту пойдораи иқбол,
Зиҳӣ адовати ту дастмузаи ҳирмон.

Разиуддини Нишопури

ПОЙДОРИ پایداری 1. барқарорӣ; устуворӣ; вафодорӣ.

Ман аз кори ту даст боре нашустам,
Зиҳӣ пойдорӣ, зиҳӣ дўсткорӣ! *Анварӣ*

2. муқовимат, истодагарӣ; тобу тоқат.

Вазир гуфт: Дар қорзор мардвор пойдорӣ намо-
ем. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

ПОЙЗАН پایزن аз пой афкананда, аз пой ғалтонанда.

В-агар чу мӯй шавӣ, мӯй мешикофади ишқ,
В-агар тазарв шавӣ, ишқ пойзан бошад.

Шамси Табрезӣ

ПОЙКОР||**ПОКОР** پایکار||پاکار пешхидмат, чоқар, нуқар,

хидматгор; ходими гузар ва деҳа барои даъват қардани
мардум ба тӯй, азо ва ғ.

Бибурданд пас пойқорони шоҳ
Дабикнӯ дебори румӣ сиёҳ. *Фирдавси*

Гоҳе ки сӯи шаҳр туро уфтад гузар,
Гардӣ ту пойқор ба арбоби лӯлиён. *Сайидо*

ПОЙКОРӢ پای کاری *ниг.* покорӣ.

ПОЙКУБ||**ПОКУБ** پای کوب||پاکوب 1. пойбоз, тезҳаракат.

Кудак навхоста ва шӯх ва пойқуб буд. *Авфӣ*

Хуршед дар ҳавои ту чун зарра пойқуб,
Ҷамшед дар ҳарими ту чун бандагон ба пой. *Ҳофиз*

2. раққос, раққунанда.

Яке пойқубу дигар чангзан,
Се дигар хушовозу андӯшхикан. *Фирдавси*

Ҳамон пойқубони кашмирзод
Муаллақзан аз рақс чун девбод. *Низомӣ*

ПОЙКУБӢ||**ПОКУБӢ** پای کوبی||پاکوبی бозӣ; раққосӣ.

В-оҳубачагон ба хайру хубӣ
Пешӣ қадамаш ба пойқубӣ. *Ҷомӣ*

ПОЙЛАҒЗ||**ПОЛАҒЗ** پای لغز||پالغز 1. ҷои лағжидани по;

лағзиш; маҷ. хато, хатокорӣ.

Чу афтод душман дар он пойлағз,
Ба сумми самандаш бисунбид мағз. *Низомӣ*

Эй масти ноз, чуръаи худро ба рӯи хок
Мафкан, ки пойлағзи бузургони дин бувад.

Хисрави Деҳлавӣ

2. маҷ. хатокор, гунаҳкор.

Шаҳ аз панди он пири полудаммағз
Ҳаросон шуд аз кори он пойлағз. *Низомӣ*

3. маҷ. осеб, зиён, зарар.

Мабодо ки шаҳро расад пойлағз,
Ки гардад сари мулк шуридамағз. *Низомӣ*

ПОЙМАРД پایمرد 1. мададгор, ёридоханда, ёвар, дастгир.

Падар пир шуд, поймардаш ҷавон,
Ҷавоне хирадманду равшанравон. *Фирдавси*

Бипурсид, к-эй маҷлисорой мард,
Ки буд андар ин маҷлисаи поймард? *Саъдӣ*

2. шафеъ, шафоатқунанда, восита, миёнарав.

Ба наздики ӯ поймардам ту бош,
Бад-ин дард дармони дардам ту бош. *Асадӣ*

Булҳасани Ҳалаф ва Шервон, ки эшонро пой-
мард қарда буд ва сӯи эшон пайғомғо дода, шафо-
ат қарданд, то амир узри ӯ пазируфт.

«Табрихи Байҳақӣ»

ПОЙМАРДӢ پایمردی 1. мададгорӣ, ёри, ёрирасонӣ, даст-
гирӣ.

Ҷизе, ки дар мавсими пири поймардӣ тавонад
намуд, ... захира нанӯҳодам. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

Фирдавси ... ба поймардии ҳамсоя дар биҳишт. *Аҳмад*
Ҳасани қотиб арза қард, қабул афтод.

Низомии Арӯзӣ

2. шафоат, воситаҷиғӣ, миёнарави.

Ҳаққо ки бо уқубати дӯзах баробар аст

Рафта ба поймардии ҳамсоя дар биҳишт. *Саъдӣ*

ПОЙМОЛ||**ПОМОЛ** پامال||پامال 1. зерипо, лағадқуб; помол

доштан зери по қардан, тағи по қардан, лағадқуб қар-
дан.

Бо рақибон чун нишастӣ дӯш, ашқи ҳайратам

То шаҳар дар зери дасту по маро помол дошт. *Махфӣ*

2. маҷ. хароб, нобуд, маҳв, зоеъ.

Ба мол мағрур машав, агарчи бисёре бувад,
зеро ки оқибат поймоли ҳаводиси рӯзгор шавад.

Ҷомӣ

поймол қардондан а) зери по намудан; б) хароб қар-
дан, нобуд қардан.

Ҳамсоягон дар мулки вай тамаъ қунанд ва он
шаҳрро поймол қардонанд. *Аҳмади Доғиш*

ПОЙМОЛ гаштан (ё шудан) а) зери по шудан, лағадқуб
шудан; б) маҷ. хору зор шудан; маҳв шудан, несту
нобуд гаштан.

Қиро симу зар монаду ганҷу мол,

Пас аз вай ба чанде шавад поймол. *Саъдӣ*

Сарв аз ҳуҷуми зоғу заған гашт поймол,
Эй қумрии ғариб, туро ошъёна ку? *Сайидо*

3. маҷ. фидо, қурбон.

Бад-ӯ гуфт: Эӣ сари ман поймолат,

Таматтуъ з-ин бутон қардам қалолат. *Ҷомӣ*

Сарам помолӣ сумми ҳар саманд аст

Дар он хайле, ки султони ман он ҷост. *Мушфиқӣ*

ПОЙМОЛ қардан а) нобуд қардан, зоеъ қардонидан.

Уро мутолабат қунед, то моли ман поймол наку-
над. *Авфӣ*

Дилҳо, ки мебарӣ, ҳама помол мекунӣ,

Қоре намекунӣ, ки диле оварӣ ба даст. *Ҳилолӣ*

б) фидо қардан, қурбон намудан.

Бихрому боз ҷилва деҳ он сарви нозро,

Помолӣ хеш қун сари аҳли ниёзро. *Ҷомӣ*

ПОЙМОЧОН پایمچان 1. *ниг.* пойғоҳ 1.

Ҳаво мехост, то дар саффи боло ҳамсарӣ ҷӯяд,
Гирифта дасту афкандам ба саффи поймочонаш.

Ҳоқонӣ

Ҷоҳилеро даст мебусанд андар дасти ҳукм,
Ҷозиле дар поймочон поймоли мекунад.

Қамолӣ Исмоил

2. *д.* навъе аз ҷазои аҳли тасаввуф буда, шахси гунаҳгор гуши росташро бо дасти чап ва гуши чапашро бо дасти рост дошта дар сари як пой то муддати муайян меистод, ки муршид аз гуноҳаш гузарад; **поймочон рафтан** узр хоستان, пӯзиш хоستان аз гуноҳи худ.

Одам аз фирдавсу аз болон ҳафт
Поймочон аз барои узр рафт. *Румӣ*

ПОЙМУЗД *پایمزد* ҳаққи қадам, музди қадам, музде, ки ба табибон, мутрибон ва ғ. барои қадам ранча кардан дода мешавад; *муқ.* **пойранч.**

Эй захри ту дастгири таръёк,
В-эй дарди ту поймузди дармон. *Ҳоқонӣ*
Ҳар рӯз ба тақозои муомалоти худ шудӣ, агар
симе наёфти, поймузд талаб кардӣ.
«Тазкират-ул-авлиё»

ПОЙМУЗДӢ *پایمزدی* 1. мансуб ба поймузд; 2. *ниг.* поймузд.

Подшоҳ ҳукм кард: Ҳар гоҳ мавлоно ба ҳузур қадам ранча кунад, ҳазор рупия ба сиғаи поймузди ёфта бошад. *«Хизонаи омира»*

ПОЙОВАР *پای آور* калон, бузург; қавӣ, боқудрат.

Нест андар сафар ба баҳру ба бар
Чун дилу ситаш эч пойовар. *Саной*
Бисъёр пойоварон аз дасти ӯ [марғ] саргардон шуда (анд). *«Анвори Суҳайлӣ»*

ПОЙОГЕШ *پای آگیش* аз по овехтан, аз пой печидан; *◇* марғи пойогеш марғи ноғузир.

Ҳушаи чони хеш аз ӯ бирабой,
Пеш к-оядат марғи пойогеш. *Рӯдакӣ*

ПОЙПАШ *پای پش* овози пой, шарфани пой дар вақти роҳ рафтан.

Боз кард аз хоб занро нарму хаш,
Гуфт: Дуздонанду омад пойпаш. *Рӯдакӣ*

ПОЙПИЛ *پای پیل* 1. як навъ аз аслиҳаи ҷанғӣ: гурзест, ки ба сурати пой фил сохта шудааст.

Ман сайди он ки Қазбаи ҷонҳост манзараш,
Бо ман ба пойпил кунад ҷанг абҳараш. *Ҳоқонӣ*

2. як навъ пиёлаи шаробхӯрӣ, ки ба шакли пой пил сохта шудааст.

ПОЙПҶШ||**ПОПҶШ** *پایپوش*||*پاپوش* кафш, муза; умуман пойафзор, ки ба пой мепушанд.

Полям бараҳна буду иститоати пойпуше надоштам,
ба ҷомеъи Куфа даромадам дилтанг. *Саъдӣ*

◇ **бе попуш** саросемавор, ба таъҷил (берун баромадан, давидан ва ғ.).

Мунъимони аҳди мо ҳар ҷо, ки манзил мекунанд,
Аз замин Қорун бе попуш меояд бурун. *Сайидо*
попуш ба сари чизе задан киноя аз таҳқир ва зерӣ по кардан чизеро.

Задаам бар сари ҷаҳон попуш,
Бесабаб ин бараҳнапой нест. *«Хизонаи омира»*

ПОЙРАНЧ||**ПОРАНЧ** *پای رنج*||*پارنج* музди ранчи пой, музди қадам, тӯҳфа, ҳадя ё пешкаше, ки ба қосидон, мутрибон ё табибон медиҳанд; *муқ.* **поймузд.**

Бифармуд шах, то рақибони ганҷ
Кашанд аз пай меҳмон пойранч. *Низомӣ*

Ҳадя поранчи табибон ба миёнчи бидиҳед,
Хоби беморпарастон ба саҳар боз диҳед. *Ҳоқонӣ*

ПОЙСУХТА||**ПОСУХТА** *پای سوخته*||*پاسوخته* 1. ранчдида, азобкашида, аламнок; 2. беқарор, беором, саргардон.

Реги биёбон чу шуд афрӯхта,
Шер давад чун сағи посӯхта. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҳар як ... чун сағони пойсухта ва гурозони захм-
хӯрда дар кӯчаҳо ва бозорҳо давон ... буданд.
«Фатҳнома»

ПОЙТАК *پای تک* якказод, яккафарзанд.

Чун Ҳушанг пойтак буд, Каюмарс мудом уро
бо худ гардонидӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

ПОЙТАХТ *پای تخت* шаҳри марказӣ, ки аз он ҷо мамлакат идора карда мешавад; доруссалтанат.

Салотин ... дар афзалтарини булдон пойтахти
худро сохта. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ПОЙТОБА||**ПОТОБА** *پای تابه*||*پا تابه* порчае, ки ба пой мепечонанд; пойпеч, лифоф.

Яъқуби Исҳоқ ... пас ридои ӯ биситад ва нима
кард пеши Маъмун ва гуфт: ду пойтоба кунам.
Низомии Арӯзӣ

Абуҳамзаи Бағдодӣ вақте дар масҷиди Рай пой-
тоба хост, касе дабиқӣ ба вай андохт. *Ҷомӣ*

Як фӯтаи пашмини сиёҳ, ки сарбозону шубонон
потоба месозанд, печонидаанд. *Садри Зиё*

◇ **пойтоба кушодан киноя** аз муқим шудан, аз сафар бозмондан.

ПОЙХАСТ *پای خست*||*پای خوست* лагадкӯб, помол, кӯфташуда, молдашуда дар зерӣ по.

Фаровон кас аз пил шуд пойхаст,
Басе кас нагун монда бе пову даст. *Асадӣ*

ПОЙЧА||**ПОЧА** *پایچه*||*پاچه* 1. шакли тасғири по(й); 2. пой ҳайвонот аз қабилӣ буз ва гӯспанд, пой чорпоён, ки барои пухтан тайёр шудааст ё пухта шудааст; 3. қисми поёни шалвор ё эзор, ҳар ду даҳонаи шалвор ва эзор аз тарафи поён; эзорпоча.

Сохта товуси малонкнигор,
Пойча боло зада товусвор. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПОЙЧАПАЗ||**ПОЧАПАЗ** *پایچه پز*||*پاچه پز* касе, ки каллаву поча пухта мефурушад; каллапача, почафуруш.

Нигори почапази ман, ки дил сарочан ӯст ...
«Фарҳанги Онандроҷ»

ПОЙШИКАСТА||**ПОШИКАСТА** *پای شکسته*||*پاشکسته* 1. касе, ки пояш шикаста бошад; 2. маҷ. оқиз, нотавон, заиф, беқудрат.

Гуфт: Он магасест пошикаста,
Дар риштаи анкабут баста. *Ҳилолӣ*

Дур аз қадӣ ту сарв шавад пойшикаста,
Бе рӯи ту наргис зи чаман кӯр барояд. *Сайидо*

ПОК پاک 1. соф, тоза, покиза; *мач.* беайб.

Ин ҷаҳон поку хубкирдор аст,
Он шиносад, ки дилиш бедор аст. *Рӯдакӣ*

Қалам — наққоши чини маънии пок,
Чунин зад ранги нақш аз лавҳи идрок. *Мулҳам*

зарри пок зари холис, зари беғаш.

Чу айвон баровардаш аз зарри пок,
Заминаш ҳама симу анбарш хок. *Дақиқӣ*

зубдаи пок зоти баргузидаи соф ва холис.

Аз он зубдаи пок ҳар як зи фан
Қашида гуҳарҳо ба силки сухан. *Фазлӣ*

пок кардан тоза кардан, шустан.

Об баҳри ин биборид аз сабок,
То палидонро кунад аз хумок. *Румӣ*

Либоси бақо бар танаш чок кард,
Зи зулмоти зулмаш ҷаҳон пок кард. *Ҷомӣ*

пок шустан тамоман шустан, ба кул्लӣ тоза кардан.

Биё, соқӣ, шаробе рез дар ҷом,
Ки аз дил пок шӯяд нақши авҳом. *Ҳозиқ*

2. тамоман, ба тамомӣ, ҳамагӣ, сар то по, сар то сар,
ба кул्लӣ.

Он гурунчу он шакар бардошт пок,
В-андар он дастори он зан баст хок. *Рӯдакӣ*

Аз ин нохуш наво Яъқуби ғамнок
Қашид ожеву рафт аз хештан пок. *Нозим*

пок бурдан тамоман ба ғорат бурдан, ҳеч чизро
намонда тороҷ кардан.

Дуздони Хафӯча ногаҳ бар корвон заданд ва пок
бурданд. *Саъдӣ*

пок хӯрдан тамоман хӯрдан, ҳеч чиз намонда хӯрдан.

Пок хӯрданду фуру шустанд даст. *Румӣ*

3. холӣ, тижӣ; маҳрум.

Одаи аз айбу хунар пок нест,
Оби равон беҳасу хошок нест. *Шодӣ*

Ишқи ту агар зи шубҳа пок аст,
Тухмат, ки дар ўст, шубҳанок аст. *Шоҳин*

пок шудан а) холис гаштан, беғаш шудан.

Беғаш аз сӯзи таманно дили ғамнок нашуд,
Ин зари қалб дар оташ задаму пок нашуд. *Мулҳам*

б) нест шудан, маъдум гаштан, тамом шудан.

Май нӯшу гуле бичин, ки то дарнигарӣ,
Гул хок шудасту сабза ҳам пок шуда. *Хайём*

4. дуруст.

Онро, ки ҳисоб пок аст, аз муҳосаба ҷӣ бок.
Саъдӣ

5. ҳалол, тоҳир.

Ў фиғанад моли касон дар мағок,
Шон ҳама гуянд ҳалол асту пок ...

Хисрави Деҳлавӣ

6. порсо, тақводор, покдоман; беғараз, бекина, бе
макру ҳила.

Чунин гуфт бо номвар бихрадон,
Ки эй поку хушёрдил мубадон! *Фирдавсӣ*

Ба поконе, к-аз эшон зодаам ман,
Бад-ин покизагӣ афтадам ман. *Ҷомӣ*

дили пок дили соф, дили бекина; **назари пок** нигоҳи
беғаразона, нигоҳи софдилона.

Ин дида, ки ман дорам, олудаи хун авло,
З-он рӯ, ки намедонӣ қадри назари покам. *Ҳилолӣ*

7. зани покдоман, афифа, зани боиффат.

Падарш он гаронмоятар паҳлавон,
Чӣ гуянд бад-он духти поки ҷавон? *Фирдавсӣ*

◇ **домани пок** домани тоза ва покиза; *киноя аз шахси*
афиф, ки пок аз гуноҳ аст; маъсум, покдоман.

Ҳайф бошад, ки расад хок ба он домани пок,
Осмон вақти хироми ту замин боистӣ. *Ҳилолӣ*
поку палид неку бад, ҳалолу ҳаром.

Ҳар ҷӣ ба дил ҳаст зи поку палид,
Дар сухан ояд асарӣ он пади. *Ҷомӣ*
пок бардоштан *чизеро* то охир гирифтани, тамоман ги-
рифтани; тамоман хӯрдани *чизеро*.

Лекин худи ҳариф [амир] пок мебардошт ва шук-
рона мегуфт. *Аҳмади Дониш*

пок гузаштан бегуноҳ рафтани, гуноҳе накарда мур-
дан.

Хуш он касон, ки гузаштанд пок чун хуршед,
Ки соя низ ба сӯи ҷаҳон бияфканданд.

Хисрави Деҳлавӣ

пок омадан бегуноҳ зонда шудан.

Ту пок омадӣ, бар ҳазар бошу пок,
Ки нанг аст нопок рафтани ба хок. *Саъдӣ*

пок рафтани бегуноҳ гузаштани, бегуноҳ мурдан.

Гуноҳи Хисрав агар дӯстист, ғамза бизан,
Ки аз ҷаҳон чу шахидони ишқ пок равад.

Хисрави Деҳлавӣ

ПОКАНДАРҮН پاک اندرون покдил.

Натарсӣ, ки покандаруне шабе
Барорад зи сӯзи ҷигар «ё раб-е?» *Саъдӣ*

ПОКБИН پاک بين касе, ки бо назари беғараз ба маъшук
нигоҳ мекунад, покназар, он ки ишқи поки инсонӣ до-
рад.

Кудурат аз дили Ҳофиз бибурд сӯхбати дӯст,
Сафои химмати покону покбини бин. *Ҳофиз*

ПОКБОЗ پاکباز 1. касе, ки бе ҳила ва макр қимор ме-
бозад; касе, ки то охири пули худ қимор мебозад.

Ринди муқомир, ки бувад покбоз,
Беҳ зи ибодатгири бохирсу оз. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. росткор, ҳалолкор, дурусткор.

...Ки аз майхона ёбӣ рӯшноӣ
Кунӣ бо покбозон ошноӣ. *Убайди Зоконӣ*

Покбозон ҳама дар майқада маҳрам гаштанд,
Ғайри Ҷомӣ, ки ба фатвои вараъ муттаҳам аст. *Ҷомӣ*

3. ошиқи босадоқат, ошиқи беғараз.

Бар тани дунон назебад хилъати волои ишқ,
З-он ки ин кисват ба қадди покбозон духтанд. *Исмат*

4. порсо, парҳезгор.

Таманно кунад орифи покбоз
Ба дарьюза аз хештан тарки оз. *Саъдӣ*

◇ **покбози чарх киноя аз мох.**

ПОКБОЗӢ پاکبازى ошиқии садоқатмандона, муҳаббати
беғаразона.

Лайливу саре ба ишвасозӣ,
Қайсу назаре ба покбозӣ. *Ҷомӣ*

покбозӣ кардан бе ғараз ишқ варзидан, дар муҳаббат содиқ будан.

Чони ширин, бар бисоти ошиқӣ беталхие
Дар ҳавои меҳри чонон покбозӣ кун, бибоз, *Саной*

ПОКБУМ پاک بوم 1. сарзамини пок, кишвари поксиришт, мамлакати покдилон.

Таваллон мардони ин покбум
Барангехтам хотир аз Шому Рум. *Саъдӣ*

2. маҷ. покниҳод, покдил, поквиҷдон, поктинат.

Гузир кард аз он файласуфони Рум
Сухангӯю бодонишу покбум. *Фирдавсӣ*

ПОКГАВҲАР پاک گوهر 1. покнасл, покнажод, некзод.

Эй поксиришту покгавҳар,
Шамшерия бар ту мавҷи чавҳар! *Ҳилолӣ*

2. поксиришт, поктинат, покдил.

Сарчашмаи нашоғ дили покгавҳар аст,
То дил шукуфта аст, сухан тозаву тар аст. *Соиб*

ПОКДАҲОН پاک دهان покгуфтор, поксухан, покзагуфтор, покизасухан.

Аз лабаш гоҳи сухан иқди гуҳар мерезад,
Ҳар кӣ, Соиб, чу садаф покдаҳон афтодаст. *Соиб*

ПОКДИДА پاک دیده покназар, покчашм, он кӣ дорон назари беғараз аст.

Бе ҳусн нест хилвати оинамашрабон,
Маъшуқ дар канор бувад покдидаро. *Соиб*

ПОКДИЛ پاک دل софдил, покзамир, покқалб.

Бичустанд аз он анҷуман ҳар дувон
Яке покдил марди чиразабон. *Фирдавсӣ*

Олудағии хирқа харобии ҷаҳон аст,
Ку роҳраве, покдиле, хубсириште? *Ҳофиз*

ПОКДИН پاک دين он кӣ дорон расму оин ва кешу мазҳаби писандида аст; маҷ. одами бовиҷдон, одами неку ва соф, нексират.

Бузу уштуру мешро ҳамчунин
Ба душандагон дода буд покдин. *Фирдавсӣ*

Халаф монд аз он орифи покдин
Чунин навҷавоне ба рӯи замин. *Садри Зиё*

ПОКДОМАН پاک دامن боисмат, боиффат, афифа; парҳезгор, порсо.

Дар ҳаққи ман ба дурдакшӣ занни бад мабар,
К-олуда гашт хирқа, вале покдоманам. *Ҳофиз*

Аз покдоманон накунад ҳусн эҳтироз,
Моҳи тамом дар бағали ҳола меравад. *Соиб*

ПОКДОМАНИ پاک دامنی боисмати, боиффатӣ; парҳезгорӣ, порсой.

Чомӣ, чӣ лоф мезанӣ аз покдоманӣ,
Бар хирқаи ту ин ҳама доғи шароб чист? *Чомӣ*

ПОКЗАМИР پاک ضمير покдил, покраъӣ, покниҳод, поктинат.

ПОКЗАМИРӢ پاک ضميری покдили, покраъӣ, покниҳодӣ, поктинатӣ.

Дар гулшани ҳамдаш мутаҳайир шуда чун мо,
Арвоҳи муқаддас ба ҳама покзамирӣ. *Исмаи*

ПОКЗОД پاک زاد покнажод, асил, покнасл.

Ман аз тухмаи Эраҷи покзод,
Вай аз тухмаи Тури ҷодунажод. *Даққӣ*

Чӣ хуш гуфт Фирдавсии покзод,
Кӣ раҳмат бар он турбати пок бод! *Саъдӣ*

ПОКЗОДА پاک زاده ниғ. покзод.

Чунин ҳафт солаш ҳаме озмуд,
Ба ҳар кор ҷуз покзода набуд. *Фирдавсӣ*

ПОКИЗА پاک کيزه 1. соф, тоза; холис, беғаш.

Покиза чу қатраи гулобӣ,
Як зарра, валеқ офтобӣ. *Ҳилолӣ*
Муҳаббат дар ниҳоди ӯ сиришта,
Дилаш покиза чун табъи фаришта. *Сайидо*

2. хуб, неку, нағз; дуруст.

Бигуфт он чӣ донисту покиза гуфт,
Ба гил чашмаи хур нашоёд ниҳуфт. *Саъдӣ*

Ҳар ду покизаву писандида,
Ба тарозуи ақл саиҷида. *Чомӣ*

ахлоқи покиза ахлоқи нек, хулқӣ писандида.

Ту бар тахти султонии хеш бош,
Ба ахлоқи покиза дарвеш бош. *Саъдӣ*

хӯи покиза ниғ. ахлоқи покиза.

Бас аст ин шараф хӯи покizarо,
Кӣ монад зани хуб дӯшизаро. *Абушақури Балхӣ*

3. зани покдоман, афифа, боисмат.

Ду покиза аз хонаи Ҷамшед
Бирун овариданд ларзон чу бед. *Фирдавсӣ*

Нахоҳанд, кӣ бирасад ба ҷои дигар магар аз покизагон ва духтарони араб. *«Таврихи Систон»*

ПОКИЗААНДОМ پاک کيزه اندام киноя аз зебо, боҳусну чамол, хушрӯй, хушсурат.

Зоҳиде буд, зане дошт покизаандом, кӣ акси рӯхсораш соқан субҳро моя дода буд.

«Калила ва Димна»

ПОКИЗАБУМ پاک کيزه بوم ниғ. покбум 2.

Шунидам, кӣ мардест покизабум,
Шиносову раҳрав дар ақсон Рум. *Саъдӣ*

ПОКИЗАГУҲАР پاک کيزه گهر ниғ. покгавҳар 1.

Эй ҷаҳондори баландаҳтари покизагуҳар
Эй муҳолифшикани размзани душманмол ...

Фаррухӣ

ПОКИЗАГӢ پاک کيزگی тозагӣ, зебой, хушрӯй.

Паси парда будаш яке турфа духт,
Зи покизагӣ меван сояпукт. *Чомӣ*

ПОКИЗАГӢӢ پاک کيزه گوی гуяндаи суханони пок ва шонста, некуфтор.

Ду марди хирадманди покизагӯӣ
Ба дастори чинӣ бибастанд рӯй. *Фирдавсӣ*

ПОКИЗАДАҲӢ پاک کيزه دهائی зиракии комил; кордонии комил.

Покизадил аст ин малики шарку маликро
Покизадили бояду покизадаҳӣ. *Манучехрӣ*

ПОКИЗАДИЛ پاک کيزه دل покдил, софдил, покниҳод.

Забон боз бикшод марди ҷавон,
Кӣ покизадил буду равшанравон. *Фирдавсӣ*

Нозанине чу ту покизадила покниход,
Бехтар он аст, ки бо мардуми бад наншинӣ. *Хофиз*

ПОКИЗАДИЛӢ پاکيزه دلی پاکيدلی, софдилӣ.

Покизадил аст ин малики шарқу маликро
Покизадили бояду покизадаҳой. *Манучехрӣ*

ПОКИЗАДИН پاکيزه دين *ниг.* покдин.

Яке таъна мезад, ки, дарвеш, бин,
Зиҳӣ порсоёни покизадин. *Саъдӣ*

ПОКИЗАДОМАН پاکيزه دامان *ниг.* покдоман.

Аз ҳадиси дилкушо, Соиб, даҳанро дӯхтан,
Юсуфи покизадоманро ба зиндон кардан аст. *Соиб*

ПОКИЗАДОМАНИ پاکيزه دامانی *ниг.* покдоманӣ.

Номи Камол рафт ба покизадомаи,
То дар ғамат ба хуни дил олудадоман аст.
Камолӣ Хучандӣ

ПОКИЗАМАҒЗ پاکيزه مغز *ниг.* покмағз
расо, зирак.

Яке пурхирад марди покизамағз,
Ки будаш забон пур зи гуфтори нағз. *Фирдавсӣ*

ПОКИЗАНАЗАР پاکيزه نظر *ниг.* покназар.

Як ошиқи покизаназар нест чу Маҳмуд,
Варна ҳама атрофи ҷаҳон пур зи Аёз аст.
Хисрави Деҳлавӣ

ПОКИЗАНАФС پاکيزه نفس *ниг.* покнафс, парҳезгор.

Чу покизанафсон соҳибдилон
Даромехта ҷумла бо ҷохилон ... *Саъдӣ*

ПОКИЗАПАЙКАР پاکيزه پيکار *ниг.* покпакар;
хушрӯй, хушталғат, зебопайкар.

Ду покизапайкар чу хуру парӣ,
Чу хуршеду маҳ аз никуахтарӣ. *Саъдӣ*

ПОКИЗАПОСУХ پاکيزه پاسخ *ниг.* покҷавоб, он ки дар муқо-
били суол ҷавоби писандида ва равшан медиҳад.

Шундаи, ки бар шох фаррух бувад,
Ки дастур покизапосух бувад. *Абушақури Балхӣ*

ПОКИЗАРАВ پاکيزه روى *ниг.* покрав, раванди роҳи дуруст;
мач. некӯкор, боахлоқ.

Падар борҳо гуфта будаш ба ҳавл,
Ки покизарав бошу шоиствавл. *Саъдӣ*

ПОКИЗАРОЙ پاکيزه روى *ниг.* некрай, соҳиброй, некандеш;
доно.

Бигӯй, эй хирадманди покизарой,
Сухан гар ба рост аст, бо мо сарой. *Фирдавсӣ*

Эй хуш он равшандили покизарой,
Қ-оварад шартӣ мурувватро бо ҷой. *Ҷомӣ*

ПОКИЗАРӢ پاکيزه روى *ниг.* зебо, хушрӯй.

Дилбанди хубсурату покизарӯро
Нақшу нигору хотами пирӯза, гу, мабош. *Саъдӣ*
Ҷавоне покбозу покрав буд,
Ки бо покизарӯе дар гарав буд. *Саъдӣ*

ПОКИЗАРӢ پاکيزه روى *ниг.* зеборӯй, хушрӯй, хубсуратӣ.

ПОКИЗАСИРАТ پاکيزه سيرت *ниг.* покзасиришт, поктинат, пок-
дил.

Гирифташ даст, к-эи покзасиришт,
Ҷароғи дидаи аҳли басиришт! *Ҷомӣ*

ПОКИЗАСИРИШТ پاکيزه سيرت *ниг.* покфитрат; поктинат, пок-
ниход.

Айби риндон макун, эй зоҳиди покзасиришт,
Ки гуноҳи дигарон бар ту нахоҳанд навишт.

Хофиз

ПОКИЗАТАБЪ پاکيزه طبع *ниг.* поктабиат, поктабъ, некхислат,
некхуй.

Чӣ некухисолу чӣ некӯйфеълӣ,
Чӣ покзатабъиву покзасирай. *Фаррухӣ*

ПОКИЗАТАН پاکيزه تن *ниг.* поктан.

В-аз он пас чунин гуфт, к-эи паҳлавон,
Ту покзатан бошу равшанравон. *Фирдавсӣ*

ПОКИЗАТИНАТ پاکيزه طينت *ниг.* покзасиришт.

Бувад покзатинат поккирдор,
Зинозода набошад ҷуз зинкор. *Ҷомӣ*

ПОКИЗАТУХМ پاکيزه تخم *ниг.* покнаҷод.

Бад-ӯ гуфт шох: Эӣ далери ҷавон,
Ки покзатухмию равшанравон. *Фирдавсӣ*

ПОКИЗАФИРОШ پاکيزه فراش *ниг.* он ки рахти хоб ва ҷихози
хонааш аз олудагиҳо пок аст, озода.

Гирён шуд, к-эи сутуда модар,
Покзифироши покҷодар!... *Ҷомӣ*

ПОКИЗАХӢ پاکيزه خوى *ниг.* хушхулқ, некӯкирдор, софта-
биат.

Ало, эӣ хирадманди покзихӢ,
Хунарманд нашиндаам айбҷӯй. *Саъдӣ*

Аз дили поки ман он покзихӢ оғоҳ нест,
Ё рақиб андар ҳақи ман бадғумон медорадаш.

Исмаи

ПОКИЗАЧЕӢ پاکيزه چهر *ниг.* зебо, хушрӯй.

...Ки покзачеӢ асту покзатан,
Сутуда ба ҳар шаҳру ҳар анҷуман. *Фирдавсӣ*

ПОКИЗАҚАВЛ پاکيزه قوال *ниг.* покгуфтор, ростқавл.

Падар борҳо гуфта будаш ба ҳавл,
Ки шонстарав бошу покзикавл. *Саъдӣ*

ПОКИЗАҶОН پاکيزه جان *ниг.* покзирӯх, равшанравон.

Чунон поктан буду покзачон,
Ки будӣ бар у ошкоро ниҳон. *Дақиқӣ*

ПОКИФАЗОЙ پاکيزه فزای *ниг.* зиёҷунанди назофат ва покӣ,
дафъҷунанди чиркинӣ.

Шуд гили саршӯй чу покифазой,
Гарчи ки хок аст, ба сар ёфт ҷой.

Хисрави Деҳлавӣ

ПОККИРДОР پاکيزه كردار *ниг.* хушрафтор, некӯкор.

Бувад покзатинат поккирдор,
Зинозода набошад ҷуз зинкор. *Ҷомӣ*

ПОКМАРД پاکيزه مرد *ниг.* марди нектабиат, некмард, марди
росткор.

Ту те барнидастӣ ба зини набард,
Набудӣ магар яқдилу покмард. *Фирдавсӣ*

ПОКМАҒЗ پاک مغز *ниг. покизамағз.*

Чу бишнид Зол ин суханҳои нағз,
Ба дил гашт хуррам гави покмағз. *Фирдавси*
...Ки Фирдавсии Тусии покмағз
Бидодаст доди суханҳои нағз. *Асадӣ*

ПОКМЕХР پاک مخر *покмуҳаббат, садоқатманд.*

Яке офарин кард Бузурҷмеҳр,
Ки эй шоҳи равшандили покмеҳр! *Фирдавси*

ПОКНАЖОД پاک نژاد *покзод, асилзода.*

Хоҷаи сайиди ситудаҳунар,
Хоҷаи поктабъи покнажод. *Фарруҳӣ*

ПОКНАЖОДӢ پاک نژادی *покзодағӣ, асилзодағӣ.*

Покии ахлоқи ўву покнажодӣ
Бо нияти неку бо макорими эҳсон. *Рӯдакӣ*

ПОКНАЗАР پاک نظر *некназар, некбин, он кӣ дорон на-
зари беғараз аст.*

Хоҳӣ, ки туро дар назар ояд руҳи хубон,
Бо рӯи никӯ оинаваш покназар бош. *Махфӣ*

ПОКНАФАС پاک نفس *ростгӯӣ, дурустқавл.*

Ҳар кӣ ҳаст аз ғаёҳу пиру мурид
В-аз забонаварони покнафас,
Чу ба дуньёи дун фуруд омад,
Ба асал дарбимонд пой мағас. *Саъдӣ*

ПОКНИҲОД پاک نهاد *ниг. покизасиришт.*

Нозанине чу ту покизадили покниҳод,
Беҳтар он аст, ки бо мардуми бад наншинӣ. *Ҳофиз*

ПОКОР پاکار *ниг. пойкор.***ПОКОРӢ**||**ПОЙКОРӢ** پاکار||پای کاری *хидматгорӣ.*

Ман, ки ор оядам зи Ҷолиус,
Кунадам гар ба хона покорӣ. *Хотиф*

ПОКРАВ پاکارو *ниг. покизарав.*

Ҳар дӯст, ки дам зад зи вафо, душман шуд,
Ҳар покраве, ки буд, тардоман шуд. *Ҳофиз*
Мастони покрав, ки ба май ҷон супурдаанд,
Аз як пиёла роҳ ба мақсуд бурдаанд. *Исмаи*

ПОКРАГ پاکرگ *покхун.*

...К-ин бара гуиё на покраг аст,
Парвариш ёфта зи шири сағ аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПОКРОЙ پاکرای *ниг. покizarой.*

Бараҳман чунин гуфт, к-эй покрой,
Бад-он рӯй кам ёбӣ обод ҷой. *Асадӣ*

ПОКСИРИШТ پاک سرشت *ниг. покизасиришт.*

Занги ғамат аз дил ман гулранг зидояд,
Бишнава, ки чунин гуфт маро поксириште. *Ҳофиз*
Эй поксиришту покгавҳар,
Шамшерии бар ту мавҷи ҷавҳар. *Ҳилолӣ*

ПОКТАН پاکتن *ниг. покизатан.*

Чу Настури гарданкаши поктан,
Чу Нушозар он паҳлави размзан. *Дақиқӣ*
Ҷавоне барораст аз ҳештан,
Сухангӯю бинодиду поктан. *Фирдавси*

ПОКТИНАТ پاک طينت *ниг. покизатинат.*

Поктинатро ба дуньё майли омезиш кучост,
Гӯшаи танге гуҳар бо вусъати дарёе гирифт. *Рази Дониш*

ПОКУШО پاکشا *кушодапо, озод, бебанд.*

Чор мурғанд ин аносир бастапо,
Марғу ранҷурию иллат — покушо. *Румӣ*

ПОКФИТРАТ پاک فطرت *поксиришт; покизатабъ, покти-
нат.***ПОКӢ** پاکى **1.** тозағӣ, покизағӣ; беғашӣ, беолоишӣ, на-
зоғат.

Растағорни мардум ба покни ҷон аст. *Ибни Сино*
Шоҳиде дар лутфи покӣ рашки оби зиндағӣ,
Дилбаре дар хусну хубӣ ғайрати моҳи тамои. *Ҳофиз*

покии ахлоқ покахлоқӣ, хушхулқӣ, некухулқӣ, хуш-
хуй.

Покии ахлоқи ўву покнажодӣ
Бо нияти неку бо макорими эҳсон. *Рӯдакӣ*

покии сират поксиратӣ, покниҳодӣ, поктинатӣ, пок-
фитратӣ.

Инсонро хусни сурат ва покни сират мерос аз вай
монад. *«Шаҳномаи Фарғона»*

2. маҷ. сафедӣ, равшанӣ.

Шаби сиёҳ бад-он зулфакони ту монад,
Сапед рӯз ба покӣ руҳони ту монад. *Дақиқӣ*

3. маҷ. покдоманӣ, ифғат, исмат.

Чун шӯҳра шавад арӯси маъсум,
Покию палидиаш ҷӣ маълум. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПОКУБ پاکوب *ниг. пойкӯб.***ПОКУБӢ** پاکوبى *ниг. пойкӯбӣ.***ПОКҶАЙБ** پاک جيب *афиф, ифғатнок, маъсум, боисмат,
покдоман; афифа.*

З-он ки одат карда буд он покҷайб
Дар хазимат рахт бурдан сӯи ғайб... *Румӣ*

ПОКҶИРМ پاک جرم *покизаҷисм, покизатан, бенуқс.*

Қатраи нам дар садафи покҷирм
Дур шавад андар садафи зиштқирм. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПОКҶОМА پاک جامه *покизалибос, хушлибос, озода.*

Мардумони ин шаҳр покҷома, бомурувват ва не-
куруян. *«Худуд-ул-олам»*

ПОЛАҚӢ ھ. پاکى *тахти равон, як навъ қачовае, ки дар*

Ҳиндустон барои савории одамони олидараҷа маъмул
будааст.

Духтар ... гуфт: ... Полакин бисъёр пур аз мар-
дони кор бо ҷамоате аз пиёда ва савор равонаи
Деҳлӣ кунед. *«Таърихи Фарошита»*

ПОЛАҒЗ پاکغز *ниг. пойлағз.***ПОЛАҲАНГ** پاکهنگ *ниг. полҳанг.***ПОЛВОНА** پاکوانه *паррандае, ки монанди гунҷишк ва фа-
роштурук буда, пойҳои кӯтоҳ дорад, бодхурак.*

Обу оташ ба ҳам наёмезад,
Полвона зи хок бигрезад. *Унсурӣ*

ПОЛ(И)ГОНА||**ПОЛ(И)КОНА** پالگانہ||پالیگانہ||پالکانہ||پالیکانہ **ниг. пол(и)гона.**
дарча, дарича, ғурфа; равзан, панчара, тобадон.

Зи уду сандал уро остона,
Дараш симину заррин полгона. *Рудакӣ*
Тарсам зи полконаи дида фуру чаҳад
Ин чанд қатра хун, ки маҳалли вафои туст.
Қамоли Исмоил

ПОЛЕЗ پاليز **ниг. полиз.**

ПОЛЕЗБОН پاليزبان **ниг. полизбон.**

ПОЛИГОНА پالীগانه **ниг. пол(и)гона.**

ПОЛИДАН پاليدان 1. чустучу кардан; 2. таровидан, захи-
дан; чорй шудан, рехтан.

Чу дид он бару чеҳраи дилпазир,
Зи пистони модар биполид шир. *Фирдавсӣ*

3. соф кардан, пок кардан; 4. ба охир расидан, та-
мом шудан.

Дигар рӯз чун бардамид офтоб,
Биболид кӯху биполид хоб. *Фирдавсӣ*

5. пошидан, пош додан.

Ҳамеша тофта бином сияҳ ду зулфи туро,
Дилам зи тофтаниш тофта шавад ҳамвор.
Магар ки ғолия меполӣ андар у гаҳ-гоҳ
В-агарна аз чи чунон тофтасту ғолиябор. *Фарруҳӣ*

6. жулидан, ошuftа шудан.

ПОЛИЗ||**ПОЛЕЗ** پاليز 1. боғ, бустон; гулистон.

Ба полиз зери гулафшон дарахт
Бихуфт ин се озодаи небаҳт. *Фирдавсӣ*
Бозор зи ранги у чун кулбаи базоз
Полизи зи буи у чун хокаи аттор. *Ломей*

2. киштзор, мазраа, ҷоё, ки харбуза, тарбуз ва м.
инҳо кошта мешавад.

Замоне бад-ин дос гандум дарав,
Бикун пок полизам аз хору хав. *Асади*

Шаҳри уро ҳамвор сохта полизи мекорем. *Восифӣ*

ПОЛИЗБОН||**ПОЛЕЗБОН** پاليزبان 1. боғбон, нигоҳубинку-
нандан боғ, киштзор ва ғ.

Равнақи полиз рафт, акун ки булбул ними шаб
Бар сари полизбон камтар занад «Полизбон».
Замирӣ

Ба даргоҳи полизбон омаданд,
Ба шодӣ бари мизбон омаданд. *Фирдавсӣ*

2. номи навое аз мусиқӣ.

Ин занад бар чанғҳои суғдиён «Полизбон»
В-он занад бар нойҳои суриён озодвор. *Манучехрӣ*

ПОЛИЗБОНИ پاليزبانی боғбонӣ.

Ҳамеша чуз аз мизбонӣ мақун,
Бар ин бошу полизбонӣ мақун. *Фирдавсӣ*

ПОЛИЗГОҶ پاليزگاه киштзор, мазраа, ҷои полиз.

Магар девонае мешуд ба роҳе,
Сари хар дид дар полизгоҳе. *Аттор*

ПОЛИК پالیک чоруқе, ки ресмонҳои он ба банди пой
печонда мешавад.

Аз хару полик он ҷой расидам, ки ҳаме
Музаи чинӣ мехоҳаму аспӣ тозӣ. *Алии Қарт*

ПОЛ(И)КОНА پالکانہ||پالیکانہ **ниг. пол(и)гона.**

ПОЛО(И) پالا (ی) 1. асп.

Зи дарвоза то дарғаҳи шаҳ ду мил
Дуруя сипаҳ буд полови пил. *Асади*

2. дар таркиби калимаҳои мураккаб маънии софку-
нандани ягон моеъро ифода мекунад, мас 'майполо—соф-
кунандаи май'; 'ширполо—софкунандаи шир'.

ПОЛОВАН پالاون асбобе, ки ба шакли тур буда, чизеро
бо он соф мекунанд; чавли; баракгирак; ширполо; софи.

Афшураи хуни дил аз чашми у
Рехта половани миҷгон фуру. *Абушуйб*

ПОЛОИДАН پالائيدن 1. соф кардан; тоза кардан.

Чигар мар-онро [ғизоро] хун кунад ва биполояд.
«Қисас-ул-анбиё»

2. чакондан.

Ба расвой андар бимонему дард,
Биполоем аз дидагон оби зард. *Фирдавсӣ*

Кунун ҳам ту зи дида хун биполоӣ,
Ба гоҳи фурқат аз гирья маёсоӣ.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

ПОЛОИШ پالايش 1. софшавӣ, тозашавӣ; соф шудан, тоза
шудан.

Аз эшон туро дил пурориш аст,
Гуноҳи маро низ полоиш аст. *Фирдавсӣ*

2. таровиш, захиш; таровидан, захидан; чакидан.

Даръё, ки чунин фарохрӯӣ аст,
Полоиши қатраҳои ҷуй аст.
В-он кӯҳи баланд, к-абрнок аст,
Ҷамъомади резаҳои хок аст. *Низомӣ*

ПОЛОЙ پالای **ниг. поло(ӣ).**

ПОЛОЙХОҶ پالایخواه аспҳоҳ, аспталаб.

Хурушидани марди полойҳоҳ
Яқояк баромад зи даргоҳи шоҳ. *Фирдавсӣ*

ПОЛОН پالان пушише, ки ба пушти ҳайвоноти боркаш
барон бор ниҳодан ва ё савор шудан мегузоранд.

Он яке хар дошт, полонаш набуд,
Ёфт полон, гург харро даррабуд. *Румӣ*

Он харитаро аз полони хар берун овард. *Авфӣ*

ПОЛОНА پالانه баромадгоҳи хона аз тарафи сақф, бар-
омадгоҳ ба болои бом.

Имороти хоҷиву полонаҳош
Ҳамебурду мекард яксар хароб. *Салмони Соваҷӣ*

ПОЛОНГАР پالانگر полондӯз.

Хар аз дуккони полонгар гурезад,
Чу бинад ҷавфуруш, аз ҷой хезад. *Низомӣ*

Намоянд хар шаб харонро ба хоб,
Ки полонгаронро бибурдаст об. *Салмони Соваҷӣ*

ПОЛОНГАРӢ پالانگری полондӯзӣ, касби полондӯзӣ.

Полонгарне ба ғояти хад
Беҳтар зи қулоҳузи бад. *Низомӣ*

ПОЛОНӢ پالانی ҳайвони борбардор, ҳайвони боркаш.

Бад-у гуфто: Магу чунин, гар уро ин ҳунар будӣ,
Набудӣ чун харон номаш миёни халқ полонӣ.

Саноӣ

ПОЛОПОЛ پالپال сахт, мушкил.

Ба фарру ҳайбати шамшери ту қарор гирифт
Замонае, ки пурушуб буду полопол. *Дақиқӣ*

ПОЛОШ پالاش олудағӣ, олоиш.

Чу полағзу полош дорад гилат,
Маранҷон диле, то наранҷад дилат.

«Фарҳанги Рашидӣ»

ПОЛОҲАНГ پالاهنگ *ниг.* полҳанг.

ПОЛУ پالو донаҳои сахте монанди адас, ки бар бадани
одам, бештар ба рӯй ва дасту пой мебарояд; озаҳ.

Эй ишқ, зи ман дур, ки бар дил ҳама ранҷӣ,
Ҳамчун зи бари чашм яке мӯҳкам полу.

Шокири Бухорӣ

ПОЛУДА I پالوده 1. *сифати феълии замони гузаштаи*
полудан; 2. соф, тоза, покиза, пок.

Чаҳон аз дасти мо осуда бошад,
Зи пархошу ситам полуда бошад.

Фаҳриддини Гургонӣ

зари полуда тиллои соф.

Зари олуда камъиёр бувад,
Зари полуда пойдор бувад. *Саной*

3. *маҷ.* табоҳ, зоеъ, бекора, нобуд.

Гар моҳи ту аз мушки тар олуда набудӣ,
3-ин сон дили ман хаставу полуда набудӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

полуда гаштан (ё шудан) а) тоза шудан, пок гарди-
дан.

Чунон шоҳ полуда гашт аз бадӣ,
Ки тобид аз у фарраи эзадӣ. *Фирдавсӣ*

б) *маҷ.* табоҳ шудан, зоеъ шудан.

Чу мағзу дили мардум олуда гашт,
Хирад тираву раъӣ полуда гашт. *Фирдавсӣ*

Зи бас ҷон, ки аз марг полуда шуд,
Танаш сусту ҷангол фарсуда шуд. *Асади*

◇ **чашми полуда** чашми ашқолуд, чашми ашқрез.

Гардун камаре бар тани фарсудаи мост,
Чайхун асаре зи чашми полудаи мост.
Дузах шараре зи оҳи беҳудаи мост,
Фирдавс даме зи вақти осудаи мост. *Хайём*

ПОЛУДА II پالوده як навъ ҳалвое, ки аз орд, қанд, асал,
нишоста ва ғ. мепазанд.

Хоки девори хеш лесӣ беҳ,
Ки зи полудаи қасон ангушт. *Низомӣ*

Чунон гуфтӣ, ки уро полуда хурдан мефиристад.
«Таърихи Байҳақӣ»

полудаи қандӣ навъе аз полудаи ширин.

Солҳо аз ғами полудаи қандӣ Бусҳоқ
Чун кабобаш дили бирёншуда хунполо буд.

Абӯисҳоқи Атъима

◇ **полудаи бозор** киноя аз чизе, ки зоҳиран хушнамо
ва аслан бад аст.

Биспор ҳама занг ба полунаи оҳан,
Бигзор ҳама ранг ба полудаи бозор. *Саной*

полудаи сари кӯй *ниг.* полудаи бозор.

3-он ки полудаи сари кӯяст,
Имтиҳонаш куну фуру полӯй. *Анварӣ*

ПОЛУДАГӢ پالودگى пок будан; соф кардан, пок наму-
дан.

Гуҳар суфт натвон ба осудағӣ,
Бувад нуқра мӯҳтоҷи полудағӣ. *Низомӣ*

ПОЛУДАМАҒЗ پالوده مغز покизамағз, покботин, покза-
мир, софдил.

Шаҳ аз панди он пири полудаммағз
Харосон шуд аз кори он пойлағз. *Низомӣ*

ПОЛУДАН پالودن 1. соф кардан, тоза намудан, пок гар-
донидан.

Раҳи доварӣ пок бинмудашон,
Зи олудағиҳо биполудашон. *Фирдавсӣ*

Бибояд шуст ҷонатро ба илму тоат аз исён
Чунон к-об аз наमत ҷонро зи шубҳатҳо биполояд.
Носири Хисравӣ

2. гудохтан, об карда тоза намудани зару нуқра ва ғ.
Сухан чун зарри пухта беҳабосат гардаду софӣ,
Чу уро хотири доно ба андеша биполояд.
Носири Хисравӣ

3. рехтан, резондан; равон кардан.

Хунҳо аз ду дида полудам,
Раҳна-раҳна шуд аз ғамат ҷигарам. *Анварӣ*

4. заҳидан, заҳида баромадан, таровиш кардан, таро-
видан; рехтан, ҷорӣ гардидан.

Феъли олуда гавҳар олояд,
Аз хуми сирка сирка полояд. *Унсурӣ*

Аз гилу об чома битвон шуст,
Ки шавад поктар зи бори нахуст.
Лек чун дил ба ғафлат олояд,
Хунат аз дидагон биполояд. *Ҷомӣ*

5. тар кардан, намнок гардонидан.

Бад-ин баргарин номи яздонширо
Бихонду биполуд мижгонширо. *Фирдавсӣ*

6. берун шудан, дур шудан.

Хирадманд биншаст бо ройзан,
Биполуд аз айвон шаҳи анҷуман. *Фирдавсӣ*

7. тамоm шудан, ба охир расидан; зоеъ гардидан.

Чу барзад сар аз бурчи Шер офтоб,
Биболид рӯзу биполуд хоб. *Фирдавсӣ*

8. табоҳ кардан, зоеъ гардонидан, ҳадар кардан; аз
байн бурдан.

Дар сафар хоҷағӣ нуку н-ояд,
Ки сафар хоҷағӣ биполояд. *Саной*

9. оғушта кардан, сириштан, хамира кардан.

Ду чашми ман руҳи ман зард дид натвонист,
Аз он ба хуни дил онро ҳамебиполояд.

Масъуди Саъдӣ

◇ **полудани ранги руҳ** кандани ранги рӯй, паридани
ранги рӯй, таъғири ҳолат.

Чу биншаст мубад, ниҳоданд хон,
Зи мубад биполуд ранги руҳон. *Фирдавсӣ*

ПОЛУДАПАЗ پالوده پز полудапазанда, қасе, ки ҳалво
полуда мепазад.

Шаҳро ғирбол кардам дар талаб
В-он гаҳе полудапаз пайдо нашуд. *Зухурӣ*

ПОЛУНА پالونه *ниг.* полован.

Биспор ҳама занг ба полунаи оҳан,
Бигзор ҳама ранг ба полудан бозор. *Саной*
Полуд чони хеш ба полунаи бало,
Паймуд умри хеш ба паймонаи замон. *Муиззӣ*

ПОЛУҒ پالغ қадаҳи (паймонаи) шароб, ки аз шоҳи гов,
каргадан, устухони фил ва ҷуб месохтанд; *муқ.* болуғ.

Бо чанги суғдиёнаю бо полуғу кабоб
Омад ба хони чокари худ хоча бо савоб. *Имора*
Бидидаш ҳамон ҷой бар тахти хеш
Яке полуғу косаи май ба пеш. *Асадӣ*

ПОЛҲАНГ||**ПОЛАҲАНГ**||**ПОЛОҲАНГ** پالهنگ||پالاهنگ тас-
ма ё ресмоне, ки ба канори лаҷоми асп мебанданд,
яккаҷилав, чилбур; банд, расан, таноб, ки аспи куталро
ба он баста мекашанд.

Маркабони об дидам сар зада бар рӯи об,
Полҳанги ҳар яке печида бар кӯҳи гарон. *Фарруҳӣ*
Дар паноҳи хирад нишин, ки хирад
Гардани аспрост полоҳанг. *Ҳоконӣ*

Зи ҳар су қашон зангие чун наҳанг,
Ба гардан-дар афсор ё полҳанг. *Низомӣ*

= пом *п* *шакли дигари* = вом.

ПОМАС پامس пойбанд, барҷомонда, дармонда, бечора.

Худойгоно, помас ба шаҳри бегона
Фузун аз ин нағвонам нишаст, дастурӣ! *Даққиқӣ*

ПОМОЛ پامال *ниг.* поймол.**ПОН** *х.* پان барги як навъ дарахтест аз зоти филфил
(мурҷ) дар Ҳиндустон, ки онро барон сурх кардани
лабҳо мехоянд.

Аз баҳри сурхии лаби захми адуи у
Қофӣ бувад шабоҳати пайкон ба барги пон. *Толиби Омӯлӣ*

Ба сурх кардани лабҳои хеш лахти дилам
Нигори сангидили ман чу барги пон бихӯрад. *Шоҳин*

ПОНХҶУРДА پان خورده: лаби понхӯрда лаби сурх.

Буи гулзори шаҳодат ҳар киро бетоб кард,
Чун лаби понхӯрда мебусад даҳон шамшерро. *Соиб*

ПОНСАД پانصد панҷсад.**ПОНИЗ**||**ПОНИД** پانيد||پانيد *ниг.* фониз.**ПОНӢ** *х.* پانى об.

На дар он меъда резан майда,
На дар он дида қатран пойӣ. *Саной*

ПООҶУ پآهو ба истилоҳи бинокорон хонаи шашпаҳлу
(мусаддас); ♠ (ин) *бинои* пооҳу *киноя* аз дунё.

З-ин дев вафо чаро тамаъ дорӣ,
Ҷамчун ман аз ин бинои пооҳу. *Носири Хисрав*

ПОПУШ پاپوش *ниг.* пойпӯш.**ПОР** I پارسол, соли пеш, соли гузашта.

Боз бар ёд меҳнаҳад дилро
Шодии пору ишрати перор. *Убайди Зоконӣ*

Порам ҳама доман аз шакар пур
Имсол зи хуни чашми тар пур. *Шоҳин*

ПОР II پارس *шакли кӯтоҳшудаи* *пора* I.

Зинати боғ бештар гардад,
Чу гули сурх чома пор кунад. (1) *Имодӣ*

пор-пор *пора-пора, лахт-лахт, порча-порча, тикка-тикка,*
аз ҳам рехта.

Дини Зардушт ошкор шуда
Пардаи раҳм пор-пор шуда. *Саной*

ПОРА I پاره 1. дарида, чокшуда, кандашуда, гусаста.

Меғуфт, ки танг буд дар бар,
Пироҳани танг *пора* бехтар. *Ҳилолӣ*
Дар дили гул гар надорад нолаи булбул асар,
Дар чаман ин сурхии рухсору ҷайби *пора* чист.

Маҳфӣ

пора гаштан (*ё шудан*) даридан, канда шудан, гусаста
шудан.

Зи аспон фуру рехт баргустувон,
Зирех *пора* шуд бар миёни гавон. *Фирдавӣ*

Дили ман *пора* гашт аз ғам, на з-он гуна ки бех
гардад,
Агар ҷонон бад-ин шод аст, ё раб поратар бод! *Хисрави Деҳлавӣ*

пора кардан (*ё сохтан*) дарондан, чок кардан, кандан.

Пора месозанд ҷайбат, чун тамаъ сози либос,
Ҳосил аз пушидани ҷоки гиребон асту бас. *Сайидо*
Дил ҳазорон *пора* хоҳам кард аз теғи ғамат
То диҳам пайванд бар ҳар тора муят *порае*.

Шоҳин

пора шудан *ниг.* **пора гаштан**; 2. қитъа, парча, тик-
ка, бурда; луқма.

Далерон натарсанд аз овози кӯст,
Ки ду *пора* ҷуб асту як *пора* пӯст. *Фирдавӣ*

Шайх молид дасту пеш нишаст,
Бурд аввал ба нону ҳалво даст;
Порае хурду *порае* бигзошт,
Порае баҳши ғойбон бардошт. *Ҷомӣ*

пора дӯхтан ямоқ кардан, васла кардан, пина дӯх-
тан.

Чанд ба шаб дар самоъ чома даридан зи шавқ,
Рузи дигар бомдод *пора* бар у дӯхтан? *Саъдӣ*
Гар аз он доман ба ин дарвеш васле мерасид,
Порае медӯхтам ин ҷони *пора-пораро*.

Қамолӣ Ҳучандӣ

3. дона, адад; **порае** андаке, каме, камтар, қисман.

Як *пон* у *порае* ланг буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*
порае аз чизе а) каме, андаке, қадре, миқдоре аз чизе.
Ҳар кӣ суҳан бо суҳане зам кунад,
Порае аз хуни ҷигар кам кунад.*

б) баъзе, бархе, қисме; 4. *нумератив* ҳамчун то, адад,
дона, мас. 'даҳ *пора* — даҳто, даҳ дона'; 'чанд *пора* —
чандто, якчандто, чанд адад'.

[Амири Хуросон] даҳ *пора* ёкути сурх ва даҳ тахт
ҷомаи бешбаҳо ва даҳ гулому даҳ канизак ... назди
вай фиристод. *«Таърихи Систон»*

[Ҳалокуҳон] чанд *пора* қалъаи дигар ба вай бах-
шид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

[Ҷозон] бар обе, ки онро Қоли Тажан меғуянд,
банде фармуд бастан ва чанд *пора* дехро ободон
кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

5. гурзи оҳанин.

Бареро кукта пора, дилеро дӯхта зубин,
Сареро хору хас болин, танеро хоку хун бистар.
Масъуди Саъд

6. навъе аз ҳалво, шакарпора.

Панде бамаза чу қанд бишнава,
Бейб чу поран Самарқанд. *Носири Хисрав*

◇ **поран зард** порчан зарде, ки яхудиён барои фарқ кардани худ аз дигарон ба китфи худ медуҳтанд.

Гардун яхудиёна ба китфи кабудӣ хеш
Он зард пора бин ки чӣ пайдо барафканад. *Хоқонӣ*
пора-пора а) қисм-қисм, чудо-чудо, парча-парча, аз ҳам чудо.

Андар эшон ҳеҷ гуна қисмат набувад ва лекин пазиро бувад мар пора-пора шуданро. *Ибни Сино*
Пора-пора дилам зи оташи шавқ,
Пораҳои кабобро монад. *Чомӣ*

б) кам-кам, андак-андак; рафта-рафта.

Пора-пора кардама фармонпазир,
Ман ба иззат хугарам, сахтам магир! *Румӣ*

ПОРА II *پاره* паридан, париж, парвоз.

Гар бипаррад ба пар, ҳумой бувад,
Поран у ба дасту пой бувад. *Саной*

ПОРА III *پاره* ришва, чизе, ки ба касе барои иҷрои кори ноҳақ ва ғайриқонунӣ дода мешавад.

Ҳар он ҷо, ки пора шуд аз дар дарун,
Шавад устуворӣ зи равзан бирун. *Унсурӣ*
Мо подшоҳи пораву ришват набудаем,
Бал порадузи хирқан дилҳои пораем. *Румӣ*

паи пора гирифта ба ришва гирифта.

Мақун, эй дӯст, зи ҷавр ин дилам овора мақун,
Ҷон паи пора бигиру ҷигарам пора мақун. *Румӣ*

ПОРАГАК||ПОРАҚАК *پاره گک||پاره کک* *шакли тасғири*
пора I.

Гуй, ки ду-се пираҳан аст аз ду-се гуна,
В-аз домани ҳар як зи дигар порагаке кам.

Тоҳири Чағонӣ

ПОРАДУЗ *پارهدوز* пинадуз, васладуз, ямоқчӣ, кӯҳнадуз.

Мо подшоҳи пораву ришват набудаем,
Бал порадузи хирқан дилҳои пораем. *Румӣ*

ПОРАДУЗӢ *پارهدوزى* пинадузӣ, васладузӣ, кӯҳнадузӣ.

Порадузе буд дар ақсон Рай,
Мутмаин бар порадузӣ рои вай. *Чомӣ*

ПОРАЗАН *پارهن* пинадуз, васладуз, ямоқчӣ, кӯҳнадуз.

Дарнигар дар санъати поразане,
Қ-ӯ ҳамедузад кӯҳан бе сӯзане. *Румӣ*

ПОРАҚАК *پاره کک* *ниг. порагак.*

ПОРАНЧ *پارنج* *ниг. пойранч.*

ПОРАПОР *پاره پور* *ниг. пора I (пора-пора).*

Ба фармони он хисрави номдор
Бикарданд аз он пас варо порапор. *Фирдавсӣ*

ПОРАХИШТ *پاره خشت* хиштпора, порчан хишт.

Ҳар он порахиште, ки бар манзарест
Сари Қайқубодеву Искандарест. *Ҳочу*

ПОРАХОР *پاره خوار* касе, ки пора меҳурад, ришватхӯр.

Филбачча меҳурӣ, эй порахор,
Ҳам барорад хасми фил аз ту дамор. *Румӣ*

ПОРГИН *پارگين* 1. ҷо, ки обҳои чиркин, гандӣ, пасмонда ҷамъ мешавад, ҳамчун обреза ҳаммом, таҳоратхона; об-резаи ошхона.

Ҳавзҳои чу об дар дида,
Поргинҳои оби гандида... *Низомӣ*

Ҷони магас ҳаст нами поргин,
Заҳр бувад бар магаси ангабин. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. хандаке, ки бо об пур карда мешавад.

Мардумони Бухоро ҷамъ шуданд ва иттифоқ карданд ва поргини ҳисор бино карданд.
«Таърихи Наршахӣ»

ПОРДУМ *پاردم* банди паҳни чармин, ки аз таҳти думи хар, хачир ва ғ. гузаронида аз ду сӯ ба ду канори полон ё зин баста мешавад.

Пушти у ҳам гашт ҳамчун пушти хум,
Абрувон бар чашм ҳамчун пордум. *Румӣ*

Зин барниҳод ва пеши кафали у шуд, то уро пордум ниҳад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **пордум будани** (*ё шудани*) инони касе аз ниҳояти саросемағӣ худро гум кардан.

Ба ҷо, ки ман пой бифшордам,
Инони суворон будӣ пордум. *Фирдавсӣ*

ПОРИКОБ *پارکاب* озими сафар, озими саворшавӣ, азмқу-нанда ба сафар; **порикоб бардоштан** саворӣ кардан, сафар намудан; *киноя аз мурдан.*

Чу ман порикобе, ки бардоштам,
Инони ҷаҳон бар ту бигзоштам. *Низомӣ*

ПОРИКОБӢ *پارکابی* дар рикоби подшоҳ ё хоҷа будан, дар хузури подшоҳ ё калоншавандае истодан, хузури.

Ба хидматпешагони порикобӣ
Қарораш рафт дар оташхитобӣ. *Ҳоҷӣ*

ПОРИН *پارين* мансуб ба соли гузашта, порсола,

Мири порину мири перорин,
Ҳама баттолу мо ҳамон таббол. *Саъдӣ*

Айши поринро, ки кардӣ, мешннос
Соли дигарро бар он мекун қиёс! *Чомӣ*

ПОРИНА *پارينه* *ниг. порин.*

Ҳамон ширинии порина даръёфт,
Ба ширинӣ расад ҳар к-ӯ шакар ёфт. *Низомӣ*

◇ **Аҳмади порина** *киноя аз* касе, ки дар у тағбири ҳол ё ягон тағбироти дигар дида намешавад, дар урф ба шакли «Аҳмади порина савдогари Қармина» ба кор аст.

Тавба зи май карда буд дил, чу ту соқӣ шудӣ,
Боз ҳамон ҳол шуд Аҳмади поринаро.

Хисрави Деҳлавӣ

ПОРОВ *پاراو* пир, пиразан, кампир.

Зани поров, чун биёбад бук,
Сар зи шодӣ кашад суи Айқоқ. *Мунҷик*

ПОРС *پارس* номи қисмате аз Эрон, ки Шероз, Исфаҳон, Қирмон ва Язд аз он ҷумла аст ва гоҳо ба маънии та-моми Эрон кор фармуда мешавад; Форс.

Супурд он гаҳе тоҷи шоҳӣ бад-уй,
В-аз он ҷо суви Порс бинҳод руй. *Фирдавсӣ*

ПОРСАҢ پارسنگ *ниг. посанг.*

Баст даврон бар рукуи чарх чандин сангу хок,
Лек дар мизони ҳикмат кам бувад аз порсаңг.

Котибӣ

ПОРСИГУ (И) پارسى گویى ба забони порсӣ гапзананда, ба забони форсӣ суханкунанда, форсизабон.

Ҳафтод ҳазор муваҳҳиди порсигӯй наҷот ёбанд.
«Таърихи Наршаҳӣ»

Туркони порсигу бахшандагони умранд,
Соқӣ, бидеҳ башорат риндони порсоро. *Ҳофиз*

ПОРСО پارسا 1. пок, покиза, покдоман, некукирдор; боис-мат.

Ба гетӣ ба чуз порсо зан маҷӯй,
Зани бадкуниш хорӣ орад ба рӯй. *Фирдавсӣ*
Зани хуби фармонбари порсо
Кунад марди дарвешро подшо. *Саъдӣ*

2. диндор, парҳезгор; худотарс; зоҳид, шайх.

Яке аз мулуки беинсоф порсоеро пурсид, ки аз
ибодатҳо кадом фозилтар аст. *Саъдӣ*

Чанд худро пеши мо қимат ниҳӣ, эй порсо,
Худфурӯширо ривоче нест дар бозори мо. *Ҷомӣ*

3. ба шакли ҷамъ порсоён эронӣён; порсизабонан.

Тозиёро ғами аҳволи гаронборон нест,
Порсоён, мададе то хушу осон биравам. *Ҳофиз*

ПОРСОЗОДА پارسازاده фарзанди порсо, касе, ки падараш порсоест; *ниг. порсо 1, 2.*

Порсозодаеро неъматӣ бекарон аз тарикаи ам-
мон ба даст афтод. *Саъдӣ*

ПОРСОЙ پارسايى 1. покӣ, покизагӣ, покдоманӣ, некукирдорӣ, боисматӣ.

Бозоргонеро зане буд дар камоли хубӣ ва порсой.
«Низори дониш»

2. диндорӣ, парҳезгорӣ; худотарсӣ; зоҳидӣ.

Зоҳидо, аз нуқлу май беҳуда манъам мекунӣ,
Ман, ки риндӣ карда бошам, порсой чун кунам?
Ҳилолӣ

Ту аз сарриштаи тадбири зоҳид ғофилӣ, варна
Надорад фикс хилватхонае чуз порсоиҳо. *Бедил*

ПОРСӢ پارسى 1. мансуб ба Порс.

Ба симин ситом овариданд сӣ
Аз аспони тозиву аз порсӣ. *Фирдавсӣ*

Шаккаршикан шаванд ҳама тӯтиёни Ҳинд
3-ин қанди порсӣ, ки ба Бангола меравад. *Ҳофиз*

2. мардуми Порс, аҳли Порс, форс.

Зи румию мисрию аз порсӣ
Фузун буд мардон чихил бор сӣ. *Фирдавсӣ*

3. забони қадими форсӣ.

Басе ранҷ бурдам дар ин соли сӣ,
Аҷам зинда кардам бад-ин порсӣ. *Фирдавсӣ*

Дустон аз ман дархост карданд, ки ин китобро
ба порсӣ тарҷума кун. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

ПОРӢ پارى шакли кӯтоҳшудаи порина.

ПОС پاس 1. як ҳисса аз ҳашт ҳиссаи шабонарӯз, як ҳисса аз чор ҳиссаи шаб (се соат).

Чун як пос аз шаб бимонд, Олтунтош бо хосагони
худ барнишаст ва бирафт. *«Таърихи Байҳақӣ»*
Ҳамегуфт ин сухан то посе аз шаб,
Расида ҷонаш аз андух бар лаб. *Ҷомӣ*

2. посбон, дидбон, қаровул, муҳофиз.

Сипаҳ дид дар хаймаҳо беҳарос,
На ҷое тилоя, на овои пос. *Асадӣ*

Ятоқӣ ба омад-шудан чун харос,
Наёсуд дурроҷа аз бонги пос. *Низомӣ*

3. ниғаҳбонӣ, ниғаҳдорӣ, муҳофизат, дидбонӣ, пос-бонӣ.

Бидон, ки мулук аз баҳри поси раиятанд, на раият
аз баҳри тоати мулук. *Саъдӣ*

Шабҳо, ки бар остонаи у
Гардӣ паи поси хонаи у ... *Ҷомӣ*

Ба поси обрӯ чандон дури ноб
Нисораш кун, ки гардад баҳри симоб. *Ҳозиқ*

4. маҷ. ҳурмату эҳтиром, мууроот, иззату икром.

Обрӯи мост поси обрӯи дигарон,
Пардапуши айби моро пардапушиҳои мост.

Шавкат

Вале дар поси ному нанги дилдор.
Назар андохт Маҷнунӣ дилафгор. *Мулҳам*

поси хотир риюя раъю хотир(-и касе), ба ҷо овар-
дани ҳурмат(-и касе).

Филҷумла поси хотири ёронро мувофақат кардам.
Саъдӣ

Ҳамвора ба поси хотири боз чунбиш намекард,
ки ... ба андак беадабӣ ба хурдани ман машғул ша-
вад. *«Низори дониш»*

поси хотирдорӣ ҳурмат кардан, эҳтиром намудан, му-
уроот кардан.

Поси хотирдорӣ, эй оина, аз мо ёд гир,
Айбҳои халқ мебинему меӯшем мо. *Сайидо*

пос доштан а) ниғаҳбонӣ кардан, муҳофизат намудан.
Шер уро пос дошт, чун бомдод шуд, шер бирафт.

Авфӣ

Яке гуфто: Агар медоштӣ пос,
Чаро бар дар накардӣ қуфли васвос? *Сайидо*

б) маҷ. поидан, зери чашм кардан, мууроқиба будан.
Чу огоҳ шуд марди эзадшинос,
Ки дуздон бар он қалъа доранд пос ... *Низомӣ*

в) маҷ. риюя кардан.

Магир аз даҳани халқ ҳарфро зинҳор,
Ба осие чу шудӣ, пос дор навбатро. *Соиб*

поси чизе (ниғаҳ) доштан чизеро ҳурмат ва ниғаҳдорӣ
кардан, эҳтиромӣ чизеро ба ҷо овардан.

Чанд эй поси дирам афӣ ба ранҷ,
Поси сухан дор, ки умре поси сӯхбат доштам.

Сайидо

поси чизе кардан (ё намудан) *ниг. пос доштан в).*

3-ошноён ҳеҷ кас поси вафодорӣ накард,
Бо ғарибон гар биёмезам, зи ман набвад ғариб.

Заҳири Форёбӣ

Муиззиддини Қайқубод ... чанд рӯз поси насоеҳи
падар намуда ... худро аз айшу тараб боздошт.

«Таърихи Фариста»

поси дил кардан ҳурмати касе ё чизеро ба ҷо овар-
дан, озурда ва шикастадил накардан.

Поси дилҳо кардану хидматгарӣ
Созадат маҳдumu бахшад сарварӣ, *Румӣ*

ПОСАНГ پسانگ чизе, ки барон баробар ва мувозини кардани ду каффаи тарозу бар як каффаи тарозу мениханд.

Иёри ҳилми гаронаш падида натвон кард,
Агар спилеҳр тарозу шавад, замин посанг. *Фарруҳӣ*
Қи аз он гил кунад яке посанг,
То шакар бидҳадаш муқобили санг. *Саноӣ*

ПОСБОН پاسبان 1. қаровули шаб, муҳофизи шабона; ниғаҳдор, ниғаҳдоранда, муҳофиз, дидбон, қаровул.

Биёяд ба ҳар гушае дидбон,
Тилоя ба рӯзу ба шаб посбон. *Фирдавсӣ*
Саре, к-у аз ҳаё дар пеш бошад,
Ба исмат посбони хеш бошад. *Ҳилолӣ*

посбони аҳд ниғоҳдорандаи аҳд, риоякунандаи аҳду паймон, вафоқунанда ба аҳд.

Ошиқе будаст дар айёми пеш,
Посбони аҳд андар аҳди хеш. *Румӣ*

2. киноя аз ситораи Зуҳал.

Посбон бар чархи ҳафтум хуш бихусбад баъд аз ин,

Чун қаҳонро адлу инсофи ту медоранд пос.

Заҳири Форъбӣ

посбони торами ҳафтум, посбони фалак киноя аз ситораи Зуҳал.

ПОСБОНӢ پاسبانى ниғаҳбонӣ, қаровули, дидбонӣ, шуғли посбон.

ПОСДОР پاسدار ниғаҳбон, ниғаҳдоранда, посбон.

Чу баргашт Рустам бари шахриёр,
Аз эронспинаҳ Гев буд посдор. *Фирдавсӣ*

посдорони салтанат ҳомиёни давлат, пуштибонони салтанат, аъён ва мансабдорони мамлакат.

Аркони давлат ва посдорони салтанат баъд аз инқизои шаш моҳ уро аз миёна бардошта аз у фориг гардиданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ПОСДОРАНДА پاسدارنده посбон, посбоникунанда, ниғаҳдоранда.

Тилоя зи лашкарғаҳи ҳар ду шох
Шуда посдоранда то субҳгоҳ. *Низомӣ*

ПОСОР||**ПОСЬЕР** پاسار||**ПАСАРА** лагад, лагадқуб.

Посор мекунад ману хубонро,
Танг омадам зи пожаху посораш. *Носири Хисрав*

ПОСТОН پاستان *ниг.* бостон.

ПОСТОНӢ پاستانى *ниг.* бостонӣ.

Аҳди ёрони постониро
Тоza чун бустон намебинам. *Хоқонӣ*

ПОСУХ 1. ҷавоб.

Се бор ин суҳанҳо бар эшон биронд,
Чу посух наёмаш, хомӯш бимонд. *Дақиқӣ*
Ба посух чунин гуфт Рустам бад-уй,
Ки рав, назди он меҳтари номчӯй. *Фирдавсӣ*
Забонаш кард посухро фаромӯш,
Ниҳод аз оқизӣ бар дида ангушт. *Низомӣ*

посух гузоштан ҷавоб додан.

Фаридун паёмам бад-ин гуна дод,
Ту посух гузор, он чӣ оядт ёд. *Фирдавсӣ*

песух кардан ҷавоб додан, нома навиштан, ҷавоби нома навиштан.

Пас он гаҳ посухе кардаш ба он,
Ба поён талху аз оғоз ширин.

Фаҳриддини Гургонӣ

посух овардан ҷавоб овардан, ҷавоби чизеро овардан.

Чунин посух овард он арҷманд,
Басе барнаёяд, ки гардад баланд. *Фирдавсӣ*
посух оростан ҷавоби нома навиштан.

Ҳама мубадон посух оростанд,
Ҳама кому ороми у хостанд. *Фирдавсӣ*
2. маҷ. таъбир(-и хоб).

Ба дил гуфтам ин хобро посух аст,
Ки овози ӯ дар қаҳон фарруҳ аст. *Фирдавсӣ*

ПОСУХГАРӢ پاسخ گرى ҷавобгузори, ҷавобгуй, ҷавобдихӣ.

Чунон рав, ки пурсадт, посух кунӣ,
Ба посухгарӣ рӯз фарруҳ кунӣ. *Фирдавсӣ*

ПОСУХГУЗОР پاسخ گذار посухгуй, ҷавобдиханда; суҳангуй ҳозирҷавоб.

Ҳама номдорони посухгузор
Забон барқушоданд бар шахриёр. *Фирдавсӣ*

ПОСУХДЕҲ پاسخ ده ҷавобдиханда, посухгуй; ҳозирҷавоб.

Фириста касе соз донишпазир
Ниҳонбину посухдеҳу ёдгир. *Асади*

ПОСУХНИЮШ||**ПОСУХНИЙӢ** پوش پاسخ نيوش ҷавобшунав.

Чӣ гуфт он суҳангӯи посухниюш,
Ки девор дорад ба гуфтор гӯш. *Фирдавсӣ*

ПОСУХСАРОЙ پاسخ سراى *ниг.* посухгузор.

Ниҳода бад-ӯ гӯш посухсарой,
Пурандеша шуд 3-он суҳан раҳнамоӣ. *Фирдавсӣ*

ПОСЬЕР پاسيار *ниг.* посор.

ПОСУХТА پاسوخته *ниг.* пойсухта.

ПОТАР پاتر *ниг.* зани хушовоз.

Пурнамал... ду ҳазор аврати муслимаро дар ҳарамии худ нигоҳ дошта дар зумраи потарони раққос интизом дод. *«Таърихи Фаршита»*

ПОТИЛ||**ПОТИЛА** پاتيله||**ПАТИЛЕ** дегӣ калони мисин.

Дӣ чу ба оканда шудам, ёфтам,
Охури чун потилаи сифлагон. *Абулаббоси Аббосӣ*

Лахте ордхора ба он барафкандӣ... ва онро гирд кардӣ чун кулича ва бо рафғани гов ба потиле-андар бирён кардӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

Чу потил гирду сарозер шуд,
Зи ҳалвои ғам чашми ман сер шуд. *Тугро*

ПОТОБА پاتابه *ниг.* пойтоба.

ПОЧА پاچه *ниг.* пойча.

ПОЧАК پاچک саргини гов, ки пахну хушк шудааст, таппин гов.

То ба кай аз ақли қаҳландӯзи ту
Почаки даштӣ бувад дилсӯзи ту. *Бедил*

ПОЧАНГ پاچنگ сӯроҳи хона ва кӯшк, ки ба як чашм аз он ба берун менигаранд; дарича, даричаи хурд.

Мол фароз орию ба кор надорӣ,
То бибаранд аз дару даричаву почанг. *Абӯосим*

Ҳазор гуна гул аз шох чеҳр бинмуданд
Чу лӯъбатони гуландомӣ нозук аз почанг. *Шамси Фаҳри*

ПОЧАПАЗ پاچه پز *ниг.* пойчапаз.

ПОЧИЛА پاچيله||پاچله поймафзор, кафш.

Бирун кун пой аз ин почилаи танг,
Ки кафши танг дорад пойро ланг. *Низомӣ*
Дар даруни Каъба расми қибла нест,
Чӣ ғам ар ғаввосро почила нест. *Румӣ*

ПОШ پاش *асоси замони ҳозираи* пошидан.

ПОШ پاش пошидан, афшондан, пош додан; *маҷ.* коридан.

Хокро тухмаке диҳӣ ғаҳи пош,
Ў яке сад диҳад ҳама подош. *Саной*

ПОШ-ПОШ пароканда, парешон, пора-пора, тикка-тикка,
майда-майда.

Гуфтам: Аз оби наботат коми ман ширин нашуд,
Пушти теге зад, ки шуд мағзам чу халво пош-пош.
Сайидо

ПОШАНГ پاشنگ 1. хушан ангур, сари ангур.

Ту гӯй дурахшанда пошанг буд,
Ва ё дар дили шаб шабоҳанг буд. *Асадӣ*

2. харбуза, тарбуз, каду ва бодиринг, ки барои тухм
монда шудааст.

Он саги малъун бирафт, ин саг бимонд аз хештан,
Тухмро монанди пошанг эдараш бар чой монд.
Мунҷик

ПОШИДА پاشيده *сифати феълӣи замони гузаштаи* поши-
дан; аз ҳам пошида аз ҳам чудо, пароканда, мутафар-
рик, парешон.

ПОШИДАН پاشيدن 1. афшондан, пош додан, чошидан,
пароканда кардан, рехтан.

Ба таъна заҳр пошиди ҳама дӣ,
Ба ханда мефишонӣ шаккар имруз. *Анварӣ*

2. *маҷ.* сарф кардан, исроф кардан, ба бод додан.
Моле, ки ба солҳо чамъ шуда буд, ҳама бипошид.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. *маҷ.* бахшидан, нисор намудан; эҳсону карам кар-
дан.

Чавонмарду хушхулқу бахшанда бош,
Чу ҳақ бар ту пошад, ту бар халқ пош. *Саъдӣ*

Хез, Чомию хоки ин раҳ бош,
Ҳар чӣ дорӣ, ба хоки ин раҳ пош. *Чомӣ*

ПОШИКАСТА پاشكسته *ниг.* пойшикаста.

ПОШНА پاشنه 1. қисми интиҳои қафои пой одам.

Ҳам пошна решу ҳам каф омос,
Чун пой ниҳам ба дашти алмос? *Файзӣ*

2. қисми ақби поёни кафш, ақби поймафзор.

Бизад пошна, санг андохт дур,
Завора бар ӯ офарин карду сур. *Фирдавӣ*

ПОШНА ЗАДАН маҳмез задан ба асп, аспро бо пой нихта
кардан.

Ҳамехост зад бар сари аспӣ уй,
Бизад пошна марди пархошчӯй. *Фирдавӣ*

ПОШНАҚУБ پاشنه کوب *пашне* гурехтан ба қафо; гурезон ба
қафо.

Наввоб пошнақуб... қариби Гучарот худро ра-
сонд. *«Хизонаи омира»*

ПОШНАХЕЗ پاشنه خيز: *пашнахез* кардан маҳмез задан ба
асп, аспро бо пой нихта кардан.

ПОШНО پاشنا *ниг.* пошна.

Нест мудбир аҳли тарк ар худ надорад кафш аз
он-к
Ҳар шикоф аз пошнояш дину давлатро дар аст. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

ПОШНОХЕЗ پاشناخيز *ниг.* пошнахез.

Дили равшани родро тез кард,
Мар-он бораро пошнохез кард. *Фирдавӣ*

ПОШОН پاشان дар ҳолати пошидан, пошанда.

Ҳама пойқубанда бар фарши Чин,
Зи сар мушк пошон, гул аз остин. *Асадӣ*

ПОШОНӢ پاشاني парокандагӣ, парешонӣ; **ПОШОНИИ** хат
аз ҳам дур-дур навиштани харфҳо ва калимаҳо.

Афзунӣ қадр аст парешонӣ хотир,
Пошонӣ хатҳо сабаби ҳаҷми китоб аст.

Муҳсини Таъсир

ПОЯ پايه 1. зинапоя, ҳар як паллаи нардбон.

Поя бисёр сун боми баланд,
Ту ба як поя чун шавӣ хурсанд? *Саной*

2. пой ва сугунҷаҳое, ки бар онҳо мез, курсӣ, тахт,
кат ва ғ. қоим ва устувор мешаванд.

Ҳама пояи тахт зарру булӯр
Нишастангаҳи шох Баҳромӣ Гур. *Фирдавӣ*

3. бунбӯд, асос, таҳкурсӣ, пойдевор.

Аввал андеша в-он ғаҳе гуфтор,
Поя пеш омадасту пас девор. *Саъдӣ*

Фикр пояи ақл аст. *Зарбулмасал*

В-ар яке хӯша зи тоқ афқандӣ,
Токро поя ба хок афқандӣ. *Чомӣ*

4. зер, тағ, домана.

Амир... он шаб дар пояи кӯҳ фуруд омад.
«Таърихи Байҳақӣ»

5. чой, маҳал, макон.

Мардро, к-у зи разм бемоя-ст,
Домани хайма беҳтарин пой-ст. *Саной*

6. паст, ночиз; забун, ҳақир.

Бал яке поя пашиз аст, ки то ёфтамаш.
На ҳама дӯст ситонад зи ману на адувам.

Носири Хисрав

7. маротиба, бор, карат.

Мурдан ба ҳазор поя некуст
Аз зиндагӣ, ки бе руҳи ўст. *Шоҳин*

8. дараҷа, қадр; мартаба, мақом.

Бад-он поя донад забони Расӣ,
Бад-он поя дониш ту худ кай расӣ! *Садри Зиё*

Гуфт: Буд аввал маро поя баланд
Шаҳвати нафсам бад-ин пастӣ фиканд. *Чомӣ*

ПОЯ АЪЛО мақоми баланд, мартабаи олий.

Чун дари чоҳил дараки асфал аст,
Пояи аъло талабад, аҷҳал аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **ПОЯИ БАНДАГӢ** чои исти ғуломон дар ҳузурӣ подшоҳ;
дараҷа ва ҳолати ғуломӣ.

Гуфт: Бархез, чой чои ту нест,
Пояи бандагӣ сазои ту нест. *Низомӣ*

- ПОЯ** **МЕХТАР** қадру қимат ва дараҷаи бузургон.
Қасеро бидех пояи меҳтарон,
Қи бар кехтарон сар надорад гарон. *Саъдӣ*
- ПОЯИ ХАВЗ** *киноя аз* ҷои расвой ва бадномӣ.
Паи як бӯса гирди пояи хавз
Басе гаштам, ту дил даръё накардӣ. *Ҳоконӣ*
- ПОЯ-ПОЯ** тадриҷан, ба охистагӣ, оҳиста-оҳиста, дараҷа ба дараҷа.
Чӣ хоҳӣ касеро ҳамекард мех,
Бузургиш ҷуз поя-поя мадеҳ. *Асадӣ*
Поя-поя рафт бояд сӯи бом,
Ҳаст ҷабрӣ будан ин ҷо тамъи хом. *Румӣ*
- ПОЯИ КАСЕ ДОШТАН** бо касе баробар шуда тавонистан.
Зи гурдон касе пояи ӯ надошт,
Ба ҷуз Пилтан пояи ӯ надошт. *Фирдавсӣ*
- ПАСТ ШУДАНИ ПОЯИ ҚАДР(-И КАСЕ, ЧИЗЕ)** хору забун гаштан.
Пояи қадри сухандонон, Фузулӣ, паст шуд,
З-ин сабаб ҳаргиз дар ин кишвар касе номе наёфт.
Фузулӣ
- ДАР ПОЯИ БАД НИШОНДАН** *киноя аз* паст кардан, хору залил намудан.
Ту подоши некӣ надонӣ чаро,
Қи дар пояи бад нишонӣ маро? *Шоҳин*
- ПОЯАФРОЗ** *пайе* *афароз* баландкунандаи мартаба, болобарандаи дараҷа.
Сидқ иксири миси ҳастии туст,
Пояафрои фурудастии туст. *Ҷомӣ*
- ПОЯВАР** *пайе* *вор* баландмартаба, баландмақом.
... Ки гуфтам ман ин номаи появар,
Накард ӯ бад-ин номаи ман назар. *Фирдавсӣ*
- ПОЯГОҲ** *пайе* *гоҳ* *ниг.* пойгоҳ 7.
Ҳар он кас, ки дар сояи ман паноҳ
Наёбад, аз ӯ кам шавад поягоҳ. *Фирдавсӣ*
- ПОЯК** *пайк* 1. *шакли тасғири пой*; 2. пиёда; 3. посбон, ниғаҳбон.
Чунин расм буд, ки ҳар шаб панҷ ҳазор пояк
ба навбат паҳра медоштад. «*Таърихи Фаршита*»
Шаҳзода фурча ёфта ба ёри хоҷасароён ва поя-
кони навбатӣ Фатҳшохро ... ба қатл овард.
«Таърихи Фаршита»
- ПОЯНДА** *пайнде* 1. *сифати феълӣи замони ҳозираи поян-*
дан; 2. бардавом; ҷовид, донмӣ, ҳамешагӣ, абадӣ.
Гар намондаст ҷисмашон зинда,
Номашон зиндаест поянда. *Ҷомӣ*
Агар ин аст, Ҳилолӣ, шарафи пояи ишқ,
Ҳама кас толиби ин давлати поянда шаванд. *Ҳилолӣ*
3. пойдор, устувор, тобовар.
Ба разм-андарун шери пояндай,
Ба базм-андарун шеди тобандай. *Фирдавсӣ*
Маркабоне зери зин пӯянда чун боди сабук,
Саркашоне вақти кин поянда чун кӯҳи гарон.
Абдулвосеи Чабалӣ
- ПОЯНДАГӢ** *пайнде* *гӢ* бардавом будан, ҷовид будан, ҳамешагӣ будан.
Гавҳари зиндагӣ зи ишқ ояд,
Ганҷи пояндагӣ зи ишқ ояд. *Ҷомӣ*

- ПОЯНДОН** *пайندان* 1. кафшкан, ҷои кафшкешӣ, пойгаҳ.
Мохро дар маҳфили хуршеди ман
Ҷой андар саффи пояндон бувад. *Мунҷик*
2. ниғаҳдоранда; кафил, зомин.
Ҳар кӣ пояндони вай шуд васли ёр,
Ҷ чӣ тарсад аз шикасти рӯзгор. *Румӣ*
- ПОҶУНД**||**ПОҶУНДА** *пайғанде*||*пайғанде* қулулаи пахтаи ҳаллоҷи кардашуда.
Қай хидматро шоям, то пешӣ ту оям
Бо ин сару ин риши чу поҷундаи ҳаллоҷ.
Абулаббоси Аббосӣ
Ҳамчу Мансур ту бар дор бикун ноғиқаро,
Чун занон чанд бар он пунбаи поҷунда занӣ.
Шамси Табрезӣ
- ПОҶУШ** *пайғош* ғӯта, сар ба об фурӯ бурдан; поғӯш задан ғӯта хӯрдан.
Бувад зудо ки ой нек хомӯш,
Чу мурғобӣ занӣ дар хок поғӯш. *Рӯдакӣ*
- ПОЧУФТ** *пайҷфт*: почуфт давидан саросема давидан, бо суръат рафтан.
Фиканданд аз шавқи маъшуқ пӯст,
Давиданд почуфт дар роҳи дӯст. *Ваҳид*
- ПУД I** *пуд* наҳҳое, ки ба паҳнони матоъ бофта мешавад, риштаҳое, ки дар бофтани матоъ ба паҳнони он ба кор бурда мешавад; *муқобили тор I 2*; пуду *тор* наҳҳон ба дарозӣ ва ба паҳноӣ гузошташуда, ки аз он матоъ бофта мешавад; асоси матоъ, асли матоъ; *муқ. тор I 2 (тору пуд)*.
Биёмӯхташон риштану тофтан,
Ба тор-андарун пудро бофтан. *Фирдавсӣ*
Чанд зи тори тамаъу пуди лоф
Бар қади ҳар сифла шавӣ ҳуллабоф? *Ҷомӣ*
- пуду тор қандан** гусаста шудан; аз ҳам қанда шудани чизе.
Пуду тори суханам канд зи девонагиат,
Худ ба ҳарф о, даҳани муҳмалабофат бинам.
Савдо
- ПУД II** *пуд* параҳаҳои хушке, ки барои даргирондани оташ ба кор мебаранд; қав; пешдаргирон.
Гар барфиканам гарми дили хеш ба гӯгирд,
Бе пуд зи гӯгирд забона занад оташ. *Мунҷик*
- ПУДА** *пуде* *ниг.* пада 3.
- ПУЖМОН** *пӯжман* *ниг.* пажмон.
- ПУК I** *пук* пуч, миёнхолоӣ, пукка.
Тезиву бетаому тафа чун паниру дӯғ,
Безавқу хушкмағзу тӯҳӣ ҳамчу ҷавзи пук.
Пури Баҳои Ҷомӣ
- ПУК II** *пук* боде, ки барои даргирондани оташ аз даҳан медаманд, пуф.
- ПУККА** *пукке* тарафи пушти бучул, тарафи дамидаи бучул; *муқобили чикка*.
Он кӣ намешинсад ӯ чиккаю пуккаи бучул,
Аспу хари насибааш рост гирифта чоқро. *Савдо*

ПУЛ I پل ۱. гузаргоҳи ба шакли тоқ ва ё сақф, ки ба рӯи руд, наҳр ва ҷӯйҳо аз ҷубу хишт ва ғ. месозанд; купрук.

Ба фармони ӯ ин пулро аз хишти пухта сохтанд ба ғоят маҳкам. *«Табрихи Наршахӣ»*

Дар мамлакат ҳар ҷо ки пул ва работ ва обхона ҳоҷат бошад, ... дар таъмири онҳо ба қадри ройгон кӯшад. *Аҳмади Донши*

◇ **(ин) пули обгуни оташбор киноя аз осмон.**

Рахш берун ҷаҳон чу аспи Масеҳ
З-ин пули обгуни оташбор. *Ҳоқонӣ*

(ин) пули обранг киноя аз осмон.

Баски фалак пули ҷафо бар дили ман шикасту ман
Ин пули обрангро кай шиканам, дарег ман. *Ҳоқонӣ*

пули сирот ɔ. пули ниҳоят борике, ки мувофиқи ақидан дини ислом барои аз болои дӯзах ба ҷаннат гузаштан хизмат мекардааст.

Ман дар рӯзи растаҳез бар пули сирот шуморо меҷуям. *«Табрихи Табарӣ»*

пули ҳафттоқ киноя аз ҳафт фалак; пул бастан ба чизе а) пул (купрук) сохтан; б) киноя аз умедвор шудан ба чизе.

Замоне пул ба оби чашма бастӣ,
Ғае бар оби чашма пул шикастӣ. *Низомӣ*

пул шикастаи бар чизе маҳрум ва ноумед кардан чизеро, бенасибу бебаҳра гардонидан касе ва ё чизеро; бегоқат ва музтариб кардан.

Аз он селгоҳам чунон деҳ гузор,
Ки пул нашканад бар ман ин рӯдбор. *Низомӣ*

пул бар дили касе шикастаи дилозурда кардан, маъюс гардонидан.

Фалак пул бар дилам ҳоҳад шикастан,
Қ-аз оби офият бӯе надорам. *Ҳоқонӣ*

бар рӯи дарёе пул бастан киноя аз кори номумкин, амри муҳол ва ношуданӣ.

Таманнои шаҳ он ғаҳ ояд ба даст,
Ки бар рӯи дарёе тавон пул бибастан. *Низомӣ*

он сӯи рӯд будани пул киноя аз беҳуда ва бефонда будани чизе.

Агар худ пуле аз санги кабӯд аст,
Чу беоб аст, пул он сӯи рӯд аст. *Низомӣ*

ПУЛ II ۲. پول зару нукра ва фулузоти дигари сикка задашуда, ки дар тиҷорат, харидуфуруш ва додугирифт андозан арзишро ифода мекунад.

Манбале не, к-ӯ ба каф пул оварад,
Манбале ҷусте, к-аз ин пул бигзарад. *Румӣ*

Маро чун Сайидо бошад бар ӯ дасти тий аз пул,
Туро табъе чу май хуррам, маро аҳвол чун сунбул. *Сайидо*

◇ **ба пуле наарзидан тамоман** ночиз будан.

ПУНБА||ПАНБА پنجه 1. *ниг.* пахта.

Пунба қошта будем канораи Нил, борон бевакт омаду талаф шуд. *Саъдӣ*

Қ-аз пунба шарорае барафрухт,
Ҳуш дор, сарои бевазан сӯхт. *Шоҳин*

2. пахтаи даҳони шиша.

Носеҳо, аз шишаи май пунба барҳоҳам гирифт,
То ниҳам бар гуши худ вақте ки бар тақрири туст. *Мушфиқӣ*

Бар шикасти базми ман осмон фалоҳун шуд,
Бар даҳони миноям ҷои пунба санг омад. *Сайидо*
пунбаи қарроба пахтаи даҳони шишаи май, даҳан-тиққӣ.

Оташи май гарчи ҷаҳон барфурӯхт,
Пунбаи қарроба аз оташ насӯхт. *Хисрави Деҳлавӣ*
◇ **пунбаи гӯш** ғофилӣ, беҳабарӣ.

Ин ҳама ҷурми пунбаи гӯш аст,
Ки хурӯши дилат фаромӯш аст. *Бедил*
ҳамчу пунба сафед; нарм; **пунба дар гӯш киноя аз** гапшошнав, ғофил, ғафлатзада, он кӣ шунидан намеҳоҳад.

Мағӯ, ки нағмасароёни ишқ хомӯшанд,
Қи нағма нозуку асҳоб пунба дар гушанд. *Урфӣ*
Чу булбул нолаи зори ман, эй бераҳм, нашнидӣ,
Ба ранги ғунҷаи гул пунба дар гӯш омадӣ, рафтӣ. *Сайидо*

пунба задан ҳаллоҷӣ кардан, наддофӣ кардан.
Ҳар рӯз баҳри пунба задан бар давоҷи ҷарх,
Субҳ аз амуд мушта кунад в-аз уфуқ камон.

Асири Аҳсикатӣ
пунба кардан а) пароканда кардан, мутафарриқ гардонидан.

Пунба кунам лашқарашонро чунон,
Қ-аз танашон пунба шавад устухон. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) маҳв кардан, нест кардан, нобуд гардонидан.
Чу хоҷаро аҷал аз мулк пунба хоҳад қард,
Чӣ эътибор зи пашме, ки дар қулоҳаш нест. *Аваҳадӣ*

в) нарм кардан, ҳамвор кардан.
Рои ту пунба қард сари булфузулро,
Қ-оганда буд гӯши қабул аз нидои мулк. *Асири Аҳсикатӣ*

рехтани пунба киноя аз боридани барф.
Дар лиҳофи фалак афтада шикор,
Пунба мерезад аз ин кӯҳна лиҳоф.*

пунба сохтан пора кардан, қандан, порча-порча сохтан.
Пунба созам аз тапидан риштаҳои домро,
Кӯҳу саҳро рам кунад аз сояи нахчири ман. *Соиб*

пунба шудан нарм ва мулоим шудан; майда-майда шудан, реза-реза гаштан.
Пунба кунам лашқарашонро чунон,
Қ-аз танашон пунба шавад устухон. *Хисрави Деҳлавӣ*

пунбаи субҳ аз сари мино гирифтани киноя аз дамида-ни рӯз.

Биё, соқӣ, ки гардун пунбаи субҳ аз сари мино
Гирифту рехт аз ранги шафақ дар ҷоми хур саҳбо. *Ҳозиқ*

пунбаи ғафлат аз гӯш бадар кардан *ниг.* пунба аз гӯш афқандан.

Пунбаи ғафлат бадар аз гӯш кун,
Пандам, эй ҷон, бишнава, андак хуш кун. *Румӣ*
пунбаи ғафлат аз гӯш бурун овардан (ё кардан) *ниг.* пунба аз гӯш афқандан.

Овар бурун зи гӯшат ин пунбаҳои ғафлат,
Дар дарси нуктасанҷон дар ком каш забонро. *Махфӣ*

Нолаи мазлум гуши осмон қар мекунад,
Пунбаи ғафлат бурун кун, хисраво, аз гӯши хеш. *«Хористон»*

пунбаи ғафлат аз гӯш кандан *ниг.* пунба аз гӯш афкандан; пунба аз гӯш афкандан шунаво шудан, хушбёр шудан. аз ғафлат холи ва озод шудан.

Нафасе пунбаат зи гӯш афкан,

То шавӣ маҳрамаи садову сухан. *Бедил*

пунба аз гӯш (бар)кашидан *ниг.* пунба аз гӯш афкандан.

Чу дорӣ дилу ҳуши ҳикматгарав,

Бикаш пунба аз гӯш, ҳикмат шунав. *Ҷомӣ*

пунба аз риши ҳаллоҷ бардоштан *киноя* аз хостани ғарои кори номумкин, саъю кӯшиши бефоида қардан; пунба аз сари мино чидан *киноя* аз сари шишаро кӯшода май рехтан.

Писанд омад ба базми боданушон бо ман, эй соқӣ,
Ту ро дар интизори пунба аз сар чидани мино.

Туграл

пунба дар даҳон ниҳодан даҳон бастан, хомӯш гардонидан.

Ба ҷазби амр кашӣ ҳарф аз забони сукут,
Ба дасти наҳй ниҳӣ пунба дар даҳони садо.

«*Фарҳанги Онандроҷ*»

аз пунба кафанпӯш шудани буноғӯш *киноя* аз мӯйсафед шудан, пир гаштан.

Зи пунба шуд буноғӯшат кафанпӯш,

Ҳанӯз ин пунба берун н-орӣ аз гӯш. *Низомӣ*

дар пунбаи касе оташ афкандан *киноя* аз касеро ба ҳолати бад ва фоҷианок андохтан, касеро бадбахт намудан.

Пирона сарам макун мушавваш,

Дар пунбаи ман маяфган оташ. *Ҳилолӣ*

ПУНБАБАЗ *پنبه بز* *ниг.* пунбазан.

Пунбазазе фош кард як нукат аз сирри ишқ,

Дар ҳама олам фитод шӯр аз он масъала. *Низорӣ*

ПУНБАВАЗ *پنبه وز* *ниг.* пунбазан.

Сирри аналҳаққ набуд дар сари ҳар пунбаваз.

Лонқи ҳаллоҷ бувад мартабаи дори ишқ. *Низорӣ*

ПУНБАДОНА *پنبه دانه* донаи пунба, тухми пахта, чигит.

Моҳҳо бояд, ки то як пунбадона з-обу хок

Шоҳидеро ҳулла гардад ё шаҳидеро кафан. *Саной*

ПУНБАЗАН *پنبه زن* ҳаллоҷ, ҳаллоҷикунанда, касе, ки аз

пахта пундона ҷудо мекунад.

Он шунидӣ, ки буд пунбазане,

Муфлису қалтабонш хонд зане. *Саной*

ПУНБАЗОР *پنبه زار* киштзори пахта, пахтазор.

Риш чун рӯи пунбазор шуда,

Рӯй чун пушти сусмор шуда. *Саной*

ПУНБАСИФАТ *پنبه صفت* пунбамонанд, сафед.

Шуд пунбасифат оқибат ин мӯи сиёҳам,

Хосийяти байзост магар дар пари зоғам. *Махфӣ*

ПУНЧА *پنبچه* пешонӣ, носия; *муқ.* печача||пича 2.

ПУНЧАБАНД *پنبه بند* *ниг.* печабанд||пичабанд.

ПУПУ *پوپو* *ниг.* пӯпу.

ПУР I *پر* 1. лаболаб, лабррез, лаб ба лаб, моломол, мамлӯ; саршор.

Онро пури ҳезум қарданд ва нафт бизаданд ва оташ андарзаданд. «*Тағрихи Наршаҳӣ*»

Анбори пур зи ғаллаи бобо аз они ман,
Он коҳҳои монда ба саҳро аз они ту. *Мушфиқӣ*
пур шудан (*ё* гаштан) а) лаболаб шудан, саршор гаштан.

Дил зи хирад гашт пур зи нур маро,
Сар зи хирад гашт беҳумор маро. *Носири Хисрав*

Чунон пур шуд фазои сина аз дӯст,

Ки фикри хеш гум шуд аз замирам. *Ҳофиз*

Ба нон шуд гарав ҷомаи марду зан,

Замин пур шуд аз мурдаи бекафан. *Сайидо*

б) *маҷ.* доно шудан, оқил гаштан.

Зи даъвий тижӣ ой, то пур шавӣ,

Ту аз худ пурӣ, з-он тижӣ меравӣ. *Саъдӣ*

2. бисбёр, афзун, зиёд, хеле.

Гар туй аз роҳи қарам зарфишон,

Пур ба гадо, кам ба тавонгар фишон.

Хисрави Деҳлавӣ

Халифа гуфт: Ҳар гоҳ ҷомаи кӯҳна пӯшида бошӣ,
Зинҳор кафши нав дар по нақунӣ, ки пур нозеб аст. *Садри Зиё*

3. ҳамчун қисми аввали калимаҳои мураккаб маънои бисбёрро ифода менамояд, мас. 'пурбаҳо — қиматнок', 'пурдард — дарднок', 'пурдон — ботаҷриба'.

ПУР II *پور* писар.

Ба Рустам супурдаш дилу дидаро,

Ҷаҳонҷӯй пури писандидаро. *Фирдавсӣ*

Номи ӯ Шопур буд ва «пур» ба забони порсӣ «писар» бошад. «*Тағрихи Наршаҳӣ*»

ПУРАЛАМ *پورالم* андӯхнок, дарднок, ғуссаманд, пур аз ранҷу ҳасрат.

Ҳама шаб аз ту ба девори хона ғам гӯям,
Фасона гӯям бо ҷони пуралам гӯям.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ (ин) водии пуралам *киноя* аз дунбё.

...Ки моро дар ин водии пуралам

Ба канносии овардаанд аз адам. *Бедил*

ПУРАМАЛ *پورامل* умеднок, орзуманд; пур аз орзу ва умедхо.

Эй аз ҳама айбе барӣ, ҳамчун ба Сартон Муштарӣ,
Шояд кунун гармӣ хурӣ, к-омад баҳори пурамал.

Ломей

ПУРАНДЕША *پرانديشه* 1. андӯхгин, ғамгин, маҳзун.

Пурандеша бинишаст бар сони маст,

Ба каш карда дасту сар афканда паст. *Фирдавсӣ*

2. бимнок, хавфнок.

Зи шоҳӣ пурандеша шуд Яздигирд,

Зи ҳар кишваре мӯбадон кард гирд. *Фирдавсӣ*

3. оқил, доно, хушманд.

Пурандешае чун хуми май ҳамӯш,

Бирун орамида, дарун пур зи ҷӯш. *Ҳотифӣ*

ПУРАНДҶҲ *پرانده* ғамгин, андӯхгин, маҳзун.

Бигуфту дил аз ҷони ӯ баргирифт,

Пурандҷҳ ҳамемонд андар шигифт. *Фирдавсӣ*

Нуҳуфтанд дилҳо пурандҷҳу ранҷ

Дар Искандарийя ба хокаш чу ганҷ. *Ҷомӣ*

ПУРАНЧУХ *پرانچوخ* пурчин; *киноя* аз пурхарош.

Шудам пир бад-ин сону ту ҳам худ на ҷавонӣ,

Маро сина пуранҷуху ту чун ҷафта камонӣ.

Рӯдакӣ

ПУРАБАДА||ПУРЪАРБАДА پورعريده пурчӯшу хуруш, пурушӯб; тезу тунд.

Дар вақти убури аз оби Нарбадан пурарбада... аспӣ ӯ аз замин ҷудо шуд. «*Таърихи Фариста*»

ПУРАФСОНА پورافسانه фиребанда; беҳуда, беасос; ♠ (ин) **кохи пурафсона киноя аз дунё.**

Хон яке ҳамлаи мардона бизан,
Дили ин кохи пурафсона бикан. *Ҷомӣ*

ПУРАФСУН پورافسون пур аз фусун, пурҳила.

Мағу, ки хоби аҷал баст чашми мардумро,
Ки чашмбандии он наргиси пурафсун аст. *Ҳилолӣ*

ПУРАҶАБ||ПУРЪАҶАБ پورعجب бисъёр аҷиб, аҷоиб, пуршиғифт.

Ваъзи қиморпешагои пуръаҷаб асту ин аҷаб:
Навқари муҳтасиб барад куртан садьямоқро.

Савдо

ПУРБАР پوربر пур аз ҳосил, пурҳосил, сермева.

Гул андар бустонон бишқуфида
Ба сони гулбонони боғи пурбар. *Дақиқӣ*

ПУРБИМ پوربیم пурҳарос, пурҳавл, тарсноқ, бимноқ.

Чу Хумон зи дур он сипахро бидид,
Дилаш гашт пурбиму дам даркашид. *Фирдавӣ*

ПУРБОД پورباد 1. пур аз бод, аз бод пур.

Ман кунам пеши ту даҳон пурбод,
То занӣ бар лабам ту зобғуре. *Рӯдакӣ*

2. пур аз кибр, пур аз ғурур.

Яке нома бинвишт пурбоду дам,
Сухан гуфт ҳар гуна аз бешу кам. *Фирдавӣ*

♠ пурбод машк киноя аз одами беҳудагӯ, лофзани аҳмақ.

Гуфт: Хокат бар сар, эй пурбод машк,
Ки лаби нон пеши ту беҳтар зи ашк. *Румӣ*
пурбод шудан ғазабноқ шудан, асабонӣ шудан.

Пурбод шудан ба хашии кас чӣ,
В-ангушт задан ба чашми кас чӣ? *Шоҳин*

ПУРБОДА پورباده пур аз шароб, лабрес аз май.

Хуш бувад соғари пурбода дар айёми баҳор,
Хоса дар сояи гулҳои тарандоми баҳор. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПУРБОР پوربار 1. пур аз ҳосил, пурмева.

То ба гуфторӣ, пурбор яке нахлӣ,
Чун ба феълӣ ой, пурхори муғелонӣ. *Носири Хисрав*

Чу буррад боғбон хурмои пурбор,
Ҳамон як бор бирбояд, на ҳар бор. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. маҷ. ҳомила, ҳомиладор.

Зани пурбор бошад марди пурҳор,
К-аз ӯ сад нохушӣ зояд ба як бор. *Ҳилолӣ*

ПУРБОРӢ پوربارى 1. бисъёрборӣ, бори бисъёр доштан.

Марди саркаш зи хунарҳо орист,
Пушти кам хосияти пурборист. *Ҷомӣ*

2. пурҳосилӣ, сермевагӣ, бисъёрҳосилӣ.

ПУРВАСАХ پوروسخ пур аз чирк, чиркин, ифлос.

Остини пираҳан бинмуд зан,
Бас дурушту пурвасаҳ буд пираҳан. *Румӣ*

ПУРГАВҲАР پورگوه 1. пур аз ҷавохир, мурассаъ ба ҷавохир; 2. асилзода, наҷиб.

Бад-ӯ гуфт, к-эй шуста мағз аз хирад,
Ба пургавҳарон ин кай андархурад? *Фирдавӣ*

ПУРГАРД پورگرد пур аз гард, гардолуд, гардноқ.

Аз таки аспу бонгу наъран мард
Кух пурнур шуд, ҳаво пургард. *Кисоӣ*

ПУРГИЛ پورگل пур аз гил, пур аз хок.

Маро пурҳор бодо ҳар ду дида, балки пургил ҳам,
Агар бе рӯи ту ҳаргиз ба гулзор орзу дорам.

Хисрави Деҳлавӣ

Сарнагун шуд зи бахти бадфармоӣ,
Дар ғадире фитод пургили лой. *Ҷомӣ*

ПУРГИРЕҲ پورگره пур аз гиреҳ, пурчин, пуршиканҷ, банддор, ҳалқа-ҳалқа.

Зи ғирбол дар бар кашида зиреҳ,
Саропои хафташон пургиреҳ. *Сайидо*

ПУРГУЛ پورگل 1. пур аз гул, сергул.

Дар чунин фасле, ки пургул шуд ҳама рӯи замин,
Чун накард аз боғи лутфат ваъдан дастор гул? *Ирсӣ*

2. маҷ. сурх, рангин.

Гузорам сина бар хори муғелон,
Зи хун пургул намоям чайбу домон. *Ҳозиқ*

ПУРГУФТУҶУ (Ӣ) پورگفتگو(ي) пур аз гуфтугӯӣ, бо гуфтугӯӣ, бо гуфтугӯи бисъёр; маҷ. пуровоз, пурҳаёху.

Ба Гуроба он гаҳ ниҳоданд рӯӣ,
Ҳама роҳ шодону пургуфтугӯӣ. *Фирдавӣ*

ПУРГУҲАР پورگهر ниг. пургавҳар.

Суви шоҳ бардошт аспу камарш,
Дирафшу нуку афсари пургуҳарш. (1) *Дақиқӣ*

Барги гулаш аз гулоб тар шуд,
Чайбаш зи сиришк пургуҳар шуд. (1) *Ҷомӣ*

ПУРДАРД پوردارд пур аз дард, дардноқ, дардманд.

Ашки сурху рӯи зарди ҳамчу коҳ овардаам,
Ҷони пурдарду забони узрҳо овардаам. *Исмаи*

Баҳори хотираш пурдард аз даӣ,
Рух аз нолидани дил зард чун най. *Мулҳам*

ПУРДИЛ پورديل далер, диловар, шучоъ, ҷасур.

Чапу рост лашкар кашидан гирифт,
Дили пурдилон з-у рамидан гирифт. *Саъдӣ*

Сикандар дар он дашти пуртобу таф
Ҳамеронд аз пурдилон баста саф. *Ҷомӣ*

ПУРДИЛӢ پورديلى далерӣ, диловарӣ, шучоатмандӣ, ҷасурӣ.

Ба рӯзи маърака з-ин пурдиливу пурҷигарист,
Ки як савора шавад пеши лашкари ҷаррор. *Фаррухӣ*

Олуда ба хун кулоху тавқаш,
Ин аст зи пурдилӣ нишоне. *Носири Хисрав*

ПУРДОН پوردان бисъёрдон, пуртаҷриба, озмуда.

Духтари худро ... ба авратони пурдон ... ирсол
намуд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

ПУРДОНИШ پۇردانىش бисьёрдон, донишманд, аллома.

Фаровон бибуданд пешаш ба пой
Бузургони пурдонишу раҳнамой. *Фирдавсӣ*

ПУРДОНИЙ پۇردانى бисьёрдонӣ, донишмандӣ.

Пеши ноаҳлон чӣ ҳосил зикри пурдонӣ, Қамол,
Донаи гавҳар чӣ резӣ мурғи арзанхораро.
Қамолӣ Хуччандӣ

ПУРДОҒ پۇرداغ пур аз доғ; *мач.* пур аз ғам; дарднок,
аламзада.

Яке нома бинвишт пурдоғу дард,
Ду дида пур аз обу рухсора зард. *Фирдавсӣ*
Чу лола гарчи андар роғ бошад,
Рухаш хунин, дилаш пурдоғ бошад. *Ҳоҷӣ*

ПУРДУД پۇردود пур аз дуд; *мач.* ғалаённоқ ва музтариб.

Ташна гаштам, оташам пурдуд гашт,
Оташи ботин бизад бар кӯху дашт. *Румӣ*
Танӯри меъдаро пурдуд кардӣ,
Сафои дил ғуборолуд кардӣ. *Ҳилолӣ*

ПУРДУР(Р) پۇردر пур аз дур; *мач.* баҳраваршуда, исти-
фодабурда.

Ҳар ғуш зи назми уст пурдур,
Ҳар панҷ зи «Панҷ ганҷ»-и у пур. *Ҳилолӣ*

ПУРЖОЛА پۇرژاله 1. пур аз шабнам; 2. *мач.* пур аз оби
дида, гирьён.

Зи бас к-у ҳаме шевану нола кард,
Ҳама халқро чашм пуржола кард. *Фирдавсӣ*

ПУРЗ پۇرز пате, ки ба руи матои пашмин ва абрешимин
паёдо мешавад, ноҳамворихои матоъҳои пашмин ва аб-
решимин, ки аз дағали ва дуруштии пуду тори он ҳо-
сил мешавад.

Аз чӣ хезад дар сухан ҳашв? Аз хатобинии табъ.
Аз чӣ афтад пурз бар дебо? Зи ноҷинсии лос.

Анварӣ

ПУРЗАБОН پۇرزان пургӯй, бисьёргӯй, сергап.

Безабонону пурзабонанд,
Ҳама кӯранду дидабонанд. *Саной*

ПУРЗАБОНӢ پۇرزانӣ пургӯй, бисьёргӯй, сергапӣ.

ПУРЗАР پۇرزр пур аз зар, пур аз тилло.

Боз каш як дам инон, эй турки шахрошуби ман,
То зи ашки чехра роҳат пурзару зевар кунам.
Ҳофиз

ПУРЗИН پۇرزين патнок; дағал, ноҳамвор, дурушт.

Пешам орад давоти бунсӯрох,
Қалами ссту коғази пурзин. *Саной*

ПУРЗОҲИР پۇرظاهر хеле равшан, возех, маълум; ошкор,
хувайдо.

Аз ин маслақ ривочи илм ва аҳли он ва матонати
раъи уламо ва салотини он вақт пурзоҳир аст.

Аҳмади Дониш

ПУРЗӢР پۇرزور 1. қавӣ, нерӯманд, хеле боқувват, зур-
овар; 2. *мач.* сахт, шах.

Дигаре камони пурзӯр монанди қавси қузах бар
сари даст гирифта. «*Фатҳнома*»

3. пуртаъсир, таъсирнок.

Шароби мастияш пурзӯртар гашт... *Савдо*

ПУРИХТИЛОЛ پۇرختللال серташвиш, изтиробнок.

Вай ба ҳоли пурхтилоли ман раҳмат оварда.
Аҳмади Дониш

ПУРКАЛАХЧ پۇركلخچ пурчирк, чиркин, калахшбаста.

Дасту каффу пой пирон пуркалаҳч,
Риши пирон зард аз бас дуди наҳч. *Рудақӣ*

ПУРКОР پۇركار 1. серкор, сертараддуд; фаъл, омил.

Ҷуз ин маркази ҳафтпаргор нест,
Ҷуз ин ҳафтпаргор пуркор нест. *Ҳофиз*

2. бисьёр кордида, пурдон.

Эй муфти шаръ, аз ту пуркортарем,
Бо ин ҳама мастӣ зи ту хушёртарем. *Хайём*

3. хеле зӯр, таъсирнок, муассир.

[Бумҳо] каррати дуйӯм дастбурде пуркортар аз
бори аввал бинамоянд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

4. чизе, ки меҳнати бисьёр талаб мекунад, чизе, ки
ба он меҳнати бисьёр сарф шудааст.

Зи қолинҳову маснадҳои пуркор
Музайян сохташ чун саҳни гулзор. *Ҳозиқ*

ПУРКУЛУХ پۇركلوخ 1. пур аз кулӯх; 2. *мач.* ноҳамвор,
пур аз душворихо.

Сахтӯр шуд санг собит бо русух,
Ӯ натарсад аз ҷаҳони пуркулӯх. *Румӣ*

ПУРЛАЪЛ پۇرلعل 1. пур аз лаъл; 2. *мач.* пурмай, пур аз
шароб.

Аё пурлаъл карда ҷоми заррин,
Бибахшо бар касе, к-аш зар набошад! *Ҳофиз*

ПУРМАЛОЛ پۇرمالال пуразоб, пурозор, аламнок.

Дилат пурранчу ҷонат пурмалол аст,
Намедонам туро акнун чӣ ҳол аст? *Ҷомӣ*

ПУРМАНИШ پۇرمنىش 1. арчманд, бузург, олиқадр.

Аз ин духти Меҳробу аз пури Сом
Гаве пурманиш зояду неқном. *Фирдавсӣ*

2. хирадманд, доно, донишманд.

Биёмӯхт фарҳангу шуд пурманиш,
Баромад зи байғораву сарзаниш. *Фирдавсӣ*

3. мағрур, мутақаббир, боғурур.

Чу наздик дорад, машав пурманиш,
В-агар дур гардӣ, машав бадкуниш. *Фирдавсӣ*

4. саркаш, гарданшах, нофармон.

Агар зердасте бувад пурманиш,
Ба шамшер ёбад зи мо сарзаниш. *Фирдавсӣ*

ПУРМОЯ پۇرمويه 1. асил, асилзот, хушзот, наҷиб.

Зи аспони пурмоя в-аз гавҳарон,
Зи динору дебову аз афсарон... *Фирдавсӣ*

2. гаронбаҳо, пуларзиш, дорон қимати баланд, қи-
матбаҳо.

Биёрост танро ба дебову зар,
Ба дурру ба ёқути пурмоя сар. *Фирдавсӣ*

Чу ҷони ту ганҷу тилисм аст ҷисм,
Бар ин ганҷи пурмоя бишқан тилисм. *Ҷомӣ*

3. бузург, олиқадр, арчманд.

Ҷунин дод посух, ки ин хурд нест,
Чу Дастон зи пурмоягон гурд нест. *Фирдавсӣ*

4. хиредманд, доно.

Орифоро матбахи ҳамсоя буд,
Бас сахиву оқилу пурмоя буд. *Румӣ*
Буд бо вай ҳамеша як доя,
Аз ғусуну фасона пурмоя. *Ҷомӣ*

5. бошукӯҳ, пурҳашамат.

Яке кохи пурмоя уро бисохт,
Аз он саршубонӣ сараш барфарохт. *Фирдавсӣ*

6. номи гове дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, ки Фаридунро шир дода будааст.

Яке гов, к-аш ном Пурмоя буд,
Зи говон варо бартарин поя буд. *Фирдавсӣ*

7. номи бародари Фаридун, яке аз қаҳрамонони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Яке буд з-эшон Киёнуш ном,
Дигар ном Пурмоияи шодком. *Фирдавсӣ*

◇ офтоби пурмоя киноя аз офтоби пурнур, офтоби мунаввар.

Пир чун офтоби пурмоя,
В-он ҷавон аз қафоз чун соя. *Ҷомӣ*

ПУРМУДДАО *پرمدا* пурмақсад, он кӣ дар дил орзу ва амалҳои бисъёре дорад.

Талхкомам аз дили пурмуддаон хештан,
Меҳурам заҳр аз барои ошнои хештан. *Сайидо*

ПУРНАИМ *پرنايم* пур аз нозу неъмат, пурнеъмат.

Ман ҳамебинам ҷаҳонро пурнаим,
Обҳо аз чашмаҳо ҷушон муқим. *Румӣ*

ПУРНАМ *پرنام* 1. пур аз нам, сернам; намнок.

Надорад модар аз таъдоби фарзанди худ осоиш,
Садафро сина пурнам мегузорад ҳифзи гавҳарҳо. *Сайидо*

2. маҷ. пур аз ашк, пурсиришк, гириён.

Он сабзаву чашмасори хуррам
Мижғони тар асту чашми пурнам. *Ҳилолӣ*
Қаъбае чун ҳаҷаруласваду Замзам бо худ
Аз дили сӯхтаву дидаи пурнам дорам. *Шоҳин*

ПУРНАМАК *پرنامک* 1. пур аз намак, намакин; 2. бома-лохат, малоҳатнок, он кӣ ҳусни бомамак дорад.

Эй ёри пурнамак, ҷигарам реш мекунӣ,
Қасди ҳалоки сӯхтаи хеш мекунӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПУРНАШЪА *پرناشته* пур аз кайф, пуркайф, сархушибахш.

Аз ин хумхонаи пурнашъаи ҳуш
Шароби ишқ, донӣ, мезанад ҷуш. *Мулҳам*

ПУРНАҚШ *پرناکش* пур аз нақш, дорои нақши зиёд; пурнақшу нигор бозебу зинат, рангоранг, нақшин.

Акнун зи баҳори монавитабъ
Пурнақшу нигор ҳамчу «Жанг» аст. *Рудақӣ*
Ҳам гулистони хаёлам зи ту пурнақшу нигор,
Ҳам машоми дилам аз зулфи сумансон ту хуш. *Хофиз*

ПУРНИГОР *پرنگار* бо нақшу нигори бисъёр, пурзинат; ранг ба ранг; ороставу пероста.

Бифармуд Рустам, ки то пешкор
Яке чома орад бараш пурнигор. *Фирдавсӣ*
Донам, ки пурнигорӣ, серобу обдорӣ,
Чун нақши навбаҳорӣ озодатабъу барно. *Қисоӣ*

◇ махи пурнигор киноя аз маҳбуба.

... Ки комат баромад, биёрой кор,
Биё, то бубинӣ маҳе пурнигор. *Фирдавсӣ*

ПУРНИДО *پرندا* пур аз нидо, пурғулғула, пурсадо, пур-овоз.

Аз ин кӯҳ, к-аз феъли ту пурнидост,
Садо ҷуз ба вафқи нидо барнахост. *Ҷомӣ*

ПУРНИЁЗ *پرنياز* бисъёр бониез, ниёзманд, ҳоҷатманд.

Бар умеди куштан андар пойбӯсат зиндаем,
Пурниёзонро таманно барнатобад беш аз ин. *Хоқонӣ*

... К-ой мардуми чашми чашмбозон
В-эй қиблаи нози пурниёзон! *Ҷомӣ*

ПУРНИҲЕБ *پرنيهب* пур аз таре, пур аз ҳавл, ботарсу бим, саҳт тарсанда.

Бад-он бурзу боло зи бими нишеб
Дилаш з-Офаридун шуда пурниҳеб. *Фирдавсӣ*

ПУРНОЛА *پرئاله* пур аз нола, пур аз зорӣ, бисъёр но-ланда.

Замоне барқ пурҳанда, замоне раъд пурнола,
Чунон чун модар аз сӯғи арӯси сездаҳсола. *Рудақӣ*

ПУРНУР *پرنور* пур аз нур, нуронӣ, бисъёр равшан, му-наввар.

Чун офтоб бар он ойнаҳо битофт, аз шуон он
ойнаҳо он ҳаволи пурнур шуд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Маро чун Сайидо маъмур гардон,
Диламро хонаи пурнур гардон. *Сайидо*

ПУРНУҶ *پرئوف* пур аз овозу садо, пуровоз, пурсадо; пур аз ғалогулаи акси садо дар кӯҳ ва гунбаз.

Аз тақи аспу бонгу наъраи мард,
Кӯҳ пурнӯф шуд, ҳаво пургард. *Қисоӣ*

ПУРНУШ *پرئوش* пур аз ширинӣ, серширинӣ.

Даҳон пурнӯш бодо модаратро,
Ки зод ин сарвболо пайкаратро. *Фахриддини Гургонӣ*

Ҳаббазо, он матбахи пурнӯшу қанд,
Ки салотин косалесони ваиянд. *Румӣ*

ПУРОБ *پرآب* 1. пур аз об, сероб; тар.

Тан аз хай пуробу даҳан пур зи хок,
Забон гашта аз ташнагӣ чок-чок. *Рудақӣ*

Мебуриданд роҳ, ки ногоҳе
Гашт пайдо пуробу гил роҳе. *Ҷомӣ*

2. пур аз ашк, пур аз сиришк (дар бораи чашм ва мижғон).

Солест, ки дидаи пуробам
Бар тарфи дарича дидабон аст. *Анварӣ*

Гар ман на фарқи оташу обам зи ишқи ту,
Ин синаи пуроташу чашми пуроб чист? *Ҷомӣ*
Ғаҳе гуфтӣ, ки эй мижғони пуроб,
Чаро резӣ ба рӯям ин қадар об?! *Ҷоҷӣ*

ПУРОВОЗ *پرآواز* пур аз овоз; пурғулғула.

... Ки фағфури Чин бо вай анбоз гашт,
Ҳама кишвари Чин пуровоз гашт. *Фирдавсӣ*

ПУРОВОЗА پړاوازه 1. пурғулгула, пурхаёху, пурсадо; ◇

(ин) кохи пуровоза киноя аз дунъё.

Бақояш бод чандон к-андар ин кохи пуровоза
Кунад бо сури маҳшар навбати мулкаш ҳамовозӣ.
Чомӣ

2. машҳур, овозадор.

Бад-ӯ роизан гуфт: Акнун гузашт,
Аз ин кор гетӣ пуровоза гашт. *Фирдавсӣ*

Дарахти куҳан меваи тоза дошт,
Ки шаҳр аз никӯй пуровоза дошт. *Саъдӣ*

ПУРОЖАНГ پړاژنگ пурҷан, пуршикан, чин-чин.

Зи бас андеша кардан гашт дилтанг,
Рухаш берангу пешонӣ пуроҷанг.

Фахриддини Гургонӣ

Аз шабаҳаш чеҳра сияҳрангтар
В-аз сипараш қабҳа пуроҷангтар. *Чомӣ*

ПУРОЗАР پړاژر пуроташ; сӯзон; маҷ. пурдарду алам.

В-агарна чандон балою меҳнат насиби Исмаи шуд
аз рафиқон,

Ки ҳам зи ёрон ҳариқи нору ҳам аз бародар ҷигар
пурозар. *Исмаи*

ПУРОЗАРМ پړاژرم пуршарм, шармгин.

Баророст худро ба таъзими шӯй,
Сар афканда пешу пурозарм рӯй. *Савдо*

ПУРОЗОР پړاژар саҳт озурда, саҳт ранҷида.

Яке гуфт: Исфандиёр аз падар
Пурозор гашту бипечид сар. *Фирдавсӣ*

ПУРОТАШ پړاتاش 1. пур аз оташ; сӯзон; 2. маҷ. саҳт
андӯхгин, бисъёр ғамгин.

Дилам пуроташ кардиву қадду қомат кӯз,
Фароз н-омад ҳангоми мардумит ҳанӯз? *Оғочӣ*

Духтар, алқисса, монд бе ҳӯру хоб,
Дил пуроташ зи ишқу дида пуроб. *Чомӣ*

ПУРОШҶҮБ پړاژوب пурғавғо, пурғулгула; пурфитна.

Чу ин кори он ҷӯяд, он кори ин,
Пурошҷуб гардад саросар замин. *Фирдавсӣ*

хандаи пурошҷуб хандаи фитнаангез.

Он лаъли дилкашаш бин в-он хандаи пурошҷуб,
В-он рафтани хушаш бин в-он гоми орамида.

Ҳофиз

ПУРОҶУ پړاھو пурайб, пурнуқсон.

Ба гуфтори бебар чу неру кунӣ,
Равону хирадро пуроҷу кунӣ. *Фирдавсӣ*

Набошад ҳар касеро тан пуроҷу,
Набошад ҳар якеро дил ба як ху.*

ПУРПЕЧ پړپچ 1. пур аз печ, пуршикан, пурхам; **пурпечу**

чӯ хам чин дар чин, шикан бар шикан, пурпечутоб (сифати зулф).

Берун бувад аз силсилаи аҳли иродат
Ҳар дил, ки на дар турраи пурпечу хами уст.

Чомӣ

Ҷон ба лаб омаду пайванди раги ҷони маро
Торе аз турраи пурпечу хамат мебошад. *Мушфиқӣ*

2. маҷ. пуризтироб, пурташвиш, мушавваш.

Яке гуфташ, ки бас оҳистакорӣ,
Бад-ин оҳистагӣ бар ҳар чӣ дорӣ?

Бигуфто эҷ, дил пурпеч дорам,
Агар ин ҳар бияфтад, ҳеҷ дорам. *Аттор*

ПУРРАНГ پړرنگ серранг; **пуррангу бӯй** хуш, зебо, матбуъ, мувофиқи табъ.

Фиристодае омад аз назди ӯй,
Ки шуд сохта кор пуррангу бӯй. *Фирдавсӣ*

ПУРРАҚАМ پړرقم гуногун, ҳархела, ранг ба ранг.

Дархури ҳар фикри баста бар адам,
Дам ба дам нақши ҳаёли пуррақам. *Румӣ*

ПУРРӢ پړی *ниг.* пурӣ.

ПУРСАДО پړصدا 1. пуровоз, пур аз садо.

Мутриби хушлаҳча ба он дар навест,
Гунбази фирӯза аз он пурсадост. *Чомӣ*

2. пурғавғо, пурғалоғула, пур аз акси садо.

В-аз дигар сӯ канораи майдон
Пурсадо шуд зи лашкари афғон. *Мушфиқӣ*

ПУРСАНОЕЪ پړصانع 1. пурсанъат, бисъёр санъаткорона,

бо санъати бисъёр; 2. шеър, ки бо санъатҳои лафзӣ ва маънавий ороस्ताаст.

Баҳри шоҳе ливон мадҳ афрохт,
Пурсаноеъ қасидае пардохт. *Чомӣ*

ПУРСАРЕҶ پړصريج бисъёр равшан, хувайдо.

Дар вуҳуш аз садои калбу шағол
Пурсареҷ аст сурати аҳвол. *Бедил*

ПУРСИДАН پړسیدن 1. суол кардан, пурсиш намудан.

Ҳар корвон... пештар аз аъёни он қавм бипурсад,
ки дар ин ҳаволи дузд ҳаст ё не?

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

На мунисе, ки бипурсад зи сузи синаи ман,
На мушфиқе, ки ниҳад дасти шафқатам бар сар.

Садри Зиё

2. аҳволпурсӣ кардан, саломатии касеро пурсидан; беморпурсӣ кардан, иёдат кардан.

Фаровон бипурсиду бинвохташ,
Яке моявар ҷойгаҳ сохташ. *Фирдавсӣ*

3. таҷассус кардан, ҷустуҷӯ кардан; хостан.

Дар кинаи ӯ кинагузори ҷаҳонро
Он ҷо ки ҳаме суд бипурсанд, зиён бод. *Фарруҳӣ*

4. бозхост кардан, муоҳиза намудан, истинтоқ кардан.

Гар уро бидарранд шерони нар,
Зи хунаш напурсад зи мо додгар. *Фирдавсӣ*

ПУРСИМ پړسیم пур аз сим, пур аз нуқра; лаган **пурсим**

кардани моҳ киноя аз нурпошии моҳ.

Сафед аз интизорӣ дидаи моҳ,
Лаган пурсим карда бар сари роҳ. *Ҳозик*

ПУРСИНОН پړسان киноя аз пуршуоъ, пурнур, равшан, мунаввар.

Душ чу султони чарх тофт ба мағриб иннон,
Гашт зи тири шихоб рӯи ҳаво пурсинон. *Ҳоқонӣ*

ПУРСИШ پړش 1. суол кардан, пурсидан.

Ба пурсиш гирифтанд, к-эӣ шермард,
Чи ҷӯй бад-ин шаб ба дашти набард. *Фирдавсӣ*

2. холпурсей, аҳволпурсей, пурсидани саломатии касе; беморпурсей, иёдат.

Он малеҳон, ки табибони диланд,
Сӯи ранҷурон ба пурсиш моиланд. *Румӣ*
Агар зи пурсиши Исмат қадам дарег надорӣ,
Бувад ки ҷон ба саломат зи дасти ғам бираҳонад.
Исмат

Як-ду рӯзе қадам аз пурсиши ман бозмакаш,
Зистан бе ту маро дуру сафар наздик аст.
Мушфиқӣ

3. неқхоҳӣ, дилҷӯӣ; салом.

Яке нома бинвишт наздики шоҳ,
Пур аз лобаву пурсиши неқхоҳ. *Фирдавсӣ*
Қипчоқро пурсиш бирасон ва бигӯӣ, то ҳар чӣ
зудтар биёяд. «*Ҷомеъ-ут-тавориқ*»

ПУРСОН پرسان феъли ҳоли замони ҳозираи пурсидан;
пурсон кардан пурсидан, суол кардан.

Бовар нақунӣ, зи дидагон пурсон кун,
Ҳастанд ҳаме гувоҳ, натвонам хуфт. *Ҳоҷӣ*

ПУРСУВАР پرسور пурсурат, пурнақшу нигор; маҷ. пур-
фикру хаёл.

То дилат оина гардад пурсувар,
Андар ӯ ҳар сӯ малеҳе симбар. *Румӣ*

ПУРСУРАТ پرسورت пурнақшу нигор, мунаққаш, гуногун-
ранг.

Ҷомаи пурсурати даҳр, эй ҷавон,
Чирк шуду шуд ба кафи козурон. *Рудақӣ*

ПУРСУТӮҲ پرستوه пуралам, пурдард, пурандӯҳ.

Дилам буд дар сабр, лекин чу кӯҳ
Наҷунбид аз ин мотамаи пурсутӯҳ. *Ҷомӣ*

ПУРСӮЗ پرسوز бо сӯзу гудоз; таъсирбахш, муассир.

Биё, бихон ғазали хубу турфаи пурсӯз,
Ки шеърӣ туст фараҳбахшу ҷонфизо, Ҳофиз.
Ҳофиз

ПУРТАБ پرتب пурҳарорат, бо таби баланд; пуртабу тоб
пурсузу гудоз, дардманд, пуралам.

Зи ҷавраш дардмандон пуртабу тоб,
Надорад кор ҷуз озори аҳбоб. *Яҳъи Себақ*

ПУРТАРАБ پرترب бисъёр шоду хурсанд.

Аз Увайсу аз Қаран бун аҷаб
Мар-набиру маст карду пуртараб. *Румӣ*

ПУРТОБ پرتاب 1. пургиреҳ, пурпеч, пурчин.

Сад гиреҳ аз риштаи пуртобу печ
Гар бикушонанд, дар он нест ҳеч. *Ҷомӣ*

2. маҷ. пурмакру фиреб, музаввиру ҳилагар.

Сипаҳбуд ба кажжӣ нагирад фуруғ
Равон хира пуртобу дил пурдуруғ. *Фирдавсӣ*

3. бисъёр гарм, сӯзон.

Сикандар дар он дашти пуртобу таф
Ҳамеронд аз пурдилон баста саф. *Ҷомӣ*

Он саҳрое буд пуртоб ва беоб. «*Анвори Суҳайлӣ*»

4. маҷ. пурҳашм, ғазабнок.

Чу бишнӣд ин, шоҳ пуртоб шуд,
Аз андӯҳ беҳурду беҳоб шуд. *Фирдавсӣ*

◇ **пуртоб гаштани рӯӣ** дурахшон шудани рӯӣ (аз
фараҳ, хурсандӣ ва ғ.).

Чу он далъ дар чоҳ пуроб гашт,
Парастандаро рӯӣ пуртоб гашт. *Фирдавсӣ*

ПУРУКУЛ پراكل пурсамар, пурмева.

Бешаи пурсавсану райҳону гул,
Пурдарахту мевадору пурукул. *Румӣ*

ПУРФАЗАЪ پرفزع пурҳарос, пурбим, ваҳшатнок, дах-
шатангез.

Гуфт: Хобе пурфазаъ дидам. «*Равзат-ус-сафо*»

ПУРФАН پرفن бисъёр ҳилагар, маккор, фиребгар.

Андар ин кӯча яке зебо занест,
Кудаке дорад, валекин пурфанест. *Румӣ*
Ғамзаи пурфан ғамзаи фитнаангез.

Замоне нест, к-аз дасти ту ҷони ман намесӯзад,
Қадам синаро, к-он ғамзаи пурфан намесӯзад.
Ҳисрави Деҳлавӣ

ПУРФИРЕБ پرفريب бисъёр фиребгар, маккор, ҳилакор.

Бад-он гаҳ ки Гарсевази пурфиреб,
Гарон кард бар зин дуволи рикеб ... *Фирдавсӣ*

Паризодро гуфт, к-эй пурфиреб,
Чӣ кардӣ, ки бурдӣ зи ҷонам шикке? *Ҳоҷу*

ПУРФИТАН پرفتن он кӣ фитнаангезу вайронкор мебошад.

Шуд бар дари хори миҳан, баҳри анокиб парда-
тан,

То аз ҳасуди пурфитан бар ҷони ӯ н-ояд зиён.
Ҷомӣ

ПУРФИТНА پرفتنе пурушуб, пурғавғо, фитнаангез.

Маро чашмест хунафшон зи чашми он камонабру,
Ҷаҳон пурфитна мебинам аз он чашму аз он абру.
Ҳофиз

абруи пурфитна абруи фитнаангез.

Эй дил, зи тири абруи пурфитнааш манол,
Тиращ ту худ мабин, бинигар, к-аз камони кист.
Ҳилолӣ

ПУРФУСУН پرسون ниг. пурафсун.

Туро, эй писар, гоҳ омад кунун,
Ки сози яке чоран пурфусун. *Фирдавсӣ*

Ҳамеруфт бо ҳеш ҳазмон ба роз,
Ки эй пурфусун мояи ҳирсу оз. *Саъдо*

ПУРФУСУС پرسوس бисъёр ҳилагар, маккор, найрангбоз.

Аз ин даҳри пурҳилату пурфусус,
Ки гаҳ сандарус асту гаҳ обнус ... *Ҳоҷу*

ПУРФУТУҲ پرفتوح дорон файзу барака ва кушоиш; рӯҳи

пурфутӯҳ рӯҳи пок, рӯҳи муназзаҳ, равони пок.

Рӯҳи пурфутӯҳашро ба манозили рӯҳуссурур ...
расониданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Аз рӯҳи пурфутӯҳи он ҷамоат истионати ҳиммат
набуда, ... калимае чанд ба расми ёдошт ба саф-
ҳаи замона гузошт. «*Фатҳнома*»

ПУРҲАМ پرخم пурпеч, пурчин, пуршикан, ҳалқа-ҳалқа.

Сабо он зулфи пурҳамро барафшонд,
Дили сад бедил аз ҳар хам фуру рехт. *Ҷомӣ*

ПУРҲАРОШ پرخراش бисъёр харошидашуда, бисъёр ха-
рошноқ.

Чу биншаст бо сӯғ моҳе Билош,
Сараш пур зи гарду руҳаш пурҳарош. *Фирдавсӣ*

ПҮРХИРАД پرخرد хирадманд, оқил, бошуур.

Ба модар чунин гуфт, к-эй пурхирад!
Ҳама меҳр чони маро бишкарад. *Фирдавсӣ*
Хар чӣ расад пурхирадонро ба гӯш,
Зуд гуморанд ба ду чашму хуш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПҮРХОБ پرخواب серхоб, хоболуд; маҷ. хуморнок.

Ду ҷодуш пурхобу пуроб рӯй,
Пур аз лола рухсору чун мушк мӯй. *Фирдавсӣ*
Шоҳӣ, ба ҳаводори он наргиси пурхоб,
Бигзашт ҳама умр ба афсонаву афсун. *Шоҳӣ*

ПҮРХОР I پرخار пур аз хор; он чӣ дар он хор халида аст.

Маро пурхор бодо ҳар ду дида, балки пургил ҳам,
Агар бе рӯи ту ҳаргиз ба ғулзор орзу дорам.
Хисрави Деҳлавӣ

ПҮРХОР II پرخوار пурхӯр, бисъёрхӯр, шикампараст, баднафс.

Сняҳкосаву дуну пурхор буд,
Шутурвор доим ба нушхор буд.
Абулмасали Бухорӣ

Зани пурбор бошад марди пурхор,
К-аз ӯ сад нохушӣ зояд ба як бор. *Ҳилолӣ*

ПҮРХОШОҚ پرخاشاك пур аз хошок, хасу хошокдор; маҷ. монеадор, банду бастдор.

Буд роҳи умед пурхошок,
Хост тоза ба нома созад пок. *Мушфиқӣ*

ПҮРХУМОР پرخمار бисъёр хуморолуд, хуморнок.

Дигар рӯз шабгир, ҳам пурхумор,
Биёмад Таҳамтан, биёрост кор. *Фирдавсӣ*
Чашми пурхумор а) чашми хуморолуд; б) чашми зебо.
Ғаҳ хаданги ғамзаи хунрези ёрам мекушад,
Ғаҳ фиреби он ду чашми пурхуморам мекушад.
Исмат

ПҮРХУН پرخون пур аз хун, хуншор; олуда ба хун, хунолуд.

Бидиданд пурхун тани шоҳро,
Кучо хира кардӣ руҳи моҳро. *Фирдавсӣ*
Қабки кӯҳсорӣ зи ишқи лола бар теғай кӯҳ
Гом чандон зад, ки пурхун кард пон хешро.
Хисрави Деҳлавӣ

ПҮРЧАМИН پرخمين пур аз ифлосӣ.

Ҳеч оқил афканад дурри самин
Дар миёни мустароҳи пурчамин? *Румӣ*

ПҮРЧИН پرخين пуршикан, пурпеч, пурпечу тоб, пурхам.

Наққошони Чинро нақши зулфи пурчини ӯ сари
калам бишканад. *Авфӣ*
Ғазоли даштпаймое, биёбонгард нахчире,
Ҷабин аз хашм пурчине, камон аз кина парҳезе.
Сайидо

ПҮРШАҚ(К)АР پرشكر бисъёр ширин, лазиз, бомазза.

Чу лаъли шаққаринат буса бахшад,
Мазоқи чони ман з-ӯ пуршақар бод. *Ҳофиз*
Лаби пуршаққари худ гар қушодӣ,
Чу най дар банди нолидан фитодӣ. *Мулҳам*

ПҮРШАР پرشر: пуршару шӯр пур аз ғавғо, пурушуб, пур аз ғиреву ғалоғула.

Баски девонагиат пуршару шур афтодаст,
Арақи ҷаҳлу чунун то лаби нофат бинам. *Савдо*

ПҮРШАРАР پرشرار шуълавар, алангадор, саҳт сӯзон.

Дар водии гарми реглаймоӣ,
Дар оташи пуршарар задӣ пой. *Ҷомӣ*
З-ин ғам, ки ба худ барем дар гӯр,
Дил пуршарар асту сар пур аз шӯр. *Шоҳин*

ПҮРШАРОБ پرشراب 1. пур аз шароб, аз шароб саршор.

Субҳ аст, соқиё, қадаҳе пуршароб кун,
Даври фалак даранг надорад, шитоб кун! *Ҳофиз*
2. маҷ. маст.

Таҳамтан ҳам эдун сараш пуршароб,
Биёмад гурозон сун чон хоб. *Фирдавсӣ*

ПҮРШАРОР(А) (ه) پرشارار ниғ. пуршарар.

Гардад ҳар он касе, ки чу ман ишқ пеша кард,
Ҳам пурсиришк дидаву ҳам пуршарор дил. *Сӯзанӣ*

На зи ашқи рафта пурсам, на зи оҳи пуршарора,
Ки ба киса дарнаёяд зари ошиқӣ дубора.
Мушфиқӣ

ПҮРШАФАҚ پرفشق киноя аз сурх, суп-сурх.

Гуфт: Дар ғунча гул varaқ-varaқ аст,
Гунбази сабзи чарх пуршафақ аст. *Ҳилолӣ*

ПҮРШИКАН پرشكان 1. пурчин, пурхам, пургирех, пурпечу тоб.

Паёми ман бигӯ он симтанро,
Шикаста зулфакони пуршиканро.
Фахриддини Гургонӣ

Чун зи насим мешавад зулфи бунафша пуршикан,
Ваҳ, ки дилам чӣ ёд аз он аҳдшикан намекунад.
Ҳофиз

2. пуроқинг.

Зане шуд бари ӯ аз он анчуман,
Саропо тан очинг, рӯ пуршикан. *Савдо*

ПҮРШИКАСТ پرشكاست пурпечу тоб, пурхам, пуршикан.

Дар он зулфи шуридаи пуршикаст
Ҳама ҳинд донанд оташпараст. *Ҳочу*

ПҮРШИТОБ پريشتاب 1. бошитоб, ботаъчил; ҷусту чолок.

Хиромид бо бандае пуршитоб
Ҷаҳонҷуй Дастон аз он сун об. *Фирдавсӣ*

2. музтариб, мушавваш, пурушуб, беқарор.

Ғамин буд аз ин қору дил пуршитоб,
Шуда дур аз ӯ хурду орому хоб. *Фирдавсӣ*

ПҮРШУКҶҲ پرشكوه бо фарру шукӯҳ, азим, даббабадор; ба ғоят бузург.

Кӯҳе аз боло баланде, пуршукӯҳ,
Мавҷзан дарёе андар зери кӯҳ. *Ҷомӣ*

ПҮРШҶР پرشور 1. пурғулғула, пурғавғо, пурушуб, пурҳаёҳу.

Пуршур шуд зи нолаи як дасти ман ҷаҳон,
Ҷарчанд к-аз ду даст садо метавон шунид. *Соиб*
пуршӯру шар пур аз ғавғову ошӯб, пурғалоғула.

Агар буркаъ баракандӣ аз он рӯи чу маҳ рӯзе,
Мудом аз наргиси масташ ҷаҳон пуршӯру шар
будӣ. *Ҳофиз*

2. маҷ. ширин, бомаза.

Шуд дилам реш аз лаби пуршӯру ширинат, вале
Мекунад захми маро. Ҳар лаҳза дармон аз намак.
Ҳофиз

Пуръарбада پورعربده *ниг.* пурарбада.

Пуръаҷаб پورعجب *ниг.* пураҷаб.

Пурғам پورغم *пур* аз ғам, ғамнок, андӯҳгин.

Бад-он моҳ гуфт, аз кучо хостӣ,
Ки пурғам диламро биеростӣ. *Фирдавсӣ*

Пурғирев پورغويو *пурғавго, пуршӯр; пуризтироб.*

Чу оғаҳ шуд аз Рустаму кори Гев,
Пур аз хун шудааш чашму дил пурғирев.
Фирдавсӣ

Пурӣ||Пуррӣ پرى *пур* будан, мамлув будан, лабрезӣ,
саршорӣ.

Найшакаре бош зи пуррӣ хамӯш,
Чанд задан чун наи холи хуруш.

Хисрави Деҳлавӣ

Кисаи ҳеч кас надид пурӣ,
То накард ихтиёри кисабурӣ. *Бедил*

пуррии дил пурдилӣ, нотарсӣ, далерӣ.

Пуррии дил сӯи баландӣ кашад,
Пастии химмат ба нажандӣ кашад.

Хисрави Деҳлавӣ

Пурҳадас پورحدث *бисъёр ифлос, бисъёр олуда.*

Ҷомаҳои пурҳадасро як фузул
Қосиде овард дар пеши расул. *Румӣ*

Пурҳазар پورحذر *боҳазар, боэҳтиёт, бисъёр боҳабар.*

Накӯ дор зайфу мусофир азиз,
В-аз осебашон пурҳазар бош низ! *Сағдӣ*

Аз у, эй табъи худсар, пурҳазар бош,
Ки бисъёр аст афсунҳои хуснаш. *Савдо*

Пурҳараҷ پورحراج *пур* аз сахтӣ, бо душвориҳои бисъёр.

Баҳри ҷонафзову баҳри пурҳараҷ,
Дар миёни ҳар ду баҳр ин лаб мараҷ. *Румӣ*

Пурҳашам پورحشم *бочалол, бошукӯҳ, пурдабада, боҳашамат.*

... Ки дар аъроб шоҳи пурҳашам буд,
Ки мислаш дар Араб, на дар Аҷам буд. *Мулҳам*

Пурҳунар پورهنر 1. санъаткор, фозил, соҳибистеъод,
доншманд.

Чу у зояд аз модари пурҳунар,
Ба сони дарахте бувад борвар. *Фирдавсӣ*
Талаф гардад ба сахтӣ бештар айёми доноён,
Ба зери санг аксар дасти марди пурҳунар бошад.
Мулҳам

2. маҷ. нек, некӯхислат.

Ҳеч талхӣ нест бар дил талхтар
Аз фироқи дустони пурҳунар. *Рӯдакӣ*

Пурцигар پورچگر *пурчуръат, бисъёр далеру нотарс.*

Бар маслаҳатдиди худ бар фавр бо даҳ ҳазор
марди пурцигар равон шуданд.

«Таърихи Ҷаҳонкушо»

Пурцигарӣ پورچگرى *пурчуръатӣ, далерӣ, нотарсӣ.*

Ба рузи маърака ин пурдилливу пурцигарист,
Ки як савора шавад пеши лашкари ҷарроф.

Фаррухӣ

Пурҷӯш پورچوش 1. бо ҷӯши бисъёр, ҷӯшон.

Замин дид яксар ҳама сода рег,
Бару буми у ҳамчу пурҷӯш дег. *Асадӣ*

2. маҷ. сӯзон, сӯзишнок.

Лайли мекард пандашон гуш,
Аз оташи Қайс сина пурҷӯш. *Ҷомӣ*

3. маҷ. гарм, бо равнақи зиёд.

Имруз, ки бозорат пурҷӯшу харидор аст,
Даръёбу бинех ганче аз мояи некӯӣ! *Ҳофиз*

Пус پس *шакли кӯтоҳшудаи пусар.*

Пас огоҳ карданд з-он корзор,
Пуси шохро фаррух Исфандиёр. *Дақиқӣ*

Биёмад нахуст он сувори ҳажир,
Пуси шаҳриёри ҷаҳон—Ардашир. *Фирдавсӣ*

Пусандар پوسندر *шакли кӯтоҳшудаи пусарандар, писари угаӣ.*

Ҷуз ба модандар намонад ин ҷаҳони кинаҷӯӣ.
Бо пусандар кина дорад ҳамчу бо духтандаро.

Рӯдакӣ

Пусар پوسر *ниг.* писар.

Пуста پسته *ҳарире, ки атторон дар он мушк мебастанд.*

Аз нақшу аз нигор ҳама ҷую ҷуйбор
Пуста(и) ҳарир дораду вашии муаммадо. *Маъруфӣ*

Пут I پوت : луту пут таомҳои лазиз бо машрубот; хурданӣ ва нӯшиданӣ.

Зи ҳар сӯ ба даст оварад луту пут,
Ба шодӣ барорад зи андуҳ димор. *Ибни Ямин*

Пут II پوت *шакли дигари пуд I.*

Ҷаро нақше намебандӣ ба қорам,
Ки печии бигсилад аз путу торам. *Нозим*

Путк پتک *болғаи калоне, ки оҳангарон бо он оҳанро мекубанд, ҷакуши калон, хонски калон.*

Сари сарварон зери гурзи гарон
Чу сандон буду путки оҳангарон. *Фирдавсӣ*

Зи пулодҷуби амуди гарон
Зада таъна бар путки оҳангарон. *Ҳотифӣ*

ПУФ پف *дам ё боде, ки барои куштани ҷароғ, даргирондани оташ ё сард кардани чизҳои гарм аз даҳон мебароранд.*

Қ-ин ҷароғеро, ки ҳаст у нурдор,
Аз пуфу дамҳои дуздон дур дор. *Румӣ*

Ҳар кӣ бар рӯи маҳ фишонад туф
Ё дамад дар ҷароғи анҷум пуф,
Рӯи худро зи туф биёлояд

В-аз пуф анфоси хеш фарсояд. *Ҷомӣ*

пуфи косагарӣ *пуфе, ки пеш аз сир дода ба хумдон чидан ба косаҳои ғубору гарднок дамида мешавад; маҷ. охири чораи хатмӣ барои пурра анҷом ёфтани қоре, мас. қасе қореро тақрибан анҷом дода ҷузъи нозук, аммо муҳимми онро боқӣ гузошта бошад, меғунд: Ҳамааш шудаасту пуфи косагаринаш мондааст.*

Мекунад чом илочаш ба пуфи косагарӣ,
Ҳар саре, к-аз хиради хом ғуборе дорад. *Соиб*

ПУХТА *پخته* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи пухтан; пухта кардан пухтан, пазондан; ҷӯшониди пухтан;

2. расидан қобили хӯрдан (дар боран мева).

Бувад сурху сафеду пухтаву нарм,
Кунад савдои у бозорро гарм. *Сайидо*

3. ҷӯшидаи расида (дар боран май).

Бари мо бибошу дил ором гир,
Чу пухта нахоҳӣ, май хом гир. *Фирдавӣ*

4. маҷ. таҷрибанок, ботаҷриба, корозмуда, оқил, доно.

Вай марди пухта ва оқибатнигар аст.
«Таврихи Байҳақӣ»

Ҳама пухта буданд ёрон тамом,
Ба ҷуз бода, к-у дар миён буд хом. *Низомӣ*

пухта сохтан ботаҷриба гардонидан, комил намудан.

Сафар марди ҷоҳилро комил мекунад ва хомро
пухта месозад, ки ҷаҳон дидан беҳ аз ҷаҳон хӯрдан
аст. *«Ҷомеъ-ут-таммил»*

5. маҷ. бекаму кост, бенуқсон; писандида, дуруст.

Дар ин боб раӣи заианд ва кори пухта пеш гирад.
«Таврихи Байҳақӣ»

Ман, ки хидмат кардаам риидони дурдошомро,
Қай шуморам пухта вазъи зоҳидони хомро. *Ҷомӣ*

◇ пухтаву хом ҳар чӣ ҳаст, хубу бад.

Пухт зи таффи ғам дилам, хом ҳанӯз кори ман,
Пеши ту арза мекунам пухтаву хоми хешро. *Ҷомӣ*

пухтаву хоми касе нахӯрдан нону намаки касе наҷашидан,
аз касе баҳра набурдан.

Бухти мастам нахӯрда пухтаву хоми шумо,
К-аз шумо хомон на акнун аст истиғнои ман.

Ҳоқонӣ

сухан пухта кардан сухани бомағъӣи гуфтан, суханҳои оқилона гуфтан.

Пирони солхӯрда сухан пухта мекунад,
Шохи ниҳол меваи худ нимрас кунад. *Сайидо*

ПУХТАГӢ *پختگی* 1. расидагӣ, пухта шудан.

3-он сӯ, ки меваҳоро ин пухтагӣ расида,
3-он сӯ, ки сангҳоро авсофи гавҳар омад.

Шамси Табрезӣ

2. пухта будан; пухтан, бийрӯн шудан.

Лахти чигар зи гирья барояд зи дидаам,
Мастон ба пухтагӣ нагзорад кабобро. *Махфӣ*

3. маҷ. ботаҷрибагӣ, кордонӣ, корозмудагӣ.

Рақиби хом ҳаст аз пухтагӣ дур,
Ки «ё раб»-ҳои мо, ё раб, бисузад. *Ҷомӣ*

ПУХТАКОР *پخته کار* киноя аз ботаҷриба, корозмуда, кордон.

Амал, к-аз мағънии ихлос орист,
Ба завқи пухтакорон хомкорист. *Ҷомӣ*

Аз барои барпо кардани қалъа мардумони корозмо
ва пухтакорро фармудаанд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ПУХТАКОРӢ *پخته کاری* киноя аз пуртаҷрибагӣ, кордонӣ, корозмудагӣ.

Дар ин раҳ пухтакориҳост даркор,
Ба хоми кардаи савдо, хабар дор! *Бедил*

Бар ваъда туро гар устуворист,
Ин хомтамаъ ба пухтакорист. *Шоҳин*

ПУХТАМАҒЗ *پخته مغز* киноя аз ботаҷриба, оқил, доно.

Хоҳӣ, ки пухтамағз шавӣ дар ҷаҳон мудом,
Сар неҳ ба остонаи он диҷситон мудом. *Имло*

ПУХТАН *پختن* 1. табх кардан, пазидан, чизеро ба воситаи оташ бийрӯн намудан, ҷӯшондан, нарм намудан, тайёр ва муҳайё кардан барои хӯрдан.

Пазам бо оҳи дил 3-он лаб хаёле,
Бале, бе дуд натвон пухт ҳалво. *Ҷомӣ*

2. расидани ҳосилот аз қабилӣ меваҳо, ғалладона ва ғ.;
3. маҷ. тайёр ва омода гардидани кор, амал, шуғл, фикр, ҳавас ва ғ.; пухтани савдо дуруст шудани муомила, дуруст ба анҷом расидани муомила.

Ин тани ҷубин, ки ба сад пора бод,
Пухтани савдои туро ҳезум аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ димоғи беҳуда пухтан фикри беҳуда кардан, хаёли хом кардан, орзуи беҳуда парваридан.

Ҳар он кӣ тухми бадӣ кишту чашми некӣ дошт,
Димоғи беҳуда пухту хаёли ботил баст. *Саъдӣ*

ПУХТАРОӢ *پخته رای* хирадманд, доно, оқил.

Шунд ин сухан марди корозмоӣ,
Қуҳансоли парвардан пухтароӣ. *Саъдӣ*

ПУХТАСОЗӢ *پخته سازی* пухтакорӣ, кори оқилона ба ҷо овардан.

Растам зи хаёли хомбозӣ,
Бастам сари кори пухтасозӣ. *Шоҳин*

ПУХТАСУХАН *پخته سخن* он кӣ суханаш бо мазмуни баянд ва салис аст.

Шоири пухтасухан ёбад ба ҳар байте аз у
Бадра-бадра зарри пухта, киса-киса сими хом.

Сӯзани

ПУХТА-ХОМӢ *پخته خامی* расоино норасоӣ; ба пухта-хомиё бе нуқсону бо нуқсон; маҷ. ба қадри ҳол, ба қадри қобилият.

Бастам ба ҳазор пухта-хоми
Пирояи Хисраву Низомӣ. *Шоҳин*

ПУХТАХОР *پخته خوار* тайёрхӯр, муфтхӯр.

В-агар дасти химмат бидорӣ зи кор,
Гадопеша хонандату пухтахор. *Саъдӣ*

ПУХТАҶӮШ *پخته جوش* шаробе, ки онро бо чанд навъ даво ва гушт ҷӯшониди тайёр менамоянд ва барои тақвияи меъда истеъмол мекунад.

На он мастӣ, ки ақлат нест гардад
Зи софи пухтаҷӯши ҷоми ҳастӣ.

«Фарҳанги Онандроч»

ПУХТУПАЗ *پخت وپز* хуроқпазӣ, бо пухтани хуроқ машғул шудан.

Баковулон дар хорич, қадбонуён дар ҳарам саргарми пухтупаз буданд. *Садрӣ Зий*

ПУЧ *پوچ* 1. холи, тихӣ, ковок, бемағз, дарунхоли.

Соиб, аз гуфтушуниди халқ мағзам пуч шуд,
Гуш сангину ба лаб хомуш месозад маро. *Соиб*

2. *мач.* хушку холӣ, бекора, ночиз, беҳуда.

Нақди фитрат ба ҳечу пуч мабоз,
Қадам аст ин ки медиҳад овоз. *Бедил*

Агар ба ҳақиқат нигарӣ, ҳама пуч ва беҳосил барояд. *Аҳмади Дониш*

ваъдаи пуч ваъдаи хушку холӣ, ваъдаи дурӯғ.

Хуррам бувад зи ваъдаи пучи бутон дилам,
Мавҷи шароб сабза кунад донаи маро. *Шавкат*

сухани пуч гапи беҳуда, гапи бемаънӣ; сухани дурӯғ.

Ин ваъдае, ки хидмат кунад ва нон талабад, су-
хани пуч бошад. *Аҳмади Дониш*

фикри пуч хаёли ботил, андешани бечо.

Савдон мо зиёда шуд аз фикрҳои пуч,
Моро дигар хаёли тахайюл намондааст. *Сайидо*

ҳарфи пуч *ниг.* сухани пуч

Ҳарфи пучи нодонро чораи хамӯшӣ нест,
Содалавҳаму, бингар, бо фалак чадал дорам.

Сайидо

ПУЧМАҒЗ *پوچ مغز* нодон, нофаҳм; аҳмақ.

Пучмағзони ҷаҳонро зи руҳи хуб ҷӣ суд,
Зоҳидонро ҳаваси сабҷаю минбар даркор. *Ансоб*

ПУЧМАҒЗӢ *پوچ مغزى* нодонӣ, нофаҳмӣ, бефаҳмӣ; аҳмақӣ.

Дил ба арзи пучмағзӣ сарфакорӣ дидааст,
Қатра чун аз худ тикӣ гардад хубоб ояд бурун. *Шоҳин*

ПУШАЙМОН *پشيمان* касе, ки аз кори карда ё аз азму

оҳанги худ нохушнуд аст ва афсӯс меҳурад; пушаймон
будан таассуф хурдан, дарегӯй будан.

Бас ки бар гуфта пушаймон будаам,
Бас ки бар ногуфта шодон будаам. *Рӯдакӣ*

Маҳфӣ, ба сари дор бару хоҳ биёвез,
Аз кардаи худ нест пушаймон дили ошиқ. *Махфӣ*

пушаймон кардан аз фикру азм баргардондан, аз қавл
берун кардан.

Хаёли куштани ман дошту ҷӣ шуд, ё раб,
Қадам сангдил он шӯхро пушаймон кард. *Ҳилолӣ*

пушаймон овардан боиси таассуф гардидан, сабаби
афсӯсу надомат шудан.

Охири он ба фитнаву фасод кашад ва пушаймон
орад. *Аҳмади Дониш*

пушаймон хӯрдан надомат кардан, афсӯс кардан, дарег
доштан, водарег гуфтан.

Об аз ҷашми ӯ меборид ва пушаймон меҳурд бар
он чи рафта буд. *Тағрихи Наршахӣ*

Гар равӣ дар хонаи эшон, пушаймон меҳури,
Хӯрдани дар хонаи эшон пушаймон асту бас.

Сайидо

пушаймон шудан а) *ниг.* пушаймон хӯрдан.

Чу бечора гардию печон шавӣ,
Зи гуфтори ҳарза пушаймон шавӣ. *Фирдавсӣ*
Ишқ хун хӯрдану ҳайрон шудане ҳам дорад,
Ҳама хуб аст, пушаймон шудане ҳам дорад.

Мушфиқӣ

б) аз фикру азми пештара баргаштан.

Душ мегуфт, ки фардо бидиҳам коми дилат,
Сабабе соз, худоё, ки пушаймон нашавад. *Ҳофиз*

Кунун то метавонӣ, аз ҷафо кардан пушаймон шав,
Ки баъд аз куштани суде намедорад пушаймонӣ.

Ҳилолӣ

ПУШАЙМОНӢ *پشيمانى* надомат, таассуф, афсӯс, нохуш-
нудӣ аз иҷрои коре.

Андеша кардан, ки ҷӣ гуям, беҳ аз пушаймонӣ,
ки чаро гуфтам. *Саъдӣ*

Агар қадри ин давлат надонед, ... ба дарде муб-
тало хоҳед шуд, ки он вақт тавбаву инобат ва пу-
шаймонӣю надомат суд надорад. *Садрӣ Зиё*

ПУШАК *پوشک* гурба, пишак:

Рост гуй, ки дар гулӯи касе
Пушакеро ҳамебимолад гӯш. *Шаҳид*

ПУШҚ *پشک* саргини ғелону гирдаки гусфанд,
буз, шутур, оху ва ғ.

Мушки тибатӣ ба пушқ мафруш,
Мастон бадали шакар табарзин. *Носири Хисрав*
Гуфт: Қояиро бируб аз сангу пушқ
В-ар бувад тар, рез бар вай хоки хушқ. *Румӣ*

ПУШЛАНГ *پشنگ* бемаънӣ, ҳарза; ноқис, маъюб.

Дуогӯй туро беҳтар, ҷӣ хоҳӣ кард шеъреро,
Ки доми аблаҳон бошад иборатҳои пушлангаш.
Сайфи Исфарангӣ

ПУШТ *پشت* 1. тахтапушт, қисми қафои бадан аз миён
боло то китфу шона ва гардан.

Мабодо шавад саҳттар кори ту,
Ба пушти ту гардад фузун бори ту. *Ҷомӣ*

2. қафо, пас, ақиб.

Ману дар пушти девори ту рӯям,
Туро рӯ сӯи дигар, пушт сӯям. *Хисравӣ Деҳлавӣ*
В-он пири шикастапушт аз пушт
Омад зи шигифт бар лаб ангушт. *Шоҳин*

3. қисми болоии бадани ҳайвонот.

Бо аҳли ҷоҳ нохуни зоғу паланг бош,
Дар коми шер арғай пушти наҳанг бош. *Сайидо*
Ба ранги косапушти кӯху саҳро
Даруни косаи пушташ сару по. *Мулҳам*

4. *мач.* рӯй, боло.

Қамарбанд бигрифту аз пушти зин
Бароварду зад ногаҳон бар замин. *Фирдавсӣ*
Дар лашкаргоҳ нон бихост, табақе кулича биё-
варданд ва бар пушти асп бихӯрд.

«Мачмаъ-ул-ансоби»

Аз руи ҳавли то ба лаби бом аз они ман,
Аз пушти бом то ба Сурайё аз они ту. *Мушфиқӣ*
пушти замин руи замин, сатҳи замин; 5. насл, нажд,
ирк.

Ман аз тухмаи Баҳману пушти Қай,
Кучо тарсам аз румии сустпай? *Низомӣ*
Ҳама регрезу ҳама ҷӯйкан,
Ба даҳ пушт наддофу деворзан. *Сайидо*

6. сулб, камар, нутфагоҳ, ҷои манӣ.

Рӯй чу беоб шуд, озурдан аст,
Пушт чу беоб шавад, мурдан аст.

Хисравӣ Деҳлавӣ

Таркибе, ки пуштро қавӣ гардонад ва рағбат ба
мубошарат оварад ... *Ҷомӣ*

7. *мач.* пуштибон, паноҳ, такягоҳ, муттақо, ҳомӣ.
Бимонӣ шармзад дар пеши довар,
Наёбӣ ҳеч гуна пушту ёвар. *Фаҳриддини Гургонӣ*

Меғуфт, ки, эй ду такьягоҳам,
Ин пушти ман, он дигар паноҳам. *Шоҳин*
пушту паноҳ пуштибон, такьягоҳ, муттако; хомӣ,
мададгор.

Пушту паноҳи ман буд девори дилбари ман,
Аз ғирья бар сар афтод, эй хок бар сари ман.

Ҳилоли

Девори хонаам буд пайваста такьягоҳам,
Рафтию рафт бар бод пушту паноҳ бе ту. *Сайидо*
пушт ёфтаи такьягоҳ пайдо кардан, дастгирӣ дидан;
◇ пушти асо киноя аз қомати рост.

Гирифтаи ғушае имруз аз дарҳо давиданҳо,
Камони ҳалқа шуд пушти асоям аз хамиданҳо.

Сайидо

пушти бахам *ниг.* пушти дуто.

Чангат хабари роҳи тараб доду зи пирон
Бишнава сухани рост, мабин пушти бахамро.

Камоли Хучандӣ

пушти дуто қади хамида, қомати ҳамгашта.

Зи мӯи сафеди худам дар ҳичоб,
Кунам аз саводи дил онро хизоб.

Гирифтаи, ки аз дил шавад му сиёҳ,
Чӣ гуна кунам рост пушти дуто? *Ҷомӣ*

Охро таъсир бисъёр аст аз пушти дуто,
Пирам, аммо қуввати тирӯ камон дорам ҳанӯз.

Сайидо

пушти кӯз *ниг.* пушти дуто; пушти моҳӣ киноя аз
шаби ноторик, шаби равшан.

Саводе, ки дар вай сиёҳӣ набуд

В-агар буд, ҷуз пушти моҳӣ набуд. *Низомӣ*

пушти паланг киноя аз аблақ, алобуло, омехта бо
сафеду сиёҳ.

Рӯи замини бодия пушти паланг шуд,
Азбаски чашмҳои ғазолон ба роҳӣ уст. *Сархуш*

чу пушти ҳилол монанди моҳи нав хамида.

Шикаста гашт чу пушти ҳилол қомати ман,
Камони абури ёрам, ки боз вусма кашид. *Ҳофиз*

пушт гардонидан (*ё* додан) рӯй гардонидан, гурехтан.

Ҳамчунин дурушӣ дид, пушт бигардонид. *Саъдӣ*

Он гоҳ хабар оварданд ба ҷаноби амир, ки аскар
бевафои карданд ва пушт доданд. *Аҳмади Дониш*

пушт доштан бар *чизе* а) рӯгардон будан, дурӣ гу-
зидан.

Ҳар он сахтиё, к-аз сарои дурушт
Зи иқболи давлат бар у дошт пушт,
Кунун ру ба сӯи вай овардааст,
Ба пой сарираш пай овардааст. *Ҷомӣ*

б) такья бар *чизе* кардан.

Агар мирам, нахоҳам хост, Мулҳам, аз касе *чизе*,
Зи истиғно дили ман пушт бар садди рамақ дорад.

Мулҳам

Аз ҳаводисҳои айёмам набуд андешае

Пушт чун тасвир бар девори ғафлат доштам. *Сайидо*

пушт кардан бар *касе, чизе* аз касе *ё* *чизе* рӯйгардон
шудан.

Зи Сухробӣ ял рафт яксар сухун,
Чунин пушт бар шоҳи Эрон макун. *Фирдавсӣ*

Рӯй чу дар қофиясанҷӣ кунанд,

Пушт бар ин дайри сипанҷӣ кунанд. *Ҷомӣ*

пушт намудан рӯй баргардонидан; гурехтан.

Суворе, ки бинмуд дар ҷанг пушт,
На худро, ки номоваронро бикӯшт. *Саъдӣ*

пушт овардан бар *касе, чизе* *ниг.* пушт кардан бар
касе, чизе.

Ба дини ҳанифӣ паноҳ оваранд,

Ҳама пушт бар меҳру моҳ оваранд. *Низомӣ*

пушт рост кардан қомат рост кардан, устувор шудан,
пойдор гаштан; рост шудани пушти *касе* аз душвори-
ҳо халос шудан; киноя аз ба мақсад расидан.

Зи ҳар кишваре меҳтаронро бихост,

Ки дар подшоҳӣ кунанд пушт рост. *Фирдавсӣ*

хам гаштани пушт хамида гаштани қомат, дуто шу-
дани қомат (аз таъсири пири, сахтӣ, азоб ва ғ.).

Пушти ман чун ҷанг ҳам гашту ҳанӯз

Ҳар шабе дар сози удам то ба рӯз. *Ҷомӣ*

пушт ҳам кардан дар пеши *касе киноя* аз фурутанӣ ва
хоксорӣ кардан дар назди *касе.*

На ҷаббории хешро кам кунӣ,

На дар пеши мо пуштро ҳам кунӣ. *Низомӣ*

пушти даст ба дандон қандан (*ё* газидан) бениҳоят аф-
сӯс хурдан, саҳт пушаймон шудан.

Чун аз у дасте тижӣ кардӣ, нишаст,

Қандӣ аз ҳасрат ба дандон пушти даст. *Ҷомӣ*

Ғазиди пушти дастӣ худ ба дандон

Ба ҷони дардноку чашми ғиръён. *Бадрӣ*

пушти даст хондан киноя аз афсӯс хурдан, изхори
надомат намудан.

Аз ҷилван он бараҳнапоён

Мардум ҳама пушти даст хоён. *Ҷомӣ*

пушти по задан *чизеро* безъиноӣ кардан нисбат ба
чизе, чизеро беқадр шумурдан, тарк кардан *чизеро.*

Сарони мулкро зан пушти поё,

Қавидастони гетиро қафое. *Ҷомӣ*

Пушти по гар зади ҳавасхоро,

Бетакаллуф дароз кун поро. *Бедил*

(замин ва) пушти пой дидан ба пойи нигаристан; ки-
ноя аз ниҳоят шармгин шудан, ҳичил гаштан, хичолат
кашидан.

Замин дид Рудобаву пушти пой,

Фуру монд аз шарми модар ба ҷой. *Фирдавсӣ*

пушти пой хоридан *касери* шод шудан, хушҳол гарди-
дани *касе, хуш* омадан ба *касе.*

Ин ки *ӯ* пушти даст мехояд,

Ҳамаро пушти пой мехорад. *Анварӣ*

пушти *касе(ро)* хоридан навозиш кардан *касери, мех-*
рубонӣ кардан ба *касе.*

Ба ғамхорағӣ ҷуз сарангушти ман

Нахорад *касе* дар ҷаҳон пушти ман. *Саъдӣ*

пушти *чизе* шикастан *чизеро* мағлуб кардан, *чизеро*
барҳам задан; *чизеро* шикаст додан, заифу нотавон
кардан.

Рӯзе ду-се чун ба сабр биншаст,

Шавқ омаду пушти сабр бишкаст. *Ҷомӣ*

Раҳи майли фироқамро бибастӣ,

Асо ногашта пуштамро шикастӣ. *Мулҳам*

қавӣ гаштани пушти *чизе* қувватнок шудани *чизе,*
иқтидор ва тавоноӣ пайдо кардани *чизе.*

Нахоҳам зи ту хилъати хисравӣ,

К-аз он гардадам пушти давлат қавӣ. *Ҷомӣ*

пушти *чизе* қавӣ кардан ба *чизе* қувват додан, *чизеро*
зурманд намудан.

Кунун кардаам пушти ҳиммат қавӣ,

Дихам маснавиро либоси навӣ. *Ҷомӣ*

пушт аз рӯ надонистан пасу пешро фарқ накардан, сахт ҳайрону парешон будан.

Гулаш доданд, ранг аз бӯ надонист,
Гирифт оина, пушт аз рӯнадонист. *Нозим*

пушт бар девор мондан ҳайрон шудан, моту мабхут мондан.

Гар зи рӯи худ барандозӣ ниқоб,
Пушт бар девор монад офтоб. *Соиб*

Зи ҳайрати рухи у чон чу сурати бечон,
Даруни хонаи тан монда пушт бар девор. *Мулҳам*

пушт бар кӯҳ будан такьян зӯр доштан, такьягоҳи қавӣ доштан.

Дуконашро набошад аз кас андӯх,
Зи сандон аст уро пушт бар кӯҳ. *Сайидо*

пушт (бар) пушт додан (ё овардан) дар анҷоми коре ба яқдигар ёри расондан, иттифоқ кардан, муттаҳид шудан.

... Ки гар ду бародар диҳад пушт пушт,
Тани кӯхро бод монад ба мушт. *Фирдавсӣ*

Шумоён пушт бар пушт оред ва чунон кунед,
ки маргӣ ман имшаб ва фардо пинҳон монад.

«Таърихи Байҳақӣ»

бар пушт хуфтән рӯ ба боло хобидан; киноя аз осуда будан.

Ҷаҳон нав шуд аз доди Нушервон,
Бихуфтанд бар пушт пиру ҷавон. *Фирдавсӣ*

гарм будани пушти касе аз чизе мадад гирифтән аз чизе, такья кардан бар чизе, ҳимоят доштан аз чизе.

Пушти мо гарм аз ту буд, эй офтоб,
Равнақи ҳар қасру ганҷи ҳар хароб. *Румӣ*

торик шудани пушти хуршед киноя аз расидани шаб.

Чу хуршедро пушт торик шуд,
Ба дидори шаб рӯз наздик шуд. *Фирдавсӣ*

ПУШТА پشت 1. баста ва ё тӯдаи ҳезум, хас, алаф ва ғ.,

ки ба як бор ба пушт бардошта мешавад; пуштора.

Қаппиён оташ ҳамепиндоштанд,
Пуштаи ҳезум бад-у бардоштанд. *Рӯдакӣ*

Хоркашero дидам, пуштаи хор фароҳам оварда.

Саъдӣ

2. тӯда; хоктӯда, тал, теппа, баландӣ.

Подшоҳ бар болои пуштае биностод.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

Аз кӯҳ то ба кӯҳ бунафшасту шанбалид,
Аз пушта то ба пушта суманзору лолозор. *Фаррухӣ*

Бинмуд зи гусфанди кушта
Бар рӯи замин ҳазор пушта. *Ҳилолӣ*

ПУШТАЛАНГ پشتلنگ *ниг.* пушланг.

Дар мулки ту басанда накарданд бандагӣ
Намрудӣ пашшахӯрдаву Фиръавни пушталанг.

Сузанӣ

ПУШТА-ПУШТА پشته پشته баста-баста, даста-даста, тӯда-

-тӯда.

Пушта-пушта ҳезум аз ҳар ҷо бурид,
Чумларо як ҷо фароҳам оварид. *Ҷомӣ*

ПУШТБОН پشتبان *ниг.* пуштвон.

Дар рӯзи ҷанг зери алам по сутун кунам,
Бошам бар остони дари фатҳ пуштбон. (1) *Сайидо*

ПУШТВОН پشتوان 1. сутун ва ҷубе, ки барон нигоҳ доштани девор ва ё қисмҳои дигари иморат гузошта мешавад; тиргак, пуштак.

Пуле буд қавӣ, пуштвонҳои қавӣ бардошта ва пушти он устувор пушида. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. муҳофиз, нигоҳбон; ҳомӣ, пушту паноҳ, такьягоҳ.

Ба Тӯс мақом кунанд ва пуштвони қавм бошанд.
«Таърихи Байҳақӣ»

Бодаву шодиву родӣ ҳар се як ҷо зодаанд,
Ин мар-онро пуштвону он мар-инро дастёр.

Масъуди Саъд

ПУШТВОРА پشتواره як пушта бор, бастаи боре, ки бар пушт мебардоранд, пуштора.

Деҳқонзода... пуштворае гарон аз ҳезуми хушк дарбаста ба шаҳр расонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Умри азиз ба зиён овардам ва мол ба даст кардам,
то ту кофирдил пуштвора бандӣ ва бибарӣ.

«Калила ва Димна»

ПУШТГАРМ پشت گرم мададгир, такьякунанда, паноҳбаранда.

Ҳар кӣ аз хуршед бошад пуштгарм,
Сахтрӯ бошад — на бим уро, на шарм! *Румӣ*

ПУШТГАРМӢ پشت گرمӣ 1. бовар, итминон.

Маро пуштгармӣ буд аз хоста,
Ба фарзанд будам дилороста. *Фирдавсӣ*

2. мадад, ёри, ҳимоят; пуштгармӣ доштан ёри гирифтән, ҳимоят дидан.

Надонам аз кӣ дорад пуштгармӣ офтоби ман,
Ки кокул мӯи оташдида аст аз гармии пушташ.

Шавкат

ПУШТИБОН پشتيبان *ниг.* пуштвон 2.

Савоб он мебинам, ки ту худ наравӣ ва сипаҳ-солоре берун кунӣ ва ту пуштибони эшон бошӣ.

«Таърихи Табарӣ»

Чу омад бар тан он захми дурушташ,
Накардам сина пуштибони пушташ. *Ҷомӣ*

ПУШТИВОНӢ پشتيوانى *ниг.* пуштвон 1.

Девор чу сушт шуд зи як нам,
Аз як-ду нами дигар шавад ҳам.
Гар рӯ нанамоядаш зи меъмор,
Пуштивонӣ шавад нагунсор. *Ҷомӣ*

ПУШТКҶҶЗ پشت کوز пуштхам, кузапушт, хамидақад; букри.

Афтод дучори у ачузе,
Ҳамчун хари пир пушткҷҶзе. *Ҷомӣ*

Чу бигзашт э-ин гуна якчанд рӯз,
Пур аз ханда лаб гуфт, к-эй пушткҷҶз... *Савдо*

ПУШТОПУШТ پشتا پشت пасиҳам, пай дар пай, пайваст, муттасил.

Ҳамла бурданд чумла пуштопушт,
Шер дар зеру аждаҳо дар мушт. *Низомӣ*

ПУШТОРА پشتاره *ниг.* пуштвора.

Лашкариён... пушторан найшакар ба дӯши у дода,
дар ҷилав андохтанд. *«Таърихи Фаршита»*

ПУШТРЕШ پشتريش он кй пушташ маҷруҳ аст, тахта-пушташ захмдор аст, яғир.

Хурад қорвонӣ ғами бори хеш,
Насузад дилаш бар хари пуштреш. *Саъдӣ*

Пири барзагареро модахаре буд пуштреш ва логар. *Савдо*

ПУШТӢ پشتى 1. чомаи кӯтоҳ, чомае, ки то миён меояд.

Қабои хосаву пуштӣи худ насичи ба зар
Яке мукалал карда камар ба гавҳарҳо. *Муиззӣ*

2. ёри, мададгорӣ, ҳимоят, тақвият.

Ба Эронзамин аз ҷунон пуштӣе
Намонд оташи ҳеҷ зардуштӣе. *Низомӣ*

Чашмам ба шамоили ту биност,
В-аз пуштӣи туст пушти ман рост. *Ҷомӣ*

пуштӣ ёфтаг ёри дидан, кӯмак гирифтаг, ҳимоят доштаг.

Зи девори фароғат ёфт пуштӣ,
Ба роҳи нармӣ афтод аз дуруштӣ. *Ҷомӣ*

пуштӣ кардан ёри додан, ҳимоят намудан.

Дар он ҳангом вайро кард пуштӣ,
Нашуд андар сухан лахте дуруштӣ.

Фахриддини Ғургонӣ

ПУЮСИДАН پیوسیدن *ниг.* паюсидан.

ПӢ پی *ниг.* пийх.

Ба деги ҳавас об шуд пию ҷаз,
Ба гулхан шуда пешкор ошпаз. *Сайидо*

ПӮ پو 1. пурсиш, тафтиш; 2. дав, давандагӣ; **ПӮ** гирифтаг давидан, давон шудан.

ПӮБ||**ПӮП** پوب||پوب 1. фарше, ки барои зинат густурда мешавад, густурданӣ.

Шоҳ дигар рӯз боғ орошт хуб,
Тахтҳо бинҳоду баргустурд пӯб. *Рӯдакӣ*

2. номи паррандае, ки шонасарак ҳам меғунд, худ-худ, мурғи Сулаймон.

ПӮДА پوده шакли кӯтоҳшудаи пӯсида.

Аз адам пӯда в-аз фано суда,
Дар миён тумтароқи беҳуда. *Саной*

Ба гур зинда шавад устухони пӯдаи мо,
Агар башорати васлаш ба хоки мо бибаранд. *Мӯҳӣ*

Ҷӣ мепечӣ дар ин доми гулӯпеч,
Ки ҷавзе пӯда бинӣ, дар миён ҳеҷ. *Низомӣ*

ПӮЁН پويان 1. дар ҳолати давидан, давон, тозон, шитобон.

Гирифтаганду бурданд пӯён ба шаҳр,
Ҳама ҳар кас аз Рахш ҷустанд баҳр. *Ғирдавсӣ*

Суи мулки Мадоин рафт пӯён,
Гиromӣ моҳро як моҳ ҷӯён. *Низомӣ*

пӯён шудан шитобон рафтаг, давон шудан.

Ба иттифоқ дар талаби у пӯён шуданд.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

2. маҷ. вазон, вазанда.

Ҳавои гириён лӯғлӯғ фишонд бар саҳро,
Сабои пӯён шангарф рехт бар кӯҳсор. *Масъуди Саъдӣ*

ПӮЖ پوژ *ниг.* пӯз.

Имруз боз пӯжат эдун битофтаст,
Гӯй ҳама ба дандон хоҳӣ гирифт гуш. *Мунҷик*

ПӮЗ پوز атрофи даҳон ва бинӣ, даҳан ва гирдоғирди даҳан, тумшук, фук.

Аз қазо гови зол аз пай хард
Пӯз рузе ба дегаш андаркард. *Саной*

Тарки ин шурб ар бигӯй як ду рӯз,
Тар кунӣ андар шароби хулд пӯз. *Румӣ*

ПӮЗБАНД پوزبند даҳанбанд, банди нӯхтамонанд, ки бар даҳони ҳайвонот баста мешавад.

Саъйи у бозуи далерон аст,
Саҳми у пӯзбанди шерон аст. *Саной*

пӯзбанд шудан баста шудан, ҷилавгир карда шудан, маҳдуд карда шудан.

Илмҳои аҳли ҳис шуд пӯзбанд,
То нағирад шир аз он илми баланд. *Румӣ*

ПӮЗИШ پوزش 1. уэрхоҳӣ, маъзарат, талаби афв.

Бирун дод бо моҳи нокоста,
Ҷавобе ба сад пӯзиш ораста. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

пӯзиш ангеҳтан уэр овардан, маъзарат хоستان.

Пӯзиш ангеҳту уэрҳо дархост,
Аз сари орзуи худ бархост. *Низомӣ*

пӯзиш андаргирифтаг уэр хоستان, афв талабидан.

Сиёвухшро танг дар бар гирифт,
Зи кирдори бад пӯзиш андаргирифт. *Ғирдавсӣ*

пӯзиш пазируфтаг уэр қабул кардан, бахшидан, афв кардан.

Ҷу бишнид аз у Баҳмани некбахт,
Напизруфт пӯзиш, барошӯфт сахт. *Ғирдавсӣ*

2. пурсиш, аҳволпурсӣ.

Чобук ба висоқи у фуру шӯд,
Дар пӯзиши ҳоли зори у шӯд. *Шоҳин*

пӯзиш боз ҷустан *ниг.* пӯзиш хоستان; пӯзиш намудан а) изҳори маъзарат кардан, уэр талабидан, уэр гуфтаг.

Манеҳ пешӣ у дар гаҳи хашм пой,
Ҷу хашм аз ту дорад, ту пӯзиш намоӣ. *Асадӣ*

б) аҳволпурсӣ кардан.

Аз он пас ба алтоф пӯзиш намуд,
Ба меҳр аз дилу ҷон навозиш намуд. *Шодӣ*

Карам карду ғам хурду пӯзиш намуд,
Бадандешро дил ба неки рабуд. *Саъдӣ*

пӯзиш овардан (*ё* оростан) *ниг.* пӯзиш намудан.

... Ки озурда гаштаст аз ту падар,
Яке пӯзиш овар, мақаш ҳеҷ сар.(а) *Ғирдавсӣ*

Бари Золи Зар пӯзиш оростанд,
Забонҳо ба лоба биперостанд. (б) *Ғирдавсӣ*

пӯзиш хоستان (*ё* бозҷустан) *ниг.* пӯзиш намудан.

Сиёвухшро дид, бар пой хост,
Бихандиду бисъёр пӯзиш бихост. (а) *Ғирдавсӣ*

Кунун пӯзиши ин ҳама бозҷӯй,
Бад-ин номдорони Эрон бигӯй. (б) *Ғирдавсӣ*

ПӮЗИШПАЗИР پوزش پذير уэр қабулкунанда, бахшанда.

Ҷу он пӯзиш омад ба дил ҷойгир,
Пазируфт аз он қавм пӯзшипазир. *Ҳотифӣ*

ПӮЗИШСОЗ پوزش ساز уэрхоҳ, уэрталаб.

Сӯи хоҷа шуданд пӯзишсоз,
Ёфтагаш кашида пой дароз. *Низомӣ*

ПУИДАН پويدان 1. рафтан, рафтуомад кардан.

Пештар з-он ки шавӣ хоки дари майкадаҳо,
Як-ду рузе ба сар-андар раҳи майхона бишуй. *Ҳофиз*

2. давидан, бо суръат рафтан.

Бипаррем, то мурғи ҷоду шавем,
Бипуем, дар чора оху шавем. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. иқдом намудан, ҳаракат кардан, сазӣ ва кӯшиш кардан.

Пайваста ризои он ду мечӯй,
Дар роҳи ризои он ду мепӯй. *Шоҳин*

4. маҷ. ҷустан, кофтуқов намудан, ҷустуҷу кардан.

Наёбам давлате, ҳарчанд пӯям,
Аз он беҳтар, ки хушнудиш ҷӯям.

Фахриддини Гургонӣ

5. маҷ. хостан.

Сухан то кай зи тоҷу тахт гӯй,
В-аз ин бечора худ охир чӣ пӯй? *Низомӣ*

ПУЙ-ПУЙ پوي پوي пӯён-пӯён, давон-давон, тозон-тозон.

Набуд роҳ бар кӯҳ аз ҳеҷ рӯй,
Бигаштам басе гирди у пуй-пуй. *Фирдавсӣ*

В-он ёри ҷуфтҷуй ба гирди ту пуй-пуй,
Бо ҷаъди ҳамчу қир дамида дар у абир.

Носири Хисрав

ПУК پوک ғаллаи дар чоҳ гурқардашуда, ғаллае, ки дар

чоҳ ва ё ура рехта ғолои онро бо хасу хок пушида бошанд.

Бар марғи падар агарчи писар дорад сук,
Дар хок ниҳон кунанд ба монандаи пук. *Мунҷик*

ПУЛА پوله 1. вайроншуда, зоеъгашта, кӯфта, шикаста, аз ҳам рехта.

Аммо мисраёе намехонд, ки калимоташ пула нашуда бошад ва аркони авзонаш шӯла. *Савдо*

2. аз зарбу лат мулоимшуда; аз сабаби пухта гузаштан мулоим шуда (дар бораи харбуза ва тарбуз).

ПУЛОД پولاد 1. филиззи нуқраранги бисёр мустаҳкам, ки аз якҷоя гудохтани оҳан бо микдори муайяни карбон (углерод) ҳосил мешавад.

Зи баски ранчи сафар бар тани азиз ниҳад,
Ҳаменадонам, к-он тан тан аст ё пулод. *Фарруҳӣ*

2. киноя аз дили саҳт ва бераҳм.

Бимондаш ду гулнори хандон наҷанд,
Бичушид пулодаш андар паранд. *Фирдавсӣ*

Маро ин оҳ беҳудаст пеши он дили сангин,
К-аз ин оташ, ки ман дорам, нагардад гарм пулодаш.

Хисрави Деҳлавӣ

♦ **пӯлоди хороситез киноя аз теғ ё тирӯ найзаи пӯлодин.**

Зи бас захми пӯлоди хороситез
Заминро шуда устухон рез-рез. *Низомӣ*

пӯлоди яклухт киноя аз гурз.

Зи пӯлоди яклухти гарданкашон
Бирун рехт он мағзо аз даҳон. *Низомӣ*

пӯлоди ҳиндӣ киноя аз шамшери ҳиндӣ.

Зада бар миён гавҳарогин камар,
Даровард пӯлоди ҳиндӣ ба сар. *Низомӣ*

аз пӯлод сад кӯҳ бар пой кардан киноя аз саф оро-тани ҷанговарони зирехпӯш.

Зи пӯлод сад кӯҳ бар пой кард,
Ба пойни у ганҷро ҷой кард. *Низомӣ*
дар зери пӯлод будан киноя аз сар то по мусаллаҳ будан.

Ҷаҳонҷуй дар зери пӯлод буд,
Ба ҳафтаи-бар тир чун бод буд. *Фирдавсӣ*

ПУЛОДГАР پولادگر пӯлодсоз, оҳангар.

Писанд омадаш кори пӯлодгар,
Бибахшидашон ҷомаву симу зар. *Фирдавсӣ*

ПУЛОДДАСТ پولاددست қавидаст, пурзур.

Бад-у гуфто: Ман он пӯлоддастам,
Ки динатро бад-ин хорӣ шикастам. *Низомӣ*

Нахустин далерони пӯлоддаст
Бибастанд дасту кушоданд шаст. *Ҳотифӣ*

ПУЛОДДИРЪ پولاددريغ пӯлодзирех, зирехпӯш, ҷанговар.

Зи пӯлоддиръони алмостеғ
Басе кушту ҳам кушта шуд, эй дарег! *Низомӣ*

ПУЛОДМЕХ پولادميخ пӯлодинмех; саҳтнаъл.

Зи наъли самандонн пӯлодмех
Заминро зи чунбиш барафтод бех. *Низомӣ*

ПУЛОДНАЪЛ پولادنعل пӯлодиннаъл, наълш аз пӯлод.

Суми бодпоёни пӯлоднаъл
Ба хуни далерон замин карда лаъл. *Низомӣ*

ПУЛОДПУШ پولادپوش зирехпӯш, ҷавшанпӯш, мубориз, ҷанговари ҷавшанпӯш.

Зи пӯлодпӯшони лашкаршикан
Тани кӯҳ ларзанда бар хештан. *Фирдавсӣ*

Ҳама пӯлодпӯшу оҳанхой,
Кинкашу девбанду қалъакушой. *Низомӣ*

ПУЛОДРАГ پولادراگ саҳтраг, пурзур (сифати асп).

Сарсартаку пӯлодрагу сонқаангез,
Гардунтаку ифриттану кӯхтаҳаммул.
Абдулвосеи Ҷабалӣ

ПУЛОДСАНЧ پولادسنج киноя аз шамшерзан, мубориз, ҷанговар.

Расиданд пӯлодсанҷон чу бод,
Асосе ниҳоданд мӯҳкамниҳод. *Хисрави Деҳлавӣ*
кӯхи пӯлодсанҷ киноя аз паҳлавони қавиҳайқал.

Гурозанда шуд теғ бе ҳеҷ ранҷ,
Ду нима шуд он кӯхи пӯлодсанҷ. *Низомӣ*

ПУЛОДСОЙ پولادساي пӯлодсоянда, бисёр саҳт.

Чу шаҳ дид, к-аз санги пӯлодсой
Харошида мешуд суми чорпой ... *Низомӣ*

ПУЛОДСУМ پولادسوم саҳтсум (сифати асп).

Сияҳчашму бурабрасу говдум,
Сияҳхояву тунду пӯлодсум. *Фирдавсӣ*

ПУЛОДХОЙ پولادخاي ҷанговари пурзур ва шучоъ.

Зи овози у андарояд зи ҷой
Дили марди ҷангии пӯлодхой. *Фирдавсӣ*

Зи пӯлодхоёни шамшерзан
Камарбаста будӣ ҳазор анҷуман. *Низомӣ*

♦ **шери пӯлодхой киноя аз асли пурзур.**

Раворавзанон тири пӯлодсой
Дар андоми шерони пӯлодхой. *Низомӣ*

ПУП پوپ *ниг.* пуб.

ПУПАК پوپک номи як навъ парандаи нақшдори зебо, ки бар сараш кокул дорад; шонасарак, худхуд, пуптиш.

Пупак дидам ба ҳаволини Сарахс,
Бонгак барбурда ба абр-андаро. *Рудакӣ*

ПУПУ||ПУПУ پوپو худхуд, шонасарак, пуптиш.

Хилоф нест, ки шоҳи парандагон боз аст,
Агарчи тоҷ ватан бар чакоди пупу кард.

Асири Ахсикатӣ

ПУСИДАН پوسيدان вайрон шудан, аз ҳам рехтан; табоҳ ва мутааффин гардидан.

ПУСТ پوست 1. чилди бадани одам ва ҳайвон, он чӣ руи тани одам ва ҳайвонотро пушондааст.

Дар рағу дар пӯст в-андар устухон
Барқ зад чандон ки рафт аз ман нишон. *Румӣ*

Як дона пусти барраи кабуди қароқули, ки як нафар аз дӯстонам ба тариқи армуғон фиристода буд, ба дасти худ доштам. *Садри Зиё*

2. он чӣ руи танаю шоҳаи дарахтро пушондааст;
3. пардаи берунии баъзе аз меваҳо, монанди анор, pista, бодом, чормағз ва ғ.

Ҳазор қатраи хунин ба ҷои дил дар бар,
Дар ӯ кашида зи ғам пӯсте ба сони анор.

Камоли Исмоил

Ду тан дар ҷомае чун pista дар пӯст
Бароварда ду сар аз як гиребон. *Саъдӣ*

◇ пусти бар устухон кашида киноя аз ниҳояти лоғарӣ, заифӣ, нотавонӣ.

Чу Мачнун меҳри Лайлӣ бар дили ӯст,
Қашида пӯсте бар устухоне. *Мушфиқӣ*

пӯст баркандан пӯст кандан, саҳт ҷазо додан, куштан.
Чун фуру монӣ ба саҳтӣ, тан ба аҷз андармадех,
Душманонро пӯст баркан, дӯстонро пӯстин. *Саъдӣ*

пӯст баркашидан *ниг.* пӯст баркандан.

Сад ҳазорон пӯст аз шахси баҳоим баркашанд,
То яке э-онҳо кунад гардун дирафши ковиён.

Хоқонӣ

пӯст баровардан *ниг.* пӯст баркандан.

Чу натвон зи душман баровард пӯст,
Аз ӯ сар ба сар чун раҳӣ ҳам накуст. *Асадӣ*

пӯст берун кардан *ниг.* пӯст баркандан.

Душманонатро фалак дам доду берун кард пӯст,
Ин кунад ночор қассобе, ки бузро бардамид.

Хисрави Деҳлавӣ

пӯст боз кардан сареҳ ва ошкоро намудан, возеҳ ва равшан кардан; **пӯст боз карда** навиштан суҳанро луччаку пӯсткандан навиштан.

Зинҳор то ин тадбири хаторо ба зудӣ дарёбад
ва пӯст боз карда бинависад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

пӯст даридан а) пӯст пора кардан; б) айбҷуӣ намудан, ғайбат кардан.

Чаҳондидаро ҳам бидарранд пӯст,
Ки саргаштаву бахтбаргашта ӯст. *Саъдӣ*

пӯст дарронидан *чизеро* мағлуб ва забун гардонидан *чизеро*.

Мӯрчагонро чу бувад иттифоқ,
Шери жиёро бидаронанд пӯст. *Саъдӣ*

пӯст кандан а) аз пӯст берун овардан, пӯстро ҷудо кардан; б) саҳт азоб додан, саҳт ҷазо додан, шиканча намудан, куштан; в) харошидан, ханҷол кардан.

Ба ноҳун паричеҳра меканд пӯст,
Ки ҳаргиз бад-ин кай шикебад зи дӯст. *Саъдӣ*

г) маломат кардан, таъна задан.

Баъдп чандин пӯст кандан ин хушомадҳон ту
Ҳамчу аз устоди рағзан пунба часпонидан аст.

Саиди Ашраф

пӯст кардан аз пӯст тоза кардан, аз пӯст берун кардан.

Дарҳол мурғе аз ҳаво даромад, пиёзе пӯст карда
дар тоба андохт. *Аттор*

пӯст перостан дабоғат кардан, даббоғӣ кардан, пӯстро ош додан; *киноя* аз пӯст кандан, саҳт азоб додан.

Пустинам макун, ки аз ғаму дард
Фалакам пӯст мебиперояд. *Анварӣ*

пӯсти дигар пӯшидан тағбири ҳол кардан, худро дигаргун сохтан ва тағбир додан дар феълу атвор.

Шумоёнро нек мешиносад, бояд то пусти дигар
пушид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

пӯст аз сар (*ё фарқ*) **кашидан** пӯст кандан, саҳт азоб додан, ҷазои саҳт додан.

Ба як соғарам гар кунӣ шергир,
Қашам пӯст аз фарқи ин гурги пир. *Зухурӣ*

пӯст бар пӯст будан қабат-қабат будан, дарун ба дарун будан; бемағз будан.

Он ки чун pista дидамаш ҳама мағз,
Пӯст бар пӯст буд ҳамчу пиёз. *Саъдӣ*

пӯст бар устухон мондан *киноя* аз ниҳоят лоғар шудан, заифу нотавон шудан, пӯсту устухон шудан.

Дар он ҳол пеш омадам дӯсте,
Аз ӯ монда бар устухон пӯсте. *Саъдӣ*

аз пӯст баромадан тағбири ҳол намудан, ранги дигар гирифтан.

Туғрул як мартаба аз пӯст баромада ҷамъияти
фаровон ба ҳам расонид. *«Таърихи Фаршита»*

аз пӯст берун омадан *киноя* аз ҳолис будан, мухлис гаштан, ихлос пайдо кардан.

Бо ту хасм аз пӯст гар берун наёяд чун пиёз,
Гардиши гардун ба гурзаш сар фуру кубад чу сир.

Салмони Соваҷӣ

аз пӯст мағз бардоштан *киноя* аз аслро аз фаръ интиҳоб намудан, моҳияти ҳақиқии ҳар чизро қабул кардан, хуллас ва зубдаи чизеро ҷудо карда гирифтан.

Гузидам зи ҳар номае нағзи ӯ,
Зи ҳар пӯст бардоштам мағзи ӯ. *Низомӣ*

ба (*ё аз*) **як пӯст будан** *киноя* аз ниҳоят қарин ва наздик будан, яктану якҷон будан.

Ба шаҳрам яке меҳрубон дӯст буд,
Ту гуфтӣ, ки бо ман ба як пӯст буд. *Фирдавсӣ*

Наёяд зи душман ба дил дустӣ,
В-агарчанд бо ӯ зи як пӯстӣ. *Асадӣ*

дар пӯст нагунчидан *киноя* аз ниҳоят шод ва масрур будан.

Нишаста ҳар яке чун дӯст бо дӯст,
Намегунҷид кас чун ғунча дар пӯст. *Низомӣ*

Доира, ки ҳалқаи бандағӣ ба гӯш кашида, аз шодӣ дар пӯст намегунҷид. *«Илми симиё»*

дар пўсти касе фитодан айбчўй кардан аз касе, ғайбат намудан касеро.

Чун пўст надорӣ, эй сақатзист,
Дар пўсти касе фитоданат чист? *Шоҳин*

ҳама пўст будан киноя аз рўякӣ будан, ғайри асл будан.

Ҳаст неку бади олам ҳама пўст,
Он чӣ мағз аст дар у, номи накуст. *Ҷомӣ*

ПЎСТИН پوستين ҷомае, ки аз пўсти хайвонот монанди рӯбоҳ, санҷоб, хаз, буз, гуспанӣ ва ғ. дўхта мешавад.

Хилват аз ағбёр бояд, не зи ёр,
Пўстин баҳри дай омад, не баҳор. *Румӣ*

Паҳлу бар офтоб занад пўстини ман.
Доранд орзуи маро пир то ҷавон. *Сайидо*

◇ пўстин божгуна кардан киноя аз тағбири ҳол наму-дан; саҳт дар қаҳру ғазаб шудан.

Пўстинро божгуна гар қунам,
Қўхро аз беҳу аз бун барканам. *Румӣ*

пўстин даридан киноя аз фош кардан, ошкор намудан.
Ишқи туам пўстин гар бидарад, гу, бидар,
Сухтаи гармрав то чӣ кунад пўстин. *Ҳоқонӣ*

пўстини касе даридан пўсти касеро пора кардан, несту нобуд кардан, куштан.

Раво бошад, ар пўстинам даранд,
Қи тоқат надоранд, ки мағзам хўранд. *Саъдӣ*

пўстин бар касе даридан касеро айб кардан.

Ба гегӣ номи ман ҳар кас шунидӣ,
Ба зишӣ пўстин бар ман даридӣ.

Фахриддини Гургонӣ

пўстин кардан киноя аз айб кардан.

Пўстинам макун, ки аз ғаму дард
Фалакам пўст мебиперояд. *Анварӣ*

Эшон зи рашк дар таби сард он гаҳе маро
Қарданд пўстину накардам итобшон. *Ҳоқонӣ*

пўстин аз бараҳна баркандан киноя аз кори беҳуда кардан.

Не барон он ки то суде қунам
В-аз бараҳна пўстине барканам. *Румӣ*

пўстин ба (ё сўи) гозур додан (ё доштан, фиристодан) киноя аз кореро ба ғайри аҳли он супоридан.

Кай шавад ғарра ба гуфтори муҳолиф чун туге,
Марди доно кай диҳад ҳаргиз ба гозур пўстин.

Муизӣ

Пўстинро ба аввалин манзил
Бифиристод сўи гозури дил. *Саной*

Аз ғам садафи ду дидан пур дорам
В-аз ходиса пўстин ба гозур дорам. *Анварӣ*

пўстин ба лой молидан киноя аз одатест, ки шахсони зулмида либоси худро ба гил олуда карда ба арзу шикоят мерафтаанд.

Дод хоҳӣ, в-ар бихоҳанд аз ту дод,
Пас ба лой-андар бимоӣ пўстин. *Носири Хисрав*

пўстин бар сари касе задан киноя аз касеро азобу азият додан.

Бош, то соли дигар навбат киро хоҳад будан,
То киро мебоядам зад бар сари вай пўстин.

Манучеҳрӣ

дар пўстини касе фитодан (ё уфтодан) касеро ғайбат кардан, аз касе бадгӯй кардан, айбчўй намудан.

Агар порсоёни хилватнишин
Ба айбаш фитоданд дар пўстин ... *Саъдӣ*

Агар ту низ бихуфти аз он бех, ки дар пўстини халқ уфти. *Саъдӣ*

дар пўстини худ будан айби худро зоҳир кардан, худро фош кардан.

Туро ҳар кӣ гӯяд: Фалон кас бад аст,
Чунин дон, ки дар пўстини худ аст. *Саъдӣ*

ПЎСТИНДЎЗ پوستين دوز касе, ки пўстин медузад.

В-онро пай дўхтан ҳамон рӯз
Дода ба дуқони пўстиндӯз. *Ҷомӣ*

ПЎСТИНДЎЗӢ پوستين دوزى пўстин дўхтан, амали пўстиндӯз.

Аз бадон ҷуз бадӣ наёмӯзӣ.
Накунад гург пўстиндӯзӣ. *Саъдӣ*

ПЎСТИНПЕРОЙ پوستين پيراي ниғ. пўстиндӯз.

Ба хорпушт ниғах кун, ки аз дурушти мӯй
Ба пўсти ӯ накунад тамъ пўстинперой. *Кисоӣ*

ПЎСТКАНДА پوست كنده 1. аз пўст ҷудо кардашуда;
2. ошкор, сарех, возех, равшан; пўстканда гуфтан ошкоро гуфтан.

То чанд сухан ба парда гӯям,
Розе ду-се пўстканда гӯям. *Ҷомӣ*

ПЎСТЛАХТ پوست لخت порчаи пўст, пўстпора.

Назар карду дидаш яке пўстлаҳт,
Ҳавас кард гирад ба онӣ раҳт. *Саъдо*

ПЎСТПОРА پوست پاره порчаи пўст; киноя аз пешдомани чармини Қоваи оҳангар аст, ки онро байрақ сохта буд.

Қи пўстпорае ояд ҳалоки давлати он,
Қи мағзи бегунаҳонро диҳад ба аждарҳо. *Ҳоқонӣ*

пўш پوش асоси замони ҳозираи пўшидан.

ПЎШ پوش худнамоӣ; карруфар.

Пўшу такаббур чӣ диҳад моя? — Ҳеҷ!
Боду дамеро чӣ бувад моя? — Ҳеҷ!

Хисрави Деҳлавӣ

ПЎШИДА پوشيده 1. сифати феълӣи замони гузаштаи пўшидан; 2. пинҳон, нухуфта, махфӣ.

Бар оламиён пўшида нест, ки пеш аз ин татовулу истилои роҳзанон ва дуздон то чӣ ғоят буд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Яке з-он миён гуфт, к-аз шоҳи Чин
Паёмест пўшида сўи ту ин. *Ҷомӣ*

пўшида роз рози махфӣ, сирри пинҳонӣ.

Гуфт, к-аз ҳар ҷо хабар ҷустанд боз,
Қас набуд огоҳ аз он пўшида роз. *Ҷомӣ*

пўшида будан махфӣ будан, пинҳон будан.

Надонам чӣ розест мӯи миёнат,
Қи аз пераҳан низ пўшида бошад. *Мушиқӣ*

пўшида гаштан пинҳон мондан, ошкор нашудан.

Бувад пайдо бар аҳли илм асрор,
Вале пўшида гашт аз чашми ағбёр. *Носири Хисрав*
пўшида дидан дуздида нигоҳ кардан, бо гӯшаи чашм нигоҳ кардан.

Ба сўи шоҳи худ дуздида мидид,
Гаҳе пайдо, гаҳе пўшида мидид. *Хисрави Деҳлавӣ*
пўшида доштан махфӣ нигоҳ доштан, ошкор накардан.

Ба дом омад ҳама тан чуз забонаш,
Забонаш дошт пӯшида ниҳонаш.

Фахриддини Гургонӣ

пӯшида нигоҳ кардан *ниг.* пӯшида дидан.

Амир овози Абуаҳмад бишнуд бегона, пӯшида
нигоҳ кард, мар-уро дид. «*Таърихи Байҳақӣ*»

3. он чӣ пинҳон карда шудааст.

Зи зар коху ганҷаш тигӣ кард пок,
Баровард пӯшидаҳо аз мағок. *Асадӣ*

4. дар шакли чамъ пӯшидагон духтарон ё занони
ҳарамнишин, парданишин, мастура.

В-аз он пас бифармуд шоҳи ҷаҳон,
Ки оранд пӯшидагонро ниҳон. *Фирдавсӣ*

Фуру ҳӯрд шайх ин ҳадиси қарам,
Шунунданд пӯшидагони ҳарам. *Саъдӣ*

ПҮШИДАГӢ *پوشيدگى* махфӣ будан; чизи пинҳонӣ, но-
маълум, махфӣ.

Зи пӯшидагиҳо хабар доштан,
Зи нодидаҳо баҳра бардоштан ... *Низомӣ*

ПҮШИДАН *پوشيدن* 1. дар бар кардан, ба тан кардан
(либосро).

Яке зард пирохани мушкбӯй
Бипӯшиду гулноргун кард рӯй. *Фирдавсӣ*

2. пинҳон кардан, руст кардан.

Ваҳ ки розам фош хоҳад шуд, чӣ сон пӯшам зи
ҳалқ

Ҷеҳран зарду сиришки арғувонирангро. *Ҷомӣ*

Поси хотирдорӣ, эй оина, аз мо ёд гир,
Айбҳои халқ мебинему мепӯшем мо. *Сайидо*

3. фаро гирифтан.

Яке бод бархост аз размғох,
Ҳаворо бипӯшид гарди сиёҳ. *Фирдавсӣ*

4. ҷилавгирӣ намудан, пешгирӣ кардан, пеши чизе
гирифтан; ғимоя кардан.

Ҳар байдаке, ки бирондӣ, ба дафъи он кушидӣ
ва ҳар шохе, ки бихондӣ, ба фарзин бипӯшидӣ. *Саъдӣ*

ПҮШИДАНИ *پوشيدانى* пӯшок, либос, либосворӣ, он чӣ ба
тан пӯшида мешавад.

Зи пӯшидани, ҳам зи огандани
Зи ҳар сӯ биёвард овардани. *Фирдавсӣ*

ПҮШИДАРОЗ *پوشيدهراز* розпӯш, роздор, сирдон.

Ба фармони шаҳ марди пӯшидароз
Зи рози нуҳуфта гиреҳ кард боз. *Низомӣ*

ПҮШИДАРОЗӢ *پوشيدهرازى* розпӯшӣ, сирро пинҳон дош-
тан.

Зи пӯшидани роз шуд рӯйзард,
Ки пӯшидарозӣ дил орад ба дард. *Низомӣ*

ПҮШИДАРУХ||**ПҮШИДАРУӢ**(*ي*) *پوشيدهروخ* 1.
рӯйпӯшида, мастура; маҷ. маҳҷуба, хиҷобнок.

Ниғаҳ кун ба фарзанду пайванди ман,
Ба пӯшидарӯёни дилбанди ман. *Фирдавсӣ*

Қанизони пӯшидарух чун парӣ
Дароянд дар арзи ҷавлонгарӣ. *Ҷомӣ*

2. ниҳон, махфӣ.

Ҷаҳоне дигар ҳаст пӯшидарӯй,
Ба он ҷо тавон кард ин ҷустуҷӯй. *Низомӣ*

ПҮШИДАЧАШМ *پوشيدچشم* нобино, кӯр; бебасират.

Чу пӯшидачамшӣ, набинӣ, ки роҳ
Надонӣ ҳама вақти рафтагӣ зи чоҳ. *Саъдӣ*

ПҮШИДАЧЕХР *پوشيدهچهر* 1. рӯйпӯшида, пӯшидарӯй;
2. махфӣ, ниҳон.

Ба дил гуфтам: Ин рози пӯшидачеҳр
Набинад магар ҷони Бузурҷмеҳр. *Фирдавсӣ*

ПҮШИДАҲОЛ *پوشيدهحال* он кӣ ҳолаш пӯшида, он кӣ
вазъияташ аз назарҳо пинҳон аст.

Ошиқи гулгунҷан пӯшидаҳол,
Пардадараш гашта насими шамол. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПҮШИШ *پوشش* 1. пӯшок, либос, рахт.

Бараҳна чу зояд зи модар касе,
Набояд, ки нозад ба пӯшиш басы. *Фирдавсӣ*
Ҳуришхо поку ҷонафзову нӯшин
Чу пӯшишҳои нағзу хубу рангин.

Фахриддини Гургонӣ

2. болопӯш.

Таҳамтан бипӯшид сози набард,
Ҳама пӯшишаш буд ёқути зард. *Фирдавсӣ*

3. парда, рӯйпӯш.

Кушоданд чун пӯшиши абрфом,
Ба зераш чӣ диданд? — Моҳи тамом.

Хисрави Деҳлавӣ

Дуруа ду ҳавдачи мурассаъ,
Аз пӯшиши парниён муқаннаъ. *Шоҳин*

4. сақф, шифт; бом.

Хона набувад сохта бе пӯшишу бе дар,
Бустон набувад хуррам бе сабзаву ашқор.

Фаррухӣ

ПҮШОН(И)ДАН *پوشاندن*||*پوشانيدن* 1. дар бар кунондан,
бар тан кунондан (либосро бар касе).

Амир фармуд, то писари вазир Абдулҷабборро
хилъат пӯшониданд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

2. пинҳон кардан, ниҳон доштан, махфӣ кардан.

Худоро, кам нишин бо хирқапӯшон,
Рух аз риндони бесомон мапӯшон. *Ҳофиз*

Роҳи ҳақро ба хушомад бипӯшонанд.

Аҳмади Дониш

ДИДА ПҮШОНДАН а) чашм пӯшондан; б) киноя аз сарфи
назар кардан.

Дӯш расидам ба гӯш аз лаби ҷонон хитоб;
Эй дил, агар ошиқӣ, дида бипӯшон зи хоб.

Қамоли Хучандӣ

ПҮЯ *پويه* 1. дав, тохт, рафти тезу тунд, гашти босуръат.

Чу зин бар пушти Гулгун баст Ширин,
Ба пӯя даст бурд аз Моҳу Парвин. *Низомӣ*

То чанд ба худ ситеза кардан,
По бар сари пӯя ранча кардан? *Шоҳин*

АСП БА ПҮЯ ФИКАНДАН асп давондан, асп тохтан, асп
рондан.

Завора чу бишнид он панди ӯй,
Ба пӯя фиканд аспу бинҳод рӯй. *Фирдавсӣ*

2. хоҳиш, ҳавас, орзу, иштиёқ, ирода, оҳанг.

Туро пӯяи духти Лухросп хост,
Дилат хоҳиши Сому Қобул кучост. *Фирдавсӣ*

Маро пӯяи падар хавост, Мунзир ўро сӯи падар
фиристод. «*Таърихи Табарӣ*»

ПҶЯНДА پوينده 1. даванда, бо суръат раванда, тезрафтор;
пӯянда боло аспи даванда.

Бичунбид Гударз аз ҷои хеш,
Биёвард пӯянда болои хеш. *Фирдавсӣ*

пӯянда мард марди тезрафтор, марди давон, қосид.

Яке нома бинвишт наздики шох,
Барафканд пӯянда марде ба роҳ. *Фирдавсӣ*

2. аспи тезрафтор.

Хамерафт бар об бетарсу бок,
Бад-он сон ки пӯянда бар рӯи хок. *Ҷомӣ*
Зи пӯяндагон хар кӣ буд некрав
Хуриш қардшон сабзаву коҳу ҷав. *Фирдавсӣ*

3. ҷӯянда, ҷӯён чизе.

В-он кас, ки ба худ фуру наёмад,
Пӯяндаи ҳақгузин шумораш. *Ҳоҷонӣ*
Марди пӯянда роҳ пеш гирифт,
Рафту дунболи кори хеш гирифт. *Хисрави Деҳлавӣ*

ПҶЯНДАРОҲ پوينده راه роҳнавард, тезрав.

Суви хона бинҳод сар бо сипоҳ
Бар он бодпоёни пӯяндароҳ. *Фирдавсӣ*

Р

Р ҳарфи ҳаҷдахуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои
арабии тоҷикӣ ҳарфи ر; *ниг. ре.*

РААВРО راورا *ниг. роваро.*

РАБ(Б) а. رب 1. парвардигор, худо; ё раб! эй худо!

Қай диҳад даст ин ғараз, ё раб, ки ҳамдастон
шаванд
Хотири маҷмӯи мо, зулфи парешони шумо? *Ҳофиз*
2. соҳиб, молик.

Рабу марбуб аз ин мақом шукуфт,
3-ин чаман аҷзи эҳтишом шукуфт. *Бедил*

РАБАЗ а. ريبس девор, ҳисори гирди шаҳр, гирдогирди
ҳисори шаҳр.

Берун аз ин шаҳристон дар рабаз корвонсароҳ
ва бозорҳост. *Носири Хисрав*

Ончунон ки подшоҳон борҳо ҳисор қардаанд ва
рабазе будаст ўро мисли рабазин Бухоро.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

РАББ а. رب *ниг. раб(б).*

РАББОНӢ а. ربانى мансуб ба худо.

Ту суратҳои рӯҳонӣ, бале, дидӣ ба пинҳонӣ,
Зи базму разми раббонӣ, зи сирру рамзи ӯ ихфо.
Шамси Табрезӣ

РАББУЛИБОД а. رب العباد худон бандагон.

РАБВ I || **РАБВА** а. ربوه пушта, теппа, баландӣ.

Ғам чу бинӣ, дар канораш каш ба ишқ,
Аз сари рабва назар кун дар Димишқ. *Румӣ*

РАБВ II а. ربو яке аз бемориҳои шуш, ки мубталон он
беором ва тез нафас мекашад, кутӯҳнафасӣ, зикуннафас.

Рабв аз тангии уруқи азал
В-аз завориб на дар мақому маҳал. *Саной*

РАБВА а. ربوه *ниг. рабв I.*

РАБЕЪ а. ربيع баҳор, баҳорон; мавсими рабеъ фасли баҳор.

Атфоли шохро ба қудуми мавсими рабеъ кулоҳи
шукуфа бар сар ниҳода ... *Саъдӣ*

РАБЕӢ ربعى мансуб ба баҳор, баҳорӣ.

Ҳар кӣ андеша кунад, ки ин анвоъ мезаву раёҳни,
ки баъзе ҳарифӣ асту баъзе рабӣ ва баъзе сайфиву
баъзе шатавӣ. ҷӣ гуна ҷамъ буда бошад.

Носири Хисрав

РАБИБ а. ربيب 1. парварда, дастпарвард; нону намак-
хӯрда.

Зан ... арз қард, ки чандин сол аст, ки шавҳари
ман рабиби неъмату раҳини ҳазрати туст.

«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

2. писаре ки зан аз шавҳари собиқ овардааст, писари
ўгаӣ нисбат ба шавҳари дуйӯми зан.

РАБИБА а. ربيبه 1. муаннаси рабиб; 2. духтаре, ки зан
аз шавҳари собиқ овардааст, духтари ўгаӣ нисбат ба
шавҳари дуйӯми зан; 3. доя, парастори кӯдакон.

РАБОТ а. رباط ҳавлӣ ё маҳалли истиқомати мусофирон,
корвонсарой, мусофирхона.

Нур ҷон бузург аст ва дар вай масҷиди ҷомеъ
аст ва работҳои бисёр дорад ва ба ҳар соле мар-
думони Бухоро ва ҷои дигар ба зиёрати он ҷо
раванд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Баҳри коре омадам дар мулки Хӯз,
Дар работе гаштам осуда ду рӯз. *Румӣ*

♦ **работи тан киноя** аз вучуди инсон, ҳастӣ.

Аз работи тан чу бигзаштӣ, дигар маъмура нест,
Зоди роҳе барнамедорӣ аз ин манзил ҷаро?! *Соиб*

РАБОҲ а. رباح фонда, суд, манфиат.

Он яке дар кишти аз баҳри рабоҳ,
В-он яке бо фиқу дигар бо салоҳ. *Румӣ*

РАБТ а. ربط бастан, пайванд қардан; пайвастагӣ, бастагӣ
алоқа, робита.

Дар он ҳолат Меҳралӣ хост мисраъҳои дарвоза
бо ҳам рабт диҳад. *Бедил*

Баъзе бузургони шаҳр, ки бо Аҳмадхон рабте
доштанд, восита шуда, сулҳ дар миён оварданд.
«*Хизонаи омирав*»

РАБУДАӢ ربودگى ғорат; маҷ. дилбарӣ.

Лек мидид аз ӯ рабудағие
В-андар он хар дамаш фузудағие. *Ҷомӣ*

РАБУДАН ربودن 1. бо ҷобукдастӣ аз касе чизе гирифтани;
чанг зада гирифтани.

Бонг барзад ба тунд шерон зуд
В-аз миёни ду шер тоҷ рабуд. *Нисонӣ*

- Шаробе дех, ки хоб аз ман рабояд,
Хумори мастиву шавқам фазояд. *Хисрави Деҳлавӣ*
2. чалб қардан, чазб қардан, ба худ кашидан.
Овехта ба ҳар сари мӯ чони оламе
Зулфат, ки дар рабудани дилхо диловар аст. *Шоҳин*
дил рабудан мафтун қардан, муҳаббати касеро ба худ
чалб қардан.
Ба лутфи холу хат аз орифон рабудӣ дил,
Латифаҳои аҷаб зери дому донаи туст. *Ҳофиз*
- РАБУН** رُبُون пуле, ки пеш аз кор ба хизматчиён дода
мешавад; бунак, байёна.
Эй харидор, ман гуно ба ду чиз:
Ба тану чону меҳр дода рабун. *Рӯдакӣ*
Хасми ту дар разм ба мурдорхор
Дида рабун додаву дил музди кор. *Хисрави Деҳлавӣ*
- РАБЪ** а. رِبْع манзил, манзилгоҳ, сарой; маҳалла, кӯй.
Рабъ аз дилам пурхун кунам, хоки даман гулгун
кунам,
Атлолро Ҷайхун кунам аз оби чашми хештан.
Муизӣ
Ҷуз ман, ки ба чирадастии табъ
Бастам талале зи нав дар ин рабъ. *Шоҳин*
рабъу атлол ҷойҳои истиқоматии обод ва ғайриободи
қадимӣ.
Гӯяд хабару баён кунад ҳол,
Аз манзили ёру рабъу атлол. *Ҷомӣ*
- РАВ** رَو равиш, рафтор.
Раҳи дуру таъҷилу тангии дав
Бимонданд аспони тозӣ зи рав. *Ҳотифӣ*
рав қардан равон қардан; тозондан.
Оқуе дидам мода ва бача бо вай, аспро барангех-
там ва нек рав қардам ва бача аз модар ҷудо монд
ва ғамӣ шуд. «*Таърихи Байҳақӣ*»
- РАВАН** رَوَان имтиҳон, озмоиш, таҷриба.
Қард бояд мар-маро в-уро раван,
Шер то тимор дорад хештан. *Рӯдакӣ*
- РАВАНДА** رَوَانْدَه 1. сифати феълӣи замони ҳозираи рафтан.
Чӣ чиз аст он раванда тираки хурд?
Чӣ чиз аст он паллақ теғи буррон? *Рӯдакӣ*
Раванда ва хазанда дар он мусовианд ва мушорик.
Аҳмади Дониш
2. раҳгузар, мусофир; маҷ. қаландар, дарвеш.
Тане чанд аз равандагон дар сӯхбати ман буданд.
Саъдӣ
равандагони тариқат аҳли тариқат; киноя аз сӯфиён.
Равандагони тариқат ба ним ҷав нахаранд
Қабон атласи он кас, ки аз ҳунар орнст. *Ҳофиз*
3. нағз роҳ гарданда, тезрав, тундрав (онд ба чорпон
саворӣ ва борқаш).
Раванда бора ҳам бар сар дарояд,
Буранда теғ ҳам кундӣ намояд.
Фахриддини Гургонӣ
тахти раванда тахти равон, тахте, ки онро бардошта
мебаранд.
Ба фирӯзрой шаҳи некбахт
Ба тахти раванда даромад зи тахт. *Низомӣ*
- РАВВОҚ** а. رَوَاق пок, тоза, зулол, соф, холис (об, шароб).
Чуръае бар рӯи хубони литоф
То ҷӣ гуна бошад он раввоқу соф. *Румӣ*

РАВЗА а. رَوْضَه 1. боғ, сабззор.

- Чунон нодир афтода бар равзае,
Ки бар лочувардӣ табақ байзае. *Саъдӣ*
Пое ба хоби равзаи сабру тахаммулам,
Натвон ба теғ қард зи доман ҷудо маро. *Соиб*
равзаи фирдавс боғи биҳишт.
Гуле, к-аз равзаи фирдавс хезад,
Зи шарми рӯяшон бар хок резад. *Ҷомӣ*
Зоҳид ба ҳавои ҳарам аз кӯн ту шуд дур,
Худ кӯн ту дар равзаи фирдавс даре дошт. *Шоҳӣ*
2. маҷ. мақбара, марқади одамони бузург; мазор.
...Иҷозат фармояд, то бар сари равзаи худо-
ванди худ мӯътакиф шавам. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
Ғунҷаи хурраи аз хоки Ҳилоли маталаб,
Ки сари равзаи у ҷой гули хуррам нест. *Ҳилолӣ*
- ◇ **равзаи доруссалом киноя аз биҳишт.**
Дар айши нақд кӯш, ки чун обхӯр намонд,
Одам биҳишт равзаи доруссаломро. *Ҳофиз*
равзаи дӯзахбор киноя аз шамшерӣ обдор; **равзаи**
моҳи муҳаррам марсия; **равзаи ризвон** боғи биҳишт,
чаннат.
Бустоне буд... ёдгоре аз равзаи ризвон. *Авфӣ*
- РАВЗАГОҶ** رَوْضَه گَه 1. боғ, сабззор, марғзор, гулистон.
Гарм бурун ҷастам аз он равзагоҳ,
Не хабарам аз сару не аз кулоҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*
2. маҷ. мақбара, қабр, гӯр, марқад.
Аз кӯҳ даромадӣ чу сайле (селе),
Рафтӣ суи равзагоҳи Лайлӣ. *Низомӣ*
- РАВЗАН**||**РАВЗАНА** رَوْزَن||**روزنه** 1. сӯроҳе дар девор ё дар
шифти хона барои баромадани дуди оташдон ва дарома-
дани рӯшноӣ.
Хонаро ҷаҳор равзан аст ба ҷаҳор гӯша ва бар
равзানে аз он тахтае обгина ниҳода, ки хона бад-он
равшан аст. *Носири Хисрав*
Оташ аз хонаи ҳамсоияи дарвеш махоҳ,
К-он ҷӣ бар равзани ӯ мегузарад, дуди дил аст. *Саъдӣ*
равзани гулхан сӯроҳест барои баромадани дуд аз
оташдон, бухорӣ ва гулхан; дудқаш, мӯрӣ. †
Чу лола равзани гулхан бувад гиребонам,
Аз ин ҷӣ суд, ки дар боғ киштаанд маро. *Ваҳид*
2. сӯроҳ, шикоф, дарича.
Равзани уҷбу риё масдуд шуд,
То гуно халқ аз назар мафқуд шуд. *Румӣ*
Равзани ҳар гӯш пур аз бонги руд,
Гунбади сар пур зи садои суруд. *Хисрави Деҳлавӣ*
- РАВЗРАНГ** رَوْضَه رَنگ сабзранг, кабуд.
Субҳи зафар теғи ўст хурвашу равзранг,
Равзаи дӯзахасар хури забони уқоб. *Ҳоқонӣ*
- РАВИШ** رَوِش 1. рафтор, тарзи рафтор, ҳаракат.
Ба дорое, ки давронро равиш дод,
Ба маъбуде, ки ҷонро парвариш дод... *Низомӣ*
2. роҳ, тариқ, тарз.
Ту инро дурӯғу фасона мадон,
Ба як сон равиш дар замона мадон! *Фирдавӣ*
равииш додан тарзи рафтор омӯхтан.
Фиребанда бозигаре чун парӣ,
Парио равиш дода дар дилбарӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

РАВИ(Й)Я||РАВИ(Й)ЯТ *а. رويه||رويت* 1. фикр, андеша дар коре, тадбир.

... то ба муддате андак андозаи раъю равийят ва дӯстию шафаққати ӯ маълум гардонид.

«Калила ва Димна»

2. тариқа, роҳ, тарз.

Устод ба даст орад, ки ҳадси қавимаш дар илми рӯё равияти юсуфӣ дорад. *Авфӣ*

РАВНАҚ *а. رونق* 1. сайқал, чило, обдорӣ; фуруғ, тобиш.

Расми ту равнақ диҳад расми бузургонро ҳаме Ҳамчу ёкуте, ки ӯ равнақ диҳад ашбохро. *Муиззӣ*

2. тару тозагӣ, тароват, обу ранг.

Равшани талъати ту моҳ надорад, Пеши ту гул равнақи гиёҳ надорад. *Ҳофиз*

Эй, бурда руҳат равнақи гулҳову суманҳо, Дорад даҳани танги ту дар ғунча суҳанҳо. *Ҷомӣ*

3. бузургӣ, ҳашамат, шукӯҳ; тантана.

Пушти мо гарм аз ту буд, эй офтоб, Равнақи ҳар қасру ганчи ҳар хароб. *Румӣ*

4. болоравӣ, пешрафт, инкишоф, тараққӣ.

Равнақи кори мо кӣ хоҳад дод, Гар ту рӯзе ба мо напардозӣ. *Анварӣ*

Набошад равнаке дар аҳди мо комилӣёронро, Ниҳон дар пардаи зангор гардиданд чавҳарҳо.

Сайидо

... ва назми тамаддунро равнақ бувад.

Аҳмади Дониш

равнақи бозор костан касод шудани бозор.

Шабпара гар васли офтоб ноҳақад, Равнақи бозори офтоб нақоҳад. *Саъдӣ*

равнақи чизеро шикастан аҳамият ва эътибори чизеро кам кардан.

РАВНАҚАНГЕЗ *رونق انگيز* равнақбахш, дурахшу зебондиханда; пешбаранда.

Ба ҳар чойгаҳ равнақангези кор,

Ба ҷуз дар шабистону ҷуз дар шикор. *Низомӣ*

РАВНАҚГАРӢ *رونق گرى* чилодиҳӣ, дорон қобилияти равнақдиҳӣ будан; фуруғ, тобиш, дурахш.

Дар ин фасл аз оби равнақгарӣ

Шуда каҳрабо ғунчаи ҷаъфарӣ. *Турро*

РАВО *روا* 1. мумкин, ҷоиз; сазовор, муносиб.

Васиятнома бинависӣ, раво бувад. *Авфӣ*

раво доштан ҷоиз доништан; иҷозат додан.

Подшоҳе, к-ӯ раво дорад ситам бар зердаст, Дӯстдораш рӯзи сахтӣ душмани зӯровар аст. *Саъдӣ*

2. маҷ. равнақёфта, тараққикарда; **раво шудани бозор** равнақ ёфтани бозор, гармини бозор.

Ба озодмардӣ даре баркушод,

Ки бозори озодагон шуд раво. *Муиззӣ*

То гашт харидори ҳунар роҳи баландаш, Бозори ҳунармандон якбора раво шуд. *Масъуди Саъд*

3. роиҷ, маъмул, дар бозор қабул шаванда (дар бо-раи ӯул).

Бад-он таърих дар дасти мардумон сими Хоразм раво нашуда буд ва мардумон он сим ба ноҳуш-дилӣ гирифтандӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

раво будан ҷорӣ будан, ҳукму эътибор доштан.

Чу сӣ соле ба гетӣ подшо буд,

Ки фармонаш ба ҳар ҷое раво буд. *Масъуди Марвазӣ*

раво шудани ҳоҷат (*ё таманно*) ба ҷо оварда шудани талаб ва илтимос.

Ин дам талаб, ки роҳат аз ин дам шавад паид,

Ин ҷо талаб, ки ҳоҷат аз ин ҷо шавад раво. *Соиб*

РАВОЕҶ *а. روايچ* ҷ. роиҷа.

Даст бар даҳон мениҳад, то равоеҳи даҳон ба машоми ӯ нарасад. *Авфӣ*

РАВОКОМ *روا کام* касе, ки ба муродаш расидааст; одами некбахт, комъёб.

Равоком омадӣ ё норавоком, —

Аз ин ҳар ду кадомин барниҳам ном?

Ҷаҳридини Гургонӣ

РАВОН I *روان* 1. сифати феълӣи замони ҳозираи рафтани;

2. ҷорӣ; ҳаракаткунанда, раванда, сайёр.

Ҳам дар он ҳафта якеро дидам аз эшон бар бод-пое савор равон ва ғуломе чанд аз пай давон. *Саъдӣ*

Хун меравад зи чашмам, он бахт ку, ки бинам Сарве нишаста бар лаб ин чашман равонро. *Ҷомӣ*

Мисриён ӯро китобхонаи равон мегуфтанд.

«Таърихи Фариста»

равон гаштан (*ё шудан*) а) рафтани, раҳсипор шудан.

Равон гашта бар гушаи боргоҳ

Хироманда сарве чу тобанда моҳ. *Ҳочу*

б) ҷорӣ шудан.

Монанди об дар гулу райҳон равон шудем, То аз замини ташнаи мо бардамад гиёҳ.

Шамси Табрзӣ

равон кардан ҳаракат додан, роҳӣ кардан; фиристодан; ирсол доштан.

Мудаббирони умури фалак зи роҳи Хутан

Ба тирагӣ зи Ҳабаш лашкаре равон карданд.

Убайди Зоконӣ

равон шудан *ниг.* **равон гаштан**; 3. маҷ. иҷрошаванда.

Дар ин нуктае ҳаст, гар бишнави,

Ки ҳукмат равон боду давлат қавӣ. *Саъдӣ*

равон доштани ҳукм ҷорӣ кардани ҳукм, ба амал овардани ҳукм.

Бихоҳ ҷону дили бандаву равон бистон,

Ки ҳукм бар сари озодагон равон дорӣ. *Ҳофиз*

4. тез, зуд, даррав, фавран.

Зи ханҷаркаши ғамзааш ғам мадор,

Равон ҷон ба ҷондори лаълаш сипор. *Ҳочу*

Биё, соқиё, май равонтар бидех,

Сабук бошу ҷоми гаронтар бидех. *Ҷомӣ*

5. сабукрав, тезгард, сареуссайр, хушрафтор.

Қӣ харад баҳри худ харе раҳвор?

Ҳар мағӯ — астари ҷавону равон. *Ҷомӣ*

6. лоиқ, шоиста, муносиб; раво, ҷоиз.

Он ҷӣ, ки бар худ нарисандӣ равон,

Бар дигаре ҳам нарисанд, ар тавон. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

◇ **равон доштани** (*ё сохтани*) **абҷад** аз ёд кардан, аз бар кардан ва аз худ намудани хат.

РАВОН II *روان* ҷон, рӯҳ.

Сухан чун баробар шавад бо хирад,

Равони сароянда ромиш барад. *Фирдавӣ*

Эй рафиқи меҳрубон ва эй роҳати равон, маро сафари зарурӣ пеш омад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **равон** гусалидан *киноя* аз мурдан.

Вақте ки кам шавад зи сари саркашон хирад,
Рузе ки бигсалад зи тани баддилон равон ...

Заҳири Форёбӣ

равон таманно кардан *киноя* аз чон талабидан, аз касе фидо кардани чони худро талаб намудан.

Гар аз рон ту баргардам, бахилу ноҷавонмардам,
Равон аз ман таманно кун, ки фармонат равон бошад.

Саъдӣ

РАВОНБАХШ **روان بخش** 1. чонбахш, зиндагибахш, руҳафзо.

Хун шуд дилам аз ҳасрати он лаъли равонбахш,
Эй дурчи муҳаббат, ба ҳамон муҳру нишон бош!
Хофиз

... Агарчи равонбахшу чонпарвар аст,
Дар ашъори нав лаззати дигар аст. *Ҷомӣ*

2. зиндакунанда (лақаби худо).

РАВОН(И)ДАН **روانیدن** **روانیدن** фиристодан, роҳӣ кардан, равона кардан, ирсол доштан.

Ин ду гурӯҳро дар муҳосираи қалъа аз ду чониб равонем. *«Шоҳномаи Фарғона»*

РАВОНМЕЗ **روان آمیز** руҳафзо, чонбахш.

Яъне аз чидди ўст ҷонвез,
Ҳазлаш аз сеҳр шуд равонмез. *Саной*

РАВОНСО(И) **روان سوا (ی)** осоишдихандан чон, роҳатбахш.

Агарчи шоири усто равонсо сухан гӯяд,
Ҷуз андар мидхати ӯ он суханҳо беравон бошад.
Фарруҳӣ

Обид ба шаҳр даромад ва бӯстонсарои хоси малик бад-ӯ пардохтанд, — мақоме дилкушоӣ ва равонсоӣ чун бихишт. *Саъдӣ*

РАВОНПАРВАР **روان پرور** чонпарвар, зиндагибахш, фараҳовар, дилкушо.

Равонпарвар анфоси анбарфишон,
Зи гулзори фирдавс додӣ нишон. *Ҳочу*

РАВОНПАРДОЗ **روان پرداز** он кӣ чони худро фидо мекунад, чон фидокунанда.

Бӯсаи ошиқи равонпардоз
Даҳанаширо ба ханда ёбад боз. *Саной*

РАВОНХОҶ **روان خواه** гадо, садақаталаб, соил.

Падар гуфт: Яке равонхоҳ буд, ...
Ҳама дар ба дар хушкнон боз ҷуст.

Абушақури Балхӣ

Дар он кӯй пире равонхоҳ буд,
Ки дасташ зи хар ком кӯтоҳ буд. *Оғочӣ*

РАВОНӢ **روانى** 1. ҷоришавандагӣ, иҷрошавандагӣ, ба амал оянда будан.

Ҳаст фармонт бар замона равон,
Доимаш ҳамчунни равонӣ бод. *Анварӣ*

2. фавран, дарҳол.

Барфавр шахзода Ҷушқоб бирасид ва равонӣ ба боргоҳ даррафт. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

3. салосат, салисӣ, мавзунӣ.

Дуруштхӯй мапиндариаш, ки назди тааммул
Мубарҳан аст зи хар сактае равонии Савдо. *Савдо*

РАВОВАР **روارو** 1. ба таври анбӯх ва галаён ба ҷое равона шудан, ба роҳ даромадан.

Чу фармон ба фармонпазирон расид,
Хуруши раворава ба кайвон расид. *Ҳотифӣ*

2. бо шитоб, аз паи касе бо шитоб рафтан.

Раворава даромад ба даргоҳи Сом
Маҳи бонувон хондандаш ба ном. *Фирдавсӣ*

РАВОВАРЗАН **رواروزن** касе, ки шаймур ё карной менавозад, карнойзан, карнайчӣ.

Раворавазанон нои заррин заданд,
Сарпарда бар пушти Парвин заданд. *Низомӣ*

РАВОТИБ **ا. رواتب** ҷ. **ротиб**.

Чавҳари ро таширф дод ва дар равотиби ӯ дарафзуд. *Авфӣ*

РАВОФИЗ **ا. روانض** ҷ. **рофизӣ**.

Яке аз равофизро дидам, ки собиқ дар рафз ғулвви тамом дошт. *Аҳмади Дониш*

Алиқулӣ далоили ақлӣ бад-он ҷоҳилони гумроҳ ва равофизӣ бериҳ хонд. *«Фатҳнома»*

Занони равофиз аз хонаҳо баромаданд ...

«Хизонаи омира»

РАВОВАӢ **روائى** 1. равнақ, ривоч; муқобили касодӣ.

Аз кучо хост ин равонӣ ҷаҳл,
Аз ҷӣ афтод ин касоди хунар? *Заҳири Форёбӣ*

2. сазоворӣ, шоистагӣ.

Надорад саркашӣ он ҷо равовӣ,
Ба коре н-ояд он ҷо подшой. *Убайди Зоконӣ*

РАВОҚ||РИВОҚ **ا. رواق** 1. пешайвон, ки ба шакли меҳроб дар пешгоҳи биноҳои муаззам месозанд.

Аз ин работи дудар чун зарурат аст раҳил,
Равоқу тоқи маишат чи сарбаланду чи паст! *Ҳофиз*

2. гунбаз.

Дари хонаҳоро сияҳ кард пок,
Зи коху равоқаш баровард хок. *Фирдавсӣ*

... Ва равоқест бар ҷониби маъриқ, қабри Юшаъ
ибни Нун дар он ҷост. *Носири Хисрав*

◇ **равоқи бесугун** *киноя* аз осмон; **(ин)** **равоқи забарҷад** *киноя* аз осмон.

Бар ин равоқи забарҷад навиштаанд ба зар,
Ки ҷуз нақӯни аҳли қарам нахоҳад монд. *Ҳофиз*

равоқи манзари чашм мардумакӣ чашм.

Равоқи манзари чашми ман ошъонаи туст,
Қарам намову фуруд о, ки хона хонаи туст.

Ҳофиз

(ин) **равоқи муқарнас** *киноя* аз осмон.

Эй кош, ин равоқи муқарнас шавад хароб!
Тӯфон кунад ҷу чашми ман аз чашмасор об! *Савдо*

равоқи симгун *киноя* аз осмон.

РАВОҶ **ا. رواج** беғоҳӣ, шом, аввали шаб.

Ҳар ду лашкар ... аз сабоҳ то наздики равоҷ ...
ба қори худ машғул буд. *«Равзат-ул-осфот»*

Хатаг нишонӣ равоҷу руҳат мисоли сабоҳ,
Ба ёди ин ду манам фориғ аз равоҷу сабоҳ. *Шеҳин*

РАВОҲИЛ *a.* رواجهل *ч.* роҳила.

Нигаҳ кардам ба гирди корвонгоҳ,
Ба ҷои хаймаву ҷои равоҳил. *Заҳири Форёбӣ*

Дуздон ва муфсидони Дакан... равоҳил ва қаво-
филро мезаданд. «*Тағрихи Фаршма*»

РАВС *a.* روت саргин, наҷосат, пасафканда.

... Фармуд, то Масҷидулҳаромро аз равс ва хун
пок гардониданд. «*Равзат-ус-сафо*»

РАВШАН||РҶШАН روشن **1.** нуронӣ, дураҳшон, тобон; *муқобили торик 1.*

Дониш андар дил ҷароғи равшан аст,
В-аз ҳама бад бар тани ту ҷавшан аст. *Рӯдакӣ*

2. ошкор, возеҳ, сарех, маълум.

Ҳоҷӣ, ки равшанат шавад аҳволи сирри нишқ,
Аз шамъ пурс қисса, зи боди сабо мапурс! *Ҳофиз*

равшан кардан а) афрӯхтан, тобон кардан.

Аз шӯълаҳои оҳ маро хона равшан аст,
Равшан макун ҷароғ, ки ин хона равшан аст.
Махфӣ

б) ошкор кардан, сарех кардан, возеҳ кардан.

Дар баёнаш достоне мезанам,
Ҳоли махфӣ бар ту равшан мекунам. *Румӣ*

равшан шудан возеҳ шудан, ошкор шудан.

Ҳеҷ равшан нашуд аз ҳастии мо ғайри ҳиҷоб,
Шаҳс тасвири ҳамин оннаи урьён дошт. *Бедил*

3. *маҷ.* ҳолӣ аз ғубори тирағӣ ва андӯҳ, беғам, бе-
парво; пок, тоза.

Дилат равшану вақт маҷмӯъ бод,
Қадам собиту поя марфӯъ бод! *Саъдӣ*

4. соф, бедурд, мураввақ.

Набиди равшану дидори хубу рӯи латиф
Агар гарон буд, зи ман ҳамеша арзон буд. *Рӯдакӣ*

Гузаштаему гузаштему омадему шудем,
Ту шод зию бикун нӯш бодаи равшан. *Амъақ*

равшан гулоб киноя аз май, шароб, май соф.

Ҳама зарру пируза буд ҷомашон,
Ба равшан гулоб андар ошомашон. *Фирдавӣ*

◀ равшанони фалак киноя аз ситораҳо.

Аё шаҳе, ки ба ҳар лаҳза равшанони фалак
Ниҳанд пешу ту бар хоки тира пешонӣ.

Заҳири Форёбӣ

равшан кардани дил киноя аз хабардор кардан, бо
дониш бой кардани хотир; **чашм равшан шудан** (ё
будан) а) киноя аз хурсанд шудан, хушҳол шудан.

Ба некӣ шавад чашм равшан туро,
Зи ҳар бад бувад нек ҷавшан туро.

Абушақури Балхӣ

Ду чашмат ба фарзанд равшан бувад,
Агарчанд фарзанд душман бувад.

Абушақури Балхӣ

б) иборан табриқӣ буда, ба муносибати ягон ҳодисаи
мурсандиовар, мас. аз сафар баргаштани одами наз-
диқи касе ё таваллуди фарзанд гуфта мешавад.**РАВШАНБАСАР** روشن بصر одами доно, хирадманд, зирак,
тезфаҳм.

Хирадро ту равшанбасар кардай,
Ҷароғи ҳидоят ту бар кардай. *Низомӣ*

РАВШАНБИН روشن بين касе, ки биной ва фаҳму дарки
хубе дорад.

Ҳар ғуборе, к-аз суми аспаш ба гардун баршавад,
Давлат онро тӯтиёи чашми равшанбин кунад.

Муиззӣ

РАВШАНГАР||РҶШАНГАР روشنگر афрӯзанда, тобонку-
нанда; *маҷ.* сайқалдиҳанда, ҷилодиҳанда.

Фикраҳои насри ӯ қувватдиҳи пушти ҳунар,
Нуктаҳои назми ӯ равшангари теғи зако. *Ҷомӣ*
Дар ин аҳд аз ривоҷи тирарузи
Қас онна ба равшангар наёрад. *Абутолиби Қалим*

РАВШАНГУҲАР روشن گهر асилзода; покгинат.

Яке пурсид аз он гумкардафарзанд,
Ки эй равшангуҳар, пири хирадманд.
Зи Мисраш бӯи пероҳан шунидӣ,
Чаро дар ҷои Қанъонаш надидӣ? *Саъдӣ*

РАВШАНДИЛ روشن دل **1.** покдил, он кӣ диллаш аз олон-
шу ғараз ва кудурат соф аст.

Ба ту шамъи равшандилон зинда бод,
Бар офоқ нури ту тобанда бод! *Ҷомӣ*

2. дилогоҳ, бомаърифат, доно, ориф.

Равшандиле бар ин суханон баргузорад ва ӯро
футӯҳе ҳосил шавад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

РАВШАНДИМОҒ روشن دماغ соҳиби фикри саҳеҳ ва тад-
бири дуруст.

Ҳамедун дар ин чашми равшандимоғ
Абубақр шамъ асту Усмон — ҷароғ. *Низомӣ*

РАВШАНЗАМИР روشن ضمير покдил; равшанфикр, доно.

Бихандид деҳқони равшанзамир,
Ки пас ҳақ ба дасти ман аст, эй амр. *Саъдӣ*
Ҳикояти пири равшанзамир бар ин ҳол гу-
воҳест. *Аҳмади Дониш*

РАВШАННАФАС روشن نفس покнафас; *маҷ.* адолатпеша.

Дар айёми султони равшаннафас
Набинад дигар фитна бедор кас. *Саъдӣ*
Равшаннафасон шаҳпарӣ беболу паронанд,
Хуршеди фалаксаир ба болу пари субҳ аст. *Соиб*

РАВШАННИҲОД روشن نهاد соҳиби сиришт ва табиати нек;
маҷ. одами амин, покдил, хайрандеш.**РАВШАНРАВОН** روشن روان софдил, покгинат; доно,
хушёр.

Саворон бирафтанд ҳар сӯ давон,
Ҳамон паҳлавонони равшанравон. *Фирдавӣ*

РАВШАНРОЙ روشن راي он кӣ фикри дурусту равшан до-
рад; мутафаккир.

Дил, ки оннаи шоҳист, ғуборе дорад,
Аз худо металабам суҳбати равшанрое. *Ҳофиз*

РАВШАНТОБ روشن تاب дураҳшон, тобанда.

Чу баҳри жарфи сипеҳру чу лангаре заррин
Фитода дар бунӣ баҳр офтоби равшантоб. *Муиззӣ*

РАВШАНИ روشنى нур, дураҳшонӣ, тобиш, зиё.

Шаб ёди руҳат дар дили вайроншуда раҳ дошт,
Вайронаи мо равшани аз партави маҳ дошт. *Ҷомӣ*

равшани ёфтан нур гирифтан, мунаввар шудан.

Ин лаҳза, ки ахтарам ҳаметофт,
Чашмам зи рухи ту равшани ёфт. *Шоҳин*

РАВШАНҚИЁС روشن قیاس бофаросат, дуруст муҳокимаку-
нанда, соҳиби тадбири дуруст.

Накӯсираташ диду равшанқиёс,
Сухансанҷу миқдори мардумшинос. *Саъдӣ*

Басо муҳандиси равшанқиёсу олифирк,
Ки ҳукми фитраташон гашта бар фалак ҷорӣ.

Бедил

РАВШАНҶАБИН روشن چابین зебо, хушрӯ, кушодарӯй; маҷ.
хандонрӯ, хушхӯ.

Мекашам аз тирарӯён дурдеву дард онҷунон,
К-аз кафи равшанҷабинон бодаи равшан кашем.

Ҷомӣ

РАВҒАН روغن моеест равон ва ё ғафс, дар об ҳал наша-
ванда, ки аз ҳайвонот ва наботот ҳосил мешавад.

Бад-ӯ гуфт: Дар шир равған намонд,
Шубонро бихоҳам ман аз дашт ронд. *Фирдавсӣ*

Ва харворҳо равған ва сирка сарф шуд, то санг
нармтар гардид. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

равғани зайт равғани зайтун; **равғани мисрӣ** равғани
баласон; **равғани сутур** равғани ҳайвонӣ; **равғани**
мағз ақл, тадбир, хирад; **равғани қоз** молидан **киноя**
аз тамаллуқ, хушомад ва чоплусӣ кардан, фиреб до-
дан.

Басе молид он парвонаи роз
Бар он шаҳбози ваҳшӣ равғани қоз. *Нозим*

равған аз хок (ё рег, санг) **кашидан** (ё гирифтан) **ки-**
ноя аз кори муҳол ва нумумкин кардан, кори аз ҳад
зиёд мушқил кардан.

Равған аз рег мақаш, лаб ба тамаъ ҷарб макун,
Сина бар теғ бинех, об зи Уммон маталаб. *Соиб*

равған ба рег рехтан киноя аз кори беҳуда ва абас
кардан.

Аз ин насиҳати беҳуда, эй ғақеҳ, туро
Чӣ ҳосил аст, ки равған ба рег мерезӣ! *Низорӣ*
равған бар оташ задан киноя аз тез кардан, ангезон-
дан, мас. хирс, ғазаб, тамаъро.

Пирзан ҳар чӣ менамуд гурез,
Равғане мезадаш бар оташи тез. *Хисрави Деҳлавӣ*

РАВҒАНЗАБОНӢ روغن زبانی ҷарбзабонӣ, нармгуфторӣ, хуш-
гапӣ, хушомадгӯӣ; **ба равғанзабонӣ мум** (бар)афрӯх-
тан **киноя** аз суҳанҳои мулоим ва форам гуфтан, ширин-
забонӣ ба қор бурдан.

Ниюшанда аз гармии шоҳи Рум
Ба равғанзабонӣ барафрӯхт мум. *Низомӣ*

РАВӢ I *a.* روی *адш.* ҳарфи охирини решагии калимае, ки
дар қофия нигоҳ доштани он ҳатмист. Дар мисоли зерин
ҳарфи к дар калимаҳои **хок** ва **бок** равӣ мебошад.

Чун модари ман ба зерин хок аст,
Гар хок ба сар кунам, чӣ бок аст?

Хисрави Деҳлавӣ

РАВӢ II *a.* روی зиёд, фаровон, сероб.

Сӯи дашт аз дашт нукта бишнавай,
Сӯи моғ ой, шивад нахлат равӣ. *Румӣ*

РАВӢ *a.* روح хушӣ, шодӣ, хурсандӣ, осоиш.

Чӣ роҳатҳо ва равҳҳо, ки аз сӯхбати вай ба ман
расид... *Ҷомӣ*

РАВӢАНАТ *a.* روختн хубӣ, хурраиӣ, шодӣ, хурсандӣ.

Ғайри ҷустиву кашиву равғанат,
Ҳақ мар-уро дода буд нодир сифат. *Румӣ*

РАГ رگ маҷрои луламонанд дар ҷасад, ки хун ва модда-
ҳои дигари моеъ аз он мегузарад.

Сипаҳбуд Сиёвушро хонду гуфт,
Ки хуни рагу меҳр натвон нуҳуфт. *Фирдавсӣ*
Туро шахвату ҷирсу кину ҳасад
Чу хун дар рагонанду ҷон дар ҷасад. *Саъдӣ*
Дар тан чу раги ҳаёт бигасст,
Аз ҳила гиреҳ қуҷо тавон баст?! *Хисрави Деҳлавӣ*
раги ғафлат раги хоб.

Меҳалад аз нештар афзун раги ғафлат ба дил,
Набзи огоҳӣ ба ин хоби гарон биспурдаем.

«Баҳори Аҷам»

раги қифол рагест дар бозу, ки барои муолиҷаи бе-
морҳои сар ва гулӯ ба он нештар зада хун мегиранд.

Баҳри дин, бар сафеҳ пой мазан,
Раги қифол баҳри пой мазан! *Саной*

раги ҷон шаръён, шоҳраг, ҳаблулварид.

Чун кори дилам зи зулфи ӯ монд гиреҳ,
Бар ҳар раги ҷон сад орзу монд гиреҳ. *Рӯдакӣ*

рагу пай рағҳои хун ва торҳои асаб; маҷ. вучуд-
ҳастӣ.

То дар тани туст устухону рагу пай,
Аз хонаи тақдир манеҳ берун пай.
Гардан манеҳ, ар хасм бувад Рустами Зол,
Миннат мақаш, ар дӯст бувад Ҳотами Тай. *Хайё*

Лаззати ишқ фуру рафт маро дар рагу пай,
Ишқ меғуяму ҷон медиҳам аз лаззати вай. *Ҷомӣ*
раг задан ништар задан, хун гирифтани аз раг.

Агар зананд рағаш, боҳабар намегардад
Қасе, ки гардиши чашми ту қард беҳабараш. *Соиб*
раг кушодан ниг. раг задан.

Гар кушояндаш раги ҷавҳар, нагардад боҳабар,
Баски бар руҳсори ӯ оина ҳайрон гаштааст. *Соиб*

◇ **раги гардан киноя** аз ғурур ва саркашӣ, даъво
бо лоф; **раги гардан нарм кардан** тарки саркашӣ кар-
дан, нарму мулоим шудан.

Нарм кун, нарм раги гардани худро, зинҳор,
То сари ҳеш ба болини синон нагзорӣ. *Соиб*

раги рустани киноя аз решаҳо.

Раги рустани дар замин гашт сахт,
Ба рақс омада барғҳои дарахт. *Низомӣ*

раги сина киноя аз дил.

Ба ҳар ҷо зананд соқии айшкеш
Зи миҷғони худ бар раги сина неш. *Бедил*

раги танбӯр тори танбӯр.

Ҳар сабукдасте нағраи нағма аз мо воқашид,
Ноҳуни шер аст мизроби раги танбӯри мо. *Соиб*

раги ток навадан ток.

Ба ранги раги ток аз Қаҳқашон
Зи Парвин шуда хушан зар аён. *Бедил*

рагу пӯст тамоми вучуд, организм.

Эй дар дили ман рафта чу ҷон дар рагу пӯст,
Ҳар-ч он ба сарам ояд аз дӯст, нақӯст. *Саъдӣ*

раг фушурдан киноя аз таранг кардани тери соз; на-
вохтани соз.

Мутрибо, чангро бикаш ба канор,
Раги ин хушкмағро бифишор! *Соиб*

раг хуфтан суст шудан; сард шудан, дилхунук шу-
дан.

Чу манноъи хайр ин ҳикоят бигуфт,
Зи ғайрат ҷавонмардро раг нахуфт. *Саъдӣ*

раги бисмил хоридан киноя аз расидани аҷал; боиси
марг ё куштори худ шудан.

Мурғ чун бар дому бар чина тамаъ афканад,
Баҳти бад он гаҳ бихорадаш раги бисмил.

Носири Хисрав

раги ҷон гуселидан (ё буридан) мурондан, куштан.

Гӯй раги ҷон мегуселада захмаи носозаш,
Нохуштар аз овозан марги падар овозаш. *Саъдӣ*

РАҒЗАН رگزن ҳаҷҷом, хунгир, ҷарроҳ.

Дуруштию нармӣ ба ҳам-дар бех аст,
Чу рагзан, ки ҷарроҳу мархамнеҳ аст. *Саъдӣ*

РАД I ر 1. доно, донишманд, хирадманд, бихрад, оқил.

Яке анҷуман сохт бо бихрадон,
Ҳушевору корозмуда радон. *Фирдавӣ*

2. шучоъ, далер, диловар, паҳлавон.

Туро бод ҷовид тахти радон,
Ҳамон тоҷу ҳам фарран мубадон. *Фирдавӣ*

РАД II||**РАДД a.** ر қабул накардан; гардонидан.

Ваҳ, ки гар мурда боз гардидӣ
Ба миёни қабилаву пайванд,
Радди мерос сахттар будӣ
Ворисонро зи марги хешованд. *Саъдӣ*

радду қабул инкор ва қабул.

Худ ту донӣ, аз ту шуд радду қабул,
Ман чӣ гуям пеши ту харфи фузул. *Румӣ*

рад кардан гардондан, қабул накардан.

Фармони халифаро рад натавонист кард.
«Таърихи Наршаҳӣ»

Раис бадоеи онҳоро рад накунад. *Аҳмади Дониш*

◇ **ради** по изи по, нишонан ҷои пой ба рӯи хок ё
чизи дигар.

Радди поҳо то лаби даръё бувад. *Зарбулмасал*

радду бадал баҳсу чадал, мубоҳаса ва мунозира.

Баъд аз радду бадали бисъёр раъйҳо бар он қар-
рор гирифт, ки пешдастӣ намуда Чингизхонро бояд
кушт. *«Таърихи Фаршита»*

дасти рад ба(р) рӯи чизе задан киноя аз дур кардани
чизе, ба чизе роҳ надодан.

Мазан бар рӯи қорам дасти радро,
Ки хоҳам куштан аз дасти ту худро. *Ҷомӣ*

РАДА ر 1. саф, қатор, раста.

Рада баркашида сипоҳаш ду мил,
Ба дасти чапаш ҳафтсад жанда пил. *Фирдавӣ*

Сарв самоте кашид бар ду лаби ҷӯйбор,
Чун ду рада чатри сабз дар ду сафи қорзор.

Манучехрӣ

РАДД a. ر *ниг.* рад II.

РАДДИЯ I a. ر 1. паст, нописанд, фурумоя, ганда.

Ба шавқи фосид ва майли табоҳ монанди шах-
ватхон раддия, ки дар табои беморон бошад, бо
он иҷобат шавад. *Насириддини Тусӣ*

РАДДИЯ II a. ر 1. шеър, ки шоир дар ҷавоби аса-
ри мударриёнае барои ботил кардани он ба тариқи му-
холифат ва эътироз менависад.

РАДИФ a. ر 1. ду ё як чанд чиз, ки дар паҳлуи ҳам
ё паси ҳам воқеъ шудаанд; ҳамсаф, ҳамсафар.

Сикандархони турк аз беақлӣ ... Низомшоҳро
хоҳу маҳох радифи худ сохта, аз маърака берун
бурд. *«Таърихи Фаршита»*

2. кесе ки ба як асп ё хар аз паси ҷилавдор савор
бошад.

Пас зан сурати воқеаро ба ангушт бар замин
навишт, пас он мард ўро ба радифи худ нишонда
бурд. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

3. *адш.* калима ё иборае, ки дар шеър дар охири
мисраъҳо баъд аз қофия такрор мешавад ва қисми
дигари ҷудонашавандаи он мебошад.

Дареғо, ки бигзаит умри шариф
Ба ҷамъи қавофию фикри радиф. *Ҷомӣ*

РАДОАТ a. ر 1. бади, пастсифатӣ.

Дар шаҳри Қароқурум камонгаре буд, ки камон-
хон ўро аз ғояти радоат намехариданд.
«Равзат-ус-сафо»

РАЁСАТ||**РИЁСАТ a.** ر 1. раисӣ, сардорӣ, меҳтарӣ,
садорат.

Пас маслаҳат он мебинам, ки мулки қаноатро
хирсат кунӣ ва тарки раёсат гӯӣ. *Саъдӣ*

Қадам хулқ монев ва возеи раёсат аст? *Авфӣ*
Риёсат бе сиёсат натавон кард. *Зарбулмасал*

РАЁҲИН||**РИЁҲИН a.** ر 1. райҳон 1.

Ба марғзоре расид, ба анвои раёҳин ороста.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳама атроф дарахтони баландшоҳ муҳтавӣ бар
гулу раёҳин ва ёсуман ва обҳои ҷорӣ.

Аҳмади Дониш

РАЖА ر 1. ресмон, танобе, ки бинокорон барои рост
гирифтани девор ба қор мебаранд, ресмони шоқул;
2. торе, ки либоси шусташударо барои хушконидан
меовезанд.

Ҷома барафганд дар ража, чу даромад,
Пас ба тамошон боғ зи шаҷар омад.

«Луғати Фурс»

РАҶД ر 1. бисъёрхур, пурхур; харис дар хама чиз.

Зи дидор хезад ҳазор орзуй,
Зи чашм аст, гӯянд, ражди гулуй.

Абушақури Балхӣ

РАЗ ر ток, дарахти ангур; ангур.

На пайваста раз хӯшаи тар диҳад,
Ғае барг резад, ғае бар диҳад. *Саъдӣ*

РАЗБОН ر 1. боғбон, боғбони тоқзор.

Биёр аз он ҷӣ, ба кирдори дида буд нахуст,
Равони равшан биситад ба қаҳр аз у разбон.
Абушақури Балхӣ

Разбон гуфт: Ҷӣ раъӣ асту ҷӣ тадбир ҳама,
Модар ин бачагонро надиҳад шир ҳама. *Манучехрӣ*

РАЗЕЪ *a.* رضيع 1. ширхор.

Пас расулаш гуфт, к-эй тифли разеъ,
Чист номат бозгую шав мутеъ. *Румӣ*
Қасе, ки мезанад аз шикваи фалак ташнеъ,
Тамизи ақл надорад чу кӯдакони разеъ.

Заҳири Форёбӣ

2. ҳамшир.

Шав ба амри ҳақ ба қону дил мутеъ,
То ба шири лутфи ӯ бошӣ разеъ. *Румӣ*

РАЗЗОЗ *a.* رزاز биринчфуруш.

РАЗЗОҚ *a.* رزاق ризқдиханда, рузидиханда; яке аз ном-
ҳои худо.

Қасби деҳқонӣ аз чӣ дидӣ шок,
Эй сазовори хилъати раззоқ! *Бвдил*

РАЗИДАН رزیدن ранг қардан, ранг задан.

Ҳар он қас, ки қонаш ба оҳан газам,
Басе чомаро дар сикоҳан разам. *Низомӣ*
Бад-ӯ дод он чома, к-эй ранграз,
Ту инро ба ранги руҳи ман бираз.

Рашиди Самарқандӣ

РАЗИЛ *a.* رذیل паст, фурумоя, қабех, ноқас.

Амрози нафсонӣ, ки иборати он ахлоқи разил
аст, ба ҳузури табиб муҳтоҷтар аст. *Авфӣ*

РАЗИЛАТ *a.* رذيلت пастӣ, фурумоягӣ, қабоҳат, ноқасӣ.

РАЗИН *a.* رزين маҳкам, устувор, боэтибор.

Хуршеди нургустару мифтоҳи давлат аст
Рои разину хотири мушқилкушон ту.

Убайди Зоконӣ

Чунон бояд, ки дар ҳама авбоб ақли хурдабин
ва рои разин муқтадо ва пешво созӣ.

«Чомеъ-ут-таворих»

РАЗМ رزم ҷанг, набард, пайкор, ҷидол.

Ниғаҳдори он марзи Хоразм бош,
Ҳамеша камарбастан разм бош! *Фирдавсӣ*

Бе он ду пил ... ҷангоми разм маъракаи муҳоли-
фонро чӣ сон барҳам занам? *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ **разм барангехтан киноя аз сар қардани ҷанг.**

Барангехт разме чу боранда меғ,
Тагаргаш зи пайкону борон зи теғ. *Низомӣ*

разм овардан дарафтодан, ҷангидан.

Гар эдун, ки разм оварам бо сипоҳ,
Ҷаҳонро кунам пеши ҷашмаш сиёҳ. *Фирдавсӣ*

разм рондан киноя аз ҷанг қардан.

Чу разм рондӣ ба коми хештан якчанд
Ба базм низ тараб ҷӯю коми хеш бирон. *Муиззӣ*

разм соз қардан киноя аз тайёри дидан ба ҷанг.

Ба манзилғаҳи хеш гаштанд боз
Ба разми дигаррӯза қарданд соз. *Низомӣ*

РАЗМА *a.* رزمه буқча, баста, асбобу абзори дар буқча
басташуда.

Яке дебо фуру резад ба разма,
Яке динор барсанҷад ба каплон. *Унсурӣ*
Сад размаи бори фасл баста,
Як мушгариям на пеши дуккон. *Ҳоқонӣ*

РАЗМАҶАН رزم افکن киноя аз марди ҷангӣ, мубориз,
ҷанговар.

Писанд омадаш, гуфт инак сипоҳ,
Саворони размаҷану кинаҳоҳ. *Фирдавсӣ*

РАЗМГОҶ||**РАЗМГАҶ** رزمگاه||**РАЗМГАҶ** майдони ҷанг, майдони
набард.

Биё, то набарди далерон кунем,
Дар ин размгаҳ ҷанги шерон кунем. *Фирдавсӣ*
Рузе, ки аз хуруши далерони размгоҳ
Дарё ба ҷӯш ояду гардун ба зинҳор ...
Убайди Зоконӣ

РАЗМДИДА رزم دیده он кӣ дар ҷангҳо озмуда шудааст,
ҷанговар.

Зи оҳангарон Қоваи пурҳунар,
Ба пешаш яке размдида писар. *Фирдавсӣ*

РАЗМЗАН رزم زن *ниг.* размаҷан.

Қорани размзан Салмо дар доми исор ... гирифт
тор қард. *«Равзат-ус-сафо»*

Сафдаре, размзана, қалъақушо, мулкситон
Мундарис қиссаи ӯро ба нави қард эҳё.

Волеҳи Ҳаравӣ

РАЗМОЗМО(Й) (ى) رزم آزمای ҷанговари пуртаҷриба, ҷангозмуд-
а, баҳодур.

Лашкари размозмон оҳанхой ба дафъи Туғрал-
бек фирнстод. *«Равзат-ус-сафо»*

Фитода ба як ҷо ду размозмоӣ,
Ба ҷо ҳар ду рафта ҳам аз ҷой — ҷой.

Хисрави Деҳлавӣ

РАЗМСОЗ رزم ساز ҷанговар, далер, ҷангҷӯ, ҷангозмуда.

Аё хуршеди солорони гетӣ,
Савори размсозу гурди настӯҳ! *Рӯдакӣ*

Зи пешинғаҳон то намози дигар
Ба майдон нашуд размсозии дигар. *Низомӣ*

РАЗМСӮЗ رزم سوز сарқунандаи ҷанг, он кӣ ҷангро оташ
медихад, ҷангафрӯз.

В-аз он дуртар Орашн размсӯз,
Чу Гуроншаҳ он гурди лашкарфурӯз. *Фирдавсӣ*

РАЗМҶОҶ رزم خواه ҷангҷӯ, ҷангдӯст, ҷангталаб.

Қубод он гаҳ омад ба наздики шох,
Бигуфт, он чӣ бишид аз он размҷоҳ. *Фирдавсӣ*

РАЗМӢОЗ رزم يوز ҷангҷӯӣ, мубориз, диловар.

Зи баҳри тилоя яке кинатӯз
Фирнстод бо лашкари размӢоз. *Фирдавсӣ*

РАЗМҶӮ(Й) (ى) رزم جو ҷангҷӯ, ҷангталаб, ҷанговар, му-
бориз.

Зи гурдон гузин қард панҷаҳ ҳазор
Ҳама размҷӯени созандакор. *Фирдавсӣ*

РАЗОЛАТ *a.* رذالت пастӣ намудан, фурумоягӣ қардан;
пастӣ, ноқасӣ.

Фармуданд ки ин миқдор таҳаммул ва забунӣ
аз осори разолат ва дунӣ аст. *Восифӣ*

РАЗОНАТ *a.* رزانت устуворӣ, пойдорӣ, мустаҳкамӣ; ви-
кор, вазнинӣ, оромӣ, оҳистагӣ.

Ва агар қиссаи сиёсат ва бузургин ҳиммат ва
разонат ва кифояти ӯ гуям, қисса дароз гардад.

«Тағрихи Систон»

РАЗӢ *a.* رضى ризоманд, розӣ, мамнун, хушнуд.

РАИБ *a.* رعييب тарсида, ба тарсу харос монда.

Ру ба шаҳр овард селе бас муҳиб,
Аҳли шаҳр афгонкунон, чумла раиб. *Румӣ*

РАИӢЯТ *a.* رعييت *ниг.* раи(й)ят.

РАИӢЯТДОР دار رعييت *ниг.* раи(й)ятдор.

РАИӢЯТДОРӢ دارى رعييت *ниг.* раи(й)ятдорӣ.

РАИӢЯТНАВОЗ نواز رعييت *ниг.* раи(й)ятнавоз.

РАИӢЯТНАВОЗӢ نوازي رعييت *ниг.* раи(й)ятнавозӣ.

РАИӢЯТПАРВАР پرور رعييت *ниг.* раи(й)ятпарвар.

РАИС *a.* رئيس 1. сардор, идорақунанда, сарвар.

Ва ҳамчунин дар табақоти аҳли қалам рансе
вазъ кунад. *Аҳмади Дониш*

2. д. мансаби динӣ дар ислом, касе ки ба иҷрон аҳ-
коми дин, ба рафтору ахлоқи мусулмонон, ба ду-
рустии сангу тарозу ва ғ. назорат мекард.

Дудмони караманд ин ду: чи қозӣ, чи раис,
Ихтиёр аст чи саҳбову чи душоб хӯрад. *Шоҳин*

РАИ(Й)ЯТ *a.* رعييت 1. табаа, оммаи мардуми фармонбар-
дор, тобеъ, мардуме ки зери даст ва ҳимояи касе бо-
шанд.

Аҳли силоҳро гуфт: Шумо раиятро нигоҳ доред.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Шоҳе, ки бар раийати худ мекунад ситам,
Масте бувад, ки меҳӯрад аз рони худ кабоб. *Соиб*
2. деҳқонон.

РАИ(Й)ЯТДОР دار رعييت фармонравон раият, ҳоким, под-
шоҳ.

Некбахтгарини раиятдорон касест, ки раият бад-ӯ
некбахт аст ва бадбахтгарин он кас аст, ки раият
бад-ӯ бадбахт аст. *Аҳмади Дониш*

РАИ(Й)ЯТДОРӢ دارى رعييت ҳукумат, ҳукуматдорӣ бо тад-
бир, рафтор ва муомила бо тобеъони худ; ҳукуматдорӣ.

Фасли сейум дар тариқи раиятдорӣ ва фуқаро-
парварӣ. *Аҳмади Дониш*

РАИ(Й)ЯТНАВОЗ نواز رعييت касе, ки ба раияти худ меҳ-
рубонӣ мекунад, ғамхори раият.

РАИ(Й)ЯТНАВОЗӢ نوازي رعييت меҳрубонӣ нисбат ба зер-
дастон, ғамхорӣ дар ҳаққи мардум, фуқаропарварӣ.

Раиятнавозию сарлашкарӣ
На корест бозичаву сарсарӣ. *Саъдӣ*

РАИ(Й)ЯТПАРВАР پرور رعييت ғамхори мардуми зердаст.

Раиятпарвар аз бахшонши ом
Чу бороне, ки пур борад ба хангом.

Хисрави Деҳлавӣ

РАЙБ *a.* ريب шак, шубҳа, тардид.

Қалиди ғанҷи саодат қабули аҳли дил аст,
Мабод он ки дар ин нукта шакку райб кунад.

Ҳофиз

Ҳеҷ касро ба ҳеҷ ваҷҳ дар он райбе намонад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

РАЙБАТ *a.* ريبت *ниг.* рибат.

РАЙӢН *a.* ريان 1. сероб, пуроб; 2. сабуз хуррам, тару
тоза.

Аз рашаҳоти улуми ту чамани омор тозаву райӢн
гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

Малик райӢн-бахоре буд рангин,
Сафояш доманафшон бар раӢхин. *Нозим*

РАЙӢ *a.* ريع афзунӣ, фаровонӣ, зиёдшавӣ (-и ҳосил, фо-
ида ва ғ.).

Тасмири райӢ... ба мусоидату муозадати эшон
[деҳқонон] манут аст. *«Равзат-ус-сафо»*

РАЙӢОН *a.* ريعان аввали ҳар чиз, оғози ҳар чиз; қисми
бехтарини чизе; **райӢони ҷавонӣ** давраи аввали ҷавонӣ.

Дар райӢони ҷавонӣ олами фониро видоъ фар-
муд. *«Равзат-ус-сафо»*

РАЙӢОН *a.* ريحان 1. гиёҳи хушбӯи бӯиданӣ ва хӯрданӣ,
нозбу, сипарғам.

РайӢон кӣ диҳад-т, чун ҳаме ту
РайӢон нашиносӣ аз мугелон. *Носири Хисрав*

Эй сабо, гар ба ҷавонони чаман боз расӣ,
Хидмати мо бирасон сарву гулу райӢонро. *Ҳофиз*

2. шароби соф, хушбӯи сабзранг.

Барги нашот нест дар ин тира хокдон,
РайӢон зи охи гарм бувад ин сафолро. *Соиб*

◇ **райӢони зард киноя аз шуои офтоб.**

Наёрост ин баргаи лоҷувард
Сафолӣ заминро ба райӢони зард. *Низомӣ*

райӢони тоторӣ хушрӯ, хушманзар; **райӢон коштан**
киноя аз нозу ғамза қардан.

Ба чашме поси душман доштандӣ,
Ба дигар чашм райӢон коштандӣ. *Низомӣ*

РАЙӢОНӢ ریحانی 1. ба ранги райӢон, сабзранг; 2. шаро-
би сабзрангу хушбӯӣ.

Ба райӢони райӢонин дилфуруз
Ба сар бурд бо хусрав ӯ чанд рӯз. *Низомӣ*

3. навъе аз навишти ҳатти арабӣ, ки одатан аввали
калима ва сатрҳоро бо он менавиштаанд.

РАКАБА *a.* ركبه ҷ. рокиб.

Лидем, ки дар баъзе киштиҳо ракабаи он фав-
тида ва тӯдае устухон ва хок шуда.

Аҳмади Дониш

РАКИҚ *a.* ركيك 1. ҳақир, паст, забун.

Яке аз вузаро гуфт: Лоқиқ қадрӣ баланди под-
шоҳон набошад ба хонаи деҳқоне ракиқ илтиҷо
қардан. *Саъдӣ*

2. суст, заиф.

Сирри ишқу иборати воиз
Маънии нозук аст, лафз ракиқ. *Ҷомӣ*

3. зишт, дағал, қабеҳ.

Бештари шуаро ба ӯ хуш набудаанд ва аксар
ӯро ҳаҷвҳои ракиқ гуфтаанд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

РАКИН *a.* ركين маҳкам, устувор, собит, барқарор; **рук-
ни ракин** сутуни собиту устувор, пояи асосӣ; *маҷ.* шах-
си умда.

Шайх Ҳасан рукни ракини ин мамлакат... аст
«Равзат-ус-сафо»

РАКОКАТ *a.* رَكَات сустя, заъф.

Маро ... ба ракокати раъй нисбат кунанд. *Авфӣ*

РАКУ||**РУКУ**||**РАКУК**||**РУКУК** رَكَو||رَكَوَك порчаи кӯҳна, латтаи кӯҳна.

Рӯзи дигар бо раку печида по,
Покашон дар саффи қавми мубтало. *Румӣ*

Чун хоҳанд, ки боде азим ҳодис шавад, миқдоре
ракуи хайзолуд дар ин ҷо афкананд.

«Равзат-ус-сафо»

РАҚЪАТ *a.* رَكَعَت *д.* ҷузъе аз намоз, ки аз як қиём, ру-
кӯъ ва ду сучуд иборат аст.

Ҳашт рақъат намоз гузорид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Шунидам, ки марде ба роҳи Ҳичоз

Ба ҳар хутва кардӣ ду рақъат намоз ... *Саъдӣ*

РАМ I رَم гурез, тарс, ҳарос (бештар доир ба ҳайвонот,
парандаҳои ваҳшӣ).

Ҳамчунон бе тафовуту табдил
Рами симоб аз оташ аст далел. *Бедил*

рам доштан тарсида гурехтан, дур шудан, рамидан;
рам кардан киноя аз гурехта рафтан, дур шудан.

Зи мағриб ҳудҳуди мисрӣ чу рам кард,
Шаҳаншаҳ сайди товуси ҳарам кард. *Нозим*

рам хӯрдан тарсидан, ҳаросидан.

На он май, к-аз зиёди шеваи рев
Зи ман лоҳавл гуён рам хурад дев.

Хисрави Деҳлавӣ

РАМ II رَم *шакли кӯтоҳшудаи рама.*

Каманди киёни ҳамедод ҳам,
Ки он курраро бозгирад зи рам. (1) *Фирдавсӣ*

РАМА رَمه *1.* гала, галаи чорпоён (гусфанд, гов, асп).

Ҷуро ҳазор рамаи гусфанд буда, ҳар рамаеро ҳа-
зор сар. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Мулкат чу чарогоҳу раият рама бошад,
Чаллоб бувад хисраву дастур шубон аст.

Манучехрӣ

2. тӯда, гурӯҳ, чамбият, халқ.

... Ки омад ниғаҳ кард айвон ҳама
Бутони сияҳчашм карда рама. *Фирдавсӣ*

3. сипоҳ, лашкар.

Гар ин хоста з-ӯ пазирам ҳама
Зи ман гардад озурда шоҳу рама. *Фирдавсӣ*

◇ **дур расидани рама** киноя аз гузаштани вақти кор,
аз даст рафтани ғурсат.

Маро гуфт: Ин худованд акнун огоҳ шуд, ки
рама дур бирасид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

РАМАБОН||**РАМАВОН** رَمه بَان||رَمه بَان галабон, ҷӯпон, по-
дабон.

Лашкар чу сағони рамаву душман чун гург,
В-ин кори сағу гургу рама бо рамабон.

Манучехрӣ

РАМАД *a.* رَمَد дарди чашм, аз дард сурх ва пуроб шу-
дани сафедаи чашм.

Марде ... миёни рамад ва ниқрис имтиёз накардӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

Нест дар чашмаи хуршед ғуборе, Соиб,
Чашми кутаҳназарон парданишини рамад аст.

Соиб

РАМАДДИДА رَمَد دِيده гирифтори рамад, дарнок (чашм).

Яъқубсифат як бори дигар чашми рамаддида аз
мушоҳидаи талъати Юсуфӣ равшан гардад.

«Таърихи Фариста»

РАМАЗОН *a.* رَمَازَان *1.* моҳи нӯҳуми соли қамарии ҳичрӣ,
ки онро моҳи рӯза ва моҳи сиём ҳам мегӯянд, мусул-
монон дар ин моҳ сӣ рӯз рӯза мегиранд.

Пеш аз андаромадани амир Исмоил ба Бухоро
ва он рӯзи одина нахустин буд аз моҳи мубораки
рамазон, сол бар дувисту шаст.

«Таърихи Наршахӣ»

З-он бода, ки дар мастабаи нишқ фурушанд,
Моро ду-се соғар бидеҳу гӯ: Рамазон бош! *Ҳофиз*

2. исми хоси мард.

РАМАЛ *a.* رَمَل *адш.* яке аз баҳрҳои арӯз, ки вази асо-
сӣ дар ҳар байт бо 8 бор такрор ёфтани 'фоилгун' хо-
сил мешавад.

Дар каффи ту бод оби раз, бар пушт иксуннио хаз,
Дар самъ гаҳ шеърӣ раҷаз, гоҳе сареу гаҳ рамал.

Ломей

РАМАҚ *a.* رَمَق тобу тавони охиринаи инсон, нафаси охи-
рин.

[Ҷавон] баъд аз шабонарӯзе дигар ба канор аф-
тод, аз ҳаётташ рамақе монда буд. *Саъдӣ*

Гар зи ҷонам рамақе монду ба ӯ дастрасам,
Гарчи сад сол зиям, ҳосили он як рамақ аст.

Қамоли Хучандӣ

... Дар яке аз ҳучуроташ се нафар хобида буданд,
дуи онҳо мурда ва яке аз он зинда, ки рамақе суст
бармедорад. *Аҳмади Дониш*

РАМЕҲ *a.* رَمِيح найза, синон.

Бифармуд шоҳи ҷаҳон то салеҳ
Биёранд теғу синону рамеҳ. *Фирдавсӣ*

РАМЗ *a.* رَمَز сухани пӯшидамаъно; имо, ишорат.

Аз ӯ чанд андархӯрад бохирад,
В-агар бо раҳи рамз маънӣ барад. *Фирдавсӣ*

РАМЗКУШО(Й) رَمَز كُشَا(ي) касе, ки маънии рамзро ме-
фаҳмад ва мефаҳмонад; халқунандаи масъалаҳои мушкил
ва муаммову чистонҳо.

Чунки шахзодаро баақлу барой,
Донишомӯз диду рамзкушой. *Низомӣ*

Офарин бар қалами рамзкушоят, Соиб,
Ки зи тардастии ӯ мулки сухан обод аст. *Соиб*

РАМИДАН رَمِيْدَان тарсидан, ҳаросида гурехтан, ҳаросида
дур шудан (бештар доир ба ҳайвонот, парандаҳои ваҳ-
шӣ).

Магар ба теги аҷал хайма барканам, варна
Рамидан аз дари давлат на расму роҳи ман аст.

Ҳофиз

РАМИМ *a.* رَمِيْم пӯсида, кӯҳна, фарсуда, аз ҳам рехта,
вайроншуда.

Дар маърази талаф афтодаанд ва аз эшон ҷуз ра-
мим намонда. *Авфӣ*

Аз гуҳари допиши худ соз тоҷ,
На зи рамиме, ки гуҳар беҳ зи оч.

Хисраи Деҳлавӣ

рамими изом, изоми рамим устухонхон пӯсида.

Сутунҳои он хаймаҳо зери хок
Зи ҳам рехта чун рамими изом. *Ҷомӣ*

Ҷисме, ки назди дидаю таҳқиқ буд,
Имрӯз дар миёни изоми рамим шуд. *Савдо*

азми рамим устухони пӯсида.

Бӯи маҳбуб, ки бар хоки ахиббо гузарад,
На аҷаб бошад, агар зинда кунад азми рамим. *Саъдӣ*

РАМИ *a.* رمى партофтан, андохтан, мас. найза, санг.

Гоҳи зарбу гоҳи таъну гоҳи рамийю гоҳи қайд,
Гоҳи ҷуду гоҳи хатту гоҳи базму гоҳи ҷанг.

Манучехрӣ

Агар подшоҳ касеро тирборон бифармояд, ҳеҷ оқи-
ле аз мобайни рами ва нишон дарнагузарад.

Аҳмади Дониш

РАМИ *a.* رمى 1. рег; 2. навъе аз фол, ки ба рӯи рег ё

хок нуқтаҳо монда, онҳоро бо хатҳо ба ҳам пайваста,
баъд таркиби ин хатҳоро аз рӯи китоби махсус маъни-
дод мекардаанд; фолбинӣ, пешгӯӣ.

Ба ангушт бар рег рамле кашид,
Қ-аз он халқро ҳайрат омад паид. *Ҷомӣ*

РАММОЛ *a.* رمال фолбинанда ба тарзи рамл, ғайбгӯ,
пешгӯӣ, фолбин.

Ҳайрони атвори худам, дармонда дар кори худам,
Ҳар рӯз дорам нияте чун қуръан раммолю. *Соиб*

Дил гум шуду ман ба пешн раммол
Рафтам, ки: Барои ман бизан фол! *Савдо*

РАМОД *a.* رماد хокистар.

Ҳаёли оташи меҳри ту дар замир овард,
Дар устухони баданеш мағз гашт рамод.

«Хизонаи омири»

Ғубори рамоди ҳасаду асабият басирати эшонро
кӯр сохта. *Ҷомӣ*

РАМОН(И)ДАН رماندين|راماندين тарсондан, харосон қардан,
тарсонда гурезондан.

Як замонам зи ҳештан бирамон,
Қ-аз вучуди хирад пушаймон аст. *Анварӣ*

Андӯхи даҳсоларо ба Танча рамонад,
Шодии навро зи Рай биёраду Уммон. *Рӯдакӣ*

РАМОРАМ ريام гуногун, аз ҳар гуна; паёпай, пайваст.

Гуянд, ки фармонбари Ҷам гашт ҷаҳон пок,
Деву парию халқу даду дом раморам. *Ҷисурӣ*

РАНГ I رنگ 1. гун, лавн; тобиш.

Зи модар ҷудо шуд чу товуси нар
Ба ҳар муш-бар тоза ранге дигар. *Фирдавсӣ*

ранги шангарф ранги қаҳваранги ба сурҳӣ монл.

Зи тасвири гули ӯ лола музтар,
Шафақ аз ранги шангарфаш ба хун тар. *Сайидо*

ранг-ранг ба ранги гуногун, гуногувранг, рангоранг.

Сарпарда аз дебаи ранг-ранг,
Бад-ӯ андарун хаймаҳои паланг. *Фирдавсӣ*

ранг ба ранг гуногун, мухталиф, ҳар хел.

Чун қавси қузаҳ барги разон ранг ба ранганд,
Дар қавси қузаҳ хӯшан ангур қамон аст.

Манучехрӣ

2. тароват, обу тоб.

Басе барнаёмад бар ин рӯзгор,
Ки ранг андаромад ба хуррам баҳор. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. ҳила, макр, тазвир.

Ҳама ба тунбалу ранг аст бозгаштани ӯ,
Шаранг нӯшомег асту рӯй зарандуд. *Рӯдакӣ*

ранги тазвир фиребу найранги зоҳидони ридкор.

Ранги тазвир пешн мо набувад,
Шери сурхему афъии сияҳем. *Ҳофиз*

ранг қардан а) рӯи ҷизеро бо ранг пӯшидан, нақш
қардан; б) маҷ. фиреб додан, фирефтан.

Битарс аз хуни ман, к-ин сурх айёр
Басе теғи бутонро ранг қардаст. *Атоӣ*

ранг омехтан ҳилаву макр ба қор бурдан.

Баҳона набояд ба хун рехтан,
Чӣ бояд кунун рангат омехтан? *Фирдавсӣ*

4. маҷ. манфиат, баҳра, насиб, суд, фонда.

Чун аз висоли он гул дидам, ки нест ранге,
Охир ба сад зарурат қонег шудам ба бӯяш. *Ҳилоӣ*

ранг доштан аз қасе, ҷизе киноя аз баҳра ва фонда
дидан.

Маро дил деҳ, ки ман санге надорам,
Зи ту ҷуз хуни дил ранге надорам.

Хисраи Деҳлавӣ

5. маҷ. тарз, тартиб, равиш, қоида.

Надонам аз ҷӣ сабаб ранги ошноӣ нест
Сихқадони сияҳҷаши моҳсиморо? *Ҳофиз*

ба ранге ба тавре, ба тарзе, ба тариқе.

Ба ранге дояро аҷзаш барафрӯхт,
Қи ихлоси Зулайҳо дар дилаш сӯхт. *Нозим*

ба ранге шудан ба ҳолате афтодан, ба тарзе дар-
омадан.

Зулайҳо шуд ба ранге з-ин такаллум,
Қи рафт аз ҳештан ҳамчун табассум. *Ҳозик*

ба ранги... бар сони..., монанди..., ба гунаи...

Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст. *Анварӣ*

Ва ба ранги бузинагон тамаллуке мекардем.
Аҳмади Дониш

6. маҷ. зар, тилло.

Шабе дароз маи сурх ман гирифта ба ҷанг,
Мае ба сони ақиқу гудохта чун ранг. *Манучехрӣ*

◇ **ранги зинда** киноя аз ранги сабз ва аҳзар.

Зи ранги зиндааш фирӯза мурда,
Раги қони зумуррад неш хӯрда. *Нозим*

ранги рабег киноя аз ривочу равнақи айёми баҳор бо рӯи-
дани сабзаву гул; **рабги шаҳбоз** киноя аз торикӣ, зулмат;

рангу бӯ(ӣ) а) киноя аз тумтароқ, қарру фар, шукӯху
дабдаба.

Суви шаҳри Эрон ниҳоданд рӯй
Синпоҳе бад-он гуна бо рангу бӯӣ. *Фирдавсӣ*

б) хушиву хуррамҳои дунё.

Андаро дар ҷӯ, сабӯ дар санг зан,
Оташ андар бӯву андар ранг зан!*

в) ҳусну хушрӯй, ҷамол.

Машав фирефтаи рангу бӯ, қадах даркаш,
Ки занги ғам зи дилат чӯз ман муғон набарад.

Ҳофиз

рангу бӯй гирифтани киноя аз овоза шудан, шӯхрат ёфтани.

Макун ёд аз ин низу бо кас мағӯй,
Набояд ки гирад сухан рангу бӯй. *Фирдавсӣ*

рангу нам киноя аз тумтароқ, карру фарр, шуқуҳ.

Ғаҳ сақфи сипеҳр аз ҳаёли базмат
Оронши боғи Ирам гирифта,
Ғаҳ рӯи замин аз саботи размат
То пушти самак рангу нам гирифта. *Анварӣ*

рангу нигор зебу зинат, ороиш.

Яке гов дидам чу хуррам баор,
Саропои ӯ пур зи рангу нигор. *Фирдавсӣ*

рангу райб киноя аз фиребу найранг.

Бале, ҳар кас, ки дур аз рангу райб аст,
Дилаш оннаи асрори ғайб аст. *Ҳозик*

ранг афкандан (ё андохтан) дар чизе киноя аз чилва додан, обу тоб додан.

Аз ҳасм маяндешу бияфкан ба қадах май,
В-аз май ба ду рух ранги гули сурх бияфкан.

Рӯдакӣ

ранг баркардан киноя аз равшантар ва тобонтар кардани ранг.

Чу ман дар ҳар либосе мешиносам шеваи ӯро,
Ба ҳар соат чаро бармекунад он лоларӯ ранге?

Ваҳид

ранг бохтан киноя аз ранги худро тағйир додан, тарсидан, дасту по гум кардан.

Ранг мебозад зи номи бӯса ёқути лабаш,
Аз ишорат об мегардад ҳилоли ғабғабаш. *Соиб*

гардидани ранг киноя аз тағйир ёфтани, дигар шудани.

Ман намеғӯям зи гулзорат касе гул чидидаст,
Ранги он себи занаҳдон андаке гардидааст. *Соиб*

ранг гирифтани киноя аз пуртароват шудан, бо зебу зинат ороишноқ гардидани.

Ва олам ҳама аз ӯ ранг гирифт. «*Тағрихи Систон*»

ранг задан киноя аз тағйир кардан, бехтар кардан.

Меъмори вучуд ар назадӣ ранги ту бар ишқ,
Дар оби муҳаббат гили одам насиришти. *Ҳофиз*

ранг овардан тағйир ёфтани ранги рӯй, аз хиҷолат ва шармсорӣ сурх шудани.

Сипеҳри нилӣ шарманда гашту ранг овард,
Чу остони сарои маро мунаввар кард.

Қамоли Исмоил

паридани ранг рафтани ранги чизе.

Агарчи нақши деворам ба зоҳир дар гаронхобӣ,
Агар ранг аз рухи гул мепарад, бедор мегардам.

Соиб

рафтани ранг киноя аз ранг паридан, махсусан аз бим, тарсу ваҳм.

Зи рӯям вақти рафтани меравад ранг,
Ки метарсам барорад теғи ӯ занг. *Қамоли Хучандӣ*

ранг рехтан а) ниг. рафтани ранг.

Ҷӣ гулҳо метавон чид аз дили бетоқати ошиқ,
Дар он маҳфил, ки ранг аз чехран тасвир мерезад.

Соиб

б) тарҳ кашидан (бино ва ғ.).
Чаро ранге намерезӣ, ки аз вай
Хуморам нашъа гардад, сиркаам май. *Нозим*

ранг (бар рӯ) шикастан ниг. ранг бохтан; ранги асар

бурдан киноя аз хабар, дарак гирифтани аз ҳолат ва ҳастии касе ё чизе.

На он чо касе дошт аз мо хабар,
На ин чо касе бурда ранги асар. *Бедил*

ранги гилеми мо ба Гелон кардани сабаб ва боиси он чи ки рӯй дод, дигар аст.

Бар мо ситами ишқ на эшон карданд,
Ин ранги гилеми мо ба Гелон карданд.*

ранги хеш аз хаданги хеш тарошидани киноя аз ғаму худро худ хӯрдани, илочи кори худро худ кардани.

Бонг бар ман бизад, ки хомӯш бош!
Ранги хеш аз хаданги хеш тарош! *Низомӣ*

ранг бар об задан (ё рехтан) киноя аз кардани кори нав ва аҷиб.

Аз ман мадон, чун боғ агар ҳар дам ба ранге мешавад.

Берангии ӯ мезанад бар оби найсон рангҳо. *Соиб*

ранг бар рӯ шикастан ниг. ранг бохтан; ранг бину ҳол пурс! зарб. яъне хубӣ ё бадии ҳоли касе аз намуди зоҳирии ӯ маълум мегардад.

РАНГ II رنگ бузи кӯҳӣ.

На гӯр аст, на охуву ғарму ранг,
Наҳангест чангӣ дар он хора санг. *Фирдавсӣ*
Зи сар бибуррад шоҳу зи тан бидаррад пӯст
Ба сайдгоҳ зи баҳри зеҳу камони ту ранг. *Фарруҳӣ*

РАНГБАСТ رنگبست ранги собит, ранге, ки зуд аз байн намеравад, ранги асилаи пойдор.

Эй вой бар назорағиён, гар дар ин чаман
Мебуд рангбаст гули эътиборҳо. *Соиб*

РАНГИН رنگين 1. рангдор, ранг кардашуда, алвон, гуногунранг.

Шишаҳои ранг-ранг он нурро
Менамояд инчунин рангин ба мо. *Румӣ*
Ба май саҷҷода рангин кун, гарат пири муғон гӯяд.
Ки солиқ беҳабар набвад зи роҳу расми манзилҳо. *Ҳофиз*

Дар ҳузури хубрӯён арзи дониш хуб нест,
Маст гардед аз ман рангину тарки ҳис кунед!

Шоҳин

2. гуногун, ҳархела; маҷ. дилкаш, хушоиянд.

Аз ин рангин сухан, Хоқонӣ, бас,
Ки бода рангҷуй дарнагирад. *Хоқонӣ*
Қамол, аз лутфи он лаб гӯю руҳсор,
Ки хуш бошад ҳикоятҳои рангин. *Қамоли Хучандӣ*

РАНГИНАДОЙ رنگينادائى ишваю карашмаҳои рангоранг

лаҳза ба лаҳза ба ранги дигар чилвакунандагӣ.

Гофил аз рангинадонҳои хуснаш нестам,
Ғаҳ назар бар чилва, гоҳе бар тағофул бастаам.

Савб

РАНГИНО|РАНГИНОН رنگينان|رنگينان шафтолуи як тарафаш сурху як тарафаш сафед.

Ҳаст Парвин чу дастаи нарғис,
Ҳамчу Банноти Наъш рангинон. «*Луғати ғурс*»

РАНГИСТОН رنگستان нигористон, хонаи махсус барои намоиши нақшу нигорҳои гуногун.

Ман оннаи диёри рангистонам,
Боронталаби саҳоби тобиёнаам. *Соиб*

РАНГКОР رنگ کار хилагар, фиребгар.

Нигаҳ кард Гарсевази рангкор
Зи гуфти Сиёвахш бо шахрьёр. *Фирдавси*

РАНГОБНҶС رنگ آبنوس ба ранги обнӯс, сиёхранг.

Яке тир дар даст рангобнӯс
Хиромиду омад бари Ашкбӯс. *Фирдавси*

РАНГОМЕЗ رنگ آمیز 1. ранг кардашуда, нақшин, рангин.

Чу рангу бӯи ин олам бурун аз парда метобад,
Чу нур аз ҷоми рангомези он сурху кабуд омад.
Шамси Табрезӣ

Подшоҳ фармуданд, ки... теғҳои мисрии буррон
бар камар банданд ва камонҳои сиёхтӯзи рангомезро
... бар сари даст гиранд. «*Фатҳнома*»

2. маҷ. пурҳаёл.

Бурқаъ барафкан, эй парӣ, ҳусни балоангезро,
То килки сурат бишканад ин ақли рангомезро.

Хисрави Деҳлавӣ

3. маҷ. хилагар, фиребгар, найрангсоз, фиребдиханда
(сифати машуқа).

Дилам рамидаи лӯливашест шӯрангез,
Дуруғваъдаву қаттовлазъу рангомез. *Ҳофиз*

Кунун, ки хоки даратро зи оби дидан ман
Ба ранги лола баровард чархи рангомез...

Заҳири Форъебӣ

4. маҷ. суҳанпардозӣ моҳир, суҳанвар, нотик.

Ба посух гуфт рангомез Шопур,
Ки бод аз рӯи хубат чашми бад дур. *Низомӣ*

РАНГПҶШ رنگ پوشи жандапӯш, дарвеш.

Вақте, дар айёми шубоб, ... ба расми тафарруқ
бо ҷамъе рангпӯшон ба вилояти Чин афтодем.

«Хористон»

рангпӯши сафо киноя аз дарвеш, каландар.

Агар бо рангпӯшони сафо якранг шуд марде,
Ҷаҳон ёбад, гар аз хотир бурун орад дурангиро.

Хисрави Деҳлавӣ

РАНГРАЗ رنگرز рангрез, ранггар, саббоғ, кабудгар.

Он барги разон бин, ки бар он шоҳи разон аст,
Гӯй, ба масал, пирахани рангразон аст. *Манучехрӣ*

Рангрази боғ тӯй, боғи мо
Қорғаҳи санъати саббоғи мо. *Ҷомӣ*

РАНГЧАШМ رنگ چشم охучашм, касе, ки чашмаш монанди
чашми оҳу мебошад.

Гурҷасту говлушту гургсоқу мурғрӯй,
Тезгӯшу рангчашму шердасту пиллоӣ. *Манучехрӣ*

ранд رنگ *асоси ҷамони ҳозираи рандидан.*

РАНД I а. رنگ дарахти мурд, дарахти сабзи ҳамешабаҳор,
ки шираи он барои даво истифода карда мешавад.

Машҳур ҷунон аст, ки дар он шаҳр ранд ва омула
қалилулвуқӯъ бошад. «*Равзат-ус-сафо*»

РАНД II رنگ 1. тарошани ҷӯб, параха; 2. ниг. ранда I.

РАНДА I رنده *асбобе, ки дуредгарон бо он ҷӯб ва тахтаро тарошида ҳамвор мекунанд.*

Бувад теғашон арраву рандаҳо,
Наи найза аз теғи бофандаҳо. *Сайидо*

РАНДА II رنده *як навъ гиёҳи баҳорӣ, ки гӯсфанд аз хӯрдани он фарбеҳ мешавад.*

...То гӯспанд орам, фарбеҳ кунам ба ранда.
Абулаббоси Аббосӣ

РАНДИДАН زندیدن 1. бо дастафзори махсус тарошида
хамвор кардан, ранда кардан; 2. хиромидан бо ноз.

Коми ҷони ман гаҳи хандиданаш
Кард ширин он шакар рандиданаш. *Муаййудуддин*

РАНҶ رنج 1. меҳнат, заҳмат, қор, амал.

Бувад ранҷи беганҷ бас бе насақ,
Бувад ҳаҷри бевасл бас бебаҳо. *Муиззӣ*

Агар касе иқтисор ба андак кунад, ранҷу таабаш
камтар бувад. *Аҳмади Дониш*

ранҷи ақим меҳнати беҳуда, бенафъ, бемаҳсул, зоёъ;
ранҷи абас бурдан заҳмати беҳуда кашидан.

Мо ба хилофи орзу шишаи дил шикастаем,
Ранҷи абас барад фалак ин ҳама дар шикасти мо.
Махфӣ

2. азоб, машаққат, алам, озор.

Ар хӯри-ш, аз хӯрдан афзоид-т ранҷ,
Дар даме мину фароз орад-т ганҷ. *Рӯдакӣ*

Қутайба ҳарбҳои бисёр саҳт кард ва муддати панҷоҳ
рӯз мусулмонон бечора шуданд ва ранҷ диданд.
«Таврихи Наршаҳӣ»

ранҷу бало азоб ва машаққати саҳт, офати умр.

Умри Исмаи ҳама дар ранҷу бало рафт ба бод,
То намуданд раҳи мадрасаву хонақажаш. *Исмаи*

ранҷ кашидан машаққат дидан, дар азоб будан.

Якшаба он ранҷ, ки модар кашид,
Бо ду ҷаҳонаш натавон баркашид.

Хисрави Деҳлавӣ

3. беморӣ, касалӣ, дард.

Ранҷаш аз сафрову аз савдо набуд,
Бӯи ҳар ҳезум падида ояд зи дуд. *Румӣ*

Дар роҳ ба ранҷи қулинҷ гирифта шуд.
«Равзат-ус-сафо»

ранҷи борик бемории сил.

Қурби ҳубон ранҷи борик оварад,
Ришта дар иқди гуҳар лоғар шавад. *Соиб*

ранҷи хумор касолати хумор баъд аз майнушини бисёр.

Солҳо з-он ниғаҳи масти ту будам махмур,
То зи сар дур шавад ранҷи хуморам, бинишин!
Савдо

ранҷ бар гову нола бар гардун зарб. азобро гов мекашад
ноларо гардун (ароба) мекунад.

Бор бар гову нола бар гардун,
Говро нест тоқати нола. *Сӯзанӣ*

РАНҶА رنجه ранҷида, озурда; зиқ, зиқшуда.

Набинӣ дар айёми ӯ ранҷае,
Ки нолад зи бедоди сарпанҷае. *Саъдӣ*

Чун як ду-се рӯз буд ранҷа,
Мискин ба шиканҷи ин шиканҷа. *Ҷомӣ*

ранҷа доштан ранҷондан, озурдан; ба заҳмат андохтан,
азоб додан.

Бад-он ҳештан ранҷа дорӣ ҳама,
Пас онро ба душман супорӣ ҳама. *Фирдавси*

Мушрикони Қурайш бар эшон афсӯс кардандӣ ва эшонро ранча доштандӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

ранча кардан *ниг.* **ранча доштан.**

Ҳар кӣ бо фулодбозу панча кард,
Соиди симини худро ранча кард. *Саъдӣ*

ранча шудан зиқ шудан, ғамгин шудан, дилгир шудан.

З-он нашавам ранча аз ҷафош, ки аз ҷафр
Соия муштоқи рӯзгор надорам. *Анварӣ*

РАНЧАДОРАНДА *رنجه دارنده* азобдиханда, озоранда.

Ранчадоранда кам зияд чу мағас,
Ҳаст беранҷ, аз он зияд карғас. *Саной*

РАНЧБҮРД *رنج برد* меҳнаткашӣ, ранҷбарӣ, захмат, меҳнат.

Ранҷбурди ту раҳ ба ганҷ барад,
Бибарад ганҷ, ҳар кӣ ранҷ барад. *Низомӣ*

РАНЧИДАН *رنجيدن* хафа шудан, дилтанг шудан; озурда шудан.

Хирадмандон гуфтаанд: Ҳар кӣ сухан насанҷад,
аз ҷавоб биранҷад. *Саъдӣ*

Пиёда бад-он сон зи пардасарой
Биранҷидат он хисравонӣ ду пой. *Фирдавсӣ*

РАНЧИШ *رنجش* хафагӣ, дилмондагӣ, озурдагӣ.

Дар тариқат ранҷиши хотир набошад, май биёр,
Ҳар кудуратро, ки бинӣ, чун сафое рафт, — рафт.
Ҳофиз

РАНЧИШОМЕЗ *رنجش آميز* озоранда, дилгиркунанда; гила-омез, итобангез.

Рафиқ чун ин сухан бишунид, ба ҳам баромад
ва рӯй аз ҳикояти ман дар ҳам кашид ва суханҳои
ранҷишомез гуфтан гирифт, ки ин чӣ ақлу кифоят
асту фаҳму диroyат?! *Саъдӣ*

РАНЧКАШ *رنج كاش* меҳнаткаш, захматкаш.

Ранҷкашро натиҷа омад ганҷ,
Бистари хоби роҳат омад ранҷ. *Саной*

Пок наёбад тани осудаҳол,
Ранҷкашонрост мусаллам ҳалол. *Хисрави Деҳлавӣ*

РАНЧҚОҲ *رنج كاه* камкунандаи меҳнату азоб, аз байн барандан ранҷ.

Тарабафзою ранҷқоҳ шавад
Дили ман, к-аз сипеҳр дар ҷигар аст. *Анварӣ*

РАНЧОН(И)ДАН *رنجاندين|رنجانيدن* хафа кардан, ранҷа кардан, озурдан, захмат ва озор додан.

Тоифаи риндон бар хилофи дарвеше ба дар ома-
данд ва суханони носазо гуфтанд ва бизаданд ва
биранҷониданд. *Саъдӣ*

Ҷуро бибояд ранҷонид, то муаддаб шавад. *Авфӣ*

РАНЧПАРВАРД *رنج پرورد* касе, ки бо захмату ранҷ пар-вариш ёфтааст.

Бад-ин ранҷ он ғариби ранҷпарвард
Зи гардун манҷаниқи фитна мех(в)ард.

Хисрави Деҳлавӣ

РАНЧҶУР *رنجور* 1. азобдида, озордида, азобкашида, ғам-нок, озурда.

Маро то кай фалак ранҷур дорад,
Зи рӯи дилбарам маҳҷур дорад? *Анварӣ*

[Малик] ранҷур гашт ва шарм дошт, ки асарӣ
тараддуд бар вай зоҳир шавад.

«Калила ва Димна»

2. касал, бемор.

Яке аз ҳукамо писарро наҳӣ ҳамекард аз бисёр
хурдан, ки серӣ мардумро ранҷур кунад. *Саъдӣ*

РАОЁ *ا. رعايا* ҷ. **раи(й)ят** 1.

[Амир] ... адл мекард ва инсофи раият ба тамо-
мӣ дод ва раоё дар роҳату осоиш мебуданд.

«Таърихи Наршахӣ»

Бидон, ки мулук аз баҳри поси ранятанд, на раоё
аз баҳри тоати мулук! *Саъдӣ*

РАСАД I *رسد* ҳисса, қисмат, бахш, расамат (маҳсусан
дар тақсмоти замину ҳосили он дар миёни деҳқонон).

Қард Фарҳод ба санг, он чӣ ба дил мо кардем,
Ишқ уро расаде доду ба мо ҳам расаде.

Мӯҳсини Таъсир

РАСАД II *ا. رسد* 1. ба чизе бо диққат чашм дӯхтан, чи-
зеро бо диққат мушоҳида кардан; назорат, мушоҳида.

Қорвон мунқатеъ шуд аз дари шаҳр,
Расад аз роҳи қорвон бархост. *Ҳоқонӣ*

2. *нуч.* мушоҳидаи ситора ва ҷисмҳои осмонӣ.

Ҷамоати мунаҷҷимони моҳир... расад карданд ...
ва толеи мавлуд ба ғоят масъуд ёфтанд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

расад бастан а) ҳисоби сайёраҳо, ҳаракату дараҷаҳо
ва масофати онҳоро забт кардан; тақвим сохтан;
б) *киноя* аз дом ниҳодан.

В-он дигар гуфтӣ, ки сеҳр асту тилисм,
Ки расад бастаст баҳри ҷону ҷисм. *Румӣ*

3. *ниг.* **расадгоҳ.**

РАСАДБАНД *رسدبنده* касе, ки вазъияти сайёра, ситорагон
ва паймоиши масофати онҳоро ҳисоб карда муайян ме-
кунад, мунаҷҷим, ситорашинос, ахтаршинос.

Ҳаёлаш расадбанди қасри димоғ,
Фуру мурда аз оҳи сардаш ҷароғ. *Ҳоҷу*

Сайёран [Зуллолӣ] замини суханро тарсеъқорӣ
осмон бахшида ва расадбандони хаёло дар доираи
хайрат кашида. *«Хизонаи омира»*

РАСАДВАР *رسدور* *ниг.* расадбанд.

Хонанд расадварони бино
Бурҷи Саратонӣ шоҳи гулӯҳ. *«Баҳори Аҷам»*

РАСАДГОҲ||**РАСАДГАҲ** *رسدگاه|رسدگه* ҷое дар баландӣ,
ки мунаҷҷимон нишаста, вазъияти сайёра ва ситорагонро
мушоҳида мекардаанд, расадгона.

Ман раиси фалон расадгоҳам,
К-аз мутеони ҳазрати шоҳам. *Низомӣ*

◊ **расадгоҳи даҳр киноя аз дунё;** **расадгоҳи хатар киноя аз дунё.**

Бар сари шаҳраҳи аҷзем, камар барбандем,
Раҳти ҳиммат зи расадгоҳи хатар барбандем.

Ҳоқонӣ

ин **расадгоҳи хокӣ киноя аз дунё.**

Дар ин расадгоҳи хокӣ чӣ хок мебезӣ,
На кудакӣ, на муқомир, зи хок чист туро? *Ҳоқонӣ*

РАСАДДОН رصددان *ниг. расадбанд.*

Расаддони ин ҳафт гунбад туй,
Кулаҳдори ин чор маснад туй. *Чомӣ*

РАСАДДОР رصددار *ниг. расадбанд.*

То нишаста бар раҳи дониш расаддорони ҷаҳл,
Дар биёбони хамушӣ корвон овардаам. *Ҳоқонӣ*

РАСАДНИШИН رصدنشين *ниг. расадбанд.*

Ҳаст аз ту расаднишин ба ташвир,
Тадвир наву камолӣ тадвир. *Волеҳи Ҳаравӣ*

РАСАН *а. رسن* тор, таноб, арғамчин; ресмоне, ки бо он чизеро мебанданд.

Расанҳо биёранду бандаш кунанд,
Зи занҷири оҳан камандаш кунанд. *Низомӣ*
Расани дом ба мурури айём фарсуда шуда буд.
«Анвори Суҳайлӣ»

◇ **расан барзадан** таноб кардан, паймоиш намудани дарозӣ, ки дар замони қадим кор фармуда мешуд.

Ҳама подшоҳӣ шуданд анҷуман,
Заминро бибахшиду барзад расан. *Фирдавсӣ*

расан бохтан дорбозӣ кардан.

Гавҳари дида бар он зулф расан мебозад,
З-он ки чонбозии он рӯй на осон бошад.
Шамси Табрезӣ

расан гусистан (*ё* гусехтан) *киноя* аз қатъ кардани алоқа.

Шуд Юсуф он, ки риштаи хуббулватан гусехт,
Омад бурун зи чоҳ касе, к-ин расан гусехт. *Соиб*

расан сохтан *ниг. расан тофтан; расан суғ кардан киноя* аз мӯҳлату фурсат додан.

Ҳам ба ту-бар саҳт чафо кардаанд,
З-он расанат сусту раҳо кардаанд. *Низомӣ*

расан тофтан *киноя* аз фикр кардан барои куштан ва зарар расондан ба касе.

РАСАНБОЗ رسن باز дорбоз, касе, ки рӯи арғамчин дар ҳаво меғардад ва бозӣ мекунад.

Пои расанбоз, ки гардад ба роҳ,
Кай ба расан барравад аз рӯи чоҳ?
Ҳисрави Деҳлавӣ

РАСАНБҮР رسن بر 1. он кӣ расан мебурад; 2. *маҷ.* нобуд-кунанда, ба хатар афкананда.

Нӯҳ ҷарх агар аз расан шавад пур,
Бар н-оям аз ин чаҳи расанбур.*

РАСАНВАР رسن ور *Замзами расанвар киноя* аз офтоб.

Эй Қаббаи ҷаҳонгард, эй Замзами расанвар,
Заррин расан намоя, чун замзам ой аз бар. *Ҳоқонӣ*

РАСАНГАР رسن گر *касе, ки расан мебофад, арғамчинбоф.*

Чу расангар зи пас омад ҳама рафтор маро,
Ба суғур монам, к-у боз пас андозад тир.
Абушақури Балхӣ

РАСАНТОБ رسن تاب *касе, ки ресмону таноб метобад, тоб-диҳандаи ресмон, арғамчинбоф.*

Меваат бояд ки ширинтар шавад,
Чун расантобон на воластар равад. *Румӣ*
Бар авҷи ҷанобат нарасад ҳеч каманде
Беҳуда расантоби ҳаёланд фиғонҳо. *Бедил*

РАСАНТОБӢ رسن تابی 1. ресмон тофтан, арғамчинбофӣ;

2. *маҷ.* фикркунӣ барои куштан ва зарар расондан ба касе.

Ҷарх бо он ки сари мӯ зи Ҳамал пашмтар аст,
Ба расантобии мансурвашон устод аст. *Тугро*

РАСВО||РУСВО رسوا 1. беобрӯ, беҳурмат, маломатзада, шарманда, шармсор.

Арӯсам, набояд ки раъно шавам,
Ба назди хирадманд расво шавам. *Фирдавсӣ*
Ишқи ту андешаро сӯхт, ки расво шудем,
В-ар на кас аз мо набуд оқибатандештар. *Ҳилолӣ*
расво кардан шарманда кардан, беобрӯ кардан, беиззат кардан.

Мардумонро айби ниҳонӣ пайдо макун, ки мар-
-эшнро расво кунӣ, худро бе эътимод. *Саъдӣ*

2. ошкор шудан, маълум гаштан, фош шудан, паҳн гардидан.

Чи ҳаёл аст, ки девонаву шайдо нашавем,
Бун мушқем, муҳол аст, ки расво нашавем. *Соиб*

РАСИДА رسیده 1. *сифати феълӣи замони гузаштаи раси-*дан; 2. пухта.

Бас шукр боз гуям дар бандагии хоҷа,
Гар уфтад ба дастам он мевари расида. *Ҳофиз*
Эй мевари расида, зи бустони кистӣ?

«Анвори Суҳайлӣ»

3. ба синни булуғ восилшуда, ба балоғат расида.

Ҷаҳон, чун арӯсе расида, ҷавон,
Пур аз ҷашмаву боғу оби равон. *Фирдавсӣ*

РАСИДАН رسيدن 1. омадан, ворид шудан, восил шудан.

Боғи висолро ба ҳама ҳолҳо дарест,
Гумраҳ шудам зи ҳаҷр, бад-он дар намерасам.

Анварӣ

2. тамом шудан, хотима ёфтан, ба сар омадан.

Ҷон аз ин гетӣ мадон, гетӣ ба як лаҳзат расад,
Эй аҷаб, гуй масофат дар миён бисъёр нест! *Мушзӣ*
Ҷаҳди бисъёр бикардям, ки нагуям ғами дил,
Оқибат ҷон ба даҳон омаду тоқат бирасид. *Саъдӣ*

3. тамос ёфтан; бархӯрдан; пайваст шудан.

Ин миёнгин ё ду қаронгинро аз якдигар ҷудо до-
рад, чунон ки ба якдигар нарасанд. *Ибни Сино*

4. тайёр шудан, ба қиём омадан.

То расидан бодаро бо хум мудоро лозим аст,
В-арна безор аз тани хокист Афлотунӣ мо. *Соиб*

5. пай бурдан, дарк кардан, фаҳмидан.

Ба айём то барнаёяд басте,
Нашояд расидан ба ғаври касе. *Саъдӣ*

РАСИН *а. رسين* мустаҳкам, устувор, по бар ҷой, мазбут.

Дар айёми давлати ҳеш қилоъи матину расин сохт.
«Равзат-ус-сафос»

РАСМ *а. رسم* 1. урфу одат, қоида, тартиб, оин, равиш.

Расм он буд, ки яке шер дошти, ҳар шабе бар
дари он хона, ки вай хуфтӣ, ба занҷир барбастандӣ.
«Тағрихи Наршахӣ»

Ҳар моҳ маро ба расми вазифа даҳ ҳазор дирам
медоданд. *Авфӣ*

расми домъёри расмест, ки агар касе ба болои сайд омада монад, сайёд қисме аз онро ба он кас мебахшид.

Гуфто, ки ба расми домъёри Меҳмони туам бад-он чӣ дорӣ. *Низомӣ*
расму одат урфу одат.

Бо мо ба забони расму одат Ризқе, ки фуруҳтӣ, харидем. *Анварӣ*
2. нақш; тасвир.

Расмаш андар замона тасниф аст, В-андар у аз бузургӣ асноф аст. *Анварӣ*

3. андоз, пардохт, хироҷ.

Амири Мадина он сол ба Миср омад, ки уро бар султон расме буд ва ҳар сол ба вай додӣ.

Носири Хисрав

РАСМАН *a.* رسماً аз рӯи қоида, мувофиқи тартиб ва қонун.

РАСМБОЗ رسم باز маккор, фиребгар.

Ходен дарданд дармонҳои жож, Раҳзананду зарситонанд, расмбоз. *Румӣ*

РАСМДОН رسم دان касе, ки урфу одатро хуб медонад, урфу одатшинос.

Андозаи расмдонии ман Донад он кас, ки расмдон аст. *Анварӣ*

РАСМӢ رسمى 1. муқаррарӣ, маъмулӣ; 2. вазифадор, хизматгор, чокар, навкар.

Ду хозин фикру илҳомаш, ду ҳорис шаръу тавфиқаш,

Ду зиммӣ нафсу омолаш, ду расмӣ чарху кайвонаш. *Ҳоқонӣ*

РАСО رسا 1. расанда, восилшаванда, ноилшаванда; дасти расо дасти қодир, дасти тавоно.

Орзу дорам, ки исорат кунам чун Сайидо, Ё киромулакрамин, дасти расое деҳ маро! *Сайидо*

2. дароз, баланд.

Расотар бошад аз сарви гулистон дуди оҳи ман, Зи тавки кумриён баргаштатар бахти сиёҳи ман. *Шавкат*

Гирди руҳи ту ҳола шуд зулфи расои ту ҳаме, Дид руҳи турову маҳ дод ба бандагит хат. *Шоҳин*

РАСОИЛ *a.* رسايل ҷ. рисола.

Акобир дар расоили худ ашъори устод Абулфараҷро ба истишқод меоваранд. (2)

«Тазкираи Давлатшоҳ»

Имодулмулк ... медонист, ки инҳо бо шох Дурронӣ махфӣ силсилаи русулу расоил доранд. (1)

«Хизонаи омира»

РАСОНАТ *a.* رسانت мустаҳкамӣ, устуворӣ, маҳкамӣ.

Шаҳрбанде ба он расонату матонат бе сабабе бар замин яксон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

РАСОН(И)ДАН رساندن|| رسانيدن 1. оварда додан, бурда додан.

Маро бо сипоҳам бад-он сӯ расон, Аз инҳо якеро бад-ин сӯ мамон! *Фирдавсӣ*

2. овардан.

Яқин дон, ки маро бе ҷурме ба қатл расонӣ.

Аҳмади Дониш

Мерасад чон ба лаб аз ҳасрати лаъли ту маро, Нола пайғом расониду хабар наздик аст. *Мушфиқӣ*

3. комъёб гардонидан, ноил кардан.

На дар висоли ту бахтам ба коми дил бирасонад, На дар фиरोқи ту ҳам дил зи хештан бираҳонад. *Анварӣ*

4. лоиқ ва сазовор дидан.

РАСОС *a.* رصاص қалъагӣ, арзвз.

Кимиёи ғами ишқи ту тани хокии мо Зари холис кунад, арчанд бувад ҳамчу расос. *Ҳофиз*
Ҳадиси симъузoron гарон-гарон шунавад, Гирифтаанд магар гуши порсо ба расос. *Қамоли Хучандӣ*

РАСОСА *a.* رصاصه як қитъа қалъагӣ.

...Расосаи алвоҳ ... дар он тобут ниҳод.

«Равзат-ус-сафо»

РАСОТИҚ *a.* رساتيق ҷ. рустоқ.

Акнун ёд кунем тул ва арз ва қувар ва расотиқи Систон аз паси ислом. *«Таърихи Систон»*

Аҳли ҷибол ва расотиқ ... аз шаҳрҳо дур бошанд. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

РАССОМ *a.* رسام наққош, суратгар, мусаввир.

Чу пардохт рассоми оҳангараш, Ба сайқал фурузонда шуд гавҳараш. *Низомӣ*

Дар китъаи ҳасри бузург рассомони нодиракор се сурат кашидаанд. *Аҳмади Дониш*

раст رست *асоси замони гузаштаи растан.*

РАСТ رست раста, саф.

Чун малик-ул-Ҳинд аст аз ридаконш,

Гирдаш-бар ходими ҳинду ду раст. *Хисравӣ*

РАСТА رسته 1. саф, рада, қатор.

Чун дурри ду растан даҳонат Назми сухани дарӣ надидам. *Саъдӣ*

2. сафи мунтазами дуконҳо, бозор.

Ва дар он шаҳр сунноъ бисъёранд, ҳар гуруҳеро растан ҷудо бошад. *Носири Хисрав*

3. сафи дутарафан дарахт ва ғ.

Бар канори ҷуй бинам растан бодому сарв, Рост пиндорам қатори уштурони обира. *Рӯдакӣ*

РАСТАГОР رستگار халосшуда, начотъёфта, озодшуда, раҳотъёфта.

Халоси Ҳофиз аз он зулфи тобдор мабод, Ки бастагони каманди ту растагоронанд. *Ҳофиз*

Чашм медорам, ки растагор шавӣ. *Аҳмади Дониш*

РАСТАН||**РАҲИДАН** رستن||رهيدن халос шудан, начотъёфтан, озод шудан.

Дар Исфаҳон гуштигире буд нек моҳиру бузургрон ..., ҳеҷ пое аз дасташ наҷастӣ ва ҳеҷ саре аз шикасташ нарастӣ. *«Хористон»*

Охир дари зӯҳду тавба дарбастам, В-аз банди қабули ину он растам. *Анварӣ*

Боре ин тавонгар гуфт дарвешро, ки ҷаро хидмат накунӣ, то аз машаққати кор кардан бираҳӣ. *Саъдӣ*

Зи баҳри он ки дил аз доми зулфи у нараҳад, Ба ҳар ҳаме гирех афғанду печутоб андохт. *Ҳилолӣ*

РАСТАХЕЗ||РАСТОХЕЗ رستاخيز || رستاخيز 1. д. рӯзи киёмат.

Яке ғулғул аз коху айвон бихост,
Ту гуфти шаби растахез аст рост. *Фирдавси*
Нест уммеди рахой то ба рӯзи растахез,
Хоки ғурбат ҳар киро дар маҳд домангир шуд. *Махфӣ*

2. маҷ. шӯру ғавғо, ҳангома, ғалоғула.

Баромад зи Зобулситон растахез,
Замин хуфтaro бонг барзад, ки «хез!» *Фирдавси*
Агар чун ту сарве зи ҷое барояд,
Шавад растахезу балое барояд. *Ҳилоли*

РАСУЛ а. رسول 1. д. пайғамбар, наби.

Шунидам, ки Тай дар замони расул
Накарданд маншури имон қабул. *Саъдӣ*

2. пайк, қосид, паёмбар; фиристода, элчи.

Фиристодаро дар замон хонданд,
Ба ҷон расулонш биншонданд. *Фирдавси*
Ҳар кӣ расуле ба ҷое фиристад, бояд ки донотари
ни қавм бошад. «*Анвори Суҳайли*»

РАСУЛДОР رسولدار касе, ки ҳамроҳи расул мегардад ва хидмати ӯро ба ҷо меорад.

Расулдор расулро ба сарое, ки сохта буданд, фу-
руд овард. «*Таърихи Байҳақӣ*»

РАТБ а. رتب 1. тар; ратбу ёбис а) тару хушк.

Оташ он гаҳ, ки шуъла афрӯзад,
Ратбу ёбис ба як насақ сӯзад. «*Хористон*»

б) киноя аз ҳарзағӯй, суҳанҳои пасту баланд; муқ. ёбис (ёбису ратб).

Мир Шавқӣ аз содоти он диёр аст, аммо ратбу ёбис
дар каломаш бисёр аст. «*Оташқада*»

Ногаҳон қаландари чармпуше, ҳалқабағӯше би-
ёмад ва ба овози баланд ҳар гуна ратбу ёбис гуфтан
оғоз ниҳод. «*Таърихи Фариишта*»

2. тоза, нав.

РАТБУЛЛИСОН а. رطب اللسان забони гуё, фасеҳ.

Сарони сипоҳ ба шуқри ҷаноби салтанатпаноҳ
ратбуллисон гашта ба гуфтор омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Эй булбулон, ба ҳамди ту ратбуллисонии ҳам,
К-аз шавқ мекунамд забон дар даҳони ҳам. *Заҳири Форъёбӣ*

РАТИБ а. رطيب тар, намнок, мартуб.

Кунҷе, ки барф пеш ҳамедошт, гул гирифт,
Ҳар ҷуяке, ки хуш ҳамебуд, шуд ратиб. *Рудакӣ*

РАТЛ I а. رطل ченаки вазн, баробари 144 дирҳам ё 449,28 г.

Дар Миср қаҳту ғалои азим руй намуд, ратле нон
ба як дирам мехариданд. «*Равзат-ус-сафо*»

РАТЛ II а. رطل пиёла, паймона, ҷом, қадаҳ; пиёлаи шароб.

Бигзар аз ин ҳадис, дар ин боб дам мазан,
К-ин фасл вақти ратли шароби дамодам аст. *Анварӣ*

ратли гарон ҷоми калони пур аз шароб.

Роҳе бизан, ки оҳе бар сози он тавон зад,
Шеър бихон, ки бо он ратли гарон тавон зад. *Ҳофиз*

Матон умр, ки бар бод меравад аз даст,
Нигар, ки лангари ратли гарон тавонад дошт. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

РАТҚ а. رتق бастан, банд кардан; ратқу фатқ бандубаст кардан; маҷ. идора кардан; коргузорӣ, сардорӣ; муқ. фатқ I (фатқу ратқ).

Зимоми ратқу фатқи Ҳиротро дар қафи кифояти
Ильёс бинни Асад ниҳод. «*Равзат-ус-сафо*»

РАФ 1. суфа барои нишаст дар пешни дарвоза.

Зи рафраф бар рафи тубо алам зад,
В-аз он ҷо бар сари сидра қадам зад. *Низомӣ*

2. ҷон махсусе дар девори хона барои ҷидани зарф ва асбоби ороши хона; тоқча, тоқчаи баланд.

Баргирифт аз лаби раф симин ҷомеро,
Бар дигар дасташ ҷомею мудомеро. *Манучехрӣ*

РАФАЗА а. رفاهه ҷ. роғиз**РАФЕУДДАРАҶОТ** а. رفيع الدرجات касе, ки қадру қиматаш баланд аст, баландмартаба, баланддараҷа, олимқом.

Малулӣ ... аз содоти рафеуддараҷоти Мозанда-
рон, аммо чанд пушт дар Исфаҳон буда. «*Оташқада*»
Ошиқон куштаи маъшуқ шуданд,
Ҳама гаштанд рафеуддараҷот. *Ибни Ямин*

РАФЕЪ а. رفيع оли, баланд.

Раво надорам, ки он мансаби рафеъ аз фарзан-
дони ман берун равад. *Авфӣ*

Ва аз пеш кӯҳе бузург ва рафеъ ба назар дар-
омад. *Аҳмади Дониш*

РАФЗ а. رفوض тарк кардан, даст кашидан, рад кардан.

Рафз агар ҳаст ҳубби оли наби,
Рафз фарз аст бар закиву ғабӣ. *Ҷомӣ*
Ҷамъе аз муонидон ӯро ба рафз мансуб доштанд. *Восифӣ*

РАФИҚ а. رفيق дӯст, ёр, ҳамроҳ; ҳамдам, ҳамнишин.

Неъматӣ даҳр агарчи бисёр аст,
Неъмате беҳтар аз рафиқ кучост! «*Анвори Суҳайли*»
Дӯш аз ин ғусса нахуфтам, ки рафиқе мегуфт:
Ҳофиз ар маст бувад, ҷои шикоят бошад. *Ҳофиз*

РАФОҚАТ а. رفاقت дӯстӣ; ҳамдамӣ, ҳамсуҳбатӣ.

Ҳар ду ба иллати маҷоэт робитан рафоқат дуруст
карданд. *Аҳмади Дониш*

РАФОҲ||РИФОҲ а. رفاهه ниғ. рафоҳият.

Анварӣ дар оғози ҳол ... сармоия улум андӯхт,
аммо даре аз рафоҳ бар рӯи рӯзгораш накушуд. *«Хизонаи омира»*

РАФОҲИЯТ||РАФОҲАТ а. رفاهيت || رفاهت осудагӣ, хушҳо-
лӣ, осоиш, роҳат, хушгузаронӣ.

Давлати салотин вобаста аст ба ободии мулк ва
серин фуқаро ва рафоҳияти сипоҳ. *Аҳмади Дониш*

РАФРАФ I а. ررف 1. болҷунбонии мурғ ҳангомч фуруд омадан; 2. ҷунбиши тези мавҷ.

Ба шитобе, ки гузаштам ман аз ин ваҳшатгоҳ,
Рафрафи мавҷ магар аз сари даръе гузарад. *Соиб*

РАФРАФ II а. ررف фарш, бисот, ҳар чизи густурданӣ.

рафт رفت *асоси замони гузаштаи рафтан.*

РАФТ رفت 1. рафтан, мусофират кардан.

Дилро фиристодам пагаҳ, к-ӯ низ донад рафти раҳ,
То пешн ихвонуссафо авсофи Шамсуддин кунанд.

Шамси Табрэзӣ

2. маҷ. мурдан, вафот кардан, реҳлат кардан; марг, вафот.

Одилхони Форуқӣ дар балдаи Бурҳонпур хабари
рафти бародар шунида, чанд рӯз ба азо нишаст.

«Таърихи Фаритта»

РАФТА رفت *сифати феълӣи замони гузаштаи рафтан;*

рафта-рафта охиста-охиста, тадричан, бо мурури замон.

Қадомин бисмил ин чо парфишон шуд,
Ки хунаш рафта-рафта осмон шуд. *Бедил*

дили рафта дили мураддад, дили беқароршуда.

Маликро дили рафта омад ба ҷой,
Бихандиду гуфт: Эй нақӯҳидарой! *Саъдӣ*

РАФТАН رفتن 1. аз ҷое ба ҷое равон шудан, таъбири макон кардан.

Суви марзи Хоразм панҷаҳ ҳазор
Камарбаста рафт аз дари корзор. *Фирдавсӣ*

2. гузаштан.

Маро дастгоҳи ҷавонӣ бирафт,
Ба лаҳву лаиб зиндагонӣ бирафт. *Саъдӣ*

3. воқеъ шудан, рӯй додан, ба амал омадан.

Ду-се ҳамла миёни эшон бирафт.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар миёни ошиқу маъшук сирре рафт, рафт,
Ту на маъшукӣ, на ошиқ, мар-гуро боре чӣ шуд?

Шамси Табрэзӣ

4. мурдан, даргузаштан, вафот кардан; марг, вафот.

Бирафт ую ин нома ногуфта монд,
Чунон бахти бедори у хуфта монд. *Фирдавсӣ*

Агар ҷанозаи Саъдӣ ба кӯи дӯст бароранд,
Зиҳӣ ҳаёти нақӯному рафтани ба шаҳодат. *Саъдӣ*

5. баромадан.

Курсие биёвард ва биниҳод ва пир биёмад ва
бар курсӣ рафт. *Авфӣ*

6. фуруд омадан, поён шудан, даромадан.

Дар Даҷла рафтам ва замоне сибҳат кардам.

Авфӣ

7. қасд кардан, майл доштан; кӯшиш ба кор бурдан.

Ҳарчанд, Соиб, меравам сомони навмедӣ кунам,
Зулфаш ба дастам медихад сарриштаи омолоҳ.

Соиб

8. беҳуш шудан, беҳуд шудан.

Соиб, чӣ рафтаӣ, гуле аз бусааш бичин,
Доим замони васл муяссар намешавад. *Соиб*

♦ **рафтани дили касе киноя** аз дилтангӣ ва маъюсӣ.

Дилам рафту зи ту коре наёммад,
Маро бо ин фузулӣ худ чӣ кор аст?! *Анварӣ*

рафтани оби ҷизе киноя аз беравнақ шудан, пажмурда шудан; **рафтани чароғ киноя** аз ҳомӯш шудани чароғ.

Бе васийят дилам аз худ наравад шони фироқ,
Ин чароғест, ки аз рафтани худ огоҳ аст. *Тугро*

рафтани шикам исҳол, дарунрав шудан; **рафтани қалам** навиштани қалам; **ба хотир рафтан** ба хотир

омадан; **дар ғазаб рафтан** ғазабнок шудан, хашмгин шудан.

Ҳозонхон аз ҳаракати эшон дар ғазаб рафт ва
фармон шуд, то онро [қалъаро] муҳосира кунанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

РАФТАНӢ رفتنى 1. *сифати феълӣи замони ояндаи рафтан;* 2. ҳодисаи оянда, воқеаи пешоянда.

Ҳама рафтаниҳо бад-ӯ бозгуфт,
Ҳама розҳо баркушод аз нуҳуфт. *Фирдавсӣ*

3. мурданӣ, даргузаштанӣ.

Сунорам, бигуфт, ин набера туро,
Ки ман рафтани гаштаам з-ин саро. *Фирдавсӣ*

Чун рафтани аст аз танам ин ҷони болокаш,
Он беҳ, ки ба хоки сари кӯи ту супорам. *Ҷомӣ*

РАФТГОРӢ رفتگارى роҳравӣ, равандагӣ.

Аз рафтгори хуфта хуш, кай ҳашр гардад, парда
каш,

То талъати хуршедваш нанмояд аз бурди Ямон.
Ҷомӣ

РАФТОВАРӢ رفت‌آوری мулоқот, зиёрат; рафтуомад.

Яке гуфт моро ба холигарӣ
Бибояд бари шоҳ рафтоварӣ. *Фирдавсӣ*

РАФТОР رفتار 1. рафтан, равиш, роҳравӣ.

Ҳар кӣ, бар вай ниҳанд камтар бор,
Бешак осудатар кунанд рафтор. *Саъдӣ*

Султон Баҳодур муқаррар кас ба талаби у фиристод,
аммо ҷавоб шунид, ки беморам ва қуввати рафтор надорам. *«Таърихи Фаритта»*

2. хиромидани хуш ва дилкаши ёр.

Пеши рафтори ту по барнагирифт аз хичлат
Сарви саркаш, ки ба ноз аз қаду қомат бархост.

Ҳофиз

3. ҳаракат, ҷунбиш.

Якero зи рафтори набз оғаҳист,
Ба таҳқиқ сарманзили гумраҳист. *Бедил*

РАФФО ا. رفتار. руфӯгар, касе ки ҷома, гилеми дари-даро бо даст дуруст мекунад.

Дар ушқуби зер хайёгон нашинанд ва дар боло
раффоён. *Носири Хисраъ*

РАФӢ ا. رفغ 1. баланд кардан, болобардорӣ; баландшавӣ.

Мақун фароҳравӣ дар амал, агар хоҳӣ,
Ки рӯзи рафӣи ту бошад маҷоли душман танг.

Саъдӣ

Агар ба тақдим расонем, сабаби рафӣи дараҷоти
мо мешавад. *Аҳмади Дониш*

рафӯу хафз баландию пасти; *муқ. хафз (хафзу рафӯ).*

Дар он мартаба низ рафӯу хафз ва қарибу банд
мураттаб мегардад. *Аҳмади Дониш*

2. бардоштан; аз байн бурдан, дафъ кардан, барта-раф кардан; нест шудан, дур шудан.

Амин бояд аз довар андешанок,
На аз рафӣи девону заҷру ҳалок. *Саъдӣ*

Баъд аз рафӣи кӯфт ва тааби баҳр ман бахше
аз ҷавохирро дар он чо ба байъ оварда(м).

Аҳмади Дониш

3. ҷамъоварӣ, ғунучини ҳосил, ғалла, дона.

Чун вақти рафӣи маҳсули он замин буд, ба му-ҷибӣ фармон, ... ҷамоате ба изҳори ғаллоти он
диёр камар бастанд. *«Раззат-ус-сафо»*

4. маъзул кардан, аз амал фаровардан.

Наёварда омил гаш андар миён
Наяндешад аз рафъи девониён. *Саъдӣ*

5. арз кардан, изҳор кардан.

Ин маънӣ ба хидмати халифа рафъ карданд. *Авфӣ*

РАФЪАТ||РИФЪАТ *а.* رفعت 1. баландӣ, улвият.

Ба дасти карам оби даръё бибурд,
Ба рафъат маҳалли Сурайё бибурд. *Саъдӣ*
Фалак рафъат аз он дорад, ки ҳаргиз
Ба чашми кам намебинад касеро. *Мушфиқӣ*

2. маҷ. бузургӣ, бузургворӣ, чоҳу чалол.

Оҷиз зи кунҳи рафъати ӯ фикри дурбин,
Қосир зи дарки рутбати ӯ ақли хурдадон.

Манучехрӣ

Ахтарон бо бахти ӯ шатранҷи рафъат бохтанд,
Бахти ӯ ҳар ҳафтро аспу руху фарзин ниҳод.

Муиззӣ

Шеъри баланд тарҳ кун он сон, ки рифъаташ
Бар фарқи офтоб ниҳад пой ифтихор. *Шоҳин*

Ва чун наздик ба шаҳр расидам, сарое дидам
дар ғояти рафъат ва ниҳояти шавкат.

Аҳмади Дониш

РАФҚА||РАФҚАТ *а.* رفقه||رفقت як гурӯҳе ҳамсафарон ва ҳамроҳон, дӯстон, ҳамроҳон.

РАФҶ *ниг.* روفو *руфӯ.*

РАФҶГАР *ниг.* روفوگر *руфӯгар.*

РАХБИН *рухбин* дӯғи турши саҳт шуда, қурут.

Бини-т ҳама бинам чун хонаи курдон,
Ороста ҳамвора ба широзу ба рахбин. *Имора*

РАХНА *рухна* 1. чок, шикоф, роҳи дар девор кушодашуда; равзан, тиреза.

Маҳмуд фармон дода буд, то бораи шаҳро рахна
хак бисёр карда буданд. *«Таърихи Систон»*

Аммо хирси мумталӣ ба ҳазор талваса ва тааб ва шаллоқ худро ба рахна расонид. *Аҳмади Дониш*
рахна-рахна дарида, сӯроҳ-сӯроҳ, шикоф-шикоф.

Хунҳо аз ду дида полудам,
Рахна-рахна шуд аз ғамат чигарам. *Анварӣ*

рахна даровардан шикофӣ ба амал овардан, сӯроҳ кардан.

Бифармуд шаҳзодаи кинахоҳ
Ба ҷавшанқабоеи оҳанкулоҳ,
Ки рӯ барнатобанд аз корзор,
Дароранд рахна ба дурчи хисор. *Шодӣ*

2. маҷ. осеб, зарар.

Шукри изад, ки зи тороҷи хазон рахна наёфт
Бӯстони суману сарву гулу шамшодат. *Ҳофиз*

3. маҷ. реш, чароҳат.

Омад он сангиндилу сад рахна дар чон карду рафт,
Мулки чонро аз сипоҳи ғамза вайрон карду рафт.

Ҳилолӣ

4. маҷ. айб, нуқсон, камбудӣ.

Надид он хирадмандро рахнае,
Ки дар вай тавонад задан таънае. *Саъдӣ*

Пеши вузаро рахнаи ашъори маро
Беқадр макун ба гуфт гуфтори маро.

«Луғати ғурс»

◇ **(ин) рахнаи афсӯс киноя аз даҳон.**

Бе надомат нест ҳар ҳарфе, ки аз лаб сар занад,
Бахья зан аз хомӯшӣ ин рахнаи афсӯсро. *Соиб*

рахна шудани шамшер аз кор баромада, арра-арра шудани дами шамшер.

Шамшер агарчи буррон бошад, охир рахна шавад. *Авфӣ*

рахна ба алкан даровардан барҳам додани гирифтагии забон.

Ҳоқонни масеҳдамам, бас ба теги нутқ
Ҳамчун Қалим рахна ба алкан дароварам. *Ҳоқонӣ*

РАХНАГАР *рухна* 1. касе, ки сӯроҳ мекунад; 2. маҷ. касе, ки ба кори касе халал мерасонад.

Ҳатти рӯи ёр шуд дар мулки қонам рахнагар,
Аз сари таъмирам, эй Хизри мурувват, даргузар.

Сайидо

Агар рахнагарро набуррем даст,
Аз ин боғ мушқил тавон тарф баст. *Ҳотифӣ*

РАХНАГОҶ *рухна* ҷое, ки сӯроҳ, шикоф мавҷуд аст.

Ситоданд гурдони оҳанкулоҳ,
Чу садди Сикандар дар он рахнагоҳ. *Ҳотифӣ*

РАХНАЧҶ *рухна* айбҷӯ, хурдагир.

Ҷумла гуфтанд: Эй ҳақими рахнаҷӯ,
Ин фиребу ин ҷафо бо мо мағӯ! *Румӣ*

РАХО *а.* رخاء||رخا 1. айш; осудаҳоли, фаровонӣ.

Бувад аз паси меҳнат андар фараҳ,
Бувад аз паси шиддат андар раҳо. *Муиззӣ*

2. нармӣ, сустӣ.

[Бараҳман] гуфт: Ин аст достони мувофақати дӯстон ва раҳо ва фарти истодагӣ...

«Қабили ва Димна»

РАХОВАТ *а.* رخاوت мулоимӣ, нармӣ; сустӣ.

Бояд ки рууси ҷибол саҳт ва сулб бошад ва батн муттасиф ба линат ва раховат. *Аҳмади Дониш*

РАХТ *рухт* 1. коло, асбобу анҷом; асбобу анҷоми сафар.

Юсуфро назди рахтҳо бинишондем, то нигоҳ дорад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Чунин бошад шаҳонро гардиши бахт,
Ки ин зар ёбаду он гум кунад рахт.

Ҳисрави Деҳлавӣ

2. чома ва дигар пӯшокворӣ.

[Дарвеш] рағану асал бар сару рӯи у фуру
рехт ва тамоми чомаву рахти у асалолуда шуд.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

Ҷалолитдин... ҷавоб дод, ки рӯзи шашӯм... маро шуст ва рахт пӯшонид. *«Таърихи Фариста»*
рахти арӯс ҷихози арӯс, яъне ҳар ҷизе, ки аз хонаи арӯс ба хонаи домод мебаранд; **рахти иқомат** ҷихозе, ки барои истиқомат лозим аст, бору буна.

Марез аз содагӣ рахти иқомат дар гузаргоҳе,
Ки оташ зери по аз лола бошад кӯҳсорашро.

Соиб

рахти саломӣ (*ё саломуналайк*) либоси маҳсусе, ки дар вақти қабулҳои расмӣ дар дарбор мепӯшидаанд.

Рахти саломуналайк пӯшида, ба тумтароқи ҳар ҷӣ тамомтар ба хонаи он гурусначашм даромад.

Неъматхони Олӣ

рахти сафар асбобу анчоми сафар; **рахти сафар бастан** барои сафар бор бастан; сафар кардан; рафтан.

Аз сари кӯи бутон рахти сафар то бастаам,
Маҳмили ман гирдбоду корвонам оташ аст.

Сайидо

◇ **рахту тахт** либосу анчом, моликият.

Вақт аст, к-аз фироқи туву сузи андарун,
Оташ дарафканам ба ҳама рахту тахти хеш.

Ҳофиз

рахт баркашидан реҳлат кардан.

Ман аз ҷафои ту чун рахт баркашам зи ҷаҳон,
Туро чи суд пас аз марги ман пушаймонӣ.

Шоҳин

рахт (ё **рахти хоб**) **афкандан** *киноя* аз муқим шудан, истиқомат гузидан дар ҷо.

Дурбинон дар фарози кӯх медоранду мо
Дар раҳи сели ҳаводис рахти хоб афкандаем.

Соиб

рахт (**бар**)**бастан** а) кӯчидан, сафар кардан, рафтан.

На фароғати нишастан, на шикеби рахт бастан,
На мақоми истодан, на гурезгоҳ дорам. *Саъдӣ*

Баъд аз ғавт шудани Султон Абусаид инқилоби
куллӣ воқеъ шуд ва раийят рахт барбаост.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

б) *киноя* аз мурдан.

Чу бишнид Пирон, ғамӣ гашт сахт,
Ки барбаост бояд ба ноком рахт. *Фирдавӣ*

рахти ҳастӣ (**бар**)**бастан** *киноя* аз мурдан, вафот кардан.

Дар ин сол Аёз ... рахти ҳастӣ барбаост.

«Таърихи Фаршита»

рахт густурдан *киноя* аз маскан гузидан, манзил интиҳоб кардан дар ҷо.

Ба авҷи осмонат чун ҳилолам рахт густурдӣ,
Маро аввал ба меъроҷи қабули бандагӣ бурдӣ.

Сайидо

рахт кашидан *киноя* аз рафтан, равона шудан ба ҷо.

Мо озмудаем дар ин шаҳр бахти хеш,
Берун кашид бояд аз ин варта рахти хеш. *Ҳофиз*

рахт аз ҷаҳон бурдан *киноя* аз мурдан.

Гар Исфандиёр аз ҷаҳон рахт бурд,
Насабномаи худ ба Баҳман супурд. *Низомӣ*

рахт ба зери замин кашидан *киноя* аз мурдан.

Бад-он расид, ки дур аз дарат ҳалок шавем,
Кашем рахт ба зери замин хок шавем. *Лисонӣ*

рахт ба сарои боқӣ (ё **олами охират**) **кашидан** *киноя* аз мурдан.

Дар мунтасафи шаввол Зоҳир ба иллати истиқсо
рахт ба сарои боқӣ кашид. *«Равзат-ус-сафо»*

Султон Мухаммад рахт ба олами охират кашид.
«Равзат-ус-сафо»

рахт ба (ё **бар**) **сахро кашидан** (ё **ниҳодан**) *киноя* аз мурдан.

Шундастам, ки Маҳмуди ҷавонбахт
Чу вақт омад, ки бар сахро ниҳад рахт ... *Низомӣ*

рахт бар хар (ё **гов**) **ниҳодан** *киноя* аз мурдан.

Рух ба роҳ ору рахт бар хар нех,
Ҷой пардозу пой бар дар нех. *Авҳадӣ*

Чарх чун дид бозии чираш,
Рахт бар гов барниҳад шераш. *Саной*

РАҲТА *رخته* касал, бемор; хаста, маҷрӯх.

Зи кори бузургон чу пардахта шуд,
Шаҳаншоҳ аз он ранҷо рахта шуд. *Фирдавӣ*

РАҲТКАШ *رخت کش* 1. боркаш, чорпо.

Харе, ки рахткаши ӯст, ҳама рӯз гирдогирди
ҷашма мечарад. *«Нигори дониш»*

2. қасе, ки ба сафар равона мешавад, мусофир.
Ба роҳе, ки хоҳам шудан рахткаш,
Раҳоварди ман бас бувад ҳӯи хаш. *Низомӣ*

РАҲШ I *رخش* 1. барқ; партав, акси нур, тобиш.

Фиганд теги ямониш рахш бар Уммон,
Ба баҳри Уммон з-он рахш соф шуд лӯълӯ.

Унсурӣ

2. дуранга, омехтагии ранги сурх ва сафед ё сиёҳу сурх.

Бибахшой бар ман ту, эй додбахш,
Ки аз хуни дил гашт рухсора рахш. *Фирдавӣ*

3. асп, аспӣ тезрав.

Пушта чун хомун кунад, хомун чу пушта
Пуяи ҷавлони раҳши роҳворат. *Анварӣ*

Фитод он ташнаву з-он ташнатар рахш,
Ки баҳши ҷон барад з-он оби ҷонбахш.

Хисрави Деҳлавӣ

4. номи аспӣ Рустам дар «Шоҳнома»-и Фирдавӣ.

Замин гарди Раҳши туро чокар аст,
Замон бар ту чун меҳрубон модар аст. *Фирдавӣ*

Рахш бояд, то тани Рустам кашад. *Зарбулмасал*

◇ **рахши баҳор** боди баҳор; **рахши хирад** *киноя* аз тезии ақл.

Чу раҳши хирад бар фалак хушхиром,
Чу тири назар бар замин тезгом. *Ҷомӣ*

рахш дар зин кашидан *киноя* аз омодаи сафар шудан.

... Ки чун румӣ аз зангӣ он кин кашид,
Сикандар кучо рахш дар зин кашид? *Низомӣ*

РАҲШ II *رخش* рангинкамон, қавси қузаҳ.

Меғ чун турке ошуфта, ки тир андозад,
Барқ тир аст мар-уро магару рахш камон?
«Луғати фурс»

РАҲШАНДА *رخشنده* дурахшон, тобон, равшан, мунаввар.

Бипарварда будам танашро ба ноз,
Ба раҳшанда рӯзу шабони дароз. *Фирдавӣ*

Шабе равшан, аз рӯз раҳшандатар,
Маҳе з-офтобе дарафшандатар. *Низомӣ*

РАҲШО||**РУҲШО** *رخشا* *ниг.* раҳшон.

Ҷамоли гавҳарогинат чу заррин қиблаи тарсо,
Гухар андар миёни зар чунон чун Зар бувад раҳшо.
Дақиқӣ

РАҲШОН *رخشان* дурахшон, тобон, шуълавар, ҷилодор.

Ба пеши сипоҳ андаромад ба ҷанг,
Яке хишти раҳшон гирифта ба ҷанг. *Фирдавӣ*

Бадахшон мулкест, ки манзари назари офтоби
раҳшон аст. *Аҳмади Дониш*

РАЧАҚ||**РАЧУҚ** *رچک* ороғ, хиққак, хиқичоқ.

Бибандад даҳони худ аз фарги бухл,
Ки барнояд аз сини ӯ рачақ. *Тайёни Марғазӣ*

РАШ I رش фосилаи миёни ду дасти аз ҳам кушода шу-
да, қулоч; газ.

Як чуфт бисот ёфтанд сесад раш дар шаст раш
дарозно ва пахнон он. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

раш-раш газ-газ.

Яке кӯҳ дон мар-маро пур зи гавҳар,
Ба ман поя-поя бароянду раш-раш. *Носири Хисрав*

РАШ II رش замини пуштадор; пушта, теппа.

Ба роҳе, ки буд кундаву раш дароз,
Бишуд бо сипаҳ дар нишебу фароз. *Фирдавсӣ*

РАШ III رش рӯзи ёздаҳӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Яке гуфт бо ёри худ, рӯзи раш
Маи арғувонӣ биёру бикаш. *Фирдавсӣ*
Маи сурӣ бихох, к-омад раш,
Мутрибон пеш дору бода бикаш. «*Луғати ғурс*»

РАШ IV||**РАШШ a.** رش боридан, чакидан, рехтан; пош
хурдан.

Чун назад бар вай нисори рашши нур,
Ӯ ҳама ҷисм аст, не дил чун қушур. *Румӣ*

РАШИД a. رشيد 1. он кӣ роҳи ростро ёфтааст, раванда
бо роҳи рост.

Ин гузинад, ҳар кӣ ӯ бошад рашид,
Бин, ки дунё рафт, уқбо даррасид. *Румӣ*

2. ба синни рӯшд расида, ба камол расида, пухта;
далер, часур.

Эшон се ҷавони рашид... буданд.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

РАШК رشك 1. ҳасад, бартарии касеро дида натавонис-
тан.

Магар рашк аст Парвирову Насринро зи якдигар,
Ки ин бар хон пайдо шуд, чу он бар чарх пинхон
шуд? *Муиззӣ*

рашк бурдан (ё **кардан, омадан**) ҳасад бурдан.

Дар базм рашк бурда аз ӯ шох дар ҳазон,
Дар базл шарм хӯрда аз ӯ абр дар баҳор. *Анварӣ*

Бар кафи по бӯса ҳамезад замин,
Рашк ҳамекард сипехри барин. *Хисрави Деҳлавӣ*

Сораро рашк омад ва сабр натавонист кард.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Агар рашк ояд аз ту шахрёронро, аҷаб набвад,
Ки шоҳиву ҷавониву ҷавонбахтӣ ба ҳам дорӣ.

Муиззӣ

Рашкам ояд, ки касе сер ниғаҳ дар ту кунад,
Боз гӯям, ки касе сер нахоҳад будан. *Саъдӣ*

2. ғайрат, ғайрӣ.

Нишасту ҳамеронд бар гул сиришк
Аз он рӯзгори гузашта ба рашк. *Унсурӣ*

РАШКНОК رشكناك касе, ки рашк мебарад, ҳасуд,
бадхоҳ.

З-он ки воқиф буд он хотуни пок
Аз ғайрии расули рашкнок. *Румӣ*

РАШОД a. رشاد 1. бо роҳи рост рафтани, дар роҳи рост
будан; ростӣ; росткорӣ.

Зиндагонӣ ба тариқи рашод пеш нагирифт. *Авфӣ*

2. пойдорӣ, субот.

Дар рашоди эшон нуқсоне пайдо нашуд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

РАШОША||**РИШОША a.** رشاشе қатраҳои ягон чизи обакӣ,
қатраҳои борон, борони реза.

Аз алам Маъмун чанд қатарот ашк бар рухсора
равон кард, гӯй рашошаи гулоб буд бар сафҳаи
гулнор. «*Хористон*»

РАШТ رشت 1. хок, хокрӯба, чангу ғубор; чизе, ки аз
кӯҳнағӣ ва пӯсидағӣ аз ҳам рехта мешавад.

Чун набошад бинои хона дуруст,
Бегумонам, ки зер рашт ояд. «*Луғати ғурс*»

2. номи шаҳре дар Эрон, ки маркази вилояти Гелон
мебошад.

РАШТӢ رشتى 1. мансуб ба рашт; 2. маҷ. хорӣ, мазаллат,
пастӣ; нобудшавӣ.

Ракс кардан ба хоб дар каштӣ,
Бими ғарқ асту мояи раштӣ. *Саной*

3. сокин ё аҳли шаҳри Рашт.

РАШШ a. رش *ниг.* раш IV.

РАШӢ a. رشح таровидан, таровида баромадан; арақ кар-
дан.

Барад рашҳе гар аз баҳри дилам бар,
Шавад дар кавсари маънӣ шиновар. *Нозим*

Навбахори оразатро дод равнақ гирияш,
Зинати гулзор бошад доим аз рашҳи саҳоб. *Туғрал*

◇ **рашҳи чигар** хуни чигар.

Бар рег чу номи ӯ навиштӣ
В-аз рашҳи чигар ба хун сириштӣ. *Ҷомӣ*

РАШӢА a. رشحه он ҷӣ аз ҷое таровида баромадааст,
чакра, қатра; **рашҳаи ақлом** *ниг.* **рашҳаи қалам**; **раш-**
ҳаи килк навишта, рақамшуда.

Боғи мулк омад тарӣ аз рашҳаи килки вазир,
З-он ки афшон мекунад мар-боғу бустонро тарӣ.
Рӯдакӣ

рашҳаи қалам (ё **ақлом**) он ҷӣ аз нӯги қалам тарови-
дааст, навишташуда, рақамшуда.

Чӣ лутф буд, ки ногоҳ рашҳаи қаламат

Ҳуқуқи хидмати мо арза кард бар карамат.

Ҳофиз

Рашҳаи ақломи эшон кимиёст. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ **рашҳаи чигар** хуни чигар.

Бар руҳаш аз ду чашм ашкфишон

Монда аз рашҳаи чигар ду нишон. *Ҷомӣ*

РАӢД a. رعد тундар, қулдурак.

Ногоҳ бode ва раӢде ва барке бархост.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Сипоҳи Рум чун даръёи ҷушон,

Чу абри тунду чун раӢди хурушон. *Низомӣ*

РАӢДА a. رعده *ниг.* реӢда.

РАӢДБОНГ رعدبانگ он кӣ овозе монанди овози раӢд до-
рад, дорои овози хеле баланд.

Шунидам дар айёми Ҳотам, ки буд
Ба хайл-андараш бодпое чу дуд,

Сабосуръате, раъдбонг адхаме,
Ки бар барқ пешй гирифтӣ ҳама. *Саъдӣ*

РАЪЙ I *a.* رأى фикр, андеша, тадбир, ақида.

Ҳама мӯбадон раъи ҳушёрӣ хеш
Ниҳоданд дар пеши солори хеш. *Фирдавсӣ*

Димна ... фитнае хоҳад ангеҳт, ки раъйҳои рав-
шан дар тадоруки он оҷиз монад.

«Анвори Суҳайлӣ»

раъи мутқан раъи устувор, фикру мулоҳизаи пухта
ва яқин.

Ягона гашта аз аҳли замона
Ба алфози матину раъи мутқан. *Манучехрӣ*

раъи олий киноя аз андешаи чуқур, фикри амиқ.

Раъи олий дар ҷавоби ин мабанд,
Лоқиқ ин ҷо ассукут аст, ассукут. *Анварӣ*

раъи соиб фикри дуруст, фикри пухта ва расо.

Димна гуфт: Раъи соиб ва тадбири дуруст он
аст, ки ... атрофи кори худро фароҳам оранд.

«Анвори Суҳайлӣ»

раъй задан ба таври маслиҳат фикру мулоҳизаи худ-
ро баён кардан.

... Ки бо хоҳарони ҷаҳондор Ҷам
Нишинад, занад раъй бар бешу кам. *Фирдавсӣ*

РАЪЙ II *a.* رعى чаронидан, чорпоёнро ба чарогоҳ бурдан.

Ҳафт сол ба раъю рнояти ағном киём намуд.
«Равзат-ус-сафо»

РАЪНО *a.* رعنا 1. зебо, хушрӯй, латиф, хушнамо, дил-
каш.

Сабо, ба лутф бигӯ он ғазоли раъноро,
Ки сар ба кӯҳу биёбон ту додаӣ моро. *Ҳофиз*

Дар ҳамсоягин эшон раъно ҷавоне буд, занро
бар ӯ назар афтод. *«Низори доғиш»*

2. зане, ки ба ҳусни худ мағрур аст, мутақаббир; 3.
занф, суст; нарм.

Арусам, набояд ки раъно шавам,
Ба назди хирадманд расво шавам. *Фирдавсӣ*

РАЪНОӢ رعنائى зебодӣ, хушрӯй, латофат.

Эй рақиби сангдил, з-ин хашму кин бигзар, ки мо
Нози раъноӣ зи ёри нозуки раъно кашем. *Ҳилолӣ*

РАЪС *a.* رأس 1. аввали чизе, болои чизе, нӯги чизе; сар;

раъсу занаб а) сар ва дум; б) *нуч.* номи галаситораест
ба шакли мор, ки як тарафашро раъс — «сар» ва та-
рафи дигари онро занаб — «дум» мегӯянд.

То ба баҳр-андар аст воли наҳанг,
То ба гардун-бар аст Раъсу Занаб. *Фаррухӣ*

Он камандаш нигар аз пушти самандаш, гӯй
Ки ба ҳам Раъсу Занаб бо қамар омехтаанд.

Ҳоқонӣ

2. сардор, бузург, сарвар, сар.

Писари Абусаид, ки раъс ва раиси эшон буд,
дар Яздгурд ба даст омада кушта шуд.

«Равзат-ус-сафо»

Қозӣ Ҳамидуддин, ки раъси афозили он диёр
буд, ҳаким Анвариро ҳимоят кард. *«Оташкада»*

3. саршумории ҳайвонҳои чорпоро ифода мекунад.

Қассобе буд, ки ҳар руз чанд раъс гусфанд би-
харидӣ. *Авфӣ*

Муҳаммадхон — зобити он ҷо ... як сад раъс асп
ва як лак тангаи нақд ба расми пешкаш ирсол
намуд. *«Таърихи Фарошита»*

РАЪСУЛМОЛ *a.* رأس المال мояи аслии мол, сармоя, даст-
моя.

Ду-се нафаси мавҳумро, ки раъсулмоли зинда-
гист, ба имрӯз ва фардо ба охир расонидем.

«Илми симиё»

РАЪФАТ|РОФАТ *a.* رأفت|رافت меҳрубонӣ, дилсӯзӣ, раҳм-
дилӣ, ғамхорӣ.

Агар ҳубуби раъфати ту набошад, вой бар мо,
саргаштагони оҷиз! *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Эй сарви хиромон, гузаре аз дари раҳмат,
В-эӣ моҳи дурахшон назаре аз сари раъфат!

Саъдӣ

Рофати ёрон набошӣ, офати эшон машав.

Зарбулмасал

РАЪША *a.* رعشه ларзиш, чунбиш дар дасту по ё умуман
дар бадани инсон аз пирӣ, беморӣ ё тарс.

Дар ин ҳол маро раъшаи саъб пайдо шуд.

Восифӣ

Ҳумоюншоҳ ... бародари кучикро, ки раъша бар
ӯ муставил шуда аз тахт фуруд омада буд, ба даст
овард. *«Таърихи Фарошита»*

РАЪЮЛЪАЙН *a.* رأى العين бо чашми худ дидан; худ шо-
хиду нозир будан.

Ҳамеша меҳостам, ки онро бишунавам аз мӯъ-
тамаде, ки онро ба раъюлъайн дидааст.

«Таърихи Байҳақӣ»

Ба раъюлъайн ҳалоки худро омода дида, оҳи
сард аз дили пурдард баровард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

РАЪЯТ *a.* رأيت|رايت *ниг.* роят.

Чун ҳумон раъяти ту рӯй бинмояд зи дур,
З-он ду лашкар дар замон биншинад ошӯбу шағоб,
Фаррухӣ

РАҒАД *a.* رغد 1. неъматӣ фаровон; 2. хӯрданӣ, таом;
хӯроки покӣза.

Қоса пайдо в-андар он пинҳон рағад,
Тоимаш донад, к-аз он ҷӣ меҳӯрад. *Румӣ*

РАҒБАТ *a.* رغبت хоҳиш, орзу, майл, ҳавас.

... Ба истимоъи сухани ӯ рағбати комил менаму-
данд. *Авфӣ*

РАҒБАТАНГЕЗ رغبت انگيز шавқовар, ҳавасовар, завқангез.

Суви хайли хон борагӣ тез кард,
Тамаъро ба ӯ рағбатангез кард. *Ҳотифӣ*

РАҒИД *a.* رغيد 1. фаровон, зиёд.

Бар сари ҷӯе, ки буд сабза рағид,
Гови худ бигзоштам, ӯ мечарид. *Румӣ*

2. зиндагонии бо серию фаровонӣ.

РАҒИФ *a.* رغيف қурси нон, нони гирда.

Меҳмон аз сад нафар мутаҷовиз аст ва нон бист
рағиф беш нест. *«Равзат-ус-сафо»*

Иброҳими Хавос он ҷо буд, ... пас бархосту
бирафт, чун намози хуфтаи гузордем, омаду бо
худ косае адас ва ду рағиф овард. *Ҷомӣ*

РАҒМ *а.* رَغْم 1. карохат, ҳақиру хор нигаристан, ба назар нагирифтган.

Қ-он чӣ бошад шуниданӣ, шунавад,
Рағми маҳҷубро бад-он гаравад. *Ҷомӣ*

2. маҷ. кори баръакс кардан, бар хилофи майли касе рафтор кардан; **ба(р)** рағми... бар хилофи..., бар зидди...

Ба рағми муддаиёне, ки манъи ишқ кунанд,
Ҷамолу чеҳраи ту ҳуҷҷати муваҷҷаҳи мост.

Ҳофиз

Ва Қизил-Арслон бар рағми Заҳир Муҷириддини
Байлақониро тарбиятхон кулӣ кард.

«Тазкирати Давлатшоҳ»

РАҚ(Қ) *а.* رَق 1. пӯсти тунуке, ки бар рӯи он хат менавиштаанд; қоғази махсус, пергамент; 2. китоб.

Ҳин даҳони мо бигир, эй соқӣ, аз най фош гашт,
Он чӣ андар раққи қалби ошиқон мастур буд.

Шамси Табрезӣ

РАҚАБА *а.* رَقِبَة 1. гардан.

Рибқан итоати вай дар рақаба доштанд.

«Равзат-ус-сафо»

Султон Ҳушанг ... рибқан ҳукумат ва ихтиёр
дар рақабаи Абдулқодир ... андохт.

«Таърихи Фарошита»

2. банда, ғулум; 3. замин ва мулке, ки ба касе то охири умр барои истифода дода мешуд.

РАҚАМ *а.* رَقْم 1. хат, чизи навишташуда.

Бар орази ту ҳалқаи зулфи ту гӯиё
Қ-аз мушки чашмҳост ба гулбарги тар рақам.

Анварӣ

Боз бо воситаи дасти ғазаб маҳв кунанд,
Ҳар чӣ бар тахтаи гардуни шақоват рақам аст.

Заҳири Форъебӣ

рақам задан (ё кардан, кашидан, сохтан) навиштан.

В-аз он пас зи килки тасарруф задам,
Рақам бар Зулайхову Юсуф задам. *Ҷомӣ*

Саводи шеър, ки кардам ба ёдгор рақам,
Ба рӯи даҳр бимонад, ки ёдгори ман аст. *Шоҳин*

Гар ба рӯи дасти худ зулфи туро созам рақам,
Остинам сархати суратгарони Чин шавад. *Сайидо*

рақам шудан навишта шудан.

Эй зоҳиди афсурда, макун манъи ман аз ишқ,
Ин тӯҳфа ба номи мани дилреш рақам шуд. *Имло*

2. фармон, ҳукм.

Рақами он бар варақи айём сабт хоҳад шуд.
Авфӣ

3. шумора, адад.

Номи Ҳофиз рақами нек пазируфт, вале
Пеши риндон рақами суду зиён ин ҳама нест.

Ҳофиз

4. аломат, нишон, нишона.

Нест бар сафҳаи хотир рақами шавқ маро,
Чун қалам баста сияҳ бар сару мотамзадаам.

Мушифиқӣ

рақами чизе кашидан зоҳир кардани аломати чизе.

Зулфат ба мушк агар рақами бандагӣ кашад,
Он ҳуғрифта кист, ки хоҳад гувоҳ аз у! *Соиб*

5. тарҳ, нақш.

Вучуди аввали ӯ рақами тамомӣ ёфт.

Насириддини Тӯсӣ

◇ **рақами азл дар рӯзномаи ҳаёт** кашидан боиси марги касе шудан, аҷали касеро расондан, мурондан.

Рӯзгори ғаддори нопойдор дар авони ҷавонӣ ва дар авқоти айшу комронӣ рақами азл дар рӯзномаи ҳаёташ кашид. *«Таърихи Сайидроқим»*

рақами хун ба номи касе кашидан *киноя аз* содир кардани фармони қатли касе.

Аввал ба номи ман рақами хун кашид ишқ,

Номи ман аст сарсухани дафтари бало.*

рақам бар худ кашидан ба зарари худ коре кардан.

Рақам бар худ ба нодонӣ кашидӣ,

Ки нодонро ба сӯҳбат баргузидӣ. *Саъдӣ*

рақам рамақ мехоҳад зарб. яъне барон иҷрон фармон кудрат лозим аст.

РАҚАМЗАДА رَقْم زده навишта, иншошуда.

Дар мабодии шуруъ шаммае аз сабаби он рақамзадаи килки баён гардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

РАҚАМЗАН رَقْم زَنْ нависанда, котиб.

Рақамзан бувад номвар номае,

Ки берун набояд зи ҳар хомае. *Ҳотифӣ*

РАҚАМҚАШ رَقْم كَش *ниг.* рақамзан.

Ба сӯи котиби аъмоли бонг барзаду гуфт,

Ки эй рақамқаши кирдори хубу зишти ибод! *Урфӣ*

РАҚИБ *а.* رَقِيب яке аз ду нафаре, ки ба чизе ё шахсе ошиқ ё моил буда, барои ба даст овардани он ё бартарӣ ба дигаре байни худ мубориза мебаранд; душман.

Ба дашноме рақибонро навозад,

Аҷаб шӯхе, ки у душмангудоз аст. *Туғрал*

РАҚИМ *а.* رَقِيم 1. рақамшуда; мактуб, навишта; 2. номи ғоре, ки мувофиқи афсонаи исроилӣ асҳоби Қаҳф дар он хуфта буданд.

Ба раҳнамунни шубон дар ғоре, ки мавсум буд ба Рақим, даромаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

РАҚИМА *а.* رَقِيمَة *ниг.* рақим 1.

Дар он асно касе ба тариқи чопар бо рақима аз Техрон расид. *Аҳмади Дониш*

Бинвишт рақимае ба Маҷнун

Аз хуни даруну ашки берун. *Шоҳин*

◇ **рақимаи аввал** *д.* киноя аз арш, тахти худо.

РАҚИҚ I *а.* رَقِيق банда, ғулум, абд, мамлук.

РАҚИҚ II *а.* رَقِيق 1. нозук, маҳин, тунук; мулоим, нарм.

Рӯзи дарбор дар паси пардаи рақиқ нишастӣ ва бо вазиру ориз сухан кардӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. меҳрубон, шафиқ, нармдил.

РАҚОҚАТ *а.* رَقَاة тунукӣ, нозуқӣ; нозукдилӣ, ҳассосӣ.

Ин мартаба ба иллоти рақоқати Иброҳимхон ... чанги фарангӣ, яъне оташкории тупхона ҷамъ шуд.

«Хизонаи омира»

РАҚС *а.* رَقْص бозӣ, усул бо ҳаракатхон мавзун ва махсу-си дасту по ва бадан, ки бо оҳанги мусиқӣ, дастафшо-нию пойкӯбӣ ба амал меояд.

Шунидам, ки дар лаҳни хунъегаре

Ба рақс андаромад парипайкаре. *Саъдӣ*

Рақс бар шеъри тару нолаи най хуш бошад,
Хоса рақсе, ки дар ӯ дасти нигоре ғиранд. *Ҳофиз*
рақси бисмил рақсест, ки раққос дар вақти бозӣ бо
ҳаракатҳои худ ҳолати мурғи гарданбуридаи ханӯз
ҷонаш набаромадаро нишон медиҳад.

Комде аз тараннуми хабараш
Рақси бисмил фишурд болу параш. *Бедил*

рақси дастбанд рақсе, ки рақсқунандагон дасти ҳам-
дигарро гирифта мерақсанд; \diamond **рақси паҳлу киноя**
аз истироҳат, дароз кашада аз паҳлу ба паҳлу гели-
дан; рақси рӯбоҳ киноя аз худро бардурӯғ ба нодонӣ
задан; рақс ба ёди мастон додан, рақс ба мастон ёд
додан киноя аз чизеро ёд додан ба касе, ки ӯ онро
пеш ҳам медонист; ба хотири касе овардани коре, ки ӯ
ба он рағбат дорад ва ба иҷрояш тайёр аст.

Сиришк мекунад имшаб ба чашми гириён рақс,
Кӣ додааст, надонам, ба ёди мастон рақс! *Бедил*

РАҚСИДАН رقصیدن усул кардан, бозӣ кардан.

Рақсидани сарву ҳолати гул
Бе савти ҳазор хуш набошад. *Ҳофиз*

РАҚСОН رقصان рақсанда, рақсқунон; шӯҳ, чолок.

В-он қади рақсони ёзон чун синон
Ғашт дар пири дуто ҳамчун камон. *Румӣ*

РАҚҚ *а.* رقى *ниг* рақ(қ).

РАҚҚОС *а.* رقص رقص рақсанда, усулчӣ, бозигар.

Ҳар кучо мутрибе ва раққосе буд, ба Димишк
оварданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҷаҳондор дар мавқаби хоси хеш
Хироманда бар кабки раққоси хеш. *Низомӣ*

Зулайҳо мунтазир дар пардаи хос,
Дили ӯ аз тапиш дар парда раққос. *Ҷомӣ*

РАҚ رى *ниг* роҳ I.

РАҚАБА||**РАҚБА** *а.* رقيه I. замини кушоду фарох; 2. саҳ-
ни ҳавлӣ; 3. корвонсарой.

Мавлоно Ҳасани Шариф дар ивази ҳар ду хона ...
ва ҳар чор рақаба дувоздаҳ ҳазор мисқол тилло
гирифт. *«Хизонаи омира»*

РАҲАНҶОМ رهانجام аспӣ сафарӣ.

Баровард з-афқандаи коми хеш,
Супурдаш ба наъли раҳанҷоми хеш. *Низомӣ*

РАҚБА *а.* رقيه *ниг* рақаба.

РАҚБАР رهبر *ниг* роҳбар.

РАҚБАРӢ رهبرى *ниг* роҳбарӣ.

РАҚБАТ *а.* رهبت тарс, бим, харос.

Амирони Ғур ба хизмати амир омаданд, гурӯҳе
ба рағбат, гурӯҳе ба раҳбат. *«Таърихи Сайидроқим»*

РАҚБИН رهبين *ниг* роҳбин.

РАҚБОН رهبان *ниг* роҳбон.

РАҚБОНИЯТ *а.* رهبانيت *ниг* рӯҳбоният.

РАҚВОР رهوار *ниг* роҳвор I.

РАҲҒАРОЙ||**РАҲҒИРОЙ** رهگرای раванда, азиматқунанда,
роҳраванда, озим; раҳғарой шудан равона шудан.

Ҳафт-ҳашт ҳазор савор аз Ҳиндустон ба қасди
тасхири Девгар ... раҳғарои Дакан шуд.

«Хизонаи омира»

РАҲГУЗАР رهگذر *ниг* роҳгузар.

РАҲГУЗОР رهگذار *ниг* роҳгузор.

РАҲДЕҲ رهده он кӣ ба дигаре раҳ медиҳад.

Раҳ зи ту поянду ту раҳдеҳ най,
Меҳтари деҳ худ туву дар деҳ най. *Низомӣ*

РАҲЗАН رهزن *ниг* роҳзан.

РАҲИДАН رهیدن *ниг* растан.

РАҲӢЛ *а.* رهيل I. кӯч.

Зи пархоши ӯ пеш гирам раҳил,
Наяндозам ин дабба дар пои пил. *Низомӣ*

Саҳарғаҳ чун шавад азми раҳилат,
Мабош аз нолаи шабгир ғофил. *Ҷомӣ*

2. маҷ. мурдан, вафот кардан.

Ҳангоми раҳили ман омад, туро васият меку-
нам. *Авфӣ*

Дар вақти раҳил Мавлоноро васият карда ва
гуфта, ки кушоди кори шумо дар Рум хоҳад буд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

РАҲИМ I *а.* رحم I. бачадон, заҳдон.

Раҳим ҷойгоҳи таваллуд ва фарзанд аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ба сабр андар раҳим як қатраи об
Шавад нӯҳ моҳро моҳи ҷаҳонтоб. *Ҷомӣ*

2. хешӣ, хешутаборӣ, қаробат.

РАҲИМ II *а.* رحيم меҳрубон, раҳмқунанда, бахшоянда;
муқобили золим.

Гуфтам: Дили раҳимат кай азми сулҳ дорад?
Гуфто: Мағуӣ бо кас, то вақти он дарояд. *Ҳофиз*

РАҲИН *а.* رهين I. гарав мондашуда, гаравӣ.

Зи баҳри зар зи ҷӣ гардад раҳини ҳар нокас
Ба ихтиёру иродат касе, ки инсон аст.
«Хористон»

2 маҷ. мамнун, мадъюн, миннатдор ва шукргузор.

Ғариқи неъматӣ ӯ шаҳриёри Қирмон аст,
Раҳини миннати ӯ подшоҳи Ғазнин аст. *Муиззӣ*
... Ба ҷону дил раҳини инъом ва миннати ӯ ша-
ванд. *Авфӣ*

Ин банди муддатулҳаёт раҳини иноят ва оти-
фати подшоҳ бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

РАҲИҚ *а.* رحيق I. холис, соф, бегаш.

Ғизои рӯҳ бувад бодаи раҳиқ, алҳақ,
Ки рангу бӯш занад рангу буи гулро дақ.
Ибни Сино

2 шароби соф, шароби бедурд.

Аз чашмаи хулд деҳ раҳиқам,
Хурони биҳишт кун рафиқам! *Шоҳин*

раҳиқи мураввақ шароби софи гуворо.

Раҳиқи мураввақ, ақиқи музоб,
Зароби ҷу симобу ёқути ноб. *Ҳоҷу*

РАҲӢ I *а.* رحل лавҳи китобхонӣ, курсичан хурди китоб-
монӣ, махсусан барои гузоштани китобҳои муқаддас
ҳамчун Қуръон.

Ӯ раҳле ниҳода ва китобе бар он раҳл мутолиа
мекард. *Авфӣ*

Рӯзу шаб маҳрамаи ту килку давот,
Солу маҳ мӯнисии ту раҳлу китоб. *Анварӣ*

РАҲЛ II а. رحل 1. асбоб, анҷом, чихоз ва рахти хона;
маҳалли раҳл ҷои иқомат, манзилгоҳ.

... Ҳар мақомро, ки хоҳад, маҳалли раҳлу ман-
зили қасд тавонад дошт. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

2. асбобу анҷоми кӯч ва сафар.

Бо раҳл ва сиқл ва хавос ва мамолик ва бақияти
асбоб ба Бастом рафт. «*Равзат-ус-сафо*»

... Раҳл бар пушти ӯ [хар] кашида, саворӣ на-
мудам. *Аҳмади Дониш*

раҳли иқомат афкандан муддати дарозе дар як ҷой
манзил кардан.

РАҲМ а. رحم меҳрубонӣ, раҳмдилӣ, нармдилӣ, шафқат,
аз гуноҳи касе гузаштан.

Бояд ки хашми шумо аз хашми ман беш бошад
ё раҳми шумо аз раҳмати ман. *Аҳмади Дониш*

РАҲМАТ а. رحمت 1. меҳрубонӣ, шафқат, ғамхорӣ, дил-
сӯзӣ; раҳмат кардан меҳрубонӣ кардан.

Модари ӯ бар ин меҳрубон аст, раҳмат мебояд
кард. «*Таърихи Байҳақӣ*»

раҳмат овардан меҳрубонӣ кардан; раҳм кардан.

Ҳама раҳмат орад ба ту-бар дилам,
Нахоҳам, ки ҷонат зи тан бигсалам. *Фирдавсӣ*

2. д. бахшонии гуноҳ, афв, омуризи аз тарафи худо.

Чи хуш гуфт Фирдавсии покзод,
Қи раҳмат бар он турбати пок бод! *Саъдӣ*

◇ раҳмат ба кафандузи аввали зарб. дар мавридохе
гуфта мешавад, ки ба ҷои одами бад бадгар аз он ба
сари кор меояд.

РАҲМОН а. رحمان д. бахшоюнда, раҳмкунанда (яке аз
номҳои худо).

Он ҷӣ ба дастурии раҳмон диҳанд,
Қай зи пай ғорати шайтон диҳанд!

Хисрави Деҳлавлӣ

РАҲН а. رهن гарав; ба гарав мондани чизе.

Ин ангуштариини ман ба бозор бар ва ба раҳи
неҳ. *Авфӣ*

Гар муриди роҳи ишқӣ, фикри бадномӣ макун,
Шайхи Санъон хирқа раҳни хонаи хаммор дошт.
Ҳофиз

РАҲНАВАРД رهنورد ниг. роҳнавард.

РАҲНАМО(Ӣ) رهنما(ى) ниг. роҳнамо(Ӣ).

РАҲНАМУН رهنمون ниг. роҳнамун.

РАҲНАРАФТА رهنرفته 1. касе, ки роҳ нарафтааст, одами
кам роҳ тайкарда; 2. маҷ. одами бетачриба, хом.

Хомони раҳнарафта ҷӣ донанд завқи ишқ,
Даръедила ба ҷӯи далерӣ сар омадӣ. *Ҳофиз*

РАҲО رها халосшуда; начотъёфта; озод, халос.

Раҳо нест аз ҷангу минқори марг
Сари пашшаву мӯр то пилу карг. *Фирдавсӣ*

раҳо кардан а) халос кардан, озод кардан, начот
додан; сар додан.

Амир Исмоили Сомонӣ ... халқро раҳо кард.
«Таърихи Наршахӣ»

Агар некӯкор бувад, раҳо кунанд ва агар на,
ғулли дигаре бар он афзоянд. *Аҳмади Дониш*

б) гузоштан, тарк кардан, вогузор кардан.

Аз шаҳри худ ду фарсанг он сӯй шуда буд ва
шаҳро раҳо карда. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

в) додан, супурдан, мондан.

Чора ҷуз он надидем, ки раҳт ва силеҳ ва чома
раҳо кардему ҷои ба саломат бадар овардем.

Саъдӣ

г) маҷ. кушодан, яла кардан.

Оишаро гарданбанде буд аз ҷизъи ямонӣ ва дар
он ҷо, ки дасту рӯй шуста буд, раҳо карда буд.
Чун ёдаш омад, ба талаби он бирафт.

«Таърихи Табарӣ»

раҳо шудан а) халос шудан, начот ёфтан; б) гур-
ронда шудан, андохта шудан, сар дода шудан.

Ҷон бар мисоли тир аст андар камони қолиб,
Рав, дар нишона ҷӯяш, гар аз камон раҳо шуд.

Шамси Табретӣ

◇ аз коми дил раҳо кардан аз муроди дил маҳрум
кардан.

Аз коми дил раҳо кунандаш дасти рӯзгор
Опро, ки дасти ишқӣ вай аз дил ҷудо кунанд.

Анварӣ

РАҲОВАР(Д) رهآور(د) ниг. роҳовар(д).

РАҲОВӢ رهواى мус. навое аз мусиқӣ.

Лочарам аз саҳм он барбати ноҳидро
Банди раҳовӣ бирафт, рафт бирешим зи тоб.

Ҳоқонӣ

РАҲОН(И)ДАН رهاندن||رهانيدن раҳонӣ додан, халос кардан,
начот додан.

Маллоҳ дар об рафт, го якеро бираҳонид ва он
дигар ҳалок шуд. *Саъдӣ*

Раҳонад хирад мардро аз бало. *Зарбулмасал*

РАҲОӢ رهائى начот, халосӣ, озодӣ.

Ба домам наёяд ба сони ту гӯр,
Раҳонӣ набӣӣ, бад-ин сон машӯр. *Фирдавсӣ*

Зи ҳодисоти ҷаҳон як дамам раҳонӣ нест,
Ки ҳодисоти ҷаҳон қаҳрабонӣ қоҳи ман аст.

Маҳфӣ

РАҲРАВ رهرو ниг. роҳрав.

РАҲРАФТА رهرفته ниг. роҳрафта.

РАҲСАНҶ رهسنج ниг. роҳсанҷ.

РАҲТ а. رهط гурӯҳ, гурӯҳи мардон, қабила, қавм.

Ҳамчунон к-он зоҳид андар соли қаҳт
Буд ӯ хандону гириён ҷумла раҳт. *Румӣ*

РАҲТӢША رهتوشه ниг. роҳтӯша.

РАҲӢ I رهى ниг. роҳӣ.

РАҲӢ II رهى 1. банда, ғулом, ҷокар.

Чунон ки буд гумони раҳӣ ба бадахдӣ,
Ба оқибат ҳама аҳди ту ҳамчунон омад. *Анварӣ*

Раҳӣ, к-ӯ ба дил шодмон дорадат,
Беҳ аз баднисар, к-ӯ биёзорат. *Асади Тӯсӣ*

2. ба мавриди хоксорӣ ба ҷои ҷонишини шахсии
'ман' кор фармуда мешавад.

Ҳар заре, к-офтоб зод аз кон,
Ба раҳи борҳо фиристоди. *Ҳоқонӣ*

РАҲҚҶҲ *رهجوی* *ниг.* роҳқҷӣ.

РАҶАБ *а.* رجب моҳи ҳафтӯми соли камарии ҳиҷрӣ.

... Дар моҳи раҷаби соли саду панҷоҳу нӯҳ раф-
танд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

РАҶАЗ *а.* رجز 1. *адш.* яке аз баҳрҳои арӯз, ки дар як
байти он шаш 'мустафъилун' такрор мешавад.

Дар каффи ту бод оби раз, бар пушт иксунӣ ҳаз,
Дар самъ гаҳ шеърӯ раҷаз, гоҳе сареу гаҳ рамал.
Ломеӣ

2. шеърҳое, ки бештар ҷанговарон ҳангоми ҷанг дар
васфи мардонагии худ мехонданд.

Қатароти абарот бар рухсори ҳумоюни Қосим
равон шуда, раҷазе мехонд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ногоҳ шутурсаворе дид, ки меояд ва раҷазе
мегуяд. «*Равзат-ус-сафо*»

РАҶИМ *а.* رجم 1. ронда, рондашуда, сангсор шуда.

Саъдиё, ишқ наёмезаду шаҳват бо ҳам,
Пешӣ тасбеҳи малонк наравад деви раҷим. *Саъдӣ*

2. лаънатӣ, малъун (сифат ва лақаби шайтон).

Шайтони раҷим султони раҳимро аз ҷоддан савоб
мунҳариф гардонид. «*Равзат-ус-сафо*»

РАҶМ *а.* رجم 1. сангсор кардан.

... Ба раҷм ҳукм кард, ... ба саҳро бурданд ва
сангсор карданд. *Авфӣ*

2. дашном додан, ҳақорат кардан; мазаммат, мало-
мат.

Шикқа, ки баҳшид ба марде фақир,
Раҷм макун, гар бимурад, гу: Бимир!

Хисрави Деҳлавӣ

РАҶО||РИҶО *а.* رجاء||رجاء умед, орзу, чашмдошт.

Бо ҳама ҷурмам умед, бо ҳама хавфам раҷост,
Гар дирами мо мис аст, лутфи шумо кимӣёст.

Саъдӣ

Раҷон содиқ ва умеди восиқ аст, ки ... аз вай
истирод равад. «*Равзат-ус-сафо*»

РАҶРОҶ *а.* رجراج ларзон, ҷунбон.

Миёни табақа сӯроҳе бошад ва ... симоби раҷроҷ
дар вай резанд. «*Илми симиё*»

РАҶУЛ *а.* رجل марде, ки ба синни балоғат расидааст.

РАҶУЛИЯТ||РУҶУЛИЯТ *а.* رجوليت 1. мардӣ.

Ҷингизхон, ки аз насли тотор буд, аз синни
туфулият ба мақоми раҷулият расид.

«Равзат-ус-сафо»

2. мардонагӣ.

Ҳамийят ва ружулият, ки дар араб аст, надорӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

РАҶЪАТ||РИҶЪАТ *а.* رجعت 1. боз гашта омадан; 2. боз

гашта омадани мард ба назди зани талокшуда.

Аз сари мастӣ дигар бо шоҳиди аҳди шабоб
Раҷъате мехостам, лекин талоқ афтода буд.

Ҳофиз

Се талоқ бар гушан ҷодирӣ арӯси мулк баст,
ба навъе ки раҷъат мумкин набошад.

«Равзат-ус-сафо»

РАҶҚОЛА *а.* رجالة ҷ. роҷил.

Оммаи лашкар ва раҷқолаи сипоҳ ҳӯд ва миғ-
фар бар сар ниҳоданд. «*Равзат-ус-сафо*»

РЕ номи ҳарфи дувоздаҳӯми алифҳои арабии тоҷикии ҷ.
ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 200 баробар аст.

РЕВ ريو фиреб, макр, тазвир, ҳила.

Тую модарат — ҳар ду аз ҷанги дев
Бурун оваридам ба рою ба рев. *Фирдавсӣ*

Гар нишинад фариштае бо дев,
Ваҳшат омузаду хиёнатӯ рев. *Саъдӣ*

РЕВА ريو пушта, теппа.

Ҳок бӯ кард он дигар аз ревае,
Гуфт, к-ин аст аз висоқи бевае. *Румӣ*

РЕВОС I ريواس гиёҳи туршмазаи хушхӯр ва гуворо, ки
барғҳои калон-калон дорад ва дар кӯҳҳо мерӯяд, сокан
пуроби нордонаш хӯрданист, ҷукрӣ, ревоҷ.

РЕВОС II ريواس ҳила, макр, дурӯягӣ.

Менадорӣ хабар ту, эй наснос,
Ки бувад банду хилату ревос ... *Саной*

РЕГ I ريگ 1. сангрзаи судашуда, қум.

Ва аз Фараб то Байканд биёбонест дувоздах
фарсанг ва рег дорад. «*Таърихи Наршаҳӣ*»
реги равон реги аз бод ҳаракаткунанда (дар биё-
бон).

Дар биёбони хушқу реги равон
Ташнаро дар даҳон ҷи дур, ҷи садаф. *Саъдӣ*

2. биёбони регзор.

Сипахро гузар сун Хоразм буд
Ҳамон регу дашт аз дари разм буд. *Фирдавсӣ*

◇ **рег-рег** киноя аз зарра-зарра,

Агар меҷуст мурғе дар миёна,
Ҳамеша рег-регаш сангдона. *Хисрави Деҳлавӣ*

рег шудан майда шудан, ба гарду хок мубаддал шу-
дан.

Ҳама рег шуд зери наъл андарун
Ҷу карбоси оҳордода ба хун. *Фирдавсӣ*

рег дар кафш доштан киноя аз гараз ва мақсади пин-
хонӣ дар коре доштан.

Агар реге ба кафши худ надорӣ,
Ҷаро боист шайтон офаридан. *Носири Хисрав*

рег дар кафшу кайк дар шалвор афтодан киноя аз
дучор шудан ба тарсу бим, ҳарос ва ташвиш.

Ҳазар он гаҳ кунӣ, ки дарфитадат
Рег дар кафшу кайк дар шалвор. *Саной*

РЕГ II||РЕК ريگ||ريگ неқбаҳт.

Суҳан гуфтани нағзу кирдори неқ
Бимонад ҷунон то ҷаҳон аст рек. *Фирдавсӣ*

РЕЖ ريژ ком, мурод, мақсад, ҳавас.

Дидӣ ту режу ком бад-ӯ андарун басте,
Бо ридакони мутриб будӣ ба фарру_зеб. *Рӯдакӣ*

Туру режи он аст, кушта шавам,
Дар ин орзу ман ба сар медавам. *Фирдавсӣ*

рез ريژ асоси замони ҳозираи рехтан.

РЕЗ ريز майда, ҳар чизи хурд; қатра; як қулт, як чуръа.

Эй файзи раҳмати ту равон сӯи осён,
Резе бирез бар дили Хоқонӣ аз сафо! *Хоқонӣ*

рез-рез реза-реза, парча-парча, пора-пора.

Ба дажҳим фармуд, то теги тез
Бигирад, танашро кунад рез-рез. *Фирдавӣ*
В-эӣ басо рояти адушниканон
Рез-рез аз дуои пиразанон. *Саной*

РЕЗА ريزه порчаи хурд, чизи майда, ҳар чизи бисёр хурд.

Дарвеш ба чуз бӯи таомаш нашунидӣ,
Мурғ аз пай нон хӯрдани у реза начидӣ. *Саъдӣ*
Сипехри баршуда пәрвизанест хунафшон,
Ки резааш сари Кисрову тоҷи Парвез аст. *Ҳофиз*

реза-реза хурд-хурд, майда-майда.

Фардо, ки реза-реза шавад тан ба зери хок,
Бархезаму чу зарра дароям зи равзанат. *Ҳилолӣ*

◇ **резаи симин киноя аз ситорагон.**

РЕЗААНДОМ ريزه اندام хурд, хароб; лоғар, лоғарбадан.

Аспҳои мо бар акси мо бувад — резаандом ва камқувват. *«Таърихи Фарошита»*

РЕЗАХОНӢ ريزه خوانى сухани оҳиста, гапи маҳину борик; замзама.

РЕЗАХӢР ريزه خور касе ки пасмондаи дастархони касонро чида меҳурад.

Шоири муфлиқ манам, хони маонӣ марост,
Резахӯри хони ман Унсорию Рӯдакӣ. *Хоқонӣ*

РЕЗАЧИН ريزه چين касе, ки чизҳон аз дастархон партофташударо мечинад; хӯшачин; маҷ. мӯҳтоҷи лутфу эҳсонии касе; судбардор.

Мо ҳама уммедворони туем,
Резачини хони эҳсонии туем. *Румӣ*

РЕЗИДАН ريزيدان рехтан, рехта шудан; маҷ. аз ҳам ҷудо рехтан, фарсуда шуда рехтан.

... Ба канори Даҷла ба ду ним заданд ва тани
уро чихати эътибор аз ду ҷониби шаҳр биёвехтанд,
то бипӯсид ва бирезид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

РЕЗОН ريزان 1. рехташаванда, равон, пошанда.

Субҳдам, ё раб, кавокиб буд резон аз сипехр
Ё на, бар дарди дили ман чашми гардун мегирист. *Ҷомӣ*

2. рехта истода, пошида истода.

РЕК ريك ниг. *per II.*

РЕКОША||**РЕКОСА** ريكاشه||ريكاسه хорпушт, хорпушти қалон.

Қасе кард натвон зи заҳр ангубин,
Насозад зи рекоша кас пӯстин. *Унсурӣ*

рес ريس *асоси замони ҳозираи ресидан, риштан.*

РЕС ريس наҳи тофташуда.

Маъниаш пинҳону у дар пеши халқ,
Халқ кай бинанд ғайри реси далқ?! *Румӣ*

РЕСИДАН ريسيدان 1. риштан, бо ҷарх аз пахта, абрешим,

пашм ва ғ., ресмон тайёр кардан; 2. маҷ. фиғон кардан, зорӣ кардан, фаръёд кашидан.

РЕСМОН ريسمان наҳ, таноб, расан.

Фалак чу дид сарамро асири чанбари ишқ,
Бибаст гардани сабрам ба ресмони фироқ. *Ҳофиз*
◇ **ресмон дароз кардан** ба касе вақту фурсати дароз додан; имкон ва озодии амал додан.

Навомӯзро ресмон кун дароз,
Набигсил, ки дигар набиниш боз. *Саъдӣ*

ба ресмони касе ба чоҳ афтодан (*ё рафтан, шудан*) киноя аз ба сабаби шахсе ба бало дучор шудан.

Тарки ватан касе ба иродат намекунад,
Юсуф ба ресмони Зулайхо ба чоҳ рафт.*
Ресмони сустсурат ҳаст чоҳ,
Ту бад-ин ресмон марав дар чоҳ. *Ҳочу*

РЕСМОНБОЗ ريسمان باز дорбоз, касе, ки болои ресмон бозӣ ва рақс мекунад.

Нағма дар маҳфили тамошош
Ресмонбози тори танбӯр аст. *Сауди Ашраф*

РЕХАН||**РИХАН** ريخن касе ё ҳайвоне, ки бемории исҳол дорад, дарунрав.

Яке олуда қас бошад, ки шаҳреро биёлояд,
Ҳам аз говон яке бошад, ки говонро кунад рихан. *Рӯдакӣ*

РЕХТА ريخته 1. *феъли ҳол ва сифати феълии замони гузаштаи рехтан*; 2. *адш.* порчаи манзум ё мансуре ки ба ду ё чандин забон гуфта шудааст.

Хунам чу шавад рехта, мастӣ кунад он чашм,
Аз рехта завқ асту тараб дар сари ҷинду. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

забони рехта забони омехта, махсусан аз форсӣ ва хиндӣ; 3. шарбат ва давои нӯшидани, ки бо шакар тайёр мекунанд.

РЕХТАГАР ريخته گر касе, ки мис ё металлҳои дигарро гудохта, дар қолиб рехта, зарф ва олотии гуногун месозад.

Рӯзе маро зане бигирифт ба дӯкони рехтагар
бурд, ки ҳамчунин ман мутаҳайир шудам, ки он
чӣ буд? *Ҷомӣ*

РЕХТАН ريختن 1. равон кардан, ҷорӣ кардан; чакондан, таровиш додан.

Бе лаби лаъли ту сармастон шароби нобро
Аз қадаҳ хӯрданду аз миҷгон ҳамон дам рехтанд. *Ҷомӣ*

2. нисор кардан, афшондан.

Ҳама зарру анбар биёмехтанд,
Зи шодӣ ба сар-бар ҳамерехтанд. *Фирдавӣ*

3. фарсуда шудан, пӯсидан, аз ҳам ҷудо шудан.

Яке аз мулуқи Хуросон султон Маҳмуди Сабук-
тагинро ба хоб дид, ки ҷумла вучуди у рехта буд. *Саъдӣ*

4. маъданеро гудохта ба қолиб андохтан.

Сад ҳазорон сурат андар қолаби ҳусну ҷамол
Рехтанд, аммо зи ту матбӯътар кам рехтанд. *Ҷомӣ*

РЕХТАПО ریخته *па* аспе, ки поҳояш хубу мутаносиб афтодааст.

Сахтсум, нармдум, огандасурин, паҳнкафал, Чарбму, хушкпай, афрохтасар, рехтапо.

Санҷари Кошӣ

РЕЧОР||**РЕЧОЛ** ریچار||ریچال **1.** мураббо, мураббон меваҳои гуногун, ки дар шинӣ пухта шудааст.

Яке гарми биръёну нон аз бараш, Намакдону речор гирд андараш. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. гапи бехуда, гапи бечо, сафсата, гапи бесару нуг.

РЕШ ریش **1.** захм, яра, ҷароҳат.

Марҳам нагардад реши маро панди дӯстон, В-андар дилам ҷароҳати гуфторшон бимонд.

Хисрави Деҳлавӣ

Раҳм бар ҳоли хеш бояд кард, Марҳаме сарфи реш бояд кард. *Бедил*

2. захмдор, ярадор, захмӣ, маҷрӯҳ.

Дигар аз бетоқатӣ хоҳам гиребон чок зад, Чанд бусам синиаш решу дили афгорро! *Ҳилолӣ*

Аҳшо ва амъои ӯ аз талхӣ реш шуд. *Авфӣ*

◇ **реш ба филфил** огандан киноя аз бо ягон кор ё гапи нописандида дарди касеро сахттар кардан.

Дар ин андеша монда Ром бедил, Чу реше буд оганда ба филфил.

Фаҳриддини Гургонӣ

РЕША ریشه **1.** нах, торҳои пахтагин ё абрешимӣ, ки аз чизе овезон мебошад, шилшила.

Ба гавҳар ҳаме решаҳо бофта, Зи бар шушаи зар бар ӯ тофта. *Фирдавсӣ*

решаи дастор фаши салла.

В-он кӣ аз рӯи кибриё дар баст На ба авни сипоҳу ирзи савор, Тахти хоқон ба гушаи болиш, Тоҷи қайсар ба решаи дастор. *Анварӣ*

2. бех, беҳи рустайӣ; ◇ **реша баровардан** қобилияти истодагӣ доштан, мустақил шудан, сари пой худ истодан.

Сарфарозӣ нест аз нашъунамо матлаб маро, Хоҳам аз худ решаи худро барорам ҳамчу сарв. *Соиб*

реша кардан ҷой кардан, мустаҳкам шудан.

Хорест ғам, ки дар дили мо реша кардааст, Морест печутоб, ки дар ошъёни мост. *Соиб*

реша печидан бар чизе киноя аз дил бастан ба чизе.

Напечад бар дили кас решаи шавқи гирифтормӣ, Чу нахлам, то гирех во мекунӣ, сар то ба по домам. *Бедил*

реша-реша шудан пора-пора гаштан, ҷиғда-ҷиғда шудан.

Бо ақл гаштам ҳамсафар як кучаро аз бекаси, Шуд реша-реша доманам аз хори истидлолҳо. *Соиб*

РЕШИДА I ریشیده **1.** фаши салла; **2.** матоъи абрешими нақшин.

Гуфт бар парниёни решида Табла(-и) агтор шуд парешида. *Унсурӣ*

РЕШИДА II ریشیده **1.** феъли ҳол ва сифати феълиши **решидан**; **2.** маҷ. рангпарид.

Рухам аз ранги туст решида, Дилам аз зулфи туст печида. *Унсурӣ*

РЕШИДАН ریشیدن захмӣ шудан, маҷрӯҳ шудан.

Решид дилам, дар чигарам реша давонид Ҳар хор, ки дар пой сағони ту халидо. *Саавдо*

РЕЪДА||**РАЪДА** *а.* رعدہ ларза, ҷунбиш.

Чандон ки уро таскин карданд, ӯ музтарибтар буд ва реъдаи аъзон ӯ зиёдтар. *Авфӣ*

РЕҒ ريغ душманӣ, кина, адоват.

Чаҳон вежа кардам ба бурранда теғ, Чаро дорад аз ман ба дил шоҳ реғ? *Фирдавсӣ*

РЕҲ *а.* ريح **1.** бод, шамол.

Беҳи дилро чу реҳи сарсар канд, Шоҳи ҷонро риёх бифристад. *Хоқонӣ*

2. буй.

РЕҲЛАТ *а.* رحلت **1.** кучидан, ҳичрат кардан аз ҷое ба ҷое.

Чун бар реҳлат ҷозим шуданд ... аз шаҳр берун шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. мурдан, вафот кардан.

Айби мастон макун, эй хоҷа, к-аз ин кӯҳна работ Кас надонист, ки реҳлат ба ҷӣ сон хоҳад буд. *Ҳофиз*

Ту ногоҳ реҳлат кунӣ ва аз ту фарзанде намонд. *Авфӣ*

бори реҳлат (бар)бастан киноя аз мурдан, вафот кардан.

Чун бибандӣ бори реҳлат 3-ин диёр, Не писар, не духтарат ояд ба кор. *Ҷомӣ*

РИБАТ||**РАЙБАТ** *а.* ريبت *ниг.* райб.

Сухани ту [Димна] бар шафқату насихат маҳлул меафтад ва рибату шубҳат дар ҳаволии ин маҷоли дахл намебад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

РИБО *а.* ربا **1.** нашъунамо, зиёдшавӣ, афзунӣ; **2.** судхӯрӣ, фондабарӣ; суд, фонда.

Бани-Умайя дар айёми ҷоҳилият рибо намехурданд. *«Равзат-ус-сафо»*

РИБОХОР(А) رباخور(ه) судхӯр, фондахӯр, он кӣ ба фоз ва танзил ба мӯҳтоҷон пул қарз медиҳад.

Рибохоре аз нардбоне фитод, Шунидам, ки ҳам дар нафас ҷон бидод. *Саъдӣ*

Гарчи касеро зи дирам чора нест, Лек хасисе чу рибохора нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

РИБОЪ *а.* ربا ع **4.** рабъ.

Дар он қилоъ ва рибоъ ду ҳазор бутхона ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

РИБЪ *а.* ري ع таби се рӯз дар миён.

Соҳиби таби рибъ чун дар ин об дарояд, халос шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

РИБҚА *а.* ربقه **1.** ҳалқаи ресмон, ҳалқаи ришта; **2.** кғ, гарданбанд.

Ҳар кас хоҳад, ки дӯст ва душман ... дар рибкаи тоати ӯ оянд, бояд ки ӯ ғизодори эшон бошад. *Авфӣ*

Агар бар дараши марг, агар зиндагист, Сар оварда дар рибкаи бандагист. *Ҷомӣ*

РИВОЯ||РИВОЯТ *а.* *روايه||روایت* нақл кардани суҳан ё хабар аз қавли касе; дoston, қисса, нақл.

Ва ин суҳан зиёдат аз се ҳазор сол аст, пас ин хисорро бад-ин ривоят вай бино кардааст.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Ривоят аз ӯ кун, на аз гул, Камол, Қ-аз он сад варақ ин ривоят хуш аст.

Қамолӣ Хуҷандӣ

РИВОҚ *а.* *رواق* *ниг.* **равоқ.**

РИВОҶ *а.* *رواج* 1. равнак, нашъунамо, пешрафт, тараққӣ.

Ва умарон эшон тараққӣ ва ривочи дигарро нахоҳанд ва нагузоранд. *Аҳмади Дониш*

2. бозоргир будан, часпон будани бозори чизе.

Чанд худро пеши мо қимат ниҳӣ, эй порсо, Худфуруширо ривоче нест дар бозори мо. *Ҷомӣ*

РИДАК *ридк* ғулом, ғуломи ҷавон.

Парастанда бо ридаки мохрӯй

Суҳан гуфт з-он паҳлави номҷӯй. *Фирдавсӣ*

РИДДАТ *а.* *ردت* аз дин гаштан, махсусан аз дини ислом.

Аҳли Бухоро мусулмон шудандӣ ва боз чун араб бозгаштандӣ, риддат овардандӣ ва Қутайба се бор эшонро мусулмон карда буд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

РИДО *а.* *رداء* болопӯш, або, либосе, ки аз боло либосҳои дигар мепӯшанд; ҷома.

Ҳошо, ки ман либоси саломат кашам ба дӯш, Гар нишам аз палоси маломат ридо кунад. *Ҷомӣ*

Ва ридои худро он ҳазрат густурда, уро бар он ҷо нишонид. *«Равзат-ус-сафо»*

РИЁ *а.* *ريا* худро некӯкору хайрхоқ нишон додан, некӯкорӣ ва покдомани зоҳирӣ, кореро барои намуди зоҳирӣ кардан.

Боданӯше, ки дар ӯ ҳеҷ риёе набувад, Бехтар аз зӯҳдфуруше, ки дар ӯ реву риёст.

Ҳофиз

На ҳукми ӯ ба таҳаввур, на адли ӯ ба нифоқ, На ҳилми ӯ ба такаллуф, на ҷуди ӯ ба риё.

Манучеҳрӣ

риё кардан мунофиқӣ кардан, дурӯягӣ кардан.

Азбаски кибриён ҷамол аст дар сараш,

Бар ошиқон ҷаро ба такаббур риё кунад? *Анварӣ*

РИЁЗАТ *а.* *رياضت* 1. ранҷ, машаққат, заҳмат, ранҷ додан ба бадани худ.

Риёзат ба мартабае расонид, ки [Санои] ҳамвора дар Ғазнин пойбараҳна мегардид.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

риёзати шоққа меҳнати саҳт.

Амирзода ... дар мадраса даромада, ба риёзати шоққа дар таҳсили улум машғул шуда.

Аҳмади Дониш

2. парҳезгорӣ, порсой, зоҳидӣ.

Аз ғояти риёзат ва ибодат рангаш зард гашта ...

«Равзат-ус-сафо»

3. асп ром кардан, ром кардан.

РИЁЗАТКАШ *رياضت كاش* парҳезгор, зоҳид.

Риёзаткашӣ, ҷоми нӯшин бинӯш, Бараҳнатани, далқи шамъӣ бипӯш. *Ҳочу*

Риёзаткаш аз баҳри ному ғурур, Ки табли тихиро равад бонг дур. *Саъдӣ*

РИЁЗӢ *а.* *رياضى* илми ҳисоб, илме, ки аз миқдор ва адад баҳс мекунад, математика.

Дабириъ ва шоирӣ аз илми мантиқ аст ва мунаҷҷимӣ аз фуруи илми риёзӣ. *Низомии Арӯзӣ*
Шуд аз фусҳати хотири оғаҳаш
Риёзи риёзӣ тамошоғаҳаш. *Ҷомӣ*

РИЁКОР *رياکور* касе, ки худро дар зоҳир покдоман ва хайрхоқ нишон медиҳад, дуруя.

Гуноҳомурзи риндони қадахсор,
Батоағгири пирони риёкор ... *Ҷомӣ*

РИЁСАТ *а.* *رياضت* *ниг.* **раёсат.**

РИЁӢ *ريائى* мансуб ба риё, риёкорона, аз рӯи мунофиқӣ.

Заҳир, саҳт ғалат кардию надонистӣ,
Ки аслу фаръи муҳиббони ту риёӣ буд.

Заҳири Форёбӣ

Ман аз пири муғон дидам кароматҳои мардона,
Ки ин далқи риёиро ба ҷоме барнамегирад.

Ҳофиз

РИЁҲИН *а.* *رياضين* *ниг.* **раёҳин.**

РИЗВОН *а.* *رضوان* 1. хушнудӣ, хурсандӣ, ризомандӣ;

2. маҷ. бихишт.

Ҳоҷати ман дар ду олам ҷуз гули рӯи ту нест,
Равзаи ризвони ман ғайр аз сари кӯи ту нест.

Туграл

Ман бихишт нанӯшам зи дасти соқии ризвон,
Маро ба бода ҷӣ хоҷат, ки масти рӯи ту бошам.

Саъдӣ

РИЗО *а.* *رضا* розигӣ, хушнудӣ, қаноатмандӣ.

... Гуфтанд, ки хомушӣ аз вай аломати ризо бошад. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Маро ба банди ту даврони ҷарх розӣ кард,
Вале ҷӣ суд, ки сарришта дар ризои ту баст.

Ҳофиз

ризо додан розигӣ додан; итоат кардан, таслим шудан.

... Ва амирии Бухороро ба вай дод ва амир Исмомил бад-он ризо дод ва амир Наср бозгашт.

«Таърихи Наршаҳӣ»

дар мақоми ризо будан ба сарнавишти худ розӣ будан.

Биё, ки хотифи майхона дӯш бо ман гуфт,
Ки дар мақоми ризо бошу аз қазо магрез. *Ҳофиз*

РИЗОТАЛАБ *رياضطلب* ба хушнудии касе кӯшишкунанда, розигии касеро талаб ва орзуқунанда, ризоҷӯ.

Он зан азим мувофиқ ва ҳамул ва ризоталаб омад. *Авфӣ*

РИЗОЪ *а.* *رضاع* ширхорагӣ, даврани ширхӯрни кӯдак.

Одамӣ... , чун айёми ризоъ ба охир расад, дар машаққати тааллум ... афтад. *«Қалила ва Димна»*

РИЗОЙ رضاعى ҳамшир, ду бачаи аз пистони як модар шир макида; бародари ризой бародари ҳамшир; хоҳари ризой хоҳари ҳамшир.

РИЗОЧУ رضاجو он кӣ хушнудии касеро меҳоҳад, хоҳони ризояти касе.

РИЗҚ а. رزق рӯзӣ, қут, хӯрок.

Ризқ ҳарчанд бе гумон бирасад,
Шарти ақл аст чустан аз дарҳо.
Гарчи кас беаҷал памемирад,
Ту марав дар даҳони аждарҳо. *Саъдӣ*

ризқи мақсум ризқи қисмат шудаи рӯзмарра, насиб, расамат.

Ду чиз муҳолифи ақл аст: хӯрдан беш аз ризқи собитқадам будан, бо ҳамлаи душман аз ҷо на- рафтан.

РИКОБ I а. ركب узангу.

Чун ҷой бар рикоб ниҳод, даволи рикобаш би- гусаст. «*Таърихи Табарӣ*»

... Ҳост, ки савор шавад, дарвеше биёмад ва рикоби ӯ бигрифт. *Авфӣ*

◇ **рикоби гирон** мутаҳаммили, ботамкии, дар ҷанг собитқадам будан, бо ҳамлаи душман аз ҷо на- рафтан.

Инони савлати Чайхун чунон фуру гирам,
Ки аз рикоби гиронам бароварад фаръёд. *Анварӣ*
рикоб афшондан тайёрии саворӣ дидан, азми роҳ намудан.

Пас аз соле рикоб афшонд бар роҳ,
Сӯи мулки Сипоҳон ронд бунгоҳ. *Низомӣ*

рикоб гарон кардан киноя аз омода шудан барои ху- цум ба душман.

Ҳар кучо роизи азми ту гарон кард рикоб,
Бар сари тавсани афлок тавон кард афсор.

Анварӣ

З-ӯ дили душман гарон гардад, сари душман сабук,
Чун сабук кардӣ инону чун гарон кардӣ рикоб.

Муиззӣ

рикоб гарон шудан киноя аз нишастан бар асп, савор шудан ба асп бо қасди ҷанг; рикоб гирифтан а) ба- рон савор шудан тасмаи узангуро ба даст гирифтан; б) киноя аз ҳурмат кардан, мӯхтарам шумурдан.

Гар офтоб на аз ҷохи субҳдам имрӯз,
Ки чун савор шудӣ, мохи нав рикоб гирифт.

Заҳири Форъбӣ

рикоб дароз кардан киноя аз савор шудан ба асп саркаш.

Ғаҳ таънае аз ин, ки рикобаш дароз кун,
Ғаҳ базлае аз он, ки инонаш фуру гузор! *Анварӣ*

рикоб соидан киноя аз азми ҷанг кардан.

Ҳар кучо сояд рикобу ҳар кучо ронад сипоҳ,
Нусрат ӯро раҳбар асту даълат ӯро роҳбар.

Муиззӣ

рикоб чунбидан киноя аз тайёри ба савор шудан.

Чун бичунбад рикоби мансурат
Эй қиёмат, ки он замон бошад! *Анварӣ*

дар рикоб андохтан савор шуда ҳамроҳи худ касеро бурдан; **дар рикоб истодан киноя аз омода будан ба ҷанг.**

Чу гуфт ин сухан, дар рикоб истод,
Баровард бозу, инон баркушод. *Низомӣ*

РИКОБ II а. ركب пиёла, ҷоми май, қадах, соғар.

Хонча кун, суннати муғон меор
Дар булӯрин рикоб май як бор. *Ҳоҷонӣ*

◇ **рикоби мардафкан киноя аз пиёлаи калони пур аз май.**

Ақнун, ки инони умр дар дасти ту ҳаст,
Дар дасти ту он рикоби мардафкан бех. *Ҳоҷонӣ*
рикоби сегона киноя аз пиёлае, ки се паймона май дар худ мегунҷонад, як пиёла ба ҷои се пиёла.

Соқие, асп чоргома бирон,
То рикоби сегона бистонем. *Ҳоҷонӣ*

РИКОБДОР ركبدار касе, ки рикоби аспи подшоҳ ва ода- ми давлатмандро гирифта, ӯро савор мекунад ва худаш пиёда роҳ меравад.

... Бо як рикобдор ва ду чанибат аз шаҳр берун омад. *Авфӣ*

Даҳшат ба рикобдор ғалаба кард, саросема аз кӯҳ ба поён омад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

РИМ ريم чирки ҷароҳат.

Аз дастҳои вай дар зимистон хун ва рим равон гашта. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ **рими оҳан** карахши рӯи оҳан, ки дар вақти болға задан аз он мерезад.

РИМАН ريمان шакли кӯтоҳшудаи аҳриман.

Ҳиммат шавад ҳичоб миёни ману назар,
Гар ман назар ба олами риман дароварам. *Ҳоҷонӣ*

РИМОЛ а. رمال ҷ. рама I.

Чи ҳомуну кӯхат, чи сангу римол,
Зи раҳ бозпасмондагон пурс хол. *Саъдӣ*

РИМОЯТ а. رمايت тирандозӣ.

Дар илми римоят бар ақрон мубохот менамоям.
Авфӣ

РИМОҶ а. رماح ҷ. румҳ.

Пушти ӯю пой ӯю ғуши ӯю гарданаш
Чун камону чун римоҷу чун синону чун миҷан.
Манучехрӣ

Мабодо сайди доми римоҷ ва кӯфтаи сихоми
фано гардӣ. *Авфӣ*

РИНД رند I зирак, хушбӯр, озодфикр; бебок, бепарво нисбат ба аҳкоми шарият.

Айби риндон макун, эй зоҳиди покизасиришт,
Ки гуноҳи дигарон бар ту наҳоҳанд навишт.
Ҳофиз

Шабравони дил ба шаҳристуни зулфаш мераванд,
Қай бувад фикри асас риндони дурдошомро.
Тургал

2. айёш, ишратӣ, майхӯр.

Эй боданӯш, ёд намеоядат, ки ту
Хуш меҳӯрӣ зи ҷоми яке ринди сангсор.
Шамси Табрэзӣ

Молиши риндон ва фосиқон вақте аз подшоҳ
писандида ояд, ки ба нафси худ аз фучур пархе-
зад. *Аҳмади Дониш*

РИНДОНА رندانه риндӣ; бебокона.

Ҳамчу Ҳофиз ба рағми муддаён
Шеърӣ риндона гуфта нам хавас аст. *Ҳофиз*

РИНДӢ رندى 1. бебоки, бепарвой нисбат ба аҳкоми шаръ.

Менамояд гарчи манъ аз пешан риндӣ маро
Гох фикри зӯҳду гаҳ андешаи тақво маро ... *Шоҳин*

2. айёшӣ, ишратпарастӣ, майхӯрӣ.

Ҳофизо, май хӯру риндӣ куну хуш бош, вале
Доми тазвир мақун чун дигарон Қуръонро. *Ҳофиз*

РИОЯ||**РИОЯТ** а. رعاية||رعایت 1. нигоҳдорӣ, посдорӣ.

Ҳоҷатҳои эшонро раво кардӣ ва риояти ҳуқуқи
эшонро бар ҳештан вочиб дидӣ.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

Дар боби риояти раоё васияте чанд... фуру хонд.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

2. меҳрубонӣ, навозиш.

Ханда бошад риояти хубон,
Буса бошад инояти хуби. *Мушфиқӣ*

То чанд бори меҳнат бар дил тавон зи айём?
Як чав риояте кун, бедард, ногавонро! *Махфӣ*

РИСОЛА а. رساله 1. мактуб, нома, хат.

Қосидро гирифтанд ва рисоларо бихонданд. *Саъдӣ*
Зи пардаҳои дили хунфишон чу нома нависам,
Ки хомаи мижа таҳрири он рисола намояд!

Мушфиқӣ

... Ба тариқи сулҳу салоҳ даромада, роҳи рақи-
ма ва рисоларо кушодаед. *Аҳмади Дониш*

2. асар, таълифи мухтасар оид ба як соҳаи илм.

Ҳикояти шаби ҳичрон на з-он ҳикоятҳост,
Ки шаммае зи баёнаш ба сад рисола барояд. *Ҳофиз*

РИСОЛАТ а. رسالت 1. ниг. рисола; 2. сафирӣ, элчигӣ.

Ҷро ба рисолат ба ҷое фиристода буд. *Авфӣ*

Агар малик маслиҳат бинад, маро ба рисолат
назди пилон фириствад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

3. д. нубувват, пайғамбарӣ, расули аз тарафи худо
ба бандагон.

РИТЛ а. رطل ниг. ратл II.

Буданӣ буд, май биёр акнун,
Ритл пур кун, мағӯй беш сухун. *Рӯдакӣ*

Аввал падари пир хӯрад ритли дамодам,
То муддаиён ҳеҷ нагуянд ҷавонро. *Саъдӣ*

РИФОҚ а. رفاق ч. рафқ||рафқат.

Гуфт сӯфиро, бирав сӯи висок,
Як гилем овар барои ин рифоқ. *Румӣ*

РИФОҶ а. رفاه ниг. рафоҳ.

РИФЪАТ а. رفعت ниг. рафъат.

РИФҚ а. رفق нармӣ, мулоимат, мадоро, меҳрубонӣ, лутф.

Чун дар каффаи ахлоқи он... қаҳр ва саёсат
омадааст, бояд ки дар каффаи хулқи мо рифқ...
бошад. *Авфӣ*

Ба иборати ширин ва рифқи тамои зарари онро
боз намоям. «*Анвори Суҳайлӣ*»

РИХАН ريخن ниг. рехан.

РИШ ريش муйҳои чакка ва манаҳи мардон.

Риши худро ҳаме хизоб кунӣ,
Ҳештанро ҳаме азоб кунӣ. *Рӯдакӣ*

◇ **риш қандан киноя аз** ташвиш ва заҳмати бефоида
кашидан.

Он курраёк ба модари худ гуфт: Чун ки мо
Обе ҳамехурем, сафире ҳамезананд?

Модар ба курра гуфт: Бирав, беҳуда мағӯй!
Ту кори хеш кун, ки ҳама риш мекананд! *Саноӣ*
риш шона задан киноя аз омода шудан ба қоре.

Яке аз чамъ харфурушона
Баҳри он кор риш зад шона. *Ҷомӣ*

риш дар дасти дигаре доштан ихтиёри худро ба дасти
дигаре супурдан, дар қору рафтор мустақил набу-
дан.

Ҳар кӣ дил пеши дилбаре дорад,
Риш дар дасти дигаре дорад. *Саъдӣ*

пеши қасе риш доштан назди қасе хурмату эътибор
доштан.

Пеши муфти бе қабули ришва қасе рише нашофт,
Баҳри мард ислоҳи қори халқ чун даллоқ кард.
Шафеи Асар

Чу бе зар пеши қасе рише надорад хоҷа, ҷо дорад,
Ки ҷои сиккаи марди шуморад сиккаи зарро.

Мӯҳсини Таъсир

ришу қайчӣ — ҳар ду дар дасти шумост зарб. яъне
ҳамаи ихтиёро ба дасти шумост.

РИШВА||**РИШВАТ** а. رشوة||رشوت пул ё чизе, ки ба шахси
соҳибмансабе барои ба нафъи пул ё чизидиҳанда иҷро
кардани ягон қори ғайриқонунӣ ё ноҳақ дода мешавад,
пора.

Ба ришвати пинҳон ва ба ҳар маъно ба ҳеҷ чизе
хештанро олула накард. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Мӯхтасиб, ришва ҳаром аст, ту хоҳӣ хӯрдан,
Ман ҳам ар май хӯрам, инсоф куну хӯрда мағир!
Шоҳин

Ва ҳам инчунин дар обе, ки ханӯз аз манбаъ
наҷушида, мироб ришва ситонад. *Аҳмади Дониш*

РИШВАТСИТОН رشوتستان порахӯр, ришвахӯр.

Бигӯ, он ҷӣ донӣ, ки ҳақ гуфта бех,
На ришватситонию, на ишвадеҳ. *Саъдӣ*

РИШГОВ ريش گاو аҳмақ, аблаҳ, гоч; хомтамаъ.

Гуфт бо вай писар, ки, ўй бобо,
Кӣ бувад ришгов, гӯй бобо! *Ҷомӣ*

Марде аз дигаре пурсид: Ришгов кист? Гуфт:
Он кӣ аз бом то шом дар кую барзан гардад ба
умеди он, ки нақде дар роҳ ёбад.*

РИШОША а. رشاشه ниг. рашоша.

ришт رشت асоси замони гузаштаи риштан.

РИШТ رشت табиат, ниҳод, сирришт.

РИШТА I رشته 1. феъли ҳол ва сифати феълии замони
гузаштаи риштан; 2. ресмон, нах.

Ҳаме ришта хонӣ каманди маро,
Бубинӣ кунун танг банди маро. *Фирдавсӣ*

Натавон дӯхт ҷуз ба риштан васл
Ҷигаре, к-аз фироқ гардад ҷок. *Ҷомӣ*

◇ **риштаи борон киноя аз** бороне, ки пайваста
меборад, борони сим-сим.

Аз ҳавои тар барафрузад қароғи ишратам
Риштан борон бувад шерозаи чамъиятам. *Сониб*

риштаи сардаргум қори дарҳам-барҳам, қори бесару
нӯг.

Касе аз риштаи сардаргуми мо огаҳӣ дорад,
Ки шаб аз хор-хори дил ба бистар сӯзан афшонад.
Соиб

риштаи субҳ киноя аз субҳи козиб.

Яке дар абри баҳорӣ нигар, ки риштаи субҳ
Чӣ гуна мегузилад донаҳои лӯълӯро.

Хисрави Деҳлавӣ

риштаи таб ресмоне, ки аз рӯи ақидаи хурофӣ дух-
тари ба шавҳар нарасида бо дасти чап ресида, бар
он афсун мехонад, ва ё мулло бо дуо риштаро гирех
баста гӯё таби беморро бо он мебандад.

Кушонишҳо бувад дар интиҳо аз бастагӣ дилро,
Ғирех аз риштаи табукдаи табхол накшоёд. *Соиб*

риштаи умр а) риштае, ки бо гузашти ҳар як соли
умр ба он гирехе мезадаанд ва синни кас аз адади
гирехҳои он маълум мешудааст.

Гавҳари дандон зи пирӣ рехт чун шабнам ба хок,
Укдаҳо дар риштаи умр аз шумори сол монд. *Соиб*

б) давомати умр; **ришта дароз** додан киноя аз муҳлат
ва фурсат додан.

Бар дили осуда нахоҳӣ гирех,
То битавон, ришта дарозаш бидех. *Хисрави Деҳлавӣ*

ришта дароз кардан киноя аз давом додан, дароз
кашондан, кашол додан.

Ҷон орамида мешавад аз изтиробӣ ишқ,
Ин риштаро дароз кунанд печу тоби ишқ. *Соиб*

ришта задан киноя аз паймудани замин, чен кардан;
тасвия, ҳамвор намудан ва рост кардан.

Чу азми ҷаҳон гаштан оғоз кард,
Ба ришта задан риштаҳо соз кард. *Низомӣ*

риштаи ақд бастан никоҳ бастан, издивоҷ кардан.

Ин ҳар ду ба ҳам хучаста бодо,
Дар риштаи ақд баста бодо. *Ҳилолӣ*

риштаи дурри самин рехтан киноя аз шеър ва сухан-
ҳои нағз гуфтан ва навиштан.

Рехт басте риштаи дурри самин,
Гашт ба як риштаи сиррифта замин. *Хисрави Деҳлавӣ*

ришта ба ангушт бастан киноя аз он ки барои ёдова-
рии чизе ба ангушт ресмон мебандад.

Ғофил машав зи марг, ки дар чашми аҳли хуш
Муи сафед ришта ба ангушт бастан аст. *Соиб*

бар сари ришта рафтан киноя аз гаштан ба кор ва
ё гапи аввалӣ, такрор кардан.

Марав бар сари ришта бори дигар,
Мабодо, ки дигар кунанд ришта сар. *Саъдӣ*

РИШТА II رشته беморие, ки аз хӯрдани обҳои гандида ва
табоҳшуда дар зерӣ пусти тани инсон кирми сафеди
дарозе пайдо мешавад.

Якero ҳикоят кунанд аз мулук,
Ки бемории ришта кардаш чу дук. *Саъдӣ*

РИШТАН رشتن *ниг.* ресидан; **риштаи риштан** ресидани
пашму пахта ва м. ин.

Аз хирка танат дид, Камол, он маҳу мегуфт:
Ин риштаи борик дар ин хирка кӣ риштааст?

Камолӣ Хучандӣ

РИШТУНУК ريشى تنك камриш, бузриш; кӯса.

Мансур марде буд дарозболо, хушкандом, риш-
тунук. «Маҷмаъ-ул-ансон»

РИШХАНД ريشخند 1. масҳара, истехзо, мазоҳ.

Додани мукрим шарафе шуд баланд,
Додани мусриф базаҳу ришҳанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Пас дар ҳақиқат ин на хидмат кардан аст бар
малик, балки ришҳандест бар вай. *Аҳмади Дониш*

2. тамаллуқ, хушомадгӯӣ.

РИҚ I ا. ريق оби даҳон.

З-он ки муъмин хӯрд бигзида набот,
То чу наҳле гашт риқи ӯ ҳаёт. *Румӣ*

РИҚ II || **РИҚҚ** а. رق бандагӣ, ғулוםӣ, асорат.

Агарчи молики риққиву подшоҳи баҳаққӣ,
Ҳамат ҳалол набошад зи хуни банда тағофул.
Саъдӣ

РИҚБА||РИҚБАТ а. رقبه||رقبت чизеро ба таҳти назорат ва
мушоҳида гирифтани, дар пай чизе шудан.

Дупайкар шуда риқба бар пайкараш,
Зухал ҳиндуи посбони дараш. *Ҳочу*

РИҚОБ а. رقاب ҷ. рақоба.

Унсурин Балхӣ молики риқоби суҳантирозист. (3)
«Хизонаи омирав»

РИҚОЪ а. رقاع *чамъ* 1. ҷ. руқъа||руқъат; 2. яке аз шаш
тарзи хати арабӣ, ки онро Ибни Муқла ном шахс ихти-
роъ кардааст.

В-ар аз фикҳ дармонам, оям ба мактаб,
Нависам хати насху сулсу риқое. *Ҳоқонӣ*

РИҚОЙ رقاى *ниг.* риқоъ 2.

Он ҷаноб... бо масоили аксари улум ошноӣ
дошт ва хатти насх ва сулс ва риқоӣ хуб навишти.
«Таърихи Фарошта»

РИҚОҚ||РУҚОҚ а. رقاق нони тунук, нони нозук.

... Қ-эӣ шарифи ман, бидав сӯи висоқ,
Ки зи баҳри чошт пухтастам риқоқ. *Румӣ*
Суфраи нон кашиду лаҳте хӯрд
Аз руқоқи сафеду гирдаи зард. *Низомӣ*

РИҚҚ а. رقى *ниг.* риқ II.

РИҚҚАТ а. رقت 1. тунуқӣ, нозуқӣ, лағофат.

Шаробе мушоҳида кард, ки ба риққату хушхо-
ри он муддатулумр надида буд. «Равзат-ус-сафо»
2. меҳрубонӣ, нармдилӣ, ҳисси ғамхорӣ; таассур.

... Тазарруи он бечора бидид, бар вай риққат
овард. *Авфӣ*

Султонро риққате пайдо шуд, гуфт: Дар ҳаққи
Фирдавсӣ ҷафо ва кам-иноятӣ кардам.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

РИҚҚИ(Й)ЯТ а. رقيت бандагӣ, ғулוםӣ, асорат.

Бисъёре аз умаро даъвии риққият карда, аз куш-
тан халосӣ ёфтанд. «Равзат-ус-сафо»

Кист мавло? Он кӣ озодат кунад,
Банди риққият зи поят барканад. *Румӣ*

РИҶОЛ رجال ҷ. раҳл II.

Пас ба гардунш ниҳод ӯву аёли ӯ,
Гови гардун бикашиданд риҳоли ӯ. *Манучехрӣ*

РИҶОН а. رهان ҷ. раҳн.

Тирозе нав ангезам андар ҷиҳон,
Ки хоҳад зи ҳар кишваре нав риҳон. *Низомӣ*

РИЧО *a.* رچاء *ниг.* рачо.

РИЧОЛ *a.* رجال *ч.* рачул.

Чамъе нишаста буданд ва сухани камолу нуқсони ричол дарпайваста. *Чомӣ*

РИЧОЛУЛҒАЙБ *a.* رجال الغيب *д.* одамони муқаддас ва бузургворе, ки аз назарҳо ғоиб мебошанд.

Ричолулғайб дар дам аз назари ӯ ҳар ду ғоиб шуданд. «*Таърихи Фариста*»

РИЧС *a.* رچس *палидӣ,* касофат, қабоҳат, мурдорӣ, ҳар кори палиду зишт.

Фармуд, ки ... хайати Шарафуддин аз ... ричси сирати ӯ мухбир аст. «*Равзат-ус-сафо*»

РИЦЪАТ *a.* رجعت *ниг.* раҷъат.

РОБЕЪ *a.* رابع *чорум.*

Пас гӯем: Ҳар кас, ки мисраи робеъ бигӯяд, бо вай сӯхбат медорем, вагарна моро маъзур дор. *Чомӣ*

РОБИАН *a.* رابعاً *дар навбати чорум.*

Робиан, чун сӯхт моро мазраа, Менадонам хомиса аз робиа. *Румӣ*

РОБИТА *a.* رابطه *алоқа,* муносибат, вобастагӣ; *мач.* дӯстӣ.

Робитаи видод ва қондаи иттиҳод миёни эшон мустаҳкам гашт. *Чомӣ*

Ҳар ду ба иллати мачоат робитаи рафоқат дуруст карданд. *Аҳмади Дониш*

РОВАД رواد *ҷое,* ки марғзор, обҳои равон ва пуштаҳо дорад.

Фасила ба ровад ҳамедоштӣ, Шабу рӯз дар дашт бигзоштӣ. *Фирдавсӣ*

РОВАК رواك *соф,* пок, холис, софу бегубор.

РОВАКӢ رواكى *соф,* бегаш, холис, гуворо.

Бигзашт моҳи рӯза ба хайру муборакӣ Пур кун қадаҳ зи бодаи гулранги ровакӣ. *Заҳири Форъбӣ*

Биё, соқие, з-он маи ровакӣ, Ки сайди тарабро кунад новакӣ. *Чомӣ*

РОВАРО||**РААВРО** راورا||**РАУРА** *хорлушт.*

Рӯзи дигар чу шеъри тақозои ман шунид, Сар даркашид ҳамчу раавро зи тарсу бим. *Заҳири Форъбӣ*

РОВАҚ *a.* رواق *шакли арабишудаи ровак.*

Биё, соқӣ, он ровақи рӯҳбахш Ба коми дилам барфишон чун дурахш. *Низомӣ*

РОВИЯ I *a.* رويه *як ҷуфт* машки об, ки ба чорпо бор карда мекашонанд.

Бандае мешуд сияҳ бо як шутур, Ровия аз оби софӣ карда пур. *Румӣ*

РОВИЯ II *a.* رويه *муаннаси ровӣ I.*

РОВӢ I *a.* روى *1.* касе, ки хабар ё ҳикоятро аз забони каси дигар нақл мекунад, ривояткунанда, нақлкунанда, гӯянда.

Шоир Шаҳиду Шӯҳра, Фароловӣ, В-ин дигарон ба ҷумла хама ровӣ. *Рӯдакӣ*

Зи ровӣ чунин ёд дорам хабар, Ки пешаш фиристод тунге шакар. *Саъдӣ*

2. одами махсус, ки шеъри шоирро дар ҳузурӣ подшоҳ ба оҳанги дилкаш ва писандида мехонд.

Чун Фирдавсӣ «Шоҳнома» таълиф кард, насоҳи ӯ Алии Дайлам буд ва ровӣ Абдулаф. *Низомии Арӯзӣ*

РОВӢ II *a.* روى *асбон.* саис, ниғаҳбони асп.

РОГ *ҳ.* راگ *ниг.* рок *I.*

РОД راد *босаховат,* сахӣ, карим, ҷавонмард, кушодадаст.

Не ки Ҳотам нест бо ҷуди ту род! Не ки Рустам нест дар ҷанги ту мард! *Рӯдакӣ*
Яке паҳлавон буд деҳқоннаҷод, Далери бузургу хирадманду род. *Фирдавсӣ*

Марде буд, ки аз вай родтар ва ҳавсалодортар ва ҷавонмардтар кам дидаанд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

РОДМАРД رادمرد *одами олиҳиммат,* олиҷаноб, сахӣ.

Шуд он замон, ки ба ӯ унси родмардон буд, Шуд он замона, ки ӯ пешкори мирон буд. *Рӯдакӣ*

Муддати сӣ сол дар мулки салотин кардаи Миннати шоҳону шукри родмардон иктисоб. *Муиззӣ*

РОДӢ رادى *олиҳиммати,* ҷавонмардӣ, саховат.

Дастӣ худ чун дароз бинад мард, Шавад андар сахову родӣ фард. *Саной*

Ҷаҳон ӯ рост медорад ба шодӣ, Кеҳу меҳро ҳамебахшад ба родӣ. *Фаҳриддини Гургонӣ*

РОЕЪ *a.* رايح *1.* афзоянда, зиёдшаванда; **2.** мафтункунанда, ба шигифт оваранда.

Ба луғати шоеъ ва иборати роеъ... қаноат карда аст. «*Равзат-ус-сафо*»

РОЗ روز *матлаби пӯшида,* пинҳон, асрори дил, он чӣ дар замири дил аст.

Маро кай метавонанд аз забонҳо чамъ кард акнун, Ман он рози ниҳон будам, ки берун аз даҳан рафтам. *Сайидо*

Роз бо марди соддадил ва бисёрғӯй ва майҳора ва парокандасӯхбат мағӯй, ки ин тоифа аз мардум бар таҳаффуз ва китмони он қодир набошанд. «*Марзбоннома*»

◇ **рози дили об киноя** аз тарӣ, рутубати об, ки боиси сабиши гиёҳхост.

Хуш-хуш зи назар гашт ниҳон рози дили об, То хок ҳаме арз диҳад рози ниҳонро. *Анварӣ*

роз кушодан ошкор кардани сир, фош кардани он чӣ дар замири дил аст.

Чун ҷон зи лабаш нафас кушояд, Гар роз кушода гашт, шояд. *Низомӣ*

роз сиголидан ба таври маҳфӣ маслаҳат андешидан.

Миёни ду бадҳоҳи кӯтоҳдаст На фарзонагӣ бошад эмин нишаст, Ки гар ҳар ду бо ҳам сиголанд роз, Шавад дастӣ кӯтоҳи эшон дароз. *Саъдӣ*

роз шикастан фош ва ошкоро кардани сир.

Яке доварӣ соз, кин бифганӣ, Тихӣ монию рози ман нашканӣ. *Фирдавсӣ*

роз шикофтан кушодани сир; изҳор ва баён кардани замири дил.

Модар ба падар шикофт розаш,
То роҳ барад ба баргу созаш. *Файзӣ*

роз ба рӯи рӯз афтодан *ниг.* **роз бар сари бозор** ниҳодан; **роз ба саҳро** афкандан *ниг.* **роз бар сари бозор** ниҳодан.

Гирди ҷаҳон шуд самар қиссаи Хисрав аз он,
Ишқ ба саҳро фиканд рози дили тангро.

Хисрави Деҳлавӣ

роз бар сари бозор ниҳодан *киноя* аз фош ва паҳн кардани сир.

Рози мо бар сари бозор ниҳад, гар наниҳад,
Ох, занҷир ба пой дили девонаи мо! *Зухурӣ*

роз дар миён ниҳодан розро ошкор кардан.

Пайваста дар ин андеша буд, ки ин роз бо кӣ
дар миён ниҳад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

РОЗГҶ *رازگو* касе, ки сирхоро фош мекунад.

Лутф кун, эй роздонн розгӯ,
Он чӣ бозат сайд кардаш, боз гу. *Рӯмӣ*

РОЗДОН *رازدان* сирдон, допандаи сир.

... Ки эй роздонони донишпажӯх,
Кушояндаи мушкили ҳар гуруҳ. *Ҷомӣ*

РОЗДОР *رازدار* нигоҳдорандаи сир.

Туро сабову маро оби дида шуд ғаммоз,
Вагарна ошику маъшӯқ роздоронанд. *Ҳофиз*
Гавҳари силки иттисол шавад,
Роздори шаби висол шавад. *Ҷомӣ*

РОЗИҚ *ا. رازق* 1. ризқдиханда, рӯзидиханда.

Розики хешро намедонӣ,
Баидаи обу ҷокари нонӣ. *Саноӣ*

2. яке аз номҳои худо.

РОЗИҚИ *رازقى* 1. мансуб ба розиқ; 2. номи яке аз навъҳои ангур.

Розикию малохию ҷазарӣ
Бударнию гулобию шакарий. *Низомӣ*

3. як хел гули сафеда хушбӯй.

РОЗРЕЗӢ *رازريزى* фош кардани сир, ошкор кардани сир.

... Қ-аз он ҳарф бозортезӣ кунам,
Зи лаб гавҳари розрезӣ кунам. *Ҷомӣ*

РОЗӢ *ا. رازى* 1. мансуб ба шаҳри Рай, бошандаи шаҳри Рай.

Дар сафар афтанд бо ҳам, эй азиз,
Марвазию розию румию курд. *Рӯдакӣ*
Ба ҷорасозӣ бо ҳасми ту ҳамекӯнам,
Ки марвазиро кор уфтода бо розӣ. *Сӯзанӣ*

2. нисбаи табиб ва донишманди машҳур Абубакр Муҳаммад, ки дар асри X зиндагӣ кардааст.

РОЗӢ *II a. راضى* хушнуд, ризоманд, қонсӯ.

Ҳар кас, ки тамарруде дар хотир дорад, аз
уммӯл розӣ нест. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Маро ба банди ту даврони ҷарх розӣ кард,
Вале чӣ суд, ки сарришта дар ризои ту баст. *Ҳофиз*
розӣ омадан розӣ шудан.

Ҳар кӣ бошад ташнаву чашма наёбад ҳеҷ ҷой,
Бегумон розӣ биёяд, гар биёбад обканд.

Шаҳиди Балхӣ

РОЗҶҶ *(Й) رازجو(ى)* ҷўяндаи сир; маҷ. кунҷков, ҷосус.

Рўзе аз савби шаҳру арсаи даст
Розҷўе ба сӯи кӯҳ гузашт. *Ҷомӣ*

РОӢЗ *а. رايض* 1. ромкунандаи тавсан, той, ки қобили саворӣ шудааст, ба саворӣ омӯзонандаи курраи асп.

Ҳар он роӢз, ки тавсанро кунад ром,
Кунад охиस्ताгӣ бо курраи хом. *Низомӣ*

Андеша бар он гумошт, ки он ду тавсани осире
ба дасти кадом роӢз дар зерӣ бори итоат орад.

«Равзат-ус-сафо»

2. маҷ. чобуксавор, тезгард.

Хироми роӢзи килки кафи моро чӣ мепурсӣ?

Ду оламро намояд тай ба як ҷавлон саманди мо.
Турра:

РОӢҚ *а. رائق* 1. соф, латиф.

Шаҳсе аз миён бархост, ки ҷамоле роӢқ дошт.

Авфӣ

Шоҳин на туро ҳарифи содиқ,
На ҷоми пур аз шароби роӢқ. *Шоҳин*

2. маҷ. раван, фасеҳ, салис.

Ба иборати роӢқ ва истиорати лонқ ба адон
рисолат қиём намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

РОӢҲА *а. رايحه* бӯй.

Он роӢҳаи зулф аст ё лахлаҳаи анбар,
Ё ғолия месояд дар боғ паи ҳусн ӯ? *Ҳофиз*

Яъқубсифат дида манеҳ бар раҳи уммед,
К-он роӢҳаи Юсуфӣ ҳамроҳи сабо нест. *Маҷфӣ*

РОӢҶ *а. رائج* 1. ҳар чизе, ки равой ва пешравӣ дошта бошад, махсусан пул.

Сими қадим аз нуқраи ҳолис буд ва ин сим,
ба ахлот заданд, сиёҳ омад; аҳли Бухоро нағрифтанд ...
Султон ба ҳамин қимат гирифт, то роӢҷ шуд. «*Тағрихи Наршахӣ*»

2. моле, ки талабгораш зиёд аст.

РОӢ *а. راي* 1. *ниг.* раъӣ *I.*

Ҳам у бениёз асту мо бандаем,
Ба фармону рояш сар афкандаем. *Фирдавсӣ*

... Ки доранд бунёди рӯин зи пой
Ҷавонон ба шамшеру пирон ба роӢ. *Сағдӣ*

роӢ мусаддад андешаи маҳкам, фикри дуруст; **роӢ равшан** андешаи қавӣ, фикри возеҳ ва маъқул.

Мулкро аз рояти иқболу роӢ равшанаш,
То ки нуру соя бошад, соя боду нуру бод! *Анварӣ*

роӢ разин фикри дуруст, мулоҳизаи қавӣ.

Эй зи паи оби мулку равнақи давлат
Воқеаи фитна карда роӢ разинро. *Анварӣ*

роӢ кардан андеша кардан, фикр кардан, қасду ирода кардан.

Чу дидиш, гӯяш, к-аз ин сӯ гарой,
Зи наздики мо кун суви Ҷом роӢ. *Фирдавсӣ*

2. чора, илоҷ, роҳ.

Агар бар дарахти баруманд ҷой
Наёбад, ки аз бар шудан нест роӢ ... *Фирдавсӣ*

◇ **роӢ осмонӣ** *д.* иродан ғайбӣ, қазон илоҳӣ, хости худо, қисмат ва тақдир.

Агар осмонӣ тақдир аст роӢ,
Қасеро ба рози фалак нест пой. *Фирдавсӣ*

рой доштан азм кардан, майл доштан.

... Ки ин чо зи бахри чй доранд чой
В-аз ин чо ба суй кй доранд рой? *Хочу*

рой задан ба касе дар тадбири коре маслиҳат додан.

Ҳар як андар кори вай рое заданд,
Дар халосаш дастею пое заданд. *Ҷомӣ*

рой ниҳодан қарор додан, ба коре қасд кардан.

Ҷуз ин ҳар чй гуй ту, поён диҳем,
Ба дидори ту рой фаррух ниҳем. *Фирдавсӣ*

рой овардан қасд кардан; розигӣ додан.

Ба озурдани кас наёвард рой,
Бурун аз хати аял нанҳод пой. *Фирдавсӣ*

РОЙ II ҳ. *رای* лақаби подшоҳони Ҳинд, роҷа.

Ҳама нигун шавад, аз бас ниҳебу ҳайбати ту
Ба турк хонаи хону ба Ҳинд роҷати рой. *Унсурӣ*

Ва султон Туғлақхон ба итоати рой он чо
иктифо кард. *«Таърихи Фарошита»*

РОЙГОН *رایگان* муфт, бепул, маҷҷонӣ.

Ту наёби чоми ҳақро ройгон,
Ҳарч бояд кард онро нақди чон. *Шоҳидӣ*

Амир Махмудро Хуросон ба ройгон ба даст омад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ройгон ёфтан чизеро бе меҳнат, муфт ва бе пул ба
даст овардан.

Моли мардум чй сон амон ёбад,
Хоса вақте ки ройгон ёбад. *Бедил*

РОЙГОНҲОР||**РОЙГОНХОРА** *رایگان خوار*||*رایگان خواره* муфт-

хӯр, касе, ки аз ҳисоби дигарон умр ба сар мебарад.

Напечам сар аз ройгонҳорагон.
Магар бебабонуно бечорагон. *Низомӣ*

РОЙЗАН *رایزن* машваратчӣ, маслиҳатдиҳанда, гӯяндаи фикр

ва мулоҳизаи нек.

Набера чу шуд ройзан бо ниё,
Аз он чойғаҳ бардамад кимӣё. *Фирдавсӣ*
Чу Доро дар он доварӣ рой ҷуст,
Дили ройзан буд дар рой суст. *Низомӣ*

РОЙСОЗ *رایساز* маслиҳатчӣ, машваратдиҳанда.

Надид ӯ ҳама мардуми ройсоз,
Расидаш ба тадбирсозон ниёз. *Фирдавсӣ*

РОЙШИНОС *رای شناس* касе, ки баду неки маслиҳатҳоро

фарқ ва мулоҳиза мекунад.

Орифандеш буду ройшинос,
Порсоишро набуд қиёс. *Низомӣ*

РОК I||**РОГ** ҳ. *راگ*||*راگ* мус. номи навое аз мусиқӣ.

Насри талқини харифон нашунид он, ки ба ноз
Гӯш бар замзамаи нағмаи Рокам дорад. *Шоҳин*

РОК II *راک* қучқор.

РОКЕЪ а. *راکع* ҳамшаванда, касе, ки то зону ҳам шуда

таъзим мекунад; рукӯёқунанда дар намоз.

Кай расонанд он амонатро ба ту,
То набошӣ пешашон рокеъ ду тӯ. *Румӣ*

... Як гӯшро ба дасти ниёзмандӣ гирифта,
Монанди рокеон пушт ҳам мекунанд.

«Равзат-ус-сафо»

РОКИБ а. *راکب* савор, саворшуда; савори асп, ароба ё
киштӣ.

Мисоли рокиби дарьёст холи куштан ишқ,
Ба тарки сар бигуфтанду хештан растанд. *Саъдӣ*
Масъуди Шервонӣ... аз қазираи Ҳарун ба ази-
мати бандари Адан рокиби ҷиҳоз ғашт.

«Таърихи Фарошита»

РОМ I *رام* фармонбардор, мутеъ; омӯхта, омӯхташуда,
улфатгирифта.

Бар он ром шуд модари шаҳриёр,
Барафрӯхт рух чун гул андар баҳор. *Фирдавсӣ*
Ту худ чй лӯббатӣ, эй шаҳсавори ширинкор,
Ки тавсанае чу фалак роми тозненаи туст. *Хофиз*

РОМ II *رام* рӯзи бисту якуми ҳар моҳи шамсӣ.

РОМИШ *رامش* 1. нағма, суруд.

Нишастанд бо ромишу руду май,
Яке масти руду дигар масти най. *Фирдавсӣ*

2. оромӣ, дамгирӣ, роҳат.

Сухан чун баробар шавад бо хирад,
Равони сароянда ромиш барад. *Фирдавсӣ*
Подшоҳ посбони дарвеш аст,
Гарчи ромиш ба фарри давлати уст. *Саъдӣ*

РОМИШГАР *رامشگر* муғаниӣ, хофиз, мутриб.

Ба ҳар чой чашне биёростанд,
Маю руду ромишгарон хостанд. *Фирдавсӣ*
Ромишгари ин таронаи хуш,
Дастонзани ин суруди дилкаш. *Ҷомӣ*

РОМИШӢ *رامشي* 1. ромишгар, созанда, мутриб, хофиз.

Бар овози ин ромишӣ духтарон
Нишасту май оварду ромишгарон. *Фирдавсӣ*

2. хурсандӣ, шодӣ, хушҳолӣ, шодмонӣ.

Ту бо хандаву ромишӣ бош аз ин,
Ки бахшуд бар мо ҷаҳнофарин. *Фирдавсӣ*
Зи ромишгарон ромишӣ кун талаб,
Ки ромиш бувад назди ромишгарон. *Манучехрӣ*

РОМРӢЗ *رامروز* рӯзи ром.

Ромрӯз асту бахту давлат ром.
Эй дилором, хезу дардеҳ чом. *Масъуди Саъдӣ*

РОН *ران* асоси замони ҳозираи рондан.

РОН *ران* қисми болони пой инсон ё ҳайвонот аз камар то
зону.

Сикандар зи асп андаромад чу бод,
Сари марди хаста ба рон барниҳод. *Фирдавсӣ*

◇ **рон афшурдан** *ниг.* **рон фишурдан**; **рон** кушодан
киноя аз савори кардан, роҳ рафтан.

Дар он чо суй сахро рон кушоданд,
Ба сайд андохтан ҷавлон кушоданд. *Фирдавсӣ*

рон фишурдан (*ё* **афшурдан**) *киноя* аз тез кардан,
барангехтани чизе, хусусан маркаб.

Шоҳи тамомҳавсала бо як ҷаҳон шуқуҳ
Дар пили маст гашта савору фушурда рон.*

зери рон кардан (*ё* **кашидан**) *киноя* аз савор шудан.

Чу зери рон кашам он маркабе, ки роизи ӯ,
Ки дар риёзати ӯ бодро бувад устод. *Анварӣ*

рони малах пеши Сулаймон бурдан *злрб.* яъне ҳиммати
баланд ба ҷусса ва рутба вобаста нест.

Рони малахе пешу Сулаймон бурдан
Айб аст, ва лекин ҳунар аст аз муре. *Анварӣ*

РОНДАН راندن 1. берун кардан, дур кардан, пеш кардан.

Мусъаб уро биронд ва ба Димишқ бинишаст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Чу базли ту кардам чавонии хеш,
Ба хангоми пири маронам зи пеш! *Саъдӣ*

2. савора роҳ рафтан, аспро ба роҳ андохтан.

Олтунтош бо банда нуктае чанд гуфтааст дар
роҳ, ки мерондем. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Чу дар разм ронӣ, марокиб фузунат,
Чу дар базм монӣ, хазонн ҳутомат. *Анварӣ*

лашкар рондан лашкар равона кардан.

Яке лашкаре ронд аз Қаргсор,
Ки даръён сабз андар ӯ гашт хор. *Фирдавсӣ*

3. бо шитоб роҳ рафтан, пеш рафтан.

Рӯзе ба ғурури чавонӣ саҳт ронда будам ва
шабонгаҳ ба гаревае суст монда. *Саъдӣ*

4. маҷ. иҷро кардан, ба амал овардан; идора кардан;
апҷом додан.

Ӯ ҳаштсола буд ва вузарову умарон бузург кори
мамлакат меронданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

5. маҷ. навиштан; гуфтан, баён кардан, ифода
намудан.

Дар рондани таърих бад-он ҷо расидам, ки ин
ду савори хелтош ва аъробӣ ба Такинобод раси-
данд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ин муқаддима, ки ту рондӣ, сабаби харобии
мазореъ ва гуруснагии фуқаро ... аст. *Аҳмади Дониш*

6. равон кардан, рехтан, шорондан.

Ҳамеронд аз дида хун дар канор,
Ҳамакард пӯзиш бари кирдигор. *Фирдавсӣ*

РОНИН رانين шалвор; зирехе, ки ронҳоро мепӯшанд ва
дар хангоми ҷанг пӯшида мешуд.

Қабову мӯзаву ронину дастор
Ба сони милли сурма карда ҳамвор.

Фахриддини Гургонӣ

РОСАН راسن гиёҳи беҳмевадор, ки беҳи он тундмаза
аст, занҷабилӣ шомӣ.

Ҳар кор, ки гардун на ба фармони ту созад,
Ҳайҳот, ки носохта чун росану сир аст. *Анварӣ*

РОСИД ا. راسد муҳокиб; расадқунанда, касе, ки сайёра
ва ситорагонро расад мекунад, мепаймояд; ситорашинос.

Ҳукм карданд росидони сипехр,
К-он халафро, ки буд зебочехр,
Аз Аҷам сӯи тозиён тозанд,
Парваришгоҳ дар Араб сөзанд. *Низомӣ*

РОСИЁТ a. راسيات ҷ. росй.

Бо ту гӯянд ин ҷиболӣ росиёт
Васфи ҳоли ошиқон андар субот. *Румӣ*

РОСИЛ a. راسل ирсолдоранда, фиристанда, роҳиқунанда.

Ба росил низ дар муҳофазати чорпоён ҳукмхон
саъб карда шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

РОСИМ a. راسم баҷооварандан расму одат.

Мавлоно Муҳташам ... аз авоили умр росими
маросими суҳангустарӣ буда. *«Оташқада»*

РОСИХ a. راسخ мустаҳкам, устувор, барқарор, побарҷо.

Муҳаббати он зан дар дил росих буд. *Авфӣ*

То шавад росих он сифат э-он сон,
Ки набошад заволи он осон. *Ҷомӣ*

РОСИХДАМ راسخ دم касе, ки фикру ақндааш собит мебо-
шад, он кӣ дар фикраш устувор аст.

Бар ҷоддаи мувофиқат росихдам ва собитқадам ...
бошам. *«Таърихи Фарошта»*

РОСИХҚАДАМ راسخ قدم собитқадам, устуворқадам.

Росихқадамони боғ доим
Дар тоатат истода қоим. *Ҷомӣ*

РОСТ I راست 1. он ҷӣ дар тарафи муқобили дасти чап
воқеъ аст; *муқобили чап* 1.

Ва ба ҳар тарафе аз ин шаҳрҳо аз рост ва аз
чап ... даҳрӯза роҳ буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Чу Баҳман ба Зовулситон хост шуд,
Чап овоза афғанду аз рост шуд. *Саъдӣ*

2. мустақим, саркашида ба боло ба таври амудӣ;
муқобили каҷ 1.

Ба зулф каж, валекин ба қадду боло рост,
Ба тан дуруст, валекин ба чашмакони бемор. *Рӯдакӣ*

Сараш рост баршуд чу сарви баланд,
Ба гуфтори хубу хирад корбанд. *Фирдавсӣ*

Лочарам чун ситора рост бувад,
Натавонад, ки каҷ равад қадвал. *Саъдӣ*

3. дуруст, сахех, ҳақ; *муқобили дуруғ*.

Нагиранд мар-яқдигарро гузар,
Набошад аз ин як равиш ростгар. *Фирдавсӣ*

ба рост рост меғӯям, ба ростӣ.

Қаҳони малоҳат ба фармон турост,
Бигӯям чу озода сарвӣ, ба рост. *Ҳоҷу*

рост будан дурусткор будан, покқичдон будан.

Рост бошу мадор аз кас бим. *Зарбулмасал*

4. баробар, расо.

Умраш рост ба умри пайғамбар расида буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

5. муносиб, мувофиқ, мутобиқ; **рост омадан** дуруст
омадан, мувофиқ омадан, муносиб омадан, ҷур омадан.

Он зирех ба ҳар се саду шонздаҳ пӯшид, бар
ҳеҷ яке рост наёмад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Маро гар ту гӯӣ, ки сарвӣ, равост,
Валекин наёям ба табъи ту рост. *Ҳоҷу*

Сӯҳбати ростравон рост наёяд бо чарх,
Тир як лаҳза дар оғуши камон мебошад. *Соиб*

6. *ба шакли чамъ ростон* одамони дурусткор, покқич-
дон, некӯкор; ориф, соҳибдил.

Ҳар кӣ симои ростон дорад,
Сари хидмат бар остон дорад. *Саъдӣ*

Покбозон ҳама наззоран он рӯӣ кунанд,
Ростон майл ба он қомати дилҷӯӣ кунанд. *Ҷомӣ*

◇ **рост кардан** а) устувор кардан, барқарор кардан,
пойдор кардан; назму насақи чизеро дуруст кардан.

Ва чун амир Наср аз дунё бирафт, амир Исмоил
аз Бухоро ба Самарқанд рафт ва мулк рост кард.
«Таърихи Наршахӣ»

б) тайёр кардан, омода кардан, сохтан.

Ва худ болои дарахт баромада, ҷое барои худ ...
рост кардам. *Аҳмади Дониш*

рост шудани пушти *касе* аз душвориҳо халос шудан;
киноя аз ба мақсад расидан.

РОСТ II *راست* мус. яке аз мақомҳои классикӣ.

Бар симоӣи «Рост» хар тангир нест,
Туъмаи хар муғраке анҷир нест. *Румӣ*

РОСТБИН *راستبين* *касе*, ки дар ҳаққи чизе дуруст
мулоҳиза мекунад, ҳақиқатбин.

Пеши он кас, ки ростбин бошад,
Феълу чунбиш на з-остин бошад. *Ҷомӣ*

РОСТГУ (И) *راستگو (ى)* ҳақиқатгӯӣ, содиқ; *муқобили ду-*
руғгӯ (й).

Эй забони ростгӯят ҳамҳадиси ғайби сирф,
В-эй хаёли ростбинат ҳамнишини ваҳби ноб. *Анварӣ*

РОСТДИЛ *راستدل* поквичдон, неқфитрат; содиқ, вафодор.

Шахси шомӣ арза дошт, ки малик Носири Ҳалаб
бо ту ростдил нест ва хост, ки гурезон ба Шом ра-
вад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

РОСТИН *راستين* ҳақиқати ҳол, воқея, ҳақиқӣ.

Ҳама меҳтарон хонданд офарин,
Бар он номвар меҳтари ростин. *Фирдавсӣ*

На зи ахбори ростин аст ин,
Бал асотири аввалин аст ин. *Ҷомӣ*

РОСТКОР *راستكار* дурусткор, адолатпеша.

Агар хоҳӣ ниқӯ бошӣ, ниқӯ бош,
Ҳамеша росткору ростхӯ бош! *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Омили росткор пеши Искандар ба ҷиҳате забо-
новарӣ кардӣ. *Аҳмади Донииш*

РОСТМИЗОЧ *راستمزاج* он кӣ мизоҷи муътадил дорад,
суботкор.

Дар хидмати у шахси адаб ростмизоҷ аст,
Дар мидҳати у арзи сухан покӣёер аст. *Муиззӣ*

РОСТО *راستا* дуруст, саҳеҳ, рост; ба **росто** дуруст, ҳақи-
қатан, ба ростӣ.

Воҷиб чунон кунад, ки ба ростон хар кас, ки у
бадӣ кардааст, некӯӣ карда ояд.
«Таърихи Байҳақӣ»

РОСТПО *راستپا* : **ростпо** омадан бо қомати боло ва баланд
омадан.

Дар чаман мерафт зикри қомати дилдори мо,
Сарв доман барзаду омад ба бустон ростпо.
Камолӣ Ҳучандӣ

РОСТРАВ *راسترو* дурусткор, одами нек, одил.

Подшоҳе, ки рострав набувад,
Заръ бошад, вале дарав набувад. *Саной*

Ҷомӣ, мақоми ростравон нест ин замин,
Бархез, то ниҳем ба хоки Ҳичоз рӯй. *Ҷомӣ*

РОСТХОНА *راستخانه* *киноя аз* *касе*, ки бо ҳама кас ба
ростӣ ва дурустӣ рафтор мекунад, дурусткор, амин.

Аз хасми қачрав аст ҷӣ ғам ростхонаро,
Тири қач аст ояти раҳмат нишонаро. *Соиб*

РОСТӢ *راستى* 1. сидқ, садоқат, адолат, дод; росткорӣ,
ҳаққоният.

Ростӣ кун, ки ростон растанд,
Дар ҷаҳон ростон қавидастанд. *Авҷадӣ*

Яъқуб дар миёни эшон ростӣ ва инсоф нигоҳ
доштӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. мустақимӣ; *муқобили қачӣ* 1.

Чунон ки мусаллас ва мураббаъ мар-баъзе ан-
дозаҳо ва чунон ки ростӣ ва қажӣ ... *Ибни Сино*

3. ростгӯӣ, дурустӣ.

Бад-у гуфт, к-аз ту бипурсам сахун,
Ҳама ростӣ бояд афканд бун. *Фирдавсӣ*

4. ростӣ гап, рост гӯем, дар ҳақиқат, ҳақиқатан (ка-
лимаи туфайлӣ).

Дар нақӯӣ рӯ чу шеърӣ Анварӣ,
Ростӣ, бояд қиёмат мекунад. *Анварӣ*

♦ **сар сӯи ростӣ овардан** сухани ҳақ ва дуруст гуф-
тан.

Сар чу суви ростӣ овард мард,
Боди ҳаводис кулаҳаш қаж накард.

Хисрави Деҳлавӣ

РОСТҚАЛАМ *راستقلم* он кӣ дуруст ва саҳеҳ менависад;
маҷ. одами ростгӯ, бовичдон.

Ҳарчанд мардуми тамом муътамад ва ростқалам
кам ёфт шавад, ба қадри имкон қӯшида, қавонини
вилоёт навиштанд ва оварданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

РОСУ *راسو* ҳайвонест қалонтар аз муши хонагӣ, рангаш
хокистари зардҷатоб, ки мор ва муши одди ро меҳӯрад;
онро мири мушон ё муши хурмо меноманд.

Чун зоҳид боз омад, росу хунолуда ба пешвози
зоҳид давид. *«Нигори дониш»*

Фалон ҷой яке росу аст, моҳие чанд бигиру би-
куш ва аз пеши сӯроҳи росу то ҷойгоҳи мор меаф-
кан. *«Калила ва Димна»*

РОСӢ *ا. راسى* устувор, пойдор, мустаҳкам, побарҷо.

Нисфи он дар баҳри бепоён росӣ ва нисфи дигар
канори соҳил росих [аст]. *«Равзат-ус-сафо»*

РОТИБ I *ا. راتب* собит, устувор, барқарор, мустаҳкам.

Дӣ ҳамегуфтам, ки аз девони рои соибаш
Офгобу мохро хар рӯз нури ротиб аст. *Анварӣ*

РОТИБ II *ا. راتب* ҳаққи муқаррарӣ; миқдори муайяни
хӯроквори якруза; маош, қарорӣ.

Буд хар шаб ду қурс ротиби ӯ,
Ба вазифа гаҳи муотиби ӯ. *Саной*
Ротиби ту хар рӯз чанд қурс аст? *Авфӣ*

РОТИБА *ا. راتبه* *муаннаси ротиб II.*

Ду чашмамо зи қӯят ротиба хок,
Зиёдат кун, ки музди интизор аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

РОТИБАХӢР || **РОТИБАХОР** *رااتبه خور* *касе*, ки
нафақаи муайяни моҳиёна ё солона мегирад, нафақахӯр.

Султон низ яке аз муваззафон ва ротибахорони
салтанат аст. *Аҳмади Донииш*

РОТИҚ *ا. راتق* идорақунанда, *касе* ки ҳалли масъала дар
дасти ӯст; **ротиқу фотиқ** иҷроқунанда, коргузори соҳиб-
тадбир.

Малик Ҳоҷӣ ва Аздулмалик ... ротиқу фотиқи
муҳиммоти подшоҳӣ буданд. *«Таърихи Фариишта»*

РОФА رافه гнѣхи кӯҳсор, ки ба сири кӯҳи монанд аст.

Тарсам, ки рӯз бигзараду жож баррасад
В-аз хона оби рофа наёрад маро ҳаким.

«*Луғати фурс*»

РОФАТ *a.* رافت *ниг.* раъфат.

РОФЕЪ *a.* رافع **1.** касе, ки чизеро баланд мебардорад, болобардоранда, баландкунанда.

Расид ид, бияфрӯз чом аз он гуҳаре,
Ки нофеи ҳама аъзову рофеи хун аст. *Муизӣ*

2. он ки арзу дод пеши ҳоқиму қозӣ мебарад; касе, ки пайғом бурда меорад.

Ман бар муддаои рофеъ ва ҷавоби хасм вокиф
шуда, ҳукм ба ростӣ тавонам кард.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

РОФИЗ *a.* رافض тарккунанда, вогузоранда.

Мунтасиб ба ҳар тавила роизе,
Ҷуз ба дастуре наёяд рофизе. *Румӣ*

РОФИЗӢ *a.* رافضى **1.** гуруҳе аз лашкар ё одамони оддӣ, ки сардори худро тарк карда, рафта бошанд; **2.** як гуруҳ аз пайравони мазҳаби шиа, ки ба сабаби низое сардори худ Зайд бинни Алиро партофта рафтанд; **3.** азбаски шиаҳо хилофати се халифаи аввали Мухаммад (Абубақр, Умар ва Усмон)-ро рад кардаанд, бинобар ин сунниҳо тамоми пайравони мазҳаби шиаро 'рофизӣ' ё 'рофиза' меноманд.

Рофизӣ ангушт дар дандон бимонд:
Ҷам Алию ҳам Умар омехтанд. *Шамси Табрэзӣ*

Аз рӯи сноят дар маҷлиси хос ба арз расонид,
ки Фирдавсӣ рофизист. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

РОШИД *a.* راشد **1.** касе, ки бо роҳи рост меравад, бо роҳи рост раванда, он ки роҳи рост ва ҳақро ёфтааст; **2.** нишондиҳандаи роҳи рост, роҳнамои тариқи рост; хулафои рошидин чор нафар наздиктарин пайравони Мухаммад (Абубақр, Умар, Усмон ва Али) ки баъд аз вафоташ халифа-ҷонишини вай будаанд.

Ин ду бузургро дохили хулафои рошидин гардонид,
ба ҳукми он ки эшон ба роҳи рост буданд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Пас дар ин маҷлис сухан аз ... сулуки хулафои рошидин меравад. *Аҳмади Дониш*

РОЯТ *a.* رايه байрақ, алам, ливо.

Рояти ӯ бе зафар аз ҳарб боз нагардад.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Зи мо рояти ҷанг афроштан,

Зи душман сару тоҷ бигзоштан. «*Анвори Суҳайлӣ*»

◇ **рояти қовиён** байрақест, ки Қоваи оҳангар аз пешдомани худ сохта, дар зерин он мардумро гирд оварда мӯқобили Заҳхоки Морон шӯриш бардоштааст (дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ); **рояти маймун** байрақи муборак, байрақи зафаровар.

Рояти маймуни ӯ вақти мулоқоти хасм
Бар зафар омӯхта чун алами қовиён. *Ҳоқонӣ*

РОҒ راع *домани фароҳи сабзу хуррами кӯҳ, марғзор.*

Оҳу зи тангу кӯҳ биёмад ба дашту роғ,

Бар сабза бода хуш бувад акнун, агар хӯрӣ.

Рӯдакӣ

Чу даръён хун шуд ҳама дашту роғ,
Ҷаҳон чун шабу теғҳо чун чароғ. *Фирдавсӣ*

РОҒИБ *a.* راعب рағбаткунанда, моил, хоҳон, толиб.

Мардуми он чо ба айшу ишрат ва сайр роғиб бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ба самъу тоату азми дурусту рои қавӣ,
Тане ба хидмат роғиб, диле ба давлат шод. *Анварӣ*

РОӢ *a.* راعى **1.** ҷӯпон, подабон, галабон.

Ба ҳеҷ кас номи ман мабар, магар канизаке фалона ном,
ки роии ғусфандон ва махрами розҳои пинҳони вай аст, саломи ман ба вай расон. *Ҷомӣ*

2. маҷ. ҳоким, амир.

Ту султон нестӣ ва роии мо нестӣ ва ин гуруҳи бесар,
ки бо туст, биме нест. «*Таърихи Байҳақӣ*»

РОҚИМ *a.* راقم нависанда, нигоранда, муншӣ; **роқими сугур** нависандаи (ин) сатрҳо; *киноя аз худи муаллиф.*

Яке аз ошноёни роқими сугур, ки аз ҳаҷчи ислом расида буд, ҳикоят кард. *Аҳмади Дониш*

роқими хуруф (*инчунин роқимулхуруф*) нависандаи (ин) суханҳо; *киноя аз худи муаллиф.*

Роқими хуруф ғӯяд, ки қавли охир ба сидқ ақраб аст. «*Равзат-ус-сафо*»

РОҚИМУЛХУРУФ *a.* راقم الحروف *ниг.* роқим (**роқими хуруф**).

Мулло Қофӣи Сабзаворӣ ва мулло Бақоӣи ва дигар ҷамоаи аҳли сухан..., ки иқоматкардан роқимулхуруф аст, гузаштанд. «*Хизонаи омира*»

РОҚӢ I *a.* راقى болораванда, тараққиқунанда, касе, ки дар соҳае тараққӣ мекунад.

РОҚӢ II *a.* راقى афсунгар, азонмхон, дуохон.

РОҶ I||**РАҶ** راه **1.** гузаргоҳ, ҷодда; куча.

Дар роҳи Нишобур дехе дидам бас хуб,
Ангашбаи уро на адад буду на марра. *Рӯдакӣ*

Тарсам, нарасӣ ба Қабъа, эй авроби,
Ин раҳ ки ту меравӣ, ба Туркистон аст. *Саъдӣ*
роҳ сар қардан роҳ пеш гирифтани, ба роҳе равона шудан.

Бо нигори хоркаш гуфтам: Туро ағъёр нест?

Гуфт: Роҳи хона сар кун, ҳеҷ гул беҳор нест.

Сайид:

2. масофа, масофаи байни ду нуқта.

Тайи макон бибину замон дар сулуки шеър,
Қ-ин тифли яқшаба раҳи садсола меравад. *Ҳофиз*

3. восита, васила, чора, тадбир.

Гуш роҳи ман аст бар ҳама тан
Аз пан он ҳадиси чун шақарат. *Анварӣ*

роҳи наҷот воситаи халосӣ, чорани халос шудан.

Ҷазрати эшон роҳи наҷот меҷустанд, саросема гаштанд, ба меҳмонхона давиданд. *Садрӣ Зиё*

аз роҳи ... барои, ..., ба мақсади ..., бо орзуи ...

Зи роҳи ҳикмату раҳмат умуми ашъеро
Тариқи касби қамолоти хос паймудааст. *Анварӣ*

аз ин раҳ ба ин восита, аз ин сабаб.

Аз ин раҳ баре ранҷу меҳнат кашид,
Ба олам даме рӯи роҳат надид. *Садрӣ Зиё*

роҳ ёфтани киноя аз чора ҷустани; имконияти расида ба муддаоро пайдо кардан.

Сипоси ҷовидон бошадт бар ман,
Ки ахриман набад роҳ дар ман.

Фахриддини Гургонӣ

4. маслак, тариқ.

Ҳар ду ба роҳи рост буданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

5. тарз, расм, қоида, қонун.

Сеяк буд ё чорьяк баҳри шох

Қубод омаду даҳьяк овард роҳ. *Фирдавӣ*

6. бор, маротиба, қарат.

Чунин гуфт як раҳ ба соҳибдиле,

Ки умрам ба сар шуд ба беҳосилӣ. *Саъдӣ*

Аз ҷисми ман чу симоб ором рафта берун,
Як раҳ намебароям аз изтироб берун. *Сайидо*

◇ **роҳи бозгунанавард** *киноя аз* роҳе, ки бо душворӣ ва сахтӣ тай карда мешавад, роҳи душвор.

Ту 3-он раҳ, ки шуд бозгунанавард,

Бихоҳ аз худо ҳоҷати бозгард. *Низомӣ*

роҳи бурида *киноя аз* роҳе, ки роҳзанон аз он ҷо роҳгузаронро ғорат кардаанд ва аз ин сабаб рафту-омад бурида шудааст.

Дар аҳди сабукдастии он ғамзан хунрез

Шамшерн ту осудатар аз роҳи буридаст. *Соиб*

роҳи гарон роҳи мушқилгузар.

Ба қавли мутриби соқӣ бурун рафтам гаҳу бегаҳ,
К-аз он роҳи гарон қосид хабар душвор меовард

Ҳофиз

роҳи Қаҳқашон *ниг.* **Қаҳқашон; роҳи қач ва бутлон** роҳи норост, роҳи ботил ва беҳуда.

Ҷамоати фарзинсифатони қачрав, ... роҳи қач ва бутлон пеш гирифта, руҳ бар бисоти инбисоти мо ниҳанд. *Нуриддини Ҳаравӣ*

роҳи кӯр *киноя аз* роҳе, ки аз он рафту омад кам аст, кучай сарбаста.

Бе сахтн айём басират натавон ёфт,

Кур аст ҳамоно раҳ, ки лагадқуб набошад. *Соиб*

роҳи маҷҳул роҳи номаълум.

Аз роҳи маҷҳул ба мамлакат андаршуд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

роҳи хобида роҳи қалон, роҳи дуру дароз.

Гар ба даст овардани зулфаш маро тақсир нест,
Ин раҳи хобида кутаҳ мекунад шабгирро. *Соиб*

роҳи хуфта роҳи ниҳоят дуру дароз; **роҳи ҳамвор; роҳи шикӯх** роҳи чапғалат, роҳи қачу қилеби ноҳамвори мушқилгузар.

Пешам омад бомдод он дилбар аз роҳи шикӯх,

Бо ду руҳ аз шарм лаълу бо ду ҷашм аз сеҳр шӯх.

«Тарҷумон-ул-балоғат»

роҳ баргирифта *ниг.* **роҳ (бар)гирифта**; **роҳ баркушодан** барон пешрафти лашкар роҳ тоза кардани пешоҳанг.

Табли ғазо баромад дар арш, лашкар омад,

Ку Ҳайдари саромад, то роҳ баркушояд?

Шамси Табрезӣ

роҳ бурдан а) роҳ ёфтани, ба сарманзил расидани; *муқ.* **роҳ ба ҷое бурдан.**

Роҳе, ки мурғи ақл ба як сол мебарад,

Дар як нафас ҷунуни сабукбол мебарад. *Соиб*

б) дарк кардани, пай бурдани, сарфаҳм рафтан.

Вазир андар ин шаммае роҳ бурд,

Нухуст ин ҳикоят бари шох бурд. *Саъдӣ*

роҳ (бар)гирифта ба роҳ даромадан, роҳ пеш гирифта; азму ирода кардан.

Ба риндӣ сар барафрозам, ба бода руҳ барафрузам,
Раҳи майхона баргирам, дари томот дарбандам.

Анварӣ

Бифрифт, Камол, ин ғазали тар суи Табрес,

Чун сели сиришкат раҳи Сурхоб гирифтаст.

Камолӣ Ҳучандӣ

роҳ гирифта *бар касе* роҳ бастан, пешн роҳи касеро гирифта, монев шудан.

Дил мебарад имшаб зи ман он моҳ, бигиред,

В-аз дасти шаби тира бар у роҳ бигиред! *Аваҳадӣ*

роҳ донистан фарқ кардани роҳи рост аз роҳи қач ва ғалат.

Ба кӯи майкада ҳар солике, ки раҳ донист,

Дари дигар шудан андешан табаҳ донист. *Ҳофиз*

роҳ доштан а) *киноя аз* интизор кашидан; муҳофизат кардани роҳ.

Талоя бирун шуд ба раҳ доштан,

Ятоқӣ ба навбат ниғаҳ доштан. *Низомӣ*

б) *киноя аз* иҷозати вуруд доштан, барои даромадан руҳсат доштан.

Гӯ, бираву остин аз хуни ҷигар шӯй,

Ҳар кӣ дар ин остона роҳ надорад. *Ҳофиз*

роҳ задан *киноя аз* молу чизҳои роҳгузаронро бо ғорат бурдан; **роҳ кардан** *киноя аз* ба роҳ баромадан, сафар кардан.

Раҳ набурдем ба мақсуди худ андар Шероз,

Вақти он аст, ки Ҳофиз, раҳи Бағдод кунад. *Ҳофиз*

роҳ наваридан (ё **наваштан**) *киноя аз* роҳ паймудан; раҳ сипардан, раҳ тай кардан.

Дасте, ки гирифтӣ сари он зулф, хуш аст,

Пое, ки раҳи васл наваштӣ пайваст,

3-он даст кунун дар дили ғам дорам пой,

3-он пой кунун дар сари дил дорам даст. *Ҳоконӣ*

роҳ намудан роҳ нишон додан, роҳнамунӣ кардан.

Бад-ӯ гуфт Тӯс: Эй фиребанда моҳ,

Ту ро сӯи беша кӣ бинмуд роҳ? *Фирдавӣ*

роҳ пеш гирифта ба роҳ даромадан, равона шудан.

Роҳи қасри висол пеш гирифт,

Талаби орзуи хеш гирифт. *Мушфиқӣ*

Дард аз ҷонашон гузашт, ночор роҳи фирор пеш гирифтанд. *Садрн Зий*

роҳ пеш гузоштан раҳнамоӣ кардан, ёри расондан.

Магар оворагӣ роҳе гузорад пешн ман, варна

Чунон худро накардам гум, ки Хизрам раҳнамун гардад. *Соиб*

роҳ пӯидан роҳ рафтан.

Не қуввати он ки роҳ пӯяд,

Не тоқати он ки роҳ ҷӯяд. *Шоҳин*

роҳ сиёҳ кардан *бар касе киноя аз* роҳро беному нишон кардан, роҳ гум кунонидан.

Чу дар буркан кӯҳ рафт офтоб,

Сари рӯзи равшан даромад ба хоб,

Сияҳ кард бар шабравон роҳро,

Фуру бурд чун аждаҳо моҳро. *Низомӣ*

роҳ сипардан роҳ паймудан, роҳ рафтан, роҳ тай кардан.

Ҳамегӯянд: Роҳи ишқ маспар,

Ману савдон ишқ — ин туррахот аст. *Анварӣ*

роҳи адам гирифта *киноя аз* мурдан; **роҳи чизе бастан** банд кардани пешн чизе, монев шудан ба чизе.

Нанстон то шавад пешаш навсоз,

Шакар чун сурма бандад роҳи овоз. *Ҳоҷӣ*

роҳи *касе* (ро) гирифта а) роҳи касеро банд кардан, ба рафтани касе монеъ шудан; б) таъкиб кардан.

Гирифта раҳи душман андар гурез
Мафармою хуни забунон марез. *Асадӣ*

роҳи *чизе*, *чо* гирифта ба тарафи чизе, чо рафта, ба тарафи чизе, чо равона шудан, роҳи шудан.

Гирди мо дарёе шуд аз сели сиришк,
Ёр аз он дарёе раҳи соҳил гирифт. *Чомӣ*

Ҳамчунон роҳи беруни шаҳр гирифта. *Бедил*

роҳи *нафас* гирифта а) қатъ шудани нафас; б) *киноя* аз мурдан.

Даме чанд, — гуфта, — барорам ба ком,
Дареғо, ки бигрифт роҳи нафас.
Дареғо, ки бар хони алвони умр
Даме чанд хурдему гуфтанд: Бас! *Саъдӣ*

роҳи *қаҳр* пӯндан қаҳру ғазаб омадан, хашмгин шудан.

Мақун коре, ки пӯяд роҳи қаҳрат,
Зи нокомӣ кунад дар чом заҳрат. *Ҳозиқ*

роҳ ба гом сипардан роҳ тай кардан.

Чу роҳе бибояд сипардан ба гом,
Бувад рондани таъбия бенизом. *Унсурӣ*

роҳ ба *деҳ бурдан* (ё доштан) *киноя* аз маъқул ва мувофиқ будани чизе.

Максуди банда раҳ ба дехе мебарад ханӯз,
Гар бошад зи нури замират ҳидоате.

Қамоли Исмоил

На ғариб аст ин аз неъматӣ он борхудой,
Ин суҳан роҳнамун асту ба дех дорад роҳ. *Фарруҳӣ*

роҳ ба *пон касе* бофта набудан *киноя* аз душвор будани роҳ барон касе.

Ҳар мӯр кучо қатъ кунад ин раҳро
К-ин роҳ ба *пон* қасе бофта нест.

Наҷмиддини Розӣ

роҳ ба *чо* бурдан *киноя* аз комъёб шудан, ба мақсад расида тавонистан; *муқ.* роҳ бурдан а).

Гарчи донам, ки ба чо набарад роҳ ғариб,
Ман ба бӯе сари он зулфи парешон бурдам. *Ҳофиз*

роҳ ба *чо* доштан *ниг.* роҳ ба *чо* бурдан.

Дил ниҳоди нафаси қисм намешуд, Соиб,
Дили саргашта агар роҳ ба *чо* медошт. *Соиб*

аз роҳ бардоштан *чизеро* роҳро тоза кардан, монеаро бартараф намудан.

Ба ҳиммат кӯхро аз пеш бардошт,
Аҷаб санге зи роҳи хеш бардошт.*

аз роҳ *бозмондан* истодан, таваққуф кардан.

Ҳаюни раванда зи раҳ монд боз,
Ба болингаҳ омад сарамро ниёз. *Низомӣ*

аз роҳ бурдан аз роҳ задан, аз роҳ баровардан, ба роҳи бад бурдан.

Шоҳ Яхъёро ба татмен ҳукумати Абарқӯх аз роҳ бурданд. «*Равзат-ус-саф*»

аз роҳи ҳила даромадан макру ҳила сар кардан.

Ҳазрати эшон музтарибу ҳайрон шуданд, ночор
аз роҳи ҳилаву кайд даромаданд. *Садри Зиё*

ба роҳ кардан касеро ба *чо* фиристодан, гусел кардан.

Он канизак мешуду мегуфт ох,
Кардӣ, эй хотун, ту устуро ба роҳ. *Румӣ*

пеши роҳ гирифта садди роҳ шудан, монеъ шудан, аз роҳ боздоштан.

Пеши роҳаш гирифт, к-эй хоҳар,
Балки хуршеду моҳ дар чодар ... *Чомӣ*

РОҶ II *ا* мақом, нағма, оҳанг, наво.

Навҳасози чудони чонкоҳ
Мекушояд раҳе ба арсаи роҳ. *Бедил*

роҳи *рӯҳ* номи наво.

Бодан лаъли лабаш, к-аз лаби ман дур мабод,
Роҳи рӯҳи киву паймондеҳи паймонам кист? *Ҳофиз*

роҳи *хисравонӣ* номи наво; роҳи *хоркаш* навои мусиқӣ; роҳи *шабд* номи наво; роҳи *чомадарон* номи наво; роҳ *задан* суруд хондан; созандагӣ кардан бо мақоми муайяне.

Наво бар тарзи ин хиргоҳ мезан,
Раҳе, к-ӯ гуядат, он роҳ мезан! *Низомӣ*

Чӣ роҳ мезанад ин мутриби мақомшинос,
Ки дар миёни ғазал қавли ошно овард. *Ҳофиз*

РОҶ III *ا* *راج* 1, шодӣ, хурсандӣ, шодмонӣ.

Ҳар кӣ ӯ оқил бувад, ӯ чони мост.
Роҳи уву равҳи ӯ райҳони мост. *Румӣ*

2. шароб, май.

... Ба нуш кардани ақдоҳи роҳ машғул шуд.
Авфӣ

Зи соқиёни парирух биҳоҳ вақти сабӯҳ,
Ҳаёти чон зи лаби чону кути рӯҳ аз роҳ.

Қамоли Ҳуҷандӣ

РОҶАТ *ا* *راحت* осудагӣ, осоиш, оромш, фароғат.

Роҳати рӯҳ аз азоби ҷаҳл дар илм аст аз он-к
Ҷуз ба илм аз чони кас райҳони роҳат нашкуфид.

Носири Хисрав

Ва ошноӣ ба мабдаъ меояд ва ба роҳати ҷовид
мерасад. *Аҳмади Доғиш*

роҳат ёфта таскин ёфта, ором гирифта; ба роҳат пайвастан ором осоиш ёфта, ба фароғат расидан.

Аҳли Бухоро аз ранҷ берун омаданд ва ба роҳат пайвастанд. «*Таърихи Наршахӣ*»

РОҶАТАНГЕЗ *راحتانگيز* роҳатбахш, чизе, ки бонси осудагӣ мешавад; роҳатангези *рӯҳ киноя* аз шароб.

Биё, соқӣ, он роҳатангези рӯҳ
Бидех, то сабӯҳи кунам дар субӯҳ. *Низомӣ*

РОҶАТАФЗО *راحت افزا* *ниг.* роҳатфазо.

РОҶАТОМЕЗ *راحت آميز* осоишбахш, хушҳолиангез; омехта бо осоиш.

Мабин ба чашми тараҳҳум ба ҳолам, эй хоҷа,
Ки ранҷу меҳнати ушшоқ роҳатомез аст. *Чомӣ*

РОҶАТФАЗО||РОҶАТАФЗО *راحت افزا||راحت افزا* роҳатбахш.

он чӣ фароғат ва осоиштагиро зиёд мекунад, қувват мебахш.

Эй мардумон, бигӯед, ороми чони ман ку?
Роҳатфазои ҳар кас, меҳнатрасони ман ку? *Анварӣ*

РОҶБАР||РАҶБАР *راهبر* роҳнамо, касе, ки роҳи нишон медиҳад, ҳидояткунанда, ҳодӣ, раҳнамун.

Ту бо ӯ бирав бо сутуру навад,
Ҳамаш роҳбар бошу ҳам ёрманд. *Фирдавӣ*

Раҳбари ҷонат дар ин торик ҷой
Ҷавҳари илм асту илмат ҷонфизоӣ. *Аттор*

РОҶБАРИЙ||РАҶБАРИЙ راهبرى||راهبرى раҳнамоӣ, ҳидоят.

Маро толеи маймун ва бахти ҳумоюн бад-ин букъа раҳбарӣ кард. *Саъдӣ*

На дар ҳар чашмае оби ҳаёт аст,
На ҳар Хизре дар ин раҳ раҳбарӣ ёфт. *Махфӣ*

РОҶБИН||РАҶБИН راهبين||راهبين роҳшинос, роҳдон, роҳба-
лад; маҷ. одами ботаҷриба.

Бипурсид аз золи Зар мубаде,
Аз ин тезқуш роҳбин бихраде. *Фирдавсӣ*

Андар ин баҳс ар хирад раҳбин будӣ,
Фаҳри Розӣ роздони дин будӣ. *Румӣ*

РОҶБОН||РАҶБОН راهبان||راهبان посбони роҳ, нигоҳубин-
кунандаи роҳ; роҳдор.

Гар иён хоҳӣ, зи хоки поки эшон сурма соз,
З-он ки эшон кӯри модарздодро роҳдон кунанд.

Шамси Табрезӣ

РОҶВОР I||РАҶВОР راهوار||راهوار 1. маркаби хушрафтор,
асни тезрав.

Ҷро дидам бар аспе роҳвор савор. *Авфӣ*

Зи роҳ-андар падида омад саворе,
Чу кӯҳи тунд зераш роҳворе. *Фаҳриддини Гургонӣ*

2. маҷ. тезрав, зудрав, тезгузар.

Савори ишқ шав, дар раҳ биандеш,
Ки оби ишқ бас раҳвор бошад. *Шамси Табрезӣ*

РОҶВОР II||РОҶВАР راهوار||راهوار осон, салис, фаҳмо, во-
зех, равон.

Алфози роҳвор ва дурри шоҳвор ба масомеи шумо
расонам. *«Равзат-ус-сафо»*

РОҶГУЗАР||РАҶГУЗАР راهگذر||راهگذر 1. роҳ, ҷои гузаш
тан, гузаргоҳ.

Бифармудшон, то буридан сар,
Фиганданд ҷое, ки буд раҳгузар. *Фирдавсӣ*

Аз холи дилу дида мапурсед, ки чун шуд,
Хун шуд дилу аз раҳгузари дида бурун шуд.

Ҳилолӣ

2. роҳрав, раҳсипар, гузашта раванда аз роҳ.

Мо шоҳи дарахтем пур аз меваи тавҳид,
Ҷар раҳгузаре санг занад, ор надорем.

Шамси Табрезӣ

3. маҷ. сабаб, боис; пешомад.

Аз ин раҳгузар ҷаеи умаро дилгир ва шикаста-
хотир гашта, умедвор ба тақдири худовандӣ мебу-
данд. *«Таърихи Фариста»*

РОҶГУЗОР||РАҶГУЗОР راهگذار||راهگذار *ниг.* роҳгузар 2.

Чунон бизӣ, ки агар хоки раҳ шавӣ, касро
Ҷубори хотире аз раҳгузори мо нарасад. *Ҳофиз*

РОҶЗАН||РАҶЗАН راهزن||راهزن дузда сари роҳ, касе, ки
дар сари роҳ мусофиронро ғорату тороҷ мекунад; уму-
ман дузд.

Шуд дархури сиёсати ту марди роҳзан,
Гар остину домани бозоргон гирифт. *Муиззӣ*

Шаб дарвозаҳо бандем ва аз дуздону роҳзанон
дар амон бошем. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дилам умеди фаровон ба васли рӯи ту дошт,
Вале аҷал ба раҳи умр раҳзани амал аст. *Ҳофиз*

◇ **раҳзани даҳр киноя аз марг.**

Раҳзани даҳр нахуфтаст, машав эмин аз ӯ,
Агар имрӯз набурдаст, ки фардо бибарад. *Ҳофиз*

роҳзани дину дил киноя аз дилбари фиребанда, фат-
тон, бо хусну ҷамоли худ фиребдиҳанда.

Мугбачае мегузашт роҳзани дину дил,
Дар паи он ошно аз ҷама бегона шуд. *Ҳофиз*

РОҶИБ *а.* راهب руҳони насронӣ, ки тарки дунё кар-
да, дар дайрҳо машғули ибодат мешавад.

Дар он наздикӣ роҳибе мақом дошт.

«Равзат-ус-сафо»

РОҶИЛА *а.* راحله маркаб, ҳайвони боркаш ва саворӣ.

Боре, ки дошт, бар роҳила ниҳод.

«Анвори Суҳайлӣ»

РОҶИН *а.* راهن гаравгузоранда, гаравгузор, гаравмонанда;
маҷ. миннатгузор.

Абраҳа ҷавоб кард, ки ман роҳини маликам ва
ин подшоҳӣ ман бар вай кушодам.

«Таърихи Табарӣ»

РОҶНАВАРД||РАҶНАВАРД راهنورد||راهنورد 1. касе, ки
пиёда роҳ тай мекунад, роҳтайкунанда.

Ба ҷавлони андешаи раҳнавард
Зи паҳлӯ ба паҳлӯ шудам гард-гард. *Низомӣ*

Гар на ба дашти чунун роҳнаварди туам,
Ин ҷама дар пойи ман хори муғелони кист?

Туғраи

2. маҷ. маркаб, саворӣ, асп.

Чаронандаи каргас андар набард,
Ҷамонандаи чармаи раҳнавард. *Фирдавсӣ*

Ба наъли суми чармаи раҳнавард
Зи кӯҳу биёбон бароварда гард. *Ҳочу*

РОҶНАМО(Ӣ)||РАҶНАМО(Ӣ) راهنما(ى)||راهنما(ى) он кӣ роҳ
нишон медиҳад, ҳидояткунанда, ҳодӣ, роҳбар.

На раҳнамоӣ ба кор оядаш, на толеғир,
На фолгӯй ба кор оядаш, на хобгузор. *Унсурӣ*

Дар ин тоифа як нафар аз уламон изом ва раҳ-
намои киром низ буданд. *Садри Зӣё*

РОҶНАМУН||РАҶНАМУН راهنمون||راهنمون роҳнамо; касе,
ки роҳ нишон медиҳад.

Пиёда бад-ӯ гуфт чун омадӣ,
Ки бе бораву раҳнамун омадӣ? *Фирдавсӣ*

Фалак раҳнамунаш ба сахтӣ бувад,
Ҷама баҳри ӯ шӯрбахтӣ бувад.*

РОҶОВАР(Д)||РАҶОВАР(Д) راه‌آور(د)||راه‌آور(د) тӯҳфае, ки
аз сафар оварда шудааст, савғотӣ.

Ихвон, ки зи роҳ оянд, оранд раҳоварде,
Ин китъа раҳовард аст аз баҳри дили ихвон.

Ҳоқонӣ

Омадаам, то туро бибинам ва ду туфангҷаи роҳ-
овард тӯҳфаи остони ту карда... *Аҳмади Дониш*

РОҶПҶӢ راهپوى 1. он кӣ роҳ меравад, роҳраванда;

2. маҷ. асп, маркаб, саворӣ.

Бифармуд, то барниҳоданд зин.
Бар он роҳпӯёни борикбин. *Фирдавсӣ*

РОҶРАВ||РАҶРАВ راهرو||رهرو 1. он кӣ роҳ меравад, раванди роҳ, раванда.

Роҳрави роҳи талабро ҳар қадам
Ҷамраҳӣ бо корвони дигар аст. *Махфӣ*
Набояд роҳрав, к-ӯ зуд ронад,
Касе, к-ӯ зуд ронад, зуд монад. *Низомӣ*

2. маҷ. пайрави роҳи тариқат, солиқ, ориф, аҳли тасаввуф.

Шунидам, ки мардест покизабум,
Шиносову раҳрав дар аксон Рум. *Саъдӣ*
Марди раҳравро кучо орому хоб,
Дар қалақ бояд дилаш дар изтироб. *Румӣ*

РОҶРАФТА||РАҶРАФТА راهرفته||رهرفته он кӣ гузаштаву рафтааст.

Ба раҳ хуфтагон то бароранд сар,
Набинанд раҳрафтагонро асар. *Саъдӣ*

РОҶСАНЧ||РАҶСАНЧ راهسنج||رهسنج он кӣ роҳро ба хубӣ ва дурустӣ медонад ва ба осонӣ тай мекунад, роҳпаймо.

Чу омад фиристодаи роҳсанч,
Ба доро супурд он гаронмоя ганч. *Низомӣ*

РОҶТЌША||РАҶТЌША راهتوشه||رهتوشه тушани роҳ, захираи хӯрок барои роҳ, зоди раҳ.

На ҷои туст, дил з-ин гӯша бардор,
Раҳат пеш аст, рав, раҳтӯша бардор.

Убайду Зоконӣ

Ниҳодам ақро раҳтӯша аз май,
Зи шаҳри ҳастиаш кардам равона. *Ҳофиз*

РОҶӢ||РАӢӢ راهى||رهى раванда; мусофир, он кӣ дар роҳ аст.

Он кӣ нагзорад, к-аз ин сӯ по ниҳӣ,
Ӯ бад-ин сӯ баст пой ин раҳӣ. *Румӣ*

роҳӣ гардидаи *ниг.* роҳӣ шудан; роҳӣ кардан фиристо-дан, равона кардан.

Чайши қудрат кунун сиёҳӣ кард,
Ҳукм бар мулки ҷилва роҳӣ кард. *Бедил*

роҳӣ шудан (*ё* гардидаи) рафтаи, равона шудан.

Ӯро видоъ намуда ба гарафи Пишовур роҳӣ гар-дидам. *Аҳмади Дониш*

РОҶҚҶӢ||РАҶҚҶӢ راهجوی||رهجوی касе, ки роҳ мечӯяд, ҷуяндаи роҳ.

Сун гарди торик бинҳод рӯй,
Ҷамешуд палидадилу роҳқҷӣ. *Фирдавӣ*

РОҶЕЪ *а.* راجع 1. бозгашткунанда, баргарданда.

Ваҷҳи ҳама неқувон аз дили мо роҷеъ аст,
З-он ки зи хатҳояшон ҳеҷ нишони ту нест.

Хисрави Деҳлавӣ

2. оид, мансуб, доир; оид ба, ... мансуб ба ..., доир ба ..., вобаста.

Фазоҳати он ҳасосат ба мо роҷеъ шавад. *Авфӣ*
Кори аҳли сайф бо аҳли қалам роҷеъ надорад.

Аҳмади Дониш

РОҶЕҲ *а.* راجح бартарӣ доранда; бехтар, авло, ғолиб.

Гуфтори ту бар кирдор роҷеҳ аст.

«Анвори Суҳайлӣ»

Ва ба эътиқоди худ ҷӣ роҷеҳ ёфтам, навиштам.
«Оташқада»

РОҶИЛ *а.* راجل пиёда.

На вақше дидам он ҷову на унсе,
На рокиб дидам он ҷову на роҷил. *Манучехрӣ*

РОҶӢ *а.* راجى умедвор, нигарон, таваққуфкунанда.

Ҷам бар он бӯ метананду меравад,
Ҷар даме роҷию онс мешаванд. *Румӣ*

Бояд ки омилӣ роҷӣ амали мувофиқи бозгашт кунад. *Аҳмади Дониш*

РУАСО *а.* رؤسا ҷ. раис 1.

Аз рууси руасо манорҳо ба фалаки даввор баланд карданд. *«Оташқада»*

РУБОБ رباب олати мусиқии аз танбӯр андак калонтар, ки чор тори маҳсус дорад, ҳам бо камона ва ҳам бо миз-роб навохта мешавад.

Ҷӣ нисбат аст ба риндӣ салоҳу тақворо,
Симоъи ваъз кучо, нағмаи рубоб кучо? *Ҳофиз*

РУБОӢ رباعى 1. *грам.* калимаи арабӣ, ки дар реша чор ҳарф дорад; 2. *адш.* навъе аз шаклҳои қадими шеърӣ форсӣ-тоҷикӣ, ки дар 24 вазни шачараи аҳрабу аҳрами баҳри ҳазач гуфта шуда, аз чор мисраъ иборат аст ва мисраъҳои 1, 2, ва 4-уми он ҳамқофия ва қофияи мис-раи 3-умаш аксар озод аст, чунончи:

Ин кӯзагарон, ки даст бар гил доранд,
Гар ақлу хирад нек бар у бигморанд,
Ҷарғиз назананд мушғу силиву лагад:
Ҳоки падарон аст, нақӯ медоранд. *Хайём*

РУБУДАН ربودن *ниг.* рабудан.

РУБЪ *а.* ربع 1. чорьяк, аз чор як қисм; **рубъи ушр** аз ҷил як ҳисса.

Баъд аз онаш дод рубъи ушри он,
Монд шоир андар андеша(-и) гарсон. *Румӣ*

2. *нуч.* олоти расад, ки баландии офтобро бо он му-айян мекарданд; < рубъи маскун қисми хушкӣ ва обо-ди рӯи замин, чорьяки аҳолинишини рӯи замин.

Ҷумлаи рубъи маскун садсола роҳ аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Рубъи маскун ҷу аз тариқи шумор
Ҷаст фарсанг бисту чор ҳазор. *Саной*

РУД رود 1. яке аз асбоби тордори мусиқӣ.

Ба барбат ҷу боист барсохт руд,
Баровард мозандаронӣ суруд. *Фирдавӣ*
Ҷу дар даст аст руде хуш, бизан, мутриб, суруде
хуш,
Қи дастафшон ғазал хонему покӯбон сар андозем.
Ҳофиз

Турфа ҷаҳад ғук зи овози руд,
Лек мабод он ки бигӯяд суруд. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. тор, тори соз, тори асбоби мусиқӣ.

Гуфт: Руди ҳаждаҳум каж аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

РУДЗАН رودزن руднавоз, касе, ки руд менавозад.

Маҳи рудзан руд пардохта,
Зи «Ушшоқ» ҳар дам наво сохта. *Ҳочу*

РУДСОЗ رودساز мусиқидон; руднавоз.

Бифармуд, то пеши у тохтанд,
Бари рудсозонш биншоxtанд. *Фирдавӣ*

РУКН *a.* ركن 1. сутун, пояс.

Бифармуд, то он рукиро, ки ба манчаник вайрон карда буданд, неку кунанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Пирӣ сару барги носавобӣ дорад,
Гулнори рухам ба ранги оби дорад,
Бому дару чор рукни девори вучуд
Вайрон шудаву ру ба харобӣ дорад. *Хайём*

рукни тамом пояи устувор; сутуни мустаҳкам.

Бинон суханрост рукни тамом,
Яке содиқулқавл — Сиддиқ ном. *Садри Зиё*

2. маҷ. қисми муҳимми ҳар чизе, қисми умда ва асосии чизе.

Қавитар рукне бинон маваддатро китмони асрори дустон аст. *«Калила ва Димна»*

3. ади. дар арӯз қолибҳои муайяни аз решаи 'фаъла' *فعل* сохташудае, ки вазнҳои асосии арӯзро ташкил медиҳанд, ва онҳо 10 навъ мебошанд, чунончи 'мафоилун', 'фоиллун' ва ғ.

РУКНИ *رکني* тиллои холис, тиллои соф ва беғилу ғиш.

Султон фармуд, ҳар дуру ба як ҳазор динори рукни бихаранд. *«Таърихи Фаршита»*

РУКУ *a.* ركو *ниг.* раку.

РУКУБ *a.* ركوب саворшавӣ, ба асп савор шудан.

Пеш аз рукуб дар истабл се рӯз табл, буқ ва кӯс зананд, то асбон ба он овозҳо улфат гиранд.

Носири Хисрав

Нишонӣ элӣ ва якдилӣ он бошад, ки ба вақти рукуб ба ҷониби ёйи моро ба лашкар мадад кунӣ.
«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

РУКУК *رکوک* *ниг.* раку.

РУКУН *a.* ركون майл кардан, эътимод кардан.

Заррае болову он дигар нагун,
Ҷанги феълӣношон бубин андар рукун. *Румӣ*

РУКУЪ *a.* ركوع 1. ҳамдағии пушт; 2. сар фуруд овардан, таъзим кардан барои изҳори эҳтиром; 3. ҳам шудан дар намоз ба дараҷае, ки кафи дастҳо ба сари ду зону бирасад.

Эй нозукакмиёну хама тан чу парниён,
Тарсам, ки дар рукӯъ туро бигиснад миён.

Хисравӣ

Чун вақти рукӯъ шудӣ, марде будӣ, ки дар паси эшон бонг [задӣ]. *«Таърихи Наршаҳ»*

РУМ I روم 1. номи қадими империяи Рим.

Ҳофиз, ҳадиси сеҳрфиреби хушат расид
То ҳадди Чину Шому ба ақсои Руму Рай. *Ҳофиз*

2. аҳли Рум, сокини Рум, румӣ.

...Қи Мерини шер он сарафроз рум
Зи гурги диловар тихӣ кард бум. *Фирдавсӣ*

РУМ II||**РУМА** *روم*||*رومه* мӯи зери ноф, мӯи зиҳор.

Шуд ҷой-ҷой рехта аз нанги рӯи ӯ
Нише, ки нанг дорад аз ӯ руман зиҳор. *Сӯзан ӣ*

РУММОН *a.* رمان анор.

Ангур ва унуб ва руммон... ва шафтолу ... фаровон мешавад. *«Таърихи Фаршита»*

Ва бар ин киёс бувад неъматӣ ҷинон аз фавокех
инаб ва зайтун ва нахл ва руммон. *Аҳмади Дониш*

РУММОНӢ *رمانى* 1. анорфуруш, касе, ки анор мефурушад; 2. мансуб ба руммон; **лаъли руммонӣ** лаъли аъло-сифат, ки рангаш монанди ранги донан анор аст, ёқути суп-сурх.

Зи чашмам лаъли руммонӣ чу меборанд, механданд,
Зи рӯям рози пинҳонӣ чу мебинанд, мехонанд.

Ҳофиз

РУМУЗ *a.* رموز ҷ. рамз.

Румузи дустиро ҳеҷ кас чун ман намефаҳмад,
Ба лафзи ошноӣ маънии бегонае дорам. *Шавкат*

Эй дафтари румузи ҳикамро намуда тай,
Дар шоҳроҳи олами асрор бурда пай! *Шоҳин*

РУМИ *رومى* 1. аҳли Рум.

Раҳи хиндуён сун найрангу афсун,
Раҳи румиён аз ҳисоб асту алҳон. *Носири Хисрав*
Ё саҳт чу санг бош, ё нарм чу мум,
Ё зангии Занг бош, ё румии Рум.*

2. киноя аз ранги сафед; **румӣ ва зангӣ а)** киноя аз ранги сафед ва сиёҳ; б) рӯзу шаб; 3. лақаб ва тахаллуси Мавлоно Ҷалолиддин, муаллифи «Маънавий маънавий».

РУМӢ *a.* رمح найза, синон.

Бибахшид чизе, ки буд дар сипоҳ,
Зи аспу зи румҳу зи теғу кулоҳ. *Фирдавсӣ*

Гашта зи румҳат қасаби маҳ алам,
Теғи кӯҳ аз теғи ту гашта қалам. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

РУН *رون* сабаб, иллат, ҷиҳат; ба руни..., аз руни... ба сабаби...

Худ ғами дандон ба кӣ тавонам гуфтан,
Заррин гаштам ба руни симинданон. *Рӯдакӣ*

Ба чашм-андарам дида аз руни туст,
Ба ҷисм-андарам ҷуйиши аз буни туст. *Унсурӣ*

РУНОС *روناس* решаи як навъ гиёҳ, ки аз он ранги сурх тайёр мекунанд.

РУОФ *a.* رعانى хун рафтан аз димоғ.

... Ба баҳонаи руоф даст пеши бинӣ гирифта аз маҷлис берун омад. *«Равзат-ус-сафо»*

Он мард дар миёни ҳамин руоф дар хоб шуд.
Низомии Арӯзӣ

РУС I روس номи халқ ва мамлакати Россия.

Ба Рум-андарун шох буд Файлакус,
Яке буд бо рои ӯ шоҳи Рус. *Фирдавсӣ*
Чу шуд воқифи ҳоли ӯ Файлакус,
Ба аҳли мамолик чи Руму чи Рус. *Ҷомӣ*

РУС II *رس* касе, ки бисёр хӯрок мехӯрад, пурхӯр, ши-кампарвар; ҳарис.

Русе буд, гӯянд, солорашон,
Ҷамасола хайраш ба чашми касон.

Абушқури Балхӣ

РУС III ||**РУСТ** *رس*||*رست* маҳкам, мустаҳкам, саҳт.

Ҳештандор бошу русту амин,
Қ-аз ясори ту нозиранду ямин. *Авҳадӣ*

РУСБӢ||РУСПӢ روسبى||روسبى зани фоҳиша, зани сабукпо.

Ҳукамо гуфтаанд: Чаҳор кас аз чаҳор кас биранчанд; хирочӣ аз султон ва дузд аз посбон ва фосиқ аз ғаммоз ва русбӣ аз муҳтасиб. *Саъдӣ*

РУСВО رسوا *ниг. расво.*

РУСПИЗОДА روسپى زاده писари зани фоҳиша, ҳаромзода.

В-аз он пас чунин гуфт бо саркашон,
Ки ин руспизодаи баднишон... *Фирдавсӣ*

РУСПӢ روسپى *ниг. русбӣ.*

руст روست *асоси замони гузаштиаи рустан.*

РУСТ I رست 1. сабзиш, рӯиш, болиш, афзунӣ.

Чунин гуфт, к-инат, сари кин нахуст,
Парокандай тухми пархошу руст. *Фирдавсӣ*

2. замин, хок, хоки сахт.

Зи тороҷ вайрон шуд он буму руст,
Ки Ҳурмуз ҳаме боҷи Эрон бичуст. *Фирдавсӣ*

РУСТ II رست *ниг. рус III.*

РУСТА رسته *ниг. рустӣ II.*

РУСТАМ رستم 1. номи қаҳрамони асосии «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, писари Зол; 2. номи писари Ҳурмуз, сардори лашкари охириин подшоҳи силсилаи Сосониён Яздгурд; 3. маҷ. одами шучоъ, далер.

Рустамонро тарсу ғам вопеш бурд,
Ҳам зи тарс он баддил андар хеш мурд. *Румӣ*

◇ **Рустами дари ҳаммом киноя аз касе, ки намудаш бо карру фар асту ботинаш ҳеҷ; Рустами найсон киноя аз борони баҳорӣ, абри баҳорӣ.**

Жола сипари барф бибурд аз катифи кӯх,
Чун Рустами найсон ба ҳам овард камонро. *Анварӣ*

РУСТАМДИЛ رستم دل *далер, шучоъ.*

Рустамдиле, ки бозуву теғаш хабар диҳанд.
Ҳангоми кин зи Ҳайдарӣ Каррору Зулфиқор.
Убайди Зоконӣ

РУСТАН رستن *ниг. рӯидан.*

РУСТАНИ رستنى гиёҳ, наботот, сабза, ҳар чӣ ки мерӯяд ва месабзад.

Бибалид кӯх, обҳо бардамид,
Сари рустанӣ сӯи боло кашид. *Фирдавсӣ*
Сари рустанӣ зер зебо бувад,
Сари одамай бех, ки боло бувад. *Низомӣ*

РУСТАҲМ رستمه *ниг. Рустам I.*

Бибусид Рустаҳм тахт, эй шигифт,
Чаҳонофаринро ситоиш гирифт. *Фирдавсӣ*

РУСТО||РӢСТО روستا 1. дех, кишлоқ.

Ва ҳанӯз ин шаҳр набуд ва лекин баъзе аз русто-хо шуда буд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

2. дехқон, кашоварз, дехнишин.

Яке аз рустои Манҷ, ки сарҳаднишини Ҳиндустон буд, гирифтори Муҳаммади Бахтиёр гардид.

«Таърихи Фаритта»

РУСТОЗОДА||РӢСТОЗОДА روستازاده касе, ки дар кишлоқ зодаву калон шудааст, фарзанди рустой, фарзанди дехқон.

Вақте афтод фитнае дар шом,
Ҳар касе гӯшае фаро рафтанд.
Рӯстозодагони донишманд
Ба вазирии подшо рафтанд.
Писарони вазири ҷоҳилкӯш,
Ба гадо ба русто рафтанд. *Саъдӣ*

РУСТОЙ||РӢСТОЙ روستائى 1. бошандаи дех, сокини дех; дехқон, кишлоқӣ, дехотӣ.

Ба чуғд, эй Сайидо, вайрона бошад бехтар аз гулшан,

Табибе нест ҷуз саҳро мизочи рустоиро. *Сайидо*

Ногоҳ рустоие аз канори майдон даромад ва ҳамнабард хост. *«Хористон»*

2. маҷ. одами надон, беақлу беадаб.

Ситезанда чун рустой бувад,
Шикастан бех аз мумиёӣ бувад. *Низомӣ*

РУСТОҚ روستاق *шакли арабишудаи русто||рӢсто.*

Бист ҳазор мард дар ин шаҳр аст ва савод ва рустоқҳои бисёр дорад. (2) *Носири Хисрав*

РУСТӢ I رستى 1. пойдорӣ, устуворӣ; 2. роҳат, осудагӣ, фароғат.

РУСТӢ II||РУСТА رستى||رسته навъе аз ҳалво.

РУСУЛ ا. رسل 4. расул.

Миёни амир Нуҳ ва Абӯалӣ русул ва расоил мутавотир шуд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

Шоҳ русул хост бад-ин иттифоқ,
Барқсифат ҷаст ба пушти бурок. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

РУСУМ ا. رسوم 4. расм.

Русум ва одоби мулозимат намедонӣ. (1)
«Анвори Суҳайлӣ»

Русуму тақаллуф зи вай дур дошт,
Зи таклифи шоҳиш маъзур дошт. (1) *Ҷомӣ*

РУСУХ ا. رسوخ устуворӣ, пойдорӣ, субот.

Чун раъйи ту дар ин кор русухе дорад ... муборақ бод! *«Анвори Суҳайлӣ»*

З-он ки ақли ҳар кире набад русух,
Пеши оқил ҳамчу санг асту кулӯх. *Румӣ*

русух ёфтан устувор шудан, қувват ёфтан, маҳкам ҷой гирифтан.

Чун ин маъно дар ботини ӯ русух ёфт, бозарго-неро, ки муътамади ӯ буд, талабид.
«Равзат-ус-сафо»

Ниҳоли муҳаббат дар замини дили ҳар як русух ёфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

РУТ رت 1. бараҳна, урӯён.

Теғ сар то ба сар гуҳар з-он шуд,
Ки ба кини ҳасуди ӯ шуд рут.*

2. маҷ. бенаво, бечора, бечиз.

РУТАБ I ا. رتب 4. рутба||рутбат.

Он рутаб чист? — ҳиссу рӯху ҳаёл,
Ҳар яке оламе истиклол. (1) *Ҷомӣ*

РУТАБ II ا. رطب хурмо, хурмои тару тоза.

Қасе бе айб набад дар замона,
Рутабро аста бошад дар миёна.
Абулмасали Бухорӣ

... Дарахти хурмо бичунбонид ва рутаб аз у бияф-
тод. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

◇ рутаб беустухон шудан *киноя аз хотирчамъ шу-*
дан, осуда шудан аз халалрасон.

Зи корошубии Марьям баросуд,
Рутаб беустухон шуд, шамъ бедуд. *Низомӣ*

рутаб ваъда кардану тут фиристодан *киноя аз ваъдаи*
равғанин дода, ба дараҷаи матлуб адо накардан.

Ваъдаи ин чарх ҳама бод буд,
Ваъда рутаб карду фиристод тут. *Носири Хисрав*

рутаб аз коноз баромадан *киноя аз ноил шудан ба*
мақсад.

Ман бад-он омадам ба хидмати ту,
Ки барояд рутаб зи конозам. *Рудақӣ*

РУТБА||РУТБАТ *а. رتبه||رتبت* 1. мартаба, дараҷа, манза-
лат, поя.

Шер уро амини давлат сохта, рутбаи у аз ҳама
даргузаронид. «*Нигори дониш*»

Он дараҷоти шариф ва рутбаи оӣ ва мунифро
сазovor ва мувашшах натавонист гашт.

«*Калила ва Димна*»

рутбати аҳас пойнтарин дараҷа, мартабаи паст, поин;
2. мақом, мавқеъ, поя, мартаба.

Ҳарчанд ин фасл аз таърих масбуқ аст, бар он
чӣ гузашт дар зикр, лекин дар рутба собиқ аст.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

РУТУБАТ *а. رطوبت* намӣ, тарӣ, намнокӣ.

Ва амир Исмонд бемор шуд ва ранҷи у бештар
аз рутубат буд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Дар фасли зимистон ... боронҳо мутавотир гашт
ва осори рутубат бар дару девор зоҳир шуд.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

РУУНАТ *а. رعونت* 1. нодонӣ, беақлӣ.

Аксари мардумон ба воситаи пайравии нафси ча-
фочӯй мазҳари ахлоқи замима, чун ҳирсу оз ва
руунату... тӯҳмат ва бӯхтон ва монанди он воқеъ
шудаанд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. саркашӣ, такаббур, калонгирӣ.
Биё, ки мо сари ҳастиву кибриёву руунат

Ба зери пой ниҳодему пой бар сари ҳастӣ. *Саъдӣ*

3. худорой.
Ҳар ҳафта уро чоман кимхо ва атлас бахшидӣ

ва Мучир ба тафохур пушидӣ ва фузало он руунатро
писандида надоштанд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Доия кам гашту надомат фузун,
Рафт зи сар боди руунат бурун. *Хисрави Деҳлавӣ*

РУУС *а. رؤس||رؤس* ҷ. раъс.

Рууси ашқор аз об зоҳир шудааст. (1)
«*Равзат-ус-сафо*»

Аз рууси руасо манорҳо ба фалаки даввор баланд
карданд. (3) «*Оташкада*»

РУФАҚО *а. رفقا* ҷ. рафиқ.

Дар роҳ ба руфақо ҳамроҳ шудам. *Авфӣ*

Ва ... дар хузори руфақо беҳтар иншо ва имло
менаумед. *Аҳмади Дониш*

РУФОТ *а. رفات* чизҳои шикаста, реза-реза шуда, пусида,
аз ҳам рехта, мас. устухони пусида.

... Пурсид, ки агар ба ғайр аз мушоҳидан изомӣ
руфот муҳимме бошад, ба у намой.

«*Равзат-ус-сафо*»

Ман банда чунон кӯфтаи ҳодиса будам,
Гуфти, ки изомам зи лагадқуб руфот аст. *Анварӣ*

РУФТАН *رفتن* *ниг.* рӯфтан.

РУФӮ||РАФӮ *رفو* бофта ислоҳ кардани чома ё гилеми
дариди ва ё сӯхта, ба тавре ки ҷои дурустшуда маълум

нашавад.

Гар риштаҳои тули амалро кунанд сарф,
Мушкил, ки чоки синаи моро руфӯ кунанд. *Соиб*

Чандон ки руфӯе кунамаш, боз шавад ҷок,
Ин захми дилам аз ҳаду андоза бурун аст. *Махфӣ*

РУФӮГАР||РАФӮГАР *رفوگر* касе, ки ҷоҳои пора ё сӯ-
рохшудаи чизҳои бофташударо монанди аввалааш дуруст

мекунад, руфӯкунанда.

Ҷоман ирзи нақӯён чу дарад, натвон духт,
З-он ки пероҳани гулро ба руфӯгар надиханд.

Абутолиби Калим

Баҳри он то кунанд дар ин бунъёд,
Чун руфӯ бинад, аз руфӯгар ёд. *Саной*

РУХ *رُخ* рӯй, гуна, рухсора, чехра.

Ҳама ҷомаҳо карда пирузаранг,
Ду чашмон пур аз хуну рух бодранг. *Фирдавсӣ*

Бо сабо ҳамроҳ бифрифт аз руҳат гулдастае,
Бу ки бӯе бишнавам аз хоки бустони шумо. *Ҳофиз*

руҳи гулфом рӯи гулгун, рухсорай сурх.
Ёр чун дар ҷом мебинад руҳи гулфомро,

Акси рӯяш чашмаи хуршед созад ҷомро. *Ҳилолӣ*

пурхун гаштани рух ниҳоят сурх шудани рӯй.
Рухаш гашт пурхуну дил пур зи дард,
Зи кори Сиёвӯш басте ёд кард. *Фирдавсӣ*

рух аз гулбарг доштан рӯи нозук, зебо ва латиф
доштан.

Нигоре буд андар шабистони ӯй,
Зи гулбарг рух дошт в-аз мушк мӯй. *Фирдавсӣ*

◇ руҳи боғ киноя аз намуди боғ.
Соҳати олам аз таровати ту

Чун руҳи боғ дар баҳорон бод. *Анварӣ*

руҳи гетӣ рӯи ҷаҳон.
Зи оби чашми ҳамчун аргувонам

Рухи гетӣ муасфар метавон кард. *Шамси Табрезӣ*

рух афкандан киноя аз шинохтани касе, ки рӯ панаҳ
мекунад; рух додан воқеъ шудан, рӯй додан, ба ву-
қӯ омадан.

Эй фарас, бар ту чӣ рух дода, ки худ бохтаӣ?
Магар ин гуна, ки мотӣ, ту шаҳ андохтай?

Мӯҳташамӣ Қошӣ

рух зард кардан киноя аз озор додан, дарднок кардан.
Набинад доя то ранги руҳаш зард,

Рухи худ бар тапонча зард мекард. *Ҳозиқ*

рух намудан ба вуқӯъ омадан, рӯй додан.
То чӣ бозӣ рух намояд, байдаке хоҳем ронд,

Арсаи шагранҷи риндонро маҷоли шоҳ нест. *Ҳофиз*

рух овардан рӯ овардан, мутаваҷҷеҳ шудан, равона
шудан.
Рух овард дар хидмати Файлақус,
Сар афрохт аз давлати пойбус. *Ҷомӣ*

Рух овардам инак ба боғу баҳор,
Ниҳодам ба раҳ дидан интизор. *Ҷомӣ*

ректани ранги рух киноя аз паридани ранги рӯй аз тарс.

Барқ меандоخت месузид санг,
Абр меғуррид, рух мерехт ранг. *Румӣ*

рухи ниёз бар хок молидан киноя аз изҳори эҳтиёҷ
ва ниёзмандӣ кардан.

Дарвеше берун омад ва инони аспи шаҳ биги-
рифт ва рухи ниёз бар хок молид, ки дар пой пили
зулм афтодаам. *«Хористон»*

РУХ II رخ яке аз мӯҳраҳои шатранҷ, ки ба шакли бурҷ
аст.

Ҷамовард гашта рухон бар ду рӯй,
Ба дасти чапу рост пархошҷуӣ. *Фирдавӣ*

руху фарзин ниҳодан киноя аз ғалаба кардан дар бо-
зии шатранҷ, ки ба ҳариф пешакӣ бо ду мӯҳра, яъне
бо руху фарзин кишт дода мешавад.

Рухат маҳро руху фарзин ниҳодаст,
Лабат бечодаро сад чизья додаст. *Анварӣ*

РУХ III رخ паррандаи афсонавии мавҳум ва бисёр бу-
зург.

Рухро одат ин буд, ки онҳоро мерабуд ва пора-
-пора мекард, сабаби ин маълумам набуд.

«Ҳазору як шаб»

РУХОМ а. رخام санги мармар.

Биное карданд аз сутунҳои сангини аз руҳомӣ
мулаван тарошида. *Авфӣ*

Даре дид оӣ зи санги руҳом,
Бар ӯ кувле афканда аз сими хом. *Ҳочу*

РУХСА||РУХСАТ а. رخصه||رخصت иҷозат, изн.

Маслаҳат дар он дидаам, ки агар руҳсат бошад,
чанде дар атрофи олам бигардам. *«Нигори дониш»*
Бубин, ки рақсунон меравад ба нолаи чанг
Қасе, ки руҳса нафармудӣ истимои симоъ. *Хофиз*

РУХСОР||РУХСОРА رخساره||رخساره як бари рӯй, гуна.

Ду руҳсора пурхуну дил сӯзвор
Диҷам карда бар хештан рӯзгор. *Фирдавӣ*
Боғи ҳуснат тоза шуд аз дидаи гириёни ман,
Чашми ман оби дигар дод он гули руҳсорро.
Ҳилолӣ

Неқуин рафтор ва хубии руҳсори ӯ дар дил бо
чо гирифт ва ба худ андешид. *«Нигори дониш»*

РУХУТ а. رخوت ч. рахт.

Аз чумлаи рухут се ҳазор ҷомаи буридаи нодӯхта
буд, боқӣ бар ин киёс бояд кард. (2)

«Равзат-ус-сафо»

Аҳли шаҳр ва маҳаллот рухуту амволро ба зо-
вияи ӯ пинҳон карданд. (1) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

РУХЧАКОД رخ چکاد касе, ки миёни сараш муй надошта

бошад, тоссар, аслаъ.

Истода ба хашм бар дари ӯ
Ин ба нафрин сиёҳ рухчакод. *Ҳаккок*

РУХШО رخشا ниг. рахшо.

РУШД а. رشد 1. тараққӣ, нумув.

Рушди қавме барои ҳаққуён
Аҳди қавме зи ҳӯи хушғуён. *Саной*

2. роҳи рост; пойдорӣ дар роҳи ҳақ.

Аммо бародар роҳи рушди хеш надид.

«Таърихи Байҳақӣ»

Ҳар кӣ ақли маодӣ надорад, ба давлат ва саодати
ҳидоят ва рушд ва рашод ва фаҳри маънавий наме-
расад. *Аҳмади Дониш*

3. хушбӯрӣ, басират, зиракӣ.

Малик Аҷҳӣ ва Зебо ... дар вай осори рушд на
диданд. *«Таърихи Фаритша»*

РУҒО а. رغاء бонг, наъраи ҳайвонҳо.

Дар девлохҳош буд он сон ғиреви дев,
К-ояд ба гуш гоҳи руғо нағмаи заған. *Ломей*

РУҚОҚ а. رقاق ниг. риқоқ.

РУҚУМ а. رقوم ч. рақам.

...Ки аз вазъи афлоку сайри нучум

Зи ҳоли Сикандар чунин зад руқум. (1) *Ҷомӣ*

РУҚЪА||РУҚЪАТ а. رقعہ||رقعت 1. мактуб, хат, нома, на-
вишта.

Руқъа гар бар парри мурге дӯхтӣ,
Парри мурғ аз таффи руқъа сӯхтӣ. *Румӣ*

Маъмун руқъан ӯро биталабид ва ба дасти худ
дар пушти аризаи ӯ навишт. *Аҳмади Дониш*

2. порча, як порча, порчаи қоғаз.

Давот пеши худ хост ва қоғаз ва руқъае бина-
вишт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. васла, порай матоъ, ки даридан либосро бо он ямоқ
мекунанд.

Ҳам руқъа дӯхтан беҳу илзоми кунчи сабр,
То руқъа баҳри ҷома паи хоҷагон навишт. *Саъдӣ*

Чун ба масҷид расиданд, Умарро ... ёфтанд, ки
дар ғушан масҷид хуфта буд ... ва пероҳане бо
бисёр руқъа пушида. *«Таърихи Табарӣ»*

руқъа задан (ё дӯхтан) ямоқ кардан, васла дӯхтан,
порадӯзӣ кардан.

Ҳамон ҷомаи кӯхнаро руқъае зад ва биёвард ва
Умар бипушид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ (ин) руқъаи ғабро киноя аз замин.

Муштарӣ қуръаи тавфиқ занад бар раҳи хоч,
Бонги он қуръа бар ин руқъаи ғабро шунавод.

Ҳоқонӣ

РУҚЪЯ а. رقيه сеҳр, афсун, таъвиз.

Чун ба наздики он тилисм расид,
Раҳнае карду руқъае бидамид. *Низомӣ*

РУЦУЛИЯТ а. رجوليت ниг. рачулият.

РУЦУЪ а. رجوع бозгашт; муроҷиат.

Додаи ту туро ниҳодам пеш,
То рӯҷуъ афтадат ба додан хеш. *Низомӣ*

руҷуъ кардан (ё намудан) гаштан, гашта омадан.

Ва ӯ иҷобат карда дигар бор ба Тус рӯҷуъ намуд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Наввоб дилҳаста ва хотиршикаста аз майдон ру-
ҷуъ кард. *«Хизонаи омира»*

РУЦҶОН а. رجحان баргарӣ, афзалият, авло будан.

Мардум ... ҳам ба падар, ҳам ба модар ва бар
писари ту фазилат ва рӯҷҳон доранд.

«Равзат-ус-сафо»

руҷҳон додан афзал ва бехтар шуморидан.

РҮЙ(Й) (س)و 1. чехра, рухсор.

Руй зй мехроб кай кардй, агар на дар бихишт
Бар умеди нону деги қалъяву халвостй.

Носири Хисрав

Руй дар руй ёр кун, бигзор,
То аду пушти даст мехояд. *Саъдӣ*

рӯй баркашидан ру гардондан.

Малик навбате гуфташ: Эй некбахт,
Зи нафрат зи мо дармакаш руй сахт! *Саъдӣ*

2. сатх, боло, сатҳи чизе.

Чу даръёи чушон замин бардами,
Чунон шуд, ки кас руй ҳомун наид. *Фирдавсӣ*

рӯи даст а) пушти даст; б) навъе аз фанни гуштин-
гирй; махорате дар мухориба ё дар коре; **рӯи замин**
сатҳи замин.

Аз он бадкуниш дев руй замин
Бипардозу пардахта кун дил зи кин. *Фирдавсӣ*

3. чониб, сӯ, тараф; канор, соҳил.

Гар айдун, ки з-ин руй Ҷайхун кашад,
Ҳама домани хеш дар хун кашад. *Фирдавсӣ*

Чашм бар раҳат доранд куча-боғҳо ҳар рӯз,
Аз ду руй саф бастанд дар чаман хиёбонҳо. *Сайидо*

4. имкон, чора.

Аз ту буридан, санамо, р у й нест,
З-он ки чу рӯят ба ҷаҳон руй нест. *Анварӣ*

Ту ин роз макшову бо кас мағӯй,
Маро ҷуз нухуфтаи ҳамон нест руй. *Фирдавсӣ*

рӯю роҳ чора, тадбир.

Ба навъе дигар рӯю роҳам набуд,
Ҷуз ин асп дар боргоҳам набуд. *Саъдӣ*

5. сабаб, боис, вачх, чихат; аз рӯи... ба сабаби.

Ҳасм агар лофи тақобул занад аз рӯи ҳасад,
Ҳақ шиносад, ки кӣ Булқосиму кӣ Бӯлаҳаб аст.
Анварӣ

аз ин рӯй аз ин сабаб; **аз ҷӣ рӯй** ба ҷӣ сабаб; **аз ҳеҷ**
рӯй ба ҳеҷ вачх, ба ҳеҷ сабаб; **бад-ин рӯй** ба ин са-
баб.

Ва бад-ин руй донем, ки воҷибулвучудро ҷузъ
набувад ва баҳра набувад. *Ибни Сино*

6. ҷуръат, тавоноӣ; тоқат, тоб.

Руй баргаштанам аз руй ту нест,
Кӣ ҷаҳонам ба яке мӯи ту нест. *Анварӣ*

Маро ҳадья бояд, агар гуфт рост,
Туро рою руй дабири кучост? *Фирдавсӣ*

◇ **рӯи ёсмин** руй зебо, латиф.

Бо чунин зулфу руҳаш бодо назарбозӣ ҳаром,
Ҳар кӣ руй ёсмину ҷаъди сунбул боядаш. *Ҳофиз*

рӯи камон тарафест, ки ба он тир андохта мешавад;
рӯи ниёз эҳтиёҷмандӣ, ҳоҷат, бо аҷзу инкисор рӯ
овардан ба касе.

Алминнату лиллаҳ, ки дари майкада боз аст,
З-он ру ки маро бар дари у руй ниёз аст. *Ҳофиз*

рӯи оташин руй зебо.

Ҷӣ руй оташин асту ҷӣ қадди шуълаҳез аст ин,
Шарори хирмани ман, барқи оғушу канори ман!

Сайидо

рӯи касе сафед аҳсант ба фалон кас, офарин ба фа-
лонӣ!

Тавозӯъ чу гул кард аз сурх бед,
Ба у норван гуфт: Рӯят сафед! *Тугро*

рӯи касе сиёҳ нафрат ба фалон кас!

Эй руй ғам сиёҳ, ки аз шарми гирьяам,
Бар пушти пой духта чашми сиёҳро. *Урфӣ*

рӯю риё макр, фиреб, коре, ки маҳз барои намоиш
ва нишондод ба амал оварда мешавад.

Боданӯше, ки дар у рую риёе набувад,
Беҳтар аз зӯҳдфуруше, ки дар у рую риёст.

Ҳофиз

аз рӯи зоҳир зоҳиран; **дар рӯй** зоҳиран, дар зоҳир.

Зи бегона парҳез кардан накуст,
Ки душман тавон буд дар руй дуст. *Саъдӣ*

рӯй афрӯхтан *киноя* аз зебо шудан, хушрӯй гаштан.

Қадде афрохта чу сарв ба боғ,
Рӯе афрухта чу шамъу ҷароғ. *Низомӣ*

рӯй бартофтан руй гардондан; қабул накардан.

Зоҳидро ин сухан қабул наёмад, руй бартофт.
Саъдӣ

рӯй бурдан *киноя* аз суст шудани меҳр.

Мурд — рӯяшро бурд. *Зарбулмасал*

рӯй гирифтан пушидани руй худ аз шарм.

Дидам ба чонибаш, зи ҳаё руй худ гирифт,
Роҳи ниғаҳ ба наргиси ҷодуи худ гирифт. *Тугро*

рӯй дарҳам кашидан руй гардондан аз нафрат.

Малик аз ин сухан руй дарҳам кашида гуфт:
Маро дурӯғи у писандидатар омад аз он рост, ки
ту гуфти! *Саъдӣ*

рӯй дарҳам овардан а) рӯ ба рӯ шудан, муқобили
ҳам саф орестан.

Чун лашкар аз ҳар ду тараф руй дарҳам овар-
данд ва қасди муборазат карданд, аввал касе, ки
дар майдон даромад, он писар буд. *Саъдӣ*

б) рӯ тофтан, рӯ гардондан.

Маликзода руй аз ин сухан дарҳам овард ва му-
вофиқи таъъаш наёмад ва мар-ӯро заҷр фармуд.
Саъдӣ

рӯй намудан намудор шудан, зухур кардан; руй до-
дан, воқеъ шудан.

Ду рузу ду шаб руй нанмоёдо,
Ҳамоно зи гардиш бифарсоёдо. *Фирдавсӣ*

Дар он сол ба сабаби уфунати гармсёр дар он
вилоят бемории саъб руй намуд. «*Таърихи Систон*»
рӯй ниҳодан а) равона шудан, озим шудан, оҳанг
кардан; рӯ овардан ба чизе.

Шаб омад, сӯи боғ бинҳод руй
Сари тозиён мехтари номҷуй. *Фирдавсӣ*

Расид давлати васлу гузашт мекхати ҳаҷр.
Ниҳод кишвари дил боз ру ба маъмури. *Ҳофиз*

б) майл кардан; сар кардан, шурӯъ намудан.

Пас аз пушти мешу бара пашму мӯй
Буриду ба риштан ниҳоданд руй. *Фирдавсӣ*

рӯй овардан нигоҳ кардан, тавачҷӯх кардан; майл
кардан.

Мо муридон рӯ ба сӯи Қазба чун орем, чун
Рӯ ба сӯи хонаи хаммор дорад пири мо. *Ҳофиз*

Назару Ғамза кори худ карданд,
Рӯ ба даргоҳи Ҳусн оварданд. *Мушфиқӣ*

рӯй печидан руй гардондан, руй тофтан.

Чу Рухҳом гашт аз Қашонӣ ситӯҳ,
Бипечид аз у рую шуд сӯи кӯҳ. *Фирдавсӣ*

Руй тамаъ аз халқ бипеч, ар мардӣ,
Тасбеҳи хазордона дар даст мапеч. *Саъдӣ*

рӯй тофтан а) рӯй гардондан, эътироз кардан.

Борҳо ақли ман маро меғуфт,
Ки аз ин боргоҳ рӯй матоб. *Анварӣ*

б) тарсида гурехтан.

Натобад саги сайд рӯй аз паланг,
Зи рӯбах рамад шеро ноида ҷанг. *Саъдӣ*

рӯй туруш (ё талх) кардан нофорамӣ нишон додан,
изҳори норизоӣ кардан.

Макун рӯй бар мардум, эй зан, туруш,
Ту гуфти, ки занбӯри мискин макуш. *Саъдӣ*

Рӯй туруш карда ба ёрон мабин,
Сирқафуруши макун, эй ангубин. *Хисрави Деҳлавӣ*

рӯи дил дидан киноя аз таваҷҷӯҳ ва илтифот кардан.

Аз бузургон рӯи дил дидан ба хурдон айб нест,
Дил ба даст овардани мур аз Сулаймон хуштар аст. *Соиб*

рӯи чизе надоштан аз шармандагӣ маҷоли рӯ ба рӯ
шудан бо чизе надоштан.

Туру, ки ҳаст май, аз моҳтоб рӯй магардон,
Ки ман зи дасти тихӣ рӯи моҳтоб надорам. *Соиб*

рӯи офтобро бо ғарбол пушидан ҳақиқати равшанро
бо далелҳои беасос, пуч ва ғаразкорона пушидани
шудан; рӯи тоза доштан иззату ҳурмат доштан, обрӯ
ва эътибор доштан дар назди халқ.

Оҳ азбас шуд мӯқаррар, бе асар афтодааст,
Гирьяе сар кун, ки дорад ашк рӯи тозае.

Мухлиси Кошӣ

рӯ ба (ё дар) гурез ниҳодан роҳи гурезро пеш гирифт-
тан, гурехтан, фирор кардан.

Ар расадшон зи дона ранҷу малол,
Рӯ ниҳад дар гурез форигбол. *Ҷомӣ*

Охир ба шафоати маҳбусони русӣ маҳлас ёфта,
алалфавр рӯ ба гурез ниҳод. *Аҳмади Дониш*

рӯй ба инҳитот ниҳодан таназул кардан, рафта-рафта
кам шудан.

То муддати панҷоҳ рӯз он сел дар издиёд буд,
он гоҳ рӯй ба инҳитот ниҳод. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Қувватҳои бадани рӯй ба инҳитот ниҳод.

«Анвори Суҳайлӣ»

рӯ ба (ё дар) нуқсон доштан а) айб пайдо кардан; б) ба
таназул сар кардан.

Мамлақати эшон рӯй дар нуқсон дорад.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

рӯй ба ҷанг овардан ҷанг хостан; ба ҷанг даромадан;
рӯй бар рӯи девор доштан туршрӯй ва бадҳу будан,
номехрубон ва дарундор будан.

Миёни ду амзода вуслат фитод,
Ду хуршедсимои меҳтарнаҷод,
Яке хулқу лутфи паривор дошт,
Дигар рӯй бар рӯи девор дошт. *Саъдӣ*

рӯй ба(р) хок гузоштан пеши касе киноя аз бо таманно
ба касе аҷзу инкисор изҳор кардан.

Ҷамъе, ки пеши халқ гузоранд рӯ ба хок,
Пеш аз аҷал раванд ба ҳиссат фуру ба хок. *Соиб*

рӯ дар адам доштан озим будан ба сӯи нестӣ, майл
доштан ба марг, ба пешвози марг будан.

Дили ман з-он даҳон рӯ дар адам дошт,
Чу ҷон донист, азми ҳамраҳӣ кард. *Ҷомӣ*

рӯй дар чизе будан мақсади чизе доштан.

Малик рӯй аз ин сухан дарҳам кашид ва гуфт:
... Рӯи он дар маслаҳате буд ва бинои ин бар хубсе. *Саъдӣ*

рӯ дар гурез ниҳодан *ниг.* рӯ ба гурез ниҳодан; аз
рӯи касе гузар накардан эҳтиром ва ҳурмати касеро
нигоҳ доштан.

Ба ночор аз рӯи қозӣ гузар
Накарду раҳо кард уро ба зар. *Савдо*

ба рӯй овардан ба вучуд овардан.

Ишқ ҳар меҳнате ба рӯй орад
Макун, эй дил, гарат намехорад. *Анварӣ*

бар рӯи кор омадан ошкор шудан, маълум шудан.

РҮБАНД *رويند* *ниг.* рӯйбанд.

РҮБАҲ *رويه* *ниг.* рӯбоҳ.

РҮБАҲБОЗӢ *رويه بازي* *ниг.* рӯбоҳбозӣ.

РҮБАҲӢ *رويهي* *ниг.* рӯбоҳӣ.

РҮБИДАН *روييدن* *ниг.* рӯфтан.

РҮБОҲ||РҮБАҲ *رويه||رويه* ҳайвони ширхор аз ҷинси сағ.
пӯсти ӯ бештар зард ё сурх буда, думи калони пахмоҳ
дорад.

Ҳиммати шер аз он баландтар аст,
Ки дилзор бошад аз рӯбоҳ. *Шаҳиди Балхӣ*

Натобад саги сайд рӯй аз паланг,
Зи рӯбах рамад шеро ноида ҷанг. *Саъдӣ*

◇ рӯбоҳи гарм киноя аз пӯсти рӯбоҳ, ки пӯшандаро
гарм нигоҳ медорад.

Чу санҷобу қоқум, чу рӯбоҳи гарм,
Ҷаҳорум самур аст, к-аш мӯй нарм. *Фирдавсӣ*

рӯбоҳ ба ғардун гирифтани киноя аз кори сахтро бо
сабру таҳаммул анҷом додан.

Ва гуфтаанд, ки Атобаки Илдегиз рӯбоҳ ба ғар-
дун гирад, яъне уро мояи истибор бисъёр аст.

«Таърихи салочиқаи Қирмон»

рӯбоҳ ба сӯроҳ намерафт, чорӯб ба думаш бастанд
зарб. дар бораи одамоне гуфта мешавад, ки на танҳо
худ ба ҷое ноҳонда мераванд, балки каси дигарро низ
ҳамроҳ мебаранд; рӯбоҳ то таҳи ҷоҳ аст, карбос хайр
мекунад *зарб.* яъне каси ба тангӣ афтода ваъдаҳои
хоми бисъере медиҳад.

РҮБОҲБОЗӢ||РҮБАҲБОЗӢ *رويه بازي||رويه بازي* киноя аз
макқорӣ, ҳилагарӣ, фиребгарӣ; рӯбаҳбозӣ кардан макқ
кардан, фиреб додан, ҳила кардан.

Рӯбаҳбозӣ макун дар сафи ушбоқ з-он-к
Зишт бувад, пеши гург шер кунад оҳуи.

Абулфараҷи Рунӣ

рӯбоҳбозӣ омӯхтан роҳи макру фиребро ёд гирифтани.

Саги шерчангол аз орзуи висоли харгӯш ҳазор
гуна рӯбоҳбозӣ омӯхта. *«Анвори Суҳайлӣ»*

РҮБОҲӢ||РҮБАҲӢ *رويهي||رويهي* 1. мансуб ба рӯбоҳ:
2. маҷ. ҳила, макр.

Ба чашми чу оҳу макун рӯбаҳӣ,
Маро хоби харгӯш то кай диҳӣ? *Ҳочу*

РҮГАР||РҮӢГАР *روگر||روي گر* касе, ки қалъагӣ медаво-
над, сафедкунандаи мис бо қалъагӣ; саффор.

Лайс марде рӯгар буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

РҮГАРДОН||РҮӢГАРДОН *رودان||روي گردان* 1. он кӣ
рӯяшро аз чизе ва ё касе мегардонад; касе, ки аз чизе

бармегардад ё чизеро тарк мекунад; 2. гурезон, фиро-
рӣ, шикастхӯрда аз чанг.

Кашмириён ... бар фавҷи Хусайнчек тохта, уро
ругардон сохтанд. «*Тағрихи Фариишта*»

РҶҒАРДОН ШУДАН гурехтан, рӯ тофтан ва шикаст хӯр-
дан дар майдони чанг.

Баъд аз он султон ҳарчанд рӯ ба рӯ шудӣ, бо ву-
ҷуди сад ҳазор савори мусаллаҳ, бе чанг аз он қавм
ругардон шудӣ. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

РҶД رۆد даръё, наҳр.

Бар канори он рӯд беша бисъёр аст.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Бар сӯи Самарқанд рӯди азим аст, ки онро рӯди
Мосифо хонанд. «*Тағрихи Наршаҳӣ*»

РҶДИ ОБ даръёи Чайхун, даръёи Ому.

Яке лашқар орост Афросиёб

Зи дашти Сапечоб то рӯди Об. *Фирдавӣ*

РҶДА روده найчаи мулоими эластикӣ, ки аз чузъҳои чи-
хозии ҳозима дар шиками инсон ва ҳайвонот мебошад.

Рӯдаи танг ба як нони ҷавин пур гардад,
Неъматӣ рӯи замин пур накунад дидаи танг. *Саъдӣ*

◇ **РҶДАИ АЪВАР** рӯдаи кӯр, кӯррӯда.

Ҷаҳорумро рӯдаи аъвар гуянд, ҳамчун хари-
таест ба сӯи рост ниҳода. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

РҶДАИ СОИМ кӯррӯда.

Навъи дуйумро рӯдаи соим гуянд, аз баҳри он
кӣ ҳамеша холи бошад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

РҶДБОН رۆدبان посбони рӯд.

Чу омад ба наздики Арвандрӯд

Фиристод аз рӯдбонон дуруд. *Фирдавӣ*

РҶДБОР رۆدبار 1. наҳр, даръёи калон.

Аз он селгоҳам чунон деҳ гузор,
Кӣ пул нашкинад бар ман ин рӯдбор. *Низомӣ*

2. соҳили даръё, канори даръё.

Бирафтанд ҳар панҷ то рӯдбор

Зи ҳар бую ранге чу хуррам баҳор. *Фирдавӣ*

3. ҷои сердаръё, даръёбор; 4. номи шаҳре дар Гелон
(шимоли Эрон).

Ба пӯзиш биёмад бари шаҳриёр,

Чу омад ба наздики Рӯдбор. *Фирдавӣ*

РҶДХОНА رۆدخانه 1. даръё, наҳр.

Чу з-ин рӯдхона фаротар гузашт,

Гузашташ зи сар, ҳар ҷӣ дар сар гузашт.

Хисрави Деҳлавӣ

Аҳли ислом мафовиз ва масолик қатъ карда, аз
водиҳо ва рӯдхонаҳои азим гузаштанд.

«*Равзат-ус-сафо*»

2. маҷрон даръё.

РҶЗ رۆز 1. фосила дар байни баромадани офтоб то фуру

рафтани он; *муқобили шаб* 1.

Фатҳи ӯ дар машрику мағриб чу рӯзе равшан аст,
Рӯзро мункир шудан дар ақл коре мункар аст.

Муиззӣ

РҶЗИ ВИЛОД (ё валодат) рӯзи таваллуд; **РҶЗИ ДИГАР**
рӯзи оянда, лағох, фардо.

Он ки ҳар рӯз дил аз меҳри бутон баргирад,

Чун шавад рӯзи дигар, боз ҳамон аст, манам.

Ҳилолӣ

Ҳар ҷӣ, ки имрӯз тавонгар диҳад,
Рӯзи дигар оқибаташ бар диҳад. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. шабонарӯз, ки иборат аз шабу рӯз аст.

Ин лаззат рӯзе чанд беш набошад.

Аҳмади Дониш

3. маҷ. қисмат, насиб.

Бад-он мастӣ андардиҳад сар ба бод,

Туру рӯз ҷуз шоду хуррам мабод! *Фирдавӣ*

4. офтоб, хуршед.

Зи торикии гарду аспу сипоҳ

Қасе рӯзи равшан надиду на моҳ. *Фирдавӣ*

Рӯзи ҳама сар баркард аз кӯху шаби моро

Сар бар накунад хуршед илло зи гиребонат. *Саъдӣ*

5. равшан, ошқор, аён.

Гар шоҳнишон хоҷа бувад, хоҷагӣ ин аст,

Рӯз аст, дар ӯ шак набувад ҳеч ҳакамро. *Анварӣ*

6. ҳолат, вазъият.

Гуруҳе аз ҷавонон ... гуфтанд ... : Эшонро рӯзе
намоем, ки то дунё бошад, аз мо гуянд.

«*Тағрихи Табарӣ*»

7. умр, муддати умр, рӯзгор.

Кӣ рӯзи кеҳону меҳон бигзарад,

Хирадманд мардум чаро ғам хӯрад. *Фирдавӣ*

Хурушид, к-эй марди чангӣ, бинст,

Кӣ аз чанг баргаштанат рӯй нест.

Сар омад ҷаҳонат, ба серӣ бубин,

Кӣ рӯзат ҳамин асту рӯзи ҳамин. *Асади Тӯсӣ*

8. ҳангом; вақт, айём.

Ҷаҳон чун ба зорӣ барояд ҳаме

Баду нек рӯзе сарояд ҳаме. *Фирдавӣ*

◇ **РҶЗИ АБАД** рӯзи охир; **Д.** рӯзи қиёмат.

Ҷуз гиёҳи ғами ҳасрат надамад аз гили ман,

Ҳар ҷӣ то рӯзи абад бар сари хокам коред. *Ҷомӣ*

РҶЗИ АКБАР **Д.** қиёмат, рӯзи маҳшар; **РҶЗИ АЛАСТ** **Д.**
рӯзи аввали пайдо шудани олам, рӯзи азал, замоне
ки ибтидо надорад.

Маталаб тоату паймони дуруст аз мани маст,

Кӣ ба паймонакашӣ шӯхра шудам рӯзи аласт.

Ҳофиз

РҶЗИ БОЗХОСТ рӯзи ҳисоб; растохез, рӯзи қиёмат.

Тарсам, ки сарфае набарад рӯзи бозхост

Нони ҳалоли шайх зи оби ҳароми мо. *Ҳофиз*

РҶЗИ БОР рӯзе, ки амирон ва шоҳон додхоҳонро қа-
бул мекунанд, бори ом, рузи қабул.

Бор оварад ба боғи мазолим дарахти адл,

Чун бингарад ба рӯи ту мазлум рӯзи бор. *Муиззӣ*

РҶЗИ ДАН рӯзи шодмонӣ, хурсандӣ, рӯзи базм ва ни-
шот.

Гоҳи назму гоҳи насру гоҳи мадху гоҳи ҳаҷв,

Рӯзи ҷидду рӯзи ҳазлу рӯзи қилку рӯзи дан.

Манучехрӣ

РҶЗИ ДОВАРӢ **Д.** рӯзи қиёмат, ҳашр.

Гунё бовар намедоранд рӯзи доварӣ,

К-ин ҳама қалбу дағал дар кори довар мекунанд.

Ҳофиз

РҶЗИ ДОД **Д.** рӯзи қиёмат; **РҶЗИ КОР** киноя аз рӯзи
чанг ва корзор; **РҶЗИ КҶШИШ** киноя аз рӯзи чанг;
РҶЗИ МАЙДОН рӯзи чанг.

Аспи лоғармиён ба кор ояд

Рӯзи майдон, на гови парворӣ. *Саъдӣ*

рӯзи маърака рӯзи чанг.

Он кӣ ба рӯзи маърака фарқи ливои рифъаташ
Гӯшаи офтобро чун хати дилситон гирифт.

Бадри Чочӣ

рӯзи меҳр рӯзи якшанбе; **рӯзи пасин** а) рӯзи охирин;
киёмат; б) рӯзи марг, рӯзи вафот; **рӯзи равшан киноя**
аз а) рӯзи хуш, рӯзи хурсандиовар; *муқ.* **рӯзи сапед**;
б) чехран маҳбуба.

Нақше нигошт хатташ аз мушки суда бар гул,
Доме фиғанд зулфаш бар рӯзи равшан аз шаб.

Анварӣ

рӯзи сапед (ё сафед) киноя аз рӯзи хуш; *муқ.* **рӯзи равшан**.

Дабирон нигар, то ба рӯзи сапед
Қалам чун тарошанд аз мушкбед. *Низомӣ*

рӯзи саф рӯзи масоф, рӯзи чанг.

Пеши теғи ту рӯзи саф душман
Ҳаст чун пеши доси нав карпо. *Рӯдакӣ*

рӯзи сиёҳ киноя аз азобу машаққат, бадбахтӣ, фалокат.

Ҳамегуфт: Эй бахти гумкардарох,
Гирифторм гаштам ба рӯзи сиёҳ. *Савдо*

рӯзи суол *д. ниг.* **рӯзи дод**; **рӯзи тахвил** рӯзи аввали бурҷи Ҳамал, ки аввали соли шамсӣ мебошад, нав-
рӯз, ки офтоб аз бурҷи Хут ба бурҷи Ҳамал инти-
қол мекунад ва ба 22-ӯми моҳи март рост меояд;
рӯзи тира рӯзи бадбахтӣ, рӯзи сиёҳ.

Бо кист зи рӯзи тира розаш,
Чун мегузарад шаби дарозаш? *Хисрави Деҳлавӣ*

рӯзи умеду бим *д. ниг.* **рӯзи дод**; **рӯзи фарох киноя** аз субҳи содиқ, ки наздики баромадани офтоб аст.

Дӯш то рӯзи фарох он санами тангдаҳон
Лаби чун лола ҳамедошт зи май лоласитон.

Азрақӣ

рӯзи хон рӯзи меҳмонӣ.

Боғи Ирам шарои ту бошад ба рӯзи хон,
Байтулҳарам равоқи ту бошад ба рӯзи бор.

Манучеҳрӣ

рӯзи хуши умр киноя аз айёми ҷавонӣ.

Рӯзи хуши умр ба шаб хуш расид,
Бод ба хок, об ба оташ расид. *Низомӣ*

рӯзи шаҳодат *д. ниг.* **рӯзи дод**.

Ҳар кӣ туро ҳаҷв гуфту ҳаҷви туро хонд,
Рӯзи шаҳодат забони ӯ бишавад гунг. *Мунҷик*

рӯзи шумор *д.* рӯзи киёмат; **рӯзи ҳашр** *д.* рӯзи киёмат.

Сар зи мастӣ барнагирад то ба субҳи рӯзи ҳашр,
Ҳар кӣ чун ман дар азал як ҷуръа хӯрд аз ҷоми дӯст. *Ҳофиз*

рӯзи ҳисоб *д.* рӯзи киёмат.

Эй санам, гар ман бимирам ноҷашида з-он лабон,
Додгар аз ту бихоҳад доди ман рузи ҳисоб. *Савдӣ*

рӯзи ҳоҷат вақти эҳтиёҷмандӣ.

Меёри дӯстони дағал рӯзи ҳоҷат аст,
Қарзе барои таҷриба аз дӯстон талаб! *Соиб*

рӯзи ҳурмузд рӯзи панҷшанбе; **рӯз рӯзи туст** давр даври туст, бахти ту рафтааст.

Даст дасти туст, гегиरो ба пирузӣ ситон,
Рӯз рӯзи туст, оламо ба беҳрӯзӣ гузор. *Муиззӣ*

рӯз ва фонускашӣ киноя аз кори беҳуда, бемавқеъ ва исрофкорӣ; **рӯз будан киноя** аз ошкор будан, равшан будан.

Шакку шубҳа нест акнун халқро дар кори ту,
Кори ту рӯз аст, рӯз аз халқ кай монад ниҳон?
Муиззӣ

рӯз гузаронидан вақт гузаронидан, хушӣ қардан; **рӯз паймудан** рӯз гузаронидан.

В-агарна, ман эдар ҳамебудаме,
Басе бо шумо рӯз паймудаме. *Фирдавсӣ*

рӯз рондан киноя аз гузаронидани рӯз, вақтгузаронӣ; **рӯз шаб будан киноя** аз бадбахтӣ шудан.

На як рӯз аст, на як маҳ, се сол аст,
Ки рӯзам аз ту шаб, моҳам қилол аст. *Нозим*

рӯзи бурдобурди касе будан дар авҷи қудрату хашамат будани касе.

Дар ҷаҳон имрӯз бурдобурди туст,
Давлату иқбол теғоварди туст. *Заҳири Форьёбӣ*

рӯзи равшанро сиёҳ қардан киноя аз табоҳ қардани рӯзгори касе; *муқ.* **рӯзи сиёҳ нишондан**.

Ба чанг оядаш рою созад сипоҳ,
Ба ман баркунад рӯзи равшан сиёҳ. *Фирдавсӣ*

рӯзи касеро сиёҳ қардан зиндагонии касеро талх қардан, касеро ба ғаму андӯх гирифторм қардан.

Ҷоне хароб қардам дар орзуи рӯят,
Рӯзам сиёҳ қардӣ, дардо, ки менадонӣ! *Анварӣ*

рӯзи сиёҳ нишондан киноя аз хароб ва бадҳол гардонидан; *муқ.* **рӯзи равшанро сиёҳ қардан**; **рӯз ба шаб қардан** (ё овардан) киноя аз ба сахтӣ ва дар эҳтиёҷ рӯз гузарондан.

Рӯзе ба ҳазор ғам ба шаб меорам,
То худ фалак аз парда ҷӣ орад берун.

Ибни Ямин

рӯзро ба шаб ва шабро ба рӯз овардан ҳамеша норозагӣ ва бо нигаронӣ умр ба сар бурдан, рӯзҳои ҳаётро бо сахтӣ гузарондан.

Анварӣ охир саре ба Балх кашид, дар он ҷо рӯзе ба шаб ва шабе ба рӯз меовард.

«Хизонаи омира»

фуру шудани рӯз киноя аз бад шудани зиндагонӣ, ранҷ бурдан.

Фуру шуд рӯзам аз ғам, чанд гӯй,
Ки мекун ҳила, то шаб худ ҷӣ зояд. *Анварӣ*

ҳамчу (ё монанди) **рӯз шудан киноя** аз ошқор шудан.

Ба зери пардаи айём ҳеҷ роз намонд,
Ки ҳамчу рӯз нашуд бар дили мунаввари ӯ.

Заҳири Форьёбӣ

РҶЗА روزه дар дини ислом худдорӣ аз хӯрдан, нушидан ва истеъмоли чизҳои кайфовар аз сарзадани офтоб то ғуруби он. Ҳар мусулмони ба балоғат расида бояд дар моҳи Рамазон се рӯз рӯза гирад.

Ва мазҳаби эшон он аст, ки намоз нагузоранд ва рӯза надоранд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Расид даври гулу рӯза дар миён омад,
Кучост ид, ки бархезад аз миён рӯза! *Ҳилолӣ*

рӯза гирифтани рӯза доштан.

Як абрӯят нигарам, рӯза гирам аз пай васл,
Ба дидани дигар абрӯ қазо кунам рӯза.

Хисрави Деҳлавӣ

рӯза кушодани ифтор қардан.

Носир, чу маҳ ба як нон бикшоӣ рӯза хар шаб,
Зеро ки руи дунон дар сина чун синон аст.

Носири Хисрав

РЎЗАДОР روزهدار кесе, ки рўза медорад.

Дигаронро ид агар фардост, моро ин дам аст,
Рўзадорон моҳи нав бинанду мо абруи дуст. *Саъдӣ*

РЎЗАК روزک *шакли хурдӣ ва навозиши рўз.*

Рўзаке чанд бош, то бихўрад
Хок мағзи сари хаёландеш. *Саъдӣ*

Рўзаке ҳамнишини мо гардӣ,
Шабаке дар канори мо бошӣ. *Убайди Зоконӣ*

РЎЗАФЗУН روزافزون рўз ба рўз зиёдшаванда, афзоианда.

Меҳри он маҳро ба ҷон хоҳам, ки бас лоиқ фитод
Ишқи рўзафзуни ман бо ҳусни рўзафзуни ӯ. *Ҳилолӣ*

Қай кунам изҳор бар ағъёр рози хешро,
Дарди рўзафзуни ман ҷонона медонад, ки чист. *Имло*

РЎЗАФРЎЗ روزافروز тобон, дурахшон.

Тальғаташ офғоби рўзафрўз,
Рўшноифазою зулматсўз. *Ҷомӣ*

РЎЗБОН روزبان 1. дарбон, посбони шахсии подшоҳ ва ё
ягон мансабдори калон.

Ҳама рўзбонони даргоҳи шох,
Бифармуд, то баргирифтанд роҳ. *Фирдавсӣ*

2. чаллод.

Аз он рўзбонони мардумкушон
Гирифта ду марди ҷавонро кашон... *Фирдавсӣ*

3. сарҳанг, фармондеҳи лашкар.

Бихандиду рўй аз сипаҳбуд битофт,
Суи рўзбонони лашкар шитофт. *Фирдавсӣ*

РЎЗГАРД روزگرد 1. кесе ё чизе, ки рўзона мегардад;

2. киноя аз офтоб.

На бе рои ӯ гардад ин рўзгард,
На бе амри ӯ бошад ин хобу хурд. *Фирдавсӣ*

РЎЗГОР روزگار 1. дунё, олам.

Ҷун талиаи табошири субҳ асар кард ва ҳамон
дам раками зулмати саҳоб аз сафҳаи рўзгор маҳв
гашт. «*Анварии Суҳайлӣ*»

2. замон. айём, давр, муддати дароз; аср; мавсим,
фасл.

Манучеҳр подшоҳи Аҷам буд ва ин ҳама корҳо
дар рўзгори Манучеҳр буд. «*Таърихи Табарӣ*»

Якчанд рўзгор ҷаҳон дардманд буд,
Беҳ шуд, ки ёфт буи суман бодро табиб. *Рӯдакӣ*

... Рўзгори зимистон буд. Чайхун ях баста.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. ҳаёт, умр, зиндагӣ.

Ҳар кӣ н-омўхт аз гузашти рўзгор,
Низ н-омўзад зи ҳеҷ омўзгор. *Рӯдакӣ*

Агар ҳубит як-як баршуморам,
Сар ояд дар шумурдан рўзгорам. *Низомии Арӯзӣ*

рўзгор бурдан а) зиндагонӣ кардан, умр ба сар бур-
дан, ҳаёт дидан.

Абр агар оби зиндагӣ борад,
Ҳаргиз аз шоҳи бед бар нахурӣ;

Бо фурумоя рўзгор мабар,
К-аз наи буръё шакар нахурӣ. *Саъдӣ*

б) вақт талаф кардан; умр зоеъ кардан.

Макун даранг аз ин пешу рўзгор мабар,
Ки аждаҳо шавад, ар рўзгор ёбад мор. *Масъудӣ*

Рўзгоре ба буй ӯ бурдам,
Рўй нанмуду рўзгорам бурд. *Аттор*

4. толеъ, бахт; тақдир, қисмат.

Маъшуқа ба ранги рўзгор аст,
Бо гардиши рўзгор ёр аст. *Анварӣ*

5. шуғл, пеша, касб.

... Аз рўзгори худ бархўрдорӣ ёфт. *Авфӣ*

Ба банди рўзгорам чанд бандӣ,
Сухан худ бештар дар рўзгор аст. *Анварӣ*

◇ **рўзгор гирифтан** тўл кашидан, дер кашидан.

Сарҳангон замин бўса меоданд ва меистоданд
ва аз чоштгоҳ то намози пешин рўзгор гирифт.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

рўзгор сиёҳ шудан киноя аз тирабахт шудан, бадбахт шудан.

Зи пардозн дили равшан сияҳ шуд рўзгори ман,
Ба равшангар чӣ аз оина ҷуз зангор мемонад?! *Соиб*

рўзгоре шумурдан а) киноя аз муддати дарозе зинда-
гонӣ кардан; б) якчанд рўз зиндагонӣ кардан.

Падар баъд аз он рўзгоре шумурд,
Ба ҷонофарин ҷони ширин супурд. *Саъдӣ*

баромад бар ин рўзгори дароз бисъёр вақт гузашт.

Шуд аз ранҷу тангӣ ҷаҳон пурниёз,
Баромад бар ин рўзгори дароз. *Фирдавсӣ*

рўзгор оинаро мўҳтоҷи ҳокистар кунад зарб. яъне ҳар
кас, мумкин аст мўҳтоҷи чизе ё шахси паст шавад.

РЎЗГУН روزگون рўзмонанд, равшан; маҷ. хушрӯ, рав-
шанталъат.

Бари духтар омад пур аз ханда лаб,
Кушода руҳи рўзгун зери шаб. *Фирдавсӣ*

РЎЗИБАХШ روزىبخش рўзидиханда, розиқ; маҷ. худо.

Муроди дуньяву укбо ба ман бахшид рўзибахш,
Ба гўшам қавли чанг аввал, ба дастам зулфи ёр
охир. *Ҳофиз*

РЎЗИДЕҲ روزىده 1. ниғ. рўзибахш; 2. сандуқдор, хи-
собдор.

Зи ҳар ҷой рўзидеҳонро бихонд,
Ба девона динор додан нишонд. *Фирдавсӣ*

РЎЗКЎР روزكور 1. кесе, ки рўзона дида наметавонад;

2. маҷ. одами беҳабару нодон.

Набошам ҷунон оқизу рўзкўр,
Ки баргардам аз ҷанг бе дасти зур. *Низомӣ*

РЎЗНОМА روزنامه дафтаре, ки дар он ҳисоб ва корхон
ҳаррўзаи кесе навишта мешавад.

Газиту хироҷ — он чӣ буд, ном бурд,
Ба се рўзнома ба мубид супурд. *Фирдавсӣ*

Ҳар кесе рўзнома нав мекард,
Ҷон ба тавқеи ӯ гарав мекард. *Низомӣ*

РЎЗНОМАЧА روزنامهچ 1. ниғ. рўзнома.

Бояд ки фалониро узрҳоҳи бисъёр намоӣ ва
ин бадномиро аз саҳифаи рўзномачан худ маҳв
фармой. *Восифӣ*

2. гузориш, ҳисобот.

РҮЗӢ روزى 1. ризқ, хӯрок, хӯроки рӯзона; заруриёти рӯзона; рӯзгузаронӣ.

Мақун аз баҳри рӯзӣ пешан худ бенавоиро,
Бинех чун Қухкан бар дасти худ зӯрозмоиро.

Сайидо

рӯзии рӯз хӯроки рӯзона, ризқи рӯзмарра; 2. насиб, баҳра, қисмат.

Сайёд бе рӯзӣ дар Дақла моҳӣ нагирад ва моҳӣ
бе аҷал дар хушкӣ намирад. *Саъдӣ*

Рӯзи дигар занро гуфт: Маро имрӯз шаҳодат рӯ-
зӣ шавад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дилам дар ҳавоят ба рӯзе фитод
Ки рӯзе ҷунон рӯзии кас мабод. *Ҳочу*

рӯзӣ дар по (ё қадам) будан *киноя* аз он, кӣ бе
меҳнату ҷустуҷӯӣ ва ҳаракат рӯзӣ ба даст намеояд.

Машав ғофил зи гардидан, ки рӯзӣ дар қадам бо-
шад,

Ҳамин овоза меояд зи санги осие берун. *Соиб*

РҮИДАН||РУСТАН روئيدان||رستن нумув кардан, сабзидан,
кабуд шудан.

Андар ин айём дар боғи вафо
Гар намерӯяд гуле, хоре кучост? *Анварӣ*
Дарахту кишт барояд зи хоку он гӯяд,
Ки, хоҷа, ҳар чӣ бикорӣ туро ҳамон рӯяд.

Шамси Табрезӣ

РҮӢН||РҮӢНА روئين||روئينه 1. хар чизе, ки аз рӯй ном
филиз сохта шудааст.

Дили сангинат огоҳӣ надорад,
Ки ман чун деги рӯин мезанам ҷӯш. *Саъдӣ*

Деге рӯин биёвардан ва бар сари оташ ниҳоданд-
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. дег ва умуман зарфи аз рӯин сохташуда.

Малик фармуд... , ки як рӯин пуроб кунед ва
оташ андар зери ӯ бизанед, то саҳт бичӯшад.»

«Таърихи Табарӣ»

3. ранги рӯй, ки сафеди каме монл ба кабудист.

Агар бар шохи сисанбар битобад сояи теғат,
Ба ранги рӯини румӣ барояд шохи сисанбар.

Аҳмади Маншурӣ

4. номи писари Пирон, қахрамони тӯронӣ дар «Шох-
нома».

Ба назди Сиёвуш фиристод ёр,
Чу Рӯину чун Шедаи номдор. *Фирдавсӣ*

РҮӢНАСУМ روئينه سم ҳайвоне, ки сумҳояш монанди рӯин
сахту мустаҳкаманд.

Барангехт пас Раҳши рӯинасум,

Баромад хурушидани говдум. *Фирдавсӣ*

РҮӢНАХУМ روئينه خم табл, духул ва ё нақорae, ки аз
рӯй ном филиз сохта шудааст.

Бифармуд, то бар дараш говдум
Заданду бичӯшид рӯинахум. *Фирдавсӣ*

Садоҳон пурвахми рӯинахум

Расондӣ ба гардун бaсе уштулум. *Шодӣ*

РҮӢНДИЖ روئين دژ 1. нақора ва ё табли аз рӯй сохта-
шуда; 2. номи қалъа ва шаҳре.

Зи Рӯиндиж акнун ҷаҳондида пир

Нигар, то чӣ гӯяд, ту з-ӯ ёд гир. *Фирдавсӣ*

РҮӢНТАН روئين تن 1. чизе, ки танаш аз рӯй сохта шу-
дааст, мас. ҳайкал, муҷассама; 2. маҷ. одами зӯрвар,
тануманд; паҳлавон.

Мард, ки оҳандилу рӯинтан аст,
Не зиреҳаш хочату не ҷавшан аст.

Ҳисрави Деҳлавӣ

3. лақаби Исфандиёр дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

РҮӢНЧАНГ روئين چنگ *киноя* аз касе, ки панҷаи зӯр до-
рад, қавипанҷа, саҳтчанг.

Гарчи шотир бувад хурус ба ҷанг,
Чӣ занад пешӣ бози рӯинчанг. *Саъдӣ*

РҮӢ I روى *ниг.* рӯй(ӣ).

РҮӢ II روى филизи сафедранги монл ба кабудӣ, ки дар
412 дараҷа ҳарорат об шуда, аз омезиши он бо мис би-
ринҷӣ ҳосил мегардад.

Рӯи ҷонон талабӣ, оинаро қобил соз,
Варна ҳаргиз гулу насрин надамад з-оҳану рӯй.
Ҳофиз

РҮӢАНДУД روى اندود чизи болояш андова кардашуда,
чизи рӯяш пинҳон кардашуда, ранг кардашуда; пӯшида.

Марди хирадманд ба сухани душман илтифот
накунад ва матои рӯйандуди тазвир ва шӯъбадаи
нифоқолуди уро наҳарад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Нуҳ ва аъёни ҳазрат калимоти рӯйандуди Илк-
хонро тасдиқ карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

РҮӢБАНД||РҮБАНД روى بند||رويند порчае, ки бо он рӯйро
мепошонанд, чашмбанд, ниқоб, бурқаз.

Ба помардин ин тилисми баланд
Бар он рӯйхо баста шуд рӯйбанд. *Низомӣ*

Рафт Ҷучӣ чодиру рубанд соҳт,
Дар миёни он занон шуд ношиноҳт. *Румӣ*

РҮӢГАР روى گر *ниг.* рӯгар.

РҮӢГАРДОН روى گردان *ниг.* рӯгардон.

РҮӢЗАРД روى زرد 1. он кӣ рӯяш зард аст, зардрӯй;

2. маҷ. хароб, лоғар, рангпарида аз ғам ва ғамхурӣ.

Зуфт шавад родмарду сушт диловар,
Гар бичашад з-ӯй рӯйзард гулистон. *Рӯдакӣ*

Ман аз бенавой наям рӯйзард,
Ғами бенавоён дилам хаста кард. *Саъдӣ*

3. маҷ. шармгин, хичил.

РҮӢМОЛ روى مال матои ҷаҳоргуша бурида дӯхташудае, ки
ба сар меандозанд, сарандоз, миқнаа; рӯпоқкун, даст-
молчаи кисагӣ; \diamond ба **гӯшаи рӯймол бастанӣ** *чизе* нағз
ба хотир нигоҳ доштани сухан ё матлабе.

Муште аз ҷуволӣ маънӣ ба гӯшаи рӯймол баста
бошам. *Савдо*

РҮӢПҮШ||РҮПҮШ روى پوش||روپوش 1. бурқаз, чашмбанд,
парда.

Аз паи рӯпӯш сандал бар ҷабин молидаам,
Варна сарро аз барон дарди сар дорем мо. *Соиб*

2. маҷ. пинҳон, маҳфӣ.

Дар башар рӯпӯш гашта офтоб,
Фаҳм кун, валлоҳу аълам биссаваб. *Румӣ*

3. чизе ки ба рӯи он ҳал давонда шуда бошад.

РҶЙПҶШИДА روی پوشیده касе ё чизе, ки рӯяш бо чизе пӯшида мебошад; маҷ. мастур, паспарда.

Ҳама рӯйпӯшидагонро ба меҳр
Пур аз хун дил асту пур аз об чехр. *Фирдавӣ*

РҶПҶШ روپوش *ниг.* рӯйпӯш.

РҶС روس чашмгурусна, харис.

Русе буд, гӯянд, солорашон,
Ҳамасола чашмаш ба хайри қасон.

Абушақури Балхӣ

РҶСИЁҲ||**РҶСИЯҲ** روسيه||روسياه гунаҳгор, муҷрим, он ки пеши касе забонкӯтах ва муттаҳам аст.

Уқубат макун, узрхоҳ омадам,
Ба даргоҳи ту рӯсиёҳ омадам. *Низомӣ*

Рақиби рӯсияҳ афтада дар қафои ман аст,
Маро ба меҳри ту то ҳаст рӯй соясифат. *Ҷомӣ*

РҶСТО روستا *ниг.* русто.

РҶСТОЗОДА روستا زاده *ниг.* рустозода.

РҶСТОЙ روستائی *ниг.* рустой.

РҶФТАН||**РУФТАН** روفتن||روفتن чорӯб қардан, ба чорӯб тоза қардан, рӯбидан.

[Дарвеш] гуфт: Эй худованд, нашунидай, ки гуфтаанд: Хонаи дӯстон бирубу дари душманон макӯб. *Саъдӣ*

Ағъёр шаб ба кӯи ту буданд то саҳар,
Дар хотири ман аст ғуборе, ки руфтанд.

Мушфиқӣ

РҶФТУРҶ رفتورو рӯфтуруб қардан, рӯфтан, чорӯб қар да тоза намудани хона ва ғ.

Гар бихоҳад меҳмони дил шуд он ёри азиз,
Ох, чандин хонаи дилро чаро дар рӯфтуруст!

Соиб

РҶФТУРҶБ رفتوروب чорӯбқунӣ, тозақунӣ.

Аҳли биниш дар сафо сохтагӣ нашносад,
Хонаи чашм чӣ мӯхтаҷ ба рӯфтуруб аст.

Сирочиддин Орзу

РҶШ I روش бадхулқ, дағал, бадхӯ.

РҶШ II روش *шакли кӯтоҳшудаи* рӯшан.

РҶШ III روش *шакли кӯтоҳшудаи* рӯяш.

РҶШАН روشن *ниг.* равшан.

РҶШАНГАР روشنگر *ниг.* равшангар.

РҶШИНОС روشناس 1. ошно, шинос.

Равшандиле кучо, ки бувад рӯшиноси гул,
В-озодае кучо, ки забондони савсан аст. *Ҷомӣ*

Ҳар су, ки меравам, ба салом оядам ғамат,
Гӯё ки рӯшиноси ғамат ҷуз фақир нест. *Шоҳин*

2. бошараф, номдор, машҳур, бошаъну шараф.

Гар надорӣ нури қони рӯшинос,
Рав, димоғе даст овар, бӯ шинос. *Румӣ*

РҶШНОИБАХШ روشنائى بخش рӯшноидиҳанда, равшанку-нанда.

Гарчи хуршеди фалак чашму чароғи олам аст,
Рӯшноибарши чашми ўст хоки пой ту. *Ҳофиз*

РҶШНОЙ روشنائى 1. нур, шуоъ, тобиш, дурашонӣ.

Эй мояи хубию некномӣ,
Рӯзам надиҳад бе ту рӯшноӣ. *Рӯдакӣ*

Чун он рӯшноӣ баромад баробари торикӣ, торикӣ
ночиз гашт. *«Таърихи Систон»*

2. маҷ. басират, биной.

Бубин, к-оташин кирмаки хокзод
Ҷавоб аз сари рӯшноӣ чӣ дод! *Саъдӣ*

РҶЪБ ا. رعب тарс, бим, ҳарос, воҳима.

Рӯъб ва хавфи ӯ бар дилҳо зоҳир шуд. *Авфӣ*

РҶЪЁ ا. رؤيا он чӣ дар хоб дида мешавад, хоб.

Касе уро дар олами рӯё водор ба тарки хӯрда-
ни шароб ва ҷустуҷӯи ҳақиқат ва мусофирати
Макка намудааст. *Носири Хисрав*

РҶЪЯТ ا. رؤيت 1. дидан, ба чашм дидан, мушоҳида; би-ниш.

Дидаҳо аз рӯят бозмонд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҳолати тобонӣ ва дидашавандагии қурси моҳ дар осмон.

... Ки рӯи он бут моҳ асту моҳи тобонро
Бар осмон-бар гаҳ рӯят асту гоҳ муҳок. *Ломей*

РҶЯН روين як навъ гиёҳе, ки аз вай ранги сурх тайёр мекунад, рӯнос.

Он ҷо, ки ҳисоми ӯ намояд рӯй,
Аз хуни аду шавад гиё рӯян. *Асқадӣ*
Каманд афганам бар сари жандапил,
Зи хун беҳи рӯян барорам зи Нил. *Низомӣ*

РҶЙ روئى *ниг.* рӯин.

РҶҲ ا. روح 1. қон; нафас.

Зи ишқи туст, ки қонам ҷудо шавад аз тан,
Чӣ қои рӯҳ, ки ман ҳам ҷудо шавам аз ман.

Мантиқӣ

Чун рӯҳ ба вай омад, ҳаракат қард.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. ҳаёт, зиндагонӣ.

Сабо ба мақдами гул роҳу рӯҳ бахшад боз,
Қучост булбули хушгӯй, гӯ: Барор овоз! *Ҳофиз*

3. *мус.* яке аз оҳангҳои мусиқӣ; \diamond **рӯҳи тӯтиё** а) *ки-ноя* аз симоб, чева; б) *киноя* аз май, шароб; рӯҳу **равон** қон, ҳаёт, зиндагӣ.

Ба ман деҳ, ки ороми қонам шавад,
Ғизобарши рӯҳу равонам шавад. *Ҳотифӣ*

РҶҲАНИЙ روھنى *ниг.* рӯҳинӣ.

РҶҲАФЗО||**РҶҲАҶЗО** روح افزا||روح чонбахш, равонбахш, он чӣ зиндагониро хушу хуррам ва дароз мекунад.

Муғанниёни рӯҳафзоро доираи ҳалқа ба гӯшонӣ
ӯ будӣ. *Восифӣ*

РҶҲБАХШ روح بخش он чӣ рӯҳро қувват медиҳад; рӯҳаф-зо, хушӣ ва хуррамиовар.

Эй ошиқи гадо, ҷу лаби рӯҳбахши ёр
Медонадат вазифа, тақозо чӣ хоҷат аст? *Ҳофиз*

РҶҲБОН ا. رهبان ҷ. роҳиб.

РҶҲБОНИЯТ || **РАҲБОНИЯТ** *a.* رهبانیت тарки дунъё ва тарки алоики дунъё барои ибодат.

РҶҲБОНОН رهبانان *ч.* рӯҳбон, яъне чамғулчамғи роҳиб.

Дид он чо яке зи рӯҳбонон
Лек дар кисвати мусулмонон. *Ҷомӣ*

Он моя сипоҳ, ки монда буданд, ҳама чокарон
ва рӯҳбонон ва ғуломон буданд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

РҶҲНИНӢ || **РҶҲАНИӢ** روهينى || اروهينى пулоди баландсифати ҷавҳардори ҳиндӣ.

Се миғфар зад у чун маҳ аз рушани
Ба зар шуд парандовари рӯҳани. *Фирдавӣ*
Аз он оҳани лаългун теғ чор,
Ҳам аз рӯҳинию палорак ҳазор. *Асадӣ*

РҶҲОНӢ روحانى **1.** мансуб ба рӯҳ **1;** **2.** одами писанида-рӯҳ, некдил, покнат, соҳибдил.

Эй бод, агар ба гулшани рӯҳониеъ равӣ,
Ёри қадимро бирасонӣ дуои ёр. *Саъдӣ*

3. д. рӯҳи бетан; маҷ. фаришта, парӣ.

Ман рӯҳониям, ки андар эшон будам ва маро
ин қудрат ҳаст, ки худро ба ҳар сурат, ки хоҳам,
бинамоям. «*Таърихи Наршахӣ*»

4. пешвои мазҳабӣ.

РҶҲПАРВАР روح پرور *форам,* роҳатафзо, ҳар чизе, ки рӯхро қувват ва парвариш мекунад, мас. оҳанги хуб. мусиқӣ.

Ду дасти ту гирифта ду чизи рӯҳпарвар,
Як даст зулфи дилбар, як даст ҷоми саҳбо.

Муиззӣ

РҶҲҶАЗО روح فرا *ниг.* рӯҳафзо.

РҶҲҶАРСО روح فرسا он чӣ рӯхро ҳаста мекунад, ҳаста-кунандаи рӯҳ, зиккунандаи рӯҳ, азобдиҳандаи рӯҳ.

Лек аз чашми бади захробдам
Захмҳои рӯҳфарсо хурдаам. *Румӣ*

РҶҲӢ *a.* روحى рӯҳи ман; рӯҳӣ **фидок!** ҷонам фидои ту!

Эй тани ту поктар аз ҷони пок,
Рӯҳи ту парвардаву «рӯҳӣ фидок!». *Низомӣ*

Нигоре зи сар то қадам ҷони пок
Зи ҳар тан мухотаб ба «рӯҳӣ фидок!» *Ҷомӣ*

РҶҲҚА *a.* رفته *холис,* ноб, беғаш (дар бораи май ва тилло).

Чун сими сафча шохи дарахтони ҷуйбор,
Чун зарри рӯҳқа барги дарахтони бӯстон.

Унсурӣ

С

С ҳарфи нуздаҳуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ бо ص، س، ث ифода меёбад; *ниг.* се II, син II, сод II.

САБАБ *a.* سبب **1.** боис; иллат, мӯҷиб.

Надонам аз чӣ сабаб ранги ошноӣ нест
Саҳиқадоии сияҳҷашми моҳсиморо. *Ҳофиз*

Шабе омад ба хобам ёру бурд аз дида хобамро,
Сабаб он хоб шуд бедории чашми пуробамро.

Фузулӣ

2. чиз, предмет; субъект.

Ҳар сабаб болотар омад аз асар,
Сангу оҳан фонқ омад аз шарар. *Румӣ*

3. чора, тадбир.

Ё раб, сабабе соз, ки ёрам ба саломат
Боз ояду бирӯҳонадам аз банди маломат. *Ҳофиз*

САБАД سبد зарфи гуногуншакле, ки аз химча ва навдаҳои дарахт мебофанд ва барои ҷо додани мева, сабзавот, моҳӣ ва ғ. ба кор мебаранд.

Зи тоза меваҳои тарри ноёб
Сабдаҳо боғбон пур карда аз об. *Ҷомӣ*

САБАДЧИН سبدچين ангуре, ки баъд аз кандан дар тоқ ҷо-ҷо мемонад, лошӣ.

Муғ аз нашоти сабадчин, ки маст хоҳад шуд,
Қунад баробари чархушт хишт болино. *Имора*

САБАЛ سبل *тиб.* бемории чашм, ки рағҳои чашм сурху

пур мешавад ва чашм ба хориш даромада обрав мегардад. шиллук.

Сабал аз дидаҳои рабоянда,
Чарбдастон ба тирӣ оянда. *Санъӣ*
Мудомаш ба рӯй оби чашми сабал
Давидию бун пиёз аз бағал. *Саъдӣ*

САБАЛАТ *a.* سبلة *ниг.* саблат.

САБАҚ I *a.* سبق **1.** дарс, як миқдори китоб, ки дар муддати муайян бояд хонда шавад.

Толибилме дар мадраса сабақи худ такрор мекард. «*Таърихи Фаришта*»

2. таълим.

Ҳарфи худ бартарош рӯз ба рӯз,
Сабақи фақру дарси ишқ омуз! *Ҷомӣ*

Сабақи сӯхтану қондаи ҷонбозӣ
Андар ин анҷуман аз шаҳлари парвона талаб!

Им.:

сабақ гирифта таълим гирифта, ибрат гирифта.

Аз он замон, ки гирифтам сабақ зи пири муғон.
Ба дил ҳузуру ба хотир ҳаёли роҳат нест. *Им.:*

сабақ хондан дарс хондан, таҳсил кардан.

Сабақ ноҳонда ҷаҳлам илм гардид,
Ҳаёлам чун гуҳар дар назм псчид. *Ҳозик*

САБАҚ II || **САБҚ** *a.* سبق **1.** гузашта, кор ва амале, ке дар гузашта воқеъ шудааст; собиқа.

Бино бар сабақи хидматгорӣ ба мартабаи бузургӣ
ва аморат расонид. «*Равзат-ус-сафо*»

2. пеш, пеш аз ин, дар боло.

Бо вучуди касрати сармо ва шиддати борандаги ва бурудати ҳаво дар як моҳ, чунон ки сабқ зикр ёфт, сохта ва пардохтаанд. «*Равзат-ус-сафо*»

сабақ бурдан аз (*ё бар*) *касе*, *чизе* сабқат намудан, пешӣ чустан; пеш гузаштан, гузашта рафтан аз *касе*, *чизе*.

Юсуфи Миср то абад ҳафт ғуломи даргаҳат, Эй ба камоли дилбарӣ бурда зи дилбарон сабақ. *Заҳири Форёбӣ*

Басе бурда аз зангию барбарӣ
Сабақ бурда бар Моҳу бар Муштарӣ. *Низомӣ*

Қавме дар араб бошанд, ки дар давидан аз аспӣ тозӣ сабақ баранд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

САББ а. *سب* дашном, ҳақорат.

Вани-Умайя ҳукм карданд, ки дар хутба бар манобир забон ба саббӣ имомулмуттақин ... бикушоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ва ба ғайри саббу носазо ба ёрони Мустафо намешуниданд. *Восифӣ*
саббу лаън дашном ва лаънат.

Рафаза бар сари вай ҳучум карданд, ба касдин он ки ўро саббу лаън фармоянд. *Восифӣ*

саббу шатм ҳақорат ва дашном.

Чун аз Шом муроҷаат намуда ба Мадина расиданд, забон ба саббу шатми Язид кушода гуфтанд ... «*Равзат-ус-сафо*»

САББОБА а. *سبابه* ангушти шаҳодат, ангушти ишорат, ангушти дуйӯм.

Чу махро бар сари тирӣ ишорат
Зад аз саббобай муъҷиз башорат. *Ҷомӣ*

САББОК а. *سبّاك* рехтагар; гудозанда.

Дар он ошон, ки саббоки рабеъ сими барф дар масомми замин бигудохт, Элак ба муҳорабаи бародар раван шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

САББОР а. *صبار* бисъёр сабркунанда, сабур, хеле ботокату бардошт, бурдбор.

Дар нафси худ гуфтам: ... Закариё ... марде саббор будааст. *Ҷомӣ*

САББОҒ а. *صباغ* рангрёз, кабудгар, нилгар.

Ҳар фарши сақлотун, ки маҳ саббоғи ӯ буда се маҳ,
Аз оташи гардун сияҳ чун доғи қассор омада. *Ҳоқонӣ*

САББОҲ а. *سباح* 1. шинокунанда, шиновар.

Меравад саббоҳ сокин чун амад,
Аъҷамӣ зад дасту пову фарқ шуд. *Румӣ*

На ғаввоси фаҳм ба қаъраш тавонад расид ва на саббоҳи ваҳм соҳили онро тавонад днд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. маҷ. киштирон.

Саб(б)оҳон биронданд киштӣ чу дуд,
Ки он ноҳудо ноҳудотарс буд. *Саъдӣ*

САББОҲӢ *سباحى* шиноварӣ, оббурӣ, обдонӣ.

Ҳеч донӣ ту шино кардан, бигӯ,
Гуфт: Не, аз ман ту саббоҳӣ маҷӯ. *Румӣ*

САББЕҲ а. *صبيح* хушрӯ, зебо; *муқобили* дамиш.

Маъманаш, масканаш сабеҳу дамиш,
Хотираш ноқиди лаиму карим. *Саноӣ*

Доруи субҳ зи сӯфӣ талабу дурди сабоҳ,
Ҷомею ҷомӣ сабуҳ аз кафи соқии сабеҳ. *Ҷомӣ*

САББЕҲУЛВАҶҲ а. *صبيح الوجّه* хушрӯ, зебочеҳра.

ӯ ба ғоят саббехулваҷҳ буд. «*Равзат-ус-сафо*»

САБЗ *سبز* 1. ба ранги барги тари наботот; сабзу хуррам

а) серобу ботароват (дар бораи наботот); б) маҷ. пур аз алаф ва дарахтон; обод (дар бораи замин); сабз шудан (*ё гардидан*) а) сабза пайдо кардан, гиёҳ баровардан.

Қафаш ҳар ҷо гуҳар чун абр пошид,
Ҳама гар буд хоро, сабз гардид. *Ҳозиқ*

б) маҷ. нав баромадан, нав дамидан (дар бораи сиблат, риш).

Ҳанӯз сиблати ӯ сабз нашуда буд. *Авфӣ*

2. гандумгун, сабзина; \diamond (*ин*) сабз гулшан *киноя* аз осмон, фалак; дунё.

Вафо андак талаб з-ин девмардум,
Ҷафо бисъёр каш з-ин сабз гулшан. *Ҳоқонӣ*

(*ин*) сабз *кохи баланд киноя* аз осмон, фалак.

Баромад бар ин сабз *кохи баланд*
Ғиреви «бигир»-у хурӯши «бибанд!» *Шодӣ*
(*ин*) сабз *ташт киноя* аз осмон.

Худованди ин сабз ташти муаллак
Кӯнад ташти ту аз дигар ҳафт ахтар. *Ҳоқонӣ*

сабз *хинги гардун киноя* аз осмон.

Маҳ ҷилва менамояд бар сабз *хинги гардун*,
То ӯ ба сар дарояд, бар рахш по бигардон.

Ҳофиз
сабз *хинги шамус* а) аспӣ кабудӣ саркаш; б) *киноя* аз фалак, осмон; бахти сабз бахти баланд, толеи нек, хушбахтӣ.

Чун ҳасисон бахти сабз аз чархи миноӣ маҷӯ,
Аз замини дил барор ин сабзаи бегонаро. *Соиб*
сари сабз *киноя* аз хушию хурраи, беғамӣ.

Дар ин чаман сари сабз он бараҳнапо дорад,
Ки чор мавсими чун сарв як қабо дорад. *Соиб*

САБЗА *سبزه* гиёҳи навҳез, алафи худрӯи наврас.

Зи пӯяндагон ҳар кӣ буд тезрав,
Хуриш кардашон сабзаву коху ҷав. *Ғирдавсӣ*
Имрӯз сокинони чаман куч кардаанд,
Бар рӯи боғ сабзаву сунбул намондааст. *Сайидо*
сабзаи бегона алафи бегона.

Чун ҳасисон бахти сабз аз чархи миной маҷӯ,
Аз замини дил барор ин сабзаи бегонаро. *Соиб*

САБЗАЗОР *سبزه زار* марғзор, алафзор, ҷое, ки алафу гиёҳи навдаида бисъёр дорад.

Ва лекин бад-ин домани кӯҳсор
Бувад манзиле хурраму сабззор. *Ҳочу*
Аён қарда аз маҳмили сабззор
Бисоти замин ранги хоби баҳор. *Бедил*

САБЗАСИФАТ *سبزه صفت* монанди сабза, мисли кабудико.

Ғаҳ ҳамчу бунафша зад ду зону,
Ғаҳ сабзасифат кашид паҳлу. *Шоҳин*

САБЗАХҶҶ *سبزه خور* хайвони алафхор.

Тавила заданд, охур ангехтанд,
Ба сабзахурун-бар алаф рехтанд. *Низомӣ*

САБЗПО(Й) (سبزپاى) шумқадам, бадбахтиовар.

Як тан агар шуд зи ачал раҳгирой,
Инш сняхрӯй кунад, он сабзпой. *Хисрави Деҳлавӣ*

САБЗПҶШ (سبزپوش) 1. либоси сабз пушанда.

Чамон дар чаман лӯббате сабзпӯш,
Ту гуфтӣ ба мину хиромад сурӯш. *Ҳоҷу*

2. хирқапӯш, пушандаи чомаи сӯфияна; шайх, зоҳид;
◇ сабзпӯшони нӯҳ хонақоҳ *киноя аз фариштагон.*

Шуда сабзпӯшони нӯҳ хонақоҳ
Бари сокинони дараш тифли роҳ. *Ҳоҷу*
ғайбиёни сабзпӯш киноя аз фариштагон.

Ғоҳ тифламро рабуда ғайбиён,
Ғайбиёни сабзпӯши осмон. *Румӣ*

САБЗӢ (سبزى) 1. сабза, гиёҳ, алафи тару тоза.

На бар кӯҳ сабзӣ, на дар боғ шах,
Малах бӯстон хӯрду мардум малах. *Саъдӣ*
Чон ба сабзӣ гирояд аз ҳама чиз,
Чашм равшан ба сабза гардад тез. *Низомӣ*

2. сабзгунӣ, сабзрангӣ, кабудрангӣ.

То бар бисоти маркази хонӣ зи рӯи табъ
Зардин заъфарон нашавад сабзӣи судоб ...

Анварӣ

САБИҚА а. سبىقه рехтаи тахташакли тилло ва ё нуқра.

Шавкат Муҳаммад Исҳоқи Бухорӣ сабиқаи су-
хан аз дастафшораш ва нуқуди маонӣ матон рӯй-
дасти бозораш ... (аст). «*Ҳизонаи омира*»

◇ сабиқаи сим *киноя аз маҳбуба.*

Боз ҷустам, ки аз чӣ тарсу чӣ бим
Дар саводӣ ту, эй сабиқаи сим! *Низомӣ*

сабиқаи сухан киноя аз сухани пурмаъноӣ зебо.

САБИЛ а. سبيل 1. роҳ, ҳатти ҳаракат, тариқ.

Чун шароб хуранд, ақл аз сабили ҳештандорӣ
дур шавад. *Авфӣ*

Ту, к-аз хоби нӯшин ба бонги раҳил
Нахезӣ, дигар кай расӣ дар сабил. *Саъдӣ*

Он ҳазрат фармуд, ки маро борҳо дар хотир
гузашт, ки Халилро ҳеч сабили берун шудан ба
ғайр аз ҳамина тариқ намонда. «*Равзат-ус-сафо*»

сабили новардӣ роҳи ҷанг ва ҳарб.

Ёфтӣ аз сабили новардӣ
Азрақию сафедию зардӣ. *Низомӣ*

бар (ё ба) сабили ... а) ба равиши ..., ба тариқи ..., ба вазъи ...

Чун ба маҷлиси хон ҳозир шавӣ, саломи мо бар
сабили таъзиму тавқир ба вай расонӣ.

«Таърихи Байҳақӣ»

То ки ӯ ҳаст бар сабили мурод,
Накунад нақзи ту ба ҳеч сабил. *Заҳири Форъбӣ*

Гӯянд, хоҷаеро банди нодирулхусн буд, бо вай
ба сабили маваддат ва диёнат назаре дошт.

Саъдӣ

б) маҷ. ба қасди ..., ба нияти ..., ба азми ...

[Ҳалокухон] дигар рӯз бар мадори қалъа бар
сабили наззора ва мутолааи ҷанггоҳҳо тавоф ме-
кард. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

2. дар тасаввуф — роҳи тариқат; **дар сабил** дар роҳ,
дар сафар.

Орифе дар сабил мункири ҳоли дарвешон буд
ва беҳабар аз дарди эшон. *Саъдӣ*

3. хайротшуда, бахшидашуда; ройгон додашуда;
назршуда.

Пеши дарвешон бувад хунат мубоҳ,
Гар набошад дар миён молат сабил. *Саъдӣ*

Эй гарав бурда зи маҳ ҳусни ту бар ваҷҳи ҷамил,
Пеши лаъли ту ҳаме оби ҳаёт аст сабил. *Шоҳин*

сабил кардан хайрот кардан, бахшидан.

Чунин ёд дорам, ки саққон Нил
Накард об бар Миср соле сабил. *Саъдӣ*

Ҳамаро вақф кардам бар дарвешон ва нӯширс
сабил кардам. *Ҷомӣ*

4. қурбоншуда, қурбон; ҳадар, мубоҳ; зоеъ.

Шароб аз дасти хубон салсабил аст,
В-агар худ хуни майхорон сабил аст. *Саъдӣ*

Муҳаммадшоҳ фармуд, ки аз ғулумони Фирӯз-
шоҳӣ ҳар кӣ зиёда бар се рӯз дар шаҳр бимонад.
ҷону мулаш сабил бошад. «*Таърихи Фаришта*»

сабил шудан а) ҷорӣ ва равон шудан; б) зоеъ гар-
дидан.

Шуда хуни гурдони мисрӣ сабил,
Равон гашта ҳар ҷонибе руди Нил. *Ҳотифӣ*

САБИР I а. صبر собир, сабркунанда.

Ҳокимӣ, ҳар чӣ ту номам ниҳӣ, хушнудам,
Ҳоки пон ту, ки ҷон бо ту шакур асту сабир.
Шамси Табрезӣ

САБИР II а. صبر ниг. сабр II.

САБИЯ||**САБИЯТ** а. صبیه||صبية духтарбача; духтар.

Умаро ба арз расониданд, ки бо вучуди писарони
қобил ва аршад сабияро валиаҳд сохтан чӣ хик-
мат?! «*Таърихи Фаришта*»

САБӢ а. سبى асир кардан.

Лашкар дар Бухоро рафт ... ва даст ба қатлу
наҳб ва сабӣ ва аср дароз карданд ва ҷӯи хун дар
шаҳр равон гардониданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

САБЛАТ||**СИБЛАТ**||**САБАЛАТ** а. سبلت 1. мӯйлаб; бурут.

Маяфроз гардан ба дастору риш,
Ки дастор пунбасту саблат ҳашиш. *Саъдӣ*

Ҳануз сиблати ӯ сабз нашуда буд. *Авфӣ*

2. маҷ. сермӯйлаб; бадҳайбат, воҳиманок; хашму
ғазаб; дӯғу пӯписа.

Барӣ аз сиблати ҳар дуну ҳар хас,
Таносуда зи биму миннати кас. *Носири Хисрав*

◇ **сиблати касеро кандан** мутеъ кардан, мағлуб сох-
тан касеро.

Сиблати тазвири дунё баркананд,
Хаймаро бар боруи нусрат зананд. *Румӣ*

САБО I а. صبا бода, ки аз тарафи шарқ мевазад; шамол
форам, насими салқин.

Бод, к-он аз машриқ ояд, он сабост,
В-он ки аз мағриб — дабури бовафост. *Румӣ*

Эй сабо, гар ба ҷавонони чаман боз расӣ,
Хидмат аз мо бирасон сарву гулу райхонро. *Ҳофиз*

Равам ба боғ, ки дорад сабо гулафшонӣ,
Зи шавқи кӯи ту оташ ба зери пон ман аст.
Мушфиқӣ

САБО II a. سبأ номи шахре дар Ямани қадим, ки маликаи Билқис (зани Сулаймони пайғамбар) он ҷо ҳукмронӣ мекард.

Ту чун Сулаймонию Рай чун Сабо,
Ҳоҷиби ту Осафи бин Бархиёст. *Фаррухӣ*
Яке ҳамчу Билқис дур аз Сабо,
Яке чун Сулаймон зи худхуд чудо. *Хочу*

САБОЁ I a. سبأ ҷ. сабӣ I.

Дар амри сабоё ва бақоёи Банӣ-Исроил бо уқало машварат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

САБОЁ II a. سبأ ҷ. сабия|сабият.

САБОСУРЪАТ صبر سعت чун боди сабо, бодрафтор, тезрав.

Шунидам дар айёми Ҳотам, ки буд
Ба хайл-андараш бодпое чу дуд,
Сабосуръате, раъдбонг адхаме,
Ки бар барқ пешӣ гирифтӣ ҳаме. *Саъдӣ*

САБОТ a. ثبات I. устуворӣ, муқовимат, истодагарӣ дар коре.

Агар [лашкар] аз мо инъом набинанд, дар маърака сабот нанамоянд. *Авфӣ*

Саъдиё, чора сабот асту мудорову таҳаммул,
Ман, ки муҳтоҷи ту бошам, бибарам бори гаронат. *Саъдӣ*

Аз ҷумлаи сабот ва сукуни Кеншу яке он буд,
ки дар он муддат ба қадри як динор аз хазонини хос ва амвол ва ҷаҳрпоёни хонаҳои умаро, ки он ҷо буданд, тасарруф нанамуда буд.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

2. пойдорӣ, барқарорӣ, бардавомӣ.

Бидех, соқӣ, он айни оби ҳаёт,
Ки даврони гетӣ надорад сабот. *Хочу*

Бӯи сабот нест баҳори умедро,
Бошад шафақ зи ранги ҳино субҳи иди мо.

Шавкат

САБОҶ a. صباح пагоҳӣ, вақти субҳ, бомдод, сапедадам.

На ҳаме бӯи абир ояд дар вақти сабоҳ,
На ҳаме нолаи зер ояд дар вақти сахар. *Ломей*

сабохро пагоҳон, субҳгоҳон.

Дуздон рахту зар бардошта хама шаброҳ бирафтанд ва сабохро кӯфта ва монда ба сарчашмае расиданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

сабоху масо субҳ ва шом, бегоҳу пагоҳ; **муқ. масо(ъ)** (масову сабоҳ).

Ҳар сабоҳу ҳар масо сарҳанги хос
Мерасад, аз ман ҳамечӯяд манос. *Румӣ*

сабоху равоҳ пагоҳӣ ва бегоҳӣ; пагоҳон ва бегоҳон.

Чӣ шуд, ки шому сахар рӯи худ биҷушонӣ?
Муборак аст ҷамоли ту дар сабоҳу равоҳ.

Ибни Ямин

Нузли арвоҳи дӯстон нав-нав

Ба сабоҳу равоҳ бифристад. *Ҳоқонӣ*

САБОҶАТ II|СИБОҶАТ a. سباحт шино кардан, шиноварӣ.

Зиракӣ омад сабоҳат дар бихор,
Кам раҳад, фарқ аст у поёни кор. *Румӣ*

сабоҳат кардан шино кардан, шиноварӣ намудан, оббурӣ кардан.

Дар Даҷла рафтам ва замоне сибоҳат кардам.

Авфӣ

Тоифае аз маллоҳон дар ин ҷазира бошанд, ки чун дар об сабоҳат кунанд, завракро даръёбанд. *«Равзат-ус-сафо»*

САБОҶАТ II a. سباحت сафедруӣ, хушрӯӣ, зебой.

Туро сабоҳати турку фасоҳати араб аст,
Малоҳате, ки миёни аҷам чунон аҷаб аст. *Ҷомӣ*

Нӯҳ бинни Мансур писаре дошт, ки ҳаргиз чашми рӯзгор он малоҳат надида ва гуши замона он сабоҳат нашунида. *«Хористон»*

Гулистони сабоҳат рӯи туст, оё бувад рӯзе,
Ки хезам чун насим аз ҷою гулзори туро бинам.

Мушифиқӣ

сабоҳату малоҳат хушрӯӣ, дилкашӣ, хусни банамак.

Ин зан дар сабоҳату малоҳат бемисл ва дар киёсату фиросат бешабех аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

САБР I a. صبر шикебой, таҳаммул, тоқат, тобоварӣ ба сахтиҳо.

Сабр кун, эй дил, ки он бедоди ҳичрон бигзарад,
Роҳати тан чунки бигзашт, офати ҷон бигзарад.

Анварӣ

Сабр дар хонаи вайронии дил ҳеч намонд,
Хоб дар дидаи ғамдидаи бедор кучост? *Ҳилолӣ*

сабри ҷамил шикебони писандида.

Ба васли сӯҳбати Юсуф, азизи ман, машитоб,
Ҷамоли ёр наёбӣ, магар ба сабри ҷамил.

Қамоли Хучандӣ

сабру сукун тоқат ва оромӣ, тоқату бардошт.

Бегонаам зи сабру сукун ҳамчу гирдбод,
То ишқ кард бо ғами худ ошно маро. *Имло*

Мазаррати таъҷил бисъёр аст ва манфаати сабру сукун бешумор. *Аҳмади Дониш*

САБР II|САБИР a. صبر I. гиёҳест бо барғҳои теғдор, ки

дар миёнаи соқани дарозе рӯида дар нӯги он гул пайдо мешавад, алоэ.

То сабрро набошад шириние чу шаққар,
То бедро набошад бӯе чу дорбӯе. *Рӯдакӣ*

В-ар ту нашносӣ шаққарро аз сабир,
Бегумон шуд ҳисси завқи ту хадир. *Румӣ*

Дар Қирмон дарахтест, ки авроқи он мушобеҳи авроқи сабр аст. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ширан талхи гиёҳи сабр, ки дар тиб ҳамчун дору ба кор меравад.

Дардо, ки табиб сабр мефармояд,
В-ин нафси ҳарисро шаққар мебояд. *Саъдӣ*

Пораи сабри талх овард ва онро ҳал кард ва бихӯрд. *Авфӣ*

Шифо бичӯӣ ба роҳи талаб зи талхин сабр,
Ки сабри талх басо дармандро доруст. *Шоҳин*

САБТ I a. ثبت кайд кардан, дарҷ кардан, навиштан.

Санд Ихтиёридини Ҳасан ду таъриҳ фармуда буданд: яке арабӣ бар китфи шимолини айвони мақсура сабт ёфта, яке форсӣ, ки бар пештоқи айвон марқум гардида. *Восифӣ*

Арабон дар кутуб сабт кардаанд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар он фармон чанд чиз қайд кунанд, ... дар ҷаридан аъмоли эшон сабт намоянд. «*Фатҳнома*»
сабт будан дарч ёфтан.

Ҳаргиз намирад он ки дилаш зинда шуд ба ишқ,
Сабт аст дар ҷаридан олам давоми мо. *Ҳофиз*

САБТ II а. *سبت* (рузи) шанбе; \diamond **асҳоби сабт** яҳудиён.

Нақзи аҳду тавбан асҳоби сабт,
Мӯчиби масх омаду эҳлоки сабт. *Румӣ*
сабт чидан дамгирӣ дар рӯзҳои шанбе.

Иброҳим мазмаза кардан, сабт чидан ва дандон
мисвок карданро суннат гузошт. «*Таърихи Табарӣ*»

САБУ||САБУ(И) (*سبو*) кӯза, зарфи сафоли ва ё филиззӣ
барои об, шароб ва ғ.

Ва сабуҳо дидам аз биринчи димишкӣ, ки ҳар
як сӣ ман об гирифтӣ. *Носири Хисрав*

Ҳама вақт пур дор машку сабуӣ,
Ки пайваста дар деҳ равон нест ҷуӣ. *Саъдӣ*

Он марди дарвеш сабуе аз асал ва раған пур
карда буд. «*Чомаъ-ут-тамсил*»

САБУК *سبك* 1 камвазн.

Баставу хаста раванд теғварон пеши у,
Бастаи пушти сабук хаста ба гурзи гарон.

Ҳоқонӣ

2. тез ва чолок; бо шитоб, бо тезӣ.

Сабук азми боз омадан кард пир,
Ки пур шуд ба сели баҳорон ғадир. *Саъдӣ*

Ҳар он чи додаи қисмат бувад, сабук пеш ор,
Гарон макун ба дили худ қудуми меҳмонро. *Соиб*

3. маҷ. латиф, диданашаванда.

Ҳам гарон ҳам сабуқлиқост чу кон
Ҳам сабуқ, ҳам гарон чу қисму қон. *Саной*

САБУКАШ||САБУКАШ *سبوكش* кӯзакаш; аз сабу нӯшан-
да.

На ман сабукаши ин дайри риндсӯзаму бас,
Басо саро, ки дар ин корхона сангу сабуст.

Ҳофиз

САБУКБОР *سبكبور* 1. барандаи бори сабук; 2. маҷ. бе-
ғам, бепарво; хотирчамъ, осудахотир.

Шабе торику бими мавчу гирдобе чунин ҳоил,
Кучо донанд ҳоли мо сабукборони соҳилҳо.

Ҳофиз

Чун ба эшон расид, ҳол пурсид, Оиша ҳолро
бигуфт, Алӣ сабукбор гардид. «*Таърихи Табарӣ*»

САБУКБОРӢ *سبكبوري* беғамӣ, бепарвоӣ; хотирчамъӣ, фо-
риғболӣ.

Соқии ишқи бутам дар чоми уммеди висол
Май гарон додаст, к-орад он сабукборӣ маро.

Анварӣ

САБУКВАЗӢӢ *سبكبواضي* бесаботӣ, зудхезӣ.

Аз сабуквазӣ зи ҳарфи мардум оям дар ситез,
Шуълаам, яъне ба таҳриқи нафас бодам кунанд.

Шоҳин

САБУКВОР *سبكبوار* чобукона.

Сабук бош, то кор фармоямат,
Сабуквор ҳар ҷой бистоямат. *Мантиқӣ*

САБУКДАСТ *سبكدست* чобукдаст, чуству чолок, моҳир.

Худ биё, пеш ниғаҳ дор, ва лекин ҷи кунӣ,
Қи басе дузди сабукдаст бар ин раҳгузар аст.

Шамси Табретӣ

Ба килки ништар устоди сабукдаст

Ба лавҳи хок нақш ин ҳарфро баст. *Ҷомӣ*

САБУКДАСТӢ *سبكدستي* чобукдастӣ; моҳирӣ.

Ва Асвад бинни Исо марде мушаъбид ва ба са-
букдастӣ ҳилатҳо кардӣ, ки мардумро аз он шигифт
омадӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

Сабт дар қондаи хастиаш,
Дар ҳунари хеш сабукдастиаш. *Ҷомӣ*

САБУКПОЙ||САБУКПАЙ *سبكبپاي* 1. тезрав, тунд-
рав, тезтак.

Сабукпай чу ёрон ба манзил расанд,
Нахусбад, ки вомондагон аз пасанд. *Саъдӣ*

2. маҷ. гурезпо, бесабот; ноустувор; бевафо.

На гирифтор омадӣ ба дасти ҷавоне мӯъҷаби
хирроқи сартезе, сабукпое, ки ҳар дам хавасе па-
зад ва ҳар лаҳза рое занад. *Саъдӣ*

САБУКРАВ *سبكبرو* тезрав; тезрафтор.

Зи гардишҳои он чархи сабукрав
Ҳамон ояд, к-аз ин сангу аз он ҷав. *Низомӣ*

Ба кун ишқ сабукравтарам зи сояи хеш,
Ба домане нарасидаст гарди попушам. *Сайидо*

САБУКРАВӢ *سبكبروي* тезравӣ, тезрафторӣ, осонраван-
дагӣ.

Гардун ба гарди мо нарасад дар сабукравӣ,
Барқ оташи фасурдае аз корвони мост. *Соиб*

САБУКРАФТОР *سبكبرفتار* осонрафтор; маҷ. мулоимтаби-
ат, хушхулқ, хушрафтор.

Сабукрафтор чун оби равон бош,
Чу оби зиндагӣ ороми қон бош! *Бадри*

САБУКРОЙ||САБУКРАӢ *سبكبروي* кӯтоҳандеш,
каммулоҳиза.

Баргардад бахти он сабукрой,
К-афзун зи гилеми худ ниҳад пой.

«Таърихи Фаршита»

САБУКРӢӢ *سبكبروي* хушхол, шоду хуррам, зиндадил.

Накунӣ рақс, ки ман кӯҳи вақорам, эй шайх,
Пешӣ риндони сабукрӯҳ гаронӣ то кай? *Ҷомӣ*

Ин какб ёри хушманзари хандонруи сабукрӯҳи
ширинзабон ... «*Анвори Сухайлӣ*»

САБУКРӢӢӢ *سبكبرويحي* хушхолоӣ, шодӣ, хуррамай, хур-
сандӣ, зиндадилӣ.

Сабукрӯҳӣ дар муомалат ва тарки асабият воси-
таи муҳаббату робитаи маваддат аст.

«Раъзат-ус-сафо»

... Ки, Ҷомӣ, чун шудӣ дар ошиқӣ пир,
Сабукрӯҳӣ куну дар ошиқӣ мир. *Ҷомӣ*

САБУКСАЙР *سبكبسير* тезгузар; бебақо.

Чунин аст гардидани рӯзгор,
Сабуксайри бадъаҳди нопойдор. *Саъдӣ*

Баҳори умр сабуксайртар зи бӯи гул аст,
Чу ғунча чанд дили худ ба гулситон бандам?

Шавкат

◇ (ин) саманди сабуксайр киноя аз фалак, осмон;
дунъёи гузаранда.

Ба ҳар равиш, ки фалак сайр мекунад, шодам,
Ки ин саманди сабуксайр зери рони ман аст. *Соиб*

САБУКСАНГ سبکسنگ 1. сабуквазн дар тарозу; 2. маҷ.

бевиқор, бетамкин; бекадр, сабук.

Ту низ ар най марди сангозмой,
Сабуксанг шав, то намони ба ҷой. *Низомӣ*

САБУКСАР||**САБУКСОР** سبکسار||سبکسار 1. сустмағз, кам-
ақл, бемулоҳиза, беандеша.

Бас душмани сабуксар бо лашкари гарон,
К-охир сабук шикаста зи гурзи гарони туст.

Муиззӣ

Ду оқилро набошад кину пайкор,
На доное ситезад бо сабуксор. *Саъдӣ*

2. ноустувор, бесабот; маҷ. пастҳиммат, фурӯмоя.

Касеро кучо чун ту кехтар бувад,
Зи душман битарсад, сабуксар бувад. *Фирдавсӣ*
Чаҳонҷӯйро ном Заҳҳок буд,
Далеру сабуксору нопок буд. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. саркаш, гапношунав, кӯтоҳандеши гардан-
шаҳ.

Ўро писаре буд сабуксор ва шитобкор. *Авфӣ*

Биё, соқиё, ратли сангин биёр,
Ки созад сабуксорро бурдбор. *Ҷомӣ*

Таслим шав, вагарна барои сабуксарон
Тобидаанд аз раги гардан тапобҳо. *Соиб*

Ҳар кӣ тез ва сабуксар бошад, ман бо вай ҷунон
Бозӣ кунам, ки кӯдакон бо гӯй бозӣ кунанд.

Аҳмади Дониш

САБУКСАРӢ||**САБУКСОРӢ** سبکسارى||سبکسارى 1. сабуқӣ,
дарунҳолиғӣ; маҷ. сабукмағзӣ; камақлӣ, беандешағӣ.

Одамиро забон фазеха кунад,
Ҷавзи бемағзро сабуксорӣ. *Саъдӣ*

Сокини киштии Нӯҳам, зи сабуксорин хеш
Чун хасу хор зи тӯфон хатаре нест маро.

Ҳоқонӣ

Сабуксорӣ ҳамчу тирест, ки чун аз камон рафт-
боз натвон овард. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

2. бегоқатӣ, беҳушона сафсата гуфтани бемор аз шинд-
дати таб.

Чу аз гаронии ранчаш сабуксарӣ овард,
Табиб гуфт, ки ин аз ҳавоси бӯхрон аст.

Бадри Чочӣ

САБУКХЕЗ سبکخیز сабукрав, тезрафтор; тездав; тезха-
ракат; муқобили гирихез.

Бурун частанд бозони сабукхез,
Ба хуни сайд карда чангро тез. «*Анвори Суҳайлӣ*»
Суви он самандаш сабукхез шуд,
Бар он фитнаҳо фитнаангез шуд. *Ҳотифӣ*

САБУҚЪИНОН سبکعتان тезрав, ҷусту чолок, чаққон.

Ҳамроҳии ману ту кучо мерасад ба ҳам,
Ман пири сустрав, ту ҷавони сабуқъинон.

Фузулӣ

САБУР а. صبور бисъёр сабркунанда, босабру тоқат; тоб-
овар ба сахтиҳо.

Ҳофиз, сабур бош, ки дар роҳи ошиқӣ
Ҳар кас, ки ҷон надод, ба ҷонон намерасад.

Ҳофиз

Фарзанди ту аз ҷӣ аз ту дур аст?
Чун бе руҳи у дилат сабур аст? *Шоҳин*

САБУРӢ صبوری сабру тоқат, шикейбой, тоқатоварӣ ба сах-
тиҳо.

Қарору хоб зи Ҳофиз тамаъ мадор, эй дӯст,
Қарор ҷист, сабури кадому хоб кучо? *Ҳофиз*
Сабурӣ пеша кун, гар ком хоҳӣ,
Ба тамкин кӯш, гар ором хоҳӣ. *Ҳозиқ*

САБЪ I||**САБЪЪ** а. سبغ ҳайвони ваҳшии даранда.

Султон аз асп бар замин афтод ва исфаҳсолор ...
Бо шер даровехта он сабъи зорраро бикушт.

«*Равзат-ус-сафо*»

Даридану хастан ва задану куштан сифоти
сабъ аст. *Аҳмади Дониш*

САБЪ II||**САБЪА** а. سبغ||سبغе ҳафт.

Мо, ки ҷузве зи сабъ гардунем,
Бо ту берун зи ҳафт берунем. *Низомӣ*

САБЪСИРАТ||**САБЪЪСИРАТ** سبغ سيرت дарандатабиат, вах-
штабиат.

Ногоҳ ҷамъе одамисуратони сабъсират аз аҳли
он ҷо бо теғу зӯбин ба қасди бандагони ҳазрат
бархостанд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

САБЪИЁТ а. سبغيات ҳафт қасидаи машҳур, ки бар дево-
ри Қабба барои мусобиқа меовехтаанд.

Ин қасида зи ҷамъи сабъиёт
Сомин аст аз ғарониби ашғор. *Ҳоқонӣ*

САБЪӢ||**САБӢ** سبغى 1. мансуб ба сабъ, мансуб ба ҳай-
воноти дарранда.

Пас аввалро нафси малакӣ хонанд ва дуввӯмро
нафси сабӯӣ ва севвӯмро нафси баҳимӣ.

«*Ахлоқи Носирӣ*»

2. даррандағӣ.

Қуввати сабӯӣ дар ниҳоди шоҳин мутамаккин
аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

САБӢ I а. سبغى асир, бандӣ.

САБӢ II а. صبغى кудак, бача, писарбача.

То нағирьяд сабини гаҳвора,
Қай диҳад шир модари ғамхор? *Шамси Табрезӣ*
сабину мусин кудаку пир, хурду калон.

Шикаста тоати у қомати сабину мусин,
Бибаста қудрати у гардани сабоҳу масо. *Анварӣ*

САБҚ а. سبق ниг. сабақ II.

САБҚАТ а. سبقت пешӣ гирифтан, пеш гузашта рафтан
аз чизе ё касе; пешдастӣ, пешӣ.

Қасро ба роҳи шавқат сабқат ба мо набошад,
Як гом сояи пушт аз офтоб моро. *Шавкат*

сабақг гирифтан пеш гузашта рафтан; пешдастӣ на-
мудан.

Чун Яминуддавла ба Сурса расид, Сиёсатӣ-тагин

сабкат гирифта, султон Абуабдуллоҳи Тоиро бо лашкар аз ақиби ӯ фиристод. «*Равзат-ус-сафо*»

САБҚУЛЛИСОН *a.* سبق اللسان сухани ба ногоҳ сарзада, гапи бадохатан гуфташуда.

Чӣ лутф аст ин ки фармудӣ, магар сабқуллисон будат,

Чӣ ҳарф аст ин ки овардӣ, магар саҳвулкалам кардӣ. *Саъдӣ*

САБЌУ(И) (سبو *ниг.* сабу.

САБЌКАШ سبق كاش *ниг.* сабукаш.

САБЌС سبوس *пўсти* резашудаи гандум, ҷав ва ғ., ки пас аз бехтани орд мемонад.

Илм ҷӯй аз кутубҳои фусӯс,
Завқ ҷӯй ту зи ҳалвои сабӯс. *Румӣ*

Зи имсоки парвезани обнус
Шуда курси хуршед нони сабӯс. *Сайидо*

САБЌЪ *a.* سبع *ниг.* сабъ I.

САБЌЪСИРАТ سبع سيرت *ниг.* сабъсират.

САБЌЙ سبعى *ниг.* сабъӣ.

САБЌҲ *a.* صبح 1. пагоҳии барвақт; 2. майнӯшии сахар-гоҳӣ барои дафъи хумор.

Маро соқӣ аз ваъдаи эзидист,
Сабӯҳ аз харобӣ, май аз бехудист. *Низомӣ*

САБЌҲИЗАДА صبوحى زده майзада, майхора.

Ба сафои дили риндони сабӯҳизадагон
Бас дари баста ба мифтоҳи дуо бикшоянд. *Ҳофиз*

САБЌҲӢ صبوحى майхӯрии пагоҳӣ барои дафъи хумор; майхӯрӣ.

Биё, соқӣ, он роҳатангези рӯх
Видеҳ то сабӯҳӣ кунам дар сабӯҳ. *Низомӣ*

Чаҳонро тозатар доданд рӯҳе,
Ба сар бурданд шабро дар сабӯҳӣ. *Низомӣ*

сабӯҳӣ задан шароби пагоҳӣ нӯшидан барои дафъи хумор.

Ҳар ки сабӯҳӣ занад, бо дили хуррам бувад,
Бо ду лаби мушкбӯ, бо ду руҳи ҳури ин.

Манучеҳрӣ

Чингизхон, ки сабӯҳӣ зада, сархуш буд, ... тан-ҳо аз хона берун омад. «*Таърихи Фаршита*»

сабӯҳӣ кардан шароби пагоҳӣ нӯшидан; май хӯрдан.

Дар сахаре, ки подшоҳ сабӯҳӣ карда буд, [Рӯдакӣ] ин абъетро бар оҳанги уд соз кард ва бихонд. *Ҷомӣ*

САБҲА *a.* سبحة *аслаш* субҳа.

САВБ I *a.* صوب тараф, ҷониб, сӯй, самт, чихат.

Ҳузури ту дар савби ин санглох
Диёри маро неъмате шуд фарох. *Низомӣ*

Баъд аз як моҳ қори ман аз он ҷо тамом шуда,
ба савби Бухоро муроҷиат намудам.

Аҳмади Донииш

Инони интиқом аз савби гуноҳи ӯ маътуф сохта,
аз мӯҳликаи ҳабс озод кардам. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

савби савоб роҳи ростӣ ва дурустӣ.

Ин тадбир аз савби савоб мунҳариф аст.

«Анвори Суҳайлӣ»

САВБ II *a.* ثوب либос, пӯшок.

Доманкашон ҳамешуд дар савби заркашида,
Сад мохру зи рашкаш ҷайби қасаб дарида. *Ҳофиз*
Ҳар кӣ ўро кӯр бошад чашми тан,
Мекунад олуда ӯ савби бадан. *Шоҳидӣ*

САВБА||СЌБА *a.* صوبه вилоят, қисми муайяне аз мамлакат, ноҳия (дар Ҳиндустон).

САВБАДОР||СЌБАДОР صوبه دار ҳокими вилоят (дар Ҳиндустон).

Низомулмулк, ки ... савбадори Давлатобод ... шуда буд, рафт. «*Таърихи Фаршита*»

САВГАНД سو گند қасам.

Эй ба дида, дареғ хоки дарат,
Ҳама савганди ман ба ҷону сарат! *Анварӣ*
Қушо лаб, гарат ҳаст аз ин ваъда бим,
Ба талқини савгандҳои азим. *Ҷомӣ*

савганди муғаллаза қасами саҳт, савганди шадид.

Ва амир Ҳалаф ҳам аҳд карда буд ва савгандони муғаллаза хӯрда. «*Таърихи Систон*»

савганд додан ба қасам маҷбур кардан, қасам хӯрдан.

Ҳоҷа Ҳумомро иштибоҳ намонд, ки ин мард Саъдист. Савганд дод, ки ту Саъдӣ ҳастӣ? Шайх Саъдӣ гуфт: Бале! «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

савганд ёд кардан қасам хӯрдан.

Башир барфавр савганди ғилоза ва шидода ёд кард. «*Равзат-ус-сафо*»

савганд рафта қасам ёд кардан.

Бар чунин аҳд рафташон савганд,
Ин зи бедод раст, он зи газанд. *Низомӣ*

савганд хӯрдан қасам ёд кардан.

[Аъробӣ] даст боз кашид ва савганд хӯрд, ки дигар бар мондаи вай таом нахӯрам. *Ҷомӣ*

Мехӯрд падар барои фарзанд
Як не, ду не, ҳазор савганд. *Шоҳин*

савганд шикастан вайрон шудани қасам, иҷро нашудани қасам.

Кардаи аҳди вафо, ман хӯрдам савганди меҳр,
Бишканад аҳди ту, аммо нашканад савганди ман.

Ҳилолӣ

САВГАНДНОМА سو گندنامه қасамнома, аҳдномаи ба қасам таъкидшуда.

Савгандномае бошад бо шароити тамом, ки вазир онро бар забон ронад ва ҳатти ҳешро бар он нависад. «*Таърихи Байҳақӣ*»

САВДО I *a.* سودا 1. яке аз чор унсурҳои бадани инсон (сафро, балғам, хун, савдо), ки ба ранги сиёҳ аст ва дар тасаввури тибби қадим асоси зиндагиро ташкил медиҳад.

Ва чун савдо бувад рангҳои сиёҳ ва чун сардӣ ғолиб бувад, ях намояд. *Ибни Сино*

Савдо дар сувайдои сина ғолиб шуд. *Авфӣ*

На зи сафрост гунаи зардам,
На зи савдост шӯълаи дардам. *Бедил*

2. маҷ. девонагӣ; шайдоӣ, ҳавову ҳавас.

Зи савдову ошуртагӣ бар қадаш
Барандохтам санге аз марқадаш. *Саъдӣ*

Рузгорест, ки савдои бутон дини ман аст,
Ғами ин кор нашоти дили ғамгини ман аст.

Хофиз

савдо баровардан савдой шудан; девонаавзоъ шудан.

Ҳамесоз, Анварӣ, бо дарди ишқаш,
Ки халқ аз ишқи у савдо баровард. *Анварӣ*

3. хаёл, орзу, хоҳиш; тақозо; орзуи беҳуда, хаёли хом.

Савдон ин савод макун беш дар димоғ,
Таклифи ин касиф манеҳ пеш дар равон. *Хоқонӣ*

Ҳар киро савдон сарфарозӣ падид ояд, поймоли
хар сифла нахоҳад шуд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ба хуррамию хушӣ бигзарон ҷаҳон, ки ҷаҳон
Ба ҳар чи ҷуз хушиву хурраи, ҳама савдост.

Анварӣ

4. ғам, ғусса; ташвиш.

Майпарастонем, аз савдои фардо форигем,
Ҳар чӣ бо мо медиҳанд, имрӯз менушем мо.

Сайидо

◇ **савдон авҳом** фикрхон ботил, умедҳои баръобас.

Бигзар аз савдон авҳоми хаёли симу зар,
То кучо хоҳӣ кашидан миннати иксирро? *Туграл*

савдон нон саргардонӣ барои нон, талоши ризқу рӯзӣ барои таъмини маишат.

Матарсед аз ин қаҳти сайдафганон,
Мабешед ранҷа зи савдон нон. *Ҳотифӣ*

савдон хом хаёли хом, орзуи ношуданӣ.

Эй беҳирад, бад-ин сон савдон хом то кай? *Савдо*

савдо варзидан ба ишқ гирифтोर будан, ба роҳи ишқ даромадан.

Ман кистам, ки варзам савдон чун ту ёре,
Ҳайф оядам, ки бошӣ машғули хоксоре.

Қамоли Хучандӣ

савдо қардан майлу ҳаваси шадид изҳор қардан, изҳори эҳтирос намудан; ба шӯр омадан; кашмакаш қардан.

Эй рақиб, ин ҳама савдо макуну ҷанг маҷӯй,
Барканам дида, ки ман дида аз ӯ барнаканам.

Саъдӣ

Эй ки бо ман мекунӣ савдо, ба худ андеша кун!
Дар бисотам дуди оҳу дар дуконам оташ аст!

Сайидо

савдон беҳуда (ё хом) пухтан хаёли хом, орзуи ношуданӣ дар сар доштан.

Ғадое, ки аз подшаҳ хост духт,
Қафо хурду савдон беҳуда пухт. *Саъдӣ*

САВДО II سودا тичорат, харидуфурӯш.

Дар чайби хар муомала нафъе мутамаккин аст
ва дар таъби хар савдо суде мутамаккин. *Бедил*

савдо қардан харидуфурӯш қардан; харидан; фурӯхтан.
Хуморолудаам, суду зиёни худ намедонам,
Ба як паймона савдо мекунам дунёву уқборо.

Соиб

САВДОВИЯТ||САВДОИЯТ *а. سودائيت||سوداويت* гирифтори ба савдо, молихулиёӣ, девонаҳолиӣ.

Савдовияти мизоч аз гуфтору кирдораш пайдо
ва аморати қиллати фаҳм ва сахофати раъй дар
ҳаракату саканоташ хувайдо. «*Равзат-ус-сафо*»

САВДОВӢ سوداوى *ниг.* савдой.

САВДОГАР سوداگر он кӣ бо хариду фурӯш машғул аст,
тоҷир.

САВДОГАРӢ سوداگرى тичорат, харидуфурӯш; бозаргонӣ
Мар-шуморо низ дар савдогарӣ
Даст кай ҷунбад, ҷу набвад муштарӣ. *Румӣ*

САВДОЗАДА سودازده молихулиёӣ, девонавазъ; маҷ-
ошиқ, дилдода, шайдоӣ.

То сари зулфи ту дар дасти насим афтодаст,
Дили савдозада аз ғусса дуним афтодаст. *Хофиз*
Савдозадаро гӯшаи майхона бисозад,
Эй мутриби раҳзан, раҳи майхона кадом аст?

Қамоли Хучандӣ

САВДОИМИЗОЧ سودائى مزاج девонамизоч, он кӣ мизочаш
номӯътадил аст.

САВДОИЯТ *а. سودائيت* *ниг.* савдовият.

САВДОӢ||САВДОВӢ *а. سوداوى||سودائى* мансуб ба савдо I.

Молихулиё иллатест, ки атиббо дар муолаҷати у
фурӯ монанд, агар чи амрози савдовӣ ҳама муз-
мин аст. (1) *Низомии Арӯзӣ*

Сити ишқат кай ниҳон монад, ки чун савдоиён
Бар сари бозори расвой задем ин кӯсро (2). *Ҷомӣ*

САВИЯ||САВИЯТ *а. سويه||سويت* баробарӣ, мусовот.

Миёни Суҳо ва офтоб ва шайбу шабоб чӣ савият?
«*Оини ниғориш*»

Фармуд ки... ин маънӣ сабаби истидомати дав-
лат шиносанд ва аз тариқи савияту адолат дарна-
гузаранд. «*Равзат-ус-сафо*»

ба савият баробар, ба таври баробар, аз рӯи баро-
барӣ ва мусовот.

Уро хостаи бисъёр буд ва гуфт: Ин хостаҳо, ки
аз ман бимонад, ба савият ба фарзандони ман қис-
мат қардем. «*Равзат-ус-сафо*»

САВИҚ *а. سويق* 1. машрубот.

Абусуфъён ва қурайшиён, ки мегурехтанд, ан-
бонҳои савиқ дар роҳ меандохтанд.

«Таърихи Табарӣ»

2. орди гандум ва ё ҷави биръёнкарда; хуроқӣ.

Абӯнаسر... аз Бағдод қут нахӯрд, аз Антоқия
вайро савиқ меоварданд. *Ҷомӣ*

САВЛ *а. سول* ҳамла, ҳуҷум.

Сад ҳазорон гӯри даҳшоха(и) далер
Чун адам бошад ба пеши савли шер. *Румӣ*

САВЛАТ *а. صولت* 1. ҳамла ва ҳуҷуми боҳашму ғазаб;
ҳашмигинӣ, қаҳру ғазаб.

Моҳ чун ба ҷиҳати иқтибоси нур ба дӯздӣ мут-
тахам шуда аз бими савлати қаҳраш дар ҳиҷоби
торӣ мутаворӣ гардид. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

Аз ҳиддату савлати подшоҳон бар ҳазар бояд
буд. *Саъдӣ*

савлату садама ҳамлаву ҳуҷум; қудрату хайбат.

Чун савлату садамати роёти ҳумоюн мушоҳада
қарданд, рӯи баҳти эшон тира ва чашми умеди
онҳо хира гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. зуру қувват, тавоноӣ, хайбату салобат.

Сиёхгӯро гуфтанд: Туро мулозамати шер ба
чӣ ваҷх иштиёр уфтод? Гуфт: То фазлаи сайдаш

меҳӯрам ва аз шарри душманон дар паноҳи савла-
таш зиндагонӣ мекунам. *Саъдӣ*

Пешу неруям кунад Рустам сучуди эътироф,
Гар бибинад савлати бозуи дастони маро. *Турғал*

3. шукӯх, шавкат.

Ў мири қабила, ман гадоям,
Бо савлати ӯ кучо бас оям?! *Ҷомӣ*

САВЛАҶОН *а.* صولجان *шакли арабишудаи чавгон.*

Чун ту гӯӣ, чун ту гӯӣ нотавон,
Ман шаҳи майдон, ба дастам савлаҷон. *Шоҳидӣ*

Нилуфари бустони ишқ аст,
Гӯӣ хами савлаҷони ишқ аст. *Ҷомӣ*

◇ **сар аз савлаҷони чизе тобидан** саркашӣ кардан,
итоат накардан.

Агар сар аз савлаҷони авомир битобад, ... монан-
ди гӯӣ дар олам саргардон шавад.

«Равзат-ус-сафо»

САВМ *а.* صوم рӯза, рӯзадорӣ.

Гар муҳаббат фикрату маънистӣ,
Сурати савму намозат нестӣ. *Румӣ*

Чу рӯи писар дар падар буду қавм,
Ниҳон хурду пайдо ба сар бурд савм. *Саъдӣ*

САВМАА; **ЎСҶМИА** *а.* صومعه ибодатгоҳ, ҳуҷра барои иба-
дат (бештар маҳсуси рӯхбонони насронӣ).

Чун ба Шом наздик расид, ба дари савмаан ро-
ҳибе фуруд омад. *«Таърихи Табарӣ»*

Зохиде гусфанде фарбеҳ харида, расане дар гар-
дани ӯ баста ба чониби савмаан худ мекашид.

«Нигори дониш»

Чунон ба даври лабат майкашӣ ривоч гирифт,

Ки шайхи савмааро чуби тоқ мисвок аст. *Шавкат*

САВОБ I *а.* ثواب музд ва подоши хайр, мукофоти кори
нек; кори нек, кори хайр.

Ҳар касе бар ҳасаби хусни амал савоб ёбанд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

На чашм аз ту дорам ба некӣ, савоб,
Ки бинам ба ҷурм аз ту чандин азоб. *Саъдӣ*

Як навъ ихтиёрӣ ҷузвӣ ба даст дорад, кӯшиш
кунад, то савоб бар гуноҳ роҷеҳ ояд.

Аҳмади Дониш

САВОБ II *а.* صواب 1. ростӣ, дурустӣ.

Турку тоҷику араб гар ошиқанд,
Ҳамраҳанд аз рӯи маънӣ дар савоб.

Шамси Табретӣ

Аввал назар зи даст бирафтам инони ақл,
В-оиро ки ақл рафт, чӣ донад савобро? *Саъдӣ*

Савоб он, ки аз пояш занам, то даст баста назди
асас орам. *Аҳмади Дониш*

Аҷузани бечора дар миёна музтарибу ҳайрон, ки
ба кадом як аз онҳо ҷавоб диҳад, дар ин боб хато
аз савоб фарқ наметавонист кард. *Садри Зиё*

2. рост, дуруст, ҳақ.

[Ҷозонхон] ба ҳар вақт, ки аз ҷое элҷие расад,
бе муроҷиат ба аркони давлат ва фикру мушо-
вараг дар он боб ҷавобҳои савоб фармуд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Хотири ман аз ин ҷавоби босавоб аз дағдағаҳо
фориг гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Сухан бе тааммул кам афтад савоб,
Забонро инон аз хато боз тоб! *Ҷомӣ*

ба **ваҷҳи савоб** ба тариқи ростӣ, дуруст, ҳақ.

Гуямат нуктае ба ваҷҳи савоб,
Ки шавад з-ин суол саъб ҷавоб. *Ҷомӣ*

бар савоб рост ва дуруст, ҳақ.

Чун ки рои шумо бар савоб аст, маро бар сари
он сухан гуфтан ҳикмат набошад. *Саъдӣ*

савоб дидан маслиҳат дидан, рост ва дуруст шумур-
дан.

Баъд аз он чунон савоб дид, ки вайрон кунанд,
фармуд, то он саройро бардоштад.

«Таърихи Наршаҳӣ»

савоб омадан рост ва дуруст омадан, маслиҳат ва
салоҳ донистан.

Чу очиз гашт Хисрав дар ҷавобаш,
Наёмад беш пурсидан савобаш. *Низомӣ*

САВОБАНДҶҶҶ ثواب اندوزى бисъёр кори хайр кардан.

Дар ин вақт андешидем, ки чун ғараз аз ин тад-
бир ва тартиб рафоҳияти халқ аст ва савобандӯзӣ,
чандон саъй намоем, то он қоида мустаҳкамтар
шавад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

САВОБДИД صواب دید фикру раъи рост ва дуруст, масла-
хатбинӣ, салоҳдид.

Савобдиди вайро мураҷҷаҳ доред!

«Равзат-ус-сафо»

Низомшоҳи Баҳрӣ ба савобдиди Ҳоча Мирак ...
баргашт. *«Таърихи Фаршиста»*

САВОБИТ *а.* ثواب ҷ. собита.

[Ҳукамо] ба анвои тафаккуру тааммул бо муло-
ҳази тулӯи дараҷоту назароти савобит ва сайёрот
пардохтанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Савобит фитоданд хору диҷам,
Ба роҳаш барафшонда муште дирам. *Ҷомӣ*

САВОБИҚ *а.* سوابق ҷ. собиқа.

Амрро бо Муслима ҳуқуқи бисъёр ва савобиқи
бешумор буд. (2) *Авфӣ*

Сарҳангони подшоҳ ба савобиқи неъматӣ у муъ-
тариф буданд. (1) *Саъдӣ*

САВОД *а.* سواد 1. сиёҳӣ, сиёҳрангӣ.

Саводи шаб ба вақти субҳ бар ман
Ҳамегашт аз баёзи барф мушқил. *Заҳири Форъбӣ*

Намуди холи мушқин бар баёзи чеҳраи зебо
Саводи нуктае аз мушқ бар барги суман дидам.
Фузулӣ

2. торикӣ, зулмат.

Пас меафтад моҳ дар сояи замин ва боқӣ мемо-
над дар саводи аслии худ. *«Аҷоиб-ул-маҳлуқот»*

саводи шом торикӣ аввали шаб.

Зиҳӣ, ба дастӣ ту тули замона тӯморе
Саводи шом бувад сатру субҳ байни сутур.

Шавкат

3. сиёҳии чизе, ки аз дур намоеён мешавад; 4. кас-
рат, бисъёрӣ, анбӯҳӣ.

Худро чун шере ёфт, ки аз касрати сайд наан-
дешад ва монанди гурге, ки аз саводи рама чира-
тар гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

5. нусха, рӯнавис; навишта.

Яҳъё саводи амонномаро ба Фазл фиристод.
«Равзат-ус-сафо»

Нависандаи ин хучаста савод
Зи лешина дафтар чунин ёд дод. *Ҳотиғӣ*
Саям дорушшухуди иттиҳод аст,
Ки асл он чо мутобиқ бо савод аст. *Нозим*

6. снѣхнавис, мусаввада.

Мулуки рӯи замин бар саводи маншурат
Ниҳода сар чу қалам бар баёзи бағдодӣ. *Сағдӣ*
Саводи шеър, ки қардам ба ёдгор рақам,
Ба рӯи даҳр бимонад, ки ёдгори ман аст. *Шоҳин*
савод қардан (ё намудан) навиштан, мусаввада қардан.
Саводе қардаам, имруз баёз кунанд.

«Таврихи Байҳақӣ»

7. хонда ва навишта тавонистан; савод кушодан хондану навиштанро ёд гирифтан.

Ба тифлӣ чу по дар дабистон ниҳод,
Ба андак таваҷҷӯҳ саводаш кушод. *Садри Зиё*

8. он чӣ дар хошия ва гирди варақ навишта мешавад.

Пайкаре баста бар саводи паранд,
Пайкаре дилфиребу дидаписанд. *Низомӣ*
Агар бар зулфи хубон шеър бандад,
Саводи нусхааш бар мушк хандад. *Ҳозиқ*

9. гирд, атроф; атроф ва музофоти шаҳр.

Рузе ҳамгинони қофилаи беихтиёрӣ аз саводи
водии Бандароин мегузаштам. *Бедил*

Он савод, ки ба назар намоён аст, саводи
Пишовар аст. *Аҳмади Дониш*

10. сатҳи замин; сарзамин, кишвар, мамлакат.

Аҷаб монд шаҳ з-он биҳишти савод,
Ки чун оварад хандаи бемурод. *Низомӣ*
Маро табиби дил андарз гунае қардаст:
Дар ин савод битарс аз ҳаводиси савдо. *Ҳоқонӣ*

◇ саводи басар *ниг.* саводи дида.

... Ки эй хоки поят саводи басар,
На як, балки аз сад ҳазорон падар. *Шоҳин*

саводи дида (ё чашм) мардумаки чашм.

Шабе ҳамчун саводи чашми покон,
Ниҳуфта рӯ зи чашми хобнокон. *Хисрави Деҳлавӣ*
Саводи дидаи ғамдидаам ба ашк машӯй,
Ки нақши холи туам ҳаргиз аз назар наравад. *Ҳофиз*

саводи лавҳи биниш мардумаки чашм.

Саводи лавҳи бинишро азиз аз баҳри он дорам,
Ки ҷонро нусхае бошад зи лавҳи холи ҷиндуят. *Ҳофиз*

саводи мушавваш *киноя* аз зулфи парешон.

Нақши зулфи ту рост натвон сохт,
К-он саводе мушавваш афтодаст. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

саводи нарғис *киноя* аз мардумаки чашми ёр.

Сапедӣ шуд зи мушқин мӯҳрааш дур,
Даромад дар саводи нарғисаш нур. *Ҷомӣ*

саводи нуқтан биниш мардумаки чашм.

Саводи нуқтан биниш зи холи туст маро,
Ки қадри гавҳари яқдона гавҳари донда. *Ҳофиз*
саводи чашм *ниг.* саводи дида.

САВОДОТ *а.* سوادات *ч.* савод.

Дорулмулки Ҳирот ва саводот ва мазорей ва
қасабот аз ин об мунтафеъ мешаванд. (9)
«Равзат-ус-сафо»

САВОДУЛВАЦҲ *а.* سوادالوجه *рӯсиёҳӣ.*

Холи мушқинат саводулваҷҳи мост,
Ин бувад бар рух нишони ошиқон.

Қамолӣ Хуҷандӣ

САВОИҚ *а.* صواعق *ч.* сонқа.

Тоифае ба қалъа даррафтанд ва хотир аз му-
ҳимми ӯ фориг сохтанд ва аз савоиқи сайфу синони
ӯ бозрастанд. «Равзат-ус-сафо»

САВОЛИФ *а.* سوانف *ч.* солиф, солифа.

[Шағол гуфт:] Малик ... саволифи хидмати маро
бехуда дар маърази тазъе овард.

«Анвори Суҳайлӣ»

САВОМЕЪ *а.* صوامع *ч.* савмаа||сӯмиа.

Ў ба ҷои байтуласном каноис ва савомеъ бино
ниҳод. «Равзат-ус-сафо»

Ҷазбаи ишқи ту берун мекунад аз роҳи шавқ
Зоҳидонро аз савомеъ, роҳибонро аз куншт.

Шоҳин

САВОНЕҲ *а.* سوانح *ч.* сониха.

Ҷамоате аз мурғон фароҳам омаданд ва итти-
фоқ намуданд бар он, ки моро амире ва пешвое
бояд, то дар савонеҳи умур ба вай рӯҷӯ намоем.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ин абъет низ аз савонеҳи афкори эшон аст, ки
аз лисони он шайхзода шӯҳрат ёфт. *Восифӣ*

САВОНЕҲОТ *а.* سوانحات *ч.* савонеҳ яъне чамғулҷамғи сониха.

Аз ранчи роҳ ва савонеҳоти сафар истифсор на-
муд. *Аҳмади Дониш*

САВОР||СУВОР *سوار 1.* касе, ки ба болон асп ва ё мар-
қаби дигар нишаста меравад, роқиб.

... Чунон ки саворе, ки бар аспе нишаста бувад,
то ба ҷое расад ва он чо қарор гирад.

Ибни Сино

Барафтод чун парда аз рӯи қор,
Бар он борағӣ ёфт худро савор. *Бедил*

савори набард савори шуҷоъ, савори далер, ҷанг-
чӯй.

Ба гуфтори духтар басанда накард,
Ба Баҳром гуфт: Эй савори набард!.. *Фирдавӣ*

2. аскарӣ савора.

Нахустин аз он лашқари номдор
Саворони шамшерзан сӣ ҳазор. *Фирдавӣ*

Бисъёр ғаноим ба даст афтод, чунон ки ҳар са-
вореро се ҳазор дирам расид ва пиёдаро ду ҳазор.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ савор шудани офтоб бар Шер *киноя* аз даромадани
офтоб ба бурҷи Асад, ки мутобиқи моҳи июль аст.

Офтоб ар савор шуд бар Шер,
Ҳастае шери офтобсавор. *Ҳоқонӣ*

САВОРА||СУВОРА *سواره 1.* он кӣ савор аст; дар ҳолати
саворӣ будан.

Ғар ба ғӯристонӣ муштоқон савора бигзарӣ,
Ҷон диҳад дар тан садои сумми аспат мурдаро.
Ҷомӣ

2. аскарӣ аспсавор.

САВОРИЙ||**СУВОРИЙ** سوارى 1. савор будан; асптози.

Дар савори ту лофи фахр мазан,
Ки туро чои лофу машғала нест. *Анварӣ*

2. чорпое, ки ба он савор мешаванд; асп.

Мекард равону захмкорӣ
Ду нима сувораву суворӣ. *Шоҳин*

САВОҚИБ а. ثواقب *чамъ* 1. ҷ. соқиб; 2. снтораҳо.

Дар ҳаво чуз рафтори кавокиб ва чаҳидани са-
вокиб чизе ба назар нарасид. *Аҳмади Дониш*

САВОҲИБ а. صواحب дӯстон, ҳамсӯхбатон.

Агар з-он ки дорӣ сари мизбонӣ,
Зи мо беҳ набинӣ анису савоҳиб. *Манучехрӣ*

САВОҲИЛ а. سواحل ҷ. соҳил.

Ба даръёву савоҳил чун ҳизаброн
Лаболаб дод давр аз хуни габрон.

Хисрави Деҳлавӣ

Агар касе дар шутуг ва савоҳил бошад, зиёдатни
об ... мушоҳада кунад. «*Аҷоиб-ул-махлуқот*»

савоҳил-савоҳил лаб-лаби об.

Бурун рафт з-он кӯчгаҳ шаҳриёр
Савоҳил-савоҳил ба даръёканор. *Низомӣ*

САВР а. ثور 1. гови нар.

Ва навъи изофӣ гоҳ бувад, ки бар чизҳои мух-
талифулҳақоик уфтад монанди инсон ва савр.

Насриддини Тӯсӣ

2. *нуч.* номи бурҷи дуйӯм аз дувоздаҳ бурҷи осмон,
ки ба тоҷикӣ Гусола меноманд; *ниг.* минтақа-тул-
бурҷ.

Савр, ки буд гавҳари Парвинш бор,
Бори гуҳар кард ба пояш нисор. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ду гови боркаш буданд, ки Саври гардун бо
қуввати эшон тоқати муқовамаат надоштӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

САВРАТ а. سورت тезӣ ва тундӣ ҳар чиз, шиддат; қув-
ват ва зӯрӣ.

Ҳоли ғазбон баъд аз сукуни саврати ғазаб мушо-
бахат (дорад) ... ба ҳоли маст. *Авфӣ*

Ҳар кадом чанд қадаҳе даркашиданд ва саврати
шароб асар кард ва Хоразмшоҳро ҳозир карданд
ва чандон ки бо ӯ сухан гуфтанд, ҷавоб надод.

«Равзат-ус-сафо»

САВСАН||**СҶСАН** سوسن 1. гулест пиёзбех, ки баргҳои
борику баланд буда, гулҳои рангоранги зебо дорад;
савсани азрақ савсани кабуд, бунафшаранг; **савсани**
озод(а) савсани сафед.

Ҷӣ расидаст ба лола зи руҳат чуз ҳасрат,
Ҳасрат он аст, ки бар савсани озод расад. *Анварӣ*
Аз забони савсани озодаам омад ба гӯш,
К-андар ин дайри куҳан кори сабукборон хуш аст.

Хофиз

2. номи зане ҷодугар ва созанда дар Тӯрони қадим.

Чу Савсан зи Афросиёб ин шунид,
Ба кирдори даръё дилаш бардамид. *Фирдавӣ*

◇ **аз савсан хирӣ** (ё **хайрӣ**) (**бар**)**дамидан** бадҳол ва
баргаштабахт гардидан.

Хира гашта ба хомтадбирӣ,
Бардамида зи савсанаш хирӣ. *Низомӣ*

САВТ I а. صوت 1. садо, овоз.

Ба ҳусни савт чу булбул муқайяди назмам,
Ба ҷурми ҳусн чу Юсуф асири зиндонӣ. *Рӯдакӣ*
Чу моҳӣ шавам ғарқи даръён жарф,
Забонро фуру бандам аз савту ҳарф. *Ҷомӣ*

2. оҳанги мусиқӣ.

Мутрибо, фармони мо бишнава, равон кун як-ду
савт.

Чун эн ҳалқи шиша аз ҳар сӯ баромад қул-қул
Қамоли Хуҷандӣ

Он қадар сар то ба по савти фироқаш хондаем.
Пой то сар, ҳамчу тори соз, фаръедем мо. *Туғрал*

◇ **Савти Чоргоҳ** *мус.* яке аз оҳангҳои «Шашмақом»;
савти ҳазор хониши булбул.

САВТ II а. سوط тозиёна.

САВҶОТ||**САВҚОТ** т. سوغات|سوقات тухфан сафар, раҳ-
овард; тухфа, ҳадя.

Гар насими сахар аз зулфи ту бӯе орад,
Ҷон фишонем ба савҷоти насими ту, на сим!

Сағдӣ

Султон аз омадани ӯ хушҳолихо намуд ва чаши-
хо ороғт ва ба якдигар ҳадяҳо ва савҷотҳо до-
данд. «*Таърихи Фариста*»

САВӢ а. سوى рост, ҳамвор, муставӣ; баробар.

Нӯх нӯх сад сол дар роҳи савӣ
Буд, ҳар рӯзеш тазкири наве. *Румӣ*

САВҚ а. سوق рондан, рониш.

Аз рафтани халқ ҷавқ дар ҷавқ
Шуд соҳати дашт арсан савқ. *Шоҳин*

САВҚОТ т. سوقات *ниг.* савҷот.

САГ سگ ҳайвони аҳли маълум, калб; **саги сайд** саги
шиқорӣ.

Натобад саги сайд рӯй аз паланг,
Зи рӯбах рамад шери нодидачанг. *Сағдӣ*

Ба хуни дидаву дил кардаам сайди саги кӯяш.
Саги сайдам дар ин сахро, шикоре кардаам пайс.

Фузулӣ

◇ (**ин**) **саги аблақ** шабу рӯз, гардиши рӯзгор, рӯз-
гор, дунъе.

Натарсӣ з-ин саги аблақ, ки даррандаст пеши ту.
Басе шерони дандонхой пай кардаст дандонаш.

Ҳоқонӣ

саги остон *киноя* аз хизматгори содиқ; мухлис, ва-
фодор.

Эй ман саги остони Ҷомӣ,
Ҳоки дари Хисраву Низомӣ. *Ҳилолӣ*

саги ҳарзамараз *киноя* аз касе, ки аз дунболи коре
беҳуда ва ношуданӣ меравад.

Орзу чанд ба ҳар сӯй кашонад моро,
Ин саги ҳарзамараз чанд давонад моро? *Соиб*

САГДИЛ سگدل *киноя* аз саҳтдил, бераҳм, озордиҳанда.

Ҳама кас ошиқи дунъёву мо фориг зи ғам, иғ-
Ғами маъшуқи сагдил ҳаст бар ушшоқи сагҷона.

Ҳоқонӣ

Гар озарм хоҳем аз ин сагдилон,
Нахонандамон оқилон оқилон. *Низомӣ*

САГДИЛӢ سگدلی киноя аз сахтдилӣ, озордихандағӣ; бад-
феълӣ.

Бо ҳама сагдилӣ шикори мананд,
Гӯсфандони марғзори мананд. *Низомӣ*

САГЗАН سگزن тири майда, ки пайконаш бисъёр борик ва
тез аст.

Бас дӯхта сагзанат чу сӯзан
Дар заҳра чигар мубаттаронро. *Хоқонӣ*

САГЗИСТОН||**СИГЗИСТОН** سگزستان номи қадими Систон.

САГӢ||**СИГӢ**||**САКӢ** سگزی||سگزی 1. мансуб ба Сагзи-
стон; 2. мансуб ба сақҳо (қавми қадими ҳиндуевропағӣ);
3. сокини Систони қадим; 4. лақаби Рустами Достон;
5. лаҳҷаи систониён, ки яке аз забонҳои қадими эро-
нист.

... Ҳамоно, ки он сагзии чангҷӯ,
Ки чандон ҳаме баршумурдӣ ту з-ӯ... *Фирдавӣ*

САГМАГАС سگمگس хармагас.

Сагмагасро агар кунӣ мақлуб,
Қалби ӯ ғайри сагмагас нашавад. *Ҷомӣ*

САГСОР سگسار 1. сагмонанд; 2. маҷ. ҳарис; ҳариси дунё-
ву мол.

Даруни ту чу яке душман аст пинҳонӣ,
Ба ҷуз ҷафо набувад ҳеч дафъи он сагсор.

Шамси Табрэзӣ

3. одами сагсар, мувофиқи афсона, одаме, ки сараш
чун сари саг будааст.

Меҳроҷ — подшоҳи ... Ҳиндустон аз сагсорон та-
заллум намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

САГӢ سگӣ амали саг ҳамчун газидан ва даридан бо дан-
дон.

Тавон кард бо нокасон бадрағӣ,
Валекин наёяд зи мардум сағӣ. *Саъдӣ*

САГҶОН سگجان сахтҷон, тоқатовар ба сахтиҳо.

Ҷони саг дорам ба сахтӣ, варна сагҷон будаме,
Аз фиғони зор чун саг ҳам фуру н-осудаме.

Хоқонӣ

САГҶОНӢ سگجانی ҷонсахтӣ.

Қасе, к-аз рӯи сагҷонӣ нишинад дар паси зону,
Ба зону пеши сагсорон ништастан нест сомонаш.

Хоқонӣ

САД I صد 1. шумораи миқдори адади 100 (۱۰۰); 2. маҷ.
адади бисъёри номаълум; хеле бисъёр, аз ҳад зиёд,
(ҳамчун муболиға).

Гар май нахӯрӣ, таъна мазан мастонро,
Аз даст бихил ту ҳилату дастонро,
Ту ғарра аз онӣ, ки нанӯшӣ маи ноб,
Сад кор кунӣ, ки май ғулом аст онро. *Хайём*
Аз бас зи нанги гулшани ҳастӣ гузаштаем,
Чун най гиреҳ шудааст ба сад ҷо фиғони мо.

Бедил

сад дар (ё андар) сад тамоман, сад фоиз, сар то сар.

Сад андар сад ин дашт ҷои ман аст,
Баланд осмонаш ҳавои ман аст. *Фирдавӣ*

САД II||**САДД** а. صد 1. бастан, гирифтани пеши чизе; 2.
он ҷӣ ду чизро аз ҳам ҷудо мекунад, монеа, банд, хо-
ил, девор, девора.

Қалъа вайрон карду аз кофир ситад,
Баъд аз он барсохташ сад бурҷу сад. *Румӣ*
Яъҷуҷсон ба ҳар тарафе майл гар кунӣ,
Банданд пеши рӯи ту аз пушти даст сад. *Шоҳин*

садди мусаддад садди маҳкам, девори мустаҳками
вайроннашаванда; монеаи устувор.

Эй сарваре, ки ҳазми ту тасдиди мулкро
Ҳангоми дафъи ҳодиса садди мусаддад аст.

Анварӣ

садди роҳ он ҷӣ пеши роҳро мегирад, монеаи роҳ.

Ба Эрон дарорем аввал сипоҳ,
Агар шоҳи Эрон шавад садди роҳ. *Ҳотиғӣ*
Хасу хошок натвонад шудан бо барқ садди раҳ,
Сари худ меҳурад он кас, ки мегардад инонгирам.

Сайидо

3. банди об, дорғот.

Чонд-Биби тамоми шаб истода, кучику бузург
ва марду зани қалъаро бо садди раҳна боздошт.

«Таърихи Фарошта»

Бурҳоншоҳ Имодхонро назди роҷа Алихон фи-
ристода дар боби садди он селоб машварат намуд.

«Таърихи Фарошта»

4. маҷ. воситаи дафъ кардан; дафъ.

Ба мол садди фоқан муҳтоҷон кунӣ.

Аҳмади Дониш

◇ **садди Бобулабво** (ё **Бобулбо**) дарвозаи дарвоза-
ҳо, «Дарвозаи баҳри Ҳазар», деворест, ки гӯё аз
тарафи Искандари Мақдунӣ бино ёфтааст, Демир-қапу,
шаҳри Дарбанди имруза.

Садди Бобулбо ларзон шуд ба залзоли фано
Аз ниҳеби инчунин сад, к-уст фатҳулбоби фатҳ.

Хоқонӣ

садди Искандар (ё **Сикандар**) *ниг.* садди Бобулабво.

Зи ту дар оина наззора кардан,
Зи ман садди Сикандар пора кардан.

Хисрави Деҳлавӣ

Чу Яъҷуҷ бар қалъа монданд даст,
Даромад ба садди Сикандар шикаст. *Сайидо*

садди рамақ миқдори каме аз хӯрок, ки фақат боиси
барҳаёт мондани инсон мешавад, қути лоямут.

Ҳакимон дер-дер хӯранду обидон нимсер, зохи-
дон садди рамақ ва ҷавонон — то табақ нагиранд
ва пирон то арақ накунанд. *Саъдӣ*

садди Сикандар *ниг.* садди Искандар; садди Яъҷуҷ *ниг.*
садди Бобулабво.

Туро садди Яъҷуҷи куфр аз зар аст,
На рӯин чу девори Искандар аст. *Саъдӣ*

САДА I صدە гурӯҳи садкаса; дастан садкаса.

{Наврӯз} баҳона меовард, ки дарди пой монеи
вусули бандагист ва умарои садаи хеш ва мутаал-
лиқонро ҳозир гардонид. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Амирз Наврӯз... бо бисъёре аз умарои ҳазора
ва сада ба Ҳиндустон омад. «*Таърихи Фарошта*»

сарфарози сада сардори сада, юзбошӣ.

Ба дастури он сарфарози сада
Кашид ашҳабе тез зону зада. *Ҳотиғӣ*

САДА II سادە яке аз чашнҳои эронӣёни қадим, ки рӯзи даҳуми баҳманмоҳ (29-30 январь) барпо мешудааст ва дар ин рӯз оташи бисъёр меафрухтаанд.

Яке чашн кард он шабу бода хард,
Сада номи он чашни фархунда кард,
Зи Хушанг монд ин сада ёдгор,
Басе бод чун у дигар шахриёр. *Фирдавси*
Ба наврӯзи Ҷамшеду чашни сада,
Ки нав гашти оини оташкада ... *Низомӣ*

САДАД a. صداد ният, қасд, азм.

Абуали дар садади маъзарат омад.
«Равзат-ус-сафо»

[Ғозонхон] мааҳозо дар ҳеҷ коре таъҷил на-
фармояд, илло дар кори хайр ва ҳар он чӣ дар
садади фавот бошад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

дар садади чизе шудан (ё **гардидан**, **будан**) дар пан
чизе шудан, хоҳиш доштан ба чизе.

Сухани худ бо чамъе, ки дар садади шунидан
нестанд, зоеъ макун! *«Анвори Суҳайлӣ»*

Мавлоно дар садади он шуд, ки мардумро аз
Мирзо Бобур мутанаффир созад. *«Равзат-ус-сафо»*

Шуд фалак дар садади маъракаи носозӣ,
Қ-аз дили кӯдаки мо шавки тамошо бархост. *Соиб*

САДАМА||**САДАМАТ**||**САДМА**||**САДМАТ** a. صدمه||صدمات 1.
як бор ба ҳам задани ду чиз, зарб, зарба, латма.

Ба садамаи даст амома аз сар ҷудо шуд. *Авфӣ*
Дарҳам афгандашон ба садмаи теғ,
Қафи ӯ бод буд, эшон меғ. *Низомӣ*

Дарахт ҳамчунон ки дар рӯзи боди шадид би-
ларзад, ... ба садамаи ва ҷунбиши сахт гирифтोर
буд. *Аҳмади Дониш*

2. *мач.* савлат, хайбат, ҳамла ва ҳучум.

Лашкари Хоразм бо вучуди касрат дар бидояти
ҳол аз садамати сипоҳи султони соҳибқирон фирор
намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун савлату садамати роёти ҳумоюн мушоҳада кар-
данд, рӯи бахти эшон тира ва чашми умеди онҳо хи-
ра гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Фирузроӣ тоби садамаи рустамӣ наёварда худро
ба кӯхистон ... кашид. *«Таърихи Фарошта»*

3. *мач.* таъсири сахт; осеб, зарар.

Бистараш кардам зи барги настанан,
Кардам ӯро эмин аз садма(и) фитан. *Румӣ*

Бозандаро ... гушае, ки аз садамати замҳарир
маҳфуз монад, муяссар намешуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Агар ҳама фулод бувад, ба садамати оташ ночиз
шавад. *Аҳмади Дониш*

садаматӣ шаст лат додани қуллоби моҳигирӣ дар
вақти гирифтани моҳӣ аз тарафи моҳигир.

Моҳие дидай, ки садмати шаст,
Нарасонад ба коми у озор. *Заҳири Форъбӣ*

САДАМОТ a. صدمات ҷ. садама||садамат||садма||садмат.

Аҳолини Димишқ аз садамоти лашкари муғул
мушташғир гаштанд. (2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

САДАФ a. صدف 1. ҷилде, ки дар даруни он як навъ ҷон-
вари хурди бахрӣ ҷой дорад; 2. моддае, ки ба даруни са-
даф пайдо шуда батадриҷ ба гавҳар мубаддал мешавад.

Косан чашми ҳарисон пур нашуд,
То садаф конеъ нашуд, пурдур нашуд.
«Анвори Суҳайлӣ»
Зари бисъёр чун меҳраш ба каф буд,
Аз ин гавҳар вале холи садаф буд. *Ҳозиқ*

САДАФВОР صدفوار монанди садаф.

Шавад паланг кашафвор дар миёни ҳаҷар,
Равад наҳанг садафвор дар миёни миёҳ.
Абдулвосеи Чабалӣ

САДАҒУН صدفگون садафранг; **садафгун соғар** пиёлаи
сафеди садафмонанд.

Бас зари рухсорагон даръёкашони симкаш
Бар садафгун соғари гавҳарфишон афшондаанд.
Ҳоқонӣ

САДАФОСО صدفآسا садафмонанд, мисли садаф.

Садафосо зи даръён табақ тушбера берун шуд,
Ки ҷанголи ҳарифон бурд гавҳарҳои ғалтонро.
Савдӣ

САДАҚА a. صدقه пул ва чизе, ки ба фақирон ва бенавс-
ён чун хайрот дода мешавад.

Агар хурмо ёфтӣ, онҳоро бифурӯхтӣ ва садақа
додӣ. *Аттор*

Мисли ту хизматгори вафодор, ки барон шук-
ронаи саломати соҳибқораш ватанашро фурӯхта
садақаву нисор кунад, ҳаргиз мавҷуд намешавад.
Садрӣ Заӣ

САДАҚОТ a. صدقات ҷ. садақа.

Ва мардуми зиёнрасидаро тафаққуди аҳвол ка-
мобеш бикунанд, ки аз аъзами садақот ва аҷалли
ҳасанот аст. *Аҳмади Дониш*

САДБАРГ صديبرگ гули сербарги хушбу.

Ҳазорон сифат гул дамида зи санг,
Зи садбаргу дуруӣ аз ҳафтранг. *Асадӣ*

САДГЕС صد گيس *ниг.* саджес.

САДД a. سد *ниг.* сад II.

САДИД a. صديد устувор; рост ва дуруст; маҳкамирода.

Марди садид ва дабири некуҳат ба Ҳин-
дустон хоҷаро хидматҳо карда буд.
«Таърихи Байҳақӣ»

Марде садид буд ва мардумонро панд додӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоби»

САДИҚ a. صديق одами меҳрубон, вафодор, дӯсти самӣ-
мӣ.

Ҳар чӣ бар худ напосанданд, бар садӣқ напосан-
данд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

САДКЕС||**САДГЕС** صد گيس||صد گيس қавси қузаҳ, тире ка-
мон, рангинкамоне, ки дар вақти борону офтоб дар ос-
мон пайдо мешавад.

Меғ монандаи пунбасту варо бод над(д)оф,
Ҳаст саджес даруна, ки бад-у пунба зананд.
Абумуайяди Балхӣ

САДМА||**САДМАТ** a. صدمه||صدمات *ниг.* садама.

САДО a. صدا 1. савт, овоз.

Як савт бар ду гуна ҳамеоядат ба гуш,
Гоҳе нидо ҳаме ниҳияш ному гаҳ садо. *Ҷомӣ*
Мешавад охир сари бемағз помоли ҳаво,
Ин садо дар гуши ман аз табли султонӣ бувад.
Сайидо

садои мақдам шарфаи по.

Шабе, ки дар сарам он сабзпӯш меояд,
Садои мақдами Хизрам ба гуш меояд. *Сайидо*

садо кардан овоз баровардан; дам задан.

Чун садо кардӣ зи васл, эй ҳаҷр, хуни ман марез,
Бе ҷамоли ӯ чӣ кор ояд ба сад ғам чон маро?

Ибни Ямин

2. акси садо.

Ин ҷаҳон кӯҳ асту феъли мо нидо,
Суи мо ояд нидохоро садо. *Румӣ*

садо печидан танинандоз гардидан; акси садо пайдо шудан.

Махӯр, Соиб, фиреби фазл аз аммомаи зоҳид,
Ки дар гунбад зи бемағзӣ садо бисъёр мепечад.
Соиб

◇ садо фуруҳтан аз чизе овозаи беҳуда паҳн кардан;
лофу гизоф гуфтан.

Зи Ҷам умрест ҳастӣ рахт баста,
Садо мафруш аз ҷоми шикаста. *Бедил*

САДОД *а.* سداد ростӣ ва дурустӣ дар кирдору гуфтор;
адолат.

Ҷаҳон намонаду осори маъдалат монад,
Ба хайр кушу салоҳу садоу афву қарам. *Саъдӣ*

Дод аз ин аблаҳони гумрах, дод!
Мунҳариф аз тариқи ақлу садод. *Ҷомӣ*

Дар ин давр авзоъи ҷаҳониён бар салоҳу садод
аст. «*Таърихи Фаршита*»

садоу салоҳ росткорӣ ва некӯкорӣ.

Гарат ҳавост, ки ҳосил кунӣ зи даҳр фалох,
Қадам бирун манех аз ҷодаи садоу салоҳ.
Бедил

САДОРАТ *а.* صدارت 1. болонишинӣ; риёсат, риёсати маҷ-
лис ва ғ.

Имрӯз ҷои ҳар кас пайдо шавад зи хубон,
К-он моҳи маҷлисафруз андар садорат омад.

Ҳофиз

2. таър. вазорат, сарвазирӣ.

Чанд сол ба мансаби садорат ва устодии Абӯ-
туроб Мирзо мансуб буд. «*Равзат-ус-сафо*»

САДОҚ||СИДОҚ *а.* صداق кобин, маҳри зан.

Мӯътазид садоқи арӯсро ба тамоми камол тас-
лим намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Он зан тамоми моли ӯро ба ивази садок мута-
сарриф мешуд ва ба он ҷиҳат моли бисъёре ҷамъ
карда буд. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

САДОҚАТ *а.* صداقت дӯстии самимӣ, дӯстӣ ва ростӣ.

Мабодо... русуми садоқат фуру гузорад. *Авфӣ*

Аммо анвое, ки дар таҳти ҷинси адолат аст, ҳам
дувоздаҳ аст, — аввал садоқат... «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

САДПОРА صدپاره *ниг.* садчок.

САДР *а.* صدر 1. сина.

Садру заҳри Ҳусайнро ба сумми аспон музмаҳил
гардон! «*Равзат-ус-сафо*»

Ҷумла оламро нишон дода ба сабр,
З-он ки сабр омад ҷароғу нури садр. *Румӣ*

2. аввал, оғоз, аввали чизе.

Дар он ҷо ба сабабе, ки дар садри китоб мастур
аст, дар ин таълиф шурӯъ пайваст.
«Ахлоқи Носирӣ»

3. нишастгоҳи боло, пешгоҳ.

Дасти уро бибусид ва уро дар садри маҷлис
биншонд. *Авфӣ*

Нуфал ба ҳазор эҳтимомаш
Биншонд ба садри эҳтиромаш. *Ҷомӣ*

Мағзин дари дунон, чу бувад садри қаноат,
Мангар маҳи Нахшаб, чу бувад моҳи ҷаҳонтоб.
Ҳоқонӣ

садри бор пешгоҳи сарой, пешгоҳи қаср.

Дар хидмати ту омада махдумпешагон,
Баста ба садри бори ту чун бандагон камар.
Сӯзанӣ

садри мастаба ҷои фахрӣ дар майхона.

Аз ҷоҳи ишқу давлати риндони покбоз
Пайваста садри мастабаҳо буд масканам. *Ҳофиз*

Ғадон ишқи ту гирад ба садри мастаба ҷо,
Ҷӣ ҷои маснади Ҷамшеду тахти Парвез аст.
Ҷомӣ

4. маҷ. миёна; марказ.

Баъд аз чанд гоҳ Дил дар садри мамлакат қарор
гирифт ва оламро ба доду ади ободон сохт.
Яҳъёи Себак

5. болонишин, раис, сардор, пешво; вазир; сарвазир.

Муқтадои ҳикмату садри заман, к-аз бади ӯ
Гар замиро чашм будӣ, бар заман бигристӣ.
Ҳоқонӣ

Фарроши остони дари ӯ ба остин
Садрони боамомаву шоҳони боқамар. *Бадри Чоӣ*

садри судур бузурги бузургон, вазири вазирон; раиси
рансон; раиси девон.

Ҳоҷаи хоҷагону садри судур
Бар бадандеши мамлакат мансур. *Саной*

садри хазина сардори хазина, хазиначӣ.

Охир Ҳусн садри хазинаро пеш хонд, то он
сурати аз санг тарошидаро пеши назар оварад.
Яҳъёи Себак

6. таър. олитарин унвони илмӣ дар Бухорои асрхон
охир, ки пас аз уроҷ ва судур меояд.

Истизҳори Абдулазизхоҷаи мазкур ба Мулло Бур-
хониддини садр—раиси Бухоро буд, ки аз қазо
маъзул гашт. *Садрӣ Зиё*

САДРАНГ صدرنگ гуногунранг, рангоранг.

Ҷомаи садранг аз хумми сафо
Содаву якранг гаштӣ чун зиё. *Румӣ*

САДРНИШИН صدرنشين 1. пешгоҳнишин, болонишин; 2.
раис, сардор.

Гар ба девони ғазал садрнишинам, ҷӣ аҷаб,
Солҳо бандагии соҳиби девон кардам. *Ҳофиз*

Оре, қаннос агар садрнишини суффаи ҳаммом
шавад, онро роҳати азим донад. *Аҳмади Дониш*

САДТУ صدتو садқабат, серқабат, қабат-қабат.

Набинӣ, ки дар маърази теғу тир
Билушанд хафтони садту ҳарир. *Савдӣ*

САДЧОК صدچاک сахт чок-чок; реш-реш.

Гашт дил садпораву баҳри тамошои рухат
Қард ҳар сӯ сар бурун аз синаи садчоки мо.

Фузулӣ

САЁДАТ а. سیادت *ниг.* сиедат.

САЗИДАН سزیدن сазовор будан, лонқ будан, шоистан,
муносиб будан.

Шудам бо нозанини хеш ҳамроз,
Сазад акнун, ки бар гардун кунам ноз. *Чомӣ*
Қасеро месазад бар чархи миной тараф гаштан,
Қи чун ратли гарон бар сар кашад санги мала-
магро. *Соиб*

САЗО سزا 1. сазовор, муносиб, мувофиқ, лонқ, шоён.

Замини кӯҳистон варо дод шоҳ,
Қи буд у сазои бузургиву гоҳ. *Фирдавӣ*
Сикандар бифармуд, к-орад шитоб,
Сазои набишта нависад ҷавоб. *Низомӣ*

2. ҷазо, мукофот, подоши бадӣ ва ё некӣ.

Ҳоли дил медонад он шӯху тағофул мекунад,
Ин сазои он, ки сирри ишкро изҳор кард.

Ҳилоли

Ва ин сазои он ки ноаҳдро дар умури манзилӣ
ва маошии худ мадхал диҳад. *Аҳмади Дониш*

сазо додан ҷазо додан.

Баъд аз он ки сухани арзгӯён ба пояи баланд
расид, чора он аст, ки суханчинро чунон сазо ди-
ҳад, ки дигарон панд гиранд. *«Нигори дониш»*

сазо ёфтан ҷазо дидан, ба танбеҳу ҷазо гирифтор
шудан.

Ар худ сар аз ин сухан битобӣ,
Бешубҳа сазои хеш ёбӣ. *Шоҳин*

САЗОВОР سزوار лонқ ва шоён, шоиста; муносиб.

Андоми шумо-бар ба лагад хурд бисоям,
Зеро ки шуморо ба ҷуз ин нест сазовор.

Манучехрӣ

Набудам гар сазовори висолат,
Чаро оташ ба ҷонам зад хаёлат? *Ҳозиқ*

САИД а. سعيد хушбахт, некбахт, хуштолеъ, бахтёр; му-
қобили шақӣ 1.

Ба таърихи фаррух миёни ду ид,
Ба даври хумоюну соли саид. *Савдӣ*

Агар аъмоли ҳасанааш ғолиб бошад, — саид аст.
Аҳмади Дониш

САИДТОЛЕЪ а. سعيدطالع хуштолеъ, некбахт.

Ҳуҷастатальату фирӯзбахту фаррухфол,
Саидтолеу масъудрою саядлиқо. *Убайди Зоконӣ*

САИР а. سعيّر 1. оташи шӯълавар.

Гарм гӯяд, сард гӯяд, — хуш бигир,
То зи сарду гарм бич(а)уӣ в-аз саир. *Румӣ*

2. маҷ. дӯзах.

Афви ту гаҳи меҳри ту обе зи бихишт аст,
Хашми ту гаҳи кина азобе зи саир аст. *Муиззӣ*

САЙД а. صيد 1. шикор қардан.

Рузе аз пай нахчире дар сайд асп давонид.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. он чӣ онро шикор мекунанд, ҷонвари шикорш-
ванда.

Мухолифони ту сад бор дом густарданд,
Шуданд сайди ту дар доми хештан ҳар бор.

Муиззӣ

Фитод аз захми он бар синааш чок,
Чу сайди захмноқ афтод бар хок. *Чомӣ*

Тиру камон гирифтаӣ, сун шикор меравӣ,
Сайди туанд оламе, баҳри чи кор меравӣ? *Ҳилоли*

сайди мухтасар (ё муҳаққар, забун) шикори ночне,
шиқори ҳечмаярз.

Ба тоҷи ҳудҳудам аз раҳ мабар, ки бози сафед
Чу боша дар пай ҳар сайди мухтасар наравад.

Ҳофиз

Гуфтамаш: аз худ Фузулиро маяфкан дур, гуфт:
Нест ин сайди муҳаққар қобили фитроки у.

Фузулӣ

Фурури ман намесозад ба ҳар сайди забун, Соиб
Ба гирди доми худ гардондаам сад бор Анқор.

Соиб

сайди ҳарам ҷонваре, ки шикор қардан ва куштани
он ҳаром аст.

Ё раб, магираш, арчи дили чун қабутарам
Афканду қушту иззати сайди ҳарам надошт.

Ҳофиз

сайд гирифтан шикор қардан.

Сайёде ... ба сайд гирифтан берун омада буд.

Авфӣ

◇ сайд қардан ба даст даровардан.

Ба хулку лутф тавон қард сайди аҳли назар,
Ба банду дом нагиранд мурғи доноро. *Ҳофиз*

сайди дастӣ хеш хӯрдан бо маҳсули заҳмати худ
зистан.

Дар хуна фарзанди бозӣ, на қабутарбачай,
Сайди дастӣ хеш хур, туъм аз даҳони кас махӯр.

Ҳоқонӣ

САЙДАҒАН||САЙДАҒАН صيداغن||صيداغن шикорӣ.

шиқорқунанда, сайёди мохир.

Дар он дашт аз садон таблаки боз
Ҳама мурғони сайдаған ба парвоз.

«Анвори Суҳайлӣ»

Гашта мардум ҳар яке имрӯз сайди чобуке,
Чобуки сайдағани мардумшиқори ман кучост?

Ҳилоли

САЙДВОР صيدوار монанди сайд, ба сифати шикор.

Ба фитроки худ сайдворам бибанд,
В-аз он халқа гардон маро сарбаланд. *Чомӣ*

САЙДГОҶ||САЙДГАҶ صيدگاه||صيدگاه шикоргоҳ, нахчиргоҳ.

ҷои шикор, майдони шикор.

Ташна суи сайдгаҳаш омаданд,
Дом надида ба таҳаш омаданд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Маёвар ба ин сайдгаҳ турктоз,
Ба мурғобиёнама маяндоз боз. *Ҳотифӣ*

САЙДОЗМУД صيدآزمود шикорчии таҷрибадида.

Ба рои ҷаҳондидагон қор қун,
Қи сайдозмуд аст гурги қухун. *Савдӣ*

САЙЁД а. صياد шикорчӣ, сайдқунанда.

Ғар ҷаври шикам набудӣ, ҳеч мурғе дар доми
сайд наяфтодӣ, балки сайёд худ дом наниҳодӣ.

Савдӣ

Каманди зулфи у сайди диламро мекашад ҳар сӯ,
Бале, сайёд мохиро ба зарби шаст мегирад.

Ибни Ямин

САЙЁЛ *а.* سيال равон (дар бораи моеот).

Дар оби фушурда оташи сайёл аст,
Дар дурчи булӯр лаъли кон аст равон. *Хайём*

САЙЁР *а.* سيار бисъёр гардишкунанда, сафаркунанда;
ҳаракаткунанда.

Муқимони сайёру мардони роҳ,
Гадсёни омию хосони шоҳ. *Хочу*
То сипехри кабуд сайёр аст,
Сина оинадори зангор аст. *Соиб*

кавкаби сайёр ситорай ҳаракаткунанда.

Қуббан боргоҳи айвонан
Бартар аз ҳафт кавкаби сайёр. *Убайди Зоконӣ*

САЙЁРА *а.* سياره *муаннаси сайёр*; *нуч.* ҳар як аз ҳафт
ситорае, ки мувофиқи тасавури ситорашиносони қадим
гирди Замин чарх мезадаанд: Қамар (Мох), Уторид
(Тир), Зӯҳра (Ноҳил), Шамс (Офтоб), Миррих (Баҳром),
Муштарӣ (Бирчис), Зуҳал (Қайвон); *муқ. собита.*

Чу сайёраи Муштарӣ сарбаланд,
Назарҳои у як ба як судманд. *Низомӣ*

То ки шуд маҳдуми ман дар лашкари ман пахла-
вон,
Чарх лашкаргаҳ шуду сайёрагон лашкар маро.
Муиззӣ

САЙЁФ *а.* سيف 1. шамшерзан.

Теғи кӯҳ, ки аз сабза занг ёфта буд, сайёфи ба-
хор онро ба сайқали барқ тасқил менамуд.

Восифӣ

2. *тағр.* чаллод.

Ноираи ғазоби малик муштаил шуда сайёфро
талабид ва ба куштани у [ғулум] мисол дод.

«Анвори Суҳайлӣ»

Чун рухсати куштани Абдулмалик ҳосил кард,
вайро ба сайёф супурданд. *«Равзат-ус-сафо»*

САЙЁҲ *а.* سياح бисъёр саёҳаткунанда; ҷаҳонгард, мусо-
фир.

Абулфайзхоча... марди қаландармашраби сай-
ёҳи ҷаҳондида буд. *Садри Зиё*

САЙЁҲДУСТ *а.* سياح دوست мусофирдуст.

Ғарибошно бошу сайёҳдуст,
Ки сайёҳ ҷаллоби номи никӯст. *Саъдӣ*

САЙИА *а.* سيئه 1. *муаннаси сайй.*

Аз ҳаёт таматтуъе ноёфта ба ҷазои аъмоли
сайиан хеш гирифторм ояд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

Ва агар... марди қавибунъёд мубошири аъмоли
сайиан шавад аз тохту тороҷ, онро мунтаҳон маром
... надонад. (2) *Аҳмади Дониш*

2. бадӣ, кори бад.

САЙИБ||САЙИБА *а.* ثيب||ثيبه зани шавҳардида, бева.

САЙИД *а.* سيد 1. бузург, сарвар, сардор, пешво.

Ғарчи обо-ш сайндон буданд,
ӯ ба ҳар фазл сайиди обост. *Фарруҳӣ*

Намонад ба исъён касе дар гарав,
Ки дорад чунин сайиде пешрав. *Саъдӣ*

сайиди омирӣ а) сардори қабилаи бани-Омир; б) *киноя*
аз падари Маҷнун.

Чун меҳтари Наҷд ин сухан гуфт,
3-ӯ сайиди омирӣ барошуфт. *Шоҳин*

2. лақаби авлоди Муҳаммади пайғамбар.

САЙИДА||САЙИДАТ *а.* سيدة||سيدة бону, хотун; **сайидатӣ**
сайидаи ман, бонуи ман.

САЙИН *а.* صينين мустаҳкам, маҳкам, устувор.

Чун маъмане ҳасин ва қалъае сайин надоштанд,
ноком ва ночор тан ба хорӣ дармедоданд.

«Равзат-ус-сафо»

САЙИОТ *а.* سيايات ҷ. сайиа 2.

Гар муяссар шавад, эй Ибни Ямин,
Сайиот аст дар он ҷо ҳасанот. *Ибни Ямин*
Тазвиҷ мукаффири сайиоти азим аст.

Аҳмади Дониш

САЙЛ||СЕЛ *а.* سيل ҷараёни оби борон, оби зиёде, ки ба
сабаби боришҳои зиёди паёпай ва об шудани яхҳо бо
шиддат ва суръат ҷорӣ мегардад.

Аз кӯҳ даромадӣ чу сайле,
Рафтӣ суви равзагоҳи Лайлӣ. *Низомӣ*

Андак-андак хайле шавад ва қатра-қатра сайле
гардад. *Саъдӣ*

Ба Чубор рафтанд монанди сайл,
Ба вайронии хонаҳо карда майл. *Сайидо*

◇ **сели ашк киноя** аз гирьяи ниҳоят зиёд.

Ғулгунсавор дар раҳи ишқи ту сели ашк
Даррехтанду рӯи замиро фуру гирифт.

Қамоли Хуҷандӣ

сели гирья тӯфони ашк, ашқи бисъёр.

Ғаҳе аз барқ бар офоқ хандад,
Ғаҳе бар хок сели гирья бандад. *Бедил*

сайли дамодам киноя аз оби дида, ашқи ҷорӣ.

Бедор шав, эй дида, ки эмин натавон буд
3-ин сайли дамодам, ки дар ин манзили хоб аст.

Ҳофиз

сайли дамъи сокиб киноя аз ашқи резон.

Бар чехра далели шамъи сӯзон,
Бар дида зи сайли дамъи сокиб. *Анварӣ*

сели мунҳадир сели рӯ ба нишеб раванда.

Чун сели мунҳадир мутаваҷҷеҳи эшон шуда,
ҳамаро аз ҷой бардошт. *«Равзат-ус-сафо»*

САЙЛБОР||СЕЛБОР سيل بار боранда ва шорандаи сел,
боранда чун сел.

Аз баҳри он ки мезанад обе бар оташам,
Миннатпазирам аз мижай сайлбори хеш.

Убайди Зоконӣ

САЙЛГОҲ||СЕЛГОҲ سيل گاه селтоз, маҷрои сел, ҷараёнгоҳи
сел.

Аз он сайлгоҳам чунон деҳ гузор,
Ки пул нашканад бар ман ин рӯдбор. *Низомӣ*

САЙЛОБ||СЕЛОБ سيل آب оби сел, оби тезу тунди борони
сел.

Омадани сайлоб дар вилояти Систон чунон ки дар канораи хандақ ва ҳаволии шаҳр як найза-боло об мерафт. «*Таърихи Систон*»

Ба сӯи баҳр агар селоби ашкам раҳнамун гардад, Ҳубобе гардаду гирдоб аз дарёе бурун афтад.

Сайидо

САЙЛОБҚАНД||**СЕЛОБҚАНД** سېلابکند селтоз, ҷое дар кӯх ва сахро, ки сел онро қанда ва ғор қардааст.

Чӣ гуна роҳе, — роҳе дарози нозуку азим,
Ҳама саросар сайлобқанду хораву хор. *Баҳромӣ*

САЙЛОВАРД||**СЕЛОВАРД** سېل آورد чизе, ки сел бо худ меоварад.

Сайли ашкам бурд як шаб бар дараҷ, хандиду гуфт:
Пеши мо ин шахс обоварду селоварди кист?

Қамоли Хучандӣ

САЙЛОН а. سېلان *ниг. саялон.*

САЙЛРАФТОР||**СЕЛРАФТОР** سېل رفتار тезрафтор (сифати асп).

Яке сайлрафтори хомуннавард,
Ки бод аз паяш бозмондӣ чу гард. *Саъдӣ*

САЙР а. سېر 1. гашт, ҳаракат.

Чу сайри кавокиб бад-ин гуна дидам,
Бирондам наҷиб аз мақоми масоиб. *Манучехрӣ*

Билҷумла соатан-фасоатан суръати сайри киш-
тии мо тезтар мешавад. *Аҳмади Дониш*

2. сафар, саёҳат; гардиш, тамошо.

Ба ҳар кишваре сайр қардам басте,
Ба ҷуз соя ҳамраҳ надидам касе. *Ҳочу*

Пеши фикри мо сухан сайри гулистон қардан аст,
Лафзро аз ранги маънӣ гул ба домон қардан аст.

Шавкат

Ва агарчи дар вилояти худ сайру тафарруч мекунад, ҳифз ва ҳаросати нафсро чунон мурут кунад, ки дар вилояти душман. *Аҳмади Дониш*

сайру сафар сафар ва гардиш.

Муфлисонро дар ин ҷунунбозор
Ғайри сайру сафар набошад қор. *Бедил*

сайру сафо гардиш ва тамошо, тафарруч.

Руқъаи хати шарифро зиёрат қардам, маро ба
сайру сафо даъват фармуда будед. «*Оини ниғориш*»

сайру сулук сайру саёҳат ва сафар.

Баъд аз сайру сулук дар билоди Туркистон аз
мамолики Турон гузашта ва гушае ба даст оварда
дар он ҷо рахти иқомат андохт. «*Равзат-ус-сафо*»

САЙРА سېره паррандае аз ҷинси гунҷишк буда, монанди ҷур (ҷул) ва булбул ҳушовоз аст.

Аз ӯ ҳам сайраро хун рехта боз,
Ки бо шоҳин шуда дар сайд анбоз. *Бадри*

САЙРАФ а. سېراف сарроф, заршинос.

Гавҳари ҳаёт таслими сайрафи қазову қадар
намуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

САЙРАФӢ а. سېرافӣ касе, ки пули сараро аз носара ҷудо мекунад, заршинос, касе, ки касбу қораш додугирифтӣ пул ва ё иваз қардани пул бо пул аст, сарроф.

Ин дурри макнунро ғаввоси фикрат аз қабри табиат ба соҳили баён расонид ва сайрафӣ андеша онро ба мисқабӣ фикрат суфта дар силки таҳрир қашида ... *Восифӣ*

Эй сайрафӣ, ки бар маҳаки имтиҳон занад
Раъи мунири ту зари хуршедро иёр. *Шоҳин*

САЙРГОҲ سېرگه ҷои сайру гашт, гардишгоҳ, тафарручгоҳ.

Чунон рангини ороишпаноҳ аст,
К-аз он ҳулди барин як сайргоҳ аст. *Нозим*

САЙРОН||**САЯРОН** а. سېران 1. сайр, гашт; рафтани.

Чунки нагзорад сағ он бонги сақам,
Ман маҳам, сайрони худро қай ҳилам? *Румӣ*

2. ҷои сайр, сайргоҳ.

Чӣ ҷои ҳавову бихишту фалак,
Ки гулзори васл аст сайрони мо. *Шамси Табрезӣ*

САЙФ I а. سېف шамшер.

Қотеъ аз баҳри душман аст ин сайф,
Ту қушӣ дӯст, — ҳайф бошад, ҳайф! *Ҷомӣ*

сайфи азрақ шамшери бисъёр дурахшон, тобон; **сайфи шоҳир** шамшери оҳишта, шамшери аз ғилоф барқашида.

Сайфи шоҳир аз урьёнӣ машҳур шавад ва ҳилоле шуҳур аз лоғарӣ манзур. «*Оини ниғориш*»

САЙФ II а. سېف тобистон.

Ғаҳ баҳору сайф ҳамчун шаҳду шир,
Ғаҳ сиёсатҳои барфу замҳарир. *Румӣ*

Дареғу ҳайф, ки бигзашт рӯзгори шариф
Пай шумораи сайфу шито, баҳору хариф. *Шоҳин*

САЙФУР سېفور матон абрешимини нафис.

Ситода малик зери заррин дирафш,
Зи сайфур бар тан қабои бунафш. *Низомӣ*

Ғар на сайфури шаб сиёҳ шудӣ,
Қай сазовори маҳди моҳ шудӣ. *Низомӣ*

САЙФӢ а. سېفӣ 1. тобистонӣ.

Марде пайдо шуда, ки даъвии қаромот мекунад
ва дар сайф меваҳон шитаваӣ ва дар шито меваҳон
сайфӣ зоҳир месозад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. киште, ки дар баҳор ва аввали тобистон қошта
ва дар тобистон ва аввали тирамоҳ ҳосиллаш даравида
мешавад.

Ҳар кӣ андеша кунад, ки ин анвоъ меваву рӯи-
ҳин, ки баъзе харифисту баъзе рабей, ва баъзе
сайфию баъзе шитаваӣ, чӣ гуна ҷамъ буда бошад:

Носири Хисрае

иртифооти сайфӣ ҳосилбардорин тобистона (аз мева-
ғалла ва ғ.).

Хироҷи вучӯхулъайни баъзе мавозеъ чунон
муқаррар шуда, ки ба вақти иртифооти сайфӣ
бидиҳанд, монади Бағдод ва ғайра.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

САЙӢ а. سېى 1. бад; 2. дурушт.

САЙҚАЛ а. سېقل 1. зидош, равонидани занг аз рӯи оина
ва асбобҳои филизӣ.

Назар дар оинаи рӯи оламафрӯза
Мисоли сайқали оина мебарад зангор. *Саъдӣ*

То намонад ҷамол номанзур,
Баҳри оина сайқал аст зарур. *Бедил*

2. чило, чило додан.

Оханеро ки муръёна бихурд,
Натавон бурд аз ӯ ба сайқал занг. *Саъдӣ*

Теги кӯҳ, ки аз сабза занг ёфта буд, сайёфи
баҳор онро ба сайқали барқ тасқил менамуд. *Восифӣ*
сайқал додан (*ё кардан, задан*) пок ва тоза кардан аз
занг; соф кардан; чило додан.

Аз ишқ ҳавасро, ки зи дил рафъ намояд,
Сайқал кунад ин занг аз он оина зоил.

Заҳири Форъёбӣ

... Кудуроти оризини худро сафо ва сайқал диҳад.

Аҳмади Дониш

САЙҚАЛИВОР *صیقلی وار* мисли сайқалдиҳанда, монанди
сайқалгар.

Сайқаливор сайқале мезан,
Бошад оннаат шавад равшан. *Ҷомӣ*

САЙҚАЛӢ *а. صیقلی* 1. сайқалдиҳанда, косиб ва хунарманди
сайқалдиҳанда.

Сайқалиён теғ, ки равшан кунанд,
Тезаш аз олонши равған кунанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. сайқал додашуда, чилоёфта.

Зангҳои касифи кудуратро зидуда ва чирмҳои
такадурро мусаффо ва сайқали фармудааст.

«Оини ниғориш»

САЙҲА||САЙҲАТ *а. صحیحہ||صحیح* чег, бонг ва фаръёди
дахштангез, наъра.

Дар он субҳ сайҳан рӯзи маҳшар дар ин тоси
нилгун зоҳир гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

... Ки дар он сайҳан ғазалтӯфон
Маҳв шуд нақши одаму ҳайвон. *Бедил*

сайҳа задан (*ё кашидан*) бонги дахштангез ва воҳима-
нок баровардан.

Мезанад шайхи мо зи шӯру шағаб
Сайҳае субҳгоҳу ҳайҳае шаб. *Ҷомӣ*

Ба манзили ачуза — модари духтар расиданд,
сайҳае аз борхонаи чигар кашиданд. *Садри Зиё*

САК(К) *صک* *шакли арабишудаи чак.*

Бирчис мӯҳр карду Уторид навишт сак,
Авзои ҳафт ахтару атвори нӯх сипеҳр. (1) *Шоҳин*

САҚАН *а. سکن* чон сукунат, маскан; бошишгоҳ.

Обгиреро насозам ман сақан. *Румӣ*

САҚАНА||САҚАНАТ *а. سکنة||سکنت* 1. оромӣ, сукунат,
дар ҷое қарор ва ором гирифтани; 2. сокинон, бошандагон.

САҚАНОТ *а. سکانات* ҷ. **сақана||сақанат.**

Расми сукун аз сақаноташ барад,
Ҳар кӣ шавад базми бақоро надим. *Ҷомӣ*

САҚАРОТ *а. سكرات* ҷ. **сақрат.**

Даст аз ҷон шуста дар сақарот афтод ва вадияти
ҳаёт таслими қобизи арвоҳ намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

сақароти ачал чонканиҳо ва талоши ачал, талвосаи
ҳангоми марг.

Гаштам ба назар масту нахуфтам таҳи пояш,
Ҷон аз сақароти ачалам хоби дигар дошт.

Хисрави Деҳлавӣ

сақароти мавт *ниг. сақароти ачал.*

Он дам ки расад нафас ба охир,
Гардад сақароти мавт зоҳир. *Ҷомӣ*

САКЗӢ *سکزی* *ниг. сагзӣ.*

САКИНА||САКИНАТ *а. سکينة||سکنت* оромӣ, осудагӣ, ором.

Зиҳӣ саломи ту осоишу сакинаи рӯҳ,
Зиҳӣ каломи ту мифтоҳи ганҷҳои футуҳ.

«Равзат-ус-сафо»

Аз як ниғаҳ ҳазор сақинат зи синабар,
В-аз нозу фитна сад дили мардум кабокун. *Васлӣ*

САКИЧ *سکچ* ангури хушкшуда, мавиз.

Ҳамчу ангури обдор будӣ,
Нун шудӣ чун сакич зи пирӣ хушк. *Лабибӣ*

САКК *صک* *ниг. сак(к).*

САҚОҲАН *سکاهن* *ниг. сикоҳан.*

САҚР *а. سکر* банд кардан ва бастанӣ дар ва ғ.; банд ва
сад; банди об.

Мутавосил сақрҳо баста ва дӯлобҳое аз чони-
байн рӯзу шаб ба об гардон.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

САҚРАТ *а. سكرت* беҳушӣ, аз худ рафтагӣ; мастӣ; **сақрати**
ҷавонӣ *маҷ. ғурури ҷавонӣ.*

Абулҳориси Мансур аз сари сақрати ҷавонӣ ва
ғафлати кӯдакӣ ва адами таҷриба тонфае фароҳам
оварда рӯй ба Хуросон ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

САҚРОН *а. سکران* маст.

Соқии ризвон, ки шаҳи ҷаннат аст,
Мастӣ ризои дили сақрони мост. *Шамси Табрэзӣ*

САҚТА *а. سکتہ* 1. *тиб.* фалачи ногаҳонӣ дар натиҷаи ре-
зиши хун ба мағз ва ё баста шудани раги мағз.

Сақта, ки иборат аз ботил шудани ҳиссу ҳара-
кати ҷамеи аъзост, чун аз хун бошад, аломаташ
пурри рағҳост, бо сонри аломоти ғалабан хун.

«Тибби Юсуфӣ»

2. *адш.* зиёдатӣ ва ё камии ҳарфе дар мисраъ, ки
боиси аз вазн баромадани шеър мегардад.

Дуруштхӯй мапиндорияш, ки назди тааммул
Мубарҳан аст зи ҳар сақтае равонии Савдо. *Савдо*

САҚУБО||СУҚУБО *ю. سکوبا* рӯҳонии олимартаба дар дини
христианӣ, асқуф, епископ.

Навиштанд нома ба ҳар меҳтаре,
Сукубову битриқи ҳар кишваре. *Фирдавсӣ*

САЛ||СОЛ *т. سال||سال* амад.

Баҳодурони гарданшукӯҳ ба қадами ҷуръат пеш
рафта салҳо тартиб доданд. *«Равзат-ус-сафо»*

САЛАБ *а. سلب* 1. навъе аз либоси ҷангӣ ҳамчун ҷавшан
ва хафтон.

Ҳар ҳафта силоҳ ва асп ва салаби эшон боздидӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Бо ҳирзи шеър аз тани хуршед таб рабуд,
Баҳромро тапонча ба руҳ зад, салаб рабуд. *Шоҳин*

2. пушок, либос; пушиш.

Чун кард ҳаво ғолиягун пираҳани хеш,
Гардад салаби кӯҳ ба кофур мутарро. *Муиззӣ*

В-арчи ки пушӣ салаби ноқидон,
Ҷаҳли ту пушида нагардад бад-он. *Хисрави Деҳлавӣ*

САЛАВОТ *а.* صلوات *қ.* салот.

Пас султон чун фаризан фаҷр ба чамъият адо кунад, он гоҳ ба хилват дарояд, ба авроду азкор ва тасбеҳу салавоту тиловат мубодарат намояд.
Аҳмади Дониш

САЛАМ *а.* سلم **1.** додани баҳои чизе пеш аз тайёр шудани он.

Доранд бар фалак зи ямину замири у
Родию равшани ба салам абру офтоб. *Муиззӣ*
2. байёна.

Аз барои суоли хосу ом
Надиҳад бе салам ҷавоби салом. *Саноӣ*

САЛАСУЛБАВЛ *а.* سلس البول *тиб.* нигоҳ дошта натаво-нистани бавл, чакмезак.

Қазоро пас аз чанд рӯз марази саласулбавл бар зоти султон торӣ гашт. *«Таърихи Фарошита»*

САЛАФ **I** *а.* سلف пеш ва пешинагон, гузаштагон, падарон ва бобоён, аҷдод; *муқобили халаф **1.***

Чун салафро ҳиҷо тавонад кард
Халафе, к-у надонад абҷадро. *Бадри Чочӣ*
Пас одат бояд кард ба хондани... амсоли араб
ва калимоти аҷам ва мутолааи кутуби салаф.
Низомии Арӯзӣ

САЛАФ **II** *а.* صلف лофзани, худписандӣ, бодигӣ.

Чанд тардоманию лофу салаф,
Шармсор аст одам аз ту халаф. *Саноӣ*

САЛАФУТ *а.* سلفوت олами гузаштагон, замони қадим, замони гузаштагон.

Қас чун у кам шунид дар салафут,
Барзгар дар мазореи малакут. *Саноӣ*

САЛБ **I** *а.* سلب **1.** ҷудо кардани чизе аз чизе.

Зи қалб ин кимиён дил мақун салб,
Ки ҳаст он кимиёҳои дигар қалб. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. рабудан; дуздидан, ғорат.

Ба Табрес расида ба наҳбу салб машғул шуданд
ва анвои харобӣ ва бедод оғоз ниҳоданд.
«Равзат-ус-сафо»

3. *фале.* нафӣ, инкор; *муқобили эҷоб.*

Нақде, ки қадар бахшад, чи қалбу чи роиҷ,
Лафзе, ки қазо ронад, чи салбу чи эҷоб. *Ҳоқонӣ*

САЛБ **II** *а.* صلب ба дор кашидан, ба дор задан.

Қудуз он суханро писандида дошт ва шабона
эҷиёро салб кард ва бомдод аз роҳи зарурат
дил бар ҷанг ниҳода савор шуданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Ҳукм кард, ки ҷиҳати салби Исо доре заданд.
«Равзат-ус-сафо»

САЛВАТ || **СУЛВАТ** *а.* سلوت хурсандӣ, хушнудӣ, шодкомӣ; тасалли, ором.

Салвати дил зи кадом аҳли вафо дорам чашм,
Чашми ҳиммат зи кадом аҳли назар боз кунам?
Ҳоқонӣ

САЛВО **I** || **САЛВӢ** *а.* سلوى асал, ангубин, шахд; **салвои** ман асал ва тарангубин; *муқ.* ман **III** (манну салво).

Хил, то мараз кашанд зи хунҳон рӯзгор,
Қ-арзониёни лаззати салвою ман наянд. *Ҳоқонӣ*

САЛВО **II** *а.* سلوى бедона, вартинш.**САЛВӢ** *سلوى* *ниг.* салво **I.****САЛИБ** *а.* صليب **1.** доре, ки ба ақидаи дини исавӣ Исоро ба он овехтаанд; **2.** аломат ва рамзи дини исавӣ, ки пайравонаш онро муқаддас мешуморанд.

Санам андар балади куфр парастанду салиб,
Зулфу рӯи ту дар ислом салибу санаманд. *Саъдӣ*

САЛИЛ **I** *а.* سليل **1.** баркашида; **2.** фарзанд, насл, авлод. Сабуктагин аз бесомонии салили Сомонӣ ғайрат оварда. *«Равзат-ус-сафо»***САЛИЛ** **II** *а.* صليل овоз ва садои ҷарангосӣ; овози бурриши теғ, шамшер ва ғ.

Шунаво карда гуши ҷазри асам
Аз салилу сарири теғу қалам. *Саноӣ*

САЛИМ *а.* سليم **1.** солим, сиҳҳат.

[Муғулҳо] перомуни лашкар деворе ва хандаке
дигар ба ғоят амиқ ва баланд кашиданд, то лаш-
кар дар миёна салим монад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*
2. дуруст, беғуссон, бекаму кост.

Хуш хилъатест фохиру он ҷомаи салим,
Ё раб, зи чашмзаҳму газандаш нигоҳ дор.
Низомии Албиса

Чу дуздон зи ҳам бок доранду бим,
Равад дар миён корвони салим. *Саъдӣ*

табъи салим табъи равоҷ; истеъдоди баланд.

Ҳофиз, ар симу зарат нест, бирав, шокир бош,
Чӣ беҳ аз давлати лутфи сухану табъи салим? *Ҳофиз*

Ҷомӣ аз хонақаҳ ба майкада рафт,
Ин бувад муқтазои табъи салим. *Ҷомӣ*

салим аст дуруст, маслаҳат аст, савобдид аст.

Туро бисъёр гуфтаи гар салим аст,
Мағу бисъёр, дашноме азим аст. *Низомӣ*

3. маҷ. софдил, содиқ, самимӣ.

Суханчин кунанд тоза ҷанги қадим,
Ба хашм оварад некмарди салим. *Саъдӣ*

4. маҷ. соддадил; соддалавҳ; гӯл.

Эй салим, об зи сарчашма бибанд,
Қи чу пур шуд, натавон бастан ҷуй! *Саъдӣ*

Қас накунад аз сухани нарм бим,
В-аз сухани сахт битарсад салим. *Хисрави Деҳлавӣ*

5. маҷ. моргазида.

Ҳарфи дарвешон бидуздад марди дун,
То бихонад бар салиме з-он ғусун. *Румӣ*

САЛИМДИЛ **1.** سليم دل софдил; **2.** соддадил; гӯл.

Гуфти: Ҷафо на кори ман аст, эй салимдил,
Ту худ зи модар аз пан ин кор зодай. *Ҳоқонӣ*

Рубоҳ гуфт: Эй салимдил, пой дорӣ ва қуввати
рафтор ҳаст, ба чӣ сабаб ин меҳнат ихтиёр кардаӣ?
«Анварии Суҳайлӣ»

САЛИМУЛФИТРА || **САЛИМУЛФИТРАТ** *а.* || سليم الفطرة **1.** покфитрат, некусришт.

Аммо шоир бояд, ки салимулфитра, азимулфитра,
сахехуттабъ, чайидурравия, дақиқунназар бошад.
Низомии Арӯзӣ

САЛИМҚАЛБ *سليم قلب* салимднл, софдил; соддадил.

Хоҷа аз рӯи фиросат ҳар салимқалбро чун тим-соли оина равшан дидӣ. «*Таърихи Сайидроқим*»

САЛИС *ا. سليس* равон ва хамвор (онд ба сухан).

Воизи Кошифӣ... он форсии муғлакро ба иборати форсии салис хонд. «*Таърихи Фаршита*»

САЛИТА *ا. سليطه* зани забондароз, зани ҷангара.

Салитае, ки чу теги забон бирун орад, Ҳазор сафшикани номдор бигрезад. «*Хористон*»

[Фозили доно] гуфт: Аз занони салита иҷтимоӣ лозим аст. «*Чомеъ-ут-тамсил*»

САЛИҚА *ا. ساليقه* 1. табиат, сиришт; 2. тарз, услуб, тарзи ифода ва услуби баён.

Асир суханро донишмандона мегӯяд ва Анварӣ салиқани сухан нектар риоят мекунад ва Ҳоқонӣ аз тумтуроки лафз бар ҳама тафсил дорад.

«*Таъкираи Давлатшоҳ*»

Амир Абдулаҳадхон... ба шоирӣ, ки салиқани онро харғиз надошт, муқайяд шуда. *Садри Зиё*

САЛЛА *ا. سله* 1. сабад, занбил.

Ногоҳ ходиме андаромад бо ду салла хурмо; Маъмуноро аҷаб омад ва шуқр кард.

«*Таърихи Табарӣ*»

Чаҳор моҳ бимондам ба ҳолате, ки аз он саб-тар набуд, ҳеҷ чиз аз дунёвӣ бо ман набуд илло ду салла китоб. *Носири Хисра*

2. дастор, амома.

Хизматгорон ҳам аксар ба ранги меҳмонон чомаву саллаи худро гузошта гурехта буданд.

Садри Зиё

САЛЛОХ *ا. سلاخ* он кӣ гусфанд ва ғ. кушта пӯст меканад, қассоб.

Зи шавки ишқи ту дар пӯст чун намегунҷад, Ба ҷазба рафт насиме ба хонаи саллох.

Заҳири Форёбӣ

САЛЛОХХОНА *سلاخ خانه* кушишхона, ҷое, ки ҳайвонхоро мекушанд; \diamond ба пой худ ба саллоххона рафтан (*ё омадан*) киноя аз доништа истода худро ба тахлукаи марг андохтан.

Зинҳор... сурати воқеаро бо мири дуздон навишт, ки подшоҳ бо лашкар фардо бар сари шумо меояд, хабардору хушёр бошед, ки ин хориҷӣ ба пой худ ба саллоххона меояд. «*Чомеъ-ут-тамсил*»

Таманнон ҷигар созам баҳона, Ба пой худ равам саллоххона. *Сайидо*

САЛМАКӢ *سلمكي* *мус.* номи оҳанге аз ҳавоҳои қадим.

То мутрибон зананд Лабинову Ҳафтохон Дар пардаи Ироқ сари зеру Салмакӣ. *Мизонӣ*

САЛМО *ا. سلمى* 1. номи зани хушрӯе дар араб; 2. маҷ. маъшуқа.

Мушавваш аст дилам аз карашман салмо, Чунон ки хотири Маҷнун зи турран Лайло. *Рӯдакӣ*
Ғар ба сарманзили салмо расӣ, эй боди сабо,
Чашм дорам, ки саломе бирасонӣ зи манаш. *Ҳофиз*
Қай бувад, ё раб, ки ҷо дар водии салмо кунам,
То тасалло дидаро дар хоки рӯхафзо кунам. *Шоҳин*

САЛО *а. صلا* ҷег, нидо, фаръед; ҷег задани мардум барои зиёфат ё иҷрои коре.

Зишт бувад сифла ба ҷои баланд,
Косан холиву салои баланд. *Хисрави Деҳлавӣ*
Бе салои саҳарӣ мурғи чаман бедор аст,
Ҳоҷати бонг задан нест дили оғаҳор.

Қамолӣ Хучандӣ

Зи кунҷи хонақаҳам дил гирифт, эй суфӣ,
Ба боми майкада зан баъд аз ин салои фалоҳ!
Шоҳин

сало гуфтан (*ё кардан*) ҷег задан, даъват кардан.

В. аз он пас наҷунбид лашкар зи ҷой,
Ба рафтан сало гуфт заррин дриой. *Ҳотифӣ*

сало (дар)додан *ниг.* сало гуфтан.

Дари ишрат ба рӯи Миср бикшод,
Ба хони сур мардумро сало дод. *Ҳозиқ*

Мардуми Маранд даст ба ғорати ҳазони дароз
карданд ва хавонин низ салои тафриқа дардоданд.
«Равзат-ус-сафо»

сало задан *ниг.* сало гуфтан.

Аз қадах пири муғон имшаб салои бода зад,
Ҳамдаме ку, то ба майхорон барад пайғоми мо?
Мушфиқӣ

Чашми маст аз ишораи абрӯ
Зад сало бар ҳазор дашт оҳу. *Бедил*

сало кардан *ниг.* сало гуфтан; **салои ом** (*дар*)додан ҳамаи мардумро даъват кардан; даъвати умумӣ кардан.

Шайх Низомуддин... дар Деҳлӣ туъман алвон
тартиб намуда салои ом дардод. «*Таърихи Фаршита*»

Бар дида дари бало кушодӣ,
Бар фитна салои ом додӣ. *Файзӣ*

САЛОБАТ *а. صلابت* 1. саҳт шудан; саҳтӣ, маҳкамӣ.

Ғолиб он заминро салобат бувад ё кӯҳҳо бисёр бошад. «*Аҷоиб-ул-маҳлуқот*»

2. тезию тундӣ; савлату шиддат; қудрат ва ҳайбат.

[Писар] равон шуд, ... то бирасид бар канори
обе, ки санг аз салобати ӯ бар санг ҳамеомад ва
хурушаш ба фарсанг мерафт. *Сабдӣ*

Маҳобатест сари теги обдораширо,
Ки аз салобати ӯ об мешавад фулод. *Убайди Зоконӣ*

Салобат ва маҳобат, ки аз дидори ноҳинҷори ӯ
ёфтем, дар урдуи салтанат надидем. *Аҳмади Дониш*

САЛОИҚ *а. سلايق* 4. салиқа.

Ҳоқонӣ... қасидае мегӯяд ва ташбиб ба моҳи
нав мекунад, талаввунӣ табоеъ ва танаввунӣ салоиқро
мушоҳида бояд кард. (2) «*Хизонаи ӯмира*»

САЛОМ *а. سلام* 1. сулҳ, оштии, амну амон; осудахотирӣ;

2. таҳийят, дуруд; таҳният, муборакбодӣ.

Шуд фаромӯш маро роҳи саломат зи ғамат,
Чӣ шавад, ғар ба саломат дили ман шод кунӣ?
Анварӣ

саломии хушк фақат салом дода, аҳволпурсӣ накарда
гузаштан; **саломии чарб** саломии меҳрубонона, саломии
тамаллуқомез.

Ба саломии чарб, эй ҷон, бинавоз ҷони моро,
Ба саломии хушк хуш кун дили нотавони моро.
Ҳоқонӣ

салом-ун-алайк сулҳу амну амон ба ту! (ибораест,
ки дар вақти вохӯрӣ бо ҳамдигар гуфта мешавад).

Салом-ун-алайк, эй чафопеша ёр,
Кучоиву чун дорй ахволи кор? *Анварӣ*
салом гуфтан (*ё задан*) дар вақти вохӯрӣ ба ҳамдигар
дуруд гуфтан.

Нармак уро яке салом задам,
Қард эй ман ниғаҳ ба чашмоғил. *Ҳаккок*
Хуш он мурғе, ки меомад аз он боғ,
Қабутарро саломи боз меғуфт. *Хисрави Деҳлавӣ*
салом кардан таҳийят ва дуруд гуфтан, салом додан;
тахният ва муборакбод гуфтан.

Ба подшоҳӣ бар вай салом карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ **ба салом омадан** ба ҳузури шахси расмӣ омадан.
Чун Абдуллоҳи Тоҳир ба ҳукумати Хуросон
омад, дар Нишопур нузул фармуд, аъёну ашроф
ба саломи вай омаданд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

САЛОМАТ *а. سلامت* 1. солим будан, сиҳат-саломат будан;
солим, тандуруст.

Шуд ҳарам з-ин раҳ хато нагзорияш,
Ҳар кучо бошад, саломат дорияш. *Ҷомӣ*

2. саломатӣ, тандурустӣ, офиятмандӣ; осудагӣ.
Ба даръе-дар манофеъ бешумор аст,
Агар хоҳӣ саломат, бар қанор аст. *Саъдӣ*
Ба ман нанмуд гар баҳтам раҳи қуи саломатро,
Зи ҷустуҷӯи худ пайдо кунам роҳи маломатро.
Махфӣ

ба саломат солим ва тандуруст.
Чун ба Бухоро расид, хотун кас фиристод ва
гуфт: Чун ба саломат бозгаштӣ, он гарав ба мо
бидех! *«Таърихи Наршаҳӣ»*

3. дурустӣ; ҳақиқат.
Ман гуноҳе накардаам... ва амир аз саломати
ҳол маълум надорад. *Авфӣ*

4. беосеб, безарар.
Саломат кашам раҳти худ бар қанор,
В-аз ин беқарорем зояд қарор. *Ҷомӣ*

САЛОМАТБАҲР *سلامت بهر* офиятманд, солим, тандуруст.
Зи доно тан саломатбаҳр гардад,
Илоч аз дастӣ нодон захр гардад. *Низомӣ*

САЛОМАТӢ *سلامتی* тандурустӣ, сиҳатӣ, сиҳат-саломат
будан.

Нузуроти бисъере ба чаноби мумайиз меоданд,
ки ба шукронаи саломатини ман ба мустаҳиққонаш
расон. *Садри Зиё*

САЛОМОНА *سلامانه* ҳадъя ва ё пешкаше, ки ба одами
бузург дода мешавад.

Ҷалолуддин Муҳаммад Акбар... тамғочот ва
роҳдорӣ ва саломона ва пешкаш ва саронаи
тамомии мамолики маҳрусаро муоф дошт.
«Таърихи Фариишта»

САЛОСА *а. ثلاثه* се; сегона, сенафарӣ.
Уламон салоса ҷавоб доданд, ки мулки Марвро
ба мулозимони шумо мусаллам медорем, маршрут
бар он ки зараре аз лашкариён ба раёе нарасад.
«Равзат-ус-сафо»

салосаи ғассола се пиёла шароб, ки вақти субҳ ва
ё баъд аз таом барои ҳазм менӯшанд.

Соқӣ, хадиси сарву гулу лола меравад,
Ин баҳс бо салосаи ғассола меравад. *Ҳофиз*
Ман аз салосаи ғассола дидаам сирре,
Ки зоҳидон ба ҳазор арбаин намебинанд. *Котибӣ*

САЛОСАТ *а. سلامت* салисӣ, равонӣ (онд ба калом).

Девони вай [Заҳириддини Форъебӣ] матбуъ ва
мақбул аст ба латофату салосати суҳан. *Ҷомӣ*
салосати алфоз суҳанони дуруст ва саҳеҳ; калимат
ҳои пура ва бенуқсон, равонии суҳан, фасоҳати
суҳан.

Ашъори обдори он ҷаноб ба салосати алфоз ва
диққати маонӣ машҳур аст. *«Равзат-ус-сафо»*

САЛОСИЛ *а. سلسله* ҷ. силсила.

Силки назми ҳастӣ омад ошиқонро силсила,
Фаррух он соат, ки маҷнунон салосил бигсаланд. (1)
Ҷомӣ

Холи лабат ниҳода пайваста доғ бар ҷон,
Зулфат ба гардани дил андохта салосил. (1) *Восифӣ*
салосилу ағлол занҷирҳо ва завлонаҳо, занҷиру ғулҳо.

Тус Навзарро дар қайди салосилу ағлол кашид.
«Равзат-ус-сафо»

САЛОТ *а. صلاة* дуо; намоз.

Дар зиммати мулуки ҷаҳон дини тоатат
Воҷибтар аз адон сиёму салот бод! *Анварӣ*

САЛОТАТ *а. سلطات* забондарозӣ.

Сукрот ихтиёри зане салита намуд, ки дар тамоми
он билод ба салотат машҳур буд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

[Зане, ки] дар сафоҳат беназир ва дар салотат
бешабех бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

САЛОТИН *а. سلطان* ҷ. султон.

Абӯиброҳим Исмоил ибни Аҳмад ас-Сомонӣ авва-
лини салотини Сомониён аст. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Ҷангу ҷидолу муҳосама байни салотин аз адами
қаноат меҳезад. *Аҳмади Дониш*

САЛОЯ *а. صلاية* сангест паҳн ва суфта, ки бо он чизеро
месоянд, реза ва хока мекунанд.

Гурзи у мигфар чун санги салою шиканад,
Дар сараш мағз чу хойск, ки хоя шиканад.

Манучехрӣ

САЛОҲ *а. صلاح* 1. некӣ, некӯкорӣ.

Дигар аз ман макун уммеди салоҳ, эй носеҳ!
Бар ман охир зи насиҳат асаре дидӣ? — Не! *Савдо*
салоҳу садод некӯкорӣ ва росткорӣ.

Дар ин давр авзои ҷаҳониён бар салоҳу садод аст.
«Таърихи Фариишта»

2. хайрият, фоида, нафъ.

Бар он бош, то ҳар ҷӣ нийят кунӣ,
Назар дар салоҳи райиат кунӣ. *Саъдӣ*

Салоҳи кор кучову мани хароб кучо?
Бубин тафовутираҳ аз кучост то ба кучо! *Ҳофиз*

Салоҳи ман дар он аст, ки худро дигар бора ба
диёри Ҷинд расонам. *Аҳмади Дониш*
салоҳ дидан маслиҳат дидан, рости дуруст ва нек
донистан, дуруст ҳисоб кардан.

Лайлӣ чу шукӯҳ аз он ҷавон дид,
Озурдани тан салоҳи ҷон дид. *Шоҳин*

салоҳ пазируфтан дуруст шудан.

Мутақаллимро то касе айб нагирад, суханаш салоҳ напазирад. *Саъдӣ*

салоҳ ҷустан неки хостан, хайрхоҳӣ кардан; маслиҳати хуб додан.

Ҳон, маслиҳатест, бо ту гуям,
Фарзанди туро салоҳ ҷӯям. *Шоҳин*

САЛОҲИФ *a.* صلاحيف ҷ. сулаҳфот.

Саманзор гашта диёри салоҳиф,
Чаманзор гашта виҷори саолиб. *Манучехрӣ*

САЛОҲИЯТ *a.* صلاحيت шонистагӣ; қобилият, лаёқат.

Толибилми беистеъдод буданд, ки дар илм саъй менамуданд. Салоҳияти кори дигар доштанд ва ҷиҳати таҳсил онро фуру гузоштанд. «*Хористон*»

Уро [Сулаймонхонро]... салоҳияти он набуд, ки ин амри бузургро ба анҷом ва саранҷом намояд.
«Шаҳномаи Фаргона»

САЛСАБИЛ *a.* سلسبيل 1. оби гуворон хушхӯр; 2. д. чашмае дар бихишт.

Шароб аз дасти хубон Салсабил аст,
В-агар худ хуни майхорон сабил аст. *Саъдӣ*

Бихишт шуд чаману хуш касе, ки бо хубон
Дар он бихишт шаробе чу Салсабил кашид.

Хисрави Деҳлавӣ

САЛСОЛ I *a.* سلسال оби равони соф ва гуворо.

Зулоли алтоф ва салсоли аътоф, чунончи бар оламиён машхур ва мустаҳсан бошад, мутарашшеҳ буд. «*Равзат-ус-сафо*»

САЛСОЛ II *a.* صلصال 1. гиле, ки барои сохтани сафол тайёр карда мешавад.

Салсол гиле бошад, ки офтоб бар вай тофта бошад. «*Таърихи Табарӣ*»

2. д. гиле, ки гӯё худо Одамро аз он сириштааст.

Аз наъти худоист сиришта гуҳари у,
Гарчи гуҳари одамиён ҳаст зи салсол. *Муиззӣ*

САЛТАНАТ *a.* سلطنت 1. вазифа ва амали султон; подшоҳӣ; ҳукмронӣ; фармонравой.

Ҷои он аст, ки шоҳон зи ту шарманда шаванд,
Салтанатро бигуздоранду туро банда шаванд. *Ҳилолӣ*

Бояд донист, ки салтанат ва аморат бе раияту вилоят ва ҷамъият мутаҳаққақ нашавад.

Аҳмади Дониш

2. маҷ. зӯрӣ; қудрат ва тавоноӣ.

Султон аз у узн хост ва гуфт: Ё Бурайҳон! Агар хоҳӣ, ки аз ман бархурдор бошӣ, сухан бар муроди ман бигӯӣ, на бар салтанати илми хеш!

Низомии Арӯзӣ

Маро гарчи ҳам салтанат буд беш,
Дарег омадам кому дандони хеш. *Саъдӣ*

САЛТАНАТРОН سلطنتران султон, подшоҳ.

Яке салтанатрони соҳибшукӯҳ
Фуру хост, рафт офтобаш ба кӯҳ. *Саъдӣ*

САЛҲ I *a.* سلخ пӯст қандан; пӯсткани; салх қардан пӯст қандан.

Вақте ба бозори кушторон бармегузашт, қасосбе
гӯсфандеро салх мекард. *Низомии Арӯзӣ*

САЛҲ II *a.* سلخ рӯзи охирини моҳи қамарӣ, рӯзе, ки дар бегоҳии он моҳи нав дида мешавад; *муқобили ғурра* II 2.

Май нуш, ки баъд аз ману ту моҳ басте
Аз салх ба ғурра ояд, аз ғурра ба салх. *Хайём*

Дигар Саид бинни Халаф-ул-Балхӣ буд, ки вайро қазо доданд дар салхи ҷимодулаввали санаи салоса ашара ва миатайн. «*Таърихи Наршахӣ*»

салхи муҳаррам рӯзи 30-ӯми муҳаррам, охирин рӯзи моҳи муҳаррам.

Дигар рӯзи салхи муҳаррам писари бузургтарин ва вазир ва ҷаме муқаррабон ба шафоат берун омаданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

◇ **дар салх афтодани моҳи касе киноя аз тамошудани умри касе.**

Чун моҳи ту уфтода дар салх,
Инам ману умри талх дар талх. *Шоҳин*

САЛҚ||СИЛҚ *a.* سلق лаблабуи қанд.

Бигирад салқи тоза ва бифишорад ва миқдоре
духни зайт бар у резад. «*Илми симиё*»

САЛҚ *a.* ثلج барф.

Чун хирқа ба зайбақи байзо ва шаб муталло созанд, вақте ки ба оби салқ ва намак хамир карда бошанд, дар оташ насӯзад. «*Илми симиё*»

Чунончи гумоштагони у салқ аз кӯҳ меоварданд.
«Равзат-ус-сафо»

САМАД *a.* صمد д. поянда, ҷовидон, абадӣ (яке аз номҳои сифатии худо).

Гар аз дарғаҳи мо шавад низ рад,
Пас он гаҳ ҷи фарқ аз санам то самад? *Саъдӣ*

Гуфтам: Санампараст машав, бо самад нишин!
Гуфто: Ба кӯи ишқ ҳам ину ҳам он кунанд. *Ҳофиз*

САМАДИ(Й)ЯТ *a.* صمديت д. абадият, ҷовидонӣ; ◇ **боргоҳи самадият** даргоҳи худо.

Ҷабини ниёз бар замин ниҳода, аз боргоҳи самадият зафар ва нусрат масъалат намуда, савор шуд.
«Равзат-ус-сафо»

САМАК *a.* سمك 1. моҳӣ.

Нагуям даду дому мӯру самак,
Ки фавҷи малоик бар авҷи фалак. *Саъдӣ*

Чун самакро пухта пеш оварданд, у натавонист,
ки аз он бичашад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. моҳие, ки гӯё дар болои он гове истода ва дар болои шоҳи он гов замин қарор гирифтааст.

Ҷумла ҳастӣ аз самак то ба Симок
Зеру боло, обу оташ, боду хок... *Шоҳидӣ*

аз само то самак аз осмон то зери замин; дар ҳама ҷо.

Ишқ дар тинати дилҳо намак аст,
Сузи ошиқ зи само то самак аст. *Қамоли Хучандӣ*

САМАН I *a.* ثمن баҳо, нарх, қимат.

Ҳар он кӣ кунҳи қаноат ба ганҷи дунё дод,
Фурӯхт Юсуфи Мисрӣ ба камтарин самане. *Ҳофиз*

Яҳудӣ пеши вай тазаллум кард, ки... ҳокими
Басра ба сад ҳазор дирам матоъе аз ман харидааст
ва дар адои самани он тааллул мекунад. *Ҷомӣ*

САМАН II || СУМАН *سمن* ёсуман, ёсмин, гулест сафед ва хушбӯй.

Зи ганҷаш замин киса бардухта,
Суман симу хайри зар андухта. *Низомӣ*
Зи шарми он кӣ ба рӯи ту нисбаташ кардам
Суман ба дасти сабо хок дар дахон андохт.

Ҳофиз

САМАНБАР||СУМАНБАР *سمن بر* гуландом; зебо, хушру.

Чу бедор шуд Бежану хуш ёфт,
Нигори саманбар дар оғуш ёфт. *Фирдавӣ*

♦ **саманбарони ҳарими зумуррадин чавсақ киноя аз** ситораҳои осмон.

Сапед оина бинмуду рух ниҳон карданд
Саманбарони ҳарими зумуррадин чавсақ.

Бадри Чоӣ

САМАНБАРГ||СУМАНБАРГ *سمن برگ* ба ранги саман, сафедбарг.

Асири суманбарг шуд мушкбед,
Ғубри сияҳ сайди бози сапед. *Низомӣ*

САМАНБҮ(Ӣ)||СУМАНБҮ(Ӣ) *سمنبو(ى)* хушбӯ.

Сабоҳи ид агар сӯзед атре, маҷлиси моро,
Шакар гиреду уд аз зулфу лабҳои суманбӯён.

Қамоли Хуҷандӣ

Биёростанд он суманбӯиро,
Сихқиқомати анбаринмӯиро. *Ҳотифӣ*

♦ **сарви саманбӯ киноя аз** хушрӯи мавзунқомат.

Ҳаҷиси Ҳофиз, эй сарви суманбӯ,
Ба васфи қадди ту боло гирифтаст. *Ҳофиз*

САМАНД *سمند* аспӣ рангаш моил ба зардӣ.

Ба як нигоҳ кунад сайди сад ҳазор оҳу
Шавад савора агар турки ман ба пушти саманд.
Шоҳин

Саманди ншқ ба ҳар манзили ки ҷавлон кард,
Ғубори фитна зи гарди маломате бархост. *Ҳилолӣ*
саманди бодпой киноя аз аспӣ тездав.

Саманди бодпой аз так фуру монд,
Шутурбон ҳамчунон охиста меронд. *Саъдӣ*

самандони хатлихиром аспоне, ки монанди аспони Хатлон (Қӯлоб) тездав ва хушрафтор ҳастанд.

Тақовар самандони хатлихиром,
Ҳама тозапайкар, ҳама тезгом. *Низомӣ*

саманди чамон аспӣ хушрав, аспӣ хушрафтор.

Ниҳоданд зин бар саманди чамон,
Хурӯш омад аз дида ҳам дар замон. *Фирдавӣ*

♦ **(ин) саманди сабуқсайр киноя аз** фалак, осмон; дунёи гузаранда.

Ба ҳар равиш, ки фалак сайр мекунад, шодам,
Ки ин саманди сабуқсайр зери рони ман аст. *Соиб*
саманди азм зин кардан киноя аз тасмими қатъӣ гирифтаи, ба таври қатъӣ омода гаштан, азми ҷазм намудан.

Шоҳин, ки саманди азм зин кард,
Оҳанги фасона инчунин кард. *Шоҳин*

САМАНДАР *سمندر* 1. ҷонвари калтакалосмонанд, ки ҳам дар об ва ҳам ба хушкӣ зиндагонӣ мекунад; 2. ҷонвари афсонавие, ки гӯё дар оташ пайдо мешавад ва агар аз оташ барояд, мемирад.

Ба оташ-дарун бар мисоли самандар,
Ба об-андарун бар мисоли наҳангон. *Рӯбақӣ*

САМАНДАРТИНАТ *سمندرتينت* он кӣ ба оташ хӯ гирифтааст; маҷ. он кӣ ба сӯзу гудоз ва дарду алам одат кардааст.

Ба шоҳи шӯъла дорам ошён монанди парвона
Самандартинатам, мурғи каболам метавон гулестан. *Сайидӣ*

САМАНЗОР||СУМАНЗОР *سمن زار* ёсуманзор, гулзор.

Маҷлис аз бӯи ӯ суманзор аст,
Дида аз ранги ӯ гулистон аст. *Анварӣ*

САМАНСИНА||СУМАНСИНА *سمن سينه* *ниг.* саманбар.

Ду сумансина, балки симинсок,
Бар дари боғ доштанд таёқ. *Низомӣ*

САМАНСО(Ӣ)||СУМАНСО(Ӣ) *سمنسارى* киноя аз атрош хушбӯнафшон; хушбӯй, муаттар.

Сари зулфи самансои ту товус аст, пиндорӣ,
Қи пой баста медоранд дар саҳни гулистонаш.
Қамоли Хуҷандӣ

Ҳар касе зулфи сумансои бутонро дида,
Рузу шаб зор ба ҳар кӯча парешон мерафт. *Имом*

САМАР I *ا. ثمر* 1. мева, бор.

Аз дарахти бед кай чинӣ самар,
Аз нан холи ту кай хоҳӣ шакар? *Шоҳидӣ*

самар бастан мева бастан, мева кардан, бор овардан.

Маро як раҳ намеояд ба бар сарви равони ӯ,
Самар ҳаргиз намебандад ниҳоли орзуи ман. *Сайидӣ*

2. ҳосил; маҷ. натиҷа, таъсир.

Ғар набудӣ нолаи найро самар,
Най ҷаҳонро пур накардӣ аз шакар. *Румӣ*
Уммед доштам, ки зи васли ту бар хӯрам,
Нахли умед ғайри надомат самар надод. *Ғузӯӣ*
Қуввати толеъ ар кунад назаре,
Саъйи беҳуда ҳам диҳад самаре. *Бедил*

САМАР II *ا. سمر* 1. беғохӣ, торикии шаб.

Соя ҳоб орад туро ҳамчун самар,
Чун барояд шамс ин шаққулқамар. *Румӣ*

2. суҳан; афсона ва ҳикояи шабона; афсона; ҳикоя
Самар дуруст бувад, нодуруст низ бувад.
Ту то дуруст надонӣ суҳан, мақун бовар. *Унсурӣ*
Бараҳман... ба Бечонагар шитофта, ҳикояте
Партхон ва ҳусну қамоли ӯ ҳамчу самар дар афвс
андохт. «*Таърихи Фаршита*»

самар будан вирди забонҳо будан, машҳур будан.

Ба мидҳати ту бувад шеърӣ Восифӣ машҳур,
Чунонк ҳафт ба ҳусни сафо самар лола. *Восифӣ*

самар кардан (ё шудан, гаштан) ҳикоя ва дoston кардан (шудан), забонзади одамон ва овоза кардан (шудан), вирди забон кардан, машҳур кардан (шудан); ошкор кардан (шудан), фош кардан (шудан).

Чаро н-омадам бо ту андар сафар,
Қи гаштӣ ба гурдони гетӣ самар. *Фирдавӣ*
Гурезад райият зи бедодгар,
Кунад номи зишташ ба гетӣ самар. *Саъдӣ*
Тарсам, ки ашк дар ғами мо пардадар шавад,
В-ин рози сарбамӯҳр ба олам самар шавад. *Ҳофиз*

◇ ба **ҶОИ САМАР** қанд доштан *киноя аз ширинсухан* будан.

Яке шоҳиде дар Самарқанд дошт,
Ки гуфти ба ҷои самар қанд дошт. *Саъдӣ*

САМАРА а. ثمره *ниг.* самар I.

Шаҷаран видод самаран мурод меорад. (1)
«Анвори Суҳайлӣ»

Натиҷан адл бақон мулк ва вусъати мамлакат
аст... ва самаран зулм заволи мамлакат аст. (2)
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

САМАРОТ а. ثمرات ҷ. самар I, самара.

Ба аз адаб ва самароти он қисми акбар ва ҳаззи
авфар насби ӯ расида бошад. (1) *Низомии Арӯӣ*

Ғараз аз борон он аст, ки аз нузули қатароти
он... самарот ва риёҳин ва шақоққ дар ҳадонқ ба
зуҳур ояд. *«Фатҳнома»*

САМЕЪ а. سمیع шунаванда, гӯшкунанда; **самеъ ва басир**
будан шунаванда ва бинанда будан; *киноя аз доною зи-*
рак будан.

Мо самеему басирему хушем,
Бо шумо номаҳрамон мо хомушем. *Румӣ*

самеъ ва мутеъ будан шунаванда ва итоаткунанда
будан, фармонбардор будан.

Гуфтам: Самеъ ва мутеъам. *«Равзат-ус-сафо»*

САМИЛ а. ثمل маст, масти беҳуд.

Ҳар ки з-ин ҷуръа тофиҳу самил аст,
Ақли ӯ шабчароғи рӯзи дил аст. *Саноӣ*

САМИМ а. صميم I. миёнаи ҳар чиз, қисми асосӣ ва мар-
казии ҳар чиз, дарун ва мағзи ҳар чиз.

Ин ҷавҳари қиматӣ... чун лаъли Бадахшон аз
самими кон ҷуз ба ҳазор хуни ҷигар чеҳра нана-
мудӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Хавфи тамом дар самими сина мутамаккин ёф-
танд. *«Равзат-ус-сафо»*

самими саҳаргоҳӣ айни саҳаргоҳ.

Доняе, ки ҳар бор ӯ дар самими саҳаргоҳӣ бар
даргоҳи илоҳӣ кунад, ба лашкаре ҷарроғ ва си-
поҳе карроғ кор кунад. *Низомии Арӯӣ*

2. *маҷ.* таҳи дил.

Ин сирр аз самими Шопур ба зуҳур пайваст.
Авфӣ

аз самими дил аз таҳи дил.

Ҳамебӯсид доя дасту пояш,
Ҳамегуфт аз самими дил дуояш. *Ҷомӣ*

САМИН I а. سمین фарбех, ҷок.

Ҳосидам хоҳад, ки ӯ чун ман ҳамегардад ба фазл,
Ҳар кӣ беморин диқ дорад, кучо гардад самин?
Манучеҳрӣ

Эй кашида з-осмону аз замин
Мояҳо, то гашта ҷисми ту самин. *Румӣ*

Аблаҳеро дидам самин, хилъате самин дар бар,
маркаби този дар зер, қасаби мисрӣ бар сар.
Саъдӣ

нони самин нони ғафси фаҳида.

Кашкин нонат накунад орзу,
Нони самин хоҳӣ гирду калон. *Рӯдакӣ*

САМИН II а. ثمين қиматбаҳо, пурқимат.

Лӯҳросп... тахте аз сар сохта, онро ба ҷавоҳири
самин тарсеъ дод. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба гоҳи назм баёни ту баҳри дурри ятим,
Ба гоҳи наср забони ту абри дурри самин. *Ломеъ*

САМИНӢ سمینى мансуб ба самин; вазнинӣ; бузургӣ, фар-
беҳӣ.

Фалак монанди говони заминӣ,
Ки ҳар як ҳамчу филе дар саминӣ. *Ҳозиқ*

САММ а. سم заҳр.

Дар ҳаққи ӯ мадху дар ҳаққи ту замм,
Дар ҳаққи ӯ шаҳду дар ҳаққи ту самм. *Румӣ*
Гар накашидӣ зи занг зулфи ту бар Чин ҳашам,
Турки ту пайкони ноз об надодӣ ба самм.
Бадри Чочӣ

САММО а. صماء *муаннаси* асам(м); саҳраи саммо а) санги
саҳт.

[Бод гуфт:] Маро дар вай [кӯх] чандон асар
аст, ки... зарби пой мурчаро бар рӯи саҳраи сам-
мо. *«Анвори Суҳайлӣ»*

б) номн санге дар Байтулмуқаддас.

САММУЛХИЁТ а. سم الخياط сӯроҳи сӯзан.

Ҳар кучо бошад шаҳи моро бисот,
Ҳаст саҳро, гар бувад саммулхият. *Румӣ*

САМО а. سما осмон.

Зи диноргун беду абри сапед
Замин гашта заррину симин само. *Ғазоирӣ*

аз само то самак аз осмон то зери замин; дар ҳа-
ма ҷо.

... Ба ҷуз дидаи равшани фалак чашми ҳеҷ пос-
боне аз само то самак боз набуд.

«Тағрихи Фарошита»

САМОВОТ а. سماوات ҷ. само.

САМОВӢ а. سماوى мансуб ба само.

Баъд аз зуҳури аломати самовӣ ва ихтифои он,
миёни он гурӯҳ шабу рӯз ҳарб пайваста шуд.

«Равзат-ус-сафо»

◇ кутуби **самовӣ** д. китобҳои муқаддаси динӣ, ҳамчун
Таврот, Забур, Инҷил, Қуръон, ки гӯё аз осмон ба
яҳудиён, насоро ва мусулмонон фиристода шудааст.

Чухудонро меҳтаре буд, Қавб бинни Асад ном
дошт ва гуфт: Эй қавм, ... сифати ӯ дар ҷамаи ку-
туби самовӣ ҳаст. *«Тағрихи Табарӣ»*

мусофирони самовӣ киноя аз ситораҳо.

Мусофирони самовӣ ба хиттаи мағриб
Ҳазимат аз тарафи роҳи Қаҳқашон карданд.

Убайди Зоконӣ

САМОН||САМОНА а. ثمان||ثمان ҳашт (дар ададҳои тарки-
бин арабӣ дар солшуморӣ истеъмол меёбад).

...Иборат аз шуҳури санаи эҳдо ва самона миан
ҳичрӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

САМОНИН||САМОНИНА ثمانين||ثمانين ҳаштод (дар адад-
ҳои арабии солшуморӣ), мас. 'санаи тисъа ва самонина
ва салоса миа ва алфа — 1389'.

САМОУҒ *ساروغ* замбуруғ.

Ҳар сол малик ба дашт берун шудӣ, ... аз наботот, ки аз замин ҳамерӯяд, меҳурдӣ, чӣ башмаку саморуғу барғаст. «*Тағрихи Табарӣ*»

Н-ояд зури ҳижабру пил зи пашша,
Н-ояд бӯи абиру гул зи саморуғ. *Унсурӣ*

САМОЪ||**СИМОЪ** *а. سماع* 1. шунидан, гуш кардан.

Дил зинда мешавад ба умеди вафои ёр,
Чон рақс мекунад ба симои каломи дӯст. *Саъдӣ*

Муллои ҳамсоя ҳар рӯз шавқи симои овози хушашро бахона кардӣ. *Саъдо*

Кавволонро мефармуд, то суруди ошиқона мехонданд ва шабу рӯз ба симоъ машғул шуда буд.

«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

2. суруд, хониш ва мусикинавозӣ.

Канизакони муғанния симоъ оғоз карданд. *Авфӣ*

Симои арғанунӣ гуш мекард,
Шароби арғувонӣ нӯш мекард. *Низомӣ*

3. ҳолати шавқу завқ; ваҷд ва ҷазбаи дарвешон хангоми хондани зикр.

Симоъ осон бувад бар сӯфии гарм,
Чу оташ хаст, чӯшидан чӣ кор аст?

Қамоли Хучандӣ

Шӯриши фарзанд меорад падарро дар симоъ,
Зинҳор, андеша кун, эй чарх, аз савдон ман!

Сайидо

Самоъи дулиёну чӯши авбош
Тамошо марҳабо, наззора шобош. *Нозим*

САМОӢ I *а. سمائى* ниг. самовӣ.

Он чӣ бо ман мекунад андар замон,
Офати даври самой мекунад. *Саъдӣ*

САМОӢ II ||**СИМОӢ** *سماعى* мансуб ба самоъ||симоъ.

Ва он чӣ бологар донӣ ва бишнави то арш, хама самой бувад. *Аҳмади Дониш*

САМОӢ *а. سماح* саховат, ҷавонмардӣ, кушодадастӣ, олиҳиммати.

Ҳар чӣ додӣ, иваз намеҳоҳӣ,
Аз кӣ омӯхта саҳоб самоӢ? *Шамси Табретӣ*

САМОӢАТ *а. سماحت* некукорӣ, саховат, ҷавонмардӣ.

Унсурӣ... аз рӯи ҳуқуқи устодӣ ва самоӢат нисфе амволро ба Абулфараҷ бахшид.

«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

самоӢати баён осонӣ ва равшанӣ дар сухан, сареҳии баён, соддагӣ ва равшанӣ дар сухан.

Қамолуддини Ҳусайн ба ҷавдати табъу ҳиддати зеҳн ва самоӢати баён талоқати лисон мавсуфу маъруф буд. «*Равзат-ус-сафо*»

самоӢати банон кушодадастӣ, саховат.

То он замон подшоҳе ... ба фасоҳати баён самоӢати банон ... зухур наёфта буд. «*Равзат-ус-сафо*»

САМОӢАТ *а. سماجت* зиштӣ; густоҳӣ; шилқинӣ; бешармӣ.

Ин аст гар самоӢати арбоби эҳтиёҷ,
Раҳм аст бар мизочӣ дуоҳои мустаҷоб. *Бедил*

САМОӢАТПЕША *سماجت پيشه* зишткор; густоҳ, беҳаё, бешарм.

Обам аз шарми самоӢатпешагонии ин чаман,
Баҳри як лабханда натвон обрӯ ҳар сол рехт!

Бедил

САМСОМ *а. صمصام* шамшери тезу буррон.

То мурғи дилам фигода дар доми ғамат,
Бар гардани дил шудааст самсоми ғамат. *Ҳофиз*

САМТ *а. سمت* 1. тараф, ҷониб, сӯ.

Ман бар самти оташ равон шудам. *Авфӣ*

2. роҳ, равиш, тариқ.

Толиби мақсудро як самт бояд муставай,
Мардро саргашта дорад ихтилофоти сумут. *Анварӣ*
Бар самти ихтиёри ту бодо мадори чарх,
То қутбро макони тараф хатти меҳвар аст.

Бадри Чочӣ

3. сурат, ҳайат; **самти зухур ёфтан** зухур ёфтан, ба зухур омадан; **самти ниғориш** додан ба шакли тасвир даровардан, тасвир кардан.

Ҳосса дували хориҷӣ аз Рум ва Эрон ва Рус ва Фаранг ба наводири амсоли ҳукамо ва атвори умаро дар ин тасвир самти ниғориш дода шуд.

Аҳмади Дониш

САМТУРРАЪС *а. سمت الرأس* нуч. нуқтае аз осмон, ки рост дар болои сари одам воқеъ мешавад, нисфуннаҳор, зенит.

Оғтоб аз самтурраъси эшон дарафтад ва бар ин билод наздик шавад. «*Равзат-ус-сафо*»

САМУ *سمو* як навъ сабзаи даштӣ, ки хурда мешавад.

То саму сар бароварид аз дашт,
Гашт зангоргун ҳама лаби кишт;
Ҳар яке корде зи хон бардошт,
То пазанд аз саму таомаки чошт. *Рӯдакӣ*

САМУМ *а. سوم* шамоли гармсери сӯзон, бодӣ бисъёр гарм ва зарарнок, ки бештар дар биёбонҳои реғзори беобу беалаф воқеъ мешавад.

Ба сабаби самум ҳеҷ ҷонвар дар он саҳро ҷой нагирифтӣ ва ҳеҷ гиёҳ дар он шӯразори мардумхор нарустӣ. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

Ғубори ҳаво чашми ақлат бидӯхт,
Самуми ҳавас кишти умрат бисӯхт. *Саъдӣ*

САМУР *سمور* 1. ҳайвони монанд ба рӯбоҳ, ки пусти сурхи моил ба сиёҳӣ дорад; 2. пусти самур, ки аз он пустини медӯзанд; пустини пусти самур.

Он яке пушинда санҷобу самур,
В-он дигар хуфта бараҳна дар танӯр. *Аттор*

Зи урьёни арақ мерезад аз дарवेशи соҳибдил,
Тавонгар дар самуру қоқуму санҷоб меларзад.

Соиб

◇ **самури сиёҳ киноя** аз шаб.

Чу шангарф суданд бар лочувард,
Самури сияҳ зод рӯбоҳи зард. *Низомӣ*

САМУРИН||**САМУРӢ** *سمورين* мансуб ба самур, аз пусти самур.

Рӯи ҳар як чун духафта гирд мох,
Чомашон ғаффа, самуриношон кулоҳ. (2) *Рӯдакӣ*

САМЪ *а. سمع* 1. гуш.

Ба самъи Ҳасан расониданд, ки фалон кас туро ғайбат кардааст. *Аттор*

Ин ҷои мавъизат аст, ... агар ба самъи хирад истимоъ афтад. «*Калила ва Димна*»

самъи аъло гуши муборак (аз руи эҳтиром гуфта мешавад).

Чун таҷосур кард хотир, мухтасар кардам сухан,
К-он таҷосур самъи аъло барнатобад беш аз ин.
Хоқонӣ

2. қувваи шунавоӣ.

Вақти гуфтору гоҳи дидорат
Сангро самъу хокро басар аст. *Анварӣ*
самъу тоат гуш кардан ва фармон бурдан, итоат кардан.

Ба самъу тоату азми дурусту рои қавӣ
Тане ба хидмат роғиб, диле ба давлат шод. *Анварӣ*

САМЪАН *а. سمعاً*: самъан ва тоатан мешунавам ва итоат мекунам; хӯш, ба ҷону дил.

Хотуне аз араб, ҳама шохон ғуломн ӯ,
Самъан ва тоатан саҷдакунон ҳафт кишвараш. *Хоқонӣ*

Чун мувофиқи мардум аст, самъан ва тоатан қабул кунӣ!
Аҳмади Дониш

САМҒ *а. صمغ* шилим, моддаи часпандае, ки аз танан дарахт баромада баста мешавад.

Шохҳои онро ба тег хаста мекунамд ва шишае бар ҳар мавзеъ мебанданд, ... ҳамчунон ки самғ аз он ҷо берун меояд; чун дӯҳи тамом берун ояд, дарахт хушк мешавад. *Носири Хисрав*

САН *سن* ашқаз, ошиқпечон, ишқандарпечон, як навъ рустанӣ, ки ба гиёҳ ва ниҳолҳо мелечад, печак.

Ҳаст бар хоҷа печида рафта
Рост чун бар дарахт печад сан. *Рӯдакӣ*

САНА *а. سانه* 1. сол.

Дар гурраи шаҳри рабеулохири санаи нӯҳсаду хаждаҳ буд, ки амир Наҷм бо ҳаштод ҳазор қизилбош аз оби Омӯя гузашта ... *Восифӣ*

2. маҷ. давр, замон.

Тароҷуми ақобири сана дар «Маосир-ул-киром» ва «Сарви озод» тарқим ёфта. «*Хизонаи омира*»

САНАВБАР *صنوبر* дарахте аз ҷинси қоч, дарахти чалғуза.

Андалебони хушилхони саҳархони дуруст,
Сифати қадди ту болои санавбар хонанд.
Қамоли Хучандӣ

Чун ба он қомати раъно кунад оҳанги чаман,
Таъна бар сарву санавбар заданашро нигаред.
Ҳилолӣ

САНАВБАРХИРОМ *صنوبرخرام* хушрафтор.

Чандон бувад карашмаву нози сиҳикадон,
К-ояд ба ҷилва сарви санавбархиروми мо. *Ҳофиз*

САНАД *а. سند* 1. ластхате, ки қарз ё ўҳдадорни касеро таъкид мекунад, ҳуччат.

Ҳар моҳе ё ду моҳе сад ҳазор танга ба номи мироб ё мири асас санад бинависанд ва бифиристанд,
ки ин маблағ танга ба давлатхона равона кунанд.
Аҳмади Дониш

2. далел, бурҳон.

Зи ҳар лафз, к-омад аз ӯ дар вучуд,
Санад шуд дар адъён ба гуфтушунуд. *Шодӣ*

САНАМ *а. صنم* 1. бут, ҳайкале, ки аз санг, ҷуб ё маъдан тарошида ё сохта, бо сангҳои қиматбаҳо оро дода, онро мепарастиданд; 2. маҷ. маъшуқа, маҳбуба, ёр, дилбар.

Санамо, бе ту дилам ҳеч шикебо нашавад,
В-агар имруз шикебо шуда, фардо нашавад.
Манучеҳрӣ

Бурд дил аз дасти ман он санами дилфиреб,
Хомаи ҷон ҷок шуд, рафт қарору шикеб. *Амирӣ*

САНАМПАРАСТ *صنمپرست* бутпараст.

Гуфтам: Санампараст машав, бо самад нишин,
Гуфто: Ба қуи ишқ ҳам ину ҳам он кунанд. *Ҳофиз*

САНАМХОНА *صنمخانه* бутхона, бутқада, ибодатгоҳи бутпарастон.

Ранги ҳар гунбазе ҷудоғона,
Хуштар аз ранги сад санамхона. *Низомӣ*

◇ **санамхонаи ҳафтӯм** фалаки ҳафтӯм, қабати ҳафтӯми осмон.

Чун ба санамхонаи ҳафтӯм нишаст,
Риштаи зуннори Зухалро гусаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

САНАХҶ||**СИНАХҶ** *سنخج* бемории роҳи нафас, зиқуннафас, нафастангӣ.

Аз ғаму ғусса дили душмант бод
Гох дар топоку гоҳе дар санахҷ. *Мантиқӣ*

САНАҲ *سنه* лаънат, нафрин.

Эй фурумоҷо ... бешарму ҳабис,
Офарида шуда аз фаръяву сардию санах. *Лабибӣ*

САНГ I *سنگ* 1. ҷисми саҳти кӯҳӣ, ки дорон хелҳо ва рангҳои гуногун мебошад.

[Дарвеш] бо худ гуфт: Ин шайх ба дониши худ ва муридони худ мағрур шудааст, бинишнам, то поре интиқом аз ӯ бикашам, «кулуҳандозро подош санг аст». «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

Ба ҳарфи номулоим заҳмати дилҳо машав, Бедил
Ки ҳар ҷо ҷинси санге ҳаст, бошад душмани мино.
Бедил

санги бадғуҳар (ё **бадғавҳар**) санги нодаркор, бефоида; санги бадҷинс.

Бас, машав аз кибр санги бадғуҳар,
Шав чу хок афтада, то рӯяд хазар. *Шоҳидӣ*
Санги бадғавҳар агар косаи заррин шиканад,
Қимати санг наҷфозяду зар кам нашавад. *Саъдӣ*

санги нура санги оҳак.

Ҳар кӯҳи гарон дар он танура
Резон зи ҳам чу санги нура. *Ҷомӣ*

санги осие санги гирда дар осие, ки бо гардиши худ ғалларо фишор дода орд мекунад.

Гирди худ ҳар рӯз мегардам барои донae,
Бар сар ин дастор санги осие бошад маро. *Сайидо*
санги оҳанкаш санги оҳанрабо, магнит.

Дили аъдон ӯ санг аст, лекин санги оҳанкаш,
Аз он пайкони ӯ ҳаргиз наҷуяд ҷуз дили аъдо.
Фаррухӣ

санги рухом санге аз ҷинси мрамор; **санги сиёҳ** *д.* санги сиёҳи муқаддас дар Қабба.

Ҳоҷиву санги сиёҳ, з-он ки маро бӯсагоҳ
Ҷуз лаби маъшуқи маст ё лаби паймона нест.
Ҷомӣ

санги хоро (*ё хора*) як навъ санги бисъёр сахт, гранит.

Қасам бар он дили оҳан хўрам, ки аз сахтӣ
Ҳазор тарҳ ниҳодаст санги хороро. *Рудаки*
Моро чу мум бигдохт ин оташи муҳаббат,
То чанд бошадат дил дар сина санги хоро. *Махфӣ*

санги шарар санги чакмоқ.

Бас ки бошад чинси моро гармӣ аз бозори ғам,
Гунё дуконе аз санги шарар дорем мо. *Туғрал*

санги шиша санге, ки аз он шиша истеҳсол карда мешавад.

Илоҷ ғайри мукофот нест золиро,
Ки санги шишаи мо шиша мешавад охир. *Шавкат*

2. санги тарозу, вазна, вазнинӣ.

Агар муҳтасиб гардад, онро ғам аст,
Ки санги тарозуи бораш кам аст. *Саъдӣ*

3. маҷ. виқор, тамкин; эътибор.

Қасеро, ки наздики ӯ санг буд,
Зи чандин сипохон ду сарҳанг буд. *Низомӣ*
Бо санги хеш будам дар гушан сабури,
Боде зи сўят омад, аз чой бурд моро.

Хисрави Деҳлавӣ

ба санги кам задан ҳақир шумурдан, ночиз доништан.

Сангзан он ки зи ҷанги санг доим гап занад,
Ошиқонро бинад аз дуру ба санги кам занад.

Сайидо

4. санге, ки ба болои қабр гузошта мешавад; зери **санг овардан** маҷ. нобуд кардан, куштан.

Шавам гар пиёда, ба ҷанг орамаш,
Ҷам андар замон зери санг орамаш. *Фирдавӣ*

◇ **санги роҳ** киноя аз монеа; халал.

Қаъбаву буткада санги раҳи аҳли дил нест,
Риштаи роҳи талабро гиреҳ аз манзил нест. *Соиб*

санги тафриқа киноя аз иғво ва фитна, ки аз тарафи дигарон дар миёни дўстон андохта мешавад, нифоқ, душманӣ.

Санги тафриқа дар он маҷлис афтода, ҳар касе
ба гушае мутаваҷҷеҳ гардиданд. *Восифӣ*

санги таҳи дандон киноя аз чизи ноғувор, нописандида, халалрасон, музоҳим.

Ҷар кӣ дар доираи парданишинони сухан
Бе талаб пой ниҳад, санги таҳи дандон аст. *Соиб*

сангу сабу киноя аз ду чизи зидди ҳамдигар ва носозгор, ҳамчун обу оташ, оташу пунба.

Чашм агар бо дўст дорӣ, гӯш бо душман макун,
Ошиқиву некномӣ, Саъдиё, сангу сабуст. *Саъдӣ*

Лекин улфати пирони олуфта ба ҷавонони олуфта
бияниҳо сўхбати сангу сабуст.

«Оини ниғориш»

сангу сукунат тамкин, вазнинӣ, виқор.

Ба сангу сукунат барорад нафас,
Накушад ба таъҷил дар хуни кас. *Низомӣ*

санг додан санг ҳаво додан, санг ғуррондан, санг андохтан, санг задан ба сўи касе.

Чун зи боғи сагон шавӣ дилтанг,
Санг баргиру деҳ сагонро санг. *Саной*

санг судан роҳ тай кардан.

Ҷамон беҳ, ки гардем аз ин роҳи танг,
Гарева навардему соем санг. *Низомӣ*

санги иҷтиноб андохтан киноя аз дурӣ гузидан, наздикӣ накардан.

Чи медихӣ зи сари илтифот дил ба рақиб,
Сагест, ҷониби ӯ санги иҷтиноб андоз. *Фузулӣ*
санг(-и қаноат) бар шикам бастан киноя аз гуруснагӣ
кашидан; сахтӣ кашидан аз гуруснагӣ; қаноат кардан.

Ба ҷуз сангдил кай кунад меъда танг,
Чу бинад қасон бар шикам баста санг. *Саъдӣ*
Чун фалоҳан бар шикам санги қаноат бастаем,
Санг агар дар паллаи рӯзӣ бувад, даврони мост.

Соиб

санг бар шишаи касе задан киноя аз нақшаҳои қорӣ касеро вайрон кардан.

... Ки фикри суст зад бар шишаам санг,
Зи хомӣ гашт вайрон хонаи танг. *Нозим*

санг бар қандил задан киноя аз тира кардани айша касе, бадбахт кардан касеро.

Нест сангам ба назди кас, ки маро
Сангхо зад замона бар қандил. *Анварӣ*

санг дар бағал (**доштан**) кинаи пинҳонӣ доштан, нияти зарбаи пинҳонӣ доштан.

Ин сулҳфуруши оқибатчанг
Дар каф қадаҳест, дар бағал санг. *Шоҳин*

санг дар даҳон андохтан киноя аз хомуш шудан.

Бунафша пеши хатат қуфл бар забон андохт,
Гуҳар зи шарми лабат санг дар даҳон андохт. *Соиб*

санг дар луқмаи касе ниҳуфтан қори касеро ба мушкилӣ ва сахтӣ дучор кардан.

Бас ки дар луқмаи ман санг ниҳуфтаст фалак,
Бе тааммул нагузорам ба чигар дандонро. *Соиб*

санг дар мўза афтодан киноя аз монеи роҳравӣ шудан. аз ҳаракат ва гардиш бозмондан; беором, беқарор шудан.

Чархро бо шарафаш санг фитад дар мўза,
Кўхро бо сахаташ кайк фитад дар шалвор. *Анварӣ*

аз санг мум сохтан киноя аз қори ношуданӣ ва номумкиноро ба ҷо овардан; қори аҷиб ва ғариб нишон додан.

Ки чун шоҳи олам ба донои Рум
Бифармуд, то созад аз санг мум. *Низомӣ*

ба санг омадани нохун киноя аз пеш омадани қорӣ нофорам.

Ба санг нохуни ҳар ташналаб, ки меояд,
Даҳони обилаи мо пуроб мегардад. *Соиб*

ба санг омадани паҳлӯ сахт азоб кашидан.

Баски омад бе туам паҳлӯи осоиш ба санг,
Умрхо шуд рахт барбастаст хоб аз чашми ман.

Шоҳин

САНГ II *سنگ* шакли кўтоҳшудаи фарсанг.

Гарчанд бо ту наздикам, аз ҷумла муҳлисон
Дурам, вале зи лутфи ту сад санг марҳала. *Васӣ*

САНГАК *سنگ* жола, яхча.

Вайҳак, эй абр, бар гунаҳкорон
Сангаку барф борию борон. *Унсурӣ*

САНГАНДОЗ سنگ انداز 1. сангандозанда; 2. сўрохи маҳсуси тирандозӣ ва ё сангандозӣ дар девори қалъа, амбразура.

Сангандозҳо ба тавре кардаанд, ки дидан бинс
аз он мулоҳазаи мутаҳайир шавад.

«Таърихи Фариишта»

САНГДИЛ سنگدل сахтдил, бераҳм, золим; муқобили шишадил.

Ачаб дорам аз хоби он сангдил,
Ки халқе бихусбанд аз ӯ тангдил. *Саъдӣ*

Бут аст он сангдил, ин бас камоли мўъҷизи ишқам,
Ки меорад ба изхори тазаллум дар сухан ӯро.

Фузулӣ

САНГДИЛӢ سنگدلى сахтдилӣ, бераҳмӣ, зулм.

САНГЗАН سنگزن сангандоз; маҷ. таъназан.

Сангзан он ки зи ҷанги санг доим гап занад,
Ошиқонро бинад аз дуру ба санги кам занад.

Сайидо

САНГИН سنگين 1. аз санг сохташуда.

... Ки акнун бад-ин танг ғор-андарӣ,
Гурезон ба сангин ҳисор-андарӣ. *Фирдавӣ*

Ба дасти худ бути сангин тарошад,
Зи меҳри ӯ дили ғамгин харошад. *Ҷомӣ*

2. маҷ. вазнин.

Сози ин кўҳсор ғайр аз нола оҳанге надошт,
Орамидан ин қадарҳо кард сангин сангро. *Бедил*

Аз ҳаёли қоматаш акнун асо мебоядам,
Бори сангини фироқаш карда ҳам души маро.

Туғрал

3. маҷ. мушқил, душвор; соати сангин лаҳзаҳои душвор, вазнин, номуборак.

Дар кадомин соати сангин надонам кўҳи ғам
Дар замини синаи мо хоксорон ҷо гирифт. *Соиб*

◇ сангин дил, дили сангин киноя аз дили бераҳм.

Сангин дили ту сахттар аз санги мрамор аст,
Кўҳи ғам аст бар дил аз он санг мар-маро.

Хисрави Деҳлавӣ

Бо дили сангинат оё ҳеч даргирад шабе
Оҳи оташноку сӯзи синаи шабгири мо. *Ҳофиз*

ҳарфи сангин киноя аз гапи сахт, сухани дағал.

Чанд бояд шуд зи ғафлат маркази ташнеи халқ,
Ҳарфи сангин то ба кай чун гӯши кар бардоштан.

Бедил

ҷони сангин ҷони тоқатовар.

Ҳар шаб маро барояд нола зи ҷони сангин,
Чун нолише, ки шабҳо аз оспӣ барояд.

Хисрави Деҳлавӣ

ҷон сангин қардан тоқат намудан.

Ҷон сангин мекунам, то зиндаам,
Мурдани Фарҳод бо хоро хуш аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

САНГИНБАҲО سنگين بها гаронбаҳо, қиматбаҳо.

Худованде аз ӯ сангинбаҳотар
Надорад Суманоти ҳафт кишвар. *Нозим*

САНГИНДИЛ سنگين دل бераҳм, сахтдил.

... Ки аз ту ҳеч мурувват тамаъ намедорам,
Ки кас надида зи сангиндилон мудороро. *Рӯдакӣ*

Нолаи ҷонсӯзи Хисрав, к-ӯ ба дилҳо шўъла зад,
Раҳмате н-омўхт он сангиндили бекоро.

Хисрави Деҳлавӣ

САНГИНДИЛӢ سنگين دلى сахтдилӣ; бераҳмӣ, зулм.

Аз ин сангиндилӣ бо Анварӣ бас,
Ки бе ту сангҳо бар дил ниҳодаст. *Анварӣ*

САНГИНҶОН سنگين جان ҷонсахт; маҷ. пажмурда ва бе-обуранг.

Бас сафолинлабу хокинруҳу сангинҷонам,
Оташин обу гилин ратл кунад дармонам. *Ҳоқонӣ*

САНГЛОХ سنگلاخ замини сахти пасту баланди пурсанг,
сангистон, сангзор.

Замине ҳама рӯи ӯ санглох
Ба дидан дурушту ба паҳно фарох. *Унсурӣ*

Ниҳода фалак номи онро камоҳ,
Раҳаш бар яке саҳмгин санглох. *Ҳотифӣ*

САНГОЗМОЙ سنگ آزمای бардорандаи сангҳои вазнин ҳам-чун варзишгар.

Ту низ ар най марди сангозмой,
Сабуксанг шав, то намонӣ ба ҷой. *Низомӣ*

САНГОСАН х. سنگسان қачова.

Подшоҳ дар вақти кўч дар сангосан хобида ва
чодир бар сар меандоخت. «*Таърихи Фарош*»

САНГПУХТ سنگ پخت навъе аз нон, ки ба рӯи сангрез-ҳои тафсида мепазанд.

[Дар дуккони нонвой] шўри сангпукт гиребони
нони тунук дарида. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

САНГПУШТ سنگ پشت ҷонвари хазандаи суфрафторе, ки баданаш дар косаи устухоние ҷой гирифтааст.

Овози гирудори шутур чун баланд шуд,
Дарҳол сангпукт биёмад тапон-тапон. *Сайидо*

САНГРЕЗ سنگريز резиши санг, сангборон; киноя аз падида омадани ҳодисаҳои душвор ва ногувор; ◇ ин сангрез киноя аз дунё.

Магар чора созам дар ин сангрез,
Чу беҷода аз санг ёбам гурез. *Низомӣ*

САНГРЕЗА سنگريزه сангҳои майда.

Яке аз бузургон Ҳорунро дид, дар хуфра сару
по бараҳна бар сангрезан гарм истода.

Аҳмади Дониш

САНГСОН سنگسان сангмонанд; маҷ. вазнин, босабот, устувор.

Сангсон шав дар қадам, не ҳамчу об,
Ҷумла рангомезию тардоманӣ. *Ҳофиз*

САНГСОР سنگسار 1. сангандозӣ, санггурронӣ.

Дар зимистон шуд дарахт аз баргу бор
Уру холя, нест он дам сангсор. *Шоҳидӣ*

2. таър. сангборон, яке аз намудҳои ҷазо, ки гунаҳ-горро дар кўчаҳо гардонда ё дар майдоне гузошта, бо сангборон мекуштанд, раҷм.

Агар ашират ва ҳешони ту бисёр набудӣ, мо
туро сангсор мекардем. «*Таърихи Табарӣ*»

Агар кунад хиради шишадил гаронҷонӣ,
Ба ратлҳои гарон сангсор хоҳам кард. *Соиб*

САНГТАРОШ سنگ تراش устое, ки аз санг ҳайкал, лавҳа ва ғ. метарошад.

Қиссаи ишқ худ равад пеши фусурдагон, вале
Сангтарош кай харад гавҳари шабфурӯро.

Хисрави Деҳлавӣ

САНГУЛА سنگه нони орди сӯк, нони арзан.

Гуфтам, ки арманист магар хоҷа Бул-Амид,
Ки нони гандумин нахӯрад чуз ки сангула.

«Луғати фурс»

САНГФАРСО سنگفرسا сангшикан, сангсой.

Сипоҳе ба ҳам кард чун кӯҳи Қоф,
Ҳама сангфарсою оҳаншикоф. *Низомӣ*

САНГҲОР سنگخوار паррандаи ботлоқии дарознӯл.

Пароканда бо мушкдам сангҳор,
Хурушон ба ҳам шораку лоласор. *Хатирӣ*

САНГШИКАН سنگشکن он кӣ санг мешиканад.

Сангзанро сангшикан лозим аст. *Зарбулмасал*

САНГӢ سنگى мансуб ба санг I; \diamond **меъдаи сангӣ** меъдаи пур.

Асири банди шикамро ду шаб нагирад хоб,
Шабе зи меъдаи сангӣ, шабе зи дилтангӣ. *Саъдӣ*

САНДАЛ I ҳ.-а. صندل дарахти ҳамешасабзе, ки дар минтақаҳои гарм мерӯяд; ҷуби он хушбӯст ва хосияти давоӣ дорад.

Сандали суда дарди сар бибарад,
Таб зи дил, тобиш аз ҷигар бибарад. *Низомӣ*
Дарахтест сандал хунук дар мизоҷ,
Пай иллоти гармтабъон илоҷ. *Ҷомӣ*
Фарозаш ҳавдаче аз очу сандал,
Ки зар мешуд зи рашки зевараш ҳал. *Ҳозик*

САНДАЛ II ю. صندل навъе аз пойафзор.

Гирифтаи, ки ҷоё расидӣ зи мол,
Ки заррин кунӣ сандалу чочала. *Унсурӣ*

САНДАЛ III ||**САНДАЛИ** صندلى||سندى номи шаҳре дар Ҳиндустон дар «Шоҳнома».

Дигар шоҳи Сандал, ки буд номдор,
Ҳамон шоҳи Чандал гави комгор. *Фирдавсӣ*
Ба мардӣ ҷаҳонро гирифта ба даст,
Варо Сандалӣ буд ҷои нишаст. *Фирдавсӣ*

САНДАЛСАРОЙ صندلسراى: (ин) сандалсарои обнӯси киноя аз дунё.

Дар ин сандалсарои обнӯси,
Ғаҳе мотам бувад, ғоҳе арӯси. *Низомӣ*

САНДАЛСОЙ صندلساى 1. сояндаи сандал; сандалмол.

Муштариро зи фарқи сар то пой
Дарди сар диду гашт сандалсой. *Низомӣ*

2. маҷ. хушбӯ.

Сандалу уд ҳар сӯе бар пой,
Бод аз ӯ удсузу сандалсой. *Низомӣ*

САНДАЛӢ I صندلى чорпоя барои нишастан, курсӣ.

Чағатой бар сари сандалӣ нишаста буд, фавче куланг дид, ки дар таярон буданд.

«Равзат-ус-сафо»

Амир он қадар хандид, ки наздик буд аз болон сандалӣ афтад. *Садри Зиё*

САНДАЛӢ II صندلى *ниг.* сандал III.

САНДАРӢС ю. سندروس 1. навъе аз моддаи шилиммонанди зардранги шабеҳ ба қахрабо, ки аз дарахт ҳосил мешавад.

Зи гардаш ҳаво гашта чун сандарӯс,
Замин сар ба сар тира чун обнӯс. *Фирдавсӣ*

Хуросониён даридадирафш, нигунсоркӯс, ба лаби хушк ва рухсора чун сандарӯс ... «*Равзат-ус-сафо*»

2. *киноя аз зард; зарди моил ба сурхӣ.*

... Аз ин даҳри пурҳилату пурфӯсӯс,
Ки ғаҳ сандарӯс асту ғаҳ обнӯс. *Ҳоҷу*

САНДИД صنديد марди бузург, диловар.

САНДОН صندان *ниг.* синдон.

САНДОНШИКАН صندانشکن *ниг.* синдоншикан.

САНДОНШИКОФ صندانشكاف *ниг.* синдоншикоф.

САНДУҚ а. صندوق 1. қуттии қалон, ки дар он чизҳо меомонанд.

Ҷунбиши хеш аз ҷоё ба ҷоё шавад чунон ки ҷома андар сандуқ бувад ва сандуқ аз ҷоё ба ҷоё шавад. *Ибни Синъ*

2. қачован сандуқмонанде, ки бар пушти фил баста ба дарунаш нишаста тирандозӣ мекардаанд.

Ҳазорон далерони рӯзи набард
Ба сандуқ-дар новакандоз кард. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. тобут.

Гузин кард сандуқ бар ҷои коҳ. *Фирдавсӣ*
сандуқи турбат сағона (сақона)-и қабр.

Тавонгарзодаеро дидам бар сари гӯри падар нишаста ва бо дарвешбачае мунозара дарпайваста. ки сандуқи турбати мо сангин аст ва китоба рангину фарши рухом андохта. *Саъдӣ*

\diamond **сандуқи роз** киноя аз сина ва дил.

Хозини ганҷина гирех кард боз,
Роз бурун рехт зи сандуқи роз. *Хисрави Деҳлавӣ*
сандуқи фалак киноя аз осмон.

Хадангашро гар он монё нагаштӣ,
Зи сандуқи фалак паррон гузаштӣ. *Ҷомӣ*

САНДУҚА صندوقه: сандуқаи сина қафасаи сина, сина.

Чун барқи баҳор, ки аз қавси қузаҳ ҷастан гирад, бар сандуқаи синаи пуркинаи муҳолифон ... меомад ва аз пушти эшон меҷаст. «*Фатҳнома*»

САНЕЪ а. صنيع *ниг.* сонёъ.

Санёе, гар ӯ амрфармо шавад,
Сари сарварон хоки ғабро шавад. (2) *Шодӣ*

САНИА а. صنيعة кори нек, некӯӣ, эҳсон.

САНИЙЯ а. سنينة *муаннаси* санӣ; *суннати* санӣ *расму* одати писандида.

Ин фақири ҳақири касируттақсир Нуриддини Ҳиравӣ бар суннати санӣ *яни* он ҳазрат воқеате, ки дар фатҳи Ҳирот воқеъ шуда буд, калимае чанд ба расми ёддошт бар сафҳаи замона гузошт. «*Фатҳнома*»

САНИН I а. سنين тез, тез кардашуда (онд ба теғ).

Ҳар кучо боғе бувад, он ҷо бувад овози мурғ,
Ҳар кучо мурғе бувад, он ҷо бувад тири санин. *Манучехрӣ*

САНИН II а. سنين 4. сана; санин ва аъвом солҳо ва солҳо, солҳои бисёр.

Сиву шаш марҳала аз мароҳили санин ва аъвом тай шудааст. «*Таърихи Фарошита*»

санину шуҳур солҳову моҳҳо; муқ. шуҳур (шуҳуру санин).

Ба кашфи румузу ба дарки умур
Надида назираш санину шуҳур. *Садри Зиё*

САНИЯ *a.* نثيه яке аз чор дандони пеш.

САННОЪ *a.* صنع санъаткор, сонё, ҳунарманд, пешавар, косиб.

Аз ҳама санноъҳо, ки дар он шаҳр буд, кафшгар бештар буд. *Носири Хисрав*

Сари сонё ба гәрду-бар фароз аст,
Салотинро ба санноон ниёз аст. *Носири Хисрав*

САНО I *a.* ثنا 1. мадҳ, таҳсин.

Чун бихонд, ҳамагон хира бимонданд, Барзӯяро саноҳо хонданд. *«Калила ва Димна»*

Ман боре бар ҳеҷ ҳоким ва волӣ сано нагӯям,
агар нек бошад ва агар бад. *Аҳмади Донииш*

2. ситоиш, шукр ва сипос.

Санои пири харобот боядам гуфтан,
Ки дод бо мани махмур пой хум чоро. *Туғрал*
сано рондан ситоиш қардан, мадҳ қардан; ташаккур гуфтан.

САНО II *a.* سنا 1. рӯшаноӣ, дурахшонӣ; 2. баландӣ, рифъат, олидараҷагӣ.

Агар аз нуфус гӯем, ба мадади маҷду сано маҷол наёбем. *«Ахлоқи Носирӣ»*

САНОАТ||**СИНОАТ** *a.* صناعة кори эҷодӣ; ҳунар; пеша.

Ва он мардумон, ки ин саноат [бофандагӣ] мекарданд, пароканда шуданд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Кимиёе кунам туро таълим,
Ки дар иксиру дар саноат нест. *Анварӣ*

САНОАТВАР صنعتور ҳунарманд, пешавар.

Аз ҳар қинс саноатварон, ки андар лашкар ба кор оянд, мухайё қард. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

САНОБИЛ *a.* سابل ч. сунбул.

Зи нӯги найзаҳон найзадорон
Шуда водӣ чу атропо санобил. (1) *Манучеҳрӣ*

САНОГАР ثناگر саноҳон, мадҳ ва ситоишкунанда.

Таъбат, ки кимиёи зари рӯзгори уст,
Бар садри рӯзгор саногар никӯтар аст. *Ҳоҷонӣ*

САНОГУСТАР ثناگستر *ниг.* саногӯй.

Бар толен қавиш дуогӯй Муштарӣ,
Бар талъати беҳиш саногустар офтоб. *Анварӣ*
Менахоҳӣ, ки ман зи андак саъй
Бошамат дар қаҳон саногустар. *Заҳири Форъёбӣ*

САНОГҮЙ ثناگوی саноҳон, ситоишкунанда, мадҳкунанда.

САНОДИД *a.* صناديد ч. сандид.

Бориқ бо ҷамъе аз санодиду аён ба қайд мубтало гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Қозӣ Байзовӣ дар таърих меоварад, ки хоҷа Шамсуддини Муҳаммад ва Хоҷа Алоуддин аз санодиди Хуросонанд. *«Таърихи Давлатшоҳ»*

САНОДИҚ *a.* صناديق ч. сандуқ.

Он гоҳ амвол ва санодиқе, ки бар мол машҳур буд, ба манзили худ овардам. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

САНОЕЪ I *a.* صنائع ч. саноат||синоат.

Китоби «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» дар саноеи шеър таснифи ӯ [Рашидиддини Ватвот] аст. *Ҷомӣ*

САНОЕЪ II *a.* صنایع ч. саниа.

Зинҳор хоҳандагонро ба забон наранҷонӣ, ки он бинои саноеи туро мунҳадим кунад. *Авфӣ*

саноеу авориф некиҳо ва бахшишҳо.

Ҷӣ гуна раво дорам, ки дар муқобалаи саноеу аворифи ӯ тақоуду таҳовун чоиз шумурам.

«Равзат-ус-сафо»

САНОЁ *a.* ثنایا ч. сания чор дандони пеш, ду дандони боло ва ду аз поён.

Ангушти арғанунзани румӣ ба захма-бар Табларзан сано ба саное барафканад. *Ҳоҷонӣ*

САНООТ||**СИНООТ** *a.* صناعات ч. саноат||синоат.

Мусаҳхарнигор аст мар-чиниёнро
Чу бағдодиёнро санооти алвон. *Носири Хисрав*

САНОР||**СИНОР** سنار чои пасти даръё, ки кишти дар он чо ба лою гил дармонда аз ҳаракат бозмемонад.

Дамон ҳамчунон киштии морсор,
Ки ларзон бувад монда андар синор. *Унсурӣ*

САНОХОН ثناخوان 1. мадҳкунанда, ситоишгар; 2. шукр-кунанда, сипоскунанда.

Санохонаш аз ҳар тараф фатҳу нусрат,
Қазо дар рикобаш, қадар дар инонаш. *Савдо*

САНОЧИҚ *a.* مناقچ ч. санҷақ.

Боз надорад инону боз намонад,
То назанад дар Яман саночиқи иқбол. *Манучеҳрӣ*

САНТУР سنتور асбоби мусиқии чангмонанд.

САНТУРЗАН سنتورزن он кӣ сантур менавозад.

Қабк ноқузсану шорак сантурзан аст,
Фохта найзану бат шуда танбурзано. *Манучеҳрӣ*

САНЪ *a.* صنع *ниг.* сунъ.

САНЪАТ *a.* صنعت 1. пеша, ҳунар; касбу шуғл.

Уро Монӣ гуфтандӣ ва мӯъҷизаи у санъати тасвир будӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

санъат бастан ҳунар нишон додан, ҳунар ва ё фан ба кор бурдан.

Нақши девонаву тасвири чунунро қаламам Санъате баст, ки гӯйи Фаранг омадааст. *Савдо*

санъат қардан ҳунар ба кор бурдан.

Бад-он сурат чу санъат қард лахте,
Бичаспонид бар шохи дарахте. *Низомӣ*

2. *адш.* такаллуф дар сухан, суханорой, ҳунарнамоӣ дар назму наср; **санъати лафзӣ** санъати шеърӣ, ки дар он шакли калимаҳо ба назар гирифта мешавад; **санъати лутф** санъатест, ки калимаҳои ҳамшакли гуногунмаъно дар як байт оварда мешаванд, мас. дар байти зерини Қамолӣ Хучандӣ:

Гуфтам: Давои дарди диламро хате навис.

Гуфто: Давот чун бинависам, давот нест.

Давоти аввал ба маънои «давои ту» ва дуввум ба маънои «сиёҳидон» омадааст; **санъати маънавий** санъати шеърӣ, ки дар асоси ба назар гирифта шудани маъноӣ калимаю ибораҳо тартиб ёфтааст ва навъҳои он ташбеҳ, талмеҳ ва ғ. аст.

САНӢ *a.* سنى 1. баланд, олий; 2. баландмартаба, олицоҳ.

Бо синону теғ лоба чун кунӣ,
К-у асир омад ба дасти он санӣ. *Румӣ*

санҷ سنج *асоси замони ҳозираи санҷидан.*

САНҶ سنج *ниг. синҷ.*

САНҶАҚ *t.* سنجق алам, байрақ, ливо, нишони фавҷ; парчам.

Шаҳон санҷақи зар барандохтанд,
Ба ховарзамин сар барафрохтанд. *Хочу*

САНҶИД سنجيد *мевае аз чинси унноб, ки мағзаши сафеду ордмонанд буда, пусти сурхи нозук дорад, чигда.*

САНҶИДАГӢ (И) سنجيده گوي (ي) он кӣ санҷида сухан ме-
гуяд, пухтагал.

Чавонест озодаву некхӯ,
Хирадманду донову санҷидагӯ. *Садри Зиё*

САНҶИДАКОР سنجيده کار *озмудақор, пухтақор.*

[Уқалои узбакон] аз барои барпо кардани қалъае мардумони ... санҷидақорро фармуданд, ки ҷое даръёбед, ки то дар он ҷо қалъа барпо кунем.

«Шаҳномаи Фарғона»

САНҶИДАН سنجيدان 1. баркашидан; вазн кардан; пайму-
дан.

Пеши муфлис зари зиёда масанҷ,
То напечад чу аждаҳо бар ганҷ. *Низомӣ*

2. озмоиш кардан; андоза гирифтан; муқоиса кардан.

Бас зарур афтод, ки манофеъ ва мазорри ҳар ду
қасбро ба шумор орем, фавонд ва маҳосили ҳар ду
муктасабро бисанҷем. *Аҳмади Дониш*

3. қиёс доштан, арзидан, шоён будан.

Зӯҳди ман бо ту ҷи санҷад, ки ба яғмои дилам
Масту ошуфта ба хилватгаҳи роз омадаӣ. *Ҳофиз*
сухан санҷидан тааммул карда сухан гуфтан, фаҳми-
да сухан гуфтан, баркаш карда гап задан.

Хирадмандон гуфтаанд: Ҳар кӣ сухан насанҷад,
аз ҷавоб биранҷад. *Сафӣ*

САНҶОБ||**СИНҶОБ** سنجاب 1. навъе аз ҳайвон, ки калон-
тар аз калламуш буда, дар ҷангалу бешазорҳо зиндагӣ
мекунад; 2. пусти санҷоб, ки пурмӯю нарму латифи хо-
кистарранг буда, дар либосҳо ба кор мсбаранд.

Чу синҷобу қоқум, чу рӯбоҳи гарм,
Чаҳорум самур аст, к-аш мӯй нарм. *Фирдавсӣ*

Мӯинаҳо пӯшидан, мисли санҷоб, ӯ расм ниҳод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Зи гулхан домане хокистар овард,
Ба хилват бистари санҷоб густард. *Ҷомӣ*

САНҶОБӢ سنجابي *мансуб ба санҷоб.*

Ҳангоми он шуд, ки хайма ва соябони санҷобни
саҳоб баланд гашта аз борандагӣ тараддуд ва ҳа-
ракат душвор гардад. *«Тағрихи Фаришта»*

САОДАТ *a.* سعادت хушбахтӣ, некбахтӣ, масъудӣ, бахт-
ёрӣ; *муқобили шақоват.*

Касе, ки ёри вафодори меҳрбон дорад,
Саодати абаду умри ҷовидон дорад.

Хисрави Деҳлавӣ

Ва ҳукумат олатест, ки бад-он саодат ва нек-
ми дунёву охират касб метавон кард.

Аҳмади Дониш.

САОДАТМАНД سعادتمند *масъуд, хушбахт.*

Насиҳат гӯш кун, ҷоно, ки аз ҷон дӯсттар дорад;
Чавонони саодатманд панди пири доноро. *Ҳофиз*

САОДАТНИШОН سعادت نشان он кӣ нишонаҳои бахту сас-
дат аз ӯ хувайдост, хушбахт.

Фасоҳатбаёнӯ балоғатқарин,
Саодатнишону шарафофарин. *Садри Зиё*

САОДАТПАРТАВ سعادت پرتو он ҷӣ нури саодат медахад;
маҷ. хушбахтиовар.

Давлати сӯҳбати он шамъи саодатпартав
Боз пурсед, худоро, ки ба парвонаи кист? *Ҳофиз*

САОДАТӢЁР سعادت يار бахтёр, масъуд, хушбахт.

Хез, Билқисо, саодатёр шав!
В-аз ҳама мулки Сабо безор шав! *Румӣ*

САОДОТ *a.* سعادات ҷ. саодат.

Саодат хоҳӣ, аз одат гузар кун,
Ки тарки одат аст асли саодот. *Ҷомӣ*

Ба майдони давлат ниҳодӣ чу гом,
Гирифтӣ саодоти гетӣ тамом. *Шодӣ*

САОЛИБ *a.* ثعلب ҷ. саълаб.

Саманзор гашта диёри салоҳиф,
Чаманзор гашта вичори саолиб. *Манучеҳрӣ*

САОЛИК *a.* صالحك ҷ. саълук.

Абвоби ҳазонӣ кушода, нисбат ба зуафо ва ма-
молику [سمالك] саолик ва мулуки мамолик [سمالك]
эҳсони бешумор ба ҷой овард. *«Равзат-ус-сафо»*

САОМАТ *a.* سامت малолат; озурдахотирӣ, сутӯҳ.

Маликро аз сӯҳбати ӯ саомат ва малолат рӯй
намуда дар ҷустуҷӯи баҳона буд, то худро аз сӯх-
бати он... раҳой диҳад. *«Равзат-ус-сафо»*

САПЕД||**САФЕД** سفيد||سفيد яке аз рангҳои асосӣ, ранги
барф ва шир; сапед шудани чашм (ё дида) кӯр шудан;
киноя аз хира шудани нури чашм.

Дидаи ман шуд сапед аз ҳаҷру дил торик монд,
Хонаҳо торӣ шавад, чун парда дар равзан кашанд.

Ҳоқонӣ

Чашми гардун мешавад шабҳо сафед аз интизор,
Чархи беҳуршед чун пири ҷавон гумкардаест.

Сайидо

САПЕДА||**САФЕДА** سفيد||سفيد 1. қисми сафеди тухми
мурғ, ки мағзи зарди онро печонда гирифтааст; 2. сафе-
дадам, субҳидам.

Хуруси кунгураи ақл пар бикӯфт, чу дид,
Ки дар шаби амали ман сапеда шуд пайдо. *Ҳоқонӣ*

Вале чун сафеда барорад нафас,
Ба чунбиш дароранд мурғон ҷарас. *Хочу*

Сапеда ҷоми зардери аз он бар тоси сабз орад,
Ки аз дасти синаҳчашмон ба лаб гири маи аҳмар.

Бадрӣ Чочӣ

сапедан бом сапедадам, субҳдам.

Ба вақте омад, к-аз бохтар сапедаи бом
Ҳамебаромаду шаб буд дар ҷаноҳи ҳарб. *Фарруҳӣ*
сапеда дамидан а) дамидани субҳ; б) киноя аз сафед
шудани мӯй.

Нашот он гаҳ аз ман рамидан гирифт,
Ки шомам сапеда дамидан гирифт. *Саъдӣ*

САПЕДАДАМ||САФЕДАДАМ سپيددم||سفيددم 1. бомдод,
субҳидам, субҳ; падида **омадани сапедадам** а) дамидани
субҳ; б) киноя аз пайдо шудани сафедӣ дар мӯй.

Чу рӯзи ҷавонӣ ба поён расид,
Сапедадам аз машриқ омад падида. *Низомӣ*

2. хангоми бомдод.

Дарахти гул сапедадам ба ҳар бинанда бинмояд,
Ҳар он-ч андар дили пурхуни ӯ рози ниҳон бошад.
Фарруҳӣ

Сапедадам, ки сабо бӯи дӯстон гирад,
Чаман ба зулф, ҳаво нақҳати ҷинон гирад. *Ҳофиз*
Хуш он даме, ки дарояд сафедадам зи дарам
Пур аз ситорау маҳ карда хонумони маро.
Хисрави Деҳлавӣ

САПЕДАДАМОН سپيددمان 1. дар вақти дамидани субҳ,
сахаргоҳон.

Шавам, чармаи гомзан зин қунам,
Сапедадамон ҷустани кин қунам. *Фирдавӣ*
Сапедадамон чун насими баҳор
Хабар додӣ аз қорвони татор... *Ҳочу*

2. бомбод, субҳидам.

Шаби тираро то сапедадамон
Биёяд, наҷӯяд ба раҳ-бар замон. *Фирдавӣ*

САПЕДГОР سپيدگار *ниг. сапедкор.*

САПЕДГОРӢ سپيدگارى *ниг. сапедкорӣ.*

САПЕДАСТ سپيدداست 1. сахӣ, ҷавонмард, он кӣ дасташ
некӣ орад; 2. киноя аз муъҷизакор.

Даҳри сапед(а)даст сияҳқосаест саъб,
Мангар ба хушзабонии ин турш мезбон. *Ҳоқонӣ*

САПЕДКОР||САПЕДГОР سپيدگار||سپيدگار некӯкор; хуш-
бахт.

Ҳоқонӣ, наҷот мабини шифо мабин,
К-андар шифот иллату зояд наҷот бим,
К-андар шифо-т оризан ҳар сапедкор,
В-андар наҷот муҳликаи ҳар сияҳгилем. *Ҳоқонӣ*

Чашми сияҳи сапедкорат
Дар кори ҷаҳон сияҳ баромад. *Анварӣ*

САПЕДКОРӢ||САПЕДГОРӢ سپيدگارى||سپيدگارى некӯкорӣ;
хушбахтӣ.

Ҳичрони сияҳ гар аз туам гашт,
Он низ ҳам аз сапедкорист. *Анварӣ*

САПЕДНОМ||САФЕДНОМ سپيدنام||سفيدنام некном.

Чун Қайс сапедном гардад
В-он сайд буруни дом гардад? *Шоҳин*

САПЕДӢ||САФЕДӢ سپيدى||سفيدى 1. дорон ранги сафед бу-
дан, сафедрангӣ.

Ва чун пурсӣ, ки сиёҳӣ ва сапедӣ ва сурҳӣ чи-
янд? *Ибни Сино*

2. маҷ. некӣ, росткорӣ, кори нек, хубӣ.

Сапедӣ кун ҳақиқат ё сиёҳӣ,
Ки набвад мормоҳӣ ёри моҳӣ. *Низомӣ*

◇ **ин сафедиву сиёҳиҳо киноя аз** ходисаҳои неку бади
ҳаёт.

Ин сафедию ин сиёҳиҳо
Чашму тасвиру бенигоҳиҳо... *Бедил*

САПЕДҶОМА||САФЕДҶОМА سپيدجامه||سفيدجامه пайрави
Муқаннаъ, ки ба муқобили истилогарони араб шӯриш
карда буд.

Чун Муқаннаъ падида омад, фитнаи сапедҷомагон
ба рӯстай Бухоро зоҳир шуд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

САР سر 1. калла, яке аз узвҳои бадани инсон ва ҳайвон,
ки аз гардан ба боло воқеъ буда, мағз, чашм, гӯш,
бинӣ, даҳон ва ғ. дар он ҷой гирифтааст.

Як шаҳру ду подшаҳ нагунҷад,
Ду сар ба яке кулаҳ нагунҷад. *Шоҳин*

САРИ ШӢРИДА сари пуршӯр, сари савдой.

То дил андар хамаи он зулфи парешон наравад,
Сари шӯридаи ман бар сари сомон наравад.
Шоҳин

2. раис; сарвар; сардори лашгар.

Гирифтанд гирдаш диловар сарон,
Пиёда бибурдандаш он сарварон. *Фирдавӣ*
Гуфт: Эӣ сари сарварони олам,
Олам ҳама тан, ту ҷони олам. *Шоҳин*

Сар нест — сомон нест. *Зарбулмасал*

3. оғоз, аввал, ибтидо; асос.

Хурдани май ҳар бадирост сар,
В-он ки бадаш меҳурад, он худ батар.
Хисрави Деҳлавӣ

Сари ҳамаи саодатҳо ақл аст. *Аҳмади Дониш*
САРИ ОБ аввали об, ибтидо ва оғози об, сарчашмаи об.

Дур аст сари об аз ин бодия, хуш дор,
То гули биёбон нафиребад ба саробат. *Ҳофиз*

САРИ РОҶ қанори роҳ, болои роҳ, сарғаҳи роҳ.

Ҳар кучо азми ту шуд ҷунбон ба фатҳе,
Бар сари раҳ нусрат андар интизорат. *Анварӣ*

САРИ ЧАШМА аввали сар задани оби чашма, манбаи об.

Сари чашма шояд гирифтанд ба бел,
Чу пур шуд, нашоҷад гузаштан ба пил. *Саъдӣ*

4. болои чизе; руи чизе.

Бар сари ҳар сабза, ки пое задам,
Аз дили шӯрида навое задам. *Хисрави Деҳлавӣ*

Андар ҳисор ҳисоре дигар буд бар сари кӯҳ [ва]
ҳеч касро бад-он ҳисор роҳ набудӣ.
«Таърихи Наршаҳӣ»

Бар сари он кӯҳ роҳи нек танг,
К-аз убураш буд пой ваҳм ланг. *Ҷомӣ*

5. нуғи чизе, қисми интиҳои чизе (ришта, сузан, ҷуб
ва ғ.).

Риштаи дароз пайдо қунам, як сар бар пой ту
бандам ва сари дигар дар пой хеш мӯҳкам созам.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Мусҳафҳои Қуръон биёварданг ва бар сари най-
заҳо бастанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ба руҳ пушида рӯмоли гулоболуда, бинедаш!
Сари ангушт аз хуни кабоб олуда, бинедаш! *Сайидо*
САРИ ТЕҒ (ё шамшер) дами шамшер.

- Вақти зарурат чу намонад гурез,
Даст бигирад сари шамшери тез. *Саъдӣ*
Аҷаб ду чиз ба як чиз дод як чизаш;
Ба мулк дод сари теги ӯ қарору қивом. *Унсурӣ*
6. маҷ. фикру андеша; қасду ирода.
Ту бар сари қадри хештан бошу вақор,
Бозиву зарофат ба надимон бигузор! *Саъдӣ*
Ба май иморати дил кун, ки ин ҷаҳони хароб
Бар он сар аст, ки аз хоки мо бисозад хишт. *Ҳофиз*
Дорам он сар, ки сар андар сари кори ту кунам,
Бо мани дилшуда ҳарчанд саре нест туро. *Ҳисрави Деҳлавӣ*
Сари шунидани ашъор дошт лола ба боғ,
Насим ин ғазал оварду хонд бар лола. *Восифӣ*
7. маҷ. майлу рағбат; ишқу муҳаббат.
Шунидам, ки бо бандагонаш сар аст,
Ҳиёнатлисанд асту шахватпараст. *Саъдӣ*
8. бо изофа ё бо изофа ва пешояндҳо ҳамчун пешоянди номии таркибӣ бо маънои гуногун:
сари ... назди ..., **пеши ...**, **болон ...**
Чун мӯр расидем сари хирман дунон,
Парвозкунон аз ҳаваси дона гузаштем. *Сайидо*
аз сари... а) аз роҳи ..., аз рӯи ..., ба тариқи ...
Нагӯянд аз сари бозича ҳарфе,
Қ-аз он панде нагирад соҳиби хуш.
Вагар сад боби ҳикмат пеши нодон
Бихонанд, оядаш бозича дар гӯш. *Саъдӣ*
Хирад, ки аз сари тавфиқ мекунад инсоф,
Шавад ба дидаи таҳқиқ ин ниҳуфта аён. *Шоҳин*
б) ба сабаби ..., аз рӯи ..., аз роҳи ..., ба муносиба-
ти ...
Гар боз дигарбора бубинам, магар уро
Дорам зи сари шодӣ бар фарқи сар уро. *Анварӣ*
Ба карашмаи иноят ниғаҳе ба сӯи мо кун,
Ки дуои дардмандон зи сари ниёз бошад. *Саъдӣ*
- в)** барон ..., чиҳати ...
Сарв ситода дар чаман аз сари хидматат ба по,
Наъти ту дар китобҳо сабт бувад варақ-варақ. *Заҳири Форьёбӣ*
андар сари... ниг. дар сари...; ба сари... назди ...,
лаби ..., канори ...
Эй ҷавонмард, оби ҳайвон дар ҷаҳон ошкор аст,
аммо расидан ба сари он чашма душвор аст. *Яҳёи Себак*
- бар сари... а)** дар болои ..., бар болои ...; **б)** ба пе-
ши ..., ба назди ...
Ҳар сабоҳе ғаме аз даври замон пеш ояд,
Гуям ин низ ниҳам бар сари ғамҳои дигар. *Саъдӣ*
Гарчи ҳиндуст худ он зулф, чу давлат ёр аст,
Сар ниҳад бар сари зонуи ту ногаҳ-ногаҳ. *Қамолӣ Хучандӣ*
- в)** ба пеши ..., ба назди ...
Анварӣ чун дар сари кори ту шуд,
Бар сари халқаш чи расво кардай!? *Анварӣ*
Ин калимаро бар сари ҷамъ адо кардӣ. *Авфӣ*
- г)** дар боран ...
Чун ки раъи шумо бар савоб аст, маро бар сари
он сухан гуфтаи ҳикмат набошад. *Саъдӣ*
- д)** дар болои ..., дар назди ..., назди болини ...
Шахсе ҳама шаб бар сари бемор гирист,
Чун рӯз омад, бимурду бемор бизист. *Саъдӣ*

- дар (ё андар) сари...** дар роҳи...
Мақун намоз бар он ҳеҷкас, ки ҳеҷ накард,
Ки умр дар сари таҳсили мол карду нахард. *Саъдӣ*
Рузе андар сари кори ту кунам ҷони азиз,
Пеши болои ту боре чу бибояд мурдан. *Саъдӣ*
- ◇ **сари безабон** сари ҳайвон.
Сари безабон, қ-ӯ ба хун тар бувад,
Беҳ аст аз забоне, ки бе сар бувад. *Низомӣ*
сари даст панҷаи даст.
Ба бозувони тавонову қуввати сари даст
Хатост панҷаи мискини нотавон бишикаст. *Саъдӣ*
- сари дафтар** сардафтар, саромад.
Кучо номи асҳоби дониш баранд,
Абулфатҳи Бустӣ сари дафтар аст. *Завқии Самарқандӣ*
- сари моя** сармоя; моли мулк, сарват; асл ва бунёд.
Зи оғоз бояд, ки донӣ дуруст
Сари мояи гавҳарон аз нахуст. *Фирдавсӣ*
- сари мӯй киноя аз** миқдори бисъёр каме.
Сари мӯе аз ин решаҳо наҷунбад, то ба кандаи
ҷи расад. *Аҳмади Дониш*
- сари ростӣ** худӣ ростӣ, аини ростӣ гап.
Ҳамехост дидан сари ростӣ,
Ба кор-андарун кажжнӯю костӣ. *Фирдавсӣ*
- сари сабз киноя аз** хушию хуррамӣ, беғамӣ.
Дар ин чаман сари сабз он бараҳнапо дорад,
Ки чор мавсими чун сарв як қабо дорад. *Соиб*
- сари сӯзана киноя аз** миқдори каме.
Гар афтад бар эшон сари сӯзана,
Даҳанро қушоянд чун равзана. *Низомӣ*
- сари хирағӣ** сари пур аз савдои ботиландешӣ, шӯр;
ғавғо ва худсарӣ, саркашӣ.
Сари хирағӣ фитна барбаста мӯй,
Суви боҷгоҳи ту оварда рӯй. *Низомӣ*
- сари хок** қабр.
Агар мирам, нахоҳад кам шуд оби чашми намро-
кам.
Ба ҳар су чашмае хоҳад равон шуд аз сари хокам. *Фузулӣ*
- сари хум** а) даҳани хум.
Сари хумро қушод сӯфию гуфт:
Ас-сало ҳар касе, ки ошиқи мост. *Шамси Табрезӣ*
- б)** қисми болои шароб, ки дар хум мебошад.
Маҷӯй айши хуш аз даври божгуни сипехр,
Ки софи ин сари хум ҷумла дурдиномез аст. *Ҳофиз*
- як сар** а) якбора, рост.
Ҳофизо, рӯзи аҷал гар ба каф орей ҷоме,
Як сар аз кӯи харобот барандат ба бихишт. *Ҳофиз*
- б)** тамоман, аз сар то ба по.
Дона ин ҷо ба хирмане масал аст,
Нуқта як сар китоб дар бағал аст. *Бедил*
- як сар бартар** будан имтиёз ва бартарӣ доштан нис-
бат ба касе.
Ки моҳест Меҳробро дар сарой
Ба як сар зи шоҳи ту бартар ба пой. *Фирдавсӣ*
- сар ба мӯҳр** тамға кардашуда, мӯҳрнок; сарбаста.
пушида.
Он бодае, ки дар хуми ишқ аст сар ба мӯҳр,
Ҷоми дили Заҳир бар ӯ карда соғарӣ. *Заҳири Форьёбӣ*

Духтар аз ин ҳол пурсид, вазир нукта аз он рози сар ба мӯҳр боз намуд. *«Нигори дониш»*

сар ба сар тамоман, аз аввал то охир, ҳама ҷо; ҷумла; ҳама, ҳамааш.

Ба оташгоҳ ҷизе бекарон дод,

Ки натвон кард онро сар ба сар ёд.

Фахриддини Гургонӣ

Мар-уро гашт гардану сару пушт

Сар ба сар қўфта ба қочу ба мушт. *Унсурӣ*

сар дар нишеб нопойдор, бебақо; ба сӯи бадӣ ва бад-бахтӣ раванда.

Зихӣ мулку даврони сар дар нишеб,

Падар рафту пой писар дар рикейб. *Саъдӣ*

Шиддати некон рӯй дар фараҷ дорад ва давлати бадон сар дар нишеб. *Саъдӣ*

аз сар аз нав, аз сари нав.

Ҷавон шуданд зи сар чархи пиру даҳри хариф.

Убайди Зоконӣ

аз сар то бун аз аввал то охир.

Мавҷи кариме баромад аз лаби даръё,

Рег ҳама лола гашт аз сар то бун. *Дақиқӣ*

(аз) сар то по (*ё* қадам) аз сар то ба по, тамоми бадан; тамом, тамоман.

Бад-ин шеърӣ тари ширин зи шоҳаншаҳ аҷаб дорам,

Ки сар то пой Ҳофизро чаро дар зар намегирад. *Ҳофиз*

Сар то қадами вучуди Ҳофиз

Дар ишқи ниҳоли ҳайрат омад. *Ҳофиз*

ба сарат қасам ба сари ту!

Ба сарат, гар ҳама олам ба сарам бихрушанд,

Натавон бурд ҳавои ту бирун аз сари мо. *Ҳофиз*
сару бун аввалу охир, оғозу анҷом; ҳама.

Бипурсид пас паҳлавон аз наҷод,

Бад-ӯ сарву бун як ба як кард ёд. *Фирдавсӣ*

сару кор алоқа, муносибат.

Маҷлису марқабу шамшер ҷӣ донад ҳаме он-к

Сару кораш ҳама бо гову замин асту гуроз. *Имора*
сару кор доштан (*ё* будан, **фитодан**) алоқа доштан, муносибат доштан; дахл доштан.

Эй кош маро бо ту сару кор набудӣ,

То дидаву дил ҳар ду гирифта набудӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

Чунки бо кӯдак сару корат фитод,

Ҳам забони кӯдакон бояд кушод. *Румӣ*

Пир гуфт: Ҳари маро ба нӯхта ва побанд сару коре нест. *Савдо*

сару пой сару нӯг, аввалу охир.

Ҳалқан гуши туро то шудаам ҳалқабағуш,

Ҳалқасон кори маро нест сару пой падида. *Ҷомӣ*

сару сомон, сареву сомоне басариштагӣ, саранҷомӣ; тартиб ва интизом (дар рафти кор ва зиндагӣ).

Ин ҳама ҳаст, кошкӣ боре

Кори уро сареву сомонест. *Анварӣ*

сару хишт ибораест, ки дар бораи одами кундфаҳм ва ё яқрав гуфта мешавад.

Сари таслими ману хишти дари майкадаҳо,

Муддаӣ гар накунад фаҳми сухан, гӯ: Сару хишт! *Ҳофиз*

сар андохтан а) ҳам қардани сар дар вақти рақс; рақс қардан.

Чу дар даст аст руде хуш, бизан, мутриб, суруде хуш,

Ки дастафшон ғазал хонему покӯбон сар андозем. *Ҳофиз*

б) сарро қурбон қардан; мутеъ шудан.

Сар андоз, гар ошиқӣ содиқӣ,

Ту, бадзаҳра, бар ҳештан ошиқӣ. *Саъдӣ*

в) сарро бурида партофтан, гардан задан, куштан.

Ба каф теғ ҳар ҷонибе тохтанд,

Буридаанд дасту сар андохтанд. *Сайидо*

сар афрохтан киноя аз фаҳр қардан.

Шояд, ки сар фарозӣ, то ҷовидон бинозӣ

З-он подшоҳи одил, з-он шаҳриёри доно. *Муиззӣ*

сар афшондан сарро қурбон қардан; мутеъ шудан.

Аз Араб то Аҷам ба мавлоӣ

Сар фишонем, гар бифармой. *Низомӣ*

сар барбурдан а) сар боло қардан, сар бардоштан; б) сарбаланд шудан; в) киноя аз урфи қадими ёд қардани офтоб аз тарафи парастандагонӣ он.

Фаридун ба хуршед барбурд сар,

Ба кини падар танг басташ камар. *Фирдавсӣ*

сар баргирифта *чизеро* пешгири қардан, монет шудан.

Фитнаро сар баргирифтам, чун сару кор аз ту дошт,

Ақлро сар баргирифтам, чун ба фармонат набуд. *Ҳоқонӣ*

сар барзадан *ниг.* сар (бар)задан; сар барқардан а) сар бардоштан.

Ҳусни бепоеӣ у чандон ки ошиқ мекушад,

Зумран дигар ба ишқ аз ғайб сар бармекунад. *Ҳофиз*

б) зоҳир ва пайдо шудан; бозшудан, нуг додан, мас. ҷароҳат ва ғ.

Хун дар дили озурда ниҳон чанд бимонад,

Шак нест, ки сар баркунад ин дард ба ҷое. *Саъдӣ*

сар баровардан а) сар боло қардан, сар бардоштан.

Баровард сар марди бисъёрдон,

Чунин гуфт бо хисрави кордон... *Саъдӣ*

б) сабзидан, нумувв қардан, рӯидан.

Сар баровардаст, Соиб, донан уммеи мо

Дар чунин аҳде, ки дар чашми мурувват об нест. *Соиб*

в) зоҳир шудан, худро изҳор қардан, худро намоён қардан.

Чу савдо хирадро бимолид гуш,

Наёрад дигар сар баровард хуш. *Саъдӣ*

сар баровардани мӯй аз тан сик шудани мӯй; киноя аз дар камолӣ оташинӣ ва ғазаб будан.

Барошуфта шуд шох аз он зинтгӯӣ,

Чу теғ аз танаш сар баровард мӯй. *Низомӣ*

сар бартофтан рӯ тофтан, рӯ гардондан.

Аз он пас ки бар кина раҳ ёфтанд,

Сар аз ҷустани меҳр бартофтанд. *Низомӣ*

сар берун бурдан аз кори касе фаҳмидан, пай бурдан.

Осмон беҳуда сар дар чайби фикрат бурдааст,

Чун тӯе бояд, ки сар берун барад аз кори ту. *Соиб*

сар боззадан итоат нақардан, гардан тофтан.

Қадаме чанд бо ман рафоқат кунӣ ва аз гуфти ман сар бозназанӣ. *Аҳмади Доғиш*

сар бурдан аз *чизе* а) халос шудан.

Аз ин масоф сар он кас барад, ки чун хуршед
Ҳазор теғ ба як бор аз ниём кашид. *Соиб*

б) *киноя* аз берун шудан аз итоат, нофармон шудан.
Забунӣ чӣ дидӣ ту бар кори мо,
Ки бурдӣ сар аз хатти паргори мо? *Низомӣ*
сар во задан эътироз ва гардантобӣ қардан, саркашӣ намудан.

Оқилоне, ки зи занҷири ту сар во задаанд,
Ғофилонанд, ки бар давлати худ по задаанд. *Соиб*
сар гарон доштан (ё қардан) бар (ё бо) касе хашму ға-
заб қардан, ҷанҷол ва хархаша намудан ба касе.

Худованди хирман зиён мекунад,
Ки бар хӯшачин сар гарон мекунад. *Саъдӣ*
Худоро, доди ман бистон аз у, эй шеҳнаи маҷлис,
Ки май бо дигаре хӯрдасту бо ман сар гарон дорад.
Ҳофиз

сар грифтан шамъро қайчӣ қардани нӯги сӯхтаи
пилтаи шамъ.

Хилвати ишқ қучо, нағмаи Мансур қучо,
Қист, ин шамъи парешоншударо сар гирад? *Соиб*
сар дарбохтан ҷон фидо қардан, худро қурбон наму-
дан.

Яке гуфто: Сари ман гӯи худ соз,
Ки сар дарбозаму гардам сарафроз. *Ҳилолӣ*
сар даровардан бо касе ба касе майл қардан, лутфу
марҳамат қардан.

Агар сар дароранду ёвар шаванд,
Ба мо ҷониби шаҳр раҳбар шаванд,
Ба эшон шубонем, то зиндаем,
Вагарна ҳамон гурги даррандаем. *Сайидо*
сар додан а) худро фидо қардан, худро қурбон қар-
дан.

Домони ту, эй бути ситамгар,
С а р м е д и х а м у намедихам сар.*

б) раҳо қардан; равон қардан.
Саманди ҷилваро сар додаву ман зи дунболат,
Ба ин бедасту по гар дасту по гардӣ, чӣ хоҳад шуд?
Сайидо

сар доштан а) майл доштан, хоҳиш доштан.
Ман бар сари онам, ки ба зулфи ту занам даст,
То сунбули зулфи ту чӣ сар дошта бошад. *Соиб*

б) сар қардан, оғоз қардан.
Ман аввал, ки ин кор сар доштам,
Дил аз сар ба якбор бардоштам. *Саъдӣ*
сареву сирре доштан бо касе савдои ишқу муҳаббат
доштан бо касе.

Дар унфувони ҷавонӣ, чунон ки афтад ва донӣ,
бо шоҳиде сареву сирре доштам. *Саъдӣ*
сар дуздидан а) *киноя* аз сар фуру қардан (аз хиҷо-
лат ва ғ.).

Ба гиребони тааммул сари худ дуздидан
Садафи гавҳари якдонаи хомӯшон аст. *Соиб*
б) *киноя* аз сарпечӣ қардан, қабул накардани фармон.
Зиндагонӣ шеваи аҷз аст, бояд пеш бурд,
Нест сар дуздидан аз пушти дуто муздурро. *Бедил*
сар (бар)задан а) сар берун овардан, пайдо шудан,
зухур қардан; ошкор шудан.

Ҳар он кас, ки аз бора сар барзадӣ,
Замона сарашро ҳаме дарзадӣ. *Фирдавӣ*
Ногоҳ он сир рӯзе сар барзад ва ба гӯши Искан-
дар расид. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

Сар зад зи чоки паҳлуи ман оташи дарун,
Ман мурғи оташинпарам, ин аст боли ман. *Фузулӣ*
б) сабзидан, нумув қардан.

Соқӣ, биё, ки домани дил шуд канори шох,
Зад чун ҷаноби ғунча сар аз ҷӯйбори шох. *Шавкат*
в) тулуъ қардан; баромадан, пайдо шудан.
Ҳар субҳ, к-офтоби руҳат сар занад зи ҷайб,
Гар ман чу субҳ чок занам ҷайби ҷон, чӣ айб?
Ҷомӣ

Чу хур барзадӣ сар зи нилӣ равоқ,
Алам баркашидӣ зи пируза тоқ. *Ҳочу*
г) маломат ва сарзаниш қардан.
Эй порсо, чӣ сар заням з-он ки майфурӯш
Сад куза бар сари мани тавбашикан задаст.
Хисрави Деҳлавӣ

д) сар буридан, куштан.
Аз камоли ғайраташ он тундхӯи киначӯ
Саркашонро сар заду дар мулки дил танҳо нишаст.
Ибни Ямин

сар қардан шуруъ қардан, оғоз намудан, иқдом наму-
дан.

Ба ҳавас шуғли ишқ сар қардам,
Боле аз мавҷи шӯъла тар қардам. *Бедил*
сар қардан а) сарбаланд шудан бо нозу ифтихор.
То кай ба хубӣ сар кашад сарви саҳӣ дар бустон,
Бигзар ба боғу ҷилва деҳ сарви баланди хештан.
Ҷомӣ

б) ру тофтан, гардантобӣ қардан.
Ман, ки боре сар ба ришват медиҳам,
Зулфи ту бо ин ҳама сар мекашад. *Анварӣ*

в) қурбон қардан; пешкаш қардан.
Дар пой ту сар кашам ба тӯҳфа,
Дар пеши ту ҷон қунам ба фармон. *Ҳоқонӣ*
сар қардан аз чизе пайдо ва хувайдо шудан аз чизе;
гул қардан, инкишоф намудан.

... Ки аз қаддаш назокат сар қарида,
Латофат чун гулаш дар бар қарида. *Ҳозиқ*
сар қардан ба ҷое а) расида омадан ба ҷое; ноил ва
комъёб шудан.

Ибни Ямин, ба манзили мақсуд сар қарид,
Ҳар кас, ки по ниҳод бар ин остони мо.
Ибни Ямин

б) сар ба дарун қардан, сар фуру бурдан; сар пин-
ҳон қардан ба ҷое, канорагирӣ қардан, бо касе кор-
дор нашудан.

Ман, ки қонеъ шудам ба донии хеш,
Сар кашам чун садаф ба хонаи хеш. *Низомӣ*
Ба ҷаҳон намонда ҳаргиз қадаре зи меҳрубонӣ,
Сари худ қаридам охир ба диёри бенишонӣ.
Сайидо

сар қардан бар касе исъён қардан, ҷангҷӯӣ қардан
бо касе.

Мабодо, ки бар якдигар сар кашанд,
Ба пайкор шамшери кин баркашанд. *Саъдӣ*
сар қардан бо касе баробарӣ қардан бо касе, баро-
бар қад барафрохтан бо чизе.

Ту сарви навӣ, хасм—бедаи кухун,
Қучо сар кашад бед бо сарвбун? *Низомӣ*
сар қардан (ба дар) сар даровардан, даромадан; па-
ноҳ бурдан.

На даре ҳеҷ саре хоҳам кӯфт,
На баре ҳеҷ баре хоҳам дошт. *Ҳоқонӣ*
сар ниҳодан а) сар фуру андохтан, сар ҳам кардан;
мас. аз беҳуши ё мастӣ.

Эй дареғо, ки ҳарифон ҳама сар бинҳоданд,
Бодан айш асар карду ҳама афтоданд.
Шамси Табрeзӣ

б) итоат кардан, фармонбардор шудан.
Чун шуморандам амин у муқтадо,
Сар ниҳандам ҷумла, ҷӯянд эҳтидо. *Румӣ*
в) сарро тарк кардан, худро фидо кардан, қурбон
кардан.

Бинех сар, гар дар ин ҷо ту намегунҷӣ, ки дар
сӯзан
Агар ришта намегунҷад, аз он бошад, ки сар до-
рад. *Шамси Табрeзӣ*

г) мурдан, вафот кардан.
Бад-ин доира ҳар ки по дарниҳад,
Чу давраш ба охир расад, сар ниҳад. *Ҷомӣ*

д) баромада рафтан, равона шудан.
Аз сӯҳбати ёрони Димишқам малолате падида ома-
да буд, сар дар биёбони Қудс ниҳодам ва ба хай-
вонот унс гирифтаам. *Саъдӣ*

сар овардан бо касе мувофиқат ва созиш намудан,
майлу рағбат пайдо кардан ба касе.

Чу иқболи малик бо ман сар орад,
Чунин бисёр сайд аз дар дарорад. *Низомӣ*

сар овардан *чизеро* гузарондан, ба поён расонидани
чизе.

Ба шириний сар орад навбахори зиндагониро,
Чу занбӯри асал онро, ки манзил мухтасар бошад.
Соиб

сар овардан дар каманди касе таслим ва мутеъ шудан
ба касе.

Нагашта чу гул пойбанди хасон,
Наёварда сар дар каманди касон. *Ҷомӣ*

сар омадан а) тамом шудан, ба охир расидан; хоти-
ма ёфтан.

Сар омад чун замони ноумедӣ,
Ба хобе Юсуф аз зиндон барояд. *Соиб*

б) саромад шудан, аз ҳама боло шудан, мумтоз гар-
дидан.

Яке дар санъати куштӣ гирифта сар омада буд,
се саду шаст банди фохир донистӣ. *Саъдӣ*

сар паст афгандан сар ҳам намудан, таъзим кардан.

Касе, к-ӯ ҷавон буд, тоҷе ба даст
Бари қайсар омад, сар афганда паст. *Фирдавсӣ*

сар паст кардан иззату эҳтиром кардан.

З-ин пеш надод фурсатам даст,
К-андар қадамат саре қунам паст. *Шоҳин*

сар печидан рӯ тофтан, рӯй гардондан, рад кардан.

Агар сулҳ хоҳад адӯ, сар мапеч,
Вагар ҷанг ҷӯяд, инон бармапеч. *Саъдӣ*

сар пеш доштан а) сар ҳам кардан; мағлуб шудан.

Бияндеш аз он пашшаи нешдор,
Ки Намрудро гуфт: Сар пеш дор! *Низомӣ*

б) мағлуб кардан касеро.
Чу душман дуй дар сари хеш дошт,
Замона сарашро ҳамон пеш дошт.
Хисрави Деҳлавӣ

сар ситондан ҷазо додан; куштан.
Бад-он то фирисгем наздики шоҳ,
Чи саршон ситонад, чи бахшад гуноҳ. *Фирдавсӣ*
сар тофтан сарпечӣ кардан, саркашӣ кардан, нофар-
монӣ кардан.

В-ар худ сар аз ин суҳан битобӣ,
Бешубҳа сазои хеш ёбӣ. *Шоҳин*
Чу иқболаш аз дӯстӣ сар битофт,
Ба ноком душман бар у даст ёфт. *Саъдӣ*
сар фаро овардан (ба) гӯши касе ба тағи гӯши касе
наздик шудан барои оҳиста гап задан.

Сар фаро гӯши ман оварду ба овози ҳазин,
Гуфт, к-эй ошиқӣ деринаи ман, хобат ҳаст? *Ҳофиз*
сар фуруд овардан хичил шудан, мулзам шудан; тас-
лим шудан, мутеъ гардидан.

Бад-он поя будӣ ғаяру далер,
Ки инъоми шахро шумурдӣ ҳақир.
Зи ҳиммат сари хеш ҳаргиз фуруд
Наёвард, илло ба ваҳйи вадуд. *Садри Зиё*
сар хоридан мусоҳиба кардан, баҳонаҷӯй кардан; та-
ваққуф кардан, таъхир кардан.

Шабу рӯз Баҳром пеши падар
Ҳама аз парастигиш нахорид сар. *Фирдавсӣ*
сари касе аз хок бардоштан касеро аз хорӣю мазал-
лат баровардан, ҳимоят ва тақвият кардан.

Он ки мегирьяд ба ҳолам, чашми хунини ман аст,
В-он ки бардорад сарам аз хок, болини ман аст.
Сайидо

сари ёрӣ доштан (ё будан) фикри дӯстӣ доштан.

Бинол, булбул, агар бо манат сари ёрист,
Ки мо ду ошиқӣ зорему кори мо зорист. *Ҳофиз*
сари паймон доштан ба вафодорӣ бар аҳд майл дош-
тан.

Ба даври он лаби майгун маҷӯ паймони зӯҳд аз ман,
Сари паймон надорам, бар сари паймона хоҳам шуд.
Ҳилолӣ

сари расан боз ёфтан нуги калобаро ёфтан; *киноя* аз
тариқи ҳалли масъалаи муғлақеро ёфтан.

Ҳар кас ба шуғли хеш фуру рафт, боз ёфт
Аз рон неку бар(а)кати хоҷа сари расан. *Фаррухӣ*
аз даст берун рафтани сари ришта сарриштан кореро
аз даст додан, қобилияти идора кардани кореро аз
даст додан.

Нарафтааст сари риштае зи даст бурун,
Сар аз даричай гавҳар чаро ба дар нақунӣ? *Соиб*
сари роҳи касе гирифта пеши роҳи касеро гирифт-
тан, монет шудан.

Раҳимхон... сари роҳи онро [амири Бухороро]
гирифта хост, ки ҷанг намояд.

«Шаҳномаи Фарғона»

сабз будани сари касе шоду хуррам, зинда ва хушу
беғам будани касе, поянда будани касе.

Сарат сабз бодо, дилат шодмон,
Тани пок дур аз бади бадгумон! *Фирдавсӣ*

сари худ (ё хеш) гирифта аз паи кори худ рафтан.

Касе гуфташ: Акнун сари хеш гир,
В-аз ин саҳлтар матлабе пеш гир! *Саъдӣ*

сари касе (ро) хӯрдан киноя аз дучори ҳалокат кардан,
боиси ҳалокат гаштан, nobуд кардан (шудан).

Аз ҷаҳон гум шуда меҳри падару фарзандӣ,
Варна Рустам ба ҷӣ боис сари Сӯҳроб хурад?
Сайидо

Мухр зан бар даҳани ханда, ки дар базми ҷаҳон
Сари худ меҳурод он писта, ки хандон бошад.

Соиб

сари ҳамён ба барги гандано бастан киноя аз кушо-
дадаст ва сахӣ будан, исрофкор будан.

Бузургӣ хоҳӣ ар, дил дар саҳо банд!

Сари ҳамён ба барги ганд(а)но банд! *Низомӣ*

сар аз гиребони вучуд берун овардан пайдо шудан, ба
дунё омадан, таваллуд ёфтан.

Вақти он кас хуш, ки чун барқ аз гиребони вучуд
Сар бурун оварду бар вазъи ҷаҳон хандиду рафт.

Соиб

сар аз оби бегона шустан бо зӯри тасарруф кардани
молу мулки дигаре.

Сар он гаҳ тавон з-оби бегона шуст,

Ки аз хуни худ даст шӯяд нахуст.

Хисрави Деҳлавӣ

сар аз пой надонистан сахт маст будан, масти лояққил
будан.

Мастони маи ишқ сар аз пой надонанд,

Дар чист дар ин ходиса, девор кадом аст.

Ибни Ямин

сар аз савлаҷони чизе тобидан саркашӣ кардан, итоат
накардан.

Агар сар аз савлаҷони авомир битобад, ... мо-
нанди гуй дар олам саргардон шавад.

«Равзат-ус-сафо»

сар аз сари зонуи фикр нагирифтани ба мувоқиб ва
ба фикру андеша фуру рафтан.

Магир аз сари зонуи фикр сар, зинҳор,

Ки ғунча ҳар ҷӣ талаб кард, дар гиребон ёфт.

Соиб

сар аз хеш баровардан фақат худро шинохтан, бо
худ маҳдуд будан.

Бедил чаманорӣ гиребони хаёл аст,

Ёрам нашавад он, ки сар аз хеш барорад. *Бедил*

сар аз як гиребон баровардан муттафиқан кор кардан,
бо ҳам муттафиқ будан.

Ба ҳам деу парӣ, ҳайвону инсон

Бароварданд сар аз як гиребон. *Бадрӣ*

сар аз ҳадди паймон берун бурдан аҳд гусастан, пай-
мон шикастан.

Забонам чу бар аҳд шуд раҳнамун,

Набурдам сар аз ҳадди паймон бурун. *Низомӣ*

сар аз ҷайби чизе баровардан тавачҷӯх намудан.

Як бор сар барор зи ҷайби қабон ноз,

Дастӣ маро бубин — ба гиребон ҷӣ мекунад. *Соиб*

сар ба бистар кардан сар ба болин гузоштан, хоби-
дан.

Рафт дар коху ҷома дигар кард,

Рахт барбасту сар ба бистар кард.

Хисрави Деҳлавӣ

сар ба гард даромадан киноя аз нобуд шудан, мурдан.

Фуру мирад уммедворӣ зи мард,

Ки ҳамсолро сар дарояд ба гард. *Низомӣ*

сар ба гиребон кашидан хомӯш шудан, садо набар-
овардан; ба фикру андеша фуру рафтан.

Мурғон чу ғунча сар ба гиребон кашадаанд,

Он гул магар ба сайри гулистон баромада. *Сайидо*

сар ба гоз додан (ё овардан) сар ба бурндан додан.

Чу шамъ бод бадандеши ту зи шаб то рӯз

Ба гоз дода сар аз сӯзу тан ба сӯзу гудоз. *Сӯзанӣ*

Ғар ин мардро сар ба гоз оварӣ,
Бад-ин марз ранҷи дароз оварӣ. *Фирдавӣ*

сар ба зону гузоштан (ё доштан, мондан) ба фикру
хаёл фуру рафтан; мувоқиб ва кардан.

Умрҳо шуд, ки сари хеш ба зону дорам,

Ғунҷахусбист маро кор пан пераҳане. *Сайидо*

Агар даҳ маҳ гузорам сар ба зону,

Нагардад қатъ васфи нохуни ӯ. *Ҳозик*

сар ба кафи даст ниҳодан сарро дарёғ надоштан, аз
ҷон гузаштан.

Чун тег кашад ишқ ба хунрезии ошиқ,

Ҳар кас, ки ниҳад сар ба кафи даст, шуҷоъ аст.

Махфӣ

сар ба(р) осмон судан киноя аз ба камоли ифтихор ва
сарфарозӣ расидан.

Раҳравоне, ки инчунин буданд,

Қ-аз замин сар бар осмон суданд... *Низомӣ*

сар ба Парвин кашидан (ё барафрохтан) ниҳоят сар-
баланд намудан, сарафроз гардонидан, шӯхрат додан.

В-аз он рӯй лашкар суви Чин кашид,

Сари номдорон ба Парвин кашид. *Фирдавӣ*

Аз ин сон яке шорсон сохтам,

Сарашро ба Парвин барафрохтам. *Фирдавӣ*

сар ба пеш афкандан а) ба фикр ғута хӯрдан, ғарқӣ
хаёл шудан.

Ҳама сарҳо ба пеш афканд буданд,

Ба фикри назм торе қанда буданд. *Ҳозик*

б) сар ҳам кардан (аз хиҷолатмандӣ ва ғ.).

Бо чуворикори шӯхе гуфтамаш ҳарфе ба дард,

Сар ба пеш афканду аз шармандагӣ боло накард.

Сайидо

сар ба роҳ кардан мураттаб кардан, ба ҷо овардан.

Бурҳонулмулк он рузи тамои дар хонаи худ уму-
ри фармудан шоҳро сар ба роҳ мекард.

«Хизонаи омира»

сар ба сар гӯш гардидан тамоми диққати худро му-
таваҷҷеҳи чизе кардан, бо диққат гӯш кардан.

То ҳарфе аз ӯ шунида дар гӯш,

Гардида зи шавқ сар ба сар гӯш. *Ҳилолӣ*

сар(ро) ба сар овардан зинда ва сиҳату саломат мон-
дан.

Забон банд кун, то сар ора ба сар,

Забон хушк бех ё гулугоҳ тар? *Низомӣ*

сар ба(р) чарх (ё гардун) судан сарбаланд будан, иф-
тихор кардан.

Ситора, ки бар чарх сояд сараш,

Зада сиккаи «абдуху» бар дараши. *Низомӣ*

сар ба ҷайб бурдан хомӯш мондан, аз мардум дурӣ
ҷустан.

Сар ба ҷайб чун ғунча бурдаам дар ин гулшан,
Қонеам ба хуни дил, айши бебадал дорам. *Сайидо*

сар бар бод додан худро ба ҳалокат дучор кардан.

Чу писта зуд сари хеш медахад бар бод,

Ҳар он ки рахнаи лабро намекунад масдуд. *Соиб*

сар бар остона задан таъзим кардан, зиёрат кардани
остона.

Охируламр пеши даргоҳаш

Ҷумлағӣ сар бар остона заданд. *Заҳири Форьобӣ*

сар бар (ё дар, андар) **хати касе ниҳодан** (ё задан,
овардан) изҳори итоат ва фармонбардорӣ кардан.

Ҳамеша бари хатти ӯ сар заданд,
Дам аз меҳри шоҳи Сикандар заданд. *Низомӣ*

Агар сар ниҳад бар хатат сарваре,
Чу некаш бидорӣ, ниҳад дигаре. *Саъдӣ*

Он кас ки чун қалам наниҳад бар хати ту сар,
Дар дастмоли ҳодиса монанди мистар аст.

Бадри Чочӣ

В-ар з-он ки сар андар хати ҳукми ту наёрад,
Ногаҳ сари шамшери ту умраш ба сар орад.

Муиззӣ

сар дар гилем кашидан а) сар дар гиребон кашидан;
сар дар чома печидан; б) хомӯш ништастан; канора-
гирӣ кардан.

Аҳмақон сарвар шудастанду зи бим
Оқилон сархо кашида дар гилем. *Румӣ*

сар дар гиребон бурдан хомӯш мондан, таслим шу-
дан, итоат кардан.

Ба таслим сар дар гиребон баранд,
Чу тоқат намонад, гиребон даранд. *Саъдӣ*

сар дар гиребони адам кашидан маҳв гардидан, но-
буд шудан, мурдан.

Имбаб, эй шамъ, аз сари болини беморон марав,
Бедиле сар дар гиребони адам хоҳад кашид.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

сар дар домани касе андохтан паноҳ овардан ба касе,
Магар дар домани хуршед андозад сари худро
Вагарна чашми шабнам сер аз гулзор кай гардад?

Соиб

сар дар канор мондан ба фикру хаёл фуру рафтан.

Аз парешонӣ чу сунбул мондаам сар дар канор,
Гаштаам мӯеву фикри он миён дорам ханӯз.

Сайидо

сар дар қулоҳи касе ниҳодан тобеъ ва фармонбардор
будан.

Ниҳоданд сар дар қулоҳаш ҳама,
Ба ҷон хокбусони роҳаш ҳама. *Ҳотифӣ*

сар дар осмон афрохтан баланд бардошта шудан; ба-
ландмартаба шудан; **сар дар пераҳан доштан** пинҳон
будан, пушида будан.

Гули нашқуфтаам, умрест сар дар пераҳан дорам,
Тамошон чаман рафтаст берун аз димоғи ман.

Сайидо

сар дар пеш афкандан ба фикру хаёл фуру рафтан.

Шоҳи қаландарон чун ин достон шуниданд, фур-
сате тӯлонӣ сар дар пеш афканданд ва дар муро-
қабара рафтанд. *Садри Зиё*

сар дар пеш будан боадаб будан, бошарму ҳаё будан.

Саре, к-ӯ аз ҳаё дар пеш бошад,
Ба исмат посбони хеш бошад. *Ҳилолӣ*

сар дар роҳи чизе, касе будан садқа ва қурбони чизе,
касе шудан, фидо шудан.

Сар, ки на дар роҳи азизон бувад,
Бори гаронест кашидан ба дӯш. *Саъдӣ*

сар (ан)дар сари чизе кардан худро қурбон кардан
дар роҳи чизе.

Он кас, ки ба динору дирам хайр наяндухт,
Сар оқибат андар сари динору дирам кард. *Саъдӣ*

сар дар ҳаво шудан ошуфтадил ва парешондимоғ шу-
дан, ошуфтаҳол гардидан.

Доштам чун сарв аз озодагӣ уммедҳо,
Ман ҷӣ доништам, чунин сар дар ҳаво хоҳам шу-
дан. *Соиб*

сару даст барафшондан аз чизе тарк кардани чизе,
аз баҳри чизе гузаштан.

Агар дарвеш бар ҳоле бимондӣ,
Сару даст аз ду олам барфишондӣ. *Саъдӣ*

сару по гум кардан киноя аз ҳайрон ва саросема шу-
дан.

Фиристода з-он посухи мағздор
Сару пой гум кард бемағзвор. *Хисрави Деҳлавӣ*

аз сари чизе бархостан аз баҳри чизе гузаштан, чи-
зеро тарк кардан.

Анварӣ, аз сари ҷаҳон бархез,
Ки на маъшӯқаи вафодор аст. *Анварӣ*

Пой дар талаби ту ниҳодаам, аз сари сар бархос-
таам. *Авфӣ*

аз сар берун кардан аз фикр баровардан, дар боран
чизе дигар фикр накардан.

Фикри рӯзи оянда кардаам зи сар берун,
Аз абад наметарсам, бим аз азал дорам. *Сайидо*

аз сар гирифтан аз нав ибтидо кардан, аз сари нав
шуруъ намудан.

Ҳеч рӯзе маро ба сар н-омад,
То дилам ишқи ӯ зи сар нагирифт. *Анварӣ*

аз сар гузар кардан аз баҳри сар гузаштан, тарки
сар намудан, қурбон кардани сар.

Агар дорӣ вафо, аз сар гузар кун,
Ки фикри сар дар ин раҳ бевафоист. *Ибни Ямин*

аз сари чизе гузаштан аз баҳри чизе (гуноҳе) гузаш-
тан, сарфи назар кардан.

[Се рафиқ] мутахайир фуру монданд: на химма-
ти он ки аз сари зар бигзаранд... ва на қуввати он
ки бо ҳамдигар қисмат намоянд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳон, аз сари хуни ӯ гузар кун,
Бемории чашми ӯ назар кун! *Шоҳин*

аз сари паймон рафтан аҳду паймон шикастан.

Зоҳиди хилватнишин дӯш ба майхона шуд,
Аз сари паймон бирафт, бо сари паймона шуд.
Ҳофиз

аз сар пой сохтан бо шитоб гурехтан.

Қиморе занам бар сари пой в-онгаҳ
Зи сар пой созам, ба по мегурезам. *Ҳоқонӣ*

аз сар рафтан саршор ва лабрез шудан.

Баҳри деги сард оташ меравад,
Не бад-он ки ҷушаш аз сар меравад. *Румӣ*

аз сари касе рафтан киноя аз мурдан, вафот кардан.

Маро бошад аз дарди тифлон хабар,
Ки дар тифлӣ аз сар бирафтам падар. *Саъдӣ*

ба девор расидани сари касе азобу машаққат кашида
таҷриба ҳосил кардан.

Аз кучаи он зулф кӣ солим ба дар ояд?
К-он ҷо сари хуршед ба девор расида. *Соиб*

ба сар афгандан сарнагун кардан.

Гушай майхона, эй зоҳид, ба чашми кам мабин,
Ҳар кӣ он ҷо по ниҳад, ӯро ба сар меафганад.

Сайидо

ба(р) сар афтодани чизе дар азоби чизе мондан, ба
тоқат маҷбур шудан, аз чизе азоб кашидан, ба фа-
локате дучор омадан.

Шуҳи камонгари ман дил шуд нишнои ӯ,
Афтод бар сари ман савдои хонаи ӯ. *Сайидо*

ба сар бардоштан ҳурмат кардан, хеле эҳтиром нишон додан.

Шуҳи нонкаш ошиқони хешро хонад падар,
Нонталабро аз сари ихлос бардорад ба сар.

Сайидо

ба(р) сар будани ҳавои касе, чизе дар фикри касе ё чизе будан, аз сар беруи нашудани фикри касе ё чизе.

Ё раб, ки ҳавот бар сарам бод,
Чун ҳаст, аз он фузунтарам бод! *Шоҳин*

ба сар бурдан а) ба сар бардошта кашондан.

Ринди шаробхор ба с а р м е ба р а д сабу,
Мо ҳам бар он сарем, ки бо ӯ ба сар барем.

Қамоли Хучандӣ

б) гузаронидан, рӯзгор гузаронидан; зиндагонӣ кардан.

Шахсе буд, ки бештар умр дар роҳзанӣ ва дузди ба сар бурда. *Авфӣ*

Дар ақсои олам бигаштам басе,
Ба сар бурдам айём бо ҳар касе. *Саъдӣ*

в) то ба охири роҳ омада расидан, тай кардан.

Пиёдаи оҷ арсаи шатранҷро ба сар мебарад, фарзин мешавад, яъне беҳ аз он мешавад, ки буд; пиёдагони ҳоҷ бодияро ба сар бурданду батар шуданд.

Саъдӣ

ба сар давидан бо қамоли сидқу садоқат ба хизмат шитофтан, бо ҷону дил ба иҷрои коре шитофтан.

Аз дӯст як ишорат, аз мо ба сар давидан.

Яҳъёи Себак

ба сар давон овардан бо қамоли шитоб, ба таври маҷбури кашола карда овардан.

Ҳар он ки саркашии бо ту кард, гардунаш
Ба дарғаҳи ту зи ноғаҳ ба сар давон овард.

Убайди Зоконӣ

ба сар даромадан сарнагун афтодан, сарозер афтидан.

Корҳо ба сабр барояд ва мустағҷил ба сар дарояд.

Саъдӣ

ба сар овардан ба поён расонидан, тамом кардан.

В-ар з-он ки сар андар хати ҳукми ту наёрад,
Ноғаҳ сари шамшерӣ ту умраш ба сар орад.

Муиззӣ

ба сар омадан ба охир расидан, анҷом ёфтан, тамом шудан.

Ҳеҷ рӯзе маро ба сар н-омад,
То дилам ишқи ӯ зи сар нагирифт. *Анварӣ*

ба сар расидан тамом шудан; ба анҷом расидан.

Ба лаб расид маро ҷону барнаёмад ком,
Ба сар расид умеду талаб ба сар нарасид. *Ҳофиз*

ба сар рафтан гузаронда шудан.

Авқоти хуш он буд, ки бо дӯст ба сар рафт,
Боқӣ ҳама беҳосилию беҳабарӣ буд. *Ҳофиз*

ба сар роҳ сипардан бо қамоли итоат ва аз дилу ҷон бо шитоб рафтан.

Ман аз баҳри ин номаи шоҳро
Ба фармон ба сар биспарам роҳро. *Фирдавӣ*

ба сар шудан а) ба охир расидан, тамом шудан.

Дар шаби торикӣ ҳичронам ба сар шуд рӯзгор,
Чун тавон кардан, ки шамъи бахти моро нур нест.

Хисрави Деҳлавӣ

б) ба ҳол омадан; ба сару сомон шудан.

Гар дилам з-ин ҳавас ба с а р н а ш а в а д,
Сар шавад, в-ин ҳавас ба сар нашавад. *Низомӣ*

ба сар ҷо додан қамоли иззату ҳурмат ба ҷо овардан.

Ҳар кучо афтодае бинам, ба сар ҷо медиҳам,
Ҳори ин сахро гули рӯи сабад бошад маро.

Сайидо

бар сари касе гузар доштан аз аҳволи касе хабар гирифтан.

Маҷнун, ки ба ҳар тараф назар дошт,
Бар ҳар сари куштае гузар дошт. *Шоҳин*

бар сари чашми касе, чизе будан мақбул ва писандида будан; муътабар ва иззатманд будан.

Ҳамеша бар сари чашми ҷаҳон бувад ҷояш,
Тавонад он ки чу абру ба ҳам ду мисраъ баст.

Соиб

бар сари шамъ доман афшурдан киноя аз шамъро хо-мӯш кардан.

В-ар бар сари шамъ доман афшурд,
Аз соҳиби хона молу ҷон бурд... *Шоҳин*

(ан)дар сар овардан ба сар кашидан, пӯшидан.

Чун паранди бедгун бар рӯи пушад марғзор,
Парниёни ҳафтранг андар сар орад кӯҳсор.

Фарруҳӣ

дар сар шудан нобуд шудан.

Ҳеҷ кас ҳамчу тоҷвар нашуданд,
Ҳама дар сар шуданду сар нашуданд. *Низомӣ*

ҳама сар гӯш сохтан саропо гӯш шудан; бо тамоме диққату эътибор гӯш кардан.

Бар нағмаи рубоб ҳама сар масоз гӯш,
Бар соғари шароб машав ҷумла дида тан!

Бадри Чочӣ

САРА *سره* 1. хуб, нағз, писандида.

Сухане хубу нуктае сара гуфт. *Ҷомӣ*

Қазоро Алоуддавла ҳамон соат даррасид, хидмат кардам; гуфт: Сара кардӣ ва ба вақт омадӣ.

Низомии Арӯзӣ

2. холис, беомезиш, беғаш (дар бораи тилло, нуқра ва ғ.).

Имтиёзи сараву қалби ҷаҳон душвор аст,
Хоса вақте ки ба қаллоб расад саррофӣ. *Ҷомӣ*

3. мунтахаб, баргузида, мумтоз.

Сад асби сара ва аъло... каромат фармуд.

«Равзат-ус-сафо»

◇ сара вақт вақти мусоид ва хуб.

Дар ин ҷунин сара вақте кас он ҷунон маҷлис
Ба ихтиёр надорад, ту ин сухан бигзор!

Заҳири Форъёбӣ

САРАЁН а. *سرایان* ҷорӣ шуда омехтан бо чизе, ба ҳама ҷо расидан, сироят кардан.

Чуди ӯ дар ҷумлаи мавҷудот сараён карда.

«Анвори Суҳайлӣ»

Ва ӯ бухоре латиф аст, ки аз хун хезад ва дар аълои шаронӣ сараён кунад. *Низомии Арӯзӣ*

Ақобири ҳукамо сараёни ишқ дар мавҷудот исбот намудаанд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

САРАМАРД *سرمرد* некмард, марди нек, марди боақл, зи рақ, хушбёр.

Бихӯр, эй нексирати сарамард,
Қ-он нагунбаҳт гирд карду нахард. *Саъдӣ*

Мастам куну беҳабар аз аҳволи ҷаҳон,
То сирри ҷаҳон бигуямат, эй сарамард! *Ҳофиз*

САРАНГУШТ سرانگشت нуги ангушт.

Кард чун вай ин ишорат сӯи он,
Аз сарангушти ишорат шуд нишон *Ҷомӣ*
Сарангуштонаш аз боғи назокат
Ба ранги гунча бар шохи латофат. *Ҳозиқ*

◇ сарангушт(-и ҳайрат) ба дандон газидан (ё суфтан)
хеле дар ҳайрат ва тааҷҷуб мондан.

Чунки сарханг ин ҳикоят гуфт,
Шаҳ сарангушти худ ба дандон суфт. *Низомӣ*
Шаҳаншаҳ чу он зулфу рухсор дид,
Сарангушти ҳайрат ба дандон газид. *Ҳочу*

САРАНДОЗ I سرانداز 1. сархамшуда; сар хамкунанда (аз мастӣ); калавида-калавида роҳраванда (аз мастӣ).

Чу султон сарандоз бошад зи май,
Фитад бе хабар аз сараш тоҷи кай. *Носири Хисрав*
Махдӯшвор дар қадамат сар фикандаем,
Моро ба ишва масту сарандоз кардаӣ. *Ҷомӣ*

2. далер, бобок.

Сарандоз дар ошиқӣ содиқ аст.
Ки бадзаҳра бар хештан ошиқ аст. *Саъдӣ*

Ин маъшуқи ғаддори нопойдор бисёр ошиқони
сарандозро аз пой даровард. «*Анвори Суҳайлӣ*»

3. он кӣ аз сар ва аз ҷони худ гузаштааст; ошиқ.

Аз рӯи кулаҳдор дар рӯи сарандозон
Аз сангдилӣ ҳар дам санги дигар андозад. *Ҳоқонӣ*
Сарандозону ҷонбозон дигарбора бишӯриданд,
Вучуд андар фано рафту фано андар вучуд омад.
Шамси Табрезӣ

САРАНДОЗ II سرانداز рӯймол, саргирак.

Аз ниамаш бар сари гардун нигар
Миқнааи симу сарандозӣ зар. *Ҳочу*
Сарандозаш ба сар чун ҷодари субҳ,
Зари сарбанд меҳри ховари субҳ. *Ҳозиқ*

САРАНҶОМ سرانجام 1. охир, поён; охири кор; оқибат.

Худовандо, маро маъзул кардӣ,
Саранҷоми ҳама уммол азл аст.
«Тарҷумон-ул-балоғат»

Ба ҳасту нест маранҷон замиру хуш мебош,
Ки нестист саранҷоми ҳар камол, ки ҳаст. *Ҳофиз*

Агар султон ин пояро мурут накунад, ҳама умур
муаттал монад ва ба саранҷом нарасад.

Аҳмади Дониш

саранҷом кардан омода кардан, тайёр кардан, ба
смон овардан; саришта кардан.

Пеш аз ин к-ин қафаси танг зи ҳам даршиканад,
Фикри болею саранҷоми паре бояд кард. *Соиб*

2. охиран, дар охир, охируламр, оқибат.

Дарахте, ки талх аст вайро сиришт,
Гараш барнишонӣ ба боғи биҳишт,
Саранҷом гавҳар ба кор оварад,
Ҳамон меваи талх бор оварад. *Фирдавсӣ*

Ба нодонӣ, дарафтодам дар ин дом,
Ба доной бирун оям саранҷом. *Низомӣ*

САРАСПАКӢ سراسپكى : ваъдаи сараспаки киноя аз ваъ-
даи нугиззбонӣ, ваъдаи дурӯғ.

Аспе, ки ба банда ваъда кардӣ, нарасид,
Ин ваъдаи ту сараспаки буд магар? *Сайидо*

САРАТОН a. سرطان 1. харчанг.

Саратон дар миёни об чун моҳӣ бар тоба биръён
шудӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. нуҷ. номи бурҷи ҷорум аз 12 бурҷи фалақӣ; 3. моҳӣ
ҷоруми соли шамсӣ, ки ба 22 июнь—21 июли соли мило-
дӣ рост меояд; ниг. минтақатулбуруҷ; 4. тиб. маразе,
ки дар асари он дар бадан ҷароҳат, варам ва бар-
ҷастагиҳо пайдо мешавад, ки намудаш монанди пов
харчанг аст.

Саратон омосе бувад гирдшакл. монл ба сабъӣ
ва тирағӣ ва ҳаволӣ он рағҳои барҳоста ва мум-
тало. «*Тибби Юсуфӣ*»

САРАҒАНДА||САРАҒАНДА سرافگنده||سرافگنده 1. сар хам
карда; маҷ. хиҷил, муңфаил, шармсор.

Агар ба нисбати он макрамат тамаъ дорам,
Замона низ сарағанда монад аз ташеър.

Заҳири Форъобӣ

Сӯхбати бадаслон шоҳро банда ва бандаро сарағ-
ганда месозад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. маҷ. мутеъ, фармонбардор; фурутан, хоксор.

Ту махдумно ман камин бандаат,
Ту фармондеҳу ман сарағандаат. *Ҳочу*

САРАҒАНДАГӢ||САРАҒАНДАГӢ سرافگندگي||سرافگندگي

1. итоат, фармонбарӣ.

Намуда ҷаҳонаш зи ҷон бандагӣ,
Ҳама хисравон дар сарағандагӣ. *Ҳочу*

Онҳо [кӯхистониён] ба тариқи бандагӣ аз роҳи
сарағандагӣ маъруз дошанд...

«Шаҳномаи Фарғона»

2. маҷ. фурутани, тавозуъ, хоксорӣ.

Мутеаш шавӣ дар сарағандагӣ. *Фирдавсӣ*

Сар ағанда чун шамъ дар зиндагӣ,
Сар афроста дар сарағандагӣ. *Ҳочу*

САРАҒАНДА سرافگنده ниг. сарағанда.**САРАҒАНДАГӢ** سرافگندگي ниг. сарағандагӣ.**САРАҒАНИ** سرافگني тавозуъ, хоксорӣ.

Нашъан сарағани аз зоҳиди худбин маҷу,
Ӯ гирифтори шумори субҳаи саддона аст. *Нилло*

САРАФРОЗ سرافراز шакли дигари сарфароз.

Ҳам калиди ганҷо дар дасти ӯ,
Ҳам сарафрозони олам пасти ӯ. *Аттор*

Пас он гаҳ аз надимони сарафроз
Расулро ба хидмат кард мумтоз. *Ҳозиқ*

САРАФРОЗӢ سرافرازي шакли дигари сарфарозӣ.

Қадам бар ҷисми хокӣ неҳ, сарафрозӣ тамошо кун,
Ба ин пул чун барой, осмон дар зери по бошад.

Соиб

сарафрозӣ бахшидан бо додани бахшише ифтихер-
манд кардан.

Шаҳрухсон онҳоро... ба либосҳои фоҳира сараф-
розӣ бахшида. «*Шаҳномаи Фарғона»*

САРАҒСОР سرافسار нӯхта, якқачилави аспу хару ҳачир.

То чун султон барнишинад, даҳ ҳазор марқаб ба
зини заррину тавку сарағсоори мурассаъ истода
бошанд. *Носири Хисрав*

САРАҒШОН سرافشان сарағқан; кушанда.

Зи шамшери сарафшонаш зафар он рӯз бид(у)-рахшид. *Ҳофиз*

САРАФШОНӢ سرافشانی сарбури; кушокушӣ.

Он дувоздах ҳазор нафар шамшерҳо кашида бунъеди сарафшонӣ карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

САРАҚОТ а. سرقات *ниг.* сирқот.

САРБАЛАНД سر بلند олий, баланд, боло, рафеъ; *маҷ.* сар-афроз, ифтихорманд; баландмартаба.

Аз ин работи дудар чун зарурат аст раҳил, Равоқу тоқи маншат чи сарбаланду чи паст. *Ҳофиз*
Ошиқ баландмартаба шуд з-остони мо,
Ҳарчанд сарбаланд шавад, хоки кӯи туст.

Ибни Ямин

Сарбаландони ҷаҳонро номи эҳсон асту бас,
Сарвро дар бӯстон қадди намоён асту бас. *Сайидо*

САРБАЛАНДӢ سر بلندى киноя аз сарфарозӣ, ифтихор; баландмартабагӣ.

Бар остони ҷонон гар сар тавон ниҳодан,
Гулбонги сарбаландӣ бар осмон тавон зад. *Ҳофиз*
Нашъаро сарбаландӣ аз ҷомаш,
Ҷудро боли шӯҳрат аз номаш. *Бедил*

САРБАНД سر بند рӯймол.

Яке шора сарбанд меш оварид,
Ҳама тору пуд андар ӯ нопадид. *Фирдавӣ*
Сарандозаш ба сар чун ҷодари субҳ,
Зари сарбанд меҳри ховари субҳ. *Ҳозик*

САРБАСТА سر بسته 1. пушида, маҳкам, баста.

Ҳар ҷи дорад дар хуми сарбаста гардун, аз ман аст,
Май ба ҳикмат меҳурам, ҷои Фалотун аз ман аст. *Соиб*

2. пинҳон, маҳфӣ; мубҳам, носарех.

Мард фаръед баровард, ки эй зан, магар ин ҷо
розест сарбаста, ки кунҷиди сафедкардари бо кунҷиди
болӯст баробар мефурушӣ? «*Низори дониш*»
Раҳи ин нуктаи сарбаста макшо,
Ба номи шӯъла бастаст ин муаммо. *Бедил*

хонаи сарбаста ланоҳгоҳ.

Булбул аз ҳар хор дорад хонаи сарбастае,
Аз хасу хошок моро ошъене гу: Мабош! *Соиб*

сухан сарбаста гуфтан бо парда сухан кардан, бо рамзу киноя гап задан.

Сухан сарбаста гуфтӣ бо ҳарифон,
Худоро, з-ин муаммо парда бардор! *Ҳофиз*

◇ **ёқути сарбаста киноя аз** даҳони хомӯш.

Ба посух намудан зани ҳушманд
Зи ёқути сарбаста бикшод банд. *Низомӣ*

САРБАХШ سر بخش 1. баҳра, ҳисса.

Чу навбат ба сарбахши Доро расид,
Шутурбори зар то Бухоро расид. *Низомӣ*

2. қурбон, фидо.

Саре ку, ки сарбахши Доро кунӣ?
Беҳ аз пеши Доро мудоро кунӣ. *Низомӣ*

САРБОЗ سر باز 1. фидо ва қурбонкунандаи сар, дарегна-дорандаи сар.

Дар вафои ишқи ту машҳури хубонам чу шамъ,
Шабнишини кӯи сарбозону риндонам чу шамъ.

Ҳофиз

Сар ба майдони бало бохтам, эй Ибни Ямин,
То бигӯянд ҳама «ошиқи сарбоз» маро. *Ибни Ямин*
2. аскар.

Як футан пашмини сиёҳ, ки сарбозону шубоно:
пойтоба месозанд, печонидаанд. *Садри Зиё*

САРБОЗӢ سر بازى сар дарег надоштан; *маҷ.* ҷанг, муҳс-риба.

Дар ҷаҳони нафс ошиқро кам аз ғозӣ нест,
Гоҳи сарбозӣ мақома камтар аз ғозӣ нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

САРБОР سر بار бори хурде, ки ба болон бор монда мешавад, бори иловагӣ, бори зиёдатӣ; *маҷ.* заҳматовар.

Қасе, ки бори ғаме аз дилам бигирад, нест,
Ҳар он ки дар дили ман роҳ ёфт, сарбор аст. *Заҳири Форъёбӣ*

Ту, ки боре зи дӯшам барнадорӣ,
Миёни бор сарборам чарой? *Бобо Тоҳир*

САРБОРӢ سر بازى бори иловагӣ будан.

Пай гирифтаи қорвони сабрро,
Бу ки Ҳоқонӣ ба сарборӣ расад. *Ҳоқонӣ*

САРБУЗУРГ سر بزرگ 1. каллакалон.

Қас аз сарбузургӣ набошад ба чиз,
Қаду сарбузург асту бемағз низ. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* сардор, сардори бузург.

Писар гуфташ: Охир бузургӣ деҳӣ,
Ба сардори аз сарбузургон меҳӣ. *Саъдӣ*

Даромад ба он боргоҳи ситург
Тавозӯёқунон пешин он сарбузург. *Ҳотиғӣ*

САРБУЗУРГӢ سر بزرگى сардорӣ, сарварӣ.

Ниёишкунон гуфт: Агар бахти шоҳ
Қунад бар сари тахти ин банди роҳ,
Сарашро ба афсар гиромӣ қунад,
Ба ин сарбузургӣ номӣ қунад. *Низомӣ*

САРВ سرو 1. дарахти маҳрутшакли сӯзанбарги ҳамешабар, ки қадаш рост буда, то 25 метр мерасад ва ҷубаш бисёр саҳт ва гаронбаҳост.

Сарв озод аст, к-уро бор нест,
Ҳеҷ уро аз касе озор нест. *Шоҳидӣ*

2. *киноя аз* қомати рост ва мавзунӣ маҳбуба; *киноя аз* маҳбуба.

Ба сарват хубрафторӣ кӣ омӯхт?

Ба лаллат нағзгуфторӣ кӣ омӯхт? *Ҷомӣ*

Сарви ман то дар ҷаман бо қомати дилҷӯ гузашт,
Ҳар тараф мавҷи латофат бин, ки аз зону гузашт. *Сайидо*

сарви боло киноя аз қомати рост.

Сарви боло бинамо, эй бути ширинҳаракот,
Ки чу Ҳофиз зи сари ҷони ҷаҳон барҳезам. *Ҳофиз*

сарви гуландом киноя аз қомати рост зебо; ёр, маҳбуба.

Ҳам аз сарви гуландомаш бурун рафт,
Шиканҷ аз нукраи хомаш бурун рафт. *Ҷомӣ*

сарви лолахад киноя аз маҳбубаи лоларух, ёри хушрӯй.

Ба ноз пеша кун, эй дил, ки ноз они ту нест,
Ки он вазиғи он сарви лолахад бошад. *Шамси Табрёзӣ*

сарви навои маҳбубаи хушрафтор, маҳбубаи хиромон.

Булбул зи наво ҳеҷ ҳаме кам назанад дам,
З-он ҳол ҳаме кам нашавад сарви наводро.

Анварӣ

сарви озод а) сарви росту баланд; б) *киноя аз* ёр ва қомати ёр.

Дар ин гулшан чӣ созад булбул аз зорию фаръё-
даш,

Шоҳӣ

сарви равон *киноя аз* қомати мавзуни маъшуқа; маҳ-
бубаи хушқомат.

... Ки хобаш бурд то фирдавси уммед,

Дар он фирдавс он сарви равон дид. *Ҳозик*

сарви саманбӯ *киноя аз* хушрӯи мавзунқомат.

Ҳадиси Ҳофиз, эй сарви саманбӯ,

Ба васфи қадди ту боло гирифтаст. *Ҳофиз*

сарви сарафроз *киноя аз* ёри баландқомат; қомати ёр.

Қадам ҷилва, ки дар сарви сарафрои ту нест?

Қадам фитна, ки дар ҷилваҳои нози ту нест?

Ҳилолӣ

сарви саҳиболо а) сарви баланд; б) *киноя аз* ёри мав-
зунқомат.

Мешукуфтам зи тараб з-он ки чу гул бар лаби ҷӯй

Бар сарам сояи он сарви саҳиболо буд. *Ҳофиз*

сарви симандом *киноя аз* ёри хушрӯю зебо.

Нангарад дигар ба сарв андар чаман,

Ҳар кӣ дид он сарви симандомро. *Ҳофиз*

сарви сӣҳӣ а) сарви рост ва баланд, сарви рострафтаи
зебо; сарви наврас; б) *киноя аз* қадди рост, қомати
рост.

Ба дафъи захми чашм аз қадду рӯяш дар чаман

Кашад сарви сӣҳӣ дасти дуо, гӯяд суман: Омин.

Шоҳин

в) *киноя аз* ёр, маҳбуба.

Нозофарине чун қадат ноида, эй сарви сӣҳӣ,

Умрест наргис дар чаман чашм аз таҳайюр қарда
во. *Мӯҳӣ*

сарви тангқабо *киноя аз* маъшуқ.

Боғи фирдавс заминест, ки он ҷо

Сарви гулпираҳане, тангқабое будааст. *Ҳилолӣ*

сарви хиромон *киноя аз* рафтори зебои ёр.

Қадам то дар бисоти нози он сарви хиромон зад,

Лаби ёқутнаш сад таъна бар лаъли Бадахшон зад.
Сайдо

сарви чамон *киноя аз* ёр, маҳбуба.

Қасе дар чаман дида сарве чамон,

Ки дар пой ӯ дил равад ҳам равон? *Шоҳин*

сарви шағабнок *киноя аз* маҳбубаи шӯхи пуршӯб.

Дареғо, он чунон сарви шағабнок

Зи боди марғ чун афтод бар хок. *Низомӣ*

САРВАР *сардор*, пешво, бузурги қавм.

Қулоҳи сарварони чангдида

Ба рӯи Хисрави ховар кашида. *Бадри*

Сарваро, шаб омадам сӯи висоқи худ савор,

Аспи мискини маро аз фикр сар боло нашуд.

Мушфиқӣ

сарвари анчуман *киноя аз* соҳибэътибор, баландмар-
таба, пешво.

Басе чаҳд қардам, ки фарзанди ман

Пас аз ман бувад сарвари анчуман. *Саъдӣ*

сарвари лашкар сипаҳсолор, сарлашкар.

САРВАРӢ *сарӣ*, сардорӣ, бузурги; фармонфармой.

Аз нафспарвар ҳунарпарварӣ наёяд ва беҳунар
сарвариро нашояд. *Саъдӣ*

Туро бар хайли хубон сарварӣ дод,

Ба лутф аз оби ҳайвон бартарӣ дод. *Ҷомӣ*

Дар он аҳд ханӯз расми сарварӣ ва тоҷу тахт
набуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

САРВАТ а. *ثروت* боигарӣ, дорой, тавонгарӣ, давлатмандӣ.

Силаи раҳм он аст, ки хешованди худро дар сар-
вату рафоҳият бо худ шарик гардонад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

САРВАҚТ *сароқат* дидор, дидан; ба **сарвақти касе** *раси-*
дан ба суроғи касе омадан, пурсон шуда омадан.

Шоҳ болин аз камар қарда буд, ки ногоҳ назар
ба сарвақти ӯ расид. *Яҳъёи Себак*

Ғунҷахуспам, Сайиндо, умрест дар боғи чаҳон
Андалебе гар ба сарвақтам расад, гул мекунам.

Сайиндо

САРВБОЛО *сарво* *киноя аз* ростқомат, баландқомат (си-
фати маҳбуба).

Сарвболоён басе мебинам, аммо он ки нест

Кас ба ҳусну лутф аз ӯ боло нахоҳам гуфт киет.
Ҷомӣ

САРВБУН *сарвин* 1. дарахти сарв.

... Яъне ки чу сарвбун бирезад,

Сарве дигараш зи бун бихезад. *Низомӣ*

2. *киноя аз* зани хушрӯю хушқомат.

Миёни сипаҳдору он сарвбун

Зане буд гӯянда, ширинсӯхун. *Фирдавсӣ*

САРВИН *сарвин* мансуб ба сарв.

Туро ба сарвин боло киёс натвон қард,

Ки сарвро қаду боло бад-они ту монад. *Дақиқӣ*

САРВО *сарво* ҳикоя; афсона.

Чанд диҳӣ ваъдаи дуруғ ҳаме, чанд?

Чанд фурушӣ ба ман ту ин сарво сарво? *Урмуздӣ*

САРВОД *сарвод* шеър, суруд.

Дигар нахоҳам гуфтан ҳаме санову ғазал.

Ки рафт яксара бозору қимати сарвод. *Лабибӣ*

САРВОДА *сарвода* шеър; қофияи шеър.

Ба шеъри хоҷа манам доди шоирӣ дода,

Ба ҷои хеш маонӣ аз уву сарвода.

Ҳуҷастаи Сараҳсӣ

САРВОЛ а. *сарвал* эзор, лозимӣ, поҷома.

САРВРАФТОР *сарврафтор* хушрафтор, хиромон.

Шакаррез нӯшинлаби қандханд,

Бути сарврафтори мушкинкаманд. *Ҳоҷу*

САРВХИРОМ *сарво* *киноя аз* хушрафтор.

Дошт пури Сабуктагин ду ғулом

Гулруху лоларӯю сарвхиром. *Ҷомӣ*

САРВҚАД *сарвоқад* сарвоқомат, ростқомат (сифати маҳбуба).

Бас сарвоқадони симпайкар

Чун сабза ба хок хуфта-андар. *Шоҳин*

САРВОҚОМАТ *сарвоқомат* сарвоқад, ростқомат (сифати маҳ-
буба).

Бишнаст бар канори ману бода нуш кард
Он меҳи сарвоқомату он сарви кашхиром. *Анварӣ*

САРГАЗИТ سرگزیت *тағр.* чизья, андози сарикасий, ки дар мамлакатҳои исломӣ аз ғайримусулмон гирифта мешуд, боқ.

Ҷафон нишқи ту бар ақли ман ҳамон масал аст,
Ки саргазит ба ғофил ҳамезанад ғозӣ. *Саъдӣ*

САРГАЛА سرگله пешрави рама; гусфанди фарбеҳ.

Гусфанди қавӣ, ки саргала буд,
Пояш аз бори дунба обила буд. *Низомӣ*

САРГАРДОН سرگردان свора ва парешонхотир, саргаранг.

Эй ки бар маҳ кашӣ аз анбари соро чавгон,
Музтарибҳол магардон мани саргардонро. *Ҳофиз*

Ман ба фароҳам овардан саргардон ва эшон ба гурехтан. *Аҳмади Дониш*

САРГАРДОНӢ سرگردانی оворағӣ; парешонхотирӣ, саргаранғӣ.

Сари ошқи, ки на хоки дари маъшук бувад,
Кай халосаш бувад аз меҳнати саргардонӣ? *Ҳофиз*

САРГАРМ سرگرم ба ҷидду ҷаҳд ва фикру ҳуши тамом ба коре машғулшаванда.

Не ҳамин саргарми савдои бутон танҳо манам,
Ҳар кӣ бошад, нишқ меварзад, вале расво манам. *Ҷузӯлӣ*

Худ... ба Мустафообод рафт ва ба сохтани ба-
сотин ва тарҳи боғот саргарм шуд.

«*Таърихи Фаршита*»

Ва ман саргарми тамошо шуда, аз руфақо низ касеро наёфтам. *Аҳмади Дониш*

САРГАРОН سرگران 1. маст, махмур.

Сабукрӯҳ туркони нозукмиён
Шуда саргарон аз шароби гарон. *Ҳочу*

Ҳанӯз аз бодан шаб саргарон аст,
Вагарна чист хоби чоштгоҳаш? *Ҷомӣ*

Каяш дил бар навои мутрибон буд,
Ки гушаш бо шунидан саргарон буд. *Нозим*

2. хашмгин, норозӣ, озурдахотир, хафа.

Чондсултон ба сабаби ҳабси Баҳодуршоҳ ва иҷлоси Аҳмадшоҳ аз Миёнманҷу саргарон буд.

«*Таърихи Фаршита*»

САРГАРОНӢ سرگرانی 1. мастӣ.

Чашмат аз ноз ба Ҳофиз накунад майл, оре,
Саргаронӣ сифати наргиси равно бошад. *Ҳофиз*

2. бедимоғӣ, норозигӣ, кибру ноз; хашму газаб; ҷанҷолу хархаша.

Саге, к-аш бо ту пайванд аст ҷонӣ,
Беҳ аз ёре, ки дорад саргаронӣ. *Носири Хисрав*

Зи бас доранд сози саргаронӣ,
Сазад гар мунъимонро санг хонӣ. *Бедил*

САРГАШТА سرگشته 1. саргардон, овора, оворагард, дарбадар.

Ман, ки шунидам сухани ошно,
Зарраи саргашта шудам дар ҳаво.

Хисрави Деҳлавӣ

Мадеҳ бар бод аз шона сари зулфи парешонро,
Мақун саргаштаи водӣ ту инак дардкешонро. *Маҳалӣ*

2. ошуфта, парешон; парешонхотир.

Лола аз хуни дида оғушта
Мутаҳайир бимонду саргашта. *Унсурӣ*

Бароқ ва лашкари ӯ аз қушта шудани Марғӯб
саргашта ва дилшикаста гаштанд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

САРГАШТАӢ سرگشتگی 1. саргардонӣ, оворағӣ, оворагардӣ.

Ман ба савдои сари зулфи ту саргардонам,
То ба саргаштағиям гардиши даврон бонс.

Ибни Ямӣ

Дуди дилам имшаб ба ҳаво сохт сипехре,
Саргаштағиям гардиши сайёран ӯ буд. *Шаекат*

2. ошуфтағӣ.

То нафас дорад тараддуд, чашмро саргаштағист,
То набсояд фалоҳан, нест таскин саигро. *Бедил*

САРГИН سرگین пасафканди ҳайвонот, монанди асп, ҳаргов ва ғ.

Гар ин асп саргину об афганад
В-агар хишти он хонаро бишканад... *Фирдавӣ*

САРГИРИФТА سرگرفته 1. мағрур, саркаш; якрав.

Он сарваре, ки тавки муродашро
Гардуни саргирифта ниҳад гардан...

Заҳири Форӣбӣ

2. маҷ. бо ҷӯшу хурӯш, оташин.

Май дар хум агарчи саргирифтаст, равост,
Дар шиша нигар, ки хурраму хандон аст.

Заҳири Форӣбӣ

саргирифта-даргирифта бо ҷӯшу хурӯш, оташин.

Даромад саргирифта-даргирифта,
Итобе саҳт бо ман даргирифта. *Низомӣ*

САРГУЗАШТ سرگذشت 1. он ҷӣ бо касе рӯй додааст, мидиса, воқеа; 2. баёни ахвол, тарҷумаи ҳол.

Чун ки гул рафту гулистон даргузашт,
Нашнавай дигар зи булбул саргузашт. *Румӣ*

Ба қозӣ бигуфтанд он саргузашт,
Шуниду ҳама лаб пур аз ханда гашт. *Саъдо*

САРГУЗАШТА سرگذشته он кӣ об аз сари вай гузаштаст, касе ки дар об ғарқ шудааст.

Бо саргузаштагон ҷӣ кунад мавҷ печу тоб,
Шамъи хамӯшро ҷӣ ғам аз боди доман аст? *Сомӣ*

САРГУРД سرگرد фармондеҳи дастае аз лашкар.

Саргурдҳои ҳамса бисту панҷ касро, ки худк:
аз он ҷумлаанд, муқаррар карданд.

«*Хизонаи омир*»

САРГУШӢ سرگوشی ба гуши ҳамдигар охиста гап задан

Дар сари девон мадори сухан гуфтан ба рамз ва ишора буд ва саргушӣ билмарра барафтанд.

«*Таърихи Фаршита*»

САРД سرد хунук; муқобили гарм.

Гуле дид хушбӯю нодида гард,
Баҳоре наёзурда аз боди сард. *Низомӣ*

Гули сурхат чаро зард аст аз ин сон?
Дами гармат чаро сард аст аз ин сон? *Ҷомӣ*

Сардӣ, чунон ки гар фитад аз чашии ту сиришк
Дар Даҷла, Даҷла дар маҳи хурдод бифсурад.
Ломей

◇ (ин)дуккончаи сард киноя аз дуньё.

Ба ғафлагҳои ин дуккончаи сард,
Ки дорад дард, агар санг аст бедард. *Бедил*

сухани сард сухани сахт, гапи дағал.

Бибахшид бар ҳоли мискини мард,
Фуру хӯрд хашми суханҳон сард. *Саъдӣ*

сард гуфтан сухани сахт ва дурушт гуфтан.

Агар сард гӯям бар ин шӯхчашм,
Биҷӯшад дилаш, гарм гардад зи хашм. *Фирдавсӣ*

сард кардан чизеро хунук кардан; нофорам кардан.

Дилҳон мо қарорғаҳи дард кардаанд,
Дорулқарор бар дили мо сард кардаанд. *Ҳоқонӣ*
дил сард кардан аз чизе, касе бе меҳру муҳаббат будан (шудан); дил хунук кардан нисбат ба чизе ё касе.

Дар кори ту ман ҳанӯз гармам,
Ҳон, то накуни дил аз вафо сард! *Анварӣ*

сард шудан а) хунук шудан, афсурда шудан, ях баста шудан.

Ва бисёр бувад, ки абр аз сард шудани ҳаво ҳосил ояд. *Ибни Сино*

б) афсурдан, хунук шудан; киноя аз мурдан.

Бақияи шарбат ба он табиби нодон доданд, то он ҳам бар ҷой сард шуд. *«Нигори дониш»*

САРДАРАВ سردارو бурандаи сарҳо.

Бад-ӯ гуфт Ҷуё, ки эмин машав
Зи Ҷуёву аз ханҷари сардарав. *Фирдавсӣ*

САРДАРҶУМ سردرگم бесару нӯг, дарҳаму барҳам; овора, саргардон.

Ман на он риштаи сардарғуми чархам, Соиб,
Ки кушоде бувад аз нохуни наққод маро. *Соиб*

САРДАСТӢ سرداستى чизе ва ё коре, ки даррав ва ба зудӣ тайёр ва нҷро мешавад; ба сардастӣ ба зудӣ, ба осонӣ.

Чунон ганҷам, ки хокам мӯҳр бишкаст,
Ба сардастӣ наёбам бар сари даст. *Низомӣ*

САРДАФТАР سردفتار 1. саромад, одами намоён ва машхур дар ягон соҳа.

Ҷазои он ҷафокорон нависанд,
Маро сардафтари эшон нависанд. *Ҷомӣ*

2. он ҷӣ дар аввал қарор гирифтааст, мас. ғазале, ки дар аввали девон ҷой дода шудааст.

Соиб, ин тоза ғазал, к-аз қаламат рехтааст,
Ҷои он аст, ки сардафтари девон бошад. *Соиб*

САРДҶӢЙ سردگوی баддаҳан, бадгап.

Насиҳат мекунандам сардгӯён,
Ки баргард аз ғамаш бе рӯйзардӣ. *Саъдӣ*

САРДДАМ سرددم хунсард, беэҳтирос, афсурдадил.

Мо, ки сухан бар сухан афгандаем,
Мурдаи ӯему бад-ӯ зиндаем;
Сарддамон оташ аз ӯ ёфтанд,
Гармравон об аз ӯ ёфтанд. *Низомӣ*

САРДЛАБ سردلب баддаҳон, бадгап, хунукгап; шумнафас.

Он шаҳи в-ан-наҷму султони абас
Лаб газид, он сардлабро гуфт: Бас! *Румӣ*

САРДМЕҲР سردمهتر бемехр, бешафқат.

Музаффар гашт ҳасми сардмеҳраш,
Алам бишкаст з-осеби сипеҳраш. *Хисрави Деҳлавӣ*

САРДМЕҲРӢ سردمهري бемехрӣ; бераҳмӣ, дилсахтӣ.

Чашм бигзор бар ман, эй сарамард,
Сардмеҳрӣ макун ба обе сард. *Низомӣ*

САРДНАФАС سردنفس ниғ. сарддам.

Дар гулистони ту ҳар сарднафас маҳрам нест,
Гуш бар замзамаи мурғқабоб аст туро. *Соиб*

САРДОБ||САРДОБА سرداب||سردابه 1. хонаи зеризаминӣ, таххона.

Авомуннос аз ин ҳукм мутаваҳҳим шуданд ва сардобаҳо канданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ба сардоба дар зиндагӣ кард ҷой,
Ба танг омад аз дил дар он тангной. *Ҳоҷу*

2. обанбори зеризаминӣ.

Дар ҳамон ҷо — дар зерзаминҳо ва сардобҳо об мегузарад ва тобистон мардуми шаҳр ... дар зерзаминҳо осоиш кунанд. *Нусири Хисрав*

САРДОР سردار сарқарда, сарвар.

Тоҷи гуҳарӣ ораш, к-аз як гуҳари тоҷаш
Хуршеди сипеҳр омад сардори ҳама олам. *Ҳоқонӣ*

САРДСЕР سردسير минтақаи хунук, иқлими хунук; мамлакатҳои хунук.

Миод ва кайфияти қабз ва таслими анвои ирғифоти гармсери сардсери шитаваӣ ва сайфӣ ... ва шурути он бар ин насақ ва минвол аст.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

САРДСЕРӢ سردسيري мансуб ба сардсер.

Анвои ашқор паид омад аз дарахтони гармсери ва сардсери. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

САРДӢ سردى 1. хуноқӣ, сармо.

Гармӣ ва сардии табиӣ он бувад, ки ҷисмо аз табъи ҳеш ояд, чунон ки об, ки худ сард шавад ва оташ, ки худ гарм шавад. *Ибни Сино*

Имрӯз ҳамоно барои сардии ҳаво дертар ташриффармо гаштанд. *Сабири Зиё*

2. маҷ. дуруштӣ; дилсахтӣ, бераҳмӣ.

Гармат бинам, чу бингарам бо ҳама қас,
Сардӣ ҳама аз барои ман дорню бас. *Ҷомӣ*

Аз сардии айём надорам гила ҳаргиз,
Сарфитнаи шӯру шарам он чашии сиёҳ аст. *Имло*

сардӣ кардан бераҳмӣ кардан, ситамгарӣ кардан.

... К-он сари мо буриду сардӣ кард,
В-ин сари мо раҳонду мардӣ кард. *Низомӣ*

САРДҶАРФ سردحرف нохушсухан, бадлафз, бадгӯӣ.

Ба вусъат рав, аз тангзарфон мабош,
Ҳаси шӯълаи сардҷарфон мабош! *Зуҳурӣ*

САРЕУЗЗАВОЛ a. سريع الزوال тез завольёбанда, зуд нестшаванда, бебақо.

Лаззати инфилоли сареуззавол бошад.

«Ахлоқи Носирӣ»

Кайфияти нафсонӣ агар сареуззавол аст, онро ҳол гуянд, ва агар батиюззавол аст, — малака.

«Ахлоқи Чалолӣ»

САРЕУЛИНТИҚОЛ *a.* سریع الانتقال тез нақлшаванда; но-пайдор, ноустувор, бебақо.

То ин меҳнатзадан парешонҳол ба воситаи бахти сареулинтиқол ва иқболи қарибултиқол аз силки дӯстоне, ки монанди аҷзони иқди назм ба ҳам мушомили мутақориб буданд, ба қатъи афоили фироқ чудо гашта... *Восифӣ*

САРЕУЛКИТОБАТ *a.* سریع الكتابت тезнавис.

Сареулкитобатест, ки дар як рӯз «Қофия» ва «Шофия» ва «Шамсия»-ро навишта, бар ваҷде ки дар вай ғалате пайдо нашуда. *Авфӣ*

САРЕУЛКИТОБАТӢ سریع الكتابتӣ тезнависӣ.

Рақам қунад зи сареулкитобатӣ як рӯз Қасидаҳои саниро ба қитъаҳои шуҳур. *Шавкат*

САРЕУССАЙР *a.* سریع السیر тезҳаракат; тезрафтор.

[Муғулҳо] бад-он муҳим элҷиёни сареуссайро равона фармуданд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

Чунон сареуссайранд, ки дар як шаб қатъи ма-софати як шабонарӯз менамоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

САРЕЪ *a.* سریع 1. тезу тунд, тезрафтор; 2. *адш.* яке аз нуздаҳ баҳри аруз, ки вазнаш 'муфтаилун, муфтаилун, фонлун ё фонлон' меояд («Махзан-ул-асрор»-и Низомӣ, «Матлаъ-ул-анвор»-и Хисрави Деҳлавӣ ба ҳамин вазн гуфта шудааст).

САРЕҲ *a.* سریع возех, равшан, ошкор; ошкоро.

Намебарем шикоят зи хатту холи бутон, Агарчи ғорати қон мекунанду зулми сарех.

Қамолӣ Хуҷандӣ

На лафзаҷ фасеҳу на маънӣ саҳеҳ,
Ба ҳар лафзу маънӣ хатое сарех. *Чомӣ*

ба сарех равшан ва возех.

Ва аз носияяш ба сарех мехондам.

Аҳмади Дониш

ба сарех ва киноят ошкоро ва пӯшида, ошкоро ва кинояomez.

Шаҳзода Бойду ... ба чиҳати он озурдагӣ бо ума-рой худ ба сарех ва киноят шикоятӣ Кайхоту кардӣ.
«Чомеъ-ут-таворих»

САРЗАДА I سرزده 1. сар берун оварда; 2. руида, сабзи-да, нумӯкарда.

Қадам дар хорзори дониши худрустагон кам нех,
Ки бошад сарзада дар ҳар қадам сад хори хизло-наш. *Чомӣ*

То бингарад, ки ҳаст гули сарзада зи гул,
Гулчехрае, ки дар таҳи гул карда маскан аст.

Чомӣ

САРЗАДА II سرزده сарқуфта, сарнагуншуда, чапашуда, чаппагардон.

Бахти ҳасудат сарзада, шурби тараб зоеъ шуда,
Тифлест бар рӯй омада в-аз каф мунаққо рехта.
Ҳоконӣ

САРЗАДА III سرزده 1. якбора, ба ногоҳ; 2. берухсат, гул-тохона.

Ҳурмати пири муғон бар ҳама кас воҷиб аст.
Сарзада дохил машав, майкада ҳаммом нест. *Ҳофиз*

САРЗАМИН سرزمين кишвар, мамлакат.

Саҳаргаҳ раҳраве дар сарзамине
Ҳамагуфт ин муаммо бо кариме. *Ҳофиз*

САРЗАНИШ سرزانش 1. хастан, халидан.

Дар биёбон гар ба шавқи Қабба хоҳӣ зад қадам,
Сарзанишҳо гар қунад хори муғелон, ғам махӯр.
Ҳофиз

Хоҳам, ки дасти худ ба асо созам ошно,
Дар пой хеш сарзаниш аз хор мекашам. *Саййидо*

2. ниқӯшиш, қоҳиш, таъна, маломат.

Чун наёяд насихатат дар гуш,
Агарат сарзаниш қунам, хомӯш! *Саъдӣ*

Сифла, ки зевар ҳама бар хеш баст,
Шуд сараш аз сарзаниши халқ паст.

Хисрави Деҳлавӣ

САРИД *a.* ثريد шакли арабишудаи тарид I.

Не қадиду не сариду не адас,
Он чӣ хӯрдӣ, он бигу танҳову бас. *Румӣ*

Аз қониби дасти ростӣ вай косае сарид ва кӯзае
об пайдо омад. *Чомӣ*

САРИН سرين болин, болишт.

Дар бистар буд ёру ман аз дӯстии у
Гоҳе ба сарин тохтаму гоҳ ба пинн. *«Луғати ғурус»*

САРИР I *a.* صرير овози найқалам, ки дар вақти навиштаи мебарояд.

Қалам инак чу най ба лаҳни сарир
Қиссаи ишқ мекунад тақрир. *Чомӣ*

Ба ҷое мерасад, ҳар ҷо хурушест,
Сарири хома ҳам муштоқи гӯшест. *Бедил*

сарирӣ нафир садои шайпур, овози карнай.

Чун сарири нафир ва наъраи каррано мухли-фонро ба гуш расид, ҳуш аз сари эшон ҷаст ва ка-мари эшон ба куллий шикаст. *«Фатҳнома»*

САРИР II *a.* سرير 1. чогаҳ, бистар, ҷои хоб.

Наҷмуддин дар ҳол бинигарист, гуфт: Инак аз беморӣ сиҳҳат ёфтааст ва бар болои сарири худ мисвок мекунад. *Чомӣ*

Агар хуш бихуспад малик бар сарир,
Напиндорам осуда хуспад фақир. *Саъдӣ*

2. тахт, авранг, маснади шоҳӣ.

Обоқохон баъд аз чулус бар сарири хонӣ молӣ
беандоза аз нуқуду ҷавохир ва ҷомаҳои гаронмоя
бар хавотин ва шаҳзодагону умаро базл кард.
«Чомеъ-ут-таворих»

Ту шоҳи мулки ҳуснӣ, ман гадои дарғаҳи ишқам,
Мақоми бандагӣ аз ман, сарири иззу чоҳ аз ту.

Ҳилолӣ

сарирӣ наёбат мақоми ноибӣ, қонишинӣ.

Хоҷа Низомро боз дар маснади вазорат ва сарири наёбат истинод доданд. *Восифӣ*

САРИРА||САРИРАТ *a.* سريره|سريرت замири дил, он чӣ дар дил аст; сирр, роз.

Бо ин сифати неку ва сарирати покиза, ки ту дорӣ, назебад, ки ҳаққи ман зоеъ монад.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

[Ҳалокухон] фармуд, то ҳамин чо расад бандад, чи бар ҳусни сират ва сидқи сарирати у воқиғ гашта буд ва мехост, ки мулозим бошад.

«Чомеъ-ут-таворих»

САРИЧА سرچه мурғест хурдҷусса, ки бисьёртар бар лаби обҳо нишаста думчунбонӣ мекунад, саъва, фотима-чумчук.

Гашта палуки бора ба сони саройча, Бонги сарича хоста андар сарои у. *Дақиқӣ*

САРИҚАТ а. سرقت *ниг.* сирқат.

САРИҚОТ а. سرقات *ниг.* сирқот.

САРҚАРДА سر کرده сардор; сардори лашкар.

Ҳама саркардаҳо... мегуфтанд, ки ин чӣ беқоидагист, [ки] амир пеш гирифтааст?

«Шаҳномаи Фарғона»

Мулҳидони Дехлӣ, ки саркардаи эшон Нур ном дошт, аз ин маънӣ дар тоб шуданд ва иттифоқ карданд, ки султонро ... ба қатл расонанд.

«Таърихи Фариишта»

САРҚАФТА سر گفته: сарқафта шудан во шудан, кушода шудан; шукуфтан.

Чу сарқафта шуд ғунҷаи сурх гул, Чаҳон чома пушид ҳамранги мул. *Унсурӣ*

САРҚАШ سرکش 1. нофармон, гарданкаш; носозгор.

Нарм шуд бо у фалак, гар бо ҳама кас сарқаш аст, Ром шуд бо у чаҳон, гар бо ҳама кас тавсан аст.

Муиззӣ

Диҳад килки суҳансанҷам тасалли нафси сарқашро, Набошад з-ин найистон чуз қаноат рузии шерам.

Сайидо

2. гарданфароз, мағрур, мутақаббир.

Шавам бар дирамрези худ дурфишон, Кунам сарқашӣ, лек бо сарқашон. *Низомӣ*

Баста бар камар тарқаш, теги шӯълаи оташ, Бар сари ман он сарқаш аз барои чанг омад.

Сайидо

3. тавоно, зӯр, паҳлавон.

Бирун рафт аз айлоқиён сарқаше, Саворе, шитобанда чун оташе. *Низомӣ*

Паси пушти у сарқашону гавон. *Фирдавӣ*

4. рост ва баланд, сарфароз, сарбаланд.

Пеши рафтори ту по барнагирифт аз хиҷили Сарви сарқаш, ки ба ноз аз қаду қомат бархост.

Ҳофиз

Ғамам бигдохта аз оташи у,

Бувад чун шӯъла қадди сарқашӣ у. *Сайидо*

5. номи мутриби машхур ва оҳанги ихтироъкардаи вай.

Шоиронат чу Рӯдакию Шаҳид, Мутрибонат чу Сарқашу Сарқаб. *Фаррухӣ*

Яке мутрибе буд Сарқаш ба ном,

Ба ромишгарӣ-дар шуда шодком. *Фирдавӣ*

САРҚАШӢ سر کشی 1. гардантобӣ, нофармонӣ.

Чу эрониён он диҳиш ёфтанд,

Сар аз чанбари сарқашӣ тофтанд. *Низомӣ*

2. мағрурӣ.

Озодагони рӯи заминаш раҳӣ шаванд, Гар роҳи сарқашиву такаббур раҳо кунанд.

Анварӣ

САРҚОР سرکار сардор; сардори қор, назоратчӣ, қорпардоз.

Чу қард он тӯҳфаҳо таслими сарқор, Ба пой тахти шаҳ шуд гарми гуфтор. *Ҳозиқ*

Саррофони дақанӣ... маблағҳои куллӣ ба сарқори подшоҳӣ доданд. «Таърихи Фариишта»

Сарқори фарангӣ... нишаста ва ғуломони ҳиндӣ фарангӣ саф зада. *Аҳмади Дониш*

САРҚОРӢ سرکاری сардорӣ.

Ба сарқорини шайх Зайни садр он касофату наҷосат зоил гашт. «Таърихи Фариишта»

САРҚӢБ سرکوب 1. қои баланде мисли қалъа ё ҳисор ва ё теппа, ки аз он чо душманро тирборон қардан мумкин аст.

Улуғхон чун ба сохтани сарқуб ва нақб иштиғол намуд ва наздик расид, ки ҳисори Варангал фатҳ шавад. «Таърихи Фариишта»

2. маҷ. сарзаниш, таъна.

Мардумон гуянд: Чунӣ, Хисрав, аз сарқуби халқ, Чун бувад гуё, ки зери ҳамми чавгон хӯ гирифт?

Хисрави Дехлавӣ

САРҚӢЧИК سر کوچک сабук, сӯст; беаҳаммият, беқадру қимат.

Дар ин ҳамнабардӣ чу рӯбоҳу гург Ту сарқучик оио ман сарбузург. *Низомӣ*

САРҚӢЧИКӢ سر کوچکی беаҳаммиятӣ.

Ва лекин накушт оташи гармро,

Ба сарқучикӣ дошт озармро. *Низомӣ*

САРМАД سرماдонӣ, абадӣ, ҷовидон.

Май хӯр, ки умри сармад гар дар чаҳон тавон ёфт, Чуз бодаи биҳиштӣ ҳечаш сабаб набошад. *Ҳофиз*

Ту ро ба давлати сармад зи бомлоди азал, Мудаббирони қазову қадар замон қарданд.

Убайди Зоконӣ

САРМАДӢ سرمادى абадӣ, ҷовидон.

Яке умри пояндаи сармадӣ, Зи тоатварӣ ҳосили бихрадӣ. *Ҷомӣ*

САРМАНЗИЛ سرمنزل манзили асосӣ, манзил; иқоматгоҳ.

Сарманзили фароғат натвон зи даст додан, Эй сорвон, фуру каш, к-ин раҳ қарон надорад.

Ҳофиз

Талаб қард сарманзили хештан, Ки чинад гул аз васли фарзанду зан. *Бедил*

Ақнун, ки сели гирия заминро хароб қард, Як шохроҳ монд ба сарманзили адам. *Савдо*

сарманзили гуфтугӯӣ мавқеи суҳангӯӣ, навбати суҳангӯӣ.

Чу омад ба сарманзили гуфтугӯӣ, Сикандар дар он ҳозирон қард рӯӣ. *Ҷомӣ*

САРМАНШАӢ سرمنشأ мабдаи асосӣ, сарчашма; сароғоз, сабаби пайдонши чизе.

Ба гулшане, ки ту сарманшай тараб бошӣ, Чӣ лозим аст, ки чун ғунча басталаб бошӣ?*

САРМАСТ سرماست сархуш; маст.

Сармаст ту султонию аз лаъл туро тоҷ,
Гар бар сарат аз бодаи ноб аст сабуе.

Камоли Хучандӣ

Бандаи толеи хешам, ки дар ин қаҳти вафо
Ишки он лӯлии сармаст харидори ман аст.

Хофиз

САРМАСТӢ سرمستی сархушӣ; мастӣ, дар ҳолати мастӣ будан.

Соқӣ, сармастиям аз шишаи ҷоми ту нест,
Илчунин девона савдои дигар дорад маро. *Фузулӣ*

САРМАШҚ سرمشقی намунае, ки муаллим ба шогирд навишта медахад, то аз рӯи он хатнависи омӯзад.

Баъд аз ин килки адаб аз ҷуби сунбул мекунам,
Зулфи ӯ то гашт сармашқи парешонӣ маро. *Туграл*

САРМО سرما хунукӣ, сардӣ; *муқобили гармо*.

Сармо ба ғояте буд, ки нафас дар ҳалқ бифусурдӣ.
Авфӣ

Сармон офият нашиносем, к-аз азал
Дар гармсери ишқ ба сар бурдаем мо. *Урфӣ*

сармо бурдан хунук задан.

Ошиқе рӯзе ба саффи воизи мо по ниҳод,
Як ба як ангуштҳои пош сармо бурду рафт.

Камоли Хучандӣ

САРМОХӢРДА سرماخورده касе, ки ба ӯ хунук таъсир кардааст, шамолхӯрда.

Қадри осоиш намедонанд ғампарвардагон,
Мавҷи оби сард шамшер аст сармохӯрдаро.

Носир Алӣ

САРМОЯ سرمايه 1. асос, сабаб ва боиси асосӣ.

Бувад адл сармоия бихрадӣ,
Зи адл аст бозуи давлат қавӣ. *Шодӣ*

Ишки ту дар дил никӯ перояест,
Дидаро дидори ту сармоияест. *Анварӣ*

Ва безабтӣи давлату низоми ӯзбакӣ ва бевакуфӣи донишварони ин билодро сармоияи зеҳн ва фусӯс гардонид. *Аҳмади Дониш*

2. сарват, пулу мол, дорӣ, давлат; 3. як миқдор пул ва моле, ки савдогарон харидуфурӯшро бо он сар мекунанд.

Ҳакиме на бар сурати дилписанд,
Зи сармоияи ҳусн нобахраманд. *Ҷомӣ*

САРМОЯДОР سرمايهدار сарватманд, давлатманд, бой.

Зи дидори инон надорам шикӯб,
Ки сармоиядорони хуснанду зеб. *Саъдӣ*

Баландахтаре номи ӯ Бахтёр,
Қабидастгаҳ буду сармоиядор. *Саъдӣ*

САРНАВИШТ||САРНАБИШТ سرنوشت||سرنبشت тақдир, қисмат, насиб.

Чун ишқу вафост дар сирӣшташ,
Ин воқеа гашт сарнавишташ. *Ҷомӣ*

Ғофил аз он ки сарнавишти ӯ чист, пой дар роҳ ниҳод. *«Раззат-ус-сафо»*

Ҷуз он нестам чорае дар сирӣшт,
Ки сар барнагардонам аз сарнабишт. *Низомӣ*

САРНАГУН||САРНИГУН سرنگون сарозер, каллапо, вожгун.

Сарнигун андар шавад дар оби шӯр,
Ҳар ки чун лангар гаронӣ мекунад.

Шамси Табрез

Нест соя, балки бехуд сохта аз ҷоми рашк,
Сарвхоро сарнигун дар ҷӯй барафкандай. *Фузулӣ*
сарнигун гардидан чаппа шудан; сарозер рафтан; маҷ. вайрон шудан.

Зи ғаммоз гардад ҷаҳон сарнагун,
Ки нопокчон асту тирадарун. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

САРНАГУНСОР||САРНИГУНСОР سرنگونسار чаппа, вожгун.

Агар на сарнагунсор астӣ ин ташт,
Лаболаб будӣ аз хуни дили ман. *Ҳоқонӣ*

САРНАГУНӢ||САРНИГУНӢ سرنگونی чаппа будан, вожгунӣ, ворунагӣ.

Оқибат аз заъфи пири нолаи мо ашк шуд,
Сарнигунӣ бар замин зад нағмаи ин чангро.

Беди:

САРНОМА سرنامه аввали нома; унвони нома.

Шояд аз сарномаи васли ту номи дигар аст,
Мардумӣ кун, номи Ҳоқонӣ биёбондар фиған.

Ҳоқонӣ

саро سرا асоси замони ҳозираи сароидан.

САРО I||САРӢ а. ثرا||ثرى хок, замин.

Кӯҳи барфӣ мезанад бар дигаре,
Мерасонад барф сардӣ бар сарӣ. *Румӣ*

◇ **аз саро то Сурайё** аз замин то ба Парвин, аз замин то осмон.

Чу хуршед аз парда боло гирифт,
Ҷаҳон аз саро то Сурайё гирифт. *Фирдавӣ*

САРО II||САРОӢ سرای 1. қаср; боргоҳ, даргоҳ; иморати калон.

Малики Миср ба Марв омаду хоҳад, ки кунун
Хидмату шугли ғулумони сарои ту кунад.

Манучехрӣ

Сархангзодаеро дидам бар дари сарои Уғулмиш.
ки ақлу киёсате ва фаҳму фиросате сондулвасф дошт ... *Саъдӣ*

Ҳама ҷои ӯ сароҳо ва боғҳо ва чаманҳо ва бӯстонҳо ва обҳои равон. *«Таърихи Наршахӣ»*

сарои адаб дабистон, мактаб.

Маро дар сарои адаб бор дод,
Адиби сароро ғулу хор дод. *Шоҳин*

сарои ҳарам хонае, ки дар он занони подшоҳ истиқомат мекунанд, ҳарамхона.

Ва ин ҳисор ҷои бошиши подшоҳон ва амирон
ва сархангон будааст ва девонҳои подшоҳон будааст аз қадим боз ва сарои ҳарам ва хазина дар вай будааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. хона, ҳавлӣ, хонаву ҷой.

Иттифоқан ҳамон шахс бар вай бигузашт, дидаш.
ки бо ёварон ҳамегуфт: Надонам ин оташ аз куче дар сарои ман афтод? *Саъдӣ*

Чу ҳамсоя бошад ба ту дар хурӯш,
Сарояш бихар ё сароят фуруш. *Ҳотифӣ*

3. номи шаҳре дар дашти Қипчоқ.

Қард вайрон сарову кохи Қамол,
Тоқи абруи дилбарони Сарой. *Қамоли Хучандӣ*

◇ ин саро киноя аз дунъё.

Онро, ки нест вусъати машраб дар ин саро,
Дар зиндагӣ ба тангии фард аст мубтало. *Соиб сарои вучуд* ҷисми одам, ҳаёти инсон.

Ҳарими қалб бипардохт дар сарои вучуд,
Дар ӯ ба қисвати рӯҳ андар омаду биншаст. *Бедил сарои даранг киноя аз он дунъё, охират.*

Дигар шорсон аз бари кӯҳсор
Сарои даранг асту ҷои шумор.*

сарои дигар киноя аз охират, он дунъё.

Ҳар киро ҷоҳу давлат аст, бидон,
Хотири хаста дарнахоҳад ёфт;
Хабараш деҳ, ки ҳеҷ давлату ҷоҳ
Ба сарои дигар нахоҳад ёфт. *Саъдӣ*

(ин) сарои маҷоз киноя аз дунъё, дунъёи ғайри ҳақиқӣ.

Иддате дон дар ин сарои маҷоз
Чашмо рангу гӯшро овоз. *Саной*

(ин) сарои сипанҷ киноя аз дунъё, дунъёи муваққатӣ.
Чунин аст расми сарои сипанҷ,
Ки гоҳат диҳад ганҷу гоҳет ранҷ. *Ҳотифӣ*
Кӣ дид роҳати гетӣ ҷуз ин ки рӯзе чанд?
Гузашт умр ба меҳнат дар ин сарои сипанҷ.

Шоҳин

(ин) сарои тазвир (ё фиреб, фиребанд) киноя аз ин дунъё, дунъёи бебақо.

Чунин аст расми сарои фиреб:
Ғае бар фарозу ғае бар нишеб. *Фирдавсӣ*

Чун вай аз ин сарои фиребанд биравад, ҷуз вай
ин хонадони бузургро, ки ҳамеша бар пой бод,
бар пой натавонад дошт. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Ҷуз хатти музаввири шабу рӯз
Ҳосил ҷӣ аз ин сарои тазвир. *Ҳоқонӣ*

(ин) сарои умед дунъёе, ки кас дар он гӯё ба умеди оқибат зиндагонӣ мекунад.

Давлаташро дар ин сарои умед
Соз тухми саодати ҷовид. *Ҷомӣ*

(ин) сарои фиреб (ё фиребанд) ниг. (ин) сарои тазвир;
(ин) сарои фонӣ дунъёи даргузар.

Ҳар ки дар ин сарои фонӣ захира ниҳод, охир
сармоия вабол ва ҳалоки ӯ гашт.

«Нигори дониш»

ду саро киноя аз ду дунъё, ин дунъё ва охират.

Илм дар ҳар ду ҷаҳон салтанату фармон аст,
Олим андар ду саро сарвару фармондеҳу шоҳ.
«Хористон»

САРОБ *а.* سراب 1. ҳодисаи фиреби назар ки ба сабаби ҷараён ва гармии ҳаво ва инкисори маҳсули шуъбо акси чизҳои дар паси уфуқ воқеъшударо ба назари кас намоён мекунад, мираж; 2. замини шуразоре, ки дар биёбон аз дур ҳамчун об намоён мешавад.

Ба мардум менамоям хешрову лек нобудам,
Дар ин саҳрон бепоён саробам метавон гуфтан.
Сайидо

Зи дураш дар назар омад саробе,¹
Ба дил ин нақш зад, к-омад ба обе. *Ҳозиқ*

Ламъаи барқи руҳаш ҳар дам ба ушшоқ он кунад
Дар биёбон ташнаро ташвиши найранги сароб.
Туғрал

САРОБИСТАР *سرائيستر* ҷои хоб, ҷоғақ.

Даврон зада аз кунҳ ба болу пари ман санг,
Афлок биборад ба саробистари ман санг. *Имло*

САРОБУСТОН||САРОБУСТОН سارابوستان||سرايستان боғе, ки дар атрофи сарой (хона) бошад.

Сарое кунам — пойбасташ руҳом,
Дарахтони сақфаш ҳама уди хом,
Яке ҳуҷра хос аз пай дӯстон,
Дари ҳуҷра андар саробустон. *Саъдӣ*

САРОВИЛ *а.* سراويل ҷ. сарвол.

Дигар аз суннатҳои он ҳазрат пӯшидани саровил аст. «*Равзат-ус-сафо*»

Агар зан надорад суви мард гӯш,
Саровили кӯҳли-ш дар мард пӯш. *Саъдӣ*

САРОДИҚ||СУРОДИҚ *а.* سرادق саропарда, хайма, чодир.

Ин хайма сародиқи Қамол аст,
Нуқсон зи таноби ӯ гусаста. *Қамоли Хучандӣ*

Он ҳазрат дар алафзори Маҳмудобод нузул фармуда ва қуббаи сародиқи ҷалолатнишон ба авҷи кайвон барафрошт. «*Равзат-ус-сафо*»

сародиқ кашидан хайма бар по қардан.

Баъд аз як ҳафта хони аъзам Қучкунҷихон аз ҷониби Туркистон расид ва сародиқи азамату саропардаи салтанат ба савоби Самарқанд кашид.

Восифӣ

САРОДИҚОТ *а.* سرادقات ҷ. сародиқ||суродиқ.

Баъд аз он бо ҳазор ҷоҳу ҷамол
Ёфт раҳ дар сародиқоти ҷалол. *Ҷомӣ*

Мутаваҷҷеҳи Туркистон шудем ва ин сафар дар вақте буд, ки хисрави ховар дар бурҷи Саратон сародиқоти иҷлол зада буд. *Восифӣ*

САРОДОРӢ *سرائارى* қасрдорӣ, боргоҳдорӣ.

Ба сародорию кулаҳдорӣ
Қардӣ оҳистагию дилдорӣ. *Низомӣ*

САРОЗЕР *سرائيزر* он ҷӣ нишеб дорад, сар ба нишеб; сарнагун.

Гирифтандаш, ки андозанд дар ҷоҳ
Сарозеру кунанд ин қисса кӯтоҳ. *Нозим*

САРОИДАН *سرائيدان* ниг. сурудан.

САРОИР *а.* سرائر ҷ. сарира||сарират.

Эй он ки ҳазрати ту макони макорим аст,
В-эй он ки талъати ту сурури сароир аст.

Муиззӣ

Ба ахборнавис бигуморад, то аз сароири замоири халқ аз тифоқу нифоқ ба султон изҳор мекунад.
Аҳмади Дониш

САРОӢ *سرائى* ниг. саро II.

САРОӢПАРДА *سرائى پرده* ниг. саро(ӣ)парда.

САРОӢЧА *سرائيچه* ниг. саро(ӣ)ча.

САРОМАД *سارامد* болотар аз дигарон, мумтоз; сардафтар; забардаст.

Анвон улум ва ҳикмат биёмӯхт ва саромади рӯзгор шуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дар кӯи ту саромади ахли вафо манам,
 Аз чашми илтифот вафон маро нигар! *Ҳилолӣ*
 То биниём, ки дар фазл саромад ояд,
 То бидонем, ки дар разм диловар бошад. *Шоҳин*

САРОМАТ *ا. صرامت* далерӣ, диловарӣ, шуҷоат, ҳасорат;
 шаҳомату саромат ҳасорат ва далерӣ.

Темуртош ... аз узамон умарон Рум буд ва ба ма-
 зиди шаҳомату саромат имтиёз дошт.

«Равзат-ус-сафо»

САРОНА *سارانه* 1. ба ҳар сари кас; 2. андозе, ки аз ҳар
 сар (кас) гирифта мешуд.

Ҷалолуддин Муҳаммади Акбар ... тамғочот ва
 роҳдорӣ ва саломона ва пешкаш ва саронаи тамо-
 мин мамолики маҳрусаро муоф дошт.

«Таърихи Фариишта»

САРО(Ҳ)ПАРДА *سرا پرده* 1. хаймаи бузурги шо-
 хона, чодирӣ подшоҳӣ, шомбёна.

Ҳамаи лашкар дар [бо] салоҳ саф кашида бу-
 данд аз наздики саройпарда то дур ҷой аз сахро ва
 бисёр сухан ва мунозара рафт.

«Таърихи Байҳақӣ»

[Султон Маҳмуд] рӯзи дигар бо ду савор ба са-
 репардан санҷарӣ даромад ва амро салом кард.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

саропарда задан хайма задан, хаймаи подшоҳӣ бар по
 кардан.

Саропардаи хеш он ҷо бизад ва бо хосагон он ҷо
 фуруд омад. *«Таърихи Табарӣ»*

2. **киноя аз** нишемангоҳ.

Дил саропардаи муҳаббати уст,
 Дида оннадори талғати уст. *Ҳофиз*

Шаб роҳ надорад ба саропардаи умрам,
 Бодоми думағз аст ду рӯзе, ки маро ҳаст. *Шавкат*

◇ **саропардаи афлок киноя аз** осмон.

Чанд чун гул зи ғамат ҷомаи ҷон ҷок занам,
 Чанд оташ ба саропардаи афлок занам? *Сайидо*

САРОПО(Ҳ) *سراپا(ي)* аз сар то по; ҳар тараф, ҳама ҷо;
 тамоман.

Касе, к-ат хуш ояд саропои уй,
 Ниғаҳ кун ба дидору болон уй. *Фирдавсӣ*

Ҳар кӣ дар давлат набинад пеши пой хештан,
 Гар саропо чашм гардад, по ба давлат мезанад.

Соиб

Аз доғ саропоям ангуштнамо гардид,
 Оинаи симояш мулки дилам оин баст. *Сайидо*

САРОРӢ *ا. سراري* ҷ. суррият|суррият.

[Осаф] назди азвоч ва сарорин ... Сулаймон рафт.
«Равзат-ус-сафо»

Сарорӣ ва ҷаворин ҳарам дар он мотам ... хоки
 ҳасрат бар сар рехтанд. *«Таърихи Фариишта»*

САРОСАР *سراسر* сар то сар; аз сар то по, ҳама ҷо, тамо-
 ман.

Саросар гуфтаи Исмаи зӣ меҳнат парварини дорад,
 На дар айём дилшод аст чун ашъори Салмонаш.
Исмаи

Баъд аз соате аз сӯҳбати саросар касофати у му-
 раххас шудем. *Аҳмади Дониш*

Сазад гар кунун гирди ин кишварам
 Саросар фиристогадон густурам. *Фирдавсӣ*

САРОСЕМА *سراسيمه* ошuftа, шӯрида; парешонҳол, муз-
 тарихол; беқарор.

Чунон лашкари гашну чандин савор
 Саросема гаштанд аз корзор. *Фирдавсӣ*

Он захр ба даҳон кард ва фуру бурд ва замона
 саросема гашт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Наздик буд, ки қолаб тӣҳӣ кунем ё саросема ан-
 дар баҳр афтем. *Аҳмади Дониш*

САРОФАТ *ا. صرفات* майлу андеша, рағбат.

Лақаб ниҳанд бале офтобро соя,
 Чу аз сарофати ишроқи худ шавад нозил. *Ҷомӣ*

САРО(Ҳ)ЧА *سراچه*||*سرايچه* хонаи хурд; кӯшк; хавлии да-
 рун.

Ба даст оварданд ва пеши малик дар сахни са-
 роӣча бидоштанд. *Саъдӣ*

Дар ҷомаи кабудӣ фалак бину бас мадон,
 Қ-ин ҷарх ҷуз сарочаи мотам наёмадаст. *Ҳоҷонӣ*

Санги сарочаи дилро ба алмоси оби дида месуфта-
 там. *Саъдӣ*

◇ **ин сароча киноя аз** дунбӯ.

Эй баста аз ин сароча маҳмил,
 В-эй карда миёни хок манзил. *Шоҳин*

ин сарочаи нӯҳсақф киноя аз дунбӯ ва нӯҳ табақат
 осмон.

Дар ин сарочаи нӯҳсақф кор накшояд,
 Чаро зи баҳри кушоиш чу қуфл дарбадаред.

Бадри Чоӣ

аз ин сароча маҳмил бастан киноя аз мурдан, вафот
 кардан.

Эй баста аз ин сароча маҳмил,
 В-эй карда миёни хок манзил. *Шоҳин*

САРОЯНДА *سراينده* 1. сурудхон, бо нағма хонанда, нағ-
 мапардоз, ҳофиз; 2. маҷ. пайк, қосид, хабарбар.

Сарояндаи посух омад чу бод
 Ба наздики Пирони Весанаҷод. *Фирдавсӣ*

3. **маҷ.** гӯянда; шоир, муаллиф, нависанда.

Ниҳон пайкар он хотифи сабзпӯш,
 Ки хонад сароянда ӯро Сурӯш. *Низомӣ*

САРОҶОЗ *سراغاز* аввали ибтидо, оғоз ва шурӯъ.

Чу бурқаз зи рӯи сухан барфиканд,
 Сароҷози он аз дуо дарфиканд. *Низомӣ*

Хуб сароҷозтар аз хурраи,
 Нек саранҷомтар аз мардумӣ. *Низомӣ*

САРОҶӮШ *سراغوش* сарбанде, ки занон гесӯро дар миёни
 он мегузоранд, баъзан бо тилло ва ҷавохир мурасса-
 низ мешавад, гесӯпӯш.

Сароҷӯше даромуда ба гавҳар
 Ба расми чиниён афганда бар сар. *Низомӣ*

САРОҲАНГ *سراهنگ* пешво, роҳбар; сарҳанг, фармондеҳ
 лашкар, пешрави лашкар.

Сароҳанг то соқа аз тиру теғ
 Баровард кӯхе зи дарёе ба меғ. *Низомӣ*

Навишта дар он номаи шаҳрёр,
Сароҳанги мардон, набарда савор. *Фирдавси*

САРОҲАТАН *а. صراحتاً* ба таври сарех, возехан, ошқору равшан.

Ба тарк сароҳатан амр накардаанд.
Аҳмади Дониш

САРПАНҶА *с. سرپنجه* 1. панҷаи даст.

Яке дар аз дижи даврон кананда,
Яке сарпанҷа бо гурун зананда. *Ҷомӣ*

2. чангол.

Дидӣ он қаҳқаҳаи кабки хиромон, Ҳофиз,
Ки зи сарпанҷаи шоҳини қазо ғофил буд. *Ҳофиз*

3. дасти қавӣ; *киноя аз зӯрӣ*, қувват; тасаллут, ситамгорӣ.

Ҳофиз аз сарпанҷаи ишқи нигор
Ҳамчу мӯр афтада шуд дар пои пил. *Ҳофиз*

4. *маҷ.* одами зӯр, қавӣ, тануманд, тавоно.

Раҳо кун, то бияфтад нотавоне,
Ки бо сарпанҷагон зӯр озмояд *Саъдӣ*

На дар маҳз нуруи ҳолат набуд,
Мағас рондан аз худ маҷолат набуд.
Ту он кӯдаки аз мағас ранҷай,
Ки имрӯз солору сарпанҷай. *Саъдӣ*

5. *маҷ.* золим, мардумозор.

Яке подшаҳзода дар Ганҷа буд,
Ки ноаҳлу нопоку сарпанҷа буд. *Саъдӣ*

6. даст ба гиребон шудан, чанг, ҷидол.

Ба ҳангоми сарпанҷа рӯбохи ланг
Чӣ гуна ниҳад пой пеши паланг? *Низомӣ*

САРПАНҶАҒӢ *с. سرپنجهگي* зӯрӣ, боқувватӣ, қудрат, дипломатӣ.

Дар он марз, к-ин пири хушбӯр буд,
Яке марзбони ситамгор буд,
Ки ҳар нотавонро, ки даръефтӣ,
Ба сарпанҷағӣ панҷа бартофтӣ. *Саъдӣ*

САРПАРАСТӢ *с. سرپرستي* парасторӣ, нигоҳбонӣ; хизматгузо-
ра.

Сарварӣ беҳ, ки ёри ман бошад,
Сарпарастӣ чӣ кори ман бошад. *Низомӣ*
Сарпарастӣ ранҷу хидмат офат аст,
Ман фиреқи ину он хоҳам гузид. *Ҳоқонӣ*

САРПЕЧ *с. سرپنج* амома, салла.

САРПОЁН *с. سرپايان* 1. амома, салла; 2. кулоҳи мулоим, ки аз зери миғфар мепӯшидаанд.

На-ш оҳани диръ боястӣ, на Дулдул,
На сарпоён боястӣ, на миғфар. *Дақиқӣ*

САРПОС *с. سرپاس* лахт, гурз, купол.

Ту чӣ гуна раҳӣ, ки дасти аҷал
Бар сари ту занад ҳаме сарпос. *Унсурӣ*

САРПҶҶШ *с. سرپوش* чизе, ки бо он рӯи дег ва монанди онро мепӯшанд; \diamond аз рӯи роз афтадани сарпӯш *киноя*

аз фош шудани роз.

Аз бас зада деги тоқатам ҷӯш,
Афтада зи рӯи роз сарпӯш. *Нозим*

САРРИШТА *с. سررشته* 1. сари калова, нӯги ришта; дафтари ҳисоб; асоси коре; *маҷ.* роҳи ҳалли ягон масъала.

Он гирехро дусар ҳазор калид
Ҷусту сарриштае накард падида. *Низомӣ*

Сарриштаи ишқ кай тавон ёфт,
Ноёфта з-он миён нишоне. *Ҷомӣ*

Ҷаҳоне гирифтори оҳанги ўст,
Ки сарриштаи айш дар чанги ўст. *Бедил*

Бишунав, замзамаи сӯзу гудозам, бишунав,
Бинишин, аз пай сарриштаи қорам, бинишин.

Савдо

2. оқибат, саранҷом.

Соҳибдиле, ки ёфт сари риштаи мурод,
Сарриштааш ба ҳалқаи мӯи ту мекашад. *Ҳилолӣ*

САРРО *а. سر* шодмонӣ, шодкомӣ; некуаҳволӣ; **саррову зарро** хушҳолӣ ва бадҳолӣ, хушбахтӣ ва бадбахтӣ.

Дар саррову зарро ба холи ҳар кас воқиф шавӣ.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

САРРОФ *а. صراف* 1. заршинос, фарқкунандаи пули сара аз носара, ҷудоқунандаи пули сара аз пули қалб.

Пеши саррофи зари ишқ бисе носараем,
Ҳар ду олам бари мо гар ба дирам меарзад.

Ибни Ямин

2. ивазқунандаи пул, он ки пулуро ба пуле иваз мекунад.

[Ҳоҷа Баққол] хонае дид, чун дуккончаи сарро-
фон сурху сафед бар ҳам рехта ва динору дирам
бо ҳам омехта. *Ҷомӣ*

\diamond **саррофи сухан** *киноя аз сухансанҷ, нуктасанҷ, сухандон, ноқид.*

Туғрал, аз ҷон мекунад имрӯз саррофи сухан
Ҳалқаи гуши маонӣ, дурри макнуни туро. *Туғрал*

САРРОҶ *а. سراج* зингар.

Мадрасае фармуда буд ба наздики бозори сарро-
ҷон, онро иморат мекарданд. *Носири Хисрав*

САРСАБЗ *с. سرسبز* 1. бо сари сабз; тару тоза, ботароват.

Чу фасли навбахорон хулқи зебо
Кунд сарсабз боғу кӯху саҳро. *Бадрии Қашмирӣ*
Пухтагӣ хоҳӣ, — ба дарди бенавой сабр кун,
Осмон сарсабз дорад меваҳои хомро. *Бедил*

сарсабз гардидан сабзидан.

Пос доранд, ки то дона нагардад сарсабз,
Наравад қатраи обе ба гулу деҳқонро. *Соиб*

2. *маҷ.* хушу хуррам, хушҳол, шодком.

Сарсабз бод носеҳат аз даври осмон,
Пажмурда лолавор ҳасудат зи офтоб. *Анварӣ*

Қанizon ҳар яке чун сарви озод
Ба хидматгорияш сарсабзу дилшод. *Ҳозиқ*

САРСАБЗӢ *с. سرسبزي* 1. тарно тозагӣ, ботароватӣ.

Аз ниҳоли хушк сарсабзӣ маҷуӣ. *Ҷомӣ*
Чашми сарсабзӣ мадор аз гулшани уммедҳо,
Ҳамчу наргис ҳар гулаш дорад ҳазон дар остин. *Шавакит*

2. *маҷ.* хуррамӣ, хушҳолӣ.

Зи сарсабзӣи гунбади тобноқ
Зумурад шуда лавҳи тифлони хок. *Низомӣ*

САРСАР *a.* سرصر шамоли сахт, боди тунд ва баландовоз.

Султони дай ба лашкари сарсар Ҷаҳон биканд,
Бинӣ, ки ҷаври сарсари дай чун Ҷаҳонкан аст?

Анварӣ

Андар ин боғ ниҳоли тарабе сар накашид,
Сарсари ҳодиса то барнаканид бунъодам. *Шоҳин*

САРСАРИ I سرسرى 1. рӯякӣ, мусоҳилакорона, бетааммул;

аз ғайри андешаву муҳокима; сабук, осон.

Малик гуфт: Ин ҷузвӣ коре нест, ки сарсари
дар он ҳавз тавон намуд. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

Ба гавҳар зи ҳар тухмае бартарӣ
Биҷӯяд, мадон ин сухан сарсари. *Савдо*

Бидонистанд, к-он кори парӣ нест,
Аҷаб корест, кори сарсари нест. *Низомӣ*

сарсари гузаштан рӯякӣ назар кардан, диққат надо-
дан.

Аз румузи маънии ман сарсари натвон гузашт,
Ғайри мазмун аз каломам ҳар чӣ фаҳмӣ, ботил аст.

Туграл

Зи ашъори ӯ нағзарӣ сарсари,
Ки дар шеър бартар бувад з-Анварӣ. *Садри Зие*

2. оворагард, дарбадар, саргардон.

Яке пир пеш омадаш сарсари
Ба Эрон, ба даъвии пайғамбарӣ. *Фирдавсӣ*

3. бадсифат.

Ғизо гар латиф асту гар сарсари,
Чу дерат ба даст уфтад, хуш хурӣ. *Саъдӣ*

САРСАРИ II سرصرى: боди сарсари боди тунди пурсадо.

Ҷар нафас оҳам ба тоқи арш пахлу мезанад,
Бигзарад фаръодам аз ҳаҷраш зи боди сарсари.

Васлӣ

САРСИПОҶ سرسپاه сардори сипоҳ, сарлашкар.

Бар сини сарир сарсипоҳ омад ишқ,
Бар мими мулук мулки моҳ омад ишқ. *Ҷомӣ*

САРСОМ سرسام тиб. бемориест, ки аз илтиҳоби димоғ
пайдо шуда, дар бисёр мавридҳо ба ихтилоли димоғ,
ба ошуфтагӣ ва парешонҳавосӣ сабаб мегардад, менин-
гит.

Наввоби даргоҳ Қулихони Баҳодур ... ба марази
сарсом вадияти ҳаёт супурд. «*Хизонаи омира*»
Чашм пӯш, аз рӯи ӯ бошад димоғатро халал,
Мерасад ҳар дам зиён аз равшани сарсомро.

Туграл

сарсому савдо ҳолати телбагӣ, девонагӣ, савдонгӣ.

Димоғи замин аз тафи офтоб
Ба сарсому савдо баромад зи хоб. *Низомӣ*

САРСОМӢ سرسامى гирифтори бемории сарсом.

Баровард мурғи саҳаргаҳ ғирев
Чу сарсомӣ аз нуру саръӣ зи дев. *Низомӣ*

САРСУТУРДА سرسترده он, кӣ мӯи сараш тарошидааст.

Ноғоҳ Уқоша бар сари тали реге баромад ва сар-
сутурда буд, корвон уро сарсутурда диданд.

«*Таърихи Табарӣ*»

САРТАРОШ سرتراش устое, ки мӯйсар мегирад.

Теғ бар каф сартарошам қасди куштан кардааст,
Ошиқонро футай зорӣ ба гардан кардааст. *Сайидо*

САРТЕЗ سرتيز 1. тезнуг; бурранда, бурро.

Ақл сартез аст, лекин пой сушт. *Румӣ*

2. маҷ. гиро; зудхашм, тунду тез.

На гирифтор омадӣ ба дасти ҷавоне мӯъҷабӣ
хирарои сартезе, сабукпое, ки ҳар дам ҳавасе
зад ва ҳар лаҳза роёе занад. *Саъдӣ*

САРТЕЗӢ سرتيزى нугтезӣ; буррандагӣ.

Синону парчами румҳаш яке ба сартезӣ

Гирифта қалъаи гардун, дигар ба сарбозӣ.

Заҳири Форобӣ

САРТИП سرتيب фармондеҳи тип, ки фавҷи мӯйяне
лашкар аст, дараҷаи ҳарбии болотар аз сарҳанг.

На марди найзаву теғам, на марди ҳамлаву қи-
танам.

На солорам, на маълумам, на сартипам, на сар-
ҳангам. *Ломӣ*

САРТОБ سرتاب гардантоб, саркаш, нофармон.

Дар ситадани хироҷ аз раоё миёнаравиро нест
фармояд, на ин қадар биситонад, ки мутамарризе
сартоб шаванд, на он қадар, ки очиз ва забун га-
данд. «*Таърихи Фарошӣ*»

Бурхонулмулк сартобони субаи Ударо халқ
инқиёд дар гӯш кашид. «*Хизонаи омира*»

САРУН سرورн шохи ҳайвонот.

Зи пешонии ҳар яке марду зан

Сарунест барруста чун каркадан. *Низомӣ*

САРУПО سروپا либос; хилъат; сарулибос, як даст либос
хилъате, ки аз тарафи амир бахшиш мешуд.

Чун ба ҳар бесарупое сарупое бахшад,
Ҷомаи офият он моҳ ба мо мебахшад. *Восифӣ*

Ба либоси зари хуршед мубаддал накунам
Сарупое, ки ман аз бесарупои дарам. *Соиб*

Ба дарбори олий нишаста будем, ногоҳ манш
ва сарупо баромад. *Садри Зие*

САРФ *a.* صرف 1. харҷ, хароҷот; иваз кардан, додан
ивази чизе; ба кор бурдан, масриф намудан.

Ба сарфи ҷон чу дар бозори хуснаш

Ба сад динор дидоре набъяд. *Анварӣ*

сарф кардан харҷ кардан, масриф намудан; ба кор
бурдан.

Ва ба иморат пули рӯзгори худ сарф кунад
Аҳмади Доғӣ

Миёнчиён ҳар қадар хунар, ки дар ин боб даш-
танд, сарф карданд, суд накард, модари духтар ҳар-
гиз қабул нанамуд. *Садри Зие*

сарф шудан (ё **гаштан**) харҷ шудан; тамои дода ш-
дан, масруф шудан; тай шудан, гузаштан.

Умри гаронмоя дар ин сарф шуд,

То чӣ хӯрам сайфу чӣ пушам шито. *Саъдӣ*

2. тасарруф.

Бад-ин гуна шаш чиз дар сарфи туст,

Гувои сухан номи шаш ҳарфи туст. *Низомӣ*

3. фонда, манфиат, суд; **сарф додан** фонда, суд додан
музди иловагӣ додан.

Дарде, ки маро ҳаст, ба марҳам нафрушам,
Гар оқибаташ сарф диҳӣ, ҳам нафрушам. *Ҳоҷсӯзӣ*

4. тағбир, гардиш.

[Иблис] пурсид, ки сарфи қулуби халоиқ аз Довуд ба кадом хила даст диҳад. «*Равзат-ус-сафо*»

5. *грам.* морфология.

Ба таҳсилӣ нахӯ ба такмили сарф
Басе кард умри гаронмоя сарф. *Садри Зиё*

◇ **сарфи ошмолий шудан** бо хушомад умр ба сар бурдан.

Мақун хушомоди ҳамчун худе пай рӯзӣ,
Барои нон натавон сарфи ошмолий шуд. *Воқиф*

САРФА *а.* صرفه 1. фоида, манфиат, суд.

Бо чунин ҳайратам аз даст бишуд сарфаи кор.
Хофиз

Чамшедулли Қутбшоҳ сарфа дар муқобала надида роҳи вилояти Тиланг пеш гирифт.

«*Таърихи Фарошта*»

Бошад ҷи сарфа замзамаи андалебро
Он ҷо, ки зог зеру баму коғ-коғ кард. *Шоҳин*

сарфа бурдан баҳра бурдан, фоида дидан.

Роҳи ишқ арчи камингоҳи камондорон аст,
Ҳар кӣ доништа равад, сарфа зи аъдо биарад.

Хофиз

Бе рӯи ту аз сайри чаман сарфа набурдам,
Ҳар лола, ки дидам, шабихун ба назар зад. *Бедил*

2. худдорӣ дар ҳарч, иқтисод.

Сарфаи хушк зоҳидонро бод,
Ҳар ҷи морост, дар шароби тар аст.

Хисрави Деҳлавӣ

Сарфаи сари оташдон—савдогари Ҳиндустон.

Зарбулмасал

сарфа кардан худдорӣ кардан дар ҳарч, пасандоз карда мондани пул ва чизҳои дигар, иқтисод кардан дар хароҷот.

Ҳар кас дар он кӯҳҳо ва сангсорҳои Миср ранҷо баранд ва молҳо сарфа кунанд. *Носири Хисрав*

Аблаҳӣ, ар сарфаи зар мекуни,

Сарфаи гуфтор кун, ар мекуни. *Хисрави Деҳлавӣ*

САРФАБАР صرفه‌بر 1. фоидабар, судмандшаванда; 2. сарроф.

Ҳеҷ ду ҷав камтар аст нақди замона,
Сарфабаронро аз ин иёр ҷи хезад? *Ҳоқонӣ*

САРФАРОЗ سرفراز сарбаланд, сар боло кашида; маҷ. боифтихор, мумтоз.

Гуфтам: Эӣ сарви сарфароз ва эӣ ёри дилнавоз!
Восифӣ

Ба бустон кунанд сарвро сарфароз,
Расонад зи лутфаш ба умри дароз. *Шодӣ*

То сари зулфаш гирифтам, сарфарозам кардаанд,
Моили рӯяш шудам, оинасозам кардаанд. *Сайидо*

он **сарфарози сада** сардори сада.

Ба дастури он сарфарози сада
Кашид ашҳабе низ зону зада. *Ҳотиғӣ*

САРФАРОЗӣ سرفرازی сарбаландӣ; маҷ. ифтихормандӣ, мумтозӣ.

Сарафкандагӣ кун, ки зулфи нигор
Сарфарозиаш дар сарафкандагист. *Ҳоҷу*

Ҳар киро савдон сарфарозӣ падида ояд, поймоли
хар сифла нахоҳад шуд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ба ҳар як дошт лофи сарфарозӣ,
Зи ҳар як давбии гардандарозӣ. *Ҳоҷу*

САРФИКАНДА سرفکنده *шакли дигари сарафканда.*

Ҷавобаш дод Юсуф сарфиканда,
Ки эӣ ҳамчун манат сад шоҳ банда. *Ҷомӣ*

САРХАЙЛ سرخیل сардор, сарвар, сардори фавҷи савораи лашкар; сарқавм.

Ҷу соҳибқирон дид, к-он тундсайл
На сархайл солим гузорад, на хайл ... *Ҳотиғӣ*

Сӣ сархайл дар он маърака ба дасти султон афтод. «*Равзат-ус-сафо*»

Бифармуд сархайли иқлимгир,
Ки сури қиёмат даманду нафир. *Шодӣ*

САРХАЙЛӢ سرخیلی сардорӣ.

[Муғулҳо] Алии Баҳодурро ба шеҳнағӣ ва сархайлии иртоқон ... номзад карданд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

САРХАТ سرخط *ниг.* сармашк.

То нафарсудааст хомаи мо,
Ташнаи сархатест номаи мо. *Бедил*

Гир аз турраи у сархати ошuftадили,
Нест устои дигар дарси парешониرو. *Туғрал*

САРХОРА سرخاره сӯзани тилло барои зинати мӯи занон ё ки барои банд кардани миқнаа ба рӯмол.

Ҷаъде сиёҳ дорад, к-аз кашшӣ
Пинҳон шавад бад-ӯ-дар сархора. *Рӯдакӣ*

САРХОРИ سرخاری даранг кардан; баҳонаҷӯӣ.

Ба вақти марг ҳама бедиланду бечора,
Ки нест фурсаташон як нафас ба сархорӣ. *Бедил*

САРХУШ سرخوش сармаст, андак маст.

Хуш он маҷлис, ки шӯхе сархуш аз май чилвагар бошад,

Намояд кокул аз пешониву мадди назар бошад. *Мушфиқӣ*

САРХУШӢ سرخوشی ҳолати мастӣ, хушҳолӣ.

Зи бода сархушии худ замон-замон нав кун,
Чунон мақун, ки равад мастию хумор ояд. *Ҳилолӣ*

САРЧАШМА سرچشمه 1. чашма.

Дуздон рахту зар бардошта ҳама шаб роҳ бирафтанд ва сабохро кӯфта ва монда ба сарчашмае расиданд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Хӯранд аз давлати он шӯхи қассоб
Зи як сарчашма гургу гусфанд об. *Сайидо*

2. маҷ. манбаъ, маъҳаз, ҷои пайдонши чизе.

Гуфтам: Эӣ сарчашмаи донишварӣ,
Бар ту хатм андешаи нутқоварӣ. *Ҷомӣ*

САРШАБОН||**САРШУБОН** سرشبان сардори ҷӯнон.

Ҷу назди шабонони Бобак расид,
Ба дашт смаду саршабонро бидид. *Фирдавсӣ*

Ҳар кучо кӯр дидбон бошад,
Лочарам гург саршубон бошад. *Саноӣ*

САРШОР سرشار лабрез, пуропур, лаб ба лаб, пур.

Ҳар киро шӯхи парирухсор аст,
Соғари ишрати у саршор аст. *Туғрал*

САРШОХ سرشاخ 1. нуги шоҳи дарахт; навда, шоҳи майда.

Нигун саршоҳҳои сабза, гӯи, дур ҳамечунбад,
Зи баск абри дурафшон луълуи ғалтон ҳамеборад. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. васса, дастак, чўбхое, ки бомро бо он мепушонанд.

Афроси хонаам зи пай бому пушишаш
Ҳар чи-м ба хона-андар саршоҳу тир буд. *Кисоӣ*

САРШУБОН سرشبان *ниг.* саршабон.

САРШҶҲ سرشوى як навъ гили сафед, ки дар об ҳал карда, бо оби он сар мешуянд.

Заминро зи чуръа муанбар кунем,
Ба саршӯи шодӣ гиле тар кунем. *Низомӣ*

САРЪ а. صرع *тиб.* номи касалии асабие, ки бо кашиши рағҳо ва мушакҳо ҳамроҳ аст; зиён, қуянҷуқ (эпилепсия).

Ба булғачабӣ иллоти саръ дар он духтар падида овард. *Авфӣ*

Марази саръ бар Азудуддавла истило ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

САРЪУШР سرعشр 1. нақш ва нишонхое, ки дар ҳошияи Қуръон, баъд аз ҳар як даҳ оят гузошта мешавад; 2. аввал(-и китоб).

Саръушри ин китоби мубин аст офтоб,
Зинҳор бармадор назар аз китоби субҳ. *Соиб*

САРЪӢ سرعى гирифтори бемории саръ, зиёндор.

Баровард мурғи сахаргаҳ ғирев
Чу сарсомӣ аз нуру саръӣ зи дев. *Низомӣ*

САРЪӢЗ سرياز маҷаққунандаи сарҳо.

Чу бишнид Қарқӯй овози ман,
Ҳамон захми кӯполи саръези ман... *Фирдавсӣ*

САРҒИҶ||СИРҒИҶ سرغين сурнай.

Хуруш омаду нолаи говдум
Дами нои сарғину рӯина хум. *Фирдавсӣ*

САРӢ I سرى 1. сардорӣ, сарварӣ, ҳукмронӣ.

Ман аз сарӣ бархоста ва бо ғурбату узлат сохта ...
Авфӣ

Ба ғурури сарӣ дар ин бозор
Ғафлат аз халқашон кашида канор. *Бедил*

2. сардорӣ кунанда, сардор.

Сипахро сарӣ Соми Найрам шудааст. *Фирдавсӣ*

3. бартарӣ, афзалӣ.

Магар бар санавбар сарӣ доштӣ,
Ки дар бӯстон сар барафроштанӣ? *Ҳочу*

◇ сарӣ шудан ба сар омадан, тамом шудан.

Мусъиб ... гуфт: Эӣ писар, кори ман сарӣ шуд,
ту боз ба Макка рав назди амми худ ва уро бигӯӣ,
ки лашкари Ироқ бо ман чӣ карданд.

«Таърихи Табарӣ»

САРӢ II а. ثرى *ниг.* саро I.

САРҚ||СИРҚ а. سرق *дурдӣ.*

Доя ҳикояи сирқи маро пешн аъмом ва падар
гуфт. *«Равзат-ус-сафо»*

САРҚАТ а. سرقة *ниг.* сирқат.

САРҶ а. صرح қаср.

Пас Сулаймон бифармуд, сархе бикарданд бузург,
... даври ӯ аз обгина. *«Таърихи Табарӣ»*

САРҶАД(Д) سرحد канораи ҳар қиз; марз, канори мамлақате, ки ба канораи мамлақати дигар мепайвандад, хатта шартӣ дар байни хоки ду давлат.

Бояд ки вилоти Мовароуннаҳр нигоҳ доӣ,
сарҳадди душман аст. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Раҳаш бар ҷаҳонгаштагон бастааст,
Ба сарҳадди зулмот лавастааст. *Ҳотифӣ*

САРҶАЛҚА سرحلقه садришин, ранси маҳфил; сардор пешво.

Дар хирка чу оташ задӣ, эӣ орифи солик,
Ҷаҳде куну сарҳалқаи риндони ҷаҳон бош! *Ҳотифӣ*

Гарчи шуд сарҳалқа аҳли маърифатро шайхи шаҳр
Сар намеорад бурун аз ҳалқаи зуннори мо. *Ҷомӣ*

Ногоҳ лулибачае баоҳангу шанг, ки сарома
нозанинон ва сарҳалқаи парирӯён буд, ... дар бар
бари чатри султон омад. *«Таърихи Фарошта»*

САРҶАЛҚАҒӢ سرحلقه گى сардорӣ, саркардагӣ.

Боз рафтем ба сарҳалқагии аҳли чунун,
Ки набудем, кӣ ин силсила барпо мекард.
Заҳири Форӯбӣ

САРҶАНГ سرهنگ 1. сардори як қисми муайяни лашкари (ҳамчун полковник).

Сарҳангро бо гурӯҳе ба чанг фиристод. *Авфӣ*

Буд сарҳанге аз нажоди бузург,
Тунд чун шеру саҳнок чу гург. *Низомӣ*

сарҳанги девон сардори аскарони дарбор, сардор
фавҷи дарборӣ, сардори қаровули дарбор.

Ҳикоят кунанд аз яке неқмард,
Ки икромӣ Ҳаҷҷочи Юсуф накард;
Ба сарҳанги девон ниғаҳ кард тез,
Ки натъаш бияндозу регаш бирез! *Саъдӣ*

сарҳанги навбат сардори навбатчиён, сардори муҳ-
физони дарбор.

Ба навбатғаи шоҳ бурдандашон,
Ба сарҳанги навбат супурдандашон. *Низомӣ*

2. сипоҳии қаровул, навбатдор, муҳофиз.

Ба сарҳангон иҷозат дод ночор,
Ки гирандаш раҳи ташҳири бозор. *Ҳозик*

САРҶАНГЗОДА سرهنگ زاده писари сарҳанг; *ниг.* сарҳанг I.

Сарҳангзодаеро дидам бар дари сарон Уғулмиш
ки ақлу киёсате ва фаҳму фиросате сондулваст
дошт. *Саъдӣ*

САРҶАНГӢ سرهنگي 1. амали сарҳанг, сардорини як қисми муайяни лашкари; 2. посбонӣ, қаровули, муҳофизӣ.

Ба сарҳангиаш баста ҷавзо камар,
Ба ҷорубияш маҳ бароварда сар. *Ҳочу*

САРҶИСОБ سرحساب вокиф, огоҳ, хабардор.

Камтар аз ҳар кам шумур худрову беш аз пеш беш
В-ар нахоҳӣ саҳв кардан, сарҳисоби хеш бош!
Яҳъи Шерозӣ

сарҳисоб! огоҳ ва хабардор бош!

Чу теги шаҳаншаҳ хурад бар саҳоб,
Ба хуршед гӯяд фалак: «сарҳисоб!» *Саиди Ашраф*

сарҳисоб доштан огоҳӣ доштан.

Мешумурдам ҳар замон доғи шаби бигзаштаро,
То ба вақти субҳ ҳар шаб сарҳисобе доштам.

Сайидо

САРҲОЛ سرهال саргардон, саргашта.

Бад-он манигар, ки сарҳолам,
Ба кори хеш мӯхтолам. *Тайён*

САРҶАРИДА سرچريده сарсухан, муқаддима.

Маълуми раъи туст, ки дар шоирӣ маро
Мадҳи ту сарҷаридаву оғози дафтар аст. *Муиззӣ*
Уст феҳристу сарҷаридаи илм,
Уст бунъеди ҷуду мояи илм. *Саной*

САРҶИК سرچيک *ниг.* сарҳанг 1.

Эй бар сари хубони ҷаҳон-бар сарҷик,
Пеши даҳанат зарра намояд Харҷик. *Унсурӣ*

САРҶИЛАВДОР سرچيلودار сардори парасторони аспҳон
подшоҳӣ, сардори саисон.

Сарҷилавдор аз қабули он ибо карда гуфт: Бе
хукми Диловархон муҳол аст, ки асп бидиҳам.

«Таърихи Фаришта»

САРҶУМЛА سرجمله 1. хулоса, гузида ва мунтахаби чизе.

Забон дар забон ганҷ пардохтам,
В-аз он ҷумла сарҷумлае сохтам. *Низомӣ*

2. саромад.

Ҳокони кабир Булмузаффар
Сарҷумла шуда музаффаронро. *Ҳоконӣ*

САРҶУНБОН سرچنبان тасдиқкунанда, қабулқунанда, ро-
зишаванда.

Чун сухани эшон шунавӣ ва агарчи маънӣ надон-
нӣ, саре ҷунбонӣ, то фардо гӯӣ, ки аз сарҷунбонони
эшонам. *«Нафаҳот-ул-ғис»*

САРҶҶҶШ سرچوش 1. микдоре аз ҳӯрок, ки дар вақти дар
дег ҷӯшиданаш барои чашидан гирифта мешавад; 2. маҷ.
зубда, хулосаи чизе; аввали ҳар чиз; ҳолиси ҳар чиз,
қисми аълои чизе.

Гар ошӯфта шудам, ҳушам ту бурдӣ,
Бибар ҷӯшам, ки сарҷӯшам ту бурдӣ. *Низомӣ*

Мижа бикшою сарҷӯши фараҳ гир,
Назар бар қатраҳо афтад, қадаҳ гир! *Бедил*

САРҶҶҶШ سرچوشى: сарҷӯшӣ намудан ҷӯшидан; маҷ.
расидан (дар бораи май).

Яке з-он ҷумла мебояд ситудан
Зи ҳум кофист сарҷӯшӣ намудан. *Бедил*

САТАВОҶ а. سطوات ҷ. сатват.

Дил дар сатавоти ишқи ӯ мустаҳлақ,
Ҷон дар ғалаботи шавқи ӯ мустағрақ. (2) *Ҷомӣ*

САТАРВАН سترون *ниг.* сугурван.

САТВАТ а. سطوت 1. ҳамла, ҳучум; қаҳр.

Аз бими сатвати Қоҳир авлоди Муқтадир мухта-
фӣ гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

... Ки гар як соат аз вай дур гардам,
Зи теғи сатваташ ранҷур гардам. *Ҷомӣ*

2. қувват, саҳтгирӣ.

Китбуқо-нӯён... бар қуввату сатвати худ эъти-
моди тамои дошт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Подшоҳ на чандон зариф ва шӯхчашм бошад, ки
душманон аз сатваташ наандешанд. *Аҳмади Дониш*

3. шавкат, дабдаба, шукӯҳ.

Ҳоҳад, ки он ҳашмату сатват биронад, ки андар
он рехтани хунҳо ва истисоли ҳонадонҳо бошад,
эшон онро даръёбанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Исфандиёр бо ҳама сатвату шавкат ду дида бар
ҳоки мазаллат ниҳод. *Аҳмади Дониш*

САТИР I а. ستير 1. касе, ки хато ва айби дигареро ме-
пӯшонад; 2. пӯшида, пинҳон.

Майли маъшуқон ниҳон асту сатир,
Майли ошнқ бо дусад табулу нафир. *Румӣ*

САТИР II||**САТИРА** а. ستير||ستيره мастура, зан ва ё духта-
ри паси парда; зан ва ё духтари писандидаахлоқ.

Саҳт зебо, лек ҳам як чиз ҳаст,
Қ-он сатира духтари ҳалвогар аст. *Румӣ*

В-ар дарояд маҳраме дур аз газанд,
Баркушоянд он сатирон руйбанд. *Румӣ*

САТЛ а. سطل зарф барои кашондани об, сатил.

Дар чанд рӯз офтоба бо сатл гум мешуд; рӯзе
Маъмун ба вай гуфт: Кош офтоба ва сатл, ки аз
мо мebarӣ, ҳам ба мо бифурушӣ. *Ҷомӣ*

САТОВАНД||**СУТОВАНД** ستاوند болохона, болохонаи пеш-
кушода (балкон), пешайвони болохона.

Ҷаҳон ҷои бақо нест, ба осонӣ бигзор,
Ба айвон чи барӣ ранҷу ба коху ба сатованд. *Тайён*

САТ(Т)ОРА а. سطاره мистар, хатқаш.

Лоҷарам чун сатора рост бувад,
Натавонад, ки қаҷ равад ҷадвал. *Саъдӣ*
Ту рост бош, то дигарон ростӣ кунанд,
Донӣ, ки бе сатора нарафтаст ҷадвале. *Саъдӣ*

САТР I а. ستر 1. пушидан.

Карда пай сатри пардан хеш
Муште ду гнёҳ аз пасу пеш. *Ҷомӣ*

сатр кардан пушидан.

Ва чун бар табақ ниҳанд, тахти табақро сатр
накунад. *Аҳмади Дониш*

2. ҳичоб, парда.

Ғае бурҷи кавокиб мепаридам,
Ғае сатри малоик мебаридам. *Низомӣ*

В-ин ишорат бад-он бувад, ки мудом
Боядаш дар ҳарими сатр мақом. *Ҷомӣ*

3. пӯшиш, пӯшок.

Димоғи фикрро атри дигар каш.
Бар авроқи сухан сатри дигар каш. *Ҳошӣ*
Аз нарри уқоб ҷатр бар сар,
В-аз чармн паланг сатр дар бар. *Шоҳин*

САТР II а. سطر як хат, як раҳи навишташуда.

Ҳар пора аз дили ман в-аз ғусса қиссае,
Ҳар сатре аз ҳисоли ту в-аз раҳмат ояте. *Ҳофиз*
Ту дар мутолааи сатри аввалин мондӣ,
Нафас зи дафтари ҳастӣ баса варақ гардонд.

Савдо

САТРАНГ سترنگ гиёҳе, ки соқааш то ба як метр расида, барғҳои ба барги анҷир монанд ва гулҳои сафед дорад, беҳи он ба пайкари инсон монанд аст, меҳриғеҳ, мардумиғеҳ.

Кинаш аз шоҳи Чин кунад оҳанг,
Аҳли Чинро надони аз сатранг. *Саной*
Гашт холи, чу у пасеҷад ҷанг,
Хасми у ҳамчу сурати сатранг. *Саной*

САТТОР *a.* ستار пушанда, пардапуш кунанда; *маҷ.* пушандаи айбҳо.

То бидонед, чӣ фирқаанд онҳо?
Гуфт: Саттори айби шоҳу гадо. *Бедил*

САТТОРА *a.* سطره *ниг.* сат(т)ора.

САТТОРИ ستارى пардапушӣ; *маҷ.* айбпушӣ.

Гар маро ин бор саттори кунӣ,
Тавба кардам ман зи ҳар нокарданӣ. *Румӣ*

САТХЕЗ ستهيز *шакли кӯтоҳшудаи растахез||растохез;*
сатхез кардан қиём кардан.

Ба ҷони ман-бар сатхез кард лашкари ишқ,
Чунон ки лашкари Толут кард бар Ҳолут. (2) *Тайён*

САТӢ I ستى оҳан; фулод.

Замин чун сатӣ бинию оби рӯд
Бигирад фарозу биёяд фуруд. *Абӯшақури Балхӣ*

САТӢ II ستى *шакли кӯтоҳшудаи сайидатӣ; ниг.* сайида.

Агарчи Рашидӣ ҷавон буд, аммо олим буд ва дар
он саноат сатӣ Зайнаб мамдӯҳаи у буд. *Низомии Арӯӣ*

Зан даромад аз тариқи нестӣ,
Гуфт: Ман хоки шумоям, не сатӣ. *Румӣ*

САТӢ III ستى зане, ки аз рӯи одати хиндӣ худро ҳамроҳи ҷасади шавҳараш дар оташ месӯзонад.

Қақнус аз бечуфти худро месӯзад ва сатӣ аз қуввати ҷуфт худро ба сӯхтан диҳад.

«Хизонаи омира»

САТӢ *a.* سطح рӯи хамвори чизе, рӯй; паҳноӣ.

Ва дуйӯм он ки ду андоза дорад: дарозо ва паҳно бар он сифат, ки гуфтем ва чун ба феъл ояд, онро сатх хонанд. *Ибни Сино*

Қарда сатҳи обро ҳар ҷо ду ним
Ҳамчу нили дебаро микрози сим. *Ҷомӣ*

◇ **сатҳи аъло киноя аз** фалак, осмони баланд.

Сатҳи аъло, ки ҷуз латофат нест,
Қобили тухмату касофат нест. *Бедил*

сатҳи ағбар киноя аз дунё.

Кӯр аст бахт, гар талабад мар-маро, ки ман
Афтода ҳамчу мӯҳра дар ин сатҳи ағбарам. *Шоҳин*

Шоҳин

САУЛ *a.* سؤل пурсанда, суолкунанда.

САФ(Ф) *a.* صف рада, раҷа, қатори одамон ва ғ.

Дигар найзаву гурзу тиру камон
Ба печидан андар сафи бадғумон. *Фирдавсӣ*
Дар саффи некувон ба мақоми муфохарат
Хоҳанд аз руҳи ту назар моҳу офтоб. *Анварӣ*

саф(ф)и ниол пойгаҳ, ҷои кафшқашӣ; сафи охирин.

Зи дониш фазояд туро ҷоҳу қадр,
Зи саффи ниолат расонад ба садр. *Саъдӣ*
Нест дар маҷлиси мо пешғаҳу саффи ниол,
Шоҳу дарвеш надонанд кадом аст ин ҷо.

Қамоли Хуҷандӣ

саф кашидан (ё **оростан**) киноя аз барон ҷанг омода шудан.

Зи ҷо ҷумла урганҷиён хостанд,
Паи қалъагирӣ саф оростанд. *Сайидо*

саф охтан рада шудан, қатор шудан.

Ҳам эдун сафи шоирон охта,
Бихонда саноҳову пардохта. *Фирдавсӣ*

саф шикастан мағлуб кардан; *маҷ.* корнома нишон додан.

[Ҳалоқухон] бонг бар вай зад: ... Ту ба ҷои ӯ дар Эронзамин чӣ кор кардай ва кадом саф шикастай? *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

САФАН *a.* سفن пусти моҳӣ ё наҳанг ва ғ., ки барои нағз доштан ба рӯи қабзаи шамшер мечаспондаанд.

Аз дуруштист сафан қоими теғ,
Ки бар у такьяғаҳи Рустам аст. *Ҳоқонӣ*
В-он хурди бешумор ситора бар осмон,
Ҳар як ба шакли лӯълӯъ бар теғу бар сафан. *Ломей*
Зи сахтӣ, ки буд хилъати хоми ӯ
Сафан гашта кемухти андоми ӯ. *Низомӣ*

САФАР I *a.* سفر аз ҷое ба ҷое рафтан, саёҳат.

Бисъёр сафар бояд, то пухта шавад хоме. *Саъдӣ*
То омадам зи мулки адам, дар тараддудам,
Зулм аст, ҳар кӣ аз ватани худ сафар кунад. *Сайидо*

◇ **сафари талхи адам киноя аз** мурдан

Гирди даҳани танги ту гардам, ки намудаст,
Ширин ба назарҳо сафари талхи адамро. *Соиб*

сафари қалъа сафар ба шаҳрҳои Қазали, Оренбург ва ғ., ки собиқ роҳи омаду рафти савдогарони Бухоро бо Россия буд.

Дар ин асно яке аз аҳибҳои муҳаррир аз тичорату сафари қалъа расида пеши ман омада буд.

Аҳмади Дониш

САФАР II *a.* سفر моҳи дуйӯми соли қамарии хичрӣ.

Чун с а ф а р омад, бишуд шод аз с а ф а р,
Ки паси ин моҳ месозам сафар. *Румӣ*

САФАРҚАРДА سفر کرده он ки ба сафар рафтааст; мусофир; он кӣ бисъёр сафар кардааст.

Сафарқардагон лоуболи зиянд,
Ки парвардаи мулку давлат наян. *Саъдӣ*
Нишони ёри сафарқарда аз кӣ пурсам боз,
Ки ҳар чӣ гуфт бариди сабо, парешон гуфт. *Ҳофиз*

САФАРИ سفرى он кӣ ба сафар баромадааст, мусофир.

Дил гуфт фурукаш кунам ин шаҳр ба бӯяш,
Бечора надонист, ки ёраш сафарӣ буд. *Ҳофиз*

САФАРҶАЛ *a.* سفرجل биҳӣ.

Ангуру унуб ... ва сафарҷалу шафтолу ... фаровон мешавад. *«Таърихи Фарошита»*

САФАРҶАЛРАНГ سفرجل رنگ биҳиранг, зардранг.

Ба маълулӣ тан андардеҳ, ки ёкут аз фуруғи хур
Сафарҷалранг буд аввал, ки охир гашт румонӣ. *Ҳоқонӣ*

Ҳоқонӣ

САФАТ *a.* سفت сабад.

Боз фармон дод, то сафати хурд берун оварданд.
«*Таърихи Систон*»

САФАҲ *a.* سفا 1. ноқисақлӣ, кутӯҳақлӣ, аблаҳӣ, нодонӣ.

Гавҳари зоти у аз ҳазму сукун бараҳна ва ба васмати сафаҳ... мавсум бошад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. кутӯҳақл, аблаҳ, нодон.

Сифларо чун аксараш омад сафаҳ, пас кулли он Ҳам сафаҳ бошад, ки ҳукми кулли он чӣ аксар аст.
Ҷомӣ

Амри мавло нокарда, ҳеч ғуломи сафаҳ таваққуи раҳмат накунад. *Аҳмади Дониш*

САФАҲОТ *a.* صفحات ҷ. сафҳа.

Хат маҳв гашт аз сафаҳоти китобҳо, Азбаски ашки аҳли талаб карда буд тар. (1) *Савдо*

Зикри он маҳбус аз сафаҳоти замоир маҳв шуд, ҳеҷ кас аз у ёд накард. (1) «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

сафаҳоти адвор саҳифаҳои рӯзгор; чиҳатҳои гуногуни ҳаёт, авзон зиндагӣ, воқеаҳои давр ва замонҳо.

Асари он [иморат] бар ҷароиди рӯзгору сафаҳоти адвори лайлу наҳор мусаббат ва мастур аст.
«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

САФВ *a.* صفو сафо, софӣ, тозагӣ, зулолӣ, беолоишӣ.

Обу равған чу дарҳам омезад,
Нур дар сафви равған омезад. *Саной*

САФВАТ *a.* صفت софӣ, покизагӣ, тозагӣ, холис будан; баргузидагӣ.

Суроҳии мардафкани роҳзан
Ба сафват фаришта, ба феъл аҳриман. *Ҳочу*
Қасам ба сафвати ҷому сафои ҷавҳари май,
Ки нест дар сари мо ҷуз ҳавон соғари май. *Ҷомӣ*

САФДАР صدار 1. сафшикан, торуморкунандан сафи душман;

2. маҷ. пурзӯр, шуҷоъ, паҳлавон, ҷанговари далер.

Дуруя сафдарон саф баркашиданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

Маҳмуди сафдаре, ки зи унфу зи лутфи у
Гиранд бори нафъу зарар моҳу офтоб. *Анварӣ*

САФДАРӢ صدارى пурзӯрӣ, паҳлавонӣ, қаҳрамонӣ, шуҷоат.

Алиноқро, ки дар сафдарӣ ва баҳодурӣ машҳур
буд, назди Арғун фирисгод. «*Равзат-ус-сафо*»

САФЕД سفيد *ниг.* сапед.

САФЕДА سفیده *ниг.* сапеда.

САФЕДАДАМ سفیده دم *ниг.* сапедадам.

САФЕДМӢӢ سفیدمویی *ниг.* сапедмӯӣ.

Ҷунон ки шир кунад хоби тифлро ширин,
Фузуд ғафлати ман аз сафедмӯӣҳо. *Соиб*

САФЕДНОМ سفیدنام *ниг.* сапедном.

САФЕДОБ سفیداب гарди сафеде, ки занон барои зеб ба рӯи худ мемоланд.

Сафедоб аз руҳаш бар ғоза хандид,
Зи пояш санг санги сурма гардид. *Нозим*

САФЕДОР سفیدار дарахти рости баланди танасафеди бемева.

САФЕДРУХСОР سفیدرخسار сафедчехра; маҷ. хушрӯӣ.

Сиёҳрӯӣ шудам з-ин сафедрухсорон
Чу ҳиндуе, ки парастори офтоб шавад.

Хисрави Деҳлавӣ

САФЕДӢ سفیدی *ниг.* сапедӣ.

САФЕДҶОМА سفیدجامه *ниг.* сапедҷома.

САФЕҲ *a.* سفیه ноқисақл, аҳмақ, аблаҳ; нодон.

Агар подшоҳро ақле мебуд, ҷунин сафехеро дар
маснади вазорат ҷой намедод. *Аҳмади Дониш*

Надонад тафовут сафех аз фақех,
Кадом аст пунба, кадом аст пех. *Шоҳин*

САФЕҲОНА سفیهانه аҳмақона, аз рӯи аблаҳӣ ва нодонӣ.

Чун Арғун пеши Аҳмад омад, Элдор бо Аҳмад
буд, дар муқобалаи Арғун суҳанҳои сафехона ме-
гуфт. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

САФЕҲФИТРАТ سفیه فطرت аҳмақсиришт, бадтинат, ночинс.

Сафехфитратро раҳ мадеҳ ба соҳати қурб,
Лиомро натавон мансаби каримон дод.

«*Таърихи Фаришта*»

САФИНА I *a.* سفینه кишти.

Аспи ман дар шаб давон ҳамчун сафина дар халиҷ,
Ман бар у собит ҷунон чун бодбон андар суфун.
Манучехрӣ

Даръёе буд муҳит, ки сафина бар он маҷоли убу
надошт. «*Равзат-ус-сафо*»

САФИНА II سفینه маҷмӯаи ашъор, баёз, ҷунг.

Дар ин замона рафиқе, ки холи аз халал аст,
Суроҳии маи нобу сафинаи ғазал аст. *Ҳофиз*
Ҳар тараф лолаеву ёсумане,
Дар миёна сафинаи суҳане. *Мушфиқӣ*

сафинаи тар маҷ. маҷмӯаи ғазалҳои мавзӯи барҷаста.

Номаи иқбол баркушодам, дидам,
К-аз тарабам сафинаҳои тар овард. *Ҳоқонӣ*

САФИР I *a.* سفیر 1. ҳуштак; хониш ва овози паррандаҳо,
садон паррандаҳои ваҳшӣ.

З-он ки сайёд оварад бонги сафир,
То фиребад мурғро он мурғгир. *Румӣ*

сафир баровардан бонг баровардан, чаҳ-чаҳ кашидан,
хониш кардан.

Булбул ба шоҳи сарв барорад ҳаме сафир,
Моғон ба абр наъра бароранд аз обгир. *Манучехрӣ*

сафир задан (ё кашидан) а) ҳуштак кашидан.

Асбе, ки сафираш назанӣ, менахӯрад об,
Не мард кам аз асбу на май камтар аз об аст.

Манучехрӣ

б) чаҳ-чаҳ задан, овоз ва бонги паррандаҳо.

Мезад сафири шавқ хазондида булбуле,
Мерафт дар ҳақиқати ҳолаш тааммуле. *Ҷомӣ*

Булбул аз шоҳи гул сафир кашид,
В-аз гули нилуфар нафир кашид. *Мушфиқӣ*

2. овози гиҷирросӣ (ҳамчун овози қалам дар вақти
навиштан).

Сафири ҳомаи хоҷа Абдулло андалебест хушил-
ҳон дар ҷаман ва давоту мидодаш ғунҷаест хуш-
бутар аз дастаи сунбул ва райҳон.

«*Таърихи Сайидроқим*»

Сафири ҳомаи Соиб баланд чун гардид,
Нишаст шӯълаи овоз андалебонро. *Соиб*

3. бонг.

Гузашт аз Сурайё сафири нафир,
Париданд мурғони сидра зитир. *Шодӣ*

САФИР II *a.* سفير фиристода, вакил, элчӣ; миёнарав.

Аз баҳри нафъи хеш кунад даллагӣ рақиб,
Ин ҳар агарчи восита бошад, сафир нест. *Шоҳин*

САФИҲА *a.* صفیحه 1. сафҳа; 2. лавҳа; тахтаи санг ва ғ.

САФҚ *a.* سفک рехтан (бештар оид ба хун).

Тарки ҷидол ва низоъ кунед, ки ман сафкро мак-
рӯх медорам. *«Равзат-ус-сафо»*

сафки димоъ рехтани хун, хунрезӣ.

Васият фармуда, ки аз авлоди Абутуруб ва ҷуръ-
ати эшон бар сафки димоъ бар ҳазар бош!

«Равзат-ус-сафо»

САФНИШИН صفنشين ҳамқатор, ҳамсаф; дар як қатор
нишаста.

Дурднӯшени чоми дурди туанд

Сафнишинони боргоҳи сафо. *Чомӣ*

САФО I *a.* صفا 1. покӣ, тозагӣ; бегуборӣ; ҷило; равшанӣ.

Аз сафои сини бекина гавҳар мекунам

Чун садаф як қатраи обе, ки менӯшем мо. *Сайидо*

Инак дар ин днёр манам, к-аз сафои табъ

Оннае, ки кадр надорад ба Зангбор. *Шоҳин*

сафо доштан пок будан; равшан будан.

Бе офтоби илм надорад хирад сафо,

Ин ҳол назди ақл чу хуршед равшан аст. *«Хористон»*

2. ман ноб, ман соф, шароби бедурд.

Рӯи мастанаш чу чоми бода лабрез аз нашот,

Майгусоронаш ба ранги шамъ саршор аз сафо.

Абдулқодири Қиромӣ

3. маҷ. бекудуратӣ; садоқат, садоқатмандӣ, самимият,
беғаразӣ.

Малик Фахрудини Кутвол... бо султон Муҳам-
мадхони шахид сафое надошт. *«Таърихи Фарошита»*
аз сари сафо аз рӯи сидку самимият, аз рӯи садоқат.

Чу саре бар остонаш зи сари сафо ниҳодӣ,

Ба Сафову Марва, эй дил, дигарат ҷӣ кор бошад.

Қамоли Хучандӣ

САФО II *a.* صفا ошгӣ, сулҳ; осудагӣ, осониш.

Зулфи мушкинаш агар дошт ба ошиқ сари ҷанг,
Бо ман он рӯй ба сад гуна сафо пеш омад.

Қамоли Хучандӣ

Дидӣ сафои оразаш, эй дида, гирья ҷист?

Баъд аз с а ф о ба гирья чаро мочаро кунӣ?

Қамоли Хучандӣ

САФО III *a.* صفا номи кӯҳе дар Макка, муқобили кӯҳи
дигар, ки Марва ном дорад.

Зонроно сарои ӯ ҳарам аст.

Маснади ӯ Манову садр Сафо. *Фарруҳӣ*

Ҷаҳор бор аз Сафо ва Марва шаванд ва се бор
аз Марва ба Сафо. *Носири Хисрав*

САФОБЕЗ صفاييز сафобахш; хуррамбахш.

Замини обхезе нест ин ҷо,

Сафобез аст гирболи тамошо. *Бедил*

САФОВА||**САФОВАТ** *a.* صفاوت||صفاوت сафват, тозагӣ; поки-
загӣ.

Обу лӯълуву ҷои сафовати ӯ,
Абру даръёву кон саховати ӯ. *Саной*

Ҷар мақом, ки он тараққӣ кунад, сафоваи
нақоваи онро интизоъ намояд. *Чомӣ*

САФОЕҲ *a.* صفايح ҷ. сафиха.

[Мӯсо] аҳқому ибодату муомалот, ки бар сафоеҳи
он навишта буд, бар эшон [Банӣ-Исроил]хонд. *«Равзат-ус-сафо»*

САФОИН I *a.* صفائين ҷ. сафина I.

Ҷам аз ин сафои захира ва озукаи мардумро
ҷамъ кардем. *Аҳмади Дониш*

САФОИН II *a.* صفائين ҷ. сафина II.

Ва бояд шеърӣ ӯ бад-он дараҷа расида бошад,
ки дар саҳифаи рӯзгор мастур бошад ва бар
алсини ахрор мақруъ, бар сафои бинависанд.

Низомии Арӯс

САФОКЕШ صفاكيش поктинат, некӯсират, покмаслак.

Ҷамвора аз гулшани ҷархи нилгун барои арбоби
вафо гули ноумедӣ мешугуфад ва аз гулгашти
ҷамани даҳри бӯқаламун ҳамеша ҳори меҳнат дар
пои дили сафокешон мешиканад. *Восифӣ*

САФОЛ I صفال ниг. суфол.

САФОЛ II *a.* صفال паст шудан, пастӣ.

Туро гардун сафол ояд зи рутбат,

Агарчи андар ақсои камол аст. *Анварӣ*

САФОЛИН||**САФОЛИНА** صفالين||صفالينه ниг. суфолин(а).

САФОЛИНЛАБ صفالين لب ниг. суфолинлаб.

САФОЛӢ صفالى ниг. суфолӣ.

САФОРАТ *a.* سفارت элчигӣ, намояндагӣ, қору амали сафир.
ки аз тарафи давлате ба пойтахти давлати дигар меравад.

Некӯтарини русуми сафорат он аст, ки тазӣ
забон монанди шамшерӣ обдор ба тундию тезӣ дар
қор ояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Агар қуввати тақрир ва идрок ба буруз додаанд,
ба сафорат номзад гардонад. *Аҳмади Дониш*

САФОРО(Ӣ) (ى) صفاآرا он кӣ мардумро бо тартиб ба саф
медарорад.

Сихӣ сарви бустони озодагон,

Сафорои майдони дилдодагон. *Ҳочу*

САФОҲАТ *a.* صفاहत ноқисақлӣ, аблаҳӣ, бетамизӣ, подонӣ.
қор ва рафтори беақлона.

Забон ба дашном бар элчиён баркушоданд ва
сафоҳат оғоз карда ҷомаҳон эшон медариданд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Ҷар ҷо ки... арбоби ҷаҳлу сафоҳат зимоми ихтиёр
ба даст гиранд, ҳалали кулӣ ба умури сӣ
мамлакат роҳ ёбад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

САФРО *a.* صفراء 1. муаннаси асфар; 2. талха, моеест талх
ва зардранг, ки дар ҳалтачан заҳра ғун мешавад.

Чун сафро бувад, рангҳои зард намояд, ва ҷун
савдо бувад, рангҳои сиеҳ. *Ибни Сино*

3. *тиб.* баъзе бемориҳои гурда, ки боиси зард гарди-
дани ранги пусти бемор мешаванд; зардча, заъфарма,
ярақон.

Барон зар накашам туршруни мардум,
Маро на илллати сафро, на ҳоҷати лимӯст. *Шоҳин*

◇ **сафро кардан** (*ё рондан*) *киноя аз хашму қаҳру газаб кардан.*

Ман худ аз савдои ту саргаштаам,
Ҳар замон бо ман чӣ сафро кардаӣ! *Анварӣ*
Ба як сафро, ки бар хуршед ронад,
Фалакро ҳафт майдон боз монад. *Низомӣ*

сафро шикастан *киноя аз дафъи гурӯснагӣ намудан.*

Курд, к-омад шабонгаҳ аз саҳро,
То хурад, он чи бишканад сафро. *Низомӣ*

САФРОЙ *صفرائی* *тиб.* гирифтори беморин зардча.

Турунҷе ранги он сафрой қотёғ,
Пан сафройён дармони ноғёғ. *Ҷомӣ*

САФСАФАН *а.* *صنصنًا*: **қоан сафсафан** бо замин яксон шуда, вайрон ва хамворшуда.

Насорони ингрез ... иморати Пулгариро як қалам аз бех барканда қоан сафсафан сохтанд.

«Хизонаи омира»

САФТА I *سفته* ҳуҷҷате, ки дар бадали қарз ё чизи ба амонат гирифташудае ба соҳиби он дода мешавад, бо шарт дар шаҳри дигар ё дар муҳлати муайян гардонда додани он.

Инак раҳӣ ба мижгон роҳи ту пок руфта,
Наздики ту на моя, на низ ҳеҷ сафта.

Ҷуллоби Бухорӣ

САФТА II *а.* *سفته* *ниг.* суфта 3.

САФУФ *а.* *سوف* доруи кӯфта, доруи суда ва хока, гард-дору.

Пас аз ин ду чиз сафуф сохтанд ва бемор бихӯрд
ва ҳоли фувоқ бинишаст ва бемор баросуд.

Низомии Арӯӣ

САФФ *а.* *صف* *ниг.* саф(ф).

САФФОК *а.* *سفاک* хунрез.

Заҳҳок ... шаҳриёре саффоку дуруштхӯй буд.

«Равзат-ус-сафо»

Дошт ин шаҳр ҳокиме саффок,
Ба сад осор тинати Заҳҳок. *Бедил*

Қасоне, ки аз даст ва забони онҳо таваққӯи
корнамоӣ буд, дар аҳди ин амири саффоки беақл
мақтул шуданд. *Аҳмади Дониш*

САФФОР *а.* *صفار* мисгар.

САФФОРӢ *صفارى* мисгарӣ.

Яъқуб ... аз саффорӣ эъроз намуд ва рӯй ба саффоки ниход. *Авфӣ*

САФЧ *سچ* *ниг.* сафч.

САФЧА *سچه* харбузаи хом ва норасида, сабча, таррак, ки онро шикасти косаи шароб ҳам месохтаанд.

Пушту қафон раиси аҳмақи ғарча
Ҳеҷ нахоҳад магар ки сафчаву сафча. *Мунҷик*

САФШИКАН *صنشکن* сафдар, далер, шучоғ, бочасорат.

Бо тоифае аз мардони сафшикан рӯй ба душман ниход. *«Равзат-ус-сафо»*

САФӢ *а.* *صفي* 1. соф ва холиси хар чиз, баргузида; пок, покгинат; **Одами сафӢ** лақаби Одам, ки аз рӯи ривоёт, инсонии нахустин аст.

Ҷое, ки барқи исён бар Одами сафӢ зад.
Моро чӣ гуна зебад даъвии бегуноҳӣ? *Ҳофиз*

2. дӯсти мухлис ва яқдил.

Дар дарун як зарра нури орифӣ,
Беҳ бувад ар сад муарриф, эӣ сафӣ. *Румӣ*

САФҲ *а.* *صفح* афв кардани гуноҳ, бахшидани гуноҳ; **афву сафҳ** афву бахшиш.

Бо вучуди қудрат ва мукнат афву сафҳро шиори худ сохта лашкари мақхурро амон доданд.

«Равзат-ус-сафо»

Айбек ... дар ҷавоб гуфт: ... мааҳозо афву сафҳ ва ғуфрони халифа кучо равад! *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

САФҲА *а.* *صفحة* 1. саҳифа, рӯи varaки китоб ва дафтар, як рӯи varaқи қоғаз.

Анбари фикр рехт аз қаламат,
Анбарин гашт сафҳа аз рақамат. *Мушфиқӣ*

Қалам бармедоштам ва сафҳаҳо сиёҳ мекардам,
ки маъниҳои равшантар аз моҳ дошт. *Аҳмади Дониш*
Мекашам бар сафҳан дил сурати дилдорро,
Шод медорам бад-ин сурат дили беморро. *Яҳёӣ Себак*

2. сатҳ; рӯи чизе.

Менамояд акси май дар ранги рӯи маҳвашат,
Ҳамчу барги арғувон бар сафҳан насрин ғариб. *Ҳофиз*

Аз алам Маъмун чанд қатарот ашк бар руҳсора
равон кард, гӯй рашишон гулоб буд бар сафҳан
гулнор ё рашхан саҳоб бар сафҳан лозаро.

«Хористон»

3. тахтаи мусаттаҳ, лавҳа.

Ба дасташ яке сафҳа аз сими ноб,
Навишта суханҳо ба мушку гулоб. *Ҳоҷу*

◇ **сафҳан айём** лавҳаи зиндагӣ.

Надорад, Сайидо, гулзор чун ман сарви мавзуне,
Ба рӯи сафҳан айём байти фардро монам. *Сайидо*

сафҳан мино *киноя аз осмон.*

Шуд саводи хати шаб маҳв чу субҳ аз зари сурх,
Нукта бар ҳошияи сафҳан мино овард. *Бадри Чочӣ*

сафҳан насрин *киноя аз рӯй, чеҳра.*

Ба рӯи тоза чун гулчинаш афтод.
Шикан дар сафҳан насринаш афтод. *Ҷомӣ*

САФЧ||САФЧ *سچ|سچ* *ниг.* сафча.

Нуқли мо хӯшаи ангур бувад, соғар — сафч.
Булбулу сулсул—ромишгару бар даст асир.

Абулмасали Бухорӣ

САҲАТ *а.* *سخت* *ниг.* сухт.

САҲО *а.* *سحا* ҷавонмардӣ, ҳимматбаландӣ; қаримӣ, кушо-дадастӣ.

Шихоб аст гоҳи дағову ситеза,
Саҳоб аст гоҳи сахову мавоҳиб. *Манучеҳрӣ*

Муҳити саҳо асту кони ато,
Сипехри ҳаё асту баҳри вафо. *Садрӣ Зиё*
сахову рӯдӣ саховатмандӣ ва қаримӣ.

Дасти худ чун дароз бинад мард,
Шавад андар сахову родӣ фард. *Саной*

САХОВАТ *a.* سخاوت каримӣ, ҳимматбаландӣ, чавонмардӣ, кушоодадастӣ.

Падари мо саховат мекунад ва мо бахилил кунем,
аз мурувват дур бошад. *Авфӣ*

Ҳакимеро пурсиданд аз саховат ва шаҷоат, ки
кадом беҳтар аст? Гуфт: Он касро, ки саховат аст,
ба шаҷоат ҳоҷат нест. *Саъдӣ*

САХОНАТ *a.* سخانت ғафсӣ, ситабрӣ.

Арзи девор, яъне сахонаташ шаш шибр аст.
Носири Хисрав

Иртифои девор бист араш, сари девор ду араш
сахонат дорад. *Носири Хисрав*

САХОПЕША سخا پيشه саховатманд, сахӣ, чавонмард, кушо-
дадаст.

Зи меҳмон саҳопеша пардохт ҷой,
Баровард дарҳои меҳмонсарой. *Шодӣ*

САХОФАТ *a.* سخافات сабуки, заъф; сабуксорӣ.

Маро ба саҳофати ақл нисбат кунанд. *Авфӣ*

САҲР *a.* صحرا харсанғҳои сахт.

Он ки ҷонро зи саҳр бистонад,
Қай зи бими аду фуру монад. *Саной*

САҲРА *a.* صحرة харсанғ, кӯҳпора; санги калон.

Тоқҳо ва суқуф ҳама аз санги саҳра бароварда.
Авфӣ

Насиҳати уро дар дили шер ҳамон асар аст, ки
зарби пой мурча бар саҳра ва пулод.

«Анвори Суҳайлӣ»

На офтоб, на маҳ низ нур бахшидӣ,
Агар муқим будандӣ чу саҳраи Санъо.

Шамси Табрэзӣ

саҳраи саммо а) санги сахт.

Замзам фишоам аз мижа дар зери новадон,
Тӯфони хун зи саҳраи саммо бароварам. *Ҳоқонӣ*

Дар он навоҳӣ қалъае буд, ки бар саҳраи саммо
бино ниҳода буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) номи санге дар Байтулмуқаддас (Иерусалим).

САХТ سخت 1. маҳкам, устувор, шаҳ; *муқобили* нарм 1.

Осмон дуру замин сахт аст, сахт,
Гар тараҳҳум мекуни, вақт аст, вақт.*

Ниҳоди сахти ту сӯҳон ба худ намегирад,
Вагарна пасту баланди замона яксон аст. *Соиб*

2. маҷ. сангдил, бераҳм, золим.

Абубақр беҳтарини мардум буд, аммо сахттарини
мардум бар мардумон амир кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. душвор, мушкил.

Ҳар кор, ки сахттар будӣ, уро бифиристоӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Зулм аз ин корғаҳ бибандад рахт,
Кор бар аҳли зулм гардад сахт. *Ҷомӣ*

4. шадид.

Амр-ул-Лайс берун омад ва ҳарб дарпайваст
ва ҳарби сахт шуд ва лашкари вай ба ҳазимат
шуданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Абулфайзҳоҷа ... ба паҳлуи муфти Саид Қамар
муште сахт зад. *Садри Зиё*

5. устувор, бобунёд, побарҷой, мустаҳкам.

Райият чу беҳанду султон дарахт,
Дарахт, эй писар, бошад аз беҳ сахт. *Саъдӣ*
Шуд кушода дар миён банде ки буд,
Сахттар шуд майли пайванде ки буд. *Ҷомӣ*

6. маҷ. дурушт, дағал; бо дурушті, дағалона.

Дилозурдари сахт бошад сахун,
Чу ҳасмат бияфтод, сустӣ макун! *Саъдӣ*

7. хеле, бисъёр.

Аз ин таом, ки сохта буданд, бисозанд, ки сахт
лазиз бувад. *Авфӣ*

Ҳама бисъёр хубу сахт фарбеҳ,
Ба хубию хушӣ аз якдигар беҳ. *Ҷомӣ*

Фарангӣ аз ин сухан сахт хайрон шуд.

Аҳмади Дониш

8. маҷ. ҳасис, лаим; \diamond **сахт гирифта** бар касе муоми-
лаи дурушт ва ситамгарона намудан бар касе, фишор
овардан.

Қасон барҳуранд аз чавонию бахт,
Ки бар зердастон нагиранд сахт. *Саъдӣ*

сахт кардан а) фушурдан, ҷафидан; ба тазъиқ дар
ҷое мондан.

У ангушт ба зуфрин андар карда буд ва ангуш-
ти ӯ сахт карда. *«Таърихи Систон»*

б) бастан, маҳкам кардан (дарро).

Чун расулон ва ҳоҷиб ... андарафтаанд, дар сахт
карданд. *«Таърихи Систон»*

сар сахт кардан киноя аз устувор шудан, матин ва
тоқатовар шудан.

Дило, сар сахт кун, кам кун малули,
Малул асрорро маҳрам нагардад. *Шамси Табрэзӣ*

фона сахт кардан бар дари касе касеро ба иҷро
коре танг кардан, аз касе иҷрои кореро ба иҷро
талаб намудан.

Шӯҳи дуредгар накунад рост хонаро,
То рафта бар дараш накунам сахт фонаро. *Сайид*

сахт омадан гарон омадан, таъсир кардан.

Вагар сахтат омад никӯҳиш зи ман,
Ба инсоф беҳи никӯҳиш бикан. *Саъдӣ*

САХТАКАМОН سختگان тирандози корозмуда.

Ҳар кучо сахтакамоне буд ҷуст,
Тир меандоخت хар сӯ, ганҷ ҷуст. *Румӣ*

САХТАН سختن 1. вазн доштан.

Яке нарра гӯре бизад бар дарахт,
Ки дар ҷанги ӯ парри мурге насахт. *Фирдавӣ*

2. санҷидан, баркашидан.

Сариру саропардаву тоҷу тахт,
На чандон к-аз ӯ бар тавонанд сахт. *Низомӣ*

САХТБОЗУ سخت بازو тавоно, зӯр, боқувват, қавидаст.

Саъдӣ, чу сарварӣ натавон кард, лозим аст,
Бо сахтбозувон ба зарурат фурутани. *Саъдӣ*

Чунон сахтбозу шуду тезчанг,
Ки бо ҷангҷӯён талаб кард ҷанг. *Саъдӣ*

САХТГИР سختگير танггиранда, он ки корҳоро сахт ба

тахти диққат ва назорат мегирад, дақиқ.

Ҳар кӣ дар кор сахтгир шавад,
Назми кораш халалпазир шавад. *Низомӣ*

САХТГҮЙ *سخت گوی* дуруштгуй, сахтгап.

Чафо бурдй аз душмани сахтгуй,
Зи чавғони сахтй бичастй чу гуй. *Саъдий*

САХТДИЛ *سخت دل* сангдил, бераҳм.

Далере, сияхномаи сахтдил,
Зи нопоки иблис аз вай хиҷил. *Саъдий*

САХТИДИДА *سختی دیده* он кй дар зиндагй азоб ва машаққатҳо кашидааст, корозмуда.

Ҳар кучо сахтидидаи талхикашидаеро бинй, худро ба шараҳ дар корҳои махуф андозад ва аз тавобеи он напарҳезад. *Саъдий*

САХТИЁН *سختیان* пусти ошдодашуда, махсусан чарми мулоими буз, тимоч (сафъён).

Қафшгар ҳам он чи афзояд зи нон,
Меҳарад чарму адиму сахтиён. *Румӣ*

САХТИКАШ *سختی کش* тобовар, тоқатовар; меҳнаткаш; *мач.* диловар, шучоатнок.

Биё, то бигардем, майдон хаш аст,
Бибинем, к-аз мо кй сахтикаш аст. *Низомӣ*

САХТКАМОН *سخت کمان* 1. паҳлавони тирандоз; 2. бераҳм, сангдил.

Бовар аз бахт надорам, ки ба сулҳ аз дари ман
Он бути сахтдили сахткамон боз омад. *Саъдий*

САХТКАМОНӢ *سخت کماني* бераҳмӣ.

Ҳаргиз накунад бо зуафо сахткамонӣ,
Бо он ки бадандеш бувад, сахткамон аст. *Манучехрӣ*

САХТКАШ *سخت کش* Қасе, ки зеҳи камонро сахт кашида тирро хеле дур меандозад.

Тане чанд бигзид айёрваш,
Камондору сахтикашӯ сахткаш. *Низомӣ*

САХТКӢШ *سخت کوش* боғайрат, ҷаҳдқунанда, ҷаррор, кӯшанда; аз ҳад зиёд зӯрзанада.

Ба гуфтан қасе гар шавад сахткӯш,
Ниюшандаро дарнаёяд ба гӯш. *Низомӣ*

Гуфт: Осон гир бар худ корҳо, к-аз рӯи таъ
Сахт мегардад ҷаҳон бар мардумони сахткӯш. *Ҳофиз*

Бар он тан, ки зад ҳанҷари сахткӯш,
Равон шуд сараш пойкӯбон зи дӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

САХТПАНЧА *سخت پنجه* мумсиқ, хасис, ҳарис.

Аз сахтпанча зар наситонад, магар авон,
Метин тавонад он ки ҷавоҳир зи кон кашад.
Хисрави Деҳлавӣ

САХТПОЙ *سخت پای* собитқадам.

Сикандар, ки менозад аз бахти тар,
Шуд аз сахтпоёни Чин сахттар. *Хисрави Деҳлавӣ*

САХТРӢ(И) (*سخت روی*) истодагар, устувор; дурушт; *мач.* бешарм, густох.

Гуфт: Агар осон намояд ин ба ту,
Инчунин як сура гӯ, эй сахтру! *Румӣ*

Чун бидуздам, чун ҳафиси маҳзан уст,
Чун набошам сахтру, пушти ман уст. *Румӣ*

САХТРӢ *سخت روی* истодагарӣ, устуворӣ; *мач.* дурушти, бешармӣ.

Чу сандон қасе сахтруӣ накард,
Ки хоиски таъдиб бар сар нахард. *Саъдий*

Нагардад рафъ аз эшон сахтруӣ,
Зи симу зар наёяд нармхӯӣ. *Бедил*

САХТСАРӢ *سخت سری* саркашӣ, гардантоби.

Он ки шуд аз сахтсарӣ дoston,
Сар ниҳад андар қадами рoston. *Хисрави Деҳлавӣ*

САХТЧАШМ *سخت چشم* шӯх.

Ҷуст даъвигари муҳолифгӯӣ,
Зираки сахтчашми ҳуччатчӯӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

САХТӢ *سختی* 1. маҳкамӣ, шахӣ; *муқобили* нармӣ 1.

Ва нармӣ аз тарӣ бувад ва сахтӣ аз хушкӣ ва
нарми таъбӣ аз тарӣ ва дурушти таъбӣ аз хушкӣ.
Ибни Сино

2. дуруштӣ.

Бо сахтдилон шиори худ сахтӣ кун,
Бардор ба оҳан оҳани тоғтаро! *Бедил*

3. душворӣ, азобу машаққатҳои зиндагӣ, аҳволи танги маишӣ.

Бубин он беҳамийатро, ки ҳаргиз
Нахоҳад дид рӯи неқбахтӣ, —
Ки осонӣ гузинад ҳештанро,
Зану фарзанд бигзорад ба сахтӣ. *Саъдий*

Осебе аз сахтӣ ва қаҳтиву қиматӣ дар замони ӯ
Д-р ин мулк роҳ намеёфт. «*Шаҳномаи Фарғона*»

сахтӣ авқот душвории рӯзгор, машаққати ҳаёт.

Сахтӣ авқот бар таъям мулоим гаштааст,
Кори болиқ мекунад хиштам, ки дар зер сар аст.
Мулҳам

сахтӣ маош тангин аҳволи маишӣ; азоби рӯзгор, фақирӣ, тангдастӣ.

Агар мардуми шаҳр лаим бошанд, қас аз берун
дар ин шаҳр дарнаравад барои сахтӣ маош.
Аҳмади Дониш

ба сахтӣ дармондан ночор мондан, ба аҳволи танг афтодан.

Чун ба сахтӣ дарбимонӣ, тан ба аҷз-андар мадеҳ,
Душманонро пӯст баркан, дӯстонро пӯстин. *Саъдий*

САХТҶОН *سخت جان* тоқатовар ба сахтиҳо, пурбардошт.

Шеваи мо сахтҷонон нест изҳори малол,
Лслаҳо бедоғ мерӯянд аз кӯҳсори мо. *Соиб*

САХТҶОНӢ *سخت جانی* тоқатоварӣ, пурбардошти.

Тараддудпешаҳо маъдум гарданд,
Ба чандин сахтҷонӣ мум гарданд. *Бедил*
Ба хотири ту малол аст, ӯ ҳанӯз намурда,
Ба ҳайратам ман аз ин навъ сахтҷонии Савдо. *Савоо*

САХТҶӢШ *سخت جوش* бисъёр ҷӯшзанада; пуршӯру ҳаяҷон;

♦ (ин) **оғашинхонаи сахтҷӯш** киноя аз дунё, ҷаҳон.

Аз ин оташинхонаи сахтҷӯш
Қасе ҷон барад, к-ӯ бувад сахткӯш. *Низомӣ*

САХӢН *سختن* *ниг.* сухан.

САХӢТ *ا. سخت* ғазабқардашуда, он кй ба ғазаб гирифтор шудааст; киноя аз шайтон.

Ҳамчунон к-асҳоби филу қавми Лут
Қардашон марҷум чун худ он сахут. *Румӣ*

САХӢ *а.* *سخى* саховатманд, босаховат, чавонмард, кушода-даст.

Усмон марди сахӢ буд ва моли худ аксар ба мар-дум додӢ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

САЪБ *а.* *صعب* 1. душвор, мушкил; сахт; *муқобили сахӢ* 1.

Аз ғадри фалак таъби хасон саъбтар аст,
В-аз ҳар ду фироқи ғамрасон саъбтар аст,
Саъб аст фироқи ёри дилбар, лекин
Мӯҳтоҷ шудан ба нокасон саъбтар аст. *Ҳоқонӣ*

Чун ин гиреҳ кушоям в-ин роз во намоям,
Дардею саъб дарде, корею сахт коре. *Ҳофиз*
Ранҷурии у саъбтар шуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. сахт, зӯр, шадид; мудҳиш.

Шундам, ки малякро дар он муддат душмане
саъб рӯй намуд. *Саъдӣ*

Ҳарбе саъб игтифок афтод. «*Равзат-ус-сафо*»

3. бисъёр, хеле.

Ва он ҳарб сахт маъруф аст ва он воқеа саъб
машхур. *Низомии Арӯзӣ*

Бар сар ниҳода афсару дар қаҳр монда пой,
Дидам, ки сахт нармдилу саъб содай. *Заҳири Форъбӣ*

САЪВА *а.* *صوة* парандан хурди синасурх ба калонини гунҷишк.

Ќумла сайди ин ҷаҳонем, эй писар,
Мо чу саъва, марғ бар сони заған. *Рӯдакӣ*

Яке қатра будам, чу борон шудам,
Яке саъва будам, чу Анқо шудам. «*Равзат-ус-сафо*»

САЪД *а.* *سعد* 1. саодат, некбахтӣ, масъудӣ.

Шохи некӣ саъдат орад бор,
Гул начинад касе, ки корад хор. «*Анвори Суҳайлӣ*»

саъди абад саодатмандии доимӣ, фирузии доимӣ.

Ҳайбати у чангули шерон дарад,
Давлати у саъди абад парварад. *Манучехрӣ*

2. бахосият, бахтовар; таъсири неки ситораҳо, ки гӯё боиси хушбахтӣ мешавад (аз рӯи ақидаҳои хурофони ситорашиносони қадим); *муқобили наҳс* 1.

Нишаст он ҷо даме бар курсии зар
Ба ҷарҳи саъд чун хуршеди ховар. *Ҳозик*

Агар кавкаби баҳтам саъд будӣ, ҳар онна бо ту
дучор нагардидаме. *Савдо*

Ва ба сабаби мувоҷаҳати саъд давом дар роҳат
бошад. *Аҳмади Дониш*

саъду наҳс муборак ва шум, саодатмандӣ ва нақбат, хушбахтӣ ва бадбахтӣ (аз таъсири ситораҳо); неку бад.

Модом ки дар ин олам бошад, дар тахти тасар-
руфи табоеъ ва аҷроми фалак ва кавокиби саъду
наҳс бошад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Бигир турраи маҳталъатею қисса маҳон,
Қи саъду наҳс зи таъсири Зухраву Зухал аст. *Ҳофиз*

◇ **саъди акбар** киноя аз сайёраи Муштарӣ, ки ситоран саъд ҳисоб мешуд.

Сарафрозаш ки дида саъди акбар,
Зи ҳичлат монда аз сар тоҷу афсар. *Бадрӣ*

саъди асгар киноя аз сайёраи Зухра; **Саъди Аҳбия** манзили бисту панҷум аз манзилҳои Моҳ.

Гарде бар обе бехта, зар аз турунҷ ангехта,
Хуша зи ток овехта, монанди Саъди Аҳбия.

Манучехрӣ

Саъди Зобеҳ *нуч.* номи яке аз манозили Қамар иборат аз ду ситора.

Истода Саъди Зобеҳу Миррих зердаст,
Ҳалқи Ҳамал бурида бар он теғи аҳмараш. *Ҳоқонӣ*
саъди сауд (*инҷунин саъдуссауд*) а) *нуч.* киноя аз сайёраи Муштарӣ, ки онро саъди акбар ҳам мегӯянд.

З-он фалак(е), к-ӯ Баноти Наъш ҳамезад,
Саъди саудаш Симок найза даровард. *Ҳоқонӣ*
б) *нуч.* манзили бисту чорум аз манзилҳои Моҳ.

САЪДАЙН||**САЪДОН** *а.* *سعدان* *шақли дугонаи саъд*
нуч. киноя аз ду сайёра — Муштарӣ ва Зухра, ки онҳоро саодатовар ҳисоб мекарданд.

Осмон дар даври ҳафтум баъди соли шаш ҳазор
Зода хуршеде, ки тахташ тоҷи саъдон омада. *Ҳоқонӣ*
Сонни хуршед ба рӯи замин,
Солиси саъдайн зи ҷарҳи барин. *Хисрави Деҳлавӣ*

САЪДУССАУД *а.* *سعد السعود* *ниг.* саъд (саъди сауд).

Дарроҷаи ҳисораш зотулбуруҷи аъзам,
Дебочаи диёраш саъдуссауди азҳар. (а) *Ҳоқонӣ*

САЪӢ *а.* *سعى* 1. кӯшиш, ҷидду ҷаҳд.

Бе азми дурусту саъи комил
Қасро нашавад мурад ҳосил. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»
Дар роҳи талаб, Мушфиқӣ, аз пой фитодам,
Саъи мани маҳруму талабгории ман бин. *Мушфиқӣ*
саъи балиғ ҷаҳди комил, кӯшиши бисъёр.

Бо мо мувоҷаҳат карда дар дафъи душманони
мо саъи балиғ намой. «*Равзат-ус-сафо*»

саъӣ қардан (ё бурдан) кӯшидан, ҷидду ҷаҳд ва ҳара-кат қардан.

Дар куштани у саъи бефоида бурданд. *Саъдӣ*
Дар ҳалоки ту саъӣ кунанд барои дираме чанд.
ки ба даст оварданд. *Аҳмади Дониш*

2. давидан, шитоб қардан; *д.* давидани ҳоҷиён миёни кӯҳи Марва ва Сафо дар Макка ки аз лавозими маросими ҳаҷ аст.

Он ҳазрат... ва ёронаш... аз он кӯҳ фуруз
омаданд, бар он кӯҳ бигиравиданд ва саъӣ фарму-
данд миёни Сафо ва Марва. «*Таърихи Табарӣ*»

◇ **саъи беҳуда** попуш медалард *зарб.* зӯри беҳуда миён мешиканад.

Ба иқтизон замон кори хештан бигзор,
Ки «саъи беҳуда попуш медалард», масал аст. *Салим*

САЪЛАБ *а.* *ثعلب* рубоҳ.

Дар қорзори ҳавсала камтар зи саълабӣ,
Дар гирудори валвала афзунтар аз асад. *Шоҳин*

САЪЛУК *а.* *صعلوك* фақир, камбағал; дарвеш.

САЪТАР *а.* *سعتار* гиёҳи давоӣ, овис.

Фориғ аст он кас, ки қути у зи нону саътар аст. *Ҷомӣ*

САЪТАРИМАНЗАР *سعترى منظر* зебо, хушрӯй.

... Ки ҳаст ин арусе ба мӯҳри худой,
Паричеҳраи саътариманзаре. *Манучехрӣ*

САЪҚА *а.* *صقّة* барқ задан; оташ.

Гар ҷаҳон фитна гирад аз ҷапу рост,
Оташи саъқа пешу пас бошад. *Саъдӣ*

Наёрад рӯзи қин ҷустан начот аз саъқаи кинаш
Муҳолиф бар ҳар андом арҷи яшми Қошғар бандад. *Ломеъ*

САЯЛОН *а.* سياران чараён, равоншавин чизхон моеъ.

Равған аз маҳалли худ саялон намояд.

«Равзат-ус-сафо»

САЯРОН *а.* سيران *ниг.* сайрон.

САҒИР *а.* صغير хурд, кучик, майда; норасида.

Зи таъхири палав бо баррабириён монд кор охир,
Аз ин тифли сағир охир чӣ хоҳад шуд низои ман.

Савдо

сағиру кабир хурду калон; ҳама, ҳамагон.

Сағиру кабири ин диёр ба теги обдор кушта гар-
диданд. «Фатҳнома»

Ба хусну малоҳат адимунназир,
Шуда маҳви рӯяш сағиру кабир. *Садри Зиё*

САҒИРУССИН(Н) *а.* صغيرالسن хурдсол.

Тифли сағируссинни Низомшоҳ бар тахти Дакан
чулус намуд. «Таърихи Фаршита»

САҒО *а.* صغا 1. шунидан, гуш кардан; 2. майлу рағбат
кардан ба чизе.

Сабаби қатли ӯ он ки Мустанн бо вай чихати куш-
тани Мутаваккил сағое надошт. «Равзат-ус-сафо»

САҒР I *а.* ثغر дандон(ҳо)и пеш.

Ба оби зар натавонад кашид чун ту алиф,
Ба сими ҳал нанависад мисоли сағри ту сан. *Савдӣ*

Бо кадомин рӯй меоя ба ман,
Инчунин сағре надорад каргадан. *Румӣ*

САҒР II *а.* ثغر 1. тагно, гузаргоҳи тагн.

Сарв чун меҳригӣ зери замин ҳисн гирифт,
Дари ҳиснаш ба саворони сағ(ар) бикшоед. *Ҳоқонӣ*

Дар ин асно хабар расид, ки Қайсари махзул
ба малози Ҷурд, ки сағре азим буд, бо сад ҳазор
савори ҷаррор муҷтамеъанд. «Равзат-ус-сафо»

2. марз, сарҳад, ҳудуд; заминни сарҳаддӣ.

Як кас аз лашкариён, ки номзади фалон сағр
аст, бе иҷозат ин ҷо омадааст. *Авфӣ*

Ба таъҷил сӯи Хуросон бояд рафт, то дар он сағри
бузург халале наҷафтад. «Таърихи Байҳақӣ»

САҒРОҚ *т.* سغراق кӯзан ҷуммақдори сафол ё чинӣ, уму-
ман кӯзан шароб.

Шароби саҳбон сағроқи ҷалол,
Толиби олои атбоқи камол. *Шоҳидӣ*

САҒРӢ *а.* سغرى 1. кафали асп, хар ва ғ.; 2. пусти кафали
асп, хар ва ғ., ки ош додашудааст ва барои пойафзор
ба кор меравад; 3. маҷ. саҳтрӯй, бешармӣ.

Ин чӣ сағриву чӣ рӯй асту чӣ кор,
Ки ба рӯзе андар ой чанд бор. *Румӣ*

САҚАЛОН|САҚАЛАЙН *а.* سقالن|سقالين *д.* инс ва чин; ола-
ми инсон ва олами чин.

Пояи минбари ӯ бӯсаму бар сар гирам,
Ки дар ин ноҳия сақалон ба Хуросон ёбам. *Ҳоқонӣ*

САҚАМ *а.* سقم беморӣ, касалӣ; нотобӣ; нодурустӣ.

Ҳам зи рангу ҳам зи набзу ҳам зи дам
Бу баранд аз ту ба сад гуна сақам. *Румӣ*

На фитна монду тааддӣ, на зулм монду ҷафо,
На сақам монду такаббур, на ҷавр монду ситам.

Бадри Чочӣ

САҚАНҚУР *ю.* سقنقور чонвари сузмормонанди обӣ ва
хушкӣ.

Чунон ба ёди ту дар хок метапам, гӯй
Ки дар муҳити амал моҳии сақанқурам. *Шоҳин*

САҚАР *а.* سقر дӯзах, ҷаҳаннам.

Самуми қаҳри ту бар лолазор агар гузарад,
Шавад ниҳебтар аз оташи сақар лола. *Восифӣ*

Оре, сафар агарчи қитъае аз сақар аст, гоҳе ин-
чунин ёвариҳо дорад. *Аҳмади Дониш*

САҚАТ *а.* سقط 1. вайрон, беҳуда, бефоида; ноқис, паст.

Машав чун меваҳои норасида,
Сақат ҳаргиз набошад чун гузида. *Носири Хисрав*

сақат шудан (*ё* гаштан) а) ноқис шудан, камъятибор
шудан.

Мӯй кушода, карда хай то ба чаман даромадӣ,
Шуд руҳи гул чу заъфарон, мушқу гулоб шуд сақат. *Ҳофиз*

б) афтодан, ғалтида мондан; мурдан (онд ба асп, хар
ва ғ., таҳқиран онд ба инсон).

Зи неруи хар ду дар он гирудор
Сақат гашт сад асп дар корзор. *Фирдавӣ*

Чанд ҷое чандон қаҳорпой сақат шуда буд ва
гандида, ки аз уфунат гузар мутааззир буд. *«Чомаъ-ут-таворих»*

Ин мисол овард Фиръавн аз ғалат,
То ки андар оби дарёе шуд сақат. *Румӣ*

2. маҷ. носазо, дашном, ҳақорат; сақат гуфтан
ҳақорат додан, дашном кардан.

Ҳама шаб бар ин ғусса то бомдод
Сақат гуфту нафрину дашном дод. *Савдӣ*

Гуфтиву рафти аз барам он чӣ ба ман хушам, вале
Беш аз ин марав ғалат, беш аз ин мағу сақат!

Шоҳин

САҚАТҲИММАТ سقطهمت пастҳиммат, беҳиммат.

Ва сақатҳиммат он кас бувад, ки қувватҳои бо-
тини вай мурда бувад. *Ибни Сино*

САҚИЛ I *а.* سقيل 1. вазнин, гарон; муқобили хафиф 1.

Насанҷида боре ба он сон сақил,
Ки аз сиқли он бишканад пушти пил. *Ҷомӣ*

Сурудгӯён булбул ба ҷоми бода шитофт,
Ғаҳе хафиф гирифтуну ғаҳе сақил кашид. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. номи писари яке аз подшоҳони Рум.

Абар майсара пури қайсар Сақил,
Абар маймана Қайсару кӯсу пил. *Фирдавӣ*

ҷарри сақил а) асбоби боло бардоштани борҳои ваз-
нин; б) маҷ. ранҷу азоб, саҳтӣ, душворӣ.

Маликроҷа... ба ҳазор ҳила ва ҷарри сақил
худо дар миёни хосахайли султон Фирузшоҳи
Борик гунҷонид. «Таърихи Фаршита»

САҚИЛ II *а.* سقيل сайқал додашуда, ҷилоёфта, ҷилонок.

Зи Парвин гушро иқди гуҳар баст,
Гирифт аз маҳ сақил оина дар даст. *Ҷомӣ*

САҚИМ *а.* سقيم 1. бемор, касал, мариз, ранҷур; оқиз,
дармонда.

Ҳоли худ пеши кӣ гӯям мани мискину ғариб,
Чораи ин зи кӣ ҷуям мани маҳҷуру сақим. *Заҳири Форъёбӣ*

Бурхонулмулкро чун чисм сақим буд, нафасгир шуда натавонист, гурехт. «*Таърихи Фариишта*»

2. нодуруст, хато.

Лоҷарам узре сақим бар забон оварда, фиристо-дагонро иҷозати мурочаат дод. «*Равзат-ус-сафо*»

Хабари сиххати бемори ту овард насим, Гарчи бовар накунад ақл хабарҳои сақим.

Салмони Соваҷӣ

САҚИРЛОТ ю.-а. سقرلات|سقرلاط матои нафисе, ки бештар ба ранги сурх ё кабуд будааст; як навъ матои зардӯзи, ки дар қадим онро дар Бағдод мебофтаанд.

Қошғариён суф ва сақирлот ва сонри нафис назди Муҳаммадшоҳ фиристода нисбати хешӣ қарор доданд. «*Таърихи Фариишта*»

САҚЛОБ||САҚЛАБ а. سقلاب|اصقلاب 1. наҷоди славянҳо; 2. мамлакатҳои славяннишин.

Зи Туронзамин то ба Сақлобу Рум
Надиданд як марзи обод бум. *Фирдавсӣ*

САҚЛОБИ||САҚЛАБИ سقلابى|اصقلابى мансуб ба Сақлоб, славяни.

Мардумонаш сафедпӯсту сурхмӯй бошанд ва бештар гурбачашм бошанд ҳамчун сақлобиён.

Носири Хисрав

Бонуи сурхмӯи сақлоби, —
Он ба ранг оташе, ба дил обе. *Низомӣ*

САҚЛОТ سقالات шакли кӯтоҳшудаи сақирлот.

Зи бас шақоик гӯй хазонадори фалак,
Ба гирди домани кӯҳсор мекашад сақлот. *Анварӣ*

САҚЛОТУН ю.-а. سقلاطون 1. ниг. сақирлот.

Гӯй, аламе аз сақлотуни сапед аст,
Аз боди ҷаҳанда мутаҳаррик шуда наҳмор.

Манучехрӣ

2. маҷ. кабудранг.

Чу аз ҳадиқа минон чархи сақлотун
Ниҳуфта гашт аломоти чатри оинагун. *Ватвот*

САҚМУНИЁ ю. سقمونيا шираи решаи гиёҳест, ки дар кӯҳҳо ва заминҳои санглох мерӯяд, барои муолиҷаи баъзе бемориҳои меъда ҳамчун дафъи кичча ва ғ. ба кор меравад ва талхмаза буда, исҳоли сафро меорад, сканомия; муқ. маҳмуда 2.

Ва чунон ки гӯянд, сақмуниё хунуки оварад.
Ибни Сино

Мағу шахд ширин, шакар фоик аст
Касеро, ки сақмуниё лоик аст. *Сағдӣ*

САҚО а. سقا ниг. саққо.

САҚОЛАТ а. سقالات вазнинӣ, гаронӣ.

Бад-ин сақолат [ки] дар ҷисми таркибии мост,
аз як фарсанг зиёда қодир бар машӣ набошем.

Аҳмади Дониш

САҚОЛИБА а. سقالبه ҷ. сақлоби||сақлаби.

Маҷмӯи туркону сақолибаву хазар ... аз насли
Ёфасанд. «*Равзат-ус-сафо*»

САҚОМ а. سقام беморӣ, касали; ранҷурӣ.

Ин табибони бадан донишваранд,
Бар сақоми ту зи ту воқифтаранд. *Румӣ*

САҚОМАТ а. سقامت беморӣ; бемор шудан.

Ё ба хона як табибе мушфике,
Қи кушодӣ аз сақомат муглақӣ ... *Румӣ*

САҚР а. سقر боз, шохин.

Гар ҳаме тарсонатад ҳар дам зи факр,
Ҳамчу кабқаш сайд кун, эй нарра сақр! *Румӣ*

САҚУТАР سقوטר номи қазирае дар уқёнуси Ҳинд (С-котра).

То ба талхӣ набувад шахди шахӣ ҳамчу шараф,
То ба хушӣ набувад сабри Сақутар чу шакар.

Фарридӣ

САҚУТАРӢ سقوטרى 1. мансуб ба Сақутар; 2. тиб. навъе аз дорун исҳоли, сабри сақутарӣ.

Руи беҳӣ кучо бувад марди заҳирро, ки худ
Вақти сукути қувваташ сабр хӯрад сақутарӣ.

Ҳоқонӣ

САҚФ а. سقف шифти хона, шифти қаср ва ғ.

Ду гунҷишк дар сақфи хона ошъёна сохта буданд.
«*Низори дониш*»

Қомати ҳамшуда бар қатъи ҳаёт аст далел,
Сақфи қошона агар бишканад, устун резад. *Шомаъ*

◇ сақфи марфӯъ сақфи баланд; киноя аз осмон.

Бад-ӯ байти маъмур маъмур гашт,
В-аз ӯ сақфи марфӯъ пурнур гашт. *Ҳоҷу*

сақфи сабз (ё нилгун) киноя аз осмон.

Ҳарифи дузахошомони мастем,
Қи бишқофанд сақфи нилгунро. *Шамси Табризӣ*

Пеш аз ин, к-ин сақфи сабзу тоқи мино барқашанд.
Манзари чашми маро абури ҷонон тоқ буд.

Ҳофиз

САҚӢ а. سقى обьёри, обдиҳӣ.

Ҳар сол як бор об аз чашма берун омада дарахт-ро сақӣ мекунад. «*Равзат-ус-сафо*»

САҚҚО||САҚО а. سقا обқаш, машқоб, обдиҳанда, касе, ки обро бо машқ мекашад, обпош.

Оби шахр ҳама саққоён оваранд аз Нил.

Носири Хисрав

Чунон гаштанд саққоёни фаррош,
Ба сони абри найсонӣ гуҳарпош. *Ҳозик*

САҚҚОЛ а. سققال сайқали, сайқалқунанда, хунарманде, ки қораш сайқал додани чизҳост.

Аз ҳеҷ санг оина натавон қард, агарчи саққолони
бисъёр мучтамеъ гарданд. «*Кашф-ул-маҳҷуб*»

САҚҚОӢ سقائى машқоби, обқашӣ, қору амали саққо.

Сабуи об бихарид ва саққоӣ пеш гирифт. *Авфӣ*

Он сол ӯ ба Қуфа бимонд, аз ҷиҳати он ки дигар
харче надошт, ба қори саққоӣ машғул шуд.

«Ҷомеъ-ул-тамсил»

САҲАР I а. سحر сапедадам, субҳидам, бомдод; ◇ мурғи саҳар булбул.

САҲАР II а. سهر беҳоби, бедорӣ; касалии беҳоби.

Аз пай дидаи фитна зи ғубори сипаҳаш.

Доруи хоб ба дафъи саҳар омехтаанд. *Ҳоқонӣ*

Ҳадди нисбён чунин намуд устод,
Саҳар аз инқитои хоб ниҳод. *Саной*

САҲАРА *a. سحره* **ч.** соҳир I.

Мавмун гуфт: Саҳара бар амсоли ин амр қудрат
надоранд. (I) «*Равзат-ус-сафо*»

Нақй аз ... фусаҳои саҳара аст. (I)
«*Ҳизонаи омира*»

САҲАРГАРД *گرد سحر* он кӣ пагоҳӣ гардиш мекунад.

Оҳам ба гулшане, ки саҳаргард мешавад,
Барги шугуфта барги гули зард мешавад. *Шавкат*

САҲАРГАҲ *که سحره* **ниг.** саҳаргоҳ.

САҲАРГАҲОН *سحرگاهان* **ниг.** саҳаргоҳон.

САҲАРГАҲӢ *گی سحره* **ниг.** саҳаргоҳӣ.

САҲАРГОҲ||САҲАРГАҲ *که سحره||سحره* ҳангоми субҳидам,
бомдод.

Дар саҳаргоҳ ҳама дар хоб бошанд.
Аҳмади Дониш

САҲАРГОҲОН||САҲАРГАҲОН *سحرگاهان||سحرگاهان* дар
хангоми саҳар, бомдодон.

Шӯридае, ки дар он сафар ҳамроҳи мо буд,
саҳаргоҳон наъра бизад ва роҳи бнёнбон гирифт.
Саъдӣ

Зи чаври кавкаби толеъ саҳаргоҳон чашмам
Чунон гирифт, ки Нохид диду Маҳ донист. *Ҳофиз*
ба саҳаргоҳон ҳангоми саҳар, бомдодон.

Деҳқон ба саҳаргоҳон, к-аз хона биёяд,
На ҳеч биёромату на ҳеч бипояд. *Манучехрӣ*

САҲАРГОҲӢ||САҲАРГАҲӢ *گی سحره||سحره* I. мансуб
ба саҳаргоҳ||саҳаргах.

Шамъи саҳаргахӣ агар лоф зи орази ту зад,
Хасми забондароз шуд, ханҷари обдор ку? *Ҳофиз*

2. саҳаргоҳон, вақти бомдод.

Нолаҳои дил саҳаргоҳӣ ки ғайри дуди ох,
Нест мумкин сайқали оинаи мақсуди мо. *Махфӣ*

САҲАРХЕЗ *سحرخيز* он кӣ барвақт аз хоб меҳезад.

Ба худо, ки чуръае деҳ ту ба Ҳофизии саҳархез,
Ки дуои субҳгоҳӣ асаре кунад шуморо. *Ҳофиз*

◇ мурғи саҳархез булбул.

САҲАРХОН *سحرخوان* дар вақти саҳар хонишкунанда;

◇ мурғи саҳархон булбул; қумрӣ; хурӯс.

Ҳар субҳ хитобе кунадам мурғи саҳархон,
Чун оташи ваҷдаш ҳама дар болу пар афтад.
Бадри Чочӣ

САҲАРӢ *سحری* I. мансуб ба саҳар.

То кард бино чашми ту бедодгариро,
Оташ ба дил афтод насими саҳариро. *Махфӣ*

2. саҳаргоҳон, ҳангоми саҳар, бомдодон.

Душ рафтам саҳарӣ суи гулистон, Имло,
Нест мурғе, ки ба ёди қади болон ту нест. *Имло*

САҲБО *a. صهبا* I. муаннаси асҳаб; 2. шароби ангурии
монл ба сурҳӣ, маи сурхтоб.

Бад-у гуям: Ба қони ту, ки бе ту, эй ҳаёти қон,
На шодам мекунад ишрат, на мастам мекунад саҳбо.
Шамси Табрезӣ

Соқӣе, хез, ки омад ба тамошо гули сурх,
Боғ шуд базму қадаҳ лолаву саҳбо гули сурх.
Мушфиқӣ

саҳбо кашидан май хӯрдан.

Дил аст ин ки аз ашк саҳбо кашид,
Дил аст ин ки аз нола боло кашид. *Бедил*

3. маҷ. пиёлаи шароб.

Амиро, хисраво, шоҳо, ҳамоно аҳд кардастӣ,
Ки ганҷеро барафшонӣ чу бар каф-бар ниҳӣ саҳбо.
Фарруҳӣ

Ҳазор обиду зоҳид ҳамешавад майнӯш
Ба маҳфиле, ки ту гири ба даст саҳборо. *Туграл*

САҲВ I *a. سهو* хато, иштибоҳ.

Ҳеч шақку саҳв дар он нест. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
Ту амири мурғонӣ ва ман аз хироҷгузорони ту
ва аз монанди мо ҳамвора саҳве бармезанад.
«*Низори дониш*»

САҲВ II *a. صحو* хушбӯршавӣ; хушбӯрӣ, бартараф шудани
мастӣ.

Чумлаи заррот дар вай маҳв шуд,
Олам аз вай маст гашту саҳв шуд. *Румӣ*

Хоб чандон ки маҳв мегардад,
Мижа оғуши саҳв мегардад. *Бедил*

САҲВА *a. سهوه* пушти асп, қон нишастӣ савора дар
пушти асп.

То ба зини зарн хуршед музайян бошад
Саҳваи чармаи бадроми зарандуданнон.
Бадри Чочӣ

САҲВУЛҚАЛАМ *a. سهو التلم* хато дар навишт.

Чӣ лутф аст ин ки фармудӣ, магар сабулқалим
будат,

Чӣ ҳарф аст ин ки овардӣ, магар саҳвулқалам кардӣ.
Саъдӣ

САҲЕҲ *a. صحيح* I. дуруст, рост.

Ҳабари васл, к-аз ту дод расул,
Хуш ҳадис аст, гарчи нест саҳеҳ. *Чомӣ*

Дар қатли мо ба наргиси худ маслаҳат мабин,
К-андешаи саҳеҳ набошад сақимро. *Соиб*

2. тандуруст, солим.

Одам назар кард, аҳволи эшонро мутафовит дид:
ғаниву фақир ва қавиву заиф ва саҳеҳу сақим ва
шачеу карим. «*Хористон*»

Ин миқдор нафақа бо эшон басанда бошад, аммо
он ки саҳеҳу солим ва аз дасту забонаш нафъе онд-
шаванда аст, ўро ҳеч дар байтулмаол ҳақке нест.
Аҳмади Дониш

Ҳавон он саҳеҳ аст ва насими он шифои алил.
Авфӣ

САҲЕҲУЛАЪЗО *a. صحيح الاعضا* солимбадан, тандуруст.

Чун зоҳид духтарро бидид, ҳайрон монд, ки он
духтар чун товуси маст дар болон тахт саҳеҳулаъзо
нишаста буд. «*Чомеъ-ут-тамсил*»

САҲЕҲУННАФС *a. صحيح النفس* солим, тандуруст.

Беморӣ аз вай зоил шуд ва саҳеҳуннафс бархост.
Чомӣ

САҲЕҲУТТАБЪ *a. صحيح الطبع* солимтабъ, дурустабъ,
соҳиби табъи мавзун.

Аммо шоир бояд, ки салимулфитра, азимулфикра, саҳеҳуттабъ, чайидурравия, дақиқунназар бошад.
Низомии Арӯзӣ

САҲИБОЛО سەھىبولا ростқомат; мавзунқомат, хушқомат; маҷ. маъшуқа.

Чуйҳо бастаам аз дида ба домон, ки магар
Дар канорам бинишонанд саҳиболое. *Ҳофиз*

сарви саҳиболо а) сарви баланд; б) *киноя аз ёри мавзунқомат.*

Мешукуфтам зи тараб з-он ки чу гул бар лаби чуй
Бар сарам сояи он сарви саҳиболо буд. *Ҳофиз*

САҲИЛ а. سهيل 1. шеҳаи асп, овози асп.

Саҳили заминсунбаи тозиён
Ба моҳӣ расонда замиро миён. *Низомӣ*

Аз саҳили аспон ва наъраи саворон фалак пунба
дар гӯш кард. «*Равзат-ус-сафо*»

2. бонг, наъра.

Даромад сипоҳу баромад ба моҳ
Саҳили саворону гарди сипоҳ. *Ҳочу*

САҲИМ а. سهيم хиссанок, шарик, саҳмдор.

Ўро дар мулки худ шарик ва саҳим гардонид.
«*Равзат-ус-сафо*»

Ҳам дар қаҳон зи қадду падар ҳафт ёдгор,
Ҳам дар салоҳи мулк саҳими бародар аст. *Муиззӣ*

САҲИФА а. صحيفه сафҳа, як рӯи варақ, як рӯи варақи навишта.

Абъёт аз сафина чу симоб шуд равон,
Таҳрир аз саҳифа чу хуноб шуд равон. *Сайидо*

◇ **саҳифаи гул** варақи гул, гулбарг.

Булбуле дид нолон, ки рӯй дар саҳифаи гул ме-
молид. «*Анвори Суҳайлӣ*»

саҳифаи дил *киноя аз сина; дил.*

Нанавиштаст бар саҳифаи дил
Сарҳате чуз тапидани бисмил. *Бедил*

саҳифаи масқул *киноя аз равшани рӯз.*

Субҳ омаду саҳифаи масқул баркашид,
В-аз осмон шамомаи кофур бардаמיד.

Шамси Табрэзӣ

саҳифаи мино *киноя аз осмон.*

Бар ин саҳифаи мино зи хоман хуршед
Нигошта суҳане хуш ба оби зар дидам.
«*Таърихи Фаршита*»

САҲИҚАД سهىقد рост, мавзунқомат, хушқомат.

Ҳазор шуқр кунам давлати муайядро,
Ки дод боз ба ман дилбари саҳиқадро. *Муиззӣ*

САҲИҚОМАТ سهىقامت *ниг. саҳиболо.*

Дар ин чаман чу дарояд хазон ба яғмой,
Раҳаш ба сарви саҳиқомати баланд мабод. *Ҳофиз*

САҲЛ I а. سهل 1. осон; *муқобили саъб* 1.

Ва чун роҳи эшон наздик ва саҳл аст, ҳар сол
се бор биёянд. *Носири Хисрав*

Ошиқонро на гулу боғу баҳор аст ғараз,
Ҳама саҳл аст, ҳамина сӯхбати ёр аст ғараз. *Ҳилолӣ*
саҳл шудан осон шудан.

Ба нармӣ шавад саҳл кори дурушт,
Тавон шӯълаи оташ аз об кушт. *Шодӣ*

2. муҳаққар, ночиз.

Чони ман саҳл аст, чони чонам ўст,
Дардманду хастаам, дармонам ўст. *Румӣ*
Қадди ҳамидаи мо саҳлат намояд, аммо
Бар чашми душманон тир аз он камон тавон за
Ҳофиз

3. кам, андак; чузъӣ; ғайри муҳим.

Ва он ки ба саҳл қаноат накунад, кулфат ва таш-
виш бештар барад. *Аҳмади Дониш*

Пас касе, ки сухани ростии саҳлро ба подшоҳ
аз тарс арз натавонад кард, чӣ гуна у мутасадди
амри вазорат мешавад? *Аҳмади Дониш*

4. имконпазир, мумкин, раво.

Қозӣ гуфт: Ҳамеша мо дар сояи инояти хали-
фаем, агар лаҳзае дар офтоб равам. саҳл бошад.
Аҳмади Дониш

◇ **саҳли мумтанеъ** *адш.* сухани мансур ва манзуми
осонфаҳми баландмазмун, ки дар зоҳир гуфтани ам-
соли он осон намояд ҳам, вале хеле мушқил аст.

Ва агар шоир бошӣ, қаҳд кун, то суҳанат саҳли
мумтанеъ бошад ва бипарҳез аз сухани ғомиз.

«Қобуснома»

[Шеърӣ Қамолӣ Хучандӣ] дар эроди амсол ва
ахбор, баҳрҳои сабук бо қофияҳо ва радифи ғарбӣ
саҳли мумтанеъ намост. *Ҷомӣ*

саҳл гирифта сабук доништан, аҳамият надодан, му-
ҳим нашуморидан.

Чу кам хурдан табиат шуд касеро,
Чу саҳтӣ пешаш ояд, саҳл гирад. *Саъдӣ*

саҳл дидан осон шумурдан, аҳамият надодан, кам
дидан.

Гарчи бесомон намояд кори мо, саҳлаш мабин,
К-андар ин кишвар гадоӣ рашки султони бувад.
Ҳофиз

САҲЛ II а. سهل замини ҳамвор; саҳлу чабал замини
ҳамвор ва кӯҳхо; пасту баланд.

Ҳашамаи номаҳсураш ба атрофи саҳлу чабал
муҳит гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

Мар-варо рӯ дар сафо буд аз азал,
Саъи у машқур дар саҳлу чабал. *Ҷомӣ*

САҲЛГИР سهلگیر беларво, мусоҳилакор, хунсард, осон-
гир.

Бештар асрори подшоҳ аз мардумони ҳаззол ва
саҳлгир берун равад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

САҲЛГУЙ سهلگوى мулоимсухан, нармгуфтор.

Бо мардуми саҳлгӯй душвор мағӯй,
Бо он ки дари сулҳ занад, ҷанг мағӯй. *Саъдӣ*

САҲЛӢ I سهلى 1. осонӣ; 2. мулоимӣ, мулоимрафторӣ;
хушмуомилагӣ.

Чу пархош бинӣ, таҳаммул биёр,
Ки саҳлӣ бибандад дари корзор. *Саъдӣ*

ба саҳлӣ а) ба осонӣ, осон; б) ба мулоимӣ, ба му-
лоимат.

Саҳл гириш, то ба саҳлӣ вораҳӣ,
Ҳам раҳӣ аз роҳу ҳам ёбӣ савоб. *Шамси Табрэзӣ*

САҲЛӢ II سهلى мансуб ба саҳл II.

Яманро шаҳрҳои бисёр аст ва хуштар аз ҳама
қаҳон аст, зеро ки ҳам чабалист ва ҳам баҳрист
ва ҳам баррист ва ҳам саҳлӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

САҲМ I *سهم* 1. тарс, ваҳм, бим.

Чун дид бар камони ту ҳосид сиҳоми ту,
Аз саҳми он сиҳом дуто гашт чун камон. *Манучехрӣ*

Соикәе биәмад аз осмон, ки аз ҳавли он бонг ва
саҳми он ҳама биәфтоданд ва бимурданд.

«Табрихи Табарӣ»

Халке афканда сипар аз саҳми тири уву ман,
То нагардад монен тираш, сипар афкандаам. *Ҷомӣ*

2. воҳимаангезӣ; ҳайбат.

Саҳми он мори сиҳи зишту зафт
Чун бидид, он дардҳо аз вай бирафт. *Румӣ*

Набошад агар боғбон саҳми боғ,
Шавад мева тороҷи гунҷишқу зоғ. *Ҳотифӣ*

◇ саҳми бурут боди бурут; савлат ва ҳайбат, сало-
бат.

Мухтасибро намонд саҳми бурут,
Риши қозӣ кунед майполой. *Ҷомӣ*

САҲМ II *а. سهم* тир, тире, ки бо камон андохта меша-
вад.

Роҳ пур аз ситора шуд, ханҷари ӯ чу барқ зад,
Худ қамари дупора шуд, саҳм чу дар камон гирифт.

Бадри Чоӣ

Бароқ низ саҳме ҷонситон дар хонаи камон ни-
хода ба тарафи Аҳмад афканд. *«Равзат-ус-сафо»*

Саҳми ғадре, ки аз камони дустӣ кушоянд, ҷой-
гиртар ояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

САҲМ III *а. سهم* баҳра, ҳисса, насиб.

Вазири кул... саҳми аскаррияро ба вазири харҷ
супорад. *Аҳмади Дониш*

САҲМГИН||САҲМГАН *سهمگين|سهمگين* тарсовар, хавфнок,
даҳшатангез, воҳиманок.

Суй рӯд бо корвоне гашан,
Заҳобе бад-ӯй андарун саҳмган. *Абӯшақури Балхӣ*

Саҳмгин обе, ки мурғоби дар ӯ эмин набудӣ,
Камтарин мавҷ осӣсанг аз канораш даррабудӣ.

Саъдӣ

Ногоҳ табле овехта дар паҳлӯи дарахт дид, ки
аз расидани шохӣ дарахт овози саҳмгин аз он омадӣ.

«Нигори дониш»

Ва Мокони Қокӯй ба Рай ва Қухистон исъён
кард... Нӯҳ ибни Мансур битарсид, аз он ки ӯ мар-
де саҳмгин ва кофӣ буд. *Низомии Арӯзӣ*

САҲМГИНРҮЙ *سهمگين روى* даҳшатнок, зишт ва нафрат-
овар.

Туру саҳмгинрӯй пиндоштанд,
Ба гармоба-дар зишт бингоштанд. *Саъдӣ*

САҲМНОҚ *سهمناک* ниг. саҳмгин.

Овози ӯ чунон баланд ва саҳмноқ буд, ки аз ҳафт
пушта мегузашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Буд сарҳанге аз наҷоди бузург,
Тунд чун шеру саҳмноқ чу гург. *Низомӣ*

САҲМУЛҒАЙБ *а. سهم الغيب* ниг. саҳмуссаодат.

Нихони ҳол нопадост бар ту,
Ки саҳмулғайб дар толеъ фитодат. *Ҳоқонӣ*

САҲМУССАОДАТ *а. سهم السعادت* маншан давлат ва бахту
икбол (аз рӯи ситорашиносии қадим).

Ин бандаро аҷузае буд... ва миёни эшон ҳеҷ
буъде набуд, пас саҳмуссаодат ва саҳмулғайб бад-
-ин иллат ҳар ду бар дараҷан толеъ уфтода буданд.
Низомии Арӯзӣ

САҲН *а. صحن* 1. майдон, соҳат, рӯй.

Пайкари раённон зарринболи симиношён
Саҳни саҳро симгун мекарду заррин — қуҳсор.

Убайди Зоконӣ

2. рӯй ва сатҳи хона, ҳавлӣ, боғ ва ғ.

Сари зӯлфи сумансон ту товус аст, пиндорӣ,
Ки пой баста медоранд дар саҳни гулистонаш.

Қамолӣ Хучандӣ

Дидам соҳате васеъ ва саҳне рафеъ ва иморати
олия аз атроф бардошта. *Аҳмади Дониш*

саҳни мадраса а) рӯи ҳавли мадраса; б) майдони
сангфарши пеши мадраса.

Дар ин асно ҳабар оварданд, ки... амир... аз
роҳ, яъне аз тахти саҳни мадрасан Қуқалтош ме-
гузарад. *Садрӣ Зиё*

3. лаълӣ; табақи калон.

Нони гарму саҳни ҳалвои асал
Бурд он ки дар савобаш буд амал. *Румӣ*

Аз он ҷумла... як сад саҳн ва косан фағфурӣ,
ки дар сари кори шохон ба ҳам намерасид, буданд.

«Табрихи Фаршита»

саҳни полуда табақи полуда, зарфи полуда.

Саҳни полуда чунон ҳеш мутарро карда,
Ки гарав мебарад аз ҳусн зи саҳни гулзор.

Абӯсӯҳоқи Атғима

◇ аз саҳни амал фарши хуррамӣ навистан киноя аз
аз шодӣ ва сурур бе баҳра мондан, хафа ва навмед
шуда мондан.

Дилам зи саҳни амал фарши хуррамӣ бинвишт.
Фаррухӣ

САҲНА *а. صحنه* шакл, рӯй ва сурати инсон, афту баша-
ра.

Пас даст бар набзи ӯ ниҳодам, қавӣ ёфтам ва
рангу рӯй ҳам бар ҷой буд ва аз умурӣ ашара беш-
тар мавҷуд буд чун: имтилоъ ва қувват ва мизоҷ
ва саҳна ва син ва фасл... *Низомии Арӯзӣ*

САҲОБ *а. سحاب* абр.

Агар бархезад аз дарёе саҳобе,
Ки резад бар лаби ҳар ташна обе... *Ҷомӣ*

Тухми уммеде, ки андар мазраи меҳру вафо
Кишта будам, аз саҳоби ноумедӣ жола зад.

Туғрал

◇ ибни саҳоб киноя аз борон.

САҲОБА *а. صحابه* 1. ҳамсӯҳбатон, ёрон, бустон; 2. д.
ҳамсӯҳбатон ва ҳамкорони Мухаммад.

САҲОБИ I *سحابى* мансуб ба саҳоб.

Рашҳае аз он амвоҷ бар ин ташнаи мазраи та-
манно бизоати саҳобӣ карда, решан хушкмағзи
калам гули чорбарги ин рубой ба арзи шуқуфтагӣ
оварда. *Бедил*

САҲОБИ II *а. صحابى* д. қасе, ки ҳамсӯҳбат ва ҳамкори
Мухаммад будааст.

Хушёр кучо донад мар-шодии мастонро,
Бӯҷаҳл чаро донад Бӯбакри саҳобиро?

Шамси Табретӣ

САҲОИФ *a.* صحايف *ҷамъ* 1. ҷ. саҳифа.

Ё қаламро заҳра бошад, ки писар
Барнависад бар саҳоиф з-он хабар. *Румӣ*

2. *маҷ.* ҷузъҳо, ҷузъҳои китоб; ҷилдҳо.

Аз саҳоиф(и) маснавий ин панҷум аст,
Дар буручи чархи ҷон чун анҷум аст. *Румӣ*

САҲОРӢ *a.* صحارى ҷ. саҳро.

Муддати салтанати Бозбаҳодур ... чи дар билоду
куро ва чи дар саҳориву ҷибол ҳафтдаҳ сол ва кас-
ре буд. (1) «*Таърихи Фарошита*»

САҲРО *a.* صحرا 1. дашти беобу алаф, биёбони бедолу
дарахт, ҷул.

Ба мавзее аз саҳро фурумад ва он ҷо об набуд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Аз ғами Лайли ба саҳрон муҳаббат дасти шавк
То қиёмат бар сари Маҷнун фишонад хокро.

Маҷфӯ

2. атрофи шаҳр, боғу бӯстонҳои беруни шаҳр.

Саҳрову шаҳр хонаи рӯбоҳ гаштааст.
Дар кӯҳу беша шеру паланге намондааст. *Сайидо*

Маъмур-халифа бо Яҳъён Ақтам, ки қозилол-
кузоти Бағдод буд, ба тамошони саҳро мерафтаид.

Аҳмади Дониш

◇ **саҳрон** адам олами нестӣ.

Танг шуд бар ошики бехонумон шаҳри вучуд,
Баъд аз ин худро ба саҳрон адам хоҳад кашид.

Ҳилолӣ

(*ин*) **саҳрон** зулмат *киноя* аз дунё.

Дар ин саҳрон зулмат гашта гумроҳ,
Чароғи фазли ту хоҳем ҳамроҳ. *Бабриш Каширӣ*

саҳрон маҳшар *д.* майдони қиёмат.

Касе дид саҳрон маҳшар ба хоб,
Миси тафта руи замин з-офтоб. *Саъдӣ*

саҳрон қиёмат *д.* ҷое, ки гуё растохез воқеъ мегар-
дад; замини Байтулмақаддас, ки дар Фаластин аст.

Хоки кӯи ту ба саҳрон қиёмат фардо,
Ҷама бар фарқи сар аз баҳри муқофот барем.

Ҳофиз

САҲРОГАРД صحراگرد он ки дар дашту биёбон мегардад,
биёбонгард.

Чаро, эй гирдбод, имрӯз мегардӣ зи дунболам?
Зи худ рам кардаам, Маҷнун саҳрогардро монам.

Сайидо

САҲРОНАВАРД صحرانورد саҳро тайқунанда, биёбонгард,
сайёҳи биёбонгард.

Ману чанд солуки саҳронавард
Бирафтем қосид ба дидори мард. *Саъдӣ*

Саҳронавард бош ҷу Маҷнун хоксор,
Худро фидои дилбари ширинфасона соз. *Имло*

якрони саҳронавард аспӣ тездав, аспӣ даштпаймо,
аспӣ пурзӯр.

Ба ҷону дили пур зи андӯху дард
Ҷамеронд якрони саҳронавард. *Шодӣ*

САҲРОНАВАРДӢ صحرانوردى саҳротайқунӣ.

Дар ишқи мижғони санам саҳронавардиҳо кунам,
Дорам ба по хоре аҷаб, дар пой дил хори дигар.

Ҳилолӣ

Ба саҳронавардӣ эҷ бас ҳу гирифт,
Чароғи рам аз ҷаши оху гирифт. *Бедил*

САҲРОНИШИН صحرائشين 1. кучманҷӣ; бодиягард, саҳро-
гард.

Чӣ хуш гуфт Бахроми саҳронишин,
Чу якрони тавсан задаш бар замин. *Саъдӣ*

2. *ба шакли ҷамъ* саҳронишинон маҷ рустаниҳо, на-
бототи дашту биёбон.

Зи саҳронишинени навхоста.

Ҷама дашт ҷун ҷаннаи ораста *Ҳоҷу*

САҲРОРАВ صحراوارو саҳрогард, биёбонӣ, бодиянишин, кӯ-
манҷӣ.

Курди саҳрорави биёбонӣ
Чун аз ӯ ёфт он таносси ... *Низомӣ*

САҲРОРАВӢ صحراواروى саҳропаймоӣ, саҳрогардӣ; ба саҳро
рафтан.

Агарчи давлати кайхисраӣ дошт,
Чу мадхушон сари саҳрорави дошт. *Низомӣ*

САҲРОӢ صحرائى мансуб ба саҳро; биёбонгард; биёбонӣ.
маҷ. ваҳшӣ. мардумгурези биёбонгузин.

Мекашвид аз доғи савдоят хирадмандон шаҳр,
Он ҷи Маҷнун биёбонгарди саҳрон кашид.

Ҳилолӣ

САҲУРӢ/СУҲУР *a.* سحور *д.* вақти пеш аз дамивани субҳ
ки мусулмонон дар мохи рамазон барои рӯзагирӣ охири
бор хӯрок хӯрда метавонанд.

Шабам ҷу рӯзи қиёмат ба ғайри ҷилваи ту,
Дилам саҳури ту хоҳад, саҳар ҷӣ суд кунад.

Шамси Табрези

САҲУРӢ سحورى *д.* хуроке, ки дар мохи рамазон саҳа-
гоҳон меҳӯранд; **саҳурӣ** задан саҳур хӯрдан, саҳарӣ
хӯрдан.

Ними шаб мезад саҳуриро ба ҷид,
Гуфт уро қоиле, к-эй мустабид!

Аввало вақти саҳар зан ин саҳур.

Ними шаб набвад гаҳи ин шарру шӯр. *Румӣ*

САҲӢ سهى 1. рост, баланд; **сарви саҳӣ**, **саҳӣ сарв**
а) сарви рост ва баланд, сарви рострафтагӣ зебо; сарв
наврас.

Чунон номвар гум шуд аз анҷуман,
Чу аз бод сарви саҳӣ аз ҷаман. *Фирдавсӣ*

Дуто шуд саҳӣ сарви ораста,
Қадевар шуд аз соя бархоста. *Низомӣ*

Мақун ба сарви саҳӣ нисбати дарахти қадаш,
Зи сарв кай гули сурӣ ба бор меояд.

Хисрави Деҳлавӣ

б) *киноя* аз қадди рост, қомати рост.

Ба дил з-андӯх будаш бори анбӯх,
Саҳӣ сарваш хамид аз бори андӯх. *Ҷомӣ*

в) *киноя* аз ёр, маҳбуба.

Саҳӣ сарве, ки бошад дар нишастан дил замини ӯ.
Мабинод офати тағйир вазъи дилнишини ӯ. *Савдо*

2. номи зани Эраҷ, ки писари хурди Фиредун буд.
Зани Эраҷи неқпайро Саҳӣ,

Кучо бурад Суҳайлаш ба хубӣ раҳӣ. *Фирдавсӣ*

САҲҚ *а.* سحقی соидан, кўфтан, реза кардан.

Аз садафи он чашма гирад ... ва онро саҳқ карда бо марақ бихурад, аз он заҳмати чоңгудоз раҳой ёбад. «*Равзат-ус-сафо*»

САҲҚОР *а.* سحار бисъёр сеҳру чоду кунанда соҳар, чодугар.

Чашми Саъдӣ ба хоб бинад хоб,
Ки бибастӣ ба чашми саҳқорат. *Саъдӣ*

САҲҚОФ *а.* صحاف чузъбанд ва муқовакунамаи китоб, чилдсоз.

САҲЧ *а.* سحج 1. хорошидани пўст; 2. тиб. хорошида шу дани рўла.

Баъзе аз амъои ӯ реш шуд ва иллати саҳч ба куланч мунзам гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

САЧАНЧАЛ *а.* سچنچل оина.

З-охани хиндӣ ба ишқи теғи ӯ
Чиниён чинӣ сачанчал кардаанд. *Ҳоқонӣ*

Эй Зайнулобидини Муртоз, чаро дар тасфияи дил риёзат намекаши ва тасқили сачанчали ботин на-намоӣ? *Восифӣ*

САЧДА *а.* سچده 1. пешонӣ ба замин ниҳодан, сар ба замин гузошта, таъзим кардан.

Саҷда ғайр аз Қабъан кўят намешояд маро,
Кофирам, гар чуз бар ин дар сар фуру ояд маро.
Шамси Фахрӣ

2. *д.* ҳафт узви бадани худро (пешона, ду кафи даст, ду сари зону, ду шастангушти поро) ба замин ниҳода, зикрҳои муқаррарро гуфтани намозхон; **саҷда бурдан** (*ё овардан*) таъзим кардан; *маҷ.* пешонӣ ба замин ниҳода изҳори таслим намудан.

Гуфтам, ки туро, эй маҳ, аз тобиши рӯи ту
Зӯҳра бибарад саҷда чун бандаву чун кеҳтар.
Шамси Табретӣ

Чун бидид аз худ бурун он морро,
Саҷда овард он никукирдорро. *Румӣ*

саҷда ба ҷой овардан саҷда кардан, аз рӯи аҷзу инкисор ва изҳори итоат пешонӣ ба замин ниҳодан.

Яке аз мулук ба дидани дарвеше рафт, он дарвеш филҳол саҷда ба ҷой овард. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»
саҷдан шукр овардан шукр кардан, сипосгузорӣ намудан.

Бар дари майхона Исмаат саҷдаи шукр оварад,
Гар кунад соқӣ дар он соат қабули тоаташ.
Исмаат

САЧДАГОҲ||**САЧДАГАҲ** سچده گاه||سچده گاه ҷои саҷда кардан, ҷои сар ба замин ниҳодан; ибодатгоҳ, масҷид, меҳроб.

Рафт дар масҷид, суи меҳроб шуд,
Саҷдагоҳ аз ашқи шаҳ пуроб шуд. *Румӣ*
Чун ки замин саҷдағаҳи рӯи туст,
Чашман хуршед заминшӯи туст. *Хисрави Деҳлавӣ*

САЧИ(Й)Я *а.* سچيه сиришт, табиат; хислат, хулқ.

На муқтазои хирад бошаду сачийяи ақл,
Ки дўстро бигузорову хасро бибарӣ. *Ҷомӣ*

САЧН *а.* سچن зиндон, маҳбас.

САЦЪ *а.* سجع 1. овози парандаҳои хушовоз, ҳамчун булбул ва кумрӣ.

Симоъи аҳли дил овози нолаи Саъдист,
Ҷӣ ҷои замзаман андалебу саҷъи ҳамом. *Саъдӣ*
Бар атрофи гулшан кашӣ ҷоми равшан
Ба саҷъи қамориву савти анодил. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* суруд ва наъма.

Ҳар ду [кабутар] ... гоҳу беғоҳ ба алҳони рӯҳ-афзо саҷъҳои гуногун тартиб доданди.

«Анвори Суҳайлӣ»

3. *адш.* сухани қофиядор, дар наср овардани калимаҳои ҳамвазну ҳамоҳанг.

Бинги Саҷода ... зани фасеҳа буд ва сухан ба саҷъ гуфтӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

саҷъи байт *адш.* қофияи дохили байт, қофияе, ки ғайр аз қофияи охири байт дар байни он меояд, ҷунончи дар байти зерин:

Дар рафтани ҷон аз бадан гуянд ҳар навъе сухан,
Ман худ ба чашми хештан дидам, ки чо нам мера-вад. *Саъдӣ*

САЧЧИН *а.* سچين чуқуртарин ҷар; *д.* қаъри дўзах.

Юсуфи мулк туй, душмани ту дар сичи аст,
Лекин он сичи чу беҳтар нигарам, — саҷчин аст.
Муизӣ

САЧЧОДА *а.* سچاده ҷойнамоз, мусалло.

Саҷчода ба як пиёла май бифрўшем,
В-ин шишан ному нанг бар санг занем. *Хайём*

САЧЧОДАНИШИН سچاده نشين 1. он ки ҳамеша бар рӯи саҷчода меншинад ва намоз меҳонад; 2. *маҷ.* шайх, порсо, зоҳид.

Саҷчоданишине, ки муриди ғами ӯ шуд,
Овозааш аз хонаи ҳаммор баромад. *Саъдӣ*

САЧЧОДАПАРАСТ سچاده پرست он ки бисъёр намоз меҳонад; зоҳид, шайх.

Он қавм, ки саҷчодапарастанд, харанд,
Зеро ки ба зери бори солус-даранд. *Хайём*

СЕ I سه шумораи миқдорӣ адади 3 (۳); се даҳ ей.

Се даҳ сол аз умри ман даргузашт. *Ҳоҷу*
◇ **се вақт** се замон, яъне гузашта, ҳозира ва оянда.
Ӯ шоҳи се вақту ҷор миллат,
Бар шоҳ мадеҳҳо бибандам. *Ҳоқонӣ*
се уқнум асли ҳар чиз; дар дини аҳли насоро (христиёнҳо) падар, писар ва рӯҳи муқаддас.

СЕ II *а.* سه номи ҳарфи панҷуми алифбои арабии тоҷикӣ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 500 баробар аст.

СЕБ سيب 1. дарахти мевадори маълум, ки меваи хуштаъми гуворо дорад; 2. меваи он дарахт; ◇ **себи занох** (*ё занухдон*) киноя аз зақан, ғабғабаи маҳбуба, ки ба себ монанд аст.

Мабин ба себи занухдон, ки чоҳ дар роҳ аст,
Кучо ҳамеравӣ, эй дил, бад-ин шитоб кучо? *Ҳофиз*
Онҳо, ки васфи меваи фирдавс мекунанд,
Аз нахли ҳусн себи занухдон наҷиданд. *Соиб*
себи симин киноя аз зақан, зери манаҳи маҳбуба.

Кучо он себи симин аз тачаллӣ
Фишонда меваҳои шохи тубӣ. *Бадрийи Кашмирӣ*

СЕКӢ *سيکي* *шакли кӯтоҳшудаи сеякӣ.*

Секие даҳ ба хона вом шудааст,
Панҷ аз он хула, панҷ аз он мола. *Сӯзанӣ*

СЕЛ *سيل* *ниг. сайл.*

СЕЛА *سيله* рама, галаи чорпоён; гурӯҳи ҳайвонот.

Ба боғ-андар кунун мардум набуррад маҷлис аз
маҷлис,
Ба роғ-андар кунун оху набуррад села аз села.
Фарруҳӣ

СЕЛБОР *سيل بار* *ниг. сайлбор.*

СЕЛҶОҶ *سيل گاه* *ниг. сайлҷоҳ.*

СЕЛОБ *سيلاب* *ниг. сайлоб.*

СЕЛОБКАНД *سيلابکند* *ниг. сайлобканд.*

СЕЛОВАРД *سيل آورد* *ниг. сайловард.*

СЕЛРАФТОР *سيل رفتار* *ниг. сайлафтор.*

СЕЛӢ *سيلي* *ниг. силӣ.*

СЕОӢ *سه آئي* *сегонағӣ.*

Ва сеони ин илмҳо аз қибали он аст, ки чизҳо
аз се қисм берун наоянд. *Ибни Сино*

СЕПАР *سپار* сепарра, он ҷӣ се парра дорад; хаданги се-
пар тирн сепарра.

Хаданги сепар карда з-оҳан гузор,
Чу мурғи душар бар сари марғзор. *Низомӣ*

СЕР I *سير 1* мустанғӣ аз хӯрок, касе, ки нав хӯрок хӯр-
дааст ва дигар майли хӯрдан надорад; *муқобили гурусна-*

Эй сер, туро ноини ҷавни хуш нан(а)мояд,
Маъшуқӣ ман аст он ки ба наздики ту зишт аст.
Саъдӣ

Ишками сер ҷӣ парвон ишками гурусна дорад.
Зарбулмасал

2. бисъёр, фаровон; кофӣ, ба дараҷаи қаноатбахш;
сер гаштан аз *касе, чизе* *ниг. сер шудан;*
сер дидан бисъёр дидан, ба дараҷаи қаноатбахш ди-
дан.

Рӯн махпайкари ӯ сер надидему бирафт. *Ҳофиз*
Бош, то талғати неқӯи туро бидам сер,
Бинишин, корн дигар бо ту надорам, бинишин.
Савдо

сер кардан қонеъ гардонидан; қаноатманд намудан.

Гадоро кунад як дирам сим сер,
Фиредун ба мулки Аҷам нимсер. *Саъдӣ*
Шоҳро он бахона сер накард,
Лек бевақт ҷанги шер накард. *Низомӣ*

сер омадан аз *чизе* безор шудан, ба танг омадан, дил-
гир шудан.

Ҳама аз вай сер омаданд, иттифоқ карданд бар
он ки ӯро халъ кунанд ва дигаре нишонанд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

сер шудан (*ё гаштан*) аз *касе, чизе* а) қаноат ҳосил
кардан аз бисъёр дидани касе ё фаровонии чизе.

Биё, соқӣ, он шарбати дилпазир,
Ки аз дидани ӯ шавад ҷашм сер... *Сайидо*

б) безор шудан, ба танг омадан аз чизе.

Зи парру зи пайкони килки ту шер
Ба рӯзи бало гардад аз ҷанг сер. *Фирдавӣ*

Чу нармӣ кунӣ, ҳасм гардад далер,
Ва гар хашм гири, шаванд аз ту сер. *Саъдӣ*
сер шудан (*ё гаштан*) аз *ҷон* аз *ҷон* безор шудан, ба
мурдан розӣ шудан.

Дар охир аз умру ҷон сер гаштам.

Аҳмади Дониш

Бигашт ба ман фироқи ҷонон,
З-ом гуна ки сер гаштам аз ҷон. *Шоҳин*

СЕР II *سير* миқёси паймоиш, ки дар ҷойҳои гуногун ва
наш мухталиф буда ва дар Бухорон асрҳои охири
панҷяки пудро ташкил мекард.

Хез, аз ман қадим маро сер кун ба ратл,
Бигзар аз ин ҳадис, ки як серу як ман аст. *Анварӣ*
Табақи қашқарӣ ... ним сер ошн палав ба замин
чалаву гуштҳои кӯфта дошт. *Садри Зиё*

СЕРГУНА *سيرگونه* ранҷиданамо, хафа шудағӣ барин.

Султон сергуна шуд ва бар ройҳои вай эътироз
кардан гирифт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

СЕРДАМ *سیردم* даҳанфарох.

Ҳама қоқлунҷу гуруснашикам,
Чу нови сари осие сердам. *Сайидо*

СЕРЗАҲОМАТ *سیرضخامت* ғафс.

Вокиф девони худро, ки серзаҳомат аст, ба му-
толааи фақир дод. *«Хизонаи омира»*

СЕРОБ *سیراب 1* пуроб.

Фитад ташна дар обдоне амнқ,
Ки донӣ, ки сероб мирад ғарик. *Саъдӣ*
сероб кардан аз об сер кардан, бисъёр об додан.
Сероб кун зи баҳри яқин ҷони ташнаро,
З-ин беш хушқлаб манишин бар сароби райб. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* тобон, дурахшон; **гавҳари сероб** гавҳари рах-
шон.

Ташнаро қатра беҳ аз гавҳари сероб бувад,
Дастхушк аст садаф пеши ақиқи ямани. *Сайидо*

лаъли сероб а) лаъли обдор, дурахшон.

Зи кӯҳи саодат асар ёфт кон,
Баромад яке лаъли сероб аз он. *Шодӣ*

б) *киноя* аз лаби маҳбуба.

Лаъли сероби ту бигрифт аз ман гулранг ранг,
Кай раво бошад, агар мутриб ниҳад аз ҷанг ҷанг.
Заҳири Форёбӣ

Лаъли серобаш закоти бўса берун мекашад,
Қист то орад ба ёдаш Соиб гумномо. *Соиб*

сунбули сероб муйҳои ҷилдор, муй тобон ва хушнамс.
Зулфи ту бар маҳ парешон карда мушки нобро,
Шоҳ-шоҳ афканд бар гул сунбули серобро. *Ҷомӣ*

СЕРЧАШМ *سیرچشم* *ниг. ҷашмсер.*

Не ба лоба чора будаш, не ба мол.
Серчашму бетамаъ буд он ниҳол. *Румӣ*

СЕРӢ *سیری 1* истиғно аз хӯрок; *муқобили гуруснағӣ.*

Яке аз ҳукамо писарро наҳӣ ҳамакард аз бисъёр
хӯрдан, ки серӣ мардумро ранҷур кунад. *Саъдӣ*
Серӣ зи хони чарх касеро ба ком нест,
Дорад хилол ҳам лабе аз ҳарфи нон ба лаб. *Бедил*

2. ба дил задан, безор шудан, дилгир шудан; **серӣ ёфтан** ба дил задан, безор шудан.

Чӣ гунаст, к-аз ҳарб серӣ наёби,
Чӣ гуна, ки бар ҷой ҳаргиз напой? *Зайнабӣ*

СЕСАД *سید* шумораи миқдорӣ адади 300 (۳۰۰).

Чун ин соли сесад ҳама рафт кор,
Надиданд марг андар он рӯзгор. *Фирдавӣ*

СЕСӮ *سوسو* сенаҳлӯ, секунҷа, сегӯша, мусаллас, яке аз шаклҳои ҳандасӣ, ки се гуша дорад.

Хоҳем, ки бар ин хат ба бурҷон шакле кунем сесӯ,
ки ўро мусаллас хонанд. *Ибни Сино*

СЕТОР|СЕТОРА *سەتار|سەتارە* мус. олати мусиқӣ, ки се тор дорад.

Гаҳи вилодатат арвоҳ хонд сураи сур,
Сетора баст ситора, симоъ кард само. *Хоқонӣ*
Мухаммас усули дутору сетор
Сарандоз карда бутони татор. *Шодӣ*

СЕТОРӢ *سەتاری* он кӣ сетор мезанад, сеторнавоз.

Шуҳи сеторӣ маро ҳар рӯз мегардад дучор,
Лек меояд ба сӯи хонаам шабҳои тор. *Сайидо*

СЕТӮ *سەتو* сеқабат; себаробар, сечанд.

Нозанин ёре, ки баъд аз марги ту
Риштан ёрин ў гардад сетӯ. *Румӣ*

СЕЧ *سچ* ниг. сеч.

СЕШАНБА *سەشنبه* номи рӯзи чаҳоруми ҳафта.

Рӯзи шешанба бомдод ... амир Исмоил бо андак
сипоҳ барнишаст ва ба дари шаҳр рафт.

«Таърихи Наршахӣ»

СЕЯКӢ *سەيکي* шароби мусаллас, ки аз се ду ҳиссааш дар
натнҷаи ҷӯшонидан буғ шуда рафта бошад.

Он гоҳ ки сеякӣ бад-ӯ расид, ҷоми сеякӣ сар мӯҳр
кард. *«Таърихи Систон»*

Малик бар сабили тийбат гуфт: Бош, то бибинӣ
ки панҷ қадаҳ сеякӣ бихӯрад ва маҷлисро бархам
занад. *Низомии Арӯӣ*

СЕҲАЗОРӢ *سەهزاری* сардори се ҳазор нафар аскар.

Подшоҳ ... ҳукумати Қобулро ба Муҳаммад Қо-
симхони Қобулӣ, ки аз умарои сеҳазорӣ буд, дод.
«Таърихи Фарошта»

СЕҲР I *سەر* гов.

Чу бар шоҳи тоӣ бигустард меҳр,
Биёвард фарбеҳ яке мода сеҳр. *Фирдавӣ*

СЕҲР II *а. сеҳр* 1. афсун, ҷоду.

Ин ҷӣ сеҳр аст, ин ҷӣ афсун аст,
Ки ҳаёл аз тасаввураш хун аст. *Бедил*

2. маҷ. он ҷи ки фиребандагӣ ва ҷозибан ҳоссе
дошта бошад.

Шеърӣ ту чун ҳама гуянд, ки сеҳр аст, Қамол,
Дустон ин суҳанат шеър чаро мегӯянд?

Қамоли Хуҷандӣ

сеҳри килх мӯъҷизаи қалам; суҳани баланд, шеърӣ
олӣ.

Сеҳри килкамро тамошо кун, ки дар нақши садо,
Аз шикасти ранги гул сад ҳашир ғулғул баостаам.

Савдо

сеҳри мубин киноя аз шеър ва суҳане, ки дар қамоли
мавзунӣ, фасоҳат ва балоғати муассир аст.

Суҳан гар худ ҳама сеҳри мубин аст.

Фаровон муму андак ангубин аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

сеҳри ҳалол а) сеҳру ҷодуе, ки муҳолифи фармоишоти
ислом нест, ҳунари хайратангезе, ки аз роҳи най-
ранг набошад.

Чашми ту сеҳри ҳалол асту ҳаром аст маро
Шоирӣ ҳар ҷӣ бари сеҳри ҳалолӣ ту қунам. *Анварӣ*

б) маҷ. ади. шеърӣ фасеҳу балеғ ва баландмазмуни
ҳаяҷонбахш.

Ҳаром гашт ба ғайр аз Убайд дар ишқат
Ба шонрони тахайюлнамоӣ сеҳри ҳалол.

Убайди Зоконӣ

СЕҲРА *х. سهرة* тоҷе аз тилло ва ҷавохирот, ки дар чашми
арӯӣ (дар Ҳиндустон) ба сари арӯсу домод мегузоранд.

СЕҲРБОФ *سحر بانی* сеҳркунанда.

Офарин, эй устоди сеҳрбоф,
Ки намуда мӯъризонро дурд соф. *Румӣ*

СЕҲРИЯТ *а. سهريت* қаробат, ҳешигарӣ.

Агар ... насаби шариф доштӣ, ба сеҳрияти ў му-
фохарат намудамӣ. *Авфӣ*

СЕҲРИҶ *а. سهريچ* обанбор, бирка.

Дар миёни қасрҳо таҳриҷҳо
Аз суи он суи ин сеҳриҷҳо. *Румӣ*

СЕҲРКИРДОР *سحرگردار* фусункор ва муассир, мафтун-
кунанда, хайратовар, мӯъҷизакор.

Ин миқдор суҳанони баланд ва нуқоти арҷманд,
ки ... аз нӯги ҳомаи ҳақоикнигор ва қалами сеҳр-
кирдор бар сафаҳоти ин авроқ рехтааст, фуруд на-
меояд. *Аҳмади Дониш*

СЕҲРКОР *1. سحرکار* сеҳркунанда, ҷодугар; *2. маҷ.* кор-
намоӣ нишондиҳанда дар суҳан, он кӣ суҳанаш баланд
ва хайратовар аст.

В-азбас қарам, ки дасту забони ту кардаанд.
Дастам санонавису забон сеҳркори туст. *Хоқонӣ*

СЕҲРКОРӢ *1. سحرکاری* сеҳркунандагӣ; *2. маҷ.* мафтунку-
нандагӣ.

Қокул аз вазъи сеҳркориҳо,
Субҳа дар дасту дилшумориҳо. *Бедил*

СЕҲРНАМО *سحرناما* намоияндаи сеҳр, соҳир, ҷодугар.

Мушаъбизи фалак аз зери ҳуққа пайдо кард
Ҳазор байдақи симин ба дасти сеҳрнамо.

Убайди Зоконӣ

СЕҲРОФАРИН *سحرآفرين* офаринандаи сеҳр, сеҳргар, ҷо-
дугар; **ғамзаи сеҳрофарин** нозу ишваи мафтункунанда.

Ҷон офарин занад чу ду чашми ту бар Қамол,
Тир аз кушоди ғамзаи сеҳрофарин занад.

Қамоли Хуҷандӣ

СЕҲРСОЗ *1. سحرساز* сеҳркунанда, соҳир, ҷодугар; *маҷ.*
мафтункунанда.

Ҳобам аз чашму дилам аз дасту даст аз кор рафт,
Аз фусуни он ду чашми сеҳрсоз аст ин ҳама.

Ҳилолӣ

2. маҷ. гуяндаи шеърҳои мавзун ва баландмазмун.

Нахустин, ки Фирдавсин сеҳрсоз
Суханро зи «Шаҳнома» бастӣ тироз... *Ҳотифӣ*

СЕҲРУЛБАЁН а. *سحرالبیان* муъҷизабаён, эҷодкунандаи суханҳои мавзун ва баландмазмун; ширинсухан, ноди-рағӣ.

Гулистонест хоки остонат аз рухи хубон,
Ки мурғи он гулистон Хисрави сеҳрулбаён омад.
Хисрави Деҳлавӣ

СЕЧ||СЕЧ *سبج || سبيج* мухайё, омода, тайёр.

Аз пай як-ду луқма хӯрде сеч
Карда бисёр гун зи дег басеҷ. *Саной*

СИАТ а. *سعت* фарохӣ; фаровонӣ.

Ба баракати қудуми муборакаш сиат ва ҳисб зо-
хир шудӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

сиати ахлоқ доро будан ба ахлоқи олий, баландҳим-
матӣ.

Аммо ба эътимоди сиати ахлоқи бузургон, ки
чаши аз авоибӣ зердастон бипушанд, ... калимае
чанд ... дарҷ кардем. *Саъдӣ*

ба сиат ба фаровонӣ, ба серию пурӣ.

Чун ин дарё мад кунад, моҳии азим ба хушкӣ
бимонад ва он сол мардуми он навоҳӣ ба сиат айш
гузаронад. «*Равзат-ус-сафо*»

СИБЛАТ а. *سبلت* ниг. саблат.

СИБО а. *سببا || سببى* кудакӣ, бачагӣ.

Эраҷро, ки ҳанӯз ... дар синни сибо аст, бар мо
нагузидӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

СИБОЛ а. *سبال* ч. саблат||сиблат.

Гарм шуд пушташ зи хуршеди араб,
Чӣ ғам асташ аз сибולי Булаҳаб. (2) *Румӣ*

◇ **сиболи касе баркандан** мағлуб қардан касеро.

Ҳар якеро ман ба сӯе афканам,
Чунки шуд танҳо сиболаш барканам. *Румӣ*

СИБОЪ а. *سباع* ч. сабъ I|| сабуъ.

Гирди эшон деворе қарданд, то сибӯ эшонро
нахӯрад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ва хавфи зарар аз сибӯ ва қуттоъ ва ранҷи ғур-
бат ва нуқсонӣ ибодат муяссар нашавад.

Аҳмади Доғиш

сибӯи зорра (ё зоррат) даррандаҳои зараровар.

Вухуш ва сибӯи зорра ҳар чӣ бар эшон бозхӯрад,
халос наёбад. «*Равзат-ус-сафо*»

Сибӯи зоррат аз бешаҳои андеша берун оянд ва
ба таҳриби билод ва таъзиби ибод машғул шаванд.
«*Равзат-ус-сафо*»

СИБОҚ а. *سباق* 1. сабқатқӯӣ, пеш гузашта рафтани; **сибоқ**

бурдан сабқат бурдан, пешдастӣ намудан, пешӣ чустан.

Эй худованди Хуросону шаҳаншоҳи Ироқ,
Эй ба мирию ба шохӣ бурда аз шохон сибоқ.

Манучехрӣ

2. мусобиқа.

Ҳин, чаро қардӣ шитоб андар сибоқ?

Гуфт: Аз ифротӣ меҳру иштиёқ. *Румӣ*

СИБОҚАТ а. *سباقات* 1. сабқат чустан; мусобиқа; 2. пой-
гаҳ, мусобиқан аспдавонӣ.

Шаҳсаворон дар сибоқат тохтанд,
Харбатон дар пойгаҳ андохтанд. *Румӣ*

СИБОҶАТ а. *سباحت* ниг. сабоҳат I.

СИБТ а. *سبط* 1. набера, фарзандзода; 2. яке аз тоифаҳои

Банӣ-Исроил, ки мансуб ба яке аз дувоздаҳ фарзанди

Яъқуб мебошад.

Банӣ-Исроил дувоздаҳ сибт буданд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

сibt-сibt гурӯҳ-гурӯҳ, даста-даста.

Мусо сипоҳро фавҷ-фавҷ, сibt-сibt мефиристод
«*Таърихи Табарӣ*»

СИБТӢ а. *سبطى* исроилӣ, яҳудӣ.

Ҳаст Мусо пеши қибтӣ бас замим,
Ҳаст Ҳомон пеши сибтӣ бас рачим. *Румӣ*

СИБЪЁН а. *صبيان* ч. саби II.

Ба нисвон ва сибъёни шоҳ тақдим намуда қариб
ба у нишаст. «*Равзат-ус-сафо*»

СИБҒАТ а. *صبغت* 1. ранг; 2. дин, тариқат; **сибғат-ул-лаҳ,**

сибғат-ул-лоҳ роҳи худо, дини ҳақ.

Сибғат-ул-лаҳ номи он ранги латиф,
Лаънат-ул-лаҳ номи ин ранги касиф. *Румӣ*

В-ар ба сад пораам кунӣ, з-ин ранг
На бигардам, ки сибғат-ул-лоҳам. *Саъдӣ*

СИВО а. *سوا* ғайр, дигар; **сивон** ... ба ғайр аз; ғайри ...
аз ғайри..., ба чуз...

Ба ҳазрати эшон сивои қирдору атвори худашон
дигар чизеро гуфтан ва маъқул қардан имкон на-
дошт. *Садри Зиб*

СИВОР а. *سوار* дастбанд, дастпона.

Сари харитаро бикушод ва дар он ҷо сивору хал-
холу гушвори қимат дид. *Авфӣ*

Пас бифармудаш, ки барсозад зи зар
Аз сивору тавку халхолу камар. *Румӣ*

СИВУНЧӢ||СИВУНЧӢ т. *سونچى || سونجى* муждагонӣ, инъом
дар муқобили расонидани хабари хуш.

Акнун маслаҳат чунон менамояд, ки пеши Қаро
Юсуф равӣ ва кайфияти ҳол боз намуда сивунҷии
нек биситонӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

СИГЗИСТОН *سگزيستان* ниг. сагзистон.

СИГЗӢ *سگزي* ниг. сагзӣ.

СИГОЛ *سگال* фикру андеша.

СИГОЛИДАН *سگاليدن* 1. фикру андеша қардан; фикру
хаёл қардан, андешидан, чора чустан.

То кай нолий зи ишқ, то кай нолий,
Суд надорад гиристан, чӣ сиголи? *Хисравӣ*

Қадам чора сиголам, ки бо ту даргирад,
Кучо равам, ки дили ман дил аз ту баргирад? *Саъдӣ*

тадбир сиголидан чорақӯӣ қардан, тадбир андешидан.

Хона холист зи ҳасм, эӣ санами мушкинхол,
Рои ромиш куну, тадбири маю лаҳв сигол. *Ломей*

2. машварат ва маслиҳат кардан.

Ҳама рӯза бо ҳам месиголиданд, то ўро нико-
бате расонанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. бад гуфтан, ғайбат кардан, бадӣ, озор ва зиёни касеро хостан.

Баҳона чӣ дорӣ, ту бар ман биёр,
Ки бар ман сиголи бади рӯзгор? *Фирдавсӣ*
Хештанро ҳам ба дасти хештан кушт, эй аҷаб,
Он ки бо ту бад сиголиду зи ту боз истод. *Муиззӣ*

СИГОЛИШ سگالش 1. фикру андеша кардан ба ният ва қасди чизе.

Чу лашкар ҳаросон шавад дар ситез,
Сиголиш насозад магар бар гурез. *Низомӣ*

сиголиш рондан ба андеша ва мулоҳиза фуру рафтан.

Бигуфт ину з-андеша бар чой монд,
Замоне сиголиш зи ҳар гуна ронд. *Савдо*

2. бадгӯй, бадхоҳӣ.

Аз сиголиши бади вазир ва пайғоми Аҳмад ва
чавоби Саъдулмулк хоҷибе аз хучҷоб вукуф ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

Арбоби ғадр бо ҳам сиголише доранд.
«Равзат-ус-сафо»

3. фикру мулоҳиза, маслиҳат.

Нишастанд бедор ҳар ду ба ҳам,
Сиголиш гирифтанд бар бешу кам. *Фирдавсӣ*

Ў мардумонро гирд кард ва сиголиш кард бо
кори Баҳром, ки кучо бехтар бошад, ки ин кудак
он чо парварда шавад. «*Таърихи Табарӣ*»

СИГОЛИШГАРӢ سگالش گرى фикру мулоҳиза кардан;
машварат ва маслиҳат кардан.

Сипаҳдори Чин аз сари хушу роӣ
Сиголишгарӣ кард бо раҳнамой. *Низомӣ*

СИГУСТАН||СУГУСТАН سگستان гусастан, пора шудан.

Гандуме бишкасту аз ҳам дарсигуст,
Бар дуқон омад, ки нак нони дуруст. *Румӣ*

СИДДИҚ a. صديق 1. марди бисъёр ростгӯй, садоқатманд.

Мақбади сидке, ки сиддиқон бар у
Љумла сарсабзанду шоду тозару... *Румӣ*

2. д. боваркунанда, имон оваранда ба худо, он кӣ ба
худо сидки комил дорад.

Подшоҳ низ сиддиқу зиндик, олиму чоҳил ва
орифу омӣ — ҳамаро бар ҳиммати хеш мустамол до-
рад. *Аҳмади Дониш*

3. лақаби Юсуф — писари Яъқуб.

Он чунон ки Юсуфи Сиддиқро
Хоб бинмудию гашташ муттако... *Румӣ*

Ҳазрати Сиддиқ маозири ўро қабул намуд.
«Равзат-ус-сафо»

4. лақаби Абубакр — халифаи якуми Муҳаммади пай-
ғамбар.

Гуфт: Туро ба чон Сиддиқ нишонда, то аз ту сидқ
дархоҳад. *Аҳмади Дониш*

СИДОҚ a. صادق ниг. садоқ.

СИДРА a. سدره 1. дарахти тануманди баланди сӯзанбарги
монанд ба қоч аст ва самғи зиёде, ки аз он ҳосил меша-
вад, дар тиб ба кор меравад, кедр.

В-аз дигар сӯй сидрае чу сарир,
Деҳе анбошта зи равғану шир. *Низомӣ*

2. номи дарахти афсонавӣ, ки гуё дар биҳишт ва ё
дар осмони ҳафтум будааст.

Гар дили ман сидраву тӯби наҷӯяд, дур нест,
З-он ки ман дар орзуи сарви дилҷӯи туам. *Ҳилолӣ*
Зиёда гашт навоҳои булбули маҷрӯх,
Ба авчи сидра расонид шӯру ғулғулро. *Мӯҳъӣ*

СИДРАТУЛМУНТАҲО a. سدرةالمنتهى ниг. сидра 2.

Тавоно дарахте, ки ҳар шохи ў
Задӣ панча бо сидратулмунтаҳо. «*Анвори Суҳайлӣ*»

СИДҚ a. صادق 1. ростӣ ва дурустӣ; 2. ростгӯй ва рост-
корӣ.

Ба сидқ кӯш, ки хуршед зояд аз нафасат,
Ки аз дуруғ сияҳрӯй гашт субҳи нахуст. *Хофиз*

Ва сидқу ростӣ дар муомалот ҷуз аз қадри ки-
фоят нарасонад. *Аҳмади Дониш*

ба сидқ бо ростӣ, бо дурустӣ ва самимият.

Ду-се рӯз шоҳиятро чу шудам ба сидқ чокар,
Ба ҷаҳон намонд шоҳе, ки чу чокарам наёмад.

Шамси Табрезӣ

сидқу сафо ростӣ, покдилӣ, беғаразӣ.

Сидқу сафо варзед ва ҳиммату андеша некӯ гар-
донед. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Ҷон нафишонда бар дари Каъбаи васли дилбарон,
Тавф макун, чу аз сари сидқу сафо наёмадӣ.

Қамоли Хучандӣ

СИЁБ a. ثياب ч. савб II.

Камари Иброҳимро дар таҳти сиёб бар миёни
бародарзода баст. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҷалолуддавла фарш ва сиёби худ фурухта ба эшон
дод, то таскин ёфтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

СИЁДАТ||САЁДАТ a. سيادت сарварӣ, хоҷагӣ, хоҷа будан.

З-у қуввату сиёдату савдат мабод дур,
К-у қуввату сиёдату судат қунад ҳаме. *Манучеҳрӣ*

СИЁМ I a. صيام д. рӯза.

Даҳон баст Фазли ба рӯзи сиём
Зи шурби шаробу зи акли таом. *Фазлӣ*
Эй сокии қадаҳкаши базми мудомӣ мо,
Пур кун зи бода чом, ки бишкан сиёмӣ мо. *Мӯҳъӣ*

СИЁМ II سيام номи кӯхе дар Мовароуннаҳр, ки гуё Му-
қаннаъ моҳи маснуи худро аз он чо берун меовардааст.

На моҳи Сиёмӣ, на моҳи фалак,
Ки инат ғулум асту он пешкор. *Рӯдакӣ*

СИЁН سيان ашақа, ошиқпечон, ишқандарпечон.

Аз ин силас ту бибинӣ давон-давон дар дашт.
Ба кафшу муза дарафганда сад ҳазор сиён. *Ашъақ*

СИЁНАТ a. صيانت нигаҳдорӣ, муҳофизат, нигаҳбонӣ; му-
дофия.

Ҳарчанд Барнақиш дар айёми собиқ бо мо адо-
ватҳо варзида ва ғадрҳо кардааст, акнун чун па-
ноҳ ба мо оварда, сиёнати ў воҷиб менамояд.
«Равзат-ус-сафо»

сиёнати нафс ҳимояти хештан, муҳофизати худ.

Шатраба гуфт: Дар ҷанг ибтидо нахоҳам кард,
аммо аз сиёнати нафс чора нест.

«Қалила ва Димна»

сиёнат қардан а) ниғаҳдорӣ ва муҳофизат қардан.

У сиёнати моли худ қард. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

б) худдорӣ қардан, парҳез қардан.

Пас аз ин аз мисли инчунин беадаби сиёнат қун!
Авфӣ

СИЁР سيار кашк, кашки сонда; оши кашк, қурутоба.

Рӯстай замин чу қард шиёр,
Гашт очиз, ки буд бас наҳор,
Бурд ҳоле занаш зи хона ба дӯш
Гирдае чанду косае ду сиёр. *Дақиқӣ*

СИЁСАТ а. سياست 1. идора қардани қорҳои халқ, идораи мамлакат; сахтгирӣ дар ҳукуматдорӣ.

Се чиз пойдор намонад: мол бе тиҷорат ва илм
бе баҳс ва мулк бе сиёсат. *Саъдӣ*

2. қазон намунавӣ, азобу шиканча, қазони сахт ҳамчун қатл.

Шуд дарҳури сиёсати ту марди роҳзан,
Гар остину домани бозоргон гирифт. *Муизӣ*

сиёсат қардан (ё рондан) тарсондан; ба қазо расонидан; қатл қардан, қуштан.

Сиёсат қарданаш беҳтар сиёсат,
Зулифан бастанаш беҳтар зулифан. *Манучеҳрӣ*

Адиб Собир сурати ин шахсро ба қоғаз тасвир
қард ва ба Марв фирисгод, то он шахсро талаб қард
ва ўро ёфтанд ва сиёсат қарданд.

«*Тазкираи Давлатишоҳ*»

Даме беш бар ман сиёсат наронд,
Уқубат бар ў то қиёмат бимонд. *Саъдӣ*

сиёсат фармудан ниг. сиёсат қардан.

[Чун шер] бар макру фасоди ў мутталеъ гашт,
ўро ба навъе сиёсат фармуд, ки дидаи эътибори
дигарон бад-он равшан шуд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

СИЁСАТГОҲ سياستگاه ҷои қазо, майдони қазо.

Бингаред, эй мардакони беҳунут,
Дар сиёсатгоҳи шаҳристони Лут. *Румӣ*

Шехна дарвешро дид, дузди гурехта тасаввур қард
да филҳол ба сиёсатгоҳи расонид. «*Анвори Суҳайлӣ*»

СИЁТ а. سياط ҷ. савт II.

Гашта моҳир, вале ба ҷалд задан,
Мустваҳқиқи сиёту ҷалд задан. *Саной*

СИЁҚ а. سياق 1. тартиб; тарз ва равиши чизе, услуб.

[Шер ба рӯбоҳ гуфт:] Ман ба сарҳадди ҷашма
рафта гусле барорам, он гоҳ дилу гӯши хар би-
хӯрам, ки атиббо муолаҷати ин иллат бар ин сиёқ
фармудаанд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Сулҳнома ро ба ин сиёқ бинавис, ки ин мусола-
ҳаест миёни Ҳасан ибни Абитолиб ва Муовия ибни
Абӯсифён. «*Равзат-ус-сафо*»

2. афту ангор, шаклу шамонл, афту башара.

Гулаҳиёни ишқи ту беҳабаранду беҳирад,
Ҳеҷ ба умр дидаи ин сару ин сиёқро? *Саъдо*

СИЁҚАТ а. سياقت 1. рондан(-и сухан), адо, баён.

Агар дар сиёқати сухан далерӣ кунам, шӯҳӣ қард
да бошам ва бизоати музҷот ба ҳазрати азиз овар-
да ... *Саъдӣ*

Дар ин мавзӯё дабирро дастурист ва иҷозат, ки
қалам бардорад ... дар сиёқати сухан он тариқ
гирад, ки алфоз мутобаи маонӣ ояд ва сухан кӯтоҳ
гардад. *Низомии Арӯӣ*

2. тартиб, қонда; тарз ва равиш.

Лузуми он сиратро муктадо созад бар сиёқате.
ки тартиби тамои ёфта бошад... «*Ахлоқи Носирӣ*»

СИЁҲ I || СИЯХ سياه || سيه 1. ба ранги ангишт; 2. торик.
тира; 3. сиёҳпӯст, ҳабашӣ; ғуломи сиёҳпӯст.

Сиёҳе небаҳт аст он ки доим,
Бувад ҳамрозу ҳамзону фарруҳ. *Ҳофиз*
[Хорунарашид] сиёҳе дошт Ҳусайб ном, мулки
Миср ба вай арзонӣ дошт. *Саъдӣ*

4. номи асли сиёҳи Исфандиёр дар «Шоҳнома».

Чу ман зини заррин ниҳам бар Сиёҳ,
Ба сар барниҳам хисравонӣ кулоҳ ... *Фирдавӣ*

◇ рӯзи сиёҳ киноя аз азобу машаққат, бадбахтӣ, фе-
локат, тангдастӣ.

Ҳамегуфт: Эй баҳти гумқардароҳ,
Гирифтот гаштам ба рӯзи сиёҳ. *Саъдо*

фулуси сиёҳ пули сиёҳ, сиккаҳои мисӣ, пули майдаи
камқимат.

Фулуси сиёҳро ў [Норбутахон] ҷорӣ гардонид.

«*Шаҳномаи Фарғона*»

сиёҳ қардан а) ба ранги сиёҳ даровардан; б) навиш-
тан, китобат қардан.

Қалам бармедоштам ва сафҳаҳо сиёҳ мекардам.
ки маъниҳои равшантар аз моҳ дошт.

Аҳмади Дониш

гетӣ сиёҳ қардан бар (назари) касе ба сари касе ғаму
кулфат овардан, касеро хафа қардан.

Аз он пас ки баргашт аз он размоғ,
Ки Рустам бар ў қард гетӣ сиёҳ. *Фирдавӣ*

рӯй сиёҳ қардан хафа ва дилгир шудан, ғамгин, му-
қаддар шудан.

Ноҳид мӯй канду Зуҳал рӯ сиёҳ қард,
Баҳром ғарқи хун шуду Тир инзиво қард. *Саъдо*

СИЁҲ II а. صباح 1. бонг, ҷег, фаръёд, овози баланд.

...Ногоҳ аз тарафе сиёҳе шунид. *Авфӣ*

Ва сиёҳи ў мутлақ ба гӯши аҳли фасоду салоҳ
нарасад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. бонги хурӯс.

Ин талаб ҳам чун хурӯсе дар сиёҳ
Мезанад наъра, ки меояд сабоҳ. *Румӣ*

СИЁҲБҮРД سياهبورد сиёҳлибос.

Ҳоқонӣ, ба сӯги Хурӯсон савод пӯш,
К-асҳоби фитна қард саводаш сиёҳбурд. *Ҳоқонӣ*

СИЁҲВАШ سياهوش сиёҳмонанд; ғуломмонанд, монанди
ғуломи сиёҳ.

Сарв бо қоматат сиёҳваше,
Ташти маҳ бо ту офтобакаше. *Низомӣ*

СИЁҲГАРӢ||СИЯҲГАРӢ سيه گرى || سيه گرى бадқорӣ; санг-
дилӣ, бераҳмӣ, золимӣ.

Ҳама сияҳгарӣ омӯхтӣ зи турраи хеш,
Чаро зи чеҳра наёмӯхтӣ наққорӣ. *Қамоли Исмоил*

СИЁҲГИЛЕМ||СИЯҲГИЛЕМ سيه گليم || سيه گليم сиёҳбахт.
бадбахт, ноком, номурод.

Даме намеревадам аз саводи дида сирӣшк,
Ки субҳи тифл мабодо чу ў сиёҳгилем. *Саной*
Дар гулшане, ки булбули мо шуд сияҳгилем.
Ҳар ғунча дар ниқоби гуле офтоб дошт... *Соиб*

СИЁҲГИЛЕМӢ||СИЯҲГИЛЕМӢ *سيه گليمى||سيه گليمى* сиёҳ-
бахтӣ, бадбахтӣ; нокомӣ, номурудӣ.

Маҳрум зи дилбари қадимӣ,
Минбаъд ману сияҳгилемӣ. *Чомӣ*

СИЁҲГӮШ||СИЯҲГӮШ *سيه گوش||سيه گوش* хайвонест да-
ранда аз чинси гурбаи ваҳшӣ, ки гӯё доимо аз дунболи
шер гашта ва боқимондан шикори уро меҳурдааст.

Раманда дадонро ҳама бингарид,
Сияҳгӯшу юз аз миён баргузид. *Фирдавӣ*

Сияҳгӯшро гуфтанд: Туро мулозамати шер ба чӣ
ваҷх иштиёр уфтод? Гуфт: То фазлаи сайдаш меҳур-
дам ва аз шарри душманон дар паноҳи савлаташ
зиндагонӣ мекунам. *Саъдӣ*

СИЁҲДИЛ||СИЯҲДИЛ *سيه دل||سيه دل* бадсират, бадтинат.

Бо сияҳдил чӣ суд гуфтани ваъз,
Наравад меҳи оҳанӣ дар санг. *Саъдӣ*
Чанд ба ҳар сияҳдиле бодаи соф мекашӣ,
Хайф, ки оби зиндагӣ дар зулумот меҷақад.

Ҳилолӣ

СИЁҲДИЛӢ||СИЯҲДИЛӢ *سيه دلى||سيه دلى* 1. сиёҳрангӣ,
дарунсиёҳ будан.

Ғуломи мардуми чашмам, ки бо сиёҳдилӣ,
Ҳазор қатра биборад, чу дарди дил шумурам.

Ҳофиз

2. маҷ. бадтинатӣ, тирадилӣ; 3. бадгумонӣ.

СИЁҲҚОР||СИЯҲҚОР *سيه کار||سيه کار* 1. сиёҳбахт, бад-
бахт.

Тамони умр сияҳқору бенаво бошад,
Қасе асири хами зулфи тобдори ту набвад. *Имло*

2. ситамгор, қафопеша, бадкирдор.

Чоно, раво мадор, ки бе ҳеҷ мӯчибе,
Чашми сиёҳқори ту хунам ҳадар кунанд.

Ибни Ямин

СИЁҲҚОРӢ||СИЯҲҚОРӢ *سيه كاري||سيه كاري* бадкирдорӣ;
ситамгарӣ.

Бирав, ин сияҳқорӣ аз ҳад мабар,
Ки ҳам оқибат бар ту хандад саҳар. *Ҳоҷу*

Малик ... ба баракати бурдборӣ аз зарари он
сияҳқорӣ эмин гашт. «*Анвори Суҳайлӣ*»

СИЁҲКОСА||СИЯҲКОСА *سيه كسه||سيه كسه* бахил; хасис,
мумсиқ; сифла.

Даҳри сапеддаст сияҳкосаест саъб,
Мангар ба хушзабони ин турш мезбон. *Ҳоқонӣ*
Ҳазар зи фитнаи он чашми нимбоз кунанд,
Зи мезбони сияҳкоса эҳтироз кунанд. *Соиб*

СИЁҲНОМ||СИЯҲНОМ *سيه نام||سيه نام* бадном; бадбахт.

СИЁҲНОМА||СИЯҲНОМА *سيه نامه||سيه نامه* он кӣ номан
аъмолаш сиёҳ аст, бадкирдор, гунаҳкор; фочир, фосиқ.

Далере сияҳномаи сахтдил,
Зи нопокии иблис аз вай хиҷил. *Саъдӣ*

СИЁҲНОМӢ||СИЯҲНОМӢ *سيه نامى||سيه نامى* бадномӣ; бад-
бахтӣ.

Акнун ки маҳе бад-он тамомӣ,
З-он турра кашад сиёҳномӣ,

Чун Қайс сапедном гардад,
В-он сайд буруни дом гардад? *Шоҳин*

СИЁҲПӮШ||СИЯҲПӮШ *سيه پوش||سيه پوش* 1. пушандаи ли-
боси сиёҳ; мотамдор.

Ҳеҷ кас аз мо либоси тирабахтиро набурд,
Рузгоре шуд, ки чун кокул сияҳпӯшем мо. *Сайидо*
2. қаровул ва посбони шаб, ки собиқ либоси сиёҳ
меушидаанд; 3. навқаре, ки пешопеши асби подшоҳ
пиёда рафта «Дур бош!» меғуфтааст.

Бари тахти ман тохтандӣ савор
Сияҳпӯшу найзаварон сад ҳазор. *Фирдавӣ*

СИЁҲРӮ(Ӣ)||СИЯҲРӮ(Ӣ) *سيه روى||سيه روى* 1. он кӣ
рӯяш сиёҳ аст.

Сияҳрӯй шудам з-ин сафедрухсорон
Чу хиндуе, ки парастори офтоб шавад.

Хисрави Деҳлавӣ

2. маҷ. шарманда, шармсор; расво, беобрӯ; *муқобили*
сурхрӯ(Ӣ) 2.

Хуш бувад, гар маҳаки таҷриба ояд ба миён,
То сияҳрӯй шавад, ҳар кӣ дар ӯ гиш бошад.

Ҳофиз

СИЁҲРӮЗ||СИЯҲРӮЗ *سيه روز||سيه روز* бадбахт, мусибат-
зада.

Қ-эӣ чароғи шаби сияҳрӯзон,
Мояи шодии ғамандӯзон. *Чомӣ*

СИЁҲРӮЗГОР||СИЯҲРӮЗГОР *سيه روزگار||سيه روزگار* сиёҳ-
бахт, бадбахт; бечора, тангдаст, бадахвол.

Агар даме хаваси зулфи ёр хоҳӣ кард,
Зи ошиқони сияҳрӯзгор хоҳӣ шуд. *Ҳилолӣ*

СИЁҲРӮЗӢ||СИЯҲРӮЗӢ *سيه روزى||سيه روزى* бадбахтӣ, му-
сибатзадагӣ.

Сияҳрӯзи ман чун офтоб аст,
Ба рӯз охир чароғе менабояд. *Анварӣ*

СИЁҲРӮӢ||СИЯҲРӮӢ *سيه روى* ниғ. сиёҳрӯ(Ӣ).

СИЁҲСАР||СИЯҲСАР *سيه سار||سيه سار* 1. бадбахт; 2. маҷ.
зан.

Чун дил ба сияҳсаре супурдӣ,
Бар мӯи сапеди ман чӣ кардӣ? *Шоҳин*

СИЁҲЧАРДА||СИЯҲЧАРДА *سيه چرده||سيه چرده* сиёҳпӯст;
он кӣ рангаш ба сиёҳӣ монл аст; гандумгун, сабзи ба-
намак, сабзи малех.

Эй пайки пайхучаста, чӣ номӣ «фадайтӯ лак»,
Ҳаргиз сиёҳчарда надидам ба ин намак. *Ҳофиз*
Сафроро рӯй сафед буд ... ва Ғабро сияҳчарда...
«*Таврихи Табарӣ*»

Сияҳчарда хубон асири муғул,
Шуда тавқҳои зарандуд ғул. *Ҳотифӣ*

СИЁҲӢ||СИЯҲӢ *سيه هى||سيه هى* 1. дорони ранги сиёҳ будан,
сиёҳрангӣ.

Ва чун пурсӣ, ки сиёҳӣ ва сапедӣ ва сурхӣ чи-
янд?... *Ибни Сино*

2. маҷ. бадӣ, бадкирдорӣ; гуноҳ.

Сапедӣ кун ҳақиқат ё сиёҳӣ,
Ки набвад мормоҳӣ ёри моҳӣ. *Низомӣ*

Ояд зи сияҳсарон сиёҳӣ,

Ту руи сапед аз чӣ хоҳӣ? *Шоҳин*

3. он қисми лашкар, ки мунтазам ва ҷанговар нестанд ва барои зиёд нишон додани лашкар ҳамроҳ гирифта мешаванд.

Сиёҳии лашкар наёяд ба кор,

Ду сад марди ҷангӣ беҳ зи сад ҳазор. *Фирдавӣ*

Чӣ хуш гуфт Фирдавсии номдор.

Зи лашкар сиёҳӣ наёяд ба кор. *Ҳотифӣ*

◇ **СИЁҲӢ АЗ РУҲӢ ЗАНГӢ ШУСТАН** *киноя аз кори ношудани ва бефоида кардан.*

В-агар насихати дил мекунам, ки ишқ мабоз,

Сиёҳӣ аз руҳи зангӣ ба об мешӯям. *Саъдӣ*

БАӢД АЗ СИЁҲӢ РАНГ НЕСТ *киноя аз ин ки кор дигар бадтар аз ин намешавад.*

Саъдиё, номат ба риндӣ дар ҷаҳон афсона шуд,

Аз чӣ метарсӣ дигар, баӢд аз сиёҳӣ ранг нест. *Саъдӣ*

СИКАК I *а.* سڪك *ч.* сикка I.

СИКАК II *а.* سڪك *ч.* сикка II.

Шаб ҳама шаб мардум дар асвоқ ва сикак тавоф мекарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

СИКАНЧ سڪنج *ниг.* сирка.

СИКАНЧАБИН سڪنجبين *шакли арабишудаи сиркангабин.*

Қамоли сиканчабин ғайри қамоли сиканч ва ангабин бувад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

СИКБО سڪبا *шурбои сиркоӣ.*

Гар барои шурбое бар дили инҳо шавӣ,

Авалаш сикбо диҳанд аз ҷеҳра в-он гаҳ шурбо. *Ҳоқонӣ*

Чунин аст осмонро сирату кеш,

Ки ҳалво хоҳию сикбо ниҳад пеш.

Хисрави Деҳлавӣ

СИКБОЧ سڪباج *ниг.* сикбо.

Саҳл ... даромад ва гуфт: Меҳмони туам, сикбоҷ мебояд пухт. *Ҷомӣ*

СИКЕЗ||СИКЕЗА سڪيزه || سڪيز *частухез ва лагад андохтани чорпоён, ҷуфтак задани ҳайвонот.*

СИККА I *а.* سڪه 1. оҳане, ки бо он ба филиззот муҳр мезананд; оҳане, ки бо он пул зарб мезананд; **СИККАИ** **АБДУҲУ** *муҳри ғуломӣ, муҳри бандагӣ.*

Ситора, ки бар ҷарх сояд сараш,

Зада сиккаи абдуҳу бар дараш. *Низомӣ*

2. пули зарбшудаи филизӣ, пуле, ки ба руяш номи подшоҳ зарб шудааст.

Ҳоҷа Наҷмиддин хутба ва сикка ба номи худ фармуд. *«Тазкирати Давлатишоҳ»*

Саррофи корхонаи дорулғиёри ишқ,

Маскук сохт сиккаи давлат ба номи мо. *Муҳьӣ*

СИККАИ СОҲИБӢЁР *пули тиллои ҳолис.*

Ҳазор нақд ба бозори коинот оранд,

Яке ба сиккаи соҳибғиёри мо нарасад. *Ҳофиз*

СИККАИ ҚАЛБ *пули сақат ва носара, пуле, ки аз зари соф нест.*

Дил, ки ба ҳадья додамаш, к-ин руҳи зард бинград,

Сиккаи қалб доштам, зар ба иёр дарнашуд.

Хисрави Деҳлавӣ

СИККА ЗАДАН (*ё кардан*) *пул баровардан, филиззеро ба шакли пул даровардан, ба филиззе тамға зер кардан.*

Амири Хуросон фармояд, то моро сим зананд ва ба ҳамон сикка зананд, ки сими Бухоро дар қадим будааст. *«Тағрихи Наршаҳӣ»*

Сикка ту зан, то умаро кам зананд,

Хутба ту хон, то хутабо дам зананд. *Низомӣ*

СИККАИ ЗАР НИҲОДАН *пули тилло тамға зада баровардан.*

Нахустин кас ӯ шуд, ки зевар ниҳод,

Ба Рум-андарун сиккаи зар ниҳод. *Низомӣ*

◇ **СИККА БА НОМИ КАСЕ** *кардан киноя аз эълон кардани подшоҳии касе.*

Сикка ва хутба ба номи ман кунӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

СИККА БАР НАҚШИ НЕКНОМӢ *бастан барои боқӣ гузоштани номи нек корҳои писандида кардан.*

Сикка бар нақши некномӣ банд,

Қ-аз баландӣ расӣ ба ҷарҳи баланд. *Низомӣ*

СИККА II *а.* سڪه *роҳи рости хамвор; куча, маҳалла; раставу бозор.*

Ману набизу ба хона-дарун симою рубоб,

Ҳасуд бар дару бисёрғуӣ дар сикка. *Манучехрӣ*

СИККАДУРУСТ سڪه دروست *дурустрафтор, росткор, он кӣ қавлаш бо қораш баробар аст.*

Ба санги айб ёёри ҳунар намешиканам,

Тариқи сиккадурустони мойдор ин аст. *Зухурӣ*

СИККИН *а.* سڪين *қорд.*

Ҷабине тунд чун сиккини ҷаллод,

Нигоҳе тез чун метини Фарҳод. *Хисрави Деҳлавӣ*

СИКОҲАН||САҚОҲАН سڪاهن *ранги сиёҳе, ки аз сирко, хокаи оҳан ва пусти анор тайёр карда барои ранг кардани либос, ҷарм ва ғ. ба кор мебаранд.*

Хуме аз хумоҳан барангехта,

Ба хумҳо сикоҳан бар у рехта. *Низомӣ*

Пили теғаш чун сақоҳан сӯхта хайли хазар,

Лоҷарам Ҳиндустон з-он дудмон ангехта. *Ҳоқонӣ*

СИЛ *а.* سيل *тиб.* касалие, ки бештар дар шум пайдо мешавад, туберкулёз.

Ҳасбаву қуланчу молихулиё,

Сактаву силу ҷузумо мошаро ... *Румӣ*

СИЛА||СИЛАТ *а.* سيله || صلت 1. ато, инъом, бахшиш.

Ман ин силати бузургро, ки арзонӣ доштед, ба дилу дида пазируфтам ва миннати саҳт бузург доштам. *«Тағрихи Байҳақӣ»*

2. подош, муқофот; ҳақ ва музде, ки ба муқобили шеър дода мешавад, ҷонза, атия; ҳаққи қалам.

Ё силат деҳ ба ошкор маро,

Ё ба пинҳон қасида бозфирист! *Ҳоқонӣ*

Шоир гӯяд: Мадақ гӯям, мутавакқеи силаам.

Аҳмади Дониш

◇ **СИЛАИ РАҲИМ** *алоқа бо ҳешу табор ва меҳру муҳаббат ба онҳо, мулоқоти дӯстон ва ҳешовандон.*

Эй бародарзодан ман, рифқу лутф ба ҷой ор ва силати раҳим нигоҳ дор! *Анварӣ*

Тега на ба марҳамат кашидаст,
В-аз мо силаи раҳим буридаст. *Ҷомӣ*

СИЛАНДЕШ *صلاندیش* талабгори мукофоту бахшиш;
умедвори ҳаққи қалам.

Аз ҳеч кас наям силаандеши бешу кам,
Мадрохи фитратам, на Заҳирам, на Анварӣ. *Бедил*

СИЛАТ *а. صلت* *ниг. сила.*

СИЛАҲ *а. سلاح* аслиха, яроқ.

Пас силаҳ барбандӣ аз илму ҳикам,
Ки ман аз хавфе наёрам пой кам. *Румӣ*

СИЛАҲДОР *سلاحدار* яроқдор.

То ҷаҳон будааст, ҷаммошони гул
Аз силаҳдорони хор озурдаанд. *Саъдӣ*
Балои ҳумор аст дар айши мул,
Силаҳдори хор аст бо шох(и) гул. *Саъдӣ*

СИЛАҲШҶҮР||**СИЛОҲШҶҮР** *سلاحشور*||*سلاجشور* марди ҷангӣ,
марди силаҳдор, таҷрибақор дар ҷанговарӣ.

Биёвар май, ки натвон шуд зи макри осмон эмин
Ба лаъби Зӯҳраи ҷангию Миррихи силаҳшӯраш.
Ҳофиз

СИЛЕҲ *а. سليح* *имолар* **СИЛОҲ**.

Силеху салаб дод хоҳандаро,
Қавӣ қард пушти паноҳандаро. *Низомӣ*
Нахалад новаки он наргиси хунхор дилам,
То силехи дилам он зулфи зирехдор бувад.
Муиззӣ

СИЛЕҲХОНА *خانه سليح* *ниг. силоҳхона.*

Зада ақлаш дар ин сарон маҷоз,
Оташ андар силеххонаи оз. *Саной*

СИЛҚ *а. سلك* 1. ришта, ресмони шодаи марворид ва ғ.

Гавҳари силқи иттисол шавад,
Роздори шаби висол шавад. *Ҷомӣ*

силқи гуҳар риштаи марворид; **киноя** аз сухани ман-
зум.

Бале, нақди баҳри хирад гавҳар аст,
Ба зар назми силқи гуҳар хуштар аст. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* саф, қатор, рада.

Дар ин рӯзҳо дузде ба сурати дарвешон баромада
буд, худро дар силқи сӯҳбати мо мунтазам қард.
Саъдӣ

Ҷой дар силқи ғулумони ту дорам орзу,
Бахти хобслуди ман то ҷашми бедор оварад. *Ҷазлӣ*

Ва ин каминаро ба ҷои он се кас дар силқи он
ҷамоат мунхарит гардониданд. *Восифӣ*

◇ **ба силқи назм дур чидан** (*ё* **кашидан**) *киноя* аз гуф-
тани ашъори мавзун.

Муҳӣ ба ёди он дури дандон ба силқи назм,
Бингар, ҷӣ гуна чида басте дурри ноҳо. *Муҳӣ*

дар силқи таҳрир **кашидан** суханеро балеғ ва фасеҳ
ба қалам овардан.

Ва сайрафии андеша онро ба мисқабӣ фикрат
суфта дар силқи таҳрир кашид. *Восифӣ*

СИЛОТ *а. صلات* *ҷ. сила*||*силат.*

Эшонро Язид силоти гаронмоя ихтисос дод. (1)
«Равзат-ус-сафо»

Ҳоли Баромика худ маъруф ва машҳур аст, ки
силот ва бахшиши эшон бар ҷӣ дараҷа ва марта-
ба будааст. (1) *Низомии Арӯзӣ*

СИЛОҲ *а. سلاح* яроқ, олоту асбоби ҷанг.

Аҳли шаҳр гурӯҳ-гурӯҳ силоҳ андохта берун
меомаданд ва муғулон эшонро ба қатл меоварданд.
Ҷамеъ-ут-таворих

Агар он зулфи зирехдор силоҳаш набувад,
Хастай новаки он наргиси хунхор бувад. *Муиззӣ*

СИЛОҲХОНА *سلاح خانه* аслихахона, яроқхона, анбори
аслиха.

Ва ханӯз ҳеч дари силоҳхона боз накарда бу-
данд. *«Таърихи Систон»*

СИЛОҲШҶҮР *سلاجشور* *ниг. силаҳшӯр.*

СИЛСА *سلسله* *шакли кӯтоҳшудани силсила.*

Ду даст андар инон чунон чун андар силсан дӯзах,
Ду пой андар рикоб эдун чун андар кундаи эиндон.
Унсурӣ

СИЛСИЛА *а. سلسله* 1. ҳар чизи монанди занҷир бо ҳам
пайваста, занҷир; банд, баст.

Он тоҷ бо силсилаи заррин аз бари сари ӯ овех-
та будӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дилам аз партави хуршеди руҳат қандилест
Аз сари зулфи ту овехта бо силсилаҳо. *Ҷомӣ*

Нанишинад ба ҷуз аз майқадаи ишқи бутон,
Муршиди ишқ аҷаб силсила бар по дорад. *Имло*

дар силсила кашидан ба занҷир бастан.

Маро бо шахсе дар як силсила кашиданд. *Авфӣ*

2. *насабнома*, шақара; насл, авлод, хонадон.

Шунида будам, ки дар силсилаи Фӯлод султо-
ни ҷавонест дар ғояти фаҳм ва дар ниҳояти кар-
рам. *Восифӣ*

Мурод аз ин китоб ду матлаб аст: яке зикри ансоб
ва силсилаи аъқоб. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. *маҷ.* ҳалқа, гурӯҳ, ҷамоа, тоифа, даста.

Берун бувад аз силсилаи аҳли иродат,
Ҳар дил, ки на дар турраи пурпечу хами ўст.
Ҷомӣ

Инчунин коре дар силсилаи шуаро аз ҳеч кас
манқул нест. *Восифӣ*

Бо зулфи дилошуб зи по силсила мағсил,
К-ин қоида дар силсилаи пиру ҷавон нест.
Маҳфӣ

◇ **силсилаи ашқ киноя** аз қатраҳои пай ҳам чакан-
дан оби дида.

Чун шамъ силсилаи ашқи мо зи дил бар пост,
Таноби хаймаи ин абр аз рағи даръёст.

Носир Алӣ

силсилаи зулф киноя аз ҳалқаҳои зулф, печу хами
зулф.

То силсилаи зулфи ту занҷири чунун шуд,
Вобастагии ин дили девона фузун шуд. *Ҳилолӣ*

Ҳар шаб ба ёди силсилаи зулфи дарҳамаш,
Сад оҳам аз даруни мушавваш баромадаст. *Шоҳӣ*

силсилаи мушқи ноб (*ё* **мушкин**) *киноя* аз мӯи ҷингила
ва пурхаму печ.

Девона мекунӣ дилу ҷони харобро,
Машкан ба ноз силсилаи мушқи нобро.

Ҳисраи Деҳлавӣ

СИЛСИЛАМУ (Й) سلسله مومو (ي) чингиламуӣ, печидамуӣ.

Хотуни у дӯсте дошт хуштабӣ зеборӯи силсиламуӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

СИЛСИЛАЧАЪД سلسله چاد nig. силсиламуӣ(й).

Силсилачаъди, бунафшаоразӣ,
Қ-ат Сиёвуш афдару Парвез чад. *Абушуйаб*

СИЛСИЛАЧУНБОН سلسله چنابان ба ҳаракат оваранда, сабабгар; муҷиб, боис.

Бар сари худ ҳавасӣ, гашти гулистон дорӣ,
Ҷониби ғайр зи худ силсилачунбон дорӣ. *Сайидо*
Боди баҳор силсилачунбони суҳбат аст,
Мавҷи шароб дом паризоди ишрат аст. *Соиб*
силсилачунбон шудан ба коре боис шудан, кореро сар кардан, муҷиб ва боиси оғози коре гардидан.

То боди сабо дар шикани зулфи ту раҳ ёфт,
Баҳри дили мо силсилачунбони чунун шуд.

Ҳилолӣ

Давлат агар силсилачунбон шавад,
Мӯр тавонад, ки Сулаймон шавад. *Низомӣ*

СИЛӢ||СЕЛӢ سيلى шаппотӣ, торсақӣ, задан бо кафи даст ё паҳлуи панҷаи рост ба рӯи касе.

Яке мезад ба рӯяш саҳт силӣ,
Ки ранги қирмизӣ орад ба нилӣ. *Ҳозиқ*

силӣ кӯфтан торсақӣ задан, шаппотӣ задан.

Ҳама кехтарон э-у барошуфтанд,
Ба силию мушташ ҳамекӯфтанд. *Фирдавӣ*

силӣ хӯрдан шаппотӣ хӯрдан, шатта хӯрдан, зада шудани торсақӣ ё шаллоқ.

Ҳамехӯрд силию накшод лаб,
Аз он нимаи рӯз то ними шаб. *Фирдавӣ*

Аз ин тавсанӣ бех, ки бошем ром,
Ки силӣ хӯрад марқаби бадлагом. *Низомӣ*

◇ **силини айём** зарба ва фишори рӯзгор, саҳтӣ ва душворихон рӯзгор.

Нақши муму шуъла ҳаргиз рост наншинад ба ҳам,
Рӯй аз фӯлод бояд силини айёмро. *Соиб*

СИЛӢ а. سلق nig. салқ.

СИМ سيم 1. нукра.

Ду сурати асп ёфтанд: яке аз зар ва яке аз сим.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ва ҳар кучо гумон баранд, ки симу зар он қост,
сучуд ва хидмат низ он чо баранд.

сими ноб (ё сода) нукраи холис, нукраи соф ва беғилу ғиш.

Тоқест бас шиғарф, ки болои он ду дар,
Дар зери он сутуни муҷавваф зи сими ноб.

Восифӣ

Ба вақти рафтани аз сими сода бошад ҷой,
Ба гоҳи хуфтани аз мушки суда бошад гоҳ.

Рӯдакӣ

2. пули нукра; пул.

Бо ҷаҳор бадра сим ба хонаи Маҳмуд рафт.
«*Равзат-ус-сафо*»

Эй гулфурӯш, гул чӣ фурӯшӣ барои сим,
В-аз гул азизтар чӣ ситонӣ ба ҷои сим? *Кисоӣ*

Бифармуд, бифрухтандаш ба сим,
Ки раҳм омадаш бар фақиру ятим. *Саъдӣ*

сими бозоргард пули роиҷ, пуле, ки дар амал аст.

Ист бо ҷудаш аз пай бозор,
Сими бозоргардро боз ор. *Саной*

сими дағал сиккаи пули нукраи қалб, пули нукраи сақат ва сохта.

Эй хунарҳо ниҳода бар кафи даст,
Айбаҳо баргирифта зери бағал,
То чӣ хоҳӣ харидан, эй мағрур,
Рӯзи дармондагӣ ба сими дағал. *Саъдӣ*

сими сиёҳ а) пули сиёҳ, пули пучак, пули майдан; камқимат; б) пули қалб, пули нукраи сақат ва сохта.

... Қ-он чо сари сабз бе зари сурх,
Чун сими сиёҳ норовон аст. *Анварӣ*

сим задан пули нукра сикка задан, пули нукра баровардан.

Ва ба рӯзгори хилофати амирулмӯъминин Абу-бақри Сиддиқ ... ба Бухоро сим заданд аз нукраи холис, пеш ба Бухоро сим набуд.

«*Таърихи Наршахӣ*»

◇ **сими дият** хунбаҳо, хунпулӣ.

Сими дият буд магар сангро,
Омаду хаст он даҳани тангро. *Низомӣ*

сими музоб киноя аз оби борон.

Душ зи навзодагон даъвати нав сохт боғ,
Маҷлисашон об зад абр ба сими музоб. *Ҳоқонӣ*

СИМАНДОМ سيم اندام сафедбадан, он кӣ баданаш монанди нукра сафед аст.

Буд ҳам ин хоҷаро як духтаре, —
Симандоме, каше, хушгавҳаре. *Румӣ*

Нагарад дигар ба сарв андар ҷаман,
Ҳар кӣ дид он сарви симандомро. *Ҳофиз*

СИМАТ а. سمت доғ, нишон, нақш, аломат; сифат.

Касе сафаҳоти аҳволи худро ба симати бевафои марқум насозад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

СИМБАР سيمبر nig. симинбар.

Ба меҳри симбаронем чеҳра карда чу зар,
На ҳамчу содадилон дар ҳавои симу зарем. *Ҷомӣ*

Абруи симбаре мадди назар хоҳам кард,
Шиква аз зулфи парешони ту сар хоҳам кард. *Сайидо*

СИМБОР سيم بار 1. нукрабор, нукрарез; 2. маҷ. ашқашон, ашқрез.

Симборам зи абри дида, ки боз
Гарчи сангиндил аст, симбар аст. *Анварӣ*

СИМГУН سيمگون нукраанг, сафедранги тобон.

Тани симгун зери мушкин қасаб,
Ниҳон карда чун рӯзи равшан ба шаб. *Ҳочу*

Чун карда пуроб симгун ташт,
Обишхӯри ташнағони он дашт ... *Ҷомӣ*

СИМИЁ ю. سيمياء яке аз илмҳои хурофии асримиёнагӣ — илми тилисм, илми сеҳру ҷоду ва муҷассам сохтани чизҳои ҳаёли ва мавҳум, илми найрангу шабда.

Фаридун илми симиё нек донистӣ, як рӯз худро ба сурати яке аждаҳо баровард.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Рӯбоҳ гуфт: ... ҳар касро, ки дӯст дорем, сирри ин тилисмро бо вай дар миён орем ва ҳақиқати симиё, ки намонше беш нест, бад-у боз намоем.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

СИМИН *سيمين* 1. нукрагин.

Чу бинмуд хуршеди рахшон кулох,
Чу симин сипар гашт рухсори мох. *Фирдавси*
Қутайба Пайкандро бикушод, дар бутхонае яке
бути симин ёфт ба вазни чаҳор ҳазор дирам.
«Таърихи Наршахӣ»

Ин абруи заррини ҳилоли рамазон аст,
Ё рабғаби симин санами тангдаҳон аст.
Бадри Чочӣ

2. маҷ. сафед, зариф, хушнамо.

Ҳар кӣ бо фулодбозу панҷа кард,
Соиди симини худро ранҷа кард. *Саъдӣ*

барн симин оғуш ва сини сафед.

Симро дар санг бошад чо, ту чун чо кардай,
Дар барн симин дили сахти чу санги хешро? *Ҷомӣ*

СИМИНА *سيمينه* симин, нукрагин; (асбоби) аз нукра сох-
ташуда.

Синф-синф пешн амир оварданд беандоза мол
аз заррина ва симина. *«Таърихи Байҳақӣ»*

◇ (ин) косаи симина киноя аз ситора.

Ин ҳама косаи симина бар ин хони фалак,
Баҳри он аст, ки ногоҳ салое бирасад.
Шамси Табрезӣ

СИМИНБАДАН *سيمين بادن* нукраандом; сафедбадан, хуш-
рӯй.

СИМИНБАР *سيمين بر* сафедбадан, хушрӯ, зебо.

Аз ҳама симинбарон бурдӣ ба зӯри панҷа даст,
Нотавонеро чӣ тоби соиду бозун туст? *Ҷомӣ*

СИМИНБУНОГУШ *سيمين بنا گوش* он кӣ нармаи гушаш
хамчун нукраи хом сафед ва лағиф аст (сифати маҳ-
буба).

Бибурд аз ман қарору тоқату хуш,
Бути сангиндилн симинбуногуш. *Ҳофиз*

СИМИНПАЙКАР *سيمين پيكر* ниг. симинбадан.

Чист он сарве, ки симинпайкар асту гулғизор,
Бар сараш биншаста мурғе чилвагар товусвор?
Восифӣ

СИМИНСОҚ *سيمين ساق* касе, ки соқаш хамчун нукра са-
фед аст; киноя аз зебо, раъно.

Ду сумансина, балки симинсоқ
Бар дари боғ доштанд таёқ. *Низомӣ*
Риштаи тасбеҳ агар бигисст, маъзурам бидор,
Дастам андар соиди ҷонони симинсоқ буд.
Ҳофиз

СИМИНЪИЗОР *سيمين عذار* ниг. симъизор.

Бигӯ, ки он бути симинъизори дилбар чист,
Ки нест пешн вай андар шумор талғати хур.
Восифӣ

СИМКАШ *سيم كاش* он кӣ бо кирётахта кор мекунад,
заргар.

СИМКУШ *سيم كوش* исрофкор, касе, ки пулро дарёғ на-
медорад.

Симкушон, к-оташи зар куштаанд,
Душмани худро ба шакар куштаанд. *Низомӣ*

СИМО *ا. سيماء* 1. рӯй, чехра, талғат.

Қазоро даромад яке хушксол,
Ки шуд бадри симои мардум ҳилол. *Саъдӣ*
Аз доғ саропоям ангуштнамо гардид,
Оинаи симояш мулки дилам онн баст. *Сайидо*

2. аломат, нишона; қиёфа.

Чун назари эшон бар ӯ афтод, донистанд, ки ин
рӯй симои ҷосусӣ надорад. *«Нигори дониш»*
Ҳар кӣ симои ростон дорад,
Сари хидмат бар остон дорад. *Саъдӣ*

СИМОБ *سيماب* 1. филизи моее, ки ба ранги нукра буда,
агар ҳарорати ҳаво муътадил бошад, аз ҳам ҷудо шуда
ба ҳар тараф ҳаракат кардан мегирад, чева, зайбак.

Равон об дар сабзаи обвард,
Чу симоб дар пайкари лочвард. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Пайкарам мегашт ҳамчун набзи беморон зи чо,
То сахар чун мавҷи симоб изтиробе доштам. *Сайидо*
Аҷуза чун симоб дар изтироб шуда буд аз вачҳи
духтараш. *Сабри Зиё*

2. маҷ. ашк, оби дида.

Оинавор шохиди ором нестем.
Симоб мечакад зи дили беқарори мо. *Шавкат*

◇ **СИМОБИ ОТАШИН** киноя аз офтоб.

Он хояҳои заррин аз сақфи нимхоя
Симоб шуд, чу барзад симоби оташин сар. *Ҳоқонӣ*
Симоб шудан киноя аз беқарор шудан; бо изтироб ба
ҳаракат омадан; қорӣ гардидан; гурезон шудан.

Остонат гунбади симобгунро муттақост,
Бандаи симобдил симоб шуд з-ин муттақо. *Ҳоқонӣ*
Сиришки ман ҳама симоб шуд, намедонам.
Кӣ ки миёни сабури кадом кас дорад?
Ҳисрави Деҳлавӣ

СИМОБГУН *سيماب گون* симобранг; маҷ. осмонранг; гун-
бади симобгун маҷ. осмон.

СИМОБДИЛ *سيماب دل* беқарор, музтариб.

Остонат гунбади симобгунро муттақост,
Бандаи симобдил симоб шуд з-ин муттақо. *Ҳоқонӣ*

СИМОК *ا. سماك* нуч. номи ду ситора дар поёни бурҷи
Асад.

Аз саро дамдама то фарқи Сурайё чидам,
К-аз Самак тантана то авчи Симокам дорад.
Шоҳин

СИМОКИ АЪЗАЛ ситораи дуйӯми Симок.

Дар масир аз Симоки он ҷадвал
Ғоҳ Ромеҳ намуду ғаҳ Аъзал. *Низомӣ*

СИМОКИ РОМЕҲ яке аз ду ситораи Симок, ки дар наз-
ди худ ситораи дигаре дорад ва он ситораи сейум
Найзаи Симок номида мешавад.

СИМОҚАЙН *ا. سماكين* ду Симок; ниг. Симок.

Гарчи дар ҳалқи Симоқайн афканам,
Чун каманди имтиҳон хоҳам фишонд. *Ҳоқонӣ*

СИМОМ *ا. صمام* сарпӯш, даҳантиққӣ.

То самуман симоми гӯш омад,
Дасти ӯ пойбанди хуш омад. *Саной*

СИМОР *ا. ثمار* ҷ. самар 1.

Анвоёи симор ва фокиҳа пеш ниҳода ва мефу-
рухт. (1) *Авфӣ*

Андар он кӯҳ буд ашҷору симор,
Себу амруду анори бешумор. (1) *Румӣ*

СИМОТ I *а.* سمات *ҷамъ* 1. *ҷ.* **симат.**

Шоҳ Маҳмудро, ки ба сифоти ҳамида ороста буд
ва аз симоти маймана пероста, ба кифояти муҳим-
ми Ардашер таъин фармуд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. ҳамчун ҷузъи дуйӯми калимаҳои мураккаб омада,
маънои сифот (сифатҳо)-ро ифода мекунад, мас.
'писандидасимот', 'ҳақоиксимот' ва ғ.

СИМОТ II *а.* سماء 1. дастархони калоне, ки бо неъматҳои
гуногун зинат дода шудааст, дастархони умумӣ.

Симоте бияфганду аспе бикушт,
Ба доман шакар додашон, зар ба мушт. *Саъдӣ*
Даввати халқро симот ниҳед,
Ишрату айшро бисот ниҳед. *Ҷомӣ*

2. фарши меҳмонӣ ва зиёфат (ба рӯи чорпояхи да-
роз).

Симоте зада буд, ки даҳ ҳазор сар хон бар рӯи
он ниҳода буданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

... Симоте густарда ва хоне кашида. *Авфӣ*

3. саф, қатор.

Ҳафт сад пили бесутуншакл бо ғавошини мусав-
вар ва аслиҳаи нафис ва анвоёи ороиши дигар дар
халафи ҳар ду симот бидоштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

СИМОТАЙН *а.* سماطين *шакли дугонаи* **симот II.**

Дурӯя симотайни ороста,
Нишинандагон ҷумла бархоста. (3) *Низомӣ*
Зи Руму зи Эрону аз Чину Занг
Симотайни сафҳо бароварда танг. (3) *Низомӣ*

СИМОХ *а.* سماخ *сӯрохи* гӯш, даруни гӯш.

Аммо самъ қувватест тартиб карда дар асаби
мутафаррик, ки дар сатҳи симох аст.

Низомии Арӯзӣ

СИМОЪ *а.* سماع *ниг.* **самоъ.**

СИМОЙ *а.* سماعى *ниг.* **самой II.**

СИМПАЙКАР *а.* سيم پيکار *ниг.* **симинпайкар.**

Бас сарвқадони симпайкар,
Чун сабза ба хок хуфта-андар. *Шоҳин*

СИМСИМ *а.* سيم سيم *кунҷид;* тухми кунҷид.

Симсими муқашшар ва базрулбанҷ ва орди ган-
дум ё чавро бикӯбад, мумтазиҷ кунад.

«Илми симиё»

СИМСОИД *а.* سيم ساعد *сафеддаст,* латифдаст.

Душ ин дили маро шаби орому ноз буд,
К-он моҳи симсоид бо ман ба роз буд. *Ломей*

СИМСОР *а.* سمسار *даллол;* касе, ки моли мардумро фу-
рухта медиҳад.

Ман симсори у будам ва матоъи у фуруҳтаме.
Авфӣ

СИМСОҚ *а.* سيم ساق *киноя аз* пон сафед, пон зебо.

Соқин симсоқи ман гар ҳама дурд медиҳад,
Кист, ки тан чу ҷоми май ҷумла даҳан намекунад?
Ҳофиз

СИМТ *а.* سيمط *шада,* риштаи ҷавохирот, гарданбанд; **симти**
лаоли шадан лӯълӯъҳо.

Бадр бар шоҳи замин симти лаоли афшонд,
То чу шоҳи фалакаш дар зару зевар гирад.

Бадрӣ Чочӣ

СИМТАН *а.* سيمتن *ниг.* **симандом.**

Бибусидӣ аз меҳри он симтан
Рухи лолаву пон сарву суман. *Ҳоҷу*
То кай аз симу зарат кеса тижӣ хоҳад буд,
Бандаи ман шаву бархур зи ҳама симтанон. *Ҳофиз*

СИМТАНИЙ *а.* سيمتني *сафедбаданӣ,* зебоӣ.

Накунад ҷомаи зарбафт бадал аъзоро,
Назанад сурати девор дам аз симтанӣ. *Сайидо*

СИМУРҒ *а.* سيمرغ *мурғи афсонавӣ,* ки гӯё дар баландта-
рин қуллаҳои кӯҳи Қоф мезистааст; *муқ.* **Анқо I;** <

симурғи зарриншаҳпар *киноя аз* офтоб.

Зоғи сияҳ бо байзаҳо мекард бозӣ дар ҳаво,
Бирбуд ногаҳ аз қазо симурғи зарриншаҳпараш.
Бадрӣ Чочӣ

СИМЪИЗОР *а.* سيم عذار *он кӣ рӯяш мисли нуқра сафед*
аст, сафедчехра, хушрӯ.

Савдон ҳар қасе зару сим аст, з-они мо
Савдон ёри симъизоре ҳамину бас. *Қамоли Хуҷандӣ*

СИН I | **СИНН** *а.* 1. سن *теъдоди солҳо(-и умр),* муддати
умр; сол.

Синни у ба бисту панҷ расид. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
Таваққуфи ту дар ин син ба коми хоҳиши мо шуд.
Дуои он ки шавӣ пир, босавоб баромад.

Волеҳи Ҳаравӣ

синни булуғ синну соли ба балоғат расидани инсон —
15-16 солағӣ; **синни** зубул синни пирӣ, солмандӣ.
куҳансолӣ; **синни рушд** синни булуғ, балоғат; **синни**
тамиз синни балоғат, синне, ки инсон фоидаю зарар-
ро фарқ карда метавонад.

Баҳоуддин ... чун ба синни тамиз расид, ҳешон
вайро ба дуккони дарзӣ фиристоданд. *Ҷомӣ*

2. дандон.

СИН II *а.* سين *номи ҳарфи понздаҳуми алифбои арабин*
тоҷикӣ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 60 баробар
аст.

СИНА I *а.* سينه 1. қисми болоии бадани инсон аз тарафи пеш,
ки дилу шуш дар таҳи он воқеъ аст, садр.

Дарнаёмад зи роҳи сина ба дил,
То дил аз роҳи сина барнагирифт. *Анварӣ*
Нест ороме даруни сина дилро, Сайидо,
Лаззати осудағӣ аз кунҷи узлат бурдаанд. *Сайидо*

2. дил, қалб, замир.

Рӯят ба чунин дида тамошо натавон кард,
Васли ту бад-ин сина таманно натавон кард.

Қамоли Хуҷандӣ

Намуда пайкари ман маҳзани ҳазор озор,
Намуда синаи ман миҷмари ҳазор озар. *Садрӣ Зиё*
синаи танг дили андӯҳгин, дили ғамнок.

Чун ғунча агар синаи тангам бишикофӣ,
Донӣ, ки набудаст дилафғортар аз ман.*

сина сипар кардан барон мудофиаи касе ба пеш бар-
омадан, аз дилу чон мудофиа кардан.

Дил новаки мижғони туро сина сипар кард,
Пайкони ту чун бо дили озурда саре дошт. *Шоҳӣ*

3. пистон.

Занах содаву ғабғаб овехта,
Миён лоғару сина ангехта. *Низомӣ*

СИНАИ || **СИНАТ** *a.* سنّت **1.** ғанавиш, пинак, ғинам, хоби сабук.

... Аз васмати синату навм мубаррост.
«Равзат-ус-сафо»

СИНАГУДОЗ سينه گداز **1.** дилгудоз; дилсӯз.

Ғаҳе чу шамъ кунам гирияҳои синагудоз,
Ғаҳе чу субҳ занам хандаҳои хунолуд. *Бадри Чочӣ*

СИНАДУЗ سينه دوز **1.** сина маҷруҳкунанда.

Ман ба ҳавас намехурам новаки синадӯзро,
То нақунӣ маломате ғамзаи кинадӯзро.
Хисрави Деҳлавӣ

Аз сафи мижғон хаданги синадӯз андохта,
В-аз хамаи абру камони ҷонситон бардошта. *Савдо*

СИНАКУБ سينه كوب **1.** он кӣ ба синаи худ зада, навҳа мекунад; синазан, ба сина зананда; **2.** маҷ. зиқ ва тангкунанда, дилтанг кунанда.

На саҳобаш раҳ занад, на худ ғуруб,
Вораҳид уро фироқи синакуб. *Румӣ*

СИНАКУБОН سينه كوبان **1.** синазанон, аз дарду алам ба сина зада; гириякунон; навҳакунон.

Шуд сӯи қибла синакубон.
В-аз дашт ба сина хокрубон. *Шоҳин*

СИНАРЕШ سينه ريش **1.** дилреш; дилозурда (сифати ошиқ).

Синарешони фироқ аз хоки поят сохтанд
Хушкдоруе, кӣ бар болои марҳам рехтанд. *Ҷомӣ*
Дастӣ адл, эй синарешон, гар бибахшад марҳаме,
Токи Кисро мекунад чоки гирибони шумо. *Урфӣ*

СИНАСОФ سينه صاف **1.** покдил.

Ишқ медонад, ки ҷурми синасофон аз кучост,
Маҳрами риндони ин майхона истиғфор нест.
Носир Алӣ

СИНАСӮЗ سينه سوز **1.** аламнок, пурдард.

Савдо, ҳамуш бош, ки з-ин охи синасӯз
Якбора ҷумла кавну маконро занад ба ҳам! *Савдо*

СИНАТ *a.* سنّت **ниг.** сина II.

СИНАХЧ سينه خچ **ниг.** санахч.

СИНАЧОК سينه چاک **1.** киноя аз озурдадил, ранҷдида, ғоркашнда; мотамзада.

Пан дона сайёд шуд синачок,
Ғами домро бурд охир ба хок. *Сайидо*

2. маҷ. ошиқи дилсӯхта.

Хуснаш аз хат оламе зеру забар дорад ҳанӯз,
Синачокон чун қалам дар ҳар гузар дорад ҳанӯз.
Соиб

СИНД I **1.** фарзанди ғайри машруъ, фарзанди ғайриқонуний; ҳаромзода.

Эй синд, чу астар чӣ нишинӣ ту бар астар,
Чун ҳештанеро накунад мард мусаххар. *Мунҷик*

СИНД II **1.** номи даръе дар вилояти Синд.

Зи Зобулситон то ба даръён Синд
Навиштем аҳди туро бар паранд. *Фирдавсӣ*

2. номи вилояте, ки дохили Покистони имрӯза аст.

Чун нома аз Тикинобод бирасид, мисол дод, то
нусхаҳо бардоштанд ва [ба] Синду Ҳинд фирис-
тоданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

СИНДОН || **САНДОН** **1.** асбоби оҳангарӣ, мисгарӣ ва заргарӣ, ки ба рӯи он оҳан ва ё филизи дигарро монда бо хонску кӯба мезананд.

Сари сарварон зери гурзи гарон
Чу сандон буду путки оҳангарон. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. чизи сахт ҳамчун санг ва оҳан, чизи таъсирнопазир, чизи маҳрум аз эҳсосот.

Дил нест, ки дар вай ғами дилдор нагунҷад,
Синдон бувад он дил, ки дарди ёр нагунҷад.
Хисрави Деҳлавӣ

Чу бинмудӣ ба вақти хашм дандон,
Шудӣ аз ҳайбаташ чун об сандон.

«Анвори Суҳайлӣ»

3. тахтачаи оҳанин бар рӯи дарвоза, ки ҳалқаро ба он мекубанд, то ин ки аҳли хона дарвозаро кушоянд.

Қамол, ин ҳалқа бар сандон задан чист?
Агар ҷонест, дар боз аст, дар боз. *Қамолӣ Хучандӣ*

4. киноя аз дандон.

Парда аз ёқут бар Парвин мабанд,
Хайма аз синҷоб бар синдон мазан. *Анварӣ*

СИНДОНШИКАН || **САНДОНШИКАН** **1.** сандан شکن **1.** сахт, маҳкам; киноя аз гарон, вазнин (гурз).

Зи захми сари гурзи синдоншиқкан
Барорад дамод аз дусад анҷуман. *Фирдавсӣ*

СИНДОНШИКОФ || **САНДОНШИКОФ** **1.** سيندانشكاف **1.** шинокфан-дан сандон; чоккунандаи сандон; киноя аз тез, бурранда.

Вағар теги ту ҳаст сандоншикоф,
Синонам бидаррад дили кухи Қоф. *Фирдавсӣ*

СИНН *a.* سن **ниг.** син I.

СИННАВР *a.* سنور **1.** гурба.

Батни синнавро шақ кунанд ва шуши ӯ берун
оварда хушк созанд. *«Илми симиё»*

СИНОАТ *a.* صناعت **ниг.** саноат.

СИНОН *a.* سنان **1.** нӯг, нӯги найза, нӯги теғ ва ғ.

Синоноҳон найза ба ҳам баршикаст. *Фирдавсӣ*

Сангпушт пурсид, ки ... чӣ кор аст, ки мекуни?
Қаждум ҷавоб дод, ки синони неши худро бар ҷавшани вучуди ту мезанам. *«Нигори дониш»*

2. найза.

Лашкар ба иттифоқ ба як бор ҳамла карданд ва
даст ба теғу синон бурданд ва аз чапу рост меза-
данд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Оташинҳе, ки ҳар дам бе сабаб аз рӯи қаҳр
Баҳри қатлам хоста, тиру синон бардошта. *Савдо*

◇ синон задани хуршед киноя аз нур пошидани офтоб, баромадани офтоб.

Чу хуршед барзад синон аз нишеб,
Шитоб омад аз рафтаи андар вуред. *Фирдавсӣ*

СИНОНГУЗОРИ ستانگزارى найзаандозӣ.

Теғи субҳ аз синонгузории ӯ
Сипар афғанд бо саворини ӯ. *Низомӣ*

СИНООТ *a.* صناعات *ниг.* саноот.

СИНОР سنار *ниг.* санор.

СИНФ *a.* صنف 1. қисм; навъ.

Аммо идроки олий ду синф бувад.

«Ахлоқи Носирӣ»

синф-синф хел-хел, навъ-навъ.

Синф-синф пеши амир оварданд бе андоза мол аз заррина ва симина. *«Таърихи Байҳақӣ»*

2. гурӯҳ; табақае аз мардум.

Ҳар хулке, ки бар табиати синфе аз аснофи мардум ғолиб мешавад, дар ибтидо иродатӣ буда бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

СИНИЙ سيني зарфи гирди мусаттах аз тилло, нуқра, мис ва ё биринҷӣ, ки дар он табақ ва хӯрданиҳои дигарро мегузоранд, лаълӣ.

Ту чӣ пиндориё, ки ман малаҳам,
Ки битарсам зи бонги синию тос. *Хисравӣ*

СИНЧ||САНЧ سنج *мус.* яке аз асбоби мусиқӣ; ду табақчаи филизии доирашакл, ки ба ҳамдигар мезананд.

Қӯсу карру духул ва дамома ва синч ва най ва нуқус фуру қуфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

В-аз он ҷойгаҳ бонги синчу диroy
Хуруш омаду нолаи карраной. *Фирдавсӣ*

СИНЧОБ سنجاب *ниг.* санҷоб.

СИОЯТ *a.* سعيات бадгӯӣ, суҳанчинӣ, тӯхмат қардан.

Ба сиояти яке аз муқаррабони ҳазрат Гуштос маро ... маҳбус гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

СИОЯТНАМО سعياتناما сиоятқунанда, бадгӯӣ, тӯхматгар.

Баъд аз чанд гоҳ ... ба воситан фасоди муфсидон ва сиоятнамоен он садоқат ба адоват мубаддал гашт. *«Таърихи Фариста»*

СИПАНД سپند 1. тухми гиёҳи ёбоне (рута), ки сиёҳранг ва хушбӯӣ буда, барои дафъи уфунат, захми чашм ва ғ. дуд қарда мешавад, ҳазориспанд.

Чашми бадро сипанд сӯз, Қамол,
Ки наяфти миёни сӯхтагон. *Қамолӣ Хучандӣ*
Сӯхт андар миҷмари ишқаш дилам ҳамчун сипанд,
Маҳрами ин май накардам соғару бутхонаро. *Туграл*

2. номи кӯҳе дар Систон.

Ба хуни Наримон миёно бибанд,
Бирав тозиён то ба кӯҳи Сипанд. *Фирдавсӣ*

СИПАНДОН سپندان 1. гиёҳи худрӯе, ки донаҳои майдан сиёҳ дорад, сипанд.

Қикизу ганднову сипандону косиӣ —
Ин ҳар ҷаҳор гуна, ки додӣ, ҳама дижан.*

2. сипандона, тухми сипанд, ҳазориспанд; *ниг.* сипанд 1.

В-он сафои орази ин дилбарон,
Ки бисӯзад чун сипандон дил бар он. *Румӣ*
Пас он гаҳ қазифе сипандони хурд
Ба подоши кунҷид ба қосид супурд. *Низомӣ*

3. зарфе, ки дар он сипанддона дуд мекунанд.

СИПАНДОРМУЗ سپندارمذ *ниг.* сифандормуз.

СИПАНЧ I سپنج 1. гузаранда, нопойдор; муваққатӣ; амонат; ориятӣ.

Ки напсандад аз мо бадӣ додгар,
Сипанч аст гетию мо бар гузар. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. бошандаи муваққатӣ, меҳмон.

Гар имшаб дар ин хона бошам сипанч,
Набошад касеро зи ман ҳеҷ ранҷ. *Фирдавсӣ*

3. коза, чайла, хонаи муваққатӣ, ки дар фасли тобистон бар сари киштзор ва полезоҳо аз шохҳои дарахт ва алафҳо сохта мешавад; **сипанч қардан** муваққатан ҷойгир шудан.

3-ин даху ду назар ба панҷ кунанд,
Худ дар ин панҷ ҷо сипанч кунанд. *Саноӣ*

◇ (**ин**) **сипанч саро** дуньё, дуньён бебако.

Аз ин се-панҷ туро кому ном ҳосил бод
Ба рағми ҳосиди малъун дар ин сипанч саро. *Убайду Зоконӣ*

СИПАНЧ II سپنج чарогоҳе, ки дар он обу алаф бисъёр аст.

Сипанчи сутурони пайқонасум
Зи тороҷи он сабза пай қарда гум. *Низомӣ*

сипар سپر *асоси* замони ҳозираи сипардан.

СИПАР سپر 1. асбоби ҷангӣ, ки аз филиз ё аз пӯсти говмеш ва ғ. месохтанд ва дар вақти ҷанг барои мудофиан сар ва бадан аз шамшер ва найзаи душман ба кор мебуданд.

Он захм ба сипар дафъ қард. *Авфӣ*

2. маҷ. мудофёе, сад, монеи ҳамлаи душман.

Зи ҳар бад туйи пеши Эрон сипар,
Ҳамеша чу Симурғ густурда пар. *Фирдавсӣ*
Агар замона бинозад зи адли ӯ, на шигифт,
Ки адли ӯ зи ҳаводис замонаро сипар аст. *Муиззӣ*
сипар ангехтан ғолиб баромадан, ғолиб шудан; **муқобили сипар андохтан**.

Дар арзғаҳи ишқаш фитна сипар ангезад,
Дар размғаҳи зулфаш гардун сипар андозад. *Ҳоқонӣ*

сипар андохтан (ё **афқандан**) оҷиз шудан; таслим шудан; **муқобили сипар ангехтан**.

Мо сипар андохтем, гардани таслим пеш,
Гар бикушӣ, ҳокимӣ, в-ар бидиҳӣ зинҳор. *Саъдӣ*
Сайиндо, гар аз лабаш гуям ҳадисе дар чаман,
Ғунча аз гул пеши рӯи худ сипар меафканад. *Сайид*

СИПАРАМ سپرم *шакли кӯтоҳшудаи сипарғам*.

Чун сипарам ба миёни базм ба наврӯз,
Дар маҳи баҳман битозу ҷони аду сӯз! *Рӯдакӣ*

СИПАРБОЗ سپرباز *ҷусту* чолок дар сипардорӣ; ҷанговар.

Ҷавоне ба бадрақа ҳамроҳи мо шуд, — сипарбози
ҷархандози силаҳшӯр... *Саъдӣ*

СИПАРДАН||СИПУРДАН سپردن 1. паймудан, тай қардан (роҳро), гузаштан (масофатро).

Панҷоҳ сол аст, ки ин бодияро ба қадам месипарам. *Авфӣ*

Чунин то сипарданд роҳи дароз,
Ба даръё расиданд ногаҳ фароз. *Хоҷу*

Хон донад, ки бузургон ва мулуки рӯзгор, ки
бо якдигар дӯстӣ ба сар баранд ва роҳи маслаҳат
сипаранд, вифоқ ва мулофатро пайваста гардо-
нанд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

2. помол қардан, зери по қардан.

Чону сар ҳар ду ба пой ту аз он месупурам,
Ки агар хок шавам, боз ба поят сипарӣ.

Қамоли Хучандӣ

Лаб сурх зи сурх лола хӯрдан,
По сабз зи сабзаҳо сипардан. *Ҷомӣ*

СИПАРДОРӢ *سپردارى* бо сипар мудофия қардан; мудо-
фия, муҳофиза; **сипардорӣ қардан** муҳофизат намудан,
мудофия қардан.

Диле, к-аз даст хоҳад рафт, бех, к-аз даст бигзорем,
Қасе то кай сипардорӣ кунад барги хазониро.

Соиб

Сипардорӣ макун, эй чарх, пеши оҳи мазлумон,
Макун андеша аз пайкон, ҳазар кун аз пари тирам.

Сайидо

СИПАРҒАМ *سپرغم* райҳон, нозбӯй.

Якояк сипарғам зи бун баркананд,
Ҳамон шоҳи нору биҳӣ бишкананд. *Фирдавӣ*

Ва бар он бом дарахтҳои норанҷу турунҷу муз
ва ғайра кишта ... ва гулу сипарғамҳо ҳама навъ
кишта. *Носири Хисрав*

СИПАРӢ *سپرى* ба поён расида, тамошуда, хотимаёфта.

Буд беихтиёри пову саре
Ба ҳамин вазъ вазъашон сипарӣ. *Бедил*

сипарӣ гаштан *ниг.* **сипарӣ шудан**; **сипарӣ қардан** ба
охир расонидан, тамош қардан, хотима додан; сар
то сар гузашта тамош қардан.

Буго, нахоҳам гуфтан тамош(и) мадҳ(и) туро,
Ки шарм дорад хуршед, агар кунам сипарӣ.

Рӯдакӣ

сипарӣ шудан (*ё гаштан*) а) ба охир расидан, тамош
шудан, ба интиҳо расидан.

Ва он фалакест забари фалакулбуруҷ ва аз он
сӯи ӯ ҳеҷ нест ва олами ҷисмонӣ бад-ӯ мутаноҳӣ
шавад, яъне сипарӣ гардад. *Низомии Арӯзӣ*

Сипарӣ шуд замони навмедӣ,
Шаб баромад ба нури хуршедӣ. *Бедил*

б) аз байн рафтан, нест шудан.

В-он ки лахте намуд чорагарӣ,
Ҳам фусунаш зи чора шуд сипарӣ. *Низомӣ*

Соҳт ва қарди чизҳо, ки ба воситаи он маош
сипарӣ намешавад ва эҳтиёҷ бад-онҳо камтар бо-
шад ... *Аҳмади Дониш*

в) маҷ. вафот қардан.

Чунон бояд, ки чун сипарӣ шавам, маро ин ҷо
дафн кунед. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Якero аз мулк муддати умр сипарӣ шуд ва
қоиммақоме надошт. *Саъдӣ*

СИПАРҶӢ *سپرچى* хуррамай, хурсандӣ, айшу ишрат.

Бо моҳи Самарқанд кун онни сипарҷӣ,
Ромишгари хуб овар бо нағман чун қанд. *Имора*

СИПАС *سپاس* 1. пас, баъд, сонӣ.

Ва шарҳи ин ҳар ду сипастар ба ҳақиқат гуфта
ояд. *Ибни Сино*

аз ин (*ё он*) **сипас** баъд аз ин, дар оянда, минбаъд.
Басо дило, ки ба сони ҳарир қард ба шеър,
Аз он сипас, ки ба кирдори сангу сандон буд.

Рӯдакӣ

Қасеро бувад з-ин сипас тахти ту,
Ба хок андарорад сари бахти ту. *Фирдавӣ*

2. ақиб, қафо.

Ба ҳар ҷӣ ҳукми ту ноғиз шавад, чу дарнигарӣ,
Қазо ханӯз ба фарсангҳо сипас бошад.

Заҳири Форъбӣ

сипас рафтан ақиб рафтан.

Чун ба худ боз омадӣ, дидӣ зи ҷо,
К-у сипас рафтаст бас фарсангҳо. *Румӣ*

СИПАҲ *سپه* *ниг.* **сипоҳ**.

СИПАҲБАД||**СИПАҲБУД** *سپهبد* сипаҳсолор, сарлашкар,
сарфармондеҳи лашкар; соҳиб лашкар, султон, подшоҳ.

Сипаҳбад биёмад ба наздики шох,
Ба ҳам бо бузургони эронсипоҳ. *Фирдавӣ*

СИПАҲДОР *سپهدار* лашкардор, сардори лашкар, фармон-
фармои лашкар; соҳиб лашкар, ҳукмрон, подшоҳ.

Сипаҳдорашон Шедаи шердил,
К-аз оташ ситонад ба шамшер дил. *Фирдавӣ*

... К-он рӯз, ки Навфали сипаҳдор
Печид инон зи азми пайкор ... *Шоҳин*

Сипаҳдори Чин, шаҳриёри Хутан
Расуле баророст аз хештан. *Низомӣ*

СИПАҲДОРӢ *سپهدارى* сардорин лашкар, фармондихӣ.

Бар сипаҳдоринаш зи мулку сипоҳ
Хилъати дилхуше расид зи шох. *Низомӣ*

СИПАҲКАШ *سپهکش* лашкаркаш, сардори лашкар.

Сипаҳкаш чу Рустам, гави пилтан,
Ба як даст ханҷар, ба дигар кафан. *Фирдавӣ*

СИПАҲСАРВАР *سپهسرور* сардори сипоҳ, сарлашкар.

Ситода зи ҳар сӯ сипаҳсарваре,
Гаронмоятар ҳар як аз дигаре. *Ҳотифӣ*

СИПАҲСОЛОР *سپهسالار* сарфармондеҳи лашкар.

Хисрави Парвезро сипаҳсолоре буд ба лашкар-
кашӣ ва душманкушӣ маъруфу мазкур.

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

Буд Дилро яке сипаҳсолор,
Номи ӯ Сабру кӯҳи ҳилму виқор. *Мушфиқӣ*

СИПАҲШИКАН *سپهشکن* лашкаршикан, мағлубкунанда ва
торумороварандаи лашкар.

Ҳама шертану шамшердасту тирангушт,
Ҳама сипаҳшикану девбанду шершикор. *Унсурӣ*

СИПЕҲР *سپهر* 1. фалак, чархи фалак; осмон.

Ва ӯ чавонест, ки офтоби ҷамолаш бар сипеҳри
сабоҳат ва фалаки малоҳат толеъ гашта. *Восифӣ*

Сипеҳри хирадро туй офтоб,
Зи файзи ту Юнонзамин нуръёб. *Ҷомӣ*

сипеҳри барин осмони баланд; арши аъло.

... Ки оё биҳишт аст ё базмгоҳ,
Сипеҳри барин аст ё чархи моҳ. *Фирдавӣ*

Шахе, ки тахтаи нардаш бувад сипехри барин,
Бар он кавкабу сайёра мӯхрахост равон. *Восифӣ*

нӯх сипехр нӯх табақаи осмон, тамоми осмон, ки қадимӣён онро аз нӯх табақа иборат медонистанд.

Чандон бақот бод зи таъсири нӯх сипехр,
К-андар замона табъ чаҳору ҷиҳат шаш аст.

Анварӣ

2. маҷ. замона, дунё; гардиши рӯзгор; тақдир, сарнавишт, қазову қадар.

Манеҳ дил бар ин дилфиребон ба меҳр,
Ки бо меҳрбонон насозад сипехр. *Низомӣ*

Зи тороҷи сипехри дун бияндеш,
Ки сад шахро кунад як лаҳза дарвеш.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ **сипехри бадром** дунёи ромнашаванда; замонаи қачрафтор; тақдирӣ носозгор.

Дар ин айём аз таъсири сипехри бадром шахзода Сантой даргузашт. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

сипехри бӯқаламун рӯзгори дигаршаванда, толеи тағбирёбанда, бахти нопойдор.

Дурангии шабу рӯзу сипехри бӯқаламун
Паранди умри туро мебаранд рангу баҳо. *Ҳоқонӣ*

сипехри муқаввас киноя аз осмон.

Ба зери сипар фаҳри шоҳаншаҳон,
Чу зери сипехри муқаввас ҷаҳон. *Ҳотиҷӣ*

сипехри ҳаё будан киноя аз ниҳоят шармгин ва хоксор будан.

Мухити саҳо асту кони ато,
Сипехри ҳаё асту баҳри вафо. *Садри Зиё*

СИПЕҲРВОР سپهروار монанди осмон, мисли фалак.

Сипехрвор ба гирди ҳаво ҳамегардад,
Сипехр бошад аспе, к-аш офтоб савор. *Унсурӣ*

СИПЕҲРСОЙ سپهرسای осмонрас; бисъёр баланд.

Аз рӯи фаҳр кунгураҳоят сипехрсой.

Убайди Зоконӣ

СИПЕҲРТМСОЛ سپهرتمثال сипехрмонанд, осмоншакл; баланд.

Ва ин дигар бурҷест сипехртимсол, ки устоди ширинкор хонаи тасвираш ба нақшу нигор пардохта. *Восифӣ*

сипор سپار асоси замони ҳозираи сипардан.

СИПОР I سپار 1. асбоби шӯдгоркунӣ, поза; 2. олот, асбоби хона, ҷиҳоз.

СИПОР II سپار ниг. супор II.

СИПОРА سپاره санги фасон; санг.

Лавҳаш ба канори дил канора,
Ся пора дарун, бурун сипора. *Шоҳин*

СИПОС سپاس 1. ҳамду сано; шукр, шукронаи неъмат;

2. миннат.

Гуфт: Бар мо фариза гашт сипос,
К-эминӣ ёфтӣ зи раҷу харос. *Низомӣ*

3. изҳори ташаккур; миннат.

В-аз он пас зи модар ҳазорон сипос,
Бар Искандар — он бандаи ҳақшинос. *Ҷомӣ*
Сипосам ҳамедун аз он рӯзгор,
Ки дарёфтам чун ту хуррам баҳор. *Савдо*

сипос додан шукр гуфтан, ташаккур изҳор кардан;
сипос ниҳодан миннат ниҳодан, миннат кардан.

... Ки гар ман туро хуни дил додаме,
Сипос эҷ бар сарт нанҳодаме. *Фирдавӣ*

Дар офтоби ҳаводис бисузам авлотар,
Ки баҳри соя ниҳад бар сарам сипос хумой.
Заҳири Форёбӣ

сипос пазируфтан шукр гуфтан, шокир шудан.

Бибурданд наздики гавҳаршинос,
Пазируфт аз андоза берун сипос. *Фирдавӣ*

СИПОСА سپاسه лутф, марҳамат, шафаққат; миннат.

В-аз он пас, ки бад кард, бигзоштам,
Бад-у-бар сипоса напиндоштам. *Абушақури Балхӣ*

СИПОСДОР سپاسدار миннатдор, ҳақшинос, шукргузор.

Абдулло гуфт: Сипосдорам ва ҳар чи то мумкин
гардад, дар ин боб ба ҷой орам.

«Таърихи Байҳақӣ»

СИПОСТАН سپاستن таъриф гуфтан, ҳамду сано ва шукр гуфтан.

Афзуние ба ёди ту то чанд костан?

Чуз ту касе туро натавонад сипостан. *Шоҳин*

СИПОҲ||СИПАҲ سپاه||سپاه 1. лашкар, қушун.

Ва чун амир Исмоил хабар ёфт, ки Амр Лайс
[тадоруки] ҳарб месозад, вай мар-сипоҳи хеш гирд
кард ва улӯфани эшон бидид. *«Таърихи Наршахӣ»*

Сипаҳ хост, к-андешан ҷанг дошт,
Зи Рустам бад-он гуна дил танг дошт. *Фирдавӣ*

Сипаҳро гарчи аз шаҳ иззу ҷоҳ аст,
Шукуҳи ҷоҳи шаҳ низ аз сипоҳ аст. *Ҳозиқ*

Фасли дуҷум дар муомалаи мулук бо умаро ва сипоҳ ва тансиқи уммол ва мутасаррифон ва услуби аскардорӣ. *Аҳмади Дониш*

сипоҳи гарон лашкари анбӯҳ, лашкари сершумор.

Зи чунбидани он сипоҳи гарон
Бичунбид гегӣ карон то карон. *Шодӣ*

сипоҳ рондан лашкаркашӣ кардан, лашкар кашидан.

Зи доду зи бедоду тахту кулоҳ
Сухан гуфтани разму рондан сипоҳ... *Фирдавӣ*

2. ҳар як аз афроди лашкар, лашкарӣ.

Фасли дуҷум дар муомалаи мулук бо умаро ва сипоҳ ва тансиқи уммол ва мутасаррифон ва услуби аскардорӣ. *Аҳмади Дониш*

3. маҷ. мӯхраҳон шатранҷ, донаҳои шахмат.

Пиёда бидиданду пилу сипоҳ,
Руху аспу рафтори фарзину шох. *Фирдавӣ*

СИПОҲДОР سپاهدار ниг. сипаҳдор.

СИПОҲИГАРӢ سپاهيگري ҷанговарӣ, аскарӣ; олоти сипоҳигарӣ васоили ҷанг, яроқу аслиҳа.

Ўзбакон... олоти сипоҳигарӣ ва ғайруҳум, ки дар ҳазина ва дар ғайри ҳазина буд, ба дасти худро дароварданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

СИПОҲОН سپاهان 1. шаҳри Исфаҳон.

Кунун сӯи роҳи Сипоҳон шавед,
В-аз ин лашкари хеш пинҳон равед! *Фирдавӣ*

2. мус. номи оҳанге аз мусиқӣ.

Эй ҷанг, пардаҳои «Сипоҳон»-ам орзуст,
В-эй ной, нолаи хушу сӯзонам орзуст.

Шамси Табревӣ

СИПОХСОЛОР سپاهسالار *ниг. сипахсолор.*

Аъзо чу кӯрдорон дар ҳар тараф ба шуғле,
Дил шуд сипохсолор в-он чумла аз қазо шуд.
Шамси Табрэзӣ

СИПОХСОЛОРӢ سپاهسالارى сардорӣ, сарлашкарӣ.

Ӯ Рустами Эслро сипохсолорӣ дод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

СИПОӢ سپاهӣ мансуб ба сипох; лашкарӣ, ҳарбӣ.

Чу доранд ганҷ аз сипоӢ дарег,
Дарег оядаш даст бурдан ба теғ. *Саъдӣ*
Муиззӣ ... аслаш аз вилояти Нисост, ибтидон
ҳол сипоӢ буда ва дар хидмати султон Малик-
шоҳ аз Хуросон ба Исфаҳон афтада.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

сипохию шаҳрӣ ҳарбӣ ва ғайри ҳарбӣ.

Сипохию шаҳрӣ ба кирдори кӯҳ,
Саросар ба ҷанг-андарун ҳам гуруҳ. *Фирдавсӣ*

СИПРАМ سپرم *ниг. сипарам.***СИПУРДАН** سپردان *ниг. сипардан.***СИПӢЗГОР** سپوزگار *ниг. сипӢзкор.***СИПӢЗИДАН** سپوزيدان *ниг. сипӢхтан.***СИПӢЗКОР||СИПӢЗГОР** سپوزكار||سپوزگار таъхирдихандан
кор, ақибандозандан кор; сахлгир; коҳил, танбал.

Ҳар кӣ бошад сипӢзкор ба даҳр,
Нӯш дар коми ӯ бувад чун захр.
Абушақури Балхӣ

СИПӢХТАН||СИПӢЗИДАН سپوختن||سپوزيدان 1. чизеро дар
чизе ба зӯр фуру бурдан, халондан.

Тухми меҳнат бипош дар гилашон,
Ханҷари кин сипӢз дар дилашон.
Абулаббоси Аббосӣ

Мебарандаш, месипӢзандаш ба пеш,
Ки бирав, эй сағ, ба қаҳдонҳои хеш! *Румӣ*

2. маҷ. баровардан (чизеро аз даруни чизе); нест
кардан, баргараф кардан, дур кардан.

На марғ аз тани хеш битвон сипӢхт,
На чашми замон кас ба сӯзан бидӯхт. *Фирдавсӣ*
Ба дору ҳама дард биспӢхтанд. *Фирдавсӣ*

3. амали алоқан ҷинсии ҷинси парӯ мода.

СИР I سير *бехмеваи пиёзмонанд, ки дорон таъму бӯи*
тунд буда, ҳосияти дорӯӣ дорад, саримсоқ.

Ҳаст меҳри замона бо кина,
Сир дорад миёни лавзина. *Саной*
Сир арчи ҳамтавила чу савсан бувад ба ранг,
Ғаммози бую ранг бувад бӯи ганди ӯ. *Ҳоқонӣ*

СИР II||СИРР a. سر *роз; кор ва амали пинҳонӣ, кор ва*
амале, ки инсон дар дил пинҳон нигоҳ медорад; орезу
ва мақсади нӯшида.

Басе пурсида шуд пинҳону пайдо,
Намешуд сирри ин сурат хувайдо. *Низомӣ*
Рамзест дар ин амр хафӣ, ман кунам изҳор,
Сиррест дар ин ҳуққа ниҳон, ман кунам ифшо.
Савдо

Бираҳонад зи ранҷи обу гилат,
Бирасонад ба сирри ҷону дилат. *Ҷомӣ*

СИРАТ a. سيرت *одат, хислат, хулқу хӯй; табиат; рафтор.*

[Исмойли Сомонӣ] амири Хуросон шуд ва ӯро
амири Шаҳид хонанд; ӯ ба сирати падари хеш ме-
рафт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Маликро сирати ҳақшиносии ӯ хуш омад ва
хилъату неъмат бахшид ва узр хост. *Саъдӣ*

Ҳар кӣ дар ӯ сирати некӯ бувад,
Одамай аз одамиён ӯ бувад. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

сирату сомон хулқу феъл, рафтору кирдор, тартибу
интизом.

Муроди ҷузъию куллий туй дар сирату сомон,
Вучуди улвий сифлӣ туй дар сурату симо.
Муиззӣ

сират гардонидан феълу хӯй ва тарзи рафторро тағйир
додан.

Бӯрайхон аз он пас сират бигардонид ва ин яке
аз шароити хидмати подшоҳ аст. *Низомии Арӯзӣ*

СИРАТАН a. سيرتًا *табиатан, ботинан, аз ҷиҳати хулқу хис-*
лат.

Мулло Саид Қамари судур суратан гов буданд
ва сиратан хар. *Садри Зиё*

СИРБОЛ a. سيربال *пероҳан, курта.*

Соҳт машшотан бахт аз фалаки атласпӯш,
Шоҳиди тахти туро тукмаи ҷайби сирбол.
Бадри Чоҷӣ

СИРЕШ||СИРИШ سریش *моддаи часпдоре, ки аз хушк-*
нида қуфтани соқан лубдори гиёҳе ҳосил мешавад ва
дар пойфазордӯзӣ, сахҳои ва ғ. ба кор мебаранд, ши-
реш.

Заҳми шамшерӣ ғаматро наниҳам марҳами кас,
Ташти зарринаму пайванд нагирам ба сиреш.
Саъдӣ

СИРЕШИМ||СИРЕШУМ سریشم *моддаи часпандае, ки аз*
ҷушонидани устухон, тағояк, пусти баъзе аз хайвонот
ҳамчун гов ва моҳӣ ҳосил мешавад, дар дуредгарӣ,
зингарӣ, камонгарӣ ва ғ. ба кор меравад.

Аз он, ки мадҳи ту гӯям, дуруст гӯяму рост,
Маро ба кор наёяд сирешиму кабдо. *Дақиқӣ*

Сабӯе, ки сӯроҳ бошад нахуст,
Ба муму сирешум нагардад дуруст. *Низомӣ*

СИРИШ I سریش *бонг, доду фаръед, нолаву зорӣ.*

Ҷунон бидонам ман ҷои ғилғиличғааш,
Қучо ба молиши аввал баруфтад ба сирӣш.
Лабибӣ

Бари фаҳмаш ситора кард хуруш,
Пеши сахмаш сирӣш карда сурӯш. *Саной*

СИРИШ II سریش *ниг. сиреш.***СИРИШК I** سریشک 1. қатра, ҷақра; қатраи борон ва ғ.

Он май, ки гар сирӣшке аз ӯ барҷақад ба Нил,
Ҳамвора маст гардад аз бӯи ӯ наҳанг! *Рӯдакӣ*
Гардад шарори нор аз ин қатра чун сирӣшк,
Борад с и р и ш к и об аз он шӯъла чун шарор.
Муиззӣ

сирӣшки абр қатраҳон борон.

Дами сарди зимистонӣ, сиришки абри найсонӣ,
Паи ин буд майдоне, ки оламо *Бихандонад.*

Шамси Табрезӣ

сиришки ҳаво катра(ҳо)-и оби борон; шабнам.

Ҳавон туро з-он гузидам зи олам,
Ки покизатар аз сиришки хавой. *Зайнабӣ*

2. оби чашм, оби дида, ашк.

[Сиддиқ] ногоҳ ба хонае расид ва аз он овози
гирья шунид, ки зане байте мехонд ва аз дида
сиришки гарм меронд. *Чомӣ*

Умрест дар фироқаш мерехтам сиришке,
Сад шукр, гаштам охир бар васли ӯ мушарраф.

Васлӣ

◇ **сиришки гулфом** киноя аз ашқи хунин.

Афшонд чунон сиришки гулфом,
Қ-он нақш намонду шуста шуд ном. *Ҳилолӣ*

СИРИШК **II** **سروشك** 1. зирк, анбарборис, барбарис; 2. дарахти гул, ки онро озоддарахт низ мегӯянд ва гулаш сурхтоб аст.

Ҳама дида пур хуну рух пур сиришк,
Сиришкеш равон бар шукуфта сиришк. *Унсурӣ*

СИРИШКРЕЗ **سروشك ريز** ашкбор, гирьён.

Мерафт сиришкрезу ранчур,
Андохта дид dome аз дур. *Низомӣ*

СИРИШТ **سريشت** 1. фитрат, ниҳод, тинат; асос ва мояи табуъ табнат; хулқ, хислат.

Ҳар кӣ ӯ дар сиришт бадғухар аст,
Гуфташ аз бад шуниданаш батар аст. *Низомӣ*

Дарахте, ки талх аст ӯро сиришт,
Гараш дарнишонӣ ба боғи бихишт,
Саранҷом гавҳар ба кор оварад,
Ҳамон меван талх бор оварад. *Фирдавсӣ*

Дар сиришти ман гул нақиштаанд,
Тухми хори ғам дар гили ман аст. *Мушфиқӣ*

2. ҳастӣ, вучуд, ҷисм.

Сиришти маро, к-офаридӣ зи хок,
Сиришта ту кардӣ ба нопоку пок. *Низомӣ*

◇ **ба сиришт** ба асл, аслан.

Қор кун ҳам, ки беҳ бувад ба сиришт,
Қори дӯзах зи танбалии бихишт. *Низомӣ*

СИРИШТАН **سريشتن** 1. хамир кардан, омехтан; омехта кардан, ихтилот ва имтизоҷ додан.

Гуянд пайғамбар... ба дасти худ дар он гавд
орд сириштааст. *Носири Хисрав*

Ба ханҷар хоку хун бо ҳам сириштанд,
Ба зери нахлҳо з-он лола киштанд.

Бадрии Қашмирӣ

Дар косаи гардун асалу заҳр сириштанд,
Аз нӯш гузар в-аз алами неш бурун о! *Ҳоҷӣ*

Ин нома, ки баҳри ту навиштам,
Дар вай ҳама хуни дил сириштам. *Шоҳин*

2. маҷ. сохтан, офаридан, ба вучуд овардан.

На шахро аз гили дигар сириштанд,
На неъмат з-они ӯ танҳо навиштанд.

Хисрави Деҳлавӣ

Чу тухми ашк ба кулфат сириштаанд маро
Ба ноумедии ҷовид киштаанд маро. *Бедил*

СИРКА||**СИРКО** **سرکه**||**سرکا** моеи хеле туруш, ки аз дигаргун шудан ва вайрон гардидани шароби ангур ё шираи мевахон дигар ҳосил мешавад, дар ҳӯрок ва дорусо-зиҳо ба кор меравад.

Зи май сирка тавон қардан, ва лекин
Зи сирка май тамаъ қардан наёяд. *Ҳоқонӣ*

Сирка аз дасти ранҷи ҳешу тара
Беҳтар аз нони деҳхудову бара. *Саъдӣ*

◇ **сиркаи абрӯ** киноя аз чини абрӯ, қошу қабоқ, туршрӯй.

Сиркаи абруяш зи бас тундӣ
Дод дандони лутфро кундӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

сирка бар абрӯвон киноя аз туршрӯй.

Дигар рӯз бар гирди ҳар кӯ давон,
Асал бар сару сирка бар абрӯвон. *Саъдӣ*

аз гирья сирка ангехтан сахт гирья қардан, гирьяи ҷонсӯз қардан; **аз лаб сирка рехтан** нолаю фаръёди ҷонғудоз қардан.

Аз гирьяи талх сирка ангехт,
Сирка зи лабони чун шакар рехт. *Шоҳин*

сирка фуруҳтани ҷабини касе киноя аз туршрӯй ва бадақбоқӣ намудан.

Гар ҷабини майфурушон сирка бифрушад ба мо,
Мастии мо ҳамчу Мансур аз шароби дигар аст.

Соиб

рӯ сирка қардан бар касе киноя аз туршрӯй ва бадақбоқӣ намудан ба касе.

Шакар оқил аз дасти он кас нах(в)ард,
Ки рӯ аз такаббур бар ӯ сирка қард. *Саъдӣ*

СИРҚАНГАБИН||**СИРҚАНГУБИН** **سرکنگبین** шарбатест, ки аз омезиши сирка бо асал (ё шакар) ҳосил мешавад.

Аз қазо сирқангабин сафро фузуд,
Равғани бодом хушкӣ менамуд. *Румӣ*

СИРҚАПЕШОНӢ **سرکه پيشانی** туршрӯй ва бедимоғ.

Ба нони хушк қаноат наметавон қардан,
Чӣ неъматест, ки афлок сирқапешонист. *Соиб*

СИРКО **سرکا** *ниг.* сирка.

СИРОТ *л.-а.* **صراط** 1. роҳ, тариқ; **сироти мустақим** (*инчунин сиротулмустақим*) а) роҳи рост.

Истимоъ фармуд, ки ҳоким... аз тариқи залоли қадим ба ҷониби сироти мустақим намегарояд.

«Равзат-ус-сафо»

б) пул, кӯпрук, пули рост.

Мир Нурулҳасанхон... сироти мустақим бар рӯи даръё бизад. *«Хизонаи омира»*

2. *д.* пулест гуё бар болон дӯзах, ки аз мӯй борик ва аз шамшер тезтар буда, бегуноҳон ба воситаи он ба бихишт гузашта меравад ва гунаҳгорон ба дӯзах меафтаанд.

Ҳар кӣ ин ҷо бигзарад аз орзуҳо, Сайидо,
Метавонад ҳамчу барқ осон гузаштан аз Сирот.

Сайидо

СИРОТУЛМУСТАҚИМ *а.* **صراط المستقيم** *ниг.* сирот (*сироти мустақим*).

Ҷазби якроҳа сиротулмустақим
Беҳ зи дуруҳа тараддуд, эй қарим! (*а*) *Румӣ*

СИРОЯТ *a.* سرایت гузаштани чизе ба чизи дигар; таъсир кардан.

Бо гуруҳе аҳмақони беҳирад
Илллати зишташ сироят мекунад. *Шоҳидӣ*

Яке аз вузарои маъзулшуда ба ҳалқаи дарвешон даромад ва баракати сӯҳбати эшон дар вай сироят кард. *Саъди*

Ғами ман чун гузашт аз ҳадду ғоят,
Ба ҳолаш кард холи ман сироят. *Чомӣ*

СИРОҶ *a.* سراج шакли арабишуддаи **чароғ**||**чироғ**.

Даруни дил бифуруз, эй ҳаёли дӯст, ки моро
Дар ин сарочай тира ту нурбахш сироҷӣ.

Камоли Хуҷандӣ

СИРОҶУЗЗАФОДЕЪ *a.* سراج الضفادع чароғи ғукон; наъве аз чароғ, ки гӯё ғуконро хомӯш мекардааст.

Сироҷуззафодей чироғест, чун барафрӯзанд ва бар
рун об таъбия кунанд, ҳар зифдаъе, ки дар об бо-
шад, сокин гардад ва мутлақо овоз накунад.

«Илми симиё»

СИРР *a.* سر *ниг.* сир II.

СИРРАН *a.* سرآ ба таври махфӣ, пинҳонӣ.

Боз як қисм онанд, ки аз ин ҳама фароғате доранд,
лайлан ва нахоран, сирран ва чихоран кори эшон
он бошад, ки мо киём ва аз ҷӣ дар вучуд омадаем.
Низомии Арӯзи

СИРФ *a.* صرف I. холис, соф.

Бидон, ки ҳар ҷӣ андар оташи сирф башитоб
гузарад, камтар аз он сӯзад. *Ибни Сино*

шароби сирф шароби соф, шароби холис.

Ҳарифи ишқ, ки аз ҳештан хабар дорад,
Шароби сирфи муҳаббат нахӯрдааст тамом. *Саъди*

2. шароби холис; **сирфи бечодаранг** шароби холиси сурх.

Биё, соқӣ, он сирфи бечодаранг,
Ба ман деҳ, ки поям даромад ба санг. *Низомӣ*

3. маъз, тамом.

Соҳиру аттор шуд зулфаш, ки ҳар гаҳ бингарӣ, —
Пеша дорад сеҳри сирфу моя дорад мушки ноб.

Муиззӣ

Озурдани дида қаҳли сирф аст,
Эй дидагудоз, ин ҷӣ ҳарф аст? *Шоҳин*

СИРҒИН سرغين *ниг.* сарғин.

СИРҚ *a.* سرق *ниг.* сарқ.

СИРҚАТ||**САРҚАТ**||**САРИҚАТ** *a.* سرقة||سرقت дуздӣ.

Хуррамободро, ки паноҳгоҳи аҳли сирқат ва
фасод буд, мусакхар сохта вайрон гардониданд.
«Равзат-ус-сафо»

Ин ғулом... айби сирқат низ дорад.
«Равзат-ус-сафо»

СИРҚОТ||**САРИҚОТ**||**САРАҚОТ** *a.* سرقات **чамъ** 1. ҷ. сир-
қат||сарқат||сарикат; 2. шеърдуздихо.

СИСАНБАР ю. سسبنر гиёҳе монанди наъно дорои барг-
ҳои хушбӯй, гулхояш сафеди моил ба сурхӣ, тухмҳои
монанди тухми райҳон.

Бӯи сисанбар аз ҳарорати хеш
Ақраби чархро гудохта неш. *Низомӣ*

СИТ *a.* صيت 1. овоз.

Ғарат ба меҳр расад сити созу дунбаку кӯс
В-арат зи маҳ гузарад ғулғули даҳомаву синҷ...
Шоҳин

2. овоза, шӯҳрат.

Сити қарам ва саховати Ҳотам дар атроф шоеъ
шуд. *Авфӣ*

Эй як варақ зи дафтари фазли ту нӯҳ фалак,
Сити камоли ту зи само рафта то Самак. *Шоҳин*

СИТАБР ستمبر||سپتمبر 1. ғафс, кулуфт.

Ногоҳ меҳи оҳанин пайдо омад ситабр.
«Таърихи Байҳақӣ»

Ба дарахти ситабри олишох
Сабзу покизаву баланду фарох... *Низомӣ*

Ман ҳам ҷӯбдаст ба осонӣ аз дасташ рабудам,
чунки ситабр ва ноҳинҷор буд. *Аҳмади Дониш*

2. дурушт, дағал.

Ҳамон перохани ситабрро пӯшид.
«Таърихи Табарӣ»

Ҷома ситабр дид, бирафт ва ҷомаи нарм биёвард.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

СИТАБРАҚ ستبرق *ниг.* **истабрақ**.

Гул ёфт ситабрақи ҳарирӣ,
Шуд бод ба гушворагирӣ. *Низомӣ*

СИТАБРО ستمبر||سپتمبر *ниг.* ситабрӣ.

Моддати ҷисмҳо агар холи бувад аз сурати ҷис-
мӣ, ки паҳно ва дарозо ва ситабро дорад...
Ибни Сино

СИТАБРӢ ستمبرى||سپترى ғафсӣ, кулуфтӣ; андозаи кулуф-
тӣ ва ғафей.

Чу як пил аз ситабрию баландӣ,
Ба миқдори ду пилаш зурмандӣ. *Низомӣ*

Чун бар тахт баромад дар осмон нигоҳ кард,
Гуфт: Имрӯз осмонро ба андозаи ситабри дурусте
ба худ наздиктар мебинам. *«Хористон»*

СИТАД سته **ситаду** дод додугирифт; муомилаи савдо ва
тиҷорат, харидуфуруш.

Чун чароғед ҳама дар ситаду доди ҳаёт,
Қ-он ҷӣ дар шом ситонед, саҳар боз диҳед.
Хоқонӣ

СИТАДАН||**СИТОНДАН** ستهندن||ستهاندن гирифтан; ба зур ги-
рифтан, кашила гирифтан.

Ба бедод, к-аз мардумон бистадӣ,
Фароз оваридӣ зи роҳи бадӣ. *Фирдавӣ*
Бузургзодаи нодон ба шаҳраво монад,
Ки дар диёри ғарибаш ба ҳеч настонанд. *Саъдӣ*

Гуфт: Он ки ҳар дираме биситонӣ, аз ҷое биситон,
ки ҳалол бувад. *Аҳмади Дониш*

СИТАМ ستم зулм, қабру чафо; беадолатӣ, ноинсофӣ дар
ҳаққи касе.

Ва қисмати оби Бухоро вай ниҳод ба адл ва ин-
соф, то қавӣ бар заиф ситам будаем дил.
«Таърихи Наршахӣ»

То бар камони абруи ту бастаем дил,
Доим нишони тири ситам будаем мо. *Фузулӣ*
ба ситам қабран, бо зӯрӣ, ба тазық, ба таҳдид.

Ва агар чизе ба ситам сарди аз об бибарад ва он чиз зоил шавад, дигар бор он табиат уро бо з фуруд овад. *Ибни Сино*

СИТАМ БАРДОШТАН аз касе ситам аз миён бардоштан, зулмро рафъ кардан аз касе, касеро аз чабри касе халос кардан; **СИТАМ КАРДАН** чабр кардан, дучори асоб намудан.

Ҳамебуд бо сӯги модар дижам,
Ҳамекард бо чони ширин ситам. *Фирдавси*

СИТАМ РАВО ДОШТАН чавр кардан.

Ба ним байза агар шаҳ ситам раво дорад,
Зананд лашкариёнаш ҳазор мурғ ба сих. *Саъдӣ*

СИТАМАНДЕШ *ستم انديش* зулмандеш, он ки фикру андешааш дар пан ситаму чавр кардан аст; мардумозор, чафокор, чафопеша.

Таби мардум суи хубони вафокеш кашад,
Ҳегири ман ба бутони ситамандеш кашад. *Ҷомӣ*

СИТАМГАР *ستمگر* *ниг.* ситамгор.

СИТАМГАРӢ *ستمگرى* *ниг.* ситамгорӣ.

СИТАМГОР || **СИТАМГОРА** || **СИТАМҚОР** || **СИТАМҚОРА**

ستمكار||*ستمكاره*||*ستمكاره*||*ستمكاره* ситамкунанда, мардумозор, золим.

Ситамгорае кард бар ман ситам,
Маро бепадар кард бо дарду ғам. *Фирдавси*
Нест бар раҳравон ситамқора
Ҳеҷ душман чу нафси аммора. *Ҷомӣ*

СИТАМГОРӢ||**СИТАМГАРӢ** *ستمگارى*||*ستمگارى* золимӣ, чавр-пешагӣ, беадолатӣ, бераҳмӣ.

Буд кораш ҳама ситамгорӣ,
Бевафоию мардумозорӣ. *Низомӣ*
Тараххум бар паланги тездандон
Ситамгорӣ бувад бар гӯспандон. *Саъдӣ*
Вафову аҳд накӯ бошад, ар биёмузӣ,
Вагарна хар кӣ ту бинӣ, ситамгарӣ донад. *Ҳофиз*

СИТАМДИДА *ستمديده* зулмдида, мазлум, чафокашида.

Надонам, ки чун хуспадат дидагон,
Нахуфта зи дастат ситамдидагон. *Саъдӣ*
Нишон дод як чашма обаш зи дур
Чу ашки ситамдидагон талху шӯр. *Ҷомӣ*

СИТАМҚАДА *ستمكده* киноя аз дунё.

У рафт з-ин ситамқадаю рафт дар пасаш
Нури басар зи босира чун нақш аз китоб. *Савдо*

СИТАМҚАШИДА *ستمكشیده* ситамдида, зулмдида, зулм-расида.

Дӣ бинавохт ёри ман бандаи ғамрасидаро,
Дод зи лутф чошнӣ чони ситамқашидаро.
Шамси Табрезӣ

Эй вой бар он ситамқашида
В-аз дасти ситам ба ҷон расида. *Шоҳин*

СИТАМҚАШНАВОЗ *ستمكش نواز* хомии мазлумон, наво-зишкунандаи зулмдидагон.

Ситамро зи худ дур дорам ба хуш,
Ситамқашнавозам, ситамгоркуш. *Низомӣ*

СИТАМҚОР||**СИТАМҚОРА** *ستمكار*||*ستمكاره* *ниг.* ситамгор.

СИТАМПЕША *ستمپیشه* золим, зулмпеша, чафокор.

Чафопешагонро бидеҳ сар ба бод,
Ситам бар ситампеша адл асту дод. *Саъдӣ*

СИТАМПЕШАГӢ *ستمپيشگى* чафопешагӣ, ситамгарӣ, озор-дихӣ.

В-агар шуғли у ҳам ситампешагист,
Дуон вай аз кӯтаҳандешагист. *Ҷомӣ*

СИТАМРАСИДА *ستم رسیده* ситамдида, мазлум, озордида.

Аз ғор оташе берун омадӣ ва он ситамқора би-сӯхтӣ ва он ситамрасидаро зиён накардӣ.

«Таърихи Табарӣ»

Эй чони балокашида, меох
В-эй қалби ситамрасида, менол! *Савдо*

СИТАМСОЗӢ *ستم سازى* золимӣ, чафопешагӣ, ситамгарӣ.

Шуғли давлат, ки аз ситамсозӣ
Чӣ бувад ҷуз ки гургу харрозӣ. *Саной*

СИТАНБА *ستنبه* 1. қавӣ ва калонҷусса.

Чун панди фурумоя суи ҷуҷа гарояд,
Шоҳини ситанба ба тазарвон кунад оҳанг.
Ҷуллоби Бухорой

Аз эронӣён буд Таҳам кинахоҳ,
Далеру ситанба ба хар кинагоҳ. *Фирдавси*

2. кареҳманзар, зишт, хунуқшакл, бадафт.
Кушт девн ситанбаро аз тоб
Гавҳари ҷағри у ба ҷои шиҳоб. *Саной*

СИТЕЗ||**СИТЕЗА** *ستيزه*||*ستيزه* 1. ҷанг, ҷидол; хусумат, адо-ват, душманӣ.

Эшон бо мо ситез карданд ва хостаҳон мо ба хи-лат бибурданд. *«Таърихи Табарӣ»*

Чу лашкар ҳаросон шавад дар ситез,
Сиголиш насозад, магар бар гурез. *Низомӣ*
В-агар ҳамла орем сӯи набард,
Ситеза ба дарьён ҷушон кӣ кард? *Ҳотифӣ*
СИТЕЗУ ОВЕЗ ҷанг, задухӯрд, дарафтидан.

Баъд аз соате, ки муҳораба ва муторада намуд,
аз ситезу овез очиз гашта инон бигардонид.

«Равзат-ус-сафо»

СИТЕЗ ГИРИФТАН ҷангу хусумат кардан; дарафтидан.

Чун надорӣ нохуни дарранда, тез,
Бо бадон он бех, ки кам гири ситез. *Саъдӣ*

2. носозгорӣ, муҳолифат; хашм, ғазаб.

Латофат кун он ҷо, ки бинӣ ситез,
Набуррад қазӣ нармро теги тез. *Саъдӣ*

СИТЕЗАҚОР *ستيزه کار* 1. ҷангара, инодкор, хусуматҷӯӣ;

2. фитнагар, фитнаангез.

Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст ...

Бас булғачаби бахонаҷӯест,
Бас кинакашу ситезақор аст. *Анварӣ*

Чун чашми шер бар гов уфтод, нишонхое, ки
Димнаи ситезақор гуфта буд, ҳамаро дид.

«Нигори Ҷониш»

СИТЕЗАҚОРӢ *ستيزه كاري* 1. ҷангу хусумат; 2. носозгорӣ, муҳолифат варзидан; 3. ситам, тааддӣ.

Ситезақорӣ сайлобест, ки қавоиди ... мулкҳои
деринаро барандозад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ситезақорни бедодгар нигар, ки ба ҷаҳл
Расонад аз паи як: суд сад зиён ба касе.

«Анвори Суҳайлӣ»

СИТЕЗАРОЙ ستيزه‌روئى хусуматандеши; якравӣ, инодкорӣ.

Равоеҳи қарамат бо ситезароии таъ
Хавоси найшақар орад мизоҷи кисноро. *Анварӣ*

СИТЕЗАРУЙ ستيزه‌روى ситезақор, якрав; ғачир, бадхулқ.

[Қабутар гуфт:] Ин ситезаруӣ ба ҳадди тамом
камар ба қасди мо барбаствааст. «Анвори Суҳайлӣ»

СИТЕЗАРУЙ ستيزه‌روئى ситезақорӣ, ҷангарағӣ ва густо-
хӣ; муҳолифат ва якравӣ, бадхулқӣ.

Духтаре дошт, ба никоҳи ман даровард, чун
муддате баромад, бадхуӣ ва ситезаруӣ оғоз кард
ва забондарозӣ кардан гирифт. *Саъдӣ*

Агар [ҳасудон] ситезаруӣ кунанд, ба таҳдиди сиёсате
бар кайфияти воқеа вуқуф тавон ёфт.

«Анвори Суҳайлӣ»

СИТЕЗИДАН ستيزيدان 1. ситеза қардан; ҷангу хусумат
ва хархаша варзидан; 2. муҳолифат, носозгорӣ ва якра-
вӣ қардан.

Аз ин хислати замима бипарҳезад ва бо ҳеҷ кас
наситезад. *Авфӣ*

Хуш он пунба, ки аз оташ гурезад,
Чу натвонад, ки бо оташ ситезад. *Ҷомӣ*

Ҳасад гар бо бани-одам ситезад,
Зи нури дида хуни меҳр резад. *Ҳозик*

СИТЕМ ستيم 1. рим, мадда, фасоди ҷароҳат.

Гуфт: Фардо ништар орам пеши ту,
Худ биёҳанҷам ситем аз решеи ту. *Рӯдакӣ*

2. газак қардани ҷароҳат.

СИТЕР ستير миқбеси вазн, чилъяки ман, ки дар ҷоҳон
гуногун тафовут доштааст.

Хаданге, ки пайкони у даҳ ситер,
Зи тиркаш даровард гурди далер. *Фирдавӣ*

СИТЕХ ستيجх nig. ситеғ.

СИТЕХУН ستيجخون шакли дигари устухон I.

Бар сарашон барниҳанду пушту ситехун
Сахт гарон санге аз ҳазор ман афзун. *Манучехрӣ*

СИТЕҒ||**СИТЕХ** ستيجх||ستيجх 1. рост, ростқад; боло; рост
истода.

Ҳам овард пушти синони ситех,
Саропарда барқанд ҳафтод меҳ. *Фирдавӣ*

Бад-он гаҳ, ки гирад ҷаҳон гарду меғ,
Гилу пушти чавгонт гардад ситеғ.

Абӯшақури Балхӣ

2. куллаи кӯҳ.

Ту гуфти, к-аз ситеғи кӯҳ сайле
Фуруд орад ҳама аҳҷори садман. *Манучехрӣ*

СИТЕҲИДАН ستيهيدان nig. ситезидан.

Мастеҳ, санамо, чандин, чандин, санамо, мастеҳ!
Май хӯр ба тараб бо ман, бо ман, санамо, май
хӯр! (2) *Ломей*

Бад-он кас, ки ҷонаш зи дониш тижист,
Ситеҳиданат моля аблаҳист. (1) *Шокири Бухорӣ*
Хез, Билқисову мастеҳ бо қазо,
Варна марғ ояд, кашад гӯши туро. (2) *Румӣ*

СИТИРЛОБ صطربلاب||صطربلاب nig. сутурлоб.

СИТИРЛОБДОН صطربلابدان||صطربلابدان nig. сутурлобдон.

СИТИРЛОБНИГАР صطربلابنگر||صطربلابنگر nig. сутур-
лобнигар.

СИТИРЛОБСАНҶ صطربلابسنج||صطربلابسنج nig. сутурлоб-
санҷ.

СИТО سِتا асоси замони ҳозираи ситудан||ситудан.

СИТО I سِتا ситоиш, мадҳу сано.

Чӣ гар ман ҳамеша ситоғуӣ бошам,
Ситоям набошад нақу ҷуз ба номат. *Рӯдакӣ*
Аз синон барқи оташи шамшер
Аршиёнро сито фиристодӣ. *Ҳоқонӣ*

СИТО II||**СИТОЙ** ستا||ستا 1. мус. яке аз лаҳнҳои мусиқӣ.

Қабкон бар кӯҳ ба так хостанд,
Булбулақон зеру сито хостанд. *Манучехрӣ*

2. мус. номи созе ҳамчун танбӯр, сетор.

Ситои Борбад дастон ҳамезад,
Ба хушьёри раҳи мастон ҳамезад. *Низомӣ*
Навои Борбаду сози мутрибу мизмор,
Тарики косагару роҳи арғануну сито. *Ҳоқонӣ*

СИТОДАН ستادان шакли дигари истодан.

То ситодаст, аз ду чашмаш барнабойд дошт чашм,
То нишастаст, аз ду лаълаш барнашояд-дошт
лаб. (1) *Фаррухӣ*

Дар кӯи ту аз ҳуҷуми наззорағиён
Не ҷои ситодан асту не роҳи гурез. (2)

«Таърихи Фаритша»

СИТОЗАН ستازان сеторнавоз, навозандан сетор.

Ситозан бароварда бонги суруд,
Суруде навоинтар аз сад дурӯд. *Низомӣ*

СИТОИДАН ستايدان nig. ситудан.

Ба ҳар кӣ дӯсти созам, ҳамешавад душман,
Ҳар он касе ки ситоям, ҳамекунад дашном. *Васлӣ*

СИТОИШ ستايش nig. сито I.

Ситоиш хуш омадш бар як хунар.
Никӯҳиш наёядш хуб з-еҷ дар. *Абӯшақури Балхӣ*
СИТОИШ ГУФТАН таърифу тавсиф қардан, мадҳ наму-
дан.

Муллои ҳамсоя ... ҳалвоиро санову ситоиши бисъ-
ёр гуфти ва худро бо у дӯсту ошно гирифти. *Саъдӣ*

СИТОИШГАР ستايشگر мадҳгӯӣ, санохон, таърифку-
нанда.

Хирад бар шуҷоат ситоишгар аст.

«Равзат-ус-сафо»

СИТОИШГОҲ ستايشگاه адш. гурезгоҳи қасида, гузариш
аз тасвири умумӣ (ташбиб) ба мадҳ.

Ба ному куньятаҷ ораста бод
Ситоишгоҳи шеъру хутба то ҳашр. *Унсурӣ*

СИТОИШСАРО ستايشسرا санохон, таърифкунанда.

Ситоишсароён на ёри туанд,
Маломаткунон дӯстдори туанд. *Саъдӣ*

СИТОК ستاك навда, нарт, шоҳи наврустаи дарахт ва ток.

Ман басок аз ситоки бед кунам,
Бе ту имрӯз ҷуфти сабза манам. *Имора*

Савсан латифу ширин чун хушахон симин,
Шоҳу ситоки насрин чун бурчи Савру Чавзо. *Кисой*

СИТОМ سیتام 1. афзори асп (зин, лаҷом ва ғ.); 2. лаҷом.

Аз аспони тозӣ ба заррин ситом
Варо буд бевар чу бурданд ном. *Фирдавсӣ*
Дурру марвориди тавқаш ашқи атфоли ман аст,
Лаълу ёкути ситомаш хуни айтоми шумост. *Анварӣ*

◇ **ситом афғандан** лаҷом задан; *киноя аз ғалаба кардан*, ғолиб омадан бар чизе.

Чу бар Шабдези шаб гулгуни хуршед
Ситом афғанд чун гулбарг бар бед... *Низомӣ*

ситон سیتان *асоси замони ҳозираи ситадан*||ситондан.

СИТОН سیتان (одами) рӯболо хобида, ба пушт хобида.

Аз зилзилаи ҳамла чунон хок бичунбад,
К-аз ҳам нашиносанд нигунрову ситонро. *Анварӣ*

ситон хобондан пуштнокӣ ба замин хобондан.

Якero амуди бистманӣ бар сина зад, ки ситонаш
биҳобонид. «*Таврихи Байҳақӣ*»

СИТОНА سیتانه *шакли дигари остона*.

Ҳар кӣ ӯ сар бар ин ситона ниҳад,
Пой бар тораки замона ниҳад. (1) *Саной*

СИТОНДАН سیتاندىн *ниг. ситадан*.

СИТОР а. سیتار *ниг. ситора II*.

СИТОРА I سیتاره *ахтар, кавкаб*.

Ҳеҷ як чиз зоҳир нест дар назарҳо чуз осмони
кабуд ва ситорагони баррок. *Аҳмади Дониш*

◇ **ситораи давлат** *киноя аз толеъ ва бахти нек*.

Шабе ситораи давлат ба боми мо афтад,
Ки аз лаби ту шаробе ба чоми мо афтад. *Соиб*

(*ин ситораи думдор а*) *нуч.* *ҷисми осмоние, ки аз доғи туманӣ ба вучуд меояд ва думи дурахшоне дорад, намоён шудани онро қадимӣён аломати рӯй додани ягон ҳодисаи наҳс ҳисоб мекарданд; б) наҳс, шум, шумқадам, беҳосият.*

Мисвоки зоҳид аз сари ӯ дур мекунам,
Дандони ин ситораи думдор мекашам. *Сайидо*

ситора шумурдан *киноя аз шабро бедор гузаронидан*.

Ҳикояти шаби ҳичрон кӣ боз донад гуфт,
Магар касе, ки чу Саъдӣ ситора бишморад. *Саъдӣ*

ситора рехтан аз дида *киноя аз ашк рехтан*.

Ҳамеруфту аз наргисони сиёҳ,
Ситора ҳамерехт бар гирди моҳ. *Фирдавсӣ*

СИТОРА II||**СИТОР** а. سیتاره||*ситар* парда, чодир.

Фурубурда ҷуби ситора биканд,
Бизад бар сари шаҳриёри баланд. *Фирдавсӣ*

Ангуштари Муовия дар даст карда ва ситори ӯро
бар сар ниҳода ва пераҳани хунолуи Усмонро
бар болои хилъат пушид. «*Равзат-ус-сафо*»

СИТОРАБОР سیتاره بار *киноя аз ашкрез, гирён*.

Зад ситора он паямбар бар само,
Мо ситорабор гаштем аз буко. *Румӣ*

СИТОРАВОР سیتاره وار *монанди ситора; дурахшон, тобон*.

Ду дидаи ману аз дида ашқи дидаи ман
Миёни дидаву мижгон ситорабор паид. *Кисой*

СИТОРАСИПОҲ سیتاره سپه *фаровонсипоҳ, серлашкар*.

Аё ситорасипоҳе, ки бурчи исматро
Фуруғи қуббаи меҳри ту ғурраи фарост.

Салмони Соваҷӣ

СИТОРАСУҲТА سیتاره سوخته *бадбахт, бадтолеъ*.

Ситорасуҳтагон эминанд аз дӯзах,
Насуҳтаст ба ҳеҷ оташе ду бр сипанд. *Соиб*

СИТОРАШИНОС سیتاره شناس *мунаҷҷим*.

Қист аз мардуми ситорашинос,
Ки ба ганҷина раҳ барад ба қиёс? *Низомӣ*

СИТОРАШУМАР||**СИТОРАШУМУР** سیتاره شمر *ситорашинос, мунаҷҷим*.

Чунин ёфтам з-ахтари ту нишон
Зи гуфти ситорашумар мубадон. *Фирдавсӣ*

СИТОҒ سیتاغ *аспе, ки ҳанӯз зин надидааст, той, курран асп*.

СИТОҒКУРРА سیتاغ گره *ниг. ситоғ*.

Ман бо ту ром бошам ҳамвора,
Ту чун ситоғкурра ҷаҳӣ аз ман. *Хаффоф*

СИТР а. ستر 1. парда; 2. шарму ҳаё; **ситри исмат** *киноя аз ифғат, покломанӣ*.

Чу он дар паси ситри исмат муқим,
Шунид он чӣ бишнид аз ҳар ҳақим... *Чомӣ*

аз ситри исмат берун овардан *бепарда кардан, беобрӯ кардан...*

[Лашкари муғул] ҳеҷ кадомро нагузоранд ва
пардагӣро аз ситри исмат берун оварданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

СИТТА а. سته *шаш; шашгона*.

СИТТИН а. سیتین *шаст*.

СИТУДА||**СУТУДА** سیتوده 1. мадҳ кардашуда, таъриф кардашуда; 2. писандида.

Тани ҳешро зери сиёсати худ дорад, то ба роҳе
равад ҳар чӣ ситудатар. «*Таврихи Байҳақӣ*»

Бад-он кай ситуда шавад подшоҳ?

Ки халқаш ситоянд дар боргоҳ. *Саъдӣ*

Беҳтар он аст, ки... бар он чи ситудан ақл ва
писандидаи дониш аст, иқбол намоям.

«Нигори дониш»

СИТУДАГУЗИН||**СУТУДАГУЗИН** سیتوده گزین *он кӣ интихоб-баш писандида аст, некинтихоб, хушинтихоб*.

Чу расми ӯ биситой, шавӣ ситудаситой,
Чу меҳри ӯ бигузинӣ, шавӣ ситудагузин. *Ломей*

СИТУДАМАОШ سیتوده معاش *писандидарафтор, хушмуомила*.

Пас он ки оқили комил бошад, бояд ки дӯстӣ
бо мардуми донову ситудамаш ва ростгӯй ва хуш-
хуй ва солеҳ кунад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

СИТУДАН||**СУТУДАН** سیتودن *таъриф кардан, мадҳ наму-дан, ситонш кардан; таҳсин кардан*.

Ба навбаҳорон биситой абри гирёнро,
Ки аз гиристани уст ин замин хандон. *Рӯдакӣ*

Якero аз бузургон ба маҳфиле-андар ҳамеситудан
дад ва дар авсофи ҷамилаш муболаға ҳамекар-
данд. *Саъдӣ*

СИТУРГ سترگ *ниг. ситурғ*.

СИТУРДАН||**СУТУРДАН** سیتردن 1. тарошидан, пок ва тоза кардан (дар бораи мӯй, риш ва ғ.).

Чуз хурд кудаке набарад мар-туро гумон,
Гар ришу сиблати ту касе пок бистурад. *Ломей*
Кй сурате, ки ба умре нигошт, худ биситурд,
Кй гавхаре, ки басе сол суфт, худ бишикаст?

Анварӣ

2. тоза кардан, пок кардан, мас. қашав кардани асп.

Тани Рахш бистурду зин барниҳод... *Фирдавсӣ*

СИФАНДОРМУЗ||**СИПАНДОРМУЗ** سفندارموند||سپندارموند 1. мо-
хи дувоздахӯми соли шамсӣ, ки мутобиқи мохи февраль
аст.

Хамерафт сӯи Сиёвахшгирд

Ба моҳи сифандормуз рӯзи ирд. *Фирдавсӣ*

2. рӯзи панҷӯми ҳар як моҳи соли шамсӣ.

Зи Чин рӯй яқсар ба Эрон ниҳод

Ба рӯзи сифандормуз бомдод. *Фирдавсӣ*

3. фариштае, ки дар эътиқоди зардуштиён олиҳаи
замин, дарахтҳо ва ҷангалҳо шумурда мешудааст.

СИФАТ *a.* صفت 1. хосият, хислат; кайфият.

Ҳар подшоҳе, ки аз сифати адл орь бошад, монан-
ди абрест, ки борон надоста бошад. *«Фатҳнома»*

2. баён, тавсиф, васф.

Малики Чин лашкарро ба қафо бурд ва моида
ниҳод, ки ба сифат рост наёяд. *«Хористон»*

сифат кардан баён кардан; васф кардан, тавсиф на-
мудан.

Чун сифат карданд, ки як мард аз лашкари Систон
бар дасти қаромита кушта шуд.

«Тағрихи Систон»

Ақнун сифати шаҳри Байтулмуқаддас кунам:
шаҳрест бар сари кӯхе ниҳода ва об нест, магар аз
борон. *Носири Хисрав*

3. тарз, ҳолат, равиш.

Ва чун шабонгоҳ шудӣ, ба ҳамин сифат берун
омадӣ ва бар тахт нишастӣ. *«Тағрихи Наршахӣ»*

Сафар биёмаду дар ҳаҷр узрҳо мехост,
Бад-он сифат, ки шуд ин банда шармсори сафар.

Шамси Табрезӣ

4. навъ, ҷинс, хел.

Ҳазорон сифат гул дамида зи санг,
Зи садбаргу дуруй в-аз ҳафтранг. *Асади Тӯсӣ*

5. *грам.* исми сифат.

СИФЛ||**СУФЛ** *a.* سفلى пасти.

Табъи обро тағйир кард, бар ваҷҳе ки баъд аз
иртифои мавонез майл ба сифл накунад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

СИФЛА *a.* سفله фурумоя, пастфитрат, ноодам, нокас, он
кӣ хислатҳои неки инсонӣ надорад.

Ниҳад омилӣ сифла бар халқ ранҷ,

Кӣ «тадбири мулк асту тавфири ганҷ». *Сағдӣ*

Ба сифлаи камасл нақӯй кардан ба бадӣ роҳ на-
мудан аст. *«Нигори дониш»*

Пеши ҳар сифла ба ширинсуханӣ лаб макшо,

Шакаристони ту ҳайф аст ба коми магасон.

Ҳилолӣ

↳ **гардуни сифла киноя** аз дунёён бадниҳод, дунёён
бевафо.

Гардуни сифла беҳунаронро ривоч дод,

Азбаски эътибор ба соҳибҳунар намонд. *Сайидо*

чархи сифла киноя аз дунёён бадсиришт, дунёён бе-
вафо.

Дар зери чархи сифла муносиб набуд, аз он
Зин хокдон бирафту ба ҷаннат муқим шуд. *Савдо*

СИФЛАГОНА سفلاگانه пастфитратона, пасттинатона, но-
касона.

Ба чизе чӣ бояд сар афрохтан.

Кӣ натвон аз ӯ туъмае сохтан?

Чу нохӯрдани омад ин сифларанг,

Дар ӯ сифлагона чӣ бозем ҷанг? *Низомӣ*

СИФЛАГӢ سفلاگى пасти, пастфитратӣ, пасттинатӣ, нокасӣ.

СИФЛАПАРВАР سفله پرور нокаспарвар, он кӣ ноодамон-
ро дастгирӣ мекунад, ҳомии пастфитратон.

Сабаб мапурс, ки чарх аз чӣ сифлапарвар шуд,

Кӣ комбахшии уро баҳона бесабаб аст. *Ҳофиз*

СИФЛАТАБЪ سفله طبع пасттабиат, бадсиришт; дунҳиммат;
хасис.

Он чӣ андухт сифлатабъи лаим,

Баъди марг аз барои душман монд. *Ҷомӣ*

То тавонӣ, хешро аз сифлатабъон дур дор,

Об чун бо хок ҳамроҳӣ кунад, гил мешавад.

Сайидо

СИФЛИЯ *a.* سفليه муаннаси сифлӣ||суфлӣ.

Ва ибтидову интиҳои онро ташхис кунад, ки ақли
маҳдуд ба қолиби унсурӣ аз дарёфти басонти му-
раккаботи сифлия камоҳӣ оғиз аст. *Аҳмади Дониш*

СИФЛӢ||**СУФЛӢ** *a.* سفلى паст; поинӣ; муқобили улвӣ;

олами сифлӣ киноя аз дунёён паст.

Дар ҳавои олами сифлӣ чу неқу бингарӣ,

Софию холи набинӣ аз ғубору аз бухор. *Муиззӣ*

Чӣ тавон гуфт 3-олами улвӣ,

Он ки бошад зи олами сифлӣ? *«Шаҳномаи Фарғона»*

СИФОЛ سفال *ниг.* суфол.

СИФОЛИН(А) سفالين||سفالينه *ниг.* суфолин(а).

СИФОЛИНЛАБ سفالين لب *ниг.* суфолинлаб.

СИФОЛӢ سفالى *ниг.* суфолӣ.

СИФОТ *a.* صفات *ч.* сифат.

Сифоти он подшоҳ ва ҳульяи ӯ чӣ ғуна аст? (1)
«Равзат-ус-сафо»

СИФОҲ *a.* سفاح зино.

Гар ту хоҳӣ, ки гардӣ уро ёр,

Аз ҳарому сифоҳ даст бидор! *Саной*

СИФР I *a.* صفر 1. холи, ҳеч.

Ин ҷаҳон нафсест, дар исбот ҷӯ,

Суратат сифр аст, дар маъног ҷӯ. *Румӣ*

2. ноль, аломатест дар ҳисоб, ки ба танҳои қимат
надорад, аломати ҳечӣ.

Гарчи пешанду беш аз ин чӣ ғам аст,

Бешии сифр бешии рақам аст. *Саной*

СИФР II *a.* سفر 1. китоб; китоби муътабар; китоби му-
қаддас.

Гар нишон будӣ аз ин фирӯза сифр,

Нуктае бешак шудӣ ҳар нукта сифр. *Ҷомӣ*

Лоҷарам сифр дар миён карда, тақаббуле фар-
муд, ки маблағе хатир ба ҳазона расонад.

«Равзат-ус-сафо»

2. чилд; пора ва қисми муайяни китоб; қисме аз қисмҳои Таврот: сифри таквин, сифри тасния ва ғ.

Ва ин оят мутобиқ бувад боби аввали сифри таквини Тавротро. *Аҳмади Дониш*

СИФРВОР *صفر وار* сифрмонанд, холи, тухӣ, ҳеч.

Суфран анҷир шудӣ сифрвор,
Гар ҳама мургон шудӣ анҷирхор. *Низомӣ*

СИХ *سيخ* мили борики филизии нугтез; сихи кабоб.

Ба ним байза ки султон ситам раво дорад,
Зананд лашкариёнаш ҳазор мурғ ба сих. *Саъдӣ*
Бошад он шӯхи кабобӣ дилбари оличаноб,
Рузу шаб бошад танури ӯ пур аз сихи кабоб.

Сайидо

СИЮРҒОМИШӢ *م. سيورغاميشى* инъом.

... Ба отифат ва сиюрғомишӣ махсус гашт.
«Равзат-ус-сафо»

СИЯР *ا. سير* ч. сират.

Сияри мулук пайваста пеши назар дорам. *Авфӣ*
Таърихи Кайкубуд нахондӣ, ки дар сияр
Адлаш зи фазли отифагустар никӯтар аст. *Ҳоқонӣ*

СИЯӢ *سيهه* *ниг.* сиёҳ 1.

СИЯӢГАРӢ *گري سيهه* *ниг.* сиёҳгарӣ.

СИЯӢГИЛЕМ *گليم سيهه* *ниг.* сиёҳгилем.

СИЯӢГИЛЕМӢ *گيمي سيهه* *ниг.* сиёҳгилемӣ.

СИЯӢГӢШ *گوش سيهه* *ниг.* сиёҳгӯш.

СИЯӢДИЛ *دل سيهه* *ниг.* сиёҳдил.

СИЯӢДИЛӢ *دلى سيهه* *ниг.* сиёҳдилӣ.

СИЯӢКОМӢ *كاسيهه* *ниг.* нокомӣ, номуродӣ, сиёҳбахтӣ.

Дар сияҳкомӣ чу шаб рӯи сапед орам чу субҳ,
Бас сапед ояд сияҳ хона ба шаб маъвои ман.

Ҳоқонӣ

СИЯӢҚОР *كار سيهه* *ниг.* сиёҳқор.

СИЯӢҚОРӢ *كاري سيهه* *ниг.* сиёҳқорӣ.

СИЯӢҚОСА *كاسه سيهه* *ниг.* сиёҳқоса.

СИЯӢНОМ *نام سيهه* *ниг.* сиёҳном.

СИЯӢНОМА *نامه سيهه* *ниг.* сиёҳнома.

СИЯӢНОМӢ *نامي سيهه* *ниг.* сиёҳномӣ.

СИЯӢПИСТОН *پستان سيهه* зане, ки бачахоҷаш дар тифли мемиранд.

Карда аз баҳри тифл бе фармон
Доёи таъбро сияҳпистон. *Саной*

СИЯӢПӢШ *پوش سيهه* *ниг.* сиёҳпӯш.

СИЯӢРӢ(Ӣ) *رو(ي) سيهه* *ниг.* сиёҳрӯ(ӣ).

СИЯӢРӢЗ *روز سيهه* *ниг.* сиёҳрӯз.

СИЯӢРӢЗГОР *روزگار سيهه* *ниг.* сиёҳрӯзгор.

СИЯӢРӢЗӢ *روزي سيهه* *ниг.* сиёҳрӯзӣ.

СИЯӢСАР *سر سيهه* *ниг.* сиёҳсар.

СИЯӢЧАРДА *چرده سيهه* *ниг.* сиёҳчарда.

СИЯӢЧАШМ *چشم* 1. чашмсиёҳ, он ки чашми сиёҳ дорад.

Надонам, аз чӣ сабаб ранги ошноӣ нест
Саҳиқадони сияҳчашми моҳсиморо. *Ҳофиз*

Сияҳчашме, гуландоме, назар ошиқхаридоре,
Саропо нозмазлуме — ба хусни худ гирифторе.

Сайидо

2. номи ғуломи Фаррухзод — подшоҳи Эрон дар «Шоҳнома».

Сияҳчашм буд номи он беҳунар,
Ки чун ӯ маёрад гардун дигар. *Фирдавӣ*

СИЯӢЧАШМА *سيهه چشمه* киноя аз сиёҳидон, давот.

Ҳар гаҳ ба сияҳчашма занӣ ғӯта сарозер,
Сад гавҳари носуфта барорӣ, чу барой.

Толиби Омулӣ

СИЯӢЧОЛ *چال سيهه* чоҳи торик; зиндони чоҳмонанди торик.

Сияҳчолю мард андар ӯ бастапоӣ
Беҳ аз фитна аз чой бурдан ба чой. *Саъдӣ*

СИЯӢӢ *سيهه* *ниг.* сиёҳӣ.

СИЯӢЧОМА *سيهه جامه* мотамғир, мотамдор, азодор.

Уқобайни пӯлод дар чанги ӯ,
Уқобон сияҳчома з-оҳанги ӯ. *Низомӣ*

СИҒА||СИҒАТ *ا. صيغته||صيغته* 1. тарз, равиш; сурат, шакл.

Ҷиҳати истихлоси нафе ва ирз аз ваъи дебоҷа
Бар сиғати мувофиқи одати он ҷамоат ... (аст).

«Ахлоқи Носирӣ»

Баъди қатли Музаффарчанг насоро ба сиғаи нав-
кари дар рикоби Амирулмамолик шуданд.

«Хизонаи омира»

2. *грам.* бо чой иваз кардани ҳарфҳо ва таъғир ёф-
тани ҳаракаҳо шакл ва маънои нав пайдо кардани
калимаҳо дар сарфи забони арабӣ; 3. *д.* никоҳи му-
ваққати, зан гирифтани бо шартҳои махсус барои му-
ддати муайяни маҳдуде, ки дар вақти хондани никоҳ
муқаррар карда мешавад.

СИҒАР *ا. صغر* хурдӣ; хурдсолӣ.

Дар ҳолати сиғар Бухтуннаср ӯро ба абнон ҷинс
асир карда ба Бобул бурд. *«Равзат-ус-сафо»*

сиғари син(н) хурдсолӣ.

Рустам-султон ва Абдулло-султон дар сиғари син
ба дасти мулозимони Муҳаммадхон кушта шуданд.
«Таърихи Сайидроқим»

Ба муқтазои фитрат ва давони ҷибиллат ҳам аз
сиғари син ... чашми ман ба ҷаҳони фарох боз шуд.
Аҳмади Дониш

СИҒАТ *ا. صيغته* *ниг.* сиға.

СИҒОР *ا. صغار* ч. сағир.

Меҳоҳам изомӣ мулуки изомро аз устухонҳон
абиди сиғор ҷудо кунам. *«Равзат-ус-сафо»*

сиғору кибор хурдону бузургон; ҳама.

Пас он гоҳ он абри гавҳарнисор

Гуҳаррез шуд бар сиғору кибор. *Ҳотифӣ*

СИҚА *ا. ثقه* муътамад, марди шоёни бовар.

Турфа ин ки шайх Сайфуддин Муҳаммади Ал-
варӣ, ки марди муттақӣ, фозил, шайри шеърфаҳм,
муаррихи ниҳоят сиқа буд, ин матлаъ аз Мир Му-
ҳаммад Аҳсани Эҷоди Сомонавӣ пеши фақир хонд.
«Хизонаи омира»

СИҚЛ *ا. ثقلى* вазн, вазнинӣ.

Бо лашкаре, ки кӯҳ аз ҳамли он ба сугӯҳ омад
ва маркази замин аз сиқли он бичунбид ... , ба май-
сара мулҳақ шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

СИКОЛ *a.* صقال сайқал, сайқал додан; ◇ **ДИМОҒРО** сиқол додан димоғро равшан кардан, димоғ чоқ карлан.

Ва хар котиб, ки ин кутуб дорад ва мутолааи он фуру нагузорад, хотирро ташхиз кунад ва димоғро сиқол диҳад. *Низомии Арузӣ*

СИКОТ *a.* ثقات ч. сиқа.

Аз сиқоти аҳли Қум ду мақбулулқавл гуфтанд, ки ... қозӣ понсад динор рншват гирифт.

Низомии Арузӣ

Нома набиштанд ва бифиристоданд ба Макка ба дасти саду панҷоҳ мард аз сиқоти Куфа.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

СИҚОЯ||**СИҚОЯТ** *a.* سقاياه||سقايت обдихӣ; амали обдихӣ.

Сиқоя мутасаррифии чоҳи Замзам аст.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

СИҶОМ *a.* سهام ч. сахм II.

Чун дид бар камони ту ҳосид сиҷоми ту,
Аз сахми он сиҷом дуто гашт чун камон.

Манучехрӣ

Ин фақир ... худро ҳадафи сиҷоми маломат мебинад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

СИҶӢ سهى *a.* аслаш сиҳӣ.

СИҶҲАТ *a.* صحت I. дурустӣ, ростӣ, мувофиқ будан ба ҳақиқат ва воқеият.

Туро бар сиҳхати ин суҳан бурҳоне бояд. *Авфӣ*
2. саломатӣ, тандурустӣ.

Чавонӣ ба пирӣ бадал шуд, сиҳхат маъдум ва мараз мултазим гашт. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»
Лаззати дарди муҳаббатро зи бедардон мапурс,
Қадри сиҳхатро надонад хар кӣ ӯ бемор нест.

Маҳфӣ

3. тандуруст; сиҳхату саломат тандуруст; беосеб, беиллат.

Ҳазрати охунд ... имрӯз ... сиҳхату саломат халос шуданд, хеле болиданд ва ба худ фаҳр карданд.
Садри Зиё

СИҶҲАТӢ صحتى саломатӣ, тандурустӣ.

СИҶИЛ(Л) *a.* سجل I. ҳукминомаи бо мӯҳр тасдиқшудаи қозӣ.

Чу қозӣ ба фикрат нависад сиҷил,
Нагардад зи дасторбандон хиҷил. *Саъдӣ*

СИҶИЛЛИ гуноҳ айбнома, гуноҳномаи расмӣ.

Сиҷилли гуноҳи маро пеш каш,
Хате дар рақамкардаи хеш каш! *Ҳотифӣ*

2. қабола, ҳуҷҷат, васиқа.

Зи Қомӣ ин на ҷавоб аст номаи караматро,
Ба қосидони дарат медиҳад сиҷилли ғуломӣ. *Қомӣ*

Шахсеро фармуд, ки он сиҷилро, ки ҷиҳати фарзандон навишта буданд, ... бо овози баланд бихонад. «*Равзат-ус-сафо*»

3. ҳукминома, фармон.

Сиҷилли султон бар мардум хонданд, ки амирулу-мўъминин мефармояд, ки ҳуҷҷочро имсол маслаҳат нест ... *Носири Хисрав*

СИҶИЛЛИ мудоро сулҳнома, паймони сулҳ.

Нависандае коғазу нома ҷуст,
Ки созад сиҷилли мудоро дуруст. *Ҳотифӣ*

СИҶИЛ кардан бо мӯҳру имзо кардан, ҳукминома ё васиқаро мӯҳру имзо кардан.

Он касон гувоҳӣ набиштанд ва сиҷил кард дар маҷлис. «*Таърихи Байҳақӣ*»

СИҶН *a.* سجن зиндон.

Сиҷни дилам чоҳи занакдони ту!

Кай талабаам з-ин чаҳу зиндон навард!

Ҷаҳиди Табрезӣ

СИҶОФ *a.* سجايف пардаи дар, ки аз шаҳр ба ғарб зорд; парда.

Ҳам арак карда зи бисъёри(-и) лиҳор,
Сар бибаста рӯ қашида дар сиҷоф. *Ғолиб*

СО *a.* ساشакли кӯтоҳшудаи сов I.

То Рум зи Ҳинд лоҷарам, шоҳо,
Гетӣ ҳама зери боҷу со кардӣ. *Асқадӣ*

СОАТ *a.* ساعت I. миқёси замон, як ҷузъ аз замон; ҷузъи як шабонарӯз, ки аз шаст дақиқа иборат аст.

Ғамн ишқи ту дар ҷон ҳеч кам нест,
Чӣ ҷои кам, ки хар соат фузун аст. *Анварӣ*

2. вақти муайян, вақт, муддат, дам, лаҳза.

Чун гозуре аз дур чома бар санг занад, захмӣ
чома набинӣ ва то соате овоз шунавӣ. *Ибни Сина*
Ман он соат ангоштам душманаш,
Қи Хисрав фурутар нишонд аз манаш. *Саъдӣ*

СОАТИ сангин лаҳзаҳои душвор, вазнин, нумуборак.
Дар кадомин соати сангин надонам кӯҳи ғам,
Дар замини синай мо хоксорон ҷо гирифт. *Соиб*

СОАТИ саъд вақт ва фурсати мусонд барои иҷрои коре (мувофиқи ақидаи хурофӣ ситорашиносонӣ қадим), вақти нек, вақти хуҷиста.

Он ҳазрат дар соати саъд ба шаҳр даромада ва кудум бар маснади падар ниҳод.

«*Таърихи Фаршита*»

Соҳибқирон фармон дод дар соати саъд устодони банно ва муҳандисони доноро ҷамъ карданд,
... кушке дар шимоли Самарқанд бино ниҳоданд.

«*Таърихи Сайидроқим*»

СОАТ ба соат ҳар соат, ҳар замон, дам ба дам, зуд-зуд.

Дар аснои ин зиёфат ҳазрати эшон соат ба соат ба ҳарамсарои худ мефароманданд. *Садри Зиё*
дар соат даррав, дарҳол, зуд.

Онро ба даветдор андохт ва дар соат имзо кард.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

3. асбоби вақтшиносӣ.

СОАТАН *a.* ساعتآ : соатан фа-соатан *ниг.* соат 2 (соат ба соат).

Тавотури алтоф ... ба ин камина соатан фа-соатан, бал лаҳзатан фа-лаҳзатан ... дар тавозуд буд.
Восифӣ

СОБЕЪ *a.* سابع шумораи тартибӣ ҳафтум.

Собеъ аз сомин надонам, зол(л)аам,
Чун ҳамегирияд фалак аз нолаам. *Румӣ*

Ҳоли хидматаш дар муҷаллади собеъ мазкур хоҳад шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

СОБИР *a.* صابر сабрқунанда, шикебанда.

Ошики у гоҳ чун Яъқуб аз ғам шефтаст,
Гоҳ чун Айюб дар ранҷу балоҳо собир аст. *Муиззӣ*

Ошиқи дарвеш то дон ист завқи ишқи ёр,
Бар ҷафоҳои ту собир в-аз балоҳо шокир аст.

Ҷомӣ

СОБИРИН а. صابرين ҷ. собир.

Агар банда аз аҳли фақр ва таҷрида бувад, дар зумраи мутаваккилин ва собирин дохил шуда дуо кунад ва накунад, мусовӣ бошад. *Аҳмади Дониш*

СОБИРӢ صابرى сабру тоқат, шикейбой.

Ҷу баргашт аз ман он маъшуқи мамшук,
Ниҳодам собириро санг бар дил. *Манучехрӣ*

Маро гуй, ки рав, бо собирӣ соз,
Ту худ мегӯӣ, аммо гӯ, ки он ку?!

Хисрави Деҳлавӣ

СОБИТ а. ثابت 1. босабот, устувор, маҳкам, мустаҳкам, пойдор.

Асби ман дар шаб давон ҳамчун сафина дар халиҷ,
Ман бар у собит чунон чун бодбон андар суфун.
Манучехрӣ

Дилат равшану вақт маҷмӯъ бод,
Қадам собиту поя марфуъ бод! *Саъдӣ*

собит кардан а) гузоштан, муқаррар кардан; муайян (таъин) кардан.

Эй ҷавонмард, бар ман ҳаққе бузург собит кардӣ!
Авфӣ

Қозӣ, ки ба ришват бихӯрад панҷ хиёр,
Собит кунад аз баҳри ту даҳ харбузозор. *Саъдӣ*

б) исбот кардан.

Макру қайди он маккорро ба далоилу бароҳин
собит карданӣ мешуданд, ба ҳеч ваҷҳ мақбул наме-
афтод. *Садри Зиё*

собит шудан а) устувор шудан; б) исбот ёфтан.

Ба як гувоҳ ҳукм собит нашавад ва ман бе фои-
да сухан гуфтан сазовор надидам. *«Нигори дониш»*

2. барқарор; беҳаракат.

Кавокнбро зи собит то ба сайёр,
Дақонкро ҳама паймуда миқдор. *Низомӣ*

Сипехри пир надорад хабар зи ҳайати хеш,
Ки собит ин зи ҷӣ шуд в-он ҷӣ шуд, ки сайёр аст.
Хисрави Деҳлавӣ

СОБИТА а. ثابتة муаннаси собит 2; нуҷ. ситорасе, ки му-
вофиқи тасавури ситорашиносони қадим дар як ҷо бар-
қарор аст ва ҳаракат намекунад; муқ. сайёра.

СОБИТОТ а. ثابتات ҷ. собита.

Собитотро дар фалаки ҳаштум, ки иборат аз кур-
сист, манозил таъин фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

СОБИТУРРАӢ а. ثابت الرأى устуворраӢ; он ки фикру
андешаи дуруст ва устувор дорад.

Пас дабир бояд, ки қаримуласл, шарифулъирз,
дақикунназар, амикулфифр, собитурраӢ бошад.
«Оини ниғориш»

СОБИТҚАДАМ ثابت قدم мустаҳкам раванда ва ё истанда;
устувор, пойдор, матин.

Ошиқи собитқадам он кас бувад, к-аз кӯн дӯст
Рӯ нагардонад, агар шамшер борад бар сараш.

Ҷомӣ

Собитқадам фитод Ҳилолӣ ба роҳи ишқ,
Уро дар ин тариқ аҷаб истиқомат аст. *Ҳилолӣ*

СОБИҚ а. سابق 1. гузашта; пешина; **собиқу лоҳиқ** пешина
ва баъдина; пешина ва нав эҳдосшуда, ба вучуд
овардашуда.

Сиво ... қариб чихил қалъаи собиқу лоҳиқи мам-
луз аз сомони қалъадорӣ ба ҳам расонид.

«Хизонаи омира»

2. сабақтиранда, пешӣ гиранда (дар мусобиқа); пеш-
қадам.

Агар ба фазл ва собиқаат мегӯӣ, у собиқи илм
аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Собиқи майдон бувад у лоҷарам,
Қиблаи хар форисе маҳваш бувад. *Шамси Табрезӣ*

СОБИҚА а. سابقه 1. гузашта, кори пешина; рафтор ва
муносибати гузашта, рӯйдод.

Он нест, ки Ҳофизро риндӣ бишуд аз хотир,
К-ин собиқаи пешин то рӯзи пасин бошад. *Ҳофиз*

... Бе собиқаи ҷурме бачаи туро ба қатл расонд.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. маҷ. ошноӣ, шиносӣ.

Яке аз руасои Ҳалаб, ки собиқа дар миёни мо
буд, гузар кард. *Саъдӣ*

собиқаи маърифат муносибати ошноӣ ва шиносӣ дар
гузашта; шиносони дерина.

Наздики соҳибдедон рафтам ба собиқаи маъри-
фате, ки дар миёни мо буд ва сурати ҳолаш бигуф-
там. *Саъдӣ*

Амири мазкур ба мавлоно Биноӣ гуфтанд, ки
моро ба баъзе аз маҳодим собиқаи маърифате нест.
Восифӣ

СОБИҚИЯТ а. سابقيت пешӣ, пешигарӣ, пешдастӣ, пешқа-
дамай; афзалият.

Агар ба фазлу собиқият мегӯӣ, у собиқи илм аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

СОБИҚУЛИНӢОМ а. سابق الانعام касе, ки дар гузашта неъ-
матҳо додааст, касе, ки инъомҳо бахшидааст.

Ҷӣ ҷурм дид худованди собиқулинӢом,
Ки банда дар назари хеш хор медорад. *Саъдӣ*

СОБУН ю.-а. صابون он ҷӣ аз ҷарбу ё равғанҳои наботӣ бо
омехтани сода ва ишқор сохта мешавад ва барои шустушӯн
бадан ва либос ба кор меравад; **бо собуни касе ҷо-**
ма шустан киноя аз сару кор доштан бо касе; озму-
дан касеро; ба воситаи касе кореро анҷом додан.

Шухи собунпаз, ки мегӯянд бошад тундхӯ,
Ҷомаи худ борҳо шустем бо собуни ӯ. *Сайидо*

СОБУНПАЗ صابون پز косибе, ки собун тайёр мекунад, со-
бунсоз.

СОБУТА صابوتہ|سابوتہ зани пир.

Маро, ки сол ба ҳафтоду шаб расиду рамид
Дилам зи шуллаи собутаву зи хурраи тоз.
Қареғуддахр

СОВ I ساو хироҷ, молиёт, андозе, ки подшоҳони забардаст
аз феодалҳо ва зердастони худ мегирифтанд.

Ҳамедод ҳар сол бо Сом сов,
Ки бо вай ба размаш набуд эҷ тов. *Фирдавӣ*

Гуруҳе биёманд аз Туркистон, ... гардан би-
ниҳоданд ва фармонбардор гаштанд ва сову боҷ би-
пазируфтанд. «*Таърихи Табарӣ*»

СОВ II **||** **COVA** ساوه ساو холис (дар бораи тилло); тиллои
реза-реза.

Бодро кимиёи суда кӣ дод,
Ки аз ӯ зарри сов(а) гашт гиё. *Фарруҳӣ*
Чу хуронанд наргисҳо, ҳама симин табақ бар сар,
Ниҳода бар табақҳо-бар зи зарри сов соғарҳо.
Манучехрӣ

СОВАРӢ *т.* ساورى тӯҳфа, ато, инъом, ҳадя.

[Меҳроб] соварне подшоҳона назди сипоҳи Аф-
росиёб фиристод. «*Равзат-ус-сафо*»

Амир Оқбуқо бар ҷаноҳи истеъҷол ба истиқбол
шифт ва совариву пешкашҳои сазовор ба маҳалли
арз расонид. «*Равзат-ус-сафо*»

СОВИДАН ساويدن 1. сондан, молидан.

Синаи нармаш чу месовам ба зери дасти хеш,
Бинам он сина ба нармӣ парниёне дигар аст.
Муизӣ

2. ба ҳам молида майда кардан; сӯхон кардан.

СОД I ساد соф, холис.

Боғ пур аз ҳаҷла шуд, роғ пур аз лола шуд,
Дашт пур аз даҷла шуд, кӯҳ пур аз мушки сод.
Манучехрӣ

сод кардан чузъ кардан, пора кардан.

Дарахтон, ки кишта надорем ёд,
Ба дандон ба ду нима карданд сод. *Фирдавӣ*

СОД II *а.* ساد номи ҳарфи ҳафдахӯми алифбон арабии то-
ҷикӣ ص, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 90 баробар
аст; чашми сод чашми содмонанд, чашми ҷозибадори
шуҳи маҳбуба.

Ҳар кучо чашми сод во гардид,
Маҳви ороишу сафо ғардид. *Бедил*

СОДА ساده 1. пок, тоза.

Гирифта ҳама лакҳану баста рӯй,
Кеҳу меҳ занаҳ сода карда зи мӯй. *Асадӣ*
Чун гунбаде ба кӯҳна мазорест чархи меҳр,
Лавҳе дар ӯ, вале зи хати меҳр сода аст. *Савдо*

2. холис, пок, соф (онд ба тилло, нуқра ва ғ.).
Гуфтамаш: Нуқраи содаст узори ту зи хусн,
Гуфт: Руи ту зи ғам ҳамчу зари сода ҷарост?
Бадри Чочӣ

Нозуктарӣ зи барги суман варна гуфтаме:
Бар шакли сарв рехта аз сими содае. *Ҷомӣ*

3. соф, пок (аз олоиши бадӣ ва макру фиреб).
Якero чу Саъдӣ дили сода буд,
Ки бо содарӯе дарафтода буд. *Саъдӣ*

4. нодон, гӯл.

[Абулхайхоҷа] дар боби муомалоти расмӣ ва
муҳовароти урфӣ он қадар сода ва бевуқӯф буданд,
ки ба ҳеҷ ваҷҳ имтиёзи чизе карда наметавонистанд.
Садрӣ Зиё

СОДАӢ سادگى покӣ, тозагӣ, софӣ, холисӣ.

Чун рӯи оина, ки ба нақшу нигор нест,
(Он содагӣ зи нақш, — ҳама нақшҳо дар уст.
Шамси Табретӣ

Ба он соид яқин шуд лофи симам.

Ки он аз содагӣ будасту хомӣ. *Қамоли Хучандӣ*

СОДАЗАНАХ سادەزناخ чавоне, ки ҳанӯз ришу мӯйлабаш
насабзидааст; бериш.

Кӯдаке содазанах бар вай бигувашт. *Авфӣ*

СОДАИЗОР سادەئزار содарӯй, софрӯй; маҷ. зебо.

СОДАИЗОРӢ سادەئزارى содарӯй, тозарӯй, софрӯй; маҷ.
хушрӯй.

Агарчи чехраи худро ба ҳатту хол ороест,
Вале ба содаизорист дар ҷаҳон машхӯр. *Восифӣ*

СОДАЛАВҲ سادەلوح киноя аз содадил, нодон. гӯл.

[Домулло Шермуҳаммад] дар умури дуньявӣ ва
муомалоти расмӣ зиёда бевуқӯф ва ниҳоят сода-
лавҳ буданд. *Садрӣ Зиё*

СОДАЛАВҲӢ سادەلوحى содадилӣ; гулӣ.

Надорам имтиёз аз неку бад аз содалавҳиҳо.
Бувад шамшери душман дар назар абрӯи эквём.
Шайхот

Дар гулистоне, ки мурғон кӯси реҳлат мезананд.
Содалавҳӣ бин, ки фикри ошён дарам ҳанӯз.
Сайидо

СОДАРӢ(Ӣ) سادەروي(ى) он кӣ ҳанӯз ришаш набаромадааст;
маҷ. хушрӯ.

Чанд, Бепул, аз ҷафои содарӯёни замон
Бар тани маҷрӯҳ захми ройгон бардоштан? *Савдо*

СОДИР *а.* سادار 1. берун раванда, бароянда; муқобили
ворид.

Эй нақӯкоре, ки холӣ нест аз инъоми ту
Ҳар кучо дар ҳафт кишвар ворид асту содир аст.
Муизӣ

содиру ворид раванда ва оянда.

Содиру вориди атоҷуён
Гашта аз ҳар сӯе бад-ӯ пӯён. *Саной*

2. баромада, руйлода, ба вуқӯъ омада; содир шудан
пайдо шудан, рӯй додан, воқеъ шудан, ба вуқӯъ ома-
дан.

Он ҷӣ аз тақсирот аз ӯ содир шуда буд, барме-
шумурд. *Авфӣ*

Маъсият аз ҳар кӣ содир шавад, нописандида
аст ва аз уламо нохубтар. *Саъдӣ*

Агар ин хиёнат аз ту содир шуда, ба сазо хоҳӣ
расид. «*Нигори дониш*»

СОДИС *а.* سادس шумораи тартибӣ шашум.

Хуш аст мутрибу соқию май ба як-ду ҳариф,
В-аз ин шумор, ки кардам рақиб содис шуд.
Қамоли Хучандӣ

СОДИҚ *а.* صادق 1. ростгӯй, росткор.

Як олиму сад ҳазор чоҳил,
Як содиқу сад ҳазор козиб. *Анварӣ*

Дар он миён лавҳае аз санги сафед — мусаффе-
тар аз синаи содиқон ва муҷаллотар аз қулуби
орифон пайдо шуд. «*Таърихи Сайидроқим*»

2. рост, дуруст ва самимӣ; бовафо, вафодор.

Ёри мувофиқ буд ва иродаи содиқ намуд. *Саъдӣ*
Ҳар муддаӣ ба давъии ишқат на содиқ аст,
Дорам зи ранги зард ба меҳри ту маҳзаро. *Туграл*

Кас ҳамчу манат ошиқи содиқ набувад,
Аз ту маъшук шудан бо ҳама лонқ набувад.

Сайидо

Гӯшти содиқ дӯсти ҳақиқӣ ва самимӣ, дӯсти бовафо
наст.

Фозиле бо яке аз дӯстони содиқ нома менавишт.
Ҷомӣ

СОДИҚУЛВАЪД *ا. صادق الوعد* вафоқунанда ба ваъда.

Чун Бароҳим муқобили саъданд,
Чун Симонл содиқулваъданд. *Саной*

СОДИҚУЛҚАВЛ *ا. صادق القول* ростгӯй, ростгӯфтор, муъ-
тамад, ростқавл.

Бинон суҳанрост рӯкни тамом,
Яке содиқулқавл — Сиддиқ ном. *Садри Зий*

СОДОТ *ا. سادات* ҷ. сайид.

Икроми зайф бар содот воҷиб аст. (1) *Авфӣ*
[Халифа] бо ҳар се писар ... берун омад ва се
ҳазор кас аз содот ва аймма ва қузоту ақобир ва
аъёни шаҳр бо вай буданд. (2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

соз *ساز* *асоси замони ҳозираи сохтан.*

СОЗ I *ساز* 1. асбобу анҷом; ҷихоз, сомон.

Ҷро ҷиҳил ҳазор мард дод ва ҳазина ва созе та-
мом. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Зебо ниҳода маҷлису зебо ниҳода ҷой,
Сози шароб пеш ниҳода рада-рада.

Шокири Бухороӣ

созу барг асбобу анҷом, хӯрданӣ ва дигар ҷиҳзон
зарури зиндагӣ.

Зи хонумону қаробат ба ғурбат афтадам,
Бимондам ин ҷо бе созу баргу ангиштол.
Абулаббоси Аббосӣ

2. тартиб, ваъз.

Чу ин карда шуд, сози дигар ниҳод,
Замона бад-ӯ шоду ӯ низ шод. *Фирдавӣ*
Эй чарх, бигӯ, ки дар ҷи сози,
То чанд маро наменавозӣ?! *Савдо*

созу ниҳод сохту табиат.

Ҷаҳонро чунин аст созу ниҳод,
Ки ҷуз марғро кас зи модар назод. *Фирдавӣ*

ба соз овардан ба тартибу сомон овардан.

Кори беравнақон ба соз овард,
Рафтагонро ба мулк боз овард. *Низомӣ*

3. тайёри, омодагӣ, таҳия.

Ҳар кас, ки сози рафтан надорад, бозгардад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Оҳанг ба сози рафтаниш кард,
Тартиби ҷиҳози рафтаниш кард. *Ҷомӣ*

соз додан тайёр ва омода кардан; ба тартиб овардан.

Ба ҳар нукта, ки Хисрав соз меод,
Ҷавобе ҳам ба нукта боз меод. *Низомӣ*

соз кардан тайёр кардан, муҳайё кардан.

Ва миёни ману ӯ ҷуз ҳарб нест, бозгард ва ӯро
хабар дех, то асбоби ҳарб соз кунад.

«Таърихи Наршахӣ»

сози ҷизе кардан а) тайёри дидан ба ҷизе, тадоруки
коре намудан; тайёр кардан ҷизеро.

Пас Иброҳим сози рафтан кард. *«Таърихи Табарӣ»*

б) кореро пеш гирифтани, сар кардан ба коре.

Риш бар бод мадеҳ, то накунам сози чунун,
Вазъи девонагиратро ҳама офат бинам. *Савдо*

4. созиш, мудоро; мувофиқат.

Имшабе бо шикебу соз бикӯш,
Дил бинех бар вазифаи шаби дӯш. *Низомӣ*

СОЗ II *ساز* 1. яке аз асбобҳои тории мусиқӣ, монанди
танбур, чанг, тор ва ғ.

Созҳои малоҳӣ бисохт ва Қобилро руд задан
биёмӯхт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Сабзаву боғу баҳору мутрибу созу рубоб,
Мугтанам дон, эй париваш, айши ин ҳангомро.
Муҳӣ

2. оҳанги мусиқӣ.

Саодат ба ман рӯй бинмуд боз,
Навозандан соз бинвохт соз. *Низомӣ*

Зӯҳра созе хуш намесозад, магар удаш бисӯхт,
Кас надорад завқи мастӣ, майгусорсиро ҷи шуд?
Хофиз

3. ҷур, мувофиқ, созгор кардан (онд ба оҳанг дар
мусиқӣ).

Хуш он кас, ки дар пардаи гуфтугӯ
Хамӯшӣ бувад сози оҳанги ӯ. *Бедил*

соз кардан ҷур кардан, мувофиқ ва созгор кардан
(оҳангро дар мусиқӣ).

Маҳи мутриб он парда оғоз кард,
Бар оҳанги ӯ ин ғазал соз кард. *Ҳочу*

СОЗАНДАКОР *سازنده* корсоз, таҷрибақор.

Зи гурдон гузин кард панҷаҳ ҳазор,
Ҳама размҷӯёни созандақор. *Фирдавӣ*

СОЗВАР *سازور* сохта ва омода, ба тартиб овардашуда;
созгор, мувофиқ.

Чу бар маймана созвар гашт қор,
Ҳамон майсара шуд чу рӯин ҳисор. *Низомӣ*

СОЗВОР *سازوار* мувофиқ, муносиб, лонқ, боб.

То муҳолиф гашт бахти созворам, қори ман
Рост чун зулфи нигористон парешон омадаст. *Анварӣ*
Нест қудрат ҳар касеро созвор,
Ақз бехтар мояи парҳезгор. *Румӣ*

СОЗГОР *سازگار* 1. созишқунанда, мувофиқ, муносиб, лонқ,
боб.

Бар сарир ою пеши ман биншин,
Созгор аст Мох бо Парвин. *Низомӣ*

Филвоқеъ гушти ту хушгӯвор ва бо мизочӣ
малик созгор аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Гуфторе дар ҳама мазок хушгӯвор нест ва кир-
доре дар ҳама мизоч созгор. *Савдо*

2. маҷ. дӯст ва рафиқи мувофиқ.

Ҷи созем чун созгорон шуданд,
Рафикон гузаштанду ёрон шуданд. *Низомӣ*

СОЗГОРӢ *سازگارى* созиш, мувофиқат; мувосо.

Ба Эрач барошуфта дидаш сипеҳр,
Набуд созгориш бо ӯ ба меҳр. *Фирдавӣ*

СОЗИДАН *سازيدن* тайёр кардан, фароҳам овардан; сохтан.

Тилисме ки Заҳҳок созида буд,
Сараш б-осмон-бар фарозида буд. *Фирдавӣ*

СОЗУ سازو ресмон, ресмони маҳкам, ки аз лифи хурмо метофтаанд.

Сиккаи баққол тарозу бувад,
Чадвали хат рост зи созу бувад. *Хисрави Дехлавӣ*

СОЗУБОЗ سازوباز ресмонбоз, дорбоз.

Ассалом, эй сипоҳи созубоз,
Ба иҷозат ки ҳамчу кардам боз. *Саной*

СОИБ *a.* صائب 1. расанда ба хадаф; дуруст ба мақсад расанда; дуруст, сахех, рост.

Яке чашм аст, к-у бинад аҷоиб,
Шавад з-ин диданӣ раъи ту соиб. *Носири Хисрав*
Ба фикрати соиб... он халалро боздонист. *Авфӣ*
раъи соиб фикри дуруст, фикри босавоб.

Димна гуфт: Раъи соиб ва тадбири дуруст он аст, ки... атрофи кори худро фароҳам оранд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Он олими фуҳул, ки буд аввали уқул,
Дар назди раъи соиби ӯ тифли хурдсол. *Савдо*

2. рострав; маҷ. пайрави роҳи рост; бегуноҳ.

Ҳар кас, ки соиб будӣ, насухтӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. таҳаллуси шоири машҳур — Мирзо Муҳаммадали Исфаҳонӣ (вафоташ 1659 — 1660).

СОИБРОЙ||СОИБРАЪЙ صائب راي||صائب راي дурустрой, дурустфикр, он кӣ мулоҳизан дуруст дорад; доно.

Чунин гуфтаанд, ки ба рӯзгоре аз вай соибройтар касе набуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

СОИБТАДБИР صائب تدبير||صائب تدبير дурусттадбир; доно, хушбёр.

Вузарон соибтадбир камари хидматгорӣ ба миёни ҷон баста. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Он ҳазрат вазири соибтадбирро назди Шалум фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

СОИД *I a.* ساعد даст, мобайни даст, аз банди даст то оринҷ.

Дар латофат он ду соид мебаранд аз сим даст,
Нест, ҷони ман, тани симини ту танҳо латиф.

Камолӣ Хуҷандӣ

Дар аснон ин ҳол бозе, ки бар соиди шоҳ буд,
парвоз кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◇ соиди симин а) киноя аз дасти сафед, соиди сафед, нозук ва латиф; б) киноя аз маҳбуба.

Ҷони ман дар ҳасрати он соиди симин бисухт,
Чанд сӯзӣ бедилонро, ваъдаи коме бидех! *Ҳилолӣ*

СОИД *II a.* صائد сайёд, шикорчӣ.

Рафту дона хӯрду андар дом монд,
Соидаш кушту бихӯрду ком ронд. *Румӣ*

СОИД *III a.* صاعد суудкунанда, болораванда.

Ин бухори гарм аз нафиса ва касифа аз он тар-кидаҳо соид бошад. *Аҳмади Дониш*

соид гаштан боло рафтан.

СОИДАЙН *a.* ساعدین шакли дугочаи соид *I.*

СОИДАН سائیدن ниг. судан.

СОИЛ *I a.* سائل||سائل 1. суолкунанда, пурсанда.

Шахсеро пеши ӯ фиристод, ки чанд масъала бипурсад ва Абуюсуфро мутаҳайир созад. Чун соил

ба ҳузурӣ ӯ расид, чанд масъала аз ӯ истифсор намуд. *«Илми симиё»*

Шуд ин бор дар чашми сохнбазар.
Зи масъулу соил дуй ҷилвагар. *Бедил*

2. маҷ. он, кӣ садака мепурсад. гадо.

Чу соил аз ту ба зорӣ талаб кунад чизе,
Бидех, в-агарна ситамгар ба зӯр бистонад. *Саъдӣ*

Соилон гирд бар гирд биистодандӣ ва ӯ эшонро чиз додӣ. *Авфӣ*

СОИЛ *II a.* سائل саялонкунанда, равон ва чоришаванда.

СОИМ *I a.* سائم чаранда.

З-он ки аз қуввати қавоими ӯ.
Баҳри ҷовид нафси соими ӯ... *Саной*

СОИМ *II a.* سائم рӯзадор.

Бар хони фалак бар назари мардуми соим,
Гаҳ курси дуруст аст, гаҳе нимаи нон аст. *Бабри Чочӣ*

СОИМУДДАҲР *a.* سائم الدهر рӯзадори доимӣ.

Хӯранда, ки хайраш дарояд зи даст,
Беҳ аз соимуддахри дуньёнараст. *Саъдӣ*

СОИН *a.* صائن сиёнаткунанда, нигаҳбоникунанда, нигоҳ-доранда.

СОИР *I a.* ساير дигар, боқимондаи чизе; соири... дигар, боқӣ, боқимонда.

Шабе оташи матбах дар анбори хезум афтод ва соири амлокаш бисухт. *Саъдӣ*

Вай низ дар зайли соири занон барон хизмат омада буд. *Садри Зиё*

СОИР *II a.* سائر 1. сайркунанда, раванда; соиру тоир раванда ва парвозкунанда; маҷ. маҳлуқот.

Ҳеч соиру тоир бе ҳаракату ҷунбиш ба мақсуду матлуб нарасад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. машҳур, шоеъ.

Ҳар суҳан, к-аз гуфтаи ӯ мустамеъро ҳаёт ёд,
Он суҳан ҳамчун масал бар ҳар забоне соир аст. *Муиззӣ*

соир шудан паҳн шудан, шоеъ гардидаи; машҳур шудан.

Ин масал дар араб соир шуд. *Авфӣ*

СОИС *a.* سائس 1. идоракунанда; 2. он кӣ ба ҷазон саҳт (ҳамчун куштан) мерасонад, ҷаббор, ҷаллод.

Бас ҷаббор ва соис ва қаттол будааст. *Авфӣ*

СОИҒ *a.* صايغ ҷавҳарӣ; ҷавохирфурӯш; заргар.

Шайхушшуюх Ибни Сакинаро муриде буд соиғ. *Чомӣ*

СОИҚ *a.* سائق савкдиҳанда, ронанда; баранда; тарғибкунанда.

Ришро шона задӣ, ки сонқам,
Сонқӣ, лекин ба сӯи дарду ғам. *Румӣ*

СОИҚА *a.* صاعقه оташак, барқе, ки аз абр ҷаҳида бар замин меафтад.

Сонқае биёмад ва бар эшон зад, бияфтоданд ва бимурданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

СОЌҚАБОР صاعقه بار оташбор; кушанда.

Охир аз захми теги соиқабор,
Дод он қавро чу дев фирор. *Ҷомӣ*

СОҚИБ а. ساكب резанда; резон, қорӣ; дамъи сокиб ашки
равон.

Бар чеҳра — далели шамъи сӯзон,
Бар дида — зи сайли дамъи сокиб. *Анварӣ*

СОҚИН а. ساكن 1. беҳаракат, ноҷунбон.

Ҳар гоҳ, ки андар ҷои хеш бувад, сокин дора-
даш ва агар аз он ҷо берун шавад, мутаҳаррик
кунадаш. *Ибни Сино*

Чӣ гуфт? — гуфт: Зиҳӣ сокин аз вақори ту хок,
Чӣ гуфт? — гуфт: Зиҳӣ соир аз нафози ту бод. *Анварӣ*

сокин будан ором будан, беҳаракат истодан.

[Шер] ба ҳеҷ ҷониб ҳаракат намекард ва бар
ҷой сокин мебуд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

сокин шудан сукунат ёфтан; беҳаракат (дам) истодан;
ором гирифтан.

Шерон сокин шуданд ва уро тааррузе нарасонданд. *Авфӣ*

сокин! оҳиста, боэҳтиёт бош!

Зинҳор! агар ба донаи ҳоле назар кунӣ,
Сокин! ки доми зулф бар он густуридаанд. *Саъдӣ*

2. иқоматкунанда, бошанда.

Эй сабо, бо сокинони шаҳри Язд аз мо бигӯй,
К-эй сари ҳақношиносон гуи майдони шумо. *Ҳофиз*
Имруз сокинони ҷаман кӯч кардаанд,
Бар рун боғ сабзаву сунбул намондааст. *Сайидо*

СОКИНАК ساكنك оҳиста, оҳистакак, секинак.

Як-як ниҳодам по дарун,
Рафтам ба айвон сокинак. *Хисрави Деҳлавӣ*

СОКИНРАГ ساكن رگ ором, ром, явош (дар бораи асп).

Аспи тавсан зи аспӣ сокинраг
Гашт ҳамху, агар нашуд ҳамтаг. *Саной*

СОЛ I سال 1. муддати як бор давр задани Замин ба гирди

Офтоб, дувоздах моҳ, сана.

Нишастанд соли чунин сӯғвор,
Паём омад аз довари кирдгор. *Фирдавсӣ*

соли кабиса соли пурраи шамсӣ, ки 366 рӯз буда,
дар ҷор сол як бор такрор мешавад ва дар он ба моҳи
февраль як рӯз илова мегардад; соли пор порсол,
соли гузашта.

Нуктаи он қисса мақсур] бар он ки соли пор
худованд хоҷаи бузург вилоти моро ба раҳмат ва
отифати хеш биёроост. *Низомии Арӯзӣ*

2. миқдори сол, синну сол.

Ба болову соли Сиёвуш буданд,
Хирадманду бедору хомуш буданд. *Фирдавсӣ*

Хирадмандон гуфтанд: Тавонгарӣ ба дил аст,
на ба мол, ва бузургӣ ба ақл аст, на ба сол. *Саъдӣ*
соли хештан дуздидан синну соли худро кам нишон
додан, худро ҷавон нишон додан.

Ин қуҳансолон, ки медузданд соли хештан,
Кӯҳна дуздонанд дар тороҷи моли хештан. *Соиб*

ба сол баромадан пиру қуҳансол шудан.

Чун ба сол баромад, заиф ва нотавон шуд. *Авфӣ*

СОЛ II سال ниг. сал.

СОЛДИДА سالديده солхурда; кӯҳна.

Аҳди шабоб рафт, ман солдида каш,
Соғар ба тоқи абруи пушти ҳамида каш. *Шавкат*

СОЛЕҲ а. صالح покдил, покдоман, некӯсират, порсо; нек-
мард; муқобили толеҳ.

Мардумозореро ҳикоят кунанд, ки санге бар (сари)
солеҳе зад; дарвешро маҷоли интиқом набуд. *Саъдӣ*
Абуҷусуф ... фозиле солеҳ ва мутааббид буд.
«*Равзат-ус-сафо*»

солеҳу толеҳ некӯкор ва бадкирдор.

Олам аз қаҳру лутфи ӯ тарсон,
Солеҳу толеҳ аз фазаъ яксон. *Саной*

СОЛЕҲА а. صالحه муаннаси солеҳ.

Марде зани солеҳа дошт, ҳеҷ гарди тӯҳмате бар
атфи ҷодари ӯ нанишаста. *Авфӣ*

СОЛЕҲОТ а. صالحات чизҳо ва қорҳои нек ва писандида.

Ва аз ҷумлаи боқӣети солеҳот яке фарзанд аст,
ки савоби он аз падар мунқатеъ нашавад. *Аҳмади Дониш*

СОЛИБ а. سالب инкоркунанда, нафйкунанда, мункир.

Онро, ки «нест» гӯем, солиб хонанд. *Ибни Сино*

СОЛИЁН ساليان солҳо.

Чу хидматгузорет гардад қахун,
Ҳақи солиёнаш фаромуш макун! *Саъдӣ*
Маро аз чихил шуд фузун солиён,
Басе дидам аз даҳр суду зиён. *Саъдо*

СОЛИЁНА ساليانه солона; маоше, ки дар як сол як бор
гирифта мешавад.

Ва фарохури ҳоли эшон моҳиёна ва солиёна
вазифа мураттаб дорад. *Аҳмади Дониш*

СОЛИҚ а. سالك 1. роҳрав; пайрав, мусофир; ғариб.

Аз солиқони роҳи ту кас бе сиришки оҳ
Нанҳод по бар обу ба рӯи ҳаво нарафт. *Қамоли Хучандӣ*

Ва агар худ дар маслаки мутаваассит солиқ
набувад, амру наҳъяш дар дилҳо таъсир надорад. *Аҳмади Дониш*

Агар солике маҳрами роз гашт,
Бибанданд бар вай дари бозгашт. *Саъдӣ*

солиқони субул роҳравандагон; маҷ. паймояндагони
роҳҳои тасаввуф.

Зуд бигзар, ки солиқони субул
Кам иқомат кунанд бар сари пул. *Ҷомӣ*

2. раванди роҳи тасаввуф, пайрави тариқати тасав-
вуф, зоҳид, обид.

Ташвиши вақти пири муғон медиҳанд боз
Ин солиқон, нигар, ки ҷӣ бо пир мекунанд. *Ҳофиз*
солиқони тариқ пайравони тариқати тасаввуф, суфиён.
Аҷаб дорӣ аз солиқони тариқ,
Ки бошанд дар баҳри маънӣ ғариқ ... *Ҷомӣ*

СОЛИМ а. سالم 1. сикҳату саломат; тандуруст.

Ин миқдор нафақа бо эшон басанда бошад, аммо
он ки саҳеҳу солим ва аз дасту забонаш нафъе
ондшаванда аст, уро ҳеҷ дар байтулмол ҳақке
нест. *Аҳмади Дониш*

2. боамну амон, осуда, ором.

Рӯзгори хилофати ӯ рӯзгоре солим буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. *ади.* асли, ғайрифаръӣ ва ғайри музоҳиф, рукн-ҳои асли дар аруз.

СОЛИМАН *а.* سالماً ба ҳоли саломати ва тандурусти; солиман-ғониман сихату саломат ва бо ғаниматҳову муваффақият.

Наримон аз диёри Ҳинд солиман-ғониман ... омад.
«Равзат-ус-сафо»

СОЛИС *а.* ثالث шумораи тартибӣ сейӯм.

3-ин ду муҳолиф чу рави бештар,
Солис аз ин ҳар ду ситамкештар. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ин воқеа дар солиси зиқаъдаи соли мазкур ба зухур пайваст. «Равзат-ус-сафо»

Ба фирузӣ омад сун тахтгоҳ,
Маҳи раъяташ солиси меҳру моҳ. *Ҳотифӣ*

СОЛИСА *а.* ثالثه муаннаси солис.

СОЛИСАН *а.* ثالثاً дар ҷои сейӯм, аз ҷиҳати сейӯм, сейӯм ин ки ...

СОЛИФ *а.* سالف гузашта, пешина, собиқ.

Гарчи ҳар қарне суханоре бувад,
Лек гуфта(-н) солифон ёри бувад. *Румӣ*

СОЛИФА *а.* سالفه муаннаси солиф.

Дар замони солифа бисъёр будааст, ки воқиаи узмо ва доҳияи кубро даст дода. «Равзат-ус-сафо»

қуруни солифа қарнҳои гузашта.

Дар қуруни солифа марде буд ... *Авфӣ*

СОЛОР 1. سالار сардор, сарвар, пешво.

Хама мубадон раъи хушъери хеш
Ниҳоданд дар пешни солори хеш. *Фирдавсӣ*

Солори дуздонро бар ӯ раҳмат омад, ҷомае боз-фармуд ва қабопустине бар он мазид карду дираме чанд. *Саъдӣ*

солори бор сардори ташрифоти подшоҳӣ, сардори маҷлиси қабули подшоҳ.

Дари боғ бикшод солори бор,
Нишастангаҳе сохт бас шоҳвор. *Фирдавсӣ*

Яке пири фархунда солори бор
Басе дида неку бади рӯзгор ... *Ҳочу*

солори деҳ сардори деҳа, деҳхудо, арбоби деҳ.

Бандагини ишқ аз шоҳӣ беҳ аст,
Пешни ошиқ шоҳ солори деҳ аст. *Шоҳидӣ*

солори лашкар сарлашкар, фармондеҳи лашкар.

Чунин гуфт солори лашкар ба шоҳ,
Ки фармони ту бартар аз чарху моҳ. *Фирдавсӣ*

солори навбат сардори қаровул, сардори қаровулони навбатдор.

Чу солори навбат биёяд ба дар,
Ба шабгир банданд гурдон камар. *Фирдавсӣ*

солори хон сардори ташрифоти меҳмонӣ ва знефат.

Ба солори хон гуфт: Пеш ор хон,
Бузургону фарзонагонро бихон! *Фирдавсӣ*

солор кардан ба сардорӣ баргузидан, таъин наму-дан; касеро ба сардорин ҷое таъин кардан.

Пасу пешни сипаҳ дидор карда,
Ба ҳар ҷое яке солор карда. *Фахриддини Гургонӣ*

2. подшоҳ.

Бад-у гуфт: То шаҳри Эрон бирав,
Бинех тахт бар тахти солори нав! *Фирдавсӣ*

СОЛУ سالىو порчаи сафеди тунук, ки ба либоси занона ва дастор ба кор мерафтааст.

Бурида раҳ аз Қандаҳор инчунин,
Ки афтада солуи мӯъҷиз ба Чин. *Низомӣ Албиса*

СОЛУК *а.* سالوك раванда, мусофир, сайёҳ.

Ману чанд солуки сахронавард
Бирафтем қосид ба дидори мард. *Саъдӣ*

СОЛУС 1. سالىوس риёкор, фиребгар.

Ҳар оҳ ки ошиқ ба сахаргоҳ кунад,
Аз нолаи зоҳидони солус беҳ аст. *Хайём*

Ҳамчу ту бисъёр солусон буданд,
Оқибат дар мисри мо расво шуданд. *Румӣ*

Ба иғвои яке аз шайхони зарроқу солус каваси тасхири балдан Ҳирот дар замири ӯ ҷойгир шуд.
«Равзат-ус-сафо»

2. риё; фиреб, макр.

Агар шухчашмиву солус кард,
Ало, то напиндорӣ афсӯс кард! *Саъдӣ*

Дилам зи савмиа бигрифту хиркаи солус,
Кучост дайри муғону шароби ноб кучо? *Ҳофиз*

Гарчи рахши ҳимматаш ҷавлон бурун з-ин арса дошт.
Хешро бастам ба сад солус бар фитроки ӯ. *Ҷомӣ*

СОЛУСИ سالىوسӣ риёкорӣ, фиребгарӣ, маккорӣ.

Гуфт: Акнун бираву бода ҳуру шод бизӣ,
Дур бош аз раҳи солусию аз далқи кабуд.

Шамси Табрезӣ

Ба дуздию солусию раҳзанӣ
Намоёнд мардию мардафканӣ. *Низомӣ*

СОЛХҶҶРД||СОЛХАРД 1. سالخورده 1. солдида, куҳансол, пир.

Зи ҳар кишваре мубаде солхард
Биёвард, к-ин номаро гирд кард. *Фирдавсӣ*

Зи тадбири пири қуҳан бармагард,
Ки корозмуда бувад солхард. *Саъдӣ*

2. кӯҳна, дерина.

СОЛХҶҶРДА 1. سالخورده 1. кӯҳна; дерина.

Сард аст рӯзгору дил аз меҳр сард не,
Май солхӯрда бояд, мо солхард не. *Шокири Бухорӣ*

Бар боғбон умеди самар аз ниҳол нест,
Нахле, ки солхӯрда шавад, борвар шавад. *Сайидо*

2. куҳансол, пир.

Ту медонӣ, ки маро ба шавҳар ҳоҷат нест ва занеам солхӯрда? «*Таърихи Табарӣ*»

Модари шӯи ман авратест солхӯрда. *Саъдо*

СОМА 1. سامه 1. паноҳгоҳ.

Ман шаҳре бино хоҳам кард, ... то мардумони оламро сомае бошад. «*Таърихи Систон*»

2. аҳду паймон; савганд, қасам.

СОМЕА *а.* سامعه шунавоӣ; қувваи шунавоӣ.

Майли босира ба идроки суварӣ неку ва майли сомеа ба истимои овозҳои хуш мадад меёбад.

«*Ахлоқи Носирӣ*»

Не ҳама лабро адабандӯз бош,
Сомеаро ҳам адабомӯз бош! *Хисрави Деҳлавӣ*

Подшоҳ гуфт: Ман аз бутлонӣ қуввати сомеа
вешӯхнок нестам. «*Равзат-ус-сафо*»

СОМЕЪ *а.* سامع шунаванда, гӯшқунанда.

Мутрибо, гар ту бихоҳӣ, ки майат нӯш қунам,
Ба ҳама ваҷҳи ту сомеъ шаваму гӯш қунам.

Манучеҳрӣ

Ин ҳама аз зеҳни сомеъ пӯшида шавад.

Аҳмади Доиш

СОМЕХ *а.* سامح ҷавонмард, сахӣ, саховатманд.

Ғаҳи ҳазм собит, ғаҳи азм очил,
Ғаҳи базм сомеҳ, ғаҳи разм ғолиб. *Манучеҳрӣ*

СОМИЪТ *а.* ساميات *ҷ.* сомӣ.

Фармон дод, то асомини сомиеъти айммаи маъсу-
минро дар маскукот нақш карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

СОМИН *а.* سامين шумораи тартибӣ ҳаштум.

Собеъ аз сомин надонам, зол(ла)ам,
Хун ҳамегирияд фалак аз нолаам. *Румӣ*

У сомини хулафои Аббосия ва сомини авлоди
Аббос аст. «*Равзат-ус-сафо*»

СОМИТ *а.* صامت 1. гунг; хомӯш, сокит; 2. бечон.

Ҳаво бинӣ кунун тира, бимонад ҷашм аз он хира,
Ба ҳар хум-андарун шира, чу зарри сомит андар кон.

Ломей

сомиту нотик хомӯшу гӯянда; киноя аз мулк, моли
накдина ва ҳайвоноту ғулом ва ғ.

Тамомати мутамаллиқоти у аз сомиту нотик фонӣ
ва маъдум шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Уро ба маҷмӯи молу неъмат ва фарзандону ғуло-
мону чорпоён ба замин фуру бурд, чунон ки аз
вай сомиту нотик намонд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

СОМОН سامان 1. тартибу саранҷом; интизом.

Раҳе пешам омад, ки поёнш нест,
Фитодам ба коре, ки сомонш нест. *Ҳоҷу*

Ба баракати қудуми у ҳоли падар сомоне пази-
руфт. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ошиқи девонаам, сомони кор аз ман маҷу,
Ошиқи девонаро сомон набошад, гӯ: Мабош! *Ҳилолӣ*

ба сомон ба тартиб, дуруст.

Ҷавоб додаму гуфтам, ки, эй нигори зариф,
Агарчи ҷони ҷаҳонӣ, сухан ба сомон гӯй!

Саиди Ҳиравӣ

2. молу мулк, дорой, давлат.

Арзи мол, эй мунъимон бар майкашон беҳурматист,
Ҳарҷи як базми шароби мост сомони шумо. *Урфӣ*

сомон кардан ҳосил кардан, ба даст овардан; фаро-
ҳам овардан.

Дар ғамат чун шамъ дорам гирья аз шаб то сахар,
Он ҷӣ аз ишқи ту сомон кардаам — ҷашми тар аст.

Туграл

3. маҷ. ҳад; имконият; қадру дараҷа.

Басечид пас ҳар касе нони хеш,
Биварзиду бишнохт сомони хеш. *Фирдавӣ*

4. маҷолу мадор, қувату қудрат, тавоноӣ.

Беморе, ки аз илоҷ маъюс бошад, ... ба ҷӣ қув-
ват сомони гуфтушунид дошта бошад.

«Анвори Суҳайлӣ»

Танӯри чарх рӯзу шаб зи меҳру маҳ ду нои дорад,
Ба дунон солҳо сомони ишрат дода ду ноиро. *Савдо*

СОМИ *а.* سامى оӣ, олидараҷа, олимиқдор.

«сон سان дар калимаҳои мураккаб омада бо ҳамдигар
монандии ду чизро нишон медиҳад, мас. 'шамъсон',
'ғунҷасон' ва ғ.

СОН I سان 1. тавр, навъ, тарз, тарик, гуна.

Чунон биниҳем, ки чунбиши эшон ҳар ду ба як
сон бувад. *Ибни Сино*

Ин ҷаҳон бар касе нахоҳад монд,
То ҷаҳон буд, набуд магар з-ин сон.

Абӯалии Симҷур

Қавӣ заиф шуду саҳт суғт шуд набзаш,
Лабаш кабуд шуду ҷашми у дигар сон аст.

Бадри Чоӣ

ба сони ... ба монанди ...

Ҳаво шуд сиёҳу замин нилранг,
Далерони лашкар ба сони паланг. *Фирдавӣ*

як сон дидан як хел шуморидан, баробар доништан.

Чаро ин гавҳари якто ва ин дурри гаронбаҳоро
бо ин сангрешаҳо ва ҳазафлораҳо як сон мебинӣ
ва баробар мекуни? *Садрӣ Зиё*

2. расму оин; одат.

Зани зирак аз сирату сони у

Дар он доварӣ шуд ҳаросони у. *Низомӣ*

СОН II سان санги фасон, санге, ки бо он корд ва шамшер
ва ғ. тез мекунад; сон задан қайроқ кардан, тез кардан.

Хуршед теги тези туро об медиҳад,

Миррих нуғи найзан ту сон занад ҳаме. *Дақиқӣ*

СОНЕЪ *а.* صانع 1. касе, ки чизе месозад, созанда; саноат-
гар, ҳунарманд, пешавар, косиб.

Беҳ аз соней ба гетӣ муқбиле нест.

Зи касби даст беҳтар ҳосиле нест. *Носири Хисрав*

2. д. офаринанда, худо.

СОНЕХ *а.* سانح рӯйдиханда, ходисшаванда, воқеъшаванда,
зохиршаванда; сонех шудан (ё гардидан) рӯӣ додан,
ходису воқеъ шудан, зохир гардидан.

Туро муҳимме сонех гардад, ба ҳазрати мо боз
намой! *Авфӣ*

Дар воқеае, ки сонех шавад, мартабаи машварат
... даст дода бошад. «*Равзат-ус-сафо*»

СОНИЯ *а.* سانية муаннаси сонӣ 1. дуйӯм.

Ва ин ҳар панҷ ё ҷузвӣ бошанд — яъне ашхос ва
онро ҷавоҳири уло хонанд, ё кулӣ бошанд, — яъне
анвоу аҷнос ва онро ҷавоҳири сония ва солиса
хонанд. *Насируддини Тӯсӣ*

2. шастъяки дақиқа.

СОНИЯН *а.* سانية сонӣ, баъд, баъд аз ин.

Сониян бишнава ту, эй садри вадуд,
Ки бисе гаштам, туро сонӣ набуд. *Румӣ*

Мулло Абулҳакими мазкур аввалан ба тадриси
баъзе мадорис, сонияч ба қазон бархе виллоёт ман-
суб мегашт. *Садрӣ Зиё*

СОНИҲА *а.* سانحة ходиса, воқеаи рӯйдода.

Ҳар сонихае, ки шуд ба афсона далел,
Бекорини халқ шӯҳраташроқт кафил,
Мусӣ то ҳол мешиғофад даръе,
Фаръави ҳанӯз меҳӯрад ғӯта ба Нил. *Бедил*

СОНИ *a.* ثانی 1. дуйӯм; чои дуйӯмро ишғолкунанда; 2. маҷ. назир, монанд.

Сонии хуршед ба рӯи замин,
Солиси саъдайн зи чархи барин. *Хисрави Деҳлавӣ*
Сониян бишнава, ту эй садри вадуд,
Ки баче гаштам, туро сонӣ набуд. *Румӣ*

сонии иснайн назир, монанд; маҷ. рафиқ, шарик.

[Шер] дар ҳукмронӣ ва фармонравой уро сонии иснайн гардонид. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Дар хилвате, ки сонии иснайни он сабост,
Худро зи хели роз ба ғам низ нашмуре.

Камоли Хучандӣ

3. баъд, баъд аз он, пас.

Ман мунтазири он мебудам, ки вай аз хона берун рафтӣ, сонӣ алҳол худро дар суфра афкандаме.

«Нигори дониш»

СООТ *a.* ساعات ҷ. соат.

Ҳамеша то, ки Маҳу Меҳру Тиру Баҳром аст,
Ҳамеша то, ки маҳу солу рӯзу соот аст... (1) *Муиззӣ*

Дар соири авқоту соот фақат ба дидору гуфтор қаноат мекарданд. (2) *Садри Зиё*

сор *сар суффикс* 1. зиёдӣ ва фаровониро ифода мекунад, мас. 'кӯҳсор', 'чашмасор'; 2. сифат ва монандиро далолат мекунад, мас. 'шармсор', 'хоксор', 'девсор'; 3. дар охири баъзе калимаҳо ба маънои 'сар' меояд, мас. 'нигунсор', 'сабуксор', 'говсор (гурз)'.
СОП *сар* парандаест хушовози сиёҳранг, ки холҳои сафед дорад, ба сабаби ҳашаротхӯр ва малаххӯр буданаш ба хоҷагии қишлоқ фойданок аст; сорақ.

Боз сайд орад ба худ з-он кӯҳсор,
Лоҷарам шоҳаш хӯронад кабку сор. *Румӣ*
Чонам, навои борбадӣ, к-асли хушдилист,
Бар шохсор бор зи алҳони сор ёфт. *Анварӣ*

СОРАНҶ *саранҷ* *ниг.* сор.

Ту кӯдаки хурду ман чунон соранҷам,
Чонам бибарӣ ҳаме, надонӣ ранҷам.

Сафтори Марғазӣ

СОРБОН||**СОРВОН** *сарбан*||*сарван* шутурбон; ниғаҳбони уштур.

Хоҷа, чаро нишастай, хез, ки рафт корвон,
Бор бибанду шав ту ҳам аз пай сорбон равон!

Камоли Хучандӣ

Ба роҳи ишқ бандад сорбони шавки ман маҳмил,
Қумоши нолаи дил нокаи уро чарас бодо! *Туғрал*

СОРИМ *a.* صارم тез, бурро.

Ин шамшери маро, ки сайфест сорим, бар миён бандӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

СОРИФ *a.* صرف сарфкунанда, харҷкунанда.

СОРИҚ *a.* سارق дузд.

СОРО *сар* холис, соф (дар боран тилло, мушк ва анбар).

Зиҳӣ фузуда ҷамоли ту зебу орооро,
Шикаста сунбули зулфи ту мушки сороро. *Рӯдакӣ*
Эй ки бар маҳ кашӣ аз анбари соро чавгон,
Музғарибҳол магардон мани саргардонро. *Ҳофиз*

СОРУҶ *сароҷ* оҳаки ба хокистар омехта ҳамчун цемент.

Боме баланд сохтаанд ва он бомро ба соруҷ андудаанд. *Авфӣ*

Пас ба соруҷ бияндуд ҳама бому бараш,
Чомае гарм бияфканд палоси ба сараш. *Манучехрӣ*

Дар Урмия оташкадаест, ки сатҳи он аз соруҷ ва перомунаш аз мис. «*Равзат-ус-сафо*»

СОРӢ *I* *сарӣ* *ниг.* сор.

Ало, то дароянд тўтию шорак,
Ало то сароянд қумрию сорӣ. *Зайнабӣ*

Агар булбул аз бонгу зорӣ нахуфт,
Гули сурӣ аз бонги сорӣ нахуфт. *Ҳоҷу*

СОРӢ *II* *a.* *сарӣ* сирояткунанда, гузаранда аз ҷизе ба ҷизе.

Он ҳаюло ва мавод... дар туи афлок ва кавоқиби сорӣ шуда, ба сурати табоеъ баромада, аз он ҷо ҳулул ба марказ мекунад. *Аҳмади Дониш*

СОРӢ *III* *сарӣ* номи шаҳре дар Мозандарон.

Ҳамеша то ба тичорат зи Марву Шаҳҷон кас
Ба сӯи Омӯлу Сорӣ биёварад норанг.

Заҳири Форёбӣ

СОТГИН||**СОТГИНӢ** *сатгин*||*сатгинӣ* қадаҳи калони шаробхӯрӣ.

Чун май хӯрам ба сотгинӣ, ёди ӯ хӯрам,
В-аз ёди ӯ набошад холӣ маро замир. *Имора*

Офтоб аст ӯ, ки маҷлис гарм гардонад ҳаме,
Хоса он соат, ки соқӣ сотгине дардиҳад. *Муиззӣ*

Ба масҷид даромад сароёну маст,
Май андар сару сотгине ба даст. *Саъдӣ*

СОТЕА *a.* *саате* *муаннаси* сотеъ; бароҳини сотеа бурҳонҳои равшан, далелҳои возеҳу бурро.

Ба ҳучаҷи қотеа ва бароҳини сотеа андар ӯ боз-намоёд, ки подшоҳӣ худ ҷист ва подшоҳ кист.

Низомии Арузӣ

СОТЕЪ *a.* *саате* 1. дурахшон.

Вале чун вақт, к-он тегест қотеъ,
Расиду дод берун нури сотеъ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҳар кучо нисбати ту рӯй ниҳад,
Нур сотеъ шавад зи айни залом. *Бадри Чочӣ*

2. ошкор, возеҳ; бурро; далели сотеъ далели ошкор, далели возеҳ ва бурро.

Дар вилояти Хуросон дар силсилаи султон
Ҳусайн-Мирзо уро бад-ин амр тақлиф намуда
буданд ва ӯ аз ин мансаб ибо ва истиғно намуда
буд, ҳамин далели сотеъ ва ҳучҷати қотеъ бар
сазовории ӯ бад-ин мансаб аст. *Восифӣ*

ҳучҷати сотеъ *ниг.* далели сотеъ.

СОТИР *a.* *сатар* пӯшонанда, пинҳонкунанда, рӯпӯшкунанда.

Моҳи равшанро шаби торик бинмоёд ба халқ,
В-он шаби зулфаш ҳама руҳсори уро сотир аст. *Муиззӣ*

Чун шиносанд андаке, мункир шавад,
Мункирияш пардае сотир шавад. *Румӣ*

СОТУР *a.* *сатор* корди калони устухоншиканини қассоб, табарҷаи қассоби монанди корди ош.

Ҳамехоҳам ман, эй деҳқон, ки имрӯз
Бигири ханчаре монанди сотур. *Манучехрӣ*
Ба тезӣ агар теғ ахгар бувад,
Зи сотури қассоб камтар бувад.

«*Тағрихи Сайидроқим*»

СОФ *а.* صاف 1. пок, покиза, сирф; соф гардондан пок кардан, тоза кардан.

Диламро соф гардон аз кудурат,
Бувад оинаам дар банди сурат. *Сайидо*

2. маҷ. покгинат, покизасират.

Чу диданд, к-ӯ софу хулқаш никӯст,
Ба табъаш ҳавоҳо гаштанду дӯст. *Саъдӣ*

3. шароби беғиши зулол.

Софи тараб шурби туст, чунки фароҳам най,
Дурдин ғам қути мост в-аз ту фароҳамтарем. *Ҳоконӣ*
Ба дарду ғуссаву андӯх аз он хушам, Қомӣ,
Ки софи айшу тараб нест хушгувор маро. *Қомӣ*

4. тамоман.

Надида касе пушташон дар масоф
Ба чуз тир, к-аз пушт бигзашт соф. *Ҳотиғӣ*

СОҒАВҲАРИ صاف گوهرӣ покгинатӣ, равшанзамирӣ, покдилӣ, ростӣ; беғишӣ, содиқӣ.

Шудаст садди раҳам соғавҳарӣ, Шавкат,
Ба чашми ман гуҳару санги раҳ яке бошад. *Шавкат*

СОҒДИЛ صافدل покдил, он кӣ дилаш аз ғараз ва кудурат пок аст.

СОФИЛ *а.* سافل паст.

Табъат, чунин ки бинам, аз ҳар чи ҳаст оӣ,
Бахтат, чунин ки бинам, аз ҳар чӣ ҳаст софил. *Савдо*

софилу оӣ пасту баланд, пасту оӣ, сифла ва оӣ.

Ҳеҷ чинсе зи софилу оӣ
Нест аз ишқу ҳукми он холӣ. *Қомӣ*

СОФИН *а.* صافين 1. рағи қаҳандан соқи по; 2. аспӣ тездав.

СОФИНОТ *а.* صافنات ҷ. софин; софиноти чиёд аспони зотии тездав.

Офтоб чиҳати се кас аз уфуқи мағриб толеъ шуд:
... чиҳати Сулаймони пайғамбар дар вақти арзи софиноти чиёд... «*Равзат-ус-сафо*»

СОФИСАРИРАТ صافى سريرت покботин, поксират, софзамир, софдил.

Бар худованди басират ва хушмандони софиса-
рират маҳфӣ намонад... «*Равзат-ус-сафо*»

СОФИТИНАТ صافى طينت *ниг.* софтинат.

Аз мувосоҳои софитинатон эмин мабош,
Фитнаҳо дар табъи ҳамвор аст музмар теғро. *Савдо*

СОФИХАМИР صافى خمير поксирит, покгинат.

Сафои вақт набвад маҷмаи софихамиронро,
Бувад аз меҳри гул чун икди ин гавҳар мукаррартар. *Шавкат*

СОФМАШРАБ صاف مشرب софтинат, поктабиат, некӯсират.

Ба ҳам тақвову мастӣ ончунон якранг шуд, Шавкат,
Ки натвон фарқ кард аз софмашраб дурдмандиҳо. *Шавкат*

СОФТИНАТ صافى طينت софдил, покгинат.

Мисли уламон ин замон... мунозирагар нест,
софтинат ва уламон ҳаққонист. *Садри Зиё*

СОҒИ صافى 1. соф, пок, холис, беғилу гиш.

Занаҳ чун ғе аз кофуру зулф аз мушк чавгоне,
Ба рӯ аз барги гул в-аз сими соғи сохта майдон. *Ломей*

Чу бар сар нишинад зи пирӣ ғубор,
Дигар айши соғи таваққуъ мадор! «*Анвори Суҳайлӣ*»
оби соғӣ оби соф ва тоза кардашуда; оби зулол ва шаффоф, оби мусаффо.

Бо хаташ хатти хозину баввоб,
Ҳамчу бо оби соғи аст сароб. *Саной*

соғӣ кардан пок ва тоза кардан аз чизе.

Қард холӣ адли ӯ Зовулситон аз изтироб,
Қард соғи теғи ӯ Ҳиндустон аз изтироб. *Муиззӣ*

2. маҷ. покӣ; сафо, ихлос.

Чун зи пай туст, чи шодӣ, чи ғам,
Чун зи маи туст, чи соғӣ, чи дурд. *Анварӣ*

3. асбоби махсус барои соф гардонидани моеот: зарфи филизие, ки сӯроҳҳои майда дошта, барои равондани оби биринҷ ва дигар хӯрданиҳои ҷӯшондашуда ба қор бурда мешавад; 4. навъе аз палав, ки биринҷаш аз соғӣ гузаронда ва алоҳида пухта мешавад.

Ба ҳар ноқобиле сад қобилӣ бахшанд ҳар рӯзе,
Ба соғиҳои дил бояд дуоҳо кард султонро. *Савдо*

◇ соғӣ шудан ба касе ё касеро изҳори ихлос кардан; тобеъ шудан, таслим шудан; мусаххар шудан (аз тарафи касе).

Писари вай Мансур бинни Исҳоқ ба Нишобур бимурд ва ҳама Хуросон ва Мовароуннаҳр ба амир Саид соғӣ шуд. «*Тағрихи Наршаҳӣ*»

Тамомати мамлақати Қирмон уро соғӣ шуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

СОҲТ ساخت 1. омодагӣ, тайёри.

[Ухуз] хост, ки то ҳама биёсоянд ва соҳте тамом бикунанд. «*Тағрихи Табарӣ*»

2. асбобу афзори асп.

Фаррухиро асб бо соҳти хосса фармуд, ду хайма ва се астар ва панҷ сар барда ва ҷомаи пушиданиву густурданӣ ва қори Фарруҳӣ дар хидмати ӯ оӣ шуд. *Низомии Арӯзӣ*

СОҲТАКОР ساخته كار омода, муҳайё; корсоз.

Фариштае аз осмон фуруд омадӣ ва ӯро гуфтӣ:
Худо мамолики рӯи замин ба ту хоҳад додан, соҳ-
такор бош. «*Тағрихи Табарӣ*»

СОҲТАН ساختن 1. тайёр кардан, омода ва таҳия намудан.

Аз матбаҳӣ навъе аз таом хост, то некӯ бисозад.
Авфӣ

Муҳиммоти ӯро, чунончи дилхоҳи ӯ бошад, би-
созанд. *Аҳмада Докиш*

2. оростан, тартиб додан, ба назму сомон даровардан.
Дигар бора сипоҳе соҳт аз саду панҷоҳ савор.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ва амир Наср рафт ва қори лашкар бисоҳт ва бозгашт. «*Тағрихи Наршаҳӣ*»

Ҳичил он кас, ки рафту қор насоҳт,
Қӯси реҳлат заданду бор насоҳт. *Саъдӣ*

3. нишон додан (ба таври соҳта).

[У] марде гурд ва шуҷоъ буд ва бо камол ва хи радмандии тамом ва марде дабири адиб буд ва хештан коно сохта буд. «*Таърихи Систон*»

4. созиш ва мувосо кардан; сабру тоқат кардан; қа-ноат кардан.

Ман аз сари сарӣ бархоста ва бо ғурбату узлат сохта. *Авфӣ*

Чу урьён шуд чаман, мурғ аз зарурат хона месозад; Чу қахти гул бувад, булбул ба обу дона месо-
зад. «*Хизонаи омира*»

Эй шиками хира, ба ноне бисоз,
То накуни пушт ба хидмат дудо. *Саъдӣ*

5. гуворо будан; созгор омадан.

Чу нураш чунин мегудозад маро,
Турунчи ту, донам, насозад маро. *Хочу*

6. навохтан.

Зи баҳри ид, нигоро, ҳаме чӣ сӯзӣ уд?
Чаро шароб напаймоию насозӣ уд? *Муиззӣ*

7. феъли ёридханда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'банд сохтан', 'итғифоқ сохтан', 'чамъ сохтан' ва ғ.; ◇ созад лоиқ ва сазовор аст, шонста аст, сазад.

Бирав, месоз бо андӯху хорӣ,
Кӣ созад ошиқонро бурдборӣ. *Убайди Зоконӣ*

сохтану сӯхтан азоб кашидан ва бо азоб созиш кардан.

Сохтаю сӯхта дар роҳи ту,
Сохта — ман, сӯхта — бадҳоҳи ту. *Низомӣ*

СОХТАНИ ساختنی 1. он чи ки сохтанаш мумкин ва ё зарур бошад; 2. сохта, ҳилағӣ, талбискорона.

Он ранҷури сохтани буд ва ӯ ин ноҳо кардӣ.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

СОЧМА *т.* ساجمه гулулачаҳои кӯрғошимӣ, ки ба тирӣ милтиқҳои шикорӣ пур мекунад.

Ду-се сочмаи тубча ба сӯи ғозии ислом ба ҳадья фиристод. *Аҳмади Дониш*

СОЪ *а.* صاع паймонаи ғалла, тақрибан се килограмм.

Ёфт дар хона соъе аз хурмо,
Дақалу хушк гашта нобанаво. *Саной*

Ва эътибори миқёсу мизон бар соъ муқаррар гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

Маликро соъе буд заррин, Юсуф фармуд, ки он соъро дар бори Ибни Ямин ниҳоданд.

«*Таърихи Табарӣ*»

СОЪХОҶ صاع خواه садақахӯр; қаландар, дарвеше, ки дар сари хирмани ғалла ҳақ металабад.

На аз чоҳҷӯён тавон ёфт чое,
На аз соъҳоҳон тавон хост сое. *Ҳоқонӣ*

СОЯ سايه 1. акси сиеҳин пайкари одам ва чизҳо, ки дар муқобили нури офтоб ё рушноие ба замин ва чизҳои дигар меафтад.

З-он маро васлат ба дасти ҳаҷр дод,
К-аз пай ҳар офтобе сояест. *Анварӣ*

2. маҷ. паноҳ, ҳимоя.

Худу дудмон назди Хисрав шавӣ,
Бад-он сояи меҳри ӯ биғнавӣ. *Фирдавӣ*

Ба сояи кӣ гурезам, дар ин бало, ки манам,
Чу эҳтимоми ту нағрифт дар паноҳ маро. *Шоҳӣ*

(дар) сояи афзол дар паноҳи некӯӣ ва бахшишҳо, ба туфайли некиҳо.

Ҳоҷа дар сояи афзол ва эҳсони хеш мураффаҳ ва осудахотир бинстад ва адлу фазл дастгирӣ кунад. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ сояи худо *д.* киноя аз подшоҳ.

Онҳо, ки зи бахт подшоянд,
Ақли кулу сояи худоянд ... *Шоҳин*

соя андохтан (*ё* афкандан) тавачҷӯх намудан, илтифот кардан, лутфу марҳамат нишон додан.

Ба сари сабзи ту, эй сарв, ки чун хок шавам,
Ноз аз сар бинеху соя бар ин хок андоз! *Ҳофиз*

Чун соя ба хок афканад он сарв, на бар ман,
Гар қадри маро пасттар аз хок надонист?! *Ҷомӣ*

соя кардан *ниг.* соя андохтан.

Соиб баландмартаба чун осмон шавад,
Бар ҳар замин, ки соя кунад боғбони мо. *Соиб*

сояи дасти касе гирифтан фэйзёб шудан.

Ҳар кас зи ҳусн сояи дасте гирифтааст,
Чун тешадаст дар камари Бесутун кунад? *Соиб*
сояи дил фарох будан киноя аз дилвасеъ будан; беғам будан, бепарво будан.

Сояи дил бояд аз инсон фарох,
К-аз таҳи он гум шавад ин кӯҳна кох.

Хисрави Деҳлавӣ

соя бар кори касе афкандан киноя аз ёри додан ба касе, марҳамат кардан ба касе.

Соя бар кори ман намефиканад,
То ки қорам ба ҷон намеорад. *Анварӣ*

ба зери сояи мӯи сари худ осонш доштан аз касе умеди ёри накардан, ба касе паноҳ набурдан.

Ба зери сояи мӯи сари худ дорам осонш.
Ба ҳар чое, ки месозам иқомат, беи маҷнунам.

Сайидо

СОЯБОН سايه بان он чи ки чизеро аз нури офтоб панаҳ мекунад, чатр, шамсия, офтобӣ.

Сапедадам, ки сабо баҳри шоҳидони баҳор
Ба арсаи чаман аз абр соябон овард ...

Убайди Зоконӣ

СОЯВАР سايه وار соядор, ҳар чизе, ки соя мекунад.

Басе пойдор, эй дарахти хунар,
Ки ҳам мевадориву ҳам соявар. *Саъдӣ*

СОЯГОҶ||СОЯГАҶ سايه گاه|| سايه ҷои соя, чое, ки соя афтадааст.

Фуру монд Хисрав дар он соягоҳ,
Чу соя шуда рӯз бар вай сиеҳ. *Низомӣ*

Ҳар кучо соясту шаб ё соягаҳ,
Аз замин бошад, на аз хуршеду маҳ. *Румӣ*

СОЯДОР سايه دار 1. ҳар чизе, ки сояш ба замин меафтад; 2. дар ақидаи хурофӣ—одаме, ки дар таъсири ҷин мондааст, ҷинзада.

Маро зи тангин хотир ҳавои ин хона
Чунин ки менигарам, соядор хоҳад кард.

Хисрави Деҳлавӣ

СОЯЗАДА سايه زده аз руи ақидаи хурофӣ—касе, ки ба ӯ деуу нарий таъсир карда, зиён расондааст, ҷинзада, зиёндор.

Бас ки замин шуд зи алам соядор,
Монд чу соязадагон беқарор. *Хисрави Деҳлавӣ*

СОЯМАНД سایه مند соядор, босоя, чизе, ки соя бар он афтадааст.

Соя буда ую хокаш сояманд,
Сад ҳазорон зинда дар соя(-и) вайанд. *Румӣ*

СОЯПАРВАРД||**СОЯПАРВАРДА** سایه پرورد||سایه پرورده 1. он кӣ ва он чӣ дар соя парвариш ёфтааст; 2. касе, ки ба нозу неъмат парвариш ёфтааст.

Сояпарвардари чӣ тоқати он,
Ки равад бо муборизон ба китол. *Саъдӣ*
Сояпарварди ғамат дар офтоби растахез,
Фарши истабрақ ба зери соябон андохта. *Урфӣ*

СОЯСИФАТ سایه صفت соямонанд, монанди соя.

Соясифат паст шудам зери пош,
Чун ба ман он сарви хиромон расид.
Хисрави Деҳлавӣ

СОЯХУСБ سایه خسب роҳатталаб, танбал, танпарвар.

Қоҳилону сояхусбонро магар
Рӯзие бинҳодай навъи дигар? *Румӣ*

СОҒАР ساغر пиёлаи шаробхӯри, чом, қадах.

Чу хуронанд наргисхо, ҳама симин табақ бар сар,
Ниҳода бар табақҳо-бар зи зарри сов соғарҳо.
Манучеҳрӣ

Гоҳи сахар аст, хез, эй сода писар,
Пур бодаи лаъл кун булӯри соғар. *Хайём*
Макун азми лашкар, бимон рои рафтан,
Бинех ҳуду чавшан, бидех чому соғар.

Адиб Собир

соғари захрханд киноя аз қадаҳи шароб.

Биё, соқӣ, он соғари захрханд,
Ки дар захр парварда чуллоби қанд ... *Ҳотифӣ*

соғари мардафган соғари маи пурқуввати зӯр.

Дар шишаи гардун низ кайфийяти чашми у,
Ин соғари мардафган минои дигар дорад. *Соиб*

соғар задан киноя аз май хӯрдан.

Ту соғар мезади бо дӯстон шод,
Қалам Шопур мезад, теша — Фарҳод. *Низомӣ*
Шӯҳи ман маст шуду соғари май зад ба сарам,
Шӯҳиву мастиву соғар заданаширо нигаред! *Ҳилолӣ*

◇ (ин) **соғари зарбор** киноя аз офтоб.

Хез, чун субҳ даме зан ба шакарханда зи май
Пеш, к-ин соғари зарбор барояд зи ниҳон.
Бадри Чочӣ

СОҒАРҚАШӢ ساغر كشي майхури, майкашӣ.

Гар дар биҳишт бода кашӣ, фитна гул кунад,
Соғаркашӣ ба гушаи майхона хуштар аст. *Урфӣ*

СОӢ а. ساعى 1. кӯшишкунанда, кӯшанда, саъйкунанда, кӯшо.

Дар ин баҳр чуз марди соӣ нарафт,
Гум он шуд, ки дунболи рой нарафт. *Саъдӣ*
Сайфуллоҳ номе дар қатли у соӣ буд.

«Хизонаи омира»

2. сояткунанда, наммом, ғаммоз, бадгӯйкунанда дар ҳаққи касе.

Уламо ... гуфтаанд, ки соӣ пеш аз аҷал бимирад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳосидон ва соён бар сурати маҷлис итилоъ ёфта маҳмум ва мағмум мегаштанд.

«Равзат-ус-сафо»

Модари шер гуфт: ... ин Димна, ки маликро ба он дошт, соӣ ва наммом ва шарир ва фатгон аст.
«Қалила ва Димна»

СОҚ I а. ساق қисми пой аз зону то бучулаки пой.

Тире бар соқ хӯрд ва аз лашкар берун шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

СОҚ II а. ساق *ниг.* соқа I.

Дарахт падида омад ва онро беҳу соқ ва баргу бор пайдо шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

соқи гиёҳ танаи алаф, танаи сабза ва наботот, пояи растани.

Қадуест у гарданафрохта,
Зи соқи гиёҳе расан сохта. *Низомӣ*

СОҚА I а. ساقه тана; танаи дарахт.

З-он шоҳи фасурда навгуле руст
В-аз соқаи шӯр сунбуле руст. *Шоҳин*

СОҚА II а. ساقه қисми ақибгарди лашкар, он қисми лашкар, ки аз ақиб қисми асосӣ меояд, арьергард.

Ҳамон соқаю ҷойгоҳи буна,
Ҳама майсара низ бо маймана. *Фирдавӣ*

Сад савори номвар, ки бар соқаи лашкар буданд,
аз вусули эшон огоҳ шуда мунқасим ба ду қушун гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

СОҚА III а. ساقه зонубанди оҳанин.

Ва бар роҳ се ҳазор мард нишаста буданд бо ҳуду чавшан ва зиреҳу соқа. *«Татрихи Систон»*

СОҚИБ а. ثاقب 1. равшан, дурахшон.

Зада хаймаҳо дидам андар саҳорӣ,
Дурахшон чу дар дайр мисбоҳи соқиб. *Манучеҳрӣ*

2. маҷ. муассир, нофиз, таъсирбахш, гузаранда.

Ба андешаи соқиб он халалро боздонист. *Авфӣ*
ӯ дар танзими масолеҳи мулк раъи соқиб ва тадбире соиб дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

начми соқиб *нуч.* ситораи паррон, ки аз рӯи ақидан хурофӣ, гуё деғу чин ва шайтонро мезанад; шиҳоби соқиб ситораи тобон, ситораи дурахшон.

Донаҳои гандум чун шиҳоби соқиб аз осмон резон гашт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

СОҚИБА а. ثاقبه муаннаси соқиб.

Роиҷ ... умдаи шуарои Фаноҷия аст ва матлаи кавокиби соқиб. (1) *«Хизонаи омира»*

СОҚИТ а. ساقط 1. афтада; 2. аз кор афтада; бекоршуда.

Бемор кучо гардад аз қуввати у соқит,
Дони, ки ба як соат қораш нашавад корӣ.
Манучеҳрӣ

соқит шудан а) аз кор афтадан; б) дур шудан, аз байн рафтан, зоиш шудан, нест шудан.

Қасе, ки бар қабеҳи иқдом кунад, уқубат ва итоб аз у соқит нашавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

соқит шудани ҳақ маҷ. адо шудани ҳақ, дар гардан намондани ҳақ.

Ҳаққи шамшери ту соқит нашавад аз сари мо,
Пешӣ хуршед нагардад арақ аз симо хушк. *Бедӣ:*

СОҶИЯ *a.* ساقية *ниг.* соқа II.

Маймана рафту майсара бигрехт,
Қалб дар соқия муқаддима рехт. *Низомӣ*

СОҶИ *a.* ساقى 1. обдех; 2. майкаш, шаробдиханда.

Ба майхорагон соқӣ овоз дод,
Фиканда ба зулф-андарун тобҳо. *Манучехрӣ*
Маро ба хидмати соқӣ ҳамин қарор гузашт.
Дигар пиёла нагирам, агар баҳор гузашт. *Сайидо*

СОҶАТ *a.* ساحت 1. масоҳат, арса, майдони чизе, фазову фароҳӣ ва паҳновариҳои чизе.

Тайраи чилваи тубо қадӣ чун сарви ту шуд,
Ғайрати хулди барин соҳати бустони ту бод! *Ҳофиз*
Соҳати барру баҳрро аз ҷонварон холӣ карданд.
Аҳмади Дониш

соҳати дашт рӯи дашт, масоҳати дашт.

Аз рафтани халқ ҷук дар ҷук,
Шуд соҳати дашт арсаи сук. *Шоҳин*

соҳати ям масоҳату вусъати баҳр.

Бартар нақашад қадри туро дастӣ вазорат,
Афзун накунад саъи шамар соҳати ямро. *Анварӣ*

2. рӯи ҳавлӣ, саҳни ҳавлӣ, саҳни хона.

Андар соҳати масҷид санге бузург ниҳодааст ва
ҳавзе сангину мудаवвари азиму бузург бар сари он
санг ниҳода. *Носири Хисрав*

Аз кӯи дӯст соҳати майхона хуштар аст,
В-аз вирди субҳ наъраи мастона хуштар аст. *Ҷомӣ*

3. маҷ. худуд, доира, соҳа.

Нодонро ба соҳати бонузҳати маърифату дониш
далолат карда ваҳширо маданӣ ва ром сохта.
«Оини ниғориниш»

4. маҷ. даргоҳ.

Ин бӯи абири ошноӣ
Аз соҳати ёри меҳробон аст. *Саъдӣ*

СОҶИБ *a.* صاحب 1. доранда, молики чизе, доро, давлатманд.

Соҳиби гилем шафоат кард, ки ман ўро бихл
кардам. *Саъдӣ*

соҳиби амонат амонатгузор, он ки чизеро амонат гу-
зоштааст.

Ногуфта ба соҳиби амонат
Дар қаҳ наравем аз хиёнат. *Ҳилолӣ*

соҳиби амру салтанат подшоҳ.

Пас бояд, ки соҳиби амру салтанат ин ҳикоётро
пеши чашми худ дорад. *Аҳмади Дониш*

соҳиби шурта сардори қаравулон ва шабгардон.

Мутаваккил ўро соҳиби шуртаи Бағдод гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

2. ҳоким.

... Аз маволини соҳиби Миср буда.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. сӯҳбаткунанда, ҳамдам, мусоҳиб; дӯст, рафиқ.

Ту он най, ки дил аз сӯҳбати ту баргиранд,
В-агар малул шавӣ, соҳибе дигар гиранд. *Саъдӣ*
Хар рӯз халқро сари ёреву соҳибест,
Моро ҳамин сар аст, ки бар остони туст. *Саъдӣ*

→ соҳиби дард *ниг.* аҳл (аҳли дард).

Чу мирад аз ғами ишқи ту Мушфиқӣ, гӯянд:
Бӯбин, ки соҳиби дарде дар ин диёр намонд.
Мушфиқӣ

соҳиби девон а) (шоири) дорои девон, девондор; б) ва-
зир.

Гар ба девони ғазал садришинам, чӣ аҷаб, —
Солҳо бандагии соҳиби девон кардам. *Ҳофиз*
соҳиби дунё соҳиби ҷоҳу манзалаат ва дорой, бой,
давлатманд.

Аммо соҳиби дунё ба айни инояти ҳақ малхуз
аст ва ба ҳалол аз ҳаром маҳфуз. *Саъдӣ*

соҳиби иллат касал, бемор.

Шуробаҳои бемазаву нохуш андар ў,
Ҳамчун даҳони соҳиби иллат ба ношто. *Муизӣ*

соҳиби каромат ҷавонмард, саҳй.

Эй соҳиби каромат, шукронаи саломат,
Рузе тафаққуде кун дарвешӣ бенаворо! *Ҳофиз*

соҳиби ном номдор, шухратнок, машҳур.

Сайидо, лаъл зи кон омаду шуд соҳиби ном,
Беҳтар он аст ҳунарвар равад аз кишвари хеш.
Сайидо

соҳиби панд хирадманд.

Панди худ беҳуда зоеъ макун, эй соҳиби панд,
К-аз туам нест асар з-он ки дилам сӯи касест.
Хисрави Деҳлавӣ

соҳиби сухан сухандон, гапфаҳм; доно.

Нодон ба гуфтугу нашавад соҳиби сухан,
Ҷуз аз ҳазор оина гуё намешавад. *Сайидо*

соҳиби тамкин ботамкин, вазини; тобовар, бардошт-
нок.

Шавад ҳасми ситамгар зердасти соҳиби тамкин,
Сари Фарҳод охир пеши пой Бесутун афтад.
Сайидо

соҳиби қаламу ақл соҳиби хирад ва иншоув тахрир;
босавод, доно.

Аммо вазорат кори ақлу қалам аст, вазир соҳиби
қаламу ақл бояд. *Аҳмади Дониш*

соҳиби пешонӣ будан хушбахту хуштолеъ будан, нек-
бахту соҳибикбол будан.

Зода, ки ў соҳиби пешонӣ аст,
Дар ҳама ҷо иззаташ арзонӣ аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

СОҶИБАЁЛ صاحب عيال аёлманд, давлатманд, соҳибман-
саб.

Банда соҳибаёлу мол надошт,
Ба ҷуз он мазраа манол надошт. *Низомӣ*

СОҶИБАФСАР صاحب افسر соҳиби тоҷ, тоҷдор, подшоҳ.

Вориси мулкро дихед сарир,
Соҳибафсар ҷавон бех аст аз пир. *Низомӣ*

СОҶИББАРИД صاحب برید хабаррасонанда; воқеанавис,
маъмури, ки подшохро аз воқиаҳои мамлакат огоҳ меку-
над.

Дар шаҳр ва мамлакатҳои худ соҳиббаридони
амин дорӣ, то туро аз кори раят ва адлу инсофи
уммол хабар диҳанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Гулсум ибни Собит гӯяд, ки ман дар айёми хило-
фати Маъмун соҳиббариди Хуросон будам.
«Равзат-ус-сафо»

СОҶИДАВЛАТ صاحب دولت 1. давлатманд, бой, дорои
молу мулк.

Ҷаноби соҳибдавлату валинеъматам ин тариқа
ошхоро хӯрда наметавонанд. *Садри Заӣ*

2. олидарача, баландмартаба, олиҷоҳ.

Гар набошад тоби меҳри чун ту соҳибдавлате,
Соя ҳам аз сўҳбати ман рам кунад, ор оварад.
«Маҷмуат-уш-шуаро»

СОҲИБДИЛ صاحبديل 1. покдил, [равшанзамир, некӯсират.

Шаҳвати ҳашми марди соҳибдил
Беҳтар аз зўҳду ҳилми дуньёдор. *Шамси Табрезӣ*

Соҳибдилон гуфтаанд: Рафтани нишастан бех, ки
давидуану гусастан. *Саъдӣ*

2. диндор, парҳезгор; тақводор, ориф, аҳли маърифат,
аҳли тасаввуф; 3. диловар, соҳиби чурғат, далер.

Вакте дар сафари Ҳичоз тоифаи ҷавонони соҳибдил
ҳамроҳи мо буданд ҳамдам ва ҳамқадам. *Саъдӣ*

Аз сар гузаштаанду ба майдон ниҳода пой
Соҳибдилон, ки гӯи саодат рабудаанд.

«Анвори Сўхайлӣ»

Арзаи риндон макун воқеаи шайхи шаҳр,
Сўҳбати соҳибдилон маҷлиси афсона нест. *Ҷомӣ*

Шунидам, ки марде саёҳатшиор
Ба соҳибдиле гашт ногаҳ дучор. *Бедил*

СОҲИДИРОК صاحب ادراك боидрок, хушфаҳм, зирак.

Мусофирпарваре, ороми ҷоне, соҳибидроке,
Сафарнокарда мардумдидае, савдогари хуше.

Сайидо

СОҲИБКАЛОМ صاحب كلام суҳандон, он кӣ дар суҳан-
гӯӣ иқтидор дорад; нависандаи моҳир.

Ба тамҳиди гуфтор ширинмақом,
Ба таншиди ашвор соҳибкалом. *Садри Зиё*

СОҲИБКАМОЛ صاحب كمال бокамолот, бомаърифат, он
кӣ дар илму дониш ва фазлу адаб ба дараҷаи олии ра-
сидааст.

Дар ҷамеи улуми ғариба ва фунуни бадеа соҳибка-
мом аст. *Восифӣ*

Чу бишнид ин нукта соҳибкамом,
Лабаш рехт ранги баҳори савол. *Бедил*

СОҲИБКОР صاحب كار сардори кор, корфармо; сардор,
раҳбар.

Мисли ту хизматгори вафодори ҷонсупор, ки ба-
рои шукронан саломати соҳибкораш ватанашро фу-
рўхта садақаву нисор кунад, ҳаргиз мавҷуд наме-
шавад. *Садри Зиё*

СОҲИБКУЛОҲ صاحب كلاه тоҷдор, подшоҳ; маҷ. сарба-
ланд, сарфароз.

Зи хайлаш ҳар саре соҳибкулоҳе,
Сипоҳаш ҳар яке мирею шоҳе. *Убайди Зоконӣ*

СОҲИБКУЛОҲӢ صاحب كلاهى тоҷдорӣ, подшоҳӣ; маҷ.
сарбаландӣ, сарфарозӣ.

Ҷавонӣ дорию шерии шоҳӣ,
Талаб кун бо ҳунар соҳибкулоҳӣ. *Низомӣ*

СОҲИБЛИСОН صاحب لسان суҳанвар, нотик, гўяндаи фа-
сеҳ ва балеғ.

Вай ... бо Абӯсаиди Харроз сўҳбат дошта, олим
буда соҳиблисон. *Ҷомӣ*

СОҲИБНАЗАР صاحب نظر бобасират, равшанзамир, бофа-
росат, нозукбин; ориф.

Дидан кажро зи мижа дом кун,
Дида зи соҳибназарон вом кун! *Хисрави Деҳлавӣ*

Соҳибназаре куҷо, ки бинад,
Ҳоли дили зори интизорон. *Савдо*

СОҲИБНАЗАРӢ صاحب نظرى бобасиратӣ, бофаросатӣ, но-
зуксанҷӣ.

Манзури хирадманди ман он моҳ, ки Уро
Бо ҳусни адаб шеваи соҳибназарӣ буд. *Ҳофиз*

СОҲИБНАСАҚ صاحب نسق мугасаддин тартибу интизоми
чизе ва коре.

Доруға ва соҳибнасақи он иморат ... Қивомид-
динҳоҷа султон Иброҳим буд. *Восифӣ*

СОҲИБНЕЪМАТ صاحب نعمت давлатманд, бой.

Ту соҳибнеъматӣ, ман мустаҳқиқам,
Закоти ҳусн дех, ҳақ дорам имшаб. *Ҳофиз*

СОҲИБНОМ صاحب نام номдор, машҳур; баъътибор, баобрӯ.

Бе мураббӣ нашавад ҳеҷ касе соҳибном,
Сангро мекунад афлок ақиқи яманӣ. *Сайидо*

СОҲИБРӢ صاحب رونى: соҳибрӯӣ ва соҳибқабулӣ суҳану
муомилан ботақаллуф дар пазириони меҳмон.

Ба соҳибрӯию соҳибқабулӣ
Нашояд кард меҳмонро фузулӣ. *Низомӣ*

СОҲИБСАРИР صاحب سرير соҳиби тахт, подшоҳ.

Гуруҳеш хонанд соҳибсарир,
Вилоятситон, балки офоқгир. *Низомӣ*

СОҲИБСИМОЪ صاحب سماع гўшқунанда; маҷ. тобеъ, му-
теъ.

Ба як ришта бо якдигаршон низоъ,
Ба қавли араб ҷумла соҳибсимоъ. *Ҳочу*

СОҲИБСУҚУН صاحب سكون устувор; тобовар, тоқатнок.

Ҳама бурдборони соҳибсуқун,
Қадам нониҳода зи ҷода бурун. *Ҳочу*

СОҲИБСУҚ صاحب سوق раиси бозор, сардори бозор.

Баъд аз он ба соҳибсуқ илтиҷо кард.
«Равзат-ус-сафо»

СОҲИБТАБЪ صاحب طبع 1. касе, ки табъи баланд дорад;
суҳандон; 2. хуштабъ, хушгўӣ; зарофатгўӣ, шўх, шўх-
мизоҷ.

Чанд нафар соҳибтабъони муътабар ва шўхмизо-
ҷони хунарвар ... ҳамвора ба ҳамдигар махлуту
маҳшур буданд. *Садри Зиё*

СОҲИБТАРАДДУД صاحب تردد он кӣ кушишу ҳаракат до-
рад.

Мурғи кабоб рўзии соҳибтараддуд аст,
Дар хона анқабут шикори магас кунад. *Сайидо*

СОҲИБТАФАРРУС صاحب تفرس соҳиби фаросат, бофаҳм,
бондрок.

Соҳибқирон ба он шаҳзодаи соҳибтафаррус мулкӣ
Шерозро арзонӣ фармуд. *«Тағрихи Сайидроқим»*

СОҲИБТАЧАММУЛ صاحب تجمل бошаъну шукуҳ, бокар-ру фар.

Марде муҳиб ва босиёсат ва соҳибтачаммул буд.
«Таърихи Давлатшиоҳ»

СОҲИБУЛЧАЙШ а. صاحب الجيش соҳиби лашкар, сипоҳ-солор; подшоҳ.

Гар бифармояд, бигирад мулки Ҳинду мулки Рум,
Соҳибулчайш он ки уро паҳлавон(у) лашкар аст.
Муизӣ

СОҲИБФАН صاحب فن соҳибмаърифат, донои мушқилкушо, соҳибтадбир.

Ҳадиси ғуссан даврон зи чом чӯ, Ҳофиз,
Ба қавли мутрибу фатвои пири соҳибфан. *Ҳофиз*

СОҲИБФАҲМ صاحب فهم хушфаҳм, зеҳнтез.

Мурғи дилро дар муҳаббат қайди сайёде бас аст.
Тифли соҳибфаҳмро таълими устоде бас аст.
Махфӣ

СОҲИБФИРОШ صاحب فراش бистарӣ, бемор, касал.

Бисту панҷ рӯз соҳибфиरोш буд, ... ба равзаи
ризвон интиқол фармуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Чунин ба арз расонида шуд, ки Амир Муҳаммади
Юсуфро марази ниқрас, ки он дардест, ки дар сар-
панҷан пой воқеъ мешавал, соҳибфиरोш гардонида
буд. *Восифӣ*

СОҲИБХАБАР صاحب خبر 1. огоҳ, хабардор.

Эй бехабар, бикӯш, ки соҳибхабар шавӣ,
То роҳрав набошӣ, кай роҳбар шавӣ? *Ҳофиз*

2. маҷ. қосид, фиристода, хабаррасон.

Шаб он ҷо бибуданд, рӯзи дигар,
Бигуфт, он ҷӣ донист, соҳибхабар. *Саъдӣ*

СОҲИБХИРАД صاحب خرد хирадманд, боақл.

Чавонмарди соҳибхирад дидамаш,
Ба мардонагӣ фавқӣ худ дидамаш. *Саъдӣ*

Ҳар як аз соҳибхирадро се беақл лоақал даркор
аст, то ақли ӯ чавлон кунад. *Аҳмади Дониш*

СОҲИБШАРИАТ صاحب شريعت пешво ва қонд; пайғамбар.

Худойғони вазирони машриқу мағриб,
Ки дар вазорат соҳибшариати вузарост. *Анварӣ*

СОҲИБШАРТӢ صاحب شرطى тобеият ва мутеъ ба подшоҳ аз

руи аҳду паймон, вазъияти феодал ва хокими зердаст.

Ва соҳибшартии Самарқанд ба исми ӯ [Абузака-
риё] қарданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

СОҲИБЪИЁР صاحب عيار 1. имтиёзқунандаи пули тиллои

халис ва сақат, фарққунандаи пули сара аз носара,
дори санги маҳак; 2. маҷ. имтиёзқунандаи неку бад.

Вақти саҳар пеши бод гул зи миён зар кушод,
Чашм бар он зар ниҳод наргиси соҳибъиёр.
Бадри Чочӣ

Замона гар на зари қалб доштӣ, кораш
Ба дасти Осафи соҳибъиёр боистӣ? *Ҳофиз*

СОҲИБҒАРАЗ صاحب غرض одами ғаразнок, бадхоҳ; фит-
наангез.

Зи соҳибғараз то сухан нашнавай,
Ки бар кор бандӣ, пушаймон шавӣ. *Саъдӣ*

Нақли ҳар ҷавр, ки аз хулқи каримат қарданд,
Қавли соҳибғаразон аст, ту онҳо нақунӣ. *Ҳофиз*

СОҲИБҚАБУЛӢ صاحب قبولى *ниг.* соҳибрӯй.

СОҲИБҚАЛАМ صاحب قلم соҳиби иншоу таҳрир, он ки
нағз иншоу таҳрир мекунад; босавод. доно.

СОҲИБҚИРОН صاحب قران касе, ки дар вақти қирони Зухра
бо Муштари ва ё Зухра бо Офтоб таваллуд ёфтааст ва
ин дар ақидаи хурофии ситорашниносони қадим аломати
хушбахтӣ ва зафармандӣ буд; маҷ. саодатманд; зафар-
манд, мағлубнашаванда (лақаби подшоҳон ва бузургон).

Фаредун худ соҳибқирон буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
Қасе, к-у неқӣ андешад ба ҳар кас,
Ба неқӣ дар ҷаҳон соҳибқирон аст. *Адиб Собир*

СОҲИБҚИРОНӢ صاحب قرانى саодатмандӣ; зафармандӣ.

Чун қарин шуд ишқи ӯ бо ҷони мо,
Мӯ ба мӯ соҳибқиронӣ мекунад. *Шамси Табрезӣ*

СОҲИБҲИММАТ صاحب همت олиҳиммат, чавонмард.

Ҳар кучо дидем соҳибҳиммате, дарвеш буд,
Дасти деҳқон гар тижӣ бошад, зи тухм афшондан
аст. *Носир Алии*

СОҲИБҲУНАР صاحب هنر ҳунарманд, соҳиби ягон фан
ва санъат.

Агар ҳаст мард аз ҳунар баҳравар,
Ҳунар худ бигӯяд, на соҳибҳунар,
Агар мушки холис надорӣ, мағӯй!
Гарат ҳаст, худ фош гардад ба буй. *Саъдӣ*
Рӯ намеорад ба хони ҳеҷ кас соҳибҳунар,
Боғбон ризқӣ худ аз пушти гулистон меҳурад.

Сайидо

СОҲИБЧАМОЛ صاحب جمال хушрӯй, зебо.

Ҳасани Маймандиро гуфтанд: Султон Маҳмуд чан-
дин банди соҳибчамол дорад, ки ҳар яке бадеи
ҷаҳонеанд. *Саъдӣ*

Нишалло — Лайли соҳибчамолу банда Маҷнунам,
Мураббо — дилбари ширинхисолу банда Фарҳодом.

Савдо

СОҲИБЧОҲ صاحب چاه баландмартаба, олимақом.

Бо мани рохнишин ҳезу суви майкада ой,
То дар он ҳалқа бибинӣ, ки ҷӣ соҳибчоҳам. *Ҳофиз*

СОҲИЛ а. ساحل замине, ки пайваст ба дарёе ва ё баҳр
аст, замини лаби дарёе ва баҳр, канори дарёе, лаби
баҳр.

Шаби торикӣ бими мавҷу гирдобе чунин ҳоил!
Кучо донанд ҳоли мо сабукборони соҳилҳо. *Ҳофиз*

СОҲИЛНИШИН ساحل نشين он ки дар лаби дарёе ё баҳр
иқомат дорад; маҷ. бехатар, осуданишин.

Ба соҳилнишинон ҷӣ ронам сухан,
Ки дуранд аз қаъри асрори ман. *Бедил*

СОҲИР I а. ساحر 1. ҷодугар, сеҳркунанда, афсунгар.

Ту соҳирӣ ва ман низ ҷодувон гирд кунам.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. маҷ. қозибадор, мафтунқунанда.

Дошт чашми соҳираш дар мулки дин яғмогарӣ,
То камони абрӯяшро ғамза тирандоз буд. *Туғрал*

СОҲИР II *a.* ساهر беҳоб, шаббедор; бедор.

Чашми ӯ беҳоб хоболуд бошад рӯзу шаб,
Чашми ман з-он зулфи хоболуди ӯ шаб соҳир аст.
Муиззӣ

СОҲИРА *a.* ساهره 1. сатҳ ва рӯи замин.

Имрӯз бар соҳираи ин кураи ағбар ... ҳеҷ под-
шоҳе мураффаътар аз ин худованд нест.
Низомии Арӯзӣ

2. чашмаи равон.

СОҲИРӢ ساحرى сеҳргарӣ, ҷодугарӣ.

Фалак нек донд ситампарварӣ,
Маёмуз Ҳорутро соҳирӣ. *Ҳоҷу*
Хубон, ки дона-дона кунанд ашки ошиқон,
Аз соҳирӣ зананд ба оби равон гирех.
Қамоли Хучандӣ

СОҲӢ I *a.* ساهى он кӣ фикраш ба ҷои дигар аст, ғофил,
бепарво; мусоҳилакор.

[Қозӣ] гуфт: Эӣ ки гуфти тавонгарон муштағи-
ланд ва соҳӣ ва масти малоҳӣ, — наъам, тоифае
хастанд бар ин сифат, ки баён кардӣ. *Сағдӣ*

Агар ба кулӣ ғофил бувад ва таъсироти афъол-
ро ҳавола ба васоит кунанд, ӯро соҳӣ ва лоҳӣ ...
хонанд. *Ҷомӣ*

СОҲӢ II *a.* صاحى 1. бедор, бедоршуда; 2. хушёр.

СОҶ I ساج 1. дарахти баланди рост, ки дар Ҳиндустон
мерӯяд ва онро булутӣ хиндӣ низ мегӯянд.

Дарест аз ҷӯби соҷ ба ду мисроъ ва болон дар
шаш арашу ним аст. *Носири Хисрав*

Девораш аз санги мунаққаш баровард ва сақфи
онро аз ҷӯби соҷ сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ҷӯби сиёҳранги дарахти соҷ, ки дар киштисозӣ ва ғ.
ба кор меравад.

Бипардоз Турону баркаш сипох,
Бибар тахти соҷу барафроз тоҷ! *Фирдавӣ*

СОҶ II ساج мурғе, ки онро кунҷидхӯрак ҳам меноманд.

СОҶГУН ساج گون ба ранги ҷӯби соҷ, сиёҳранг.

Қанори обдон гашта ба шоҳи арғувон ҳомил,
Саҳоби соҷгун гашта ба тифли очгун хубло.
Манучехрӣ

СОҶИД *a.* ساجد сар ба замин ниҳанда, сачдакунанда.

Паи саманди ту бар хоки роҳ соҷидро
Бувад чу сурати меҳроб бар мусаллое.

«Хизонаи омира»

Рокеу соҷид шуда тан чун ҳилол,
Пуязанон машриқу мағриб хаёл. *Хисрави Деҳлавӣ*

СУ I | **СУЪ** *a.* سو سو 1. бадӣ, зиён ва мазаррат.

Тамони зарари онро боз намоям ва аз сӯи оқи-
бати он уро биёғоҳонам. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

сӯи ақидат пасти эътиқод, бадӣ, зиштӣ.

Ин ҳам аз сӯи ақидат ва тасвилоти ҳоилаи деви
раҷим аст. *Аҳмади Дониш*

сӯи зан(н) (*инчунин суузан(н)*) бадгумонӣ, гумони бад.

Сӯи занро бар худ ғолиб магардон.

«Равзат-ус-сафо»

2. бад; бадхох.

Аз майли уламои суъ аст ба дарбори салотин, ки
роҳи ҳақро ба хушомад бипӯшонанд.

Аҳмади Дониш

СУ II || **СУВ** سو *шакли дигари сӯ(ӣ).*

Бо ин ҳама майли ман суви ту
Чун рафтани об сӯи басте. *Анварӣ*

СУАДО *a.* سعادا ҷ. саид.

Тавоифи сулаҳо ва суадо аз насли ӯ бошад.
«Равзат-ус-сафо»

Миёни суадову ашқие муддати се рӯз ҷангу пай-
кор давом ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

СУБОТ ثبات *аслаш сабот.*

СУБУЛ *a.* سبل ҷ. сабил.

Зуд бигзар, ки солиқони субул
Қай иқомат кунанд бар сари пул. (2) *Ҷомӣ*

СУБУР *a.* ثبور *вайронӣ; ҳалокат; во (эй) субур(о)! вой!*,
ҳалок мешавам!

Бонг мезад: Во субуро, во субур!
Ҳамчу ҷони кофирон дар қаъри гур. *Румӣ*
Он ҷунон, к-андар зимистон марди ур,
Ӯ ҳамеларзиду мегуфт: Эӣ субур! *Румӣ*

СУБУТ *a.* ثبوت 1. барқарорӣ, пойдорӣ.

Суратро бе модда ва моддаро бе сурат саботу сӯ-
бут натавонад буд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

2. исбот ва муайян шудан; исбот ва муайян кардан.

Тасаввури субут бар тасавури нафӣ, ки лосӯ-
бут аст, мутақаддим бошад. *Насириддини Тусӣ*
субути гуноҳ исботи гуноҳ, муҳаққак қардани гуноҳ.

Элдорро бигрифанд ва баъд аз субути гуноҳ ҳа-
лок қарданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ба субут пайвастан (*ё расидан*) исбот шудан бо далели
хуҷатҳо.

Бо он ки гуноҳе чунин ба субут пайваст, барои
ҷӣ дар кори ӯ андешаи бисёр менамояд?

«Низомӣ Дониш»

Ва агар яке аз ин ҷамоа ба гуноҳи шанеъ мут-
таҳам шавад ва ба субут расад, се рӯз ё ҳафт рӯз
ҳабс бифармояд. *Аҳмади Дониш*

СУБЪ *a.* سبج 1. аз ҳафт як қисм, ҳафтъяк; 2. ҳафтъяки
Қуръон, Ҳафтъяк.

Агар худ ҳафт субъ аз бар бихонӣ,
Чу ошuftӣ, алиф, бе, те надонӣ. *Сағдӣ*

СУБӮҲ *a.* صبح пагоҳӣ, субҳ, субҳгоҳ.

Рӯй сӯи мадраса карда субӯҳ,
То бад-ин номус у ёбад футӯҳ. *Румӣ*
Наргиси масти тӯро хоби субӯҳ ин ҳама чист?
Хез, то куштаи он наргиси мастана шавам. *Ҳилолӣ*

СУБӮҲ *a.* صبح бомдод, сапедадам, вақти сафед шудани
рӯз, ки баъд аз сахар воқеъ мешавад.

Ҳанӯз вақти субҳ набуд ва ҷаҳон торик буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Бош, то субҳи давлатат бидамад,
К-ин ҳанӯз аз натоиҷи сахар аст. *Анварӣ*
субҳи дерхусп киноя аз субҳи оҳиस्ताдаманд.

Чу субҳи дерхусп аз хоби худ част,
Гирифта соғари пуришир бар даст. *Хисрави Деҳлавӣ*
субҳи дурӯғ *ниг. субҳи козиб.*

Бувад он замон тоби субҳи дурӯғ,
Ки аз субҳи содиқ набошад фурӯғ. *Ҳотифӣ*

субҳи козиб нимравшание, ки пеш аз дамидани сапедан саҳарӣ дар осмон пайдо мешавад; *муқобили субҳи содиқ*.

Шаҳи шарқ бар кӯҳ кашида сародик,
Дамида шабоҳанг аз субҳи козиб. *Манучехрӣ*

Аз тира шаб баромада рахшону мустатил,
Чун субҳи козиб асту зи меҳр анвар омада. *Восифӣ*

субҳи нахуст ниг. субҳи козиб; субҳи содиқ субҳи ҳақиқӣ, сапедан саҳарӣ; *муқобили субҳи козиб*.

Фуру хуфт, к-осоиш омад падид,
Шуд осуда, то субҳи содиқ дамид. *Низомӣ*

◇ **субҳи устухон** сафедни устухон; *киноя* аз таъсири пурқуввати ғаму машаққат.

Дар шаби худ кош уммеди саҳар медоштам,
Ғайри субҳи устухон субҳи дигар медоштам. *Масеҳ ибни субҳ киноя* аз офтоб, хуршед.

Ба ибни субҳ, ки сарпанчаҳо кашад ба нучум,
Ба ибни ирс, ки думлобаҳо кунад чу килоб!

Ҳоқонӣ

дамидани субҳи қиёмат воқеъ шудани қиёмат, саршудани қиёмат.

Сели маломат расид в-ин ғами ҷонон набурд,
Субҳи қиёмат дамид в-ин шаби ҳичрон нарафт.

Хисрави Деҳлавӣ

СУБҲА *а.* *سبحه* тасбеҳ, донаҳое, ки ба ришта кашида шудааст ва рӯхониён адади зикр хондани худро ба он мешумуранд.

Ба завқи жожхой карда осон,
Ба ранги субҳа сар то пош дандон. *Бедил*

субҳаи саддона тасбеҳи садмӯҳра.

Шуд баҳору лолаи соғар ба дасти ӯ шугуфт,
Субҳаи саддонаи зоҳид зи тухми лола буд. *Шавкат*

субҳа кардан тасбеҳ гардондан; шумурдан.

Сархати дарси камоли дигарат даркор нест,
Субҳа кун андар сулуки ишқ ҳар гоми маро.

Туграл

◇ **субҳаи Парвин** ба даст кардани фалак *киноя* аз намоён шудани ситораҳо.

Сӯфий хуршед ба хилват нишаст,
Кард фалак субҳаи Парвин ба даст.

Хисрави Деҳлавӣ

СУБҲҒОҲ *صباحگاه* бомдод, вақти субҳ.

СУБҲҒОҲӢ *صبحگاهي* мансуб ба субҳгоҳ.

Ҳама шаб дар ин умедам, ки насими субҳгоҳӣ
Ба паёми ошноён бинавозад ошноро. *Ҳофиз*

СУБҲДАМ *صبحدم* ҳангоми субҳ, бомдод, сапедадам.

Эй боди субҳдам, хабаре деҳ зи ёри ман,
К-аз ҳаҷри ӯ шудааст бишӯлида кори ман. *Анварӣ*

Ҳар субҳдам зи шавқи ту пеши гули суман
Мурғи чаман ҷудо кунад афғону ман ҷудо. *Ҷомӣ*

СУБҲИДАМ *صبحدم* ниг. субҳдам.

Чӣ шаб? Субҳидами ӯ иди иқбол,
Муборак рӯзи ӯ чун аввали сол. *Сайидо*

СУБҲОНАЛЛОҲ *а.* *سبحان الله* *калимаи нидо* 1. д. мадху сано бод ба худол; 2. аҷаб! (дар вақти изхори тааҷҷуб гуфта мешавад).

Субҳоналлоҳ! — ин чӣ савдат
В-аз зодаи табъам ин чӣ эвдат? *Ҷомӣ*

Мавлоно Биноӣ ишорат фармудааст, ки субҳоналлоҳ! — дар ин шаҳр чунин ишора будаанд ва аз эшон гофил. *Восифӣ*

СУБҲҒОМ *صبح فام* субҳранг, босабзранг

Нохуни симинсумани субҳғом.
Бурда зи шаб нохунаи гул тамон. *Ҷомӣ*

СУВ *سو* ниг. су II.

СУВАЙДО *а.* *سويدا* нуқтаи сиёҳе, ки гӯё дар сарвази дил воқеъ будааст; *маҷ.* маркази дил.

Савдои қиссаи ин рою бараҳман дар сарвази дил
Ли ман мутамаккин аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Сувайдои дили ман то қиёмат
Мабод аз шавқу савдои ту холӣ. *Ҳофиз*

СУВАЙДОВОР *سويداوار* монанди сувайдо.

Бо саводи руху чабини изор
Кард ҷо дар дилаш сувайдовор. *Ҷомӣ*

СУВАЙДОШӢ *سويداشوي* он чӣ доғи дилро мерезонад *маҷ.* хурсандкунандаи дил, ғамзидой.

Халқаи зулфи ӯ муаммоғӯй,
Нақши савдои ӯ сувайдошӯй. *Саной*

СУВАЙӢА *а.* *سويعة* *шакли тасғири соат* соатак; муддати кӯтоҳе, вақти кӯтоҳе.

Ё бувад хуфта ё бувад бедор.
Ҳар ду дар як сувайӢа чашм мадор! *Саной*

СУВАР I *а.* *صور* ҷ. сурат I.

Обаш ... дар намудани сувар бар оинаи гетинамо
сабқат мегирад. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун ба хоб рафтам, сувари ғариба меидам. (1)
«Равзат-ус-сафо»

Маънӣ якест, гарчи сувар мухталиф фитод,
Ин нуқтаро қиёс зи баҳру ҳубоб кун! (1) *Ҷомӣ*

Роғ чун номаи Монӣ шуда пур нақшу сувар. (3)
Фаррухӣ

Бар давраш ин сувар, ки зи Юсуф диҳад нишон,
Рашик нуқуши Монии суратгар омада. (3) *Восифӣ*

СУВАР II *а.* *صور* ҷ. сурат.

СУВАРНИГОР *صورنگار* нигорандаи суратҳо, сураткаш, офаринандаи пайкар ва чехраҳо.

Суварнигори ҳадисам, вале дар он сурат,
Қи ҷон дар он натавонам ниҳод, нангорам. *Ҳоқонӣ*

СУВАРӢ *а.* *صوري* зоҳирӣ, берунӣ.

Сангпушт гуфт: ... Пас дурии суварӣ ҳиҷоби роҳи мулоқоти маънавӣ нахоҳад шуд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Бо вучуди ин ҳама фазоилу камолоти суварӣ
ва маънавӣ дар боби муомалоти расмӣ ва муҳовароти урфӣ ... сода ва беуқуб буданд. *Садри Зиё*

СУВВОЛ *а.* *سوال* ҷ. соил I.

Ҳуҷҷобро гуфтам, то зуввору сувволро ба маҷлиси ман роҳ надиханд ва қосиду вофидро бозгардонанд. *«Равзат-ус-сафо»*

СУВОР *سوار* ниг. савор.

СУВОРА سواره *ниг.* савора.

СУВОРӢ سوارى *ниг.* саворӣ.

СУГУСТАН سگستان *ниг.* сугустан.

СУД سود *фоида, манфиат, нафъ.*

Дар ишқи ту бар умеди суде
Сад бор маро зиён расидаст. *Анварӣ*
Аз сари кӯи ту имрӯз сафар хоҳам кард,
Суди худ сарф ба савдои дигар хоҳам кард.

Сайидо

суду зиён *фоидаву зарар; суд доштан* *фоида доштан;*
фоида додан; фоида ба даст овардан.

Чун бифурухтанд, ду дирам суд доштанд.

«Таърихи Табарӣ»

Агар қадри ин давлат надонед, ... анқариб ба
дарде лодаво мубтало хоҳед шуд, ки он вақт тав-
баву инобат ... суд надорад. *Садри Зиё*

суд кардан а) *фоида додан;* б) *натичаи хуб ва таъси-
ри нек бахшидан.*

Маро ақиқи ту бояд, шакар чӣ суд кунад?
Маро ҷамоли ту созад, қамар чӣ суд кунад?

Шамси Табрзӣ

Шоҳруҳ-мирзо ба ҷониби Форс лашкар кашид
ва ба кадри қудрат харчанд кӯшид, суд накард.
«Таърихи Сайидроқим»

в) *фоида ба даст овардан, фоида бурдан.*

Орзу мебурем, чӣ тавон кард,
Суд нокарда сахт бисёр аст. *Анварӣ*

СУДА سوده **1.** *сифати феълии замони гузаштаи судан;*

2. *хока, ордак, реза.*

Ҷамеша ҳаст дар ӯ мушқу судан анбар,
Шудааст ҳовани боди сабо магар лола? *Восифӣ*

Хайрбодаш рехт дар захми дилам мушти намак,
Судан алмосро мархам ба доғам карду рафт. *Сайидо*

3. *маҷ. мучарраб, таҷрибадида, озмуда, корозмуда.*

Чунин гуфт, к-эй кордида гавон,
Ҷама судан разм, пиру ҷавон. *Фирдавсӣ*

СУДАД||СУЪДАД *а.* سودة||سؤدد *сардорӣ, пешвой.*

Он кас, ки ӯ ба ҳақ сазовори сӯъдад аст,
Ҷуз вай касе надонам имрӯз дар ҷаҳон.

Манучехрӣ

Ҳаст табиби бузургу ҳаст мунаҷҷим,
Фалсафию ҳандасию соҳиби судад. *Манучехрӣ*

СУДАН||СОИДАН سودن||سائیدن **1.** *ба ҳам молидани ду*

чиз, ба чизе расонида молидан.

Чу сӯҳони пулод бар санги сахт
Ҷамесуд дандони худ бар дарахт. *Фирдавсӣ*

2. *фушурдан, маҷак кардан, хурду реза кардан (бо
молиш ва кӯбиш).*

Дилам чун арзанае, ишқи ту кӯхе,
Чӣ сой зери кӯхе арзанеро? *Рудақӣ*

Ҳар шох, ки аз тоати ту бозкашад сар,
Фарқи сари ӯ зери пай пил бисой. *Манучехрӣ*

СУДДА *1.* *а.* سده *остона.*

Куби фано кай хӯрад камоли ту, к-уро
Суддан соҳат бирун зи чархи барин аст. *Анварӣ*

Туғрулбек маъруз дошт, ки мақсуди ман тақбили
суддан хилофат аст, мебояд, ки ҳеҷ кас аз ҷои худ
ҳаракат накунад. *«Равзат-ус-сафо»*

СУДДА *II* *а.* سده *тиб.* бастагӣ ва гирифтагӣ, гирех, ки
дар рӯдахо, рағҳо ва ғ. пайдо мешавад.

Суддаю дидону истискову сил,
Касру зотуссадру лазъу дарди дил. *Румӣ*

СУДМАНД سودمند *фоиданок; натичадиҳанда, таъсирбах-
шанда.*

Зохид, чӣ дихӣ маро ту пандо,
Чун нанди ту нест судмандо?! *Савдо*

СУДОБ سداب *ғиёҳе монанди пудинааст, ки сершоҳу барг
буда, барғҳояш резаи бадбу ва дорон гулҳои зардранг
аст ва дар тиб ба кор меравад, рута.*

Дар роҳ судоби фаровон дидам, ки худруй —
бар кӯҳу саҳро руста буд. *Носири Хисрав*

СУДОБӢ سدابی **1.** *мансуб ба судоб; 2.* *сабзранг; ◇ чар-
хи судобӣ киноя аз осмон.*

Пеши чашми ҷиммати оли-ш аз рӯи қиёс
Ҳайати чархи судобӣ чун сипандон омадаст.

Анварӣ

СУДОЪ *а.* صداع *дарди сар.*

Хоби хуш бар мардумон карда ҳаром,
Дар судоъ афтада аз вай хосу ом. *Румӣ*

СУДОЪПАЗИР صداع پذیر *тободар ба дарди сар, захмат-
пазир; тобу тоқат оваранда, мас. ба шунидани сухан-
ҳои барзиёд.*

Чун зи фармони шох нест гузир,
Гӯям, ар шах бувад судоъпазир. *Низомӣ*

СУДРА *а.* صدره **1.** *болон сина, сари сина; 2.* *синапӯш,
нимтанае, ки сари синаро мепӯшонад.*

Бо судраҳои илтило ҳамро хуморҳо
Сад гӯшвори заррин дар гӯши ҳар яке. *Ломеӣ*

Эй ки моро зи ҷоми бодомат
Чеҳра гулгуну судра унубист. *Бадри Чоӣ*

СУДУР *I* *а.* صدور *пайдо гардидан; ҳодис шудан, воқеъ
гардидан; судур ёфтан* *содир шудан, воқеъ шудан, ба
амал омадан.*

Шавҳар бар ман ситам карда ва ба тӯҳмату иф-
тиро гуноҳе, ки аз ман судур наёфта, дар гар-
дан(-и ман) баста. *«Анвори Суҳайлӣ»*

судур ёфтани фармон *навишта шудан, иблоғ гаштани
фармон.*

Аз он пас чунон ёфт фармон судур,
Ки лашкар кунад сози он роҳи дур. *Хотифӣ*

СУДУР *II* *а.* صدور **ҷамъ** **1.** *ҷ. савр.*

Ду рӯз ҷумлаи судур ба хидмати Асмай оянд. (5)
Авфӣ

Муқаттаоти ӯ ... дар маҷлиси салотин ва хук-
кому судуру вузарову фузалло қадру қимате до-
рад. (5) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

судуру будур *бузургон, амирон ва новарон; 2.*
тағр. *яке аз се унвони илмӣ дар Бухорои асрҳои*
охир, ки пас ўроқ ва пеш аз садр меояд.

Афлоқ тахаллуси мулло Сайидқамари муфтиас-
қари судур (аст). *Садри Зиё*

СУДУРӢ صدوری дар мансаби судур будан; *ниг.* судур II 2.

Ба мансабҳои бузург ва рутбаҳои сутург аз қабилли ... судурӣ ва мударриси мадрасаи Мири Араб мансуб шуд. *Садрӣ Зиё*

СУКАРРА سكره *ниг.* сукурра.

СУККОН I а. سگان дунболаи киштӣ, рули киштӣ.

Бифармуд, то гуломро ба дарё андохтанд, чанд навбат ғута хӯрд; аз он лас муяш гирифта пеши киштӣ оварданд, ба ду даст дар суккони киштӣ овехт, чун баромад, ба гушае бинишаст ва қарор ёфт. *Саъдӣ*

Гашт суккон зи чанги забт раҳо,
Мижа гардонд бодбон ба қафо. *Бедил*

СУККОН II а. سگان ч. сокин.

Аксар суккони Алмавт ба ӯ байъат карда ба даъваташ дароманд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

СУКНО а. سکنی истиқомат, сукунат.

Зақариё ба чиҳати сукнои Марьям ғурфае дар масҷид бино кард. *«Равзат-ус-сафо»*

сукно пазируфтан сокин шудан, ҷо гирифт, истиқомат кардан.

Махрамони харамсароӣ ... чанд рӯзе, ки истиқомат варзида сукно пазируфтанд, рӯз ба рӯз дар таъюди таъзими онҳо қушиданд.

«Шаҳномаи Фарғона»

сукно сохтан истиқомат кардан, сокин шудан.

Чунон ободон гашт, ки халке мураффаҳулҳол дар он мавозеъ ва мақом сукно сохтанд.

«Таърихи Систон»

СУКР а. سكر мастӣ, ҳолати мастӣ.

Сукру ҳушёрият яке гардад,
Хобу бедорият яке гардад. *Ҷомӣ*

СУКРА سكره *ниг.* сукурра.

СУКСУҚ سسك اسпи бадгашт, аспӣ лӯкка, аспе, ки дар вақти тез гаштан савори худро чунбонда ноором мекунад.

Аспе чунон ки донӣ зер, аз миёна зер,
В-аз лоғарӣ, ки буд, на суксуқ, на роҳвор. *Анварӣ*

СУКУБО ю. سكويا *ниг.* сакубо.

СУКУК а. سكوک ч. сак(к).

Навиштани фатовӣ ва таҳрири сукук ва сиҷил-лотро пешниҳоди ҳиммат сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

Шароёе амри қазо бувад ва тадрис ва истифто ва маҳзарот ва сукук. *Аҳмади Дониш*

СУКУН а. سکون 1. бехаракатӣ, ноҷунбӣ, оромӣ.

Шаб чу киштӣ буду мавҷаш лангару маллоҳ мох,
Гуфтӣ, он киштӣ сукун аз чунбиши лангар гирифт. *Муиззӣ*

Сукуне ба даст овар, эй бесабот,
Ки бар санги гардон наруяд набот. *Саъдӣ*

2. оромӣ, қарор; тасалли.

Онро аз барои сукунӣ дил ва оромиши хотир нақл кардаанд. *Авфӣ*

Навои наю нолаи арғанун
Рабуда зи дил сабру аз ҷон сукун. *Ҳотифӣ*

Аз он тирадил марди софидарун
Қафо хӯрду сар бар накард аз сукун. *Саъдӣ*

3. маҷ. тамкину виқор, хилм; сабр.

Ҷазаб даст дар хуни дарвеш дошт.

Ва лекин сукун даст дар пеш дошт. *Саъдӣ*

4. *грам.* дар қондаи алифҳои арабии тоҷикӣ аломати ҳаракат надоштани ҳарф ۰.

СУКУНАТ а. سکونت 1. бехаракатӣ, оромӣ; қарор, иқомат.

Ба ҳар ҷо, ки чун қутб кардан: сукунат.

Ба ҷуз ғурбат аз ҷархи гардон надишад. *Бабра Чочӣ*

Лабе тар кардаму тар шуд ҷигар хам.

Сукунат ёфт лаҳте ҷони дарҳам. *Хисрав Дехлеӣ*
сукунат гирифтан ором ёфт, таскин ёфт

Ҷ фармон дод: Ин хона тавоф кун, то инла ту сукунат гирад. *«Таърихи Табарӣ»*

2. маскан кардан, иқомат кардан, бошандагӣ

Ва сукунати одам ва мавошӣ дар он [ҷо] мутаваз-зир бошад. *Аҳмади Дониш*

сукунат доштан иқомат доштан, истиқомат кардан

Боре ман... ба ҷаҳорбоғи Сепулон ... сукунат доштам. *Садрӣ Зиё*

СУКУРРА||СУКАРРА||СУКРА سكره косан сафол.

Сукурраи речор пеши Маҳдӣ ниҳоданд. *Авфӣ*

Зи нақшбанди замири ту моя меёбад

Хуму сукурраи ранги мусаввирони баҳор.

Асири Аҳсиқатӣ

Буд шаҳре бас азиму мех, вале

Қадри ӯ қадри сукурра, — беш не. *Румӣ*

СУКУТ а. سکوت хомӯшӣ.

Анварӣ, лофи суҳан то кай занӣ, хомӯш бош.

Бу, ки чун мардон мусаллам гардадат мулки сукут. *Анварӣ*

СУЛ(Л) سل шуш, рия.

Дилам танураву ишқ оташу фироқи ту доғ,
Ҷигар муаллақу бирьёну сул буда кабоб. *Тайён*

СУЛАҲО а. صلحا ч. солеҳ.

Яке аз сулаҳон Лубнон, ки мақомоти ӯ дар диёри араб мазкур буду қаромоти ӯ машҳур, ба ҷониби Димишқ даромад. *Саъдӣ*

Ба ишорат сулаҳо ва дарвешонро гуфтӣ: Маро ба дуо ёд доред! *Авфӣ*

СУЛАҲФОТ а. سلحفات кашаф, сангпушт.

Мароран сулаҳфоти баррӣ ва мисли ӯ захираи сангпушти баҳрӣ бо он даромезад ва нигоҳ дорад. *«Илми симиё»*

СУЛБ I а. صلب 1. саҳт, шах, дурушт, саҳтмодда.

Кӯҳхо буд ҳар як чун гунбазе ... ва сулб, ки ҳеҷ шаққе ва ноҳамворӣ бар он наменамуд.

Носири Хисрав

2. устувор, мустаҳкам; маҷ. мутаассиби гузаро, саҳт мутаассиб.

Султон Маҳмуд дар дину мазҳаб ба ғоят сулб буда ва дар назари ӯ ҳеҷ тонфа душмантар аз рафаз-за набудаанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

СУЛБ II а. صلب 1. тахтапушт, амуди фиқарӣ.

Аз он сачда бар одамӣ саҳт нест,

Ки дар сулби ӯ мӯҳра яклаҳт нест. *Саъдӣ*

2. камар.

Ҳама фарзандон аз сулби вай дар вучуд омаданд. «Хористон»

Ин мегуфт: Кош аз сулби султони ба раҳими модар нутфаам наёмдай! «Шаҳномаи Фарғона»

3. маҷ. миёни чизе, ниҳод ва даруни чизе, мағзи чизе; зот.

Заре к-одамиро кунад бимнок,
Чи дар сулби оташ, чи дар нофи хок. *Низомӣ*
Ниҳад лаълу пирӯза дар сулби санг,
Гули лаъл дар шохи фирӯзаранг. *Саъдӣ*

СУЛБӢ *a.* صلبى пуштикамарӣ, насли, зурриёти; зотӣ; фарзанди сулбӣ фарзанди худӣ.

Ин ишфоқ, ки ту дар ҳаққи ман кардӣ, ҳеч кас дар ҳаққи фарзанди сулби накунад. *Авфӣ*

Абдуллоҳ маро ба масобаи фарзанди сулбист.
«*Равзат-ус-сафо*»

СУЛВАТ *с.* سلوة *ниг.* салват.СУЛЛ *с.* سل *ниг.* сул(л).СУЛЛАМ *a.* سلم *ниг.* нардбон.

Баландӣ чу хоҳӣ, тавозӯъ гузин,
Ки ин бомро нест суллам чуз ин. *Саъдӣ*

Нулрой ... рафта-рафта қадам бар суллами та-
раққӣ гузошт. «*Хизонаи омира*»

СУЛЛОБ *с.* صلاب *шакли кӯтоҳшудани устулоб.*

Ҳама зичу суллоб бардоштанд,
Бад-он кор як ҳафта бигзоштанд. *Фирдавӣ*

СУЛМА||СУЛМАТ *a.* ثلثة||ثلث *ниг.* шикоф, рахна.

Сулмае дар садду рахнае ба ҳисни давлат роҳ
ёфт. «*Равзат-ус-сафо*»

СУЛС *a.* ثلث *ниг.* сеяк, аз се ҳисса як ҳиссаи чизе.

Сулсе аз он ҳиссаи ман аст. *Авфӣ*
Сулсен фарсанг бувад чаҳор ҳазор
Аз қадамҳои марди хушрафтор. *Аттор*

СУЛСУЛ *a.* صلصل *ниг.* фохта.

Чу чанбарҳои ёқутин ба рӯзи бод гулшанҳо,
Ҷаҳанда булбулу сулсул чу бозигар ба чанбарҳо.
Манучехрӣ

Нафири булбул аз темори чуфту нолаи сулсул,
Гаҳ аз болои сарв ояд, гаҳ аз шохи чинор ояд.
Ломей

СУЛТОН *a.* سلطان *ниг.* унвони подшоҳон дар баъзе мамлакатҳои Шарк.

Ва ҳол ин зулми уммол дар ҳақиқат зулми сул-
тон аст. *Аҳмади Дониш*

◇ султони анҷум киноя аз офтоб.

Ҳумоюн Ҳумой аз фарозӣ навад
Чу султони анҷум зи чархи баланд ... *Ҳоҷу*

султони чархи оинафом киноя аз офтоб.

Алассабоҳ, ки султони чархи оинафом
Зидуд оинаи осмон зи занги залом ...

Убайди Зоконӣ

султони чорболиши гардун киноя аз офтоб.

То бар дараш тариқи гадой гирифтаам,
Султони чорболиши гардун гуломи мост. *Шоҳӣ*

СУЛТОНӢ سلطانى 1. мансуб ба султон; 2. подшоҳӣ, салтанатронӣ.

Ту бар тахти султони хеш бош,
Ба ахлоқи покиза дарвеш бош! *Саъдӣ*

Накунад чаврпеша султони,
Ки наёяд зи гург ҷӯпони. *Саъдӣ*

Ғарчи бесомон намояд кори мо, сахлаш мабин,
К-андар пн кишвар гадой рашки султони бувад.
Ҳофиз

СУЛУК *a.* سلوك 1. роҳ рафтан.

Шеваи нозукдилон набвад сулуки роҳи факр,
Саҳт душвор аст бори шишаву раҳ санглоҳ. *Ҷомӣ*

2. равиш, рафтор; муомила; одат.

Ба олам нест чун аҳли тамаъ яксон сулуки ман,
Ба рӯи дӯстон оинаам, бо хасм шамшерам.

Сайидо

Фасли дуйӯм — дар сулуки умаро бо сипоҳ ва
хадам ва хашам. *Аҳмади Дониш*

Рав, аз сари ҳаваси ишқ бигзар, эй зоҳид,
Ту кори хеш бикун, ин сулук кори ту нест.

Туграл

сулук кардан рафтор кардан, муомила кардан.

[Заған] чунон ки бо бачагони худ сулук кардӣ,
бо ӯ ҳамон тариқа маслук доштӣ.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

3. дар тасаввуф — роҳ; тариқа, тарзи зиндагонии аҳли тасаввуф, зиндагонии дарवेशона ва парҳезгоронаи сӯфӣён.

Дар маърифату риёзат ва сулук мақоми олий ёфт.
«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

То бигӯям, ки чӣ кашфам шуд аз ин сайри сулук.
Бар дари майкада бо барбату паймона равам. *Ҳофиз*

СУЛУЧ *a.* ثلوح *ниг.* салҷ.

Он мутаваҷҷеҳи ақсон диёри Ҷинд гашт ва ба
воситаи касрати сулҷ ба Ҷазнин муҷрият намуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

СУЛҲ *a.* صلح *ниг.* ошти, мусолима; муқобили чанг.

Бо райият сулҳ кун в-аз чанги хасм эмин нишин,
3-он ки шоҳаншоҳи одилро райият лашкар аст.
Саъдӣ

Сулҳ як мӯ агар ба чанг расад,
Шишаи оламе ба санг расад. *Бедил*

сулҳу лин ошти ва мулоиматӣ.

Наҳоҳам, ки ин хомаи сулҳу лин
Наю найза гардад ба оҳанги кин. *Ҳотифӣ*

сулҳу сиголидан роҳи ошти чустан.

Ба ақсон ҷаҳон аз фазаъи теғаш ҳар рӯз
Ҳама сулҳу сиголад дили ҳар чангсиголе. *Фаррухӣ*

СУЛҲНОМА صلح نامه *ниг.* аҳду паймони сулҳу ошти, оштинома, қарордоди сулҳ.

Бо эшон сулҳ кардад ва сулҳнома навиштад.
«*Таърихи Наршахӣ*»

СУЛҲФУРӢШ صلح فروش *ниг.* он кӣ бо нияти баде худро сулҳҷӯй вонамуд мекунад; ◇ ин сулҳфурӯш киноя аз дунбён бевафо.

Ин сулҳфурӯши оқибатчанг
Дар каф қадаҳест, дар бағал санг. *Шоҳин*

СУМ I *سوم* сумч, хонаи зеризаминӣ.

Биббон саросар ҳама канда сум,
Ҳамон рафғани гов дар сум ба хум. *Фирдавсӣ*

СУМ II||СУММ I *سوم* моддаи шохӣ дар нӯги дасту пои чорпоён.

Ҳамекӯфт бар хок рӯина сум,
Чу тундар хурӯшиду афшонд дум. *Фирдавсӣ*
Хуросону Қирмону Ғазнину Ғур
Бипаймуд ҳар як ба сумми сутур. *Низомӣ*

СУМ III||СУММ II *а. سوم* сӯрохи гӯш; гӯш.

Бо ҳақ мустаънис шавад ва табиаташ аз ботил
ва суммаш аз дуруғ мутанаффир гардад.
«Ахлоқи Носирӣ»

СУМ IV||СУММ III *а. سوم* кар; сумму(н) букм кару гунг.

Ба таҳдид агар баркашад теги ҳукм,
Бимонанд карубиён сумму букм. *Саъдӣ*
сум(м)! *калмаи нидо* гунг шав!, хомӯш бош!, баҳс ва муқобалат наку!

СУМАН *سمن* *ниг.* саман II.

СУМАНБАР *سمنبر* *ниг.* саманбар.

СУМАНБАРГ *سمنبرگ* *ниг.* саманбарг.

СУМАНБҮ(Ӣ) *(سمنبو(ي))* *ниг.* саманбӯ(Ӣ).

СУМАНЗОР *سمن زار* *ниг.* саманзор.

СУМАНСИНА *سمن سينه* *ниг.* самансина.

СУМАНСО(Ӣ) *(سمنسا(ي))* *ниг.* самансо(Ӣ).

СУМБОДА *سمنباده* *ниг.* сунбода.

СУММ I *سوم* *ниг.* сум II.

СУММ II *а. سوم* *ниг.* сум III.

СУММ III *а. سوم* *ниг.* сум IV.

СУММА *а. سوم* баъд, баъд аз он; боз, такроран.

Роиҷ ... дар шеър хондан тарзи аҷибе дошт ва
вақти таҳсини шеъри худ меғуфт: Паҳ-пах, сумма
пах-пах!. *«Хизонаи омира»*

СУМ(М)ОҚ *سماق* мевани туршмазаи қаракотмонанд, ки қуф-
таву соидашудан онро ба хӯрок меандозанд.

Ё худ ар кардам сумоқу нордон сар то қадам,
Чумла дар лаъли тару ёқути аҳмар гирамаш.
Абуисҳоқи Атғима

СУМРА *а. سومره* тирарангӣ, қаҳварангӣ; гандумгунӣ.

Ин иқлим ба Муштарӣ мансуб аст ва лавни оммаи
билод миёни сумра ва савод бошад.
«Равзат-ус-сафо»

СУМУВ(В) *а. سومو* баландӣ.

Ҳимматат аз сари улувву сумув
Ба ҷаҳон даст менаёлояд. *Анварӣ*

Улуви мартабат ва сумуви манқабати эшон
аз ҳадди васф берун (аст). *«Равзат-ус-сафо»*

СУМУТ I *а. صموت* хомӯшӣ, хомӯш будан.

То кай мӯҳри сукут ва банди сумут бар даҳан
ниҳӣ? *«Равзат-ус-сафо»*

СУМУТ II *а. صموت* ҷ. самт.

Толиби мақсудро як самт бояд муставӣ,
Мардро саргашта дорад ихтилофоти сумут. (2)
Анварӣ

СУМҶ *سومج* хонаи зеризаминӣ; нақб; роҳи зеризаминӣ.

Шав бад-он кунҷ-андарун, хумме биҷӯй,
Зери он сумҷ аст, берун шав бад-ӯй. *Рӯдакӣ*
Ҳар даҳ нишаста бар дару бар боми сумҷи ман,
Бо якдигар дамодам гӯянд ҳар замон.
Маъвуди Саъд

Ҳеҷ пинҳонхона он занро набуд,
Сумҷу деҳлизу раҳи боло набуд. *Румӣ*

СУН *سון* сӯй, чоғиб, тараф.

Рафт рӯзе ба суни гармоба,
Монд танҳо даруни гармоба. *Саной*

СУНАЙН *а. سنين* *шакли тасғири* синон.

Фармон дод, ки лашкари фирӯзисимот ниҳоли
вучуди аҳли ҷалодату инод ба сунайни қаҳр мун-
қатеъ созанд. *«Равзат-ус-сафо»*

СУНАН *а. سنن* ҷ. суннат.

Ва ин мартаба воҷиб дошта, то бар сунани мулуки
мозия ҳамеравад. (2) *Низомии Арузӣ*

Давом бар адои фароиз ва сунан маро арзонӣ
фармуд. (3) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

СУНБ *سنب* *асоси замони ҳозираи* сунбидан.

СУНБ *سنب* сум; маҷ. пой.

Мо ба бӯшу оразу току турунб,
Сар куҷо ки худ ҳамебинҳем сунб. *Румӣ*

СУНБИДАН *سنبیدن* I. сӯроҳ кардан; кофтан, шикофтан.

... К-он чора чу сунбидани кӯҳ аст ба сӯзан
В-он ҳила чу паймудани об аст ба ғирбол. *Муиззӣ*

2. бо сум помол кардан, зери по намудан, маҷақ
кардан.

Чу афтод душман дар он пойлағз,
Ба сумми самандаш бисунбид мағз. *Низомӣ*

СУНБОДА||СУМБОДА *سمنباده||سمنباده* санги сайқал, санги
махсуси сайқалдиҳӣ.

Бодае дид бад-он чом дарафтода,
Ки буни чом ҳамесуфт чу сунбода. *Манучеҳрӣ*
Аз ин гуна сунбодаи зарпаранд
Ҳама арзи пӯлоду гавҳар баранд. *Асадӣ*

СУНБОНИДАН *سنبانیدن* сӯроҳ кардан.

Агар фағфури чиниро диҳад маншури дарбонӣ,
Ба сунбода хуруфаширо бусунбонад дар аҳдоқаш.
Манучеҳрӣ

СУНБУЛ I *سنبل* 1. гиёҳи пиёзбехи савсанбарг, ки гулаш
хушбӯ ва ҳалқа-ҳалқа буда ба зулфи маъшуқа ташбех
мешавад, гиацинт.

Зиҳӣ фузуда ҷамоли ту зебу оро,
Шикаста сунбули зулфи ту мушки сороро.
Рӯдакӣ

Саҳар ки бод биёрост шоҳиди гулро,
Насим шона расонид зулфи сунбулро. *Мӯҳъӣ*

2. киноя аз зулф ва мӯи маъшуқа.

Наргиси пурхоби ӯ аз чашми ман бурдаст хоб,
Сунбули пуртоби ӯ дар пуштам овардаст тоб.
Муиззӣ

сунбули марғул зулфи печида, зулфи чингила.

Туро, ки сунбули марғул бар канори гул аст,
Ба орази ту чӣ рӯ офтобро даъвост. *Бадри Чоӣ*

сунбули сероб киноя аз мӯйҳои чилдор, мӯи тобон
ва хушнамо.

Зулфи ту бар маҳ парешон карда мушки нобро,
Шох-шоҳ афканд бар гул сунбули серобро. *Ҷомӣ*
сунбули ғолиясо киноя аз мӯй ва зулфи хушбуибахш.

Сунбули ғолиясоят чу сабо шона зада,
Шуда бар хирмани гул мушкфишон кокули ту.
Қамолӣ Хучандӣ

аз сунбул бар гул мушкбездӣ кардан киноя аз парешон
кардани мӯй ба рӯй.

Зи сунбул карда бар гул мушкбездӣ,
Зи наргис бар суман симобрезӣ. *Низомӣ*

СУНБУЛ II а. سنبل *ниг. сунбула.*

СУНБУЛА а. سنبله хушаи гандум, ҷав ва ғ.; \diamond бурчи

Сунбула *нуч.* бурчи шашӯм аз бурҷҳои дувоздагонаи
осмонӣ.

СУНДУС а. سندس навъе аз дебо ва ҳарир, ки бисъёр на-
фис ва нозук аст, тафта.

Савби унноби гашта салаби қавси кузах,
Сундуси румӣ гашта салаби ёсумано. *Манучехрӣ*
Зи фарши сундусу истабрақам наёяд ёд,
Чу тан ба ёди ту бар хоку сар ба хишт ниҳам.
Ҷомӣ

СУНИШ سونش резаҳои филизӣ, ки дар вақти сӯхон кар-
дан мерезад, резгӣ, оҳансов.

Шарар дидам, ки бар рӯям ҳамечаст,
Зи мижгон ҳамчу сӯзон суниси зар. *Манучехрӣ*

СУННАТ а. سنت 1. роҳ, равиш; одат.

Гузорандаи назми ин достон
Сухан ронд бар суннати ростон. *Низомӣ*
Аз саодати хеш мунтақил натавонад кард ва дар
ҳамаи аҳвол бар суннату сирати хеш бошад.

«Ахлоқи Носирӣ»

Ин суннати итобро аз кучо овардӣ? *Авфӣ*
суннати саний расму одати писандида.

Шумо низ муаммои худро ном нагуед, мо низ
иқтидо ба суннати санийи шумо карда шояд та-
вонем ёфт. *Восифӣ*

2. урфу одат, расму қоида.

Ба тариқи суннат элчиён пеши эшон фиристода
ҳамаро ба қабули амри шарияти ғарро даъват на-
моянд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. д. ибодат ва одате, ки аз Муҳаммад мондааст ва
опро сунниҳо ба амал меоранд.

Шайх ризо дод ба ҳукми он ки иҷобати даъват
суннат аст. *Саъдӣ*

\diamond суннат кардан хатна кардан.

Зиёдат аз бист ҳазор халқ дар авоили моҳи зил-
ҳиҷа он ҷо ҳозир шаванд ва фарзанд баранд ва
суннат кунанд. *Носири Хисрав*

СУННОЪ а. صناع ч. соней.

Ва дар он шаҳр сунноъ бисъёранд, ҳар гуруҳеро
растаи ҷудо бошад. (1) *Носири Хисрав*

Сунноъро чамъ карданд, то санаме аризу тавил
аз маъданиёт тартиб доданд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

СУНЪ||САНЪ а. صنع эҷод ва офариниш; он чи сохта ва
офарида шудааст.

Ҳама бинанд на ин сунъ, ки ман мебинам,
Ҳама хонанд на ин нақш, ки ман мехонам. *Саъдӣ*
Ҳазор нақш барояд зи килки сунъу яке
Ба дилпазирии нақшу нигори мо нарасад.

Ҳофиз

Дида макшоӣ ба ҷуз дидани оинаи санъ,
Ки дар он ҳеч кас аз рӯи риё нашнадаст. *Махфӣ*

СУНҒУР т. سغر *ниг. сунғур.*

Назад панҷа сунғур ба рӯи уқоб,
Тихӣ кард нахлу маҳ аз офтоб. *Ҳотифӣ*

СУНҚУР т. سقر мурғи шикорӣ аз ҷинси ҷарғ, ки бисъ-
ёр тезпар ва тезгир аст ва мурғи шикорин подшоҳон
будааст.

Сунқуре, к-ӯ дар Хазар бо сардсер омӯхтаст,
Дар Ҳабаш бастан ба гармо барнатобад беш аз ин.
Ҳоқонӣ

СУНӢХ I а. سنه зани писар, арӯс.

СУНӢХ II а. سنوح сонех шудан, рӯ додан, воқеъ шудан.

Шоҳрух-мирзо аз сунӯхи ин ҳолат қуввате ба-
ҳам расонда фавҷеро фиристод, то Иброҳим-мирзо-
ро ба даст оварданд. *«Хизонаи омира»*

СУОЛ I а. سؤال 1. пурсиш, дархост; илтимос.

Он ки ганҷе ба як суол бидод,
В-он ки мулке ба як сувор гирифт. *Анварӣ*
Суоли мо ба ту аз ҳад гузашт, лаб бикшо,
Ки солқост, ки дар ҳасрати ҷавоби туем. *Ҳилолӣ*

2. маҷ. гадоӣ.

Ҳохандаи мағрибӣ дар сафи базозони Ҳалаб
мегуфт: Эй худовандони неъмат, агар шуморо инсоф
будӣ ва моро қаноат, расми суол аз ҷаҳон бар-
хостӣ. *Саъдӣ*

суол кардан (ё намудан) пурсидан; дархост намудан;
гадоӣ кардан.

Ибни Наср гӯяд: Суол кардам аз пируни русто.
ки андар ин ҷӣ маъно аст? *«Таърихи Наршахӣ»*

Аз у суол намуд, ки Ҳаҷҷочро мешиносӣ?

Аҳмади Дониш

СУОЛ II а. سوال сурфа, сулфа.

Ҷосуси туст бар хасм анфоси у ҷу дар шаб,
Ғаммози дӯзд бошад ҳам атсаву суолаш. *Ҳоқонӣ*

СУОЛОТ а. سؤالات ч. суол I.

Суологи мушкил дарандохтанд,
Ҷавоботи равшан бипардохтанд. *Ҷомӣ*

СУПАРЕҒ سپرغ хушаи ангур.

Дареғ фарри ҷавониву изз, вой дареғ!
Азиз буд аз ин пеш ҳамчунон супареғ,
Ба ноз боз ҳамепарварад варо деҳқон,
Чу шуд расида, наёбад зи теғи тез дареғ.

Шаҳиди Балхӣ

супор سپار асоси замони ҳозираи супурдан.

СУПОР I سپار омоҷ, говоҳан, сохтук, испор.

Туро гардан дарбаста ба юғ,
Вагарна наравӣ рост бо супор. *Лабибӣ*

СУПОР II||СИПОР سپار чархишт (чорхишт).

Аз он чонтӯз лахти хуни раз дех,
Сипарда зери пой андар супоро. *Рӯдакӣ*

СУПУРДАН سپردن таслим кардан, додан, ба ихтиёри касе гузоштан.

Сари марзи Эрон ба Перон супурд,
Сипоҳе фиристод бо ӯ нахурд. *Фирдавсӣ*

СУР I سور тӯй, арӯсӣ; чашни шодӣ, зиёфати умумӣ.

Суре саросар сурур тартиб доданд. *Авфӣ*
Ту шод ба суру ман ба мотам,
Моро чӣ мувофиқ аст бо ҳам? *Ҷомӣ*

СУР II а. سور девори қалъа, ҳисор ва ё шахр.

Кунунам ниғаҳ, кун ба вақти сухан,
Бияфтода як-як чу сури кухан. *Саъдӣ*

Он шахр суре дошт, ки хандаке ба гирди он му-
раттаб сохта буданд. «*Равзат-ус-сафо*»

СУР III سر кафше, ки дар Хуросон аз ресмон мебофтаанд.

Мудхилонро рикоб зарогин,
Пои озодагон наёбад сур. *Рӯдакӣ*

СУР IV سر буза, шаробе, ки аз биринҷ тайёр карда мешавад.

Лифт бихӯрдам ба гарм, дард гирифтам шикам,
Сур бикашидам ду дам, маст шудам ногаҳон. *Лабибӣ*

СУР V سرالسور ранги сурхтоб, тилоиранг.

СУР VI а. صور буг, бук, шайпур, карнай.

Синдон ба синон чунон шикафад,
Чун сур, ки осмон шикафад. *Ҳоқонӣ*
Ба дуди чигар чархро килла баст,
Ба сури нафас қалби гардун шикаст. *Ҳочу*

◇ **сури Исрофил** (ё **Сирофил**) д. шайпури Исрофил ном фаришта, ки гуё дар рӯзи қиёмат хоҳад дамид ва тамоми мурдагон зинда хоҳанд шуд.

Шағабҳои шайпур аз оҳанги тез.
Чу сури Сирофил дар растахез. *Низомӣ*

сури пасин ниг. сури Исрофил.

Зоташ аз нури нахустин аст чун сури пасин,
Сурати инсоф дар охир замон ангехта. *Ҳоқонӣ*

сурро нафха додан сурро дамидан; қоим шудани қиёмат.

Эй кош, ин замон бидихад нафха сурро
В-эӣ кош, сар ба дар кунад аз мағриб офтоб! *Савдо*

СУРА а. سورة боб ва фасли Қуръон, ҳар як аз 114 фасли Қуръон.

Сад сураи ҳаҷр мефурӯҳонам,
Дар шаъни висол ояте бояд. *Анварӣ*

СУРАЙЁ а. ثريا *нуч.* Парвин, ки аз шаш ситорачаи як ҷо гушшуда иборат аст.

Меҳмонхонае муҳайё дошт,
К-аз саро рӯй дар Сурайё дошт. *Низомӣ*

Рояти ... ӯро ба авҷи Сурайё мерасонид. *Авфӣ*

◇ **аз саро то Сурайё** аз замин то ба Парвин, аз замин то осмон.

Аз саро дамдама то фарқи Сурайё чидам,
К-аз Самак тантана то авҷи Симокам дорад. *Шоҳин*

СУРАЙЁМАКОН ثريامكان *киноя аз* олиҷоҳ, олидараҷа, баландмартаба.

СУРАЙЁМАҚОМ ثريامقام *киноя аз* олидараҷа, олиҷоҳ.

Ӯ сурайёмақому ин хокӣ,
Нест мумкин зи хок афлакӣ. *Бедил*

СУРАЙЁСАРИР ثرياسرير *олитахт, олиҷоҳ; подшоҳи хеле олимартаба.*

Баромад ба болон заррина зин
Сурайёсарире, сулаймоннигин. *Ҳотифӣ*

СУРАТ I а. صورت 1. зоҳир, шакл, намуд, ҳайат, намуди зоҳири(-и инсон ва ғайри инсон).

[Ҳакимон] гуфтаанд: Ҳар кӣ ба тоат аз дигарон кам аст ва ба неъмат беш, ба сурат тавонгар асту ба маънӣ дарвеш. *Саъдӣ*

сурати зишт намуди бад, афту башараи баднамо.

Ба ин сурати зишту ин рӯи гарм
Даромад ба пешаш ба овои нарм. *Савдо*

2. ҳайкал, муҷассама.

Ду сурати асп ёфтанд: Яке аз зар ва яке аз сим.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Аз зару нуқраю суфру ... обгина ... суратҳои туюру сибӯ дар он хусун сохтанд.

«Равзат-ус-сафо»

3. нақш, тасвир, расме, ки аз чизе гирифта мешавад, расме, ки аз рӯи чизе кашида мешавад, акс; нақша.

Масҷиди ҷомеи Бухороро дидам, бар вай дар-
ҳон босурат ва рӯи онро тарошида ...

«Таърихи Наршахӣ»

Кӣ сурате, ки ба умре нигошт, худ бистурд,
Кӣ гавҳаре, ки басе сол суфт, худ бишкаст.

Анварӣ

Аҷузани бечора фурсате бисъёр чун сурати девор
беҳиссу ҳаракат монд. *Садрӣ Зиё*

сурат кашидан расм кашидан, сурати касеро кашидан, нигоридан.

Сураткаши наққоши Чин, рав, сурати ёрам бибин,
Ё сурате каш инчунин, ё тарк кун суратгарӣ.

Ҳисрави Деҳлавӣ

4. чигунагӣ, кайфият, ҳолу вазъият.

Ва ҳолу сурати чунбиши осмонҳо ва ситорагон
боз намуда ояд. *Ибни Сино*

сурати феъл чигунагии ба амал омадан(-и коре), тарзу тариқи рӯй додан(-и амале).

Сурати феъли он низ ба он ҷо мушоҳида гардидааст. *Савдо*

сурати ҳол чигунагии аҳвол.

Наздики соҳибдевор рафта ба собиқан мағри-
фате, ки дар миёни мо буд ва сурати ҳолаш бигуф-
там. *Саъдӣ*

5. *маҷ.* феъл, ҳаракат ва муомила.

Юмкин, ки сурате аз ман содир гардад, ки му-
лоими табъи шариф набошад. *«Анвори Сухайлӣ»*

6. *мат.* дар касри оддӣ рақаме, ки болон ҳаҷча на-
вишта мешавад, мас. $\frac{2}{5}$, дар ин каср 2 сурат ва 5
махраҷ ном дорад; ◇ **сурат бастан а)** сурат кашидан;
тарҳ кардан, нақши чизеро кашидан.

Худо чу сурати абруи дилкушои ту баст,
Кушоди кори ман андар карашмаҳои ту баёт.
Хофиз

Гули тасвири у пайваста хандад,
Бад-ин сурат касе сурат набандад. *Сайидо*

б) тасаввур кардан, хаёл кардан, гумон кардан.

Оху гуфт: Пире ... дар камини ман буд, ... сурат
бастам, ки сайёде бошад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

в) имконпазир будан, мумкин шудан, ҳосил гардидан.

Дар он шаҳр кишту кор ва фалоҳату зироат сурат
набандад. *Аҳмади Дониш*

сурат гирифтан а) шакл гирифтан, ба шакл дарома-
дан; воқеъ шудан; ҳосил шудан.

Мутобиқи таназзӯҳ ва кибриёии у бувад, аз ка-
лом ва баёни мо сурат нагирад. *Аҳмади Дониш*

б) эътибор гирифтан, эътибор пайдо кардан; сару со-
мон пайдо кардан.

Агар хоҳӣ, ки корат дар назарҳо сурате гирад,
Ба ранги хомаи наққош машқи бесадод кун.

«*Хизонаи омира*»

сурат кардан тасвир кардан, расм кашидан; чизеро
ба таври дигар муҳолифи воқеанаш тасвир кардан.

Падараш аз вай биёзурда буд аз суратҳое, ки
бикарда буданд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

СУРАТ II а. سورة ниг. сура.

Ба ҳеҷ сурате андар набошад ин ҳама маънӣ,
Ба ҳеҷ с у р а т е андар набошад ин ҳама оят.

Саъдӣ

СУРАТАН а. صورتًا аз рӯи сурат, аз рӯи шакл, шаклан.

Мулло Сайидқамар ... суратан гов буданд ва си-
ратан ҳар. *Садрӣ Зиё*

СУРАТГАР صورتگر суратқаш, рассом, мусаввир, наққош.

Аз об баркашида суратгарон варақро,
Гулбарги орази ту ҳар ҷо ки баркашида.

Камоли Хучандӣ

Гар ба рӯи дасти худ зулфи туро созам рақам,
Остинам сархати суратгарони Чин шавад. *Сайидо*

СУРАТГАРӢ صورتگرى рассомӣ, мусаввирӣ, наққошӣ.

Сарви бустони ту ё маҳ, ё парӣ,
Ё малак, ё дафтари суратгарӣ. *Саъдӣ*

Боз наққоши ҳазон суратгарӣ дорад ба боғ,
Беда маҷнун сурати болу паре дорад ба боғ.

Мушфиқӣ

СУРАТКАДА صورتکده нигористон, суратхона.

Гар ба сураткада ой ба чунин ҷилвагарӣ,
Сарви тасвир ба таъзими қадам ҳам гардад.

Шавкат

СУРАТКАШ صورتکش ниг. суратгар.

Суратқашӣ наққоши Чин, рав, сурати ёрам бубин,
Ё сурате каш инчунин, ё тарк кун суратгарӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

СУРАТНИГОР صورتنگار ниг. суратгар.

СУРАТОРО صورت‌آра наққош; мусаввирӣ моҳир, суратқа- ши забардаст.

Хурдакоре ба кор биное,
Нақшбандею сураторое. *Низомӣ*

СУРАТПАРАСТ صورتپرست 1. зоҳирпараст, шаклпараст, зоҳирбин.

Хабар аз маънии худ кай шавад суратпарастонро,
Зи қадди хеш зоҳид абруи меҳроби худ гардад.
Шавкат

2. он кӣ чехраи зеборо дӯст медорад; 3. маҷ. бут-
параст.

СУРАТПАРАСТӢ صورتپرستی ибодат кардан ба сурат ва хайкал, дӯстдорӣ чехраи зебо; бутпарастӣ.

Маро аз сураташ ҷон ёфт ҳастӣ,
Бувад қорам кунун суратпарастӣ. *Сайидо*

СУРАТХОНА صورتخانه ниг. сураткада.

Зи суратхона ҳар гаҳ по кашида,
Ба домангирияш сурат давида. *Сайидо*

СУРБ سرب қурғошим.

Бидон, ки андаршудани оташ андар сурб ва арзиз
осонтар бувад. *Ибни Сино*

СУРИН||СУРУН سرين||سرور 1. кафал, сон, рон, қисми аз зону болои пой.

Бидонист лашкар, ки у шерхӯст,
Ба чангаш сурини гавазн орзӯст. *Фирдавӣ*

Сури хурдани гуру пушти гавазн
Надорад бари шери дарранда вазн. *Низомӣ*

Ба номат чун тавон кард аблақеро,
Қи доғаш бар сурун натвон ниҳодан. *Хоқонӣ*

2. дунба.

СУРЛОБ سربلاب шакли кӯтоҳшудаи сутурлоб.

Ҳама боз ҷустанд рози сипеҳр
Ба сурлоб, то бар кӣ гардад ба меҳр. *Фирдавӣ*

СУРМА سرمه гарди сиеҳранг, ки аз хокаи қалъагӣ (цинк) ибрат аст ва онро барои зинат ё дору ба чашм мека- шанд, кӯҳл.

То ба ҳар чашме зи роҳат сурма бурд,
Чашми ман дорад ғуборе аз сабо. *Ҷомӣ*

Ғубори роҳ гаштам, сурма гаштам, тӯтиё гаштам,
Ба чандин ранг гаштам, то ба чашмат ошно гаш-
там.*

◇ сурман гетӣ шустан киноя аз барҳам хӯрдани сие-
ҳии шаб, дамидани субҳ.

Ғамзан ахтар бибаст хандан рухсори субҳ,
Сурман гетӣ бишуст гирияи чашми саҳоб. *Хоқонӣ*

сурма аз чашм бурдан киноя аз ҷусту чолок будан ва
маҳорати баланд доштан дар айёри.

СУРМАДОН سرمه‌دان халтачае, ки дар он сурма нигоҳ дошта мешавад.

Ҳар кӣ андозад назар бар номаам, гардад хамӯш,
Хома аз милу давот аз сурмадон бошад маро. *Сайидо*

СУРМАҚАШ سرمه‌کش он кӣ ба чашми худ ё дигарон сурма мекашад.

Он нигори сурмақашро чашм доим сурмасост,
Хоки пой у ба чашми ишқбозон тӯтиёст. *Сайидо*

СУРМАНОК سرمه‌ناک сурмақашада.

Чашми у сурманок афтадаст,
Ё худ аз сурма пок афтадаст. *Ҷомӣ*

СУРМАСО(Й) (سورمه ساساى) сурмасоянда; сурма ба чашм кашанда; сурмакашида.

Биё, ки зулфи качу чашми сурмасо ин қост,
Нигоҳи гарму адоҳон дилрабо ин қост. *Махфӣ*

СУРМАЧУБ سورمه چوب мили сурмакашӣ, миле, ки бо он ба чашм сурма мекашанд.

СУРНО(Й) (سورناى) (سورناى) нои сур, сурнай, ки дар туй, чашн ва идҳо бо ҳамроҳии соҳзон дигар менавозанд.

Оина(-и) чинӣ, туро бо зангии аъмо чӣ кор?
Кар(р)и модарзодро бо нолаи сурно чӣ кор?
Шамси Табрезӣ

Нафири табарзад чу сурно заданд,
Зи майдони хон табли гипо заданд.
Абӯисҳоқи Атғима

СУРНОЙ سرنائى|سورنائى 1. сурнайनावоз.

Шуҳи сурной, ки меҳоҳад зи ушшоқ анҷуман,
Мекунад пайваста даҳ ангушти худро дар даҳан.
Сайидо

2. сурнайनावози.

То ки қавволию сурной кунанд.
Ҷумла пешат бодпаймой кунанд. *Румӣ*

СУРОДИҚ а. سرادق *ниг.* сародиқ.

СУРОИДАН سرائيدان *ниг.* сурудан.

СУРОМИШӢ м. سوراميشى фаръеди чангӣ, наъракашӣ дар хангоми чанг.

[Наврӯз] пиндошт, ки ўрдуст ва эшонро дар миён гирифта, чунон ки одаи муғул аст, суромишӣ ва фаръед карданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

СУРОҒ т. سراغ 1. ҷустуҷӯ, кофтуков.

Азбаски санги тафриқаҳо дар суроғи мост,
Чун шишан шикаста фуруғӣ чароғи мост.
Носир Алӣ

Надонам дар дили оташ чӣ доғ аст,
Ки саргарми такопуву суроғ аст. *Ҳозик*

суроғ кардан ҷустуҷӯ кардан, кофтуков кардан, пурсуҷӯ кардан.

Баски аъробӣ дар ин водӣ суроғам карду рафт.
Сайидо

2. интизор, мунтазирӣ.

... Ва аз хона берун омада дар суроғи ӯ нишастӣ.
Савдо

3. нишон, асар, аломат; дарак, хабар.

Шароби арғувонӣ хӯрдаам аз соқию боқӣ
Намедонам зи ҳайронӣ суроғи роҳи манзилҳо.
Имло

Зи асрори даръё наям беҳабар,
Зи ҳар қатра дорам суроғи гуҳар. *Бедил*

суроғ додан нишон додан, хабар додан, дарак додан.

Дил рафту нишон зи ҳар кӣ пурсам,
Суи ту диҳад суроғ моро. *Ҷомӣ*

СУРОҲӢ а. صراحی зарфи гардандарози шароб.

Ҳамчунон аз шавқи он лаб ман бигирьям пешн
Ҷом,

Гар суроҳӣ созад аз хоки вучудам кӯзагар.
Камоли Хучандӣ

Ва аҳли рӯзгор монанди суроҳӣ хуноб аз дидан
хунбор мерехт. *Восифӣ*

Мастиву гардане чу суроҳӣ кашадаӣ,
Хуш он ки дасти хеш дарорам ба гарданат.
Ҳилолӣ

СУРРА а. سره ҳамёни тангаву тилло.

Сурраи дирам пешн ман ниҳод. *Аёфӣ*

[Деҳқон] рӯзе ба тариқи маъхӯд зарро шумурда
дар сурра кард. «*Анвори Сухайлӣ*»

СУРРИЯ||СУРРИЯТ а. سرية|سريت зани ғайриникоҳӣ; канизаки махсус барои айшу ишрат ва ҳамхобагӣ.

[Хуршоҳ] писаре ҳафт-ҳаштсоларо, ки аз суррияте оварда буд, дар сӯхбати элҷинён ва ҷамъе ақобир ... бифиритод. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Сулаймон сесада манкӯҳа ва ҳафтсад суррия дошт.
«Равзат-ус-сафо»

СУРРОҚ а. سراق ҷ. сориқ.

Рунуду авбошу сурроқ, ки ба шаб дар асвоқ
хеҷ касро аз бим мачоли тараддуд набуд, дар андак
муддате мутеъи амр ва мунқоди фармони ӯ
гаштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

СУРУ سرو шоҳи гов, буз ва ғ., сарун.

Ва аз он сӯроҳ аз ҳазор сол боз яке мор берун
ояд, чандон ки чашму рӯй ва зуфони вай мебинӣ
ва ду суру. «*Таърихи Систон*»

Гов мурда буд ва аз устухони он ҷуз суру намонда буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

СУРУД سرود хониши инсон ва парандаҳо, ашӯла, хофи-зӣ.

Ва мутрибон онро суруд сохтаанд ва мегӯянд
ва қавволон онро «Гиристани муғон» хонанд.

«Таърихи Наршахӣ»

Суруд гӯён булбул ба ҷоми бода шитофт,
Ғаҳе хафиф гирифтӯ ғаҳе сақил кашид.
Хисрави Деҳлавӣ

Хум, ки зи болост тигӣ то фуруд,
Ноиби гармоба бувад дар суруд. *Хисрави Деҳлавӣ*

суруди паҳлавӣ яке аз сурудҳои даври пеш аз ислом.

Суруди паҳлавӣ дар нолаи чанг
Ғиғанда шӯри оташ дар дили санг. *Низомӣ*

суруд баровардан хондан, ашӯла хондан.

Ба барбат чу боист барсохт руд,
Баровард мазандаронӣ суруд. *Фирдавӣ*

суруд гуфтан хофизӣ кардан; шеър хондан.

Ҳалвофуруш ... дардмандона суруде мегуфт ва
аз ҳар ҷинс абъёт мехонд. *Савдо*

СУРУДАН||САРОИДАН||СУРОИДАН سرودن|سرائيدان 1.

овозхонӣ кардан, ашӯла хондан, хониши инсон бо оҳанги махсус.

Ало, то дароянд тӯтию шорақ,
Ало, то суроянд кумрию сорӣ. *Зайнабӣ*

2. маҷ. хониши мурғони хушовоз.

Чу авроқи гул дар сухан лаб кушуд,
Бад-ин ранг оҳанги дониш суруд.
«Маҷмаъ-ут-тӯро»

3. ситоиш кардан.

Аз ҳар чӣ сароямат, фузунӣ,
Худ гӯӣ, чӣ гӯямат, ки чунӣ. *Бедил*

4. шеър гуфтан.

СУРУДСАРО(И) سرودسرا(ی) ашӯлаҳон, сароянда, ҳофиз.

Ба ҳама некуй сурудсарой
Рудсозе, ба рақс чобукпой... *Низомӣ*

СУРУН سرۆن *ниг.* сурин.

СУРУР а. سرور шодӣ, хурсандӣ, хуррамӣ, масаррат, хушҳолӣ, хушвақтӣ.

Соқӣ аз шиша пунба дур афканд,
Дар пиёла маи сурур афканд. *Мушфиқӣ*

СУРУФ а. صرف 4. сарф 4.

Ва мавриди ҷуди ҳақиқӣ аз тасарруфи суруф
ва тавориқи офот ва тасаллутӣ аздоод ва ҳуссоди
амн эмин аст. «*Ахлоқи Носирӣ*»

СУРФ صرف *шакли кӯтоҳшудаи сурфа.*

Пирӣ маро ба заргарӣ афганд, эй шигифт,
Бе коҳдуд зардаму ҳамвора сурф-сурф. *Кисой*

СУРФА صرفه садое, ки дар натиҷаи бемории шуш аз си-
на мебарояд, сулфа.

Қасеро, ки ту бинӣ дарди сурфа,
Бифармояш ту оби дӯғу хурфа. *Тайён*

СУРФИДАН سرفيدن сулфа кардан.

СУРХ سرخ гулгун, қирмизранг, ба ранги хун.

Сиришки сурхи ман абри баҳорро монад,
В-аз он сиришк рухам лолазорро монад. *Шоҳин*

Зи рашки ранги сурхам лаъл дар кон ранг гар-
донад,

Ба чашми каҳрабобаъон ақиқи зардро монам.
Сайидо

марди сурх марде, ки рӯю мӯяш сурхранг аст.

Ва ин Абдуллоҳ марди сурх буд ва чашмҳои у
низ сурх шуда буд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

◇ **сурх шудани рӯй кинол аз хиҷолат** кашидан.

Ва рӯи муборакаш сурх шуд. *Аҳмади Донииш*

СУРХОБ I سرخاب гулгуна, ғоза, сурхӣ, моддаи сурхранг-
ге, ки занон ба рӯи худ мемоланд.

Сурхоби руҳи фалак деҳ аз май,
К-у обила аз руҳон фуру рехт. *Хоқонӣ*

СУРХОБ II سرخاب навъе аз мурғобии сурхранг, харчал.

Пуши ӯ кай шаванд бози сапед
Чун тазарвони сурху чун сурхоб. *Асқадӣ*

СУРХРИШ سرخ ريش дорои риши сурхранг; касе, ки ри-
ши худро бо ҳино ранг кардааст, он кӣ ришашро хи-
зоб кардааст.

Мардаке сурхриш ҳозир буд,
Чанг дар риш зад, чу ин бишнуд. *Убайди Зоконӣ*

СУРХРҶ(И) سرخرو 1. он кӣ рӯяш сурх аст.

Танураш сурхрӯ аз оташи гул,
Ҳасу хораш бувад мижғони булбул. *Сайидо*

2. *маҷ.* бообрӯ, боэътибор, обрӯманд; *муқобили сиёҳ-
рӯ(И)* 2.

СУРХРҶӢ سرخ روئى 1. сурхрӯӣ будан; 2. *маҷ.* бообрӯӣ,
боэътиборӣ, обрӯмандӣ.

Сияхрӯ хондиям в-он мӯчиби сад сурхрӯӣ шуд,
Сари мӯе агар гуям хато, рӯям сияҳ бодо! *Ҷомӣ*

СУРХӢ سرخى 1. сурхрангӣ.

Ва пурсӣ, ки сиёҳӣ ва сапедӣ ва сурхӣ чиянд?...
Ибни Сино

Дар дили гул гар надорад нолаи булбул асар,
Дар чаман ин сурхӣи руҳсору ҷайби пора ҷист?
Маҳфӣ

2. ранги сурхе, ки барои навиштани сарлавҳа ва
баъзе номҳо ба кор мерафт.

Нақши дарахт ҳамеша ба хун даркашад сиришк,
Ҷамчун муҳаррире, ки ба сурхӣ кашад ба об.
Қамоли Хуҷандӣ

СУРЪАТ а. سرعت тезӣ, тундӣ дар сайру гашт, тезии ҳа-
ракат ва фаъолият, шитоб.

Билҷумла соатан фа-соатан суръати сайри киш-
тии мо тезтар мешавад. *Аҳмади Донииш*

суръати фаҳм (ё ақл) тезии фаҳму зеҳн, тезии ақл.

Аввал зако, дуввӯм суръати фаҳм, сейӯм сафон
зеҳн... «*Ахлоқи Носирӣ*»

Суръати ақл дар ҷаҳонгардӣ,
Чунбиши рӯх дар ҷавонмардӣ. *Низомӣ*

ба суръат ба тезӣ, тез, зуд; **суръат кардан** шитоб
кардан.

Чанд рӯзе бар дари ёрам иқомат орзуост,
Эй аҷал, суръат макун, эй умр, мустаъҷил мабош!
Ҷомӣ

СУРӢ I سورى гули чигариранг ба шакли бунафша, вале
ростқад.

Ғунҷай гулбуни васлам зи насимаш бишукуфт,
Мурғи хушхон тараб аз барги гули сури кард.
Ҳофиз

Ҳасу хоре, ки рӯяд аз дамаш,
Наиғ ояд зи сурию суманаш. *Ҷомӣ*

СУРӢ II سورى қавми қадими эронинажоде дар Афғонис-
тон.

Чу Шаммохи сури шаҳи суриён
Қучо размо баста будӣ миён. *Фирдавӣ*

СУРӢ III سورى мансуб ба сур I.

Ҷанӯз сол тамом нашуда буд, ки чун шаби сури,
чунон ки одати қадим аст, оташи азим афрухтанд.
«Таърихи Наршаҳӣ»

СУРӢШ سروش 8. фаришта, фариштаи пайғомовар, маҳ-
сусан Ҷабраил, ки гуё аз худо ба пайғамбар ваҳй ме-
овардааст.

Даҳову диҳиш дораду мардумӣ,
Сурушест дар сурати одамӣ. *Низомӣ*

Суруши отифат аз нав навиди раҳмат дод,
Муоширон ҳама доданд бӯса бар сару рӯш.
Қамоли Хуҷандӣ

СУСМОР سوسمار навъе аз чинси калтакалос, калпеса.

Ба ранҷу роҳаташ дар кӯҳсоре
Ҳарам ғорею маҳрам сусморе. *Низомӣ*

Як нафас ҳамла кунанд чун сусмор,
Пас ба сӯрохе гурезад дар фирор. *Румӣ*

СУСТ سست 1. оқиз, беҳол, беқувват, нотавон.

Шавад барг пажмурдаву беҳ суст,
Сараш сӯи настӣ гарояд нахуст. *Фирдавӣ*

Мунағғас бувад айши он тандуруст.
Ки бошад ба паҳлуи бемори суст. *Саъдӣ*
суст шудан бекуватт шудан, бехол гардидан.

Онҳо низ аз гаронии бор ва ғояти ханда суст шуда, ғарқи арақ гашта буданд. *Садри Зиё*
2. оҳиста (дар гаштан).

Имрӯз [асп] чунон суст ҳамерафт, [ки] хостам фуруд оям. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

3. озодвор, чизе, ки таранг кашида нашудааст; суст кардан чизеро саҳт набастан, маҳкам набастан, озодвор гузоштани миёнбанд.

Шудам зи дасти ту шайдои кӯху дашту ханузи
Намекуни ба тараххум нитоқи силсила суст. *Хофиз*

СУСТБОЗУ *سست بازو* сустдаст; камқувват.

Сустбозу ба ҷаҳл мефиганад
Панҷа бо марди оҳанинчангол. *Саъдӣ*

СУСТКӯШ *سست کوش* сустсаъй, сусткор, беғайрат, мусоҳилакор.

Мангар ба ҳадиси хирқапушон —
Он саҳтдилони сусткӯшон. *Убайди Зоконӣ*

СУСТМАҒЗ *سست مغز* камақл, ноқисақл; бедимоғ.

Чаро тирай, гар на бахти манӣ,
Ва ё сустмағз, ар на тардоманӣ. *Хоҷу*

СУСТНИҲОД *سست نهاد* сусттабиат, ноустувор, бебақо;
ғайри қобили эътимод ва умед.

Маҷӯ дурустни аҳд аз ҷаҳони сустниҳод,
Ки ин аҷуза аруси ҳазор домод аст. *Хофиз*

СУСПАЙ *سست پای* киноя аз сустбунъёд; ноасл, пастанжад.

Ман аз тухмаи Баҳману пушти Кай,
Кучо тарсам аз румии суспай? *Низомӣ*

СУСТРАГ *سست رگ* киноя аз беҳамият, беғайрат, бепарво.

Лочарам саҳтҷону сустреганд,
Рӯй ношуста ҳамчу ҳуку саганд. *Саной*

СУСТРИШ *سست ریش* киноя аз камақл, ноқисақл; сустирода.

Саҳт дармонад амири сустриш,
Чун на пас бинад, на пеш аз аҳмақиш. *Румӣ*

СУСТРОЙ *سست رای* сустандеш, хомфигр, камфаросат.

Ў марди сустрой ва дунҳиммат буд.
«*Равзат-ус-сафо*»

СУСТӢ *سستی* 1. бекуватӣ, нотавонӣ, очизӣ.

Чунин дод посух, ки аспам бимонд,
Зи сустӣ маро бар замин барнишонд. *Фирдавсӣ*
Қасе, к-уро бувад дар табъ сустӣ,
Нахоҳад ҳеч касро тандурустӣ. *Низомӣ*

2. мусоҳилакорӣ, саҳлгирӣ.

Бидонӣ, ғаҳи ғалла бардоштан,
Ки сустӣ бувад тухм нокоштан. *Саъдӣ*

3. ноустуворӣ, мулоимӣ, мулоимтабнатӣ, нармхӯӣ.

Дурушти нагирад хирадманд пеш,
На сустӣ, ки нозил кунад қадри ҳеш. *Саъдӣ*

Ризон ҳеч кас талаб надорад... ва дар аҳком сустӣ ва мудоҳана накунад. *Аҳмади Дониш*

СУСТҶАВЛОН *سست جوان* сустҳаракат, сустрафтор.

Сустҷавлон зи иззи зоташ ваҳм,
Тангмайдон зи кунҳи васфаш фаҳм. *Саной*

СУТАР *ا. ستر* ҷ. *сутра*.

СУТОВАНД *سستواند* *ниг.* сатованд.

СУТОМ *سوتام* андак, кам.

Он чӣ кардасту он чӣ хоҳад кард
Саҳтам андак намоюду сutom. *Фаррухӣ*

СУТРА *ا. ستره* либос, пушок.

Сутра канданду бешиқоб шуданд,
В-аз латофат чу дур дар об шуданд. *Низомӣ*

СУТУДА *سستوده* *ниг.* ситуда.

СУТУДАГУЗИН *سستوده گزين* *ниг.* ситудагузин.

СУТУДАН *سستودن* *ниг.* ситудан.

СУТУДОН *سستودان* даҳма, гурхонаи габрон, гурхонаи оташпарастон; гуристон.

Мурда нашавад зинда, зинда ба сутудон шуд,
Оини ҷаҳон чунин то гардуни гардон шуд. *Рудақӣ*

Қасе, к-аз ту монад, сутудон кунад,
Бипаррад равон, тан ба зиндон кунад. *Фирдавсӣ*

СУТУН *سستون* 1. амуд, ҷуб ва ё санги рост, ғафс ва ба-ланд, ки сақфи айвон ва хонаҳои калонро нигоҳ медорад.

Масалан, қасе сутуне аз зери сақфе баргирад,
гӯянд: фалон сақфо бияфканд. *Ибни Сино*

Пойдорӣ дар сутуни қасри давлат бетаҳист,
Бар набояд ҷуст дар нахле, ки набвад решае. *Сайидо*

2. маҷ. пуштибон, пушту паноҳ, ҳимоя.

Биёрост Қоран ба қалб-андарун,
Ки бо шох бошад сипахро сутун. *Фирдавсӣ*

◇ сутуни мучавваф а) сутуни миёнтиҳӣ, сутуне, ки дарунаш ковок аст; б) киноя аз бинӣ.

Тоқест бас шигарф, ки болон он ду дар
Дар зери он сутуни мучавваф зи сими ноб. *Восифӣ*

СУТУР I *سستور* маркаб, улав, чорпои саворӣ ва боркаш ҳамчун асп, шутур, хачир.

Зи сумми сутурон дар он паҳндашт
Замин шаш шуду осмон гашт ҳашт. *Фирдавсӣ*

Чӣ неку задаст ин масал пири дех:
Сутури лагадзан гаронбор бех! *Саъдӣ*

Беҳтар он ки сутуре чанд кироя кунам ва ҷумла ба як бор ба хона барам. «*Низори дониш*»

ҶАМАНДА СУТУР аспӣ хиромон.

Фуруд омаданд аз ҷаманда сутур,
Шикаста дилу ҷашмҳо гашта кӯр. *Дақиқӣ*

СУТУР II *ا. سطور* ҷ. *сатр* II.

Гуфт: Чун дар ҷашмҳоят нест нур,
Чун ҳамебинӣ, ҳамахонӣ сутур? *Румӣ*

РОҚИМИ СУТУР нависандаи сатрҳо, муаллиф.

Волиди мочиди роқими сутур... ба шоғирдин он ҷаноб ифтихор мекардаанд. *Садри Зиё*

СУТУРА ستره устура, теги мүйсартароши, поку.

Ё ба нӯра ё сутура бистураш,
То намозат комил ояд хубу хаш. *Румӣ*

СУТУРВАН||САТАРВАН سترون зани нозой, ақим.

Қунун шӯяш бимурда, гашт фартут,
Аз он фарзанд зодан шуд сутурван. *Манучеҳрӣ*

Шабе дар фитнесой осмонфан
Зи ранҷ обистан, аз роҳат сутурван. *Нозим*

СУТУРГ||СИТУРГ سترگ 1. бузург, калон.

Аз он пас яке шоҳ хезад бузург,
Зи туркон биёрад сипоҳе сутург. *Фирдавсӣ*
Ҳалилона хоне ниҳодам сутург,
К-аз он залла бурданд хурду бузург. *Ҳотифӣ*

2. қавӣ, нирӯманд, қавихайкал.

Ба асп андаромад ба кохи бузург
Чаҳонносипарда ҷавони сутург. *Фирдавсӣ*
Аз шахси дев чашми далерон пур аз ҳаёл
В-аз бонги ғул гуши сутургон пур аз танин. *Ломей*

3. хашмгин, пурғазаб, тунду бадқаҳр.

Ситуда бувад назди хурду бузург
Ғаҳи родмардӣ набудан сутург. *Фирдавсӣ*

СУТУРГОҲ ستورگاه истабл, тавила, сансхона.

Қариб бист рӯз аст, ки то дар сутургоҳ об ме-
кашам. «*Таърихи Байҳақӣ*»

СУТУРГӢ سترگӣ бузургӣ ва ҳайбат; шаъну шавкат.

Зи мардон бештар дорад сутургӣ,
Меҳинбонуш хонанд аз бузургӣ. *Низомӣ*

СУТУРДАН ستردن ниг. ситурдан.

СУТУРЛОБ||СИТИРЛОБ ю. سطرلاب||صطرلاب шакли дига-
ри устурлоб.

Сутурлоби даврӣ, ки фарзона сохт,
Бар оини он чоми шоҳона сохт. *Низомӣ*

Қутби сипеҳри аъзам бар ҳайъати мунаҷҷим
Овехта ситирлоб аз моҳ дар муқобил. *Восифӣ*

Дарор офтобе, ки дар бурҷи соғар
Ситирлоби у қони дехқон намояд. *Ҳоқонӣ*

СУТУРЛОБДОН||СИТИРЛОБДОН سطرلابدان||صطرلابدان

мунаҷҷим, ҳайатшинос, ситорашинос.

Сутурлобдонони ахтаршинос
Гирифтанд з-ачроми улвӣ қиёс. *Ҳочу*

СУТУРЛОБНИГАР||СИТИРЛОБНИГАР سطرلابنگر

мунаҷҷим, ситорашинос, расадқунанда.

СУТУРЛОБСАНЧ||СИТИРЛОБСАНЧ سطرلابسنچ

ниг. ситурлобнигар.

Сутурлобсанчи арастукалом
Ситирлоб бар каф ба сад эҳтимом. *Ҳотифӣ*

СУТУЪ а. ستوع болоравӣ, болорафтан ва паҳн шудан.

Лаҳза ба лаҳза сутӯи оташ бештар мешуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

Диловарони қалби ҳар ду лашкар бо ҳам даро-
мехта ва ба сабаби сутӯи ғубор ғолиб аз мағлуб
... мутамайиз намешуд. «*Равзат-ус-сафо*»

СУТУҲ I سته ба танг омада, дилтанг; очиз, дармонда;
безор аз чизе.

Дар корҳо, буро, ситеҳидан гирифтаӣ,
Гаштам сутуҳ аз ту ман, азбаски бистуҳӣ.
Абушуйб

Пои мискин пиёда чанд равад,
К-аз таҳаммул сутуҳ шуд бухӣ. *Саъдӣ*
сутуҳ кардан ба танг овардан, безор кардан.
Ҳаюнони зарринҷалочил чу кӯҳ
Ба пай карда кӯҳу биёбон сутуҳ. *Ҳочу*

СУТУҲ II а. سطوح ҷ. сатҳ.

Тулу арзу сутуҳу нуқтаву хат,
Ки дар аҳволи ҷумла нест ғалат... *Саной*

СУУБАТ а. صعوبت 1. сахтӣ, душворӣ, мушқилӣ.

Саҳл бошад суубати зулмот,
Ғар ба даст ояд оби ҳайвонам. *Саъдӣ*

Баъд аз се рӯз барфе азим афтод ва аз суубати
он Тубур ва Ёсор, ки дар пеш буданд, боз пас мон-
данд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

суубати масолик сахтии роҳҳо, душвории роҳҳо.

Мансурро таоқуб намуда ба ҷое расид, ки аз
суубати масолик дигар натавонист рафт.

«*Равзат-ус-сафо*»

2. гаронӣ, вазинӣ.

Хобе дидам, ки аз ғояти суубати он тарсидам.
«*Равзат-ус-сафо*»

СУУД I а. صعود баланд шудан; боло баромадан.

Ба поймардӣ аз хандақ гузашта, монанди кабки
дарӣ ба хокрез сууд карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ё агар дар фавқ бувад, ҷӣ сон сууд мутасаввир
гардад? *Аҳмади Дониш*

СУУД II а. صعود ҷ. саъд.

Самти даргоҳат сууди чархро
Гашта дар даврони кул хайруссумут. *Анварӣ*

сууду нуҳус хушбахтию бадбахтиҳо.

[Муғулҳо] пурсиданд, ки чун ту ахтаршинос
ва мунаҷҷим будӣ ва бар аҳволи сууду нуҳуси
фалак воқиф, ҷӣ гуна рӯзи бадӣ худ надиӣ ва
маҳдуми худро панд надодӣ? «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

СУУЗАН(Н) а. سؤالظن ниг. су I (суи зан(н)).

Аз камоли ҳазму суузани хеш,
Не зи нақсу баддилию заъфи хеш... *Румӣ*

СУУЛКАЛОМ а. سؤالالام гапи бад, сухани бад.

Чашм гӯяд: Ғамза кардастам ҳаром,
Гуш гӯяд: Чидоам суулкалом. *Румӣ*

СУУЛМИЗОЧ а. سؤالمزاج нотобӣ, беморӣ, ранҷурӣ.

Суулмизоҷе бар табияти Кейхоту торӣ шуд ва
ба маразе махуф муаддӣ гашт. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

СУУЛЪАЙН а. سؤالعين захми чашм, чашмрасӣ.

Парри товусат мабину пой бин,
То ки суулъайн нақшоёд камин. *Румӣ*

СУУЛҚАЗО а. سؤالقتضا бадии сарнавишт; қисмати бад.

То забони мурғу сағ омӯхтам,
Дидаи суулқазоро духтам. *Румӣ*

СУФ а. صوف 1. пашм, муи гуспанд ва ғ.

[Қоргарон] аз суфи гуспанд дасторхо бофанд, ки мисли у дар олам набошад. *Носири Хисрав*
Гуспандони он вилоят қавӣ бошанд ва суфи эшон ҷаъд бошад. *Авфӣ*

2. пашмина; чакман; либоси пашмина, хиркаи пашмина.

Суф баркаш зи сару бодаи софӣ даркаш,
Сим дарбозу бирав симбаре дар бар гир! *Ҳофиз*

◇ суфи атлас *киноя аз абр.*

Ҳаво хиргоҳи мушкин карда бар пой,
Фалак аз суфи атлас хиргаҳорой. *Бадрӣ*

СУФАРО а. سفرا ҷ. сафир II.

Боре ба тариқи суфаро ба пойтахти Рус вуруд
уфтод. *Аҳмади Дониш*

СУФАСТОЙ ю. سوفسطائى ҷараёни фалсафӣ дар Юнони қадим, ки олам ва мавҷудотро ҳаёли ва мавҳум медонистанд.

Суфастой, ки аз хирад беҳабар аст,
Гӯяд: Олам ҳаёле андар гузар аст. *Ҷомӣ*

Ин мазҳаби ботил ва музахраф бошад ва муншаиб аз мазҳаби суфастой. *Аҳмади Дониш*

СУФАФ а. صنف ҷ. суффа.

СУФАҲО а. سفها ҷ. сафеҳ.

[Амир Халаф]... уламоро наздик кард ва суфаҳоро хор кард. *«Тағрихи Систон»*

Ҳилм лашкарест ҷавобдиҳанда мар-суфаҳоро.
«Равзат-ус-сафо»

СУФЛ I а. ثفل 1. дурда, тахнишаста.

Душман чу бо шоҳи аҷам бинадш дар хилват ба
Бар чашми у гардад зи ғам чун суфли даҳсола
муқал. *Ломей*

2. ахлот.

Ҷӯи дигар тахтуларзи пинҳон, ки суфл мебарад
ва чоҳҳо пок мегардонад. *Носири Хисрав*

СУФЛ II а. سفلى ниг. сифл.

СУФЛА а. سفله ниг. сифла.

СУФЛО а. سفلى муаннаси асфал; ◇ яди суфло дасти кӯтоҳ, дасти муҳтоҷ.

Ва абнои ҷинси моро ба мартабаи эшон кӣ расонад ва яди ульё ба яди суфло чӣ монад? *Саъдӣ*

СУФЛӢ I а. ثفلّӣ дурдӣ.

Гар ҳавою норро суфлӣ кунад,
Тирагию дурдию суфлӣ кунад. *Румӣ*

СУФЛӢ II а. سفلى ниг. сифлӣ.

СУФОЛ||СИФОЛ||САФОЛ سفال зарфи гилӣ, ки дар хумдон пухта шудааст, ҳамчун коса, кӯза, гулдон ва ғ.

Дар чунин фасле сазад, гар гавҳаре гирӣ ба даст,
Гавҳаре, к-уро ватан дар обгин асту суфол. *Муиззӣ*

Урфӣ дигар ба анҷумани беғамон нишаст,
К-аз чоми Ҷам шароб кунад дар суфолҳо. *Урфӣ*
Ҷои ту дар дили шикастаи мост,
Ки ту райҳону мо суфоли тием. *Ҳоқонӣ*

суфоли нав сафоли нави обнорасида, ки дар рӯяш шакли се дар се навишта, дар вақти вазъи ҳамл дар зери пой зани ҳомила мемондаанд, то ки вай осуда бизояд.

Суфоли нав шавад гардун, чу бошад
Арӯси хотирамро вақти зодан. *Ҳоқонӣ*

◇ суфоли заминро ба райҳони зард оростан киноя аз тулуъ кардани офтоб.

Биёрост ин биркаи лочвард,
Суфоли заминро ба райҳони зард. *Низомӣ*

СУФОЛИН(A)||СИФОЛИН(A)||САФОЛИН(A) سفالين||سفالينه мансуб ба суфол, сафолӣ.

Сафолина чоме, ки май чони уст,
Сафоли замин хоки райҳони уст. *Низомӣ*

◇ (ин) сафолин хум киноя аз дунё, ҷаҳон.

Пой бикшой аз ин баҳимӣ сум,
Сар бирун ор аз ин сафолин хум. *Низомӣ*

СУФОЛИНЛАБ||СИФОЛИНЛАБ||САФОЛИНЛАБ سفالين لب киноя аз хушкларб.

Бас сафолинлабу хокируху сангинҷонам,
Оташин обу гилин ратл кунад дармонам. *Ҳоқонӣ*

СУФОЛӢ||СИФОЛӢ||САФОЛӢ سفالى мансуб ба сафол, сафолин.

Ҳар кӣ аз мулки қаноат, Сайидо, шуд комъёб,
Косаи Фағфурро зарфи сафолӣ мекунад. *Сайидо*

СУФПӢШ صوفپوش пашминапуш; пушандан чакмани пашминаи суфӣна; суфӣ.

Баровард софидили суфпӯш
Чу табл аз тигигоҳи ҳоли хурӯш. *Саъдӣ*

СУФР а. صفر мисл зард.

Маодини нафт, фирӯза, ҳадиду суфру тилло дар он ҷо биъёр бувад. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз зару нукраю суфру... обгина... суратхон туюро
сибоъ дар он хусун сохтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

СУФРА I а. سفره дастархон.

Муриде... ҳар сабоҳ барон зоҳид суфраи таом овардӣ. *«Анвори Суҳайли»*

Турфа соҳибдавлатон оварда даврон рӯи кор,
Суфра во нокарда кафш аз пой меҳмон бурдаанд. *Сайидо*

◇ ин суфра киноя аз дунё, ҷаҳон.

Кӣ ёбад аз ин курси зарнишон,
Аз ин суфра беруи зи дунон ду нон? *Ҳофиз*

СУФРА II||СУФРАТ а. سفره||صفرت зардӣ.

Лавни у ба суфрат моил ва як чашмаш сиёҳ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

СУФТ سفت 1. китф, дӯш, шона.

Бар он суфти симин ду мушкин каманд,
Сараш гашта чун ҳалқай пойбанд. *Фирдавсӣ*

Бори ҳама мекаш, ар тавонӣ,
Беҳтар чӣ зи боркашраҳонӣ?
То чун ту бияфти аз сари кор,
Суфти ҳама кас туро кашад бор. *Низомӣ*

2. маҷ. паҳлӯ.

Ҳисорест бар суфти ин теғкӯх
Дар у раҳзанонанд чандин гурӯҳ. *Низомӣ*

СУФТА سفته 1. сифати феълӣи замони ҳозираи суфтан;

2. тез қардашуда; тезнӯг, тез.

Ба ду нуғи синони суфтаи шоҳ
Суфта шуд чашми аждаҳои сиёҳ. *Низомӣ*

3. маҷ. тир; пайкони тир.

Суфта бар суфти шеру гӯр нишаст,
Суфту аз ҳар ду суфт берун част. *Низомӣ*

СУФТАГӢШ سفته گوش 1. сӯрохгӯш; 2. маҷ. фармонбардор, мутеъ; ғулом.

Туро ҳаст чун ман басте суфтагӯш,
Яке дигарам ман, ба тундӣ макӯш. *Низомӣ*
Ҳизаброни он сарзамин то ба Синд
Шудандаш ҳама суфтагӯшони Ҳинд. *Ҳотиғӣ*

3. канизаки ҳалқа ба гӯш.

Суфтагӯше чу дурри носуфта,
Дар фурушаш ба ҷон баҳо гуфта ... *Низомӣ*

СУФТАН سفتن сӯрох қардан.

Ҳаданги паёнапай заданд ончунон,
Ки пайкони ин суфта сӯфори он. *Ҳотиғӣ*

СУФУЛ а. سفول пасти.

Тарсу навмедит дон овози ғул.
Мекашад гӯши ту то қаъри суфул. *Румӣ*

СУФУН а. سفن ҷ. сафина 1.

Асби ман дар шаб давон ҳамчун сафина дар халиҷ,
Ман бар ӯ собит чунон, чун бодбон андар суфун.
Манучехрӣ

СУФУФ а. سفوف ҷ. саф(ф).

Пеш аз тасвияи суфуф рӯй бартофта ба Бухоро
рафт. «*Равзат-ус-сафо*»

СУФФА а. صفة ҷои нишастӣ аз замин баландтар дар пешна хона ё дар боғ.

Чун аз дари сарой бадар шудам, иморатҳо ва
суффаҳо ва айвонҳо дидам. *Носири Хисрав*
Шаҳи Чам бар он суффа рафташ зи роҳ,
Биёсуд лахте дар он соягоҳ. *Фирдавӣ*

суффаи бор суффаи боргоҳ, суффе, ки подшоҳ вақти қабул дар он ҷо мешинад.

Аброрро ... ба суффаи бор меоварданд.
«Равзат-ус-сафо»

СУФЧА سوفچه шӯшани тилло ва ё нуқра; резаи тилло ё нуқра.

Ба яке луқма, ки бар хони ту қард он мискин,
Ба яке суфчан зарраш бифурӯшӣ ту кунун. *Мунҷик*

СУФӢ||**СУФӢ** а. صوفӣ 1. мансуб ба суф.

Диёҷонс ... малбусоти суфӣ ихтиёр қард.
«Равзат-ус-сафо»

Бағалро яке қарда пур симу зар,
Яке ҷомаи шои суфӣ ба бар. *Сайидо*

2. пайравии тариқати тасаввуф.

Дил аз айб софеву суфӣ ба ном,
Ба дарवेशӣ — андар шуда шодком. *Фирдавӣ*
Сӯфиён маст шуданд аз суханони ту, Қамол,
Ки дар анфоси ту бун сухани Аттор аст.
Қамоли Хуҷандӣ

СУХ سوخ пиёз.

Менаёбам нони хушқу сух шаб,
Ту ҳама ҳалво кунӣ дар шаб талаб. *Қисой*

СУХАН||**СУХУН**||**САХУН** سخن||سخون 1. гап, калом, гуфта.

Буданӣ буд, май биёр акнун,
Ратл пур кун, мағӯй беш сухун. *Рӯдакӣ*

Чун дарояд меҳ аз тӯе ба саҳун,
Гарчи беҳ донӣ, эътироз макун. *Саъдӣ*

Қас накунад аз сухани нарм бим,
В-аз сухани саҳт битарсад салим.

Хисрави Деҳлавӣ

Сухан дар ин ки ҳадди нафақоти аскарӣя чист?
Аҳмади Дониш

сухан гуфта гап задан, ҳарф задан, тақаллум қардан.

Эй доғ бар он ошики маҳрум, ки ҳаргиз
Не бо ту сухан гуфтаву не аз ту шунида. *Ҳилолӣ*

2. нақл, ривоят; саргузашт.

Ва мутрибон онро суруд сохтаанд ва мегӯянд
ва қавволон онро «Гиристани мӯғон» хонанд ва ин
сухан зиёдат аз се ҳазор [сол] аст.

«Тағрихи Наршахӣ»

Бар эшон ҳама дoston барқушод,
Гузашта суханҳо ҳама қард ёд. *Фирдавӣ*

♦ **сухани даҳлезӣ** киноя аз сухани беҳуда, гапи беасос.

Гуфт: Даҳлезист, илло ин сухан,
Пешӣ шаҳ хок аст ин зарри қухан. *Румӣ*

сухани дурфишон киноя аз сухани мавзун.

Ману сафинаи Ҳофиз, ки ҷуз дар ин дарё
Бизоати сухани дурфишон намебинам. *Ҳофиз*

суханҳои рангин суханҳои латифу ширин, фасеҳу раван, салису балиғ.

Аз он лаб ҳикоят шунидан хуш аст,
Суханҳои рангин бағоят хуш аст.

Қамоли Хуҷандӣ

сухани пӯстқанда гапи росту бериё, гапи ошкоро ва рӯйрост.

Сад бор қушт он бути қассобу зиндаам,
Ин аст, дӯстон, сухани пӯстқандаам. *Восифӣ*

сухани сабз сухани пухта ва писандида.

Соиб, сухани сабз бувад зиндан ҷовид,
Фирӯзаи ман кони Нишопур надорад. *Соиб*

сухани ширин ҳарфи дилчасп, лафзи гуворо, гапи нағзу форам.

Аз он лаб шунидан ҳикоят хуш аст,
Суханҳои ширин бағоят хуш аст.

Қамоли Хуҷандӣ

сухан ангеҳтан гап сар қардан; гап задан.

То ба васфи руҳи зебои ту ангеҳт сухан,
Ҳамчу Исмаи ба ҷаҳон нодирагуфторе нест.

Исмаи

сухан гузурдан сухан гуфта, сухан рондан.

Ҳар дам мағу, ки, Ҷомӣ, то кай сухан гузурӣ,
Аз шавқӣ туст ҷоно, к-ин нағма месароям. *Ҷомӣ*

сухан густардан бо шарҳу тафсил сухан гуфта.

Ба андоза бояд сухан густарид,
Газофи суханро набояд шунид. *Низомӣ*

сухан **парвардан** донистани қадри сухан, сухандӯст ва сухандон будан.

Сайиндо, бар сар намоён чо намудам хомаро,
Сар ба пояш мениҳам, ҳар кас сухан мепарварад.
Сайиндо

сухан **перостан** суханорой кардан, ширинсуханӣ намудан.

Суханҳои фиребанда биперост,
Ба дастону ба найрангаш биерост.

Фахриддини Гургонӣ

сухан **рафтан** зикр ёфтани чизе, гап кушода шудан дар бораи чизе.

Ҷавоб додаму гуфтам: Зи баҳри рафтани ман
Ту ро басе суханон рафт, гӯш дор ҷавоб! *Муиззӣ*

сухан **рондан** гуфтан, муфассал сухан гуфтан, нутқ кардан.

Нависандаи номаро пеш хонд,

Сухан, ҳар чӣ боист, бо ӯ биронд. *Фирдавсӣ*

сухан **санҷидан** тааммул кардан дар бораи гапи гуфтани; бо тааммул гап задан, фаҳмида ва доништа гуфтан.

Хирадмандон гуфтаанд: Ҳар кӣ сухан насанҷад,
аз ҷавоб биранҷад. *Саъдӣ*

сухан **сарондан** а) сухани зебо гуфтан.

На маҳраме, ки кунам ҳоли зори худ изҳор,
На ҳамдаме, ки сароям сухан, кунад бовар.

Садрӣ Зиё

б) шеър гуфтан; сухан қатъ кардан (ё намудан) а) гуфтугузур ба поён расонидан.

Сухан бар ин чо қатъ намуда, якдигарро видоъ карданд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

б) сухани касе буридан.

Мутағайир шуд, локин сухан қатъ накард. *Авфӣ*

сухан(-и) **дӯшиза гуфтан** киноя аз сухани мавзунӣ тоза гуфтан, сухани бикр гуфтан.

Сухандонон сухан дӯшиза гуфтанд.

Сухан бигзор, марворид суфтанд. *Низомӣ*

сухан ба хок (ё замин) **афкандан** киноя аз бекадру қимат гузоштани сухан, суханро хор кардан, зоеъ кардани сухан.

Агар зи мардуми ҳушёрӣ, эй насиҳатгӯӣ,

Сухан ба хок маяфкан, чаро ки ман мастам. *Ҳофиз*

Суханро бар замин натвон фикандан ҷумла чун ёрон
Басе дар гӯш бояд кард ҳамчун лӯълӯи лоло.

Салмони Соваҷӣ

аз ҳар даре сухан **пайвастан** аз ҳар хусус гап задан.

Филҷумла нишастам ва аз ҳар даре сухан пайвастам,
то ҳадиси заллати ёрон дар миён омад.

Саъдӣ

ба як сухан **будан** ба қавли худ саҳт истодан, аз қавл нагаштан.

Бо чунин қаду рафтор шамъи анҷуман бошӣ,

Саҷда метавон кардан, гар ба як сухан бошӣ!

Сайиндо

СУХАНБОФ سخن باف суханпардоз, сухандон.

На марди лофаму Хоқонии суханбофам,

Ки рӯхи қуде танад тору пуди ашъорам. *Хоқонӣ*

СУХАНВАР سخنور соҳиби фасоҳат ва балоғат, фасеҳ ва балеғ, адиб, шоир.

Ман дар ҷаҳон азизи ҷаҳонам ба шарқу гарб,
К-аз шарқу гарб номи суханвар нукӯтар аст.

Хоқонӣ

забони суханвар забони фасеҳу балеғ.

Шеър ам ба юмни мадҳи ту сад мулки дил кушод,
Гӯӣ, ки теги туст забони суханварам. *Ҳофиз*

СУХАНВАРӢ سخنورى фасоҳат ва балоғат, маҳорати баланд дар суханпардозӣ; доди суханварӣ додан дар сухандонӣ ва хушгапӣ маҳорати баланд зоҳир намудан.

Абулфайзхоҷа дар маҷолису маҳофил доди суханвариро додӣ ва анвом зарофат ба кор бурдӣ.

Садрӣ Зиё

СУХАНГАР سخن گر суханвар, гӯяндаи сухани фасеҳ ва балеғ; нотик.

Чун сухангар сухан ба поён бурд,

Ҳар касе дил бар он сухан биспурд. *Низомӣ*

СУХАНГУЗОР سخن گزار сухангӯӣ, гӯянда.

Сухангузор шавад ҳамчу оташи Мусо,

Зи ишқи мадҳи ту дар айни илтиҳоб оташ. *Ломей*

СУХАНГУСТАР سخن گستر тафсирунандани сухан; суханпардоз, суханвар.

Ба андак рӯзгор, эй шах, ду чизам дод бахти ту:
Яке лафзи хирадрутбат, дувум таъбе сухангустар.

Дақиқӣ

СУХАНГУСТАРӢ سخن گسترى суханварӣ; шоирӣ.

Ба мадҳи ту гоҳи сухангустарӣ

Бувад маҳ Саноию меҳр Анварӣ. *Ҳоҷу*

СУХАНГӢ (Ӣ) سخن گو(ى) 1. гапзанада, сухан эродкунанда, гӯянда.

Раҳ набарад сӯи ҳамӯшон касе,
Заҳм хӯрад марди сухангӯ басе. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. гапзан, нотик; нотикӣ моҳир, дostonгӯӣ.

Кунун, эй сухангӯи бедормағз,
Яке достоне биёроӣ нағз! *Фирдавсӣ*

Сухангӯӣ, хушлаҳҷан кордон,

Ҳушевору донову равшанравон. *Саъдо*

3. шоир.

Сухангӯи пешина, донои Тус,

Ки орош зулфи сухан чун арӯс ... *Низомӣ*

Ало, то нашнавӣ мадҳи сухангӯӣ,

Ки андакмоӣ нағфе аз ту дорад. *Саъдӣ*

СУХАНДАРОӢ سخن درای сухангӯӣ, сухансароӣ.

СУХАНДАРОӢ سخن درائى сухангӯӣ, сухансароӣ.

Ҳофиз, варақи сухандароӣ тай кун,

В-ин хомаи тазвиру риёӣ пай кун! *Ҳофиз*

СУХАНДОН سخنندان 1. суханфаҳм, сухансанҷ; суханвар; шоир, адиб.

Сухандони парварда, пири куҳан

Бияндешад, он гаҳ бигӯяд сухан. *Саъдӣ*

Зи ҷӯши чойҷӯшам ин нидо дар гӯш меояд,

Ки чои талх равшан мекунад таъби сухандонро.

Саъдо

Қафшдӯзе буд зарифтаъ ва равшанравон, ҳаззола
ва сухандон. *Садрӣ Зиё*

2. ровӣ, ҳикоятдон.

Баъзе қавли ўзбакони қадима ва суҳандонони дерина ин аст, ки аз қазо подшоҳе бар сабили ши-кор гузораш дар ин диёр афтод.

«Шаҳномаи Фарғона»

СУХАНДОНӢ سخندانى суҳанфаҳмӣ; гапдонӣ; суҳансанҷӣ, ба кадру қимати суҳан расидан.

Суҳандонию хушхонӣ намеварзанд дар Шероз,
Биё, Ҳофиз, ки мо худро ба мулке дигар андозем!
Ҳофиз

СУХАНҚАШ سخن کش гӯшқунандаи суҳани касе, сомеъ, он кӣ бо тааммул ва диққат суҳани касеро гӯш мекунад.

Қуввати ҳарфи суҳангӯ аз суҳанкаш мешавад,
Гар замин қобил набошад, чуши боронро чӣ ҳаз!
Имло

Соиб, аз қахти суҳандон чӣ ба ман мегузарад,
Ба суҳанкаш нашавад ҳеҷ суҳандон муҳтоҷ. Соиб

СУХАНОР سخن آر суҳановар, суҳанвар; шоир.

Гарчи ҳар қарне суҳаноре бувад,
Лек гуфта(-и) солифон ёре бувад. Румӣ

СУХАНОРО(Ӣ) سخن آرا(ى) он кӣ бо фасоҳат гап мезанад ва менависад.

СУХАНОФАРИН سخن آفرين эҷодқунандаи суҳан, эҷодқори суҳани бадеӣ; шоир.

Роқим... суҳанофарин ва қадрони суҳанофарин-нон буд. «Хизонаи омира»

СУХАНПАЙВАНД سخن پيوند суҳанвар, нозими суҳан, шоир.

Бас кун, эй ҷодуи суҳанпайванд,
Суҳани рафта чанд гӯӣ, чанд? Низомӣ

СУХАНПАРАСТ سخن پرست дӯстдори суҳани бадеъ.

Мир Маъсум — бародари Мир Санҷар низ суҳан-параст ва шоирн забардаст аст. «Хизонаи омира»

СУХАНПАРВАР سخن پرور суҳанвар; шоир.

Булбули аршанд суҳанпарварон,
Боз чӣ монанд ба он дигарон. Низомӣ

СУХАНПАРВАРӢ سخن پرورى суҳанварӣ; шоирӣ.

Дилам бо забон дар суҳанпарварӣ,
Чу Ҳоруту Зӯхра ба афсунгарӣ. Низомӣ

СУХАНПАРДОЗ سخن پرداز ородихандаи суҳан; зебосуҳан;

◇ килки суҳанпардоз киноя аз таъби баланди шоир.

Зи базми шеър набвад баҳрае афсурдатабёнро,
Бувад килки суҳанпардоз чун шамъи мазор ин ҷо.
Сайидо

СУХАНРЕЗА سخن ريزه киноя аз суҳанҳои майда-ҷуйдаи беқимат.

Гирд карда басте суҳанреза,
Неку бад хира дарҳамомеза. Саной

СУХАНСАВОР سخن سوار киноя аз суҳанвар, нотики мо-хир ва боталоқат.

Меҳтарони суҳансавору далер,
Қилқашон ёр гашта бо шамшер. Саной

СУХАНСАНЧ سخن سنج суҳандон, фаҳмида ва дониста гап-зананда; ба қадри суҳан расанда.

Никӯсираташ диду равшанқиёс,
Суҳансанчу миқдори мардум шинос. Саъдӣ

◇ килки суҳансанч киноя аз таъби баланди шоирӣ.
Диҳад килки суҳансанчам тасалли нафси саркаширо,
Набошад з-ин нанстон ҷуз қаноат рӯзии шерам.
Сайидо

СУХАНСАРОӢ سخن سراى суҳангӯӣ, суҳанвар; маҷ. шоир.

Дар замона суҳансароӣ шудам;
Тани гуфторро баҳой шудам. Саной

СУХАНСИГОЛӢ سخن سگالى суҳангӯӣ; гап задан.

Аз баду нек хона холӣ кард,
Бо парирух суҳансиголӣ кард. Низомӣ

СУХАНСОЗ سخن ساز эҷодқунандаи суҳан, суҳанпардоз; шоир.

Ту, ки ҳаргиз суҳани аҳли суҳан нашнидӣ,
Чун суҳансозу суҳанфаҳму суҳандон шудай? Соиб

СУХАНТАЛАБ سخن طلب донандаи қадри суҳан; шеър-дӯст.

Соиб, забони ҳома ба коми давог каш,
Имрӯз чун суҳанталабе дар ҷаҳон намонд. Соиб

СУХАНТИРОЗ سخن طراز суҳаноро; шоир.

Суҳантирозони форсӣ ва ҳиндустонӣ ба назму наср достони он рустамосор баргузорданд.

«Хизонаи омира»

Шоҳӣ, аз ин сурудӣ ғам тарзи чунун гирифт дил,
Рухсати гуфтугӯ бидеҳ таъби суҳантирозро. Шоҳӣ

СУХАНЧИН سخن چين он кӣ суҳани касеро ба дигаре гуф-та дар байни онҳо боиси низоъ мешавад, ғаммоз, хабар-каш.

Миёни ду тан ҷанг чун оташ аст,
Суҳанчини бадбахт ҳезумкаш аст. Саъдӣ

Баъд аз он ки суҳани арзгӯён ба пояи баланд расид, чора он аст, ки суҳанчинро ҷунон сазо диҳад, ки дигарон панд гиранд. «Низори дониш»

СУХАНШИНОС سخن شناس нуктадон, имтиёзқунандаи суҳан; донандаи қадри суҳан; мунаққид.

Чу бишнави суҳани аҳли дил, мағӯ, ки хатост,
Суҳаншинос най, ҷони ман, хато ин ҷост. Ҳофиз

Гуши хуши суҳаншиносон мақолате аз ин зеботар нашунда. «Анвори Суҳайлӣ»

СУХРА I а. سخنه кори маҷбури бемузд.

Накунӣ тоату он гаҳ, ки кунӣ сусту заиф,
Рост гӯӣ, ки ҳама суҳраву шокор кунӣ. Кисой

Аз сари суҳра... бигзар ва бечорагонро заҳмат мадеҳ. Авфӣ

суҳра шудан бо зӯрӣ ба коре ё чизе кашида шудан; зердаст ва асиру гирифтгардидан.

Ҳар дил, ки суҳрани фалаки чанбарӣ нашуд,
Дар чанбари ду зулфи ту акнун мусаххар аст.

Заҳири Форъбӣ

ба суҳра гирифтган дастгир кардан; кори маҷбури бемузд фармудан (аз тарафи подшоҳ ва монанди он).

Гуфто: Шунидам, ки шерро ба сухра мегиранд;
гуфт: Эй сафех, туро бо шер чӣ муносибат аст ва
уро бо ту чӣ мушобаҳат? *Саъдӣ*

СУХРА II *а.* سخره I. истехзо кардан, масхара намудан;
2. масхара, хандахарниш, боиси масхара ва истехзо.

Маст, ки дар кӯча занад лофи чанг,
Сухраи тифлон шавад аз захми санг.

Хисрави Деҳлавӣ

Чанд давӣ, ки чу хосон шудаам шӯхраи шаҳр,
Шӯхраи шаҳр най, сухраи омуносоӣ. *Ҷомӣ*

сухра гирифтан *касоро* масхара кардан, мазох ва исте-
техзо намудан, ришханд кардан *касоро*.

Эй зоҳид, дар миёни сухан даст бар ҳам кӯф-
тан гӯяндаро сухра гирифтан бошад.

«Анвори Суҳайлӣ»

СУХРИЯ||**СУХРИЯТ** *а.* سخرية||*асхрит* тамасхур, истехзо,
ришханд, хандахарниш.

Эй табиб, сухрия бар тараф неҳ ва истехзо би-
гузор, ман аз дарди шикам менолам.

«Анвори Суҳайлӣ»

Аксару аглаб ба охунд алайҳирраҳма истехзо
ва сухрият ба қор бурдӣ ва беодобию беҳурматиҳо
кардӣ. *Садрӣ Зий*

СУХТ||**СУХУТ**||**САХАТ** *а.* سخط хашму газаб, қаҳр.

Душманон аз тарокуми сухтат

Фитна дар мағзи устухон доранд. *Анварӣ*

Ба сахати ман дар маърази ҳалок афтадаанд.

Авфӣ

Атамтакин бидонад, ки миёни мо агарчи масофат
дур аст, ризо ва сахати мо бад-ӯ наздик аст.

Низомии Арӯӣ

сахат ва мақат газабу кина, душманӣ.

... ва ба зулм ва ҳавон нафси хеш машғул шавад,
мустаҳаққи сахат ва мақат гардад.

Аҳмади Дониш

СУХУН سخون *ниг.* سخن *ниг.* сухан.

СУХУНАТ I *а.* سخونت гармӣ, таф, ҳарорат.

Яҳ аз шиддати ҳарорати ҳаво гудохта шудӣ ва
аз сухунати он бухорҳои ғализ ангехта гаштӣ.

«Равзат-ус-сафо»

СУХУНАТ II *а.* سخونت дуруштӣ; ғафсӣ.

Ва аз сухунати он хок ва аз таркибу тахлити он
маволиди салоса бошад. *Аҳмади Дониш*

СУХУР *а.* سخور ч. саҳра; сухуру аҳҷор саҳраҳо ва ҳа-
ҷарҳо, кӯхпораҳо ва санҳо.

Дар аксари куури бихор сухуру аҳҷор бисёр
аст. *«Равзат-ус-сафо»*

СУХУТ *а.* سخط *ниг.* сухт.

СУЪ سؤ *ниг.* су I.

СУЮД *а.* صيود ч. сайд.

Муддате дар истиёди суюди амвол мачҳуди худро
базл кардам. (1) *Авфӣ*

СУЮРҒОЛ *м.* سيورغال иқтоъ, замин, ки аз тарафи под-
шоҳ ба таври бахшиш ба амалдорон дода мешуд.

Шайх Низомӣ... «Хисраву Ширин» ба номи
Туғрал Арсалони Салҷуқӣ навишта, ба ҷонзаи он
ҷаҳордаҳ маъмура суюрғол ёфта. *«Хизонаи омира»*

СУЮФ *а.* سيوف ч. сайф I.

На дар рағаш заробон кам шавад ба зарби суюф,
На бо дилаш хафақон зам шавад зи зики бунуд.
Муиззӣ

СУЮҚ *т.* سيوق обакӣ, моеӣ; оши суюқ оши равон.

Аз боиси кӯфти роҳ табиати сӯлтони замон бар
оши суюқ моил буд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

СУҒАР||**СУҒУР**||**УСҒАР**||**УСҒУР** سغر||*асғар* навъе аз чайра,
ки хорҳои тирмонанд дорад; хорпуштаки қалон, ки гӯё
хорҳои худро ҳамчун тир меандозад.

Чун расангар зи пас омад ҳама рафтор маро,
Ба суғар монам, к-аз боз пас андозам тир.

Абӯшақури Балхӣ

Ҳаст ҳайвоне, ки номаш усғур аст,
К-ӯ ба захми чӯб зафту ламтур аст. *Румӣ*

СУҒБА سغبه фирефта, фирефташуда, фиреб додашуда;
масхарашуда.

Суғбаи шоҳиданду шамъу суруд,
Олме кӯр зери чархи кабуд. *Саной*

Суғбаи сурат шуд он шоҳи салим,
Қубида мешуд ба гуфтори сақим. *Румӣ*

СУҒДӢ سغدى I. бошандан кишвари қадим дар Осиёи
Миёна.

Чӣ суғдӣ, чӣ чинию чӣ паҳлавӣ
Нигоридани он кучо бишнавь? *Фирдавсӣ*

Ин занад бар чангҳои суғдиён «полезиён»
В-он занад бар нойҳои кӯриён озодвор. *Манучехрӣ*

2. кишвари Суғд.

Сипеҷобу Суғдӣ ба Гӯдарз дод,
Басе панду маншури он марз дод. *Фирдавсӣ*

СУҒРО *а.* صغرا *муаннаси* асғар.

Пеши ҳилмаш зарраи суғро бувад меҳи замн,
Пеши рӯяш олами суфлӣ бувад қутби само.

Муиззӣ

Ва ин давр низ муштамил ба фусул ва даврҳои
суғрост. *Аҳмади Дониш*

олами суғро *д.* ин дунё.

Ҳамеша то кураи хок чанги гардунро
Бисоти арсаи майдони олами суғрост... *Бадри Чочӣ*

СУҒУР I سغر *ниг.* суғар.

СУҒУР II *а.* ثغور ч. сағр II.

[Арғунхон] он мамаликро бо лашкарҳои бузург
ба вай [Ғозон] дода ва он сарҳад, ки аз муаззамоти
суғур аст, ба вай супурда. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

СУҚ *а.* سوق бозор.

СУҚБА *а.* ثقبه сӯроҳ.

Ҳар гоҳ ки суқба баста шавад, биной ботил гар-
дад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар баъзе аз ҷибол чашма аст, ки меҷӯшад ва
суқбаест наздик ба он, ки фуру меравад.

«Равзат-ус-сафо»

СУҚИ(Й)Я *а.* سوقية ахли бозор, ахли харидуфурӯш.

Кунад суқия себро хонарас,
Вале хуш набошад ба дандони кас. *Низомӣ*

Дар рӯзи аввал туркмонон савдо ва муомала ба
қондаи писандида бо суқияи Бағдод қарданд.

«Равзат-ус-сафо»

СУҚМ *а.* سقم *ниг.* сақам.

Дар он аҳвол мамолики Мовароуннаҳр... аз
суқму ихтилол руй ба сиҳхату эътидол овард.

«Равзат-ус-сафо»

[Мулло Абулхайхоҷа] ҳатто сиҳхату суқми худро
намедонистанд ва нағзу бади маъкулу машрубо
намефаҳмиданд ва ҳоказо. *Садри Зиё*

СУҚОТ *а.* سقاة *ч.* соқӣ.

Суқоти ёкутшифоҳ ба косоту ақдоҳи заррини
симин мепаймуданд. *«Оини ниғориш»*

СУҚУР *а.* سقور *ч.* сақур.

Усфур тоби муковамати суқур надорад. (1)

«Равзат-ус-сафо»

СУҚУССАЛОСА *а.* سوق الثلاثة номи бозоре дар Бағдод, ки
маҳаллаи христианҳо он ҷо буд.

Фиристам нусхаи солис-салоса
Сун Бағдод дар Суқуссалоса. *Хоқонӣ*

СУҚУТ *а.* سقوط афтодан; поён шудан.

Мухолафат нақунӣ, ки мӯчиби суқути манзила-
ти ту хоҳад шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Офтоб ба нуктаи шуруф иқтирон ёфта аз суқути
ҷамароти салос деги нашву намо дар ҷӯш омад.

«Оини ниғориш»

СУҚУФ I *а.* سقوف *ч.* сақф.

Тоқҳо ва суқуф ҳама аз санги сахра бароварда.
Авфӣ

СУҚУФ II *а.* سقف *шакли дигари усқуф.*

Суқуф гуфт, к-ин нест кори гарон. *Фирдавсӣ*

СУҚЪ *а.* سقّ *чой, маҳал; сарзамин.*

СУХАЙЛ *а.* سهيل *нуч.* номи ситоран дурахшон дар қис-
ми ҷанубии осмон, ки онро Суҳайли Ямаи ё Суҳайли
Ямонӣ низ мегӯянд (Канопус).

Бар сиришкам зи ту афтод магар акси Суҳайл,
З-он ки ғалтандатар аз дурри хушобаш қардӣ.

Қамоли Хучандӣ

Маи чун ақиқ андар он анҷуман
Дурахшанда ҳамчун Суҳайли Яман. *Хочу*

СУҲАФ||СУҲУФ *а.* صحف *ҷамғ 1. ч. саҳифа; 2. китобҳо,*
маҳсусан китобҳои муқаддас.

З-он ки дар боғею дар ҷӯе парад,
Ҳар кӣ аз сирри суҳуф бӯе барад. *Румӣ*

Мардумонро ба ҳамон аҳкоми суҳафҳо, ки ба
Одам омада буд, хондандӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Пас одат бояд қард ба хондани... амсоли араб
ва калимоти аҷам, ба мутолааи кутуби салаф ва
мунозараи суҳуфи халаф. *Низомии Арӯзӣ*

СУҲО *а.* سهّا *нуч.* ситорae бисъёр хурд дар Банотуннаш,
ки дар паҳлун ситоран дуйӯм аз се ситоран Банот ме-
истад.

Хилаи беҳунарон дар ҷанби фазоили хунарман-
дон чун Суҳо ба тоби Офтоб падида наёяд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Фароҳдастӣ аз андоза мағзарон чандон,
Ки офтоби маошат бадал шавад ба Суҳо.

«Равзат-ус-сафо»

СУҲУБ *а.* سحب *ч.* саҳоб.

Филфавр суҳуби музлима даст дарҳам дода рӯ-
зи равшан торик шуд ва сармо ба мартабае зоҳир
гашт, ки хун дар уруқ инҷимод ёфт.

«Равзат-ус-сафо»

СУҲУЛ *а.* سهول *ч.* саҳл II.

Он ҳазонаи Амри Лайс буд, ки Сом аз Балх гу-
резонда, бар суҳулу ҷибол ба тариқе, ки мурури
халқ набошад, оварда. *«Равзат-ус-сафо»*

СУҲУЛАТ *а.* سهولت осонӣ, бемашаққатӣ, нодушворӣ.

Саге онро ба суҳулат мебарад. *«Равзат-ус-сафо»*

... Аввал зако, дуввӯм суръати фаҳм, сейӯм сафон
зеҳн, чаҳорум суҳулати тааллум, панҷум ҳусни
тааққул... *«Ахлоқи Носирӣ»*

СУҲУР *а.* سحور *ниг.* саҳур.

СУҲУФ *а.* صحف *ниг.* суҳаф.

СУҶУД *а.* سجود саҷда қардан; таъзим.

Кунун, ки дар ҷаман омад гул аз адам ба вучуд,
Бунафша дар қадами у ниҳод сар ба сучуд. *Ҳофиз*

Агар сучуд ғайри ҳақро раво будӣ, занонро раво
будӣ. *Аҳмади Доғиш*

СӢ *سى шумораи миқдорӣ адади 30 (۳۰).*

СӢ(Ӣ) *سوى 1. тараф, ҷониб.*

Пароканда қарданд ҳар сӯ савор,
Фиристода бо номаи шаҳриёр. *Фирдавсӣ*

2. бо изофа ва пешоянд ҳамчун пешоянди номи тар-
кибӣ ба маъно: а) ба тарафи..., ба ҷониби...

Ба тунди сӯи румиён ҳамла бурд,
Ба хунрезии кинкашӣ пай фишурд. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) назди..., пеши...

Модар сӯи у омадӣ ва таом овардӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

в) барои..., ҷиҳати...

Пираҳане сӯи худ бидузам. *Авфӣ*

як сӯ қардан яктарафа қардан, аз мнён бардоштан

Хори бегонаро ту як сӯ кун,
Хори гулро ба ҷои дил мекор! *Шамси Табрезӣ*

СӢБА *а.* صوبه *ниг.* савба.

СӢБАДОР صوبه دار *ниг.* савбадор.

СӢГ سوغ *мусибат; азо, мотам; ғаму андӯх.*

Сипаҳ сар ба сар зору гириён шуданд,
Бар он оташи сӯг бирён шуданд. *Фирдавсӣ*

Зи офтоби рухаш дур мондаам, шояд,
Агар кабуд кунам ҷома чун фалак з-ин сӯг. *Ҷомӣ*

СӢГВОР سوغوار *мусибатзада; мотамдор, азодор; ғамгин*
ва андӯхгин.

Қасеро, ки хоҳад барорад баланд,
Дигарро кунад сӯгвору нажанд. *Фирдавсӣ*

Бишуд бар фалак нолаи сӯгвор,
Ба сар гашт гардун аз ин беқарор. *Шодӣ*

СЎГВОРӢ سوغوارى мотамдорӣ, азодорӣ; андӯхгинӣ.

Аввал оини сўгворӣ дошт,
Нақши пирӯза бар ақиқ нигошт. *Низомӣ*

Он бародари волоғуҳар оғози бетоқатӣ карда,
кисвати сўгворӣ пӯшид. «*Равзат-ус-сафо*»

СЎГДОРӢ سوغدارى мотамдорӣ, азодорӣ; гирьяву нола ва андӯхгинӣ.

Бо мурда маъи ба сўгворӣ,
Кас зинда нашуд ба сўгдорӣ. *Чомӣ*

СЎГНОК سوغناک мотамзада; ғамгин, андӯхгин.

Набошад, на рухро бишӯям зи хок,
Сазад, гар набошем аз ин сўгнок. *Фирдавсӣ*

сӯз سوز *асоси замони ҳозираи сӯхтан.*

СЎЗ سوز 1. сӯзиш.

Гирьяи ман сӯз дар олам фиканд,
Нолаи ман аз фалак бартар гузашт. *Анварӣ*
Сӯзи ишқам чу зи дил хост, бигуфтам ба табиб,
Гуфт: Ин иллат аз онҳост, ки аз хун хезад.
Хисрави Деҳлавӣ

2. ҳаяҷон, изтироб (аз нишот ва аз ғаму андӯх).

Зи сӯзи маҷлиси туст он тараб, ки дар Зӯҳрост,
Зи баҳри хидмати туст он камар, ки бар Чавзост.
Анварӣ

Мотаму сӯзи ҷаҳон даст баҳам додаанд,
Хандаи минои май гирьяи мастона аст. *Шавкат*

сӯзи сина ғаму андӯхи дарунӣ.

Ҳаргиз зи сӯзи синаи мо оғаҳӣ нашуд,
Гарчи ба ёди рун ту гашта кабӯҳо. *Мӯҳӣ*
На мӯнисе, ки бипурсад зи сӯзи синаи ман,
На мушфиқе, ки ниҳад дастӣ шафқатам бар сар.
Садрӣ Зиё

сӯзи ҷигар дарду алами саҳт, дарду алами дарунсӯз.

Аз сӯзи ҷигар чунон мушавваш,
К-оҳ оташу ғам аз у дар оташ. *Шоҳин*

сӯзу гудоз а) сӯзишу обшавӣ.

Эй маҷлисиён, сӯзи дили Ҳофиз мискин,
Аз шамъ бипурсед, ки дар сӯзу гудоз аст. *Ҳофиз*

б) маҷ. ғаму алам, дарду ғусса.

Бишунав замзамаи сӯзу гудозам, бишунав.
Бинишин, аз пай сарриштан қорам, бинишин! *Савдо*

СЎЗАК سوزک сӯзу гудоз; маҷ. сӯзиши дарунӣ; дарду алами дарунӣ.

Он ки бо туст, сӯзаке дорад,
В-он ки бе туст, рӯзаке дорад. *Саной*

СЎЗАН سوزن 1. асбоби пӯлодӣ барои чокдӯзӣ.

Бинеҳ сар, гар дар ин ҷо ту намегунҷӣ, ки дар сӯзан
Агар ришта намегунҷад, аз он бошад, ки сар дорад.
Шамси Табрзӣ

Рафиқ аз каф мадеҳ, душман агар хоҳӣ забун гар-
дад,
Туро сӯзан ба даст афтод, хор аз по бурун афтад.
Сайидо

2. мус. мизроб, нохунак, ки ба шакли сӯзан аст.

Ба чанги ту, ки наворо ҳусом рабте дод,
Ба зарби мавзун тақтеъ кард з-он сӯзан.
Бадрӣ Чочӣ

◇ ба сӯзан кон қандан киноя аз кори бо заҳмат ва пуразобу машаққат ба ҷо овардан.

Ресмон кардаам тану ҷонро,
То ба сӯзан бикандаам конро. *Саной*

СЎЗАНДАГӢ سوزندگى сӯхта шудан.

Чу шамъ ар бисӯзӣ, шавад равшанат,
Ки равшандилӣ ҳам зи сӯзандагист. *Ҳоҷу*

СЎЗАНЗАДА سوزنده бо сӯзан сӯроҳ-сӯроҳ кардашуда.

Аз аҳли ҷаҳон сарзаниш азбаски шундаи,
Чун коғози сӯзанзада шуд пардан гӯшам. *Шавкат*

СЎЗАНКАРД سوزن کرد бо сӯзан дӯхташуда.

Рӯи ҳомунро қунад монанди сӯзанкарди зар,
Ҳар гиёҳеро бар у чун сӯзани заррин қунад. *Ломей*

СЎЗАНИ سوزنى порчаи бо ресмонҳои рангоранг гулдӯзи-
шуда.

Шуда аз заҳм саропои дилам гулдӯзӣ,
Дили пурбахъяи ман сӯзани мижгон аст.
Муфиди Балхӣ

СЎЗИДА سوزيده сӯхта, сӯхташуда.

Кам кун, эй парвона, нисъёну шаке,
Дар пари сӯзида бингар ту яке! *Румӣ*

СЎЗИЁН سوزيان *шакли кӯтоҳшудаи суду зиён 1. ниғ.*
суд (суду зиён).

Шуд беҳабар зи ҳиммати ҷуди ту сӯзиён,
Ҳарчанд ҳар касе ҳатар аз сӯзиён гирифт. *Муizzi*

2. маҷ. сармоя, пулу мол.

Агар афв арзонӣ надорад, Ҳасириро молиш фар-
мояд, чунон ки зарари он ба сӯзиён ва ба тани он
расад, ки баландназар шудааст. «*Таърихи Байҳақӣ*»

СЎЗИШ سوزش 1. сӯхтан, сӯхта шудан.

Бисӯзад, чу дар сӯзиш ояд дуруст,
Чу шохи нав аз беҳи қўҳна бируст. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. сӯзу гудози дарунӣ, дарду алам ва ғаму андӯ-
хи дарунӣ.

Шабҳо асири дардаму хобам намебарад,
В-ин оби дида сӯзиши тобам намебарад.
Хисрави Деҳлавӣ

СЎЗНОК سوزناک сӯзишнок, сӯзанда; маҷ. пурдарду алам,
ҳазин.

Нигаҳ кун, ки парвонаи сӯзнок
Чӣ гуфт, эй аҷаб: Гар бисӯзам, чӣ бок! *Саъдӣ*

Ба паҳлӯ биғалтид бар рӯи хок,
Баровард дуд аз дили сӯзнок. *Ҳоҷу*

Савдо, ҳамӯш бош, ки з-ин ҳарфи сӯзнок
Доғ аст моҳ аз калафу моҳӣ аз дирам! *Савдо*

СЎЗОНДАН سوزاندن оташ задан ба чизе, дар оташ ан-
дохтан чизеро барои сӯхтан.

СЎӢ سوى *ниғ. сӯ(ӣ).*

СЎК سوك *сиҳҳои нозуки хўшаи гандуму ҷав, хасҳои*
сари хўшаи ҷаву гандум.

Андоми душманони ту аз тири новакӣ
Монанди сӯки хўшаи ҷав бод ожада!
Шокири Бухорӣ

СЎЛ سول (чорпои) хокистаранги ба сиёҳӣ моиле, ки аз
кокул то думаш хатти сиёҳе дошта бошад.

Ин яке Исӣ, он дигар харе сӯл,
Ин севӯм Хизру он чаҳорум ғӯл. *Саной*

СҶМНА *а.* صومعه *ниг.* савмаа.

СҶРОХ *а.* سوراخ рахна, шикоф, тешук.

То ба зери девори ҳисор бирасиданд ва миқдори панҷоҳ газ ҷой сӯроҳ карданд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»
Дар замонаш удвон монанди бум дар сӯроҳон гумномӣ маъдум гардиданд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

СҶСАН *с.* سوسن *ниг.* савсан.

СҶТА *с.* سوته асо.

Қозӣ зотан соҳиби қомату ваҷоҳат ... буда, ...
ба кулоҳ ва сӯта ҳайбату салобаташ афзуда.

Садри Зиё

СҶФИВАШ *с.* صوفى و ش сӯфинамо, сӯфитарош, худро сӯфӣ нишондиханда.

Дар ин сӯфивашон дарде надидем,
Ки софӣ бод айши дурднушон. *Ҳофиз*

СҶФИВОР *с.* صوفى وار 1. ҳамчун сӯфӣ, сӯфимонанд; 2. маҷ. пинҳонӣ.

Аҷаб медоштам дишаб зи Ҳофиз чому паймона,
Вале манъаш намекардам, ки сӯфивор меовард.

Ҳофиз

СҶФИЁНА *с.* صوفيانه сӯфивор, мисли сӯфӣ.

Агар домони мақсудат ба дастат,
Барафшон сӯфиёна остине. *Ҷомӣ*

СҶФОР *с.* سوفار 1. чоки бунӣ тир, чоки охири тир, ки дар чиллаи камон (зеҳи камон) гузошта мешавад.

Назар кун, чу сӯфор дорӣ ба шаст,
На он гаҳ, ки партоб кардӣ зи даст. *Саъдӣ*

У тири нахустин бар маркази ҳадаф зада, тири дигаре бар ақиби он бияндохт ва бар сӯфори тири аввал омада бишигофт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. сӯроҳ; сӯроҳи сӯзан.

Миёни табақа сӯроҳе бошад ба қадри сӯфори сӯзане ... «*Илми симиё*»

◇ сӯфори миҷгон тири миҷгон, миҷгони тирмонанд.
Ба оҳуи сайёди шерафканат,
Ба сӯфори миҷгони ханҷарзанат ... *Ҳоҷу*

СҶФӢ *с.* صوفى *ниг.* суфӣ.

СҶХТА *с.* سوخته 1. сифати феълии замони гузаштаи сӯхтан; 2. маҷ. озоркашида, аламзада; ошики шайдо.

Ҳар дуда, ки хатти ту кашад бар варақи моҳ,
Дудест, ки зад бар дили ҳар сӯхта оташ.

Бадри Чочӣ

Гуфт: Эӣ писар, ин чӣ беқарорист?
В-эӣ сӯхта, ин чӣ хомкорист? *Шоҳин*

3. маҷ. оқиз, дармонда; ташнаву гурусна.

Дар биёбон фақири сӯхтаро
Шалғами пухта беҳ зи нуқраи хом. *Саъдӣ*

Ҳар сабру қаноат, ки дили сӯхтаро буд,
Андар шикани силсилаи ҳам ба ҳамаш рафт.

Хисрави Деҳлавӣ

Шефтаре дилпазир, дилшударо ногузир,
Сӯхтаро дастгир, ғамзадаре ғамгусор.

Убайди Зоконӣ

димоғи сӯхта киноя аз хафағӣ, зикқӣ.

Савдо, димоғи сӯхтаатро илоҷ нест,
Чуз он ки дар баҳор хурӣ бо ғулоб об. *Савдо*

4. латта ва ё пахта, ки дар он аз чаҳмоқ оташ мезананд.

Фитод оташи субҳ дар сӯхта,
Ба як дам ҷаҳоне шуд афрӯхта. *Саъдӣ*

5. номи яке аз ганҷҳои ҳаштгонаи Хисрави Парвез.
Дигар ганҷ, к-аш хондӣ Сӯхта,
К-аз он ганҷ буд кишвар афрӯхта ... *Фирдавсӣ*

СҶХТАДИЛ *с.* سوخته دل мусибатзада; ғамзада; музтариб, беқарор.

Зи боди найзан оташниҳеби чун обат.
Адуи сӯхтадил хоксор меояд. *Убайди Зоконӣ*

СҶХТАМАҒЗ *с.* سوخته مغز пучмағз, беақл, гаранг.

Сӯхтамағзу хомгуфторе,
Судасавдову содабозоре. *Саной*

СҶХТАН *с.* سوختن 1. сӯзондан; оташ додан.

Надонист худ чуз бад омӯхтан,
Чуз аз куштани ғорату сӯхтан. *Фирдавсӣ*

Чароғи муҳаббат барафрӯхта,
Чу парвона худро дар он сӯхта. *Фазлӣ*

2. сӯхта шудан, оташ гирифтани, дучори сӯзиш шудан, даргирифтани.

Чу шамъ ар бисӯзӣ, шавад равшанат,
Ки равшандилӣ ҳам зи сӯзандагист. *Ҳоҷу*

3. гудохтан, гудозондан, об кардан.

Бисӯхт нолаи ман сангро, аҷаб санг аст
Дилат, ки сӯхта з-ин нолаҳон зор нашуд.

Хисрави Деҳлавӣ

4. маҷ. дучори балову мусибат шудан, зарар ва садама дидан; оқизу нотавон шудан; бо дарду алам афгор шудан.

Париданд аз он ҷо хариду фурӯхт,
Зироат наёмад, райят бисӯхт. *Саъдӣ*

Яъқуб бисӯхт ва бар худ билепид.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Меравӣ бо ғайру масӯзӣ мани девонаро,
Мекуни бар ошно тарҷеҳ ҳар бегонаро. *Сайидо*

СҶХТАНИ *с.* سوختنى 1. лоқи сӯхтан, лоқи сӯхта шудан; сӯхтанбоб.

Сӯхтани шуд тани беҳосилам,
Сӯзад аз ин ғусса дилам бар дилам. *Низомӣ*

2. навъе аз беморӣ ҳамчун обила, ки онро ба воситаи сӯзондан бо охани тафсон муолиҷа мекарданд.

Шамъ мехост, ки ронад сухан аз хилвати роз,
Нек будаш, ки баромад ба забон сӯхтани.

Қамолӣ Хуҷандӣ

СҶХТАХИРМАН *с.* سوخته خرمن бетолёв ва фалокатзада, ба бадбахтӣ дучоршуда.

Он ки коранд ҳама тухми маломат, ё раб,
З-оҳи ман ҷумла чу ман сӯхтахирман гарданд.

Хисрави Деҳлавӣ

СҶЪБОН *а.* ثعبان мори бузург; аждаҳо.

Мири мусокаф шамшери чу сӯъбон дорад,
Дастӣ иблису чунунаш кунад аз мо кӯтоҳ.

Манучехрӣ

Сӯъбон даларо захм задӣ ва бетоқат шудӣ аз аса-
ри захр. *Авфӣ*

СУЪБОНӢ *ثعبانی* аждаҳой, кор ва амали аждаҳовор.

Дар салобат ҳамчу Мусо гашту шояд, гар кунун.
Румҳаш андар дидан аъдош суъбонӣ кунанд.
Заҳири Форъбӣ

СУЪДАД *ا. سؤدد* *ниг.* судад.

СУЪЛУК *ا. صعولوك* 1. фақир, бечиз, камбағал; 2. овора-гард; дузд; роҳзан.

СУЪР *ا. سعر*: суъри саир оташи фурузон.

Боз нашнохта зи шеър шаир,
Хулдро хонда гоҳ суъри саир. *Саной*

СУХБАТ *ا. صحبت* 1. ҳамнишинӣ, ҳамдамӣ.

Видоъ кун, ки ҳам акнун, ки ман бихоҳам рафт.
Гусаста дил зи Нишобуру суҳбати аҳбоб... *Муиззӣ*
Манам, ки ёфтаам завқи суҳбати ғамро,
Ба субҳи ид диҳам ваъда шони мотамро. *Урфӣ*

дар суҳбати... бо ҳамроҳии..., ба якҷоягии...

Уро банд карда, дар суҳбати ту ба ҳазрати мо
фиристанд. *Авфӣ*

2. мусоҳиба, гуфтугӯ.

Кӣ шунидӣ, ки дар ин базм даме хуш бинишаст,
Кӣ на дар охири суҳбат ба надомат бархост.

Хофиз

суҳбат кардан гуфтугӯ кардан.

Чунин гӯянд, ки он шаб бо аҳли худ суҳбат кард,
писари Абдулазиз падидор омад. *Аҳмади Дониш*

3. ҳамдамӣ, ёри, дустӣ; ошноӣ.

Ҳоҷӣ Сайфулдин бар ҳангӯ суҳбати қадим ва
мулоҳазаи кибари синни Тӯман ба забони хурмат
овоз баркашид. *«Равзат-ус-сафо»*

СУХБАТБАРОР *صحبت‌برار* ҳамсуҳбат.

Мухлис... бо Солори чағ барбарар хурди Нач-
муддавла суҳбатбарор шуда ҳамроҳӣ ӯ аз Дехлӣ
қасди диёри шарқӣ кард. *«Хазинаи Ҷаҳон»*

СУХБАТОРО *ا. صحبت‌آرا* он кӣ суҳбатро оро медиҳад, хуш-
суҳбат, хушгап, зарофатгӯӣ, хушнишаст.

СУХБАТОРОӢ *ا. صحبت‌آرائى* оро додани суҳбат, хушсуҳба-
тӣ, хушнишастӣ.

Пеши мо, эй шамъ, лоф аз суҳбатроӣ наман
Сад забон дорему, ҳамчун соя хомӯше: *«Сайёдо»*

СУҲӢОН *ا. سوهان* асбоби пулодие, ки сатҳаш ноҳаҷаран да-
ғар-буғур буда барон сондан ва тез кардани маро мара,
қайчӣ ва ғ. ба кор меравад.

Чу суҳони пулод бар санги сахт,
Ҳамесуд дандони худ бар дарахт. *Фирдавсӣ*

Шоҳу баргамро ғами афтодагон афтода кард.
Аррае будам, ки суҳон кард ҳамворе маро.

Сайёдо

◇ суҳони умр киноя аз он чӣ боиси талхӣ ва ногувсе-
рии зиндагӣ мегардад.

Фарзанди нохалаф суҳони умр аст. *Зарбулмасал*

T

T харфи бистӯми алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбон арабин тоҷикӣ—харфҳои *ط, ت*; *ниг.* те, итқӣ.

ТААБ *ا. تعب* ранҷ, саҳтӣ, азоб; хастагӣ, мондагӣ.

Ва агар кушта шавам, худ роҳате нақд бошад,
ки аз тааби зиндагӣ раҳида бошам.

Аҳмади Дониш

тааб кашидан азоб кашидан, ранҷ дидан.

Ку субҳ, ки бори шаб кашидам,
Дар роҳи бало тааб кашидам. *Ҳоқонӣ*

ба тааб афкандан (*ё дарафкандан*) ба ташвиш андох-
тан, азоб додан.

ТААББУД *ا. تعبد* 1. бандагӣ; 2. ибодат, парастииш.

Тааббуд ва тааффуф дар дафъи шар ҷавшане
азим аст. *«Калила ва Димна»*

... Ва сар аз зонуи тааббуд барнагирифт. *Саъдӣ*

Рӯи тааббуд ба замин доштан,
Фарқи таҳачҷуд ҳама афроштам. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТААВВУД *ا. تعود* одат кардан, хӯ гирифтан, чизеро ба-
рон худ одат қарор додан, худро ба коре одат кунон-
дан.

Таҳзиби ахлоқу изолати разилат ва тааввуд ва
такрори афъоли ҷамила бояд намуд.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ТААДДО *ا. تعدا* *ниг.* тааддӣ.

Равам, ноқус бӯсам з-ин таҳаккум,
Шавам, зуннор бандам з-ин тааддо. (2) *Ҳоқонӣ*

ТААДДУД *ا. تعدد* афзунӣ дар адад, бисъёршавӣ, шумо-
раи калон.

Тааддуди мурод ва идроки саодат пушт бар пушт-
танд. *«Калила ва Димна»*

тааддуди заваҷот бисъёр зан доштан, якчанд зан
доштан.

ТААДӢӢ *ا. تعدى* 1. аз ҳадди худ гузаштан; таҷовуз;

2. маҷ. зулм, дароздастӣ, ситамгарӣ.

Фуру баст роҳи тааддию ҷавр,
Бурун бурд расми татовул зи давр. *Ҳоҷу*

[Хурус] фаръед бардошт, ки... аз куштани ман
бипарҳез ва хуни маро ба теғи тааддӣ мarez.

Ҷомӣ

Ниғаҳ дорад шубон з-офоти гургон гӯсфандонро,
Тааддӣ дар диёри ҳокими одил намебошад. *Сайёдо*

ТААЗЗУР *ا. تعذر* 1. саҳтӣ, душворӣ; номумкинӣ, маҳол
будани чизе.

Замони муҳосара то чихил рӯз имтидод ёфт,
Мирзо Рустам ва Мирзо Искандар донистанд, ки
фатҳи Шероз тааззуре дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. узр овардан.

ТААЙӢОН *ا. تعين* 1. муайяни, аз байни чизҳо ҷудо
муайян шудан; 2. равшан ва айнан нишон додан.

Харгӯш пеш истод ва шеро ба сари ҷоҳе бурд,
ки сафоӣ оби он чун она бешак тааййони суратҳо
намудӣ. *«Калила ва Димна»*

ТААЛЛАМ *a.* تعلم *сигаи амри араби* ёд бигир!, биёмуз!

Ёзи ту ба осмон нидо кард,
Ёзай тифл, муомалат тааллам!*

ТААЛЛУЛ *a.* تعلل баҳона барои ба таъхир андохтани коре, баҳонаҷӯй; ба таъхир андохтан.

Дар ваъдае, ки карда буд, тааллул ва таваққуф менамуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҳокими Басра ба сад ҳазор дирам матое аз ман харидааст ва дар адои самани [ثمن] он тааллул мекунад. *Ҷомӣ*

Девор баланду боғ пургул,
Дар кандани гул макун тааллул. *Шоҳин*

ТААЛЛУМ I *a.* تألم ғаму дард, азоб, ҷафо.

ТААЛЛУМ II *a.* تعلم илмомӯзӣ, омӯзиш, таҳсили илм, ёд гирифтани.

Моя, ки андеша дар ӯ гум бувад,
Қай ҳади таълиму тааллум бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Аз Афлотун пурсиданд, ки тааллум то чӣ вақт мустаҳсан аст? Гуфт: То он вақт, ки ҷаҳл айб аст.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ТААЛЛУФ *a.* تألف унс, улфат, дӯстӣ.

Хостам, ки бинои муҳаббат... муяққад гардад ва ... асоси тааллуф истеҳком пазирад. *«Илми симиё»*

ТААЛЛУҚ *a.* تعلق I. алоқамандӣ, пайвастагӣ, вобастагӣ ба чизе.

Писар гуфт: ... Ризқ агарчи мақсум аст, ба асбоби ҳусули он тааллуқ шарт аст. *Саъдӣ*

тааллуқ доштан нисбат доштан, алоқа доштан, дахлдор будан.

Илми табиат он илми чизҳоест, ки ба ҳис тааллуқ дорад. *Ибни Сино*

2. дахл доштан ба касе, аз они касе будан.

Рама ва гов ва шутур ва ҳар чӣ тааллуқ ба он дорад, аз они ин фарзанд аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. маҷ. дилбастагӣ, ишқу муҳаббат.

Дар азал дил ба ту шатранчи тааллуқ мебохт, Ишқбозӣ ман аз имруз накардам оғоз.

Қамоли Хуҷандӣ

◇ **тааллуқи хотир доштан** муҳаббат ва дилбастагӣ доштан, ошиқ шудан.

Маҳмуд тааллуқи хотир ба он канизак дошт, ба байъи ӯ ризо надод. *«Равзат-ус-сафо»*

тааллуқ ихтиёр қардан хонадор шудан, издивоҷ қардан.

Агар хоҳӣ, туро тааллуқе ихтиёр бояд қард аз хонадони бузург. *Аҳмади Дониш*

ТААЛЛУҚОТ *a.* تعلقات ҷ. тааллуқ I.

Тааллуқот ҷу даври май аст домангир,
Зи дурд агар гузарӣ, ҳамчу бода гардӣ соф.

Заҳири Форёбӣ

Аз ҳудуди тааллуқот бурун,
В-аз кӯюди таайюноғ масун. *Ҷомӣ*

ТААММУЛ I *a.* تأمل андеша, фикр, мулоҳиза.

Мазан бе тааммул ба гуфтор дам,
Накӯ гӯй, агар дер гӯй, чӣ ғам?! *Саъдӣ*

Ва амир Исмоил ба Бухоро бозомад ва дар холи мулк тааммул кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

Пас аз тааммули бисёр... туро ба муҳимми бузург ихтиёр қардем. *«Қалила ва Димна»*

ТААММУЛ II *a.* تعمل саъю кушиш, ғайрат.

Бе тааммул зи ҷои худ ҷастам,
Ба тааммул миёни худ бастам. *Ҳилолӣ*

ТААММУЛОТ *a.* تأملات ҷ. тааммул I.

Эшонро ба қамоли фитрӣ ва фазоили ваҳбӣ аз тааммулоти касбӣ ва тааллумоти башарӣ мустағни гардонид. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТААММУҚ *a.* تعمق ба ҳақиқати чизе расидан, диққати бисёр қардан дар коре; амиқравӣ (чуқурравӣ) дар қору фикре.

Умарову вузаро бе тааммуқи назар шоҳ Сикан-дарро бар сарири ҷаҳонбонӣ иҷлос намуданд.

«Таърихи Фаршита»

тааммуқ қардан амиқ фикр қардан, ба коре чуқур рафтан.

Қуҷо иқбол, ку идбор, эй ғофил, тааммуқ кун,
Ки як мижгон ба ҳам н-оварда, ин ҷо нақши по гаштӣ.*

Агар нек тааммуқ кунӣ, ин ҳама таназул ва харобии ин давлат аз беақлӣ ва беиқтидорӣи подшоҳу вазир рӯй дод. *Аҳмади Дониш*

ТААННУТ *a.* تعنت хурдагирӣ, айбҷӯй; бадгӯй (дар ҳаққи касе).

Ҷу байте писанд ояда аз ҳазор,
Ба мардӣ, ки даст аз тааннуг бидор. *Саъдӣ*

тааннуг қардан таъна задан, бадгӯй қардан; айбҷӯй ва хурдагирӣ қардан.

Гирифтам, ки худ ҳастӣ аз айб пок,
Тааннуг макун бар мани айбнок. *Саъдӣ*

ТААННИ *a.* تأنى I. оҳистагӣ, даранг қардан, ба таъхир андохтан.

Ин обро, ки мерезад, ба таъчил мерезад ё ба тааннӣ?*

2. сабр, бардошт.

Макун дар муҳимме, ки дорӣ шитоб,
Зи роҳи тааннӣ инон барматоб. *Саъдӣ*

Сабру тааннӣ дар ҳама қор писандида аст.

Аҳмади Дониш

ТААРУЗ *a.* تعرض I. эътироз қардан; муҳолифат, муқобилат.

Ҳаҷҷоҷ бихандид ва тааррузе накард.

Аҳмади Дониш

2. дастдарозӣ, зӯрӣ, ҳамла, ҳучум.

... Бар раияти ман таарруз нарасонид. *Авфӣ*

[Шер]... аз тааррузи ман ва дарахти ҳомили ман даст бардошт. *Аҳмади Дониш*

ТААРУҶ *a.* تعرف доништан, шинохтан; ошно шудан.

Афросиёб дар таарруфи аҳволи золим ва тафаҳхуси ҳолоти мазлум муболағи бисёр мекард.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

таарруф қардан доништан, шинохтан.

Дар соат ёронаш ҷумла шуданд ва ҳоли ўро таарруф карданд. «Калила ва Димна»

ТААССУБ *a.* **تعصب** 1. тарафдорӣ, химоя, пуштибонӣ.

Чунон ки шунидӣ, халқе бар вай ба таассуб гирд омаданд. *Саъдӣ*

2. тарафдорин кўркўрона, мутаассибӣ; хурофотпарас-тӣ.

Ду сафеҳи забон ба ҳарзакушоӣ
Ба таассуб шуданд ҳарзадарой. *Ҷомӣ*

ТААССУР I *a.* **تأثر** таъсирпазирӣ, зуд таъсир ёфтан, зуд мутаассир шудан.

Қуввати идрокро як шўъбаи назарист ва он маб-даи таассур аст. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

ТААССУР II *a.* **تعسر** душворӣ, мушкилӣ, сахтӣ.

Султон Аҳмад медонист, ки дар ин вақт муҳоса-ран дорулислом таассуре дорад. «Равзат-ус-сафо»

ТААССУФ I *a.* **تأسف** афсўс, ҳасрат, пушаймонӣ, надомат.

Чӣ шуд ҳоли Яъқубу Юсуф кучост,
К-аз ў ҷуз нафири таассуф кучост? *Ҷомӣ*
таассуф кардан (*ё хўрдан*) афсўс хўрдан, надомат кардан; пушаймон шудан.

Як шаб тааммули айёми гузашта мекардам ва дар умри талафқарда таассуф меҳўрдан. *Саъдӣ*

Чанд таассуф кунӣ баҳри бақову вучуд,
Ҷоми фано нўш кун, завқи бақо з-ў талаб. *Махфӣ*

ТААССУФ II *a.* **تعسف** 1. баромадан, бераҳа шудан; 2. интиқом кардан.

ТААТТУЛ *a.* **تعطل** бекор мондан; танбалӣ, коҳилӣ.

Аммо суккони Алмавт [Аламут] ва чанде қалъаи дигар дар итоат тааттул карда, илтимос намуданд... «Равзат-ус-сафо»

ТААТТУШ *a.* **تعطش** ташнагӣ; ташнашавӣ.

Бираҳад ҷонг аз тааттуши об,
Ки ба сарвақти мо фитад гузарат. *Қамоли Хуҷандӣ*

Агар дар шарҳи шиддати тааттуш ва меҳнати ҷўъ ва гуруснагӣ шурў намояд, ... ғубори қулфате бар хотирҳо нишонад. «Фатҳнома»

ТААФФУН *a.* **تعفن** ганда шудан, гандидан, бадбўӣ.

Ва аз тааффуни баҳр ҳама мариз гашта, аз хўрду хўрок мондем. *Аҳмади Дониш*

Ба тааффуни он [шўрбо] дар он хона нишаста намешуд, чӣ ҷои хўрдан. *Аҳмади Дониш*

ТААФФУФ *a.* **تعفف** иффату номус доштан; парҳезгорӣ кардан; покдоманӣ, порсой.

Чунин гўяд Барзуяи табиб: ... Тааббуд ва тааф-фуф дар дафъи шар ҷавшане азим аст.

«Калила ва Димна»

ТААШШУҚ *a.* **تعشق** ишқварзӣ, ошиқӣ, ишқбозӣ.

Қасе, к-аз ишқ давлатманд гардад,
Бняфзояд ҳазорон эътибораш;
Набинӣ, к-аз таашшуқ булбули маст,
Яке мурғ асту мехонӣ ҳазораш. *Қамоли Хуҷандӣ*

Шабе сухан дар муҳаббати зотия мерафт, ки иборат аз ирғибот ва таашшуқест ба ҳақ.

«Нафаҳот-ул-унс»

ТААҚҚУЛ *a.* **تعقل** фаҳм кардан, фаҳму идрок.

Либосаш барги гул карданд, к-аз гул
Ба хун ғалтидане мешуд тааққул. *Нозим*
Ин навоҳо, ки меҳўрӣ дар гўш,
Муғтанам дору дар тааққул кўш. *Бедил*

ТААҲҲУД *a.* **تعهد** 1. уҳдадорӣ, кореро ба зиммаи худ гирифтан.

... Тааҳҳуде, ки фармудаам, бистонӣ. *Авфӣ*

2. нигоҳубин, хизматгузорӣ.

Дигар фавоиди тааҳҳул он аст, ки заң тимор ва тааҳҳуди хонаро мутасаддӣ бошад. *Аҳмади Дониш*

ТААҲҲУЛ *a.* **تأهل** хонадоршавӣ, зангирӣ, заносўӣ, изди-воч.

Дар карати дуйўм, ки [Хоҷа] аз Деҳлӣ муроҷаат кард, ўро тааҳҳул воқеъ шуд. «Таърихи Фарошита»

Подшоҳи он замон ўро ба тааҳҳул амр фармуда.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ТААЧҚУБ *a.* **تعجب** ҳайрон шудан; ҳайронӣ, шигифт, ҳайрат.

Амурулайс аз ин кор ба таачқуб монд...
«Таърихи Наршахӣ»

Таачқуб кард шах з-он устуворӣ
В-аз он сўзе ба чандин пухтакорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАБ **تب** *тиб.* ҳолати беморе, ки набз тез зада ва ҳаро-рати бадан аз дараҷаи муқаррарӣ баландтар мебарояд.

Бемор, ки таб мудом дорад,
Тоун заданаш чӣ тоқат орад?! *Хисрави Деҳлавӣ*

Дилам ба тобу танам дар таб аст, ҳайронам,
Ба ин ду дард дар ин бекаси чӣ чора кунам? *Шоҳин*

таби диқ таби сахте, ки дар касалии сил рўй меди-хад; умуман сил.

Малолати Қутбшоҳ рўз ба рўз мунҷар ба таби диқ шуда, ... даргузашт. «Таърихи Фарошита»

таби ёза табъёза, вараҷа; **таби мувозаба** таби ҳар-руза; **муқобили таби навба**; **таби муҳаррик** (*ё мўҳрик*) таби сўзон.

Бар бистар бихуфт ва таби муҳаррик кард.
«Таърихи Табарӣ»

Охируламр он ҳарорат ба таби мўҳрик мунҷар шуд. «Равзат-ус-сафо»

таби навба таби такрорӣ, таби рўздармиён; табе, ки як рўз дар миён такрор мешавад; **муқобили таби мувозаба**; **таби устухонӣ** таби сил.

Таби ҳосидон устухонӣ шудааст,
Гули сардмехрон ҳазонӣ шудааст. «Баҳори Аҷам»

таб бурдан аз чизе табро бо илоҷе дур кардан; **берун рафтани таб аз чизе** тамои шудани таб.

Ишқе, ки содиқ аст, бувад эмин аз завол,
Ин таб бурун намеравад аз устухони субҳ. *Соиб*

сокин шудани таб ба чизе тамои шудани таб ба ягон илоҷе.

Хирс аз тинати пирон набарад мўи сафед,
Ин табе нест, ки сокин ба табошир шавад. *Соиб*

◇ **табу тоб** а) сўзу гудоз; б) азобу ташвиш.

На рўзам ҳаст орому на шаб хоб,
Ба рўзу шаб надорам ҷуз табу тоб.

Фаҳриддини Гургонӣ

дар табу тоб будан дар азобу ташвиш будан.

Дилам аз шамъи рухат дар табу тоб аст имшаб,
Чонам аз наргиси масти ту хароб аст имшаб.

Камоли Хучандӣ

таб кашидан бо таҳаммул ва бурдборӣ ягон сахтӣ ё беморию аз сар гузарондан.

Сӯзи дил то кай ниҳон дорам, бурун хоҳам
фиганд,

Дуд аз чонам баромад, чанд таб хоҳам кашид?
Хисрави Деҳлавӣ

таб дар устухон афкандан касеро сахт азоб додан, касеро ба ташвиш андохтан; таб дар чон афтодан (ё фитодан) а) ҳарорат дар чон пайдо шудан; б) дар дил сӯзу гудоз пайдо шудан.

Табаш дар чон фитод аз тоби рӯяш,
Чу тори шамъи оташ му ба мӯяш. *Ҳозиқ*

дар таб шудан дар ғазаб шудан, хашмгин шудан.

Эътимодхон аз ин маънӣ дар таб шуда, лашкарҳо чамъ оварда, ба истилои тамои бар сари Фӯлодиён рафт. «*Таърихи Фариста*»

ТАБАА а. *تبعه* ч. тобеъ I.

ТАБАДДУЛ а. *تبدیل* табдилшавӣ, дигаргуншавӣ, таъғирёбӣ.

Чӣ кунад банда, ки бар чавр таҳаммул накунад,
Дил агар танг шавад, меҳр табаддул накунад.

«Хизонаи омира»

ТАБАИ(Й)ЯТ а. *تبعیت* тобеъ шудан; пайравӣ, тобей, тобеянт.

ТАБАЙОН а. *تابین* ошкоршавӣ, баён кардан, равшан кардан.

Абунаҷм мазҳаби он ҷамоатро ба тариқи табайюн ва тафсил тақрир намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАБАК *تبک* ниг. табк.

ТАБАКПҶШ *تبک پوش* ниг. табкпӯш.

ТАБАНАК||ТАБАНК *تبناک* қолиби заргарон ва рехтагарон.

Табанакро чу каж ниҳӣ, бе шак
Рехта каж барояд аз табанак. *Унсурӣ*

ТАБАНГ||ТАБАНГА *تبنگه* табақи чубин, корсон.

Миннат аз халқ баҳри нон чӣ барам,
Ки ҷаҳон чун табанган нон аст. *Сӯзанӣ*

Ҳар рӯз ... табанги ҳалво бар сар мегузошт. *Савдо*

ТАБАНГУ *تبنگو* сабад; сандуқ; сандуқчаи пул.

К-он табангу к-андар он динор буд,
Он ситад з-идар, ки нохушбӯр буд. *Рӯдакӣ*

ТАБАНҚ *تبناک* ниг. табанак.

ТАБАНИЙ а. *تبني* ба фарзандӣ пазируфтани, фарзанд хондан.

ТАБАР *تبر* асбобест барои шикастан ва кафондани ҳезум.

Дастӣ завол то абад аз баҳри чун ту ёр,
Дар беҳи ин дарахт нахсҳад задан табар. *Анварӣ*

◇ табарро гум карда пай сӯзан меравад зарб. чизи муҳимро аз даст дода, аз пай чизи ғайри муҳим мегардад.

ТАБАРЗА *تبرزه* 1. ниг. табарзад; 2. навъе аз ангири хусайнӣ.

ТАБАРЗАД *تبرزد* наботи сафеду шаффофи хеле сахт, ки аз ғоятӣ сахтӣ бо табар шикастан лозим будааст.

Аз дастӣ дӯст ҳар чӣ ситонӣ, шакар бувад,
В-аз дастӣ ғайри дӯст табарзад табар бувад. *Саъдӣ*

Шаҳди лабат, ки бод табарзад ғуломи ӯ,
Нархи наботи Миср ба нархи пиёз кард. *Туграл*

ТАБАРЗАДОМЭЗ *تبرزدآميز* омехта бо табарзад; маҷ. ширин.

Аз лабшакаре табарзадомез,
Дар бӯса табарзади шакаррез. *Низомӣ*

ТАБАРЗАН *تبرزن* касе, ки бо табар мезанад, бо табар зананда, бо табар бурранда.

Дастӣ табарзан табарандоз сахт,
Соякунон бар сари рӯяш дарахт. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАБАРЗИН *تبرزين* 1. яроқи табаршақл, ки онро сипохиён дар пеши зини асп овезон мекарданд ва қаландарон ба даст гирифта мегаштанд.

Зирехпӯшо чун табарзин задӣ,
Гузар кардӣ аз марду бар зин задӣ. *Саъдӣ*
Табарзинашон шонаи гусфанд,
Зи қамчинашон мунфайл пойбанд. *Сайидо*

2. сангнамаки сафел.

Мушки тибатӣ ба пишк мафрӯш,
Мастон бадали шакар табарзин. *Носири Хисрав*

ТАБАРРО||ТАБАРРӢ а. *تبرّی* безорӣ, дурӣ.

Аввал касе, ки аз ман табарро намояд, ту бошӣ.
«Равзат-ус-сафо»

Вагарна бегуноҳеро кӣ додӣ
Зи расвоию баднсмӣ табарро? *Иснат*

ТАБАРРУК а. *تبرک* 1. баракат доштан; муборак доништан; муборакӣ; майманат.

Бо табаррук дод духтаррову бурд
Суи лашкаргоҳу дар соат сипурд. *Румӣ*

2. ҳадья, тухфа.

Табаррук аз бари қозӣ чу боз овардӣ,
Диёнат аз дари дигар бирун равад ночор. *Саъдӣ*

ТАБАРРУКОТ а. *تبرکات* ч. табаррук 2.

Бо ирсоти тухафу ҳадоё ва тансуқоту табаррукот бад-ӯ тақарруб меҷуст. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАБАРРӢ *تبري* ниг. табарро.

ТАБАРРӢУЪ а. *تبرع* бахшидани чизе ва холисона некуӣ кардан.

Ман мунтазирам ба сад тазарруё,
Бар ман накуни чаро табарруё? *Шоҳин*

ТАБАРХУН а. *تبرخون* унноб, дарахти унноб; сурхбед.

Ба ҷои дигар дид ду беша танг:
Аз ин сӯ табархун, аз он сӯ хаданг. *Асадӣ*
ранги табархун ранги сурх.

Ҳама дашт мағзи сару хун гирифт,
Дили санг ранги табархун гирифт. *Фирдавӣ*
табархун задан сурх шудан.

Табарзад диҳам, чун шавам хобхез,
Табархун занам, чун кунам ғамза тез. *Низомӣ*

ТАБАСБУС а. *تبصص* дум чунбонидани сағ; маҷ. тамаллук, хушомад; тамаллук кардан, чоплӯсӣ кардан.

Якчанде буд, сайёхро бад-он шаҳр гузар афтод,
дар роҳ бузина уро бидид, тавозӯе ва табасбусе ба ҷой овард. «*Қалила ва Димна*»

ТАБАССУМ *a.* تېسىم хандаи беовоз ба тарзе, ки дандонҳо намоён шавад; нимханд, лабханд.

Ҳино рангест аз гулҳои хуснаш,
Табассум мавҷе аз даръёи хуснаш. *Савдо*

табассум қардан нимханд қардан, лабханд қардан, нарм хандидан.

Табассумкунон даст бар лаб гирифт,
Ки, Саъдӣ, мадор ин чӣ дидӣ шигифт. *Саъдӣ*

◇ **табассуми барқ** дурахшидани барқ.

Ситам мақун ба заифон, ки шуд табассуми барқ
Бадал ба нолан қонсуз дар наистонҳо. *Соиб*

ТАБАССУТ *a.* تېسىط 1. густурдан, кушодагӣ, пахноӣ; пахншавӣ, кушодашавӣ; 2. муомилаи озод; бетакаллуфӣ.

Қор аз дараҷан табассут ба ҳадди тасаллут расид.
«Калила ва Димна»

ТАБАСТ تېست табоҳ, зоеъшуда, вайроншуда, аз қор афтада; зиншт.

Дареғ, ман, ки маро марғу зиндагонӣ талх,
Қи дил табасту табоҳ асту дин табоҳу табаст. *Оғочӣ*

ТАБАХТУР *a.* تېختر хиромидан, хиромон-хиромон роҳ рафтан, бо ишваву ноз роҳ гаштан, бо нозу ғурур роҳ рафтан.

Аз табактур чун тазарве хушнӯҳод
Бар сари кӯе гузоре уфтод. *Румӣ*
Зи товусони заррин саҳни ӯ нур,
Ба думҳои мурассаъ дар табактур. *Ҷомӣ*

ТАБАЪ *a.* تېع тобеъ, пайрав.

Ин ҳама хоҷагони гурбатамаъ,
Ки саги нафсро шуданд табъ... *Саной*

Абдулло хуруҷ қард ва халқе ӯро табъ шуданд.
Авфӣ

ТАБАҚ *a.* طېق 1. зарфи пахн барои хӯроки ғализ; лаълӣ.

Надимонро бихонд амир ... ва табакҳои наволаву санбӯса равон шуд. *«Тағрихи Байҳақӣ»*

Ба чӣ қор оядат зи гул табақе,
Аз «Гулистон»-и ман бибар варақе.
Гул ҳамин панҷ рӯзу шаш бошад,
В-ин «Гулистон» ҳамеша хаш бошад. *Саъдӣ*
Хӯришҳои шоҳонаи мушқбӯй,
Табакҳои мушқ аз пай дастшӯй. *Низомӣ*

2. варақ.

Девони ӯ бист табақ қоғаз бошад.
«Тағрихи Байҳақӣ»

Ҳазор табақ қоғаз дар роҳу расми тасаввуф
Сиеҳ қардаам. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

◇ **табақи занбӯр** хонаи занбӯр; лочвардӣ табақ киноя аз осмон.

Чунон нодир афтад дар равзае,
Ки бар лочвардӣ табақ байзае. *Саъдӣ*

нӯҳ табақ аз рӯи тасаввуроти пешинагон — нӯҳ осмон, нӯҳ табакаи осмон; **дар табақ доштан** ошқор қардан, ошқор нишон додан.

На танҳо гул зи ранги оразаш ранги шафақ дорад,
Агар хуршед бошад, хуни ҳасрат дар табақ дорад.
Мулҳам

ТАБАҚА *a.* طېقه 1. қабат; 2. гуруҳ, як қисм аз мардум.

Ҳар табақа ба миқдори дониши хеш аз ӯ баҳра бардоранд. *«Тағрихи Байҳақӣ»*

Аз табақаи шуаро он чӣ ба назар расид, ба тартиб сабт мешавад. *«Оташқада»*

◇ **табақа даровардан** ба муромурӣ гирифтор шудан, мурдан.

Бандуқдор баъзе насоро ва арманиёро ба қатл овард ва муроҷаат қард ва дар роҳ аспони эшон табақа дароварданд ва бисёре аз он лашқар пиёда монданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАБАҚБАНД طېقبنده қадоқчӣ, қадоқгар, он кӣ косаву табақи шикаста ё кафидаро пайванд мекунад.

Бар дили ҳар шикаста зад ғам ту,
Чун табакбанд аз санеат паи. *Шаҳид*

ТАБАҚОТ *a.* طېقات **ҷамъ** 1. **ҷ.** табақа 1.

Ҳар иморати оливу мавзеи шариф, ки аз табақоти мулк ва умарову арқони давлат ва тавонгарони ҳар мамлакат воқеъ шуда, асари он бар қаронди рӯзгору сафаҳоти адвори лайлу наҳор мусаббат ва мастур аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. марҳалаҳо.

Рафт аз табақоти дашт берун
То марҳалае, ки буд Маҷнун. *Ҳилолӣ*

◇ **табақоти манозирӣ муалло киноя** аз осмон.

Табакоти манозирӣ муалло ва басити ғабро ...
чун гул ба чандин авроқи муаллақ даршукуфта.
«Шаҳномаи Фарғона»

ТАБАҲ *a.* تېه **ниг.** табоҳ.

ТАБАҲҚОР تېه کار **ниг.** табоҳқор.

ТАБАҲҚОРИ تېه کاری **ниг.** табоҳқорӣ.

ТАБАҲӢ تېهى **ниг.** табоҳӣ.

ТАБАЧЧУҲ *a.* تېچج 1. бисёр шод шудан; 2. лоф задан.

Гар табаччуҳ кунам бад-ин, шояд
З-ин суҳан қонҳо баросояд. *Саной*

ТАББАТ *a.* تېت **сиғаи амри арабӣ** бурида бод!, ҳалок шавад!; таббат ядоқ бурида бод дастони ту!

Яке манъ қардаш, ки таббат ядоқ,
Марав доманолуда бар қон пок. *Саъдӣ*

ТАББОЛ *a.* طېال таблзан, нақоразан.

Мири таббол бо писар меғуфт,
К-эй писар, табл зан ба истеъҷол. *Саъдӣ*

Таббол рӯзи ҷанг ба зароботи мутаоқиб ва нақароти мутаволий бинавохт. *Ҷомӣ*

Подшоҳ ... фармуданд, ки табболон ... нақорачоро ба бухтиёни маст банданд. *«Фатҳнома»*

ТАББОХ *a.* طېاخ ошпаз, пазанда.

Шайхро муриде буд таббох, ки дар бозор ош пухтӣ.
Ҷомӣ

Ҳанӯз он ҷо шавад чун қорвоғон,
Зи хидмат дасти таббох аст кӯтоҳ. *Нозим*

ТАБДИЛ *a.* تېديل дигаргун қардан; тағйир, тағйир додан.

Лочарам ҳар қас, ки тағйир ва табдил кунад,
дар лаънату сахати холиқ ва халонқ бошад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Табдил ба маҳзи хушдилия ёфт,
Андӯҳ қасиру роҳаташ кам. *Савдо*

ТАБЗАДА *تپ زده* касе, ки таб дорад, мубталои таб.

Табзадагонро, ки на ҳалво беҳ аст, Хӯрдани кашнизи зи ҳалво беҳ аст. *Хисрави Деҳлавӣ* Тасаввуф ҳазъён аст ва табзадагон ба мисоли бавлу қавл бар забон оранд. «*Таърихи Фариста*»

ТАБЗИР *ا. تبذير* 1. пароканда ва парешон кардани чизе; тухмпошӣ, донапошӣ; 2. *мач.* харчи беҳуда, исрофкорӣ, харчи бемаврид.

Нисбат ба тоифаи дигар чандон исроф ва табзир ба зухур меояд, ки аз Қоон ва оли Бармак даҳъ-яки он содир нашуда. «*Равзат-ус-сафо*»

Баъзе табзир дар инфоқ намоянд бинобар он, ки қадри мол надонанд. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

ТАБИАТ *а. طبيعت* 1. сирӣшт, ниҳод; одат, хӯ.

Кунун ба сахтию осонияш бибояд сохт, Қи дар табиасти занбур нӯш бошаду неш. *Саъдӣ* Тамоми умр ба тасбеҳ кардаам бозӣ, Қучо табиасти тифлонаву кучо зуннор?! *Урфӣ*

[Амир] чун балодат дар табиасти фарзанд муставил меид... намеҳост, ки фарзанди ӯ баъд аз ӯ бар сарири давлат нишинад. *Аҳмади Дониш*

2. мавҷудоти зинда ва ғайри зинда дар олам.

... Илми табиасти, ки он илми чизҳост. *Ибни Сино*

ТАБИАТШИНОС *طبيعت شناس* 1. донишманди илмҳои табии;

2. *киноя* аз табии боҳунар, табии моҳир.

Умеда офият он гаҳ бувад мувофиқи табъ, Қи набзро ба табиастинос бинмой. *Саъдӣ*

ТАБИБ *а. طبيب* мутахассиси илми тиб, муолиҷакунанда, ҳаким.

Бисъёр табибонанд, ки мегӯянд: Фалон чиз набояд хӯрдан. ... Он гоҳ худ аз он бисъёр хӯранд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Дар дафтари табии хирад боби ишқ нест, Эй дил, ба дард хӯ куну номи даво мапур! *Ҳофиз*

ТАБИИЁТ *а. طبيعيات* илме, ки аз олами зинда, аз он чӣ ки дар ҷунбишу гардиш аст, баҳс мекунад; табиастиносӣ.

ТАБИР||**ТАБИРА** *تبير*||*تبيره* нақора, табл, духул.

Пас табира дид наздики дарахт, Ҳар гаҳе бонге бичастӣ тунду сахт. *Рӯдакӣ* Хурӯси гунуда фуру кӯфт бол, Духулзан бизад бар табира давол. *Низомӣ*

ТАБИРАЗАН *تبيره زن* нақоразан, духулнавоз.

Табиразанон пеши пилон ба пой, Зи хар сӯ хурӯшидани карраной. *Фирдавӣ* Табиразан бизад табл нахустин, Шутурбонон ҳамебанданд маҳмил. *Заҳири Форъёбӣ*

ТАБИХ *а. طببخ* 1. табх кардашуда, пухташуда; ҳар та-оми ки ба воситан биръён кардан ва ҷӯшонидан тайёр карда шудааст; 2. *тиб.* дорун дар об ҷӯшонидашуда, мас. табихи афсантин (явшон), табихи чой ва ғ.

ТАБИШ *تبش* 1. тобиш, фуруғ, партав.

Сари тирағӣ андарояд ба хоб, Ҷу теги табииш баркашад офтоб. *Фирдавӣ*

2. гармӣ, гармо.

Ошиқонро дар ин раҳи ҷонсӯз Табиши роз беҳ, ки тобиши рӯз. *Саной*

ТАБИЙ *طبيعى* 1. мансуб ба табиасти; 2. зотӣ, фитрӣ.

Зеро бад-ин ду ҷисми табии тамом шуд, Гар хоку боду об зи афлок бартаранд. *Кисой* 3-он май, ки дод ранги табии бар арғувон, Берун фиканд лутфи мизоҷ аз руҳаш ба хай. *Ҳофиз*

ТАБК||**ТАБАҚ** *تَبَك* як навъ порчаи шоҳӣ.

ТАБКПҶШ||**ТАБАҚПҶШ** *تَبَك پُوش* он кӣ либоси шоҳӣ мепӯшад.

Зи ҷомаҳонаи ишқи ту атласи гардун, Ба наъли доғ табакпӯш кардай моро. *Зуҳурӣ*

ТАБЛ *а. طبل* нақора, духул.

Пушти маро чун шиками табл бараҳна кард ва чун таббол рӯзи чанг ба зароботи мутаҷиб ва нақароти мутаҷобӣ бинавохт. *Ҷомӣ*

Хуршед ба сад шуқӯҳ сар зад, Бо таблу алам зи кӯҳ сар зад. *Ҳилолӣ*

табли раҳил (*ё реҳлат*) нақораи кӯч-кӯч барои огоҳонидани корвон.

Фармуд, то боргоҳ бияндохтанд ва табл раҳил кӯфта(нд). «*Равзат-ус-сафо*»

Ҷофилоноро гӯш бар овози табл реҳлат аст, Ҳар тапидан қосиде бошад дили огохро. *Соиб*

♦ **табли аттор** қуттии атр дар дукони атрфурушон.

Боди шабгир чу бар зулфи сиёҳаш бивазид, Табли аттор шуд аз бӯй ҳама лашкаргоҳ. *Фаррухӣ*

табли батн шиками калон.

Беҳтарин бандҳост нон гулӯ, Қунадат табл батн шашпаҳлӯ. *Саной*

табли замин даруни замин, зери хок.

Он кас, ки замину чарху афлок ниҳод, Бас доғ, ки дар ин дили ғамнок ниҳод, Бисъёр лаби чу лаълу зулфайни чу мушк Дар табл замину ҳуққан хок ниҳод. *Хайём*

табли лочвард *киноя* аз осмон; **табли ноқа** дам кардани шикам, ки дар натиҷаи касали обхӯра пайдо мешавад; **табли тийҳ** лофи бемаънӣ, ҳавобаландии беасос; **таблаш дарида** шуд сирраш кушода шуд, расво гашт; **табл пинҳон задан** *ниг.* **табл (дар) зери гилем задан.**

Ошиқ андар сурати айвон таҷаллӣ карда буд, Пай набурд иблис, к-он шаҳ табл пинҳон мезанад. *Мӯҳьӣ*

Табл пинҳон чӣ занӣ, ташти ман аз бом афтод. *Зарбулмасал*

табл фуру кӯфтан табл задан, табл навохтан.

Фуру кӯфтанд аз ду сӯ табл чанг, Гузашт аз Сурайё дарангодаранг. *Шодӣ*

табл хӯрдан рамидан, худро ба канор гирифтан.

Табл аз ҳуҷуми санги маломат намехӯрам, Ҷун қабки маст ханда ба кӯҳсор кардаам. *Соиб*

табли амон задан амон хоستان, зинҳор хоستان.

Рӯзи майдон чун гузорад ҷуръатат по дар миён, Мезанад хасм аз тапиданҳои дил табл амон.

«*Фарҳанги Онандроҷ*»

табли расво(ӣ) задан расвоии худро ошкор кардан.

Рамзе аз булғаҷабиҳон назарбозон аст Табли расво задану шеваи пинҳон дидан. *Соиб*

табли **Ҳайдари Розӣ навохтан** зоҳиран шуҷоат нишон додану ботинан тарсидан аз чизе (аз рӯи ривоят, Ҳайдари Розӣ шахсе будааст, ки бо задани табл шерро тарсонданӣ шуда, худаш ҳам аз он метарсидааст); **табл зери гилем мондан** беному нишон мондан (дар собиқ дар вақти мурдани подшоҳ таблу нақораи ўро чаппа карда, ба болои он гилем андохта ҳамроҳи тобут мебурдаанд).

Мувофиқони ту бар боми чарх бурда алам,
Муҳолифони ту ро табл монда зери гилем. *Анварӣ*

табл (дар) зери гилем задан (ё **кўфтан**) кори маълум ва ошкорро пинҳон доштан.

То ба кай дар кори ӯ табле зинам зери гилем,
Айюҳалъушшоқ аз он номехрубон бас шуд маро.

Ибни Ямин

Гуруҳе аз бим хушк мешуданд ва табле буд,
ки дар зери гилем мезаданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

рафтани бонги табл паҳн шудани овоза.

Лофкеше, касалесе таблхор,
Бонги таблаш рафта атрофи диёр. *Румӣ*

ТАБЛА *a.* طبلе сандукча, қуттие, ки дар дўкунҳои аттори ба даруни он атриёт нигоҳ медоранд.

Доно чу таблаи аттор аст хомӯшу хунарнамоӣ
ва нодон чу таблаи ғозӣ баландовозу миёнтиҳӣ. *Саъдӣ*

Таблаи атри гулу дурчи абирафсонаш
Файзи як шамма зи буи хуши аттори ман аст. *Ҳофиз*

ТАБЛАК طبلک табли хурд.

Солҳо ин марг таблак мезанад,
Гуши ту беғоҳ чунбиш мекунад. *Румӣ*

таблаки таълимғоҳ мавриди танбеҳу ҷазо гардидан.

Дор адаби дарси муаллим нигоҳ,
То нашавӣ таблаки таълимғоҳ. *Ҷомӣ*

ТАБЛАРЗА تب لرنه 1. ларзиш, тапиш; вараҷа.

Чунон зад ба тундӣ бар ӯ гурзро,
Ки табларза афтод Албурзро. *Низомӣ*
Ба гармӣ бар он кавкаба бонг зад,
К-аз он бонг табларза бар монг зад. *Унсурӣ*
2. маҷ. беқарорӣ, беоромӣ.

ТАБЛЗАН طبل زن касе, ки табл мезанад, нақорачӣ.

Зиғбофонро бо вашибифон наниҳанд,
Таблзанро нанишонанд бари руднавоз.
Абулаббоси Марвазӣ

Ман латмаҳури даволи афсӯс,
Ту таблзани сарои номус. *Шоҳин*

ТАБЛИҒ *a.* تبليغ расонидан, расонидани хабар.

Ман ба таблиғи рисолат омадам,
То раҳонам ман шуморо аз надам. *Румӣ*
... Баъд аз таблиғи аҳком бад-он илтифот нана-
муда. *Аҳмади Дониш*

ТАБЛҲОР طبل خوار пурхӯр, шикампараст; маҷ. муфтхӯр.

Лофкеше, касалесе таблхор,
Бонги таблаш рафта атрофи диёр. *Румӣ*

ТАБОДУР *a.* تبادر шитоб; шитобкунӣ.

Ва ба подшоҳон низ зиёда аз қадри зарури
тамаллуқ ва табодур наёваранд. *Аҳмади Дониш*

ТАБОЕЪ *a.* طبايع ҷ. табиат.

Табоеъ зи ту ёфта эътидол,
Ба хубон аз он дода хусну ҷамол. (1) *Шодӣ*

◇ **табои арбаъ** (ё **арбаа**) чор унсур: об, оташ, бод, хок, ки гуё олам аз он таркиб ёфтааст.

Мекунад дар табои арбаъ
Зулумоти салосаро анвор. *Ҳоқонӣ*

ТАБОНЧА تبا نچه || طبا نچه *ниг.* тап(п)онча.

ТАБОР I تيار хешон, хешовандон, наздикон; хонадон.

Саратро зи тан дур монам на дер,
Чунон к-аз таборат фаровон далер. *Фирдавсӣ*

ТАБОР II *a.* طبار ҳалок, нобудшавӣ, мурдан.

ТАБОРАК *a.* تبارک 1. *д.* яке аз лақабҳои худо.

Охир ўро худованди таборақ ва таоло дилфиреб,
боқомат, ҷомазеб дод. *Яҳъёи Себак*

2. *д.* номи яке аз сураҳои Қуръон.

Он дар сари гурӯҳ таборақ хондӣ,
В-ин бар дари хонаҳо табуроқ задӣ. *Рудақӣ*

ТАБОРИЗА *a.* تبارزه аҳли шаҳри Табрёз, сокинони Табрёз.

Вақте ки шоҳ Аббос таборизаро кўчонида ба
Исфаҳон овард, ӯ низ аз Язд ба Исфаҳон омад.
«Оташқада»

ТАБОУД *a.* تباعد дуршавӣ аз ҳамдигар, дурӣ; фироқ.

... Рафъи зулмоти фироқ ва табоуд... муҳайё
гардонад. *«Равзат-ус-сафо»*

Табоуди эшон аз ҳамдигар бинобар табоюни
мизоҷӣ... гуянд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАБОШИР طباشير || تباشير моддан сафеди ба кабудӣ мон-
нанд, ки аз мағзи як навъ нан хиндӣ — хайзарон мегри-
ранд ва хосияти давоӣ дорад.

Ҳеҷ дили гармро шарбати гардун насохт,
З-он ки табошири ўст бештаре устухон. *Ҳоқонӣ*

То табошир устухон дорам,
Дар табат назри имтиҳон дорам. *Бедил*

◇ **табошири субҳ** сафедии аввали субҳ, саҳар.

Ва табошири субҳи ҷамолаш аз уфуқи тутуқ
сар барзад. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАБОУН *a.* تباين фарқ, тафовут; ихтилоф, муқобилӣ.

Зол бинобар табоюни кешу миллат ба манзили
Меҳроб нарафт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАБОҲ||**ТАБАҲ** تبه||تبه хароб, вайрон, фосид, вайроншуда.

Оқибат мағзи сар табоҳ ва сиёҳ мешавад ва ўро
мекушад. *«Чор дарвеш»*

Лек аз он меҳурод ба ҳирсу шараҳ,
Гуфти ўро дурӯғ дону табаҳ. *Ҷомӣ*

Ҳам ҳоли маро табаҳ кардӣ,
Ҳам рӯзи маро сиёҳ кардӣ. *Ҳилолӣ*

табаҳ шудан зоеъ шудан, нобуд шудан.

Басе номдорон, ки бар дасти ман
Табаҳ шуд ба ҷанг андар он анҷуман. *Фирдавсӣ*
Мизоҷи даҳр табаҳ шуд дар ин бало, оре,
Кучост фикри ҳақи мову рои барҳамане?! *Ҳофиз*

ТАБОҲКОР||**ТАБАҲКОР** تبه كار||تبه бадкор, вайронкор,
фосид, харобкунанда.

Эй малик, душмани табоҳкори ту дар ин чоҳ
аст. *«Нигори дониш»*

ТАБОҲКОРӢ||**ТАБАҲКОРӢ** تباہ کاری||تبه کاری бадкорӣ, вайронкорӣ, бадкирдорӣ, фосидӣ.

Ба номардон набошад ҳичлат аз айби табаҳкорӣ, Зани ғар бештар ғавғо кунад хангоми тақсираш.
Ҳочӣ

ТАБОҲӢ||**ТАБАҲӢ** تباہی||تبهی харобӣ, вайронӣ.

Сиёвухшро кард бояд дуруст,
Ки ин бад бикарду табаҳӣ биҷуст. *Фирдавӣ*
В-он, ки дасташ расид зӣ хартум,
Гуфт: Гаштаст мар-маро маълум,
Рост чун новдон, миёна тихист,
Саҳми он асту мояи табаҳӣ. *Саной*

Дар он ҳолат яке аз ситамдидагон бар у бигу-
зашт ва бар табаҳии ҳолаш назар кард. *Саъдӣ*

ТАБРИД *a.* تبريد хунуккунӣ, сардкунӣ.

Обу оташ дар табхи ғизо ва тасхину табриди
бадан... сабаби тарвеҳи рӯҳ аст. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

ТАБРИК *a.* تبریک шодбош, муборакбод.

ТАБТОБ *a.* طبّاط چӯби кафчадори чавгонбозӣ.

Ба бонги нахустин аз ин хоби хуш
Бичастем чун гӯ зи табтобҳо. *Манучехрӣ*
Зи ҳайбати ту дили душманонат андар бар
Чунон тапад, ки тапад гӯи гирд бар табтоб. *Фарруҳӣ*

ТАБУК تبوك 1. табаки чӯбин, корсон.

Ман фаромӯш накардастаму нахоҳам кард
Он табуки чаву он товаи ушнони туро. *Мунҷик*

2. номи маҳалла дар наздикии Макка, ки чанге бай-
ни мусулмонон ва бутпарастон дар он рӯй дода буд
ва бо номи ғазваи Табук машхур гаштааст.

Дар он хин... мардум ба таҳияи асбоби ғазваи
Табук буданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАБУРОК تبوراك табли майда, ки дар киштзорҳо барои
рамондани паррандагон мезананд; доира.

Ёд накнӣ чун ҳаме аз рӯзгори пештар,
Ту табуроке ба дасту ман яке барбат ба чанг.
Ҳақими Ғамнок

Он дар сари гӯрҳо таборак хондӣ,
В-ин бар дари хонаҳо табуроқ задӣ. *Рӯдакӣ*

ТАБХ *a.* طبخ 1. пухтан, пазӣш.

Баъзе аслиҳа аз худ чудо карда ба муҳиммоти
табх ва ғайри золик қиём намуданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

Шукурбек пурсид, ки аз асбоби табх чӣ дорӣ?
Аҳмади Дониш

2. чизи пухташуда, чизи пухта.

Парокандае гуфташ: Эӣ хоксор,
Бирав, табхе аз хони ямо биёр. *Саъдӣ*

ТАБХГАР طبخ گر ошпаз, таббох.

ТАБХИР *a.* تبخير бухор кардан; буғ додан, сӯзонида дуд
кардан.

Инораи қанодилу табхири бухур... барои ӯ
муфавваз сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

Ба ҳар вараке, ки хоҳад, китобат кунад ва ба
дасти касе бидиҳад ва... дар зерӣ доман табхир
кунад. «*Илми симиё*»

ТАБХОЛ||**ТАБХОЛА** تبخال||تبخالе доначаҳое, ки ба сабаби
баланди ҳарорати таб дар гирди лаб пайдо мешаванд
ва аломати рафтани таб аст.

Тавон зи соғари табхола оби кавсар хӯрд,
Бисоз бо чигари ташна чун сароб ин чо. *Соиб*
Зоҳид, аз баҳри худо сӯзи даруни мо мапурс,
Бар лаб аз сӯзи дили ман нолае табхол дошт. *Махфӣ*

ТАБХОН طبخان пазанда, ошпаз.

... Ҳарчанд дар осиеи гардун
Маҳ ҳаммол асту меҳр табхон. *Ҳоқонӣ*

ТАБХОНА تبخانه киноя аз тани ошпк ё бемор.

Дили Чомӣ, ки шуд табхона аз меҳри буге чун ту,
На дар вай фикри масҷид, на ҳавои хонақаҳ бодо.
Чомӣ

ТАБШИР *a.* تبشير мужда, башорат, хушхабар; мужда
додан, хушхабар гуфтан.

Дар расоилу кутуб табшир ба зухӯри ин дав-
лати оӣ... фармуданд. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

ТАБЪ I *a.* طبع 1. сиришт, хӯ, табиат; мизоқ.

Табъи дилҷӯ хуштар аз ганчи зару кони гуҳар,
Хӯи неқӯ бехтар аз шоҳиву мулки бекарон.
Носири Хисрав

[Амир Ҳайдар] азбаски дар табъаш фисқу фасод
муствадӣ буда, дар муддати андак ҳам хеле доди
айшу комрониро дода... *Аҳмади Дониш*

табъи гуҳарбор хулқу сирати неқ ва покиза; истеъ-
доди оӣ.

Ҳақиме, ки чун лаб ба ҳикмат кушод,
Зи табъи гуҳарбораш ин нукта зод... *Чомӣ*

табъи лағиф табиати нозук ва зариф.

Ҳаҷҷом марди зариф буд ва табъи лағиф дошт,
поқӣ (поку) меронд ва ин қитъа мехонд. *Чомӣ*

табъи печ-печ хӯи носозгор, хӯи муҳолиф, сиришти
каҷ, хислати ноҳамвор.

Рав, ки сӯи ростӣ пасеч надорӣ,
Моя ба чӯз табъи печ-печ надорӣ. *Ҳоқонӣ*

табъ кушодан хушҳол шудан, хурсанд шудан; 2. завқ,
майл, рағбат.

Дар обу оташ қону равон диҳанд ба табъ,
Бале, кунанд ҳама ифтихор з-оташу об.
Масъуди Саъд

Гоҳ мидид табъи ман лоиқ
Ҳоли Азрову ҳолати Вомиқ. *Ҳилолӣ*

3. истеъдод (махсусан дар шеърғӯӣ).

Агар бахт яқбора ёрӣ кунад,
Бар ин табъи ман комқорӣ кунад. *Фирдавӣ*

Табъи гӯёи ман он тӯтии шаккаршикан аст,
Қи зи хунобаи дил лаъл бувад минқораш. *Чомӣ*

табъи воло истеъдоди баланд, табъи расо (бештар
нисбат ба суҳанварон истеъмола мешавад).

Суҳан чоқари табъи волои ӯ,
Сафо музмари қалби донои ӯ. *Садрӣ Зиё*

табъи мавзун табъи равон дар гуфтани шеър.

Ҳилолӣ, аз даҳану қоматаш ҳикоят кун,
Ки ин аломати идроку табъи мавзун аст. *Ҳилолӣ*

табъи равон истеъдоди баланди шоирӣ.

Онро, ки хондӣ устод, гар бингарӣ ба таҳқиқ,
Санъатгарест, аммо табъи равон надорад. *Ҳофиз*

Шоҳин, ки чу ту таъби равон нест касеро,
Гуй зи қади сарви ту омӯхт равонӣ. *Шоҳин*
таъби рангин таъби расо, фасеҳ ва саршор.

Маро аз таъби рангин он чӣ зояд,
Садои истикоки он камол аст. *Анварӣ*
таъби салим истеъдоди баланд, истеъдоде, ки дуруст
инкишоф ёфтааст.

Чомӣ аз хонақаҳ ба майкада рафт,
Ин бувад муқтазои таъби салим. *Чомӣ*
Рамзошнои маънӣ ҳар хирасар набошад,
Таъби салим фазл аст, ирси падар набошад. *Бедил*
таъби хуш истеъдоди нек; истеъдоди хуби шеърғуй.

Имора ... низ аз мутақаддимон аст ва дар айёми
давлати Сомониён будааст ва таъбе хушу шеъре
дилкаш дошта. *Чомӣ*

таъби хунарсанҷ қувваи санҷиш ва таҳлили ташхиси
хунар ва санъат, лаёқати фарқ кардани хубию бад-
дӣ.

Сикандар, ки таъби хунарсанҷ дошт,
Ба имкон дарун аз хунар ганҷ дошт. *Чомӣ*

4. яке аз чор унсуре, ки ба ақидан қадимиён гӯё
олам аз он таркиб ёфта будааст: хок, об, оташ ва
бод (хаво).

Чандон бакот бод зи таъсири нӯҳ сипеҳр,
К-андар замона таъб чаҳору чиҳат шаш аст. *Анварӣ*
Ба чор таъби муҳолиф нахуст гӯ се талоқ,
Аруси офият он гаҳ талаб ба қайди никоҳ. *Бедил*

5. яке аз чор унсур дар тибби Шарқ: хун, балғам,
сафро, савдо.

Чор таъби муҳолифи саркаш
Чанд рӯзе шаванд бо ҳам х(в)аш,
Гар яке 3-ин чаҳор шуд ғолиб,
Чони ширин барояд аз қолиб. *Саъдӣ*

◇ таъби карим саховат, каримӣ.

Абулҳасани Рӯдакӣ ... филҷумла таъби карим
ва зехни мустақим дошта. «*Таъкираи Давлатшоҳ*»
таъби муҳолиф фикру раъи зид.

Маликро панди вазири носеҳ мувофиқи таъби
муҳолиф наёмад ва рӯй аз суҳанаш дарҳам кашид
ва ба зиндон фиристод. *Саъдӣ*

ТАБЪ II а. طبع мӯҳр кардан, нақш кардан; чои кардан.

ТАБЪАН а. طبعًا табиатан, зотан.

Чор унсур, панҷ ҳиссу шаш чиҳоту хафт чарх
Бандагии дарғаҳаш таъбан ва тавъан кардаанд.
Убайди Зоконӣ

ТАБЪЁЗА تب يازة табларза, вараҷа, таби сафрой.

Чунон душман аз бими теғи ту ларзад,
Ту гуй гирифтаст табъёза ўро. *Ғазоирӣ*

ТАБЪИН а. تبين баён кардан; ошкор сохтан чизеро ба
қасе.

Баъд аз баёни аҳволи ҳавоқини Дехлӣ партави
андеша бар таъбини вақоеи салотини Дакан ...
мунъатиғ мегардонам. «*Таърихи Фаришта*»

ТАБҚАРИ طبرى табаки майда.

Яке найшакар дошт бар табқарӣ,
Чану рост гардид бар муштарӣ. *Саъдӣ*

ТАБҚИЯ а. تبقيه муҳофизат, ниғаҳдорӣ, амонатдорӣ.

Ва дар у қуввати бақои шаҳс ба замони дароз
ва табқияи навъ набувад. *Насириддини Тӯсӣ*

ТАБЉИЛ а. تبجيل иззат кардан, бузург доштан, мӯҳтарам
шумурдан; ҳурмат, эҳтиром, иззат.

Он шаҳс маро таъзиму^т табҷил намуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

Ва дар арзи роҳ ба ҳама билоди Ҳинд ҳуққом
ва роҳдорон табҷилу таъзимии маро ба чо оварда.
Аҳмади Дониш

ТАВАДДУД а. تودد муҳаббат доштан, меҳрубонӣ кардан
изҳори муҳаббат ва дӯстии зиёд.

Ба таваддуд ... маро сайди худ гардонидӣ.

«*Анварӣ Суҳайлӣ*»

[Малики Ғӯр] ба малики Ҳирот навишт ва
Анвариро талаб кард ва нисбат ба вай изҳори
таваддуд ва талаттуф намуд. *Чомӣ*

ТАВАЗЗУЪ а. توزع парешонӣ, парокандагӣ; таваззӯи хо-
тир парешонхотирӣ; ташвиш; ғусса.

... Сабаби тағбири замир ва мӯҷиби таваззӯи
хотири подшоҳ гардад. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАВАККУЛ|ТАВАККАЛ а. توكل умед бастан, эътимод
кардан (хусусан ба худо).

Сарфи бекорӣ магардон рӯзгори хешро,
Пардаи рӯи таваккул соз кори хешро. *Соиб*

Дигар рӯз шоҳзодаро гуфтанд: Агар таваккули
туро самароте хоҳад буд, имрӯз тимори харҷи мо
бояд дошт. «*Калила ва Димна*»

ТАВАККУЛФУРУШ توكل فروش касе, ки ба чизе беҳуда
умед мебандад.

Эй таваккулфурӯши бекорӣ,
Рафта умрат ба души бегорӣ. *Бедил*

ТАВАЛЛО|ТАВАЛЛӢ а. تولا|تولى 1. дӯстичуӣ, дӯстӣ
доштан; дӯстӣ, дӯстдорӣ.

Таваллои мардони ин покбум
Барангехтам хотир аз Шому Рум. *Саъдӣ*

2. илтимос, илтиҷо.

Руҳи худро яке бо ман намояд,
Ҳамин дорам аз он дилбар тавалло. *Ибни Ямин*
На аз аббосиён хоҳам тавалло,
На бар салҷуқиён дорам тавалло. *Ҳоқонӣ*

3. ҳукуматдорӣ, ҳукмронӣ, волиғӣ.

ТАВАЛЛУД а. تولد 1. зоидашавӣ, зоида шудан, вилодат.

Таърихи таваллудаш чӣ пурсӣ,
Ороиши рӯзгори мо зод. *Урфӣ*

Умри шарифаш панҷоҳу ду сол буда, таваллуди
у [амир Маъсум] дар санаи 1163 воқеъ шуда.
Аҳмади Дониш

2. маҷ ба вуҷуд омадан, ладид омадани чизе аз чизе.

То битавонӣ, ... бар он дор, ки хуни Ҳасанак
рехта наёяд, зиштномӣ таваллуд гардад.
«Таърихи Байҳақӣ»

ТАВАЛЛӢ а. تولى ниг. тавалло.

ТАВАНГАР تونگر ниг. тавонгар.

Боре ин тавангар гуфт дарвешро, ки чаро хид-
мат нақунӣ, то аз машаққати қор кардан бираҳӣ?
Саъдӣ

ТАВАНГАРДИЛ تونگردل ниг. тавонгардил.

ТАВАССУЛ I а. توسل восита шудан; наздикий ба чизе, наздикшавӣ.

Ба тавассули шайтон гуноҳе кардам. *Авфӣ*

Акобир ва асоғири Хуросон ва Ғазнин ва Ғур рӯи тавассул ба у оварданд. «*Таърихи Фаршита*»

тавассул чустан кушиш кардан барои наздикӣ.

Ба хидмати Тош тавассул чуста буданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ТАВАССУЛ II а. توسل кӯшиш кардан барои расидан ба чизе ё ба касе; расидан ба чизе.

Роҳи тавассул касро набошад

Бе ходиш шаб дар маскани субҳ. *Туграл*

ТАВАССУТ а. توسط восита шудан, ба миён даромадан; миёнаравӣ, миёнчигарӣ.

Сабаби хасфи Моҳ он аст, ки Замин ҳоил мешавад ба ҳасаби тавассут миёнаи Офтобу Моҳ.

«*Аҷоиб-ул-махлуқот*»

Гоҳе он бе тавассути гуфтор

Ояд андар маротибу атвор. *Ҷомӣ*

◇ ба (ё бо) **тавассути...** ба воситаи ..., бо ёри ...

Маҳбусон ҳам аз болои арки Бухоро ба тавассути чухудон ё дигаре эълоннома навишанд.

Аҳмади Донши

ТАВАССУЪ а. توسع фароҳӣ, паҳноӣ, кушодагӣ.

Бузургворо, донӣ, ки дар саноати шеър

Маро ба лафзи маонӣ тавассуъ асту маҷол? *Муиззӣ*

ТАВАТТУН а. توطن ватан ихтиёр кардан, маскан кардан, ҷой гирифтан; истиқомат.

Баъзе аз он ҷамоат ба азми таваттун ба атрофи диёри араб ... берун омадан гирифтанд.

«*Равзат-ус-сафо*»

Дар шаҳре, ки панҷ чиз мавҷуд набувад, марди оқил дар он ихтиёри таваттун накунад.

Аҳмади Донши

ТАВАФФУР а. توفّر фаровонӣ.

Ба ашғоли муносиб мавсим гардонда шавад, то ҳазонаро таваффури бошад. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАВАҒҒУЛ а. توغل машғул шудан, чуқур рафтан дар коре.

Ҷамеи ақрабо ва мутааллиқон ... дар куфр тавағғул доштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАВАҚҚУФ а. توقف ист, истодан; маъталшавӣ, таъхир.

Соате таваққуф кардам, аз он ҷо одаме берун омад. *Авфӣ*

Агар бар ҳоҷати ту воқиф гардад, ҳамоно дар қазои он таваққуф раво надорад. *Саъдӣ*

ТАВАҚҚӢ а. توقى ниғаҳдорӣ; ҳифз, муҳофизат; ниғаҳдорӣ кардан, ҳифз кардан.

[Шатраба] гуфт: ... Агар касе ҳамаи умр ... аз моли ҳалол садақа диҳад, чандон савоб наёбад, ки як соат аз рӯз барои ҳифзи мол ва таваққии нафс дар чиҳод гузорад. «*Калила ва Димна*»

ТАВАҚҚУЪ а. توق 1. чашмдошт, умед; орзу.

Аз хидмати вай таваққуъ дорем, ки бар қонда тарбият фармояд. *Авфӣ*

Камол, чун суҳанат беҳ зи Хисраву Ҳасан аст, Дигар мадор аз ину аз он таваққуи таҳсин.

Камолу Хучандӣ

2. хоҳиш, илтимос; пурсиши садақа.

Гар гадо пешрави лашкари ислом бувад,

Кофир аз бими таваққуъ биравад то дари Чин.

Саъдӣ

ТАВАҲҲУМ а. توهّم 1. ба ваҳм афтодан; ваҳм, тарс.

Халаф ибни Аҳмадро таваҳҳум он шуд, ки устод Хурмуз ба вилояти у таарруз расонад.

«*Равзат-ус-сафо*»

2. гумон; тасаввур, хаёл.

Аз ҳасудон касе ... ба таваҳҳуми он ки касеро озоре расад, ба қатли нафси худ розӣ шуда.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

Ва агар чунон бувад, ки бар як чиз афтода бувад, таваҳҳум тавонӣ кардан, ки уро чизҳои бисёр афканӣ. *Ибни Сино*

ТАВАҲҲУШ а. توحش 1. рамидан аз одамон, ваҳшӣ шудан; 2. тарсидан, ваҳшат доштан.

Аз асбоби таваҳҳуши Султон Маҳмуд яке дигар он буд ... «*Равзат-ус-сафо*»

Оҳуи Чинро кашад пой таваҳҳуш бад-он

Силсилаи турраи ғолияафшони ӯ. *Шоҳин*

3. ҷои дур аз мардум, макони узлат.

Ба маскани таваҳҳуш хиромид. *Авфӣ*

ТАВАЧҶУЪ а. توجع дилсӯзӣ ва ҳамдардӣ изҳор кардан, афсус хурдан; изҳори ҳасрат ва надомат кардан.

Ҳорун пӯшнда қасон гумошта буд, ки ҳар қас зери дори Ҷаъфар гаштӣ ва танаддуме ва тавачҷуе намудӣ, биғирифтандӣ. «*Таърихи Байҳақӣ*»

[Шер] бо худ гуфт: ... Ман боре худро мусибатзада кардам ба тавачҷуъ ва таҳассур суд нахоҳад дошт. «*Калила ва Димна*»

ТАВАЧҶУҲ а. توجه диққат додан, ба чизе рӯй овардан; майл кардан; лутф, меҳрубонӣ; диққат.

Дили бедор мебояд дар ин водӣ, тавачҷуҳ кун, Ки ман бо пой хоболуд кардам қатъи манзилҳо.

Соиб

Видоаш карда мерафтам ба хона, Тавачҷуҳ зад қадам бар остона. *Сайидо*

ТАВБА а. توبه д. аз гуноҳ бозгаштан; пушаймонӣ аз гуноҳ.

Тавбан қиморбоз дар бепулист. *Зарбулмасал*

тавбаву салоҳ даст кашидан аз гуноҳ, неқукорӣ, порсой (дар ислом).

Даст аз ин тавбаву салоҳ бидор,

К-андар ин роҳ кофирӣ он аст. *Анварӣ*

Ҷомӣ, ба баъзи аҳли сафо меравӣ, нахуст

Дил пок кун зи васасаи тавбаву салоҳ. *Ҷомӣ*

тавба додан тавба кунондан, аз гуноҳ пушаймон кунондан.

Дар сар ҳаваси бутони чун хурам бод,

Дар даст ҳамоара оби ангурам бод.

Гуянд ба ман, ки эзидат тавба диҳад.

Гар ӯ диҳад, ман накунам, дурам бод! *Хайём*

тавба кардан (ё **намудан**) пушаймон шудан, афсус хурдан.

Таъна мазан, эй зоҳид, агар тавба шикастам,
Сад тавба куннад ошику бунъед набошад.

Хисрави Деҳлавӣ

тавба шикастан ба тавба рия накардан.

Бо дасти ту тавбаҳо шикастем,
Бар ёди ту чомаҳо даридем. *Анварӣ*

аз тавба баромадан тавба шикастан, пас аз тавба боз гуноҳ кардан; **аз тавба тавба кардан** тавбаро ба гардан нагрифтан.

Замони мастӣ аст акнун, эи тавба тавба кун, Хисрав,
Ки кор имрӯз соқию май чун аргувон дорад.

Хисрави Деҳлавӣ

♦ **тавбаи Насӯҳ** (*инчунин тавбатуннасӯҳ*) киноя аз тавбаи қатъӣ ва ҳақиқӣ, тавбаи нашикастанӣ, тавбаи самимӣ (ишора ба тавбаи Насӯҳи даллоқ дар ҳаммоми занона, ки барои халосӣ аз марг тавбаи қатъӣ карда будааст).

Банду ғул тавбаи Насӯҳ бувад,
Боғ дидан ғизои рӯх бувад. *Саной*

...Ё туро бо чунин карам кардан
Марг ё тавбаи Насӯҳ диҳад. *Оташкада*

ТАВБАҚОР *توبه کار* тавбақунанда; **тавбақор шудан** тавба кардан, баргаштан, пушаймон шудан.

Ман ҳамон соат, ки аз май хостам шуд тавбақор,
Гуфтам: Ин шох ар диҳад боре, пушаймонӣ бувад.
Ҳофиз

Аз он сеҳр бастам забон чанд бор,
В-аз он нодирафсун шудам тавбақор. *Ҷомӣ*

ТАВБАСӮЗ *توبه سوز* нобудқунандаи тавба, он чӣ тавбаро мешиканад; ♦ **оташи тавбасӯз** киноя аз май, шароб.

Биё, соқӣ, он оташи тавбасӯз
Ба оташғаҳи мағзи ман барфурӯз. *Низомӣ*

ТАВБАТУННАСӮҲ *ا. توبه النصوح* *ниг.* тавба (тавбаи Насӯҳ).

Ёдгор Муҳаммад ... гуфт: Ё шайх, аз ҷамен ман-
қиёт гузаштам ва тавбатуннасӯҳ кардам.

«Табрихи Фаришта»

ТАВБАФАРМОЙ *توبه فرمای* он кӣ тавба мефармояд, он кӣ ба тавба даъват мекунад.

Мушкиле дорам, эи донишманди маҷлис бозпурс:
Тавбафармоён чаро худ тавба камтар мекунад.

Ҳофиз

ТАВБАШИКАН *توبه شکن* шиканандаи тавба, он кӣ ё он ба боиси шикастани тавбаи касе мегардад.

Омад ин навбаҳори тавбашикан,
Парниён гашт боғу барзану куй. *Рӯдакӣ*

Тавба эи май кардаму омад баҳор,
Соқии тавбашиканаи орзуст. *Ҷомӣ*

ТАВБЕҲ *а. توبه* маломат, сарзаниш, танбех.

Навомӯзро мадху таҳсину зеҳ
Эи тавбеху таҳдиди устод бех! *Саъдӣ*

Он чи аз тақсирот аз ӯ содир шуда буд, барме-
шумурд ва тавбех мекард. *Авфӣ*

ТАВВОБ *а. تواب* бахшандаи гуноҳ, пазирандаи тавба, қа-
рғунандаи тавба (сифати худо).

Бозат он таввоби лутф озод кард,
Тавба пазруфту дарунат шод кард. *Румӣ*

Тавбаи Ибни Ямин мақбул шуд, эй дӯстон,
Гирьяи зори саҳар чун бар дари таввоб бурд.

Ибни Ямин

ТАВВОФ *а. طواف* тавофқунанда; бисёр гарданда, гардиш-
қунанда дар гирди чизе; зиёратқунанда.

Ў гумон дорад, ки таввофи харрофам. *Савдо*

ТАВДЕЪ *а. توديع* видоъ кардан; видоъ.

Эй кафи дасту соиду бозу,
Ҳама тавдеи якдигар бикунед. *Саъдӣ*

ТАВЗЕЪ *а. توزيع* тақсим, ҷудо кардан ба қисматҳо.

Аз паи тавзеъ гирди шаҳр гашт,
В-аз тамаъ мегуфт ҳар ҷо саргузашт. *Румӣ*

ТАВЗЕҲ *а. توضيح* эзоҳ додан, равшан кардан; маънидод
кардан, шарҳ додан.

Муфассирон талвеҳу тавзеҳ кушодандӣ.

«Хористон»

Дар ... тавзеҳи қавоид ҳеҷ дақиқа фуру нагузо-
рам. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

ТАВИЛ I *ا. تويل* касе, ки болои пешониаш му надошта бо-
шад; тоссар.

Пушт кӯжу сар тавилу рӯй бар кирдори нил,
Соқ чун сӯҳону дандон бар мисоли устура. *Ҷавос*

ТАВИЛ II *а. طويل* 1. дароз; баланд.

Ба як гардан аз ҳамаи мардумони тавил дароз-
тар будӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Чаман эи сабза хате бар руҳи чамил кашид,
Ба боғ сарви равон қомати тавил кашид.

Хисрави Деҳлавӣ

2. *адш.* яке аз баҳрҳои арӯз.

... Ки то ба тахния дар пон базм афшоном
Тавилҳои дур аз баҳри хотири ваққод.

Заҳири Форъбӣ

ТАВИЛА *а. طيله* 1. ресмони дарозе, ки бо он пой чанд
аспро ба ҳам мебанданд; 2. саисхона, оғил, аспхона.

Аспи този агар заиф бувад,
Ҳамчунон аз тавилае хар бех. *Саъдӣ*

тавила задан оғил сохтан, аспхона бино кардан.

Тавила заданд, охур ангехтанд,
Ба сабзахӯрон-бар алаф рехтанд. *Низомӣ*

3. *маҷ.* гала; гурӯҳ.

Он яке аз қабили арзол
В-ин дигар аз тавилаи авбош. *Ҷомӣ*

♦ **тавила бастан** ихота кардан, дар бар гирифтан.

Дар сояи хорбун нишаста,
Ваҳшаш эи ду су тавила баста. *Шоҳин*

ТАВИЛУЗЗАЙЛ *а. طويل الذيل* дароздоман, он кӣ домани
либосаш дароз бошад.

Сурати бахти ман тавилуззайл,
Дар вафо чун қасири моқасар аст. *Ҳоқонӣ*

Ў гуфт: Он чи Пандвон гуфтаанд, хуб аст, лекин
ҳамоилҳои тавилуззайл дар гардан афкан.

«Табрихи Фаришта»

ТАВИЯТ *а. طويت* фикр, андеша; ният, қасди ниҳонӣ.

Аз сафои тавияти ҳеш эълум намуданд.

«Равзат-ус-сафо»

Лоҷарам ба сидқи ҳиммат ва хулуси тавият дар имзон он ният ва истиқсон он амният шуруъ афтод.
Ҷомӣ

ТАВКИД *a.* **توكيد** таъкид, маҳкам ва устувор қардан.

Пайваста бо эшон дар тавкиди бунъеди муҳаббат саъи бисъёр қард. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАВКИЛ *a.* **توكيل** вакил қардан, касеро ба коре гумошта қардан, таъин намудан.

[Обоқохон] лашкари ўро бар сада ва даҳа қисмат қард ва панҷох нафар муғулро ба расми тавкил бар вай гумошт. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Сабр кун, тавкили дунъё кун бад-ӯ,
Хайру шарратро беҳ аз ту донад ӯ. *Румӣ*

Дар мударати тавкили ӯ рифқ ва мулофат қардандӣ. *Саъдӣ*

ТАВЛИД *a.* **توليد** таваллуд ёфтан; зондашавӣ, бавучудой.

Дар ин таърису тавлид ... шаҳри Мисрро онн бастанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАВЛИДАН **توليدن** бо овози баланд касеро ҷеғ задан.

Саҳт метавлӣ зи тарбеоти он,
В-аз уболи кинаву офоти он. *Румӣ*

ТАВЛИЯТ *a.* **توليت** кореро ба зимман касе гузоштан, воли гардондан; зиммадорӣ, волиғӣ.

Аз тавлияти вилояти умр маъзул гашт.
«*Равзат-ус-сафо*»

ТАВОБЕЪ *a.* **توابع** 1. ҷ. тобеъ I; 2. қаламрав.

Уммол ва роҳдорон аз тавобеи Бухоро ва Самарқанд ҳар ҷо қўнуш фармуда, обу таом тайёр менамуданд. *Аҳмади Дониш*

3. маҷ. натиҷаҳо, оқибатҳо.

Ҳар кучо сахтидидаи талхикашидаеро бинӣ, худро ба шараҳ дар қорҳои махуф андозад ва аз тавобеи он напарҳезад. *Саъдӣ*

◇ бо (ё маа) тавобеъ ва лавоҳиқ бо иловаҳо ва мутааллиқот.

Чикирбек бо бародар гуфт, ки салоҳ дар он аст, ки ту бо тавобеъ ва лавоҳиқ ба биёбонҳо равӣ ва маро руҳсат фармой, ки ба ғазон Рум равам.

«*Равзат-ус-сафо*»

ТАВОЗИ *a.* **توازي** рубарӯшавӣ, бо ҳам баробар шудан.

Баъд аз талоқини лашкарайн ва тавозин саффарин тир сафири аҷал гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАВОЗУЪ *a.* **تواضع** хоксорӣ қардан, фурутанӣ намудан; хоксорӣ, фурутанӣ, шикастанафсӣ.

Сағ пай луқма чу дум ҷунбонад,
Оқил онро на тавозуъ хонад. *Ҷомӣ*

Ин талқини мард аз пешгоҳи сидқ ва таъзим ва тавозуи модар аст. *Аҳмади Дониш*

ТАВОЗУЪПЕША **تواضع پيشه** хоксор, фурутан.

Мулоимху, батамкин, гарчи кӯҳ аст,
Тавозуъпеша в-ар гардуншукӯҳ аст. *Ҳозиқ*

ТАВОЗУЪШЕВА **تواضع شيوه** ниғ. тавозуъпеша.

ТАВОИФ *a.* **طوائف** ҷ. тоифа.

Бидон, ки тавоифи ҳукаморо дар мабдаи офари-ниши олам ихтилоф аст. *Аҳмади Дониш*

ТАВОНИЯТ *a.* **تواقيت** мутеъ шудан, тобеъ шудан, изҳори итоат қардан; итоат, фармонбардорӣ.

Баъд аз адои вазифи убудият ва тақдими шарон-ти тавоният ба арз мерасонад. «*Илми симиё*»

ТАВОЛУД *a.* **توالد** зоида шудан; згёд шудани насл, авлод.

Баъд аз таволуд ва таносули авлод ва аҳфод ба бисту ҳаҷор шўъба муншаиб гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

Хотир аз васвасаи интизори таволуд ва таносули бояд пардохт. *Бедил*

ТАВОЛӢ *a.* **توالى** пайдарпай, паёпай, панҳамӣ.

Шиддати таволини оломи иштиёқ аз сарҳадди эҳсс мутаҷовиз аст. «*Равзат-ус-сафо*»

тавон **توان** *асоси замони ҳозираи тавонистан.*

ТАВОН **توان** 1. тоб, тоқат, қудрат, тавоной.

Ба хоҷиб гуфт, к-ин тасбеҳхонро,
Ки бурд аз ҷони ман тобу тавонро... *Ҷомӣ*
Ману раҳишу кўполу баргустувон,
Ҳамоно надоранд бар ман тавон. *Фирдавӣ*

2. мумкин, мумкин аст, метавон.

Тавон ба ҳалқ фуру бурд устухони дурушт,
Вале шикам бидарад, чун бигирад андар ноф. *Саъдӣ*

З-он сон на шиори куштагон қард,
К-аз кушта тафовутагаш тавон қард. *Шоҳин*

ТАВОНБАХШ **توان بخش** қувватдиҳанда, руҳбахшанда.

Бад-ӯ гуфт: Эй тавонбахши тани ман,
Чароғфрузи ҷони равшани ман. *Ҷомӣ*

ТАВОНГАР **توانگر** 1. тавоно, бақудрат, зур, бақувват.

Раҳи савору ҷавону тавонгар аз раҳи дур
Ба хидмат омад некӯсиголо некандеш. *Рӯдакӣ*
Се писар дошт хушманду ҷавон,
Ҳам тавонгар ба илму ҳам ба тавон.

Ҳисрави Деҳлавӣ

2. бой, давлатманд.

Мардумон хабар ёфтанд, андар омаданд ва он мол
ғорат қардан ва бисъёр кас аз он мол тавонгар
шуданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Тавонгар кучо саҳт бошад ба чиз,
Фурӯмоятар шуд зи дарвеш низ.*

ТАВОНГАРДИЛ **توانگردل** кушодадил, босаховат, саҳӣ.

Ғуломаш ба дасти кариме фитод,
Тавонгардилу дасти равшаниҳод. *Саъдӣ*

ТАВОНГАРДИЛӢ **توانگردلى** пурдилӣ, пурқувватӣ, боқув-ватӣ; ҷавонмардӣ, саховатмандӣ.

Донаму аз рон ту оғаҳ шудам,
К-ин зи тавонгардилию аз сахост. *Фаррухӣ*

ТАВОНГАРӢ **توانگرى** сарватмандӣ, давлатмандӣ.

Маталаб, гар тавонгарӣ хоҳӣ,
Ҷуз қаноат, ки давлатест ҳанӣ. *Саъдӣ*

Тавонгарӣ ба ҳунар аст, на ба мол. *Саъдӣ*

ТАВОНИСТАН **توانستن** қобил будан, қудрат доштан, даст ёфтан.

Аз гилу об ҷома битвон шуст,
Ки шавад поктар зи бори нахуст. *Ҷомӣ*

Мебош ҳамуш, то тавонӣ,
Дар ҳарф мақуш, то тавонӣ. *Ҳилолӣ*
Хостан тавонистан аст. *Зарбулмасал*

ТАВОНИШ *توانش* қувва, қудрат, тавоноӣ.

Ҳалқай доми ту тавониши тан,
Ҳаст шабҳо ба рӯз обистан. *Саной*

ТАВОНО *توانا* қобил, боқудрат, муқтадир; давлатманд.

Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад,
Зи дониш дили пир барно бувад. *Фирдавсӣ*
Тавоност бар дониши хеш доно,
На доност он, к-ӯ тавоност бар зар.
Ҳазорон тавон ёфт ханҷар ба дониш,
Яке илм натвон гирифта ба ханҷар.

Носири Хисрав

ТАВОНӢ *توانائی* қудрат, қувват, бузургӣ; давлатмандӣ.

Ҳар кӣ дар ҳоли тавоноӣ нақӯй накунад, дар
вақти нотавонӣ саҳтӣ бинад. *Саъдӣ*
Баъд аз ин тобу тавоноӣ ҳичро намест,
Соз озод зи ғам очизу ҳайронеро. *Махфӣ*

ТАВОРА *تواره* девора, чапарак, девори аз шохҳо кашида-
шуда.

Он оташ бар тавора зад ва он тавора даргирифт.
«Таърихи Наршаҳӣ»

Ту худ зи хона наёӣ бурун, ман аз лаби бом
Назар ба сӯи ту чанд аз паси тавора кунам? *Шоҳин*

ТАВОРИХ *а. تواريخ* 4. таърих 2.

Пайваста китоби аҳбор ва қисас ва таворих му-
толаа кардӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар таворих чунон мастур аст, ки панҷ ҳазор сол
салтанат ба ғаброну муғон тааллуқ дошт. *Ҷомӣ*

ТАВОРИҚ *а. طواريق* 4. тариқ.

Лашкари миҳан ва ҳашари фитан ... тариқи амну
амонро ба тавориқи офат ва махофат машхун гар-
донид. (1) *«Таърихи Фаршита»*

ТАВОРУД *а. توارد* 1. паёпай омадан, бо ҳам дар як чо
фуруд омадан.

Қалам дар даст дорам чун Аторуд,
Китобам дар бағал, маънӣ таворуд. *Ҳозик*

2. *адш.* тасодуфан кор фармуда шудани айни як мазмун
дар шеъри ду шоири мухталиф, ки ин ҳодисаро муворода
ҳам мегуянд.

Амиршоҳи Сабзавори дар ин мазмун таворуд
шуда. *«Хизонаи омира»*

ТАВОРӢ *а. توارى* пинҳон кардан, пӯшидан; пинҳон шу-
дан, пӯшида шудан; пинҳонӣ.

Ба обу гиёҳ қаноат намуда ва муддати бист сол
дар ихтифо ва таворӣ рӯзгор гузаронид.
«Равзат-ус-сафо»

Париро гар набудӣ шармсорӣ,
Намондӣ аз ту дар кунҷи таворӣ. *Ҷомӣ*

ТАВОТУР *а. تواتر* пай дар пай омадан, бифосила ома-
дан; пайдарҳамӣ.

[Хар] гуфт: Ин гозур бар тавотурам кор фар-
мояд ва тимори алаф кам кунад.

«Калила ва Димна»

Хишти сари ту кард нагун пешу нокасон,
В-арна зи чарх нақши тавотур набастаанд.

Хисрави Деҳлавӣ

Подшоҳ ба воситаи тавотури борон муддати як
моҳ дар Асовал таваққуф фармуд.

«Таърихи Фаршита»

ТАВОТӢ *а. تواتو* бо ҳам созиш кардан, мувофиқат кар-
дан, розӣ шудан, қабул кардан; \diamond далолати тавотӢ
далолати робитанок, далолати асоснок.

Возеони луғат ... ин навъ далолатро далолати та-
вотӢ хонанд. *Насириддини Тӯсӣ*

ТАВОФ *а. طواف* 1. гардидан дар гирди чизе.

Даргоҳи ӯ ҳарам шуду ҳастанд дар тавоф,
Чун ҳочиён ба гирди ҳарам абру офтоб. *Муиззӣ*

Амир баъд аз тавофи равзаи мутаҳҳар ва марқади
мунаввар ишорат ба иморат кард.

«Таърихи Сайидроқим»

2. *д.* дар маросими ҳаҷ давр задани гирди хонаи Қаъба.
Мезад андар тавофи Қаъба қадам,
Лекин аз издиҳомӣ аҳли ҳарам... *Ҷомӣ*

ТАВОФУР *а. توافر* зиёдӣ, бисъёри, фаровонӣ.

Аз ҳайси яроқ ва истеъдод ва тавофури навкарони
шучоатниҳод аз умаро ва арқони давлат имтиёзи та-
мом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАВОФУҚ *а. توافق* бо ҳам мувофиқат кардан, бо якди-
гар ҳамфикр будан; мувофиқат, созиш.

ТАВОЧӢ *м. تواچى* *ниг. тавочӣ.*

ТАВОҚУР *а. تواقر* виқор, тамкин; хурмат.

Тамаъ обрӯю тавоқур бирехт,
Барои ду ҷав домани дур бирехт. *Саъдӣ*

ТАВОЧӢ|ТАВОЧӢ *м. تواچى|تواجى* сардор, ҳоким, волӣ.

Дар хилоли ин аҳвол тавочиён ... ба атрофи ма-
молик чиҳати фароҳам овардани лашкарҳо рафта
буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАВР *а. طور* ҳол, чигунагӣ, тарз, сурат.

Таврашон расми меҳркешон нест,
Эътимод ба қавли эшон нест. *Мушфиқӣ*

таври..., ба *таври...* мувофиқи ..., ба тарзи ...

Ҷабинаш зи шоҳӣ намудӣ нишон
Ҳама кори ӯ таври соҳибқирон. *Шодӣ*

ТАВРОТ|ТАВРЕТ|ТАВРИТ *تورات|توريت* китоби муқадда-
си яҳудиён.

Таврот набуд, то бигӯям, ки ҳама
Яқбора зи осмон фуруд омадааст. *Бедил*

ТАВСАН *1. توسن* аспӣ ҷавони ромнашуда, аспӣ саркаш;
асп.

Ин аспӣ ман тавсан аст ва аз вай зуд фуру ната-
вон омад. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Оҳишта рон, ки мезанад оташ ба ҷони ман
Ҳар шӯълае, ки меҷаҳад аз наъли тавсанат. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* саркаш, гарданкаш, -якрав.

Забунӣ ҷӣ дидӣ, ки тавсан шудӣ,
Ҷӣ бедод кардам, ки душман шудӣ. *Низомӣ*

◇ тавсани осӣ киноя аз аспӣ шӯху саркаш, чарс.

Андеша бар он гумошт, ки он ду тавсани осиро ба дасти кадом роиз дар зерӣ бори итоат орад.

«Равзат-ус-сафо»

ТАВСАНДИЛӢ توسن دلی саркашӣ, саркаштабӣ, нофармонӣ, гарданшахӣ, якравӣ.

Зи тавсандили гарчи бо кас насохт, Навозандаи хештанро шинохт. *Низомӣ*

ТАВСЕӢ а. توسيع васеъ кардан, вусъат додан, кушод намудан, фарох гардонидан.

Ақли дурбини Юсуф Одилшоҳ иқтизон он намуд, ки ... дар тавсеи мулк саъй намояд.

«Таърихи Фаршита»

ТАВСИТ а. توسط 1. восита шудан, миёнҷигӣ кардан; миёнҷигӣ, миёнаравӣ.

З-он ки нафъи нон дар он нондоди ӯст, Бидҳадат он нафъ бе тавсита пӯст. *Румӣ*

2. чизеро аз миён ду қисм кардан.

ТАВСИФ а. توصيف баён кардан, тасвир кардан; баён, васф, таъриф.

Расида меҳри ҷамоли ту чун ба авҷи камол, Ганӣ ту аз ҳама таъриф ҳастию тавсиф. *Шоҳин*

Зиёда ҷӣ тавсифаш кунам, ки худ медонӣ. *Савдо*

ТАВФ а. طوف гаштан, давр задан, чарх задан.

Сипеҳри пир чу тавфат кунад, ҷавон гардад, Сазад, ки бори дигар тай кунад роҳи маъқус.

Заҳири Форьёбӣ

Ҳама авкот тавфи у кардӣ, Гоҳ дидиву гоҳ бу кардӣ. *Бедил*

Мо ... ба тафарручи қўҳ баромадем ва бисъёр мағора ва водии онро тавф намудем. *Аҳмади Донииш*

ТАВФИР а. توفير чамъ кардан, бисъёр кардан; даромад, фоида, суд.

Ниҳад омили сифла бар халқ ранҷ, Ки тадбири мулк асту тавфири ганҷ. *Саъдӣ*

Бод бар зулфи ту омад, шуд ҷаҳон бар ман сиёҳ, Нест аз савдон зулфат беш аз ин тавфири мо.

Ҳофиз

Рӯзе ду-се сардафтари тазвир шудӣ, Ҷўяндаи мулку молу тавфир шудӣ.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

ТАВФИРСАНЧ توفيرسنج фойдасанҷ, он кӣ фоида ва зарро месанҷад.

Ду мор аз барои ту тавфирсанҷ:

Яке мори муҳра, яке мори ганҷ. *Низомӣ*

ТАВФИҚ а. توفيق мувофиқат додан, мувофиқ гардонидан; муваффақият, комъёбӣ, пешрафт; корсозӣ.

Ҷӣ зӯр оварад панҷаи ҷангмард, Чу бозун тавфиқ ёрӣ накард. *Саъдӣ*

Тавфиқ рафиқ шуд ва таҷриба рафт ва муҳаққак гашт... «Ҷомеъ-ут-таворих»

Мақоми амну маи беғашу рафиқи шафиқ Гарат мудом муяссар шавад, зиҳӣ тавфиқ. *Ҳофиз*

ТАВШЕӢ а. توشيح 1. оростан, зинат додан; оростагӣ,

зинат; оронш, зеб; 2. адш. санъатест дар шеър, ки агар ҳарфҳои аввали мисраъҳо ё байтҳоро чамъ кунанд, исми шахсе мебарояд, мувашшаҳ.

Боз Савдо хомаам аз баҳри тавшеҳи сухан

Қард бар тартиби ҳарфи номаш иншо ин ғазал.

Савдо

ТАВӢ а. طوع хоҳиш, рағбат, майл, ҳавас.

Фалак ғуломии Ҳофиз кунун ба тавӢ кунад,

Ки илтиҷо ба дари давлати шумо овард. *Ҳофиз*

Камари хидмат ба тавӢу рағбат бар миён баст.

«Анвори Суҳайлӣ»

ТАВӢАМ а. تَوَام 1. ҳамзод, яке аз ду баҷае, ки ҳамроҳ таваллуд ёфта бошанд; экизак, дугона; 2. ҳамроҳ, якҷоя; чизе, ки якҷоя ба вуҷуд меояд.

Ғаму нишоти ҷаҳон тавӢаманд, маълум аст Зи иттифоқи сари сол моҳи ошурам. *Шоҳин*

Бале, «дав» ва «лат» ба ҳамдигар тавӢаманд.

Аҳмади Донииш

тавӢам афтодан ҳамроҳ шудан, якҷоя шудан.

Ҳочаро бо канизи зӯҳранасаб

ТавӢам афтод иттифоқи тараб. *Бедил*

3. нуҷ. бурчи Ҷавзо, бурчи Дупайкар.

ТАВӢАМОН а. تَوَامان шакли дугонаи тавӢам 1; ◇ хатти тавӢамон хатеро мегӯянд, ки дар ду саҳифа ҷои ҳарфҳо сафед гузошта, баъзе ҷойҳои ин саҳифаю он саҳифаро сиёҳ мекунанд; чун ҳар ду варақро ба ҳам часпонда пешни равшаной бинанд, ҳарфҳо сафед намудор мегарданд.

Қафи афсӯс расои ҷаҳонам мекунад пинҳон,

Чу хатти тавӢамон розам ба зерӣ парда урьён шуд.

«Хизонаи омира»

ТАВӢАН а. طوعاً аз руи ихтиёр, аз руи майлу рағбат; тавӢан ва қарҳан хоҳӣ нахоҳӣ, хушу нохуш.

Ӯ тавӢан ва қарҳан бо яке аз эшон истизҳор ҷўяд.

«Калила ва Димна»

ТавӢан ва қарҳан ... ин муҳим дар гарданам ту хоҳам афғанд. «Анвори Суҳайлӣ»

ТАВҚ а. طوق ҳар чизи доирашакл, ки ба гирди чизи дигар дарояд; гарданбанд, ҳалқа.

Сазовори у хилъати шоҳвор

Бароред аз тавқу аз гӯшвор. *Низомӣ*

Тавқи заррин сохт ва ба гардан кард.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ тавқи бандагӣ юғи асорат.

Дар тавқи бандагӣш равад ҷон ба офият, Он фохта, ки хидмати сарви равон гирифт.

Хисрави Деҳлавӣ

Ҳалқаи базм аст тавқи бандагӣ дар гарданам, Ман ғуломи он, ки дур аз анҷуман дорад маро.

Сайидо

тавқи баҳор рангинкамон, тиру камони осмон; тавқи моҳ тобиши гирди моҳ, ҳолаи моҳ; тавқи тоқат занҷири қиматбаҳо, ки навқарони калонон ба гардани худ мебастанд; тавқи убудиат юғи бандагӣ, ғуломӣ.

Акбаршоҳ доғи ғуломӣ бар чабҳаи ихлос ва тав-
қи убудият бар гардани ихтисос меандоخت.

«*Таърихи Сайидроқим*»

тавқ ба(р) гардан асорат, ғуломӣ.

Агар аз хидматат дурам, ба ҷон шармандағи дорам,
Чу қумрӣ тавқ бар гардан нишони бандағи дорам.

Анварӣ

тавқ дар ҳалқ будан асиру тобеъ будан, хизматгор
будан.

Эй ки мардони фалак пешат чу тифлони аҷам

Тавқ дар ҳалқанду номат тоҷи афсар сохтанд.

Хоқонӣ

ТАВҚБАНД طوق بند 1. бо тавқ басташуда.

Он гардани тавқбанди озод

Афсус бувад ба теги пулод. *Низомӣ*

2. раҳи сиёҳ, ки дар гардани баъзе паррандагон ҳаст.

ТАВҚДОР طوق دار 1. он кӣ ба гарданаши тавқ дорад;

2. маҷ. мутеъ, фармонбардор, итоаткунанда; муқ. тавқ-
каш.

Тоҷро тавқдору мамлуканд,

Молики тавқу молики динор. *Хоқонӣ*

ТАВҚЕЪ а. توقيع мӯҳри подшоҳӣ; фармони бо мӯҳр;
хукм.

Бифармуд, то тавқеъ навиштанд ва зиёи ӯ боздо.

Авфӣ

Гар он аст, маншури эҳсонӣ уст,

В-ар ин аст, тавқеи фармони уст. *Саъдӣ*

Ҳар кӣ тавқеи муҳаббат ба сари хеш ниҳод,

Шаш ҷиҳат дарду ғам ояд ба муборақбодаш.

Шоҳин

ТАВҚИР а. توقيير иззату ҳурмат кардан, мӯҳтарам шу-
мрдан; эҳтиром.

Шарти таъзим ва тавқир ҳарчи тамомтар ба ҷой
оварда... «*Анвори Суҳайлӣ*»

Суханро бар ин ҳад чу тақрир кард,

Маро хайрбод ба тавқир кард... *Шоҳин*

Фалон ҳоҷи меҳмон будааст, ... тавқир ва эҳти-
роми ӯро ба ҷо оварда, саломат бигузaronанд.

Аҳмади Донши

ТАВҚКАШ طوق كاش мутеъ, фармонбардор; муқ. тавқ-
дор 2.

Дил, ки гаронмоя зи иқболи уст,

Тавққашӣ ҳалқай халхоли уст. *Ҷомӣ*

ТАВҲИД а. توحيد 1. ягонагӣ, ваҳдат.

Аҷрому аносиру маволид аъзо

Тавҳид ҳамин асту дигарҳо ҳама фан. *Ибни Сино*

Умеду ҳаросаш набошад зи кас,

Бар ин аст бунъеди тавҳиду бас. *Саъдӣ*

2. д. эътиқод ба ягонагии худо.

ТАВҲИМ а. توهيم дар ваҳм андохтан; ба гумон андох-
тан, дар ғалат афкандан.

К-эй аҷаб наҳӣ аз паи таҳрим буд?

Ё ба таввиле баду тавҳим буд? *Румӣ*

ТАВҶЕҲ а. توجيه 1. ру овардан ба сӯи чизе, мурочиат;

2. шарҳ додан, тафсир кардан.

Гоҳе дар маҷлиси ашрафи аъло ба тавҷеҳи масоил
мебардоخت. «*Равзат-ус-сафо*»

3. ҳисоб кардан, шумурдан; ҳисоб.

Ҷамъе аз аҳли қалам бар дарвоза нишаста тав-
ҷеҳи моли амонӣ мекарданд. «*Таърихи Фаршита*»

таг||**так** تک||**тг**||**асоси замони ҳозираи тагидан**||**такидан**.

ТАГ I ||**ТАК I** تک||**тг**||**поин, поён, тах, зер; таги даръе,**
таги об.

Гар ба таг истиву доим меравӣ,

То абад бонги дарое нашнави. *Аттор*

ТАГ II ||**ТАК II** تک||**тг**||**1. давидан, тохтан; давиш, давъ**

Таги рузгор аз дарозӣ, ки ҳаст,

Ҷамебигзаронад суханҳо зи даст. *Фирдавӣ*

Саворон ҳама шаб ба так тохтанд,

Саҳаргаҳ паи асп бишнохтанд. *Саъдӣ*

В-он гаҳ талабид қосиде ҷуст,

К-аз бод ба таг ҳариф меҷуст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба як таг ба як ҷастухез.

Ба Ширин дар адам хоҳам расидан,

Ба як таг то адам хоҳам расидан. *Низомӣ*

таг задан давидан, тохтан.

Даҳр пур аз ғолияи суда гашт,

Дому дад аз таг задан осуда гашт.

Хисрави Деҳлавӣ

2. задан, зарба; ◇ **таги кабкро гуш кардан тақлид**
ва пайравӣ кардан.

Қалоға таги кабкро гуш кард,

Таги хештанро фаромӯш кард. *Низомӣ*

ТАГАРГ||**ТАГАРҚ** تگارگ||**тг**||**жол.**

Зи боридани тир ҳамчун тагарг

Зи ҳар гуша бархост тӯфони марг. *Саъдӣ*

Маро орзуи шарбати хунук аст, чунон ки ба барф
ва тагарг сард мекунанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ТАГИДАН||**ТАКИДАН** تگيدن||**тг**||**давидан, ин сӯ-он сӯ**
рафтн, такудав кардан, даводав кардан.

То зи адам гарди фано барнахост,

Метагу метоз, ки майдон турост. *Низомӣ*

Бар рӯзни ҳаррӯза биринче нафузуданд,

Ҳарчанд дар ин кӯча такидему давидем. *Савдо*

ТАГИН||**ТИГИН** تگين 1. қаҳрамон, паҳлавон, баҳодур
(бештар ба шакли чамъ меояд).

Бикушт аз тагинони лашкар басте,

Пазира наёмад мар-уро касе. *Дақиқӣ*

2. камар, миён.

«Тагин» камарро гуянд, чун борикмиён буд, уро
Сабуктагин лақаб карданд. «*Хизонаи омира*»

ТАГОВ تگاب *ниг.* **такоб.**

ТАГОВ||**ТАКОВ** تگاو||**тг**||**1. ниг. такоб; 2. номи деҳе**
дар вилояти Ганча.

Дошт золе ба рустои Тагов

Маҳсатӣ ном духтарею се гов. *Саной*

3. яке аз оҳангҳои қадими мусиқӣ.

Вақти саҳаргаҳ ҷаков хуш бизанад дар тагов

Соатаке ганчи гов, соатаке ганчи бод. *Манучехрӣ*

ТАГОВАР||ТАКОВАР تگوار||تکاور тезрав, тундрав, тозан-да, даванд (дар бораи асп ва шутур).

Забонаш чу пардахта шуд з-офарин,
Зи рахши таговар чудо кард зин. *Фирдавсӣ*

Пас он гаҳ аз таговар шуд пиёда,
Миён баста, забону лаб кушода.

Фаҳриддини Гургонӣ

Таковар ба дунболи сайде биронд,
Шабаш даст дод, аз ҳашам бозмонд. *Саъдӣ*

◇ таковари аблақ киноя аз рӯзгор, рӯзу шаб.

ТАГОМЕШӢ м. تگاميش nig. такомиш(ӣ).

Ва чун чамъе ба тагомешӣ рафта буданд, бозгаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Соҳибкирон то дарвоза тагомешӣ карда, музаффару мансур канори ҳавзи хоше нузул фармуд.

«Таърихи Фарош»

ТАГОПӢ(Ӣ)||ТАКОПӢ(Ӣ) (تگاپو(ى)||تکوپو(ى) даводав, омадурафти бошитоб, такудав.

Чу Рӯини Пирон зи пушти сипоҳ
Бидид он такопӯю гарди сиёҳ... *Фирдавсӣ*

Дар такопӯи он назад нафасе,
З-ӯ чу анқо хабар надод касе. *Низомӣ*

Махфӣ, ба тагопӯи ҳавас чанд тавон буд,
Ҳосил зи ҷаҳон ҳеҷ ба ҷуз дарди саре нест. *Махфӣ*

ТАГУПӢ(Ӣ)||ТАКУПӢ(Ӣ) (تگوپو(ى)||تکوپو(ى) nig. тагопӯ(ӣ).

Саргашта ба чавғони қазо ҳамчун гӯй,
Чап мераву рост мераву ҳеҷ мағӯй,
К-он кас, ки туро фиғанд андар тагупӯй,
Ӯ донаду ӯ донаду ӯ донаду ӯй. *Хайём*

Мур бошад ҳамеша дар тагупӯй,
Биму ранҷу амал зи дунёе ҷӯй. *Саной*

ТАГУТОЗ تگوتاز даводав, ҷустуҷӯ, тагопӯ.

Мур бошад ҳамеша дар тагутоз,
Мард бошад чу боз дар парвоз. *Саной*

ТАДАББУР а. تدبير тадбир кардан, илоҷ ёфтаи; чораҷӯёна фикру андеша кардан; андеша, фикр, тафаккур; чораҷӯй.

Фармуд, ки пас аз тааммули бисъёр ва истихорату тадаббур мушоварат туро ба муҳимми бузург ихтиёр кардем. *«Қалила ва Димна»*

Ман ҳам хоболуд, бе он ки тааммуке ва тадаббуре фармоям, ба кӯча баромадам. *Аҳмади Дониш*

ТАДАРВ تدرو nig. тазарв.

ТАДАРРӢ а. تدريع пушидан (либосро, махсусан зирехро).

Тадаррӯи малобиси истифо ва хилъати истиноъ арзонӣ дошта. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАДБИР а. تدبير 1. чора, илоҷ; чораҷӯй.

Душ аз масҷид суви майхона омад пири мо,
Чист, ёрони тариқат, баъд аз ин тадбири мо?

Ҳофиз

Ишқ мустағнист аз тадбири ақли ҳилагар,
Шер кай созад асои худ думи рӯбохро?! *Соиб*

Тадбир аз пир, ҷанг аз ҷавон. *Зарбулмасал*
тадбири кор илоҷи кор; низомии кор; тадбир кардан чораҷӯй кардан, барон коре иқдом кардан.

Он ҳар ду деҳқон дуртар шуданд ва тадбири куштани эшон карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳасан чунон кор кард, ки аз кор бирафт ва тадбири бозгаштан карда ба Басра омад. *Аттор*
тадбир сохтан чора андешидан, чора ҷустан.

Хотун аз ин қасди эшон огоҳ буд ва тадбир ме-сохт, то эшонро аз худ дафъ кунад.

«Таърихи Наршахӣ»

тадбир хостан чораҷӯй кардан, машварат талабидан.
Ҳукаморо чамъ карданд ва тадбире хостанд.

«Таърихи Наршахӣ»

2. маҷ. баҳона, сиёсат.

Ба тадбири гадоӣ омадам дуздада дар кӯят,
Чу дидорам нашуд ҳосил, зи дар маҳрум баргаштам.

Исмат

◇ тадбири манзил (ё маош) хонадорӣ; илоҷи корҳои рӯзгор; тадбири маҳмуд тадбири хуб, тадбири писандида; тадбири савоб маслиҳату андешаи дуруст.

Тадбири савоб аз дили хуш бояд ҷуст,

Сармоия офият кафоф аст нахуст;

Шамшери қавӣ наёяд аз бозуи сушт,

Яъне зи дили шикаста тадбири дуруст. *Саъдӣ*

тадбири салтанат сиёсати мамлакатдорӣ, сиёсат; тадбири физо парҳез; тадбири ҳукумат идора кардани давлат.

Дар он айём ... амири Бухоро заиф ва нотавон гашта, аз тадбири ҳукумат дур афтада буд.

«Шаҳномаи Фарғона»

тадбиру роӣ мулоҳизаю маслиҳат.

Чу сабаз латифӣ, дурушти макун,

Чу гул нозуки, хорпушти макун...

Манеҳ по ба раҳ ҷуз ба тадбиру роӣ,

Барафтад бар ӯ қосиди тезпой. *Ҷомӣ*

ТАДБИРАНДЕШ تدبيراندیش 1. чораҷӯй, тадбирҷӯй; 2. бомулоҳиза, маслиҳатдиҳанда.

Чун кунам тадбири қорат, чун кунам,

Чун дили тадбирандешам намонд. *Анварӣ*

ТАДБИРГАР تدبيرگر он кӣ некӯ меандешад ва маслиҳати нағз медиҳад.

Обод бар он килкат, к-аз бахт лақаб дорад,
Тадбиргари давлат, тасвиргари даврон. *Муиззӣ*

ТАДБИРОТ а. تدبيرات 4. тадбир 1.

Толиби дунёву тавфиротҳо,

Толибулғилмиву тадбиротҳо. *Румӣ*

ТАДВИН а. تدوين тартиб додани девон; таълиф кардан, навиштани девон.

Рудакӣ ... аввал касе буд, ки ба тавдини девони сухан пардохт. *«Хизонаи омира»*

Агар мусанниф аст, ба тавдину таълиф ... иштиғол мекунад. *Аҳмади Дониш*

ТАДВИР а. تدوير гирд гардонидан; давр задан; харҷзанӣ. Фалак зи шакли ду оташ ҳамеҳурад тадвир,
Қамар зи рафтани килкаш ҳамебувад сайёр. *Муиззӣ*
Дигар гӯям, ки ин ду шакли тадвир
Ду олам дон, ки бахтатро батаъсир.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ТАДЛИС а. تدليس пушонидани айби чизе, пинҳон кардани нуқсонӣ чизе; фиребкорӣ.

Ногоҳ афтад, ки мубтади ба талбису тадлис фирефта шавад. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

ТАДОБИР *a.* تدابير *ч.* тадбир.

Бунёни адолат ... аз тадобири соибан у истеҳком ёфта. (1) «*Оташкада*»

ТАДОВӢ *a.* тадаوى даво кардан, муолиҷа, табобат.

Табибон аз тадовин у муътариф ба аҷз гаштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

тадовӣ биззид тибби маъмулӣ, аллопатия; тадовӣ бил-мисл тибби ғайримаъмулӣ, гомеопатия.

ТАДОРУК *a.* تدارك 1. тайёри, омодагӣ.

Ва чун амир Исмоил хабар ёфт, ки Амруллайс тадоруки ҳарб месозад, вай мар-сипохи хеш гирд кард ва улӯфан эшон бидод. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

2. чора, тадбир, илоҷ; чорабинӣ.

Дар тадоруки ин халал мадад талабид. «*Анвори Сухайлӣ*»

Вазири соҳибқаламу ақл бояд, то тадоруки халали мулк тавонад кард. *Аҳмади Дониш*

ТАДОХУЛ *a.* تداخل 1. мудохила кардан, даромадан, ба як дигар даромадан.

Тадохули аҷсом муҳол аст. *Зарбулмасал*

Боист уқалоро неш андохтандӣ, то дар умури мулкӣ тадохул ёбанд. *Аҳмади Дониш*

2. пеш аз ҳазм шудани хӯроке хӯрдани хӯроки дигар, омезиши зарарноки хӯроқҳо дар меъда.

ТАДРИС *a.* تدریس дарсдиҳӣ, таълим.

Худ бар маснади тадрис нишаста ва ҷамъе аз шоғирдон пеши у саф кашида. *Ҷомӣ*

Шабаш дар тоату рӯзаш ба тадрис, Бувад илму амал бар хеш таҷнис.

Бадриш Кашмирӣ

ТАДРИЧ *a.* تدریج оҳиста-оҳиста ҳаракат кардан, дараҷа ба дараҷа боло ё пеш рафтан; ба тадрич тадричан, дараҷа ба дараҷа, оҳиста-оҳиста, кам-кам.

Аввал ... душвор ояд, локин ... ба тадрич табиат бо он улфат гирад. *Авфӣ*

Тааммул дар оинаи дил кунӣ, Сафое ба тадрич ҳосил кунӣ. *Саъдӣ*

Зи хосон яке сӯи у рафт зуд,

Ба тадричаш овард аз он зин фуруд. *Ҷомӣ*

ТАДРИЧАН *a.* تدریجاً рафта-рафта, андак-андак, оҳиста-оҳиста, дараҷа ба дараҷа.

Дар ҷаро мегашт тадричан банд, Сабза тар меёфт ҳар ҷо, медавид. *Румӣ*

ТАДФИН *a.* تدفین дафнкунӣ, гӯркунӣ.

Он бародар мурдари тадфин намуд, Зиндари бо рӯҳи худ тазмин намуд. *Румӣ*

Абумусо ба такфину тадфини Дониёл қиём намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАДҚИҚ *a.* تدریق санҷиш; диққат кардан; чуқур мутолиа кардан.

Ба назари тадқиқ мулоҳаза фармояд, ки дар он шахс қуввати кадом илм бештар ниҳодаанд. *Аҳмади Дониш*

ТАЖ||**ТАЗ** تاز барги наврустан дарахт, шохан нав пайдошудаи дарахт, навда.

ТАЖА I تزه *ниг.* таза.

ТАЖА II تزه *ниг.* таж.

ТАЗ I تاز *ниг.* таза.

ТАЗ II تاز мурғи хушовоз, ки одатан дар гулистонҳо мешавад; саъва.

Чун латиф ояд ба гоҳи навбаҳор
Бонги руду бонги кабку бонги таз! *Рӯдакӣ*

ТАЗ III تاز *ниг.* таж.

ТАЗА تزه дандонаи калид.

Деҳқони бе деҳ асту шутурбони бе шутур,
Полони бе хар асту калидони бе таза. *Лабибӣ*

ТАЗАВВУЧ *a.* تزوج зангири; зан гирифтан; шӯй кардан, ба шавҳар расидан.

Синни вай ба ҷиҳил расида буд, ба сабаби хидмати бародар ... майли тазаввуч надошт. *Ҷомӣ*

ТАЗАККУР *a.* تذکر ба ёди худ овардан, ба хотири худ овардан; ёдоварӣ, хотиррасонӣ.

Он сувар ба муованати ҳифз ва тазаккур бар аъёни мавҷудот далолат кунад. *Насириддини Тӯсӣ*

Анвои ҳикмат ғайри маҳсур аст, лекин ба ҳасби машҳур ҳафт аст: аввал зако, ... ҳафтум тазаккур. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

ТАЗАЛЗУЛ *a.* تزلزل чунбиш, ларза, ларзиш.

Ҷаҳон дар тазалзули лашкари татор буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Чу ситаш дар афвоҳи дунё фитод,
Тазалзул дар айвони Қисро фитод. *Саъдӣ*

Хиромидани бодпоён ба гашт
Тазалзул дарафганд дар кӯху дашт. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **тазалзули хотир** тарсу ваҳм.

Офокро тазалзули хотир гирифтааст. *Соиб*

ТАЗАЛЛУЛ *a.* تذلّل хоксорӣ, фурутанӣ.

Ту он каманд надорӣ, ки ман халос биёбам,
Асир мондаму дармон таҳаммул асту тазаллул. *Саъдӣ*

[Эраҷ] ба тавозӯу тазаллул ба хидмати шумо омад. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАЗАЛЛУМ *a.* تظلم шиқоят аз зулм, додхоҳӣ, адлхоҳӣ.

Ҷар ду [деҳқон] дар пеши Насри Сайёр аз Бухор-худот тазаллум карданд ва гуфтанд, ки Бухорхудот деҳқон моро ғасб кардааст. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Маранҷ, эй гули навруста, аз тазаллуми ман,
Ки кори булбули бечора доду фаръед аст. *Шоҳин*

Акнун кадом санги тазаллум занам ба дил,
Акнун кадом хоки мазаллат кунам ба сар? *Савдо*

ТАЗАЛЛУМГОҲ تظلمگاه ҷои шиқоят аз зулму ситам; маҷ.

дунё.

ТАЗАРВ تازو мурғи даштӣ, қирқовул, мурғи титав, ки дар афсонаҳо ошиқи сарв будани он машҳур аст.

Хуришхо зи кабку тазарви сафед
Бисозиду омад диле пурумед. *Фирдавси*
Либоси барги гул пушид сарваш,
Дили булбулнажодон шуд тазарваш. *Нозим*

Орзуи мулоқот ба мартабае хучум оварда, ки агар тазарви чо аз ошъёнаи қолиб ба таярон равад, сазо (аст). *«Илми симиё»*

◇ тазарви зарних киноя аз ангишти афрухта, лахча; тазарви зарринпар киноя аз офтоб ва оташ.

ТАЗАРВНОЗ *تذروناز* киноя аз махбубаи пурнозу танноз.

Ғизолачашме, тазарвнозе, ба сайди дилхо, шикори чонхо,
Сихихиromу шакарфишоне, ба ханда ширин, ба чил-
ва дилбар. *Мушфиқи*

ТАЗАРРҶЪ *ا. تضرع* илтичо, илтимос бо хориву зорӣ.

Эшон тазаррӯъ ва хохиши зиёдат карданд ва гуфтанд: Мо дидор хоҳем. *«Таърихи Наршахӣ»*

Рӯй бар хок ниҳод ва ба забони тазаррӯъ гуфт...
Авфӣ

Ҳарчанд тамаллуқ ва тазаррӯъ намудам, ба чое нарасид. *Аҳмади Дониш*

ТАЗАРРҶЪСОЗ *ا. تضرع ساز* зорӣ ва таваллоқунанда, илтичоқунанда.

Шоҳ чун шуд чунин тазаррӯъсоз,
Ҳотифе додаш аз бурун овоз. *Низомӣ*

ТАЗАҲҲУД *а. تزهّد* 1. зоҳидӣ, порсой; 2. зӯҳдфурушӣ, зоҳидии намоишкорона.

Шоҳ чун шуд чунин тазаррӯъсоз,
Ҳотифе додаш аз бурун овоз. *Низомӣ*

ТАЗВИР *а. تزوير* фиреб, макр, ҳила.

Мо афсари хону тоҷи Қай бифрӯшем,
Дастори қасаб ба бонги най бифрӯшем;
Тасбеҳ, ки пайки лашкари тазвир аст,
Ногоҳ ба як пиёла май бифрӯшем. *Хайём*

Агар тазвир карда бошӣ, туро адаби балиғ фармоям. *Авфӣ*

Зи тазвиру риё қорам ба гумроҳӣ кашид, эй дил,
Раҳи бутхона бинмо, то зи дини хеш баргардам.
Исмат

ТАЗВИРГАР *ا. تزويرگر* фиребгар, маккор, ҳилагар; риёкор, дурӯя.

Тазвиргар наям ман, тазвиргар ту бошӣ,
Зеро ки чун манеро тазвиргар шиносӣ. *Манучехрӣ*

ТАЗВИРӢ *а. تزويرى* 1. мансуб ба тазвир; 2. маккор, ҳилагар, фиребгар, дурӯя; олими тазвирӣ олими дурӯғӣ; фиребгар.

З-он ду яке олими тазвирӣ аст,
Сонияшон ҳокими таҳрирӣ аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАЗВИЧ *а. تزويج* занашӯӣ; зангириӣ.

Зани ӯ бошад ва агар оҷиз ояд, тарки тазвичи ӯ бигирад. *Авфӣ*

Шудаст аз баҳри тазвичат муҳайё,
Ки гардад хона з-он моҳат Сурайё.
Хисрави Деҳлавӣ

Соҳибқирон дар марғзори Самарқанд тӯи бузург дода ва набераҳоро бо якдигар тазвич кард.

«Таърихи Сайидроқим»

ТАЗКИР *а. تذكير* ба ёду хотири касе овардан; ёдоварӣ.

Чун роҳ баромад ба сари минбари тазкир,
Худро зи паси пардаи гуфтор мадоред!

Шамси Табрезӣ

ТАЗКИРА *а. تذكيره* 1. ёдошт; ёдоварӣ; 2. китобе, ки дар он аҳволи шоирон ва намунаи шеърҳои онҳо навишта шуда бошад; 3. рӯйхат.

Шайх ва волида уро насиҳат карда, бар он доштанд, ки тазкираи асомии бадандешонро пеши подшоҳ зоҳир созад. *«Таърихи Фарошита»*

Ёдгор Муҳаммад ... амволи худро аз нақду ҷинс тазкира сохта ба назари хоҷа овард.

«Таърихи Фарошита»

ТАЗКИЯ I || **ТАЗКИЯТ I** *а. تذكيت* занозанӣ, кушокушӣ; сар буридан, зиҳ кардан.

ТАЗКИЯ II || **ТАЗКИЯТ II** *а. تزكيت* 1. поккунӣ, тозакунӣ, покизакунӣ, софкунӣ.

Ба тазкияти нафси худ машғул шудӣ. *Авфӣ*

2. сутудан, ситоиш.

Вазъҳои нодир ва ғариб, ки уро иттифоқ афтадааст, аз он зоҳиртар аст, ки дар он боб ба таҳсини тазкият ҳоҷат афтад. *«Қалила ва Димна»*

ТАЗҚОР *а. تذكار* ба хотир овардан, ёдоварӣ.

Аз Афлотун пурсиданд, ки тааллум то чӣ вақт мустаҳсан аст? Гуфт: То он вақт, ки чаҳл айб аст ва бояд ки ... тақрору тазқори он воҷиб шуморанд. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

ТАЗЛИЛ I *а. تذليل* хору залил кардан.

Ҳиммати номуборақро ба иҳонату тазлили Банӣ-Исроил масруф дошти. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЗЛИЛ II *а. تضليل* ба залолат андохтан, гумроҳ кардан.

Сухани рост дар онҳо агар бошад, як-ду сафха беш нест, ғараз аз гирдоварии онҳо маҳз тазлил ва муғолатаи авом аст. *Аҳмади Дониш*

ТАЗМИМ *а. تميم* мазаммат кардан; мазаммат, сарзаниш.

ТАЗМИН *а. تضمين* 1. зоминӣ, замонат; касеро дар панояи худ даровардан, қафолат.

Яъне он ҷо, ки ростон ҷамъанд,
Ростиҳост дар қаҷи тазмин. *Бедил*

2. *адш.* мисраъҳои шеъри дигаронро дар шеъри худ дохил кардан.

Қамоли Хучандӣ мисраъҳои Амир Хисрави Деҳлавиро тазмин мекунад. *«Хизонаи омира»*

Овардаам се байт ба тазмини шеъри хеш,
Дар мартаба ба номи Наримон баромада. *Ҳоҷонӣ*

ТАЗОД(Д) *а. تضاد* 1. зиддият, муҳолифат, ихтилоф.

Пас васоит мунтафӣ шавад ва тараттуб ва тазод бархезад ва мабаъ ва маод яке шавад.

«Ахлоқи Носирӣ»

2. *адш.* ба ҳам зид гузошта шудани ду ҳодиса дар асарӣ бадеӣ.

ТАЗОУФ *a.* تضايف дучанд шудан; дучандшавӣ.

Ба тазоуфи меҳнату балият таяққун намуданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

Ҳарчанд уро ғизо дихӣ, мӯчиби зиндети шарру тазоуфи моддаи марази у шавад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ТАЗОУД *a.* تزويد афзудан, зиёдшавӣ.

Бурузи осори илҳод ва сӯби эътиқоди ӯ дар тазоуд буд. «*Равзат-ус-сафо*»

Маҳрамони ҳарамсарой чанд рӯзе, ки истиқомат варзида сукно пазируфтанд, рӯз ба рӯз дар тазоуди таъзими онҳо кушиданд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

ТАЗОУҚ *a.* تضايق танг гардидан, ба тангӣ афтидан.

Қасрати халоиқ ба мартабае расид, ки дар ҳаволии ӯрду ва мавзеи нузул тазоуқ пазируфт.
«*Равзат-ус-сафо*»

ТАЗОҲУМ *a.* تزاحم 1. анбӯх; издиҳом, гирд омадани мардум дар як ҷо ва ба ҳамдигар фишор овардан.

Кишти... аз тазоҳуми афвоҷи бод дар, изтироб омад. *Авфӣ*

2. маҷ. озордиҳӣ, заҳматрасонӣ.

Ҳеч офарида фурсати тазоҳуми авқоти Иљёс наёфт. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАЗОҲУР I *a.* تظاهر ошкор кардан, зоҳир кардан.

ТАЗОҲУР II *a.* تظاهر ба ҳам ёри расондан, ба ҳамдигар пуштибонӣ кардан.

ТАЗРИБ *a.* تضريب барангезиш, таҳрик, фитнаангезӣ, ғи-вогарӣ.

Дар ҳузур ман чунин тазриб мекунад. *Авфӣ*

Рои ҳинд фармуд бараҳманро, ки баён кун аз чиҳати ман масали ду тан, ки ба якдигар дӯсти доранд ва ба тазриби наммони хонин бинои ин халал пазирад. «*Калила ва Димна*»

ТАЗЪИФ I *a.* تضييف дучанд кардан, ду баробар кардан, ду баробар зиёд кардан.

Қасе теъдоди авсофаш бидонад,
Ки тазъифи аносир метавонад. *Ҳоҷӣ*

ТАЗЪИФ II *a.* تضيع заиф кардан, суғат кардан.

ТАЗЪЕЪ *a.* تضيع зоеъ кардан, нобуд кардан.

Дар тазъеи моли хеш ва ислоҳи моли дигарон бикӯш. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҷарҷудхун панҷ бародарзода дошта, ки... осори рушд ва шуҷоат аз чеҳраи эшон мушоҳада намуда дар садади тазъеи эшон гардид.

«*Таърихи Фариста*»

ТАЗЪИН *a.* تزين зинат додан; ороиш, зинат.

Мар-занонрост ҷомаи рангин,
Асли шодию роҳату тазъин. *Саной*

Музайян ба тазъини фазлу камол,
Муайян ба хубии хусну ҷамол. *Садри Зиё*

◇ **таъзини алфоз** суҳанпардозӣ, суҳанони нафисро дар китобат қор фармудан.

[Ҳочу] дар тазъини алфоз ва таҳсини иборот қаҳде балиғ дорад. *Ҷомӣ*

ТАЗЪИФ *a.* تزييف 1. сохта ва қалбаки кардан; 2. айбдор кардан; танқид кардан.

Фирқае аз мутааххирин ин қавмро тазъиф на-муда, дар тасонифи хеш оварданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

Аз ин ҷо возеҳ шуд, ки тазъифи Сархуш мисраи аввали Шайдоро баҷост. «*Хизонаи омира*»

ТАЗЪИҚ *a.* تضيق касеро дар ҷои танг андохтан, танг кардан; фишор; ба тазъиқ кашидан фишор додан; ис-поркорона талаб кардан.

Боз илҳоро аз сар гирифтам ва ба тазъиқ ка-шидам, ... чизеро оварда аз дур намудор кард.
Садри Зиё

ТАЗЪИБ *a.* تذهيب тиллокорӣ, бо зар нақш бастан.

Ранги ӯ баҳри нақҳати тибаш
Қарда таҳзиби ишқ тазъибаш. *Саной*

Ҷомӣ, саводи шеъри ту омад зи баври ишқ,
Мустағни аз тақаллуфи тазъибу ҷадвал аст. *Ҷомӣ*

ТАЙ *a.* طى 1. гузариш, гузаштан.

Тайи макон бибину замон дар сулуки шеър,
К-ин тифли якшаба раҳи яқсола меравад. *Ҳофиз*

тай кардан гузаштан, убура кардан.

Бас ҷазбаи шавқи ту зи дил бурд инонро,
Аз шавқи ту бас марҳала тай мекунам имшаб.

Маҳфӣ

Тай накарда газ накун. *Зарбулмасал*
тай шудан ба охир расидан, тамом шудан, бурида шудани масофат.

Гар бинирад ин ҷароғу тай шавад,
Хонаи ҳамсоя музлам кай шавад?! *Румӣ*

Сад биёбон тай шуду аз қорвон дурам ҳануз,
Кишти тӯфони даръеи пур аз шӯрам ҳануз.

Сайидо

2. номи қабилае аз араб, ки Той ҳам мегӯянд ва Ҳотами Той аз он қабила будааст.

То дар тани туст устухону рағу пай,
Аз хонаи тақдир манех берун пай;
Гардан манех, ар хасм бувад Рустами Зол,
Миннат мақаш, ар дӯст бувад Ҳотами Тай.

Хайём

◇ **тайи лисон** ба қор бурдани фасоҳат дар таҳрир ва гуфтор.

Бо тайи лисон магар бароям,
К-аз сабти замони ӯ сароям. *Файзӣ*

ТАЙЁН *a.* طيان 1. қасе, ки гилкорӣ мекунад, гилкор, гачмол; 2. номи шоири маъруфи ҳаҷвгӯй Тайёни Мар-ғазӣ, ки ӯро Тайёни Жожхой низ меномиданд.

Дар суҳан он ҷо, ки бошад таъин Саҳбон сеҳрсоз,
Кай писандад оқил аз Тайён, ки гардад жоҷо.

Ҷомӣ

ТАЙЁР I *a.* تيار|طيار омода, ҳозир, муҳайё.

Дилбари ҳарқор асбоби сафар тайёр кард,
Ишқбозонро ба дасти худ гирифтун бор кард.

Сайидо

Уммол ва роҳдорон аз тавобеи Бухоро ва Са-марқанд ҳар ҷо қунуш фармуда, обу таом тайёр менамуданд. *Аҳмади Дониш*

ТАЙЁР II *a.* طيار парвозкунанда; парранда; зудрав, тезрав, тезтак.

Ҳамвора ба гирди гул тайёра бувад наҳл,
В-ин гул ба сӯи наҳл бувад доим тайёр.

Манучехрӣ

Ҳазор фохта чӯён мо, ки ку-ку-ку,
Ҳазор булбулу тӯти ба сӯи мо тайёр.

Шамси Табрэзӣ

ТАЙЁРА *a.* طياره 1. парвозкунанда; 2. маҷ. асп.

Тайёраи тундро шитобон
Меронд чу бод дар биёбон. *Низомӣ*

◇ **тайёраи оташфишон** а) киштие, ки аз он ба сӯи душман нафту оташ ва дигар моддаҳои сӯзанда меандохтанд; б) киноя аз асп.

Маркабе даръёкашу тайёрае оташфишон,
Ғаҳ нишебу ғаҳ фарозу гоҳ васлу гоҳ ной.

Манучехрӣ

ТАЙИБ *a.* طيب 1. пок, покиза, тоза.

3-он косаҳои тайиб бо косаи мулаввас
Пеши мағас ҷи фарқ аст, фарқ аст меҳмонро.

Шамси Табрэзӣ

2. форам, матлуб.

Баъзе бузургони пешин ҳам лаб ба калимоти тайиб кушуданд. «*Хизонаи омира*»

ТАЙЛАСОН||ТАЙЛИСОН *a.* طيلسان як навъ чомаи васеъ, дароз ва беостин, ки рӯҳониён ва қозиён мепушиданд.

Тайласон барандохт ва қадаҳе шароб бихост.

Авфӣ

Абр омад аз биёбон чун тайласони рӯҳбон,
Барқ аз миёнш тобон чун буссадин чалепо.

Кисой

◇ **тайласони мутарро барафкандани ин пир** киноя аз дамидани субҳ.

Мастони субҳ чехра мутарро намекунад,
Қ-ин пир тайласони мутарро барафканад.

Ҳоқонӣ

ТАЙЛОҚ *m.* طيلاق бачан шутур, шутурбача.

Равад фақеҳ зи дунболи нури чашми ӯ,
Чу ноқае, ки равад аз қафон ӯ тайлоқ. *Шоҳин*

ТАЙР *a.* طير парранда, мурғ.

Намонд чонавар аз ваҳшу тайру моҳию мӯр,
Ки бар фалак нашуд аз бенавой афғонаш. *Саъдӣ*

ТАЙРА||ТАЙРАТ *a.* طيره||طيرت сабуқӣ, махсусан сабуқии ақл; булҳавасӣ.

ТАЙС *a.* تيس 1. буз, бузи нар.

Ба риши тайсу ба бинии пилу ғабғаби гов,
Ба хирси рақскуну бӯзинаи лаъоб. *Ҳоқонӣ*

2. маҷ. аҳмақ, аблаҳ.

ТАЙФ *a.* طيف ҳаёле, ки дар хоб намояд; ҳаёл, вавсаса.

Аз пай зайфи осмони ҷалол
Ҳама шеру ба сони тайф ҳаёл. *Саной*

ТАЙШ *a.* طيش 1. сабуқақл шудан, хиффати ақл пайдо кардан.

... Ки бо ҳам нишинеми айше кунем,
Дами хуш барорему тайше кунем. *Ҳофиз*

2. тундмизоҷӣ, хашм.

Падар аз ҳиддат ва тайши писар хавфнок шуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

3. маҷ. ғаму ғусса, хафағӣ.

Гуфтам: ... Қитоби «Гулистон» тавонам тасниф кардан, ки ... гардиши замон айши рабеашро ба тайши ҳариф мубаддал накунад. *Саъдӣ*

ТАЙШОН||ТАЯШОН *a.* طيشان камақлӣ, беҳирадӣ, сабуқмағзӣ.

так *تک* *ниг.* таг.

ТАК I *تک* *ниг.* таг I.

ТАК II *تک* *ниг.* таг II.

ТАКАББУР *a.* تكبر мағрурӣ, ғурур, худписандӣ.

Ҳеҷ хислат шанътар аз такабур нест. *Авфӣ*
Озодагони рӯи заминаш раҳӣ шаванд,
Гар роҳи саркашиву такабур раҳо кунанд.

Анварӣ

ТАКАВВУН *a.* تكون пайдо шудан, ба вучуд омадан; пайдошавӣ, халқшавӣ.

Нишони такаввун вучуди шарифи инсон аст.

Аҳмади Дониш

ТАКАДДУР *a.* تكدر пайдошавии кудурат, тирағӣ; ошuftағӣ.

Бурҳоншоҳ ... дояро гуфт: ... Агар ... такаддури бадан ва шикам пайдо гардад, то сухан тамом нашавад, аз ҷой барнахезам. «*Тағрихи Фариста*»

ТАКАДДӢ *a.* تكدى гадоӣ.

ТАКАЖ||ТАКАС *تکژ||تکس* донаки ангур.

Такаж нест гуй дар ангури у,
Ҳама шира дидем яксар разаш.

Абулаббоси Марвазӣ

ТАКАЙЮФ *a.* تكيف донистани чигунағӣ ва кайфияти ҷизе.

Иттисоли бе такайюф, беқиёс
Ҳаст раббунносро бо чону нос. *Румӣ*

ТАКАЛЛУМ *a.* تكلم гап задан; сухангӯӣ.

Ахлоқи дуввум он аст, ки сухане, ки бар забони ӯ ҷорӣ шавад, ба нақизи он, то мумкин бошад, тақаллум накунад. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

Ҳар кас ба тақаллум лаби зорӣ бикушояд,
Гар маҳрами роз аст, ки бегонаи ишқ аст. *Махфӣ*

ТАКАЛЛУФ *a.* تكلف 1. саъй, кӯшиш, заҳмат; аҳамияти махсус додан ба ҷизе.

Арслонхон фармуд, то манора бароварданд ва тақаллуф дар устуворию у карданд.

«Тағрихи Наршаҳӣ»

Аҳли Бухоро дар ин кор тақаллуф кунанд ва касе, ки ба зиёрати Нур равад, фазилати ҳаҷ дорад. «*Тағрихи Наршаҳӣ*»

2. муруоти барзиёд ва сохта, маросим ва ташрифот.

Ба роҳи тақаллуф мараф, Саъдиё,
Агар сидқ дорӣ, биёру биё. *Саъдӣ*

Тақаллуф макун дар сулуке, ки дорӣ,
Чу хоҳӣ, ки аз худ кунӣ меҳмонро. *Соиб*

Тақаллуф гар набошад, хуш тавон зист.

Зарбулмасал

аҳли такаллуф шахсоне, ки ба маросим ва ташрифот майл доранд.

Чун талабад з-аҳли такаллуф қиём,
Он ки бувад мақбади сидқаш мақом?!
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **ба такаллуф** зурбазураки, аз ғайри майлу рағбат.

Гар гулшакар хӯри ба такаллуф, зиён кунад,
В-ар нони хушк дер хӯри, гулшакар бувад.

Саъдӣ

ТАКАРРУР *а.* تکرر такроршавӣ.

Ҳоҷиб гуфт: Маро занест ба ғоят доно ва мушфик ..., ба такаррури таҷориб вусуқ ба аҳволи ӯ ҳосил намудаам. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ТАКАС تکس *ниг.* такаж.

ТАКАССУР I *а.* تکتّر зиёд шудан; бисъёршавӣ, афзоиш.

Дар ҳазорон оина як сурат аст,
З-ин такассур ҳам хирадро ҳайрат аст. *Румӣ*

ТАКАССУР II *а.* تکسر шикаста шудан; шикастагӣ, заъф, беҳолӣ.

Нақл аст, ки ... шайхро такассурӣ саъб ру намуд. «*Таърихи Фарошӣ*»

ТАКАФФУЛ *а.* تکفل ба кафолат гирифтани, мутасадди шудан; уҳдадоршавӣ.

Асбоби хонаи худро ба нафси хеш такаффул кардӣ. *Авфӣ*

Маро бад-ин маломат набояд кард, ки ман риёсати ин кабутарон такаффул кардам.

«Калила ва Димна»

ТАКБИР *а.* تکبير 1. бузург шумурдан, ба бузургӣ сифат кардан; 2. «аллоҳу акбар» гуфтан.

Дусто, он хурӯши барбати ту
Хуштар ояд ба гушам аз такбир. *Рӯдакӣ*

[Мансур бинни Нӯҳ] минбару меҳроби неку фармуданд, ... то мукаббиров такбир гуянд.

«Таърихи Наршахӣ»

ТАКВИН *а.* تکوين офариниш, эҷод, ба вучуд овардан, сохтан; **таквини олам** *д.* офариниши олам.

ТАКЗИБ *а.* تکذيب 1. дурӯғи касеро фош кардан, ба дурӯғӣ нисбат додан.

Тарсидам, ки маро такзиб кунанд. *Авфӣ*

2. матлаберо дурӯғ доништан; инкор кардан, рад кардан.

Ҳосияти хабар он аст, ки қобили тасдиқ ва такзиб бувад. *Насириддини Тӯсӣ*

Ту, ҳайронам, ки бо ин ақли комил
Барӣ такзиби ҳақ, тасдиқи ботил. *Ҳозиз*

ТАКИДАН تکيدن *ниг.* тагидан.

ТАКИН تکين *ниг.* тагин.

ТАКЛИЛ *а.* تکليل тоҷгузорӣ, маросими тоҷгузорӣ.

ТАКЛИФ *а.* تکليف 1. пешниҳод; даъват.

Дилам бурдию он гоҳе пай дил сабр фармой,
Мақун таклифи новочиби, ки бе дил сабр натвонам.

Анварӣ

2. азоб, азият, чавр.

Ҷро ба таънифу таклиф оварданд ва дар муталаба кашиданд. *Авфӣ*

Шер фармуд, то [Димнаро] бибастанд ва боздоштанд ва абвоби ... таҳдиду таклиф боз намуданд, то дар ҳабс аз ташнагӣ ва гуруснагӣ бимурд. «*Калила ва Димна*»

◇ **таклифи шаръӣ** талаби қонунӣ, вазифан қонунӣ динӣ; **таклифу такаллуф** маросим, ташрифот; **ба синни** (*ё ҳадди*) **таклиф расидан** расидан ба синне, ки иҷрои аҳкоми динӣ ба кас зарур ва воҷиб мешавад.

ТАКМИД *а.* تکميد ба ҷои захмхӯрда ва ё озорёфта карбоси гарм печондан, гарм кардани ҷои захм.

Ба мир Нурулҳасанхон ҳукм шуд, асбоби такмиди захм бояд овард. «*Хизонаи омира*»

ТАКМИЛ *а.* تکميل пурра кардан, мукамал кардан; ба камол расонидан.

Ба такмили маънӣ, ки мақдур буд,
Қусури тақосул зи ман дур буд. *Ҷомӣ*
Ҳиммати ҳар кӣ ҳар чӣ фармояд,
Баҳри такмили ӯ ҳамон бояд. *Бедил*

◇ **ба такмили** пурра, комилан, ба таври мукамал, бо тайёрии мукамал.

Бирун омад зи дарвоза ба таъҷил
Ба истиқболи шоханшаҳ ба такмил. *Низомӣ*

ТАКОБ|ТАГОБ تکاب|تگاب ҷои пасти обгузари байни ду кӯҳ, ҷои обканда, дара.

На маро дар такоби ту поёб,
На маро бар қушоди ту чавшан.

«Калила ва Димна»

ТАКОВ تکاو *ниг.* тагов.

ТАКОВАР تکاور *ниг.* таговар.

ТАКОЛИФ *а.* تکاليف ч. таклиф.

Агар маро бад-ин навъ таколиф муаззаб хоҳед дошт, пас иҷозат диҳед, то тарки сӯҳбати шумо гуфта, мутаваҷҷеҳи гушам узлат гардам. (2)

«Анварӣ Суҳайлӣ»

ТАКОМИШ(И) *м.* تکاميش|تکاميش таъкиб, дунболоғирӣ.

Яминуддавла Маҳмуд ба нафси хеш муҳолифоро такомишӣ карда, куффор рӯй ба ҳазимат ниҳоданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Лашқари Низомшоҳӣ ба таоқуб ва такомиши гурехтагон машғул шуданд. «*Таърихи Фарошӣ*»

такон تکان *асоси замони ҳозираи такон(и)дан.*

ТАКОН تکان ҳаракат, чунбиш, ларза.

ТАКОН(И)ДАН تکاندن|تکائیدن чунбондан, ҳаракат додан, ба ҳаракат овардан.

Аз зирех мепарид бе эҳмол
Ба такондан чу орд аз ғирбол. *Бедил*

ТАКОПҶ(И) تکاپو(ي) *ниг.* тагопӯ(и).

ТАКОСУЛ *а.* تکامل коҳилӣ, танбалӣ, сустӣ.

Агар дар дафъи эшон аз ин вилоят очоле ва тақосуле равад, мабодо ки фитна мутаваллид гардад. «*Равзат-ус-сафо*»

Ба такмили маънӣ, ки мақдур буд,
Қусури тақосул зи ман дур буд. *Ҷомӣ*

ТАКОХУЛ *а.* تکاهل *ниг.* такосул.

Дар адои рисолат ... такохул манамоед.
«Равзат-ус-сафо»

Албатта, дар ин боб такохул ва такосул таҷвиз надорам. *Аҳмади Доғиш*

ТАКРЕХ *а.* تكريه *зишту* нописанд донистан, қабех шумурдан, макруҳ донистан.

Мирзо Муҳаммадақӣ сар ба замин ниҳода сабаби таңфиру такреҳ аз подшоҳ истифсор намураданд. *«Таърихи Фарошита»*

ТАКРИМ *а.* تكريم *ҳурмат* кардан, иззат кардан, муҳтарам донистан; хурмат, эҳтиром, иззат.

Шамсуддин чун муриди ӯ буд, дар таъзиму тақримаш дақиқае фуру нагузошт.

«Таърихи Фарошита»

Дар камоли ихлос ба таъзиму тақрим ном мебардан. *Садрӣ Зиё*

ТАКРОР *а.* تکرار *кореро* чандин бор кардан, кореро ба қаррот кардан, гаштаву баргашта кардан, хондан ва ғ.

Маро дар Низомий идрор буд,
Шабу рӯз талқину тақрор буд. *Саъдӣ*
Гашт тақрор бисе номаи ишқи ту, вале
Қас надонист, ки ин нома чӣ мазмун дорад.

Маҳфӣ

ТАКСИР I *а.* تكشير *бисъёр* кардан, зиёд намудан; афзоиш.

Ба гоҳи таъсир тақсир тақсили тамом бар раое ва музореон рафтӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАКСИР II *а.* تكسير *шикастан*, кафондан; хароб кардан, вайрон кардан.

Чун ӯ бишунид, тақсире азим ба кори Муҳаммад андаромад ва Муҳаммад аз он заиф шуд ва ӯ аз хеш навмед гашт. *«Таърихи Табарӣ»*

ТАК-ТАҚ *تكتك*: *так-таки* по овози пой дар вақти роҳ рафтан; \diamond *так-таки* по рафтан киноя аз тарсондан бо садои по; шуҷоат ва қудрати худро таъриф кардан (барои тарсондани касе).

Сарве алам нагашта, ки аз шӯҳии хиром
Бо ӯ қадӣ ту так-таки пое нарафтааст.

Мӯҳсини Таъсир

ТАКУПҶ(И) *تکوپو(ی)* *ниг.* тағупу(й).

ТАКФИН *а.* تکفين *кафан* кардан, бо кафан пушонидан.

Кафан чун бар тани ӯ рост карданд,
Ба тақфинаш нишастухост карданд. *Ҷомӣ*

Амир ... ҳамаи мурдаҳоро тақфин ва таҷҳиз фармуд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ТАКФИР *а.* تکفير *ба бединӣ* нисбат додан, кофир хондан, бедин ҳисоб кардан.

Донӣ, ки чангу уд чӣ тақрир мекунад?
Пинҳон хӯред бода, ки тақфир мекунад. *Ҳофиз*

ТАҚЪИБ *а.* تکيب *шашгӯша* кардан.

ТАҚЪЯ *а.* تکيه I. *чизе*, ки бар он пушт гузоранд.

Худовандо, дилам даркор, дил деҳ,
Чу доғам тақъя бар девори дил неҳ. *Низомӣ*

2. *маҷ.* истинод, пушту паноҳ; эътимод, бовар.

Бар кишти умр тақъя кам кун,
Қ-он Нил нишемани наханг аст. *Анварӣ*
Рӯзи баҳор аст, хез, то ба тамошо равем,
Тақъя бар айём нест, то дигар ояд баҳор. *Саъдӣ*

тақъя задан а) пуштро оа чое, чизе гузоштан.

Тақъя бар девор зад, хобаш бибурд,
Сӯи соя ҳар касе раҳ месупурд. *Румӣ*
Тақъя бар ҷои бузургон натавон зад ба гизоф,
Магар асбоби бузургӣ ҳама омода кунӣ. *Ҳофиз*

б) *маҷ.* эътимод доштан, бовар кардан.

Мазан тақъя бар маснаду тахти хеш,
Ки ҳар тахтро тахтае ҳаст пеш. *Низомӣ*

3. *хонақоҳ*, макони дарвешон; чое, ки ба дарвешон таом медеҳанд.

Як шаб дар тақъя мондам, он ҷо маҷмае аз муаззинон буд. *«Хизонаи омира»*

4. *маҷ.* маскан, бошишгоҳ.

Роҳатгалаби даври қаландарсифатон нест,
Дар тақъяи дил доғи ҷафои ту муқим аст. *Зуҳурӣ*

\diamond **тақъя ба бистари адам кардан** омодаи марг шудан.

Он нола ҳавола бар санам кард,
Худ тақъя ба бистари адам кард. *Шоҳин*

тақъя бар об кардан ба чизи ноустуворе умед бастан.

Эй ки бар чарх эминӣ, зинҳор,
Тақъя бар об кардай, хуш дор!*
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ТАҚЪЯГОҶ||ТАҚЪЯГАҶ *گاه تکيه||گاه تکيه* 1. чое, ки бар он тақъя мекунад.

Ин кӯҳна работро, ки олам ном аст,
Оромғаҳи аблақи субҳу шом аст,
Базмест, ки вомондаи сад Ҷамшед аст,
Гурест, ки тақъягоҳи сад Баҳром аст. *Хайём*
Саозӣ тақъягоҳат манзаре намебинам,
Манам зи оламу ин гӯшаи муайяни чашм. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* пуштибон, ҳомӣ.

Меғуфт, ки эй ду тақъягоҳам,
Ин пушти ман, он дигар паноҳам! *Шоҳин*

ТАҚЪЯСОЗ *تکيه ساز* он кӣ тақъя мекунад, тақъякунанда.

Сад баҳор омад ба имдоди ману чун барги гул
Аз заифӣ тақъясозӣ бистарам аммо ҳанӯз. *Шоҳин*

ТАҚЪК *تکوک* қадаҳе аз тилло, нуқра ё фулуззоти дигар ва ё сафол, ки ба шакли ҷонварон сохта мешудааст.

Хур ба шодӣ рӯзгори навбаҳор,
Май гусор андар тақъки шохвор. *Рӯдакӣ*

ТАЛ(Л) I *а.* تل *пушта*, теппа, кӯҳи паст; тудан хок ва рег.

Ва аз он қаср акнун бар мисол талле мондааст.
Носири Хисрав

Яке рӯз дидам ба роҳе тале,
Тале шурбаста чу фарқи кале. *Шоҳин*

ТАЛ(Л) II *а.* طل I. *шабнам*.

Он пок чун ахлоқи ҳур, чашм аз фиреби ноз пур,
Зери лаби шириниш дур, чун дар гули нашқуфта тал. *Ломей*

2. *борони* реза.

ТАЛА I تله дом, қапқон, тузоқ.

Ба дамдамаи шумо фирефта нагардам, чунон ки он ҳамдуна ба гуфтори рубоҳ дар тала афтод.

«Синдбоднома»

тала бастан дом ниҳодан, тузоқ мондан.

ТАЛА II تله тороч, толон, ғорат; талаву тороч ғорат, толон, яғмо, чаповул.

Шабҳангом аксари ҳамроҳон гурусна, савориҳо бе чав монда, нону таом, отъёми ба талаву тороч рафта. *Аҳмади Дониш*

талаб طلب *асоси замони ҳозираи талабидан.*

ТАЛАБ a. طلب 1. хоҳиш, дархост, илтимос, чизеро дархост кардан.

Ҳеч шаб нест, ки андар талабат
Бар сарам хоки сари кӯи ту нест. *Анварӣ*
Ғубори роҳи талаб кимиёи бехрузист,
Ғуломи давлати он хоки анбаринбӯям. *Ҳофиз*

2. ҷустуҷӯ, коғтуков.

Ман аз ин дар наравам, з-он ки ба ҷое нарасад,
Ҳеч коре ба талаб ошиқи ҷарҷоиро.

Қамоли Хучандӣ

талаб кардан a) дархост кардан, тақозо кардан.

Ҷамоате талаби хуни Ҳусайн карданд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Агар талаб кунад инъоме аз шумо Ҳофиз,
Ҳаволаташ ба лаби ёри дилнавоз кунед! *Ҳофиз*

б) ҷустуҷӯ намудан.

Бар мардумон фарз буд талаби кушандагони ӯ
кардан. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ **талаби мазиди аҳвол кардан** бехтар шудани вазъият ва ҳолро хостан.

Тоифае, ... ки қонёе бошанд ва талаби мазиди аҳвол накунад, эшонро қаландария хонанд. *Ҷомӣ*

дасти талаб кӯтоҳ кардан радди талаб ва хоҳиш намудан.

Бастаам дар хамаи гесӯи ту уммеи дароз,

Он мабодо, ки кунад дасти талаб кӯтоҳам. *Ҳофиз*

ТАЛАБА a. طلبه *ҷамъ* 1. ҷ. толиб.

Миёни талабаи илм ва уламон мутабаҳҳири Бу-хоро ошубу ғавғо бунёд шуд. *Аҳмади Дониш*

2. шогирд, хонанда, донишҷӯ.

ТАЛАББУС a. تلبس 1. либос пушидан.

Марҷаи он бувад таҷарруди зот,
Аз талаббус ба муқтазои сифот. *Ҷомӣ*

2. маҷ. як чизеро бо чизи дигар нафаҳмида аралаш кардан; чизеро аз чизе ё касеро аз касе фарқ карда нагавоништан.

ТАЛАБГОР طلبگار хоҳанда, ҷўянда.

Пеши касе рав, ки харидори туст,
Ноз бар он кун, ки талабгори туст. *Саъдӣ*

Биҷунбад дар дилаш меҳри ҷамолат,
Шавад аз ҷон талабгори висолат. *Ҷомӣ*

талабгори хайр касе, ки дар ҷустуҷӯи хайр аст, неққор.

Ба сад ном агар мард номовар аст,
Талабгори хайр аз ҳама бехтар аст.*

ТАЛАБГОҲ طلبگاه ҷои талаб, ҷои ниёз; ◇ **мулки талаб-гоҳ** киноя аз дунёе.

Гарчи дар мулки талабгоҳаш саргардонист,
Лек дар олами наззора ҳама хайронист.

Ибни Ямин

ТАЛАБИДАН طلبیدن 1. талаб кардан, дархостан, хоҳиш кардан, тақозо кардан.

Аз даруни ҷаҳон вафо маталаб,
Ки шараш дар ҷаҳон падидор аст. *Анварӣ*

2. ҷустуҷӯ кардан, коғтан.

Бинобар он ки тобеони хоҷа Низомулмулк ӯро металабиданд, пинҳон шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Гавҳару лаъл аз дили кон металаб,
Ҳар чӣ биёбӣ, беҳ аз он металаб! *Ҷомӣ*

3. даъват кардан, ҷеғ задан.

Рузи дигар Ғамзаро Ҳусн пеши худ талабид ва қиссаи Назар, ки бародари ӯст, пурсид.

Яҳёи Себак

Он гоҳ маро пеш талабиданд ва ҷои нишасту-хости ман муқаррар шуд. *Аҳмади Дониш*

ТАЛАВВУН a. تلون 1. ранг ба ранг шудан; гуногун шудан, дигаргун шудан; 2. бесуботи, нопойдорӣ, зуд тағъир ёфтани мизоч.

Бигзар аз мастиву мастибаш бош,
З-ин талаввун нақл кун бар истивош. *Румӣ*

Авоми мардум ин маъниро бар талаввун та-биати подшоҳ ҳамл кунанд. *Аҳмади Дониш*

талаввун мизоч зуд дигар шудани кайфият; беқарорӣ, бесаботи.

ТАЛАВВУС a. تلوث ифлосӣ, чиркинӣ.

Ба мулоҳазаи талаввуси худ аз сафари Ҳичоз ва зиёрати амокини муалло, ки маҳалли тақаддус ва таназзуҳ аст, муқассир мондам.

«*Хизонаи омира*»

ТАЛАЗЗУЗ a. تلذذ хушӣ ва лаззат ҳис кардан; маза, лаззат.

Бузина... ҷар соат бад-он ҳавас дигаре биандохтӣ ва ба овози он талаззузе намудӣ.

«*Қалила ва Димна*»

ТАЛАЛ a. تال 1. ҷисм, тан, ҷусса; 2. вайрона, хароба.

Чандин чӣ гирьям аз ғами маъшук бар талал,
Бар руи зард ашк чу бар шанбалид тал. *Ломей*

Не бар дамаш тарона гуяд,
Не бар талалаш фасона гуяд,
Манзил накунад бар остонаш,
Маҳфил наниҳад зи достонаш. *Ҷомӣ*

ТАЛАММУЗ a. تلمذ шогирдӣ, дарсхонӣ; давран дарсхонӣ.

Муддате ба маросими тааллум ва таламмузи ма-сонли ақлий машғул гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАЛАТТУФ a. تطف мехрубонӣ, лутф, дилнавозӣ.

Дилбурда, ки умраш чу ғамам бод дароз,
Имруз талаттуфе зи нав кард оғоз.
Бар чашми ман андохт даме чашму бирафт,
Яъне ки: «Никӯй куну дар об андоз!» *Ҳайём*

Он гоҳ бихандиду дастам раҳо кард ва талаттуф намуд. *Аҳмади Дониш*

ТАЛАФ *a.* تلف нобудшавӣ, табошавӣ.

Беморе, ки мазаррати хӯрданиҳо медонад ва ҳамчунон бар он иқдом менамояд, ... ба маърази талаф афтад. *«Калила ва Димна»*

талаф кардан нест кардан, нобуд кардан, гум кардан.

Дил басте хун ба каф овард, вале дида бирехт
Аллаҳ-аллаҳ, ки талаф карду ки андӯхта буд?!
Ҳофиз

талаф шудан нест шудан, нобуд шудан; мурдан.

Харон зери бори гарон беалаф
Ба рӯзе ду мискин шудандӣ талаф. *Саъдӣ*
Аз хами абруи туам ҳеҷ кушоише нашуд,
Вах, ки дар ин хаёли қач умри азиз шуд талаф.
Ҳофиз

ТАЛАФҶУЗ *a.* تلفظ адо кардан лафз, суҳан гуфтан.

Забонаш аз ҳаракат бозистод ва мутлақ талаф-
фуз натавонист намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЛАҚҚҲ *a.* تلقى қабул кардан, пазируфтан.

Муҳаррири ин авроқ хост, ки ин ишораро ба инқиёд талаққӣ намояд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Сардории Яъқубро ба қадами иқбол талаққӣ намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАЛАҲҲУБ *a.* تلهب афрӯхта шудан, забона кашидани оташ.

Аз яке ваҳм он талаттуф кина шуд,
Ҳамчу конун дар талаҳҳуб сина шуд. *Румӣ*

ТАЛАҲҲУФ *a.* تلهف афсус хӯрдан; андӯхгин шудан; дарег, андӯх.

Қайқубод бар тазъен умури гузашта таассуфу талаҳҳуф намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Подшоҳ ... аз ғояти таассуфу талаҳҳуф бар фавоти он ёқути лабноро ба гавҳари дандон мегазид.
«Ахлоқи Чалолӣ»

ТАЛБИС *a.* تلبيس 1. пӯшидан, либос пӯшидан.

Оё ин ҳамон чома аст, ки пеш аз талбис ба лямбоси хилофат дар бари амир дидаам?
«Равзат-ус-сафо»

2. маккорӣ, фиребгарӣ, ҳилагарӣ, сохтакорӣ; макр, ҳила, фиреб.

Яке моли мардум ба талбис хӯрд,
Чу бархост, лаънат бар иблис кард. *Саъдӣ*

Агар касе хоҳад, ки бадкирдории хеш ба талбису тамвех пӯшида дорад, ... натоиҷи афъоли нописандида ҳаргиз аз вай масруф нагардад.
«Калила ва Димна»

ТАЛВАСА *a.* تلوسه *ниг.* талвоса.

ТАЛВЕҲ *a.* تلويح ишора кардан, матлаберо бо ишора фаҳмондан, суҳанеро сарбаства гуфтан.

Муфассирон талвех ва тавзех кушодандӣ.
«Хористон»

ТАЛВИМ *a.* تلويم маломат кардан, сарзаниш кардан.

ТАЛВИН *a.* تلوين ба ранги дигар даровардан, гуногун-ранг кардан.

Ва талвин он аст, ки уро ранг мекунад ба ҳар ранге, ки хоҳанд — сиёҳ ва ё сафед.

«Равзат-ус-сафо»

Дар муҳит асту нест таскинаш,
Қатра кай бех зи мавҷи талвинаш?! *Бедил*

ТАЛВОСА||**ТОЛВОСА**||**ТАЛВАСА** *a.* تلواسه||تلواسه||تلوسه ҳаяҷон, изтироб, ташвиш.

Як шабе шарбати ғам бахш, ки мискин Хисрав
Сад шаб аз талвасаи ҳачри ту дарҳам будаст.

Хисрави Деҳлавӣ

Мараз лаҳза ба лаҳза зиёд мешуд ва изтиробу талвосаи азим падида омад. *«Табрихи Фариста»*
Мар-маро, эй дуруғӯи сутург,
Толвоса гирифт аз ин тарафанд. *Хаффоф*

Аммо хирс мумтали ба ҳазор талвоса ва тааб ва шаллоқ худро ба раҳна расонид. *Аҳмади Дониш*

ТАЛЕА *a.* طليعه 1. гуруҳи пешгарди лашкар, пешқаровул, пешрав; *муқ.* талоя; 2. маҷ. нишондиҳанда, пешакӣ хабароваранда; аломати пешакӣ.

Субҳ, к-аз ховарон талеаи рӯз
Шуд чу хусин бутон қаҳонафрӯз ... *Мушфиқӣ*
Рӯяш ба талеа офтобе,
Мӯяш ба шамома мушки нобе. *Шоҳин*

ТАЛЛ I *a.* تل *ниг.* тал(л) I.

ТАЛЛ II *a.* طل *ниг.* тал(л) II.

ТАЛМЕҲ *a.* تلميح 1. ишора, нигоҳи сабук ба сӯи чизе;
2. *адш.* ишора кардани шоир дар шеъри худ ба қисса ё масали маъруфе, мас. дар байти зерин ба Искандар ва оинаи қаҳоннамо сохтани у ишора шудааст:

На ҳар кӣ чехра барафрӯхт, дилбарӣ донад,
На ҳар кӣ оина созад, сикандарӣ донад. *Ҳофиз*

ТАЛМИЗ *a.* تلميز *ниг.* тилмиз.

ТАЛМУД *a.* تلمود китоби муқаддаси яҳудиён.

ТАЛОЕЪ *a.* طلوع ч. талеа.

ТАЛОЛ *a.* تلال ч. тал(л) I.

Ҳама ҷибол ва талоли ин замин ҷавоҳирбахш аст. *Аҳмади Дониш*

ТАЛОЛО I *a.* تلال овози хониш, суруд; бонг ва фаръеди қаландарон.

ТАЛОЛО II *a.* تلال равшани, дурахш, дурахшиш.

Чандон бимон, ки моҳи нав ояд аён ба шарқ
В-аз сӯи ғарб шамс талоло барафқанад. *Ҳоқонӣ*

ТАЛОМИЗ||**ТАЛОМИЗА** *a.* تلاميذ||تلاميذ ч. талмиз, тилмиз.

Бо муридон ва таломизаи худ гуфт, ки золимон бисёр шудаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Як нафар аз таломизаашон дар мадрасаи Ку-калтош омад. *Садри Зиё*

ТАЛОН *a.* تالان *ниг.* толон.

ТАЛОТУМ *a.* تالطم 1. ба ҳамдигар задани мавҷхон даръё; тӯфон.

Он ҷо, ки баҳри фазл талотум занад, дурем,
В-он ҷо, ки шаҳри илм иморат шавад, дарем.
Бадри Чочӣ

2. маҷ. шӯру ғавғо, мағал, тӯфаланг.

... Аммо наводири талотуми амвоҷи миҳан ва таволи ва тазохуми афвоҷи байдои фитан чунон иштидод ва имтидод ёфта буд, ки ғурсати чашм ба ҳоли худ боз қардан намонда буд.

«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»

ТАЛОТУФ تالوتوف касе, ки аз наҷосат ва касофат парҳез намекунад ва сабаби нафрати мардум мешавад; одами палид, касиф, чиркин.

Зане палишту талотуфу аҳраманқирдор,
Нигар, нагардӣ аз гирди ӯ, ки дармонӣ.

Шаҳиди Балхӣ

ТАЛОҒИ а. تالغى подош, мукофот, иваз, товон.

Итоби ёри паричехра ошиқона бикаш,
Қи як карашма талоғии сад ҷафо бикунад.

Ҳофиз

Вале гар бе гунаҳ ҷавре кашидам,
Талоғӣ шуд, ки дидори ту дидам. *Нозим*
талоғии мофот пур қардани ҷои он чизе, ки аз даст рафтааст.

Малик Солеҳ пеши Сандоғу-нӯён фиристод, ки аз қардан хеш пушаймонам ва берун меоям, то талоғии мофот кунам. «Ҷомеъ-ут-таворих»

ТАЛОШ تلاش сазю кӯшиш, ҷустуҷӯ ва тараддуд, ҷидду ҷаҳд; кашмақаш.

Эй хоҷа, ҳама суфра талоши ту шавад,
Гар ин накуни, кучо маоши ту шавад?

Мушфиқӣ

Макун талоши раҳой зи қайди ғам, Махфӣ,
Қи нест маслаҳати вақт растагории мо. *Махфӣ*

ТАЛОШИ а. تالاشӣ нобуд, маҳв.

ТАЛОЯ а. تالويه гуруҳи пешгарди лашкар; аскароне, ки вақти шаб лашкарро посбонӣ мекунанд; муқ. талеа 1.

Талоя зи лашкарғаҳи ҳар ду шох
Шуда посдоранда то субҳгоҳ. *Нозимӣ*

Он гоҳ саф баркашиданд ва талояи лашкари ... эшонро бидиданд. «Таърихи Наршаҳӣ»

ТАЛОЯГӢ تالويگى талоя будан, пешгарди лашкар будан; посбонии шабонаи лашкар.

Муслим бинни Зиёд кас... фиристод ва гуфт:
Бигӯй, то биравад ва ин лашкар бинад, ки ба ҷи андоза аст ва он ҷи шартӣ талоягӣ бошад, ба ҷо орад. «Таърихи Наршаҳӣ»

ТАЛОҚ а. تالاق аз зан ҷудо шудан, ҷудой.

Арӯсе бас хушӣ, эй духтари раз,
Вале гаҳ-гаҳ сазовори талоқӣ. *Ҳофиз*

талоқи боин талоқе, ки аз рӯи шарнат пас аз он баъд аз гузаштани муддати иддаи ду моҳ) ба зани пештара баргаштан мумкин нест; се талоқи боин талоқи талоқи муғаллаза.

Мулк бар рӯи хисрави шаҳзод
Зулмо се талоқи боин дод. *Саноӣ*

талоқи муборот навъе аз талоқ аст, ки зан қисми ғалини худро ба мард мебахшад ва мард низ аз он қисми ки пештар дода буд, даст мекашад; талоқи муғаллаза се талоқ, навъе аз талоқ аст, ки то зани талоқгирифта ба никоҳи каси дигар даромада боз талоқ набад, никоҳ бо шавҳари аввалаш ҷонз нест;

талоқи раҷъӣ талоқе, ки дар муддати муайян баргаштан ба зани пештара бе никоҳ мумкин аст; талоқ додан ҷудо шудан, аз зан ҷудо шудан.

Ба мӯҷиби васияти падар занро талоқ дод.

«Равзат-ус-сафо»

ТАЛОҚАТ а. تالقات хушбаёнӣ, суҳанварӣ, фасоҳати забон; талоқати лисон хушзабонӣ, фасоҳат, равонии гуфтор.

Мусо... талоқати лисону... инфисоҳи замир дархост намуд. «Равзат-ус-сафо»

ТАЛОҚИ а. تالوقى мулоқот, дучоршавӣ, вохурӣ, вохурдӣ.

Зи фироқи рӯи ёру зи талоқии рақибон
Шуда ганҷ ранҷи сина зи вуфури ғусса моро.

Мӯҳӯӣ

талоқии сафғайн вохурдани ду сағи лашкари муқобили ҳамдигар.

Ҷору ночор талоқии сафғайн афтод ва овози шайпуру нафир бархост. *Аҳмади Дониш*

талоқии фариқайн дучор шудани ду гуруҳ.

Бояд ки талоқии фариқайн дар сабоҳ воқеъ шавад. «Равзат-ус-сафо»

ТАЛОҶ||ТИЛОҶ تالاج ғавғо, ғулғула, бонгу ғавғо, мағал, ғалоғула.

Шаб биёмад бар дарам дарбони боҷ,
Дар бичунбонид бо бонгу талоҷ. *Тайён*

ТАЛТИФ а. تالطيف навозиш, меҳрубонӣ.

Аз барои талтифи сирру ташҳизи хотири вай [Зиёуддини Юсуф] гоҳ-гоҳе китоби «Гулистон»-и ... Саъдии Шерозӣ... сатре чанд хонда мешуд.

Ҷомӣ

ТАЛФИФ а. تالفيف 1. печидан, дарҳам печидан; 2. маҷ. иқтибос.

Дар ин ҷумла, чунон ки расми муаллифон аст, аз шеъри мутақаддимон талфифе нарафт. *Саъдӣ*

ТАЛФИҚ а. تالفیق фароҳам овардан, ба ҳам пайваст қардан ва мураттаб гардонидани нутқ, зинат додани нутқ бо гапҳои бофта.

Дар он боб ҳикоят талфиқ намуда ба арзи хисрави аҳд расонид. «Равзат-ус-сафо»

ТАЛФИҚОТ а. تالفقات ҷ. талфиқ.

Ин сеҳрҳо... дар фароҳам овардани маҷмӯот ва талфиқоти нағзу аҷиб... иттифоқ афтодааст.

«Калила ва Димна»

ТАЛҲ تلخ 1. ногувор, тунду тези ногувор; 2. маҷ. бад, дурушт, тунду тез (оид ба суҳан).

Агар дашном фармоӣ в-агар нафрин, дуо гӯям,
Ҷавоби талх мезебад лаби лаъли шакархоро.

Ҳофиз

Суҳани рост талх мебошад. *Зарбулмасал*

3. маҷ. сиёҳ.

Гар надорад мотами имони ин дилмурдагон,
Аз ҷи дорад ҷоман худ Қабъаи ислом талх. *Соиб*

◇ талху шӯр қаноя аз чизҳои бомаза ва бемаза; нағзу бадӣ дунё.

Симоти даҳри дунпарвар надорад шахди осонш,
Мазоқи хирсу оз, эй дил, бишӯ аз талху аз шӯраш.

Ҳофиз

талху шӯри чизеро чашидан гармию сардин рӯзгорро
дидан, хушию нохушии дунёро аз сар гузарондан.

Маро умр ба ниҳоят расида, талху шӯри ин саро
аз ҳар қисму аз ҳар боб чашида(ам). *Садрӣ Зиё*

талх омадани чизе ба(р) касе хуш наомадан, нафоридани
чизе ба касе.

Он писари ширин ин насихатро бишунид, бар
вай талх омад, рӯй турш кард, барҳост ва ба баҳо-
нае аз хонақоҳ берун рафт. *Ҷомӣ*

ТАЛҲА تلخه 1. зардоб, сафро; 2. донан як навъ алафи
талх аст, ки агар бо ғалла омехта шавад, орди онро
талх мекунад.

Талха дар сояи гандум об хӯрад. *Зарбулмасал*

ТАЛҲГҶЙ گوى تلخ он кӣ гапҳои дурушту нофорам ме-
занад, бадзабон.

Фаръёд зи дасти айбчӯён
В-аз гуфтушуниди талхгӯён! *Ҳилолӣ*

ТАЛХИПИСАНД تلخى پسند касе, ки сахтиву ногувориро
қабул менамояд ва аз он гила намекунад.

Вале гӯяд дили талхиписандам,
Ки ширин мешавад дар Миср қандам. *Нозим*

ТАЛХКАШ تلخ كاش он кӣ ба азобу машаққат тоқат ме-
кунад.

К-ин талхкашон чиҳо кашиданд,
В-ин гармравон куҷо расиданд? *Ҷайзӣ*

ТАЛХКОМ تلخ کام ноком; киноя аз касе, ки ба орзуи
худ намерасад.

Ҳар кӣ чуз коми ту чӯяд, бод, ё раб, талхком,
Ҳар кӣ чуз номи ту гӯяд, то абад хомӯш бод. *Ҳилолӣ*

К-эй соҳиби хона, талхкомӣ,
В-аз бодан ғам кашида ҷоме. *Шоҳин*

ТАЛХМАЗОҚ تلخ مذاق талхмаза; маҷ. нофорам.

Шарбати марг агарчи ҷонсӯз аст,
Нест чун фурқати ту талхмазоқ. *Ҷомӣ*

ТАЛХСИРИШТ تلخ سرشت бадасл, бадгӯҳар, бадхӯ.

Меваи бадмазоқи талхсиришт
Чун бувад ҳосил аз дарахти биҳишт? *Ҷомӣ*

ТАЛХСУХАН تلخ سخن касе, ки суханҳои дурушт ме-
гӯяд, бадгап, дуруштсухан.

Эй булҳавас, аз ишқ хабар, яъне чӣ?
В-эй талхсухан, номшакар, яъне чӣ?
Бар соҳили даръё садафи дида тижӣ,
Лоф аз таги даръёву гӯҳар, яъне чӣ? *Ҷомӣ*

ТАЛХФОМ تلخ فام тираранг, хираранг, нософ.

Биё, соқӣ, он бодан талхфом,
Ки ширини айш резад ба ком. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАЛҲЪАЙШ تلخ عيش ноком, бадрузгор.

Басо талҳъайшони талхичашон,
Ки оянд дар хулла доманкашон. *Саъдӣ*

ТАЛҲӢ تلخى 1. мазаи талх; 2. маҷ. сахтӣ, ногуворӣ,
дуруштӣ.

Баромад ногаҳон хуршед аз абр,
Ба ширинӣ расад аз талхин сабр. *Ҳилолӣ*

◊ талхин чизеро чашидан киноя аз азоби чизеро
фаҳмидан.

Эй сахтӣ даҳр нокашида,
В-эй талхин умр нокашида! *Шоҳин*

ТАЛЪАТ a. طلعت 1. рӯй, чехра, симо, намуд.

Дил саропардаи муҳаббати уст,
Дида оинадори талъати уст. *Ҳофиз*

Чун зулмати шаб кашид чодар
Бар талъати офтоби ховар... *Шоҳин*

талъати ғарро чехраи зебо, симои хуб; 2. маҷ. дидор,
дидани рӯи касе.

Чашми мисриён ба талъати ӯ равшан гашт.
«*Равзат-ус-сафо*»

Наззороғони Миср бибурранд даст аз он-к,
Юсуф ниқоби талъати ғарро барафгананд. *Ҳоқонӣ*

ТАЛҚ I a. طلق дарди зоидан.

Руқъан таъвиз меҳоҳанд низ
Дар шиканча(и) талқи зан аз ҳар азиз. *Румӣ*

ТАЛҚ II a. طلق 1. як навъ санги сафедранги қабат-ка-
бат аст, ки дар оташ намесӯзад; талък.

Аз пай дӯзах оташ ангезанд,
Нафт гӯянд талқро резанд. *Низомӣ*

2. маҷ. шароб, май.

Лаб тар макун ба об, ки талқ аст дар қадах,
Даст аз кабоб дор, ки заҳр аст тавъамон. *Рӯдакӣ*

талқи маҳлул шароб, май.

Биё, соқӣ, он талқи маҳлулро,
Ки зирак кунад ғофилу гӯлро. *Ҷомӣ*

талқи равони ноб маи соф.

То з-оташи ғам равон насӯзад,
Он талқи равони ноб дардеҳ. *Ҳоқонӣ*

ТАЛҚИН a. تلقين ёд додан, фаҳмондан; омӯхтан, таълим
додан.

Хирад чун дафтари талқин кушояд,
Зи ман он дар вучуд ояд, ки бояд.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

Талқини дарси аҳли назар як ишорат аст,
Қардам ишоратеву мукаррар намекунам. *Ҳофиз*
талқин гуфтан ё дар хангоми дафни мурда дар хона
ё дар сари гӯри ӯ дуои махсус хондан аз тарафи мулло
ва ҷамоат; талқин кардан ёд додан, фаҳмондан; таъ-
лим додан.

Элҷӣ ба илҳоҳ аз мутарҷим мепурсид, ки бо ман
одоби маҷлис ва муҳоварати онро нек талқин кун.
Аҳмади Донииш

ТАМ تم tib. гули чашм, пардаи сафеде, ки ба чашм
меафтад; беморие, ки бо номи оби марворид маъруф
аст.

ТАМАВВУЛ a. تمول молдорӣ, давлатмандӣ.

Агар мақсуди ман тамаввул... будӣ, ҳаргиз аз
боргоҳи султон муфорақат ҷоиш надоштаме.
«*Равзат-ус-сафо*»

ТАМАВВУЧ *а.* **تاموج** мавч задани об, мавчзанӣ; талотум.
Боди тунде бархоста, об дар тамаввуч омад.
«Равзат-ус-сафо»

ТАМАДДУД *а.* **تامداد** дарозкашӣ, гӯлкашӣ.

Қиссапардозии сурати аҳвол
Гуфт: Баъд аз тамаддуди як сол ... *Бедил*

ТАМАЗЗУҚ *а.* **تامزق** 1. пора-пора шудан, аз ҳам чудо шудан, дарида шудан, даридан(-и либос); 2. маҷ. бурида шудани алоқа.

Тафарруқу тамаззуқ дар миёни эшон роҳ ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

ТАМАЙЮЗ *а.* **تاميز** фарқ пайдо кардан; фарқ доштан.

Тамайюзи ҳар мақула аз мақулаҳои дигар мумтанеъ бошад. *Насириддини Тусӣ*

ТАМАККУН *а.* **تامكن** 1. чойгири, чой гирифтани.

Бори дигар амир Наср бар сарири салтанат тамаккун ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Зи гул дар гулситон дорад тамаккун,
Вагар на буттаи хорест гулбун. *Нозим*

2. қоим будан, устуворӣ.

Ҳар даъвӣ, ки аз сӣ сол боз бо вучуди тамаккуни муддаӣ ... , агар баъд аз инқизои он муддат даъво кунанд, асло нашнавад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАМАЛЛУҚ *а.* **تاملك** молик шудан, зӯран аз они худ кардан, тасарруф кардан.

Чун эҳтиёҷи ту ба тамаллуқи тамоми Туркистон аз пеш намеравад, боз мағмум ва маҳзун бошӣ.
Аҳмади Дониш

ТАМАЛЛУҚ *а.* **تاملق** чоплусӣ, хушомадгӯӣ, лаганбардорӣ.

Бар дӯстии дӯстон эътимод нест, то ба тамаллуқи душманон чӣ расад. *Саъдӣ*

Паи луқма чун сағ тамаллуқ макун,
Ба фитроки дунон тааллуқ макун. *Ҷомӣ*

ТАМАЛЛУҚГӮ *а.* **تاملقگو** касе, ки тамаллуқ мегӯяд, чоплус, хушомадгӯӣ, лаганбардор.

Донишат гар ҳаст, асбоби тамаллуқгӯ мабош,
Зевараш лозим набошад, ҳаст ҷавҳар теғро.
Савдо

ТАМАНДА *а.* **تامنده** қачзабон, касе, ки забонаш мегирад, тугула.

Ба бурҳон наку донам ин сар дурудан,
Чӣ гӯям, чу бошад забонам таманда.
«Луғати фурс»

ТАМАННО *а.* **تامنا** хоҳиш, орзу, умед, илтимос.

Наҳостам зи таманно магар ки дастуре,
Наёфтам зи атоҳо магар пушаймонӣ. *Рудақӣ*

Руи ту ба ин дида тамошо натавон кард,
Васли ту ба ин сина таманно натавон кард.
Қамоли Хучандӣ

ТАМАРРУД *а.* **تامرد** саркашӣ, гарданкашӣ, бейтоатӣ, муҳолифат.

Аҳли ҳисор дарвозаҳо баркашида, изҳори тамарруд карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАМАРРУН *а.* **تامرن** варзидан, муморисат кардан, одат кардан ба чизе.

Ҳар малака ба тамаррун бар, амал русуҳи бештар гирад. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

ТАМАССУҚ *а.* **تامسك** 1. чанг задан; часпидан, овезон шудан ба чизе.

Муддате ба ҳар баҳонае тамассуқ меҷуст.
«Равзат-ус-сафо»

тамассуқ кардан чанг задан, часпидан ба домани касе.

Зи муволоти ин ду рукни шариф
Ҳам тамассуқ кунам, ҳам истиғфор. *Ҳоқонӣ*

2. маҷ. хуҷчат, санад, шаҳодатнома.

Малик Қоҷӣ он занро гуфт: ... Бие, қадре об дар давои ман бирез, то тамассуке барои ту нависам.
«Тағрихи Фаришта»

ТАМАССУЛ *а.* **تامثل** масал овардан ҳангоми нутқ, масал задан дар вақти гапзанӣ.

Изҳори башорат карда ба ин байт тамассул ... намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАМАСХУР *а.* **تامسخر** масҳара, ришханд.

Аз сари ҳазлу тамасхур тақозои азоб ... карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Написандад фатонати доно
Бо тамасхур ситоиши кумало. *Бедил*

ТАМАТӢ *а.* **تامتع** лаззат бурдан; манфиат, фонда, баҳра.

Аз лаззати ҳаёт надорад таматтӯе,
Имрӯз ҳар кӣ ваъдаи фардош медиҳад. *Ҳофиз*
Подшоҳ низ истимолати фуқаро ва сипоҳи он чо нокарда, ба фикри таматтӯи нафсонии худ машғул шуд. *Аҳмади Дониш*

таматтӯ бурдан фонда бурдан; лаззат дидан.

Таматтӯе, ки ман аз умр дар ҷаҳон бурдам,
Ҳамон ҷафои падар буду силии устод. *Саъдӣ*

таматтӯ ёфтан фонда дидан; лаззат ёфтан.

Таматтӯ зи ҳар гӯшае ёфтам,
Зи ҳар хирмане хӯшае ёфтам. *Саъдӣ*

ТАМАЪ|ТАМЪ *а.* **طمع** бо ҳирс ба чизе чашм духтан; ҳирс, оз; чашмдошт, умед.

Чун писари вай [хотуни Бухорхудот] хурд буд,
Ҳар касе аз аҳлон бад-ин мулк тамаъ кардандӣ.
«Тағрихи Наршахӣ»

Тамъи васли ту надорам аз он-к
Ваъдаат дар забон намегунҷад. *Анварӣ*

тамаи хом орзуи беасос, чашмдошти беҳуда, умедаи хом.

Тамъи хом аст он, махӯр хом, эй писар,
Хом хӯрдан иллат орад дар башар. *Румӣ*

тамаъро се ҳарф аст, ҳар се тикӣ зарб. киноя аз беҳосил ва бефонда будани ҳар тамае (дар ҳатти арабӣ калмаи «тамаъ» бо се ҳарф навишта мешавад, ки миёни ҳар се ҳоли ва бенуқта аст).

Қанори ҳирс, дило, пур қучо тавонӣ кард
Ту аз тамаъ, ки се ҳарфи миёнтиҳӣ афтод.

Салмони Соваҷӣ

ТАМАЪГИН طمع گين тамаъкор, ҳарис, озманд; орзуманд, умедвор.

Қардӣ аз бӯса тамаъгинаму ранқидӣ, лек
Ох, аз ин ҳилаам аз хеш ҷудо афқандӣ. *Шоҳин*

ТАМАЪҚОР طمع کار тамаъкор, озманд.

Тамаъ пой дилро ба ҷуз банд нест,
Тамаъкор марди хирадманд нест. *Ҷомӣ*

Ранги тамаъкор зард аст. *Зарбулмасал*

ТАМАЪСАРОЙ طمع سراى: тамаъсарои зухур киноя аз дунё.

З-ин намот дар тамаъсарои зухур
Ҷамаро суди хештан манзур. *Бедил*

ТАМАЪҶУ (И) (طمع جو) он ки аз пай тамаъ мегардад.

Косаи гирдобаму абри тамаъҷу нестам,
Медиҳад чашмам ба мардум об аз дарьёи хеш.
Сайидо

ТАМАХҲУД а. تمهد 1. омодашавӣ; 2. ҷо гирифтани;
3. даст ёфтани ба чизе.

ТАМАХҲУЛ а. تمهل даранг қардан; даранг, охистагӣ, сустӣ.

ТАМВЕҲ а. تمويه 1. ҳал додан бо нуқра ё тилло; зарандуд қардан, бо оби тилло ё нуқра пушондани рӯи чизе; 2. маҷ. ботилро ҳақ ва ё ҳақро ботил нишон додан; тазвир, макру фиреб, талбис.

Эзид... маро аз тамвеҳ ва талбис қардан мустағни қардааст. «*Тағрихи Байҳақӣ*»

ТАМВИҲОТ а. تمويهات ҷ. тамвеҳ 2.

Бар тамвиҳоте, ки дар боби фалонӣ қарданд,
воқиф шавад. *Авфӣ*

ТАМДЕҲ а. تمديح мадх, сано.

ТАМЗИЧ а. تمزيح аралаш қардан; халт додан, омехтан.

Ва ин таркиб муқаддар ва бесафо гашта буд ба сабаби тахлит ва тамзиҷ. *Аҳмади Дониш*

ТАМИЗ تميز 1. фарқ, имтиёз ва ҷудо намудани сара аз носара, нек аз бад; **тамиз додан** (ё қардан) фарқ қардан, фарқ қунондан.

Бад-он сифат, ки ҳақим фармуда буд, ҳуққаҳон бисъёр дид ва, бе он ки тамиз қунад, якеро бардошт. «*Нигори дониш*»

Ҳарчанд об шуд дили ман, бешуур нест,
Бегонаро тамиз қунад беҳ зи ошно. *Соиб*

2. салимфикрӣ, ақлу хуш.

Чу Юсуф касе дар салоҳу тамиз
Ба чил сол бояд ки гардад Азиз. *Саъдӣ*

аҳли тамиз одамони оқил, доно, хушбӯр; **тамиз доштан** ақлу идрок доштан; боадаб будан.

Ҷаҳд шартӣ кор омад, эй азиз,

Ҷаҳд мекун, ҷаҳд, гар дорӣ тамиз. *Румӣ*

◇ **синии тамиз** синии балоғат.

ТАМИМА а. تميمة тӯмор, ки аҳли хурофот гӯё барон нигоҳ доштан аз чашми бад ба қардан меовезанд; бо-зубанд.

Ту зи ғайбат ҷанибаташ бастӣ,
В-аз намима тамима пайвастӣ. *Ҷомӣ*

ТАМКИН а. تمكين 1. ҷо додан, по бар ҷо қардан, устувор қардан.

Онро, ки ту ёрӣ диҳӣ, ёрӣ диҳад ҷарҳи фалак,
В-онро, ки ту тамкин қунӣ, бар номи дил гардад макин. *Фарруҳӣ*

2. виқор, эътибор, вазнинӣ.

Давлати фақр, худоё, ба ман арзонӣ дор,
Қ-ин қаромат сабаби ҳашмату тамкини ман аст. *Ҳофиз*

3. имконият, мумкин будан.

Бо худ гуфтам: Ин пайғом бояд набишт, агар тамкини гуфтор наёбам, бихонад ва ғараз ҳосил шавад. «*Тағрихи Байҳақӣ*»

ТАМЛИК а. تمليك касеро молики чизе қардан; соҳибхитёр қардан.

Бубин ба қасри Сикандар ба чашми ибратбин,
Ҷӣ гуна мулки қаҳон рафтани аз яди тамлик.

Заҳири Форьёбӣ

ТАММОР а. تمار хурмофуруш.

ТАММОЪ а. طماع пуртамаъ, тамаъқор, тамаъқунанда.

Ба рӯи худ дари таммоъ боз натвон қард,
Чу боз шуд, ба дурушти фароз натвон қард. *Саъдӣ*

ТАМОДӢ а. تمادی дарозӣ, тӯлкашӣ, дароз шудани муддат.

Аз шиддати тамодии меҳнат... нолиш қард.
«*Равзат-ус-сафо*»

Тамодӣ ёфт айёми висолаш,
Дар он давлат зи чил бигзашт солаш. *Ҷомӣ*

ТАМОЗӢҲ а. تمازح бо ҳамдигар мазох қардан, шӯҳӣ қардан, ҳазл қардан.

ТАМОЛУК а. تمالك худро дошта тавонистан, ба нафси худ молик будан.

Инони тамолук... аз дасти ӯ берун рафт. *Авфӣ*

Ҳеҷ офаридаеро чандин ҳазму хирад ва тамолуку тамосук натавонад буд. «*Қалила ва Димна*»

ТАМОМ а. تمام 1. пурра, комил.

Гӯ: Шамъ маёред дар ин ҷамъ, ки имшаб
Дар маҷлиси мо моҳи руҳи дӯст тамом аст. *Ҳофиз*

2. ҳама, ҳамагӣ.

Тамоми майкадаҳоро ба ҳукми дил гаштам,
Ба даври чашми ту як кас наёфтам хушбӯр. *Мулҳам*

3. кифояқунанда, басанда, кофӣ.

Таоми бисъёр фиристодӣ, ҷунон ки ҳама лашқарро тамом будӣ. *Авфӣ*

4. охир; поён, анҷом; **тамом шудан** (ё гаштан) а) пурра шудан, комил шудан.

Ҳамдақомату зору низоҳ шав, яъне
Чу моҳи нав қами худ гир, то тамом шавӣ. *Ҳилолӣ*

б) ба поён расидан, анҷом ёфтани.

Маҷлис тамом гашту ба поён расид умр,
Мо ҳамчунон дар аввали васфи ту мондаем.

Саъдӣ

в) маҷ. мурдан, фавт кардан.

ТАМОМАТ *a.* تمامت 1. пурра, комил; 2. ҳама, ҳамагӣ.

Баъзе бар онанд, ки тамомати ахлоқ табииянд.
«Ахлоқи Чалолӣ»

ТАМОМАЧЗО تمام اجزاء комил, бенуқсон, пурра.

Иззати бетолеон ҳаргиз тамомаҷзо набуд,
Домане гар дошт ин хилъат, гиребоне надошт.

Абдуллоҳи Файёз

ТАМОМРАС تمام رس комилан пухта; тамоман расида.

Тамомрас набувад бодае, ки каф дорад,
Ки айбдор бувад гавҳаре, ки таф дорад. *Соиб*

ТАМОМЪИЁР تمام عيار комил, пурарзиш, холис.

З-он ки нақди сухан дар ин бозор
Гарчи бошад чу зар тамомъиёр... *Ҷомӣ*

Ғубори маркабат он кимиёи мӯътабар аст,
Ки гашт сиккаи хуршед аз ӯ тамомъиёр.

Захири Форёбӣ

ТАМОМЪЯРОҚ تمام يراق мусаллаҳ, пурра яроқдоршуда,
яроқноки пурра.

Хоҷа... бо бист ҳазор савори тамомъяроқ... аз
об убур намуд. «Табрихи Фариста»

ТАМОМӢ تمامى 1. пуррагӣ, комилӣ, мукаммалӣ.

Пеши арбоби донишу ирфон
Кай бувад ин тамомӣ, он — нуқсон?! *Ҷомӣ*

2. ҳамагӣ; 3. пуррагӣ, бадр будан (доир ба мох).

Акнун, ки маҳе бад-он тамомӣ
З-он турра кашад сиёҳномӣ... *Шоҳин*

ТАМОРУЗ *a.* تمارض худро ба беморӣ задан, худро ба
таври сохта бемор вонамудан.

... Ҳила барангехт ва таморуз намуд.

«Равзат-ус-сафо»

ТАМОС(С) *a.* تماس ба ҳамдигар расидан, ба якдигар су-
да шудан.

ТАМОСИЛ *a.* تماثل чамъ 1. ҷ. тимсол.

... Ҳавзе аз нуқра сохта буданд, ки аз мановизи
он тамосил шаробу арақ ва сонри мускирот беруи
омада дар он ҳавз мерафт. «Равзат-ус-сафо»

2. бут, санам.

Ман аз ғусса ранҷуру аз хоб маст,
Ки ногаҳ тамосил бардошт даст. *Саъдӣ*

ТАМОСС *a.* تماس *ниг.* тамос(с).

ТАМОСУК *a.* تماسك 1. худдори, хештандорӣ.

Инони тамосук аз дасти ӯ беруи рафт. *Авфӣ*

Малик уро бидид, ҳайрон бимонд... ва сидқи
рағбат инони тамолуку тамосук аз вай биснад.
«Қалила ва Димна»

2. маҷ. сабуру таҳаммул.

ТАМОСУЛ *a.* تماثل монандӣ, шабоҳат; мисли ҳамдигар
будан.

Гоҳ тартиби офаринишро

Бар тариқи тамосулу табын... *Захири Форёбӣ*

ТАМОХАРА تماخرة сухане, ки ба тариқи шӯҳӣ гуфта ме-
шавад; шӯҳӣ, ҳазл.

Гар ту тамохара кунӣ андар чунин сафар,
Бар хештан кунӣ ту, на бар ман тамохара.

Носири Хисрав

ТАМОШО *a.* تماشا 1. сайр, гардиш, саёҳат; тамошон
хоқдон сайри дунёе, ҷаҳонгардӣ.

Чаро ба олами аслии хеш вонаравам,
Дил аз кучову тамошон хокдон зи кучо?

Шамси Табрезӣ

2. дидан, нигоҳ кардани манзарае; нигоҳ кардан ба
чизи завқангез; манзара, намоиш.

Ба ғушае бинишин сархушу тамошо кун
Зи ҳодисоти замони руҳи шакардаҳане. *Ҳофиз*

Ҷӣ суд аз тамошо, гарат нест чашм,
Ки аз худ надорад кулоҳи ту пашм. *Бедил*

ТАМОШОГОҲ||**ТАМОШОГАҲ** تماشاگاه||**ТАМОШОГАҲ** 1. ҷои та-
мошо.

Ҷаъди ӯ ақлу рӯхро хиргах,
Чашми ӯ чашмо тамошогоҳ. *Саной*

Ҷабин беайбу руҳсоре санавбарҷилва бемайле,
Тамошогоҳи бенуқсе, гулистони баанҷоме. *Сайидо*

2. маҷ. дунёе.

ТАМОШОКАДА تماشاكده тамошоҳона, ҷои тамошо.

Гулшан азбаски зи рӯи ту тамошокада аст,
Тукмай гул ниғаҳи дидаи ҳайратзада аст.

Шавкат

ТАМОШОХОНА تماشاخانه ҷои тамошо, тамошогоҳ.

Ҳалқай зулфаш тамошоҳонаи боди сабост,
Ҷони сад соҳибдил ин ҷо бастаи он мӯ бӯбин.

Ҳофиз

ТАМОШОӢ تماشائى тамошоқунанда.

Ба ҳар диёр, ки, Махфӣ, зи рӯи истиғно
Ҷунун ба чилва дарояд, хирад тамошонст.

Махфӣ

ТАМОЮЛ *a.* تمايل моил шудан; майл, рағбат.

Навҷавоне... ғӯши ҳуш бар овоз ниҳода, дар
диққати ашъори вай тааммуле мекард ва аз лаззати
алҳони ӯ тамоюле менамуд. *Ҷомӣ*

ТАМР I *a.* تمر хурмо; тамри ҳиндӣ мевайи туршест дар

Ҳиндустон, ки мазаи моил ба ширинӣ дорад; тамаринд.

Даст дар оши туруш зан, ки ба ғоят хуб аст,
Тамри ҳиндию сумоқ асту дигарш анор.

Абӯисҳоқи Атъима

ТАМР II||**ТИМР** تمر *тиб.* бемории чашм, ки ба кӯрӣ са-
баб мешавад ва онро оби марворид ҳам мегӯянд.

ТАМРИН *a.* تمرين машқ, варзиш.

ТАМС *a.* طمٹ 1. хуни ҳайз, ҳайз дидани занон; 2. рим,
чирку фасод.

ТАМСИЛ *a.* تمثيل 1. мисол овардан, ташбеҳ кардан.

Номус гуфт, ки оби ҳайвон тамсил аст ва онро
таъвил аст. *Яҳёи Себак*

2. *адш.* достонеро ҳамчун масал нақл кардан.

Чанд бошам дар ҳавояш заррапаймон ҳазиз,
Дар қиёс оронши тамсил истиқро кунам. *Шоҳин*

ТАМУЗ تموز 1. моҳи даҳуми суръёни, ки ба моҳи июль
рост меояд; 2. тобистон; гармон тобистон.

Тамузаш гули кӯҳсорӣ диҳад,
Зимистон насими баҳорӣ диҳад. *Низомӣ*

Оташ ба чаман зад шарафи фасли тамузам,
Хуршед фуру рафт зи торикии рузам. *Махфӣ*

Аз ин ҷиҳат дар тамузи тобистон... сафар кардан
камали аҳмақист. *Аҳмади Дониш*

ТАМУК تموك 1. нишонаи тир, ҳадаф; 2. як навъ тирӣ
нӯғафс, ки аз тан ба осонӣ намебарояд; 3. маҷ. ҳар
чизе, ки дар чизе фуру меравад ва бароварданаҷ душ-
вор аст.

ТАМШИЯТ а. تمشيت чорӣ кардан, равон кардан; пеш
бурдан; иҷро кардан, ба ҷо овардан.

Дар файсала ва тамшияти умури вазорат аҷзу
заъф дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ман мутасадди тамшияти он [издивоҷ] мегардам.
Аҳмади Дониш

ТАМЪ а. طمع *ниг. тамаъ.*

ТАМҒО||**ТАМҒА** т. تمغة||طمغة||تمغة мӯҳр, нишона.

То бар сари дастор кунад тамғаи доғаш,
Ошиқ чу гул ин лахти дили сӯхта дорад.

Заҳири Форъёбӣ

Тамғочии ғами ту зад аз ашки оли ман
Тамғои сурх бар варақи зарри ҷаъфарӣ.

Пури Баҳои Ҷомӣ

ТАМҒОҶӢ т. تمغاجي||طمغاجي *таър.* бочғиранда, касе
ки дар дарвозаи шаҳр истода аз молҳои вориди боч
меғирифтааст.

Қаманде чу абруи тамғочӣён

Ба ҳам чун камонгушан чочиён. *Низомӣ*

ТАМҲИД а. تمهيد 1. густурдан, ҳамвор кардан; 2. фаро-
ҳам кардан; 3. омода кардан, тайёр кардан; муқаддима.

Чун ба сӯҳбати подшоҳ даромад, бе тамҳиде ва
муқаддимае дастӣ амирзодаро гирифта мегуфт...

Аҳмади Дониш

Далел ин бас, ки бе тақрибу тамҳид

Бар айвони азизи Миср тобид. *Нозим*

тамҳиди муқаддимот тайёр кардани замина барои
коре.

Ғарази олий аз талфиқи ин калимот ва тамҳиди
ин муқаддимот он аст, ки... *«Равзат-ус-сафо»*

ТАМҶИД а. تمجيد бузург шумурдан; мадҳ, ситоиш.

ТАН تن 1. бадан, ҷисм.

Агар худ бимонӣ ба гетӣ дароз,

Зи ранҷи тан ояд ба рафтани нӣёз. *Фирдавсӣ*

Тани бе дарди дил ҷуз обу гил нест. *Зарбулмасал*
тани пок бадани беғубору латиф ва зебо.

Нест ҷонро бо тани поки ту асло нисбате,

Ин тани поки ту сад раҳ поктар аз ҷони пок.

Ҷилоӣ

2. нафар, шахс, кас.

Хотун ҳаштод тан аз маликзодагон ва деҳқонони
Бухоро ба гарав ба Саид дод.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Аз он ҷумла дар тӯи хатнаи амир Ҳайдар аз
уламо ду-се тан дар валимаи ӯ ҳозир буда.

Аҳмади Дониш

тани танҳо а) яккаву танҳо, бекас, муҷаррад.

Агар ду ёри мувофиқ забон яке созанд,
Фалак ба як тани танҳо ҷӣ метавонад кард?

Соиб

б) ҷисми холӣ, колбудӣ бечон.

Дар ишқи ту сабру дилу динам шуду акнун
Мондаст дар ин воқеа, Шоҳӣ, тани танҳо. *Шоҳӣ*

тане чанд якчанд кас.

Тане чанд аз равандағони муттафиқ дар сиёҳат
буданд ва шарикӣ ранҷу роҳат. *Саъдӣ*

◇ **тани аз ҷон** ҷудомонда тани мурда, тани бечон.

Забони муғанӣ бурун з-он садо
Бувад чун тане монда аз ҷон ҷудо. *Ҷомӣ*

тани бедил каси беҳис.

Тани бедил ҷуволӣ гил бошад. *Зарбулмасал*

(ин) **тани ширин** киноя аз маҳбуба.

Ширан ҷонҳои ширин баркашиданд аз ниҳон
В-ин тани ширин аз он ширинии ҷон рехтанд.

Хисрави Деҳлавӣ

тан ба тан а) як ба як; б) тамоман, комилан, ба
таври кулӣ.

Даст бишӯ з-оби касон тан ба тан,

Даст машӯ з-оби руҳи ҳештан. *Хисрави Деҳлавӣ*

тан (дар)додан таслим шудан, худро фидо кардан,
тобеш шудан.

Ду гувоҳ гузаронидам, тан дардеҳ. *Авфӣ*

Тан наредод ба ишқи ту дили саркаши ман,

Оқибат дар раҳи таслиму ризо афкандӣ. *Шоҳин*

тан задан а) хомӯш шудан, таҳаммул кардан, худдорӣ
кардан.

Қ-эй шарарнағма, соате тан зан!

Бар чароғи фасона доман зан! *Бедил*

б) гурехтан, фирор кардан.

Рав, ки чунин хоҳамат, ки тан занӣ, эй васл,

То бикунад ҳаҷр ҳар ҷафо, ки тавонад. *Анварӣ*

тан ниҳодан *ниг. тан (дар)додан.*

Тан ба бечорағию гурсинағӣ

Бинеҳу даст пешӣ сифла мадор. *Саъдӣ*

тан парастидан танпарастӣ кардан, танпарварӣ (пур-
хӯрӣ) ва роҳатталабӣ кардан.

Дигар гуфт, к-онро ту доно махон,

Қӣ танро парастад ба ҷои равон. *Фирдавсӣ*

тан парвардан тан фарбеҳ кардан, роҳат ёфтан; тан-
осой, танпарастӣ кардан.

На гӯё забону на ҷуё хирад,

Зи хору зи хошок тан парварад. *Фирдавсӣ*

тан сипар кардан ба муҳофиза омода будан; ба фи-
докорӣ тайёр будан.

Тани худ сипар кард бе тарсу бим,

Ки захме наёяд бар он ҷони пок. *Ҷомӣ*

ҷавшан шудани тан бисёр тир хӯрда захмӣ шудан.

Дилам аз касрати пайкони ту аз тан шудааст,

Танам аз новаки дилдӯзи ту ҷавшан шудааст. *Соиб*

тан аз арвоҳ пардохтан киноя аз мурдан.

Чамъе аз тарафайн тан аз арвоҳ пардохтанд.
«*Таърихи Фариишта*»

тан аз **чон** пардохтан *киноя* аз куштан.

Тани ман мапардоз хира зи чон,
Биебй зи ман, ҳар чй пурсй нишон. *Фирдавсӣ*

тан ба ҳаводис гузоштан босабр будан, ботоқат будан.

Тан ба ҳаводис гузор, Соиб, агар пухтай,
Қ-обила чун пухта шуд, рӯзии ӯ ништар аст. *Соиб*

аз тан паридани **чон** *киноя* аз мурдан, бечон шудан.

Бад-ӯ гуфт, к-он кас, ки мораш газид,
Ҳаме аз танаш чон бихоҳад парид. *Фирдавсӣ*

аз тан сар баровардани мӯй ниҳоят ғазабнок шудан,
ҳашмгин шудан.

Барошфута шуд шоҳ аз зиштруй,
Чу теғ аз танаш сар баровард мӯй. *Низомӣ*

лар тан кардан пӯшидан.

Чу ҳамчун занон ҳулла дар тан кунам,
Ба мардй кучо дафъи душман кунам? *Саъдӣ*

ТАНА I **تانه** пояи дарахт ва бутта, соқи дарахт аз замин
го чудо шудани шоҳаҳо.

Ҳар тана бигзашта зи чатри саҳоб,
Панҷа зада бар самари офтоб.

«*Таърихи Сайидроқим*»

Барҳана гашта танаи гул ба боғ,
Бод кунон хаскашй аз руи лоғ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАНА II **تانه**: танаи анкабӯт танидан тортанак, тори тор-
танак.

Чанд парй чун магас аз баҳри қут
Дар даҳани ин танаи анкабӯт... *Низомӣ*

ТАНАББҶҶ *а.* **تنبيه** 1. бедор шудан; бедорй; 2. ба худ
эмдан; \diamond **танаббӯҳ** кардан огоҳонидан, хабар додан.

Агар алаф камй кунад ё эҳтиёҷ ба мадад дошта
бошед, моро танаббӯҳ кунед. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАНАВВҶҶ *а.* **تنوعات** \mathcal{C} . **танаवвӯъ**.

З-ихтилофи танаввӯоти зуҳур
Шуд мураттаб аволими машҳур. *Ҷомӣ*

ТАНАВВҶҶ *а.* **تنوع** гуногунй, гуногуншавй, ҳархелагй.

Танаввӯи шеърй форсй аз доираи инҳисор беруи
аст. «*Хизонаи омира*»

ТАНАДДҶҶ *а.* **تندم** пушаймон шудан; афеӯс хӯрдан.

Ҳорун пушида касон гумошта буд, ки ҳар кас
зери дори Ҷаъфар гаштй ва танаддӯме ва таваҷҷӯхе
намудй, бигирифтандй. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ТАНАЗЗҶҶ *а.* **تنزل** поин омадан, фуруд омадан, паст
рафтан.

Таназзул обро аз нармхӯист,
Баландй кӯхро з-он сахтруйист. *Нозим*

Агар нек тааммуқ кунй, ин ҳама таназзул ва
харобии ин давлат аз беақдй ва бенқтидории под-
шоҳу вазир рӯй дод. *Аҳмади Дониш*

ТАНАЗЗҶҶ *а.* **تنزه** 1. дурй; дур шудан аз айбу олоши;
покизагй, покдоманй.

Мутобиқи таназзуҳ ва кибрнәи ӯ бувад, аз калом
ва баёнй мо сурат нагирад. *Аҳмади Дониш*

2. сайру гашт дар ҳавои тоза, сайр дар боғу бустон;
хушй, тафрех.

Чун ояд, рӯзе чанд ба дари Таом равам таназ-
зӯҳ ва сайду тамошоро. «*Таърихи Систон*»

Қуббан аз булӯр... назди подшоҳе ба тӯҳфа
оварданд..., бифармуд, ки дар хизонаи хосса забт
намоянд, то ба ҳар вақт ба мушоҳадан он таназ-
зӯҳ чӯяд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ТАНАНД||**ТАНАНДА**||**ТАНАНДУ** **تندند**||**تندند**||**تندند** тортанак,
анкабӯт.

Зи борикнйо сустй ҳар ду поям
Ту гӯй пои ман пои танандуист. *Оғочӣ*
Тананда дар амал беҳтар зи ҷӯлоҳ
Аз он маънй, ки ин роҳ асту он чоҳ.

Хисрави Деҳлавӣ

ТАНАССҶҶ *а.* **تنسك** парастнш, худочӯй; порсой.

Рӯй ба ибодат овард ва ба танассуқ тамассуқ
ҷуст. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАНАССҶҶ *а.* **تنسم** 1. ҳаворо ба худ кашидан, нафас
кашидан; бундан; 2. маҷ. хабар гирифтан.

Димна гуфт: ... Шатрабаро бинам ва аз мазмуни
замири ӯ танассуме кунам. «*Калила ва Димна*»

ТАНБОН **تنبان** *ниг.* тунбон.

ТАНБҶҶ **تنبوك** 1. парраи зин, паҳлуи зин; 2. каббода,
камони махсусе, ки бо он варзиш мекардаанд.

ТАНБҶҶ **طنبور** *мус.* яке аз олоти торноки мусиқӣ,
ки дастаи дароз ва косаи хурд дорад.

Танбӯри пур зи хотами бобо аз они ман
В-он нағмаҳои тарна-таранно аз они ту.

Мушифиқӣ

ТАНВИН *а.* **تنوين** *грам.* бо овози «н» талаффуз кардани
садоноки муайян дар охири калима ва инчунин аломати
махсус, ки он се хел мешавад: 1) танвини фатҳа — бо
фатҳа (забар) хонда шудани «я», мас.: комил, тамом —
комилан, тамоман; 2) танвини касра — бо касра (зер)
хонда шудани «н», мас.: зулумот — зулумотин; 3) тан-
вини замма — бо замма (пеш) хонда шудани «н», мас.:
маълумот — маълумотун; \diamond **танвини ду абрӯ** ҳамидагин
ду абрӯ.

Зи танвини ду абрӯяш ишорат

Чунон равшан, ки маънй аз иборат. *Ҳозик*

ТАНВИР *а.* **تنوير** равшан кардан, нуронй кардан; равшан
шудан.

Танвири таҳқиқи хилофати инсон ... ба ду чиз
манут аст; яке, ҳикмати болиға, ... дуввум, қудрати
фозила. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

Ба пешй рӯи ту маҳ ҳайкалест зулмонй,
Чй гуна даъвий танвир мекунад маҳтоб?! *Васлӣ*

ТАНГ I **تنگ** 1. беусъат, камбар, борик; *муқобили* **васеъ**.

Хоҳй, ки по ба кӯчаи осудагй ниҳй,
Якчанд рӯз дар гарави кафши танг бош. *Сайидо*
Чашм бар атласи афлок надорад Соиб,
К-ин қабоест, ки бар қомати Ҳимнат танг аст.

Соиб

2. маҷ. сахт, маҳкам, зич.

Падар Золро танг дар бар гирифт,
Шигифтӣ хурушидан андаргирифт. *Фирдавсӣ*
Гирифта танг чунонам ғами ту дар оғуш,
Ки мурғи рӯҳ маро дар қафас намегунҷад.

Махфӣ

3. маҷ. ғамгин, боандӯх, андӯхгин.

Аз бешию кам(м)ии ҷаҳон танг макун дил,
Бо даҳр мудоро куну бо халқ мувосо.

Носири Хисрав

дили танг, синаи танг дили андӯхгин, дили ғамнок.
Чун ғунча агар синаи тангам бишикофӣ,
Донӣ, ки набудаест дилафгортар аз ман. *Ҳилолӣ*
Мабод дар дили тангам ғами ту роҳ наёбад,
Ба ҳеҷ боб нахоҳам, ки чоки сина бидӯзам.

Мушфиқӣ

танг шудани дил зик шудан, хафа шудан.

Дилаш тангу даҳон тангу миён танг,
Зи дилтангӣ шуда бар вай ҷаҳон танг.

Фахриддини Гургонӣ

Шуд танг дилам, даҳони вай ку?
Шуд мӯй танам, миёни вай ку? *Шоҳин*

4. маҷ. ноёб, камчин.

На бар коми дил гарчи з-он танг нест,
Ки ин ҷинс дар шаҳри мо танг нест. *Ҳофиз*

5. наздик, қариб; зич.

... Ки туронсилаҳ сӯи ҷанг омадан,
Рада баркашиданду танг омадан. *Фирдавсӣ*

6. дара; танги кӯҳ дараи кӯҳ.

Оху зи танги кӯҳ биёмад ба дашту роғ,
Бар сабза бода хуш бувад акнун, агар хӯрӣ.

Рӯдакӣ

7. маҷ. тасма, расан, ресмоне, ки бо он чизеро ба чизе мебанданд; аил, пуштанг.

Дигар рӯз, к-ин бӯри беҷодаранг
Зи паҳлуи шабдез бикшод танг ... *Низомӣ*

Танги аспӣ яке аз туркманон суст шуда, зини
асп бигардид. «*Тағрихи Фарииш*»

Подшоҳ... фармуданд, ки... сипоҳиён зинҳон
мурассаъро ба аспони биёбонавард ниҳанд ва танг-
ро бар эшон танг баркашанд. «*Фатҳнома*»

8. бор; халта, чувол; пуштора; даста, дарза.

Лаби ширини ту бо танги шакар мемонад,
Дури дандони ту бо иқди гуҳар мемонад.

Барандуқ

Ба воситаи он ки чанд танг ҳезум бар сари роҳ
афтада буд, мулозимон ... биностоданд.

«Равзат-ус-сафо»

◇ танг сандуқ киноя аз тобут.

Яке танг сандуқ аз он баҳри мост,
Дарахте, ки таръеқи у заҳри мост. *Фирдавсӣ*

даҳани танг даҳони зебои маҳбуба.

В-он даҳани танги ту гӯй кесе
Донакаке нор ба ду ним кард. *Рӯдакӣ*

Дандони ёр дар даҳани танг хуш намуд,
Дар коми хуққа донан дурри Адан лазиз. *Ҳофиз*

дидаи (ё чашми) танг чашми гурусна; киноя аз ҳариси
ва баднафси.

Рудаи танг ба як нони тӯҳӣ сер шавад,
Неъматӣ рӯи замин пур накунад дидан танг. *Саъдӣ*

Он шунидастӣ, ки дар саҳрои Ғӯр
Борсолоре бияфтод аз сугур,
Гуфт: Чашми танги дунёдорро
Ё қаноат пур кунад ё хоки гур. *Саъдӣ*

танг будани гирех бахил будан, бахилӣ кардан.

Зар чу фузун аст, гирех танг чист?
Сар чу бузург аст, кулаҳ танг чист?!

Хисрави Деҳлавӣ

танг будани (ё омадани, шудани) қофия а) кор ба тангӣ афтадан; б) дар ҷавоб дармондан.

Ду ҷаҳон соғари таклифи зи худ рафтани мост,
Дили ҳар кас ки тапад, қофия танг аст ин ҷо.

Бедил

танг гирифтани касеро ё ба касе ба касе азоб додан, касеро ба саҳтӣ дучор кардан; танг гирифтани кор ниг. танг кардани кор.

Бад-ин тезӣ андарнаёяд ба ҷанг,
Набояд гирифтани ҷунин кор танг. *Фирдавсӣ*
Магир имрӯз бар ман корро танг,
Мазан бар шишаи маъсумиям санг. *Ҷомӣ*

танг кардани кор фишор додан, вазъиятро саҳт кардан.

Чун амири Ҳирот кор бар вай [Муқаннаъ] танг
кард..., ин сипаҳсолор, ки дар хисор буд, дари
хисор бикушод. «*Тағрихи Наршахӣ*»

(ба) танг овардан безор кардан, бениҳоят ситаму ранҷ расонидан.

Амир... донист, ки тоҷикҳо ва бекбачаҳо Муғро
ба танг овардаанд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

(ба) танг омадан безор шудан; оқиз шудан, ба вазъияти саҳт гирифтани шудан.

Ноларо ҳарчанд меҳоҳам, ки линҳон баркашам,
Дил ҳамегӯяд, ки ман танг омадам, фаръед кун!
Хисрави Деҳлавӣ

Дили девона зи ишқи ту ба танг омадааст, Нолашро зи дилат тир ба санг омадааст. *Савдо*

ба танг будан дар аҳволи саҳт будан, саҳтӣ кашидан.

Саҳроиён зи косаи ҷубини ту ба танг,
Исқотиёну косагарон аз ту дар фиғон. *Сайидо*
Ҳарчанд ки мо на марди ҷангем,
Аз ҷанг на ончунон ба тангем.
Рӯзе, ки занӣ ту кӯсу ное,
Мо низ занем дасту пое! *Ҷомӣ*

танг омадани даҳон дар ҷавоб қасдан ҷавоб надодан.

Бо лабат дорам суоле, чун кунам?
Танг меояд даҳонат дар ҷавоб. *Хисрави Деҳлавӣ*
гузаргоҳ бар мӯр танг кардан дар ҷанг чунон бо
душман зич пайвастан, ки ҳатто мӯрча ҳам маҷоли
гузаштан аз байн надошта бошад.

Ба шамшери пулоду тири ҳаданг
Гузаргоҳ бар мӯр карданд танг. *Низомӣ*

ТАНГ II تانگ: Танги Лӯшо китоби Лӯшо ном наққоши машҳури румӣ, ки онро бо Аржанг (Артанг) ном китоби Монӣ (ки мансуб ба Чин аст) баробар мекунанд.

Ба номи қайсарон созам тасониф
Беҳ аз Аржанги Чину Танги Лӯшо. *Ҳоқонӣ*

ТАНГА I تنگه пули сикка задашуда, ки ба 15-20 тин баробар аст; \diamond тангаширо наметавон хурд кард зарб. дар боран одами тавоноу бақувват гуфта мешавад.

ТАНГА II تنگه гулгуҳ, буғоз.

ТАНГА III تنگه: тангаи буғро оши ришта, оши лағмон, ки Буғрохон, подшоҳи Хоразм, онро дӯст медоштааст.

Қалъя сарроф асту равған муштарӣ,
Дар миёнишон тангаи буғро хуш аст.

Абуисҳоқи Атъима

ТАНГАЙШ||ТАНГЪАЙШ تنگعیش фақир, бечиз, камбағал.

ТАНГБОР تنگبار 1. касе, ки каси дигарро ба хузури худ роҳ намедихад; 2. ҷое, ки ба он ҳар кас роҳ ёфта наметавонад.

Дили шаҳ дар он маҷлиси тангбор
Ба абруфароҳӣ даромад ба кор. *Низомӣ*

3. чизи камъёб, азиз.

Мардумӣ тангбор гашт чунон-к
Аз дараш остон ба кас нарасад. *Хоқонӣ*

4. маҷ. яке аз номҳои худо.

ТАНГДАСТ تنگدست фақир, бечиз, қашшок.

Аз ҳасрати даҳонаш омад ба танг ҷонам,
Худ коми тангдастон кай э-он даҳон барояд? *Ҳофиз*

Дихад гардун ба сад андеша коми тангдастонро,
Аз он шабнам ба коми ғунҷаи гул дер мерезад. *Сайидо*

ТАНГДАҲАН تنگدهن 1. он кӣ даҳани хурд дорад; киноя аз лабу даҳони маҳбуба; 2. маҷ. маҳбуба, маъшуқа.

Мастиву шӯхиву ошиққушиву шеван ноз,
Ҳар ҷӣ гуянд, аз он тангдаҳан меояд.

Хисрави Деҳлавӣ

ТАНГДИЛ تنگدل хафа, ғамгин, андӯхгин; зик.

Эшон [асирони бухорӣ] ба ғоят тангдил шуданд.
«*Таърихи Наршаҳӣ*»

Рӯзе агар ғаме расадат, тангдил мабош,
Рав, шукр кун, мабод ки аз бад батар шавад. *Ҳофиз*

ТАНГЗАРФ تنگظرف киноя аз одами бетоқат, ки худашро дошта наметавонад, ба ҷое ва коре қарор намегирад.

Ишқ захре кай ҷашонад тангзарфонро, ки чарх
Оби талхи шӯрро дар кори даръё мекунад.

Заҳири Форъёбӣ

ТАНГМАЙДОН تنگميدان 1. он кӣ майдони танг ва хурд

дошта бошад; 2. маҷ. очиз; камтаъсир.

Дар ҷаҳон ин ки сифлию улвист,
Сурати ҳар ду бозғӯям чист?
Ин яке пири тангмайдонест
В-он дигар золи субҳагардонест. *Саной*

\diamond тангмайдон будан маҳдуд будан дар коре, соҳан сахновар надоштан.

Гуш то ҷуши замин аз гуфтугуи ман пур аст,
Дар суҳан, Соиб, чу тӯтӣ тангмайдон нестам. *Соиб*

ТАНГМИЗОЧ تنگمیزاج гарммизоч; зудхашм.

Султонхони шаҳид, ки шаҳзодаи тангмизоч буд,
Ба ғоят барошуфта аз маснад бархост.

«Таърихи Фаршита»

ТАНГНО(И) (ي) تنگنا 1. ҷон танг, дараи кӯҳ, роҳи миёни ду кӯҳ.

Шунидам, ки дар тангное шутур
Биафтоду бишкаст сандуқи дур. *Саъдӣ*

2. маҷ. тангӣ, сахтию фишор.

Аз ҳавас дар тангно будам забун,
Дар ҳама олам намегунҷам кунун. *Румӣ*

3. маҷ. қабр, лаҳад.

Дар ҳайратам, ки аз ҷӣ сабаб он фариштаҳуӣ
Пушид ҷашму ҷой дар ин тангно гирифт. *Савдо*

4. маҷ. ҷаҳон, рӯзгор.

Ту низ, эӣ дили танг, аз ин тангноӣ
Бурун шав, к-аз ин сон фарох аст ҷой. *Ҳочу*

тангнои даҳр *ниг.* тангнои сипанҷ.

Шавам дар тангнои даҳр безор аз дилу аз ҷон,
Чудо аз ёр дар як хона бо агъёр чун бошам? *Фузулӣ*

тангнои маҷоз *ниг.* тангнои сипанҷ.

Насозад дар ин тангнои маҷоз
Зару симро ҷамъ ҷуз ҳирсу оз. *Ҷомӣ*

тангнои сипанҷ киноя аз дунё, ҷаҳон; рӯзгор.

Ки ҳар кас дар ин тангнои сипанҷ
Зи марги азизе кашидаст ранҷ. *Ҷомӣ*

тангнои хок киноя аз ҷаҳон, дунё; \diamond тангнои ҷисм тану бадан.

Бардор дил зи олами хокӣ, сафо талаб,
Аз тангнои ҷисм бурун о, ҳаво талаб. *Соиб*

ТАНГОСТИН تنگآستين 1. он кӣ остинаш танг бошад; 2. маҷ. часпида; зич.

Ҳар бун хуш, ки бод зи зулфат барад ба боғ,
Андар қабои ғунҷаи тангостин ниҳад.

Хисрави Деҳлавӣ

3. маҷ. фақир, камбағал.

ТАНГОҶУШӢ تنگآغوشى саҳт ба оғӯш гирифтани ҳамдигар; саҳт ба ҳам печидан.

Ба гирдаш э-обу гил суре кашида,
Гули сурӣ зи атрофаш дамида,
Дарахтонаш кашида шох дар шох,
Ба тангоҷушии ҳам—нек густох. *Ҷомӣ*

ТАНГРАВ تنگرو он кӣ оҳиста роҳ меравад, сустрав; муқобили тундрав.

Фуруд ой аз ин танграв борағӣ,
Раҳон хотирамро зи ғамхорағӣ. *Ҷомӣ*

ТАНГРӢ *м.* تنگری худо.

ТАНГРӢЗӢ تنگروزی бечиз, фақир, мискин, дармонда.

На рӯзӣ ба сарпанҷағӣ меҳӯранд,
Кӣ сарпанҷагон тангрутитаранд. *Саъдӣ*

ТАНГСӢЛ تنگسال соли қаҳтӣ, хушксолӣ.

Дарवेशи заифҳолро дар хушкии тангсол мапурс,
Ки чунӣ, илло ба шартӣ он, ки марҳаме бар реш ниҳӣ
ва маълуме пеш. *Саъдӣ*

Зимистону дарвеш дар тангсол
Ҷӣ саҳл аст пеши худованди мол! *Саъдӣ*

ТАНГСОЛӢ تنگسالی хушксоли, соли қахти.

ТАНГТОБ تنگتاب бесабру тоқат; зудхашм.

Сипоҳе ғазабпешаю тангтоб
Чу диданд рӯе чунон бе ниқоб ... *Низомӣ*

ТАНГУДОЗ تنگداز он чӣ ки танро мегудозад, азоб медахад.

На Марв аст ин, ки буми тангудоз аст,
На шаҳр аст ин, ки гоҳи шастбоз аст.

Фахриддини Гургонӣ

ТАНГХҶӢ تنگخوئی туршруй, бадқавоқӣ, бадхуй, бадхулқӣ.

Маъруф лабат ба тангборӣ,
Чунон ки дилат ба тангхуй. *Анварӣ*

ТАНГЧАШМ تنگچشم 1. касе, ки аз молу неъматӣ дуньё сер намешавад; ҳарис, мумсик, хасис.

Тангчашм аз неъматӣ олам нахоҳад гашт сер,
Пур намегардад ба дарёе косаи чашми ҳубоб.*

2. *мач.* ҳавобаланд, мағрур (махсусан маъшуқа).

Наёянд аҳли дил дар чашми хубон,
Ки инон тангчашм, онон ҳақиранд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАНГЧАШМӢ تنگچشمӣ бахилӣ, чашмгушнағӣ, мумсикӣ; бухл.

Ба тангчашмӣ он турки лашкарӣ нозам,
Ки ҳамла бар мани дарवेशи якқабо овард. *Ҳофиз*

ТАНГЪАЙШ تنگعیش *ниг.* тангайш.

ТАНГЪӢБ تنگياب он чӣ ба душворӣ ёфт мешавад, камчин, нодир.

Инҳо ҳама хушанд, вале назди оқилон
Ин аст айбашон, ки азизанду тангъӢб. *Адиби Собир*
Ҳоқониё, вафо маталаб з-аҳли аср, аз он-к
Дар тангнои даҳр вафо тангъӢб шуд. *Ҳоқонӣ*

ТАНГӢ تنگӣ 1. камвусъатӣ.

Агар танг омадӣ аз тангии қой,
Бидех рухсат, ки қон берун ниҳад пой.

Хисрави Деҳлавӣ

2. *мач.* сахтӣ, душворӣ, мушкилӣ; мӯҳтоҷӣ.

Онро, ки нест вусъати машраб дар ин саро,
Дар зиндағӣ ба тангии фардост мубтало. *Соиб*

ТАНГҚАБО تنگقبا 1. он кӣ қабон танг пушида бошад;

2. *мач.* маъшуқ.

Дил бастан болои яке тангқабо шуд,
Боз ин зи барои дили тангам чӣ бало шуд?

Хисрави Деҳлавӣ

ТАНГҲАВСАЛА تنگحوصله камҳавсала, берағбат, зиқна.

Даҳони ёр, ки дармони дарди Ҳофиз дошт,
Фигон, ки вақти мурувват чӣ тангҳавсала буд! *Ҳофиз*

ТАНДЕС تندیس 1. танмонанд; монанд, шабех, назир; 2. тасвир, тимсол.

Нигоранд тандеси у гар ба кӯх,
Зи санги виқораш шавад кӯх сутӯх. *Даққиқӣ*

ТАНДИДАН تندیدن *ниг.* тундидан II.

ТАНДОР تندر 1. нигоҳдорандаи тандурустӣ, муҳофизаткунандаи тан.

Андаке з-у азизу тандор аст,
Боз бисёрхор аз у хор аст. *Саной*

2. *мач.* ботамкин, бовиқор; боэҳтиром, мӯҳтарам.

Марди оқил ҳамеша тандор аст,
Марди қоҳил залилу ғамхор аст. *Саной*

ТАНДУРУСТ تندرست солим, саломат.

Умеди сипоҳу сипаҳбуд ба туст,
Ки равшанравон бодию тандуруст. *Фирдавсӣ*

ТАНДУРУСТӢ تندرستی саломатӣ, сиҳатӣ.

Ба некаҳтару тандурустӣ шудан,
Ба пирузию шод бозомадан. *Фирдавсӣ*

Наргиси бемори ту гар ранҷи худ бар ман ниҳад,
Тандурустиро ба шамшер аз ҷаҳон берун кунам.

Хисрави Деҳлавӣ

ТАНДУХАНД تندوخت зеру забар, аз ҳам пошида.

Ҳар чӣ варзиданд моро солиён,
Шуд ба даст-андар ба соат тандуханд. *Оғочӣ*

ТАНЗ а. طنز тамасхур, ришханд, истехзо, пичинг.

Тарсон-тарсон ба танз гуфтам
Он мояи нозу дилбариро,
К-аз баҳри худо, бигӯ: Қирой?
Гуфто: Ба худо, ки Анвариро. *Анварӣ*

Шайхам ба танз гуфт: Ҳаром аст, май махур,
Гуфтам: Мағу, ки гӯш ба ҳар хар намекунам. *Ҳофиз*

ТАНЗЕҲ а. تنزيه пок ва муназзаҳ кардан, дур кардан аз айбу олоиш; покдоманӣ.

Ба дар танзеҳи Марьям аз авсофи носут муболиға менамоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ноқан танзеҳу чу танҳо фитод,
Пой зи маъмура ба саҳро ниҳод. *Ҷомӣ*

ТАНЗИЛ I а. تنزيل 1. фуруд овардан, поён фиристодан;

2. ваҳй; Қуръон.

З-он дарахте, ки бор(и) табчил аст,
Шох танзилу мева таъвил аст ... *Саной*

ТАНЗИЛ II а. تنزيل суд, даромад аз пули ба қарз додашуда, рибо.

ТАНЗИМ а. تنظيم 1. ба назм даровардан, мураттаб кардан.

Танзими умурои маош ва маод сабаби роҳат ва саодати аҳли ақолим ва адвор мешаванд.

«Ахлоқи Носирӣ»

2. ба ришта кашидани ҷавоҳир.

ТАНЗИФ а. تنظيف тозакунӣ, поккунӣ.

ТАНИДАН||**ТАНУДАН** تنیدن||تنودن 1. тофтан, бофтан, печидан; тор бофтани тортанак ва кирми абрешим.

Метанад гирди сарою дари ту ғунда кунун,
Боз фардош бубин бар тани ту тортанон. *Кисой*

2. *мач.* ҷамъ омадан, гирд омадан.

То пагоҳи вақти ишроқ баъзе аз умарои давлат ба даври у [амир Музаффар] таниданд. *Аҷмади Донши*

ТАНИН а. طين 1. овози ғинг-ғинги магас, садои ғинг-ғинг.

Баромад танини магас бомдод,
Ки дар чанбари анкабӯте фитод. *Саъдӣ*

Тутию зоғ то танини мағас
Қарда парвози як наво ба қафас. *Бедил*

2. чарангосе, ки аз чизе ба гӯш мерасад, овози чарангосӣ дар гӯш.

Чунки хурушад ду саф вақти ҳазоҳаз, кунад
Чашми ҷаҳон ихтилоҷ, гӯши замона танин. *Ҳоқонӣ*
Аз шахси дев чашми далерон пур аз ҳаёл,
В-аз бонги ғул гӯши сутургон пур аз танин. *Ломей*

ТАНКИЛ *а.* تنكىل ҷазо додан, уқубат кардан; моия ибрати дигарон гардонидан.

Эшон ба Шероз рафта мулук ва ақобирро дар маърази таъзиб ва танкил ва таҳдид оварданд.
«Равзат-ус-сафо»

ТАНКИС *а.* تنكيس сарнагун кардан, вожгун кардан; танкис шудан сарнагун шудан, вожгун шудан.

Дучори зулми ҷаҳон чумла нотавононанд,
Ба вақти партави хур соя мешавад танкис. *Ҳоҷӣ*

ТАНМИЯ||**ТАНМИЯТ** *а.* تنميه||تنميت нумув додан; сабзонидан, рӯёндан.

Чун аз ин мартаба тараққӣ карда ба мартабаи эътидоли наботӣ расад, бо ҳифзи таркиб мабдан тағзия ва танмия ва тавлид мисол шавад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ТАННОЗ *а.* طناز нозкунанда, ба ноз рафторкунанда, шӯху пурноз; маҷ. дилрабо.

Ёри дурдикашони шангулем,
Ҳамдами ҷамриёни таннозем. *Убайди Зоқонӣ*
Хонандаи ин арӯси танноз
Аз парда чунин барорад овоз. *Ҳилолӣ*

ТАНОБ *а.* طناب 1. ресмон, арғамчин, банд ва ресмони хайма.

Домани хаймаҳо фуру кунед ва танобҳо маҳкам кунед. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳар кучо зад хайма чун моҳи сипехр он офтоб,
Бедилон аз риштаи ҷон сохтанд онро таноб. *Ҷомӣ*
Зулфаш, ки таноби гардани туст,
Дар банди ҳалок кардани туст. *Ҳилолӣ*

2. лаймоиши масоҳа баробар ба чорьяки гектар; ◇ таноби амал буридан аз орзу даст кашидан.

Нависандаро гар сутуни амал
Биафтад, набуррад таноби амал. *Саъдӣ*

ТАНОБИР طناير 4. танбӯр.

Олоти manoҳӣ ва малоҳӣ аз мазомир ва танобир ва ғайри золик ба дасти хуросонийён афтод.
«Равзат-ус-сафо»

ТАНОВАР تناور ғафс, фарбех, тануманд, бузургҷусса.

Ба ҳайкал қавӣ чун тановар даҳахт,
Ва лекин фуру монда бебарг сахт. *Саъдӣ*

ТАНОВУЛ *а.* تناول 1. фаро гирифтани; бардоштан; ба зимма гирифтани, дахл кардан ба чизе.

Марде будааст аз тановули муҳиммот муҳтамай.
Авфӣ

2. маҷ. хӯрдан, ошомидан.

Ҳар гоҳ, ки ба тановули нон иштиғол намудӣ,
бар замин ниҳодӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Хушку таре, ки дар анбон доштам, тановул кардам.
Аҳмади Дониш

ТАНОЗУЪ *а.* تنازع бо ҳам низоъ кардан, бо якдигар душманӣ кардан.

Миёни Маҷдуддавла ва султон Маҳмуди Ғазнавӣ танозуъ буд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ТАНОҚУҲ *а.* تناكح никоҳ кардан, издивоҷ кардан, заносиҷ кардан.

Ба таноқуҳ ҳам амри манзил мазбут монад ва ҳам амри таносул мунтазам шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАНОРО(И) تن آرا(ى) ороянди тан.

Ҳаме то ҷони ман бошад танорой,
Бувад бо ҷони ман меҳри ту бар ҷой.
Фахриддини Гургонӣ

ТАНОСО(И) تن آسا(ى) *ниг.* таносон.

ТАНОСОН تن آسان танпарвар; осудаҳол, осуда; хушгузарон.

Сарон сипанҷӣ бад-ин сон бувад:
Яке хору дигар таносон бувад. *Фирдавсӣ*

Ҳазор астари боркаш бор кард,
Таносон зияд, ҳар кӣ зар хор кард. *Фирдавсӣ*

ТАНОСОНӢ تن آسانی танпарварӣ; осудагӣ, осудаҳолӣ; хушгузаронӣ.

... Таносонӣ гузинад хештанро,
Зану фарзанд бигзорад ба сахтӣ. *Саъдӣ*

Таносонию коҳилӣ дур кун,
Бикӯшу зи ранҷи танат сур кун. *Фирдавсӣ*
Таносонӣ орад равонро газанд. *Зарбулмасал*

ТАНОСОӢ تن آسانی *ниг.* таносонӣ.

Ба ҷустуҷӯ раҳи меҳнат гузин, ки толибро
Муқими кӯҳу биёбон шудан таносоист. *Махфӣ*

ТАНОСУБ *а.* تناسب 1. бо ҳам нисбат доштан; ба ҳам монанд будан, мувофиқ будан.

Зоғе рӯзе кабкро дид, ки мерафт, хиромидани ӯ
зоғро хуш омад ва аз таносуби ҳаракоти ӯ ... орзу бурд. *«Қалила ва Димна»*

2. *мат.* баробарии ду нисбати математикӣ, пропорция; 3. *адш.* дар назму наср овардани калимоте, ки бо ҳамдигар муносибат дошта бошанд, мас. 'моҳу хуршед', 'дасту по', 'шабу рӯз', 'гулу булбул'.

ТАНОСУЛ *а.* تناسل зоидан, зоида шудан, авлод зиёд кардан, насл эҷод кардан.

Бақои ту ба давоми таносули мо мутааллиқ аст.
«Қалила ва Димна»

ТАНОСУР *а.* تناصر ба ҳамдигар ёри расондан, кӯмак кардан.

ТАНОСУХ *а.* تناسخ 1. якдигарро насх кардан, ботил кардан, нест кардан.

Ҳоки чандин умед бар рух зад,
Ҳасрати мурда сад таносух зад. *Бедил*

2. ба ақидаи хурофӣ—рафтани рӯҳ аз як қолиб ва даромадани он ба қолиби дигар, кӯчидани рӯҳҳо.

Муътақади ҳиндувон он буд, ки арвоҳ баъд аз муфориқати аҷсод ба хидмати Суманот меоянд ва

у арвохро ба абдони мутафарриқа бар сабили таносух ҳавола мекунад. «*Равзат-ус-сафо*»

Маро сирри Саъдӣ бувад дар замир,
Ту хоҳ ин фано, ё таносух бигир. *Шоҳин*

3. паи ҳам гузаштан ва тағйир ёфтани замон; таносухи азмина паи ҳам гузаштани замонҳо.

ТАНОФУР *а.* **تَنافُر** аз якдигар дурӣ чустан, нафрат кардан; **танофури хуруф** *адш.* овардани чанд овозе, ки махраҷи онҳо ба якдигар наздик буда, талаффузашон душвор аст ва ба гӯш саҳт мерасад, мас. 'қубри қабри ҳарб'.

ТАНОҚУЗ *а.* **تَنَاقُض** мухалифат, ба ҳамдигар зид будан.

Ғаҳ таноқуз, гоҳ нозу ғаҳ ниёз,
Гоҳ савдои ҳақиқат, ғаҳ маҷоз. *Румӣ*

Бараҳман гуфт: ... Тафовут ва таноқуз бояд ки ... тақрир пазирад. «*Калила ва Димна*»

ТАНПАРАСТ **تَن پَرَسْت** танпарвар, худхоҳ.

Гузор парвариши тан ба танпараст, эй дил,
Ғизои рӯҳ кун аз ҷоми рӯҳпарвари май. *Ҷомӣ*

Танпарастоне, ки дар тасдеи обу донаанд,
Дар риёзи офариниш сабзаи бегонаанд. *Соиб*

ТАНПАРВАР **تَن پَرَوَر** танпараст, роҳатталаб; пурхӯр, шикампараст.

Агар танпарвар аст андар фароҳӣ,
Чу тангӣ бинад, аз саҳти бимирад. *Саъдӣ*

ТАНПАРВАРӢ **تَن پَرَوَرِي** танпарвар будан, роҳатталабӣ ва шикампарастӣ.

Ҷо дар оташ кардану носӯхтан танпарварист,
Аз самандар шикваҳо дорад саманди миҷмарам.

Мулҳам

ТАНПӮШ **تَن پُوش** он чӣ ки танро мепӯшонад, либос, ҷома.

ТАНСИФ *а.* **تَن صِيف** ду нима кардан, нисф кардан.

Ҳамчу он теғ, ки тансиф кунад лимуро,
Қард ангушти наби ин гиреҳи мушқил ҳал.

«Хизонаи омира»

ТАНСИҚ *а.* **تَن سِيق** тартибдихӣ, ба тартиб даровардан, мураттаб кардан, ба низом даровардан.

Султон Маҳмуд ... дар мақоми тансиқи мамолик
ва тақсири зироат ва дилосоии сипоҳ даромад.

«Тағрихи Фаришта»

Ва ҳуди амир Дониёл аз ҷиҳати лирӣ хариф шуда,
аз тансиқу тадбири мулкӣ очиз монда.

Аҳмади Дониш

ТАНСУҚ||**ТАНСУХ** **تَن سُوْق**||**تَن سُوْح** чизи нодир, чизи қиматбаҳо, камьёб; инъом, ҳадья, тухфа.

[Аҳмад] Чирик номе аз муқаррабони хешро бо тансуқҳои вилояти Рум ба хидмати Арғунхон фиристод. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Перост дигар барои тансуқ
Гавҳар ба харита, зар ба сандуқ. *Шоҳин*

ТАНСУҚОТ **تَن سُوْقَات** ч. тансуқ.

Моли бисъёр ... ва тансуқоти бешумор ... назди Афросиёб бурдам. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАНТА **تَن تَه** тори тортанак, пардаи анкабут.

Ишқи у анкабутро монад,
Қи танидаст танта гирди дилам.*

ТАНТАНА *а.* **تَن تَنَه**||**تَن تَنَه** 1. садо, овоз, ғавғо, мағал, ғалоғула, фаръёд, овози нақора.

Ба лашкаре ороставу тантанани бӯқу кӯс ... чанг дарандозад. «*Равзат-ус-сафо*»

Мутриб, афруз кунун тантанани барбату чанг,
Қи гузашт умр паи қиссаю афсона абас. *Ғиёсӣ*

2. карру фар, шукӯҳ, дабдаба.

Тантана(и) гидроку биной надошт,
Дамдама(и) рӯбаҳ бар у сакта гумошт. *Румӣ*

ТАНУДАН **تَن وُدَن** *ниг.* танидан.

ТАНУМАНД **تَن وُمَنَد** калонҷусса; зур, бақувват, пурзӯр.

Чу дорад тануманд короғаҳӣ,
Наҳоҳам, ки бошад зи коре тижӣ. *Низомӣ*

Танумандро аз хуриш чора нест. *Зарбулмасал*

ТАНУМАНДӢ **تَن وُمَنَدِي** калонҷуссагӣ; қудрат, пурзӯрӣ.

Ба киштан ту додӣ танумандиям,
Ту дех, з-он чӣ киштам, барумандиям. *Низомӣ*

Сабр сармоия танумандӣ,
Бенавой матои хурсандӣ. *Бедил*

ТАНФИГОР **تَن فِگار** ярадор, захмӣ, маҷруҳ.

Ба дашт-андар ояд барои шикор,
Ман ин ҷо фитода чунон танфигор. *Фирдавӣ*

ТАНФИЗ *а.* **تَن فِيز** 1. нуфуз кардан, гузаштан, мас. гузаштани тир аз нишона; 2. равон кардан, ҷорӣ кардани фармон, иҷрои амре.

Ҳар ҳукм ва расме, ки падарон ва аҷдоди у карда буданд, танфиз кард. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Қас фиристод, то дар танфиз таваққуф намоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

танфизии аҳқом ҷорӣ кардани фармонҳо.

Ӯ соҳиби ахлоқи писандида буда ва дар танфизии аҳқоми худ эҳтимоми тамои дошт.

«Тағрихи Фаришта»

ТАНФИР *а.* **تَن فِير** нафрат кардан; ба ваҳшат андохтан.

Мирзо Муҳаммад Тақӣ сар бар замин ниҳода,
сабаби танфиру тақрех аз подшоҳ истифсори намуданд. «*Тағрихи Фаришта*»

ТАНХОҶ **تَن خَوَاه** 1. пули нақд, зар, мол, давлат; маош, мавочиб.

Баҳодуршоҳ ... ҳукм дар додани танҳоҳи улуфани эшон кард. «*Тағрихи Фаришта*»

Султон ... фармуд, ки танҳоҳи ҳамаро бар наҳҷи собиқ муқаррар доранд. «*Тағрихи Фаришта*»

2. *тағр.* даромад аз замин ва обе, ки дар Бухорои амири ба амалдорон ва сипоҳиён барои хизмате дода мешуд.

Аввалан танҳоҳе, ки дар сипоҳ ба як ясовул кифоя намекард, онро ба чаҳор нафар қисм кард. *Аҳмади Дониш*

ТАНҚЕҲ *а.* **تَن قِيع** пок кардан, тоза кардан чизе аз айбҳо; пок кардани асар аз суҳанҳои қабех.

Кунун сазад, ки кунам шустушӯи муддаён,
Ки назми албисаро кардам чунин танқех.

Низоми Албиса

ТАНҚИД *а.* تنقيد 1. нақд кардан, чудо кардани пули сара аз носара; 2. *маҷ.* санҷидан, баҳо додан ба сухан, асар ва ғ.

ТАНҚИР *а.* تنقير 1. ковиш бо минқор; 2. *маҷ.* ҷустуҷӯ намудан, кофтуков кардан.

... Муболиға дар танқиру муноқиша ... онро тадқиқ хонанд. «Ахлоқи Чалолӣ»

ТАНҚИС *а.* تنقيص кам кардан.

Манфиати ин илм аз ҷиҳати танқиси шар зоҳир шавад. «Ахлоқи Чалолӣ»

ТАНҚИЯ||ТАНҚИЯТ *а.* تنقيه||تنقيت 1. тоза кардан, пок кардан, мас. ҷӯро аз лойқа.

Лек то об аз қазар холи шудан
Танқия шарт аст дар ҷӯи бадан. *Румӣ*

2. *тиб.* пок ва тоза кардани даруни одами бемор аз моддаҳои нодаркор ба воситаи хӯрондани доруҳои махсуси мушхил.

Шарт кардаанд, ки аввал танқияи бадан бояд кард аз ахлоқ. «Илми симиё»

Танқият кардани нуфус аз бад,
Тақвият кардани равон ба хирад ... *Саной*

ТАНҶУР تنور кӯраи нонпазӣ, ҷои пухтани нон.

[Муқаннаъ] фармуда буд, то се рӯз боз танӯр тафсонида буданд. «Таърихи Наршаҳӣ»

◇ танӯри бадан *тиб.* навъе аз бемории маҳав.

ТАНҶУРА I تنوره як навъ либоси зирехдори ҷангӣ.

Танӯра зи тафтидани офтоб
Ба сӯзандагӣ чун танӯри батоб. *Низомӣ*

ТАНҶУРА II تنوره сӯрохи болои осие, ки об аз он ҷо ба тарраҳон чархи осие мерезад; ◇ танӯра задан ҳалқа-ҳалқа боло рафтани; чарх задан, гирд гаштан.

Ҳазорон далерони ҷӯянда кин
Ба гирдаш танӯра заданд аз камин. *Асади*

Нафас з-он морҳо мезад танӯра,
Чу буд аз ҷуби тар дар коми кӯра. *Нозим*

ТАНҶО تنها 1. ягона, якка; алоҳида, ҷудоғона; муқобили ҷамъ 1; тани танҷо а) яккаву танҷо, воҳид, муҷаррад; б) ҷисми холи, колбудни холи.

Дар ишқи ту сабру дилу динам шуду акнун
Мондаст дар ин воқеа, Шохӣ, тани танҷо. *Шохӣ*

2. фақат.

Мақсуд зи кулли офариниш моем,
Дар ҷашми хирад равони биниш моем.
Ин доираи ҷаҳон ҷу ангуштарӣ аст,
Медон, танҷо ниғини нақшаш моем. *Хайём*

ва танҷо а) на фақат як кас, на як кас.

Дидаву дил ҳар яке танҷо туро доранд дӯст,
Худ мани бедил на танҷо дӯст медорам туро.

Қамоли Хуҷандӣ

б) на фақат; танҷо на на танҷо, на фақат.

Дар остони ту танҷо на ашқ ғалтаду бас,
Ба хуну хок сару дида низ ғалтон аст.

Қамоли Хуҷандӣ

Назми суханаш зи роҳи мазмун
Шаръест ба вазни шеър мавзун,
Танҷо на ба шеър дoston буд,
Дар шаръ имоми ростон буд. *Ҳилолӣ*

ТАНҶОРАВ تنهاړو он кӣ танҷо роҳ меравад, яккарав.

Маҳи танҷораве, шабгарди бераҳме, сияҳгарде,
Ниғаҳ — тороҷи дину дил, тағофул — ғорати ҷоне.
Сайидо

ТАНҶОРАВӢ تنهاړوي яккаравӣ, танҷо рафтани.

Сипахро ба соҳилғаҳ ором дод,
Ба танҷоравӣ по ба даръёе ниҳод. *Ҷомӣ*

ТАНҶОӢ تنهاي танҷо будани, якка будани; дури ва ҷудои аз мардум.

Ҳама шаб зор месӯзам ба торикиву танҷоӣ,
Ки бо ман ҳеҷ дилсӯзе дар ин маскан намесӯзад.
Хисрави Деҳлавӣ

Дар ишқи ту баргузидам аз халқ
Танҷоиву кунҷи бенавой. *Савдо*

ТАНҶИДАН تنجيدان печондани; дарҳам фушурдани, маҳкам бастан.

Меҳр мафган бар ин сарои сипанҷ,
Қ-ин ҷаҳон — покбозиву найранҷ;
Неки ўро фасона дор ва шуд,
Бади ўро камарт саҳт битанҷ. *Рӯдакӣ*

ТАНҶИМ *а.* تنجيم пешгӯӣ аз рӯи вазъияти ситораҳо.

Ин яке сеҳру он дигар танҷим,
Ин яке дар умеду он дар бим. *Саной*
Ишорат шуд зи дарғаҳ, к-аҳли тақвим
Шуморанд ихтиёро ба танҷим. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАОЛАЛАХ *а.* تعالى الله *д.* чӣ бузургвор аст худо!
(хитобе, ки суханварон дар мавриди тааҷҷуб ва ҳайрат кор мефармуданд).

Ба раъноӣ беҳ аз сарвӣ, ба зебӣ фузун аз гул,
Таолаллаҳ, чӣ лутф аст ин ба зебоию раъноӣ! *Ҳилолӣ*

ТАОЛО *а.* تعالى баланд шуд! (баъд аз номи худо меояд).

Чун ҳаққи таоло ин мулкро ба ман арзонӣ дошт,
Он мавқуфот ва мусаббалот тамомат ба масорифи ҳеҷ
расонанд ва қатъан дар ваҷҳи лашкар ва девон сарф
накунанд. «Ҷомеъ-ут-таворих»

ТАОМ *а.* طعام ҳар чизи хӯрдани, хӯрок, ғизо.

Таом афзун махӯр ногоҳу носоз,
Ки он афзун туро бешак хӯрад боз. *Аттор*

Шом он таоми музаъфар ва муаттарро ҳозир кардан.
Аҳмади Донии

ТАОМУЛ *а.* تعامل 1. аксултамал, реакция; 2. расму одат, рафтор.

Зи кас ҷу вом ситонӣ, умеди ранҷ намояд,
Вуқуф ёфтаам нек бар таомули у ман. *Савдо*

ТАОМХУРӢ طعامخوري хӯрок хӯрдани.

Вақти таомхӯриашон гузафта ва то вақти тайёр шудани таоми дубора хеле ... гурусна монда буданд.
Садрӣ Зиё

ТАОНУҚ *a.* تعانق ҳамдигарро ба оғуш гирифтан, даст ба гардани ҳамдигар андохтан.

Қамоли ҳар сифате дар он аст, ки бо зидди худ дар ҳайзи тақоруб ва таонуқ ояд. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

ТАОРУЗ *a.* تعارض муқобил ва зидди ҳамдигар шудан; зиддияти ҳамдигарӣ, носозгорӣ.

Аммо таорузи ахбор ва нусус, ки дар хусуси шуаро ворид шуда, чуз ба ин тариқ чамъ кардан чора нест. *«Оташкада»*.

ТАОРУФ *a.* تعارف изҳори ошноӣ кардан; якдигарро шинохтан; ошноӣ, шиносӣ, дустӣ.

Охири қор ба хотир расид, ки ... бо ҳам таоруфи суварӣ нест. *«Хизонаи омира»*

таоруф кардан а) шинохтан ҳамдигарро; б) пешниҳод кардан, тақлиф кардан.

Мо ... ҳар кадом ба моли худ таоруф кардем.

Аҳмади Дониш

◇ **таоруф додан** (ё **фиристодан**) пешкашу ҳадъя фиристодан; **таоруф кам куну бар маблағ афзой зарб.** гапро кам зану амалро бештар кун.

ТАОҚУБ *a.* تعاقب таъқиб намудан; дунбол; дунболагирӣ.

Таоқуб намудан на аз роҳ буд, ки мард андаку рӯз бегоҳ буд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Даҳӯм он, ки ба фатҳу зафар андаке иктифо фармояд ва душманро таоқуб накунад. *Аҳмади Дониш*

◇ **бар сабили таоқуб** пай ҳам, пай дар пай.

Зиддон дар араз бошанд аз як чинс, ки миёни эшон ғояти дурӣ бошад ва бар сабили таоқуб дар як мавзӯ ҳулул кунанд. *Насириддини Тусӣ*

ТАП *ниг. таб.*

Ҳама шаб дар тапи ғам мезиям бо зулфу холи ӯ, Чӣ савдоҳост ин, ё раб, ки бо худ мезанам шабҳо. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАПИДАН *تپیدن||طپیدن* 1. ларзидан; 2. маҷ. беқарорӣ намудан, беором шудан, ба изтироб афтодан.

Ғаҳе даст меканду лаб мегазид, Ғаҳе бар сари хоку хун метапид. *Хочу*

Дар ин дом оқил нафтад ба хост, Чу афтад, маҷоли тапидан кучост? *Шоҳин*

◇ **тапидани гӯш** ҳозирӣ фармон будан, ҳамеша гӯш ба фармон будан.

Мепарад чашм, то чӣ бинмой, Метапад гӯш, то чӣ фармой. *Бедил*

ТАПИШ *تپش* 1. *исми феълӣ* тапидан.

Тапиш дар синааш бо даф муқобил, Ба ҳам овард лабҳон ҷалочил. *Ҳоҷӣ*

2. шиддати гармо, гармӣ.

Қасе дид сахрон маҳшар ба хоб, Миси тафта руи замин з-офтоб, Ҳама бар фалак шуд зи мардум хуруш, Димоғ аз тапиш мебаромад ба ҷӯш. *Саъдӣ*

ТАПОҚ *تپاک* *ниг. топоқ.*

ТАП(П)ОНЧА||ТАБОНЧА *تپانچه||طپانچه||تبانچه||طبانچه* торсақӣ, шаппотӣ, шапалоқ.

Порам ҳама дасти ёр бар дӯш, Имсол тапонча дар баноғуш. *Шоҳин*

тапонча задан торсақӣ додан, шаппотӣ задан.

Подшоҳ дар ғазаб шуд ва тапонча бар рӯи писар зад. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ТАР 1. нам, рутубатнок; *муқобили хушк* 1.

Чашм аз ашк ба ёди руҳи ӯ гулзор аст, Ҳаст миҷғони тарам хори сари девораш. *Мулҳам*
тару хушк наму хушк, наму бенам; *маҷ.* бисъёру андак; нағзу бад.

Оташ набувад он, ки бинангад зи тару хушк, Дарё накунад ор зи ҳар поку палидо. *Савдо*

Оташе, ки ба беша афтод, тару хушк намеурсад. *Зарбулмасал*

тар кардан нам кардан, намнок кардан.

Маҷнун, ки видоъ бо падар кард, Биншасту ба ашк чома тар кард. *Шоҳин*

2. тоза, обдор, ширадор, сабуз хуррам, ботароват. В-ар зи бустони ҷалолат як ниҳоли тар шикаст, Гулшани ҷоҳат ханӯз андар мақоми навбарист. *Исмаи*

Шохест, ки меван тар орад, Ҳарчанд буранд, сар барорад. *Ҳилолӣ*

унноби тар а) унноби тару тоза.

Ранги ҳиноро зи кафаш хун ҷигар, Ҳар сари ангушт чу унноби тар. *Ҷомӣ*

б) *киноя* аз лаби маҳбуба.

Ба унноби тар чини гесӯ битоб, Бинех парда аз мушк бар офтоб! *Шоҳин*

в) *киноя* аз ашқи хунин; **тар шудан** а) нам шудан, намнок шудан, рутубат пайдо кардан.

Аз ҷомӣ аҳли ҷуд лабе тар намешавад, З-ин бода қатрае ба аёге намондааст. *Сайдо*

б) обдор шудан, ширадор шудан.

Барги гулаш аз гулоб тар шуд, Ҷайбаш зи сиришк пурғуҳар шуд. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* нозук, латиф.

Рақс бар шеъри тару нолаи най хуш бошад, Хоса рақсе, ки дар ӯ дасти нигоре гиранд. *Ҳофиз*
В-он шеъри тараш чунон асар кард, Қ-афтод ба хоку гирия сар кард. *Шоҳин*

4. *маҷ.* холис, соф, покиза.

Руҳи ӯ ҳаст ҳамчу оташи хушк, Лаби ӯ ҳаст ҳамчу шаккари тар. *Муиззӣ*

ёқути тар ёқути обдор, аълосифат.

Ташбех чуз ба ҷавҳари ҷон нораво бувад Лаъли туро, ки ханда ба ёқути тар зада. *Шоҳин*

◇ **анбари тар** *киноя* аз зулф, ҳалқаи зулф, печи зулф. Анбари тар аз саводи дида бар оташ ниҳам, Чун ба хотир бӯи зулфи он паризод оварам. *Мушфиқӣ*

гулӯғоҳ тар (будан) гарданбурида (будан).

Забон банд кун, то сар оро ба сар, Забон хушк бех, то гулӯғоҳ тар. *Низомӣ*
мушки тар *киноя* аз зулф.

Мушки тар бар маҳ парокандию шаб мехонияш, Оташе дар ҷонам афқандиву таб мехонияш.

Хисрави Деҳлавӣ

чашми тар чашми гириён, дидаи гириён.

Донед, ки не ба ихтиёр аст
Чашми тару рӯи зард моро. *Хисрави Деҳлавӣ*
Эй дида, сиришке, ки ба ҳангомаи ушшоқ
Сомони нишоте, ки ба ҷуз чашми таре нест. *Махфӣ*
тар шудани (*ё* **гардидани**) **лаб** чашидан; ташнаги
шикастан.

Зи оби гавҳари даръёдилон лаб тар намегардад,
Дар ин гулшансароён ташнаро мотамсаро бехтар.
Сайидо
тару хушк бо ҳам месӯзанд зарб. вақте ки балое
расид, ҳамаро аз байн мебарад.

ТАР(Р)А **تَره** барги баъзе аз наботот, ки барои нонхӯриш
ба кор мебаранд, сабзавоти хуроқӣ.

Қасон шахд нушанду мурғу бара,
Маро рӯи нон менабинад тара. *Савдӣ*
Мурғи биръён ба чашми мардуми сер
Камтар аз барги тарра бар хон аст. *Савдӣ*

ТАРАБ *а.* **طرب** шодмонӣ, шодӣ, хурсандӣ, хушнудӣ.

Афсӯс, ки номаи ҷавонӣ тай шуд,
В-он тоза баҳори зиндагонӣ дай шуд.
Он мурғи тараб, ки номи ӯ буд шабоб,
Афсӯс, надонам, ки кай омад, кай шуд! *Хайём*
Фурӯғи базми тараб чун ҳадиси дилкаши ӯст,
Сарони мулк ба қавлаш ҳамекунанд амал. *Исмаи*

тараб ангеҳтан шод кардан, хурсанд кардан.

Қанд харро гар тараб ангеҳтӣ,
Пеши хар қинтори шақкар рехтӣ. *Румӣ*

тараб кардан хурсандӣ кардан, шодмон шудан.

Тараб карданд он ҳар ду ҷаҳонгир,
Ғаҳе дар базму ғаҳ дар дашти наҳчир.

Хисрави Деҳлавӣ
тараб чустан шодӣ талаб кардан, хурсандӣ умедвор
шудан.

Тараби навҷавон зи пир маҷӯй. *Зарбулмасал*

ТАРАБАНГЕЗ **طربانگيز** хурсандкунанда, шодкунанда.

Баҳору гул тарабангез гашту тавбашикан,
Ба шодии руҳи гул беҳи ғам зи дил баркан! *Ҳофиз*

ТАРАББУД *а.* **تريد** 1. ба ранги хокистар шудан, тира
шудан; 2. *маҷ.* тирарӯй кардан; туршрӯй, гирифтаарӯй.

Дар таърихе, ки мекунам, сухан наронам, ки
он ба таассубе ва тараббуде кашад.

«Таърихи Байҳақӣ»

ТАРАБГОҲ **طربگه** ҷои базм, макони айшу шодмонӣ.

Чу дар маскани улфати худ расид,
Тарабгоҳи дилро аламхона дид. *Бедил*

ТАРАБПЕША **طربپيشه** он кӣ ҳамеша шоду хуррам мебо-
шад.

ТАРАБСАРО(Ӯ) **طربسرا(ى)** ҷои хушҳолӣ ва сурур,
макони хурсандӣ.

Тарабсарои муҳаббат кунун шавад маъмур,
Кӣ тоқи абруи ёри манаш муҳандис шуд. *Ҳофиз*

ТАРАБХЕЗ **طربخيز** хурсандиовар, шодиафзо.

Дар чунин фасли тарабхезе, ки маҳзи хуррамист,
Ҳар касе асбоби айши бекарон бардошта. *Савдо*

ТАРАБХОНА **طربخانه** *ниг.* тарабсаро(Ӯ).

ТАРАДДУД *а.* **تردد** 1. дудилағӣ, шаку шубҳа, беқарорӣ,
бесаботӣ.

Ба ин фикрат дар биёбони тараддуд ва ҳасрат
якчанде бигаштанд. *«Калила ва Димна»*

Наъли ӯ бошад тараддуд дар ду қор:
Ин кунам ё он кунам, ҳин хуш дор! *Румӣ*

2. ҷустуҷӯ; саъй, кӯшиш.

Ба маёмини тараддудхон мардонаи Юсуф Одил-
хон ... ёғиёро шикаст афтод. *«Таърихи Фарошта»*
Беҳ қ-аз ин об сар кунем шино,
То ба ҷое расад тараддуи мо. *Бедил*

ТАРАҚ **ترک** як навъ ҳалво, ҳалвои тар, тарҳалво.

Ҳафтаҳо бояд, ки то як найшақар дар қоргоҳ
Қанд гардад дар музъафар ё набот андар тарақ.
Абуисҳоқи Атъима

ТАРАҚА *а.* **ترکه** молу мулке, ки баъд аз одами мурда
мемонад; мерос.

Султон фармуд, то таракаи ӯро ба писараш...
доданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун Чингизхон... даргузашт, аз миёни таракаи
ӯ се-ҷаҳор мактуб ба хатти Шохмирзо берун омад.
«Таърихи Фарошта»

ТАРАҚҚУБ *а.* **ترقب** тарқиб ёфтан; пайдоиш.

Тараққуби ӯ аз аносир ба тариқи эътидол набу-
дааст. *Аҳмади Дониш*

ТАРАНГ **ترنگ** садои зеҳи камон дар вақти тир андохтан.

Барояд аз дили аъдон давлати ту тароқ,
Чу аз камони ту дар разм бишнавад таранг. *Муиззӣ*
Таранги камон рафт дар мағзи кӯҳ,
Фашофашкунон тир бар ҳар гурӯҳ. *Низомӣ*

ТАРАНГУБИН||**ТАРАНГАБИН** **ترنگبين** шираест, ки аз шаб-
нами ба рӯи хоршутур (янтоқ) афтодаву саҳтшуда ҷамъ
карда мешавад; хоршақар; таъмаш ширин ва аз шақар
гуворотар буда, дар тиб ва ҳалвопазӣ ба қор меравад.

Бар хори хушкӣ хотирам орад таранғубин
Боде, ки мезазад зи пай асқари саҳош. *Ҳоқонӣ*

ТАРАНДОМ **تراندام** дорои намуди латиф ва пайқари тару
тоза.

Хуш бувад соғари пурбода дар айёми баҳор,
Хоса дар сояи гулҳои тарандом баҳор.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАРАННУМ *а.* **ترنم** замзама кардан, оҳиста-оҳиста хон-
дан, сурудхонӣ, хушхонӣ; **тараннум залан** (*ё* **кардан**)
замзама кардан, оҳиста-оҳиста хондан.

Бе нишқи гулруҳе насарояд ғазал Қамол,
Булбул, ки маст нест, тараннум намекунад.
Қамолӣ Хучандӣ

Муаззин бар сари тобути мардум
Занад дар пардаи афгон тараннум. *Нозим*

ТАРАННУМСОЗ **ترنمساز** тараннумкунанда, сароянда.

Чу Яъқубаш зи гул бишқуфтатар дид,
Тараннумсози ин оҳанг гардид. *Ҳозиқ*

ТАРАНҶАБИН **ترنجبين** *ниг.* таранҷубин.

ТАРАНЧИДАН||**ТУРУНЧИДАН** ترنجيدن 1. сахт дарҳам
кашида шудан, фушурда шудан.

Битанчид Узро чу мاردони чанг,
Таранчид бар борагӣ танг-танг. *Унсурӣ*

Чон турунчид аз ғами ҳичрон маро,
Аз насими васл кун дармон маро.

Абулаббоси Марвазӣ

2. чин пайдо кардан.

ТАРАНЧУБИН||**ТАРАНЧАБИН** ترنجبين *шакли арабишудаи*
тарангубин.

Ба ҷихати хӯриши эшон таранчубин фиристод,
то ҳар шаб бар сари хорҳо афтодӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансонб»

ТАРАССУД *а.* ترصد 1. дидбонӣ кардан; камин кардан; 2.
интизорӣ кашидан, мунтазир будан.

Гурба гуфт: ... Аз талаби ... тарассуди вақти му-
кофоти ту фуру наистам. *«Калила ва Димна»*

ТАРАССУЛ *а.* ترسل 1. номанависӣ; рисола навиштан; 2.
китобе, ки дар он намунаҳои хат барои таълим ба ба-
чагон дарҷ шудааст; сармашқ.

Раҳли хатташро зи дур чеҳраи мусҳаф дар канор,
Дар сари зулфи ҳам андар ҳам тарассул дар бағал.

Саиди Ашраф

ТАРАТТУБ *а.* ترتب *паи ҳам омадан, ба тартиб даровар-*
да шудан.

Пас васоит мунтафи шавад ва тараттуб ва тазод
барҳезад ва мабдаъ ва маод яке шавад.

«Ахлоқи Носирӣ»

ТАРАФ *а.* طرف 1. ҷониб, сӯй, ҷихат.

Ёдн лабаш ба хотирам гарм расид алъаташ,
Баста дилам ақиқи хун аз тарафи Яман гузашт.

Мулҳам

Ба ғайри хору хасу меҳнатам наёмад пеш,
Ба ҳар тараф, ки чу обн равон равон шудаам.

Шоҳин

2. ҳариф, муҳолиф, он кӣ муқобили касе истодааст.

Ба гулшан омад он шӯху зи по афканд гулҳоро,
Касе гар дар хунар комил шавад, дасти тараф бан-
дад. *Сайидо*

Ҳар к-ӯ шарафи тараф надорад,
Гар нест халаф, шараф надорад. *Шоҳин*

тараф шудан (*ё гардидан*) муқобил шудан, ҳариф гар-
дидан.

Кори мардон нест бо номард гардидан тараф,
В-арна дастам аз гиребони фалак кӯтоҳ нест. *Соиб*

◇ **тарафи сӯҳбат** мусоҳиби, ҳамгап; **тарафи шом** ҳан-
гоми шом, наздикии шом.

Пирон талоши ризқ фузун аз ҷавон кунанд,
Ҳирси гадо шавад тарафи шом бештар. *Соиб*

тарафи касеро гирифтган (*ё доштан*) касеро ҳимоя кар-
дан, касеро тарафдорӣ кардан.

ТАРАФГИР طرفگير он кӣ тарафи касеро мегирад, ҳомӣ,
ҳимояткунанда.

Дар тарафи Шом яке пир буд,
Чун парӣ аз халқ тарафгир буд. *Низомӣ*

ТАРАФДОР طرفدار 1. он кӣ аз касе тарафгирӣ мекунад,
тарафгир; 2. нигоҳдор; ҳоким; сардори ягон ноҳия.

Султон Мучоҳидшоҳ ... Аъзами Хумоюнро тараф-
дори Давлатобод сохта, Муснад Алихонро маъзул
гардонид. *«Таърихи Фарошита»*

ТАРАФФУЪ *а.* ترفع *баландгирӣ, ғурур, такаббур, хаво-*
баландӣ.

Ҳеҷ хислат шанеътар аз тараффӯъ нест. *Авфӣ*

ТАРАФФУҲ *а.* ترفه *осудагӣ, давлатмандӣ, бо серӣ ва бо*
карру фар зиндагонӣ кардан.

Ба таҷҳизи асбоби тараффӯҳи эшон қиём намуд.
«Равзат-ус-сафо»

ТАРАШШҲҲ *а.* ترشح *чакидан, таровидан, заҳила бар-*
омадан.

Равған аз мавзен худ тарашшӯҳ намуда, ... бар
сари он саодатманд бинистод. *«Равзат-ус-сафо»*

Он гирья набуд, балки хунаш
Мекард тарашшӯҳ аз дарунаш. *Ҳилолӣ*

ТАРАШШҲҲОТ *а.* ترشحات *ҷ.* **тарашшӯҳ.**

Лаолие, ки бар авроқи лола шуд мансур,
Узори нозуки туст аз тарашшӯҳоти арақ.

Бадри Чочӣ

ТАРАҚҚУБ *а.* ترقب *зери назар гирифтган, интизорӣ ка-*
шидан, мунтазирӣ фурсати чизе будан.

Фурсат нигоҳ дошт ва ғафлати ўро тараққуб кард.
Авфӣ

ТАРАҚҚҲ *а.* ترقى *пешрафт, болоравӣ, расидан ба дара-*
ҷаи баланд.

Ва ҳамчунин дараҷа ба дараҷа ба мансаби аъло
тараққӣ медиханд. *Аҳмади Дониш*

Дар ин айём каромот тараққӣ карда, ба мӯъҷиза
мубаддал шуда. *Садрӣ Зиё*

ТАРАҲ *а.* ترح 1. мискинӣ, факр; 2. андӯх, ғам.

Гаҳ шараф, гоҳе сууду гаҳ фараҳ,
Гаҳ ваболу гаҳ ҳубуту гаҳ тараҳ. *Румӣ*

ТАРАҲҲУБ *а.* ترهب 1. рӯҳбонӣ, роҳибӣ.

В-он дигар баҳри тараҳҳуб дар кунист,
В-он яке баҳри ҳарисӣ сӯи кишт. *Румӣ*

2. тарсонидан.

Лавоҳиқи ғазаб, ки ин маразро араз бошад, ҳафт
(аст): аввал — надомат, дуввӯм — тараҳҳуби муко-
фот дар дунё ... *«Ахлоқи Чалолӣ»*

ТАРАҲҲУМ *а.* ترحم *раҳм, дилсузӣ; навозиш.*

Чун ҳайрати он пир бидид, бар вай тараҳҳум
кард. *Авфӣ*

Ба булбул раҳм кун, эй гул, ки меояд ҳазон аз пай,
Тараҳҳум нек мебошад дар айёми ҳаводисҳо.

Мулҳам

тараҳҳум хӯрдан раҳм кардан.

Забони тешааш ширинтакаллум,
Ба хуни Кӯҳкан хӯрда тараҳҳум. *Сайидо*

ба тараҳҳум дидан бо назари раҳму шафқат нигоҳ
кардан; раҳм кардан.

Моро бар остони ту бас ҳаққи хидмат аст,
Эй хоҷа, боз бин ба тараҳҳум ғуломро. *Ҳофиз*

ТАРАЧҶӢ *a.* ترجمى умед, орзу.

Таваққўъ он ва тараҷҷӣ чунон аст, ки чаноҳи рафъат шомил ва илтифоти комил ... мабсут фармоянд. *«Илми симиё»*

ТАРБ ترب макр, ҳила, тазвир; чарбзабонӣ.

Андаромад мард бо зан чарб-чарб,
Гандапир аз хона берун шуд ба тарб. *Рудакӣ*

ТАРБЕЪ *a.* تربيع 1. ба чор зарб кардан, чорта кардан; 2. ба чизе шакли чоргушагӣ додан; 3. *мат.* зарби адаб ба худаш, квадрат; 4. *нуч.* муқобили ҳамдигар истодани ду ситора ба тавре ки фосилаи мобайни онҳо аз ҳиссаи чаҳоруми (рубъи) фалак, яъне аз се бурҷ иборат бошад; ин вазъият наҳс ба шумор мерафт.

Чуз касе, к-андар қаҳо андаргурехт,
Хуни уро ҳеҷ тарбее нарехт. *Румӣ*

ТАРБИЯ||**ТАРБИЯТ** *a.* تربيه||*т*ربيت 1. парвариш; таълим; омӯхтан, адаб омӯхтан.

Тарбият як сон аст ва лекин истеъдод мухталиф.
Саъдӣ

Гулистон дар бағал дорад ҳаёлам,
Қабули тарбият дорад ниҳолам. *Ҳозиқ*

тарбияти ашҷор парвариши дарахтон; 2. навозиш, меҳрубонӣ; нигоҳбонӣ, ҳимоя.

Бувад, ки маҷлиси Ҳофиз ба юмни тарбияташ
Ҳар он чӣ металабад, чумла бошадаш мавҷуд.

Ҳофиз

ТАРБИЯТГАР *г* تربيت گر он кӣ парвариш мекунад, тарбия-
кунанда, мураббӣ.

Ҳамнишини занбурам, хона пур асал дорам,
Тарбиятгари айшам, нӯш дар бағал дорам. *Сайидо*

ТАРБОЛ *a.* طربال *ниг.* тирбол.

ТАРВЕҲ *a.* ترويح 1. тоза кардан, бод дода тоза кардан;
2. роҳат додан, тинч кардан.

Он шахс, ки дар миёни оташ ба тарвеҳи шумо
иштиғол дошт, кӣ буд? *«Равзат-ус-сафо»*

ТАРВИЧ *a.* ترويح رивоч додан.

Ғараз дар аҳди ҳумоюн аз ин маънӣ ... тарвиҷи
вучӯҳи хизона бувад. *«Чомеъ-ут-таворих»*

Хунам хӯрӣ, гузорӣ бар оташ дилам, зи бас
Тарвиҷи кори бода қавурдоқ мекунамд. *Шоҳин*

ТАРГ *г* ترگ *ниг.* тарк I.

ТАРД *a.* طرد 1. гардонда додан; рондан; дур кардан, гу-
резондан.

Он нишони шақовати азалист,
Асари лаъну тарди ламъязалист. *Чомӣ*

2. табъид, бадарға.

ТАРДАСТ *ت*ردست чолок, чобук, чаққон, моҳир.

Ишқи тардасти ту сад хонаи дил кард хароб,
Ки зи як сина намоён асари гард нашуд. *Соиб*

ТАРДАСТӢ *ت*ردستی чолоқӣ, чобукӣ, чаққонӣ; маҳорат.

ТАРДИД *a.* ترديد дудилағӣ, шаку шубҳа; **тардил** доштан
дудила будан, шак доштан.

ТАРДИМОҒ *ت*ردماغ сархуш, ниммаст, ширакайф.

Оламе аз бӯи гул чун ғунча гардад тардимоғ,
Шаммае гар во намоям файзи субҳи навбаҳор.
Ҳозиқ

ТАРДОМАН *ت*ردامن 1. он кӣ доманаш нам бошад, намнок,
сернам.

Аё абри тардомани тираруй,
Чаро тирай бо ман, охир бигуй! *Ҳочу*
Сирри савдои ту дар сина бимондӣ пинҳон,
Чашми тардоман агар фош накардӣ розам. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* бадахлоқ, фосиқ, фоҷир.

Чаро доманолударо ҳад занӣ,
Чу худро шиносӣ, ки тардомани? *Саъдӣ*

ТАРЕВА *ت*ريوه роҳи серпуштаи ноҳамвор, роҳи пасту ба-
ланд.

Бар кӯхи воло чӯча ҳамчун уқоб андар ҳаво,
Бар гарева роҳ чун чаҳ ҳамчу бар сахро тарева.
Шаҳид

ТАРЗ *a.* طرز тавр, тариқа, услуб.

Он ки дар тарзи ғазал нукта ба Ҳофиз омӯхт,
Ёри ширинсухани нодирағуфтори ман аст. *Ҳофиз*

ТАРЗАБОН *ت*رزيان касе, ки суҳанони тару тоза мегӯяд;
нотик, хушгап, суҳанвар.

Писарак чун бидид бази падар,
Тарзабон шуд ба айбу азли падар. *Саной*

Биё, Ҳозиқ, гулобе дар даҳон пош,
Пас он гаҳ ҳамчу мавҷаш тарзабон бош. *Ҳозиқ*

ТАРЗАҲМА *ت*رزخمه мизроби нав.

Сарат гардам, эй мутриби хушсуруд,
Бияфшор тарзаҳма бар хушкруд. *Шоҳин*

ТАРИД I||**ТАРИТ** *ت*ريد||*т*ريت нони ба шир, дӯғ, шарбат,
шӯрбо ва ғ. пора кардашуда.

Ҳазрат ... фармуда, ки фазилати таомҳои тарид
бар дигар таомҳо ҳамчу фазилати ман аст бар ди-
гар анбиё. *«Таърихи Фаришта»*

ТАРИД II *a.* طريد 1. рондашуда, дур кардашуда, хорич
кардашуда; 2. ҳамла, ҳучум.

Мебурд ба ҳар тарид ҷоне,
Афганда ба ҳамлае ҷаҳоне. *Низомӣ*

тарид баровардан ҳамла кардан, ҳучум овардан.

ТАРИДГОҲ *ط*ريدگه ҷои ҳамла, ҳамлагоҳ, ҷои ҳучум.

Рӯзе зи таридгоҳи он дашт
Бар хоки диёри ёр бигзашт. *Низомӣ*

ТАРИНА *ت*رينه таоме, ки бо гӯшт, сабзавот, гандум ва
сирко пухта мешудааст.

Чу шуд кушта, деге тарина бипухт,
Бибурд оташу ҳезуми нимсӯхт. *Фирдавӣ*

ТАРИТ *ت*ريت *ниг.* тарид I.

ТАРИФ *a.* طريق 1. нодир, камъёб; 2. *маҷ.* бегона, хоричӣ.

Ошиқи шукри ӯ талиду тариф,
Зоири ҷуди ӯ палиду шариф. *Саной*

3. тару тоза, ботароват.

Масузон дарахти гул андар хариф,
Ки дар навбаҳорат намояд тариф. *Саъдӣ*

ТАРИҚ *а.* طريق **1.** роҳ.

Дар он тариқ рӯдхонае пеш омад, ки убур аз он
имкон надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ду чашмаи бибусиду дар бар гирифт
В-аз он ҷо тариқи Яман баргирифт. *Саъдӣ*

тариқи авло роҳи дуруст, роҳи рост, роҳи нек.

Тариқи хидмат агар биспаранд, боке нест,
Замона нек шиносод тариқи авлоро. *Анварӣ*

тариқи ёрӣ роҳи дӯстӣ ва муҳаббат.

Ҳошо, ки тариқи ёрӣ ин аст
В-оини вафогузорӣ ин аст. *Шоҳин*

2. тарз, равиш; услуб; расм, қоида.

Ин тариқро бад-у мансуб кардан айб аст.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Тариқи савоб он аст, ки сӯи ободониҳо ва дарахтон
равем. *«Калила ва Димна»*

Бигдохтам аз дасти ҷафо кардани ту,
Ин аст тариқи банда парвардани ту! *Ҳилолӣ*

тариқи суҳан тарз ва услуби суҳан.

Хоразмшаҳ ҳазор чу Маҳмуди Зовул аст,
Ҳоқонӣ аз тариқи суҳан сад чу Унсурӣ. *Ҳоқонӣ*

аз тариқи ... ба таври ...

Роят аз гарди роҳу ранчи рикоб
Гуфт бо парда аз тариқи итоб. *Саъдӣ*

ба ин тариқ ба ин тарз, ба ин роҳ.

Он рӯз ба ин тариқ то шом
Буданд ба ҳам гирифта ором. *Ҳилолӣ*

3. маҷ. чора, илоҷ.

Парокандагӯе ҳадисам шунид,
Ҷуз аҳсанга гуфтан тариқе надид. *Саъдӣ*

◇ **тариқи ишқ паймудан** роҳи ишқ паймудан, ишқ
варзидан, ошиқ шудан.

Ба як ҷон, Мушфиқӣ, натвон тариқи ишқ пайму-
дан,

Дар ин водӣ хатар дорад, ки сад ҷон дар хатар
бошад. *Мушфиқӣ*

тариқи сидқ қатъ кардан ростӣ ва дурустӣ варзидан,
ба роҳи рост рафтан.

Тариқи сидқ касе қатъ метавон кардан,
Ки ҳамчу субҳи ҷаҳонтоб бо ду шамшер аст. *Соиб*

ТАРИҚА I *а.* طريق **ниг.** тариқ; **ба тариқан ...** ба таври ...

Ҳар рӯз равам ба гирди кӯят
Гирьён ба тариқан гадоӣ. *Савдо*

[Амир Маъсум] васиятнома дар санг навишт, ки
... аз кайлу тарозу ва паймона ба тариқан ришват
ва рибо чизе наситонанд. *Аҳмади Донииш*

ТАРИҚА II || **ТАРИҚАТ** *а.* طريقه || طريق **1.** роҳу равиш;
мазҳаб.

Риё ҳалол шуморанду ҷоми бода ҳаром,
Зиҳӣ тариқату миллат, зиҳӣ шарияту кеш! *Ҳофиз*

2. дар тасаввуф — марҳилаи дуйум дар расидан ба
ҳақ.

Душ аз масҷид сӯи майхона омад пири мо,
Чист, ёрони тариқат, баъд аз ин тадбири мо? *Ҳофиз*
Тариқат ба ҷуз хидмати халқ нест,
Ба тасбеҳу саҷҷодаву далқ нест. *Саъдӣ*

3. навъ, хел.

Девона бигуфт: Агар чунин аст,
Ин низ тариқате зи кин аст. *Шоҳин*

ТАРИҚАТШИНОС طريقتشناس суфӣ, солиқ, аҳли тасаввуф.

Тариқатшиносони собитқадам
Ба хилват нишастанд ҷанде ба ҳам. *Саъдӣ*

ТАРК I || **ТАРГ** ترک || ترک қулоҳи ҷангӣ, тосқулоҳ.

Шикорем як сар ҳама пеши марг,
Сари зери тоҷу сари зери тарг. *Фирдавӣ*
Яке лашкар ангехт, к-аз таргу теғ,
Фурузанда барқаш барояд ба меғ. *Низомӣ*

ТАРК II *а.* ترک даст кашидан, партофтан, гузоштан.

Қайхисрав тарки мулк кард ва ҷаҳонро бар умаро
қисмат кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Меҳтарӣ дар қабули фармон аст,
Тарки фармон далели ҳирмон аст. *Саъдӣ*

тарки одат партофтани чизе, ки одат шудааст.

Тарки одат ба мӯҷиби мараз аст. *Зарбулмасал*
тарки касе, чизе гирифта касеро, чизеро тарк кардан.

Гуфтӣ: ками бори хештан гир,
Аз баҳри худо, ки тарки ман гир! *Ҳилолӣ*

тарки чизе гуфта чизеро тарк кардан, аз баҳри чизе
гузаштан, аз чизе даст кашидан.

Чу маст гардад аз ӯ рӯҳ, хирқа пора шавад,
Қулоҳу сар бинихад, тарки он қабо гӯяд.

Шамси Табретӣ

◇ **тарки адаб** беадабӣ, густоҳӣ, бешармӣ, дуруштӣ,
бадмуомилагӣ.

Ҳарифе, к-аз адаб дилкаш намояд,
Аз ӯ тарки адаб ҳам х(в)аш наёяд. *Ҳилолӣ*

тарки алоиқ кандани муносибатҳо; дуршавӣ аз чизе.

Агар мувофиқи ишқӣ, бигӯй тарки алоиқ,
Ки ҷуз ниёз набошад иродати дили ошиқ. *Исмаи*

тарки ватан муҳоҷират; **тарки дунё** зоҳидӣ, гӯшани-
шинӣ.

Тарки дунё ба мардум омузанд,
Хештан симу ғалла андӯзанд. *Саъдӣ*

тарки муҳиммот партофтани лавозимоти ҷангӣ.

Сикандар чу оҳанги зулмот кард,
Иноят ба тарки муҳиммот кард. *Низомӣ*

тарки сар (ё ҷон) **гуфта** аз ҷон гузаштан, худро фи-
до кардан.

Дар ин водӣ онҳо ки раҳ рафтаанд,
Дар аввал қадам тарки сар гуфтаанд. *Ҳочу*

ТАРҚАШ ترکش тирдон.

Ғамӣ буд дилаш, сози нахчир кард,
Қамар басту тарқаш пур аз тир кард. *Фирдавӣ*

Саворон ҳама тир андохтанд,
Ғае тиру ғаф тарқаш андохтанд. *Низомӣ*

ТАРҚИБ *а.* ترکیب **1.** омезиш, омехтагӣ, ихтилот, нишон-
дани чизе ба чизи дигар.

Қадах ба шартӣ адаб гир, з-он ки тарқибаш
Зи косаи сари Ҷамшеду Баҳман асту Қубод. *Ҳофиз*

2. шакл, сурат, афт, андом.

Магар тарқибӣ фонус аст, ҷоно, устухони ман,
Дарун месузадам чун шамъ, пирохон намесузад.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАРҚИББАНД ترکیب بند *адш.* шеъре, ки дар баҳр мувофиқ ва дар қофия мухталиф аст; шеъре, ки пас аз ҳар банди он байте меояд, ки қофияи дигар дорад.

Шоир дар марсияи ӯ таркиббанде гуфта ...
«Таърихи Фаршита»

ТАРКИДАН ترکیدن шикофта шудан, таркиш пайдо кардан; \diamond замин таркиду пайдо шуд сари ҳар киноя аз ногаҳон пайдо шудани одами номатлуб.

ТАРМИМ *а.* ترميم таъмир кардан, ислоҳ кардан, дуруст кардан.

Имодулмулк ... мазороти бузургон ва боғоти Қашмирро тармим намуд. *«Хизонаи омира»*

ТАРО ترا девори баланд, мас. девори қалъаи шаҳр, арк. Сафи душман туро наистад пеш,
В-ар ҳама оҳанин таро бошад. *Шаҳид*

ТАРОБИДАН ترايدن *ниг.* таровидан.

ТАРОВАТ *а.* طراوت тариқ тозагӣ, тарӣ, шодобӣ, хусн.

Қабини ӯ имрӯз таровати ҳар бомдод надорад.
Авфӣ

Қасб ..., агар дар истеъмол бувад, куҳан нашавад, балки ҳар рӯз зиддат ва тароват гирад.
«Калила ва Димна»

Соҳати олам аз таровати ту
Чун руҳи боғ дар баҳорон бод. *Анварӣ*

ТАРОВЕҲ *а.* تراويح *д.* намози махсусе, ки дар шабҳон рамазон мехонанд.

Дар ҳама солат набувад ин ҳавас,
Қуз ба таровеҳи нахустину бас. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАРОВИДАН تراويدن чакидан, қатра-қатра баромадан, заҳида баромадан.

Ҳолӣ аз худ буду пур аз ишқи дӯст,
Пас зи кӯза он таровад, к-андар уст. *Румӣ*

Метаровид зи чашми тарам андак-андак,
Ҳар кучо дар чигари сӯхта озоре буд.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАРОВИШ تراويش чакидан, қатра-қатра берун омадан, захидан; чакиш.

Гар хуни дил зи дида таровиш надоштӣ,
Селоби хун зи дида маро дар канор чист?

ТАРОЗ||ТИРОЗ تراز||طراز 1. зинат, нақшу нигор; нақшу нигори чома.

Фалак нест яксон ҳамоғуши ту,
Тарозаш ду ранг аст бар души ту. *Низомӣ*

Чомае, ки хона бад-он пӯшида буд, сапед буд ва ба ду мавзеъ тароз дошт. *Носири Хисрав*

2. номи як шаҳри қадимист дар ҳудуди Туркистон ва Хитой, ки бо соҳибҷамолии аҳолии худ машҳур буд.

Кунун чи гесуи мушкин маро, чи мори сиёҳ,
Кунун чи шӯълаи оташ маро, чи шамъи Тароз.
«Оташкада»

\diamond тирози чарх офтоб.

ТАРОЗИДАН||ТИРОЗИДАН ترازیدن||طرازیدن 1. ороиш до-

дан, оростан, перостан, бо зеҳ ва зеҳак зинат додани чизе, махсусан матоғҳои нафис.

Яке дебо тарозидам нигорида ба ҳикматҳо,
Ки ҳаргиз н-омаду н-ояд чунин аз Рум дебое.
Носири Хисрав

2. нигоштан, нигоридан; навиштан.

Аминои Қазвинӣ — муаллифи «Шоҳҷахоннома» мегарозад, ки Ҳаким ба Ироқ муроҷиат намуд.
«Хизонаи омира»

ТАРОЗУ ترازو 1. мизон, олати баркашидани чизҳо.

Якero ба шамшер зад бар ду ним,
Ду дасташ тарозу шуду гӯр сим. *Фирдавсӣ*

2. нуҷ. номи яке аз дувоздаҳ бурҷи осмонӣ, ки онро бурҷи Мизон низ меноманд.

Чустӣ кун, бикан ба қуввати хеш
Аз Тарозу забон, зи каждум неш. *Саной*

Тарозуи фалак бурҷи Мизон.

Тарозуи фалак аз вай мисоле,
Зи каффа моҳу хуршедаш мисоле. *Ҳозиқ*

\diamond тарозуи анҷум устурлоб.

Ба сайри сипеҳр анҷуман сохтанд,
Тарозуи анҷум барафрохтанд. *Низомӣ*

тарозуро фалоҳан кардан киноя аз мувозина, баробар намудани паллаҳои тарозу.

Агар санги камӣ дорӣ, тарозуро фалоҳан кун,
Ки ин ҷо муҳтасиб пайваста дар бозор мегардад.
Соиб

тарозу шудан баробар шудани ду тараф дар қувва ё шуҷоат; **тарозуи адли табиат** шикастаи баробарии мизочро вайрон кардан, аз ҳолати эътидол баромадани мизочӣ касе.

Мизочат тару хушқу гарм асту сард,
Муракқаб аз ин чор табъ аст мард.
Яке з-ин ҷу бар дигарӣ ёфт даст,
Тарозуи адли табиат шикаст. *Саъдӣ*

ба (ё дар) як тарозу рост наомадани (ё набудани) ду ман киноя аз беадолатӣ.

Қуз ин бо манат ҳеҷ дархост нест,
Ки дар як тарозу ду ман рост нест. *Низомӣ*

ТАРОЗӢ I *а.* تراضى хушнудӣ, аз ҳамдигар розӣ будан.

Агар моро дар миёни шумо ҳакам мегардонид, ...
тарозии ҷонибайн ҳосил мешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАРОЗӢ II ترازى||طرازى зинат, зевар, ороиш; хусн.

Қамони бобулиён дидаму тарозии ту,
Ки баркашида шавад, б-абрувони ту монад. *Дақиқӣ*

ТАРОИФ *а.* طرايف *ҷ.* турфа.

Бипазруфт чизе, ки оварда буд,
Тароиф буду бадраю барда буд. *Фирдавсӣ*
Зӯҳраро аз тароифи неъмат
Гушвора расида аз Парвин. *Заҳири Форъбӣ*

ТАРОҚ تراک *ниг.* тароқ.

ТАРОҚИБ *а.* تراکيب *ҷ.* таркиб 1.

Назар гуфт: Сифати кимиёгарӣ бисъёр аст, тароқиб ва авонияи бисъёр даркор аст. *Яҳёи Себак*

Зи ақсоми маочину тароқиб
Димоғи ҳозирон чун ёфт тартиб ... *Нозим*

ТАРОКИДАН تراکيدن *ниг.* таркидан.

ТАРОКИМА *a.* تراکمه *ч.* туркман||туркмон.

Амир Масъуд дар дафъи тарокимаи салҷуқӣ очиз шуд. «*Тағрихи Фаршита*»

ТАРОКУМ *a.* تراکوم 1. чамъ шудан, анбӯҳии чизе.

Душманон аз тарокуми сахатат,
Фитна дар мағзи устухон доранд. *Анварӣ*

2. тазъик, фишор; *маҷ.* шӯру ошуб.

Ҷаҳон аз Чингизхон дар тарокум буд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

◇ тарокуми амвоҷ фароз омадани мавҷҳо, дар ҳам печидани мавҷҳо; туғён ва талотуми об.

Кишти аз тарокуми амвоҷ ... дар изтироб омад.

Авфӣ

ТАРОНА ترانه 1. ашӯла, суруд.

Мутриб, бисоз парда, ки кас бе аҷал намурд,
В-он, к-ӯ на ин тарона сарояд, хато кунад. *Ҳофиз*
Меғуфт таронае бар он руд,
Меҷуст нишонае зи мақсуд. *Ҷомӣ*

тарона задан сурудан, тараннум кардан.

Соғар аз даври оразаш кардем,
Бода хурдему ин тарона задем. *Ҷомӣ*

2. дубайтӣ.

ТАРОНАПАРДОЗ ترانه پرداز нағмасоз, бастакор, мутахас-
сиси санъати мусиқӣ; *муқ.* таронасанҷ.**ТАРОНАСАНҶ** ترانه سنج сурудхон, нағмагӯ; нағмасоз, бас-
такор, оҳангсоз; *муқ.* таронапардоз.

Ман дар қафас зи шавқи асирӣ таронасанҷ,

Сайёд дар гумон, ки гулистоман орзуст. *Ғайрат*

ТАРОНАСАРО(Ӣ) ترانه سرا(ی) хофиз, сурудхон, сурудгӯӣ,
шоир.**ТАРОНАСОЗ** ترانه ساز *ниг.* таронасаро(Ӣ).**ТАРОХӢ** *a.* تراخی сустӣ; коҳилӣ; камӣ, кӯтоҳӣ.

Бигуфто: Бояд айёми фарохӣ,

Ки абру ям наифтад дар тарохӣ. *Ҷомӣ*

тарош تراش *асоси замони ҳозираи тарошидан.***ТАРОШ** تراش тарошиш, тарошидан, амали тарошидан.

Нохурда тароше зи сари тешаи ҳичрон,
Хиште ба сари турбати Фарҳод наёбанд.

Ҳисрави Деҳлавӣ

◇ тароши қалам он чӣ ки нависанда ифода кардан меҳоҳад.

Сӯи дигарон аст тароши қалами хеш,
В-аз хомаи ман ҷуз фани наҷвор наёбӣ.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ТАРОША تراشه он чӣ дар натиҷаи тарошидани чизе пай-
до шуда бошад, параха.**ТАРОШИДАН** تراشیدن 1. ранда кардан, харошидан, харо-
шида ҳамвор кардан.

Он кас ки чунин гуҳар тарошад,
Чун санг ҷигар чаро харошад? *Шоҳин*

хома тарошидан нуги қаламро баровардан.

Тарошид мушкинрақам хомае,
Харошид машхун ба ғам номае. *Ҷомӣ*

2. гирифтани мӯи сар ё риш бо теғ.

Ҳазор нуктаи бориктар зи мӯ ин ҷост,
На ҳар кӣ сар битарошад, қаландарӣ донад. *Ҳофиз*

3. *маҷ.* худро зиёд нишон додан, худро таъриф кардан.

Пас раву сомит шаву хоמוш бош,
Аз вучуди хеш кам воли тарош! *Румӣ*

ТАРОҚ||ТАРОҚ تراک||تراق овозе, ки аз шикастан ё аф-
тодани чизе ба гӯш мерасад.

В-он шаби тира, к-он ситора бирафт,

В-омад аз осмон ба гӯш тароқ. *Ҳисравӣ*

Чӯбро бишкани, тароқ кунад,

Он тароқ аз сари фироқ кунад. *Саной*

Тароқи сар аз гурзи пулодванд

Ҳамехонд аҷалро ба бонги баланд.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ТАРОҶИМ *a.* تراجم *ч.* тарҷума||тарҷима.

Тароҷими ақобири сана дар ... «Сарви озод» тар-
ким ёфта. «*Ҳизонаи омира*»

ТАРОҶӮЪ *a.* تراجم 1. бозгашт, пасравӣ, гашта омадан,
ба ақиб рӯй ниҳодан.

В-он дигар чун киштии бебодбон,

В-он дигар андар тароҷуъ ҳар замон. *Румӣ*

2. камшавӣ, пастшавӣ, таназзул.

Офтобест шеъри ман, к-аз из

Дар тароҷуъ наюфтад харғиз. *Саной*

ТАРРА تره *ниг.* тара.**ТАРРИҚУ** *a.* طارقو *сиғаи амри арабӣ* роҳ диҳед!

Шавқаш оварда сӯи меҳтари хеш,

Тарриқу-тарриқунон дар пеш. *Саной*

Тарки ҳунар бигӯяд, дафтар зи зӯҳд шӯяд,
Гар бишнавад Уторид як «тарриқу»-и моро.

Шамси Табрезӣ

ТАРРОР *a.* طرار 1. кисабур, дузд.

Тарроре берун омада буд, то нақбе занад ва киса
бибурад. *Авфӣ*

Ин чӣ турра-ст, ин чӣ шаб, чӣ каманд?

Ин чӣ дилдузд, ин чӣ таррор аст? *Қамолӣ Хуҷандӣ*

2. *маҷ.* ҳилагар, маккор, айёр.

Вазири аввал гуфт: ... Нодиртар он, ки аз нодо-
нии таррори Басра шуморо турфаи Бағдод мена-
мояд. «*Қалила ва Димна*»

Ақл шуд мағфунӣ мушкин туррааш,
Содае дар доми тарроре фитоа. *Ҷомӣ*

ТАРРОҶ *a.* طراح он кӣ тарҳ мекашад, тарҳкашанда, нақ-
шакаш.

Тарроҳи нигорхонаи хок,

Баннои гуҳарсарои афлок ... *Ғайзӣ*

ТАРРОҶӢ طراحي санъати тарҳкашӣ, ҳунари тарҳсозӣ,
лоиҳасозӣ.

Ба тарроҳӣ чу фикр оғоз кардӣ,
Ҳазорон тарҳи зебо соз кардӣ. *Ҷомӣ*

тарс ترس *асоси замони ҳозираи тарсидан.***ТАРС** ترس хавф, бим, ваҳм.

Муаллим ба одоб ва тарсу бим ба ҳузури онҳо
[хукком] менишинад. *Аҳмади Дониш*

Тарс бародари марг аст. *Зарбулмасал*

ТАРСГИН ترس گين он кӣ метарсад, тарсанда, тарсончак.

Қай мор тарсгин шаваду гурба меҳрубон,
Гар муш мону муж кунад гоҳи дарҳамӣ. *Рӯдакӣ*

ТАРСГОР||**ТАРСҚОР** ترس گار||ترس کار касе, ки аз худо метарсад; порсо.

ТАРСЕЪ а. ترصيع 1. чавоҳир шинондан дар чизе, зинат додан бо чавоҳир, мас. шамшерро; **тарсеъ додан** чавоҳир шинондан.

Шоире нигини маъниро ба ангуштарини лафз чунин тарсеъ дода ... «*Таърихи Сайидроқим*»

2. *адш.* калимаҳои мисраи якӯм ва дуйӯмро дар сураги мутавозӣ дар як шаклу қолаб чидан, мас.

Бар ҳар зараре сабур мебуд
В-аз ҳар нафаре нафур мебуд. *Ҷомӣ*

ТАРСИДАН ترسيدن ваҳмидан, ҳавф доштан, чуръат накардан.

Рофеъ аз ин суҳан тарсид. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

ТАРСҚОР ترس کار *ниг.* тарсгор.

ТАРСНОҚ ترسناک тарсанда, тарсончак.

Он ки диҳад бинӣ, аз ӯ нест бок,
В-он ки бурад бинӣ, аз ӯ тарсноқ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Мапурс аз дил, ки ҷони тарсноқ аст,
Ҳам аз бими худаш бими ҳалок аст. *Ҳилолӣ*

ТАРСО ترسا 1. тарсанда, бимбаранда; 2. исавӣ, насронӣ, пайрави дини Исо.

Аз Эрон беандоза тарсо шуданд,
Ҳама марз пеши Сукубо шуданд. *Фирдавӣ*

[Шиблӣ] вақте бемор шуд, халифа табиби тарсоро
ба муолиҷати вай фирисод. *Ҷомӣ*

тарсон ترسان *асоси замони ҳозираи тарсон(и)дан.*

ТАРСОН ترسان он кӣ метарсад, тарсанда; тарсидаистода.

Ҷӣ тарсонад маро, к-ӯ буд тарсон,
Надорад ҳеч бихрад ҷангам осон.

Фахриддини Гургонӣ

Ҷаҳондор аз он посухи ҳавлноқ
Зи беҳушӣ омад, зи бими ҳалок
Дилаш дод гӯяндан роҳбин,
Ки тарсон бувад марди кӯтоҳбин. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАРСОН(И)ДАН ترساندن||ترسانيدن хусонидан, ваҳму бим ворид овардан.

Дев метарсонадат, к-ин ҳину ҳин,
З-ин пушаймон гардию гардӣ ҳазин. *Румӣ*

ТАРСУ ترسو тарсанда, буздил, касе ки беҳуда метарсад, тарсончак.

ТАРТ تارت : **тарту март** табоҳу табаст, зеру забар, тору-мор.

Он молу неъматаш ҳама гардид тарту март,
Он хайлу он ҳашам ҳама гаштанд зорвор.

Хучастаи Сараҳсӣ

В-эӣ басо боду бўши тигинон
Тарту март аз дуои мискинон. *Саной*

ТАРТИБ а. ترتيب *низом, интизом, ҷо ба ҷо гузоштани чизҳо мувофиқи мақому мартаба ё ягон аломаташон.*

Ҷу тартиби тавассул хӯрд барҳам,
Ҷудо шуд банд-банди Қайс аз ҳам. *Мулҳам*

ТАРТИЛ а. ترتيل хондан бо оҳистагию оромӣ ва мувофиқи қоида.

ТАРФ I ترф мост, чуғрот; қурут.

Тарфи адӯ туруш нашавад, з-он ки баҳти ӯ
Говест некшир, валекин лагадзан аст. *Анварӣ*

ТАРФ II а. طرف канора, канор.

Дарахтон шукуфтанд бар тарфи боғ,
Барафрӯхта ҳар гуле чун чароғ. *Низомӣ*

тарфи чаман гушаву канори чаман; чамангоҳ.

Бар чеҳраи гул шабнами наврӯз хуш аст,
Дар тарфи чаман рӯи дилафрӯз хуш аст. *Хайём*
Саҳар ба тарфи чаман мешунидам аз булбул
Навои Ҳофиз хушлаҳҷаи ғазалхонаш. *Ҳофиз*

ТАРФ III а. طرف камарбанд, банди заррин ва нуқрагин, ки бар камар мебанданд.

Тоҷваронро зи лаъл тарф ниҳӣ дар камар,
Шердилонро зи ҷазъ доғ ниҳӣ бар сурин. *Ҳоқонӣ*

тарф бастан ба чизе камар бастан; *маҷ.* омода шудан, азму оҳанги чизе кардан.

Дар он дам, ки бастам ба эҷод тарф,
Маро буд унвони ҳасгӣ ду ҳарф ... *Шоҳин*

◇ **тарф барбастан** суду фоида ва баҳра бурдан аз чизе.

Ба ғайр аз он ки бишуд дину дониш аз дастам,
Дигар бигӯ, ки зи ишқат ҷӣ тарф барбастам? *Ҳофиз*

ТАРФ IV а. طرف нигоҳ, назар; чашм, дида; ҷунбонидани пилки чашм.

Ҳештан афканд дар даръёи жарф,
Ки наебад ҳадди онро ҳеч тарф. *Румӣ*

ТАРФА||**ТАРФАТ** а. طرفه||طرفت як лаҳза, як чашм задан.

ТАРФАНД ترفند сухани беҳуда, бемаънӣ, сухани маҳол, дурӯғ.

Бо ҳунари ӯ ҳама хунарҳо ёфа,
Бо сухани ӯ ҳама суханҳо тарфанд. *Фаррухӣ*
Эй, он ки ҷуз аз шеъри ғазал шеър нахонӣ,
Ҳаргиз накуний сер дил аз тунбалу тарфанд. *Кисоӣ*

ТАРФАНҶ ترفينج роҳи борику душворгузар.

Роҳе, ки рост аст, бигзин, эӣ дӯст,
Дур шав аз роҳи бекаронаву тарфанҷ. *Рӯдакӣ*

ТАРФАТ а. طرفت *ниг.* тарфа.

ТАРФАТУЛЪАЙН а. طرفة العين ба як чашм задан, ба як чашм гардондан; ба як сония, фавран; *ниг.* тарфа.

Ман ба як тарфатулъайн ӯро биёварам.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ТАРФЕЪ а. ترفيع рафеъ ва баланд кардан, боло бардоштан.

ТАРФЕҲ а. ترفيه роҳат додан, осоиш додан, раҳо кардан аз ғаму андӯх.

Назари ҳиммати... мо бар тарфеҳи ҳоли раоё
ва умуми халқ ва адлу ростӣ миёни эшон [аст].
«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

ТАРХИС *a.* ترخيص рухсат додан, иҷозат додан.

ТАРХОН *m.* ترخان|طرخان 1. тағр. касе ки подшоҳ уро
барон ягон хизматаш аз бочу хироҷ озод мекард ва ҷи
гуноҳе, ки мекард, аз он мегузашт.

Тархон оро гӯянд, ки аз ҷаеи таколифи девонӣ
муоф ва мусаллам бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. номи яке аз сардорони лашкари подшоҳи Туркистон
дар «Шоҳнома»-и Фирдавӣ.

Ба Тархон чунин гуфт, к-эй сарфароз,
Бирав тез бо лашкари размсоз. *Фирдавӣ*

ТАРЪЁК *y.* تریاک *ниг.* таръёк.

Дам медиҳӣ ар, лабе бубаҳо,
Таръёк кам аз фусун набошад. *Хисрави Деҳлавӣ*
Аз он оҳуи маънӣ мечарад дар водии ҳастӣ,
Ки кишти заҳрноқ аз водии таръёк мерӯяд. *Урфӣ*

ТАРЪЁН|ТИРЪЁН تریان сабаде, ки аз навдаҳои бед бофта
мешавад.

Берун шуд пиразан сӯи сабза,
В-овард пажанд ҷида бар таръён. *«Луғати Фурс»*

ТАРЪЁҚ|ТИРЪЁҚ *y.-a.* تریاق 1. давои зидди таъсири заҳр,
доруи зидди заҳр, позаҳр.

То таръёқ аз Ироқ оваранд, моргазида мурда
бошад. *Саъдӣ*

2. афъюн, опий.

ТАРҒИБ *a.* ترغيب 1. ба рағбат овардан, касеро ба чизе
хоҳон кардан.

Чун зи тарғиб аҳли имон мераванд,
Сӯи шаҳ аз ишқи духтар медаванд. *Румӣ*

2. барангехтан, таҳрик кардан.

ТАРҒҮ *m.-m.* ترغو матои сурхи шоҳӣ.

Табаке снёҳ пурмарворид ва корде дар он миён
ва тарғӯи сурх бар он пӯшида ба хидмати қоон
бурд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАРӢ I تری намӣ, рутубат; тозагӣ; *муқобили хушкӣ* 1.

Тани хингбед арчи бошад сапед,
Ба тар(р)ию нармӣ набошад чу бед. *Рудакӣ*
Аз тарӣ хост чапидан чу гулоб
Лаби ту, к-аз маи ноб олудаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАРӢ II *a.* طری богароват, тару тоза ва нав; *гиёҳи сар-*
сабзу тарӣ гиёҳи тару тоза.

ТАРҚЕЪ *a.* ترقيع ямоқ кардан; ямоқ.

ТАРҚИМ *a.* ترقيم рақам навиштан, рақам гузоштан.

Баъд аз тарқими ин ривоёт, ки дар баъзе ҳикоёти
оянда мадҳал дорад, ... бар арзи арбоби камол ме-
расонад. *«Тағрихи Фариишта»*

ТАРҚУВА *a.* ترقوه чанбари гардан, устухони охурак.

ТАРҲ I *a.* طرح нақш, нақша, лонҳа, нақшани иморати нав;
шакл, тартиб, тарз.

Ба меҳмон карда буд ӯ хона бунёд,
Ба тарҳи ӯ қалам ангушти Беҳзод. *Сайидо*

Пири хирад аз тарҳи суханронии ту
Донист, ки то кучост нодонии ту. *«Анвори Суҳайлӣ»*
тарҳ андохтан (*ё* афқандан, фигандан) нақша каш-
дан; бино кардан, иморат сохтан.

Подшоҳе, ки тарҳи зулм фиганд,
Пои девори мулки хеш биканд. *Саъдӣ*

◇ ба тарҳ фуруҳтан (*ё* додан) бо нарҳи гаронтар ва
бо зур фуруҳтани чизе ба мардум, маҷбуран харон-
дан.

Золимеро ҳикоят кунанд, ки ҳезуми дарвешон
харидӣ ба ҳайф ва тавонгаронро додӣ ба тарҳ.

Саъдӣ

ТАРҲ II *a.* طرح 1. баровардан, партофтан, дур кардан;

2. *мат.* номи амали дуйӯми ҳисоб, ки аз ададе кам кар-
дани адади дигар аст; 3. *адш.* ба қор набурдани харфҳои
нуқтадор *ё* бенуқтаи араби дар назм ва *ё* наср.

ТАРҲИБ I *a.* ترحيب марҳабо гуфтан, «хуш омадед!» гуф-
тан; таъзим кардан.

Чун пеши Усмон омад, Усмон бархост ва тарҳиб
кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Шатраба тарҳيبة тамом намуд.
«Калила ва Димна»

ТАРҲИБ II *a.* ترحيب тарсонидан, ба воҳима андохтан.

Тифл аз он тарғибу тарҳиби падар
Ру суви мактаб намояд сар ба сар. *Румӣ*

Машоих ҳарчанд оёти тарғиб ва тарҳиб бар ӯ
хонданд, дили санги ӯ нарм нашуд.

«Тағрихи Фариишта»

ТАРҲИМ *a.* ترحيم раҳмат гуфтан; ҳамдардӣ изҳор кар-
дан, таъзия баён кардан.

ТАРҶЕЪ *a.* ترحيع такрор, баргашт.

ТАРҶЕЪБАНД ترحيع بند *адш.* такрор шудани байти муай-
ян дар охири бандҳои як манзума; *ниг.* тарҷеъ.

ТАРҶЕҲ *a.* ترحيع бартарӣ, афзали; тарҷеҳ додан беҳтар
шумурдан.

Сухани уро [Сайфиддини Исфарангири] бар суха-
ни Асир тарҷеҳ додаанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

тарҷеҳ кардан беҳтар доништан.

Меравӣ бо ғайру месузӣ мани девонаро,
Меқунӣ бар ошно тарҷеҳ ҳар бегонаро. *Сайидо*

ТАРҶИБ *a.* ترحيب эҳтиром, ҳурмат, иззат.

Чун Абдулмуталлиб даромад, тарҷиб кард ва дар
пахлуи хеш биншонд. *«Тағрихи Табарӣ»*

Ба тарҷиби наммоми хоин бинои он халал па-
зирад. *«Калила ва Димна»*

ТАРҶИМА *a.* ترجمه *ниг.* тарҷума.

ТАРҶИМОН *a.* ترجمان *ниг.* тарҷумон.

ТАРҶУМА|ТАРҶИМА *a.* ترجمه аз як забон ба забони
дигар гардондан.

Ин мувашшахро мутарҷим тарҷума намуда, ба
назари подшоҳ даровард. *Аҳмади Дониш*

◇ тарҷумани ҳол нақли ҳаёт ва фаъолияти касе, шар-
ҳи аҳвол.

ТАРҶУМОН||**ТАРҶИМОН** *a.* ترجمان касе, ки суханеро аз як забон ба забони дигар мегардонад, тарҷимакунанда, му-тарҷим.

Муаммоест дарси ишқхонӣ,
Надорад ғайри ҳайрат тарҷумоне. *Ҳоҷӣ*
Ҳамчуниям нест маҷоли сухан,
То ки нагардад дигарам тарҷумон. *Ҳоҷӣ*

ТАСАББУТ *a.* تثبت пойдор шудан, барқарор доштан, саҳт истодан.

Амир Муҳаммад ҷои ӯ натавонад дошт ва аз вай тасаббуге наёяд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ӯ ҳазиматиёнро гирд карда... тасаббуг менамуд, то хизматиён пешӣ мегирифтанд.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

ТАСАВВУР *a.* تصور сурати чизеро дар фикри худ муайян намудан; пиндор, хаёл.

Эй нодон, ба чӣ тасаввур ин кор кардӣ?

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар васфи ҷамоли ту, надонам, чӣ нависам,
Он чи ба тасаввур гузарад, беҳтар аз онӣ. *Шоҳин*

ТАСАВВУФ *a.* تصوف 1. пашминапӯшӣ, пӯшидани либоси пашмин; 2. *фалс.* ҷараёне, ки пайравони он ба покшавӣ аз хоҳишҳои нафсонӣ кӯшида, ашъён олам ва табиатро мазҳар (маҳалли зухури) ҳақ (худо) медонистанд, либоси пашмина пӯшида ба зӯҳду тақво машғул мешуданд; сӯфигари.

Якero аз машоихи Шом пурсиданд, ки ҳақиқати тасаввуф чист. Гуфт: Аз ин пеш тоифае дар ҷаҳон пароканда буданд ба сурат ва ба маънӣ ҷамъ, акун қавме ҳастанд ба сурат ҷамъу ба маънӣ пароканда. *Саъдӣ*

ТАСАДДУҚ *a.* تصدق садақа кардан, худой кардан; садақа, хайрот.

Эй ҷони ман тасаддуқи ҷони ту, афв кун
Ҳар кӯтаҳӣ, ки аз мани бечора сар зада! *Шоҳин*
тасаддуқ кардан (*ё фармудан*) а) садақа кардан, хайрот кардан; б) *маҷ.* афв фармудан, бахшидан.

ТАСАДДӢ *a.* تصدى машғул шудан; иртиқоб, мубодарат.

Мутасаддиён бори дигар бар тасадди чиноят густоҳ нагарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАСАЛЛИДЕҲ *a.* تسلى ده он кӣ (*ё он чӣ*) тасалли медиҳад, тасаллибахш.

Нависад китобе суви модараш —

Тасаллидеҳи ҷони ғампарвараш. *Ҷомӣ*

ТАСАЛЛИТАЛАБ *a.* تسلى طلب хоҳандаи тасалли, орзуку-нандаи тасалли.

Дил дар ҳаваси васл тасаллиталаб аст,
Дар пардаи сурат асту маъниталаб аст.
Гуфтам, ки ба поси дил тасалли ёбад,
Фаръёд, ки пос ҳам тасаллиталаб аст. *Урфӣ*

ТАСАЛЛО *a.* تسلى *ниг.* тасалли.

ТАСАЛЛУС *a.* تسلى макр, фиреб, хилагарӣ; чоплусӣ, хушомадгӯӣ.

Нури он гавҳар чу берун тофтаст,
З-ин тасаллусҳо фароғат ёфтаст. *Румӣ*

ТАСАЛЛУТ *a.* تسلط зердаст кардан, ҳокимият, ҳукмронӣ, дастъёбӣ.

[Онҳо] бар ҳамаи замин тасаллут гирифта буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ТАСАЛЛУФ *a.* تصلف лофзанӣ, худситоӣ; лоф, бодигӣ, манманӣ.

Яке аз ҳозирон гуфт:... Фалон кас дар Басра шамшере дорад ҳиндӣ, ки бетакаллуф ва тасаллуф дар олам назир надорад. *«Равзат-ус-сафо»*

Не рақами килки такаллуф дар ӯ,
Не калафи доғи тасаллуф дар ӯ. *Ҷомӣ*

ТАСАЛЛИӢ||**ТАСАЛЛО** *a.* تسلى اتسلى дилхушӣ, шодкомӣ, осоиши хотир; хушнудӣ, дилосой, хотирнавозӣ; дилбардорӣ.

Дихам ҷони худро тасалливу гуям,
Ки ҷонон ба ман инчунин ҳам намонад.

Мушфиқӣ

Сад табассум кунӣ аз баҳри тасаллон дилам,
То набусам лаби майгуни ту, н-орам ба ҳисоб.

Савдо

ТАСАЛСУЛ *a.* تسلسل ҳалқа-ҳалқа, печ-печон; пайвастагӣ; бефосилагӣ.

Сокиё, дар гардиши соғар тааллул то ба чанд?
Давр чун бо ошиқон афтад, тасалсул боядаш.

Ҳофиз

Ба рағми хирад дар миёни рафикон
Қадаҳ карда эҳъёи даври тасалсул. *Исмаи*

ТАСАННУН *a.* تسنن *д.* пайравӣ ба суннат, тарафдорӣ мазаҳаби сунний, суннигарӣ.

ТАСАННУЪ *a.* تصنع сунъигӣ, сохтагӣ.

Бедил, на мадуро, на тавозӯъ бардор!
Не расми такаллуф, на тасаннуъ бардор! *Бедил*

ТАСАРРУФ *a.* تصرف соҳибӣ кардан, ба ихтиёри худ гирифтан; ҳуқуқ доштан ба чизе.

... Ва ҳама рустоӣҳои Бухоро ба тасарруфи амир Наср буд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Гар бувад мардӣ тасарруф аз барои шавҳарӣ,
Навъарӯси даҳрро дидори домоде бас аст. *Махфӣ*

Ва дигар, вазири харҷ мавоҷиби аскар ва асбоб ва адавои харб дар тасарруфи ӯ бошад.

Аҳмади Дониш

ба тасарруфи худ даровардан соҳиб шудан ба чизе, чизеро аз онӣ худ кардан.

Ӯзбакон Чодакро зер карданд ва ба тасарруфи худ дароварданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ТАСАТТУР *a.* تستر пушида шудан, дар парда шудан, пинҳон шудан.

ТАСАФСУТ *a.* تسفط сафсата гуфтан; гапҳои беҳуда.

Пас тасафсуг омад ин даъвии хибр,
Лочарам бадгар бувад з-ин рӯзи кибр. *Румӣ*

ТАСАФФУҲ *a.* تصفح мутолиа кардан, саҳифа ба саҳифа диққат карда хондан.

Дар тасаффуҳ чу илм беҳбардор,
Дар таҳаллус чу ҳилм бархурдор. *Саной*

ТАСАЪУД *a.* تصعد болоравӣ; бухор шуда баромадан.

Чун тасаъуд кунад, фуру борад.
Қасди таскинӣ андар ӯ орад. *Саной*

ТАСБЕҲ *a.* تسبيح 1. худоро ёд кардан, зикри худо, «суб-хонолло-субхонолло» гуфтан.

Рӯзу шаб овози тасбеҳ ва таҳлил шунидӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Домуллоҳо ба шавқу иштиҳо ошро бардоштан
ва худ [амир] менигарист ва тасбеҳ мегуфт.

Аҳмади Дониш

2. донаҳои ба ришта кашидашуда, ки диндорон дар вақти зикр онро як-як мегардонанд.

Рӯи тамаъ аз халқ бипеч, ар мардӣ,
Тасбеҳи ҳазордона дар даст мапеч. *Саъдӣ*

Тасбеҳ зи зикри он ягона
Гардид ба ашк дона-дона. *Ҳилолӣ*

ТАСБИТ *a.* تثبیت собит кардан, барқарор намудан, но бар ҷо кардан.

ТАСВИБ *a.* تصويد тасдиқ кардан, маъқул доништан.

ТАСВИД *a.* تصويد навиштан, сиёҳ кардан; нусхабардорӣ кардан; нусхабардорӣ.

ТАСВИЛ *a.* تسويل 1. зинат додан, ороштан, чизи бадро хуб ба калом додан; 2. маҷ. суханорой; фиреб, фитна, иғвогарӣ.

Шайтон тасвиле накунад, ки муҷибӣ нақзи мисоқ гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

Гоҳ тафсир гуфту гоҳ ҳадис,
Гоҳ тасвилҳои деви хабис. *Ҷомӣ*

ТАСВИЛОТ *a.* تسويلات ҷ. тасвил 2; тасвилоти шайтонӣ иғвои шайтон, иғвогарии моҳирона.

ТАСВИР *a.* تصوير расмкашӣ, сураткашӣ.

Нозанинтар зи қадат дар чамани ноз наруст,
Хуштар аз нақши ту дар олами тасвир набуд.

Ҳофиз

◇ **тасвири** соядор буте, ки аз санг, оҳан ва ғ. сохта шудааст.

ТАСВИФ *a.* تصويف ба таъхир андохтан, дароз кардани мӯҳлат.

Фориғ аз макру эмин аз тахвиғ,
Ҷурм ҳолию тавба дар тасвиғ. *Саной*

ТАСВИЯ||**ТАСВИЯТ** *a.* تسوية||**тасвиёт** ба як савия овардан, баробар кардан, тартиб додан, мураттаб кардан.

Аз ҳар ду ҷониб ба таъбия лашкар ва тасвия суфуғ иштиғол намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАСДЕЪ *a.* تصديع касеро дарди сар кардан, ташвиш додан; дарди сар, ташвиш.

Табиби шаҳр ҷӣ тасдеъ медиҳад моро,
Ки кас наёфт ба ҳикмат илоҷи савдоро.

Камолӣ Хуҷандӣ

[Амирзода] соате хуб тамошо ва тафарруҷ на-
муда, барои одоб барҳост, ... то тасдеъ набошад.

Аҳмади Дониш

ТАСДИД *a.* تسديد росту дуруст кардани чизе; ба роҳи дуруст равона кардан; ҳидоят.

ТАСДИР *a.* تصدير 1. ҷои якӯм додан; ҷои якӯм гирифтани; 2. *адш.* овардани калимаи аввали мисраи аввал дар охири мисраи дуйӯм, чунончи дар байти зерин:

Боварам н-ояд, ки имшаб ёр ояд дар барам,
Дар барам ояд, бубинам, то биёяд боварам.

Парии Ҳисорӣ

ТАСДИС *a.* تسديس 1. *нуч.* шашкунча кардан, шашгуша сохтан; шаштой кардан; 2. *адш.* тарзи шеърғунист, ки дар он шоир ба панҷ мисраъ ё панҷ байти худ мисраъ ё байти шашӯмро аз шоири дигар гирифта илова мекунад; мусаддас кардан.

ТАСДИҚ *a.* تصديق рост доништан, ҳақ шуморидан, бо-вар кардан, иқрор кардан.

Биё, ки тавба зи лаъли нигору хандаи ҷом
Тасаввурест, ки ақлаш намекунад тасдиқ. *Ҳофиз*

ТАСКИН *a.* تسكين ором кардан, хомӯш кардан; хомӯш гардидан, ором шудан; оромӣ, хомӯшӣ.

Баъзе аз умаро, ки ба расми илғор аз Бухоро дар Самарқанд буданд, ба мусолиҳа баромада, ин фитнаро таскин доданд. *Аҳмади Дониш*

таскин ёфтан ором гаштан, қарор гирифтани, осуда гаштан.

Лайлӣ ба ҳазор иззу тамкин
Дар маснади ноз ёфт таскин. *Ҷомӣ*

ТАСЛЕҲ *a.* تسليح яроқнок кардан, мусаллаҳ кардан.

ТАСЛИМ *a.* تسليم 1. саломдиҳӣ, изҳори эҳтиром; 2. фармонбардорӣ; тан додан ба тақдир, худро ба ихтиёри каси дигар супурдан; супурдан.

Дар кафи шери нари хунхорае
Ғайри таслиму ризо ку ҷорае? *Румӣ*

Подшоҳӣ ба вай таслим кард ва худ дар парда шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ба таслим орамидан итоат кардан.

Маро аз шаш ҷиҳат роҳест пеши дида аз угро,
Ба таслим орамидам, то ҷӣ хоҳад кард сайёдам?

Савдо

ТАСЛИС *a.* تثليث *мат.* сегӯша кардан; сегӯша шудан; сегӯшагӣ.

Навӣи ҷаҳорӯм кайфияте бувад, ки ориз шавад
камиётро ... чун шакл, ки тарбеъ ва таслис ва таъкиб ва махрутиро шомил бувад.

Насириддини Тӯсӣ

ТАСЛИЯТ *a.* تسليت ғаму андуҳ аз дили касе берун кардан, дилдорӣ додан, дилбардорӣ (хусусан дар вақти мусибат).

ТАСМА *a.* تسمة банди чармин, чарми хоме, ки аз он банд месозанд; камарбанд; ◇ **тасма аз пушти (ё гурдаи) касе кашидан** ба ранҷ ё азоби саҳти касе сабаб шудан.

ТАСМИМ *a.* تصميم дар коре қарори қатъӣ кардан; **тас-мим гирифта** қарор додан барои алҷоми коре, азми қатъӣ кардан; **тасмим ёфта** қарор гирифта.

Азимати ту бар имзои ин муҳим тасмим ёфта.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

ТАСМИР *a.* تسمير 1. мева чидан; 2. маҷ. фоида бурдан.

Ҳар кӣ... мол ба даст орад ва дар тасмири он гафлат варзад, худ дарвеш шавад.

«*Калила ва Димна*»

ТАСМИЯ *a.* تسميه исм ниҳодан, ном додан.

Чаноби Муборизӣ чихати тасмияи у аз Қуръон ба фол гирифт. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ **тасмия гуфта** номи худоро зикр кардан, «бис-милло» гуфта.

ТАСНЕЪ *a.* تصنيع сохтан, тайёр кардан, муҳайё кардан.

ТАСНИФ *a.* تصنيف 1. синф-синф кардан, ба навъҳо ҷудо кардан; 2. таълиф, тартибдиҳӣ (и китоб, асари мусиқавӣ).

Гуфтаи барои нузҳати нозирон ва фусҳати ҳозирон китоби «Гулистоне» тасниф тавонам кард.

«*Саъдӣ*»

Китоби тарабхез гардид шоеъ

Зи таснифи Ҷомии олидимоғе,

Паи соли таърихи таъби накуяш

Рақам кард оқил «чӣ якрағ беге!» Ҷомӣ

3. тарона, суруд.

Чу соғар рафта буд аз дасти мутриб,

Ба сад тасниф овардам ба чангаш.

«*Қамоли Хучандӣ*»

3-эшон шунав дақиқаи фақр, аз барои он-к

Таснифро мусанниф беҳтар кунад баён. *Ҳоконӣ*

ТАСОБУҚ *a.* تسابق ба ҳам пешдастӣ гирифта, мусобиқа кардан.

... Хилофи он ба ваҳм табодур ва тасобуқ менамояд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ТАСОДУМ *a.* تصادم задани ду чиз ба ҳамдигар, ба ҳам задан, дучор шудан.

ТАСОДУФ *a.* تصادف 1. ба ҳам вохӯрдан, ба ҳам кӯфта; 2. ходиса, воқеа.

ТАСОМУҲ *a.* تسامح ба ҳамдигар гузашт кардан; осон шумурдан.

ТАСОНИФ *a.* تصانيف ҷ. тасниф 3.

ТАСОРИФ *a.* تصارييف ҷамъ 1. ҳукм ва амрҳои худсарона; 2. таъбирот, дигаргуниҳои замона.

Қобуси Вушмгир муддати ҳаҷдаҳ сол дар Хуросон бимонд ва бар инқилоби ҳолат ва тасорифи айём ва ҳаводиси замон мусобарат менамуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

тасорифи адвор мурури замон, гузашти рӯзгор.

Ба тасорифи адвор ва тадовирӣ лайлу наҳор андаке аз он дар ҳайзи баён ояд. «*Илми симиё*»

ТАСОУД *a.* تصاعد 1. болоравӣ, болобароӣ; 2. мат. прогрессияи ададӣ ё ҳандасӣ.

ТАСОҲУЛ *a.* تساهل саҳлангорӣ, бепарвоӣ; бепарвоӣ кардан.

Дар адон моли муқаррар тасоҳул ва тағофул ҷоиз медошт. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАСРЕЪ *a.* تسريع шитоб кардан, тезондан.

ТАСРЕҲ *a.* تصریح баён кардан, кушодаву равшан кардан, ошкор кардан, равшан ифода кардан.

Агар тасреҳ натавонӣ, ба киноят бигӯӣ.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

ТАСРИФ *a.* تصريف 1. гардонидан, таъғир додан; 2. грам. аз рӯи шахс ва шумора таъғир ёфтани феъл.

Бонг меояд, ки таъғирфаш кунед,

Ҳамчу масдар феъли тасрифаш кунед. *Румӣ*

ТАСТЕҲ *a.* تسطيح ҳамвор кардан, тахт кардан.

ТАСТИР I *a.* تستير пинҳон кардан, пушида доштан, дар парда доштан.

Ранғҳо ҷумла намуданд зуҳур аз макман,

Буйҳо ҷумла намуданд ба рӯз аз тастир.*

ТАСТИР II *a.* تسطير навиштан, ба қалам овардан.

Аз ҷумлаи вақоеи санаи алиф, ки қобили таҳрир ва тастир аст, он аст, ки...

«*Таърихи Фаршита*»

Чӣ нависам, ки хома дар таҳрираш сарнагуни мекашад ва нома дар тастираш бар худ менечад.

«*Илми симиё*»

Тастирӣ онро дар ин саҳифа мувофиқ дидам.

«*Аҳмади Дониш*»

ТАСУ *a.* تسو андозан паймоиш; як ҳисса аз бисту чор ҳиссаи ҳар паймоиш.

Гарчи туро ҳаст ба харвор фазл,

Нест зи донғоҳ маро як тасу. *Қамоли Исмоил*

ТАСФИЯ *a.* تصفيه соф кардан, тоза кардан, покиза кардан.

Султон... ходими мадрасаро фармуд, ки ҳар-руза аз тасфияи ҳучраи Мавлоно ғофил нашавад.

«*Оташқада*»

ТАСҲАР||ТАСХАРА *a.* تسخر||التسخره масҳара кардан, истеҳзо кардан.

Пур зи сар то пой зиштиву гуноҳ,

Тасҳару хунбақ задан бар аҳли роҳ. *Румӣ*

Эй ки пулдорӣ, ба ҳоли бепулон тасҳар макун!

Хотири ин бенавоёнро зи ғам абтар макун! *Саъдо*

ТАСҲИН *a.* تسخين гарм кардан, тафсондан.

Обу оташ дар таҳи ғизо ва тасҳину табриди бадан... сабаби тарвеҳи рӯҳ аст. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ТАСҲИР *a.* تسخير 1. ром кардан; ба даст даровардан, фармонбардор кардан.

Холи ҳиндуи туро майл ба тасҳирӣ дил аст,

Бар сари оташ аз он анбари тар мерезад. *Исмаил*

2. истило кардан, забт намудан, бо зӯр ба итоат даровардан.

Ин замон лашкаре ба ҷо дорад,

Азми тасҳирӣ шаҳри мо дорад. *Мушфиқӣ*

- Агар доияи тасхири Эрон дорад, ... чунон бина-
мояд, ки ба Туркистон меравад. *Аҳмади Дониш*
- ТАСЪИД** *а.* تصعيد сууд кардан, баланд шудан, боло
рафтан.
- ТАСЪИР** *а.* تسعير нарх таъин кардан, баҳо мондан; нарх,
баҳо.
... Ба гоҳи тасъир ва тасқили тамои бар раоё
ва музореон рафти. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»
- ТАСҚИЛ I** *а.* تثقيف гаронсанг гардонидан, вазнин кардан
(дар вақти баркаш).
- ТАСҚИЛ II** *а.* تصقييل сайқал додан, ҷило додан.
Қасе, ки хоҳад ... оо тасқил оҳанро ба мартабаи
физза ва заҳаб оварад, ... ин хаёли муҳол аст.
«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»
- ТАСҚИЯ||ТАСҚИЯТ** *а.* تسقيه||تسقيت 1. сероб кардан, об-
ёрӣ; 2. об додан.
Чиҳил рӯз уро ба ҳамон таом ва шароб, ки ба
модараш меоданд, тағзия ва тасқия намоёд.
«*Илми симиё*»
- ТАСҶЕҲ** *а.* تصحيح дуруст кардан, ислоҳ намудани ха-
тоҳо, махсусан дар матни китоб, мақола ва ғ.
Пас аз навиштану тасҷеҳ мекунам иншо
Ба муддаои ту дебочае чу дурчи гуҳар. *Урфӣ*
- ТАСҶИЛ** *а.* تسهيل саҳл гардонидан, осон кардан; осонӣ,
сабуки.
- ТАСҶИФ** *а.* تصحيف хато дар навиштан, хато хондан
ва навиштани ҷизе, хато хондани калимае ба тавре, ки
маънӣ тағйир ёбад.
Маро буса, — гуфто, — ба тасҷиф деҳ,
Ки дарвешро тӯша аз буса беҳ. *Саъдӣ*
Сиган исми фоил зоҳиран тасҷифи котиб аст.
«*Хизонаи омира*»
- ТАСҶЕЪ** *а.* تسجيع бо сачъу қофия навиштан ва сухан
гуфтан.
- ТАСҶИЛ** *а.* تسجيل бо мӯҳр қайд ва тасдиқ кардани қа-
бола, ҳуҷҷат.
- ТАТАББУЪ** *а.* تتبع 1. аз паи ҷизе рафтан, бо талошу кӯ-
шиш ба талаби ҷизе рафтан; ҷустуҷӯ кардан.
Сайёд бар пили муаллам нишинад ва татаббуи
филон кунад. *Авфӣ*
2. тадқиқ, тадқиқ кардан.
Роқими ҳуруф татаббуи аксари таворихи Аҷам
намуд. «*Равзат-ус-сафо*»
3. тобей, тобей шудан; пайравӣ.
Шуарои араб татаббуи шеърӣ у бисъер карданд.
«*Равзат-ус-сафо*»
Аз бухл ва татаббуи ҳаво ҳазар намоӣ.
«*Равзат-ус-сафо*»
- ТАТАВВУР** *а.* تطور тадриҷан аз ҳоле ба ҳоле гузаштан.
- ТАТАВВУЪ** *а.* تطوع бо майл ва хоҳиши худ кореро ба
ҷо овардан; кореро, ки вазифаи иҷрокунанда намебошад,
кардан.

- Дустии ман бар сабили татаввуъ ва табарруъ
ихтиёр кунанд. «*Калила ва Димна*»
- ТАТАЙЮР** *а.* تطير 1. фол задан аз парвози мурғ; 2. фо-
ли бад задан, фоли бад гирифтан.
- ТАТАР** *а.* تتر *шакли дигари тотор.*
Бихандид, к-аз рузи ҷанги татар
Ба дар кардам он ҷангҷӯӣ зи сар. *Саъдӣ*
- ТАТАРРУҚ** *а.* تطرق роҳ ёфтан ба ҷизе, мудохила кар-
дан ба коре.
Ҳар қасу ноқасро дар ҳавзаи салтанат маҷоли
татарруқ ва тадохул набошад. *Аҳмади Дониш*
- ТАТБИҚ** *а.* تطبيق ба ҳам андоза кардани ду ҷиз, муқо-
са кардан, мутобиқ кардан.
Ба даври оразат чун дидам аз зулфаш тасалсулҳо,
Мусаллам шуд маро вайронии бурҳони татбиқаш.
Ҳиҷлат
- ТАТВИЛ** *а.* تطويل дароз кардан; дуру дароз шудан.
Ин муқаддамот ба татвил анҷомид.
«*Равзат-ус-сафо*»
Ҷои татвил нест дар гуфтор,
Иқтисор андар ин сухан пеш ор! *Саной*
◇ **татвили калом** сергапӣ, пургапӣ.
- ТАТИММА** *а.* تتيمه 1. тамои ва пур кардан; 2. замима,
илова.
Деҳқон гуфт: ... Сад динор татиммаи он буд, ки
ман ба ту дода будам. «*Анвори Суҳайлӣ*»
3. бақия, боқимонда.
Шарики оқил гуфт: Ба қадри эҳтиёҷ аз он [зар]
бардошта, татиммаро ба ҳамон дастур маҳфуз ме-
созем. «*Анвори Суҳайлӣ*»
- ТАТЛИЯ** *а.* تطليه молидан, андудан, мас. ба шутур қат-
рон молидан барои муҳофиза аз беморӣ.
Берунаш ба қиру зифт татлия ёфта буд.
«*Равзат-ус-сафо*»
- ТАТМЕЪ** *а.* تطمع ба тамаъ андохтан, ҳарис кунондан.
Шоҳ Яҳъёро ба татмен ҳукумати Абарқӯҳ аз роҳ
бурданд. «*Равзат-ус-сафо*»
- ТАТМИМ** *а.* تتميم ба охир расондан, тамои кардан, ба
поён расондан.
- ТАТОВУЛ** *а.* تناول 1. дароз кардан; 2. таҷовуз кардан,
ҷабр намудан, таарруз намудан ба ҳаққи касе, дастда-
розӣ кардан.
Писандикакорони ҷовидном
Татовул накарданд бар моли ом. *Саъдӣ*
Бар оламиён пушида нест, ки пеш аз ин татовул
ва истилои роҳзанон ва дудзон то ҷӣ ғоят буд.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»
- ТАТОР** *а.* تتر *шакли дигари тотор.*
Фитод оташи субҳ дар сӯхта,
Ба як дам ҷаҳоне шуд афрухта,
Ту гуфти, ки дар хитан Зангбор
Зи як гӯша ногаҳ даромад татор. *Саъдӣ*
Макун айбам зи хун хӯрдан дар ин даст,
Ки қоромӯзи оҳуи таторам. *Ҳофиз*

ТАТОРӢ تارى мансуб ба татор; ◇ **бути таторӣ киноя аз** махбубаи хушрӯ.

Гули баҳорӣ, бути таторӣ,
Набид дорӣ, чаро наёри? *Рӯдакӣ*

ТАТРӢ||**ТУТРӢ** تترى сумоқ (як навъ растани).

Хор мад(а)рав, то нагардад дасту ангуштон фиғор.
К-аз ниҳолу тухми татрӣ найшакар хоҳӣ чашид.
Носири Хисрав

ТАТҲИР *a.* تطهير пок кардан, тоза кардан, покиза кардан.

Ба татҳираш салоҳ он дам чу диданд,
Гулоб аз ғунчан исмат кашиданд. *Нозим*
Як-ду тан аз хидматгоронро, ки бад-ӯ расиданд,
амр ба татҳири чома фармуд. *Аҳмади Дониш*

ТАФ(Ф) تف гармӣ, ҳарорат, оташ.

Дили санги хора аз тафи самум пора мешуд.
Авфӣ

Сари чашма чун талху шӯр ояд об,
Зи лабташнагон кай барад таффу тоб? *Ҷомӣ*

таффи тамуз гармии фасли тобистон.

В-он ки аз баҳри маҷмаи риндон
Кард таффи тамуз дар зиндон... *Саной*

тафу тоб ҳарорат, гармӣ, сӯзиш.

Эй беҳабар зи дидаи беҳоби ошиқон,
Носӯхта дилаг зи тафу тоби ошиқон.
Хисрави Дехлавӣ

ТАФАВВУҚ *a.* تفوق бартарӣ, афзалият.

Шавқ ба каромат ва аснофи тафаввуқ ва раёсат
падид ояд. *Насириддини Тӯӣ*
Лаззати афкор чандин дараҷа бар лаззати инкор
тафаввуқ дорад. *Бедил*

ТАФАЗЗУЛ *a.* تنضيل лутфу марҳамат.

Гул ёри ҳусн гаштаву булбул қарини ишқ,
Онро тафаззуле наву инро табаддуле. *Ҳофиз*
Молике... гуфт: Тафаззул кунед, то бо ҳам ин
таомро бихӯрем. *Ҷомӣ*

ТАФАЗЗӢ *a.* تنضى аз тангӣ ва душворӣ халос шудан;
аз ӯҳдан чизе тафаззӣ кардан (ё **намудан**) аз ӯҳдан чизе баромадан.

Аз ӯҳдаи эҳтимом ва... интизоми умури барое
тафаззӣ нагавонист намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАФАҚҚУР *a.* تفكر фикр кардан, андеша, фикр.

Уро мутафаккир ёфт, пурсид, ки: Мӯчиби тафаккур
чист? *Авфӣ*
Гарки дарьён тафаккур шудаем,
Таҳнишин чун садафу дур шудаем. *Ҷомӣ*

ТАФАҚҚУҲ *a.* تفكه тафарруч, хушвақтӣ.

Хирадманд бояд ки ин абвоб аз ҷиҳати тафаҳхум
бархонад, на аз барои тафаққуҳ, то аз фавонди
он интифоъ ёбад. *«Калила ва Димна»*

ТАФАННУН *a.* تفنن 1. омӯхтани фанҳои гуногун; гуногунфанӣ; гуногунсанъатӣ; 2. вақтгузаронӣ, бозӣ.

Шайх Абӯалӣ Сино... гоҳе ба тафаннун шеър
низ мегуфта. *«Оташқада»*

ТАФАРРУД *a.* تفرد танҳо мондан, яккагӣ, танҳой.

Аз бистари таматтуъ ба маскани тафарруд хиромид.
Авфӣ

ТАФАРРУЗ *a.* تفرض фарз кардан; фарз, тахмин.

Орпохон ин маънӣ тафарруз намуда, хост, ки
ба дафъи шарри он ҷамоат пардозад.
«Равзат-ус-сафо»

ТАФАРРУС *a.* تفرس чизеро аз рӯи фаросат бо аломат ва осораш дарьёфтган.

Сурати уро бикашу назди ман ор, то аз далоили
хайати ӯ бар аҳвол тафаррус кунам.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

ТАФАРРУҒ *a.* تفرغ аз коре фориг шудан; ◇ **тафарруғи хотир** хотирҷамъӣ.

Тафарруғи хотир, ки милоки ҳамаи камол аст,
муяссар нест. *«Ахлоқи Чалоӣ»*

ТАФАРРУҚ *a.* تفرق аз ҳам ҷудо шудан, пароканда гардидан, парешон шудан; парокандагӣ, парешонӣ.

Ҷамъияти шаҳнаи Бухоро ба ташаттут ва тафарруқ
мубаддал гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАФАРРУҶ *a.* تفرج 1. сайру гашт, саёҳат, тамошо.

Подшоҳ дар шаҳр набуд, барои тафарруҷи вилоят
аз шаҳр рафта будааст. *Аҳмади Дониш*

2. хушҳолӣ, дилхушӣ ва лаззат аз дидани чизе.

Ба азми тафарруҷ дар ин боргоҳ
Бигарду баросой аз ранҷи роҳ. *Ҳочу*

ТАФАРРУҲ *a.* تفرح фараҳбӣ, хурсандӣ, шодӣ; истироҳат.

Яъне гар баҳри тафарруҳ моили саҳро шавӣ,
Дар рикобат меравам дил аз ҷаҳон бардошта.

Савдо

ТАФАРЪУН *a.* تفرعن 1. такабур кардан, худнамоӣ кардан, калонигарӣ кардан, каттагӣ кардан; 2. бедодгарӣ кардан; золимӣ.

ТАФАССӢ *a.* تفصى раҳой ёфтган аз чизе, мас. аз қарз.

Эрондухт гуфт:... Тафассӣ аз чунин ҳаводис
ҷуз ба ақл ва саботи хирад мумкин нагардад.

«Калила ва Димна»

ТАФАТТУТ *a.* تفتت реза-реза шудан, пора-пора шудан; реза-резагӣ.

Гуморе диданд аз коғазҳои қадим, ки асари тафаттут
ва ташаттут бад-он роҳ ёфта буд.

«Равзат-ус-сафо»

ТАФАҚҚУД *a.* تفقد 1. меҳрубонӣ, пазирой, меҳрубонӣ кардан.

Сабук бош, эй насими субҳгоҳӣ,
Тафаққуд кун ба ҳар сурат, ки хоҳӣ. *Низомӣ*

2. ҷустуҷӯ, кофтуков; пурсупос, аҳволпурсӣ.

ТАФАҚҚУҲ *a.* تفقه 1. илми фикҳ хондан, фақеҳ шудан;

2. фаҳмидани маънии ҷуқури чизе.

ТАФАҲҲУМ *a.* تفهم фаҳмидан, дарк кардан, дарьёфтган, пай бурдан.

ТАФАХХУС *a.* تفحص тафтиш кардан, чустучу кардан, кофтуков кардан; тафтиш, чустучу, кофтуков.

Ду-се рӯз он чо буд ва тафаххуси ҳолҳо менамуд.
«Мачмаъ-ул-ансоб»

Ин ҷаҳон ҳамчун харобасту ту ганҷ,
Гар тафаххус кардам аз ганҷат, маранҷ! *Румӣ*

ТАФВИЗ *a.* تفويض ба ўхдаи касе гузоштан, вогузорӣ, супурдан.

Иёлати он беша бад-ӯ тафвиз фармуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ба ман тафвиз кун тадбири ин кор,
Ки н-ояд дигаре чун ман падидор. *Ҷомӣ*

Баъд аз фавти вай ин маносибро ба ту тафвиз
хоҳад фармуд. *Восифӣ*

ТАФВИТ *a.* تفويت фавт кунонидан, миронидан; нобуд кардан.

Ин матолиб камоянбағӣ муаддӣ ба таҳайюри табиат ва тафвити мақсуд мешавад. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

ТАФЗЕХ *a.* تفصیح беобрӯ кардан, расво кардан; расвоӣ, шармандагӣ.

Мешояд, ки баъд аз ин тафзех Мустаршид ба узрҳои бародар қиём намуда, аз он кор пушаймон шуда бошад. «Равзат-ус-сафо»

ТАФЗИЛ *a.* تفصيل афзалият додан, бартарӣ додан, нағз-тар дидан; афзалият, бартарӣ.

Ҳар гаҳ, ки ниҳад банда ҷабин пеши ту бар хок,
Тафзил ниҳад бар ҷама андом ҷабинро. *Муиззӣ*

Дар Ҳамадон баққоле аз кадхудоен ду ман сумок
ба мӯчиби тафзил бар шарик ҳаволат карда буд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

◇ исми тафзил *грам.* дараҷаи қиёсӣ ва ё олии сифат.

ТАФКИК *a.* تفكيك чудо кардан, чизеро аз чизе чудо кардан.

Ин тафкик дар забони форсӣ, ҳиндӣ ва туркӣ нест. «Хизонаи омира»

ТАФОВУТ *a.* تفاوت 1. фарқ, фарқи байни ду чиз.

Он ки дар баҳри Қулзум аст ғарик,
Чӣ тафовут кунад зи боронаш? *Саъдӣ*

2. фосила ё дурии мобайни ду чиз.

Салоҳи кор кучову мани хароб кучо?
Бубин, тафовути раҳ аз кучост то ба кучо!

Хофиз

тафовут кардан а) фарқ кардан; б) аҳамият додан, эътино варзидан.

Панҷа дар сайд бурда зайғамро
Чӣ тафовут кунад, ки сағ лояд. *Саъдӣ*

ТАФОНӢ *a.* تفانى фонӣ шудан, нобуд шудан; ҳамдигарро нобуд кардан.

Ин тафонӣ аз зид ояд зиддро,
Чун набошад зидд, набвад ҷуз бақо. *Румӣ*

ТАФОРИҚ *a.* تفریق ҷ. тафриқ 1; ◇ ба тафориқ қисм-қисм, чудо-чудо, алоҳида-алоҳида, андак-андак.

Яке аз вузарои носеҳ гуфт: Эй худованд, маслиҳат он мебинам, ки чунин касонро ваҷҳи кафоф

ба тафориқ мучро доранд, то дар нафақа исроф на-кунанд. *Саъдӣ*

ТАФОСИЛ *a.* تفاصيل ҷ. тафсил 1.

Шуд тафосили кавнро мучмал
Бар мисоли таайюни аввал. *Ҷомӣ*

ТАФОСИР *a.* تفسير ҷ. тафсир 2.

Боқии вучӯҳ ҳавола ба кутуби тафосир меравад. «Равзат-ус-сафо»

ТАФУУЛ *a.* تفاؤل фол гирифтан, фол дидан.

Изҳори башошат карда ба ин байт тамассул ва тафуул намуд. «Равзат-ус-сафо»

ТАФУУЛАН *a.* تفاؤلاً аз рӯи фоли нек, бо нияти нек.

Тафуулан якеро худи амир нишон гирифт ва биандоخت. *Аҳмади Дониш*

ТАФОХУР *a.* تفاخر фаҳр, мағрурӣ, кибр, худписандӣ.

Агарчи номваронро тафохур аз ҳунар аст,
Тафохури ҳунар аз шаҳриёри номвар аст. *Муиззӣ*

Хари мискини бо нахват ҳамохур
Ба худ болид чун гов аз тафохур. *Нозим*

ТАФОХУМ *a.* تفاهم мақсади якдигарро фаҳмидан, ҳамдигарро фаҳмидан; ◇ хусни тафохум мувофиқату созиши пурраи ду тараф, ҳамфикрии ду кас.

ТАФРА||ТАФРАТ *a.* طرفه|طرفت хез задан, барҷастан.

Ҳар кӣ зад тафра аз сари сарфа,
То ба мақсад расад ба як тарфа. *Ҷомӣ*

ТАФРЕҲ *a.* تفریح фараҳманд ва хушвақт гардонидан; шо-диафзой.

Аз паи тафреҳи табъу зевари ҳусну тараб
Хуш бувад таркиби зарринҷом бо лаъли музоб.
Хофиз

ТАФРИД *a.* تفرید фард шудан, гуша гирифтан, гушанишин шудан, канорагирӣ кардан.

Ғарқан мавҷи баҳри тавҳидӣ,
Хисрави боргоҳи тафридӣ. *Ҷомӣ*

ТАФРИТ *a.* تفریط кӯтоҳӣ кардан, бепарвой кардан дар коре; ◇ тафриту ифрот, ифроту тафрит аз ҳадди эътидол гузаштан дар чизе ё коре, ва, баръакс, то ба дараҷаи даркорӣ нарасонидани чизе ё коре.

Миёни неку бад тахлит кардем,
Ғаҳ ифроту гаҳ тафрит кардем. *Ҷомӣ*

Зиҳӣ ганҷи ҳикмат, ки Суқрот буд,
Мубарро зи тафриту ифрот буд. *Ҷомӣ*

ТАФРИҒ *a.* تفریح холи кардан, рехта партофтан, рехта холи кардан; ◇ тафриғи ҳисоб баробар кардани ҳисоб.

ТАФРИҚ *a.* تفریق 1. чудо кардан, ҳисса-ҳисса кардан; 2. тарҳ кардан.

Фаршу сақфу қиблааш оростанд,
Лек тафриқи ҷамоат хостанд. *Румӣ*

◇ тафриқи зотулбайн байни ду кас ё ду гурӯҳ ҷанг андохтан, низоъ бардоштан; муқобили ислоҳ (ислоҳи зотулбайн).

... Абуалиро гуфт: Мақсуд аз ирсоли ту ба хиттан Ҷурчония ва илтифоте, ки ба чониби ту кардаанд, тафриқи зотулбайн аст. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

ТАФРИҚА *a.* تفرقه 1. пароканда кардан, ҷудо-ҷудо кардан; фарқ кардан; тақсим кардан.

Ҳар ганчу хоста, ки ниҳодаст дар замин, аз баҳри тафриқа ҳама дар интизори ӯст. *Муизӣ* [Аҳмад] фармуд, то ҳазоине... ҳозир гардониданд ва онро... тафриқа кард. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

2. маҷ. парешонӣ, парокандагӣ.

Чу бинӣ, ки дар сипоҳи душман тафриқа афтод, ту ҷамъ бош, ва агар ҷамъ шаванд, аз парешонӣ андеша кун. *Саъдӣ*

тафс تفس *асоси замони ҳозираи тафсидан.*

ТАФС تفس гармӣ, ҳарорат.

ТАФСИДАН تفسيدان 1. гарм шудан, ҳарорат пайдо кардан, сӯхтан.

Ба ҷавлонгоҳи ӯ ҳаҷрам ба зорӣ сӯхт, метарсам, К-аз ин хокистари тафсида сӯзад пой гулгунаш. *Исмат*

2. маҷ. оташин шудан, хашмгин гардидан.

Бар тани тафсида қафо мезаданд, 3-андӯҳи мардон сару по мезаданд.

Хисрави Деҳлавӣ

ТАФСИЛ *a.* تفصيل 1. фасл-фасл кардан, қисм-қисм кардан.

Он зарҳо ба хидмат овардам, фармуд, ки ту тафсил бикун. *Авфӣ*

2. ба таври муфассал баён кардан; муфассалан гуфтан; *муқобили иҷмол.*

Ку он, ки менамуд адо аз ишорате Тафсили ҳар ду кавн ба як ҳарфи мухтасар. *Савдо тафсили иҷмол* баёни муфассали каломи муъҷаз, ки иборат аз баёни равшантар ва фаҳмотар аст.

Тафсили ин иҷмол он, ки дар авосити давлати амир Насруллоҳ ҷамоаи Русия омада, дар лаби даръеи Сир кӯрғончае карданд. *Аҳмади Дониш*

Тафсили ин иҷмол он, ки навбати солис муҳаррири сутурро ҳамроҳи суфаро ба пойтахти импиротур мебонист рафт. *Аҳмади Дониш*

ТАФСИР *a.* تفسير 1. шарҳ додан, васеъ кардан, баён кардан.

Осоиши ду гетӣ тафсири ин ду ҳарф аст: Бо дӯстон мурувват, бо душманон мудоро. *Ҳофиз*

2. *д.* маънидод ва шарҳи оятҳои Қуръон ва ҳадис.

Ғоҳ тафсир гуфту гоҳ ҳадис, Гоҳ тафсилҳои деви хабис. *Ҷомӣ*

тафт تفت *асоси замони гузаштаи тафтан.*

ТАФТ تفت 1. гармӣ, ҳарорат; 2. маҷ. гармӣ аз хашм ва тундутезӣ.

Бар эшон бигуфт он суханҳо, ки рафт, Ки бар кин бибояд басте чид тафт. *Фирдавӣ*

3. маҷ. бо шитоб, шитобон.

Дигар рӯз шабгир Судоба рафт, Бари шоҳи Эрон хиромид тафт. *Фирдавӣ*

ТАФТА تفته *ғудохташуда, сӯзон.*

Ба даст оҳаки тафта кардан хамир
Беҳ аз дастбаста ба пеши амир. *Саъдӣ*

ТАФТАДИЛ دل تفته 1. он кӣ дилаш гарм бошад; 2. маҷ. ошиқ, дилбаста.

Аз ашқи гарми тафтадилон дар саводи хок
Тӯфони оби оташзоӣ андаромада. *Ҳоқонӣ*

ТАФТАН تفتن 1. гарм шудан; тафсон шудан.

Баросуд аз он тафтани тофтан,
Ҳаросида 3-ӯ ранҷи раҳ ёфтан. *Низомӣ*

2. шитобидан, ба суръат роҳ рафтан.

То ба кӯҳу дашт тафтам ҳамчу Фарҳод аз ғамат,
Чораи Хисрав бикун, к-аз ишқи ту бечора шуд.
Хисрави Деҳлавӣ

ТАФТЕХ *a.* تفتيح *кушодан; кушодагӣ; маҷ. равшанӣ, возеҳӣ.*

ТАФТИДАН تفتيدن 1. гарм шудан, тафсидан; 2. маҷ. оташин шудан, аз қаҳру ғазаб тафсида рафтан; 3. шитоб кардан.

Ту чу дар банду қайди ҳар ҳафти,
Ба дараши э-он сабаб ҳаметафти. *Саной*

ТАФТИШ *a.* تفتيش *кофтуков ва таҳқиқ, санҷиш.*

Қасе аз эшон баромада тафтиш ва тафаҳхус намекунад. *Аҳмади Дониш*

ТАФТИҚ *a.* تفتيق *шикофтан, даридан.*

Ҷаҳди фиръавнӣ чу бетавфиқ буд,
Ҳар чӣ ӯ меӯхт, он тафтиқ буд. *Румӣ*

ТАФТОН تفتان 1. гарм, тафсон, аз офтоб ё оташ гармшуда.

Самуме дар он биёбон бивазид, ки асари он...
рег ва хокро чун кӯраи оҳангарон тафтон сохт.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. нони тунуки синга.

ТАФФ تف *ниг. таф(ф).*

ТАФХИМ *a.* تفضيم *калон ҳисобидан, бузургвор шуморидан, таърифу ситоиш намудан.*

Он ҳама таъзиму тафхиму ваод,
Чун бидидандаш ба сурат, бурд бод. *Румӣ*

ТАФХИР *a.* تفضير *ифтихорманд гардонидан, таърифу ситоиш кардан.*

Маросими табчил ва лавозими тафхир муталаққӣ гардид. *«Таърихи Фарошта»*

ТАФШИЛА تفضيله *як навъ хӯрокест, ки аз гӯшту пиёз ва чормағзу тухму асал тайёр карда мешавад.*

Солиқони масолиқи таҳқиқ
Фориғанд аз шаробу тафшила. *Шамси Фаҳрӣ*

ТАФҶҮР تفور *ҷои гилнок, ҷои серлоӣ; ботлоқ.*

Ғайр аз балдаи Тахта ва ҷангал ва тафҷур дар та-
сарруфи эшон намонд. *«Таърихи Фарошта»*

ТАФҶИМ *a.* تفضيم *фаҳмондан, фаҳмонда додан; омӯхтан.*

Дар тафҷими масоил... ҳеч дақиқа фуру нагу-
зорам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ТАХАЙЮЛ *а.* تخيل хаёл кардан; тасаввур.

Гар давлати висолат хоҳад даре кушудан,
Сарҳо бад-ин тахайюл бар остон тавон зад. *Ҳофиз*
Ман ... ба дил тахайюл кардам, ки дар он кӯҳи-
стон иқомат варзам. *Аҳмади Доғиш*

ТАХАЛЛУС *а.* تخلص 1. халос шудан, халосӣ, раҳой; 2. но-
ми иловагии махсус, ки шоир барои худ муқаррар кар-
да бо он машҳур мегардад, монанди Рудақӣ, Фирдавсӣ,
Саъдӣ ва ғ.

Хуш аст назми ту, Исмаи, чӣ бок аз сари ҷаҳл
Кунанд мардуми гумраҳ тахаллуси дигарат. *Исмаи*

ТАХАЛЛУФ *а.* تخلف 1. қафо мондан, ақиб мондан; қафо-
мондагӣ, ақибмондагӣ.

Аксари талабан илм, ки дар дараҷан тахаллуф
... мемонанд, аз он аст, ки ... амал намекунанд.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

2. ваъдаро вайрон кардан, хилофи ваъда кардан, аз
қавл гаштан.

У тахаллуф намуда изхори исъён кард.

«Равзат-ус-сафо»

ТАХАЛЛУҚ *а.* تخلق хулқ гирифтани; ба хулқи касе пай-
равӣ кардан; хушхулқ шудан; хулқу хислат.

Ба ... тахаллуқ маро сайди худ гардонидӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

Аз зиндагонӣ ва тахаллуқи ҳар як туро эълон
диҳам. *Авфӣ*

ТАХАЛҲУЛ *а.* تخالخل ҷудо шудани ҷузъҳои чизе аз як-
дигар, аз ҳам пошида шудан.

Баъзе аз аҷзои у тахаллул пайдо кардааст.

«Равзат-ус-сафо»

ТАХАССУС *а.* تخصص дар коре усто шудан, дар соҳае
ихтисос пайдо кардан; ихтисос.

ТАХАШШУЪ *а.* تخشع хоксорӣ, фурутанӣ, дар пеши касе
худро пасту забун гирифтани.

Чун чорае надошт, бори дигар аз сари тазарруъ
ва тахашшуъ расулро фиристод. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАХВИФ *а.* تخويف тарсондан, ба хавф андохтани, харос
додани.

Баъзе аз авлоди худро ба куштан ва мил каши-
дан тахвиф менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Фориғ аз мақру эмин аз тахвиф,
Ҷурм ҳолию тавба дар тасвиф. *Саной*

ТАХЛА *а.* تخله 1. як ҷуфт кафш, наълайн; 2. асо, ҷубдаст.

Андар фазоили ту қалам гӯӣ

Чун тахлаи Калими паямбар шуд. *Мунҷик*

ТАХЛИД *а.* تخليد доимӣ ва абадӣ гардонидани.

Мутаваҷҷеҳотро ба мӯҷиби қонун муайян гар-
дониданд ва ... ба муқотеон бар сабили таъид ва
тахлид доданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТАХЛИС *а.* تخليص халос кардан, озод кардан; халосӣ,
раҳой.

Агар ҳосидон ба ғараз гӯянд, ки ин шутур аст
ва гирифтани оям, киро ғами тахлиси ман бошад.
Саъдӣ

ТАХЛИТ *а.* تخليط 1. омехтани, омезиш кардан.

Боз гуфти: Дур аз он ҳӯю хисол
Инчунин тахлит жож асту хаёл. *Румӣ*
Миёни неку бад тахлит кардем,
Ғаҳе ифроту ғаҳ тафрит кардем. *Ҷомӣ*

2. ба каломи худ суҳанони бофта ва дуруғ омехта
гуфтани.

Аз ҳар навъ суҳанон ба самъи у расонидаанд
ва тахлитҳо карда ... *Авфӣ*

ТАХЛИТОТ *а.* تخليطات ҷ. тахлит.

Ҳеч касро монанди он тахлитот даст надихад. (2)
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ТАХЛИЯ *а.* تخليه ҳоли кардан; маҷ. пок кардан.

Котибӣ ... либоси чиркин пӯшидӣ ва дар тахлияи
ботин кушидӣ. *«Оташқада»*

ТАХМИН *а.* تخمين гумон, андозае аз рӯи гумон.

Ғаҳ ба тахмину зан(н) гирифта қиёс
Дахли ҳаммому осӣёву харос. *Ҷомӣ*

ба тахмин тахминан, аз рӯи тахмин.

Нисбати рӯят агар бо моҳу Парвин кардаанд,
Сурати нодида ташбеҳе ба тахмин кардаанд. *Ҳофиз*

Ин ҳарф, ки мезани ба тахмин,
Эй кош, фаришта гӯяд: Омин! *Шоҳин*

тахмин кардан қиёс кардан, ҳаде кардан.

Бо худ тахмин кардам, он ҳама панҷоҳ ман буд.
Ҷомӣ

ТАХМИНАН *а.* تخميناً тақрибан; ба таври гумон.

Дар тӯлу арз ҷаҳор араш, ки ҳар як аз он тах-
минан ҳафт ҳазор ман аст. *Носири Хисрав*

ТАХМИР *а.* تخمير тахмир кардан, сириштани.

Зи мағзи хоки чаман бӯи доғ меояд,
Зибаски ёфта аз хуни лолаҳо тахмир. *Шавкат*

Рамзи сомони тағофул он қадар фаҳмидаам,
Қарда устози азал аз ноз тахмири туро. *Туграл*

ТАХМИС *а.* تخميس 1. ба панҷ ҳисса тақсим кардани; шакли
панҷгӯша сохтани; 2. *ади.* шеъри мухаммас сохтани.

ТАХОЛУФ *а.* تخالف ба муқобили ҳамдигар баромадани, ба
хилофи якдигар қор кардани.

ТАХОРУҶ *а.* تخرج тақсим кардани чизе дар байни якди-
гар, мас. заминро.

Тахоруч агар ёфт ранги вучуд,

Ҳиёл аст аз ҳастият дар намуд. *Бедил*

ТАХОСУМ *а.* تخاصم ба ҳамдигар душман шудани, бо ҳам
душманӣ кардани, ба якдигар адоват доштани.

Чун кори у боло гирифт, фалак дар мақоми тао-
суб ва таҳосум шуда, ... аз тахт бар тахташ каш-
ид. *«Таърихи Фаришта»*

Он таҳосум, ки аҳли нор кунанд,
Ҳама аз ҷаҳду ҷаҳли ёр кунанд. *Ҷомӣ*

ТАХРИБ *а.* تخريب вайрон кардани, хароб кардани.

Султон оташи ғазаб барафрухта, лашкарро ба тах-
риби билоди Анандпол ва ҷанги у амр фармуд.

«Таърихи Фаришта»

ТАХСИР *а.* تخسير зараррасонӣ, зиёноварӣ.

Дар атои мо на тахсиру на кам,

На пушаймонӣ, на ҳасрат, на надам. *Румӣ*

ТАХСИС *а.* تخصیص хос кардан, махсус гардонидан, хусуи кардан.

Мазаммати Ҳинд кардан тахсиси Ҳайдарӣ нест.
«*Хизонаи омира*»

ба тахсис ба хусус, махсусан.

Вайро [Салмони Соваҷиро] маонии хоса бисъёр аст ва бисъёр аз маонии устодонро ба тахсис Қамоли Исмоил дар ашъори худ эрод карда. *Чомӣ*

Сухан моия сеҳру афсун бувад,
Ба тахсис вақте ки мавзун бувад. *Чомӣ*

Мавлоно Алии Яздӣ дар улуми зоҳиру ботин маҳорати тамома ва ваҳдати калом дошта, ба тахсис дар илми ҳайат. «*Таърихи Сайидроқим*»

ТАХТ تخت 1. ҷои нишастии подшоҳ дар маросимҳои расмӣ, сарир, авранг.

Чу оҳанги рафтани кунад ҷони пок,
Чӣ бар тахт мурдан, чӣ бар рӯи хок. *Саъдӣ*

тахт задан густурдани тахт, барниҳодани тахт, дар ҷои лозима гузоштани тахт.

Тахти заррин задаст гул ба чаман,
Маи чун лаъли оташин даръёб. *Ҳофиз*

тахт кашидан *ниг.* тахт задан.

Вақти он омад, ки фармойи кашидан бомдод
Тахт зери гулситону рахт зери лолазор. *Муиззӣ*

тахт ниҳодан *ниг.* тахт задан.

Мо мулки офият на ба лашкар ғирифтаем,
Мо тахти салтанат на ба бозу ниҳодаем. *Ҳофиз*

2. ҷои ҳамвор, ҷои паҳну баробар; 3. *нуч.* чор ситорае, ки дар чор гушани ситораҳои Ҳафтдодарон воқеъ шудааст; 4. як банд (онд ба либос); як тахт *чома* як даст *чома*, як даст либос; ◇ **Тахти Ардашер мус.** номи яке аз оҳангҳои мусиқӣ.

Гоҳ «Зери Қайсарон»-у гоҳ «Тахти Ардашер»,
Гоҳ «Наврӯзи бузург»-у гоҳ «Навои Баскана».

Манҷуҷерӣ

тахти қулоҳ *ниг.* тахтақулоҳ; тахти маҳтобӣ айвоне, ки шабо маҳтоб он чоро равшани мекунад; тахти мил асбобест, ки ҳисобчиён бо он ҳисоб мекунад; тахти обнусӣ *киноя* аз шаб; тахти оҷ а) тахте, ки аз устухони фил сохта шудааст; б) *киноя* аз рӯз; тахти раванда (*ё равон*) а) нишастгоҳе, ки мисли занбар даста дошта, дар вақти сафар аз ду тараф ба асп *ё* ҳаҷир мебаранд *ё* бардошта мебаранд ва *ё* бар пушти фил мегузоранд.

Ағоҷи маро пеш бурд, амир бар тахти равон буд.
«*Таърихи Байҳақӣ*»

Ба фирӯзгори шаҳи некбахт
Ба тахти раванда баромад зи тахт. *Низомӣ*

б) асп хушрафтор.

Бурун омад, ҷилавдорон чу диданд,
Ба дар тахти равонеро кашиданд. *Ҳозик*

тахти роҳӣ роҳи калон, шоҳроҳ; **Тахти тоқдес** а) номи тахти Хисрави Парвез, ки бо суратҳои бурҷҳои осмонӣ ва ситораҳои нақшу нигор ёфта буд.

Ба зери тахта хоҳад буд ҷоям,
Агар султони Тахти тоқдесам. *Сӯзанӣ*

б) *мус.* номи навое аз навоҳои қадим,

Чу «Тахти тоқдес»-е соз кардӣ,
Биҳишт аз тоқҳо овоз кардӣ. «*Баҳори Аҷам*»

тахти фирӯза *киноя* аз осмон; тахти хоб хобгоҳ, бистар; **Тахти Ҷамшед** номи пойтахти қадими Эрон дар Форс, ки онро Персеполис низ меноманд; тахт *ё* тахта *ё* подшоҳӣ ва *ё* тобут; *ё* муваффақият ва *ё* марг; тахт будани (*ё* шудани) димоғ чоқ шудани димоғ, хушдимоғӣ.

Чу нест тахт димоғат, суҳан мағу, Таъсир!
Қи шоҳбайти баланди ту боби авранг аст.

Мӯҳсини Таъсир

тахт кардан ҳамвор кардан, баробар кардан; аз тахт фуруд омадани шаҳи Чин *киноя* аз фуру рафтани офтоб, ғуруби офтоб.

Чу гавҳар баромад зангӣ ба тоҷ,
Шаҳи Чин фуруд омад аз тахти оҷ. *Низомӣ*

ТАХТА تخته 1. ҷуби паҳну тахт, ки чандон ғафс нест.

Дилам тахтаи қилки таълими туст,
Сарам хоки майдони таъзими туст. *Чомӣ*

Ба болои ҳам афтода назора,
Ба рӯи тахтааш чун гуштпора. *Сайидо*

2. як варақ қоғаз; лавҳ, сафҳа; порчаи паҳну ҳамвор.

Маншур ба се тахтаи қоғаз ба хатти муқармат
навишта шуда буд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

тахтаи абҷад лавҳае, ки дар мактаби кӯхна дар рӯи он ҳарфҳоро навишта меомӯзонданд.

Рав, бинеҳ тахтаи абҷад ба канор,
Қи дарояд алиф аввал ба шумор. *Чомӣ*

тахта-тахта иборат аз порчаҳои паҳну ҳамвор.

Қампали балҷувонӣ ... тахта-тахта ба ҳам медӯхтанд. *Садри Зиё*

◇ **тахтаи аввал** а) тахтае, ки бар рӯи он барои омӯхтани бачагон алифбо навишта мешавад; б) *киноя* аз тахтае, ки, ба ақидаи хурофӣ, бар рӯи он тақдирӣ одамон навишта шудааст; тахтаи қулоҳ *ниг.* тахтақулоҳ; тахтаи мино *киноя* аз осмон; тахтаи нард тахтаи бозии нард; тахтаи руқум *нуч.* ҷадвали ситораиносӣ; тахтаи сина сандуқи сина; тахтаи сипор ҷуби омоч; тахтаи солхӯрд *киноя* аз ҳикоя ва афсонаҳои замони гузашта; тахтаи хок (*ё* хокӣ) сатҳи замин, рӯи замин.

Тахтаи хокӣ ба канораш ниҳод,

3- аҳсани тақвим шумораи ниҳод. *Хисрави Деҳлавӣ*

тахта кардан а) бастан, мас. дари дуқонро.

Дар мавсими хат ҳоқим, аз у чашм бипӯшам,
Дар шаб чӣ кунам, гар накунам тахта дуқонро.

«*Хизонаи омира*»

б) ҳаллоҷӣ кардан; тахта шудан баста шудан, маҳкам шудан.

Ҳамчу оина дуқонҳо ҳама су тахта шудааст,
Юсуфи кист, ки имруз ба бозор омад?!

«*Хизонаи омира*»

тахта аз сар гирифтагони кореро ба сабаби вайрон шудан *ё* хато буданаш аз сари наврӯ кардан.

Нуқли арвоҳ гашта нақл аз ту,
Тахта аз сар гирифта ақл аз ту. *Саной*

тахта бар сари устод задан (*ё* шикастан) аз устози худ гузаштан, аз омӯзиш даст кашидан.

Ҳар чо карашма шеваи таълим сар кунанд,
Шогирд тахта бар сари устод бишканад. *Салим*

ТАХТАБАНД تخته بند 1. тахтаҳои тунуке, ки дар шикастабандӣ барои бастанӣ дасту по ба кор бурда мешавад;

2. *мач.* бандӣ, зиндонӣ, гирифтзор.

Чӣ гуна тавф кунам дар фазои олами қудс,
Ки дар сарочаи таркиб тахтабанди танам. *Ҳофиз*

Дар миёни чор дарёе тахтабандам кардай,
Боз меғӯй, ки доман тар нақун, хушёр бош.*

ТАХТАКУЛОҲ||**ТАХТАКУЛАҲ** تخته كلاه||**تخته كلاه** кулоҳи чубин, ки ба сари гунаҳгор пӯшонда, вайро ба ҳар савор карда, барои расво кардан дар кӯчаҳо мегардониданд.

Охируламр хостанд, ки ўро [Анвариро] тахтакулоҳ кунанд. *«Оташқада»*

ТАХТАПҮСТ تخته پوست пӯсти ҳайвон, ки дарвешон ва қаландарон ҳамчун зерандоз кор мефармоянд, пӯстак.

Тундӣ макун, ки чарми ту бисёр дидаам
Чун тахтапӯст дар таҳи пои қаландарон. *Сайидо*

ТАХТАПҮШ تخته پوش он чӣ бо тахта пӯшонда шудааст, мас. замини хона; ◇ **тахтапӯш** шудан дафн шудан (дар тобут).

Чун гурезад дил аз бало, ки ҷаҳон
Бар дилам тахтапӯш мебишавад? *Ҳоқонӣ*

ТАХТАЧҮБ تخته چوب асо, таёқ, чӯбдаст.

Ба каф тахтачӯбе, палосе ба дӯш,
Ба дарҳо гадоикунон нонфуруш. *Сайидо*

ТАХТГОҲ||**ТАХТГАҲ** تختگاه||**تختگاه** пойтахт, ҷои исти подшоҳ, шаҳр.

Ба ҳар тахтгоҳе, ки бинҳод пай,
Нигаҳ дошт оини шоҳони Қай. *Низомӣ*

ТАХТГИРӢ تختگیری ба даст даровардани тахти подшоҳӣ.

То ҷаҳон аст, шаҳриёри кун,
Тахтгириву тоҷдорӣ кун. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАХТИЯ||**ТАХТИЯТ** *а.* تختيه||**تختيه** хато гирифтани дар кори касе, нисбати хатоқорӣ додан ба касе, касеро айбдор кардан.

[Ү] марди фасеҳ буда ва бар сухани шуарон атроф эрод ва тахтия гирифтӣ ва бештари шуаро ба ӯ хуш набуданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ТАХТНИШИН تخت نشين он кӣ бар тахт менишинад, подшоҳ.

ТАХФИФ *а.* تخفيف сабук кардан; кам кардан.

Ҳоки кӯят барнатобад заҳмати мо беш аз ин,
Луфто карди, буро, тахфифи заҳмат мекунам.

Ҳофиз

ТАХФИФА *а.* تخفيفه дастори майда, саллаи хурд.

Ба ҳамон тахфифа ва раҳт, ки дар хона пӯшида буд,
кафш дар пой кард ва ба боргоҳи султон омад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ТАХШ I تخش пешгоҳ, боло.

ТАХШ II تخش навъе аз тир, тири оташбозӣ, мушак.

Ҳама банда дар пеши Раҳши мананд,
Ҷигархастаи теғу тахши мананд. *Фирдавсӣ*

Гар ишорат нест, бо чини ҷабин ҳам қонеем,
Тири тахше з-он камони абрувон моро бас аст.

Соиб

ТАХЪИЛ *а.* تخييل ҳаёл кардан, гумон кардан, тасаввур кардан.

ТАХЪИЛОТ *а.* تخييلات *ҷ.* тахъил.

Гуфт рӯбах: Софи моро дурд нест,
Лек тахъилоти ваҳмӣ хурд нест. *Румӣ*

ТАХҶИЛ *а.* تخجيل хиҷолат додан, хиҷил кардан касеро.

ТАШ I تاش *шақли кӯтоҳшудаи оташ.*

Мусӣ андар дарахт ҳам таш дид,
Сабзтар мешуд он дарахт аз нор. *Румӣ*

ТАШ II تاش тешаи калон, пойтеша; табар.

Бо давоту қаламу шеър чӣ кор аст туро,
Хезу бардор ташу дастараву бему пашанг.

Абӯҳанифаи Искофӣ

Ҳосид чу сутун рост наёяд, ки сарашро
Наҷқори қазо зуд қалам зад ба сари таш.

Бадри Чоҷӣ

ТАШАББУК *а.* تشبک шабакамонанд шудан; ба ҳамдигар печида омехтан.

Ба бешае истизҳор дошт, ки аз ташаббуки ашқор
нури офтоб бар он натофтӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАШАББУС *а.* تشبث 1. ба чизе ҷанг задан, даровехтан;
2. ибтикор, шурӯъ кардан ба чизе.

ТАШАББҮҲ *а.* تشبه монанд будан, шабоҳат доштан, монандӣ доштан.

Маҳ ба наъли суми аспӣ ту ташаббӯҳ меҷуст,
Хок фаръед баровард, ки тарки адаб аст. *Анварӣ*

ТАШАВВУҚ *а.* تشويق шавқмандӣ; зоҳир кардани шавқ, иштиёқ.

Оташи ташаввуқ чунон мултаҳиб гафтӣ, ки таскинӣ он ба оби сабури осон даст надодӣ.

«Равзат-ус-сафо»

ТАШАДДУД *а.* تشدد дуруштӣ, сахтӣ; сахтӣ кардан дар коре; сахтӣ дар ғазаб, тундӣ.

Бақияи қибтиён бар бани-Исроил ташаддуд оғоз
ниҳанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАШАЙҶҮЪ *а.* تشيع тарафдорӣ мазҳаби шиа намудан; мазҳаби шиа.

Эшон ботинӣ суннианд ва ба зоҳир даъвии ташайҷуъ мекунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳазинӣ ... дар Ҳирот ба ҷурми ташайҷуъ ба ҳукми Абдуллоҳон шаҳид шуд. *«Оташқада»*

ТАШАЙЮҲ *а.* تشيخ пир шудан; шайх шудан.

ТАШАММУР *а.* تشمر тайёр будан барои коре, омодагӣ.

Чун шер ташаммури ўро мушоҳадат кард, бар-
ҷаст ва ҳар ду ҷанг оғоз ниҳоданд.

«Калила ва Димна»

ТАШАННУЧ *a.* تشنج 1. ларзиш ва ҳаракати беихтиёро-
наи бадан; 2. маҷ. чину очинг.

Буд кампире навадсола калон,
Пур ташаннуч рую рангаш заъфарон. *Румӣ*

ТАШАТТУТ *a.* تاشت пароканда шудан; парокандагӣ, па-
решонӣ.

Якбора ташаттуту тафарруқ ба ҳоли эшон роҳ
ёфт. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАШАФҶӢ *a.* تشفى шифочуӣ, чораҷуӣ, шифо ёфтан.

Қароҳати укубатро ба ташафӣ иқбол нашоёд.
«*Равзат-ус-сафо*»

ТАШАФҶУӢ *a.* تشفع шафоат қардан; пурсиши афв ё ма-
дад аз касе барои каси дигар, миёнчигарӣ, миёнаравӣ.

Дастон ... маросими газарруъ ва ташаффуъ ба
ҷо овард. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАШАӢШӢ *a.* تشعشع дурахшандагӣ, рӯшноӣ додан,
шуоъ пошидан.

ТАШАӢӢ *a.* تشهى майлу рағбат доштан ба чизе; ишти-
ҳо доштан ба хӯрок.

ТАШБЕӢ *a.* تشبيه 1. монанд қардан; монандӣ.

Моро ба сайёди гирьён ташбеӢ қардаӣ. *Авфӣ*

2. *адш.* дар вақти тасвир монанд қардани чизе ба чи-
зе; **ташбеӢ** **эзмор** навъи ташбеӢ аст, ки дар он
чунон ба назар мерасад, ки нависанда ғайр аз ташбеӢ
қасди дигаре дорад, аммо баъд аз диққат маълум
мешавад, ки қасдаш ҳамон ташбеӢ будааст, чунончи
дар байти зерин:

То ба ду абруи ту даст наёбад касе,
Пеши ду шамшер ман сина сипар қардаам.*

ташбеӢи тасвия навъи ташбеӢ аст, ки нависанда чизе
ё сифатеро ба чизе ё сифате баробар ташбеӢ мекунад,
мас. рӯзгори худро бо чашми сиёҳи маъшуқа, чунончи
дар байти зерин:

Чу шом он ки сияҳ қард чашми ёри маро,
Чу чашми ёр сияҳ қард рӯзгори маро.*

ТАШБИБ *a.* تشبيب 1. зикри айёми ҷавонӣ; 2. *адш.* овар-
дани байтхое аз таърифи ишқу ҷавонӣ дар аввали қа-
сида; қисми аввали қасида, ки мазмунаш аз васфи ёр,
тасвири табиат ва ғ. иборат аст; **муқ. насиб** I 2.

Санои хуррон неку ба сар тавонам бурд
Ҳар он гаҳе, ки ту ташбиби шеъри ман бувиё.

Оғочӣ

Заҳир он ташбибро ба услуби марғубе назм қар-
да. «*Хизонаи омира*»

ТАШВИР *a.* تشوير 1. шармсори, шармандагӣ.

Маликшоҳ дар он маскани дилгир чанд рӯз бо
ҳазор ғам ва ташвир ба сар бурд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. шӯриш, талогум, изтироб, ба ҳаяҷон омадан.

Ҳамагӯфт аз миёни мавҷу ташвир:
Маро бигзору дасти ёри ман гир. *Саъдӣ*

Толиб ба хона баргашт ва авқот аз нашъа даст
дод, сар ба гиребони ташвир фуру бурд.

«*Хизонаи омира*»

ТАШВИШ *a.* تشويش парешонӣ, ошуфтагӣ; изтироб, бе-
оромӣ, ҳаяҷон.

Ё ба ташвишу гусса розӣ шав,
Ё ҷигарбанд пеши зоғ бинех. *Саъдӣ*

Фалочарам [умарон давлат] аз давлат ҳаззи вофӣ
набурданд ва худро ба ташвиш ва халқро дар азоб
андозанд. *Аҳмади Доғиш*

ТАШВИК *a.* تشويق ба шавқ овардан касеро, шавқманд
намудан, рағбатнок қардан.

Ташвиқи вақти пири муғон медиҳанд боз,
Ин соликон нигар, ки чӣ бо пир мекунанд. *Ҳофиз*

ТАШДИД *a.* تشديد 1. шиддатнок қардан, сахтирӣ.

Боздихед, то аз ташдид ва укубати ман бираҳед.
Авфӣ

2. *грам.* аломати расми хат —, ки шиддатнок талаф-
фуз қардани овоз, ду бор талаффуз қардани онро
нишон медиҳад, мас. дар калимаи علامه ҳарфи «л»,
ки дар боло аломати ташдид дорад, ду бор талаффуз
мешавад: аллома.

Бонг занад сахтин ташдид агар,
Ҳарф ҳазад дар дили ҳарфи дигар.

Хисрави Деҳлавӣ

ТАШКИК *a.* تشكيك дар шак ва гумон андохтан.

Зи ташкилаш Миҷастӣ сахт осон,
Зи ташкики вай Уқлидус харосон. *Ҷомӣ*

ТАШҚИЛ *a.* تشكيل дуруст қардан, созмон додан, сару
сурат додан, шакл додан.

ТАШНА *a.* تشنه 1. касе, ки сахт майли об хӯрдан дорад.

Ташна меолад, ки ку оби гувор,
Об мегуяд, ки ку он обхор. *Румӣ*

Ташна дар хоб об мебинад. *Зарбулмасал*

2. *маҷ.* майли сахт ба чизе, орзуи чизе, иштиёқ ба
чизе; **ташнаи дидор** иштиёқманди дидорбинӣ.

ТАШНАГӢ تشنگى 1. майли об хӯрдан.

Қосаи гирдоб мегардад ба даръё гирди об,
Ғар ба баҳр аз ташнагӣ созад шикоят соғарам.

Сайидо

2. *маҷ.* майлу хоҳиш, иштиёқмандӣ.

ТАШНАӢОЛ تشنه حال ҳарис, гурусначашм.

Он ки зи омом бувад ташнаӢол,
Сер нагардад зи ду даръёи мол. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАШНАӢИГАР تشنه جگر касе, ки иштиёқи шиддатнок
дорад.

Ҳон, ташнаӢигар, маҷуӣ 3-ин боғ самар,
Бедистонест ин риёзи бадудар. *Рӯдакӣ*

Ҳар кас наёфт чуръае аз ҷоми васли ту,
3-ин базмоғо ташнаӢигар рафту хушқлаб. *Ҷомӣ*

ТАШНЕӢ *a.* تشنه бадгӯӣ, дар ҳаққи касе бадгӯӣ қардан;
маломат, сарзаниш.

Набудаш зи ташнеи ёрон хабар,
Ки ғарқа надорад зи борон хабар. *Саъдӣ*

Агар золиме низ раво дорад, ки тағбир ва таб-
дил кунад, аз дуди дилу ташнеъ ва фиғони халоиқ
ҳаросон бошад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ташнеъ задан бадгуй кардан.

ТАШОБЎҲ *a.* تشابه ба ҳамдигар монанд будан; монандӣ.

ТАШРЕҲ *a.* تشریح 1. шарҳ додан, баён кардан, ошкор кардан.

Дар авоили ин китоб шатре аз ташреҳ, аз уқулу нуфус гуфта шуд. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. анатомия.

Ташреҳи ниҳоди худ даромӯз,
Қ-ин маърифатест хотирафрӯз ...
Мебош табиби исавихуш,
Аммо на табиби одамикуш! Низомӣ

ТАШРИН تشرین *ниг.* тишрин.

ТАШРИФ *a.* تشریف бузург гардонидан, бузург доштан, мушарраф кардан касеро; хилъат ва чома пушонидани подшоҳ ба касе барои бузургдошти вай; чомаи пурҳашамат.

Накӯномро чоҳу ташрифу мол
Бияфзуду бадгуйро гушмол. Саъдӣ
Ҳаво ташрифи нав аз сунбулаш ёфт,
Чаман пушидарангӣ аз гулаш ёфт. Нозим

ташриф додан чома бахшидан, чома пушондан.

Қасонро дирам доду ташрифу асб,
Табиист ахлоқи неку, на касб. Саъдӣ

ташриф фармудан *a.* чома пушондан, сарупо додан, хилъат додан; *b.* *ниг.* ташриф овардан; \diamond ташрифи қудум ташрифовари, омадан (онд ба одами мӯҳтарам); ташрифи қудум арзонӣ доштан қадам ранҷа кардан, ташриф овардан.

Агар ту ташрифи қудум арзонӣ дошта, ба ин савб таҳашшум намой, мо Нуъмонро аз Қуфа ... берун кунем. «Равзат-ус-сафо»

ташриф бурдан рафтан (дар бораи одами мӯҳтарам).

Ҳазрати устоз аз мадраса ба висоқи худ ташриф бурданд. Садрӣ Зиё

ташриф овардан омадан, бо омадани худ сарфароз кардан (дар бораи одами мӯҳтарам).

Зи чашму дил гуҳару дур марост омода,
Нисор мекунам, ҳар гаҳ ки оварӣ ташриф. Шоҳин

ТАШРИФОТ *a.* تشریفات 4. ташриф.

Қайқубод сарони сипоҳро ба ташрифоти фохира бинавохт. «Равзат-ус-сафо»

ТАШРИФФАРМО تشریفةرما ташрифовар, он кӣ бо омадани худ касеро сарфароз мекунад; ташриффармо гаштан омадан.

Имрӯз ҳамоно барои сардии ҳаво дертар ташриффармо гаштанд. Садрӣ Зиё

ТАШТ تشت|طشت 1. тоси калони мисӣ, лаган, тағора.

Фалак дар баландӣ, замин дар мағок,
Яке ташти хун шуд, яке ташти хок. Низомӣ

Чун аз таом фориг шуд, ташт ва офтоба хост.

Авфӣ

Ҳама асбоб ноқис ва нотамам ва доруи милтиқ ба наҳче қаспон, ки як ташт оташ даркор, то ӯ шӯъла диҳад. Аҳмади Дониш

2. маҷ. офтоб; теғу ташт нур ва офтоб.

Замин фарши сайфур чун дарнавашт,
Баровард сар субҳ бо теғу ташт. Низомӣ

\diamond ташти баланд *киноя аз a.* офтоб; *b.* осмон; ташти зар (*ё заррин*) *киноя аз* офтоб; ташти нағун *киноя аз* осмон; ташти оташ *киноя аз* офтоб; ташти симин *киноя аз* моҳ; ташт задан дар вақти гирифтани офтоб *ё* моҳ тағора задан, ки мувофиқи ақидаи хурофӣ, гуё аз хатари сӯхтани он пешгирӣ мекардааст; ташти оташ бар сар доштан афв хоستان барои гуноҳе; ташту об хоستان ба айшу хушвақтӣ иқдом намудан.

Дунёе харобу дин ба халал буд, адли ту
Обод кард ҳар ду, кунун ташту об хост. Анварӣ
сари ташти симин кушодан *киноя аз* дамидани субҳ.

Чу гардун сари ташти симин кушод,
Ғуроби сияҳ хояи зар ниҳод. Низомӣ

аз бом афтодани ташт расво шудан, овоза шудани ягон воқеа.

Ташти ман чун офтоб аз боми чарх афтодааст,
Содалавҳ он кас, ки мехоҳад кунад расво маро.

Соиб

таблӣ пинҳон чӣ занӣ, ташти ман аз бом афтод зарб.
сири ман ошкор шудааст, онро пинҳон кардан чӣ ҳоҷат.

ТАШТГАР تشتگر он кӣ ташт месозад.

Нигори таштгар дорад дили саҳт,
Маро бошад чу ангушташ сияҳ баҳт. Сайидо

ТАШХИС *a.* تشخیص 1. муайян кардан; фарқ гузоштан, ду чизи монандро аз якдигар ҷудо кардан; 2. муайян кардани дард ва беморӣ.

Ҳақими ҳозиқ бар камоҳни ҳол вуқуф ёфта, ташхиси мараз кард. «Анвори Суҳайлӣ»

Зи тори зулфи ту ташхиси набз натвон кард,
Хабар зи умри дароз ар диҳад табиб маро. Фонӣ

Ва халқ дар ташхиси чамъу тарҳ очизанд.

Аҳмади Дониш

ТАШЬЕЪ *a.* تشیع мушоиат; гусел кардан, одами раван-даро то як қисми роҳ ҳамроҳӣ кардан.

Як фарсанг замин бо эшон ташьеъ кард.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ташьеи чаноза аз паси чаноза (тобут) рафтан.

ТАШЬИД *a.* تشييد мушайяд кардан; барафроштан, насб кардан; маҳкам кардан, устувор намудан.

Мактубе ... дар ташьиди мабонии мусолаҳат му-болаға намуд. «Равзат-ус-сафо»

ТАШӢ تشى чайра.

ТАШӢИЗ *a.* تشحيذ 1. тез кардан, бурро кардан; 2. маҷ. барҷаста кардан, таъсирнок кардан.

Аз барои талтифи сирру ташӢизи хотири вай
[Зиёуддини Юсуф] гоҳ-гоҳе [аз] китоби «Гулистон»-и
Саъдин Шерозӣ ... сатре чанд хонда мешуд.

Чомӣ

ТАШӢИР *a.* تشهير машҳур гардонидан, ошкор кардан, шӯҳрат додан; расвони касеро овоза кардан, гунаҳкорро ба хар ё гов савор карда дар шаҳр намоиш додан.

Ончунон ки зикр рафт, ба гове ташӢиращ карданд. «Тазкираи Давлатишоҳ»

Ташхир мекашид зи хусни мақоли ӯ,
Саҳбон агарчи шуҳра ба хусни мақол ёфт. *Шоҳин*

ТАШЦЕЪ *а.* تشجيع шуҷоъ гардонидан, чуръат додан,
далер кардан, руҳбаланд кардан.

ТАЪБИД I *а.* تآييد абади кардан.

Ин ... ба таъиду таъбид мушайяд бод.
«Ахлоқи Чалолӣ»

ТАЪБИД II *а.* تعبيد банда кардан, ба бандагӣ гирифтан.

ТАЪБИР *а.* تعبير баён кардан, равшантар баён намудан;
тафсир, шарҳ.

... Лекин таъбир ва тақрир натавонад кард.
Аҳмади Дониш

Шакар бандан шаҳди тақрири уст,
Хирад волаи хусни таъбири уст. *Садри Зиё*

таъбири хоб баён кардани асари хоб.

Дидам ба хоби хуш, ки ба дастам пиёла буд,
Таъбир рафту хор ба давлат ҳавола буд. *Ҳофиз*

Ба таъбири он хоби фаррухасар
Фуру рехт аз дурчи гавҳар шакар. *Шоҳин*

ТАЪБИРНОМА تعبيرنامه китобе, ки дар он таъбири хобҳо
навишта шудааст.

ТАЪБИЯ|ТАЪБИЯТ *а.* تعبييه|تعبييت 1. нишондан, ҷой до-
дан, насб кардан; ҷойгирӣ.

Чӣ донанд, агар ин ҳам аз чумлаи дуздон аст,
ба айёри дар миёни мо таъбия шуда, то ба вақти
фурсат ёронро хабар кунад. *Саъдӣ*

Тубрае, ки дошт, бар сари найза таъбия кард.
«Анвори Суҳайлӣ»

Дар чашмхонаҳои ҳар як аз он бутон ду ёқут
таъбия карда буданд. «Равзат-ус-сафо»

2. ба чанг тайёр кардан.

Сипоҳро таъбия кард, ки ба ҳарби Холид ояд.
«Таърихи Табарӣ»

Хазон сипаҳ ба дари боғ бурду таъбия кард
Бад-он ният, ки кунад хонаи баҳор хароб.
Фаррухӣ

ТАЪВИЗ I *а.* تعويد тумор, дуоҳои бар коғаз навиштае,
ки аҳли хурофот барои дафъи бало ё захми чашм ба
бозу ё гардан мебанданд.

Гар андеша дорӣ зи душман газанд,
Ба таъвизи эҳсон забонаш бибанд. *Саъдӣ*

Ҳофиз, ту ин суҳан зи кӣ омӯхтӣ, ки бахт
Таъвиз кард шеърӣ турову ба зар навишт. *Ҳофиз*

↳ **таъвизи осмон киноя** аз бурҷи Чавзо; **таъвизи си-**
мин киноя аз ситораҳо.

ТАЪВИЗ II *а.* تعويض иваз додан, мукофот кардан, ба
звази чизе мукофот додан.

ТАЪВИЛ I *а.* تآويل баён кардан, шарҳ додан, тафсир
кардан, маънидод кардан.

Чун ҷамолат ояти раҳмат шуд андар шони халқ,
Охир ин чандин зи баҳри куштанам таъвил чист?!
Хисрави Деҳлави

Шер дар хашм шуд, гуфт: ... Шикастани аҳди
уштурро ба ҷӣ таъвил ҷонз шуморам?

«Қалила ва Димна»

ТАЪВИЛ II *а.* تعويل 1. бо садои баланд гирья кардан;
мадад хостан, илтимос кардан; 2. такья кардан ба чизе,
диллур шудан аз чизе.

ТАЪВИҚ *а.* تعويق ба таъхир андохтан; таъхир, дермонӣ.
Чаро дар файсалаи ин воқеа таъвиқ андохтаанд?

Аҳмади Дониш

ТАЪДИБ *а.* تآديب 1. адабомӯзӣ; адаб додан.

Надорад модар аз таъдиби фарзанди худ осоиш,
Садафро сина пурнам мегузорад ҳифзи гавҳарҳо.

Сайидо

2. *мач.* бо мақсади адабомӯзӣ ҷазо додан, ҷазо додан,
азоб додан.

Эшон, бино бар таъдибе, ки ёфта бошанд, дигар
чуръат нанамоянд, ки хиёнат андешанд.

«Равзат-ус-сафо»

ТАЪДИЛ *а.* تعديل рост кардан, дуруст кардан, баробар
кардан; ислоҳ; боъътидоли, муътадили.

Тахвил ҳамекунӣ ба бурҷе,
К-аз адли ту ёфтаст таъдил. *Заҳири Форъёбӣ*

Шаҳи номвар хонд Букротро,
Сабабдони таъдили ахлотро. *Ҷомӣ*

ТАЪДИЯ *а.* تآديه адо кардан, пардохтан; ба охир расон-
дан.

ТАЪДОД *а.* تعداد шумор, ҳисоб, миқдор, шумурдан.

Дар маърази хитобу итоб овард ва ҷароиму тақ-
сироти уро таъдод мекард. *Аҳмади Дониш*

ТАЪЗИБ *а.* تعذيب азобу шиканча додан, озор додан.

Баъд аз шиканча ва таъзиб уро қитъа-қитъа кар-
да, ҳар қитъаро ба вилояте фириристоданд.

«Равзат-ус-сафо»

Бад-ин қавлам намой гар ту таъзиб,
Сазовораш бидонӣ зачру таъзиб. *Ҳозик*

ТАЪЗИМ *а.* تعظيم иззат кардан, ҳурмат кардан; бузург
донистан, бузург доштан.

Араб куньятро дар мақоми таъзим гӯяд. *Авфӣ*

Касе гуфт: Чунӣ чунин ранҷбар
Ба таъзими устод беш аз падар? *Ҷомӣ*

Гоҳо таъзиме ба сӯи шер мекардам ва мутабас-
сим ва шуқфон менигаристам. *Аҳмади Дониш*

ТАЪЗИР I *а.* تعذير узр овардан, баҳона сохтан.

ТАЪЗИР II *а.* تعزير коҳиш кардан, ҷазо додан, андаке
ҷазо додан; камтар адаб кардан.

Ҳар вакил, ки аз ду тараф чизе гирад, ӯро таъзир
кунанд ва риши ӯ битарошанд. «Ҷомеъ-ут-таърих»

Донӣ, ки чангу уд ҷӣ тақрир мекунанд:
Пинҳон хӯред бода, ки таъзир мекунанд. *Ҳофиз*

ТАЪЗИЯ|ТАЪЗИЯТ *а.* تعزيه|تعزيت 1. тасалли додан ба
муносибати мотам; сӯғворӣ, ҳамдардӣ.

Дар рӯзи таъзияи хоҷа Товус девони ақобиру
ашроф хозир буданд. *Восифӣ*

2. мотам гирифтани, мотам доштан, азо доштан.

Гирья кард ва се рӯз таъзият дошт.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ТАЪИД *а.* تَأْيِيد муовинат, мадад, ёрмандӣ.

Маро дод тавфиқи гуфтан худой,
Туро бод таъиду фарҳангу рой. *Низомӣ*
Мушкили хеш бари пири муғон бурдам дӯш,
К-у ба таъиди назар ҳалли муаммо мекард. *Ҳофиз*

ТАЪИН *а.* تَعْيِين муайян кардан, махсус кардан; ба ҷо ё вазифе муайян кардан.

Соқиё, май дех, ки бо ҳукми азал тадбир нест,
Қобили тағйир набвад он ҷи таъин кардаанд. *Ҳофиз*
Худдому ҳамсоягонро тамоман барои хидмат таъин кард. *Садрӣ Зиё*

ТАЪКИД *а.* تَأْكِيْد 1. устувор кардан, мустаҳкам кардан; кувватнок кардан.

Ва ... ба таъсиси бунёни маваддат ва таъкиди асбоби муҳаббат шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. исрор кардан, истодагарӣ кардан, ба исрор ва истодагарӣ чизеро фаҳмондан ё гуфтан.

ТАЪЛИЛ *а.* تَعْلِيل далел овардан; иллат зикр кардан; баёни иллат ва сабаб.

Он таълил мекунад ..., ки шикояткунандагон аз ту беҳисобанд. *Ҷомӣ*

ТАЪЛИМ *а.* تَعْلِيْم ба касе чизеро омӯхтан, ёд додан.

Сесаду панҷоҳу нӯҳ фан уро даромӯхт, магар як фан, ки дар таълими ӯ дафъ андохт. *Саъдӣ*

Ба таълими нокас забон кам кушой,
Қи таълими ӯ нест донишфазой. *Ҷомӣ*

таълим кардан таълим додан, омӯхтан.

Соат ба соат ба ҳарамсарои худ мебаромаданд,
ҳамоно ки таълими тартиби зиёфат мекарданд. *Садрӣ Зиё*

ТАЪЛИМГОҲ تَعْلِيْمِ گَه ҷо, ки дарс мехонанд, мактаб.

Дор адаби дарси муаллим нигоҳ,
То нашавӣ таблаки таълимгоҳ. *Ҷомӣ*

ТАЪЛИМХОНА تَعْلِيْمِ خَاْنَه ҷо, ки таълим медиҳанд, мактабхона; ◇ таълимхонаи адаб зиндон, ҳабсхона.

Алӣ Одилшоҳ ... баъди чанде Сиворо аз таълимхонаи адаб бароварда, машмули авотиф сохт.

«Хизонаи омира»

ТАЪЛИФ I *а.* تَأْلِيْف 1. унсу улфат кунонидан; таълифи қулуб дилбардорӣ, қалби дилҳо.

Султон Муҳаммад ... мардумеро, ки аз он тараф меомаданд, ҷиҳати таълифи қулуб нигоҳ медошт ва зарҳо медод. *«Таърихи Фаришта»*

2. ду ё чанд чизеро бо ҳам пайвастан, бо тартиб чамъ намудан.

Мурод аз манзил дар ин мақом на хонаест, ки аз хишту гилу сангу ҷуб бошад, балки мурод таълифи махсусест, ки миёни шавҳару зан ва авлоди мавлуд ... воқеъ шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

3. асарнависӣ, навиштани китоб, муаллифӣ.

Таълифи ин китоб ба арабӣ буд.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Ва он ҷо ба сабабе, ки дар садри китоб мастур ва мазкур аст, дар ин таълиф шуруъ пайваст.

«Ахлоқи Носирӣ»

ТАЪЛИФ II *а.* تَعْلِيْف ба чорпоён алаф додан, чорпоёнро чарондан.

ТАЪЛИҚ *а.* تَعْلِيْق 1. чизеро ба чизе овехтан, банд кардан.

Дар хидмати подшоҳ саломат талабидан ... ҳамчунон бошад, ки бар сафҳаи кавсар таълиқ карда шавад. *«Қалила ва Димна»*

таълиқ додан ба ҳамдигар овехтан, овезон кардан бо ҳам, бо ҳам пайваст кардан.

Шумо ҳар қадам аз ин занҷирҳоро ба мехҳо таълиқ дода ... *Аҳмади Дониш*

2. вобастагӣ, алоқа, робита.

Дода шахро ба номи нек ғурур,
ӯ зи таълиқи некномӣ дур. *Низомӣ*

3. яке аз навъҳои хати арабӣ.

Аз ҳусни хатти таълиқ баҳраи тамои дошт.

«Равзат-ус-сафо»

4. бозин расанбоз, он кӣ ҳар хел гиреҳҳо карда боз мекушояд.

Таҳқиқи суҳангӯӣ нахезад зи суҳандузд,
Таълиқи расанбоз наёяд зи расантоб. *Ҳоқонӣ*

ТАЪЛИҚА *а.* تَعْلِيْقَه илова кардан, шарҳ навиштан, тафсир додан ба китоб ё асар; илова, ҳошия.

ТАЪМ *а.* طَعْم маза, лаззат.

Ба таъми нӯш гашта чашман об,
Ба ранги дидаи оҳуи дашти. *Дақиқӣ*
Чун зи дилбар таъми шаккар ёфтам,
Дил чу уд аз таъми шаккар сӯхтам. *Аттор*
Он кӯза бар қафам нех, к-оби ҳаёт дорад,
Ҳам таъми нор дорад, ҳам ранги нордона. *Саъдӣ*

ТАЪМИД *а.* تَعْمِيْد қасд кардан, қасдан коре кардан.

ТАЪМИМ *а.* تَعْمِيْم чизеро ба умум шомил кардан, умумият додан, умумӣ гардонидан.

ТАЪМИН *а.* تَأْمِيْن 1. омин гуфтан ба дуои касе; 2. амният додан ба касе, хотирчамъ кардан касеро.

ТАЪМИР I *а.* تَعْمِيْر умри касеро дароз кардан, умри дароз хостан.

ТАЪМИР II *а.* تَعْمِيْر иморат кардан, обод сохтан, шикастурехт кардан.

Вайронаро ҷи фарш беҳ аз нури офтоб,
Таъмири дил ба соғари чун офтоб кун. *Соиб*

Дар иродат ба ҳукми тадбириаш
Қудрати сад шикаст таъмираш. *Бедил*

ТАЪМИЯ *а.* تَعْمِيَة 1. нобино кардан, кӯр кардан; 2. муаммогӯӣ, муғлақгӯӣ, сарбастагӯӣ.

Ин ҳама таъмия ва алфоз ба иноди ман ва таъҷизи дигарон баён кард. Султон гуфт: Чунон гӯӣ, ки ман фаҳм кунам. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба расми таъмия 3-он бурдамаш ном,
Ки монад дур аз он андешаи ом. *Ҷомӣ*

ТАЪМИҚ *а.* تَعْمِيْق 1. чуқурӣ қандан; 2. маҷ. дур андешидан дар коре, чуқур андешидан дар бораи чизе.

Ки асотир аст афсона(-и) наҷанд,
Нест таъмиқею таҳқиқе баланд. *Румӣ*

ТАЪН *a.* طعن 1. найза задан ба касе.

Ман онам, ки дар шеваи таъну зарб
Ба Рустам даромӯзам одоби ҳарб. *Саъдӣ*

2. захми забон задан, айб гирифтани дар кори касе; сарзаниш, маломат; қоҳиш, ришханд.

Ҳаст таъни забони бадгуҳарон
Бартар аз зарби ханҷари буррон. *Мактабӣ*

таън задан сарзаниш ва қоҳиш кардан, маломат намудан.

Таъни нобино мазан, эй дам зи биной зада!
З-он ки нобино ба кори хештан бино бувад. *Ҷомӣ*

ТАЪНА *a.* طعنه *ниг.* таън 2.

Ду бева ба ҳам гуфтугӯ сохтанд,
Суханро ба таъна дарандоختанд. *Низомӣ*

Таъна аз кас хуш набошад, гарчи ширингӯ бувад.
Зарбулмасал

таъна задан *ниг.* таън (таън задан).

Маро таъна мазан дар ишқи Фарҳод,
Ба некӣ кун ғариби мурдари ёд. *Низомӣ*

Гузашт он, ки араб таъна бар аҷам мезад.
Зарбулмасал

ТАЪНАЗАН طعنه زن он кӣ таъна мезанад, маломатгар, айбқӯй, бадгӯй.

Гар таъназанаш муоф кардӣ,
Бо мавкаби худ масоф кардӣ. *Низомӣ*

Хост яке курзани зинтуй,
Кинаваре, таъназани, зинтуй. *Ҷомӣ*

ТАЪНИС I *a.* تأنيث *грам.* ба шакли муаннас даровардани калима.

ТАЪНИС II *a.* تأنيس унс додан, наздик кардан.

ТАЪНИФ *a.* تعنيف маломат кардан; сарзаниш, қоҳиш; дурушти намудан.

Ҷуро бибастанд ... ва таънифу таҳдид ... бознаму-
данд. «*Калила ва Димна*»

ТАЪОН||**ТАЪОНА** *a.* طعان||طعانه бисъёр таъназананда, ришхандкунанда, масхаракунанда.

Харбате ногоҳ аз хархонае
Сар бурун овард чун таъонае. *Румӣ*

ТАЪРИБ *a.* تعريب 1. калимаро мувофиқи қоидаи забони араби талаффуз кардан; 2. аз забоне ба забони араби тарҷима кардан.

ТАЪРИЗ I *a.* تعريض 1. бо киноя сухан гуфтан, сухани сарбаста гуфтан.

Номое нависад ба таъриз, на ба тасреҳ. *Авфӣ*

2. эътироз кардан.

ТАЪРИЗ II *a.* تعريض паҳновартар кардан, васеътар кардан.

ТАЪРИК *a.* تعريك 1. молидан, соидан; 2. саҳт фушурдан, пучидан; 3. гӯшмол додан.

... Чанд хиёнат кардааст, ки муставҷиби таърик
ва таъзиб аст. *Авфӣ*

ТАЪРИФ *a.* تعريف 1. шиносо кардан, огоҳонидан; 2. таҳсин кардан, сугудан.

Тавсифи ту дар лисони Довуд,
Таърифи ту дар забони Суқрот. *Ҳоҷӣ*

Таърифи зиёда бадтар аз дашном аст.
Зарбулмасал

ТАЪРИХ *a.* تاريخ 1. муайян кардани вақти рӯй додани ҳодисае; нишон додани вақти коре.

Ба даври ҳумоюну соли саид,
Ба таърихи фаррух миёни ду ид,
Зи шашсад фузун буд панҷоҳу панҷ,
Ки пурдур шуд ин комбардор ганҷ. *Саъдӣ*

2. илме, ки маҷмӯи ҳодиса ва воқеаҳои замони гузаштаро меомӯзад, илме, ки аз инкишофи ҷамъияти инсонӣ баҳс мекунад.

Шиносои таърихҳои куҳан
Чунин рондааст аз Сикандар сухан. *Ҷомӣ*

ТАЪСИР I *a.* تأثير 1. асар, асар ва нишон гузоштан дар чизе.

Таъсире, ки дар олам пайдо мешавад, ҳама афлок
ва анҷум мекунад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Оҳро таъсир бисъёр аст аз пушти дудо,
Пирам, аммо қуввати тире камон дорам ҳанӯз.
Сайидо

2. амал.

Кунад ба зоҳиду майхора як равиш таъсир,
Фитодааст чу оташ ба хушкӯ тар лола. *Соиб*

3. таҳаллуסי шоири асри XVIII Мӯҳсин.

ТАЪСИР II *a.* تعسير душвор сохтан, саҳт кардан, мушкил кардан.

ТАЪСИС *a.* تأسيس устувор кардан, бунёд ниҳодан, бино кардан, асос гузоштан.

Ба таъсису бунёди маваддат машғул гардид.
«Раъзат-ус-сафо»

ТАЪТИЛ *a.* تعطيل холи гузоштан, холи кардан; бозмондагӣ аз кор, бекорӣ.

Ҳоқимро ин сухан писандида омад, ... фармуд ...
маунати айёми таътил вафо кунад. *Саъдӣ*

Кош дирӯз таътил ва дарсгӯиро тарк карда, шуб-
ҳаҳои худро пурсида ҳал мекардам. *Садри Зиё*

таътил ёфтан аз кор мондан, аз кор афтодан, аз амал ва ҳаракат мондан.

Бемории султон аз ин хабар рӯз ба рӯз афзун
мешуд ва дар ҳамон айём ҳавосси ӯ таътил ёфт.

«*Таърихи Фариишта*»

ТАЪТИР *a.* تعطير хушбӯ кардан, атр задан, муаттар кардан.

Шамими ёс диҳад мағзи рӯхро тартиб,
Насими беҳ фиканад мағзи завқ дар таътир.

«*Таърихи Фариишта*»

ТАЪХИР *a.* تأخير ба қафо мондан, ба қафо андохтани вақт, дер мондан, дермонӣ, даранг.

Соате таъхир кард андар шудан,
Баъд аз он шуд пеши шери панҷазан. *Румӣ*

Ва чун иртиқоби амал ва мансаберо дар ҳаққи шахсе лозим бинад, таъхир ҷоиз надорад.

Аҳмади Дониш

ТАЪҚИБ *a.* تعقيب 1. аз пай касе ё чизе афтодан, махсусан аз паси гурезанда рафтан; дунболагирӣ; 2. *д.* дуохое, ки баъд аз дуохои воҷиб хонда мешавад.

ТАЪҚИД *a.* تعقيد 1. гиреҳ задан; 2. *адш.* пушида сухан гуфтан бо ду роҳ—лафзан ё маънан; таъқиди лафзӣ кор фармудани калимаҳои омонимӣ, чунончи, дар байти зерин, ки калимаи 'барра' ба маънои бурҷи Ҳамал омадааст.

Охун оташинро чун барра дар бар афтад,
Кофури хушк гардад бо мушки тар баробар.*

таъқиди маънавий кор фармудани калимаҳои, ки маънои маҷозӣ доранд, мас. дар байти зерин мақсади шонир аз 'маҳи нав'—'камон' ва аз 'Аторуд'—'тир' аст, яъне: тире, ки ту аз камон раҳо кунӣ, ба Миррих хоҳад расид.

Чун аз маҳи нав занӣ Аторуд,
Миррих ҳадаф шавад мар-онро.*

ТАЪҚИЗ *a.* تعجيز очиз кардан, беқувват кардан.

ТАЪЧИЛ I *a.* تأجيل муҳлат додан, муддат муайян кардан.

ТАЪЧИЛ II *a.* تعجيل шитофтан, шитоб кардан, шитоб.

[Масъудбек] чун ба дили рост наёмада буд, дар муриҷиат таъчил менамуд. «*Ҷомеъ-ут-тавориҳ*»

Мақун таъчил дар таҳсили мақсуд,
Басо деро, ки хуштар бошад аз зуд! *Ҷомӣ*

ба таъчил шитобкорона, зуд.

Кош дирӯз ... ба таъчил шубҳаҳои худро пурсида
ҳал мекардам. *Садрӣ Зиё*

ТАЯММУМ *a.* تيمم *д.* бо хок ва рег таҳорат кардан, амалиёти махсус бо хок ва гард, ки аз рӯи шариат дар вақти набудани об ба ҷои таҳорат мегузарад.

Мо хирқан зӯҳд бар сари хум кардем,
В-аз хоки харобот таяммум кардем.
Бошад, ки зи хоки майкада даръёбем,
Он умр, ки дар майкадаҳо гум кардем. *Хайём*

ТАЯММУНАН *a.* تيمناً ба муборакӣ, табаррукан, аз рӯи табаррук.

Таяммунан ду-се нақли ғариб аз аҳволи шарифи
у мактуб мешавад. *Аҳмади Дониш*

ТАЯРОН *a.* طيران паридан, парвоз кардан.

Таярони мурғ дидӣ, ту зи пойбанди шаҳват
Ба дар ой, то бубинӣ таярони одамият. *Саъдӣ*

ТАЯШОН *a.* طيشان *ниг.* тайшон.

ТАЯҚҚУЗ *a.* تيقظ аз хоб бедор шудан, бедорӣ.

Бад-ни таҳаффузу таяққуз эътиқоди ман дар му-
волоту муоҳоти ту софитар шуд. «*Калила ва Димна*»

ТАЯҚҚУН *a.* تيقن яқин доништан, муҳаққақ доништан,
ҳақиқат ҳисоб кардан, бовар, яқин.

Модари шер гуфт: ... Пеш аз таяққун дар ҳукм
таъҷил кардан шарт набошад. «*Калила ва Димна*»
таяққун намудан боварӣ ҳосил кардан.

Ба тазоуфи меҳнату балият таяққун намуданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

ТАҒАЗЗУЛ *a.* تغزل 1. ғазалсароӣ кардан, шеърҳои оши-
қона хондан.

Шуарои араби ва Ҳиндӣ ... бинои тағаззул ... гу-
зоштаанд. «*Хизонаи омира*»

2. ишқбозӣ кардан.

ТАҒАЙЮР *a.* تغير 1. аз холи худ баргаштан, дигаргун
шудан; табдил ёфтан.

Хостанд дар дини пайғамбар тағайюре кунанд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

Гул ёри хор гаштаву булбул қарини ишқ,
Онро тағайюре наву инро табаддуле. *Ҳофиз*

2. хашмгин шудан, дар ғзаб шудан.

Осори тағайюр бар башараи нозебо пайдо кард.
Авфӣ

◇ тағайюри атвор дигаргуншудани одатҳо, ивазшудани
хислатҳо ва ҳолатҳои рӯҳия.

Зоҳид намешавад накунад манъи мо зи май,
Муътодро тағайюри атвор мушқил аст. *Фузулӣ*

ТАҒАЛЛУБ *a.* تغلب пурра ғолиб шудан; ҳукумате, ки
фақат дар асоси зӯр барқарор аст; бо зӯри ба даст даро-
вардан.

Ва умарои атроф тағаллуб бунъед карданд ва
дам аз истиқлол заданд. «*Тазикири Давлатшоҳ*»

Гуш кун сирати авононро,
Ба тағаллуб дирамситононро. *Ҷомӣ*

ТАҒАННИ *a.* تغنى сурудхонӣ, таронасароӣ, ашӯлаҳонӣ.

Фармуд, то ба он тағанни кард, олим беҳуд аф-
тод. *Ҷомӣ*

ТАҒЗИЯ *a.* تغذية ғизо додан, хӯрок додан, хӯрондан;
ғизо хурдан.

ТАҒЛИТ *a.* تغليط ба ғалат андохтан; ба касе ғалате нис-
бат додан.

Ба ҳазор тарсу ларз, ки мабодо эроде гирад ва
тағлите намояд, ба гуфтани дарс машғул шуданд.
Садрӣ Зиё

ТАҒМО *m.* تغما *ниг.* тамго.

ТАҒОБУН *a.* تغابن 1. якдигарро ба зиён андохтан, ба
ҳамдигар зарар расондан, фиреб дода зиён расондан; фи-
реб хӯрда зиён дидан.

Ҷои он аст, ки хун мавҷ занад дар дили лаъл
З-ин тағобун, ки ҳазаф мешиканад бозораш. *Ҳофиз*

2. афсӯс, надомат, афсӯс хурдан.

Ҳазар кун з-он ҷӣ душман ғӯяд: Он кунӣ
Қи бар зону занӣ дастӣ тағобун. *Саъдӣ*

ТАҒОР تغار зарфи калони сафолинест барои ҷомашӯӣ,
хамир кардан ва ғ; тағора.

Оби тутмоҷӣ нарезӣ дар тағор,
То саге чанде набошад тӯъмахор. *Румӣ*

ТАҒОФУЛ *a.* تغافل қасдан аз чизе ғофил шудан, худро ба нодонӣ задан, чашм пӯшидан аз чизе; бепарвой, ғафлат, беҳабарӣ.

Худоро, тунд сӯи ман мабин, чун бингарам сӯят, Тағофул кун замоне, то бубинам як замон рӯят.
Ҳилолий

Гар гирифтам раҳи водӣ зи сукунат, чӣ ачаб,
Қори Маҷнун зи тағофул ба биёбон афтод. *Махфӣ*

Аз тарси ин, ки мабодо яке аз аҳли дарбор инти-
зое ва гумоне накунад, тағофул мекард. *Садри Зиё*

ТАҒОФУЛПЕША *a.* تغافل پيشه одами бепарво, саҳлангор.

ТАҒОФУЛХОНА *a.* تغافل خانه ҷо, ки одамро ба ғафлат ме-
андозанд.

Дар тағофулхонаи абруи ӯ чин мекашем,
Умрхо шуд, нақшбанди тоқи нисъёнем мо. *Бедил*

ТАҒСИЛ *a.* تغسيل ғул додан, шустушӯ кардан, шустан
(махсусан баданро).

Муҳаммади Гесудароз ба фармуда амал намуда,
тағсилу тақфин намуд. *«Тағрихи Фаршита»*

ТАҒБИР *a.* تغيير дигаргун кардан; аз ҳоле ба ҳоле гаш-
тан, дигаргун шудан, дигаргунӣ.

Дар кӯи неқмой моро гузар надоданд,
Гар ту наменписандӣ, тағбир кун қазоро. *Ҳофиз*

Охундро аз истимои ин воқеа ҳеҷ тағбире дар
вазъ воқеъ нашуда. *Аҳмади Дониш*

◇ тағбири исм тағбири мусаммо надихад *зарб.* бо
иваз шудани ном моҳияти чизе дигаргун намешавад.

ТАҚАББУЛ *a.* تقبل қабул кардан, пазируфтан, ба уҳда
гирифтан, ба гардан гирифтан.

Сад ҳазор динор тақаббул намуда ва хазинаи
қалъа низ бар он ҷамоат мусаллам дошт.

«Равзат-ус-сафо»

ТАҚАДДУМ *a.* تقدم 1. пеш будан; пешӣ, пешқадамӣ.

Зулфат кашид шонаву гуфтӣ: Фуру нишин,
Бар офтоб соя тақаддум намекунад.

Қамоли Хучандӣ

2. сабқат, бартарӣ; тақаддум ҷустан а) пеш гузаштан;
б) бартарӣ доштан.

ТАҚАДДУС *a.* تقدس муқаддасӣ, порсой; покӣ, покизагӣ.

Аз сафари Ҳичоз ... , ки маҳалли тақаддус ва та-
наззӯҳ аст, муқассир мондам. *«Хизонаи омира»*

◇ тақаддус **фуруҳтан** худро порсо нишон додан, худ-
ро зоҳид тарошидан.

ТАҚАЙЮД *a.* تقيد гирифторӣ ба қайди чизе, бастагӣ; во-
бастагӣ; тақайюд кардан (*ё* намудан) ба қайд овардан,
ба банд андохтан.

Имодулмулк дар салтанат тасаллутӣ ачибе пайдо
кард ва ҳар рӯз Оламгири сониро тақайюд мекард.

«Хизонаи омира»

ТАҚАЙЮДОТ *a.* تقيدات ҷ. тақайюд.

Носиридиншоҳ ... аз тақайюдоти ҷисмонӣ вораста
ба руҳоният пайваст. *«Тағрихи Фаршита»*

ТАҚАЛЛУБ *a.* تقلب 1. баргашт; дигаргун шудан; тақал-
луби аҳвол дигаргуншавии аҳвол; бад шудани аҳвол.

Аз тақаллуби аҳволи ӯ бисёр бигирист. *Авфӣ*

2. қаллобӣ, фиребгарӣ, хиёнат.

ТАҚАРУБ *a.* تقرب наздикшавӣ, наздикӣ.

Назди султон Санҷар тақарруби тамои ёфт, ҳар
сол як бор ба Марв омади ва мулозамати султон
кардӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

тақарруб фармудан иҷозати наздикӣ додан, наздик
гардонидан.

Уро дар маҷлиси худ тақарруб фармуд. *Авфӣ*
тақарруб ҷустан ба наздикӣ кушиш кардан; наздик
шудан.

Ба ирсони тухафу ҳадоё ва тансуқоту табаррукот
бад-ӯ тақарруб меҷуст. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҚАРУР *a.* تقرر қарор гирифтан, устувор шудан; бар-
қарорӣ, устуворӣ, муқаррар шудан.

Аҳмадшоҳ баъди тақаррури муомилат аз Кул ба
ҷониби Деҳлӣ хиромид. *«Хизонаи омира»*

ТАҚБЕҲ *a.* تقبيح бад карда нишон додан; зиштӣ ва қа-
боҳати чизеро баён кардан.

Аз тақбеҳи аҳвол ва афволи ӯ бипарҳезам.

«Қалила ва Димна»

ТАҚБИЛ *a.* تقبيل бусидан, бӯса кардан.

Айнулмулк ... хост, ки доҳили шаҳр шуда, ба
тақбили ҳошияи бисоти салтанат мушарраф гардад.

«Тағрихи Фаршита»

ТАҚВИМ I *a.* تقويم 1. рост кардан; 2. нуҷ. солнома, ка-
лендарь.

Ҳама оз камтар нагардад ба сол,
Ҳама рӯз ҷӯям ба тақвиму фол. *Фирдавсӣ*

Тақвими порина ба кор наёяд. *Зарбулмасал*

ТАҚВИМ II *a.* تقويم баҳо додан, нарх додан, қимат гу-
зоштан.

Ќумла муқаввимон аз тақвими он очиз омаданд.
Авфӣ

ТАҚВИЯ||**ТАҚВИЯТ** *a.* تقويه||تقويت қувват додан, тавоно
кардан.

Ончунон ки шунидӣ, халқе бар ӯ ба таассуб гирд
омаданд ва тақвият карданд. *Саъдӣ*

ТАҚВО||**ТАҚВӢ** *a.* تقوا||تقوى парҳезгорӣ, порсой, худо-
тарсӣ.

З-ин сон, ки дил дар ошиқӣ бигисст тақворо расан,
Натвон лағом аз шаръ зад ин тавсани бадромро.

Хисрави Деҳлавӣ

Покбозон ҳама дар майкада маҳрам гаштанд,
Ғайри Ҷомӣ, ки ба тақвову вараъ муттаҳам аст.
Ҷомӣ

Тақвӣ омад ба маймана аз лоф,
Қард мисвокро синони масоф. *Мушфиқӣ*

ТАҚДИМ *a.* تقديم пеш гузарондан, чизеро ба пеш ниҳо-
дан, чизеро аз дигарӣ пештар андохтан.

Бо вучуди шарафи сиёдат ва кибари син, ... ки бандаро ҳосил аст, Хоҷа Ҳусайн доиян тақдим бар ман дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ададро бин, ки чун аз бахти фирӯз
Шуд аз тақдими сифр афзуниандӯз. *Ҷомӣ*

ТАҚДИР *a.* تقدیر 1. андоза намудан, қиёс кардан, таҳмин кардан, мизон кардан.

Тоқе сангин дидам, чунон ки роҳ ба миёни он тоқ берун мерафт, болои он панҷоҳ газ тақдир кардам. *Носири Хисрав*

2. тасаввур кардан, фарз кардан; пиндор.

Ин ҷаҳон ҷаҳоне тақдир кунӣ васеъ ва фарох.
Аҳмади Дониш

3. қазо, қадар, сарнавишт.

Ин ҳусн чӣ ҳуснест, ки аз парда аён аст,
Нақше, ки паси пардаи тақдир ниҳон буд. *Ҳилолӣ*
Тақдир, ки тир дар камон кард,
Танҳо на маро бад-ӯ нишон кард. *Шоҳин*

ТАҚДИС *a.* تقدیس муқаддас шумурдан; ба покӣ нисбат додан, ба покӣ ёд кардан.

Мурғи моил ба донан талбис
Чун бувад з-ошъёнаи тақдис? *Ҷомӣ*

Ин Зухра зи осмони тақдис
Печида ба тайласони тақдис. *Файзӣ*

ТАҚИЯ *a.* تقیة 1. парҳез кардан, парҳезгорӣ; 2. замона-созӣ, аз рӯи эҳтиёт ақидан ҳақиқии худро пинҳон карда ба ақидан замон ва маҳал ҳамроҳ шудан.

Баъзе дигар аз тарсу бими султонун вазир ба тариқи рафаза тақия карда дар Кашмир монданд.
«Таърихи Фарошита»

ТАҚЛИБ *a.* تقلیب гардонидан, баргардонидан, тақуруф кардан; дигаргун намудан.

Хуфта аз аҳволи дунё рӯзу шаб
Чун қалам дар панҷаи тақлиби раб. *Румӣ*

Ман аз ин тақлиб бӯе мебарам,
Бадгумонӣ меравад андар сарам. *Румӣ*

ТАҚЛИД *a.* تقلید 1. ба гардани касе гарданбанд андохтан; 2. аз рӯи кори дигарон коре кардан; пайравӣ кардан ба дигаре.

Мар-маро тақлидашон бар бод дод,
Эй дусад лаънат бар ин тақлид бод! *Румӣ*

3. уҳдадор кардан, кореро ба ўҳдан касе мондан.

Ҳорун [ар-Рашид] ба яке аз умаро тақлиди ҳукумати Миср фармуд. *Аҳмади Дониш*

ТАҚЛИЛ *a.* تقلیل кам кардан; костан.

ТАҚОБУЛ *a.* تقابل ру ба ру шудан, бо ҳам вохурдан.

Ҳасм агар лофи тақобул занад аз рӯи ҳасад,
Ҳақ шиносод, ки кӣ Булқосиму кӣ Булаҳаб аст.
Анварӣ

ТАҚОВӢ *a.* تقاوى 1. қувватноктар кардан; ёри, ёрмандӣ; 2. бунаке, ки ба деҳқонон барои хариди тухмӣ дода мешудааст.

Баъзе дигар ... мутакаффили зироат мешуданд ва маблағҳо ба унвони тақовӣ ва инъом мегирифтанд.
«Таърихи Фарошита»

ТАҚОДУМ *a.* تقادم қадим шудан, кўҳна шудан.

Ба тақодуми даҳр авлоди Исмоил аз дини Иброҳим эъроз намуда. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҚОЗО *a.* تقاضا талаб, дархост, хоҳиш; даъво, даъвогарӣ; бо исрор талаб кардан.

Суханҳон хеш ошкоро кунад,

Бад-он сон, ки маҷлис тақозо кунад.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ин шакл тақозо дошт, ки уламо ва аҳли илм дар асри ӯ зоҳираи муравваҷ бошанд. *Аҳмади Дониш*

ТАҚОЗОГАР *a.* تقاضاگر он кӣ талаб мекунад, талабкунанда, хоҳанда.

Ин ба ман бигзор, к-истодам дар ин,
Гар тақозогар бувад ҳам оташин. *Румӣ*

ТАҚОРУБ I *a.* تقارب ба ҳам наздик шудан, наздикӣ.

Замони вилодати эшон бо якдигар тақорубе дошт.
«Равзат-ус-сафо»

ТАҚОРУБ II *a.* تقارب *адш.* номи баҳре аз аруз, ки онро мутақориб низ меноманд.

Ба баҳри тақоруб тақаруб намоӣ,
Бад-ин вазн мизони табъ озмоӣ! *Абӯнасри Фароҳӣ*

ТАҚОС(С) *a.* تقاص қасос гирифтани, интиқом гирифтани.

Вақт аст, ки мастон ба тараб барҳезанд
В-андар маю маъшуқу рубоб овезанд,
Якчанд тақоси умри фонишударо
Дар чому қадаҳ хуни сиёхе резанд. *Ҳофиз*

ТАҚОТУЛ *a.* تقاتل ҳамдигарро қатл кардан, бо ҳамдигар ҷанг кардан.

ТАҚОТУР *a.* تقاطر 1. паёпай гардидани чизе, пайдарпай;

2. қатра-қатра боридани чизе, мас. борон; чакидан, чакра-чакра рехтан.

Ин тақотур нуқтаи дилрост в-ин дам они ўст,
Гар на, ман худро дар ин майдон зи мардон на-шмарам. *Ҳоқонӣ*

ТАҚОТУЪ *a.* تقاطع бурида гузаштан якдигарро, якдигарро қатъ кардани ду чиз, мас. ду хат.

Дигар доира аз буруч оварид,
Тақотуъ бар ӯ карду нисфе бурид. *Шодӣ*

ТАҚОУД *a.* تقاعد бозмондан аз коре, кореро тарк кардан.

Чӣ гуна раво дорам, ки дар муқобалаи саноеъ
ва аворифи ӯ тақоуд ва таҳовун ҷоиш шуморам,
«Равзат-ус-сафо»

ТАҚРИБ *a.* تقريب 1. наздик кардан; 2. маҷ. восита; баҳона.

Шикастӣ дар дилам хорею мегӯӣ: «Бурун орам»
Бад-ин тақриб мехоҳӣ, ки ёбад захми сӯзан ҳам
Ҳилолӣ

ТАҚРИБАН *a.* تقريباً тахминан, қариби ...

Дар ин миён тақрибан шаш моҳ гузашт.
Аҳмади Дониш

ТАҚРИЗ I *а.* تقریض 1. буридан, қатъ кардан; 2. *адш.* шеър гуфтан дар мадҳ ё мазаммати касе.

ТАҚРИЗ II *а.* تقریظ баҳо додан бо роҳи катъ ба навиштаи касе, баҳо навиштаи ба навиштаи касе; баҳои мусбат додан ба навиштаи касе.

ТАҚРИР *а.* تقریر муқаррар кардан, тасдиқ кардан; суҳан гуфтан, баён додан.

Гуянд: Рамзи ишқ мағӯеду машнавед,
Мушкил ҳикоятест, ки тақрир мекунамд. *Ҳофиз*

Дар бузургворӣ ва фазилату камоли шайх [Низомӣ] забони таҳрир ва баёни тақрир оҷиз аст.

«*Тақрири Давлатшоҳ*»

[Амир Ҳайдар] ин маъниро боре ба яке аз муқаррабони бисоти давлат тақрир дода. *Аҳмади Дониш*

ТАҚРИРАН *а.* تقریراً ба таври даҳанаки, шифоҳӣ.

ТАҚРИРОТ *а.* تقریرات ҷ. тақрир.

Ҷуро аз ин тақрирот футӯҳе ҳосил шавад.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ТАҚСИМ *а.* تقسیم 1. ҳисса-ҳисса кардан, ба ҳиссаҳо ҷудо намудан, қисм-қисм кардан.

Тақдими шарҳи маънии ҳикмат ва тақсими он ба ақсом аз лавозимот бошад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

2. *мат.* номи амали чорӯми ҳисоб; ◇ тақсими хотир парешонхотирӣ.

Вайро тангдил ёфт, аз тақсими хотири ӯ пурсид.
Авфӣ

ТАҚСИР *а.* تقصیر кореро бо кӯтоҳӣ ва камбудӣ иҷро кардан; нуқсон, хато, айб, кӯтоҳӣ.

Туро ... аз ин тақсир муоф доштем. *Авфӣ*

Ман агар ин бор тақсире кунам,
Пас дигар машнав дуову гуфтнам. *Румӣ*

тақсир пазируфтани афв кардан, аз гуноҳ гузаштан.

Гар рафт ба саҳву в-ар ба амдо,
Тақсир пазиру чурм бахшо! *Шоҳин*

ТАҚСИРБИН تقصیرین нуқсонбин.

Тариқат ҳамин аст, к-аҳли яқин
Нақуор буданду тақсирбин. *Саъдӣ*

ТАҚСИТ *а.* تقسیط қарзи худро ҳисса ба ҳисса адо кардан.

ТАҚТЕЪ *а.* تقطیع 1. ба ҷузъҳо тақсим кардан, қатъ кардан; 2. *адш., мус.* санҷидани вазн ва оҳанг аз рӯи арӯз.

Зи руд овози мавзун ӯ баровард,
Ғиноро расми тақтеъ ӯ баровард. *Низомӣ*

Мавзунни таъби мо бувад зинати мо,
Тақтеъ барои таъби номавзун аст. *Салим*

ТАҚТИР I *а.* تقطیر саҳтӣ кардан дар нафақа, ҳасисӣ дар хароҷот.

Ҳирсн ҷамъи мол, ки он тақтир аст, шаръан ва ақлан мазмун ба хилофи аввал. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ТАҚТИР II *а.* تقطیر қатра-қатра чакондан; ба воситан бугронӣ соф кардани чизе.

ТАҚЪИР *а.* تقعیр 1. чуқур кардан.

Навъи ҷаҳорум кайфияте бувад, ки ориз шавад
камиётро ... чун тақъир ва таҳдиб дар ҷисм ...
Насириддини Тусӣ

Яке уштур аз заъф чун анкабут
Сӯи дашт шуд, тортан кард кут ...
Бадал гашта уро зи бори дурушт
Чу гардан ба тақъиру таҳдиб пушт. *Ҷомӣ*

2. аз беҳи гулу садон баланд баровардан.

ТАҚЪИД *а.* تقیید ба қайду банд гирифтани, занҷир кардани, банд намудани.

Баъд аз тақъиди Муҳаммад аркони давлат ба иштиқоли Маҳмуд шитофтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАҚӢ *а.* تقی ҷ. тақводор, парҳезгор.

Аз тақӣ дин талаб, зи раъно лоф,
Аз садаф дур талаб, зи оҳу ноф. *Саной*

ТАҲ تھ *ниг.* таг I.

Ҳез, карашмарез кун наргиси ниммастро,
Аз таҳи ҷом ҷуръа беҳ соқии майпарастро. *Махфӣ*
Дар таҳи гарди касодӣ шуд матоам поймол,
Рӯзгоре шуд хиҷолат аз дуқон бошад маро. *Сайидо*

◇ таҳи бозор *ниг.* таҳбозор; таҳи кор сирру асрор.

З-ин суҳан ҳамзабони он маҳ шуд,
Аз таҳи кор Ҳусн оғаҳ шуд. *Мушфиқӣ*

таҳи мино шаробе, ки дар тағи шиша бошад; таҳи по тахтӯл, ноништо, ӯроки субҳ.

Заҳри мор аст бода дар ноҳор,
Таҳи по то набошад, об маҳур. *Боқирӣ Қошӣ*

таҳ ба таҳ қабат ба қабат.

Дили хуш нест ҷои ҷилваи дӯст,
Ки мағзи ғунча бошад таҳ ба таҳ пӯст. *Нозим*

ТАҲАВВУЛ *а.* تحوّل аз ҳоле ба ҳоле гузаштан; тағйирот, дигаргунӣ, табаддул.

ТАҲАВВУР *а.* تهوّر шуҷоати аз ҳад зиёд, далерии барзиёд, ҷасорати бефиқру бемулоҳиза.

Саворонро ба гуфтани ӯ таҳаввур зиёда шуд.
Саъдӣ

Диловар, ки боре таҳаввур намуд,
Бибояд ба миқдораш андар фузуд. *Саъдӣ*

ТАҲАВВУЪ *а.* تهوع қай кардан, дил бечо шудан.

Ҳадду феъли таҳаввӯ он ки ниҳод,
Ғасаён гуфт, лек беқаю бод. *Саной*

Таоме, ки меъда аз ҳазм ва қабули он имтиноъ намуд, ба ғасаён ва таҳаввӯ кашид.

«*Қалила ва Димна*»

ТАҲАДДУД *а.* تهدد тарсонидан, таҳдид кардан, бим додан.

Чанд чун худҳуд таҳаддуд бинӣ аз ранҷу азоб
Ту барои раҳнамои мулк пайки ройгон?! *Ҳоқонӣ*

Дар таҳаддуд гаҳ ки пайғоме фириштад сӯи Чин,
Пушту рӯи хисравн Чин пур хаму пурчин кунанд.
Ломей

ТАҲАЙЮР *а.* تحیر ҳайронӣ, ҳайрат, тааҷҷуби саҳт.

Аз таҳайюр ҳар замоне дар раҳат
Раҳти уммедам ба дигар манзилест. *Анварӣ*

Абдуллатиф бо падар аз рӯи таҳаввур ва аз камоли таҳайюр қасди муҳораба кард.

«*Таърихи Сайидроқим*»

Таҳайюр ва тараддуд бад-ӯ ёфтааст.

«*Калила ва Димна*»

ТАҲАЙЮЧ *а.* تهيج 1. ба ҳаяҷон омадан, музтариб шудан, барангехта гардидан; 2. бархостан; чунбидан.

Ба таҳайюч агар равад тафҳим,
Охири лом нест ғайр аз мим. *Бедил*

ТАҲАҚ||ТИҲИК تهك 1. хок; 2. холи, тиҳӣ; тиҳию таҳак луч, бараҳна; холи, тиҳӣ.

Эй зи ҳар мардумӣ тиҳию таҳак,
Мардумон назди ту чаро пояд? *Абушақури Балхӣ*

ТАҲАҚКУМ *а.* تحکم ҳукмронӣ бо зӯри; бартарӣ доштан.

Азбаски таҳақкум дар табиати ӯ ҷой карда буд,
бифармуд, то Абдурахмонбекро мӯҳкам бастанд.

«*Таърихи Фаришта*»

Зоҳид, ки ба хушку тар таҳақкум дорад,
Ғаҳ нози вузу, гоҳ таямму дорад. *Бедил*
таҳақкум бурдан фармон бурдан, ба ҳукми касе хоҳ-нохоҳ итоат кардан.

Сахт аст пас аз ҷоҳ таҳақкум бурдан,
Хӯ карда ба ноз, ҷаври мардум бурдан. *Саъдӣ*

ТАҲАЛЛӢ I *а.* تحلى ороста шудан; оростагӣ, ороиш, зинат.

Ба ҳилъяи анвои зевари адаб ва аснофи дониш таҳаллӣ ёфта. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАҲАЛЛӢ II *а.* تحلى ширин шудан; ширинӣ.

ТАҲАМ تهم зурманд, паҳлавон.

Таҳам ҳаст дар паҳлавонӣ забон:
Ба мардӣ фузун з-аждаҳон дамрон. *Фирдавӣ*

ТАҲАМЗОДА تهمزاده касе, ки аз насли неруманд ва паҳлавон аст, паҳлавонзода.

Ба наздики Шангул фиристода буд,
Ҳамон ки шоҳи таҳамзода буд. *Фирдавӣ*

ТАҲАММУЛ *а.* تحمل 1. ба сахти тоб овардан, сабру тоқат доштан, махсусан дар вақти сахтию машаққат.

Пои мискин пиёда чанд равад,
К-аз таҳаммул сутӯҳ шуд бухти. *Саъдӣ*

Чу сабру таҳаммул шавад ёри кас,
Ба некӣ муяссар шавад кори кас. *Шодӣ*

2. ба (ухдаи) худ гирифтани, дар бар кардан.

Ин тазкира, зиёда аз ин ки навишта, таҳаммул надорад. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

ТАҲАМТАН تهمتن 1. каси тануманд, қавӣ, неруманд, шуҷоъ, паҳлавон.

Таҳамтанон, ки ба як тир чарх мешикананд,
Зи баҳри чист, ки шамшеру тир охтаанд?

Хисрави Деҳлавӣ

Он таҳамтан сабук барҷаста, ҳанҷаран маро гирифта буд. *Аҳмади Дониш*

2. яке аз лақабҳои Рустам.

Баромад хуруш аз дари боргоҳ,
Таҳамтан биёмад ба наздики шоҳ. *Фирдавӣ*

ТАҲАРРУЗ *а.* تحرز парҳез кардан, худдорӣ намудан; парҳез.

Димна наздики Шатраба рафт ва бо дили қавӣ,
бе тараддуд ва таҳарруз бо вай суҳан гуфт.

«*Калила ва Димна*»

ТАҲАРРУК *а.* تحرك чунбиш, ҳаракат; кору кӯшиш.

К-ин таҳаррук шуд табаррукро калид,
В-аз таҳаррук гардӣ, эй дил, мустафид. *Румӣ*

ТАҲАРРӢ *а.* تحرى кофтуков кардани бехтарин чизе; тафтиш кардан, ҷустуҷӯ кардан; кофтуков, ҷустуҷӯ.

Ҳамчу қавме, ки таҳаррӣ мекунанд,
Бар ҳаёли қибла ҳар сӯ метананд. *Румӣ*

Дар илтизоми хидмат ва таҳаррӣ марозии ӯ
ҳеҷ дақиқае мӯҳмал нагузорад. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАҲАССУН *а.* تحصن мустаҳкам шудан; саҳт ҷойгир шудан дар ҷои мустаҳкам, мас. дар қалъа.

Амир Аламудини Анамӣ ва аҳли Раҳба ба қалъа таҳассун намуда буданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ТАҲАССУР *а.* تحسر ҳасрат кардан, афсӯс хурдан.

[Шер] бо худ гуфт: ... Ман боре худро мусибатзада кардам ва таваҷҷӯъ ва таҳассур суд нахоҳад дошт. «*Калила ва Димна*»

Тутиён дар шаққаристон комронӣ мекунанд,
В-аз таҳассур даст бар сар мезанад мискин мағас. *Ҳофиз*

ТАҲАТТУК *а.* تهتك пардадарӣ, расво шудан; бешармӣ, беҳаёӣ.

Таҳаттук дар суҳан гуфтан зиён аст,
Тааммул кун, тааммул кун, тааммул. *Ғиёсӣ*

ТАҲАФФУЗ *а.* تحفظ 1. ҳифз кардан, ёд кардан, як-як аз ёд кардан; 2. нигоҳдорӣ, хушбӯри, бедорӣ.

Номое муштамил бар таҳаффуз ва таяққуз ва таҳриз бар муҳорибон ва муҳолифон ... дар қалам овард. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАҲАШШУМ I *а.* تحشم шарм доштан; шармсорӣ.

ТАҲАШШУМ II *а.* تحشم соҳиби ҳашамат будан, бисъёр доштани аҳли рикоб, навқар ва хизматгорон.

Агар ту ташрифи қудум арзонӣ дошта, ба ин савб таҳашшум намоӣ, мо Нӯъмонро аз Қуфа ... берун мекунем. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАҲАҚҚУК *а.* تحقق ба исбот расидан, ҳақиқат шудан, дуруст баромадан, мас. хабар.

Ва агар таҳаққуқи ин муқаддима хоҳад, ба вичдони худ дарнигарад. *Аҳмади Дониш*

ТАҲАЧЧУД *а.* تهجد шаб наҳобида ибодат ё коре кардан; шабзиндадорӣ, бедорӣ.

Рӯи тааббӯд ба замин доштам,
Фарқи таҳаҷҷуд ҳама афроштам. *Хисрави Деҳлавӣ*

Сулаймон аксари шаб ба таҳаҷҷуд ва тиловати Забур гузаронидӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАҲАЧЧУР *а.* تحجر санг шудан, санг барин шудан, саҳт шудан.

ТАҲАЧЧӢ *а.* تهجي хиҷо ба хиҷо хондан; **хуруфи таҳачч-** чӣ *грам.* ҳарфҳои алифбо.

Аъзон ӯро чун хуруфи таҳаччӣ аз ҳам ҷудо кард.
«*Равзат-ус-сафо*»

ТАҲБАНДИ ته بندي **1.** чизе, ки пеш аз хӯрдани шароб ва ғ. меҳуранд; тахтӯл, газак.

Хун дар дили май мекунад таҳбандии саҳбон ту,
Гулшан ба ғорат медиҳад ранги ҳинои пой ту.

Мӯҳсини Таъсир

2. дар истилоҳи рангрезон — ранги хомакӣ пеш аз ранги асли; **3.** ҷузъбандии китоб.

ТАҲБОЗОР ته بازار **1.** аҳли бозор, ки дӯкунхояшон дар растаҳои поёни бозор мебошад, монанди полондӯз, ка-бобӣ, пинадӯз, нонпаз ва ғ.; **2.** маҷ. мардуми пасту фу-румая.

ТАҲВИЛ I *а.* تحويل аз ҳоле ба ҳоле гузаштан.

Дар айёми ҷавонӣ аз ин ҷаҳони фонӣ ба риёзи ҷовидонӣ таҳвил фармуд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

таҳвил кардан *а)* аз ҷое ба ҷое гузаронидан.

Ақл қабул накунад, ки қуввати башарӣ бад-он расад, ки он сангро нақлу таҳвил кунад.

Носири Хисрав

б) ҳавола кардан, ба уҳдаи дигаре гузоштан.

Ғаҳ кунӣ бар қиёси худ таҳвил,
Ғаҳ кунӣ ҳукмро бар он таҳвил. *Саной*

ТАҲВИЛ II *а.* تهويل ҳавл ангеҳтан, тарсондан, ба воҳи-ма андохтан.

Мардумонро зи баҳри дидани пил

Орзу хост з-он чунон таҳвил. *Саной*

ТАҲДИБ *а.* تهذيب барҷаста кардан, муҳаддаб кардан.

Яке уштур аз заъф чун анкабут
Сӯи дашт шуд, тортан кард қут ...

Бадал гашта ӯро зи бори дурушт
Чу гардан ба тақъиру таҳдиб пушт. *Ҷомӣ*

ТАҲДИД I *а.* تهديد **1.** тез кардан, мас. кордро бо санг ё сӯхон; **2.** ҳадди чизеро нишон додан, ҳадди чизеро маҳдуд кардан, маълум намудан.

Гузашт он барқ, эй ғофил, зи таҳдид,
Чароғони дигар ҳам метавон дид. *Бедил*

ТАҲДИД II *а.* تهديد тарсондан, пӯписа кардан, ҳаросон-дан; дӯғу пӯписа.

Шаҳ ба таҳдидашон чу рой афканд,
Сари ҳар ду ба зери пой афканд. *Низомӣ*

таҳдид кардан тарсондан, ҳаросондан, пӯписа кардан.

Мода гуфт: ... Ба чӣ қувват ва иддат вакили даръё-ро ба интиқоми худ таҳдид мекуни?

«Калила ва Димна»

ТАҲЗИБ *а.* تهذيب ислоҳ кардан, покиза кардан; тарбия кардан.

Ранги у баҳри нақхати тибаш
Карда таҳзиби ишқ таҳзибаш. *Саной*

таҳзиби ахлоқ покиза кардани ахлоқ, ислоҳ намудани хислатҳои инсонӣ.

Ҳукамо гуфтаанд, ки таҳзиби ахлоқ роҳест рав-шан. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

Илми ҳикмат низ се қисм бувад, аввалро таҳ-зиби ахлоқ хонанд. *Насириддини Тусӣ*

ТАҲЗИР *а.* تهذير ҳазар кунонидан, тарсондан.

Халқро маъвият кардӣ ... ва аз дунёе таҳзир фармудӣ. *Авфӣ*

... Дар танфизи қазоё ... таҳзир карда.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ТАҲИ(Й)Я I || ТАҲИ(Й)ЯТ *а.* تهيه||تحيت салом, дуруд.

Харгӯш ... таҳияте ба тавозуъ бигуфт.

«Калила ва Димна»

Маҷнун ба қудуми он ҷафокеш
Мегуфт таҳияте зи ҳад беш. *Шоҳин*

таҳият кардан салом расонидан.

Султон туро таҳият мекунад. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

ТАҲИ(Й)Я II *а.* تهيه омодагӣ, тайёрӣ.

Ба таҳияи асбоби иртиқол иштиғол намуданд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Чу маҳви ҷилва шудӣ, сози гирья пур бечост,
Чароғи ҳайрату он гаҳ таҳияи равған? *Бедил*

ТАҲЛИКА || ТАҲЛУКА *а.* تهلكه **1.** ҳалокат, нобудӣ; **2.** азобу шиканҷа, азоби саҳт; **дар таҳлука афтодан** ба азоб гирифтор шудан, саҳт ба ташвиш мондан.

Оре, саҳт ҳолатест, ки касе дар миёни ҷамъе аф-тад, ... дар тааб ва таҳлука афтад. *Аҳмади Дониш*

ТАҲЛИЛ I *а.* تحليل **1.** ҳал кардан, маҳлул кардан, об кардан, мас. қандро дар об; **2.** маҷ. кушодан, мас. ги-рехро, муаммор.

ТАҲЛИЛ II *а.* تهليل «ло илоҳа иллоллоҳ» гуфтан, «нест худое ғайри он худои ягона» гуфтан.

Садои такбиру таҳлили мучоҳидон ... ба гӯши ҳиндувон роҳ ёфт. «*Равзат-ус-сафо*»

ТАҲЛИЯ *а.* تحليه зинат додан, ороиш додан; ороиш, зи-нат.

Нафси нотиқаро ба зевари фазоил таҳлия кард.
«Анвори Суҳайлӣ»

ТАҲЛУКА *а.* تهلكه *ниг.* таҳлика.

ТАҲМ تهيم *ниг.* таҳам.

Киро баҳту шамшеру динор бошад,
Ба болову тан таҳму нисбат каёнӣ. *Дақиқӣ*

ТАҲМИЛ *а.* تحمیل ҳамл кардан, бор кардан, ба зери бор даровардан; *маҷ.* ба касе зиёда аз қуваташ коре фар-мудан.

ТАҲМИҚ *а.* تحميق дигареро аҳмақ шумурдан, ба касе аҳмақӣ нисбат додан.

Ба ханда гуфт, ки, Ҳофиз, ғуломи табъи туам,
Бубин, ки то ба чӣ ҳаддам ҳамакунад таҳмиқ.

Ҳофиз

ТАҲМТАН تهمتن *ниг.* таҳамтан.

ТАҲНИШИН تهنشين чизе, ки дар тағи об, шароб ва ғ. менишинад; дурд, дурда.

Таҳнишин шуд кафе аз он дарёе,
Қурай хок гашт чехранамо. *Бедил*

ТАҲНИЯ||**ТАҲНИЯТ** *a.* تهنيه||تهنيت муборакбод, табрик;
муборакбод гуфтан.

Зи ҳар кишваре қосидон тохтанд,
Ба ин чирағи таҳният сохтанд. *Низомӣ*

Чумла бо вай байъат кардем ва таҳният бигуфт-
тем. *Авфӣ*

адои таҳният муборакбод гуфтан.

Баъд аз адои таҳният ... он хуршеди осмонри-
солатро ба худхо пешво намуда ...

«Шаҳномаи Фарғона»

таҳният гуфтан муборакбод кардан; «хуш омадед!»
гуфтан.

ТАҲОВУН *a.* تهاون хор шумурдан, ҳақир шумурдан; аҳа-
мият надодан; сустию сахлангорӣ, мусоҳилакорӣ.

Чун гавҳари мурод омад, дар муҳофизати он та-
ховун наварзад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Мирзо Чаъфар ... дар маросими эҳсон ва тарбия-
ти аҳли камол ... таховун ҷоиз нашошта.

«Оташкада»

ТАҲОИФ *a.* تحائف ҷ. тӯҳфа.

Гузид аз ғанимат тароиф басте,
К-аз ин сон набинад таҳоиф касе. *Низомӣ*

ТАҲОНА تهانه қалъаи хурд.

Султон ... ба кишту зироат амр фармуд ва чанд
ҷо таҳона нишонид. *«Таърихи Фарош»*

ТАҲОРАТ *a.* طهارت 1. пок гардидан; покӣ, покизағӣ.

Гуфтанд: Чаро чунин кардӣ? Гуфт: Ин ба таҳор-
рат наздиктар аст. *Аҳмади Дониш*

2. *д.* шустушӯи маҳсус пеш аз намоз, вузу.

Рӯзе то ба шаб рафта будем ва шабонгаҳ пой
ҳисоре хуфта, ки дузди бетавфиқ ибриқи рафиқ
бардошт, ки ба таҳорат меравад. *Саъдӣ*

Ба оби равшани май орифе таҳорат кард,
Алассабоҳ, ки майхонаро зиёрат кард. *Ҳофиз*

таҳорат овардан барои намоз шустушӯ намудан, вузу
кардан.

Ва ман таҳорате оварда ... намоз кардам ...
Аҳмади Дониш

ТАҲОРАТХОНА طهارتخانه *ниг.* таҳоратҷой.

ТАҲОРАТҶОЙ طهارتجاي обхона, халоҷо, мабраз.

Ақл дар дасти як рама худрой
Чун чароғ аст дар таҳоратҷой. *Саной*

ТАҲОШӢ *a.* تحاشي худдорӣ, парҳез, ибо, имтиноъ.

Ва бе таҳошӣ дасти тааддӣ ба амвол ва мавошин
сипоҳӣ ва раият дароз мекунад. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҲОҶУМ *a.* تهاجم ба ҳамдигар ҳамла кардан, ба якди-
гар ҳуҷум овардан.

ТАҲРИЗ *a.* تحريض барангехтан, иғво кардан, таҳрик кар-
дан.

Таҳризи эшон мекард, ки бо амир муҳораба на-
моянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ТАҲРИК *a.* تحريك 1. ба ҳаракат овардан, ба чунбиш дар-
овардан; чунбиш, ҳаракат.

Аз таҳрики ҳеҷ ҳалқае фатҳулбоб рӯй нанамуд.
«Равзат-ус-сафо»

Дар ин шишаҳо чилваи тоби туст,
Садое зи таҳрики мизроби туст. *Бедил*

2. иғво, фитна.

Ба сабаби таҳрик ва хабосати рӯқабо ... изҳори
китобати беҳисоб мекарданд. *Восифӣ*

ТАҲРИМ *a.* تحريم ҳаром гардонидан, манъ кардан.

Гар сад оят бихонӣ аз таҳрим,
Бок нояд туро, ки бояд сим. *Саной*

ТАҲРИМА *a.* تحريمه *д.* гуфтани «аллоҳу акбар» дар ав-
вали намоз.

Пои дил аз роҳи саноат барор,
Даст ба таҳримаи тоат барор. *Хисрави Деҳлавӣ*
таҳриман ишо бастан ният кардан барои намози шом.

ТАҲРИР *a.* تحرير 1. навиштан.

Афсӯс, ки шуд дилбару дар дидан гириён
Таҳрири хаёли хати у нақш бар об аст. *Ҳофиз*
Як қалам таҳрир кардан нест, Шоҳин, тоқатам,
Хома дорад саъи чандин дафтарам аммо ханӯз.
Шоҳин

2. озод кардан, бандаро озод кардан, озод кардани
ғуломон; молики таҳрир касе ки ҳуқуқи озод кардан
дорад.

Расм аст, ки моликони таҳрир
Озод кунанд банди пир. *Саъдӣ*

◇ **Таҳрири Иқлидус** номи китоби ҷандасии Иқлидус
(Эвклид).

ТАҲРИС *a.* تحريص ҳарис кунондан, завқманд кардан.

Уро ба коре таҳрис кунанд, ки охири он ба ҳас-
рату надомат кашад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дар ин суҳан таҳрис аст бар иртиқоби корзору
истеъмоли олоти ҷанг дар вақти ҳарбу пайкор.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

ТАҲРИФ *a.* تحريف вайрон кардани суҳан; нодуруст иваз
кардани ҳарфҳо дар калима.

Дуруғ нагуяд ва суҳан таҳриф накунад ва донад,
ки чӣ бояд кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Файз файз аст, чун кунӣ тасҳиф,
Ҳам ба таҳриф офарин — нафрин. *Бедил*

ТАҲСИЛ *a.* تحصيل 1. ҳосил кардан, баровардан, ба даст
даровардан.

Дар таҳсили ағроз ва омоли ту саъй намоем.

Авфӣ

Мақун таъчил дар таҳсили мақсуд,
Басо деро, ки хуштар бошад аз зуд. *Ҷомӣ*

2. хондан, омӯхтан.

Бо вучуди қиллати манол таҳсил мекардам.

Авфӣ

Дар айёми таҳсилашон чанд нафар соҳибтабъон ...
ҳамвора ба ҳамдигар махлуту маҳшур буданд.

Садрӣ Зиё

◇ **таҳсили ҳосил муҳол** аст *варб.* чизи дар даст буда-
ро кофтан беҳуда аст.

ТАХСИЛДОР تاحصيلدار таър. касе, ки андозро аз мардум ғун карда ба хазина месупорад; андозчин.

ТАХСИН I а. تحسين таъриф, офарингуй.

То маро ишқи ту таълими сухан гуфтан кард,
Халқро вирди забон мидҳати таҳсини ман аст.

Ҳофиз

Дар дилаш сад ҳазор таҳсин хонд,
В-ошқораш ба ҷашм берун ронд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТАХСИН II а. تحصيل 1. маҳкам кардан; муҳофизат кардан.

Раъи рост ба тақрори назар ва таҳсини сир ҳосил ояд ва фош гардонидани асрор аз ҷиҳати подшоҳ мумкин нест. «*Калила ва Димна*»

2. дар гирди шаҳр девор кашидан, ҳисор бардоштан, қалъа сохтан; қалъаро мустаҳкам кардан.

ТАҲТ а. تحت зер, поин; *муқобили* фавқ; таҳту фавқи вучуд пастӣ ва баландии ҳаёт; маҷ. бадӣ ва некии ҳаёт.

Аввал зи таҳту фавқи вучудам хабар набуд.

Ҳофиз

ТАҲТОНӢ а. تحتانى зерӣ, зерин, дар поён буда, поёнӣ.

ТАҲТУЛҚАҲВА а. تحت القهوه хуроки андаке, ки пеш аз хӯрдани қаҳва мехуранд; таҳтул, ноништо.

Зи тахталқаҳва хонҳо ончунон пур,
Қи натвон кард мофавқаш тасаввур. *Саиди Ашраф*

ТАҲТУЛҚАНАК а. تحت الحنك қисме аз салла, ки ҳангоми ғибодат аз зери манаҳ мегузаронанд.

Ҳеҷ кас мункири тахталқанаки воиз нест,
Ин қадар ҳаёт, ки ҷаспонтар аз ин мебояд. *Соиб*

ТАҲТУССАРО а. تحت الثرى|| تحت الثرى таги замин, зери хок.

Ноғоҳ ғор бар сари эшон фуруд омад ва ҳар нӯҳ ба таҳтуссаро рафтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Бӯёде, ки аз саодати толеъ маро бувад,
Таҳтуссаро зи авҷи сарояш ба авҷ нест. *Урфӣ*

ТАҲТУТТУРОБ а. تحت التراب зери хок, таги замин.

Аз баландӣ пойгоҳи давлатат фавқулфалак,
З-аз ниҷандӣ ҷойгоҳи душманат таҳтуттуроб.

Анварӣ

ТАҲТУШШУОЪ а. تحت الشعاع охирии давран моҳ пеш аз шудо шудани ҳилол.

ТАҲТУХАЛЪАНҲОР а. تحته الانهار зери он дарёҳо (воҳа аст); киноя аз яке аз сифатҳои биҳишт.

Дилкаш ашъори ӯ баландашҷор,
Аз нами лутф таҳтухалъанҳор. *Ҷомӣ*

ТАҲУР а. طهور пок, покиза, тоза; маҷ. муқаддас.

Гуфти ин шароби таҳур аст, ҳама бихӯрданд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ТАҲФИЗ а. تحفيظ ёд додан, ҳифз кунондан, ёд кунондан.

Ҳа бошад, ки уро биҳоҳад ба ҷон
З таҳфизии султони Ҳиндустон. *Ҳочу*

ТАҲЧУБКОРӢ а. ته چوبكارى 1. чизе ва хусусан биное, ки аз ҷубқорӣ кардаанд.

З девораш гурезон бемадорӣ,
З бошад боми ӯ таҳҷубқорӣ. *Сайидо*

2. киноя аз касе, ки дониши рӯякӣ дорад, вале чунин вонамуд мекунад, ки гуё асоси донишаш мустаҳкам аст.

Таҳҷубқорӣ ба мақоме намерасанд,
Меъроҷи дил ба воизи минбар надодаанд. *Сайидо*

ТАҲШИЯ а. تحشيه ҳошия кардан дар китоб; ҳошия дӯхтан.

ТАҲӢ تهى *ниг.* тӣҳӣ.

ТАҲҚИР а. تحقير хор доштан, хор шумурдан, ҳақир гирифтани; ҳақорат, хорӣ.

Амирзода кас фармуд, ки рафта маҳдумро ба таҳқир ва иҳонати тамои ҳозир кунад. *Аҳмади Дониш*
Агар чи сурма дар вазъи сиёҳӣ шӯҳрате дорад,
Ба миҷғони қатори ӯ тавон фармуд таҳқираш. *Ҳочӣ*

ТАҲҚИҚ а. تحقيق ҳақиқат кардан, тафтиш намудани; ҳақиқат ва воқеияти чизеро муайян кардан; тафтиш.

Маро зи мансаби таҳқиқи анбиёст насиб,
Чӣ об ҷӯям аз ҷӯи хушки юнонӣ. *Рудакӣ*

Ва баъд аз таҳқиқи ҳол маълум шуд, Қозимбек ном теҳронӣ буд. *Аҳмади Дониш*

ба таҳқиқ аз рӯи таҳқиқ, муҳаққақан, ба таври аниқ, албатта.

Эй, ки аз дафтари ақл ояти ишқ омузӣ,
Тарсам ин нуқта ба таҳқиқ надонӣ дониш. *Ҳофиз*
таҳқиқ гаштан (ё шудан) аниқ шудан, тамоман равшан гаштан.

Гашт таҳқиқ дар битонаашон,
Ки шунидаст шаҳ фасонаашон. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **аҳли таҳқиқ** д. тақводорон, порсоён.

Бахшонии илоҳӣ гумшудаеро дар манохӣ чароғи тавфиқ фаро роҳ дошт, то ба ҳалқаи аҳли таҳқиқ даромад. *Саъдӣ*

ТАҲЧУРЪА а. تهجرعه таҳмондаи май ба андозаи як қулт.

Аллаҳ-аллаҳ, зи даври гардун
Таҳчуръаи ман ҷашид Маҷнун! *Шоҳин*

ТАҶАББУР а. تجبر ғурур, ҳавобаландӣ, калонигарӣ.

Димна гуфт: ... Чун ин бишнидам ва таҳаввуро таҷаббури ӯ мешинохтам, биёмадам, то туро биогоҳонам. «*Калила ва Димна*»

Ба сабаби таҷаббуру тақаббури халқро аз худ мутаваҳҳиш нагардонад. *Аҳмади Дониш*

ТАҶАВВУЪ а. تجوع гуруснагӣ, гушнагӣ, изҳори гуруснагӣ.

Низ ҷӯ ҳоҷатам аз ҳад гузашт,
Сабру ақлам аз таҷаввӯ ёва гашт. *Румӣ*

ТАҶАДДУД а. تجدد тоза шудан; тоза кардан, нав кардан; навшавӣ; навигарӣ, навӣ.

Аз мазиқи ҷисм чун ёбӣ ҳалос,
Бе таҷаддуд оламе ё бе ҷадид. *Шамси Табрезӣ*
Бениёӣ таҷаддуде дорад,
Ба навиҳо тараддуде дорад. *Бедил*

ТАҶАЛЛО а. تجل *ниг.* таҷаллӣ.

ТАҶАЛЛУД а. تجلد сабру тоқат кардан.

Гурзе ба амир Наврӯз зад, ки агар ба кӯҳ зади,
муталошӣ шудӣ, ӯ ба таҷаллуд худро нигоҳ дошт.

«*Равзат-ус-сафо*»

ТАЧАЛЛИ||**ТАЧАЛЛО** *a. تجلی||تجلا* 1. чилва кардан; ошко-ро шудан, равшан шудан; чилва; тобиш.

Ҳон, аз ту маро зи худ тасаллист,
Як оина вақфи ду таҷаллист. *Шоҳин*

2. д. нури илоҳӣ.

ТАЧАММУЛ *a. تجمل* ороиш; ҳашамат, шукӯҳ, дабдаба.

Бо таҷаммули ҳар чи тамомтар ӯро дар шаҳр овард. *Авфӣ*

Гул ба рухсори ту чун лофи таҷаммул мезанад,
Панҷаи савсан тапонча бар рухи гул мезанад.

Мушифӣ

Дар вай [деҳи Тавоис] мардумоне буданд бо неъмат ва таҷаммул. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

ТАЧАММУЛОТ *a. تجملات* ҷ. таҷаммул.

Маҷлисро ба анвон таҷаммулот биёростанд.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

ТАЧАММУШ *a. تجمش* лутф, меҳрубонӣ, хушӣ.

Он муҳобат қисмати бегонагон,
В-он таҷаммуш дӯстонро роӣгон. *Румӣ*

ТАЧАММУЪ *a. تجمع* чамъ шудан, гирд омадан; маҷлис.

ТАЧАННУБ *a. تجنب* дур шудан; гурехтан; ба як сӯ рафтан.

Агар зараре тасаввур кунед, аз сӯҳбати ӯ таҷаннуб намояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ТАЧАР *تجر* хонаи зимистонӣ, ки дар он оташдон мавҷуд аст.

Миёни ин таҷару гунбади фалак фарқ аст,
Ки ҳаст ин ба сабот, он набошад оромаш. *Низорӣ*

ТАЧАРРУБ *a. تجرب* таҷриба ёфтан; озмоиш.

ТАЧАРРУД *a. تجرد* 1. гӯшанишинӣ, тарки дунё.

Бародари калон ғалаба карда тамоми мол...
дар тасарруф овард, бародари хурдӣ роҳи таҷарруд пеш гирифт. *«Нигори дониш»*

Ҳоҷа Ато домани таҷарруд аз гарди тааллуқи дунё афшонда, раҳти иқомат ба сарои охират кашид. *«Таърихи Сайидроқим»*

2. танҳой, безанӣ.

Исо тариқани таҷарруд дошт ва зан накардӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ТАЧАРРУЪ *a. تجرع* чуръа-чуръа нӯшидан, қулт-қулт нӯшидан.

Ҳамвора дар шаробхона дурди шароб чамъ кардӣ
ва дар гулханҳо таҷарруъ намудӣ.

«Таъриқи Давлатшоҳ»

ТАЧАССУМ *a. تجسم* шакл пайдо кардан, ба шакл даромадан, ҷисм пайдо кардан.

ТАЧАССУС *a. تجسس* 1. ҷустуҷӯ кардан, хабар пурсидан.

Таҷассус кард Шопур он заминро,
Ба даст овард Фарҳоди гузинро. *Низомӣ*

2. ҷосусӣ, назорати пинҳонӣ.

Сухан бар он муқаррар шуд, ки якеро ба таҷассуси эшон баргумоштанд. *Саъдӣ*

ТАЧАШШУМ *a. تجشم* худро ба машаққат андохтан, ранҷ бурдан; ранҷ, машаққат.

Мӯҷиби ин таҷашшум чист? *Авфӣ*

Гуфт: Рӯҳам, баҳри ту худ рӯҳ чист?

Ҳин бифармо, к-ин таҷашшум баҳри кист? *Румӣ*

ТАЧАҲҲУЗ *a. تجهز* омода шудан, муҳайё гардидан, тайёр шудан.

ТАЧВИД *a. تجويد* 1. дуруст талаффуз кардани овозхон нутқ, махсусан оятҳои Қуръон.

Дар он замон ба таҷвид ва тартили ӯ ҳеҷ кас каломи илоҳӣ қироат намекард. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. ҳар кореро дуруст анҷом додан.

ТАЧВИЗ *a. تجويز* 1. рухсат додан, иҷозат додан, ҷоиз доништан, раво доштан.

Амре, ки ҳеҷ золим бад-он иқдом нанамояд, чӣ гуна ақл таҷвиз кунад?! *«Равзат-ус-сафо»*

2. озмоиш кардан, озмудан; озмоиш.

ТАЧВИФ *a. تجويف* миён ҳоли кардан, ковок кардан, шикофтан; кофтан, мас. заминро.

Ҳамчунон... маъруз доштанд, ки илоҷи тасхири ин бораи кайвонманзар... дар ҳафри нуқуб ва таҷвифи аркони ҷидор... мебошад. *«Таърихи Фариишта»*

ТАЧДИД *a. تجديد* нав кардан, аз нав сохтан, аз сари нав иҷро кардан.

Халифа аз ҷон ноумед шуд ва иҷозат хост, то дар ҳаммом равад ва таҷдиди ғусле кунад.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

Писарро аз чиҳати таҷдиди васият... пеш хонд.

«Равзат-ус-сафо»

ТАЧЗИЯ *a. تجزیه* ҷузъ-ҷузъ кардан; таҳлил кардан.

Ҳар чӣ бувад, ё қобили таҷзия бувад ё набувад.
Насириддини Тӯӣ

ТАЧЛИЛ *a. تجليل* эҳтиром кардан, бузург шумурдан.

ТАЧНИС *a. تجنيس* 1. ҳамҷинс кардан, монанд кардан.

Шабаш дар тоату рӯзаш ба тадрис,

Бувад илму амал бар ҳеш таҷнис. *Бадриш Кашмирӣ*

2. адш. бозин лафзӣ дар шеър: кор фармудани калимаҳое, ки шаклан монанд, аммо маънояшон гуногун аст, мас. дар байти зерин калимаи 'шона' дар ду мисраъ ду маъно дорад: асбоби зинати мӯй ва китф (*муқ.* зулмаъниайн):

Тори зулфатро ҷудо машшота гар аз шона кард,
Дастӣ он машшота мебояд ҷудо аз шона кард.

Хисрави Деҳлавӣ

ТАЧОВУЗ *a. تجاوز* аз ҳадди худ гузаштан, аз ҳадду андозаи муқарраршуда гузаштан.

Ҳадди ҳар коре муайян карда будӣ ва ҳар касе,
ки як сари мӯй таҷовуз намудӣ, бикушти.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар ту нааянд ин ду сифат ҷуз ба ҳам,
Чун бинамоянд таҷовуз зи ҳам. *Ҷомӣ*

ТАЧОЗУБ *a. تجاذب* кашидан, ҳамдигарро кашидан; кашиш.

Адолат он аст, ки ин ҳама қувватҳо бо якдигар иттифоқ кунанд ва қуввати мумайнизаро имтисол намоянд, то ихтилофи ҳаво ва таҷозуби қуво соҳибашро дар вартаи ҳайрат наяфкананд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ТАЧОНУС *a.* تجانس ҳамчинс будан, аз як чинс будан, ҳамчинсӣ.

ТАЧОРИБ *a.* تجارب **ч.** таҷриба||таҷрибат.

Дар сафар аҷоибӣ бисъёр дида мешавад ва таҷориби бешумор ба даст меояд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Шаммае аз ҷиғуяғии ҳоли худ изҳор кун, то сабаби таҷориб ва дастури амали ман шавад.

Аҳмади Дониш

ТАЧОҲУЛ *a.* تجاهل худро ба нодонӣ задан.

Он марди зирак таҷоҳул карда гуфт: Неку бошад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Офият дар тағофул аст ин ҷо,
Илми роҳат таҷоҳул аст ин ҷо. *Бедил*

◇ **таҷоҳули ориф** (*ё орифона; инчунин таҷоҳулулориф*) *адш.* яке аз хунарҳои бадеӣ, ки нависанда бо сабабе худро ба нодонӣ меандозад ва саволе мекунад, ки ҷавобаш ба ӯ маълум аст, чунончи дар байти зерин:

Ё раб, он рӯй аст ё барги суман?

Ё раб, он мӯй аст ё мушки Хутан?*

ТАЧОҲУЛУЛУРИФ *a.* تجاهل العارف *ниг.* таҷоҳул (*таҷоҳули ориф*).

ТАЧОҲУР *a.* تجاهر ба ҷиҳати зоҳирини чизе аҳамият додан; ошкоро коре кардан; **таҷоҳур ба фисқ** ошкоро бадкорӣ кардан.

ТАҶРИБА||ТАҶРИБАТ *a.* تجربه||تجربت имтиҳон кардан, санҷидан, озмудан; озмоиш, имтиҳон, санҷиш.

Қасе ба таҷриба пешӣ вай [табиб] наёвард ва муолиҷа аз вай дарнахост. *Саъдӣ*

Таҷриба кардам зи ҳар андешае,
Нест накутар зи саҳо пешае. *Хисрави Деҳлавӣ*

таҷриба афтодан аниқ шудан, равшан шудан.

Низ таҷриба афтода, ки ҳар офарида... дарҳол уро бишинохт ва бо ӯ бад шуд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ТАҶРИД *a.* تجريد аз дигарон дур кардан, аз дигарон дур гаштан, танҳо мондан.

Таҷрид газандатар кунад золиро,
Тегест бараҳна мор аз афкандани пуст. *Бедил*

То даст баровардаам аз хирқаи таҷрид,
Бар пайкари ман банди қабо банди гарон аст. *Соиб*

ТАҶҲИЗ *a.* تجهيز **1.** ҷиҳозонидан, ҷиҳоз ва асбоби кореро тайёр кардан; **таҷҳизи сипоҳ** таъмин намудани лашкар бо ҷиҳоз зарурӣ; **2.** омода намудани асбоби мурда.

Эшон ба таҷҳизи мурдагон машғул шуданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Зи онни мотам инон тофтанд,
Ба тадбири таҷҳиз биштофтанд. *Ҷомӣ*

3. маҷ. оронш додан, оростан, зинат додан.

ТЕ номи ҳарфи чоруми алифбои арабии тоҷикӣ ت, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 400 баробар аст.

ТЕБ تيب саргашта, овора, ҳайрон, шитобзада.

ТЕВ تيو тоб, тавоноӣ, қувват, қудрат; тоқат.

Ба дилшон намонд аз ғами ишқ теъ,
Ба як раҳ зи ҳар ду баромад ғирев. *Фирдавсӣ*

Яке мӯҳрабоз аст гетӣ, ки дев
Надорад ба тарфанди ӯ ҳеҷ теъ. *Унсурӣ*

ТЕЗ تيز **1.** бурранда; *муқобили кунд* I 1.

Бирехт чангу фарсуда гашт дандонаш,
Чу тез кард бар ӯ марг чангу дандонро.

Носири Хисрав

Вақти зарурат чу намонад гурез,
Даст бигирад сари шамшери тез. *Саъдӣ*

2. зуд, шитобон, босуръат.

Шаҳи Навзарӣ гуфт: Ман ёфтам,
Азеро чунин тез биштофтам. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. хашмгин, каҳролуд, оташин.

Мижа тез асту ғамза тезу ту тез,
Рехтӣ хуни ошиқон ба ситез. *Қамоли Хуҷандӣ*

4. маҷ. бадху; сахтгир.

Агарчи бода фараҳбахшу бод гулбоз аст,
Ба бонги чанг махӯр май, ки мӯҳтасиб тез аст. *Ҳофиз*

◇ **забони тез** забони бурро ва гуё.

Маломатгӯро аз шиквааш гарм аст бозораш,
Забони тезу рӯи сурх дорад нештар аз ман. *Сайидо*

оташи тез оташи шуълавар, оташи бисъёр баланд.

Наншаста ҳанӯз оташи тез,
Зад дашна аробиям, ки бархез! *Ҷомӣ*

оташ тез кардан а) оташро аланга додан; б) аламури зиёд кардан; **бозори касеро тез кардан** қадру қимати касеро афзудан; боравнақ гардонидани кори касе.

Дидор менамоию парҳез мекуни,
Бозори хешу оташи мо тез мекуни. *Саъдӣ*

Эй ба ҷон ошиқон харидорат,
Ғамзаҳо тез карда бозорат. *Қамоли Хуҷандӣ*

ТЕЗБИН تيزبين он кӣ бо диққат ва ба зудӣ мебинад.

Дастӣ Урфӣ ниқоби роз кушуд,
Хиради тезбини мо бигрехт. *Зухурӣ*

ТЕЗБОЛ تيزبال тезпар, тезпарвоз.

ТЕЗВАҶД تيزوجد зуд ба ваҷд оянда, он кӣ тез ба ҷӯшу хуруш меояд.

Чу суккони савомеъ сабзпуше,
Зи ҷунбиш тезваҷде, пурхуруше. *Ҷомӣ*

ТЕЗВИР تيزوير тезхуш, боҳуш, зақӣ, тезфаҳм.

Ҳамон баччаи шери ноҳурдашир
Шиносад ҳама мубади тезвир. *Фирдавсӣ*

ТЕЗГАРД تيزگرد тезгарданда; зудгузар.

Осудагӣ ба хоб надид он, ки такьягоҳ
Аз гарди болиши фалаки тезгард кард. *Ҷомӣ*
Май нӯш дам ба дам, ки дар ин кӯҳна базмгоҳ
Даврест тезгарду ҳаётест муғтанам. *Исмаи*

ТЕЗГОМ تيزگام тезрафтор, чобукрав, тезқадам.

Ба рафтан маркабам бас тезгом аст,
Надонам ҷои оромам кадом аст. *Низомӣ*

ТЕЗГУШ تيزگوش он кӣ гушаш нағз мешунавад.

Нур мекаш, эй ҳарифи тезгуш,
Гар най чун муш, дар зулмат макӯш. *Румӣ*

ТЕЗДАВ تيزدو тездаванда.

Аспон зи ситора авҷравтар,
Гардун зи сипеҳр тездавтар. *Файзӣ*

ТЕЗДАМ تيزدم касе ё ҳайвоне, ки нафасаш тезу сўзон

аст.

Чу Рустам бад-он аждаҳои диҷам
Няғҳ карду бар ёли он тездам,
Биёбон ҳама зери ӯ дид пок,
Равон хуни гарм аз бари тира хок. *Фирдавси*

ТЕЗДАНДОН تيزدندان 1. дорони дандонҳои тез.

Тараххум бар паланги тездандон
Ситамгорӣ бувад бар гӯсфандон. *Саъдӣ*
Буд он шери ҳаёлаш тездандон,
Ки гирад охуи мақсуд осон. *Мулҳам*

2. маҷ. ҳарис, тамаъгор.

ТЕЗДАСТӢ تيزدستي чобуки, чолоки.

Сад нақди ситораро ба мастӣ
Аз Зӯҳра барад ба тездастӣ. *Файзӣ*

ТЕЗЗАБОН تيززبان сахтгӯй, сахтгпа.

Музтариб қодири теззабон буд, ҳама аз теги
лисонӣ ӯ ҳаросон буданд. *Садрӣ Зиё*

ТЕЗКИН تيزكين бадкина, бадҷаҳл.

Бад-ин гуна даҳ чинии тезкин
Зи чон пок гаштанд чун нақши Чин. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТЕЗМАҒЗ تيزمغر зудранҷ, зуд хашмгин шаванда, бадҷаҳл,
тундхӯ.

Чу паймоншикан бошию тезмағз,
Наёяд зи пайкори ту кори нағз. *Фирдавси*

ТЕЗНАВИС تيزنويس зуднавис, чобукдаст, касе, ки бо
суръат хат менависад.

... Он қадар тезнавису чобукқалам буд, ки ҳангоми
китобат дасту қаламашро дида намешуд. *Садрӣ Зиё*

ТЕЗПАР(Р) تيزپر он кӣ тез мепарад.

Ногаҳон рузе аз ҳаво бозе
Тезпарре, баландпарвозе
Қард сӯи кабутаре оҳанг,
Нои уро гирифт сахт ба чанг. *Чомӣ*

ТЕЗПАРВОЗ تيزپرواز *ниг.* тезпар(р).

ТЕЗПАРР تيزپر *ниг.* тезпар(р).

ТЕЗПАРРОН تيزپران *ниг.* тезпар(р).

Наҳанги диҷам баркашидӣ зи об
Ҳамон аз ҳаво тезпаррон уқоб. *Фирдавси*

ТЕЗПО(Ӣ) تيزپا (ى) тезрав, тундрав.

Шавад тавсани гириям тезпой,
Бар у ҳай занад ҳар замон ҳой-ҳой. *Зухурӣ*

ТЕЗРАВ تيزرو он кӣ тез роҳ меравад, тезпо.

Нишаст аз бари бораи тезрав,
Чу аз кӯҳ сар барзанад моҳи нав. *Фирдавси*

ТЕЗТАҚ||ТЕЗТАҒ تيزتک||تيزتگ тездав, бодпо, даванд.

Кушодазанаҳ кардашу тезтағ,
Бидидаш, ки дорад дилу зуру рағ. *Фирдавси*

Ҳар як аз он тезтаку хушхирум
Қағъи замин карда ба тезии гом. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТЕЗХАШМ تيزخشم он кӣ зуд оташин мешавад, тундхӯй.

Бигӯ: Моҳо, нигоро, хурчашмо,
Парирӯё, баҳоро, тезхашмо! *Фахриддини Гургонӣ*

ТЕЗЧАНҒ تيزچنگ он кӣ чанголаш тез аст.

Ба базм-андарун осмони вафост,
Ба разм-андарун тезчанғ аждаҳост. *Фирдавси*

ТЕЗЧАНГОЛ تيزچنگال *ниг.* тезчанғ.

Пар дода ба ҳирси тезчанғол
Бар ҷустани мурғи оташинбол. *Файзӣ*

ТЕЗЧАШМ تيزچشم *ниг.* тезбин.

Қавичанғол гурге, тезчашме,
Ба бозу филзӯру тангчашме. *Сайидо*

ТЕЗӢ تيزى 1. буррой, буррандағӣ; халандағӣ; муқобили
кундӣ 11.

Сӯҳони фалак то гули адли ту шукуфтаст,
Тезӣ натавонад, ки диҳад хори ситамро. *Анварӣ*

Тобдор аз кон барояд дар забони ман ақиқ,
Тезии алмос дорад ноҳуни андешаам. *Соиб*

Тезии дурафш ба сари дурафш аст. *Зарбулмасал*

2. зудӣ, шитоб, ачала.

Ки тундиву тезӣ наёяд ба кор,
Ба нармӣ барояд зи сӯроҳ мор. *Фирдавси*

ба тезӣ бо суръат, бо шитоб.

Ба тезӣ биёмад ба наздики шох,
Варо дид хуфта бар он хоки роҳ. *Фирдавси*

3. маҷ. оташинӣ, бадҷаҳлӣ.

Мафармой акнуну тезӣ макун,
Ки тезӣ пушаймонӣ орад ба бун. *Фирдавси*

◇ **тезӣ кардан** а) тундӣ кардан; б) сахт таъсир кардан.

Биё, соқӣ, он май, ки тезӣ кунад,
Ба боғи дилам мушкбезӣ кунад. *Ҳофиз*

ТЕЗҚАЛАМ تيزقلم он кӣ тез менависад, тезнавис.

Урфӣ, ҳама лофӣ, ба дуо тезқалам шав,
Биштоб, ки майдон нашавад танг қаламро. *Урфӣ*

ТЕЗҲУШ تيزهوش тезфаҳм, зирак.

Бипурсид аз Золи Зар мубаде
Аз он тезҳуш, роҳбин бихраде. *Фирдавси*

Аз шаҳи Юнон ҳақими тезҳуш
Қард чун афсонаи фарзанд гӯш ... *Чомӣ*

ТЕЗЧАНҒ تيزچنگ тайёр ба чанг, чангталаб.

Чу душман сипаҳ сохт, шуд тезчанғ,
Бибояд бисанҷид моро ба чанг. *Фирдавси*

ТЕМОР||ТИМОР تيمار 1. ғам, андӯҳ, ғусса.

Аз андӯҳ ӯ сусту бемор шуд,
Зи шоҳи ҷаҳон пур зи темор шуд. *Дақиқӣ*

2. ғамхорӣ, парасторӣ, нигоҳубин.

Темори ғарибон сабаби зикри ҷамил аст,
Ҷоно, магар ин қоида дар шаҳри шумо нест?! *Саъдӣ*

темор кашидан (ё хӯрдан) а) ғам хӯрдан, андӯҳгин шудан.

Темори раият кашаду андӯҳи дарвеш,
Қ-эзид бидиҳад уро ҷуз андӯҳу темор. *Фарруҳӣ*

Дарафтод тарс андар ин лашкарам,
Надидам, ки темори он чун хӯрам. *Фирдавси*

Чун оғаҳӣ, эй дӯст, зи ҳар асроре,
Чандин ҷӣ хӯрӣ ба беҳуда теморе,
Чун менаравад ба ихтиёрат коре,
Хуш бош, дар ин даме, ки ҳастӣ боре. *Хайём*

б) ғамхорӣ кардан.

ТЕМОРДОР تیماردار 1. ғамгин, андұхгин, ғуссанок.

Набардагузинони Исфандиёр
Аз он чо бирафтанд темордор. *Дақиқӣ*

2. ғамхор, парастор.

ТЕМОРХОР تیمارخوار ғамхор, парастор.

Қафидаш дил аз ҳам чу як қафта нор,
Қафида шавад санги теморхор. *Рудақӣ*

ТЕША تیشه абзори дуредгарӣ барои тарошидани чуб.

Ҳатабро агар теша бар пай зананд,
Дарахти барумандро қай зананд?! *Саъдӣ*
Нохӯрда тароше зи сари тешаи ҳичрон,
Ҳиште ба сари турбати Фарҳод наёбанд.

Хисрави Деҳлавӣ

Тешаро бо харош қор аст, хоҳ уд пеш ояд, хоҳ чӯб.
Зарбулмасал

◇ **теша (ба) сӯи худ задан** (ё **тарошидан**) ҳирс ва тамаъ қардан; ба маъфияти худ қор қардан.

Ҷаҳоне хизмати ӯ қарда пеша,
Занад ҳар қас ба сӯи хеш теша. *Сайидо*

тешаи Фарҳод тез қардан сар қардан ба ошиқӣ;
тешаи Фарҳод шудан саҳт таъсиринок шудан.

Забонам тешаи Фарҳод шуд бар ҳар дили сангин,
Зибас к-афсонаи Ширини худ бисъёр мегӯям.

Хисрави Деҳлавӣ

теша ба решаи худ задан бо пой худ ба гӯр рафтан;
қори худро вайрон қардан; **теша бар пой худ задан**
қори худро вайрон қардан, ба зарари худ қор қардан.

Дар ин меҳнатсаро як ишқпеша
Назад чун ман ба пой хеш теша. *Ҷомӣ*

ТЕШАЗАН تيشه زن он кӣ теша мезанад, дуредгар, наҷқор.

Тешазан андар хунар андӯхтан
Тахта насозад зи паи сӯхтан. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТЕЪДОД а. تعداد *ниг.* таъдод.

Гуфт, ки қароими ту бисъёр аст ва оғози теъдоди
он қард. «*Равзат-ус-сафо*»

Қай тавонад мадҳи ту теъдод қардан ҳар алил,
Худ магар созад баён ҳақ бар забони Ҷабраил?!
Ҳоҷӣ

ТЕҒ تیغ 1. шамшер, ханҷар.

Теғ додан дар қафи зангии маст
Беҳ, ки ояд илм ноқасро ба даст. *Румӣ*
Ниғаҳи масти ту ҳуни дили аҳбоб хӯрад,
Теғи бедоди ту аз фарқи аҷал об хӯрад. *Сайидо*

Теғ беҳ зи таънаи душман. *Зарбулмасал*

теғи алмос а) шамшери тез, бурро; б) *киноя аз* теға-
барги сафеди байни барғҳои сабзи савсан.

Ато қарда ба савсан теғи алмос,
Ки дорад бар сари султони гул пос. *Бадрии Қашмирӣ*

теғи гавҳарнигор шамшери бо гавҳар зинаъёфта;
киноя аз нури офтоб.

Чу хуршед бо теғи гавҳарнигор
Бурун омад аз қуббаи зарнигор ... *Ҳоҷу*

теғи дудам шамшере, ки ҳар ду тарафаш бурранда
аст, теғи дудам.

Бар сари ман нагузорад хабар аз мағзи ҳавас,
Шаҳпар аз боли ҳумоест, ки теғи дудам аст. *Мулҳам*

теғи муҳаннад ханҷари ҳиндӣ, ханҷари аз пӯлоди
эълосифати ҳиндӣ сохташуда.

Теғи фалак ба теғи ту андар ниём бод,
То бар фалак Миҷарра чу теғи муҳаннад аст. *Анварӣ*
теғи ямон (ё **ямонӣ**) шамшери эълосифат, ки дар
Яман тайёр мешуд.

Амалро бимонда, аҷалро гирифта,
Гирифта ямин даст теғи ямонӣ. *Унсурӣ*

теғ баровардан шамшер қашидан.

Мижғони ту то теғи ҷаҳонгир баровард,
Бас қушта дили зинда, ки бар ҳамдигар афтод. *Ҳофиз*

теғ задан шамшер задан.

Дар он мақом, ки хубон ба ғамза теғ зананд,
Аҷаб макун зи саре, к-уфтода дар пое. *Ҳофиз*

Гар теғ занӣ ба қардани ман,
Охир падарӣ, на душмани ман. *Шоҳин*

2. устураи сартарошон; 3. маҷ. шуоъ, партав.

Нармак-нармак зи паси парда ба ҷоқар ниғарид,
Гуфт: Аз меғ ҳаме теғ занад Зӯҳраву Моҳ. *Кисоӣ*

◇ **теғи гӯштин киноя аз** забон.

Не, не, ки ҳар чӣ гӯӣ, беҳ з-он хамӯшӣ, эро
Бас неку бад, ки қушта аз теғи гӯштин шуд.

Хисрави Деҳлавӣ

теғи забон киноя аз бурроии забон.

Хомаамро тақьягоҳе дар ҷаҳон пайдо нашуд,
Муттақои хеш аз теғи забон дорам ҳанӯз. *Сайидо*

теғи қач *ниг.* **теғи лангардор**.

Теғи қачро наём қач бошад. *Зарбулмасал*

теғи қӯҳ қуллаи қӯҳ, теғаи қӯҳ.

Сипаҳдор бикшоҳ аз он нома банд,
Фуруд омад аз теғи қӯҳи баланд. *Фирдавсӣ*

Ҳуш дор, к-аз хароши дили санги хора шуд
Охир ба теғи қӯҳ сари қӯҳқан ҷудо. *Соиб*

теғи лангардор теғи ҳам, ки захми саҳт ба вучуд
меоварад.

Аз тағофул қушт мижғони гаронхобаш маро,
Теғи лангардор чандин поси дам медоштаст. *Соиб*

теғи фассод нештари рағзан.

Ба рӯи саҳт тавон эмин аз ҳаводис шуд,
Ки ҳуни лаъл мусаллам зи теғи фассод аст.

Мӯҳсини Таъсир

теғу ташт нур ва офтоб.

Замин фарши сайфур чун дарнавашт,
Баровард сар субҳ бо теғу ташт. *Низомӣ*

теғ боридан саҳтиҳои бисъёре рӯй додан.

Гар теғ борад дар қӯи он моҳ,
Гардан ниҳодем алҳукмулиллоҳ. *Ҳофиз*

теғ қашидани бинӣ рост ва нӯгтез шудани бинӣ, ки
дар арафаи марғ рӯй медиҳад.

Бинии ту теғ мекашад пайваста,
Умри ту тамои дар дами назъ гузашт. *Шифой*

теғ шудан рӯ ба рӯ шудан.

Қӯҳи Қоф аз сипарандохтагон аст ин ҷо,
Ки дигар теғ шавад пеши дами тешаи мо. *Соиб*

Афқанд сипар, ҳар кӣ бидидаш бо теғ,
Мо теғ шудему сина қардем сипар.

Сайидалии Мансур

теғ бар сар бурдан теғ баланд қардан, шамшер қашидан,
қасди қангу низоъ қардан.

Агар шеҳнае теғ бар сар барад,
Сари теғи ӯ тоҷу афсар барад. *Низомӣ*

ТЕҒА **تِغَه** 1. ҳар чизи теғмонанд; 2. дами корд, дами ~~шамшер~~; 3. теғи кӯх, қуллан кӯх.

За гардан то ба нӯги теғай кӯх
Гиребони шуқӯҳам захми анбӯх. *Зулалӣ*

◆ **теғай пушт** қатори муҳраҳои тахтапушт, аррапушт.
Аз у қоҳ қоҳидан бартарӣ,
Аён теғай пушташ аз лоғарӣ. *Зуҳурӣ*

ТЕҒБАНД **تِغ بِنْد** он кӣ теғ ба камар мебандад, сипоҳӣ, харбӣ.

ТЕҒБОЗ **تِغ باز** теғзан, шамшерзани моҳир.

Сари кӯх афтод аз захми теғ,
Сар аз теғбозон чу бозон зи теғ. *Ҳочу*

ТЕҒБОЗӢ **تِغ بازى** шамшербозӣ; бо шамшер ҷангидан.

... Ки бо душманам теғбозӣ кунед,
Бад-ин гуна дар ҷанг тозӣ кунед. *Фирдавсӣ*
... Ки раҳши ҳимматам то зерӣ пой аст,
Қафам бо теғбозӣ ошноӣ аст. *Ҳочӣ*

ТЕҒДОР **تِغ دار** дорандаи теғ, аҳли шамшер; ҷанговар.

Бар онӣ, ки андар ҷаҳон теғдор,
Набандад камар чун ту дигар савор. *Фирдавсӣ*
Ба ҳар теғдоре, ки у бозхард,
Сарашро ба теғе зи тан боз кард. *Низомӣ*

ТЕҒЗАН **تِغ زن** шамшерзан, ҷанговар.

Мағу душмани теғзан бар дар аст,
Ки анбози душман ба шаҳр-андар аст. *Саъдӣ*

ТЕҒОЗМОӢ **تِغ آزمای** шамшерзан, ҷанговар.

Ҳама хунинлибосу дуздшиор,
Ҳама теғозмою найзагузор. *Ҷомӣ*

ТЕҲ **ا. تِه** *ниг.* тих.

ТЕҲУ **تِهو** *ниг.* тиху.

ТИБ I || **ТИББ** **ا. طب** илми тандурустӣ, илми табобат.

Бар вай натавон кардан таъҷил ба беҳ кардан,
Таъҷил ба тиб-андар бошад зи сабуксорӣ. *Манучехрӣ*

Ин амир... аз шеър ва тиб ва кимӣ ва ҷафр
сохибвуқуф. *Аҳмади Дониш*

ТИБ II **ا. طيب** 1. бӯи хуш; хушӣ, форамай.

Шабе дар ҷавониву тибу ниам
Ҷавонон нишастем чанде ба ҳам. *Саъдӣ*

бӯи тиб бӯи хуш, хушбӯӣ.

Чу хандад, ҳаёле ғариб оядаш,
Чу тибат кунад, бӯи тиб оядаш. *Низомӣ*

2. покӣ, покизағӣ.

Шаҳре дид дар ғояти хубӣ ва зебой, муттасиф
ба тибӣ обу ҳаво. *«Равзат-ус-сафо»*

тиби хулқ покизағии хулқ, хушхулқӣ, ахлоқи хуб.

Ба тибӣ хулқӣ туву нафҳан шамомаи гул,
Ба бӯи зулфи туву нақхати насими шамола. *Ҳофиз*

◆ **ба тибӣ нафс** бо майли худ, бо ризову рағбат.

Мо панҷ ҳазор асп... ба тибӣ нафс медиҳем.

«Равзат-ус-сафо»

ТИБАТ **ا. طبیت** 1. хушӣ; хубӣ; 2. покизағӣ.

Қасе гуфту пиндоштам тибат аст,
Ки дуздӣ басомонтар аз ғийбат аст. *Саъдӣ*

3. ҳазл, мазох, шӯҳӣ.

Зи рӯи тибат гуфтам: Бузургворӣ кун,
Ҷавоб гую зи тибат машав дилозурда. *Сузанӣ*

◆ **ба тибати нафс** бо майлу хоҳиши худ.

Хироҷ агар нагузорад қасе ба тибати нафс,
Ба қаҳр аз у биситонанду харчи сарҳангӣ. *Саъдӣ*

ТИБАТОМЕЗ **طیبیت آمیز** ҳазломез, мазохомез.

Ғолиби гуфтори Саъдӣ тарабангез аст ва тибатомез.
Саъдӣ

ТИББ **ا. طب** *ниг.* тиб I.

ТИБОШ **تیباش** ғамза, ишва; фиреб.

Ҳафт навбат сабр карду бонг кард,
То ки очиз гашт аз тибоши мард. *Румӣ*

ТИБОҚ **ا. طباق** 1. мутобикӣ, мувофиқӣ; 2. *адш.* кор

фармудани калимаҳос, ки маънан зидди ҳамдигаранд; ба
кор бурдани антонимҳо, мас. 'талху ширин', 'дарозу
кӯтоҳ', 'сафеду сиёҳ'.

ТИБУЛЪАДО **ا. طب الادا** хушовоз.

Шоҳиде... ҳалқе дошт тибулъадо. *Саъдӣ*

ТИБЪЁН **ا. تیبیان** пайдову ошқоро кардан; пайдо ва равшан
шудан; шарҳ, баён.

Ғараз аз вучуди у... тибъёни ҳақоқиқи ҳикмати
улум аст. *Аҳмади Дониш*

ТИБҚ **ا. طبق** мувофиқат, мутобикат; **бар тибқи** ... муво-
фиқи..., аз рӯи...

Бар тибқи адолат қазо ронда ва меронад.
«Таърихи Байҳақӣ»

ТИВОЛ **ا. طوال** ҷ. тавил II 1.

Сурҳояш ҳама қисору тивол,
Қасрҳо з-он биҳишти фаррухфол. *Ҷомӣ*

ТИГИН **تگین** *ниг.* тагин.

ТИЗ **تیز** боде, ки аз шикам мебарояд.

Эй чарх, ҳама ҳасисро чиз диҳӣ,
Ғармобаву осиеву даҳлез диҳӣ,
Озода ба нони шаб гаравгон бошад,
Шояд, ки ба риши ин фалак тиз диҳӣ. *Хайём*

Аз ар-ари харон ҳама аспон рамидаанд,
В-аз тизи уштурон шугур аз хоб ҷастааст. *Урфӣ*

ТИКИШМИШӢ **م. تیکشمشى** мавриди тӯҳфа додан, инъом
супурдан; тӯҳфа ва саломҳои муҳтарамона тақдим кардан.

[Изиддин]... дар миёнаи тикишмишӣ онро ба
дасти подшоҳ дод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ТИККА **تکه** луқма, пора, қисме аз ҳар чизе; **тикка-тикка**
пора-пора.

ТИЛ(Л)А **تله** *ниг.* тил(л)о.

ТИЛВ **ا. تلو** пайрав; дунбола.

Лутф фармуду зи ҳад бинвохташ,
Тилви он ҳар ду бародар сохташ. *Румӣ*

ТИЛИСМ **ا. طلسم** дар тасавуроти хурофӣ ва афсонавӣ
он чизеро мегӯянд, ки гуё ба дорандааш бахту саодат
ё бадбахтию фалокат меоварда бошад; ҷоду.

Тилисме, ки Заҳҳок созида буд,
Сараш б-осмон барфарозида буд. *Фирдавси*

ТИЛИСМИ ҲАЙРАТИ АВҲОМ а) лавҳаҳои фикру ҳаёлот;
б) олами (муҳити) ваҳмҳои ботил.

Тилисми ҳайрати авҳом мекашад аъроз,
Фигон, ки ҷавҳари ҳастӣ ғуборро монад. *Савдо*

ТИЛЛА تله *ниг.* тил(л)о.

ТИЛМИЗ *а.* تلميز талаба, шогирд; мурид.

Ва ин маъниро изҳор мефармуданд, то муҷиби
нишот ва тараққиҳои зеҳну хоҳири тилмиз гардад.
Аҳмади Дониш

Тилмизи беиродат ошиқи безар аст. *Зарбулмасал*

ТИЛ(Л)О طلا 1. зарӣ холис.

Вучуди мардуми доно ба сони зарри тилост,
Ки ҳар кучо ки равад, қадру қиматаш донанд. *Саъдӣ*

Тилло, ки пок аст, ҷӣ миннаташ ба хок аст.
Зарбулмасал

ТИЛЛОИ ДАСТАФШОР зарӣ холис.

Агарчи Хисрав дорад тилои дастафшор,
Тасарруфи дили Ширин ба дасти Кӯҳкан аст. *Соиб*

2. *таър.* воҳиди пул.

Онҳо харидор шуда, дусад тилло карда истодаанд.
Садрӣ Зиё

ТИЛО(Ъ) *а.* (ع) طلا чизе, ки ба болои чизе молида мешавад;
марҳам; доруи рақик, ки ба ягон узви бадан меомаланд.

Бигиранд усруб бо рағғани гул, бисоянд, ки ғализ
ва сиёҳ гардад, пас тило намоянд.
«Қарободини Қабир»

ТИЛОВАТ *а.* تلاوت хондан бо оҳанг ва қироат.

Он ҷаноб дар болохона ба тиловати каломуллоҳ
иштиғол менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Агар худои ҷаҳонро самех медонӣ,
Мақун баланд барои худо тиловатро. *Соиб*

ТИЛОЛ I *а.* تلال ҷ. тал(л) I.

ТИЛОЛ II *а.* طلال ҷ. тал(л) II.

ТИЛОЪ *а.* طلاء *ниг.* тило(ъ).

ТИЛОЯ I *а.* طلايه фавҷи пешгарди лашкар, пешқаровул.

На рӯзаш тилоя, на шаб посбон,
Сипоҳ аст ҳамчун рама бешубон. *Фирдавси*

Хабар ба Мадина омад, ки Абӯсуфъён худ ба
чанг омад ва тилояи ӯ омаданд. *«Таърихи Табарӣ»*

ТИЛОЯ II *а.* طلايه чизи молидашаванда; марҳам.

Буд то панҷ рӯз баста сараш
В-он тилоя ниҳода бар басараш. *Низомӣ*

Ба марҷон зи пируза биншонд гард,
Тилоя зар афканд бар лочувард. *Низомӣ*

ТИЛОЧ تلاج *ниг.* талоҷ.

ТИМ I تيم 1. корвонсарои бузург; 2. бозори болопӯшида.

Аз қайюми он пурсидам, ки учрати ин тим чанд
аст? *Носири Хисрав*

ТИМ II تيم ғам, андӯх.

Ман зи тими ту ба тимор гирифтгор шудам,
Ту ба тимор маҳил, боз ба тим ор маро.
«Луғати ғурс»

ТИМОР تيمار *ниг.* темор.

ТИМОС تيماس беша, буттазор; наистон, найзор.

Ниҳод рӯй ба ҳазрат, чунон ки рӯбаҳи пир
Ба тими вотгарон ояд аз дари тимос.

Абулаббоси Марвазӣ

ТИМР تمر *ниг.* тамр II.

ТИМСОЛ *а.* تمثال сурат, нақш, расм.

Авсофи ҳештан натавонӣ ба шеър гуфт,
Тимсоли ҳештан натавонӣ нигоштан. *Кисой*

ТИМСОЛГАР تمثالگر суратгар, наққош, рассом.

Чунон сураташ баста тимсолгар,
Ки сурат набандад аз он хубтар. *Саъдӣ*

ТИМСОҲ *а.* تمساح ҳайвони бузурги хазандаи обӣ, крокодил.

ТИН I *а.* تين анҷир.

ТИН II *а.* طين хок, гил, лой.

ТИНАТ *а.* طينت ниҳод, табиаат, сиришт.

Аз он ҷо, ки саодат ... дар тинати амрзода маф-
тур ... буд, бо падар эъроз кард. *Аҳмади Дониш*

ТИННИН *а.* طينين 1. мор, мори калон, аждаҳо.

Чу тиннин аз он мавҷ бардорад абр,
Ҳаво бархурӯшад ба сони ҳизабр. *Фирдавси*
Ҷунбиши чарх бе сукуну замин
Ҳаст чун мӯр дар дами тиннин. *Саной*

2. *нуч.* номи яке аз бурҷҳои осмон, бурҷи Аждаҳо.

ТИОН *а.* طعان найза задан ба якдигар.

Чу боду хок наҷуӣ магар шитобу даранг,
Чу румҳу сайф надонӣ, магар тиюну зироб.
Масъуди Саъд

ТИР I تير 1. абзори ҷанг, ки аз ҷуб сохта, ба нӯғаш
оҳан нишонда ба воситаи камон ба нишона партофта
мешавад.

Гарчи тир аз камон ҳамегузарад,
Аз камондор бинад аҳли хирад. *Саъдӣ*
Толиби ҳақро чу тире, к-аз камон берун ҷаҳад,
Ҳеҷ гаҳ ором то манзил намебояд гирифт. *Соиб*

ТИРИ АХТАРДҶЗ тири дуррав.

Лашкар қадами иқдом дарниҳоданд ва ба захми
тири ахтардҷз ва новаки ҷигарсӯз эшонро музтару
оҷиз карданд. *«Таърихи Ҷаҳонқушо»*

ТИРИ РҶИ ТИРКАШ тири бехтарине, ки бар рӯи тиркаш
барои сайди маҳсус нигоҳ дошта мешавад.

Агар шабро надорӣ зинда, Соиб, ҷаҳд кун боре,
Фалакро тири рӯи тиркаш аз оҳи саҳар бошӣ. *Соиб*

ТИРИ ҲАВОӢ тире, ки бидуни нишон гирифтани ба ҳаво
парронда мешавад.

Манзили мо гашта чун тири ҳавоӣ бенишон,
Хонабардҷшем доим чун камони ҳештан. *Сайидо*

ИЛМИ ТИР ҳунари тирандозӣ.

Қас наёмӯхт илми тир аз ман,
Қи маро оқибат нишона накард. *Саъдӣ*

2. болор; сутун; сутуни киштӣ.

Сари бодбон тир баргоштӣ,
Хала пеши маллоҳ бигзоштӣ. *Фирдавси*

3. маҷ. чизи рост, мустақим.

Қуввати бисъёри ту чун кам шавад,
Гар ҳама тир аст қаддат, ҳам шавад. *Ҷомӣ*

◇ **тири булӯр** *киноя* аз борон; **тири мижа** новаки мижа, мижгон.

Тири мижа дар камони абрӯ
Барқарда итоб довариро. *Анварӣ*

тири саҳар (*ё саҳаргоҳ*) охи сахт, охи таъсирнок.

Ҳамеша тири саҳаргоҳи ман хато нашудӣ,
Кунун чӣ шуд, ки яке коргар намеояд? *Ҳофиз*

тири тазаллум охи мазлум; **тиру камон** а) қавси қузаҳ; б) абрӯву мижгони ёр.

Чун дар шикор бар сари оху гузар кунӣ,
Чашмат бас аст, даст ба тиру камон мабар.

Хисрави Деҳлавӣ

тир доштан хатти амон доштан; *муқ.* **тири амон** додан.

Маёзор парвардаи хештан,
Чу тири ту дорад, ба тираш мазан. *Саъдӣ*

тир кашидани чароҳат (*ё захм*) сӯзиш ва дард кардани захм; дард ҳис намудан дар ҷое.

Баёни шикваи ошиқ забон намедорад,
Кашад чу тир чароҳат, камон намедорад.

Мӯҳсини Таъсир

тир кушодан тир андохтан, тир раҳо кардан.

Ти ғамза бар дили решам чӣ тирҳо, ки кушодӣ,
Зи ғусса бар сари кӯят чӣ борҳо, ки кашидам. *Ҳофиз*

тири амон додан додани тир ба нишонаи амон ва паноҳ; раҳм кардан; *муқ.* **тир доштан**.

Чу мижгонаш ба қатли ом шод аст,
Аз он тири амон касро надодаст. *Масеҳӣ*

тир аз камон (*берун*) **рафтан** (*ё ҷастан*) аз даст рафтани ғурсати коре.

Гуфтам, ки ғамзаи ту маро кушт, раҳм кун,
Гуфто: Кунун чӣ суд, ки тир аз камон бирафт.

Заҳири Форёбӣ

тир бар санг омадан *киноя* аз нарасидан ба мақсад.

Ба тадбири дигар бардошт оҳанг,
Ки омад тираш ин ҷо низ бар санг. *Нозим*

бо тир дӯхтан бо тир зада куштан.

Ғайр аз ин чун набуд тадбираш,
Ғофилаш карду дӯхт бо тираш. *Бедил*

тир меандозаду камон пинҳон мекунад зарб. кори бад мекунаду худашро нишон намедихад.

ТИР II *тир* 1. *нуч.* сайёраи Аторуд, ки дар ҳайати қадим ба шакли котиб тасвир мешуд.

Тир монандан дабир омад,
Муштарӣ хозину вазир омад. *Саной*

тири фалак *киноя* аз Аторуд; 2. моҳи чорӯми соли шамсӣ, ки ба 22 июнь — 22 июль рост меояд; *муқ.* **тирмоҳ**.

Зи фарвардин чу бигзаштӣ, маҳи урдибиҳишт ояд,
Бимон хурдоду тир он гаҳ ба мурдодат ҳамеояд,
Пас аз шаҳривару меҳру абону озару дай дон,
Ки бар баҳман ҷуз исфандормуз моҳе наяфзояд.*

ТИР III *тир* фасли сол, ки баъд аз тобистон меояд, тирамоҳ, фасли ҳазон.

Агар ба тирмаҳ аз ҷома беш ёбад тир,
Чаро бараҳна шавад бӯстон, чу омад тир? *Унсурӣ*
Баҳору тамузу зимистону тир
Наёсуд ҳаргиз яли шергир. *Фирдавсӣ*

ТИР IV *тир* ҳисса, баҳра, насиба, қисмат.

Туро тир аз тири фирӯзӣ аст,
Дар ин подшоҳӣ туро рӯзӣ аст. *Фирдавсӣ*
Камонам аз ғами он тирвор қомати ту
В-аз у маро ҳама дарду ғам аст қисмату тир.

Масъуди Саъд

ТИР V *тир* биёбон.

Ҳамон теғзан Кундури шергир,
Ки бигзошти найза бар кӯху тир ... *Фирдавсӣ*

ТИР VI *тир* шакли дигари тира I.

ТИРА I *тире* тор, торик, хира, сиёҳ.

Бибуррӣ дил аз меҳри Афросиёб,
Набинӣ шаби тира уро ба хоб. *Фирдавсӣ*

Чу як баҳра з-он тира шаб даргузашт,
Шабоҳанг бо чархи гардун бигашт. *Фирдавсӣ*

тира кардан торик кардан, сиёҳ кардан.

Эй рашки меҳру моҳ, ту гар нек бингарӣ
Дар меҳру моҳ, тира кунӣ меҳру моҳро.

Масъуди Саъд

тира шудан торик шудан.

Дарунҳо тира шуд, бошад ки аз ғайб
Чароғе баркунад хилватнишине. *Ҳофиз*

◇ (*ин*) **тира гулхан** *киноя* аз дунё.

Хурамдиле, ки равзаи қудсаш нишеман аст,
Фориғ зи ранчу меҳнати ин тира гулхан аст. *Ҷомӣ*

(*ин*) **тира гӯй** *киноя* аз кураи замин.

... Қӣ овехтаст андар ин сабз гунбад
Мар-ин тира гуи дурушти калонро.

Носири Хисрав

рӯзи тира рӯзи бадбахтӣ, рӯзи сиёҳ.

Бо кист зи рӯзи тира розаҷ,
Чун мегузарад шаби дарозаш? *Хисрави Деҳлавӣ*

ТИРА II *тире* 1. сабуки; 2. хичил, шарманда.

Он бутӣ шӯҳдида, қ-аз руҳи ўст
Тира хуршеду моҳ шармандаст ... *Сӯзанӣ*

Гар фитна набоядат, ки ҳезад,
Тира манишину турра биншон. *Ҳоқонӣ*

ТИРАБАХТ *тире* бадбахт, сиёҳбахт, сиёҳруз.

Якero чунин тирабахт офарид,
Якero сазовори тахт офарид. *Фузулӣ*

Чу бинӣ тирабахтеро сияхрӯз,
Шабашро ҳамчу курси маҳ барафрӯз! *Ҳилолӣ*

ТИРАБЕРУН *тире* он кӣ зохираш торик аст, одаме, ки зохиран бадқавоқ аст.

Он содадаруни тираберун,
Авраңги зарии чархи пурхун ... *Файзӣ*

ТИРАГУН *тире* тираанг, сиёҳанг, хира.

Ҳам андар замон тирагун шуд ҳаво,
Ба зер омад он мурғи фармонраво. *Фирдавсӣ*

ТИРАҒӢ *тире* хирағӣ, торикӣ, сиёҳӣ.

Ду чашмаш ба сони ду наргис ба боғ,
Мижа тирағӣ бурда аз парри зоғ. *Фирдавсӣ*

Май то ба даруни шиша биншаст,
Аз тирағии ҷаҳон нашуд соф. *Исмат*

ТИРАДИЛ تيره دل 1. бадхох, баддил.

Зи тир осмон шуд чу парри уқоб,
Ниғаҳ кард тирадил Афросиёб. *Фирдавсӣ*

2. нодон, чоҳил, гумроҳ.

Қофиясанҷон чу дари дил зананд,
Дар ба руҳи тирадилон гил зананд. *Ҷомӣ*

ТИРАМОҶ تيره ماه фасли сол, ки баъд аз тобистон меояд,
фасли хазон, поиз.

Филвоқеъ сардии шамоли тирамоҳ ва расидани
хазон аломати навид... аст. *Аҳмади Дониш*

ТИРАНАФАС تيره نفس *ниг.* тираравон.

Шуд пиразани ҷигардарида
З-он тиранафас нафасбурида. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТИРАНДОЗ تيرانداز он кӣ тир меандозад.

Дуто шудам чу камон аз ғаму намеғӯям
Ҳанӯз тарки камонабрувони тирандоз. *Ҳофиз*

ТИРАРАВОН تيره روان сиёҳдил, баддил; бадкирдор, бе-
раҳм.

Чу перӯз шуд дузди тираравон,
Чӣ ғам дорад аз гирияи корвон? *Саъдӣ*

ТИРАРАНГ تيره رنگ 1. он чӣ рангаш хираву тира аст.

Суи марди доно фиристод зуд,
Чу доно ниғаҳ карду оҳан бисуд,
Фиристод аз он оҳани тираранг
Яке оина карда равшан зи занг. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. аспӣ тӯруқ.

ТИРАРОЙ تيره راي бадният, сиёҳдил.

Дило, ҳамеша мазан лофи зулфи дилбандон,
Чу тирарой шудӣ, кай кушоядат коре? *Ҳофиз*

ТИРАРҶЗ تيره روز бадбахт, сиёҳбахт, сняхрӯзгор.

Гар ту он талъати фарруҳ бинамой рӯзе,
Тирарӯзон ҳама бо толеи фархунда шаванд.
Ҳилолӣ

Дили садпорае ёбу хабар аз тирарӯзон гир,
Намедонад ба ғайр аз шона он ахвои ресуро.
Мулҳам

ТИРАРҶЗӢ تيره روزي бадбахтӣ, сиёҳбахтӣ.

Ҳадиси тирарӯзиҳо ба зулфаш он қадар гуфтам,
Кӣ дуди шамъ имшаб бар сари парвона кокул шуд.
Сайидо

ТИРАФАШ تيره فش тираранг.

Об, к-аз хок тирафаш гардад,
Ҳам ба тадбири хок хуш гардад. *Низомӣ*

ТИРАФКАН تيرافكن он кӣ тир меафканад, тирандоз.

Туро тирафкане бинам ба ҳар кор,
Ба нахчиро ба бозӣ не, ба пайкор.
Фахриддини Гургонӣ

ТИРАФОМ تيره فام тираранг, хираранг.

Ҳаво тирафому замин тира гашт:
Ду дида дарун андарун хира гашт. *Фирдавсӣ*

ТИРБ a. تيرب ҳамсол; рафиқ.

ТИРБОЛ||**ТАРБОЛ** a. طربال бурҷи баланд дар болои теп-
за: бинӣ баланд, иморати баланд.

ТИРБОРОН تيرباران резиши тири бисёре аз ҳар тараф.

Ба Сухроб-бар тирборон гирифт,
Чапу рост ҷанги саворон гирифт. *Фирдавсӣ*
Чони ман дар тирборони ду ҷашмаш мондааст,
Динпарасте, к-ӯ ба ҷанги кофарон гардад асир.
Исмат

ТИРВОР تيروار 1. монанди тир, мисли тир; 2. тирпартоб,
масофаи парриши як тир, масофае, ки тир парид ба он
чо расида метавонад.

Аз он беша бартар яке тирвор,
Яке кӯҳ бинӣ сияҳтар зи қор. *Фирдавсӣ*

ТИРГАР تيرگر касе, ки тир месозад, тирсоз.

Дилхарошонро ба ҳам омезиши зотӣ бувад,
Тиргар ҳар чо, ки бошад, толиби пайконгар аст.
Абутолиби Калим

ТИРДОН تيردان тиркаш, қуттӣ барои нигоҳ доштани тир.

Қандили мо чу меҳр пур аз тир шуд, вале
Тире бурун намеравад аз тирдони мо. *Турро*

ТИРЕЗ تيريز||**ТИРИЗ** 1. порҷан матоъ, ки ба ягон ҷои либос
дароварда дӯхта мешавад; 2. бол ва пари мурғон.

Сохта поякҳоро зи лако мӯзакаке,
В-аз ду тирез сутурда қаламу карда сиёҳ.

Манучеҳрӣ

ТИРЗАБОН تير زبان касе, ки забонаш тез бошад.

Лаб зи сухан бастае мунҷаваш, аммо чу хор
Нештари реши мананд тирзабонон ҳанӯз. *Ҷомӣ*

ТИРЗАН تير زن 1. он кӣ тир мезанад, тирандоз; 2. маҷ.
махбубае, ки нигоҳаш шӯху тез мебошад.

... К-эӣ сангдил, ин чӣ меҳрубонист,
В-эӣ тирзан, ин чӣ шахамонист?! *Шоҳин*

ТИРКАШ I تيركش тирдон, қуттӣ барои нигоҳ доштани
тир.

Або тиркашу гурзу баста миён,
Чунин тарку шамшеру бабри баён. *Фирдавсӣ*

ТИРКАШ II تيركش сӯроҳи тирандозӣ дар девори қалъа.

Қасри туро бурҷи Қамон тиркаш,
Шишаи он нӯҳ фалаки шишакаш.
Хисрави Деҳлавӣ

ТИРМОҶ||**ТИРМАҶ** تيره ماه||**ТИРИМЕ** моҳи чорӯми соли шамсӣ,
ки ба 22 июнь — 22 июль рост меояд; моҳи якуми
тобистон; *муқ.* тир II 2.

Биҳиштвор машоми ҳаёт тоза кунад
Баҳору тирмаҳ обу ҳавои ин манзил. *Исмат*

ТИРОВАР تيروار 1. касе, ки барои тирандозон тир ме-
оварад, тиркашон; 2. маҷ. айёр, маккор, фиребгар.

Бокам аз туркони тирандоз нест,
Таънаи тироваронам мекушад. *Ҳофиз*

ТИРОЗ a. تراز||**ТАРАЗ** *ниг.* тароз.

ТИРОЗИДАН تيرازيدن||**ТАРАЗИДАН** *ниг.* тарозилан.

ТИРПАР تيرپر мисли тир тезраванда.

Ба таҳқиқ э-шон чу ёбӣ хабар,
Фирстон ба мо қосиди тирпар. *Сайидо*

ТИРПАРТОБ تيرپارتاب масофаи парриши тир.

Дигар ганчи пурдурри хушоб буд,
Ки болои як тирпартоб буд. *Фирдавси*

ТИРЪЁН تريان *ниг.* таръён.

ТИРЪЁҚ ترياقت *ниг.* таръёқ.

ТИРҲОЛ а. ترحال рехлат кардан, кучидан, сафар кардан; куч, сафар; маҷ. мурдан, вафот кардан.

ТИФЛ а. طفل кӯдак, бачаи хурд.

Ба вайронае бор бинҳоду мурд,
Ғами тифл меҳурду ҷон месипурд. *Низомӣ*

Тифли оқил зи пири ҷоҳил беҳ. *Зарбулмасал*

тифли разеъ бачаи ширхор.

Пас расулаш гуфт, к-эй тифли разеъ,
Чист номат бозгую шав мутеъ. *Румӣ*

тифлро аз шир вогирифтан бачаро аз пистон ҷудо кардан.

Расид навбати бедорбахтиям, вақт аст,
Ки тифли хоб зи шири фасона вогирам. *Зухурӣ*

♦ **тифли ашк** донаи ашк, қатраи оби дида.

Магар зи гирья ба рӯям шуқуфта долаву гул,
Ки тифли ашк дар ин сахн бесабаб даравид.

Ибни Ямин

тифлони оташ киноя аз шарораҳо.

Давиданд қавме далерони Рум,
Ҷу тифлони оташ ба торочи мум. *Хисрави Деҳлавӣ*

тифли разон киноя аз шароби ангур.

Мино зи маи ноб тифл монду лаб аз ҳарф,
Хомӯшии мо марсияи тифли разон аст.

Волеҳи Ҳаравӣ

тифли шаб киноя аз моҳ; тифли шашрӯза а) киноя аз олам; олам ва он ҷӣ, ки дар вай ҳаст (мувофиқи ақидаи динӣ, гуё олам дар шаш рӯз офарида шудааст).

Мо ҳарифони куҳансоли ҷаҳони азалем,
Тифли шашрӯзаи олам надиҳад бозни мо. *Соиб*

б) инсон, одам, ки умраш хеле кӯтоҳ аст; (ин) **тифли якшаба киноя аз чизе,** ки дар як шаб ба вучуд меояд.

Тайн макон бибину замон дар сулуки шеър,
К-ин тифли якшаба раҳи яксола меравад. *Ҳофиз*

тифли ҳабаш холи рӯи ёр.

Назар сӯи холи сиёҳат накардам,
Ки тифли ҳабаш дар гулистон надидам.

Бадри Чочӣ

тифли ҳинду киноя аз мардуми чашм, гавҳараки чашм; тифл бар дари масҷид афкандан тифли навзодро ба куча партофтан.

Марди худо намешавад, гарчи зан аз канори худ
Бар дари масҷид афканад тифли ҳаромзодаро.

Тугро

ТИФЛАЙН а. طفلين 1. шакли дугонаи тифл; 2. киноя аз ду мардуми чашм.

Маро аз гирьяи шабҳо нашуд ҷуз дарди сар ҳосил,
Ба хуни дил абас парвардам ин тифлаини бадхӯро.

Мулҳам

ТИФЛМАШРАБ طفل مشرب касе, ки табиати бачагона ва содалавҳона дорад.

Аз тифлмашрабист, ки дар коми ноқисон
Ин меваҳои хоми таманно шавад лазиз. *Соиб*

ТИФЛИ I طفلى мансуб ба тифл.

ТИФЛИ II طفلى бачагӣ, кӯдакӣ.

Аз дасти он дигар тозиёна хурда будам дар тифли.
Саъдӣ

ТИФОҚ а. تفاقт ягонагӣ.

Ба ахборнавис бигуморад, то аз сароири замоир
Халқ тифоқу нифоқ ба султон изҳор мекунад.

Аҳмади Доғист

ТИШНА تشنه *ниг.* ташна.

ТИШНАГӢ تشنگى *ниг.* ташнагӣ.

ТИШРИН||**ТАШРИН** تشرين номи ду моҳ дар солшуморию румӣ.

Ман чун ба моҳи тишрин як ришта заъфарон,
У чун ба моҳи найсон як даста ёсуман. *Ломей*

тишрини аввал (ё уло) мутобиқи моҳи октябр; **тишрини сонӣ** (ё ухро) мутобиқи моҳи ноябр.

ТИЮЛ т.-м. تيوول *ниг.* туюл.

ТИХ||**ТЕХ** а. تيه биёбон, бодия, биёбони беобу алаф.

Тихе ба ғоят пурхатар, холӣ зи роҳу роҳбар,
Не дар вай аз ҷинне асар, не дар вай аз инсе нишон.

Ҷомӣ

тихи банӣ-Исроил биёбоне, ки, аз рӯи афсонаи динӣ, яҳудиён баъд аз ронда шудан аз Миср чил сол дар он ҷо овора шуда буданд.

ТИХИГОҲ تهنگاه қисми бадан байни шикам ва пахлу; қадкашак; маҷ. дарун.

ТИХИДАВ تهى دو танбал, форигбол, бекоргард, сакалту.

Давам ба роҳи ғамат, к-аз ғуборн ғайр тижист,
Ба ҷустуҷӯи ту чун ман касе тижидав нест. *Ҷомӣ*

ТИХИДАСТ تهى دست 1. дастхолӣ.

Дареғ омадам, 3-он ҳама бустон
Тихидаст рафтан бари дӯстон. *Саъдӣ*

2. маҷ. камбағал, қашшоқ, нодор.

Меҳурад хуни чигар дар базми мо меҳмони мо,
Шинаву соғар тижидастанд дар даврони мо. *Сайидо*

ТИХИДАСТӢ تهى دستى камбағалӣ, қашшоқӣ.

Аз тижидастӣ чу сарви боғ поям дар гил аст,
Рахт мебандам, агар зоди сафар бошад маро.

Сайидо

ТИХИҚ تهك *ниг.* таҳақ.

ТИХИКИСА تهى كيسه касе, ки кисааш холӣ бошад; бе-пул, камбағал.

Тавонгар зи дӯздон бувад тарсноқ,
Тихикисаро аз гиреҳбур ҷӣ бок?! *Хисрави Деҳлавӣ*

ТИХИМАҒЗ تهى مغز аҳмақ, беҳирад, нодон.

Он тижимағро ҷӣ илму ҳабар,
Ки бар у ҳезум аст ё дафтар?! *Саъдӣ*

ТИХИМОЯ تهى مایه 1. камбағал, қашшоқ, нодор; 2. маҷ. беасос.

Рӯзгор омаду гуфташ, ки ту махрӯш, ки ман
Парда 3-ин резӣ тижимоя бихоҳам бардошт. *Урфӣ*

ТИХИОҒУШ تهى آغوش бағалхоль, он кй дар оғуш чизе надорад.

ТИХИОҒУШИ تهى آغوشى дар бағал чизе надоштан.

Бе ту имшаб баски аҳволи харобе доштам,
Аз тихиоғушни худ печу тобе доштам. *Сайидо*

ТИХИПОЙ تهى پاي пойбараҳна, пойлуч.

Тихипой рафтан беҳ аз кафши танг,
Балои сафар бех, ки дар хона ҷанг. *Саъдӣ*

ТИХИРАВ تهى رو касе, ки бечиз ва дастхоль сафар мекунад.

На бар марди тихирав ҳаст боче,
На аз вайрона кас хоҳад хироче. *Низомӣ*

ТИХИЧАШМ تهى چشم тангчашм, чашмгурусна, хасис.

Бо тихичашмон ҷи созад неъматӣ рӯи замин,
Серӣ аз хирман набошад дидаи ғирболро. *Саъдӣ*

ТИХОЛ ا. طحال испурч, сипурз, супурз.

ТИХУ||ТЕХУ تهىو бедона, вартишк.

Ман бачаи фарфураму ӯ бози сапед аст,
Бо боз кучо тоб барад бачаи тиху.

Абӯшақури Балхӣ

ТИХӢ||ТАХӢ تهى 1. холӣ; урьён, луч, бараҳна.

Ҳазор фарсанг замин пиёда ба пой тахӣ бирафтанд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. соф, пок, барӣ.

Зи даъвӣ пурӣ, з-он тихӣ мерави,
Тихӣ ой, то пурмаонӣ равӣ. *Саъдӣ*

◇ **нони тихӣ** нони бехӯриш, нони хушк.

Рӯдаи танг ба як нони тихӣ сер шавад,
Неъматӣ рӯи замин пур накунад дидаи танг. *Саъдӣ*
пахлу тихӣ кардан (ё сохтан) дурӣ кардан, дурӣ
чустан, худро канор гирифтан.

Зи фарши маҳмали аҳли карам пахлу тихӣ созам,
Гурезам аз давои ин ҳақимон, дардро монам.

Сайидо

қолаб тихӣ кардан мурдан.

Ҳамгинон он қадар хандиданд, ки қариб буд
қолаб тихӣ кунанд. *Садри Зиё*

ТИҶОН а. تيجان ҷ. тоҷ.

ТИҶОРАТ а. تجارت савдогарӣ, харидуфурӯш, бозоргонӣ.

Се чиз бе се чиз пойдор намонад: мол бе тиҷорат
ва илм бе баҳс ва мулк бе сиёсат. *Саъдӣ*

Дилам зи ҳалқаи зулфаш ба ҷон харид ошӯб,
Ҷӣ суд дид, надонам, ки ин тиҷорат кард. *Ҳофиз*

ТО I ٭ *пешоянд* ҳадди масофа ва вақтро ифода мекунад.

То ту дар илм бо амал нарасӣ,
Олимӣ, фозилӣ, вале на касӣ. *Саной*

Салоҳи кор кучову мани хароб кучо?

Бубин тафовути раҳ, к-аз кучост то ба кучо?

Ҳофиз

ТО II ٭ *пайвандак* 1. ҳар қадре ки ..., ҳар андозае ки ...,

то дараҷае ки ..., то ҳадде ки ...

То тавонӣ, саъй кун аз баҳри ош.

Коса гар чинӣ набошад, гу мабoш. *Масъуди Саъд*

2. аз вақте ки ..., аз ҳангоме ки ...

То ҷаҳон буд аз сари одам фароз,
Қас набуд аз роҳи дониш бениёз. *Рӯдакӣ*

3. ҳамин ки, ба муҷарради ин ки, ба маҳзи ин ки...

Бирафтанд, то чашм бар ҳам заданд. *Саъдӣ*

4. ки ..., то ки ..., то ин ки ..., барои ин ки ...; ба мақсаде ки ...

Чунин аст расми сарои сипанҷ,

Бад-он куш, то дур монӣ зи ранҷ. *Фирдавӣ*

Воҷиб дидам ба овардани он, то хонандагонро
нишот афзояд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ТО III ٭ *калимаи таъкид ва нидо* 1. ҳаргиз, асло.

Гар хирадманд аз аббош ҷафое бинад,
То дили хеш наёзораду дарҳам нашавад,
Санги бадгавҳар агар косаи заррин шиканад,
Қимати санг наьяфзояду зар кам нашавад. *Саъдӣ*

2. бозҳтиёт бош!, ҳазар кун!, зинҳор!

То дил надиҳӣ ба хубруён,
К-аз ғусса талаф шавию ранҷа. *Саъдӣ*

3. охир, ниҳоят (дар хитоб ва савол).

Димнаро гуфто, ки то ин бонг чист?

Бо ниҳебу бонг ин овои кист? *Рӯдакӣ*

Ҳама номдорони эронсипоҳ
Ниҳоданд чашм аз шигифтӣ ба роҳ,
Ки то кист ин мард аз Эронзамин,
Ки ёрад гузаштан бар ин дашти кин? *Фирдавӣ*

То аз ҷӣ гилӣ, ки аз ту холӣ

Дар олами обу гил гуле нест. *Анварӣ*

4. хатто.

Ҳама чиз ба сим харидандӣ, то коху хезум.

«*Таърихи Систон*»

«то||-та» ته||تە *суффикси нумератив* адад, дона.

Шаҳ аз мастӣ шитоб овард бар шер,
Ба якто пераҳан бе дирӯу шамшер. *Низомӣ*

В-аз сари сӯфин солус дутой баргашт,
К-андар ин раҳ адад он аст, ки якто оянд. *Саъдӣ*

ТОАТ а. طاعت 1. фармонбардорӣ, итоат, тобеият.

Мулук аз баҳри поси райятанд, на райят аз баҳри
тоати мулук. *Саъдӣ*

2. ибодат, парастииш.

Чандон ки бозҷуст дар аъмоли худ Камол,
Мақбултар зи тарки риё тоате наёфт.

Қамолӣ Хучандӣ

ТОАТВАРӢ طاعتورى ибодатгарӣ.

Бувад ковиши ганҷ тоатварӣ,
На кишваркушою ғоратгарӣ. *Ҷомӣ*

ТОАТГОҲ||ТОАТГАҲ طاعتگاه||طاعتگه ибодатгоҳ.

Яке дайри сангин барафшошанд,
Ба ҷумхур тоатгаҳаш сохтанд. *Низомӣ*

ТОАТФУРӢ طاعتفروشى он кй ба ибодат кардан худна-
моӣ мекунад; риёкор.

Оҳи навмедӣ барорад зоҳиди тоатфурӯш,
Нолаи фарзандро дигар падар н-орад ба гуш.

Исмат

«тоб» تاب *суффикси исмоз* маъниҳои зеринро ифода ме-
кунад: 1) ранг.

Зарри сурх аст ӯ, сияхтоб омада,
Аз барои рашки ин аҳмаққада. *Румӣ*

2) сӯзанда, сӯзонанда, мас. **чигартоб** чигарсӯз; 3) гардонанда, мас. **инонтоб** касе, ки чилави аспро мегардонад; маҷ. сарпечикунанда аз фармон, саркаш.

Равон кард раҳши инонтобро,
Барангехт чун оташ он обро. *Низомӣ*

4) рӯшноидиҳанда, фурузон; **кирми шабтоб** кирме, ки дар торикии шаб рӯшноӣ медиҳад.

Шаб зимистон буду капӣ сард ёфт,
Кирмаки шабтоб ногоҳе битофт. *Рӯдакӣ*

тоб *تاب* *асоси замони ҳозираи тофтан* I, II, III, *тобидан* I, II, III.

ТОБ I *تاب* I. печ, печу тоб (оид ба зулф, ресмон); **тоб додан** тофтан, печондан, печ додан.

Қашад дилам чу кабӯтар фиғон зи сахтии дил,
Чу боз турраи мушкин зи ноз тоб диҳ.

Қамоли Хучандӣ

Зулфро халқа макун, то нақунӣ дар бандам,
Турраро тоб мадеҳ, то надихӣ бар бодам. *Ҳофиз*

тоб хӯрдан а) печ хӯрдан, ҳалқа задан.

Сайидо, печиши он зулф ба он рух зи чӣ рӯст?
Мӯй бар шӯълаи оташ чу фитад, тоб хӯрад.

Сайидо

б) ба худ печидан аз дарде; маҷ. азоб кашидан.

З-он пеш, ки аз замона тобе бихӯрем,
Бо якдигар имруз шаробе бихӯрем,
К-ин чархи фалак ба гоҳи рафтан моро
Чандон надихад амон, ки обе бихӯрем. *Хайём*

2. чин, очинг.

Ду рух зарду дида пур аз об кард,
Ҳамон чеҳри хандон пур аз тоб кард. *Фирдавсӣ*

абру пур аз тоб кардан қавоқ андохтан.

Бигуфт ину андешан хоб кард,
Зан аз кина абру пур аз тоб кард. *Савдо*

3. маҷ. сарпечӣ, саркашӣ, нофармонӣ, муқобилат.

В-агар бинам андар сараш печу тоб,
Ҳаюне фириستم ҳам андар шитоб. *Фирдавсӣ*

4. маҷ. халал, моней, вайронӣ дар коре.

Бирафтанд ҳар кас, ки бад карда буд,
Бад-он кор тоб андароварда буд. *Фирдавсӣ*

ТОБ II *تاب* I. рӯшноӣ, партав, нур, фуруғ.

Печу тобаш нуру тоб аз ман бибурд,
То бимондам тофта бе нуру тоб. *Носири Хисрав*

тоб гирифтан равшан шудан аз нури чизе, нур гирифтани.

Бошад чу таъби меҳри ман андар ҳавои ту,
Чун тоб гирад аз ҳаракоти хур онна. *Ҳоқонӣ*

2. ҳарорат, гармӣ.

Гуфтам: Ниҳӣ бар ин дилам он тобдор зулф,
Гуфто, ки мушки ноб надорад қарори тоб. *Унсурӣ*

Дили он сангдилро нарм гардон,
Ба тоби меҳр лаҳте гарм гардон.

Фаҳриддини Гургонӣ

3. маҷ. ғазаб, хашм, оташинӣ.

Чун наздики хоҷа расидам, ёфтам вайро сахт
дар тобу хашм. *«Таърихи Байҳақӣ»*

дар тоб шудан дар ғазаб шудан, хашмгин шудан.

Биранчиду дар тоб шуд. *Авфӣ*

Дар тоб шудӣ, ки гуфтам: Аз ту
Ҷуз дард маро чӣ ёдгор аст. *Анварӣ*

4. маҷ. изтироб, алам, ғам.

Зи дил баркашад май тафу дарду тоб,
Чунон чун бухори замин офтоб. *Асадӣ*

тоби назар азоби нигоҳ, озори чашм, озоре, ки гӯё аз теғи нигоҳ мерасад.

Хонаи дидаам аз оташи дил сӯхта беҳ,
Ки хаёлат шавад озурда зи тоби назарам. *Исмаил*

дар тоб гузоштан азоб додан, озор расондан.

Маро з-ин бештар дар тоб магзор,
Зи шавқат бе ҳуру бе хоб магзор. *Ҷомӣ*

5. маҷ. шиддат, хиддат; зӯрӣ.

Тоби сармо, ки бурд аз оташ тоб,
Обро теғу теғро кард об. *Низомӣ*

ТОБ III *تاب* тоқат; бардошт, таҳаммул; тавоноӣ.

Ба нерӯи ӯ чун набуд тобашон,
Зи теғаш бимонданд дар бими ҷон. *Фирдавсӣ*

Ба ҳаққи дину оннат, ба ҷони Сайидо раҳме,
Намонда тоқату тобе, надорад сабру ороме.

Сайидо

тоб доштан тоқат доштан; **тоб овардан** тоқат овардан.

ТОБА||ТОВА *تابه||تاوه* зарфи паҳни фулуззӣ барои бӣрбён кардани гушт, моҳӣ ва ғ.

Ман фаромӯш накардастаму нахоҳам кард
Он табуки ҷаву он товаи ушнони туро. *Мунҷик*
Чун моҳӣ бар тоба бӣрбён шудӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

◇ **тобаи зар киноя аз офтоб.**

Тобаи зар надидай, бар сағи Моҳӣ омада,
Чашмаи хур ба Хут бин, вақти сафои зиндагӣ.
Ҳоқонӣ

ТОБДОР I *تابدار* печдор, чиндор, печида.

Фиғони ман ҳама з-он зулфи тобдори сиёҳ,
Ки гоҳ пардаи лоласту гоҳ меъҷари моҳ.

Рӯдакӣ

ТОБДОР II *تابدار* дурахшон, тобанда, тобишноқ.

Хуршеди тобдор ба тадбири осмон
Аз манзари Ҳамал назар афканд бар ҷаҳон.

Сузанӣ

ТОБЕИЯТ *ا. تابعيت* итоат, фармонбардорӣ.

ТОБЕЪ I *ا. تابع* мутеъ, фармонбардор, пайрав; маҷ. хизматгор.

Мо чумла тобеъ ва фармонбардорем.

«Таърихи Байҳақӣ»

Туро ба бисмили ман агар ризост, бисмиллоҳ,
Биё, биё, ки қазо тобеи ризои ту бод! *Ҳилолӣ*

ТОБЕЪ II *ا. تابع* табъқунанда, чопқунанда, нашрқунанда.

ТОБИДАН I *تابيدن* I. тофтан, тоб додан, печидан, печондан.

Ба бодафрах он гаҳ шитобидаме,
Ки тафсида оҳан битобидаме. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. гардондан; рӯ гардондан, баргаштан, итоат накардан.

Офтоб омад далели офтоб,
Гар далелат бояд, аз вай рӯ матоб. *Румӣ*

ТОБИДАН II تايیدن 1. дурахшидан, рушноӣ додан.

Пур аз дард Эрон, пур аз доғ шоҳ,
Ки бар сӯи Эрон натобид моҳ. *Фирдавсӣ*
Дарвеш чу шамъи хона ёбад,
Гӯ, маҳ ба фалак дигар натобад. *Шоҳин*

2. саҳт тафсидан; тафсондан, сӯзондан.

Чу мум маҳрами гӯши хазинадори туам,
Наям фусурда, маро з-оташи азоб матоб! *Хоқонӣ*

3. маҷ. озурда шудан, ғамгин шудан; парешон шудан.
Нишонҳои модар биёбам ҳае,
Ба дил низ лахте битобам ҳае. *Фирдавсӣ*

ТОБИДАН III تايیدن тоб овардан, тоқат овардан, бар-
дошт қардан.

Гиромӣ гаве буд бо зӯри шер,
Натобид бо ӯ савори далер. *Фирдавсӣ*

ТОБИСТОН تابستان яке аз чор фасли сол, ки баъд аз
бахор меояд ва он гоҳ рӯзо аз ҳама дарозтар ва ҳаво
гармтар аст.

Ҳар гоҳ ки Офтоб ба аввали Саратон расад, то
ба аввали Мизон тобистон бошад.

«Захираи Хоразмишӯҳӣ»

ТОБИШ تابش 1. фуруғ, рушноии офтоб, шамъ ва ғ.

Ҳамон тобиши моҳ натвон нуҳуфт;
На рӯбах тавон қард бо шер чуфт. *Фирдавсӣ*

2. гармӣ, ҳарорат.

Биноҳои обод гардад хароб
Зи борону аз тобиши офтоб. *Фирдавсӣ*

ТОБНОҚ تابناк 1. тобон, рахшон, дурахшон.

Ба парда дарун шуд хури тобноқ
Зи ҷӯши саворону аз гарди хок. *Фирдавсӣ*

2. тафсон, тафсандан, сӯзон.

Зи гарданда хуршед то тира хок
Ҳамон боду об, оташи тобноқ. *Фирдавсӣ*

ТОБОН تابان равшан, дурахшон, фурузон.

Нишин дар далв чун хуршеди тобон,
Зи мағриб сӯи машиқ шав шитобон. *Ҷомӣ*

моҳи тобон а) моҳи дурахшон, нурунӣ; б) маҷ. зани
зебо, соҳибҷамол.

Бифармуд ахтаронро моҳи тобон,
Қ-аз он манзил шаванд он шаб шитобон. *Низомӣ*

ТОБУТ تابوت сандуқи ҷубин, ки мурдари дар он гузош-
та мебаранд.

Ҳавас дорам, ки ояд бар сари тобути ман, то ман
Васи(й)ятро баҳона созаму гӯям сухан бо ӯ. *Ҳилолӣ*

◇ тобуташро ҳам ба дӯши ӯ намегузоранд зарб. дух-
тарро хешонаш ба он хостгор асло нахоҳанд дод.

ТОБХОНА تابخانه гармихона; гулхона; хонаи зимистонӣ.

Ҳар ду дар тобхонае рафтем,
Ки набуд ошно ҳавои равоқ. *Анварӣ*
Дар чунин фасл тобхонаи шоҳ
Дошта таъби чор фасл нигоҳ. *Низомӣ*

ТОВ تاء шакли дигари тоб I.

ТОВА تاء ниг. тоба.

ТОВАЛ تاول гӯсола; курра.

Чунон бибинӣ, товал накарда кор ҳагирз,
Ба ҷӯб ром шавад, юғро ниҳад гардан. *Урмуздӣ*

ТОВИДАН تاويدن тоб овардан, сабру тоқат қардан.

Ӯ маро пеши шер бипсандад,
Ман натовам бар ӯ нишаста мағас. *Рӯдакӣ*

ТОВОН توان чарима, он чи ки дар бадали зараре дода
мешавад.

Товон агар ту лаъл днҳӣ, дар ҳисоб нест,
Ту дил шикастай, на ки гавҳар шикастай.*

ТОВОТОВ تاواتاو қудрат, қувват, тавоноӣ.

Ҳар кӣ уро ҳаст маънӣ камтарак,
Беш бинам лофи товотови ӯ. *Қамолӣ Исмоил*

ТОВУС Ҳ. طاوس 1. мурғи калоне, ки парҳои рангоранги
зебо, вале пой бебез дошта, думи наринаи он мисли
соябон кушода ва баланд мешавад.

Товусро ба нақшу нигоре, ки ҳаст, халқ
Таҳсин кунанду ӯ хиҷил аз пой зишти хеш.

Сағдӣ

2. маҷ. одами зебо, хушрӯ; ◇ товуси маст киноя аз
маҳбуба.

Он ғулум ... ба ҳаваси дидори рухсори он товуси
маст даст аз ҳаёти худ шуфта. *«Чомеъ-ут-таворих»*

товуси оташинпар киноя аз офтоб.

Дар обгун қафас бин, товуси оташинпар,
Қ-аз пар кушодани ӯ офоқ баст зевар. *Хоқонӣ*
ҳар киро товус бояд, ҷаври Ҳиндустон кашад зарб.
барои ба даст овардани муваффақият бояд меҳнат
қард.

ТОВУСИ طاوسӣ аз пари товус сохташуда.

[Малик] обидро дид ... бар болиши дебо такъя
зада ва ғуломи парипайкар ба мирваҳаи товуси
бар болои сар истода. *Сағдӣ*

ТОЖ تاج хайма, чодир, хиргоҳ.

Хисрави ғозӣ оҳанги Бухоро дорад,
Зада аз Ғазнин то Чайхун тоҷу хиргоҳ. *Баҳромӣ*

ТОЖИК تاجيك ниг. тоҷик 2.

Соиле гуфт бо касе ба аҷаб:
Бо фалонат чӣ нисбат асту насаб?
Гуфт: Ӯ турк ҳасту ман тоҷик,
Лек дорем хешии наздик. *Ҷомӣ*

ТОЗ تاز асоси замони ҳозираи тоҳтан, тозидан.

ТОЗ تاز шакли кутӯҳшудаи тоза.

Оташи дил в-оби дида нуқлсоз,
Бустон аз абру хуршед аст тоз. *Румӣ*

ТОЗА تاز 1. нав, ҷадид; ҷавон; муқобили кӯҳна I.

[Амир Маъсум] русуми тоза дар назми аморат
ва иёлат ниҳод. *Аҳмади Дониш*

2. зебо.

Рухат тозаст, баҳри мурдани худ тозатар хоҳам,
Дилат хорост, баҳри куштани ман хоратар бод!
Хисрави Деҳлавӣ

тоза шудан (*ё* гардидан) нав шудан; зебо шудан.

Боғи хуснат тоза шуд аз дидаи гириёни ман,
Чашми ман оби дигар дод он гули рухсорро.

Ҳилолӣ

Бигардад аз у тоза боғи сухан,
Шавад низ равшан чароғи сухан. *Садри Зиё*

3. пок, покиза; *муқобили чиркин*

Нашавад оби у ҳиҷоби гуҳар,
Балки гардад зи об тозаву тар. *Ҷомӣ*

ТОЗАБАР *تازہبر* он чӣ меваи нав медахад.

Он доғ, ки дошт, тозатар шуд,
В-он боғ, ки кошт, тозабар шуд! *Ҷомӣ*

ТОЗАҒӢ *تازگی* 1. навӣ; 2. чамол, хусн, зебой.

Чу сарви бӯстонаш тозағӣ ёфт,
Дар он гулшан баландовозағӣ ёфт. *Мулҳам*

◇ ба тозағӣ а) ба қарибӣ, андаке пеш.

Ва акнун, ба тозағӣ омадаанд ва деҳи Самдунро
ғорат карданд. «*Тағрихи Наршаҳӣ*»

б) дубора, аз сари нав.

Агар меҳохӣ, ба тозағӣ ҳар дуру имтиҳон кунем.
Аефӣ

ТОЗАДИЛ *تازهدل* ҷавондил.

ТОЗАДОР *تازهدار* он кӣ чизеро тозаву форам ниғаҳ ме-
дорад.

Замин зи сабзан сероб дода равнақи гул,
Фалак зи дидаи пуроб тозадори чаман. *Ҷоҷӣ*

ТОЗАКОРӢ *تازہ کاری* навигарӣ, навиоварӣ; форамсозӣ.

Дар гулистони умедам як гули сероб нест,
Тозакориҳон айёми баҳоронро чӣ шуд? *Махфӣ*

ТОЗАНДА *تازنده* 1. сифати феълӣи замони ҳозираи тох-
тан; 2. тездав, зудрав (маҳсусан ҳайвон).

Эй ки бар маркаби тозанда саворӣ, хуш дор,
Кӣ хари хоркаши хастадил андар ваҳал аст.

Саъдӣ

ТОЗАРӢ *تازہرو* хандон, шодмон, масрур, кушодарӯй; бо-
тароват; зебо; хушрӯй.

Ба ҳар кучо, ки равӣ, тозарӯю хандон рав,
Фуру набандад кори кушодапешонӣ. *Саъдӣ*

Меравӣ аз сӯҳбати ман ҳамчу наргис саргарон,
Менишинӣ тозарӯ пешӣ рақибон гул барин. *Шоҳин*

ТОЗАУМ(М)ЕД *تازہ امید* умеди нав дошта; умедвор.

Зулайхо з-он назар шуд тозауммед,
Кӣ тобад бар вай он тобанди хуршед. *Ҷомӣ*

ТОЗИДАН *تازیدن* 1. тохтан, давидан, бо шитоб рафтан.

Чу бишнӣд, берун аз он ҷо бирафт,
Суви чораи хеш тозид тафт. *Фирдавсӣ*

2. давондан, тозондан.

Ба шодӣ бораро пешам битозед,
Ба хушшӣ мар-маро лахте навозед.

Фахриддини Гургонӣ

ТОЗИЁН *تازیان* давон-давон, тозон, тохта-тохта.

Шавад тозиён то ба марзи Хутан,
Намонад, кӣ туркон шаванд анҷуман. *Фирдавсӣ*

ТОЗИЁНА *تازیانه* қамчин.

Маро, кӣ гулшани ҷон хоки остонаи туст,
Гуле, кӣ мешукуфад, захми тозиёнаи туст.

Мушфиқӣ

Тозиёна набуд, кӣ амир асп биронад.

Аҳмади Дониш

тозиёна раҳо кардан қамчин кушодан; қамчин задан.

Ду ғулум дидам, ба сари ман истода, яке аз эшон
тозиёна раҳо кард. «*Тағрихи Наршаҳӣ*»

тозиёна хӯрдан ба зарбаи қамчин дучор шудан.

Аз дасти он дигар тозиёна хӯрда будам дар тиф-
ли. *Саъдӣ*

ТОЗИК *تازیک* ниг. тоҷик 2.

ТОЗИНИҶОД *تازی نژاد* арабинӣҷод, арабизот.

ТОЗОНА *تازانه* тозиёна, қамчин.

Ман ин дирӯю тозона бардоштам,

Ба Турон дигар хор бигзоштам. *Фирдавсӣ*

ТОЗОН(И)ДАН *تازاندن* таъазинидан (маҳсусан аспро).

ТОЗУБОЗ *تازوباز* тохтутоз; юриш, ҳучум, ҳамла.

Филвоқеъ дар он наздиқӣ тозубози ўзбакӣя аз
ҳад мегузарад. *Аҳмади Дониш*

ТОЗӢ *تازی* 1. араб.

Мар-он хонаро доштандӣ ҷунон,

Кӣ мар-Маккаро тозиён ин замон. *Дақиқӣ*

2. мансуб ба араб.

Аспи тозӣ агар заиф бувад,
Ҳамчунон аз тавилаи хар бех. *Саъдӣ*

тозӣ асп (*ё* фарас) аспӣ арабӣ; аспӣ хушзот ва хуш-
сифат.

Бигирьяд бар у зору гардад наҷанд,
Барангезад он тозӣ аспӣ саманд. *Дақиқӣ*

Чу тозӣ фарас бадлағомӣ кунад,
Хари мисриёнро ғулумӣ кунад. *Низомӣ*

3. забони арабӣ.

Агар паҳлавонӣ надонӣ забон,

Ба тозӣ ту Арвандро Даҷла хон. *Фирдавсӣ*

4. аспӣ арабӣ.

Барққирдор бар Буроқ нишаст,
Тозияш зеру тозиёна ба даст. *Низомӣ*

5. навъе сағи шикорӣ.

ТОИБ *ا. تائب* тавбакунанда, пушаймон аз гуноҳ.

Бо он кӣ аз вай ғоибам, в-аз май ҷу Ҳофиз тоибам.
Дар маҷлиси руҳониён гаҳ-гоҳ ҷоме мезанам.

Ҳофиз

ТОИН *ا. طاعن* 1. найзаананда; 2. маҷ. таънаананда,
сарзанишкунанда.

Ва забони тоинон дар ҳаққи у ҳамчунон дароз.
Саъдӣ

ТОИР *ا. طائر* тайркунанда; парранда, мурғ.

Бирав, эй тоири маймуни ҳумоюнталътат,
Пешӣ онҳо суҳан аз зоғу заған бозрасан! *Ҳофиз*

Санги бедоди ту боли тоири умрам шикаст,
Чун тавонад нома бурду роҳи хичрон кард тай?

Мушфиқӣ

◇ **Насри Тоир** *нуч.* Аттоир, номи яке аз ситораҳе.

ТОНФ *a.* طائف 1. тавофкунанда, гирди чизе даврзананда; 2. *д.* касе, ки бо нияти зиёрат гирди хонан Каъба мегардад; 3. шабгард, асас.

ТОНФА *a.* طائفه|طائفه қабила, қавм, гуруҳ, туде аз мардум.

Ҳар тоифае ба ман гумоне доранд,
Ман з-они худам, ҳар он чи ҳастам, ҳастам. *Хайём*
Бо тоифаи донишмандон дар чомен Димишқ баҳсе мекардам. *Саъдӣ*

ТОНҒИ طائفى: ангури тоифӣ навъе аз ангур, ки рангаш сурхтобу донаҳояш калон мебошад.

Қадри ангури тоифӣ бари у
Ҳаст миқдори лаъли якдона. *Мушфиқӣ*

ТОК تاک дарахти ангур, раз.

Токҳо карда дар у бар поя
Ҳамчу олиғухарон пурмоя. *Чомӣ*

◇ ток **фуруҳтану чархушт харидан** чизи асосиро дода зеро, ки бе он чизи асосӣ ба кор намеравад, гирифташ.

ТОЛ تال: толу мол парешон, пароканда, аз ҳам пошида, қурмор.

Таҳамтан ба Зобулситон асту Зол
Шавад, шаҳри Эрон кунам толу мол. *Фирдавӣ*

ТАЛВОСА تالواسه *ниг.* талвоса.

ТОЛЕЪ *a.* طالع 1. тулуъкунанда, бароянда (онд ба офтоб мох).

... Ки ман ба ҳусни ту моҳе надидаам толеъ,
Ки ман ба қадди ту сарве надидаам моил. *Саъдӣ*

Магар субҳи содиқ аз тутуқи уфуқи машриқ толеъ гаштааст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

толеъ шудан баромадан (онд ба офтобу мох); 2. *нуч.* бурҷе, ки дар вақти таваллуди касе дар шарқи осмон намоён бошад ва гуё хушбахтию бадбахтии одам ба саъд ё наҳс будани он бурҷи вобастааст.

Кавкаби бахти маро ҳеҷ мунаҷҷим нашнохт,
Ё раб, аз модари гетӣ ба чӣ толеъ зодам? *Ҳофиз*

толеъ Савр касе, ки дар вақти намоён шудани бурҷи Савр зоида шуда бошад; *мач.* хушбахт; 3. *мач.* бахт, иқбол, тақдир.

Толеъ агар мадад кунад, доманаш оварам ба каф,
Гар бикашам — зиҳӣ тараб, гар бикашад — зиҳӣ шараф! *Ҳофиз*

толеъ абтар бахти бад, бадбахтӣ.

Дар толеи абтарам бубинед,
Дар гардиши ахтарам бубинед. *Файзӣ*

толеъ вожун бахти бад, бахти баргашта; **толеъ дун** толеъ наст, бахти носозгор.

Ғуроб... аз гардиши гетӣ хаменолид..., ки ин
«и бахти нигун аст ва толеи дун ва айёми буқаламун. *Саъдӣ*

толеъ саъд киноя аз бахти баланд, бахти нек.

Аруси ғунча расид аз ҳарам бо толеи саъд. *Ҳофиз*

толеъ шӯрида бахти баргашта, бахти бад.

Аз толеи шӯридан ман инои ихтиёр аз даст берун шуд. *Авфӣ*

толеъ гирифтани фол дидан.

ТОЛЕЪБИН طالع بين мунаҷҷими пешгуиқунанда; фолбин, фолгир.

На раҳнамоӣ ба кор оядаш, на толеъбин,
На фолгуй ба кор оядаш, на хобгузор. *Унсурӣ*

ТОЛЕЪГАШТА طالع گشته тулуъкарда (дар бораи офтоб).

Фарози минбари хаббоз қурси гарм пиндорӣ,
Ки хуршеди ҷаҳонтоб аст толеъгашта аз гардун.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

ТОЛЕҲ *a.* طالع бадкор, зишткирдор, табаҳкор; *муқобили* солеҳ.

Сухбати солеҳ туро солеҳ кунад,
Сухбати толеҳ туро толеҳ кунад. *Румӣ*

ТОЛИБ *a.* طالب талабкунанда; ҷўянда, хостгор; орзуманд.

Ҳунар ҷў з-он ки дар ақл у нақутар,
Чӣ бошӣ дар замона толиби зар. *Носири Хисрав*

Яке аз чизҳое, ки намедонистанд ва толиби донишгари он буданд, шеър буд. *Садри Зиё*

◇ **толиби дўст** ошиқ; **толиби илм** донишҷў, талаба, хонандаи мадраса.

ТОЛИБЪИЛМ طالب العلم *ниг.* толиб (толиби илм).

Толибъилмон фаҳмидад, ки маҳдум пеши тӯра меравад. *Аҳмада Дониш*

ТОЛОБ تالاب ҳавзи қалон, истаҳр.

ТОЛОН تالان тороҷ, ғорат.

ТОЛУМОЛ تال و مال *ниг.* торумор.

Ҳама дашт тан буд бедасту бол,
Шуд аз бешубонӣ рама толумол. *Фирдавӣ*

ТОМ(М) *a.* تام тамом, комил, пурра.

Баромад сияҳчашми гулруҳ ба бом
Чу сарви сийҳ, бар сараш моҳи том. *Фирдавӣ*

ТОМ(М)А *a.* تامه муаннаси том(м).

ТОМЕА *a.* طامعه муаннаси томеъ; қувваи томеа тамаъкорӣ, ҳирс.

Маллоҳро қувваи томеа ба ҳаракат даромад.

Саъдӣ

ТОМЕЪ *a.* طامع тамаъкор, ҳарис, озманд.

Он чи гуфт он мунофиқи томеъ,
Нест қатъан мутобиқи воқеъ. *Чомӣ*

ТОММ *a.* تام *ниг.* том(м).

ТОММА I *a.* تامه *ниг.* том(м)а.

ТОММА II *a.* طامه 1. *д.* рӯзи қиёмат; 2. *мач.* балои саҳт, бадбахтӣ.

Аз он воқеаи азиме, ки ҷаҳонро томмаи кабире буд, афлок ҷомаро нилӣ карда, ба сад ҳазор дида гириён шуданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ТОМОТ *a.* طامات суханони бесару бун, даъвоҳои беасос, ҳазён; лофу газофи сӯфиён дар бораи каромати худ.

Ба сидку иродат миён баста дор!
Зи томоту даъвий забон баста дор! *Саъдӣ*

Соқӣ, биё, ки шуд қадаҳи лола пур зи май,
Томот то ба чанду хурофот то ба кай? *Ҳофиз*

томот бофтан ҳарзагӯй кардан, ёвагӯй кардан, саф-сата гуфтан, беҳудагӯй намуздан.

Яке аз ақл мелофад, яке томот мебофад,
Биё, к-ин довариҳоро ба пеши довар андозем.

Хофиз

ТОНУЛ تانول гирдогирди даҳон, лабу лунҷ.

Ман пираму фолич шудаам инак, бингар,
Тонулам каж бинию кафта шуда дандон. *Фарруҳӣ*

ТОПОК||**ТАПОК** تاپاک||تپاک тапидан, изтироб, беқарорӣ, талваса; хашм, қаҳр.

Топоки ҷон аз ҳад гузашт афтодагонро бар дарат,
Бар нимбисмил куштагон дастурие деҳ нозро.

Хисрави Деҳлавӣ

Мезад дасту пой дар хок
Чун мурғи буридасар ба топок. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТОПУ تاپو зарфи гилин барои пухтани нон.

Топу пушту рӯ надорад. *Зарбулмасал*

ТОР I تار 1. нах, ришта; ресмон.

Ҷоман ҷон ҷок шуд, торе зи пирӯҳан бубахш,
Қ-аз ҷунон ришта тавон пайванд кард ин ҷокро.

Ҷомӣ

2. нахе, ки дар бофандагӣ асоси газворро ташкил ме-
диҳад; *муқобили* пуд I.

Биёмӯхташон риштану тофтан,
Ба тор-андарун пудро бофтан. *Фирдавсӣ*

тору пуд нахҳои ба дарозӣ ва ба паҳноӣ гузошташуда,
ки аз он матоъ бофта мешавад; асоси матоъ, асли
матоъ; *муқ.* пуд (**пуду тор**).

Қай шавам побастӣ тору пуди худ чун анкабут,
Қуввати парвоз агар ҳамчун магас бошад маро.

Сайидо

Ба ханда гуфт: Аз ин фута-фута матлаб чист,
Ба тору пуди сухан бофт қай тавон фӯта? *Савдо*

3. риштае, ки аз рӯдаи ҳайвонот тайёр карда шуда,
ба асбоби мусиқӣ мекашанд, ва ҳангоми навохтан садо
медиад.

Дидем бәсе нохушӣ аз муҳтасиб, аммо
Не тор буридему на мизроб шикастем. *Бедил*

Ки роҳи ишқ борик аст чун тор,
Зи худ чун нағма бояд шуд сабукбор. *Нозим*

◇ **тори анкабут** а) риштае, ки тортанак метанад, тори
хонаи тортанак; б) *киноя* аз лоғарӣ, нотавонӣ, сустӣ.

Гаштаам аз фоқои бисъёр тори анкабут
Интизорӣ бар пару боли магас бошад маро. *Сайидо*

тори зулф як мӯи зулф.

Нозам ба оташин ниғаҳи худ, ки борҳо
Чун тори зулф тори ниқоб аз руҳи ту рехт.

Толиби Омӯӣ

тори тазвир танидан ҳилагарӣ кардан, дурӯягӣ кар-
дан, риёкорӣ кардан.

Дами хибрат зи илми ҷафр зананд,
Тори тазвир гирди ҷафр тананд. *Ҷомӣ*

аз ҳам ҷудо будани тору пуд *киноя* аз парешону паро-
қанда будан.

Қумоши зиндагиам ҳеҷ кас намедонад,
Ҷудост тори ман аз пуду пуди ман аз тор. *Мулҳам*

чун тору пуд нишастан муттафиқ нишастан, дӯстона
нишастан.

Набуд кехтар аз мехтарон бар фуруд,
Ба ҳам дарнишастанд чун тору пуд. *Фирдавсӣ*

ТОР II تار торақ, фарқи сар.

Задан мардро теғ бар тори хеш
Беҳ аз бозгаштан зи гуфтори хеш.

Абӯшақури Балхӣ

ТОР III تار торик, тира, сиёҳ.

Обканде дидаму бас тор ҷой,
Лағз-лағзон чун дар у бинҳанд пой. *Рӯдакӣ*

Бикшой гурра, яъне бинмой чеҳра, яъне
Ки расам ман аз шаби тор ба рӯзи рӯшноӣ. *Шоҳин*

ТОРА تار 1. нах, ришта.

Гар бидонӣ қимати як тора мӯи хешро
Қай диҳӣ бар бод зулфи мушкбуи хешро. *Ҷомӣ*

2. тор, нахе, ки дар бофандагӣ асоси газворро ташкил
мекунад.

ТОРАК تارک 1. фарқи сар, теппаи сар.

Шуморо зи паймон шикастан ҷӣ бок,
Ки у рехт бар тораки хеш хок. *Фирдавсӣ*

2. нӯғ, сари чизе.

Дида бар тораки синон дидан
Хуштар аз руи душманон дидан. *Саъдӣ*

◇ **қадам ба тораки моҳ доштан киноя** аз ба мартабаи
баланд расидан.

Юсуф нафитода андар ин ҷох,
К-ӯ дошт қадам ба тораки моҳ. *Файзӣ*

ТОРАМ||**ТОРУМ** تارم||طارم 1. хонаи ҷӯбини тоқдор; хир-
гоҳ, шипанг.

Рӯзи одина Ҳорун ба торам омад ва Бӯнаسر сав-
ганднома навишта буд, арз кард.

«Тазрихи Байҳақӣ»

2. воиш, хавоза.

Ба авни неъматӣ ишқи ту форигам зи наим,
На ҷӯи шир шиносам, на торами ангур. *Урфӯ*

торами ток хавоза, хавозаи ток.

Гоҳ аз сари дор торуми ток
Овехта зангиёни бебок... *Ҷомӣ*

3. девора, чиғ, тавора; 4. гунбаз.

Ва дари ин қалисо бар торами он, ки ҷои ибод-
дати тарсоён аст, дари оҳанини мушаббақ дидам.

Носири Хисрав

◇ **торами атлас киноя** аз осмон.

Дурднӯшони ғамат хирқаи пашмина ба дӯш,
Баски таъзим бар ин торами атлас карданд. *Ҷомӣ*

торами аҳзар киноя аз осмон.

Торами аҳзар аз акси ҷаман ҳамро гашт,
Баски аз тарфи ҷаман лӯълуи лоло бархост. *Саъдӣ*

торами аъло а) *киноя* аз фалак, осмон; б) *киноя* аз ҷон
баланд, маснади оӣ.

Гаҳе бар торами аъло нишинам,
Гаҳе то пушти пой худ набинам. *Саъдӣ*

(ин) **торами зарнигор киноя** аз гунбази осмон, фалак.

Расад бонг аз ин торуми зарнигор,
Ки саҳт аст доғи ҷудой зи ёр. *Ҷомӣ*

торами фуруза (*ё* **фирузаранг**) *киноя* аз осмон.

Айвони ту зи торами фирузаи фалак
Бигашт, аз он ки соҳиби айвону торами. *Сӯзанӣ*

Дар қабон лочвардӣ моҳ агар бинад руҳат,
Камнамо бошад дигар бар торами фирузаранг.

Мушфиқӣ

ТОРИК I تاريك тира, тор, зулмонӣ; *муқобили равшан*||
рушан I.

Замми хуршеди ҷаҳон замми худ аст,
Ки ду чашмам кӯру торикун бад аст. *Румӣ*
Торик шабамро сахар ояд рӯзе,
В-аз гумшуда ёрам хабар ояд рӯзе.*

↳ **торик хок хоки сиёҳ**; **торик хок бар сар парокан-**
тан мотам гирифтан, азо гирифтан.

Ба тан ҷомаи хисравӣ кард чок,
Ба сар-бар пароканд торик хок. *Фирдавсӣ*

торик будани дил киноя аз бадтинатӣ; бадтинат будан.

Маориф гар чу мӯ борик бошад,
Чӣ ҳосил з-он, чу дил торик бошад. *Ҷомӣ*

торик шудани пушти хуршед киноя аз расидани шаб.

ТОРИК II а. تاريك тарккунанда.

Чунки шуд ӯ торики он салтанат,
Монд бо шахзодагон дар масканат. *Румӣ*

торики адаб тарккунандаи адаб, беадаб; **торики дуньё**
тарккунандаи дуньё, гӯшанишин.

ТОРИКӢ تاريكى тирагӣ, зулумот.

Зи кори баста маяндешу дил шикаста мадор,
Ки оби чашмаи ҳайвон даруни торикист. *Саъдӣ*

ТОРОЧ تاراج ғорат, яғмо; **ба тороч додан** ғорат кардан,
ёмо кардан.

Ба тороч дод он ҳама буму руст,
Ба якборагӣ дасти бадро бишуст. *Фирдавсӣ*

ТОРОЧДИДА تاراج ديده он кӣ молу мулкашро ғорат кар-
данд.

Фалак ба қомати пири хамида мемонад,
Ҷаҳон ба деҳаи торочдида мемонад. *Сайидо*

ТОРТАН تارتان тортананда, анкабут.

Яке ушгур аз заъф чун анкабут,
Сӯи дашт шуд, тортан кард қут...
Бадал гашта уро зи бори дурушт
Чу гардан ба таъкиру таҳдиб пушт. *Ҷомӣ*

ТОРТАНАК تارتانك *ниг.* тортан.

ТОР-ТОР تارتار ришта-ришта; пора-пора; **тор-тор шудан**
ришта-ришта шудан; пора-пора шудан.

Қулоҳ қулоҳи дарида ва аз арақ пӯсида ва тор-
тор шуда ва лифаш берун омада буд.

Аҳмади Дониш

ТОРТУР تورتور **ТОРУТУР** تارتور 1. сахт; 2. бисёр то-
ра. тира.

Ба Мунизир чунин гуфт Бахроми Гур,
Ғи акнун ки шуд кори мо тортур... *Фирдавсӣ*

ТОРУМ а. تارم *ниг.* **тора**м.

ТОРУМОР تارومار пароканда, аз хам пошида, парешон;
ёру забар; несту нобуд.

Ёк дил ҳавоси ҷамъи маро торумор кард,
Зулфи шикастаи ту ба сад дил чӣ мекунад?! *Соиб*

ТОРУТУР تارتور *ниг.* **тортур**.

ТОРӢ I تاري *шакли кӯтоҳшудаи торик I.*

Ман акнун бибояд саворӣ кунам,
Ба Ковус-бар рӯз торӣ кунам. *Фирдавсӣ*

ТОРӢ II а. طاري ба ногоҳ воқеъшаванда, рӯйдиханда,
оризшаванда; **торӣ шудан** рӯй додан, воқеъ шудан, ориз
шудан.

Рӯзе бозро андак заъфе торӣ шуда буд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Рӯъб ва ҳабте бар ман торӣ шуд. *Аҳмади Дониш*

ТОС I طاس ташт, лаганд; чом, коса.

Яке тос пур гавҳари шоҳвор,
Зи динор чанде зи баҳри нисор. *Фирдавсӣ*

тоси гадоӣ кашкӯл, **косаи фулуззӣ**, ки гадоён ба гар-
дан меовезанд; **тоси зар киноя аз офтоб**; **тоси лағ-**
занда чуқурии даҳанамонанди мӯрчахор, ки агар
мӯрча ба он афтад, баромада наметавонад.

Чу дар тоси лағзанда афтод мӯр,
Раҳонандаро чора бояд, на зӯр. *Саъдӣ*

тоси нилгун киноя аз осмон; **тоси нуқракӯб киноя аз**
осмони пурситора; **тоси сипеҳри божгун (ё вожгун)**
а) *киноя аз гунбади осмон*; б) *киноя аз тақдир*.

Афсӯс ки бефоида фарсуда шудем,
Дар тоси сипеҳри вожгун суда шудем,
Дардову надомато, ки то чашм задем,
Нобуда ба коми хеш нобуда шудем. *Хайём*

ТОС II طاس қубба ва овезаҳое, ки ба нӯги найза ё бай-
рақ овехта мешавад.

Қайвонш парчам асту маху офтоб тос,
Чун зулфи он, ки иди бутон хонд Озараш. *Хоқонӣ*

ТОС III طاس|تاس муҳраи нард.

Тос агар хуб нишинад, ҳама кас наррод аст.

Зарбулмасал

ТОС IV تاس *ниг.* тоса.

ТОСА تاسه андӯх, малол, нороҳатӣ, нотинҷӣ; изтироб, бе-
қарорӣ.

Агар тоса ҳаст мар-туро з-ин сахун,
На сар ҳаст пайдо турову на бун. *Фирдавсӣ*

ТОТОР تاتار татар; муғул.

Ҷавонмардеро дар чанги тотор ҷароҳате расид.
Саъдӣ

ТОТУЛА تاتوله *ниг.* **тотура II.**

ТОТУРА I تاتوره банде, ки бо он дасту пой чорпоён, мах-
сусан асп ва хачирро, мебанданд.

ТОТУРА II ||**ТОТУЛА** تاتوره||**татולה** як навъ гиёҳест, ки
донаҳояш заҳрдор буда, аз он дору тайёр мекунанд;
◇ **тотура ба ҳаво пошидан** чизи диданиро надидан ва
фаҳмиданиро нафаҳмидан.

ТОФЕҲ а. طافح 1. пур, лаболаб, лабрез; 2. *маҷ.* масти
сахт, масти лояъқил, масти хароб, лул.

Ҳар кӣ аз хуми маи мадҳи ту ҷоме нӯш кард,
То нагардад масти тофех, кай ниҳад аз даст чом?!
Сузанӣ

ТОФТАН I تافتان 1. тоб додан; ресидан.

Биёмӯхташон риштану тофтан,
Ба тор-андарун пудро бофтан. *Фирдавсӣ*

2. *ниг. тобидан I 2.*

Инони азимат ба ҷониби Исфарон тофтанд.
«Равзат-ус-сафо»

Сикандар гарат тофт доман зи каф,
Худованди вай бодат аз вай халаф. *Ҷомӣ*

ТОҒТАН II *تافتن 1. ниг. тобидан II 1.*

Агар саодати у тофтӣ бар Искандар,
Ба зулмат-андар раҳ ёфтӣ бар оби бақо. *Муиззӣ*
... К-он моҳи духафта он қадар тофт,
К-аз ҳафта ба ҳафт фарруҳи ёфт. *Шоҳин*

2. *маҷ.* гарм шудан, ғазабнок шудан, хашмгин шудан.
Чун нома ба Абубакр расид, тофта шуд ва ната-
вонист нақзи сулҳ кардан. «*Таърихи Табарӣ*»

3. *ниг. тобидан II 3.*

Баросуд аз он тафтани тофтан,
Ҳароси даду ранҷи раҳ ёфтан. *Низомӣ*

Яъне аз вай коми дил ноёфтан,
То каям хоҳад бад-ин сон тофтан? *Ҷомӣ*

ТОҒТАН III *تافتن ниг. тобидан III.*

Ба рӯзи ҷавонӣ ба зӯри ду пой
Чу боди базон ҷастае ман зи ҷой,
Кунун ҷанбаре гашт пушти яли,
Натобам ҳаме ханҷари кобулӣ. *Фирдавӣ*

ТОҒ *т. тағ ниг. тӯғ I.*

Ишқ оташи тезу ҳезуми тох манам,
Гар ишқ бимонад инчунин, ох, танам!
Сафори Марғазӣ

тохт *تاخت асоси замони гузаштаи тохтан.*

ТОХТ *تاخت* дав, тоз; ҳучум; тохту бохт *ниг. тохту то-
роч.*

Вилояти Мултон аз тохту бохти сипоҳи муғул ...
зеру забар шуд. «*Таърихи Фароштар*»

тохту тороч ҳамлаву ғорат.

[Амир] дар вақти тохту торочи Оятназари Хораз-
мӣ дар як шаб аз Бухоро баромада, аз Омӯя гу-
зашта, ҷазо дар канори ӯ ниҳод. *Аҳмади Дониш*

ТОХТАН *تاختن 1.* давидан, тозидан; давондан, шитобон-
дан; асп давондан.

Бад-у гуфт Гев: Ин сухан худ мағӯй,
Ки ман тохтаи пеш нахчирҷӯй. *Фирдавӣ*

Зи ҳар кишваре қосидон тохтаи,
Бад-ин чорағи таҳният сохтаи. *Низомӣ*

2. ҳучум кардан, ҳамла бурдан.

Хайле аз туркон баромаданд ва битохтанд ва ҷум-
лаи ғусфандонро бибурданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

3. ба суръат овардан, ба тохт овардан.

Ба Ғурон ба Салм оғаҳи тохтаи,
Ки эронӣён ҷангро сохтаи. *Фирдавӣ*

ТОХТУТОЗ *تاختوتاز* ҳучум, ҳамла.

ТОШАК I || ТОШУК I *تاشك* чобук, чолок, чаққон.

ТОШАК II || ТОШУК II *تاشك* кара, маска; мост.

Назди ӯ он ҷавон чобук рафт,
Аз ғами раҳ гарону гӯшабук,
Бо ду нон пур зи мост мостфуруш
То шаке бурд пеши он тошук. *Мантиқӣ*

ТОҒ *т. тағ ниг. тӯғ I.*

Дорам аспе, к-аш устухон дар пуст
Ҳаст чун дар ҷувол ҳезуми тоғ.*

ТОҒУТ *а. طاغوت 1.* бут, дар эътиқоди мусулмонон ба
ғайр аз худо ҳар чизе, ки онро парастии мекунад;
2. иблис, шайтон.

Он фариштаақл чун Ҳорут шуд,
Сеҳромӯзи ду сад тоғут шуд. *Румӣ*

ТОҒУТПАРАСТ *طاغوتپرست 1.* бутпараст; 2. девпараст,
иблиспараст.

Шамшери малик дид, худо гуфт: Фадайно!
Тоғутпарастонро тоуни балой. *Ҳоҷонӣ*

ТОҒӢ *а. طاغى* туғёнқунанда, саркаш, аз ҳад таҷовузку-
нанда, нофармон; гарданкаш.

Малик Муҳаммад бо умарои тоғӣ пайваста, му-
таваҷҷеҳи Ҳамадон шуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ТОҚ I *طاق 1.* сақфи камоншакли куббадор (дар қасрҳо,
кӯпрӯкҳо ва ғ.).

Бадбахт агар масҷиди одина бисозад,
Ё тоқ фуруд ояд, ё қибла қач ояд. *Саъдӣ*

[Амир Маъсум] васиятнома дар санг навишт, ки
ин санги манқуши муҳаттагро дар айвони тоқи ҷо-
меи бузурги Бухоро мустақкам гардонад.

Аҳмади Дониш

2. равоқ, айвон.

Ниҳода ба тоқ-андарун тахти зар,
Нишонда ба ҳар поя-андар гуҳар. *Фирдавӣ*

3. *маҷ.* ҳар чизи камоншакл, монанди абру, камон,
меҳроб ва ғ.; тоқи абру камоншакли абру, хама
абру.

Хонаи сабри ман он рӯз барандохт фалак,
Ки бад-ин қонда тоқи хама абруи ту баст. *Ҷомӣ*
Бар дили мо он чи аз тоқи ду абруят гузашт,
Бо худ аз девонағи пайваста мегӯем мо. *Мушиқӣ*

4. тоқча, раф.

Қунад машҳун ҳама тоқу рафи он
Ба тафсиру ба ахбору ба ашбор. *Масъуди Саъд*
Ин сухан гуфтанд ва китобро бар тоқ гузоштанд.
Восифӣ

5. *маҷ.* баландӣ, иртифоъ.

Чу афтод ин сухан дар гуши Фарҳод,
Зи тоқи кӯҳ чун кӯҳе дарафтод. *Низомӣ*

◇ *тоқи азрак киноя аз осмон; тоқи баҳор қавси қу-
зах, рангинкамон, камони Рустам; тоқи лочвардӣ ки-
ноя аз осмон.*

Зери хама тоқи лочвардӣ
З-он «зарда» замин гирифт зардӣ. *Ҷомӣ*

(ин) *тоқи муқарнас киноя аз осмон.*

Фитна меборад аз ин тоқи муқарнас, барҳез,
То ба майхона паноҳ аз ҳама офот барем. *Ҳофиз*
Пеш аз он рӯз, ки ин тоқи муқарнас карданд,
Қиблаам з-он хама абруи муқаввас карданд. *Ҷомӣ*

(ин) *тоқи нилуфарӣ киноя аз осмон.*

Чунон бастӣ ин тоқи нилуфарӣ,
Ки андешаро нест з-у бартарӣ. *Низомӣ*

тоқи нисъён гӯшаи фаромӯшӣ.

Ҳар кӣ давлат ёфт, шуст аз лавҳи хотир номи мо,
Авчи давлат тоқи нисъён аст дар айёми мо. *Соиб*
Ҳар кӣ як раҳ сӯи ман бинад, фаромӯшам кунад,
Тоқи нисъён аст гуё гушаи абруи ман. *Сайидо*

(ин) тоқи **пирӯза** киноя аз осмон.

Аз он гаҳ ки бурдам ба андеша роҳ,
Дар ин тоқи пирӯза кардам нигоҳ. *Низомӣ*

тоқи **фалак** киноя аз осмон; тоқи **чарх** киноя аз осмон.

Надод аз меҳрубонӣ кавкабамро бар фалак ёрӣ,
Илоҳӣ, офтоб аз тоқи чархи нилгун афтад. *Сайидо*
аз тоқ(-и дили касе) **афтодан** хору беъътбор шудан;
бар тоқи **нисъён** ниҳодан тамоман фаромӯш кардан;
дида аз тоқи **ҳайрат овехтан** дар ҳайрат мондан, ҳай-
рон шудан.

Ҳам дил зи равоқи ҳасрат овехт,
Ҳам дида зи тоқи ҳайрат овехт. *Файзӣ*

ТОҚ II طاق 1. фард, танҳо.

Гуфт: Ҳар розе нашояд бозгуфт.
Чуфт тоқ ояд гаҳе, гаҳ тоқ чуфт. *Румӣ*

2. **маҷ.** танҳо, якка; бе чуфт, бе монанд; **тоқ афтодан**
а) танҳо мондан; дур мондан, ҷудо шудан; б) бемислу
монанд будан; 3. як тоқа, як ҷӯра, як либосвор, мас.
шоҳӣ, беқасаб ва ғ.

Якero зи мardони равшанзамир
Амири Хутан дод токе ҳарир. *Саъдӣ*

◇ тоқу **чуфт бохтан** чуфту тоқ бозӣ кардан (бозиест,
ки чизеро дар қабза ё чизи дигар пинҳон карда, чуфт
ё тоқ будани онро аз ҳариф мепурсанд; агар ҳариф
миқдори тоқ ё чуфт будани онро ёбад, бозиро меба-
рад).

Тоқу чуфте бохтаи бо абруяш, дилдор бурд,
Тоқ буд абруи ӯ, ман чуфт гуфтам, ёр бурд. *Ваҳид*

ТОҚ III طاق чоман рӯпуш, чомае, ки аз болои дигар ли-
босҳо мепушанд.

Бурун омаду тоқу дастори хеш
Ба икрому лутфаш фиристод пеш. *Саъдӣ*

ТОҚА а. طاقه як либосвор, як адад чомавор, як ҷӯра.

ТОҚАТ а. طاقت тоб, тавон, бардошт.

Ёр омаду ман тоқати дидор надорам,
Аз худ гилае дораму аз ёр надорам. *Ҳилолӣ*
Тоқати меҳмон надошт, хона ба меҳмон гузошт.
Зарбулмасал

тоқат овардан тоб овардан, таҳаммул кардан, бар-
дошт кардан.

Сайёди заифро моҳии қавӣ ба дом андар афтод,
тоқати ҳифзи ӯ наёвард. *Саъдӣ*

тоқ шудани тоқат тамом шудани сабру таҳаммул; ба
тоқат расидан бетоқат шудан, сабру таҳаммул аз даст
ёдан.

Чун ба тоқат расиданд, аз ҳисор беруи омаданд
за масоф биёростанд. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

ТОҚДЕС طاقديس 1. тоқмонанд, тоқшакл; 2. номи тахти
Ҳасрави Парвез, ки аз Фаридун ба вай расида буд.

Зи тахте, ки хонӣ варо Тоқдес,
Ки бинҳод Парвез дар аспрес... *Фирдавсӣ*

ТОҚИЯ а. طاقية каллапуш.

Он ҷаноб тоқияи дигар талабид ва бар сар ниҳод.
«*Равзат-ус-сафо*»

Бинем ҳама қуббаҳои гардун
Чун тоқияи ҳубоб бе ту. *Ҳочӣ*

ТОҚУТУРУМ||ТОҚУТУРУНБ طاقوطرم|طاقوطرنб даб-
даба, карруфар.

Омад зи паи арусоҳӣ
Бо тоқутурунби подшоҳӣ. *Низомӣ*

ТОҚӢ а. طاقى ниг. тоқия.

ТОҶ تاچ як дона, якто.

Аз фоқа рӯзу шаб ба шикам санг бастаам,
Донанд халқ дар бағалам ҳаст тоҳи нон. *Сайидо*

ТОҶИР а. طاهر поку покиза.

ТОҶУН||ТОҶУНА а. طاحون|طاحونه осие.

Бар дари ёрон тихидаст омадан
Ҳаст бе гандум сӯи тохун шудан. *Румӣ*

ТОҶ تاچ 1. кулоҳи ҷавоҳирнишон, ки шоҳон ба сар мегу-
зоштанд, афсар.

Ба як гардиш ба шоҳаншоҳӣ орад
Дихад деҳиму тоҷу гушворо. *Рӯдакӣ*
Мо афсари хону тоҷи Қай бифрӯшем,
Дастору қасаб ба бонги най бифурушем. *Хайём*

тоҷи бузургӣ киноя аз мартабаи подшоҳӣ, мақоми сул-
тонӣ.

Кунун чора бо ӯ мудоросту бас,
Ки тоҷи бузургӣ намонад ба кас. *Фирдавсӣ*

тоҷи зар (ё заррин) тоҷе, ки подшоҳон ба сифати тӯх-
фа ва подшоҳ ба сарлашкар ва калонони мамлакат
медоданд.

Ва Рудоба биншаст бо Золи зар,
Ба сар барниҳодаш яке тоҷи зар. *Фирдавсӣ*

Яке тоҷи заррин нигораи гуҳар
Ниҳод аз бари тораки Золи Зар. *Фирдавсӣ*

2. **маҷ.** сар, сардор, бузург, пешвон баргузида.

Бад-ӯ гуфт, к-ӯро Фарибурз хон,
Ки фарзанди шоҳ асту тоҷи гавон. *Фирдавсӣ*

◇ **тоҷи гардун** киноя аз офтоб; **тоҷи ёқут** киноя аз
офтоб.

Чу ёқути носуфтaro чарх суфт,
Ҷаҳон гашт бо тоҷи ёқут чуфт. *Низомӣ*

тоҷи Қайхисрав киноя аз офтоб; **тоҷи сар** киноя аз
азиз, киромӣ, боқадр.

Кулоҳи сарвариат қач мабод бар сари ҳусн,
Ки зеби тахту сазовори мулк тоҷи сарӣ. *Ҳофиз*
Тоҷи сари ҷумла хунароҳост илм,
Қуфлқушои ҳама дарҳост илм. *Ҷомӣ*

тоҷи хурӯс а) як порча гушти сурхе, ки дар сари
хурӯс ҳаст.

Аз ноҳуни паланг ҷӣ нуқсон ба пой фил,
Тоҷи хурӯсро ҷӣ ғам аз нули мокиён? *Сайидо*

б) номи гули сурхранги машҳур; **тоҷи шамъ** шӯълаи
шамъ; тоҷу тахт салтанат, подшоҳӣ.

Ба ту бод афрӯхта тоҷу тахт,
Ки зебандан тоҷӣ, эй некбахт. *Фирдавсӣ*

ТОҶБАХШ تاجبخش бахшандан тоҷ, дихандан тоҷ, тоҷ-
диханда; он кӣ ба касе подшоҳӣ ва салтанат мебахшад.

Чу бишнид Рустам, барангехт Рахш,
Манам, гуфт, шеравҷани тоҷбахш. *Фирдавсӣ*

ТОЧВАР تاجور тоҷдор, подшоҳ.

Чу Рустам падар бошад ман писар,
Ба гетӣ намонад яке тоҷвар. *Фирдавсӣ*

ТОЧДОР تاجدار подшоҳ.

Саранҷом бахташ кунад хоксор,
Бараҳна шавад он сари тоҷдор. *Дақиқӣ*

Бар сари роҳи адам ҷумла зи по афтодаанд,
Тоҷдороне, ки аввал сархуши ин бодаанд. *Исмат*

ТОЧИК تاجیک 1. номи яке аз халқҳои Осиёи миёна.

[Амир] ... аксари тоҷик ва мардуми мусофирро
бар сарири маносиб ва аъмол баровард.

Аҳмади Дониш

2. мардуми ғайри арабу турк, мардуми форсизабон;
ниг. тозик, тожик.

Шояд ки ба подшаҳ бигӯянд:
Турки ту бирехт хуни тоҷик. *Саъдӣ*

Дар афвоҳу алсинаи дуру наздик ва турку тоҷик
ба унвони Қозикалони Шал машҳуру мазкуранд.

Садрӣ Зиё

ТОЦИР а. تاجر савдогар, бозургон.

Дил ёфт нақди васл, чу ҷон дод, ғам харид,
Тоҷир ҳамеша суд зи байъу шири кунад. *Ҷомӣ*

ТОҶХОҶ تاجخواه тоҷталаб, хоҳандан тоҷ, даъвогари тоҷу тахт.

Раворав баромад, ки бикшой роҳ,
Ки омад навоин гае тоҷхоҳ. *Фирдавсӣ*

ТУ چонишини шахси дуйӯми танҳо; ◇ ту модармурдари шеван маёмӯз зарб. ба он, ки таъсири ҷизеро медонад, рафтор қарданро ёд надох.

ТУБО||**ТУБӢ** а. طوبى дарахти серсоия афсонавӣ дар ҷаннат, ки гуё меваҳои гуногун ва хушбӯӣ доштааст.

Дарахте сохтам монанди тубо хурраму зебо,
Ки ҳар лафзеш динорест, ҳар маънӣ-ш хурмо.

Носири Хисрав

ТУБОН توبان шалвори маҳсули чармӣ, ки гуштигирон дар вақти варзиш мепошиданд.

ТУБӢ а. طوبى *ниг. тубо.*

ТУВОРА تواره *ниг. тавора.*

Бод ... он оташ ба тувора зад ва он тувора дар-
гирифт. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

ТУГМА||**ТУКМА** т. تگمه||تگمه пулаки устухонӣ, филизӣ ё аз ҷисмҳои дигар сохташуда, ки ба либос медузанд.

Гуфт: Чун бошад гадо он, к-аз кулоҳаш тугмае
Сад чу моро рӯзҳо, бал солҳо баргу навоист? *Анварӣ*

◇ тугмаи зар қиноя аз ситора.

Додаст зинат хайёти қудрат
Аз тугмаи зар перохани шаб. *Туғрал*

ТУД تود *ниг. тут.*

ТУК تک 1. нӯли парранда; 2. нӯги корд, ханҷар, найза ва ғ.

ТУҚМА т. تگمه *ниг. тугма.*

ТУЛ а. طول *ниг. тӯл.*

ТУЛАНГ تلنگ орзу; эҳтиёҷ, ниёз, ҳоҷат, зарурат.

Яке тиланг бихоҳам задан ба шеър кунун,
Ки турфа бошад аз шоирони хос туланг. *Саной*
Рост хоҳӣ, бад-ин туланг хушам,
Ин кунам бех, ки бори халқ кашам. *Саной*

ТУЛБ а. طلب гуруҳ, даста.

Гар зи пушти одамай в-аз сулби у,
Дар талаб мебош, ҳам дар тулби у. *Румӣ*

ТУЛӢ а. طلوع баромадан, сар барзадани офтоб, моҳ ё ситора.

Рӯзи дигар қабл аз тулӯи офтоб аз сарои аморат
касе ба талаби ман омад. «*Равзат-ус-сафо*»

тулӯи субҳ сар шудани саҳар.

Шаби Юсуф чу бигзашт аз дарозӣ,
Тулӯи субҳ қардаш корсоӣ. *Ҷомӣ*

ТУМАЪНИНА||**ТУМАЪНИНАТ** а. طمانينه||طمانينة осоиш. оромиш, қарор, сукун, набудани изтироб.

Эшн аз собиқаи заллати ҳеш тумаънина наме-
ёфтанд. *Ибни Ямин*

Пас чун қалбро сакина ва қолибро тумаънина
ҳосил омад, рӯзе аз ғояти ашвоқ дар он асвоқ ме-
гаштам. *Салмӣ*

ТУМОН т. تومان *ниг. тӯмон.*

ТУМОР طومار||تومار *ниг. тӯмор.*

ТУМТУРОҚ||**ТУМТАРОҚ** طمطراق қаруфар, худнамой.

Гӯӣ аз баҳри ҳурмати алам аст
Ин ҳама тумтуроқу қангу саманд. *Саной*

ТУН تون гулхани ҳаммом, гулаҳ.

Чӣ хоҳӣ сели ин оби сияхро
Чӣ ҷӯӣ сабзаи ин боми тунро. *Шамси Табретӣ*

ТУНБАК تنبک асбоби мусиқӣ, ки ба шакли кӯзаи бедаста аз сафол месозанд ва ба тарафи кушодааш пӯст кашида дар зери бағал ниҳода менавозанд.

ТУНБАЛ||**ТУНБУЛ** تنبل ҳила, макр, найранг, фиреб, тарфанд.

Гурбузони шаҳр бо ман тохтанд,
Ман бидонистам, ки тунбал сохтанд. *Рӯдакӣ*
Надоранд ҷуз тунбулу ҷодуӣ
Фиребу бадандешию бадхӯӣ. *Фирдавсӣ*

Эй, он ки ҷуз аз шеър ғазал ҳеч нахонӣ,
Ҳаргиз накуни сайри дил аз тунбулу тарфанд. *Кисоӣ*

ТУНБОН تنبان шалвор.

ТУНБУЛ تنبل *ниг. тунбал.*

ТУНБУР طنبور *ниг. танбӯр.*

ТУНГ تنگ зарфи даҳантанги об, шароб ва ғ.

ТУНД تند 1. тез, бошитоб, чолок.

Меравӣ тунду дуоғӯён зи дунболи туанд,
Во, ки меранҷӣ, агар охиста мегӯем мо. *Мушфиқӣ*

Инони нафас тунд чун тавсан аст,
Равон дар ҷасад, нур дар равзан аст. *Шоҳин*

2. маҷ. хашмгин, ғазабнок, бадчаҳл, тезмизоҷ; боғу-
рур.

На ҳар кӣ тарфи кулаҳ қач ниҳоду тунд нишаст,
Кулоҳдорию оини сарварӣ донад. *Ҳофиз*
Маҷнун чу шунид аз вай ин панд,
Шуд тунд чу селу банд барканд. *Шоҳин*

3. маҷ. сахт, бошиддат.

Ғаме, к-аз гирьяи тундам нафас дар сина мепечад,
Агар бошад маҷоли дам задан, пеши ту меғуям.
Мушфиқӣ

4. маҷ. фароз, ҷарии рост буридашуда; сари кӯх, ба-
ландӣ.

Ту бо шоҳ баршав ба болои тунд,
Зи пирони лашкар машав ҳеҷ кунд. *Фирдавсӣ*

5. маҷ. талх, тезтаъм, сӯзон.

ТУНДА تونده муғчан дарахт.

ТУНДАР||**ТУНДУР** تندر 1. ғурранда; 2. раъд.

Баровард Бежан чу тундар хурун,
Амуди гарон барниҳода ба душ. *Фирдавсӣ*

ТУНДБОД تونده тӯфон, гирдбод, боди сахту тунд, ки
хаворо тира мекунад.

Чӣ нағз омад ин нукта дар Синд ёд,
Ки ишк оташ асту ҳаво тундбод. *Саъдӣ*

◇ тундбоди ҳаводис ҳодисаҳои сахти зиндагӣ, пешо-
мадҳои гуногун ва душвор дар ҳаёт.

Зи тундбоди ҳаводис наметавон дидан
Дар ин чаман, ки гуле будааст ё сумане. *Ҳофиз*

ТУНДБОЛО تونده кӯҳи баланд, кӯҳи шах.

Зи ҳомун бар он тундболо расид,
Мар-уро бад-он сӯи боло бидид. *Фирдавсӣ*

Фуру афтам зи кӯҳи тундболо,
Чаҳам дар мавҷи обу жарфи даръё.

Фахриддини Гургонӣ

ТУНДИДАН I تنديدن тезӣ қардан, оташин шудан, хашм-
гин шудан.

Чу зулфи хештан ногаҳ барошуфт,
Битундиду дар он ошуфтагӣ гуфт... *Убайди Зоконӣ*

ТУНДИДАН II ||**ТАНДИДАН** تنديدن сабзидан, муғча ба-
сан.

Ба сад ҷой тухм андарафканд бахт,
Битундид шоҳу баровард рахт. *Унсурӣ*

ТУНДРАВ تندر он кӣ тез роҳ меравад; тезрав, тезтак;
муқобили танграв, кундрав.

Ғар кумайти ашқи гулгунам набудӣ тундрав,
Кай шудӣ пайдо ба гетӣ рози пинҳонам чу шамъ?!

Ҳофиз

ТУНДРОЙ تندراى беандеша, саросемакор.

ТУНДТОЗ تندتاز он кӣ тез метозад, тезрав, тезрафтор.

Нишаст аз бари бораи тундтоз,
Ҳамерафт бо вай бисе размсоз. *Фирдавсӣ*

ТУНДУР تندر *ниг.* тундар.

ТУНДУХУНД تندوخند *ниг.* тандуханд.

ТУНДХАШМӢ تندخشمӣ бадчаҳлӣ, бадқаҳрӣ.

Пайкони расо ба тундхашмӣ
Мебурд зи диръ тангчашмӣ. *Шоҳин*

ТУНДХУ(Ӣ) (ى) تندخو тезмизоҷ, тезхашм, бадхӯ.

Бинолид дарвеше аз заъфи бол
Бари тундхуе худованди мол. *Саъдӣ*

шери тундхӯ шери бадхашм.

Аз хома рехт маънии пурзӯр, Сайидо,
Ин шери тундху зи наистон баромада. *Сайидо*

ТУНДХУӢ تندخوئى бадхашмӣ, бадхӯӣ, бадфеълӣ.

Накард он бетараҳҳум ҷониби ман гӯшаи чашме,
Дареғо, тундхуноҳи ӯ сарфи тағофул шуд. *Сайидо*

ТУНДӢ تندی 1. суръат, шитоб.

Меравӣ тунд, ки боз ояму зорат бикушам,
Ин на тундист, ки дар куштани ман эҳмол аст.

Ҳилолӣ

ба тундӣ бо шитоб, бо суръат.

Ба тундӣ миёни каёни бубаст,
Бар он бораи шердил дарнишаст. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. тезӣ, хашмгинӣ, бадчаҳлӣ.

Суханшон зи тундӣ ба ҷое расид,
Ки ин моҳро сар бубояд бурид. *Фирдавсӣ*

тундӣ қардан а) шитоб қардан.

Маҳмил бидор, эй сорбон, тундӣ макун бо қорвон,
К-аз қадди он сарви равон, гӯӣ, равонам меравад.

Саъдӣ

б) бадчаҳлӣ қардан, бадхашмӣ намудан.

Бад-ӯ гуфт модар, ки бишнава сахун,
Бад-ин шодмон бошу тундӣ макун. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. фарозии кӯҳ, шах будани кӯҳ ё ҷарӣ; 4. тез-
таъмӣ, талхӣ, сӯзандагӣ таъм.

Ё раб, ки тундии маи гулгун зи ҳар тараф
Сад дил ба бод доду намеистад зи ҷӯш. *Исмат*

ТУНТОБ تونتاب касе, ки дар гулхани ҳаммом оташ
меафрӯзад, гӯлаҳӣ.

ТУНУБ a. طنّب таноб, ресмон.

ТУНУК تنك 1. борик, нозук.

Фалак гашт аз бори гардиш сабук,
Шуд элак зи беордиҳо тунук. *Сайидо*

2. маҷ. суст, заиф.

Ҳамоно ба мардӣ сабук дориям,
Ба рою ба дониш тунук дориям. *Фирдавсӣ*

ТУНУКВИЗОАТ تنكبضاعت камбағал, қашшоқ.

... Ки ҳарифаш ба ғайри ҳиммат нест,
Қобилаш ҳар тунукбизоат нест. *Бедил*

ТУНУҚДИЛ تنكدل *киноя* аз раҳмдил, нармдил.

Тунуқдил чу ёрон ба манзил расанд,
Нахуспанд вомондагон, к-аз пасанд. *Саъдӣ*

ТУНУҚЗАРФ تنكظرف 1. дорон зарфи тунук; 2. *киноя*
аз камтоқат.

Бо тунуқзарф ҳадиси бодаи гулгун мағӯӣ!
Пеши хум зону зану кайфийят аз мино мапурс!
Сайидо

ТУНУҚМАҒЗ تنكمغز *киноя* аз одами сабук, сабукмағз,
камбақл.

ТУНУҚМОЯ تنكمايه камсармоя; камбизоат, камбағал.

На дархурди сармоя қардӣ қарам,
Тунуқмоя будӣ аз он лоҷарам. *Саъдӣ*

ТУНУКОБ تنکآب камоб, чоң камоби даръё, ки аз он чо гузаштан мумкин аст.

Чоң ба тан аз норасонҳои ҳиммат мондааст,
Бас ки ин даръё тунукоб аст, кишти дар гил аст.
Ваҳид

ТУНУКРҶӢ تنکروی шармгин, маҳҷуб.

ТУНУКРҶӢШНОӢ تنکروشنائى нимравшани, нимториқӣ; он чӣ кам рӯшноӣ дорад.

Гуруҳе ба сурат чу субҳу ба маънӣ
Тунукрӯшноӣ чу субҳи ҳазинон. *Урфӣ*

ТУНУКШАРОБ تنکشراب касе, ки зуд маст мешавад.

Чу дил ҳарифи ту шуд, зинҳор, эй соқӣ,
Тунукшаробӣ, туро соғари гарон надиханд.
Хисрави Деҳлавӣ

Ҳаволаи дигарон соз рағзҳои гарон,
Ки мо зи соғари лаълат тунукшаробонем. *Чомӣ*

ТУНӢ I تونى 1. гулхани, гулхантоб, гулаҳӣ, оташмони гулаҳи ҳаммом; 2. айёр, дузд.

ТУНӢ II تونى аҳли шаҳри Тун, ки дар Хуросон аст.

ТУР تور 1. паҳлавон, далер.

Ҳеч туреро нафармояд фалак пайкори ту,
Ғар бифармояд, шавад чун мардуми мастур тур.
Қатрон

2. номи писари миёнаи Фаридун дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Касеро, ки доӣ ту аз тухми Тур,
Ки бархира карданд ин об шӯр. *Фирдавсӣ*

3. аҳли Турон.

Се гурд аз паси бимхурда ду тур
Битозем пуён бар ин роҳи дур. *Фирдавсӣ*

ТУРБ/ТУРУБ ترب навъи сабзавот, ки мазаи тунду тез дорад ва онро пора карда ё аз турбтарошак гузаронида бо палав мехӯранд.

ТУРБАТ а. تربت 1. хок; 2. маҷ. мақбара, гӯр.

Бикшоӣ турбатамро баъд аз вафоту бингар,
Қ-аз оташи дарунам дуд аз кафан барояд. *Хофиз*

ТУРК ترک 1. номи умумии халқҳои туркизабон; 2. туркистонӣ; аҳли Туронзамин.

Бирафтанд туркон зи пеши муғон,
Қашиданд лашкар сун Домғон. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. маҳбуба, хушрӯй.

Агар он турки шерозӣ ба даст орад дили моро,
Ба холи ҳиндуяш бахшам Самарқанду Бухороро.
Хофиз

Эй турки шӯх, боре дар сар чӣ фитна дорӣ,
Қ-аз шӯҳи ту ҳар дам сад фитна бар сар ояд?
Ҳилолӣ

турки азро киноя аз духтари зебо; **турки хиргоҳӣ** киноя аз маҳбуба, маъшуқа; маҳбуб, маъшук.

Дар он турки хиргоҳӣ овард даст,
Силоҳи ниқобаш зи рух баршикаст. *Низомӣ*

4. маҷ. ғоратгар; киноя аз чашм.

Бар асирон тирборони ду турки кофират
Зистан душвор карда, мурдан осон сохта. *Исमत*

◇ **турки ашқар** киноя аз сайёраи Миррих; **туркони чарх** киноя аз ҳафт сайёра; **турки Чин** киноя аз офтоб; **турки чиничамол** киноя аз офтоб.

Чу қуллоби сим аз камин зад ҳилол,
Ба хун ғарқа шуд турки чиничамол.

Хисрави Деҳлавӣ

ТУРКВО ترکوا зебо, хушрӯй.

Қучо касе, ки аз он чашми туркво пурсад,
Ки ақлу ҳуши ҷаҳоне чаро кунӣ яғмо?
Убайди Зоқонӣ

ТУРКВОР ترکوار монанди турк; ба туркӣ монанд, туркона.

Таҳамтан яке чомаи турквор
Бипӯшид, омад ниҳон то ҳисор. *Фирдавсӣ*

ТУРКМАН/ТУРКМОН ترکمن||ترکمان номи халқест аз оилаи туркзабон.

ТУРКОНА ترکانه мисли туркҳо, ба расму оини туркон.

Шаб, ки гул дар табақу бода ба соғар кардам,
Базми туркона ба ёди руҳи дилбар кардам.
Шоҳин

ТУРКОНХИДЕВ ترکانخديو шоҳи туркон.

Чу Арҷосп бишнид гуфтори дев,
Фуруд омад аз гоҳи турконхидев. *Дақиқӣ*

ТУРКТОЗ ترکتاز ба мисли туркон ҳуҷум кардан, ба ноғо ҳуҷум овардан, ноҳост ҳамла кардан барон торочу куштор.

Ба гардиш дарун лашкари размсоз
Ҳамекард бар гирди у турктоз. *Фирдавсӣ*
Зану мард як сон дар он турктоз,
Ҷақиру ғаниро каманд имтиёз. *Сайидо*

ТУРКӢ ترکی 1. мансуб ба турк 1; 2. маҷ. ҳуҷуми ноғохонӣ; ғоратгарӣ, зулму ситам.

Фарас мехост бар Ширин давонад,
Ба туркӣ ғорат аз турке ситонад. *Низомӣ*

туркӣ кардан зӯрӣ кардан; зулму ситам намудан.

Мақун туркӣ, эй турки чининигор,
Биё, соате чин дар абру маёр. *Низомӣ*

ТУРКҶӢШ ترکچوش гушти нимпӯхта, ки хӯрдани он одати туркон будааст; **туркҷӢш кардан** а) гуштро андак ҷӯшондан; б) киноя аз саросемавор ва нимқора анҷом додани коре.

Туркҷӯше кардаам ман нимҳом,
Аз Ҳақими Ғазнавӣ бишнава тамом. *Румӣ*

ТУРОБ а. تراب хок, хоки хушк.

Эшон рӯй дар ниқоби туроби тира кашиданд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Мавҷи раёҳин гирифт домани сатҳи ҳаво,
Ҷӯши зумуррад нухуфт рӯи бисоти туроб. *Бедил*
туроби ақдом а) хоки пой, хоки қадам; б) маҷ. одами хоксор, фурутан.

ТУРОБОЛУДА ترابآلوده хоқолуд, гилолуд.

Поку софӣ шаву аз ҷоҳи табиат ба дар ой,
Ки сафое надихад оби туроболуда. *Хофиз*

ТУРРА طره 1. фаши салла; канора ва нуги овезони ҳар чизе.

Соқӣ магар вазифаи Ҳофиз зиёда дод,
К-ошuftа гашт турраву дастори мавлавӣ. *Ҳофиз*

2. мӯи тобида дар канори пешонӣ, зулф.

Субҳи уммед ҳамон асту руҳи ёр ҳамон,
Тори он турраи шабрангу шаби тор ҳамон.

Ҳилолӣ

турраи лаблб мӯи муҷабад.

Моҳи ман ҳар гаҳ кушояд турраи лаблбро,
Мебарад аз ҷаъди марзангуш обу тобро. *Туррал*

турра тарро зулфи дилфиреб, мӯи дилрабо; **турра афшондан** мӯи парешон кардан.

Лаб кушодӣ, то суҳан гӯӣ, дури сероб рехт,
Турра афшондӣ, ки резад гард, мушки ноб рехт.
Ҷомӣ

3. маҷ. шоҳи дарахт.

Нолаи фохта аз турраи шамшод омад,
Аз асирони сари зулфи туам ёд омад. *Мушфиқӣ*

4. маҷ. чизе, ки аз санг ё ҷӯб ва ғ. сохта шуда, барон ниғаждорӣ аз борон болои бинӯшо шинонда мешавад.

Туррааш боли паризод аст, к-аз фармони ҳақ
Соя густурдаст бар фарқи Сулаймони ҷаҳон. *Соиб*

турраи бом *ниг.* турра 4; **турраи кӯӣ** *ниг.* турра 4.

Кашиданд бар турраи кӯю бом
Шақонқ намадҳои фирӯзафом. *Низомӣ*

◇ **турраи анбарин киноя** аз шаб.

Анбарин турраи сиёҳи силеҳр,
Турраи моҳ баркашид ба меҳр. *Низомӣ*

турраи боз аломате, ки аз мӯӣ сохта шуда, барон фарқ кунондани як боз аз бози дигар ба сари он мебаранд; **аз турраи мушки шом то турраи байзаи бом** аз беғоҳӣ то пағоҳӣ.

ТУРРАҲОТ а. ترهات суханҳои беҳуда, сухани ботил, харза, сафсата.

Ҳар кӣ ба душман эътимод карда, ба турраҳот мағрур гардад, ... уро ҳамон пеш ояд, ки он шутурсаворро. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ТУРС I ترس маҳкам; саҳт.

Бару синае ҳамчу пӯлод турс,
Ҳадиси танумандин он мапурс. *Низомӣ*

ТУРС II ترس сипар.

ТУРУБ ترб *ниг.* турб.

ТУРУНЧ ترنج 1. мевае аз ҷинси лиму, афлисун ва ғ., ки бисёр хушбӯӣ ва обдор аст.

Кош онон, ки айби ман ҷустанд,
Рӯят, эӣ дилситон, бидидандӣ,
То ба ҷои турунч дар назарат
Беҳабар дастхо буридандӣ. *Саъдӣ*

2. маҷ. занаҳдон, занаҳдони ёр.

Ҳаргиз ба турунчи ӯ мабар даст,
К-аш теги нуҳuftа дар миён ҳаст. *Шоҳин*

турунчи зақан занаҳи зебои ёр.

Соиб, газида мешавад аз меваи биҳишт
Дасте, ки бо турунчи зақан ошно шавад. *Соиб*

◇ **турунчи зар** (ё меҳрагон) киноя аз офтоб.

Гирифт аз уфук соқин субҳ соғар,
Баромад турунчи зар аз ҷайби ховар. *Мушфиқӣ*

турунч задани арӯс бар домод расмест, ки дар вақти овардани арӯс пеши домод, ҳамин ки ба дарвозаи хонааш наздик мешаванд, домод бар арӯс ва арӯс бар домод турунч меандозанд, ки гӯё ин турунчро аз тилло месохтаанд; **теғу турунч бар даст будан** ба ҳайрату саросемағӣ дучор шудан (мисли занҳои Миср, ки чун ҷамоли Юсуфро диданд, аз ҳайрату саросемағӣ ба ҷои турунч дасти худро буридан гирифтанд).

Аз Юсуфеаш ба ҳафт хиргоҳ
Сад теғу турунч бар кафи мо. *Файзӣ*

ТУРУНЧИДАН ترنجيدان *ниг.* таранчидан.

ТУРУШ||**ТУРШ** ترش яке аз мазаҳои аслии мисли мазан лиму, сирко ва ғ.; ◇ **абрӯ туруш кардан** бадқавок шудан, бадқаҳр шудан.

Ман худ зи дасти ҳаҷри ту дар талҳи ҷон канда-
нам,

Абрӯ туруш карда марав, эӣ турки хашмолуи
ман! *Хисрави Деҳлавӣ*

лаб туруш кардан беъятиной кардан, беътиборӣ кардан.

Дар бӯса лаб туруш кунӣю ҷон барад лабат,
З-он чошнии сирка, ки дар ангубин ниҳад.

Хисрави Деҳлавӣ

ТУРУШРУХСОРА||**ТУРШРУХСОРА** ترش رخساره *ниг.* ту-
рушрӯ(ӣ).

Маликро буд зангӣ посбоне,
Турушрухсорае, қач-маҷзабоне. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТУРУШРҶ(Ӣ)||**ТУРШРҶ(Ӣ)** ترش روى *ниг.* бадқавок, тирарӯӣ.

Агар ҳанзал хӯрӣ аз дасти хушхӯӣ,
Беҳ аз ширинӣ аз дасти турушрӯӣ. *Саъдӣ*

ТУРУШРҶ(Ӣ)||**ТУРШРҶ(Ӣ)** ترش روى *ниг.* бадқавоқӣ, тирарӯӣ.

Маҳи баққол чун сирқаҳ бувад, кораш турушрӯӣ,
Забони пистааш дорад ба мардум кишмишигӯӣ.
Сайидо

ТУРФ ترف *шакли дигари турб.*

Ва дӯш нома расидам яке зи хоҷа Насир,
Миёни нома ҳама турфу ғураву ғанҷол.
Абулаббоси Марвазӣ

ТУРФА а. طرفه чизи нав, чизи камъёб, нодир; аҷаб, аҷо-
иб, ҳайратангез.

Гуйро турфа набошад, ки рабоянд халонқ,
Турфа он гӯи занаҳдон, ки дили халқ рабояд.
Қамоли Хуҷандӣ

Ҳазрати устоз ... турфа намоише ва аҷаб ҳайате
дошанд. *Садри Зий*

◇ **Турфаи Бағдод** лақаби марди бозигаре.

Даст бигирад зи Буханифа расулат,
Турфатар аст ин масал зи Турфаи Бағдод.
Носири Хисрав

ТУРШ ترش *ниг.* туруш.

ТУРШИДАН ترشيدان турш шудан.

ТУРШРУХСОРА ترش رخساره *ниг.* турушрухсора.

ТУРШРҶ(Ӣ) ترش روى *ниг.* турушрӯ(ӣ).

ТУРШРҶ(Ӣ) ترش روى *ниг.* турушрӯӣ.

ТУТ||**ТУД** توت||تود меваи хурде, ки мазаи ширин дорад

ва барги дарахти он ба кирмаки пиллаи абрешим хуронда мешавад.

Ду навбова ҳам туду ҳам барги туд
Зи ҳалвову абрешум овард суд. *Низомӣ*

ТУТАК||**ТЎТАК** توتک сурнай, нае, ки ҷупонон менавозанд.

Зи шадди тутаки ӯ андак-андак
Хирад қолиб тixй созад чу тутак. *Мӯҳсини Таъсир*

ТУТИЕ توتيا туршини рух, ки оиро дар қадим чун доруи дарди чашм кор мефармудаанд, санги сурма; дорун мураккаб, ки барои равшании чашм ба кор мебаранд.

Дар ин замона агар хоки по намегаштем,
Ба чашми аҳли назар тутие намегаштем. *Сайидо*

ТУТМОЧ т. توماج угро; шурбон угро, оши угро.

То ки тутмоҷе пазад авлодро,
Дид он бози хуши хушзодро. *Румӣ*

ТУТРИ تتری ниг. тагри.

ТУТУ||**ТЎТУ** توتو пушт, парда, мас. пардаҳои пиёз.

ТУТУН т. توتون гиёҳи буттамонанд, ки барғҳои он ба истехсоли тамоку ба кор бурда мешавад.

ТУТУҚ تتی парда, чодир; чимилиқ, саропарда.

Каримае аз кароими султон, ки ҳаҷланишини
тутуқи исмат буд, хутба намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Тахт заданду тутуқ овехтанд,
Арши дигар бар замӣ ангехтанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ТУФ تф оби даҳон; туф қардан оби даҳон партофтанд, ҳаво додан.

Эй бурида он лабу халку даҳон,
Ки кунад туф бар сӯи моҳ(н) осмон,
Сӯи гардун туф наёбад маслаке,
Туф ба рӯяш боз гардад бе шаке. *Румӣ*

ТУФАЙЛ а. طفيل 1. меҳмони ноҳонда, меҳмоне, ки бо меҳмони хонда омадааст; маҷ. муфтхӯр.

Чун мағас хони лаимонро нахоҳам шуд туфайл,
Чун суроҳӣ пешн ҳар қоҷа фуру ноҷад сарам.
Носири Хисрав

2. номи шахсе аз қабилан банӣ-Умайяи араб, ки бисъёр камбағал буда ба меҳмониҳои қасон ноҳонда мерафт.

ТУФАЙЛИХҶҶ طفيلی خور муфтхӯр.

Бинвоз ба як новакам, эй турк, ки боре
Ман низ туфайлихӯри оҳуи ту бошам.

Хисрави Деҳлавӣ

ТУФАЙЛӢ طفيلی меҳмони ноҳонда, қасе, ки беҳабар ба меҳмони қасе меравад; маҷ. муфтхӯр.

Бонун шарқу ғарб, ки чун хон ниҳад ба базм,
Анқо мағасмисол туфайли хони уст. *Ҳоқонӣ*

меҳмони туфайлӣ меҳмони ноҳонда, ки ҳамроҳи меҳмони хонда ба меҳмонӣ меравад.

Таваҷҷӯҳ бештар аз ошиқон бо булҳавас дорад,
Қаримон дӯсттар доранд меҳмони туфайлиро.

Соиб

ТУФАК تفک най ё ҷуби дарози дарунхолӣ, ки аз он бо зӯри нафас гулулаи ҷубӣ ё гилӣ меандохтаанд.

Мисли симурғ, ки туфон набарад аз ҷояш,
На чу гунҷишк, ки афтад ба дами боди туфак.

Ибни Ямин

Туфаки бехатон шоҳи ҷаҳон
Нуқта аз рӯи ҳарф бардорад. *Абӯтолиби Калим*

ТУФАНГ تفنگ милтиқ.

3-он хурӯше, ки дошт тӯпу туфанг,
Мепарид аз руҳи қиёмат ранг. *Бедил*

Мардуми шаҳр, ки гоҳе овози тӯпу туфангро
нашунида буданд..., гумон мекарданд, ки газва
низ чун маъракаи гуштигирӣ будагист.

Аҳмади Дониш

ТУФАФКАН تفافکن туфқунанда; маҷ. дашномдиханда, ҳақоратқунанда.

Ту дар банди зевар пай дигарон,
Туфафкан ба рӯи ту донишварон. *Ҷомӣ*

ТУФУ تفو оби даҳон, туф; туф қардан.

Туфу бар ҷунон мулку давлат, ки ронд,
Ки шунъат бар ӯ то қиёмат бимонд. *Саъдӣ*

ТУФУЛӢ||**ТУФУЛИ(Ҷ)ЯТ** а. طفولت||طفوليت кӯдакӣ, тифлӣ, бачагӣ, давраи бачагӣ.

Ёд дорам, ки дар айёми туфулият мутааббид
будаме ва шабхез. *Саъдӣ*

Парварида аз туфулият ба ноз
Дар қанори лутфаш он иқромсоз. *Румӣ*

ТУХМ تخم 1. донҳои ҳар чизе.

Тухм агар ҷав бувад, ҷав орад бар,
Бачасанҷоб зояд аз санҷоб. *Носири Хисрав*

тухм (ё дон) фишондан тухм қоштан.

Ман аз ҳар се дон, ки доно фишонд,
Дарахте баруманд хоҳам нишонд. *Низомӣ*
Бар он хӯрд, Саъдӣ, ки беҳе нишонд.
Қасе бурд хирман, ки тухме фишонд. *Саъдӣ*

2. маҷ. нутфа, манӣ; асл, наҷод.

Сиёваши радро бародар манам,
Зи як тухму бунъеду як гавҳарам. *Фирдавсӣ*
Бигӯ мар-маро, то кӣ будам падар?
Қиям ман ба тухм, аз қадомин гуҳар. *Фирдавсӣ*

3. байза, байзан мурғ; ♠ тухми амал меҳнату заҳмат.

Замини шӯра сунбул бар наёрад,
Дар ӯ тухми амал зоеъ магардон! *Саъдӣ*

тухми ҳаром ҳаромзода; барафтодани тухми чизе но-
буд ва маъдум шудани чизе; тухми пайванди қасе
қоштан дар дил меҳри одамон парвардан.

Қай хӯрад бар зи ту, ки ту ҳаргиз
Тухми пайванди қас нақоштай? *Анварӣ*

тухм дар шӯра афшондан қори бефоида қардан, меҳ-
нати беҳуда қардан; тухми мурғаш зарда надорад
зарб. ӯ қаллоб ва фиребгар аст; тухми дузарда ме-
қунад зарб. ӯ бисъёр азиз аст.

ТУХМА I تخمه ниг. тухм 2.

Ман аз тухман Баҳману пушти Қай,
Қучо тарсам аз румин сустпай? *Низомӣ*

ТУХМА II تخمه *тиб.* сахтшавии меъда, бадҳоли аз зиёд хурдан, касалии меъда аз бисъёр хурдани чизе.

Ба юмни калла он миқдор серам,
Ки гоҳе тухмаю гоҳе захирам. *Савдо*

ТУХМБОЗ تخم باز он кӣ тухмбозӣ мекунад; *ниг.* тухм-бозӣ.

Ди ба шуҳи тухмбозе қасди ёрӣ сохтам,
Чамъ кардам дилбаронрову қаторак бохтам. *Сайидо*

ТУХМБОЗӢ تخم بازی бозии маъруф байни ду кас, ки тухми пухтаро бо тухми дигар аз нугаш ё аз поёнаш мезананд ва тухми ҳар кас ки нашиканад, бурд аз ўст за тухми шикастаро мегирад.

ТУХМКОР تخم کار касе, ки тухм мепошад, деҳқон, барзгар.

Дили тухмкорон бувад ранҷкаш,
Чу хирман барояд, биханданд хаш. *Савдӣ*

ТУХМОҚ||ТУҚМОҚ||ТУҚМОҚ *т.* تخماق||طوقماق||طوقماک *т.* болғаи чубин, кулӯхқуб.

То банд нагардад ба замин аввал мех,
Тухмоқ ба фарқаш натавон муҳкам зад. *Яҳёи Кошӣ*

ТУШБЕРА توشبیره хӯроке, ки гӯшти кӯфтаро ба порчаҳои хаамири тунук печонда, дар об мечӯшонанд.

Садафосо зи даръи табақ тушбера берун шуд,
Ки чанголи харифон бурд гавҳарҳои ғалтонро. *Савдо*

ТУЮЛ||ТИЮЛ *т.-м.* تيول *тағр.* заминку мулку обе, ки подшоҳон ба тобеони худ, махсусан ба мансабдорони ҳарбӣ, медоданд, ки аз даромади он фонда баранд; иқтоъ.

ТУҒ *т.* توغ *ниг.* тӯғ.

ТУҒОТ *а.* طغات *ҷ.* тоғӣ.

Он сарзаминро аз усот ва туғот пок созанд.
«Рағзат-ус-сафо»

ТУҒРИЛ||ТУҒРАЛ||ТУҒРУЛ *т.* طغرل 1. навъе аз боз, шохин; 2. номи яке аз подшоҳони салҷуқӣ.

Туғоншоҳи мурғону Туғрил ба ном,
Ба султони-андар чу туғрул тамом. *Низомӣ*

ТУҒРО *т.* طغرا 1. *тағр.* гулхате, ки аз ҳарфҳои аввали ном ва лақаби шох дар сари фармонҳои шохон навишта мешуд; *маҷ.* фармони шох.

Чомӣ, туғрои давлат хоҳӣ аз султони ишқ,
Хатти расвой бикаш маншури ному нангро. *Чомӣ*

2. навъе аз хати насх.

ТУҒРОКАШ طغراکش он кӣ бо хати туғро менависад; туғронавис.

Эй ки иншон Аторуд сифати шавкати туст,
Ақли кул чоқари туғрокаши девони ту бод! *Ҳофиз*

ТУҒРОМИСОЛ طغرامسال монанди туғро.

Бар абруят он қавси туғромисол,
Ки туғро кашад бар мисолат ҷамол. *Ҳочу*

ТУҒРОНАВИС طغرانويس *ниг.* туғрокаш.

Матбуътар зи нақши ту сурат набаст боз
Туғронависи абруи мушқинмисоли ту. *Ҳофиз*

ТУҒРУЛ *т.* طغرل *ниг.* туғрил.

ТУҒЪЁН *а.* طغيان 1. аз ҳад гузаштан, аз ҳад таҷовуз кардан; саркаши; шӯриш.

Дағдагаи туғъён дар бунъеди эътиқодаш роҳ
ёфта. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. обхез, аз ҳад зиёд боло шудани оби дарё.

ТУҚМОҚ||ТУҚМОҚ *т.* طوقماق||طوقماک *ниг.* тухмоқ.

ТУҚО *а.* تقى парҳезгорӣ.

ТУҲАФ *а.* تحف *ҷ.* тӯҳфа.

Туҳаф ва ҳадоё таслим карданд. *Авфӣ*

ТУҲИДАСТ تهى دست *ниг.* тиҳидаст.

ТУҶАБА||ТУҶИБА *т.* توجهبه селоб; обхез.

Худ туро ҷӯяд ҳама хубиву зеб,
Ҳамчунон чун туҷаба ҷӯяд нишеб. *Рӯдакӣ*

ТӢ تى *шакли кӯтоҳшудаи* тиҳӣ.

Лофу даъвӣ бошад ин пеши ғуроб,
Дег тию пур яке назди зубоб. *Румӣ*

ТУ I تو 1. қабат, ло; сад ту сад қабат; *маҷ.* бисъёрқабат; ту ба(р) ту қабат ба қабат, печ дар печ, дарун ба дарун.

Бар он бебаҳо чарми оҳангарон
Баровехтӣ ту ба ту гавҳарон. *Фирдавсӣ*
Сабо зи ҳоли дили танги мо ҷӣ шарҳ диҳад,
Ки чун шиканҷи varaқҳои ғунча ту бар туст. *Ҳофиз*

2. дохил, дарун.

Чун ғунча бастаам сари дилро ба сад гирех,
То бӯи рози ишқ наёяд зи тӯи дил.

Салмони Соваҷӣ

ТУ II تو саршир, қаймоқ.

Мо ба гуфтори хушат хӯ кардаем,
Мо зи шири ҳикматат тӯ хурдаем. *Румӣ*

ТУБРА توبره 1. тӯрба, ёмхалта, халтаи банддоре, ки ба он коҳу ҷаву алаф мегиранд ва бар сари асп, хар ва ғ. меовезанд.

Бипӯшон ба баргустувон-бар бараш,
Яке тӯбра(и) коҳ кун бар сараш. *Фирдавсӣ*

2. халта, халтаи фақирон.

Ёд надорӣ, ба ҳар баҳор ҷаддат
Тӯбра бардошта зи баҳри саморӯғ? *Мунҷик*

ТӮДА توده 1. ҳар чизе, ки болои ҳам рехта тӯб карда шуда бошад, анбӯх, ғарам.

Аз ин кардан ба дуздӣ сина таслим
В-аз у тороҷ кардан тӯдаи сим. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. тал, пушта.

ТӮЗ توز 1. пусти дарахти сахт, ки бар камон, зини асп ва ғ. мепечондаанд.

Дар камони сапед тӯз ниҳод,
Бар сиёҳ аждаҳо камин кушод. *Низомӣ*

2. номи шаҳре дар Эрони қадим, назди шаҳри Аҳвон.

ТЎЗА *توزه* *ниг.* тўз 1.

ТЎЗИДАН *توزیدن* 1. андўхтан, чамъ кардан; 2. тохту тороқ кардан, талаву толон кардан.

ТЎЗӢ *توزی* 1. аҳли шаҳри Тўз.

Ба гетй надорам касе ҳамнабард,
Зи румнву тўзиву озодмард. *Фирдавсӣ*

2. либоси тунуки тобистонӣ, ки аз катон бофта мешавад.

Маҳ дар ҳавои Бобул
Чун як қавора тўзӣ. *Ҳоқонӣ*

ТЎЙ *توی* *т.* *طوی* чашн, ид, маросими хурсандӣ, ки ба муносибати арусь ва ғ. барпо мешавад.

Баҳоргоҳ дар Қароқурум ҳамчунин тўйҳо карданд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

Аз он чумла дар тўи хатнаи амир Ҳайдар аз уламо ду-се тан дар валимаи ӯ ҳозир буда.

Аҳмади Дониш

ТЎЛ|ТЎЛ *ا.* *طول* 1. дарозӣ; *муқобили* паҳно 1; тўли амал дарозии амал, давомнокии орзу.

Қай шавам мунфаили табъи ҳаваспарвари хеш,
Агар ин асг тақозои дил аз тўли амал. *Хотиф*

ба тўл анҷомидан тўл кашидан, дер давом кардан.

Ин дафъа муддати ғайбаташон ба тўл анҷомид.
Садри Зиё

2. қад, қомат, қадду қомат.

Искандар марде будааст бо тўлу арз.

«Таърихи Байҳақӣ»

Гурезон газ-газ аз болои ту сарв,
Накарда арз пеши қоматат тўл. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ тўли зайл саховат, ҷавонмардӣ.

ТЎЛОНӢ *طولانی* дароз.

Шоҳи қаландарон чун ин дoston шунданд, фурсате тўлонӣ сар дар пеш афканданд. *Садри Зиё*

ТЎМОН|ТЎМОН *т.-м.* *تومان* 1. даҳ ҳазор.

Буко Темур бо тўмоне лашкар бар сари роҳи Мадонн ва Басра нишаста буд.

«Чомеъ-ут-таворих»

2. *таър.* вилояте, ки аз он даҳ ҳазор марди ҷангӣ мегирифтанд; 3. воҳиди маъмурии территориявӣ дар аморати Бухоро, ки аз якчанд деҳа иборат буд; район.

Қозӣ Қароматуллоҳ ном марде бесавод ба қазон тумони Ҳайробод мансуб буд. *Садри Зиё*

ТЎМОР|ТЎМОР *طومار|تومار* нома, мактуби дароз, номае, ки ба шакли лўла печонда шуда бошад.

Тўморе бинавишт ва ба наздики ӯ фиристод.

Авфӣ

Сад салат агар зи макри ӯ гуям,
Хонда нашавад хате зи тўморе. *Носири Хисрав*

◇ як тўмор гуфтан бисъёр гап задан.

ТЎП I *توپ* ҳаппак.

ТЎП II *توپ* навъи яроқи оташбор аст, ки гулулаи оҳанин ё биринҷӣ дорад ва бар болон чарх шинонда шуда аст.

ТЎП III *توپ* як банд аз матоъ, ки ба андозаи муайян печонда шуда бошад.

ТЎРА I *توره* *таър.* 1. лақаби валиаҳдони салтанати Бухоро.

Ва фармуд ба мушир, ки тураро ба хафа шудан намонед. *Аҳмади Дониш*

2. лақаби хешовандони наздики амир дар аморати Бухоро.

ТЎРА II *توره* *т.* расму одат, қонун, махсусан қонун Чингиз.

Дар турани Чингизхон ин қоида қарор ёфта буд.
«Равзат-ус-сафо»

Тўраатро шиканӣ, боз бибандӣ, донам,
Ин шикаст аз пай имони ман омуштай.

Хисрави Деҳлавӣ

ТЎСӢ *طوسی* номи матоест, ки дар шаҳри Тўс бофта мешуд; матон сурхранг ё чигарӣ.

ТЎТАК *توتک* *ниг.* тутак.

ТЎТИВОР *طوطی وار* монанди тутӣ.

ТЎТИӢ *توتیا* *ниг.* тутӣё.

ТЎТӢ *طوطی* парандаи хушранг, ки тақлиди гапи одамро мекунад.

Ҳарчанд суҳан гуяд тўтӣ, нашиносад
Оро, ки ҳамегуяд харгиз сару сомон.

Носири Хисрав

◇ тўтии зарринқофас *киноя аз* қалам; тўтии паси *оина* тўтие, ки ру ба рӯи вай *оинае* гузошта дар паси он истода гап мезананд ва тўти ҳаёл мекунад, ки тўтие дар *оина* гап мезанад ва ба он бо ҳамон овозҳо ҷавоб медиҳад ва ба ин тариқ гап заданро ёд мегирад; тўтии шакарзабони Деҳлӣ *киноя аз* Хисрави Деҳлавӣ.

Тўтии шакарзабони Деҳлист,

Ширинии нутқи ӯ ҷибиллист. *Ҳилолӣ*

тўтиёни Ҳинд *киноя аз* шоирони Ҳиндустон.

Шақкаршикан шаванд ҳама тўтиёни Ҳинд

3-ин қанди порсӣ, ки ба Бангола меравад. *Ҳофиз*

ТЎТУ *توتو* *ниг.* туту.

ТЎФИДАН *توفیدن* ларзидан, чунбидан.

Битўфид дашту баромад хуруш,

Ту гуфти ҳаме кар кунад наъра гӯш. *Фирдавсӣ*

ТЎФОН *ا.* *طوفان* 1. бурон, туғъён; обхез, талотум, гирдбод.

Дар хонаи мӯр шабнаме тўфон аст. *Зарбулмасал*

2. *мач.* умуман чизе, ки бар чизҳои дигар ғолиб меояд.

Ҳар диле, к-аз қибали шодӣ ӯ шод бувад,
Гарш тўфони ғамон борад, ғамгин накунад. *Сўзанӣ*

◇ тўфони Нӯҳ дар афсонаи динӣ обхези калоне, ки гуё дар замони Нӯҳи пайғамбар саросари дунёро ғарқ карда буд ва аз он фақат Нӯҳ дар киттиё бо хешовандонаш ва ҳайвонот халос шуда буд.

Аз оби дида сад раҳ тўфони Нӯҳ дидам,

Аз лавҳи сина ҳаргиз нақшат нагашт зонл.

Ҳофиз

тўфон зи танӯри пиразан хост зарб. одамони зулмдида сабаби табаддулотӣ калон мегарданд.

ТҮХТАН توختن 1. ҳосил кардан, ба даст даровардан, пайдо кардан.

Надонӣ ҳамае чӯз бад омӯхтан,
Буридан зи некӣ, бадӣ тӯхтан. *Фирдавсӣ*

2. пардохтан, қарзро адо кардан.

Ба ҷумла хоҳам якмоҳа бӯса аз ту, буто,
Ба кич-кич нахоҳам, ки фоми ман тӯзӣ. *Рӯдакӣ*
Шабу руз қораш будӣ сӯхтан,
Ҳамон воми бодафраҳӣ тӯхтан. *Фирдавсӣ*

ТҮШ I توش *ниг.* тӯша.

Аҳвале дубин чу бевар шуд зи тӯш,
Аҳвале сад бинӣ, эй модарфурӯш! *Румӣ*

ТҮШ II توش қувват, қудрат, тоқат.

Дар тоат бе тоқату бе тӯш чароӣ?
Эй, гоҳи ситамгорӣ бо тоқату бо тӯш!

Носири Хисрав

ТҮША توشе хӯрокворӣ, захиран хӯрок, захираи хӯрок
барои роҳ, озуқаи роҳ; **тӯша пардохтан** озуқа тайёр кардан, хӯрок ба даст овардан.

Ағарчи ба зарқу фусун сохтан
Нашояд чу Чин тӯша пардохтан ... *Низомӣ*

◇ **тӯшаи чашм** нигоҳи бисъёр, бисъёр нигоҳ кардан.

Ниғаҳ мекард моҳ аз гӯшаи чашм,
Дилаш пур менагашт аз тӯшаи чашм.

Хисрави Деҳлавӣ

ТҮЪМА *а.* طعمة хӯрок, таом, қут, лӯқма.

Уқобе ба бӯи тӯъма дар парвоз омада буд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳар куҷо тӯъмае бувад — мағасест. *Зарбулмасал*

ТҮЪМАХОР طعمة خوار хурандаи хӯрок, хӯрокхӯр, насиба-хӯр.

Оби тутмоҷе нарезӣ дар мағор,
То сағе чанде набошад тӯъмахор. *Румӣ*

ТҮҒ II|TUF *т.* توغ дарахтест, ки ҳезуми он муддати дароз месӯзад.

Гуй ҳамчун фалон шудам, на, ҳамоно
Ҳаргиз чун уд кай тавонад шуд тӯғ? *Мунҷик*

ТҮҒ II *т.* طوغ *ниг.* тӯқ.

ТҮҒРӢ *т.* توغرى рост, дуруст, аниқ.

Тӯғрӣ агар кашӣ бучул,
Гум нашавад ҳисоби пул. *Савдо*

ТҮҚ||TUF *т.* طوق|طوغ мӯи думи асп, ки ба байрақ мебастанд; байрақ, алам, парчам.

Сараш моҳи заррину тӯғаш бунафш,
Ба зар бофта парниёни дурафш. *Фирдавсӣ*

Мазори ҳазрати эшон ... бо тӯғу чавгон дар қамолӣ ништиҳор аст. *Садри Зиё*

ТҮҚМОҚ *т.* طوقماق *ниг.* тухмоқ.

ТҮҚСОБА *т.* توقسابه яке аз мансабҳои сипоҳиёни Бухоро дар асрҳои охир.

Ба шиддат гурезон омаданд ва худро ... ба қанори амлоқдор, яъне Мирзо Муҳаммадамини тӯқсоба, афқанданд. *Садри Зиё*

ТҮҚУМ *т.* توقوم|توقم полони ҳар; ◇ **тӯқум дигар кардан** либос иваз кардан, либоси дигар пушидан; зоҳиран дигар шудан.

ТҮҚУМДҶҶ توقوم دوز|توقم دوز қосибе, ки тӯқуми ҳар медузад.

Шуҳи тӯқумдӯзи ман ҳаргиз маро ёвар нашуд,
Пушту ру шуд қору бораш, тӯқумаш дигар нашуд. *Сайидо*

ТҮҲМАТ *а.* تهمت бӯхтон; беасос гунаҳкор кардан, айбдор кардан.

Марди соҳибмол, ки ... ҳеч гуна алоқа ба ин баёнот надорад, аз тӯҳмату бӯхтони асос ҳаросид. *Аҳмади Дониш*

тӯҳмат бастан бӯхтон кардан; бо шубҳаву гумони бад таъна зада муттаҳам кардан.

Нигар, то бар ман ин тӯҳмат набандӣ,
Ки ҳаргиз н-ояд аз ман нописандӣ.

Фаҳриддини Гургонӣ

ТҮҲМАТОЛУД||TUF|TUF|TUF *т.* تهمت|الود|تهمت|الود бадном, айбдоршуда, беасос гунаҳкоршуда.

Ҷеҳраву рангу руху одати обо супуранд,
Тӯҳматолуда нагарданд ба дигар сабабе. *Манучеҳрӣ*

ТҮҲР *а.* طهر 1. пок гардидан; 2. бас шудани ҳайзи зан; **давраи миёни ду ҳайз**.

Пок, к-ӯ аз ҳавз маҳҷур уфтод,
ӯ зи тӯҳри хеш ҳам дур уфтод. *Румӣ*

ТҮҲФА *а.* تحفه ҳадя, бахшиш, пешкаш; армуғон, раҳовард, савғотӣ.

Як нафар аз таломизашон ... як адад аз қампапи мазкур ба расми армуғону тӯҳфа ба хизматашон овард. *Садри Зиё*

У

У ҳарфи бисту якуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ. Ҳарфи у дар аввали калимаҳои навишта мешавад, ки онҳо дар алифбои арабии тоҷикӣ бо алиф ё айни пешдор (бо замма), мас. умед — امید, умр — عمر ва инчунин бо алифу вов ё бо айну вов, мас. уфтодан — اوفتادن, ур — عور сар мешаванд; дар миёни калимаҳо — ба ҷои замма (пеш)

ва дар охири калимаҳо — ба ҷои вов, мас. сухан — سخن, дору — دارو меояд.

УБАЙД *а.* عبید 1. *шақли тасғири абд*; 2. номи мардона.

УБАЙДУЛЛАҲӢ عبیدالله мансуб ба номи Ҳоҷа Аҳрор, ки рӯҳонӣ ва феодалӣ қалони асри XV буд.

Зад ба ҷаҳон навбати шоҳаншаҳӣ,
Қавқабай қуси Убайдуллаҳӣ. *Ҷомӣ*

УБАЙДӢ عبيدى тангае, ки ба номи Убайдуллохони узбек (хони Бухоро дар нимаи аввали асри XVI) сикка зада шудааст.

Ва маблағи панҷсад убайдӣ ва саруои муносиб ва асп бо зину лаҷом инъом фармуданд. *Восифӣ*

УБАР||УБАРА||УБРА ابره паррандаест баробари мурғ-оби, ки рангаш зарду сиёҳ аст; чарз, хубара.

Рӯзе, ки бози қаҳри ту парвоз мекунад,
Дар чанги ӯ уқоби фалак мурғи уброст.

Захири Форъёӣ

УББАҲАТ а. ايهت шукӯх, шавкат.

Рӯзе бо уббаҳат ва шавкати тамои аз бозори Шероз мегузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Аммо Наҷми Сонӣ бар осмони уббаҳат ва қаҳрамонӣ ба навъе ба чилвагарӣ омада буд, ки офтоби оламтоби сипеҳри лочвардӣ дар назари вай кам аз зарра менамуд. *Восифӣ*

УББОД а. عباد ч. обид II.

Уне дорад ҳамеша бо зуҳҳод,
З-он ки зуҳҳод бартар аз уббод. *Саной*

Мусо бо сулахову зуҳҳоду уббод ба дуову зорӣ иштиғол намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

УБНА а. ابنه тиб. як навъ касалии хориш, ки дар мақъад пайдо мешавад.

Ходиме некрӯӣ, лекин ба иллоти убна гирифтор буд. *Авфӣ*

УБОБ а. عباب сел; борони саҳт.

УБРА I ابره он чӣ буи бад дорад, бад.

Назди маҳдум фазли ту нуқс аст,
Пеши мазкум мушк убра аст? *Ҳоқонӣ*

УБРА II ابره ниг. убар||убара.

УБУВВАТ а. ابوت падарӣ.

Подшохро ирқи шафқати убувват дар ҳаракат омад. *«Равзат-ус-сафо»*

УБУДИ(Й)ЯТ а. عبوديت бандагӣ; хидматгузорӣ; ихлосу эҳтиром.

Назар пеши Ҳиммат рафт ва замини хидмат ба лаби убудийят буса дод ва шароити иззату адаб ба ҷой овард. *Яҳёӣ Себак*

Ба сабаби вуфури ашғол фароғати ибодат ва лаззати убудийят наёбад. *Аҳмади Дониш*

УБУР а. عبور гузаштан, тай кардан; гузаштан аз оби ҷӯ, дарьё ва ғ.

Убайдуллохон ба киштии ғайрат барнишаста, аз дарьён Сайхун убури намуд. *«Таърихи Сайидроқим»*

Гарчи маънӣ кард дар сурат зухур,
Мекунад маънӣ зи сурат ҳам убури. *Шоҳидӣ*

УБУС а. عبوس туршрӯӣ; чини абру.

Убуси зухд ба ваҷҳи хумор наншинад,
Муриди ҳиммати дурдикашони хушхӯям. *Ҳофиз*

УБУСАТ а. عبوست убусӣ, чини абру кардан.

Ба аҷониби тафрит ва ба таърифи надомату убусат маъруф. *Насириддини Тусӣ*

Зи инфилоли убусат чунон гудохтаам,
Тавон зи чини ҷабинам муҳит об гирифт. *Шоҳин*

УВАЙС а. اويس гурғ.

УВВОР а. عوار як навъ паррандаи хурдҷуссаи кӯҳӣ.

УВО а. عوا овози баланд, уллос.

УВОР а. عوار ниг. ивор.

УД I а. عود як навъи асбоби торноки мусиқӣ; барбат.

Латофати дастони уд нағмаи хазордастон менамуд. *«Анварии Суҳайлӣ»*

Гуфтаӣ: То кай Ҳилолӣ зор нолад ҳамчу уд,
Чун гирифторам ба чанги най, навое чун кунам?
Ҳилолӣ

УД II а. عود I. ҷуби хушбӯи сиёҳранг, ки одатан бо сӯзонидан дар миҷмар хушбӯи медихад.

Яке гуфт: Ҳиндустон бехтар аст,
Ки ҳезум ҳама уду гул анбар аст. *Низомӣ*

Дӯст ҳамон бех, ки балокаш бувад,
Уд ҳамон бех, ки дар оташ бувад. *Шамси Табрезӣ*

уди қуморӣ як навъи нағзи уд, ки дар Қумор (ё Қумор) ном вилояти ҷануби Ҳиндустон меӯяд.

Уди қуморӣ аз чигарам гар кунӣ бухур
Хуноба аз мушаббаки миҷмар фуру ҷакад.
Толиби Омӯлӣ

уду шакар сӯхтан расмест, ки барои хушбӯӣ уду шакарро бо ҳам месӯхтанд.

Шакаррези он уди афрӯхта,
Адуру чу уду шакар сӯхта. *Низомӣ*

2. умуман ҷуб, ҳезум.

Уд бар оташ неху манқал бисуз,
Ғам махур аз касрати сармоӣ даӣ. *Ҳофиз*
Мебурд синоп ба синаҳо зуд,
Чун охани тафта бар дили уд. *Шоҳин*

3. гиёҳе, ки барги ғафси қач дорад ва онро барои даво ва зинат истифода мебаранд; уди хом уди холис; уди тоза ва ҷавон, ниҳоли уд.

Сарое кунам пойбасташ рухом,
Дарахтони сақфаш ҳама уди хом. *Саъдӣ*

УД III а. عود устухони беҳи забон.

УДАБО а. ادبا ч. адиб.

Удаборо шарики давлат кард,
Давлати хоҷа давлати удабост. *Фаррухӣ*

УДБЕЗ عودبيز атрош; хушбӯ.

То кушудӣ ду зулфи анбарсой,
Бод шуд удбезу нофақушой. *Шоҳӣ*

УДВОН а. عدوان душмани, адоват.

Дод биёбад заиф ҳамчу қавӣ з-ӯӣ,
Ҷавр набинӣ ба назди ӯву на удвон. *Рӯдакӣ*

Тонфае аз аҳли удвон бар перомунӣ хаймааш даромаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

УДДАТ а. عدت тайёри, омодагӣ, сохтусоз барои дафъи хоҷат.

Марди пурдил, ки шуд ба чанг фароз,
Бехтарин уддатест умри дароз. *Саной*

Агар шумо ба нафси хеш омада ба лашкар ва олат ва уддат мусоадат ва муованат намоед, вилоят ва лашкар ва хона ба шумо бимонад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

УДДӢ *a.* عدى душман, аду, хасм.

Муовия гуфт: Хайхот, эй уддӣ! Ту на ба сулҳ омади, ба таҳдид омадай ва маро ба ҳарб бим мекуний! «*Таърихи Табарӣ*»

УДОТ *a.* عدات *ч.* одӣ.

Анбиёро имтиҳон карда удот,
То шуда зоҳир аз эшон муъҷизот. *Румӣ*

УДСОЗ عودساز уднавоз.

Сарои вушоқони маҷлисфуруз,
Ғахе удсозу ғахе удсӯз. *Хочу*

УДСӮЗ عودسوز 1. сӯзонандаи уд (*ниг.* уд II); 2. бухурдон, ниҷмар, манқалдони махуси удсӯзӣ.

Писар удсӯзро пур аз оташ кард.
«Чомеъ-ут-тамсил»

Гумон баранд, ки дар удсӯзи синаи ман
Бимурд оташи маънӣ, ки бӯ намеояд. *Саъдӣ*

УДУЛ *a.* عدول 1. аз ҳадди муайян гузаштан, таҷовуз намудан.

Ман онам, ар ту на онӣ, ки будӣ андар аҳд,
Ба дӯстӣ, ки накардам зи дӯстит удул. *Саъдӣ*

Аз нуқтаи эътидол удул кард. *Авфӣ*

2. реҳлат кардан; *маҷ.* вафот кардан.

Қозӣ Исмоил аз маҳқамаи қазои дунё ба до-
рулқузоти укбо удул намуд. «*Таърихи Сайидроқим*»

3. *маҷ.* нофармонӣ кардан, гардантоби намудан.

Қас зи ҳукмаш сари удул надошт,
Ҳар чӣ фармуд, ҷуз қабул надошт. *Бедил*

УДУССАЛИБ *a.* عودالصليب *ч.*убе, ки аз он салиб месозанд, ҷуби уд, ки аз он салиб сохта шудааст.

Чу он удуссалиб андар бари тифл
Салиб овезам андар ақл амдо. *Ҳоқонӣ*

УДӢ I عودى рангест моил ба сиёҳӣ (ба ранги уд).

УДӢ II عودى уднавоз.

УЗАЙР *a.* عذير номи яке аз пайғамбарони бани-Исроил.

Чу дузаҳ бидонисту роҳи биҳишт,
Узайру Масеҳу раҳи Зардҳишт. *Фирдавӣ*

УЗАМО *a.* عظماء *ч.*азим одамони бузург, бузургон.

Фаребурз ... бо узамои фурс ... ба ҳудуди вилоти
Афросъб даромад. «*Равзат-ус-сафо*»

УЗБАК ازبک *ниг.* ўзбак.

УЗБАКИЯ ازبکيه *ниг.* ўзбакия.

УЗВ *a.* عضو қисми андом, як қисми бадан, ҳамчун даст, пой, китф, сина ва м. ин.

Ҳар узв, ки шуд ба теғ афғор,
Бахшад намакаш фузунтар озор. *Шоҳин*

Ба ҳар узваш аз пӯст чандин гирех,
Ту гӯӣ ба бар карда дорад зирех. *Савдо*

УЗЗО *a.* عزی номи бӯте дар Арабистони пеш аз ислом.

Ин дуо бисъёр кардему салот,
Пеши Лоту пеши Узою Манот. *Румӣ*

Агар салобати у бонг бар фалак назанад,
Ба холиқӣ диҳад иқрор Лоту Уззоро.

Заҳири Форёбӣ

УЗЛАТ *a.* عزلت гӯшанишинӣ, хилватгузинӣ; мардумгурезӣ.

[Абузар бинни Муҳаммад]... боз ба Бухоро омад ва узлат [ихтиёр] кард то охири ҳаёт.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Бар дили озод аз узлат мабанд афсурдагӣ,
Ҳар кучо оби равон ях баст, санги мармар аст.
Бедил

УЗЛАТГУЗИН عزلت گزين гӯшанишин.

Паноҳи пардаи исматнишинон,
Аниси хилвати узлатгузинон. *Чомӣ*

УЗЛАТДӮСТ عزلت دوست *ниг.* узлатгузин.

УЗЛАТӢ عزلتى гӯшанишин, риёзаткаш.

УЗМ *a.* عظم *ниг.* изам.

УЗМО *a.* عظمى муаннаси аъзам.

Илме, ки кафили таҳқиқи кайфияту русуми тариқи таҳсили ин саодати узмо бошад, аҳамми улуму афған он тавонад буд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

УЗН *a.* اذن гӯш.

Гарчи носеҳро бувад сад доя,
Пандро узне бибояд воия. *Румӣ*

УЗОДА||ИЗОДА *a.* عضاده паҳлударӣ, бозуи дар.

УЗОДОТ||ИЗОДОТ *a.* عضادات *ч.*амъ 1. *ч.* узода||изода;

2. сутунҳо ва дастакҳои ҷубин.

Пеши маснади султон тораме зада, алвоҳ ва узодоти он ба масомир ва шушаҳои зар устувор карда. «*Равзат-ус-сафо*»

УЗОР *a.* عذار *ниг.* изор III.

УЗР *a.* عذر сабаб ва далеле, ки пас аз рафтори нодурусте ва барои афви гуноҳе оварда мешавад.

Ҳар узр, ки гуфтаӣ, қабул аст,
Маъзур, ки хотирам малул аст. *Шоҳин*

узри балтар аз гуноҳ узре, ки аз гуноҳ вазнинтар буда, бойси афзонии шармандагии маъзаратхоҳ мешавад; **узри** *ланг киноя* аз узри заиф, узри зурба-зуракӣ.

Масими пой гул асту сояи беду чанор,
Пой аз масҷид ба узри ланг мебояд кашид. *Соиб*
узри мақбул узри писандида, узре, ки қобили қабул аст; **узри** тақсир баҳонаи норасой, маъзарати нотаъвоӣ, узри кӯтоҳӣ ва гуноҳ.

Рӯӣ аз он ранҷ дар худо овард,
Узри тақсири худ ба ҷо овард. *Низомӣ*

узри қадам киноя аз тавозуе, ки барон меҳмон мекунад; **аз сари узр** аз роҳи узр, аз рӯи узр, узргӯён, маъзаратхоҳон.

Дубора ҷавони неқмаҳзар,
Гуфт аз сари узр, к-эй бародар ... *Шоҳин*
узр гуфтан бахшоиш пурсидан; **узр доштан** далел ва сабаб доштан.

Узр дорам, гар хунарҳои туро натвон шумурд,
Қатраи борони наврӯзӣ шумурдан кай тавон?

Муиззӣ

ланг омадани узр заифу суст будани узр.

Шамси Табрз, ҳар кӣ бе гу бизист,
Узри у пеши халқ ланг омад. *Шамси Табрзӣ*

узр ниҳодан маъзур доштан; *маҷ.* аз баҳри чизе ё кесе гузастан.

Чанги ҳафтаду ду миллат ҳамаро узр бинеҳ,
Чун надиданд ҳақиқат, раҳи афсона заданд. *Ҳофиз*
Маломат мекунад ушшоқро зоҳид, бинеҳ узраш!
Агар дидӣ ҷамолаш як назар, моро муофидӣ. *Савдо*

узр овардан сабаб ва далел овардан барои маъзарат хостан, бахшоиш талабидан.

Чӣ узр орад равонат пеши додор,
Чу дар банди гунаҳ бошад гирифтор.

Фахриддини Гургонӣ

узр хостан мағфират талаб кардан, афв пурсидан, бахшоиш хостан.

Исҳоқ зуд фуруд омад ва дар пой Наср афтод
ва замин бӯса дод ва узр хост. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Маликро сирати ҳақшиносии ӯ хуш омад ва хилъату неъмат бахшид ва узр хост. *Саъдӣ*

узр ҷустан маъзарат хостан.

Ҳар киро тақсир беш, уммед беш,
Сарфаҳо дар узр ҷустан дидаам. *Ҷалоли Асир*

УЗРНИЮШ||УЗРНИЮШОН *عذرنيوش||عذرنيوشان* шунавандан узр.

Афваш зи паи ҷурм бувад узрниюшон,
Ҳилмаш ба гаҳи афв ҷунон узрпазир аст. *Анварӣ*

УЗРОВАР *عذرآور* узргӯй, маъзаратпурс.

УЗРОВАРӢ *عذرآوري* маъзаратпурсӣ.

Ба узрварию забоноварӣ,
Намудӣ ба ҷону ба дил доварӣ. *Шодӣ*

УЗРСАНЧ *عذرسانچ* узрхоҳ, маъзаратчӯй.

Агарчанд мукрим бувад узрсанч,
Бидон, к-аз фузун хӯрдан ояд ба ранҷ.
Хисрави Деҳлавӣ

УЗРСОЗ *عذر ساز* баҳоначӯй.

Чу шах дид, к-он Хисрави узрсоз
Пиёда ба наздики ӯ шуд фароз... *Низомӣ*

УЗРХОҶ *عذرخواه* узрвар, пӯзишхоҳ.

Ҳама пеши Ковусшоҳ омаданд,
Ҷигархастаю узрхоҳ омаданд. *Фирдавсӣ*

Гуфт: Эӣ дилу дида хоки роҳат,
Қурбони забони узрхоҳат. *Шоҳин*

УЗРХОӢ *عذرخواهي* узр хостан, маъзарат пурсидан, авф талабидан.

Чӣ хуш аст он кӣ бидам ба ҷафо баҳоначӯйаш,
Кӣ гаҳе ба ёдаш орам ба забони узрхоӢ. *Урфӣ*

Нома бинвишту узрхоӢ кард,
Арзи аҳволи бегуноӢ кард. *Мушфиқӣ*

УЗУБАТ *ا. عذوبت* 1. ширинӣ, ширин будан; 2. *адш.* яке аз хусусиятҳои фасоҳат ва балоғати калом, хушояндӣ ва форамии сухан.

Андар ин байт аз маҳосин ҳафт санъат аст: аввал мутобиқ, дуввум мутазод, саввум муродиф, чаҳорум баёни мусовот, панҷум узубат, шашум фасоҳат... *Низомии Арӯзӣ*

Масъуд маснавие дорад дар камоли салосат ва узубат. *«Хизонаи омира»*

УЗУН *т. ازون* дароз.

Саргузаштат чун шаби ялдо бувад дуру дароз,
Қисса кӯтаҳ кун, малол омад, мухаммас шуд узун.
Файёз

УЗӢЯ||УЗӢЯТ *ا. اضحية||اضحية* ҳайвони қурбонӣ.

То лолаву насрин бувад, то Зӯҳраву Парвин бувад,
Бо ҷашни фарвардин бувад, то идҳои узӢя.

Манучехрӣ

УЙМОҚ *т.-м. اويماق* қабила, уруғ, эл.

УЙМОҚОТ *ا. اويماقات* ҷ. уймоқ.

Он ҳазрат... аз Кобул берун рафта, рост миёни уймоқот ва ҳазораҷоти ҳаволии Ғазнин даромад.
«Таърихи Фарӣшта»

УКАН *а. عكن* варами шикам аз фарбеҳӣ, шикамқалонӣ, баромадагии шикам.

Махрут соиде, ки набинӣ дар ӯ ивач,
Оганда паҳлӯе, ки набинӣ дар ӯ укан. *Ломей*

УҚЗУБА *а. اكدوبه* дуруғ, гапи беасос.

УКУЛ *а. اكل* 1. ҷ. ақл; 2. хӯрданӣ, хӯроқҳо.

Як замини хурраме бо арзу тӯл,
Андар ӯ бас неъмату чандин укул... *Румӣ*

УЛАВ *т. الو* *ниг.* улоғ I.

УЛАМО *а. علما* ҷ. олим.

Тавонгарон уламоро ба гадоӣ мансуб кунанду фуқароро ба бесарупоӣ таъна зананд. *Саъдӣ*

УЛАНГ I *т. الننگ* *ниг.* ўланг I.

УЛАНГ II *т. الننگ* *ниг.* ўланг II.

УЛБА *т. البه* таоме, ки дар офтоб пухта мешавад.

УЛБО *т. البا* таомест, ки аз дилу ҷигари бирӣён иборат аст, қалияпӯтӣ, ҳасратулмулук.

УЛБОҚ *т. الباق* ҷомеа, ки барои дафъи сармо сарпеч ҳам дорад.

УЛВ *а. علو* *аслаш* улув(в).

Ту он хоҷай, к-аз раҳи улви шон
Бибӯсад замин пеши ту осмон. *Шоҳин*

УЛВИЙЯТ *а. علويت* бартарӣ, баландӣ.

УЛВИНАҶОД *علوئي نژاد* баландпоя, олимартаба.

Ту низ он бех, эӣ пайки улвинаҷод,
Кӣ гирди ҷаҳон барнагардӣ чу бод. *Низомӣ*

УЛВӢ *а. علوي* баланд, боло; осмонӣ; он ҷӣ дар осмон аст; *муқобили* сифлӣ.

Махлуқоти олами улвӣ ва сифлиро хилъати вучуд пушонид. *«Равзат-ус-сафо»*

аҷроми улвӣ ҷирмҳои осмонӣ, ситораҳо.

Сутурлобдонони ахтаршинос
Ғирифтанд з-аҷроми улвӣ қиёс. *Ҳочу*

◇ **гулзори улвӣ** киноя аз ҷаннат, олами боло.

Бале, онро, ки бар гулзори улвӣ
Назар бошад, набинад суи сифлӣ. *Нозим*

маркази улвӣ нуқтаи баландӣ, нуқтаи боло.

Чун кини ӯ зи маркази улвӣ сафар кунад,
Аз бим ларза бар фалаку ахтар уфтад. *Анварӣ*

нуфуси улвӣ *д. киноя аз малоика, фариштаҳо.*

Ба ҷаҳду саъй худро мушобеҳи укулу нуфуси улвӣ гардонад. *Аҳмади Донии*
обои улвӣ *киноя аз нӯҳ фалак ё ҳафт сайёра; ниг. нӯҳ (нӯҳ фалак).*

Обои улвианд маро хасм чун Халил,
Бонги ибо зи нисбаги обо бароварам. *Хоқонӣ*

улвӣ ва сифлӣ (*ё суфлӣ*) мансуб ба улувв ва сифл,
мансуб ба боло ва настӣ, оӣ ва паст.

Дуйӯм маърифати аҷсоми басити мураккаб ва
аҳкомн басонити улвӣ ва суфлӣ. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Вучуди улвию суфлӣ туй дар сурату симо,
Муроди ҷузъию кулли туй дар сирату сомон. *Муиззӣ*

УЛИАЧНИҲА *а. اولى الاجته* 1. соҳибони болу пар, паррандаҳо; 2. *мач.* малоика.

Сақфи болои гулафшони улиачниҳаро
Дар хама сояи як гӯшаи шаҳпар гирад.*

УЛИЛАБСОР *а. اولى الابصار* соҳибони басират, доноён,
хушмандон, хирадмандон.

Чун надорад басорат андар кор,
Нашунидаст «ё улилабсор»... *Саной*

УЛИЛАЛБОБ *а. اولى الالباب* соҳибони ақлу хуш.

Ў ниҳод аз паи улилалбоб
Биму уммед дар намоиши хоб. *Саной*

УТИЛАЧНИҲА *а. اولى الاجته* *ниг.* улиачниҳа.

З-он пеш ки шамъи рухаш афрӯхта гардад,
Мурғони улилачниҳа парвонаи уянд. *Ҷомӣ*

УЛҚА||УЛҚО *т. الكه||الك* *ниг.* улқа.

УЛО I *а. لا* баланд, бузург.

Офтобем бар сипехри уло,
Нафитад акси мо дигар суви мо. *Ҷомӣ*

УЛО II *а. اولى* якӯмин, нахустин, аввалин.

...Ва зоҳир гардонидани тартибу низоми сухан
дар ҳар воқеа то бар ваҷҳи уло ва ухро адо карда ояд.
Низомии Арузӣ

дар уло дар аввал, дар ибтидо.

Дар уло ба зикри ҷамил ва дар охират ба савоби
ҷазил мағбути амсол ва ақрон гардонад.

«Равзат-ус-сафо»

УЛОҒ I *т. الاغ* улав, ҳайвони саворӣ, махсусан хар.

Сайид шохзодаро таҳсин фармуд ва дуо кард
ва филҳол улоғ ҳозир сохт ва акобир имдод наму-
данд ва ба тарафи Балху Самарқанд равона шуд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Улоғе доштам, савор шуда ба азимати он, ки худро
ба Чалолобод расонам, аз он навоҳӣ берун омадам.
Аҳмади Донии

УЛОҒ II *т. الاغ* пайванд; дарбех, ямоқ.

Муқаррар шуд он, ки ба ҳар рӯи бар,
Ки бошад улоғи худаи з-остар. *Низомии Албиса*

УЛОҚ *т. الاق* бузе, ки кӯбкорӣ мекунад, буз ё гусолаи
дар бузкашӣ кашидашаванда.

Дар хама турраи шабранг диламро чу улоқ
Ҷӣ тақимҳо, ки ҳамон турки чапандоз накард. *Шоҳин*

УЛУ I *а. علو* *аслаш* улув(в).

Эҳ басо, меҳмон, ки бар ту фуру
Омад аз осмони кудсу улу... *Ҷомӣ*

УЛУ II *а. اولو* соҳиб.

УЛУВ(В) *а. علو* баландӣ, бартарӣ.

Аз улувви Ҳиммати у хуш омад. *Авфӣ*
улувви насаб начобат, калонзодагӣ.

Ҳамчу ин ҷоҳилони ҷохталаб,
Ки гӯлу карда дар улувви насаб... *Ҷомӣ*
улувви Ҳиммат баландии Ҳиммат.

Қамол, дар саги кӯяш улувви Ҳиммат бин,
Ки ор оядаш аз ҳамдамию ёрии мо. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

УЛУЗЗУЛМ *а. اولوالظلم* ситамгорон, золимон.

В-ар қадамшон на бар раҳи амр аст,
Ин улуззулму он улулхамр аст. *Саной*

УЛУЛАМР *а. اولوالامر* соҳиби ҳукму фармон, амир.

Эй шайх, у халифани улуламар аст, хурмати уро
бояд нигоҳ дошт. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

УЛУЛУХАМР *а. اولوالخمر* шаробхӯр, майхӯра.

В-ар қадамшон на бар раҳи амр аст,
Ин улуззулму он улулхамр аст. *Саной*

УЛУЛУЪАЗМ *а. اولوالعزم* соҳиби азму иродаи бузург,
калонкор.

Дар он рӯз, к-аз феъл пурсанду қавл,
Улулуъазро тан биларзад зи ҳавл. *Саъдӣ*

Хоҳ дар базму хоҳ дар разманд,
Бетакаллуф ҳамон улулъазманд. *Бедил*

Чандин салотини улулъазм аз вилоят қасди Ҳинд
карданд. *«Хизонаи омира»*

УЛУМ I *а. علوم* ҷ. илм.

Пас хосияти мардум тасаввур ва тасдиқи қуллиёт
аст ва истинбот кардани маҷхулот аз улум ва сино-
ат ва ин ҳама қуввати як нафс аст (2). *Ибни Сино*
Азбаски хурда дуди чароғ аз паи улум,
Набвад саҳифае, ки накарда бар у гузор (1). *Восифӣ*
улуми авоил илмҳои аввалин, асосҳои илм.

Ҳалокухон ... хикматдӯст буд ва ҳукамо ро баҳ-
си улуми авоил тарғиб фармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*
улуми манқул илмҳои ривоятӣ, ки иборат аз Қуръон,
тафсири ҳадис ва ғ. мебошад; улуми маъқул илмҳои,
ки мансуб ба ақл ва муҳокима буда, аз мантиқ, фал-
сафа, риёзиёт ва ғ. иборат аст.

Қозиюлқузоти Бухоро мавлавӣ Иноятуллоҳ ҷомеи
улуми маъқул ва манқул буд. *Аҳмади Донии*
улуми риёзӣ илмҳои математикӣ, риёзиёт.

Абдурахмони Хозин дар улуми риёзӣ мусаннафот
дорад ва «Зичи сафоеҳ» аз муаллафоти ӯст.
«Равзат-ус-сафо»

улуми шеър илмҳои назмшиносӣ, поэтика.

Ҳарчанд дар саноати нақшу улуми шеър
Ҷуз мар-туро набуд сазовор доштан... *Кисой*

улуми ғариб илмҳои аҷоибу ғариби асрҳои миёна аз
қабилӣ сеҳр, рамл, ҷафр, кимйе ва ғ.

Ба изҳори рози улуми ғариб
Рабоян аз хони файзам насиб. *Бедил*

улуми ҳикмат илмҳои фалсафӣ.

Ва ин касро ба ҳаждаҳ ё нуздаҳсолағи улуми ҳикмат аз мантиқ ... маъқул шуд. *Ибни Сино*

УЛУС *т.-м.* الوس қабила ва сарзамини ӯ.

Абӯязид валади Бучой ... ярлиғ ҳосил карда буд, ки дар Хуросон ҳокими улуси падари худ бошад. «*Равзат-ус-сафо*»

Обоқохон ... баъд аз иқомати маросими туй ва таҳнияти чулус рӯй ба забт ва тартиби муҳиммоту масолеҳи улус ва лашкар овард. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

УЛУФ *а.* الوف *ҷ.* алф.

... Ки пазируфт аз ӯ дирам ба улуф, Зару гавҳар, ки нест ҷои вуқуф. *Саноӣ*

Чингизхон шахрро гирифта, ба замин ҳамвор сохта ва бино бар расму одати маълуф халонкро бар миот ва улуф қисмат намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

УЛУФА *а.* علوفе хӯрок, хӯрокворӣ, таом; таъминот.

Ва дигар рӯз амир Исмоил сипоҳи Амр-ул-Лайсро бинавохт ва улуфа дод. «*Таърихи Наршахӣ*»
Дамида бар сари хокам алаф, ки то донӣ,
Надод гардиши гетӣ улуфай муфтам. *Шоҳин*

УЛУФОТ *а.* علوفات *ҷ.* улуфа.

Амволи ин вилоят ба марсумот ва улуфоти эшон вофӣ нест. «*Равзат-ус-сафо*»

УЛУҒ *т.* الغ калон, бузург.

Кофиру тарсо, яхуду габру муғ
Ҷумларо рӯ сӯи он султон(и) улуг. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

УЛУҚ *а.* علوق муҳаббат, кашиш.

УЛУҲИЯТ *а.* الوهيت илоҳия, худой.

Гуфт: Ба хилофи он ёғни тоғи ба ғурури ин мамлакат даъвии улухият кард. *Саъдӣ*

Аз рутбаи салтанат даргузашта, даъвии улухият кард. «*Равзат-ус-сафо*»

УЛФАТ *а.* الفت 1. дӯстӣ; ошноӣ, ихтилот; унс пайдо кардан.

Охири ҳар мадҳати ӯ меҳнатеро аввал аст,
Аввали ҳар улфати ӯ офатеро охир аст. *Муиззӣ*

Бо ман улфат ва мувофақат дошт. *Аҳмади Дониш*
улфат гирифта ба касе, чизе одат кардан, унс гирифта.

Гирифт улфат ба танҳой чунонам дил, ки маъзурам,
Беҳ аз боғи қинон гуям агар вайронаи худро. *Махфӣ*

2. ҳамнишин, ҳамсӯҳбат, ҳамкоса.

УЛФАТГАРӢ الفت گرى дӯстӣ пайдо кардан, дӯстӣ кардан.

УЛФАТҒОН الفتگان *ҷ.* улфат 2.

УЛФАТОМУЗ الفت آموز киноя аз табиат; парвардигор.

Хор-хоре дар дилат аз ишқ пайдо мекунад,
Улфатомузе, ки пинҳон кард оташро ба санг.*

УЛФАТӢ الفتى босадоқатӣ; дӯстӣ, ошноӣ; ҳамнишинӣ, ҳамсӯҳбатӣ, ҳамкосагӣ.

УЛЬӢ *а.* عليа муаннаси аъло.

Завҷан Ҳорунаррашид назди ӯ манзалате ульӢ дошт. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

Роёти комгорӣ аз рои уст ульӢ,
Оёти шаҳриёрӣ дар шаъни уст нозил (1). *Восифӣ*

яди ульӢ дасти баланд; дасти карим.

Ва абнои чинси моро ба мартабан эшон кӣ расонад ва яди ульӢ ба яди суфло чӣ монад? *Саъдӣ*
(ин) ҳадиқаи ульӢ а) боғи баланд, боғи олий; киноя аз бихишт; б) киноя аз «Гулистон»-и Саъдӣ.

Ин равзаи ризо ва ҳадиқаи ульӢ чун бихишт ба ҳашт боб иттифоқ уфтод. *Саъдӣ*

УЛҶА||УЛҶАЙ||УЛҶА||УЛҶАЙ *т.-м.* ||الحى|| اولجه|| اولجى
улҷа ғанимат, тороҷ, моле, ки аз душмани мағлуб ситонда мешавад.

Даҳ рӯз роҳ қатъ карда, Аббодаро битохтанд ва улҷаи бисъёр бигирифтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Он сарви сӣҳӣ чун қадаҳи май бигрифт,
Аз оташи май барги гулаш хай бигрифт;
Бечора дили реши маро сӯхта буд,
Он дилбари маҳчеҳра улҷай бигрифт. *Ҳочу*

УЛҶО *т.-м.* ||الجب|| اولجا *ниг.* улҷа.

Охируламр қалъа низ мустахлас шуд ва [муғул-хо] муҳтарифае бисъёр асир карданд ва улҷои беандоза гирифтанд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

УЛҶОМИШӢ *т.-м.* اولجاميشى итоат, байат; пешкаш кардан.

Дар он манзил амир Арғуноқо бо умуми ақобири Хуросон ва аъёни судур бирасид ва улҷомишӣ карданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

УМ(М) *а.* ام модар.

[Кудак] гуфт: Эй ум, ман кардаам — он чӣ кардам, ки ақл бо ман набуд. *Ҷомӣ*

◇ умми субҳа донаи калони тасбех; умми ғилон (ё фелон) номи дарахти хордорест дар биёбони регзори Араб; *ниг.* муғелон.

УМАЙӢ *а.* اميه номи як қабилаи араб.

Гуфт: Агар Оиша ва ин хоҳари вай ду мард будандӣ, харгиз ин хилофат ба бани-Умайя нарасидӣ.
«*Таърихи Байҳақӣ*»

УМАМ *а.* ام *ҷ.* уммат.

Аммо таҷрибаҳои неқӯ туро ба даст омада, бар атвору одоби умам вуқуфе тамом ҳосил шудааст. (1)
«*Анвори Суҳайлӣ*»

УМАНО *а.* امنا *ҷ.* амин.

Уманон воли ба арз расониданд, ки марокиб ба хонаи Қурайшӣ рафтанд. (1) «*Равзат-ус-сафо*»
Падари вай аз уманои туҷҷор ва ағниён кибор буд. (1) *Ҷомӣ*

УМАРО *а.* امرا *ҷ.* амир.

Дар шабаш ман нахуфтаам аз бисъёри мактуботи умарои лашкари ӯ. *Авфӣ*

Ва умарои давлати худро ба насихат ва ба сиёсат муҳаззаб дорад. *Аҳмади Дониш*

УМАРОЗОДА امرازاده калонзода, шоҳзода.

Чандин умарозодагони дигар низ аз Хуқанд ғурехта ба Бухоро рафтанд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

УМДА *а.* عمدە он чӣ ба вай эътимод карда мешавад, такьягоҳ; муҳим, асосӣ.

Бар раъи малик гузаронида шавад, ки сармоия зафару нусрат ва умдаи иқболу саодат ҳазм аст.
«*Калила ва Димна*»

Уқдаҳо бурид ва яке, ки умда буд, барқарор гузошт. *«Анвори Сухайлӣ»*

УМЕД||УММЕД امید чашмдошт, орзу, таманно.

Басо шабо, ки фироқи туро надим шудам,
Умеди он, ки магар бо туам висол бувад. *Хисравонӣ*
Аз тахайюр ҳам замоне дар раҳат
Рахти уммедам ба дигар манзилест. *Анварӣ*
Маҳпарастон, ки ситора ҳама шаб мешумуранд,
Охир ин кушишу уммед ба ҷое бирасад.

Шамси Табрезӣ

умеди бақо орзуи умри дароз, орзуи ҳаёти абадӣ.

Мунҳасир шуд ҳақиқати идрок
Ба умеди бақову бими ҳалок. *Бедил*

умеди бурида умеди бар бод рафта.

Навмедии висоли ту ҳасратгудоз буд,
Сад ҷо гиреҳ задем умеди буридаро. *Толиби Омулӣ*

умеди хом киноя аз орзуи норасида.

То пухта шавад умеди хомаш,
Бар мурғ фиғанд ҳам чу домаш. *Файзӣ*

умеду бим хавфу раҷоъ миёни ду ҳолати ҳаяҷонангез,
ки аз як тараф тарс ва аз тарафи дигар умеди раҳӣ ҳаст;
фикру ҳаёл ва ғаму андӯх.

Бо дили фориг зи ҳар умведу бим
Гашт бо Абсол дар беша муқим. *Ҷомӣ*

умед афгандан умед бастан.

Чу зер гаштаму навмед гаштам аз ҳама халқ,
Умеди хеш фиғандам ба дастгири ҷаҳон. *Фаррухӣ*

умед бардоштан аз ҷизе умед кандан, ноумед шудан.

Чун ниҳоди дил ба меҳри дигарон,
Мо умед аз васли ту бардоштем. *Ҳофиз*

Ғар аз дидори ӯ бардорам уммед,
Набинам низ ҳаргиз моху хуршед.

Фаҳриддини Гургонӣ

умед баромадан ҳосил шудани мақсад; баромадани умеди баста ҳосил шудани мақсад, ба муддао ноил шудан.

Умеди баста баромад, вале ҷӣ фонда з-он-к
Умед нест, ки умри гузашта боз ояд. *Саъдӣ*

умед бархостан умед канда шудан.

Булбулам дар мазиқи хористон,
Қи умедам зи гулситон бархост. *Ҳоқонӣ*

умед бастан чашм доштан, орзу кардан.

Хотир ба умед баст он ҷо,
Шуд муътакифу нишаст он ҷо. *Ҳилолӣ*

умед буридан навмед шудан.

Қамол, аз ғусса худро кушт, гӯй
Умеди куштан аз теғат буридаст. *Қамолӣ Хучандӣ*

Равонаш ҳамчу кишти пажмурида
Умед аз обу аз борон бурида. *Фаҳриддини Гургонӣ*

умед гусастан умед буридан; канда шудани умед;
умед додан умедвор кардан.

Дил зи васли ӯ нишони бенишонӣ медиҳад,
Ҷон ба дидораш умеди зиндагонӣ медиҳад.

Салмони Соваҷӣ

умед доштан орзу кардан, умедвор будан.

Умеди қадди ту медоштам зи бахти баланд,
Насими зулфи ту мехостам зи умри дароз. *Ҳофиз*

умед кӯтоҳ шудан канда шудани умед.

Чандон, ки мӯй пеш зи пири шавад сафед,
Кӯтоҳ шавад умед чу шамъи саҳар маро. *Соиб*

умедро пай кардан ноумед кардан; ноумед шудан;
умеди ҷизе дар ҷон шикастан киноя аз бар бод додани умед, ноумед кардан.

Ҷӣ бад кардам, ки паймонам шикастӣ,

Умеди васл дар ҷонам шикастӣ. *Мучири Байлақонӣ*
умед аз ҷон шустан умед кандан, ноумед шудан.

УМЕДВОР||УММЕДВОР امیدوار интизорикашанда, орзуку-
нанда.

Саҳар чун хисрави ховар алам бар кӯҳсорон зад,
Ба дасти марҳамат ёрам дари уммедворон зад. *Ҳофиз*
Ошиқ, ки ба васл умедвор аст,
Побастаи қайди интизор аст. *Ҳилолӣ*

УМЕДВОРӢ امیدواری орзу доштан.

Гули мурод ба боғи умеди мо нашкуфт,
Қарор ёфт ба пос ин умедвории мо. *Махфӣ*

УМЕДГОӢ امیدگاه хонаи умед, маҳалли умед, ҷое, ки ба
орзуҳо мерасанд.

Умед ҳаст, ки навмед аз дарат наравам,
Ки ғайри лутфи ту моро умедгоҳе нест.*

УМЕДӢ امیدى умедвор.

УММ а. ام ниг. ум(м).

УММАТ а. امت 1. мардум, ҷамоат, қавм, гурӯҳ.

Уммате дар вафои хидмати ту
Камари аҳд дар миён доранд. *Анварӣ*

Ҳеч умматеро он ҳиддату ҷавдати хотир набудааст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. пайрави як миллат ва як дин.

В-ар гов гашт уммати ислом, лочарам,
Гургу палангу шер худованди минбаранд. *Кисоӣ*

Ё раб, биёфаридӣ рӯе бад-ин мисол,
Худ раҳм кун бар уммат в-аз роҳашон маке!

Шаҳиди Балхӣ

уммати марҳума киноя аз аҳли ислом, мусулмонон.

Гуфт: Магар ту аз уммати марҳумай? — Гуф-
там: Бале. *«Равзат-ус-сафо»*

уммати Маҷнун пайравони Маҷнун, ошиқпешагон.

УММАҲАТ а. امهت модар.

УММАҲОТ а. امهات ҷамъ 1. ҷ. ум(м), уммаҳат.

Шуҷоат аз уммаҳоти фазонл аст.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

2. киноя аз қисмҳо ва ҷузъҳои асосии табиат, дунё;
тамоми ҳастӣ.

Ҳар ҷӣ зери ҷарх ҳастанд уммаҳот:
Аз ҷамоду аз баҳима в-аз набот ... *Румӣ*

Уммию уммаҳотро моя,
Аршфарсою аршро соя. *Низомӣ*

◇ уммаҳоти асмоъ ҷор сифати худо: аввал, охир, зоҳир,
ботин; уммаҳоти сифлӣ ҷор унсур: об, хок, бод, оташ,
ки гӯё дунё аз онҳо таркиб ёфтааст; уммаҳоти улвӣ
фалс. нуфус, арвоҳ.

УММЕД امید ниг. умед.

УММЕДВОР امیدوار ниг. умедвор.

УММОЛ а. عمال ҷ. омил.

УММОН عمان 1. вилоятест дар ҷануби нимҷазираи Ара-
бистон; 2. номи шахрест дар ҳамон сарзамин; 3. номи

бахрест дар канори ҳамон кишвар, ки бо марворидаш машхур аст.

Чун ман на дуре ба қаъри Уммон бошад,
Чун ман на гуле ба тарфи бустон бошад. *Шоҳин*

4. маҷ. баҳр, даръё, оби калон.

Кард ин нукта баён султони ишқ,
Ғарқ буд он баҳр дар уммони ишқ. *Шоҳидӣ*
Боз мавҷи сели ашқам дам зи тӯфон мезанад,
Чашмасори дидаам паҳлу зи уммон мезанад. *Махфӣ*

УММОНӢ *عماني* мансуб ба Уммон; **марвориди уммонӣ** марвориде, ки аз баҳри Уммон гирифта мешавад.

Чу аз чашмаш фуру борид марвориди уммонӣ,
Зи марвориди ӯ ҳар боғ чун бозори Уммон шуд. *Муиззӣ*

УММУЛҚИТОБ *ا. ام الكتاب 1.* китоби муҳим ва асосӣ;
2. Қуръон; 3. матлабҳои асосӣ ва муҳимми як китоб,
чавҳари китоб.

УММУЛҲАСОД *а. ام الفساد киноя аз асли бадихо; киноя аз шароб.*

Шароб, кӣ уммулҳасод аст, ҳаром набуд.
«Таърихи Фариишта»

УММУЛҲАБОИС *а. ام الغيايث киноя аз шароб.*

Бас қасон, к-аз ҳам тарки дин кунанд,
Бешаке уммулҳабоиc ин кунанд. *Аттор*

УММУЛҲАЛОИҚ *а. ام الخلاق 3.* модари мардумон;
лақаби Ҳавво, ки гӯё аввалин зане дар олам будааст.

Чихати зиёрати уммулҳалониқ — Момо Ҳавво ба
Ҷидада рафт. *«Таърихи Фариишта»*

УММУЛЪУЛУМ *а. ام العلوم 1.* модари илмҳо, илми асосӣ;
2. лақаби илми сарфу наҳв; 3. фалсафа.

УММУЛҚУРО *а. ام القرا* модари шаҳрҳо, шаҳри шаҳрҳо;
киноя аз Макка.

Офтоби рисолат ... аз машриқи уммулқуро мушриқ
гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

УММУЛҶАЙШ *а. ام الجيئش* парчам, байрак.

УММУРРАЗОИЛ *а. ام الرذائل* чаҳл ва надонӣ.

УММУССИБЪЁН *а. ام الصبيان 1.* модари бачагон; 2. *тиб.*
номи бемории бачагона.

Зинҳор зи таъвиҷ нагардӣ шодон,
Бошад азаби мояи роҳат ба чаҳон.
Зан соҳиби фарзанд чу шуд, иллати туст,
Душвор бувад илоҷи уммуссибъён.*

УММУТТАРИҚ *а. ام الطريق* роҳи калон, шоҳроҳ, роҳи
асосӣ.

УММӢ *а. امى 1.* он кӣ падараш мурдаасту ба тарбияи
модар мондааст; 2. ноҳонда ва бесавод; соҳиби илми
ладунӣ.

Пас он гаҳ қалам бар Уторид шикаст,
Кӣ уммӣ нагирад қаламро ба даст. *Низомӣ*

УМНИЯ|УМНИ(Й)ЯТ *а. امنيه|امنيت* мақсад, матлаб, орзу.

Ва тоифае гирди сухани маснуъ тавф мекунад ва
ба ҳасби тоқат ва вифқи умнияти хеш мукоғаботро
ба санъатҳои мухталиф — чун таҷнис ва иштиқоқ
ва мувозана ва мутобақат ва ғайри он — машхур
мегардонад. *«Оини ниғорин»*

УМОҚ|УМОҚ *اماج|اماج* *ниг.* умоч.

УМР *а. عمر* зистан ва зиндагонӣ, ҳаёт.

Ва қуввати ғизодеҳ ба ҳамаи умр қор қунад.
Ибни Сино

Магар чонӣ, ки ҳар чо омадӣ, ногаҳ бурун рафтӣ,
Магар умрӣ, ки ҳар гаҳ меравӣ, дигар намеоӣ? *Ҳилолӣ*
Пас аз умре чашми тамошо ба шухуди ин чилваам
кушуданд. *Бедил*

умри абад *ниг.* **умри ҷовид.**

Гуям дуову умри абад хоҳам аз худо,
То умри хеш сарф қунам дар дуои ту. *Ҳилолӣ*

умри боқӣ умри абад, умри ҷовид; **умри дубора** умри
дуйӯм, умри дигар.

Наёбад ҳеҷ кас умри дубора,
Ба илме рав, к-аз онат нест чора. *Ҷомӣ*

умри муаббад умри абад, умри ҷовид; **умри Нуҳ**
киноя аз умри дароз, ки гӯё ба Нуҳи пайғамбар насиб
шуда ва ӯ 999 сол умр дида будааст.

Зи тӯфони сиришки худ ба гирдобе фуру рафтам,
Кӣ умри Нуҳ агар ёбам, набинам руи соҳилҳо.

Ҳилолӣ

умри Хизр киноя аз умри ҷовид, ки гӯё аз нушидани
оби ҳаёт ба Хизри пайғамбар насиб шудааст.

На умри Хизр бимонад, на мулки Искандар,
Низоъ бар сари дунъёи дун макун, дарवेश! *Ҳофиз*
умри шарор киноя аз умри кӯтоҳ, фурсати андак, лаҳза.

Намудат фурсати умри шарор аст,
Нафас то мекашӣ, она тор аст. *Бедил*

умри шуда умри рафта, умри гузашта; **умри хубоб**
киноя аз муддати бисёр кӯтоҳ, бедавом.

Умри аъдон ӯ мабодо беш
З-он кӣ бар обгир умри хубоб. *Сӯзанӣ*

умри ҷовид (ё ҷовидон) *а)* умри абадӣ, умри дарози
беинтиҳо, зиндагии ҳамешагӣ.

Қасе, ки ёри вафодори меҳрубон дорад,
Саодати абаду умри ҷовидон дорад. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) 3. ҳаёти ухравӣ, зиндагии доимӣ баъд аз мурдан.
Қасе, к-у ба марги нахустин шитофт,
Зи марги дувум умри ҷовид ёфт. *Ҷомӣ*

умр бохтан умр сарф қардан, умр фидо намудан.

Ҳар кӣ ҳаққи сӯҳбати ёрон шинохт,
Умр ҳам андар раҳи эшон бибохт. *Хисрави Деҳлавӣ*
умр бурдан умр гузаронидан.

Ба навмедӣ барам умри ҷавонӣ,
Ба мурдан нохушам чун зиндагонӣ. *Ҳоҷӣ*

умр гузордан умр гузаронидан, зиндагӣ қардан.

Ғами мавҷуду парешонии маъдум надорам,
Нафасе мезанам осудаву умр мегузорам. *Саъдӣ*

умр паймудан умр ба сар бурдан, зиндагӣ намудан.

... Кӣ аз умр ҷандон кӣ паймудаам,
Бар онам, кӣ бар ҳеҷ афзудаам. *Савдо*

умр қасир омадан кӯтоҳ будани умр.

Илм қасир омаду умрат қасир,
Он ҷӣ зарурист, бад-он шуғл гир. *Ҷомӣ*

умр аз сар кардан *киноя аз* умри нав ёфтан, умри дубора дидан.

Умрам шуда, гар рухат бубинам,
Умре ҳам аз он зи сар тавон кард. *Хисрави Деҳлавӣ*

умр ба карон кардан умр ба охир расонидан.

Умре ба карон кунам, ки аҳле
3-ин кучан бостон бубинам. *Хоқонӣ*

умр ба поён бурдан умр ба охир расондан, зиндагиरो анҷом додан.

Ман умр дар ғами ту ба поён барам, вале
Бовар мақун, ки бе ту замоне ба сар барам. *Ҳофиз*

умр ба сар бурдан зиндагӣ кардан; умр ба поён расондан.

Мебарӣ умре ба сар дар ҷустуҷӯй,
Чист мақсудат зи ҷустуҷӯ, — бигӯй. *Ҷомӣ*

Бурдаам умре ба сар дар имтиҳони зиндагӣ,
Сар ба сар кулфат бувад фасли замони зиндагӣ. *Ҳоҷӣ*

умр ба сар овардан умр гузаронидан; умр ба охир расонидан.

Ақл, ки дар кӯи рӯзгор натобад,
Бар сари кӯи ту умрҳо ба сар орад. *Анварӣ*

умр ба ғунчагӣ гузаштан *киноя аз* ҷавон мурдан, ба мақсад нарасида рафтан.

Вале ҷӣ суд, ки умрам ба ғунчагӣ бигашт,
Ба бод рафтаму чун гул ба бод нашкуфтам. *Шоҳин*

умр дар сари савдои хом рафтан *киноя аз* беҳуда гузаштани умр.

Дар тоби тавба чанд тавон сӯхт ҳамчу уд,
Май деҳ, ки умр дар сари савдои хом рафт. *Ҳофиз*

аз умр даст бастан тарки ҳаёт кардан, вафот намудан.

Адуи мулки ту он шаб зи умр даст бибаст,
Ки толеат назари саъд бар ҷаҳон афканд.

Заҳири Форёбӣ

УМРА *а.* *عمره* ҳаҷчи асғар, як қисми ҳаҷ, ки маросими махсус дорад.

Гуфтанд: Моҳи раҷаб аст... ва ин мардумон ба
умра кардан омадаанд. *«Таърихи Табарӣ»*

Сӯи Макка шайхи уммат Боязид
Аз барои ҳаҷчу умра медавид. *Румӣ*

УМРАФЗОЙ *عمرافزای* зиёдкунанди умр, дарозкунанди умр, зинда ва пайдоркунанди.

... Ки бияйних чу биҳишти, на ҷаҳонӣ, ки ҷаҳон
Умрқоҳ асту ту бар акси ҷаҳон умрафзой. *Анварӣ*

УМРВАР *عمرور* соҳиби умр, умрдида, зинда ва поянда.

Он зане ҳар гаҳ, ки зинди писар,
Беш аз шаш маҳ набудӣ умрвар. *Румӣ*

УМРЗОЙ *عمرزای* умрдиҳанда, дарозкунанди умр.

Гаҳ кавсари умрзоӣ бошӣ,
Гаҳ оташи ҷонгазоӣ бошӣ. *Хоқонӣ*

УМРҚОҲ *عمرگاه* озордиҳандаи ҷон; кӯтоҳкунанди умр, камкунанди умр.

Баҳри ҷонафзою баҳри умрқоҳ —
Ҳар ду он бар лаб гузар доранду роҳ. *Румӣ*

УМРҚОҲӢ *عمرگاهی* озордиҳандагӣ; нобудкунандагӣ.

Гаҳ дар меҳнати дарозии шаб,
Умрқоҳию ҷонгудозии шаб... *Ҷомӣ*

Донам, ки зи баҳри умрқоҳӣ,
Аз дур ғаме кунад сиёҳӣ. *Файзӣ*

УМРОН *а.* *عمران* ободонӣ.

Аз он фурӯхта гавҳар, ки сӯи нури ҷамол
Далел шуд ба шаби тира нур умронро. *Фонӣ*

УМРПАЙМОӢ *عمرپیمائی* умргузаронӣ, рӯзшуморӣ.

Шабу рӯзи у чун ду яғмоиянд,
Ду паймонаи умрпаймоиянд. *Ҷомӣ*

УМРФАРСОӢ *عمرفرسای* *киноя аз* нопойдор, бебақо.

Сабукдастии ҷархи умрфарсой
Бад-ин бандам ҷаро созад гарон пой! *Ҷомӣ*

УМРҶӢ *عمرجو* умрқоҳ, орзукунанди дарозии умр.

Ин ҳам аз таъсири лаънат буд, к-ӯ
Дар ҷунон ҳазрат ҳамешуд умрҷӯ. *Румӣ*

УМУД *а.* *عمد* ҷ. амуд.

УМУМ *а.* *عموم* ҳама, кул, ҷумла.

Зи роҳи хикмату раҳмат умуми ашъёро
Тариқи касби камолоти хос паймудаст. *Анварӣ*

УМУР *а.* *امور* ҷ. амр I.

Агар султон ин пояро муроот накунад, ҳамаи
умур муаттал монад. (2) *Аҳмади Дониш*

УМУРОТ *а.* *امورات* ҷ. умур, яъне ҷамъулҷамъи амр I.

УМҚ *а.* *عشق* жарфӣ, ҷуқурӣ, амиқӣ.

Ба водие расидам амиқ, ҷунон ки умқи он бист
газ буд. *Авфӣ*

Ҳамоно умқи баҳр захми ҷуссаи ўро [ҷонварро]
иҳота намекард. *Аҳмади Дониш*

УНБУБ *а.* *انبوب* ной, най; ҳар чизи наймонанди миёнхолоӣ.

УНВОН *а.* *عنوان* I. нишон, адрес, ном.

Мӯҳр шуд ин нома ба унвони ту,
Хатм шуд ин хутба ба даврони ту. *Низомӣ*

Ҷавон унвони нома ба номи худ дид. *Авфӣ*
унвон гирифтан ном гирифтан, ном ниҳода шудан.

Хирадномаи нағз унвон гирифт,
Ки мағз аз қабули дилу ҷон гирифт. *Ҷомӣ*

2. сарлавҳа, сари нома, сарнома, дебоча.

Ҳадиси шавқи ту унвони лавҳи турбати мост,
Ҷу нома лаб зи суҳан бастаему дар суҳанем.

Мушфиқӣ

3. нишона, намуна.

Абӯҳафс гуфта, ки ҳусни адаби зоҳир унвони
хусни адаби ботин аст. *Ҷомӣ*

Мӯҳр нақшодам ҷароҳатномаҳои синаро,
Лек унвони дарун аҳволи беруни ман аст. *Шоҳӣ*

унвони ботин намунаи мизоҷ ва таъб, аломате, ки аз
чигунагии таъбу мизоҷи касе дарак медиҳад.

Ба ҷашми ҷирод машав нозираш,
Ки унвони ботин бувад зоҳираш. *Ҷомӣ*

◇ **ба унвоне** ба тариқе, ба тарзе, ба ранге.

Зи санги кӯдакон бар худ наларзад нахли боровар,
Ба унвоне, ки ман 3-ин халқи ноҳамвор метарсам.

Соиб

ба унвон расидан анҷом ёфтан, тамоми шудан.

Бош, ки ин нома ба унвон расад,
В-ар бувадам умр, ба поён расад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чун он турфа нома ба унвон расид,
Такопӯи хома ба поён расид. *Чомӣ*

УНВОНКАШ عنوان كاش нигоранда, нависанда.

Унвонкаши ин саҳифаи дард
Дар тайи саҳифа ин рақам кард. *Чомӣ*

УНВОНТИРОЗ عنوان طراز зеби мактуб, зевари нома.

Эй шарафи номи ту унвонтироз,
В-эй руҳи зебон ту бинишгудоз! *Волеҳи Ҳаравӣ*

УНМУЗАЧ انموزح *ниг. анмузаҷ.*

УННОБ *a.* عناب 1. дарахт ва мевани целон, ки сурх ва монанди санҷид аст.

Парешон шохҳо аз нуқраи ноб,
Валекин шохҳоро мева унноб. *Фахриддини Гургонӣ*
Ҳар сарангушташ хизобу нохизоб,
Фундуқи тар буд ё унноби ноб. *Чомӣ*

2. маҷ. сиришки хунин.

Зи бодом бар лола унноб рехт.
Бар он хоки раҳ аз сиришк об рехт. *Хочу*

3. маҷ. лаби сурх.

Жола аз наргис фуру бориду гулро об дод
В-аз тагарги рӯҳпарвар молиши унноб дод. *Восифӣ*

уноби тар а) уноби тару тоза.

Ранги ҳиноро зи кафаш хун чигар,
Ҳар сари ангушт чу уноби тар. *Чомӣ*

б) киноя аз ашки хунин.

Ба рухсор аз мижа хуни чигар рехт,
Зи бодоми сияҳ уноби тар рехт. *Чомӣ*

в) киноя аз лаби маъшуқа.

Ба уноби тар чини гесу битоб,
Бинеҳ парда аз мушк бар офтоб! *Шоҳин*

◇ **уноби лаб киноя аз сурҳи ва латофати лаб.**

Зи ишқ аст ин, на савдон мизоҷ аст,
Ба уноби лаб ўро эҳтиёҷ аст. *Ҳозиқ*

УННОБГУН عناب گون сурх, сурхранг.

З-он ман уннобгун дар қадаҳи обгун
Соқии маҳтобгун, туркии ҳаврониҷод... *Манучехрӣ*

УННОБРАНГ عناب رنگ *ниг. уннобгун.*

Ба хуни азизон фуру бурда чанг,
Сарангуштҳо карда уннобранг. *Саъдӣ*

УННОБИ عنابي сурх.

УНОС *a.* اناس *ҷ. инсон.*

УНС *a.* انس дустӣ, ошноӣ, улфат.

Шуд он замон, ки ба у унси родмардон буд,
Шуд он замона, ки у пешкори мирон буд. *Рӯдакӣ*
Унси дил таскини дил, ороми дил.

Биё, мутрибо, пардаи муътадил,
Ки ороми ҷон бахшаду унси дил... *Чомӣ*

унс гирифтан улфат пайдо кардан, хӯ гирифта

Дар айёми шубоб яке аз ҷавонон бо у унс гирифта,
та, бо ҳам дустиву ихтилот мекарданд.

«Ҷомеъ-ут-тамсил»

Охир, эй оҳуи мушкин, чӣ хато рафт, ки ту
Ба ҳама унс гирифтиву рамидӣ аз мо? *Ҳилолӣ*

УНСО *a.* انسى мода.

Чун Муҳаммад ибни Ҳасан дар ҳукумат мустақил гашт, Ҳасани номварро ба иттифоқи ақрабо, аз зақару унсо, ба интиқоми хуни падар кушт.

«Равзат-ус-сафо»

УНСУР *a.* عنصر асл, модда ё яке аз моддақоғе, ки дар таркиби ҷисмҳо мавҷуд аст.

Ғуфт гегӣ: Аз муродаш барнагардам, то бувад
Обу хоку боду оташ унсуру гавҳар маро. *Муиззӣ*

◇ **унсури адл** асли адолат; муҷассамаи адолат.

Донӣ, ки чу ҳоли банда ин аст,
Эй унсури адлу раҳмату ҷуд... *Анварӣ*

унсури пок наҷоди пок, асилзода.

Унсурий он ки дошт унсури пок,
Кам чу ўе фитад зи унсури хок. *Чомӣ*

чор унсур а) *фалс.* хок, об, бод ва оташ, ки ба ақидани ҳукамон қадим тамоми дунё аз онҳо таркиб ёфтааст; б) номи як асари Бедил дар бораи ҳаёти ҳудаиш.

УНСУРӢ عنصرى 1. мансуб ба унсур; моддӣ.

Ва ибтидо ва интиҳои онро ташхис кунанд, ки ақли маҳдуд ба қолаби унсурий аз дарёёфти басонити мураккаботи сифлия камоҳӣ очиз аст. *Аҳмади Дониш*

қонуни унсурий қонуни олами моддӣ.

Кулфат мақаш зи вазъи парешони зиндагӣ,
Ошуфта аст нағмаи қонуни унсурий. *Бедил*

2. номи яке аз шоири давраи Ғазнавиён, ки вафоташ соли 431 ҳиҷрӣ (соли 1040 милодӣ) аст.

УНУҚ *a.* عنق *ниг. унқ.*

УНФ||АНФ *a.* عنف дурушті; дағали; сахтгӯӣ, сахтгирӣ.

Амир гуфта буд, ки аз ҳеҷ кас ба унф чизе наситонанд. *Носири Хисрав*

[Вазир] анфу дурушті намуд, ки дар он ҷо савории бедарак нест. *Аҳмади Дониш*

ба унф сухан гуфтан ба дурушті гап задан.

Дар ҳукм сухан ба унф гуянд. *Аҳмади Дониш*

УНФУВОН *a.* عنفوان аввали ҳар чиз; унфувони шабоб аввали ҷавонӣ; давраи ҷавонӣ.

Аз авоили сибо то унфувони шабоб шаронти ихлос ба тақдим расонида буд. *Авфӣ*

Манам он, ки дар унфувони шабоб
Шудам осмоне пур аз офтоб. *Шоҳин*

УНФӢ عنفى дурушт.

Мубталон баддимоғӣ ғолибан зуҳҳодро
Ҷомаи унфию дастори мучаррах мекунад. *Шоҳин*

УНҚ||УНУҚ *a.* عنق гардан.

Агар Ибни Зиёд ин сухан аз ту шунавад, филҳол ба зарби унқи ту фармон диҳад. *«Равзат-ус-сафо»*

УНҚУД *a.* عنقود хушани ангур, сари ангур, ангур.

Соқие, дар нӯш овар бодаи унқудро,
Дар сабуҳ овар сабук мастони хоболудро.

Шамси Табрезӣ

УР *a.* عور бараҳна, луч, урён.

Дар қиморхона дид, ки нишаста буд ва ҷомаҳо дарбохта ва ур монда. *Авфӣ*

Дили мискин, ки мебинӣ аз ин сон безару зӯраш,
Ба хоки майкада карданд хубон муфлису ураш.

Камоли Хуҷандӣ

шахси ур одами луч; камбағал.

Чуд аз бенаво наёяд рост,
Чома аз шахси ур натвон хост. *Бедил*

УРАФО *а.* عرفا *ҷ.* ориф.

Он ҷӣ дар зеҳни мо яқин пай мост,
Аз китоби ақоиди урафост. (1) *Бедил*

УРБОН *а.* عربان арабхон бодиянишин, арабхон кӯчманҷӣ.

УРВА *а.* عروه 1. дастгирак; **урваи вуқо** (*инчунин урват-улуқо*) дастгираки маҳкам; *мач.* эътимодгоҳ, маҳалли эътимод; такьягоҳ.

Урваи вуқо канафи нури ӯ,
Ҳабли матии нусхаи маншури у. *Хисрави Деҳлавӣ*

Даст дар урваи вуқои шикейбой заданд.
«Равзат-ус-сафо»

2. ресмони киштӣ.

Мо ҳар кадом ... мутамассик ба урва ва устуво-
наи киштӣ будем. *Аҳмади Дониш*

УРВАТУЛУВУҚО *а.* عروةالوقتӣ *ниг.* урва (урваи вуқо).

Урватулуқот ин тарки ҳаво,
Баркашад ин шох чоңро бар само. *Румӣ*

УРДАК||**ЎРДАК** *т.* اردک||وردک мурғоби.

Он кӣ аз савлати сарпаиҷаи шоҳину уқоб
Боли товуси фалакро шиканад чун урдак.

Тоҳири Фазл

◇ урдак парондан киноя аз тамасхур ва истеҳзо кардан.

УРДАКПАРОНӢ اردکپرانی киноя аз истеҳзо ва масхара кардан касеро.

Ба фавҷи тоирони осмонӣ
Кунад мавҷ аз ғуроб урдакпаронӣ. *Саиди Ашраф*

УРДИБИҲИШТ اردى بهشت 1. моҳи дуйӯми соли шамсӣ,
ки ба 21 апрель—21 май рост меояд.

То нахӯрад шир ҳафт маҳ ба тамомӣ
Аз сари урдибиҳишт то бунӣ обон. *Рӯдакӣ*

Дар он базми ороста чун биҳишт,
Гулафшонтар аз моҳи урдибиҳишт. *Низомӣ*

2. *мач.* баҳор.

Ҳама мулки Бардаъ, ки ақсон вай
На урдибиҳишт аст бегул, на дай. *Низомӣ*

Чаман ҳикояти урдибиҳишт мегӯяд,
На оқил аст, ки насья хариду нақд биҳишт. *Ҳофиз*

УРДИБИҲИШТӢ اردى بهشتӣ мансуб ба урдибиҳишт.

Барафканд, эй санам, абри биҳиштӣ
Чаҳонро хильяти урдибиҳиштӣ. *Дақиқӣ*

УРДУ I *т.-м.* اردو 1. лашкар; 2. лашкаргоҳ, қароргоҳи кӯшун.

Чунон маълум шуд, ки дар бозорхон урду ва шаҳрхо ҳар кас ҷиҳати маслиҳат ва манфиати худ вазне аз сангу кулӯҳ ва оҳану ғайра месозанд ва ба ҳар вақт ба дили худ зиёдат ва нуқсон меку-
нанд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

Ва қабл аз илҳоқ шудани Тошканд ба давлати
Русия муҳаррири сутур бинобар муҳимме дар
урдуи султонӣ буд. *Аҳмади Дониш*

урдуи муалло лашкар ва лашкаргоҳи олии шоҳона.

Маҳмуди Валадӣ, ки аз иавкарони он ҳазрат
буд, бе ҷиҳат аз урдуи муалло гурехта, ба Самар-
канд рафт. *«Таърихи Фариишта»*

урду задан хиргоҳ задани лашкар.

УРДУ II اردو номи забони асосии мардуми Покистон ва
як қисми аҳолии Ҳиндустон.

УРДУГОҶ اردوگه лашкаргоҳ.

УРЕБ اوريدب қачу килеб.

Аспе чунон ки филсифат ҷанг мекунад,
Лекин уреб меҷаҳад аз ҷо рамидавор. *Восифӣ*

УРЗ||**АРЗ** *а.* ارز биринҷ.

УРМУЗД I ||**ЎРМУЗ**||**ЎРМУЗД** I اورمزد||اورمزد номи
сайёраи Муштарӣ (Юпитер).

Шер бо Гову Бара гургоштӣ карда ба табъ,
Оштишон Урмузди меҳрбон ангехта. *Ҳоқонӣ*

УРМУЗД II ||**ЎРМУЗД** II اورمزد||اورمزد 1. номи рӯзи аввали
ҳар моҳи форсӣ; 2. моҳи якуми соли шамсӣ, ки ба 21 март
— 21 апрель рост меояд; 3. номи яке аз подшоҳони
Эрон аз сулолаи Ашқониён.

Сари гоҳу дайҳими шоҳ Урмузд,
Биёроям акнун чу моҳ урмузд. *Фирдавӣ*

УРС I *а.* عرس 1. ҷашн, сур; меҳмонӣ.

Раҳ надонӣ ҷониби ин суру урс,
Аз зиёулҳақ Ҳусомуддин бипурс. *Румӣ*

2. мотам, таъзия.

Чу нақл кард равонаш мусофири малакут:
Барои урсаш бар арш кард хирқа вато. *Ҳоқонӣ*
Айёми урси Шайхулислом ... халонқ ... аз тара-
фи Ҳиндустон ба Деҳлӣ омаданд.
«Таърихи Фариишта»

УРС II ارس сарв; ҷинор.

Бирезад аз дарахти урс кофур,
Бихезад аз миёни лод лодан. *Манучеҳрӣ*

УРТОҚ *т.* ارتاق *ниг.* ўртоқ.

УРУС اروس *ниг.* ўрус.

УРУҚ I ||**УРУҒ** *т.* اروق||اروغ қавм, қабила.

Бад-он сабаб ҳамвора дар ин мулк аз уруғ ва
хешовандони ҳар амире аз умарои Чингизхон ума-
ро будаанд ва ҳастанд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

УРУҚ II *а.* عروق *ҷамъ* 1. ҷ. ирқ.

Ҳарорати май дар уруқу аъсоби асар кард. (1)
Авфӣ

Он, к-аз ниҳеби таффи самуми сиёсаташ
Хун дар уруқи фитна зи хушкӣ чу рӯян аст. (1)
Анварӣ

2. *мач.* қабат, мағз.

... Ва дар маҷории уруқу аъсоби кӯҳ меравад.
Аҳмади Дониш

3. реша.

Бурда бехи сахош то Айюк
Меваву баргу шоху нарду урук. *Саной*

◇ дар ҳаракат омадани уруқи асабият киноя аз ғазаб
ва хашм гирифтаг.

Аз ин сухан уруқи асабияти эшон дар ҳаракат
омада, бозгаштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

УРУЧ а. *عروج* боло баромадан, ба баландӣ рафтан.

Ба остони ту мушкил тавон расид, оре,
Уруч бар фалаки сарвари ба душворист. *Ҳофиз*
Бингар, ки уручи шоха чун аст,
Гар теша расид, сарнагун аст. *Шоҳин*

◇ уручи нашот баланд шудани нашъа, чоқ шудани
кайф.

Ба уручи нашот баста каманд
Чун баму зери нағма пасту баланд. *Бедил*

уручи рутба баландии мақом, мартаба.

Дар уручи рутба, Шоҳин, очизи дарбори мост,
Бепапу болем, агар парвоз бартар кардаем. *Шоҳин*

уручи арш ёфтаг бисъёр боло рафтан.

Намой гар бад-ин иқбол шодам,
Уручи арш ёбад эътиқодам. *Ҳозинқ*

УРФ а. *عرف* 1. расм, одат, таомул; 2. истилоҳ, таъбир.

Ҳикмат дар урфи аҳли маърифат иборат бувад
аз донишгари чизҳо, чунон ки бошанд.

«*Ахлоқи Носирӣ*»

УРФАН а. *عرفان* аз руи таомул, дар урфу расми мардум.

Агар касе аз хиёнаги маҳрамони ҳарам хеш
хилм варзад, ақлан ва шаръан ва урфан мазмун
бувад. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

Ёқутро ба лаъли ту нисбат намерасад,
Ҳарчанд ин муқобала урфан муқаррар аст. *Шоҳин*

УРФӢ *عرفى* 1. маъмулӣ, муқаррарӣ, оддӣ.

Маблағи як қурур тангаи бузург, ки ҳар яке
панҷ тангаи урфист, ақмиша ва амтиа харида, ...
басе айшу ишрат ... мекардам. *Аҳмади Дониш*

2. таҳаллуסי чанд шоир аст, ки машхуртарини онҳо
аз Шероз буда, дар санаи 999 ҳиҷрӣ (1591 милодӣ)
дар 36-солагии дар Лохур вафот ёфтааст.

УРӢЁН а. *عريان* луч, луччак, бараҳна.

Чу бозигар ҳамерафтаг хам дода миёнакро,
Ба ҳалқ-андар яке ҳалқ, ба тан урӢён, ба дил
бирӢён. *Асқадӣ*

Нозҳо он қадар намоён шуд,
Ки сухан аз либос урӢён шуд. *Бедил*

УРӢЁНӢ *عريانى* бараҳнагӣ; ◇ урӢёнӣ мазмун ошкорин
мазмун, мафҳум будани маъно.

Ва урӢёнӣ ин мазмун қисвати ғубор пушид.

Бедил

УРҚУБ а. *عقوب* номи одамест, ки ба ваъдаҳилофӣ маш-
хур шудааст.

УРҚУБӢ *عقوبى* мансуб ба Урқуб; ваъдаи урқубӣ ваъдаи
дуруғ; ваъдаҳилофӣ.

УРЧУН а. *عرجون* шоҳи хушкидаи кӯҳна ва солхурдан
дарахт.

Гар дар обе нахл ё урчун намуд,
Чуз зи акси нахлаи берун набуд. *Румӣ*

УС(С) а. *اس* поя, бунъёд, бех, асос.

УСАРО а. *اسرا* ҷ. асир II; муқ. усоро.

Подшоҳ хост, ки усароро сиёсат фармояд. (1)
«*Равзат-ус-сафо*»

УСУДУР *اسگدار* ниг. асгудор.

УСКАРА||**УСКАРРА** *اسكره* косан сафолин, қоми обхурӣ.

Баҳро паймуд ҳеҷ ускаррае,
Шеро бардошт ҳаргиз баррае? *Румӣ*

Вақте ба вай шудам, нону ускаррае обкома пеш
ман ниҳод. *Ҷомӣ*

УСЛУБ а. *اسلوب* тарз, рафтор, равиш.

Алқисса, то охири бисот бар ҳамин услуб ҳар
бозӣ, ки мехостанд, ғайри муқаррар ҳаракат мекар-
данд. *Восифӣ*

Фасли дуввӯм дар муомалаи мулк бо умаро ва
сипоҳ, тансиқи уммол ва мутасаррифон ва услуби
аскардорӣ[аст]. *Аҳмади Дониш*

УСМА т. *اسمه* ниг. усма.

УСОРА а. *عصارة* шира, шарбат, оби мевае, ки бо фишор
ҳосил мешавад.

Усоран нахле ба қудрати ӯ шаҳди фонқ шуда.
Саъдӣ

3-он боғ, ки сад ҷаҳон тараб дод,
Як гул ба усоран инаб дод. *Файзӣ*

УСОРО а. *اسارى* ҷ. асир II; муқ. усоро.

Носирулмулк ... арз кард, ки аз ҷумлаи усоро
чунину чунон зане ҷамилаест. (1)

«*Таърихи Фариста*»

УСОТ а. *عصاة* ҷ. осӣ I.

Ин ҳаракатро хурд набояд шумурд ва дар таъ-
диби зумраи усот таъхир ҷонз набояд дошт. (2)
«*Равзат-ус-сафо*»

УСПУШ *اسپش* кирме, ки дар пӯстин пайдо мешавад, куя;
кирме, ки дар гандум, биринҷ ва ғ. меафтад, митта.

УСР а. *عسر* душворӣ, сахтӣ; муқобили юср.

Гарчи дузд аз мункирӣ дам мезанад,
Шеҳна он аз уср пайдо мекунад. *Румӣ*

УСРАТ а. *عسرت* машаққат, рӯзи сахт.

Дар муддати ду сол он усрат давом дошт.
«*Равзат-ус-сафо*»

Ба сахро ваҳшиён аз бими усрат
Фуру монданд чун оҳуи сураг. *Сайидо*
усрат кашидан машаққат дидан.

Заруриёти сафар ба лашкаргоҳ оварда бигзаро-
нанд, ки аз ҳеҷ чиз мардуми урду усрат нақашанд.
«*Таърихи Фариста*»

УСРО а. *عسرى* мушкилӣ, душворӣ; аҳволи душвор; му-
қобили юсро.

УСС а. *اس* ниг. ус(с).

УСТО I *استا* ниг. устод.

Рустои қоҳилам, они туам,
Рустои хешро усто мағир. *Шамси Табрезӣ*

УСТО II *استا* ниг. Асто.

УСТОД استاد 1. муаллим, омузгор.

Ҳаққи падар бузург аст ва ҳаққи устод — бузургтар. *Аҳмади Дониш*

Зи гирья кор ба ҷое расондаам, Ҳайрат,
Ки сўхт аз ғами шогирдии ман устодам. *Ҳайрат*

2. донои кор, бомаҳорат; мутахассис дар коре ё пешае.

... Ва дар ҷодувӣ ба ғоят устод шуда ва падари
уро Ҳаким ном буд. *Таърихи Наршаҳӣ*

Уҷрати муздур ва устод дар корҳо таъин карда
буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

устоди **донадорпаз** устои палавпаз, ки обро бисъёр
наандохта, биринҷ каме зиндатар мемонад.

Дигар хунарвари устоди донадорпаз аст,
Ки дам зи сурати дегаш намекашад наққош. *Савдо*

◇ **устоди азал** ҷ. қазо, сарнавишт, тақдир; худо.

Дар паси оина тугисифатам доштаанд,
Он чӣ устоди азал гуфт: «Бигӯ!» — мегӯям.

Ҳофиз

устоди гулдаст моҳир, санъаткор, хунарманд.

Ба дасташ гул кунад — ҳар ҷо гиле ҳафт,
Надида кас чунин устоди гулдаст. *Сайидо*

устоди **фитрат** ҷ. офаридгор, худо.

Айбам макун ба тангии дил, чун ғамат фузуд,
Устоди фитрат аз азал ин хона танг сохт. *Ҷомӣ*

устоди **ҳафт осмон киноя** аз ситоран Муштарӣ (Юпитер); устоди кор будан омузанда, таълимдиҳанда, мутахассиси кор будан.

Вале чун ишқ буд устоди кораш,
Зи шарме об мезад бар шарораш. *Ҳозик*

ба **ҳар фан устод** будан бисъёр хунар доштан, хунарманди ҳар кору соҳа будан.

... К-инак писаре ба ҳар фан устод,
Бо ман писар асту бо ту домод. *Шоҳин*

УСТОДВОР استادوار устодона.

Ин дасти бастаро ту кушодӣ, ки оқибат
Он кас ки буд, таъбия устодвор кард.

Заҳири Форъёбӣ

УСТОДОНА استادانه моҳирона, устокорона.

Ҳикоят хубу устодона мегуфт. *Убайди Зоконӣ*

УСТОЗ استاد ниг. устод.

Ҳамебуд доим ба фарҳангу рой,
Ба таъзими устоз кӯшишнамаой. *Ҷомӣ*

УСТОМ I استاد اسбоби зин ва лаҷоми асп, афзори асп.

Накӯранг аспони бо симу зар,
Ба устомҳо дарнишонда гуҳар. *Фирдавсӣ*

УСТОМ II استاد муътамад, эътимоднок, шоеъи боварӣ.

Беҳафзой хонанд уро ба ном,
Ҳам аз ному кирдору ҳам устом.

Абушақури Балхӣ

УСТОХ استادх далер, часур; нотарс, беибо.

Олиме буд ҳамчу Нӯҳ устох,
Оламе буд ҳамчу рӯҳ фарох. *Саной*

Рӯи саҳро ҳаст ҳамвору фарох,
Ҳар қадам домест, кам рав устох. *Румӣ*

УСТОХӢ استادخى استادхӣ густохӣ.

Бингар, ки аз шамшери шаҳ дар қаҳрамон хун

Охир, чӣ устохист ин, аз ҳад бурун саҳву хато!
Шамси Табрезӣ

УСТУВОН a. استوان|استوان сутун.

... Ва бар сари он устувонҳои рухом барпо карда.
Носири Хисрав

Ва он ҷо, ки иморат бурунтар аст ва тарбияти
ниҳол мутааззир, ба ҳар саду панҷоҳ қадам ҷубе
ва устувоне бардоштаанд. *Аҳмади Дониш*

УСТУВОНА استوانه|استوانه ҳар чизе, ки сутунмонанд
аст; сутун.

Ва мо ҳар кадом худойро бо номи бузург ёд карда,
мутамассик ба урва ва устувонаи кишти будем.
Аҳмади Дониш

УСТУВОР استوار 1. маҳкам, пойдор, побарҷо.

Бояд, ки андар эшон замин ғолиб бувад, то устувор
бувад. *Ибни Сино*

... Ва онро Гурех ном кард ва онро деворҳои
устувор сохт.*

боран устувор қалъаи маҳкам ва матин.

Чу бигрифт он боран устувор,
Яке базмғаҳ сохт чун навбаҳор. *Фирдавсӣ*

устувор бастан маҳкам бастан, чандирпеч кардан.

Малик ... ҳашм гирифт ва фармуд, то сиёхро бо
канизак устувор бибанданд. *Саъдӣ*

устувор кардан а) маҳкам бастан.

Домани хидматгорӣ дар камари ҳаводорӣ устувор
кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

б) барпо кардан, барқарор кардан.

Ба ёди чашми ту худро хароб хоҳам сохт,
Биной аҳди қадим устувор хоҳам кард. *Ҳофиз*

устувор шудан дуруст шудан, саҳт ва маҳкам шудан.

Пас ба узре, ки хас ёр шавад,
Раҳнаи боғ устувор шавад. *Низомӣ*

2. рост, дуруст.

Гуфти, ки вафо наёяд аз ман,
Савганд махӯр, гар устувор аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. маҳфуз, эмин аз хатар.

Шунидам, ки чизе бувад устувор,
Ки уро ниғаҳбон бувад бешумор.

Абушақури Балхӣ

4. муътамад, роздор, наздик, дилпуршаванда.

Чу аз устуворон бипардохт роз,
Ба шаҳ гуфт, к-оҳанги рафтагн бисоз. *Низомӣ*

5. **дар шакли ҷамъ** устуворон калонҳо, сардорҳо.

Ҳамон устуворони даргоҳро,
К-аз эшон бувад эминӣ шоҳро ... *Низомӣ*

◇ **устувор будани пой** вафодор будан, ба қавл истодагӣ кардан.

Ба аҳдам даст мегирӣ, валекин
Кӣ мегӯяд, ки поят устувор аст. *Анварӣ*

устувор будани ҷон а) саҳт будани ҷон; б) саҳт будани дил, бераҳмӣ кардан.

Пеши ту ҷон шикофаму бовар наёядат,
Ҳаргиз надидаам зи ту ҷон устувортар.

Хисрави Деҳлавӣ

устувор гаштан мураттаб шудан, ба тартиб даромадан, муназзам шудан.

Ба Букрот шуд илми тиб ошкор,
Ба ӯ гашт қонуни он устувор. *Ҷомӣ*

устувор доштан а) нигоҳ доштан; риоя кардан; б) рост ва дуруст шумурдан, бовар кардан.

Ин рост аст, ки ӯ моро гуфта буд ва мо сухани ӯро устувор надоштем. «*Таърихи Табарӣ*»

Мусо гуфт: Ҳорун бимурд. Қавмаш [гуфтаи ӯро] устувор надоштанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

в) ҳимоя кардан, тарафдорӣ намудан.

Ҳадиҷа гуфт: Нахуст маро бихон, ки ман туро устувор медорам.*

устувор набудан бовар наомадан.

Онҳо, ки кард бар дили Хисрав фироқи ту,
Аз ғам бикурс, гар зи манат устувор нест.

Хисрави Деҳлавӣ

устувор омадан а) бовар омадан, бовар кардан.

Он чӣ аз ғам гузашт бар дили Хисрав,
Ҳар киро гуфтам, устувор наёмад.

Хисрави Деҳлавӣ

б) маъқул шудан, хуш омадан.

Маликро гуфтани дарвеш устувор омад. Гуфт:
Аз ман чизе бихоҳ! *Саъдӣ*

УСТУВОРБАНД استواربند пайваस्तкунанда.

УСТУВОРӢ استواری 1. пойдорӣ, истодагӣ кардан, маҳкамӣ.

Ба чобукдастию устодкорӣ
Кунӣ дар кори ин қаср устуворӣ. *Низомӣ*

Гар дилам шуд зи устувориҳои фикр
Меҳвари осмони хушбӯрӣ ... *Шоҳин*

2. боварӣ, эътимод.

Ба душман ба рой устуворӣ мабод,
Ки душман дарахтест талх аз ниҳод.

Абушақури Балхӣ

Чу бону дид он савгандхорӣ,
Падид омад дилашро устуворӣ. *Низомӣ*

устуворӣ додан эътимод ҳосил кунондан, бовар кунондан.

Ба зинҳори хеш устувориш дод,
Зи ҷодуқушон растагориш дод. *Низомӣ*

УСТУН استون ниг. сутун.

Ҳама меҳу устуни ӯ сими ноб,
Зи абрешими хом ӯро таноб. (1) *Фирдавсӣ*

Қомати хамшуда бар қатъи ҳаёт аст далел,
Сақфи қошона агар бишканад, устун резад. (1)
Шоҳин

УСТУР استور ниг. сутур I.

Ҳамчу устуре ки бигрезад зи бор,
Ӯ сари худ гирад андар кӯҳсор. *Румӣ*

УСТУРА I استره теғ, поку.

Устура яксар ба сутурдан хуш аст,
З-он ба ҳама рӯй сар андар каш аст.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ устура лесидан киноя аз далерӣ ва ҷонбозӣ кардан.

УСТУРА II а. استوره хурофот; афсона.

Қуфли устураи Арастуро
Бар дари аҳсанулмилал биниҳад. *Ҳоқонӣ*

УСТУРБОН استوربان сутурбон, касе ки парастори ҷорпоён мебошад.

УСТУРВАН استوروان|استرون шакли дигари сутурван.

УСТУРДАН استوردن шакли дигари сутурдан.

УСТУРЛОБ ю. اسطرلاب нуҷ. асбобе, ки ба воситаи он дар расадхонаҳо гардиши ситораҳоро мушоҳида мекунанд ва меомӯзанд.

Ҳамеша то битавон ёфтан зи илми нуҷум,
Макону сайри кавокиб ба ҳукми устурлоб.

Фаррухӣ

УСТУХОН I استخوان 1. моддаи саҳт дар инсон ва ҳайвон барои устувориҳои андом; 2. ҳаста, донаки меваҳо ҳамчун донаки хурмо, ангур, анор ва ғ.

Чу хурмо ба ширинӣ андуда пӯст,
Чу бозаш кунӣ, устухоне дар уст. *Саъдӣ*

Андар шикамаш ҳаст яке ҷону сето дил,
В-он ҳар се дилонро зи се пора устухонест.

Манучехрӣ

◇ устухони бузург (ё сангин) киноя аз калонзода, начиб, асилзода; устухон афшондан а) донаки меваҳо ро коштан; б) мурдан; устухон кашидан ба ҷое бо машаққат расидан, пӯсту устухон шуда омадан.

Чу Нӯҳ омаду ёфт эдар даранг,
Кашид устухонаш ба Дижхухт-Ганг. *Асадӣ*

сафед шудани устухон киноя аз ба ҷон расидан, безор шудан.

Гар устухон сафед шавад халқро зи ҷуъ,
Зинҳор аҷаб мадор — зи камъебии таом. *Восифӣ*

устухон шикастан а) устухон хондан; устухон хӯрдан; б) машаққати саҳт кашидан, ҷаври бисбӯр дидан.

Устухонҳо, ки шикастем ба даргоҳи ту мо,
Гар саги хеш нахонӣ, чӣ бигӯем туро.

Мир Наҷот

устухони чизе бастан тартиб додани чизе, устухонбандӣ кардан; устухон ба ҷои дандон бастан дандони сохта ниҳодан.

Хубе нарафт, к-онро бад ҷонишин нагардад,
Чун устухон, ки бандад мардум ба ҷои дандон.

Мӯҳсини Таъсир

устухон дар гулӯ гирифтани киноя аз ранҷу меҳнат кашидан; устухон зери гулӯ доштан меҳнат ва азоб кашидан.

Чунон носозгорӣ ом шуд дар рӯзгори ман,
Ки тифл аз шири модар устухон зери гулӯ дорад.

Соиб

ба устухон расидани корд ба ҷон расидан, аз ҳад гузаштани машаққату алам; бар устухон мондани пӯст бисбӯр харобу лоғар шудан; занфу назор шудан.

Аз ӯ монда бар устухон пӯст. *Саъдӣ*

бар устухон расидани кор аз ҳад гузаштани кор, ба ҷон расидан.

Ин об зи фарқ баргузаштаст
В-ин кор бар устухон расидаст. *Анварӣ*

дар ком шикастани устухон дар гулӯ мондан, аз гулӯ нагузаштани чизе.

УСТУХОН II استخوان навъе аз аслиҳои ҷангии қадим.

Натарсад зи жупину аз устухон ... *Фирдавсӣ*

УСТУХОНБАНДИ استخوانبندی дуруст кардан, таркиб додан, ба сомон даровардан.

Вучуди мо зи адам дорад устухонбандӣ,

Хамирмояи ҳагист нестӣ моро. *Шавакат*

Бе қаноат натавон шуд зи саодатмандон,

Устухонбандии давлат ба Ҳумо пайваст аст. *Соиб*

УСТУХОНБУЗУРГ استخوانبزرگ наҷиб, асилзода, калонзода.

УСТУХОНДОР استخواندار маҳкам ва қоним.

Риёзат аст сабаб гуфтугӯи мӯҳкамро,

Касе, ки хушк бувад, ҳарфаш устухондор аст.

Нозим

УСТУХОНКОРИ استخوانکاری хотамбандӣ, бо кандакори устухон шинондан.

Устухонҳои ман, эй ох, ба гардун бурдӣ,

Устухонкории сандуқи фалак чанд кунӣ! *Котибӣ*

УСТУХОНПОРА استخوانپاره як парча устухон.

УСТУХОНРАБО||**УСТУХОНРУБО** استخوانربا 1. сар; 2. мурғи афсонавии Ҳумо, ки гуё устухон меҳурдааст.

УСТУХОНФУРУШӢ استخوانفروشى таъриф ва ситоиши падару бобоҳо.

УСТУҚУС ю. اسطقس 1. унсур, моддаи аввалия; 2. фалак.

УСТУҚУССОТ ю.-а. اسطقسات ҷ. устуқус.

Моранд устуқуссот, гуфтӣ, ҳама сиёҳ,

Деванд охшеҷон, гуфтӣ, ҳама лаин. (1) *Ломей*

Чамшед донист, ки ачроми улвӣ ва устуқуссоати сифлӣ ... табоеи мутановӣ доранд. (1)

«Равзат-ус-сафо»

УСТӢХ استوه шакли дигари сутӢх.

Паланги диҷбарозе дид бар кӯх,

Ки шерӣ чарх гашт аз кинаш устӢх.

Абушақури Балхӣ

УСУД а. اسود ҷ. асад.

Гурӯҳе ба сони усуду фуҳуданд. (1)

«Равзат-ус-сафо»

УСУЛ а. اصول чамъ 1. ҷ. асл.

Ва ҳар яке аз ин се илм муштамил бувад бар чанд ҷузв, ки бархе аз он ба масобаи усул бошад. (2)

«Ахлоқи Носири»

2. маҷ. таърих ва моҳияти пайдоиши беморӣ.

Аз табиб ар ниҳон кунӣ ту усул,

Бех нагардию мондӣ маълул. *Саной*

3. қоидаҳои асосии ҳар илм, асосҳои ҳар илм, қисмҳои муҳимтарини илм.

Гоҳ таълими усулу гоҳ талқини фуруъ,

Як ба як тамҳиди асбоби ҳидоят доштам. *Шоҳин*

Усули калом ҷ. масъалаҳои илми калом, ки аз илоҳӣ баҳс мекунад; усули фикҳ ҷ. илми қонуни шариат; усули шеър *ади*. қоидаҳои аруз ва қофия дар назм; усули ҳадис ҷ. илме, ки аз дуруст ӯ нодуруст будани ҳадис баҳс мекунад; усул ва фуруъ қисмҳои ҳаққӣ ва ғайриасосии ҷизе, маҳсусан илм; 4. номи асосии дини ислом, ки дар он аз ҳар чор усули фикҳ баҳс мешавад: якӯм — китоб (Қуръон), дуйӯм — суннат (ҳадис), сейӯм — иҷмои уммат (иттифоқи саҳоба

ӯ муҷтаҳидин), чорӯм — қиёс (ҳукм баровардан дар бораи ҳалолӣ ва ӯ ҳаромии қору амале аз ҷиҳати зарари сиҳҳӣ ва ӯ ахлоқӣ ба воситаи ташбеҳ кардани ҷизе ба ҷизе); 5. роҳ, тариқ; тарз.

Дар усули дилрабоӣ ҳаракати азёояш нағмаҳезтар аз риштаҳои соз (аст). *Бедил*

6. ҳаракати мавзунӣ хушоянда, рақс.

Ба ишқ агар бирасӣ, бе шароб маст шавӣ,

Чунон ки бе дафу най худ ба худ усул кунӣ.

Мулло Ташбеҳӣ

Гоҳ худову расул, гоҳ нағмаю усул. *Зарбулмасал*

7. оҳанги мусиқӣ, вазни мусиқӣ.

Зи тоби силии ғам чун садон даф гоҳе

Бирун зи доира по мениҳад, вале ба усул. *Ваҳид*

Боз булбул чанг зад дар пардаҳои танги гул,

Дар «усули Фохта» булбул парешон гашта боз.

Хисрави Деҳлавӣ

8. номи нағмаҳои ҳафтадаҳгонаи мусиқии классикӣ: мухаммас, туркзарб, дуяқ, сақил, сақили калон, хафиф, чорзарб, дурафшон, миатайн, зарбулфатҳ, усули фохта, чанбар, нимсақил, азфар, арсад, рамал, ҳазаҷ.

УСУР а. عثور лағзиш, афтодан.

Аз қусури чашм бошад он усур. *Румӣ*

УСФУР а. عصفور гунҷишк, чумчук.

Ба саҳн мурғи музаффар нишаста чун Анқо,

Ба коса қалъия бағро фитода чун усфур.

Абуишқоқи Атъима

Агарчи шӯҳра ба шоҳиниям, вале, Шоҳин,

Зи дасти чарх гирифтори чанги усфурам. *Шоҳин*

УСЪУС а. عصبوص устухони миёни ду сурин, мӯҳраи нишастгоҳ.

Се мӯҳраи нишастгоҳ, ки ба тозӣ онро усъус гӯянд ... *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

УСҒАР||**УСҒУР** اسغر ниг. суғар.

Ҳаст ҳайвоне, ки номаш усғур аст,

К-у ба захми ҷуб зафту ламтур аст. *Румӣ*

УСҚУФ ю. اسقف кашиши калони исавиён, епископ.

Макки ба Каъба фахр кунад, мисриён ба Нил,

Тарсо ба усқуфу алави б-ифтихори ҷад. *Рӯдакӣ*

Маро усқуф муҳаққақтар шиносад,

Зи Яъқубу зи Настуру зи Мокко. *Ҳоқонӣ*

УТЛАТ а. عطلت бекорӣ.

Кунун, к-ошуфта шуд гетӣ, гузидӣ узлату утлат,
Ки утлат бех зи қолу қилу узлат бех зи шуру шар.

Муиззӣ

УТОРИД||**АТОРУД** а. عطارد нуҷ. сайёраи Тир, Меркурий, ки дар истилоҳи ҳайати қадим дабири фалак номида мешуд.

Ба қалам гашта бо Уторид ҷуфт,

Кори шамшер худ ҷӣ бояд гуфт. *Хисрави Деҳлавӣ*

УТОРИДЗАМИР عطاردضمير ботадбир, пурдон.

УТОРИДЧАНОБ عطاردچناب баландмартаба.

УТОС а. عطاس атса.

Бишнава аз ман ту ҳадду васфи утос,

Ҳаракатҳои абхира зи қиёс. *Саной*

УТОҒА *т.-м.* اتاغه 1. коза, чайла; ошъёна; 2. *ниг.* утоқа.

Далерон зи миғфар сар афрохта,
Утоға зи миғфар барандохта. (2) *Хотиғӣ*

УТОҚ *т.* اطاق чой, манзил, хона; **утоқи** пазирой хонаи қабул, қабулгоҳ; **утоқи суфра** суфраҳона, хонаи хӯрок; **утоқи хилват** хучраи кор, хонаи кор.

УТОҚА *т.* اتاقه 1. хайма; соябон, чатр; 2. пари кулоҳ, точ, чиға, нимточ.

Чу рахши чоқи туро чарх дар рикоб давад,
Кунад утоқан хуршед пок гарди инон. *Зухури*
Утоқа(и) зар ба кулаҳгӯшаам дамид он меҳр,
Ки эй хироҷситон якка шоири офоқ. *Зулоли*

УТОҚАДОР اتاقهدار: **оҳи утоқадор** киноя аз оҳи оташин.

Аз дуди чигар ба арш тозам
Сад оҳи утоқадор то рӯз. *Толиби Омӯли*

УТРОР *т.* اترار 1. алафзор, марғзор, чарогоҳ.

Зимистон ба утрори Саброн расид,
Муҳаммад Мазид аз нузулаш шунид. *Шодӣ*

2. номи шаҳри қадим наздики Туркистон (дар Қазоқистони ҳозира).

Дар Утрор кардӣ зимистон қарор. *Шодӣ*

УТРУБА *а.* اطرابه асбоби шодӣ, он чӣ боиси шодӣ мегардад; соз, нағма.

В-аз нағмаи утрубаи ӯ чарх занад рақе,
Рақсе, ки кулоҳи зараши аз фарқи сар афтад.
Бадри Чочӣ

УТТУ *ату ниг.* уту II.

УТУ I || **УТУВ(В)** *а.* عتو саркашӣ.

З-он бихонандаг бад-ин чо, то ки ту
Он гувоҳӣ бидҳиву н-орӣ уту. *Румӣ*

УТУ II || **УТТУ** *ату* дарзмол, рахтмол, утти.

Чомаро ҳарчанд уту бештар — зеботар аст. *Соиб*
уту қардан дарзмол қардан; уту қашидан а) дарзмол қардан; б) ҳамёёза қашидан; в) забон бароварда дум қунбонидани саг.

Чу саг гирди он кӯй бу мекашам,
Ба ёди утукаш уту мекашам. *Ваҳид*

УТУВ(В) *а.* عتو *ниг.* уту I.

УТУКАШ اتوكاش касе, ки дарзмол мекунад.

Зи бедоди ёри утукаш мағӯ,
Ки афганда дар оташам чун уту! *Ваҳид*

УТУЛ(Л) *а.* عتل ситамгор, бадқирдор.

В-ар намекорӣ, чӣ бардорӣ аз ӯ
Рузи маҳшар, эй утулли эй уту! *Румӣ*

УТУФАТ *а.* عطوفت *ниг.* атуфат.

УТХ *а.* عته *ниг.* атаҳ.

УФ(Ф) *аф* ҳиссаҷаи таассуф.

Амри ҳамшӯрӣ бихон андар сухуф,
Ерро бошу мақун аз ноз уф! *Румӣ*

уфт *афти асоси замони ҳозираи уфтодан.*

УФТ *афти*: уфту андоз ҳаракати мавзун ва хушоянда.

Заҳмҳо сар аз чигар баркардаву ман беҳабар,
Уфту андози нигоҳи теғбораш нозук аст. *Зухури*

УФТОДА اوфтاده||اфтاده 1. *ниг.* афтода; 2. гирифтор.

В-он гоҳ ҳарифи содаву маст
Дар чанги ман уфтода бояд. *Хисрави Деҳлавӣ*

УФТОДАН اوфтادان||اقتادن *ниг.* афтодан.

Ба тундӣ чунон уфтад бар барам,
Ки метини Фарҳод бар Бесутун. (1) *Оғоҷӣ*
Уфтодаст дар ҷаҳон бисъёр
Бетамиз арҷманду оқил хор. (4) *Саъдӣ*

◇ **уфтодани дил ба чое** қарор ва унс гирифтан.

Чун дилам дар тангнои ин қафас уфтад, ки ман
Байзаи афлокро дар зери пар дорам ба бод.
Саиди Ашраф

уфтодани кор алоқа пайдо қардан.

Маро бо дилбаре коре биюфтод,
Диламро низ бозоре биюфтод. *Анварӣ*

УФТУХЕЗ||**АФТУХЕЗ** افتوخيز афтодану хестан, баланду паст шудан, болову поин шудан.

Бубин мадори маҳу меҳру бевафони гулҳо,
Зи давлате машав эмин, ки уфтухез надорад.
Муҳсини Таъсир

УФУЛ *а.* افول 1. ғуруб, фуру рафтан; 2. маҷ. мурдан.

Офтоби ҳастии ӯ ба сарҳадди уфул ва завол расид.
«Равзат-ус-сафо»

УФУНАТ *а.* عفونت бадбӯӣ, вайронии ҳаво, об ва ғ., табоҳ шудани оби истода дар ҳавз.

Дар он сол ба сабаби уфунати гармсер дар он
вилоят бемории саъб рӯй намуд. *«Таърихи Систон»*

Ҳалокухон чиҳати уфунати ҳаво рӯзи чаҳоршанба,
Чаҳордахӯми сафар, аз Бағдод кӯч фармуд.
«Чомеъ-ут-таворих»

Чу об андар шамар бисъёр монад,
Уфунат гирад аз ороми бисъёр. *Чомӣ*

УФУҚ *а.* افق 1. канора, канораи осмон, он чо ки гӯё осмон ба замин мерасад.

Хуршеди ман аз уфуқ баромад,
Моҳи ҳама дар тутуқ даромад. *Ҳилоли*
Гирифт аз уфуқ соқии субҳ соғар,
Баромад турунчи зар аз чайби ховар. *Мушфиқӣ*

уфуқи чарх канори осмон.

Ҳар моҳи нав, ки аз уфуқи чарх сар занад,
Дар арзи як-ду ҳафта қамар мекунем мо. *Соиб*

2. *маҷ.* тараф, сӯй, ҷониб.

Аз хиҷлати рӯяш ба ниҳон тира фуру шуд
Ҳар моҳ, ки дӯш аз уфуқи бохтар омад. *Анварӣ*

уфуқи машриқ ҷониби шарқ.

Бар ин минвол шаби тира ба поён расиду субҳи
равшан рӯй аз уфуқи машриқ оғози тулуъ қард.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

3. олам, дунё; **уфуқи ҳайвонот** олами ҳайвонот.

Ва ин мақом ғояти камоли тамомати наботот
аст ва мабдаи иттисол ба уфуқи ҳайвонот.
«Ахлоқи Носирӣ»

◇ **уфуқи андеша** киноя аз димоғ, мухайила.

Рӯзе нест, ки ҳазор офтоб аз уфуқи андеша тулуъ
нанамояд ва шабе не, ки ҳазор моҳ аз авҷи
фитрат ба ҷилва барнаёяд. *Бедил*

уфуқи сарварӣ тахти салтанат, тахти подшоҳӣ.

Субҳи саодат аз уфуқи сарварӣ дамид,
Афрӯхт шамъи толаеш афлок дар лаган. *Фазлӣ*

УФФ *اف* *ниг.* уф(ф).

УХ *اخ* *калимаи нидо* барои изҳори тааҷҷуб.

Баъраро, эй гандаақли гандамух,
Зери бинӣ бинҳио гӯӣ, ки ух! *Румӣ*

УХРАВӢ *ا. اخرى د.* охиратӣ, ондунъёӣ.

З-он ки ин кохил ба кори ухравист,
Чусту чобук дар умури дунъявист. *Румӣ*

Чаҳд кунад, то давлати дунъявиро тухми гирифт-
тории ухравӣ насозад. *Аҳмади Дониш*

УХРО *а. اخرى 1.* дигар, дуйӯм, сонӣ; **2.** охирин, вопасин.

... Ва зоҳир гардонидани тартибу низоми суҳан
дар ҳар воқеа то бар ваҷҳи **уло ва ухро** адо карда
ояд. *Низомии Арӯзӣ*

УХТ *а. اخت* хоҳар, ҳамшира.

УХУВВАТ *а. اخوت* бародарӣ, дӯстӣ.

Хоҷа Низомулмулки Тӯей, Умари Хайём ва Ҳа-
сани Саббоҳ ... ба якдигар ақди ухувват баста бу-
данд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Басо ах, к-аз ухувват чун занад дам,
Дамаш бошад чароғи хешро пуф. *Ҷомӣ*

УЧОҚ||УЧОҚ *т. اچاق||اچاق* дегмон, оташдон.

Нест бо олуадамони он уҷоқи ишк соф,
Тирағӣ дар дудмони оташ аз ҷуби тар аст. *Туғро*

УШКУФА *اشكوفه* *шакли дигари шукуфа.*

Баҳри хашии ҳештан оташ бимонд афрӯхтан,
Т-оташи Намрудро ушкуфаву наргис кунад.
Шамси Табрэзӣ

УШКӢҲ *اشكوه* *шакли дигари шукӯҳ.*

УШНА *اشنه* *ниг.* ушнон.

УШНОН *اشنان* гиёҳе, ки барои шустушӯ ҳамчун собун
қор фармуда мешуд.

Эмин бизӣ акнун, ки бишустам
Даст аз ту ба ушноноу канашту. *Шаҳид*

Ба шустан ҷӣ судаш диҳад доварӣ
Дар ушнони мо ҷомаи дигарӣ? *Низомии Албиса*

УШОҚ *т. اشاق* дастъёр, ходим, хидматгори ҷавон.

Дар пеши мавкиби ту ушоқони қавдкаш
Ҳар дам лигом бар сари чархи ҳарун кунанд.
Заҳири Форъёбӣ

УШР *а. عشر 1.* даҳъяк.

Ушри ин мол ба ту ҳалол кардам. *Авфӣ*

Он ҷӣ Қутайба дар Хуросон ва Мовароуннаҳр
кард, аз ҳеҷ кас ушри он содир нагардад.
«Равзат-ус-сафо»

2. таър. андоз, бочу хироҷ, ки ба андозаи даҳъяки
мол гирифта мешуд.

Ошиқонро ҳар нафас сӯзиданест,
Бар деҳи вайрон хироҷу ушр нест. *Румӣ*

Нагузорам, ки ҳеҷ офарида дар он ҷо равад,
то вақте ки подшоҳ ушри худ бигирад.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

3. даҳъяки Қуръон.

Ва ҳофизи хушхонест ва Қуръонро дар оҳанге
меҳонад, ки ҳеҷ ҳофизи баландхоне бо вай як ушр
наметавонад хонд. *Восифӣ*

ушри заррин нақшу нигори лавҳаи ҳар даҳ қисми
Қуръон.

Ушри заррин бидуздад аз мусҳаф,
То кунад зеби чангу зевари даф. *Ҷомӣ*

4. даҳа, даҳ рӯзи аввали моҳи рамазон.

Дар рикоби эшон равон шуданд ва дар ушри
аввали рамазонулмуборақ ба мақсад расиданд.
«Равзат-ус-сафо»

ушри ашир а) садъяк, аз сад як; б) маҷ. чизи ан-
дак.

Ҳафт байт омад ғазалҳои Қамол,
«Панҷ ганҷ» аз лутфи ӯ ушри ашир.

Қамолӣ Хуҷандӣ

Хизонаи Қорун ба ушри ашири он нарасид.

«Равзат-ус-сафо»

УШРА *а. عشره* номи як ҷинс дарахти талх.

УШРИСТОН *عشرستان* чакалакзор аз дарахти ушра.

УШРХОН *عشرخوان 1.* қуръонхон; **2.** киноя аз одами маъ-
зул ва бекормонда.

УШРӢ *عشرى 1.* касе, ки ба миқдори даҳъяк хироҷ меди-
ҳад; **2.** тифли навомӯзи қуръонхон.

УШТУЛУМ *اشتلم 1.* дурушти, тундӣ; **2.** чанг.

Зи бас дошт бо хор-хор уштулум,
Ба ҳар узв сад нохунаш гашта гум. *Бедил*

уштулум кардан а) чанг кардан.

Ҳоқонӣ уштулум ба забоне кунад, на теғ,
Мафган сипар, ки бобати ин уштулум туй!
Ҳоқонӣ

б) маҷ. ғалаба кардан.

Илоҳӣ, аз худам бистону гум кун,
Ба нури пок бар ман уштулум кун. *Рӯдакӣ*
Ҷунон хуршед бар вай уштулум кард,
Ки Юсуфро дар у чун зарра гум кард. *Ҷомӣ*

3. зӯрӣ, тааддӣ, зулм.

Ҳезуми дарвешон ба уштулум ... бихаридӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

... Ки бодаш зи рӯи замин номгум,
Ки бар ман раво дошт ин уштулум! *Ҷомӣ*

4. наъра, фаръед, шӯру ғавғо.

Садоҳои пурваҳми рӯина хум
Расондӣ ба гардун бисе уштулум. *Фирдавсӣ*

Ушханг бонг ва уштулуми Каюмарс бешунид.
«Таърихи Табарӣ»

УШТУР *اشتري* *шакли дигари шутур.*

Бузу уштуру мешро ҳамчунин
Ба душандагон дода бод покдин. *Фирдавсӣ*

уштури бухтӣ навъе аз шугури қавӣ ва калонҷуссаи
сурхранг.

... Уштури бухтӣ, ки дар шабе иқлиме бипӯяд ...
«Қалила ва Димна»

уштур хобондан шугурро аз роҳ нигоҳ доштан, ист
кардан.

Ҳало, эй сорбон, уштур бихобон!
Аз ин хуштар кучо бошад алафхор!

Шамси Табрэзӣ

◇ бар уштур нишастан киноя аз ошкор шудани розе,
сирре.

УШТУРАК اشتراك 1. шутури майда; шутурбача; 2. маҷ.
мавҷи дарё.

Аз кулзуми кудрати илоҳӣ
Ту уштураку думи ту моҳӣ. *Ҳилолӣ*

УШТУРГИЁҲ اشتريهя шутурхор, янтоқ.

УШТУРГОВПАЛАНГ اشتريگاپلانگ зарофа.

УШТУРДИЛ اشتريدل киноя аз буздил, тарсӯ, тарсонҷак;
бадқина.

Бар миёна бувад шаҳи одил,
На бувад шерхӯ, на уштурдил. *Саноӣ*

УШТУРПОЙ اشتريپاي гиёхе, ки барги он ба кафи пой шу-
тур монанд аст.

УШТУРХОР اشتريخار *ниг.* уштургиёҳ.

УШТУРҒОЗ اشتريغاز гиёҳест монанди коҳу.

Зи хосидони шутурдил мадор мардумӣ чашм,
Ки найшакар набируяд зи беҳи уштурғоз.

Заҳири Форёбӣ

УШШОҚ *а.* عشاق *чамъ* 1. ҷ. ошқ.

Рухсоран у пардаи ушшоқ дарид,
Бо он ки нухуфта дорад андар парда. *Рӯдакӣ*

Чун лола кушо турбати ушшоқ, ки бинӣ
Бар якдигар аз хуни чигар баста кафанҳо.

Мушфиқӣ

Ки мо аз ҷону дил муштоқи ӯем,
Рухаш ноида аз ушшоқи ӯем. *Ҷомӣ*

2. *мус.* номи яке аз дувоздаҳ мақоми мусиқӣ.

Рост месозанд мурғон хонан оҳангро,
Булбул аз сад парда чун Ушшоқ дар зери навоист.

Сайидо

Ёбад наво зи пардаи Ушшоқ ҳар ки у
Зеру бами таронаи ишқи ту соз кард. *Туғрал*

УЪЧУБА *а.* اعجوبه *ниг.* уъчуба.

УЮБ *а.* عيوب ҷ. айб.

Зани хушманиш дилнишонтар, ки хуб,
Ки омезгорӣ бипӯшад уюб. (1) *Саъдӣ*

Гуфт: Эй зоҳид, духтар ҳеҷ айбе надорад ва он
уюб, ки ман гуфтам, мурод ин ҷо, ки ин духтар ҳар-
гиз аз чашм рӯи номаҳрам надида. (1)

«Ҷомеъ-ут-таворих»

УЮН *а.* عيون *чамъ* 1. ҷ. айн II.

Фаръёд ба авҷи осмон расониданд ва селоби хун
аз фаввори уюн равон сохтанд. (1)

«Равзат-ус-сафо»

Бешае буд муштамил бар уюни ... гуногун. (2)

«Анварӣ Суҳайлӣ»

2. бузургон, ашроф.

Як хилофе не миёни ин уюн,
Ончунон ки ҳаст дар илми зунун. *Румӣ*

3. номи асари фалсафии Абуалӣ ибни Сино.

УҒЛУТА *а.* اغلوطه сухани шубҳаноки ба ғалат андозанда,
ғалат.

Гуфтам: Уғлута мадеҳ, ин ҷӣ дуй бошад! Гуфт:
Дуни ақл, ки ҳам шоҳиду ҳам машҳуд аст.

Анварӣ

УҒНИЯ *а.* اغنيه соз, нағма.

УҒРУҒ||УҒРУҚ *т.* اغرغ||اغرق 1. хайма; 2. ҷамоа, қабила.

Искандар ... аз уғруғи хеш пеш афтод.

«Равзат-ус-сафо»

Шунид, ки хон бо маҷмӯи лашкари худ муроҷаат
намуда, дар канори оби Ҷубора ба уғруқи худ мул-
ҳақ гаштааст. *«Равзат-ус-сафо»*

УҚАД *а.* عقد ҷ. уқда.

Фиғони ман ҳама з-он зулфи бетакаллуфи ӯст,
Фиканда табъ бар у бар ҳазор гуна уқад. (1)

Мунҷик

УҚАЛО *а.* عقال ҷ. оқил II.

Аз он об оташ барояд ва дар ҳаво мутасоид ша-
вад на сабаби он бар уқало маҳфист.

«Равзат-ус-сафо»

Уқало фитна ва шахватро бихобонанд.

Аҳмади Дониш

УҚБО *а.* عقبى *д.* охират.

Зоҳидон дар кори дунё коҳиланд,
Дар адои кори уқбо комиланд. *Румӣ*

То чанд кашӣ заҳмати карру фари дунё?
То кай равӣ аз ҳуш ба афсонаи уқбо? *Бедил*

УҚД *а.* عقد *ниг.* уқда.

Ду чашмат офати дилҳост ҳар як,
Ду зулфат уқди мушкилҳост ҳар як. (1)

Хисрави Деҳлавӣ

Уқди зулфаш нашавад ҳал осон,
Ки ба ҳар ҳалқаи у асрор аст. (1) *Туғрал*

УҚДА *а.* عقده 1. гирех, чигил, банд.

Болои нозуки ту зи ширини хиром,
Бас уқдаҳо, ки дар чигари найшакар зада. *Шоҳин*
уқдаи баста гирехи саҳт.

Гавҳари роз хун шуду ғалтид,
Уқдаи баста об гашту чакид. *Бедил*

уқда фикандан гирех бастан, гирехбанд кардан, бан-
андохтан.

Хурдаам тири фалак, бода бидеҳ, то сармаст
Уқда дар банди камар таркаши ҷавзо фиканам.

уқда бар ришта задан гирех задан, тугун кардан.

Аз таманно гирехе риштаи умри ту надошт,
Ту бар ин ришта дусад уқдаи мушкил задай. *Соиб*

2. маҷ. душворӣ, кори мушкил.

Ҳилаи кушодани ин уқда ҷӣ гуна меандешӣ?

«Анварӣ Суҳайлӣ»

уқда кушодан монеаҳоро дур кардан, осон кардан
мушкилиҳо.

... Ки бар ҳоли мани бедил бубахшӣ,
Зи кори мушкили ман уқда бикшӣ. *Ҷомӣ*

уқда аз кор кушодан киноя аз бартараф кардани монеа
ва мушкилот.

Ку нохуни иқбол, ки сарпанҷаи тақдир
То уқдаам аз кори фурубаства кушояд. *Шоҳин*

уқда дар кор афтодан (*ё* задан, шудан) киноя аз банд шудани кор, ба мушкили афтодани кор.

Ин уқдаи мушкил, ки зад абури у дар кори ман, Бисёр хоҳад кард най дар нохуни тадбирҳо. *Соиб*

3. маҷ. ғаму андӯх.

Қардаам то тавқи гардан риштаи зуннори зулф,
Уқдаҳо тасбехро дар дил зи зуннори ман аст.

Махфӣ

уқда дил киноя аз хотир, замир.

Чиҳо печидаам дар уқдан дил, мешудӣ зоҳир,
Ба шамшери ҷафо гар синаамро вошикофиди. *Савдо*

уқдан ҳичрон ғаму андӯхи дурӣ.

Мар-уро дид чун моҳи духафта,
Миёни уқдаи ҳичрон гирифта. *Фахриддини Гургонӣ*

уқда аз дил кушодан рози дил гуфтан.

Духтар гуфт: ... Аммо он беҳ, ки ту пешдастӣ
намой ва ин уқда аз дили худ бикушой. *Ҷомӣ*

уқда дар дил доштан дарду андӯх доштан.

Ҳазорон уқда чун ангур дар дил доштам, Соиб,
Ба як паймонаи май кард соқӣ ҳалли мушкилҳо.

Соиб

◇ уқда бар забон будан малолат доштани забон, ба душворӣ сухан гуфтан; тугила, забонгир будан.

Уқдае бар сари забонаш буд ва дар сухан гуфтан
алсағ буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

УҚДАКУШО(Й) (*عقدہ کشا*) 1. гиреҳкушо, он чӣ гиреҳ мекушояд, мас. нохун ва нӯги корд.

В-ар уқдае ба кори дил афтад зи рӯзгор,
Аз абруви ту уқдакушо метавон гирифт.

Толиби Омӯӣ

Хоре, ки дар ин бодия бекор намояд,
Аз обилаи пой талаб уқдакушоест. *Соиб*

2. маҷ. ғамбарор, дилшодкунанда.

Шодкуни синаи ҳар нохуше,
Уқдакушои дили ҳар ғамкаше. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. маҷ. кордон, мудаббир, ботадбир.

Хирадмандони соҳиброй ва вузарои уқдакушой ...
маъруз доштанд. «*Таърихи Фарошта*»

◇ уқдакушои ҷаъди сунбул киноя аз боди сахар.

Эй пардарабон орази гул,
В-эи уқдакушои ҷаъди сунбул! *Ҳилолӣ*

УҚДАФАРСО(Й) (*عقدہ فرسا*) гиреҳкушо, уқдакушо.

Шуд ҷавон з-ин навои шўъласафир
Уқдафарсои риштаи тақрир. *Бедил*

УҚЛИДИС||УҚЛИДУС ю. *اقلیدس* Эвклид, номи яке аз доғишмандони Юнони қадим (асри III пеш аз милод), ки муаллифи китоби машхури илми ҳандаса мебошад.

Аз таноби хаймаҳо бар гирди лашкарҳои ҳоҷ
Сад ҳазор ашқоли Уқлидис ба бурҳон дидаанд.

Ҳоқонӣ

УҚЛИДИСКУШО *اقلیدس کشا* ҳандасадон.

Ба вақти ҳандаса ибратнамоё,
Мичастидону уқлидискушоё. *Низомӣ*

УҚЛИДУС ю. *اقلیدس* ниг. уқлидис.

УҚМ а. *عقم* беҳосилӣ, бенатичағӣ.

Уқми машоих ҳам ба ҳасаби шухрат аз боби та-
зод бувад. *Насириддини Тусӣ*

УҚНУМ ю. *اقتنوم* 1. асл, зот; 2. дар ақидан насронӣён яке аз се намуди асосии тазохури худованд, ки падар, писар, рӯхулқудс (рӯҳи муқаддас) аст; се уқнум асли ҳар чиз; дар дини аҳли насоро (христиёнҳо) падар, писар ва рӯҳи муқаддас.

Се уқнуму се Қурқуфро ба бурҳон
Бигӯям мухтасар шарҳи муваффо. *Ҳоқонӣ*

УҚОБ I а. *عقاب* паррандаи нӯлсаҳти қавичанголи бузург-ҷусса ва баландпарвоз, ки ҷонварҳои хурдро шикор мекунад; дол, бургут.

Ҳар кӣ чун уқоб сар ба тааддӣ ва туғён баро-
рад, кабутарвор гарданаш дар тавқ кашад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Дили ман аз шикани зулфи ту натвонад раст,
Ҳамчу он саъва, ки афтода ба чанголи уқоб. *Шоҳин*

◇ уқоби осмон киноя аз чанд ситораест дар осмон, ки ба сурати уқоб тасвир мекунад ва Насри Тоир низ мегӯянд; уқоби оташиншаҳпар киноя аз офтоб.

Ғуробе, к-аз даҳон андохт дӯш он байзаҳон зар,
Рабудаш аз фазо ногаҳ уқоби оташиншаҳпар.

Бадри Чочӣ

уқоби оҳанинминокор киноя аз тир; уқоби сапеда киноя аз сапедадам, субҳ.

Уқоби сапеда чу пар баркашид,
Ғуроби шаб аз ошён барпарид. *Ҳочу*

уқоби таковар киноя аз аспӣ тезрафтор.

Уқоби таковар барангехтам,
Чу оташ бар у тир мерехтам. *Фирдавсӣ*

паррон уқоб киноя аз тир.

УҚОБ II а. *عقاب* номи яке аз парчамҳои (байрақҳои) Муҳаммад.

УҚОБ III а. *عقاب* санги баромадаи болон кӯҳ, шах, кӯтал.

УҚОБАЙН а. *عقابین* ду ҷӯби баланд, ки гунаҳгоронро бар он мебастанд; ҷӯби дор.

Маро бар уқобайн кашиданд ва шашсад ҷӯб би-
заданд. *Авфӣ*

УҚОБИН а. *عقابین* хорҳои оҳанин; найзае, ки бар сараш шоҳаҳои ба панҷаи уқоб монанд устувор карда шудааст.

Уқобини пӯлод дар чанги у,
Уқобон сияҳҷома з-оҳанги у. *Низомӣ*

Султон фармуда буд, ки то туро ва писаратро—
ҳар якеро ҳазор уқобин бизананд.

«Таърихи Байҳақӣ»

УҚОБӢ *عقابی* мансуб ба уқоб I; бинии уқобӣ биние, ки қисмати болояш ба миққори уқоб монанд аст; ◇ **уқо-бӣ** шудан киноя аз талабгор шудан; муштоқ шудан.

УҚОР а. *عقار* шароб, май.

Ид омаду бигзашт ҳама рӯз ба шодӣ,
Вақти тарабу хуррамию ҷоми уқор аст. *Муиззӣ*

Он лола бин, нухуфта дар у оби чашми абр,
Гуй, ки чомҳои ақиқ аст бар уқор. *Амъақ*

Он ҳама зиёв ва ақор дар шурби укор сарф кард.
Авфӣ

УҚСУСА *а.* اقصوصه қиссаи хурд, ҳикояи майда; ҳикоя; афсона.

УҚУБАТ *а.* عقوبت азоб, чазо, озор.

Душманамро бад намехоҳам, ки он бадбахтро
Ин уқубат бас, ки бинад дӯст ҳамзонуи дӯст.

Саъдӣ

уқубат дидан чазо дидан; азоб кашидан.

Аз сари зулфи ту сад гуна уқубат дидам,
Оқибат бесару сомон шудане ҳам дорад. *Мушфиқӣ*

уқубат кардан чазо додан.

Уқубат кунам халқро бар гуноҳ,
Навозиш кунам, чун шавад узрхоҳ. *Низомӣ*

Ҳақим гуфт: Эй малик, аз ӯ маранҷ ва ӯро уқубат
макун, ки сирри худро худ фош кардай.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

УҚУБАТБОРА *а.* عقوبت باره озорхона, қалъаи маҳбасмонанд
барои бадарға ва азоб.

Чу сар дар қасри Ширин кард Шопур,
Уқубатборас дид аз ҷаҳон дур. *Низомӣ*

УҚУБАТГАРОЙ *а.* عقوبت گراي чазо додан, чазодихӣ, сазо
додан.

Битарс аз иқоби шадидулиқоб,
Макун дар уқубатгарой шитоб. *Ҷомӣ*

УҚУБОТ *а.* عقوبات ч. уқубат.

... Ба камтар зиллате уқуботи аниф кардӣ.

«Равзат-ус-сафо»

УҚУД I *а.* عقود ч. иқд.

Дар дурчи гушӯ ба назора уқудо,
Аз лафзи ту назар ҳама бар гавҳар уфтод. *Анварӣ*

УҚУД II *а.* عقود ч. ақд.

Уқуду уқуд, ки карда бошанд, ба ҷой оранд, то
хонаҳо яке шавад ва ҳама асбоби бегонагӣ бархе-
зад. (1) *«Таърихи Байҳақӣ»*

Сунбул ба сони зулфе бо печу бо уқуд,
Зулф он наку бувад, ки бад-ӯ-дар уқад бувад. (3)

Манучеҳрӣ

УҚУЛ *а.* عقول ч. ақл.

Нутқи ӯ ҳар ҷӣ дар уқул ниҳод,
Рӯҳ бар дидаи қабул ниҳод. *Саной*

уқули уло бехтарини ақлҳо; ҳақимҳо, файласуфҳои
бузург.

Туро шаронти таълим чамъ бод чунон,
Қи ибтидо ба ту бошад уқули улоро.

Заҳири Форьёбӣ

УҚУҚ *а.* عقود нофармонӣ, бейтоатӣ, ҳақношиносӣ.

Шарорати табиати эшон боис шуд, ки баъд аз
вусул ба мавотини худ ҳуқуқро ба уқуқ муқобала
карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Қуббара гуфт: ... Бадгари фарзандон он аст, ки аз
итоати падар ва модар иборат наояд ва ҳиммат бар
уқуқ мақсур дорад. *«Калила ва Димна»*

УҚҲУВОН *а.* اقحوان *ниг.* ақҳавон.

УҲБАТ *а.* اهبت *ниг.* уҳбат.

УҲУД I *а.* عهد *чамъ* I. ч. аҳд.

Баъд аз лавозими ҳуҷҷат ва аҳзи уҳуду мавосиқ
... маъмули эшонро ... масъалат намуд.
«Равзат-ус-сафо»

2. замонҳо, даврҳо, асрҳо.

Дар уҳуди мозия ҷаҳор дӯст ба ҳам дар роҳе ра-
фиқ шуданд. *Авфӣ*

УҲУД II *а.* احد номи кӯҳе дар Арабистон.

Дар домани он диёр кӯҳест
Чун кӯҳи Уҳуд фалакшукӯҳест. *Ҳилолӣ*

УҶБ *а.* عجب худписандӣ, ҳавобаландӣ, ғурур.

Уҷбе ба вай роҳ ёфт, гуфт: Зихӣ қавидил марде,
ки манам. *Авфӣ*

В-он дувум таҳсил карду иҷтиҳод,
Лек дар уҷбе фитоду дар фасод. *Румӣ*

Ин ҳама бод, ки аз уҷб туро дар рағу пай
Меравад, дар аҷабам, к-аз ҷӣ намеомосӣ? *Ҷомӣ*

УҶМ I *а.* عجم аломат ва ишоратҳое, ки зеру болон ҳарф
гузошта мешавад.

Нусхаи рӯҳ ҳама уҷму нуқат аз хати ашк,
3-ӯ муаммой ғами ман ба фикар бикшоед. *Ҳоконӣ*

УҶМ II *а.* عجم ч. аъҷам гунгон, кундзабонон.

Нутку тасбех, к-аз ҷамоду набот
Бишнави ё зи уҷми ҳайвонот. *Ҷомӣ*

УҶМАТ *а.* عجمت новозеҳӣ; ғайрият, бегонагӣ.

Ба сабаби уҷмати забон ҳеч ба хуруҷ ва духули
корвоне пай намебурдам. *Аҳмади Дониш*

УҶОБ *а.* عجاب шигифт, аҷиб, тааҷҷубангез.

Гар ҳиҷоб астат, бурун рав аз ҳиҷоб!
То бубинӣ подшоҳии уҷоб. *Румӣ*

Мавҷхоро ҷазру мадди изтироб
Мерасад ҳар дам аз он баҳри уҷоб. *Шоҳидӣ*

УҶОҚ *т.* اجاق *ниг.* уҷоқ.

УҶОЧ *а.* اجاج талх; шӯр.

Мазҳаби ишқ кучо, кошнии ишқ кучо,
Он яке милҳи уҷоқ омаду ин азби фурут. *Ҷомӣ*

УҶРА||УҶРАТ *а.* اجره||اجرت музд; маош; ҳаққи меҳнат;
даромад; пули иҷора, киропулӣ.

Пире қассоб мударати як моҳ маро шубонии худ
фармуд ва уҷрат муайян кард. *Авфӣ*

Уҷрати муздур ва устод дар корҳо таъин карда
буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ғаҳ ба дуккону тим гашта гарав,
Баҳри таҳсили уҷра дар таку дав. *Ҷомӣ*

УҶРИХОР||УҶРОХОР||УҶРИХӮР *а.* اجرى خوار||اجرى خور
муздиранда, вазифахӯр.

Гуфтанд, ки дар ин қаср дувоздаҳ ҳазор ходи-
ми уҷрохор аст. *Носири Хисрав*

Уҷрихӯри дастмузди хешам,
Гар муҳташамам, зи музди хешам. *Низомӣ*

УҶРО||ИҶРО *а.* اجرى рӯзина, маош; таоми ҳарруза, ки ба
муҳтоҷон медиҳанд; улуфа.

Фармуд, то учрои ман бозгирифтанд. *Авфӣ*

Чокарони ишкро учро бидех,
Бандагони хирсро озод кун. *Адиб Собир*

Ман зи чархи обгун нон хостам,
У чигар учрои ман фармуд, бас. *Ҳоқонӣ*

УҶРОҲОР اجرى خوار *ниг.* учрихор.

УҶУР *а.* اجور *ҷ.* аҷр.

Уҷури инояти малики ваҳҳоб ҳоқони баландча-
нобро писаре шоиста... иноят фармуд.

«Равзат-ус-сафо»

Ф

◆ харфи бисту дуйӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алиф-
бои арабии тоҷикӣ—ҳарфи *ف*; *ниг.* фе, фо.

◆ **ААММО** *а.* اما *пас* аммо, ва лекин.

Ҳарчанд сурати шатме, ки воқеъ шуд, ... фааммо
шояд, ки чун подшоҳ тазаккури он фармояд, бар
хотираш гарон ояд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

◆ **АБИҲО** *а.* ابها *пас* хубтар, боз бехтар, боз хуштар,
бисёр хуб.

Агар имтисол намояд, фабиҳо, ва илло ўро банд
карда ба хидмати мо фиристонанд. *Авфӣ*

Агар сад ҳазор дирҳам бидиҳӣ, фабиҳо, ва илло
фармоям, ки гардани ту бизананд. *«Равзат-ус-сафо»*

◆ **АВАҲОТ** *а.* افاحت *ҷ.* фавҳ.

Нафаҳоти насими ихлос ва фаваҳоти шамими их-
тисос макрун ба ривояти даавот ва машхун ба
маёмини таҳиёт ирсол менамояд. *«Илми симиё»*

◆ **АВВОРА** *а.* افوار *шарраи* об ё моеи дигаре, ки аз сӯро-
ҳӣ ё лӯлае бо қувваи фишор бо шиддат сар зада, ба-
ланд мебарояд; фонтан; **фаввора** задан ҷуш зада баро-
мадан.

Ду дасти ман аз кор бишуд ва хун аз димоғам
фаввора зад. *Аҳмади Дониш*

Тӯшани лахти чигар дорам ба роҳат, дуди ғам
Мезанад фаввора, тарсам, тира гардад ин китоб.
Туғрал

➤ **фаввораи нур** маҳалли нур, сарчашмаи нур, ҷои
шоҳурти нур.

Мапурс аз панҷаи хуршеди он хур,
Зи соид то ба каф фаввораи нур. *Ҳозиқ*

◆ **АВЗ** *а.* افوز *1.* ғалаба, фирӯзӣ, нусрат; *2.* раҳой, раста-
горӣ; наҷот, халосӣ.

Ёфт ғофил зи рӯи фавзу фалоҳ
Дар сарои фасод айни салоҳ. *Саной*

➤ **фавзи азим** саодати калон; айни муддао.

Мирзо Рустам мусоҳабати ўро фавзи азим донис-
та, ба истиқболи вай шитофт. *«Равзат-ус-сафо»*

◆ **АВОЕҲ** *а.* افوايح *ҷ.* фоеҳ, фоиха.

Роиҳаи мушкинфавоеҳи зафар ва бехрузӣ аз гул-
зори фархундаосор ... дамидан гирифт.

«Равзат-ус-сафо»

◆ **АВОЗИЛ I** *а.* افواضل *ҷ.* фозил *2, 3.*

... Ва ба рутбаи рафеи тамъиз ва фазилат аз фа-
возили замон мумтоз ва мустасно омада. (3)

«Равзат-ус-сафо»

◆ **АВОЗИЛ II** *а.* افواضل *ҷ.* фозила.

Фарруҳӣ ... аз фавозили инъомоти вай [Яминуд-
давла] моли хатир ба даст овард. *Ҷомӣ*

◆ **АВОИД** *а.* افوائد *ҷ.* фоида.

Бас зарур афтод, ки манофеъ ва мазорри ҳар ду
қасбро ба шумор орем, фавонд ва маҳосили ҳар ду
муктасабро бисанҷем. *Аҳмади Дониш*

◆ **АВОИТ** *а.* افوايت *ҷ.* фойт.

◆ **АВОКЕҲ** *а.* افواكه *ҷ.* фокиҳа.

Замини эшон ҳама обшор, муштамил бар гулу
гулзор ва мӯҳтавий бар анвои фавокеҳ ва асмор.

Аҳмади Дониш

◆ **АВОТ** *а.* افوات *1.* даргузаштан, мурдан.

Бар фавоти боз таассуф меҳурам.

«Анвори Суҳайлӣ»

Ҷамоат ... аз фироқу фавоти ў таҳассурҳо хӯр-
данд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. нестшавӣ, гумшавӣ, талафшавӣ.

Ва фармуданд, ки бар фавоти ашъёи олам ғам
намебояд хӯрд. *Восифӣ*

◆ **АВОТЕҲ** *а.* افواتح *ҷ.* фотиҳа|фотиҳат *1.*

Он ҷӣ дигарон дар ҳавотими корҳо донанд, у дар
фавотеҳи он ба исобати раъй дида бувад.

«Калила ва Димна»

◆ **АВОҲИШ** *а.* افواحش *ҷ.* фоҳиша *II.*

Ба иртиқоби зино ва фавоҳиш иқдом намуданд.
«Равзат-ус-сафо»

Мусоадати эшон дар фавоҳишу қабоеҳ ва нахус-
тин шаноеу фазоеҳ бар ҳасби майли эшон (буд).

«Ахлоқи Носирӣ»

◆ **АВР** *а.* افور *зудӣ* ва тезӣ; ба (*ё* бар) **фавр** ба зудӣ, бо
шитоб, бе даранг, даррав, фавран.

Мағасвораш аз пеши шаққар ба ҷавр
Бирондандию боз гашти ба фавр. *Саъдӣ*

Башир бар фавр савганди ғилозу шидод ёд кард.
«Равзат-ус-сафо»

◆ **АВРАТ** *а.* افورت *яқбора* ва ба тезӣ ба вуқӯъ омадани
чизе, тезӣ ва тундӣ, шиддати ҳарорат ва ё хашм.

Чун ўро [шерро] ... фаврати хашм андаке таскин
ёфт, тааммуле кард. *«Калила ва Димна»*

◆ **АВТ** *а.* افوت *1.* даргузаштан, мурдан, марг, вафот.

Ва хабари фавти ўро пеш аз қатли ў ба Эрон бур-
данд. *Аҳмади Дониш*

2. гумшавӣ, зоеъшавӣ, аз даст рафтан.

Амволи дигар буд, фавти он бар дили у чандон асар надошт. *Авфи*

Чист он нор, фавти фурсатҳо,
Арақи инфилоли ғафлатҳо. *Бедил*

фавт шудан гум шудан, нест шудан; аз миён рафтан, талаф шудан.

Аз русуми шаръу ҳикмат бо ҳазорон ихтилоф,
Нуқтае ҳаргиз нашуд фавт аз дили донои ту. *Ҳофиз*

Он тухаф ва ҳадоё ба мақсад нарасида, дар миёна фавт шуд. *«Таърихи Фариишта»*

ФАВТИДАН فوتيدان мурдан, даргузаштан, вафот кардан.

Ва аз руфақон мо, ки ҳаҷдаҳ нафар буданд, то он рӯз миқдори дувоздаҳ кас фавтида буданд.

Аҳмади Дониш

ФАВҚ *a.* فوق боло, фарози чизе, рӯн чизе; *муқобили* таҳт.

Машриқу мағрибе, ки ақли турост,
Фавқ не, таҳт не, аз чапу рост. *Саной*

фавқи... а) болои ..., бар болои ...

Агар дам зи дарвешпурси занӣ,
Зи рифъат қадам фавқи курси занӣ.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

б) берун, зиёда аз..., зиёдтар, болотар аз...

Чӣ шавад ҳосилам ба ҷуз ҳирмон,
Ки диҳӣ фавқи тоқатам фармон?! *Ҷомӣ*

ФАВҚИ(Й)ЯТ *a.* فوقيت боло будан, бартарӣ, баландӣ нисбат ба чизе.

Фармуд, афзалият далели фавқият аст, фавқият далели ғолибият. *Бедил*

ФАВҚУЛМАЪҲУД *a.* فوق المعهود аз муқаррарӣ ва одат берун ва зиёда.

Иқлидус суфаҳон шаҳри худро ба хилват музд меод, то бар-мало ўро тақбеҳ ва тавбих кунанд ва агар аз нафси худ касолате фаҳм кунанд, ўро ба илтизомии машаққати аъмоли солеҳаи фавқулмаъҳуд таъдиб кунанд. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

ФАВҚУЛФАВҚ *a.* فوق الفوق аз ҳад афзун, бисёёр, хеле зиёд.

Уламо ва аъёни Мадинаи мунаввара меҳмондорӣ ва эҳтироми фавқулфавқ ба амал оварданд.

«Хизонаи омира»

ФАВҚУЛҲАД(Д) *a.* فوق الحد аз ҳад берун, аз ҳад афзун, бисёёр.

Ҳоча аз вусули ў фавқулҳад масрур гардид.

«Таърихи Фариишта»

Хисрави Деҳлавӣ ... дар фурсати каме анвои камолот касб намуда ва аз салотини ва умаро эъзоз ва икромии фавқулҳад ёфт. *«Хизонаи омира»*

ФАВҚУТТАМОМ *a.* فوق التمام аз ҳама болотар, афзалтар, тамомтар, чизе, ки нисбат ба чизҳои дигар ба дараҷаи баланд меистад; чизи беҳтарин дар навъи худ.

... Ва аммо он чизе, ки ҳар чӣ вайро бояд, худ ҳафт аз худ ва боз афзуни ин миқдор вайро бошад, то он чӣ дигар чизро бояд, аз вай бувад, инро «фавқуттамом» гуянд, зеро ки беш аз тамом аст.

Ибни Сино

ФАВҲ *a.* فوح паҳншавии буй (маҳсусан бун хуш).

ФАВҶ *a.* فوج 1. даста, гурӯҳе аз мардум; дастан муайяни лашкар.

Чунин то фурчае ногоҳ дарёёфт,
Ба ду фавҷ аз ду сӯи қалъа биштофт.

Хисрави Деҳлавӣ

фавҷ-фавҷ гурӯҳ-гурӯҳ, даста-даста.

Ҳама мардумон фавҷ-фавҷ аз ҳар қабилате ҳа-меомаданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Яке оҳанин қулзум омад ба мавҷ,
Наҳангон дар он чилвагар фавҷ-фавҷ. *Шодӣ*

2. гурӯҳ ва дастае аз ҷонварон.

Бурун рафт он хастадил бо аёл,
Чи бо фавҷи ваҳшинигоҳи ғизол. *Бедил*

ФАВҶДОР فوج دار сардори фавҷе аз лашкар.

Мавъуд ... Абуали Қутволи Ғазнинро фавҷдор карда ба Ҳиндустон фиристод. *«Таърихи Фариишта»*

ФАГОНА فگانه шакли дигари афгона.

Содадил кӯдако, матарс акнун,
Ба як осеб хар фагона кунанд. *Абулаббоси Марвазӣ*

ФАДАВИЁНА فدويانه фидовор, фидокорона.

Чун султон дониш, ки куффор дар ин дафъа фа-давиёна сулук менамоянд, ҳар оина дар иқои ҷанг шароити ҳазм ба ҷой овард. *«Таърихи Фариишта»*

ФАДАВӢ *a.* فدوى фидой, касе, ки дар роҳи мазҳаб ё мас-

лаке ҷон дарег намедорад, ҷонсипор, ҷоннисор.

Ҳоча Низомулмулк ... дар Ниҳованд ба зарби корди яке аз фадавиёни Ҳасани Саббоҳ аз по аф-тода ... *«Оташкада»*

Аз атроф ва ҷавониби Ҳиндустон тоифаи Маҳ-давиёна мучтамеъ гашта, фадавиён Исмоили Низомшоҳ шуданд. *«Таърихи Фариишта»*

ФАДОМАТ *a.* فداמת дағалӣ, дуруштмуомилағӣ.

Сабоби мазиди унс ва улфат ва давоми робитаи муҳаббат мешавад ва инро низ чун дигар ахлоқ ду тараф аст: тарафи ифроташ мучун ва тамасхуру хилоат ва ҷониби тафриташ убусат ва гирифтагию фадомат. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

ФАДФАД *a.* فدافد саҳро ва замини ҳамвор, дашт.

То бичарад ранг дар миёнаи кӯҳсор,
То бичамад гур дар миёнаи фадфад. *Манучехрӣ*

ФАЁЛ 1. فيال оғоз, шурӯъ, аввал.

Мар-ин дoston кас нагуфт аз фаёл,
Абар сесаду сиву се буд сол. *Абушақури Балхӣ*

2. замине, ки аввалин бор кошта шудааст, замини нав-корам.

ФАЁР فيار шуғл, кор, пеша.

Нест фикре ба ғайри ёр маро,
Ишқ шуд дар ҷаҳон фаёр маро. *Рӯдакӣ*

ФАҶА فژه палид, зишт; чиркин, олуда.

В-ин фажа пир зи баҳри ту маро хор гирифт,
Бираҳонид аз ў изади ҷаббор маро. *Рӯдакӣ*

ФАҶОГИН فزاجين палид, зишт; чиркин, олуда.

Гуфт диниро, ки ин динор буд,
К-ин фаҷогин мушро парвор буд. *Рӯдакӣ*

Фажогин наям, солхурда наям,
Абар чуфт бедодкарда наям. *Абӯшакури Балхӣ*

❖ **ФАЖОК** فزاک *ниг. фазок.*

❖ **ФАЖҒАНД** فزغند *палид; чиркин, ифлос; зишт.*

Маъзур аст, ар бо ту насозад занат, эй ғар
З-он ганд даҳони туву з-он бинии фаҷғанд. *Имора*

❖ **АЗАЪ** *а.* فزع **1.** тарс, бим, ваҳм, даҳшат; беқарорӣ, бе-
тоқатӣ аз хавфу тарс.

Ҳаққо, ки ханӯз аз фазаи рӯзи масофат
Дар хонаи хон нолаву фаръеду нафир аст. *Муиззӣ*

Ман аз ғояти фазаъ хоби худро фаромӯш кар-
даам. «*Равзат-ус-сафо*»

Мазмуни вай он чӣ буд, андӯхт,
Ғаҳ об шуд аз фазаъ, ғаҳе *Шоҳин*

фазау чазаъ беқарорӣ, ҳаяҷон, ошуфтагӣ аз тарсу
хавф; *муқ. чазаъ (чазау фазаъ).*

Чун подшоҳ ба фақди чизе аз он нафоис, ки ган-
чинаи синаро хизонаи мубтало гардад, ҳар онна
дар у осори фазаъ ва чазаъ зоҳир шавад.

«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

2. фаръёд, ғулғула, ғирев.

В-он ки дар мавқабӣ маймунаш бо ғулғули кӯс
Фазаи сур ба нисбат чу сарири қалам аст.

Заҳири Форъёбӣ

❖ **АЗИЛАТ** *а.* فضيلت **1.** бартарӣ, болотарӣ, афзалият; хубӣ,
некӣ.

Туро фазилат бар хештан тавонам дид,
Валек фазлат номардумисту бехатарӣ. *Оғочӣ*

Аз фазилати адолат ҳамина нуқта бас, ки одил маҳ-
буби ҳамаи мардумон аст. «*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

Даме ки ҳақ ба забонаш сухансаро бошад,
Фазилате натавон ёфт беш аз ин ҳаргиз. *Бедил*

2. бартарӣ дар фазл, илм ва камол; олимӣ, донишман-
дӣ, боилму бодонишӣ.

Тонфае аз ҳукамони Ҳинд дар фазилати Абӯзурҷ-
меҳр суҳан меғуфтанд ... *Сағдӣ*

3. савоб, аҷр.

Аҳли Бухоро дар ин кор тақаллуф кунанд [ва]
қасе, ки ба зиёрати Нур равад, фазилати ҳаҷ до-
рад. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

❖ **АЗИЛАТОИН** فضيلت آيين *соҳибӣ фазилат, соҳибӣ маъри-*
ят ва камол.

Султон Ҳусайн чиҳати уламо ва фузалои фазилат-
оин мадрасае дар вилояти Ҳирот бино фармуд.

«*Таърихи Сайидроқим*»

❖ **АЗИҲАТ** *а.* فضيحت *расвой, беобрӯӣ, шармандагӣ.*

Комилро бо чунин фазиҳате дидам. *Авфӣ*

◇ **фазиҳат кардан** шарманда кардан, саҳт маломат
зардан.

Бо вай хилват кард, то уро фазиҳат кунад.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

фазиҳат шудан расво шудан, шарманда шудан.

Сӯҳбати бад бувад, чу хӯрдани май,
Ки фазиҳат шавад ҳариф аз вай. *Саной*

❖ **АЗЛ** *а.* فضل **1.** бартарӣ, афзалият.

Қозиёнанд андар ин айём
Ҳама кофирмизоҷу ришватхор;

Илми эшон ба зинати чубба,
Фазли эшон ба бастанӣ дастор. *Хисрави Деҳлавӣ*

фазл ниҳодан чизеро бар чизе бартар доништан, афзал
шумурдан.

Аз авом гурӯҳе дидам, ки илмро бар амал фазл
ниҳоданд. «*Кашф-ул-маҳҷуб*»

2. дониш, илм, маърифат.

Фалак ба мардуми нодон диҳад зимомӣ мурод,
Ту аҳли фазлию дониш, — ҳамина гуноҳат бас!

Ҳофиз

фазлу камол бартарӣ ва камолот дар илму ҳунар; **фазлу**
фитнат донишмандӣ ва хушбӯрӣ.

Фазлу фитнат сипосдори туанд,
К-ин атият ба мо фиристодӣ. *Ҳоқонӣ*

3. некӣ, лутфу марҳамат; неқкирдорӣ; бахшиш.

Амир Исмоил гуфт: Ман муқиррам, ки хато кар-
дам ва гуноҳ ҳама марост ва ту авлотарӣ ба фазл,
ки ин гуноҳи бузург аз ман даргузаронӣ ва афв
кунӣ. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Ҳаққи султон бар чоқорон шартӣ хидмат ба ҷой
овардан аст ва камолӣ фазли султон шукри хид-
мати бандагон гуфтан ва миннат наниҳодан.

Аҳмади Дониш

❖ **АЗЛА** *а.* فضله **1.** зиёдатӣ, бақия, пасмонда.

Нохуне аз Маъну Ҷавфар кам накардӣ фазл, аз
он-к

Фазлаи ҳар нохунатро Маъну Ҷавфар сохтанд.

Ҳоқонӣ

Моро дар фазлаи моли худ ҳамаи ҳақ аст.

Аҳмади Дониш

2. пасхӯрда, саркут.

Зол ... фазлае, ки аз таом боқӣ мемонд, меҳӯрд.
«*Равзат-ус-сафо*»

3. он чӣ пас аз хӯрдан аз инсон ва ё ҳайвон берун
мешавад, ифрозот, саргин.

Руда олати дафъи фазла ва суфли таом аст.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дерин масале ҳаст, ки аз фазлаи ҳайвон
Норанҷ тавон сохт, вале бӯ натавон кард. *Ҷомӣ*

фазла-обҳо обҳои ифлос ва чиркин.

Ва ҳамаи обҳои гармобаҳои шаҳр ва фазла-обҳо
бад-он даръе меравад. *Носири Хисрав*

4. маҷ. гапи беҳудан барзиёд.

Фазла кам гӯю очизӣ пеш ор,
Устухонро ту бар сагон бигзор! *Саной*

❖ **АЗО** *а.* فضا **1.** холигӣ, ковокии даруни чизе.

Ва аз андаруни гӯш фазоест ва асаби ҳис бар
мухити он ниҳода. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Гар чун сипанд бар сари оташ нишонатад,
З-ӯ он қадар, ки дуди ту хезад, фазо маҷӯӣ! *Савдо*

2. соҳат, арса, саҳни чизе.

Шуд яке парвона бо қасре зи дур,
Дар фазои қаср дид аз шамъ нур. *Аттор*

Баски танг аст фазои чаман аз нолаи ман,
Бар замин барги гул аз соя ниҳад паҳлуро. *Бедил*

[Назар] баъд аз он ба шаҳре расид, ки бинои он
рафеъ ва фазои он васеъ. *Яҳъёи Себак*

◇ **фазои хок** *киноя* аз дунё.

Аҷзот чун ба пой шабу рӯз суда шуд,
Товон талаб макун зи қазо дар фазои хок. *Ҳоқонӣ*

ин фазо киноя аз дунъё.

Чи мураккаб дар ин фазо, чи басит,
Ҳаст ҳукми фано ба ҷумла муҳит. *Ҷомӣ*

ФАЗОЕҶ *а.* فضايح|فضايح *ҷ.* фазихат.

Умаро ... аз фазоеҳи аъмоли Қайхоту ... озурда-
хотир буданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ФАЗОЗАТ *а.* فظاظة дағали; сангдилӣ, бераҳми; нокаси,
ноодамӣ.

Чун он хасосат ва фазозат ва бераҳмати диданд,
уро дуон бад карданд. *Авфӣ*

ФАЗОИДАН فزائيدن *ниг.* физоидан.

ФАЗОИЛ *а.* فضائل|فضائل *ҷ.* фазилат.

Монд Шоҳин ҳамагӣ дар тутуқи шеър ниҳон,
В-ар на худ карда зи ақсоми фазоил таҳсил. (2)
Шоҳин

Фазоил, ки андӯхт, андохтаст,
Ба касби разоил бипардохтаст. (3) *Шоҳин*

Фазоили мустаҳсан ва ҳасоили марзия беш аз он
аст, ки ҳама вақте онро дар назар тавон дошт. (4)
Аҳмади Дониш

фазоили муктасаба фазилатҳо ва сифатҳои касбшуда,
ҳосил кардашуда, аз ғайри ирс.

ФАЗОИШ فزائيش *ниг.* физоиш.

ФАЗОК||**ФАЖОК** فزاک|فژاک мурдор, ганда, зишт, па-
лид.

Зад кулӯхе бар ҳабоки он фазок,
Шуд ҳабоки ӯ ба кирдори мағок. *Тайён*

Ҳамоно ки чун ту фажок омадам,
В-агар чун ту аблаҳ фағок омадам... *Асадиш Тӯсӣ*

ФАЗОЛИК *а.* فذالك ҳосил, якун, натиҷа, ҷамъбаст, ху-
лоса.

Чун гузар кард нӯҳсаду панҷоҳ,
Дар фазолик ба ҳасра кард нигоҳ. *Саной*

Дар навоҳӣ на гов монду на кишт,
Дахлро кас фазолике нанавишт. *Низомӣ*

ФАЗОҲАТ *а.* فضاحت расвоӣ, шармандагӣ, беобрӯӣ; ошкор
шудани айб ва кори бад.

Фазоҳати он хасосат ба мо рочеъ шавад. *Авфӣ*

Фазоҳат бувад хирман андӯхтан,
Пас аз хирмани хештан сӯхтан. *Саъдӣ*

ФАЙ *а.* فى соя, соянокӣ; сояи баъд аз пешин, сояи офтоб
дар гашти пешин.

Ҳарифе буд маро соқӣ, ки ҳар дам
Зи зулфу рух намудӣ шамсу файро. *Ҳофив*

То шавад ҷамъ ҳамму ҳиммати вай,
Офтобаш раҳад зи зулмати фай. *Ҷомӣ*

фай гаштан (*ё шудан*) ҳеҷ шудан, нобуд шудан.

Оташу пунба чуфт кай гардад,
Хонумонат ба ҷумла фай гардад. *Саной*

ФАЙЁЗ *а.* فياض бисъёр файзкунанда, бисъёр бахшанда,
пурхайр.

Нозим, инсон бо вучуди гавҳари файёзи дил,
Дар бисоти зиндагӣ чун чанд рӯзе беш нест.

Нозим

ФАЙЗ *а.* فيض 1. афзоиши об, аз ҳад зиёд шудани об;

2. бисъёри, афзунӣ, фаровонӣ дар бахшиш ва некӣ; ба-
ракат, хайру барака.

Бар тарабдӯстон чу файзи баҳор,
Гар ҳама ранг дашт, қард эсор. *Бедил*
Аз файзи хирад чу баҳравар шуд,
Омодаи касби пурхунар шуд. *Шоҳин*

ФАЙЗБАХШӢ فيضبخشي лутфу марҳамати бисъёр қардан;
бахшиш ва хайру барака расонидан.

Биё, ки чоран завқи хузуру назми умур
Ба файзбахшии аҳли назар тавонӣ қард. *Ҳофиз*

ФАЙЗПАРВАР فيضپرور файзбахш, пурбаракат.

Мапурс аз чашмаҳои файзпарвар,
Ки баҳр аз хичлат ин ҷо мешавад тар. *Бедил*

ФАЙЛАСУФ ю. فيلسوف дустдори илму ҳикмат; ҳаким, до-
нишманд.

Бибояд файласуфи саҳт шево,
Ки бошад дар суҳан гуфтан тавоно.
Абӯшақури Балхӣ

Файласуф аз ҳисобҳои нуҳуфт,
Ҳарчи дархурд буд, бо ӯ гуфт. *Низомӣ*

◇ **файласуфи муаззам киноя аз** Арасту (Аристотель).

Дӯш аз бухори сина бухуре бисохтам,
Бар хоки файласуфи муаззам бисухтам. *Ҳоҷонӣ*

ФАЙСАЛ *а.* فيصل ба анҷом расонидан, қатъ қардан, ҳа-
кам шудан дар ҷудо қардани ҳақ аз ботил, қазоват
қардан.

Абдурраҳмон гуфт: Ин ҳама дароз мешавад ва ба
файсал намеанҷомад ва агар он ҷи ман гуям, бику-
нед, файсал гирад. «*Таърихи Табарӣ*»

Ин хусумат ҷуз ба файсали шамшер ба қатъ на-
расад. «*Равзат-ус-сафо*»

файсал қардан ҷудо қардани ҳақ аз ботил, яктарафа
қардани масъала аз тарафи ҳоким, қозӣ ва ҳакам.

... Ва ҳол он ки вазирро ихтиёр ва иқтидор ҷузв
бошад, то файсали муҳиммоти мулкӣ тавонад қард.
Аҳмади Дониш

ФАЙҲ *а.* فيح бун хуш, хушбӯӣ.

Гар ту мушқу анбареро бишканӣ,
Оламе аз файҳи райҳон пур кунӣ. *Румӣ*

ФАКАЙФ||**ФАҚАЙФА** *а.* فكيف пас ҷӣ гуна; бо далели қа-
витар.

Худовандгоре, ки абде харид,
Бидорад фақайф он, ки абд офарид! *Саъдӣ*

Наузубиллаҳ аз чунин тоифа, ки аз рӯи лутф ва
меҳрубонӣ мутаваҷҷеҳи ҷонибе гарданд, фақайфа ки
аз сари ғзаб ба ҷое раванд. «*Равзат-ус-сафо*»

ФАҚОҲАТ *а.* فقهات *ниг.* фуқоҳат.

ФАЛАК *а.* فلک 1. осмон, сипеҳр.

Фалакро бин кавокиб дар миёна,
Зи хирманхош як ғирбол дона. *Ҷомӣ*

Расида бар фалак фаръёдам азбас норасиданҳо,
Ба хок афтода тифли ашқам аз ҳар сӯ давиданҳо.
Сайидо

фалаки аввал *нуч.* осмони якӯм, ки гӯё Моҳ дар он ҷойгир аст (аз руи ҳайатшиносии қадим фалак аз ғӯҳ табақа иборат будааст).

Фалаки аввал они Моҳ омад,
Ки асир андар он паноҳ омад. *Саной*

Ҳуққаи нахустин, ки ҳашти дигар дар ӯ дохил аст, онро фалаки аввал гӯянд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

фалаки атлас *ниг.* фалаки тосеъ.

Пас бидонад, ки аз афлок фалаки атлас, ки фалаки аззам бошад, ҳаракат намекунад аз машриқ ба мағриб, ва боқӣ ҳашт фалаки дигар аз мағриб ба машриқ мераванд. «*Аҷоиб-ул-махлуқот*»

фалаки Аторуд *ниг.* фалаки сонӣ; фалаки дуйӯм *нуч.* ғӯш. фалаки сонӣ; фалаки Зухал (ё Қайвон) *ниг.* фалаки собеъ; фалаки Зӯҳра *ниг.* фалаки солис; фалаки Қайвон *ниг.* фалаки Зухал; фалаки Миррих *ниг.* фалаки хомис; фалаки мустадир осмон.

Халқ ба чуз қурси моху хур бар мондаи фалаки мустадир надидӣ. *Восифӣ*

фалаки Муштарӣ *ниг.* фалаки содис; фалаки нӯҳум *нуч.* *ниг.* фалаки тосеъ.

Хоки зераш ба масобаи рафеулқадр ва баландмартаба, ки фалаки нӯҳум наъзи ӯ чун тудайи ғабро паст намудӣ. «*Фатҳнома*»

фалаки обгинаранг осмони кабуд.

Бар обгина санг задан кори мову мо,
Тухмат ниҳем бар фалаки обгинаранг. *Ҷомӣ*

фалаки панҷӯм *нуч.* *ниг.* фалаки хомис; фалаки робеъ *нуч.* табақаи чорӯми осмон, ки гӯё Офтоб дар он ҷарор дорад.

Фалаки робеъ они Хуршед аст,
Ки ба мулк-андарун чу Ҷамшед аст. *Саной*

фалаки савобит *нуч.* *ниг.* фалаки сомин; фалаки сейӯм *нуч.* *ниг.* фалаки солис; фалаки собеъ *нуч.* қабати ҳафтӯми осмон, ки қароргоҳи сайёраи Зухал ҳисоб мешуд.

Фалаки собеъ они Қайвон аст,
Ки мар-уро ба сони айвон аст. *Саной*

фалаки содис *нуч.* табақаи шашӯми фалак, ки ҷои ҳафтати сайёраи Муштарӣ — Бирҷис (Зовуш) дар он тасаввур мекарданд.

Фалаки содис аст Зовушро,
Ки диҳандаст донишу хушро. *Саной*

фалаки солис *нуч.* табақаи сейӯми осмон, ки қароргоҳи сайёраи Зӯҳра (Ноҳид) шумурда мешуд.

Фалаки солис они Ноҳид аст,
Зӯҳра к-аз нури ҷаҳон шед аст. *Саной*

фалаки сомин *нуч.* қабати ҳаштӯми осмон ки гӯё ғӯшмаи бурҷҳои осмонӣ дар он қарор доранд ва онро фалаки савобит низ меноманд.

Фалаки сомин аст ҷои буруҷ,
В-андар ӯ ҳафтро дахулу хуруҷ. *Саной*

фалаки сонӣ *нуч.* табақаи дуйӯми осмон, ки ҷои сайёраи Аторуд ба шумор мерафт.

Фалаки сонӣ они Тир омад,
Он Аторуд, ки вай дабир омад. *Саной*

фалаки тосеъ *нуч.* табақаи нӯҳӯми осмон, ки гӯё ғӯшландтарин табақаи фалакҳо буда фалакулафлок ғӯшз номида мешавад.

Фалаки тосеъ аст бар з-афлок,
К-ин фалакҳо варо бувад чу мағок. *Саной*

фалаки хомис *нуч.* табақаи панҷӯми осмон, қароргоҳи сайёраи Миррих (Баҳром).

Фалаки хомис они Баҳром аст,
Он ки дар феълу рой худком аст. *Саной*
фалаки чорӯм *нуч.* *ниг.* фалаки робеъ; фалаки шашӯм *нуч.* *ниг.* фалаки содис; фалаки қамар *нуч.* *ниг.* фалаки аввал.

Мунаҷҷимон фалаки қамарро осмони дунё хонанд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

фалаки ҳафтӯм *нуч.* *ниг.* фалаки собеъ; фалаки ҳаштӯм *нуч.* *ниг.* фалаки сомин; нӯҳ фалак *ниг.* нӯҳ (нӯҳ фалак); ҳафт фалак *ниг.* ҳафт (ҳафт фалак); 2. ҷ. осмон ҳамчун ҷойгоҳи мавҳуми фариштагон.

Чу мутриб аз сухани Шоҳӣ ин ғазал бархонд,
Зи сокинони фалак бонги офарин бархост. *Шоҳӣ*

3. ҷ. маҷ. қазову қадар, сарнавишт.

Як тараф ҷаври фалак, як сӯ ҷафон он санам,
Нимҷонам ин ду меҳнатро чӣ сон бардошта? *Савдо*

4. маҷ. улвият, авҷу баландии чизе.

Ҷаҳондоре ояд харидори ту,
Ба зудӣ шавад бар фалак кори ту. *Низомӣ*

фалаки кибриё авҷи бузургӣ.

Хок шав аз бори лагад чун гиё,
Бу ки расӣ бар фалаки кибриё. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **фалак гардидан киноя** аз баландмартаба шудан.

Зи авҷаш гар тавонӣ сар кашидан,
Фалак гардӣ ба андозии хамидан. *Бедил*

ФАЛАКВОР فلکوار фалакмонанд, монанди фалак.

Фалаквор дур аз фусӯси ҳама
Саромад, вале пойбӯси ҳама. *Низомӣ*

ФАЛАКМАРТАБА فلکمرتبه баландмартаба, олидарача.

То абад аз номаи икромии хеш,
Бод фалакмартаба чун номи хеш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ФАЛАКПАЙМО فلکپيما дар осмон сайркунанда; киноя аз донишманд, файласуф, ситорашинос.

Эй фалакпаймон чусти чувствез,
З-ончи хурдӣ, чуръае бар мо бирез! *Румӣ*

ФАЛАКСО(Й) (فلک ساي) ба фалак расанда, он чӣ сараш ба фалак расидааст; киноя аз бисъёр баланд.

Иморатҳои олии фалаксоӣ,
Ба хишти нуқраафшон карда бар пой.
Бадрии Кашмирӣ

Бисоти ишқ шуд то маснади мо,
Кулоҳи ифтихори мо фалаксост. *Туғрал*

ФАЛАКТАВОН فلک توان фалакқувват, фалакзӯр; маҷ. бисъёр зӯр, боқувват, тавоно.

Малик Туғлуқ ... муғуле бисъёр зинда ба Дехлӣ
фристод, то поймоли филони фалактавон гардониданд. «*Таърихи Фаришта*»

ФАЛАКТОЗ فلک تاز парвозкунанда.

... Ки аз авҷаш буроқи нолаам боз,
Ба меъроҷи сухан гардад фалактоз. *Ҳоҷиқ*

ФАЛАҚУЛМУҲИТ ا. فلک المحيط фалаки баландтарин, фалаки нӯҳум.

Гардад фалакулмуҳит гуят,
Қ-аз дасти ту савлаҷон бубинам. *Ҳоҷонӣ*

ФАЛАКӢ فَلَکِ 1. мансуб ба фалак 1; 2. осмонӣ.

Муҳандиси фалакӣ роҳи дайри шашқиҳати
Чунон бибаст, ки раҳ нест зери дайри мағок. *Ҳофиз*

◇ оташи фалакӣ киноя аз офтоб.

Чу оташи фалакӣ шуд нуҳуфта зери ҳичоб,
Зи дуд баст фалак бар руҳи замона ниқоб. *Муиззӣ*

ФАЛАРАЗ فلرز *ниг.* фаларзанг.

ФАЛАРАЗАНГ فلرزنگ хӯрокие, ки аз тӯй ва меҳмонӣ бо
худ мебаранд.

Ин зан аз дуккон бурун омад чу бод,
Пас фаларзангаш ба даст андар ниҳод.
Шӯй бикшод он фаларзаш, хок дид,
Кард занро бонгу гуфташ: Эй палид! *Рӯдакӣ*

ФАЛАХ فَلخ *ниг.* фалх.

ФАЛАҚ I *а.* فَلَاق сафедаи субҳ, сапедадам, субҳдам, рав-
шанин аввали субҳ.

Шомаш аз хуни бегуноҳон ҳар шаб мураккаб аст
ва фалақи субҳаш аз нафаси додхоҳон мураттаб.
«Равзат-ус-сафо»

ФАЛАҚ II *а.* فَلَاق *ниг.* фаллоқ.

ФАЛЕВ فليو 1. бехуда, бефоида; 2. аҳмақ.

То ба пон хеш бошад омада.
Он фалевон ҷониби оташкада. *Румӣ*

ФАЛЛА|ФУЛЛА فله шири нахустини ҳайвон пас аз зоидан,
вақти ҷӯшондан баста мешавад.

Навоин мутрибон дорему барбатҳои гуянда,
Мусоид соқийн дорем, соидҳои чун фулла. *Манучехрӣ*

ФАЛЛОҚ *а.* فَلَاق олати ҷазо дар мактаби кӯҳна, иборат
аз як ҷуби ба қадри як газ буд, ки аз ду нугаш тасман
ҷарми дароз мебастанд ва ду нафар онро аз бучули пой
бача гузаронда, метофтанд ва бардошта меистоданд;
мактабдор ба қадри «гуноҳаш» бо адабҷуб ба кафи пояи
бача мезад; агар гуноҳаш зӯр бошад, пой бачаро бо
кордча чок карда намак мепошиданд.

Ба ишқ агар надиҳад тан дилам, ба зулф супор,
Илоҷи кудакӣ мактабгурез фаллоқ аст. *Шоҳин*

ФАЛМОХАН فلماخن фалаҳмон, фалоҳан, олати маҳсус,
ки бо он санг мепарронанд, олати сангпарронӣ.

Ҳамчу санг аст тираш аз сахтӣ,
Дами у ҳамчу дами фалоҳан. *Наҷибӣ*

ФАЛОДА فلودе бефоида, бехуда.

Як фалода ҳаменаҳоҳам гуфт,
Худ суҳан бе фалода буд маро. *Абушақури Балхӣ*

ФАЛОКАТ *а.* فَلَاکт бадбахтӣ; фоҷиа, ҳодисаи хатарнок.

Лоилоҷ аз таваҳҳуми он ҷамоат мабод қасди ҳаёти
у намоянд, у низ асп бар ҷониби эшон ронд ва дар
он фалокат бимонд. *«Фатҳнома»*

ФАЛОКАТИ فَلَاکتӣ бадбахт, фалокатзада, ба фоҷиа дучор-
шуда.

Нони ҳеч мезбон ҷиҳати меҳмон дар таҳи танӯр
бад-ин ваҷҳ насӯхта, ки дар ин вило фалокатиёни
балдаи Ҳиротро руҳ намуда. *«Фатҳнома»*

ФАЛОН فلان *ниг.* фулон; фалону баҳмон ину он.

Анварӣ, чанд аз шикоятҳои ишқ,
Қ-он фалон бигзашту баҳмонам бибурд. *Анварӣ*

ФАЛОНАК فلانک *ниг.* фулонак.

ФАЛОНӢ فلانى *ниг.* фулонӣ.

ФАЛОСАҢГ فلاسنگ фалаҳмон, фалоҳан.

Маънӣ андар шеър ҷуз бо ҳабт нест,
Чун фалосанг аст, онро забт нест. *Румӣ*

ФАЛОСИФА *а.* فلاسفه *ҷ.* файласуф.

Ҷумлағи ҳукамои фалосифа дар шаҳре ҷамъ
шуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ФАЛОТУН فلاتون шакли дигари Афлотун.

Биё, эй Фалотуни асрори хум,
Ки гардидаам дар хуми ҷаҳл гум. *Бедил*

ФАЛОТУНСИРАТ فلاتونسيرت афлотунниҳод, он кӣ ботину
ақлаш монанди Афлотун аст, афлотунмонанд.

Зи ҳарфи тифли аҷбадхон фалотунсиратон лоланд,
Ба фаҳми нуқтае аз сарҳати девони тақдираш. *Ҳоҷӣ*

ФАЛОТУНҲИҚМАТ فلاتونحکمت афлотунхирад, бо ақлу
хуш ва хирад монанди Афлотун.

Гар фалотунҳиқмати, з-ин рамз кай ёби нишон,
То насозӣ музмаҳил ному нишони хепро. *Ғиёсӣ*

ФАЛОХАН|ФАЛОХУН فلاخن фалаҳмон, олати сангандозӣ,
ки аз ресмон ё абрешим мебофтанд ва бо он санг меғур-
ронданд.

Мусулмонон иҷобат накарданд ва мардумонро
бар девори ҳисор карданд, то ба фалоҳан санг
ҳамеандохтанд. *«Таърихи Табарӣ»*

Фалоҳан тофт чун мӯ бар миёнаш,
Вале на санг, гавҳар дар миёнаш. *Ҳозик*

ФАЛОҲ *а.* فلاح наҷот, растагорӣ, комъёбӣ, некуаҳволӣ,
салоҳи ҳол, хайрият ва офиятмандӣ.

Ифғат ва салоҳ сабаби фалоҳ ва наҷоҳ аст. *Авфӣ*
Ҳар кучо саҳми теғи ту бирасид,
Қас аз он буму бар фалоҳ надид. *Саной*

Гарат ҳавост, кӣ ҳосил кунӣ зи даҳр фалоҳ,
Қадам бурун манех аз ҷодаи садоду салоҳ. *Бедил*

ФАЛОҲАТ *а.* فلاحт кишоварзӣ, деҳқонӣ.

Илми табиӣ низ бисёр бувад, монанди тиб ва
аҳкоми нучум ва илми фалоҳат. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Дар он шаҳр киштуқор ва фалоҳат ва зироат
сурат набандад. *Аҳмади Дониш*

ФАЛОҲАТИ فلاحتӣ кишоварз, деҳқон.

Якчанд фалоҳати ба кӯшиш печад,
Ҳоли созад зи санг кӯҳсореро. *Бедил*

ФАЛОҶАРАМ *а.* فلاجرم пас бинобар ин, пас аз ин сабаб;
пас.

Фалоҷарам иқбол ва иқомат бар он остони ар-
шошён илтизом намуда шуд. *Восифӣ*

Фалоҷарам он ҷӣ дар дафотир ҳозир дидам,
ин авроқ кашидам, хотири асҳобро. *Аҳмади Дониш*

ФАЛС *а.* فلس 1. сиккан мисй, пули сиёх.

Қаноатро бо фалси киса бардӯз,
Ба пур чустан машав дилро бадомӯз.

Хисрави Дехлавӣ

Бахтёри Кокӣ ... рӯзгори ачибе дошт, ки ҳаргиз
фалсе нигоҳ намедошт. «*Таврихи Фариишта*»

2. пулакчан моҳӣ.

Гар ба даръё соя андозад ғубори ҳастиям,
Аз нафас чун фалси моҳӣ ранг мебандад хубоб. *Бедил*

♦**АЛСАФА** *а.* فلسفه илми ҳикмат, тафаккур, тааммуқ дар
масъалаҳои илмӣ, илме, ки аз мабдаъҳо ва ҳақиқати
чизҳо ва дар бораи сабабҳои вучуди онҳо баҳс мекунад;
ҳикмат, илму дониш, фикр ва ё сухани хирадмандона
ва ҳикматомез.

Улуми фалсафа аз эшон мунташир гашта.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

Фалсафа дар сухан маёмезед,
В-он гаҳе номи он қадал маниҳед! *Ҳоқонӣ*

♦**АЛСАФӢ** فلسفئى 1. мансуб ба фалсафа; 2. он кӣ бо
фалсафа машғули дорад, файласуф.

Душман ба ғалаг гуфт, ки ман фалсафиям,
Эзид донад, ҳар он чӣ у гуфт, наям.
Лекин чу дар ин ғамошён омадаам,
Охир кам аз он, ки ман бидонам, ки киям. *Хайём*

♦**АЛХ||ФАЛАХ** فلخ ибтидои коре.

Маро зиндагонӣ бад-ин ҷон талх,
Ҳама ҷои дигар кунандам зи фалх. *Тайён*

Ба қасди мулк дигар ибтидои наҳзат кун,
Ки корҳои туро бас муборак аст фалах.*

♦**АЛҲАМ||ФАЛҲАМА** فلحمة||فلحمة олати пунбатозакунӣ,
асбоби пахтадозакунӣ, олати ҷаллоҷии камоншақл.

Гар бихоҳӣ, ки бифаҳманд туро пунба ҳама,
Ман биёям, ки яке фалхам дорам кори. *Ҳаққок*

♦**АЛҒАНД** فلغند поҳсан девор.

То накардӣ хокро бо об тар,
Чун ниҳӣ фалғанд бар девор-бар? *Тайён*

♦**АЛҚ** *а.* فلق шиккофтан; шиккоф; ◇ замин фалқ кардан
заминро гардонидан, шудгор кардан.

Чуфти он говам, к-аш одам ҷадди халқ
Дар зироат бар замин мекард фалқ. *Румӣ*

♦**АЛЧ** فالج фалҷам, ғалақан дар.

Дар ба фалҷ-андар бикардм устувор,
Дар калидон-андарун хиштам маданг. *Алии Қарм*

Дил аз дунё бардору ба хона бинишин паст,
Фаро банд дари хона ба фалҷу ба паҷованд. *Рӯдакӣ*

♦**АМ** *а.* فم даҳон.

Шутур зи оташи дил боди ҳучра кард самум,
Ба хоки ҳучра(-и) шутур з-оби фам шигуфт саман.

Восифӣ

♦**АММУЛАСАД** *а.* فم الاسد даҳани шер; маҷ. ҷои хатарнок.

Ба ҷое кашидӣ зи роҳи хирад,
Ки маллоҳ хондиш фаммуласад. *Фирдавӣ*

ФАН(Н) *а.* فن 1. фиреб, макр, хила ва найранг, бозӣ,
найрангбозӣ.

Ачрому аносиру маволид-аъзо —
Тавҳид ҳамин асту дигарҳо ҳама фан. *Ибни Сино*
Муаллақ асту гирифтгор, очизу гардон.
Дили адӯт, зибас к-андар у фиребу фан асг. *Муизӣ*

2. ҳунар, касб, пеша.

Накардам риштаандӯзи фани ҳеш,
Ки то дӯзам бар у лоғар тани ҳеш. *Ҷомӣ*

Дар шеваи нард эшонро даст ба масобае буд,
ки даҳ ҳазор ва аз он низ зиёда аз устодони ин фан
хонагири масокини тасхири эшон набудӣ. *Восифӣ*

3. илм, соҳае аз илм, илму дониш.

... Ки эй дар фани маънави зуфунун,
Чӣ сон дидӣ аҳволи халқи бутун? *Бедил*

фани балоғат илми балоғат, илми баён, бадеъ ва
маонӣ; **фани симо** илми киёфашиносӣ; **фан задан** изҳори
илму фан намудан.

Чӣ донӣ, ки ман худ чӣ фан мезанам,
Духул бар дари ҳештан мезанам. *Низомӣ*

ФАНАК فلك далла, гурбаи саҳрой, гурбаи ёбой, ки мӯяш
сафед буда, аз он пусти месозад.

Шомро бар фарқ бинҳода кулаҳе аз самур,
Субҳро дар бар фиканда пустине аз фанак.

Низоми Албиса

◇ **фанак боридан киноя аз барф боридан.**

Чун шуд ҳаво санҷобгун,
Гети фанак борад кунун. *Ҳоқонӣ*

ФАНАКПҶШ فلك پوش пушандаи пустине, ки аз пусти
фанак дӯхта шудааст.

Чу дарвеше ба дарवेशон назар беҳ кун, ки ҷурми хур
Ба урӣ кард уронро фанакпуши зимистонӣ. *Ҳоқонӣ*

ФАНАН *а.* فنن шохӣ дарахт.

Сипоҳи илми туро ҳаст сад ҳазор алам,
Дарахти фанни туро ҳаст сад ҳазор фанан.

Рашидии Самарқандӣ

ФАНД فند макру фиреб; найранг.

Чӣ кунад бо ту ҳилаи бадхоҳ,
Пеши муъҷиз чӣ қадр дорад фанд?*

ФАНН *а.* فنن *ниг.* фан(н).

ФАНО *а.* فنا 1. нест шудан; нестӣ, ҳалок.

Чи мураккаб дар ин фазо, чи басит,
Ҳаст ҳукми фано ба ҷумла муҳит. *Ҷомӣ*

Бунёди ҳастини ҳама бар бод додааст,
Омода шав барои фанову бақо маҷӯӣ! *Савдо*

ба боди фано дардодан талаф кардан, несту гум кардан.

Норбӯтахон ... сивушашсола салтанатро ба як
хамъезаи марг ба боди фано дардол.

«Шаҳномаи Фарғона»

бар (ё ба) боди фано рафтан несту нобуд шудан.

Қоҳидаам чунон ки зи дил оҳ агар кашам,
Монанди барги қоҳ ба боди фано равам. *Мушфиқӣ*

2. *маҷ.* беҳудӣ, беҳушӣ, худфаромӯшӣ.

Чун ба ҳеш омад зӣ фарқоби фано,
Хуш забон бикшуд дар мадху сано. *Румӣ*

3. фонӣ, нест, несту гумшуда.

Бар сари ман он чӣ бипсандӣ, равост,
Хукм ҳукми туст, банда худ фаност. *Румӣ*

фано шудан несту нобуд шудан.

Ту фано шав, то хама мурғони роҳ
Раҳ диҳандат дар бақо то пешгоҳ. *Аттор*
То назар мекуни, қафо шудааст,
Акси оинаи фано шудааст. *Бедил*

ФАНОХОНА فناخانه киноя аз дунё.

Буд хони замона Эрдона,
Кард реҳлат аз ин фанохона. «*Шаҳномаи Фарғона*»

ФАНФУРҶШ فن فروش нишондиҳандаи корнамони илму
хунар; хилагар, маккор.

Он яке гуфт: Эй гурӯҳи фанфурӯш,
Ҳаст хосият маро андар ду гуш. *Румӣ*

ФАР(Р) فر 1. зебой, ҳусну ҷамол, ороиш.

Гирифт аз моҳи фарвардин ҷаҳон фар,
Чу фирдавси барин шуд ҳафт кишвар. *Унсурӣ*
Рухату ороми рӯху ромишу таскини дил,
Нузхати дидори ҷашму зинату фарри шабоб. *Фарруҳӣ*

Писарро бо он ҷамол ва фар бидид, хуррам шуд.
Авфӣ

2. нур, равшанӣ, партав; маҷ. шаъну шукӯҳ, шавкат,
дабдаба ва ҳайбати подшоҳон.

Ниҳоданд бар пушташон тахти зар,
Нишастангаҳи шоҳи бо тоҷу фар. *Фирдавсӣ*
Чу бигзашт соли вай аз ҳафту ҳашт,
В-аз ӯ фарри шоҳӣ фурузанда гашт. *Ҷомӣ*
Бузургии шоҳон ба адл-андар аст,
На бо фарру дайҳиму ангуштар аст. *Шоҳин*

фарру бурз ҷалолу шукӯҳ; бошукӯҳии пайкар ва ҷусса.
[Хушнавоз]... мардеро дид саҳт некурӯй, бо
фарру бурз ва ёлу кӯпол. «*Таърихи Табарӣ*»

фарру савлат шавкат, дабдаба, шукӯҳ.

Чу шуд фаҳм осори давлат зи ту,
Суханронию фарру савлат зи ту... *Ҳотифӣ*

фарру шукӯҳ ҷалол, ҳашамат, дабдаба.

Гарномоякоре ба фарру шукӯҳ
Бирафту шуданд он ба оин гурӯҳ. *Унсурӣ*

ФАРА فره *ниг.* **фараҳ** II.

ФАРАҶ فرژ гиёҳест бисёр талх, ки барои дарди шикам
фондабахш аст.

Вайҳак, эй бурқай, эй талхтар аз оби фараж,
То кай ин таъби бади ту, ки бигирад сари паж.
Мунҷик

ФАРАЗАН а. فرضاً аз рӯи фараз (фарз), аз рӯи тахмин, ба
эҳтимол, ба таври гумон ва қиёс.

... Ва баъзе ба ҳукми тааббуд фаразан доман ба
истиғдоми инкорӣ шикаста. *Бедил*

ФАРАЗД فرزد *ниг.* **фурузд**.

ФАРАМ فرم дилтангӣ ва фурумондагӣ дар ғам; ғаму андӯх.

Рафт бурун мири расида фарам,
Пахч шуда кӯсу дарида алам. *Мунҷик*

ФРАНГ فرنگ 1. Франгистон, Европа; 2. мансуб ба
Франг, Европа.

Рӯзгорест ба абрӯи ту ҷанг аст маро,
Рӯи ҳиммат ба дами теги фараг аст маро. *Шоҳин*

3. фарагӣ, европагӣ.

Ба парвози хели фараг аз ҷаноҳ,
Ба соқа шуда хуни мисрӣ мубоҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. маҷ. хушрӯи сафедпӯст.

Шероза, ки бастаст бар авроқи дили ман,
Ҷуз хусни фарагӣ ту, ки аз аҳли китоб аст.
Заҳири Форъбӣ

Пиёла нақши дигар зад руҳи фарагӣ туро,
Шароби равғани гул шуд ҷароғи ранги туро.
Носир Алӣ

ФРАНГИТАЛЪАТ فرنگی طلعت хушрӯи сафедгуна, сафед-
ҷехра.

Фарагиталъате, к-аз дин маро бегона месозад,
Агар бар Каъба рӯ меоварад, бутхона месозад. *Соиб*

ФРАНГӢ فرنگӣ мансуб ба Франг I.

Ман рисолае таълиф кунам, ки мураккаб бошад
ба назми узбакӣ ва фарагӣ. *Аҳмада Дониш*

◇ **фарагӣ** шиша айнак.

Аз ду ҷашми ман наёяд ҳеч кор,
Аз фарагӣ шиша ногашта ҷаҳор. *Ҷомӣ*

ФАРАС а. فرس 1. асп.

Фарас хуштарак рон, ки саҳро хуш аст,
Инон дармакаш, борагӣ дилкаш аст. *Низомӣ*

Пои аспаш ба гавдоле фуру рафта, аз фарас ба
ҷониби асфал мутамоил шуд. «*Равзат-ус-сафо*»
Гар ба зер овард гардунам зи пушти зин, чӣ ғам,
Пои ман то охири манзил фарас бошад маро. *Махфӣ*
фарас тохтан асп давонидан.

Ба ҳикмат тавон корҳо сохтан,
Ки бар кӯҳ натвон фарас тохтан.

«Таърихи Фарошта»

фарас тохтан ба касе, чизе а) хуҷум ва ҳамла кардан
ба касе, чизе; б) иқдом намудан ба чизе.

Чу тифлон зи най чун фарас сохтам,
Ба Лайлию Маҷнун фарас тохтам. *Ҷомӣ*

2. яке аз донаҳои шатранҷ.

Ба майдони шоҳӣ фарас тохтанд,
Дар он арса нарди ҳавас бохтанд. *Ҷомӣ*

◇ **фарас афғандан** оқиз ва нотавон гардонидан (ин
ибора аз таъбироти бозии шатранҷ сар задааст).

Фарас афғанад ҷӯши ман Нилро,
Руҳи ман пиёда кунад пилро. *Низомӣ*

ФАРАСБ||ФАРАСП فرسب||فرسپ болор, ки ба он бомро
мепушонанд; шохпули бузурге, ки ба дарозии тахкурсии
хона гузошта, аз ду тараф ба шакли шипанг болорчаҳо
мегузоранд.

Бомҳоро фарасп хурд кунӣ,
Аз гиронит гар шавӣ бар бом. *Рӯдакӣ*

Сурухош чун обнӯси фарасп,
Чу хашм оварад, бигзаронад зи асп. *Фирдавсӣ*

ФАРАСНИҶОДА فرس نهاده мағлуб кардашуда, оқиз гардо-
нидашуда (аз таъбироти шатранҷ).

Гардун, ки фарасниҳодаи туст,
Бо ҳафт фарас пиёдаи туст. *Низомӣ*

ФАРАСП *فارسپ* *ниг.* фарасб.

ФАРАСРОНИ *فارسرانی* 1. аспронӣ, аспдавонӣ; 2. рондани муҳраи (донаи) асп дар бозии шатранҷ.

Мотами хичрони он шаҳруҳ ба мотам медахад,
Ин бувад дар муҳраи ғам гар фарасронӣ маро. *Туграл*

ФАРАСИ *فارسى* мансуб ба асп, аспӣ.

Пас чавҳар он аст, ки вайро моҳияте ҳаст чун қисмӣ ва нафсӣ ва инсонӣ ва фарасӣ. *Ибни Сино*

ФАРАХША *فرخشه* навъе аз нонҳои варақин, кулчан равғанини варақини лавзинадор.

Басо касо, ки бара (а)сту фарахша бар хонаш,
Ва бас касо, ки чавин нон ҳаменабад сер. *Рудакӣ*

ФАРАХЧ *فرخچ* палид, зишт.

Эй булфарахчи сода ҳамедун ҳама фарахч,
Номат фарахчу куньяти малъунт булфарахч. *Лабибӣ*
Як рама ноҳифозу нобино,
Дар иборат фарахчу нозебо. *Саной*

ФАРАҲ I *а.* *فرح* хурсанд шудан; хурсандӣ, шодӣ, хуш-ҳоли.

Номат шунавам, дил зи фараҳ зинда шавад,
Ҳоли ман аз иқболи ту фархунда шавад. *Рудакӣ*

Андешидам, ки то ҳамаи афъолу аъмоли худ бадал накунам, фараҳ наёбам. *Носири Хисрав*

Фараҳ ба сини пурғусса аз ту чун ояд,
Ки гар ба кӯҳ бисанҷам, ғамат фузун ояд.

Қамоли Хучандӣ

фараҳ ва фараҷ хурсандӣ ва кушоиши қор, шодмонӣ ва осоиш.

... Ин нақбат ба сабаби адами ризо ва қуфрон муҳаллад гардад ва ҳеҷ фараҳ ва фараҷ даст надиҳад.

Аҳмади Дониш

ФАРАҲ II || ФАРА || ФАРЕҲ || ФИРЕҲ *فره* 1. афзунӣ, фаровонӣ.

Кошк он гӯяд, ки бошад беш на,
Бар яке бар чанд би(а)фзояд фара. *Рудакӣ*

В-ар бигӯяд: Наҳоҳам ин фарех,
Гу: Бигиру ҳар киро хоҳӣ, бидеҳ! *Румӣ*

2. фирузӣ, ғалаба; пешӣ, сабқат; бартарӣ.

Зоғ яъне аҳли дунё аз шараҳ,
Медавад, бар вай намеёбад фараҳ. *Румӣ*

фиреҳ бурдан пешӣ намудан, бартарӣ нишон додан.

Эй ҳалқан зулфат зада бар бод гирех,
Лаъли ту ба нозуки зи чон бурда фиреҳ!

Шарафуддини Алиш Яздӣ

Лӯъбату бозигари саҳрову дех,
В-аз дадагон бурда ба бозӣ фиреҳ.

«Таърихи Фаршита»

3. бисъёр, фаровон, афзун, зиёда.

Гар з-он ки худо ба ман диҳад моли фиреҳ,
Бикшоям аз ин кори фурубаства гирех.*

4. бартар; афзал, хубтар, олий.

Аз ҳама дар ҷалолу ҷоҳ фарех,
В-аз ҳама дар ҷамолу хубӣ беҳ. *Ҷомӣ*

5. фарох.

З-абр будӣ дасти ҷуди ӯ фарех,
Абр бошад қатрабахш, ӯ бадрадеҳ. *Ҷомӣ*

6. ширин.

Чу дар лутф аз наботаш лаб фарех шуд,
Набот андар дили шиша гирех шуд. *Ҷомӣ*

7. сабаб; боис.

Биё, соқӣ, эй дилхуширо фиреҳ,
Ки шуд ашки ғам дар гулӯям гирех. *Тугро*

ФАРАҲАФЗО *فرح افزا* дилкушо, масарратангез.

Аз ин ҷониб ўзбакон истиқбол намуда ... дар мақоми фараҳафзо фуруд оварданд.

«Шаҳномаи Фарғона»

ФАРАҲБАХШ *فرح بخش* хурсандибахш, хурсандиовар, шодкунанда, шоднафзо.

Агарчи бода фараҳбахшу бод гулбез аст,
Ба бонги чанг махур май, ки муҳтасиб тез аст. *Ҳофиз*

Хитоб омад, ки нури дидаи туст,
Фараҳбахши дили ғамдидаи туст. *Ҷомӣ*

ФАРАҲМАНД *فرحمند* хушҳол, хурсанд.

Ҳоҷагон аз ин амри номарғуб аз рӯи бемаслаҳатӣ фараҳманд гардида ... аз даръё гузаштанд.

«Шаҳномаи Фарғона»

ФАРАҲНОК *فرحناک* хурсанд, шод, хушҳол.

Бо дили фараҳнок азми ватан кардам. *Авфӣ*

Дар пай мастии ҳар шом хумори саҳар аст,
Махфиё, базми фараҳнок қадом аст ин ҷо! *Махфӣ*

ФАРАҶ *а.* *فرج* 1. кушоиш, кушоиши қор ва аҳвол; 2. раҳой ва халосӣ аз сахтӣ ва ғам; осоиш.

Мар-маро з-ин анову ғам фараҷ ор,
Қ-аз чунин меҳнатам намонд қарор. *Саной*

Муддати меҳнати ӯ имтидод пазируфт ва аз фараҷ ноумед шуд. *Авфӣ*

ФАРАҶИ *فرجى* пӯшоки рӯй ҳамчун яктак.

Он баранда фараҷӣ ба сар мекашид ва аз як гази гӯшаи он фараҷӣ дар он нигоҳ мекард ва санъатҳои турфа меовард, ки фаръед аз он маҷлис бармеомад.

Восифӣ

ФАРБЕҲ *فربه* 1. захим, сергӯшт ва серравған; муқобили лоғар.

Асп фарбеҳ шавад, шавад саркаш. *Зарбулмасал*
2. маҷ. бисъёр, фаровон.

Гарчи шикори лоғарам, кӯшиши фарбеҳам бубин,
Сайди каманд кардаам, сар надиҳам худойро! *Зуҳурий*
фарбеҳ будани косаи касе киноя аз пур будани коса, чашмсер будан.

Чашму дили серро нест ба неъмат ниёз,
Косаи мо фарбеҳ аст, кеса агар лоғар аст. *Соиб*

ФАРБЕҲТАН *فربه تن* фарбеҳ, сергӯшту серравған, ғафс ва захим.

Ҷамъе худро ба рамаҳо расонида, гӯсфандони фарбеҳтани ғизолгардан, ки чун даръёи равған мавҷ мезад, ба пеш андохта, ба кӯши худ дароварданд. *«Фатҳнома»*

ФАРБЕҲӢ *فربهى* захимӣ, сергӯштӣ ва серравғанӣ; муқобили лоғарӣ.

Ва он гоҳ мисли ту чун сутуре бошад, ки сабза бинад ва бисъёр бихӯрад, то фарбеҳ шавад ва он фарбеҳӣ сабаби ҳалоки вай шавад. *Аҳмади Дониш*

ФАРБӢ *فربى* *шакли дигари фарбеҳ* 1.

Шуд ба гармоба, дарун истод ғушт,
Буд фарбию калон, бисёрғушт. *Рудақӣ*
Ба борони баҳорон гашта фарбӣ,
Ба гармои ҳазирон гашта лоғар. *Манучехрӣ*

ФАРВАДИН *فرودين* *шакли кӯтоҳшудаи фарвардин*.

Қаҷак бар сари пил зад шоҳи Чин,
Биғуррид чун тундари фарвадин. *Фирдавӣ*

ФАРВАЗ||**ФАРВИЗ** *فروز*||*фаровез*.

Дид дар фарвизи гиребонаш
Ду дирам баҳри ҷомаву нонаш. *Саной*

ФАРВАРДИН *فرودين* моҳи якӯми соли шамсӣ, ки ба 21 март — 20 апрель рост меояд, моҳи аввали баҳор.

То ба фарвардин замин аз лола барпӯшад ридо,
То ба даймоҳ осмон аз абр барбандад ниқоб. *Фарруҳӣ*
Абри озорӣ баромад аз канори кӯҳсор,
Боди фарвардин бичунбид аз миёни марғзор.

Манучехрӣ

Баъд аз ин дасти ману домани сарву лаби ҷӯй,
Хоса акнун, ки сабо муждаи фарвардин дод. *Ҳофиз*

ФАРВИЗ *فروز* *ниг. фарваз*.

ФАРВОР *فروار* *хонаи тобистонӣ*.

Он кун, ки бад-ин вақт ҳамекардӣ ҳар сол,
Хаз пӯшу ба қонона шав аз суффаву фарвор.

Фароловӣ

ФАРД *ا. فرد* 1. якка, танҳо; мучаррад, бе ҳамроҳ.

Ҳар ду гирёнему ҳар ду зарду дар сӯзу гудоз,
Ҳар ду сӯзонему ҳар ду фарду ҳар ду мумтаҳан.

Манучехрӣ

Ҳамчунин фард бош, Ҳоқонӣ,
Қ-офтоб инчунин дилафрӯз аст. *Ҳоқонӣ*
Як шабе мегашт шах Маҳмуд фард,
Бо гурӯҳи дузди шабрав бозҳард. *Румӣ*

2. ягона, ягонаи беҳамто, беназир.

Гуфт бо донишваре он сода мард,
Қ-эй ба дониш нази дар озода фард ... *Ҷомӣ*
Бас аст бо ту, агар ин қадар қунам ашъор,
Ки эй ба дарки сухан фарду в-эй ба фаҳм фарид!
Шоҳин

3. як кас, як шахс, як нафар.

Инчунин эътироз кардаанд, ки ин таъриф бар
ҳеҷ фарди муарриф содиқ намеояд. *Восифӣ*

4. ҷудо; дур аз касе, ҷизе.

Гарчи ин муддат, ки будам ман зи дидори ту фард,
Ҷуфт будам бо рубубо бо кабобу бо шароб. *Муиззӣ*
Сифатат аз сифоти имкон фард,
Ҷиҳатат аз ҷиҳот беруи кард. *Бедил*

фард афтодан дур мондан, ҷудо шудан, танҳо мондан.

Пеш, ки аз ҳамдигар афтем фард,
Хез, ки гирем каноре ба дард. *Хисрави Деҳлавӣ*

фард гаштан *ниг. фард шудан*; **фард кардан** ҷудо ва дур кардан аз касе, ҷизе.

Қунад ба оҳани шамшер ҷон аз эшон фард,
Зи ҳавли оҳани у ҷуфти нолаву оҳанд. *Муиззӣ*

фард мондан ҷудо ва дур шудан аз касе, ҷизе; танҳо мондан.

3-он пеш ки аз ҷаҳон фуру монӣ фард,
Шуд маъракаи диловарӣ бар ман сард. *Ҷомӣ*

фард шудан (*ё гаштан*) ҷудо ва дур шудан аз касе, ҷизе.

Набз ҷасту рӯи сурхаш зард шуд,
Қ-аз самарқандии заргар фард шуд. *Румӣ*

5. *адш.* як байти барҷаста, фардбайт, шохбайт, байти ягонаи мумтоз аз байтҳои дигари як ғазал, байти мазмунан томи мустақил.

Қамол, онҳо, ки фикри зар бикарданд,
Фузун аз сад ғазал хонанд фарде. *Қамолӣ*

ФАРДАН *а. فردا*: **фардан-вахидан** ба таври якка ва ягона, таппа-танҳо, ба таври танҳо.

Қаюмарс ... фардан-вахидан ба саёҳат машғул
гаштӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

ФАРДБАЙТ *فردبيت* *ниг. фард* 5.

Фардбайте зи дабирони салаф дорам ёд,
Худ ду мисраъ, вале мазмуни фаровон дорад. *Савдо*

ФАРДИЯТ *а. فرديت* ягонагӣ, танҳоӣ, мучарради; озод будан аз тааллуқоти оилавӣ.

Меҳнат ва ғурбат ва фардият нашъан тараддуи
муноқаҳат ва завҷият мегардад. *Аҳмади Дониш*

ФАРДНАВО *فردنوا* касе, ки танҳо менавозад ва эҳтиёҷ ба ёридиҳандан дигаре надорад, ҳофизии яккашон.

Нав булбули нутқам ҳама ҷо фарднаво буд,
Ин шӯхзабон рашки ҳамовоз надонист. *Толиби Омулӣ*

ФАРДО *فردا* 1. рӯзи баъд аз имрӯз, рӯзи оянда.

Санамо, бе ту дилам ҳеҷ шикебо нашавад,
В-агар имрӯз шикебо шуда, фардо нашавад.

Манучехрӣ

Фикри фардон мо нагардад кам,
Ваъда боқист дар қиёмат ҳам. *Бедил*

2. *д.* охират.

Онро, ки нест вусъати машраб дар ин саро,
Дар зиндагӣ ба тангии фардост мубтало. *Соиб*

ФАРДРАВ *فردرو* дар тасаввуф — касе, ки танҳо меравад ва мӯҳтоҷи ҳамроҳ ва раҳбар нест, яккарав; солиқи мучаррад.

Соиб, аз фардравон бош, ки чун мавҷи сароб,
Рӯ ба даръён адам меравад ин қофилаҳо. *Соиб*

ФАРДӢ *فردى* танҳоӣ, ягонагӣ, мучарради.

Гуфт: Охир не, ки у мардест фард,
Гуфт: Мангар хор дар фардин мард. *Румӣ*

ФАРЕДУНФАР||**ФИРЕДУНФАР** *فريدونفر* фаредуншукӯҳ, он кӣ шукӯҳ ва ҷалолаш монанди шукӯҳу ҷалолӣ Фаредун аст.

Он ҷарҳи аъзам аст, чунин пур зар аст ин,
Ё табии бози шоҳи фаредунфар омада. *Восифӣ*

ФАРЕДУНӢ||**ФИРЕДУНӢ** *فريدونى* мансуб ба Фаредун, аз наҷоди Фаредун.

Фаредунӣён низ хеши туанд,
Ҷу қорат шавад сахт, пеши туанд. *Фирдавӣ*

ФАРЕШ فریش тохтутоз, тороч, яғмо, ғорат.

Ғар аз бахри ганҷ орам он чо фареш,
Ба мағриб зари мағриби ҳаст беш. *Низомӣ*

ФАРЕҲ فره *ниг.* фараҳ II.

ФАРЗ а. فرض I. д. фармудаи хатмин худо дар дини ислом;
фарзи айн фарз ва фармудаи хатмин асосии худо ҳамчун
намоз, рӯза, ҳаҷ ва ғ.

[Дарвеш] гуфт: Эй шайхи дуньёпараст, чавоби
салом фарзи айн аст, то ғояте ки агар касе дар
намоз бошад, бояд чавоби салом дод.

«Чомеъ-ут-тамсил»

2. чизи воҷиб, зарури ҳамчун вазифа; зарурӣ, саҳт лозим.

Бар мардумон фарз бувад талаби куштағони ў
кардан. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Риоят ва ҳурмати аҳли илмро ба зиммати ҳим-
мати худ фарз медонист. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

3. эҳтимол, пиндор, ҳадс, гумон, таҳмин.

Пас фарз бояд кард, ки ҳама шуоъ бар рӯи замин
афтад. *Ибни Сино*

фарзи муҳол тасаввур кардани чизи номумкин.

Чунин зан набӣ ба ҷуз дар хаёл,
В-агар з-он ки ёбӣ ба фарзи муҳол. *Ҷомӣ*

ФАРЗАНД فرزند писар ё духтар нисбат ба падар ва модар,
авлод, насли одам.

Он мардумонро, ки аз Бухоро гурехта буданд,
бо занон ва фарзандон боз ба Бухоро оварданд.

«Таърихи Наршахӣ»

Аз вафо фарзанди андӯҳи туро,
Дил зи модар меҳрбонтар дояест. *Анварӣ*

фарзанди ноҳамвор фарзанди бадмуомила, бадхӯ,
нофармонбардор, нохалаф.

Модар аз фарзанди ноҳамвор хиҷлат мекашад,
Хок сар боло набрад кард аз тақсири мо. *Соиб*

фарзанди сулбӣ фарзанди худӣ.

Ин ишфоқ, ки ту дар ҳаққи ман кардӣ, ҳеҷ кас
дар ҳаққи фарзанди сулбӣ нахунад. *Авфӣ*

ФАРЗАНДӢ فرزندی мансуб ба фарзанд; меҳри фарзандӣ
меҳри падару модар нисбат ба фарзанд.

Ало, эй Юсуфи Мисрӣ, ки кардат салтанат мағрур,
Падарро бозпурс, охир кучо шуд меҳри фарзандӣ!
Ҳофиз

ФАРЗИН فرزین яке аз мӯҳраҳои шатранҷ.

Пиёда бидонанду пилу сипоҳ,
Руху аспу рафтори фарзину шоҳ. *Фирдавӣ*

Баски шаҳ рух намояд аз чапу рост,
Ғар чу фарзин нишаста пеши шаҳед. *Қамоли Хучандӣ*

ФАРЗИНБАНД فرزین بند навъе аз мансубаҳои бозии шатранҷ,
яъне яке аз бозииҳои хунармандонаи шоҳмот.

Лаъб маъкус асту фарзинбанди саҳт,
Ҳила кам кун, кори иқбол асту баҳт. *Румӣ*

ФАРЗИНВАШ فرزین وش фарзинмонанд; маҷ. качрафтор.

Ало, шоҳе, ки фарзинваш рақиби кач ба ў ҳамдам,
Маро ў бегунаҳ аз ростӣ руҳмот месозад. *Туғрал*

ФАРЗОМ فرزام сазовор, шонста, лоиқ.

Макун, эй рӯи накуъ зишти бо ошики хеш,
К-аз накурӯён зишти набвад фарзомо. *Дақиқӣ*

ФАРЗОН فرزан доно, хирадманд.

Ҳар кучо тезфаҳми фарзонест,
Бандаи кундфаҳми нодонест. *Саноӣ*

ФАРЗОНА فرزانه ҳақим, донишманд, оқил, фозил.

Ў ба ғоят шуҷоъ ва мардона ва оқил ва фарзона
буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ки эй ёри фарзонаи дилпазир,
Або ҷон равад, он чӣ омад ба шир. *Савдо*

ФАРЗОНАҒӢ فرزانی доноӣ, хирадмандӣ, донишмандӣ.

Дардо, ки ишқи ёр ба девонагӣ кашид,
Хатти ҷунун ба дафтари фарзонагӣ кашид. *Ҷомӣ*

Қасеро, ки роҳе ба фарзонагист,
Гузаштан зи инсоф девонагист. *Бедил*

ФАРИД а. فرید ягона; маҷ. беназир, бемисл.

Ба авсофи Қамол имрӯз дар ишқ
Аз он фардам, ки ҳамдарди фаридам. *Қамоли Хучандӣ*

Ҳоҷа Ҳасан фариди аҳли рӯзгор ва ваҳиди зумраи
кибор буда. *«Таърихи Сайидроқим»*

фарид гаштан ҷудо шудан аз касе, чизе.

Ҷуфти хубон шудаму хоб зи ман гашт фарид. *Ломей*

ФАРИЗА а. فریضة I. д. супориш ва вазифаҳои динии
худофармуда, ки иҷрои он фарз ва ҳатмӣ аст, ҳамчун
намоз, рӯза ва ғ.

Ҳангоми саҳарӣ бар қасди адои фариза ба масҷид
рафтам. *«Равзат-ус-сафо»*

фаризаи фаҷр намози бомдод.

Пас султон ҷун фаризаи фаҷр ба ҷамъият адо
кунад, он гоҳ ба хилват дарояд. *Аҳмади Дониш*

2. он чӣ иҷрояш воҷиб ва ҳатмист, вазифаи ҳатмӣ.

Он чӣ моро фариза афтодаст,
Зулмро доду додро дод аст. *Низомӣ*

ФАРИШТА فرشته *ниг.* фиришта.

ФАРИШТАҒӢ فرشتگی *ниг.* фириштагӣ.

ФАРИШТАНИҲОД فرشته نهاد *ниг.* фириштаниҳод.

ФАРИШТАХӢ فرشته خو *ниг.* фириштахӯ.

ФАРИҚ а. فریق I. ҷамоате аз мардум, тоифа; гуруҳ,
тӯда.

Ҳар ду фариқ аз муҳораба малӯл ва мутабаррим
шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. қисм, ҳисса, гурӯҳ.

Муслима фармуд, то он ҳавзо пок карданд ва
шаҳристонро ба ҷаҳор фариқ қисмат кард.

«Таърихи Табарӣ»

ФАРИҚАЙН а. فریقین шакли дугонаи фариқ I.

Дар роҳ фариқайнро иттифоқи мулоқот уфтода,
ҳарбе саъб рӯй дод. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАРҚАН فرقان I. селроҳае, ки дар он оби сел ҷамъ шу-
да бошад, раҳгузари об, ҷӯи об; селоб; 2. он чӣ бо гу-
зашти замон фартут шуда фуру рехта бошад, хароб,
вайрон.

ФАРКАНД فرکند *ниг.* фаркан.

Ду фаркан аст равон аз ду дида бар ду рухам,
Рухам зи рафтани фарканд чумлагӣ фарканд. (1) *Хисравонӣ*

ФАРКАНДАН فرکندن 1. чӯй кандан; 2. канда шудан, чӯя шудан.

ФАРМОН فرمان амр, ҳукм, ки аз тарафи ҳукмдор ва сардоре дода мешавад.

Чунин гуфт солори лашкар ба шох,
Ки фармони ту бартар аз чарху моҳ. *Фирдавсӣ*
Азми дидори ту дорад чони бар лаб омада,
Боз гардад ё барояд — чист фармони шумо? *Ҳофиз*

фармон бурдан итоат кардан, мутеъ будан.

Гаҳ-гаҳ бихоҳӣ, ки бибандӣ каф,
Ангушт мар-уро набарад фармон. *Хисравӣ*
Пазирандаи ҳушу раъю хирад,
Мар-уро даду дом фармон барад. *Фирдавсӣ*

фармон кардан фармон ба ҷо овардан, итоат кардан ба касе, чизе.

Гуфт: Фармони туро фармон кунам,
Ҳар чӣ гӯӣ: Ончунон кун! — он кунам. *Румӣ*
Эй он ки пандам медиҳӣ, к-аз дил бурун кун меҳри ӯ,
Аз дида фармонат барам, гар дил маро фармон кунад. *Хисрави Деҳлавӣ*

фармон парастидан изхори итоат кардан.

Ба зинҳор пеш ою фармон параст,
Ки то пешӣ шоҳат барам баста даст. *Фирдавсӣ*

аз фармони касе гузастан тарк кардани амри касе, ба фармони касе итоат накардан.

Касе, к-ӯ зи фармони мо бигзарад,
Ба фарҷом аз он кор кайфар барад. *Фирдавсӣ*

аз фармони касе нагаштан аз фармони касе рӯй на-
тофттан, итоат кардан.

Нагаштанд ҳар ду зи фармони ӯӣ,
Суви шоҳи Эрон ниҳоданд рӯӣ. *Фирдавсӣ*

ба фармон будан касеро фармонбар будан, мутеъ будан ба касе.

Шаҳриёри тан асту ӯ ҷон аст,
Инсу ҷин мар-варо ба фармон аст. *Саной*

ба фармони касе будан фармонбардори касе будан, мутен касе будан.

Чу нақши азал сақфи айвони уст,
Саранҷоми гетӣ ба фармони уст. *Шодӣ*

сар аз фармон напечидан сар аз итоат натофттан, фармонбарӣ кардан.

Сар нампечам зи фармони ту, эӣ султони ишқ,
Бандаи фармонпазирам, ҳар чӣ фармой маро. *Фузулӣ*

◇ **фармон ёфттан** мурдан.

Ал-Мутакаффи-биллоҳ... чаҳор соли дигар би-
зист ва дар Бағдод фармон ёфт ва ҳамон ҷо вайро дафн карданд. «*Таврихи Табарӣ*»

ФАРМОНБАР فرمانبر фармонбардор, итоаткор, зердаст, тобеъ.

Бути фармонбараш фармон пазируфт,
Ки дарде дошт, к-он дармон пазируфт. *Низомӣ*
Зани хуби фармонбари порсо
Кунад марди дарवेशро подшо. *Саъдӣ*

ФАРМОНБАРӢ فرمانبري фармонбардорӣ, мутеъ.

Ба ҷон гаштам, к-аз ӯ фармонбариро
Ниҳодам расми нав сеҳровариро. *Ҷомӣ*

ФАРМОНГУЗОР فرمانگذار фармондеҳ; маҷ. худо.

Чунон буд фармони фармонгузор,
Ки бар тахт биншинад он тоҷдор. *Низомӣ*

ФАРМОНДЕӢ فرمانده сардор, сардори мутлақ; сарлашкар; подшоҳ.

Бигуфто, ки хар ҷой шаҳру деҳ аст,
Яке сифла бар халқ фармондеҳ аст. *Ҷомӣ*
Шунидам, ки фармондеҳе додгар,
Қабо дошти хар ду ру остар... *Саъдӣ*

ФАРМОНДЕӢӢ فرماندهي фармонфармой, сарварӣ, ҳукуматдорӣ.

Умед ҳаст, ки зудат ба коми хеш бибинам,
Ту шод гашта ба фармондеҳию ман ба ғулومӣ. *Ҳофиз*

ФАРМОННИЮШӢ فرماننيوشي фармоншунавӣ; фармонбарӣ.

Аз он гарсам, ки тавқи гарданам гардад раги гардан,
На кардам ҳалқа баҳри гуши дил фармонниюширо. *Зухурӣ*

ФАРМОНПАЗИР فرمانپذير пазирандаи фармон, фармонбардор, итоаткунанда.

Ҳама зердастему фармонпазир,
Туй ёваридеҳ, туй дастгир. *Низомӣ*

ФАРМОНРАВО فرمانروа он ки фармони ӯ ҳатман иҷрошаванда аст, он ки ҳукмаш дар ҳама ҷо мегузарад ва иҷрояш ҳатмист.

Шаҳаншаҳ равон гашт, гуфто: Равост,
Ки фармони фағфури фармонравост. *Ҳоҷу*

ФАРМОНФАРМО(Ӣ) فرمانفرما(ي) ҳукмдор, ҳоким.

Хохари Ҷондбиби султона фармонфармои Аҳмад-
нагар ба ҳиблаи никоҳи ӯ буд.

«*Таврихи Фарошита*»

ФАРМУД فرمود фармон, амр, ҳукм.

Ба фармуди ӯ хок гулшан шавад,
Шаби тираҳо рӯзи равшан шавад. *Шодӣ*

ФАРМУДАН فرمودن 1. фармон додан, амр додан, ҳукм кардан, супориш додан.

Бифармудшон, то навозанд гарм,
Нахонандшон ҷуз ба овози нарм. *Фирдавсӣ*

[Ҳотами Тай] бифармуд, то дар қабоили араб мунодо карданд, ки хар кӣ мисли ин шутуре биёрад ва ба баҳои тамои аз ӯ бихарам.

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

2. гуфтан (аз рӯи ҳурмат нисбат ба сухани каси бузургворе гуфта мешавад).

Мавлонозода фармуданд, ки ғолибо Мақсуди хаммор аст, ки дар бозор меҳромад. *Восифӣ*

3. ташриф овардан, ворид шудан, омадан, омадан ба ҷое ё хонаи касе (аз рӯи ҳурмат ба касе гуфта мешавад).

Ту меҳмонию моро дидаю дил меҳмонхона,
Агар ин хона дилгир аст, фармо андар он хона.
Чалолӣ Озарӣ

4. рафтан.

Ту уро бин, ки моро хонд бар хон,
Худаш фармуд дигар чо ба фармон. *Ваҳшӣ*

5. феъли ғридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ,
мас. 'мадад фармудан', 'нузул фармудан' ва ғ.

◆ **АРМУШӢ** فرموشى *ниг.* фармӯшӣ.

◆ **АРМУШ** فرموش *шакли кӯтоҳшудаи фаромӯш.*

Баҳри ман хок бод, агар Баҳром
Теғ фармӯш кунад, бигирад чом. *Низомӣ*

◆ **АРМУШҚОР** فرموشكار *шакли кӯтоҳшудаи фаромӯш-қор.*

Ба сахти сабр дех, то пой дорам,
Дар осонӣ макун фармӯшқорам. *Низомӣ*
Шӯъла зад оташ ба ҷон, ваҳ, к-ин рафиқи сангдил,
Чанд аз он шӯҳи фармӯшқор ёдам медиҳад? *Ҷомӣ*

◆ **АРМУШҚОРӢ** فرموشكارى *шакли кӯтоҳшудаи фаромӯш-қорӣ.*

Худовандо, дар ин фармӯшқорӣ
Ту бахшӣ оқилонро хушбӯрӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

◆ **АРМУШӢ**||**ФАРМУШӢ** فرموشى||فرموشى *шакли кӯтоҳшудаи фаромӯшӣ.*

Мабодо ба хушбӯрию беҳушӣ,
Касеро зи фармони у фармушӣ. *Низомӣ*

◆ **АРНОД** فرناد *гузар, гузаргоҳи дарёе, ҷои камоб, ки аз он чо пилда гузаштан мумкин аст, пойоб.*

Гузур карда зи пойобҳои беанҷом,
Сипаҳ гузашта аз обҳои бе фарнод. *Фаррухӣ*

◆ **АРНОС** فرناس *ғофил, нодон; коҳил.*

Ин ҷаҳон сар ба сар ҳама фарнос,
Н-аз ҷаҳон ман ягона фарносам. *Абушақури Балхӣ*

◆ **АРО** فرا *пешоянд* 1. ба; дар; ба даруни ...

Ба бечорагӣ тан фаро хок дод,
В-агар гирди олам баромад чу бод. *Саъдӣ*

2. ба назди ..., пеши ...

Сар фаро гуши ман овард, ба овози ҳазин
Гуфт: Эҳ ошиқи деринаи ман, хобат хаст? *Ҳофиз*

фаротар а) болотар; (аз ин) зиёдтар.

Бигуфто: Фаротар маҷолам намонд. *Саъдӣ*

б) дуртар.

Тамаъ ҳар кучо ҳалқа бар дар занад,
Хирад хайма з-он чо фаротар занад. *Ҷомӣ*

фаро гирифтан ба худ гирифтан, ишғол кардан, дар бар гирифтан, ихота кардан.

Ва алоқк уро фаро гирад ва рӯи у билкул ба
ҷониби дунё мутаваҷҷеҳ шавад. *Аҳмади Дониш*

фаро кардан а) наздик бурдан, расондан, фуру овардан.

Умар он маҳосини сафедро дар он хокистар фаро
карда буд ва бод бар оташ медамид.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

б) раво ва роҳӣ намуда расонидан, фиристода расонидан.

Фаро кун қосидеро аз сари роҳ,
Бад-ӯ гуяд, ки Ширин мурд ногоҳ. *Низомӣ*

фаро расидан наздик омадан, ба пеши касе, чизе омадан.

З-он пештар, ки марг ба ногоҳ фаро расад,
Хуршеди умр бар сари кӯҳи фано расад.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

фаро рафтан а) пеши касе рафтан, назди касе омадан.

Ҷавоне фаро рафт, к-эй пирмард,
Ҷӣ дар кунҷи ҳасрат нишинӣ ба дард? *Саъдӣ*

б) баромадан, ба боло омадан; **хӯ фаро гирифтан** (ё **кардан**) одат кардан.

Ҳар дам ба ғами тоза дилам хӯй фаро кард,
То ҳар нафасе рӯи туро тоза ҷамолест. *Анварӣ*

ФАРОВОН فراوان 1. бисбӯр, афзун, зиёд, серадад; миқдори бисбӯр.

Ва фаровон физзаи холис ва заҳаби аҳмар берун
оранд. *Аҳмади Дониш*

Бигуфто: Фаровон дуруду салом
Ба ҷони ту ҳар дам аз ин пир мом. *Савдо*

2. бисбӯр вақт, вақти бисбӯр, давомдор.

Бизан кӯси рӯину шайпуру ной,
Ба Қашмиру Қобул фаровон мапой! *Фирдавсӣ*

Деҳқон ба дар ояду фаровон нигарадишон,
Теғе бикашад тезу гулу боз бурадшон. *Манучехрӣ*

ФАРОВОНСУХАН فراوانسخن *бисбӯргӯй, пургӯй, сергап.*

Фаровонсухан бошад огандагӯш,
Насихат нагирад магар дар хамӯш. *Саъдӣ*

ФАРОВОНШИКЕБ فراوانشكيب *бисбӯр шикебо, бисбӯр сабр-кунанда, бурдбор, сабур.*

Фаровоншикеб аст андар сухун,
Ғаҳи ростӣ рост ҷун сарвбун. *Низомӣ*

ФАРОЗ فراز 1. боло, баланд.

Сари сонёе ба гардун бас фароз аст.
Салотинро ба санноон ниёз аст. *Носири Хисрав*

2. баландӣ; боло, рӯи чизе.

Чу Юсуфро фарози тахт биншонд,
Нисори ҷону дил дар пояш афшонд. *Ҷомӣ*

Хирсе ... аз фарози кӯҳ рӯ ба нишеб ниҳода
буд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Қавокиб бар фарози боми гардун
Паи наззора гардиданд берун. *Ҳозиқ*

фарозу нишеб *ниг.* **фарозу шеб**; *муқ.* **нишеб** (нишебу фароз).

Ҳаметохт андар фарозу нишеб,
Ҳамезад ба гурзу ба теғу рикеб. *Фирдавсӣ*

фарозу шеб баландӣ ва пастӣ; *муқ.* **шеб** (**шебу фароз**).

Фарозу шеби биёбони ишқ доми балост,
Кучост шердиле, к-аз бало напарҳезад. *Ҳофиз*

Ҳар фарозу шеби ин раҳ дидаӣ,
Ҳам бисе гирди ҷаҳон гардидай. *Аттор*

3. баста, пушида.

Зистану мурданат якест маро,
Ғалбакандар чи боз ё чи фароз.

«Абушақури Балхӣ»

фароз кардан а) боло кардан, баланд кардан; дароз кардан ба сӯи чизе.

Даст фароз кард ва охун бириштаро бирабуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Хартумро фароз кард ва Буубайдаро аз зин баргирифт ва бикушт. «Маҷмаъ-ул-ансоб»
б) пушидан; бастан, маҳкам кардан.

Он кас, ки бар амир дари марг боз кард,
Бар хештан, нигар, натавонад фароз кард.
Абӯшакури Балхӣ

Пас аз ин Али дар хона биншаст ва дар фароз кард. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

в) боз кардан, кушодан, во кардан.

Ранҷур шуд ва бихуфт; рӯзе чашм фароз кард,
ин ду байт бихонд ... «Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ фароз овардан фароҳам овардан, ҳосил кардан,
ёфтан.

Ба бедод, к-аз мардумон бистади,
Фароз овариди зи роҳи бадӣ. *Фирдавӣ*

Агар зар хоҳӣ зи ман ё дирам,

Фароз оварам ман ба нуки қалам. *Абӯшакури Балхӣ*

фароз омадан фаро расидан, наздик омадан, восил шудан, пеш омадан.

Рӯза аз хайман мо дӯш ҳамешуд ба шитоб,
Иди фархунда фароз омада бо чоми шароб.

Фаррухӣ

Чун вақти байза фароз омад, мода гуфт: Барои байза ниҳодан ҷо бояд талабид. «*Нигори дониш*»

фароз рафтан наздик рафтан, назди чизе омадан.

Оҳиста фароз рафту биншаст,
Молид ба рифқ бар сараш даст. *Низомӣ*

фароз шудан а) наздик омадан.

Чу шах дид, к-он Хисрави узрсоз,
Пиёда ба наздики ӯ шуд фароз ... *Низомӣ*

б) пушида шудан; баста ва маҳкам шудан.

Бар Салмон чун шуд ин меҳнат дароз,
Шуд дари роҳат ба рӯи вай фароз. *Ҷомӣ*

ФАРОЗАНДА 1. *فرازنده* баланд бардоранда.

Нассеҳи мушфиқона ... фарозандаи рояти комронист. «*Равзат-ус-сафо*»

2. барозанда, лоик, сазсеор, шоиста.

Зи наврустагон баршумурданд бист,
К-аз эшон ба шоҳӣ фарозанда кист?

«*Равзат-ус-сафо*»

ФАРОЗИДАН *فرازیدن* баланд бардоштан; **гардан фарозидан** сар баланд кардан; *маҷ.* ифтихор намудан, фахр кардан.

На аз иқболи ӯ гардан фарозад,
На аз идбори ӯ чонаш гудозад. *Ҷомӣ*

ФАРОЗИ *فرازى* баландӣ, ҷои баланд.

Пас Абдурраҳмон ... чун ба наздики ӯ расид,
худро аз фарозӣ бияндохт ва бимурд.

«*Таърихи Табарӣ*»

ФАРОИЗ а. *فرائض* *чамъ* 1. ҷ. *фариза* 1.

Фароизу сунаи ораста ба тоати туст,
Ки тоати ту тирози фароизу сунаи аст. *Муиззӣ*

Адои мавҷиб ва фароиз суубате ва машаққате до-
рад, ҳосса дар фасли сард ва бард.

Аҳмади Дониш

2. қисме аз илми фикҳ, ки дар борзи воҷиботи шаръ

сухан меронад; илми ҳисоби шаръӣ доир ба тақсими мерос.

Гуфт: Илми фароиз ҳеҷ кас неқу надонад, худ бирафт ва фуқаҳо бинишонд, то миросҳо рост ба вараса расониданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ФАРОМУШ *فرامش* *ниг.* фаромӯш.

ФАРОМУШТ *فرامشت* *ниг.* фаромӯш.

ФАРОМУШТӢ *فرامشتى* *ниг.* фаромӯшӣ.

Ҳама бар дарғаҳи фаромуштӣ,
Ҳама аз рӯи маърифат пуштӣ. *Саной*

ФАРОМУШ||ФАРОМУШ||ФАРОМУШТ || *فراموش||فرامش||فراموشت*

аз ёд рафта, аз хотир баромада, чизе ки аз ёд рафтааст.

Кист, к-аз ушшоқ пайғоме расонад ёрро.
В-аз фаромӯшон диҳад ёд он фаромушқорро.

Ҷомӣ

фаромӯш кардан аз ёд баровардан, аз хотир баровардан.

Забонаш кард посухро фаромушт,
Ниҳод аз очизӣ бар дида ангушт. *Низомӣ*

Ва чун хушнуд шавад, ҳаққи он фаромӯш на-
кунад. *Аҳмади Дониш*

фаромӯш шудан аз ёд рафтан.

Фаромуш шудам кори он қорзор,
Кунун аст разму кунун аст қор. *Фирдавӣ*

Ҳирси мева пардаи ҳушам шавад,
В-аз газанди сағ фаромӯшам шавад. *Ҷомӣ*

ФАРОМУШҚОР *فراموشكار* зуд фаромӯшқунанда, зуд аз ёд бароваранда, фаромӯшхотир.

Чавону масту фаромӯшқору нопарвост,
Замон-замон зи мани бедилаш кӣ ёд диҳад?

Хисрави Деҳлавӣ

ФАРОМУШҚОРӢ *فراموشكارى* фаромӯшхотирӣ.

Зи пирӣ намуна шавад пойлағз,
Фаромӯшқорӣ дарорад ба мағз. *Низомӣ*

Зи роҳу расми дилдорӣ набошад,
Фаромӯшқорӣ аз ёри набошад. *Убайди Зоконӣ*

ФАРОМУШПЕША *فراموش پيشه* касе, ки фаромӯшхотирӣ одати ӯст, касе ки ҳама вақт фаромӯшхотир аст.

Надим, ёри фаромӯшпешаам дар Ҳинд,
Умед нест, ки бифристад аз Дакан коғаз.*

ФАРОМУШӢ *فراموشى* фаромӯшхотирӣ.

Ҳарчанд фаромӯшӣ оин шуда бошад,
Яқбора фаромӯш макун ҷониби моро!

Шамси Фахрӣ

ФАРОРУН *فراون* пешгуикунандаи неқӯӣ, башоратдиҳанда аз хушбахтӣ ва саодат; саъд.

Ҳасудат дар яди Баҳроми фирун,
Назар зӣ ту зи Бирҷиси фарорун. *Дақиқӣ*

ФАРОСИХ а. *فراسخ* ҷ. *фарсах*.

Дорулмулки ӯ Исфаҳон буд ва таъини фаросих ӯ намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ва он ҷо, ки аз иморат берунтар аст ва тарбияти ниҳол мутаазир, ба ҳар саду панҷоҳ қадам ҷӯби ва устуване бардоштаанд, барои аломат ва фаросихе

масофат дар онҳо муайян карда, то ҳар касе бидонад, ки аз роҳ чӣ рафта ва ба манзил чӣ монда.
Аҳмади Дониш

❖ **АРОСТУК** فراستوك парасту, фароштурук.

❖ **АРОХ** فراخ 1. васеъ, паҳновар, кушоду паҳн.

Муддате мухтафӣ будам ва ҷаҳони фарох бар ман танг шуд. *Авфӣ*

Ибтидои мадд аз мавзее бошад, ки он амиқ ва фарох бошад ва бисъёроб. «*Аҷоиб-ул-махлуқот*»

даҳони фарох даҳани калон.

Даҳоне фароҳу сияҳ чун лавед,
К-аз ӯ чашми бинанда гаштӣ сапед. *Низомӣ*

2. бисъёр, фаровон, анбӯх.

... Ва то чоштгоҳ фарох ҳадис карданд.
«Таърихи Байҳақӣ»

Гар анҷирхӯр мурғ будӣ фарох,
Намондӣ як анҷир дар ҳеҷ шох. *Низомӣ*
Айши ту фарох боду умри ту дароз,
Ҳамдӯши ҳаёти ҷовидонат дидам. *Васлӣ*

3. маҷ. фориғбол; фориғболона; осуда, бо орому роҳат.

Бифармуд пас, то равад сӯи коҳ,
Бибошад ба кому нишинад фарох. *Фирдавсӣ*

❖ **АРОХАБРҶӢ**||**АРОХАБРУВӢ** فراخ ابروي||فراخ ابروي кушодаҷеҳрагӣ; маҷ. бо мардум бо шукуфтагӣ муомила кардан.

Чу бинмуд шох аз сари некувӣ,
Ба он тангчашмон фороҳабрувӣ... *Низомӣ*

❖ **АРОХБИН** فراخ بين ҳамаро ба як чашм бинанда, ба ҳама кас як хел ва аз рӯи адолат нигоҳкунанда.

Ишқи фороҳбинро нозам, ки бе тафовут
Аз обу хоку хун рехта гил дар бинои субҳа.
Волеҳи Ҳаравӣ

❖ **АРОХБОЛ** فراخ بال кушодабол; маҷ. роҳат ва осуда, фориғбол.

Фороҳбол кунад адл тангқофияро,
Чунон ки чарх радифи давоми ӯ зебад. *Хоқонӣ*

❖ **АРОХДАСТӢ** فراخ دستي кушодадастӣ, саховат, ҷавонмардӣ, олиҳимматӣ.

Фороҳдастӣ аз андоза магзарон чандон,
Ки офтоби маошат бадал шавад ба Суҳо.
«Равзат-ус-сафо»

❖ **АРОХДИЛ** فراخ دل олиҳиммат, саҳӣ, ҷавонмард.

Язид бинни Меҳлаб марде буд кушодадаст ва фороҳдил, он чӣ дошт, бихурдӣ ва доим хони ӯ афканда буд. «*Таърихи Табарӣ*»

❖ **АРОХДОМАН** فراخ دامن фороҳдаст, кушодадаст, саҳӣ, ҳимматбаланд.

Шиносад он, ки бипӯшад бараҳнапоеро,
Ки нафъи обилаҳои фороҳдоман чист.

Толиби Омӯлӣ

❖ **АРОХИГОҲ**||**АРОХИГАҲ** فراخي گاه||فراخي گاه ҷой ва мавзеи пурнозу неъмат, осоишгоҳ.

Фороҳигаҳе дид наздики об,
Фуруд омад он ҷо ба ҳангоми хоб. *Низомӣ*

❖ **АРОХНО(Ӣ)** فراخ ناي 1. ҷои яла, кушод; ялангӣ, кушодагӣ; 2. вусъятнокӣ; паҳноварӣ.

Ва масҷиди ҳаром ба миёнаи ин фороҳноӣ андар аст. *Носири Хисрав*

Суде надихад фороҳноӣ бару дӯш,
Гар одамӣ, ақлу ҳунар бояду хуш.
Гов аз ману ту фороҳтар дорад чашм,
Пил аз ману ту бузургтар дорад гӯш. *Саъдӣ*

❖ **АРОҲО** فراخا 1. фороҳӣ, кушодӣ, фороҳно, ҷои яла, васеъ ва паҳновар; 2. маҷ. осудаҳоли.

Фориғ ништастай ба фороҳноӣ коми дил,
Боре зи тангнои лаҳад ёд н-оварӣ. *Саъдӣ*

❖ **АРОҲОСТИН** فراخ آستين олиҳиммат, ҷавонмард; карим.

Фороҳостин шав, к-аз он сабз шох
Фитад мева дар остини фороҳ. *Низомӣ*

❖ **АРОҲРАВ** فراخ رو 1. бисъёр роҳраванда, зиёд роҳ тайкунанда; маҷ. беҳуда сарфкунандаи вақт.

Вақт аст, ки дар пой ҳавас банд ниҳӣ,
Дар сарфай вақт гӯш бар панд ниҳӣ,
Дар тайи замон фороҳрав чун ту кӣ дид?
По бар сари солу мох то чанд ниҳӣ? *Зухурӣ*

2. маҷ. исрофкор, носарфакор, он кӣ чизи худро беҳуда сарф мекунад.

❖ **АРОҲРАВӢ** فراخ روي 1. бисъёр роҳ рафтани; 2. маҷ. исрофкорӣ, носарфакорӣ, беҷо хароҷот кардан.

Мақун фороҳравӣ дар амал, агар хоҳӣ,
Ки вақти дафъи ту бошад маҷоли душман танг.
Ту пок бош, бародар, мадор аз кас бок,
Зананд ҷомаи нопок гозурон бар санг. *Саъдӣ*

❖ **АРОҲСУҲАН** فراخ سخن пургӯӣ, сергап.

Надихад марди хушманд ҷавоб,
Магар он гаҳ, к-аз ӯ суол кунанд.
Гарчи барҳақ бувад фороҳсуҳан,
Ҳамли даъвиш бар муҳол кунанд. *Саъдӣ*

❖ **АРОҲУР** فراخور лонк, муносиб, мувофиқ, шоиста, сазовор.

Саройҳои олий муҳайё фармуд ва фаршу авонӣ
фороҳури он муҳайё кард. *Авфӣ*

Соҳибдил гуфт: Он чӣ мо кардем, на лонқи содиқони хонавода аст, балки фороҳури муддаиёни аз роҳ афтада аст. *Ҷомӣ*

Ва коре, ки фороҳури хол ва ҳавсалаи ман аст,
гузориш ва саранҷом медиҳам. *Аҳмади Дониш*

❖ **АРОҲӢ** فراخي 1. вусъат, паҳноварӣ, кушодӣ.

Сипаҳ чун пароканда шуд сӯи ҷанг,
Фороҳӣ даромад ба майдони танг. *Низомӣ*

2. фаровонӣ, фаровоннеъматӣ.

Ҳафт гови назор, ки говони фарбеҳро бихурданд,
ҳафт сол баъд аз ин фороҳӣ тангӣ бувад.
«Таърихи Табарӣ»

Ҳафт сол фороҳӣ бошад ва ҳафт сол аз паси он тангӣ бошад ва қаҳт. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. маҷ. олиҳимматӣ.

Ҳама тангчашмӣ писандидаанд,
Фороҳӣ ба чашми касон дидаанд. *Низомӣ*

ФАРОЧАНГ فراچنگ: фарочанг овардан ба чанг овардан, аз они худ кардан, ба тасарруфи худ овардан.

Бигуфто: Гар касеш орад фарочанг?

Бигуфт: Оҳан хурад, гар худ бувад санг! *Низомӣ*

фарочанг омадан ба даст омадан, дастрас шудан, муяссар шудан.

Аҷаб набвад, ки аз ковидани санг

Гиромӣ гавҳаре ояд фарочанг. *Хисрави Деҳлавӣ*

ФAROШТАН فراشتن *шакли дигари афроштан.*

Гаҳе ба бозӣ бозушро фарошта дошт,

Гаҳе ба ранҷи ҷаҳон андарун сипурд оранҷ.

Абушақури Балхӣ

ФAROҒ *a.* فراغ 1. осудагӣ, роҳат, оромӣ.

Қанори обу лаби ҷўйбору гушан боғ

Хуш аст бо санаме сарвқад ба шарти фароғ.

Қамоли Хучандӣ

Туро аз ман агар бар сина доғ аст,

Напиндорӣ, қ-аз он доғам фароғ аст. *Ҷомӣ*

2. озод будан аз қайди чизе.

Эй бо ту зи гул фароғ моро,

Гул бе ту ба сина доғ моро! *Ҷомӣ*

Ман муғона ба бонги ҷағона хуш бошад,

Маро ба ин ду фароғ аз замона хуш бошад.

Шоҳин

3. тамом, тамом шудан, анҷомёбӣ, ба итмом расидан; итмом.

[Марде] пас ба намоз машғул шуд то вақти хуфтан, баъд аз фароғ бархост ва бо дасти холи ба хона рафт. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

Мезбон баъд аз фароғи пурсиш гӯяд: Хуш омаданд, хар қадам, ки мондаанд, болон дида. *Савдо*

◊ **фароғи бол** фароғии хотир, роҳат, осоништагӣ, хотирҷамъӣ.

Эшон ба фароғи бол дар он нишеман ба сар мекурданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Варанқал ба тасарруф даромад ва султон ба фароғи бол ба Варанқал расид.

«Таърихи Фарошита»

ФAROҒАТ *a.* فراغت 1. осудагӣ, роҳат, оромӣ.

Амну фароғати аҳли Миср бад-он ҳад буд, ки дукконҳои баззозон ва саррофон ва ҷавҳариёнро дар набастандӣ. *Носири Хисрав*

Гуфти: Нақунӣ хидмати султон, — нақунам, не, Як лаҳза фароғат ба ду олам нафурушам. *Хоқонӣ*

Ҳоло ки гушае ва тўшае ҳаст, пой фароғат дардомани офият каш! *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. озод будан, вобаста набудан ба чизе, тарки тааллуқоти зиндагӣ

Зи ҷоҳу мансаби дунёе фароғате дорам,

Ба ҷуз фитодағиям мансабеғу ҷоҳе нест. *Фузулӣ*

3. ба итмом расидан; ба итмом расондан; итмом, анҷом, хотима.

Баъд аз фароғати таом асбоби истироҳат муҳайё сохта, Ҳотам аз хайма берун рафт.

«Ахлоқи Мўҳсинӣ»

◊ **фароғати бол** осудагии хотир, осудаҳолии, хотирҷамъӣ.

Пас дар ҳама умри худ надидам

Ороми тану фароғати бол. *Савдо*

ФAROҒАТХОНА فراغتخانه хилватхона, шабистон; ишратхона.

ФAROҶАМ فراهم ҷамъшуда; фароҷам будан *мач.* хотирҷамъ будан.

Эй хуш он вақт, ки моро дили беғам будаст,

Хотир аз васвасаи ишқ фароҷам будаст.

Хисрави Деҳлавӣ

фароҷам гаштан *ниг.* фароҷам шудан; фароҷам овардан ҷамъ кардан, гирду ғун кардан, як ҷо тўда кардан.

Пушта-пушта ҳезум аз ҳар ҷо бурид,
Ҷумларо як ҷо фароҷам оварид. *Ҷомӣ*

Бубинад, ки чанд маблағ зар монда аст ва ба мавоҷиб ва нафақоти чанд аскар мерасад, мувофиқи он лашқар фароҷам орад. *Аҳмади Дониш*

фароҷам омадан а) ҷамъ омадан, як ҷо гирд омадан.

Сабоҳ умаро ва вузарон он давлатхона фароҷам омада маъруз доштанд. *«Таърихи Фарошита»*

б) ба ҳам омадан, баста ва пайванд шудан; фароҷам шудан (*ё* гаштан) а) ҷамъ шудан, ҷамъ омадан, як ҷо гирд омадан, ғун шудан.

Бузургони Эрон фароҷам шуданд

Ва з-он хурраи шоду хуррам шуданд. *Низомӣ*

б) ҳосил шудан, ҷамъ шудан.

Насақи гирудор муҳкам шуд,

Мояи худсарӣ фароҷам шуд. *Бедил*

в) ба ҳам пўшида шудан, баста шудан.

Ба пойбўси ту з-он дам, ки ёфтем башорат,

Лаби умед фароҷам намешавад зи табассум.

Қамоли Хучандӣ

ФARҒ I فر *ниг.* фар(р).

ФARҒ II *a.* فر гуруҳтан.

ФARҒА فره шукӯҳ, бузургӣ, ҷалол, шавкат, азамат.

Ҷаро сар ҳамедод бояд ба бод,

Ҷу фаръёдрас фарраву зўр дод. *Фирдавсӣ*

ФARҒАМАНД فرهمند бошукӯҳ, боҷалол, боазамат.

Басе хондаанд он замон офарин

Бад-он фарраманд офтоби замин. *Фирдавсӣ*

ФARҒАҶИ فرهи шукӯҳ, азамат, шаъну шавкат, ҷалол ва бузургӣ.

Яке мард бинӣ ҷу сарви саҳӣ,

Ба дидор бо зебу бо фарраҷӣ. *Фирдавсӣ*

ФARҒОШ *a.* فراش 1. густурандаи палос, кўрпачаҳо ва дигар чизҳои зинатӣ; 2. пешхизмат, хидматгори хонаву хавлӣ, ҷойрўб ва пайкор, рўбучинкунанда.

Ба адаб зан дари майхона, ки фарроши ҳарам

Остон бусазанон ҳалқаи ин дар гирад.

Қамоли Хучандӣ

Ноғоҳ фарроши сабуксайри бод соябони абр дар фазои ҳаво барафрохт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

◊ **фаррошони фарши баҳорӣ киноя** аз шамоли форама ва насими бороваркунандаи рустанӣҳо.

Фаррошони фарши баҳорӣ фарши зумурраднамуди силехри забарҷадиро аз сабаи тар ба расми пойандоз барои мақдами султони рабёе бигустандиданд. *Восифӣ*

◆**ФАРРОШӢ** فراشي вазифан фаррош, хизматгори, навкарӣ.

Ба фаррошӣ кавокиб дар ҷанобаш,
Ба сарҳангӣ саодат дар рикобаш. *Низомӣ*

◆**ФАРРУХ** 1. **فَرخ** неқӯ, зебо.

Нағуфтам, ҳар чӣ доно гуфт з-оғоз,
Ки фаррух нест гуфтан гуфтаре боз. *Низомӣ*

2. фархунда; хушбахт.

Чӣ фаррух касе, к-ӯ ба ҳангоми даӣ
Ҳам оташ ниҳад пешу ҳам мурғу май. *Низомӣ*

Гуфт: Рӯзе фарруху масъуд буд,
Рӯзи арзи лашкари Маҳмуд буд. *Аттор*

3. муборак, саодатбахш, хучаста.

Ҷаҳанда бар замин хуш бодпое,
Паранда дар ҳаво фаррух ҳумое.*

◆**ФАРРУХАХТАР** **فَرخ اختر** хушбахт, саодатманд.

Ҳар рӯз навбат аст яке базм сохтан,
Имрӯз навбати малики фаррухахтар аст. *Муиззӣ*

◆**ФАРРУХЛИҚО** **فَرخ لقا** муборакрӯ, зебочехра.

Зулайҳо рух бар он фаррухлиқо дошт,
Вале Юсуф назар бар пушти но дошт. *Ҷомӣ*

◆**ФАРРУХНИҶОД**||**ФАРРУХНАҶОД** **فَرخ نژاد** асилзода.

Чунин дод посух, ки бедоду дод,
Чу фармон диҳад шоҳи фаррухниҷод... *Фирдавсӣ*

◆**ФАРРУХНИҶОД**||**فَرخ نهاد** фаррухсиришт, муборакхилқат,

муборактабиат, неқӯсираат.

Чун ӯе хирадманди фаррухниҷод
Надорад ҷаҳон то ҷаҳон аст ёд. *Саъдӣ*

◆**ФАРРУХПАӢ** **فَرخ پي** хучастпай, муборакқадам, неққадам.

Фаррухпай аст бар ҳаман мулку бар ҷаҳон
В-ин эминию неъмат чандин бар ин гувоҳ.

Фаррухӣ

Оби ҳайвон тирагун шуд, Хизри фаррухпай кучост,
Хун чакид аз шоҳи гул, боди баҳоронро чӣ шуд?

Ҳофиз

◆**ФАРРУХРӢӢ** **فَرخ روز** *мус.* мақоми 18-ӯми аз сӣ мақоми

Борбад.

Чу бозаш рои «Фаррухрӯз» гаштӣ,
Замона фарруху фирӯз гаштӣ. *Низомӣ*

◆**ФАРРУХСИРИШТ** **فَرخ سرشست** покниҷод, муборакхилқат,

асилзода, неқӯсираат.

Шунидам, ки Ҷамшеди фаррухсиришт
Ба сарчашмае-бар ба санге навишт... *Саъдӣ*

◆**ФАРРУХТАБОР** **فَرخ تبار** фаррухниҷод, асилзода, бузург-

ниҷод.

Шунидам, ки Дорои фаррухтабор
Зи лашкар ҷудо монд рӯзи шикор. *Саъдӣ*

◆**ФАРРУХФОЛ** **فَرخ فال** бахайр, масъуд, хучаста.

Чун Саломон моили Абсол шуд,
Толеи Абсол фаррухфол шуд. *Ҷомӣ*

◆**ФАРРУХӢ** **فَرخِي** 1. муборақӣ, хушбахтӣ, масъудӣ.

Чун бад-ин фаррухӣ сухан гуфтанд,
Аз сари нозу хушдилия хуфтанд. *Низомӣ*

2. таҳаллуסי шоири машҳури асри XI Абулҳасан
Али бинни Ҷулуғ Фаррухӣ (вафот 1051).

◆**ФАРРУХҚАДАМ** **فَرخ قدم** муборакқадам, неққадам.

Аё фаррухқадам шоҳе, ки давлат бар нагирад сар
Зи хатти ҳукми он, к-ӯ бар хати ҳукми ту сар до-
рад. *Муиззӣ*

◆**ФАРС** *а.* **فَرث** он чӣ дар даруни рӯдаҳо ва меъда мебо-
шад.

Гуфт: Будар дар миёни фарсу дам
Дар миёни гӯсфандони ҳашам. *Абуисҳоқи Атғима*

◆**ФАРСАНГ** **فَرسنگ** фарсах, масофан муайяност, ки тақри-
бан ба 6 километр баробар аст.

Аз он май маро дех, ки аз акси ӯ
Чу ёқут гардад ба фарсанг санг! *Рӯдакӣ*

Ғайр аз он ки ба атроф ба зиёратҳо ва ғайра
рафта будем, ду ҳазору дувисту бист фарсанг буд.

Носири Хисрав

Масоҳаташ [ҷазира] тақрибан фарсанге дар фар-
санг буд. *Аҳмади Дониш*

◆**ФАРСАНГСОР** **فَرسنگسار** аломате, ки дар роҳҳо барои
донистани миқдори фарсангҳои тайшуда мегузоранд.

Наёби дар ҷаҳон бе доғи поям

На фарсангеву не фарсангсоре. *Лабибӣ*

◆**ФАРСАХ** *а.* **فَرسخ** *ниг.* фарсанг.

Ба ҳар кучо ки кунад гард нури мавкаби ӯ
Сипоҳи куфр чу зулмат рамад ба сад фарсах.

Бедил

◆**ФАРСОИДАН** **فَرسا ئيدن** *ниг.* фарсудан.

◆**ФАРСУДАГӢ** **فَرسودا گي** кӯхнағӣ, азҳамректағӣ, пӯсидағӣ.

... То аз фарсудағӣ ва камии асбоби он нуқсон
дар сафари мо онд нагардад. *Аҳмади Дониш*

◆**ФАРСУДАН**||**ФАРСОИДАН** **فَرسودن**||**فَرسا ئيدن** 1. судан, мо-
лидан, аз ҳам резондан.

Оҳи ҷонфарсой агар дар сина нашкастӣ маро,
Ин ки ҷон фарсудам, аз оҳ осмон ф а р с у д а м е.
Ҳоқонӣ

2. молида ва соида шудан, пора-пора шудан, рехтан,
аз ҳам пошида шудан.

Сари бора фарсуд аз дасташон,
Баландӣ бад-он гуна шуд пасташон. *Шодӣ*

3. *маҷ.* озор додан, ба сахтӣ ва азоб дучор намудан.

На гашти замона бифарсоядаш,
На ин ранчу тимор бигзоядаш. *Фирдавсӣ*

Нек кун, то нек пеш ояд туро,
Бад макун, то бад нафарсояд туро. *Ҷомӣ*

4. *маҷ.* бисёр заҳмат расондан, бисёр хаста ва мон-
да кардан.

Вазъи мо чун соя андар шеван ҳамворӣ аст,
Сад қадам фарсуд моро, чилва омад зери по. *Ҳоҷӣ*

5. *маҷ.* аз ҳад зиёд лоғар ва хароб шудан, коҳидан
ба ниҳояти хароби ва лоғарӣ расидан.

Дарди он захмҳо падид ояд,
Дилу ҷонаш зи ғам бифарсояд. *Ҷомӣ*

Зи фарсудану лоғарӣ метавон
Зи чармаш шуморӣ рағу устухон. *Саъдо*

ФАРТ *а.* فرط аз ҳад гузаштан, зиёдаравӣ, аз ҳад афзуӣ.

Яъне димоғи хилқати ин нашъа ба ҳасаби фарти назокат таби кудурати асбоб намеорад. *Бедил аз фарти...* аз камоли..., аз дараҷаи баланди..., аз ниҳояти..., аз ғояти...

Бо ин ду-се нодон, ки чунон медонанд
Аз ҷаҳл, ки донои ҷаҳон ошонанд.
Ҳар бош, ки ин ҷамоа аз фарти ҳарӣ
Ҳар к-у на ҳар аст, кофираш мехонанд.

Ибни Сино

Ва аз фарти ҳарорат бими он буд, ки дурри ятим
дар сини садаф чун ашки ятим қатраи об гар-
дад. *Восифӣ*

ФАРТУД فرتود *ниг.* фартуг.

ФАРТУР فرتور акс, сурати касе ё чизе, ки дар об, оина
ва дигар чизҳои шаффофи соф акс меёбад.

Фартури май аз қадаҳ фитода
Бар сақфи саро чу оби равшан. *«Луғати фурс»*

ФАРТУТ فرتوت 1. солхурда ва аз кор монда, куҳансоли
суст ва заиф.

Пири фартут гашта будам саҳт,
Давлати ӯ маро бикард ҷавон. *Рӯдакӣ*
Ба Уммон яке мурғи фартут буд,
Ки аз моҳияш қуввату кут буд. *Ҷомӣ*

2. суст, заиф, нажанд ва назор.

Гуфт: Ман ҳайрону фартут омадам,
Бедилу беқуввату кут омадам. *Аттор*

ФАРТУТСАР فرتوتسر куҳансар, заифсар; саҳт солхур-
даи димоғаш аз фазолияти табиӣ монда.

Мушаъбид ҷаҳонест фартутсар,
Кунад кори дигар, намояд дигар.
«Таърихи Фаршита»

ФАРФАР فرفر тезу чобук, чолок; чолокона, зуд-зуд.

Бардошт килку коғазу фарфар фуру навишт,
Бар фавр ин қасидаи матбуи обдор. *Анварӣ*
Гӯяд Қамол фарфар сад шеъри тар ба як шаб,
Лекин ба васфи рӯят ҳар як ғазал ба моҳе.
Қамоли Хучандӣ

ФАРФУР فرفور теҳу, парандаест кабкмонанд, вале аз он
хурдтар.

Ман баччаи фарфураму ӯ бозин сапед аст,
Бо боз кучо тоб барад баччаи фарфур?!
Абушақури Балхӣ

ФАРХ *а.* فرخ чӯҷаи мурғи хонагӣ ва дигар парандаҳо.

Ба зери парри қуш-андар ҳама чун фарх дебоҳо,
Ба парри кабки нар хатге сияҳ чун хатти мақбарҳо.
Манучехрӣ

Баъд аз инқизои чанд рӯзи муайян ба адади ҳар
байза фархе аз он ҷо сар берун мекунад.
«Равзат-ус-сафо»

ФАРХАВ فرحو хишоваи сабзавот, кандани алафҳои бегона,
перостани тоқ ва буридани шохҳои зиёдтани дарахтон.

Мар-киштро хав афган беру(н),
Разро ба дасти худ кун фархав. *Лабӣбӣ*

ФАРХАНЧ فرخنچ насиб, баҳра.

Маро аз ту фарханҷ ҷуз дард нест,
Чу ман сӯхта дар ҷаҳон мард нест. *Асадӣ*

ФАРХАСТА فرخسته хаста, кушта ва бар замин кашида
ва кашолашуда.

Ҷ май хурад ба шодию коми дил,
Душман низоғ гаштаву фархаста.

Абулаббоси Аббосӣ

ФАРҲОР فرخار 1. шаҳре дар Мовароуннаҳр, ки дар за-
мони пеш бутхонаҳои машҳур будааст.

Ҳамчу Фарҳор аст маҷлис, то ки ӯ дар маҷлис
аст,
Ҳамчу Қашмир аст барзан, то ки ӯ дар барзан
аст. *Муиззӣ*

2. бутхона.

Бути ман ҷонвар омад, шаманаш бедилу ҷон,
Манам уро шаману хонаи ман фарҳор аст.
Абулмасали Бухорӣ

3. маҷ. ҳар ҷон ороста ва зебо.

ФАРҲОРДЕС فرخاردیس фарҳормонанд; монанди бутхона;
маҷ. бисъер ороста ва зебо.

Дар он орзугоҳи фарҳордес
Накард орзу бо муомил мукес. *Низомӣ*

ФАРҲОРӢ فرخارى мансуб ба шаҳри Фарҳор, сокини шаҳ-
ри Фарҳор.

Кулаҳ қач ниҳода чу фарҳорӣён,
Миён танг баста чу булғорӣён. *Ҳоҷу*

ФАРҲУНДА فرخنده 1. муборак, нек; масъуд, саодатманд.

Сиёмак будаш ному фарҳунда буд,
Қаюмарсро дил бад-ӯ зинда буд. *Фирдавӣ*
Дар он фарҳунда ҷо боду ҳавоест,
Ки тубиро аз он нашву намоест. *Бадриш Қашмирӣ*

2. бошукӯҳ.

Яке коху айвони фарҳунда дид,
К-аз он сон ба Эрон на диду шунид. *Фирдавӣ*

ФАРҲУНДААЗМ فرخندهعزم мубораказм, муборакпирода,
некирода.

Зиҳи давлати марди фарҳундаазм,
Ки нусрат бувад ёри ӯ рӯзи разм.
Ҳисрави Деҳлавӣ

ФАРҲУНДАГӢ فرخندهگى муборакӣ, некӣ, некбахтӣ.

Бихӯрд оби ҳайвон ба фарҳундагӣ,
Бақои абад ёфт дар зиндагӣ. *Низомӣ*
Ало, то ба хубию фарҳундагӣ
Бувад шамъи хуршедро зиндагӣ. *Ҷомӣ*

ФАРҲУНДАКЕШ فرخندهكيش фарҳундаоин, дорои маслак
ва одати мубораку нек.

Давон омадаш галлабоне ба пеш,
Ба дил гуфт Дорои фарҳундакеш:
Магар душман аст ин, ки омад ба ҷанг,
Зи дураш бидузам ба тири ҳаданг. *Саъдӣ*

ФАРҲУНДАЛИҚО فرخندهلقا муборакчеҳра, муборакрӯй,
зебочеҳра.

Дидани моҳи наву ид бад-ӯ фарруҳ бод,
Ки хумоюнпаю фарруҳруху фарҳундалиқост.
Фарруҳӣ

ФАРХУНДАПАЙ فرخنده پاي муборакқадам, некқадам.

Чи кам гардад, эй садри фархундапай,
Зи кадри рафеат ба даргохи Хай? *Саъдӣ*

ФАРХУНДАРОЙ فرخنده راي муборакандеша, некрой, ду-
рустрой, некандеш.

Гуруҳе бари шайхи он рӯзгор
Зи дасти ситамгар гиристанд зор,
Ки эй пири донои фархундарой,
Бигу ин ҷавонро: Битарс аз худой! *Саъдӣ*

ФАРХУНДАТОЛЕЪ فرخنده طالع хушбахт, масъуд.

Хуррам он фархундатолеъро, ки чашм
Афтадаш бар рӯи ту ҳар бомдод. *Саъдӣ*

ФАРХУНДАФАРҶОМ فرخنده فرجام муборақоқибат, некоқи-
бат.

Ҳам аз бахти фархундафарҷоми туст,
Ки таърихи Саъдӣ дар айёми туст. *Саъдӣ*

ФАРХУНДАФОЛ فرخنده فال муборақфол, некбахт, нек-
толеъ, хуштолеъ.

Ба фархундағи фол зан моҳу сол,
Ки фаррух бувад фоли фархундафол. *Низомӣ*

ФАРХУНДАФОЛӢ فرخنده فالى нектолей, саодатмандӣ, хуш-
бахтӣ.

Чу хандон гардӣ аз фархундафолӣ,
Ба ханда тангдастонро намолӣ. *Низомӣ*

ФАРХУНДАХӢЙ فرخنده خوي покизакирдор, хушхулк, пи-
сандидатабиат.

Ба-ӯ гуфтам: Эй ёри фархундахӢй,
Чи дар мондағи пешат омад, бигӢй! *Саъдӣ*

ФАРШ а. فرش 1. палос, ки бар рӯи замини хона ва ғ.
пахн карда мешавад, бисот.

Аз падари мо дираму динор, гусфанду фарш ва
авонии бисёр ва фаровон мондааст.

«Таърихи Табарӣ»

Орзуи меҳри атлас дар дили мо кай бувад,
Фарши мо афтодагон чуз сояи девор нест. *Туғрал*
фарши санъой гилеми нафисе, ки дар шаҳри Санъо
бофта шудааст.

Ҳимматам гуфтам, ки малбуси ҷалол
Даққи мисрӣ, фарши санъой фирист! *Хоқонӣ*

фарши сӯхбат дарнавардидан маҷ. тамои кардан ва
ба охир расонидани сӯхбат.

Гуфтӣ, ки дарнавардам якбора фарши сӯхбат,
Фарши бигустурида донам, ки чун навардӣ.

Хоқонӣ

2. маҷ. сабззор.

Бар замин аз абри лӯълӯбору боди мушкбез
Фаршҳое чун мунаққаш парниён омад пади.

Муиззӣ

фарши сабза сабззор, кабудизор, марғзор.

Чудо зи сарвақдон фарши сабзаро дар боғ
Бисоти айши мулукон палоси мотами мост. *Ҷомӣ*

3. маҷ. рӯи замин; саҳн.

Зи кони ҷуди ӯ боди хазонӣ
Кунад фарши чаманро парфишонӣ. *Ҷомӣ*

Сари пиндор баркашида ба арш,
В-аз ҳавас бар ҳаво фиканда ба фарш.

«Хористон»

фарши хок сатҳ ва рӯи хок, замин.

Чу фарроши ин дайри хокӣ мағок
Бирубад ғубори ман аз фарши хок. *Ҳочу*

фарши ғабро рӯи замин, сатҳи замин.

Ҳамеша то фарози фарши ғабро
Муаллақ бошад ин нӯҳ сақфи мино.

Убайди Зоконӣ

◇ **фарш бар фарш** қабат ба қабат, таҳ ба таҳ.

Фарш бар фарш чанд ҷомаи нағз,
К-аз фуруғаш кушода шуд дилу мағз... *Низомӣ*

ФАРЪ а. فرع 1. шохи дарахт, шох; 2. маҷ. чизе, ки аз
асл мерӯяд, он чӣ аз асл сар зада инкишофу тараққӣ
карда аз он чудо мешавад, чизи ғайри асли, дуйӯмда-
рачағӣ.

Перояи тахт пиронанд, эшонро асл дон ва ҷа-
вонорно фаръ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Асл бинад дида, чун акмал бувад,
Фаръ бинад, чун ки мард аҳвал бувад. *Румӣ*

Ба замини шуур ҷаҳл макор,
Фаръро дастгоҳи асл шумор! *Бедил*

ФАРЪБЕД فرياد 1. садон баланд, бонг, чеғ; наъра.

Аз дари майкада, эй соқии риндони ҷаҳон,
Мастии ишқ ба фаръеди ҳаёхӯй бирафт.

Ибни Ямин

2. овоз ва садон баланди дарднок, оҳу фиғон.

Қорам зи ғамат ба ҷон расидаст,
Фаръед бар осмон расидаст. *Анварӣ*

Гар аз нола васле муяссар шудӣ,
Зи фаръеди дил гушӯ кар шудӣ. *Бедил*

фаръед задан а) бонг бардоштан, бо овози баланд
чеғ задан.

Чу мурғи сахархез фаръед зад,
Алам бар лаби Шатти Бағдод зад. *Ҳотифӣ*

б) овози баланди пурдари баровардан, оҳу фиғон
кардан.

Бе асар нолаи кас дар дили маъшук мабод,
Чи қадар беҳуда фаръед задам, оҳ, мапурс!*

фаръед кардан а) бонг задан, бонг кардан.

Ёро бояд аз оғӯши нафас кард суроғ,
Он қадар саҳт мағозед, ки фаръед кунед. *Бедил*

б) гиря ва нола бо овози баланд, нолаи пур дарду
шиқоятomez кардан; (ба) **фаръед расидан** ба доди касе
расидан, аз сари инсоф, адолат ва ёри додрасӣ на-
мудан.

Чу касе нест, ки аз ишқи ту фаръед расад,
Чи кунам, сабр кунам, гар зи ту бедод расад.

Анварӣ

Зи бекутиам танг гашта нафас,
Ба як хушк нонам ба фаръед рас! *Ҷомӣ*

фаръед хостан ёри хостан, мадад пурсидан, инмод
талаб кардан дар танғӣ.

Бинолид Судобаву дод хост,
Зи шохи ҷаҳондор фаръед хост. *Фирдавсӣ*

Маро дил кушт, фаръед аз кӣ хоҳам?
Асири дил шудам, дод аз кӣ хоҳам?

Убайди Зоконӣ

ба фаръёд омадан а) наъра кашидан, бонг баровардан.

Малик Барақон аз шунидани ҳикоят бичушид ва ба фаръёд омад. «Ҳазору як шаб»

б) ба додталаби омадан, шикоят кардан.

Додхоҳони бисёр аз дасти ӯ назди султон ба фаръёд меоманд. «Таърихи Фаршита»

аз халқ фаръёдро кифоят кардан дод ва шикояти мартумро шунидан.

Қалам даркаш оини бедодро,
Кифоят кун аз халқ фаръёдро. Низомӣ

3. калимаи нидо дареғ ва афсус!, дод!

Фаръёд, ки аз шаш чиҳатам роҳ бибастанд,
Он холу хату зулфу руху оразу қомат. Ҳофиз

ФАРЪЁДРАС فریادرس ба доди касе расанда, ёри ва химоҷунанда.

Кунун гар набошӣ ту фаръёдрас,
Набинӣ ба Мозандарон зинда кас. Фирдавсӣ
Фаръёд кун, эй Ибни Ямин, бар сари ин куй,
Таҳқиқ яқин аст, ки фаръёдрасе ҳаст.

Ибни Ямин

ФАРЪЁДҲОН فریادخوان фаръёдкунанда, доду афғонкунанда, додрасӣ талабкунанда, додхоҳ.

Ба фаръёдхон гуфт: Фармон турост,
Маро дар дил аст, он чи дар қон турост. Низомӣ
На борон ҷамеборад аз осмон,
На бармеравад дуди фаръёдхон. Саъдӣ

ФАРЪЁДҲОҶ فریادخواه додхоҳ, адолатталаб.

Чу фаръёдро дар гулу баст роҳ,
Гулу баста бех, марди фаръёдхоҳ! Низомӣ

ФАРЪЯ فریه лаънат, нафрин, дуои бад.

Зех, эй Кисой, аҳсант гӯю чунин гӯй:
Ба сифлагон-бар фаръя куну фаровон кун!

Кисой

Баҳраи ту офарин бошад зи саъди Муштарӣ,
Қисми хасм аз наҳси Кайвон фаръяву нафрин бувад. Муиззӣ

ФАРҒАНД فرغاند ашақа, печак, гиёҳест печанда, ки ба ниҳолон ва сабзавот печида хушк мекунад, зардпечак.

Дами саломат гирифта хомӯш,
Печида бар офият чу фарғанд. Абулаббоси Аббосӣ

ФАРҒАНДВОР فرغاندوار монанди фарғанд.

Аё сарви нав, дар тақопӯи онам,
Ки фарғандворе бипечам ба ту-бар. Рӯдакӣ

ФАРҒАР فرغر 1. селроҳа ё ҷуе, ки об гузашта ва дар як ҷо каме ҷамъшуда мондааст; 2. ҷуи майда, ки аз даръё ҷудо мешавад.

Агар оби теғи ту дар рафтани ояд,
Дар он ҳафт даръё бувад ҳафт фарғар. Азрақӣ
Гардун чу киштзору Миҷарра бар ӯ чунон
Дар киштзорҳо чу яке фарғар аз лабан. Ломей

ФАРҒАРДАН فرگردан тар кардан, оғушта кардан; ба ҳам сириштан.

Илм чун дар нури ҳақ фарғарда шуд,
Пас зи илмат нур ёбад қавми Луд. Румӣ

ФАРҒЕШ فرغيش ҷомаи кухна, пустини кухнаи чиркини ҷиғда-ҷиғда дарида.

Накунам ёд зи тороҷу наяндешам з-онк
Маркабам буд хари лангу либосам фарғеш.

Муиззӣ

ФАРӢ فرى 1. офарин, зиҳн.

Фарӣ он фиребанда зулфайни дилкаш,
Фарӣ он фурузонда рухсори дилбар.

«Луғати фурс»

2. писандида, некӯ.

Ба шакли муборак, ба хусни фарӣ
Суҳан гуфта чун дур ба лафзи дарӣ. Шоҳин

3. хуб, дуруст.

Ҳарчанд ки мубадон илоҷаш
Қарданд, нашуд фарӣ мизочаш. Шоҳин

ФАРҚ I a. فرق имтиёзи чизе аз ҳаммонанди худ, хосияти чизе, ки онро аз чизи дигар ҷудо мекунад, тафовут.

Фарқ аст миёни он, ки ёраш дар бар,
Бо он, ки ду ҷашми интизораш бар дар. Саъдӣ

фарқ кардан ташхис додан, чизеро аз чизе ҷудо кардан.

Чанд шабонарӯз шаб аз рӯз фарқ накарданд.
«Равзат-ус-сафо»

ФАРҚ II a. فرق 1. тори сар, болои сар.

Аҷаб аст аз шикани турра кулоҳаш лола
Дар ҷаман бинаду аз фарқ бияфтад кулаҳаш.

Исмат

Агар бар фарқи мазлуме кашад мушт,
Расад аввал туро дарде ба ангушт. Ҳозиқ

аз фарқ то ба қадам (ё пой) аз сар то по, тамоми тан.

Зи фарқ то ба қадам зар шудам зи гунаи зард,
Вале зи санги шикебам иёр нест, чи суд?

Хисрави Деҳлавӣ

Ба Юсуф гуфт, к-эй аз фарқ то пой
Дилошубу дилорому дилорой ... Ҷомӣ

2. маҷ. болои ҳар чиз.

Он ки ба рӯзи маърака фарқи ливои рафъаташ
Гушаи офтобро чун хати дилситон гирифт.

Бадри Чоӣ

◇ фарқ кардан кушодани роҳ миёни муй.

Гоҳ мушкин муйро бишқофти,
Фарқ кардӣ, з-он ду гесу бофти. Ҷомӣ

фарқи аъдо зери ақдом овардан тобеъ гардонидан ва ба ихтиёри худ даровардани душман.

Қохири аъдон давлат, носирӣ миллат сазад,
То ба давлат фарқи аъдо зери ақдом оварад.

Муиззӣ

ба фарқи касе хок пошидан касеро хору залил кардан, касеро беобрӯ намудан.

Номӯси маро ба ҷайб зад ҷок,
Пошид ба фарқи номи ман хок. Ҷомӣ

ФАРҚАД a. فرق 1. гӯсола; 2. нуҷ. номи яке аз ду ситораест дар галаситораи Дубби Асгар, ки ҳар ду ситора якҷо Фарқадон ё Фарқадан номида мешавад.

Наргис чун моҳ дар миёни Сурайё,
Лола чу андар қусуф гушаи Фарқад. Манучехрӣ
Алам бар ривоқи забарҷад заӣ,
Сари тоҷ бар фарқи Фарқад заӣ. Ҳоҷу

ФАРҚАДАЙН||ФАРҚАДОН *а.* فرقدان||فرقدان *шакли дугонани фарқад 2.*

Ба дандон газид аз тағобун ядайн,
Бимондаш дар у дида чун Фарқадайн. *Саъдӣ*

Чу қасри қадри ту месохтанд рӯзи азал,
Ҳазиси пояи у фарқи Фарқадон карданд.

Убайди Зоконӣ

Амвол ва аслиҳаи фаровон ба дасти Салҷуқиён
уфтада, алами давлати бародарон сар ба авҷи Фарқадон кашид. «*Равзат-ус-сафо*»

ФАРҲИДА فروهيده *ниг.* **фурӯҳида.**

ФАРҲАНГ فرهنگ **1.** ақл ва адаб; дониш, илм, маърифат.

Ҳеч ганҷе нест аз фарҳанг бех,
То тавонӣ, рав туву ин ганҷ неҳ! *Рӯдакӣ*

Хурда бар гуфтаи Шохин натавонанд гирифт
Нуктадонон, ки дам аз донишу фарҳанг зананд.

Шохин

фарҳанг гирифтани ақлу дониш ва адаб касб кардан.

... Қ-аз ин девонаи беҳуши беҳанг

Ба ғайрат дигарон гиранд фарҳанг. *Ҳоҷӣ*

2. китоби луғат.

У дар фарҳанги худ менависад, ки Малибор ба
фатҳи аввал ва қасри сонӣ ва ёи маҷҳул номи вилоятест. «*Таърихи Фарошита*»

Фарҳанги суҳанхон дақиқи мани Туғрал
На таври Суруҳ аст, на гуфтори Ҳамиз аст.

Туғрал

ФАРҲАНГӢ فرهنگӣ доно, хирадманд, донишманд.

Ба фарҳангиён деҳ маро аз нахуст,

Чу омӯхтам Занду Усто дуруст. *Фирдавсӣ*

ФАРҲАНЧ فرهنگ *шакли арабишудаи фарҳанг.*

Гузор дил ба сари меҳри ёри чононе,
Ки рафт аз сари ман дар ҳавои у фарҳанч.

Шохин

ФАРҲАНЧИДАН||ФАРҲЕХТАН فرهنگيدان||فرههختن адаб омӯхтан, таъдиб намудан.

Чунонат бифарҳанчам, эй бадниҳод,

Ки н-орӣ дигарбора Эрон ба ёд! *Фирдавсӣ*

ФАРҲАСТ فرهنگست сеҳр, ҷоду, афсун.

Нестро ҳаст кунад тунбули уй

Ҳастро нест кунад фарҳасташ. *Абӯнасири Марғазӣ*

ФАРҲАТ *а.* فرحت шодӣ, хурсандӣ, дилхушӣ, фараҳмандӣ.

Дар он фарҳат, ки шуд ҷони наваш ёр,
Танаш мешуд зи ҷони кӯҳна безор.

Хисрави Деҳлавӣ

Ба овози дилкушои эшон [тӯтиҳо] беҳчате ва
фарҳате дар дил мушоҳада меравад.

«Анвори Суҳайлӣ»

ФАРҲАХТА فرهنگته боадабу ботарбия, муадаб.

Эй шаман, оҳиста бош з-он бути бадхӯ,

Қ-он бут фарҳахта нест, ҳаст навомӯз. *Дақиқӣ*

ФАРҲАХТАН فرهنگتن адаб омӯхтан, тарбият намудан, омӯхтан.

Паи фарҳатгани ин тунд тавсан

Бар абури ғазаб чине дарафкан. *Маъруфии Балхӣ*

ФАРҲЕХТАН فرههختن *ниг.* **фарҳанҷидан.**

ФАРҲОН *а.* فرحان шоду хурсанд, масрур, фараҳманд.

Чун хабари кушта шудани вазир ба Султонудавла расид, ба ғоят фарҳон гашт.

«Равзат-ус-сафо»

ФАРҶ *а.* فرج суроҳ, шикофи байни ду чиз; андоми ниҳони зан.

ФАРҶОМ فرجام **1.** охир, анҷом; оқибат; натиҷан кор.

В-ар ин гуфтаҳон маро нашнави,

Ба фарҷоми корат пушаймон шавӣ. *Фирдавсӣ*

Ба худ мегуфт: ... Фарҷоми кори одамии фаност
ва мулк ҳам пойдор нахоҳад буд.

«Калила ва Димна»

2. лаёқат.

Бад-ӯ гуфт, қ-ин худ ба коми ман аст

Бузургӣ ба фарҷому номи ман аст. *Фирдавсӣ*

ФАРҶОМГОҲ فرجامگه қабр, гур.

Басе душману дӯст кардӣ табоҳ,

Кунун бозгаштат ба фарҷомгоҳ. *Фирдавсӣ*

ФАС(С) *а.* فص санги қиматбаҳо, ки дар нигин устувор карда мешавад.

ФАСАН فسن *шакли дигари фасон I 1.*

Сипеҳр барнакашад бомдод ханҷари субҳ,

Агар ба шаб назанад ҳиммати ту бар фасанаш.

Саной

ФАСАҚА *а.* فسقه **ҷ.** фосиқ.

Маҷмуи он фасака дар ин дарёе ғарқ шуданд.
«Равзат-ус-сафо»

ФАСД *а.* فساد *тиб.* хунгирий, рагзанӣ, раг задан, ки дар тибби кӯҳна барои гирифтани хуни фосид иҷро карда мешуд.

Ханҷари тези ту андар қасди мо

Неши захролудае дар фасди мо. *Румӣ*

Шунидастам, ки рӯзе кард Лайлӣ

Ба қасди фасд сӯи неш майле. *Ҷомӣ*

ФАСЕҲ I *а.* فسيح фароҳ, васеъ, паҳновар.

Дасту поят ба банду ғулли қазо

Ҳаст баста дар ин фасеҳ фазо. *Саной*

Ба ҷониби вилояти Яман рав, ки мамлақати
фасеҳ ва ариз аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАСЕҲ II *а.* فصيح равшан ва бурро гапзананда, салис ва равон гуянда, хушқалом (онд ба одам); бофасоҳат (онд ба суҳан).

Марде... ҷаҳор писар дошт, меҳтарин ҷавоне
фасеҳ ва адиб ва оқил. *Носири Хисрав*

Аз гуфтани мадҳ дил бимирад,

Шеър арчи тару фасеҳ бошад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ФАСЕҲАТ فصيحته *шакли дигари фасоҳат.*

Аз ин гуфтугӯ чун севум лаб бидӯхт,

Ҷаҳорум ҷароғи фасеҳат фурухт. *Ҷомӣ*

ФАСЕҲУЛЛИСОН *а.* فصیح اللسان фасеҳзабон, равонсухан, равшангуфтор, забонавар.

Лисонии Шерозӣ фасеҳуллосон ва малехулбаён аст. «*Хизонаи омира*»

ФАСЕҲУЛМАСОЛИК *а.* فصیح المسالك дорон роҳҳои ва-сеъ ва фароҳ.

Илло дар ин аср... қавми Марҳата дар мамол-ики фасеҳулмасолики Ҳиндустон аҷаб корҳо карданд. «*Хизонаи омира*»

ФАСЕҲУЛФАЗО *а.* فصیح القضا фароҳфазо, паҳнфазо, кушодафазо.

Чаҳорбоғи фасеҳулфазон фалаки нилуфариро ба гул ва раёҳини кавокиби дурахшон ва азҳори ҳамешабаҳори савобити нурафшон пардохт. *Восифӣ*

ФАСИЛ *а.* فصیل девори қалъа ва ҳисор; девори гирдо-гирди шаҳр.

Ариҳо шаҳре бузурги ҳасн буд ва фасили он расида. «*Таърихи Фарошита*»

ФАСИЛА *а.* فصيلة гала, рама; галаи асп.

Зи ҳар сӯ, ки будаш фасила яла, Ба шаҳр андар овард яксар гала. *Фирдавӣ*

ФАСИЛАГОҲ||**ФАСИЛАГАҲ** *а.* فصيلة گاه|فصيلة گاه чарогоҳи галаи аспон.

Марғзоре, ки фасилагаҳи аспони ту гашт, Шер, к-он ҷо бирасад, хурд бихояд чангол. *Фаррухӣ*

ФАСЛ *а.* فصل 1. қисмат, ҳисса; қисме аз чизе.

Фасли дасти чап дар домани Албурзкӯҳ ва хайли дасти рост муҳит бар соҳили Қулзум. «*Равзат-ус-сафо*»

2. як ҳиссаи муайян аз калом, гуфтор.

Фасле ба камол аз ин суҳан ронд, Пулод кушоду гавҳар афшонд. *Низомӣ*

Чун ин фасл бишунид, арақи ҳаё бар чабини овард. *Авфӣ*

3. қисми муайян ва алоҳидаи асар, китоб, ки хурд-тар аз боб аст.

Аҳмад бинни Муҳаммади Наср гӯяд: Ин фасл [фасли зикри девор] Муҳаммад бинни Ҷаъфари Наршаҳӣ бад-ин тартиб наёвардааст, валекин баъзе аз ин дар аснои суҳан рондааст. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

4. мавсим, як қисм аз ҷор қисмати сол: баҳор, тобистон, тирамоҳ ва зимистон.

Дар ҳар фасл аз он чӣ арзонтар будӣ, ғизои худ аз он сохтӣ. *Авфӣ*

Нишасти хешро дар ҳар ҳаво,
Ба ҳар фасле муҳайё карда ҷосе:
Ба тобистон шавад бар кӯҳи Арман,
Хиромон гул бувад хирман ба хирман.
Ба фасли гул ба Мукрон аст ҷояш,
Қи то сарсабз бошад хоки пояш. *Низомӣ*

5. айём; давр.

Дареғо, ки фасли чавонӣ бирафт,
Ба лаҳву лаиб зиндагонӣ бирафт. *Саъдӣ*

фасли гул айёми шукуфтани гул, мавсими баҳор.

Андалебон, фасли гул бе нолаву фаръед нест,
Як гули хандон ба гулшан бе ҷафои бод нест. *Махфӣ*

фасли гулрез киноя аз мавсими баҳор, айёми гул.

Булбул ин гуфту дигар гуфт, ки май нуш, Қамол,
Фасли гулрез ба мутриб бигузор ин суҳанон! *Қамолӣ Хучандӣ*

фасли дай аввали зимистон.

Нал чашми таре ба руд бурда,
Чун руд ба фасли дай фусурда. *Файзӣ*

фасли наврӯз айёми иди наврӯз, аввали баҳор.

Фасли наврӯз, ки овард тараб бар ҳама халқ,
Чашми бадрузи маро навбати борон овард. *Хисрави Деҳлави*

фасли рабеъ баҳорон.

То ба сол-андар се моҳ бувад фасли рабеъ,
Нуҳ маҳи дигар сайф асту ҳариф асту шитост. *Фаррухӣ*

6. вақт, муддат; **фасле** муддате, замони каме, андаке.

Баъди фасле дидам, ки Носир-Алӣ ва ёрони ӯ
Бо якдигар ба имои чашм гуфтугу мекунанд. «*Хизонаи омира*»

Агар бар хоки Ҳоҷӣ бигзарӣ, фасле тааммул кун,
Қи бе ғайзе набошад тудан хоки мазори ӯ. Ҳоҷӣ

7. чудой, аз ҳамдигар ҷудо кардан; **фасл кардан** аз ҳамдигар ҷудо кардан.

Ту барои васл кардан омадӣ,
Не барои фасл кардан омадӣ. *Румӣ*

◇ **фасли мушаббаъ** эзоҳоти пурра ва муфассал, эзоҳоти қонеъкунанда.

Иброҳим фасле мушаббаъ дар боби афв ва иг-
моз тақрир карда, Маъмун аз сари ҷаримаи амми
хеш бархост. «*Равзат-ус-сафо*»

аз ҳар фаслу боб аз ҳар хусус (доир ба суҳан).

Суҳанро шунидӣ зи ҳар фаслу боб:
Сиеҳ аст шаб, равшан аст офтоб. *Савдо*

ФАСЛАҚ *а.* فصلک **шакли тасғири фасл.**

Андар ин аср булфузуле чанд
Карда аз бар ду фаслаке тарфанд. *Саной*

ФАСЛУЛХИТОБ *а.* فصل الخطاب каломии фасеҳ ва равшан-маънӣ, ҷудокунандаи ҳақ аз ботил; суҳани қатъӣ, ки масъаларо ғайсал медиҳад.

Бо ҳунар дасти сахию бо шараф рӯи тунук,
Бо хирад ҳӯи нақую бо суҳан фаслулхитоб. *Фаррухӣ*

Ғайри ҳарфе аз лаби лаъли ту нест
Ҳикмати довудию фаслулхитоб. Ҳоҷӣ

ФАСОД *а.* فساد 1. табоҳӣ, вайронӣ, бетартибӣ, зишткорӣ, бадахлоқӣ.

Насли фасоди инон мунқатеъ кардан ва беҳи
таборашон баровардан авлотар аст. *Савдӣ*

2. фитна, балво, исён, саркашӣ.

Агарчи ҷанг ба тариқи бағӣ ва фасод бувад ва
агар аз роҳи ҳақ бувад, албатта зафар муҳиқро
бувад. *Аҳмади Дониш*

3. зоеъшавӣ, костан, камшавӣ ва беҳуда аз даст раф-тан; нобудшавӣ.

Аз қазо қаҳтӣ ба соле уфтод,
Қоҳу заръ аз хушкӣ омад дар фасод. *Румӣ*

4. вайроншави ва аз ҳолати этидол баромадани мизоч, фосидшавии хун, қувваи ҳозима ва ғ.

Ҳоли нисъёну хумку истирхо,
Фоличу лақваву фасоду вабо. *Саноӣ*

фасоди хун фосидшавии хун, вайроншавии хун.

Фасоди хун чу тавон кард кам зи хӯрдани шахд,
Яке бигӯй, ки нештар чаро хӯрад оқил?

Хисрави Деҳлавӣ

❖ **ФАСОДАТ** *а.* فسادت фасод, табаҳкорӣ, бадкирдорӣ.

Саводаш нусхаи мазмунадоват,
Зи субҳи козибаш равшан фасодат. *Ҷомӣ*

❖ **ФАСОДПАЗИР** فسادپذير фасид ва бадахлоқшаванда, вайроншаванда.

В-ар ту дар тарбият кунӣ тақсир,
Гардад аз ину он фасодпазир. *Ҷомӣ*

❖ **ФАСОН I** فسان I. санге, ки бо он корд, теғ тез мекунад, қайроқсанг.

Дар Макка ду гармоба аст, фарши он санги сабз,
ки фасон месозанд. *Носири Хисрав*

Субҳ, к-аз фитначӯшии даврон
Гардиши ҷарх теғ за ба фасон. *Бедил*

2. тез кардан бо санги фасон.

Табъи Савдо пур зи истехсони дунон тира аст,
Санги нохуш аз фасон созад мукаддар теғро. *Савдо*

фасон кардан (ё **кашидан**) тез кардан, қайроқ кардан ба воситаи санги фасон.

Теғи фасонкашидан майдони чуръатанд
Онҳо, ки тан ба сахтии айём додаанд. *Соиб*

3. тезӣ, бурроии теғ ва шамшер, ки дар натиҷаи тез кардан бо санги фасон ҳосил мешавад.

Абруви беғамза шамшери фасон гумкарда аст.
Наргиси беишва гунги тарҷумон гумкарда аст.

Шаҳиди Балхӣ

❖ **ФАСОН II** فسان II *шакли кӯтоҳшудаи фасона.*

Дигар ҳар чи гӯям фасон асту бод. *Савдӣ*

❖ **ФАСОНА** فسانه *шакли дигари афсона; фасонаву лоғ* суҳан ё чизи ғайри воқеъ ва беасос.

Зоғи учб андар ошъёни димоғ
Ниҳадаш байза з-он фасонаву лоғ. *Ҷомӣ*

фасонаву фусун (ё **афсун**) суҳанҳои беҳуда ва пучи найрангомез.

Бирав, фасона махону фасон мадам, Ҳофиз,
К-аз ин фасонаву афсун маро бисе ёд аст. *Ҳофиз*

❖ **фасона шудан** (ё **гаштан**) вирди забони халқ шудан, овоза гардидан, боиси гапу калачаи мардум шудан.

Дар ҳар днёр қиссан ҳусни ту шош гашт,
Афсуни наргиси ту ба олам фасона шуд. *Васлӣ*

❖ **ФАСОНАПАРДОЗ** فسانه پرداز афсонагӯӣ, қиссахон.

Аз хондани ин фасонаи роз,
К-аш хонд ба ман фасонапардоз. *Файзӣ*

❖ **ФАСОНАСАРО(И)** فسانه سرا(ي) афсонахон, қиссахон, афсонагӯӣ.

Хост, то бонуи фасонасароӣ
Орад оини бонувона ба ҷой. *Низомӣ*

❖ **ФАСОНАХОН** فسانه خوان афсонахон, афсонагӯӣ.

В-ар забон дар фасона бикшоӣ,
Молиши сад фсонахон доӣ. *Ҷомӣ*

❖ **ФАСОНАШУМОР** فسانه شمار афсонашумор.

Агар фасонашуморам в-агар тароназанам,
Ту гӯш дор, ки аз рӯи дард мехезад. *Урфӣ*

❖ **ФАСОНГАР** فسانگر бо санги фасон (қайроқ) тезкунадан теғ ва ғ., чархчӣ.

Аз фусуни тарбиятҳои замон эмин мабош,
Рӯй бар санг аст аз дасти фасонгар теғро. *Савдо*

❖ **ФАСОР** فسار *шакли дигари афсор.*

Бад-ӯ гуфт: Рахшам бад-ин марғзор
Зи ман дур шуд бе лағому фасор. *Фирдавсӣ*

Онҳо, ки ба мадраса фароҳам гаштанд,
Дони зи ҷӣ маъние муқаррам гаштанд.
Полону чулу фасор мехост харӣ,
Аз бесомонӣ охир одам гаштанд. *Бедил*

❖ **ФАСОРОҲИХТА** فساراهخته озодгӣнон, ялачилав, ҷилавсардода; маҷ. худсар, беқайд.

Кунун ҷӯй ҳаме ҳилат, ки гаштӣ сусту бетоқат,
Туро дидам ба барноӣ фасороҳихтаву лона.

Кисоӣ

❖ **ФАСОҲАТ** *а.* فصاحت бурросухан будан, равшанбаёнӣ; ба салосат ва равонӣ суҳан гуфтан; ҳолӣ будани калом аз ҳампахлу омадани ду ҳарфи якҷинса ҳамчун 'сидқи қавл', 'ҷамъи илм' ва м. ин.

Чун [Абӯязид] ба Бағдод расид, зикри балоғат ва фасоҳати вай пеши халифа карданд.

«Хористон»

В-он Муиззӣ, ки хоси Санҷар буд,
Дар фасоҳат забон чу ханҷар буд. *Ҷомӣ*

Шер аз фасоҳат ва суҳанороии Димна дар шиғфт монд. *«Нигори дониш»*

❖ **ФАСС** *а.* فص *ниг.* фас(с).

❖ **ФАССОД** *а.* فساد фасдқунанда, хунгиранда, рагзан, ҳаҷҷом.

Занад бар ҳар раге фассод сад неш,
Вале дасташ биларзад бар раги хеш. *Низомӣ*

Зи ман фассод ҳар рагро, ки ковад,
Ба ҷои хун ғамат берун таровад. *Ҷомӣ*

Рӯзи дигар султон таморузе карда, ба талаби фассод фиристод ва чун фассод бозуи ӯ баста хост, ки неш занад, султон аз рӯи ғазаб дар вай нигарист. *«Равзат-ус-сафо»*

❖ **ФАСУРДА** فسرده *ниг.* фусурда.

❖ **ФАСУРДАГӢ** فسرده گي *ниг.* фусурдагӣ.

❖ **ФАСУРДАДИЛ** فسرده دل *ниг.* фусурдадил.

❖ **ФАСУРДАН** فسرده *ниг.* фусурдан.

❖ **ФАСХ** *а.* فسخ гардонидани фикр ва роӣ аз чизе; ботил кардан, бекор кардани муомилаи савдо ва ғ.; **фасхи байъ** бекор кардани байъ, гардондани савдо.

Ҳукм фармоянд, ки он мусоҳиби эшон он шахсро ба фасхи байъи он боғ розӣ гардонад. *Восифӣ*

Ба ҷуз зиён ҷӣ расид аз туам, ҳазор дарег,
Ки фасхи байъ дар оини мо намебошад.

Санҷари Кошӣ

фасх кардан (ё гардонидан) ботил кардан, бекор гардонидан.

Модари шер гуфт: ... Акнун бар ту он аст, ки азиматро ибтол ва фасх кунӣ. «Калила ва Димна»

ФАТВО||ФАТВӢ *а.* فتوا||فتوى 1. ҳукми шаръ, ки аз тарафи муфтий, шайхулислом, фаеҳ ё қозӣ доир ба ягон масъалаи динии қонунӣ дода мешавад.

Бусу назарам ҳалол бошад бо ёр,
Ин фатвӣ ман гирифтаам аз чаргар.

Абуҳафси Суғдӣ

... Ва қозӣ ба куштаниш фатво дод. *Саъдӣ*

Фатвии ҳирсу ғафлати худком
Бар ҷаҳоне ҳалол кард ҳаром. *Бедил*

2. *мач.* иҷозат, руҳсат; рою фикр.

Фатвӣ он шуд, ки шердил Баҳром
Суи шерон кунад нахуст хиром. *Низомӣ*

ФАТИЛ *а.* قتيلى *шакли кутӯҳшудани фатила* 1.

Ҳар киро хонӣ сахӣ, у шуд бахил,
3-он ки ғайреро надод у як фатил. *Румӣ*
Менамояд руҳат афруҳтатар аз сари зулф
Чун чароғе, ки дар у нур фазояд зи фатил.

Камоли Хучандӣ

ФАТИЛА *а.* قتيلى 1. ресмони ғафси аз пахта тофта, ки дар чароғи пилтасуз ва шамъ гузошта мешавад.

Амалаш он аст, ки фатила битобанд аз пахтаи кӯҳна. «*Илми симиё*»

Ҷӣ оташ аст фироқат, ки чун фатилаи шамъ
Қалам бисӯзад, агар сар кунад баёни фироқ!

Шоҳин

Чун шӯълаи чароғ аст дар фатила ва равшан,
ки ба як боди муҳолиф мунтағӣ шавад.

Аҳмади Дониш

2. *тиб.* пахта ва латтае, ки лула карда барои баста нашудани даҳони чароҳат ба даруни он мегуздоранд;
3. чароғ.

ФАТИЛАТУССУФРА *а.* قتيلى الصفرة фатилаи зардӣ; чароғе, ки шӯълаи он одамон ва чизхоро зард нишон медиҳад.

Фатилатуссуфра чунон аст, ки дар сояи ин чароғ
хар кӣ бошад, зардрӯй намояд. «*Илми симиё*»

ФАТИН *а.* فطين бофатонат, зирак, хушёр.

Фатин соҳиби басиратро равшан шавад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ФАТИР *а.* فطير ноне, ки аз хамири наомада (беҳамирту-руш) пухта мешавад.

Бино бар таъҷил, ки доштанд, нони фатир пухта
хӯрданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Палавмастам, палавмастам, палавмаст,
Мапурс аз рағбати нони фатирам. *Саъдо*

ФАТНАТ *а.* فتنات зиракӣ, хушёрӣ.

Бурда пешаш Уторид аз маълум
Фатнату ҳукму рою нутқу улум. *Саной*

ФАТО *а.* فتى *ниг.* фатӣ.

ФАТОВӢ *а.* فتاوى 4. фатво||фатвӣ.

Ба муҷиби фатовии айммай ислом амал намуда,
мултамаси Гургинро ба азёф макрун гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

ФАТОЛИДАН||ФИТОЛИДАН فتاليدن 1. рехтан, пошидан, пароканда кардан.

Бод баромад ба шохӣ себи шигуфта,
Бар сари майхора барги гул бифтолид. *Имора*

2. даридан, аз ҳам кандан, гусехтан.

Эй малик, ин мулкро ту донию маъниш,
Мулк бигиру сари хаворич бифтол. *Манучеҳрӣ*

ФАТОНАТ *а.* فطانت хушёрӣ, зиракӣ, бофаросатӣ.

Губори тамвиҳоти ҷидол ва тадлисоти аҳли залол
чаши фатонати уро напушида. *Аҳмади Дониш*
Ҷугизанони шахру мазангони бодия
Доранд бар фатонату идрокат офарин. *Саъдо*

ФАТРАТ II||**ФИТРАТ** I *а.* فترت сустӣ, заъф, нотавонӣ.

Туру фатрати пирӣ аз ҷой бурд,
Кухан гаштанат аз сари рой бурд. *Низомӣ*

Баъд аз фатрати Қобул фарангиён дар Бадахшон
бигузаштанд. *Аҳмади Дониш*

ФАТРАТ II||**ФИТРАТ** II *а.* فترت 1. фосилаи байни ду давр ё ду чиз.

Ҳар малака ба тамаррун ба амал русухи бештар
гирад ва ба фатрат русухаш кам шавад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

2. фосилаи миёни давраҳои ду пайғамбар ва ё ду подшоҳ.

Он хаёлоте, ки дидандӣ зи мо
Вақти фатрат гоҳ-гоҳ аҳли худо ... *Румӣ*

ФАТТОК *а.* فتاك ба ногоҳ ҳамлакунанда; бебок ва ҷасур дар бадкорӣ.

Аз авбоши он вилоят ду фаттоки бебок ба мол
фирефта ва эшонро ба Марв фиристод.

«Равзат-ус-сафо»

ӯ чавоне буд бағоят фаттоқ ва бебок, чунон ки
қасди зан ва фарзанди мардум мекард.

«Равзат-ус-сафо»

ФАТТОН *а.* فتان 1. ба худ мафтункунанда, дилрабо, шӯҳ-чашм.

Ба дом овард натвонаш ба дастон,
Ки ҷодуест бо чашмони фаттон.

Фаҳриддини Гургонӣ

2. бисёр фитнаангез, бадкор.

Эй фаттони шарир, муддати чанд сол аст, ки
падарамро бикӯштаӣ ва гурехта. *Авфӣ*

Сипоҳе чун сафи мижғони хубон
Ҳама ханҷар ба каф хунрезу фаттон. *Ҳозик*
наргиси фаттон чашми шӯҳи фитнаангез.

Дилбаро, ҳолам хароб аз наргиси фаттони туст,
Хотирам ошуфта аз зулфи абрафшони туст.

Шоҳин

ФАТТОҲ *а.* فتاح 1. бисёр фатҳкунанда, кушоянда; 2. *мач.* кушоишдихандаи қорҳо; 3. лақаби худо.

Қадам ба водии исъён агарчи зад Шоҳин,
Мабанд бар руҳи у боби тавба, ё фаттоҳ! *Шоҳин*

ФАТӢ||ФАТО *а.* فتى чавон, барно.

Ё фато, ту ба мол ғарра машав,
Чун ту бас диду бинад ин деранд. *Рӯдакӣ*

Ҳамчу каждум, к-у газад пой фатӣ,
То расида аз вай ўро офате. *Румӣ*

♦АТҚ а. فتح 1. шикоятан; кушодан; фатку ратқ пайваст кардан ва кушодан; маҷ. ба ҳаллу фасли масъалае машғул шудан, идорақунӣ, сардорӣ; муқ. ратқ (ратқу фатқ).

... Ва низоми фатқу ратқи муҳиммоти мулкӣ халале азим ёбад. *Аҳмади Дониш*

2. тиб. бемории дабба, рехтани чурра, калон шудани хусья.

Фатқ дарде шадид дар амё,
Азалулбатн бо сифоки қафо. *Саной*

♦АТҲ а. فتح 1. кушодан, боз кардан, кушоиш.

Лек пеш аз абри найсон фатҳи лаб
Нест з-он ҳосил ба ҷуз ранҷу тааб. *Румӣ*

Ўро дағдаға шуд, ки он қуфлҳоро бикушояд,
то ҳақиқати ҳол бар вай мункашиф гардад ва дар
фатҳи он муболага намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

фатҳи боб (*инҷунин* фатҳулбоб) а) кушодани дар,
во кардани дарвоза.

Юсуфваш он ки рост равад баҳри фатҳи боб,
Муҳтоҷи илтифоти калидаш намекунад. *Урфӣ*

б) маҷ. кушоиш дар корҳо, осон шудани кор, муваффақият.

Зи офият натавон муждаи кушонш ёфт,
Ба дил шикасте агар ҳаст, фатҳи боб талаб.

Бедил

в) оғози фасли борандагӣ, борандагӣ, бориш.

Кишти зарди умед дидам, лек
Ваъдан фатҳи боб нашнидам. *Ҳоқонӣ*

2. ғалаба, нусрат, фирӯзӣ.

Се амир ба Шом фиристода ва ҳеҷ фатҳе намешуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Роёти нусратоёташ ҳар ҷо ба азми мозӣ рӯи
иқбол оварад, дарҳол фатҳ ба истиқбол ояд.

«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

фатҳи мулк бо ғалаба ва нусрат ба даст даровардани мулк, тасарруфи кишвар.

Синаам бишкофу чашмамо ба хунрезӣ дарор,
Кори шоҳон аст фатҳи мулку таъини хироч.

Фузулӣ

фатҳ кардан ғалаба намудан, бо ғалабаву зӯри шаҳре (кишваре)-ро ба даст даровардан.

Захмҳо бардоштему фатҳҳо кардем, лек
Ҳаргиз аз хуни касе рангин нашуд майдони мо.

Урфӣ

♦ фатҳи бало рафъи бало, дафъи бало, ба бало ғолиб эмадан.

Баҳри дафъи душману фатҳи балову ҳифзи нафс
Подшаҳро миннати хайлу ҳашам бояд кашид. *Фузулӣ*

♦АТҲУЛБОБ а. فتح الباب *ниг.* фатҳ (фатҳи боб).

Набандад бастан зулфат дари шодӣ ба рӯи худ,
Ки фатҳулбоби ғам дорад ҳамин овози занҷират. (а)

Туғрал

Ба баракати он хусни ният ... фатҳулбобе ҳосил шуд. (б) «*Анвори Суҳайлӣ*»

Қариб як моҳ ба муҳосара қиём намуда фатҳулбоб муяссар нагашт. (б) «*Равзат-ус-сафо*»

♦АХ(Х) а. فتح дом, тала, тузоқ.

Он шунидӣ, ки мурғаке дар шах
Дид дар зери рег пинҳон фах? *Саной*

Худхуд қасди дона кард, фах дар гардани у мӯҳкам шуд. *Авфӣ*

♦АҲАМ||ФАҲМ *فخم* 1. боғчома, чодире, ки дар вақти афшондани мева, ҳамчун тут, зардолу ва ғ. ба зери дарахт медоранд; 2. чодире, ки барои ғун кардани нисор (пули чошалак) дар туйҳо ва чашнҳои хурсандӣ ба рӯи даст нигоҳ дошта мешавад.

Аз гуҳар гирд кардани ба фаҳам
На гуҳар чид ҳеҷ кас, на дирам. *Унсурӣ*

♦АҲАН||ФАҲН *فحن* миёнаҷои боғ, даруни боғ, сахни боғ.

Фаҳани боғ бин, зи абру зи нам
Гашга чун орази бутон хуррам. *Дақиқӣ*

♦АҲМ *فخم* *ниг.* фаҳам.

♦АҲМИДАН *فخميدان* пахтаро аз пунбадона ҷудо кардан, халлоҷӣ кардан.

Ҷавон будаму пунба фаҳмидаме,
Чу фаҳмидаме, дона барчидаме. *Тайён*

♦АҲН *فحن* *ниг.* фаҳан.

♦АҲМАТ а. فخامت бузургвор шудан, бузургворӣ.

Рӯзи сейӯм хонзода Алоулмулк аз аҷиллаи содот,
ки ба фаҳомати зикр ва набоҳати шаън имтиёз дошт,
тӯи сангин кашид. «*Равзат-ус-сафо*»

♦АҲР а. فخر 1. нозиш, мубоҳот кардан; болидан ба доштани чизе.

Хилолӣ, чун ту дарвешию он маҳ хисрави хубон,
Ту аз ишқи ӯ фаҳр асту ўро аз ту ор ояд. *Ҳилолӣ*
Нанги фаҳр аз қусури ҳиммати туст,
Фаҳри ҷоҳ аз ғурури ғафлати туст. *Бедил*

2. боиси (объекти) нозиш ва ифтихор, он чӣ мавриди ифтихор аст (дар хитоб).

Бигуфт: Эӣ фаҳри устодони айём,
Ту ро хонад ҳаме Ширин ба пайғом. *Низомӣ*
Эӣ сарви сийҳ, ниҳоли навхез,
В-эӣ фаҳри бутони Руму Табрез! *Ҳоҷӣ*

фаҳр кардан нозидан; ифтихор намудан.

... Ва ҳеҷ кас ба дигаре ба чизе фаҳр накунад.
Аҳмади Дониш

♦АҲРИДАН *فخریدن* фаҳр кардан, нозидан.

Нозед ба баҳти арҷумандо,
Фаҳред ба толеи баландо! *Савдо*

♦АҲРОВАРӢ *فخرآورى* ифтихор кардан; нозиш, мубоҳотнамоӣ.

Зи румию чинӣ дар он доварӣ
Хилофе баромад ба фаҳриварӣ. *Низомӣ*

♦АҲФАРА *فخرفه* сабӯси орди гандум ё орди ҷав; нони фаҳфара ноне, ки аз сабӯси орди гандум ё ҷав пухта шудааст; ноне, ки аз ҷириши орди гандум ё ҷав, яъне орди аз сабӯс ҳосилшуда, пухта мешавад.

Он яке мехӯрд нони фаҳфара,
Гуфт соил: Чун бад-ин дорӣ шара? *Румӣ*

ФАХФУРӢ فخفوری зарфҳои сафолӣ (фағфурӣ).

Як шахрро Дарбанд хонанд, ки фахфурӣ аз он ҷо оранд. «*Таърихи Табарӣ*»

ФАХХ а. فحх *ниг.* фах(х).

фаш فش *суффикси сифатсоз* маънои монанд, барин, осо, сонро ифода мекунад, ҳамчун 'шерфаш', 'кӯхфаш'.

ФАШ I فش шамалаи салла, нӯги овезони салла (дастур, аммома).

Беҳабар лоф мазан пеши ҳарифону мағу:
Файзи ришу фаши дастори маро дидӣ? — Не!
Савдо

ФАШ II فش *ниг.* фуш.

ФАШОР فشار *ниг.* фишор.

ФАШОФАШ فشافش калимаи тақлиди овоз, ки садои дар вақти холи кардани тир аз ларзиши ҳаво ё дар вақти вазидани бод аз мавҷҳои баҳр ва ҳаракати дарахтон ва ғ. пайдошавандаро ифода мекунад.

Таранги камон рафт дар мағзи кӯх,
Фашофаш кунон тир дар ҳар гурӯҳ. *Низомӣ*

Ва овози фашофаш баҳр ва талотуми об ғӯшро кар мекард. *Аҳмади Дониш*

ФАЪОЛ а. فعال бисёӣ коркунанда, серҳаракат; ақли **фаъол** д. ақли кул, Ҷабраил.

...Ва хоса он ки бад-ин илм наздиктар аст ва уро ақли фаъол хонанд, ки вай феъл кунад он дар ақл-ҳои мо, то аз қувват ба феъл ояд. *Ибни Сино*

Ба шогирдият ақли фаъол шод,
Қамолоташ аз ақли ту мустафод. *Ҷомӣ*

ФАЯЗОН а. فيضان 1. лабрез шудан, саршор шудани об аз зарф ё аз ҷое ба сабаби зиёди.

Оби он аз Байлақон гузарад, то аз фаязонаш аро-зии он ҳудуд ва навоҳӣ маъмура ... гардад.
«Равзат-ус-сафо»

2. маҷ. хайру баракати афзун.

Лекин он илм ихтиёри нест,
Фаязонаш ҷуз изтирорӣ нест. *Ҷомӣ*

ФАЯЛҚ فيلق тирӣ душоҳан бадахшонӣ.

Ба кӯх баршуду андар ниҳолгаҳ бинишаст,
Фаялқ пешу ба зех карда нимчарх камон. *Фарруҳӣ*

ФАҒ|ФУҒ فغ бут, санам; маҷ. маъшуқа.

Бонг кардавт, эй фағи симин,
Зуш хондам туро, ки ҳастӣ зуш! *Рӯдакӣ*

Гуфтам, фағон кунам зи ту, эй бут, ҳазор бор,
Гуфто, ки аз ф а ғ о н бувад андар ҷаҳон фағон.
Унсурӣ

ФАҒАНД فغانд қаҳиш, ҷастухез.

Ҷам охуфағанд асту ҳам тезтак,
Ҷам озодахуӣ асту ҳам тезгом. *Фароловӣ*

ФАҒВОРА|ФУҒВОРА فغواره шахшуда ҳамчун бути сангин, санами бечон, он кӣ аз хичолат ё аз дилтангӣ мабхӯт ва ҳайрон монда суҳан гуфта натавонад.

Фағфур будаму фағ пешам,
Фағ рафту ман бимондам фағвора.
Абушақури Балхӣ

ФАҒИСТОН فغانستان *ниг.* фуғистон.

ФАҒОК|ФУҒОК فغاك аблах, нодон, гӯл; ҳаромзода.

Он к-ат кулӯхруӣ лақаб кард, хуб кард,
Зеро лақаб гарон набувад бар дили фағок. *Мунҷик*

ФАҒОН فغان *ниг.* фиғон.

ФАҒФУР فغفور 1. лақабӣ подшоҳони қадими Чин.

Фиристодагон хонд аз анҷуман.
Ба наздики фағфуру шоҳи Хутан. *Фирдавӣ*
Ба подшоҳи эшонро қадиман фағфур гуфтандӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Агар қайсар в-агар фағфури Чин аст,
Ба гирди хирмани у хушачин аст. *Ҷомӣ*

2. зарфҳои чинӣ, чинивор.

Чиниҳон фағфур ва маскуоти нуқра ва филурӣ
[булурӣ] равонаи доруссалтанати Ҳирот гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

Ҳар кӣ аз мулки қаноат, Сайидо, шуд комъёб,
Қосаи фағфурро зарфи сафолӣ мекунад. *Сайидо*

◇ **ҳафт фағфур** киноя аз ҳафт сайёра.

Зи султони сайёра бир(а)буд тоҷ,
В-аз ин ҳафт фағфур бистад хироҷ. *Хочу*

ФАҒЪЁЗ فغياز ато, бахшиш, сила.

Ба ҳар тариқ, ки хоҳӣ ҳамеша мол диҳад
Ба бахшишу ба сила, хайру садқаву фағъёз.
«Фарҳанги Амид»

ФАҚД а. فقاد аз даст додан, гум кардан; гум шудан; на-будан, надостан.

Ҳин ту бишнава ҳоли моро, эй санӣ,
Бад шабе борону фақди равшанӣ. *Румӣ*

Муш гуфт: ... Дар дунё ҳеҷ шодӣ чун сӯҳбат
ва муҷоламати дӯстон нест ва ҳеҷ ғам бо фироқи
дӯстон ва фақди бародарон баробар натавонад буд.
«Қалила ва Димна»

Бимонад мурғ дур аз ошёнә
Диле пурхун зи фақди обу дона. *Ҷомӣ*

ФАҚЕҲ а. فقيه қонуншиноси шарият, донои қоидаҳои ша-рият ва дини ислом.

Ба рӯзгори вай [амир Ҳамид] касе аз вай фақеҳ-тар набуд ва «Мухтасари Кофӣ» таснифи ӯ буд.
«Таърихи Наршаҳӣ»

Бубин тафовути роҳ, эй фақеҳи гармдимог,
Туро зи бинию моро зи дида хун ояд.
Қамолӣ Хучандӣ

Биншаст фақеҳ, хутба сар кард,
Маҳро ба висоқи меҳр даркард. *Шоҳин*

ФАҚИР а. فقير 1. камбағал, қашшоқ, нодор, мӯҳтоҷ, он кӣ фақат дорои қути лоямут мебошад; *муқобили ғанӣ*.

Ҳар кӣ тавонгар буд ва деҳқони бузург буд, гу-реҳта буд ва дарвешону фақирон монда буданд.
«Таърихи Наршаҳӣ»

Нонаш аз гандуме, ки шахнаи шаҳр
Аз фақирони деҳ гирифта ба қаҳр. *Ҷомӣ*
Якест шоҳу ғанӣ, дигаре пиёда фақир,
Чи мӯҳраҳо, ки надорад бисоти ин шатранҷ. *Бедил*

фақири кудьячӯ камбағали гадоикунанда.

Ҳар чӣ бидҳад, ними ӯ бидҳам ба ту,
Ҳамчунон кард он фақири кудьячӯ. *Румӣ*

2. соил, гадо.

Фақир аз баҳри нон бар дар дуохон,
Ту меғуй, ки мурғам нест бар хон. *Саъдӣ*

3. камина, ман (аз рӯи хоксорӣ).

Дӯстон аз ман дархост карданд, ки ин китобро
ба порсӣ тарҷима кун, фақир иҷобат карда тарҷима
кардам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳар су ки меравам ба салом оядам ғамат,
Гӯе ки рӯшиноси ғамат чуз фақир нест. *Шоҳин*

ФАҚИРӢ فقيرى камбағали, мӯхтоҷӣ, нодорӣ.

Ба аҷзу заифию пирим бин,
Зи асбоби қувват фақирим бин! *Ҷомӣ*

♦**АҚОҲАТ** *а.* فتاهت фақеҳӣ, фақеҳ будан, фикхшиносӣ;
доной дар фикхшиносӣ.

Мавлоно Қутбиддини Хонӣ ба сифати фақоҳат
ва фазилат маъруф буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Фуруҳондам асбоби фикху калом,
Шудам дар шиори фақоҳат тамом. *Шоҳин*

♦**АҚР** *а.* فقر фақирӣ, нодорӣ, камбағалӣ, қашшоқӣ.

Зи хоки фақр дорам, Мушфиқӣ, гарде ба рухсора,
Чу иксири қаноат ҳаст, гирди зар намегардам.

Мушфиқӣ

Духтари шоҳам, валекин ру ба фақр овардам,
Зебу зинат бас ҳаминам: номи ман Зебуннисот.

Махфӣ

Ғалабаи фақр маро бад-он дошт, ки худро ба
мири асас зоҳир гардонам ва зараш бигирам.

Аҳмади Дониш

♦ **ФАҚРУ ФАНО** *д.* киноя аз водии фақру фано, ки дараҷаи
хафтум ва охири дар тасаввуф аст ва фақри фидой
ва ихтиёрӣ дар он шарт мебошад.

Дил аст ин, ки нолад ба иззу ғано,
Дил аст ин, ки болад ба фақру фано. *Бедил*

Мо шоҳи мулки фақру фаноём, хисравон
Созанд ифтихори ғуломӣ ба номи мо. *Мӯҳӣ*

♦**АҚӢ** *а.* فقى шакли кӯтоҳшудаи фақеҳ.

... Ки фақӣ бар кӣ рух туруш кардаст,
Боз то бар кӣ хашму шуш кардаст. *Саной*

♦**АҚВО** *а.* فحويا|فحويا мазмун, маънӣ, мадлул, маол.

Ва чун аз фаҳвои гуфтори эшон маълум шуд,
ки рафта-рафта эърози эшон зиёда мешавад, фил-
ҳол бархостам. *Восифӣ*

Чун бар фаҳвои ин мактуб вокиф шавӣ, аз аҳли
Мадина байат биситонӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

♦**АҚД** *а.* فهد юз.

♦**АҚЛ** *а.* فحل 1. нар.

Гуфт: Овах 3-он хари фаҳли фарид. *Румӣ*

2. марди бообру, мӯътабар ва барҷаста дар ягон соҳа,
тамчун саромад.

Гарчи фозил буду фаҳлу зуфунун,
Ин Зиё андар зарофат буд фузун. *Румӣ*

Нест дар ҳеҷ донишбодде
Фаҳли донотар аз ман, устодде. *Низомӣ*

♦**ФАҲЛИ ОҶОҚ** марди ҷаҳон, яғонаи даҳр.

Арусе чунин шоҳро банда бод,
Бар он фаҳли оҶоқ фархунда бод! *Низомӣ*

ФАҲЛӢ *فحلى* 1. мардӣ; фаҳлӣ овардан кори мардона кар-
дан, кори шоёнӣ мардонагӣ ба ҷо овардан.

Ту зи мирос рубъе уро деҳ,
Фаҳлӣ овар, варо сабук мастех! *Саной*

2. нарий; маҷ. далерӣ, диловарӣ.

Зи гурон сарафроз гуре бувад,
Ки бо фаҳлияш дастзурӣ бувад. *Низомӣ*

ФАҲМ I *а.* فهم дарк кардан; дарьёфтан, дарьёфт, идрок;
хуш; ақл.

Ин масал чун восит(а) аст андар калом,
Восита шарт аст баҳри фаҳми ом. *Румӣ*

Эй шайх, ба майхонаи тарсо нарасидӣ,
Фаҳми ту кучо шуд, ки ба ин ҷо нарасидӣ?!

Мушфиқӣ

фаҳм гардидан дарк шудан, фаҳмида шудан.

Ҳангоми назъ ин аст мақсуди ман, ки гар ёр
Чизе агар нагардид фаҳм аз ишорати мо. *Урфӣ*

фаҳми чизе кардан чизеро дарк кардан, фаҳмидан.

То ба фикрат дарун наранҷонӣ,
Накунӣ фаҳми он ба осонӣ. *Ҷомӣ*

Мард бояд, ки фаҳми кор кунад,
Нашъаи хуше ихтиёр кунад. *Бедил*

ФАҲМ II *а.* فهم ангишт, зуғол.

Он замон, ки фаҳм аҳгар менамуд,
Он на ҳусни кор — нори ҳирс буд. *Румӣ*

Дар вилояти Мароға санге аст, ки чун ангишт
месузад ва онро бадали фаҳм ба кор доранд.

«Равзат-ус-сафо»

ФАҲМИДАН فهميدن дарк кардан, дарьёфтан чизеро бо
ақлу хуш; пай бурдан, пайхаст намудан.

Сурма аз хоки шаҳидонат барангезад ғубор,
Кист, то фаҳмад забони бенавоёнӣ туро? *Бедил*

Рамзи сомони тағофул он қадар фаҳмидаам,
Карда устози азал аз ноз таҳмири туро. *Туғрал*

ФАҲОВӢ *а.* فحووى ҷ. фаҳво.

Губори кудурат бар ҳошияи замираш бинишаст,
чунон чи аз фаҳвоии калимоташ ба зухур пайваст.

«Равзат-ус-сафо»

ФАҲШО *а.* فحشا аз ҳад гузаштан; бадӣ ва бадахлоқӣ,
гуноҳи калон, зино, кори бисъёр зишт.

Ҷушишу афзунӣ зар дар закот
Исмаат аз фаҳшову мункар дар салот ... *Румӣ*

ФАҲҲОД *а.* فهاد омузандаи шикор ба юз, он кӣ юзро ба
шикор меомӯзонад ва барои шикор кардан тайёр мекунад.

Маро дар хонаи хеш бигузур ва ба байати Язиди
Сайёди фаҳҳод даъват макун. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАҲҲОШ *а.* فحاش бисъёр бадзабон, хоридиҳанда, даш-
номдиханда,

Гуфт: ... Махдум ҳам мазохдӯст ва фаҳҳош бошад
ва аз рифъати манзилат ва нахвати сиёдат бебаҳра
монад. *«Калила ва Димна»*

Хоҷа Шамсуддин Алий марде фаҳҳош ва душном-
деҳ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАЧАРА *а.* فچره *ч.* фочир.

Зумраи фацара донистанд, ки султон аз сари ин царима дарнахоҳад гузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАЦИАТ *а.* فجيعت мусибат, ходисаи дардноки андӯҳгин ва аламбахш, фалокат.

Баромад бухори фациат ба авч. *Хочу*

ФАҶО *а.* فجا *ниг.* муфочо; марги фаҷо марги муфочо, марги ногаҳонӣ.

ФАҶОАТ *а.* فجاثة *ниг.* фуҷоат.

ФАҶР *а.* فجر сафедии субҳ, сафедадам, бомдод, субҳдам.

Дар вақти саҳар худ гуфтаи: Вақти фаҷр наздик шуд ва он чӣ Абӯ-Муҳаммад гуфт, зоҳир нагашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ФАҶӢ *а.* فجي ногаҳонӣ, ба якборагӣ воқеъшаванда, ҳодисшаванда.

Нони нокас баттар аз марги фаҷӣ,
Зулми тӯҳмат баттар аз зулли ннёз. *Оғочӣ*

ФЕ *ф* номи ҳарфи бисту сейӯми алифбони арабии тоҷикии *ف*, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 80 баробар аст.

ФЕРӢЗ *шакли арабишудаи* *перӢз*; *ферӢз* омадан ғолиб омадан, ғалаба кардан.

Ду-се ғазо кард, дар ҳама ферӢз омад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар бархе азмина пили дамрон ферӢз ояд.
«Анвори Суҳайлӣ»

ФЕРӢЗБАХТ *фирузбахт* хушбахт, бахтёр, масъуд, ба-толеъ.

Ишора кунад, то рақибони бахт,
Бисозанд бо шӯҳи ферӢзбахт. *Низомӣ*

ФЕРӢЗГАР *фирузгар* ғолиб, фотех, чира, музаффар.

Шаҳи фархундапай хастӣ, шаҳи ферӢзгар гардӣ,
Ба мардӣ чун падар гаштӣ, ба шӯҳӣ чун падар гардӣ. *Фаррухӣ*

Сипоси ҷаҳондори ферӢзгар,
Қ-аз *ӯ* хаст перӢзию ҳам хунар. *Низомӣ*

ФЕРӢЗГАШТ *фирузгашт* он кӣ кор ба азму иродааш бо ғалаба анҷом меёбад, ғолиб мегардад.

Ба ҳар ҷо ки рӯ орь аз кӯху дашт,
Беҳӣ бодат аз чархи ферӢзгашт. *Низомӣ*

ФЕРӢЗМАНД *фирузمند* ғолиб, чира, фотех.

Нишон ҷуста буд аз дирафши баланд
Ки монд аз Фаридуни ферӢзманд. *Низомӣ*

Ман васфи он ҷамол чӣ гуна кунам, ки ҳеч
ФерӢзманд нест бар онам иборате. *Хисрави Деҳлавӣ*

ФЕРӢЗРОЙ *фирузрай* равшанроӣ, некроӣ.

Вазири хирадманди ферӢзроӣ
Ба ферӢзии шӯҳ шуд раҳнамоӣ. *Низомӣ*

ФЕРӢЗӢАЗМ *фирузӢазм* он кӣ азму иродааш бо ғалаба анҷом меёбад.

Хабарҳои ҷазму асарҳои разм
Фиристод сархайли ферӢзӢазм. *Ҳотиғӣ*

ФЕРӢЗӢ *шакли арабишудаи* *перӢзӣ*.

Шабӯҳанг ... бо лашкаре анбӯх шабӯхун бар зоғон зада, ба ферӢзӣ баргашт. *«Нигори дониш»*

ФЕРӢЗЧАНГ *фирузчанг* дар ҷанг ғалабакунанда, он кӣ ҳамеша дар ҷанг ғолиб мебарояд.

Савоб сардоре ферӢзчанг ва пурдиле буд.
«Равзат-ус-сафо»

Аммо чун Ҳушанг ферӢзчанг набуд, зуд ба зуд сурати фатҳ рӯй наменамуд. *«Таърихи Фариишта»*
Ҷома дар Нили мусибат зан, ки он ҷашми кабуд
Чун балои осмон ферӢзчанг афтадоаст. *Соиб*

ФЕӢЛ *а.* فعل 1. кор, амал; амал ва таъсиррасонӣ.

... Яке он аст, ки ҳастии вай ба феъли мост, ва якв он аст, ки ҳастии вай на ба феъли мост. *Ибни Сино*
Ғофил аз феълу фоилу мафъул,
Ҳифз карда ба ҷои фазл фузул. *Саной*

феъл кардан амал кардан, таъсир кардан.

Нушдори муфарреҳ, ки ҷаве феъл накард,
Ҳам ба он осии осиманазар боз диҳед! *Ҳоқонӣ*

2. кирдор; хулқу атвор; одат.

Шунидам, ки бар мурғу мӯру дадон
Шавад танг рӯзӣ ба феъли бадон. *Сатъӣ*
Бандаи ёғиву тоғӣ, эй залум,
3-ин ватан бигрехта аз феъли шум. *Румӣ*
Руяш аз оташи кунӣшт сиёҳ,
Хеш аз феълҳои зишт табоҳ. *Ҷомӣ*

Ва дар ҳақиқати ҳар қавле ва феъле нигаристаи
ва бар зоҳири чизҳо назар нандохтаи.

Аҳмади Дониш

3. *грам.* яке аз ҳиссаҳои нутқ, ки амал ва ё ҳолатро ифода мекунад; **феъли лозим** *грам.* феъле, ки мафъул надорад, яъне феъли монда, ҳамчун рафтаи, омадан, паридан ва ғ; \diamond **феъли гулӯ киноя** аз баднафсӣ, пурхӯрӣ.

Рафт марде ба табибе гилан дарди шикам,
Гуфт уро, ки чӣ хурдӣ, ки бирустат захир?
Бештар ранҷ, ки ояд, ҳама аз феъли гулӯст.
Гуфт: Ман сӯхта нон хӯрдаам аз пистфатир.

Шамси Табрезӣ

аз имкон ба феъл овардан ба амал овардан, ба вуқӯъ (вучуд) овардан.

Ҳаббазо, қобилони ин даврон,
Қ-аз ҳасаб он чӣ буд дар имкон,
Умр дар ҷустуҷӯ ба сар бурданд,
То зи имкон ба феълаш оварданд. *Ҷомӣ*

аз имкон ба феъл омадан аз ҳолати имконпазирӣ ба вуқӯъ омадан, ба вучуд омадан.

Нашуд зоеъ андар талаб ранҷдош,
Зи имкон ба феъл омад он ганҷдош. *Ҷомӣ*

аз қувва ба феъл расонидан ба амал овардан, ба вуқӯъ овардан.

Илми наҳв аз эшон бархост ва Абул-Асвад онро
аз қувва ба феъл расонид. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ФЕӢЛӢ *فعلى* амалӣ, воқеӣ.

Ҷанги феълӣ ҳаст аз ҷанги ниҳон,
3-ин таҳолуф он таҳолуфро бидон! *Румӣ*

ФЕӢРАСТ *فهرست* *ниг.* феҳрист.

ФЕӢРИС *فهرس* *шакли арабишудаи* *феҳрист*.

Ибтидои хавз дар матлуб ва феҳриси фусули китоб ба ҳукми ин муқаддима, ки дар ақсоми улуми ҳикмат тақдир ёфт, маълум шуд, ки ҳикмати амалӣ муншаиб ба се шӯъба аст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

◆ **ФЕХРИСТ||ФЕХРАСТ** فهرست 1. ҷадвал.

Ансоби эшон дар ин феҳрист овардем.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. ҷадвали махсус барои муайян кардани мундариҷа — фаслу боби ягон китоб, ҷадвали унвонҳо ва тарғлабҳои (фаслу боби) ягон китоб, ки бештар дар аввали китоб дода мешавад.

Бошад он феҳрист доме ом(маро),
То чунон донанд матни номаро. *Румӣ*
Ҷуст феҳристу сарҷаридаи илм,
Ҷуст бунёди ҷуду мояи илм. *Саной*

◆ **НА** ا. فئه гурӯҳе аз мардум, ҷавф.

◆ **НАТАЙН** а. فنتين шакли дугонаи **фи**.

Чун фиатайн мутақориб шуданд, оташи ҷанг забона бар ғалаки асир кашид... *«Равзат-ус-сафо»*

◆ **ФИГАНДА** فگنده сифати феълӣ замони гузаштаи **фиган**-тан; сари **фиганда** сари ҳам, сари фурукарда.

Бар хок сари **фиганда** мезад,
Бар гардиши бахт ханда мезад. *Файзӣ*

◆ **ФИГАНДАН||ФИКАНДАН** فگندن|افگندن шакли **дигари** афгандан|афкандан.

Зи шомӣ руи ту раҳ ёфтам ба субҳи рухат,
Бубин ҷи гуна дар оташ **фиганд** руи маро. (1) *Фонӣ*
Насим шуста чаманро ба оби дидаи абр,
Сабо бисоти мулаванн **фиганд** дар гулзор. (1) *Исмат*
Ҷар шаб аз баҳри хоб то ба сахар
Аз ҳарират **фиганда**м бистар. (6) *Ҷомӣ*

аз по **фигандан** аз по монондан, ғалтондан; маҷ. мағлуб кардан.

Токи абруи туам дар ошиқӣ аз по **фиганд**,
Холи пешонӣ ханӯз истода бар токи баланд.
Мушфиқӣ

Чарх баҳри зи по **фигандани** у
Тешасон сар ниҳод бар зону. *Бедил*

ба **фардо** **фигандан** ба пагоҳ мондан, ба таъхир гузоштан аз рӯи мусоҳилакорӣ ва ғафлат.

Соқие, ишрати имрӯз ба **фардо** мафкан,
Ё зи девони қазо хатти амонӣ ба ман ор! *Ҷофиз*
ба **халолӯш** **фигандан** ба ҳаёхуй, ғулғула ва **фигон** зарвардан.

Бар гирди гули сурх хати нав бикашидӣ,
То халқи ҷаҳонро бифигандӣ ба халолӯш. *Рӯдакӣ*

◆ **ФИГОР** فگور шакли **дигари** афгор.

Дар ғамат дилро **фигору** хаста меғуем мо,
Аҳли дардем, ин суҳан доништа меғуем мо. (1)
Мушфиқӣ

Лашкаре нокашида бори шикаст,
Сипахе ночашида захри **фигор**. (3) *Ватвот*

фигор шудан маҷрӯх шудан; хароб ва пажмурда гарздан.

Шавам **фидон** ту, эй дил, ки ҷумла хубӣ, лек
Зи ёди ғамзаи у мешавӣ **фигор** ханӯз! *Урфӣ*

◆ **ФИДЕ** فدى ниг. **фидӣ**.

ФИДО а. فدӣ сарбаҳо, сархарид барои худ ё каси дигар, он чи барои наҷот ва раҳони худ ё касе дода мешавад, **фидья**; қурбон.

Биё, биё, ки дилу ҷони ман **фидои** ту бод!
Саре, ки бар тани ман ҳаст, хоки пой ту бод!
Ҳилолӣ

Ҷонҳо **фидои** ҷони ту, эй ҷони зиндагӣ,
Боз о, ки нест бе туам имкони зиндагӣ! *Шоҳин*

фидо кардан *чизеро* қурбон ва садақа кардан *чизеро* барои касе (*чизе*), ба хотири касе аз баҳри *чизе* гузаштан.

Бархез, то ниҳем сари худ ба пой дӯст,
Ҷонро **фидо** кунем, ки сад ҷон **фидон** дӯст. *Ҳилолӣ*

фидо сохтан **фидо** кардан, садақа ва қурбон кардан.

Нақди ҷон нест раво сарф шудан бе ваҷҳе,
Бинамо, баҳри худо, рӯй, ки созем **фидо**. *Фузулӣ*

фидои касе, *чизе* шудан садақа ва қурбони *чизе* шудан.

Ба бун у дили бемори ошиқон чу сабо
Фидои орази насрину чашми наргис шуд. *Ҷофиз*

◆ **ФИДОЙГОН** فدايگان **фидошаванда**, **фидокор**.

Ҷар майкадаро **фидойгон**ем,
Ҷар дардпарастро надимем. *Ҷоқонӣ*

◆ **ФИДОК||ФИДОКА** а. فداك : рӯҳӣ **фидок** рӯхам (*ҷонам*) **фидои** ту!

Нигоре зи сар то қадам ҷони пок,
Зи хар тан мухотаб ба рӯҳӣ **фидок**! *Ҷомӣ*

ФИДОЙ فداي касе, ки ба ихтиёри худ дар роҳи иҷрои ягон мақсад ҷони худро дарёғ намедорад, касе, ки барои касе ва ё коре ҷони худро **фидо** мекунад.

Фидой надорад зи мақсуд ҷанг,
Агар бар сараш тир боранду санг. *Саъдӣ*

Аз бими кордзанон ва **фидоёнӣ** эшон на хоби шаб буд,
на қарори рӯз. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Хубон накунад ин қадар ҳам
Эъроз зи банди **фидой**. *Саъдо*

ФИДЬЯ а. فديه мол ё *чизе*, ки барои харидани ҷони худ, барои раҳони худ ва ё касе аз қайд ё бандагӣ дода мешавад.

Агар **фидья** бидиҳанд, уро раҳо кунанд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Маблағи бист ҳазор дирҳам ба иртиқоби исён
ва **фидья**и удвон ва *чизья*и туғён бар гардани эшон ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

◆ **ФИДӢ||ФИДЕ** فدى имолаи **фидо**.

Одамиро шавад таом **ғизӣ**,
Балки уро шавад тамои **фидӣ**. *Ҷомӣ*

◆ **ФИЗЗА** а. فضة нуқра, сим.

Мазҳабаш ҷамъи **физзаву** заҳаб аст,
Машрабаш шурби бодаи инаб аст. *Ҷомӣ*

... Абориқи **физза** ва заҳаб ва олоти маҷлиси айшу тараб ва уштурони қиматӣ ва аспони роҳвор ҳамроҳи худ биёвард. *«Равзат-ус-сафо»*

Мису арзизу **физзаву** оҳан
Доғи ин ҷавҳаранд дар маъдан. *Бедил*

ФИЗОИШ||ФАЗОИШ فزايش *шакли дигари афзоиш.*

Чаҳонро физоиш зи чуфт офарид,
Ки аз як фузунӣ наёяд паид. *Фирдавсӣ*

ФИЗОИДАН||ФАЗОИДАН||ФУЗУДАН فزايدن||فزودن *шакли*

дигари афзудан.

Бубин он гаҳе, то хуш ояд туро,
Бад-ин гуфта ромиш физояд туро. *Фирдавсӣ*

Чӣ эътибор физой ба қадри фурсати умр,
Ки даҳ-даҳ аст, чи даҳ як шуморию чи ду панҷ!

Шоҳин

Хӯрдем басе қут, ки қувват бифазояд,
Чун марг фаро пеш биёмад, калавидем. *Савдо*

ФИҚАНДАН فکندن *ниг. фиғандан.*

ФИҚАР *а.* فکر *ҷ.* фикрат 1.

Гар зи гунчишк будаме ба фикар,
Андар он мазраат шитобон сар
Осмонвор барфароштаме,
Арзан андар замин накоштаме. *Саной*

ФИҚР *а.* فکر 1. андеша, тааммул.

Ва аммо маҳсусоти хосси ботин низ ҳам панҷанд:
ҳисси муштарак ва қуввати маъмура ва қуввати
хаёлу фикр ва қуввати ваҳм ва қуввати ёддошт.

Ибни Сино

Нест фикре ба ғайри ёр маро,
Ишқ шуд дар чаҳон фаёр маро. *Рӯдакӣ*

Чу шоҳ аз матлабаш огоҳ гардид,
Ба фикри интизоми кор печид. *Ҳозик*

фикр кардан тааммул ва андеша намудан дар бораи
касе ё чизе; ғами касеро хурдан.

Эй бутони сангдил, то чанд истиғно кунед?

Мо худ аз фикри шумо мурдем, фикри мо кунед!

Ҳилолӣ

Мо парешонҳову ӯ фориг зи холи хастагон,
Эй ғубор, ӯро бигу, фикре кунад дар кори мо.

Ибни Ямин

фикр ба парвоз даровардан фикру андеша кардан,
хаёл намудан, дар бораи чизе ҳамаҷониба фикр ба
кор бурдан.

[Он ғулом] ҳарчанд фикр дар ҳавои мувосилат
ба парвоз даровардӣ, роҳи ошённаи матлубро на-
ёфтӣ. «*Чомеъ-ут-тамсил*»

дар (ё андар) **фикр рафтан** ба фикр фуру рафтан,
фикру андешаи амиқ намудан.

Ориф андар фикр рафту гуфт: Ҳин,
3-ин суоли хом рав, дигар гузин! *Румӣ*

2. хаёл; оҳанг, қасд ва азму ирода.

Фитнае ҳар чо барорад сар зи оғуши фалак,
Чустуҷуям дораду дар фикри озори ман аст.

Махфӣ

Ба шохаш чу фикри нишеман кунад,
Тараб боли шавқат ба шеван кунад. *Бедил*

фикри муҳол хаёли хом, хаёл ва орзуи ношуданӣ ва
ғайри мумкин.

Гуфтам: Ҳамеша фикри висоли ту мекунам,
Дар ханда шуд, ки ин ҳама фикри муҳол чист?

Ҳилолӣ

Ба тадбир ҳайрон чу фикри муҳол,
Зи таъбир маҳрум чун хоби лол. *Бедил*

3. маҷ. ғам; парво.

Бо ҳам аз фикри чаҳон буданд дур
В-аз ҳама аҳли чаҳон яксар нафур. *Ҷомӣ*

Ҳарифи базми риндонро чи фикр аз интизори мая,
Ки пар месузад ин парвонаро з-он шамъи маҳ-
филҳо. *Шоҳӣ*

◇ **фикри рангин** фикри тару тоза, навин, латиф
барҷаста.

Фикри рангини ту, Соиб, чаманоро гардид,
Дафтари лола чу тақвими куҳан абтар гашт. *Соиб*

ФИҚРАТ *а.* فکرت 1. андеша, андешидан дар бораи коре
ё чизе, тааммул.

Ҷомие, ин фикрати беҳуда чанд,
Судани ин килки нофарсуда чанд? *Ҷомӣ*

Аномии фикрат рақами ин ҳоли муҳол бар са-
ҳифаи хаёл нақшида ... «*Таърихи Сайидроқим*»

Шуд фикратам ба дил зи дами сарди носеҳон,
Чун решаҳон нахл зи боди хазон гиреҳ. *Шоҳин*

2. хирад, ақл.

Соҳт тадбире ба дониш, к-андар он
Монд ҳайрон фикрати донишварон. *Ҷомӣ*

ФИЛ فيل *шакли арабишудаи пил.*

ФИЛБАНД فيل بند навъе аз таркибҳо дар шатранҷбозӣ;
филбанд додан мот кардан ба воситаи ҳаракати фил;
маҷ. мағлуб кардан.

Чу дар ҷанги филон кушой камар,
Дихӣ шоҳи Қаннучро филбанд. *Низомӣ*

ФИЛВОҚЕЪ *а.* في الواقع дарвоқеъ, дар ҳақиқат.

Филвоқеъ, агар дар он маврид элҷи бомаънӣ ме-
буд, ба суҳан баъзе вилоятҳоро бозгашт мефар-
муд. *Аҳмади Дониш*

ФИЛГИР فيل گير гиранда ва тасхиркунандаи фил; *маҷ.*
зӯр ва забардаст.

Он шери филгир [Норбутаҳон] бе тарсу таваҳ-
хум ... худро ба Андиҷон расонид.

«Шаҳномаи Фарғона»

ФИЛИЗ(3) *а.* فلز *ҷисми маъданӣ, ки дорои хосияти гу-*
дохта ва ба шаклҳои гуногун дароварда шудан, инчу-
нин ноқили ҳарорату электрик бошад, металл (ҳамчун
оҳан, арзиз, мис, нуқра ва тилло, сурб ва ғ.).

Кард маъҷун ба сунъи қудрат фол
Аз филиз ҳар яке дусад мисқол,
В-он аҷинро ба ҳукми таъби ҷавод
Бар саропои хеш кард зимод. *Бедил*

ФИЛИЗЗОТ *а.* فلزات *ҷ.* филиз(з).

ФИЛМАРД فيل مرد *қавиҷуссаи тануманд; маҷ.* паҳлавон.

Муқаннаъ ... бародаре дошт Халаъ-хоқон ном;
вай филмарде мубориз буд. «*Таърихи Табарӣ*»

ФИЛМАСАЛ *а.* في المثل 1. масалан.

Аз гулистони ҷамолаш барнагирам чашми тар,
Филмасал, гар чашми ман чун чашми наргис бар-
қанӣ. *Қамолӣ Хучандӣ*

Иртифон бора ва буруҷаш ба манзилае, ки кӯҳи
Қоф аз ӯ оят аст, балки кинояте ва, филмасал, агар
Меҳр ва Моҳ аз поён ба боло нигоҳ кардӣ, кулоҳ
аз сари эшон бияфтодӣ. «*Фатҳнома*»

2. ҳарчанд, агарчи, ҳатто.

Зи номаҳрам он кас, ки дар пеш буд,
Биронданд гар филмасал хеш буд. *Ҳочу*

ФИЛФАВР *а.* فى الفور даррав, дарҳол, ба зудӣ.

[Зан] чун ин садоро шунид, филфавр дуто нон
бардошт ва аз хона берун омад. *«Чомеъ-ут-тамсил»*

ФИЛФИЛ|ФУЛФУЛ *فلفل* мурч, донаи майдаи сиёҳранг,
ки дорон таъми хуш ва тунду тез буда, кӯфтаи он барон
хуштағм ва гуворо кардани хӯрок ба кор меравад.

Донаи филфил сиёҳу холи маҳруён сиёҳ,
Ҳар ду дилсузанд, аммо ин кучову он кучо?*

Коми дил месӯзад аз тундӣ чу филфил хӯи ту,
Мекунад хушбӯ машоми ҷон чу сунбул мӯи ту. *Савдо*

ФИЛҲАҚИҚАТ *а.* فى الحقيقة дар ҳақиқат, ҳақиқатан.

Вучуди сояву хуршед филҳақиқат як. *Ҷомӣ*

Филҳақиқат ҷӣ шох, к-ӯ дарвеш,
Ҳар киро исм беш — иззат беш. *Бедил*

ФИЛҲОЛ *а.* فى الحال даррав, фавран, ба зудӣ, филфавр.

Касе, ки фиристода будем, чунин гуфт, ки чун
пайғом бирасонидем, филҳол қалам бардошт ва он
иншоро бар сафҳа бинигошт. *Восифӣ*

Чун ин овоз ба гуши Садриддин Ориф расид,
филҳол ба хучра даромад. *«Таърихи Фаршита»*

Насозад шаҳнааш дар кор таъхир,
Губораширо кунад филҳол раҳгир. *Ҳоҷӣ*

ФИЛҶУМЛА *а.* فى الجملة 1. хосили калом, хулласи калом,
хулоса; 2. умуман, ба таври умумӣ; ба ҳар сурат, ба
ҳар ҳол.

Филҷумла, эътимод макун бар саботи даҳр,
К-ин корхонаест, ки тағбир мекунанд. *Ҳофиз*

Баъд аз он фармуданд, ки услуби муаммоёти
шумо филҷумла маълум шуд. *Восифӣ*

Аммо нисбат ба ҳар ҷамоа ихтилофи калимот
бисёр аст, лекин, филҷумла, таври суолу ҷавоб
риоят меёбад. *Савдо*

ФИМОБАЪД *а.* فى ما بعد пас аз ин, баъд аз ин, сонӣ.

Бу ки фимобаъд дастуре расад,
Розҳон гуфтани гуфта шавад. *Румӣ*

ФИНАФСИЛАМР *а.* فى نفس الامر дар ҳуди моҳияти кор,
дар ҳақиқат, аслан, асосан.

Аммо филҳақиқат муҳаббати ӯ маҳзи ҳадиат аст
за хидматаш, финафсиламр, касри оби бақват.

Восифӣ

ФИНАФСИҲИ *а.* فى نفسه дар нафсаш, дар зоташ; моҳия-
тан, зотан.

Пушида намонад... дар ин алфоз, ки... чунин
риоят кунанд, ки баъзе аз он аҷзоро финафсиҳи
маънии мустағмал бошад, муносиби мақсуд аз ла-
тсфате ҳоли нест. *Ҷомӣ*

ФИОЛ *а.* فى فعال ҷ. феъл.

Нафрин кунам зи дард фиоли замонаро,
К-ӯ кибр доду мартабат ин кӯфшоноро. (2)

Шокири Бухорӣ

Дорем холи бад зи маоли фиоли бад,
Моро ба холи мо мағузорад фиоли мо. (1) *Фузулӣ*

ФИРАҚ *а.* فرق ҷ. фирқа.

То ки раҳ бинмудану излоли ҳақ
Фош гардад бар ҳама ахли фирак. *Румӣ*

ФИРДАВС *فردوس* 1. боғ, боғи хушу хуррам; 2. биҳишти
афсонавӣ.

Намеандешам аз дузах ба як ҷав
На бар фирдавсу ризвон мебарам рашк.

Убайди Зоконӣ

[Фирдавс] баъд аз он ба маҷлис султон афтод
ва қабули назари вай шуд ва вайро гуфт: «Маҷлиси
моро фирдавс сохтӣ». Ва бад-он Фирдавс тахаллус
кард. *Ҷомӣ*

Шабнамсифат аз рӯи ту фирдавс ниҳон аст,
Эй тоза гул, охир зи кадомин ҷаман асти? *Шоҳин*

ФИРДАВСИ БАРИН боғи олий; биҳишт.

Носеҳо, даъват макун моро ба фирдавси барин,
К-остони ҳиммати соҳибдиллон з-он бартар аст.

Қамоли Хуҷандӣ

Ман, ки дар кӯи бутон манзилу маъво дорам,
Гар дихӣ ҷой ба фирдавси баринам, ҷӣ шавад?!

Ҳофиз

ФИРДАВСРӮ *فردوسرو* киноя аз хушрӯ, зебо.

Зи фирдавсрӯён чу булбул шавад,
Ба дузах ҳама шӯълаҳо гул шавад. *Зуҳурӣ*

ФИРЕБ *فريب* асоси замони ҳозираи фирефтаи|фиребидан.

ФИРЕБ *فريب* 1. фиреб додан, фиребдихӣ; ҳила, макр,
худъа.

Тағфул карданат бе фитнае нест,
Фиреби мурғ бошад хоби сайёд. *Хисрази Деҳлавӣ*

Он фиреби ниҳуфта пайдо шуд,
Ҳеч узре надошт, расво шуд. *Мушфиқӣ*

ФИРЕБУ ДАСТОН макру ҳила ва найранг.

Эй шуста ман аз фиребу дастони ту даст,
Худ ҳеч касе ба сирату сони ту ҳаст!

Абушақури Балхӣ

ФИРЕБ ДОДАН фирефтаи, фиреб кардан касеро.

Чурми ман аст васли ту ҷустан ба нақди ҷон,
Аммо фиреб додану ҷастан гуноҳи ҷист? *Шоҳин*

Савдо, агар имсол фиребам рамазон дод,
Соли дигар ояд, набувад ҳоҷати он ҳам! *Савдо*

ФИРЕБ ХӮРДАН аз чизе фирефта шудан аз чизе.

Ман фиреб аз узри ту кай хӯрдаам?

Пай ба заъфи аҳдат аввал бурдаам. *Румӣ*

ФИРЕБИ КАСЕ гирифтаи фирефта шудан аз тарафи касе.

Зи куштӣ гирифтаи суҳан буд дӯш,
Нагирам фиреби ту, з-ин дар макӯш! *Фирдавсӣ*

2. нозу ишваи дилфиреб.

То чашм бар фиреби ту масти хумор шуд,
Дил дар даруни синаи ман беқарор шуд. *Сайидо*

ФИРЕБИДАН *فريبيدان* ниғ. фирефтаи.

ФИРЕБО *فريب* 1. фиребдиханда; 2. фиребхӯрда.

Ҳам ҳури биҳишт ношикебо аз туст,
Ҳам ҷодуву ҳам парӣ фиребо аз туст.

Маҷди Ҳамгар

ФИРЕБОБОД فریب آباد чои фиреб, фиребистон.

Чахоне дид ҳайратгоҳи биниш,
Фиребободи хуши офариниш. *Бедил*

ФИРЕБОФАРИН فریب آفرین ба вучуд оварандан фиреб,
фиребъёбанда.

Фусунгар набуд он фиребофарин,
Дил ангехт нақши ҳидоятнигин. *Бедил*

ФИРЕДУНФАР فریدون فر ниг. фаредунфар.

ФИРЕДУНӢ فریدونی ниг. фаредунӢ.

ФИРЕФТАН||ФИРЕБИДАН فریفتن||فریبیدن 1. фиреб додан.

Ман андар чӣ ниёзу чӣ ниҳебам,
Ки чун ту покзодеро фиребам! *Фахриддини Гургонӣ*
2. мафтун кардан.

Сапедни муяш бизебад ҳаме,
Ту гуй, ки дилҳо фиребад ҳаме. *Фирдавсӣ*
Бифрефт он шакарлаб моро ба ишва, оре,
Бас ишваҳои ширин, к-он дилфиреб дорад. *Анварӣ*
Бифрефт мар-маро ба суханҷот дилфиреб,
Варна дили маро сари ҳар гуфтугӯ набуд.
Хисравӣ Деҳлавӣ

ФИРЕШИМ||ФИРЕШУМ فریشم шакли дигари бирешим.

Шуда аз ғайраташ фирешумтан
Бар фалак Зӯҳраи фирешумзан. *Саной*

ФИРЕҲ فره ниг. фараҳ II.

ФИРИСНОФА فرسنافه шаби Навруз, шаби аввали соли нав
(дар замони пеш дар шаби Навруз фиристодани мушк
ба дӯстон одат будааст; ин калима гӯё аз чумлаи «фи-
рист нофа», яъне «нофа бифирист!» ҳосил шудааст).

Шаби қадри васлат зи фархундагӣ
Фараҳбахштар аз фириснофа аст. *Рӯдакӣ*

ФИРИСТА فرسته фиристода, вакил, сафир, расул.

Ба дил пур зи кин шуд, ба рух пур зи чин,
Фириста фиристод эй шохӣ Чин. *Фирдавсӣ*

ФИРИСТОДА فرستاده вакил, элчӣ, сафир, расул; қосид,
паёмбар.

Фиристода бояд ки доно бувад,
Ба гуфтан далеру тавоно бувад. *Фирдавсӣ*
Фиристода ба Марв омад ниҳонӣ,
Шитобонтар зи боди меҳргонӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

Фиристодаҳо қабзулвусул хостанд, қалам бар-
дошт ва бар пореае коғаз барнигошт.
«Хизонаи омира»

ФИРИСТОДАН فرستان равона кардан, роҳӣ намудан, ир-
сол доштан аз ҷое ба ҷое.

Чу хушъёр гардад падар бе ғумон
Суворон фиристад паси ман дамон. *Фирдавсӣ*

Бузурҷмеҳр расуле бифиристод, то бидонад, ки
ин чӣ гуна мардест. *Аҳмади Дониш*

ФИРИШТА||ФАРИШТА فرشته д. малак, сурӯш, ки гӯё дар
осмон дар хизмати худо буда, аз ҷиҳати адад бешумор
будааст.

Рашкам ояд, ки мағас бар шакараш соя кунад,
Гар фиришта парад он су, пару болаш биканам.
Хисравӣ Деҳлавӣ

ФИРИШТАГӢ||ФАРИШТАГӢ فرشتگی фиришта будан.

Ва ин охир мартабати мардумист ва пайваста
аст ба дараҷаи фириштагӣ. *Ибни Сино*

ФИРИШТАНИҲОД||ФАРИШТАНИҲОД فرشته نهاد фириште-
табиат, фириштахислат; маҷ. неқусиришт, поктабиат.

Дигар номаи он фириштаниҳод
Ба дасти шаҳаншоҳи кишвар ниҳод. *Шодӣ*

ФИРИШТАХӢ||ФАРИШТАХӢ فرشته خو малактабиат; маҷ.
хушхулқ, мулоимтабиат.

Донам, ки бигзарад зи сари ҷурми ман, ки ӯ
Гарчи париваш аст, валекин фириштахӯст. *Ҳофиз*

ФИРНӢ فرنی киселе, ки бо орди биринҷ ва ширу шакар
пухта мешавад.

Вазорат ба фирнию полуда дод,
Иморат ба моқути осуда дод. *Абуисҳоқи Атъим*

ФИРОР a. فرار гурехтан; гурезиш, гурезагӣ.

Фирор бар қарор ихтиёр карда, азимати сафас
намуданд. *Восифӣ*

фирор кардан (ё намудан) гурехтан.

... Аз он мавзёе фирор намуда, ба Ҳасан ... мул-
ҳақ шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Шоҳӣ, ба кӯи ишқ макун баъд аз ин фирор,
К-ин дил ба гӯшаҳои чунун мекашад маро. *Шоҳӣ*

ФИРОСАТ a. فراست 1. тезии фаҳм, идрок, зиракӣ, хуш-
зеҳнӣ.

Ва чун султон хоҳад, ки хатое бибахшад, асарн
иноят зоҳир гардонад дар либоси муоғабат, то бу-
зургон ба фиросат маълум кунанд. *Аҳмади Дониш*

2. кифошиносӣ, яке аз илмҳои асримиёнагӣ, ки ба
воситаи сурати зоҳир ба сират ва ботини инсон пай
мебурдаанд.

Дареғ фиросати ман, ки дар ҳаққи ту хато аф-
тод. *Авфӣ*

ФИРОШ a. فراش фарш, бисот, бистар, чои хоб, рахти хоб,
чоғах.

Баъд аз он гуфти, ки эй афтодагон,
Бар фироши меҳнату ғам зодагон. *Ҷомӣ*

Баъд аз адои чумба ... мариз гашт ва сабоҳ уро
дар фирош мурда ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФИРОШХОНА فراشخانه хонаи ниғаҳдорни фаршҳо (палос-
ҳо, қолинҳо).

Дар фирошхонаи хоса ... оташ афтода, хайма ва
сарпардаи маҳмал ва зарбофт ва қолинҳои зар-
бофт бисухт. *«Таърихи Фаришта»*

ФИРОҒ فراغ боди сард, боди хунук.

Аз хар суве фироғ ба ҷони ту
Баста ях аст беш чун синдон. *Абулаббоси Марвазӣ*

ФИРОҚ a. فراق 1. ҷудой, дурӣ аз ҳамдигар, ҳичрон; му-
қобили висол.

Ҳеч талҳӣ нест бар дил талхтар
Аз фироқи дӯстони пурхунар. *Рӯдакӣ*

Уро бағоят дӯст медошт ва дар фироқи вай сабру
ором надошт. *Авфӣ*

Миёни мову ту пайваста буд нисбати васл,
Фироқ омаду раҳ ёфт дар миёнаи мо. *Мушфиқӣ*

2. чудошавин марду зан.

Зи ман дода бистону мекун талок,
Маро миннате неҳ, ки «хозо фироқ»! *Савдо*

ФИРОҚНОМА *فراق نامه* номаи фироқ, мактуб ва ё шеъре,
ки дар он аз чудой ва хичрон шикоят карда мешавад.

Фироқномаи хоҷа касе, ки бархонад,
Ба оби дида бишӯяд снѐҳӣ аз тӯмор. *Хоҷу*
Чун сина шикоф кард хома,
Ангехт яке фироқнома. *Файзӣ*

ФИРУН *فیرون* бадбахт ва манхус, идборовар.

Ҳасудат дар яди Бахроми фирун
Назар зӣ ту зи Бирҷиси фарорун. *Дақиқӣ*

ФИРФИРА *فرفره* бозичаи сабуки бачагона, ки чизеро гирду
давру чарх мезанонад, фирфирак.

Бо худ пай зеби сари дастори ҷавонон
Кардаст пай фирфира тайёр бунафша. *Восифӣ*

ФИРЪАВН *ا. فرعون* лақаби подшоҳони қадими Миср, ки
ба золимӣ ва ситамгарӣ машҳур буданд.

Чу Фиръавн тарки табоҳӣ накард,
Ба ҷуз то лаби гӯр шохӣ накард. *Сатдӣ*

ФИРЪАВНӢ *فرعونى* мансуб ва тобеъ ба фиръавн.

Аз он сӯе, к-асое аждаҳо шуд,
Ба дӯзах бурд у фиръавниёрно. *Шамси Табрезӣ*
Калиму асо куву он Тури нур,
Ба фиръавниён аз вай ошӯбу шӯр. *Ҷомӣ*

ФИРҚА *а. فرقه* гуруҳ, ҷамоате аз мардум.

Бифзой шароби мо, барбанд ту хоби мо,
К-аз шаб ҷӣ хабар бошад мар-фирқан хобиро.
Шамси Табрезӣ

Гуянд Абулайнои шоир вақте ба Исфохон расида
буд, иттифоқо дар он рӯз ҷанги санг буд, ки ду
фирқа бо ҳам ҷанги санг мекарданд.

«Ҷомеъ-ут-тамсил»

ФИРӢЗА *فیروزه* шакли арабишудаи пирӯза.

Ба меҳр-андар чу гул якрӯза бошӣ,
На чун ёкуту чун фирӯза бошӣ.
Фахриддини Гургонӣ

Дар боргоҳи у бисоте буд, ба лаъл ва фирӯза ва
забарҷад мурассаъ карда буданд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ (ин) фирӯза гунбаз киноя аз осмон.

Дар ин фирӯза гунбаз афканад дуд,
Кунад ҷашми кавокиб гирьяолуд. *Ҷомӣ*

(ин) фирӯза кох киноя аз осмон.

Анодил з-он ҷалочил нағмапардоз,
Дар ин фирӯза кох афканда овоз. *Ҷомӣ*

ФИРӢЗАГУН *فیروزه گون* кабудранг, осмониранг.

Шабпарак аз гунбади фирӯзагун
Рафт зи парвоз ба гунбад дарун. *Хисрави Деҳлавӣ*

(ин) фирӯзагун сатҳи муламмаъ кабудранг сатҳи ранго-
ранг; киноя аз осмон.

Бар ин фирӯзагун сатҳи муламмаъ,
Маҳ аз шамъи ҷамоли у муқаннаъ.

«Равзат-ус-сафо»

ФИРӢЗАФОМ *فیروزه نام* кабудранг, осмониранг; ◇ (ин)

чархи фирӯзафом киноя аз осмон.

Нигинвор ин чархи фирӯзафом
Пай номи неку бувад, вассалом. *Ҷомӣ*

ФИРӢЗАЧАШМ *فیروزه چشم* кабудчашм.

Ҳама сурхрӯянду фирӯзаҷашм,
Зи шерон натарсанд хангоми хашм. *Низомӣ*

ФИРӢМОЯ *فرومايه* ниг. фурӯмоя.

ФИРӢХТАН *فروختن* ниг. фурӯхтан I.

ФИСК *а. فسق* берун шудан аз роҳи ҳақ ва дурустӣ, кар-
дани қорҳои ношоям; бадахлоқӣ, фосиқӣ, фиску фучур,
фасоди ахлоқ, вайронии ахлоқ.

Бар хашт кас иқбол намудан фарз аст: ... хаш-
тум он ки аз муҷолаасати аҳли фӯҳш ва фисқ паҳлу
тиҳӣ кунад. *«Қалила ва Димна»*

Ҷамъе аз фосиқон дар маҷлиси фисқ нишаста-
анд. *Авфӣ*

фиску фучур фосиқӣ ва бадахлоқӣ.

Зуруфи хамморхона шикаста, шаробҳо рехтанд,
мастаба ва соири мавозеи фиску фучур муаттал
монд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФИСӢС *فسوس* ниг. фусӯс.

ФИТАН I *а. فتن* ҷ. фитнат.

Ҳилми у чун кӯҳу андар кӯҳи у қаҳфи амон,
Таъби у чун баҳру андар баҳри у дурри фитан.
Манучеҳрӣ

ФИТАН II *а. فتن* ҷ. фитна.

Чун надорам зӯри забти хештан
З-ин қазову з-ин балову з-ин фитан ... (1) *Румӣ*
Дар айёми у анвои фитан бархост. (1)
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Аз назар ғоиб шуд он фаттона зан,
Дар тафаккур рафт суфӣ аз фитан. (4) *Румӣ*

ФИТНА *а. فتنه* I. балво, шӯриш, исъён, ихтилол; ҷанг,
ҳарб.

Чун Муқаннаъ падида омад, фитнаи сапедҷомгон
ба рустои Бухоро зоҳир шуд.

«Таърихи Наршаҳӣ»

фитнаи аркон ошӯбу ихтилофи бузургони давлат

Бадӣ з-офоқ бифкандӣ, дар он неки парокандӣ,
Ситамро бех баркандӣ, шикастӣ фитнаи аркон.

Ломей

фитнаи Даҷҷол воқеан хуруҷи Даҷҷол.

Мекун аз шарри фитнаи Даҷҷол,
Истионат дар аксари аҳвол. *Ҷомӣ*

2. ошӯб, шӯру шар, бетартибӣ, шӯру ҳаяҷон.

Ҷаҳонро чунин фитна бо ҳар сар аст,
Ки ранҷи яке роҳати дигар аст. *Хисрави Деҳлавӣ*
Риштаи ҷони рақибон бар сари кокул мабанд,
Фитнае хоҳад шудан, сарбаста мегумем мо.

Мушфиқӣ

фитнаи даврон ошӯб ва шӯру шарри давру замон.

Гар ғамза аст фитнаи даврон, ҳам он бувад,
Гар ҷилва аст қоғили мардум, ҳам у бувад. *Савдо*

фитна ангехтан ошӯб ва шӯру ҳаяҷон барпо кардан.

Чи фитна буд, ки машшотан қазо ангехт,
Ки кард наргиси масташ сиях ба сурмаи ноз? *Ҳофиз*
Рухсора ба ҳар кас манамо, фитна маянғез,
Аз ҳам макушо робитаи назми ҷаҳонро. *Фузулӣ*
фитна хостан ошуб ва шӯру шар барпо шудан.

Сад бало афтоду сад фитна бихост,
Ошиқи бечораро ибрат кучост? *Хисрави Деҳлавӣ*
3. фиребандағӣ ва дилрабой, ошуб ва парешонӣ ба-
рангехтани маъшуқа нисбат ба ошиқ, мафтунгардонӣ.
Дар тариқи ишва рафтори ту дастуруламал,
Дар сулуки фитна оини ту сармашқи ҷафост.

Туграл

4. киноя аз ёр, маҳбуба.
Ҳеч ёд оядат, эй фитна, ки вақте з-ин пеш
Ошиқи сӯхтаи дарбадаре буд маро?

Хисрави Деҳлавӣ

5. мафтун, ошиқи гузаро; **фитнаи касе** будан ошиқ
ва мафтунӣ касе будан.

Чашме, ки на фитнаи ту бошад,
Аз гавҳари ашк ғарқи хун бод! *Ҳофиз*

фитна бар касе будан (ё шудан) мафтун ва ошиқи гу-
заро будан ба касе.

Зане хубсурат, зебочеҳрае дид, бар вай фитна
шуд. *Авфӣ*

Ошиқ шуда бар қадаш санавбар,
Фитна шуда бар рухаш гулистон. *Ҳоқонӣ*

6. номи канизаки Баҳромӣ Гӯр дар достони «Ҳафт
пайкар»-и Низомӣ.

Фитна номе, ҳазор фитна дар у,
Фитнаи шоҳу шоҳ фитна бар у. *Низомӣ*

ФИТНААМАЛ *فیتنا عمل* фитнагар, вайронкор, зараровар,
зиёнрасонанда.

Бештар ин шароби фитнаамал
Мезанад бар димоғи аҳли дувал. *Бедил*

ФИТНААНГЕЗ *فیتنا انگیز* 1. ошубандозанда, шӯру ҳаяҷон
барпокуанда; 2. шӯру шар ва бало хезонанда, вайрон-
кор, иғвогар.

Дурӯғи маслаҳатомез беҳ аз ростӣ фитнаанғез.
Саъдӣ

Сипоҳи фитнаанғезон агар бинанд чашми у
Ба гоҳи фитна, шогирдӣ кунанд он чашми фаттонро.
Муиззӣ

Суроҳиеву ҳарифе гарат ба чанг афтад,
Ба ақл нуш, ки айём фитнаанғез аст. *Ҳофиз*

ФИТНАГАР *فیتنا گر* фитнаанғез, ошубгар; ангезандаи шӯру
шар, шӯриш барпокуанда, исьёнкор; вайронкор.

Аз паси чандин талаб он шӯхро
Кинаваре, фитнагаре ёфтам. *Қамоли Хучандӣ*
Ба шамшерӣ кин кушта шуд фитнагар,
Ба шумиш чандин ҳазори дигар. *Шодӣ*

ФИТНАГАРӢ *فیتنا گری* фитнаанғезӣ, ошубу шӯру шар бар-
по кардан, исьёнкорӣ; вайронкорӣ.

Бе восита силӣ назадам бар руҳи уммед,
Гуё зи ту омӯхт фалак фитнагариро. *Маҳфӣ*

ФИТНАЗО *فیتنا زو* фитнаанғез, фитнагар, боиси ошуб ва шӯ-
ру шар.

Чашмест ба хоб рафта гардун
Бо шӯҳии чашми фитназош. *Соиб*

Як рӯз ғам ба шаб нарасондам, ки ғам бигуфт:
Сад шукр, к-имшаб аз ҳама шаб фитназогарам.
Урфӯ

ФИТНАНИШОН *فیتنا نشان* фитнаҳобонанда, бартарафкуна-
дан фитна.

Ҷони ман аз ором рафт, ороми ҷони ман кучо?
Ҳаҷрам нишони фитна шуд, фитнанишони ман кучо?
Хисрави Деҳлавӣ

ФИТНАОГИН *فیتنا آگین* пур аз фитна, бисъёр фитнаанғез;
чашми фитнаогин *маҷ.* чашми ниҳоят зебо ва мафтунку-
нанда.

Ба сурма то сиях карда ду чашми фитнаогинро,
Ҳазорон фитна мебинам дар у дунболадор имшаб.
Заҳири Форъбӣ

ФИТНАСАНҶ *فیتنا سنج* фитна барпокунанда, фитнасоз.

Ҷӣ хуспӣ дар ин хонаи фитнасанҷ,
Ки дузд ошкоро фириствад ба ганҷ!

Хисрави Деҳлавӣ

ФИТНАСИГОЛ *فیتنا سنگال* фитнаандеш, фитнагар, он кӣ мак-
сади ошубандозӣ дорад.

Рафт дар пеши чуфти фитнасигол,
Огаҳӣ додаш аз маҷорини ҳол. *Хисрави Деҳлавӣ*

ФИТНАСОЗ *فیتنا ساز* фитна (ошубу бало) барпокунанда.

Эй, ки чашмат ишваҷуи фитнасос аст ин ҳама,
Чашм медорам, нигоҳе кун, ҷӣ ноз аст ин ҳама!
Мушфиқӣ

ФИТНАТ *а. فیتنا* зирақӣ, хушъерӣ, тезфаҳмӣ, зехнғезӣ
ва доноӣ, фатонат.

Муш ... ба наздики Оху омад ва гуфт: Эй бародар,
дар ин варта чун уфтодӣ ба чандон зако ва фитнат
ва хирад ва киёсат? *«Қамола ва Димна»*

Он, к-у ба ақлу фитнат мебаст роҳи дилро,
Полони хар бар у неҳ, к-у кавдан аст имшаб.
Шамси Табрезӣ

Ҳасан ба қамоли фитнате, ки дошт, бар ин нуқта
вокиф шуд. *«Раъзат-ус-сафо»*

ФИТНАҶӮ *فیتنا جو* фитнакор, ошуб ва шӯру шар анғе-
занда.

Фитнаҷӯени замонро тарбият кардан хатост,
Чарх аз моҳи нав охир хурд бар сар теғро. *Савдо*

ФИТОДА *فیتода* очиз, нотавон, дармонда.

Фитодагои сари худро ба хоки мо бахшанд,
Ба ҷон харанд шаҳодат, ки хунбаҳо бахшанд.
Урфӯ

ФИТОДАЗАҚАН *فیتода ذقن* овезонзақан, ҷоғаш аз ҳам ҷу-
дошуда (аз пирӣ).

Ба дида, чу мурда фитодазақан,
Саропо зи мӯи сафедаш кафан. *Савдо*

ФИТОЛИДАН *فیتалиدن* *ниғ.* фатолидан.

ФИТОМ *а. فیتام* аз шири модар ҷудо кардани кӯдак
Чун намудат фитом баъди ду сол,
Шуд дигаргун туро ҳама аҳвол. *Саной*

Валек аз шир хар дам тифли чоңро
Фитом асту фитом асту фитом аст. *Шамси Табрэзӣ*

● **ФИТР** *а.* فطر кушодани рӯза; иди фитр иди мусулмонон
Бад аз моҳи рамазон, рӯзи якуми моҳи шаввол, иди
рӯзакушой.

Рӯзи иди фитр азимати намозгоҳ доштам. *Авфӣ*

● **ФИТРАТ I** *а.* فترت *ниг.* фатрат I.

● **ФИТРАТ II** *а.* فترت *ниг.* фатрат II.

● **ФИТРАТ III** *а.* فطرت I. офариниш, хилқат.

Иқболи ту ҳам зи бадви фитрат
Чун муъҷизан Масеҳи Марьям. *Заҳири Форъёбӣ*
2. табиат, сифат ва хислати табиинсон ва ғайри
инсон.

Намедонам чӣ фитрат дошт инсон,
Ки хокистар нашуд з-ин доғи пинҳон? *Ҳошиқ*
Завки андешаи гул кардани ҳарф аз даҳанат
То кучоҳо сари фитрат ба мағокам дорад.

Шоҳин

3. маҷ. ақлу зако.

Зи қатра қатра аён диду аз муҳит — муҳит,
Накард фитрати Бедил ба ҳеч боб ғалаат. *Бедил*

● **ФИТРОК** فتراک тасмаи чармин, ки барои бастанӣ шикор
ва ҷизҳои дигар аз рости чап ва ё аз пасу пешӣ зини
ва мевезанд.

Зи фитрок бикшод печон каманд,
Бияндохт, омад миёнаш ба банд. *Фирдавсӣ*

Малик чом аз фитрок беруи оварда ва ҳамчунон
забора боз бар сари даст чомро пеш дошт, то ба
андак вақте об чамъ шуд. «*Чомеъ-ут-тамсил*»

Афтод кулоҳи лола бар хок,
Зодаш бикашид сар ба фитрок. *Шоҳин*

● **ФИТГАЪХИР** *а.* فى التّأخير: фитгаъхирӣ офот(ун)! дар
таъхир офатҳост, яъне кори хайрро ба таъхир андох-
танашояд, кори имрӯз ба фардо магузор!

Забон дарбанд дигар з-ин хурфот,
Бичунб аз ҷо, ки «фитгаъхир(и) офот». *Чомӣ*

● **ФИШОН(И)ДАН** فشاندين||فشائيدن *шакли дигари* афшо-
н(и)дан.

Гулранг шавад, чу рӯй шуй, хама чу,
Мушкин гардад, чу му фишонӣ, хама ку. (1)

Рӯдакӣ

Ба хангоми арақ дорам шигфӣ аз рӯи ангушташ,
Ки аз бадре фишонад бо хилоле хӯшаи Парвин. (1)
Шоҳин

● **ФИШОР** فشار *асоси* замони ҳозираи фушурдан||фишур-
дан фишордан.

● **ФИШОР||ФАШОР** فشار тазъик, зӯр ва вазний, ки аз ҷизе
ҷаббат ба ҷизе воқеъ мешавад.

Ғунҷаҳо аз фишори синаи танг
Зада дасти нафас ба домани занг. *Бедил*

● **ФИШОР** додан фишор кардан, тазъик намудан, пахш
кардан.

Махсуси аҳли ҳол бувад гушмоли ишк,
Оташ диҳад фишори гули хушшамими мо. *Соиб*

● **ФИШОРДАН** فشاردن *ниг.* фишурдан.

● **ФИШУРДАН** فشاردن *ниг.* фушурдан.

● **ФИҒОН||ФАҒОН||ФУҒОН** فغان *ниг.* афғон I.

Фағони ман хама з-он зулфи бетакаллуфи уст,
Фиканда таъ бар ў-бар ҳазор гуна уқад.

Мунҷик

Менолару мезанад ба дил санг,
Кӯхаш ба фиғон шуда ҳамоҳанг. *Шоҳин*

● **ФИҒОН**, ки ... вой, воҳасрато, дардо, ки ...!

Нафас баромаду ком аз ту барнамеояд,
Фиғон, ки бахти ман аз хоб барнамеояд! *Ҳофиз*
Тилисми хайрати авҳом мекашад эъроз,
Фиғон, ки ҷавҳари ҳастӣ ғуборро монад! *Савдо*

● **ФИҒОН** бардоштан бонг задан; фаръеди аламомез ва
дарднок баровардан.

Сабзаи насрин дамида, боғ зинат ёфта,
Сарв қад афрохта, қумри фиғон бардошта. *Савдо*
● **ФИҒОН** баркашидан бонг задан, фаръед кардан, бонг
ва фаръеди аламноқ баровардан.

Бихандиду з-он пас фиғон баркашид,
Тилоя чу овози Рустам шунид. *Фирдавсӣ*

Метарсам аз ҳалок, агар ғам фуру хурам,
Бими фазиҳат аст, агар баркашам фиғон. *Фувули*

● **ФИҒОН** кардан (ё задан) бонгу фаръед баровардан; бонг-
гу фаръеди дардомез баровардан.

Ту форигу дил баса фиғон зад,
Бар моҳ тапонча чун тавон зад?! *Хисрави Деҳлавӣ*

Дил фиғон кард охир аз дурӣ,
Хусн дар гирия шуд зи маҳчурӣ. *Мушфиқӣ*
дар **ФИҒОН** омадан бонгу фаръед кардан; фаръеди дард-
нок сар кардан.

Зи савдои чонон ба чон омада,
Зи афғони дил дар фиғон омада. *Хочу*

● **ФИҚДОН** *а.* فقدان *ниг.* фуқдон.

● **ФИҚРА** *а.* فقره 1. муҳраи устухони тахтапушт; 2. порчаи
муайяне аз ҷизе, махсусан аз калом; ҷумла, абзац.

Ман аз у чанд фикраро аз зоҳири мантиқ омух-
там. *Ибни Сино*

Бурҳон-Низомшоҳ музтариб гашта, нахуст ки-
тобат ... назди Бобуршоҳ ирсол дошт ва дар он
ҷо ин фикра дарҷ намуд. «*Таърихи Фарошишта*»

● **ФИҚРОТ** *а.* فقرات ҷ. фикра.

Хушшом чун ин фикрот бишунид, дар фикр фуру
рафт. (2) «*Чомеъ-ут-тамсил*»

● **ФИҚҲ** *а.* فقّه д. илму дониши доир ба аҳкоми дину ша-
риати ислом, илми қонуншиносӣ дар шарияти ислом.

Ва ибро бештар андар корхон тадбирӣ ва андар
фиқҳ ба кор баранд. *Ибни Сино*

Фуру хондам асбоби фиқҳу калом,
Шудам дар шиори фақоҳат тамом. *Шоҳин*

● **ФИҲ(И)** *а.* فيّه дар ў, дар он (дар ибораҳои арабӣ кор
фармуда мешавад); саломун фиҳи ҳатто матлаилфаҷр
сиҳатӣ ва саломатӣ дар он аст то баромадани субҳ.

Шаби васл аст, тай шуд номаи ҳаҷр,
Саломун фиҳи ҳатто матлаилфаҷр. *Ҳофиз*

ФО *فَاء* *ниг.* фе.

ФОЕҲ *а.* *فائع* пахншаванда, даманда (дар боран хушбуй); хушбунбахш.

Аз даҳони ҳар як аз онҳо [товусҳо] бун анбару абир фоеҳ шудӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ФОЖ||**ФОЖА** *فائه* хамбёза.

Мекунад чун зи бедимоғӣ фож,
Дар даҳонаш ниҳод бояд жож. *Тайён*

Ҳар кӣ даҳанбоз бувад, ғофил аст,
Фожа зи хоб асту малоли дил аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ФОЖИДАН *فازيدن* хамбёза кашидан.

Шароби шабу нашъан он наярзад
Ба фождани бомдоди хумораш.

Абулмасали Бухорӣ

Агар надонӣ, бияндеш, то чӣ гуна бувад,
Ки сабза хурда бифожад баҳоргах уштур. *Лабибӣ*

ФОЗЕҲ *а.* *فاضح* фазихаткунанда, расвокунанда; фошкунанда.

Ногиқа чун фозеҳ омад айбро,
Медаронад пардаҳои ғайбро. *Румӣ*

ФОЗИЛ *а.* *فاضل* 1. барзиёд, зиёдатӣ; афзун.

Ҳар чи қассоб бихурдӣ ва аз у фозил омадӣ,
пеш гусфанд андохтӣ. *Авфӣ*

Гуфтам: Эшонро ба шеър гуфтан майл бисъёр
аст ва авқоти шарифан эшон аз навиштани тасо-
ниф фозил намеояд, ба шеър гуфтан наметавонанд
пардохт. *Восифӣ*

2. олай, афзал, бартар, беҳтар.

Дар ҳар ҳол, ки бар у ориз шавад, фозилтарин
фёле, ки муносиби он ҳол бувад, исор кунанд.

«Ахлоқи Носирӣ»

3. олим, доно, донишманд, соҳиби фазилат, дорои фазлу камол.

... Агарчи марди комил ва фозил аст, аммо ҷавон
аст. *Авфӣ*

Фозиле ба яке аз дӯстони соҳибрози худ номае
навишт. *Ҷомӣ*

ФОЗИЛА *а.* *فاضله* сифати нек, хислати олай, афзалият, бартарӣ.

ФОЗИЛОТ *а.* *فاضلات* оби саршори наҳрҳо, обе, ки дар вақти обхез аз наҳрҳо берун мешорад.

Сад чашма гирифта моя аз ҳар чашмам,
Мавҷа нашиносад ошно дар чашмам.

Аз Нилу Шат аст фозилоташ фозил
В-аз гирия намонд боқие бар чашмам. *Зухурӣ*

ФОИДА *а.* *فائده* суд, манфиат; баҳра ва натиҷаи нек (моддӣ ва ғайримоддӣ).

Чун ҳал намешавад ба сухан мушкilotи ишқ,
Дар ҳайратам, ки фоидаи қилу қол чист?! *Ҳилолӣ*

Гуфт: Акнун, ки хасм саф задааст,
Лашкари куфрро чӣ фоида аст? *Мушфиқӣ*

ФОИДАМАНД *فائدمند* фоидабахш, судбахш, манфиатовар; натиҷаи нек бахшанда.

Ранҷи бефоида чандин мақаш, эй хоҷа ҳақим!
Қай бувад марҳами доғи ту маро фоидаманд? *Ҷомӣ*

ФОИЗ I *а.* *فائض* 1. аз зарф ё чизи дигар берун резанда, саршор, лабрез; фаровон, бисъёр, вофир.

Имшаб шароби васл аст бар ому хос фои́з,
Аз баҳри он ки моҳат бар равзан аст имшаб.

Шамси Табрезӣ

2. файзбахш, эҳсонкунанда.

Қодир ба ҳукм бар ҳама кас осмонсифат,
Фои́з ба ҷуд бар ҳама халқ офтобвор. *Анварӣ*

3. файзьёб, фоидабар.

... Ба мулоқоти аҳбоб фои́з ва баҳраманд шуданд.
«Равзат-ус-сафо»

ФОИЗ II *а.* *فائز* 1. расанда, комьёбшаванда, муваффақшаванда, ноилшаванда; **фоиз шудан** (*ё* **гаштан**) муваффақшудан, комьёб шудан, ноил гардидан.

Инсон бо ... иҷтиҳод ба ин мартаба фоиз шуд.
Аҳмади Дониш

Бар тибқи ваъда боз дар Пишовар ба хидмате саркори фарангӣ фоиз шудам. *Аҳмади Дониш*

2. раҳиёфта, растагор, ҳалосиёбанда.

Мақоми чаҳорум аҳли фавз бувад, ки эшонро
фоизон хонанд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ФОИЛ *а.* *فاعل* 1. кунанда, омил, соҳиби ҳаракату кор. анҷомдиҳандан кор.

Ба қуввати феълӣ он ҳол аст, ки андар фоил бувад. *Ибни Сино*

Он бувад ихтиёр дар ҳар кор,
Ки бувад фоил андар он мухтор. *Ҷомӣ*

фоили хайр иҷрокунандаи корҳои нек.

Ду аз у дар ниҳод масъуданд,
Фоили хайру манбаи ҷуданд. *Саной*

2. *грам.* мубтадо (субъект); *муқобили* мунфаил 1, мафъул 1.

Умре гузашт, то кай монанди Амри мафъул
Зарби замона хурдан аз дасти Зайди фоил?! *Савдо*

фоилу мафъул мубтадо ва пуркунанда.

Ғофил аз феълу фоилу мафъул
Ҳифз карда ба ҷои фазл фузул. *Саной*

фоилу мунфаил фоил ва мафъул, кунанда ва кардашуда.

3-аввали ҷону охири марҷон

Фоилу мунфаил дар ин ду миён. *Саной*

ФОИТ *а.* *فائت* фавтшаванда, аз даст раванда, гумшаванда; **фоит гарлонидан** аз даст додан, гум кардан.

Ҳар кӣ фурсате фоит гардонад, ҳаргиз бар он
қодир нагардад. *«Калила ва Димна»*

фоит гаштан аз даст рафтани гум шудан.

[Эрондухт] гуфт: ... Ғарази он маҳозил дар ин
таъбир он аст, ки фурсат фоит нагардад.

«Калила ва Димна»

ФОИҚ *а.* *فائق* 1. он кӣ фавқӣ ҳама чиз бошад, болотар, бартар; беҳтарин, баргузидатарин; беҳтар, афзал.

Шаҳсе аз миён бархост, ки ... камоле фоиқ дошт.
Авфӣ

Чаро аз дӯст вомонӣ ба лаззатҳои ҷисмонӣ!
Ғами Лайлӣ хурӣ авло, ки шаҳду шаккаре фоиқ.
Қамолӣ Хучандӣ

2. ғолиб, забардаст.

Ин малахи зард дар хадиат ва хила бар маҷмун
он қавм фонқ аст. «*Равзат-ус-сафо*»

фонқ омадан ғолиб омадан, забардаст шудан.

Бо ҳазор марди силоҳдор бикӯшидӣ ва фонқ
омадӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ҳар сабаб болотар омад аз асар,
Саиғу оҳан фонқ омад аз шарар. *Румӣ*

ФОНҲА а. فایحه муаннаси фоеҳ.

Саид Шамсулдин Мухаммад мактуби арабии ман-
зум, ки фотиҳан фоиҳан сафо ва вафо ... иборат
аз он тавонад буд, оварданд. *Восифӣ*

ФОКИҲА а. فاکهه мева (монанди хурмо, себ, анор, ан-
гур ва ғ.).

ФОЛ а. فال 1. амали махсуси хурофӣ, ки ба воситаи он
кор ё ҳоле (ба неки ё бадӣ) гуё пешгӯй карда мешавад,
фолгирий; 2. шугун, чизе ва ё ҳодисае, ки аз рӯи хуро-
фот нишон ва аломати неки ё бадӣ дар ояндан шахс
мешумуранд.

Зи баҳри фол агар Хисрав китоби ишқ бикшояд,
Зи аввал сафҳан ғам достони ман бурун ояд.

Хисрави Деҳлавӣ

фол задан бо амали махсус ояндан касе ё кореро
пешгӯй кардан.

Ба ноумеди аз ин дар марав, бизан фоле,
Бувад ки қуръан давлат ба номи мо афтад. *Ҳофиз*

фоли чизе задан чизеро боис ё василаи бахти худ
шумурдан, бахт ва толеи худро дар чизе донистан.

Фалак таклифи чоҳат гар кунад, фоли ҳамоқат
зан,

Ки ғайр аз Гов натвонад кашидан бори дунёро.
Бедил

фол кушодан (ё кушудан) фол дидан (бо амали мах-
сус).

Соиб, чӣ кушой гирех аз турраи дилдор,
Накшуда касе фол зи девони қиёмат. *Соиб*

фол чустан фоли нек ё бад талаб карда ёфтан.

Ба номат хунаро фоли фархунда чуста,
Ба ёдат хирад чомӣ саҳбо гирифта. *Анварӣ*

фоли худро ба касе бастан омад ва пешрафти кори
худро ба рафтор ё гуфтори касе вобаста кардан.

Якero нишон кард бар номи хеш,
Бар ӯ баст фоли саранҷомӣ хеш. *Низомӣ*

ба фол гирифтан масъуд ва бахосият шумурдан, фоли
нек ҳисоб кардан чизеро.

Номи туро ба фол гирифтам ва туро ба фарзандӣ
пазируфтам. *Авфӣ*

ба фол доштан фоли нек ҳисоб кардан, нек ва масъуд
шумурдан.

Идро бо меҳргон ҳаст иттифоқу иттисол,
Ҳар дуру доранд аҳли давлату миллат ба фол.
Муиззӣ

3. фолкушой.

Дуввӯмӣ гуфто, ки бишнава ҳоли ман,
Қуръан мирос зан дар фоли ман! *Румӣ*

Қуръан бандагии хеш ба номам задай,
Ин саодат аҷаб аст, ин чӣ муборак фолест! *Ҳилолӣ*

ФОЛГУЙ فال گوی бинанда ва баёнқунанда фол, фолби-
никунанда, фолбин.

На роҳнамой ба кор оядаш, на толеъгир,
На фолгӯй ба кор оядаш, на хобгузор. *Унсурӣ*

ФОЛИҚУЛАСБОҲ а. فالق الاصباح шикофандаи **субҳхо**;
маҷ. д. кушоянда, офаринандаи субҳхо.

Фолиқуласбоҳ Исрофилвор
Чумларо дар сурат орад з-он диёр. *Румӣ*

Саводи зулфи сиёҳи ту зоируззулумот,
Баёзи рӯи чу моҳи ту фолиқуласбоҳ. *Ҳофиз*

ФОЛИЧ а. فالچ 1. гирифтори бемории фалаҷ, он кӣ қис-
ме ё ҷузъе аз танаш фалаҷ шуда аз ҳиссу ҳаракат мо-
над.

Ман пираму фолич шудаам, инак, бингар,
Тонулам каж биниву кафта шуда дандон. *Асҷадӣ*

2. бемории фалаҷ.

Фолич — яъне ботил шудани ҳис ва ҳаракати
нисфи бадан дар тул. «*Тибби Юсуфӣ*»

Қӣ кунад беҳ, чу нест як ҳозик,
Пирро фоличу ҷавоноро диқ. *Саной*

=фом **فام** *шакли дигари* =вом; мас. 'сияхфом', 'зардфом',
'сурхфом', 'минофом'.

ФОМ I فام ранг.

Беруни ҷом бинӣ ту аз фоми он нишон,
Чун дар миёни абри тунук қурсаи қамар. *Оғочӣ*

ФОМ II فام *шакли дигари* вом; **фом тўхтан** қарзро адо
кардан.

Ба ҷумла хоҳам якмоҳа бўса аз ту, буто,
Ба кич-кич нахоҳам, ки фоми ман тўзӣ. *Рудақӣ*
Ин на аз фом тўхтан бошад,
Ки ниёзе фуруҳтан бошад. *Саной*

ФОНА فانه 1. ҷуби тахтаҷамонанди нўгтез барои осонтар
ва зудтар кафондани ҳезум, ғула ва ҷўбҳои дигар;
2. ҷўбпорае, ки барои устувор кардани сутун, қолиби
кафш ва ғ. ба таҳ ё байни онҳо мегузаронанд.

Табоеъ гар сутуни тан сугунро ҳам бибўсад бун,
Нагардад он сутун фонӣ, к-аш аз тоат занӣ фона.
Кисоӣ

Туро хона дин асту дониш, дарун шав
Бад-ин хонаву саҳт кун дар ба фона.

Носири Хисрав

◇ аз рӯй шона мезанаду аз тағ — **фона зарб**. дар рӯ ба
рӯ суханони мулоим гуфта, дар ғайб бар зидди он
ҳаракат кардан, дар ҳузур таърифу дар ғиёб ко-
ҳиш кардан.

ФОНИЗ||**ФОНИД** || **ПОНИЗ** || **ПОНИД** || فانيد || پانيد || ثانيد
қанди сафед, шақари сафед, навъе аз ҳалво.

[Дар Ҳиндустон] шақару ангабину пониз ва ҷав-
зи ҳиндӣ ... саҳт бисъёр аст. «*Ҳудуд-ул-олам*»

Зи бунгоҳи Ҳотам яке неқмард
Талаб даҳ дирамсанг фониз кард. *Саъдӣ*

ФОНИЯ а. فانيه муаннаси фонӣ.

Он чӣ донистам, ҳама дар музаҳрафоти ботила
ва фония будааст. *Аҳмади Дониш*

ФОНУС ю. فانوس чизи қуттимонанди филизини дастадор, ки атрофаш бо шиша, қоғаз ва ғ. гирифта шудааст ва дар он чароғ ё шамъи фурузон мегузоранд ва шабона бо худ мебаранд, ё ки дар ҷоё овезон карда мемонанд.

Магар таркиби фонус аст, ҷоно, устухони ман,
Дарун месузадам чун шамъ, пероҳан намесузад.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ **фонуси хаёл** (ё **хаёлий**) а) фонусест, ки ба даруни он суратҳо мекашанд ва онҳо ба зӯри дуд ва гармӣ мегарданд.

Ба сӯи кулбаам шоме, ки он шамъи висол ояд,
Дилам аз сина берун ҳамчу фонуси хаёл ояд.
Сайидо

Шабҳо зи паси парда дар изҳори ҷамоланд,
Хубон ҳама чун сурати фонуси хаёланд.

Тоҳири Ғанӣ

б) киноя аз осмон.

ФОНӢ а. فانى 1. нестшаванда, нобудшаванда; заволапазир, нопойдор.

Арза кардам ду ҷаҳон бар дили корафтада,
Ба ҷуз аз ишқи ту боқӣ ҳама фонӣ донист. *Ҳофиз*
Зи фонӣ вафодорӣ уммед нест,
Чӣ суд аз матое, ки ҷовид нест. *Ҷомӣ*

Ҳол он ки ахбор бар ин далолат кунад, ки эшон баъд аз марг фонӣ шаванд. *Аҳмади Дониш*

2. тахаллуси Алишери Навоӣ дар ашъори тоҷикии ӯ.

ФОРИС а. فارس фарасронанда, аспсавор, савсраи моҳир, асптоз.

Дар ҳар фазл уро фориси он майдон ёфт. *Аефӣ*
3-он бигардонад ба ҳар сӯ он лағом,
То хабар ёбад зи форис аспи хом. *Румӣ*
Ҳамчунин то марди номовар шудӣ,
Фориси майдону марди корзор. *Саъдӣ*

ФОРИСӢ فارسى фарасронандагӣ, саворӣ, асптозӣ.

Биё, мутрибо, в-он маи форсӣ,
Ки бар раҳши ишрат кунад форисӣ. *Ҷомӣ*

ФОРИҒ а. فارغ 1. холӣ, озод аз ҷизе.

Фориғ мабод дасти ту аз ҷоми пур набид,
Холӣ мабод базми ту аз ҷангу аз рубоб! *Муиззӣ*
Зи шуғли нола фориғ нестам, то зиндаам, Шоҳин,
Ки мебошад нафас дар синаам чун тори қонуне.
Шоҳин

фориғ омадан аз ҷизе озод, холӣ ва мустағнӣ будан аз ҷизе.

... Ин ҳамчунон аст, ки марде дар ҳадди булуғ бар сари ганҷе афтад, ки падар аз ҷиҳати ӯ ниҳода бошад, фарахе бад-ӯ роҳ ёбад ва дар боқии умр аз касб фориғ ояд. *«Калила ва Димна»*

2. бепарво; беҳабар.

Агар фориғ бувад сангин дили ту
Зи бахти ман, аҷаб коре набошад. *Анварӣ*
Фориғӣ, эй шоҳи гул, аз нолаҳои Мушфиқӣ,
Гул ҳадиси нолаи булбул намеорад ба гуш.
Мушфиқӣ

3. осуда, хуш ва бо роҳат будан, осудахотир, хотирчамъ.

Модараш гуфт: Ту фориғ бош, ки ман худро аз Марвон бираҳонам. *«Таърихи Табарӣ»*

Ба нимрӯз палав зан, ба шом дигар ош,
Саҳар нахӯд, пас аз кори даҳр фориғ бош! *Саъдӣ*
фориғ шудан (ё **гаштан**) озод шудан аз ҷизе, [аз ташвиши ҷизе озод шудан, осудахотир шудан аз ҷизе.

Чун Санд аз қорҳон Бухоро фориғ шуд, ба Самарқанд ва Суғд рафт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Фориғ намешавад дили пуризитироби мо,
Дар мавҷи ғусса аст мудом ин хубоби мо. *Сайидо*

Меҳоҳам, ки бахти ман мададгорӣ кунад ва маре туъмай худ сохта, аз андешаи [чошт фориғ гардад. *«Низори дониш»*

дил **фориғ кардан** хотирчамъ ва осудахотир шудан. дил чамъ кардан аз парешонхотирӣ ва ташвишӣ ҷизе.

Чун Маҳдӣ дил аз кори Муқаннаъ ва сапедҷомангон фориғ кард, саворон фиристод.

«Таърихи Наршахӣ»

ФОРИҒБОЛ فارغبال хотирчамъ, осудахотир.

... К-ӯ зи шоҳ эмин асту фориғбол,
Шоҳро саҳт фарруҳ омад фол. *Низомӣ*
Аз мукофести ғафлати аъмол
Ҳамаро ҷаҳл дошт фориғбол. *Бедил*

ФОРИҒДИЛ فارغدل осудадил, хушдил, бепарво.

Ранги ошиқ ҷу заъфарон бошад,
Ҳар кӣ ошиқ бувад, ҷунон бошад;
Рӯи фориғдилон баранг бувад,
Ранги ғофил ҷу арғувон бошад. *Анварӣ*

ФОРИҒДИЛӢ فارغدىلى осудадили, оромӣ, бепарвоӣ.

Ба фориғдили чун баросуд шоҳ,
Суви фуриён зад дари боргоҳ. *Низомӣ*

ФОРИҒУЛБОЛ а. فارغالبал хотирчамъ, осудахотир.

Чаро дар байзаи тан дар ҳама ҳол
Нишастӣ ҳамчу мурғе фориғулбол. *Бадрӣ*

ФОРИҚ а. فارق аз ҳам ҷудоқунанда, фарқ гузоранда, тамъиздиҳанда.

Дар миён нест аз камоли вифоқ
Фориқе ҷуз тақайоду итлоқ. *Ҷомӣ*
Фарде намондӣ, ки фориқ будӣ миёни хаттӣ
сатҳ. *«Равзат-ус-сафо»*

ФОРСӢ فارسى 1. мансуб ба Форс, ки вилоятест дар ҷануби Эрон; 2. мансуб ба Эрон ва эронинажодон.

Бар форсиён аз ин маонӣ,
Оташ бибарам ба армуғонӣ. *Файзӣ*

забони форсӣ забони адабиёти классикии форсу тоҷик; *ниг.* дарӣ.

... Ва бад-ин вилоят омад ва номи ӯ Шопур буд ва «пур» ба забони форсӣ писар бошад.

«Таърихи Наршахӣ»

ФОРУҚ а. فاروق 1. фарққунанда миёни ҳақ ва ботил, тамъиз ва файсалдиҳандаи қорҳо.

Гар аз он ҳикмат диле афрухтӣ,
Қай ҷунон фуруқ бар ҳам сӯхтӣ. *Аттор*

2. лақаби Умар, ки халифаи дуйӯми пайғамбари ислом буд.

Умарро ба лақаб Форуқ хонданди бад-он маънӣ, ки ҳеҷ кас ҳамчун Умар ҳақро аз ботил ҷудо накардӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Рӯзе Умари Форуқ бо тоифаи Яҳуд ... ҳадиси мефармуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ФОСИД *a.* فاسد 1. фасодбѐфта, вайроншуда, гандида.

Дар хуни дили лаъл, ки фосид нашавад ҳеҷ, Қаҳри ту гиреҳвор бибандад хафақонро. *Анварӣ*
Адуру хуни фосид гар начушид,
Ҳарифи ханчари ӯ аз ҷӣ гардид. *Ҳозиқ*

2. бад, вайрон, ба роҳи хато ва бадкирдорӣ рафта (онд ба ахлоқ, табиат, фикр ва ғ.).

Зи зикри фикр димоғи латиф пурхалал аст,
Бигир ҷому бимон фикрҳои фосидро.

Қамолӣ Хучандӣ

ФОСИЛА *a.* فاصله 1. ҷои холии миёни ду чиз, масофаи байни ду чиз.

Оҳаш аз лаб наҷаста фосилае,
Тофт бар қалби кӯҳ зилзилае. *Бедил*

2. ҷои бепуштаву кӯҳ, замини пасту ҳамвор.

Кӯҳе буд, се фарсанг тули он буд ва ҳеҷ ҷое
фосилае набуд дар он. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ФОСИҚ *a.* فاسق фисқваранда, бадахлоқ, бадкирдор.

Сӯҳбати ошиқ туро ошиқ кунад,
Сӯҳбати фосиқ туро фосиқ кунад. *Румӣ*

То тавонӣ бо уламо ва сулаҳо ва фузало ҳамни-
шинӣ кун, ки сӯҳбати некон дар ту сироят кунад
ва аз золимон ва фосиқон ва фочирон дурӣ кун
ва канора гир. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

Қавли фосиқ маҳалли эътибор набувад.

Аҳмади Дониш

ФОТЕҲ *a.* فاتح 1. кушоянда, соҳиби кушоиш; **фотеҳи** абвоб кушояндаи дарҳо; *маҷ.* осонкунандаи мушқилот.

Он хотимаи кор маро хотими давлат,
Он фотеҳаи табъ маро фотеҳи абвоб. *Ҳоқонӣ*

2. ғалабаовар, мусаххаркунанда, фирӯз.

ФОТИР I *a.* فاتر суст, забун, нотавон; **хотири фотир** зеҳни кунд, камхуш, хотир ва зеҳни кам идроккунанда (барои ифодаи шикасти нафс ва хоксорӣ).

Аз ин ҷиҳат дар рафъи шубҳаи ин масъала он
ҷӣ ба хотири фотир расида, дар ин ҷо эрод намуда
меомад. *Аҳмади Дониш*

2. ширгарм, нимгарм.

Бошад ки миёни зиддаи мутавассит бувад, мо-
нанди фотир ва адкан. *Насириддини Тӯсӣ*

ФОТИР II *a.* فاطر сирештакунанда, халлоқ, ба вучуд оваранда, офаринанда; ҳаётбахш.

Ўст мар-фитрати туро фотир,
Дониши ӯ муназзах аз хотир. *Саной*

◇ **саҳоби фотир** абри ҳаётбахш.

Бар сипехри ақлу раби ӯ шиҳоби соқиб аст,
Дар ҳавои ҷуд дасти ӯ саҳоби фотир аст. *Муиззӣ*

ФОТИҚ *a.* فاتق шикафанда, кушоянда; *маҷ.* ҳалкунанда, иҷрокунандаи тадбирҳо ва умурот.

ФОТИҲА||**ФОТИҲАТ** *a.* فاتحة||فاتحت 1. оғоз ва ибтидои коре.

Оқил он аст, ки дар фотеҳаи ҳар кор назар бар хотимаи он андозад. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

Зи бахти хуфта малолам бувад, ки бедоре
Ба вақти фотеҳаи субҳ як дуо бикунад. *Ҳофиз*

Оқил бояд ки дар фотеҳаи корҳо ниҳояти ағрози
хеш пеши чашм дорад. «*Калила ва Димна*»

2. *д.* номи сураи якуми Қуръон.

Шайх баҳри футӯҳи зумраи хос
«Фотеҳа» хонд он гаҳи ихлос. *Ҷомӣ*

3. *д.* дар оғози коре дуо хонда, пешрафт ва хайрияти корро талаб кардан.

Фотеҳа шайхона дам аз ҳақ зада,
Гирди гиребон зеҳи азрак зада. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. дуои хайр; руҳсат ва иҷозат.

Он гоҳ фотеҳаи мударрисро гирифта, ба хонаи
шаҳна даромадам. *Аҳмади Дониш*

ФОФО فافا чизи неқу ва бадеъ.

Ту ҳамерӯй шеър то фардо
Бахшадат хоҷа ҷомаи фофо. *Булҷавҳар*

ФОХИР *a.* فاخر 1. фахркунанда, боифтихор; бошукӯҳ, мӯхташам.

Бозургоне фохир бо моле вофир аз ҷониби Эрон
меоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҳар кӣ ӯ андар бало собир нашуд,
Муқбили ин дарғаҳи фохир нашуд. *Румӣ*

2. гаронмоя, ҳар чизи нағз ва қиматбаҳо, ки бонси фахр аст.

Ҳаҷҷоч ҷавоб навишт, ки он ҷӣ ёд кардӣ, маъ-
лум шуд ... аҷабтар саховати ту, ки [чунин] чизе
фоҳир ба даст овардӣ ва ба наздики мо фиристодӣ.
«Таърихи Наршаҳӣ»

Қанизакон бад-ин розӣ шуданд ва либосҳои фо-
хир ва зинатҳои мурассаъ ба вай доданд. *Авфӣ*

хилъати фохир либоси бошукӯҳи нафиси қиматбаҳо.
Мунъиме гар ҷомаҳои кӯҳна дарпӯшад, гадост,
Хилъати фохир фақиронро тавонгар мекунад.

Низомӣ

3. аъло, беҳтарин, барҷаста.

Яке дар санъати қушӣ гирифтани сар омада ва
сесаду шаст банди фохир бидонистӣ. *Саъдӣ*

ФОХИРА *a.* فخره *муаннаси* фохир.

Номи Бухоро аз он ҳама маъруфтгар аст ва ба
ҳеҷ шаҳре аз Хуросон чандин ном нест ва ба ҳа-
дисе номи Бухоро фохира омадааст. (1)

«Таърихи Наршаҳӣ»

ФОХТА فاخته парандаи ёбони хокистарранги аз кабутар хурдтар, ки дар гардан тавқи сиёҳ дорад; куку, кафтари ёбӣ.

Чанд ҳазор ҷонвари паранда мисли фохта, қум-
рӣ, зоғу заған ва ғайри золик буданд.

«Равзат-ус-сафо»

Пеши ниҳоли сарви у сарви равон равад зи ҷо,
Фохта зери боли худ сар кашад аз сари ҳаё.

Сайидо

ФОХТАГУН گون فاخته ба ранги фохта, хокистарранг.

Фохтагун шуд ҳаво зи гардиши хуршед,
Ҷомаи хона бате, ки фохтагун шуд. *Рӯдакӣ*

ФОХТАЧЕҲР چهر فاخته хушрӯ.

То фохтачеҳрӣ туву товускарашма,
Ишқи ту чу боз асту дили ман чу кабутар.

Муиззӣ

ФОШ فاش 1. машҳур, маъруф; 2. ошкор, ошкоро.

Сабук бошу ратли гаронам бидех,
Агар фош натвон, ниҳонам бидех! *Хочу*
Тамаъи хом бин, ки қиссаи фош
Аз рақибон ниҳуфтнам ҳавас аст. *Ҳофиз*
Аз сина хуруш фош бархост,
Фаръёди чигархарош бархост. *Файзӣ*

фош гаштан *ниг.* **фош шудан**; **фош кардан** (*ё* сохтан) ошкоро кардан, ба ҳама маълум кардан.

Дилам, ки меҳри ту аз ғайри ту ниҳон медошт,
Бубин, ки дида кунад фош пешни ёронаш. *Ҳофиз*

То фош насозам бари бегона ғами ту,
Таҳқиқи хусусияти ман карда ба мучрим. *Урфӣ*

фош шудан (*ё* **гаштан**) а) машҳур шудан, ба ҳама маълум шудан.

Фош шуд номи ман ба гетӣ, фош,
Ман натарсам зи ҷангу аз пархош. *Тоҳири Фазл*

Ба Кобул чу ин достон фош гашт,
Сари марзбон пур зи пархош гашт. *Фирдавӣ*

... Ки фош гашта ишқи ту ба ҳадди иштиҳорҳо,
Кучо зи қайди чун тӯе раҳад дигар шикорҳо!

Ҳоҷӣ

б) интишор ёфтан, ривоч ёфтан.

Сабаб он ки аҳли Бухоро бо илм шуданд ва илм дар вай фош шуд ва аймма ва уламо мӯхтарам гаштанд. *«Таърихи Наринахӣ»*

ФОҚА||ФОҚАТ а. فاقه||فاقت фақр, камбағалӣ, мӯхточӣ, нодорӣ, норасони воситаҳои таъминоти зиндагӣ.

То туро хилъате диҳам дархӯр,
То шавад фақру фоқатат камтар. *Саной*

Рафт соли қаҳту ман дар хушксоли фоқаам,
Лочарам имрӯзи ман ҳеч аст, фардо ҳеч нест.

Мушифиқӣ

ФОҲИШ а. فاحش 1. қабех, зишт, дар бадӣ аз ҳад гузашта.

Дар рама нуқсоне фоҳиш падида омад. *Авфӣ*

Амир шайх Нуриддин бо он ки шикасти фоҳиш ёфт, вале дил аз ҳуқумат барнамедошт.

«Равзат-ус-сафо»

2. шадид, саҳт, даҳшатангез.

Миёни ҳар ду гурӯҳ қитоле фоҳиш рӯй намуд.

«Равзат-ус-сафо»

ФОҲИША I а. فاحشه 1. муаннаси **фоҳиш**; 2. зани бад-кора.

ФОҲИША II а. فاحشه кори зишт ва қабех, кори бад, бадкорӣ.

ФОҶИР а. فاجر табаҳкор; бадахлоқ, фосиқ.

Бо ҳеч фоҷире мусоҳабат нагузин! *«Равзат-ус-сафо»*

На зар дех ба мӯхточӣ фоҷир, на зур,
Мададгорин у макун дар фуҷур. *Ҷомӣ*

Гуфт: Бале, марди фосиқ, фоҷир, ғаддор, ноба-кор, саффоқ ва золим аст. *Аҳмади Дониш*

ФОҶИРА а. فاجره муаннаси **фоҷир**.

Оқибат фоҷираеро ба ҷанг оварданд.

«Равзат-ус-сафо»

ФУВОҚ а. فواق ҳиққос, ҳиққичоқ.

Боз гуям фувоқро ман ҳад,
Ки бар ин қавл н-оварад кас рад. *Саной*

Чун суроҳӣ ба фувоқ омада хун дар даҳанам,
З-он шумо захри рағаш ҷоми балоед ҳама. *Ҳоқонӣ*

ФУГОН فوگان *ниг.* **фуққоъ**.

Меборад аз даҳонат хазу эдун

Гуй, ки сар кушоданд фугонро. *Лабибӣ*

ФУЗАЛО а. فضلا ҷ. фозил 3.

Маилӣ у бо уламо, фузало ва аҳли дониш будӣ.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Фазли Ҷомӣ бас ин қадар, ки кунад
Хушачинӣ зи хирмани фузало. *Ҷомӣ*

ФУЗЗОЛ а. فضال ҷ. фозил 3.

Миёни маҷмаи фуззол ҳуҷҷат орам ман,
Ки ҳазрати ту беҳ аз равзаҳои ҷаннот аст. *Муиззӣ*

ФУЗОЛА а. فضاله чизи зиёдате, боқимондан чизе.

Уҷолаест зи аз маш ҳама шитоби фалак

Фузолаест зи ҷазмаш ҳама даранги замин. *Қамарӣ*

ФУЗУД فزود афзоиш.

Дар миёни ҳарими хурмати у

Аз барои фузуди ҳашмати у

Дастӣ у бо қалам чу ёр шавад,

Бар маонӣ суҳан савор шавад. *Саной*

ФУЗУДАГӢ فزودگى афзоиш, зиёдшавӣ.

Лек медид аз у рабудагие,

В-андар он ҳар дамаш фузудагие. *Ҷомӣ*

ФУЗУДАН فزودن *ниг.* **фазондан**.

ФУЗУЛ а. فضول 1. касе, ки ба корҳои дигарон бесабаб мудохила мекунад; забондароз, пургӯй, сафсатагӯй, лаққӣ.

Ман уро либос накунам, то фузул нашавад ва ҳештаншинос барояд. *Авфӣ*

Дар ҷаҳон аҳли фазл ноёбанд,

Гӯш бар ҳар фузул натвон кард. *Ҷомӣ*

Фузуле ба они корогаҳон

Ба лофи суҳан буд гарми баён. *Бедил*

2. гапҳои барзиёд, сафсата, гапҳои бемаънӣ.

Худ ту донӣ, аз ту шуд радду қабул,

Ман ҷӣ гуям пешни ту ҳарфи фузул. *Румӣ*

Ҳар ду дар маоиби Мансур фузул пардохтанд ва ҷамъеро ба ҳалъ ва азли у даъват карданд ва ҳама мувофиқ ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз паёми фузули худ тар гашт,

Ҷамчу ранг аз шикасти дил баргашт. *Бедил*

3. зиёдталабӣ, орзу ва талабҳои барзиёд.

Шатраба гуфт: ... Ҳар кӣ аз дунё ба кафоф қонёе нашавад ва дар талаби фузул истад, чун ма-

гас аст, ки ... дар гӯши пили маст равад, то ба як ҳаракати гӯши пил кушта шавад.

«Калила ва Димна»

4. шахси номатлуб; маҷ. рақиб.

Фузул бин, ки ҷоё ҳамебарад худро,
Ки зери пой саги кун дӯст ҷои ман аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ФУЗУЛӢ فضولى 1. сергапӣ; беҳуда мудохила кардан ба қорҳои дигарон, забондарозӣ.

Ба соҳибруно соҳибқабули
Нашояд кард меҳмонро фузули. Низомӣ

На фузули кунам, на фитнагарӣ,
На саломӣ тамаъ, на қасди ниқор. Қамолӣ Исмоил

2. зиёдталаб, одаме, ки дар қорҳо ва муносибатҳо аз ҳадди эътидол берун меравад.

Он фузули ба гарданам печид,
Бори дигар ваболо ман гардид. Бедил

ФУЗУН فزون шакли дигари афзун.

Маялфанҷ душман, ки душман яке
Фузун асту дӯст ар ҳазор, — андаке. (1)

Абушақури Балхӣ

Ғами ишқи ту дар ҷон ҳеҷ кам нест,
Ҷи ҷои кам, ки ҳар соат фузун аст. (2) Анварӣ
Зи дебои румӣ ба пешаш савор
Рада баркашида фузун аз ҳазор. (2) Фирдавсӣ

фузун будан аз касе, чизе зиёдтар будан аз чизе ва ё касе ба миқдору мартаба ва ё хислате.

Гарчи хубон зи маҳ фузун бошанд,
Пеши он моҳи ман забун бошанд. Хисрави Деҳлавӣ

фузун гаштан ниг. фузун шудан; фузун кардан аз касе афзоиш додан, аз касе ба миқдору мартаба зиёд кардан.

Кам нашуд бе лаби ширини ту ҷон кандани ман,
Ваҳ, ки ин шева зи Фарҳод фузун кард маро!

Фузулӣ

фузун шудан (ё гаштан) афзоиш ёфтан; аз чизе зиёд- (тар) шудан.

Агар сол гардад фузун аз ҳазор,
Ҳамин аст роҳу ҳамин аст қор. Фирдавсӣ

Маро аз ҷиҳил шуд фузун солиён,
Басе дидам аз даҳр суду зиён. Саъдо

ба фузун будан дар афзунӣ будан, беш ва зиёд шудан.

Шуд он замона, ки у шод буду хуррам буд,
Нашоти у ба фузун буду бим нуқсон буд. Рӯдакӣ

дар фузун бод! дар афзунӣ бод!, беш ва зиёд шавад!

Хусни ту ҳамеша дар фузун бод,
Рӯят ҳамасола лолагун бод! Ҳофиз

ФУЗУНӢ فزونی шакли дигари афзунӣ.

Бидод мири Хуросонш чил ҳазор дирам,
Дар у фузунӣ як панҷ мири Мокон буд. Рӯдакӣ

Яке бар фарозу яке дар нишеб,
Яке бо фузунӣ, яке бо ниҳеб. Фирдавсӣ

фузунӣ кардан аз ҳад зиёд шудан.

Ғам мекунад фузунӣ, эй дӯстон, худоро,
Шояд ниҳуфта монад ин рози ошкоро. Маҳфӣ

ФУЗУҲ а. فضوح расвой, фазиҳат.

Кӯҳхоро ҳаст 3-ин тӯфон фузуҳ,
Ку амоне, ҷуз ки дар киштии Нӯҳ?! Румӣ

ФУҚОҲАТ||**ФАҚОҲАТ** а. فقاہت ширингуфторӣ, хуштабӣ, зарофат.

Мартабаи васат, ки маҳмуд аст ... соҳиби ин мартаба ба сифати зарофат мавсуф ва симати фуқоҳат мавсум. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

ФУЛК а. فلک кишти; кема.

Ҷон ниғаҳ доштан зи мулк беҳ аст,
Дурри даръёе зи ҷуби фулк беҳ аст. Саной
Нӯхро мавҷи сиришкам бар қанор афкандааст,
3-он ки фулки нӯҳ фалакро бишканад тӯфони мо.
Заҳири Форъобӣ

ФУЛЛА فله ниг. фалла.

ФУЛОН||**ФАЛОН** а. فلان ҷонишини номуайяни шахси ё чизе номаълум.

Ба ҳоҷиби дари хилватсарои хос бигӯ:
Фулон зи гушанишинони хоки дарғахи мост.

Ҳофиз

Уфтод маро бо ту ҳамон қисса, ки мардум.
Гуянд: Фулон гулхайи андешаи шаҳ дошт! Ҷомӣ
фулону баҳмон (ё беҳмадон) ину он, фалон ва фалон (чиз ё кас).

Ақл дамсоз, зӯру бӯхтон нест,
Пардапуши фулону баҳмон нест. Саной

ФУЛОНАҚ||**ФАЛОНАҚ** فلانک шакли тасғири фулон||фалон;

фалонаку баҳмон фалончаву бисмадонча.

Аз пай ҷоҳу хидмати султон,
На барои фалонаку баҳмон ... Саной

ФУЛОНӢ||**ФАЛОНӢ** فلانى он шахси номаълум.

Гуфтӣ, ки фулонӣ, диҳамат банда фулунӣ,
Қ-аз вай ба ҷуз аз нашъаи бисъёр надидам.

Яҳъёи Қошӣ

ФУЛУНӢ а. فلونى моддаи таркибии кайфовар.

ФУЛУС а. فلوس ҷ. фалс 1.

Дар ин коргоҳи фусуну фусус
Зи мис сохтаман панҷ ганҷи фулус. Ҷомӣ
Нест қадре ба аҳли фазлу хунар
Назди аҳли замон ба қадри фулус. Васлӣ

ФУЛФУЛ فلفل ниг. филфил.

ФУНДУҚ فندق 1. донани гирди майда аз ҷинси ҷавз, ки мағзи он хӯрда мешавад ва пӯчоқаш саҳти сурхтоб аст.

Ва дар ин ҷаҳорбоғҳо меваҳои алвон фаровон —
аз ношпотӣ ва бодом ва фундуқ ва гелос ва уноб.
«Таърихи Наршахӣ»

Аз фундуқи лаби ту нахезад ба ҷуз набот,
Дар листа ҷун ки ҳеҷ нагунҷад магар сухан.

Қамолӣ Хуҷандӣ

2. киноя аз сарангушти ҳинобаства.

Даҳ ангушташ ҷу ду мошураи оҷ,
Ба сар-бар ҳар якеро фундуқе тоҷ.

Фаҳриддини Гургонӣ

◇ **фундуқ бастан киноя** аз ҳино молидан ба сарангуштон; **фундуқ задан** ангушти шаҳодат ва ангушти миёнаи дасти ростро як ҷо ба болои ангушти шаҳодат ва ангушти миёнаи дасти чапи муштшуда монда ба навъе задан, ки садои маҳсуси қарсақмонанд барояд, ҷунон ки раққосон дар вақти рақс мекунанд.

Фалак фундукзанон дар аҳди пирӣ
Ба ситаш рақси даврон менамояд.

Шарафуддини Алии Яздӣ

ФУНДУҚӢ فنڊقئى: фундукӣ кардан *ниг.* фундук (фундук бастан).

То ки сарангушти гул карда хазон фундукӣ,
Қард чаман пурнигор панҷаи дастӣ чинор. *Ғиғонӣ*

ФУНУДАН فنودن 1. фирефта шудан; 2. мағрур гардидан.

Бифунудаш ба ҷаҳон бар дираму обу замин,
Дили ту бар хираду донишу хубон бифунуд.

Рудақӣ

ФУНУН а. فنون чамъ 1. ҷ. фан(н).

Нигори хешро гуфтам: Нигоро,
Наям ман дар фунуни ишқ ҷоҳил. (3) *Манучехрӣ*
Маро бо ҷамоате муҷоласт буд ва дар фунуни
улум мубоҳасат мерафт. (3) *Авфӣ*

2. гунаҳо, навъҳои чизе.

Тадбири вузаро ва фунуни зулму тааддӣ, ки ба
ҳар сабабе ва иллате дастовез сохта, вилоятро хароб
мекарданд, ... бар сабили иҷмол ёд кунем.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

фунуни макр роҳҳо ва навъҳои макр.

Ва мардумон дар назди ӯ [шайх] ҳозир гашта,
корҳои худ аз ӯ суол кунанд, ӯ ҳар касро ба
чизе, ки салоҳи ӯ дар он бошад, ишорат кунад, аз
он ки ӯ ҳама фунуни макрро нек донанд ...

«Ҳазору як шаб»

ФУОД а. فؤاد дил, қалб.

Адӯтро гаҳи тадбир гардад андеша
Ба сони хурдаи алмос дар замими фуод.*

ФУРЗА||ФУРЗАТ а. فريضه||فرضت 1. ҷои даромадани кишти
ба даръё, ҷои саворшавӣ ба киштиҳо, бандар.

Аз мавҷи ғам наҷот касерост, к-ӯ ҳанӯз
Бар шатти кавну фурзаи олам наёмадаст. *Ҳоқонӣ*

2. макони махсус дар шаҳр ва ё бандар, ки аз сав-
догарон боҷ меситонанд, гумрук, боҷхона.

Ҳазор динор аз фурзаи шаҳри Ғазнин ба султон
доданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ФУРОТ а. فورات 1. оби хуштаъм, ширин ва гуворо; 2. даръё.

Баҳоре ёфтам, з-ӯ бар нахӯрдам,
Фуроте дидаму лаб тар накардам. *Низомӣ*

3. номи даръён бузурге дар Байнаннаҳрайн.

Аз яке сӯ раванда оби Фурот,
Ба гуворандагӣ чу оби ҳаёт. *Низомӣ*

ФУРС فرس эронӣ; форсӣ; забони форсӣ.

ФУРСАТ а. فرصت 1. вақти мувофиқ, мавқеи муносиб ва
мусонд барои иҷрои коре.

Ман фурсат талабидам ва галаи шутури уро бидуз-
дидам. *Авфӣ*

Аз қарон то ба қарон лашқари зулм аст, вале
Аз азал то ба абад фурсати дарвешон аст. *Ҳофиз*

фурсат ғанимат донистан (ё шумурдан) вақти мусондро
аз даст надодан.

Дило, то метавон имрӯз фурсатро ғанимат дон,
Ки дар олам намедонад касе аҳволи фардор.

Ҳилолӣ

Фурсат шумар ғанимату доди нашот дех,
Ҳайрони ин ҳаёл зи анҷоми кор чист? *Махфӣ*

2. вақт, маҷол, муддат.

Саҳл мабин гунбади фирӯзаро,
Қадр бидон фурсати ҳаррӯзаро. *Хисрави Деҳлавӣ*
Шуд фасли гул, азимати сайри чаман кунед,
Гар фурсат аст, ҳафтае он ҷо ватан кунед! *Шоҳин*
Бар бод рафт дар ғам, ёрон, захираи умр,
Бошад, ки гардиши чарх фурсат диҳад шуморо.

Махфӣ

фурсат аз даст додан вақтро ғанимат нашумурдан,
короер дар мавриди мусонд ба ҷо наовардан.

Фурсат аз даст мадеҳ, бар сарат он шӯҳ омад,
Эй сиришк, аз мижа гар қасди чакидан дорӣ.

Малеҳо

ФУРСОН а. فرسان ҷ. форис.

Чун дар маҳофили уламо ва фузало, ки майдони
фурсони камолоти инсонист, ҳозир шавад, ... муч-
малан аз ҳосияти нутқ барӣ ва орий монад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ФУРУД فرود *ниг.* фуруд.

ФУРУДХОНА فرودخانه *ниг.* фурудхона.

ФУРУДӢ فرودئى *ниг.* фурудӣ.

ФУРУЗД||ФАРАЗД فرزد гиёҳи худруе, ки дар миёни кишт-
зор ва дар лаби ҷӯйҳо мерӯяд.

Фуруттар зи Қайвон туро Урмазд,
Ба рахшонии лола андар фаразд.

Абушақури Балхӣ

Варо подшо ном кард Урмазд,
Ки сарве буд андар миёни фурузд. *Фирдавӣ*

ФУРУНҶ فرنج атрофи даҳан, лунҷ, пуз (тумшук).

Сар фуру бурдам миёни обҳар,
Аз фурунҷи манш хашм омад магар. *Румӣ*

ФУРУСИЯТ||ФУРУСАТ а. فروسيه||فروسيه асптозӣ.

Исмоил ба мартабаи рушду булуғ расид ва тир
андохтану фурусият тааллум намуд.

«Равзат-ус-сафо»

ФУРУШ а. فروش ҷ. фарш 1.

Айнулмулк ... ба андохтани фуруш ва обпошӣ ва
тартиб додани табақҳои хушбӯӣ ... машғул гардид.

«Таърихи Фарош»

Ман низ ба андарун рафтам, ҳонае дидам аз фу-
руш ва зуруф ораста. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ФУРУҶ а. فروج чамъ 1. ҷ. фарҷ.

Як бор онҳоро дар хандақ рехтанд ва фуруҷ ва
завоён онро ба хору хошок мелушиданд.

«Равзат-ус-сафо»

2. авратайн, андомҳои ниҳони инсон.

Фармонҳои мулк дар фуруҷ ва димоъ ва амвол
ва амлоки ҷаҳонӣ раван бошад.

«Қалила ва Димна»

ФУРҚАТ а. فرقت ҷудой, хиҷрон, дури.

Даъвии зиндадилӣ аз ту наку нест, Камол,
Гар шаби фурқати ҷонон сари болин дорӣ.

Камолӣ Ҳуҷандӣ

Чӣ гуна дил канам аз васл, эй санам, ки дилам,
Ба фурқати ту ҳазину ба васли ту шод аст. *Шоҳин*

ФУРҚОН *а.* فرقان 1. фарққунандан ҳақ аз ботил ва шар аз хайр.

Фурқони дилат зи насху таҳриф
Чун лавҳи саломат аст махфуз. *Ҳоҷӣ*

2. *д.* яке аз номҳои Қуръон.

ФУРҮ فرو 1. зер, поин; ба зер, ба поин.

Омад аз боми қаср зуд фуру,
Чониби Ҳусн рафту манзили ӯ. *Мушфиқӣ*
фуру будан овезон будан, дароз будан.

Остин ва доман аз сари даст ва шитоланг фуру
буд, ба корд бибурид. *Аҳмади Доғиш*
фуру бурдан а) поин овардан; ҳам кардан; паст фаро-
вардан.

Чу хуршеди рахшон бигустард пар,
Сияҳ зоғи паррон фуру бурд сар. *Фирдавӣ*
б) балъидан, даркашидан, фуру додан.

Фуру мебурд хуш Фарҳоди мискин
Шароби талхро бар рӯи Ширин. *Хисрави Деҳлавӣ*
в) қандан, кофтан, ҳафр намудан.

Бифармуд, то чоҳе амиқ фуру бурданд. *Авфӣ*

Чоҳ фуру бурд ва ононро дар он чоҳ кард.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

фуру гоштан поин ғелондан.

Аз он кӯҳ ғалтон фуру гоштанд,
Мар-он хуфтаро кушта пиндоштанд. *Фирдавӣ*

фуру кӯфтан афшонидан, задан.

Хурӯси ғунуда фуру кӯфт бол,
Духулзан бизад бар табира давол. *Низомӣ*

фуру овардан аз боло ба поин овардан, фурувардан.

Гар бувад ҳамчу маҳ ба авҷи баланд,
Орам уро фуру ба ҳамми каманд. *Ҷомӣ*

фуру овехтан ҳам кардан, поин овардан.

Рафт бар бому фуру овехт сар,
Гуфт уро: Дар чӣ корӣ, эй падар? *Румӣ*

фуру омадан поин рафтан, ба зер омадан; афтидан,
рехтан.

Санг бар сари эшон фуру омад ва ҳар нӯҳ би-
мурданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

фуру рафтан а) ба поин рафтан, нишеб шудан, ба зер
рафтан, ба даруни чизе даромада рафтан, ғутидан.

Поят ба кадом гил фуру рафт,
К-андар қадамаг ҳазор чӯ рафт? *Шоҳин*

б) маҷ. дуқат шудан, таъзим кардан.

Фуру рафт Рустам, бибусид тахт,
Ки эй пурхунар шоҳи бедорбахт! *Фирдавӣ*

фуру рехтан а) ба зер рехтан; б) маҷ. фарсуда шуда,
тамоман рехтан.

Фуру рехт он тоза гулҳо зи бор
Ва з-он нору наргис баромад ғубор. *Низомӣ*

Эй дида, фуру рез ҳар он об, ки дорӣ,
К-ин оташи андӯҳ зи ман дуд баровард.

Хисрави Деҳлавӣ

фуру шудан а) афтидан, фуру нишастан; б) ғарқ шудан.

... Ва табиӣ он бувад, ки уро аз худ бувад, чунон
ки фуру шудани санг ба об ва бар шудани оташ
ба ҳаво. *Ибни Сино*

в) ба даруни замин рафтан.

Ганҷи Қорун, ки фуру мешавад аз қаҳр ханӯз,
Хонда бошӣ, ки ҳам аз ғайрати дарвешон аст.
Ҳофиз

Ногаҳон олати зироати ӯ
Бар замин шуд фуру дар он тақупу. *Ҷомӣ*

фуру шудани офтоб ғуруб кардани офтоб.

Фуру шуд офтобаш дар снѐҳӣ,
Буна бар хок бурд аз тахти шоҳӣ. *Низомӣ*

фуру ҳиштан а) поин овардан; ба тарафи поин задан.
Фохта бар сарв шоҳруд баровард,
Заҳма фуру ҳишт заңдвоф ба танбур. *Рӯдакӣ*

б) овехтан, овезон кардан; овезон шудан.

Дар он чойгоҳ буге буд, дар он ҳафт гарда фуру
ҳишта. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳамон мӯи чун барфро аз шараф
Фуру ҳишта машшота аз ҳар тараф. *Саъдо*

в) тарк кардан; гузоштан, партофтан, бас кардан.

Фуру ҳишт чое, ки буд чоң базм,
Аз он базмгаҳ рафта будаш ба разм. *Фирдавӣ*

Хандону тозару бош,
Хашму ғазаб фуру ҳиш! *Саъдо*

2. паст, дун, пастдараҷа.

В-ар ҳадиси хуш бигуяд бо фурутар чокаре,
Қадри ӯ баргар зи қадри хисравони Чин кунад.
Ломей

Кунад, вежа, нажоди покгавҳар
Аз он гавҳар, ки ӯ дорад фурутар.

Фаҳриддини Гургонӣ

◇ фуру бастан бастан, пушидан; пушондан.

Дар фуру банд зи бегона, ки аз даври самоъ
Дур бех, ҳар кӣ на аз доираи асҳоб аст. *Ҷомӣ*

дастро аз чизе фуру бастан даст кашидан аз чизе.

Зи сар карда берун таманнон тоҷ,
Фуру баста даст аз қабули хироҷ. *Ҷомӣ*

фуру гирифтан а) дастгир кардан.

Амми худро фуру гирифт, ӯ низ дар банд бимурд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Қард бар вай ба сони боз камин,
То фуру гирадаш ба чангули кин. *Ҷомӣ*

б) паҳн шудан; дар бар гирифтан, фаро гирифтан.

Қайсар вазири худро гуфт, ки хабари саховати
Ҳотам дар арабу аҷам фош шуда ва сити ҷавон-
мардӣ ва мурувваташ аз Қоф то Қоф фуру гирифт-
та. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

фуру гузоштан а) тарк кардан, сар додан, ба ҳоли
худ вогузоштан.

Ё бахти ман тариқи муҳаббат фуру гузошт,
Ё ӯ ба шоҳроҳи ҳақиқат гузар накард. *Ҳофиз*

б) афв кардан, бахшидан.

Ҳофиз, шаробу шоҳиду риндӣ на вазъи туст,
Филҷумла мекунию фуру мегузорамат. *Ҳофиз*

фуру гуфтан бозғуфтан, ҳамаро ба таври ошкор ва
нуқта ба нуқта гуфтан, сар то сар гуфтан.

Чӣ гӯӣ, бо ту даргирад, ки аз банде бурун оям,
Ғаме бо ту фуру гуям, даме бо ту баросоям.

Анварӣ

фуру дидан сар то сар ва тамом дидан, он чиро, ки
дар поён ҳаст дидан.

Дил, ки зи пастӣ суи боло шитофт,
Ҳар чӣ фуру дид, ҳама ҳеч ёфт. *Хисрави Деҳлавӣ*

фуру зодан таваллуд ёфтан.

Хамон соат, ки аз модар фуру зод,
Мар-уро модараш бо дигарон дод.

Фахриддини Гургонӣ

фуру кашидан нигоҳ доштан аз ҳаракат, истоёндан,
чиллави чизеро кашидан, боздоштан.

Сарманзили фароғат натвон зи даст додан,
Эй сорвон, фуру каш, к-ин раҳ карон надорад.

Ҳофиз

фуру мондан а) моту мабхут шудан, хайрон шудан.

Зи фарри Сиёвуш фуру монданд,
Бар у-бар басте офарин хонданд. *Фирдавсӣ*

б) очиз шудан.

[Амри Лайс] гуфт: Ҳаметохтам, асбам фуру монд,
фуруд омадам ва хуфтам. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Яке ход мурғи ҳавошикор
Фуру монд аз заъфи пири зи кор. *Ҷомӣ*

фуру мурдан хомӯш шудан (дар бораи оташ).

Чу аз зулфи шаб боз шуд тобҳо,
Фуру мурд қандили меҳробҳо. *Манучехрӣ*

фуру нишастан а) паст шудан, ҳолати сукун ва оромӣ гирифтан.

Ғубори ин ошуб ба сухулат фуру нахоҳад нишаст. *Бедил*

б) хомӯш шудан (-и оташ, қахру ғазаб ва ғ.).

Оташи хашм, ки дар беша афтод, тару хушк хоҳад сӯхт ва ба оби хилм фуру нахоҳад нишаст.

«Ғатҳнома»

Оташи муҳолафаташ ба обе, ки аз сарчашман эҳсонӣ подшоҳӣ мутарашшеҳ шуд, фуру нишаст.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

фуру нишондан хомӯш кардан (дар бораи оташ, хашму ғазаб ва ғ.).

Ин маҳалла бисӯхт, чунон ки фуру нишондан мутаазир шуд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

фуру пажмурдан а) афсурда шудан; б) мурдан.

Магар к-ин балоҳо зи ман бигзарад,
Ки тарсам равонам фуру пажмурад. *Фирдавсӣ*

фуру хондан сар то сар хондан, тамом хондан; доништан.

Ҳама мазмуни дил шаҳре фуру хонд,
Ки мӯҳри сабр бар унвони ман нест.

Хисрави Деҳлавӣ

фуру хӯрдан худдорӣ кардан аз изҳори чизе, сабру тоқат овардан (кардан).

Фуру хӯрад, ки бурун надҳад аҳли дил оҳе,
Ки гар бурун фиғанад, шӯъла бар симок равад.

Хисрави Деҳлавӣ

Суфиёнро бар сар чизҳо мегузарад ва фуру меҳуранд. «*Таърихи Фариишта»*

фуру чидан ҷо ба ҷо гузоштан, ба тартиб овардан ва тартиб додан.

Зи тораши пан тоири инбисот
Тараннум фуру чида доми нашот. *Бедил*

фуру шумурдан сар то по шумурдан, тамом ва пурра шумурдан.

Як-як ҳамаро фуру шуморанд,
В-он гаҳ зи канора гӯш доранд. *Файзӣ*

фуру шустан тамом шустан, тоза кардан.

Аз носияи коҳрабо, гарчи табиаст,
Саъи ту фуру шӯяд ранги яраҷонро. *Анварӣ*

З-он ҳадиси талх мегӯям ту ро,
То зи талхиҳо фуру шӯям ту ро. *Румӣ*

ФУРУБАСТА فروبسته 1. ба ҳам баста, пушида.

Ҳам чамра баровард фурубурда нафасро,
Ҳам фохта бикшод фурубаста забонро. *Анварӣ*

2. маҷ. чигилшуда; сарбаста, мушқил.

Бувад оё ки дари майкадаҳо бикшоянд,
Гирех аз кори фурубастаи мо бикшоянд? *Ҳофиз*

ФУРУБАСТАГӢ فروبستگى чигили; сарбастагӣ, мушқили.

Чу гунча гарчи фурубастагист кори ҷаҳон,
Ту ҳамчу боди баҳорӣ гирехкушо мебош! *Ҳофиз*

ФУРУГУЗОШТ فرو گذاشت чизи аз даст додашуда; кӯтоҳӣ

ва норасоӣ дар коре, чизе (дар натиҷаи ғафлат, мусоҳи-
ла ва ғ.).

Пири Ғӯри ... гуфт: ... Дар ин навбат аз умарон
ту ба навъе ҷонсупорӣ ва давлатхоҳӣ ба зухур хо-
ҳад расид, ки талофӣ ва тадоруки фуругузошти
собик бишавад. «*Таърихи Фариишта»*

ФУРУД|**ФУРУД** فرود зер; ба зер; паст.

Гарчи нахоҳад дили ту, з-они туст
Ҳар чӣ бар аз хоку фуруд аз самост. *Фаррухӣ*

Даромад дар он ҷои некон фуруд,
Фиристод наздики эшон дуруд. *Фирдавсӣ*

фуруд овардан а) нузул кунондан, аз боло ба поин расонидан; нишондан.

Чун Қубод бирасид, зан аз хайма берун давид
ва инонаш гирифта фуруд овард ва моҳазаре, ки
дошт, ҳозир кард. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

б) ба зер овардан, афтондан.

Боми хона ба ғарра бардорад,
Ба лағад бомро фуруд орад. *Саной*

фуруд омадан а) фурумадан, поин омадан, аз чизе ба поин омадан.

Он зан аз дуккон фуруд омад ҷу бод,
Пас фаларзангаш ба даст андарниҳод. *Рӯдакӣ*

Сараш бишикаст ва хун фуруд омад.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

б) ба зер омадан, (аз асп) фуру омадан; в) нузул кардан, таваққуф намудан.

[Амир Наср] чун амир Исмоилро наёфт, ба Бай-
канд рафт ва он ҷо фуруд омад.

«Таърихи Наршаҳӣ»

◇ **дар худ фуруд гаштан** дар андешаи амиқ рафтан, фикру андешаи чуқур кардан.

Рафт дар худ фуруду хайрон гашт
В-аз чунон пурсише пушаймон гашт.

Хисрави Деҳлавӣ

ФУРУДАСТ فرودست зердаст, занф, забун, очиз, дастни-
гар.

Ғар азим аст аз фурудастон гуноҳ,
Афв кардан аз бузургон аъзам аст.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Дар чаман сарв аз фурудастони ӯст,
Ҳешро чандин чӣ боло мекашад. *Шоҳӣ*

ФУРУДИН فرودين зерин, поёнӣ; ◇ боди фурудин бодӣ
ғарбӣ.

Гетит чунин омад гарданда бад-ин сон,
Ҳам боди барин омад, ҳам боди фурудин. *Рудаки*

◆ **ФУРҶДХОНА||ФУРУДХОНА** فرودخانه бошишгоҳи муваққатӣ, хобгоҳ, қўшхона.

Хисравхон ... ба арз расонид, ки аксар авқот банда то дер вақти шаб дар хидмат мебошам ва баъд аз он ки руҳсат ҳосил кардам, ба хона наметавонам рафт ва дар ҳамин ҷо дар фурудхона, яъне шабхонаи худ мебошам. *«Таврихи Фаршита»*

◆ **ФУРУДИ||ФУРУДИ** فرودӣ пастӣ, зерӣ.

Фуруттар ва бартар он гоҳ бувад, ки яке ба фуруди наздиктар бувад. *Ибни Сино*

◆ **ФУРУЗ** فروز *асоси замони ҳозираи* фуруҳтан II.

◆ **ФУРУЗ** فروز фурузонӣ, нурдиҳандагӣ, рушнобахшӣ.

Ҷону тан худро шиносид вақти рӯз,
Дар либоси худ дарояд бо фуруз. *Румӣ*

◆ **ФУРУЗАНДА** فروزنده *сифати феълӣи замони ҳозираи* фуруҳтан II; фурузандаи корзор ба ҷушу хурушоварандаи майдони ҷанг.

Ҷу Гургини корозмуда сувор,
Ҷу Бижан фурузандаи корзор. *Фирдавӣ*

◆ **ФУРУЗАНДАБАХТ** فروزندهبخت саодатманд, хушбахту хуштолеъ.

Бибусид дасти шаҳу пой тахт,
Бипурсид шоҳи фурузандабахт. *Ҳоҷу*

◆ **ФУРУЗАНДАТАБЪ** فروزندهتبع олитабъ, олитабиат, равшанзамир.

Надимон — бузургони аслигуҳар,
Фурузандадатабъони соҳибназар. *Ҳоҷу*

◆ **ФУРУЗИНА** فروزینه ҷўбпора, параҳа, коғазу пахта ва ҳасу хошок, ки воситаи даргиронидани оташ мегардад, пешдаргирон.

Шарареро, ки ҷаст з-оҳану санг,
Бе фурузина мушқил аст даранг. *Ҷомӣ*

◆ **ФУРУЗОН** فروزان дар ҳолати рушнодиҳандагӣ будан, дурахшон, тобон, равшан.

Дурафшон шуда маҳ бар ин сайри боғ
Ҷу дар дасти зангӣ фурузон ҷароғ. *Ҳоҷу*
То фурузон бувад, ҷаҳонтоб аст,
Равнақфзон базми асбоб аст. *Бедил*

◆ **ФУРУКАШ** فروكش аз сафар бозистодан, манзил кардан; иқомат; фурукаш кардан манзил кардан, иқомат намудан.

Дил гуфт: Фурукаш кунам ин шаҳр ба бӯяш,
Бечора надонист, ки ёраш сафарӣ буд. *Ҳофиз*
Иқболхон ба фароғи хотир дар Деҳлӣ фурукаш карда,
Ба умури мамлакат пардохт. *«Таврихи Фаршита»*

◆ **ФУРУМОНДА** فرومانده 1. ҳайрон, ҳайроншуда; 2. дармонда, ба аҳволи танг дучор омада; очиз, дармонда.

Шунидам, ки бар дашти Санъо Ҷунайд
Сае дид барканди дандони сайд;

Зи неруи сарпанҷаи шергир
Фурумонда, очиз ҷу рӯбоҳи пир. *Саъдӣ*

Гоҳе аз фикри зан фигода ба банд,
Ғаҳ фурумонда дар ғами фарзанд. *Ҷомӣ*

... Чунончи расми фурумондагон бошад, ёре ва мададгоре мечуст. *«Анварии Суҳайлӣ»*

◆ **ФУРУМОНДАГӢ** فروماندگى ба аҳволи танг мондан, дармондагӣ, очизӣ.

Фурумондагонро дарун шод кун,
Зи рӯзи фурумондагӣ ёд кун! *Саъдӣ*
Беҳуда рафтнам зи фурумондагӣ беҳ аст,
То Хизр нест, раҳбарии хеш мекунам. *Урфӣ*

◆ **ФУРУМОЯ||ФИРУМОЯ** فرومايه 1. пастфитрат, бадасл, дун, разил, сифла (оид ба одам).

Чун панди фурумоя суви ҷўжа гирояд,
Шоҳини ситанба ба тазарвон кунад оҳанг. *Ҷуллоби Бухорӣ*

Фирӯмоя Заҳҳоки бедодгар
Бад-ин чора бигрифт гоҳи падар. *Фирдавӣ*

2. беқадру қимат, камбаҳо, ночиз.

Сухан гарчи бошад гаромоятар,
Фурумоя гардад зи кампоятар. *Абушақури Балхӣ*

◆ **ФУРУТАН** فروتن мутавозеъ, тавозуъкунанда; хоксор, шикастанафс.

Камозор асту бар мардум фурутан,
Мар-уро лоҷарам кас нест душман. *Фахриддини Гургонӣ*

Бар охур гар шудӣ рому фурутан,
Гирифтӣ хидматаш гардун ба гардан. *Ҷомӣ*

◆ **ФУРУТАНӢ** فروتنى тавозуъ, тавозуъкунандагӣ; хоксорӣ, шикастанафсӣ.

Сарви баландпояро он ҳама нозуқӣ расад,
Пешӣ дарахти қоматаш гар бикунад фурутанӣ. *Камолӣ Хучандӣ*

◆ **ФУРУХТ** فروخت фуруш, фуруҳтан.

Ғаллот ... аз ваҷҳи арзонӣ низ ба фуруҳт намерафт. *«Шаҳномаи Фарғона»*

◆ **ФУРУХТАН I ||ФИРУХТАН** فروختن байъ кардан, ба ивази пуле ё моле чизеро ба касе додан; *муқобили харидан I*.

Ёр мафруш ба дунё, ки басе суд накард,
Он ки Юсуф ба зари носара бифрухта буд. *Ҳофиз*

◆ **ФУРУХТАН II** فروختن *шакли дигари* афруҳтан.

◆ **ФУРУШАНДА** فروشنده боеъ, касе, ки чизеро ба ивази пул ва ё чизе ба касе медиҳад.

Хумме аз зарру гавҳар оғанда,
Шуд харанда бари фурушанда. *Ҷомӣ*

◆ **фурушандаи лаълу марҷон** ширинсухан, гуяндаи суханхон бомаънӣ ва балеғу фасеҳ.

Яке дар сухан гавҳарафшон шавам,
Фурушандаи лаълу марҷон шавам. *Савдо*

◆ **ФУРУЪ** ا. فروع 4. фаръ.

Оташе азим ... аз ағсону фуруи шаҷари аҳзар сар ба авчи кураи асир кашида буд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Гуфт: Эй Махдум, асли он мазхабро забт кардам;
холо ба фурун он шуруъ менамомя. (2) *Восифӣ*

ФУРУҒ فروغ 1. фуруз, рушноӣ, тобиши офтоб, оташ ва
ғ.; дурахшонӣ.

Духафта моҳ пешат сачда бурда,
Фуруғи хеш рӯятро супурда. *Фахриддини Гургонӣ*

Фуруғи оташ агарчи фурузанда хоҳад, ки паст
шавад, ба иртифоъ гирояд. «*Қалила ва Димна*»

Аниси кунчи танҳой китоб аст,
Фуруғи субҳи доной китоб аст. *Ҷомӣ*

2. тобишу латофат, обу ранг, сафо.

Фуруғи ҷоми бодаи гулфом бар ваҷаноти ҳоли
шоҳзодагони изом ва умарои олмақом тофт.

«*Равзат-ус-сафо*»

Фуруғи ҳусни туро забту ҳаср натвон кард,
Ки бо талиан хуршед ҳамбинон шудааст. *Шоҳин*

3. маҷ. дурустӣ, неки; ривоч, равнақ.

Ҳар кас аз оинае бинад ҷамоли кори хеш,
Мо фуруғи кор дар пешонии ғам дидаем. *Урфӣ*

Донист падар фуруғи рояш,
Пахлуи адиб дод ҷояш. *Шоҳин*

4. маҷ. ороиш.

То ту зи дар дарою маҷлис диҳӣ фуруғ,
Шаб то ба рӯз шамъ ба по истода буд.

Қамолӣ Хучандӣ

◇ фуруғи гавҳари биниш равшани чашм, биной.

Фуруғи гавҳари биниш гирифтааст ғубор,
Тамизи мардуми ин рӯзгор дар гӯш аст. *Соиб*

ФУРУҒБАХШ فروغ بخش рӯшноибакш.

Яъқуб накард чашми худ гум,
К-ӯ буд фуруғбахши анҷум. *Файзӣ*

ФУРУҒМАНДӢ فروغمندى дурахшонӣ, тобандагӣ.

Пешонияш аз фуруғмандӣ
Субҳи ду ҷаҳон ба сарбаландӣ. *Файзӣ*

ФУРУҒОГИН فروغ آيين пурнур, равшан, дурахшон.

Замир ... ба партави зехни ваққод шабистони
суханро фуруғогин менамуд. «*Хизонаи омира*»

ФУРУҶИДА||**ФАРҶИДА** فروجیده писандида, мақбул.

Ҳар кӣ фарҳанг аз ӯ фуруҷидаст,
Тезмағзӣ аз ӯ никӯҳидаст. *Унсурӣ*

ФУРҶА а. فرجه 1. кушодагӣ ва шикофи байни ду чиз,
кушодагӣ, холигӣ.

Чун набудӣ нек гиро мушти ӯ,
Рехтӣ аз фурҷаи ангушти ӯ. *Ҷомӣ*

Маъсумхон ... фурҷаи девори ақибӣ қалъаро ши-
кофта берун омад. «*Таърихи Фарӣшта*»

2. маҷ. вақт, фурсат.

Малик Баҳлули Лудҳӣ, ки дар камини чунин
фурҷае буд, бахти хешро марҳабо гуфт.

«*Таърихи Фарӣшта*»

фурҷа даръёфтан фурсат ва мавқеи муносиб ёфтан.

Чунон то фурҷае ногоҳ даръёфт,
Ба ду фавҷ аз ду суи қалъа биштофт.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ **фурҷа кардан** тааммул намудан, андешидан дар
ҳалли масъалае.

Фурҷа кун чандон, ки андар ҳар нафас
Маснавиरो маънавий донию бас. *Румӣ*

ФУСАҚО а. فسقا ҷ. фосиқ.

... Ва аз сулаҳои умматанд, на аз фусақои миллат?
Аҳмади Дониш

ФУСАҶО а. فصحا ҷ. фасеҳ II.

Чаҳордаҳ мард аз араб — аз фусаҷо ва далерон
бигузид ва пеши Яздгирд фиристод.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ФУССОҚ а. فساق ҷ. фосиқ.

Фуссоқи рӯсияхро лозим бувад маломат,
Чун лаънати малонк бар номаи гуноҳон.

Хисрави Деҳлавӣ

Ба ҷамъе аз фуссоқ ихтилот натавон кард.

Аҳмади Дониш

ФУСТУҚ||**ФУСТАҚ** فسق شакли арабишудаи писта.

Қишри ҷавзу фустуқу бодом ҳам
Мағз чун огандшон шуд, пӯст кам. *Румӣ*

Ба ғамза ҷазъи ту наргис намуд аз бодом,
Ба ханда лаъли ту насрин фишонд аз фустақ.

Бадри Чочӣ

ФУСУЛ а. فصول ҷ. фасл 1-4.

Ва ин давр низ муштамил ба фусул ва даврҳои
сӯғрофт. (1) *Аҳмади Дониш*

Пайваста он фузул ин фусул мепардохт. (2) *Авфӣ*

Ғараз аз ин шарҳу баст, ки дар ин фусул дода
шуд, он аст, ки шарафи одамай маълум шавад. (3)

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Назар кун дар фусули чоргона,
Ки мегардад бар он даври замона. (4) *Ҷомӣ*

ФУСУН فسون шакли дигари афсун.

Ишқ бо ҷони ман аз сина бурун хоҳад рафт,
То надонӣ, ки ба таъвизу фусун хоҳад рафт. (1)

Хисрави Деҳлавӣ

Пираҳан дар хун кашидед аз фусун,
То дили Яъқуб з-он хун гашт хун. (2) *Аттор*

фусуну дастон фиребу найранг, макру ҳила.

Олат ҳама з-ин сифат ба даст ор,
Бар кор овар фусуну дастон. *Ҳоқонӣ*

фусуну фасона фиребу дурӯғ.

Буд бо вай ҳамеша як доя,
Аз фусуну фасона пурмоя. *Ҷомӣ*

фусуну фиреб фиребу ҳила ва найранг.

Чун фусуну фиреб бандам кор,
Хоҳад аз кори ман фалак зинҳор. *Ҷомӣ*

фусун дамидан ҷоду кардан, афсун хондан, ба воситаи
афсун таъсир гузарондан.

Ҳама дар пеши Юсуф саф кашиданд,
Фусунӣ дилбарӣ бар вай дамиданд. *Ҷомӣ*

Дамидӣ як фусун в-аз даст бурдӣ сабру ҳуши ман,
Худоро, тарки афсун кун, ки ман афсона хоҳам шуд.

Ҳилолӣ

фусун кардан а) дуо ва азоим хондан, ҷоду кардан
Савдои дил ба зикри фусун кам намешавад,

Девонаро ҷӣ фонда, гар сад фусун кунам?! *Фузулӣ*

б) маҷ. ба воситаи фиребу найранг гузаронидани
таъсир(-и худ).

фусун хондан дуо ва азоим хондан.

Дар ин мотам аз дида хун рондаме,
Ба таскини дардат фусун хондамай. *Ҷомӣ*
Лабат афсона месозад ба як дам сад фусунхонро,
Туро гар сад фусун хонам, ба гуш афсона меояд.
Мушфиқӣ

ФУСУНПАРДОЗ *فسون پرداز* афсунгар, азоимхон; *маҷ.* он ки ба воситаи ҳила ва найрангу ҷоду таъсири худро ба дигарон мегузаронад.

Дигар бор он фусунпардоз устод
Бар ӯ афсуне аз нав кард бунъёд. *Убайди Зоконӣ*
Фусунпардозтар аз ишқ дар олам намебошад,
Дами тифлони нодон медиҳад пирони доноро. *Зухурӣ*

ФУСУНХАР *فسونخر* киноя аз фиребхӯр, фиребхӯрда.

Аввал фусун дамад фалак, охир гуле барад,
Охир биранҷӣ, ар шавӣ аввал фусунхараш. *Ҳоқонӣ*

ФУСУНХОН *فسونخوان* азоимхон, дуохон; соҳир, ҷодугар.

Он фусунхонон, ки дар танҳо ба афсун ҷон диҳанд,
Пеши он лаъли фусунхон лаб зи афсун бастаанд.
Ҷомӣ

ФУСУНХОНӢ *فسونخوانӣ* азоимхонӣ, дуохонӣ; соҳирӣ.

Бори дигар ба сад фусунхонӣ
Пешам омад ба шакли инсонӣ. *Бедил*

ФУСУРДА||**ФАСУРДА** *فسرده* шакли *дигари* афсурда.

ФУСУРДАГӢ||**ФАСУРДАГӢ** *فسردگی* 1. афсурда будан, холати пажмурдагӣ; 2. *маҷ.* мондашавӣ, хасташавӣ.

Ва ҳеҷ фусурдагӣ, мондагӣ дар даврони сипеҳр
ва кавокиби он боздид намегардад. *Аҳмади Дониш*

3. *маҷ.* пажмурдатабиатӣ, беҳавсалагӣ, безавқӣ.

Чунон зи пояи мардӣ фитод хоҷа бурун
Зи бас фусурдагиву хомрешиву сардӣ. *Ҷомӣ*

4. *маҷ.* пӯсидагӣ, мағорзадагӣ.

Дар ҳар хона анбори ғаллот монанди реге, ки
хонаҳоро зер карда, аз фусурдагии он ғаллот
соҳибони он ба тангӣ омада, ғайри базл чора наме-
дид(анд) ... *«Шаҳномаи Фарғона»*

ФУСУРДАДИЛ||**ФАСУРДАДИЛ** *فسرده دل* афсурдадил, дил-мурда.

Фусурдадилонро дарорад ба кор,
Ғамолудагонро шавад ғамгусор. *Низомӣ*

ФУСУРДАН||**ФАСУРДАН** *فسردن* шакли *дигари* афсурдан.

Коҳ набуд ӯ, ки ба боде парид,
Об набуд ӯ, ки ба сармо фусурд. (1) *Рӯдакӣ*

Сармо ба ғояте буд, ки нафас дар ҳалқ бифу-
сурдӣ. (2) *Авфӣ*

Зи охи сарду сӯзи дил ҳазар кун,
Ки инат бифсурад, онат бисӯзад. (3) *Убайди Зоконӣ*

Битракад чашми палангу бифсурад хуни наханг,
Бишканад пой ҳижабру бигсалад боли уқоб. (2)
Абдулвоҳсеи Ҷабалӣ

Яхча бориду пой ман бифсурд,
Варғ барбанд яхчаро зи фалак. (2) *Рӯдакӣ*

ФУСУС *ا. فصوص* *чамъ* 1. ҷ. фас(с); 2. номи китобест дар илми калом; 3. номи китоби Муҳиддини Аъробӣ оид ба тасаввуф.

Гар соҳиби «Фусус» бидиди лаби туро,
Дар ҳикмати Масеҳ навишти ҳазор фас. *Ҷомӣ*

ФУСУҚ *ا. فسوق* берун шудан аз роҳи ахлоқи неки инсонӣ, бадахлоқ ва бадқирдор шудан, фосиқӣ.

Аз вай ба ҷуз зулм ва фусуқ ҳеҷ чизе дар вучуд
намеояд. *«Раъзат-ус-сафо»*

ФУСУС||**ФИСӢС** *ا. فسوس* 1. *ниг.* афеӯс.

Кошк ман аз ту бирастамӣ ба саломат,
Ой, фусӯсо, кучо тавонам растан?! *Робеаи Балхӣ*

Бад-он гаҳ кучо кушта шуд пури Тӯс,
Сари саркашон тира шуд аз фусӯс. *Фирдавсӣ*

бар фусӯс беҳуда, бефоида, барабас.

Имшаб, ки чашми фитна ба хоб аст, зинҳор,
Бедор бош, то наравад умр бар фусӯс! *Саъдӣ*

2. тамасхур, истехзо.

Ва дигар диловар сипаҳдор Тӯс,
Ки дар ҷанг бар шер дорад фисӯс ... *Фирдавсӣ*

Фусӯс кард ҳаме бар набид сурх лабаш,
Ситеза кард ҳаме бо чироғ рӯи нақӯш. *Ломей*

ФУСҲАТ *ا. فسحت* 1. вусъат, фароҳӣ, кушодагӣ, паҳноварӣ.

Гарчи бошад бе ниҳоят фусҳати иқлими ӯ,
Пеши раҳши сабзхинги у бувад якрӯза роҳ. *Восифӣ*

Ҳоҷӣ, ёрони замон ҷуз ба ҳасад дам нақашанд,
З-ин сабаб фусҳати ин дашт маро зиндон аст. *Ҳоҷӣ*

2. *маҷ.* дилкушодагӣ, хушвақтӣ, тафарруҳ(-и хотир).

Гуфтам: Барои нузҳати нозирон ва фусҳати ҳози-
рон китоби «Гулистон» тасниф тавонам кард. *Саъдӣ*

Шуд аз фусҳати хотири оғаҳаш
Риёзи риёзӣ тамошогаҳаш. *Ҷомӣ*

ФУТА||**ФӢТА** *ا. فوطه* 1. миёнбанде аз матоъ.

Ва ҳештан пероҳане пушида сафед бо футаи
фароҳу бузург. *Носири Хисрав*

Бидод он зарқабову ҷома бигрифт,
Кулоҳу футаву аммома бигрифт. *Ҷомӣ*

2. дасторча.

Эй, офтоб гармин бозори ҳусни туст,
Барбанд фута бар сару банди қабо кушо!

Сайфиш Бадеӣ

3. руймол.

Он зарро дар футае печидам. *Авфӣ*

Суфра пурнону фута пурхурмо,
Киса пурнуқлу коса пурҳалво. *Ҷомӣ*

4. лунгӣ, ки дар вақти оббозӣ ва дар ҳаммом ба камар мебанданд.

Ба ҳавзаш нахурдӣ агар ғӯтае,
Набастӣ фалак обгун фӯтае. *Турро*

ФУТАБОФ||**ФӢТАБОФ** *ا. فوطه باف* бофандаи фӯта.

Футабофе, ки маро ҳаст зи ҷон ширингар,
Кай шавад бо мани дилсӯхта чун ширу шакар.

Сайфиш Бадеӣ

ФУТАРАБО||**ФӢТАРАБО** *ا. فوطه ربا* дузд, айёр, ки фӯта ва салларо аз сару тани кас рабуда меғузезад, дузди гузаро.

Нест аз футарабоёни ҷаҳон парвояш,
Муи жулидан худ ҳар кӣ ба сар мебандад. *Соиб*

ФУТУВВАТ *а.* قوتوت чавонмардӣ, саҳо, карам.

Худ футувват нест дар ҳар ду ҷаҳон
Бартар аз инсоф додан дар ниҳон. *Аттор*
Зи ту футуввату аз меҳтарон дуруду салом,
Зи ту муруввату аз кеҳтарон дуову сано. *Муиззӣ*

Агар касе, бидонам, хоҳилӣ ва эҳмол раво дорад,
дар мазҳаби мурувват ва футувват маъхуз бувад.
Аҳмади Дониш

ФУТУР *а.* فتور 1. сустӣ, заъф; хастагӣ, мондагӣ.

Мекашад чун уштури маст ин ҷувол
Бе футуру бе гумону бе малол. *Румӣ*

Аз дарозии сафар ва меҳнати роҳ футуре ба
ахволи онҳо роҳ ёфт. *«Нигори дониш»*

Эшонро низ калол ва малол ва футуру мондагӣ
дар хидмат пайдо мешавад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. беҳолӣ, афсурдарӯхӣ, парешонхотирӣ, бекайфӣ.

Мирзо зоҳиран ба айшу ҳузур ва ботинан ба
андешаву футур мегузaronид. *«Таърихи Фаршита»*

3. харобӣ, вайронӣ.

У подшоҳе буд, ки дар ишрат ва тараб ифрот
менамад, бад-ин сабаб футури тамом ба мулк роҳ ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

ФУТУҲ *а.* فتوح чамъ 1. ҷ. фатҳ 2.

Башорати ин футуҳ ба самъи ақосӣ ва адонӣ расид.
«Равзат-ус-сафо»

2. кушоиш; *маҷ.* кушоиши қор, пешрафт ва муваффақият
дар қорҳо.

Омад нидои субҳ, ки Хоқонӣ ас-сабуҳ,
К-аз субҳи биниши ту футуҳе дигар кушод. *Хоқонӣ*

Инро бар сабили қарз ба ту медиҳам, ки чун
футуҳе бирасад, иваз боздиҳӣ. *Авфӣ*

Чун яке лаҳза гуфтугӯ карданд,
Ҳар футуҳе, ки буд, оварданд. *Ҷомӣ*

ФУТУҲОТ *а.* فتوحات чамъ 1. чамъулҷамъи фатҳ 2.

Бе тараддуд ба футуҳот расад хайрандеш,
Нияти хайр калидест, ки қуфлаш боз аст. *Нозим*

2. *маҷ.* кушоишҳои ботинӣ, рӯхӣ.

Сайид охируламр дар Ҷом сукно карда, аз шайх
Аҳмади Ҷом футуҳот ба ӯ мерасад. *«Оташкада»*

ФУЧФУЧ *ниг.* فچفچ *ниг.* фучфуч.

ФУШ||ФАШ *фш* ёлӣ асп.

Ҳама теги Сухробро баркашид,
Фушу думми аспаш зи нима бурид. *Фирдавсӣ*

Хироманда хинге фашу дум сиёх,
Тақовартар аз бод дар субҳгоҳ. *Низомӣ*

ФУШОР *фшар* 1. гапи ғач, бемаза, ҳазаён, сафсата;

2. дашном, ҳақорат.

Ҳеч зиндонӣ нагуяд ин фушор,
Ҷуз касе, к-аз ҳабс орандаш ба дор.*

ФУШУРДАН||ФИШУРДАН *фшурдон* 1. фишор додан, дар

тазйқ гирифтан, зер ва паҳш кардан, ҷафидан.

Шона набуд у, ки ба мӯе шикаст,
Дона набуд у, ки заминаш фушурд. *Рӯдакӣ*

... Ангур биёвард ва бифушурд, то набиз шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансонб»

2. фуру бурдан, ҷой карда мондан; *маҷ.* пинҳон кар-
дан, руст кардан.

Посбон шаб хуфту дузд асбоб бурд,
Рахтхоро зери ҳар хоке фушурд. *Румӣ*

3. рехтан, резондан.

Нал гуфт, ки эй муҳити эҳсон,
Бар хок фушурда абри найсон! ... *Файзӣ*

◇ *по* (қадам) **ФУШУРДАН** маҳкам ва устувор по мондан,
собиққадам будан (дар қоре).

Қуҳи ғаме, ки дар дили ман *по* фушурдааст,
Соиб, шавад зи сояи у нилгун само. *Соиб*

Дар боғи табиат бифишурдем қадамро,
Ҷидему гузаштем гули шодию ғамро. *Урфӣ*

ФУЮЛ *а.* فيول ҷ. фил.

... Дарахтон ба хандақ рехта ва хок ба он рех-
танд, то анбошта шуд ва роҳи сувору пиёда падид
омад, ва хуюлу фуюли султон дар ҳаракат омад.
«Равзат-ус-сафо»

ФУҒ *ниг.* فغ *ниг.* фағ.

ФУҒВОРА *ниг.* فنواره *ниг.* фағвора.

ФУҒИСТОН||ФАҒИСТОН *ниг.* فغانستان 1. бутқада, бутхона; 2.

маҷ. мушқу, ҳарамсаро, шабистон.

Фиристаш ба сӯи шабистони хеш
Бари хоҳарону фуғистони хеш. *Фирдавсӣ*

ФУҒОҚ *ниг.* فغاқ *ниг.* фағоқ.

ФУҒОН *ниг.* فغان *ниг.* фиғон.

ФУҚАРО *а.* فقرا ҷ. фақир 1.

Довуд ... мушфиқ бар зуафову фуқаро ва айтом ...
буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва агар сипоҳ харосати фуқаро ва райат ната-
вонад қард, хӯрдани мавочиб аз ушр ва хирочи
мамлакат ҳалол набувад. *Аҳмади Дониш*

ФУҚАЪ *а.* فقع *ниг.* фуққоъ.

ФУҚАҲО *а.* فقها ҷ. фақеҳ.

... Баъд аз он фармуд, то он саройро мадрасан
фуқаҳо сохтанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Гуфт: Илми фароиз ҳеҷ кас неку надонад; — худ
бирафт ва фуқаҳо бинишонд, то миросҳо рост ба
вараса расониданд. *«Маҷмаъ-ул-ансонб»*

ФУҚДОН||ФИҚДОН *ниг.* فقدان 1. гум кардан, аз даст додан;

гум шудан, аз даст рафтан.

Меғуям, агар тоби шунидан дорӣ,
Фуқдони шабобу фуқрати аҳбоб аст. *Хоқонӣ*

Малик гуфт: Роҳати дил ва хуррами айш бид-
руд қардем ба фуқдони эрондухт. *«Қалила ва Димна»*
... Ҳаргиз ба ... фиқдони ҳеҷ чиз дар дунёи шод-
мону андӯхнок нагаштӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

2. набудан, дастнорас будан, нобудагӣ.

Эшон низ аз фуқдони таом заиф ва нотавон гашта
буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Наздик буд, ки мардуми дарун аз фуқдони ғалла
ва озуқа толиби қавлу амон шуда, қалъаро таслим
намоянд. *«Таърихи Фаршита»*

ФУҚОЪ *а.* فقاع *ниг.* фуққоъ.

ФУҚОЙ *ниг.* فقاعى *ниг.* фуққой.

ФУҚҚОЪ||ФУҚОЪ||ФУҚҚАЪ||ФУҚАЪ *а.* فقاغ||ققع нӯшо-баи кайфоваре, ки аз чав ё биринч тайёр мекунад.

Чу бедор гардад, фуқоу ях ор,
Ҳамебош пешн Гушаспи савор. *Фирдавси*

Фуқои гулобию гулшаккари
Табарзадфишон аз дами анбарӣ. *Низомӣ*

◇ фуқоъ кушодан киноя аз фахр кардан.

Рафт он, ки фуқоъ аз ту кушоем дигар бор,
Моро бас аз ин кӯза, ки бегона макидаст. *Саъдӣ*

ФУҚҚОЙ||ФУҚОЙ *а.* فقاغ фуққоъфурӯш.

Бо фуқоӣ гуфтаг аз рӯи мазох:
Бадмуомил нестам ман, эй хасис,
Ваҷҳи шарбатҳо, ки додӣ насьям,
Гар фаромӯшат кунам, бар ях навис!

Камолӣ Хуҷандӣ

Бист ҳазор дирам ба ҳаммомӣ дода, бист ҳазор
дирам ба фуққоӣ, ки фуққоъ оварда буд.

«Илми симиё»

ФУҲУД *а.* فهود ч. фаҳд.

Фуҳуди ҷаҳанда ва ҷонварони паранда ва нафои-
си ақмиша ... ба арз расониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ФУҲУЛ *а.* فحول ч. фаҳл 1.

Акнун илтимос он, ки яке аз фуҳули уламо ва
аъёни фуқаҳо мутаваҷҷеҳи ин ҷониб гардад.

«Равзат-ус-сафо»

Он олими фуҳул, ки буд аввали укул

Дар назди раъйи соиби ӯ тифли хурдсол ... *Савдо*

ФУҲУМ *а.* فهم ч. фаҳм 1.

В-ин хилофе, ки мешавад мафҳум,
Ҳаст ношӣ зи ихтилофи фуҳум. *Ҷомӣ*

ФУҶОАТ||ФАҶОАТ *а.* فجاأة ба ногоҳ рӯӣ додани ягон
ходиса, ҳодисаи ногаҳонӣ.

Аммо Ибни Ҳусайн ... дар Қашон ба иллоти фуҷо-
ат рӯӣ ба олами охираат ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

дар фуҷоат а) ба ногоҳ, тасодуфӣ; б) бо марги нога-
ҳонӣ.

Мазкур аст, ки [Иброҳим] дар фуҷоат даргузашт.
«Равзат-ус-сафо»

◆ **УҶУР** *а.* فجور бадкорӣ, баромадан аз роҳи рост, фасоди
ахлоқ.

Домани ту ин ниёз асту ҳузур,
Ҳин, манех дар доман он санги фуҷур. *Румӣ*

На зар деҳ ба мӯхтоҷи фоҷир, на зӯр,
Мададгорин ӯ макун дар фуҷур. *Ҷомӣ*

Молиши риндон ва фосиқон вақте аз подшоҳ
писандида ояд, ки ба нафси худ аз фуҷур парҳезад.

Аҳмади Дониш

ФУҶУҶ||ФУҶУҶ *а.* فجاج||فجاج пичир-пичир гапзани,

дар зери лаб гапзани, бо овози паст, пинҳонӣ гап задан.

Фуҷуҷе афтодшон бо ҳамдигар,
К-ин фузулӣ нест аз моҳо ба дар. *Румӣ*

ФУҶҶОР *а.* فجار ч. фоҷир.

Хизр киштиро барои он шикаст,
То тавонад киштӣ аз фуҷҷор раст. *Румӣ*

Дар ҳамон соат хабар расид, ки дар даран Куила
халқи бисёр аз куффор ва фуҷҷор ҷамъ омадаанд.

«Равзат-ус-сафо»

ФҶЗИДАН فوزيدان ороғ додан.

Шабони торӣ бедор ҷокар аз ғами ишқ,
Ғаҳе бигирьяду гоҳе ба риш барфӯзад. *Тайён*

ФҶЛОД فولاد *шакли арабишудаи* пӯлод.

Ҳуҷум он қадар дошт мавҷи самум,
Ки фӯлод маҷрӯҳ мешуд чу мум. *Бедил*

ФҶЛОДБОЗУ فولادبازو маҳкамбозу, қавибозу, зӯрманд.

Панҷааш дода шикасти сими ноб,
Дастн ҳар фӯлодбозу дода тоб. *Ҷомӣ*

ФҶТА فوته||فوطه *ниг.* фута.

ФҶТАБОФ فوته||فوطه|فوطه *ниг.* футабоф.

ФҶТАРАБО فوته||فوطه|فوطه *ниг.* футарабо.

ФҶҶШ *а.* فخش 1. кори зишт, фиску фуҷур, бадахлоқӣ.

Бар ҳашт кас иқбол намудан фарз аст: ... ҳаш-
тум он ки аз муҷоласаги аҳли фӯхшу фисқ паҳлу
тахӣ кунад. *«Калила ва Димна»*

2. зишт ва носазо (дар бораи сухан).

Фалон душмани ту туро вақият мекард ва ба нис-
бати ту суханони фӯхш мегуфт. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

3. сухани носазо, бадгӯӣ, дашном.

Нашикебанд зи лӯсу нашикебанд зи фӯхш,
Нашикебанд зи лофу нашикебанд зи манг.

Қареддаҳр

X

X ҳарфи бисту сейӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар
алифбои арабии тоҷикӣ — ҳарфи خ; *ниг.* хе, хо.

ХАБА *ниг.* хабә *а.* Хаба 1.

ХАБАБ *а.* خباب 1. ба навбат бар сари як пой истодан;

2. навъе аз тохтани асп.

Гуфт, ки сабр намонаст дар ин фурқат беш,
Рафт сӯи раз бо тохтанею бо хабабе. *Манучехрӣ*

ХАБАЗДҶ||ХАБАЗДҶ *а.* خبزدو||خبزدو гамбуск.

Он рӯю риши пур ... пурбалғаму худу
Ҳамчун хабаздӯе, ки шавад зери пой пахч. *Лабии*

ХАБАК *а.* خبک фушурда шудани гулӯ.

То бимирӣ, ба лаҳв бошу нишот,
То нагирад абар ту гарм хабак. *Хисравӣ*

ХАБАР *а.* خبر огоҳӣ, дарак, маълумот; чизе, ки барои
огоҳии мардум гуфта мешавад.

Ҳар маъно хабари дигар орад. *Ибни Сино*

Мо, беҳабарон, чун хабар аз хеш надорем,
Ҳоли дили овора ҷӣ донем, ки чун шуд? *Ҳилолӣ*

хабарн *а.* **афвоҳӣ** хабари даҳонӣ ва овозашудае, ки
ростию дуруғиаш маълум нест; **хабарҳои** *а.* **парешон**
суханҳои пароканда; *а.* **маҷ.** суханҳои ногувор.

Дил магар побастан зулфи ту шуд, к-аз ҳоли ӯ
Бод меояд, хабарҳои парешон медиҳад. *Ҳилолӣ*

хабар гарм шудан хабар паҳн шудан; **хабар гирифтан**
а) огоҳ шудан, хабардор шудан.

Зи бедардӣ ба дарди мо напардозанд ғамхорон,
Ҳамин оина мегирад хабар гоҳ аз нафас моро. *Соиб*

б) пурсидан аз сихату саломатии касе.

То гаштаам бе пову сар, аз ман намегирад хабар
Он бут, ки пешам баҳри зар нохонда сад бор омада.
Тугро

хабар додан а) огоҳ кардан, фаҳмондан; б) ҷеғ задан-
таклиф кардан, даъват кардан.

Имруз тамоми уламуво умаро ва нуқариёро бо
ин кор хабар додем. *Садри Зиё*

хабар доштан огоҳ будан, иттилоъ доштан.

Бирав, эй табиб, аз сар, ки зи сар хабар надорам,
Ба худо, раҳо кунам ҷон, ки зи ҷон хабар надорам.
Ҳофиз

Ҳозирин умуман пинҳонӣ дар ханда шуданд,
ҳазрати устоз хабар надоштанд. *Садри Зиё*

хабар ёфтан огоҳ шудан, доништан, фаҳмидан.

Аз муҳолиф агар хабар ёбанд,
Банд созанду зуд биштобанд. *Мушфиқӣ*

хабар кардан а) огоҳ кардан, хабардор кардан, хабар
расондан.

Зулайхоро хабар карданд, ки Юсуф рахт аз дунё
барбаст. *Абдуллоҳи Ансорӣ*

Ҳоҳам, ки хабар кунам ҳам акнун
3-ин ҳол қасони подшоро. *Анварӣ*

б) таклиф кардан, ҷеғ задан, даъват кардан.

Панҷ-шаш нафар кӯру қари атрофашон будагиро
хабар кардаанд. *Садри Зиё*

хабар пурсидан аз аҳволи касе пурсидан, суроғ кардан.

Хуррам он рӯз, ки аз марҳала барбандам рахт,
Дар сари қуи ту пурсанд рафиқон хабарам. *Ҳофиз*

хабар шудан (*ё рафтан*) маълум шудан; огоҳӣ расидан.

Хабар шуд ба наздики Афросиёб,
Ки афқанд Сухроб кишти бар об. *Фирдавӣ*

хабар аз забони касе бастан (*ё сохтан*) гапери бардурӯғ
ба касе нисбат додан.

Муждан васл зарур аст, ту ҳам бовар кун,
Аз забони ту, Зухурӣ, хабаре хоҳам баст. *Зухурӣ*

◇ **аз хабар рафтан** беҳуш шудан.

Бирафт аз хабар шоҳи гетигушой,
Бирун шуд зи дасту даромад зи пой. *Ҳочу*

ХАБАРГИР *хәбәрگیر* 1. касе, ки хабар мегирад; 2. пешқа-
ровул.

ХАБАРГИРӢ *хәбәрگیرӣ* 1. хабар гирифтани, вазъияти чизеро
фаҳмидан; 2. амали пешқаровул, пешқаровули.

Ҳозон Қабартуро бо ҷамъе баҳодурон ба хабар-
гири фиристод. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

3. ҷосус.

ХАБАРДОР *хәбардор* он кӣ хабар дорад, огоҳ аст; **хабардор**
кардан огоҳ кардан, хабар додан, маълум кардан ба касе.

Вале аз ҳар кӣ гардад баҳрабардор,
Маро бояд кунанд аввал хабардор. *Ҷомӣ*

хабардор шудан огоҳ шудан, хабар гирифтани.

ХАБАРПУРС *хәбәрпурс* он кӣ хабар мепурсад, хабаргир,
аҳволпурс.

Сикандар чу мегашт гирди ҷаҳон,
Хабарпурси ҳар ошқору нихон ... *Ҷомӣ*

ХАББОЗ *а. хабаз* нонвой, нонпаз; нонфуруш.

Ин аз ин ҷо гӯяд он хаббозро:
Ин Умарро нон фуруш, эй нонво! *Румӣ*

Путки ҳаддод аз ӯ сабукпоя,
Нони хаббоз аз ӯ тунукмоя. *Бедил*

ХАБЕРА *хәбирә* ҷамъ, ҷамъи ҳисоб; **хабера шудан** ҷамъ
шудан, фароҳам омадан.

Зи шаҳру зи лашқар хабера шуданд,
Бузургони бемор пазира шуданд. *Фирдавӣ*

ХАБИР *а. хәбир* бисъёр огоҳ ва хабардор; бисъёр доно ва
кордон.

Муҳандисони хабир ва мубашширони равшан-
замир тарҳи шаҳре кашиданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ХАБИС *а. хәбиш* паст, палид, разил, бадқирдор.

Хабисро чу таахҳуд куниву бинвозӣ,
Ба давлати ту гунаҳ мекунад ба анбозӣ. *Саъдӣ*
Ин хабисон ба табоҳтарин сират мавсуманд.
Насириддини Тӯсӣ

ХАБОК *хәбак* чордевори саркушода, ки чорпоро шабҳо
дар он нигоҳ медоранд.

Ҳадангаш беша бар шерон қафас кард,
Камандаш дашт бар гурон ҳабоко. *Дақиқӣ*

ХАБОСАТ *а. хәбәт* палидӣ, нопоқӣ, бадқирдорӣ.

Панҷ ҳазор танга ... меҳрубонӣ карданд, ки он
маққори ғаддор чанд рӯз ба роҳи шарорату хабосат
сарф кард. *Садри Зиё*

ХАБТ *а. хәпт* осеб, зиён.

Бо худ андешид, ки димоғи Ҳасан хабте пайде
карда. «*Равзат-ус-сафо*»

ХАВ I *хә* алафи бегонае, ки дар миёни ғалла ва ғ. меруяд,
алафи печак.

Чунон чун хав, ки дарпечад ба гулбун,
Бипечам ман бар он симин санавбар.

Абулмасали Бухорӣ

Аз бех биканд уву маро хор бияндохт,
Монандан хори хасаку хори хавоно.

Абушақури Балхӣ

Гар эйдун ки Рустам бувад пешрав,
Намонад бар ин буму бар хору хав. *Фирдавӣ*

ХАВ II *хә* хараки ҷубин барои болои он истодан дар
вақти кор кардани гилкор.

Бинӣ он наққошу он рухсори ӯй:
Аз бари хав ҳамчу бар гардун қамар. *Хисравонӣ*

ХАВЕД||ХИВЕД||ХЕД *хәвид* сабза ва гиёҳ, пояҳои ҷав ва
гандуми хануз сарак набаста.

Рӯяш миёни ҳуллаи сабз-андарун падида,
Чун лолабарги тоза шугуфта миёни хед. *Иморӣ*
Ҷаҳон сар ба сар сабз гардад хавед,
Ба ҳомун саропарда бояд кашид. *Фирдавӣ*

Ҳар кӣ мазруи худ бихурд хавед,
Вақти хирманш хӯша бояд чид. *Саъдӣ*

ХАВЗ *a.* **خوض** ба коре бо диққат ва чуқур машғул шудан;
хавз кардан (*ё* намудан) *a*) чуқур рафтан дар коре,
чуқур фикр кардан; машғул ва саргарми чизе будан.

Абдумалик бо мо ихтилот дошт, дар мабоҳиси
илмӣ хавз менамуд. *Авфӣ*

б) тухмат кардан, бухтон кардан, бадгуй кардан;
фитна кардан, иғво кардан.

Малик гуфт: Ман ўро аз фузалон асп медонам ва
яғонаи рӯзгор мешуморам, бошад ки муонидон дар
хаққи вай хавзе кардаанд. *Саъдӣ*

ХАВОЗА||ХОЗА *ا. خواجه* 1. тоқи нусрат, дарвозаи тоқшақл,
ки ба он Ҳангоми ҷашн шаҳро меороанд.

Манзари ў баланд чун тоза,
Ҳар яке з-ў базинату тоза. *Унсурӣ*

2. ҳарак; чӯбҳое, ки ба он тоқи ангурро такъя меку-
нонанд.

ХАВОНИН *a.* **خوانين** ч. хон I.

Хавонини Ҳиндро он дастгоҳ муяссар намешавад.
Аҳмади Дониш

ХАВОНИҚ *a.* **خوانق** ч. хонақоҳ||хонақоҳ.

Дар замони салтанаташ мадорис ва хавониқ ва
савомеъ ... иморат ва мараммат пазируфта. *Восифӣ*

ХАВОРИҚ *a.* **خوارق** ч. хориқ 2.

Аз ў каромат ва хавориқи одот зухур менамуд.
«Равзат-ус-сафо»

ХАВОРИЧ *a.* **خوارچ** ч. хориҷи 2.

Ҷамоате аз баддинони Куфа бар Али берун омаданд
ва эшонро бад-ин чихат хавориҷ гуфтанд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Хабари хуруҷи хавориҷ ва хабари қатл ... ба
Бағдод расид. *«Равзат-ус-сафо»*

ХАВОС(С) *a.* **خواص** *1. ч. хос(с)а* I 1—4; хавосу авом
одамони баландмартаба ва оддӣ.

Бонг зад ишқ, к-эй хавосу авом,
Чилва ин аст, мобақӣ авҳом. *Бедел*

2. хосиятҳо, хислатҳо.

Хоча дорад хонае бар руи об,
Дар гилу обаш хавоси каждумӣ. *Мушфиқӣ*
Набудаиш умеди вафо з-он дуранг,
Хавоси фаришта начуст аз паланг. *Ҳотиғӣ*

ХАВОТИМ I *a.* **خواتم** ч. хотима.

Соҳиби ҳазм он, ки он ҷӣ дигарон дар хавотими
кор донанд, ў дар мабодии он ... карда, худро ба
соҳили халос тавонад расонид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХАВОТИМ II *a.* **خواتم** ч. хотам I.

ХАВОТИМ III *a.* **خواتم** ч. хотам II.

ХАВОТИН *a.* **خواتين** ч. хотун.

Хавотини вилоятро ба эҳсон
Сарафрозӣ фузуду дод фармон. *Нозим*

ХАВОТИР *a.* **خواطر** ч. хотир.

Манам, ки ҳеч нагуям ба ҷуз хавотири худро,
Ки хотирам нафасе ақл гашту боз чунун шуд. (1)
Шамси Табрезӣ

ХАВОТИФ *a.* **خوافط** ч. хотиф II.

Вақте ки хавотифи авосифи қаҳри шаҳриёри тас-
кин ёбад ба шифоати баъзе аз хавос ба ҳарам ояд.
«Анвори Суҳайлӣ»

ХАВОҚИН *a.* **خواقين** ч. хоқон.

Ободии мамлақати хавоқин аз самароти иҷтиҳоди
даҳоқин аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ХАВРА I *ا. خوره* растании захрдор, харзаҳра.

Дифлост душмани ману ман шаҳди ҷоннавоз,
Чун шаҳд таъми ҳанзалу хавра ба ҷо бувад. *Дақиқӣ*

ХАВРА II *ا. خوره* *ниг.* хӯра 2.

ХАВФ *a.* **خوف** тағс, бим, воҳима.

Дар ҳамаи сохиле, ки баландӣ набошад, шаҳр
насосанд аз бими ғалабаи оби даръёву хавфи амвоҷ.
Носири Хисрав

Он марди мутазаллим аз биму хавф қолиби
бечон шуда буд. *Аҳмади Дониш*

хавфу рачо дудилағӣ, тардид (миёни биму умед).

Гуфт бад-ў орифи хавфу рачо,
К-ин сафар, охир, зи кучо то кучо? *Хисрави Деҳлавӣ*

ХАД I *ا. خود* *ниг.* худ 1.

Қарона бикардам зи ёрони бад,
Ки бунъеди ман устувор аст хад. *Абӯшақури Балхӣ*

ХАД II *a.* **خدا** рухсора, гуна, сурат.

Лабаш надонаму хаддаш ҷӣ гуна васф кунам,
Ки ин ҷу донаи нор асту он ҷу шӯълаи нор. *Саъдӣ*

ХАДАМ *a.* **خدم** ч. ходим.

Шаҳсе ҳаст, ҳадами фаровон дорад. *Авфӣ*
Чун азми мурочиат кард, гуфт: Меҳоҳам, ки фалон
рӯз малик бо ҳадаму ҳашам бандагонро сарафроз
кунад. *«Хористон»*

ХАДАНГ *ا. خدنگ* 1. ҷуби саҳте, ки аз он найза, тир ва
зини асп месозанд.

Ба банди камарбандаш овард чанг,
Чудо кардаш аз пушти зини хаданг. *Фирдавсӣ*

2. тир.

Чун аз дили гарми ман бигашт хаданги ту,
Аз бусаи пайқонат шуд обилаам лабҳо. *Ҷомӣ*

хаданги сепар тири сепарра.

Хаданги сепар карда з-оҳан гузор
Чу мурғи дупар бар сари марғзор. *Низомӣ*

ХАДАНГАҶКАН *ا. خدنگ افکن* тирандоз.

Хадангаҷкани аз сарони сипоҳ
Бизад бонг бар шоҳу аз ҷо бичаст. *Ҳочу*

ХАДАР *a.* **خدر** 1. сустии узви бадан, қарахт шудани
бадан, шах шудан; 2. ториқӣ, ҷои торик.

ХАДЕВ||ХИДЕВ *ا. خديو* 1. подшоҳ; сардор, соҳиб.

Сиёмак ба дасти ҷунон зишт дев
Табаҳ гашту монд анҷуман бе хидев. *Фирдавсӣ*
Хидеви Аҷам, шаҳриёри араб
Ба эҳзори лашкар бифарсуд лаб. *Ҳотиғӣ*

2. худо.

Ба кор овар он донише, к-ат хадев
Бидодасгу мангар ба фармони дев. *Абӯшақури Балхӣ*

3. лақаби подшоҳони Миср.

ХАДЕШ|ХУДЕШ خدیش 1. молик; подшоҳ; 2. кадбону, соҳибаи хона.

Накӯ гуфт муздур бо он хадеш:

Макун бад ба кас, гар нахоҳӣ ба хеш! *Рӯдакӣ*

ХАДИА|ХАДИАТ а. خدیعۃ||خدیعۃ макр, хила, фиреб, найранг.

Хадияти ... у ... низ бар ман пушида набуд.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

Маҳоили макр ва хадияти ӯ зоҳир гашт.

«*Равзат-ус-сафо*»

ХАДИР а. خدر суст, беҳис, карахтшуда, шахшуда.

В-ар ту нашноӣ шакарро аз сабир,

Бегумон шуд ҳисси завқи ту хадир. *Румӣ*

ХАДУК خدوک ниг. хазук.

ХАДША а. خدشه 1. ҷои захм, асари захм, харош; 2. маҷ. шубҳа, шак, хавф, бим.

[Гурба] гуфт: Чунон менамояд, ки аз ҷониби ман хадша дорӣ ва ҳол он ки ман бо ту паймони мувофақат бастам. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ХАДӢ خودى ниг. худӣ 2.

Чу худро зи некон шумурдӣ, — бадӣ,

Намегунҷад андар худой хадӣ. *Саъдӣ*

ХАЕЛ|ХИЕЛ а. خیال 1. фикр, андеша, пиндошт, тасаввур, гумон.

Ба хаёли рӯи маъшук, эй аҷаб

Ҷоми захролуд ҳалвое хуш аст. *Анварӣ*

Шамси Табрз, аз хаёлат хоб

Чун хатоест, к-аз савоб гурахт. *Шамси Табрзӣ*

хаёл бастан тасаввур қардан, умед доштан.

Эй гирифтору пойбанди аёл,

Дигар осудагӣ мабанд хаёл. *Саъдӣ*

Солҳо шуд, ки хаёли камарат мебандам,

Ҳаргизам ҳеч нагуфтӣ чӣ хаёл аст туро. *Ҳилолӣ*

2. ваҳм, воҳима.

Қори хар нозукдиге набвад қитол,

Ки гурезад аз хаёле чун хиёл. *Румӣ*

3. акси чиз, мас. дар об ё дар оина.

Ҳаст некӯ зоҳираш, чун ҳаст некӯ ботинаш,

Оина чун рост бошад, рост бинмояд хаёл. *Муизӣ*

хаёли ботил хаёли хом, хаёли пуч, беҳуда.

Эй, беҳирад, бад-ин сон савдон хом то кай?

То чанд дар димоғат бошад хаёли ботил? *Савдо*

хаёли қач хаёли нодуруст, хаёли хом.

Аз ҳами абруви туам ҳеч кушоише нашуд,

Ваҳ, ки дар ин хаёли қач умри азиз шуд талаф. *Ҳофиз*

хаёли хом фикри беҳуда, фикри беасос; хаёли хом пухтан ҳаваси беҳуда қардан, хаёли ботил намудан, андешан беҳуда қардан.

Оташин лаъле, ки тоҷи хисравонро зевар аст,

Ахгаре баҳри хаёли хом пухтан бар сар аст. *Фонӣ*

Хаёли пухтагӣ дорӣ, кулоҳи фақр бар сар нех,

Ки аз тоҷи сарафрозон хаёли хом мехезад. *Бедил*

хаёл (бар)ангехтан хаёл ба кор бурдан, андешае ва тасаввуре аз худ сохтан.

Гарчи танг омад дил аз фикри муҳол ангехтан,

Ҳам ба васфи он даҳон хоҳам хаёл ангехтан. *Ҷомӣ*

Хаёле барангезам аз пайкаре,

Ки н-орад чунон ҳеч бозигаре. *Низомӣ*

ХАЁЛАНГЕЗ خیال انگیز хаёловар, тасаввуровар, бедор-кунандан хаёл.

Ҳар к-ӯ накунад фаҳме з-ин килки хаёлангез,

Нақшаш ба ҳаром, ар худ суратгари Чин бошад. *Ҳофиз*

ХАЁЛАНДЕШ خیال اندیش касе, ки бисъёр фикру хаёл мекунад; он ки нақшаҳои бисъёри ғайриамалӣ мекашад.

Рузаке чанд бош, то бихурад

Хок мағзи сари хаёландеш. *Саъдӣ*

ХАЁЛБАНДӢ خیالبندى нақшаҳои хому ғайриамалӣ кашидан, дар андешаҳои хом ғутидан.

Эй маърази ин ниёзмандӣ,

В-эй матлаи ин хаёлбандӣ! *Шоҳин*

ХАЁЛОТ а. خیالات ҷ. хаёл.

Ҳар он гуна ҳарфе, ки пеш оварад,

Хаёлоти ваҳми хеш оварад. (1) *Шодӣ*

ХАЁЛӢ خیالى 1. мансуб ба хаёл.

То худ чӣ нақш бозад ин сурати хаёли. *Ҳофиз*

2. хаёлотӣ, савдой.

Ба ту гаштам чу хаёливу ба хотир нагузашт

Ҳаргиз ин нуктаат, охир чӣ хаёлест туро. *Ҷомӣ*

ХАЗ I а. خز 1. як хел ҳайвони хурди дарранда аз ҷинси қоқум; 2. пусти ин ҳайвон; 3. пустине, ки аз пусти хаз дӯхта шудааст.

Бад-ӯ гуфт: Эй бадтар аз мори газ!

Ба майдон ки пушад зиреҳ зери хаз? *Фирдавсӣ*

Хезеду хаз оред, ки хангоми хазон аст,

Боди хунук аз ҷониби Хоразм вазон аст. *Манучехрӣ*

ХАЗ II|ХАЗЗ а. خز навъе аз матои абрешимӣ.

Зи катгону абрешиму мӯю қаз

Қасаб қард пурмоя дебою хаз. *Фирдавсӣ*

[Ақориби дарвеш] ҷомаҳои қуҳан ба марғи ӯ бидариданду хазу димӣётӣ ба ивази он бибури-данд. *Саъдӣ*

Хаззи кӯфию ҷувол ар чи зи пашманд ба асл,
Лек дур аст ба маънӣ хазии кӯфӣ зи ҷувол. *Азрақӣ*

Хаз зи баззоз ҷӯ, на аз хаббоз. *Зарбулмасал*

хаззи адқан порча ё ҷомаи абрешимини хокистар-ранг.

Айёми хаззу хирғаҳи гарм аст, з-ин сабаб

Хиргоҳи осмон ҳама дар хаззи адқан аст. *Анварӣ*

ХАЗАНДА خزنده 1. сифати феълӣи замони ҳозираи хазидан; 2. ҳайвоне, ки хазиди-хазиди меравад.

... Ва хазанда дар он мусовианд ва мушорик.

Аҳмади Доғиш

ХАЗАР I خزr 1. тоифае, ки дар соҳили баҳри Хазар сукунат доштааст; 2. номи ноҳияе дар Туркистон; 3. тан-

гин чашм, ки ба назари касе чунин менамояд, ки гуё кас бо гушан чашм нигоҳ мекунад.

ХАЗАР II а. *خزر* 1. тозағӣ, кабудӣ; 2. сабза; сабзавот.

Бош чун дӯлоб нолон, чашм тар,
То зи саҳни чонт баррӯяд хазар. *Румӣ*

Қурби сад ҳазор тағор ҳосили он аст ва ҳубубот ва анвои хазар дар он чо бехтар аз тамомати аъмоли Бағдод меояд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

ХАЗАРОН *خزران* *ниг.* хазар I 1, 2.

Вақти сахаргаҳ куланг таъбияе сохтаст
В-аз лаби даръёи Ҳинд то хазарон тохтаст.
Манучехрӣ

ХАЗАФ а. *خزف* сафол; сафолин, зарфи сафолин.

Ба сухани ҷохил ҳаргиз хазаф дур нагардад.
«Равзат-ус-сафо»

Марди бетуша, к-уфтод аз пой,
Бар камарбанди ӯ чи зар, чи хазаф. *Саъдӣ*
Ҷои он аст, ки хун мавҷ занад дар дили лаъл
З-ин тағобун, ки хазаф мешиканад бозораш. *Ҳофиз*

ХАЗАФПОРА *خزفپاره* пораи сафол, сафолпора.

Чаро ин дурри гаронбаҳоро бо ин сангресаҳо
ва хазафпораҳо баробар мекуни? *Садри Зиё*

ХАЗЗ а. *خز* *ниг.* хаз II.

ХАЗИДАН *خزیدن* 1. гавак кашидан, ба синаву шикам роҳ рафтан, ба дасту по гаштан; 2. пинҳон шудан, номаълум ба ҷое дохил шудан.

Аз чунон варта халос ёфта дар сӯроҳ хазид.
«Анвори Суҳайлӣ»

ХАЗИНА а. *خزینه* 1. ҷои нигоҳ доштани пул ва ҷавохирот, сандуқи давлатӣ.

Чун раият кам шуд, иртифон вилоят нуқсон
пазируфт ва хазина тижӣ монд ва душманон тамаъ карданд ва зӯр оварданд. *Саъдӣ*

2. ҷои нигоҳ доштани чизе.

Ва қуввати хофиза хазинаи ваҳм аст, чунон ки мусаввира хазинаи ҳис аст. *Ибни Сино*

ХАЗЛОН||ХАЗЛ а. *خزلان||خزل* 1. худдорӣ аз ёрӣ расондан ба касе; 2. бебаҳрагӣ, бадбахтӣ, бечорагӣ, хорӣ.

Хоки даргоҳат диҳад аз иллоти хазлон наҷот,
К-иттифоқ аст он, ки аз ёқут кам гардад вабо.
Ҳоқонӣ

Ин бадбахтон, ки гирифтори азоби абадӣ гаштаанд ва дар шиканҷаи хазлони сармадӣ афтада, сабаби он торикӣҳост. *Аҳмади Дониш*

ХАЗОИН а. *خزائن* 4. хазина.

Фариштае, ки вакил аст бар хазоини бод,
Чӣ ғам хӯрад, ки бмирад чароғи пиразане. (1)
Саъдӣ

Ва мафотеҳи хазоини осмону заминро назди ман донед. (1) *Аҳмади Дониш*

ХАЗОН *خزان* тирамоҳ, фасли тирамоҳ, поиз.

Дар баҳори замона барге нест,
Ки на боди хазон бихоҳад бурд. *Анварӣ*
Ғанимате шумур, эй гул, навои булбулро,
Ки баргрезии хазон ояду баҳор намонад. *Ҳилолӣ*

ХАЗОНДИДА *خزان دیدہ* 1. пажмурда, афсурда.

Хазондида ниҳоли хушк буд аз рӯзгор ин ҷон,
Даромад боди зулфи некувон, аз бех баркандаш.
Хисравӣ Деҳлавӣ

2. он ки кулфату азоб ё таҷрибаи зиндагӣ дидааст.

Қимати гул нашиносад магар он мурғи асир,
Ки хазондида бувад, пас ба баҳоре бирасад.
Хисравӣ Деҳлавӣ

ХАЗРО а. *خزرا* сабз, сабзранг; кабуд.

Ливои байзо дар фазои сипехри хазро бараф-рохт. *«Равзат-ус-сафо»*

Чашм ғарра шуд ба хазрони даман,
Ақл гуяд бар маҳакки мо-ш зан! *Румӣ*

ХАЗУК||ХАДУК *خذوک||خذوک* 1. ошуфта, ба хашм омада, ғазабнок; 2. парешон, озурдатабиат.

Ҳар кӣ бар даргаҳи мулук бувад,
Аз чунин корҳо хазук бувад. *Унсурӣ*

ХАЗ-ХАЗОН *خزخان* хазон-хазон, каш-кашон.

Ғар аз ин давлат натоғӣ хаз-хазон,
Ин баҳоратро ҳаме ояд хазон. *Румӣ*

ХАЙ *خوی* арак, арақи бадан.

Шароб хурдаву хай карда меравӣ ба чаман,
Ки оби рӯи ту оташ дар арғувон андохт. *Ҳофиз*

ХАЙБАТ а. *خيبت* ноумедӣ, маъюсӣ, руҳафтадагӣ; бемуваффақиятӣ.

...Ба чумла тазкия ва тасфияи ӯ, ки мучибӣ фалоҳ ва хайбати ӯ шавад. *Насириддини Тусӣ*

ХАЙЁМ а. *خيام* 1. устои хаймасозӣ, хаймасоз, ҷодирдӯз; 2. тахаллуси шоир ва риёздони машҳури форсу тоҷик Умари Хайём (соли вафоташ 1123).

ХАЙЁТ а. *خياط* либосдӯз, дӯзанда, дарзӣ.

Ҳар ҷомае, ки дар дуккони хайёт буд, ба зиён овард. *Авфӣ*

◇ **хайёти азал киноя аз худо.**

Хайёти азал карда чу аз баҳьяи рангин
Шерозан домони чаман оби равонро. *Туғрал*

ХАЙЗУРОН||ХИЗУРОН а. *خيزران* як навъ най, бамбук.

Маи заъфарон хӯр зи дасти буге,
Ки гӯй қазибест аз хайзурон. *Манучехрӣ*

ХАЙИР а. *خير* одамони некӯкор, некӯкирдор, бозҳсон.

Ӯ одил ва хайир буда ва ба вуфури муҳиммот
расидӣ ва доди мазлум аз золим ситондӣ.
«Равзат-ус-сафо»

Ӯ марде одил ва хайир буд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ХАЙЛ а. *خيل* 1. галаи аспҳо, рамаи аспҳо.

Шунидам дар айёми Ҳотам, ки буд
Ба хайл-андараш бодпое чу дуд ... *Саъдӣ*

Маро борҳо дар хазар дидаӣ,
Зи хайлу чароғоҳ пурсидаӣ. *Саъдӣ*

2. аскарони савора; саворон; мавкиб.

Зи хайлаш ҳар саре соҳибкулоҳе,
Сипоҳаш ҳар яке мирею шоҳе. *Убайди Зоконӣ*

Оранд фавч-фавч ба чанги мухалифонш
Аз зангу турк, хайлу хашам абру офтоб. *Муизэй*
3. гурӯҳ; тоифа, ҷамоат, қавм.

Ва хайли вай хама бигурехтанд ва он саворон
боз куштанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Бар аспи худ барнишонд ва бидавонид ва уро
ба хайли худ бурд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар хайли ходимонат харчанд нест лоиқ,
Дар хоки остонат харчанд нест қобил. *Савдо*

◇ хайли анбуҳ пайравони бисёр, мавкиби серодам.

Уро хонсолор хондандӣ, марде мухташам буд бо
хайли анбуҳ. *«Таърихи Наршахӣ»*

хайли хона одамони хона, аҳли хона.

В-он киро подшаҳ бияндозад,
Касаш аз хайли хона нанвозад. *Савдӣ*

ХАЙЛЕ خيلي хеле, бисёр, зиёд.

Андак-андак хайле шавад ва қатра-қатра сайле
гардад. *Савдӣ*

ХАЙЛТОШ خيل تاش ҳамхайл, ҳамқатор, ҳамгурӯҳ, ҳам-
қабла.

Чӣ хуш гуфт Бактош бо хайлтош:
Чу душман харошидӣ, эмин мабош! *Савдӣ*

Бисту як пайкар, ки аз сақлоб дорад хайлтош,
Гарди роҳи хайли ӯ то Қирвон афшондаанд.

Хоқонӣ

ХАЙЛХОНА خيل خانه *ниг.* хайл (хайли хона).

Тукол ва Туғон ба хайлхонаи Саъдуддавла раф-
танд ва лашкариён ғозии тороҷ карданд.

«Чомеъ-ут-таворих»

Чун сухангӯ сухан ба охир бурд,
Дарзад оташ ба хайлхонаи курд. *Низомӣ*

ХАЙМА *а.* خيمه чодир; соябони калон, хиргоҳ; манзилго-
ҳи қобили ҳамлу нақл.

Ба хайма-дарун марди шамшерзан
Бараҳна нахуспад чу дар хона зан,
Биבוד ниҳон ҷангро сохтан,
Ки душман ниҳон оварад тохтан. *Савдӣ*

Ногоҳ ба хайман аъробие расид. *Авфӣ*

хайма афқандан (*ё* андохтан) чодир задан, хайма ши-
нондан; хайма барқандан хайма бардоштан; киноя аз
рафтани, ба роҳ даромадан, дур шудан.

Магар ба теги аҷал хайма барқанам, варна
Рамидан аз дари давлат на расму роҳи ман аст.

Хофиз

хайма густурдан (*ё* кашидан) чодир задан, хайма ши-
нондан.

Чун зи ҷоми висол маст шавӣ,
Хайма бар фарқи ҳафт торум каш. *Бадри Чоӣ*

хайма задан хаймаро бар замин устувор кардан,
хайма шинондан.

Мунъим ба қуҳу дашту биёбон ғариб нест,
Ҳар ҷо, ки рафт, хайма заду хобгоҳ сохт. *Савдӣ*

Ҳар кучо зад хайма чун моҳи сипеҳр он офтоб,
Бедилон аз риштаи ҷон сохтанд онро таноб. *Ҷомӣ*

хайма кашидан *ниг.* хайма густурдан; хайма фуруҳиш-
тан хайма бардоштан; чодир ғундоштан; бор бастан,
ба роҳ даромадан.

Ало, эй хаймагӣ, хайма фуруҳил,
Ки пешоҳанг шуд берун зи манзил. *Ҷомӣ*

◇ хаймаи азрақ киноя аз осмон; хаймаи димоғи са-
ғир пусти пардаи мағз; хаймаи зангорӣ киноя аз ос-
мон; (*ниг.*) хаймаи мурассай зарринтаноб киноя аз осмон.

Ин хаймаи мурассай зарринтанобро,
Эй кошки, ки боди қазо барқанад таноб. *Савдо*

хаймаи пируза киноя аз осмон.

Болои ҳафт хаймаи пируза дон зи қадр
Майдонгаҳе, ки ҳаст дар он аскарӣ саҳош. *Хоқонӣ*

хайма берун задан киноя аз хориҷ шудан, берун шу-
дан аз ҷое; хайма ба саҳро бурдан а) аз назар пин-
хон шудан, ғойб шудан; б) ошқору бепарда будан;
хайма ба саҳрои адам задан киноя аз мурдан, аз ду-
нӯё гузаштан.

Ҳар ҷаҳор кас хайма ба саҳрои адам заданд.
«Раъзат-ус-сафо»

хайма дар харобӣ задан а) нотарс ва бебок будан,
б) сафар кардан.

ХАЙМАГӢ خيمگي 1. мансуб ба хайма; 2. сӯзани калон
барои дӯхтани чодирҳо; 3. таър. амалдори низомӣ, ки
кори хаймазанӣ ба уҳдаи уст.

Ало, эй хаймагӣ, хайма фуруҳил,
Ки пешоҳанг шуд берун зи манзил. *Ҷомӣ*

ХАЙР *а.* خير 1. хубӣ, некӣ; муқобили шар(р).

Хайре кун, эй фалону ғанимат шумор умр
3-он пештар, ки бонг барояд: фалон намонд.

Савдӣ

Ман ончунон аблаҳ нестам, ки ... хайри уро аз
шар имтиёз накунам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

хайру шарр некӣ ва бадӣ.

Ба рози дил чу бикшоӣ лаби хеш,
Нахуст аз хайру шарри он бияндеш. *Ҷомӣ*

2. нек, хуб, нағз; 3. ғоида, нағф, манфиат.

Замини эшон аз хайру баракат холист.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

хайр аст? чӣ шуд?; корҳо дуруст аст?

Ҷавоне даромад, гуфт: Дар ин миён касе ҳаст,
ки забони порей донад? Ғолиб ишорат ба ман кар-
данд. Гуфтамаш: Хайр аст? *Савдӣ*

ба хайр бод фалонири ба некӣ ёд кунанд; зикраш ба
хайр бод ёд кардани фалонӣ ба хайр бошад, фало-
нири ба некӣ ёд кунанд.

Дӣ пири майфуруш, ки зикраш ба хайр бод,
Гуфто: Шароб нӯшу ғами дил бибар зи ёд. *Ҳофиз*

хайр гуфтан «не» гуфтан, ҷавоби манфӣ додан.

Чӣ гӯямаш, ки бигирам дил аз ту, гӯяд: Хайр,
Худош хайр дихад он ки хайр мегуяд.

Мӯҳсини Таъсир

ХАЙРА *а.* خير: хайра мақдам! қадам ба хайр бод!, хуш
омадед!

Дар навбате чунин, ки қудуми рабеъро
Вирди забони халқ ҳама хайра мақдам аст.

Анварӣ

ХАЙРАТ *а.* خيرت кори нағз, кори хуб, кори савоб, кори
хайр.

ХАЙРБОД||ХАЙРБОДӢ خيرياد||خيربادи видоъ, хайру хуш
гуфтан.

Ин бигуфту хайрбодӣ карду рафт,
Гашт қаҳту ҷуъашон дар роҳ зафт. *Румӣ*

ХАЙРОТ *а.* خيرات *ч.* хайрат.

[Искандар] гуфт: Ҳар мамлакатеро, ки бигирифтам, райияташро наёзурдам ва русуми хайроти гузаштагон ботил накардам. *Саъдӣ*

ХАЙРХОҲ *а.* خيرخواه касе, ки ба дигаре неки мецоҳад.

ХАЙРХОҲӢ *а.* خيرخواهى хайр хостан ба дигарон, некукорӣ.

Чу парҳезгорӣ шавад пешаат,
Бувад хайрхоҳӣ дар андешаат. *Ҷомӣ*

Панҷ ҳазор танга... мукофоти ин ҳама хайрхохию дилсӯзии он буд. *Садрӣ Зиё*

ХАЙТ *а.* خيط **1.** дӯхтан; **2.** нах, ресмон; **3.** маҷ. субҳидам, рӯшноии субҳ.

То ки пеш аз хайт бикшоёд раҳе,
То наафтад э-он фазихат дар ҷаҳе. *Румӣ*

хайти абъяз рӯшноии субҳ, субҳидам; хайти асвад торикии шаб.

ХАЙШ *а.* خيش *ниг.* хеш II.

ХАЛ(Л) *а.* خل *сирко.*

Дар дусад ман шаҳд як вақъа зи хал
Чун дарафжандию дар вай гашт хал. *Румӣ*

ХАЛА II **ХУЛА** *а.* حله *суккони кишти.*

Оби тира аст ин ҷаҳон, киштиро
Бодбон кун тоату дониш хала. *Носири Хисрав*

ХАЛА II *а.* حله ҳарза, ёва, сафсата, гапи беҳудаву бемаънӣ; қилу қол.

Барорад яке бод бо зилзила,
Зи гетӣ барорад хурӯшу хала. *Фирдавӣ*

ХАЛА III *а.* حله гум, гумшуда, он чи ки ба охиштагӣ ва кам-кам бартараф мешавад.

Ӯ мар-уро дар он яла карда,
Меҳри уро зи дил хала карда. *Унсурӣ*

ХАЛА IV *а.* حله **1.** чизе, ки мехалад ва ба ҷое фуру меравад; ҷубдасти нугтез барои рондани чорпоён, халаҷуб.

Одамиёро сухане бас бувад,
Гов бувад, к-аш хала дар пас бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *тиб.* дарде, ки дар ботин хис мешавад; дарди паҳлу.
Руйҳо тобон зи хашм, андомҳо печон зи буғз,
Гуйё доранд боди лақваву дарди хала. *Масъуди Саъд*

ХАЛАЛ *а.* خلل **1.** нуқсон, зарба, монеа, зарар.

Хасмат андар таназзуле бодо,
Ки халаҷон чоғазой орад. *Анварӣ*
Зилзилае буд қавӣ ва бисъёр иморот хароб кард,
Аммо касро аз мардум халале нарасид. *Носири Хисрав*

Ин ҷӣ айб аст, к-аз он айб халал хоҳад буд,
В-ар бувад низ, ҷӣ шуд, мардуми беайб кучост? *Ҳофиз*

2. раҳна, шикоф.

Ба садди халал ва тадоруки замал машғул гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ХАЛАЛПАЗИР *а.* خلل پذیر *ноустувор, нопойдор.*

Халалпазир бувад ҳар бино, ки мебинӣ,
Магар бинои муҳаббат, ки холи аз халал аст. *Ҳофиз*

ХАЛАНДА *а.* خلتده **1.** сифати феълӣ замони ҳозираи халидан; **2.** фурураванда, тез.

То рӯз равандасту шаб андар паи рӯз аст,
То хор халандасту гул андар паи хор аст. *Муизӣ*

ХАЛАФ *а.* خلف **1.** аз пас оянда; ворис, писар; писари нек, фарзанди сазовор; ҷонишин; *муқобили* салаф I.

Яке рафту динор аз ӯ сад ҳазор,
Халаф монд соҳибдили ҳушёр. *Саъдӣ*
Чун надорӣ ба зиндагӣ халафе,
Ки барад номи ту ба ҳар тарафе ... *Мушиқӣ*

2. лоиқ, сазовор.

Ба истиқболи чашмат фитна аз ҳар сӯй саф бандад,
Камар дар хидмати устод шогирди халаф бандад. *Сайидо*

ХАЛАЧУБ *а.* حله چوب *ҷубе, ки бо он ҳайвонҳоро меронанд.*

Ба пон филон ҷӣ халад халаҷуби говронӣ.

Зарбулмасал

ХАЛАЪ||**ХАЛО** *а.* حلاء||حلا *хилват, ҷои холи аз мардум,*

ҷои танҳой; муқобили малаъ||мало.

Он чиз набувад ва гуянд, ки чора нест, ки беруни олам ё халаъ бувад ё малаъ. *Ибни Сино*
Мехостам зи дилбари худ узр дар хало,
В-аз оби дида гашта замин назди ӯ халоб. *Анварӣ*

Ҳоҷат ба далел нест ин ҷо
Гуянд, агар хало маҳол аст. *Мушиқӣ*

дар хало ва мало *пинҳонӣ ва ошкоро.*

Дар хало ва мало ба таъризу тасрех дар бораи эшон калимоте мегуфт, ки машъалчиён ба амсоли талаффузи он шарм доранд. *«Равзат-ус-сафо»*

[Қоршинос гуфт]: Мехоҳам, ки баъзеро дар халаъ ҷавоб гуям ва бархеро дар малаъ. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

ХАЛАҚ *а.* خلق *кӯҳна, кӯҳнашуда; либоси жанда ва фарсуда.*

Ман бо ин ҷоман халақ ҷӣ гуна ба хидмати ӯ равам. *Авфӣ*

Гул арчи хилъати хубе ба тозагӣ пӯшид,
Ба чашми халқ ҷамоли туаш халақ карда. *Ҷомӣ*
Дар диборағат гар халақ пӯшид мард,
Ҳоҷагини хоҷаро он кам накард. *Румӣ*

ХАЛАҚПҶШ *а.* خلق پوش *кӯҳнапӯш, жандапӯш.*

Яке хубрӯю халақпӯш буд,
Ки дар Миср яқчанд хомӯш буд. *Саъдӣ*

ХАЛАҚОН *а.* خلاقان *ҳаяҷон, истироҳ; тақон хӯрдан.*

Аммо халаҷоне ба хогири шарифаш роҳ ёфта,
дар шабе аз шабҳо мутафаккирвор ба мадраса рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

Васвасаи вуқӯъ магар дар синан у оғози халаҷон кард. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

ХАЛВАТ *а.* خلوت *ниг.* хилват.

ХАЛЕУЛЪИЗОР خلیج العذار 1. лачомгусехта, белаҷом, бе-
маҳор; саркаш; 2. беруй, фосиқ.

Зи осеби наҳсу зи ҳавли шумор
Барӣ гашт як сар халеулъизор. *Фирдавси*

3. маҷ. саргардон, овора.

[Саъд]... муддате халеулъизор дар он кӯҳсор
мегардид ва оқибатулӯмр ба Бағдод рафт ва аз де-
вони азиз навозишдо ёфт. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ХАЛЕЪ а. خلیع рондашуда, айбдор.

ХАЛИДАДИЛ خلیده دل киноя аз дилшикаста, хаста, ран-
чида; бесабр.

В-аз он чо ба Ҷайхун ниҳоданд руй
Халидадилу бо ғаму гуфтугуй. *Фирдавси*

ХАЛИДАН خلیدن фуру рафта, ба бадан фуру рафта(-и
чизи тез), бо олати тезнуг чизеро задан.

Ҷон сӯхтану чигар халидан
Ҷиҷрони туро камина кор аст. *Анварӣ*

ХАЛИДАРАВОН خلیده روان рӯхафтада, рӯхафсурда; ран-
чида.

Ба пирузгар-бар ту, эй паҳлавон,
Ки аз ман набошӣ халидаравон. *Фирдавси*

ХАЛИЛ а. خلیل 1. дуст, дӯсти меҳрубон, дӯсти наздик.

Аҷаб сабеҳу малеҳӣ, аҷаб халилу ҷамилӣ,
Вале ҷӣ суд, ки кадри ҷамоли хеш надонӣ. *Ҷомӣ*

2. д. шакли кӯтоҳи Халилуллоҳ, ки лақаби Ибро-
ҳими пайғамбар аст.

ХАЛИТ а. خلیط 1. омехта, чизҳои бо ҳам омехташуда;

2. маҷ. рафиқ, шарик, ҳамроҳ; ҳамсар.

Ҳеч чизро таъсир зиёдат аз таъсири ҷалис ва хал-
лит нест. *Насириддини Тусӣ*

ХАЛИФА а. خلیفه 1. касе ки ҷонишини каси дигар аст;
ноиб, ҷонишин, қониммақом; 2. лақаби подшоҳони ислом,
ки ноибӣ Муҳаммад ва пешвои умумӣ мусулмонон шу-
мурда мешуданд.

Ҳар сол дувиҷт ҳазор дирам халифаро диҳанд
ва даҳ ҳазор дирам амири Хуросонро.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

ХАЛИШ I خلیش ғавғо, ошуб, шуру ғавғо.

Дида ҳар соат халиш дар иҷтиҳод,
Рӯзу шаб часпида ӯ бар иҷтиҳод. *Румӣ*

ХАЛИШ II خلیش лои часпанда, гили часпак, лаҷан.

ХАЛИҚ خلیق 1. лоиқ, сазовор; 2. хушхӯй, хушахлоқ;

3. чизи офаридашуда, махлук.

Агар некам, агар бад, хилқат аз туст,
Халике хуб боист офаридан. *Носири Хисрав*

ХАЛИҚАТ а. خلیقت 1. табиат, ниҳод, сиришт, хулқ;

2. чизи офаридашуда, офарида, махлук.

ХАЛИЧ а. خلیج қисме аз баҳр, ки ба хушкӣ даромада
аст, шохоби баҳр, шохоба.

Суханро об дар ҷӯ аз сутураш,
Халиче ҳафт дарё аз бухураш. «*Баҳори Аҷам*»

ХАЛЛ а. خل ниг. хал(л).

ХАЛЛУХ خلیخ 1. номи шахрест дар Туркистони қадим,
ки мувофиқи ривоят, мардуми он хушру будаанд ва
мушки хуб аз он чо оварда мешудааст.

Нози ту гар ба ҷон бувад, бикашам,
Гар ту аз Халлухию ман аз Ҷабашам. *Низомӣ*
Гуи хубӣ бурда аз хубони Халлух, шод бош!
Ҷоми Қайхисрав талаб, к-Афросиёб андохтӣ.
Ҳофиз

2. маҷ. хушбӯ.

Ҷунон к-аз хонданаш фаррух шавад рой,
Зи мушк афшонданаш халлух шавад ҷой. *Низомӣ*

ХАЛЛУХИЗОД خلیخي زاد он кӣ дар Халлух зонда шуда-
аст; маҷ. хушрӯ, сохибҷамол.

Нигоре бояд акнун халлухизод,
Ба рухсора бути Чинро муҷоҳиз. *Бадеӣ*

ХАЛЛУХИНАҶОД خلیخي نژاد ниг. халлухизод.

Наргис нигар, ҷӣ гуна ҳаме ошиқӣ кунад,
Бар чашмакони он санамӣ халлухинаҷод.

ХАЛО а. خلا ниг. халаъ.

ХАЛОБ خلاب ботқоқ, ботлоқ, замини серлою об, ки пой
ба он меғутад.

Ҷавҳар агар дар халоб афтад, ҳамон нафис аст
ва ғубор агар бар фалак равад, ҳамон хасис. *Саъдӣ*

Саманди сухан то ба ҷое биронд,
Ки қозӣ чу хар дар халобе бимонд. *Саъдӣ*

Бисъёр мардум дар обҳо ва халобҳо ғарқ шу-
данд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

◇ хар дар халоби касе, ҷизе рондан мудохилат кар-
дан, аралаш шудан ба коре.

Беҳуда хар дар халоби қиссаи ман рондай,
Кофирам, гар нафканам гови ҳичо дар хирманат.
Анварӣ

ХАЛОИҚ а. خلائق ҷамъ 1. ҷ. халиқат 2; 2. халқ, мар-
дум.

Ҳазонн тихӣ карду пур кард чайш,
Ҷунон к-аз халоиқ ба ҳангоми айш. *Саъдӣ*

Барои ин ки зиёда аз ин хандида ба назди халоиқ
аз ин ҳам бадтар шарманда нашавад, ба остини
худ даҳонро маҳкам гирифт. *Садри Зиё*

ХАЛОЛУШ خالولوش ғалоғула, ҷушу хуруш; шуру ошуб,
фитна.

Гирди гули сурх-андар ҳатте бикашидӣ,
То халқи ҷаҳонро бифигандӣ ба халолуш. *Рӯдакӣ*

Халолушу афғону фаръеди мард
Чу тундар баромад зи ҷои набард. *Фирдавси*

ХАЛОС а. خلاص начот, раҳой, озодӣ.

Ҳилолӣ аз ин шаб халосе надорад,
Магар офтобе зи ҷое барояд. *Ҳилолӣ*

халос гаштан ниг. халос шудан; халос додан раҳо
кардан, озод кардан.

Халосам дех, халосам дех, халосам дех,
Ки саҳт афтодаам дар доми дигар. *Шамси Табрезӣ*

халос ёфтан наҷот ёфтан, озод шудан.

Ва гуфти: Мо аз ранҷи марвониён акнун халос ёфтем. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Кунун он чунон гаштаам пойбанд,
Ки ҳаргиз наёбам халос аз каманд. *Ҳочу*

халос шудан (*ё* гаштан) раҳо шудан, раҳой пайдо кардан.

Ба ҳаводории он шамъ чу парвона вучуд
То насӯзӣ, нашавӣ аз хатари ишқ халос. *Ҳофиз*

Шогирдон аз ин бори гарон халос гаштанд.

Садрӣ Зиё

ХАЛОСИ خلاصى халос, наҷот, раҳой.

Худдом намедонистанд чӣ кунанд, барои халосии ҳазрати эшон ҳучум оваранд ё ба ҳолашон гузоранд. *Садрӣ Зиё*

халосӣ додан халос кардан, наҷот додан.

Чун Хизри роҳи саодатам гаштӣ, аз зулмати чохи залолатам халосӣ деҳ! *Садрӣ Зиё*

ХАЛОҚАТ а. خلاقت кӯҳнағӣ, фарсудағӣ.

Пас аз халоқату шунъат гуноҳи духтар нест,
Туру, ки даст биларзад, гуҳар чӣ дони суфт. *Саъдӣ*

Қолае, ки ҳеҷ халқаш нангарид
Аз халоқат, он карим оиро харид. *Рӯмӣ*

ХАЛОҚО(И) (ى) خالقا(ى) ҳоҷатхона, обдастхона, бадрафт, хабраз.

Абуумари Вазҷоҷӣ ... гуфти, ки ман сӣ сол халоҷои Чунайд ба дасти худ пок кардаам. *Ҷомӣ*

ХАЛУҚ а. خلوق буи хуш.

Ў набуд он асад, ки рангу халуқ
Кард уро дар ин кӯҳан сандуқ? *Саной*

ХАЛҲОЛ а. خالخال ҳалқаи тилло ва ё нуқра, ки занон барои зинат ба пой мебанданд.

Сари харитаро бикушод ва дар он ҷо сивор ва халхол ва гӯшвори қимат дид. *Авфӣ*

Чу халҳои зараш дар по фитодам,
Ба иззат бӯса бар пояш ниҳодам. *Убайди Зоконӣ*

ХАЛЪ а. خلع 1. кандан, кашида аз ҷой кандан; 2. бекор кардан, аз кор гирифтани, азл кардан, дур кардан аз ҷе, коре ё мансабе.

... Халъ карданд ва писари Шопурро бинишонданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Баски муштоқ буд рӯзи бадаш,
Дод фармони халъу қатъи ядаш. *Бедил*

Ва мудом дар тарс бошанд аз халъи ҳукумат ва аморати подшоҳи эшон. *Аҳмади Дониш*

ХАЛҚ а. خلق 1. офаридан, ба вучуд овардан; халқ кардан ба вучуд овардан.

Яке халқ хоҳам кард, ки ӯ халифани ман бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. мардум, одамон, тудан одамон, ҷамоат, гурӯҳи одамон.

Миқдори як фарсанг беш натавонистанд кандан ва халқи бисёр ҳалок шуд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Ҳар рӯз чанге кардӣ саҳт, чунон ки халқеро бикӯшти. *Авфӣ*

Гӯянд, Умари Абдулазиз як рӯз то пешин ба кори халқ машғул буд, монда шуда ба хона даромад. *Аҳмади Дониш*

ХАЛҚОЗОР خلق آزار мардумозор, золим.

Писандидаст бахшоиш, ва лекин
Манеҳ бар реши халқозор марҳам. *Саъдӣ*

ХАМ(М) خم 1. қач, моил ба тарафе; 2. қачӣ, хамидағӣ, печутоб.

Бо қадди ту қадди сарв хам дорад,
Чун қадди ту боғи сарв кам дорад. *Анварӣ*

Мушкил, ки бувад рӯи халосӣ дили моро
Аз зулфи ту бо ин ҳама хамҳову шиканҷо. *Ҷомӣ*
хами абрӯ қачи абрӯ.

Бар тоқи фалак маҳ қадди худ кард хаму гуфт:
Моро ба навӣ бо хами абрӯи ту майлест.

Қамоли Хуҷандӣ

Ваҳ, чӣ хуш бошад, ки бинам бори дигар рӯи дӯст,
Дар сучуд оям ба меҳроби хами абрӯи дӯст.

Махфӣ

хами гесӯи мушкбӯӣ шиканҷи мӯи муаттар, марғулаи зулфи хушбӯӣ.

Эй ман, ғуломи он хами гесӯи мушкбӯӣ,
Афтада дар ду пой ту аз орзуи ту. *Анварӣ*

хамми каманд халқаи каманд.

Ба корҳои гарон марди кордида фирист,
Ки шери шарза дарорад ба хамми каманд. *Саъдӣ*

Диловар даромад чу Дасти гурд,
Ба хамми камандаш дароварду бурд. *Саъдӣ*

хам андар хам печ дар печ.

Шарҳи шикани зулфи хам андар хами ҷонон
Қутаҳ натавон кард, ки ин қисса дароз аст. *Ҳофиз*
хаму печ шикан, тоб, халқа; маҷ. ранҷу азоб.

Ҳар киро муддао баланд афтад,
Дар хаму печи ин каманд афтад.

хаму ҷам хамидан ва ҷунбиш кардан аз тарафе ба тарафе (дар вақти роҳ рафтан).

Ба андози хиромаш бо хаму ҷам
Ҳигони зерҳо мерехт дар бам. *Ҳоҷӣ*

хам гаштани пушт хамида гаштани қомат, дуто шудани қомат (аз таъсири пирӣ, саҳтӣ, азоб ва ғ.); **хам додан** хамондан, дуто кардан.

Чу бозигар ҳамерафтанд хам дода миёнакро,
Ба халқ-андар яке халқа, ба тан урьён, ба дил бирён. *Асҷадӣ*

хам овардан (*ё* хӯрдан) қач шудан.

Хам орад зи болон ӯ сарвбун,
Дурафшон кунад, чун сар ояд сухун. *Фирдавсӣ*

3. айвон; суфа.

Сипаҳпаҳлавон буд бо шоҳ Ҷам,
Ба хам-андарун шоду хуррам ба хам. *Унсурӣ*

Ҳазорон бад-ӯ андарун тоқу хам,
Ҳазорон нигор андарун бешу кам. *Фирдавсӣ*

◇ **хам будан** итоат кардан; **хам задан** гурехтан; **пас хам задан** гурехтан; **нопадид** шудан; **хами касе хӯрдан** фиреб хӯрдан аз касе; **хам дар хами касе доштан** нияти вайрон кардани кори касеро доштан.

Оҳи ман хам дар хами афлок дорад рӯзу шаб,
Ҳар кӣ, Соиб, боддаст афтад, ба хирман душман аст. *Соиб*

ба хам (андар)омадан киноя аз гурехтан.

Чу шуд рӯи гетӣ зи хуршед зард,
Ба хам андаромад шаби лочвард. *Фирдавсӣ*

ХАМГАШТАПУШТ *خم گشته پشت* ниг. хамидапушт; ◇ пири хамгаштапушт киноя аз чанг, соз.

Биё, мутриб, аз захма захми дурушт
Бизан бар раги пири хамгаштапушт. *Ҷомӣ*

ХАМ(М)ИДАГӢ *خميد گي* хамӣ, ҷои хамшуда.

Бад-он гирдист он симин занахдон,
Бад-он хаммидагӣ зулфайни ҷонон. *Унсурӣ*

ХАМИДАН *خميدان* қач шудан, хам шудан, дуто шудан.

Чу меҳроби тоат зи абру намуд,
Хамидаш ҳилол аз барои сучуд. *Шодӣ*

хамидани наҳл киноя аз хамидани қомат, дуто шудани қомат.

Зи бас бори ғамаш дар бар кашида,
Ба ранги шохи гул нахлаш хамида. *Ҳозик*
аз роҳи чизе хамидан аз роҳи чизе баромада ба та-
рафи дигар рафтан, ҳамчун чағғалат рафтан.

Маро хост, к-орад ба хамми каманд,
Чу дидам, хамидам зи роҳи газанд. *Фирдавсӣ*

ХАМИДАПУШТ *خميده پشت* хамидақомат; он кӣ пушташ аз таъсири пири хамида бошад.

Хамидапушт аз он гаштанд пирони ҷаҳондида,
Кӣ андар хок меҷӯянд айёми ҷавониро.*

ХАМИДАҚОМАТ *خميده قامت* он кӣ қадаш хам шудааст, хамидапушт.

Хамидақомату зору низор шав! — яъне
Чу моҳи нав ками худ гир, то тамом шавӣ. *Ҳилолӣ*
Чанги хамидақомат меҳандадат ба ишрат,
Бишнава, кӣ панди пирон ҳеҷат зиён надорад. *Ҳофиз*

ХАМИР *ا. خمير* орди ғалла, кӣ онро бо обу намак омехта нон мепазанд.

Ба даст оҳани тафта кардан хамир
Беҳ аз даст бар сина пеши амир. *Сағдӣ*

ХАМИРМОЯ *خميرمايه* 1. хамири турш, кӣ онро бо орду обу намак омехта хамир тайёр мекунад; 2. маҷ. асос, асл, моҳият.

Қист ба гетӣ хамирмояи идбор,
Он кӣ ба иқболи у набошад хурсанд. *Рӯдакӣ*

ХАМИС *а. خميس* 1. рӯзи панҷӯми ҳафта, яъне панҷшанбе, явмулхамис; 2. тағр. лашкар, лашкаре, кӣ аз панҷ қисм иборат аст: пешгоҳ ё қабҳа (муқаддима), марказ ё қалб, ду ҷаноҳ (майманаву майсара) ва ақибгоҳ (соқа).

Сад билисӣ ту хамис андар хамис,
Тарки ман гӯ, эй аҷузи дардабис. *Румӣ*

ХАММ *خم* ниг. хам(м).

ХАММИДАГӢ *خميد گي* ниг. хам(м)идагӣ.

ХАММОР *а. خمار* 1. майфуруш, шаробфуруш.

Гузари у бар хонаи хамморе афтод, табиати у ба
нӯшидани хамр майл кард. *Авфӣ*

2. касе, кӣ бисёр шароб меҳӯрад, майхӯр, шаробхӯр.

Марди хаммору мутрибу родӣ,
Мояи шодмонно шодӣ. *Саной*

Ба ғоят хаммор буд ва шароб дуст дошtii.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ **ЧАШМИ ХАММОР** (*ё хумор*) чашми пурноз, чашмафаттон.

Тавбаро мекунад хароботӣ
Лаби майгуну чашми хаммораш. *Соиб*

ХАММОРХОНА *خمارة خانه* дукони шаробфурушӣ, ҷое ё май мефурушанд.

Як замон чун Убайди Зоқонӣ
Роҳи хамморхона бардорем. *Убайди Зоқонӣ*

ХАМОН(И)ДАН *خمندان || خمنايدن* хам кардан, қач кардан печондан.

Нутқам андар ҳиҷоби шарм хамонд,
Ҳазмам андар халоби аҷз ниҳуфт. *Анварӣ*

ХАМР *а. خمر* май, шароб, бода.

Табиати у ба нӯшидани хамр майл кард. *Авфӣ*
Шахсеро бо зани аҷнабия дид, хамр дар пеш не-
хода. *Аҳмади Дониш*

ХАМСА *а. خمسة* 1. панҷ, панҷгона, адади панҷ.

Зикри ҳар як аз халиҷоти хамса ба мавзеи хуҷ
биояд. «*Равзат-ус-сафо*»

Саргурдҳои хамса бисту панҷ касро, кӣ худк
аз он ҷумлаанд, муқаррар карданд.

«*Хизонаи омир*»

2. *адш.* асаре, кӣ аз панҷ китоб иборат аст, монанди «Хамса»-и Низомӣ ё «Хамса»-и Хисрави Деҳлавӣ: **хамсаи масруқ** (*ё масруқа*) панҷ рӯзе кӣ дар солшумори ҷалолӣ ба моҳи дувоздахӯми соли шамсӣ изоф мекунад. Соли шамсӣ 365 рӯз ва як рӯби рӯз (*ё кӣ* панҷ соату чилу нӯҳ дақиқа) аст. Дар солшуморие яздҷурдӣ ҳар моҳи шамсиро 30-рӯза ҳисоб карда панҷ рӯзи зоидро дар охири моҳи исфандормуз меафзуданд ва он рӯбҳои боқимондари дар як саду бист сол ҷамъ карда соли як саду бистумро 13-моҳа ҳисоб мекарданд. Хамсаи масруқа аз он ҷиҳат гуфта мешавад, кӣ гуё ин панҷ рӯз аз миёни ёздаҳ моҳи дигар дуздада ба охири моҳи дувоздахӯм илова карда мешавад. Аммо дар солшумории ҷалолӣ (аз соли 1079 милодӣ), кӣ мансуб ба Маликшоҳи Салҷуқӣ аст. рӯбҳои боқимондари дар мӯддати ҷаҳор сол ҷамъ карда дар охири моҳи исфандормуз зиёд мекунад ва онро ба сию шаш рӯз мерасонанд, ва ин соли ҷаҳорум кабиса номида мешавад.

Ҳамеша то бувад дар зичи шоҳӣ мӯътабар ин расм
Кӣ бошад хамсаи масруқ дар салхи маҳи тобон.
Бадри Чоғӣ

хамсаи мустариқа ниг. хамсаи масруқ.

ХАМСИН *а. خمسين* панҷоҳ.

Гарчи зоҳидро бувад рӯзе шигарф,
Қай бувад як рӯзи у хамсина алф? *Румӣ*

ХАМУШ *خمش* ниг. хомӯш.

ХАМУШӢ *خمشي* ниг. хомӯшӣ.

ХАМШУДА *خم شده* хамида, дутошуда.

Баски савдозодаи зулфи дутои ту манам,
Бо қади хамшуда дар доми балон ту манам.
Сайид

ХАМЪЕЗА خمیازه беихтиёрона кушода шудани даҳон, да-
хандара.

Гаҳи хамъе́за мавзун мавчи нуре
Шудӣ чун ҳалқа гирдоби булӯре. *Нозим*
Мағӯ пуч, то нашнави ҷарфи пуч
Ки хамъе́за хамъе́за меоварад. *Соиб*

◇ **хамъе́заи хушк** орзуи беҳосил; **хамъе́за бар чизе**
кашидан орзу ва майл доштан бар чизе.

ХАМҶУШ خموش *ниг.* **хомӯш.**

ХАМҶУШӢ خموشى *ниг.* **хомӯшӣ.**

ХАН خان хона, бошишгоҳ.

Чун тафи оташ фитод аз хани машриқ дар об,
Зулфи бунафша бираст аз кулаҳи ёсуман.

«Фарҳанги Онандроҷ»

ХАНДА خنده садон махсус дар аснои изҳори хурсандӣ ва
хушҳолии одам.

Ду лаб пур зи ханда, ду рух пур зи шарм,
Каёнӣ забон пур зи гуфтори нарм. *Фирдавӣ*
Ба қозӣ биғуфтанд он саргузашт,
Шуниду ҳама лаб пур аз ханда кард. *Савдо*

хандаи ихтилоҷӣ хандаи бо тамасхур; **хандаи фарох**
хандаи қаҳқаҳа, хандаи бо овози баланд.

Ман уро бо хандаи фарох надидам, илло ҳама
табассум, ки саъб марде буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ханда задан хандидан.

Гарчи бар ӯ ханда занад марду зан,
Ӯ ҳам аз он ханда шавад хандазан.

Хисрави Деҳлавӣ

ханда дар лаб бастан табассуми доимӣ доштан, ҳа-
меша табассум кардан; **дар ханда шудан** ханда сар
кардан, хандида фиристодан.

Ҳамин ки аз дур намудор гардиданд, ҳама беих-
тиёр дар ханда шуданд. *Садри Зий*

◇ **хандаи барқ** раъду барқ, гулдурроси тундар, час-
тани барқ.

Гирьяхо дар парда дорад айшҳои бегумон,
Хандаи беихтиёри барқ борон оварад. *Соиб*

хандаи гул шукуфтани гул.

Тозагини рӯз тамавул бувад,
Хандаи гул пардадари гул бувад.

Хисрави Деҳлавӣ

хандаи замин дамидани гиёҳу сабза ва шукуфтани
гулҳо; хандаи офтоб тулун офтоб.

Хандаи офтоби субҳорой
Аз руҳи ҳамчу заъфарони ман аст. *Саной*

хандаи роз ошкор шудани роз, фаш шудани сир.

Шуълаи хотири уро чӣ шарар чашмаи меҳр,
Гирьяи хоман уро чӣ асар хандаи роз? *Урфӣ*

хандаи шароб дурахшон будани шароб дар чом;
ректани шароб ба чом.

Дилам зи шуҳин он ҳусни беҳичоб шикаст,
Чу субҳ шишаам аз хандаи шароб шикаст.

Носир Алӣ

хандаи қабосӯхтагӣ ханда барои пушонидани ғами
худ; **хандаи чом ректани шароб дар чом.**

Бе маслаҳати соқини ин давр набошад,
Гар гирьяи шишаст, ва гар хандаи чом аст.

«Баҳори Аҷам»

ханда аз лаби гул рехтан аз ғунча намудор шудани
гул.

Ханда ҳар гоҳ аз лаби гул рехт,
Барқ бар ошъени булбул рехт. *Бедил*

ХАНДАЗАН خنده زن хандакунанда.

Гарчи бар ӯ ханда занад марду зан,
Ӯ ҳам аз он ханда шавад хандазан.

Хисрави Деҳлавӣ

ХАНДАЗОР خنده زار сабаби ханда; чои ханда.

Реши худро хандазоре кардай,
Ноз кам кун, чунки риш овардай. *Румӣ*

ХАНДАХАРИШ خنده خريش он кӣ бонси хандаи мардум
мешавад, он кӣ бонси тамасхури одамон мегардад.

Эй қарда маро хандахариши ҳама кас,
Моро зи ту бас, чоно, моро зи ту бас! *Фарруҳӣ*

ХАНДАҚ a. خندق чои қандашуда ба гирди шахр, қалъа
ё дар майдони ҷанг, ки барои монеъ шудан ба душман
тайёр мекунад; *муқ.* **канда** 2.

Бар сари хандақ омад ва аспи худро аз хандақ
бичаҳонид. *Авфӣ*

ХАНДИДАН خندیدن ханда кардан.

Бихандид Рустам зи гуфтори ӯй,
Бад-ӯ гуфт: Гар бо маний, роҳ чӯй! *Фирдавӣ*

◇ **хандидани замин шукуфтани гулу сабзаҳо.**

Зи шерон бувад рӯбаҳонро наво,
Нахандад замин, то нагирӣ яд ҳаво. *Низомӣ*

хандидани меҳр тофтани меҳр, пайдо шудани меҳр
нисбат ба касе; хандидани субҳ киноя аз дамидани
субҳ.

Бихон, эй мурғ, агар дорӣ забоне,
Биханд, эй субҳ, агар дорӣ даҳоне. *Низомӣ*

ХАНДОН خندان 1. *асоси замони ҳозираи хандон(и)дан;*

2. *феъли ҳол ва сифати феълии замони ҳозираи ханди-*
дан.

Саросар ҳама дашт бирьён шуданд,
Бад-он чеҳри хандонш гирьён шуданд. *Фирдавӣ*
Ӯ дар ману ман дар ӯ фитода,
Халқ аз пай мо давону хандон. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* кушодашуда, шукуфта, шукуфон.

Чу рои ишқ зади, бо ту гуфтам, эй булбул,
Мақун, ки он гули хандон барои ҳештан аст. *Ҳофиз*
Ба бустони давлат чу найсон расид,
Яке ғунча аз боғи хандон расид. *Шодӣ*

ХАНДОН(И)ДАН خنداندن||خندانيدن ханда кунондан, ба
ханда овардан, хандон кардан.

Дами сарди зимистонӣ, сиришки абри найсонӣ
Паи ин буд майдоне, ки олабро бихандонад.

Шамси Табретӣ

Латифае ба миён ору хуш бихандонаш
Ба нуктае, ки дилашро дар он ризо бошад. *Ҳофиз*

ХАНДОНДИЛ خندان دل хушҳол, хурсанд, шод, бо дили
шод.

Зи Зобул ба Қобул расид он замон
Гурозону хандондилу шодмон. *Фирдавӣ*

ХАНДОНИДАН خندانيدن *ниг.* хандон(и)дан.

ХАНДОНЛАБ خندان لب бо лаби хандон, табассумкунон; хушқол.

Зулфосуфтаву хайкардаву хандонлабу маст,
Пераханчоку ғазалхону суроҳи дар даст. *Ҳофиз*

ХАНДОНМАНД خندانمند хандаовар, ханданок.

Гувожа, ки хандонмандат кунад,
Саранҷом бо дӯст ҷанг афганад. *Абушақури Балхӣ*

ХАНДОХАНД خنداخند баланд хандакунон, қаҳқаҳа занон.

Ту набинӣ, ки маро ишва диҳӣ хандоханд,
Солҳо зор бигирёнаду бигзорад ёр. *Анеарӣ*
Дар ҳам омехтем хандоханд
Ману чун ман фасонагӯе чанд. *Низомӣ*

ХАНИДА خنيده 1. *феғли ҳол ва сифати феғли замони гузаштаи* ханидан; 2. *маҷ.* машҳур, шӯҳратёфта, маъруф, овоза пайдокарда.

Зи шерони Турон ханида туй,
Ҷаҳонҷӯю ҳам размдида туй. *Фирдавсӣ*

3. писандида, маъқул, форам, матбӯъ.

Аз ин ошноруйтар достон
Ханида наёмад бари ростон. *Низомӣ*

ХАНИДАН خنيدان 1 ба вучуд омадани акси садо дар кӯҳ, ҳаммом ва ғ; 2. *маҷ.* шӯҳрат ёфтан, маъруф гаштан, овоза пайдо кардан.

Ханида ба килку сутуда ба тир,
Бад-он ганҷбахшу бад-ин шергир. *Асади*

ХАННОС *а.* خناس шайтон; *маҷ.* одами бадқор, шайтонсифат.

Ҷаст аз ҷойгаҳ он гоҳ чу ханносе,
Ҳавас андар сару андар дил васвосе. *Манучехрӣ*

Истимоъ афтод, ки яке аз тобеони ханнос ... дар маҳфиле суханони беҳуда бар забон меронд.

«Илми симиё»

ХАНОЗИР *а.* خانازير *ҷамъ* 1. *ҷ.* хинзир; 2. бемории ғалуди гардану гулӯ.

ХАНҶ خنجر зарфи сафолӣ аз қабилӣ косо, кӯза ва ғ.

Андар иқбол обгина ханҷ
Биситонад аду зи ту ба булӯр. *Унсурӣ*

Аз он душману дӯст н-орам ба хона,
Ки холист аз хушқу аз тар ханҷурам. *Саной*

ХАНЧ خنج 1. ноз, ишва, карашма; 2. шодӣ, хушӣ; 3. нафъ, фонда, суд, баҳра.

Эй мояи тарабам в-оромӣ рӯзу шабам,
Ман ханҷи ту талабам, ту ранҷи ман талабаи.

Унсурӣ

Ранҷ бардор, то биёбӣ ханҷ,
Ранҷ морест хуфта бар сари ганҷ. *Саной*

ХАНЧАК خانچک як навъ гиёҳи биёбонии худру, ки дар тибби қадим барои куштани кирми рӯда ба кор мерафт, дармана; хори сегӯша, хори сепаҳлу, хасак.

Набошад бас аҷаб аз баҳтам, ар уд
Шавад дар дасти ман монанди ханҷак.

Абулмуайяди Балхӣ

ХАНҶАР خنجر корди дудамӣ нуқборик.

Ҳамон тез ханҷар кашид аз наём,
На бикшод розу на барғуфт ном. *Фирдавсӣ*

Наёмҳо ва ханҷарҳо аз зар ва нуқра буд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ханҷар кашидан ханҷарро аз наём баровардан.

Чашм кашид ханҷаре, лаъл намуд шаккаре,
Бу, ки миёни кашмакш ҳадья ба ошно расад.

Шамси Табрезӣ

ханҷар бар санг (ё фасон) задан ханҷарро тез кардан; \diamond **ханҷари зар** тулӯи офтоб ва шуои офтоб дар субҳ; **ханҷари сим** шуои офтоб дар субҳ; **ханҷари фалак** шуои пагоҳирузии офтоб; **ханҷар задан** об кардан.

Барфро ханҷар занад он офтоб,
Солҳо резад зи кӯҳҳо бар туроб. *Румӣ*

ХАНҶАРАВҶАН خنجرآورэн ханҷарзан, ханҷарандоз.

Ба даргоҳи сипаҳсолори машриқ
Савори найзабози ханҷаравжан. *Манучехрӣ*

ХАНҶАРГУЗОР خنجرگذار ханҷарзан.

В-аз он наррадевори ханҷаргузор
Гузин кард ҷанги даҳу ду ҳазор. *Фирдавсӣ*

Хунам бирехту зи ғами ишқам халос дод
Миннатпазири ғамзаи ханҷаргузорат. *Ҳофиз*

ХАНҶИР||ХИНҶИР خنجير буй, бӯе, ки аз сӯхтани усту-
хон пайдо мешавад; бӯи тунду тез.

Бигзарад солиён, ки барнояд
Рузе аз матбахаш ҳаме хинҷир. *Хисравӣ*

Зи бими ханҷари ту устухон сӯхт
Бар эшону аз эшон хост хинҷир. *Ломей*

ХАП خاپ гулугир шав! хомуш шав!

Ру бигардонад ба сӯи дасти чап,
Дар табору ҳеш гӯяндаш, ки хап! *Румӣ*

хар خر *асоси замони ҳозираи харидан.*

= **хар** خر *суффикси исмсоз* дар калимаҳои мураккаб омада маънии харандаро ифода мекунад, мас. 'гаронхар', 'арзонхар', 'китобхар'.

ХАР I خر 1. чорпои боркаш, химор.

Мискин хар агарчи бетамиз аст,
Чун бор ҳамекашад, азиз аст. *Саъдӣ*

хари ваҳш (ё ваҳшӣ) гӯрхар.

Хари ваҳш агар бигсалонад каманд,
Чу дар рег монад, шавад пойбанд. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* аҳмак, аблаҳ.

Одаи он аст ба назди харон,
К-уст чу хар бар таҳи бори гарон.

Хисрави Деҳлавӣ

3. дар қисми аввали калимаҳои мураккаб омада маънии калон, дағал, дурушт ва зиштро ифода мекунад, мас. 'харсанг — санги калон'; 'хармуш — муши калон'; 4. он паҳлуи камбари бучул, ки нисбатан ҳамвор буда, дар бучулбозӣ нисбат ба дигар паҳлуи камбар, ки асп ном дорад, бурди камтаре меорад.

Он ки намениносад у чиккаю пуккаи бучул,
Аспу хари насибааш рост гирифта чоқро. *Савдо*

◇ хари Даҷқол дар ақидаи хурофи харест, ки гуё дар охири дунё аз зери замин мебарояд ва Даҷқол ба он савор шуда мегардад ва ин аломати қиёмат мебошад.

Чун саги дарранда гушт ёфт, напурсад,
К-ин шутури солеҳ аст, ё хари Даҷқол. *Саъдӣ*

хари осибест харе ки роҳи худро медонад; хар соҳ-тан касеро фиреб додан, аҳмақ кардан касеро.

Ин беваи ҷаҳон, ки туро сохтаст хар,
Бегона мебичӯяду майлаш ба шуй нест.

Шамси Табрезӣ

афтодани хари касе ҳодисаи бад рӯй додан ба касе.

В-акнун, к-афтод харат, мардвор
Чун наниҳӣ бар хари худ бори хеш.

Носири Хисрав

хари каримро наъл кардан ришва додан; фуру мондани хари касе нарасидан ба мақсад.

В-ар дар ин раҳ хараш фуру монад,
Хайма он чо занад, ки у донад. *Низомӣ*

хари худро аз пул гузарондан ба корҳои дигарон аҳамият надода, кори худро ба поён расондан; аз хар афтодан мурдан; ба гӯши хар танбӯр навохтан ба касе гуфтани гапҳое, ки у аз фаҳми онҳо хеле дур аст; бар хари худ савор шудан (ё нишастан) бо мукофоти худ дучор шудан, подоши худро дидан; дар гил мондани (ё афтодани) хари касе нотавон шудан, хаста шудан; ҳалок шудан.

Он чо, ки буроқи азм ронда,
Афтода хари Масеҳ дар гил. *Салмони Соваҷӣ*

хар рафту расан бурд зарб. кор аз даст рафт.

Бистонд рақибат сари зулфат зи қафу гуфт:
Дил набра баровард, ки «хар рафту расан бурд».

Қамолӣ Хучандӣ

хар рӯ ба тавила тунд меравад зарб. ҳар кас ба чои одаткардааш бо ҳавас меравад.

ХАР III||ХАРР خر лой, гил, гили часпанда; ботлоқзор.

Дилаш нагирад з-ин кӯху дашту бешаву рӯд,
Сараш напечад з-ин оби ганду лӯраву хар. *Унсурӣ*

ХАРА I خره 1. таҳнишин, лои об, шароб, равшан ва ғ.; лой, лаҷан.

Гар ту ба хобу хӯр бидиҳӣ умри худ чу хар,
Бар чони ту вабол чу бар хар шавад хара.

Носири Хисрав

Пул бувад бар ду рӯи об сара,
Чун гузаштӣ аз он, чӣ пул, чӣ хара. *Саной*

2. болон ҳам чидашуда, мас. хишт, китоб ва ғ.

Гирди хона китобҳои сара
Аз хара ҳамчу хишт карда х а р а. *Ҷомӣ*

ХАРА II خوزه ниг. хӯра.

ХАРАД||ХАРРАД||ХАРД خرد гил, гили часпанда, лой.

Он кучо сарт баркашид ба чарх,
Боз ногаҳ фуру барадт ба хард. *Хисравонӣ*

ХАРАЗ a. خرز он чи ки ба ресмон кашида мешавад, мас. марҷон, минҷоқ.

Паи у гир, то саре гардӣ,
Харазӣ, зуд чавҳаре гардӣ. *Саной*

ХАРАК I خرك хари хурд, хари майда.

Харакеро ба арусӣ хонданд,
Хар бихандиду шуд аз қаққаха суст. *Ҳоқонӣ*

ХАРАК II خرك 1. чорпояе, ки болои он истода девор ва монанди онро таъмир мекунанд.

Баъд аз он девори онро бибурид ва харак пеш ниҳод. «*Таърихи Систон*»

2. чӯбча ва ё устухончае, ки бар косаи танбӯр, дотор ва ғ. гузошта мешавад ва тор аз болои он мегузарад.

Гар лофи афзали ба ту зад аблаҳе, чӣ бок,
Танбури эътибори туро, гӯ, бувад харак? *Шоҳин*

◇ хараки замин ҳашароти замин.

ХАРАНБОР خرانبار касе, ки ўро ба сабаби гуноҳе ба хар савор карда дар кӯчаю бозор мегардонанд.

Яке муфочири бешарми нохуше, ки туро
Ҳазор бор харанбор беш карда асас... *Лабибӣ*

ХАРБАНДА خرينده соҳиби хар.

Чу гуфт он хар бад-он харбанда, ҳошо,
Ки марги ман батар бошад тамошо.

Хисрави Деҳлавӣ

Гуфто, ки ман харбандаам, шайхаш бихандиду би-
гуфт:
Ё раб, харашро марг дех, то бошад у бандахудо.

Шамси Табрезӣ

◇ харбанда ба хонаи шутурбон ояд зарб. ҳамчинс бо ҳамчинс наздиканд.

Зулфи ту ҳаме сӯи даҳон з-он ояд,
Харбанда ба хонаи шутурбон ояд. *Фарруҳӣ*

ХАРБАНДАГӢ خريندگى 1. соҳиби хар будан; кирокашӣ, ба кироя додани хар; 2. маҷ. ходими хар будан; кори паст кардан.

В-агар кундрояст дар бандагӣ,
Зи чондорӣ афтад ба харбандагӣ. *Саъдӣ*

ХАРБАТ I خريط аблаҳ, аҳмақ, нодон.

Гуруҳеанд, ки надонанд боз сим зи сурб,
Ҳама дуруғзану харбатанду хирасаранд.

«Луғати фурс»

Харбате ногоҳ аз хархонае
Сар бурун овард чун таъонае. *Румӣ*

ХАРБАТ II خريط бати калон, мурғобин калон.

Боз разро гуфт: Эӣ духтари бедавлат,
Ин шикам чист чу пушту шиками харбат?!

Манучехрӣ

ХАРБАҲО خريها нодон, аблаҳ, камхуш.

Ақлро бошад вафон аҳдҳо,
Ту надорӣ ақл, рав, эӣ харбаҳо! *Румӣ*

ХАРБЕВОЗ خريبواز кӯршабпарак, хуффош.

Накунӣ ҳеҷ кор рӯзи дароз,
Кори ту шаб бувад чу харбевоз. *«Луғати фурс»*

ХАРБУЗА خريبوزه||خريبوزه меваи калони ширину обдор.

Ин қавм гуриснаанд ва имсол эшон ангуру хар-буза надидаанд ва нахӯрдаанд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

◇ харбузаи ширин насиби қафтор мешавад зарб. чиз-ҳои хуб ба дастӣ одамони нолонқ меафтад.

ХАРВОР خروار 1. боре, ки як хар бардошта метавонад.

Харворе ҳезум бар дарозгӯш бор карда буд.
Авфӣ

Ва ту акнун аз ман якро ҳазор ва ҳаббаро харвор талаб дорӣ. Саъдо

2. ченаки вази баробар ба 100 мани Табрез, 300 кг;
◇ харвор намак аст, мисқол ҳам намак аст зарб. аз бахшишҳои хурд ҳам бояд миннатдорӣ кард.

ХАРГАЗВОЗ خرگواز ниг. харгувоз.

ХАРГАДО خرگدا гадое, ки дар кори худ бисёр инодкорӣ мекунад, гадон шилқин.

Дар гадой лафзи «но» дарноварам,
Чуз тариқи харгадоён наспарам. Румӣ

ХАРГАҲ خرگه манзил, хайма, чодар.

Зулайхоро нишемаи харгаҳе буд,
Ки хар гулбарги тасвираш маҳе буд. Нозим

◇ харгаҳи азрақ киноя аз осмон; харгаҳи моҳ доираи гирди моҳ.

ХАРГИР خرگير амалдори подшоҳӣ, ки харони мардумро маҷбуран мегирифт.

Зар надорӣ, чӣ ғам хӯрӣ зи амир,
Хар надорӣ, чӣ тарсӣ аз харгир? Саной

ХАРГОҲ خرگه 1. ниг. харгаҳ.

Бад-он чойгаҳ турк наздик буд,
Заминаш зи харгоҳ торик буд. Фирдавсӣ

2. номи даште дар наздикии Зобулистон (дар Эрони қадим).

Ба як сӯи у дашти Харгоҳ буд,
Дигар дашт зӣ ҳиндувон роҳ буд. Фирдавсӣ

ХАРГУВОЗ||**ХАРГАЗВОЗ** خرگواز чӯбе, ки бо он хар ва говро меронанд, халачӯби говронӣ.

ХАРГҶР خرگور хари ваҳшӣ, гурхар.

Харгҷрон ва охувон азим лоғар ва заиф буданд аз ҷиҳати беобӣ ва беалафӣ. «Ҷомеъ-ут-таворих»

Қудакон чун номи бозӣ бишнавад,
Ҷумла бо харгҷр ҳамтақ мешавад. Румӣ

ХАРГҶШ خرگوش як навъ ҳайвони ваҳшӣ, заргӯш.

Аз сари кӯҳ бонг зад харгҷши зол
Сӯи пилон дар шаби ғурри ҳилол. Румӣ

хард خورد асоси замони гузаштаи хардан.

ХАРД I خورد хӯрок, хӯрданӣ.

Харде, ки хӯрад гавазн ё шер,
Эшон хоянду ман шавам сер. Низомӣ

Ҷаннате дар хосият э-он чун малак,
Ваҳшу тайрат фориганд аз хобу хард. Анварӣ

ХАРД II خرد ниг. харад.

ХАРДАЛ خردل донан бисёр хурди зардранг, ки мазан тунду тез дорад ва дар хӯрокворӣ ва тиб кор фармуда мешавад.

Аз тезин хардал даҳонаш бисӯхт. Авфӣ
хардале андаке, заррае.

Қасеро бишундӣ, ки дар мазҳаби у хардале нақс хаст, уро муҳобо накардӣ ва бар дор кашидӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ХАРДАЛА خردله донан хардал; маҷ. чизи бисёр хурд.

Маёзор оми ба як хардала,
Ки султон шубон асту оми — гала. Саъдӣ

ХАРДАН خوردن ниг. хӯрдан.

ХАРЕШИДАН||**ХИРЕШИДАН** خريشيدن хурушидан, шӯруғавғо кардан.

Пеш ою кунун ой, хирадманду сухангӯй,
Чун ҳуҷчат лозим шавад, аз ҳуҷчат махреш.

Хисравӣ

ХАРЗ a. خرز духтан, халонда духтан; пустиндузӣ; мӯза-дӯзӣ.

Ресмоне, сӯзани не вақти харз,
Он чунон дӯзад, ки пайдо нест дарз. Румӣ

Лақаби вай харроз ва гуфтаанд, ки вай рӯзе харзи мӯза мекард. Ҷомӣ

ХАРЗАН خرزن тозиёна, қамчин.

То зиёнаш мор буду аз шараф
Морро бигрифт чун харзан ба каф. Румӣ

ХАРЗАҲРА خرزه дарахти баргзаҳр, ки баргаш ба барги бед монанд аст.

Рутаб н-оварад ҷуби харзаҳра бор,
Чӣ тухм афканӣ, бар ҳамон чашм дор. Саъдӣ

ХАРЗИН خرزين 1. як навъ ҷуби дароз барои овезон кардани зин.

Шамшери ту харзин кунад аз ҷуби чалипо.

Муиззӣ

2. полон.

харид خرید асоси замони гузаштаи харидан.

ХАРИД خرید 1. харидан, хариш; 2. он чӣ харида шудааст.

ХАРИДА خریده канизак, духтарбачаи зархарид.

Ман, ки харидаи ваям, пардадаридани ваям,
Рағ ба рағи маро аз у лутфи чудо-чудо расад.

Шамси Табрезӣ

ХАРИДАН خریدن 1. чизе аз касе гирифтани ва баҳои онро пардохтани; муқобили фуруҳтан I; 2. қабул кардани, гирифтани, ба даст овардани.

Бикун муомалае в-ин дили шикаста бихар,
Ки бо шикастагӣ арзад ба сад ҳазор дуруст.

Ҳофиз

◇ харидан аз чизе озод кардани.

Чаҳор чиз мар-озодаро зи ғам бихарад:
Тани дурусту ҳӯи неку номи неку хирад. Рӯдакӣ
ноз харидан ноз бардоштан, ба нози касе тоқат овардани.

Ятим ар бигирьяд, кӣ нозаш харад,
В-агар хашм гирад, кӣ бораш барад? Саъдӣ

Абдурахмон марде якмизоҷ ва чун Алӣ мумо-наат кунад ва ин ноз нахарад. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

ХАРИДОР خریدار он кӣ чизе мехарад, харанда, харидкунанда; маҷ. талабгор.

Ва дигар, ки анҷум вафодор нест,
Ҳамон ранҷро кас харидор нест. Фирдавсӣ

Пеши касе рав, ки харидори туст,
Ноз бар он кун, ки талабгори туст. *Саъдӣ*
Баҳон васли ту гар чон бувад, харидорам,
Ки чинси хуб мубассир ба ҳар чӣ дид, харид.

Ҳофиз

ХАРИДУФУРҶХТ خریدوفروخت харидану фурухтан.

Париданд аз он чо харидуфурухт,
Зироат наёмад, раият бисухт. *Саъдӣ*

ХАРИТА I *а.* خريطة халта, халтача, киса аз пӯст, халтачаи чармин.

Харитаи мактубот пеши ӯ бурдам. *Авфӣ*

Райси саҳара ду мор аз харита берун овард.
«Равзат-ус-сафо»

Бӯзина гуфт: ... Охир он кадом доруст, ки дар
дӯкони атторон ва харитаи доруворфурушон ёфт на-
шавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХАРИТА II *а.* خريطة нақшаи ҷуғрофӣ, ки шакли замин
кашида шудааст, карта.

ХАРИТАКАШ خريطة کش халтачае, ки дар он ҷузгир,
дафтари қаламу давог нигоҳ дошта мешавад.

Хирад харитакаши хотиру баёни ман аст,
Сухан ҷанибабари хомаву банони ман аст.

Ҳоқонӣ

ХАРИФ I *а.* حرف касе, ки ақлаш аз пирӣ суст шудааст;
парешонхотир, фаргут.

Абдурахмон пиру хариф шудааст.

«Равзат-ус-сафо»

Сесад сол умр ёфт ва хариф шуд. *Авфӣ*

ХАРИФ II *а.* خريف тирамоҳ, поиз, ҳазон, мавсими барг-
резон, фасли дарав.

Пас аз пирият рӯзгорон намонд,
Тамузу харифу баҳорон намонд. *Фирдавсӣ*

Масъун дарахти гул андар хариф,
Ки дар навбаҳорат намояд зариф. *Саъдӣ*

Маҳмуд дар авоили фасли хариф аз Ғазнин му-
таваҷҷеҳи ақсон диёри Ҳинд гашт.

«Равзат-ус-сафо»

ХАРИФГАШТА حرف گشته фартутшуда, аз пирӣ ақл гум-
гарда.

Ту низ, эй ба хира харифгашта мард,
Зи баҳри ҷаҳон дил пур аз доғу дард. *Фирдавсӣ*

ХАРИШ خريش шакли кӯтоҳшудаи хандахарииш.

... Ки бувад афтада дар раҳ ё ҳашиш,
Лоқи сайрони гове ё хариш? *Румӣ*

ХАРКАМОН 1. خرکمان камони калон.

Тане чун харкамон аз кӯзпуштӣ,
Бару дӯше чу кемухт аз дуруштӣ. *Низомӣ*

2. тала ё доме, ки ба шакли камон аст ва онро дар
заъри роҳи гургу шағол ва ғ. гузошта дар он тире пин-
зон мекунад, қаққон.

ХАРКУРРА خرکوره хари навзод, бачаи хар.

Бор кӣ ниҳад дар ҷаҳон харкурраро?
Дарс кӣ дихад порсӣ Бумарраро? *Румӣ*

ХАРМАГАС خرماگس мағаси калон.

Рузадоронро бувад он нону хон,
Хармағасро чи або, чи дегдон. *Румӣ*

◇ хармағаси маърака шудан буриданӣ сухани гӯянда
бо гуфтани лағифа ё базлае.

ХАРМАН خرمن *ниг.* хирман.

ХАРМАҒЗ خرماگز *киноя* аз одами нофаҳм, аҳмақ, аблаҳ.

Харе хармағзу мағзе пур зи харчанг
В-аз он дилтангру офоқ дилтанг. *Низомӣ*

ХАРМУҶРА خرمهه муҳраи калони камарзиш, ки ба ғар-
дани кудакон ва ё чорпоён мебанданд, то ки ба ақидан
хурофӣ онҳоро аз захми чашм нигоҳ дорал.

Агар жола ҳар қатрае дур шудӣ,
Чу хармуҳра бозор аз ӯ пур шудӣ. *Саъдӣ*

◇ хармуҳра суфтан сафсата гуфтан, гапи бемаъний
задан.

Чӣ мехоҳанд аз ин беҳуда гуфтан,
Чӣ меҷуянд аз ин хармуҳра суфтан? *Носири Хисрав*

ХАРНУБ | **ХУРНУБ** خرنوب як навъ рустайӣ, ки донаҳои
онро мехуранд.

Таоми эшон аксар донаи харнуб бошад.

«Равзат-ус-сафо»

ХАРОБ *а.* خراب 1. вайрон, валангор, табоҳ; муқобили
обод I I.

Басе шаҳр бинӣ аз Эрон хароб,
Табаҳ гашта аз ранҷи Афросьёб. *Фирдавсӣ*

Агар шаққе ё сӯрохе буда бошад, чунон муҳкам
кардаанд, ки ҳаргиз хароб нашавад.

Носири Хисрав

Ғаҳ дасти ишқ чоман сабрам кунад қабо,
Ғаҳ оби чашм хонаи зорам кунад хароб. *Анварӣ*

2. беҳол, шалпар; лоғар.

Бар сарат нон асту поят андар об,
В-аз аташ, в-аз ҷўъ гаштаст хароб. *Румӣ*

3. бадахвол; парешонҳол; киноя аз ринд, масти бе-
худ.

Салоҳи кор кучову мани хароб кучо,
Бибин тафовути раҳ, к-аз кучост то ба кучо. *Ҳофиз*

◇ харобу биёб тамоман вайрон.

Баҳор чашм чу бикшод, ҳештанро дид,
Ба дасти душману хона шуда харобу биёб.

Фаррухӣ

харобу паёб тамоман вайрон.

Эй одам, алғиёс, ки аз баъди ин халаф
Дорулхилофати ту харобу паёб шуд. *Ҳоқонӣ*

хароб шудани миёни ду кас бад шудани муносибати
ду кас, вайрон шудани муносибати байни ду кас.

Оқибат миёни Албтакину вузаро хароб шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансонб»

кор хароб аст аҳвол бад аст; хонаам хароб шуд ҳар
чӣ доштам, аз даст рафт.

ХАРОБА *а.* خرابه вайрона, ҷои вайроншуда.

Кимьёгар ба ғусса мурдаву ранҷ,
Аблаҳ андар хароба ёфта ганҷ. *Саъдӣ*

ХАРОБАНДАРҶН خراباندرن парешонхотир, мушавваш;
хафа, ранҷидохотир.

Чу беиззатӣ пеша кард он харун,
Шуданд он азизон харобандарун. *Саъдӣ*

ХАРОБОБОД خرابآباد ҷое, ки хароба бисъёр бошад, харобазор.

Хушо касе, ки дар ин олами харобобод
Асоси зулм фиканду бинои дод ниҳод. *Ҳилолӣ*
Зи ҷаври бепулай будам харобободи ғоратҳо,
Магар аз мумсике қарзе кунам, созам иморатҳо.
Савдо

харобободи гетӣ дунъёи хароба, дунъё.

Худ харобободи гетӣ нест ҷои ту, вале
Ганҷҳо нанҳанд ҳаргиз, ҷуз ки дар ҷои хароб.
Анварӣ

ХАРОБОД خراباد оғилхонаи харон, ҷои истодани харон.

Шехна аст он, ки харобот харобод кунад.
Дар харӣ хубтар аз шехна харе дидӣ? Не! *Савдо*

ХАРОБОТ а. خرابات 1. ҷ. хароба; 2. майхона, майкада.

Гуфтам, ки зи масҷид биравам сӯи харобот,
Занҷири сари зулфи туам мӯйқашон бурд.
Қамоли Ҳуҷандӣ

Шарҳи асрори харобот надонад ҳама кас,
Ҳам магар пири муғон ҳал кунад ин масъалаҳо.
Ҷомӣ

Санои пири харобот боядам гуфтан,
Ки дод бо мани махмур пой хум ҷоро. *Туғрал*

ХАРОБИ خرابى 1. вайронӣ, табоҳӣ; муқобили ободӣ.

Чун Маликшоҳ аз Хуросон биёмад ва ба Бу-
хоро расид, харобӣ бисъёр кард.
«Таърихи Наршаҳӣ»

Олудагии хирқа харобии ҷаҳон аст,
Ку роҳраве покдиле, хубсириште? *Ҳофиз*

2. маҷ. мастӣ; парешонӣ; шайдой.

Харобии ман аз он наргиси хуморӣ пурс,
Ҳалоки ҷонам аз он лолаи баҳорӣ пурс.
Хисрави Деҳлавӣ

3. маҷ. бечорагӣ, ноилҷӣ.

Хатте, ки гирди худ зи харобӣ кашидаем,
Дар мавҷези ҳодиса доруламони мост. *Соиб*

харобӣ кардан а) вайрон кардан, ба вайронӣ овардан.

Харобӣ мекуни аз лаб, зи рух низ,
Аз инам мекуни, ҷонон, аз он ҳам.
Хисрави Деҳлавӣ

б) бетоқатӣ кардан, ба изтироб афтодан, беқарорӣ кардан.

Дил харобӣ мекунад, дилдорро огаҳ кунед,
Зинҳор, эй дӯстон, ҷони ману ҷони шумо. *Ҳофиз*

◇ баъд аз харобии Басра баъд аз гузаштани фур-
сати мувофиқ (кардани коре).

Маликаи ҷаҳон аз ин хабари ваҳшатасар муз-
тариб гашта, баъд аз харобии Басра касон ба Мул-
тон фиристод. *«Таърихи Фарӣшта»*

ХАРОС خراس осъёе, ки ба қувваи хар, гов ё чорпои ди-
гар мегардад.

Харосу охуру хунба бибурданд,
Набуд аз чангашон бас чиз пинҳон. *Тайён*
Зи ҳар ҷав, ки андохтам дар харос,
Дуре боз додам ба ҷавҳаршинос. *Низомӣ*

◇ хароси фалак осмони гарданда.

Не, не, ман аз хароси фалак даргузаштаам,
Гар з-он суви фалак ба тамошо бароварам. *Ҳоқонӣ*

ХАРОТИН خراتين||خراتين кирми хоки, кирми лойхурак.

◇ Аммо ҳеҷ ноқистар аз харотин нест ва ӯ кирмест
сурх, ки андар гили ҷӯй бувад ва уро гилхора хо-
нанд. *Низомии Арӯзи*

харош خراش асоси замони ҳозираи харошидан.

ХАРОШ خراش бо нохун ё ягон чизи лигари тезнӯг ба
рӯи ҷизе андаке тарошидан, осеб расондан; маҷ. озор;
азоб; дарду алам.

Ман, ки хароше зи касон мекашам,
На пай худ, баҳри касон мекашам.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ хароши сина дарду алам.

Хароши сина будаш, ин наво гуфт,
Ситамозурда будаш, ҷо ба ҷо гуфт. *Ҳоҷӣ*
харошу хуруш аламу азоб, ташвишу изтироб.

Зи осеби раҳ дар харошу хуруш,
Ба тан хунаш аз гармии хур ба ҷӯш. *Ҷомӣ*

ХАРОШИДАН خراشيدن 1. пусти баланро бо нохун ё бо
ягон чизи дигари тезнӯг хунолуд кардан.

Ба теша кас нахарошад зи рӯи хоро гил,
Чунон ки бонги дурушти ту мехарошад дил. *Саъдӣ*

2. маҷ. озор расондан, азоб додан.

Чӣ хуш гуфт Бактош бо хайлтош:
Чу душман харошидӣ, эмин мабош. *Саъдӣ*

◇ даруни касе харошидан киноя аз азоб додан
касe, дили касеро озурдан.

То тавонӣ, даруни кас махарош,
К-андар ин роҳ хорҳо бошад. *Саъдӣ*

ХАРОҶ||ХИРОҶ а. خراج андоз аз замин ва махсули замин;
андози сарона.

Кас наёяд ба хонаи дарвеш,
Ки хароҷи замину боғ бидеҳ. *Саъдӣ*

◇ хироҷи сар андози сарона; хароҷ аз хароб нахо-
ҳанд зарб. аз нодорон ҷизе талабидан норавост.

Ту худ, Ҳофизо, сар зи мастӣ матоб,
Ки султон нахоҳад хароҷ аз хароб. *Ҳофиз*

ХАРОҶГУЗОР خراجگذار он кӣ хароҷ медихад.

Файлоқус хароҷгузори малики Фурс буд.
«Равзат-ус-сафо»

ХАРПУШТА خريشته 1. теппа, пуштаи калон.

Надид он ҷо нишон з-он гавҳари пок,
Ба ҷуз харпуштае аз хоки намнок. *Ҷомӣ*

2. ҷизи гунбазшакл; гунбаз; равоқ; тоқ.

Ҳама бомҳон ин масҷид ба харпушта пушида,
Ҳама наҷорату нақорат ва манқушу мадхун кар-
да. *Носири Хисрав*

Эй ба зери ҳазор харбанда
Пушт ҳам карда ҳамчу харпушта. *Заҳири Форъбӣ*

ХАРР خر ниг. хар II.

ХАРРАД خرد ниг. харад.

ХАРРОД خراد ниг. харрот.

ХАРРОЗ а. خراز музадуз, машкдуз.

Марди хаффоф наълию харроз,
Аз маворис он ки дорад роз. *Саной*

ХАРРОЗИ خرازى музадузи; машкдӯзи.

ХАРРОС а. خراسан кӯзагар, кулол, хумгар; кӯзафуруш.

ХАРРОСИ خراسى кӯзагарӣ, кулолӣ; кӯзафурушӣ, хумфурушӣ.

ХАРРОТ|ХАРРОД а. خراط|خراد касе, ки чӯб метарошад ва аз он афзолҳо месозад.

Фарзо з-истиқоматаш харрод
Зинда кардаст қачравӣ зи ниҳод. *Зухури*

ХАРРҮБ خوب гиёҳе, ки дар вайронаҳо мерӯяд.

ХАРТОЛ|ХИРТОЛ خرتال киса ё халтае аз пусти гов, ки аз тилло ё нуқра пур кардаанд.

Ду бадра зар биғиритам ба фатҳи Нороин,
Ба фатҳи Румия сад бадра гираму хартол. *Ғазоири*

ХАРТУМ а. خرطوم бинии фил, ки дароз ва овезон аст.

Зи равзан гузаштӣ тани шуми ӯй,
Бимондӣ бад-он хона хартуми ӯй. *Фирдавсӣ*

Дарандохт хартумро пили маст,
Ки дар шери чангӣ дарорад шикаст.

Хисрави Деҳлавӣ

ХАРХАША خرخشة чанҷол, қидол, ғалогула, ғавго.

Аз амир чунон аҳқоми муакқад ба лаънатномаҳо
ғирит ва он хархаша ба кулӣ муртафеъ гашт.
«*Равзат-ус-сафо*»

ХАРХОНА خرخانه тавила, оғил, истабл.

Харбате ногоҳ аз хархонае
Сар бурун овард чун таъонае. *Румӣ*

ХАРЧАНГ خرچنگ 1. ҷонвари бӯғумпой, ки ҳам дар хуш-

кӣ ва ҳам дар об зиндагӣ мекунад, саратон.

Аё марди бадбахти бедодгар,
Ба нобуданиҳо гумоне мабар,
Ки харчангро нест парри уқоб,
Напаррад уқоб аз бари офтоб. *Фирдавсӣ*

2. *муч.* номи яке аз бурҷҳои дувоздаҳгона, бурҷи Саратон.

Чу барзад сар аз бурҷи Харчанг хур,
Ҷаҳон шуд пур аз чангу оҳангу шӯр. *Фирдавсӣ*

◇ **харчанг дар мағз доштан** девона будан.

ХАРЧОЛ خرچال паррандаи обии кабудранг, ки ба мур-

ғобини калон монанд аст; мурғобини калон.

Шикори боз харчолу куланг аст,
Шикори боша ванҷ асту кабутар. *Унсурӣ*

Ҷамеша дар фазаъ аз вай сипоҳҳои мулк,
Чунон кучо ба навоҳӣ уқоб бар харчол. *Зайнабӣ*

ХАРӢ خرى 1. хар будан, хислатҳои хар доштан; 2. *мач.*

аҳмақӣ, аблаҳӣ.

Ту ҳаметарсӣ зи ман, лек аз харӣ
Ман ҳаметарсам, ки ту камтар хурӣ. *Румӣ*

харӣ кардан а) аҳмақӣ кардан, аблаҳӣ кардан; б) гарданшаҳӣ кардан.

Гуфтам, ки оби Ҷайхун, гуфто: Харӣ макун,
Бигзар, ки оламе ҳама обу гиёҳи туст. *Анварӣ*

ХАРҚ а. خرق сӯроҳ, раҳна, шикоф.

Сустҳиммат натавонад, ки кунад харқи ҳиҷоб,
Хона зиндон аст мағасро, чу бувад дар қоғаз.

Ҷомӣ

Рӯзбеҳон худро ба сурати нуре мушоҳида намуд,
ки боло мефтаст ва осмонхоро харқ мекард. *Ҷомӣ*

◇ **харқи одот** қор ва амали берун аз одат.

Қаромат ва харқи одот аз ҳазрати эшон чун
барфу борон боридан ғирит. *Садри Зиё*

ХАРҚ а. خرج сарф, баромад; сарф қардан; *муқобили* дахл 2.

Маро дахлу харқ ар баробар будӣ,
Замона маро чун бародар будӣ. *Фирдавсӣ*

Харқ агар аз кисан меҳмон бувад,
Ҷолами Той шудан осон бувад. *Саъдӣ*

◇ **харқ қардан касеро** касеро қуштан.

Ҷиреби ҷуди фурумоёгон маҳур зинҳор,
Ки мекунад туро харқ, то ато бахшанд. *Соиб*

харқи чизе шудан мурдан аз чизе.

Аз ғиребони ҳамушӣ ҳар кӣ орад сар бурун,
Чун ҷароғи субҳгоҳӣ харқи сарсар мешавад. *Соиб*

харқи роҳ шудан мурдан, вафот қардан.

Марав зи роҳ ба уммедаи тушан дигарон,
Қи чун пиёдаи ҳаҷ харқи роҳ хоҳӣ шуд. *Соиб*

харқ дурӯғ намешавад зарб. бе сармоёи нақд зиндагӣ қардан мумкин нест; **харқ кӯр аст зарб.** моли бисёр андак-андак ва номаълум сарф шуда аз байн меравад; **харқ аз кисан халифа аст зарб.** соҳиби харқ давлатмандест, беиба сарф қардан ғиред.

ХАРҚИДАН خرچيدان 1. сарф қардан, харқ қардан.

Сад ҳилаю тадбир бихарқидаму, Савдо,
Охир нашундам сухане з-он шафатайно. *Савдо*

2. ғиря қардан, ғиристан.

Чу Гударз он сӯғи шаҳзода дид,
Дижам шуд, чу он сарви озода дид,
Бихарқиду гуфташ, ки, эй шохзод,
Шунав панду аз нав макун сӯғ ёд! *Фирдавсӣ*

ХАС خاس 1. хошок, коҳреза, хасрӯба.

Ба чашми ту-андар хас афғанд бод,
Ба чашмат-бар аз бод ранҷ уфтод.

Абушақури Балхӣ

Борон, ки дар латофати табъаш хилоф нест,
Дар боғ лола рӯяду дар шӯрабум хас. *Саъдӣ*

То бе ту ниғахро ба тамошо ҳавас афтод,
Дар чашми ман аз ҷавҳари наззора хас афтод.
Бедил

хасу хошок коҳрезаю алафи хушк.

Қабутари ҳарамӣ ӯ ба шоҳи сидраю тубо
Намедихад хасу хошоки ошёнани худро. *Ҷомӣ*

Ҷомаи кимқоби таҳ будагӣ бинобар дарозӣ хасу
хошоки роҳро рӯфта меовард. *Садри Зиё*

2. *мач.* одами паст, фурумоё, разил, палид, нокас, сифла.

Маро зи таънаи мушти хас ин замон ҷӣ хатар,
Қи мефурузам аз ин гавҳари хушоб оташ. *Ломей*

Тамаъ накард маро пеши ҳар касе расво,
Набурд ҳирс маро пеши ҳар хасе ба салом.

Убайду Зоконӣ

◇ хас ба дандон (ё даҳан) гирифтаи изҳори очӣи кардан; бе хас будани ҳаво софу бегарду хок будани ҳаво.

Ҳаво бехасу сабза бехор буд,
В-агар буд хор, ангабиндор буд. *Низомӣ*

хас каму ҷаҳон пок зарб. нест шудани як кас ё чизи бад ба фоидаи умум аст.

Гирам, ки дар ин алам шудӣ хок,
Гуянд, ки хас каму ҷаҳон пок. *Шоҳин*

ХАСАҚ *حسك* 1. *ниг.* хас 1; 2. хорҳои сегушан аз оҳан сохташуда, ки ба сари роҳи душман андохта мешуд, то вай гузашта натавонад.

Хасак барпароканд бар гирди дашт,
Ки душман наёрад бар он ҷо гузашт. *Фирдавӣ*

Ва хасак ба гирди шаҳр-андар бипароканданд,
то сипоҳи мусулмонон аз хасак натавонанд гузаштан. «*Таърихи Табарӣ*»

Зоҳиди ҳосид аз ин роҳ бируб,
Ки ҳасад дар раҳи покон хасак аст.

Камоли Хучандӣ

ХАСДУЗД *حسدزد* дузди майда, дузде, ки чизҳои хурдро медуздад.

Вале бо ин ҳама авсоф хасдузд
Барад аз зери сар муздурро музд. *Сайидо*

ХАСИС *ا. حسيس* 1. паст, фурумоя, разил; бе кадру кимат, паст.

Ҷавҳар агар дар халоб афтад, ҳамон нафис аст
ва ғубор агар бар фалак равад, ҳамон хасис.

Савдӣ

Ҷар кӣ ақли софӣ ... дорад, ҳештанро аз пояи
хасис ба мартабаи шариф расонад.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

Ҳеҷ одамзода тан ба чунин корҳои хасис дарнадиҳад. *Аҳмади Дониш*

2. бахил, мумсик, гурусначашм.

Аз чархи сифлаком ҷӣ ҷӯям, ки ин хасис
Ҷар шаб ниҳон кунад ба бағал нони офтоб. *Бедил*

ХАСМ *ا. خصم* душман, аду.

То муддати ду сол гоҳ зафар уро буд ва гоҳ хасми
уро. «*Таърихи Наршахӣ*»

Гардан манех, ар хасм бувад Рустами Зол,
Миннат мақаш, ар дӯст бувад Ҷолами Той. *Хайём*

Хасро бо ҳақ хушнуд натавон кард ва хусули
ризои ҷамеи халонқ мумкин нест. *Аҳмади Дониш*

ХАСМГИР *ا. خصم گير* он кӣ душманро мегирад, гирандан
душман, мағлубкунандан душман.

Тезчашму хасмгиру дуздрон,
Некхуву бовафову меҳрубон. *Румӣ*

ХАСМСӮЗ *ا. خصم سوز* он кӣ душманро нобуд мекунад.

Ҷамчу рӯи офтоби беҳазар
Гашт рӯяш хасмсӯзу пардадар. *Румӣ*

Шитобанда пеш аз шаҳи хасмсӯз,
Ки дар пай бувад субҳро сити рӯз. *Ҷотиғӣ*

ХАСОИЛ *ا. خصائل* ҷ. хислат.

Ба ҳамаи хасоил аз падар даргузашт.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Пас ҳар як аз эшон сифате аз сифоти ҳамида ва
хислате аз хасоили писандидаро таъриф мекарданд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ХАСОИС *ا. خصائص* ҷ. хоси(й)ят.

Аз ин ҷо маълум мешавад, ки кибр аз хасоиси
нокисону соқитон аст. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

ХАСОР *ا. خسار* зиён, зарар, нуқсон; зиёноварӣ, зараррасонӣ.

Фарзандони бадкирдорро дар доми бавор ва хасор
андозад. «*Равзат-ус-сафо*»

ХАСОРА||**ХАСОРАТ** *ا. خساره||خسارت* *ниг.* хасор.

Бозаргонеро ҳазор динор хасорат афтад, писарро
ғуфт: Набояд ки бо касе ин сухан дар миён ниҳӣ. *Савдӣ*

Тиҷораташ ҳама хасорат шуд. *Авфӣ*

ХАСОСАТ *ا. حساسات* 1. нокаси, пастӣ, фурумоягӣ; 2. хасисӣ, мумсикӣ.

Адабгоҳи хасосат харҷи бечо барнамедорад,
Чу ҳамён сар ба меҳри танга меболад нигоҳ он ҷо. *Савдо*

ХАСПАРВАР *ا. خس پرور* нокаспарвар, дунпарвар.

Ҷамчу дарёест шоҳи хаспарвар,
Гавҳараш зери пою хас бар сар. *Саной*

ХАСПӮШ *ا. خس پوش* чизе, ки онро бо хас бипӯшанд; хаспӯш сохтан чизеро аз назар пинҳон кардан.

Нусратхон ... хост, ки аъмоли нописандидан худро
хаспӯш созад. «*Таърихи Фаршита*»

Лабат ба хуни ҷигар шуфта рӯи марҷонро,
Хати ту сохта хаспӯш оби ҳайвонро. *Соиб*

ХАСТА *ا. خسته* донак, донан мева, мағзи дона.

Он ҷо хурмои буд, ки ... ҳар яке даҳ дирам ва
хаста, ки дар миёнаш буд, донгу ним беш набуд.

Носири Хисрав

ХАСТАҒӢ *ا. خستگي* 1. ярадорӣ, захминӣ, маҷрӯҳӣ.

Бар фарқи мубораки амир омад ва фарқаш бишқофт,
ба хона бурданд ва бад-он хастағӣ намоз кард. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. озурдағӣ, халокӣю мондағӣ, шалпарӣ; 3. захм, яра.

Бисою биёло бар он хастағиш,
Бубинӣ ҳам андар замон растағиш. *Фирдавӣ*

ХАСТАДИЛ *ا. خسته دل* 1. он кӣ дилаш маҷрӯх шуда бошад; ғамгин, андӯхгин; озурдадил, ранҷида.

Дар андаруни мани хастадил надонам кист,
Ки ман хамушаму у дар фиғону дар ғавғост.

Ҳофиз

2. маҷ. ошиқ.

Мазан, мазан пас аз ин оташам ба дил, ки зи ту
Басон басо, ки бад-ин хастадил ғамон омад.

Анварӣ

Ҷар санамро ки намак бештар,
Хастадилоиро дил аз у рештар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ХАСТАН *ا. خستن* 1. ярадор кардан, захмӣ кардан, маҷрӯх кардан.

Ҷамеканд Судоба аз хашм мӯй,
Ҷамерехт обу ҳамехаст рӯй. *Фирдавӣ*

Бисўхт Ҳофизу он дилнавоз нагуфт,
Ки марҳаме бифиристам, чу хотираш хастам. *Ҳофиз*
Нодон, ки чуз мазиқи қафас чо надида буд,
Дар мотамаш ба нохуни андӯх чехра хаст. *Ҷомӣ*
2. ранчондан, озурдан.

Шаханшаҳ, ки бозоргонро бихаст,
Дари хайр бар шаҳру лашкар бибаст. *Саъдӣ*

ХАСТАХОТИР *خسته خاطر* киноя аз безоршуда, дармонда;
ғамнок, ғамгин.

Асҳоб аз тааннуги у хастахотир ҳамебуданд. *Саъдӣ*

Мо хастахотирему дилафгору дардманд
3-он ёри ҷангҷую нигори ҷафописанд. *Ҷомӣ*
Ба шарте ки бар банда раҳм оварӣ,
Ғами кори ин хастахотир хурӣ. *Ҳоҷу*

ХАСТАЧИГАР *خسته چگر* киноя аз ғамгин, ғамнок, андӯх-
гин.

Ниҳонӣ зи Судобан чорагар
Ҳамебуд печону хастачигар. *Фирдавсӣ*

ХАСТАЧОНӢ *خسته چانى* киноя аз дилшикастагӣ, озурда-
гӣ, ранҷидагӣ.

Корам ҳама айшу комронӣ,
Имсол шиканчу хастачонӣ. *Шоҳин*

ХАСТУВОНА||**ХУСТУВОНА** *خستوانه* либоси пашминӣ ку-
роқи дарвешон.

Нигар зи санг чӣ моя беҳ аст гавҳари сурх,
Зи хустувона чӣ моя беҳ аст шустарӣ. *Маъруфӣ Балхӣ*

ХАСУР *ا. خسور* зиёндида, зарардида.

Андар он тақрир будам, эй хасур,
Ки харат ланг асту манзил дур-дур. *Румӣ*

ХАСФ *ا. خسف* 1. фуруравӣ ба зери замин.

Баъд аз хасфи Қорун хуссоду фасақа мегуфт-
танд... «*Равзат-ус-сафо*»

хасф кардан фуру бурдан; пинхон кардан.
Пеш аз он, к-ин хокҳо хасфаш кунанд,
Пеш аз он, к-ин бодҳо насфаш кунанд... *Румӣ*

2. гирифта шудани мох, гирифтани мох.
Магар хасфе, ки хоҳад буд аз бод,
Талоқи амр хоҳад хокро дод? *Низомӣ*

ХАСХОНА *خسخانه* хонаи аз хас сохташуда, хонаи хасин;
хонае, ки дар он хас нигоҳ дошта мешавад; \diamond **ин хас-**
хона киноя аз дунё.

ХАСӢ I *خسى* фурумоягӣ, пастӣ, қабоҳат.

Дар ҳаҷри ту гар дилам гарояд ба хасӣ,
Дар бар нагузорамаш, ки созад ҳавасе. *Ҷомӣ*

ХАСӢ II *ا. خصى* он кӣ хояҳояш кашида шуда бошад,
ахта.

ХАТ(Т) *ا. خط* 1. асари қалам, ҳарфҳои навишта дар рӯи
қоғаз ё чизи дигар, навишта.

Гуфт: Чӣ гуна мебинӣ ин дебои муаллам бар ин
хайвони лояълам? Гуфтам: Хатте зишт аст, ки
ба оби зар набиштааст. *Саъдӣ*

Вирди забон аст савобу гизоф,
Хат нанависад қалами бешикоф. *Хисрави Деҳлавӣ*
2. мактуб, нома.

Ва ҳама аъени шаҳр бар он сулҳнома хатҳо
навиштанд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Ба зинҳор дар дасти Рустам ниҳод
Чунон хатту савганду он расму дод. *Фирдавсӣ*

3. фармон; санад, ҳуҷҷат.

Бар сесада ҳазор динор қарор гирифт ва бад-ин
хат бидоданд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

хати озода фармони озода.

Сабқи муаллим зи паи шодиям
Гашт зи оташ хати озодиям. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. *мач.* риши навбаромада.

Варақи гул бидаридаст сабо,
То бидид он хати чун марзангӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

\diamond **хатти аввал** а) ҳарфи алиф; б) худо; **хатти азрак**
номи хатти чорум аз ҳафт хат, ки мувофиқи ривоят
ва афсона дар ашколи ҷоми Ҷам (ҷоми Ҷамшед)
будааст.

Бода дар ҷом то хати азрак
Шуъла дар баҳри аҳзар андозад. *Ҳоқонӣ*

хати алмосӣ *ниг.* **хати чалипо**; **хатти амон** (*ё* **амонӣ**)
номае, ки барои эминӣ аз хатар ба касе дода мешуд.

Аз ҳаводорон машав ғофил, ки вақти барғрез
Тавқи кумрӣ сарвро хатти амон хоҳад шудан. *Соиб*

Соқиё, ишрати имрӯз ба фардо мафикан,
Ё зи девони қазо хатти амони ба ман ор. *Ҳофиз*

хатти атқ озодинома, хатти озода.

Султон Маҳмуд... Тоҷуддини Юлдузро хилъат
фиристод ва хатти атқ дода, тахти Ғазнин ҳавола
намуд. «*Таърихи Фаришта*»

хатти барот раҳонинома.

Чӣ шаб? — Дар зулматаш оби ҳаёте!
Саводаш васлро хатти бароте!
Намо пайванд бо наҳли ҳаётам,
Ситон баргу бидеҳ хатти баротам. *Ҳозиқ*

хатти бутлон (*ё* **ботил**) хатти бекор кардани чизе.

Агар бар дафтари исъён хати ботил кашӣ ин ҷо,
Нахоҳӣ бар замин аз шармсори хат кашид ин ҷо. *Соиб*

хатти зангорӣ риши навбаромада.

Латифаест ниҳонӣ, ки ишқ аз у ҳезад,
Ки номи он на лаби лаълу хатти зангорист. *Ҳофиз*

хатти иброи зиммати касе хаттест, ки барои озод шу-
дан аз қарз ва уҳдадорӣ дода мешавад.

Ҳар киро ёфтам, ба инъому вазифа хушдил сох-
там ва хатти иброи зиммаи султони марҳум аз
эшон гирифта. «*Таърихи Фаришта*»

хати имҳок хати бутлон, хати ботилгардонӣ; **хатти**
истиво *ҷғрф.* экватор.

Аз ғайрати роятат фалак дид
Дар хат шуда хатти истиворо. *Анварӣ*

хатти лодаъво хатте, ки ҳамаи даъвохоро ботил ме-
кунанд, бекор мекунад; **хати мандал** *ниг.* **хати ҳисор**;
хатҳои мағшуш хатҳои бадхон, норавшан.

Подшоҳ хат ва савод мутлақан надошт, аммо
дар охир чун аз хондани номаҳои мунҳиён своа-
даш равшан шуд, ки хатҳои мағшушро ба фаро-
ғат мехонд. «*Таърихи Фаришта*»

хатти мунҳанӣ хати қач; хатти муставвӣ *мат.* хатти рост, хатти мустақим.

То ҳарфи бенуқат буваду ҳарфи бонуқат,
То хатти муставвӣ буваду хатти мунҳанӣ. *Манучехрӣ*
хати мустақим *мат.* хати рост.

Чунон ки гуянд андар хандаса, ки ҳар хати мустақим, ки бар хати мустақим истад, ду зовия кунад чун ду қоима. *Ибни Сино*

хати насх а) *ниг.* насх; б) *ниг.* хати бутлон.

Ақли хурдадони тарроҳон баъд аз мушоҳидан он хати насху бутлон ба мутақаддимин фан кашидӣ.

Садрӣ Зиё

хати равон а) *киноя аз* нақшу нигори мавзун, нозук ва мутаҳаррик; б) мавчи об.

Сабо саводи чаманро чу нусха кард бар об,
Ба гул намуд, ки бингар хати равони маро.

Хисрави Деҳлавӣ

хати салибӣ хатти чилепой, ки барои бекор кардани чизе кашида мешавад, хат кашидан барои бекор кардани ягон навишта.

Салибӣ хате дар ҷаҳон баркашид,
Аз он пеш, к-ояд салибе пади.

Бар он чоргуша хати атласӣ
Барангехт андозаи ҳандасӣ. *Низомӣ*

хати соғар *ниг.* хати чом.

Дами гармаш аз нашъаи дигар аст,
Ки ҳар нақшбандаш хати соғар аст. *Бедил*

хатти сулс яке аз тарзҳои ҳафтгонаи хати арабӣ (маношир, муҳаққак, насх, райҳон, риқоъ, сулс, таълик).

То риқои макрамат гашт аз хати сулсаш равон,
Рубъи маскуни ҷаҳонаш зери фармон омадаст.

Анварӣ

хати тарсо аз чап ба рост навиштан, ки бар хилофи тарзи навиштани хатти арабист.

Хати тарсову ихтирои ҳунод
Ҳамчунон тоби гесӯи мақсуд. *Бедил*

хати теғ зарбаи теғ.

Мекард ҳисоби дили душман хати теғат,
Ҳар нуқта аз он қобили тақсим баромад. *Зуҳурӣ*

хатти фосил хатти байни ду мамлакат, сарҳади ду вилоят ва ғ.; хати чалипо *мат.* ду хате, ки дар кунҷи рост аз ҳамдигар мегузаранд; хати ғаромат номаи товонталабӣ.

Қосидеро хати ғаромат дод,
Дарси таҳдид аз надомат дод. *Бедил*

хати ҳисор хатти доирашакл, ки чодугарон гуё барои муҳофизат ба атрофи девори худ ва ё дигарон мекашанд; хати чом хатҳои ҳафтгона, ки гуё дар ҷоми Ҷамшед будааст.

Бар варақи лочувард нуқтаи зар шуд рақам,
Сӯи лаби мо маёр ҷуз хати чом, эй санам.

Бадри Чочӣ

хату савод хондану навиштан.

Духтаре дошт соҳиби хату савод. *Садрӣ Зиё*
хат баровардан (*ё берун овардан*) а) бо хуччат чизеро собит кардан; б) риш баровардан; хат даркашидан хат задан; аз эътибор соқит шуморидан.

Аз худу ғайре чунон фориг шудам, к-аз форигӣ
Хат ба Хоқонӣ хоқон даркашам ҳар субҳдам.

Хоқонӣ

хати насх кашидан бекор кардан.

Кашидани наи килки ман дар суҳан
Хати насх дар нусхаҳои қуҳан. *Ҳотиғӣ*
хат аз хун навиштан дар ниҳоятӣ саҳтӣ ёри талабдан.

Ба ҳар марзбон хатте аз хун навишт,
Ки дар марзи мо хок бо хун сиришт. *Низомӣ*
хат аз қалам рехтан навишта шудан; хат ба олам кашидан *ниг.* хат ба ҷаҳон кашидан; хат ба сари касе додан даст мондан ба фармони қатли касе, имзо кардан ба ҳукми куштани касе, тасдиқ кардан қатли касеро.

Аз баҳри кафат ба хома намҳо доданд,
Чоне зи варақҳо ба рақамҳо доданд,
То бар хати дигарон дигар сар наниханд,
Хатте ба сари хеш қаламҳо доданд. *Зуҳурӣ*
хат ба хун (боз) додан (*ё доштан, кашидан, навиштан, овардан*) ба қатли иҷозат ва розигӣ додан, ба қатли касе фармон баровардан.

Малах чун пари сурхро соз дод,
Ба гунҷишк хатте ба хун боздод. *Низомӣ*
Буте дорам, ки гирди гул зи сунбул соябон дорад,
Баҳори оразаш хатте ба хуни арғувон дорад.

Ҳоғиз

Бар хоки мо назар ғаразолуд мекуний,
Хат мекашӣ ба хуни шаҳидон чаро?

Муиззӣ Фитрат

хат ба қабр (*ё мазор*) кашидан баъд аз гӯр кардани касе бар руи қабри у ҳафт хат кашидани Қуръон хондан, ки ба ақидаи динӣ гуё сабаби омурзиши мурда мешудааст.

Зи баъди марг касе хат ба қабри мо накашид,
Зи баҳри он ки набудем дар ҳисоби касе. *Соиб*

хат ба ҷаҳон (*ё олам*) кашидан аз зиндагӣ даст кашидан, ба ҳаёт бемайлӣ нишон додан; хат бар гардан кашидан итоат кардан; хат бар сари касе кашидан нисбат ба касе безътиноӣ кардан; касеро айбдор кардан; хат бар хок (*ё замин*) кашидан заъфу аҷз нишон додан, ба беқувватӣ иқрор шудан; изҳори хиҷлат кардан; хат дар хати олам кашидан аз баҳри дунё гузаштан.

Хат дар хати олам кашу дар хат машав аз кас,
Дил тоқ кун аз ҷастию бар тоқ неҳ асбоб. *Хоқонӣ*
аз хат берун шудан а) гумроҳ шудан; б) аз итоат сарпечӣ кардан.

Аз хоинон гурӯҳе, к-аз хат шуданд берун,
Ҷанговарони яғмо ҷоншон заданд яғмо. *Муиззӣ*
сар бар хати касе ниҳодан итоат кардан.

Агар сар ниҳад бар хатат сарваре,
Чу некаш бидорӣ, ниҳад дигаре. *Саъдӣ*

сар бар хати фармон гузоштан итоат кардан, фармонбардорӣ кардан.

Саре бар хатти фармонаш гузорем,
Чу хок аз пой у сар барнадорем. *Ҳозиқ*

ХАТАВОТ а. خطوات ч. хатва||хатват.

ХАТАР I а. خطر ҳолати хавфнок; хавф, бим, тарс.

Ва деҳдӯро хароб мекарданд ва шаҳрро низ хатар буд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

То кор ба зар бармеояд, ҷон дар хатар афгандан нашояд. *Саъдӣ*

ХАТАР II *a.* خطر қадр, қимат.

То нир нашуд мард, надонад хатари умр,
То монда нашуд мурғ, надонад хатари бол. *Кисой*

ХАТАРНОК خطرناк хавфнок, пурхатар, тахлуканок.

Амали подшоҳон чун сафари даръёст — хатарнок
ва судманд: ё ганҷ баргири, ё дар тилисм бимирӣ. *Саъдӣ*

Гарчи манзил бас хатарнок асту мақсад бас байд,
Ҳеч роҳе нест, к-онро нест поён, ғам махур.

Ҳофиз

ХАТВА||ХАТВАТ *a.* خطوه||خطوت қадам, фосилаи байни
ду по.

Шунидам, ки пире ба роҳи Ҳиҷоз
Ба ҳар хатва кардӣ ду рақъат намоз. *Саъдӣ*

ХАТИА||ХАТИАТ *a.* خطيه||خطية гуноҳ, хато, чурм, айб.

Довуд халиуззеҳи аз ин маънӣ, ки аз вай хатиае
содир шудааст. «*Равзат-ус-сафо*»

ХАТИБ *a.* خطيب касе, ки хутба мехонад, воизи хутба-
гон.

Рӯзи иди фитр хатиб ба дастури пештар забон
ба қироати хутба кушод. «*Равзат-ус-сафо*»

Рӯзи одина ба мақсура даро, то хонад
Хутбаи салтанати ҳусн ба номи ту хатиб. *Ҷомӣ*

ХАТИР *a.* خاتير калон, бузург; муҳим.

Надиҳад хушманди равшанроӣ
Ба фурумоя корҳои хатир. *Саъдӣ*

Маро аз он нисор моли хатир ҳосил шуд. *Авфӣ*

Шер ба ҳадиси ту фирефта шуда, мутаарризи чу-
нин коре хатир гаштааст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ХАТЛИХИРОМ ختملي خرام киноя аз аспе, ки монанди аспӣ
тлонӣ меҳирмад.

Таговар сутурони хатлихиром,
Ҳама тозапайкар, ҳама тезгом. *Низомӣ*

ХАТЛӢ ختملي мансуб ба Хатлон (Қулоби ҳозира), ки ас-
ҳи хуб он ҷо парвариш меёфтаанд.

Ҳазор сар курра оварданд, ҳама рӯйсепед ва
чаҳор дасту пой сапед, хатлӣ. *Низомии Арузӣ*

ХАТМ *a.* ختم 1. мӯҳр задан, мӯҳр гузоштан; мӯҳр; хатм
бутан маҷ. мансуб будан, муайян ва муқаррар будан.

Ту гӯӣ, то қиёмат зиштрӯӣ
Бар ӯ хатм асту бар Юсуф накуӣ. *Саъдӣ*

2. тамоm, поён, анҷом.

Залекин пас аз хатми дарси китоб
Ба гетӣ наёсуд аз ҳеч боб. *Садрӣ Зиё*

ХАТМ кардан (ё сохтан) ба охир расонидан, тамоm
бардан.

Ҳофиз, ту хатм кун, ки ҳунар худ аён шавад,
Бо муддаӣ низоу муҳоко чӣ ҳоҷат аст? *Ҳофиз*

Хатм сози дар чаман дарси ғами Ушшоқро,
Гӯш андозӣ агар бар нолаҳои андалеб. *Туграл*

ХАТМ шудан а) ба охир расидан, поён ёфтан, тамоm
шудан; б) муайян ва муқаррар шудан.

Хилофат ба чаҳор ёри ғори ӯ хатм шуд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ба хатм расонидан ба охир овардан, тамоm кардан.

Мунзим таҳсили расмӣ кутуби мутадовиларо ба
хатм расонида. *Садрӣ Зиё*

3. аз сар то охир хондани Қуръон.

Обидеро ҳикоят кунанд, ки ба шаб даҳ ман би-
хурдӣ ва то сахар хатме бикардӣ. *Саъдӣ*

4. маросими фотеҳаҳои барои мурдагон.

ХАТМӢ||ХИТМӢ *a.* خطمي гули шайпуршакли калон, ки
рангаш сафед, сурх ё зард мешавад, хиру.

Хайрию хатмию нилуфару бустонафрӯз
Нақшҳои, ки дар ӯ хира бимонад абсор. *Саъдӣ*

ХАТНА *a.* ختنه буридани пусти сари нара.

Ин ҷазо таскини ҷангу фитна аст,
Он чу ихсо асту ин чун хатна аст. *Румӣ*

ХАТО I *a.* خطа ғалат, кор ва амали нодуруст; гуноҳ, айб.

Дилат гар ба роҳи хато моил аст,
Туро душман андар ҷаҳон худ дил аст. *Фирдавӣ*

Чу бишнави сухани аҳли дил, мағӯ, ки хатост,
Суханшинос най, дилбаро, хато ин ҷост. *Ҳофиз*

Султонро худ ба ҳарб шудан хатост.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

хато гирифта бар касе айби касеро ҷустан, айбҷӯӣ
кардан.

На дар ҳар сухан баҳс кардан равост,
Хато бар бузургон гирифта хатост. *Саъдӣ*

Касе гирад хато бар назми Ҳофиз,
Ки ҳечаш луф дар гавҳар набошад. *Ҳофиз*

хато рафта содир шудани ғалат.

Ту наку донӣ, ки ҳар чиз аз кучо,
Гар хатое рафт, он бар мо мағир. *Шамси Табрезӣ*

Якero, ки одат бувад ростӣ,
Хатое равад, даргузоранд аз ӯ. *Саъдӣ*

ХАТО II||ХИТО ختا||خطا 1. номи ноҳияе, ки дар он скиф-
ҳо сукунат доштанд; 2. номи вилояте дар шимоли мам-
лакати Чин (Синьцзяни ҳозира).

Ҳама марзи Чин бо Хатою Хутан
Гирифташ ба бозуи шамшерзан. *Фирдавӣ*

... Ки чандин савор аз кучо мерасанд,
Зи Чин ё зи роҳи Хито мерасанд? *Ҳочу*

ХАТОБАТ *a.* خطاب 1. ваъзҳои, хутбаҳои.

Ба эшон музоҷақа накардам ва дар он мудар
хатобати эшон мекардам. *Носири Хисрав*

2. ҳунари суханронӣ, илми маонӣ ва баён.

ХАТОБАХШ خطاببخش касе, ки гуноҳи дигарero мебах-
шад.

ХАТОВАР ختاور киноя аз ҷавоне, ки ришу буруташ нав
баромада бошад.

Хатовар ҷавоне тарошидасар
Зи Ҳинд омаду шуд суи Бохтар. *Ҳочу*

ХАТОЁ *a.* خطايا 4. хатиа||хатиаг.

ХАТОПЕША خطاپيشه касе, ки бисёр хато мекунад, ха-
токор.

Чу бо ту шавад муддаӣ сахтгӯӣ,
Ба ҷуз роҳи ҳилму мудоро мағӯӣ.

Шавад, чун зи инсоф хезад хитоб
Хатопешагонро далели савоб. *Ҷомӣ*

ХАТОПҶШ *خطا پوش* касе, ки гуноҳи дигареро афв мекунад.

Пирӣ мо гуфт: Хато бар қалами сунъ нарафт.
Офарин бар назари поки хатопушаш бод! *Ҳофиз*

ХАТТ *а. خط* *ниг.* хат(т).

ХАТТОТ *а. خطاط* 1. касе, ки бисъёр менависад; 2. касе, ки хаташ хушрӯй аст, хушнавис.

Мардуми бисъёре пеши ӯ меомаданд ва аз он ҷумла мавлоно Маъруфӣ хаттот бо ӯ ихтилоти тамом мекард. «*Равзат-ус-сафо*»

ХАФ *خف* гиёҳе, ки бисъёр тез алав мегирад; пахта ё латае, ки барои даргирондани оташ сӯзонанд, пешгирон.

... К-аз ӯ буткада гашт ҳомун чу қаф,
Ба оташ ҳама сӯхта ҳамчу хаф. *Унсурӣ*
Чун ду дидӣ, мондӣ аз ҳар ду тараф,
Оташе дар хаф фитоду рафт хаф. *Румӣ*

ХАФА I || **ХАБА** *خفه||خبه* гулуфшурдагӣ; **хаба** кардан (*ё намудан*) бугӣ кардан.

Мард худ мурда буд, ҷаллодаш расан ба гулу афканда буд ва хаба карда. «*Таърихи Байҳақӣ*»
Эй дидаҳо чу дидан ғук омада бурун,
Гуй, ки кардаанд гулуи туро хаба. *Фаррухӣ*

ХАФА II *خفه* зик, гирифтаотир; **хафа** шудан зик шудан, дилтанг шудан.

Ин ҳама гапи бисъёр ҷӣ даркор? «Хафа шудам»
гӯяд, кифоя мекард. *Садрӣ Зиб*

ХАФАР *а. خفر* қаровул, нигоҳбон, посбон.

Амир Ҳусайн ... хафари хизонаро ... назди амир
Темур фиристод. «*Равзат-ус-сафо*»

ХАФАҚОН *а. خفتان* тапиши дил.

Як нима рухаш зарду дигар нима рухаш сурх,
Иро ҳаяҷони даму оро хафақон аст. *Манучехрӣ*

Кабкҳо чун садон пой маро шунданд, ҳама ба
як бор бирамиданд, чунон ки аз тарс маро хафақон
пайдо шуд. *Ҷомӣ*

ХАФЗ *а. خفض* паст кардан, поён овардан, андохтан; аз мартаба ва қадр қимат маҳрум кардан; **хафзу рафъ** — пастно баландӣ; *муқ.* рафъ (рафъу хафз).

Хафзу рафъи ин замин навъе дигар,
Ними соле хушку нима сабзу тар. *Румӣ*

ХАФИЁТ *а. خفيات* ҷ. хафия||хафият.

Дар истикшофи хафияти ... он кор муболаға ба
ҳадди ифрот расонид. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ХАФИР *а. خفير* қаровул, нигоҳбон.

Ҳам хафиру раҳбари мурғон туй,
Ҳам анису ваҳшати хичрон туй. *Румӣ*

ХАФИФ *а. خفيف* 1. сабук; тез; саръ; *муқобили* сақил I 1.

Ин бухор боз ба маконе дунтар ва сусти ва хафиф
барои ҳикмате маҳбус ва масҷун шавад.

Аҳмади Дониш

2. *адш.* номи баҳре аз аруз.

ХАФИЯ||**ХАФИЯТ** *а. حفيه||خفيه* чизи пӯшида, кор ва амали пинҳонӣ, сир.

ХАФО *а. خفا* пӯшидагӣ, пинҳон ва махфӣ будан.

Макру хилаи ӯ аз ... хафо ба соҳати зухур ояд.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

Ҳофиз, ин хиркаи пашмина бибинӣ фардо,
Ки ҷӣ зуннор зи зераш ба хафо бикшоянд. *Ҳофиз*
Сифати раҳмонӣ ва ғаффорӣ ... дар пардаи
хафо мастур намонад. *Аҳмади Дониш*

ХАФОЁ *а. خفا يا* ҷ. хафия||хафият.

ХАФОҶА *а. خفاجه* номи қаблаест аз араб, ки аксар ин қабла роҳзан будаанд.

Дуздони Хафоҷа ногаҳ бар қорвон заданд ва пок бурданд. *Саъдӣ*

ХАФРАНҶ||**ХАФРАНҶӢ** *خفرنچ||خفرنچي* вазнинӣ, гаронӣ (махсусан дар вақти хоб), кобус.

... К-аз кучо овардамат, эй бадният,
Ки аз он ояд ҳаме хафранҷият. *Румӣ*

ХАФТОН *خفتان* ҷоман сипоҳиён, ки аз тағи зирех мепушиданд.

Зи аспони тоғӣ ба зини ҳаданг,
Зи баргустувонҳову хафтони ҷанг ... *Фирдавсӣ*
Бипӯшид хафтоне аз каркадан,
Мукалал ба зар з-остин то бадан. *Низомӣ*

ХАФФОШ||**ХУФФОШ** *а. خفاش* кӯршабпак.

Ҳамчу булбул ҳама шаб наъразанон то хуршед
Рӯй бинмуд, чу хуффош ниҳон гардидем. *Саъдӣ*

Ҳаводорӣ макун шаб ҳамчу хаффош,
Чу бози ҷуррае худ рӯзрав бош. *Низомӣ*
Машав торикру чун буму хаффош,
Чу бози подшаҳ фархундару бош.

Хисрави Деҳлавӣ

Тағни хуффош кучо равнақи хуршед барод,
Санги бадасл кучо қимати гавҳар шиканад?!
«*Анвори Суҳайлӣ*»

ХАФЧА *خفچه* шӯша, порчаи рехтаи тилло ё нуқра.

ХАФҶА *а. خفجه* 1. дарахте аз ҷинси дарахти дӯлона.

Сурҳии хафҷа нигар аз сурҳбед,
Муасфаргун пушташ, ӯ худ сапед. *Рӯдакӣ*

2. *мач.* зулф; кокул.

Он хафҷаи мушқбези дилдор
Қардаст маро ба ғам гирифтгор. *Лабӣбӣ*

ХАФӢ *а. خفي* пӯшида, пинҳон, махфӣ, маҳрамона.

Ҳар ҷӣ дар мулки ҷаҳон аст — ҷи зоҳир, ҷи хафӣ,
Ҳар ду дар нисбати ин ҳар ду назар мардуд аст.
Анварӣ

хафию ҷалӣ пинҳониву ошкоро, пӯшидаю кушода.

ХАШ I *خش* модарзан, модарарӯс; модаршавҳар.

ХАШ II *خوش* *ниг.* хуш.

ХАШАБ *а. خشب* ҷуб, тахта.

Ҳар хашаб, ки хоҳӣ, ба ҳар шакл, ки тарошида
бошӣ, бигузор, то хушк шавад. «*Илми симӣ*»

Дар дили қайсар бими фазаъ афтода буд,
То биёранд ба Ғазни сари у бар хашабе.

Манучехрӣ

ХАШАН *خشن* як навъ гиёҳс, ки аз он чома мебофтанд ва онро камбағалону қашшоқон мепушанд.

Эй ки туро беҳ зи хашан чома нест,
Хукм бар андешаи бодома нест. *Низомӣ*

ХАШАНСОР *خشنسار* як навъ мурғобӣ, ки рангаш тира ва сараш сафед аст.

Аз он кирдор, к-у мардум рабояд,
Уқоби тез бирбояд хашансор. *Дақиқӣ*
Пиёда ҳамешуд зи баҳри шикор,
Хашансор дид андар он рӯдбор. *Фирдавсӣ*

ХАШИН *а. خشن* сахт, дурушт, зумухт, ноҳамвор; бадху.

Хештанро аъҷамӣ карду биронд,
Гуфтагон бас хашин дар чамъ хонд. *Румӣ*

ХАШИНА *خشيینه* хокистарранг, хокистарранги сиёҳтоб.

Қўхсори хашинаро ба баҳор
Кӣ фириштад либоси хурулӣи? *Кисоӣ*

ХАШМ||ХИШМ *خشم* ғазаб, қаҳр.

Агар сард ғўям бар ин шўхчашм,
Бичушад дилаш, гарм гардад зи хашм. *Фирдавсӣ*

Ва чун ҳоким бемайлу ғараз бувад, аз хашми
халқ наяндешад. *Аҳмади Дониш*

хашм гирифтан ба ғазаб омадан.
. Юсуф хашм гирифт ва гуфт...

Абдуллоҳи Ансорӣ

Чу нармӣ кунӣ, хасм гардад далер,
Ва гар хашм гирий, шаванд аз ту сер. *Саъдӣ*

хашм (фуру)хӯрдан ғазаби худро таскин додан, аз ғазаб худдори кардан; **ба хашм овардан** ғазабнок кардан, хашмгин кардан.

ХАШМГИН *خشمگين* ғазабнок, хашмнок, хашмин.

Ин суҳан гуфту аз замин барҳост,
Ғазабomezу хашмгин барҳост. *Ҷомӣ*

Маро коре биёмӯз, ки бад-он ба биҳишт равам.
Гуфт: Хашмгин машав, биҳишт турост.

Аҳмади Дониш

ХАШМГИР *خشمگیر* ғазабнок, хашмгин, хашмнок.

Тан ғури туст, хашм магир аз ҳадиси ман,
Зеро ки хашмгир набошад суҳанпазир.

Носири Хисрав

ХАШМИН *خشمين* хашмгин, ғазабнок.

Хашмин бар-он касе шав, к-аз вай гузир бошад,
То ғайри ӯ-т харгиз кас дастгир бошад.

Шамси Табрезӣ

Бод ҳам гуфт: Эй Сулаймон, каж марав,
В-ар равӣ каж, аз каҷам хашмин машав! *Румӣ*

ХАШМНОК *خشمناک* ғазабнок, ғазаболуд, хашмгин.

Фиридун чу бишнид, шуд хашмнок,
Аз он жарф даръе наёмаш бок. *Фирдавсӣ*
хашмнок гаштан ба ғазаб омадан.

Чун бародарон ин шуниданд, хашмнок гаштанд.
Абдуллоҳи Ансорӣ

ХАШМОЛУ *خشم آلو* *ниг.* хашмолуд(а).

Чумла аҳли байт хашмолу шуданд,
Ки ҳама дар шири буз томеъ буданд. *Румӣ*

ХАШМОЛУД(А) (*ه*) *خشم آلود* *ниг.* хашмнок.

Яке аз писарони Ҳорунаррашид пеши падар омад
хашмолуда, ки маро фалон сарҳангода дашноми
модар дод. *Саъдӣ*

Ман худ зи дасти ҳаҷри ту дар талхӣ чон кан-
данам,

Абру туруш карда марав, эй турки хашмолуди ман!
Хисрави Деҳлавӣ

ХАШМТОБ *خشمتاب* касе, ки сахт ғазабнок мешавад.

Сипоҳе ғазабпешаву хашмтоб
Чу диданд рӯи ҷунон бениқоб,
Зи тоби ҷавонӣ ба ҷӯш омаданд,
Дар он доварӣ сахтқуш омаданд. *Низомӣ*

ХАШУК||ХУШУК *خشوک* 1. фарзанди ҳаромӣ, ҳаромзода.

Аё балоя, агар қорқард пинҳон буд,
Кунун тавонӣ боре хашук пинҳон кард? *Мунҷик*
То фаровон нашавад таҷрибати ҷону танам,
К-ин хашуконро ҷуз шамсу қамар нест аба.

Манучехрӣ

2. *маҷ.* одами бад, зишт.

Дар вучуди мо ҳазорон гургу хук,
Солеху носолеху хубу хашук. *Румӣ*

ХАШХОШ *а. خشخاش* донии кўкнор.

Ду найза чу хашхош гашт аз ниҳеб,
Якero наҷунбид по аз рикеб. *Фирдавсӣ*

Як донии хашхош, ки хурдтарини донҳоаст, чун
дар замини некӯ афтад ва сабз шавад, қариб бист
найза мешавад. «*Нигори дониш*»

Зи бас хушкӣи пардаи сози ӯ
Чу хашхош дар пўст овози ӯ. *Бедил*

мисли хашхош бисёр майда, бисёр хурд; **◇ хашхош кардан** реза-реза кардан.

Санг рӯи хуфтаго хашхош кард,
Ин масал бар чумла мардум фош кард. *Румӣ*

ХАШЪЯ||ХАШЪЯТ *а. خشية||خشيت* тарс, бим, ҳарос, хавф.

Он Насўҳ аз тарс шуд дар хилвате,
Руй зарду лаб кабуд аз хашъяте. *Румӣ*

Сари ҳамаи донишҳо хавфу хашъят бошад.

«Анвори Суҳайлӣ»

ХАШӢ *خوشي* *ниг.* хушӣ.

ХАӢ||ХЕВ *خيوب* оби даҳан, туф.

Зи дидори пирон фуру монданд,
Хаю зери лабҳо барафшонданд. *Фирдавсӣ*

Ҷомаҳои эшон мебариданд ва ҳаю меандохтанд,
то магар чизе гўянд, ки онро дастовез сохта заҳ-
маге расонанд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Хев бар рӯи пайғамбар андохта буд, пайғамбар
фармуда буд, то гарданаш зананд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ХАӢ *خه* хушо зеҳ, ҷӣ хуш аст!

Шоиронро хаху аҳсант мадеҳ,
Рудакиро хаху аҳсант ҳиҷост. *Шаҳид*

Хаҳ, эй вориси базми қайхисравӣ,
Ба бозуи ту пушти давлат қавӣ. *Низомӣ*

ХАЧИЛ *а. خجل* *ниг.* хичил.

ХАЧЛАТ||ХИЧЛАТ *a.* خجلت шарм, ҳаё.

Хаҷлати айби тани хешу ғами чаҳл кашад
Кудаке, к-ӯ накашад заҳмати устоду адиб.

Носири Хисрав

Осори хаҷлат бар руи ӯ зоҳир шуд. *Авфӣ*

Қадат гуфтам, ки шамшод аст, бас хиҷлат ба бор

овард,

Ки ин нисбат чаро кардему ин бухтон чаро гуфтем?

Ҳофиз

ХАЧЛОН *a.* خجلان *ниг.* хичил.

... Ки гуноҳе дар ин хиёнат ҳаст,
Суи хаҷлон кашид бояд даст. *Низомӣ*

ХЕ номи ҳарфи нӯхуми алифбои арабии тоҷикӣ. خ, ки ба

ҳисоби ҷумалу абҷад ба 600 баробар аст.

ХЕВ *خيو* *ниг.* хаю.

ХЕД *خويد* *ниг.* хавед.

хез *خيز* *асоси замони ҳозираи хестан.*

ХЕЗ *خيز* ҷаҳиш, ҷаст.

ХЕЗИДАН *خيزيدن* *ниг.* хестан.

ХЕЛ *خيل* *ниг.* хайл 3.

ХЕЛЕ *خيلي* *ниг.* хайле.

ХЕСИДАН *خيسيدن* 1. тар кардан, намнок кардан; 2. тар шудан, намнок шудан.

ХЕСОН(И)ДАН *خيساندن||خيسانيدن* тар кардан, намнок кардан, ба об гузошта тар кардан.

Беҳи коснии тарро дар об хесонида, ду шаб нигоҳ доранд ва субҳ ношто биёшоманд.

«Илми симиё»

ХЕСТАН||ХЕЗИДАН *خيستن||خيزيدن* 1. бархостан, бар по шудан.

Ид шуд, хез, Ҳилоли, ки ба ишратғаҳи боғ
Ҷоми гулгун зи кафи лолаизоре гирем. *Ҳилоли*

2. пайдо шудан, баромадан, ҳосил шудан.

Хамуш кун соате, эй дил, ки дар андӯҳи ишқи ту,
Надонӣ ин қадар боре, ки аз гуфтан ғарах хезад.

Шамси Табрезӣ

ХЕШ I *خويش* 1. худ.

Қасе, к-ӯ надорад хирадро зи пеш,
Дилаш гардад аз кардан хеш реш. *Фирдавӣ*

Духтари хешро ба занӣ ба ту диҳам.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ман имшаб меҳмони ҷони хешам,
Чу ҳаст ӯ ҷони ман, меҳмони хешам.

Хисрави Деҳлавӣ

2. табор, ақрабо, наздикон, яке аз наздикон.

Бо ҳар кӣ нишинӣ, агарат хеш бувад,
Он бар дили ман зи марғи ман беш бувад,
Ман худ донам, к-аз ту хатое н-ояд,
Аммо дили ошиқон бадандеш бувад. *Саной*

Бародар, ки дар банди хеш аст,
На бародар асту на хеш аст.*

хешу ақрон хешовандон, наздикон.

Ва лекин қас аз хешу ақрони ӯ
Набуд оғаҳ аз дарди пинҳони ӯ. *Ҳочу*

хешон ва мутааллиқон аҳли хонадон ва мулозимону хизматгорон.

Равам ва хешон ва мутааллиқони худро боз бинам. *Авфӣ*

Ва аз шаҳри Қирмон султон Маҳмуд-шоҳ аз хешон ва мутааллиқони худ бо аспони този ва ҳады-яҳои бисёр ҷамъеро ба хидмати шоҳи муаззам Рукнуддин Маҳмуд фиристод. *«Таърихи Систон»*

хешу пайванд хешу табор, наздикон.

Ба кӯҳ-андарун бех бувад банди ӯй,
Наёяд бараш хешу пайванди ӯй. *Фирдавӣ*

◇ **хешро гум кардан** ихтиёри худро аз даст додан, аз худ беҳуд гардидан, аз худ беҳабар шудан.

Хешро низ кард гум Хисрав,
Ҷустани дил чу сӯи ёр омад. *Хисрави Деҳлавӣ*

хешро кам кардан а) худро хоксор нишон додан; б) парешонхотир шудан; саросема шудан; **хешро сохтан** худнамоӣ кардан, ҳавобаландӣ кардан; **аз хеш рафтган** (*ё шудан*) аз худ рафтан, парешонхотир шудан, беҳуш шудан.

Ошное на ғариб аст, ки дилсӯзи ман аст,
Чун ман аз хеш бирафтам, дили бегона бисӯхт. *Ҳофиз*

Замоне шуд аз хешу бар ҷой монд,
Замоне сиришк аз мижа барфишонд. *Савдо*

бар хеш чидан даст ба коре задан, ки қас аз ӯҳдан он баромада наметавонад.

Чун ғунча ин бисот, ки бар хеш чидай,
То мекашӣ нафас, ҳамаро бод бурдааст. *Соиб*

Ин истиқомате, ки ту бар хеш чидай,
Чун ашк бар сари мижа по дар рикоб гир. *Бедил*

ХЕШ II||ХАЙШ *خيش* матои дағали зағирпояғӣ, ки аз он қолин, парда ва ғ. тайёр мекунанд.

Осмон худ солу маҳ бо банда ин дастон кунад,
Дар дай-ам бо хеш дорад, дар тамузам бо фанак. *Анварӣ*

Манам имрӯзу туву мутрибу соқиву ҳасуд,
Хештан гӯ: Ба дари ҳучра биёвез чу хеш. *Саъдӣ*

ХЕШ III *خيش* ҷубе, ки бар гардани гов мебанданд, юғ.

Аз пинаи ғам дилаш шуда реш,
Чун гардани барзагов аз хеш. *Сироҷиддини Роҷӣ*

ХЕШБИН *خويشبين* худбин, худдӯст, худписанд; мағрур, мутақаббир.

Ба маъни диҳад сурати дӯст даст,
На чун хешбинони суратпараст. *Ҳочу*

ХЕШКОМ *خويش کام* худсар, худрой, инодкор.

Писар буд Завро яке хешком,
Падар карда будиш Гаршосп ном. *Фирдавӣ*

ХЕШКОР *خويش کار* барзгар, деҳқон, кашоварз.

Ба соли зи динори ман сад ҳазор
Бибахшид бар мардуми хешкор. *Фирдавӣ*

ХЕШНАШИНОС *خويش نشناس* беҳаё, беадаб, беобрӯ.

Хурушид Гарсеваз он гаҳ ба дард,
Ки, эй хешнаш(и)нос нопок мард! *Фирдавӣ*

ХЕШОВАНД *خويشواند* хеш, хешу табор, яке аз хешу табор.

Дон, ки дар арсагоҳи кавну фасод
Чархро нест ҳеҷ хешованд. *Анварӣ*

Вах, ки гар мурда бозгардидӣ
Ба сарои қабилаву пайванд,
Радди мерос сахттар будӣ,
Ворисонро зи марги хешованд. *Саъдӣ*

ХЕШТАН خویشان *ниг.* хеш I 1.

Ҷар кас, ки хештанро натавонад шинохт, дигар
чизхоро чӣ гуна тавонад шинохт?

«Таърихи Байҳақӣ»

Чу дар назораи он рӯй метавон мурдан,
Маро ҳазор шикоят зи қони хештан аст. *Ҷомӣ*

◇ **аз хештан пур будан** ба худ мағрур будан.

Марез, эй ҳақим, остинҳои дур,
Кучо бинӣ аз хештан хоҷа пур. *Саъдӣ*

аз хештан рафтан беҳуш шудан, аз худ беҳуд шудан.

Ба буют субҳдам гириён ба гулгашти чаман рафтам,
Ниҳодам ру ба рӯи гул, даме аз хештан рафтам. *Сайидо*

бар хештан ниҳодан таҳаммул кардан, тоқат овардан,
бурдборӣ кардан.

Агар бошад зи ханҷар хори он роҳ,
Ниҳам бар хештан озори он роҳ. *Ваҳшӣ*

ХЕШТАНБИН خویشان *ниг.* хешбин.

Дар у кардӣ ниғаҳ бесабру таскин
Чу дар онна моҳи хештанбин. *Хисрави Деҳлавӣ*

ХЕШТАНБИНӢ خویشان *худбинӣ, худписандӣ; мағрурӣ,*
такаббур.

Бар ин остон аҷзу мискинӣят
Беҳ аз тоату хештанбинӣят. *Саъдӣ*

ХЕШТАНДОР دار *хуштан касе, ки худро бо эҳтиёт нигоҳ*
медорад, худдор, парҳезкор.

Писараш хештандор аз вай аст ва хама хидмате-
ро шояд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

В-агар қонеу хештандор гашт,
Ба ташнеи халқе гирифтор гашт. *Саъдӣ*

ХЕШТАНШИНОСӢ خویشان *худшиносӣ, худро омӯх-*
тан ва санҷидан.

Дар ҷадвали ин хати қиёсӣ
Мекуш ба хештаншиносӣ. *Низомӣ*

ХЕШӢ خویش *I. хешовандӣ, хешию таборӣ, наздикӣ; 2.*
маҷ. хастӣ, вучуд.

Хешию беҳешию сукру вадод
Рафт аз он сон, ки наёрадишон ба ёд. *Румӣ*

ХИБО(Ъ) *а.* خباء *пӯст; пӯсти дона(-и гандум).*

ХИБР *а.* خبر *огоҳӣ; доноӣ.*

Пас тасафсут омад ин даъвии хибр,
Лочарам бадтар бувад ин рӯзи кибр. *Румӣ*

ХИБРАТ *а.* خبرت *дониш, дониши расо; ба ҳақиқати кор*
расида тавонистан; доноӣ ва таҷрибаноқӣ.

Гуфтаанд асхоби фитнат ва хибрат, ки аз хид-
дату савлати подшоҳон барҳазар бояд буд. *Саъдӣ*

Нагузаштӣ зи донишу хибрат,
Баргирифтӣ зи дигарон ибрат. *Ҷомӣ*

Нисбати ӯ наздики аҳли хибрат муҳаққақ аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ХИВЕД خويد *ниг.* хавед.

ХИДА خيده *хамида, қаҷ.*

Ало то моҳи нав хида камон аст,
Ало то чун сипар бошад маҳи бадр.

Абӯшақури Балхӣ

ХИДЕВ خديو *ниг.* хадев.

ХИДМАТ *а.* خدمت *I. хизмат, кор кардан барои касе; нӯ-*
карӣ.

Амир Наср, ки бародари бузургтари ӯ буд, уро
бузург доштӣ ва ӯ хидмати амир Наср кардӣ.

«Таърихи Наршахӣ»

Ҳавои хоҷагиам буд, бандагии ту ҷустам,
Умеди салтанатам буд, хидмати ту гузидам. *Ҳофиз*

Ҷон фишондем ба хоки қадамаш, лек чӣ суд,
Ки наяфтод қабули карамаш хидмати мо. *Ҷомӣ*

ба хидмат бо изҳори адои хизмат.

Ба хидмат манех даст бар қафши ман,
Маро нон деху кафш бар сар бизан. *Саъдӣ*

ба хидмат истодан пешхизмат будан.

Хирадмандон гуфтаанд, ки нони худ хурдан ва
нишастан беҳ, ки камари заррин бастан ва ба
хидмат истодан. *Саъдӣ*

2. таъзим, салом; барои салом ва таъзим ба хузури
касе даромадан.

Ҳамагон бар пой хостанд ва хидмат карданд ва
дуову сано гуфтанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Эй сабъ, гар ба ҷавонони чаман бозрасӣ,
Хидмати мо бирасон сарву гулу райҳонро. *Ҳофиз*

Оҳанги хидматаш кардам, дарбонам раҳо накард
ва ҷафо кард. *Саъдӣ*

3. тӯҳфа, ато, ҳадя.

Замонӣ мекунам, ки туро сад шутур хидмат ку-
нам. *Авфӣ*

ХИДМАТГАР خدمتگر *он кӣ хизмат мекунад, хизматгор.*

Махдуми мулкпарвару садри ҷаҳон, ки ҳаёт,
Дар пеши боргоҳаш хидматгар офтоб. *Анварӣ*

ХИДМАТГАРОӢ خدمت گرای *хидматгор; парастор.*

Бибурдандашон сӯи меҳмонсароӣ,
Шуданд аз сари меҳр хидматгароӣ. *Ҳотифӣ*

ХИДМАТГОР خدمتگار *ходим, он кӣ хизмат мекунад, он кӣ*
ба касе кор мекунад.

Дилрабӣ ҳама он нест, ки ошиқ бикишанд,
Хоҷа он аст, кӣ бошад ғами хидматгоруаш. *Ҳофиз*

ХИДМАТГУЗОР خدمت گذار *хизматкунанда, ходим, хиз-*
матгор.

Чу хидматгузoret гардад кахун,
Ҳақи солиёнаш фаромуш макун! *Саъдӣ*

ХИДМАТНАМО(Ӣ) خدمتنامه *ниг.* хидматгар.

Шашӯм хонаро кард Миррих ҷой
Чу хидматгар ангушт хидматнамоӣ. *Низомӣ*

ХИДМАТПАНОӢ خدمت پناه *ниг.* хидматгузор.

Намондаш бар дар аз хидматпаноҳон
Касе ҷуз номулоим қарзхоҳон. *Нозим*

ХИДМАТИ خدمتی тухфа, пешкаш, ҳадья, ҳадья ба одамони бузург.

Хидматӣ чон бари ту овардам,
Ба чуз ин хидмати дигар дорӣ? *Асири Ахсикатӣ*
хидматӣ кашидан тухфаи арзанда бахшидан.

Машкан, агар чон кашам пеши ғамат хидматӣ,
Шери шикорӣ бисе оҳуи лоғар шикаст. *Анварӣ*

ХИДОАТ а. خداعت фиребгарӣ, ҳилагарӣ.

Бо худ гуфтам: Голибан тири хидоати бародарон
ба ҳадаф расида ва мурод ҳосил шуда.

«*Равзат-ус-сафо*»

ХИДОЪ а. خداع фиреб, макр, ҳила, дурӯғ.

Амир Халил ҳарфи хидоъ бар лавҳи замир ме-
нигорад. «*Равзат-ус-сафо*»

ХИДР а. خدر парда, чодир, ниқоб; \diamond **хидри муалло** иборан лақабмонанд, ки дар ҳаққи зани мӯхтарам гуфта мешавад.

Ҳазрати хоқони сайд хидри муалло Оиша-бегим-ро ... дар ниқоҳ овард. «*Равзат-ус-сафо*»

ХИЁБОН خيابان куча, роҳи кушода ва ҳамвор дар миёни шаҳр ё боғ.

... Ки чун зулфе, ки бар рухсор ғалтад,
Хиёбон бар руҳи гулзор хандад. *Нозим*

ХИЁЛ а. خيال ниг. ҳаёл.

ХИЁМ а. خيام ч. хайма.

То хиёми чархро набвад шараҳ ҳамчун сутун,
То таноби субхро набвад гиреҳ чунон ки тоб ...

Анварӣ

Мазраби хиёми реҳлат анҷоми он ҷамоат гардид,
Восифӣ

ХИЁНАТ а. خيانت бевафой, ғадр; норостӣ; макру фиреб.

Баъд аз вафоти Булғон-хотун хизонадорон дасти хиёнат бад-он дароз карда буданд.

«*Чомеъ-ут-таворих*»

Душ боз омад хиёнат пеши ман,
Холи ман чун дид, аз ман баргузошт. *Анварӣ*

Дар сангу тарозу хиёнат кардандӣ.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ХИЁНАТҚОР خيانتكار касе, ки хиёнат мекунад, одами но-
дуруст, бевафо.

Хиёнатқор тарснок бувад. *Зарбулмасал*

ХИЁР I خيار бодиринг; як навъ бодиринг.

Охири баҳманмоҳи қадим хиёру бодиринг ва бо-
динҷони тоза дидам. *Носири Хисрав*

Козӣ, ки ба ришват бихӯрад панҷ хиёр,
Собит кунад аз баҳри ту даҳ харбуззор. *Саъдӣ*

ХИЁР II а. خيار ирода, ихтиёр.

Бадхаёле ғоиб андар сина рафт,
Чунки шуд ҳозир, хиёри ӯ бирафт. *Румӣ*

ХИЁРА а. خياره чизи ихтиёр кардашуда, баргузида, интихоб-
шуда, хуш кардашуда.

Си пили хиёра ба даст омад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
хиёра кардан хуш кардан, баргузидан.

Дар миён ин ду танро хиёра карда буданд ва ҳар
ду бо якдигар бад буданд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ХИЁТА||**ХИЁТАТ** а. خياطة||**ХИЯТА** дӯзандагӣ, касби либос-
дӯзӣ, дарзигарӣ.

Ҳунари китобат ва санъати хиётат низ аз нато-
пчи табиати покизаи уст. «*Равзат-ус-сафо*»

ХИЗАР а. خضر ниг. хизр.

ХИЗЕБ خضيب имолаи хизоб.

Лола миёни кишт бихандад ҳаме зи дур,
Чун панҷаи арӯс ба ҳинно шуда хизеб. *Рӯдакӣ*

ХИЗЛОН а. خذلان 1. бебаҳрагӣ, бечорагӣ, дармондагӣ; ши-
каст, мағлубият.

Ҳар кӣ дар мақоми тамарруд ва исбён ояд, ба
хусрону хизлон мубтало шавад. «*Равзат-ус-сафо*»

Ба гурзи ҳайбати ӯ шуд шикаста бозуи фитна,
Ба теғи нусрати ӯ шуд бурида гардани хизлон.

Ломӣ

Хисраво, ҳар кас, ки нусрат хоҳад аз пайқори ту,
Заҳми пайқони ту нусратро бар ӯ хизлон кунад.

Муиззӣ

2. худдорӣ қардан аз кумак, бекӯмак гузоштан,
аз ёрӣ маҳрум қардан.

Чун дар ӯ исбёну хизлони ту, эй шах, роҳ ёфт,
Коххо шуд ҷои куфу боғхо шуд ҷои ход. *Фаррухӣ*

ХИЗОБ а. خضاب ранг; хино, вусма, ҳар ранге, ки мӯй,
абру, панҷаи дасту поро бо он барон ороиш ранг меку-
нанд.

Як дам намеравад, ки зи ҳичрони ҷонгудоз
Аз хуни дида чеҳраи зардам хизоб нест.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

Ҳамдамие, к-аш на дароз аст умед,
Ҳамчу хизоб аст ба мӯи сафед. *Хисрави Деҳлавӣ*
хизоб қардан (ё бастан, ниҳодан, задан, сохтан, ра-
сондан) ранг қардан (бо хино, вусма ва ғ.).

Мардеро дид, ки риши худ хизоб мекард. *Авфӣ*

Сурхгул пешат ба хок афтод, рӯяш зард шуд,
Чуръае май резу рӯяшро хизобе мерасон.

Хисрави Деҳлавӣ

Дасти симин хизоб аз он хун қард,
Чеҳра гулгуна, чома гулгун қард. *Ҷомӣ*

ХИЗОНА а. خزانه ниг. хазина 1.

Фармуд, то дари хизона бикшоданд ва лашка-
риёнро моли вофир бидод. *Авфӣ*

хизонаи омира а) хазинаи давлат.

Фармуд, то он ҷӣ оварданд, ба хизонаи омира
фиристад. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Муқаррар қард, ки ҳар сол панҷоҳ ҳазор динор
зари сурх ба хизонаи омира расонад.

«*Равзат-ус-сафо*»

б) номи тазкирани Ғулумалихони Озод (асри XVIII);
 \diamond **хизонаи ҳаммом** ҷои шустушӯй дар ҳаммом, об-
ғирн ҳаммом.

ХИЗР||**ХИЗАР** а. خضر 1. сабзор, ҷои серсабза; 2. муво-
фиқи афсона ва ақидаи динӣ, номи пайғамбаре, ки гӯё
оби ҳаёт хӯрда, умри абадӣ ёфтааст.

Хизар ташнаи чашмаи зиндагеш,
Сазад сарви озод дар бандагеш. *Ҳочу*

ХИЗУРОН *а.* خيزران *ниг.* хайзурон.

ХИК خيک машк, машки об.

... Хики май пеши эшон овард.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Хукм шуд ... аз тамомати мамолик ба ҳар саре як тағор орд ва як хик шароб чиҳати улуфай лашкар омода доранд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ХИЛ||ХИЛЛ *а.* خл дуст, ёр, дустӣ наздик, мӯнис, дустӣ маҳрам.

Писар гуфт: Эй падар, фавоида сафар бисёр аст — аз нуҳати хотир ва ҷарри манофеъ ... ва мучоварати хиллон. *Саъдӣ*

ХИЛВАТ||ХАЛВАТ *а.* خلوت танхой, танҳонишинӣ; ҷои танҳо ништастан; ништастан дар ҷое, ки ҳолӣ аз бегонагон бошад.

Хилват аз ағъёр бояд, не зи ёр,
Пустин баҳри дай омад, не баҳор.

«Анвори Суҳайлӣ»

ХИЛВАТГОҲ||ХИЛВАТГАҲ خلوتگاه||خلوتگاه ҷои хилват, ҷое, ки касе танҳо бошад, ҷои ҳоси касе, ҷои ҳолӣ аз бегонагон.

Ғар бурун оранд ҷонамро зи хилватгоҳи дил,
Нест мумкин, ҷони ман, к-аз дил бурун орам туро.
Ҳилолӣ

Ба хилватгоҳи ҳоси худ хондашон,
Ба сад гуна таъзим биншондашон. *Ҷомӣ*

ХИЛВАТГУЗИДА خلوت گزیده он кӣ дар ҷои хилват менишинад, хилватнишин.

Хилватгузидаро ба тамошо ҷӣ хоҷат аст?
Чун кӯи дуст ҳаст, ба саҳро ҷӣ хоҷат аст? *Ҳофиз*

ХИЛВАТНИШИН خلوت نشين касе, ки танҳо менишинад, он кӣ танхой ихтиёр кардааст.

Хаёлотӣ нодони хилватнишин
Ба ҳам барзанад оқибат кифру дин *Саъдӣ*
Ба тоат ҳама шаб бисудӣ ҷабин,
Ба шохӣ будӣ ринду хилватнишин. *Шодӣ*

ХИЛВАТСАРОЙ خلوت سراى хилватхона, даргоҳи танҳонишинӣ.

Ҳарифони хилватсарои аласт
Ба як ҷурба то нафҳаи сур маст. *Саъдӣ*
Дӯстиҳои ҳама олам бирӯб аз дил, Камол,
Пок бояд доштан хилватсарои дӯстро.
Камолӣ Хучандӣ

ХИЛВАТХОНА خلوتخانه макони хилват, хилватсаро, ҷое, ки ҳолӣ аз бегонагон аст.

Зулайхоро ба пурсиш сохт дилшод,
Ба хилватхонаи ҳосаш фиристод. *Ҷомӣ*

ХИЛВАТӢ خلوتى касе, ки дар хилват ништааст; гушанишин, парданишин; \diamond хилватиёни малакут *д.* фариштагони ҳоси худо.

Маст бигзаштию аз хилватиёни малакут
Ба тамошои ту ошӯби қиёмат бархост. *Ҳофиз*

ХИЛЛ *а.* خل *ниг.* хил.

ХИЛМ I خلم хашм, ғазаб.

Куфр ҷаҳл асту қазои куфр илм,
Ҳар ду як кай бошад охир хилму хилм?! *Рӯмӣ*

ХИЛМ II *а.* خلم дуст, рафик.

ХИЛОЛ I *а.* خلل 1. ҷӯби маҳсуси дандонковӣ.

Қасе газид ба дандони ком он лаби лаъл,
Ки шуд забонзада дар даҳан ба сони хилол.

Убайди Зоконӣ

Ҷуби хушк ... агар ба ҳечро нашояд, шояд ки аз вай хилоле созанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. маҷ. лоғар, хароб; нозук, борик.

Зи даври фалак бадри рӯяш хилол,
Зи ҷаври замон сарви қаддаш хилол. *Саъдӣ*

Моҳи тамоми ту ҷаро шуд хилол?
Сарви равони ту ҷаро шуд хилол?

«Анвори Суҳайлӣ»

ХИЛОЛ II *а.* خلل асно, байн, фосила; дар хилоли... дар байни ... , дар аснои ... , дар фосилаи ...

Дар хилоли ин аҳвол Абӯалӣ ... ба Туркистон рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар хилоли роҳ соате осоиш иртиқоб намудем.
Саъдо

ХИЛОС *а.* خلاص 1. баргузида; ҳолис; зарри хилос тиллои ҳолис.

Камарҳои заррин, ғуломони ҳос
Чу бар шушаи нуқра зарри хилос. *Низомӣ*

2. бутан заргарон.

Тане чор-панҷ аз ғуломони ҳос
Чу зарре, ки ояд бирун аз хилос. *Низомӣ*

ХИЛОФ *а.* خلاف зид, муҳолиф; зиддият, муқобили, носозгорӣ.

Дар он замин, ки хилофаш бувад, наёрад руст,
Зи ҳеҷ боғ дарахту зи ҳеҷ роғ гиёҳ. *Унсурӣ*

Чун ман на туам, кирдори ман ба хилофи кирдори ту бояд. *Авфӣ*

(ба, бар) хилофи ... зидди ... , муқобили ... , муҳолифи ... , бар акси ...

Амали подшоҳ, эй бародар, ду тараф дорад: умеди нону бими ҷон ва хилофи рои хирадмандон бошад бад-ин умед дар он бим афтодан. *Саъдӣ*

Дар ин ҷо иқрори забонҳо бар хилофи муътақадӣ дилҳост. *Аҳмади Дониш*

хилоф афтодан низоъ пайдо шудан, зиддият рӯй додан.

Ин хикоят шунав, ки дар Бағдод
Рояту пардари хилоф афтод. *Саъдӣ*

Чу дар лашкари душман афтад хилоф,
Ту бигзор шамшери худ дар ғилоф. *Саъдӣ*

хилоф кардан муҳолиф шудан, зид рафтан.

Гуянд: Он, ки бо ту хилоф кард, хашм овардем ё тараҳҳум кардем. *Аҳмади Дониш*

Эй муҳтасиб, ба бодафурушон макун хилоф,
Ринди қадаҳпараст бувад аз ҷафо муоф. *Имло*

ба хилофи касе будан муҳолиф будан бо касе, зид шудан ба касе.

Бо он, ки набошӣ нафасе ҷуз ба хилофам,
Ҳаргиз нафасе ҷуз ба ризои ту мабодам. *Анварӣ*

ХИЛОФАТ *а.* خلافت 1. ба ҷои касе баъд аз вай ништастан, ҷонишин шудан; 2. халифа будан, халифагӣ; *ниг.* халифа 2.

Маъмун бар сарири хилофат мутамаккин гашт.
Авфӣ

ХИЛҲ *а.* خلط 1. ҳар чизе, ки бо чизи дигар омехта шу-
дааст, таркиб, омезиш; 2. *тиб.* яке аз моддаҳои чорго-
на: хун, балғам, сафро ва савдо, ки гӯё ҷама бемориҳо
аз онҳо сар мезадааст.

ХИЛЪАТ *а.* خلعت ҷома, камарбанд ва дасторе, ки ами-
рон ва подшоҳон ба касе мебахшидаанд.

Хилъати ҳимматаш ба тирози салтанат зинат
ёфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ва Нӯҳ ибн Асадро, ки бузургтар буд, хилъат
дод ва вай ба Самарқанд мебуд.

«Таърихи Наршахӣ»

хилъати фохир либоси бошукӯҳи нафиси қиматбаҳо.

Або хилъати фохир аз хурраи
Ҳамерафтию менаваштӣ замӣ. *Рӯдакӣ*

◇ **хилъати яздонӣ** *д.* чизи худодод; *киноя* аз бадани
инсон.

Ҷомае нест ба андоми ту, чун урьёнӣ,
Чанд пинҳон кунӣ ин хилъати яздониро. *Соиб*

ХИЛҚАТ *а.* خلقت 1. офариниш, пайдоиш, ба вучуд ома-
дан.

Баёни зуҳури Одам ва хилқати ӯ дар қиссаи
Одам дода шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Зи хилқат чун маро з-ни гуна ҳол аст,
Бадал дар хилқати мардум муҳол аст.

Хисрави Деҳлавӣ

2. сохт, сохти табиӣ, сиришт, фитрат.

Хилқати қавоими ӯ аз як устухон аст ва уро
мафсали зону нест. *Авфӣ*

Хилқати зебо беҳ аз хилъати дебо. *Зарбулмасал*

ХИМ I *хим* 1. ифлосӣ, чирке, ки дар гӯшаи чашм пайдо
мешавад.

Ду ҷӯе равон дар даҳонаш зи ҳулм,
Ду хирман зада бар ду чашмаш зи хим. *Мунҷик*

2. ҷароҳат, яра, захм.

Бизад даст бар химу бигсаст банд,
Ҳама банду побанд як сӯ гусаст. *Фирдавӣ*

ХИМ II *хим* *хӯ*; *хӯи* бад.

Дигар хӯи бад он, ки хонӣ-ш хим,
Ки бо ӯ надорад дил аз дев бим. *Фирдавӣ*

ХИМ III *хим* ҷувале, ки аз ресмони пахта бофта мешавад.

Сабуву соғару ону ғулин,
Ҳасиру ҷойрӯбу химу полон. *Тайён*

ХИМОР *а.* خمار парда, ҳиҷоб, фаранҷӣ.

Чун бидид он чашмҳои пурҳумор,
Кӣ кунад ақлу хирадро дар химор ... *Румӣ*

Фармуд, ки мурғи сиёҳе бисмил карданд, химор
бар сари бирка андохтанд. *Савдо*

ХИНГ *خنگ* асп, аспӣ сафеду хокистарранг.

Рӯзе аспони худро эҳтиёт мекард ва хинге дар
назараш омад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба чашм-андар шарори оташи ишқ,
Ба ҷанг-андар инони хинги раҳбар. *Манучехрӣ*

Кучо гом зад хинги бадроми ӯ,
Замӣ ёфт сарсабзӣ аз гоми ӯ. *Низомӣ*

хинги хатлӣ аспӣ хатлонӣ, аспӣ кӯлобӣ.

Чу бар хинги хатлӣ хиромад ба майдон,
Амирохураш шоҳи Хатлон намояд. *Ҳоқонӣ*

◇ **хинги мағасӣ** аспӣ сафед, ки холҳои сиёҳ дорад;
хинги айём дар рон будан соҳибхитиёр, фармонраво,
комрон ва бахтиёр будан.

Агар дахли ҳоқони Чин онӣ туст,
В-агар хинги айём дар рони туст ... *Низомӣ*

ХИНГБЕД *خنگبید* як навъ хор, буттаи хордор.

Тани хингбед арчи бошад сафед,
Ба сабзиву нармӣ набошад чу бед. *Рӯдакӣ*

ХИНГЗЕВАР *خنگ زيور* аспӣ аблақ, аспӣ хокистарранги
холдор.

Агар бар аждаҳову-шерӣ ҷангӣ
Бичунбонад инони хингзевар ... *Унсурӣ*

ХИНЗИР *а.* خنزير хук.

ХИНСИР *а.* خنصر ангушти хурд.

Аз ҳосили гетӣ чу туеро ҷӣ таматгӯй,
В-аз хотами хазро ҷӣ шараф хинсири Ҷамро?

Анварӣ

Хинсири саодати ӯ шоистаи хотами ҷаҳондорӣ
бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХИНҶАҚ *خنجگ* 1. як навъ дарахти кӯҳӣ, ки онро ба
арабӣ ҳаббатулхазро мегӯянд.

Ёд н-орӣ падартро, ки мудом
Ғаҳ палангмуш ҷидаву ғаҳ хинҷақ.

Маъруфӣи Балхӣ

2. явшон, дармана.

Набошад бас аҷаб аз баҳтам, ар уд
Шавад дар дасти ман монанди хинҷақ.

Абулмуайяди Балхӣ

ХИНҶИР *خنجير* *ниг.* ханҷир.

ХИРА *خير* 1. тира; торик; хира шудани чашм (*ё* дида)

тирагӣ пайдо шудан дар чашм, очиз мондани чашм.

Ҳаво тирафому замин тира гашт,
Ду дида дар ӯ-андарун хира гашт. *Фирдавӣ*

Шуд чашми ақл хира, чу дар мабдаи азал
Ҳуснат намуд ҷилва дар оинаи сифот. *Ҷомӣ*

2. саргашта, ҳайрон, дар тааҷҷуб монда, мутаҳайир;
беқувват, очиз.

Иблис дар кори вай хира гашт ва мутаҳайир шуд
ва надонист, ки ҷӣ ҳилаат кунад.

«Таърихи Табарӣ»

Пурдилон хира гашта, к-ин дил ку,
Буздилон хирадил, ки дил ҷон шуд.

Шамси Табретӣ

3. бебӯк, далер.

Фарибурз алам бигардонид, сипоҳи ӯ ҳазимат
шуданд ва сипоҳи туркон хира шуданд.

«Таърихи Табарӣ»

Ҳама пеши ман пӯй-пӯй омаданд,
Чунон хираву чангчӯй омаданд. *Фирдавсӣ*

4. беҳаё, бешарм, густох; беақл, кунд.

Гумон бурдамаат зираку ҳушманд,
Надонистамат хираву нописанд. *Саъдӣ*

Эй шиками хира, ба ноне бисоз,
То накуни пушт ба хидмат дуто. *Саъдӣ*

5. беасос, бекора, беҳуда.

Магар мардуми хира дони ҳама,
Чуз инро нишоне надони ҳама. *Фирдавсӣ*

ХИРАГАРДӢ *خیره گردی* беҳудагардӣ, бекорхучағӣ.

Биё, то ба шоҳи расонам ту ро
В-аз ин хирагардӣ раҳонам ту ро. *Чомӣ*

ХИРАГӢ *خیرگی* 1. торикӣ, тирағӣ, мас. дар чашм.

Пур аз шеру дев асту пуртирағӣ,
Бимонад бар ӯ чашмат аз хирағӣ. *Фирдавсӣ*

2. ҳайронӣ, ҳайрат; 3. густоҳӣ, беҳаёӣ, бешармӣ.

Чу омад ба кор-андарун тирағӣ,
Гирифтанд пурмоёгон хирағӣ. *Фирдавсӣ*

Вақт аст, ки аз ... подонӣ ... ва хирагии ту андаке
бозгӯям. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ХИРАД *خرد* ақл, ҳуш, зеҳн.

Сухан чун баробар шавад бо хирад,
Равони сароянда ромиш барад. *Фирдавсӣ*

Чун ҳушъерам, зи ман тараб пинҳон аст,

Чун маст шавам, дар хирадам нуксон аст. *Хайём*
хирад парвардан ақл ба кор бурдан, аз рӯи ақл кор кардан.

Бад-он андаке солу чандин хирад,
Ки гуфти равонаш хирад парварад. *Фирдавсӣ*

◇ **хиради аввал** (*ё нахустин*) ақли кулл, асл ва ҳақиқати инсон.

Аммо муқаддамоти аввалиёт он бувад, ки хи-
ради аввал андар мардум уро воҷиб кунад.

Ибни Сино

Сарир дар фанни шеър ва хат ва тақрири иншо
он мартаба ва дараҷаи воло дошт, ки хиради на-
хустинро мое нест, ки бо ӯ ситезад ва фалаки
ҳафтӯминро пояе не, ки бо ӯ даровезад. *Садри Зиё*

ХИРАДАРОӢ *خیره رای* сафсатагӯӣ, беҳудагӯӣ.

Чунин аблаҳе худрои ноҷинси хирадарой ба чу-
нин банд мубтало гардонидааст. *Саъдӣ*

ХИРАДИЛ *خیره دل* ҳайрон, ҳайроншуда.

Пурдилон хира гашта, к-ин дил ку,
Буздилон хирадил, ки дил ҷон шуд.

Шамси Табрезӣ

ХИРАДМАНД *خردمند* оқил, доно, соҳибақл, донишманд.

Ҳама хештаро чалипо кунад,
Ба пеши хирадманд расво кунад. *Фирдавсӣ*

Бо хирадмандон мусоҳиб шудан ... нишонан саодат ... аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ХИРАДНОМА *خردنامه* дастури зиндағӣ, номаи ҳикматомез.

Хирадномаҳоро зи лафзи дарӣ
Ба юнонзабон кард қисватгарӣ. *Низомӣ*

хирадномаи разм маншури ҷанг, фармони оқилонаи ҷанг.

В-аз он пас хирадномаи разм хонд,
Чанибат суви марзи Хоразм ронд. *Ҳотифӣ*

ХИРАДПАРВАР *خردپرور* оқил, доно, бахирад, боақлу дониш.

Мефиристод сӯн ҳар кишвар
Омили зираке хирадпарвар. *Чомӣ*

ХИРАДПАРВАРД *خردپرورد* аз рӯи ақлу хирад парварӣш ёфта, боақлу хирад.

Гар падар даъвии худой кард,
Ман худодӯстам, хирадпарвард. *Низомӣ*

ХИРАДПЕША *خردپیشه* хирадманд, оқил, доно.

Сухансанчу камгую бисъёрдон,
Хирадпешаю зираку кордон. *Ҳотифӣ*

ХИРАДРУТБАТ *خردریتبت* бохирад; аз рӯи ақлу хирад вуқӯёфта, баақл.

Ба андак рӯзгор, эй шах, ду чизам дод бахти ту,
Яке лафзи хирадрутбат, дувум таъбе суҳангустар.
Дақиқӣ

ХИРАДСӢЗ *خردسوز* киноя аз очиз ва забун кунандаи ақл.

Май оташи сард аст, хирадсӯз, маёраш,
К-аз вай ҳама беобию сад ранчу зиён аст.

Бадри Чочӣ

ХИРАДӢЁФТА *خردیافته* оқил, доно, хирадманд.

Хирадъёфта марди некисигол
Ҳама дӯстиро бичӯяд ҳамол. *Фирдавсӣ*

ХИРАКУШ *خیره کش* беҳудакуш, он кӣ одамонро бесабаб мекушад, ноҳақкуш, золим.

Ҷаҳонсӯзу бераҳмату хиракуш,
Зи талхиш рӯи ҷаҳоне туруш. *Саъдӣ*

Чу соҳибқирон дид, к-он хиракуш
На озарм, на ваҳм дорад, на ҳуш ... *Ҳотифӣ*

ХИРАНИГОӢ *خیرهنگه* бешарм, беҳаё.

Нолаи аҳли ғараз, эй маҳи ман, гӯш макун,
Бодаи хиранигоҳон ҳаваси нӯш макун. *Сайидо*

ХИРАРАВ *خیره رو* саргашта, саргардон.

Нақл кун з-амрудбун, акнун бирав,
Гаштай ту хирачашму хирарав. *Румӣ*

ХИРАРАӢ||**ХИРАРОӢ** *خیره رای*||*خیره رای* парешонфикр, сустификр; аҳмақ, аблаҳ, нодон.

ХИРАРОӢ *خیره رای* тираақлӣ, аҳмақӣ, аблаҳӣ.

Санг дар дасту мор бар сари санг,
Хирарой бувад қиёсу даранг. *Саъдӣ*

ХИРАРӢ(**Ӣ**) *خیره روی* бешарм, беҳаё; саркаш, нофармон.

Нашояд чунин хирарӯи табоҳ,
Ки бадномӣ орад дар айвони шоҳ. *Саъдӣ*

Нафси хирарӯӣ маломат оғоз ниҳода, васваса ме-
кард. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ХИРАСАР *خیره سر* 1. кундзеҳн, нодон, аблаҳ, аҳмақ.

Ба хирасар шумурад серхӯрда гурсинаро,
Чунон ки дарди касон бар дигар касе хор аст.
Рӯдакӣ

Чу ночиз шуд ҷодуи хирасар,
Малик офарин хонд бар додгар. *Ҳочу*

2. ошуфта, парешон, саргашта.

Чун зулфи ёр кард маро чарх хирасар,
Чун холи дуст кард маро даҳр тираҳол.

Маҷди Ҳамгар

ХИРАХАНД *خيرەخند* касе, ки хандаи бечо мекунад.

Завқи ханда дидаи, эй хираханд,
Завқи гирья бин, ки ҳаст он кони канд. *Румӣ*

ХИРАХИР *خيرەخير* *ниг.* хир-хир.

Ту танҳо ба ҷанг омади хирахир,
Кунун пой дору инон сахт гир. *Фирдавӣ*

ХИРАЧАШМ *خيرەچشم* бешарм, беҳаё; шӯхчашм.

Дар тамошои бутон, Соиб, далер афтодаем,
Чун нигоҳи хирачашмон бо ҳичобам кор нест.
Соиб

ХИРАҚ *а.* *خرق* *ҷ.* хирқа.

ХИРВОР *خروار* *ниг.* харвор.

ХИРГОҲ||**ХИРГАҲ** *خرگه||خرگه* *ниг.* харгаҳ; \diamond (ин) хиргаҳи

сабзи фирӯзафом *киноя аз осмон; дунё.*

Дар ин хиргаҳи сабзи фирӯзафом
Ҳамемонад алқоби неки мудом. *Шодӣ*

(ин) хиргаҳи чанбарӣ *киноя аз осмон.*

Чу гулчехри ин хиргаҳи чанбарӣ,
Баромад бар авранги нилуфарӣ ... *Ҳочу*

ХИРЕШИДАН *خریشیدن* *ниг.* харешидан.

ХИРИФ *а.* *خريف* нотаваон, оқиз, беқувват; пири фартут.

Даст барҳам занад табиби зариф,
Чун хириф бинад уфтода хариф. *Саъдӣ*

Имрӯз ҳамебойд, ки масту хириф созӣ
Ин ҷони муҳаддисро в-ин қалби хитобиро.

Шамси Табрезӣ

ХИРМАН||**ХАРМАН** *خرمن* 1. тӯдаи ғаллаи ноқуфта ва бод-

доданашуда; ҷои кӯбидани ғалла.

Басо хирман, ки оташ дарзади б-аш,
Ҳанузат оби шухӣ зери қоҳ аст. *Анварӣ*

Дар он сол чандон бод набуд, ки хирманҳои ма-
зорей Марв пок шавад. «*Таъкираи Давлатшоҳ*»

2. маҷ. тӯдаи ҳар чиз.

Котибони қисмату тақдир аз фикри расо
Хирмани мулки суҳанро хӯшачинам кардаанд.

Туғрал

хирман гирифтани ғалла кӯфтани; **хирман кардани** (ё за-
дан) тӯда кардани ғалларо.

Ба роҳи сайди бало дона кардаам хирман,
Тазарву барқ зи ҳар ҷо парад, ба доми ман аст.

Шавкат

\diamond **хирмани моҳ** холаи моҳ; **хирмани шаб** ситорагон.

... Чун иқди Парвин ҳосил тавон кард,
Гар хӯша чинӣ аз хирмани шаб. *Туғрал*

ба хирмани касе афтодан фикр кардани дар боран
халалрасонӣ ба касе.

ХИРМАНГАДО(И) (*ى*) *خرمن گدا* гадое, ки дар сари хирман
чизе мепурсад, гадои хӯшачин.

Зиҳӣ ҷавфурушони гандумнамой,
Ҷаҳонгарду шабкуку хирмангадой. *Саъдӣ*

ХИРМАНСӮЗ *خرمنسوز* он ки хирмани касеро месӯзонад;
маҷ. зараррасон.

Шавқ барқест нишеманафруз,
Монеи раҳшударо хирмансӯз. *Ҷомӣ*

Ба охи сард хирмансӯзи исъён,
Ба дуди дил чароғафрузи ғуфрон. *Нозим*

ХИРМАНСӮХТА *خرمنسوخته* касе ки хирмани ғаллааш
сӯхта бошад; *маҷ.* зарардида, шикастхӯрда.

З-он ки ҳар бадбахти хирмансӯхта
Менахоҳад шамъи кас афрухта ... *Румӣ*

Хирмансӯхта ҳамаро хирмансӯхта меҳоҳад.

Зарбулмасал

хиром *خرام* *асоси замони ҳозираи хиромидан.*

ХИРОМ I *خرام* роҳ рафтани бо нозу нӯз: бо рафтори
хушоянд роҳ рафтани.

Хироме чанд Юсуф кард ҳар су,
Ғаҳе бар рӯи пул, ғаҳ бар лаби ҷӯ. *Нозим*

ХИРОМ II *خرام* шодмонӣ, хушӣ, хушҳоли; хабари хуш,
мужда.

Бад-ӯ бошад эронийно умед,
Аз ӯ пахлавоноро хирому нувед. *Фирдавӣ*

Яке нома фармуд наздики Сом,
Саросар дуруду нуведу хиром. *Фирдавӣ*

ХИРОМИДАН *خرامیدن* бо нозу истиғно роҳ рафтани, хиро-
мон роҳ рафтани.

Зирак гуфт, ки кабке дар домани кӯҳ мехиромид,
ноғоҳ бозеро чашм бар ӯ афтод. «*Нигори дониш*»

Ҷон зи каф рафт, ҷӣ созем нисори қадамаш,
Ки пас аз марғ хиромад ба сари турбати мо. *Ҷомӣ*

\diamond **ба олами бақо хиромидан** мурдани, вафот кардани.

Чун ба олами бақо хиромад, мусулмонон бар
вай намоз гузоранд. «*Равзат-ус-сафо*»

ХИРОҶ *خراج* *ниг.* хароҷ.

ХИРС *خرس* ҳайвони ваҳшии ҷангалии маъруф.

Бо мулк ҷӣ кор аст фалонрову фалонро,
Хирс аз дари гулшан нею хук аз дари гулзор.

Манучехрӣ

\diamond **хирс дар кӯҳ Бӯалӣ Синост зарб.** дар ҷое, ки
ҳама бесавод ё нодон бошанд, нимчамулло муҳтарам
аст.

ХИРСАҚ *خرسك* 1. хирси майда, хирси хурд, хирсбача;

2. номи як навъ бозии бачагон, ки яке аз онҳо
монанди хирс ба дасту по истода гавак мекашад.

Устоду муаллим чу бувад камозор,
Хирсақ бозанд кӯдакон дар бозор. *Саъдӣ*

3. як навъ қолини серпат.

Токро аз барғҳо дар зери ҳеш пӯсти хуччат
пора-пора ва сарвро аз торҳо дар пушти худ чули
хирсақ тикка-тикка. *Туғро*

ХИРТОЛ *خرطال* *ниг.* хартол.

ХИРУ *خيرو* гули хайрӣ, гули шаббу.

То хид (*خويد*) набошад ба ранги лола,
То хор набошад ба бун хиру. *Фарруҳӣ*

ХИР-ХИР *خير خير* бесабаб, беҳуда, абас, беасос.

Қори вазир Ҳасанак ошуфта гашт ... ва ин сул-
тони муҳташамро хир-хир биёзурда.

«Таърихи Байҳақӣ»

ХИРӢ I *خرى* *ниг.* хиру.

ХИРӢ II *خبرى* равоқ; айвон; суфа.

Рӯзиш хабар кардаму нонаш бишикастам,
Бишикаст маро дасту бурун кард зи хири. *Мушфиқӣ*

ХИРҚА *а.* *خرقه* 1. порчаи матоъ, матои дарида, пора,

ирча-порча, ямоқ.

Дарвешеро шунидам, ки дар оташи фоқа месӯхт
за хирқа бар хирқа медӯхт. *Саъдӣ*

ХИРҚА кардан пора кардан, даррондан.

Субҳи содиқ перохани содиқи фалакро хирқа
кард. *Авфӣ*

ХИРҚА шудан (*ё* гаштан, сохтан) пора шудан, пора-
бора шудан.

Кунун он ба хун-андарун ғарқа гашт,
Кафан бар тани поки у хирқа гашт. *Фирдавсӣ*

2. либоси дарвешон; чомаи қуроқ; либоси кӯҳна.

Кӯҳан хирқан хеш перостан
Беҳ аз чомаи орият хостан. *Саъдӣ*

Дарвеш гуфт: Эй шайх, ман сабукборам ва ҷуз
хирқае надорам. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ХИРҚА *азрақ* чомаи суфиён, ки кабуд *ё* малларанг
буд: \diamond **хирқа андохтан** а) бахшидани чома; б) тас-
лам шудан, гуноҳи худро эътироф кардан; **хирқан**
сабр даридан камоли бесабрӣ нишон додан.

Ашки ман дар рақсу дил дар ҳолу нола дар симоъ,
Ман дарида хирқан сабру фиғон овардаам. *Ҳоқонӣ*

ХИРҚА аз дасти *касе* *пӯшидан* *киноя* аз мурид, тобеъ
ё шогирди *касе* шудан.

Машраби ман хирқа аз дасти садаф пӯшидан аст,
Теғ бар сар мехурам, гавҳар ба домон медиҳам. *Соиб*

ХИРҚА ба дасти *касе* *тоза* кардан *киноя* аз дубора
тобеи *касе* шудан, аз нав тобеъ шудан ба *касе*.

Чу з-ин чойгаҳ азми дарвоза кард,
Ба дасташ фалак хирқаро тоза кард. *Низомӣ*

ХИРҚАБОЗӢ *خرقه بازي* **хирқабозӣ** кардан рақсу бозӣ кар-
дани суфиён дар ҳоли ваҷду рӯҳбаландӣ.

Бигу то даме хирқабозӣ кунам,
Ба май далқи худро намозӣ кунам. *Хисрави Деҳлавӣ*

ХИРҚАДӢЗ *خرقه دوز* дӯзандаи хирқа.

Ғаҳ осуда дар гушае хирқадӯз,
Ғаҳ ошуфта дар маҷлисе хирқасӯз. *Саъдӣ*

ХИРҚАПӢШ *خرقه پوش* дариданпӯш; жандапӯш; дарवेशи
қутасаввиғ.

Хирқапӯше дар корвони Ҳичоз ҳамроҳи мо буд.
Саъдӣ

Бигу ба зоҳиди солуси хирқапӯши дурӯй,
Ки дасти зарқ дароз асту остин кӯтоҳ. *Ҳофиз*

ХИРҚАСӢЗ *خرقه سوز* *касе*, ки роҳи зӯҳду риёро тарк
кормадааст.

Ғаҳ осуда дар гушае хирқадӯз,
Ғаҳ ошуфта дар маҷлисе хирқасӯз. *Саъдӣ*

ХИСБ *а.* *حصب* фаровонӣ, серию пурӣ; фароҳӣ (дар зин-
дагонӣ).

Сангпӯшт гуфт: ... Ман туро бад-он ҷазира барам,
ки дар у ҳам амну роҳат аст ва ҳам хисбу рафо-
ҳият. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба баракати қудуми у сиату хисб-зоҳир шудӣ.
«Равзат-ус-сафо»

ХИСЛАТ *а.* *خصالت* хосият, сифат; тинат, хӯй.

Маро мағӯй насихат, ки порсоюи ишқ
Ду хислатанд, ки бо якдигар наомезанд. *Саъдӣ*
Аз хислатҳои мулук кадом зишт аст?

Аҳмади Дониш

ХИСОИДАН *خسائيدن* *ниг.* хисонидан.

ХИСОЛ *а.* *خصال* ҷ. хислат.

Касе, ки чомен ин хисол бошад, уро ҳеч ҷо ғариб
нагузоранд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХИСОНИДАН *خسانيدن* *ниг.* хесон(и)дан.

ХИСОР *а.* *خسار* *ниг.* хасор.

Зумрае дар либоси хисор рӯй ба ҳазимат ниҳоданд.
«Равзат-ус-сафо»

ХИСРАВ||ХУСРАВ *خسرو* 1. шоҳ, подшоҳ, султон, амир.

Хисрав аз баҳри адл бояду дод,
В-ар на ҳар кас зи пушти одам зод. *Саной*

2. яке аз подшоҳони Эрони қадим, ки аз рӯи дoston
ошиқи Ширин буд.

Эй фалак, андуҳи Ширин бар дили Хисрав манех,
К-ин бизоатро харидоре беҳ аз Фарҳод нест. *Чомӣ*
 \diamond **хисрави анҷум киноя** аз офтоб.

Хисрави анҷум рӯй ба диёри ғарбӣ овард.
«Равзат-ус-сафо»

хисрави анҷумсипоҳ киноя аз офтоб.

Хисрави анҷумсипоҳ ба доираи нисфуннаҳор
расид. *«Равзат-ус-сафо»*

хисрави савобит ва сайёрот киноя аз офтоб.

Хисрави савобит ва сайёрот аз манзили Бирҷиси
саодат интиқол кард. *«Равзат-ус-сафо»*

хисрави сайёрагон киноя аз офтоб.

Кӯҳ ба китаф баргирӣфт чомаи бозоргон,
Рӯй ба машриқ ниҳод хисрави сайёрагон.

Манучехрӣ

хисрави ховар киноя аз офтоб.

Саҳар чун хисрави ховар алам бар кӯҳсорон зад,
Ба дасти марҳамат ёрам дари уммедворон зад. *Ҳофиз*
хисрави ховархиром киноя аз офтоб.

Чу чатри хисрави ховархиром пайдо шуд,
Сипоҳи шаб буна дар кӯҳхо ниҳон карданд.

Убайду Зоконӣ

хисрави чорӯм сарир киноя аз офтоб.

ХИСРАВОНӢ||ХУСРАВОНӢ *خسروانى* 1. лонқи подшоҳ,
шоҳона.

Яке дар бараш парниёнӣ қабоҳ,
Яке бар сараш хисравонӣ кулоҳ. *Саъдӣ*

Бидех, соқӣ, он хисравонӣ қадах,
Ки дилро биафзояд аз вай фараҳ. *Ҳочу*

2. *мус.* яке аз оҳангҳои қадим.

Муғаннӣ, қучой, ба гулбонги руд
Ба ёд овар он хисравонӣ суруд. *Ҳофиз*

ХИСРАВӢ I || ХУСРАВӢ I *خسروى* аз они хисрав; аз они
подшоҳ.

Ба тан чомаи хисравӣ кард чок,
Ба сар-бар пароганд торик хок. *Фирдавсӣ*

ХИСРАВИ II || **ХУСРАВИ** II **خسروی** подшоҳӣ, подшоҳ будан.

Дони, ки чист давлат, дидори ёр дидан,
Дар кунӣ ӯ гадоӣ бар хисрави гузидан. *Ҳофиз*

ХИССАТ *а.* **خست** хасисӣ, бахили; фурумоғӣ, пастӣ.

Тухмати ифлос чанду нанги хиссат то ба кай,
Оташи исроф дар дунъеву мофиҳо занед. *Шавкат*
Ҳарчанд саг ба хиссат мавсуф аст ва ба нопоки
маъруф, валекин луқмаи вафодорӣ хурдааст.

«Анвори Суҳайли»

Ва агар дар зиёфат тақсире кунӣ, ба хиссати
ту шӯхрат диҳанд. *Аҳмади Дониш*

ХИТБ *а.* **خطب** домод.

ХИТБА||**ХИТБАТ** *а.* **خطبة**||**خطبة** зан хоستان, занхоҳӣ, хостани зан барои издивоҷ.

Туғрулбек ба аё аз муҳаддарот ... хитба на-
муд. *«Равзат-ус-сафо»*

ХИТМӢ *а.* **خطمي** *ниг.* хатмӣ.

ХИТО **خطا**||**خطا** *ниг.* хато II.

ХИТОБ *а.* **خطاب** 1. суҳане, ки рӯ ба рӯи касе ё чизе гуфта мешавад.

Маликро дурушт омад аз вай хитоб,
Бигуфто: Биё, то чӣ бинӣ савоб,
Ки пиндорам аз ақл бегонай,
На мастӣ, ҳамоно, ки девонай. *Саъдӣ*

Абулфайзхоҷа ба аҳли маҷлис хитоб карда ...
гуфт. *Садрӣ Зиё*

2. суҳангӯӣ, гапзани, гуфтор, гуфтугӯ.

Дар хитоби одамӣ нотик будӣ,
Дар навои туғиён ҳозик будӣ. *Румӣ*

ХИТОБАТ *а.* **خطابت** *ниг.* хитобат.

Ва фондаи хитобат андар сиёсати мардум бу-
вад. (2) *Ибни Сино*

ХИТОБИ **خطابي** даҳанакӣ, шифоҳӣ.

... Ақсоми ин муқаддимоти пешин бидонем ...
ва хитобӣ кадом ва шеърӣ кадом. *Ибни Сино*

ХИТОМ I *а.* **ختم** он чи, ки бо он чизеро мӯҳр мекунанд,
монанди шамъ, мум, лок.

Пас мактуби умраш ба хитоми аҷал махтум гашт.
«Равзат-ус-сафо»

ХИТОМ II *а.* **ختم** поён. охир, тамом, анҷом.

ХИТОМ III *а.* **خطام** 1. маҳори шутур; 2. ресмон; ресмони киштӣ.

Маллох гуфт: Киштиро халале ҳаст, яке аз шумо,
ки зӯрвартар аст, бояд ки бар ин сугун барравад
ва хитоми киштӣ бигирад, то иморат кунам. *Саъдӣ*

ХИТОӢ **خطائي**||**خطائي** мансуб ба Хито(ӣ), сокини Хитой,
аҳли Хитой.

ХИТТА *а.* **خطه** 1. замин, ки барои иморат гирдогирди он
хат кашидаанд; 2. мамлакат, вилоят; шаҳри калон; хок,
замин.

Қалам дар сари ҳарфи афлок каш,
Хат андар хати хиттаи хок каш. *Ҳоҷу*

Асли ӯ аз Балх аст, аммо дар хиттаи Хоразм
маскан дошта. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ХИФОРАТ *а.* **خفارت** муҳофизат, ҳимоят, ниғахбонӣ.

Ва он сол ба дари Мадинаи шарифа араб аз эшон
хифорат хост ба гоҳи бозгаштан аз ҳаҷ.

Носири Хисрав

ХИФФАТ *а.* **خفت** сабуқӣ, камвазнӣ (чисман, ақлан ё аз
чиҳати коре).

... На хиффати ҷавониаш бошад, на заъфи пирон.
«Равзат-ус-сафо»

Дар гадову шаҳи ғуруроин
Фарқе афканда хиффату тамкин. *Бедил*
хиффати ақл камақлӣ, сустаклӣ.

Ёрон иродати ман дар ҳаққи вай хилофи одад
диданд ва бар хиффати ақлам ниҳуфта бихандиданд.
Саъдӣ

ХИШМ **خشم** *ниг.* хашм.

ХИШТ I **خشت** оҷури хом, оҷур, лое, ки ба қолиб рехта
хушконда шудааст ва барои иморат ба кор меравад.

Ба фармони ӯ ин пулро аз хишти пухта сохтанд.
«Тағрихи Наршахӣ»

Хишти аввал чун ниҳад меъмор қач,
То Сурайё меравад девор қач.*

хишти сари хум хиште, ки бо он сари хуми шаробро
маҳкам мекунанд.

Шуд муддате, ки хишти сари хум китоби мост,
Мавҷи шароб сурхии сарҳои боби мост. *Соиб*

хишт задан хишт рехтан.

Пераҳани худ зи гиё бофтӣ,
Хишт зади, рӯзи аз он ёфтӣ. *Низомӣ*

◇ **хишт молидан** даъвоҳои дуруғ кардан; **хишти хом бар** (ё андар) **об афкандан** киноя аз кори беҳуда ва
беҳосил кардан.

Чу кирдор бо носипосон кунӣ,
Ҳама хишти хом андар об афканӣ. *Фирдавсӣ*

аз ҷой **рафтани хишт** намондани умеди беҳбудӣ дар
коре; **хиште ба хайр гузоштан** дар роҳи хайр иморате
кардан, сохтани обанбор, корвонсарой, меҳмонсарой
ва ғ.

Хиште ба хайр чун хуми май бар замин гузор,
Дигар қадам ба қасри биҳишти барин гузор. *Соиб*

хишт бар об (ё дарё) задан кори беҳуда кардан.

Бар ишқи ту бар дил рақами сабр кашидан
Чун хишт задан бар забари оби равон аст.

Ибни Ямин

бар хишт зодан амалест, ки занони ҳомилдор барои
осон кардани зоиши тифл хиштро зери пояшон
гузошта бар сари по менишинанд ва зур бар ҳар ду
по мезананд.

Пеш аз он к-аз доя бинад модари гулбун ба дард,
Тифлҳои ғунча бар хишти латофат зода буд. *Туғро*

ХИШТ II **خشت** навъе аз найзаи хурд.

Баромад дурахшидани теғу хишт,
Ту гуфтӣ ҳаво бар замин лола кишт. *Фирдавсӣ*
Севум ҳамчунин х и ш т бар вай шикаст,
Нашояд ба хишт обро бозбаст. *Низомӣ*

ХИШТАК **خشتک** 1. хишти хурд, хишти майда; 2. порчаи
чорғуша, ки зери бағали чома ва миёни почома меӯзанд.

ХИШТЗАН خىشتزان касе, ки аз гил хишт месозад, хиштрес.

Ғулом обкаш бояду хиштзан,
Бувад банди нозанин муштзан. *Саъдӣ*

ХИШТ-ХИШТ خىشت خىشت хишир-хишир, шибир-шибир.

Хишт-хишти муш дар ғушаш расид,
Хуфт мардӣ, шаҳваташ кулӣ рамид. *Румӣ*

ХИШТЧА خىشتچه *ниг.* хиштак 2.

Ба ҷои хиштча гар шаст нофа бардӯзӣ,
Ҳам эҷ кам нашавад бӯи ганда аз бағалат. *Имора*

ХИЯМ а. *خيم* 4. хайма.

Пеш оядам боғи Ирам пурчатру харгоҳу хиям,
Аз табу манҷуку алам чун дарғаҳи Ҷамшеди ял.
Ломей

ХИЧИЛ|ХАЧИЛ а. *خجل* шарманда.

Хичил он кас, ки рафту кор насохт,
Кӯси реҳлат заданду бор насохт. *Саъдӣ*
Гоҳе гила аз ёр кунам, гоҳ зи ағъёр,
Не, не, ки хичил аз нафаси сарди худ астам. *Савдо*

ХИЧЛАТ а. *خجلت* *ниг.* хаҷлат.

ХИЧОЛАТ а. *خجالت* шармандагӣ.

Ба дастури доно чунин гуфт шох,
Ки давъӣ хичолат бувад бегувоҳ. *Саъдӣ*
Дар подшоҳӣ чунон муомила кунад, ки агар
вакте подшоҳ набошад, ҷафо ва хичолат набинад.
Аҳмади Дониш

ХО *خا* *ниг.* хе.

ХОБ خواب *асоси замони ҳозираи хобидан, хуфтан.*

ХОБ I خواب 1. ҳолати осоиш, ки ҳангоми он ҳисҳои зоҳирӣ аз кор мемонад; *муқобили белорӣ.*

Наҷӯям бар ин кина орому хоб,
Ману гурзу майдони Афросиёб. *Фирдавсӣ*

Хобро гуфтаи бародари марг,
Чун бихусбӣ, ҳамезанӣ дари марг. *Авҳадӣ*

ХОБИ АМН хоби роҳат ва осуда, хоби бафароғат.

Хуш фарши буръеву гадоиву хоби амн,
К-ин айш нест дархури авранги хисравӣ. *Ҳофиз*

ХОБИ ГИРОН а) хоби саҳт, хоби вазнин.

Пеши арбоби басират гуфтугун ишқу ақл,
Ҳаст чун бедорию хоби гирон аз ҳам ҷудо. *Соиб*

б) маҷ. ғафлат, беҳабарӣ.

Дидан бедорро хоби гирон зебанда нест,
Аз шарар то чанд хоҳӣ кард болин сангро. *Бедил*

ХОБИ ГИРОНСАНГ хоби саҳт, хоби вазнин.

Ғули осори ин хоби гиронсанг
Бирӯяд э-он дар ин гулшан ба як ранг. *Нозим*

ХОБИ ДУШИН хоби шабона.

Саҳарғаҳ даррабудаи хоби нӯшин,
Ки бар ноҳурда буд аз хоби дӯшин. *Низомӣ*

ХОБИ НҶУШИН хоби хуш, хоби ширин.

Даме наргис аз хоби нӯшин бишӯй,
Чу гулбун биханду чу булбул бигӯй. *Саъдӣ*

Баромад шаҳрёр аз хоби нӯшин,
Дилаш хуррам шуда аз хоби дӯшин. *Низомӣ*

ХОБ БАСТАН беҳоб кардан, хобпар кардан; **ХОБ ЁФТАН** хоб рафтан, хобидан.

Далерон ба даргоҳи Афросиёб

Зи бонги табира наёбанд хоб. *Фирдавсӣ*

ХОБ АЗ ДИДА ШУСТАН (ё **РУҒТАН**) хоб накардан, бедор мондан.

Фурсат намедихад, ки бишӯям зи дида хоб,
Азбаски тунд мегузарад ҷӯйбори умр. *Соиб*

ХОБ АЗ САР НИХОДАН хоб набурдан, бедор будан, бедор-хоб шудан.

Биё, соқӣ, аз сар бинеҳ хобро,
Маи ноб деҳ ошиқи нобро. *Низомӣ*

АЗ ХОБ БАРКАРДАН бедор кардан.

Иброҳимро аз хоб баркард, гуфто: Бархез ва
таом бихӯр. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

АЗ ХОБ БАРОМАДАН бедор шудан.

Рутабчин баромад зи нӯшина хоб,
Димоғе пуроташ, даҳоне пуроб. *Низомӣ*

АЗ ХОБ БАРОМАДАНИ БАХТИ КАСЕ хушбахт гардидани касе.

Нафас баромаду ком аз ту барнамеояд,
Фиғон, ки бахти ман аз хоб барнамеояд. *Ҳофиз*

АЗ ХОБ ДАРОМАДАН бедор шудан.

Шоҳиди сармасти ман субҳ даромад зи хоб,
Кард суроҳӣ талаб дида сабӯҳӣ савоб. *Ҳоқонӣ*

2. он ҷи хобкунанда дар вақти хоб мебинад, рӯё; **ХОБИ БИСМИЛ** (ё **ПАРЕШОН**) хоби хавлноқ, хоби дарҳаму барҳам.

Сайдгоҳи кист ин гулшан, ки ҳар су бингарӣ,
Обу ранги мо парешонтар зи хоби бисмил аст. *Бедил*

Шаби хичрони ту чун хоби парешон бинам,
Субҳ бар васли сари зулфи ту таъбир кунам. *Ҷалолӣ*

Рузе агар ба лутф наёй ба сӯи ман,
Боре шабе ба хоби парешони ман дарой. *Ҳилолӣ*

ХОБ ГУФТАН хобро тафсир кардан, хобро таъбир кардан, маънои хобро гуфтан.

Битарсиду аз шох зинҳор хост,
Ки ин хоб гуфтан наёрем рост. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. ғафлат; \diamond **ХОБИ АДАМ** нобудӣ, марг.

Чунин афсонахон хуш, ки дил гуфт аз даҳони у,
Хизир гар бишнавад, аз ҳайраташ хоби адам гирад.
Фиғонӣ

ХОБИ АСҲОБИ РАҚИМ (ё **КАҲҒ**) киноя аз хоби дуру дароз ва саҳт.

Сол хуфти сӣ, кунун бедор шав,
Гар нахуфти хоби асҳоби каҳғ. *Носири Хисрав*

ХОБИ АҶАЛ марг.

Бо хоби аҷал фасона мегуфт,
Аз марг ба ҷои фасона мегуфт. *Файзӣ*

ХОБИ БЕТАЪБИР орзуи умеди беҳосил.

Паём додам, к-икбол бе парастиги у
Бувад ба назди хирадманд хоби бетаъбир. *Муиззӣ*

ХОБИ МАРГ ҳолати марг.

Шуд раҳи хобида бедору ҳамон осудаанд,
Бурда гуё хоби марг ин ҳамраҳони хуфтаре. *Соиб*

ХОБИ ПО карахт шудани по; **ХОБИ САЙЁД** хоби бардурӯғ барои фиреб додани сайд.

Тағофул карданат бе фитнае нест,
Фиреби мурғ бошад хоби сайёд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ХОБИ ХАРГҶШ (ё **ХАРГҶШӢ**) ғафлат, бепарвой.

Шаҳи шердил масту мадҳуш буд,
Ду оҳуш дар хоби харгҷш буд. *Ҳочу*

хоби чорпахлу хоби дарозу тинч; **хобу хаёл** фикру орзуҳои ношудани; **хобу хӯр** зиндагонӣ, майшат; зиндагонӣ бемазмун, ки танҳо аз хӯрдану хобидан иборат аст; **хоби иизеро дидан** ба тамаи хом афтодан, орзуи хом кардан, хаёли хом доштан.

Ҳамчу пилаи бар сарам зан захму доғ,
То набином хоби Ҳиндустону боғ. *Румӣ*

Ва ин бор хоби хиёнате дигар набинӣ.
«Марзбоннома»

хоб дӯхтан халал расондан ба хоби касе.

Магар ҷодувон аз ман омӯхтанд,
Ки аз муми худ хобро дӯхтанд. *Низомӣ*

хоб кардани дуқон кино аз бекор ва бемуомила мондани дуқон, баста шудани дуқон.

Рехт ҳамчу сурма аз чашми тарозу сангро,
Монд бар зери сару гуфто: дуқонам хоб кард. *Сайидо*

хоб фуру молидан дур кардани хоб.

Дар орзун рӯи ту дарёёст чашми халқ,
Бархезу рӯ бишӯю фуру мол хобро. *Хисрави Деҳлавӣ*

хоби харгӯш додан ба ғафлат андохтан, фиреб додан, бо ваъдаҳои дурӯғ фирефтани.

Маро чӣ кушӣ ба чашми оху,
Маро чӣ диҳӣ ту хоби харгӯш. *Саной*
Саги кӯи ту бошам, гарчи надҳӣ
Ба рӯбахозиам ҷуз хоби харгӯш. *Заҳири Форъбӣ*

хоб ба чароғ гуфтан ба ақидаи хурофӣ, агар касе хоби бадашро танҳо ба танҳо ба чароғ бигӯяд, гӯё оқибати шуми он пешгирӣ мешудааст.

Гулро бинам, ҳадиси рӯи ту кунам,
Монанди касе, ки хоб гӯяд ба чароғ.

Мӯҳсини Таъсир

ХОБ II || ХОВ خواب||خاب||خاو моилли пати махмал ва матоҳон дигари патдор ба як сӯ; **хоби махмал** пати махмал; тамоҷоли пати махмал ба як тараф; **хоби қолин** пати қолин; ба тарафе хобидани пати қолин.

ХОБГОҲ||ХОБГАҲ خوابگاه||خوابگاه 1. ҷои хоб, хонаи хоб.

Сухан гуфта омад ниҳуфта ба роз,
Дари хобгах нарм карданд боз. *Фирдавсӣ*
Зирехпӯш хуспанд мардавжанон,
Ки бистар бувад хобгоҳи занон. *Савдӣ*

2. маҷ. гӯр, қабр; **хобгоҳи адам** осудангоҳи нестӣ; қабр.

Аз завқ шуданд он ду мадҳӯш
Дар хобгоҳи адам ҳамоғӯш. *Ҳилолӣ*

ХОБГУЗОР خواب گزار касе, ки хобро таъбир мекунад, он кӣ маънои хобро мегӯяд.

На раҳнамой ба кор оядаш, на толеъгир,
На фолгӯй ба кор оядаш, на хобгузор. *Унсурӣ*
Дар зиндон хобгузоре ба ғоят чобук ҳаст.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дилу таваккули ту бениёз дошт туро
Зи фолгӯю зи ахтаршиносу хобгузор. *Муиззӣ*

ХОБИА a. خابيه *ниг.* хобия.

ХОБИДАН خوابيدن 1. хоб рафтани; дароз кашидани; 2. истиқомат кардан дар ҷое, таваккуф кардан.

ХОБИЯ||ХОБИА a. خابيه||خابيه кӯза, хуми шароб ё сирке.

Чун хонҳашон барканад, хуншон зи тан бипрс-
канад.

Орад, ба фардо афканад дар хисравонӣ хобия.
Манучехрӣ

ХОБНОДИДА خواب نادیده 1. касе, ки хоб надида бошад.

2. маҷ. ноболиғ, норасида.

Ридакони хобнодида масоф андар масоф,
Маркабони доғнокарда қатор андар қатор. *Фаррухӣ*

ХОБНОК خوابناک 1. хоболуд; маҷ. пурхумор.

Чун чашми ту хобноку масте
Сохибназарон надида дар хоб. *Ҷомӣ*
Сурма дар чашми хобнок кашид,
Ҳалқа аз ҷаъди тобдор кушуд. *Ҷомӣ*

2. маҷ. ғофил, беҳабар.

ХОБОЛУД(А) خواب آلود (ه) 1. он кӣ нав аз хоб бедор шудааст ва дар чехрааш асари хоб дида мешавад.

Дӯш рафтам ба дари майкада хоболуда,
Хирқа тар, доману сачҷода шароболуда. *Ҳофиз*

2. касе, ки хобаш меояд.

Ба рӯи мо зан аз соғар гулобе,
Ки хоболудаем, эй бахтбедор. *Ҳофиз*

ХОБОН(И)ДАН خوابانیدن||خوابانیدن хоби касеро барондан, хоб кунондан.

ХОБИ خوابی ба хоб рафта, хуфта, хобида; хобдӯст.

Аз шаб чӣ хабар бошад мар-фирқани хобиро.
Шамси Табрезӣ

ХОВ خاو *ниг.* хоб II.

ХОВАНД خاوند *шакли кӯтоҳшудаи* худованд.

ХОВАР I خاور 1. самте, ки офтоб дар он ғуруб мекунад, ғарб, мағриб.

Меҳр дидам бомдодон чун битофт,
Аз Хуросон сӯи ховар мешитофт. *Рӯдакӣ*
Чу аз машриқ у сӯи ховар кашид,
Зи машриқ шаби тира сар баркашид. *Фирдавсӣ*
Сапеда чу барзад сар аз бохтар,
Сиёҳӣ ба ховар фуру бурд сар. *Низомӣ*

2. самте, ки офтоб дар он тулӯъ мекунад, машриқ, шарқ.

ХОВАР II خاور хору хас, хошок.

Бар он бум то солиён бар набуд,
Ҷуз аз сӯхта хору ховар набуд. *Фирдавсӣ*

ХОВАРЗАМИН خاورزمين машриқзамин, шарқ; кишваре, ки дар Шарқ аст.

Ҳал кунад дар гушаи чинӣ тилои мағриби
Шом, к-аз ховарзамин наққоши заркор оварад.
Мушфиқӣ

ХОВАРОН خاوران 1. ховар, машриқ.

Субҳ, к-аз ховарон талеи рӯз
Шуд чу хусни бутон чахонафрӯз. *Мушфиқӣ*

2. ғарб, мағриб; 3. номи вилояте дар Хуросон.

Чандон ки аз забонт барояд, бигир зар,
Дар Ховарон наям, ки муяссар намешавад. *Анварӣ*

ХОВАРХИДЕВ *خاورخديو* подшоҳи машрик, подшоҳи шарк; подшоҳи ғарб; *киноя аз* Искандар.

Сипахро биёрост ховархидев,
Дар андеша з-он мардумоҳанҷ дев. *Низомӣ*

ХОВАРӢ *خاوري* мансуб ба ховар I.

Маликзода гуфт: Эй бути ховарӣ,
Надонам чӣ кардӣ зи чодугарӣ. (2) *Хочу*
Хуршеди ховарӣ кунад аз рашк чома чок,
Гар моҳи меҳрпарвари ман дар қабо равад. (2) *Ҳофиз*

ХОВИЯ *ا. خاويه* муаннаси ховӣ.

Саҳмаш чу саҳми ҳовия, сад бим дар ҳар зовия,
Эъҷози нахли ховия девору бомашро масал. *Ломей*

ХОВӢ *а. خاوى* холи, тий, хароб, вайрон.

ХОГИНА *خاگينه* навъе аз таом, ки бо тухми мурғ пухта мешавад, тухмбирьён.

В-ар бигӯям сифати қимаю хогина карам,
Биравад аз дили ҳар мустамаъе сабру қарор.
Абуишхоқи Атғима

ХОД *خاد* *ниг. заган.*

Даромад яке ходи чанголтез,
Рабуд аз кафаш гӯшту бурд аз гурез.
Хучастаи Сарахсӣ

Кунун медиҳад даври чархам ба ёд,
Ба зарбулмасал киссаи ғуку ход. *Ҷомӣ*

ХОДА *خاده* ҷуби рости дароз.

[Узбакон]... баъд аз фурсате ба маслахати мав-
ҷуда амал намуда, ходаро бишикастанд.
«Шаҳномаи Фарғона»

ХОДЕЪ *а. خادع* фиребанда; фиребгар.

Ходен дарданд дармонҳои жож,
Раҳзананду зарситонон расмбоз. *Румӣ*

ХОДИМ *а. خادم* он кӣ хидмат мекунад, хизматгор; нӯкар.

Ту бо хештан ходимон бар ба роҳ,
Зи роҳу зи оини шоҳон макоҳ! *Фирдавӣ*

Ходиме аз сарой берун омад ва бар дари сарой
биистод. *Носири Хисрав*

Маъмуно ходиме буд, ... уро ба чихати ...
таҷассуси Фазл насб фармуд. *Авфӣ*

♦ **ходими пир** (*ё сипехр*) *нуч.* сайёран Зуҳал.

ХОДИМА *а. خادمه* муаннаси ходим.

Чанд ходима ба хидмати мо мураттабанд. *Авфӣ*

ХОЗА I *خازنه* гил, гиле, ки бо он деворро андова мекунад;
хар чизе, ки ба ҳам омехта шудааст.

ХОЗА II *خوازه* *ниг. хавоза.*

ХОЗЕУЛАЪНОҚ *а. خاضع الاعناق* гарданхам, фармонбардор.

Шаванд пеши рикобаш сарони Руму Араб
Чу бандагони камарбаста хозеулаъноқ. *Муиззӣ*

ХОЗЕЪ *а. خاضع* I. фармонбардор, мутеъ, итоаткор.

Пил аз ғояти дарду ранҷ уро хозеъ шавад. *Авфӣ*
Нашавам хозен адӯ ҳаргиз,
Гарчи бар осмон кунад маскан. *«Равзат-ус-сафо»*

2. **хоксор**, фурутан, касе, ки хоксорӣ мекунад.

ХОЗИН I *а. خازن* хазинадор, хазиначӣ, анбордор, ниғаҳ-
бони хазина.

Котибатро гу: Навису хозинатро гу: Бисанҷ,
Носеҳатро гу: Фазою ҳосидатро гу: Гудоз!

Манучехрӣ

Падари Иброҳим ... хозини бутхона буд.
«Таърихи Табарӣ»

Бурун рафтанд аз он маҳзан дилафгор,
Ки шаб маҳтобу хозин буд бедор. *Нозим*

ХОЗИН II *а. خازن* паррандае, ки дарахтро бо нӯлаш зада
сӯроҳ мекунад, эзорсурхаки сабзранг.

Бар руҳи Ҷомӣ бувад бе рӯят аз дузах даре,
Гар зи равза хозин андар қабри у равзан кунад.
Ҷомӣ

ХОИБ *а. خائب* ноумед, маъюс, бебаҳра, бенасиб.

Ақлам бирафт аз ҷо, боқишро ту фармо,
Эй аз дарат нарафта кас ноумеду хойб.
Шамси Табретӣ

Расулон хойбу хосир бозгаштанд.
«Равзат-ус-сафо»

Ва агар ба касб ва шуғл тавассул ҷӯяд ҳам,
хойбу хосир берун меояд. *Аҳмади Дониш*

ХОИБА *а. خائبة* муаннаси хойб.

Ҳар сабоҳе фирқаеро ротиба,
То намонад уммате з-ӯ хойба. *Румӣ*

ХОИБАН *а. خائبان* дар ҳолати ноумедӣ, маъюсӣ, бебаҳрагӣ;
хойбан ва хосиран бо навмедӣ, бебаҳра ва зарардида.

[Мухаммади Хоразмшоҳ]... хойбан ва хосиран
муроҷиат намуд ва аз ҷадди ту — Чингизхон дар
ҷазираи Обескун дид, он чӣ дид.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ХОИДАН *خائيدان* бо дандон фишор кардан, ҷавидан.

Ҳар ҳайвоне ба вақти хойдан зафри зерин ҷун-
бонад. *Ибни Сино*

Гуфт: То чашми ту мар-сӯхтаро бишносад,
Нон хой ту агар сӯхтае нимзарир. *Шамси Табретӣ*

ХОИН *а. خائن* он кӣ хиёнат мекунад, хиёнаткунанда.

Хоинеро дар силки муътамадон маъдуд набонистӣ
дошт. *Авфӣ*

... Яке боз пас хойну шармсор
Нахоҳад ҳаме музд нокарда кор. *Саъдӣ*

ХОИСК *خايسك* *ниг. хояск.*

ХОИФ *а. خائف* касе, ки аз чизе метарсад, тарсанда.

Ҷинояте аз вай дар вучуд омад ва хойф шуд.
Авфӣ

ХОК I *خاك* I. қабати болоии замин, ки гиёҳу дарахт дар
он мерӯяд.

Бояд ки миёни замин хоки сирф бувад, саҳт
гардонида бувад ба таъби басити замин. *Ибни Сино*

Барояд зи хоку шавад боз хок,
Ҳама ҷон тарс асту тимору бок. *Фирдавӣ*

2. **чанг**, гард, ғубор.

Ба тан чомаи хисравӣ кард чок,
Ба сар барпароганд торик хок. *Фирдавӣ*

Чу кӯҳли биниши мо хоки остони шумост,
Кучо равем, бифармо, аз ин ҷаноб, кучо? *Ҳофиз*
хоки домангир а) гиле, ки пой одами раванда дар он банд мешавад; б) *маҷ.* ҷой дилкаш; 3. сарзамин, кишвар, мамлакат; 4. *маҷ.* гӯр, қабр, турбат.

Он мадрасаро мадрасаи Қуллор Такин хонданд ва хоки ин амир дар он мадраса буд.

«Табрихи Наршахӣ»

Ту пок омадӣ, бар ҳазар бошу пок,
Ки нанг аст нопок рафта ба хок. *Саъдӣ*
Шикоре чун ба бахти мо намеафтад, ҳамон беҳтар,
Ки дар хоки фаромӯшон ниҳон созем доми худ. *Соиб*
хоки танг қабр, гӯр, турбат; 5. *маҷ.* тан, бадан; пайкар, қолиби инсон, ки, ба ақидаи динӣ, гуё худ аз хок офаридааст.

Хоки ман зинда ба таъсири ҳавои лаби туст,
Созгорӣ накунад обу ҳавои дигарам. *Саъдӣ*
Пеш аз он рӯзе, ки гардун хоки одам месиришт,
Ишқ дар обу гилам тухми таманнон ту кишт. *Ҷомӣ*
6. *маҷ.* чизи бекора, камарзиш; ◇ **ин хок дунё**, ҷаҳон.

Аз илм маноз, к-андар ин хок
Шогирд ҳамон шудааст устод. *Шамси Табрезӣ*
хоки заиф инсон, одам; **хоки мурда** киноя аз замини беҳосилу бесабза.

Солиқонро сӯҳбати танпарварон санги раҳ аст,
Селро ин хокҳои мурда комил мекунад. *Соиб*
хоки мурод (*ё муродбахш*) зиёратгоҳе, ки гуё муроди дил аз он ҳосил мешавад; (**ин**) **хоки мутаббақ** (*ё муаллақ*) замин; дунё.

Шарм дар ин торами азрак намонд,
Об дар ин хоки мутаббақ намонд. *Низомӣ*
хоки овард киноя аз майдони ҷанг, овардгоҳ.

Аз эронӣён ҳар кӣ афганда буд,
Агар кушта буду агар зинда буд,
Аз он хоки овард бардоштанд,
Тани душманон хор бигзоштанд. *Фирдавсӣ*
хоки рангин а) тилло ва нуқра; б) одам, инсон; в) гулзор; лозазор; **хоки тинат** сиршти инсон, табиати одам.

Ба саҳтҷонии мо осмон надорад ёд,
Зи кӯчаи рағи санг аст хоки тинати мо. *Шавкат*
хоки хомӯш (*ё хушк*) замини бегиёҳу бесабза.

Дигарбора сарсабз шуд хоки хушк,
Бунафша баромехт анбар ба мушк. *Низомӣ*
Хоки хомӯш ба талқини баҳор аз пай шукр
Гашт аз сабази навруста саропой забон. *Соиб*

хоки ғурбат мулки ғарибӣ.
Хоки ғурбат бувад оинаи арбоби сухан,
Тӯти он беҳ, ки равад аз шакарестон берун. *Соиб*
хоки ҷилвагир макони бисъёр дилкаш; **хоку мок** а) хоку замин; б) дунё.

То ба хок-андарат нагардонад,
Хоку мок аз ту барнадорад кор. *Рӯдакӣ*
хоку об пайкар ва ҷисми инсонӣ; **хок (дар коре)** андохтан а) тира қардан.

Душманон хок дар ин кор ҳамаандозанд,
В-арна ман поктарам, поктар аз оби зулол. *Анварӣ*
б) халал расондан дар коре; **хок баровардан** аз ҷизе вайрон қардан; хароб қардан.

Зи гарди силоҳон баровард хок,
Сипоҳон аз он зилзила ларзнок. *Ҳотифӣ*

хок будан хоксор будан, фурутан будан.

Агар хок шуд Саъдӣ, онро ҷи ғам,
Ки дар зиндагӣ хок будаст ҳам. *Саъдӣ*
хок паймудан бениҳоят хоксорӣ қардан, фуруташ будан; **хок хӯрдани тир** а) ба ҳадаф нарасидани тир; б) ба мақсад нарасидани кас; **хок шудан** а) мурдан. вафот қардан; б) хоксор шудан, фурутан шудан.

Эй бародар, чу оқибат хок аст,
Хоқ шав, пеш аз он ки хок шавӣ. *Саъдӣ*
хоки дар будан дар як ҷо беҳаракат мондан, доим дар як ҷо истиқомат қардан; **хоки девор хӯрда** қаноат қардан; **хоки пой касе шудан** фидои касе шудан, қурбони касе шудан.

Мурдам аз ин алам, ки намурдам барои ту,
Эй хок бар сарам, ки нашуд хоки пой ту. *Ҳилолӣ*
хоки қабр дар хона рехтан сеҳр қардан; **хок ба чашм** пошидан а) ҳақир шумурдан, хор қардан.

Акси ман хок ба чашм оинаро мепошад,
Партави рӯи ту оинанамо қард маро. *Соиб*
б) гумроҳ қардан; фиреб додан; **хок бар лаб молидан** а) хомӯш шудан, ҷим ништастан.

Ту шиносӣ, ки нест хазлу муҳол,
Нӯш кун зуду хок бар лаб мол. *Саной*
б) инкор қардан; пинҳон қардан.

Гарчи мемолид бар лаб чашми у аз сурма хок,
Шуд ба мардум оқибат хунрезии у ошкор. *Соиб*
в) бебаҳра мондан, махрум шудан.

Ба пой хум мани махмур бар лаб хок мемолам,
Сабуи қисматам хушк аз дили Уммон бирун ояд. *Саъдӣ*

хок бар сар афшондан (*ё афқандан, задан, кашидан, ниҳодан, рехтан*) мотам гирифтанд, азодор шудан; бисъёр андӯхгин шудан; ҳасрату надомат қардан.

Ба пардасаро оташ андар заданд,
Ҳама лашқараш хок бар сар заданд. *Фирдавсӣ*
Ҳама сар ба хоки сияҳ барниҳанд,
Аз он беҳ кучо хок бар сар ниҳанд. *Фирдавсӣ*
Он ҷунон гаштаам аз заъф, ки меафшонам
Хоки кӯи ту ба андозии сабо бар сари хеш. *Ваҳшатӣ*
хок бар сар қардан ҷизеро аз баҳри ҷизе гузаштан, ҷизеро баргараф қардан.

Сокиё, бархезу дардеҳ ҷомро,
Хок бар сар кун ғами айёмро. *Ҳофиз*
хок бар сар ниҳодан (*ё рехтан*) *ниг.* **хок бар сар афшондан**; **хок дар дида анбоштан** ба худ зиён расонидан.

Зи қач ғайри чашми қачӣ доштан
Бувад хок дар дида анбоштан. *Ҷомӣ*
хок дар косаи касе қардан *ниг.* **хок дар тарозуи касе афқандан**; **хок дар тарозуи касе афқандан** залилу хор шумурдан, масҳара қардан қасеро.

Натарсидӣ аз зӯри бозуи ман,
Ки хок афқанӣ дар тарозуи ман. *Низомӣ*
хок дар чашм задан а) фиреб додан, фиреб қардан; б) озор додан.

Ҳеҷ кас бар тӯтиёи мо наяндозад назар,
Хок дар чашми харидорон занад дӯкони мо. *Сайидо*

ба хок афқандан зулм қардан, ситам қардан; куштан; **ба хок часпонидан** таҳқир қардан, хор қардан, паст қардан; **ба хоки тира яксон шудан** (*ё ғаштан*) киноя аз несту нобуд шудан.

Бахти бади туст, к-ин азизон
Гаштанд ба хоки тира яксон. *Шоҳин*
бар хок паст гардидан несту нобуд шудан, маъдум
гаштан, бо хок яксон шудан.

Сари неши эшон бибояд шикаст,
Ба навъе ки бар хок гарданд паст. *Сайидо*
бар (ё зери) хок супурдан дафн кардан, гур кардан.
... В-он пири лошаро, ки супурданд зери хок,
Хокаш чунон бихурд, к-аз ӯ устухон намонд.

Саъдӣ
Ҳамаи... халонқ чанозаи ӯро хонда бар хоки
тираи мағок супорида бозгашт намуданд.
«Шаҳномаи Фарғона»
дар хоки шӯр тухм афкандан киноя аз кори бефоида
кардан.

Насихатгарӣ бо худованди зӯр
Бувад тухми афканда дар хоки шӯр. *Низомӣ*
зери хок супурдан *ниг.* бар хок супурдан; хок бошам!
ибораест ки фармонбардор будани гуянда, мутеъ будани
ӯро ифода мекунад.

Сад бор аҳд кардӣ, к-ин бор хок бошам,
Як бор пос дорӣ он аҳдро, чӣ бошад?
Шамси Табрезӣ
хок ба (ё дар) даҳан! ибораест, ки ҳангоми қасам
хурдан, тавба кардан ва ё тақдир гуфта мешавад.

Ибриқи маи маро шикастӣ, раббӣ!
Бар ман дари айшро бибастӣ, раббӣ!
Ман май хӯраму ту мекунӣ бадмастӣ,
Хокам ба даҳан, магар ки мастӣ, раббӣ?! *Хайём*
Ба ҳар ҷафо ки кунад, сабр мекунӣ, Шоҳин
Гар аз ту шиква кунад, хок дар даҳони «фироқ»!
Шоҳин

хок бар сари ман! вой бар ҳоли ман!
Пушту паноҳи ман буд девори дилбари ман,
В-аз гирья бар сар афтод, эй хок бар сари ман!
Ҳилолӣ

ХОКА *خاکه* ҳар чизи хокмонанд, ордак, суда.

ХОКАНДОЗ *خاک انداز* 1. белчае, ки бо он хокрӯба, хок-
кистар ва монанди онро ба ҷо меандозанд; 2. хоке, ки
дар ҳангоми гум шудани чизе тӯда мекунад, то ки дузд
он чизро оварда дар он хок пинхон кунад ва аз хавфи
ба даст афтодану расво шудан наҷот ёбад.

Хок бар ҳар тараф аз тӯдаи афлок андоз,
Нашавад ёфта он гумшуда бе хокандоз. *Тугро*
3. ҷо дар болои қалъа барои хокрӯба ва сангу ку-
лӯҳ, ки бояд ба сари душман партофта шавад.

ХОКБАРСАР *خاک برسر* ғамгин, андӯхгин; *маҷ.* пажмурда;
мурда.

Эй гул, зи ғамат чехра ба хун гардад
В-аз марги ту сабза хокбарсар гардад.
Нофа зи фироқи холи анбарбӯят
Муинаи вожгуна дар бар гардад. *Мушфиқӣ*

ХОКБАСАР *خاک برسر* *ниг.* хокбарсар.

Гирдбодам, сари саргаштагии дил дорам,
Нест дар водии эҷод чу ман хокбасар. *Мулҳам*

ХОКБҮС *خاک بوس* он кӣ хокро мебӯсад; *маҷ.* таъзимку-
нанда.

Замона тобен ҳукми равонаш,
Салотин хокбӯси остонаш. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХОКДОН *خاکدان* ҷои рехтани хоку хокрӯба, ҷои ахлотре-
зӣ; *◇* ин хокдон дунё, олам, ҷаҳон.

Мағзи вафо нест дар ин устухон,
Буи амон нест дар ин хокдон. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Ба ҳасрат аз ин хокдони хароб
Бурун рафт бо дидагони пуроб. *Садри Зиё*
хокдони дев (ё куҳан, ғурур) дунё.

ХОКЗОД *خاک زاد* чизи аз хок ва дар хок пайдошуда;
маҷ. ҳақир, забун.

Бибин, к-оташин кирмаки хокзод
Ҷавоб аз сари рӯшноӣ чӣ дод,
Ки ман рӯзу шаб ҷуз ба саҳро наям,
Вале пеши хуршед пайдо наям. *Саъдӣ*

ХОКИНИҲОД *خاکي نهاد* хоксор, фурутан; одами хушхулқ.

Чу покони Шероз хокиниҳод
Надидам, ки раҳмат бар он хок бод! *Саъдӣ*

ХОКИСТАР *خاکستر* он чи ки баъд аз сӯхтани ҷӯб, ан-
гишт ва ғ. боқӣ мемонад ва ранги он сафеди сиёхтоб
аст.

Яке мушт хокистараш беҳабар
Фуру рехтанд аз сарое ба сар. *Саъдӣ*
◇ хокистар ба миръот задан сайқал додани оина.
Хокистар агар занӣ ба миръот,
Хокистари меҳри уст заррот. *Файзӣ*

ХОКИСТОН *خاکستان* ҷоe, ки хок бисёр аст; *маҷ.* дунё,
гетӣ.

Омад Исрофил ҳам сӯи замин
Боз оғозид хокистон ханин. *Румӣ*

ХОКМОЛ *خاکمال* 1. касе, ки чизеро бо хок мемоланд;
2. молидани чизе бо хок; 3. киноя аз залил ва хор кар-
дан, паст кардан.

Қай ба мурдан осмон аз хокмолам бигзарад,
Монам аз парвоз, чун молад, пари тирам кунад.
Сойб

Ҳар кучо ту мебошӣ, Сайидо бувад он ҷо.
Юсуфий Миср аст он, Ҳинди хокмол аст ин.
Сайидо

ХОКНИШИН *خاککشين* 1. он кӣ бар рӯи хок менишинад;

2. *маҷ.* хоксор, ҳақир; мутеъ, итоаткор.

Аз дари хонақаҳу мадраса қорам накушуд,
Баъд аз ин хокнишини дари майхона шавам.
Ҳилолӣ

Аз хоки дарат, гарчи шавам гард, нахезам,
Дар кӯи вафо нест чу ман хокнишине. *Чомӣ*

ХОКОЛУД *خاک آلود* чизе, ки бо хоку чанг пӯшида шу-
дааст.

Тавонгари фосиқ кулуҳи зарандуд аст ва дар-
вешӣ солеҳ шоҳиди хоколуд. *Саъдӣ*

ХОКПО(Ӣ) *خاک پاي* 1. хоки пой; хоки пой будан (ё
шудан) фидо ва қурбони касе шудан.

Замину замон хокпои ту бод,
Ҳамаи тахти пируза ҷои ту бод! *Фирдавӣ*
2. *маҷ.* фақир, қашшоқ, камбағал; мутеъ, тобеъ.

Агар хокпоёни шуридасар
Фақиру ҳақир оядат дар назар ... Саъдӣ

ХОКРЕЗ خاكريز 1. ҷоё, ки хок ва хасу хошок мере-
занд.

Мақоме нест ғамҳои ҷаҳонро ҷуз дили хасмаш,
Ки гардад хокрези шаҳр, чун ҷоё шавад вайрон.
Шафеи Асар

2. хоктудай суроҳдори тарафи берунии сангар ва
ё қалъа барои муҳофизаи аскарон аз тирҳо ва ху-
ҷуми душман.

Домани хокрезаш даст дар гиребони абр мезад.
«Равзат-ус-сафо»

ХОКРҶБ خاكروب 1. он кӣ хок ё хокистарро мерӯбад;
2. ҷорӯб.

Гар чунин ҷилва кунад муғбачаи бодафурӯш,
Хокрӯби дари майхона кунам мижгонро. *Ҳофиз*
Чун пару боли самандар хокрӯби оташам,
Нанг меояд ба бӯи гул ҳамоғӯшӣ маро.
Толиби Омӯлӣ

ХОКРҶБА خاكرويه гарду хошок, ки аз руфтани ҷоё
пайдо мешавад.

То кунад хокрӯбаи ту абир,
Ҷайб гардида домани насрин. *Зухурӣ*

ХОКСИРИШТ خاكرش 1. аз хок сохташуда.

Чунон ки хоксириштӣ, ба зери хок шавӣ,
Бинот хоку ту андар миён хокогин. *Рӯдакӣ*

ХОКСОР خاكسار 1. монанди хок, хоксон; бо хок яксон;
маҷ. нобудшуда.

Он хисраве, к-аз оташи шамшери обдор
Чун бод хасро ба вағо хоксор ёфт ... *Анварӣ*
Зи боди найзаи оташниҳеби чун обат
Адӯн сӯхтадил хоксор меояд. *Убайди Зоконӣ*

2. *маҷ.* безътибор; беқурб.

Маро ба бод мадеҳ, гарчи хоксорам, аз он-к
Ба хоки тира кунад бештар макон гавҳар.
Заҳири Форъёбӣ

Ман арчи дар назари ёр хоксор шудам,
Рақиб низ чунин мӯхтарам нахоҳад монд. *Ҳофиз*

ХОКӢ خاكي 1. аз хок пайдошуда; ба ранги хок.

Ҳамчу гард ин тани хокӣ натавонад бархост
Аз сари кӯи ту з-он рӯ, ки азим афтодаст. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* хоксор, фурутан, шикастанафс.

Бани-одам сиришт аз хок доранд,
Агар хокӣ набошад, одамай нест. *Саъдӣ*

ХОЛ I خال нуқтаи сиёҳи модарзод ё сунъӣ дар рӯй ва
тани инсон.

Ҳоли сиёҳ дар лаби ширин задӣ чунон-к
Амдан касе зи мушк нуқат бар шакар занад.
Муиззӣ

Агар он турки шерозӣ ба даст орад дили моро,
Ба холи хиндуяш бахшам Самарқанду Бухоро.
Ҳофиз

хол задан хол шинондан, холи сунъӣ сохтан.

Шаби шанбе, ки хонум хол мезад,
Диям мисли кабутар бол мезад.*

ХОЛ II a. خال тағо, бародари модар.

Буд у пури шоҳи Самангонзамин
Ҳамон холи Сӯхробӣ боофарин. *Фирдавсӣ*

Ту пеши холи худ шав ва духтари ўро бихо.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дило, ин тан адӯи кӯхнаи туст,
Адӯи кӯхна холу ам нагардад. *Шамси Табретӣ*

ХОЛИГАР خوالیگر ошпаз, таббоҳ.

Яке хона ўро биёростанд
Ба дебову холигарон хостанд. *Фирдавсӣ*

ХОЛИС a. خالص 1. соф, сара, пок, беғаш; зари **холис**
тиллои табиӣ, тиллои беғаш, тиллои соф.

Ҷуз толеи муборак аз Муштарӣ ҷӣ ёбӣ,
Ҷуз зарри нақди холис аз кони зар ҷӣ ояд?
Шамси Табретӣ

2. *маҷ.* беғараз, самимона.

Шумо ҳадами холиси моед. *Авфӣ*

3. танҳо, фақат.

Масҷиди ҷомеъ бино кард аз холис моли худ.
«Таърихи Наршахӣ»

ХОЛИСА a. خالصة 1. муаннаси холис; 2. замини давлатӣ,
мулки давлатӣ.

Он халиҷро падари султон кардааст ва ўро бағ
он об сесада деҳа холиса аст. *Носири Хисрав*

ХОЛИЯ a. خاليه муаннаси холи 4; қуруни холия асрҳон
гузашта.

Ба ҷӣ сабаб аз ҳолати қуруни холия ... эътибор
намегиранд? *«Равзат-ус-сафо»*

ХОЛӢ a. خالى 1. тижӣ.

Зи нақди ишқ агар холи бувад ҷайб,
Ҷӣ суд аз ганҷи Афридунам, эй дӯст! *Ҷомӣ*

2. мубарро.

То аз ҷӣ гилӣ, ки аз ту холи
Дар олами обу гил гуле нест. *Анварӣ*

3. *маҷ.* танҳо; мучаррад; озод; **холи аз худ гаштан**
(ё **шудан**) беҳуд шудан, мадхуш шудан.

Ман сар ниҳам ба нақши кафи пой он касе,
Холи зи хеш гашта шуда раҳнамои ишқ. *Имло*

4. гузашта, мозӣ.

ХОМ خام 1. чизе, ки пухта нашудааст, норасида; 2. дар
ҳоли табиӣ, ҳаңӯз ба таври сунъӣ кор карданашуда,
мас. пӯсти даббоғӣ нашуда ва ғ.

Ба пархош ҷустан чу Бахроми Гӯр
Каманде ба китфаш-бар аз хоми гӯр. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* беҳуда, абас, ношуданӣ.

Эй зоҳиди афсурда, ибодат кунӣ сад сол,
То бода нанӯшӣ, ҳамагӣ кори ту хом аст. *Имло*
Аҳди ту сусту ваъдаат хом аст,
Чашми шӯҳат мисоли бодом аст. *Қамоли Хучандӣ*

4. *маҷ.* бетаҷриба, камфаҳму камтаҷриба.

Пири майхона ҷӣ хуш гуфт ба дурдикаши хеш,
Ки мағӯ ҳоли дили сӯхта бо хоме чанд. *Ҳофиз*
Шаҳаншах масал зад, ки нахҷири хом
Ба пой худ он бех ки ояд ба дом. *Низомӣ*
Ман, ки хидмат кардаам риндони дурдошомро,
Кай шуморам пухта вазъи зоҳидони хомро?!
Ҷомӣ

◇ **хамми хом** ҳалқаи каманд.

Наҳанги бало баркашид аз ниём,
Биёвехт аз пеши зин хамми хом. *Фирдавсӣ*

ба (*ё* андар) **хом кашидан** (*ё* **гирифтан**) як навъ чазо, ки дар қадим ҷорӣ буд ва гунаҳкорро дар пусти даббоғӣ нашудан хар ва *ё* ҳайвонҳои дигар мегирифтанд.

Шопурро аз гардан то пой андар хоми гов гириф-
танд ва сараш берун бигузоштанд.

«Таврихи Табарӣ»

ХОМА I **خامه** қалам, қилк.

Рақам аз мушк задӣ бар рухаш, эй котиби сунъ,
Офарин бар туву бар хомаи мушкинрақамат. *Ҳилолӣ*

Хомаи гавҳарфишон... бад-ин гуна рақам фар-
мудӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

хома задан тарошидани қалам ва буридани нуги он;
хома кашидан навиштан; сурат кашидан.

Кашад хома дар дафтари обу гил,
Зи дониш диҳад зевари қону дил. *Ҷомӣ*

Сурати нақшам наёяд дар қалам аз лоғарӣ,
Шарм медорад, кашад гар хомаи Монӣ маро.

Туграл

◇ **хомаи ҳайратнигор** қаламе, ки осори муъҷизако-
рона эҷод мекунад.

Тарҳи айше гар кунам аз хомаи ҳайратнигор,
Сад хумистон нашъа дар як соғари гул бастаам.

Савдо

ХОМА II **خامه** тӯдаи рег, талли рег.

Нишаста ба сад фикр дар хомае,
Гирифта дар ангушти худ хомае.

Абӯшақури Балхӣ

ХОМАЗАН **خامه زن** 1. лавҳачаи устухоние, ки нуги қалам-
ҳои нанро ба болои он гузошта бо кордча дукафон ме-
кардаанд, қатзан, мақат; 2. он кӣ қаламро кор мефар-
мояд, нависанда.

Ҳар ҷо хонанд тоза ҳарфе
Дар нома зи хомаи шигарфе,
З-он ҳарф ба сӯи хома оянд
В-аз хома ба хомазан гироянд. *Ҷомӣ*

ХОМАНДЕШ **خام اندیش** беҳудаандеш.

Падараш Яздгурди хомандеш
Пухтагӣ карду дид толеи хеш. *Низомӣ*

ХОМГУЙ **خام گوی** нопухтагӯй, ҳарзагӯй, беҳудагӯй.

Чаро пеши ту Коваи хомгӯй
Ба сони ҳамолон кунад сурх рӯй? *Фирдавсӣ*

ХОМДАСТ **خام دست** одами бетаҷриба, танбал, мусоҳилакор.

Бибозам ҷон, ки худ дил пеш аз он буд
Муқомир пухтаву ман хомдасте. *Хисрави Деҳлавӣ*
Хомдастоне, ки пушти по ба дунё мезананд,
Дар ҳақиқат дасти рад бар зоди уқбо мезананд.

Соиб

ХОМИЛ *a.* **خامل** гумном, беному бенишон; паст, фурумоя.

ХОМИЛУЗЗИКР *a.* **خامل الذکر** касе, ки номаш зикр на-
мешавад, гумном.

Банда розист, ки хомилуззикр бошад.

«Равзат-ус-сафо»

ХОМИСАН *a.* **خامسآ** панҷум, дар ҷои панҷум.

Хомисан, дар ҳичрат, эй садри ҷаҳон,
Аз ҳавоси хамса будам дар зиён. *Румӣ*

ХОМКОР **خام کار** бетаҷриба, бемаҳорат, беҳудакор, но-
дон ва ноухдабаро.

Зи ҷӯшидани зангии хомкор
Бичӯшид хун дар дили шахриёр. *Низомӣ*
Хомкоронро набошад баҳра аз ишқи бутон,
Дар хаёли ёр ҳамчун бода дар ҷӯшем мо. *Имло*

ХОМНУШ **خام نوش** касе, ки пайваста шароби норасида
меҳӯрад.

ХОМРИШ **خام ریش** 1. нодон, беақл, аҳмак, аблаҳ.

Чамъ омад сад ҳазорон хомриш,
Сайди у гашта чу у аз аблаҳиш. *Румӣ*

2. маҷ. масхаракунанда, масхарабоз, масхара.

ХОМРОЙ **خام رای** нопухтафикр; нодон, беҳудаандеш.

Туй тифли нопухтаву хомроӣ,
Мазан панҷа бо шери ҷангозмой. *Низомӣ*

ХОМСӮЗ **خام سوز** чизе, ки аз берун сӯхта шуда аз дарун
хом аст, нимсӯхта, нопухта.

Соқии ниммасти ман, бода лаболаб ор, то
Нуқли муоширон кунам ин дили хомсӯро.

Хисрави Деҳлавӣ

Дилро зи дарди доғ ба тадриҷ пухта кун,
Ҳуш дор, хомсӯз насозӣ каббро. *Соиб*

ХОМТАБЪ **خام طبع** нодон, аҳмак, аблаҳ.

Оташ андар пухтагон афтоду сӯхт,
Хомтабъон ҳамчунон афсурдаанд. *Саъдӣ*

ХОМТАДБИРӢ **خام تدبیری** бетадбирӣ, оқизӣ аз чораву
тадбир.

Хира гашта ба хомтадбирӣ,
Бардамида зи савсанаш хирӣ. *Низомӣ*

ХОМТАМАЪ **خام طمع** он кӣ орзуи ношудани дорад, одами
хомхаёл.

Дилам аз пухтани савдон висоли ту бисӯхт,
Ту мани хомтамаъ бин, ки ҷӣ савдо дорам. *Саъдӣ*
Зулфи чун анбари хомаш кӣ бибуяд, ҳайҳот!
Эй дили хомтамаъ, ин сухан аз ёд бибар! *Ҳофиз*

ХОМУШ **خامش** *ниг.* хомӯш.

ХОМУШӢ **خامشی** *ниг.* хомӯшӣ.

ХОМЪЁЗ||**ХОМЪЁЗА** **خامیازه**||**ХАМИАЗ** *ниг.* хамъёза.

Он чунон к-аз атсаю аз хомъёз
Ин даҳон гардад ба нохоҳи ту боз. *Румӣ*

ХОМӢ **خامی** 1. нопухтагӣ, норасидагӣ; 2. маҷ. камтаҷри-
багӣ, нодонӣ ва мусоҳилакорӣ, ноухдабароӣ.

Хомиву содадилӣ шеваи ҷонбозон нест,
Хабаре аз бари он дилбари айёр биёр. *Ҳофиз*

ХОМУШ||**ХОМУШ**||**ХАМУШ**||**ХАМУШ** ||**خاموش**||**خاموش** 1. касе, ки гап намезанад, сокит, бесадо,
ором.

... Ки имруз туркон чаро хомушанд,
Ба раъи дарун ё зи май беҳушанд? *Фирдавсӣ*

Дар андаруни мани хастадил надонам кист,
Ки ман хамушаму у дар фиғону дар ғавғо. *Ҳофиз*
2. кушташуда (дар боран чароғ ё оташ); **хомӯш кардан** а) хомӯш шудан, гап назадан.

Чун номаам ҳазор сухан дар таҳи дил аст,
Мӯҳре ниҳода бар лабу хомӯш кардаам. *Мушфиқӣ*
б) оташ куштан.

Даст бар дил мениҳам, чун шавқ ғолиб мешавад,
Мекунам бо хок оташро зи беобӣ хамӯш. *Соиб*
хомӯш шудан] мурдани оташ, кушта шудани оташ.
Ба ҳамворӣ тавон мағлуб кардан хасми саркашро,
Ки бо чандин забон хомуш ба муште об шуд оташ. *Соиб*

ХОМУШӢ | ХОМУШӢ | ХАМУШӢ | ХАМУШӢ | خاموشى

оромӣ, сукут, бесадой.

Хомушӣ бех, ки замири дили хеш
Бо касе гуфтани гуфтан, ки мағӯй. *Саъдӣ*
Чӣ неку достоне зад яке дуст,
Ки хомушӣ зи нодон сахт некуст.

Фахриддини Гургонӣ

Хамӯшӣ пардапуши роз бошад,
На монанди сухан ғаммоз бошад.*

хон خوان *асоси замони ҳозираи хондан.*

ХОН I *т.* خان подшоҳи муғул, Туркистон ва ё Осиёи
Миёна; **хони хонон** подшоҳи подшоҳон, шоҳаншоҳ; ла-
қаби хони калони муғул.

ХОН II خان 1. хона, даргоҳ, маскан.

Ба ором хуфта ту дар хони хеш,
Чӣ дидӣ, бигуй, чӣ омадт пеш? *Фирдавӣ*
Ғар муддате саодати хидмат наёфтем,
Чон дигар раҳил накардам зи хони хеш. *Муизӣ*
2. сарой; корвонсарой, меҳмонхона.

Субҳ бидамид ва дари хон бикӯшонанд. *Авфӣ*

Намурд он, ки монад пас аз вай ба ҷой,
Пулу биркаву хону меҳмонсарой. *Саъдӣ*

3. ибодатгоҳ, маъбад.

Ҳама кори уро ба андом кард,
Пасаш Хони Гуштоспӣ ном кард. *Фирдавӣ*

◇ **хони дил** хонаи Қаъба; **хону мон** хонаву ҷой.
Ғамзаҳот аз беҳу аз борам фиганд,
Ишваҳот аз хону аз монам бибурд. *Анварӣ*

ХОН III خوان дастархон, суфра, моида.

Бихӯрду бияндохт дур устухон,
Ҳамин буд деғу ҳамин буд хон. *Фирдавӣ*

Баъд аз таом аз рӯи хон биринҷ мечиду меҳурд.
Садрӣ Зиё

хони алвон дастархони пур аз таомҳои гуногун.

Дареғо, ки бар хони алвони умр
Даме чанд хӯрдему гуфтанд: Бас! *Саъдӣ*

(ин) **хони яғмо** а) дастархоне, ки барои истифодаи
умум густурда мешавад.

Парокандае гуфташ, эй хоксор,
Бирав, табхе аз хони яғмо биёр. *Саъдӣ*

Фиғон, к-ин лӯлиёни шӯхи ширинкори шахрошӯб
Чунон бурданд сабр аз дил, ки туркон хони яғ-
моро. *Ҳофиз*

б) **киноя** аз дуньё.

Адими замин суфраи оми ўст,
Бар ин хони яғмо чи душман, чи дуст. *Саъдӣ*
хон афқандан дастархон партофтан, дастархон паҳе
кардан; **хон(ро) бардоштан** дастархон ғундоштан.

Ҳамгинон мунтазир буданд, ки бас кунад, то
хонро бардоранд. *Садрӣ Зиё*

хон бароростан *ниг.* **хон (бар)оростан**; **хон густардам**
ниг. **хон (бар)оростан.**

Рӯзи дигар хонсолор хон бигустард ва анвоҳ
атъима биниҳод. *Авфӣ*

Чунон паҳн хони карам густарад,
Ки Симурғ дар Қоф рӯзи барад. *Саъдӣ*

хон кашидан дастархон густурдан; зиёфат кардан;
хон ниҳодан *ниг.* **хон (бар)оростан.**

Гардад фузун чу доираи об вусъаташ,
Бар чарх агар тавон зи атои ту хон ниҳод. *Саноӣ*
хон (бар)оростан тайёр кардани дастархон, бо нозу
неъмат зеб додани дастархон.

Сеғум рӯз хонро ба мурғу бара
Баророст хон аз хуриш яқсара. *Фирдавӣ*

хон хӯрдан хӯрок хӯрдан.

Чун бозгаштӣ, ба хон омадӣ, ҷамоате бо у хон
бихӯрдандӣ. *Низомии Арӯзӣ*

ба хон омадан ба сари дастархон ништастан.

Ҳоча Абуалӣ вазир буд, ҳар рӯз пеш аз субҳи-
дам бархостӣ... ва чун бозгаштӣ, ба хон омадӣ.
Низомии Арӯзӣ

ХОНА خانه 1. маскан, утоқ, як истиқоматгоҳ дар ҳавлӣ.

Ҳама хона буд аз карон то карон,
Пур аз мушқу динору пур заъфарон. *Фирдавӣ*
Хонаи сабри ман он рӯз барандохт фалак,
Ки бад-ин қоида тоқи хами абруи ту баст. *Ҷомӣ*
Ҷория гурехт, ба хонае даромад ва дарро аз
қафо занҷир кард. *Садрӣ Зиё*

2. иморат, ҳавлӣ.

Об сандуқро ба хонаи Фиръавн бурд ва дар боғ-
чаи хона дар миёни дарахт монд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Лашқари Ҷозонхон ин шаҳро бистонанд ва за-
нону фарзандони моро ба асирӣ бибаранд ва хонаи
чандинсола барафтад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

3. ҳар яке аз ҷои мӯҳра дар тахтаи шатранҷ ва
нард.

Ҳамон рафтани асп се хона буд,
Ба рафтан яке хона бегона буд. *Фирдавӣ*
Шоҳро дар хонаи байдақ ниҳад,
Инчунин бошад ато, к-аҳмақ диҳад. *Румӣ*

◇ **хонаи анқабут** тори тортанак; **хонаи Анқо** номи
оҳанге аз мусиқӣ.

Масоз тӯшаи роҳ аз риё, ки нагвон сохт
Навои хонаи Анқо зи пардаи занбур.

Сайфи Исфарангӣ

(ин) **хонаи беназму насақ киноя** аз дуньё.

Нофи ҳафта буду аз мохи раҷаб нима рӯз,
Ки бирун рафт аз ин хонаи беназму насақ.

Ҳофиз

хонаи бод а) хонае, ки ҳавои зиёду тоза дошта бо-
шад; хонаи тобистонӣ; б) се бурҷи осмонӣ — Ҷавзо,
Мизон ва Далъ, ки онҳоро Мусалласа низ мегӯ-
янд; **хонаи заминқанд** ҷои зеризаминӣ, ки мардум дар
вақти хатар дар он паноҳ мебаранд; **хонаи зин** ҷои

ништастан дар болои зин; **хонаи зор** хонаи номаҳкам, хонаи ноуствор.

Гаҳ дасти ишқ чомаи сабрам кунад қабо,
Гаҳ оби чашм хонаи зорам кунад хароб. *Анварӣ*
хонаи камон қисми болоӣ ва хамхӯрдан камон; *муқ.*
хонақоҳ (**хонақоҳи камон**); **хонаи килк** *ниг.* хонаи қалам;
хонаи найшакар фосилаи байни ду банди найшакар;
(ин) **хонаи офатрез** *киноя аз* ҷаҳон, дуньё; **хонаи сарбаста** *киноя аз* паноҳгоҳ.

Булбул аз ҳар хор дорад хонаи сарбастае,
Аз ҳасу хошок моро ошъне гӯ: Мабош! *Соиб*

хонаи танбӯр косаи танбӯр, косахонаи танбӯр.

Маро чу хонаи танбӯр хона бебарг аст,
Фуру гузошта беҳ дар чунин наво парда.

Қамоли Исмоил
хонаи тарозу *нуч.* бурҷи Мизон; **хонаи фардо** *д.* он дуньё, охират; **хонаи хирс** пайдо шудани чизе дар ҷои ғайри интизор; **хонаи шашдар** *киноя аз* ҷаҳон, дуньё; **хонаи Шер** *нуч.* бурҷи Асад; **хонаи шир** *киноя аз* пистон; **хонаи қалам** (*ё килк*) он ҷои нӯги қалам, ки сиёҳӣ мегирад; **хона бурдан** хонаро тороҷ кардан.

Дар ситамгорагӣ пай афшурданд,
Мегирифтанду хона мебурданд. *Низомӣ*

Хонаи соҳибназарон мебарӣ,
Пардан парҳезкунон мебарӣ. *Саъдӣ*
хона кардан истиқомат пайдо кардан, сукунат кардан.

Раҳме, к-аз иштиёқи қади чун хаданги ту
Хамъёза хона кард ба дил чун камон маро.

Муфиди Балхӣ
хонаро бори хурӯс кардан хароб кардани хона.

Дар хатаргоҳи ҷаҳон асбоби осоиш маҷӯй,
Кардаанд аз ибтидо бори хурӯс ин хонаро.

Мӯҳсини Таъсир
ништагани хона фуру рафтани хона, хароб шудани хона.

Аз нишинандагон касе чу намонд,
Оқибат худ нишаст хонаи мо. *Саиди Ашраф*

хона пок кардан ҳоли кардани хона.

Чун тир ҳадафро накуни даст дар оғӯш,
То хонаи худро накуни ҳамчу камон пок. *Соиб*
хона равшан кардан пеш аз мурдан андаке беҳтар шудани аҳволи бемор; **хонаро рехтан** хароб кардани хона.

Аз ҳавочӯй дар ин даръеи гавҳар чун ҳубоб
Бар сари мо хонаро охир ҳавои хона рехт. *Соиб*
хона сиёҳ кардан бадбахт кардан, хонавайрон кардан.

Наззораи рӯи ту басе хона сияҳ кард,
Оташ кунад он кор, ки он рӯи чу маҳ кард.

Бобо Ғиғонӣ
ХОНАБАДҶҶШ||ХОНАБАРДҶҶШ *خانه بدوش||خانه بردوش* одаме, ки хонаю макони муайян надорад, оворагард, беҳонумон.

Дар қулзуми май ҳамчу ҳубоб аст дили мо,
Аз хонабадҷушони шароб аст дили мо. *Соиб*

ХОНАБАР *خانه بر* касе, ки хонаро тороҷ мекунад, дузд.

Хонадорон зи ҷаври хонабарон
Хонаи хеш монда бо дигарон. *Низомӣ*

ХОНАБАРАНДОЗ *خانه برانداز* 1. хона бар бод диҳанда, исрофкор; 2. хона вайронкунанда, хона харобкунанда.

Сад хона барандохт камон аз дари дур,
Ошиқ беҳ аз ин хонабарандоз набошад. *Қамоли Исмоил*

Соиб, чу ҳоли мардуми ғофил шунидаем,
Шукри ҷунуни хонабарандоз кардаем. *Соиб*

Ишқ ҳар ҷо ки равад, хонабарандоз шавад,
Сабаби маслаҳат аз оташи сӯзон маталаб. *Имло*

ХОНАБАРДҶҶШ *خانه بردوش* *ниг.* хонабадҷуш.

ХОНАБЕЗОР *خانه بيزار* он ки дар хона ништастан дӯст намедорад; касе ки барои хонаи худ ва оилаи худ кори фонданоке намекунад.

Дил нагирад як нафас дар синаи тангам қарор,
Олами имкон надорад хонабезоре чунин. *Соиб*

ХОНАБОФ *خانه بوف* чизе, ки дар хона, махсусан ба дастӣ ғулумону хоназодон бофта шудааст.

Зи каттони мисқолии хонабоф
Зада кӯҳа бар кӯҳа чун кӯҳи Қоф. *Низомӣ*

ХОНАВОДА *خانه واده* оила, дудмон, аҳли хона, зану фарзанд.

Маҷнун, ки ғулумзодаи туст,
Парвардаи хонаводаи туст. *Шоҳин*

ХОНАГОҶ||ХОНАГАҶ *خانه گاه||خانه گاه* *ниг.* хонақоҳ.

Машъалае барфуруҳт партави хуршеди ишқ,
Хирмани хосон бисухт, хонағаҳи ом руфт. *Саъдӣ*

ХОНАҒӢ *خانه گي* 1. чизе, ки дар хона тайёр карда мешавад; 2. чизе, ки дар хона парварида мешавад, мас. мурғи хонағӣ, кабутари хонағӣ; *муқобили* ваҳшӣ 1.

ХОНАДОН *خانه دان* хонавода, оила, дудмон; сулола.

Хонадон [ба зан] ба саломат бошад, ҳарчанд фарзанд назояд. «*Таърихи Сiston*»

◇ **хонадонӣ** Одам авлоди башар, одамизод, ки гӯё ҳамағи фарзандони Одаму Ҷавво мебошанд.

Падар ба ҷои писар ҳаргиз ин қарам накунад,
Ки дасти ҷуди ту бо хонадонии Одам кард. *Саъдӣ*

ХОНАДОР *خانه دار* 1. посбони хона, нигоҳдорандаи хона.

Ноз бо он бедимоғӣ аз парасторони ӯст,
Фитна бо он беқарорӣ хонадори чашми туст. *Соиб*
2. соҳиби хона; касе, ки корубори хона ва хонаводан худро хуб идора мекунад.

ХОНАДУШМАН *خانه دشمن* касе, ки дар хона ништастанро дӯст намедорад; *муқобили* хонанишин.

Баски савдо бар сари кӯи ту печад бар сарам,
Дар ҳавоят хонадушман ҳамчу дуди миҷмарам. *Абӯтолиби Қалим*

ХОНАЗОД *خانه زاد* фарзанди навқар ё ғулум, ки дар хонаи хучаин зоида шуда ва табия ёфтааст.

Қадимихидматон то хоназодон
Ба ҳолаш рӯзу шаб буданд ҳайрон. *Нозим*
Барояд офтоб аз зулфи ҷайби анбарини ӯ,
Бувад субҳи қиёмат хоназоди остини ӯ. *Шавкат*

ХОНАНИШИН خانه‌نشین касе, ки дар хона менишинад;
муқобили хонадушман.

ХОНАПАРВАРД خانه‌پرورد касе, ки дар хона парвариш ёфтааст.

Гуфтамаш: Бигзар замоне. Гуфт: Маъзурам бидор,
Хонапарварде чӣ тоб орад ғами чандин ғариб?
Хофиз

ХОНАПАРДОЗ خانه‌پرداز касе, ки беҳуда пули зиёд харч мекунад, исрофкор.

Мучаррадрави хонапардоз бош!
Чавонмарду дунёбарандоз бош! Саъдӣ
Ҳама хӯшачинанду ман донакор,
Ҳама хонапардозу ман хонадор. Низомӣ

ХОНАРАС خانه‌رس киноя аз мевае, ки аз шох хом қанда шуда дар хона мерасад.

Чу ман мева дар сояи хона бас,
Ки нохӯш бувад меваи хонарас. Низомӣ

ХОНАСУЗ خانه‌سوز он, ки хонаро месузонад, барбодди- хандаи хона.

Дар хирмани нишотам афтод оташи ғам,
То ишқи хонасузам дар сина кард манзил. Саной
Чу шабро расонданд мардум ба рӯз,
Барафрохт қад фитнаи хонасуз. Сайидо

ХОНАХЕЗ خانه‌خیز 1. дар хона парварда шуда, дар хона ҳосил шуда.

Ғаҳе бо чунон гавҳари хонахез
Чу Бӯтолиберо кунӣ сангрез. Низомӣ
Соқинони бӯстон рафтанд, чун гул хонахез,
Чашми худ пушида фикри ошён дорам ҳанӯз.
Сайидо

2. бо тамоми хона ва хонаводааш аз ҷое кӯчида ё кӯчондашуда.

Фуру овардани Шамсуддиншохро бо раоё ва хонахез бурдани эшонро ба Қӯҳистон дар соли шашсаду ҳаштоду ҳашт... «Таърихи Систон»

ХОНАХУДО خانه‌خدا соҳиб ва хӯҷаини хона, худованди хона.

Ин ғорати ҷон чист, худ ин ҷанги ту бо кист?
Бар ту нарасад ҳукм, ки ту хонахудой! Хоқонӣ

ХОНАШИКАСТА خانه‌شکسته касе, ки хонааш шикаста шуда бошад, хонавайрон.

Сахт кард ӯ дили худ, синаи моро бишикаст,
То дили хонашикаста ба сарое бирасад.
Шамси Табрезӣ

ХОНАШИН خانه‌شینی хонанишинӣ.

Он ба меҳри хонашинӣ меравад,
Тоҷире дарёву хушкӣ медавад. Румӣ

ХОНАҚОҲ||**ХОНАҚАҲ** خانه‌آقا ҷое, ки шайхҳо ва дарвешон дар он ибодат ва зиндагӣ мекунанд.

Соҳибдиле ба мадраса омад зи хонақоҳ,
Бишқаст аҳди давлати аҳли тариқро. Саъдӣ
Дили Ҷомӣ, ки шуд бутхона аз меҳри бӯте чун ту,
На дар вай фикри масҷид, на ҳавои хонақоҳ бодо
Ҷомӣ.

Аз шаб нима даргузашт, ба манзил расидем ҳам- рох,
хонақоҳ ба ман намуд ва худ ба хонан хеш рафт. «Хористон»

◇ **хонақоҳи боло осмон**; **хонақоҳи камон** қисми ҳам- шудаи камон; **муқ. хона (хонаи камон)**.

Миёни ақлу ситампеша ошноӣ нест,
Ки хонақоҳи камон ҷои рӯшноӣ нест.
Мӯҳсини Таъсир

ХОНДАН خواندن 1. қироат кардан, мутолиа кардан.

Бар ин нома-бар солҳо бигзарад,
Бихонад ҳар он кас, ки дорад хирад. Фирдавсӣ
Бештар мардум ба хондани китоби арабӣ рағбат нанамоянд. «Таърихи Наршахӣ»

2. даъват кардан, ҷеғ задан, фаръёд кардан.

Ҳадиҷа гуфт: Нахуст маро бихон, ки ман туро устувор медорам. «Таърихи Табарӣ»
Гаронмоягонро зи лашкар бихонд,
Чӣ моя суҳан пеши эшон биронд. Фирдавсӣ

3. номидан, ном додан.

Чуни хондандаш ҷае пештар,
Ки хонӣ кунун: Мовароуннаҳр. Фирдавсӣ
Зулфи туро мушк нахонам аз он-к
Мушк бад-он рангу бад-он бӯӣ нест. Анварӣ
Суи хешам хон, ки ман хонам туро ошиқнавоз,
Суи ман бихром, то сарви хиромон хонамат.
Носири Бухорӣ

4. маҷ. ҳисоб кардан, донистан.

Касе, к-ӯ бародар фурушад ба хок,
Сазад гар нахонандаш аз оби пок. Фирдавсӣ

5. овоз хондан, сурудан, сароидан.

Имшаб магар ба вақт намехонад ин хурӯс,
Ушшоқ бас накарда ҳанӯз аз қанору бӯс. Саъдӣ
Хондани бедард аз афсурдагист,
Хондани бодард аз дилбурдагист. Румӣ

ХОНДОР خواندار сардори дастархон, соҳиби дастархон, хонсолор.

Надиму ҳоҷибу хондору дастур,
Ҳама рафтанд, Хисрав монду Шопур. Низомӣ

ХОНО خوانа ба осонӣ хондашаванда (онд ба хат).

Чунон хатти маъниш хоно фитод,
Ки гар кӯрфаҳм аст, доно фитод. Зухурӣ

ХОНСОЛОР خوانسالار сардори дастархон, тартибдиҳан- даи дастархон; ошпаз, таббоҳ.

Номи ӯ Меҳр Ҳусайн буд ва ин ба рӯзгори Парвез хонсолор буд. «Таърихи Табарӣ»

Рӯзи дигар хонсолор хон бигустард. Авфӣ

◇ **хонсолори қудрат киноя аз худо**.

Баъд аз замоне хонсолори қудрат табақи симини моҳ бар рӯи хони осмон ба ҷилва даровард.
«Анеори Суҳайлӣ»

ХОНУМОН خانومان 1. хона ва бисоти он, исти- қоматгоҳ.

Ҳар киро савдои зулфи он парӣ девона кард,
Хонумон барҳам заду расвои ҳар бозор шуд.
Ҳилолӣ

Боз моро дил ба дасти ошиқӣ бечора шуд,
Боз ақл аз хонумони хештан овора шуд.
Хисрави Деҳлавӣ

2. оила, хонавода; қавм.

Эй ғорати ғамзаи ту чоңхо,
Бар боди ғами ту хонумонҳо. *Анварӣ*

◇ **хонумон (пок) рӯфтан** *киноя аз* хонаро холи кардан; барбод додани хона.

Ба дӯстон гила оғоз карду хуччат хост,
Ки хонумони ман ин шӯхдида пок бирӯфт. *Саъдӣ*

бар хонумон ангушти нил кашидан аз баҳри дорони худ гузаштан.

Солҳо дар фикри он байтам, ки гуфт
Пилбоне дар лаби даръеи Нил:
Ё марав бо ёри азрақпирарҳан,
Ё бикаш бар хонумон ангушти нил. *Саъдӣ*

ХОНЧА *خوانچه* табақи хурди чӯбини чорғуша, ки дар он мева, ширинӣ ё чизи дигар бар болои сар гузошта аз ҷое ба ҷое мебаранд; ◇ **хончан осмон** *киноя аз* офтоб.

ХОНҒАРД *خانغورد* хонаи тобистонӣ.

Басо хони кошонаву хонғард,
Бад-у-андарун шодию нӯшхард. *Абушақури Балхӣ*

ХОНӢ I *خانی* хон будан, уврони хон доштан.

ХОНӢ II *خانӣ* ҳавз.

Чашмаи оби зиндагонӣ буд,
Оби Қавсар, на оби хонӣ буд. *Низомӣ*

ХОНӢ III *خانی* зарӣ холис, тиллои соф, заре, ки қадим дар Мовароуннаҳр ривоч доштааст.

хор *خار* *асоси* замони ҳозираи хоридан.

ХОР I *خار* 1. шохчан нӯгдори халандаи наботот, хасак.

Андар ин айём дар боғи вафо
Ғар намерӯяд гуле, хоре кучост?! *Анварӣ*

Ба гушаи сахрое ба ҳоҷате берун рафта будам,
хоркашери дидам, пуштаи хор фароҳам оварда.
Саъдӣ

2. устухони майдаи халанда, мас. дар моҳӣ, қилтиқ.
Бар он суфра моҳӣ буд биръён, ки хору фулус надошт. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ **хори ақраб** а) неши ақраб; б) сайёраи Миррих.

Дар асар баҳри муруоти дилаш
Хори ақраб чу гули Мизон аст. *Анварӣ*

хори далвакш қуллоби сатилкашӣ аз чох; **хори мугелон** навъе аз буттаи хордор, ки дар биёбони регзор мерӯяд.

Гоҳе аз суубати ҳарорат соя дар зери хори мугелон маскан карда буд. *Восифӣ*

хори пероҳан, хор дар пероҳан ҳар чизе, ки одамонро нороҳат мекунад.

Хори пероҳани фонус шавад риштаи шамъ,
Ҷо ба ҳар базм, ки он оташи сӯзон дорад.
Фитрати Зардӯз

Ду сол ин хор дар пероҳанаш буд,
Сари шӯри ҷаҳон дар доманаш буд. *Нозим*

хор дар пероҳан афтодан нороҳат шудан, дар ташвиш афтодан.

Нигоҳаш ногаҳон бар гулшан афтод,
Дилашро хор дар пероҳан афтод. *Нозим*

хор дар пероҳани касе рехтан касеро азоб додан.

Гуландоме, ки дар пероҳани ман хор мерезад,
Ба хирман гул ба чайбу домани агъёр мерезад.

Соиб

хори роҳ монета, ҳонл; **хори сипехр** ҳодиса; бадбахти; **хори шугур** навъе аз алафи хордор, ки шугур оиро мехӯрад, янтоқ; **хор аз пой гузаштан** аз ҳад гузаштани ранҷу азоб.

Гуфтамаш чора кун зи баҳри худой,
Қ-обам аз сар гузашту хор аз пой. *Низомӣ*

хори замона бо хурмоғ зарб. бадӣ ва неки доимо ба ҳам ҳастанд.

ХОР II *خوار* 1. залил, паст; ҳақир, забун; бадбахт, бе-чора.

Ман ин ҷо дер мондам, хор гаштам,
Азиз аз мондани доим шавад хор. *Дақиқӣ*

Набошад шигифт, ар шавад моҳ хор,
Ту хуршед дорӣ худ андар канор. *Фирдавсӣ*

Ғами бутон махӯр, эй дил, ки зор хоҳӣ шуд,
Агар азизи ҷаҳонӣ, ки хор хоҳӣ шуд. *Ҳилолӣ*

хор дидан паст шумурдан, ночиз донистан; 2. осон, саҳл, ба осонӣ, бе заҳмат.

Камарбанди Қоқуй бигрифт хор,
Зи зин баргирифт он тани пилвор. *Фирдавсӣ*

хор доштан а) паст шумурдан, ҳақир донистан; б) саҳл пиндоштан, кореро осон гирифтан.

Ҳасми бузурги туст, кори у хор мадор.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ХОРА I *خاره* *ниг.* хоро I.

ХОРА II *خاره* *ниг.* хоро II.

ХОРАҚОР *خواره کار* *ниг.* хоркор.

ХОРАСУМ *خارسم* сахтсум; *киноя аз* аспӣ тездав.

Чу барқи дурахшанда аз ҷо бичаст,
Ба кӯхпайкари хорасум барнишаст. *Ҳочу*

ХОРАШИКОФ *خاروشكاف* шикофкунандаи санги хоро; сахт.

Он гоҳ ба дандони хорашикоф ба ҳар тараф нақб-хо занад. *Аҳмади Дониш*

ХОРБАНД *خاربند* деворе, ки гирдогирди зироат ё боғ аз ҷубу хор сохта шудааст; деворе, ки дар болои он хор шинонда шуда бошад.

Чу боли худ бикунад соябони ин гулшан,
Зи устухони ҳумо хорбанди боғ кунанд.

Насирои Бадахшонӣ

ХОРБАСТ *خارباست* *ниг.* хорбанд.

Ба гирди дидан худ хорбасте аз мижа кардам,
Ки на хаёли ту берун равад, на хоб дарояд.

Восифӣ

ХОРБИНИ *خاربينى* бад дидан, паст шумурдан, ҳақир донистан.

Аҳли ҳасодат зи хорбинӣ
Дар хор нишаста чун қанофиз. *Ҳоҷӣ*

ХОРБОР *خواربار* хӯрокворӣ, озуқа, ризқ.

Мева ва хорбори шаҳрро аз рустоқи Миср баранд.
Носири Хисрав

ХОРБУН *خاربون* буттаи хор, буттаи хордор.

Гардиши гегӣ гули рӯяш бирехт,
Хорбунон бар сари хокаш бируст. *Саъдӣ*

Андар он биёбон ҳеҷ набуд, ҷуз хорбун.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Бисўзонд ҳар хорбунро, ки дид,
Ки рўзе тавонад ба пое халид. *Ҳотифӣ*

ХОРИДАН *خاريدن* харошидан, хориш додан; хориш доштан.

Ба ғамхорағӣ ҷуз сарангушти ман
Нахорад касе дар ҷаҳон пушти ман. *Саъдӣ*
Қ-он яке зоҳиди фушурдаву маст,
Ки ҷама корҳо шикам хорад. *Анварӣ*

ХОРИСТОН *خارستان* 1. ҷои пур аз хор, заmine, ки дар он хори бисъёр руидааст.

Шаҳриёре, ки хилофат талабад, зуд фитад
Аз суманзор ба хористон в-аз кох ба коз.
«Луғати фурс»

2. номи асари Мачдиддини Хофӣ (асри XIV), ки ба «Гулистон»-и Саъдӣ пайравӣ кардааст.

ХОРИШ *خارش* 1. хоридан, харошидан, хор-хор кардан (бо нохун, нул ва ғ.); 2. ҷараб, касатии пусти инсон ва ҳайвон.

ХОРИҶ *ا. خارق* 1. харққунанда, порақунанда, шикофанда; 2. маҷ. чизе, ки одату тартиботи муқаррариро вайрон мекунад; хориқи одат берун аз одат (ба амал оварандаи чизе).

ХОРИЧ *а. خارج* 1. дар берун буда, зоҳир; *муқобили дохил* 1; дар хориҷ дар берун; дар ҳавлии берун.

Баковулон дар хориҷ, қадбонӯён дар ҳарам саргарми пухтупаз буданд. *Садри Зиё*

2. касе, ки ба муқобили чизе, мас. дин қиём мекунад; даҳрӣ.

ХОРИҶОҲАНГӢ *خارج آهنگي* 1. *мус.* берун шудани нағма аз парда ва аз баҳру қоидаҳои худ; 2. маҷ. носозгорӣ, муҳолифат.

Хориҷоҳангие ба иззи ҷалол
Аз чунин шахс агар расад ба хаёл ... *Бедил*

ХОРИҶӢ *خارجي* 1. берунӣ; бегона; *муқобили дохилӣ*.

Ҳама кор аз хориҷӣ ва дохилӣ муламмаъ ва махлут бошад ... ва тадбири кор кам шавад.
Аҳмади Дониш

2. пайравӣ ҷамоае, ки ба муқобили Али—домоди Муҳаммад исьён карда буданд ва хилофати Алиро инкор мекарданд.

Аз ҳар тараф хориҷие пайдо шудааст ва фасоду фитна меангезанд. *Авфӣ*

ХОРҚАН I *خارکن* *ниг.* хорқаш.

Чунин гуфт бо хорқан шаҳрёр,
Ки аз гӯсфандаш бидонӣ шумор? *Фирдавсӣ*

ХОРҚАН II *خارکن* *мус.* яке аз оҳангҳои қадимӣ.

Суруди «Хорқан» аз андалеб нест аҷаб,
Ки муддате сару кораш набуда ҷуз бо хор.
Заҳири Форъёбӣ

ХОРҚАШ *خارکش* касе, ки дар биёбон хор мечинад.

Эй ки бар маркаби тозанда саворӣ, хуш дор,
Ки хари хорқашӣ сӯхта бар хоку гил аст. *Саъдӣ*

ХОРҚОР *خوارکار* касе, ки дашном меदिҳад, бадгӯӣ мекунад, дашномдиҳанда, ҳақоратқунанда.

Ту хорқори туркӣ, ман бурдбори ошиқ,
Зишт аст хорқорӣ, хуб аст бурдборӣ. *Манучехр*

ХОРҚОРӢ *خوارکاری* дашномдиҳӣ.

ХОРМОЯ *خورمايه* бадасл; чизе, ки арзишаш кам аст. камарзиш, безътибор, ҳақир; **хормоя доштан** ҳақир шумурдан, камарзиш донистан.

Агар сад шавад қушта, ояд ҳазор,
Тани хешро хормоя мадор. *Фирдавсӣ*

ХОРО I || **ХОРА** I *خاره*|| *خارا* санги сахт, санги сахти нотарошида, гранит.

Андар миёни шаҳр чашмаест, ки аз санги хора берун меояд. *Носири Хисрав*

Хуфта бар санҷоби шоҳӣ нозанинро ҷӣ ғам,
Гар зи хору хора созад бистару болии ғариб.

Хофӣ

ХОРО II || **ХОРА** II *خاره*|| *خارا* навъе аз матои абрешимӣ мавҷдор.

ХОРО III *خارا* *мус.* яке аз оҳангҳои қадимӣ.

ХОРОМИСОЛ *خارامثال* монанди санги хоро, сахт.

Неши дилхароши туро дар пушти хоромисоли маъ таъсире нахоҳад буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХОРОШИКАН *خاراشکن* он ҷӣ санги сахтро мешикава (дар сифати суми асп).

Яке асп бояд маро гомзан,
Суми у зи пулоди хорошикан. *Фирдавсӣ*

ХОРПУШТ *خارپشت* ҷонвари ширхори майда, ки пушташ пур аз хор аст.

Ба хорпушт ниғаҳ кун, ки аз дурушти мӯй
Ба пусти у накунад тамъ пустигирой. *Кисоӣ*

ХОРСОН *خارسان* *шакли дигари* хористон.

Хирадманд мардум аз он шорсон
Гузида ба ҳомун яке хорсон. *Фирдавсӣ*

ХОР-ХОР *خارخار* 1. хориш; 2. маҷ. нороҳатие, ки аз майлу орзуи шиддатноки чизе дар инсон пайдо мешавад; гусса, андӯх, ғам.

Аз хор-хори ишқи ту дар сина дорам хорҳо,
Ҳар дам шуқуфта бар рухам з-он хорҳо гулзорҳо.
Ҷомӣ

Моро низ ҷигар аз хор-хори муфорақат реш аст.
«Анвори Суҳайлӣ»

хор-хори касе будан боиси ранҷу малолӣ касе будан. Гуле ҷу ту нашуқуфтаст дар баҳори ҷаҳон,
Раво бувад, ки ҷама хор-хори ман бошӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

3. захм, яра.

Ҷафо дид аз хор-хораш басте,
Ҷаро хор дар по гузорад касе. *Ҳотифӣ*

ХОРХҶ (Ӣ) *خارخو(ی)* дуруштху, дуруштмуомила.

То касе дар ҷордонги айши ту
Гум шавад з-ин гулруҳони хорху... *Румӣ*

ХОРЧИН خورچين 1. *ниг.* хоркаш.

Хорчинро хун зи ангушти надомат мечакад,
Фикри мархам кун, ки ништарҳо ба роҳ афкан-
дай. *Нозим*

2. *ниг.* хорбанд.

Чунон боғе, к-аз у гулчин наёрад гул бурун бур-
дан,

На он боғе, ки бояд хорчин аз бими дуздонаш.
Урфӣ

ХОРӢ خورӣ 1. пастӣ, зиллат, беътиборӣ, номӯътабарӣ.

Ба гетӣ ба ҷуз порсо зан маҷуӣ,
Зани бадкуниш хорӣ орад ба рӯӣ. *Фирдавсӣ*

Дил бе ту ба сад ҳазор зорист,
Ҷон дар кафи сад ҳазор хорист. *Анварӣ*

Бо ин ҳама ҳар он кӣ на хорӣ кашид аз у,
Ҳар ҷо, ки рафт, ҳеҷ касаш мӯҳтарам надошт.

Ҳофиз

2. дашном, ҳақорат, таҳқир.

«Саги у» хонд рақиб аз сари хорӣ моро,
Ин лақаб дар ду ҷаҳон бас сабаби иззати мост.

Ҷомӣ

хорӣ кардан а) касеро хор доштан, озор додан.

Ҳон, эй санам, хорӣ макун морову озоре макун,
Оё, биё, боре макун, то дарди сар дорам туро.

Анварӣ

б) дашном додан.

ХОС(С) а. خاص 1. чизи баргузида, махсус.

Инояти султон дар ҳаққи банда аз ин ҷо маълум
шавад, ки ... ҷомаи хос аз тани худ берун барканд
ва дар ман пӯшонид. *Убайди Зоконӣ*

Шайхи шӯҳратҷӯи раъноро тамошо кун, ки чун
Дар либоси хос зоҳир шуд фиреби омро. *Ҷомӣ*

Одамай бояд барои неъмате тарадуд ва касб орад,
ки хос бувад барои у. *Аҳмади Дониш*

хоси... аз они, махсуси ...

Обид ба шаҳр даромад ва бӯстонсарои хоси мал-
лик бад-у пардохтанд. *Саъдӣ*

хоси хеш аз они худаш, аз они худ, махсуси худ.

Шаҳаш ҷоми май доду биншонд пеш,
Бифармуд ташрифаш аз хоси хеш. *Ҳоҷу*

2. махсусан; фақат.

Ҷони ман, бо он ки хос аз баҳри рафтан омадӣ,
Соате биншин, ки умри ҷовидон гуям туро. *Ҳилолӣ*

Зи хосу ом Ҷомӣ мекашад ноз,
Вале х о с аз барои нозанине. *Ҷомӣ*

3. одами наҷиб; муқарраб, наздик ба подшоҳу вазир.

Нишаста шоҳ бар каф ҷоми бода
Ба хосе чанд бори ом дода. *Низомӣ*

... Ки хосон дар ин раҳ фарас рондаанд,
Ба лоухси аз так фуру мондаанд. *Саъдӣ*

Муқимхоҷа аз хосони мост, бояд ки кӯшке ... маа
асбобу анҷом дода шавад. *Садри Зиё*

хосу ом (ё авом) аёнӯ ашроф ва мардуми ом.

Султон соли ба ду ид хон ниҳад ва бор диҳад
хосу авомро. *Носири Хисрав*

Рузи дигар Димнаро овардаанд ва хосу авом ҷамъ
шудаанд. *«Нигори дониш»*

Мардуди хосу ом шавад дар ҷаҳон тамои
Ҳар кас, ки ҷуръанӯш зи майхонаи ту нест. *Имло*

ХОС(С)А I а. خاصه 1. махсус; махсусан.

Зар хирадро волеҳу шайдо кунад,
Хоса муфлисро, ки хуш расво кунад. *Румӣ*

Вафо, ки бо ҳама кас мекуни, намеҳоҳам,
Ману ҷафои ту, к-он хоса аз барои ман аст. *Ҷомӣ*

Адои мавоҷиб ва фароиз суубате ва машаққате
дорад, хосса дар фасли сард ва бард.

Аҳмади Дониш

2. махсус, хос; аз они ...

Саъӣ кунӣ, дуздӯро бигирӣ ва илло мол аз хос-
саи худ ба соҳиби коло расонӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. ба шакли ҷамъ хосагон одамони наздики касе,
муқаррабон.

Қашоварзон ва хосагони вай андар ҳисор будан-
дӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Набошад кас аз хосагон пеши у
Ҷуз у, к-офарин бод бар кеши у. *Низомӣ*

4. таоми махсуси подшоҳон ва амирон.

Нест инъоми худо рӯзии анъоми чанд,
Нашавад хосаи ҳақ моҳазари оме чанд.*

ХОС(С)А II а. خاصه навъе аз матоъ, катони нафис, порчан нафис.

Ба тарки тааллуқ чу меод тан,
Шуд аз хосаи ваҳдаташ перахан. *Турро*

ХОС(С)АГӢ خاصگى касе, ки ба подшоҳ наздик бошад,
махсусан канизак; ҳамсӯҳбат ва ҳамнишини подшоҳ,
надим.

Таъдиби уро бар ҷи ваҷҳ фармоям? Хоссагӣ гуфт:
Уро сиёсат фармой. *Авфӣ*

Хосагие аз маликони диёр
Рузе аз он сӯй гузашт ошкор. *Хисрави Деҳлавӣ*

Мешуд он хосагии шоҳ ба дашт,
Бар канори таразоре бигузашт. *Ҷомӣ*

ХОСИЯТ а. خاصيت *ниг.* хоси(й)ят.

ХОСИР а. خاسر касе, ки зиён дидааст, он, кӣ ба хасорат
дучор шудааст, шикастхӯрда, зарардида.

Нест дар дунъеву уқбо хосидатро обрӯ,
Ҳам ба дунъё хоиб асту ҳам ба уқбо хосир аст.
Муизӣ

Эшон дар рафтан таъҷил карданд, магар ба гарди
вай нарасиданд ва хоибу хосир бозгаштанд.

«Равзат-ус-сафо»

Ва агар ба касб ва шуғл тавассул ҷӯяд ҳам, хои-
бу хосир берун меояд. *Аҳмади Дониш.*

ХОСИРАН а. خاسراً дар ҳолати зиён дидан.

[Муҳаммади Хоразмшоҳ] ... хоибан ва хосиран
мурочиат намуд ва аз ҷадди ту, Чингизхон, дар
ҷазираи Обескун дид он ҷӣ дид.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ХОСИ(Й)ЯТ а. خاصيت сифати моҳиятӣ, ки ба чизе ё касе
махсус аст.

Хосияти қазияи ҳамлӣ он бувад, ки андар вай
ҳукм карда бошем. *Ибни Сино*

Чунон бех, ки ҳар фасле аз фасли сол
Ба хосияти худ намояд хисол. *Низомӣ*

Диданаш аз дур нохун мезанад доғи маро,
Захми дил хосияти мушк аз саводаш мебарад.

Шавкат

ХОСС *a.* خاص *ниг.* хос(с).

ХОССА I *a.* خاصه *ниг.* хос(с)а I.

ХОССА II *a.* خاصه *ниг.* хос(с)а II.

ХОССАГИ خاصيگي *ниг.* хос(с)аги.

хост خاست *асоси замони гузаштаи* хостан I.

хост خواست *асоси замони гузаштаи* хостан II.

ХОСТ I خاست барпохезӣ; барпошавӣ.

ХОСТ II خواست 1. хоҳиш, майл, ирода, ихтиёр.

Пас бояд, ки хости вочибулвучуд аз дониш бувад. *Ибни Сино*

Сарҳанге аз они малик ҳар шаб ё ҳар ду шаб бари духтари ман фуруд ояд аз бом бе хости ман. *«Таърихи Систон»*

2. пурсиш, хоҳиш; илтимос; маҷ. гадой.

Тавонгар турушруй боре чарост, Магар менатарсад зи талхии хост?! *Саъдӣ*

Нонам афзуду обрӯям кост, Бенавоӣ беҳ аз мазаллати хост. *Саъдӣ*

ХОСТА خواسته 1. сифати феълӣ ва феъли ҳоли замони гузаштаи хостан II; 2. чизи талаб кардашуда, хоҳиш кардашуда; 3. молу матоъ, сарват, боигарӣ; зару мол.

Чу лашкар саросар шуд ороста, Бад-он бениёзӣ шуд аз хоста. *Фирдавсӣ*

Уро хостан бисъёр буд ва гуфт: Ин хостахо, ки аз ман бимонад, ба савият ба фарзандони ман қисмат кунед. *«Таърихи Табарӣ»*

Лашкарҳо дигарбора ба силоҳ ва хоста ороста шудаанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ХОСТАН I خاستن 1. хестан, бар по шудан.

Ҷаҳонҷӯй Фағфур бар дасти рост Ба хизмат камар басту бар пой хост. *Низомӣ*

2. пайдо шудан, ба вучуд омадан, рӯй додан.

Мардакero чашмдard хост, пешн байторe рафт, то даво кунад. *Саъдӣ*

Аз васли ту оташи чигар хезад, В-аз ҳаҷри ту нолаи саҳар хезад. *Анварӣ*

Маро асбоби ишрат аз дили девона мехезад, Шаробу мутрибу маъшуқи ман аз хона мехезад. *Соиб*

3. баромадан, сар задан.

ХОСТАН II خواستن талаб кардан, майл доштан, хоҳиш кардан, орзу доштан.

Бад-ӯ гуфт, к-ин рӯю мӯю нажд Ҷамехостӣ дод ҳар се ба бод. *Фирдавсӣ*

ХОСТГОР خواستگار 1. касе, ки чизерo талаб мекунад, хоҳон, хоҳанда, талабгор; 2. касе, ки духтар ё занерo барои издивоҷ меҳоҳад.

Дигар даст ҳино аз он бастаам, Ки шуд шуи дигар маро хостгор. *Ибни Ямин*

Аз чихати иштиҳори осори салоҳ ва ҳусну атвори ин духтар аз дару девор хостгор ҳучум оварда. *Садрн Зиё*

ХОСТОР خواستار 1. *ниг.* хостгор 1; 2. хоҳиш, талаб; хостор кардан талаб кардан.

Маро гар набудӣ хирад шаҳриёр, Накардӣ зи ман буданӣ хостор. *Дақиқӣ*
Шуданд анҷуман бар дари шаҳриёр, Бад-он то чаро кардашон хостор. *Фирдавсӣ*

ХОСУЛҲОС *a.* خاص الخاص хостарин, аз хос хостар, баргузидатарин.

Дил аз мастӣ шуда раққос бо ӯ, Ғулуме чанд хосулхос бо ӯ. *Низомӣ*

ХОТАМ I *a.* خاتم ангуштарӣ; ангуштарни мӯҳрдор; нигин; мӯҳр.

Баробар к-ӯ паёме кард бо ҳам, Нигинро бар нигин, хотам ба хотам. *Хисрави Деҳлавӣ*

Хинсири саодати ӯ шоистаи хотами ҷаҳондорӣ бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Гуфт, ки ангуштарни худро ба ман бидеҳ, ки бинам, уро чӣ гуна сохтаанд; Абдулло хотамро ба ӯ дод. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **хотами осмон киноя аз офтоб.**

Эй хотам, аз осмон карон гир, Чун хотами осмон ҷаҳон гир. *Файзӣ*

хотами Ҷам (ё Ҷамшед) ангуштарини афсонавии Сулаймон.

Забони мӯр ба Осаф дароз гашту равост, Ки хоҷа хотами Ҷам ёва карду боз начуст. *Ҷофиз*

ХОТАМ II ||**ХОТИМ** *a.* خاتم поён, оқибат.

Ҳар кӣ яқинаш ба иродат расид, Хотими кораш ба саодат расид. *Низомӣ*

ХОТАМБАНДӢ خاتمبندى санъати аз дандони фил ё устухони шутур ва ё аз ҷуб кандакорӣ ва нақшу ниғор бас-тан.

ХОТИБ *a.* خاطب касе, ки хутба мехонад, хутбахон.

ХОТИМ *a.* خاتم *ниг.* хотам II.

ХОТИМА *a.* خاتمه охири китоб, қисми поёнии китоб.

Саҳифан ин суратро аз дебоча то хотима фуру хонданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХОТИР *a.* خاطر 1. он чӣ дар дил мегузарад; андеша, фикр.

Хотири амир бар ман мутағайир аст. *Авфӣ*

Яқин медонам, ки ба андак илтифоти хотири тахир ва ба як таваҷҷӯҳи замири анвари шумо ҳалли ин уқда хоҳад шуд ва ин мушқил осон хоҳад гашт. *Садрн Зиё*

хотири маҷмӯъ хотири ҷамъ, осудагии хотир.

Қай диҳад даст ин ғараз, ё раб, ки ҳамдастон ша-
ванд

Хотири маҷмуи мо, зулфи парешони шумо? *Ҷофиз*

хотири отир хотири равшан, беғубор, соф, бекуду-
рат.

Зи лавҳи хотири отир ғубори ғайр бишӯй, Ки шартн ишқ бувад — дил якеву ёр яке. *Шоҳӣ*

хотири фориғ хотири ҷамъ, хотирҷамъӣ, осудахотирӣ.

Ҷавон бо хотири фориғ аз ҳама хабар гуш ба хоҷа дошт ва чашм ба канизақ. *Ҷомӣ*

хотири фотир зехни кунд, камхуш, хотир ва зехни кам идрокунанда (барои ифодаи шикасти нафс ва хоксорӣ); 2. майл, қасд, хоҳиш, орзу.

Ва гоҳ [бозаргон] гуфтӣ, ки хотири Сикандария дорам, ки ҳавои хуш аст. *Саъдӣ*

3. дил, қалб, замир.

Гуфтугуи ақл дар хотир фуру н-ояд маро,
Бандаи султони ишқам, то чӣ фармояд маро.

Ҳилолӣ

дар хотир доштан а) фикри чизе доштан, майлу орзу доштан.

Дар хотир дорам, ки чаҳор-панҷ ҳазор туркманон ба Хуросон оварам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

б) дар дил доштан.

Ҷар касе, ки тамарруде дар хотир дорад, аз ум-мол розӣ нест. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

4. ёд; хотир **барангехтан** аз чизе майлу хотир гардонидан аз чизе.

Чу покони Шероз хокниҳод
Надидам, ки раҳмат бар он хок бод!
Таваллои мاردони ин пок бум
Барангехтам хотир аз Шому Рум. *Саъдӣ*

аз хотир маҳв шудан аз ёд баромадан, фаромӯш шудан.

Амирро дорулмулки Бухоро, ки тахтгоҳи аслии он хонадон аст, аз хотир маҳв шуд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

аз хотир ҳиштан аз ёд берун кардан, фаромӯш кардан.

Нахоҳӣ, ки бошӣ парогандадил,
Парогандагонро зи хотир маҳил. *Саъдӣ*

ба хотир овардан ба ёд овардан, ёд кардан.

Чун ҳоҷат афтад, он гоҳ табъи эшонро ба хотир орад. *Ибни Сино*

ба хотир парвардан дар хотир доштан.

Қибру нахватҳо ба хотир парваранд,
Ҷар даме чун гург меше бардаранд. *Румӣ*

◇ **хотири гуҳарбор** киноя аз табъи баланд ва олий, истеъдоди олий.

Бо ин ҳама хотири гуҳарбор
Бо шеър надоштам сару кор. *Шоҳин*

хотири шариф хотири муборақ, табиаи олий (дар вақти муҷрият ба бузургон ва меҳтарон гуфта мешавад).

Гар хотири шарифат ранҷида шуд зи Ҳофиз,
Боз о, ки тавба кардем аз гуфтаву шунида. *Ҳофиз*

ба хотири ... , аз барои хотири ... ба ҳурмати ..., аз баҳри ...

Азиз аз барои хотири зан Юсуфро ба зиндон кард.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Азбас вафо ба кишвари аҳди ту шоъе аст,
Еди ҷафо ба хотири хубон шавад вафо. *Шавкат*

ХОТИРНАВОЗ *خاطر نواز* он кӣ ё он чӣ касеро хурсанд мекунад.

Муғаний, биё, эй бути нағмасоз,
Кӣ ғайр аз ту кас нест хотирнавоз. *Турро*

ХОТИРНИГАҲДОР *خاطرنگهدار* риюякунанда поси хотир; хотирҷамъкунанда; маҷ. ҳимоякунанда, ёридиканда.

Шунидам, ки дар вақти назъи равон
Ба Ҳурмуз чунин гуфт Нушверон,
Кӣ хотирнигаҳдори дарвеш бош,
На дар банди осоиши хеш бош. *Саъдӣ*

ХОТИРНИШОН *خاطر نشان* хотиррасон; хотирнишон кардан ба хотир расондан; фаҳмондан.

Рӯйзанону мӯйканон пеши духтар хотирнишон кард. *Садри Зиё*

ХОТИРОЗОРӢ *خاطر آزاری* ранҷонидани дили касе.

Тағофули ту ба ағъёр хотирозорист,
Наузубиллаҳ агар илтифот фармой. *Соиб*

ХОТИРОЗУРДА *خاطر آزرده* озордида, ситамкаш.

Табаҳ гардад он мамлакат анқариб,
Кӣ з-ӯ хотирозурда гардад ғариб. *Саъдӣ*

ХОТИРОШУФТА *خاطر آشفته* касе, ки мушавваш шудааст, беқарор, парешонхотир.

Ду дарвеш дар масҷиде хуфта ёфт,
Парешондилу хотиршuftа ёфт,
Шаби сардашон дида нобурда хоб,
Чу хирбо тааммулкунон з-офтоб. *Саъдӣ*

ХОТИРПАЗИР *خاطر پذير* чизе, ки ба касе маъқул аст, писандида, марғуб.

Лаб орошт сархайли хоқонсарир
Ба ширин суханҳои хотирпазир. *Ҳотифӣ*

ХОТИРПАРЕШ *خاطر پریش* 1. он чӣ ки фикру хотирро парешон мекунад.

Бикард аз суханҳои хотирпареш
Даруни дилам чун дари хона реш. *Саъдӣ*

2. он кӣ фикраш парешон аст.

ХОТИРПИСАНД *خاطر پستند* ниғ. хотирпазир.

Рақамсанҷи ин нақши хотирписанд
Намуна чунин дошт аз нақшбанд. *Ҳотифӣ*

ХОТИРФИРЕБ *خاطر فریب* дилфиреб, дилрабо.

ХОТИРҲОҶ *خاطر خواه* ниғ. хотирпазир.

Сафҳаи тасвири олам дидаем,
Ҳеч нақше нест хотирхоҳи мо. *«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»*

ХОТИФ I *ا. خاطر ف* зуд кашида гиранда, рабоянда.

ХОТИФ II *ا. خاطر ف* дурахшанда (дар боран барқ, сойқа).

ХОТУЛА *خاتوله* ҳила, макр, дағо, фиреб.

Акнун, ки ҳамет боз бояд дод,
Хотула кунуи чанд гуна шар. *Абулаббоси Марвазӣ*

ХОГУН *م. خاتون* зани калони хона, қадбону, хонум.

Хотуни хубсурати покизарӯро
Нақшу нигору хотами фируза гу: Мабош. *Саъдӣ*

Ин ду қарима аз хотунон бошанд қаримуттарафайн. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Ҳама дар ҳарами у ҳар яке хотуне бузург буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **хотуни араб** а) Қазба; б) Фотима (духтари Муҳаммад); **хотуни инаб** шароби ангурӣ; **хотуни хум** шароби ноб.

Доди тараб кун тамом, ҳоса ки акнун
Иддати хотуни хум тамом баромад. *Ҳоқонӣ*

хотуни яғмо офтоб.

Чу хотуни яғмо ба халхоли зар
Зи хиргоҳи Халлух баровард сар... *Низомӣ*

ХОТӢ *a.* **خاطی** касе, ки хато мекунад, хатокор, хатокунанда, гунаҳкор; *муқ.* **МУХТӢ**.

Ин хотӢ дар миёни тоифае ... ҷи мекунад?
«Равзат-ус-сафо»

ХОФИҚАЙН *a.* **خافقین** шарқу ғарб, машрик ва мағриб.

З-он ки нодир бошад андар хофиқайн
Одамай сар барзанад бе волидайн... *Румӣ*

ХОФӢ I *a.* **خافی** пинҳон, пинҳонӣ, сиррӣ, маҳрамона.

ХОФӢ II *a.* **خوفانی** 1. мансуб ба шаҳри Хоф; 2. нисбати муаллифи китоби «Хористон», ки Маҷдиддин ном дорад.

ХОШ I *a.* **خاش** ҷубреза; алафи реза-реза; коҳреза.

ХОШ II **خاش** ҷанг, ҳарб, мубориза.

ХОШ III **خاش** модари зан, модарарӯс; модари шавҳар, модаршӯй.

ХОША **خاشه** резаҳои ҷуб, коҳ ва ғ.

На гӯё забону на ҷӯё хирад,
Зи ҳар хошае хештан парварад. *Фирдавсӣ*

ХОШЕЪ *a.* **خاشع** касе, ки изҳори итоату фурутанӣ мекунад, фурутан, мӯтеъ, фармонбардор.

ХОШОҚ **خاشاک** хору хас, алафи хушк, резаҳои коҳ ва ғ.

Гуфт бо харгӯши хона хони ман:
Хезу хошокат аз ӯ берун фиған. *Рӯдакӣ*
Афтад аз гирья тани зори Ҷилолӣ ҳар су,
Ҷамчу хошоки заифе, ки ба даръё афтад. *Ҷилолӣ*
Ҷомаи кимхоби таҳ будагӣ бинобар дарозӣ хасу
хошоки роҳро рӯфта меовард. *Садри Зиё*

ХОШӢ *a.* **خاشی** тарсаанда, махсусан аз хашму ғазабӣ касе.

ХОЯ **خایه** 1. тухм, тухми мурғ.

Ба мурғи дил, ки оташ хояи уст,
Самандар дар самандар дояи уст. *Нозим*

хоя кардан (*ё* гузоштан, ниҳодан) тухм кардан, тухм гузоштан.

Ҷамчу мурғе, ки ҳарзагард афтод,
Нест ҷоё, ки хояе наниҳод. *Салим*

2. байзаи инсон ва чорпоён.

Сияҳчашму бӯрабашу говдум,
Сияҳхояву тунду пӯлодсум. *Фирдавсӣ*

◇ **хояи зар** (*ё* заррин) киноя аз офтоб.

Хояи зар парид мурғосо
Аз пай ин кабӯд ташт охир. *Хоқонӣ*

хояи иблис навъе аз санги саҳт; **хояи сағ** ҷунди бедастар, хояи сағи обӣ, ки дар тиб ба кор бурда мешавад; **хояи ғуломон** навъе аз ангури дуруштдона.

Доҳаке шаб ба боғи мо омад,
Гуфт: З-ангур ҳеҷ сомон ҳаст?
Чун бидидам, ки муфт меҳоҳад,
Гуфтамаш: Хояи ғуломон аст. *Мунир*

ХОЯРЕЗ **خایه ریز** *nonxuriše*, ки аз тухми мурғ тайёр карда мешавад ва онро хогина ҳам мегӯянд.

ХОЯСК||ХОИСК **خایسک** болға, чакуш.

Он ҷо ки путк бояд, хояск беҳудаст,
Гавз аст, хоҷа, сангинмағз, оҳанинсафол. *Мунҷик*

Ба пӯлоду хойски оҳангарон
Фуру бурда мисморҳои гарон. *Фирдавсӣ*

Агар з-ин беш биншинам ба Гургон андарун, рӯзе
Чу боз оям, ба хойски гарон бишкан шитолангам.
Ломей

ХОҚОН *m.-t.* **خاقان** подшоҳи бузург; хони хонон, шоҳаншоҳ; лақаби подшоҳони турк ва муғул.

ХОҚОНӢ **خاقانی** 1. мансуб ба хоқон; 2. тахаллуси шоири машҳури Озарбойҷон ва форсу тоҷик Афзалиддин бинни Иброҳим бинни Алии Ширвонӣ.

Хоқонӣ назди хоқон бисъёр муқарраб буд ва дар аввали ҳол Ҳақоикӣ тахаллус дошт.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

хоҳ **خواه** *асоси замони ҳозираи хостан.*

ХОҲ **خواه** *пайвандак* ихтиёрро ифода мекунад, ҳамчун бигзор ки ..., мумкин ки ...

Ман он чи шартӣ балоғ аст, бо ту мегӯям,
Ту хоҳ аз суҳанам панд гиру хоҳ малол. *Ҳофиз*

ХОҲАНДА **خواننده** 1. *сифати феълӣи замони ҳозираи хостан*; 2. касе, ки чизе меҳоҳад, хоҳишкунанда, пурсанда.

Бурун тохт хоҳандаи хираруй,
Никӯҳидан оғоз кардаш ба кӯй. *Саъдӣ*

3. касе, ки барои зангирӣ хостгорӣ мекунад.

Арусе, ки хоҳанда дорад басе,
Намеояд осон ба ақди касе. *Ҳотифӣ*

4. гадо, соил.

На хоҳандай бар дари дигарон,
Ба шукрона хоҳанда аз дар марон. *Саъдӣ*

Хоҳандаи мағрибӣ дар сафи баззозони Ҳалаб мегуфт ... *Саъдӣ*

ХОҲАР **خواهر** ҳамшира, духтар нисбат ба писар ё духтари дигар, ки аз як падару модар бошад.

...Ки Ҷамшедро ҳар ду хоҳар буданд,
Сари бонувонро ҷу афсар буданд. *Фирдавсӣ*

◇ **хоҳарони Суҳайл** номи ду ситораи дурахшон: Шеърӣи Шомӣ ва Шеърӣи Ямонӣ; *ниг.* **шеърӣ**.

ХОҲИШ **خواستش** 1. илтимос, пурсиш, дархост.

Бад-ин хоҳиш андеша бояд басе,
Ҳамин низ пурсидан аз ҳар касе. *Фирдавсӣ*

хоҳиши гарм хоҳиши бисъёр ва самимӣ.

Пазирuft шаҳ хоҳиши гарми ӯ,
Ба рафтан ниғаҳ дошт озарми ӯ. *Низомӣ*

2. гадоӣ.

Чу кӯтоҳ шуд дасташ аз иззу ноз,
Қунад дасти хоҳиш ба дарҳо дароз. *Саъдӣ*

ХОҲИШГАР **خواهشگر** 1. касе, ки хоҳиши чизе мекунад: талабгор; 2. миёнҷӣ, миёнарав; хостгор.

Мерасид аз ҷониби ҳар меҳтаре
Баҳри духтар дам ба дам хоҳишгаре. *Румӣ*

ХОҶА **خواجه** 1. сардор, сарвар, соҳиб, хўҷаин.

Ҳофиз на ғулومест, ки аз хоҷа гурезад,
Лутфе куну боз о, ки харобам зи итобат. *Ҳофиз*

хоҷан бузург вазири бузург, садри аъзам.

Дигар руз Маҳмуд барнишаст ва хоҷаи бузург бар дасти ростии у ҳамеронд. *Низомии Арӯзӣ*

2. калимаи лақабмонанд, ки нисбат ба шахси мӯхта-рам кор фармуда мешавад.

Даҳон бе забон панд меғуфту роз,
Ки, эй хоҷа, бо бемурудӣ бисоз. *Саъдӣ*

Мабин ба чашми тараҳҳум ба ҳолам, эй хоҷа,
Ки ранҷу меҳнати ушшоқ роҳатомез аст. *Ҷомӣ*

3. касе, ки корҳои хоҷагиро идора мекунад, мутасаддини корҳо, корпардоз; хидматгори ахта кардашуда барои хизмат дар ҳарамсароҳо, хоҷасаро.

Пеши вай ғуломон ва хоҷасароён, яъне ҳасиён ва хоҷагон истодандӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Малики Завзанро хоҷае буд ..., ки ҳамгинонро дар мувоҷаҳа ҳурмат дошти ва дар ғайбат неку гуфти. *Саъдӣ*

◇ **хоҷан ахтарон** а) офтоб; б) Муштарӣ; **хоҷан сипеҳр** (ё фалак) а) офтоб; б) Муштарӣ; **хоҷан чархи азрақ** офтоб.

ХОҶАГӢ خواجگي бузургманиши, бузургӣ, сарварӣ.

Гар шоҳнишон хоҷа бувад, хоҷагӣ ин аст,
Руз аст, дар у шак набувад ҳеч ҳакамро. *Анварӣ*

Ман ғуломи назари Осафи аҳдам, к-уро
Сурати хоҷагию сирати дарвешон аст. *Ҷофиз*

◇ **хоҷагӣ аз сар гузоштан** тарк кардани ғуруру ман-манӣ.

Юсуфи Мисри вҷудем аз азизиҳо, валек
Ҳар кӣ бо мо хоҷагӣ аз сар гузорад, бандаем.

Соиб

ХОҶАСАРО(Ӣ) (ى) خواجسارا навкар ва хизматкори ахта кардашудаи мутасаддини корҳои ҳарам.

[Ҷозонхон] ҳеч офарида ро ба ғайр аз хоҷасароёе...
пеши худ роҳ намедод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ХОҶАТОШ خواجده تاش ду ғулом ё ду навкаре, ки дар хизмати як хоҷа бошанд; ёр, ҳамроҳ.

Ману ту ҳар ду хоҷатошонем,
Бандаи боргоҳи султонем. *Саъдӣ*

Ҳам бар он дар гарду аз саг кам мабош,
Бо саги Қаҳф ар шудасти хоҷатош. *Румӣ*

Нафас, к-у хоҷатоши зиндагонист,
Вале парвардаи боди ҳазонист... *Низомӣ*

ХУБ خوب 1. нағз, нек; *муқобили* бад 1.

Сараш рост баршуд чу сарви баланд,
Ба гуфтори хубу хирад корбанд... *Фирдавсӣ*

2. хушрӯ, зебо.

Аз пағаҳ пеши руҳи хуби ту рақсон шудаам,
Ки чунин одати хуршедпарастон бошад.

Шамси Табрезӣ

3. ба шакли *чамъ* хубон занҳо ё духтарҳои хушрӯ.

Ҷомӣ зи ишқи хубон гар гуфт: Тава ба кардам,
Ин нукта бишнава аз ман: Зинҳор машнава онро.

Ҷомӣ

Хубони порсигу бахшандагони умранд,
Соқӣ, башорате деҳ пирони порсоро. *Ҷофиз*

4. маҷ. саҳт, мустаҳкам, маҳкам.

Фаридун фиристод зӣ ман паём,
Бигустурд пешам яке хуб дом. *Фирдавсӣ*

5. ха, оре; майлаш, бигузур.

ХУБКОР خوب کار касе, ки хубӣ мекунад.

На равост зишт кардан ба ҷазои хубкорон,
Дили ман чӣ кард бо ту, ту ҳамон ба ҷои ман кун. *Саъдӣ*

ХУБМАНЗАР خوب منظر хушнаму, хушшакл, хубсурат.

Шахсам ба чашми оламиён хубманзар аст
В-аз хубси ботинам сари хичлат ниҳода пеш.

Саъдӣ

ХУБОНӢ خوباني зардолуе, ки бо мағзи бодом хушконида шудааст; *киноя аз* лаби хурморанг.

Душ аз себи занахдонаш гирифтӣ баҳрае,
Аз лаби лаълаш туро имруз хубони бас аст.

Туграл

ХУБОТ a. خباط девонагӣ.

Эҳтиёташ кард аз саҳву хубот,
Чун қазо ояд, чӣ суд аз эҳтиёт?! *Румӣ*

ХУБРУХ خوب رخ хубрӯй, хушрӯй, хушсурат.

Ба беша яке хубрух ёфтанд,
Пур аз ханда лаб ҳар ду биштофтанд. *Фирдавсӣ*

Ба пеши ҷавон омаду зад навид
Аз он хубрух духтари норасид. *Савдо*

ХУБРУХСОР خوب رخسار хушрӯ, хубрӯ, хубрух, зеборух.

Шукуфта лолаи нуъмон ба сони хубрухсорон,
Ба мушк-андар зада дилҳо, ба хун-андар зада сарҳо. *Манучехрӣ*

Ҷавонон хурраманду хубрухсор
Ва лекин дар вафо бо кас напойанд. *Саъдӣ*

ХУБРӮ(Ӣ) خوب روى хушрӯй, зебо, ҷамил.

Писар буд мар-уро яке хубрӯй,
Хунарманду ҳамчун падар номҷӯй. *Фирдавсӣ*

ХУБС a. خبث бадтинатӣ; бадӣ, бадҷинсӣ; палидӣ, нопоки.

Эй Димна, ту аз он ҷумлай, ки хубси замири
ту бар хавос равшан аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ба хубс бо нияти бад, бо мақсади палидона.

Вазир андар ин шаммае роҳ бурд,
Ба хубс ин ҳикоят бари шоҳ бурд. *Саъдӣ*

ХУБСИРИШТ خوب سرشت покзот; некусиришт, нексират,
дорон хислатҳои нек.

Ҳар чӣ гуфти зи рои хубсиришт,
Хиради мо ба хушу мағз навишт. *Низомӣ*

Чун оина муқобили ҳар неку бад машав,
Гуфти кадом хубсиришт имтиёз кун. *Савдо*

ХУБФАРҶОМ خوب فرجام коре, ки оқибаташ нек аст, касе, ки оқибати кораш нек аст.

Бараш таиғдасте ду ҳарфе навишт,
Ки эй хубфарҷоми некусиришт! *Саъдӣ*

ХУБХАД خوب خد хубрӯ, хубрухсор, нексурат.

Он дигарро хонд у ҳам хубхад,
Ҳам надод онро ҷавобу тан бизад. *Румӣ*

ХУБЧЕХР(А) خوب چهره хушрӯ, зебо, соҳибҷамол, соҳиб-хусн.

Басе хубчехра бутони Тароз,
Гаронмоя аспону ҳар гуна соз. *Фирдавсӣ*

ХУБ خوبي 1. нағзй, некй; некүй; муқобили бадй.

Сарон як ба як посух оростанд,
Ҳама хубию ошти хостанд. *Фирдавсӣ*

2. хушрӯй, зебой, ҳусну ҷамол.

Маро ҳамчун ин чехра гулфом буд,
Булуринам аз хубй андом буд. *Саъдӣ*

Гушвори зару лаъл арчи гарон дорад гӯш,
Даври хубй гузарон аст, насиҳат бишнави! *Ҳофиз*

Буте фаррухрухе, фархундарое,
Ба шаҳристони хубй подшое. *Убайди Зоконӣ*

Бале, мева зи мева ранг гирад,
Зи хубон хубрӯ хубй пазирад. *Ҷомӣ*

ба хубй бо лутфу меҳрубонӣ.

Зи ҳар чиз, к-аз ман ба хубй бихост,
Суханҳо бар ӯ барниҳодем рост. *Фирдавсӣ*

ХУВОРА خواره таом, ғизо; нушиданӣ.

Чу ҷурсаи ҷаву сирка намерасад ба Масех,
Кучо расад ба ҳаворӣ хувораву ҳалво. *Ҳоқонӣ*

ХУД خود 1. ҷонишин хеш, хештан; 2. ба ҷои ҷонишин-
ҳои шахсӣ низ кор фармуда мешавад.

Агар худ бимонӣ ба гетӣ дароз,
Зи ранҷи тан ояд ба рафтаи ниез. *Фирдавсӣ*

Боре ба умр як хабаре ёбаме зи ту,
Чун нест аз ҳавои ту аз худ хабар маро. *Анварӣ*

Бояд ки худ ба сифати адлу инсоф ва амонату
диёнат муттасиф бошад. *Аҳмади Дониш*

3. баъзан дар ҷумла маъноҳои аслан, асосан, ҳақи-
қатанро ифода мекунад.

Ё вафо худ набуд дар олам,
Ё магар кас дар ин замона накард. *Саъдӣ*

Дилам рафту зи ту коре наёмад,
Маро бо ин фузулӣ худ ҷӣ кор аст?! *Анварӣ*

Чуз лутфу чуз ҳаловат худ аз шакар ҷӣ ояд,
Чуз нур пахш кардан худ аз қамар ҷӣ ояд?!
Шамси Табрезӣ

◇ худ ба худ, ба худӣ худ ба майли худаш, бе са-
баби берунӣ.

... Тақозо ба худӣ худ барҳам хурд.

Аҳмади Дониш

Ин ҷумла худ ба худ бардошта шавад.

Аҳмади Дониш

худро баланд кашидан мағрур шудан, худситой кар-
дан.

Чунин ки зулфи ту худро кашадаст баланд,
Ба дастгирии афтадагон кӣ пардозад? *Соиб*

худро гирифтаи худро вазнин нигоҳ доштан, худро
ба даст гирифтаи, худдорӣ кардан.

То қиёмат натавонист гирифтаи худро,
Ҳар кӣ лағзид зи назораи симинбаданон. *Соиб*

худро ҷамъ кардан (ё сохтан) а) худдорӣ кардан аз
ҳаракату рафторҳои беаъёнӣ; б) хотирҷамъ шудан.

Дил дар он зулфи шикорандоз худро ҷамъ кард,
Қабки ман дар чангали шаҳбоз худро ҷамъ кард.
Соиб

Дар ин даръён пурӯшӯб худро ҷамъ чун созам,
Кӣ ваҳшат мекунад аз якдигар чун мавҷ аъзоям.
Соиб

худро ба обу оташи задан барон расидан ба мақсад
ҳар чорае, ҳатто чораҳои хатарнокро кор фармудан.

Чу обу оташи рӯи туро мушоҳада кард,
Дилам зи ишқи ту худро ба обу оташ зад.

Салмони Соваҷӣ

аз худ баромадан аз ҳад зиёд рӯҳбаланд шудан, аз
ҳад зиёд ба ҳаяҷон омадан.

Соиб, зи худ бароӣ, кӣ шартӣ тариқи ишқ
Ғоми нахуст аз худии худ гузаштан аст. *Соиб*

аз худ даргузаштан ҷон фидо кардан, худро қурбон
кардан.

Агар марди роҳӣ, зи худ даргузар,
Ба манзилғаи беҳудӣ баргузар. *Ҳоҷу*

аз худ кардан ба худ наздик кардан, моил гардонидан.

Такаллуф мақун дар сулуке, кӣ дорӣ,
Чу хоҳӣ, кӣ аз худ кунӣ меҳмонро. *Соиб*

аз худ шудан аз онӣ худ шудан, наздик шудан.

Дилбар ҳанӯз моро аз худ намешавад,
Бо ӯ ҷӣ кард шояд, бо ӯ кӣ гуфт ёрад? *Анварӣ*

ба худ супурдан мағрур будан; бар худ болиданфаҳр
кардан, сарафроз шудан.

Зи килки ман замини хушк, Соиб, сунбулистое
шуд.

Кӣ чун мутриб бувад тардаст, бар худ чанг мебо-
лад. *Соиб*

бар (ё ба) худ печидан алам ва дард кашидан, дар
азоб мондан, дар тобу таб афтадан.

Вазир аз он суҳанони парешон яқин донист, кӣ
давлати эшон [аббосиён] муңқатеъ хоҳад шуд ва чун
дар замони вазорати ӯ инқилоб меёфт, чун мор бар
худ мепечид. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Чанд печӣ ба худ аз воситаи дилтангӣ,
Қути дил чанд кунӣ баҳри худ аз хуни ҷигар.

Мулҳаж

(ноз) бар худ чидан такаббуру ғурур кардан.

Ин латофат не суман дорад, на барги ёсуман,
Мекунад бар тан гаронӣ нози бар худ ҷидааш.

Мӯҳсини Таъсир

Мерасад аз инқилоби даҳр бар худ ҷидаро
Он қадар руҳсат, кӣ киштиро зи тӯфон мерасад.

Мӯҳсини Таъсир

бар худ шикастан нозидан ва мағрур шудан; дар
худ гум шудан аз худ рафтаи, бегоҳат шудан.

Зи ҳаҷраш баски дар худ гум шудам, огоҳияш наб-
вад.

Кӣ ҳар шаб ӯ кучову ман кучову дил кучо бошад?
Ҳисрави Деҳлавӣ

худатро ҳаста бибин, рафиқатро мурда зарб. агар ту
аз ҳамсӯҳбатии ман ба танг омада боӣ, ман аз ту
сахттар дар тангӣ ҳастам; аҳволи дигаронро аз аҳво-
ли худат беҳтар ҳисоб накун; худаш ҳасту ду гӯшаи
дар бораи касе гуфта мешавад, кӣ аз корҳои ҷамъият
дур буда, танҳо зиндагӣ мекунад, як сару ду гӯш.

ХУДБИН خودبين касе, кӣ танҳо манфиати худро дар на-
зар дорад.

Яке он, кӣ дар нафс худбин мабош,
Дигар он, кӣ дар ҷамъ бадбин мабош. *Саъдӣ*

Сайидо, дар шаҳри мо худбин надорад эътибор,
Раҳ мадеҳ дар сӯҳбати худ зинҳор оинаро.

Сайидо

ХУДБИСҶУЗ خودبیسوز ниг. худбисӯз.

ХУДДОМ *ا. خدام* *ق. ходим.*

Ба дустии у иқрор кардам ... ва аз чумлаи худ-
доми у шудам. *Авфӣ*

Як нафар аз худдомаш як рӯз хидмате мувофиқи
маромаш ба ҷо овард. *Садри Зиё*

ХУДДОРӢ *خوددارى* бурдборӣ, таҳаммул, худро набохтан,
худро ба даст гирифтан.

Таҳаммул чавҳари худдорӣ мебохт,
Зи шаш сӯ нола бар боми фалак тохт. *Ҳоҷӣ*

Ҳамин ки аз дур намудор гардиданд, ҳама беих-
тиёр дар ханда шуданд, ночор бинобар бузургии
қадру рифъати манзалаташон худдорӣ мекарданд,
пинҳонӣ механдиданд. *Садри Зиё*

ХУДЕШ *خديش* *ниг. хадеш.***ХУДИСУӢ** *خودىسوز* оташкадаи калон дар Озарбойҷони
қадим.

Дар он хитта буд оташе сангбаст,
Ки хондӣ Худисӯзаш оташпараст. *Низомӣ*

ХУДҚАРДА *خود کرده* кардан худ, коре, ки худи кас кар-
дааст ва ҳеҷ каси дигар сабабгор ва ё гунаҳгор нест.

Ба дил гуфт: Худқардари чора нест,
Ба кас-бар аз ин ҳеҷ беғора нест. *Фирдавсӣ*

Бо худ аз рӯи ҷаҳл бад қарда,
Оҳ аз ин қорхон худқарда. *Авҳадӣ*

ХУДКОМ||ХУДКОМА *خود کام||خود کامه* худраъӣ, худрой,
худсар, яқрав.

Ҳамегуфт Ковуси худкома мард,
На гарм озмуда зи гетӣ, на сард. *Фирдавсӣ*

ХУДМАНИШӢ *خودمنشى* худхоҳӣ, худбинӣ.

Худманишӣ кори халақ қардан аст,
Ҳасмин худ ёрии ҳақ қардан аст. *Низомӣ*

ХУДНАМОӢ *خودنمايى* худро беш аз он, ки ҳақ, нишон
додан.

Чу зуроварӣ, худнамоӣ мақун,
Бар афтада зурозмоӣ мақун. *Саъдӣ*
Худситоӣ нақардаам ҳаргиз,
Худнамоӣ нақардаам ҳаргиз. *Мушфиқӣ*

ХУДО(Ӣ) *خدا(ى)* 1. *д.* зоти мавҳуми олий, ки дар ақидаи
аҳли дин гуё ҷаҳон ва ҷаҳониёнро офарида ва ҳамаро
идора мекардааст, аллоҳ, илоҳ, холиқ, парвардигор,
яздон.

Худоё, рост гуянд: Фитна аз туст,
Вале аз тарс натвонам ҷағидан. *Носири Хисрав*
Худоё, ту шабрав ба оташ масӯз,
Ки раҳ мезанад систонӣ ба рӯз. *Саъдӣ*

2. соҳиб, молик.

ХУДОВАНД *خداوند* 1. худо; 2. соҳиб, молик.

Худованди мол дари хона бикшод ва аз мол
нишон наид. *Авфӣ*

худованди неъмат одами бой, давлатманд.

Қаримонро ба даст-андар дирам нест,
Худовандони неъматро қарам нест. *Саъдӣ*

худованди тадбир соҳиби тадбир.

Худованди тадбири фарҳангу хуш
Нагуяд сухан, то набинад ҳамӯш. *Саъдӣ*
худованди ҷону хирад киноя аз худо.

Ба номи худованди ҷону хирад,
К-аз ин бартар андеша бар нагзарад. *Фирдавсӣ*

3. подшоҳ, султон.

ХУДОӢ *خداى* *ниг. худо(Ӣ).***ХУДОӢГОН** *خدايگان* подшоҳи бузург, подшоҳи муқтадир.

Худойғони вазирони машриқу мағриб,
Ки дар вазорат соҳибшариати вузарост. *Анварӣ*

ХУДОӢНАМО *خداى نما*: оинаи худойнамо киноя аз оинаи
росту дуруст.

Дар рӯи худ тафарручи сунъи худой кун,
К-оинаи худойнамо мефиристамат. *Ҳофиз*

ХУДПАРАСТ *خودپرست* касе, ки худро бисъёр дӯст ме-
рад, худхоҳ, худбин ва мутақаббир.

Худпарастон гар ба симу зар тафоҳур мекунад,
Ифтихори мо ба сими ашқу рӯи чун зар аст.

Исмат

Он бут намуд акси руҳи худ дар оина,
Ман бутпараст гаштаму ӯ худпараст шуд. *Ҷомӣ*

ХУДПИСАНД *خودپسند* худбин, худпараст, калонгир, му-
тақаббир.

Қадам чун зад ба роҳи нақшбандон,
Қалам зад дар ливои худписандон.

Бадрии Қашмирӣ

ХУДРОӢ *خودراي* 1. худсар, яқрав.

Ҳар ки насиҳати худро мекунад, ӯ худ ба наси-
ҳатгаре муҳтоҷ аст. *Саъдӣ*

Ёр худрой асту ман дар кори худ бечораам,
Ҳар чӣ фармояд, ба ҷони худ надорам ихтиёр.
Мушфиқӣ

2. *ниг. худписанд.*

Мапушон рӯи худ, эй шӯҳи худрой,
Ту чашмӣ, чашм бар ушшоқ бикшой.

Қамоли Хучандӣ

ХУДРУСТ||ХУДРУСТА *خودرسته||خودرسته* худ аз худ рун-
да, табиӣ, он чӣ худ ба вучуд омадааст.

Ба қор-андараш ноижа сует буд,
Занаш гуфт, к-он суети худруст буд. *Фирдавсӣ*
...Гуфтам, ки бирав, ду зулфи ёрам бингар,
Барбаства дигар бошаду худруста дигар. *Ҳилолӣ*

ХУДРУӢ(Ӣ) *خودرو(ى)* чизе, ки худ аз худ мерӯяд, табиӣ,
ёбой.

Дарахтони бисъёр аз анор ва анҷир буд, ки беш-
тар худруӣ буд. *Носири Хисрав*

Ту аз набот гарав бурдай ба ширинӣ
Ба иттифоқ, валекин наботи худруӣ. *Саъдӣ*

Гар акси руҳаш бар ҷаман афтад рӯзе,
Аз хок ҳама лолаи худруӣ бируяд. *Убайди Зоконӣ*

ХУДСАР *خودسر* касе, ки ба фикри дигарӣ эътибор надо-
да рафтор мекунад, худраъӣ, мустабид.

Душ бар базми ту дидам зи дили худсари хеш
Он чӣ қарвона надидаст зи болу пари хеш.

Абутолиби Қалим

ХУДСИТОЙ خودستائى худтаърифкунӣ, лоззани, лофу га-
зоф.

Некномӣ хоҳӣ, эӣ дил, бо бадон сӯхбат мадор,
Худситой, чони ман, бурхони нодони бувад.

Ҳофиз

ХУДСОЗӢ خودسازى зохири худро оростан; дуруст карда-
ни хулку рафтор, дуруст кардани корҳои худ.

Ҳар кӣ авқоти гиромӣ сарфи худсозӣ кунад,
Хонааш соз аст, чун ҷон хонапардозӣ кунад.

Соиб

Бисъёр воқеъ шуда, ки душман ба андак худ-
созӣ муроҷаат намуда, бар лашкари хасм ғолиб
шудааст. *Аҳмади Дониш*

ХУДУ خود оби даҳан, туф; худу андохтан туф кардан.

У худу андохт бар рӯи Алӣ,
Ифтихори ҳар набию ҳар вали. *Румӣ*

ХУДУК خودک *ниг.* хазук.

ХУДФИКАН خودفکن касе, ки худааш танҳо асп метозо-
над, яккатоз.

Чу бар рахши исъён шавам худфикан,
Инома ба дасти карам боззан. *Зухурӣ*

ХУДФУРӮШ خودفروش касе, ки худ ва ё ҳешу табори
худро таъриф мекунад ва бузург нишон медиҳад.

Бар дари майхона рафтан кори якрангон бувад,
Хуффурушонро ба кӯи майфурушон роҳ нест.

Ҳофиз

ХУДФУРӮШӢ خودفروشى худситой; худфурушӣ кардан
худро таъриф тавсиф кардан, худнамоӣ ва худситой
кардан.

Худфурушӣ накунам, лек зи даъвӣ хоӣ
Набувад он ки хунарманду суханвар бошад.

Шоҳин

ХУДШИКАН خودشکن 1. чизе, ки худ ба худ мешиканад;

2. маҷ. фурутан, хоксор.

ХУДЪА *а.* خدعه макр, ҳила.

Умарои Бухоро дар ҳаққи ӯ макрҳо ва худъаҳо
андешиданд. *Аҳмади Дониш*

ХУДӢ خودى 1. мансуб ба худ 1; 2. худписандӣ, манманӣ.

Сабӯи бода ба каф гиру аз худӣ бигузар,
Бикун ба зери қадам зӯҳди худнамоиро. *Имло*

3. вучуд, ҳастӣ.

Ҳичоби худӣ баргирифта зи роҳ,
Зи худ рафтаву карда бехуд нигоҳ. *Ҳочу*
Аз худии худ надорам ҳам хабар,
Нест аз ҳастӣ сари мӯям асар. *Румӣ*

ХУЗРАТ *а.* حضرت кабудӣ, сабзӣ.

Дар айвони базм... гулшани омоли дӯстонро
хузрат бахшидӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз хузрати азҳор чун саҳни бӯстон [шуд]. *Авфӣ*

ХУЗӮЪ *а.* خضوع фурутанӣ, хоксорӣ, шикастанафсӣ.

Аз сари меҳру сафо асту хузӯъ
Ҳаққи он кас, ки бад-у дорам рӯчӯъ. *Румӣ*

Ва чун уро бинанд, аз тавозӯъ ва хузӯъ дақиқае
муҳмал нагузоранд. *Насириддини Тӯсӣ*

ХУК خودк ҳайвони хонагӣ ва ваҳшӣ, ки гӯшту рағван
зиёд медиҳад.

Хук чун дид ба дашт-андар тоза пан шер,
Гарш ҷон бояд, аз он су накунад ҳеҷ нигоҳ.

Фаррухӣ

ХУКБИНИ خودکبینى он кӣ биниаш ба бинии хук монанд
аст (дар мавриди ҳақорат ва дашном гуфта мешавад).

Ҳам он хукбиниву хобидачашм
Дил оганда дорад ту гӯй ба хашм. *Фирдавсӣ*

ХУЛА *а.* خلا *ниг.* хала 1.

ХУЛАТО *а.* خلط *ҷ.* халит.

Бисъёре аз хулато, яъне шурако, бар якдигар
зулм мекунанд. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

ХУЛАФО *а.* خلفا *ҷ.* халифа.

Баъд аз ман кори пешвоии уммат аз онӣ хулафо
ман бошад. (1) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Надонистай, ки аз хулафо ва ҳуққом сухан боз-
напурсанд. (3) *Авфӣ*

ХУЛД *а.* خلد 1. бақон доим ва ҳамешагӣ, ҷовидонӣ; 2. д.
биҳишт, ҷаннат, фирдавс.

Шунидам, ки дар хулд каждум набошад,
Чаро бо руҳи туст доим муҷовир. *Мантиқӣ*
хулди барин биҳишти аъло.

Аз сари ихлос кардам остони у ватан,
Ҳоки кӯяш беҳтар аз хулди баринам кардаанд.

Туғраӣ

ҳашт хулд ҳашт боғи биҳишт.

Гадои кӯи ту аз ҳашт хулд мустағнист,
Асири банди ту аз ҳар ду олам озод аст. *Ҳофиз*

ХУЛДИСТОН خلدستان биҳишт, ҷаннат.

То хуруфаш ҷумла аҳлу ҷон шаванд,
Суи хулдистони ҷон паррон шаванд. *Румӣ*

ХУЛЛАТ *а.* خلت дӯстӣ, рафоқат, самимият.

Вай уро халли ҳеш хонд ва ба хуллат бар вай
гувоҳӣ дод. *«Таърихи Табарӣ»*

ХУЛУВ(В) *а.* خلو холишавӣ; холигии ҷой.

Элҷӣ назди Қобус фиристода аз хулувви арсан
вилоят ва қуввати Фахруддавла эълум кард.

«Равзат-ус-сафо»

ХУЛУД *а.* خلود ҳамеша будан, бардавом будан; ҳамеша-
гӣ, абадият, ҷовидонӣ.

Эӣ дар ҷаҳон яқин шуда осори хайри ту,
Андар хулуди зикри ту касро гумон намонд.

Ломӣ

Ҷаҳон чу хулди барин шуд ба даври савсану гул,
Вале ҷӣ суд, ки дар вай на мумкин аст хулуд.

Ҳофиз

ХУЛУС *а.* خلوص холисӣ, соддагӣ, покӣ, самимият, дӯ-
стии бо вафо.

Дар хулуси манат ар ҳаст шаке, таҷриба кун,
Кас иёри зари холис нашиносад чу маҳак.

Ҳофиз

Ва аз сари сидқи муволот ва хулуси мувоҳот дар таҳти ројати фатҳояти у равон шуд.

«Равзат-ус-сафо»

ХУЛУҚ *a.* خلوқ *ниг.* халуқ.

ХУЛҒ *a.* خلف вафо накардан ба ваъда.

Насӯзам аз ғам, инам мегудозад,
Ки хулғи ваъда бадномат бисозад. *Нозим*

ХУЛҚ *a.* خلق хӯй, одат, таъб; рафтору кирдор; сират.

Хулқи писандидаи у дар айёми аморат ... нагашт.
Авфӣ

Хулқу тавозуъ, ки зи мастон бувад,
Шуъбадаи бодапарастон бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гуфт: Аз хулқи некуи ту эмин будам, ки маро наранҷонӣ. *Аҳмади Донши*

хулқу адаб одоб, ахлоқи хуб.

Ёд бод он, ки дар он базмғаҳи хулқу адаб,
Он ки у хандаи мастана задӣ, саҳбо буд. *Ҳофиз*

ХУЛҚОН *a.* خلقان чамъ 1. ҷ. халақ; 2. кӯҳна, фарсуда.

Кухан кунад ба замоне ҳамон кучо нав буд,
Ва нав кунад ба замоне ҳамон, ки хулқон буд.
Рӯдакӣ

На ҳаргиз лочарам бар дарғаҳаш бинӣ яке банда,
На ҳаргиз лочарам бар танш ёби чомаи хулқон.
Ломей

Хилъати султон агарчи азиз аст, чомаи хулқони
худ аз он баиззаттар. *Саъдӣ*

ХУМ(М) خم 1. қузаи калони гилӣ (сафоли) барои нигоҳ

доштани об, шароб ва дигар чизҳои моеъ.

Дилам аз хумми фано чоми мусаффо задааст,
Ҳимматам санг-бар ин соғари мино задааст. *Чомӣ*
2. нақора, табл.

Бифармуд, то бар дараш говдум
Заданду бичушид руина хум. *Фирдавӣ*

◇ хуми осмон қуббай осмон; хуми ҳафтҷӯш табле,
ки аз ҳафт филизи ба ҳам ҷӯшида сохта шудааст.

Баромад хурӯши хуми ҳафтҷӯш,
Бурун бурд хуш аз димоғи сурӯш. *Ҳотифӣ*

хуми рангрэй баргаштааст *сарб. киноя аз паҳн шудани хабарҳои дуруғ; ин хуми рангрэй нест сарб.*
ин кор осон нест, ки ба тезӣ анҷом ёбад.

ХУМИСТОН||**ХУМСИТОН** خمستان||خمستان чое, ки хумҳои

май гузошта мешавад.

Эй шароби, ба хумистон раву бардор калид,
Дари у бозкуну рав ба бари хумми набид.
Манучехрӣ

Ошиқе тавбашикаста ҳамчу ман
Аз тавофи хумситон омад бирун. *Ҳоқонӣ*
Тарҳи айше гар кунам аз хомаи ҳайратнигор,
Сад хумистон нашъа дар як соғари гул бастаам.
Савдо

ХУММ خم *ниг.* хум(м).

ХУМОР *a.* خمар ҳолати баъд аз мастӣ; дарди саре, ки баъд аз мастӣ ҳис карда мешавад.

Хумор аст анҷоми мастии май. *Зарбулмасал*

Агар ба майкада рафтем, узри мо бипазир,
Ки бода хӯрдани моро хумор шуд боис. *Ҳилолӣ*

◇ **чаши хумор** (*ё хаммор*) чашми дилфиреб, чашми фаттон, чашми пурноз, ки ба чашми одамони хуморнок монанд аст.

Нарм-нармак сӯи рухсораш нигар,
Чашм бикшо, чашми хаммораш нигар.

Шамси Табрэӣ

хумор шикастан хуморро паст кардан.

Ё маро бар дари майхонаи он моҳ баред,
К-ин хумори ман аз он ҷо, ҳам аз он ҷо шиканам.
Ҳоқонӣ

Гарчи аз хатти муанбар дар сиёҳӣ ғута зад,
Метавон э-он лаб хумори оби ҳайвонро шикаст.
Соиб

ХУМОРИН خمارين хуморолуд, пурхумор; ◇ **хуморин** *нарғис киноя аз чашми дилфиреб (-и маъшуқа).*

Лаб аз боди нафас афғор гашта,
Хуморин нарғисаш бемор гашта. *Убайди Зоконӣ*
Хуморин нарғисонро кард пуроб,
Ба гул баррехт марвориди хушоб.

Фаҳриддини Гургонӣ

ХУМОРИШИКАН خماریشکن *ниг.* хумор(и)шикан.

ХУМОРКАШ خمارکش касе, ки шароби зиёд хурда хумор мешавад.

Салом кардаму бо ман ба рӯи хандон гуфт,
Ки эй хуморкаши муғлиси шаробзада! *Ҳофиз*

ХУМОРОЛУД||**ХУМОРОЛУДА** خمارالود||خمارالوده хуморнок, намуде, ки дар он асари мастӣ зоҳир аст, махсусан чашм.

Хуморолуда чашми нимбозаш,
Ҷаҳоне нимкушти ним нозаш. *Хисрави Деҳлавӣ*
Хуморолуда бо чоме бисозад. *Зарбулмасал*

ХУМОР(И)ШИКАН خماریشکن||خماریشکن чизе, ки хуморро аз сар дафъ мекунад.

Эй хуш он посухи талхе, ки диҳад баъд аз ҳаҷр,
Ки хуморишкан аз баъди хуморе бирасад.

Хисрави Деҳлавӣ

Ойнаи хуморшикан пеши дасти туст,
Аз изтиробӣ ташнаи дидор ғоғилӣ. *Соиб*

ХУМОРИ خماری 1. касе, ки ба мастӣ одат кардааст; бадмаст; 2. ҳолати касалии ва дарди сар баъд аз мастӣ;

◇ **нарғиси хуморӣ** чашми пурноз ва дилфиреб.

Ҳаробии ман аз он нарғиси хуморӣ пурс,
Ҳалоки чонам аз он лолаи баҳорӣ пурс.
Хисрави Деҳлавӣ

чашми хуморӣ чашми пурноз ва дилфиреб.

Роҳи дили ушшоқ зад он чашми хуморӣ
Пайдост аз ин шева, ки маст аст шаробат.
Ҳофиз

ХУМОХИСРАВ خماخسرو як нав оҳанги мусиқӣ.

Ба лаҳни порсию чинию хумохисрав,
Ба лаҳни муяи Золу қасидаи луғзӣ. *Манучехрӣ*

ХУМОҲАН||**ХУМОҲОН** خمآهان||خمآهان санги саҳти сиёҳи моил ба сурҳӣ, ки дар қадим онро дар тиб ва дар ороиш кор мефармуданд; ақиқ.

Хуме аз хумоҳан барангехта,
Ба хумҳо сикохон бар у рехта. *Низомӣ*

Пирузаранг ҳалқаи ангуштарӣ кӣ дид,
К-андар миёни ӯ зи хумоҳан бувад нигин? *Ломей*

ХУМРА а. *خمرة* 1. хуми хурд, хумча; 2. хуми калон, кӯ-
зан калон.

Об, ки аз хумраи равған хӯранд,
Ҷуши дил аз валвалаи тан хӯранд.

Хисрави Деҳлавӣ

◊ **хумраи пехзада** пире, ки аз қор зуд монда наме-
шавад; **сари гов дар хумра мондааст зарб.** дар мав-
ридҳое гуфта мешавад, ки қор ба ҳолати мушқил
расида бошад ва ҳал қардани мушқили душвор бо-
шад.

ХУМС а. *خمس* 1. панҷяк, як аз панҷ.

Гар тавонӣ, дарравӣ, берун кашӣ,
Хумс бидҳам ман туро бо дилхушӣ. *Румӣ*

2. панҷяки даромад, ки мувофиқи қонуни шариат
одамони бой бояд ба қашшоқон диҳанд; панҷяки
ғаниматҳое, ки дар ҷанг ба даст омадааст ва бояд
ба одамони камбағали авлоди пайғамбар бирасад.

Бисёр ғанимат ёфт ва қисмат намуд ва хумс
берун қард. «*Таърихи Табарӣ*»

ХУМСИТОН *خمستان* ниг. хумистон.

ХУМУД а. *خمود* 1. хомӯш шудан, хомӯш шудани оташ.

То ғоят хумуд бар он [оташ] роҳ наёфта.

«Равзат-ус-сафо»

2. кам шудан, фуру нишастан.

Ва аммо хумуди шахват дар тарафи нафрат аст.
Насириддини Тӯсӣ

3. хомӯшӣ, сукут; беҳушӣ.

ХУМУЛ а. *خمول* 1. гумномӣ, зиллат, пастӣ, беномунишо-
нӣ.

Ман ба тарбият ... аз ҳазизи хумул ба авҷи қабул
расидам. *Авфӣ*

З-он ки хушқу он бувад, к-ӯ дар хумул
Бошад аз бадхӯю бадтабъон ҳамул. *Румӣ*

2. маҷ. торикӣ, зулмат.

Қасеро, ки гетӣ зи чоҳи хумул

Барорад, расонад ба авҷи қабул ...

«Анвори Суҳайлӣ»

Ба воситаи ... инзивон мо дар завоёи хумулу
гумномӣ ҳалале фоҳиш ба муҳиммоти мулк роҳ
ёфта. *«Равзат-ус-сафо»*

ХУМХОНА *خمخانه* майхона, майқада, шаробхона.

Ҳеч қасро аз хумхонаи дунёе ҷуръае надиҳанд,
ки сармасту бебок нашавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳирқаи зухди маро оби харобот бибурд,

Хонаи ақли маро оташи хумхона бисӯхт. *Ҳофиз*

Яке аз мулк бифармуд, то хумхонаи ҳамморон
бишикастанд. *Аҳмади Дониш*

ХУН *خون* моеи сурхранг, ки дар рағҳои инсон ва ҳайвон
ҷараён дорад ва моддаҳои зарурро ба бофтаҳои бадан
мерасонад.

Аз таъсири Мох он аст, ки ҳайвонотро дар
вақти зиёдании Мох урук, яъне рағҳо, мумтаӣ
бошад аз хун. *«Аҷоиб-ул-маҳлуқот»*

хун гирифта а) рағ задан, ҳаҷомат қардан; б) қасос
гирифта, ниқор гирифта.

Хурд хуни ману аз тангии ғурсат, Соиб,
Хуни худро нағрифтам зи лаби ёр, дарег! *Соиб*

◊ **хуни дида киноя аз** гиръаи пурсӯзу гудоз.

Ғамдидае, ки хоҳад шарҳи ғами Ҳилолӣ,
Аз хуни дидаи худ рангин кунад рисола. *Ҳилолӣ*
Мушфиқиро ранги хуни дида аз доман нарафт.
Гарчи мешуяд ба ранги лола ин хунобро.

Мушфиқӣ

хун зи дида фишон аз чашм ашки пурсӯзу гудоз
резон (дар ҳолати гиристанӣ бо алам).

Биҷастам ман аз бим аз пешашон,
Бад-ин бешаам хун зи дида фишон. *Фирдавӣ*

хуни дили хок а) лаъл; б) гул; сурхӣ гул.

Хуни дили хок зи бӯҳрони бод
Дар ҷигари лола ҷигаргун ниҳод. *Низомӣ*

хуни донаи ангур шираи ангур.

Ҳар кӣ ҳамчун донаи ангур бо ӯ шуд дудил,
Рехта хунаш чу хуни донаи ангур бод. *Анварӣ*

хуни духтари раз ниг. хуни раз(он).

Ту хуни духтари раз хӯр, ки бе ту даври фалаҳ
Пиёла бар қафи айём беҳисоб ниҳад. *Бадри Чоқӣ*
хуни Исёвушон (ё **Сиёвуш**, **Сиёвушон**) а) як навъ
ғиёҳест.

Гиёро диҳам ман кунунат нишон,
Ки хонӣ ҳаме хуни Исёвушон. *Фирдавӣ*

б) май, шароби сурх.

Субҳ дамид, соқӣе, тавба чу зулф даршикан,
Хезу ба чоми хисраи хуни Сиёвушон фиған.
Амиди Лубакӣ

в) равшани субҳ ва сурхӣ шафақ; г) *мус.* яке аз
оҳангҳои қадимӣ.

Чу захма рондӣ аз хуни Сиёвуш,
Пур аз хуни Сиёвушон шудӣ гуш. *Низомӣ*

хуни кабутар шароби сурх.

Зи гулшан чаман гашта товусдум,
Бурун ор хуни кабутар зи хум. *Зухурӣ*

хуни мурда а) хуне, ки аз расидани зарбат дар ҷои
зарбхурдаи бадан ҷамъ шуда хушқ мешавад; б) ҷиз
беҳуда.

Ҳар қас шароби он лаби ҷонбахш хӯрдааст,
Оби ҳаёт дар назараш хуни мурда аст.

Тоҳири Ғанӣ

хуни нодида хуни норехта.

Бехтар он, ки одамі хуни худро бинад, ҷӣ хуни
нодида дар бадан гандида гардад ва ҷуз наги на-
тича надиҳад. *«Чомеъ-ул-таворих»*

хуни ноҳақ хуне, ки ба ноҳақ рехта шудааст, хуне,
ки ба рехтани он қасе ҳақ надошт.

Дуздӣ ва хуни ноҳақ миёнашон ҳаром буд.

«Таърихи Систон»

хуни раз(он) киноя аз а) шираи ангур.

Ҷӣ шавад гар ману ту чанд қадаҳ бода хӯрем,
Бода аз хуни разон аст, на аз хуни шумост.

Ҳофиз

б) шароби ангурӣ; **хуни рангини раз киноя аз** шароби
ангурӣ.

Биё, соқӣ, он хуни рангини раз
Дарафкан ба мағзам чу оташ ба хаз. *Низомӣ*

хуни Сиёвуш (ё **Сиёвушон**) ниг. **хуни Исёвушон**; **хуни**
сиёҳ киноя аз сиёҳӣ, он ҷӣ аз нуғи қалам вақти на-
виштан таровида мебарояд.

Ҳама шаб хуни сияҳ мечакад аз мижгонаш,
 Хомаи Соиби савдозада савдоии кист? *Соиб*
хуни суроҳӣ *ниг.* **хуни шиша.**
 Дошт усули тараб аз қилу қол
 Рехтани хуни суроҳӣ ҳалол. *Хисрави Деҳлавӣ*
хуни хобида хуни ба ҳадар рафта.
 Мабодо бахти холибро насиб аз ҷарх бедорӣ,
 Ки дорад фитнаҳо дар зери сар чун хуни хобида.
Шафеи Асар

хуни хом хуни софу холис.
 Арасту ба соғар, Фалотун ба ҷом
 Маи хом резанд чун хуни хом. *Низомӣ*

хуни хум шароби сурх.
 Ё раб, ҷӣ нағма кард суроҳӣ, ки хуни хум
 Бо нағмаҳои қул-қулаш андар гулу бибаст. *Ҳофиз*

хуни хурӯс шароби сурх.
 Ҳавои фохтаранг асту абри булбулфом,
 Бирез хуни хурӯс, эй нигори кабкхиром. *Фалакӣ*
 Боз талаб кард ба фарри ҳумой
 Хуни хурӯс аз бати сурхобзой. *Хисрави Деҳлавӣ*

хуни чашм *ниг.* **хуни дида;** **хуни шиша** шароби сурх;
хуни қадаҳ шароби сурх.
 Шоҳ чу аз хуни қадаҳ гашт хаш,
 Дил ба чигаргуша шудаш меҳркаш.
Хисрави Деҳлавӣ

хуни чигар ғаму ғусса, андӯх.
 Зи беша ба ҳомун кашиданд саф,
 Зи хуни чигар бар лаб оварда каф. *Фирдаъӣ*

хун афтодан бар *касе* зарур шудани қасос бар *касе*;
 аз сабаби куштани *касе* сазовори ҷазо ва интиқом
 шудан.
 Чунин гӯянд, к-ин расми нав афтод,
 Ки Ширин кушту хун бар Хисрав афтод.
Хисрави Деҳлавӣ

хун задан а) раг задан; б) хун рехтан.
 Чобуксаворе аз сафи лашкар бурун фитод,
 Гар хуни дил занем ба майдон, дареғ нест.
Хисрави Деҳлавӣ

хун кам кардан а) раг задан; б) хун рехтан.
 Шоҳ бар оини худ аз ҷоми Ҷам
 Хуни бадандеш ҳамекард кам. *Хисрави Деҳлавӣ*

хун кардан қатл кардан, куштан.
 Бо ҳамаи дарवेशи ҳамарӯза чангу адовату хун
 кунад. *Носири Хисрав*
 Подшоҳон, ки кинакаш бошанд,
 Хун кунанд он замон, ки хаш бошанд. *Низомӣ*

хун нишондан шикастани шиддати ҷушиши хун, паст
 кардани тезию тундии хун.
 Ҷаро ҳавои лабат хуни ман ба ҷуш овард,
 Агар нишондани хун аз хавоси унуб аст.
Заҳири Форъбӣ

хун овардан хун резондан; хун рехтан.
 Чу шояд гирифтган ба нармӣ диёр,
 Ба пайкор хун аз машома маёр. *Саъдӣ*

хун ошомидан а) хун хӯрдан, хуни зиёд рехтан; б) ғаму
 ғусса хӯрдан; **хун рехтан** *киноя* аз куштан.
 Оҳ аз он чашм, ки теги ниғахаш хун резад,
 Хун кунад сад дилу аз ҳар мижа берун резад.
Шоҳин

хун хӯрдан а) қатл кардан, куштан.

Ҳасад мардро бар сари кина дошт,
 Якеро ба хун хӯрданаш баргумошт. *Саъдӣ*

б) саҳт ғамгин шудан, ғусса хӯрдан.
 Ҷомиё, ҷуръае аз ҷоми фано мехоҳам,
 То бад-он шарбат аз ин хӯрдани хун бозраҳам.
Ҷомӣ

хуни дил хӯрдан азоб дидан, азият кашидан; ғаму
 ғусса хӯрдан.
 Чу гул аз суфраи арбоби давлат хуни дил хӯрдан,
 Насиби ман нашуд, чун ғунча, ғайр аз лаб газиданҳо.
Сайидо

хун ҷустан аз *касе* интиқом гирифтган.
 Кӣ бо ту ҳарфи шаҳидони ишқ мегӯяд?!
 Кӣ хуни шабнаме аз офтоб мегӯяд?! *Соиб*

хуни касе дар гардани касе будан ба қатли *касе* гунаҳгор будан.
 То ҷӣ хоҳад кард охир даври гетӣ з-ин ду кор:
 Дастӣ у дар гарданам ё хуни ман дар гарданаш.
Саъдӣ

хун аз рух гурехтан *киноя* аз ранг паридан, кандани
 ранги рӯй.
 Зард аз он гардад марди салим,
 К-аз руҳи у хун бигурезад зи бим.
Хисрави Деҳлавӣ

хун дар дил афтодан дар машаққат будан, азоб кашидан;
 ғамгин шудан.
 Якеро харе дар гил афтода буд,
 Зи савдош хун дар дил афтода буд. *Саъдӣ*

аз (сари) хуни касе даргузаштан гуноҳ бахшидан ва
 хунрезӣ накардан, авф кардан.
 Маликро насихати у судманд омад ва аз сари хуни
 у даргузашт. *Саъдӣ*
 Аз ин сухан андешанок шуда гуфт: Аз хуни ту
 даргузаштам. *Аҳмади Дониш*

ба хун даст олудан хун рехтан, касеро куштан.
 Муносиб чунон менамояд, ки даст ба хуни у
 наёлоям. «*Равзат-ус-сафо*»

ба хун ташна будан хунрезӣ хоستان, қатли касеро
 хоستان.
 Бувад нафси ту рашки нафси Фиръавни,
 Ба хунат ташна он Фиръавни беавн.
Бадрии Қашмирӣ

бар хуни касе аҳд бастан барои куштани *касе* қасд
 кардан, тасмим гирифтган.
 Ҳамон қосидон низ карданд ҷаҳд,
 Ки бар хуни у баста буданд аҳд. *Низомӣ*

ба ҷуш омадани хун, ҷуш задани хун рағбату шавқ
 зиёда аз ҳад ҳосил шудан.
 Хун ҷуш ҳамезанад ба хокам,
 Аз куштаи худ макун фаромӯш. *Урфӣ*

ХУНАФШОН خون افشان хуншор, хунолуд, хунбор.
 Сару рӯяшон тамоман хунафшон, либосҳо ҳама
 дарида... ба шиддат гурезон омаданд. *Садри Зиё*

ХУНБ خنّب хум.
 Гуши суфӣ дил асту чашмаш ҷон,
 Бодаи суфӣён зи хунби худост. *Шамси Табрезӣ*

ХУНБА خنّب هومي калони аз гил ё ҷуб сохташуда, ки
 дар он ғалла ё орд ва ғ. нигоҳ медоранд.

Сутурвор бад-ин сон гузоштам хама умр,
Ду чашм сӯи ҷаву дил ба хунбаву ричол.
«Луғати фурс»

Хумму хунба пур, зи андуҳ дил тихӣ,
Заъфарону наргису беду биҳӣ. *Рӯдакӣ*

ХУНБАК خنّبک 1. ниг. тунбак.

Гӯяд у маҳбуси хунб аст ин танам,
Чун май андар базм хунбак мезанам. *Румӣ*

2. мувофиқи оҳанг ба ҳам задани кафҳои даст ва задани ангуштҳо ба чизин саҳте.

ХУНБАҲО خون بها чиз ё пуле, ки ба ивази хуни одами кушташуда ба ворисони ӯ медиҳанд.

Бӯсест хунбаҳои ману лаъли ӯ маро
Сад бор кушту менадиҳад хунбаҳо ханӯз.
Убайду Зоқонӣ

Ғаҳе, ки теғ занӣ, даст деҳ, ки бӯса занам,
Ки дастбуси ту он лаҳза хунбаҳои ман аст. *Ҷомӣ*

ХУНБОР خونبار хунрез, хунолуд, хуншор; дидаи хунбор чашми саҳт гириянда.

Гарде аз раҳгузари дӯст ба кӯрии рақиб
Баҳри осониши ин дидаи хунбор биёр. *Ҳофиз*
3-ашки хунин сурхрӯнҳост пеши мардумам,
Ҳақгузори чун қунам ин дидаи хунборро? *Ҷомӣ*

Суроҳӣ хуноб аз дидаи хунбор мерехт. *Восифӣ*

ХУНГАШТА خون گشته хуншуда, хунолуд.

Моҷарои дили хунгашта нағӯям ба касе,
3-он ки ҷуз тири ғамат нест касе ғамсозам. *Ҳофиз*

ХУНГИР خون گیر хунгир шудан барои хуни ноҳақ ба ҷазо гирифторм гардидаи.

Хунӣ хунгир шавад. *Зарбулмасал*

ХУНГИРИФТА خون گرفته 1. ба аҷал наздик расида, ба марг наздик шуда; 2. ба сабаби реҳтани хуни ноҳақ ба балое гирифторм шуда.

Рақиб гӯядам: Эӣ хунгирифта, чашм бубанд!
Чу ошиқам мани мискин ба руи ӯ, ҷӣ қунам?
Хисрави Деҳлавӣ

Марез ашки ман, эӣ чашми хунгирифта, ки хоҳам
Қунам нисори раҳаш ин дури насуфтаи худро.
Ҷомӣ

ХУНИН خونين 1. хунолуд, оғушта ба хун.

Чу хунин шавад дасти гулчин зи хор,
Зи хун баргҳо сар занад ғунҷавор. *Турро*

2. маҷ. сурх, ба ранги хун.

Манучеҳр бинҳод тоҷи қаён,
Бибасташ ба зуннори хунин миён. *Фирдавӣ*

◇ оҳи хунин оҳи бисъёр ғамнок, оҳи бисъёр саҳт.

Дилеву сад ҳазорон оҳи хунин,
Зи ҳад бигзашт алҳақ мотами дил. *Анварӣ*

ХУНИНДИЛ خونين دل киноя аз касе, ки ғусса меҳӯрад.

Ҳоли хуниндилон кӣ гӯяд боз?
В-аз фалак хуни Ҷам кӣ ҷӯяд боз? *Ҳофиз*

ХУНИНЧИГАР خونين جگر 1. киноя аз бисъёр андуҳгин, ғамнок, саҳт ғамгин.

Ба ашки ятимони хунинчигар,
Ба оҳи ғарибони дур аз назар ... *Савдо*

2. киноя аз ошиқ.

Нест ин ғунҷаи хандон, ки шуқуфтаст ба боғ,
Дили хунинчигарон аст парешон аз ту. *Ҳилолӣ*

ХУНҚАРДА خون کرده 1. хунолуд, оғуштаи хун, хуншор;

2. маҷ. саҳт озурда.

Дар ҳама шаҳр диле қу, ки на хунқардаи туст.
Ё даруне, ки на аз захми ғам озурдаи туст? *Ҷомӣ*

ХУНОБ||ХУНОБА خونابه||خوناب ашки хунин, гирияи саҳт.

То раҳти дил андар ҳами зулфи ту ниҳодем,
Бар руҳ зи ғами ишқи ту хуноба кушодем.
Анварӣ

Доман афшондам, ки резад хунам аз доман ба хок,
То назар кардам, пур аз хуноб домон гашт боз.
Мушфиқӣ

◇ хуноби разон май, шароб.

Хуноби разон аз даҳани шишаи мино
Чун барги гул аз ғунҷа бароварда забонро.
Мушфиқӣ

хуноби чигар ашки хунин.

Медиду ба фарқ хок мебехт,
Хуноби чигар зи дида мерехт. *Шоҳин*

хуноба аз шишаи аҳзар кашидан ранҷи дунёе кашидан,
азоби дунёро чашидан.

Эӣ соқӣ, аз қароба фуру рез май, ки мо
Хунобаҳо зи шишаи аҳзар кашидем.

Хисрави Деҳлавӣ

ХУНОШОМ خون آشام 1. хунхӯр; маҷ. золим, бераҳм, хунрез; 2. маҷ. он кӣ даруннокӣ бисъёр ғаму ғусса меҳӯрад.

ХУНОШОМӢ خون آشامى 1. хунхӯрӣ; маҷ. золимӣ, хунрезӣ; 2. маҷ. ғаму ғуссаҳурии бисъёри даруннокӣ, бе изҳор ба дигарон.

То бидонӣ ҳоли хуношомии шабҳон ман,
Ҷуръае 3-ин бода пеши наргиси маҳмур дон.
Хисрави Деҳлавӣ

ХУНОҚ a. خنّاق тиб. як навъ беморист, ки гулуро мегирад, дифтерия.

Ўро иллоти хуноқ гирифт ва бимурд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар наъра хуноқ ораду дар қилва ташаннуҷ,
Гар поси ту ёрӣ надихад кӯсу аламу. *Анварӣ*
Бадсиголат гар барорад аз гиребон сар бурун,
Чун каманди ту гиребонаш фуру гирад хуноқ.
Манучеҳрӣ

ХУНПОЛО(Й) خون پالايى хунрез, хунафшон.

Мутриб аз дарди муҳаббат ғазале мепардохт,
Кӣ ҳақимони ҷаҳонро мижа хунполо буд. *Ҳофиз*

◇ чашми хунполо чашми гирияён.

Хонаи рангин тамошои хуш аст,
Як дам андар чашми хунполо дароӣ. *Ҷомӣ*

ХУНРЕЗ خون ريز 1. он кӣ хун мерезад, резандан хун; хунафшон, хуншор; 2. ташнаи хун; қирқунанда, қатлқунанда.

Дар остини мураққаъ пиёла пинҳон қун,
Ки ҳамчу чашми суроҳӣ замона хунрез аст. *Ҳофиз*

3. хунрезй, қатлу куштор.

Қамар баст турки қиёматхучум.
Ба хунрезй румию тороҷи Рум. *Ҳотиғӣ*

ХУНСО *а.* خنشى касе ё чонваре ки ҳам аломати мардӣ ва ҳам аломати занӣ дошта бошад.

Сайёд ... ҷавоб дод, ки ... ин моҳӣ хунсост, яъне на музаккар аст, на муаннас. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ХУНУҚ خنک 1. хуш, форам, осуда, роҳат; хушбахт, фориғбол.

Хунуқ он ки осоиши марду зан
Гузинад бар осоиши хештан. *Сағдӣ*

Гуфтам: Хушо ҳавое, к-аз боди субҳ ҳезад,
Гуфто: Хунуқ насиме, к-аз кӯи дилбар ояд.

Ҳоғиз

2. сард; муқобили гарм 1.

Ҳезеду ҳаз оред, ки ҳангоми ҳазон аст,
Боди хунуқ аз ҷониби Хоразм вазон аст.

Манучеҳрӣ

Маро орзуи шарбати хунуқ аст, чунон ки ба
барф сарф мекунад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ хунуқ шудани дил киноя аз а) кам шудани меҳр;
б) осуда шудани дил, таскин ёфтани дил.

Охируламар ба зориву тавалло афтоданд, мегуфтанд: ... дарро кушо, як ҷуб занам, дилам хунуқ шавад. *Садрӣ Зиё*

ХУНУҚӢ خنكى сардӣ; муқобили гармӣ 1.

Пагоҳ итғифоқо хунукии ҳаво андак шиддат
кард. *Садрӣ Зиё*

ХУНУР خنور *ниг.* ханӯр.

Лаълу ёқут аст баҳри доми ӯ,
Дар хунури вай навишта номи ӯ. *Румӣ*

ХУНУС *а.* خنوث худ дар худ печидан; маҷ. пинҳон шудан, худро пинҳон кардан.

... Ки хунусаш чун хунуси кунфуз аст,
Чун сари кунфуз варо омад-шуд аст. *Румӣ*

ХУНФАСО||**ХУНФУСО** *а.* خنفسا яке аз ҳашарот, ки сиёҳрангу бадбӯ буда, дар миёни саргин зиндагӣ мекунад.

Порсоро ҷӣ лаззат аз ишрат,
Хунфасоро ҷӣ нисбат аз агтор?! *Ҳоқонӣ*

ХУНФИШОН خونفشان *ниг.* хунафшон.

Чу ошиқ мешудам, гуфтам, ки бурдам гавҳари мақсуд,

Надонистам, ки ин даръё ҷӣ мавҷи хунфишон дорад. *Ҳоғиз*

ХУНФУСО *а.* خنفسا *ниг.* хунфасо.

ХУНХОР(А) خونخوا(ه) одамқуш, хунрез; золим, бераҳм.

Бадандеши туст ону хунхори халқ,
Ки нафъи ту ҷӯяд дар озори халқ. *Сағдӣ*

Чашми масти ту, ки медошт ба мардум назаре,
Даври мо омада хунхораю бебок шуда. *Ҷомӣ*

Синаи худ боз кардам, захмҳо бинишудамаш,
Гуфтамаш: Аз ман хабар дех дилбари хунхораро.

Шамси Табрези

ХУНХОҶ خونخوا он ки қасос мегирад, интикомҷӯй.

Гуфт: Ранҷ аз барон худ набарам,
Балки хунхоҷи сад ҳазор сарам. *Низомӣ*

ХУНӢЁ خنيا суруд, нағма, ашула.

Зи ромиш ҷаҳон бонги хунӢё гирифт.
Зи бас ҳафт кишвар Сурайё гирифт. *Асадӣ*

ХУНӢЁГАР خنياگر сурудхон, ашулаҳон, хонанда, мутриб.

Зухра дар маҷлиси ту хунӢёгар,
Мох бар дарғаҳи ту дарбон аст. *Анварӣ*

Бод базмат чун сипеҳре, к-андар ӯ ҳар соате
Мох соқӣ гардаду Ноҳид хунӢёгар шавад. *Муиззӣ*

◇ **Зухраи хунӢёгар** иборат аз сайёраи Зухра, ки онро Мутриби фалак низ мегӯянд.

Маҷлисе биёрост, ки аз мабдаи эҷоди олам Зухраи хунӢёгар мисли он маҷлис кам дида буд.

«Равзат-ус-сафо»

ХУНӢ خونى 1. *ниг.* хунин 1; 2. хунрез, қотил, хунхор, касе, ки касеро, махсусан бегуноҳеро кушта бошад, одамқуш.

Қавме мардум бошанд худсар бештар дузду хунӣ ва ҳаромӣ. *Носири Хисрав*

Эй хунии бебок, падарамро бикиштай ва гурехта ва ман туро мечуям. *Авфӣ*

ХУР خور офтоб, шамс, хуршед.

Аз ғояти фаҳру шараф пой бар хур дорам. *Авфӣ*

Хур хира шуд аз софии он соиди сим-о,
Маҳ тира шуд аз партави он соқӣ лучайн-о. *Савдо*

ХУРД خورد||خورد 1. майда, реза, кӯчак; муқобили бузург 1.

Рав, он қурси таббоҳ бар коса зан,
Ҳама косаҳо хурду дарҳам шикан. *Ҳоҷу хурд кардан* майда кардан; реза кардан, шикаста майда кардан.

Панҷашон пора карду дандон хурд,
Сару тоҷ аз миёни шерон бурд. *Низомӣ*
хурд шудан майда шудан; пора шудан, шикастан.

Ҷаҳорпоёни эшон ба ҳаво мебурд ва ба замин мезад ва хурд мешуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. кӯдак, бача, фарзанди хурдсол.

Ҷаҳон гашт аз он хурд пургуфтуғуӣ,
К-аз он гуна нашнид кас рӯю мӯӣ. *Фирдавсӣ*
хурду бузург хурду калон; ому хос, ҳама.

Миёни сипоҳ андаромад чу гурғ,
Пароканда гаштанд хурду бузург. *Фирдавсӣ*

ХУРДА خرده||خورده 1. чизи майда, резаи ҳар чиз, мас. нон, тарошан ҷуб, коҳ ва ғ.

Ба хурда тавон оташ афрухтан,
Пас он гаҳ дарахти куҳан сӯхтан. *Сағдӣ*

2. айбу нуқсонӣ хурд, камбудии ҷузъӣ.

Бадандеш бар хурда чун даст ёфт,
Даруни бузургон ба оташ битофт. *Сағдӣ*

Зи ман гар хурдае омад, макун айб,
Зи хурдон хурда набвад айбу оре. *Ҷомӣ*
хурда гирифтанд айбҷӯй намудан, айбдор кардан.

Агар ба кӯи ту Ҷомӣ кунад фиғон, эй сарв,
Магир хурда, ки ӯ андалеби ин чаман аст. *Ҷомӣ*
Хурда дар гуфтаи Туғрал кам гир,
Коснӣ ҳам гуле аз гулзор аст. *Туғрал*

3. маҷ. нозуки, зарифӣ, латифӣ.

Дар зовияҳои чини зулфат
Сад хурдаи ишқ дар миён аст. *Анварӣ*

хурда дар миён ниҳодан нозукиҳои чизеро, мас. ишқро
гуфтан.

Пас [ошиқ] хурдаи ишқро дар миён ниҳод ва
аз мазмуни дил ва макнуни сар хабар дод.

«Синдбоднома»

4. пули майда, пули сиёҳ.

Чу гул гар хурдае дорӣ, худоро, сарфи ишрат кун,
Ки Қорунро ғалатҳо дод савдон зарандӯзӣ. *Ҳофиз*

5. ба шакли чамъ хурдагон мискинон, одамони хурд.

Мақун чавр бар хурдагон, эй писар,
Ки як рӯзат афтад бузурге ба сар. *Саъдӣ*

ХУРДАБИН *хурдебин*||*хурдебин* касе, ки ҳамаи нозукиҳо
ва ҷузъиёти корхоро мебинаду медонад; хурдагир, айб-
бин.

Чунон бояд ки дар ҳама абвоб ақли хурдабин
ва рои разин муқтадо ва пешво соӣ.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Он ҷӣ нодон ба гуфтугӯ донад,
Хурдабин аз ҷабин фуру хонад. *Ҷомӣ*

ХУРДАГИР *хурдегир*||*хурдегир* айбҷӯ, эродгир.

ХУРДАГИРӢ *хурдегирӣ*||*хурдегирӣ* айбҷӯӣ, эродгирӣ.

Бақияи дарсҳои имрӯза тамом шуд, аз тарафи
Уқлидус овозе набаромад, хурдагирие ба зуҳур
наёмад. *Садри Зиё*

ХУРДАДОН *хурдедан*||*хурдедан* касе, ки борикиҳо ва
ҷузъиёти корхоро медонад, бориқсанҷ, нуктадон, бориқ-
бин.

Ин ду тифли нури андар маҳди чашм
Бар бузурге хурдадон хоҳам фишонд. *Ҳоқонӣ*
Чу рои хурдадон дар кор бастӣ,
Ба як тадбир сад лашкар шикастӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

ХУРДАКОР *хурдекар*||*хурдекар* хунарманд, касе, ки бо
корҳои дасти зариф ва асбоби зинатӣ машғул аст, мас.
заргар.

... Ки шунӣдам ба хурдӣ аз кешон,
Хурдакорону чобукандешон ... *Низомӣ*

ХУРДАКОРӢ *хурдекарӣ*||*хурдекарӣ* санъати сохтани ашёи
дасти зариф ва асбоби зинатӣ.

Карда дар паҳлуи ман ҷо теги миноранги ӯ,
Хурдакорӣ мекунад аз устухон онаро.

Саиди Ашраф

ХУРДАНАМОӢ *хурденамӣ*||*хурденамӣ* резанамой, намоиш
додани чизҳои хурд, лоф задан аз чизҳои майда, мас.
аз пули майда.

Ороиши бозори гул аз хурданамойст,
В-ин шева ҳам аз ғунҷаи хандони ту омӯхт.

Исмаил

ХУРДАНДЕШ *хурданديش*||*хурданديش* майдабин, кӯтоҳбин,
кӯтоҳфикр.

Дар тасарруф мабош хурдандеш,
То зиёне бузург н-ояд пеш. *Низомӣ*

ХУРДАФУРӢШ *хурдефруш*||*хурдефруш* касе, ки чизҳои
майда мефурушад, резаворфуруш.

Дилбари хурдафурушам ҳаст шӯхе хурдадон,
Баҳри сайди мурғи дил dome кашида бар дуқон.

Сайфи Бухорӣ

Зи хурдафурушам дили зор сӯхт,
Зи ғам хурда чун шуд, ба ҳеҷам фурухт ... *Ваҳид*

ХУРДАШИНОС *хурдешнасос*||*хурдешнасос* одами бодикқат,
нуктасанҷ, тезбин.

Зи он миёну даҳон қосиранд фаҳму хирад,
Агарчи хурдашиносанду роздон ҳар ду. *Ҷомӣ*
Ҳон, ки ҳар ҳарфи ман, эй муддани хурдашинос,
Ангубинест, дар ӯ сабри сакутар бошад. *Шоҳин*

ХУРДМАНИШ *хурдманеш*||*хурдманеш* пасттинат, пастҳимнат.

Ҳаргиз надихад хурдманишро бари худ роҳ,
К-аз хурдманиш муҳташамонро ҳадасон аст.

Манучехрӣ

ХУРДОД *хурداد* 1. моҳи сейӯми солшумории эронӣ
(23 июнь—22 июль).

Сарди чунон ки гар фитад аз чашми ту сиришқ
Дар Даҷла, Даҷла дар маҳи хурдод бифсурад.

Ломей

2. номи яке аз оташқадаҳои қадим.

Оҳани пулод бо азмат надорад муҳкамӣ,
Озари Хурдод бо хашмат надорад илтиҳоб. *Муиззӣ*

ХУРДОДРӢЗ *хурдодруз* рӯзи шашӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Бурун шуд ба шохӣ ба хурдодруз,
Ба нек ахтару фоли гетифуруз. *Фирдавӣ*

ХУРДСОЛ *хурдсол*||*хурдсол* қудак, бача.

ХУРДСОЛӢ *хурдсолӣ*||*хурдсолӣ* қудакӣ, бачагӣ.

Ин се нафар дар овони хурдсолӣ ба ҳамдигар
анису ҷалис буда. *Садри Зиё*

ХУРДУМӢРД *хурдомурд*||*хурдомурд* майда-ҷуйда, реза-реза.

Чунки рӯбоҳаш ба сӯи марҷ бурд,
То кунад шераш ба ҳамла хурдумурд. *Румӣ*

ХУРДӢ *хурдӣ*||*хурдӣ* 1. майдагӣ, кучакӣ.

Ва ин чизҳо ёд кардам, панҷ чиз аст: ... яке ан-
доза чун бузургиву хурдӣ ва дуриву наздикӣ ва
шумори чизҳо. *Ибни Сино*

2. хурдсолӣ, бачагӣ.

Ҳар кӣ дар хурдиаш адаб накунад,
Дар бузургӣ фалоҳ аз ӯ бархост. *Саъдӣ*

Сарҳангозаеро дидам бар дари сарон Уғулмиш
аз аҳди хурдӣ осори бузургӣ дар носияи ӯ пайдо.

Саъдӣ

ХУРМО *хурма* меваи дарахти нахл.

Дақиқӣ мадеҳ оварад назди ӯ
Чу хурмо бувад бурда сӯи Ҳачар. *Дақиқӣ*
Чу хурмо ба ширинӣ андуда пӯст,
Чу бозаш кунӣ, устухоне дар уст. *Саъдӣ*

хурмои кӯр хурмое, ки шириниаш кам ва бадхӯр аст.

Чӣ чунбонӣ ин нахли бунро ба зӯр,
Ки шуд хори у тезу хурмош кӯр.

Хисрави Деҳлавӣ

хурмои тар хурмои навпукта ва ширадор.

Чое, ки ту камон кашӣ, эй нахли фитна, боз
Пайкони обдор чу хурмои тар хурам.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ хурмо ба Басра бурдан бурдани чизе ба чое, ки он чиз фаровону арзон бошад.

Муҳол бошад маро, ки аз ин маонӣ сухан гӯям,
ки хурмо ба Басра бурда бошам.

«Тағрихи Байҳақӣ»

Ҳар кас, ки барад ба Басра хурмо,
Бар ҷаҳли худ у диҳад гувоҳӣ. *Саной*

ХУРМОБУН خرمانين дарахти хурмо, нахл.

Зери хурмобун зи халқон у ҷудо,
Зери соя хуфта бин соя(и) худо. *Румӣ*

Сабр кун, к-они туст хурмобун,
То ба хурмо расӣ, шитоб макун. *Низомӣ*

ХУРМОСТОН||**ХУРМОСИТОН** خرماستان чое, ки дарахтони

хурмо зиёд аст, нахлистон.

Газити рази борвар шаш дирам,
Ба хурмоситон-бар ҳамин зад рақам. *Фирдавсӣ*

Тане чанд дар хиркаи ростон
Гузаштем бар тарфи хурмостон. *Саъдӣ*

ХУРНУБ خرنبوب *ниг.* харнуб.

ХУРО خورا сазовор, лоққ.

Ман ҷӣ дар пой ту резам, ки хуроӣ ту бувад,
Сар на чизест, ки шоистаӣ пой ту бувад. *Саъдӣ*

ХУРОИН خورائين хуршедмонанд, офтобмонанд.

ХУРОФА||**ХУРОФАТ** *а.* خرافه||خرافة сафсата, гапи бемаънӣ,
ақида ва фикри мавҳуми беасос.

ХУРОФОТ *а.* خرافات *ҷ.* хурофа||хурофат.

Ҳез, то хиркаи сӯфӣ ба харобот барем,
Зарку томот ба бозори хурофот барем. *Ҳофиз*

ХУРРАМ خرم 1. шод, хурсанд, шодмон; хуш.

Он ҳолро мушоҳада кард ва ба ғоят хуррам шуд. *Авфӣ*

Хуррам он дам, ки туам мӯнису ҳамдам бошӣ,
Ман ба ғамҳои ту дилтангу ту хуррам бошӣ.

Камолӣ Хучандӣ

(*ин*) **дайри хуррам киноя аз дуньё.**

Агар зиндагонӣ бувад деръёз,
Бад-ин дайри хуррам бимонам дароз. *Фирдавсӣ*

2. босафо, хушнамо, дилписанд.

Гузари мо бар боғе... ва бӯстоне хуррам аф-
тод. *Авфӣ*

Баъд аз ду рӯз ба соҳили дигар расидем сабзу
хуррам. *Аҳмади Дониш*

ХУРРАМНИҲОН خرم نهان хушботин; хушдил, дилшод.

Ҳуришхонаи подшоҳи ҷаҳон
Гирифт он ду бедори хуррамниҳон. *Фирдавсӣ*

ХУРРАМОБОД خرم آباد 1. чое, ки бо хушию хуррамай обод
шуда бошад.

Дар он хуррамободи менусиришт
Фуру монд хайрон зи бас кору кишт. *Низомӣ*

2. шаҳре дар Эрон, ки гӯё Шопур онро барои асирони
Рум бино карда буд.

Кучо Хуррамобод буд номи шаҳр,
Аз он буми хуррам киро буд баҳр? *Фирдавсӣ*

ХУРС *а.* خرس *ҷ.* ахрас.

Охир аз устод боқиро бипурс,
Ки харшон ҷумла кӯронанду хурс. *Румӣ*

ХУРСАНД خورسند шод, хушқол, хушнуд; розӣ.

Ҷуз он ки масти ишқ аст, эҷ масти нест,
Ҳамин бало-т бас аст, эй ба ҳар бало хурсанд!
Рӯдакӣ

Чу ман бо ту хурсанд бошам ба бахт,
Ту афсар чаро ҷуюю тоҷу тахт? *Фирдавсӣ*

Гуфтам, ки дилам ба бӯса хурсанд аст,
Гуфти бидиҳам, дигар ҷӣ мебояд? *Анварӣ*

ХУРСАНДӢ خورسندی шодӣ, шодмонӣ, хушқоӣ.

ХУРУЧ *а.* خروج 1. берун шудан, берун омадан, берун
рафтан; *муқобили* духул; **хуручу** духул баромаду дар-
омад.

Чу бар дари ту мани бенавои безару зур
Ба ҳеҷ боб надорам раҳи хуручу духул. *Ҳофиз*

2. шуриш, исьён, қиём.

Ҳеҷ тавонӣ, ки маро эмин гардонӣ ва бар ман
хуруч накуний? *«Равзат-ус-сафо»*

Хабари хуруҷи хавориҷ ва хабари қатл... ба
Бағдод расид. *«Равзат-ус-сафо»*

3. пайдоиш, ба вучуд омадан; сар шудан, оғоз.

Зикри ин ҳолог дар хуруҷи давлати муғул хо-
ҳад омад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ХУРФА خرفه як навъ гиёҳи худрӯй, ки тухми он дар
тиб ба кор меравад.

Касеро, к-у ту бинӣ дарди сурфа,
Бифармояш ту оби дӯғу хурфа. *Тайён*

ХУРШЕД خورشيد||خورشيد офтоб, шамс.

Бе рӯи ту хуршеди ҷаҳонсӯз мабод,
Ҳам бе ту чароғи оламафрӯз мабод. *Рӯдакӣ*

Хуршед ба гил натавон андуд. *Зарбулмасал*

◇ **хуршеди асадсабор киноя аз будани офтоб дар**
бурҷи Асад; хуршеди мураввақ киноя аз шароби софу
зулол.

Хуршеди мураввақ аз надимӣ
Дар соғари соқиянаш он аст. *Анварӣ*

хуршеди суроҳӣ киноя аз шароб, май.

Чу нури шамъ, соқӣ, тозару бош,
Зи хуршеди суроҳӣ моҳи нав пош! *Зулолӣ*

хуршеди шергир киноя аз офтоб, ки аз бурҷи Асад
мегузарад.

Он шоҳи тундҳамла, ки хуршеди шергир
Пешаш ба рӯзи маърака камтар ғазола буд. *Ҳофиз*
хуршедро ба юз гирифтани рӯро бо беҳудагӣ гузарон-
дан; хуршеди умр бар сари девор рафтани наздик ра-
сидани охири умр ва давлат.

Ман кистам? Зи ҳаҷри ту аз кор рафтае,
Хуршеди умр бар сари девор рафтае.

«Баҳори Аҷам»

точ ба хуршед барафроштан киноя аз ба поян баланд
расидан, ба камоли бузургӣ расидан.

Чу Доро зи дил суги Дороб дошт,
Ба хуршед тоҷи кай барфарошт. *Фирдавсӣ*

ХУРШЕДНАМО خورشیدناما || خورشیدناما рақшон, дурахшон,
монанди хуршед.

Моҳи хуршеднамояш зи паси пардаи зулф
Офтобест, ки дар пеш саҳобе дорад. *Ҳофиз*

ХУРШЕДПАРАСТ خورشیدپرست || خورشیدپرست 1. офтобпа-
раст; оташпарасти; 2. маҷ. ошиқ.

Аз пағаҳ пеши руҳи хуби ту рақсон шудаам,
Ки чунин одати хуршедпарастон бошад.

Шамси Табрезӣ

ХУРШЕДРӯ (И) (خورشیدرو (ی) || خورشیدرو (ی)) хушрӯй, зебо.

Бичастанд хуршедрӯён зи ҷой
Аз он ғулғули номвар каҳудой. *Фирдавсӣ*

ХУРШЕДСАВОР خورشیدسوار || خورشیدسوار 1. касе, ки субҳи
барвақт аз хоб бедор мешавад, сахаркез; 2. маҷ. одами
баландмартаба.

Соия хуршедсаворон талаб,
Ранҷи худу роҳати ёрон талаб. *Низомӣ*

ХУРШЕДСИМО خورشیدسیما || خورشیدسیما хушрӯ, зебо.

Миёни ду амзода васлат фитод,
Ду хуршедсимои меҳтарнаҷод. *Саъдӣ*

ХУРШЕДТАЛЪАТ خورشیدطلعت || خورشیدطلعت зеборӯй.

ХУРШЕДТОБ خورشیدتاب || خورشیدتاب чизе, ки монанди
хуршед дурахшон бошад.

Нурдеҳи анҷуми хуршедтоб,
Сабзкуни хок ба таъсири об. *Хисрави Деҳлавӣ*

ХУРШЕДФОМ خورشیدفام || خورشیدفام хуршедранг, хуршед-
гун; ◇ лаъли хуршеДФом киноя аз шароб.

Маҳи соқӣ аз лаъли хуршеДФом
Чу хуршед дар гардиш овард ҷом. *Ҳочу*

ХУРШЕДФУРӯҒ خورشیدفروغ || خورشیدفروغ нурунӣ; маҷ.
бисёр хушрӯ, зеборӯй.

Бар чеҳраи хуршеДФуруғи ту гувоҳ аст
Ин чашми пуробе, ки дури гуши ту дорад. *Соиб*

ХУРШЕДЪИЗОР || **ХУРШЕДЪУЗОР** خورشیدعذار || خورشیدعذار
дорон рухсоран монанди офтоб, хушрӯ, зебо.

Кулбаам матлаи хуршед шуд аз омаданат,
Шӯҳи маҳпайкари хуршеДФизорам, бинишин! *Савдо*

ХУРШЕДХУШ خورشیدهش || خورشیدهش хушьёр, бедор,
бедорфикр.

Ту халили вақти, эй хуршеДхуш,
Ин чаҳор аъғери раҳзанро бикуш! *Румӣ*

ХУРӯС خوروس 1. мурғи хонагии нар.

Ва ҳар соле ҳар марде он ҷо як хурус бад-у би-
кушанд пеш аз баромадани офтоб.

«Таърихи Наршаҳӣ»

хуруси бемаҳал (ё беҳангом) а) хурусе, ки бемаҳал
ҷеғ мезанад; б) маҷ. касе, ки гуфтору кирдораш бе-
мавҷеъ бошад; **хуруси ҳиндӣ** мурғи марҷон; 2. маҷ.
шоири хушгабъ.

Аз хурусои Хуросон чу мане нест, ҷӣ суд,
Ки гаҳи субҳ хурушон шуданам нагзоранд. *Ҳоконӣ*

◇ **хуруси оташинтоҷ** суроҳии май.

Зи рашки он хуруси оташинтоҷ
Ғае теҳу дар оташ, гоҳ дурроҷ. *Низомӣ*

ХУРӯСАК خوروسک 1. шакли таъсири хурус; 2. тиб. як
навъ касалии гулӯ, ки бештар дар кӯдакон пайдо ме-
шавад, сулфан кабудак.

хуруш خروش *асоси замони ҳозираи хурушидан.*

ХУРӯШ خروش 1. бонгу садо, фаръёд, бонгзанӣ.

Хуруше баромад зи лашкар ба зор,
Кашиданд саф бар дари шаҳрёр. *Фирдавсӣ*

Баровард ҷупони баддил хуруш,
Ки душман наям, дар ҳалокам макӯш! *Саъдӣ*

Ноғоҳ овози хуруше шунид, пурсид, ки сабаби
ин фаръёд чист? *Авфӣ*

хуруш кардан (ё **кашидан**, **задан**) ба садо даромадан,
фаръёд кардан; ба ҳаяҷон даромадан, хурушидан.

Ҷон зи ту нӯш мекунад, дил зи ту ҷӯш мекунад.
Ақл хуруш мекунад, бе ту ба сар намешавад.

Шамси Табрезӣ

2. ғурриш, ғавғо.

Ҷаҳони орамида ро ба хуруши раъд намудора
Ғавғон қиёмат сохт. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ХУРӯШАНДАҒӢ خروشداغي хурушзанӣ, бонгзанӣ.

Хуруси сахар дар хуруш аст, лек
Ҳамӯшӣ варои хурушандағист. *Ҳочу*

ХУРӯШИДАН خورشیدن 1. фаръёд кардан, бонг задан.
дод гуфтан, наъра задан.

Румузи маслаҳати мулк хисравон донанд,
Ғадои гушанишини ту, Ҳофизо, махуруш! *Ҳофиз*

Хуруше хурушидаш аз пушти зин,
Ки чун осие гашт гардон замин.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. ғалоғула бардоштан, ғавғо кардан.

Сипоҳ бихурушиданд ва дирами байатӣ хостанд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ХУРӯҲ خروه шакли дигари хурус.

Шаб аз ҳамлаи рӯз гардад сутӯҳ,
Шавад парри зоғаш чу парри хуруҳ. *Унсурӣ*

ХУСБИДАН || **ХУСПИДАН** خسبیدن || خسبیدن хобидан, хоб
рафтан, хуфтан.

Даҳ дарвеш дар гилеме бихусбанду ду подшоҳ
дар иқлиме нагунҷанд. *Саъдӣ*

Ба харгуши хуфта мабин зинҳор,
Қи чандон ки хусбад, давад вақти кор. *Низомӣ*

Дида хун гашт, хун намехуспад,
В-ин дилам аз чунун намехуспад. *Шамси Табрезӣ*

ХУСРАВ خسرو *ниг.* хисрав.

ХУСРАВОНӢ خسروانى *ниг.* хисравонӣ.

ХУСРАВӢ خسروى *ниг.* хисравӣ 1.

ХУСРАВИ II خسروی *ниг.* хисравӣ II.

ХУСРОН *а.* خسران зарар, зиён.

Аҳли исъён руй дар бодияи хусрон ниҳода, Абул-малик ба Бухоро расид. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҳар тичорат, ки бикардӣ, аз он ба ҷуз хусрон надида. *Авфӣ*

Ва ҳар кӣ дар мақоми тамарруду исъён ояд, ба хусрону хизлон мубтало шавад. «*Равзат-ус-сафо*»

ХУСТУ خستو **1.** касе, ки чизеро эътироф мекунад, ик-роркунанда, коил, муътариф.

Зи озу фузунӣ ба як сӯ шавем,
Ба нодонии хеш хусту шавем. *Фирдавсӣ*

Бар фазли ӯ гуво гузаронад дил,
Гарчи гуво нахоҳанд аз хусту. *Фаррухӣ*

2. номи яке аз наҷибони Чин дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

ХУСТУВОНА خستوانه *ниг.* хастувона.

ХУСТУНА خستونه *ниг.* хустувона.

ХУСУМ *а.* خصوم **ҷ.** хасм.

Маро баҳрат хусуматҳост бо дил,
Кунун ё ман дар ин савдо ва ё дил.

Хисрави Деҳлавӣ

ХУСУМАТГАРӢ خصومتگرӣ душмани, адоват; рақобат.

Хусуматгарӣ баргирифтам зи роҳ,
Бад-ин эътимода омадам назди шох. *Низомӣ*

ХУСУР خسور خسр падарзан; падаршуй.

Ба дил гуфт: Бо ин сухан ҷанг нест,
Чу Шангул хусур бошад, нанг нест. *Фирдавсӣ*

ХУСУС *а.* خصوص **1.** хусусият; **2.** бобат, ҷиҳат, бора; ба хусус махсусан.

Ин ноқиси қалилулидрок... он чи ба хусус аз замони Норбутахон то ба ин дам... дар китобат мунсалик гардонид. «*Шаҳномаи Фарғона*» дар хусуси... дар бораи..., дар бобати...

ХУСУСАН *а.* خصوصاً хосса, махсусан.

Нагирад сахл ҳаргиз соҳиби тахт
Ғами душман, хусусан душмани тахт.

Хисрави Деҳлавӣ

Хусусан вақте ки харидор шудани муонидона-шонро фаҳмиданд, бетоқат шуданд. *Садри Зиё*

ХУСУФ *а.* خسوف гирифтани моҳ.

Сумнотро дар бутхона ниҳода буданд бар канори даръё ва аҳли Ҳинд дар шаби хусуф ба зиёрати он санам меоманд. «*Равзат-ус-сафо*»

ХУТАБ *а.* خطب **ҷ.** хутба|хутбат.

Хутаб ва ашғор дар манокіби оли Бармак ме-хонд. *Авфӣ*

ХУТАБО *а.* خطبا **ҷ.** хагиб.

Яке аз хутабои он иқлим, ки бо ӯ адовате ниҳонӣ дошт, боре ба пурсиш омада будаш. *Саъдӣ*

Сикка ту зан, то умаро кам зананд,
Хутба ту хон, то хутабо дам зананд. *Низомӣ*

ХУТБА|ХУТБАТ *а.* خطبة|خطبة қироат кардани оят, ҳадису насиҳат дар намози ҷумъа ва идҳо, ки дар он номи ха-

лифа ва подшоҳи вақт низ ба забон гирифта мешавад, ваъз.

Дар шаҳр понздаҳ масҷиди одина аст, ки рӯз-ҳои ҷумъа дар ҳар ҷой хутба ва ҷамъият бошад. *Носири Хисрав*

Хитба ба хутба бадал шуд ва никоҳ ба зифоф анҷомид. *Авфӣ*

ХУТВА *а.* خطوه фосилаи байни ду по дар вақти роҳ рафтан, қадам, гом.

Шунндам, ки марде ба роҳи Ҳиҷоз
Ба ҳар хутва карди ду рақбат намоз. *Саъдӣ*

ХУТНА *а.* ختنه хатна; хатна кардан.

Исҳоқро дар яксолағӣ хутна кард[анд].
«*Равзат-ус-сафо*»

ХУТТОФ *а.* خطاب фароштурук, парасту, қалдирғоч.

Хуттоф чун бача орад, бачаи ӯро ба заъфарон зард бояд кард. *Авфӣ*

Як хуттоф, ки зоҳир шавад, мубашшир набувад ба фасли баҳор. *Насириддини Тӯсӣ*

ХУТУР *а.* خطور ба ёд омадан, ба хотир гузаштани коре ё чизе; **ба(р)** хотир хутур кардан ба хотир омадан.

Бузина гуфт: ... Ман чунон аз дили худ ба танг омадам, ки ҷуз орзуи муфорақати ӯ бар хотир хутур накунад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Фикри даҳони ӯ чу ба хотир хутур кард,
Гулзори худ шуд дили чун ғунча танги мо.

Имло

ХУТУТ *а.* خطوط **ҷ.** хат(т) **1.**

Аҳдномаи муҷаддад ба хутут ва шаҳодоти ақобир қаламӣ шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ХУФИЯ(Т) *а.* خفیه|خفیه *ниг.* хуфья(т).

хуфт асоси замони гузаштаи хуфтан.

ХУФТ خفت хоб.

Хосияти ҳиндувон дорад ҳангоми хуфт,
Одати хоразмиён гоҳи шаробу таом. *Ломей хуфту хоб* хобидан, хоб рафтан.

Ва агар ба хуфту хоб... гузоранд, ... ба ҳамон сифат дар либосу колбуди дигаре дармеравад.

Аҳмади Донии

ХУФТА خفته **1.** феъли ҳол ва сифати феъли замони гузаштаи хуфтан; **2.** хобида, хобкарда, хобрафта; муқобили бедор **1.**

Золимеро хуфта дидам нимруз,
Гуфтам: Ин фитнаст, хобаш бурда бех. *Саъдӣ*

Хуфтаву мурда аз қиёс якест. *Зарбулмасал*

3. маҷ. беҳаракат, суст, қарахт.
Ошиқ ба пой хуфта тавонад кучо гурехт,
Қ-аз хоби субҳ чашми ту мардумработар аст. *Соиб*

4. маҷ. номусонд, носозгор, бебарор.
Ситора бад-он қудак ошуфта дид,
Ғамин гашт, чун бахти ӯ хуфта дид. *Фирдавсӣ*

ХУФТААРКОН خفته ارکان беҳаракат, ночунбон, қарахт.

Агар бӯе аз ҷуръа бахшӣ фалакро,
Фалак чун замин хуфтааркон намояд. *Хоқонӣ*

ХУФТАН خفتن 1. хобидан, хоб рафтан, хоб кардан.

Кайдор андар зери дарахт шуд ва бихуфт.
«Табрихи Систон»

Тарки афсона бигу, Ҳофизу май нуш даме,
Қи нахуфтем шабу шамъ ба афсона бисухт. Ҳофиз
2. маҷ. суст шудан; ором шудан; 3. маҷ. бепарор будан; носозгор будан, номусоид будан.

Бирафт уву ин нома ногуфта монд,
Чунон бахти бедори у хуфта монд. *Фирдавси*

ХУФТИДАН خفتيدان 1. ниг. хуфтаи 1.

Гунбаде, к-аз фано нагардад паст,
То киёмат бар у бихуфтад маест. *Низомӣ*

2. ниг. хуфтаи 3.

Гуфтам: Эй бахт, бихуфтидиву хуршед дамид,
Гуфт: Бо ин ҳама аз собиқа навмед машав! Ҳофиз

ХУФТУХЕЗ خفت و خيز 1. сӯхбат, муошират; наздикӣ бо зан, чимомъ; 2. маҷ. ҳаяҷон, беқарорӣ, изтироб; 3. маҷ. оҳистагӣ, тааннӣ, тадриҷ.

Давлат он беҳ, ки хуфтухез бувад,
Давлати тез растахез бувад.*

ХУФФОШ а. خفاش ниг. хаффош.

ХУФЪЯ(Т) а. خفيه|اخفيه пинҳонӣ, махфӣ будан; ба хуфья, дар хуфья ба таври пинҳонӣ.

Ҳолоти моликони худро дар хуфья ба арз мерасониданд. «Равзат-ус-сафо»

Ҳамон дам, ки дар хуфья ин роз рафт,
Ҳикоят ба гӯши малик бозрафт. *Саъдӣ*

Худ ба хуфья берун омада таҷассуси ҳоли мардум мекунад. *Аҳмада Дониш*

ХУЧ||ХУЧ خوج 1. тоҷи хурӯс; 2. маҷ. порчаи сурхе, ки бар сари найза меканданд.

Сипоҳе ба кирдори кучу балуч
Сиголанда ҷангу бароварда хуч. *Фирдавси*

ХУШ||ХАШ خوش 1. хуб, нек; зебо, дилкаш.

Чон хуш аст, аммо намехоҳам, ки чон гӯям туро,
Ҳоҳам аз чон хуштаре бошад, ки он гӯям туро.
Ҳилолӣ

Гавҳари дил нигарон аст ба чашми хуши ту,
Ки ба умре бикунӣ як назар, арзон бошад.

Шамси Табрезӣ

2. гуворо, форум, ширин; хушбӯй, муаттар.

Ҷоми ҷафо бошад душворхор,
Чу зи кафи дӯст расад, хуш бувад. *Шамси Табрезӣ*

Митҳараҳо пур аз оби хуш мекарданд ва меҳурданд. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

Аз сабо ҳар дам машоми ҷони мо хуш мешавад,
Оре, оре, тиби анфоси ҳаводорон хуш аст. Ҳофиз

3. шод, хурсанд, хуррам.

Равони ниёғони мо хаш кунед,
Дили бадсиголон пуроташ кунед. *Фирдавси*

Ҷақат ба дидору гуфтор қаноат мекарданду дил хуш медоштанд. *Садри Зиё*

4. бисъёр, хеле, сахт.

Хуш бибояд бар он амир гирифт,
Ки ба тадбири рустой нест. *Авҳадӣ*

Зар хирадро волеҳу шайдо кунад,
Ҳоса муфлиеро, ки хуш расво кунад. *Румӣ*
хуш андар хуш хуш болои хуш, хуш дар хуш.

Ба овози хушчехра хуш дилхушам,
Ҳамон хуш, ҳамин хуш, хуш андар хушам.

Низомӣ

хуш-хуш а) бисъёр, хеле, басте.

Оташи ҳаҷри туам хуш-хуш бисухт,
Оби андӯҳи туам аз сар гузашт. *Анварӣ*

б) оҳиста-оҳиста, кам-кам, андак-андак.

Обе, ки маро назди бузургони ҷаҳон буд,
Хуш-хуш ҳама бар боди ғами ишқи ту додам.

Анварӣ

хуш кардан а) хурсанд кардан, шод кардан; б) интиҳоб кардан, гузин кардан, хоста гирифтанд.

Тир хуш кард бар нишонаи у,
К-огаҳи дошт бар фасонаи у. *Низомӣ*

в) маъқул доништан, писандидан.

Бидех, то бухуре дар оташ кунам,
Димоғи хирадро даме хаш кунам. Ҳофиз

Вақте ки таоми маъхӯдаи ҳазрати эшонро баковулон ҳозир мекарданд, ҷаноби мумайиз омада меканданд ва хуш намекарданд. *Садри Зиё*

хуш омадан а) форидаи, маъқул шудан.

Амир Насро аз ин суҳан хуш омад ва сулҳ қадамад. «Табрихи Наршаҳӣ»

б) қадами муборак гузоштан.

Хуш омад гул ва з-он хуштар набошад,
Ки дар дасташ ба ҷуз соғар набошад. Ҳофиз

ХУШАЛҲОН خوش الحان хушовоз, хушоҳанг, хушхон.

Наяфтад навбахори хубиятро
Хушалхонтар зи Ҷомӣ андалебе. *Ҷомӣ*

Ба гулшане, ки дар у булбули хушалхон аст,
Шукуфтагӣ накунад ғунҷаи тағофули мо. *Сайид*

ХУШАНГУШТ خوش انگشت киноя аз созада ва навозандаи моҳир.

Комрони комёбу шод бошу дер зӣ,
Зӣ хушангуштон ниюшу зӣ парирӯён нигар. *Азрак*

ХУШБАЁН خوش بیان касе, ки дар баёни фикр маҳорат баланд дорад.

Роҷӣ ҷавоне олиҳиммат, саропо футувват, шоире
хушбаёну ширинзабон буд. *Садри Зиё*

ХУШБОР خوش بار форум, гуворо.

Душам ба як-ду нағма ҷӣ хушвақт сохт ҷанг,
Эй мутриб, он ду нағмаи хушборам орзуст.

Қамоли Хучанонӣ

ХУШБОШ خوش باش хушҳол, шод, бепарво.

Ба ғафлат умр шуд, Ҳофиз, биё бо мо ба майхона.
Ки шангулони хушбошат биёмӯзанд коре хуш.

Ҳофиз

ХУШБҮ(Й) خوش بوي(ى) бо бӯи форум, бӯи форум дошта.

Ё раб, он боди сабо аз ҷӣ чунин хушбуест,
Магар андар сари он зулфи дуто мегузарад?

Ҳисрави Деҳлаёӣ

ХУШВАҚТ خوش وقت шод, хурсанд, шодмон, хушҳол.

Душам ба як-ду нағма ҷӣ хушвақт сохт ҷанг,
Эй мутриб, он ду нағмаи хушборам орзуст.

Қамоли Хучанонӣ

Хушвақт диле, к-у бувад озод, ки боре
Ман менатавонам, ки гирифторм набошам.
Хисрави Деҳлавӣ

ХУШГОМ خوش گام 1. хушқадам, хушрафтор.

В-он киштии равандатар аз бодбони чарх,
Хушгомтар зи заврақи мах чор лангараш. *Хоқонӣ*

2. маҷ. аспӣ хушрафтор.

Чаҳонбону, ки ачроми фалак фармонбару романд,
Шабу рӯзаш ду хушгому яке ашҳаб, яке адхам.
Маҷди Ҳамгар

ХУШГУВОР خوشگوار 1. форам; хуб, нағз, нек.

Ҳаво хушгувору замин пурнигор,
На гарму на сарду ҳамеша баҳор. *Фирдавӣ*
Бо мо-т дарнагирад, моему ним чоне
Бо ҳачри дилгудозат, бо васли хушгуворат.
Анварӣ

Талхӣ сабр агар гулӯгир аст,
Оқибат хушгувор хоҳад буд. *Шамси Табрезӣ*

2. зуд ва хуб ҳазмшаванда; бомаза, хушмаза, хуш-
таъм, лаззатнок.

Шарбати хушгувор имрӯзат
Чонфазояндаву гуворо бод! *Анварӣ*

Ва нони хушк ва оби сард назди шумо ширинтар
ва хушгувор хоҳад омад. *Аҳмади Донши*

ХУШДАМӢ خوش دمی таъсиринок ва хушбӯ будани даму
нафас; маҷ. хушгапӣ.

Коре аз равшани чу оби хазон,
Ере аз хушдами чу боди баҳор. «*Нафаҳот-ул-унс*»

ХУШДАШНОМ خوش دشنام киноя аз маҳбубаи талху тез.

Ба ҳарфи талх худро дар назарҳо мекунад ширин,
Балои чон бувад шӯхе, ки хушдашном меафтад.
Соиб

ХУШДАҲАН خوش دهن 1. киноя аз лаззатъефта.

Чону дили сад ҳазор девона
Аз бӯсаи ёр хушдаҳан гардад. *Шамси Табрезӣ*

2. ширинсухан, хушгап.

ХУШДИЛ خوش دل хурсанд, хушнуд, розӣ.

Мурооти деҳқон кун аз баҳри хеш,
Ки муздури хушдил кунат кор беш. *Саъдӣ*

Дар охири нома дид ҳарфе,
Хушдил шуду баст тоза тарфе. *Шоҳин*

ХУШДИЛӢ خوش دلی хушнудӣ, хурсандӣ.

Ҳам рояти хушдилий нагун шуд,
Ҳам давлати беғамӣ сар омад. *Анварӣ*
Ҳофизо, тарки чаҳон гуфтан тариқи хушдилист,
То напиндорӣ, ки аҳволи чаҳондорон хуш аст.
Ҳофиз

ХУШДИМОҒ خوش دماغ киноя аз хушҳол, шод, хурсанд.

Ту мекашӣ ба ағъёр, ман бо ду чашми хунбор,
Ту хушдиомоғ бе ман, ман бедимоғ бе ту. *Сайидо*
Дар нишот ошуфтамағзу дар мусибат хушдиомоғ,
Нағма маҳмурона, аммо шеванам мастана аст.
Толиби Омулӣ

ХУШЗАБОН خوش زبان ниг. хушсухан.

Аҳмадҷон-маҳдум ҷавони қобилу фозил, шоири
хушзабон аст. *Садри Зиё*

ХУШЗЕҲН خوش ذهن бозаковат, боақлу ҳуш, тезфаҳм.

Мулло Иноят ба ғоят хушзеҳн буд. *Садри Зиё*

ХУШК خشک 1. наму рутубат надошта; муқобили тар 1.

Ҳаворо даҳон хушк чун хок шуд,
Ба ҷӯй-андарун об таръёк шуд. *Фирдавӣ*
Хушк абре, ки бувад з-об тихӣ,
Н-ояд аз вай сифати обдихӣ. *Ҷомӣ*

2. хушкӣ, хок.

Кучо ошти хоҳад Афросиёб,
Ки чандин сипоҳ орад аз хушку об. *Анварӣ*
Миқдори ёри ҳамнафас чун ман надонад ҳеч кас,
Моҳӣ, ки бар хушк уфтад, қимат бидонад обро.
Саъдӣ

3. маҷ. холӣ; беҳосил, бефоида, беҳуда.

Ҳар касеро зи лабат хушк таманное ҳаст,
Ман худ ин бахт надорам, ки забонам бошад. *Саъдӣ*

ВАЪДАИ ХУШК киноя аз ваъдае, ки ба он вафо нашавад,
ваъдаи холӣ, ваъдаи бефоида, беҳуда.

Ваъдаҳои хушкӣ березиш намеояд ба кор,
Тифло натвон ҳамуш кардан ба гуфтугун шир.
Соиб

ҲАСРАТИ ХУШК орзуи беҳосил, орзуи бенатиҷа.

Чашми мо ҷуз ҳасрати хушк аз висоли ӯ набуд,
Ҳар ҷӣ аз даръё гирифт ин абр, бар даръё фишонд.
Соиб

4. маҷ. хасис; \diamond хушку тар а) хушкию баҳр.

Бар вусъати мамолику чоҳаш гувоҳ шуд,
Сите, ки дар замона зи хушку тар уфтод. *Анварӣ*

б) ҳамагӣ, ҳама чиз бе истисно.

Задаи пушти пой ҳиммати ӯст
Ҳар ҷӣ айём хушку тар дорад. *Анварӣ*

в) хубу бад.

Ҳимматам аз сари кайҳон ҳурад об,
Наини хушку тари кайҳон ҷӣ кунам? *Хоқонӣ*

ХУШК БОХТАН бохтани ҳама чиз, тамоман бохтан.

Чашми ман бо руҳи ту ҳар ду чаҳон
Хушк мебозаду тар мемонад. *Хоқонӣ*

ХУШК ОВАРДАН хомӯш будан аз таъсири бедимоғӣ.

Мастӣ фузуд андар сарам, хомӯш кунам, хушк овар-
рам,
Хоҳӣ тамомаш бишнави, имшаб бирав, фардо биё.
Шамси Табрезӣ

Хушк меовард уро шахрёр,
У муқаррар кард руқъа чанд бор. *Румӣ*

ХУШК ШУДАН сард шудан, шах шудан, қарахт шудан.

Харгӯш аз ҳайбати ӯ бар ҷой хушк шуд.
«Анварии Суҳайлӣ»

ХУШКАЛОМ خوش کلام суханвар, суханпардоз, балеғ.

Хуш чаманест оразат, хоса ки дар баҳори ҳусн,
Ҳофизӣ хушкалом шуд мурғи сухансарон ту.
Ҳофиз

Ба ғайри ин ки зи Шавкат кунанд бадгӯй,
Тамаъ набошад аз ин хушкаломҳо моро. *Шавкат*

ХУШКАНДОМ خشک اندام хароб, лоғар, камгушт, қоқина.

Мансур марде буд дарозболо, хушкандом, риш-
тунук. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ХУШКАНОР خوش کنار киноя аз маҳбуба.

Ман ғарқи мулку неъмат, сармасти лутфу раҳмат
Андар канори бахтам в-он хушканор бо ман.
Шамси Табрезӣ

ХУШҚБАНД خشکبند бастан ва илоҷ кардани захме бе он ки марҳаме ё равғанҳои молидани кор фармуда шавад.

Бузургони донодилу хушманд
Бикарданд захмаш равон хушқбанд. *Фирдавси*

ХУШҚЛАБ خشکلب махрум аз чизе, мас. аз об ва ҳу-
рокворӣ.

Бештар аҳли суҳан ноком рафтанд аз ҷаҳон,
Тутиёнро хушқлаб аз шаққаристон бурдаанд. *Сайидо*

ХУШҚМАҒЗ خشک مغز киноя аз аҳмак, аблаҳ; девона.

Пеш омад зоҳиде, ғамдидае,
Хушқмағзе, дар бало часпидае. *Румӣ*

ХУШҚОМ خوش کام хушбахт, некбахт, бахтёр; шодмон,
шод, хурсанд.

Бар ман аз ҳастии ман ҷуз ном нест,
Дар вучудам ҷуз ту, эй хушқом, нест. *Румӣ*

ХУШҚОНЧ خشک آنچ хушқандом, доғар, хароб, камгӯшт,
қоқина.

Ту ҷунин фарбеҳу оғанда ҷароӣ, падарат
Ҳиндуе буд яке доғару хушқончу наҳиф. *Лабибӣ*

ХУШҚОР | **ХУШҚОРД** خشک آرا | خشک آرد орди нобехта, орде,
ки сабӯсагро нағрифтаанд.

Хушқор гуриснаро кулич аст,
Бо серӣ нони майда ҳеч аст. *Низомӣ*

ХУШҚПАҲЛҶУ خشک پهلو касе, ки аз у фоидае нест, ода-
ми беҳайр.

Ба захме рӯи сад сар бар замин аст,
Ҷаро теғи ту чандин хушқпаҳлуст? *Нозим*

ХУШҚРЕШ(А) خشک ریش | خشک ریشه захме, ки аз берун
хушқ шудааст.

Бо хушқреши тири фалак тан ниҳодаӣ,
В-аз захмҳои ҳодиса марҳам кушодаӣ. *Сайфи Исфаранғӣ*

ХУШҚСАР خشک سر ниг. хушқмағз.

ХУШҚСОЛ خشک سال соли хушқӣ, қаҳтӣ, соли беборонӣ.

Зи хушқсоли ҳаводис ҷӣ гуна хушқ шавад
Ниҳоли мулк, ки иқболи ҷовидон қорад. *Анварӣ*

Гу, зард шуд гиёҳе дар хушқсоли ҳичрон,
Пажмурдагӣ мабодо он тоза арғавонро. *Ҷомӣ*

ХУШҚСОЛӢ خشک سالی соли беборонӣ, қаҳтӣ.

Оташи хушқсоли ҷашмаҳоро ҷун ҷашми саҳт-
дилон беам соҳт. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

ХУШҚСОР خشک سار ҷое, ки борон намеборад, минтақаи
беборонӣ.

Ба ҳар хушқсоре, ки Хисрав расид,
Биборид борон, гиё бардамид. *Низомӣ*

ХУШҚТИНАТ خشک طينت касе, ки аз вай истифода бур-
дан мумкин нест, одами паст, ҳасис.

Аз хушқтинатон маталаб ҷуз ҷавоби хушқ,
Баҳри саробро ҷӣ бувад ҷуз саҳоби хушқ. *Соиб*

ХУШҚӢ خشکی 1. беобӣ, набудани наму рутубат; беборо-
нӣ; *муқобили тарӣ* 1.

Ва нармӣ аз тарӣ бувад ва саҳтӣ аз хушқӣ.
Ибни Сино

Дарवेशи заифҳолро дар хушқии тангсол мапурс,
ки ҷунӣ, илло ба шартӣ он ки марҳаме бар реш
ниҳӣ ва маълуме пеш. *Саъдӣ*

2. замини хушқ, хок.

Ба рафтан-андар баҳраш баробари хушқӣ,
Ба ҷастан-андар кӯҳаш муқобили саҳро. *Анварӣ*
хушқию об тамоми рӯи замин, сар то сари дунё.

Дигар номбар ганҷи Афросиёб,
Ки касро набуд он ба хушқию об. *Фирдавси*

3. маҷ. беҳосилӣ, бесамарӣ; баҳилӣ, мумсиқӣ.
Фориғ аз бешу ками баҳр бувад оби гуҳар,
Хушқии ҷарх ба арбоби қаноат ҷӣ кунад? *Соиб*

♦ **хушқии баҳт** бадбаҳтӣ.

Хушқии баҳти фурумоя тилисеме бастант,
К-обам аз сар гузарад, лек лабам тар нашавад.
Абӯтолиби Қалим

хушқии толей ниг. хушқии баҳт.

Хушқии толей мо садди Сикандар гардид,
В-арна пистони насиб ин ҳама бешир набуд. *Соиб*

ХУШҚЛАҲҶА خوش لهجه касе, ки забонаш ширин аст, хуш-
забон, хушоҳанг.

Зи чанғи Зӯҳра шунидам, ки субҳдам меғуфт:
Ҷуломи Ҳофизӣ хушқлаҳҷаи хушовозам. *Ҳофиз*
Эй хуш он дилбари гулҷеҳраи хушқлаҳҷа, ки раҳт
Зуд барбастант зи ҳангомаи кӯрону қарон. *Ҷомӣ*

ХУШҚЛИҚО خوش لقا хушрӯй, хушсимо, зебочеҳра.

Як дам манеҳ аз қанори фикрат
Он хурниҳоду хушқлиқоро. *Анварӣ*
Дар шаҳру дашту баҳр ҷу ҳамроҳи он маҳем,
Эй ҷон ғулому банди он моҳи хушқлиқо.
Шамси Табретӣ

ХУШҚМАНИШ خوش منش некниҳод, хуштабиат; хушқифр,
хурсанд.

ХУШҚМАНИШӢ خوش منشی некниҳодӣ, хуштабиатӣ; хуш-
қифрӣ, хурсандӣ.

Ҷун дили бодаҳор гашт ҷаҳон
Бо нашоту нуфузу хушқманишӣ. *Хисравӣ*

ХУШҚМАОШ خوش معاش он кӣ аз ҳаёт баҳрабар аст, ба
хушӣ ва бо ёру дӯстон ҳаёт ба сар мебарад, хушгузарон.

Савдо шоири забардаст, олиҳиммати хушқмаош
буд. *Садри Зиё*

ХУШҚМАШОМ خوش مشام хушқтабъ, хушқзағ.

Аз даҳони одамин хушқмашом
Ҷам паёми ҳақ шунидам, ҳам салом. *Румӣ*

ХУШҚМАҚОЛӢ خوش مقالӣ хушгӯй, хушгапӣ.

Эй ранғи руҳат ба ранғи оӣ машҳур,
Ёкути лабат ба хушқмақоли машҳур.

Қурбонхони Фитрат

ХУШҚМУҲОВАРА خوش محاوره ҳозирҷавоб, хушҷавоб, му-
соҳиби нуктадон.

Лутфи ҷавоне хушсӯхбат ва хушмуҳовара, хуш-хуй ва латтоф буд. *Садри Зиё*

ХУШНАВИС خوش نویس касе, ки хатти хушрӯй дорад, хаттот, хушхат.

З-ин хуруфат шуд хирад борикрес,
Насх мекун, эй адиби хушнавис! *Румӣ*

ХУШНАВО خوش نوا хушовоз, хушсадо, хушоҳанг.

Ту низ бода ба чанг ору роҳи саҳро гир,
Ки мурғи нағмасаро сози хушнаво овард. *Ҳофиз*

ХУШНАВОЗ خوش نواز 1. касе, ки хуб менавозад, наво-зандаи моҳир, созандаи хуб.

Чунин гуфт, к-аз шаҳри Мозандарон
Яке хушнавозам зи ромишгарон. *Фирдавсӣ*

2. номи як подшоҳи турк дар «Шаҳнома».

Ҳамеронд бо лашкару ганчу соз,
Ки пайкор ҷуянд бо Хушнавоз. *Фирдавсӣ*

ХУШНАМО خوش نما хушнамад, зебо.

Қозӣ Абдулҳакими Савлат зотан соҳиби қомату
ваҷоҳат ва сурати зебо ва риши бузурги хушнамо
буда. *Садри Зиё*

ХУШНУД خوشنود хурсанд, шод, розӣ.

Магар ёре зи ман хушнуд гардад,
Бувад дар кори ман саъи ту машқур. *Манучехрӣ*

Падару модарашро бихонданд ва бо неъматӣ бе-
карон хушнуд гардониданд. *Саъдӣ*

Хасро бо ҳақ хушнуд натавон кард ва ҳусу-
ли ризои ҷамеи халоқ. *Аҳмади Дониш*

ХУШО خوشا бисъёр хуш; ҷӣ хуш аст!; эй хуш!

Ҳарими манзили ҷонон бурун зи олами мост,
Хушо касе, ки дар ин гуфтугӯй маҳрамаи мост. *Ҷомӣ*

Хушо касе, ки дар ин олами харобобод
Асоси зулим фиғанду бинои дод ниҳод. *Ҳилолӣ*

ХУШОБ خوشاب 1. ҷилдор, обдор, хушранг, дурахшон
(дар бораи санғҳои қиматбаҳо).

Сурайё чу як хӯша дурри хушоб
Бароварда ғаввоси гардун бар об. *Ҳочу*

2. дандон.

Бипурсид Синдухт Меҳробро,
Зи хушоб бикшод уннобро. *Фирдавсӣ*

ХУШОВО خوش آوا ниг. хушовоз.

ХУШОВОЗ خوش آواز хонандае, ки овози нағзу форам до-
рад.

Яке пойкӯбу дигар чангзан,
Се дигар хушовозу андӯхшикан. *Фирдавсӣ*

... Чаҳорум — хушовозе, ки ба ҳанҷараи довуҷдӣ
об аз ҷараён ва мурғ аз таярон боз дорад. *Саъдӣ*

ХУШОМАД خوش آمد сухане, ки касеро хуш ояд ва ӯ аз
он хурсанд шавад; таърифи ғайри самимӣ, таърифи ға-
разнок, тамаллук.

Гумон накунад, ки ҳама аз вай хушнуданд ё
хушомад аз дил мегуянд. *Аҳмади Дониш*

ХУШОМАДГӮ (И) خوشامد گو(ی) касе, ки ба каси дигар
тамаллук мегуяд, тамаллукқор, лаганбардор.

Хушомадгӯ гар аз дунё барафтад,
Халал дар кори шоҳон камтар афтад. *Нозим*

Хушомадгӯро бар худ мадеҳ роҳ. *Зарбулмасал*

ХУШОЯНД(А) خوش آیند(ه) дилкаш, форам, шоиста, мақ-
бул, писандида.

Зи савти хушояндаи паҳлави
Тараннумқунон Зӯҳра дар пайрави. *Ҳотифӣ*

ХУШРАНГ خوش رنگ бо ранги хуб, зеборанг.

Булбуле барги гуле хушранг дар минқор дошт
В-андар он барги наво хуш нолаҳои зор дошт. *Ҳофиз*

ХУШСАВДО خوش سودа бе музояқа ва бе талош савдоқунан-
да, харидуфурӯшқунанда; хушҳисоб.

Шод бош, эй ишқи хушсавдон мо,
Эй табиби ҷумла иллатҳои мо! *Румӣ*

ХУШСУХАН خوش سخن касе, ки дар сухан маҳорат дорад,
суханвар, зебосухан.

Мунзим аз хушнависони рӯзгор ва хушсуханони
ин диёр аст. *Садри Зиё*

ХУШТАБЪ خوش طبع касе, ки завқи шоирӣ дошта бошад,
сухандон, шоиртабиат.

Яке базлаширину хуштабъ буд,
Ки бо мо мусофир дар он рабъ буд. *Саъдӣ*

ХУШӮ خوشо модарзан, модарарӯс; модаршӯй.

Бадсиголи туву муҳолифи ту,
Хушуи ҷангҷӯро домод. *Фарруҳӣ*

ХУШУК خوشک ниг. хашук.

ХУШУНАТ خوشونت а. дағали, дурушті.

Баққолеро дираме чанд бар сӯфиён гирд омада
буд дар Восит, ҳар рӯз мутолабат карди ва сухан-
ҳои бо хушунат гуфти. *Саъдӣ*

На охир ғариби диёри туанд,
Туро бо ғарибон хушунат чарост? *Қамоли Хучандӣ*

ХУШФАҲМ خوش فهم ниг. хушзеҳн.

Ҳама хушфаҳмон ва закитабён аз дунболош ме-
давиданд ва ба атрофаш метаниданд. *Садри Зиё*

ХУШХАБАР خوش خبر 1. касе, ки хабари хуш меоварад.

Хушхабар бош, эй насими шимол,
Ки ба мо мерасад замони висол. *Ҳофиз*

2. хабари хуш, навид.

Нуктаи рӯҳфазо аз даҳани дӯст бигӯ,
Номаи хушхабар аз олами асрор биёр. *Ҳофиз*

ХУШХИРОМ خوش خرام хушрафтор, хушҳаракат, касе ё
ҷизе, ки хуб роҳ меравад.

Эй кабки хушхиром, кучо меравӣ, биност,
Ғарра машав, ки гурбаи зоҳид намоз кард. *Ҳофиз*

♦ **сарви хушхиром** киноя аз қомати ёр.

Шамониле, ки шунидам ба умри хеш зи тубо,
Ҳама муояна дар сарви хушхироми ту ёбам. *Ҷомӣ*

ХУШХОН خوشخوان хушовоз, хушсадо, хушоҳанг.

Мурғи хушхонро башорат бод, к-андар роҳи ишқ
Дўстро бо нолаи шабҳои бедорон хуш аст. *Ҳофиз*

ХУШХУЛҚ خوش خلق хуштабиат, хушахлоқ.

Чавонмарду хушхулку бахшанда бош,
Чу ҳақ бар ту пошад, ту бар халқ пош. *Саъдӣ*

ХУШХҶ(Ӯ) خوشخو(ی) касе, ки ахлоқаш хуб аст, хуштабиат,
хушфеъл.

Агарчи пеши ёрон гуяд аз шарм,
К-аз ӯ хушхуйтар ёре набошад,
Ту худ донӣ, ки аз ту булҷабтар
Ситамгоре, дилозоре набошад. *Анварӣ*

Возеҳ... хушхуй ва санчидагуй аст. *Садрӣ Зиё*

ХУШӢИЁР خوش عيار хушсифат (дар бораи тилло, нукра
ва ғ.).

Дӣ рафту парир, нақд бистон,
К-он нукраи хушӢиёр омад. *Шамси Табрезӣ*

ХУШӢИНОН خوش عنان 1. рому мутеъ (дар бораи асп); 2.
маҷ. фармонбардор, мутеъ.

Ба дастам дарорад дилат хушӢинон,
Табарзад чунин шуд, табархун чунон. *Низомӣ*

Мо чу мавҷи хушӢинон дар баҳру бар афтодаем,
Нестем оташ, вале дар хушку тар афтодаем. *Соиб*

ХУШҶАМЗА خوش غمزه нозкунанда, танноз, серноз.

ХушҶамза чашми хур зи ту, шаб турра бар анбар
зи ту,

Пешони ахтар зи ту доғи «атаъно» дошта. *Ҳоқонӣ*

ХУШӢ|ХАШӢ خوشی 1. шодӣ, хурсандӣ, сурур, лаззат,
кайф.

... Ки ин рӯзгори хушӣ бигзарад,
Замона дами мо ҳама бишмарад. *Фирдавсӣ*

Хушию ошиқӣ бо ҳам набошад. *Зарбулмасал*

2. меҳрубонӣ, нармӣ, мулоимат, хушмуомилағӣ.

Чу бо сифла гуй ба лутфу хашӣ,
Фузун гардадаш кибру гарданкашӣ. *Саъдӣ*

Ба ширинзабониву лутфу хашӣ
Тавонӣ, ки пиле ба мӯе кашӣ. *Саъдӣ*

ХУШҚАЛАМ خوش قلم хушхатт, хаттот; баёзи хушқалам
коғазӣ соф, ки ба рӯи он ба хубӣ навиштан мумкин аст.

Баёзи гардани ӯ дастро зи кор барад,
Баёзи хушқалам аз даст ихтиёр барад. *Соиб*

ХУШҚАЛАМӢ خوش قلمی хушхатӣ, хаттотӣ.

Дигар дабири хумоюнхате, ки гоҳи рақам
Ниҳад зи хушқаламӣ бар руҳи Аторуд хол.

Аҳмади Донииш

ХУШҶУЪ а. خشوع фурутани, хоксорӣ; фурутани қардан,
хоксорӣ қардан.

Ба забони хузуъ ва хушӯъ пайғомхо дода амон
талабид. «*Равзат-ус-сафо*»

Ғаҳи сиёсат орад падида ҳайбати ӯ
Хушӯъ дар абсору хузуъ дар аъноқ. *Ломей*
Бош донм бо хузуу бо хушӯъ
Дар қиёму дар сучуду дар руқуъ. *Шоҳидӣ*

ХУШӢОЛ خوش حال он кӣ аҳволаш хуб аст, шодмон, мас-
рур, хурсанд.

Танам чун ришта шуд з-он пираҳангулгуну хуш-
ҳолам.

Ки боре метавон гунҷид дар як пираҳан бо ӯ.
Ҳилолӣ

ХУШӢУЗУР خوش حضور хушеҳхат, форумгап, хушсухан,
он кӣ хузураш писандида аст.

Дар Хуросон шахсе буд аз Туркистон омада,
номи ӯ Ҳибатуллоҳ, марде некӯхулқӣ хушхузур.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ХУЮЛ а. خيول ҷ. хайл 1.

Паси пушти чунуди зафар вурудро ба хуюлу фу-
юл... ороиш доданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ХУЧАСТА خجسته 1. хуб, хуш; муборак; хушбахт, саодат-
манд, фархунда.

Якояк биёмад хучаста суруш
Ба сони парии палангинапӯш. *Фирдавсӣ*

Хучаста зуфунун раҳнамуне,
Ки дар ҳар фан бувад чун марди якфан. *Манучехрӣ*
хучаста бод! муборак бод!

Ба фаррухию хушӣ бар худойғони башар
Хучаста бод чунин ид, сад ҳазори дигар! *Муиззӣ*

2. як навъ гули зард.

Шабгир набинӣ, ки хучаста ба ҷӣ дард аст,
Гуй ки ҳама мушқу маю ғолия хурдаст. *Манучехрӣ*

ХУЧАСТАЛИҚО خجسته لقا муборакчехра, хубрӯй, хушрӯй,
зеборӯй.

Меҳргонаш хучаста бод чунон,
К-ӯ хучастаю хучасталиқост! *Фаррухӣ*

ХУЧАСТАТАЛЪАТ خجسته طلعت муборакдидор, муборак-
чехра; хушрӯй.

Хучастаталъату фирӯзбахту фаррухфол,
Саидтолеу масъудрою саъдлиқо. *Убайди Зоқонӣ*

ХУЧАСТАХАЛАҶ خجسته خلف дорон пасояндаи муборак,
соҳибфарзанди хушбахт.

ХУЧОРА خجاره андақ, кам, кӯтоҳ (оид ба вақт).

Ва бозфурухтани ӯ нима дарқо ба понздаҳ ха-
зор динор, ки биситаданд дар муддате хучора.
«Таърихи Систон»

ХӢ خى шакли кӯтоҳшудаи хик.

Май хӯрам, то чу нор бишикофам,
Май хӯрам, то чу хӣ баромосам. *Абушақури Балхӣ*

ХҶ(Ӯ) خوش(ی) табиат, одат, тинат, хулқ.

Агар зи дасти ҷафо бар фалак равад бадхуй,
Зи дасти хун бади хеш дар бало бошад. *Саъдӣ*
Туфайли дигарон бошад, ки ёбам лаззати теғат,
Ҳамеша хун ту хунрезин ҳар бегунаҳ бод! *Ҷомӣ*
хӯ гирифтан одат қардан, унс гирифта, омӯхта шу-
дан.

З-ин сон, ки хӯ гирифт дилам бо висоли ту,
Эй вой он замон, ки бубинам ҷамоли ту. *Ҷомӣ*
Рӯзгоре шуд, ки дил бо доғи хичрон хӯ гирифт,
Аз насиҳат боз кай гардад диле, к-он хӯ гирифт.
Хисрави Деҳлави

хӯ кардан одат кардан, омӯхта шудан, унс гирифтан.

Анварӣ, дам даркашу таслим кун,
К-ин ситам бар хештан хӯ кардай. *Анварӣ*

Зи дил хун мехӯрам, кори ман ин аст,
Ба ғам хӯ кардаам, ёри ман ин аст. *Мушиқиқӣ*

ХҶГАР خوگر касе ё ҳайвоне, ки бо шахсе ба осонӣ унс мегирад, одаткунанда, хугиранда.

Андак-андак кардамаи фармонпазир,
Ман ба иззат хӯгарам, сахтам магир. *Румӣ*
Ман чуръанӯши базми ту будам ҳазор сол,
Қай тарки обхӯрд кунад таби хӯгарам. *Ҳофиз*

ХҶГИР خوگیر хугиранда, хугирифта.

Дили Ҳофиз, ки ба дидори ту хуғир шуда буд,
Нозпарварди висол аст, маҷӯ озораш! *Ҳофиз*

ХҶД خود кулоҳи ҷангӣ, ки аз филиз сохта мешавад.

Сиёвуш биёмад ба пеши падар,
Яке ҳуди заррин ниҳода ба сар. *Фирдавсӣ*

Ҳама ба ҳуд ва миғфар ва зиреҳ ва ҷавшан ва де-
бо биёростанд. *«Таърихи Систон»*

Худе рӯйпӯши оҳанӣ биёварданд, амдан танг,
чунон ки рӯй ва сарашро напушиди.

«Таърихи Байҳақӣ»

ХҶЙ خوى ниг. хӯ(й).

ХҶЛ خول паррандаи гунчишкмонанди хушовоз.

Хӯл танбӯра, ту гӯй, занату лоскуве
Аз дарахте ба дарахте шаваду гӯяд ох. *Манучехрӣ*
Хӯле ба кафам беҳ, ки куланге ба ҳаво.

Зарбулмасал

ХҶНАМО خونما нишондиҳандаи одату ахлоқи худ.

Оламе андар ҳунарҳо ҳунамои,
Ҳамчу олам бевафо вақти вафост. *Румӣ*

хӯр خور асоси замони ҳозираи хӯрдан.

ХҶР خور хӯрок, таом, ғизо, хурдани, хуриш.

Шабу рӯзу гардун, сипехр офарид,
Хӯру хобу гундию меҳр офарид. *Фирдавсӣ*

Зи дарди дуриаш девона гаштам,
Зи ҳушу хобу хӯр бегона гаштам. *Убайди Зоконӣ*

ХҶРА|ХАРА خوره 1. ҳар чизе, ки чизеро хӯрда вайрон мекунад, мас. занг, муриёна; 2. тиб. касалии ҷузом, касалии маҳав.

ХҶРАНДА خورنده 1. сифати феълӣи замони ҳозираи хӯрдан; 2. аъзон оила, фарзанд, нафақахӯр.

Яке аз уламо хӯрандаи бисъер дошт ва кафоф андак. *Саъдӣ*

3. рӯзахӯр, касе, ки рӯза намегирад.
Хӯранда, ки хайраш дарояд зи даст,
Беҳ аз соимудаҳри дунъепараст*.

хӯрд خورد асоси замони гузаштаи хӯрдан.

ХҶРД خورد хӯрок, таом, ғизо, хурдани.

Хӯрде, ки хӯрад гавазн ё шер,
Эшон хоянду ман шавам сер. *Низомӣ*

Хӯрдат ҳамагӣ зи ғуссаи ман,
Гуфтат ҳамагӣ зи қиссаи ман. *Шоҳин*

ХҶРДА خورده сифати феълӣи ва феълӣи ҳоли замони гузаштаи хӯрдан; ◇ санги хӯрда санги задашуда.

Он ки дастӣ қувват надорад, санги хӯрда нигоҳ медорад, то ба вақти фурсат дамод аз димоғи хасм барорад. *Саъдӣ*

ХҶРДАН خوردن 1. чизе дар даҳан гузоштану фуру бурдан, тановул кардан, ғизо гирифтан.

Бихӯрду бар у офарин кард саҳт,
Маза ёфт э-он хурданаш неқбаҳт. *Фирдавсӣ*
На чандон бихӯр, к-аз даҳонат барояд,
На чандон, ки аз заъф ҷонат барояд. *Саъдӣ*

2. нӯшидан, ошомидан.

Сухан дуруст бигӯям, наметавонам дид,
Қи май хӯранд ҳарифону ман назора кунам. *Ҳофиз*
Чом хӯрдан май нӯшидан; 3. маҷ. аз байн бурдан, несту нобуд кардан, маъзул кардан.

Нагузорад, ки вай чокарони вайро бихӯрад.

«Таърихи Байҳақӣ»

4. маҷ. аз они худ кардан, ба тасарруф овардан, ситондан.

Чу душман хари рустой барад,
Малик бочу даҳьяк чаро мехӯрад?! *Саъдӣ*

5. сарф кардан.

Яке заҳраи харҷ кардан надошт,
Зараш буду ёрои хӯрдан надошт. *Саъдӣ*
Бигуфто, ки ҳон, эй муборакнафас,
Нахӯрдам ба ҳилатгарӣ моли кас. *Саъдӣ*

6. тасодум кардан, расидан, ба ҳам задан.

Ҳар кӣ ғофил шавад, эмин зи маломат гардад,
Нахӯрад санг бар он наҳл, ки бебар шудааст. *Соиб*

Ва аксари ин киштҳо аз садмати оби баҳр ба ҳамдигар хӯрда мешиканад. *Аҳмади Дониш*

7. феълӣи ёридиҳанда дар феълӣҳои таркибии номӣ, мас. 'савганд хӯрдан', 'ғам хӯрдан' ва ғ.

ХҶРДАНИ خوردنى 1. сифати феълӣи замони ояндаи хӯрдан; 2. ҳар чизе, ки хӯрда мешавад ё қобили хӯрдан аст, хӯрокворӣ, хӯрок, ғизо.

Аз он пеш к-ин корҳо шуд басеч,
Набуд хӯрданиҳо ҷуз аз мева ҳеч. *Фирдавсӣ*

ХҶРДХОН خوردخوان дастархон, суфра, хони таом.

... Ки солори хон хӯрдхон оварад,
Хуришҳои хуш дар миён оварад. *Низомӣ*

ХҶРИШ خورش хӯрок, ғизо, ҳар чизе, ки бо нон мехӯранд.

Аз у андар омад ҳаме парвариш,
Ки пӯшидани нав буду нав хуриш. *Фирдавсӣ*

Хуриш пок аз он хӯр, ки нағз оядат,
Ба андоза в-он гаҳ ки беҳ оядат. *Асадӣ*

Ҳар гоҳ, ки писарон аз баҳри вай хуриш овардандӣ,
аз баҳри он писар баргирифтӣ.

«Таърихи Табарӣ»

ХҶРИШГАР خورشگر ошпаз, таббоҳ.

Хуришгар бад-у гуфт, к-эӣ подшо,
Ҳамеша бизӣ шоду фармонраво. *Фирдавсӣ*

ХҶРИШХОНА خورش خانه ошхона, ошпазхона.

Калиди хуришхонаи подшо
Бад-у дод дастури фармонраво. *Фирдавси*

ХҶРОБА *خورابه* оби андаке, ки аз банди оби бисъёр таро-
виш мекунад; оби андак барои нӯшидан.

Зи ҷуи хуроба ту камтар бигӯй,
Ки бисъёр гардад ба як бор уй. *Унсурӣ*

ХҶРОН(И)ДАН *خورانیدن* хурок додан; ба хурдан
водор кардан.

Фалак бин, ки чун медавонад маро,
Ту гӯй, ки хун меҳӯронад маро. *Хочу*

ХҶЧ *خوج* *ниг. хуч.*

ХҶША *خوشه* 1. чандин донан ғалла ва ё мева, ки ба ҳам
пайваста аз танаи гиёҳ ё шохӣ дарахт овезон мешаванд,
мас. хӯшаи гандум, хӯшаи ангур.

Танаш симу шохаш зи ёқуту зар,
Бар-у гуна-гун хӯшаҳои гуҳар. *Фирдавси*

Бифармояд, то ғаллаҳо дар анбор кунанд, ҳам-
чунин бо хӯшаи хурд нокарда. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. киноя аз фоида, нафъ.

Таматтӯъ зи ҳар гушае ёфтам,
Зи ҳар хирмане хӯшае ёфтам. *Саъдӣ*

3. *нуч.* бурҷи Сунбула.

Падар бар падар подшоҳӣ марост,
Хуру Хӯшаю бурҷи Моҳӣ марост. *Фирдавси*

хӯшаи **Парвин** галаситораи Парвин.

Осмон, гу, мафуруш ин азамат, к-андар ишқ
Хирмани Маҳ ба ҷаве, хӯшаи Парвин ба ду ҷав. *Ҳофиз*

ХҶШАВОР *خوشه وار* монанди хӯша, бо донаҳои бисъёри
ба ҳам часпида, зич.

Сар то ба пой донан ашк аст хӯшавор
Дар гушае, ки оқизи бетуша ҷон диҳад. *Мушфиқӣ*

ХҶШАЧИН *خوشه چين* 1. касе, ки баъд аз дарав боқимонда-
ҳои кишти ғалларо ҷамъ мекунад.

Худованди хирман зиён мекунад,
Ки бо хӯшачин сар гарон мекунад. *Фирдавси*

Балогардони ҷону тан дуои мустамандон аст,
Ки бинад хайр аз он хирман, ки нанг аз хӯшачин
дорад?! *Ҳофиз*

2. *маҷ.* касе, ки аз ҳар ҷо ва аз ҳар ҷизе, мас. илм,
адаб, барои худ баҳрае мебарад.

Қотибони қисмату тақдир аз фикри расо
Хирмани мулки суҳанро хӯшачинам кардаанд. *Туғраӣ*

ХҶШИДАН *خوشيدن* хушк шудан, хушкидан, қоқ шудан.

Бихӯшид сарчашмаҳои қадим,
Намонд об ҷуз оби ҷашми ятим. *Саъдӣ*

ХҶШОНИДАН *خوشايندن* хушк кунондан, хушконидан, қоқ
кунондан, хушк кардан, қоқ кардан.

Бихӯшонадт гар хушкӣ фазояд
Ва гар сардӣ, худ он бешат газояд. *Абӯшақури Балхӣ*

ХҶХЛ||**ХҶХАЛ** *خوهل* қач, норост.

Бас ар жожу хӯҳл оварӣ пеши ман,
Ҳамат хӯҳл посух диҳад пиразан. *Абӯшақури Балхӣ*

Он бандҳо, ки баст Фалотуни пешбин,
Хӯҳл асту суст пеши кеҳин пешқори ман. *Носири Хисрае*

ХҶҶА *خوجه* *ниг. хоча.*

Ч

Ч ҳарфи бисту панҷуми алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар алиф-
бои арабии тоҷикӣ—ҳарфи *چ*; *ниг.* чим I.

ЧАББИН||**ЧУББИН**||**ЧАППИН**||**ЧУППИН** *چبين* сабади
табақмонанд, ки аз химҷаи бед ва ғ. мебофанд.

Яке пок чаббини пушида дошт,
Басе сар бар ӯ-бар ҳаме даргузошт. *Фирдавси*
Ба ҷуппин дарафганд ногаҳ сараш,
Ҳамон нони кашкин ба пеш-андараш. *Фирдавси*

ЧАВГОН *چوگان* 1. ҷубдасти сарқач, ки бо он дар чавгон-
бозӣ гӯй (туби ҷубӣ)-ро мезананд.

Эй сабо, бо сокинони шаҳри Язд аз мо бигу,
К-эй сари ҳақношиносон гӯи чавғони шумо! *Ҳофиз*

Дили Шохин ба хами зулфи ту дорад таслим,
Чӣ кунад гӯй, ки андар хами чавғон афтод? *Шохин*

2. чавгонбозӣ, бозии гӯю чавгон.

Ба чавгон худ чунон ҷолок буданд,
Ки гӯй аз ҷанбари гардун рабуданд. *Низомӣ*

чавгон бохтан (*ё задан*) чавгонбозӣ кардан.

Мансаби ту ҷист—чавгон бохтан,
Рахш зери рон, ба майдон тохтан. *Ҷомӣ*
Чавгон задӣ ба шодӣ бо бандағони хеш,
Чавгон задан зи халқи ҷаҳон мар-туро сазост. *Фаррухӣ*

3. ҷубдасти нақоранавозӣ.

Ва лекин то ба чавгон мезанандаш,
Духул ҳаргиз нахоҳад гашт хомӯш. *Саъдӣ*

4. киноя аз зулфи хамида.

Эй ки бар маҳ кашӣ аз анбари соро чавгон,
Музтарибҳол магардон мани саргардонро! *Ҳофиз*
чавгон шудан ҳам шудан, қач шудан, ҳалқа шудан.
Ҳар дам равам аз ҳол, ки он турраи мушкин
Чавғон шуда дар гӯи занаҳдони ту имрӯз. *Мушфиқӣ*

◇ **чавғони зар** киноя аз шамшер.

Дастӣ вай аз қуввати чавғони зар
Кард пур аз гӯй замин сар ба сар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба чавгон омадан киноя аз ба даст омадан, ба тасар-
руф даромадан.

Рӯзам сиёҳ гашт ба майдони дустӣ,
Эй гӯи офтоб, ба чавгон наёмдай. *Мулҳам*

ЧАВГОНГАР چوگان گر чавгонбоз; гӯю чавгонгар бозандаи гӯй ва чавгон; киноя аз бозингар ва бозидоранда.

Ин ҷаҳонест дунӣ дунпарвар
В-ин силехрест гӯю чавгонгар. *Саной*

ЧАВГОНӢ چوگانى 1. мансуб ба чавгон, мансуб ба чавгонбозӣ; аспӣ чавгонӣ аспӣ маҳсуси чавгонбозӣ.

Чун дуто шуд қаддат аз пирӣ, гаронҷонӣ макун,
Беш аз ин истодагӣ бо аспӣ чавгонӣ макун. *Соиб*

Бӯри чавгонӣ ниг. аспӣ чавгонӣ.

Ҳамон бӯри чавгонии бодпой
Ба сад захми чавгон нахезад зи ҷой. *Низомӣ*

2. чавгонмонанд, сарҳамида, ҳамчун чавгон сарқач ва ҳамида.

ЧАВКӢ ҳ. چوکی чавкӣ, посбонӣ, қаравули.

Чун поре аз шаб гузашта, ... ҳар кас ба хонаи худ рафт ва ғайр аз умаро, ки навбати чавкӣ эшон буд, касе намонд. «*Таърихи Фаршита*»

ЧАВЛ چول ниг. чул.

ЧАВЛӢ т. چولى чулӣ, асбоби маҳсус барои бардоштани тушбера аз дег, баракбардорак.

Тушбера, махӯр ғам, ки ҷӣ шуд чавлию кафғир,
К-аз дег ба ҷанголи азизат чалавидем. *Савдо*

ЧАВПАР ҳ. چوپر навъе аз бозӣ дар Ҳинд аз қабилӣ нард бо мӯҳраҳои рангоранг.

Малик Ноиб... бо ҳоҷасароён, ки маҳраи ӯ буданд, ... ба чавпар бохтан, ки аз қисми кимор аст, машғул шудӣ. «*Таърихи Фаршита*»

ЧАВТАРА ҳ. چوتره ду суфачаи яккасаи рӯ ба рӯ дар паҳлӯи дарвоза.

Ҷалолиддини Фирӯшоҳи Хилҷӣ... гунбаде бас баланд фармуда чавтарае баст.

«*Таърихи Фаршита*»

ЧАГОМА||**ЧАКОМА** چگامه||چکامه қасида.

Чу гардад оғаҳ хоҷа зи холномаи ман,
Ба шаҳриёр расонад сабук чагомаи ман.

Абулмасали Бухорӣ

ЧАК چک 1. санад, хуччат; қабола; барот.

Ҳар даъвие, ки аз ту ба фазлу камол рафт,
Бирҷис мӯҳр карду Уторуд навишт чак. *Шоҳин*
чаки безорӣ ва **финоқ** хат ва хуччати тарки алоқа, хати ҷудой.

Чун намонад дирам, талоқ диҳад,
Чаки. безорию финоқ диҳад. *Саной*

2. ҳукм, ҳукми қозӣ.

Бими ту ҷуз ба ҳабс чак накунад,
Он кунад бо ту, к-эч сағ накунад. *Саной*

3. панҷшоҳае, ки ғаллаи қуфташударо бо он бод дода, донаро аз коҳ ҷудо мекунад.

То ба ғарбела ҳамчу барзигар
Дона аз қаҳ ба чак бисозад соф. *Фароловӣ*

ЧАКИДА چکیده 1. сифати феълӣи замони ҳозираи чакидан; 2. қатра, чакра; 3. гурз, амӯд.

Чакидаи ту зи мағзи ялон кунад аълмо,
Ҳусоми ту зи сари душманон диҳад пайгом.

Шамси Деҳистонӣ

◇**чакидаи чигар** киноя аз хуни чигар.

Ғизон ҷону танам аз чакидаи чигар омад,
Ҳар он ки коста аз хеш, ҳам ба хеш фузудам.

Қосими Маишадӣ

чакида хун киноя аз шароб.

Дардеҳ аз он чакида хун з-обилаи тани разон,
К-обилаи руҳи фалак бурда аруси ховарӣ. *Хоҷонӣ*

ЧАКИДАН چکيدان резон шудани моеот ба таври қатра-қатра.

Ашке, ки туро бар гули руҳсор давида,
Борони баҳор аст, ки бар лола чакида. *Ҷомӣ*

Бас ки чун чавҳари онна тамошоназарем,
Мечакад хуни таҳайюр зи рағу решаи мо. *Бедил*

ЧАКМА т. چکمه муза.

Нозукон, к-ин музаи барҷаста бар по мекунад,
Чакмаро баҳри танаъум зеру боло мекунад.

Низомӣ Албиса

ЧАКМАН چکمن ҷомаи рӯйпушӣ, ки аз матои пашмина бофта ва духта шудааст.

Подшоҳо, чакмани инъомро меҳтар надод,
Дар либоси назм бо ӯ гуфтугу хоҳад шудан.

Мушфиқӣ

чакмани сақирлот навъе аз чакмани нафис.

Ҷаноби Хоҷа Ҳошимӣ ҳамон аспе, ки Наймон-ниёз кашида буд, бо чакмани сақирлот, ки дар бар доштанд, ба ин камина инъом фармуданд. *Восифӣ*

ЧАКОВ چکاو شاکلي کӯтоҳшудаи чаковак.

Чунин гуфт бо Гевӣ ҷангӣ Тажов,
Ки ту чун уқобию ман чун чаков. (1) *Фирдавӣ*

ЧАКОВА چکاووه шакли кӯтоҳшудаи чаковак.

Бар фарқи сари наргис-бар зард кулоҳ,
Бар фарқи сари чакова як мушт гиёҳ. (1)

Манучеҳрӣ

ЧАКОВАК چکاوک 1. парандаест хурди ҳалолгӯшти хуш-овоз, ки ҳамчун худхуд тоҷдор аст, қуббара, суфитӯрғай.

То чаковак баст мусиқор бар минкори хеш,
Арғанун бастаст булбул бар дарахти арғанун.

Муизӣ

2. маҷ. овоз ва оҳанги хушу фораи.

Наво гар навои чаковак бувад,
Чу душман занад, тири новак бувад. *Низомӣ*

Бат аз бим чун созад овозро,
Навои чаковак бувад бозро. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧАКОД||**ЧАКОДА** چکاد||چکاده 1. болон сар; болон пешонӣ.

Гар худуро бар осмон фиканам,
Бегумонам, ки бар чакод ояд. *Бадеӣ*
Нахустин пеши майдон шуд пиёда,
Қадам ғарқа дар оҳан то чакода. *Аттор*

2. сари кӯҳ, қуллаи кӯҳ.

Биёмад давон дидбон аз чакод,
Қи омад сипоҳе зи Эрон чу бод. *Фирдавӣ*

ЧАКОМА چکامه *ниг. чагома.*

ЧАКОН(И)ДАН چکاندن||چکانیدن резонидани моеъ ба таври қатра-қатра.

Нола бар гардун расонидан гирифт,
В-аз дида хун чаконидан гирифт. *Чомӣ*
Чаро қадри сухандонро надонад,
Ки назмаш оби гавҳар мечаконад. *Ҳозиқ*

ЧАКОЧАК||ЧАКОЧОК چکاک||چکاکچاک садои пай дар пай ба ҳам хурдани яроқҳои чангини чанговарон.

Деходех баромад зи ҳар паҳлуе,
Чакочок бархост аз ҳар сӯе. *Фирдавсӣ*
Зи бими чакочак, ки омад зи тир,
Кафан гашт дар зери ҷавшан ҳарир. *Низомӣ*

ЧАКРА چکره қатра, рашха.

Ҳафт даръё андар у як қатрае,
Чумла ҳастихо зи мавҷаш чакрае. *Румӣ*

ЧАКУК چکوک||چکوک *шакли кӯтоҳшудаи чаковак.*

Агар бозӣ, андар чакук кам нигар,
В-агар бошай, сӯи баттон мапар! (1)
Абушақури Балхӣ

Эй ғуки чангалӯк, чу пажмурда барги кук,
Хоҳӣ, ки чун чакук бипарӣ сӯи ҳаво. (1) *Лабӣбӣ*

ЧАКУШ چکش бӯлға, болға, пукт.

Гуфт: Баҳри ман ҷиҳоз овардаӣ, к-ояд ба кор?
Гуфт: Оре, ҳам чакӯш овардаам, ҳам калбатайи.
Неъматхони Олӣ

ЧАЛАБ||ЧАЛАП چلب||چلب *мус.* як навъ олати мусиқӣ, ду порчаи биринҷии тунуки паҳн монанди паллаи тарозу, ки дар бозигӯҳо ва нақорахонаҳо ба ҳам зада садо мепароранд, санҷ, синҷ.

Чашмаи равшан набинад дида аз гарди сипоҳ,
Бонги тундар нашнавад гӯш аз ғаби кӯсу чалаб.
Фаррухӣ

ЧАЛАВ چلو навъе аз палав, ки бо хӯришҳо (гӯшт, рафған, пиёз ва наҳӯд) меҳуранд ва хушкаи биринҷ ҳам номида мешавад, оши софӣ, ки хӯришаш алоҳида пухта мешавад.

Афтод шабе ба оши лахчак қорам,
Гуфтам: Ҳаққо, аз ин чалав хуштарак аст. *Савдо*

ЧАЛАВИДАН چلويدن як тарзи бо даст хурдани таом.

Тушбера, махӯр ғам, ки ҷӣ шуд ҷавлию кафгир,
К-аз дег ба чанголи азизат чалавидем. *Савдо*

ЧАЛАВМАСТӢ چلومستی кайфбарӣ аз хурдани чалав.

Башоратхост, Савдо, ҳар замон аз рӯҳи Исҳоқам,
Чалавмастист, ё раб, фикрати маънирасои ман.
Савдо

ЧАЛАП چلب *ниг. чалаб.*

ЧАЛИДАН چليدن 1. рафтан, равон шудан, саялон кардан.

Хун аз аъзои ҳар як мечалид. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. лоиқ ва сазовор будан, сазидан.

Оламеро бикушӣ гар зи ҷафо, мечаладат,
Ҳар ҷӣ хоҳӣ, бикун, эй шӯх, ба мо, мечаладат.
Мир Начот

3. ривоч ёфтан, муваффақият пайдо кардан, барор гирифтан.

Дар мамлақати хусни ту ишқам началидо,
Пои хирадам дар раҳи шавқат качалидо. *Савдо*

ЧАЛИПО چليپا 1. салиб, ду ҷуби чорғуша, ки аз миёна болон ҳам гузошта шудааст, крест, ки аломати муқаддаси насоро (христианҳо) мебошад.

Малики Рум ... ба роҳи даръё рӯй ба мусулмонон ниҳод ва ҳазор киштӣ равон кард ва дар киштӣ ҳазор мард ва даҳ чалипо. «*Таърихи Табарӣ*»
Он зоғро ниғаҳ кун, чун мепаррад,
Монанди яке қиргун чалипо. *Имора*

чалипо кардан ба дор овехтан; маҷ. расвою беобрӯ гардонидан.

Ҳама ҳештанро чалипо кунад,
Ба пешӣ хирадаманд расво кунад. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. ҳаму печ; дарҳаму барҳам.

Чу зулфи ёр чалипо нависам ин мактуб,
Қафам зибаски чу барги ҷинор меларзад.
Заҳири Форъёбӣ

Гар чалипои сари зулф зи ҳам бикшоёд,
Бас мусулмон, ки шавад куштаи он кофиркеш.
Ҳофиз

зулфи чалипо зулфи қач ва хамида.

Эй, зулфи чалипои ту ғоратгари ҷонҳо,
В-эӣ карда гумони даҳанат рафӣи яқинҳо.
Хисрави Деҳлавӣ

ЧАЛПАК چلپک хамире, ки тунук бозгирифта ва дар рафған биръён карда шудааст ва бештар дар мавридҳои азо ва иди мусулмонӣ пухта мешавад.

Рафтан ба қабри уву нишастан аз они ман,
Дастурхони чалпаку ҳалво аз они ту. *Мушфиқӣ*

ЧАЛПАКПАЗ چلپکپاز пазандаи чалпақ; ◇ моҳи чалпақ-паз *киноя аз маҳбуба.*

Моҳи чалпақпаз нахоҳад шуд ба ошиқ меҳрубон.
К-аз хамири у намеояд касеро бун нон. *Сайфӣ*

ЧАЛПАС چلپس уҳданобаро, ноқобил.

Эй чалпас, чаро мусоҳала кардӣ? Акнун зуд бош,
он ҷонварро ба даст ор! *Садри Зиё*

ЧАЛҒУЗА||ЧИЛҒУЗА||ЧАЛҒУЗА چلغوزه||چلغوزه 1. як навъ дарахте ки ба санавбар (қарағай) монанд аст.

Бувад гандум газе боло сарафроз,
Сари чалғуза гӯяд бо фалак роз.
Хисрави Деҳлавӣ

2. меваи ин дарахт.

Як сӯ кашамаш чодир, як сӯ ниҳамаш мӯза,
Ин мурда агар хезад, варна ману чалғуза. *Рӯдакӣ*

чам چم *асоси замони ҳозираи чамидан.*

ЧАМ چم 1. тамиз; маънӣ.

Даъвӣ кунӣ, ки шоири даҳрам, валек нест
Дар шеъри ту на хикмату на лаззату на чам.
Шаҳид

Ҷӣ ҷӯи он адабе, к-он адаб надорад ном,
Ҷӣ гӯи он сухане, к-он сухан надорад чам!
«Луғати ғурс»

2. равнақ, барор.

Чаро ҳаменачамам, то кунад чаро тани ман,
Ки низ то начамам, кори ман нагирад чам. *Рӯдакӣ*

3. рафтор; саъй, кушиш.

Дар раҳи ишқи ту ҳар чам буд шуд,
Куфру ислому зиёну суд шуд. *Аттор*

ЧАМ II چم: хаму чам хаму печ.

Ба андози хиромаш бо хаму чам
Фиғони зерҳо мерехт дар бам. *Ҳоҷӣ*

ЧАМ III||ЧИМ چم шакли шевагии чашм.

Аз ту холӣ нигорхонаи чам,
Фарши дебо кашид бар бачкам. *Рӯдакӣ*

Ч-АМ چم шакли кӯтохшудаи чам ба маънии: чӣ ба ман,

чӣ маро, чизе, ки оид ба ман аст.

Бад-ӯ гуфт бозоргон он замон,
Ҳам он ч-ам бувад, пешат орам дам. *Фирдавӣ*

ЧАМАН I چمن замини сабзу хуррам, маҳалли чамидан ва хиромидан, гулзор; сайргоҳ; боғу бӯстон.

Яке мевадоре бимонад зи ман,
Ки монад ҳаме бори ӯ бар чаман. *Фирдавӣ*
Муроди мардум аз боғу чаман сарв асту гул дидан,
Тамошои қаду наззори раи руи ту бас маро.

Мишфиқӣ

ЧАМАН II چمن аспи хушрафтор.

Ба пеш андаромад ба сони чаман,
Ҳамида чу аз бод шохи саман. *Фирдавӣ*

ЧАМАНАНДУД چمن اندود *ниг. чаманоро(й).*

Шавқи мӯи ниғаҳам роми тасалли нашавад,
То ду олам чаманандуди таҷалли нашавад. *Бедил*

ЧАМАНАФРҶЗ||ЧАМАНФУРҶЗ چمن افروز|چمن فروز *киноя*
аз гули тоҷи хурӯс.

Рухсоран боғи дилфурузаш
Хуш ғолия аз чаманфурузаш. *Мӯҳсини Таъсир*

ЧАМАНГОҲ چمن گاه *чои сайру гашт, боғу бӯстон.*

Зану мардаш нишаста бар чамангоҳ,
Чамангоҳ аз бутон чархе пур аз моҳ.
Фахриддини Гургонӣ

ЧАМАНДА چمنده 1. *сифати феълӣи замони ҳозираи чамидан;* 2. хироманда, бо хиром роҳраванда; чаманда сугур аспӣ хиромон.

Фуруд омаданд аз чаманда сутур,
Шикаста дилу чашмҳо гашта кӯр. *Дақиқӣ*

ЧАМАНЗОР چمن زار *маҳалли чаманхон бисёр дар боғ ва бӯстон.*

Зи тасвири гулаш олам чаманзор,
Расида шохи гулро сар ба девор. *Сайидо*

ЧАМАНИСТОН چمنستان *макони чаман, чаманзор, боғ, гулзор; ◇ ин чаманистон киноя аз дунё.*

Ночида гуле, 3-ин чаманистон ҳам рафтанд,
Шабнам шуда ман бар сари гулзор бигирьям. *Ҳоҷӣ*

ЧАМАНОРО(Й) چمن آراى *оронш ва зинатдихандаи чаман, он чӣ сабаби оронши чаман мешавад.*

Ҳар гули нав, ки шуд чаманорой,
Асари рангу бӯи суҳбати уст. *Ҳофиз*

ЧАМАНОРОЙ چمن آرائى *зинатдихии чаман, чаманперой.*

Чӣ varaқҳо, ки куҳан кард ба дафтар гули сурх,
То биёмӯхт зи рӯят чаманоройро.

Қамоли Хуҷандӣ

ЧАМАНПАРДОЗ چمن پرداز *ороншидихандаи чаман, чаманоро.*

Зи дастам мекашад доман баҳорафшон гиребоне,
Чаманпардоз, раъно, чилвапороҳан гулистане.

Сайидо

ЧАМАНПАРДОЗӢ چمن پردازى *чаманорой, зинат додани чаман.*

Баҳоре дар назар дорад хаёлам,
Чаманпардозие дорад ниҳолам. *Ҳоziқ*

ЧАМАНПЕРО(Й) چمن پىراى 1. *касе, ки мутасадди оронши боғу чаман аст, боғбон, гулбон.*

Чаманперои боғи ин ҳикоят
Чунин кард аз куҳан пирон ривоят. *Чомӣ*

2. чаманоро, зинатдихандаи чаман.

Ҳар гули ин боғ аз шабнам бувад оинадор,
Бар умеди чилваи шӯҳи чаманперои ман. *Ансаб*

ЧАМАНСАРО(Й) چمن سراى *дар чаман сароянда, илҳон ва навокунанда.*

Замзаман муҳаббатам, гашт фузун зи банди ғам,
Кунчи қафас чаман бувад мурғи чамансаройро.

Махфӣ

ЧАМАНСИМО چمن سيمو *киноя аз маҳбуб.*

Эй чамансимо, ба гулшан пур кун аз май ҷомро,
Бо маю мино ба сар кун ҷумлаи айёмро. *Мӯҳӣ*

ЧАМАНТАБЪ چمن طبع *касе, ки табъи хуши латиф дорад.*

Хушо завқи чамантабъе, ки ба дарки нигоҳи
рангинаш ранги фаҳмидан бар чехра тавонад бастан.
Зухурӣ

ЧАМАНТИРОЗ چمن طراز *зинатдиханда ва орояндаи чаман.*

Хезу ба чилва об деҳ сарви чамантирозро,
Обу ҳаво зиёда кун боғчаи ниёзо! *Урфӣ*

ЧАМАНТИРОЗӢ چمن طرازى *зинат додани чаман.*

Ба тааммул чамантирозӣ кун,
Бо хучуми хаёл бозӣ кун. *Бедил*

ЧАМАНФУРҶЗ چمن فروز *ниг. чаманфурӯз.*

ЧАМИДАН چميدان 1. *бо ноз хиромидан, бо тафоҳур ва нозу истиғно роҳ рафтан, хиромон роҳ рафтан; сайру гашт кардан (оид ба инсон ва ғайри инсон).*

Ноибӣ гул чун туй, соқии мул ҳам ту бош,
Ҷон ба чамона бидех, бар чамани ҷон бичам! *Ҳоҷонӣ*
Дар бешаи дунё, ки чарогоҳи дили мост,
Рӯзе ду чаридему чамидему гузаштем.

Қамоли Хуҷандӣ

2. чунбиш кардан, ҳаракат намудан.

Чу боди сабо бар гулистон вазад,
Чамидан дарахти ҷавонро сазад. *Саъдӣ*

3. печу хам хӯрдан; маҷ. жӯлидан.

Гаҳе зери чанголи мурғ-андарун
Чамидан ба хоку мазидан ба хун. *Фирдавси*

ЧАМОНА چمانه нимкадуи мунаққаш ба шақли пиёла, ки
бо он шароб мехуранд.

Булбул чағона бишканад, соқи чамона пур кунад,
Мурғ ошъёна бифканад в-андар шавад дар зовия.
Манучехрӣ

ЧАМОНАНДА چماننده ба чамидан дароваранда, ба хиром
оранда.

Чамонандаи деза хангоми гард,
Чаронандаи каргас андар набард. *Фирдавси*

ЧАМОНИДАН چمانيدن ба чамидан даровардан, ба хиромидан
даровардан.

Куҷо ман чамонидаме бодпой,
Бипардохти шери дарранда чой. *Фирдавси*

ЧАНБАР چنبر 1. доира, чанбарак, ҳалқа, тавқ; ҳар чизи
доирашакл, ҳалқамонанд.

Мутаввақ фохта, гардан ба чанбар,
К-аз ин чанбар касе н-орад бирун сар. *Ҷомӣ*

2. маҷ. қайд, банд; каманд.

Ҳам ба чанбар гузор хоҳад буд
Ин расанро, агарчи ҳаст дароз. *Рӯдакӣ*
Баромад танини мағас бомдод,
Ки дар чанбари анкабуте фитод. *Саъдӣ*

ба (ё дар) чанбар кашидан ба қайд гирифтан, банд
кардан, гирифтор кардан.

Чун расан бозӣ кунад зулфайни у,
Гардани хуршед дар чанбар кашад.

Хисрави Деҳлавӣ

ЧАНБАРА چنبره даф, доира.

Чанбараи нима барорад хуруш,
Лек чу пур гардад, гардад ҳамӯш. *Низомӣ*

ЧАНБАРИН چنبرين чанбарӣ, чанбаршакл, доирашакл; қач
ва хамида.

Бад-он чанбарин зулфу болои сарвин
Зи чанбар кунад сарву аз сарв чанбар. *Мантиқӣ*

ЧАНБАРКАШ چنبركش камандафкан, афкананда ва кашандан
каманд.

Зулфаш шуда аз қабину аз чеҳр
Чанбаркаши Зухраву Маху Мехр. *Шоҳин*

ЧАНБАРӢ چنبري доирашакл; хамида, дутошуда.

Кунун чанбарӣ гашт пушти ялӣ,
Натобам ҳаме ханҷари кобулӣ. *Фирдавси*

Ҳар дил, ки суҳраи фалаки чанбарӣ нашуд,
Дар чанбари ду зулфи ту акнун мусаххар аст.
Заҳири Форъбӣ

ЧАНГ I چنگ 1. панҷаи даст бо ангуштони хамида.

Лаъли сероби ту бигрифт аз маи гулранг ранг,
Қай раво бошад, агар мутриб ниҳад аз ч а н г чанг.
Заҳири Форъбӣ

чанг задан ба (ё дар) чизе даст задан, часпидан ба
чизе, дарафтодан.

Мардаке сурхриш хозир буд,
Чанг дар риш зад, чу ин бишнуд. *Убайди Зоконӣ*

З-он амал гар яке шудӣ ботил,
Сади дигар задеш чанг ба дил. *Бедил*
чанг овехтан ба чизе бо панҷа маҳкам гирифтан чизе-
зеро.

Ба банди камарш андар овехт чанг,
Чудо кардаш аз пушти зини хаданг. *Фирдавси*
аз чанг додан аз даст додан, гум кардан.

Эй домани ақл дода аз чанг,
Аз пираҳане мабод дилтанг. *Файзӣ*

ба (ё дар) чанг афтодан а) ба даст афтодан, муяссар
шудан, ҳосил шудан.

Сурохиёко ҳарифе гарат ба чанг афтад,
Ба ақл нӯш, ки айём фитнаангез аст. *Ҳофиз*

б) гирифтор шудан, ба банд афтодан.

Аз рақибони ту дар чанги бало афтодам,
Ё раб, ин тирихӯдон ба бало чанг зананд.
Шоҳин

ба чанг овардан ба даст овардан, ҳосил кардан.

Панҷаи ҳиммат нагирад домани яъсу умед,
Чун Зулайхо гар ба чанг орем умри рафтаго.
Маҳфӣ

ба чанг омадан ба даст даромадан, ҳосил шудан.

Агар гавҳарат бояду гар наҳанг,
Зи даръён ман ҳар ду ояд ба чанг. *Низомӣ*

2. панҷа ва чанголи ҳайвонот ва мурғҳои дарранда.
Зи кӯхи фано ҳамла орад паланг,
Бидарронадам ҳамчу оху ба чанг. *Ҳоҷу*

Ҳазрати охунд имрӯз аз чанги он қонвар саҳату
саломат ҳалос шуданд, хеле болиданд. *Садри Зоде*

3. маҷ. тасаллут, тасарруф; **дар чанги касе будан**
дар тасарруфи касе будан, дар дасти касе будан.

Ҳама сар ба сар пок дар чанги мост,
Бар айвонҳо нақши авранги мост. *Фирдавси*

4. маҷ. ҳар чизи хамида, дуто, қач ва ё ҳалқамонанд.
Ба чанги турраи у дил чунон муқайяд шуд,
Ки аз сарочаи дил нолаҳои зор омад. *Бадри Ҷош*

◇ **чанг бар (ё дар) ной ниҳодан киноя аз ҳасисӣ** кардан
ва пулу мол ғундоштан, аз нафси худ зада мотам
чамъ кардан.

Ниҳода падар чанг бар ной хеш,
Писар чангию ной оварда пеш. *Саъдӣ*

ЧАНГ II چنگ яке аз созҳои тордори камоншаклу хамаида.

Ҳама шаб зи овози чангу рубоб
Сипахро наомад бар он дашт хоб. *Фирдавси*

Дуто шудам зи ғами ишқу зор менолам,
Ба нола дол бувад қомати хамаидаи чанг.

Мушфиқӣ

чанги даҳан чанги хурде, ки аз пулод сохта шудааст
ва духтарону ҷавонзанон ба дандон газида бо нӯти
ангушти дасти рост менавозанд; **чанг задан** чанг
навоختан.

ЧАНГАЛ چنگل *ниг.* чангул.

ЧАНГАЛӢ چنگلوك инсон ва ҳайвоне, ки дасту по
суфт, қач, маъюб ва чангак шуда бошад.

Эй ғӯки чангалӯк, чу пажмурда барги кук,
Хоҳӣ, ки чун чакук бипаррӣ суй ҳаво. *Лабибӣ*
Бимурдан ба об-андарун чангалӯк
Беҳ аз растагорӣ ба нируи ғӯк. *Унсурӣ*

ЧАНГЗАН چنگزن чангнавоз, касе, ки чанг менавозад.

Паричехра хар рӯз сад чангзан
Ба шодӣ ба даргах шудӣ анчуман. *Фирдавсӣ*

ЧАНГЗУЛФ چنگزلف хамидазулф.

Пирони чанглушту чавонони чангзулф
Дар чанг ҷомӣ бодаю дар гуш бонги чанг. *Сузанӣ*

ЧАНГНАВОЗ چنگنواز чангӣ, касе, ки чанг менавозад.

Агарчи чангнавозон латифдаст бувад,
Фидои дасти қалам бод дасти чангнавоз. *Рӯдакӣ*

ЧАНГОЛ چنگال 1. панҷаи дасти инсон.

Чу омад барам марди чангӣ фароз,
Ман аз чарма чангол кардам дароз. *Фирдавсӣ*
Туъмаи рӯҳ бувад аҳли хирадро, Шохин,
Сайди маънӣ, ки асири хами чанголи ман аст. *Шохин*

2. нохунҳои тези хамидаи ҷонварони дарранда.

Ба чанголи қаҳри ту-дар хасми баддил
Бувад ҳамчу чарзе ба чанголи шохин. *Рӯдакӣ*
Дили ман аз шикани зулфи ту натвонад раст,
Ҳамчу он саъва, ки афтода ба чанголи уқоб. *Шохин*

3. хуроке, ки бо рафған ва шакар, об ё шира дуруст мекунад ва нонро дар он пора карда баҳам меомезанд, тарит мекунад ва чангол карда мехӯранд, чанголи.

Ардаву рафған барам лол омадаст,
Номи ман аз ғайб чангол омадаст. *Абуисҳоқи Атғима*

ЧАНГОЛТЕЗ چنگال تيز нохунтез; маҷ. саҳт гиранда.

Ту шодондилу марги чанголтез
Нишаста чу шерӣ жиён пурситез. *Фирдавсӣ*

ЧАНГПУШТ چنگ پشت хамидапушт, хамидақомат.

Фалак чангпушт асту соот — рағҳо,
Ки рағ бисту чор асту бар чанг баста. *Хоқонӣ*

ЧАНГСОЗ چنگ ساز ниғ. чангӣ.

Пас аз нав яке базм карданд боз,
Ба бозигару майдеҳу чангсоз. *Фирдавсӣ*

ЧАНГУЛ||ЧАНГАЛ چنگل нохунҳои панҷаи ҳайвонҳои

дарранда ва мурғони шикорӣ.

Парр канда чангу чангул рехта,
Хок гашта, бод хокаш бехта. *Рӯдакӣ*
Кабутарбачча чун ояд ба парвоз,
Зи чанги шаҳ фитад дар чангули боз. *Низомӣ*

ЧАНГӢ چنگی навозандаи чанг, мутриб.

Гоҳ аз чангӣ гирифтӣ чангро,
Тез кардӣ сӯзнок оҳангро. *Ҷомӣ*

ЧАНД چند 1. баъзе, бархе; як миқдори номуайян; камияти номуайян, адади номуайян.

Ҷаҳд кун андак замона, рӯзи чанд,
Чанд шаб гирья бикун, боқӣ биханд! *Румӣ*

чанд гоҳ муддате, вақти номуайян, муддати номуайян.

Фуру рехт аз бора баргустувон
В-аз он захр буд чанд гоҳам зиён. *Фирдавсӣ*

2. чанд вақт?, то кай?, чӣ қадар?, чӣ миқдор?, чӣ андоза?

Кӣ тахту кулаҳ чун ту бисёр дид,
Чуни достон чанд хоҳӣ шунид? *Фирдавсӣ*
Замоне бо худ ой, ин беҳудӣ чанд?
Хирадмандӣ гузин, нохирадӣ чанд? *Ҷомӣ*
то чанд то кай?, то чӣ вақт?

Эй мунғим, охир бар хони васлат
То чанд бошам аз бенасибон? *Ҳофиз*
То чанд теғ баркашиву сар талаб кунӣ,
Инак саре, ки металабӣ, зерӣ пои туст.

Хисрави Деҳлавӣ

3. муддати номуайян, вақти номуайян; якчанд вақт; борҳо.

Ниҳон буд чанд аз дами аждаҳо,
Ба фарҷом ҳам з-ӯ наёмад раҳо. *Фирдавсӣ*
Мумкин нагашт тавба моро зи рӯи хубон,
Гетӣ ба мехнату ғам чанд озмуд моро.

Хисрави Деҳлавӣ

4. чӣ гуна?

Бод наям, з-ин бало чанд тавонам гурехт?
Санг наям, ин ҷафо чанд тавонам кашид?
Хисрави Деҳлавӣ

чанде а) якчанд, як миқдори номуайян; каме.

Чу аз лашкараш гашт лахте табоҳ,
Аз осудагон хонд чанде сипоҳ. *Фирдавсӣ*

Чанде аз ёрон ба тариқи одат барои аёдат омаданд. *Садрӣ Зиё*

б) як муддати номуайян.

Мулло Савлат чанде дар Кобул ҳам ба касби камол иштиғол намуда, боз ворида Бухоро шуд. *Садрӣ Зиё*

в) чӣ қадар?, чӣ миқдор?

Кӣ донад, к-аз ин гунбади тезгард
Дар ӯ сур чанд асту чанде набард? *Фирдавсӣ*

г) чандин бор, борҳо.

Ба дашном чанде маро баршумурд,
Ба пеши сипаҳ обрӯям бибурд. *Фирдавсӣ*

ЧАНДАН||ЧАНДАЛ چندان|چندال ҳ. сандал 1.

Инон бар гардани сурхаш фиканда
Чу ду мори сияҳ бар шохи чандан. *Манучехрӣ*
Бар ту раҳ рафтаг асту ҷон қандан,
То шавад бедаи ҷуби ту чандан. *Саной*

ЧАНДИН چندين 1. адади маҷҳул, адади бисёрӣ номуайян; миқдори бисёрӣ номуайян; хеле.

Бигуфтанд бо Зол чандин дурушт,
Ки гетӣ гирифтӣ бас осон ба мушт. *Фирдавсӣ*

Амир Абдулаҳадхон ... ҳар сол як мартаба озими мамолики Расӣ гашта, пулҳои ба чандин масҳарайи чамъ шудагиро ба ҳазор расвой сарф карда меомад. *Садрӣ Зиё*

2. замон ва муддати бисёрӣ номуайян.

Ҷонон, ба ғарибистон чандин набимонад кас,
Боз ой, ки дар гурбат қадри ту надонад кас.

Анварӣ

Ҳар оина на сангинӣ, на рӯин,
Дар андӯҳ чун тавонӣ буд чандин.

Фахриддини Гургонӣ

ЧАНДОВУЛ т.-м. چنداول қисми ақибгарди лашкар, гурӯҳе.

ки аз паси қувваҳои асосии лашкар ҳаракат мекунад.

Аҳмадхон ... гуфт: Имруз чандовул шумо бошед,
то биравем. *«Таърихи Фариишта»*

ЧАНДОН چندان 1. миқдори номуайяни бисъёр; он қадар.
Ман ба он хуршеду маҳ чандон надорам эҳтиёҷ,
Равшани дидаам — гарде зи роҳи у бас аст.

Ибни Ямин

Муҳайё кард чандон лаълу гавҳар,
Ки кон гардид хуну баҳр шуд тар. *Ҳозиқ*

2. бисъёрҳо, муддати дароз.

Бар ин гуна бигрифт чандон ба зор,
Ҳаме то гиё рустаи андар канор. *Фирдавсӣ*

чандон ки а) ҳар қадар ки ..., чи қадар ки ...

Чандон ки гуфтем ғам бо табибон,
Дармон накарданд мискин ғарибон. *Ҳофиз*

Ман чандон ки гуш кардам, овози пой у нашуни-
дам. *Садрӣ Зиё*

б) ба дараҷае ки ..., ба қадре ки ...

Раҳ ба мақсуди худ зи пиру ҷавон
Ҷуст, чандон ки дошт тобу тавон. *Ҷомӣ*

Рехтам хуни ҷиғар чандон ки дар водии ишқ,
Ҳар тараф бинӣ, чу Ҷайхун Даҷла пурхун мера-
вад. *Махфӣ*

ЧАП چپ 1. он тарафи бадан, ки дил дар он воқеъ аст,
тарафи дасти чап; дасти чап; *муқобили рост* I 1.

3-он нафиру фиғон, к-аз у бархост,
Гирд нафтанд халқ аз ҷапу рост. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. маҷ. муҳолиф, носозгор, бад.

Бо Зухурӣ нагашт рост фалак,
Дод аз дасти толеи чапи мо. *Зухурӣ*

чап афтодан бо касе муҳолиф гаштан ва зиддият кар-
дан бо касе.

Зи дасти дил надорам як нафас ором, медонӣ,
Чап афтодаст бо ман ин дили худком, медонӣ?

Роқими Маишадӣ

чап додан тарк кардан, напасандидан, ба эътибор
нагирифтаи; беэътибор кардан.

Бисъёр ниғаҳ кард ҷапу рост дилам,
Чап дод бутонрозу туро хост дилам.

Низомии Арӯӣ

Кучо будӣ ту, эй гулбарги хандон, рост гу имшаб,
Ки чун чап додай имруз гулбуёни раъноро.

Хисрави Деҳлавӣ

ЧАПАК چپک мурғи шикорӣ, ки ҳисман аз кабутар калон-
тар буда, нисбат ба бозу шоҳин ва монанди инҳо камъ-
тибор аст.

Арбоби фазл бо ту наёранд ҳамсарӣ,
К-он ҷо уқоб ҳамла барад, чун кунад чапак?

Шоҳин

ЧАПАНДОЗ چپ انداز 1. касе, ки бо дасти чап тир меан-
дозад; чапдаст; моҳир; 2. ба ғалат андозанда бо ҳила ва
фиребу макр барои манфиати худ.

Гуруҳе, ки партобиён сохтшон,
Чапандоз шуд, бар чап андохтшон. *Низомӣ*

ЧАПАНДОЗӢ چپ اندازى фиребгарӣ, ҳилагарӣ, ба ғалат
андохтан бо макру ҳила.

Ҷуи шир аст чапандозии Ширин, варна
Ғараз он нест, ки хуни дили Фарҳод расад.

«Тухфат-ул-аҳбоб»

ЧАПИРА چپيره чамъ, чамъият, гуруҳе аз мардум, ки дар
як ҷо чамъ омада бошанд; чапира шудан чамъ шудан,
фароҳам гардидан, ғун шудани гуруҳе аз мардум.

Бифармудашон, то чапира шуданд,
Сипоҳу сипаҳбад пазира шуданд. *Фирдавсӣ*

ЧАППИН چپين *ниг.* чаббин.

ЧАРАНДА چرنده 1. сифати феълии замони ҳозираи чарн-
дан; 2. ҳайвони алафхор, ки бо чаро зиндагӣ мекунад.

Ғаҳе бо чаранда чароғар шуда,
Ғаҳе бо паранда паровар шуда. *Ҳоҷу*

чарб چرب *асоси замони ҳозираи чарбидан.*

ЧАРБ چرب 1. равған, пих, махсусан равғани дарунӣ.

Мағз он замон диҳад, ки варо бишканданд гавз,
В-аз ҷуши дег чарбу кафе бар сар оварад. *Ломӣ*

2. равғани, равғанин.

Дид пур равған дуқону ҷош чарб,
Бар сараш зад, гашт тӯтӣ кал зи зарб. *Румӣ*

3. фарбех.

Бозори теzi зулм зи адли ту косид аст,
Паҳлуи чарби фиқр зи зӯҳди ту лоғар аст.

Бадрӣ Чоӣ

4. маҷ. нарм ва мулоим.

Гаронмоя Синдухтро пеш хонд,
Басе чарб гуфтор бо у биронд. *Фирдавсӣ*

Аз ваҷҳи аморат суҳанҳои чарб ... дар он чамъ-
яти ҳозирин мучро гардида. *«Шаҳномаи Фарғона»*

чарб-чарб бо мулоимат, бо дилхушӣ.

Андар омад мард бо зан чарб-чарб,
Гандапир аз хона берун шуд ба тарб. *Рӯдакӣ*

чарбу нарм мулоимат дар гуфтор ва кирдор.

Бувад бо раоё ҳама чарбу нарм,
Ниғаҳдори эшон зи ҳар сарду гарм. *Ҷомӣ*

чарбу нармӣ а) фарбехӣ ва мулоимӣ, нармӣ, нозуқӣ.
латифӣ.

Эй лабат мул, оразат гул, турраат сунбул барин.
Ғабағабат дар чарбу нармӣ тухми нимдунбул барин.

Шоҳин

б) мулоимат дар гуфтор ва кирдор.

Ба ҳар кас раҳи чарбу нармӣ сипар,
Манех пой чун шамъ аз ин раҳ бадар! *Ҷомӣ*

чарбу ширин лазиз, гуворо, хушмаза, бомаза.

Ғизои чарбу ширин хоҳу нохоҳ
Муҳайё менамудаш гоҳу бегоҳ. *Ҳозиқ*

чарб кардан а) равған кардан, равған молидан.

Чарб кунӣ шонаи навро забон,
Му зи гусастан нафитад дар зиён. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) маҷ. бо суҳанони мулоим ваъдаҳо додан ва умедвор
гардонидан.

Чу гардун бо дилам то кай кунӣ ҳарб?

Зи беравған сарам то кай кунӣ чарб? *Низомӣ*

чарбу гарм доштан бо суҳанони ширин касеро нарм
ва ром кардан.

Ҳамон беҳ, ки бо у ба овози нарм
Суҳан гуяму дорамаш чарбу гарм. *Фирдавсӣ*

5. баргар; ғолиб, музаффар; \blacklozenge чарб аз паҳлуи касе
бурдан аз касе истифода бурдан, аз касе ғоида ди-
дан.

Хар кӣ аз иқтидор сомон бурд,
Чарбе аз паҳлуи заифон бурд. *Бедил*

ЧАРБГҶ (И) (چربگو) хушзабон, ширинсухан, фасех.

Касе, ки жож диroyд, ба даргаҳаш нашавад,
Ки чарбгӯён он ҷо шаванд кундзабон. *Фарруҳӣ*

ЧАРБГҶӢ چربگوئي ширинзабонӣ, сухангӯӣ бо фасоҳату
балоғат.

Фасона буд Хисрав дар никӯӣ,
Фусунгар буд вақти чарбгӯӣ. *Низомӣ*

ЧАРБДАСТ چربدست чуству чолок; моҳир кордон, тар-
даст; хунарманд.

Бад-он гаҳ ки шуд кӯдак аз хоб маст,
Хурушон бишуд дояи чарбдаст. *Фирдавсӣ*

Аз устухони пил надидӣ, ки чарбдаст
Ҳам пил созад аз пай шатранчи подшоҳ. *Ҳоқонӣ*

ЧАРБДАСТӢ چربدستى тездастӣ, чустию чолокӣ; маҳорат;
чарбдастӣ қардан чустию чолокӣ қардан; маҳорат нишон
додан.

Камар бандаду чарбдастӣ қунад,
Ба сад меҳр меҳмонпарастӣ қунад. *Низомӣ*

ЧАРБЗАБОН چربزبان *ниг.* чарбгӯ (ӣ).

Меҳоҳам бо расули чарбзабон тухаф ва ҳадоён
бекарон пеши ӯ фиристам. «*Равзат-ус-сафо*»

Кам қува аз чарбзабон фароғ,
Дег қучо пухта шавад бар чароғ? *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧАРБЗАБОНӢ چربزبانى ширинзабонӣ, фасехӣ.

Эй шамъ, ки моро ба сухан шефта қардӣ,
Парвонаи худро бикӯш аз чарбзабонӣ. *Шоҳӣ*

Аз арбоби ҳикду ҳасад эҳтироз қунад ва ба чарб-
забонии эшон мағрур нагардад. *Аҳмади Дониш*

ЧАРБИДАН چربيدان 1. афзун ва бартар омадан; ғолиб ома-
дан.

Ва гар шери сияҳ омад ба ҳарбам,
Чу Ширин сӯи ман бошад, бичарбам. *Низомӣ*

Раъи он кӯдак бичарбид аз ҳама,
Ақли ӯ дар пеш мерафт аз рама. *Румӣ*

2. вазнин будан, сангин омадан (дар вазн).

ЧАРБХОУРӢ چربخورى|چرب آخرى фаровоннеъматӣ.

Ҳиммати Ҳоқонияст толиби чарбхоурӣ,
Чун сари кӯи ту ҳаст, нест мазиде бар ин.

Ҳоқонӣ

ЧАРБПАҲЛУ چرب پهلو фарбеҳ.

ЧАРБУ چربو 1. чарб, равған, пийҳ; 2. *маҷ.* мулоимат,
хушмуомилағӣ.

То кай равам аз гирди дари ту,
К-андар ту намебинам чарбу. *Шаҳид*

ЧАРБҲЕЗ چربخيز касе, ки дорони нозу неъматӣ фаровон
эст, мунъим.

Эй бидида лутфхон чарбҳез,
Фазлаи онро бибин дар обрез! *Румӣ*

ЧАРБХҶРИШ چربخورش хӯрандаи хӯроки равғанни ва
ғуворо, хӯрандаи хӯроки ботақаллуф.

Чарбхӯриш буд лабат пеш аз ин,
Рубаҳи фарбеҳ нахӯрӣ беш аз ин. *Низомӣ*

ЧАРБӢ چربى 1. пийҳ ва равғани дарунии гӯспанд, буз, гов
ва ғ., ки аз ғайри дунба мебошад.

Забунтар зи ман сайде овар ба зер,
Ки чарбӣ нахезад зи паҳлуи шер. *Низомӣ*

2. фарбеҳӣ, танпарварӣ.

Гар ғаразат чарбии хеш асту бас,
Оби хуш аз ту нахӯрад ҳеҷ кас. *Хисрави Деҳлавӣ*

чарбии тинат фарбеҳии тан.

Мард на аз чарбии тинат никӯст,
Нури тан аз мағз бувад, не зи пӯст.

Хисрави Деҳлавӣ

3. *маҷ.* мулоимат, нармӣ; хушӣ, лағофат, форамӣ; ба
чарбӣ бо лутфу хушӣ ва мулоимат.

Ҳама мубадонро зи лашкар бихонд,
Ба чарбӣ чӣ моя суханҳо биронд. *Фирдавсӣ*

Ба чарбӣ тавон пой рӯбоҳ баст,
Ба хурмо диҳад тифл чизе зи даст. *Низомӣ*

ЧАРВИДАН چرويدان чора чустан, бо кофтукову даводав
чорачӯӣ қардан.

Яке донишпажӯхе дошт гурбиз,
Ба чарвидан нагашта ҳеҷ очиз. *Шокири Бухорӣ*

ЧАРГАР I چرگر ҳофиз, сурудхон, муғаннӣ, хунёгар.

Ҳамеша душмани ту сӯхта, ту сохта базм,
Ба базми сохта руд охта ду сад чаргар.

«Луғати ғурс»

ЧАРГАР II چرگر муфти, имом.

Бӯсаву назарат ҳалол бошад боре,
Ҳуҷчат дорам бар ин сухан зи ду чаргар. *Зайнабӣ*

ЧАРД چرد остонаи хона.

Або бел в-аз чанд мардони мард,
Ки ҷӯянд мар-ғанҷро зери чард ... *Хисравӣ*

ЧАРДА چرده 1. ранг; 2. пусти рӯй ва бадани инсон.

ЧАРЗ چرز навъе аз парандаҳои ҳалолгӯшт, ки бо боз,
шоҳин ва ғ. шикор мекунанд.

Ба чанголи қаҳри ту-дар ҳасми баддил
Бувад ҳамчу чарзе ба чанголи шоҳин. *Рӯдакӣ*

Яке қорвон ҷумла шоҳину боз
Ба чарзу қулангафкани тезтоз. *Низомӣ*

ЧАРИДАН چريدان 1. гардиш қардан ва алаф хӯрдани хай-
воноти алафхор дар чарогоҳҳои саҳро ва марғзор.

Оху, ки чарад ба марғзораш,
Чун дом ниҳӣ пай шикораш? *Ҷомӣ*

Овози тӯбу туфанг ... чаридани ваҳшиёни биёбон
ва паридани тоирони осмонро монё гардид.

«Шаҳномаи Фарғона»

2. хӯрдан.

Биёсуду лаҳте чарид, он чӣ дид,
Шаби тира ҳафта ба сар баркашид. *Фирдавсӣ*

ЧАРИК چريك лашкаре, ки барои мадад ва ёри лашкари
дигар аз ҷое ба ҷое фиристода мешавад.

Аз ту ба чарик мадад хостем, дар ҷавоб гуфти:
Элам ва лашкар нафиристодӣ. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЧАРКА چرکه хайма.

Зи борону аз барфу аз нӯса шох
Яке чарка зад дар миёни ду роҳ. *Фирдавси*

ЧАРМ چرم 1. пӯсте, ки бо амалҳои махсус барои сохтани чизҳо тайёр мекунад; пӯсти ош додашудаи ҳайвонот.

Бипушид танро ба чарми паланг,
Ки ҷавшан набуд он гаҳ оини ҷанг. *Фирдавси*

2. пӯсти бадани инсон ва ё ҳайвон.

Синон гар ба дандон бихояд далер,
Бидаррид овози ӯ чарми шер. *Фирдавси*

Бичушидаш аз дидагон хуни гарм,
Ба дандон ҳамеканд аз танш чарм. *Унсурӣ*

◇ **чарми гавазн** (ё **гӯр**) зеҳи камон, чиллаи камон, ки аз чарми гавазн сохта шудааст.

Чу бар шохи оху кашад чарми гӯр,
Бидузад сари мӯр бар пои мӯр. *Низомӣ*

чарми гург киноя аз нақораи ҷанг.

Зи ғурриданӣ шер дар чарми гург
Шуда фитнаи хурдро сар бузург. *Низомӣ*

чарми гӯр *ниг.* **чарми гавазн**; ба **чарм** будани гов ошкор набудани оқибат ва натиҷан кор.

Ба чарм-андар аст гови Исфандиёр,
Надонам ҷӣ пеш оварад рӯзгор. *Фирдавси*

ЧАРМА چرمه *ниг.* **чарма**.

ЧАРМГАР چرم گر даббоғ, он ки мутахассиси чармпазист, он ки чарм тайёр мекунад.

Забуни ҳирсу ҳавоӣ ту, лофи ҳиммат чист,
Ки чармгар натавонад намуд атторӣ.
Насири Бадахшонӣ

ЧАРО I چرا ҷонишини саволи барои ҷӣ?, аз ҷӣ сабаб?

ЧАРО II چرا ҷаридан, ҷариш.

Чаро н-ояд оҳуи симини ман,
Ки бар чашм кардамш ҷои ч а р о. *Ғазоирӣ*

чаро кардан ҷаридан.

Аспе, ки аз барои ман инъом кардай,
Он ҳам ба Қаҳқашони фалак мекунад чаро. *Сайидо*

ЧАРОГАР چراگر ҷаранда, алафхӯр.

Ғаҳе бо ҷаранда ҷарогар шуда,
Ғаҳе бо паранда паровар шуда. *Хочу*

ЧАРОГОҲ چراگاه маҳалли ҷаридани ҳайвоноти алафхор, ҳамчун асп, шутур, гов, гӯсфанд ва ғ.

Онро Шамсобоод ном ниҳод ва пайвастан Шамс-
обод ҷарогоҳе сохт аз ҷиҳати сутурон.
«Таърихи Наршаҳӣ»

ЧАРОН چران 1. дар ҳолати ҷаридан.

Бихуфту баросуд аз рӯзгор,
Чамону чарон Раҳш дар марғзор. *Фирдавси*

2. дар ҳолати хӯрдан; *маҷ.* дар ҳоли хушгузаронӣ, айшкунон.

Бизӣ ҳамчунин солҳои дароз
Данону дамону чамону чарон! *Манучехрӣ*

ЧАРОНАНДА چراننده ба ҷаридан дароваранда, алаф хӯро-
нанда; хӯронанда.

Чамонандаи деза ҳангоми гард,
Чаронандаи каргас андар набард. *Фирдавси*

ЧАРОХҶҶУР||**ЧАРОХОҶ** چراخور||چراخور *ниг.* ҷарогоҳ.

Шатраба ... дар талаби ҷароҳӯр хар тарафе ме-
пӯид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Агар ҷарохори мо муайян шавад, то сутурон ба
аҳлу аёл он ҷо бошанд, ... мо ба мулозамат омада
хидмат намоём. *«Таърихи Фаршита»*

ЧАРОҶ||**ЧИРОҶ** چراغ 1. асбоби рӯшноӣ, ки аз фатила ва равшан иборат буда, дар зарфи махсуси сафолӣ ва ё ҷӯяни гузошта мешавад.

Биранҷад тани нозук аз дарду доғ,
Чи хешӣ бувад бодро бо ҷароғ? *Низомӣ*

Чун шӯълан ҷароғест дар фатила ва равшан, ке
ба як боди муҳолиф мунтафӣ шавад ...
Аҳмади Дониш

ҷароғи бознишаста ҷароғи хира ва камнур.

Шамъи фалак бо ҳазор машъалаи анҷум
Пеши вучудат ҷароғи бознишастаст. *Саъдӣ*

ҷароғи мурда ҷароғи хомӯшшуда.

Зи рӯи дӯст дили душманон ҷӣ даръёбад,
Ҷароғи мурда кучо, шамъи офтоб кучо? *Ҳофиз*

ҷароғи саҳар(ӣ) (ё **субҳ**, **субҳдам**) ҷароғи камнур ва нопойдор ва зуд завольёбанда.

Бо он ки чун ҷироғи саҳар шуд ҷавонмарг,
Ҷам дер зист муддаи зудмири мо. *Исмаи*
Гар зи рух барафканӣ, эй маҳ, ниқоб,
Чун ҷароғи субҳ мирад офтоб. *Ҳоҷӣ*

ҷароғи шабнавард фонуси дастӣ.

Боз бахшад бинишам он моҳи фард
Дарзамон ҳамчун ҷароғи шабнавард. *Румӣ*

2. *маҷ.* фарзанд.

Гашт бар гирди сараш парвонавор,
То нагирёнад ҷироғаш дар диёр. *Неъматхони Олӣ*

◇ **ҷароғи зери доман** киноя аз қизи пинҳон, нонамоён. ноошкор.

Гавҳар аз гарди ятимӣ дар ҳисори обруст,
Фақр дар ғурбат ҷироғи зери доман мешавад.
Бедил

(*ин*) **ҷароғи музтариб** киноя аз дили беқарор, диле тапанда.

Пунба аз доғи дили бетоқати мо бармадор,
Ин ҷароғи музтариб дар зери доман хуштар аст.
Соиб

(*ин*) **ҷароғи осмонӣ** киноя аз офтоб.

Ту шабҳои сияҳ дидӣ, ҷӣ донӣ
Фурӯғи ин ҷироғи осмонӣ. *Ваҳшӣ*

ҷароғи роҳ киноя аз роҳбар, пешво, роҳбалад.

Ба нури дил кунад сайри муҳити маърифат ориф.
Ҷароғи роҳ бошад чашми мино нохудоёнро.
Шавкат

ҷароғи рӯзгор киноя аз офтоб.

Сарсари оҳам ҷароғи рӯзгор хомӯш кард,
Мавҷи ашқам осмонро ҳалқаҳо дар гуш кард.
Ваҳшӣ

ҷароғи сипеҳр *ниг.* ҷароғи осмонӣ.

... Ки чун бомдодон ҷароғи сипеҳр
Ҷамолӣ ҷаҳонро барафрухт чеҳр ... *Низомӣ*

ҷароғи ҷаҳонтоб киноя аз офтоб.

Ба андозан он ки наздику дур
Ҷароғи ҷаҳонтобро ҳаст нур. *Низомӣ*

чароғи касеро афрӯхтан бахту толеи касеро баланд кардан.

Туро ин кулаҳ осмон духтаст,
Ситора чароғи ту афрӯхтаст. *Низомӣ*

чароғи касе, чизеро равшан кардан рӯҳи касеро шод кардан; кори касеро давом додан ва равнақу ривоқ бахшидан.

Ба хуни бегунаҳон саъй кам кун,
Мақун равшан чароғи зулми Ҳаҷҷоҷ. *Махфӣ*

равшан шудани чароғи касе киноя аз ҳосил шудани муруд ва ба бахту давлат расидани касе.

Чароғи шамъ равшан шуд, ки дар базми ту месӯзад,
Набуд ин давлати бедор ҳаргиз дудмонашро.

Мир Наҷот

сӯхтани чароғи касе ниғ. равшан шудани чароғи касе.

Равзани фонусро монад ҳасуди тангчашм,
Ҳар киро сузад чароғ, Уро кудурат мерасад.

Рафеи Лунбонӣ

чироғ аз чашм паридан (ё чаҳидан) киноя аз пайдо шудани равшание дар пеши чашм ба сабаби расидани зарбаи сахте.

Он равшании дида чу рафт аз назарам,
Аз силии ғам чароғам аз чашм парид.

Мирбурҳони Абркуҳӣ

Силне бод бар руҳи ӯ баст,
Ки чироғ аз чароғи чашмаш част. *Салим*

чароғ ба сахро афрӯхтан киноя аз кори беҳуда кардан.

Чароғе ба сахро барафрӯхтан,
Фалахро ҷаҳондорӣ омӯхтан. *Низомӣ*

ба чароғ офтоб чустан киноя аз саъю кӯшиши беҳуда кардан.

Ба хирад роҳи ишқ мепӯй,
Ба чароғ офтоб мечуй! *Ҳоҷонӣ*

ЧАРОҒАФРҶЗ چراغ افروز 1. чароғ даргиронанда; 2. маҷ. равшанидиханда, равшанибахш.

Чароғафрузи чашми мо насими зулфи хубон аст,
Мабод ин қавмро, ё раб, ғам аз боди парешонӣ. *Ҳофиз*

Бад-у гуфт: Эй тавонбахши тани ман,
Чароғафрузи ҷони равшани ман! *Ҷомӣ*

ЧАРОҒВОР||ЧИРОҒВОР چراغ وار ҳамчун чароғ, монанди чароғ.

Магар ки боди сабо буд раҳши гулгунаш,
Ки ҷони сӯхтагонро чароғвор бикӯшт. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧАРОҒВОРА||ЧИРОҒВОРА چراغ واره зарфе, ки дар он чароғ равшан мекунад, чароғпоя, қандил; ◇ (ин) нӯҳ чароғвораи сабз киноя аз осмон.

Ҳамеша то ки дар ин нӯҳ чароғвораи сабз
Чароғи моҳ шавад аз дами сахарғах тир. *Бадри Чочӣ*

ЧАРОҒДОН||ЧИРОҒДОН چراغدان зарфи чароғи сиёҳ, ки дар он равғани зағир ва ғ. рехта мешавад.

То абад з-он ки ҷонш кон дорад,
Равған андар чароғдон дорад. *Саной*

ЧАРОҒОН||ЧИРОҒОН چراغان 1. чароғзор, ҷое, ки бо чароғҳои фаровон ва қандилҳо равшан шудааст; чароғон кардан чароғи бисъёр даргирондан, равшан кардан.

Синаро чун лола аз доғат чароғон кардаам,
Бар чаман баҳри тамошо, эй гули раъно, биё!

Сайидо

Фуруғи ин шабистон ғайри барқи рам намебошад,
Чароғон кардаанд аз чашми оҳу кӯҳу саҳроро. *Бедил*

чароғони рӯзи исфанд чароғҳои бисъёр, ки дар рӯзи сейуми моҳи фарвардин (ҳамал) меафрӯхтанд ва чашм мекарданд ва ин яке аз боқимондаҳои дини зардуш-тӣ мебошад.

Сиёҳрӯз шудам баҳри ишрати дигарон,
Дар ин замона чароғони рӯзи исфандам.

Саиди Ашраф

2. навъе аз қин ва шиканҷаҳои давраи феодализм мебошад, ки сари гунаҳкорро аз чанд ҷояш ҷароҳат карда, дар чуқурии ҳар ҷароҳат шамъи фурузон ме-гузоштаанд.

Шукуфа мағзи шуури маро парешон кард,
Фуруғи лола сари тавбаро чароғон кард. *Соиб*

ЧАРОҒПО(Я)||ЧИРОҒПО(Я) چراغ پايه 1. асбобе, ки ба болои он чароғ гузошта мешавад; 2. маҷ. ҳар ду пой пешро бардошта ба ду пой ақиб рост истодани асп.

Чароғпоя кунад асп, к-оташе дорад,
Чу мурд оташаш, аз вай чароғпоя маҷуй.

Хисрави Деҳлавӣ

ЧАРОҒҶ||ЧИРОҒҶ چراغی чароғдор, чароғафруз.

Чироғиёни боргоҳи тақдир чироғи он тадбирро
ба зебу зинати мувофиқат барафрӯхтанд.

«Таърихи Фариишта»

ЧАРХ I چرخ 1. ҳар чизи гирд, мудаввар ва гардон; 2. маҷ. осмон, фалак, сипехр.

Агар ораз барафрӯзад, в-агар боло барафрӯзад,
Маҳ аз чарх офарин хонад ба ӯ, сарв аз замин таҳсин. *Шоҳин*

чархи азрак осмони кабуд, осмони нилгун.

Тарҳ карда руҳи Хаварнақро,
Фарш афганда чархи азракро. *Низомӣ*

чархи асир нуч. а) кураи нор, кураи оташ, ки гӯё дар фалаки Моҳ будааст, эфир; б) киноя аз осмон; **чархи атлас** осмон.

Замин мужда аз чархи атлас гирифт,
Тараб дар ниҳоди мусаддас гирифт. *Шоҳин*

чархи ахзар осмони кабуд.

Зи неку бад ба зери чархи ахзар
На Иброҳим мемонад, на Озар.

«Таърихи Сайидроқим»

чархи аъзам осмон.

Ин чархи аъзам аст, чунин пур зар аст ин,
Ё табии бози шоҳи фаридунафар омада. *Восифӣ*

чархи вожгун киноя аз осмон.

Сазад з-ин ғам ҷигарҳо доғ гашта, чашм хун гирияд,
Ба зулмандешии айём чархи вожгун гирияд.

Мушфиқӣ

чархи воло осмон, фалак.

Зи шаб соя бар чархи воло расид,
Алам зер шуд, соя боло расид. *Хисрави Деҳлавӣ*

чархи даввор а) осмони даврзананда, осмони гардон; б) *киноя аз бахти нопойдор.*

Бошем ба зери чархи даввор,
Чое, ки тихӣ бувад зи ағъёр. *Ҳилолӣ*

(ин) чархи дӯлоб (*ё дӯлобӣ*) а) осмон, фалак; б) *киноя аз бахти нопойдор.*

Бар дилам доғи қафохон ту беш аст аз он,
Ки ба олам расад аз гардиши чархи дӯлоб. *Савдо*
Фигон з-ин чархи дӯлобӣ, ки ҳар рӯз
Ба қоҳе афканад моҳе дилафруз. *Ҷомӣ*

чархи зумуррадӣ осмони нилгун.

Абруи пештоки иморат нишонаест аз қавси ку-
зах бар сохати чархи зумуррадӣ.

«Табрихи Сайидроқим»

чархи кабуд киноя аз осмон; чархи лочувардӣ (*ё лоч-
вардӣ*) осмони нилгун.

В-ин луҷҷаи чархи лочувардӣ
Аз муҳраи зар гирифт зардӣ. *Ҳилолӣ*

Ҳамеша даври чархи лочувардӣ
Надонад пешае ҷуз раҳнавардӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

чархи мино (*ё миной*) *киноя аз осмони нилгун.*

Чархи миноро зи акси ҷомӣ мино дидаам,
Вазъи давронро ба даври соғару мул бастаам.

Савдо

Чун хасисон бахти сабз аз чархи миной маҷӯ,
Аз замни дил барор ин сабзан бегонаро. *Соиб*

чархи минофом киноя аз осмони нилгун.

Ирам оромдил ниҳодаш ном
Хонд менуш чархи минофом. *Низомӣ*

чархи муалло фалак, осмон, сипехр.

[Салотини мутақаддим] даври бемадори худхоро
мисли даври чархи муалло маҳкаму мустаҳкам ан-
гошта[анд]. *«Шаҳномаи Фарғона»*

чархи мудаввар осмон.

Тарбияти хоҷа кун, з-он ки наёрад зи бим
Байати тадбири ӯ чархи мудаввар шикаст. *Анварӣ*

чархи мунаққат киноя аз осмони пурсентора.

Заҳмғаҳи чархи мунаққат мабош,
Аз хати ин оламу дар хат мабош! *Низомӣ*

чархи мутабақ осмони ҳафттабақа.

Дуди он оташи мучассаи Уст,
Он, ки чархи мутабақаш донанд. *Ҳоконӣ*

чархи муқаввас киноя аз осмон.

Зи зери чархи муқаввас гуруҳтам, Шавкат,
Хаданги ман ба камонхона ҷо накарда гузашт. *Шавкат*

чархи нилуфарӣ (*ё нилфом*) осмони нилгун, осмони кабудранг.

Наҳуҷиш макун чархи нилуфариро,
Бурун кун зи сар боди хирасариро. *Носири Хисрав*
Аз баҳри роҳтӯша зи анҷум карам намуд
Хони куличареа ба ман чархи нилфом. *Восифӣ*

чархи обнӯсӣ осмони тира.

Чун дар хамаи чархи обнӯсӣ
Маҳ рафт ба пардаи арусӣ... *Ҳилолӣ*

чархи пурхам киноя аз осмони муқаввас, осмони хамида.

З-он тоқ кашид чархи пурхам
Бар рӯи ҳаво камони Рустам. *Ҳилолӣ*

чархи судобӣ осмон.

Пеши чашми ҳиммати олий-ш аз рӯи қиёс
Ҳайати чархи судобӣ чун сипандон омадаст.

Анварӣ

чархи фирӯза (*ё фирӯзафом*) осмони нилгун, осмони кабуд.

Рӯи хокиву нами чашми маро хор мадор,
Чархи фирӯза тарабхона аз ин каҳгил кард.

Ҳофиз

Нигинвор ин чархи фирӯзафом
Паи номи неку бувад в-ассалом. *Ҷомӣ*

чарх то фарш аз осмон то замин.

Чарх то фарш дарнаварданда(а)ст,
Ҳамчу ӯ корқош гарданда(а)ст. *Саной*

ҳафт чарх киноя аз ҳафт осмон, ҳафт табақан осмон;
ниг. фалак (ҳафт фалак).

Чор унсур, панҷ ҳиссу шаш ҷиҳоту ҳафт чарх
Бандагин дарғаҳаш табъан ва тавъан кардаанд.
Убайди Зоконӣ

3. гардиш, ҳаракат, даврзанӣ, гирдгардӣ.

Дил сӯхт дар симоу намеилад зи чарх,
Рақсест гарм бар сари оташ кабобро.

Қамоли Хучандӣ

чархи замон(а) даври рӯзгор, гузашти айём.

Эй кошкӣ бахт созкорӣ кардӣ,
Ё чархи замона боз ёри кардӣ. *Ҳофиз*

чархи фалак а) гардиши фалак; гардиши айём, за-
мон.

То кай Ҳилолиро чунин з-он моҳ медорӣ ҷудо,
Ё раб, ки эй чархи фалак, зеру забар бинам турс.
Ҳилолӣ

б) осмон.

Замираш карда бар хуршед тороч,
Вучудаш бурда аз чархи фалак боч.

Бадриш Қашмирӣ

чарх додан чарх занондан, гирд гардондан, давр гар-
дондан.

Алиро... дар ҷое нишонда, оташро бар гирде
сараш чарх дода, хондан оғоз кард. *Савдо*

чарх задан давр задан, гирд гардидан, дар атрофи
ҷизе гаштан.

Маҳ кард шабе тавофи он кӯй,
Сад чархи дигар ба завқи он зад. *Қамоли Хучандӣ*
чарх задани сар гиҷ шудани сар; сарчархак шудан.
майнагиҷ шудан.

Боз дар маърака он тоза ниҳоли гулпӯш
Чархаке зад, ки сарам чарх заду рафт аз хуш.
Мир Наҷот

ба чарх овардан давр занондан, гирд гардондан.

Гар мусоид шавадам доираи чархи кабуд,
Ҳам ба чарх оварамаш боз ба паргори дигар. *Ҳофиз*

ба чарх шудан гирд гаштан, давр задан.

Гоҳе ба гирди хирмани деҳқон шавам ба чарх,
Гоҳе ба халқ шир диҳам ҳамчу модарон. *Саййос*

4. маҷ. даҳр, замон, рӯзгор, гардиши айём.

Хоби баҳтам дароз шуд, магараш
Чарх ҷуз кукнор менадиҳад. *Анварӣ*
Хонандан ин куҳан ривоят
Аз чарх чунин кунад ҳикоят. *Шоҳин*

чархи деринасос дунъёи кӯҳна.

Шуд аз гардиши чархи деринасос
Ҳақоиқпазиру дақоиқшинос. *Ҷомӣ*

чархи қаҷабоз киноя аз дунъёи пурмакр.

Чархи қаҷабоз то ниҳон сохт қаҷа,
Бо неку бади доира дарбохт қаҷа. *Рӯдакӣ*

(ин) чархи куҳан киноя аз дунъё.

Дар булӯрин садаф ин чархи куҳан
Нест воло гуҳаре беҳ зи сухан. *Ҷомӣ*

чархи нилӣ а) осмони кабуд, фалак; б) дунъё; замон, давр.

Фаръёд зи дасти чархи нилӣ,
К-афганд дар оташман ба силӣ. *Шоҳин*

чархи пир а) осмон.

Аз фалак резон набуд он вақт барфи замҳарир,
Муй резон буд аз сармо зи фарқи чархи пир.

Восифӣ

б) даҳр, замон, рӯзгор.

Бар ин гуна гардад ҳаме чархи пир,
Ғаҳе чун камон асту гоҳе чу тир. *Фирдавсӣ*

чархи сифла киноя аз дунъёи пастфитрат, дунъёи бевафо.

Дар зери чархи сифла муносиб набуд, аз он
З ин хокдон бирафту ба ҷаннат муқим шуд.

Савдо

(ин) чархи чавгонпараст киноя аз дунъёи фиребгар.

Яке рӯз, к-ин чархи чавгонпараст
Зи шаббозӣ овард гуе ба даст... *Низомӣ*

(ин) чархи ҳуққабоз киноя аз дунъёи пурмакру ҳила.

Доно чу дид бозии ин чархи ҳуққабоз,
Ҳангома бозчиду дари гуфтугӯ бубаст. *Ҳофиз*

(ин) чархи чафопеша киноя аз дунъёи золим.

Шафақ пайдо шавад аз меҳру ин чархи чафопеша,
Зи бемехрӣ сирӣшики Мушфиқиро чун шафақ карда.

Мушфиқӣ

5. маҷ. бахт, тақдир.

Баргашт чарх аз мани бечора, чун кунам,
В-оҳанги ҷанг дораду патъёра, чун кунам? *Қисоӣ*

Эй чарх, бигӯ, ки дар чӣ соӣ?
То чанд маро наменавозӣ? *Савдо*

чархи гарданда а) осмон; б) киноя аз ҷаҳон; в) киноя аз бахту давлат.

Ҷаҳондор номаш Сиёваҳш кард,
Бад-ӯ чархи гардандро баҳи кард. *Фирдавсӣ*

6. камон.

Қадди болое, ки чархаш кард рост,
Оқибат чун ч а р х он қомат хамид.

Шамси Табрезӣ

чархи абрӯ камони абрӯ.

Айш хоҳӣ, айни офат шав, ки монанди ҳилол
Чархи абрӯ мекашад бар чашми лоғат теғро.

Бедил

чархи камон навъе аз камони саҳт.

Чархи камонҳои сазовори зеҳ
Бар маҳи нав карда бар абрӯ гирех.

Хисрави Деҳлавӣ

7. даври гиребон.

Зи бар пӯшиши чарх баста ба зар,
Бар ӯ бофта чашмҳои гуҳар. *Фирдавсӣ*

чархи гиребон доираи гиребон, гиребон.

Бар об туро ғайбаҳои ҷавшан,
Бар хок туро чархҳои гиребон. *Мунҷик*

8. дастгоҳе, ки абрешим барои борик, маҳин ва дароз шуданаш ба он тоб дода мешавад.

Мемирам аз таноб, ки бар чарх бастай,
Бастӣ барои куштани ман ин танобро. *Сайфӣ*

Гар нома зи ҳад фузун нависӣ,
Он чарх, ки риштай, биресӣ. *Шоҳин*

чархи бодреса дастгоҳи маҳсуси ресмонресӣ.

Саргашта кард чархам чун чархи бодреса,
Фаръёд аз ин фусунгарӣ занфеъли сабзҷодар!

Хоқонӣ

9. зарф ё ҳавзчаи маҳсусе, ки дар он ангурро пахш карда обашро мегиранд; *муқ.* чархушт.

ЧАРХ II چرخ *ниг.* чарғ.

Ба тирӯ юзу бозу чарху шоҳин
Шикори дил(а)т хоҳад кард Ромин.

Фахриддини Гургонӣ

ЧАРХЗАН چرخ زن **1.** гирд гарданда; **2.** рақскунон.

Бар сари об чархзан мерафт,
Даст шуста зи ҷону тан, мерафт. *Ҷомӣ*

ЧАРХЗАНОН چرخ زنان дар ҳолати рақс кардан.

Ҷон ба ҳавас ба рӯи ӯ чархзанон ҳамеравад,
Чун мағасе, ки бӯкунон сӯи шароб меравад.

Хисрави Деҳлавӣ

ЧАРХЗАНИ چرخ زنى ресмонресӣ, ресандагӣ.

Заноне, ки дастрас надоштанд, чархзанӣ ва муз-
дурӣ намуда, ҷизе барои мардуми лашкар ирсол
ҳамедоштанд. *Тағрихи Фаршита*

ЧАРХСОЙ چرخ ساي киноя аз бисъёр баланд.

Бас дил, ки чархсон ситорафасоӣ буд,
Чархаш камин кушуду ситора камон кашид. *Хоқонӣ*

Зарри сабуқпоя шавад чархсоӣ,
Дурри гаронмоя начунбад зи ҷой. *Ҷомӣ*

ЧАРХУШТ چرخشست зарф ё ҳавзчаи маҳсусе, ки дар он ангурро пахш карда обашро мегиранд; *муқ.* чарх I 9.

Ин корд на аз баҳри ситамгорон карданд,
Ангур на аз баҳри набиз аст ба чархушт. *Рӯдакӣ*

Ман сард наёбам, ки маро з-оташи ҳичрон,
Оташқада гаштаст дилу дида чу чархушт. *Дақиқӣ*

ЧАРХӢ چرخى **1.** мансуб ба чарх; **2.** ҳар ҷизе, ки чарх-
зананда бошад; \diamond **(ин) чархин нуқрақӯб киноя** аз осмо-
ни пурситора.

Бар ин чархин нуқрақӯби сипеҳр
Ҳамал гашта бар пояш аз рӯи меҳр. *Ҳочу*

ЧАРҒ چرغ парандаи шикорӣ аз ҷинси боз.

Нашояд бар сари чарғе кулаҳ дошт,
Ки гирад сайду навнонад ниғаҳ дошт.

Хисрави Деҳлавӣ

Ба чашму холу миёни ду абрӯяш бингар,
Магар ки бар сари оҳуст чарғ дар таярон. *Восифӣ*

ЧАСПИДАН چسپيدان **1.** муттасил шудан, иттисол ёфтан,
пайвастанӣ як ҷиз ба ҷизе дигар ё ду ҷиз ба ҳамдигар.

Аз мураббӣ баски рам хурда дили бадхӯи ман,
Муттако торе бувад часпида дар паҳлуи ман.

Сайидо

2. *мач.* хучум кардан, хамла намудан.

Вақте ... ба қалъаи Ӯротеппа часпиданд, шумоён низ аз ҳар тарафи қалъа бичаспед.

«Шаҳномаи Фарғона»

ЧАСПОН چسپان 1. часпанда; 2. *мач.* тар, рутубатнок.

Ҳама асбоб ноқис ва нотамом ва доруи милтик ба наҳче часпон, ки як ташт оташ даркор, то ӯ шўъла диҳад. *Аҳмади Дониш*

ЧАТР چتر 1. соябон; шамсия, махсусан соябоне, ки бар болои сари подшоҳон афрохта мешуд.

Ба оқибат бинихад хишт зери сар дар хок Касе, ки қуббаи чатраш расад ба авҷи Зуҳал.

Исмат

чатри ол соябони сурх.

Султонсифат ба дида даромад хаёли ӯ, Кардам хубоб хуни чигар чатри оли ӯ. *Восифӣ*

2. хайма, чодир, шомъёна.

[Муғулҳо] ҳаҷдаҳуми шаввол чатри осмонсоеро дар мавзее, ки муқобили Маймундиз аст, аз тарафи шимоли боз кушоданд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

3. парда, пушиш.

Сияҳпӯш чун чатри аббосиён, Зада санг бар тоси қиртосиён. *Низомӣ*

Дидам нигоре биншаста чун гул Бо гирди моҳаш чатре зи сунбул. *Ғиёсӣ*

◇ **чатри ахзар** киноя аз осмони кабуд; **чатри марворид** киноя аз осмони пурситор.

Фарози чатри марворид з-он шуд бози зарринпар, Ки мурғи субҳро як дам набуд аз нола оромаш.

Бадри Чоңӣ

ЧАТРДОР چتردار касе, ки ба болои сари касе соябон дошта меистад.

ЧАТРДОРӢ چتردارى амали чатрдор; чатр доштан бар сари касе ё чизе.

Нишаста гул зи ғунча дар иморӣ, Ба фарқаш норван дар чатрдорӣ. *Чомӣ*

ЧАТРКАШ چترکش *ниг.* чатрдор.

Маҳ зи фалақ чатркаши шоҳ шуд, Чатр ба ҳамсоягии моҳ шуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧАФСИДАН چفسيدان часпидан.

З-он фаноҳо чӣ знен будат, ки то Бар бақо чафсидаӣ, эӣ бенаво? *Румӣ*

ЧАФТ چفت 1. чўббанд, хавозае, ки шохҳон токро ба болои он мегузоранд; 2. толор, иморате, ки аз чўбу тахта сохта мешавад ва сақфаш хамидааст.

ЧАФТА چفته 1. хамида.

Эӣ басо шаб, ки ту дар хилвату ман то ба сахар Аз қади чафтаи худ ҳалқан дар сохтаам.

Асири Ахсикатӣ

Бад-он монад ин қомати чафтаам, Ки гуй ба гил-дар фуру рафтаам. *Саъдӣ*

2. *ниг.* чафт 2.

Гесу шуда чафту дода тазьин З-он чафт ба чафтаи салотин. *Ҳоқонӣ*

3. тўҳмат, бўхтон; 4. сари гўсфанд.

ЧАХ چاخ *ниг.* чах.

ЧАХИДАН چخيدان ситеза кардан.

Зи Қобул кӣ бо Сом ёрад чаҳид? Қи хоҳад ҳаме захми гурзаш чашид? *Фирдавсӣ*
Муҳол аст рўбоҳонро бо шерон чаҳидан. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ЧАХМОХ چخماخ 1. халтачае, ки сипоҳиён дар он шона сўзан ва дигар чизҳо нигоҳ медоранд.

Бурд чахмохи ман аз чомаи ман, чома набурд, Чома аз машраа бурданд, ҳам аз аввали тир.
Чихилу ланҷ дар ӯ сўзану ангуштарие, Қаламу корд бибурдаст яке шуми ҳақир. *Абушақури Балхӣ*

2. *ниг.* чақмоқ 2.

Чак-чаки дандони ман чу чак-чаки чахмоҳ Баршуду бигзашт аз осмона чу оташ. *Сўзанӣ*

ЧАХМОҚ چخماق *ниг.* чақмоқ.

ЧАШЗАХ چش زخ шакли кўтоҳшудаи чашмзаҳм (дар шеър).

Бедор шуд, расид башорат, ки ёфтаст Аз чашзахи ҳаводис кутби ҷаҳон шифо. *Пури Баҳои Чомӣ*

ЧАШИДАН چشيدان 1. барои маълум кардан ё донистан; мазаи чизе аз он андаке хўрда дидан, мазаи чизеро мас. таомро дидан, мазидан; 2. хўрдан, нўшидан.

Баҳор мегузарад, додгустаро, даръёб, Қи рафт мавсиму Ҳофиз ҳанўз май начашид. *Ҳофиз*
Талх аст сабр бе ту дили ғамфузударо, Натвон чашид доруи ноозмударо. *Шоҳӣ*

ЧАШИЁӢ چشيدائى қувваи чашидан.

Ҳоҷат нест ба дуруст кардани зоҳир чун шунавой ва биной ва бӯёи ва чашиёи ва бисовӣ. *Ибни Синъ*

ЧАШМ چشم 1. яке аз узвҳои бадани инсон ва ҳайвон. ки дар сар қарор гирифтааст ва барои дидани чизҳо хизмат мекунад, узви биниш, дида.

Ва ин Абдулло марди сурх буд ва чашмҳои ӯ низ сурх шуда буд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

чашми бемор чашми нимпӯш, чашми хумор.

Чашми бемор бар иёдати туст, Назаре кун ба чашми беморат. *Қамоли Хучандӣ*

чашми маст а) чашми хуморолуд; б) чашми шух.

Зи чашми масти ту олам хароб аст, Ба банди зулфи ту дилҳо гирифтот. *Фароловӣ*

чашми махмур чашми хуморолуди бонозу ишва.

Чехраи хубу лаби ширину болои баланд, Чашми махмуру даҳони тангу зулфайни батоб. *Муизӣ*

чашми ниммаст дидани хуморолуд.

Он чашми ниммасти ту ҷаҳоне хароб сохт, Дилҳо бисўхт нимою нимо кабоб сохт. *Қамоли Хучандӣ*

чашми нимхоб чашми нимпӯш, чашми хуморолуд. Эӣ, тамоми хоби ман бурда ба чашми нимхоб, В-эӣ, саросар тоби ман дода ба зулфи нимтоб. *Хисрави Деҳлавӣ*

чашми сияҳмаст чашми бисъёр маст, чашми ниҳоят шӯх.

Дарди дили дарвешу таманнои нигоҳе,
3-он чашми сияҳмаст ба як ғамза даво кун!

Ҳофиз

Ба худ мепечад аз рашки ҳино гулдастай дасташ,
Ба фитна мешавад дар ҷанг чашмони сияҳмасташ.

Мулҳам

чашми шӯх чашми фаттони қозибадор.

Чашми шӯхаш мекашад теғи чафо,
Лаъли ҷонбахшаш ҳимоят мекунад. *Ҷомӣ*

2. назар, нигоҳ; 3. маҷ. умед, таваққуъ.

Гар аз дӯст чашмат ба эҳсони уст,
Ту дар банди хешӣ, на дар банди дӯст. *Саъдӣ*

чашми нақӯй умеди некӣ.

Маро чашми нақӯй буд аз он бадху, ҷӣ дониستم,
Ки хоҳад гуш кардан дар ҳақи ман қавли бадгуро.

Ҷомӣ

ба чашми вафо ба умеди вафодорӣ.

Ба чашми вафо созгор омадаш,
Дилаш бурд, чун дар канор омадаш. *Низомӣ*

чашм доштан а) дорон чашм будан, соҳиби чашм будан.

Мулҳам, ин қавм, ки ҳастанд ба девори вучуд,
Чашм доранд чу тасвир, вале бино не. *Мулҳам*

б) умед доштан, умедвор будан.

Амир Халаф чашм дошт, ки амир Тоҳир ва
сипоҳи Систон шабехун оранд бар сипоҳи султон.

«Таъриҳи Систон»

чашми чизе доштан ба чизе умедвор будан, дар орзуи чизе будан.

Мо зи ёрон чашми ёрӣ доштем,
Худ ғалат буд, он ҷӣ мо пиндоштем. *Ҳофиз*

Дило, мадор зи абнон даҳр чашми вафо,
Ки дар ҷибиллати ин хамраҳон мурувват нест.

Шоҳӣ

4. чашмзаҳм, чашми бад, озор ва нуқсоне, ки гуё аз асарӣ назари бад ба касе ё чизе мерасад.

Шикаста деги сиёҳе ниҳанд дар бӯстон
Зи баҳри чашм, чу шуд бӯстон хушу дилхоҳ.

Сӯзанӣ

Аз бими чашм чун гули раъно дар ин чаман
Бар руи навбаҳор ниқоби хазон кашам. *Соиб*

чашми бад чашми заҳм, чашме, ки аз нигоҳи он гуё озору нуқсоне мерасад; **чашми бад дур (бодо)** ибораст, ки барои чашми бад нарасидан гуфта мешавад; **ғалову офат дур (бод)**!, ҳамеша дар амон (бош)!

Дур бодо чашми бад, к-имруз дар майдоии ҳусн
Шаҳсавори ман саманди ноз ҷавлон медахад.

Ҳилолӣ

В-он моҳ ба тарбият ҷунон нур
Афзуд, ки чашми бад аз у дур! *Шоҳин*

чашм расидан заҳми чашм расидан, аз назари бад озор ва нуқсоне ёфтан.

В-он дигар гуфт: Хубие батамом
Дошт, чашмаш расид аз айём. *Ҷомӣ*

аз чашм нигоҳ доштан аз чашми бад муҳофизат кардан, эмин нигоҳ доштан аз заҳми чашм.

Сихӣ сарви ман аз анбар хате бар гирди маҳ дорад,
Худо пайваста аз чашми рақибонам нигоҳ дорад.

Исмат

◇ **чашми басират** дидаи ҳақиқатбин.

Гар боядат ҳаме, ки бубинӣ маро тамом,
Чун оқилон ба чашми басират нигар маро.

Носири Хусрав

чашми беоб чашми шӯх, чашми густох; чашми бешарм.

Бибудӣ чанд гаҳ хуррам ба Гуроб,
Кунун боз омадӣ бо чашми беоб.

Фахриддини Гургонӣ

чашми бодапаймо чашми пурхумор.

Ман аз ранги салоҳ он дам ба хуни дил бишустам
даст,

Ки чашми бодапаймояш сало бар хушъерон зад,
Ҳофиз

чашми бодом чашми зебои бодоммонанд, чашми бодомқабоқ.

Биёварданд баҳри он гуландом
Қумош аз пардаҳои чашми бодом. *Мулҳам*

чашми ботин *ниг.* **чашми басират.**

Бувад чашми ботин гар аз айб пок,
Ҷӣ ғам, чашми зоҳир бувад айбнок. *Шоҳин*

чашми гуҳарбор дидаи ашкрез, дидаи гириён.

Ғаввос шудӣ, Мушфиқӣ, аз чашми гуҳарбор,
Бо кас макун изхору нигоҳ дор нафасро.

Мушфиқӣ

чашми дил *ниг.* **чашми басират.**

Ба чашми дилат дид бояд ҷаҳон,
Ки чашми сари ту набинад ниҳон. *Рудақӣ*

чашми дубин чашме, ки як чизро дуто мебинад, чашми қач, чашми олус.

Покбин аз назари пок ба мақсуд расид,
Аҳвал аз чашми дубин дар тамаи хом афтод.

Ҳофиз

чашми дурбор *киноя* аз чашми гириён, чашми ашкбор.

Бори миннат минихад беҳуда бар гулзор абр,
Равнақи ин бӯстон аз чашми дурбори ман аст.

Мафҳӯ

чашми ибрат дидаи эътибор, назари ибратомӯз.

Зи оннаат занги ғафлат зидой,
Ба ҳар неку бад чашми ибрат кушой. *Ҷомӣ*

чашми мӯр *киноя* аз ниҳояти тангӣ.

Гуфт: Бошад аз ҷамоли дӯст дур,
Арсаи офоқ бар ман чашми мӯр. *Ҷомӣ*

чашми носурма *киноя* аз чашми номаҳрам.

То бар он хурпайкарони чу моҳ
Чашми носурмае набад роҳ ... *Низомӣ*

чашми оламбин *киноя* аз чашми бино.

Ғайр бикшод чашми оламбин,
Ҳуснро дид бар сари болин. *Мушфиқӣ*

чашми полуда чашми ашколуд, чашми ашкрез.

Гардун камаре бар тани фарсудаи мост,
Ҷайхун асаре зи чашми полудаи мост.

Дӯзах шараре зи охи беҳудаи мост,
Фирдавс даме зи вақти осудаи мост. *Хайём*

чашми пуркор чашми шӯх, чашми ҳилагар, чашми фаттон.

Раги хоби маро дар даст дорад чашми пуркоре,
Ки аз ҳар ҷунбиши мижгон ба рақс орад қиёматро.

Соиб

чашми пурхун киноя аз чашми сахт гирифта.

Чашми пурхунам бубинеду мапурсед аз дилам,
Холати дилро қиёс аз чашми пурхунам кунед.

Ҳилолӣ

чашми сар киноя аз назари рӯякӣ.

Чашми сар нақши ину он бинад,
В-он ҷӣ сирр аст, чашми ҷон бинад. *Саной*

чашми сафед чашми бенур, чашми аз интизорӣ озор-
чашмида.

Эй, махви интизори ту чашми сафеди мо,
Холи мабод аз ту канори умеди мо. *Шоҳин*

чашми сод чашми монанд ба сари ҳарфи сод, чашми
қозибадори шӯхи маҳбуба.

Ҳар кучо чашми сод воғардид,
Маҳви ороишу сафо гардид. *Бедил*

чашми сӯзан сӯрохи сӯзан; **аз чашми сӯзан берун**
рафтани уштур киноя аз осон шудани мушқилҳо.

Дар ин пайдо ниҳониро чу дидӣ,
Бурун рафт уштурат аз чашми сӯзан.

Носири Хисрав

чашми танг киноя аз чашми гурусна, чашми ҳарис.

Гуфт: Чашми танги дунёдорро
Ё қаноат пур кунад, ё хоки гур. *Саъдӣ*

чашми тар чашми гириён, чашми ашқолуд, дидаи
гирён.

Гар нахли вафо бар надихад, чашми таре ҳаст,
То реша дар об аст, умеди самаре ҳаст. *Урфӣ*

чашми шахло чашми зебо, чашми сиёҳи монил ба сур-
хӣ, ки ниҳоят фаттон аст.

Чилваро сарафрозӣ дод қадди раънояш,
Қард фитнаро бедор хоби чашми шахлояш.

Сайидо

чашми яқин дидаи ҳақиқатбин; ҳақиқатбинӣ, чашми
басират.

... Ки ҳар гарду бодаш ба чашми яқин
Чу мино кашад сар зи чархи барин. *Бедил*

чашми ҳайратзо дидаи сахт ҳайроншуда, чашми ҳай-
рон.

Бе рухат чун аҳли мотам бар сари худ мезанад
Аз мижа дасти надомат чашми ҳайратзои ман.

«Тӯҳфат-ул-аҳбоб»

чашми ҳиндузод киноя аз чашми сиёҳ.

Оҳун гурку чашми ҳиндузод
Нофани мушқро гирех бикшод. *Низомӣ*

чашми ҷон ниг. чашми дил.

Чашми сар нақши ину он бинад,
В-он ҷӣ сирр аст, чашми ҷон бинад. *Саной*

ба чашм! итоат мекунам! (ибораи ҳурмат).

Ёр гуфт: Аз ғайри мо пушон назар. Гуфтам: Ба
чашм!

В-он гаҳе дуздида дар мо менигар. Гуфтам: Ба чашм!
Қамолӣ Хучандӣ

чашму чароғ киноя аз сабаби биной; азизтарин кас.

Қошки хуршедро з-ин ғам набудӣ чашмдари,
То бар ин чашму чароғи анҷуман бигристӣ.

Ҳоқонӣ

Ниҳода доя дасташ бар сару бар,
Ҳамегуфт: Эй чароғу чашми модар.

Фаҳриддини Гургонӣ

чашм андохтан а) нигоҳ кардан; б) киноя аз чашм ба
роҳ будан, мунтазир будан.

Ҳарчанд чашм андохт, аз ду ғулом на хабаре,
на асаре зоҳир шуд. *«Фатҳнома»*

чашм афтодан ба чизе, касе чизеро ё касеро дидан.

Чун чашми падар ба мева афтод.

Бар ёди писар кашид фаръёд. *Ҳилолӣ*

чашм бардамондан а) ҷиддан ё бо хашм нигоҳ кар-
дан; б) чашм дӯхтан бо ҳирс ва тамаъ.

Гурсинарӯбоҳ, шуд то он табир,
Чашм зи у бардамонда хир-хир. *Рӯдакӣ*

чашм бастан а) чашм пӯшидан.

Фарқи назар тезию борикӣ аст,
Чашм чу бастӣ, ҳама торикӣ аст. *Хисрави Деҳлазӣ*

б) афсун кардан; дар ғафлат монондан, фиреб додан;
чашм бохтан киноя аз кӯр шудан.

Нест коре бар касе дилро мусаффо сохтан,
Бохт чашм он кас, ки ин оинаро пардоз кард.

Соиб

чашм гарм кардан киноя аз андак хоб кардан.

Фуруд омад аз борагӣ шоҳ нарм
Бад-он, то кунад бар гиё чашм гарм. *Фирдавсӣ*

чашм гирифтан чашм бастан, сарфи назар кардан.

Дар ҷаҳон арбоби ҳиммат низ беҳочат наянӣ,
Аз матои офариниш чашм мегирем мо. *Ваҳид*

чашм гумоштан бар касе, чизе а) назар кардан бар касе,
чизе.

Ниёяш ба ҷои писар доштӣ,
Ҷуз у бар касе чашм нагмоштӣ. *Фирдавсӣ*

б) эътибор додан ба касе, чизе.

Бар у ҳеч кас чашм нагмоштанд,
Мар-уро зи девонагон доштанд. *Фирдавсӣ*

чашм дӯхтан аз чизе чашм бастан аз чизе, эътибор на-
додан ба чизе.

Об додам сӯзани мижгон ба охи оташин,
То тавонам бе ту чашм аз ҳар ду олам дӯхтан.

Исмат

чашм дӯхтан ба касе, чизе а) чашм пӯшидан.

Чу чашми замона бидӯзам ба ганҷ,
Сазад гар сипехрам надорад ба ранҷ. *Фирдавсӣ*

б) нигоҳ кардан, бо диққат нигаристан.

Ба рӯи хонаи худ дӯхтам чашм,
Намонда дар бисоти хонаам пашм. *Сайидо*

чашм задан а) чашм бар ҳам задан, мижа задан; *ки-*
ноя аз гузаштани як лаҳза.

Афсӯс ки бефоида фарсуда шудем,
Дар тоси сипехри божгун суда шудем.
Дардову надомато, ки то чашм задем,
Нобуда ба коми хеш, нобуда шудем. *Ҳайём*

б) чашмак задан, бо гушаи чашм ишора кардан.

Месӯхт дар оташ дил аз он лаб, ки задӣ чашм.
Норафта яке фитна, балои дигар омад. *Исмат*

в) чашмзаҳм задан, чашми бад кардан, чашм кардан.

Ҳокистари маро зи ҳасад чашм мезананд,
Парвонаи маро зи назарҳо ниҳон бисӯз. *Соиб*

чашм задан аз касе, чизе эҳтиёт кардан аз касе, чизе.

Дӯхта бар дида аз ин нокасон,
К-аҳли назар чашм зананд аз хасон.

Хисрави Деҳлазӣ

чашм кардан а) нигоҳ кардан, назар андохтан.

Бар ҳар тараф, ки чашм кунӣ, — ҷилваи зафар.
В-аз ҳар ҷиҳат, ки гӯш ниҳӣ, — мӯждаи амон.

Заҳири Форъёдӣ

б) чашмзаҳм расонидан; **чашм кашидан** сӯи *касе киноя* аз майлу рағбат ва алоқа доштан ба касе, тарафдор будан ба касе.

Боди солорӣ дар сари вай шудааст ва лашкар чашм сӯи ӯ кашид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

кор кардани чашм дидани чашм, қобилияти биниш доштани чашм.

Он саҳро чандон ки чашм кор кард, расанҳо ва чубҳо фиканда буд, ки аз афсуни эшон дар ҳаракат омад. *«Маҷмаъ-ут-таворих»*

чашм кушодан дида боз кардан; нигоҳ кардан, назар намудан.

Сайидо, сайри чаман соз дар айёми рабей, Чашм бикшой ба наззори гулҳои бадеъ. *Сайидо*

чашм молидан киноя аз чашм кушодан, аз хоби ғафлат бедор шудан.

Халқ дар байза мезанад пару бол, Ошбёни ҳайрат аст, чашм бимол. *Бедил*

чашм ниҳодан бар чизе а) ба чизе нигоҳ кардан, ба чизе назар андохтан.

Ҳама кас чашми худ бар гул ниҳода, Ки хандон аст бо рӯи кушода. *Ҳилолӣ*

б) умедвор шудан бар чизе; тамаъ кардан чизеро; **чашм об додан киноя** аз тамошо кардан, лаззат бурдан аз чизе; **паридани чашм** ҳаракати чашм аз ғайри иродаи кас, ки дар урф гуё аломати фоли нек ё бад аст; *муқ.* дида (**паридани дида**).

Чашми ман мепарад имрӯз, киро хоҳам дид, Магар он кофири новакзани бадкеш омад?

Хисрави Деҳлавӣ

Мепарад чашм, то чи бинмой, Метапад гуш, то чӣ фармой. *Бедил*

чашм пуроб кардан чашмро гириёи кардан, чашмро ашқрез кардан.

Бикшо ба ишва наргиси масти харобро В-аз рашк чашми наргиси раъно пуроб кун!

Ҳофиз

чашм пӯшидан аз касе, чизе касе ё чизеро тарк кардан, аз касе ё чизе сарфи назар кардан, аз касе ё чизе даст кашидан.

Чу чашмаш дид, аз худ чашм пӯшид, Дилаш дар дида ҷои ашқ ҷӯшид. *Ҳозик*

чашм пӯшида гузаштан эътибор надода гузаштан, беэътиноӣ намудан.

Кулбаи ман, Сайидо, ранчидааст аз моҳтоб, Бигзарад пӯшида чашми худ чароғ аз масканам.

Сайидо

чашм сер кардан қонеъ гардонидан, қаноатманд намудан.

Эй чарх, фикри гурсиначашмони хок кун, Ин як-ду курс чашми киро сер мекунад? *Соиб*

чашм сияҳ кардан (ё сохтан) ба чизе ба чизе тамаъ кардан, ба чизе чашм дӯхтан.

Ҳаргоҳ у бад-ин муҳаққар, ки вазифаи ҷошти малик буда, чашм сияҳ кунад, тавон донист, ки дар муҳиммоти кулӣ чӣ ришватҳо гирифта бошад.

«Анвори Суҳайлӣ»

Ба хол чашм сияҳ сохтам, надонистам, Ки доми макр нуҳуфтаст зери донаи дӯст. *Соиб*

чашм сурх кардан киноя аз бо шавқ нигаристан, бо рағбати тамом нигоҳ кардан.

Ба рухсори ту чашм кардем сурх, Аз он ашки мо лолагун меравад.

Қамоли Хуҷандӣ

чашм фикандан бар чизе ба чизе нигоҳ кардан.

Ба ёдат чашм аз он бар гул фикандам, Ки буи Юсуф аз пирохан омад. *Шоҳӣ*

чашм фуру бастан аз касе, чизе киноя аз сарфи назар кардан аз касе ё чизе, даст кашидан аз касе ё чизе, *муқ.* **чашми ёрӣ бастан**.

Дилороме, ки дорӣ дил дар у банд, Дигар чашм аз ҳама олам фуру банд. *Саъдӣ*

чашм фуру дӯхтан чашм пушидан, чашм бастан; *киноя* аз тарк кардан, даст кашидан.

Танам зи ҳаҷри ту чашм аз ҷаҳон фуру медӯхт, Навиди васли қамоли ту дод ҷонам боз. *Ҳофиз*

чашм шудан киноя аз равшан гаштан, зоҳир шудан.

Гуфт: Бар ман чашм шуд асрори ишқ, Менамоям ҳар замон такрори ишқ. *Аттор*

чашми касе бастан касеро хоб кунондан; *киноя* аз касеро ба ғафлат монондан; касеро куштан.

Мағу, ки хоби аҷал баст чашми мардумро, Ки чашмбандии он наргиси пурафсун аст. *Ҳилоли*

чашми касе гирифтган чашми касеро хира гардонидан, пеш чашми касеро гирифта, барои дидан мамониат расондан.

Дуди оҳам чашми у хоҳад гирифт охир, агар Диди густохона бар рӯи ту равзан боз кард.

Носири Ҳамадонӣ

чашми ёрӣ бастан ёрӣ накардан, ёрмандӣ нарасонидан; бемурувватӣ кардан; *муқ.* **чашм фуру бастан аз касе, чизе**.

Чашми ёрӣ бастаанд аз кори яқдигар хавос, Рузгоре шуд, ки аз хешон мурувват бурдаанд.

Сайидо

чашми оз ниҳодан чашми тамаъ дӯхтан, тамаъ кардан.

Бар зари ҳар сифла манеҳ чашми оз, Ҳамчу садаф бо гуҳари худ бисоз. *Ҷомӣ*

пур (ё сер) шудани чашми касе киноя аз қонеъ шудани касе, қаноат хосил намудани касе.

Накунад қатъи тамаъ муҳтасиб аз ришва, бале, Ба ҷуз аз хоки сияҳ пур нашавад чашми баҳил.

Шоҳин

чашми тамаъ бардоштан аз чизе ҳисси орзу ва ҷирсу озро тарк кардан.

Соя афғанд ҳумоёш зи таммано бар сар, Ҳар кӣ чашми тамаъ аз дидани Анқо бардошт.

Маҳфӣ

чашми хирадро кӯр кардани ҳаво ақлро нобуд кардани ҳавову ҳавас, одамро аз ақл маҳрум гардонидани иштиёқи чизе.

Ғае андеша бар вай зӯр кардӣ, Ҳаво чашми хирадро кӯр кардӣ.

Фаҳриддини Гургонӣ

чашми ҳирс бастан тамаъкориро бас кардан.

Бубастам ҳирсро чашму шикастам озро дандон Чу мим андар хати котиб, чу син дар ҳарфи девонӣ.

Ҳоқонӣ

хуфта будани чашми чизе киноя аз беҳаракат ва бетаъсир будани чизе.

Ҳама то ин суҳан бошад нуҳуфта, Бувад бар мо балоро чашм хуфта.

Фаҳриддини Гургонӣ

чашм аз ҷаҳон бастан *киноя аз* мурдан.

Чу солори ҷаҳон чашм аз ҷаҳон баст,
Ба солорӣ туро бояд миён баст. *Низомӣ*

чашм ба раҳ(-и чизе) доштан мунтазири чизе будан.

Чоне ба сари хаёл медошт,
Чашме ба раҳи висол медошт. *Файзӣ*

чашм ба роҳ будан мунтазир будан, интизорӣ доштан.

Бархез, ки чашми ӯ ба роҳ аст,
Хуршед дар интизори моҳ аст. *Ҳилолӣ*

чашм бар пушти по доштан аз шарму хаё сар ҳам кардан.

Зулайхо рух бад-он фаррухлико дошт,
Вале Юсуф назар бар пушти по дошт. *Ҷомӣ*

чашм бар роҳ нишастан интизорӣ кашидан.

Чашм бар роҳи ту бас гирьякунон биншинам,
Лахт-лахти чигарам аз сари мижгон афтод. *Махфӣ*

бар ҳам задани чашм чашмак задан, бо имову ишора чашм задан.

Бар ҳам задани чашмаш ҷон мебарад аз мардум,
Қай зинда тавон будан як чашм задан бо ӯ. *Ҳилолӣ*

чашм бар ҳам ниҳодан чашм пушидан.

Ба зоҳир чашм агар бар ҳам ниҳода,
Валекин дидан ботини кушода. *Ҳозиқ*

дар мағок шудани чашм фуру рафтани чашм, аз бе-мадорӣ ва беморӣ чуқур шудани чашм.

Бе тамошои чашми равшани ту
Чашми хуршед дар мағок шуда. *Ҳоқонӣ*

аз чашм ғафтодан *киноя аз* беқадр шудан, безътибор гаштан.

Ман, ки дур аз сӯҳбати он гулбадан афтодам,
Булбули маҳҷурам, аз чашми чаман афтодам. *Мулҳам*

аз чашми касе дидан мувофиқи назари касе ба чизе нигаристан, мувофиқи таъби касе ба чизе нигоҳ кардан.

Хешро ман худ касе донам, вале
Ёр агар аз чашми ман бинад маро. *Хисрави Деҳлавӣ*

аз чашм дур шудан ғоиб шудан, нонамоён гаштан, дар пеши назар набудан.

То ту аз чашми мани сӯхтадил дур шудӣ,
Эй басо чашмаи хунин, ки дилу дида кушод. *Ҳофиз*

аз чашми касе пӯшида будан аз назари касе пинҳон будан, ба назари касе нонамоён будан.

Будем ба ҳам ду мағзу як пӯст,
Пушида зи чашми душману дӯст. *Ҷомӣ*

аз чашм шудан дур шудан, нонамоён шудан, рафтан.

Мешуд аз чашм он камонабруву дил
Аз паяш мерафту гум мекард пай. *Ҳофиз*

ба чашми азамат (ё бузургӣ) нигаристан *киноя аз* хур-мат кардан, эҳтиром доштан.

Чуз ба чашми азамат ҳар кӣ бад-ӯ дарнигарад,
Мижан дидан ӯ хори мугелон гардад. *Манучехрӣ*

Чу бояд бузургӣ-т пирона сар,
Ба чашми бузургӣ ба пирон нигар. *Ҷомӣ*

ба чашми касе ангушт задан *киноя аз* зарар расонидан ба касе.

Пурбод шудан ба хашми кас чӣ?
В-ангушт задан ба чашми кас чӣ? *Шоҳин*

ба чашм афтодани гул а) навъе аз касалии чашм, ки дар рӯи гавҳараки чашм пардаи сафеде пайдо мешавад; б) *киноя аз* зарар дидан, айб пайдо кардан.

Гул фитодаст ба чашми ту зи ғафлат, варна
Ғунҷае нест дар ин боғ, ки соҳибдил нест. *Соиб*

ба чашми боз чашми зоғ ҷустан *киноя аз* ҳаракати бефоида кардан, кори бефоида намудан.

Маху шаблезро дар боғ мечуст,
Ба чашми боз чашми зоғ мечуст. *Низомӣ*

ба чашми бузургӣ нигаристан *ниг.* ба чашми азамат нигаристан; ба чашми касе даромадан эътибор ва аҳамият пайдо кардан дар назари касе.

Ба чашми касон дарнаёяд касе,
Ки аз худ бузургӣ намояд баче. *Саъдӣ*

ба чашми кам дидан *киноя аз* ба назари таҳқир нигоҳ кардан, эътибор надодан.

... Ки ин ғам дидаву вай ғам набинад,
Қасе уро ба чашми кам набинад. *Ҳилолӣ*

ба чашм овардан *чизеро* чизеро дидан; тасаввур кардан чизеро.

Эй имом, он абрувон гар дар намоз орӣ ба чашм,
Баъд аз ин меҳробро чун чашми ӯ бинӣ ба хоб. *Қамолӣ Хучандӣ*

ба чашми ҳақорат дидан ба назари таҳқир нигоҳ кардан, ҳақиру нотавон шуморидан.

Мабин ба чашми ҳақорат ба ҳеч хасми заиф,
Ки пашша гард бароварад аз сари Намруд. *Соиб*

бар чашм нишондан аз ҷон азиз доштан; касеро бениҳоят иззату илтифот кардан.

Сано гуфту биншасту пешаш нишонд,
Бибусиду бар чашми хешаш нишонд. *Ҳочу*

дар чашми чизе набудани об хушк будани чизе; беравнақ будани чизе.

Сар баровардаст, Соиб, донан уммеди мо
Дар чунин аҳде, ки дар чашми мурувват об нест. *Соиб*

дар чашм омадани касе, чизе *киноя аз* хубу зебо ва дилчасп намудани касе ё чизе.

Баъд аз ту кӣ дар чашми ман ояд, ки ба чашмам
Гӯй ҳама олам зулумот асту ту нурий. *Саъдӣ*

дар чашми касе ҷо кардан *киноя аз* бисёр азиз шудан.

... Ки Юсуф ин қадар дар чашми Яъқуб
Ҷаро ҷо кардаю гардид маҳбуб! *Ҳозиқ*

ду чашм чор кардан *киноя аз* ниҳояти интизорӣ кашидан.

Як ваъда дар ду моҳам дода, ки менаёбам,
Чокар ба интизорат ду чашм чор карда. *Ҳоқонӣ*

зи раҳи чашм дидан ба воситаи чашм назар кардан, бо чашм нигоҳ кардан.

Дидан зи раҳи чашму шунидан зи раҳи гӯш,
Бӯй аз раҳи бинӣ чу маза кому забонро. *Носири Хисрав*

пеши чашми худ надидан пеши пой надидан; *киноя аз* дурандеш набудан, ояндаро надидан.

Золимони беҳиммат ... аз барон панҷрӯза давлат ...
пеши чашми худ набинанд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ба як чашм задан ба як чашм пӯшида кушодан, ба як лаҳза, ба як он.

Тай карда ба як чашм задан олами ҳастӣ,
Махфӣ, ки чу дар роҳи талаб пой зи сар дошт. *Махфӣ*

бо як чашм дидан яксон дидан, баробар ҳисоб кардан, баробар муносибат кардан.

Маро аз фитрати хуршеди тобон ин писанд ояд,
Ки бо як чашм мебинад бузургу хурди дунёро.
Мӯҳсини Таъсир

ЧАШМА چشمه 1. ҷои ҷушидани об аз зери замин ва равон шудани он.

Ҳар кучо чашмае бувад ширин,
Мардуму мурғу мӯр гирд оянд. *Саъдӣ*

2. маҷ. сарчашма, манбаъ, маъхаз, ҷои пайдоиши чизе.

Шавад рӯз, чун чашма рахшон шавад,
Чаҳон чун нигини Бадахшон шавад. *Фирдавсӣ*

3. чашм, чашмак, шикоф ва сӯрохи чизе; **чашмаи сӯзан** шикофи сӯзан, сӯрохи сӯзан.

Чашм чу бар чашмаи сӯзан барӣ,
Ҳар ҷӣ аз он сӯст, дар ӯ бингарӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*
чашмаи чашмбанд сӯрохи чашмбанд.

Ҳар чашмаи чашмбанди он хур
Чун чашмаи офтоб пурнур. *Ҳилолӣ*

◇ **чашмаи Замзам** номи ҷоҳе дар Макка, ки аҳли ислом оби онро табаррук мешуморанд; *муқ. об (оби Замзам)*.

То чанд асири рангу бӯ хоҳӣ шуд,
То кай пан ҳар зишту накӯ хоҳӣ шуд?
Гар чашмаи Замзамию гар оби ҳаёт,
Охир ба дили хок ниҳон хоҳӣ шуд. *Хайём*

чашмаи зард киноя аз шароби зард.

Яке ҷоми пурбодаи хисравон,
Ба каф барниҳод он зани паҳлавон,
Ба ёди сипаҳбуд ба як дам бихард,
Баровард аз он чашмаи зард гард. *Фирдавсӣ*

чашмаи Кавсар а) д. номи яке аз чашмаҳои биҳишт.

Ҳаргиз нишон зи чашмаи Кавсар шундаӣ,
К-ӯро нишоне аз даҳани бенишони туст. *Саъдӣ*

б) **киноя аз даҳони маҳбуба.**

Ҳинду ба лаби чашмаи Кавсар набарад роҳ,
Эй хол, ту дар кунчи лаби ёр ҷӣ сонӣ? *Шоҳин*

чашмаи меҳр киноя аз офтоб.

То замоне ки гарм гашт сипеҳр,
Мавҷи оташ фишонд чашмаи меҳр. *Хисрави Деҳлавӣ*

чашмаи мим чашми ҳарфи арабии мим — م.

Санаме бо занахи тозатар аз барги суман,
Санаме бо даҳани тангтар аз чашмаи мим.

Фаррухӣ

чашмаи нур киноя аз офтоб.

Зулмат зи сафои гавҳараш дур,
Серб дилаш зи чашмаи нур. *Файзӣ*

чашмаи нӯш а) ниг. об (оби зиндагӣ); б) киноя аз даҳони маҳбуба.

Зи шавқи чашмаи нӯшат ҷӣ қатраҳо, ки фишондам,
Зи лаъли рӯҳфизоят ҷӣ ишваҳо, ки харидам.

Ҳофиз

чашмаи оташфишон киноя аз офтоб.

Вақти сард аст, оташ афзун кун, к-аз абр
Чашмаи оташфишон пӯшидаанд. *Ҳоқонӣ*

чашмаи офтоб қурси офтоб, офтоб.

Дувум рӯз чун чашмаи офтоб
Бичунбиду бедор шуд сар зи хоб. *Фирдавсӣ*

(ин) **чашмаи равон киноя аз чашми гирьён.**

Хун меравад зи чашмам, он бахт ку, ки бинам
Сарве нишаста бар лаб ин чашмаи равонро. *Ҷомӣ*

чашмаи равшан киноя аз офтоб.

Чашмаи равшан набинад дида аз гарди сипоҳ,
Бонги тундар нашнавад гуш аз гави қусу чалаб.

Фаррухӣ

чашмаи рӯз киноя аз офтоб.

Моҳ аз он гуфтам, к-андар луғату лафзи араб
Чашмаи рӯз бувад модаву маҳ бошад нар.

Фаррухӣ

(ин) **чашмаи симобрез киноя аз офтоб.**

Бо кафаш ин чашмаи симобрез
Хонда чу симоб гурезогурез. *Низомӣ*

чашмаи Хизр чашмаи афсонавиест, ки гуё Хизри пайғамбар аз оби он нӯшида умри абадӣ ёфтааст; *муқ. об (оби Хизр)*.

Ба сад чандон латофат чашмаи Хизр
Наёрад рехтан бар дасти ӯ об. *Шоҳӣ*

чашмаи ховарӣ киноя аз офтоб.

Синони Сикандар дар он доварӣ
Сабақ бурда бар чашмаи ховарӣ. *Низомӣ*

чашмаи хур киноя аз офтоб.

Чашмаи хур бурд зи ҳар хона тоб
Тохтан овард ба ҳар дида хоб. *Хисрави Деҳлавӣ*
чашмаи хуршед а) киноя аз офтоб.

Нест дар чашмаи хуршед ғуборе, Сонб,
Чашми кӯтаҳназарон парданишини рамад аст.

Соиб

б) **киноя аз рӯи маҳбуба.**

Дар арақ Шоҳин тамошо дорад эҷозии руҳаш,
То ҷӣ сон аз чашмаи хуршед об ояд бурун. *Шоҳин*
чашмаи ҳаёт ниг. чашмаи Хизр.

Бо даҳони майнӯшат нест ғунчаро нисбат,
Чашмаи ҳаёт аст он, соғари сафол аст ин. *Сайидо*

чашмаи ҳайвон а) ниг. чашмаи Хизр.

Ту ро ба чашмаи ҳайвон чаро кунам ташбех,
Ки ҳаст ташнаи лаъли ту гавҳари сероб.

Камолӣ Хучандӣ

б) **киноя аз даҳони маҳбуба.**

Ба оби чашмаи ҳайвон ҳаёте Анвариро дех,
Ки андар оташи ишқат бикушти з-ин ҳавас моро.

Анварӣ

ду чашма киноя аз ду пистон.

Ду пистон, ки имрӯз дилхоҳи ўст,
Ду чашма ҳам аз парваришгоҳи ўст. *Саъдӣ*

ЧАШМАК چاشماک *шакли хурдӣ ва навозиши чашм.*

Ду чашми оҳуви ду наргиси шуқуфта ба бор
Дурусту рост бад-он чашмакони ту монад. *Дақиқӣ*

чашмак задан имову ишора кардан бо гушаи чашм.

Наргис аз чашмак задан шуд фитна дар саҳни чаман,

Шеваҳои чашми ҷодуи туам омад ба ёд.

Мӯхташам

ЧАШМАСОР چاشماسار ҷоҳе, ки чашмаҳои бисёр дорад.

Ҳар замон дар марғзоре карда хоб,
Ҳар нафас аз чашмасоре хурда об. *Ҷомӣ*

ЧАШМБАНД I چشم بند рӯйбанд, рӯйпуш, дока ё бофтае аз думи асп, ки занон бо он рӯйро мепушонанд.

Ҳар чашмаи чашмбанди он хур
Чун чашмаи офтоб пурнур. *Ҳилолӣ*

ЧАШМБАНД II چشم بند афсун, куфу суф, ки бо он мардумро фиреб медиҳанд, чоду, сеҳр, найранг.

Эй зулфи ту ҳар ҳаме каманде,
Чашмат ба карашма чашмбанде. *Саъдӣ*

ЧАШМБАНДИ چشم بندى чодугарӣ, сохири, сеҳрангезӣ; фиребгарӣ; найрангбозӣ.

Ҳуққаи дур гашта чашмам, чун зи лаълат баста
Чашмбандиҳои чархи ҳуққабоз аст ин ҳама. *Ҷомӣ*

ЧАШМБАНОМ||ЧАШМПАНОМ چشم بنام||چشم بنام таъвиз, тилисм, тӯмор.

Биё, нигоро, аз чашми бад битарсу макун,
Чаро надорӣ бо худ ҳамеша чашмбаном. *Шаҳид*

ЧАШМГАШТА چشم گشته аҳвал, олус.

Ҳиҷо карда(а)ст пинҳон шоиронро
Қарё, он кӯри малъун(и) чашмгашта. *Асқадӣ*

ЧАШМГУРУСНА چشم گرسنه тамаъкор, гурусначашм; муқобили чашмсер.

ЧАШМГУРУСНАГӢ چشم گرسنگى тамаъкорӣ, ноконей; муқобили чашмсерӣ.

ЧАШМДАРД چشم درد дарди чашм.

Мардакero чашмдард хост, пеши байторе рафт,
то даво кунад. *Саъдӣ*

ЧАШМЗАД چشم زد 1. лаҳза, андак вақт; як чашмзад як лаҳза, як дам.

Лоҷарам гарчи аз ту бекомам,
Бе ту як чашмзад наёромам. *Низомӣ*

2. чашмрасида, захми чашм расида, чашми бад расида.

Ғар оям чунон кун, ки аз чашми бад
На ту хира бошӣ, на ман чашмзад. *Низомӣ*

ЧАШМЗАДАГӢ چشم زدگى чашм расидан; захми чашм; зарар; осеб.

Амир Халаф бад-у ва у ба падар шод буд, то
рӯзгор баромад ва чашмзадагӣ расид.

«Таърихи Систон»

ЧАШМЗАХМ چشم زخم расидани чашми бад, чашмрасӣ.

Зи бурқаъ хасташон бар рӯй банде,
Ки н-орад чашмзаҳм он ҷо газанде. *Низомӣ*

Чашмзаҳми замона бар он ду ҳамдами фарзона
кор кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЧАШМОРУ(Ӣ) چشم آرو(ى) чизе, ки барои дафъи чашми бад сохта ба ҷое мегузоранд, чизе, ки гӯё аз чашми бад муҳофизат мекунад.

Эй сар то ло ба тозагӣ сарви сихӣ,
Аз ҷумлаи некувон ба хубӣ ту беҳӣ.
Бар хусну ҷамол беш меафзояд
Чашморуро чу хол бар рӯй ниҳӣ.

Сайидҳасани Ғазнавий

Бош чашморуи ӯ имрӯз ту,
Баъд аз ин фардо сипандаш сӯз ту. *Аттор*

ЧАШМОҒИЛ چشم آغیل ба қаҳру ғазаб бо гӯшани чашмнигаристан.

Нармак уро яке салом задам,
Қард эй ман ниғаҳ ба чашмоғил. *Ҳаккок*

ЧАШМПАНОМ چشم بنام *ниг.* чашмбаном.

ЧАШМПӢШ چشم پوش 1. чашмбанд, чизе ки рӯи чашмро мепушонад; 2. чашмгир, чашмбар, чашмро хиракунанда.

Лавомеи сифаташ ҳаст чашмпӯши уқул
Чу офтоб, ки нураш хиҷоби абсор аст.
Ҳисрави Деҳлави

ЧАШМСЕР چشم سير конеъ, қаноатманд; муқобили чашмгурусна.

ЧАШМСЕРӢ چشم سيري қаноатмандӣ, конеъ будан; муқобили чашмгуруснагӣ.

Эй, ки дар далқи муламмаъ талаби завқи ҳузур,
Чашмсерӣ ачаб аз бебасарон медорӣ. *Ҳофиз*

ЧАШМТАНГ چشم تنگ мумсик, хасис, бахил, ҳарис.

Ғар аз дунбол рафти ланг-лангон,
Задандӣ силияш он чашмтангон. *Озарӣ*

ЧАШМХОНА چشم خانه косахонаи чашм.

Яке аз мулуки Хуросон султон Маҳмуди Сабуктагинро ба хоб дид, ки ҷумлаи вучуди ӯ рехта буд ва хок шуда, магар чашмонаш ки ҳамчунон дар чашмхона ҳамегардид ва назар мекард. *Саъдӣ*

Дар чашмхонаи ҳар як аз он бутон ду ёкут таъбия карда буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧАШОН(И)ДАН چشاندن||چشانيدن 1. мазонидан; 2. нӯшонидан, ҳурондан.

Ҳам ба нӯри худ кушояд чашмхот,
Мечашонад мар-туро оби ҳаёт. *«Гулшани тавҳид»*

Соқӣ, агарат ҳаст ба сар бода кашидан,
Ту ҷуръаи худ бо мани махмур чашонӣ. *Шоҳин*

ЧАҒ||ЧУҒ چغ як навъ ҷуб аст, ки ранги обнӯс дорад.

Яке тахти очу яке тахти чағ,
Яке ҷои шоху яке ҷои фағ. *Асадӣ*

ЧАҒБУТ چغبت||چغبت пахтае, ки дар миёни либос, болеъ ва кӯрпаву кӯрпачаҳо андохта мешавад; пахтаи кӯрпачаҳо.

Чун яке чағбут пистонбанди ӯй,
Шир душӣ з-ӯ ба рӯзе ду сабӯй. *Тайён*

ЧАҒЗ I چغز чароҳати даҳонбаста, ки ба дарунаш рими мадда ҷамъ шудааст.

То на бишқоғӣ ба ништар чағро,
Кай шавад ин реш бех, эй усто! *Румӣ*

ЧАҒЗ II چغز қурбоққа, ғук.

Ҳарчанд ки дарвеш писари фағ зояд,
Дар чашми тавонгарон ҳама чағз ояд.
Абулфатҳи Бустӣ

Аз қазо мушею чағзе бевафо
Бар лаби ҷу гашта буданд ошно. *Румӣ*

ЧАГИДАН چاگيدان *ниг.* чагидан.

ЧАГОЛА چاگاله *ниг.* чагола.

ЧАГОНА چاگانه 1. *мус.* навъе аз созҳо, навъе аз асбоби мусиқӣ, ки иборат аз чӯбест, ки як сари онро суроҳ карда, чанд зангулача ба он меовезанд ва онро ҳаракат дода, усул нигоҳ медоранд.

Муғанни ба овози чангу чағона

Чӣ хуш гуфт вақти сабуҳ ин тарона. *Ҷомӣ*

Амир Ҳайдар ҳам дар он ҳол дар симои чангу чағона ва дафу дойра иштиғол дошта.

Аҳмади Дониш

2. *мус.* номи навое аз мусиқӣ.

Бар сабзаву лола ба сари кӯҳу лаби ҷуй

Аз мурғ Чағонасту зи нахҷир қатор аст. *Муиззӣ*

ЧАҒУ چاغу *шакли кӯтоҳшудаи чағук.*

Агар бозӣ, андар чағу кам нигар,

В-агар бошай, сӯи баттон мапар. *Абушақури Балхӣ*

ЧАҒУК چاغوک *гунчишк, чумчуқ.*

ЧАҚМОҚ||**ЧАҲМОҚ** *т.* چاقماق||چخماق 1. чӯб, таёқ, кал-так.

Чун Содоқ пеши Наврӯз расид, Наврӯз уро би-
гирифт ва мӯҳкам барбаст ва ба захми чӯбу чақ-
моқ пурсид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. оташзана, санги сахте, ки аз он оташ ҳосил меку-
нанд; 3. барк; раъду барқ.

Шуд аз дасти айём чақмоқ танг,

Харидори оташ кунад занги санг. *Сайидо*

ЧАҚОЧАҚ چاقچاق *калиман тақлиди овозе, ки аз ба ҳам задани аслиҳаи чанг пайдо мешавад.*

Зи бими чақочақ, ки омад зи тир,

Қафан гашт дар зери ҷавшан ҳарир. *Низомӣ*

ЧАҲ چه *ниг.* чоҳ.

ЧАҲОР چهار 1. *шумораи миқдорӣ* адади 4 (4); 2. *киноя* аз чор унсур: хок, бод, об ва оташ, ки гӯё дунё аз он-
хо ба вучуд омадааст; *ниг.* чор (чор унсур).

Эй он ки дар зери чаҳору ҳафтӣ,

В-аз ҳафту ч а ҳ о р доим андар тафтӣ. *Ҳайём*

чаҳор аҷсоди кони коинот киноя аз чор унсур.

Ин чаҳор аҷсоди кони коинот

Бар муроди кун-факон хоҳам фишонд. *Ҳоқонӣ*

◇ чаҳор болиш(т) нишастангоҳи олій, тахт ва масна-
ди подшоҳӣ.

Дар он ҳарам, ки ниҳандаш чаҳор болиши иззат,
Ҷуз остон нарасад хоҷагони садришинро. *Саъдӣ*

ЧАҲОРБОҒ چهارباغ *ниг.* чорбоғ.

Боре ман маъзул будам, ба чаҳорбоғи Сепулон ...
сукунат доштам. *Садрӣ Зиё*

ЧАҲОРМАВҶА چهارموجه *гирдоб, варта.*

Ногоҳ чаҳормавҷа киштини уро даръёфта ғариқи
бахри фано гардид. *«Таврихи Фариста»*

ЧАҲОРМЕХ چهارمىخ *тағр.* як навъ ҷазо, ки дасту пой-
ҳои гунаҳкорро меҳқуб мекарданд; **чаҳормеҳ кардан ки-
ноя** аз куштан бо азоби сахт.

Бибур таноби ҳавас, пеш аз он ки айёмат

Чаҳормеҳ кунад зери хаймаи хазро. *Ҳоқонӣ*

ЧАҲОРПО(Ӣ) چهارپاي(ى) *хайвоне, ки чаҳор по дорад,*
хамчун асп, гов, шутур ва ғ.

ЧАҲОРСУ(Ӣ) چهارسوي(ى) *ниг.* чорсу(Ӣ).

Подшоҳ фармуд, то бар сари чаҳорсуи шаҳр да-
сти у бибурранд. (1) *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

◇ **чаҳорсуи беравнақ киноя** аз дунё; аз чаҳорсуи
беравнақ пинҳон гардидан киноя аз вафот кардан.

Эрдонахон аз ин сарои лавнаблақ ва чаҳорсуи
беравнақ пинҳон гардид. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ЧАҲОРСУӢ چهارسوئي *чоркунчағӣ, мураббай.*

Ва мисоли «кайфият» дурустию беморӣ ... ва се-
суно чаҳорсуӣ ва нармию дуруштӣ ва он чӣ бад-ин
монанд. *Ибни Сино*

ЧАҲОРСУҚ چهارسوق *ниг.* чорсу(Ӣ).

Ҷамъе аз бузургон бар сари чаҳорсуқ нишаста
буданд. (2) *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

ЧЕЛОН چيلان 1. унноб, навъе аз дарахти хордор, ки ме-
вааш ба санҷид монанд аст, онро табархун ва санҷиди
гургонӣ низ мегӯянд.

Санҷиду челон бад-ӯ нима шуда,

[Нуктаи] сурма бад-ӯ як-як зада. *Рӯдакӣ*

2. асбобҳои оҳани майда аз қабилӣ занҷир, ҳалқа,
корд ва ғ.

ЧЕЛОНГАР چيلانگر *устои асбобҳои майдан оҳанӣ, оҳан-
гар.*

Зи челонгарам шӯъла дар ҷон гирифт,

Дилам оташ аз оби ҳайвон гирифт. *Ваҳид*

ЧЕПОЛ چپيال *подшоҳи Лоҳур; подшоҳ (бештар доир
ба Ҳиндустон ва Чин).*

На бар ҷанг аз Эронзамин омадем,

Ба фармони чеполи Чин омадем. *Низомӣ*

ЧЕР||**ЧЕРА**||**ЧИР**||**ЧИРА** چير||چيره *ғолиб, музаффар, фирӯз;
муставлӣ; забардаст.*

Пурсид, ки ҳама мушон чераанд ё баъзе аз онҳо
бештар далеранд? *«Низори Дониш»*

чер шудан (ё гаштан) ғолиб шудан, фирӯз омадан,
муставлӣ гардидан; забардаст шудан.

Чу бар ақли доно шавад ишқ чер,

Ҳамон панҷай оҳанин асту шер. *Саъдӣ*

Ғаҳ хок шавад бар об чира,

Созад гуҳараш чу хеш тира. *Ҷомӣ*

Мисриён дар ҷанг чера гашта ва дар фатҳ комъ-
ёб. *«Равзат-ус-сафр»*

ЧЕРАҒӢ||**ЧИРАҒӢ** چيرآگي *зафармандӣ; ғалаба, зафар.*

Зи ҳар кишваре қосидон тохтанд,

Бад-ин черағӣ таҳният сохтанд. *Низомӣ*

Ғуноҳи душман пӯшад, чу чера гашт, ба афв,

Ба черағӣ дар афв аз шамоили ҳукамоств. *Унсурӣ*

ЧЕРАДАСТ||**ЧИРАДАСТ** چيره دست 1. забардаст, ғолиб; 2.
моҳир.

Ба фармони у заргари черадаст

Талиҳон зар бар сари нуқра баст. *Низомӣ*

Хариф ар ба шатранч шуд черадаст,
Ба бозандаи чобук орад шикаст. *Хисрави Деҳлавӣ*
ЧЕРАДАСТӢ||ЧИРАДАСТӢ چيره‌دستی забардастӣ, ғолибӣ,
фирузмандӣ; черадастӣ кардан (*ё* намудан) ғалаба кар-
дан.

Ва ёрони Майҳам черадастӣ карданд.
«Таърихи Систон»

Ҳамон зангиён чирадастӣ кунанд,
Чу пилони ошуфта мастӣ кунанд. *Низомӣ*

ЧЕРАДИЛ||ЧИРАДИЛ چيره‌دل шуҷоъ, далер.

Ба Эронзамин боз карданд рӯй,
Ҳама чирадил гаштаву размҷӯй. *Дақиқӣ*

ЧЕРАЗАБОН||ЧИРАЗАБОН چيره‌زيان 1. сухангун бофасоҳа-
ту балоғат.

Яке покдил марди черазабон. *Фирдавсӣ*

2. бадзабон, сахтгӯй.

Чиразабон захм ба чон дарзанад,
Хун ҷаҳад аз буса, ки ништар занад.

Хисрави Деҳлавӣ

ЧЕРАЗАБОНӢ||ЧИРАЗАБОНӢ چيره‌زبانӣ фасоҳатгӯй, бало-
ғат дар гуфтор.

Бишуд дар посухаш черазабонӣ,
Ки будаш хомушӣ ҳамдостонӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

ЧЕЧАК *т.* چيچک 1. гул; 2. маҷ. обила, нағзак (бемории
пӯсти бачаҳо).

Рофизиро бимонда дар гардан
Чечаку марғу ҷаску чон кандан. *Саноӣ*

ЧЕҒ||ЧИҒ چيغ навъе аз буръё, ки бо ресмонҳо қатор-қа-
тор бо ҳамдигар зич пайванд карда мешавад ва ҳамчун
парда дар пеши хонаҳо ва айвонҳо мегиранд.

Ба гирдаш чеғе аз мижгон кашида,
Дарун пинҳон, бирун мегашт дида. *Нозим*

ЧЕХР||ЧЕХРА چهره 1. рӯй, талғат; симо, сурат.

Моҳ чун чеҳраи зебон ту нест,
Мушк чун зулфи дилорон ту нест. *Анварӣ*
Зулфаш шуда аз чабину аз чеҳр,
Чанбаркаши Зухраву моху меҳр. *Шоҳин*

чеҳраи афрӯхта рӯи сурх, рухсоран гулгун.

Хомсузони ҳавас лоиқи ин доғ наянд,
Ҷуз ба ошиқ манамо чеҳраи афрухтаро. *Соиб*

чеҳраи гулнор рухсоран гулгун, орази сурх.

Чеҳраи гулнор дорад ёри мо,
Қасди сад бемор дорад ёри мо. *Ибни Ямин*

чеҳраи қахрабо рӯи зард, рӯи дардмандона.

Эй ҳамнафасон, маро зи май қут кунед,
В-ин чеҳраи қахрабо чу ёкут кунед. *Хайём*

чеҳраи коқӣ рӯи зард, рӯи дардмандона.

Сайидо, бо дардмандони диёри маърифат
Ашки сурху чеҳраи коҳист роҳоварди мо. *Сайидо*

чеҳраи сероб рӯи тару тоза.

Гашта олам зердасти теғи чун меҳроби у,
Нест танҳо гул хичил аз чеҳраи сероби у. *Сайидо*

чеҳра аргавонӣ кардан рӯи сурх кардан, чеҳра афрӯх-
тан, сурхрӯй ва хушҳол шудан, мас. аз таъсири май.

Биё ба майкадаву чеҳра аргавонӣ кун,
Марав ба савмаа, он чо сиёҳкоронанд! *Ҳофиз*
чеҳра (бар)афрӯхтан рӯй намудан; рӯй гулгун кардан,
рӯй сурх кардан.

Як рӯз ҳам ба маҷлиси мо чеҳра барфурӯз,
То чанд бода бо дигарон нуш мекуни?! *Ҳилолӣ*
чеҳр намудан рӯй намудан, зоҳир гардидан, намоён
шудан.

Аз ин ду якеро наҷунбид меҳр,
Хирад дур буд, меҳр манмуд чеҳр. *Фирдавсӣ*
чеҳр тофтан (*ё* тобидан) рӯ гардонидан, рӯ тофтан.

Мақун чандон бародарзодаро меҳр,
Ки як сӯ тоби аз фарзанди худ чеҳр.

Хисрави Деҳлавӣ

чеҳра хорошидан рӯй кандан, аз таъсири алами бисъ-
ёӣ бо нохунҳо рӯйро ханҷол кардан.

Даръёб, ки мотамзадае рӯзи фироқат
Ҳам чеҳра хорошидаву ҳам чома дарида. *Ҳилолӣ*
аз чеҳра ниқоб фикандан рӯй намудан, рӯй кушодан.

Дӣ чоштгаҳ зи чеҳра фикандӣ ниқобро,
Шарманда сохтӣ ҳама рӯз офтобро.

Қамоли Хучандӣ

2. симо, сурат, шаклу шамоил; манзара, намуд.

Чеҳран боғ зи наққоши баҳор
Ба нақӯй чу нигористон аст. *Анварӣ*

3. маҷ. дидор, мулоқот.

Ба шоҳи ҷаҳон гуфт, к-эй неқхӯй,
Маро чеҳри Сом омадаст орзӯй. *Фирдавсӣ*

Дилу ҷону хушам пур аз меҳри уст,
Шабу рӯзам андешан чеҳри уст. *Фирдавсӣ*

ЧЕХРААФРӢЗӢ چهره‌افروزي нурпошӣ; равшан кардан.

Мақун бетокати, чанде таҳаммул кун ту, парвона,
Ки шамъ аз чеҳраафрӯзӣ бисоти анҷуман гирад.

Махфӣ

ЧЕХРАГУЛГУН چهره‌گلگون рӯйсурх, зеборух, сохибча-
мол.

Ба ранги дилбарони чеҳрагулгун
Бадахшони дил аз вай ғарқан хун. *Мулҳам*

ЧЕХРАОРО چهره‌آرا зинатдиханда, орошгар.

Бар рух аз ашки надомат хатту холе мениҳам,
Чеҳраорон руху бахти парешонам чу зулф. *Махфӣ*

ЧИ چه *пайвандак* 1. ки, зеро ки, чунки.

Ду бачча чунон чун бувад девзод,
Чи бошад худ аз деви ҷодунаҷод. *Фирдавсӣ*

2. чу, модоме ки, вақте ки.

Чи донӣ, ки бар ту намонад ҷаҳон,
Чӣ ранҷонӣ аз оз ҷону равон. *Фирдавсӣ*

чи... чи... *пайвандаки пайҳамчинанда* баробарӣ ва му-
совотро ифода мекунад, ҳам... ҳам..., хоҳ... хоҳ...

Зираку зӯрманду хубу далер,
Сайди шамшери у чи гурғу чи шер. *Низомӣ*

Чу оҳанги рафтан кунад ҷони пок,
Чи бар тахт мурдан, чи бар рӯи хок. *Саъдӣ*

ЧИДА چيده 1. *сифати феълӣи замони гузаштаи* чидам;

2. маҷ. интиҳоб кардашуда, хоста гирифташуда.

Гули чида Мушфиқиро руҳи туст аз ин гулистон,
Гул агар ҳазор бошад, беҳ аз ин гуле начида.

Мушиқӣ

ЧИДАН چيدان 1. гун кардан, чамъ кардан.

Рафтам ба боғ, то ки бичинам сахар гуле,
Омад ба гуш ногахам овози булбуле. *Ҳофиз*

Яке аз нудамо ... баъд аз таом аз рӯи хон биринч
мечиду мехурд. *Садри Зиё*

2. буридан, қатъ кардан, як-як канда гирифтан.

Дасгаш ба чидани сари мо кори теғ кард,
Чун гул ба рӯи ҳар кӣ дар ин боғ во шавем. *Соиб*

Чӣ мечинӣ пару болам ба миқроз,
Қи аз болу парам гул метавон чид. *Машиқӣ*

3. ниҳодан, гузоштан, қатор гузоштан.

Фарангӣ бар заминаш рехта ранг,
Ба гирдаш чида аз лаъли бутон санг. *Сайидо*

дом чидан дом гузоштан, дом густурдан.

Турфа доме чида бар мо хушъёре бесабаб,
Хешро дар хонаи хаммор мебояд кашид. *Зухурӣ*

4. маҷ. хурдан.

Дарвеш ба чуз бӯи таомаш нашунидӣ,
Мурғ аз пай нон хурдани у реза нацидӣ. *Саъдӣ*

Нуқлҳои захира пеш кашид,
Нақл мегуфт, нуқлаке мечид. *Ҷомӣ*

5. маҷ. пок кардан.

Мекунад бо остин ҷавҳар зи рӯи теғ пок,
Он ки мечинад ба доман ашк аз мижғони ман. *Соиб*

6. кардан, задан; таъна чидан сарзаниш кардан, айб намудан.

Қаддам, ки бар сарв таъна мечид,
Шуд аз ғами ту чу шоҳаи бед. *Шоҳин*

ЧИЗ چيز он чӣ вучуд дошта бошад, ҳар қисми берух,
шайъ.

Бибахшид ба дарвеш бисъёр чиз,
Қи бар ҷони у сфарин бод низ. *Фирдавсӣ*

Ҳар чиз, ки он камол ёбад,
То дарнигарӣ, завол ёбад. *Ҳилолӣ*

◇ **чиз гуфтан** гап задан.

Абдулфайзхоҷа дар маҷолис ба унвони каромат
чизҳо гуфтӣ. *Садри Зиё*

чизе сохтан коре кардан, тadbире кардан, чорае чу-
стан.

Моро чизе бояд сохт, ки то наздики мо оянд.
Абдуллоҳи Ансорӣ

ба чиз(е) нагирифтан писанд накардан, эътибор
надодан; ба чизе нагирифтан худро; *киноя аз хоксо-*
рӣ кардан.

Ту он гаҳ шавӣ пеши мардум азиз,
Қи мар-хештанро нагирӣ ба чиз. *Саъдӣ*

бе чиз(е) нест бе сабаб нест, сабабе дорад.

Душ бод аз сари кӯяш ба гулистон бигашт,
Эй гул, ин чоки гиребони ту бе чизе нест. *Ҳофиз*

Ру ба Ҳинд овардани соҳибдилон бе чиз нест,
Рӯзгор оинаро мӯҳтоҷи хокистар кунад.*

ЧИККА چكك тарафи ишқаи бучул, тарафи чуқурҷаноки
бучул; *муқобили* пукка.

Он кӣ наmeshиносад у чиккаю пуккаи бучул,
Аспу хари насибааш рост гирифта чокро. *Савдо*

ЧИКО چكو шакли кӯтоҳшудаи чӣ кор (дар ибораи 'чӣ кор
кардан').

Гуфта будӣ, ки мекунам чора ғами фироқро,
Чун накуний, чико кунам ваъдаи хушқу қоқро. *Савдо*

ЧИЛА I|ЧИЛЛА I چله 1. муддати чил рӯз, ки дар он
дарвешон дар ҳуҷраи масҷид ё мазоре нишаста, ибодат
ва риёзат мекарданд.

Файзе, ки Ҷомӣ аз ду-се паймона дурд ёфт,
Мушкил, ки шайхи шаҳр биёбад ба сад чила. *Ҷомӣ*
чиллаи дай чил рӯзи хуноки сахти зимистон.

Зи шайхи чилланишин дур бошу ҳилаи вай,
Қи ҳаст чиллаи вай сардтар зи чиллаи дай. *Ҷомӣ*

ЧИЛА II|ЧИЛЛА II چله 2. зеҳи камон, ресмони камон.

Замона камонвор пуштам шикаст,
Зи тори сиришқам бар он чилла баст. *Ҷомӣ*

ЧИЛБҮР چلبور 1. ресмон; 2. чизи бисъёр кам, чузъӣ,
каме.

Фармуд, то ҳар офарида, ки ба қадри чилбуре
бидуздад, уро ба ёсо расонанд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ЧИЛЛА I چله *ниг.* чила I.

ЧИЛЛА II چله *ниг.* чила II.

ЧИЛЛАНИШИН چلانشين он кӣ чил рӯз ибодат мекунад;
ниг. чила I.

Зи шайхи чилланишин дур бошу ҳилаи вай,
Қи ҳаст чиллаи вай сардтар зи чиллаи дай. *Ҷомӣ*

ЧИЛЛАНИШИНӢ چلانشينى ибодат кардан, риёзат ка-
шдан; *ниг.* чила I.

Дар гушае нишастааму хок мехӯрам,
Бигаштаам ба чилланишинӣ зи зоҳидон. *Сайидо*

ЧИЛЛАХОНА چلهخانه хонае, ки чилланишинон чилларо
дар он чо мегузаронанд, ибодатгоҳ.

ЧИЛПО(Ӣ) چلپا(ي) ҳашароте, ки пойҳои бисъёр дорад,
ҳазорпой, сколопендра.

Он маймун ки он ҳол дид ..., пеш омад, ки бар
синаи малик занад ва чилпоро бикушад.

«Ҷомеъ-ут-тамсил»

ЧИЛҒҶЗА چلغوزه *ниг.* чалғӯза.

ЧИМ I چيم номи ҳарфи ҳафтуми алифбои арабии тоҷикӣ
چ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 3 баробар аст.

ЧИМ II چم *ниг.* чам III.

чин *چين* *асоси феълӣи замони ҳозираи чидан.*

ЧИН I چين 1. печ, хам; **чини зулф** (ё *гесӯ*, *турра*) печу
тоби зулф, хаму печи зулф.

То дили ҳарзагарди ман рафт ба чини зулфи у,
3-он сафари дарози худ азми ватан намекунад.

Ҳофиз

Ту ҷаъди зулфро кардӣ мусалсал,
Ту чини турраро кардӣ мутарро. *Исмаи*

Ҳар дил, ки аз каманди алоққ канора ҷуст,
Дар чини гесӯи чу камандат мусаххар аст.

Шоҳин

2. гирех; оцинг.

Дар абру чин пай озори мардум,
Зи ҳар чин сад гирех дар кори мардум. *Ҷомӣ*

3. маҷ. мавҷ.

Надорад кас дар ин бахри куҳан ёд,
Ки гирад об чин бе ҷунбиши бод. *Ҷомӣ*

◇ **чини гӯшаи абру киноя аз** хашм ва туршруй.
Бе сабаб чашми туро хашм ба мардум то чанд,
Бе ҷихат гӯшаи абруи туро чин то кай? *Ҳилолӣ*

чини пешонӣ (*ё чабин, ҷабҳа*) рахшон пешонӣ; ги-
реҳи пешонӣ.

Абру — киштию чини пешонӣ — мавҷ,
Гирдоби бало — ғабғабу чашмат — туфон. *Рӯдакӣ*
Бувад занҷирҳо бар дар зи чини ҷабҳаи хоҷиб,
Зи қасри зарнигори шоҳ маъвои гадо бехтар.

Сайидо

чин дар чин печ дар печ, пурпечу тоб.

Ҳалқа созад каманди чин дар чин,
Барад уро кашон-кашон суви Чин. *Мушфиқӣ*
чин додан қат кардан, дуқат кардан.

Номаро дод чину сохт дуто
Қард зоҳир ба он дури якто. *Мушфиқӣ*

чин бастанӣ пешонӣ а) гириҳ пайдо кардани пешонӣ,
чиндор шудани пешонӣ; б) *киноя аз* хашмнок шу-
дан.

Пешонии нози у аз шӯхи ниғаҳ чин баст,
Мижгон ба ситам бархост, абру камари кин баст.

Сайидо

чин аз чабин кушодан киноя аз тарк кардани хашм-
гинӣ, аз хашм фаромадан.

Эй ситамгар, бо асиронат тағофул то ба кай,
Тунд магзар аз назар, чин аз ҷабини худ кушо.
«Маҷмуат-уш-шуаро»

чин ба абру задан киноя аз хашму ғазаб кардан.

Чин ба абру задай, чашм лаболаб зи ғазаб,
Таркаши ноз пур аз тиро камон меоя. *Сайидо*
бар абру фитодани чин киноя аз хашмгин шудан,
ғазабнок гардидан.

Фитад гар чин бар абруи камонаш,
Намеебад нишон душман зи чонаш. *Ҳозиқ*

чин дар абру афкандан (*ё задан*) *киноя аз* хашмгин
шудан.

Чӣ ҳар дам ба ноз афканӣ чин дар абру?
Маноз, эй бути Чин, ки чин ҳам намонад. *Ҳилолӣ*

ЧИН II چين 1. Хитой.

Ва аҳли Пайканд чумла бозургон будаанд ва
бозургонии Чин ва дарёе кардандӣ ва ба ғоят та-
вонгар будаанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Чину Мочин Хитой ва ғайри Хитой, Хитой ва мам-
лакатҳои ҳамсоия у, ҳамчун Япония, Бирма ва ғ.

Сипахбуд Гави пилтан бо сипах
Суви Чину Мочин даромад зи раҳ. *Фирдавсӣ*

2. Туркистони Чин, вилояти Синьцзяни Хитой
имруза.

Чу бодомии туркони Чин ниммаст,
Ҳаво дар сару ҷоми ширин ба даст. *Хочу*

3. сокини Чин, хитой.

Зи туркону аз чин хазорон хазор
Қамарбастагон аз дари қорзор. *Фирдавсӣ*

ЧИНА I چينه 1. дона, ки мурғон меҳуранд.

На дом дар замини вақф ниҳодаам, на чина аз
ғаллаи мадраса пошидаам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. дом.

Ҷаҳон домдорест найрангсоз,
Ҳавои дилаш — донаю чина — оз. *Фирдавсӣ*

ЧИНА II چينه девори поҳса; анбори ғалла.

Пур аз мева кун хонаро то ба бар,
Пур аз дона кун чинаро то ба сар.

Абушақури Балхӣ

ЧИНАДОН چينه دان ҳавсалаи мурғон, ҷиғилдон.

Товуси ғуробхор ҳар дам
Говарс зи чинадон барандохт. *Хоқонӣ*

ЧИНЕСТОН چينستان Чин, Хитой.

Ба туғро баркашад сурат ба сони нақши Чинистон,
Ба дафтар баркашад қадвал ба сони саҳни Ангальюн.

Муиззӣ

ЧИНИЧАМОЛ چيني جمال зебо; ◇ **турки чиничамол киноя**
аз офтоб.

Чу қуллоби сим аз камин зад ҳилол,
Ба хун ғарқа шуд турки чиничамол.

Хисрави Деҳлавӣ

ЧИНОЛ چنال *ниг.* чинор.

Ба ному неъматӣ эшон бузургном шудӣ.
Чинол гаштӣ аз он гаҳ ки буда будӣ нол. *Фузулӣ*

ЧИНОР چنار дарахти бузурги баланд ва дарозумр, ки
барғҳояш панҷамонанд ва ҷубаш саҳт аст.

Чинор фаҳм кунад андаке зи рози чаман,
Ҳазор даст барорад хушу дуо кунад.

Шамси Табрезӣ

Саъи дасти тихӣ дар ин гулзор
Магар оташ занад ба худ чу чинор. *Бедил*

ЧИНӢ چيني 1. мансуб ба Чин, мансуб ба Хитой.

Шумо яксара теғҳо баркашед,
Сипарҳои чинӣ ба сар даркашед. *Фирдавсӣ*

2. сокини Чин, бошанди Хитой, хитой.

Чи суғдӣ, чи чинию чи паҳлавӣ,
Нигоридани он кучо бишнави. *Фирдавсӣ*

3. зарфи чинӣ, чинивор.

Боргоҳи фақр кам аз маснади фағфур нест,
Аз шикасти чинӣ меояд ба гӯшам ин садо.

Туғраӣ

4. либоси фоҳираи хитой.

Чиние бар танаш чу синаи боз,
Румие бар сараш ба расми тироз. *Низомӣ*

ЧИРА||ЧИРА چيره چيره *ниг.* чер.

ЧИРАГӢ I ت. چيرگي намад ё латтае, ки ба пушти асп
аз зери зин мегузоранд.

Чизеро оварда аз дур намудор кард, дидам:
парчанамаде буд кӯҳнаи гаргин, ки чирагӣ хонанд
ва аз зери зини асп меандозанд. *Садрӣ Зиё*

ЧИРАГӢ II چيرگي *ниг.* черагӣ.

ЧИРАДАСТ چيره دست *ниг.* черадаст

ЧИРАДАСТӢ چيره دستي *ниг.* черадастӣ.

ЧИРАДИЛ چيره دل *ниг.* черадил.

ЧИРАЗАБОН چيره زبان *ниг.* черазабон.

ЧИРАЗАБОНӢ چيره زباني *ниг.* черазабонӣ.

ЧИРИНГИДАН چرنگيدن чарангидан, овози чарангосй баровардан; овоз ва садо баровардани гурз ва монанди он дар вақти задан.

Чирингидани гурзаи говчехр,
Ту гуфтӣ ҳаме санг борад сипехр. *Фирдавсӣ*

ЧИРК چرك 1. ифлосӣ.

Пас бигӯяд: Ту най сохибзаҳаб,
Бист салла чирк бурдам то ба шаб. *Румӣ*

2. рим, мадда, ки аз захм ва чароҳат мебарояд.

ЧИРКИН چركين ифлос; муқобили тоза 3.

Чиркину олуда гуфт: Эй ходима,
Андарафкан дар танӯраш якдама! *Румӣ*

ЧИРО چرا ниг. чаро 1.

ЧИРОҒ چراغ ниг. чароғ.

ЧИРОҒВОР چراغ وار ниг. чароғвор.

ЧИРОҒВОРА چراغ واره ниг. чароғвора.

ЧИРОҒДОН چراغ دان ниг. чароғдон.

ЧИРОҒОН چراغان ниг. чароғон.

ЧИРОҒПО(Я) چراغ پا (په) ниг. чароғпо(я).

ЧИРОҒӢ چراغی ниг. чароғӣ.

ЧИТ چيت як навъ газвори гулдори ресмонӣ, митқол.

Ҳазрати устоз ҳар қадар либосе, ки дар бисоти худ доштаанд, пушидаанд. Пушидани ки! Масалан, чомаи кимҳоб аз таҳт, чомаи чити кӯҳна аз рӯи он ... ва ҳоказо. *Садри Зиё*

ЧИХ چيخ касе, ки аз чашмаш оби чиркин меравад, касе, ки аз сабаби об рафтани аз чашмаш мижаҳояш рехтаанд,

касе, ки чашмаш обрав ва шилпуқ аст.

Чих, ки шуд ғамзазани сози ӯ,
Кур бувад он ки харад нози ӯ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧИ-Ш چيش шакли кӯтоҳшудаи чиаш; ҳар чи-ш ... ҳар чизе, ки ӯро ..., ҳар чизе, ки ба вай ...

Аз ин ҳама бистонад ба ҷумла, ҳар чи-ш дод,
Чунончи боз ситод, ҳар чӣ дода буд онро.
Носири Хисрав

ЧИҒ چيغ ниг. чеғ.

ЧИҚМОР چقمار гурз.

Душмани ночиз ба ҳанҷор куш,
Пашша ба селӣ, на ба чиқмор куш.
Хисрави Деҳлавӣ

ЧИҲИЛ چهل шумораи миқдорӣ адади 40 (۴۰); соли чихил чил сол.

Бигашт аз бараш чарх соли чихил
Пур аз ҳуш мағзу пур аз дод дил. *Фирдавсӣ*

ЧОБУК چابک 1. ҷусту чолок, чаққон, зудкор.

Бозаргоне ... бо вучуди неъмату мукнат ғуломону
канизакон дорад ва шогирдони чобук. *Саъдӣ*

2. тезу тунд, босуръат.

Чу бодаш гарчи чобук буд рафтор,
Вале мегашт ҳамчун абр ҳамвор. *Ҳозик*

чобуку ҷуст чаққон, тез.

Мерави чун ниғаҳ аз хона бурун чобуку ҷуст,
Зуд меову аз дида ниҳон меой. *Сайидо*

чобук истодан тайёр истодан, ҳозир ва омода будан.

Чобук истодаам ба зери фалак,
Магар аз чанбараш бирун гузарам. *Ҳоқонӣ*

чобук омадан лоиқ омадан, муносиб будан.

Туро хирқае чобук ояд ба дӯш,
Ки пушид Саъдин пашминапуш.

Аз ӯ монд гар «Бустон» ёдгор,
Ту бар дустон тухфае воғузор. *Шоҳин*

чобук рафтан бо суръат рафтан; тез паридан.

Ҳар тир, ки чобук аз камон рафт,
То охири саф ягон-ягон рафт. *Шоҳин*

3. моҳир, усто, кордон.

Дар зиндон хобгузоре ба ғоят чобук ҳаст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ҳариф ар ба шатранҷ шуд чирадаст,
Ба бозандаи чобук орад шикаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. хушрӯй, зебо.

Чобукони Хитову Фархоранд,
Моҳруёни Чочу Булғоранд. *Саной*

5. тозиёна, қамчин.

Падар аз рӯи хашму қаҳр чанд чобук ба у зада
аззошро маҷрӯҳ кард. *«Тағрихи Фаршита»*

ЧОБУКАНДЕШ چابک اندیش || **ЧОБУКАНДЕША** چابک اندیشه
зирак, тезфаҳм, хушбӯр, бозаковат.

Дар ҳама кор он хунарпеша
Чорагар буду чобукандеша. *Низомӣ*

... Ки шундаам ба хурди аз ҳешон,
Хурдакорону чобукандешон. *Низомӣ*

ЧОБУКДАСТ چابک دست моҳир.

Сулаймон устодони чобукдастро фармон дод, то
аввал бунъеди шаҳре ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧОБУКДАСТӢ چابک دستی маҳорат; чолоки.

Ба чобукдастиву устодкорӣ,
Кунӣ дар кори ин қаср устуворӣ. *Низомӣ*

ЧОБУКРИКЕБ چابک ركب имолаи чобукрикоб.

Савори хунарманди чобукрикеб,
Бар оташ даҳ ангушт зад бе ҳисеб. *Низомӣ*

ЧОБУКРИКОБ چابک ركاب чобуксавор, савори моҳир,
савори ҷусту чолок.

Зи ҷангӣ саворони чобукрикоб
Ба нӯҳ сад ҳазор омад андар ҳисоб. *Низомӣ*

ЧОБУКСАВОР چابک سوار 1. савори моҳир, асптози чолок.

Зи ҳар ду тараф бештар аз шумор
Ба хок андарафтод чобуксавор. *Ҳотифӣ*

2. киноя аз маъшуқа, дӯстдор.

Мабар гард аз рухи зарди ман, эй ашк,
Қ-аз он чобуксаворам ёдгор аст. *Ҷомӣ*

ЧОБУКСАРОӢ چابک سراى бо маҳорат сароянда; фасеҳба-
ён, хушсухан.

Биёр, эй суҳангӯи чобуксарой,
Бисоти суҳанро якояк ба ҷой. *Низомӣ*

ЧОБУКӢ چابکى 1. чолоки, чаққонӣ.

Ба чобуки бирубояд чунон ки н-озорад
Зи пусти рӯи мубориз ба нӯги пайкон хол.

Мунҷик

2. шўхҳаракатӣ.

Нози чу туге тавон кашид, эй чон,
Бо ин ҳама чобукиву айёрӣ. *Анварӣ*

ЧОБУКҚАДАМ چابکقدم тезрав, тезрафтор, сабуқпай.

Чобукқадами бисоти афлок,
Волоғуҳари муҳити лавлок. *Файзӣ*

ЧОБУКҚАЛАМ چابکقلم тезнавис.

Дабирони мавзуни чобукқалам,
Ки дар ҳусни хат буда ҳар як алам. *Ҳотифӣ*

Дабирони уторудрақам ва муншиёни хуштаҳриру
чобукқалам ба шоҳ Исмоил иншо карданд.

«Таърихи Сайидроқим»

ЧОВ ҳ. چاو пули қоғазӣ.

Садриддин ва баъзе умаро ахённан дар боби чов,
ки дар вилояти Хитой равон аст, ва тадбири гар-
вичи он дар ин вилоеъ баҳсе ва андешае мекар-
данд. *«Чомеъ-ут-тазорих»*

ЧОВА چاوه чалак, чалаки равған.

ЧОВАЛА ҳ. چاوله навъе аз гули садбарги сурхи хушранг.

Ҳама бустон сози аз дашти ӯ,
Чаманхош пурлолаву човала. *Унсурӣ*

ЧОВИДАН چاويدن тавалло ва зорӣ кардан.

Эй ошиқи дилсӯз в-аз коми дили худ дур,
Менолу ҳамечов, ки маъзурӣ маъзур. *Абӯшӯайб*

ЧОВУШ т. چاوش 1. пешрави корвон ё зиёратчиён; 2. сар-

ҳанг ва нақби лашкар.

Гар ҳочиби ту пушад пайкорро зирех,
В-ар човуши ту бандад пархошро камар ...

Муиззӣ

Зи дил додани човушони далер
Диловар шуда гӯр бар қанги шер. *Низомӣ*

3. шотир.

Нафири човушон, к-аз «дур шав, дур»,
Зи гетӣ чашми бадро карда маҳҷур. *Низомӣ*

ЧОВУШӢ چاوشى пешравӣ (дар корвон).

Дар човушии раҳаш камар баст,
В-аз фаҳр кулоҳгуша бишқаст. *Чомӣ*

ЧОВХОНА چاوخانه хонаи маҳсуси чоп кардани пул, чое,
ки пули қоғазӣ бароварда мешавад; *ниг.* чов.

Фармуд, дар ҳар шаҳре човхона бунъёд ниҳо-
данд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧОВ-ЧОВ چاچاو овози мурғон (парандагон); **чов-човон**
чов-човкунон, чи-чикунон.

Мурғ дидӣ, ки бачча з-у бибаранд,
Чов-човон-дар асту чунон аст. *Рӯдакӣ*

ЧОДИР||**ЧОДАР**||**ЧОДУР** چادر 1. пардае, ки занон ба сар
мегиранд, фаранҷӣ.

Аз таффу тоби ханҷари мардони лашкарат
Бар сар кашад ба шакли занон чодир офтоб.

Анварӣ

Пеши роҳаш гирифт, к-эй хоҳар,
Балки хуршеду моҳӣ дар чодар. *Чомӣ*

2. хиҷоб, болопӯш, парда.

Ту гуфти сипеҳру замону замин
Бипушад ҳама чодари оҳанин. *Фирдавсӣ*

чодари мастурӣ пардаи исмат, пардаи покдоманӣ ва
баномӯсӣ.

То надарад чодари мастуриаш,
Чо нашавад манзари манзуриаш. *Чомӣ*

3. лухтакбозӣ, зочабозӣ.

Эй зуфунун, ба олами маънӣ кушой чашм,
Чун тифл сахт шефтаи нақши чодарӣ!.. *Бедил*

4. маҷ. кафан.

Гар айвони мо сар ба кайвон-бар аст,
Аз он баҳраи мо яке чодар аст. *Фирдавсӣ*

◇ **чодари хаёл киноя** аз чизи пинҳон, пӯшида, ки
дар зераш бозиҳо ва ҳилаву найрангҳо дорад.

Аз замин чӣ меҷӯй в-аз фалак чӣ меҳоҷӣ?
Гунбази тилисм аст он, чодари хаёл аст ин.

Сайидо

чодари қиргун киноя аз шаб, шаби торик.

Чу хуршед он чодари қиргун
Бидарриду аз парда смад бурун ... *Фирдавсӣ*

ЧОЙ ҳ. چای 1. барги хушконидашудаи як рустани

ҳамешасабзи дастпаргард, ки дам карда менушанд;

2. нӯшидание, ки аз оби ҷӯш ва ин гуна баргҳо дам
карда мешавад.

Ҳазрати охунд ғулунгу санҷиду мавиз ва ам-
соли он ҳар чиз, ки ба дасташон афтод, ба даруни
пиёлаи чой андохта, чои ширин, яъне қандчой
гуфта, ба аҳли маҷлис медоданд. *Садрӣ Зиё*

ЧОЙЧҶУШ چایجوش зарфе, ки дар он барои чой об ме-
ҷӯшонанд.

Зи ҷӯши чойҷӯшам ин нидо дар гуш меояд,
Ки чои талх равшан мекунад табиъи сухандонро.

Саъдо

ЧОК چاک 1. шикоф, даригағӣ.

Дили фиғори маро кард чун қафас сад чок,
Тани низори маро кард ҳамчу хас лоғар.

Садрӣ Зиё

2. дарига, пора-пора.

Зи гарди кист бар доманат хок,
Зи дасти кист пирохонат чок. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. маҷ. кушод, боз, во.

Мабодо лаби ту ба гуфтор чок,
Суханро ҳамин ҷо фуру кун ба хок. *Фирдавсӣ*

◇ **чоки гиребон киноя** аз шукуфтани гул.

Душ бод аз сари қуяш ба гулистон бигзашт,
Эй гул, ин чоки гиребони ту бе чизе нест.

Хофиз

чоки дил киноя аз озурдағӣ ва азоби руҳӣ.

Ба рӯзи васл хоҳам чоки дил дӯзам зи пайконат,
Ки монад шодию ишрат дарун, андӯҳу ғам берун.

Чомӣ

чоки рӯз киноя аз субҳидам, сапедадам.

Яке разм карданд то чоки рӯз,
Чу пайдо шуд аз кӯҳ гетафуруз. *Фирдавсӣ*

чок задан даридан, даррондан, пора кардан.

Ҳар субҳ, к-офтоби руҳат сар занад зи ҷайб,
Гар ман чу субҳ чок занам ҷайби чон, чӣ айб?!

Чомӣ

чок кардан а) даррондан, пора кардан.

Амирулмуъминин... вилоятро ба писари хеш Мусо дод... ва бифармуд, то он васиятнома, ки Ҳорунаррашид навишта буд, чок кардан.

«Таърихи Табарӣ»

б) харошидан, ханчол кардан.

Бизад дасту чома бидаррид пок,
Ба нохун ду рухро ҳамекард чок. *Фирдавӣ*

чок кардан (*ё задан*) **чома** (*ё гиребон*)-ро киноя аз нола кардан, гирьяву фиғон кардан.

Гаҳ хун зи ду рух пок кунам бар дари ту,
Гаҳ чома зи ғам чок кунам бар дари ту.

Хисрави Деҳлавӣ

То чанд гиребон занам аз дасти ғамат чок,
Дасти мани бечораву домони ту имруз. *Мушфиқӣ*

дар чизе чок андохтан чизеро шикофтан, чизеро рахна кардан.

Сарв аз боғи Ирам соя бар ин хок андохт,
Ки ба теғи мижа дар ҳар чигаре чок андохт.

Шоҳӣ

ЧОКАР چاکر 1. хизматгор; навкар; фармонбардор.

Ду-се рӯз шоҳиятро чу шудам ба сидқ чокар,
Ба қаҳон намонд шоҳе, ки чу чокарам наёмад.

Шамси Табрэзӣ

Ман чокари дудмони ҳуснам,
Парвардаи хонадони нозам. *Савдо*

2. киноя аз ман, камина, фақир ва ғ., ки гӯянда аз рӯи хоксорӣ худро чунин ном мебарад.

Нагзарад бар ҳеч кас аз ошиқон
Он чӣ душ аз ишқ бар чокар гузашт. *Анварӣ*

Ба зинҳорат даромад чони чокар,
Маро дар ҳаҷр бе зинҳор мағзор! *Шамси Табрэзӣ*

ЧОКАРОНА چاکرانه ба таври чокар, хизматгорона, ғуломона.

Зи мо бодо дуруди бекарона
Фаровон хокбуси чокарона. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧОКАРПЕША چاکرپیشه чокар, хизматгор.

Чокарпешаро перояи бузургтар ростист.

«Таърихи Байҳақӣ»

ЧОКАРӢ چاکری хизматгорӣ, навкарӣ; фармонбардорӣ.

Зи мавлою чокарӣ нагзарам,
Сикандар худованду ман чокарам. *Низомӣ*

Ниҳода амирони гегипаноҳ
Сари чокарӣ бар дари боргоҳ. *Хочу*

ЧОКАФГАН||**ЧОКАФКАН** چاک افگن|چاک افکن чоккунанда, шикофанда, дарронанда.

Зи шамшери чокафгани тобноқ
Баромад зи ҳар ҷонибе чок-чок. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧОҚДОМАН چاک دامن киноя аз беобрӯ.

Эй ба кӯи хубрӯён рафта бо домони пок,
Покдоман рафтӣ, аммо чокдоман омадӣ. *Ҷомӣ*

ЧОК-ЧОК چاک چاک 1. пора-пора, дарида-дарида, лахт-лахт.

Ҳар оташин гуле, ки бар атрофи хоки мост,
Аз оташи дилу чигари чок-чоки мост. *Ҳилолӣ*

2. *ниг. чакочак.*

Зи бас наъраву чок-чоки табар
Надонист кас пой, — гуфтӣ, — зи сар. *Фирдавӣ*

ЧОЛ I چال як навъ мурғобӣ.

В-агар ба Балх замоне шикори чол кунад,
Биёғанад ҳама води(я)шро ба батту ба чол. *Имора*

ЧОЛ II چال 1. мағок, чуқурӣ; 2. чоҳи занахдон, чуқуриин зақан, зери манаҳ.

Шуд дили хастаи ман бастаи чоли занахат,
З-он ки анбошта шуд то ба лаб он чол ба мушк.
Ибни Ямин

3. маҷ. ҳабсхона.

Сияҳ чолу мард андар у баста пой
Беҳ аз фитна аз ҷой бурдан ба ҷой. *Саъдӣ*

ЧОЛ III چال гесӯ, мӯй.

Гуфт: Дур, эй бевафо, маккора зол,
Сад ҳазорон дом дорӣ зери чол. *Румӣ*

ЧОЛ IV m. چال аспе, ки мӯи сурху сафеди омехта дорад.

Аз бӯи мушки Тиббат, к-он сайди сайдгаҳро
Оғушта буд бо хок аз наъли буру чолаш...

Ҳоқонӣ

ЧОЛИШ m. چالش 1. мубориза, ҷангу ҷидол, задухурд, ҳамлаву ҳучум.

Бифармуд шах, то далерони Рум
Намоянд қолиш дар он марзу бум. *Низомӣ*

Биё, то дар ин шева қолиш кунем,
Сари хасро санг болиш кунем. *Саъдӣ*

2. ҳаракат, рафтор; хиромиш, рафтори бо нозу такаббур.

Вой агар садро яке бинад зи дур,
То ба қолиш андарояд аз ғурур. *Румӣ*

ЧОЛИШГАР چالشگر 1. ҷанговар, муборизи ҳамлакунанда.

Зи гурзи гаронсанги қолишгарон
Шуда моҳию говро сар гарон. *Низомӣ*

2. он кӣ аз рӯи нозу такаббур хиромон-хиромон роҳ меравад.

ЧОЛИШГАРӢ چالشگری ҷанговарӣ; ҳарбу зарб.

Ҳама корашон шурбу молишгарӣ,
Нагашта шабе гирди қолишгарӣ. *Низомӣ*

Басо номвар, к-аз таманнои ман
Ба қолишгарӣ гашт ҳамтои ман. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧОЛОК چالاک 1. чобук, ҷуст, ҷаққон.

Ҳар кучо ҷилва кунад он бути чолок он чо,
Ҳоҳам аз шавқ кунам ҷомаи ҷон чок он чо. *Ҷомӣ*

2. таррор, дузди таррор; роҳзан.

Гуфт, к-ин мардумони бебоканд,
Ҳама ҳамвора дузду чолоканд. *Унсурӣ*

3. баланд (онд ба бино).

Бад-у-бар яке қалъа чолок буд,
Гузашта сараш бар зи афлок буд. *Асадӣ*

4. маҷ. ораста, базед, зебанда.

Эй бар ту қабон хусн чолок,
Сад пираҳан аз ду ҷудонят чок. *Саъдӣ*

5. маҷ. зирак, хушбӯр; ақли чолок зеҳни тез, ақли гиро.

Валекин кай гузорад ақли чолок,
Ки баҳри насья нақдеро кунам хок? *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧОЛОКПӢ چالاکپوی тезрав.

Чу боданд пинҳону чолокпӯй,
Чу санганд хомушу тасбехгӯй. *Саъдӣ*

ЧОЛОКТАБЪ چالاک طبع мохир.

Аз хаёли лутфи май машшотаи чолоктабъ
Дар замири барги гул хуш мекунад пинхон гулоб.
Ҳофиз

ЧОЛОКӢ چالاکى 1. чаққонӣ, чобуки; 2. маҷ. зираки, хуш-
ёри.

Дар мазҳаби тариқат хомӣ нишони куфр аст,
Оре, тариқи риндон чолюкиясту चुсти. *Ҳофиз*

ЧОМ چام: чом-чом печу хамаи кӯх ва дара, роҳҳои качу
килеб ва пасту баланд.

Гуфто: Маро чӣ чора, ки ором ҳеч нест,
Гуфтам, ки зуд хезу ҳамагард чом-чом! *Мунҷик*

ЧОМА چامه адш. шеър; ғазал; суруд; *муқобили чона* 2.

Ҳало, чома пеш овар, эй чомагӯй,
Ту чанг овар, эй духтари мохруй. *Фирдавсӣ*

ЧОМАГӢ چامه گوی 1. шоир; ғазалсаро; 2. сурудхон,
хофиз.

Яке чомагӯю дигар чангзан,
Яке пой кубад шикан бар шикан. *Фирдавсӣ*

ЧОНА چانه 1. зақан, манаҳ, занач.

Шукри ҳақ гӯяд туро, эй пешво,
Он лабу чона надорам в-он наво. *Румӣ*

2. адш. наср; *муқобили чома*.

Як шабонрӯз андар он хона
Гох чома суруду гаҳ чона. *«Луғати фурӯ»*

◇ **чонаи бечо задан** ҳарза ва беҳуда гуфтан, лаққигӣ
кардан.

Вонз, ин суннати таҳтулҳанакаат донӣ чист?
Чонабандест, ки то чонаи бечо назанӣ.

Мӯҳсини Таъсир

ЧОНАБАНД چانه بند манаҳбанд, порчае, ки бо он манаҳи
мурдари мебанданд.

ЧОПАР||ЧОПОР т. چاپر||چاپار қосиди тезрав, ки дар ҳар
манзил аспро иваз мекунад.

Чопар фиристод, ки таҳқиқи ин хабар кунад.
Аҳмади Доғиш

ЧОПЛӢС چاپلوس хушомадгӯи фиребанда.

Чаро пеши ӯ чун саги чоплӯс
Нарафтӣ, чу бархост овои кӯс? *Фирдавсӣ*

Омад ба фусуни чоплӯсон
Дар базми нишот хокбӯсон. *Файзӣ*

ЧОПЛӢСӢ چاپلوسى чарбзабонӣ, хушомадгӯи аз роҳи фиреб.

Ба дилдорию чоплӯсию фан
Қашидаш суи хонаи хештан. *Саъдӣ*

Васияти чаҳорӯм он, ки ба талаттуфи душман
ва чоплӯсии ӯ мағрур нагардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЧОПОР т. چاپار *ниг.* чопар.

ЧОР I چار *шакли кӯтоҳшудаи чаҳор*; ◇ *ин чор* *ниг.* чор
унсур.

Бод ба хок омада, об дар оташ зада,
Ишқ ба ҳам барзада хаймаи ин чорро. *Шамси Табрезӣ*
чор аждаҳо *ниг.* чор унсур.

Он одаме, ки зубдаи арконш мениханд,
Пайваста дар кашокаши ин чор аждаҳост.

Заҳири Форёбӣ

чор андом *ниг.* чор унсур.

Гар бихоҳӣ, тидӣ кунӣ ба ҳусом
Нӯҳ фалакро зи баҳри чор андом. *Саной*

чор аркон *ниг.* чор унсур.

Аз ин чор аркон, ки дорӣ ба ном,
Бубин, к-ин хунархо чуз уро кадом. *Асадӣ*

чор асл *ниг.* чор унсур.

Як ду шуд аз се ҳарфаш чор аслу панҷ шаъба,
Шаш рӯзу ҳафт ахтар нӯҳ қасру ҳашт манзар.
Ҳоқонӣ

чор гавҳар *ниг.* чор унсур.

Чор гавҳар ба саъи ҳафт ахтар
Шуда берангро гузоришгар. *Саной*

чор модар *ниг.* чор унсур.

Фарози ҳавдачи се хоҳар аст ҷои шумо,
Чу чор модар агарчанд зери нӯҳ падаред. *Бадри Чочӣ*

чор мех(-и аркон) *ниг.* чор унсур.

Шаш ҷиҳатро зи ҳафт панҷ барор,
Нӯҳ фалакро зи чор мех барор. *Низомӣ*
Не, не, ки зи чор мехи аркон,
В-аз шашдари танги ин нӯҳ айвон ... *Чомӣ*

чор охури сангин *ниг.* чор унсур.

Растам зи чор охури сангини коинот,
Дар ҳашт боғи ишқ чаридам ба субҳгоҳ. *Ҳоқонӣ*

чор пайванд *ниг.* чор табъ.

Зи худ бигзар, ки бо ин чор пайванд
Нашояд раст аз ин ҳафт оҳанин банд. *Низомӣ*

чор табъ *киноя аз гармиву сардиву тариву хушкӣ,*
ки мувофиқи тибби қадим гӯё табиати инсон аз инҳо
иборат аст; **чор табъи чарх** *ниг.* чор унсур.

Дил бар ин чор табъи чарх манех,
Ҷаъфарӣ баҳри харчи карх манех! *Саной*

чор тоқи аркон *ниг.* чор унсур.

Ба дори шашҷиҳат андохт мӯҳраи айём,
Маҳалли номия дар чор тоқи аркон кард.
Убайди Зоконӣ

чор унсур *фалс.* а) обу боду хоку оташ, ки гӯё дунё
аз онҳо таркиб ёфтааст.

Онам, ки кӯси таъна зада ҳафт ахтарам,
То баркашид нӯҳ фалак аз чор унсурам. *Шоҳин*

б) номи як асари Бедил дар бораи ҳаёти худаш
ин чор хона *ниг.* чор унсур.

Нахоҳӣ монд охир ҷовидона
Дар ин нӯҳ матбаху ин чор хона. *Низомӣ*

чору нӯҳ *киноя аз чор унсур ва нӯҳ фалак; киноя*
аз олам.

Аз буди чору нӯҳат бод паноҳ,
Он ки бар чору нӯҳаш фармон аст. *Анварӣ*

чор шудани ду чашм *киноя аз ниҳояти интизорӣ,*
хеле мунтазир будан.

Чор аст ду чашмам ба раҳ аз озу таманно,
В-аз мардумӣ осор ба ҳар чор набёӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧОР II چار *шакли кӯтоҳшудаи чора.*

Булбули дастонзан(е) чора ҳамаҷӯяд зи ман,
Чора з-он ҷӯяд, ки уро ҷуст бояд низ чор (1).
«Луғати фурӯс»

Ман надонам, ки чӣ дармон кунам инрову чӣ чор. (1) *Фарруҳ*

чору ночор хоҳу нохоҳ, ноилоҷ.

Чу дид он ҳол Сунбул, чору ночор
Анифонро зи ҳар сӯ кард бар кор. *Хисрави Деҳлавӣ*

Амир ... чору ночор илтизоми лашкаркашӣ наму-
да, ба таҳияи асбоби чиҳод машғул шуд.

Аҳмади Дониш

ЧОРА چاره 1. илоҷ, тадбир; гузир.

Чавон гарчи шоҳи дабирон бувад,
Гаҳи чора муҳтоҷи пирон бувад. *Низомӣ*
Зиндагӣ бар гардан афтадаст, Бедил, чора чист,
Шод бояд зистан, ношод бояд зистан. *Бедил*

чораву роӣ тадбир, фикру андеша.

Ҳеҷ кушандае ба чораву роӣ
Нашудӣ қалъаро тилисмукушӣ. *Низомӣ*

чора барандохтан тадбир андешидан.

Яке чора бояд барандохтан. *Низомӣ*

чора доштан илоҷ доштан, имконият доштан.

Сабо, гар чора дорӣ, вақт — вақт аст,
Ки дарди иштиёқам дарди сар кард. *Ҳофиз*

Ғайр аз ин чора надорам паи дахли кӯят,
Ки ғулумони сари кӯи туро банда шавам. *Ҳилолӣ*

чора кардан тадбир кардан, илоҷ кардан.

Даро, соқӣ, дигар бора бикун ушшоқро чора,
Ки охучашми хунхора чу шер андар шикор омад.

Шамси Табрзӣ

чора надидан роҳи илоҷ ва тадбир наёфтан.

Духтар аз доя он фусун чу шунид,
Беҳтар аз рост ҳеҷ чора надид. *Ҷомӣ*

Мулозимонашон чуз ин чора надиданд, ки уро
ба ҳавлии ҳазрати охунд биеранд. *Садри Зиё*

чора овардан тадбир намудан.

Яке чора овард аз дил ба чой,
Ки буд жарфбину батадбири роӣ. *Фирдавсӣ*

чора сохтан тадбир намудан, тааммулу тафаккур дар
илоҷи коре кардан.

Он оҳуи сияхчашм аз доми мо бурун шуд,
Ерон, чӣ чора созем бо ин дили рамида? *Ҳофиз*

чора чустан тадбир кардан, илоҷ намудан.

Зулайҳо васлро меҷуст чора,
Вале мекард аз он Юсуф канора. *Ҷомӣ*

2. маҷ. даво, дармон.

Зи ҳар гуна найрангҳо сохтанд,
Мар-он дардро чора нашнохтанд. *Фирдавсӣ*
Табии чоран дардам қарор дода ба сабр,
Чӣ сон кунам, ки маро нест бе ту сабру қарор. *Шоҳин*

3. маҷ. ҳила, макр.

Зане буд бо ӯ ба парда-дарун
Пур аз чораву рангу банду фусун. *Фирдавсӣ*

ЧОРАГАР چاره گر 1. чорақунанда, тадбирқунанда, чорасоз.

Дар ҳама коре он хунарпеша
Чорагар буду чобукандеша. *Низомӣ*

Ёр гар чорагари ошиқи бечора шавад,
Қай аз ин ғам сари худ гираду овора шавад?

Қамоли Хучандӣ

2. маҷ. илоҷқунанда, давоқунанда.

Шобош, зихи нуре, чорагари ҳар кӯре,
Кӯре, ки зи биноён харгиз набувад камтар.

Шамси Табрзӣ

3. маҷ. ҳилагар.

Нихонӣ зи Судобаи чорагар
Ҳамебуд печону хастаҷигар. *Фирдавсӣ*

ЧОРАГАРӢ چاره گرى 1. чорақунандагӣ, тадбирқунандагӣ.

Қардаме ғавр дар назорагарӣ,
Даст бикшодаме ба чорагарӣ. *Ҷомӣ*

2. маҷ. ҳилагарӣ, макр.

Гарчи сахтӣ чу нахкала, мағзат
Ҷумла берун кунам ба чорагарӣ. *Лабибӣ*

Дар ном Салими Омирӣ буд,
Дар чорагарӣ чу Сомирӣ буд. *Низомӣ*

ЧОРАДОН چاره دان илоҷдон, тадбирдон.

Басо чорадон, к-у ба сахтӣ бимурд,
Ки бечора гуи саломат бибурд. *Саъдӣ*

ЧОРАКУШӢ چاره كوشى саъю кӯшиш кардан дар чорачӯӣ.

Накшод даҳон ба чорақушӣ,
Гуфтанд: Ризост ин ҳамушӣ. *Ҷомӣ*

ЧОРАСИГОЛ چارمسگال чораандеш, чӯяндаи илоҷу тадбир.

Бардавиданд ҳар ду чорасигол,
Рубаҳон пешу гург дар дунбол. *Низомӣ*

ЧОРАСИГОЛӢ چارمسگالى чораандешӣ, тадбирчӯӣ.

Бечорааму ғариб ҳолест,
Дар чорасиголиам ҳаёлест. *Ҷомӣ*

ЧОРАСОЗ چارمساز чорақунанда, тадбирёббанда, илоҷқунан-
да.

Он гуфт, ки ҳаҷр ҷонгудоз аст,
В-ин гуфт, ки васл чорасоз аст. *Ҷомӣ*

Оё бувад, ки аз мадади бахти чорасоз
Дар риштан умед кашам бори дигараш. *Шоҳин*

ЧОРАСОЗӢ چارمسازى чорабинӣ, тадбирёбӣ, илоҷёбӣ.

Ба ҳар ҷо ки шаҳбоз бозӣ кунад,
Кучо кабки нар чорасозӣ кунад. *Шодӣ*

Дар вафо чун шамъ ман ҳам ҷонгудозӣ мекунам,
Дарди бедармони худро чорасозӣ мекунам. *Махфӣ*

ЧОРАЧӢ چاره چوى 1. тадбирчӯӣ, маслиҳатандеш.

Чу Синдухт бишнид, пешаш нишаст,
Дили чорачӯӣ андар андеша баст. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. ҳилагар, маккор.

Таҳамтан чунин дод посух бад-ӯӣ,
Ки эӣ марди бадғавҳари чорачӯӣ. *Фирдавсӣ*

ЧОРАЧӢӢ چاره چوى تادбирچوى, илоҷёбӣ.

Фусунгар дар ҳадиси чорачӯӣ
Фусуне беҳ надид аз ростгӯӣ. *Низомӣ*

ЧОРБАНД چاربند: ин (гунбади) чорбанд киноя аз дунё.

Бурун част аз ин гунбади чорбанд,
Фарас ронд бар ҳафт чархи баланд. *Низомӣ*

ЧОРБЕХ چاربيخ он чӣ чор реша дорад; ◇ дарахти чорбех
киноя аз дунё, ки гӯё аз чор унсур таркиб ёфтааст:

ниг. чор I (чор унсур).

Дарахтест шашпахлюю чорбех,
Тане чандро баста бар чормех. *Низомӣ*

ЧОРБЕХӢ چاربيخى он чӣ иборат аз чор унсур аст; киноя аз дунъё; (ин) ҳафт хаданги чорбехӣ киноя аз дунъё.

К-ин ҳафт хаданги чорбехӣ
В-ин нӯҳ сипари ҳазормехӣ ... Низомӣ

ЧОРБОЛИШ چاربالش *ниг.* чаҳор (чаҳор болиш(т).

Восиқ машав ба умр, ки дар ҳоби ғафлат аст,
Он кас ки чорболиши арконш муттакоост.

Заҳири Форъбӣ

Ба чорболиши иззат чу роҳ нест маро,
Бар остони мазаллат ниҳодаам сари хеш. *Ҷомӣ*

ЧОРБОРА چارباره чор баробар, чор бор зиёдтар.

Ушри ҳар дахле фуру нагзошти
Чорбора додӣ, он чӣ коштӣ. *Румӣ*

ЧОРБОҒ چارباغ боғи калон, боғи зебо; \diamond ин чорбоғ киноя аз дунъё.

Чидаму дидам тамои, обеу тобе надошт,
Меваи ин чорбоғ, гавҳари ин нӯҳ садаф. *Урфӣ*

ЧОРГОМА چارگمه *асли* чоргома асли хушрафтору теарав.

Соқиб, асли чоргома бирон,
То рикоби сегона бистонем. *Ҳоқонӣ*

З-аблақи чоргомаи шабу рӯз
Рони якронтро лагад марасод. *Ҳоқонӣ*

ЧОРГОН چارگان чортағӣ, чорто-чорто; баҳо чоргон баҳои ҳар кадоме чор (дирам).

Харидӣ ҳаме марди бозоргон
Дах охую гуре, баҳо чоргон. *Фирдавсӣ*

ЧОРГОНА چارگانه чортой; фусули чоргона чор фасли сол.

Назар кун дар фусули чоргона,
Ки мегардад бар он даври замона. *Ҷомӣ*

ЧОРДАҲ چارده шумораи миқдори адади 14 (۱۴); чордах ривоят чордах тарзи хондан(-и Куръон).

Ишқат расад ба фаръёд, ар худ ба сони Ҳофиз
Қуръон зи бар бихонӣ дар чордах ривоят. *Ҳофиз*

ЧОРДЕВОР چارديوار деворҳои хона.

Бувад чордевори он хона суи,
Ки бунъдаш аввал ношоад дуруст. *Низомӣ*

\diamond (ин) чордевори шлин киноя аз дунъё.

Ҷуз бар ин ратли гаронам ҳеҷ иморат накунам,
Чордевори гилинро, ки дар у меҳмонам. *Ҳоқонӣ*

ЧОРЗАБОНӢ چارزبانӣ 1. пургӯӣ, ҳаштлабағӣ; пурсадоӣ.

Чорзабонии рубоб душ ба маҷлис
Аз тараби ин биҳишт гуш баровард. *Ҳоқонӣ*

2. киноя аз чаҳор унсур: обу хок ва боду оташ, ки гӯё олам аз онҳо таркиб ёфтааст.

Асири табъи муҳолиф мадор чону хирад,
Забуни чорзабонӣ мақун ду хурлиқо. *Ҳоқонӣ*

ЧОРКОС||**ЧОРКОСА** چارکاس|چارکاسе косаи бузурге, ки баробари чор пиёла мебошад.

Як-ду дам бар се қавли косагарӣ
Чоркоси муғона бистонем. *Ҳоқонӣ*

ЧОРМАВҶА چارموجہ *ниг.* чаҳормавҷа.

Алловердихон ... дар чормавҷаи васвос афтада ...
кӯмак талабид. «*Хизонаи омира*»

Сафинаи дили ман кай расад ба соҳили васл
Зи чормавҷаи даръёи беканори фироқ. *Шоҳин*

ЧОРМАҒЗ چارمغز номи мевае, ки пучоқаш саҳт буда, мағзи он чор пора аст, гирдакон, ҷавз, гирду.

Саҳтӣ кашанд чорпарастони рӯзгор,
Аз захми санг чора надорад чормағз. *Бедил*

ЧОРМЕХ چارمخ *ниг.* чаҳормех.

ЧОРСИНА چارآينه чор пора оҳани паҳн, ки аз рӯи зирех бар сина ва пушт мебанданд.

Дар пушт чоройна, дар пеши рӯ сипар,
Бар даст санҷ, барзада доман чу ҷимриён. *Сайидо*

ЧОРОИНАДОР چارآينه دار он кӣ чоройна бастааст.

Зи бас майдони кин аз ҳамлаат шуд танг бар аъдо,
Нагунҷад акс дар оина чоройнадоронро.

Волеҳи Ҳаравӣ

ЧОРПАР چارپار дорои чаҳор пар, тире, ки чор пар дорад.

Хаданге дигарбора ҳам чорпар
Ба чарх-андарун ронду бикшод бар. *Фирдавсӣ*

Суи мақун зех, ки ман тири туам чорпар,
Рӯӣ магардон, ки ман якдилаам сар ба сар.

Шамси Табрезӣ

ЧОРПАРАСТ چارپرست он кӣ чор унсурро мегарастад; маҷ. дунъёпараст.

Саҳтӣ кашанд чорпарастони рӯзгор,
Аз захми санг чора надорад чормағз. *Бедил*

ЧОРПАРРА چارپره 1. дорои чор пар; 2. маҷ. бисъёр тез, босуръат.

Инчунин ки чорпарра мепарӣ,
Боз кун он ҳадъяро, ки мебарӣ. *Румӣ*

ЧОРПАҲӢ چارپهلو 1. дорои чор паҳлу, чор ҷанб; чоррӯя; 2. чорпарра, чортеға.

Ба майдон даромад чу ифрити мает,
Яке ҳарбаи чорпаҳлу ба даст. *Низомӣ*

\diamond чорпаҳлу кардан касеро шиками касеро пур кардан, пур хӯрондан.

Зуд дар гил менишинад киштии сангин дар об,
Чорпаҳлу мекунӣ худро аз обу нон чаро? *Соиб*

чорпаҳлу шудан сер шудан.

Озро, к-аз бадъи хилқат ҷӯи калбӣ ҳамдам аст,
Чорпаҳлу шуд шикам аз суфраи яғмон ту.

Ибни Ямин

ЧОРПО(Ӣ) چارپا(ي) *ниг.* чаҳорпо(Ӣ).

Зи ҳар гуна аз мурғу аз чорпой
Хуриш карда овард як-як ба ҷой. *Фирдавсӣ*

ЧОРПОРА چارپاره 1. мус. номи созе, ки чор васл доштааст; 2. номи рақсе; 3. занги раққосӣ.

Ба чорпораи зангӣ, ба бози ҳарзаи дузд,
Ба бонги зангули наббошу камкани наққоб. *Ҳоқонӣ*

ЧОРПОРАЗАН چارپارهن касе, ки чорпора менавозад; касе, ки дар тӯӣ ва маърақаҳо чор ҷӯбро ба ҳамдигар зада овози мавзун мебарорад.

Сор ба шохсор-бар зангии чорпоразан,
Хандазанон чу зангиён абр зи рӯи ағбарӣ. *Ҳоқонӣ*

ЧОРСУ (Й) چارسو (ى) 1. чорроҳа.

Яке разм будаш на бар орзу,
Сипоҳ андар овард бар чорсу. *Фирдавсӣ*

2. бозори болопӯши гунбаздор, ки чор роҳ дорад.
Дар чорсу ишқ ҳар он кас дукон кушуд,
Нақди ду кави сарф намояд ба чони ишқ. *Имло*

◇ ин чорсу киноя аз дунъё.

Дар ин чорсу чун ниҳам дастгоҳ,
Ки эмин набошам зи дуздони роҳ. *Низомӣ*

ЧОРТОР چارتار мус. як навъ аз асбоби мусиқӣ, ки чор тор дорад; ◇ ин чортор киноя аз дунъё.

Табъи гетӣ рост шуд дар аҳди ту з-он сон ки боз
Нашнавад савти муҳолиф ҳеҷ кас з-ин чортор.

Салмони Соваҷӣ

ЧОРТОҚ چارطاق айвон.

Таҷаммулбахши унсур чортоқаш,
Ҷавоҳирхонаи анҷум равоқаш. *Нозим*

◇ ин чортоқ киноя аз дунъё.

Мазан панҷ навбат дар ин чортоқ,
Ки бе шаш ҷиҳат нест ин нӯҳ равоқ. *Низомӣ*

чортоқи аркон киноя аз чор унсур.

Зи сатҳи доираву қоҳи ӯ яке нукта
Муҳити нӯҳрабази чортоқи аркон аст. *Бадри Чоҳӣ*

ЧОРУҚ т. چاروق|چاروق пойафзор аз каллаҳом (пустӣ каллаи гов), ки банд ва тасмаҳои дарози онро ба соки по мелечонанд ва бештар онро ҷӯнонон мепӯшанд.

Ту кучой, то шавам ман чоқарат,
Чоруқат дӯзам, занам шона сарат. *Румӣ*

ЧОР-ЧОР چار چار: чор-чор кардан баробарӣ кардан, паҳлу задан, муқсбил шудан.

То бар касе гирифта набошад худой хашм,
Пешӣ ту н-ояду накунад бо ту чор-чор. *Манучехрӣ*

ЧОРЧҶҮБ چارچوب 1. чорҷуба, чорҷубаи дар ва ғ.; 2. қолаб.

Пеш аз ин, к-ин чорҷуби ҷисм чун меҳрам бисӯхт,
Сақфи нӯҳ гардун зи оҳи ошиқон пурдуд буд.

Носири Хисрав

ЧОРШАНБА|ЧОРШАНБЕ چارشنبه номи яке аз рӯзҳои ҳафта, ки баъд аз сешанбе ва пеш аз панҷшанбе меояд.

Ситорашумар гуфт Баҳромро,
Ки дар чоршанба мазан гомро, *Фирдавсӣ*

ЧОРҶАК چارچک шумораи касрӣ як ҳисса аз чор ҳисса, аз чор як қисми ҳар чизе.

Дар чорҷаки соат қалъаро ба замин ҳамвор ва
иморатҳоро чордевор сохта(нд). *«Шаҳномаи Фарғона»*

ЧОРҚАБ چارقب либоси маҳсуси подшоҳон ва амирон.

Хилъати вазорат — ҳафт порча маа чорқаб...
ва қаламдони мурассаъ аз пешгоҳи ҳилофат марҳамат шуд. *«Хизонаи омира»*

ЧОЧӢ چاچي 1. мансуб ба Чоч, ки номи қадимаи Тошканд аст; чочӣ камон камони Чоч, ки навъе аз беҳтарин камонҳо будааст.

Аз он чок-чоки амуди гарон
Шуд оҳан ба кирдори чочӣ камон. *Фирдавсӣ*
Баромад зи чочӣ камонҳо садо,
Зи ҳар гуша доданд аҷалро нидо. *Ҳомифӣ*

2. сокини Чоч, бошандаи Тошканд.

Қаманде чу абруи тамғочиён,
Ба ҳам чун камонгушаи чочиён. *Низомӣ*

ЧОШ چاشн туда, хирворӣ ғаллае, ки аз коҳ тоза шудааст.

Мекашад як доноро аз ҳирсу бим,
Чун намебинад чунон чоши азим. *Румӣ*

ЧОШАНӢ چاشني нис. чошнӣ.**ЧОШНИГӢР** چاشني گير 1. чашида бинанда.

Покиза дил аз улувви тақсир,
Аз хони туем чошнигир. *Ҷомӣ*

2. таър. касе ё канизаке, ки мутасадди дидани мазаи хӯроки подшоҳ мебошад.

Ба дасти чошнигире чу маҳтоб
Фиристодаш зи шарбатҳои чуллоб. *Низомӣ*

Он ҳазрат даст аз таом бозкашид... ва чошнигир
ва боварчиён он чи баёни воқеъ буд, маъруз дош-
танд. *«Таърихи Фаршита»*

3. хазгиранда, бахраваршаванда, насибахӯр.

Дуое бо сано чун шаккару шир
Зи тақрири Зулайхо чошнигир. *Нозим*

ЧОШНӢ چاشني 1. гҷдаке аз таом ва ғ., ки барои имтиҳон чашида мебинанд; мазаи чизеро дидан; аз хусусияти чизе огоҳ шудан.

Ҳар киро андак чошнӣ аз машруби ин тоифа
бӯлад, донад, ки суханони вай чӣ гуфта. *Ҷомӣ*

Ҳеҷ коме аз дасти соҳии айём шарсба роҳате
ба чошнии ҷароҳате начашаида. *«Анвори Суҳайлӣ»*

чошнӣ (бар)гирифта чашида дидан, мазаи хӯрокро дидан.

Нахуст аз ҳама чошнӣ баргирифт,
Дар он чобуқӣ монда хисрав шигифт. *Низомӣ*

2. маза ва лаззат, таъм, ҳаловат.

Аз чошнии қанд мағӯ ҳечу зи шаккар,
З-он ру, ки маро аз лаби ширини ту ком аст. *Ҳофиз*

Чун туро чошнии шаҳди муҳаббат нарасид,
Аз шаҳи наҳл чӣ ҳосил зи либоси асали? *Ҷомӣ*

чошнӣ дидан аз чизе аз чизе баҳра бурдан, ҳаловати чизеро дидан.

Монд у зи ту ноф нобурида
В-аз шири ту чошнӣ надида. *Шоҳин*

чошнӣ задан баҳра бурдан, ҳаловат ёфтан.

Зи лаъли ту Шоҳин бизад чошнӣ,
Қи шеъраш малех асту назмаш аҷуб. *Шоҳин*

чошнӣ рехтан дар чизе чизеро ширин кардан, ба чизе ҳаловат бахшидан.

Баски лаби ту чошнӣ рехта дар мазоқи ҷон,
Гирьян талх гар кунам, оби набот мечакад. *Ҳилолӣ*

чошнии чизе чашидан чизеро имтиҳон кардан, мазаи чизеро фаҳмидан.

Ту ҳаргиз оштие аз ҷанг надидай ва чошнии
висол баъд аз фироқ начашаидай. *Ҷомӣ*

3. маҷ. буса.

Лаб намудӣ, бибахш чошние
Ҳам аз он ангубин, ки мебинам. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гаҳ-гаҳ, ки аз лаб чошнӣ бо ҳар дуоғӯе диҳӣ,
Аз баҳри ман дорӣ ниғаҳи зери забон душнобро.
Камоли Хучандӣ

чошнӣ кардан а) чашида дидан.

Аз пай нуқли соқиям ҳафт бар оташам ҷигар,
Чошние намекунӣ гӯшаи ин кабобро.

Хисрави Деҳлавӣ

б) маҷ. бӯса кардан.

Турунҷи туро чошнӣ кардаам,
Валекин зи себи ту пажмурдаам. *Хочу*

◇ чошнӣ субҳ *киноя аз сапедаи субҳ.*

Аз офтоб чошнӣ субҳ шуд баланд,
Умри дубора ёфт зи роҳи гудоз қанд. *Соиб*

ЧОШТ چاشت 1. хиссаи якӯм аз чор хиссаи рӯз, ки дар он вақт офтоб паҳн мешавад ва ношто (ноништа) меку-
нанд; 2. хӯрок хӯрдан дар ин вақт, хӯроки пагоҳӣ,
ноништа.

Зоҳид қадре аз он [таом] дар вазифаи чошт ба
кор бурдӣ, боқиро барои шом захира сохтӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

чошту шом хӯроки пагоҳиву беғоҳӣ.

ЧОШТГОҲ||ЧОШТГАҲ چاشتگاه||چاشتگه хиссаи якӯм аз чор
хиссаи рӯз, ки дар он вақт офтоб паҳн мешавад.

Ва инчунин аз бомдод то чоштгоҳ нишастӣ ва баъд
аз он ба ҳисор андаромадӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ди чоштгоҳ зи чеҳра фикандӣ ниқобро,
Шарманда сохтӣ ҳама рӯз офтобро. *Камоли Хучандӣ*

ЧОҚ ت. چاق болида, болон, хуш, бардам.

Яке он ки аспони эшон чоқ ва даванда ва кало-
нанд. *«Таърихи Фарӣшта»*

чоқ гирифтаи рост нишон гирифта бозӣ кардан.

Он, ки намешиносад у чиккаю пуккаи бучул,
Аспу хари насибааш рост гирифта чоқро. *Савдо*

ЧОҲ||ЧАҲ چاه 1. чуқурии рострафта дар замин, мағок;
чуқурии рӯстканда барои кашидани об ва ё рехтани обҳои
ифлос; чоҳи муқабар чоҳи бетаг, чоҳи чуқур.

Замзам ба сони дидан Яъқуб зода об,
Юсуф кашида далв зи чоҳи муқабараш. *Хоқонӣ*

2. зиндон, маҳбас.

Бибурданд занро зи даргоҳи шоҳ,
Зи шамшер гуфтанду аз дору чоҳ. *Фирдавӣ*

3. маҷ. бадӣ, бадбахтӣ, касофат; хавф, хатар.

Роҳ пур аз чоҳ, ту з-он беҳабар,
То ҷӣ равад мур ба фарбел-дар. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ногуфта ба соҳиби амонат
Дар чаҳ наравам аз хиёнат. *Ҳилолӣ*

чаҳ кандан а) замин кандан барон баровардани об;

б) киноя аз бадӣ кардан, қасди бад кардан.

Мазан раҳ, то бурун аз раҳ наяфтӣ,
Мақан чаҳ, то даруни чаҳ наяфтӣ. *Ҳилолӣ*

худро дар чаҳ андохтан киноя аз худро ба бало гирифт-
тор кардан.

Ту худро аз он дар чаҳ андохтӣ,
Қи чаҳро зи раҳ бознашнохтӣ. *Саъдӣ*

◇ чоҳи занахдон (ё зақан) чуқурча ва хами занах,
манаҳ.

Зулфи ту доим расанбозӣ кунад,
То кашад дилҳо аз он чоҳи зақан. *Камоли Хучандӣ*
Эй, фуруғи моҳи хусн аз рӯи рахшони шумо,
Обруи хубӣ аз чоҳи занахдони шумо. *Ҳофиз*

чоҳи Қанъон чоҳе дар шаҳри Қанъон, ки гӯё Юсуфро
бародаронаш дар он партофта буданд; киноя аз доми
макр.

Ғар Юсуфи вақти худӣ, ғофил зи ихвонат машав,
Зеро ки доранд аз ҳасад сад чоҳи Қанъон дар
бағал. *Махфӣ*

чоҳи Муқаннаъ чоҳе, ки Муқаннаи шуришгари зидди
арабҳо гӯё аз он бо роҳи сеҳру чоду моҳ мебаровар-
дааст ва онро моҳи Наҳшаб меғуянд.

Андар шаби фироқи ту шояд ки рӯзи васл
Бинмоёдам зи чоҳи Муқаннаъ чу моҳ рӯй.

Заҳири Форёбӣ

(ин) чоҳи паст киноя аз дунё.

Ғарқ бимондем дар ин чоҳи паст,
Ҳеҷ сари ришта наёмад ба даст. *Хисрави Деҳлавӣ*
ин чоҳу ин роҳ ибораест мувофиқи мазмуни иборан
«ихтиёр ба даст бахтиёр».

Манат аз меҳрубонӣ кардам огоҳ,
Ту медонӣ дигар, ин чоҳу ин роҳ. *Нозим*

ЧОҲБҮН چاهبن таги чоҳ.

Пас он бех, ки ғукон дар ин чоҳбун
Нағуянд аз мавҷи дарёё сахун. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧОҲДОР چاهدار он кӣ дар чоҳ нишаста аст, зиндонӣ,
маҳбус.

Сухан мар-сареро кунад чоҳдор,
Сареро кунад ҳам сухан чоҳдор. *Унсурӣ*

ЧОҲҚАН چاه کن 1. чоҳқананда, касе ки чоҳ меканад; 2.
маҷ. касе, ки ба каси дигар бадӣ мекунад, сиёҳқор,
бадқор.

Дил маро раҳ бо занахдони ту зад, худ шуд асир,
Рост гуянд он ҷӣ бошад «чоҳқан дар зери чоҳ». *Шоҳин*

ЧОҲҚАНДА چاه کننده 1. касе, ки чоҳ кандааст; 2. маҷ.
бадқор, бадният.

Чоҳқандаро чоҳ дар пеш. *Зарбулмасал*

ЧОҲСАР چاه سر 1. сари чоҳ, назди чаҳ; 2. ниг. чоҳсор.

Манижа биёмад бар он чоҳсар,
Давону хуришҳо гирифта ба бар. (2) *Фирдавӣ*

ЧОҲСОР چاهسار 1. чоҳе, ки чоҳ дар он чо бисъёр аст;
2. чоҳ; чоҳи бисъёр чуқур.

Суи хона рафтанд аз он чоҳсор,
Ба як даст Бежан, ба дигар Завор. *Фирдавӣ*

ЧУ چو шакли кӯтоҳшудаи чун.

Чу ин чор гавҳар ба чой омаданд,
Зи баҳри сипанҷи сарой омаданд. (3) *Фирдавӣ*
Дари фараҳ ба ҳама ҳол зуд бикшояд,
Чу марди ҳодиса бар сабр пой бифшорад. (4) *Анварӣ*
Чу пардадор ба шамшер мезанад ҳамаро,
Қасе муқими ҳарими ҳарам нахоҳад монд. (5) *Ҳофиз*
Ошиқӣ, эй Анварӣ, дуруғ ҷӣ гӯй,
Рози дилат дар сухан чу рӯз аён аст. (6) *Анварӣ*

◇ чу об хондан об барин хондан, равон ва осон
хондан.

Саводи ман зи дами теги ёр шуд равшан,
Хати шикастаи чавҳар чу об мехонем. *Шавкат*

ЧУББИН چوبين *ниг. чаббин.*

ЧУҚ||**ЧУҚ** *т. چوک||چوک* ба сари ду зону ништастан, дузону ништастан.

Рой суй гурехтан дорад
Дузд, к-аз дуртар нишаст ба чуқ. *Ҳаққок*

чуқ задан ба ду зону нишондан(-и шутур).

Биронам аз ақиби кучкардаи худ, бу-к
Занад ҷамозаи саъям ба хаймагоҳаш чуқ. *Ҷомӣ*

ЧУҚРӢ چکری *ревос, ревоҷ.*

ЧУЛ||**ЧАВЛ** چول *хам, хамида.*

Зулфаки чулу он рухон чу мох. *«Луғати фурс»*

ЧУМОҚ *т. چماق* гурзи оҳанине, ки шаш парра дорад, шашпар.

Ҳар якро чумоқи заррин дода, ки ҳазор мисқол тилло вази дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба теғу тир ҳамекард мир Туғрал фатҳ,
Чунон ки мир Албарслон ба хишту чумоқ. *Ломей*

ЧУМЧА چمچه *кошук.*

Ғарибе гарат мост пеш оварад,
Ду паймона об асту як чумча дӯғ,
Агар рост хоҳӣ, ту аз ман шунав,
Ҷаҳондида бисъёр гуяд дурӯғ. *Саъдӣ*

ЧУН چون 1. чӣ гуна, чӣ тавр, чӣ хел.

Маро донӣ, ки бе ту ҳол чун аст,
Ба ҳар миҷгон ҳазорон қатра хун аст. *Анварӣ*
Гуфти: Паси ҳар тирағие равшанине ҳаст,
Чун аст, ки ҳаргиз шаби моро саҳаре нест?
Қамолӣ Хуҷандӣ

2. чаро, барои чӣ.

Чун медонӣ, ки бе ту чун мегузарад,
Чун мепурсӣ, ки дар фироқам чунӣ?
«Таърихи Ҷаришта»

3. вақте ки ..., ҳангоме ки ...

Чун ба тахаллус расид, пурсид, ки Восифӣ кист.
Восифӣ

Чун маҳбасҳо аз бандӣ пур мешуд, бароварда
рама-рама ба қатл мерасонид. *Аҳмади Дониш*

чун ки вақте ки ..., ҳангоме ки ...

Сабр кун, эй дил, ки он бедоди ҳиҷрон бигзарад,
Роҳати тан чун ки бигашт, офати ҷон бигзарад.
Низомӣ

4. агар, вақте ки.

Зи ҳар донише чун суҳан бишнави,
Аз омӯхтан як замон нағнави. *Фирдавсӣ*
Шавад майхонаҳо зеру забар, чун дида бикшоя,
Барорад нашъаи майро зи соғар гардиши ҷашмат.
Муҳаммад

5. бинобар он ки, азбаски, аз он ҷо ки, аз сабаби он ки.

Чун ҳама мардум ба ду дида хушанд,
Ранҷи ду дида ба ду дида кашанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чун илтифоту инояти ӯ дар бораи уламо бештар
буд, аз ин ҷиҳат умаро бад-ӯ ба ниҳоқ зист мекарданд. *Аҳмади Дониш*

6. монанди ..., мисли ...

Шояд дар сад қарн яке чун падари ту пайдо
нашавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Мутаққибӣ он чун балои ногаҳон зане мушаъан
ҷубе дар даст расид. *Садрӣ Зиё*

чун..., ки монанди он ки, чунон ки, чӣ тавр ки, он тавр ки.

Заҳр аз қафи дасти нозанинон
Дар ҳалқ чун равад, ки чуллоб. *Саъдӣ*

◇ **чунҳо** онҳое, ки монанди онҳо бисъёранд, марду-мони оддӣ.

Вале бартофт бар чунҳо машорикҳои бечунӣ,
Бар осори лағофат(-и) ту ҳувайдо гашт неъматҳо.
Шамсӣ Табретӣ

чуниву чандӣ пурсиши аз ҳад зиёд, талаби зиёди сабабу далел барои фаҳмидани моҳияти масъала.

Гашт бар Булхусайни Маймандӣ
Мутағайир зи чуниву чандӣ. *Саной*

чуну чанд чигунагӣ ва миқдор, чӣ гуна ва чӣ қадар;
киноя аз доираи ҳисоб, ниҳояти ҳисоб.

Ниҳоданд ҳезум ду кӯҳи баланд,
Шумораш гузар кард бар чуну чанд. *Фирдавсӣ*

Қасро нарасад, ки эътирозад
Дар шеваи мо ба чуну чандо. *Савдо*

чуну чаро (*ё чиро*) чӣ тавр ва барои чӣ? (пурсишест, ки барои фаҳмидани моҳияти чизҳо ба кор меравад).

Мазан зи чуну чаро дам, ки банди муқбил
Қабул кард суҳан, ҳар суҳан, ки ҷонон гуфт. *Ҳофиз*

ЧУНА چونه *ҳамири ба андозаи як нон буридашуда, завола, ҳамири кулӯла; кулӯла.*

Султон Маҳмуд ... бути бузургро ... чун сохта,
бо барги пон ба рочпунто дод, то маъбудӣ худро
хӯрда бошанд. *«Таърихи Ҷаришта»*

ЧУНБА چنبه 1. ҷубдаст, калтак, таёқ.

Чунат з-ин сон суҳан ба беадабист,
Заҳми чунба сазадат бар паҳлу. *«Луғати фурс»*

2. ҷубе, ки замон дар вақти ҷомашӯӣ бо он либосро мекубанд; 3. ҷубе, ки аз паси дар гузошта мешавад, танбаи дар.

Ду чизш баркану ду бишкан,
М-андеш зи ғулғулу ғурунба:
Дандонаш ба гозу дида ба ангушт,
Паҳлу ба дабусу сар ба чунба. *Лабӣ*

4. одами ғафси дағал.

ЧУНИН چنين *ин тавр, ин гуна.*

Чунин гуфт, к-ин лашкари размсоз
Супурдам туро, роҳи Хоразм соз! *Фирдавсӣ*
Ин қоида гар чунин бимонад,
Бунъеди харобии ҷаҳон аст. *Анварӣ*

чунину чунон, чунин-чунон ин тавру он тавр, ину вай.

Изҳори чунин-чунон чӣ хоҷат?
Он ҷо ки аён, баён чӣ хоҷат? *Шоҳин*

ЧУНКИ چونکه *зеро ки, азбаски.*

Чунки ман бо ҳалқ ба либосе баромада будам, ки
ҳеч қадам аз оқил ва ҷоҳил мувофақат надошт.
Аҳмади Дониш

ЧУНОН چنان 1. ҳамон тавр, ҳамон гуна; он гуна.

Мухтасар он ки дар чунон водӣ
Ақлу Дилро касе нашуд ҳодӣ. *Мушфиқӣ*

Гаштам зи ғамаш чунон ки гуяд,
Боз аз мани нотавон чӣ чуяд? *Шоҳин*

2. ҳамонтавра, ҳамонхела.

Аз кори чунон карон кун, эй дил,
К-озор дар ин миён намонад. *Анварӣ*

3. он қадар (бисьёр).

Ба нодон он чунон рӯзи расонад,
Ки сад доно дар он ҳайрон бимонад. *Саъдӣ*
Аз зилзилаи ҳамла чунон хок бичунбад,
К-аз ҳам нашиносанд нигунрову ситонро. *Анварӣ*

4. монанди он, мисли он.

Ман чунон бандан дигар кучо ёбам, ки дар маъ-
рази ҳалокат чунин некхоҳӣ ва бандагӣ изҳор карда.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Қатраи нам бар самани тар чунон,
К-обила бар орази симинтанон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧУНОНК چونا نک *шакли кӯтоҳшудаи чунонки.*

ЧУНОНКӢ چونا نکه *1. он тавр ки ..., он гуна ки ...*

Бахте на бас мусоид, ёре чунонки донӣ,
Бас роҳате надорам боре зи зиндагонӣ. *Анварӣ*

Ва арақ аз пешони вай мерафт, чунонки замин
тар шуда буд. *Аҳмади Дониш*

2. монанди он ки ..., мисли он ки ...

Маъруф лабат ба тангборӣ,
Чунонки дилат ба тангхӯй. *Анварӣ*

чунонки гузашт чӣ тавре ки пеш аз ин гуфта шуд; ба
он тарзе ки рӯй дода буд.

Ачуза рӯйзанону мӯйканон пеши духтар давид,
моҷароро, чунонки гузашт, ба духтар хотирнишон
кард. *Садри Зиё*

ЧУНОНЧИ چنانچه *1. чунонки ..., он тавр ки ..., он гуна
ки ...*

Дар пушти арзаи ӯ бинавишт, ки муҳимми Уро
чунончи дилхоҳӣ ӯ бошад, бисозанд. *Аҳмади Дониш*

2. масалан.

Аҷабтар ин ки аз барои ҳар як аз ин умур мумай-
изе ҷудоғона таъин карда буданд, чунончи касе
мумайизи касалию саҳатӣ буд. *Садри Зиё*

ЧУНОНЧУН چنانچون *ҳамон тавр ки ..., мисли он ки ...*

Манам хӯ карда бар бӯсаи чунончун боз бар муста,
Чунон бонг орам аз бӯсаи, чунончун бишкани
писта. *Рудақӣ*

ЧУППИН چپين *ниг. чаббин.*

ЧУРБАК چربک *1. дуруғи ростмонанд, дуруғ.*

Ҳар чӣ ӯ дархост аз нону сабус,
Чурбаке мегуфту мекардаш фусус. *Румӣ*

чурбак хурдан фиреб хурдан, фирефта шудан.

Пас аз он чурбаки амири Хуросон бихӯрд ва
чандон истифода карда ба Бухоро омад.
«*Таърихи Байҳақӣ*»

2. иғво, суҳанчинӣ, дуруғӣ; тухмат, бӯхтон.

Ӯ ҳамегуфт: Ин ба фармони худост,
Ин ба чурбакҳо нахоҳад гашт рост. *Румӣ*

Ба гуфтори наммом ва девмардум ва чурбаки
шарири фатгон зани порсо ва аёли ниҳуфтаи худро
наёзорад. «*Оини ниғориш*»

чурбак харидан ба тухмат бовар кардан.

Айши ман з-ин ифтиро талхӣ гирифтӣ ту ханӯз
Чурбаки ӯ ҳамчунон чун қони ширин меҳарӣ. *Анварӣ*

ЧУРГАР چرگر *ниг. чаргар II.*

ЧУРРА چره *чусту чолок.*

Манам чурра шоҳини маънишикор,
Ки н-ояд шикори ман андар шумор. *Шоҳин*

ЧУРТ چرت *ғинав, ғинам, пинак, ҳолати байни хобу бедорӣ.*

Дуди чурт ба коҳи димоғи ӯ мутасоид шуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

ЧУСТ چست *1. чобук, чолок, чаққон, ҷалд.*

Гуфтамаш: Дар ошиқӣ мо ринду бебокему суст.
Гуфт: Дар ошиққушӣ мо низ чолокему чуст. *Ҷомӣ*

2. моҳир.

Қаламзан чобуке, суратгаре чует,
Ки бе килк аз хаёлаш нақш меруст. *Низомӣ*

3. зуд, тез.

Парешон кун имрӯз ганчина чуст,
Ки фардо калидаш на дар дасти туст. *Саъдӣ*

Бунъеди дарахт агар бувад суст,
Аз чунбиши бод уфтад чуст. *Шоҳин*

4. танг; танг ва маҳкам.

Агар хона фароҳу гарна чует аст,
Ба чор арконш бунъеди дуруст аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

То дидаам, ки банди қабо чуст кардай,
Бар дил чӣ бандҳост маро аз қабои ту. *Ҳилолӣ*

5. маҳкам, маҳкаму матин, маҳкам ва сахт.

Бар тарзи Унсурӣ раваду ҳасми Унсурист,
К-андар қасидаҳош занад таънаҳои чуст. *Ҳоқонӣ*

чуст бастан маҳкам бастан, танг карда бастан.

Баргузидам ба хона танхой,
Аз ҳама кас дарам бибастам чуст. *Шаҳид*

Эй чомадор, аз ин сон чустаи мабанд якто,
К-аз баҳя нақш гирад андоми нозанинаш.

Хисрави Деҳлавӣ

6. зебо, мувофиқ, муносиб, сазовор.

Ба болои ту давлатро қабо чуст,
Ба бозӯи ту гардунро камар суст. *Низомӣ*

Кори он ишрат зи ту андар наёфт,
З-он ки ту чусту баандом омадӣ. *Анварӣ*

чуст омадан хуш омадан, мувофиқи табъ омадан.

Шоҳро ин фиреб чует омад,
Шишти ин қолибаш дуруст омад. *Низомӣ*

чуст омадани қабо зебидани либос, шинам омадани
либос.

Эй бар ту қабои салтанат омада чуст,
Ҷон, то чӣ кунӣ, ки навбати давлати туст. *Ватвот*

ЧУСТХЕЗ چستخيز *чаҳанда, тезрафтор, чобукрав.*

Эй фалакпаймои чустӣ чустхез,
З-он чӣ хӯрдӣ, чуръае бар мо бирез. *Румӣ*

ЧУСТӢ چستى *1. чолоқӣ, чаққонӣ.*

Бӣё, эй сустҳиммат, ин чӣ сустист?
Тариқи раҳравон гармию чустист. *Ҳилолӣ*

2. пухтагӣ, хушбӯрӣ.

Дар мазҳаби тариқат хомӣ нишони куфр аст,
Оре, тариқи риндон чолоқиясту чустӣ. *Ҳофиз*

ЧУФТ چفت *танг, часпон, зич.*

Дар фалон сахро дарахте ҳаст зафт,
Шохҳо бас анбӯху бисъёр чуфт. *Румӣ*

ЧУХА چوخه *ниг. чухо.*

Мулумисол дам чу барорад ҳилоли субҳ,
Ман низ сар зи чухаи хоро бароварам. *Хоқонӣ*

ЧУХО چوخا як навъ либоси пашмини кӯтоҳи беостин; як
навъ ҷомаи насронӣён (христианҳо).

Маро бинанд андар кунҷи ғоре,
Шуда мулузану пӯшида чухо. *Хоқонӣ*

ЧУҒ چغ *ниг. чаг.*

ЧУҒД||**ЧУҒЗ** چغذ||چغذ бум, ки мурғи наҳс ва бехосият
ҳисоб мешуд.

Чунин гуфт донанда деҳқони Суғд,
Ки барнояд аз хояи боз чуғд. *Фирдавсӣ*
Дар даҳони мاردуми ғофил забони ҳарзағуй,
Чуғзи беболест афтодаст дар вайронае. *Сайидо*

чуғзи даман буми вайронанишини, буми харобадӯст,
ки аз бехосияти гуё ҳар ҷо нишинад, он ҷо хароб
мешавад.

Худро хумои давлат хонанду оқилон,
К-илло ғуроби айману чуғзи даман наянд. *Хоқонӣ*

ЧУҒЗТИНАТ چغذطينت чуғзтабиат; бадтабиат, бадхуй.

То чуғзтинатон ба фазои чаман шуданд,
Чун сабза сояпарвари сарву суман шуданд. *Сайидо*

ЧУҒУ چغو гунҷишк, чумчуқ.

Агар бозӣ, андар чуғу кам нигар,
В-агар бошай, сӯи баттон мапар. *Шаҳид*

ЧУҒУЛӢ چغلى суханчинӣ, хабаркашӣ; бадсуханӣ, ғайбат;
иғво.

Соҳибхон вақти шаб ба қасди интиқоми чуғули
ба саропардаи Қайсархон даромада, уро ба қатл
дароварданд. «*Таърихи Фарошита*»

ЧУҒУНДАР چغندر лаблабу.

Чун дар зимистон чуғундар арзон шудӣ, ба
хурдани он иқбол намудӣ. *Авфӣ*

ЧӢ چه 1. *ҷонишини саволи* барои ашъё, барои ҳама чиз
(ба ғайр аз инсон).

Ҳакимо! чу кас нест, гуфтан чӣ суд?
Аз ин пас бигу, к-офариниш чӣ буд? *Фирдавсӣ*
Аз имрӯз коре ба фардо мамон,
Кӣ донад, ки фардо чӣ гардад замон. *Фирдавсӣ*

2. чаро, барои чӣ?

Бигӯям ба сардори эронӣён:
Чӣ дорӣ ба по ахтари қовиён? *Фирдавсӣ*
Тарҳ дар ин хона чӣ афкандаӣ?
Хез, дари хоча зан, ар бандаӣ! *Хисрави Деҳлавӣ*

3. кадом.

Ҳоҷати раг задант дониستم,
Аз чӣ маънӣ, — аз он ки махрур аст. *Анварӣ*

4. чӣ гуна?, чӣ тариқ?, чӣ хел? (дар хитоби тааҷҷуб-
омез).

Ин чӣ манзил, чӣ биҳишт, ин чӣ мақом аст ин ҷо!
Айши боқӣ, лаби соқӣ, маю ҷом аст ин ҷо!
Қамоли Хучандӣ

5. пурсиши инкорӣ ба вазифан ҳиссачан «на».

Бихоҳ дафтари ашъору роҳи сахро гир,
Чӣ вақти мадрасаву баҳси кашфи Қашшоф аст.
Ҳофиз

чӣ гуна чӣ хел, чӣ тарз, чӣ навъ.

Акнун ки ту дидаӣ ҷамолаш,
Баргуй чӣ гуна аст ҳолаш? *Шоҳин*

чӣ сон чӣ навъ, чӣ хел, чӣ тавр, чӣ тарз.

Ман ҳам чу ту ишқи ёр дорам,
Бингар, ки чӣ сон қарор дорам. *Шоҳин*

ҳар чӣ ҳар чиз; **ҳар чӣ тамомтар** комил, пурра; хеле.

Сулаймонхоҷа ба шитоби ҳар чӣ тамомтар аз дар
даромад. *Садрӣ Зиё*

ЧӢБ چوب 1. дарахт.

Рутаб н-оварад ҷуби харзаҳра бор,
Чӣ тухм афганӣ, бар ҳамон чашм дор. *Саъдӣ*

2. қисмҳои сахту ғафси тана ва бозуҳои дарахт, ки
баъд аз афтондану буридан барои сузишворӣ ва бино-
корӣ ба қор меравад.

Шамсулмулк фармуд, то аз ҳисор оташ андох-
танд ва сари манора аз ҷуб буд.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

Зоҳидонро бахшише аз боғи айши бода нест,
Мегавон ин қавмро чун ҷуби хушки тоқ сӯхт.

Мулҳам

3. таёқ, калтак.

Ба дасти ғулумони масташ диҳам,
Ба ҷуби шубонӣ шикасташ диҳам. *Низомӣ*

Бизан ҷубаш, ки дузд аст он сари зулф!
Ба даст ар нест ҷубат, соное ҳаст.

Қамоли Хучандӣ

ҷуби говрон халачуби говронӣ.

Як раҳ ба пушту паҳлуи худ ҳам нигон кун,
Аз хотири ту рафта магар ҷуби говрон? *Сайидо*

ҷуби сандал ҷуби дарахти сандал, ки барои [хушбӯй
мезӯзонанд.

Маро аз ҷуби сандал, эй табибо, нест бехбудӣ,
Макаш имрӯз чун роҳатпарастон дарди сар аз ман.

Сайидо

ҷуб хӯрдан шатта хӯрдан, зада шудан бо ҷуб.

Харе ҷуб мехурд бар ҷои ҷу (ҷав),
Хар афтоду ҷон доду харбандар ру. *Низомӣ*

◇ **ҷуби ёсо** ҷуби ҷазо; зарби тозиёна, шаттаю шал-
лок; **ҷуби хушк** а) ҷубе, ки намаш паридаст; б) киноя
аз дор.

Ҳар кӣ аз эшон ба ҳаво қор қард,
Бар сари ҷуби хушк андар ҳавост. *Фаррухӣ*

ҷуби ясоқ ҷуби сиёсат, ҷубдасти ҷазо.

Адаб қардаш аввал ба ҷуби ясоқ,
Бифармуд аз гарданаш то ба соқ,
Ба ибрат маҳосин зи рӯяш сатурд,
Дар он анҷуман обрӯяш бибурд. *Ҳотифӣ*

ҷуб бар нақора қардан киноя аз ошқор қардан, фош
қардан, овоза қардан.

Таҳи нақора кун, эй мӯҳтасиб, гуноҳи маро
В-агарна айби туро ҷуб бар нақора кунам. *Шоҳин*

ЧӢБА چوبه 1. *ниг. ҷуб* 2; 2. ҷубчаи тир; дастан ҷубини
байрақ ва ғ.

Султон деҳқонро гуфт: Бел бардор! Бел бар-
дошт, ҷубаи тир аз бел гузаронд ва то сӯфор дар
хок нишаст. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Ё қомати тўлонии ту чўбаи байрақ,
Дастор бар он чун ялави байрақи Кова. *Ҳайрат*

3. тир.

Дуре ҳам барояд зи чандин садаф,
Зи сад чўба ояд яке бар ҳадаф. *Саъдӣ*

ЧҮБАК چوبک 1. навдаи дарахт.

Ҳар чўбаке, ки хушк ҳамебуд, шуд ратиб.
Рудақӣ

2. шақшаққои посбони шаб, чўбе, ки сардори пос-
бонон ба тахтае ё таблаке мезад ва садо мебаровард,
то ки посбонони дигарро хоб набарад.

Эй дили беҳоби мо, з-ин эминем,
Чун ҷарас бар бом чўбак мезанем. *Румӣ*

Чу бар чўбаки посбон чанг зад,
Басо таъна, к-он лаҳза бар чанг зад. *Ҳочу*

ЧҮБАКЗАН چوبکزن посбони чўбакзананда; *ниг.* чўбак 2.

Адл бошад посбони комҳо,
Не ба шаб чўбакзанон бар бомҳо. *Румӣ*

ЧҮБАКЗАНИЙ چوبکزنى посбонии шаб бо задани чўбак;
ниг. чўбак 2.

Кунад пайваста бар айвони қадраш
Зухал чўбакзаний, Маҳ посбонӣ. *Убайди Зоконӣ*
Ҳама шаб кубизи синаст қорам,
Бад-ин чўбакзаний поси ту дорам. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

ЧҮБДАСТ||**ЧҮБДАСТӢ** چوبداست||چوبداستی чўбе, ки ба даст
ғирифта мегарданд, асо, калтак.

Шубонон, ки охупарастӣ кунанд,
Зи тираш ҳама чўбдастӣ кунанд. *Низомӣ*

Ҳадису ваъз кам аз чўбдасти Барзу нест,
К-аз у шақиқои Исфандиёр мешиканад. *Шоҳин*
ЧҮБИН چوبين аз чўб сохташуда.

Зи беқуввати аспҳо зери по
Начунбанд чун аспӣ чўбин зи қо. *Сайидо*

◇ **ин чўбин дижи зангорхўрд киноя аз фалак.**

Зери ин чўбин дижи зангорхўрд
Ҳар саҳаргаҳ ҳафт хон хоҳам гузид. *Ҳоқонӣ*

ЧҮЗА چوزه чўча, бачаи мурғ, бачаи мокиён.

Дил ҷӣ парад, то зи фалак нагзарад,
Чўза, ки дар байза бувад, чун парад?

Ҳисрави Деҳлавӣ

Чун ин сон байзан мурғро дар ҳарорати муно-
сиби ҳарорати синаи мурғ тарбият намояд, чўза
бисъёр ба як дафъа ҳосил шавад. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

ЧҮК I چوك мурғест, ки гўё худро аз дарахт овехта
фаръёд мекардааст, мурғи ҳақгўй.

Чук зи шохи дарахт хештан овехта,
Зоғи сияҳ бар ду бол ғолия омехта. *Манучехрӣ*
Обӣ магар чу ман зи ғами ишқ зард гашт,
В-аз шох ҳамчу чўк биёвехт хештан. *Баҳромӣ*

ЧҮК II چوك *ниг.* чук.

ЧҮПОН چوپان галабон, посбони рама.

Гоҳ сулҳ мекунӣ ту ба чўпону гоҳ чанг,
Гургоштист кори ту пайваста бо шубон. *Сайидо*

ЧҮПОНӢ چوپانى қор ва амали чўпон.

Накунад чаврпеша султонӣ,
Ки наёяд зи гурғ чўпонӣ. *Саъдӣ*

Ш

Ш ҳарфи бисту шашуми алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар
алифбон арабии тоҷикӣ — ҳарфи ش; *ниг.* шин.

ШААФ a. شفاف 1. шодӣ, хурсандии аз ҳад афзун.

Чун хилофат бар ту арз кунанд, ту шааф мана-
мой. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. шефтагӣ, шайдоӣ, мафтунӣ, ошиқии гузаро.

ШАБ شب 1. муддати муайян аз фуру рафтани офтоб то
баромадани он; *муқобили* рӯз 1.

Ҳаргиз набувад, ки чун офтоб барояд, шаб бу-
вад. *Ибни Сино*

Зи фикри шугур сорбон шуд хароб,
Шабу рӯз кунҷора бинад ба хоб. *Сайидо*

шаби анбарин шаби тираю торик; **шаби дайчур** шаби
бисъёр торик, шаби тира.

Чу посе аз шаби дайчур бигашт,
Аз он дар шоҳи дилранчур бигашт. *Низомӣ*

шаби доҷ шаби тираву торик, шаби зулмонӣ.

Шабе пеш кардам, ҷӣ гуна шабе?

Ҳама аз шаби доҷ ториктар. *Дақиқӣ*

шаби дӯшин шаби гузашта.

Гарчи шабҳои васл буд хушам,
Шаби дӯшин зи шакли дигар буд. *Анварӣ*

шаби моҳ шаби маҳтоб, маҳтобшаб.

Эй ки дар омадани хеш ҳичобе дорӣ,
Гар шаби моҳ наёӣ, ба шаби тор биё.

«*Ҳизонаи омирав*»

шаби фаррух а) шаби муборак; б) номи яке аз ма-
қомҳои сигонаи Борбад ва Накисо, ки дар хузури
Ҳисрави Парвиз хондаву навохта мешудааст.

Чу дар дастон «Шаби Фаррух» кашидӣ,
Аз он фархундатар шаб кас надидӣ. *Низомӣ*

шаби шароб шаби маҳсуси майхурӣ.

Ба роҳати нафасе ранҷи пойдор маҷӯй,
Шаби шароб наярзад ба бомдоди хумор. *Саъдӣ*
шаби ялдо дарозтарин шаби зимистон.

Кирми шабтобро шаби ялдо
Дар буни чаҳ зиё фиристодӣ. *Ҳоқонӣ*
шабат хуш бод! шабат ба хайр!

Зи ҷуши хуни дил чун боз гуфтам,
Шабат хуш боду рӯзат хуш, ки рафтам. *Низомӣ*
Шабат хуш бод, эй боди саҳаргоҳ,
Ки овардӣ ҳавои зулфи он моҳ. *Қамолӣ Хучандӣ*

2. **киноя аз зулфи сиёҳ, зулфи мушқин, мӯи сиёҳ.**
Нақше нигошт хатташ аз мушки суда бар гул.
Доме фиғанд зулфаш бар рӯзи равшан аз шаб,
Анварӣ

Зулфи ту менагузорад, ки бубинам рӯят,
Ё раб, ин шаб зи кучо бар сари маҳтоб афтод.
Ҳисрави Деҳлавӣ

шаб дамидан киноя аз сабзидани мӯй бар гирди лаб ва чехра.

Агар зи гушаи моҳи ту шаб дамад рӯзе,
Чӣ доғҳо зи ғамат бар дили хароб ниҳад.

Бадри Чочӣ

◇ **шаби барот** (*ё чак*) *д.* шаби понздаҳуми моҳи шаъ-бон, ки дар он шаб малонка гуё ҳисоби умр ва тақ-симии ризқ мекардаанд.

Зан гуфт: Эй мард, имшаб шаби барот аст ва ба-роти ризқу умр ва хайру шар дар ин шаб мучад-дад мегардад. «*Чомеъ-ут-тамсил*»

Чароғон дар шаби чак ончунон шуд,
Ки гетӣ рашки ҳафтум осмон шуд. *Рӯдакӣ*

шаби қадр *д.* шаби бисту ҳафтуми моҳи рамазон, ки дар он гуё хамаи орзу ва дуоҳо қабул ва иҷро мешу-дааст.

Равшан нашавад шамъи муроде ба шаби қадр,
Чуз оташи он шамъ, ки дар анҷумани мост. *Махфӣ*
шаб обистан аст, шаб чӣ зояд киноя аз кас фардо
чӣ воқнаҳо рӯй доданаширо доништа наметавонад, ноо-мид набояд шуд.

Сайдгараш гуфт: шаб обистан аст,
Ин ғами якрӯза барон ман аст. *Низомӣ*

Фуру шуд рӯзам аз ғам, чанд гӯй,
Ки мекун хила, то шаб худ чӣ зояд. *Анварӣ*

дар шаби тор ришта дар гуҳар кашидан киноя аз
даст задан ба кори душвори ношудани.

Аз бахти тира бар ҳаваси дил намерасам,
Ин ришта дар гуҳар ба шаби тор мекашам. *Сайидо*

ШАБА I *شبه* шабона, шабина, дар вақти шаб.

Ҳам он гаҳ шаба Нузаронро бихонд,
Бифармуд, то тез лашкар биронд. *Фирдавсӣ*

ШАБА II || **ШАБАҲ** *شبه* **I.** санги сиёҳи барроқи нарм,
мӯҳраи сиёҳ.

Ба ранги шабах рӯю чун шир мӯй,
Ҷаҳон пур зи болою пахнои уй. *Фирдавсӣ*

Ишқам зада ончунон бар ақл,
Охир нашиносам аз шабах лаъл. *Шоҳин*

2. *маҷ.* сиёҳӣ, сиёҳрангӣ, тирагунӣ.

Дар дили шаб нолаи дилсуз ҳаст,
Бар шабахи шаб гуҳари рӯз ҳаст. *Низомӣ*

Кучо бувад шабахи хоман ту чун шаби қадр,
Чӣ қадр бошад мар-лӯълӯн забарҷадро! *Муиззӣ*

ШАБАҚ *شبهک* **шакли хурдӣ ва навозиши шаб.**

Рузаке ҳамнишини мо гардӣ,
Шабаке дар канори мо бошӣ. *Убайди Зоконӣ*

ШАБАКА *а.* *شبكة* **I.** панҷара, тирезаи мушаббак, тирезаи
сӯроҳ-сӯрах аз сим ва ҷубу тахта.

Ҷотамро хиргоҳе буд, ки чихил шабака дошт.
Авфӣ

[Азрақӣ] эшонро [ғулому канизакро] дар ҳара-ми подшоҳ, ки миёни эшону подшоҳ шабакае беш
ҳоил набуд, манзил дод. *Чомӣ*

2. тӯр.

ШАБАФРҶЗ *شب افروز* **I.** равшанкунандаи шаб, чироғон-
кунандаи шаб.

Зи гоҳи шом то субҳи шабафрӯз
Шудӣ дар хушдилий шабҳояшон рӯз.

Хисрави Деҳлавӣ

Шабам зи шӯълаи шамъу чароғ мустағнист,
Чунин ки машъалаи оҳи ман шабафрӯз аст. *Чомӣ*
Шабафрӯзе чу маҳтоби ҷавонӣ,
Сияҳчашме чу оби зиндагонӣ. «*Таърихи Фариишта*»
2. кирми шабтоб.

ШАБАФРҶЗ *شب افروزی*: **шабафрӯзӣ** кардан шабро рав-
шан кардан, чироғон кардани шаб.

Ба як ханда гарат ёбам чу маҳтоб,
Шабафрӯзӣ кунам чун кирми шабтоб. *Низомӣ*

ШАБАЪ || **ШАБЪ** || **ШИБАЪ** *а.* *شعب* серӣ.

Дур бувад ҳирсу тамаъ аз шабаъ,
Гурсиначашманд ҳуруфи «тамаъ». *Чомӣ*

Хурдани нон ниҳод шартӣ шабаъ,
Хавфу уммед шартӣ зӯҳду варар. *Чомӣ*

Абдулазиз гуфт: Ё Або-Саид, чаро чизе наме-хурӣ?
Муслима ҷавоб дод, ки шабаъ ҳосил шуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

ШАБАҲ I *شبه* *ниг.* шаба II.

ШАБАҲ II *а.* *شعب* сиёҳии шакли чизе ё касе, ки аз дур
дида мешавад; сиёҳ, суроб.

Дар ҳама зеҳнҳо ба қавли асах,
Айни ашъе бувад, на зиллу шабах. *Чомӣ*

ШАБАҲРАНГ *شبه رنگ* сиёҳранг.

Шабахрангу кӯхлайкару мушқдум,
Парирую охутагу гӯрсум. *Асадӣ*

Банд асту гиреҳ сар ба сар он зулфи шабахранг,
Чун ҳуду зиреҳ хурду ҳама ҳалқан у танг. *Ломеӣ*

ШАББЕДОР *شب بيدارى* дар шаб бедор будан, бедорхо-
бӣ, шабзиндадорӣ.

Зи шаббедорин ман то сахар чашмаш кучо донад,
Ки аз шаб то сахар коре ба чуз хуфтан намедонад.
Хисрави Деҳлавӣ

ШАББҶ (И) *(شب بوى)* гулест, ки шабона бӯяш зиёдтар
мешавад.

Хоре, ки ба ман дархалад андар сафари Ҳинд,
Бех, чун ба ҳазар дар кафи ман дастан шаббӯй.
Фаррухӣ

ШАБГАРД *شب گرد* **I.** дар шаб гарданда, шабона гардиш-
кунанда.

Тақья бар ахтари шабгард макун, к-ин айёро
Тоҷи Ковус рабуду камари Қайхисрав. *Ҷофиз*
моҳи (*ё маҳи*) **шабгард** *а*) моҳи осмонпаймо.

Занад лофе ба он рух моҳи шабгард,
Надонад, к-аз пиёда рух зиёд аст.

Қамоли Хучандӣ

Шабе аз шаб чу посе чанд бигзашт,
Маҳи шабгардро шуд азми шабгашт. *Ҳилолӣ*

б) *киноя аз* Зулайҳо, ошиқи Юсуф.

Равон шуд ҳамчу сарви нозу доя
Фитон-хезон зи дунболаш чу соя,
Ба зиндон чун расид он моҳи шабгард
Ниҳонӣ мири зиндонро талаб кард. *Чомӣ*

2. посбони шабрав.

Нашуд чуз сӯхтан аз кӯчагардӣ ҳосили умрам,
Ба шахри тирабахтӣ машъали шабгардро монам.
Сайидо

ШАБГАҲ شېبگه нишмангоҳи шабона, ҷои шабгузаронӣ.

Шабгаҳе карданд аҳли корвон
Манзил андар мавзеи Қофирситон. *Румӣ*

ШАБГИР شېبگیر 1. охири шаб, сахаргоҳ.

Дигар рӯз шабгир, ҳам пурхумор
Биёмад Таҳамтан, биёроғ кор. *Фирдавӣ*

Чун вақти шабгир омад, ... хостанд, ки равон
шаванд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. равона шудан, раҳсипор шудан дар аввали сахар;
сафар дар нимаи дуйӯми шаб, қарибни субҳ.

То маро моҳи мусофиргаштае саргашта сохт,
Чун ситора ашки ман шабгирҳо бисёр кард.

Мушфиқӣ

Маро ду ҳафта аз ин пеш дар раҳи шабгир
Зи хона ҷониби гармоба уфтод масир. *Саъдо*

3. шабона, дар вақти шаб (то сахаргоҳ).

Бо дили сангинат оё ҳеч даргирад шабе
Охи оташбору сӯзи синаи шабгири мо? *Ҳофиз*

Тавон бас кор дар шабгир кардан,
Ки рӯзаш кам тавон тадбир кардан. *Ҷомӣ*

нолаи шабгир нолаи шабона (то сахаргоҳ).

Санамо, бо ғами ишқи ту ҷӣ тадбир кунам,
То ба кай дар ғами ту нолаи шабгир кунам. *Ҳофиз*

Сахаргаҳ чун шавад азми раҳилат,
Мабош аз нолаи шабгир ғофил. *Ҷомӣ*

◇ **бодан шабгир** сабуҳӣ, шароби сабуҳие, ки бештар
барон дафъи хумор менӯшанд.

Ошиқеро, ки чунин бодан шабгир диҳанд,
Қофири ишқ бувад, гар нашавад бодапараст.

Ҳофиз

ШАБГИРГОҲ شېبگیرگه сахаргоҳ.

Ба шабгиргоҳи хуруши хурус,
Зи ҳар сӯ ҳамехост овои кӯс. *Фирдавӣ*

ШАБГИРӢ شېبگیرӣ мансуб ба шабгир; **боди шабгирӣ** боди

шабгирона, насим ва шамоли латифи сахаргоҳӣ.

Ало, эй боди шабгирӣ, ба гулбарги баноғушаш,
Мачунбон зулфи занҷирӣ, ки ман девона хоҳам
шуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШАБГУН شېبگون шабранг, ба ранги шаб, сиёҳ, тира.

Ҳаво тира гашт аз фуруғи дирафш,
Табархуну шабгуну зарду бунафш. *Фирдавӣ*

Ҳаме хоҳам парешонӣ ман бар рӯи рӯз афтад,
Худоро, бар узори худ маяфган зулфи шабгунро.

Восифӣ

ШАБДЕЗ شېبديز 1. номи аспи Хисрави Парвез, ки сиёҳ-
ранг будааст.

Накардӣ Рахшро Рустам хатар, гар сайри ӯ дидӣ,
На мар-Шабдезро Парвезу на Шабрангро Нӯъмон.

Ломей

2. маҷ. асп.

Пои шабдезаш, ту гӯӣ, пуя аз оҳу гирифт,
Парри шоҳинаш, ту гӯӣ, қувват аз сарсар гирифт.

Муизӣ

3. киноя аз шаб.

Чу шабдезро наъли зар баст рӯз,
Даромад ба зин шоҳи гетифуруз. *Низомӣ*

шабдези шаб киноя аз шаби торик.

Сӯи Аҷам рон, манишин дар Араб,
Ҷардаи рӯз инаку шабдези шаб. *Низомӣ*

4. номи яке аз навоҳон сигонаи Борбад.

Ҳар он шаб, к-у гирифтӣ роҳи «Шабдез»,
Шудандӣ ҷумлаи офоқ шабхез. *Низомӣ*

ШАБЕХУН||**ШАБИХУН**||**ШАБОХУН** شېببخون||شېبخون||شباخون

шабона ба душман ногоҳон ҳамла овардан.

Ба сони шабехун яке разми сахт
Бисозем, то чун бувад ёр бахт. *Фирдавӣ*

Дар миёни кӯҳҳо ҷое мӯҳкам бозталабем ва аз
шабехун ва хучуми ногоҳ эмин шавем. *Авфӣ*

Тарсам аз он шаб ки шабиҳун кунанд,
Ғорат аз-ин доира берун кунанд. *Низомӣ*

шабехун бурдан шабона ба душман хучум овардан.

Агар хуфья даҳ дил ба даст оварӣ,
Аз он бех, ки сад раҳ шабиҳун барӣ. *Саъдӣ*

шабехун задан шабона ногоҳонӣ хучум кардан ба
душман.

[Ҷабраил] бифармуд, то лашкар ба хуш бошанд,
то сапедҷомагон берун наёянд ва бар мо шабохун
назананд. «*Табрихи Наршахӣ*»

шабехун овардан *ниг.* **шабехун бурдан.**

Ин гирияи ман, ки шабравӣ пеша гирифт,
Тарсам, ки шабе бар ту шабиҳун орад.

Хисрави Деҳлавӣ

ШАБЕҲ а. شېبه 1. мушобех, монанд, назир, моно.

Шудӣ, ҳар кас назар кардӣ ба сӯяш,
Шабехи иқди гавҳар мӯ ба муяш. *Нозим*

2. сурат, нақше, ки рассомон мекашанд.

Сурати дардам зи аҳволам ҷӣ мепурсӣ, мапурс,
Дар шабеҳам хомаи наққош шеван мекунад.

Матин

ШАБЗИНДАДОР شېب زندهدار 1. шаббедор, бедорхоб,
шабхез.

Шабафрӯзи шабзиндадорон туй,
Ҷароғи дилу нури ёрон туй. *Ҳоҷу*

2. маҷ. ошиқ; ошиқи бедорхоб.

Қадам оҳандилаш омӯхт ин онни айёри,
К-аз аввал чун бурун омад, раҳи шабзиндадорон
зад. *Ҳофиз*

Чунин к-аз бодан ишрат ба ҳоби масти шабҳо
Ҷӣ донӣ меҳнати беҳобии шабзиндадоронро. *Ҷомӣ*

ШАБЗИНДАДОРӢ شېب زندهدارӣ 1. шаббедорӣ, бедорхобӣ,
шабхезӣ.

Маро бе ту шабзиндадорӣ бувад,
Ту ёдам наёрӣ, ҷӣ ёри бувад? *Шодӣ*

2. маҷ. бо азобу уқубат шабро ба сар бурдан.

Умрамон чун шамъ дар шабзиндадорӣ сарф шуд.
Ханда дорад субҳдам бар дидаи гирияи мо.

Сайидо

ШАБИКА а. شېبکة турӣ дом, турӣ сайёдӣ, ки бо он пар-
рандаҳо, ҳайвонҳо, моҳӣ ва ғ. сайд мекунанд.

Пешво иблис буд ин рохро,
К-ӯ шикор омад шабика чоҳро. *Румӣ*

ШАБИСТОН شېبستان шабхона, хилватхона; ҳарамсаро; иш-
ратхона, базмгоҳ.

Сўхтам аз ғаму равшан нашуд ин нукта хануз,
Қи шаб он шамъи шакарлаб ба шабистони кӣ буд?

Қамоли Хучандӣ

Бо чунин хусне, ки чашми ошиқон ёбад фуруғ,
Офтоби базм ё шамъи шабистон хонамат? *Шоҳин*

Қомати дилчӯи ӯ сарви гулистони кист,
Орази тобони ӯ шамъи шабистони кист? *Туграл*

ШАБИХУН شبخون *ниг.* шабехун.

ШАБКУК شبکوک гадое, ки шабона бар болои манора,
баландӣ, тешпа ва дарахте баромада, як-як мардуми шаҳр
ва ё маҳалларо номбар карда дуо мекардааст, то ки ба
вай чизе садақа диҳанд.

Зиҳӣ ҷавфурушони гандумнамой,
Ҷаҳонгарду шабкуку хирмангадой! *Саъдӣ*

ШАБКҶҮР شبکچور касе, ки дар шаб чашмаш намебинад.

Менабинӣ, аз он ки шабкӯрӣ,
Рӯз чун ақли аблаҳон урӣ. *Саной*

ШАБНАВАРД شب نورд : чароғи шабнавард фонуси дастӣ.

Боз бахшад бинишам он моҳи фард,
Дар замон ҳамчун чароғи шабнавард. *Румӣ*

ШАБНАМ شبنام рутубате, ки шабона ё сахар ба рӯи саб-
заҳо, гиёҳҳо, гулҳо ва ғ. мерезад.

Зи шабнами сахарӣ ғунча бомдоду пагоҳ
Кушод иираҳан аз ҳам, бар офтоб андохт. *Ҷомӣ*

Чун ғунча, ки бишқуфад зи шабнам,
Чун захм, ки беҳ шавад зи марҳам. *Шоҳин*

ШАБНИШИН شب نشين дар шаб бедор нишананда; шабхез,
шаббедор; *маҷ.* ошиқ.

Дар вафои ишқи ту машҳури хубонам чу шамъ,
Шабнишини кӯи сарбозону риндонам чу шамъ.
Ҳофиз

Ба субҳ овари шоми ҳар шабнишин
Ҷароратбари ҳар дили оташин. *Ҷомӣ*

ШАБОБ а. شباب ҷавонӣ; *муқобили* шайб.

Шабобу ёри мусоид хуш аст ҳар ду ба ҳам,
Мабури зи ёри мусоид ба рӯзгори шабоб! *Муиззӣ*

Рафт айёми шабобу фурсати пирӣ расид,
То кучо бошад кунун аҳди ғазалхонӣ маро? *Туграл*

ШАБОВЕЗ شب آويز : мурғи шабовез гӯё мурғе будааст,
ки тамоми шаб ба як по истода фаръед мекашидааст ва,
ба ривояте, гӯё то ҷақраи хун аз гулӯяш наҷақад,
хомӯш намешудааст; онро мурғи ҳақгӯй ҳам меноманд.

Ниҳода номи он шабранг шабдз,
Бар ӯ ошиқтар аз мурғи шабовез. *Низомӣ*

ШАБОН||**ШУБОН** شبان *шакли арабишудаи* чӯпон.

Душмани гургу шабон мустағни аз баён аст. *Ҷомӣ*
Моли ғоратзада аз ҳокими деҳ бояд ҷуст,
Гургро нест гунаҳ, ҷурми шубон хоҳад буд.

Сайидо

ШАБОНА شبانه шабонгоҳӣ, вақти шаб.

Аз гирьяи шабона сарам дард мекунад,
Ё раб, ки ин шароб зи хумхонаи кӣ буд?

Хисрави Деҳлавӣ

ШАБОНАРҶҮЗ||**ШАБОНРҶҮЗ** شبانروز|شبانروز муддати як
шабу рӯз, 24 соат.

... Бифармуд, то оташ андар шаҳр заданд ва се
шабонарӯз шаҳр бисӯхт. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Шаҳ шабонрӯз шуд, ки аз мастӣ
Боз нашнохтаст рӯз аз шаб. *Анварӣ*

ШАБОНГОҶ||**ШАБОНГАҶ** شبانگاه|شبانگاه шаб, ҳангоми шаб;
шабона.

Хунук он кас, ки бомдод гурусна хезад ва ша-
бонгоҳ гурусна хуспад. *Аттор*

Чархам ҳама тан ба посбонӣ
Чашм аст шабонгаҳ, ар бидонӣ. *Шоҳин*

ШАБОНЗОДА||**ШУБОНЗОДА** شبان زاده писари чӯпон, чӯ-
понзода; чӯпонбача.

Шабонзодаеро чунон дар қанор
Бигирию аз кас наёядт ор. *Фирдавӣ*

ШАБОНРҶҮЗ شبانروز *ниг.* шабонарӯз.

ШАБОРҶҮЗӢ شباروزى : даври шаборӯзӣ мурури замон,
гузаштани вақт.

Бубин ғаври даври шаборӯзияш,
Ба хуршеду маҳ оламафрузияш. *Ҷомӣ*

ШАБОХУН شباخون *ниг.* шабехун.

ШАБОШАБ شباشب дар вақти шаб, шабона, нисфи шаб,
пеш аз сахарӣ баланд.

Ҳасани Басрӣ... шабошаб байрақхон рангин
сомон дод ва субҳи рӯзи дигар дамомаи ҷанг зада
куч кард. *«Таърихи Фаршита»*

ШАБОШОБ شباشاب фаш-фашқунон паридани тир, садон
тез рафтани тир.

Шабшоби пайкони алмосғун
Ба ҳар сӯ равон карда селоби хун. *Шодӣ*

ШАБОҶАНГ شباهنگ 1. ситоран Сириус, ки онро ситоран

Қорвонкаш низ мегӯянд.

Шаҳи шарқ бар кӯҳ кашида сародиқ,
Дамда Шабоҳанг аз субҳи козиб. *Манучехрӣ*

Ғаҳи сабуҳи ту ромишгарони маҷлиси ту
Кашид то ба Шабоҳанг ҷангро оҳанг. *Муиззӣ*

2. маҷ. шабонгоҳ, шаб.

Шабоҳанг чун барзад аз кӯҳ дуд,
Бар оҳанги шаб мурғ дастон намуд. *Низомӣ*

ШАБОҶАНГОМ شباهنگام шабона, вақти шаб, дар шаб.

Шабоҳангом, к-аз саҳрон андӯх
Расиди офтобаш бар сари кӯҳ... *Низомӣ*

ШАБОҶАТ а. شباهت шабеҳ будан, монанд будан, монандӣ.

Агар рӯҳи одами... ба ҷаҳду риёзату тоат кӯ-
шад, шабоҳат ба уқул ва нуфуси муҷаррада пайдо
мекунад. *Аҳмади Дониш*

ШАБПАЙМО شب پيما 1. шабгард, дар вақти шаб гардан-
да, роҳпаймо дар шаб.

Моҳи шабпаймо, ки олам хушачини ҳусни уст,
Донае монанди холи ӯ надорад хирманаш. *Исмаи*

2. маҷ. он кӣ шаби дароз аз ишқ ва ҳичрони ёр бе-
сабр ва беқарор қадам мезанад, шаббедор, ошиқӣ
шабзиндадор.

Мо ба фаръед омадем аз нолаи шабҳои хеш,
Пурсише мекун зи ранчурони шабпаймон хеш.

Камоли Хучандӣ

ШАБПАР *شب پر* *ниг.* шабпара.

Гунуданд мурғон ба атрофи шох,
Бипаррид шабпар зи сурохи кох. *Шодӣ*

ШАБПАРА|ШАБПАРРА *شب پره* хаффош.

Шабпара гар васли офтоб нахоҳад,
Равнақи бозори офтоб нахоҳад. *Саъдӣ*
Васли хуршед ба шабпарраи аъмо нарасад,
Ки дар он оина соҳибназарон ҳайронанд. *Ҳофиз*

ШАБПАРАК *شب پرک* *ниг.* шабпара.

Шабпарақ аз гунбади фирӯзагун,
Рафт зи парвоз ба гунбад дарун. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШАБПАРРА *شب پره* *ниг.* шабпара.

ШАБПҮШ *شب پوش* кӯлоҳи шабпӯши, шабпӯшак.

Сад рӯх барангехта аз домани курта,
Сад рӯз барафрӯхта аз гушаи шабпӯш.
«Калила ва Димна»

ШАБРАВ *شب رو* 1. дар шаб роҳ раванда, рохпаймон шабона.

Шабравонро шугуфта дех чароғ,
Тозару бош чун шугуфаи боғ. *Низомӣ*
Мӯҳр бар номаи висол ниҳод,
Номаро бо Хаёли шабрав дод. *Мушфиқӣ*

2. дузди шабрав, касе, ки шабона ба дуздӣ машғул мешавад; айёр.

Яке гуфт, к-ин бандиён шабраванд,
Насиҳат нагиранду ҳақ нашнаванд. *Саъдӣ*

Ишрати шабир кун, май нӯш, к-андар роҳи ишқ
Шабравонро ошноихост бо мири асас. *Ҳофиз*

3. *ниг.* шабпаймо 2.

Дармадузд он рӯи мох аз шабравон,
Сар макаш з-ин ҷӯй, эй оби равон! *Румӣ*

ШАБРАНГ *شبرنگ* 1. шабгун, сиёхранг, тирагун.

Гуфтам, эй шомӣ ғарибон, турраи шабранги ту
Дар саҳаргоҳон ҳазар кун, чун бинолад ин ғариб.
Ҳофиз

Нуки хомаи шабранги ин тоифа андалеби хазор-
дастон аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Хушам аз нақхати зулфи қачи шабранги пурчи-
наш,
Димоғам қай ҳавои савсану майли суман дорад?
Турғал

бораи шабранг аспӣ сиёхранг.

Инони бораи шабранг бартоб,
Шитобон рав ба рах чун тирӣ партоб.
Фахриддини Гургонӣ

2. номи аспӣ Нуъмон ибни Мунзир (яке аз подшоҳони араб дар даври Сосониён).

Накардӣ Рахшро Рустам хатар, гар сайри ӯ дидӣ,
На мар-Шабдезро Парвизу на Шабрангро Нуъмон.
Ломей

3. маҷ. аспӣ сиёхранг.

Ба шабранге расӣ, Шабдез номаш,
Ки сарсар дарнаёбад гарди гомаш. *Низомӣ*

Кучо шуд он, ки шабрангат ба ҷавлон омадӣ ҳар сӯ.
Ки то дар дидаи бахтам кашидӣ кӯҳли бедорӣ.
Исмат

ШАБТОБ *شب تاب* дар шаб тобанда, дурахшанда, равшан- кунандаи шаб; гавҳари шабтоб а) гавҳари дар шаб фу- рузон, гавҳари аълосифат.

Гавҳари шабтоб гардад моҳ дар ҷавфи садаф,
Лаъли руммонӣ шавад хуршед дар аҷзон кон.
Зулфиқор

б) киноя аз ситора.

Чарх пур гавҳари шабтоб шуд аз гирьяи мо,
Моҳ дар хола ба гирдоб шуд аз гирьяи мо. *Соиб*

кирми (ё кирмаки) шабтоб кирми хурде, ки моддаи фосфорини рӯи баданаш дар торикӣ аз худ рӯшноӣ медиҳад.

Шаб зимистон буду каппӣ сард ёфт,
Кирмаке шабтоб ногоҳӣ битофт. *Рӯдакӣ*
Аҳли сурат, ки худроӣ бувад, сӯхтанист,
Кирми шабтоб дигар бошаду парвона дигар.
Хисрави Деҳлавӣ

ШАБФУРҶ *شب فروز* *ниг.* шабафрӯз.

Эй боди субҳ, он гули серобро бипурс,
В-он моҳи шабфурӯзи ҷаҳонтубро бипурс. (1) *Ҷомӣ*
гавҳари шабфурӯз гавҳаре, ки дар шаб метобад,
нур медиҳад; гавҳари аълосифат.

Қиссаи ишқ худ равад пеши фусурдагон, вале
Сангтарош қай харад гавҳари шабфурӯзо.
Хисрави Деҳлавӣ

кирмаки (ё кирми) шабфурӯз кирми шабтоб.

Магар дида бошӣ, ки дар боғу роғ
Битобад ба шаб кирмаке чун чароғ?
Яке гуфташ: Эй кирмаки шабфурӯз,
Чӣ будат, ки берун наёӣ ба рӯз? *Саъдӣ*

ШАБХЕЗ *شب خيز* 1. касе, ки барои ибодату намоз шабона аз хоб бархезад; шаббедор.

Азизе дар ақсои Табрз буд,
Ки ҳамвора бедору шабхез буд. *Саъдӣ*

2. маҷ. ошиқӣ шаббедор.

ШАБХЕЗӢ *شب خيزى* шаббедорӣ, шабзиндадорӣ; маҷ. ошиқӣ.

Дило, дар мулки шабхезӣ гар аз андӯх нагрезӣ,
Дами сӯхбат башоратҳо биёрад з-он нигор охир.
Ҳофиз

ШАБХОНА *شبخانه* хобгоҳ, ҷое, ки камбағалони бехонумов шабро дар он ҷо мегузаронанд.

Бино карду нон доду лашкар навохт,
Шаб аз баҳри дарвеш шабхона сохт. *Саъдӣ*

ШАБХУН *شب خون* *ниг.* шабхун.

Ҳар кучо мавҷи ғами ишқи ту шабхун дорад,
Пои худ ақл аз он силсила берун дорад. *Махфӣ*

ШАБЧАРА *شب چره* меваҳои хушконида, ки дар шабиниш- ни мехӯранд.

Нуклу хурмо ба дасти худ сара кард,
Номзад аз барои шабчара кард... *Ҷомӣ*

ШАБЧАРОҒ شېچراغ дурахшанда, тобон; **гавҳари шабчароғ** гавҳари дурахшони қиматбаҳо, ки шабона равшани медихад.

Бар он ҳар яке гавҳари шабчароғ
Дурахшанда ҳар як чу дар шаб чароғ. *Хочу*

◇ **шабчароғи муғон киноя аз шароб.**

Биё, соқӣ, он шабчароғи муғон,
Биёвар ба ман, бармаёвар фиғон. *Низомӣ*

ШАБЪ а. شېب *ниг. шабаъ.*

ШАБЪЁЗА شېب يازە шабпарак (шапалак), хафшош.

Ту шаб ой, ниҳон бувӣ ҳама рӯз,
Ҳамчунонӣ яқин ки шабъёза. *Фароловӣ*

ШАБҲАНГОМ شېهنگام вақти шаб, ҳангоми шаб.

Шабҳангом аксари ҳамроҳон гурусна, савориҳо
бечав монда, нон ва таом ва отъемӣ ба талаву тороч
рафта. *Аҳмади Дониш*

ШАВ شو : шав **гирифтан** рамидан; ҳаросидан.

Он чунон тунд, ки гар сояи қамчӣ афтад
Ба суринаш, чу ғазоли хутани гирад шав. *Шоҳин*

ШАВЪ а. شوب *омехтан, омезиш; маҷ. олош, олудағӣ.*

Чист илҳос он, ки касбу амал.
Пок созӣ зи шавби нафси дағал. *Ҷомӣ*

ШАВВОЛ а. شوال моҳи даҳуми соли қамарии хичрӣ.

Мансур ибни Нух ба мулк бинишаст андар моҳи
шавволи соли сесаду панҷох. *«Тағрихи Наршаҳӣ»*

ШАВКАТ а. شوكت 1. қудрат, қувват; чоҳу мартаба, бу-
зургворӣ ва ҷалолат; ҳашамат, эътибор.

Ба кӯҳ сӯҳбати Фарҳод баски сангин буд,
Шикасти шавкати Парвез аз он таҷаммул кард.
Мушфиқӣ

Як тан, агарчи ба зӯру шавкат зиёда бошад, бо
бисёрӣ барнаёяд. *«Нигори дониш»*

Бибар бо хеш лашкар низ ҳамроҳ,
Биёро дастгоҳи шавкату чоҳ. *Ҳозиқ*

2. маҷ. ҳайбат.

Ғунча ҳар барги тараб, к-аз шавкати дай мену-
хуфт,
Қард бо боди баҳорӣ як ба як изҳори гул. *Ҷомӣ*

ШАВЛА شوله *ниг. шӯла.*

ШАВОИБ а. شوائب *ҷ. шоиба.*

Манзумоти муншаоташ монанди лаъли баҳри
Уммон аз шавоибӣ айбу манқасат пероста. (1)
«Равзат-ус-сафо»

Ба мазҳаби уқало аз шавоибӣ тӯхмат дур гардӣ. (2)
«Анвори Суҳайлӣ»

ШАВОМИХ а. شوامخ *ҷ. шомих; шавомихи чибол* чойхон
баланди кӯҳ.

[Каюмарс] ба ҷанги тоифае аз девон, ки дар
шавомихи чибол макон доштад, тавачҷӯҳ на-
муд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАВОРЕЪ а. شوارع *ҷ. шорей.*

Навбате баъд аз шом дар шорее аз шаворей ме-
рафтам. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Дар шаворей дар ҳар панҷ куруҳ ду аспӣ роҳ-
вор ... муқаррар буданд. (1) *«Тағрихи Фаршита»*

ШАВОҒИЛ а. شواغل *ҷамъ 1. ҷ. шоғил 1,2.*

Баёни ... баъд аз вафоти султон тарки шавоғили
дунъявӣ карда. (2) *«Оташқада»*

2. монеаҳо, боздорандаҳо.

Ҳабли шавоғилро ба теги инобат қатъ кунем.
Авфӣ

... Ва шавоғил ва мавонеи ҳол ҳоил шуд.
«Равзат-ус-сафо»

ШАВОҲИД а. شواهد *ҷамъ 1. ҷ. шоҳид 1,2; 2. далелҳо;*
мисолҳо.

Баъзе шавоҳид, ки баъди таҳрири рисола ба
назар даромад, низ илҳоқ мепазирад.

«Хизонаи омира»

ШАВОҲИҚ а. شواحق : шавоҳиқи чибол (*ё чабал*) балан-
дихо, қуллаҳои кӯҳ.

Ильёс аз хавфи кафара ба шавоҳиқи чибол та-
ваҷҷӯҳ фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва он мардум, ки дар шавоҳиқи чабал буданд,
хамирхо оварданд. *Аҳмади Дониш*

ШАВУОЙ شواوى рафтуой, рафтуомад; ҳаракати доимӣ.

Ҳама з-ин куббаи баланд чу дурҷ
Дар шавуой з-ин дувоздаҳ бурҷ. *Саной*

Ҳама аз чоҳу мол дар шавуой,
Ҳама юсуффуруши нобиной. *Саной*

ШАВӢ а. شوى гӯшти бирьён; бирьёншуда, бирьён.

Агар зи ҳайбати ту оташе барафрузанд,
Бар осмон-бар исторагон шаванд шавӢ.

Манучехрӣ

Монда ақл аст бе нону шавӢ.

Нури ақл аст, эй писар, ҷонро ғизӣ. *Румӣ*

ШАВҚ а. شوق орзумандӣ, майли калон, рағбати бисёр,
мунтаҳои орзуи нафс.

Шавқи лабат бурд аз ёди Ҳофиз

Дарси шабона, вирди сахаргоҳ. *Ҳофиз*

Чу гардад шавқи васл афзун, чӣ ҷои таън, агар
Мачнун

Ба бӯи хавдачи Лайлӣ фитад дунболи маҳмилҳо?
Ҷомӣ

Мушфиқӣ, рӯзе, ки бояд чашм пушид аз ҷаҳон,
Орзуи дидану шавқи нигоҳаш доштам. *Мушфиқӣ*

шавқу шааф майлу ҳавас, ишқу муҳаббат.

Дар он мартаба на шавқу шааф уфтад ба чизе
ва на рағбат ба ҳаззе аз ҳузузи инсонӣ.

«Ахлоқи Носирӣ»

ШАВҲАР شوهر марди зандор, ҷуфти зан, ҳамсари зан.

Ту хуш ба падар нишину модар,

Дар кунчи фиरोқу доғи шавҳар. *Шоҳин*

шавҳар кардан шӯй гирифтани, ба шӯй (шавҳар) ра-
сидан.

Шавҳар кардан на кори ман буд,
Коре на ба ихтиёри ман буд. *Ҷомӣ*

ШАГО شگ тирдоқ, тиркаш.

Ба тирӣ ғамза дили ошиқон шикор кунад,
Аҷабтар он, ки ба тире, ки аз шаго на ҷудост.

Бӯабдуллоҳи Адиб

ШАГОЛ شگال *ниг. шагол.*

ШАДИД *а.* شاديد сахт, қавй; бошиддат.

Муҳассилони шадид ва амалдорони палид ин луқмаро аз ӯ даррабоянд. «Тазкираи Давлатшоҳ»

Оламе з-ин навест масти фиғон,
Ки шадид аст захми теғи забон. *Бедил*

ШАДИДА *а.* شادیده сахти, бадбахти.

ШАДИДУЛҲАР(Р) *а.* شاديدالحر сахт гарм, аз ҳад зиёд гарм, тафсон.

Дар рӯзи шадидулҳар чанозаи он ҳазратро бардоштанд. «Равзат-ус-сафо»

ШАДОИД *а.* شادائد *ҷ.* шадидида.

Таҳаммуле, ки бар... шадидида дошт... дасти умед ба домани матлуб расонид. «Анвори Суҳайли»

Маро дар ин ҳафт сол ба анвон шадиду муҳан мубтало сохти. «Равзат-ус-сафо»

Бар қонат ин шадид оварда фаҳми қосир.
Бар ризқат ин нақонс оварда таъби қоҳил. *Савдо*

ШАДҚ||ШИДҚ *а.* شادق кунчи даҳан.

Чун ба қавми худ расид он мучтабо,
Шадқи ӯ бигрифт, боз ӯ шуд асо. *Румӣ*

ШАЁТИН *а.* شياطين *ҷ.* шайтон.

Ӯ худ аз аъвони шаётин аст ва ҳама афъол ва кирдор ва гуфтори ӯ феъли шайтон бувад. (1)
Аҳмади Дониш

ШАИР *а.* شعير *ҷав.*

Шаире з-он шиори ту намондаст,
Ва агар този надонӣ, ҷав намондаст. *Низомӣ*

Таоми эшон шаир бувад ва зуррат ва хурмо аз атроф бад-он ҷо меоваранд. «Равзат-ус-сафо»

ШАЙБ *а.* شيب сафед шудани мӯй, мӯйсафедӣ; пирӣ; *муқобили шабоб.*

Замони шайб наёяд зи дасти ту коре,
Инони шохиди мақсуд дар шабоб бигир.
Заҳири Форёбӣ

Мирзо Улуғбек... чиҳати ҳурмати шайб ва риояти маҳалли ӯ вайро истиқбол фармуд.
«Равзат-ус-сафо»

ШАЙБАТ *а.* شيبت сафедӣ; сафедии мӯй.

Шуълан барқи рӯзи нав иззаташ аз мубораки
Қуллаи барфи субҳдам шайбаташ аз муаттарӣ.
Ҳоқонӣ

ШАЙД *а.* شيد хила, макр, фиреб, риё, тазвир.

Суви масҷид овард дуккони шайд,
Ки дар хона камтар тавон ёфт сайд. *Савдӣ*
Ҳофиз, ба ҳаққи Қуръон, к-аз шайду зарқ боз ой,
Бошад, ки гуи айше дар ин ҷаҳон тавон зад.
Ҳофиз

ШАЙДО شيدا **1.** ошуфта ва девоиа; ошиқи гузаро.

Накард ин дӯсти бар доя пайдо,
Агарчи гашта буд аз ишқ шайдо.
Фаҳриддини Гургонӣ
Қарашмаҳон ғазолони маст мебахшад
Фароғат аз ду ҷаҳон ошиқони шайдоро. *Ҷомӣ*

Теғ бар чони мани бедили шайдо ҷи занӣ,
З-он бияндеш, ки пайваста ту дар чони мани.
Исмаи

ШАЙДО кардан ошуфта ва парешон кардан аз ишқ муҳаббат.

Моҳи хилолабруи ман, ақли маро шайдо мақуе.
Ғамзазанон з-ин сӯ маё, оҳанги чони мо мақуе!
Хисрави Деҳлаві

2. маҷ. ҳайрон, сахт ба ҳаяҷон омада.

Чунон шуд з-ин ҳикоят доя шайдо,
Ки беҳуд рафт то пеши Зулайхо. *Нозим*

ШАЙДОӢ شيدائى ошуфтагӣ; аз ишқ шайдо будан.

Зи гирья ишкро расвой омад,
Зи расвой туро шайдоӣ омад. *Фаҳриддини Гургонӣ*
Магар занҷири мӯе гирадам даст,
Вагарна сар ба шайдоӣ барорам. *Ҳофиз*
Қиссаи Фарҳоди Маҷнунро, Фузули, кас нахонд.
То баромад ном дар олам ба шайдоӣ маро. *Фузули*

ШАЙЁД *а.* شيايد фиребгар, маккор, дағбоз, ҳилагар.

ШАЙЁДИ شيايدى ҳилагарӣ ва фиребгарӣ.

Бар рӯ фитода бахья макун зикри хирқаам,
Дурҳои ашқ сабҳаи шайёдии ман аст. *Зуҳурӣ*

ШАЙН *а.* شين нуқсон, каму кост, айб; зишти.

Султон Ғиёсиддин Балбан... аз ин ҷаҳони пур-шӯру шайн даргузашт. «Таърихи Фариишта»

Ту надонистай, ки зайни шабоб бизоате музҷот аст ва шайни шайб сармоия зебу перояи наҷот аст. «Оини ниғорин»

ШАЙПУР شيبور карнайча, карнайчаи аскарӣ, сурнон биринҷии даҳанкушода.

Шағабҳои шайпур аз оҳанги тез
Чу сури Сирофил дар растахез. *Низомӣ*

Чору ночор талоқии сафайн афтод ва овози шайпуру нафир бархост. *Аҳмади Дониш*

ШАЙТАНАТ *а.* شيطنت **1.** шайтонӣ, аҳриманӣ, шӯрангезӣ.

Ба воситаи шайтанат Ҳорун ба ҳовияи абадӣ гирифтोर шуд. «Равзат-ус-сафо»

2. маҷ. кинаварӣ, дуруягӣ, бадандешӣ; саркашӣ, нофармонӣ.

Аъзамҳумоюн рӯзи дигар ба султон Маҳмуд навишт, ки Сайфхонро... холи аз шайтанат ва ниғок наёфтам. «Таърихи Фариишта»

ШАЙТОН *а.* شيطان **1.** иблис, аҳриман, дев.

Агар реге ба кафши худ надорӣ,
Чаро бонст шайтон офаридан? *Носири Хисрав*

Шайтон агарчи буд фариишта, ҷаҳаннамист,
Одам зи хок агарчи, мақомаш биҳишт буд. *Соиб*

2. маҷ. кинавар, дуруя, бадандеш; нофармон, саркаш.

ШАЙТОНФИРЕБ شيطانفريب фиребдихандаи шайтон, фиребгари гузаро.

Амонаш аз газанди халқи бадандеш дех, ё раб!
Ки бисёранд ин шайтонфиребон дар камини ӯ.
Савдо

ШАЙХ *а.* شيخ **1.** марди пир; шайху шоб пиру ҷавон; маҷ. ҳама, ҳама кас.

То бувад мақдури саъду наҳси гардун хайру шарр,
То бувад маҷбури сарду гарми гетӣ шайху шоб.
Анварӣ

Биё, ки киштии мо дар шати шароб андоз,
Гиреву валвала дар чони шайху шоб андоз. *Ҳофиз*
шайх гаштан пир шудан, солхӯрда шудан.

Шайх гаштию ҳамчунон шобӣ. *Саъдӣ*

2. муршид, пешвои рӯхонӣ, эшон; лақаби табақаи обид, зоҳид.

Ба дидори шайх омадӣ гоҳ-гоҳ,
Худодӯст дар вай накардӣ нигоҳ. *Саъдӣ*

Шайхам ба танз гуфт: Ҳаром аст май, махӯр,
Гуфтам: Мағу, ки гуш ба ҳар хар намекунам.
Ҳофиз

Таби меҳри маҳе дорам, бубин набзи маро, эй шайх,
Ба каф орам агар сарриштан саддона месузад.
Мулҳам

ШАЙХАЙН *а.* شېخين ду шайх — Абӯбақр ва Умар, ки халифаҳои якумин ва дуйумини Муҳаммад буданд.

ШАЙХУХАТ||**ШАЙХУХИЯТ** *а.* شېخوخت||شېخوخيت пири, солхӯрдагӣ.

Абулҳасан ба ӯ гуфт, ки заъфи шайхухият туро даръёфта, муносиб чунон менамояд, ки гӯшае гирифта ба ибодат машғул шавӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

ШАЙЪ *а.* شى чиз.

Ашъёи рӯзгор ба май соз дар гарав,
К-аз марди роҳ бознамондаст ҳеч шайъ. *Ҳофиз*

ШАК(К) *а.* شك шубҳа, гумон.

Гар даст ба дил барниҳам, аз сӯхтани дил
Ангишт шавад бе шак дар дасти ман ангушт.
Дақиқӣ

Ва шак нест, ки ҳар куллоро чузъҳо андар зер
бувад. *Ибни Сино*

Осмон дигару замин дигар аст,
Олами шак дигар, яқин дигар аст. *Бедил*

бе **шакку райб** аз ғайри гумон ва шубҳа, бидуни гумону шубҳа.

Дили шоир албатта, бе шакку райб,
Бувад маҳзани ганҷи асрори ғайб. *Фазлӣ*

шак овардан шубҳа қардан.

Наёрӣ шак, ки ӯ беҳуда ҷон дод,
Ба пешии аҳли дил ҷон метавон дод.
Бадрии Қашмирӣ

ШАК(К)АР شکر 1. шири фушурдан реза, ки аз лаблабуи қанд ва ё найшакар ҳосил мешавад.

Ба сабр аз корҳо берун равад банд,
Шавад най шаққару шаққар шавад қанд. *Ҳилолӣ*
Ки: Эй, аз падар бех, зи модар маро,
Бипарварда аз ширу шаққар маро. *Шоҳин*

шақари ноб шақари холис, соф ва пок қардашуда.

Серӣ набувад аз лаби ширини ту касро,
Кас сер надид аз шақари ноб мағасро.
Қамоли Хучандӣ

2. маҷ. ширинӣ.

Бо ман чу суҳан гӯяд ӯ, талх бигӯяд,
Талх аз ҷӣ сабаб гӯяд, чандин шақар уро.
Анварӣ

3. *киноя* аз дандони маҳбуба.

Лаби ӯ бинию гӯй, ки касе зери ақиқ
Ба миёни ду гул-андар шақаре пинҳон қард.
Валволаҷӣ

◇ **чу(н) ширу шақар киноя** аз бо қамоли меҳрубонӣ ба ҳам наздик шудан ва омехтан.

Гоҳ чун ширу шақар, гоҳе чу обу оташӣ,
Ман намедонам, ҷӣ хӯяст ин, ки пайдо қардаӣ.
Ҳилолӣ

Гӯянд ки он ду моху ахтар
Гаштанд ба ҳам чу ширу шаққар. *Шоҳин*

шақар рехтан киноя аз ширингуфторӣ, хушгӯй.

Нарезад чуз шақар тутӣ зи гуфтор,
Надорад зоғ чуз минқори мурдор. *Ҳозиқ*

шақар бар анғубин задан киноя аз бўса қардан.

Малик чун дид, к-омад нозанинаш,
Гирифту зад шақар бар анғубинаш. *Низомӣ*

шақару қанд шикастан киноя аз зарофат, ширинсуханӣ қардан.

Талхӣ нашунидем ҳам аз соқии маҷлис,
Ҳарчанд ки пешаш шақару қанд шикастем.
Бобо Фигонӣ

ШАК(К)АРАМРҮД شکرآمروود 1. навъе аз мурӯд, ки би-сёр хушхӯр, ширину гуворост; 2. киноя аз даҳони маҳбуба.

Шақарамрӯд дар шақархандӣ,
Иқди унноб дар гуҳарбандӣ. *Низомӣ*

ШАК(К)АРАНГУР شکرانگور ангури сафедранги лундан донақдор.

Аз шақарангури самарқандиён
Себи занаҳдони ту рангинтар аст. *Қамоли Хучандӣ*

ШАК(К)АРАФШОН||**ШАК(К)АРФИШОН** ||شکرافشان

شکرافشان 1. шақарбор, шақарпош, шақаррез; 2. маҷ. ширинсухан, хушзабон; ◇ **лаъли шақарафшон киноя** аз лаби маҳбуба.

Мекунад Ҳофиз дуое, бишнаву омин бигӯ,
Рӯзии мо бод лаъли шақарафшони шумо. *Ҳофиз*
Ҷонам ба лаб омаду надидам
Коме зи лаби шақарфишонат. *Ҷомӣ*

ШАК(К)АРАФШОНӢ||**ШАК(К)АРФИШОНӢ** ||شکرافشانی

شکرافشانی 1. шақарборӣ, шақаррезӣ; 2. маҷ. ширинсуханӣ, хушгӯй, хушгуфторӣ.

Чаро ба як наӣ қандаш намехаранд онро,
Ки қард сад шақарафшонӣ аз наӣ қаламе?
Ҳофиз

Лабат гаҳе ки дарояд ба шаққарафшонӣ,
Ҳадиси тӯтӣи ширинкалом чун гӯям? *Ҷомӣ*

Маҷнун ба фунуни тарзабонӣ
Бинмуд чунин шақарфишонӣ. *Шоҳин*

ШАК(К)АРБОР شکرآر 1. шақарафшон, шақаррез.

Надорад тангнои хок, Соиб, ин қадар шаққар,
Наи қилки ту аз ҷои шақарбор аст, медонам.
Соиб

Ҷӣ сон бо ғунҷаву сунбул даҳону туррааш монад,
Ки ғунҷа нест шаққарбору сунбул нест атрогин.
Шоҳин

2. маҷ. ширин ва латиф, ширингуфтор.

Лабон чун Муштарӣ фархундакирдор,
Ҳамасола шакарбору гуҳарбор.

Фахриддини Гургонӣ

Баски мечаспад ба ҳам кому лаб аз ширинияш,
Нақл натвон кард гуфтори шакарбори туро. *Соиб*

◇ **лаъли шакарбор** киноя аз лаби маъшуқа.

Дил туро додам, дигар ҷон боядат,

Ҳам фидон лаъли шакарбори туст. *Анварӣ*

ШАК(К)АРБУЗА | **ШАК(К)АРБУРА** شکر دوزه | اشکریبوره санбу-
сае, ки бо омезиши мағзи бодом ва шакар пухта меша-
вад.

Шакарбура бо нуги дандон ба роз
Шакархораро карда дандон дароз. *Низомӣ*

Ҳамчу сағ дар ба дар ба даръюза

Хонд харзахаро шакарбуза. *Низорӣ*

ШАК(К)АРВАШ شکر و ش шакармонанд, ширин; ◇ **лаъли шакарваш** киноя аз лаби маҳбуба.

Лаъли шакарвашат, ки ба ҷуллоб шустаанд,
Гӯй пиёларо зи маи ноб шустаанд.

Хисрави Деҳлавӣ

ШАК(К)АРВОР شکر وار шакармонанд, ширин; ◇ **лаъли шакарвор** киноя аз лаби маҳбуба.

Гашт то лаъли шакарвори ту моил ба сухан,
Фитнаи тоза ба ҳар раҳгузар андохтай. *Шоҳин*

ШАК(К)АРГУН شکر گون шакармонанд, шакарранг, сафед;
шакаргун паранд матои абрешимини нафиси сафедранг.

Шакарлаб чу гул дар шакаргун паранд
Шикаста ба ширин шакар нархи қанд. *Ҳочу*

ШАК(К)АРГУФТОР شکر گفتار ширинсухан, хушгап; ки-
ноя аз маҳбубан ширинзабон.

Он чӣ сарвест, чӣ хушрафторест?

Он чӣ тӯтӣ, чӣ шакаргуфторест? *Қамоли Хуҷандӣ*

ШАК(К)АРГУФТОРӢ شکر گفتاری хушгуфторӣ.

Қадаш они хушрафторӣ овард,

Лабаш расми шакаргуфторӣ овард. *Ҷомӣ*

ШАК(К)АРДАҲАН | **ШАК(К)АРДАҲОН** شکر دهن | اشکردهان
киноя аз ширинсухан, хушгап.

Ба печи худ бинишон шохидони ширинкор,
Ки бо шакардаҳанон хуш бувад суолу ҷавоб.

Убайди Зоконӣ

Қаде чу қади шакардаҳанон,
Мурғон ба сараш нашидхонон. *Ҷомӣ*

ШАК(К)АРЗАБОН شکر زبان ширинзабон, ширингуфтор.

Ширинсухану шакарзабон аст,
Гӯест, чӣ ҳоҷати баён аст? *Ҳилолӣ*

◇ **тӯтии шакарзабони Деҳлӣ** киноя аз Хисрави Деҳ-
лавӣ.

Тӯтии шакарзабони Деҳлист,
Ширинии нутқи ӯ ҷибиллист. *Ҳилолӣ*

ШАК(К)АРЗОР شکر زار 1. ниғ. шак(к)аристон.

Бар сари кӯи ту, эй шӯҳ, асас бисъёранд,
Оре-оре, ба шакарзор мағас бисъёранд. *Сайидо*

2. маҷ. латофат, назокат, қозибадорӣ.

Дил мукайяд ба шакарзори ҳавас нест маро,
Риштаи ҳирс ба по ҳамчу мағас нест маро. *Соиб*

ШАК(К)АРИН شکرین 1. мансуб ба шакар.

Килки ту марезоду забони шакаринаш,
Меҳр аз ту надид ар на ҷавобе бинавишти. *Ҳофиз*

Ту ба гуфтор шаккарин самарӣ,

Ту қалам нестӣ, ки найшакарӣ. *Ҳилолӣ*

2. маҷ. ширин, латиф ва нозук (онд ба сухан).

Дар назархо мекунад ширинтар аз танги шакар
Килки Соиб аз ҳадиси шаккарин оинаро. *Соиб*

◇ **шакарин писта** киноя аз даҳони маҳбуба.

Гарчи аз кибр сухан бо мани дарвеш нагуфт,
Ҷон фидои шакарин пистаи хомӯшаш бод. *Ҳофиз*

лаъли шакарин киноя аз лаби маъшуқа.

Чу лаъли шакаринат бӯса бахшад,

Мазоқи ҷони ман з-у пуршакар бод. *Ҳофиз*

шеъри шакарин киноя аз шеъри пурмазмуну рӯх-
бахш.

Гар ба қононаи риндон қадаме хоҳӣ зад,

Нуқли шеъри шакарину маи беғаш дорам. *Ҳофиз*

ШАК(К)АРИНЛАЪЛ شکرین لعل киноя аз ширинлаб.

Бути шакаринлаъли ширинзабон

Шакархандае карду гуфт: Эй ҷавон! ... *Ҳочу*

ШАК(К)АРИСТОН شکرستان мазрааи найшакар, найшакар-
зор; маҷ. ҷои ҳосилшавии шакар.

Офоқ гулистон гашт аз орази гулгунат,

В-аз хандаи ширинат олам шакаристон шуд.

Исмат

Бештар аҳли сухан ноком рафтанд аз ҷаҳон,
Тутӣёро хушқлаб аз шакаристон бурдаанд.

Сайидо

ШАК(К)АРЛАБ شکر لب ширинлаб; хушзабон.

Бифрефт он шакарлаб моро ба шева, оре,

Бас ишваҳои ширин, к-он дилфиреб дорад. *Анварӣ*

Шакарлаб ҷавоне най омӯхтӣ,

Ки дилхо бар оташ чу най сӯхтӣ. *Саъдӣ*

ШАК(К)АРЛАНГ شکر لنگ он ки дар роҳ рафтан сахл
мелангад.

Шавад зи бод качу рост найшакар, лекин

Ба ҷилваҳои қадаш чун расад, шакарланг аст.

Мушфиқӣ

ШАК(К)АРЛАҲҶА شکر لهجه киноя аз ширинзабон, хуш-
сухан.

Гуфтам, акнун сухани хуш кӣ бигӯяд бо мо,

К-он шакарлаҳҷаи хушгӯву сухандон мерафт.

Ҳофиз

ШАК(К)АРНИСОР شکر نثار шакарбор, шакаррез, шакараф-
шон.

Шакар рехт аз шахди шакарнисор,

Рутабро дарафқанд дар хор-хор. *Ҳочу*

ШАК(К)АРОБ شکر آب 1. оби шакарин, қандоб, шарбат;

2. киноя аз ранҷиши андаке, ки дар миёни ду дӯст во-
қеъ мешавал.

Шавкат солҳо дар Ҳирот ... бо Мирзо Саъдуддин
ба сар бурд, анҷом шакаробе дар миён омад.

«Хизонаи омира»

Моюхточи у [Урфи Шерозӣ] аз шайх ба ҳам мерасид, охир дар миёна шакаробҳо афтод.

«Хизонаи омира»

ШАК(К)АРОЛУД شکرآلود 1. бо шакар омехта.

Чонҳо, ки гирифтори лабаш гашт, чӣ донӣ, Парвоз мачӯ аз магасони шакаролуд.

Хисрави Деҳлавӣ

шакаролуд кардан а) бо шакар омехтан, ширин кардан; б) мач. баҳра гирифтани, завқ бурдан.

Лабашро ба лаб шакаролуд кард,
Гирифташ дар оғушу падруд кард. *Ҳочу*

2. мач. ширин, хуш (дар бораи сухан).

Ҳамедод ин паёми шакаролуд,
Валекин дар дилаш чизе дигар буд.

Фахриддини Гургонӣ

◇ ба лаб хокро шакаролуд кардан киноя аз заминбус ва таъзим кардан.

Ба лаб хокро шакаролуд кард,
Заминро ба чеҳра зарандуд кард. *Низомӣ*

ШАК(К)АРОЛУДА شکرآلودе шакаромехта; ақиқи шакаролуда киноя аз лаби маҳбуба.

Эй ақиқи шакаролудан ту пистамисол,
Шӯрбахт ин дили бирён, ки надид аз ту висол.

Бадри Чочӣ

ШАК(К)АРПОРА شکرپاره 1. порои шакар, шакари яклухт, қанд; 2. мач. маҳбуба.

Ҳар шакарпора шамъе андар даст,
Шакару шамъ хуш бувад пайваст. *Низомӣ*

ШАК(К)АРРЕЗ شکرریز 1. шакарбор, шакарафшон, резандаи шакар; 2. қанду шираворе, ки дар шаби арусӣ ба нияти нек аз болон сари арус ва домод мепошанд.

Шакаррези арусӣ чун қунам соз,
Биёрам бар шабистонаш ба сад ноз. *Низомӣ*

3. мач. ширинзабон, хушгап.

Лаби ӯ дар такаллум, гарчи ширину шакаррез аст,
Валекин чашми ӯ бисёр шӯху фитнаангез аст.

Ибни Ямин

Бузурге булбулу кумрӣ зи боғи адли яктоӣ,
Шакаррезу санохонанд мургони хушилдонаш. *Ҷазмӣ*

◇ шакаррез кардан киноя аз овози хуш баровардан, тараннум ва замзама кардан.

Мутрибони ту чу бар уд шакаррез қунанд,
Рӯхро мағз муаттар шаваду лаб ширин.

Салмони Соваҷӣ

ШАК(К)АРРЕЗӢ شکرریزی 1. шакарафшонӣ, шакарборӣ; 2. мач. гуфтани суханони латиф ва ширин.

Бикӯшо нистаи хандону шакаррезӣ кун,
Халқро аз даҳани хеш маяндоз ба шак! *Ҳофиз*

ШАК(К)АРФАСОНА شکرفسانه киноя аз ширинсухан, хушгуфтор; гӯяндан афсонаҳои форам ва шавқовар.

Ширинсухани шакарфасона,
Қ-ин қисса ниҳод дар миёна...

Қ-он хӯрда чу даф тапонча бар пуст,
Дар нола зи дасти фурқати дӯст... *Ҷомӣ*

ШАК(К)АРФИШОН شکریشان ниг. шак(к)арафшон.

ШАК(К)АРФИШОНӢ شکریشانی ниг. шак(к)арафшонӣ.

ШАК(К)АРХАНД||**ШАК(К)АРХАНДА** شکرخنده||شکرخنده

1. ширинтабассум, ширинханда; он кӣ хандаи ширин ва латиф дорад.

Шакархандае ангубин мефуруҳт,
Ки дилҳо зи ширинияш мебисухт. *Саъдӣ*

Ман бода ба мардуми хирадманд хӯрам,
Ё аз кафи хубони шакарханд хӯрам. *Ҳилолӣ*

2. хандаи ширин, табассуми ширину латифи беовоз. Ишвае аз лаби ширини ту дил хост ба чон,
Ба шакарханда лабат гуфт: Мурode талабем! *Ҳофиз*
Хубон зи шакархандаш дар шаҳд фуру рафтанд,
Лабҳои шакаррезон аз хандаи ширин баст.

Сайидо

Ба шакархандаи лаъли лаби худ Шоҳинро
Намаки суда ба решӣ ҷигар андохтай. *Шоҳин*

ШАК(К)АРХЕЗ شکرخیز хосилкунандаи шакар, шакарафшон; мач. шакарзор, шакарстон.

Ману Мисре, ки шакархез бувад хок он чо,
Қӯзаи шаҳд шавад ҳанзали афлок он чо. *Соиб*

ШАК(К)АРХО(Ӣ) شکرخا(ی) шакармақанда, мазандаи шакар; мач. ширинзабон.

Тоқати ханда надорад лабат аз ғояти лутф,
Ба сухан ранча мақун он лаби шакархоро.

Қамолӣ Хуҷандӣ

Ту додӣ завқи гӯёӣ забонро,
Ки шуд дар гулшани шукрат шакархо. *Исмаил*

◇ лаъли шакархо киноя аз лаби маҳбуба.

Чу бихромӣ ба боғ, аз ишвакоре
Дарахти хушкро дар ҷунбиш ори.
Чу афсун хонӣ аз лаъли шакархо,
Расад мурғ аз ҳаво, моҳӣ зи даръе. *Ҷомӣ*

Тамаи бӯса аз он лаъли шакархо дорам,
Хайр аз хонаи дарбаста таманно дорам. *Соиб*

ШАК(К)АРХОБ شکرخواب хоби хуш; хоби ширини сахарӣ.

Монеаш гулғули чанг асту шакархоби сабӯх,
Варна гар бишнавад, оҳи сахарам боз ояд. *Ҳофиз*
Нашояд хуфт фориғ дар шакархоб,
Фитода кишти аз соҳил ба гирдоб. *Убайди Зоконӣ*

ШАК(К)АРХОР شکرخوار хӯрандаи шакар; киноя аз ширинсухан.

Лабу дандони чун ӯе ба коми чун мане авло,
Ки кас ширинтар аз тӯти шакархоре наменонад.
Қамолӣ Хуҷандӣ

ШАК(К)АРШИКАН شکرشکن 1. шакарафшон, шакаррез; 2. мач. ширинсухан.

Шакаршикан аст ё сухангӯи ман аст?
Анбарзақан аст ё суманбӯи ман аст?

«Тарҷумон-ул-балоғат»

Гуфт: Аз лабат Ҳилоливу қадри шакар шикаст,
Номаш ба ғайри тӯтии шакаршикан мақун.

Ҳилолӣ

ШАК(К)АРШИКАНӢ شکرشکنӣ киноя аз хушсухани, ширингуфторӣ.

Қард хосийати лаъли лаби чонон, Шоҳин,
Тӯти таъби маро шӯҳра ба шакаршикани. *Шоҳин*

ШАК(К)АРЧАШ شکرچش намуна, чошнӣ, ки барои санҷидани маза мегиранд, ба лаб мерасонанд.

Лаб дода ба муштарӣ шакарчаш
Бас нархи шакар гарон ниҳода.

Назири Нишопурӣ

ШАКИШ شکيش ҷувале, ки аз дух (лук) мебофанд.

ШАКК شک *ниг.* шак(к).

ШАККАР شکر *ниг.* шак(к)ар.

ШАККАРАМРҮД شکرآمروд *ниг.* шак(к)арамрӯд.

ШАККАРАНГУР شکرانگور *ниг.* шак(к)арангур.

ШАККАРАФШОН شکرافشان *ниг.* шак(к)арафшон.

ШАККАРАФШОНӢ شکرافشانی *ниг.* шак(к)арафшонӣ.

ШАККАРБОР شکریار *ниг.* шак(к)арбор.

ШАККАРБУЗА||**ШАККАРБУРА** شکرپوزه||شکرپوره *ниг.* шак(к)арбуза.

ШАККАРВАШ شکروش *ниг.* шак(к)арваш.

ШАККАРВОР شکروار *ниг.* шак(к)арвор.

ШАККАРГУН شکرگون *ниг.* шак(к)аргун.

ШАККАРГУФТОР شکرگفتار *ниг.* шак(к)аргуфтор.

ШАККАРГУФТОРӢ شکرگفتاری *ниг.* шак(к)аргуфторӣ.

ШАККАРДАҲАН||**ШАККАРДАҲОН** شکردهان||شکردهان *ниг.* шак(к)ардаҳан.

ШАККАРЗАБОН شکرزبان *ниг.* шак(к)арзабон.

ШАККАРЗОР شکرزار *ниг.* шак(к)арзор.

ШАККАРИН شکرین *ниг.* шак(к)арин.

ШАККАРИНЛАЪЛ شکرین لعل *ниг.* шак(к)аринлаъл.

ШАККАРИСТОН شکرستان *ниг.* шак(к)аристон.

ШАККАРЛАБ شکرلاب *ниг.* шак(к)арлаб.

ШАККАРЛАНГ شکرلنگ *ниг.* шак(к)арланг.

ШАККАРЛАҲЧА شکرلهجه *ниг.* шак(к)арлаҳча.

ШАККАРНИСОР شکرنتار *ниг.* шак(к)арнисор.

ШАККАРОБ شکرآب *ниг.* шак(к)ароб.

ШАККАРОЛУД شکرآلود *ниг.* шак(к)аролуд.

ШАККАРОЛУДА شکرآلوده *ниг.* шак(к)аролуда.

ШАККАРПОРА شکرپاره *ниг.* шак(к)арпора.

ШАККАРРЕЗ شکرریز *ниг.* шак(к)аррез.

ШАККАРРЕЗӢ شکرریزی *ниг.* шак(к)аррезӣ.

ШАККАРФАСОНА شکرفسانه *ниг.* шак(к)арфасона.

ШАККАРФИШОН شکرفشان *ниг.* шак(к)арфишон.

ШАККАРФИШОНӢ شکرفشانی *ниг.* шак(к)арфишонӣ.

ШАККАРХАНД||**ШАККАРХАНДА** شکرخند||شکرخنده *ниг.* шак(к)арханд.

ШАККАРХЕЗ شکرخیز *ниг.* шак(к)архез.

ШАККАРХО(Ӣ) شکرخا(ی) *ниг.* шак(к)архо(Ӣ).

ШАККАРХОБ شکرخواب *ниг.* шак(к)архоб.

ШАККАРХОӢ شکرخای *ниг.* шак(к)архо(Ӣ).

ШАККАРХОР شکرخوار *ниг.* шак(к)архор.

ШАККАРШИКАН شکرشکن *ниг.* шак(к)аршикан.

ШАККАРШИКАНӢ شکرشکنی *ниг.* шак(к)аршиканӣ.

ШАККАРЧАШ شکرچش *ниг.* шак(к)арчаш.

ШАКЛ *a.* شکل сурати беруни чизе, намуд.

... В-он, ки ба таълимгаҳи моҳу сол
Шакли «алиф»-ро нашиносад зи «дол» ... *Чомӣ*

Гар суман шакли ту бинад ба гулистон рӯзе,
То қиёмат назанад даъвии нозукбаданӣ. *Исмат*
шакли ... мисли ..., ба таври ..., ба тарзу равиши ...
ба монанди ...

Хар қадар хушбӯр ё мастанд,
Шакли мӯҳтоҷ коса дар дастанд. *Бедил*

аз шакли ... аз навъи ..., аз қабилӣ ...

Гарчи шабҳон васл буд хушам,
Шаби дӯшин зи шакли дигар буд. *Анварӣ*
ба (ё бар) шакли ... ба таври ..., ба тарзи ..., ба с-
ни ..., мисли ..., ба монанди ...

Аз таффу тоби ханҷари мардони лашқарат
Бар сар кашад ба шакли замон чодар офтоб. *Анварӣ*

Он рӯз чу рафт, шуд дигар рӯз,
Бар шакли дигар шуд он чигарсӯз. *Ҳилолӣ*
шаклу шамоил афту башара, сурату симо; хислатҳе
зоҳирӣ ва маънавӣ.

То насӯзад ҳастии Исмат тамом аз дарду ғам,
Аз дилаш савдои он шаклу шамоил кай равад? *Исмат*

Чу дидандаш бад-он шаклу шамоил,
Яке чон рехт дар пояш, яке дил. *Нозим*

◇ шакли мудаваар кино аз замин, дунбӯ.

Гар аз гардун малале бошадат, бар ишқ имло кун.
Ки ишқ омад дар ин шакли мудаваар ҳалли муш-
килхо. *Шоҳ*

ШАЛ *a.* شل қасе, ки дасту пояш ё яке аз ин ду узв аз ҳаракат ва чунбиш монда бошад.

Шод шавад сағ, чу равад хар ба ҷанг,
Даст занад шал, чу кунад рақс ланг. *Хисрави Деҳлавӣ*

Сайидо, асон ман бо шикаст пайванд аст,
Ман кучо тавонам рафт, раҳнамои шал дорам. *Сайидо*

ШАЛВОР شلوار эзор; шим.

Ҳам аз шаър пирохане ложвард,
Яке сурх шалвору миқнои зард. *Фирдавӣ*
Як аз ҳавл шалвор кардӣ ба сар,
Кашидӣ зи по пираҳан то камар. *Шодӣ*

ШАЛВОРБАНД شلواربند эзорбанд.

Даҳ даст ҷомаи Кисро ёфтанд аз ҳарири чинӣ,
Ҳама то шалворбанд мурассаъ буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШАЛИК شلیک тирпаронӣ, тирандозӣ.

Маҳмудхон харчанд хост, ки музоҳамат намояд
аз шалики тӯпхона, ки мутавотир гулулаҳо бориш
мекард, натавонист.*

ШАЛЛОҚ *a.* شلاق 1. задан бо қамчин (тозиёна); 2. азо-
бу укубат.

Ў баъд аз шаллоқ ва беиззати бисъёр дар қалъаи Гувольёр маҳбус гашта даргузашт.

«*Таърихи Фариишта*»

Аммо хирси мумталӣ ба ҳазор талвоса ва тааб ва шаллоқ худро ба раҳна расонид.

Аҳмади Дониш

3. занозанӣ, зарбу лат.

Охир, миёни ӯ ва эшон кор ба шаллоқ кашида, якдигарро мушт ва лагад заданд.

«*Таърихи Фариишта*»

ШАЛПУЙ شلپوی шарпаи по, садон по дар вақти гаштан; шарфок, шарфа.

Тавонгар ба наздики зан хуфта буд,
Зан аз хоб шалпуи марде шунуд.

Абушақури Балхӣ

ШАЛТОҚ *т.* شلتاق *ниг.* шилтоқ.

ШАЛТЌК شلتوك шолӣ.

Чу шалтук омад ба дунбӯи дун,
Ба чоҳе зи ғирбол шуд сарингун.

Абӯисҳоқи Атғима

ШАЛҒАМ شلغم беҳи гиёҳи хӯрданист ба турб монанд.

ШАЛҶАМ شلجم *шакли арабишудаи шалғам.*

Шалҷаму боқлост гуфтаи ту,
Намак, эй қалтабон, туро бояд.

Рашидии Самарқандӣ

ШАМ(М) *а.* شم қувваи шомма, ки яке аз ҳисси панҷгонаи инсон аст, бӯёӣ.

Ҳар чӣ аз бӯёист ва онро ҳисси шамм гӯянд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Қ-он дар ӯ панҷ қуввати ҳис аст, —
Шамму завқу самоу ламсу басар. «*Хористон*»

ШАМАД شمد 1. руйчо, болопуши сафед, ки тобистон дар вақти хоб ба болон худ мегиранд; 2. як навъ нони сафеди калон.

Нонаки кашкинат раво нест низ,
Нони шамад хоҳӣ гирдаи калон. *Рӯдакӣ*

ШАМАН شمن бутпараст.

Бутпарастӣ гирифтаем ҳама,
Ин ҷаҳон чун бут асту мо шаманем. *Рӯдакӣ*
Бӯстон гӯӣ ҳамчун бути Фархор шудааст,
Мурғакон чун шаману гулбачагон чун васано.

Манучеҳрӣ

Магар фалак санами хеш кард бахти туро,
Қи пеши ӯ ба ибодат хамида чун шаман аст.

Муиззӣ

ШАМАР شمر ҳавзча, обгир, кӯлча.

Чу об андар шамар бисъёр монад,
Зухумат гирад аз ороми бисъёр. *Дақиқӣ*
Аз шамар об ҳар касе бибарад,
Чун ба даръё расид, кас наҳ(в)арад. *Саной*

ШАМИДАН I شميدان 1. рамидан, тарсидан; беҳуш шудан.

Гар оҳуй, бутову канори манат шамар,
Ором гир бо ману аз ман чунин машам! *Хаффоф*
Сипоҳи ҷодувон аз ту рамида,
Нигори чиниён аз ту шамида.

Фаҳриддини Гургонӣ

2. ошуфтан.

Шамиду дилаш мавҷ барзад зи ҷуш,
Зи дил ҳушу аз ҷон рамида хурӯш. *Унсурӣ*

ШАМИДАН II شميدان бундан, буй кардан.

Нофани мушк нашуд доғи чигар,
Бӯи зулфи ту шамидем абас. *Ҳоконӣ*

Ин он мард аст, ки мо бӯи вай шамида будем.
«*Нафаҳот-ул-унс*»

Ҳар мартабае, ки бӯ кашидам,
Аз хоки ту бӯи ҷон шамидам. *Шоҳин*

ШАМИЛА *а.* شميلة *ба ин шакл камистеғмои; чамташ*
шамоил.

ШАМИМ *а.* شميم бӯи хуш, хушбӯӣ; боди хушбӯиновар.

Насими мушки тоторӣ хиҷил кард,
Шамими зулфи анбарбӯи фаррух. *Ҳофиз*

Гар сабо орад шамими пираҳан сӯи чаман,
Ғунҷаро дил дар даруни сина чун гул бишқуфад.
Маҳфӣ

ШАМИМА *а.* شميمه *муаннаси шамим.*

Ин маволид дар ҷаҳони шуур
Зодагонанд аз шамимаи нур. *Бедил*

ШАМИМАФУРҶШ شميمه فروش хушбӯибархш, аттор.

Шамимафуруши баҳорон туй,
Паёмовари дӯстдорон туй. *Ҳочу*

ШАМИН شمين хушбӯӣ.

Чарбу ширину шароботи шамин
Додашу пас ҷомаи абрешимин. *Румӣ*

ШАММ *а.* شم *ниг.* шам(м).

ШАММА *а.* شمه 1. бӯи андак; 2. маҷ. микдори кам, андак.

Чун нофа зи роз парда бикшод
В-ин шамма зи ҳоли худ бурун дод. *Ҷомӣ*

шаммае, як шамма андаке, каме, ҷузъе.

Таблаи атри гулу зулфи абирафшонош
Файзи як шамма зи бӯи хуши аттори ман аст.
Ҳофиз

Ин сухан шаммаест з-он сари зулф,
Гарчи фикре дарозтар з-ин нест.

Қамоли Хучандӣ

Дар ин меҳнат, к-аз он як шамма гуфтам,
Ба шарҳаш гавҳари сад нукта суфтам. *Ҷомӣ*

ШАММОМА *а.* شمامه печак, печаки хушбӯ, мевает хурди хушбӯӣ аз ҷинси харбуза; дастанбӯӣ.

Ҳама фуру шуда шаммомае зи мушки сиёҳ,
Ҳама барсада шамъе зи анбари ашҳаб. *Фарруҳӣ*

ШАММОЪ *а.* شماع шамғрез, касе ки пешан шамғрезӣ дорад.

Мавлоно Фатхуллоҳи Ҳирави фармуданд, ки чанд руз аст, ки дар Самарқанд шамъ ёфт намешавад, агар ... ба Хоҷа Ҳусайни шаммоъ рӯкбае навишта шавад, дур наменаояд. *Восифӣ*

ШАМОИЛ *а.* شمائل 1. шамила 1. хислатҳои нек.

У [Саид] аз падари хеш одилтар буд ва шамоили ӯ бисъёр будааст, ки агар ҳамаро ёд кунем, дароз гардад. «*Таърихи Наршахӣ*»

Аз он шамоили алтофу хусни хуш, ки турсот,
Миёни базми ҳарифон чу шамъ сар бар кун.

Ҳофиз

2. афту башара, шаклу сурат, намуди зоҳирӣ.

Амир Наср гуфт: Андар чашмҳо ва шамоили вай
хилоф ва исбён ҳамабинам. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Чунин шамоили мавзуну қадди хуш, ки турсот,
Ба тарки ишқи ту гуфтаи на таъби мавзун аст.

Саъдӣ

Оқибат ёфт манзили уро,

Дид мавзун шамоили уро. *Ҷомӣ*

ШАМОЛ *а.* شمال боди шимолӣ, боде, ки аз тарафи ши-
мол мезавад.

Ҳар субҳу шом қофилае аз дуон хайр

Дар сӯҳбати шамолу сабо мефиристамат. *Ҳофиз*

Филвоқеъ сардии шамоли тирамоҳ ва расидани
хазон аломати навид ва овоза аст мар-мутавааттино-
ни арсаи хокро, ки, эй одамиён, дурустии асбоби
хифзи сармо кунед! *Аҳмади Дониш*

ШАМОМА *а.* شامه 1. бӯи хуш; хушбӯӣ, ки аз ягон чизи
хушбӯӣ бунда мешавад.

Ё раб, кай он сабо бивазад, к-аз насими он

Гардад шамомаи карамаш корсози ман. *Ҳофиз*

Аз суману лолан он бӯстон

Дод шамома ба кафи дӯстон. *Хисрави Деҳлавӣ*

шамомаи қанд хушбӯии ширин, бун латиф ва форам.

Гунҷаи гул кушод сарви баланд,

Баст дар барги гул шамомаи қанд. *Низомӣ*

2. шамъи муаттар, шамъи атроку хушбӯӣ, муми
хушбӯӣ.

Шамома ниҳоданд бар ҷоми зар,

Даҳ аз нуқраи хом ҳам пургуҳар. *Фирдавсӣ*

◇ шамомаи чигар *киноя* аз хуни чигар.

Фарқам зи гулоби ашк тар кун,

Атрам зи шамомаи чигар кун. *Низомӣ*

ШАМОТАТ *а.* شماتت 1. шоду хурсанд шудан ба ғам ва
ранҷи касе.

Ҳаргиз ба марги душман шамотат нанамудаам.

Авфӣ

Боз аз шамотати аъдо меандешам, ки ба таъна
дар қафои ман биханданд. *Саъдӣ*

2. сарзаниш, таъна; ришханд.

Маслаҳат дар ниҳон доштани он чист? Гуфт:
То мусибат ду нашавад, яке нуқсонӣ моя ва дигар
шамотати ҳамсоя. *Саъдӣ*

Ва ҳар вақт, ки назди ҳоким рафтем, шамотату
унф шунидем. *Аҳмади Дониш*

ШАМС *а.* شمس офтоб, меҳр, хуршед.

Симро кай бувад масобати зар,

Фарқ бошад зи шамс то ба қамар. *Низомӣ*

Шамс дар хорич агарчи ҳаст фард,

Мисли ӯ ҳам метавон тасвир кард. *Румӣ*

шамсу қамар офтобу мох, меҳру мох.

Дурахшон ду рухшон чу шамсу қамар,
Дурафшон ду лабшон чу шаҳду шакар. *Ҳочу*

Талъати зебоаш рашки шамсу қамар буд.

«Равзат-ус-сафо»

ШАМСА شمسه 1. курси зарандуд, ки дар куббаҳо, гӯ-
базҳо, иморатҳо, шодурвонҳо насб мекунанд.

Шамсаҳои ту офтобшӯю,

Сақҳои ту осмонқирдор. *Убайди Зоконӣ*

Манзарае дошт чу қасри сипеҳр,

Шамсаи тоқаш гули заррини меҳр. *Ваҳшӣ*

Ба хирғаҳ ғулумони хуршедрӯй

Шуда шамсаи хирғаҳаш рӯ ба рӯй. *Шодӣ*

2. нақшу нигор дар матои абрешимӣ ва ё дар китоб.

ШАМСИЯ *а.* شمسية 1. мансуб ба шамс; 2. ҷағр, соябас.
ки дар гармои тобистон ба сар гирифта мегарданд;

3. номи рисолаест дар мантик ба забони арабӣ; 4. но-
ми шахс.

ШАМСУЛОРИФИН *а.* شمس العارفين *киноя* аз фозилтари-
ни донишмандон, донишманди бузург.

Ҳоча... ба Ғазнин омада, шамсулорифин Абдул-
воҳидро... дарёфта, ба Лоҳур омад.

«Таърихи Фаршита»

ШАМУС *а.* شمس саркаш, бадхӯ.

... Ғаҳ бахт гардад чу аспи шамус. *Фирдавсӣ*

Зи носозии рӯзгори шамус

Нагунсор шуд давлати Файлақус. *Ҷомӣ*

ШАМХОЛ *т.* شمخال раис.

Ҷамоаи лазғӣ... мақдами уро гиромӣ дошта.

ба шамхолни худ бардоштанд; шамхол раисро гӯ-
янд. *«Хизонаи омира»*

ШАМШЕР شمشير 1. сайф, шоф, қилич.

[Амир Исмоил гуфт:] Ҷавоби ман ба шамшер
аст ва миёни ман ва ӯ ҷуз ҳарб нест, бозгард ва
уро хабар деҳ, то асбоби ҳарб соз кунад.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Ҷафопарварда бадхӯе, ки маҳвам бо маҳи рӯяш,
Ҷақад захри ҳалоҳил аз дами шамшери абрӯяш.

Мулҳам

шамшери хандон шамшери дурахшон; шамшери ҳин-
дӣ шамшере, ки аз пӯлоди ҳиндустонӣ месозанд;

2. *киноя* аз абрӯи маҳбуба.

Мадди эҳсон аст абрӯи хама пайвасти ӯ

Тухфа бошад пеши шамшери вай акнун ҷони мо.

Туғрал

◇ шамшеру ҷом *киноя* аз асбоби ҷанг ва асбоби базм;
киноя аз ҷанг ва ошӣ.

Биё, то ҷи дорӣ зи шамшеру ҷом,

Ки дорам дар ин ҳар ду дастӣ тамом. *Низомӣ*

шамшер хобондан шамшер задан.

Душманонро дорам аз теги тағофул синачок,

Ҷашм хобондан бувад шамшер хобондан маро.

Соиб

шамшерро шоҳи арғувон кардан хунолуд кардани
шамшер.

Навбаҳори ишратам, Бедил, ки бо ин лоғарӣ

Хуни сайдам кард шоҳи арғувон шамшерро.

Бедил

ба шамшер сухан гуфтаи *киноя* аз ҷанг кардан.

Ба гарданкашӣ барнаёвар нафас,

Ба шамшер бо ман сухан гӯю бас. *Низомӣ*

ШАМШЕРГАР شمشيرگر шамшерсоз, шофсоз.

Марди шамшергар далели аност,
Ҳамчунин шергар, ки тиророст. *Саной*

ШАМШЕРЗАБОН شمشيرزبان киноя аз теззабон, бурросу-
хан; устоди суҳандон.

Он ганчи гуҳар зи кони Ганча,
Шамшерзабону шерпанча. *Ҳилолӣ*

ШАМШЕРЗАН شمشيرزان чанговаре, ки дар шамшерзанӣ
маҳорати тамом дорад.

Ҳама найзадорону шамшерзан,
Ҳама лашкаророю лашкаршикан. *Дақиқӣ*
Нахустин аз он лашкари номдор,
Суворони шамшерзан сӣ хазор. *Фирдавсӣ*

ШАМШОД شمشاد 1. дарахти ҳамешасабзе, ки баргҳон
хурду анбӯҳ дошта, чӯбаш саҳт аст ва аз он асбоби
гуногун месозанд.

Шамшоду сарвро зи тамузу хазон чӣ бок? *Ҳоқонӣ*
Гашта хами турраи чу шамшод,
Аз захми забони шона озод. *Хисрави Деҳлавӣ*
Чӣ шева мекунад оби набот бо дили мо,
Ки бар табақчаи шамшоду косаи ҳалабист. *Абӯисҳоқи Атъима*

2. киноя аз қомати мавзун.

3-ин ғусса сараш сапед гашта,
Шамшоди қадам чу бед гашта. *Шоҳин*

3. навъе аз райҳон.

В-ар аспӣ ту бар хораву бар хор ниҳад сум,
Аз хораву аз хор бирӯяд гулу шамшод. *Муиззӣ*

ШАМШОДҚАД شمشادقد ниг. шамшодқомат.

Гули кофурранги мушқбӯй,
Бути шамшодқадди доларуӣ. *Фаҳриддини Гургонӣ*

ШАМШОДҚОМАТ شمشادقامت киноя аз ростқад, мавзун-
қомат.

Карда қумрӣ сарвро дар хона пинҳон чун сутун,
Дар чаман то коми он шамшодқомат бурдаанд. *Сайидо*

ШАМЪ а. شمع он чизе, ки барои равшан кардани хона
аз мум ва чарбу тайёр карда, ба дарунаш пилта мегу-
зоранд.

Бад-ин таррӣ, ки дорад шамъу маҳтоб,
Наёрад рехтан бар дасти ман об. *Низомӣ*

Як руз бәсе гирист чун шамъ
Оби мижа шуд ба доманаш чамъ. *Ҳилолӣ*

Дарвеш чу шамъи хона ёбад,
Гу: Маҳ ба фалак дигар натобад. *Шоҳин*

шамъи муанбар шамъи анбарин, шамъи хушбӯй (дар
замони пеш дар таркиби шамъҳо моддаи хушбӯе
хамчун уд, сандал, анбар ва ғ. меомехтанд, ки дар
вақти даргирифтаи хушбӯй меод).

Оразашро, ки шуд аз холу хат олула ба мушқ,
Пешӣ дилсухтагон шамъи муанбар гуфтем. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

♦ шамъи анчуман а) сардори маҷлис.

Чун гуфтугун он зан ба самъи шамъи анчуман
расид, хамаи он чамоаро озод кард. «*Хористон*»

б) киноя аз маҳбуба ё маҳбуб.

Ҳамеша чарх занам аз сарат чу парвона,
Ба гирди руи ту бошам, ки шамъи анчуманӣ. *Васлӣ*

(он) шамъи бутон киноя аз маҳбуба.

Унсии девона дур аз рӯи он шамъи бутон
Ҳар дам аз сӯзи дарун оташ занад парвонаро. *Унсӣ*

шамъи гетиафрӯз киноя аз офтоб.

Ниҳон гардид шамъи гетиафрӯз,
Сипоҳи шом шуд бар рӯз пируз. *Убайди Зоконӣ*
шамъи зумуррадлаган киноя аз офтоб, ки дар осмони
зумуррадранг воқеъ аст.

Чу биншаст шамъи зумуррадлаган,
Бипӯшид чехра арӯси Хутан. *Ҳочу*
шамъи лагани чорӯм нуч. офтоб, ки ҷояш дар фалаки
чорӯм ҳисоб мешуд.

Мавҷи дили сад кулзум як қатраи таъсираш,
Шамъи лагани чорӯм як зарра зи анвораиш. *Бадри Чоӣ*

(ин) шамъи оташфишон киноя аз офтоб.

Дар ин буд, к-аз гавҳарин шамъдон
Забона зад ин шамъи оташфишон. *Ҳочу*
шамъи офтоб киноя аз рӯшноии офтоб.

Зи рӯи дӯст дили душманон чӣ дарёбад,
Чароғи мурда кучо, шамъи офтоб кучо? *Ҳофиз*
шамъи Тироз киноя аз маҳбуба.

Қисса пурсиданд аз он шамъи Тироз,
Гуфт: Натвонам намуд он қисса боз. *Аттор*
шамъи фалак киноя аз офтоб.

Абрувонат моҳи ид асту руҳат шамъи фалак,
Меҳру маҳро маи мақсуд ба чом аст имшаб. *Маҳфӣ*

шамъи ховар киноя аз офтоб.

Чу зад шамъи ховар зи машриқ шуоъ,
Шаби тираро кард гардун видоъ. *Ҳочу*
шамъи Чигил киноя аз хушрӯ, маҳбуба.

Ҳаргиз накуни ёди ман, эй шамъи Чигил,
Назди ман агарчи ҳаст коре мушқил.
Дарде, ки ман аз ғами ту дар дил дорам,
Дил донаду ман донаму ман донаму дил. *Ҳофиз*

шамъи шабафрӯз (ё шабистон) киноя аз маҳбуба.

Эй фалак, шамъи шабафрӯзи маро сӯи ман ор,
То ба гирди сари ӯ гардаму парвона шавам. *Ҳилолӣ*

Бо холи сияҳ мардуми чашми кӣ шудӣ боз,
Бо рӯи чу маҳ шамъи шабистони кӣ будӣ? *Ҳилолӣ*

шамъи чамъ киноя аз маҳбуба.

Шабе, к-аз рӯи оташнок маҷлисро барафрӯзӣ,
Ту шамъи чамъ хоҳӣ гашту ман парвона хоҳам
шуд. *Ҳилолӣ*

шамъ(-ро) куштан шамъро хомӯш кардан.

Имшабе, к-омадӣ ба хонаи ман,
Шамъро мекушам, ки маҳтоб аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

шамъи биной афрӯхтан киноя аз беандоза хурсанд
шудан.

Ниғаҳ зи чилвааш афрӯхт шамъи биной,
Хирад зи оғаҳияш аз ғубори ғафлат раст. *Бедил*
шамъи саломат афрӯхтан киноя аз дар амну амон ва
офият ҳаёт ба сар бурдан, эмин шудан.

Баъд аз он дар шаби дайчур аз анвори маъдалати
ӯ дар ҳар гуша шамъи саломат афрӯхта шуд.

«Равзат-ус-сафо»

ШАМЪДОН شمعدان зарфе аз фулуз, сафол, санги мар-
мар ва ғ., ки дар он шамъ мегузоранд.

Ниҳоданд дар паҳлуи меҳмон
Ба ҷои тунук суфрае шамъдон. *Сайидо*

ШАМЪРУХСОР شمع رخسار киноя аз сафедруй, хушрӯ.

Туй он шамърухсоре, ки ҳар ҷо чеҳра бикшоя,
Чу парвона балогардон дили сад марду зан гардад.
Махфӣ

ШАМЪСОН شمع سان монанди шамъ, мисли шамъ гудозон.

Қатраи ашке шудам, аз чашми ҳайрат рехтам,
Шамъсон ҳар гаҳ ки домони тарам омад ба ёд.
Акмал

ШАН(Н) а. شن сангҳое, ки роҳхоро фарш мекунад,
санги майда.

ШАНБАЛИД شنبليد гиёҳест, ки гули зардранги он бун тезу
ғализ дорад ва дар сари роҳҳо мерӯяд.

Зи наздик чун тарки Рустам бидид,
Ба рухсор шуд чун гули шанбалид. *Фирдавсӣ*
Теғҳо чун арғувону руйҳо чун шанбалид,
Он зи хуни халқу ин аз бими торочу тааб.
Фаррухӣ

шанбалид гаштан киноя аз зардранг гардидан.

Чу Рудоба ин аз падар бишнавид,
Дилаш гашт пурхун, рухаш — шанбалид. *Фирдавсӣ*

ШАНБЕ شنبه рӯзи миёнаи ҷумъа ва якшанбе, рӯзи аввали
хафта.

Чунона дил зи чаври муддаи дар сина меларзад,
Ки тифл аз рӯзи шанбе дар шаби одина меларзад.
Махфӣ

ШАНБИД شنبيد ниг. шанбе.

Ба фоли неку ба рӯзи мубораки шанбид,
Набиз гиру мадеҳ рӯзгори хеш ба бад. *Манучехрӣ*

ШАНГ I شنگ 1. зебо, хушрӯй.

Нигоре чобуке, шанге кулахдор,
Зарифе, маҳваше, турке қаболӯш. *Ҳофиз*
Чашму мижгонат зафар бар қалъаи дил ёфтанд,
Дил ҷи бошад, ҷон хатар дорад аз он шӯхони шанг.
Мушфиқӣ

2. шӯх, зариф.

Чунин, ки чашми туро хоб баста медорад,
Кӣ боздорад аз ин хоб чашми шанги туро?
Хисрави Деҳлавӣ

3. зебой, хушрӯй; зарофат; шӯхӣ, раъной.

Бути Фархор надидем ба ин ҳусну ҷамол,
Бути Мочин нашунидем бад-ин шеваву шанг.
Салмони Соваҷӣ

4. айёр, густох; дузд.

Менабинӣ ғайри ин, лек, эй ту шанг,
Он замони лоф буд, ин вақти ҷанг. *Румӣ*
шангу машанг дузд ва роҳзан.

Шеър беранг, валекин шуаро ранг ба ранг:
Ҳама чун дӯли равону ҳама шанганду машанг.
Қареғуддаҳр

ШАНГ II شنگ хартуми пил.

То кай кунад ӯ хорам, то кай занад ӯ шангам,
Фарсуда шавам охир, гар оҳану гар сангам.

Абушақури Балхӣ

ШАНГАРФ شنگرف 1. яке аз навъҳои сангҳои маъданӣ —
симоби гугирддор, ки гарди сурхи қаҳварангаш дар нақ-
қошӣ ба кор меравад.

Гар бӯй ба санг орад, сунбул дамад аз санг,
Гар гуна ба қир орад, шангарф шавад қир. *Рӯдакӣ*

Хартум ва гуши фил ҳамаро ба сувари ғариба
ва нуқуши бадеа аз шангарф ва ғайри золик ороиш
диҳанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ёқути ту навишта зангор бар ҷабин,
Қофури ту сиришта шангарф бар изор. *Шоҳин*

шангарфи суда шангарфи хока, реза.

Бидех, то дар айвони бораи барам,
Чу шангарфи суда ба кораш барам. *Низомӣ*

Айвони дил зи доғи ҷабинам мунаққаш аст,
Шангарфи судаш бувад аз хоки Қарбало.

Шавкат

2. кирми дароз, ки дар киштзор пайдо шуда, ғалларо
нобуд мекунад.

Гург онро ғанимати шангарф доништа оҳиста-оҳиста
ба ҷониби ӯ қадам ниҳодан гирифт. *«Нигори дониш»*

ШАНГАРФГУН شنگرف گون ба ранги шангарф, шангарф-
ранг, ба сурҳӣ моил.

Чу шангарфгун шуд зи хуршед олам,
Самоку Суҳайлу Суҳо гашт ғориб. *Манучехрӣ*
Зи лола, гуфти, шангарфгун шудаст ҷабал,
Зи сабза, гуфти, зангоргун шудаст туроб. *Муиззӣ*

◇ **шири шангарфгун киноя аз шароб.**

Биё, соқӣ, он шири шангарфгун,
Кӣ аксаи дарорад ба симоб хун... *Низомӣ*

ШАНГИНА شنگينه ҷуби говронӣ.

Агар бо ман дигар коӣ, — хӯрӣ ногаҳ
Ба сар-бар теғу бар паҳлӯйи шангина. *Фаролозӣ*

Шангина бирамад аз чокар,
То рост бошад ӯ чу тарозу. *Лабибӣ*

ШАНГУЛ شنگول ниг. шанг I.

Ба ғафлат умр шуд, Ҳофиз, биё бо мо ба майхонз.
Кӣ шангулони хушбошат биёмузанд коре хуш.
Ҳофиз

ШАНГӢ شنگى шӯхӣ; зарофат.

Даст баркарда ба шӯхӣ аз ҷайб,
Чодар афганда зи шангӣ бар дӯш. *Анварӣ*

ШАНД شند минкор, нули паранда.

ШАНДАФ شنداف духул, табл.

То ба дари хонаи ту бар гаҳи навбат
Симин шандаф зананду заррин мизмор. *Фаррухӣ*

Шуд мутрибам дар мутрибӣ хушхон чу *Довуд*
набӣ

Таҳсини уро турки ман ҳар дам ки шандаф мезанад.
Мӯзӣ

ШАНЕЪ а. شنيع зишт, қабех.

Тавба кун з-ин шанеъ кирдорат,
В-ар набинӣ ба рӯз дидорат. *Саной*

Ҳеч хислат шанеътар аз такаббур нест. *Авфӣ*
 Ва агар яке аз ин ҷамоа ба гуноҳи шанеъ
 муттаҳам шавад ва ба субут расад, се рӯз ё ҳафт
 рӯз ҳабс бифармояд. *Аҳмади Дониш*

ШАНИДАН شنیدن *ниг.* шунидан.

ШАНН *а.* شن *ниг.* шан(н).

ШАННА شنه овоз, бонг, шихай асп.

Дижогаҳе ки ба беша-дарун сапедадамон
 Зи бими шаннаи у шер бифганад чангол. *Мунҷик*

ШАНОАТ *а.* شناعت зиштӣ, қабоҳат, кори ганда ва зишт.

Ман равам сӯи қаноат дилқавӣ,
 Ту чаро сӯи шаноат меравӣ? *Румӣ*

Аз шарру шаноати он амр оташи андӯҳу азам
 бар конуни дуру наздик, турку тозик тофт.

«Равзат-ус-сафо»

ШАНЪАТ|ШУНЪАТ *а.* شنت 1. зиштӣ, қабоҳат; бевиҷ-
 донӣ; бевафой, хиёнат.

Лашкари Тоҳир шанъат карданд ва дирам хос-
 танд ва сипоҳ ба ду гуруҳ шуданд.

«Таърихи Табарӣ»

Аз он шанъат ин панд бардоштам,
 Дигар дида нодида ангоштам.

Ғарат ақлу рой асту тадбиру хуш,
 Чу Саъдӣ сухан гуй, варна хамуш. *Саъдӣ*

2. сарзаниш, таъна; қазаён, сафсата, бадгӯӣ.

Яке бар сурати дарвешон, на бар сифати эшон
 дар маҳфиле нишаста ва шанъате дарпайваста.

Саъдӣ

ШАНЧАРФ شجره شاکли арабишудан шангарф.

Андак ранги шанчарф ва лочвард бо ман буд, ки
 бар девори он масҷид байте навиштам. (1)

Носири Хисрав

... Микдоре аз пӯсти шер ёфтанд, ки ба заъфарон
 ва шанчарф сатре чанд марғуш бар он навишта бу-
 данд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ШАОМАТ *а.* شامت бадбахтӣ; манхусӣ, шумӣ, накбат.

Шуд аз шаомати ту рӯи як қабила сиёҳ,
 Шуд аз нухусати ту хуни ин заифа ҳадар.

«Оташкада»

Муҳофизхон ба шаомати куфрони неъмат ба қатл
 раснд. *«Таърихи Фаритта»*

ШАР(Р) *а.* شر бадӣ, фасод; зараррасонӣ ва бадқирдорӣ;
муқобили хайр 1.

Мо аз шарри ин шер ба ҷон омадем. *Авфӣ*

Шарангез ҳам дар сари шар равад,
 Чу каждум, ки то хона камтар равад. *Саъдӣ*

Ман ончунон аблаҳ нестам, ки ... хайри уро аз
 шар имтиёз накунам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Шарари шар муштаил гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

шару шӯр бадӣ ва шӯридагӣ; *муқ.* шӯр 1 2 (шӯру
 шар).

3-он шароби беҳудӣ хоҳам, ки лояъқил шавам,
 К-аз шару шӯри ҷаҳон як дам фароғам орзуст.

Махфӣ

ШАРА *а.* شره *ниг.* шараҳ.

Шарай луқма ончунонам кард,
 К-аз таассуб шудам ба як раҳ фард. (1) *Саной*

ШАРАЁН|ШИРЬЁН *а.* شريان раги хунгард, раге, ки дар
 он хун мегардад; артерия.

Зеро ки вилоят чу тәне ҳасту дар он тан,
 В-ин хошияи шоҳраг асту шараён аст. *Манучехрӣ*

Чигару дил зи меъдаву шараён,
 Суви тан обу бод карда равон. *Саной*

Гул шуд зи ҳарири умр урьён,
 Бар миннати дил фушурда ширьён. *Файзӣ*

ШАРАНГ شرنگ 1. ханзал; 2. ҳар чизи талх, захр.

Ҳама ба тунбалу ранг аст бозгаштани ғ,
 Шаранг нушомег асту рӯй зарандуд. *Рӯдакӣ*

Ҳар ҷаҳд, ки мекунам, даранг аст,
 Ҳар нуқл, ки мемазам, шаранг аст. *Шоҳин*

ШАР(Р)АНГЕЗ شرانگيز фитнакор, бадкор.

Шарангез ҳам бар сари шар равад. *Саъдӣ*

ШАРАР *а.* شرр пораҳон ҷаҳандаи оташ, учқун, шарора.

Оташ, арчи сурхрӯй аст аз шарар,
 Ту зи феъли у сияҳкорӣ нигар. *Румӣ*

Шарари шар иштиол ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Шарар дар миҷмари дил з-оташи шавқи муҳаббат
 зан,

Ки сӯзад хирмани сад чурмро як барқи оҳ он ҷо.
Туграл

◇ шарар афрӯхтани оташи ғайрат рашк бурдан.

Писари амми духтар шунид, ки уро ба дигаре
 тазвиҷ кардаанд, оташи ғайрат дар дилаш шарар
 афрӯхт ва дар фикри ҳилате афтод.*

ШАРАРФИШОН شرفشان шарарпош; шӯълавар.

Кунад чу мум раги гардани ҷаҳонро нарм,
 Чу шамъ ҳар кӣ забони шарарфишон дорад. *Соиб*

ШАРАРФИШОНӢ شرفشانی шарорапошӣ, шӯълаварӣ; маҷ.
 таъсири зӯр.

Бар марсия тарзабоние кун,
 В-аз навҳа шарарфишоние кун! *Шоҳин*

ШАРАФ *а.* شرف 1. номус, шаън, нфтихор; обрӯ.

Дар хона ба иззату шараф бош,
 Чун дурри насуфта дар садаф бош. *Хилолӣ*

Тақаддуми эшон бар ӯдигар мулук аз барои шара-
 фи насаби эшон аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. асилзодагӣ, начобат.

Пешӣ ва пасӣ ё ба мартабат бувад ё ба табъ бувад
 ё ба шараф бувад. *Ибни Сино*

Ман дар ту шарафе мебинам, ки мисли чун манеро
 ба хорӣ надиҳад. *Авфӣ*

3. фазилат; афзалият, бартарӣ.

Сағ бар он одамай шараф дорад,
 Ки дили мардумон биёзорад.

Ин суханро ҳақиқате бояд,
 То маонӣ ба дил фуруд ояд. *Ҳофиз*

Фориғам аз шарафи фоқа зи ташвиши ҷаҳон,
 На ғами кисаву не ғуссаи дирҳам дорам. *Шоҳин*

4. маҷ. тасдиқ (аз тарафи одами бузург).

Бе шарафи муҳри хозинаш наниҳодаст
 Дар дили кон офтоб ҳеҷ дафин(а)ро. *Анварӣ*

ШАРАФОТ *а.* شرفات кунгураҳон иморатхон олій; қасрҳо;
 маҷ. баландихо.

Он шаҳр суре дошт, ки ба сутур ба мувозоти ша-
рафоти он нарасиди. «*Равзат-ус-сафо*»

Танини иртиҳоли волидааш Хонзода дар шарафо-
ти қалби вазеъ ва шариф ҷой гирифт.

«*Равзат-ус-сафо*»

ШАРАҲ *а.* شره 1. ҳариси, ҳирсу оз; тамаъ.

Бидузад шараҳ дидан ҳушмаид,
Дарорад тамаъ мурғу моҳи ба банд. *Саъдӣ*

Ҷамоате ... ҳар чӣ ёбаид, — ҳуранд ва гиранд ва
шараҳ ва ҳирси тамом доранд. «*Таърихи Фарошма*»

2. майлу ҳаваси бисъёр нисбат ба чизе, эҳтирос, рағ-
бат.

... Ба туюри шикорӣ ва килоби муаллам шараҳу
валуъе тамом дошт. «*Равзат-ус-сафо*»

Шараҳи айш ва тараб бар вай ифтило ёфта, шароби
бисъёр менушид. «*Равзат-ус-сафо*»

ШАРБ *а.* شرب як навъ катони нозук ва латиф, ки дар Миср
мебофтаанд.

Доманкашон ҳамешуд дар шарби заркашида,
Сад моҳру зи рашкаш ҷайби қасаб дарида. *Ҳофиз*

ШАРБА||ШАРБАТ I *а.* شربة||شربت *ниг.* шурба.

ШАРБАТ II *а.* شربت нӯшобани ширин, шираи мева, ки қанд
ё шакар дар он омехта мешавад ва хосияти давоӣ дорад.

Ин ҳама захр чаро рехт фалак дар комат,
Шарбати шаҳде аз ин коса нанӯшида хануз. *Ҷомӣ*

Биё, соқӣ, он шарбати дилпазир,
Ки аз дидани у шавад чашм сер. *Сайидо*

♦ шарбати динор номи давоест, ки аз гиёҳи кашус —
зардпечак тайёр мекунанд.

Сузан ба забон буд зи беморин ифлос,
Додаш ба қадах шарбати динор шукуфа. *Мушфиқӣ*
шарбати табошир як навъ давоест сафеди кабудтоб;
шарбати эътиқоди касе нӯшидан бовари касеро ҳосил
кардан, соҳибэътимоди касе шудан.

Бояд ки дар шӯробаи ғаму гирия баркушӣ, то
шарбати эътиқоди халқ нӯшӣ. *Яҳёӣ Себак*

шарбати ҳалоҳили марг чашидан *киноя аз мурдан.*

Лашкар ... шарбати ҳалоҳили марг чашида, рах-
ти ҳаётро аз дарвозаи мамот ба сарманзили сакар
кашиданд. «*Фатҳнома*»

ШАРБАТДОР شربتدار он кӣ дар зиёфатҳо мутасаддин
тайёр кардан ва ба маҷлис овардани шарбат аст.

Халосӣ аз ҷафон даҳр мечуст,
Зи шарбатдор ҷоми захр мечуст. *Ҷомӣ*

ШАРВОЛ شروال *ниг.* шалвор.

Яке аз он ду хоҷасаро, ки бузуртгар буд ва беҳ-
тар буд, корде дар миёни шарвол пинҳон кард.

«*Таърихи Фарошма*»

ШАРЕҲ *а.* شره ҳарис, озманд, аз ҳад афзун монлу роғиб
ба чизе.

Шареҳ валуъ бошад бар лаззоти зиёдат аз миқ-
дори вочиб. «*Ахлоқи Носирӣ*»

ШАРЗА شرزه хашмгин ва зӯрвар.

Наёрад рӯи шеро шарза дидан ҳеҷ сағ харгиз,
Ба бонги шеро нар лекин зи роҳи дур сағ лояд.

Ломай

Аз ҳайбати у шерони шарза гом дар он куном
наёрастандӣ ниҳод. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Сикандархон ҳамчу шеро шарза аъломи мудофаа
афрошта, ба як тарфатулайн эшонро мунҳазим гар-
донид. «*Таърихи Фарошма*»

шарза мор мори шарза, мори бадхашм ва кинавар.

Ғаҳаш шарза море будӣ ёри ғор,
Ғаҳаш анкабуте шудӣ пардадор. *Ҳоҷу*

шарза ҳаюнон ҳаюнони шарза, шутуруни зӯрвар ва
нируманд.

Хурушиду бори арӯсон бибаст
Абар пушти шарза ҳаюнони маст. *Фирдавӣ*

ШАРИАТ *а.* شريعة 1. оин, тариқат, суннат, мазҳаб; маҷ.
одат ва маслак.

Бад-ин дақиқа, ки рондам, гумони гадья мабар
Ба банда, гарчи гадоӣ шариасти шуарост. *Анварӣ*
Мабош дар паи озору хар чӣ хоҳӣ, кун,
Ки дар шариасти мо ғайр аз ин гуноҳе нест. *Ҳофиз*

2. роҳ ва қонунҳои дини ислом.

Риё ҳалол шуморанду ҷоми бода ҳаром,
Зиҳӣ тариқату миллат, зиҳӣ шариасти кеш! *Ҳофиз*

ШАРИК *а.* شريك ҳамроҳ, ҳамдаст, ҳамкор, анбоз.

[Амуруллайс гуфт]: ... Амирулмуъминин ин ви-
лоят моро дод, валекин туро бо худ шарик кардам
дар мулк, бояд ки маро ёр бошӣ.

«*Таърихи Наршахӣ*»

Дар шодию ғам туро шарикам,
Мапсанд ба ман бадӣ, ки некам. *Шоҳин*

ШАРИР *а.* شرير бадкор, бадкирдор, бисъёр зарарра-
сонанда, бадикунанда.

Эй фаттони шарир, падарамро бидуштай ва гу-
рехта, ва ман туро мечӯям! *Авфӣ*

Қалимае чанд ваҳшатомез... дар миён овардам.
Чӣ аҷаб, ки дар зумраи шарирон маъдуд гардам.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

ШАРИРА *а.* شريه муаннаси шарир; нуфуси шарира нафс
ва табиатҳои бад; одамони бадтабиат ва бадкирдор.

Чун баъзе аз нуфуси шарира ба тазвирот мол-
ланд ва бад-он машғул, беҳтарин ваҷҳе он аст, ки
ба вақти мубояати амлок боеъ ва муштарӣ пеша
қозӣ ҳозир шаванд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ШАРИТА *а.* شريطة шарт, қондан лозима ва тааллуқдор.

ШАРИФ *а.* شريف 1. асил, наҷиб; 2. бошарофат, шарофат-
манд, баланддараҷа; соҳиби ифтихор, соҳиби обрӯ; му-
қобили вазеъ 2.

Ишқ меварзаму уммед, ки ин фанни шариф
Чун хунарҳои дигар муҷиби ҳирмон нашавад.

Ҳофиз

Искандар яке аз кордононро аз амали шариф азл
карда ва амали хасис ба вай дод. «*Нафаҳот-ул-унс*»

3. сардори ҳукмрони Макка, ки аз сайидон, авлоди
Муҳаммад, таъин мешуд; 4. маҷ. азиз.

Дареғо, ки бигзашт умри шариф,
Ба ҷамъи қавофию фикри радиф. *Ҷомӣ*

5. маҷ. пок ва муқаддас.

Бузург ҳазрату даргоҳи ту бузургонро
Шариф чун Ҳачаруласваду Минову Сафост. *Муиззӣ*

6. маҷ. бегуноҳ, беозор, маъсум.

Чонваре шарифи азизро бечон кардай! *Авфӣ*

◇ **ақли шариф** ақли олиманиш, ақле, ки касро ба
зоҳи шарафу обру ҳидоят мекунад.

Дӯш бо ёри хеш мегуфтам
Сухане дӯстдор аз ҳар боб,
То расидам бад-ин, ки ақли шариф
Менамояд маро тариқи савоб. *Анварӣ*

хотири шариф хотири муборак, табиати олий (дар вақ-
ти муроҷиат ба бузургон ва калоншавандагон гуфта
мешавад).

Гар хотири шарифат ранҷида шуд зи Ҳофиз,
Боз о, ки тавба кардем аз гуфтаву шунда. *Ҳофиз*

Оё хотири шарифи муллоро аз бахшандаи ҳалво
малолест? *Савдо*

ШАРИФУЛҒИРЗ *а.* شريف العريض бошараф, соҳиби номус,
зообру, соҳиби иззати нафс.

Пас дабир бояд, ки каримуласл, шарифулғирз,
дақиқунназар, амиқулфиқр, собитурраъӣ бошад.

Низомии Арӯзӣ

ШАРМ شرم ҳаё, хиҷолат; номус, ор.

Амир Исмоил аз шарм рӯй ба вай нанамуд.

«Таърихи Наршахӣ»

Туро гар шарму дониш ёр будӣ,
Забонатро на ин гуфтор будӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

Бозори чунун дубора шуд гарм,
Ҳам нанг канора карду ҳам шарм. *Шоҳин*

шарм доштан шарм кардан, шармидан, ҳаё кардан.

Буте чун моҳ зону зад, мае чун лаъл пеш овард,
Мағӯ, эй тоибам, Ҳофиз, зи соқӣ шарм дор, охир!
Ҳофиз

ШАРМАНДА شرمنده шармсор, хиҷолатзада, мунфаил, беоб-
рӯшуда.

Чу мардум шӯхчашмӣ пеша карданд,
Ҳаё пеш ор, то шарманда гарданд. *Ҳилолӣ*

Чун зи акси оразат маҳ дар фалак шарманда шуд,
Нисбате набвад, ки гуям ҳаст чун гул рӯи ту.

Савдо

ШАРМАНДАГӢ شرمندگى шармсорӣ, инфюл, хиҷолатмандӣ.

Барои дидани рӯят ҳавои зиндагӣ дорам,
Вагарна з-ин ҳаёти хеш сад шармандагӣ дорам.

Маҳфӣ

шармандагӣ кашидан шарманда ва хиҷолатманд шудан.

Шиква доранд остину доманам аз кутаҳӣ,
Мекашам шармандагӣ аз дасту пой хештан. *Сайидо*

Абри беборон зи даръе мекашад шармандагӣ,
Чашми бенам косаи дасти гадо бошад маро. *Сайидо*

ШАРМГИН شرمگين бошарм, хиҷолаткашида, боҳаё.

Ба ҷон шармгин назди шоҳ омаданд,
Ҷигархаставу бо гуноҳ омаданд. *Фирдавсӣ*

Он ёри шармгин маю соғар намекашад,
Худро зи хона ҷониби манзар намекашад. *Сайидо*

ШАРМЗАД شرمزد шарманда, мунфаил.

Бимонӣ шармзад дар пеши довар,
Наёбӣ ҳеч гуна пушту ёвар. *Фахриддини Гургонӣ*

ШАРМИДАН شرميدان шарм кардан, хиҷолат кашидан.

Рақиб андар балои ҳаҷр агар як шаб бисубҳидӣ,
Бишармидӣ, дигар аз ишқи маҳрӯён налофидӣ.

Савдо

ШАРМНОҚ شرمناк шармгин, изокаш, мунфаил.

Бихоҳу мадор аз кас, эй хоҷа, бок,
Ки мақтӯи рӯзӣ швад шармнок. *Савдӣ*
Нигори шармнокӣ шармгуфтор
Ба дилҷӯй кунад ҷонро гирифттор. *Ҳилолӣ*

ШАРМРӮЙ شرم روى шармгин, боҳаё.

Дорам ҷаҳон-ҷаҳон гунаҳ, эй шармрӯй, ман
Чун ру аз ин ҷаҳон ба ҷаҳони дигар ниҳам? *Ҷомӣ*

ШАРМСОР شرمسار шарманда; шармгин, хиҷолатманд.

Чу лутфу карам чашм дорам зи ту,
Қарам кун, ки бас шармсорам зи ту. *Ҳочу*
Чу дар вафои туам, бар дилам ҷафо написанд,
Ки пеши аҳли вафо шармсор хоҳӣ шуд. *Ҳилолӣ*

ШАРМСОРӢ شرمسارى шармдор будан; шармандагӣ, хиҷо-
латмандӣ, инфюл.

Биёбам аз фиқоқат растгорӣ,
Набояд бурдат аз ман шармсорӣ. *Убайди Зоконӣ*
Мадеҳ з-ин хорию безътиборӣ
Зи хотунони Мисрам шармсорӣ. *Ҷомӣ*

ШАРНОҚ *а.* شرناق доначаи сурхе, ки дар пилки чашм
пайдо мегардад, гӯмижа.

Ба боди ҳамла зи гӯшаш бароварӣ панба,
Ба нуғи найза зи чашмаш бурун барӣ шарноқ.
Заҳири Форъбӣ

ШАРОБ *а.* شراب 1. май, бода, оби ангур.

Шабе Умар шароб хӯрда буд, рӯзи дигар уро ху-
мор гирифта буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

шароби арғувон маи арғувониранг, маи сурх.

Рехт баҳори зиндагӣ барги худу ту беҳабар
Бар сари гул чу наргиси маст шароби арғувон.

Қамоли Хучандӣ

шароби гирон а) маи зиёд, маи фаровон; б) маи зӯр,
маи қавӣ, маи таъсиркунанда.

Сабукрӯҳ туркони нозукмиён
Шуда саргарон аз шароби гирон. *Ҳочу*

шароби қадар шаробе, ки аз растани қадар тайёр
карда шуда, дар тиб қор фармуда мешавад.

Баъси ту шаҳобест, ки дар коми шаётин
Бо хирқаташ оташ чу шароби қадар ояд. *Анварӣ*

шароби лаъл маи ба ранги лаъл, маи сурх.

Бо ҳарифи хеш дарсоз, эй писар!
Дар шароби лаъл овез, эй ғулум! *Анварӣ*

шароби лоларанг шароби сурх.

Салсабили мову хур инак ба нақд,
Соқии гулбу шароби лоларанг. *Қамоли Хучандӣ*

шароби ноб маи холис, маи софи беғаш.

Дилам зи савмаа бигрифтӯ хирқан солус,
Кучост дайри муғону шароби ноб кучо? *Ҳофиз*

шароби ораз киноя аз сурхии рӯй, ҷилои рӯй.

Аз шароби оразаш дар боғ хуношом гул,
В-аз ҳавои кокулаш дар дашт саргардон сабо.*

шароби сирф шароби соф, шароби холис.

Харифи ишқ, ки аз хештан хабар дорад,
Шароби сирфи муҳаббат нахурдааст тамом. *Саъдӣ*
шароби тахур шароби пок, ки аз руи ақидаи динӣ гӯё
аз он аҳли бихишт менушанд.

Ҳар яке аз эшонро қадаҳе шарбат дод, гуфти:
Ин шароби тахур аст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
шароби ҷамил шароби зулол ва бедурди софи гуворо.
Хаёли ғайр зи дил як тараф бинех, Имло,
Мудом маст шав аз нашъаи шароби ҷамил. *Имло*
шароб паймудан май рехтан.

Дар он шаб [Билқис] шароби зиёда бар мӯтот
бар малик паймуд. «*Равзат-ус-сафо*»
2. нӯшидан.

...Ҳар рӯзе таом бихурди бо он занон ва ба ша-
р о б нишастӣ ва бо эшон шароб хурди.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

... бар шароби хамр иқдом намуд. «*Равзат-ус-сафо*»
шаробу таом нӯшидан ва хӯрок хурдан.

Ҳосияти ҳиндувон дорад хангоми хуфт,
Одати хоразмиён гоҳи шаробу таом. *Ломей*

ШАРОБЗАДА شاربزده майзада, касе, ки шаробнӯшӣ ба вай
одат шудааст, майхори ҳамешагӣ.

... Монанди шаробзада, ки илоҷи хумор ба хамр
кунад, аз душманон дӯстӣ таваққуъ медошт.
«*Равзат-ус-сафо*»

ШАРОБХОНА شرايخانه майхона, майкада.

Зохид агар ба ҳуру қусур аст умедвор,
Моро шаробхона қусур асту ёр ҳур. *Ҳофиз*

ШАРОБХОРА شرايخواره шаробзада, майзада.

Маро, ки нест раҳу расми лукмапарҳезӣ,
Чаро маломати ринди шаробхора кунам? *Ҳофиз*

ШАРОЕЪ а. شرايع ч. шариаат.

Ёроне, ки бо уянд, бад-он сабаб фиристодам, ки
шуморо шароеи дин биёмӯзанд. (2) «*Таърихи Табарӣ*»

ШАРОИТ а. شرائط ч. шарита.

[Арслонхон]... ҷои нишастӣ худ он ҷо сохт ва
амири бузургеро бар ин хисор кутвол сохта буд,
то ба шароит нигоҳ медошт. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

шароити зимма а) андозии махсус, ки аз тарафи аҳли
зимма ба ҳукмдорон дода мешуд; б) либоси махсуси
аҳли зимма; шароити адаб ба ҷо овардан изҳори
хурмат қардан, эҳтиром намудан.

Назар пеши Ҳиммат рафт ... ва шаронти иззату
адаб ба ҷой овард. *Яҳъёи Себак*

ШАРОР а. شار ч. шарора||шарорат I.

Барошuft Кишвод аз он номдор,
Зибас гармияш шуд фусурда шарор. *Фирдавсӣ*

Сухтану ханда задан барқвор
Кутаҳии умр дихад чун шарор. *Низомӣ*

Шарори синан Маҷнун зи оташи Лайлӣ
Қабоб сохт ҳама оҳувони саҳроро. *Ҷомӣ*

шарор афкандани шамшер чилвагар шудани шамшер,
дурахшидани шамшер.

Шароре, ки шамшери Доро фиканд,
Тапиш дар дили санги хоро фиканд. *Низомӣ*

ШАРОРА||ШАРОРАТ I а. شرارة||شرارات поран хурди ҷаҳан-
даи оташ, уҷқун.

Шарора з-он надорад партави шамъ,
Ки ин нури парокандасту он ҷамъ. *Низомӣ*
Ҳар кучо аз оташи теғат баромад шӯълае,
Офтоб он ҷо шарорат, осмон он ҷо духон.

Заҳири Форъёбӣ

ШАРОРАТ II а. شرارت бади, бадқорӣ, бадқирдорӣ, бади
қардан ва зиён расондан ба дигарон.

Уро шарорате дар нафс буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ШАРОФАТ а. شرافت шариф будан, бошарафӣ; обрумандӣ.

Ману шоир, туву девона муҳол аст муҳол,
З-ихтилоти ту ба кавнайн шарофат бинам. *Савдо*

ШАРР а. شر ниг. шар(р).

ШАРРАНГЕЗ شرانگيز ниг. шар(р)ангез.

ШАРРУННОС а. شرالناس бадтарини одамон.

Гар шӯхра шавӣ ба шаҳр, шаррунносӣ,
В-ар гушанишин шавӣ, ҳама васвосӣ,
Он беҳ, ки агар Хизрӣ, агар Ильёсӣ,
Қас нашносад туро, ту қас нашносӣ. *Хайём*

ШАРТ а. شرط I. қарор, паймон, аҳд, қавлу қарор.

Бо эшон сулҳ қарданд ва сулҳнома навиштанд
ва шартҳо қарданд, ки пеши роҳ назананд.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

Ва ба сифати адолат вақте ораста гардад, ки даҳ
шартро маҳфуз дорад. *Аҳмади Дониш*

шарту паймон аҳду паймон, қарордод.

Ба пайвастагӣ-бар гуво сохтанд,
Ҷу з-ин шарту паймон бипардохтанд. *Фирдавсӣ*

2. илтизом, лозим шуморидан ва алоқадор қардан;
чизе ба чизи дигар, лозим омадани чизе барои чизи
дигар.

Шарти насиҳат он аст, ки чун хилофат бар ту
арз кунанд, ту шааф нанамой. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Гар ояд гунаҳкоре андар паноҳ,
На шарт аст куштан ба аввал гуноҳ. *Саъдӣ*

3. маҷ. қоида, расм, одат.

Инчунин шартӣ дӯстӣ бошад,
Ки бихонад ба лутфу бигзорад. *Анварӣ*

Бар бисоти нуктадонон худфурушӣ шарт нест,
Ё сухан доништа гӯ, эй марди оқил, ё хамӯш.

Ҳофиз

ба шартӣ адаб аз рӯи хурмат ва эҳтиром.

Қадаҳ ба шартӣ адаб гир, з-он ки таркибаш
Зи косаи сари Ҷамшеду Баҳман асту Қубод.

Ҳофиз

ШАРФА I شرفه кунгураи биноҳои бошукӯҳ; болохона, бал-
кон.

ШАРФА II شرفه шарпа, овози по.

Шарфае бишнид дар шаб мӯтамад,
Барғирифт оташзана, к-оташ занад. *Румӣ*

ШАРФОК شرفاك ниг. шарфа II.

Тавонгар ба наздики зан хуфта буд,
Зан аз хоб шарфоки мардум шунуд.

Абӯшақури Балхӣ

ШАРЪ а. شرع I. оину тариқати дини ислом, қонунҳои
ислом.

Дар базм оби ангур онро мусаллам аст,
Дар шаръ хуни қурбон инро муяссар аст. *Муизӣ*
Чавон гуфт: Эй ҳокими шаръу дин,
Гирифторам, оре, ба айбе чунин. *Савдо*

2. маҷ. оин, қонда, тартиб; қонун.

Ба мурғони гулистон сохтам ин нуктаро равшан,
Ба шаръи дӯсти гулбарг натвон чид дар доман,
Вале, чандон ки хоҳӣ, хок бар сар метавон кардан.
Сайидо

ШАРЪ شرعى мансуб ба шаръ.

Агар он чурмо ҳаддест шаръӣ,
Набояд дошт он чо афв шаръӣ. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*
[Дар айёми ҳукумати амир Дониёл]... ҳамаи ах-
ком ва худуди шаръӣ муаттал ва мӯҳмал монда,
ба доду фаръеди мазлуме касе илтифот наменамода.
Аҳмади Дониш

ШАРҚ а. شرق тарафи офтоббаро, самти тулуи офтоб; му-
қобили ғарб.

Ногаҳон се қонвар аз самти шарқ
Омаданд аз суръати тайрон чу барқ. *Румӣ*
Ўрми хуршедро чӣ чурм бад-он-к
Шарқу ғарб ибтидо «шар» асту «ғар» аст. *Ҳоқонӣ*

ШАРҚӢ شرقى 1. мансуб ба шарқ; муқобили ғарбӣ.

Ин ҳисор дудар аст, яке дари шарқӣ ва дигар
дари ғарбӣ. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

2. сокини машриқзамин, машриқӣ.

ШАРҲ а. شرح ошкор ва равшан намудан, баён, эзоҳ, таф-
сир ва маънидод кардани ягон масъала.

Гуфтам: Чу биёӣ, ғами худ бо ту кунам шарҳ,
Аммо чӣ кунам, тоқати гуфтор надорам. *Ҳилолӣ*
Зибас дар нома шарҳи орзумандӣ рақам кардам,
Қалам шуд саргарон аз номаи меҳру вафои ман.
Мушфиқӣ

Шарҳи муҳашшо шарҳи ҳошиянок, шарҳе, ки дар ка-
норҳои саҳифа боз як бори дигар шарҳу эзоҳ карда
шудааст.

Восифӣ, шарҳи камолат чу нависад сода
Сафҳаи дида аз он шарҳи муҳашшо наргис. *Восифӣ*
шарҳи ҳол баёни ҳол, гузориши аҳвол ва зиндагони
шахсо ё як кас.

Зи шарҳи ҳол муллоро хабар шуд,
Варақгардони аҳволи писар шуд. *Мулҳам*

ба шарҳ ба тафсил, бо эзоҳу баёни ботафсил, муфас-
сал.

Аҳволи ўро ба шарҳ бигуфтам. *Авфӣ*

шарҳу баст шарҳ ва эзоҳи муфассал, ошкоро баён на-
мудани масъалаи мушкил ба таври васеъ.

Ғараз аз ин шарҳу баст, ки дар ин фусул дода
шуд, он аст, ки мартабаи одамӣ маълум шавад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ШАРҲА а. شرحه порча, луқма; порчаи гушт, буридан
гушт; шарҳа-шарҳа порча-порча.

Сина хоҳам шарҳа-шарҳа аз фироқ,
То бигӯям шарҳи дарди иштиёқ. *Румӣ*

Синаи бекинаи маҳҷур аз захми ноҳуни иштиёқ
шарҳа-шарҳа ва фиғор [гашт]. *Восифӣ*

ШАСТ I شست شست шумораи миқдорӣ адади 60 (۶۰).

Ба пеши сипоҳ андарун пил шаст,
Ҷаҳон паст гашта зи пилони маст. *Фирдаъӣ*
Чу дар ш а с т уфтодаш зиндагонӣ,
Хаданг уфтодаш аз шасти чавонӣ. *Низомӣ*

ШАСТ II شست 1. сарангушт, ангушти ибҳоми даст ё по.

Бимолид чочӣ камонро ба даст,
Ба чарми гавази андаровард шаст. *Фирдаъӣ*

2. оҳани нугқач барои моҳигирӣ, қуллоби моҳигирӣ,
қалмоқ, чангак.

Моҳӣ аз хавзае ба шаст орь,
Мохро дертар ба даст орь. *Низомӣ*

Ҳоли ў дар банди он зулфи чу шаст эфтодааст
Мужда бод, эй дил, ки дузди ман ба даст эфтодааст
Сайидо

3. ҳалқаи ангуштармонанде, ки барои кашидани зеҳи
камон ба сарангушт гузошта мешавад.

Назар кун, чу сӯфор дорӣ ба шаст,
На он гаҳ, ки партоб кардӣ зи даст. *Саъдӣ*

Хисрав чу шунид, рафт аз даст.
Бишкаст камону шаст бигсафт. *Шоҳин*

4. мизроб, ноҳунаки танбӯр ва дотор.

Бигрифт ба чанг чангу биншаст,
Бинвохт ба чанг чангу зад шаст. *Рӯдакӣ*

5. ништари ҳаҷҷом — хунгир.

Омад он рағзани масеҳпараст,
Шасти алмосгун гирифта ба даст.*

ШАСТ III شست тез, чобук; даррав, ҳозир.

Гуфт: Бӯсат дихем, гуфто: Шаст!

Гуфт: Ҳон, вақт ҳаст? — гуфто: Ҳаст! *Низомӣ*

ШАСТБОЗ شستباز дорои дарозӣ ва масофати шаст кулс;
маҷ. бисёр дароз ва фарох; чоҳи шастбоз чоҳи бисёр
чуқур ва фарох.

Офарин бар маркабе, гар бишнавад дар нимашаб
Бонги пой мурча аз зери чоҳи шастбоз. *Манучехрӣ*

ШАСТГИР شستگیر киноя аз тирандоз.

Агар Хисрави шаст амирон бувад,
Ҷамомоҷи ин шастгирон бувад. *Низомӣ*

ШАТ(Т) а. شط 1. канори даръё, соҳил.

Ба даръё мешудӣ, бар шат нишастӣ,
Ба гул рағбат намудӣ, лола ҷустӣ. *Низомӣ*

Аз мавҷи ғам наҷот касерост, к-ӯ ханӯз
Бар шатти кавну фурзаи олам наёмадаст. *Ҳоқонӣ*

2. рӯди бузург, даръё.

Ғаввосон ба шат фуру рафтанд ва ангуштарин
бароварданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Гар ру ба саҳро оварам, аз лозазор оташ дамад,
Қиштӣ чу дар об афканам, хезад ғубор аз рӯи шат.
Сайидо

3. номи даръёи бузург, ки дар Ироқ аз баҳам пай-
вастанӣ даръёҳои Даҷла ва Фурот ба вучуд омадааст,
Шаттулараб.

Эй ки андар чашмаи шӯр аст ҷот,

Ту чӣ донӣ Шатту Чайхуну Фурот. *Румӣ*

ШАТАВӢ а. شتوى 1. мансуб ба шито I.

Ҳар кӣ андеша кунад, ки ин анвои меваву раё-
ҳин, ки баъзе хариғӣ асту баъзе рабей ва баъзе
сайфӣ ва баъзе шатавӣ, чӣ гуна ҷамъ буда бошад.
Носири Хисрав

Марде пайдо шуда, ки даъвии каромот мекунад, ва дар сайф меваҳои шатави ва да ӯшито меваҳои сайфи зоҳир месозад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. тухми ғалла, ки дар зимистон кошта мешавад, тирамоҳӣ.

ШАТАЛ *а.* شتل маблағе, ки қиморбоз пас аз бурдани пули хариф ба тарқи инъом ба дигарон медиҳад, ҷўтал.

Ман он муқассири беҳосилам дар ин олам,
Ки моя бохтаву чашм дар шатал дорад. *Соиб*

ШАТАН *а.* شطن таноб, ресмон, расани дароз.

Баршавад бар бораи сангин ба сони манҷаниқ,
Дарравад дар қазри води чун ба чоҳ-андар шатан.
Манучехрӣ

Беоб водии ману асби ман аз арақ
Ғарқ андар об чун ба шати Даҷла-бар шатан.
Ломей

ШАТАТ *а.* شطط аз ҳад гузаштан, таҷовуз; зулм ва тааддӣ.

Баъзе аз умарои дигар... ба савдои фосид оғози шатат ва шайтанат намуда ... «*Таърихи Фарошита*»

Ва дар файсали қазоё бо ӯ аз сари шатат ва ҷадал сухан меронд. «*Равзат-ус-сафо*»

ШАТМ *а.* شتم дашном додан, ҳақорат кардан; зарбу шатм шаллоқу дашном.

... Ки нодоне агар дуздӣ намудӣ,
Ба зарбу шатм танбеҳаш намудӣ. *Ҳозиқ*

саб(б) ва шатм ҳақорат, дашном.

Чун аз Шом муроҷаат намуда ба Мадина расиданд,
забон ба саб ва шатми Язид кушода гуфтанд.
«Равзат-ус-сафо»

ШАТР *а.* شطر 1. нимаи яғон чиз; чузъ, пора; шатре қадаре, каме, баъзе, андаке.

Шатре аз карами у бо шумо ҳикоят кунам. *Авфӣ*

Ҳасан, бародари Фазл бинни Саҳл,... шатре аз он нусха аз суръёнӣ ба араби нақл кардааст.
«Равзат-ус-сафо»

2. ҷониб, сӯй, тараф; маҷ. ҷой.

В-он ки бар шатри шатти ин даръёст,
На сазовори лўълуи лолост. *Саной*

ШАТРАНГ شترنگ||شطرنج шахмот.

То ҷуз аз бисту чаҳораш набувад хонаи нард,
Ҳамчу дар сию ду хонаст асоси шатранг. *Наҷҷор*

ШАТРАНҶ شطرنج шакли арабишудаи шатранг.

Асп ору камон ору каманд ору китоб ор,
Шеърӯ қаламу барбату шатранҷу маю нард. *Оғоҷӣ*
шатранҷ бохтан шатранҷбозӣ кардан, шоҳмотбозӣ кардан.

Ахтарон бо бахти ӯ шатранҷи рафъат бохтанд,
Бахти ӯ ҳар ҳафтро асбу руҳу фарзин ниҳод.

Муиizzi

Ва барбат неку навохтӣ ва нардӯ шатранҷ бохтӣ.
«Равзат-ус-сафо»

ШАТРАНҶБОЗ شطرنج باز шоҳмотбоз.

Бозии худ кардӣ, эй шатранҷбоз,
Бозии хасмат бубин паҳну дароз. *Румӣ*

ШАТРАНҶӢ شطرنجى шоҳмотбоз.

ШАТТ *а.* شط *ниг.* шат(т).

ШАТҲ *а.* شطح 1. дар тасаввуф — суханони муҳолифи зоҳири шаръ гуфтан ва калимоти муҳолифи шарият ба забон овардан; 2. суханҳои бешармонаи густохона.

Томоту шатҳ дар раҳи оҳанги чанг неҳ,
Тасбеҳу тайлисон ба маю майгусор бахш. *Ҳофиз*

ШАТҲӢЁТ *а.* شطحيات ҷ. шатҳ.

Шайх Начибуддин гуфта, ки вай пайваста шатҳӢёт гуфтӣ. (2) *Ҷомӣ*

ШАФАҚ شفاك нобакор, беҳунар, нодон.

Пиндошт ҳаме ҳосид, к-ӯ боз наёяд,
Боз омад, то ҳар шафаке жож нахояд. *Рӯдакӣ*

ШАФАТАЙН *а.* شفيتين ду лаб, лабон.

Сад ҳилаву тадбир бихарҷидаму Савдо,
Охир нашунидам сухане з-он шафатайно. *Савдо*

ШАФАҚ *а.* شفق сурхии нури офтоб дар вақти фуру рафтани ва ё хангоми субҳ пеш аз тулуъ.

Субҳ чу дар гиръи ман бингарист,
Бар шафақ аз шафқати ман хун гирифт. *Низомӣ*
Арғувон аз шафақи чехраи гулбори ту шуд,
Хирмани оташ аз он рӯ ба гулистон афтод. *Шоҳин*
шафақи май киноя аз тобиши сурхии ҳамчун шафақи шароб.

Шафақи май сӯи Парвин наравад, то накунад
Як маҳи чорда(х) бо панҷ ҳилоли ту қирон.
Бадри Чоҷӣ

ШАФАҚАТ||ШАФҚАТ *а.* شفقت меҳрубонӣ, дилсӯзӣ, ғамхорӣ, марҳамат.

Дар ҳар коре, ки бошӣ, марҳамат ва шафақат ба ҷой овар. *Авфӣ*

Эй ҷафоандешан бадхӯ, худоро, шафқате,
Чанд бошам аз шиканҷи меҳнати ғам дар азоб?
Туграи

ШАФАҚГУН شفق گون киноя аз сурхранг.

Кашида соябонҳо сар ба ғардун.
Чу абри наваҳор, аммо шафақгун. *Ҳозиқ*

◇ **ашки шафақгун киноя аз ашки хунин.**

Ҳеҷ шаб бе ту дилам иола ба ғардун накашид,
Ки ба рӯям рақам аз ашки шафақгун накашид.
Ҷомӣ

оби шафақгун киноя аз шароби сурх.

Шуд маҳи ид аз шафақ чун ҷоми зар боз ошкор,
Яъне аз оби шафақгун ҷоми зар холи мадор. *Ҷомӣ*

ШАФАҚОСО شفق آسا монанди шафақ, сурхранг.

Намедонам ҷи кулфат ин дили ҳасратнишон дорад,
Шафақосо ба хун меғалтаду чун най фиғон дорад.
Амлақ

ШАФАҚРУХСОРА شفق رخساره киноя аз сурхрӯ, гулчехра.

Ҳилолабру, шафақрухсорое, бо хеш мағруре,
Фалакрафтор бебоке, маҳи хуршедҳампое. *Сайидо*

ШАФАҚӢ شفقى киноя аз сурхранг.

Гуфто: Дамид субҳ, чаро пас нишастай,
Барҳезу з-он маи шафақӣ шишае биёр.
Фитрати Зардӯз

ШАФЕЪ *а.* شفیع шафоаткунанда, касе ки барои дигаре илтимоси афв ва ё ёрмандӣ мекунад, воситачӣ.

Ҳама шафеъ наёбам аз ӯ ба узри гуноҳ,
Қаримтабъии ӯ назди ӯ шафеъ басам. *Фароловӣ*

Унсурӣ шафеи ӯ шуда, чаримаи ӯро аз султон дархост. *«Газкираи Давлатшоҳ»*

шафеъ ангехтан (ё **овардан**) восита қарор додан (касиро).

Шафеъ ангехт пирони кӯхунро,
Ба назди шаҳ баранд он сарвбунро. *Низомӣ*

Овардаам шафеъ дили зори хешро,
Панде бидеҳ ду наргиси хунхори хешро.

Хисрави Деҳлавӣ

ШАФИҚ *а.* شفيق меҳрубон, мушфиқ; дилсӯз.

Агар бар рафиқон набошӣ шафиқ,
Ба фарсанг бигрезад аз ту рафиқ. *Саъдӣ*

Агар Ризо ба ин дастур ба мусалло равад, мардум шафиқи ӯ шаванд. *«Равзат-ус-сафо»*

рафиқи шафиқ дӯсти меҳрубон, ҷураи қарин.

Биринчи зарди пур аз равшану рафиқи шафиқ,
Агар ҳалова бувад дар бараш, зиҳӣ тавфиқ.

Абӯисҳоқи Атъима

ШАФОАТ|ШИФОАТ *а.* شفاعت илтимос қардан, талабидани афв ё ёрмандӣ аз касе барои касе, восита шудан.

Цигар бесабру танҳо дар қаноат,
Мижа дар хашму лабҳо дар шафоат.

Хисрави Деҳлавӣ

Халифа шафоати Исмоилро қабул қард.

«Равзат-ус-сафо»

шафоат қардан илтимос қардан, ёрмандӣ талабидан.

Абдуллоҳ дар хонаи Усмон гурехтааст ва Усмон ӯро шафоат мекунад. *«Таърихи Табарӣ»*

Ба наздики амири асос омад ва дар ҳаққи ӯ шафоат қард ва ӯро халос дод. *Авфӣ*

ШАФОАТГАР شفاعت گر шафоаткунанда, воситачӣ.

Баъд аз он дар зери дор овар маро,
То бихоҳад як шафоатгар маро. *Румӣ*

ШАФОАТҚУН شفاعت کن омуришигор, бахшандаи гуноҳ.

Замондори олам сияҳ то сапед,
Шафоаткуни рузи биму умед. *Низомӣ*

ШАФОАТХОҶ شفاعت خواه шафоатталаб, узрхоҳ, пурсандаи афв ва омуриши.

Мураққаъбаркаши нар(у) модае чанд,
Шафоатхоҳи корафтодае чанд. *Низомӣ*

ШАФТАРАНГ شفت رنگ мевает аз ҷинси шафтолу, бештар сурху сафед аст.

Бо симоӣ чанг бош аз чоштгах то он замон-к
Бар фалак Парвин падид ояд чу симин шафтаранг.

Асқадӣ

ШАФТОЛУ شفتالو 1. мевани сершираи хуштаъму зардранг, ки донаш калон ва саҳту талх аст; 2. маҷ. лаб; бӯса.

Домани себ кашонем сӯи шафтолу,
Бибарем аз гули ту чанд суҳан сӯи суман.

Шамси Табретӣ

ШАФТОЛУД شفتالود *ниг.* шафтолу; шафтолуи гирифтани маҷ. бӯса қардан.

Даст бурдаш ба себи мушқолуд,
Чанд навбат гирифт шафтолуи. *Саъдӣ*

ШАФФОФ *а.* شفاف ҳар ҷизе, ки монанди булӯр ва шиша соф буда, аз пушти он ҷизҳои дигар дида мешавад хеле соф, зулол ва беғубор.

Дар даръёи Қулзум булӯре падид омадааст,
латифтар ва шаффофтар аз булӯри мағрибист.

Носири Хисрав

Лаб аз бас нозуку шаффоф будаш,
Намехандиду дандон менамудаш. *Нозим*

Махфиё, оинаи мақсуд кай равшан шавад,
Ғар ғубори дуди он оинагар шаффоф нест. *Махфӣ*

ШАФША شفشه 1. шохани дарахт; 2. шӯшани тилло ё нуқра.

Боғ пур ҳуққаҳои дурру гуҳар,
Роғ пур шафшаҳои нуқраву зар. *Саной*

3. наҳи тилло ва ё нуқра, симҳои борики тилло ва нуқра.

Бар ӯ бофта шафшаи симу зар,
Ба шафша-дарун нобисуда гуҳар. *Фирдавсӣ*

4. ҷубе, ки ҳаллоҷон пахтаро бо он мезананд, саваҷуб.

ШАФШОҲАНГ شفشا هنگ тахтаи оҳан, ки сӯроҳҳои майда ва калон дорад; заргарон симҳои тилло, нуқра ва ғайраро барои бориқ қардан аз он гузаронда мекашанд, киръетахта.

ШАФҚАТ *а.* شفقت *ниг.* шафақат.

ШАХ I شخ 1. кӯҳ, кӯҳпора.

Ба як хаданги диҷоҳанг чанг дорӣ танг,
Ту бар паланг шаҳу бар наҳанг даръёбор. *Унсурӣ*

2. замини саҳт ва ноҳамвор, домани кӯҳ.

Хиромидани кабк бинӣ ба шаҳ,
Ту гуй зи дебо фиғандаст наҳ. *Абушақури Балхӣ*

Яке лашқар аст ин ҷу муру малаҳ,
Гирифта биёбону ҳам реғу шаҳ. *Фирдавсӣ*

3. саҳт, дағал.

ШАХ II شخ *шакли дигари шох.*

На дар роғ сабза, на дар боғ шаҳ,
Малаҳ бӯстон хурду мардум малаҳ. (1) *Саъдӣ*

ШАХИШ شخص мурғи хурдтараки хушовоз.

Гургро кай расад маломати шот,
Бозро кай бувад ниҳеби шаҳиш. *Рӯдакӣ*

ШАХКАМОН شخ کامان тирандозе, ки зеҳи камони ӯ саҳту таранг бошад, кашидани ҷунин камон далели қуввати зиёд аст.

ШАХКАМОНӢ شخ کامانی пурзӯри, тавоноӣ; маҷ. саҳтдилӣ, сангдилӣ, бераҳмӣ.

Қ-эй сангдил ин ҷӣ меҳрубонист,
В-эй тирзан, ин ҷӣ шаҳкамониш? *Шоҳин*

ШАХКОСА شخ كاسه жола, яҳча.

Бар аудит бипошад хама шаҳкосаву хор. *Рӯдакӣ*

ШАХНАВАРД شخونورد кӯху кӯталгард, кӯхнавард (сифати аспӣ тездав).

Шахнаварде, ки чу оташ бувад андар ҳамла,
Ҳамчунон барқмаҷола ба равиш бодмизоҷ.

Манучеҳрӣ

ШАХОР شخار ишқор.

Аз намак ранги ӯ гирифта қарор,
Ҳокаш аз гард шӯргашта шахор. *Унсурӣ*

ШАХС а. شخص 1. колбуд, пайкар, қисм, тан.

Теғи қаҳри ту маозоллох ар оҳихта шавад,
Бим бошад, ки кунад шахси бақоро бисмил. *Тайён*
Чист он мурғе, ки н-осоҷд замоне аз сафир,
Шахсаш андуда ба зарру фарқаш андуда ба қир.
Абдуллоевии Чабалӣ

2. кас, нафар, одам.

Ва шахсе бар даргоҳи ту мунтазир бошад барон
имзои ҳоҷате. *Аҳмади Дониш*

3. маҷ. зот; вучуд.

Аз шахси ӯ нагашта ҷудо чоҳу мафҳарат,
Дар ҳукми ӯ накарда гузар моҳу офтоб. *Анварӣ*
Тааммул дорад ин чо шахси ваҳшат,
Садо печида бар найранги фурсат. *Бедил*

4. маҷ. сиёҳни инсон ва ғ., ки аз дур менамояд, қаро, иёҳ, сурӯб.

Аз шахси дев чашми далерон пур аз хаёл,
В-аз бонги ғӯл гӯши сутурон пур аз таннин.

Ломей

ШАХУДАН شخودн харошидан ва реш намудан ба нохун.

Ман ҳамонам, ки маро рӯй ҳаме ашк шахуд,
Ман ҳамонам, ки маро даст ҳаме чома дарид.

Фарруҳӣ

Бипурсид бисъёру бишхуд хок,
Ба нохун сари чоҳро кард чок. *«Луғати фурс»*

ШАХУЛИДАН||**ШИХУЛИДАН** شخوليدن бонгу фаръед кардан, дод задан; хуштак кашидан.

Он шахулидан ба курра мерасид,
Сар ҳамбардошт, аз худ мерамид. *Румӣ*
Ту дуоро сахт гиру мешахул,
Оқибат бирҳонадат аз дастӣ ғӯл. *Румӣ*

ШАХШ شخش кӯҳна (оид ба чома, пустин ва ғ.).

Ба панҷ мард яке шахш пустин бар тан,
Ба панҷ кӯдак нима гилем пушидани.

Абулаббоси Марвазӣ

ШАХШИДАН شخشيدن лағжидан; аз чо афтидан.

Аз ту бахшудан асту бахшидан,
В-аз ман афтодан асту шахшидан. *Саной*

ШАШ شش шумораи миқдорӣ адади 6 (٦); шаш ҷиҳат шаш тараф: боло, поин, рост, чап, пеш, пас.

Шаш ҷиҳат чун забона тез кунад,
Ҳам ҷаҳон, ҳам ҷиҳат гурез кунад. *Низомӣ*

◊ шаш гиребон шаш ҷиҳат.

Ҷиҳатро шаш гиребон бар сар афғанд,
Замиро чор гавҳар дар бар афғанд. *Низомӣ*

шаш хотун киноя аз шаш сайёра: Зуҳал, Муштарӣ,
Зуҳра, Миррих, Аторуд, Моҳ.

Дар рикобаш ҳафт гесудору шаш хотун радиф.

Ҳоқонӣ

ШАШДАР ششدر 1. дорон шаш дар, дорон шаш роҳи баромад.

Бувад ба шашдари ғам муҳраи муроди адут,
Ба сони тос зи ҳайрат кушода монда даҳон.

Восифӣ

2. дар бозии нард — мавриде, ки ҳариф ҳамаи шаш хонаи пеши муҳраҳои тарафи муқобилро ишғол карда, ба ҳаракат додани онҳо имкон надихад; маҷ. очиз, хайрон; ◊ (ин) шашдари девлох киноя аз дунёе.

Набинӣ дар ин шашдари девлох
Зи шодӣ дили шаш нафарро фарох. *Ҷомӣ*

ШАШДОНГ ششدانگ тамоми моликияти ба шаш қисм тақсимшаванда; тамоми моликияти касе; пурра, комил.

Иброҳим Одилшоҳ ... умарои туркиро, ки ба тох-
ту тороч шашдонги яктоанд, бар урдуи Бурҳон —
Низомшоҳи Баҳрӣ таъин намуд.

«Таърихи Фарошита»

ШАШПАНЧЗАН شش پنچزن 1. қиморбоз; 2. касе, ки дар вақти бозӣ тамоми чизҳояшро ба бозӣ мегузорад; 3. маҷ. талафқунандаи тамоми дорони худ.

Лек гар мирам, надорам ман кафан,
Дар қиморам муфлису шашпанчзан. *Румӣ*

ШАШРҶЗА ششروزе ба муддати шашрӯз; ◊ (ин) тоқи шашрӯза киноя аз бебақои дунёе.

Аз ин тоқи шашрӯза беҳруз кист? *Ҳочу*

ШАШСАРИ ششسرى : зарн шашсарӣ тиллои холис.

ШАШҶИҶАТӢ شش جهتي мансуб ба шаш ҷиҳат; ниг. шаш (шаш ҷиҳат); дайри шашҷиҳатӣ маҷ. дунёе.

Муҳандиси фалақӣ роҳи дайри шашҷиҳатӣ
Чунон бибаст, ки раҳ нест зери дайри мағок.

Ҳофиз

ШАЪБ а. شعب тӯдаи мардум, анбӯҳии мардум.

Дар ин асно лашкариён шаъб карда марсумот талаб доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАЪБАДА||**ШУЪБАДА**||**ШАЪБАЗА**||**ШУЪБАЗА** а. شعبه شعبه 1. бозии ҳайратбахш, найрангбозӣ.

Бо кӯҳҳо чӣ шуъбада кард осмон, ки боз
Пирӯзагун шуданд ҳаме кӯҳсорҳо. *Ломей*
Зи баҳри кавкабаи ҳодисоти тақдираш
Ҳазор шаъбаза дар коинот пинҳон кард.

Убайди Зоконӣ

2. фиреб, фиребу найранг, макр.

Эй фитнаангез, ҳанӯз умедворӣ, ки ба шуъбада
ва фиреб халосӣ ёбӣ? *«Нигори дониш»*

Он чӣ чашму лабат омӯхта, Ҳоруту Масеҳ
З-ин мамар шуъбадаву з-ин қибал эъҷоз накард.

Шоҳин

шаъбада бохтан найрангбозӣ кардан; ҳила ва макр ба кор бурдан.

Мо мехостем, ки шаъбада бозем, аммо ин занро
хирад ва пешбинӣ бештар аз занн аст.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

ШАЪБАДАБОЗ||**ШУЪБАДАБОЗ** شعبه باز найрангбоз.

Ту умр хоҳу сабурӣ, ки чархи шуъбадабоз
Ҳазор бозӣ аз ин турфатар барангезад. *Ҳофиз*

ШАЪБАДАБОЗИ||**ШУЪБАДАБОЗИ** *شعبه‌بازى* найрангбози.

В-он бутон ҳамчунон дар он бозӣ
Менамуданд шӯъбадабозӣ. *Низомӣ*

ШАЪБАДАГАР||**ШУЪБАДАГАР** *شعبه‌گر* найрангбоз.

Бар вафон дили ман нола бароред, чунон-к
Чанбари ин фалаки шаъбадагар бикшоед. *Хоқонӣ*

ШАЪБАЗ *а. شعبه نиг. шаъбада.*

Бошад чу бар ҳақ ёри ман, доранд вочиб кори ман,
Дар додани идрори ман бе шаъбазу фикру ҳиял. (2)
Ломей

ШАЪБАЗА *а. شعبه نиг. шаъбада.*

ШАЪБОН *а. شعبان* моҳи ҳаштуми соли қамарии ҳичрӣ.

Гӯянд, ки май ба моҳи шаъбон на равост,
Не моҳи раҷаб, ки он маҳи хоси худост,
Шаъбону раҷаб моҳи худоянду расул,
Мо май рамазон хурем, к-он хосаи мост. *Хайём*
Моҳи шаъбон манеҳ аз даст қадах, к-ин хуршед
Аз назар то шаби иди рамазон хоҳад шуд. *Ҳофиз*

ШАЪН||**ШОН** *а. شأن* 1. қору ҳол; 2. шавкат, азамат;
қадр; мартаба, дараҷа, чоҳ.

Қор дар улувви шону нифози фармон ва камоли
иқболу ҳусули омом ба ғоят расид. «*Равзат-ус-сафо*»

Бузина ҷавоб дод, ки ғазаб қардан муносиби
шони ту нест, ки озурдани заифон натиҷаи хуб
надиҳад. «*Нигори дониш*»

◇ дар шаъни (*ё шони*) дар ҳаққи ..., дар боран ...

Аз сароби обгун қасро набошад манфаат,
З-он ки андар шаъни бадҳоҳони ӯ омад сароб. *Муиззӣ*
Сад сураи ҳаҷр мефурӯҳонам,
Дар шони висол ояте бояд. *Анварӣ*

Оёти фатҳу нусрат дар шаъни ӯст нозил. *Савдо*

ШАЪР *а. شعر* 1. мӯйҳо; маҷмӯи мӯйсари касе.

Зи шаъри сияҳ баста бар гул ниқоб,
Зи сунбул шаб афканда бар моҳ тоб. *Ҳочу*
То хондани шеър гуфтани ӯ
Фарқ аст аён зи шаър то мӯ. *Шоҳин*

2. болопӯши мӯини сабуки шабона.

Паричеҳр гуфтӣ, сипаҳбад шунуд,
Зи сар шаъри шабгун ҳамебаркушуд. *Фирдавсӣ*

◇ шаъри сиёҳ киноя аз шаб, зулмати шаб, торикшаб.

Сар аз бурҷи моҳӣ баровард моҳ,
Бидаррид то ноф шаъри сиёҳ. *Фирдавсӣ*

ШАЪРБОФ *а. شعرباف* мӯйтоб, касе, ки порча аз мӯй ё абрешим
мебофад.

Шуурӣ аз табақаи шаърбофони он диёр аст.

«*Оташкада*»

ШАЪРПҶШ *شعرپوش* пӯшандаи ҷомаи мӯина.

Дар суффаҳош шеъртирозони шаърпӯш,
Дар тоқҳош захманавозони зӯхрафар. *Бадри Чочӣ*

ШАЪШАА *а. شعشه* пароканда ва парешон шудани нур ва
рушноии офтоб ба ҳар тараф, партав, дурахши офтоб;
дурахш, ҷило, дурахшонӣ.

Барқе аз шаъшааи талъати рахшони ту ҷаст,
Шӯъла дар хирмани муште хасу хошок андохт. *Ҷомӣ*

Як сонқа аз саҳоби ишқ аст,
Як шаъшаа з-офтоби ишқ аст. *Файзӣ*

ШАЪШАОТ *а. شعشات* ҷ. шаъшаа.

То забун гардад ба пеши он назар
Шаъшаоти офтоби бошарар. *Румӣ*

ШАЪШАЪ *а. شعشع* дурахшонӣ, тобандагӣ.

В-он сару он фарқ, к-аш шаъшаъ шуда,
Вақти пирӣ нохушу аслаъ шуда. *Румӣ*

ШАҒ||**ШУҒ** *1. شغ* 1. шох; шохи дарахт; шохи ҳайвон.

Ба фолаш бад омад ҳаме чанги гург
Шуғи гову рои ҷавони сутург. *Фирдавсӣ*

Ба бозию ханда гирифтӯ нишаст,
Шағи гову дунболи гурге ба даст. *Фирдавсӣ*

2. қадаҳи шаробнӯшӣ аз шохи гов.

ШАҒАБ *а. شغب* 1. овози баланди ғулғуладори шӯрангез,
мағал, шӯру ғавғо.

Аз шағаби мардумон лола ба хуш омадаст,
Зер ба бонг омадаст, бам ба хуруш омадаст.

Манучеҳрӣ

Шағабҳон шайпур аз оҳанги тез

Чу сури Сирофил дар растахез. *Низомӣ*

Овози бонг ва шағаб аз дари қаср бархост.

«*Равзат-ус-сафо*»

2. фитна ва фасод; ҷидол, хархаша.

Хуру хобу хашму шаҳват

Шағаб асту ҷаҳлу зулмат. *Сағдӣ*

шағаб сохтан шӯру фитна қардан, шӯру фитна ангех-
тан.

Чиҳил рӯз лашқар шағаб сохтанд,

К-аз он диз кулӯхе наяндохтанд. *Низомӣ*

3. ҳаяҷони бисёӣ, хашму ғазаб.

Ҳилм он бувад, ки нафсро тамонинате ҳосил ояд,
ки ғазаб ба осонӣ таҳриқи ӯ натавонад қард ва агар
макрӯҳӣ бинад, дар шағаб набояд. «*Ахлоқи Носирӣ*»

ШАҒАБНОК *شغبناک* пуршӯру ғавғо, пурмағал, пурҷӯшу
хуруш.

Ба хидмат бар замин ғалтид бар хок,

Хуруше баркашид аз дил шағабнок. *Низомӣ*

◇ **абри шағабнок** абри гулдурросӣ.

То рӯй ба чунбиш наниҳад абри шағабнок,

Софӣ нашавад раҳгузари сел зи хошок. *Манучеҳрӣ*

ШАҒАФ *а. شغف* муҳаббат ва дӯстии пурэҳтирос ва шид-
датнок; шавқу ҳавас.

Ба маю мутриби хушнағма шағаф пеш намой,

Қи зи инсофи ту актори ҷаҳон пуршағаб аст. *Анварӣ*

Маликро аз шунидани ин суҳанон шағаф ба
дидани Юсуф бештар шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ШАҒБА I *شغبه* обилаи шахшудан пӯсти даст, пой ва ғ.

ШАҒБА II *شغبه* фирефта; хору залил; мутеъ.

Сухраи ӯ Офтобу шағбаи ӯ Муштарӣ,

Бандаи ӯ осмону чоқари ӯ рӯзгор. *Хоқонӣ*

ШАҒО *شغا* тирдон; тирқаш.

Ба вақти корзори хасму рӯзи ному нанги ӯ

Фалак аз гардан овезад шағову нимланги ӯ. *Фарруҳӣ*

ШАҒОЛ||ШАГОЛ شغال||شگال ҳайвони сағмонанд, ки мурғ-ҳоро шикор мекунад.

Кучо ҳамлаи у бувад чи кӯҳе, чи масофе,
Кучо ҳайбати у бувад чи шере, чи шаголе. *Фарруҳӣ*
Дар вухӯш аз садои калбу шағол
Пур сарех аст сурати аҳвол. *Бедил*

ШАҒОФ а. شغاف дарду алами ишқу муҳаббат.

Чун пушаймонӣ зи дил шуд бо шағоф,
З-он сипас суде надорад эътизоф. *Румӣ*

ШАҚ(Қ) а. شق шикоф; чок, шикофта; нима.

Ба ёди лаъли ширинат рутабро хаста мебинам,
Аз ин ҳасрат диле дорад даруни сина шақ карда.
Мушфиқӣ

шаққи хома (ё қалам) чоки нӯғи қалам.

Рехт садранг ҷавҳари идрок
Аз шақи хома, яъне аз дили чок. *Бедил*

Рақам аз маънии рангин табассум дорад,
Даҳани танги ту шаққи қалами ёқут аст. *Шавкат*

◇ шаққи анфус машаққати нафсҳо.

Андар ин оҳанг мангар сусту паст,
Қ-андар ин раҳ сабр шаққи анфус аст. *Румӣ*

шаққи қамар (*инчунин шаққулқамар*) ё мӯъҷизаи Му-ҳаммади пайғамбар, ки гӯё барои исботи ҳаққонияти худ бо як ишораи ангушт кураи мохро ду нима карда будааст; *киноя аз кори ниҳоят сахт ва ҳайратовар, мӯъҷиза.*

Чехраи хуби ту з-он равнақи нуре гирад,
Қи кафи шаққи қамар бар маҳи боло бизанад.

Шамси Табрезӣ

ШАҚИҚ а. شقيق 1. чокшуда ва ду нима шуда, ки ҳар нима нисбат ба дигаре шақиқ аст; 2. лола.

ШАҚИҚА а. شقيقه 1. чаккаи пешонӣ, канори пешонӣ.

Чун зи кори вазираш омад ёд,
Даст з-андеша бар шақиқа ниҳод. *Низомӣ*

2. *тиб.* як навъ дарди сар; дарди ними сар, мигрень.

ШАҚО а. شقاء бадбахтӣ, бало.

Ман ҳамедонистамат пеш аз бақо,
Қ-аз ситеза росихӣ андар шақо. *Румӣ*

ШАҚОВАТ а. شقاوت бадбахтӣ, сахтӣ; *муқобили саодат.*

Ғусса махӯр, з-он ки шақоват дар ўст,
Хашм фуру ҳур, ки ҳаловат дар ўст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Самти бевафой доғи шақоватест, ки асари он
чуз бар носияи ҳоли бедавлатон зоҳир нагардад.

«Анвори Суҳайлӣ»

ШАҚОИҚ а. شقائق навъе аз ҷинси лола; гули маҷаҳ, пион.

Шақоикҳои ишқангез пешопеши товусон
Ба сони қатраҳои қир борида бар аҳгарҳо. *Манучехрӣ*

Шукуфтааст дар ин боғ ҳар гули садбарг,
Дамидаст дар ин ҷо шақоикӣ бисъёр. *Васлӣ*

шақоикӣ Нӯъмон *ниг.* лола (лолаи Нӯъмон).

ШАҚОҚУЛ شقائق сабзии даштӣ.

Асар дар таъби анбар шуд муаттал,
Шақоқул — қаҳва, шаккар гашт ҳанзал. *Ҳозиқ*

ШАҚӢ а. شقى 1. бадбахт; *муқобили саид.*

Гирьяро чихат он, ки фарзанде мутаваллид шуд
намедонам, ки саид хоҳад буд ё шақӣ.

«Равзат-ус-сафо»

2. *маҷ.* сахтдил, бераҳм; худсар, нобакор.

Мебиларзад арш аз мадҳи шақӣ,
Бадғумон гардад аз мадҳаш муттақӣ. *Румӣ*

ШАҚҚ а. شق *ниг.* шақ(қ).

ШАҚҚУЛҚАМАР а. شق القمر *ниг.* шақ(қ) (шаққи қамар).

ШАҲ شه *ниг.* шоҳ.

ШАҲАВОТ а. شهوات ҷ. шаҳват.

Ва аз шаҳавоту лаззоти дунёе сабр натавонӣ
кард, магар ба ранҷу машаққат. *Аҳмади Дониш*

ШАҲАНШОҲ||ШАҲАНШАҲ شهانشاه||شهانشه шоҳи шоҳон,

подшоҳи подшоҳон, лақаби подшоҳи бузург.

Шаҳаншаҳ зи ҳарфаш чунон гашт шод,
Қи бозаш ду чандони аввал бидод. *Шоҳин*

◇ шаҳаншоҳи гунбади гардон *киноя аз офтоб.*

Сапедадам, ки шаҳаншоҳи гунбади гардон
Қашид теғу бар атрофи шарқ гашт равон.

Убайди Зоконӣ

ШАҲБАЙТ شهبيت *ниг.* шоҳбайт.

ШАҲБОЗ شهباز беҳтарин бози шикорӣ, шоҳбоз.

Он ҷо, ки ҳумои мо гурезад,
Шаҳбози халифа пар бирезад. *Ҷомӣ*

Ман он шаҳбози симурғэтиборам,
Мапурс аз иштиҳои қозгирам. *Савдо*

ШАҲВАТ а. شهوت орзу ва шавқи нафс барои расидан ба
лаззат ва манфиатҳо; майл ба ҷимоъ.

Худ ҷӣ дониш бувад дар он сина,
Қи бувад ҷон шаҳвату кина?! *Ҷомӣ*

Ва билҷумла то ғазаб ва шаҳват мусаххари ақл
набошад, адл сураат набандад ва адл аз камоли ақл
хезад. *Аҳмади Дониш*

ШАҲВАТПАРАСТ شهوت پرست ҳавопаараст, фосиқ, бадахлоқ.

Шунидам, ки бо бандагонаш сар аст,
Хиёнатписанд асту шаҳватпарасти. *Саъдӣ*

Қист Абсол — ин тани шаҳватпарасти
Зери аҳкоми табнат гашта маст. *Ҷомӣ*

ШАҲВОНӢ شهوانى мансуб ба шаҳват.

Ҳар ҷӣ шаҳвонист, бандад чашму гӯш. *Румӣ*

ШАҲВОР شهوار *ниг.* шоҳвор.

ШАҲД а. شهد 1. асал, ангубин.

Ҷамъе, ки мағаси шаҳди хирс буданд, гирди у
даромаданд. *Авфӣ*

Васле, ки бувад дар паяш андешаи ҳичрон,
Шаҳдест ба коми ту, ки аз таъми шаранг аст. *Туғрал*

шаҳду нӯш асал ва нӯшиданиҳои ширини гуворо.

Ҳамепарварандат ба шаҳду ба нӯш,
Чуз овози нармат наёяд ба гӯш. *Фирдавӣ*

шаҳду шаккар ширинҳои латиф ва гуворо.

Ҳофиз, ҷӣ турфа шоҳи наботест килки ту,
Қ-аш мева дилпазиртар аз шаҳду шаккар аст. *Ҳофиз*

2. номи даръе дар «Шоҳнома»-и Фирдавӣ.

Бирафтанд бо юзу бозону маҳд,
Гурезону тозон суй руди Шаҳд. *Фирдавӣ*

ШАҲЕҲ *a.* شحيح ҳарис; мумсик.

Чун амираш дид, гуфташ: Эй, вақеҳ!
Гўямат чизе, манеҳ номи шаҳеҳ. *Румӣ*

ШАҲЗОДА شهزاده *ниг.* шоҳзода.

ШАҲЗОДАҒИ شهزادگى *ниг.* шоҳзодағӣ.

ШАҲИД I *a.* شهيد *ниг.* шоҳид.

То набидҳӣ он гувоҳӣ, эй шаҳид,
Ту аз ин даҳлез кай хоҳӣ раҳид. (1) *Румӣ*

ШАҲИД II *a.* شهيد *д.* дар чанг кушташуда; кушташуда
дар роҳи дин; *маҷ.* бегуноҳ кушташуда; қурбоншуда.

Бо эшон масоф дод ва шаҳид шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ба майдони шаҳодат гар шаҳиди ӯ най, лекин
Ба хун рангин намо ҳамчун шафақ домони гар-
дунро. *Турғал*

шаҳиди ишқ қурбоншудан ишқ.

Маъшук шаҳиди ишқи худро
Бо ашк бишӯяду бимуяд. *Қамоли Хучандӣ*
Халқе шаҳиди ишқи ту гаштанд лолавор,
Аз хок чуз ба доғи ту сар барнамекунад. *Мушфиқӣ*

ШАҲИ(Й)Я شهيد *муаннаси* шаҳӣ II.

Дар вилоятҳои мо анвои асмор ва маъкулоти
ҳанийяи шаҳӣяи бошад. *Авфӣ*

ШАҲИҚ *a.* شهيق овози баланди хар, ҳангос задани хар.

ШАҲЛО *a.* شهل *муаннаси* ашҳал 1. зани мешчашм; 2.
чашми сиёҳи калони зебо ва дилфиреб.

Эй, ки умре шуд, ки то беморам аз миҷғони ту,
Гу: Нигоҳе кун, ки пеши чашми шаҳло мирамат.

Ҳофиз

шаҳло нарғис *муқ.* нарғис (нарғиси шаҳло) а) навъе аз
нарғис, ки ба ҷои зардӣ дар миён сиёҳӣ дорад; б)
киноя аз чашми сиёҳи дилфиреби маҳбуба.

Ду шаҳло нарғисаш аз гирья чун гул,
Зи тоби чеҳрааш мушк он ду сунбул. *Ҳоҷақ*

ШАҲМ *a.* شحم чарбу, рағани дарунии гусфанд, буз, гов
ва ғ.

Мапиндорӣ изому лаҳму шаҳмам,
Рағу пай ҳамчунону ҷилди мансур. *Манучеҳрӣ*

Бисъёр қимаҳо ба сари риштаҳо равад,
К-ин лаҳму шаҳм ояду дар мастабо равад.

Абӯисҳоқи Атъима

ШАҲНА||ШЕҲНА *a.* شحنة доруға, посбони шаҳр; одаме,
ки аз тарафи подшоҳ барои забти қорҳо ва назорат ба
мардум таъин мешуд, кутвол, ҳокими шаҳр.

Шаҳна дарвешро дузди гурехта ҳаёл карда гирифт
ва ба сиёсатгоҳ расонид. *«Ниғори дониш»*

Шаҳна аст он, ки харобот харобод кунад,
Дар харӣ хубтар аз шаҳна харе дидӣ? Не! *Савдо*

Агар касе як маблағ моли хатира дуздонад ва
дуздиро маа мол ёфта оварда супорад, шеҳна он
молро дар урдун худ фириштад. *Аҳмади Дониш*

ШЕҲНАИ НАҶАФ лақаби Алӣ — домоди Муҳаммад.

Ҳофиз, агар қадам занӣ дар раҳи хонадон ба сидқ,
Бадрақои раҳат шавад ҳиммати Шеҳнаи Наҷаф.

Ҳофиз

ШАҲНАГОҲ شحنة *г.* миршабхона.

Манқул аст, ки дар баробарн зарробхонаи под-
шоҳи Бечонагар шаҳнагоҳ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ШАҲНАҒИ||ШЕҲНАҒИ شحنة *г.* вазифа ва амал шеҳна.

Қарда ишқи ту дар вилояти дил
Рӯзо шеҳнагию ҷаб асасӣ. *Ҷомӣ*

ШАҲНИШИН شه نشين *ниг.* шоҳнишин.

ШАҲОБ *a.* شهاب *ниг.* шиҳоб.

ШАҲОДАТ *a.* شهادت 1. гувоҳӣ додан.

Чанд дар даҳлези қозӣ, эй гувоҳ,
Ҳабс бошӣ, деҳ шаҳодат аз пагоҳ. *Румӣ*

Ба шаҳодати шумо ду бегуноҳ шаҳодат хоҳанд
ёфт. *Авфӣ*

2. *д.* кушта шудан дар роҳи дин; *маҷ.* бегуноҳ кушта
шудан.

Ба шаҳодати шумо ду бегуноҳ шаҳодат хоҳанд
ёфт. *Авфӣ*

Ману умеди шаҳодат ба теғи он шоҳид,
Қи қути ҷони шаҳиди худ аз мушоҳада сохт. *Ҷомӣ*

Ба майдони шаҳодат гар шаҳиди ӯ най, лекин
Ба хун рангин намо ҳамчун шафақ домони гардунро.

Турғал

ба шаҳодат расидан кушта шудан.

Бил-ахир як ҷамоа афғон аз аҳли низоми бар-
омада, баъд аз муҳосараи [қушуни] Русия чангу
ҷидол намуда ба шаҳодат расиданд. *Аҳмади Дониш*

ШАҲОДАТГОҲ||ШАҲОДАТГАҲ شهادتگاه||شهادتگاه *г.* ҷои куш-
та шудан.

Шавкат, зи шаҳодатгаҳи ӯ мерасам инак,
Тарфи кулаҳам ғайри пари тир надорад. *Шавкат*

ШАҲОДОТ *a.* شهادات 4. шаҳодат.

Аҳдномаи мучаддад ба хутут ва шаҳодоти акобир
қаламӣ шуд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ШАҲОМАТ *a.* شهامت 1. нотарсӣ, далерӣ.

Амир Темур номи ҷалодат ва шаҳомат дар арсан
рубъи маскун афрошта дошт. *Аҳмади Дониш*

шаҳомату саромат ҷасорат ва далерӣ.

Темуртош... аз узамои умарои Рум буд ва ба
мазиди шаҳомату саромат имтиёз дошт.

«Равзат-ус-сафо»

2. бузургӣ, фармонфармой.

Ғарази ман на он аст, ки мардуми ин асрро боз
намоям ҳоли султон Масъудро, ки уро дидаанд аз
бузургӣ ва шаҳомат ва тафарруди вай дар ҳама
адавати сиёсат ва риёсати вай воқиф гашта.

«Таърихи Байҳақӣ»

ШАҲПАР شهر *г.* бузургтарин пар; бол, қаноти парранда.

Чу шохбози саҳар боз қард шаҳпари нур,
Ба сун ғарб ғуроби залом қард нуфур. *Бадри Чоӣ*

Бувад паридани мо чун паридани миҷғон,
Буридаанд ба тири нигоҳ шаҳпари мо. *Шавкат*

ШАҲР I شهر 1. кишвар, мамлакат, сарзамин, марзу бум.

Сарафроз гурдони гиранда шаҳр,
Ниҳон чангро об дода ба захр. *Фирдавсӣ*

Як шаҳру ду подшаҳ нагунҷад,
Ду сар ба яке кулаҳ нагунҷад. *Шоҳин*

2. балад, мадина, ободии калон, ки кучаҳо, раставу бозорҳо ва нуфуси зиёд дошта бошад.

Темори ғарибон сабаби зикри чамил аст,
Эрон, магар ин қоида дар шаҳри шумо нест? *Ҳофиз*
Зоҳид, бирав, ки ҳаст маро бо бутони шаҳр
Он ҳолате, ки нест туро бо худои хеш. *Ҳилолӣ*

3. маҷ. аҳолии шаҳр.

На танҳо чони Исмаат сӯхт, к-ин дард
Дили шаҳре ба доғу ғусса хун кард. *Исмаат*
Ғамзадаи ҳаҷри ту шаҳрею ман
Бар сари роҳ аз ҳама ғамноктар. *Исмаат*

ШАҲР II а. شهر моҳи сол.

Дар ғурраи шаҳри рабеъулохири санаи 918 буд,
ки амир Начм бо ҳаштод ҳазор қизилбош аз оби
Ому гузашта. *Восифӣ*

Муқаррар бар он шуд, ки рӯзи чумъаи ошири
шаҳри мазкур ... ҳар ду фариқа ба муқотала гароянд.
«Равзат-ус-сафо»

шаҳри сиём моҳи рӯза, моҳи рамазон.

То намудаст маро рӯй маҳи шаҳри сиём,
Ман чудо мондаам аз дидани он моҳи тамом. *Ломей*

ШАҲРБАНД شهر بند 1. девори қалъа, ҳисор.

Шаҳрбанде ба он расонату матонат ... бар замин
яксон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба хандақ фуру рехт он шаҳрбанд,
Ба даръё дарафтод кӯхе баланд. *«Таърихи Фаришта»*

2. маҳбус, зиндонӣ.

Ман шаҳрбанди лутфи туам, не асири Ширвон,
К-ин ҷо бурун зи лутфи ту хушку таре надорам.
Ҳоқонӣ

Дар он зиндонсарои танг мебуд,
Чу гавҳар шаҳрбанди санг мебуд. *Низомӣ*

ШАҲРИВАР شهر يور 1. моҳи ҳаштӯми соли шамсӣ, ки ба

21 август — 21 сентябрь рост меояд.

То ҷу шаҳривар дарояд, боз гардад андалеб,
То ҷу фарвардин дарояд, пушт бинмояд ғуроб.
Фаррухӣ

2. рӯзи чорӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Ба шаҳривари баҳман аз бомдод
Чаҳондор Доробро бор дод. *Фирдавсӣ*

ШАҲРИВАРӢ شهر يور 1. мансуб ба шаҳривар; 2. аввали
фасли тирамоҳ.

Ҳамебуд то абри шаҳриварӣ
Баромад, чаҳон шуд пур аз лашкари. *Фирдавсӣ*

ШАҲРИЁР||**ШАҲРӢЁР** شهر يار 1. подшоҳи бузург.

Чӣ андархури шаҳриёр аст аз он
Фиристам ба наздики шоҳи чаҳон. *Фирдавсӣ*

Аз аҳди Каюмарс то замони Яздгурди шаҳриёр
чаҳон дар дасти мулуки Аҷам буд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Агар най ту ба фармони шаҳриёри ғамаш,
Зи шаҳри ёр бурун шав, ки шаҳр ёри ту нест. *Туғрал*

2. номи яке аз писарони Хисрави Парвез ва Ширин.

Чу Настуру чун Шаҳриёру Фирӯд,
Чу Мардоншаҳ он тоҷи чархи кабӯд. *Фирдавсӣ*

ШАҲРИЁРӢ||**ШАҲРӢЁРӢ** شهر يار 1. мансуб ба шаҳриёр,
оид ба шаҳриёр.

Чун сар аз хати фармони парвардигорӣ кашида
бар остони шаҳриёри ниҳодам, ба ҳар балое сазо-
ворам. *«Низори дониш»*

2. подшоҳӣ, шоҳӣ, ҳукмронӣ, фармонфармой.

На ҷуз базл аз шаҳриёри муродат,
На ҷуз адл дар подшоҳӣ имомат. *Анварӣ*

ШАҲРИСТОН شهرستان шаҳри бузург, ки қалъаи мустақкам
дорад.

Шаҳр ҳамин буд, ки шаҳристон аст, ва ҳар касе
гирд бар гирд кӯшки хеш ... бино карданд.

«Таърихи Наршаҳӣ»

Бингаред, эҳ мурдагони беҳунут,
Дар сиёсатгоҳи шаҳристони Лут. *Румӣ*

ШАҲРОШӢБ شهر آشوب 1. шӯрангези шаҳр (сифати маҳбу-
баи фаттон, ки шаҳро ба ғулғула меандозад).

Фиғон, к-ин лулиёни шӯхи ширинкори шаҳрошӢб
Чунон бурданд сабр аз дил, ки туркон хони яғмор.
Ҳофиз

Агар он шӯхи шаҳрошӢб бар ин услуб бошад,
зуд бошад, аз зӯҳд ва салоҳ ва хайру фалоҳ асаре
боқӣ намонад. *Восифӣ*

2. *адш.* як навъ шеър, ки ҳаҷман хурд буда, маз-
мунан шӯх ва шӯрангез аст (мисли шаҳрошӢби Сайидо).

ШАҲРОШӢБӢ شهر آشوبى шӯрангезӣ, фитнаангезӣ ба тамомӣ
шаҳр, дилбарӣ, фаттонӣ.

Расми ошиқкушиву шеваи шаҳрошӢбӣ
Ҷомае буд, ки бар қомати у дӯхта буд. *Ҳофиз*

ШАҲРТОШ شهر تاش ҳамшаҳри.

Бо ҳақим у розҳо мегуфт фош
Аз мақоми хоҷагони шаҳртош. *Румӣ*

ШАҲРУХ شهر خ дар бозини шатранҷ — якбора расидани
кишти асп ба шоҳу рух.

Дар бисоти оразат ҳар қас, ки бозад нарди ғам,
Аспи бахташ кишти шаҳрухро зи фарзин оварад.
Туғрал

ШАҲРӢЁР شهر يار *ниг.* шаҳриёр.

ШАҲРӢЁРӢ شهر يار ى *ниг.* шаҳриёрӣ.

ШАҲРӢ شهر ى сокини шаҳр, шаҳришин.

Вагар шаҳриёнро расонӣ газанд,
Дари шаҳр бар рӯи душман мабанд. *Саъдӣ*

шаҳрию лашкари ҳарбӣ ва ғайри ҳарбӣ.

Назоракунон шаҳрию лашкари
Бар инсофу озарми Искандарӣ. *Низомӣ*

ШАҲРӢД شهرود 1. ҳар рӯди бузург, даръё.

Чу Рустам луқмаороям, ки шаҳрӯд
Ба худ печад зи бими доругирам. *Савдо*

2. номи рӯде дар Эрон.

Ҳамон Шаҳрӯду оби хушгӯвораш,
Бинои Хисраву ҷои шикораш. *Низомӣ*

3. як навъ соз, олати мусиқӣ.

ШАҲСАВОР شهر سوار *ниг.* шоҳсавор.

ШАҲТАРА شهر ته *ниг.* шоҳтара.

ШАҲӢ I شهر ى *ниг.* шоҳӣ.

ШАҲӢ II *а.* شهي 1. қолиби майлу орзу; 2. форам.

То бубинам, ин садо овози кист,
Ки нидое бас латифу бас шаҳист. *Румӣ*

ШАҲҚА *а.* شهقه бонг бо овози баланд.

Баъд аз он шаҳқае бизад, ки магар.
Мурғи чонош ба ломакон зад пар. *Ҷомӣ*

ШАҲҚӢ *а.* شه جوӣ чӯи калон.

Зи ду чашмаш равон гашта ду шаҳқӯӣ,
Ба обу хун чу руди Нил ҳар суй. *Бадриӣ Қашмирӣ*

ШАҶАН *а.* شجن ғам, андӯх.

ШАҶАР *а.* شجر дарахт.

Ҳангоми он ки шохи шаҷар нам кашад зи абр,
Бе об монд наргиси он тоза бустон. *Амъақ*
Исмаи ниҳоли маъсият андар замини дил
Маншон, ки ин шаҷар надиҳад мева ҷуз надам. *Исмаи*
Ҳосили қисса он, ки он бедил
Дошт дар сояи шаҷар манзил. *Бедил*

ШАҶАРА *а.* شجرة 1. дарахт, як дарахти муайян.

Шаҷараи видод самаран мурод меорад.
«Анвори Суҳайлӣ»

2. рӯйхати гузаштагон, насабнома.

ШАҶАРАНОМА شجره نامه номаи махсусе, ки дар он аз қадим сар карда номи аъзоёни хонадон, аҷдод навишта шудааст; насабнома.

Яке аз муонидин дар мақоми инкори насаби яке аз аҷдоди эшон шаҷараноме талабида.

«Оташқадаи Озарӣ»

ШАҶИР *а.* شجير тир.

Бе ту чу навбахор шудам сӯи бустон,
Пайкон намуд ғунҷаю шохи шаҷар шаҷир. *Исмаи*

ШАҶОАТ *а.* شجاعت *ниг.* шуҷоат.

ШАҶОМ شجام сармон сахт.

Сипоҳе, ки наврӯз гирд оварид,
Ҳама нест кардаш зи ногаҳ шаҷом. *Дақиқӣ*

ШЕА||**ШЕАТ** *а.* شيعه||شيعة *ниг.* шиа.

ШЕБ I شيب *шакли кӯтоҳшудаи нишеб.*

Ҳар кучо об чамъ шуд, аҷзони арзӣ ба шеб меафтад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Шитобон қониби сахро давиданд,
Ғаҳе шебу ғаҳе боло давиданд. *Ҳозиқ*

(дар) шеби ... зери, дар зери ..., дар таги ...

Оҳиста хиром, то намонад
Шеби суми маркаби ту сарҳо. *Исмаи*

Дар рӯзи дарбор, ки Ҷалолуддин дар боргоҳ
ҳозир мешуд, зиреҳ дар шеби чома мепушид.

«Равзат-ус-сафо»

шебу фароз пастӣ ва баландӣ; *муқ.* фароз (фарозу шеб).

Ва худӣ амир Дониёл ... аз шебу фарози адлу зулм беҳабар будааст. *Аҳмади Дониш*

Қай баланду пастӣ олам манъи равшандил шавад,
Нест дар роҳи сафо шебу фароз оинаро. *Туғрал*

◇ ба шебу теб (будан) саргашта, ошуфта (будан).

Шеби ту бо фарозу фарози ту бо нишеб,
Фарзанди одамай ба ту-андар ба шебу теб. *Рӯдакӣ*

шеб-шеб ошуфта, шефта-шефта.

Набуд еҷ маро бо бутам итеб,
Маро бе гунаҳе кард шеб-шеб. *Имора*

ШЕБ II || **ШИБ** شيب тозиёна, қамчин, тозиёнае, ки ба нӯги он чарми борик васл мекарданд.

Худованди хона бипӯид сахт,
Биёвехт он шеби шоҳ аз дарахт. *Фирдавӣ*

ШЕВА شيوه 1. тарз, равиш, тариқа, тарзу тариқи зиндагонӣ.

Ба чӣ шева дафъи мазаррати ӯ хоҳӣ кард?
«Анвори Суҳайлӣ»

Бад-ин восита умуми он қавм тарки он шева (дуз-дӣ) гирифтаанд ва эминии роҳҳо зоҳир гашт.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Шеваи риндӣ на лоиқ буд заъфамро, вале
Чун дарафтадам, чаро андешаи дигар кунам? *Ҳофиз шеваи ухувват тариқ ва расми бародарӣ.*

Ҳамон мард буд, ки ... шеваи ухувват он ҳама таъкид карда буд. *Авфӣ*

2. тартиб ва қоида.

Ин тозик шеваи ҷангу муҳораба намедонад.
«Равзат-ус-сафо»

Ҷафокоро, вафодорӣ биёмуз,
Зи ёрон шеваи ёрӣ биёмуз. *Ҳилолӣ*
Мушфиқӣ, шеваи адаб мағзор,
Хок шав, домани талаб мағзор. *Мушфиқӣ*

3. ҳунар, камол, фазилат; фан.

Инсоф он аст, ки ҳар як аз ин се фозилро шеваест, ки дигареро нест. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Қас шеваи он дилбари чолок надонист. *Ҷомӣ*

Ҳамеша шеваи ӯ дилхарошӣ,
Ба хубон менамояд нозпошӣ. *Сайидо*

4. услуб, сабк (дар шеърӯ шоирӣ).

Мунсифон устод донандам, ки аз маънию лафз
Шеваи тоза, на расми бостон овардаам. *Ҳоқонӣ*

5. маҷ. ишва, ноз ва карашма.

Шеваи чашмат фиреби ҷанг дошт,
Мо ғалат кардему сулҳ ангоштем. *Ҳофиз*
Чону дили худ сарф ба савдои бутон кун,
Як шеваи чонона беҳ аз ҳар ду ҷаҳон аст. *Имло*
Аз ту инсоф талаб мекунам аз баҳри худо,
Шеваи он бутӣ айёри маро дидӣ? — Не! *Савдо*

ШЕВАГАРӢ شيوه گرى 1. ишвагарӣ, нозу карашма қ

Мечакад шир ханӯз аз лаби ҳамчун шакар
Гарчи дар шевагарӣ ҳар мижааш қаттол

Савдо,

2. маҷ. фиребгарӣ, ҳилагарӣ.

— Не.

Шоҳ донист, к-он чӣ шевагарист, *Савдо*
Дузди хона ба қасди хонабарист. *Низ* бо ифода ва

ШЕВАН شيون нола ва зорӣ, навҳа дар вақти ӣ

мусибате.

Аз вифоқат дар висоқи некхоҳон ҳаст сур, шоҳанг.
В-аз хилофат дар сарои бадсиголон шеван

Бипурсид, к-он бонгу фаръед чист? *а* бикр.
Бад-ин гуна шеван дар айвони кист? *Ҳочу* шаб,

Он санг ба дасту ин ба доман, *е.*
Он гарм ба ханда, ин ба шеван. *Шоҳин* *Ҳучандӣ*

шеван кардан нола ва зорӣ кардан.

Зи бас к-ӯ ҳаме шевану нола кард,
Ҳама халқро чашм пур жола кард. *Фирдавси*
Чунон бар ман писандиданд бедод,
Ки сахро кард шеван, кӯҳ фаръед. *Нозим*

ШЕД شيد *шакли кӯтоҳшудаи хуршед.*

Бад-ӯ гуфт з-он сӯ, ки тобанда шед
Барояд, яке парда бинам сапед. *Фирдавси*
Гашт шайдои қадат зоҳиду ин нест аҷаб,
З-он ки бо шед чу пайваста алиф, шайдо шуд.
Камоли Хучандӣ

ШЕЛОН شيلان 1. дастархон.

Ҳар рӯз ... шелони маҷлиси Ҳумоюн ба вучуди
уламо ва фузало, ки аз атроф чамъ омада буданд,
музайян буд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. маҷ. зиёфат, меҳмондорӣ, базм; масолеҳи зиёфат.

Дар вақти шелон Алӣ ибни Ҳусайн ва барода-
раш Умарро талабида, бо эшон таом меҳурд.
«Равзат-ус-сафо»

Чунончи, сад ман биринҷ ва панҷоҳ гуфсанд
ва як сад мурғ шелони ӯ буд. «*Таърихи Фаритта*»
шелон кашидан дастархон густурдан, зиёфат ва меҳ-
мондорӣ кардан, базм оростан.

Чиҳати риояти чунин меҳмонӣ ҳар рӯз шелон
пеши ӯ мекашиданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ШЕР شير 1. ҳайвони қавичусса ва дарранда аст, ки ран-
гаш зард, дорон бозу ва чанголҳои қавӣ буда, нарри он
ёл дорад; дар бешаҳо ва найзорҳои Африқо ва Осиё
зиндагӣ ба сар мебарад.

Чунин дод посух ба модар, ки шер
Нагардад магар б-озмудан далер. *Фирдавси*
Диловар шуд он мардуми нодалер,
Гавазн андар омад ба болини шер. *Фирдавси*

шер алам нақши шер дар байрақ.

Ҳар самт ғуборе, ки зи чавлонӣ ту хезад;
Чун бод хӯрад шерӣ алам шерӣ жиёнро. *Анварӣ*
Мо хама шерон, вале шерӣ алам,
Ҳамламон аз бод бошад дам ба дам. *Румӣ*

шер арин шерӣ чангал.

Пешат бишаманду бе равон гарданд
Шерони арин чу шерӣ шодурвон. *Мунҷик*
чер чаммош шерӣ бебок ва далери серҳаракат.
Ҳахустин гуфт, к-аз худ барҳазар бош,
Баъ гови ширдеҳ аз шерӣ чаммош. *Низомӣ*

ШАҲРИЁР шалер, шуҷоъ, қахрамон.

Чӣ анда^з нас кард Сухробӣ шер,
Фиристам ҷ зад бар миёнаш далер. *Фирдавси*
Аз ах^к доя гуфт: Эй шерӣ чангӣ,
чаҳон^к бош дар меҳру дарангӣ.
Фахриддини Гургонӣ

Агар ^{ён} (ё **шарза**) а) шерӣ хашмгин ва зурманд.

Зи^к бар фил турктозӣ кард,

2. но^к бо шерӣ шарза бозӣ кард. *Низомӣ*

Чу^к уввати сарпанҷае дорад, ки шерӣ жиён пеши ӯ
Чу^к ӯти таслим бар замин мениҳад. *Восифӣ*

ШАҲРИ шалер, нотарс, паҳлавон, қахрамон.

Шерони гарданкаш аз тозиён
оид бачидан чангу шерӣ жиён. *Фирдавси*

шер нар киноя аз далер, нотарс.

Чашми ту охуест бас нодир,
Ки ҳама сайди шерӣ нар гирад. *Анварӣ*
шер шарза *ниг.* **шер** жиён; 3. номи бурҷ, бурҷи
Асад; моҳи панҷуми соли шамсӣ, ки ба 21 июль —
21 август рост меояд.

Гов истода кони зумуррад варо макон,
Шер истода қуббаи мино варо арин. *Ломей*
Аз ин хазрои пурабҳар чу Шерӣ чарх сар баркард.
Фалак минои пурғавҳар чу теғи шаҳриёр афтод.
Бадри Чоҳӣ

Чун Шерӣ фалак туро шикор аст,
Бо оҳуи лоғарат чӣ кор аст. *Шоҳин*

◇ **шер** оташинмихлаб киноя аз офтоб.

Баромад аз кунуми шарқ шере оташинмихлаб,
Гурезон анҷумаш аз пеш рӯбахсон, гурозосо. *Хотиҷ*
шер пӯлодхой киноя аз аспӣ пурзӯр.

Раворавзанон тири пӯлодсой
Дар андоми шерони пӯлодхой. *Низомӣ*

ШЕРАВЖАН شيراوژن *ниг.* **шерафкан**.

Чу Сӯхробӣ шеравжан ӯро бидид,
Бихандиду лабро ба дандон газид. *Фирдавси*
Забонахош чу шамшерҳои хунолуд
Ба размғаҳ ба кафӣ шаҳриёри шеравжан. *Амъақ*

ШЕРАФКАН شيرافکن киноя аз чанговари диловар ва зӯр.

паҳлавон, қахрамон, шуҷоъ.

Ҳама номдорон бар ин ҳамсахун,
Ки Қомуси шерафкан афқанд бун. *Фирдавси*
На нахчир диду на нахчиргоҳ,
На гуру на шерафканои силоҳ. *Ҳоҷу*

ШЕРБОЗУ شيربازو кавидаст; зӯр; шуҷоъ, чанговари далер.

паҳлавон.

Ки ин шербозу гави пилтан
Чи мард асту шоҳи кадом анҷуман. *Фирдавси*

ШЕРВАШ شيروش *ниг.* **шерфаш**.

ШЕРГИР شيرگير киноя аз қавӣ ва далер.

Ҳамерафт пӯён яли шергир,
Ба хок андарун шерӣ чангӣ асир. *Хисрави Деҳлавӣ*
Гирам, ки ту марди шергирӣ,
Бар оҳуи худ макун далерӣ! *Шоҳин*

◇ **нарғиси шергир** киноя аз чашми мафтункунандаи
маҳбуба.

Зи савдои он нарғиси шергир
Намебуда аз шергирӣ гузир. *Ҳоҷу*

хуршеди шергир киноя аз офтоб, ки аз бурҷи Асад ме-
гузарад.

Он шоҳи тундхамла, ки хуршеди шергир
Пешаш ба рӯзи маърака камтар ғазола буд.
Ҳофиз

ШЕРДИЛ شيردل киноя аз шуҷоъ, далер.

Фарозу шеби биёбони ишқ доми балост,
Кучоғт шердиле, к-аз бало напарҳезад. *Ҳофиз*
Бар шердиле, ки найза афрошт,
Чун шер алам зи чой бардошт. *Ҳилолӣ*
Ба як ғамза кунӣ сад шердилро
Шикори оҳуи шерафкани чашм. *Ҷомӣ*

ШЕРДОР شيردار посбони шер, шербон, он кӣ парастори
шер мекунад.

ШЕРЗЎР شیرزور 1. зўрманди шермонанд, хеле зўр;

2. сифати Бахроми Гур, ки гуё монанди шер зўри доштааст.

Баъд аз он «шерзўр» хонандаш,
Шоҳ Бахроми Гур хонандаш. *Низомӣ*

ШЕРМАРД شیرمرد марди паҳлавони монанди шер зўр ва далер; чавонмарди далер ва шуҷоъ.

Ва з-ин рӯй чун Рустами шермард
Биёмад бари шоҳи Эрон чу гард. *Фирдавсӣ*
В-аз эшон шермарде комронест,
Кучо дар ҳар ҳунар, гӯй, ҷаҳонест.

Фахриддини Гургонӣ

ШЕРОЗА شیرازه 1. тироз, зеҳи зинат, ки дар ҳошияи доман, гиребон ва ғ. дӯхта мешавад; 2. ҷузъбандии китоб ва дафтар; бофи махсуси таҳбандии китоб ва дафтарҳо; зинати ҳошияи саҳифаҳои китоб.

Сафҳаи дил аз хати мушкини худ шероза дошт,
Илтифоти ғамзааш ҷонро баландовоза дошт. *Сайидо*
Чу дар мактаб ба ҳам якҷо нишастанд,
Китоби дӯстӣ шероза бастанд. *Мулҳам*
Шероза кӣ баастас бар авроқи дили ман,
Ҷуз ҳусни фаранги ту, ки аз аҳли китоб аст.

Заҳири Форғебӣ

3. маҷ. зебу зинат, ороиш.

Фикри ту дар матинӣ, таъби ту дар равонӣ
Шерозаи камолот, маҷмуаи фазоил. *Савдо*

ШЕРПАНҶА شیرپنجه киноя аз зўр ва қавӣ.

Он ганчи гуҳар зи кони Ганча
Шамшерзабону шерпанҷа. *Ҳилолӣ*

ШЕРСАГ شیرسگ саги чун шер нотарс, зўр ва фарогирандаи шикор.

Шерсаге дошт, ки чун бу гирифт,
Сояи хуршед ба оҳу гирифт. *Низомӣ*

ШЕРТАН شیرتن паҳлавоне, ки ҳамчу шер миёнборику тӯшу бозуҳояш калон ва қавӣ мебошад.

Ҳама шертану шамшердасту тирангушт,
Ҳама сипаҳшикану девбанду шершикор. *Унсурӣ*

ШЕРФАШ||**ШЕРВАШ** شیرفش||широш шермонанд.

Яке бачча буд чун гави шерфаш,
Ба боло баланду ба дидор каш. *Фирдавсӣ*
Чунин гуфт, к-ин кӯдаки шерфаш
Маро парваронид бояд ба каш. *Фирдавсӣ*
Гусаста шерваш мушкин расанро,
Чу дида нозукиҳои хасанро. *Бадриш Каширӣ*

ШЕРШИКОР شیرشکار 1. шикоркунандаи шер; 2. ҳамчун шер шикоркунанда, дар шикор ҳамчун шер зўр ва тавоно; марди далер, паҳлавон, хасмафкан.

Шерон ҳама шикори ғизолони шӯху ту
Ҷуз қасди сайди шершикорон намекуни. *Ҷомӣ*
Мебарӣ дил зи кафи шершикорони ҷаҳон,
Шерро ҳавсалаи чашми ҷигардори ту нест. *Соиб*

ШЕРӢ شیرى ҳайбат ва зўрни шерона; киноя аз далерӣ, шуҷоат.

Агар саҳми шерӣ бияфтад зи шер,
Ҳарун астаре мағзаш орад ба зер. *Низомӣ*
шерӣ кардан киноя аз далерӣ варзидан, шуҷоат ба кор бурдан.

Ба дил гуфт: Он бех, ки шерӣ кунам,
Дар ин тарснокон далерӣ кунам. *Низомӣ*
Ба ҷои бузургон далерӣ макун,
Чу сарпанҷаат нест, шерӣ макун. *Савдӣ*

ШЕФТА شيفته шайдо, дилдода, мафтун; ошиқи ошуфта.

Зан бар ӯ шефта шуд ва кас фиристод ва руқъа навишт. *Авфӣ*

Димоғи шефтагонро ба ҷӯш меорад
Хурӯши мурғ, ки аз марғзор меояд.

Убайди Зоконӣ

Зинҳор зи суги ман хабар деҳ!
Бар шефта шӯриши дигар деҳ! *Шоҳин*

ШЕФТАГӢ شيفتگى шефта будан; ошуфтагӣ ва саргаштагӣ аз ишқ.

Аз зулфи ту ҳосиле надидам,
Ҷуз шефтагию беқарорӣ. *Ҳофиз*
Дар шефтагӣ тамом гашта,
Маҷнуни замона ном гашта ... *Шоҳин*

ШЕФТАДИЛ شيفته دل шайдо, мафтун; дилбохта.

Зулфе ба ҳазор ҳалқа занҷир,
Ҷуз шефтадил шудан чӣ тадбир? *Низомӣ*

ШЕФТАН شيفتن 1. ошиқи шайдо шудан, мафтун шудан;

2. девонавор шудан, телба шудан, саросема ғардидан.

Шефтам чун харе, ки ҷав бинад,
Ё чу саръо, ки моҳи нав бинад. *Низомӣ*

ШЕЪБ а. شعب роҳи танги миёнаи дӯ кӯҳ, дара.

Он ҷаноб ба Макка рафта, дар шеъби Абитолиб нузул кард. «*Равзат-ус-сафо*»

Дар шеъбе аз шиоб амволу аҳолии худро бар шақли мустадир муҷтамеъ сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»
шеъби ҷабал дара ва тангнои кӯҳ.

Тане чанд мардони воқеадидаи ҷангозмуда бифиристоданд, то дар шеъби ҷабал пинҳон шуданд.
Савдӣ

ШЕЪР а. شعر сухани манзум, сухани фасеҳ ва бадеъ, ки дорои вазн ва қофия мебошад.

Зи дурри назм бошад гуфтугуям,
Зи баҳри шеър бошад обрӯям. *Ҳилолӣ*

◇ **шеъри гуҳарбор** ноами баландмазмун.

Чанд пинҳон кунам асрори муҳаббат, Савдо,
Матлаи шеъри гуҳарбори маро дидӣ? — Не.

Савдо

шеъри рангин киноя аз шеъри пурмазмун, бо ифода ва образҳои рангоранг.

Даме бо шоирон бо шеъри рангин
Сухан мегуфту мегардид гулчин. *Ҳозиқ*

шеъри равон шеъри салис, шеъри мавзун, хушоҳанг.

Ба шеъри равон оби Ҷайхун бибар. *Ҳочу*

шеъри тар шеъри салис, бо мазмунҳои тоза ва бикр.

Гӯяд Камол фар-фар сад шеъри тар ба як шаб,
Лекин ба васфи рӯят ҳар як ғазал ба моҳе.

Камоли Хучандӣ

шеъри шакарин киноя аз шеъри пурмазмун.

Гар ба кошокаи риндон қадаме хоҳӣ зад,
Нуқли шеъри шакарину маи беғаш дорам. *Ҳофиз*

ШЕЪРАЁН||**ШЕЪРИЁН** *а.* شعريان *шакли дугонаи шеъро.*

Чу посе аз шаби дайчур бигзашт,
Баромад Шеъраён аз кӯхи Мавсил. *Манучехрӣ*

ШЕЪРО *а.* شعرى *яке аз ду ситораи дурахшон: Шеърои Шомӣ — Процион; Шеърои Ямонӣ — Сириус; ниг. хоҳар (хоҳарони Сухайл).*

Шеъри шоир дар баландӣ бартар аз Шеъро шудааст,
То санои ту ба шеър-андар шиори шоир аст.

Муиззӣ

Сохтаву тохтаст бахти ҷаҳонгири ӯ,
Сохта Шеъро буроқ, тохта бар Фарқадон. *Ҳоқонӣ*

ШЕЪРСАРОЙ شعرسرای *гӯянда ва хонандаи шеър бо лаҳну оҳанг, шоир.*

Фохта дар базми боғ гӯй ки Ҳоқонӣ аст,
Дар сари ҳар шохи сарв шеърсарой омадааст.

Ҳоқонӣ

ШЕЪРТАРОШ شعرتراش *киноя аз шеърнавис, шоир.*

Як рама ношиёни шеъртарош,
Хештанро шумурда шеъртарош. *Саной*

ШЕЪРТИРОЗ شعطرزاز *киноя аз шоир.*

Дар суффаҳош шеъртирозони шаърпуш,
Дар тоқҳош захманавозони зӯхрафар. *Бадри Чочӣ*

ШЕЪРХАРОШ شعرخراش *киноя аз шикананда ва пасткунандаи қимати шеър.*

Як рама ношиёни шеърхарош,
Хештанро шумурда шеъртарош. *Саной*

ШЕЪРӢ I شعرى *мансуб ба шеър.*

ШЕЪРӢ II شعرى *шеърият; маҷ. тарзу тариқи шоирӣ.*

Анварӣро раҳи шеърӣ намуд,
Унсурӣро ба рубой намуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШЕҲА شيهه *овози баланди хоси асп.*

Навое наям — наъраи карраной,
Суруди хушам — шеҳаи бодной. *Шодӣ*

ШЕҲНА *а.* شحنة *ниг. шаҳна.*

ШЕҲНАГӢ شحنة *ниг. шаҳнагӣ.*

ШИА||**ШИАТ** *а.* شيعة||شيعة **I.** тарафдорӣ, ёрӣ.

Муовия тарсид аз Алий ... пас нома кард ба Қайс
ва уро ба шиати хеш хонд. «*Таърихи Табарӣ*»

2. пайравон; пайравони Алий; яке аз мазҳабҳои исл.

Марде буд аз араб ба Бухоро бошида ва марди
мубориз буд ва мазҳаби шиа доштӣ.

«Таърихи Наршахӣ»

Ҳусайн якеро бифиристод ва он мард аз шиати
Алий буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ШИБ شيب *ниг. шеб II.*

ШИБАЪ *а.* شبع *ниг. шабаъ.*

ШИБИТ شيبت *ғиёҳест хушбу, ки ба ошхо меандозанд.*

ШИБИШТ شيبشت *гаронтаъ, ғазабнок, хашмгин.*

Ҳоким омад яке бағизу шибишт,
Ришаке гандаву палидаку зишт. *Маъруфии Балхӣ*

ШИБЛ *а.* شبل *бачаи шер.*

ШИБЛУЛАСАД *а.* شبلالاسد *бачаи шер, зодаи шер.*

Шиблуласад ба сайди дилам ҳамла карду ман
Гар лоғарам ва гар на, шикори ғазанфарам. *Ҳофиз*

ШИБОК *а.* شباک **ҷ.** шабака.

Нури рӯи Юсуфе вақти убури
Дарфитодӣ дар шибоки ҳар қусур. **(1)** *Румӣ*

ШИБР *а.* شبر *ваҷаб; андозаи паймоиш баробар ба 22,5 см.*

Арзи девор, яъне сaxonаташ шаш шибр аст.

Носири Хисрав

Ман наёям ҷониби у ним шибр. *Румӣ*

Муи сараш дароз буд, гуянд, қадри як шибр.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ШИБРАМ شبرم *ғиёҳест биёбонӣ, баландпоя, рост ва ширадор монанди най, ки дар тибби қадим барои муолиҷаи истиско (обхура), куланҷ, дарди мафосил ва ғ. ба кор мефтааст.*

В-он гули нор ба кирдори кафе шибрами сурх
Баста андар тани ӯ лаҳте мушки Хутано.

Манучехрӣ

ШИБЪ *а.* شبع *ниг. шиббаъ.*

ШИБҲ *а.* شبه *монандӣ, шабоҳат.*

... Ин саноат шибҳи том ба тиб дорад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

бар шибҳи ... ба монанди ..., мисли ...

Заллати у бо Доро он буд, ки ба Нишобур дар
чанг хештанро бар шибҳи расуле ба лашкари Доро
бурд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ШИГАРФ شگرف **1.** аҷиб, аҷиби шавқовар.

Ҳама корҳои шигарф оварад,
Чу хашм оварад, боду барф оварад. *Фирдавӣ*

Қиссан ман бас шигарф аст, бояд, ки малик аввал
достоини маро бишунавад. «*Нигори Доғиш*»

2. дар хубӣ ва зебоӣ беназир, хуб ва зебо.

Дар дили ман шодию шӯр аз шароби шавқӣ ўст,
З-он ки шахророву ширину шигарфу шотир аст.

Муиззӣ

Санои у ба дили мо фуру наёяд з-он-к,
Арӯс саҳт шигарф аст, хучра нозебо. *Ҳоқонӣ*

3. маҷ. бузург; боҳашамат, бошуқӯх.

Олами илм оламест шигарф,
Нест он хитта хиттаи хату ҳарф. *Саной*

Море шигарф бар он дарахт рафта буд. *Авфӣ*

4. маҷ. зур, қавӣ; муассир.

Ҳарчанд ғамат ба ман шигарф аст,
Ман шавҳарам, ӯ падар, чӣ ҳарф аст. *Шоҳин*

5. ба шакли ҷамъ **шигарфон** хунармандон, чобукдастон.

Маликро гӯй дар чавгон фиғанданд,
Шигарфон шӯр дар майдон фиғанданд. *Низомӣ*

ШИГАРФӢ شگرفى **1.** зебоӣ.

Қ-аз шигарфию дилбарӣю кашӣ
Буд ёре сазои нозу хушӣ. *Низомӣ*

2. чобукдастй, чолокй, зиракй, хунармандй.

Кисабуре чанд шигарфй намуд,
Ҳеч қивомеш намекард суд. *Низомӣ*

ШИГИФТ شگفت 1. таақҷуб, ҳайрат

Бад-он шаҳр як сол манзил гирифт,
Дил аз обу хоки вай андар шигифт. *Савдо*
шигифт доштан таақҷуб доштан, дар ҳайрат будан.

Ба ҳангоми арақ дорам шигифт аз рӯи ангушташ,
Қи аз бадре фишонад бо хилоле хушаи Парвин.

Шоҳин

(дар) шигифт мондан ба таақҷуб омадан, ҳайрон шудан.

Ҳамемонам аз даври гардун шигифт,
Надонам, кире хок хоҳад гирифт. *Ҳофиз*

Шер аз фасоҳат ва суханорони Димна дар шигифт
монд ва ба хотир овард: ҳарчанд фурумоя аст,
аммо лонқи тарбият аст. *«Низори дониш»*

шигифт омадан ба таақҷуб омадан, ба ҳайрат афтодан.

Шигифт омад маро, гар ёри ман нест,
Дилам чун бурд, гар дилдори ман нест. *Низомӣ*

эй шигифт! эй аҷаб!, аҷабо!

Яке хурда бар шоҳи Ғазнин гирифт,
Ки ҳусне надорад Аёз, эй шигифт! *Саъдӣ*

2. аҷобат, ғаробат; воқеаи аҷиб, аҷоиб ва ғароиб;
аҷибу ғариб, ғалатй.

Арғун-оқо боргоҳе ... ва хиргоҳе тартиб фар-
муда буд, чунонки дар нақлу таҳвил шигифте
тамом дошт. *«Чомеъ-ут-таворих»*

В-он мусофир ҳар он шигифт, ки дид,
Шоҳро қисса карду шоҳ шунид. *Низомӣ*

ШИГИФТАН شگفتن дар таақҷуб мондан, ҳайрон шудан.

Маро ланҷ рӯз ин писар дил фирефт,
Зи меҳраш чунонам, ки натвон шигифт. *Саъдӣ*

Падар чун шунид ин ҳикоят, шигифт. *«Фатҳнома»*

ШИГИФТИДАН شگفتیدن *ниг.* шигифтан.

Чу Афросиёбаш ба ҳомун бидид,
Шигифтид аз он кӯдаки норасид. *Фирдавсӣ*

ШИГИФТИ شگفتى 1. хайратангез, диққатҷалбкунанда.

Падид омад ин гунбади тезрав,
Шигифти намояндаи нав ба нав. *Фирдавсӣ*

Басе гаштам дар ин хиргоҳи шаштоқ,
Шигифтиҳо басе дидам зи офоқ. *Низомӣ*

2. аҷобат, аҷоибй, ғалатигй.

Пирмард аз шигифтин кораш
Хира шуд, чун шунид гуфтораш. *Низомӣ*

шигоф شگاف *ниг.* шикоф.

ШИГОФ I شگاف *ниг.* шикоф I.

ШИГОФ II شگاف *ниг.* шикоф II.

ШИГОФИДАН شگافتیدن *ниг.* шикофидан.

ШИГОФТАН شگافتن *ниг.* шикофтан.

ШИГУФА شگوفه *ниг.* шикуфа.

ШИГУФОНИДАН شگوفانیدن шукуфонидан, гул кунондан.

Қи ӯ додат ин хисравонй дарахт,
Қи ҳар рӯз нав бишгуфонадт бахт. *Фирдавсӣ*

ШИГУФТАН شگوفتن *ниг.* шукуфтан.

ШИДДАТ a. شدت 1. сахтй, тангии аҳвол.

Шиддат андар тани гармо, ки зи таъсири тамуз
Бонги мард аз тафи хуршед чу нафхи сур аст.

Анварӣ

2. сахтй ва тангии зиндагонй; бадахволй, қашшоқй.

Бувад аз паси меҳнат андар фарах,
Бувад аз паси шиддат андар раҳо. *Муиззӣ*

То сабр бувад неку дар шиддат муфлисро,
То шукр бувад воҷиб дар неъмат муъямро.

Ломеъ

Фозилтарин феъле, ки муносиби он ҳол бувад-
исор кунад монанди сабр дар вақти шиддат.

«Ахлоқи Носирӣ»

ШИДОД a. شداد ҷ. шадид; ғилоз ва шидод бо шиддат ва эур.

Миёни ӯ ва бародарон мабонии муҳаббату видод
ба аймони ғилоз ва шидод таъкид ёфт.

«Равзат-ус-сафо»

Башир бар фавр савганди ғилоз ва шидод ёд
кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ШИДЪЁР شديار 1. шудгор, замини шудгоршуда.

Ба захми пой эшон кӯҳ дашт аст,
Ба захми яшки эшон дашт шидъёр. *Унсурӣ*

2. шудгор кардани замин.

Орифон аз ду ҷаҳон кохилтаранд
3-он ки бе шидъёр хирман мебаранд. *Румӣ*

ШИДҚ a. شدق *ниг.* шадқ.

ШИЁН شيان ҷазо, мукофот, подош.

Бар ӯ тоза шуд кинаи варзиён,
Бикардандаш аз ҳар ҷй кард ӯ шиён.

Абушақури Балхӣ

Туро гар шиёне надодам, нигоро,
Шиёни ман инак бигир ин шиёни. *Зайнабӣ*

ШИЁНИ شيانى як навъ сиккаи тилло ё нуқра, ки дар вақ-

ти қадим дар Хуросон роиҷ будааст.

Ба андозаи лашқари ӯ набудй,
Гар аз хоку аз гил задандй шиёни. *Фаррухӣ*

ШИЁР شيار шудгор, замини говоҳанзада, замини шудгор-
шуда; **шиёр кардан** шудгор кардани замин.

Саҳрон сангрою кӯҳи санглохро
Аз сумми оҳувону гавазнон шиёр кард. *Фароловӣ*

ШИЗ شيز обнус, ҷуби сахти сиёҳ, ки аз он асбобҳои
гаронбаҳои гуногун сохта мешавад.

Шизу шабах надидам мушки сиёҳу қир
Монанди рӯзгори ману зулфакони ту.

«Тарҷумон-ул-балоғат»

Зи дебову хаз чорсад тахта низ
Ҳама тахтҳо карда аз ҷуби шиз. *Фирдавсӣ*

Ба зех баркашид он ҳамонида шиз. *Фирдавсӣ*

ШИҚАМ شكم 1. қисми бадани инсон ё ҳайвон, ки узвҳои
ҳазми таом ба даруни он ҷой гирифтаанд.

Гар ман асири мол шавам ҳамчу ину он,
Андар шикам ҷй бояд захри ҷигар маро.

Носири Хисрав

Тозиёна набуд, ки амир асб биронад, ба кафши калон, ки дар пой дошт, ба шиками асб имо мекард. *Аҳмади Дониш*

шикам паҳн овардан шикам пур кардан.

Чун шикам з-ошу нон паҳн оранд,
Суффари аз миёна бардоранд. *Ҷомӣ*

2. андарун, дарун.

Гарон буд в-андар шикам бачча дошт. *Фирдавӣ*

◇ **шикам рондан** исхол намудан.

Ташнагӣ оби шӯр наншонад,
Махур он, к-ат аз у шикам ронад. *Саной*

шикам табла кардан бисъёр хурдан.

Агар худпарастӣ, шикам табла кун,
Дари хонаи ину он қибла кун. *Саъдӣ*

шикам хоридан баҳона кардан, узри сохта овардан, танбалӣ кардан.

К-он яке зоҳиди фушурдаву маст,
Қи ҳама корҳо шикам хорад. *Анварӣ*

шикам чорсӯ кардан *киноя* аз калон кардани шикам, аз пурхӯри шикам мондан.

Дар ин чорсӯ чанд созем чой,
Шикам чорсӯ карда чун чорпой. *Низомӣ*

ШИКАМБА *شکمه* *ниг.* шикамба.

ШИКАМБАНДА *شکم بنده* пурхӯр, бисъёрхор.

Вагар нағзу покиза бошад хураш,
Шикамбанда хонанду танпарвараш. *Саъдӣ*

ШИКАМХОР *شکم خوار* бисъёрхор, пурхӯр, шикампараст.

Дар шикамхорон ту соҳибдил маҷӯ. *Румӣ*
Шикамхорон ба ҳар давре бихурданд,
На чандону на чандону на чандон! *Савдо*

шикан *شکن* *асоси замони ҳозираи шикастан.*

ШИКАН *شکن* 1. шиканч, печ, тоб (онд ба муй ва зулф).

Шарҳи шикани зулфи ҳам андар хамаи чонон
Кӯтаҳ натавон кард, ки ин қисса дароз аст.

Ҳофиз

Мушкил ки бувад рӯи халосӣ дили моро
Аз зулфи ту бо ин ҳама ҳамҳову шиканҳо. *Ҷомӣ*

шикан бар шикан печ дар печ, пурпечу тоб.

Ду рухсора чун лола андар чаман,
Сари ҷаъди зулфаш шикан бар шикан. *Фирдавӣ*

2. қат, печутоб, чин.

Бош, ки то нома ба дастат диҳанд,
Чун шикани нома шикастат диҳанд.

Хисрави Деҳлавӣ

Ба рӯи тоза чун гул чинаш афтод,
Шикан дар сафҳан насринаш афтод. *Ҷомӣ*

3. маҷ. азоб; шиканча.

Мо аз шикани дому қафас шиква надорем,
Озод макун, лек ба гулзор ниғаҳ дор.

«Хизонаи омира»

◇ **шикан бар шикан пой кӯфтан** бо пойкӯбӣ ва шавқу завқ рақс кардан.

Яке чомагую дигар чангзан,
Яке пой кӯбад шикан бар шикан. *Фирдавӣ*

ШИКАНБА||ШИКАМБА *شکنبه||شکمه* меъдан чорпоён, меъдан ҳайвоноти алафхор.

Сағ бихуфта ихтиёраш гашта гум,
Чун шиканба дид, чунбон кард дум. *Румӣ*

ШИКАНИДАН *شکنيدن* шикастан.

Дар силсилаи зулфи ту қайдид дили мо,
Гаштем парешону сару по шиканидем. *Савдо*

ШИКАНКОРӢ *شکناکاري* норосткорӣ, фиребгарӣ, ҳилагарӣ.

На он туркам, ки ман тозӣ надонам,
Шиканкорӣю таннозӣ надонам. *Низомӣ*

ШИКАНЧ *شکنج* 1. печ, тоб, шикан, чин; гирех.

Бигуфт ину барзад бар абру шиканч
Чу море, ки печад зи савдои ганч. *Низомӣ*
Сабо зи ҳоли дили танги мо чӣ шарҳ диҳад,
Ки чун шиканчи варақҳои ғунча тӯ бар тӯст.

Ҳофиз

2. печу хам (онд ба зулф, турра).

Аз шиканчи зулфи ту ҳосил нашуд ороми дил,
Оқибат кардӣ ба по занҷир ин девонаро. *Махфӣ*
Дар шиканчи зулфи пурпечаш бувад ҷонҳо асир,
Эй сабо, машгота кун он зулфи анбарфомро.

Муҳӣ

3. ранҷ, азоб.

Аз шиканчи орзуҳо фориғулболам, Заҳир,
Дар қафас кай ху кунад мурғе, ки бо Анқо бувад.
Заҳири Форъбӣ

Рухаш зарду тан лоғару дил нажанд,
Асири шиканчу қарини газанд. *Шоҳин*

◇ **шиканчи хаёли** хом *киноя* аз гирифтории хаёлҳои беасос.

Аз шиканчи хаёли хом баро,
Боли ҷаҳде кушо, зи дом баро. *Бедил*

ШИКАНЧА *شکنجه* 1. азоб, ранҷ, озор.

Аз тараб рӯи некӯхоҳонт чун лола-сту гул,
В-аз шиканча рӯи бадхоҳонт чун нилуфар аст.
Муизӣ

Маро карашмаи он турки гулғуздор бидушт,
Маро шиканчаи он ҷаъди ҳамчу мор бидушт.
Хисрави Деҳлавӣ

2. азобу уқубат, изо, таъзиб, ки ба воситаи асбоби маҳсус ба гунаҳгорон расонда мешуд.

Зар боз ба ман деҳ ва илло ҳамин соат туро ба
дасти шиканча ва уқубат супорам. *Авфӣ*
Онро, ки дар даруна реш бошад,
Аз неши шиканча беш бошад. *Шоҳин*

ШИКАРА *شکره* мурғи шикорӣ, шикоркунанда.

Бо ғуломону олати шикара
Кард кори шикору кори сара. *Унсурӣ*

ШИКАР(И)ДАН *شکردن||شکريدن* 1. шикор кардан.

Чу бози ӯ шикарад, сайди ӯ чи кабку чи гург,
Чу аспӣ ӯ гузарад, роҳи ӯ чи баҳру чи бар.
Анварӣ

2. маҷ. мағлуб кардан; шикастан; нобуд кардан.

Қас аз гардиши осмон нағзарад,
В-агар бар замин пилро бишқарад. *Фирдавӣ*
Ахтарон умри одамі шикаранд,
Ҳама ҷуз умри одамі нах(в)аранд. *Саной*

шикаст *شکست* *асоси замони гузаштаи шикастан.*

ШИКАСТ *شکست* 1. шикастагӣ, аз ҳам рехтан, мас. аз зарбу лат.

Меравад хуноби ҳасрат аз шикасти дил маро,
Чун шикасти шиша, к-аз вай бода берун меҷакад.
Мушфиқӣ

шикасти базм киноя аз бебарории базму хурсандӣ.

Бар шикасти базми ман осмон фалохун шуд,
Бар дахони миноям ҷои пунба санг омад. *Сайидо*

2. маҷ. мағлубият, ҳазимат, шикаст хўрдан дар ҷанг.

Пайғамбар дар ин ҳарб гумони шикасте мебурд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. шикастагии устухони бадан.

Кӣ ҷӯяд бо чунин кас ошноӣ?

Шикасташро кӣ созад мўмийё? *Убайди Зоконӣ*

◆ шикасти дил киноя аз дилшикастагӣ, ғамгинӣ, маъюсӣ; шикасту микаст хамида, печ дар печ, пурпечу тоб.

Ой аз он чун ҷароғ пешонӣ,

Ой аз он зулфаки шикасту микаст. *Рўдакӣ*

шикаст афтодан рӯ додани мағлубият ва ҳазимат.

Шикаст афтод бар хасми ҷаҳонсӯз,

Ба фаррух фол Ҳисрав гашт фирӯз. *Низомӣ*

шикаст гирифтган (*ё ёфтган*) шикаст хўрдан; паст шудан.

Ёрам чу қадах ба даст гирад,

Бозори бутон шикаст гирад. *Ҳофиз*

Фардо, ки ту ҳам шикаст ёби,

Бар махласи худ на даст ёби. *Савдо*

шикаст гирифтани хонаи тан касал шудан, мараз пайдо кардани тан.

Имрӯз ба мулки мо табибест,

К-аз лутф давон ҳар ғарибест;

Чун хонаи тан шикаст гирад,

Ояд ба илочу даст гирад. *Ҳилолӣ*

ШИКАСТА *شکسته* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи шикастан; 2. маҷ. ғамгин, парешонҳол, маъюс.

Аз ишқ машав чунин шикаста,

К-он рӯи наку чунон намонад. *Анварӣ*

Бошад, чу манат шикаста созанд,

Дар оташи ҳасратат гудозанд. *Савдо*

3. маҷ. суст, нотавон, очиз, заиф

К-он пири шикаста аз сари дард

Пирони қабиларо талаб кард. *Ҳилолӣ*

Ин санги шикаста з-он ниҳодем зи даст,

Бошад, ки ш и к а с т а е дар ӯ осояд.

«*Таърихи Фаришта*»

4. маҷ. мазлум, зулмдида, ситамкашида.

Усмон ... пас аз ин ба масҷид омад ва хутба кард
ва гуфт ... Умар ... шуморо шикаста дошт ва зери
пой сипарда ва ман шуморо ба рифқ медорам ва
бар рӯи шумо механдам. «*Таърихи Табарӣ*»

5. маҷ. хоксор, фурутан.

Соиб, шикаста бош, ки охир шикастагӣ

Чун мавҷ мешавад пару боли париданат. *Соиб*

6. қатшуда; хамида.

Шикаста гашт чу пушти ҳилол қомати ман,

Камони абруи ёрам, ки боз вусма кашид. *Ҳофиз*

7. маҷ. ноҳамворӣ ва қачию килебии чизе; чуқури; раҳна.

Улуғхон оташи қаҳру ғазаб дар мазочеи эшон
зада даҳ дақиқа аз харобӣ фуру нагузошт ва ба
шикастаҳо ва дарҳо, ки эшон нишаста буданд,
даромад. «*Таърихи Фаришта*»

ШИКАСТАБАНД *شکسته بند* касе, ки устухонҳои шикастан бадаши инсонро мебандад ва муолиҷа мекунад.

Оқибатро дид ӯ, шикаста шуд,

Аз шикастабанд дардаш баста шуд. *Румӣ*

ШИКАСТАБОЗУ *شکسته بازو* беқувват, бечора.

Бо ишқ хатост панҷагирӣ,

Бечора хирад шикастабозуст. *Зуҳурӣ*

ШИКАСТАВОР *شکسته وار* монанди одами устухонхош шикаста.

Шикаставор ба даргоҳат омадам, ки табиб

Ба мўмийёи лутфи туам нишоне дод. *Ҳофиз*

ШИКАСТАГӢ *شکستگی* 1. хурдшудагӣ, пора-пора ва реза-реза шудан ё будан.

Бикун муомилае в-ин дили шикаста бихар,

Кӣ бо шикастагӣ арзад ба сад ҳазор дуруст.

Ҳофиз

2. маҷ. касалӣ; сустӣ, заифӣ, очизӣ.

Заъф ва шикастагӣ бар мизоҷи ту роҳ наёфта.

Авфӣ

Умар ҳеч аморати марг ва беморӣ ва шикастагӣ
дар худ намедид. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. маҷ. хоксорӣ.

Маъзарат пеша гиру истиғфор,

Аҷзу фақру шикастагӣ пеш ор. *Ҷомӣ*

Мулло Фохир гўянд дар камоли шикастагӣ ва
аҳлият буда. «*Оташқада*»

4. маҷ. дара, ҷойҳои ноҳамвор ва қачу килеб, пасту баланд.

Аз Тоиф бирафтем, кўҳ ва шикастагӣ буд, ки
мерафтем. *Носири Хисрав*

5. мат. каср.

Агар касе гўяд, ки агар таваҳҳум кунем, ки панҷ
ба дуву ним шавад бе шикастагӣ, вай ҷуфт бувад.

Ибни Сино

ШИКАСТАДИЛ *شکسته دل* киноя аз озурдахотир, ноумед, маъюс.

Чун шикастадил шудӣ аз ҳоли хеш,

Ҷобири шикастагон дидӣ ба пеш. *Румӣ*

ШИКАСТАДИЛӢ *شکسته دلی* озурдахотирӣ, маҳзунӣ; ноумедӣ.

Дар кўи мо шикастадилӣ мехаранду бас,

Бозори худфурушӣ аз он сўи дигар аст. *Ҳофиз*

ШИКАСТАЗАБОН *شکسته زبان* 1. он кӣ забонаш дар вақти гап задан мегирад; 2. касе, ки қудрати нутқ надорад.

Бо ҳамчу ту шикастазабоне кучо расад

Дар маърази санош мақоми суҳанварӣ. *Исмаил*

Ман киям, ҳиндуи шикастазабон,

К-ин далерӣ кунам чу беадабон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШИКАСТАН *شکستن* 1. каср қардан, аз ҳам резондан, реза-реза қардан, пора қардан, ба пораҳо аз ҳам ҷудо қардани чизе.

Бисьёр бор бувад, ки баргирифтани ҷойгоҳ аз он
чо ки ниҳода бувад, осонтар бувад аз шикастан ва
даридан. *Ибни Сино*

Ду бурчи қавӣ з-ин дижи сангбаст

Зи бурчи фалак зуд бар ҳам шикаст. *Низомӣ*

2. маҷ. мағлуб қардан, ҳазимат додан.

Ҳама истоданд дар пеши ӯй,
Қи лашкар шикастан будӣ кеши ӯй. *Дақиқӣ*

Шеван ҳарб ва шикастани душманон неку до-
нистӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. маҷ. поин овардан; қадру қимати чизеро паст кар-
дан; беравнақ гардонидан.

Лаъли дилҷӯят ба афсун қимати шаққар шикаст,
Чашми қодуят ба яғмо қалби сад лашкар шикаст.

Исмат

Гуфт аз лабат Ҳилолию қадри шаққар шикаст,
Номаш ба ғайри тӯтии шаққаршиқан макун.

Ҳилолӣ

шикастани бозор киноя аз ба аҳволи бад андохтан ва
беравнаку очиз гардонидан.

Чу Таҳмурас оғаҳ шуд аз корашон,
Барошuftу бишқаст бозорашон. *Фирдавсӣ*

4. маҷ. аз баҳри чизе гузаштан; тарк қардан чизеро;
риоя накардан ба аҳду паймон, ба ваъда ва ғ.

Чунин бодо кабуду кӯжболо
Ҳар он к-ӯ бишқанад паймонаш аз мо.

Фаҳриддини Гургонӣ

Ба гоҳи тараб тавба хоҳам шикаст,
Қи хоҳам зи баъди тараб боз баест. *Шоҳин*

ШИКАСТАРАНГ شڪسته رنگ рангпарида, зардранг.

Шикастаранг аз онам, ки аз азал соней
Ба оби коҳрабо карда хоки ман тахмир. *Шавкат*

ШИКАСТАХОТИР شڪسته خاطر киноя аз парешонхотир;
озурдахотир.

Шикастахотиру ранҷуру нотавон шудаам,
Биё, бубин, ки дилат ҳар чӣ хост, он шудаам.

Шоҳин

ШИКАСТАҲОЛ شڪسته حال парешонҳол, ошuftтаруэзор,
бадахвол.

Гуфтӣ ғами он шикастаҳоле,
Қардӣ ба сухан даруна холӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШИКАСТАҶОНӢ شڪسته جاني киноя аз парешонхотирӣ,
ғамгинӣ; озурдагини сахт.

Модар-падараш чунон ки донӣ
Монданд бад-он шикастаҷонӣ. *Шоҳин*

ШИҚВА شڪوه шикоят, гила.

Ба боғи даҳр чу ту эътибор доштаме,
Забони шиква агар ҳамчу хор доштаме. *Сайидо*

Мулҳам, аз фоқа макун шиква, ки дар базми қаҳон,
Меҳурад хуни ҷигар, ҳар кӣ ба идрок афтод.

Мулҳам

шиква навиштан шикоят қардан, аризаи шикоят на-
виштан.

Шунидам, ки дар ҳабе чанде бимонд,
На шиква навишту на фаръед хонд. *Саъдӣ*

ШИКЕБ شڪيب сабр, таҳаммул, тоқат, бурдборӣ; ором.

Ба ширин суханҳои мардумфиреб
Рабуда ниюшандагонро шикеб. *Низомӣ*

Дил нашуд, Савдо, ҳарифи поси номуси шикеб,
Бори ин тӯҳмат ба қони бетаҳаммул бастаам.

Савдо

шикебу қарор сабру ором.

В-он дигар гуфт, к-он қаду рафтор
Бурдааст аз дилам шикебу қарор. *Ҷомӣ*

ШИКЕБАНДА شڪيبنده сабрқунанда, собир, тоқатқунанда.

Шикеб оварад бандҳоро калид,
Шикебандаро кас пушаймон надид. *Низомӣ*

ШИКЕБИДАН شڪيبيدان сабр қардан, таҳаммул ва бурдбо-
рӣ намудан, тоқат овардан; орому қарор гирифтан.

Бишкеб, азеро ки ҳаме даст наёбад,
Бар орзуи хеш, магар марди шикебо.

Носири Хисраъ

Маро аз ваъда сад бор, эй бути раъно, фиребидӣ!
Напурсидӣ ба дарди интизорам: «Чун шикебидӣ?»
Савдо

ШИКЕБО شڪيبا шикебанда, сабрқунанда, сабур, бурдбор;
таҳаммул ва тоқатқунанда; босабру бардошт.

Шуҷоъ он, ки дилро шикебо қунад,
Ба ошuftтан-андар мудоро қунад.

Абушақури Балхӣ

Санамо, бе ту дилам ҳеч шикебо нашавад,
В-агар имрӯз шикебо шуд, фардо нашавад.

Манучехрӣ

ШИКЕБОӢ شڪيبائي сабурӣ, тоқатоварӣ, таҳаммул; тоқат-
орому қарор.

Муштоқию маҳҷурӣ дур аз ту чунонам қард,
Қ-аз даст бихоҳад шуд домони шикебоӣ. *Ҳофиз*

Саодат бо шикебоӣ бувад ёр,
Зи бесабри ба расвой қунад кор. *Ҳилолӣ*

Балои ҳаҷр гузашт аз ҳаду намедонам,
Қи чора ғайри шикебоиву таҳаммул чист? *Ҷомӣ*

шикебоӣ қардан сабру таҳаммул ва тоқат варзидан.
тоқат ва оромӣ ба кор бурдан.

То ба қай дар оташи ҳичрон шикебоӣ қунам,
Бемурувват, ин дили ман з-оҳану фӯлод нест.

Маҳфӯз

шикебоӣ пеш овардан *ниг.* шикебоӣ қардан.

Ба охир шикебоӣ овард пеш,
Қи ҷуз он намедид ҳанҷори хеш. *Фирдавсӣ*

ШИКЕФТАН شڪيفتن *ниг.* шикебидан.

Пас мағу дунё ба тазвирам фирефт,
В-ар на ақли ман зи дона мешикефт. *Румӣ*

ШИКЕҲИДАН||**ШИКИҲИДАН** شڪهيدان 1. тааҷҷуб қардаъ;
ба изтироб омадан, беқарор шудан.

То зи бисъёри он зар нашқиҳанд,
Бе гаронӣ пеши он меҳмон ниҳанд. *Румӣ*

2. маҷ. тарсу бим доштан; рамидан.

Қони ошиқ натарсад аз шамшер,
Мурғи маҳбус нашқиҳад з-ашҷор. *Саной*

В-он кабутаршон зи бозон нашқиҳад,
Боз сар пеши кабутаршон ниҳад. *Румӣ*

ШИКОЛ ا. شڪال ресмоне, ки бо он пойҳои асп ва хачир-
ҳои саркашро мебанданд, ишкел.

Тозиёно шикол барбаста,
Лашқаронро ҷаноҳ бишқаста. *Саной*

Шикולי пои сутурон шуда сари зулфе,
Қ-аз ӯ гиреҳ ба ҷуз аз дасти шоҳ накушуда.

Қамолӣ Исмоил

ШИКОР شكار 1. хайвони сайдшуда.

Бад-ин вилоят об ва дарахтон бисёр будӣ ва шикор бисёр будӣ. «*Таърихи Наршахӣ*»

Чун шери фалак туро шикор аст,
Бо оҳуи лоғарат чӣ кор аст? *Шоҳин*

2. сайд қардан, шикорғирӣ.

Қарданд сайд он зулфу рух дилҳои беоромро,
Баҳри шикори булбулон бар гул ниҳодӣ домро.
Қамолӣ Хучандӣ

Он яке дар шикор анқогир,
В-он дигар аз каботи ӯ шуда сер. *Савдо*

шикор қардан (ё **ғирифтан**) а) ба воситаи тир ва ё дом ғирифтани ҳайвон ва парандаҳо, дастгир қардан.

Тез нагирад ҳаҷон шикор маро,
Нест дигар бо ғамонш қор маро. *Носири Хисрав*
Чавгон ба даст дорию ғӯе намезанӣ,
Бозе чунин ба дасту шикоре намекунӣ. *Ҳофиз*

б) *киноя* аз мафтун ва асир қардани дилҳои ошиқон бо ҳусну ҷамол.

Сад дил шикори худ қунад, сад раҳна дар қон
афканад,
Аз ғамза чун новак занад чашми шикорандозӣ ту.
Ҷомӣ

ШИКОРИСТОН شكارستان шикоргоҳ, қон шикор, қон сайд.

Гузаштӣ дар шикористони нахҷир,
Парон аз паҳлуи нахҷир чун тир. *Ҷомӣ*

ШИКОРӢ شكارى 1. мансуб ба шикор; шикорқунанда, сайд-ғиранда, шикорғир.

Дар ӯ овехт чун бози шикорӣ,
Ки овезад ба қабки марғзорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. шикорчӣ.

Дид қозур шикорие бе фаҳ,
Гуфт: Баҳ, баҳ, ки нек шуд матбаҳ! *Ҷомӣ*
Шикориён талаби нақши пой сайд қунанд,
Ту масти хобию ҳар дам шикор меғузарад. *Урфӣ*
шикоф||**шигоф** شڪاف||شگاف *асоси замони ҳозираи ши-*
кофтан||*шигофтан*.

ШИКОФ I||**ШИГОФ I** شڪاف||شگاف кафида; сӯроҳ; раҳна.

Ба ҳар ҳамла, к-аз хашм барзад саре,
Шикофе дарафғанд дар лашқаре. *Хисрави Деҳлавӣ*
Дили шикастаи ман ҳамчу най шикоф-шикоф аст,
Ба ҳар шикоф, ки дасте ниҳанд, нола барояд.
Ибни Ямин

ШИКОФ II||**ШИГОФ II** شڪاف||شگاف ресмони абрешимини калобақарда.

Шукуфа ҳамчу шикоф асту меғ деботоф,
Маҳу хур аст ҳамоно ба боғ-дар сарроф.
Абулмуайяди Балхӣ

ШИКОФА شڪافе захираи мутрибон, мизроб, ноҳун.

Пири оғуш боз қарда фароҳ,
Ту ҳаме ғуш бо шикофаи ғуш. *Кисоӣ*

ШИКОФИДАН||**ШИГОФИДАН** شڪافيدن||شگافيدن шикофтан;
во шикофидан чок қардан.

Чиҳо печидаам дар уқдаи дил, мешудӣ зоҳир,
Ба шамшери қафо гар синаамро во шикофидӣ.
Савдо

ШИКОФТАН||**ШИГОФТАН** شڪافتن||شگافتن 1. чок қардан, қардан, даридан.

Аз сумаш баршикофт то қадамаш,
Баччаи ғур дид бар шикамаш. *Низомӣ*

Биё, то гул барафшонему май дар соғар андозем,
Фалакро сақф бишикофему тарҳе нав дарандозем.
Ҳофиз

2. *маҷ.* боз шудан, қушода шудан; шугуфтан (-и шуку-фаҳои дарахт).

Дарахтон гаҳ бурун орад баҳоре,
Ки бишгофад сари ҳар шохсоре. *Низомӣ*

3. *маҷ.* ҳал қардан, эзоҳ додан ва даръёфтани маъ-ноҳои дақиқ, ҳамчун ҳал қардани муаммо.

Восифӣ дар муаммошикофӣ ба мартабаест, ки ҳар муаммон мушқил, ки мехонанд, ном ноғуфта ме-шикофад. *Восифӣ*

ШИКОЯТ а. شكايت шиква; ғила; изҳори норозигӣ аз касе ё чизе.

Яке аз рафиқон шикоятӣ рӯзгори номувофиқ пе-ши ман овард. *Сағдӣ*

Шикоят аз замону шиква аз бахти забун то қай,
Ки неку бад ҳама аз қардаву атвор даръёбӣ. *Ҳоҷӣ*
шикоят қардан (ё **сохтан**, **задан**) шиква изҳор қардан, ғила қардан, аз касе ё чизе норозигӣ баён қардан.

Пеши қуҳ аз дили санги ту шикоят қардам,
Қуҳ дар нола шуду санг ба фаръёд омад.
Мушфиқӣ

Эй ки месозӣ шикоят дар қафо, андеша қун,
Ҳамчу нофармон зи сар то по забон бошад маро.
Сайидо

Аз он рӯ зи гетӣ шикоят задам,
Зи гетӣ шикоят ба ғоят задам. *Шоҳин*

ШИКУФА||**ШИГУФА** شڪوفه||شگوفه гули дарахтони мева-дор.

Шикӯфа, ки бегаҳ наҳандад зи шох,
Қунад меваро бар дарахтон фароҳ. *Низомӣ*
Дар оби равон шикӯфа андохта ақс,
Чун анҷуми собиту сипеҳри сайёр. *Шоҳӣ*

ШИКУФТАН شڪفتن *ниғ.* шукуфтан.

ШИКУХ||**ШУКУХ** شڪوخ пешпоҳурӣ; лағзиш.

Ҳар кӣ ӯ дар раҳ равад сармасту шӯх,
Афтад андар хоки хорӣ аз шикӯх.

Шокири Бухорӣ

ШИКУХИДАН||**ШУКУХИДАН** شڪوخيدن 1. пешпо хӯрдан; лағзидан.

Чу аз сарқашӣ қард ҳар сӯ ниғоҳ,
Шикӯхиду афтад бар хоки роҳ. *Оғочӣ*

Чун бигардад пой у аз пойдон,
Худ шуқухидан намояд ҳамчунон. *Рӯдакӣ*

2. тарсидан, ҳаросидан.

ШИКУҲ شڪوه хавф, бим, ҳарос, тарс.

Дар замон у як ба якро з-он ғуруҳ
Бардарониду набудаш з-он шикӯҳ. *Румӣ*
Ниҳебаш қалби сардорон шикаста,
Шикӯҳаш пушти ҷабборон шикаста.

Хисрави Деҳлавӣ

Аз шикӯхи у сибоъ ва вухуш андешаи он беша аз перомуни хотир натавонистандӣ гузаронид.

«Анвори Суҳайлӣ»

ШИКУҲАНДАГӢ شکوهندگی тарсу бим, ҳарос.

Дар у қард бояд пижӯҳандагӣ,
Ки аз мо надорад шикӯҳандагӣ. *Низомӣ*

ШИҚҲИДАН شکوهيدان тарсидан, тарсу бим доштан, ваҳ-мидан.

Мусодарот у мекард ва мардумон аз вай биши-кӯҳиданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Шаҳ аз хилвати он чунин хостан
Шикӯҳид дар хилват оростан. *Низомӣ*

ШИЛ شل найзаи хурди дупарра ё сепарра.

Ба гунаи шили афғониён дупарраву тез,
Чу даста баста ба ҳам тирҳои бесуфор. *Фарруҳӣ*
Ба ҳасбу тиру теғу шил гирифта пеши ту оранд,
Паланг аз шах, ҳизабр аз кӯҳ, наҳанг аз баҳр,
Бабр аз бар(р). *Ватвот*

ШИЛК شلک гилу лои часпандаю ёзанда.

Чу пеш оранд кирдорат ба маҳшар,
Фуру монӣ чу хар ба миёни шилко. *Рӯдакӣ*

ШИЛТОҚ||ШАЛТОҚ شلتاق т. қангу харҷаша, ғавғо, ни-зоъ; тааддӣ, зулм.

Қамоли комронии аҳолии қилмоқ ва дашти Қип-чок мунҳасир дар ғорату тороҷ ва шилтоқ аст.
«Равзат-ус-сафо»

Нигори ман, зи рақибон макун таваққӯи зар,
Ки ҳар чӣ бо ту расад з-ин ҷамоа, — шилтоқ аст.
Шоҳин

ШИМ شيم навъе аз моҳӣ, ки дар пушташ холҳои сиёҳ до-рад.

Яке пайқар ба сони моҳии шим,
Пашиза бар танаш чун кавкаби сим.

Фахриддини Гургонӣ

ШИМА||ШИМАТ ا. شيمه||شيمت хулк, табиат, хӯй; одат.

Суханҳои манзуми шоир шунидан
Бувад сирату шимати хисравонӣ. *Манучеҳрӣ*

Шимаи ноқисон аст, ки ба фазилате, ки дар па-дарони худ тасаввур кунанд, дояи тафаввуқ бар фузало доранд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ШИМОЛ ا. شمال 1. дасти чап; тарафи дасти чап.

Чун таҳриқаш ба ҷониби ямин кунанд, ба тарафи шимол ҳодис шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Медиҳад дасти фалак неъматӣ асҳоби ямин
Ба гурӯҳе, ки надонанд яминро зи шимол.

Қамоли Исмоил

2. тарафи муқобили ҷануб.

Ва чун офтоб ба тобистон сӯи шимол ояд, амуд наздиктар бувад. *Ибни Сино*

Чу гардун аст қадраш, не ки он ҷо
Ниҳоеъти ҷануб асту шимол аст. *Анварӣ*

ШИМШОД شمشاد ниг. шамшод.

ШИМШОР شمشار шохчаҳон нав сабзидан шамшод.

Фидои он қаду зулфаш, ки гӯй,
Фуру ҳиштаст аз шамшод шимшор. *Зайнабӣ*

ШИН شين номи ҳарфи шонздаҳуми алифбои арабии тоҷикӣ ش, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 300 баробар аст. Ин ҳарф шини манкута ва шини муъҷама ва шини қарашат ҳам номида мешавад.

ШИНГАРФ شنگرف ниг. шангарф.

ШИНО شنا обдонӣ, оббури, шиноварӣ.

Дар шиновар ду даст зад мӯҳкам,
Боз монд аз шино шиновар ҳам. *Ҷомӣ*

ШИНОВАР شناور он ки шино мекунад, обдон.

Чу кудак ба дасти шиновар-дар аст,
Натарсад, агар Дачла паҳновар аст. *Саъдӣ*

ШИНОВАРӢ شناورى обдонӣ, обварзӣ, оббури.

Дар оби дидаи худ ғарқаам, чӣ чора кунам,
Ки дар муҳит на ҳар кас шиноварӣ донад.

Ҳофиз

Ду дасти ӯро бо ду пояш баста, мисли гӯй сохта
дар ҳавз андохтаанд. Аз намози пешин то намози
дигар шиноварӣ карда. *Восифӣ*

ШИНОН ا. شان ҷ. шан(н).

Баршавад бар бораи сангин чу санги манҷаник.
Дарравад дар қаъри водӣ чун ба чоҳ-андар шинов.
Манучеҳрӣ

ШИНОНДАН شانندن дар як ҷо устувор қардан; ҷойгир қардан.

Чу фарзанд биншондам андар бараш,
Бипарвардам аз ширу аз шаккараш. *Шоҳин*

ШИНОР شناور шиноварӣ, обдонӣ, обварзӣ.

Бад-ӯ гуфт марде суи рӯдбор
Ба руд андарун шав ҳаме бе шинор.

Абушақури Балхӣ

ШИНОСО شناسا ошно; муқобили бегона.

Сар зи ҳасрат ба дари майкадаҳо баргардам,
Чун шиносои ту дар савмеа як пир набуд. *Ҳофиз*
Роҳест ниҳонӣ зи ту то дайри муғонӣ,
Ҷуз пири муғон нест дар ин роҳ шиносо. *Ҷомӣ*

ШИНОСОӢ شناسائى 1. ошноӣ; муқобили бегонагӣ.

Аз ҷаҳолат дар он тааллул қард,
В-аз шиносоияш тачоҳул қард. *Ҷомӣ*

2. маҷ. боҳабарӣ, доной.

Ба рузи воқеа сабр аз қамоли доноист,
Ба кунҳои қор назар қардан аз шиносоист. *Маҳфӣ*

ШИНОХТ شناخت асоси замони гузаштиаи шинохтан.

ШИНОХТ شناخت шинохтан, фаҳму фаросат, маърифат ва дониш; аҳли шинохт аҳли маърифат.

Аз ин пас чӣ гуяндам аҳли шинохт,
Ки нақши руҳаш дид — ҷон дарбибохт. *Ҳочу*

ШИНОХТАН شناختن 1. доништан; фаҳмидан.

Хирад зиндан ҷовидонӣ шинос,
Хирад мояи зиндагонӣ шинос. *Фирдавӣ*

Ҳадди бузургон нашиносад касе,
Сухбаташон то нагузинад басте. *Хисрави Деҳлавӣ*

касери шинохтан ошно шудан бо касе.

Гар шӯҳра шавӣ ба шаҳр, шарруносоӣ,
В-ар гушанишин шавӣ, — ҳама васвосӣ,

Он бех, ки агар Хизр, агар Ильёсй,
Кас нашносад туру, ту кас нашносй. *Хайём*

2. ташхис кардан, муайян кардан.

Маҷнун чу шинохт, пеш хондаш,
В-аз заҳмати дому дад раҳондаш. *Шоҳин*
В-он кас ки ба лавху хат напардохт,
Ҳаргиз сияҳ аз сафед нашнохт. *Ҳилолӣ*

3. маҷ. эътироф кардан, қадрдонӣ намудан.

Нигори хеш ба дасти ҳасон ҳамебинам,
Чуниин шинохт фалак ҳаққи хидмати чу мане. *Ҳофиз*

ШИНОҲ شناه *шакли дигари шино.*

Дй бар канори Даҷла шунидам, ки бо яке
Меғуфт шогирею ҳамекард хуш шинох, —
Эй дўстон, азоб се чиз аст дар ҷаҳон:
Ҳамсоия авону зани зишту вомхоҳ. *«Хористон»*

ШИНУДАН شندون *ниг. шунидан.*

ШИНУФТАН شنفتن *шунидан.*

Ба Юсуф хобҳон худ бигуфтанд,
Ҷавоби хобҳон худ шинуфтанд. *Ҷомӣ*

ШИНУША شنوشе *атса.*

Маро имрӯз тавба суд дорад,
Чунон чун дардмандонро шинуша. *Рӯдакӣ*

ШИОБ а. شعاب *ч. шеъб.*

Бақиятуссайф дар шиоб ва биёбонҳо пароканда
ва мутафаррик гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШИОР а. شعار *1. аломат, нишон.*

Эшон ниҳон шуданд дар ин ҷавфи хокдон,
Лекин шиори кардаи эшон ниҳон намонд. *Ломей*

2. расм, одат, хислат.

Ғайр аз ҷафоҳову ситам набвад шиорат, эй санам,
Гоҳе тараҳҳум аз карам фармо ба ҳоли зори мо.
Мӯҳӣ

шиор ва **дисор** равия, роҳу равиш, расму одат.

Ин тариқ шиор ва дисори обо ва аҷдоди ин мус-
тамандон аст. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

3. касб, пеша.

Кашан дар манзили Нанд ном, ки шиори шир-
фурушӣ ва говчаронӣ дошт, ёздаҳ сол мутаворӣ
шуд. *«Таърихи Фаршта»*

шиор сохтан *чизеро* чизеро пешаи худ қарор додан,
кореро пеш гирифтанд.

Ҳаштум, дар маҳфил хомӯширо шиор сохтан
ва аз эъломи чизе ... эхтироз воҷиб ва лозим шу-
мурдан. *«Калила ва Димна»*

4. либоси зер.

Хушдам аст ую гулӯяш бас фарох
Бо шиори нуртори шох-шоҳ. *Румӣ*

◇ **шиори аббосӣ** *киноя аз* сиёҳии байрақ ва сиёҳпу-
шии аббосиён.

Ранги мушкин шиори аббосист,
Зеваророи чархи шаммосист. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШИПЕЛИДАН شپيليدان *фушурдан, фишор додан.*

Гулобисифат бар сафо бигзаранд,
Ки гулро шипеланду обаш хуранд.

Хисрави Деҳлавӣ

ШИР شیر *моён* ғизони сафедранг, ки баъд аз зондан аз
пистони зан ва ҳайвони мода метаровад.

Ишқ дар хобу ошиқон дар хун,
Доя бе шир, тифл бемор аст. *Анварӣ*

шири хушгуворон *шири* гуворо, *форам* ва *фоидабахш.*

Ба ёд орам чу шири хушгуворон,
Фаромушам макун чун ширхорон. *Низомӣ*

ба шир нишондан *барои* дафъи зарари захр морга-
зида ва захрхӯрдари дар шир хобонидан; ◇ **шири**
мурғ *киноя аз* чизи ноёб.

Алафгоҳи мурғони ин кишвар уст,
Агар шири мурғат биояд, дар уст. *Низомӣ*

шири мурғ ҷустан *ба* кори номумкин ва бенатиҷа
машғул будан, *ба* мақсади маҳол кӯшиш кардан.

Боғ дорӣ — ба тарки боғ бигуӣ,
Мурғ бо туст — шири мурғ маҷӯӣ. *Низомӣ*

шири хашхош *афъюн, тарьёк; шири шангарфгун киноя аз* шароб.

Биё, соқӣ, он шири шангарфгун,
Ки аксаи дарорад ба симоб хун ... *Низомӣ*

ба шири касе *об* пайдо шудан *киноя аз* нуқсон дош-
тан.

Валекин чун ба ширам об пайдост,
Қабои ростӣ н-ояд маро рост. *Ҳозик*

чу(н) ширу шакар будан (*ё* *гаштан*) *киноя аз* камоли
меҳрубонӣ, *ба* ҳам наздик шудан ва омехтан.

Гоҳ чун ширу шакар, гоҳе чу обу оташӣ,
Ман намедонам, чӣ хӯяст ин, ки пайдо кардаӣ.
Ҳилолӣ

Гуянд, ки он ду моҳу ахтар
Гаштанд ба ҳам чу ширу шакар. *Шоҳин*

ШИРА شيره *шарбати* ширин, *оби* фушурдашудан *ангур,*
анҷир ва ғ., *моёи* ширин, *ки* аз *меваҳо* ҳосил мешавад.

Такаж нест, гӯӣ, дар ангури у,
Ҳама шира дидем яксар разаш.

Абулаббоси Аббосӣ

◇ **шираи ҷон** *мағзи ҷон, асоси ҷон, тамоми* ҳастии
инсон.

Шириндаҳано, ин ҳама ширин натавон буд,
Шире, ки ту хурдӣ, магар аз шираи ҷон буд?

Ҳилолӣ

Боғи ту зи равзаи ҷинон аст магар,
Ангури ту умри ҷовидон аст магар,
Омад зи умед ҷони ширин ба лабам,
Ин шираи ту шираи ҷон аст магар? *Мушфиқӣ*

аз шираи ҷон *чизе* пухтан *киноя аз* ранҷу азоби бисъ-
ёр кашидан.

Ҳофиз баса зи шираи ҷон пухт ҷилвае
Дар орзуи он лабу н-омад чунон лазиз. *Ҳофиз*

ШИРБАҲО شيربها *ҷиҳози* арӯсӣ, *ки* домод *ме*диҳад, *қалин,*
маҳр, *кобин.*

Духтараш ин мурғ бад-он мурғ дод,
Ширбаҳо хоҳад аз ӯ бомдод.*

ШИРБО شيربا *биринчи* дар шир пухташуда, ширшулла.

Ниҳода бар ӯ косаи ширбо,
Чӣ неку будӣ, гар будӣ зирбо. *Фирдавӣ*

ШИРБҮӢ شيربوي *дорои* бун шир; *лаби ширбӯӣ* *лаби* кӯ-
дак; *лаби* бача.

Ҳама май хурад бо лаби ширбӯӣ,
Шавад бегумон зуд пархошчӯӣ. *Фирдавӣ*

ШИРЗИМА||ШИРЗИМАТ *а.* *شردمه||شردمت* гуруҳи каме аз мардум.

Даҳ ҳазор сувори номдор ба қатли он ширзиман қалил ирсол намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШИРИН *شیرین* 1. дорои мазаи қанд ва шакар.

Ва ё гуянд, ки «шакар ширин аст ва шакар ширин нест». *Ибни Сино*

То чу шақкар бар дилаш ширин шудӣ,
В-аз лаби гуёш гавхарчин шудӣ. *Ҷомӣ*

2. латиф, дилкаш, мулоим, нарм, нозук, гуворо.

Пас он гаҳ посухе кардаш ба оин
Ба поён талху аз оғоз ширин.

Фахриддини Гургонӣ

абъёти ширин байтҳои дилчаспи таъсирбахш, байтҳои гуворои дилнишин.

Ҳамехондам абъёти ширини он,
В-аз он хонданам тоза мешуд равон. *Шоҳин*

сухани ширин ҳарфи дилчасп, лафзи гуворо, гапи нағзу форам.

Аз он лаб шунидан ҳикоят хуш аст,
Суханҳои ширин бағоят хуш аст.

Қамолӣ Хуҷандӣ

ҷони ширин ҷони азиз.

Ҳаме буд бо суги модар диҷам,
Ҳаме кард бо ҷони ширин ситам. *Фирдавсӣ*

ширину талх *киноя аз* нарму сахт, нағзу бад, гарму сард.

Чун мегузарад умр, чи ширину чи талх,
Паймона чу пур шуд, чи Нияшопуру чи Балх.

Хайём

3. номи маҳбубаи Хисрав ва Фарҳод.

В-он равон то манзили Ширин на ҷӯи шир буд,
Балки бар Фарҳоди мискин кӯҳу ҳомун мегирист.

Ҷомӣ

ШИРИНАДОӢ *شیرین ادائی* ширинсуханӣ, ширинбаёнӣ, ширингуфторӣ.

Ба туркӣ бурда дар ширинадой
Ба майдони сухан гӯӣ аз Навой. *Ҳозиқ*

ШИРИНГУВОР *شیرین گوار* ширинмаза, форам, хушхӯр.

Бидех, соқӣ, он талхи ширингувор,
Ки ширин бувад бода аз дасти ёр. *Ҳофиз*

ШИРИНДАҲАН *شیرین دهن* *ниг.* ширинзабон.

Ишқӣ шириндаҳанон саҳл мағир,
Кори Фарҳод на осон корест. *Қамолӣ Хуҷандӣ*
Мебарад, эй Сайидо, ҳасрат ба килкам ҷӯи шир,
Ҳамзабон азбаски он шириндаҳан бошад маро.

Сайидо

ШИРИНЗАБОН *شیرین زبان* ширинсухан, латифгуфтор, хуш-такаллум.

Қамол аз шавқӣ лаъли шаққаринат
Бағоят тӯтии ширинзабон аст. *Қамолӣ Хуҷандӣ*
Эй бо лаби ту тӯтии ширинзабон забун,
Қардӣ инчун зи панҷаи симинбарон бурун. *Ҷомӣ*

ШИРИНҚАЛОМ *شیرین کلام* хушгап, хушгуфтор, ширинзабон.

Ҷомӣ ба васфи он лаби ширин шақар шикаст,
Ҳомуш мабод тӯтии ширинқаломӣ мо! *Ҷомӣ*

ШИРИНҚАЛОМӢ *شیرین کلامی* ширинзабонӣ, хушгуфторӣ

Забони килки шаққарбори Ҷомӣ
Қадаҳнуши маи ширинқаломӣ. *Мулҳам*

ШИРИНҚОР *شیرین کار* 1. одами шӯҳи масҳарабоз, касе,

ки бо суханони ширин ва латифаҳои аҷиб дигаронро ме-
хандонад; 2. ҳамсӯҳбати хушҳолкунанда ва ҷақ-ҷақӣ;
киноя аз маҳбубаи шӯҳ ва хушҳаракат.

Фиғон, к-ин лӯлиёни шӯҳи ширинқори шаҳрошӯб
Чунон бурданд сабр аз дил, ки туркон хони яғ-
моро. *Ҳофиз*

Ба пеши худ бинишон шохидони ширинқор,
Ки бо шақардаҳанон хуш бувад суолу ҷавоб.

Убайду Зоқонӣ

3. гулдаст, санъатқори моҳир дар ихтисоси худ.

Чобуке ҷарбдасту ширинқор,
Сомнаслеу номи у Симнор. *Низомӣ*

ШИРИНЛАБ *شیرین لب* *ниг.* ширинзабон.

Дар дили Фарҳоди ман охир ғами ширинлабон
Монда-монда ҳамчу кӯҳи Бесутун хоҳад шудан.
Сайидо

ШИРИНЛИҚО *شیرین لقا* хушсурат, дилкаш, хубрӯӣ.

То ба шаб, эй орифи ширинлиқо,
Они мой, они мой, они мо. *Шамси Табрезӣ*

Ҳама ширинлиқоёнро ба ҷашми имтиҳон дидам,
Миёни он ҳама ширинлиқою шаққархандӣ. *Ҳоҷӣ*

ШИРИНМАҚОЛӢ *شیرین مقالی* ширинсуханӣ, ширинбаёнӣ,
хушгуфторӣ.

Агар оинарӯе дар назар медоштам, Соиб,
Ба тӯти мечашондам шеваи ширинмақолиро. *Соиб*

ШИРИННАФАС *شیرین نفس* касе, ки сухани ӯ ба шунаваз-
да таъсирбахш аст, одами хушсӯҳбат, ширингуфтор.

Яке гуфт: Аз ин навъ шириннафас
Дар ин шаҳр Саъдӣ шиносему бас. *Саъдӣ*

ШИРИННИҚОТ||ШИРИННУҚОТ *شیرین نکات* ширинсухан,
ширинзабон.

Гуфтамаш: 3-он писта шӯре дар дили бирёни мост,
Гуфт: Майли тӯтии шириннуқот овардааст.
Бадри Чоҷӣ

ШИРИНРАҚАМ *شیرین رقم* хушнавис, хушхат.

Таърихнависи ишқбозон,
Ширинрақами сухантирозон
Аз сарвари ошиқон чу дам зад,
Бар лавҳи баён ҷунин рақам зад. *Ҷомӣ*

ШИРИНСУХАН *شیرین سخن* хушбаён, хушгап.

Сурури маҷлисаат акнун фалак ба рақс орад,
Ки шеъри Ҳофизӣ ширинсухан таронаи туст. *Ҳофиз*

ШИРИНТАҚАЛЛУМ *شیرین تکلم* *ниг.* ширинсухан.

Забони тешааш ширинтақаллум,
Ба хуни кӯҳқан хурда тараҳҳум. *Сайидо*

ШИРИНТАРОНА *شیرین ترانه* ширинсуруд, хушовоз, хуш-
хон.

Маҷнунӣ хоксору ситамдидаи маро
Як ҷилвае зи Лайлиӣ ширинтарона бас. *Имло*

■ **ИРИНХАНД** شیرین خند хушханд, хандон.

Ү чу марҷон, валеқ луълӯъбанд,
Талхпосух, валеқ ширинханд. *Низомӣ*

■ **ИРИНХИСОЛ** شیرین خصال дорон хислатҳои неку, он ки дорон хулжу ҳӯи нек аст.

Нишалло — Лайли соҳибҷамолу банда Маҷнунам,
Мураббо — дилбари ширинхисолу банда Фарҳо-
дам. *Савдо*

■ **ИРИНШАМОИЛ** شیرین شمائل хушрӯ, хушсурат, зебо.

Он беҳ, ки гар зи умр накардем ҳосиле,
Мирем дар муҳаббати шириншамойле. *Исмаи*
Дар пай он дилбари шириншамойл меравам,
Дил пай ӯ рафт, ман ҳам аз пай дил меравам.

Ҳилолӣ

■ **ИРИНЪИЗОР** شیرین عذار хушрӯ, зебо.

Шакарханд туркони ширинъизор
Гирифта ба каф мичмари зарнигор. *Ҳочу*

■ **ИРИНӢ** شیرینی 1. лаззат, ҳаловат.

Чӣ ҷои ҳавзи шир аст ин, ки кандӣ,
Ба ширинӣ аҷаб тарҳе фикандӣ. *Ҳилолӣ*
Баромад ногаҳон хуршед аз абр,
Ба ширинӣ расад аз талхӣ сабр. *Ҳилолӣ*

2. гуворой, дилкашӣ, латифӣ.

Гар наботат мерабояд ҷон ба ширинию лутф,
Қанди шӯрангези лаълат медиҳад ҷон аз намак.

Ҳофиз

Болои нозуки ту зи ширинии ҳисол
Бас уқдаҳо, ки дар чигари найшакар зада. *Шоҳин*

■ **ИРИНҲАРАКОТ** شیرین حرکات латифҳаракот, хушрафтор,

ё ки рафтору адоҳои дилнишин дорад.

Ақлу хушу хираду сабр ки буд,
Бурд он дилбари ширинҳаракот. *Ибни Ямин*
Чун найшакарест рағбатангез,
Ширинҳаракоту шаккароем. *Ҳилолӣ*

■ **ИРИНҶАВОБ** شیرین جواب он ки ба суолҳо ҷавобҳои

латиф ва нозуқ медиҳад, хушад, ширинано.

Қасабпӯш хубони ширинҷавоб
Қасаб баста бар гӯшай моҳтоб. *Ҳочу*

■ **ИРК** а. شرک ɔ. куфр, аз рӯи ақидаи ислом худоро

ёқаву ягона надониста, ӯро шарикдор ҳисоб кардан.

Ростию кажжӣ андар роҳи тавҳид асту ширк,
Ҳар ду пайваста нагардад, к-он кучову ин кучост.

Муизӣ

Бигуфташ яке бо худованди пок,
Чӣ бок он, ки ширк оварад мушти хок. *Шоҳин*

■ **ИРКАТ** а. شرکت иштирок кардан, шарик будан,

ҳамдастӣ кардан, шарикӣ.

Бале, султони маъшӯқон ғаюр аст,
Зи ширкат мулки маъшӯқеш дур аст. *Ҷомӣ*

Ту тухме киштаӣ ва бари он бардоштаӣ, касеро
бо ту ширкат намерасад. «*Нигори дониш*»

■ **ИРМАСТ** شیرمست бачаи бӯзу гӯсфанд ва ғ., ки чолоқ

ё шӯху бозингар аст.

Дар он мангар, ки ман худ ширхорам,
Ки гарчи ширмастам, хушбӯрам. *Хисрави Деҳлавӣ*

Тифлони ширмасти ман имрӯз шергир,
Хешони нотавони мананд аз ту комрон. *Сайидо*

■ **ШИРО(Ъ)** а. شراء харид, харидан; **широу байъ** хариду фуруш.

Монда аз осмон дармерасид
Бе широи байъу бе гуфтушанид. *Румӣ*

■ **ШИРОЗ** شیراز нонхӯришест, ки шибитро реза карда, бо мост (ҷургот) меомезанд ва камтар шир рехта, якчанд рӯз то турш шуданаш дар машк ва ё зарфе нигоҳ медоранд ва баъд аз он бо нон мехӯранд.

Бини-т ҳамебинам чун хонаи курдон,
Ороста ҳамвора ба широзу ба раҳбин. *Имора*

■ **ШИРОҚ** а. شرآқ банди кафш, тасмаи кафш.

Эй дилу дида хоки наълайнат,
Риштан ҷон широкӣ наълайнат. *Ҷомӣ*

■ **ШИРОЪ I** а. شراء *ниг.* широ(ъ).

■ **ШИРОЪ II** а. شرآع 1. бодбони киштӣ; 2. ҳар чизи баланд бардошташуда монанди хайма ва соябон.

Широе бизад шоҳу бинҳод тахт,
Бад-он тахт шуд, ҳар кӣ буд неқбахт. *Фирдавӣ*

Ва султон бирафтӣ то он ҷо, ки широъ зада буданд
бар сари банди халиҷ. *Носири Хисрав*

Боғи Ирам широи ту бошад ба рӯзи хон,
Байтулҳарам ривоқи ту бошад ба рӯзи бор.

Манучеҳрӣ

■ **ШИРПАРВАР(Д)** شیرپرور|ширپرورد ширхор, нозпарвард.

Гуфт, к-он барра буд паҳлуи хеш,
Ширпарварди меҳри модари хеш. *Хисрави Деҳлавӣ*

■ **ШИРХОР** شیرخوار 1. тифл, бача, кӯдак.

Дар он мангар, ки ман худ ширхорам,
Ки гарчи ширмастам, хушбӯрам. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. маҷ. нодон.

Зи завқи май, ки аз май пир гаштам,
Чӣ оғаҳ порсо, к-ӯ ширхор аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чу тифлон баски завқи шир дорам,
Зи тифли то ба акнун ширхорам. *Ҳилолӣ*

■ **ШИРХОРА** شیرخواره ширмак, кӯдаки ширхӯр.

Кӯдаки ширхора то нағрифт,
Модар уро ба меҳр шир надод. *Шаҳиди Балхӣ*

Чун Худот бимурд, аз вай писаре ширхора монд,
номи ӯ Тағшода. «*Тағрихи Наршахӣ*»

■ **ШИРХОРАГӢ** شیرخورگی давраи ширхӯрӣ, ширмакӣ; кӯдакӣ, бачагӣ.

Чу шир хӯрд ҳама хуни Хисрав он бадхӯй,
Зи ширхорагӣ ин аст хуи у, чӣ кунам?

Хисрави Деҳлавӣ

■ **ШИРӢЁН** а. شريان *ниг.* шараён.

■ **ШИСТАН** شستن *шакли кӯтоҳшудаи* нишастан.

Ҳосил он кӯдак бар он тахти назор
Шиста паҳлуи Қубоди шаҳриёр. *Румӣ*

■ **ШИТО I** а. شتا зимистон, мавсими зимистон.

Марде пайдо шуда, ки даъвии каромот менамояд
ва дар сайф меваҳои шатавӣ ва дар шито меваҳои
сайфӣ зоҳир месозад. «*Равзат-ус-сафо*»

ШИТО II شتا касе, ки ношито (ноништа) ё нахор нахӯр-дааст; гурусна.

Луқман нони хештан нахӯрад,
Гар ду ҳафта ҳаме шито бошад.*

ШИТОБ شتاب 1. таъчил, ачала, суръат, тезӣ, ҷолоқӣ;
муқобили даранг 1.

Язак бар язак, сӯ ба сӯ дар шитоб,
На дар дил сукунат, на дар дида хоб. *Низомӣ*
Мабин ба себи занахдон, ки чоҳ дар роҳ аст,
Кучо ҳамерави, эй дил, бад-ин шитоб кучо?

Ҳофиз

шитоб рафтан бо суръат рафтан, ба тезӣ рафтан.

Чашм расиданаш мабод, арчи ки баҳри куштанам,
Чашм бад-у намерасад, баски шитоб меравад.

Хисрави Деҳлавӣ

2. бетоқатӣ, саросемагӣ.

Бар ин кор-бар нест ҷои шитоб,
Ки танги(и) дил орад хирадро ба тоб. *Фирдавсӣ*

шитоб кардан (ё **овардан**) а) ачала намудан.

Айёми гул чу умр ба рафтан шитоб кард,
Соқӣ, ба даври бодаи гулгун шитоб кун! *Ҳофиз*

б) бетоқатӣ кардан, саросема шудан.

Макун дар умури сиёсӣ шитоб,
Зи роҳи тааннӣ инон барматоб. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

шитоб омадан саросемагӣ пайдо шудан, парокандагӣ рӯй додан.

Кучо дезан ту чамад рӯзи ҷанг,
Шитоб ояд андар сипоҳи даранг. *Фирдавсӣ*

3. шитобон, бо ачала, бо суръат.

Ду шиновар зи дур бар лаби об
Баҳри коре ҳамешуданд шитоб. *Ҷомӣ*

ШИТОБИДАН شتابيدن *ниг.* шитофтан.

Ҳамон беҳ, ки моро бар ин ҷои ҷанг
Шитобидан ояд ба ҷои даранг. (1) *Фирдавсӣ*

Имрӯз, ки фурсат аст, биштоб,
Дидор ғанимат аст, даръёб. (1) *Ҳилолӣ*

ШИТОБКОР شتابكار ачалакор, таъчилкунанда, тезкор;
муқобили дарангпеша.

Шитобкортар аз бод вақти подошан,
Дарангпешатар аз кӯҳ вақти подафроҳ. *Фаррухӣ*

ШИТОБОЛУД شتابآلود шитобон, таъчилкунанда.

Шитоболуд вақти субҳдам рахти сафар бастӣ,
Ба ҷонам ҳамчу симоб изтироб андохтӣ, рафтӣ.
Сайидо

ШИТОБОН شتابان дар ҳолати шитоб, тез, бо суръат; да-
вон.

Фиристода ба Марв омад ниҳонӣ,
Шитобонтар зи боди меҳргонӣ.
Фахриддини Гургонӣ

Он ташналабам, ки дар биёбон
Ҳар сӯ шудам обҷу шитобон. *Ҷомӣ*
У Каъбаву ман дар ин биёбон
Беҳуда ба ҳар тараф шитобон. *Ҳилолӣ*

ШИТОЛАНГ شتالنگ бучули по, устухони пошнаи по.

Даръёи муҳит он, ки варо нест карон, ҳаст
Мар-ҳиммати маймуни туро зери шитоланг.

Ломей

ШИТОФТАН شتافتن 1. шитоб кардан, ачала кардан, да-
видан, тез рафтан.

Меҳр дидам бомдодон чун битофт,
Аз Хуросон сӯи ховар мешитофт. *Рӯдакӣ*

Замоне бозгарду зуд биштоб,
Маро як бори дигар зинда даръёб. *Убайди Зоқонӣ*
Ҷавон аз сари ҷаҳд ҳар сӯ шитофт,
Супорид бо пиразан, он чӣ ёфт. *Савдо*

2. маҷ. мутавачҷеҳ шудан, рӯ овардан, равона шудан.

[Назар] аз бӯстони Қомат ба шаҳри Дидор ши-
тофт. *Яъёи Себак*

Ба таҳсили ҳар фан, ки биштофтам,
Сари дастӣ амсоли худ тофтам. *Шоҳин*

ШИТТА شتته лои собун.

Ҷомашуӣ ҳар кӣ бо шитта кунад,
Куртааш мӯҳтоҷи алқундӣ нашуд. *Савдо*

ШИФО(Ъ) ا. شفاء 1. тандурустӣ, беҳбудӣ ва раҳой аз ка-
сали, сиҳатшавӣ.

Шифо зи гуфтаи шаккарфишони Ҳофиз ҷуӣ,
Ки хоҷатат ба илоҷи гулобу қанд мабод. *Ҳофиз*
Дарди дили ранҷури маро з-он лаби ҷонбахш
Нодода башорат ба шифо боз кучо рафт?

Қамоли Хуҷандӣ

шифо ёфтан сиҳат шудан, тандуруст гаштан.

Аз ин мараз ба ҳақиқат кучо шифо ёбам,
Ки аз ту дарди дили ман намерасад ба илоҷ? *Ҳофиз*

2. даво ва дармон.

Дардо, ки ба умеди шифо бо дили бемор,
Мурдему надидем дар ин хона шифоро.

Махфӣ

шифои алил давои бемор.

Ҳавои он саҳеҳ аст ва насими он шифои алил.
Авфӣ

шифои очил шифобахшии фаврӣ.

Дарди дилам, табиб, гӯ зуд макун муоҷалат,
Пурсиши дер-дери ту беҳ зи шифои очилам.

Қамоли Хуҷандӣ

ШИФОАНГЕЗ شفاانگيز шифодеҳ, шифобахш, сабаби тан-
дурустӣ.

Ғизои кам шифоангез бошад,
Бале, асли даво парҳез бошад. *Ҳилолӣ*

ШИФОАТ ا. شفاعت *ниг.* шафоат.

ШИФОХОНА شفاخانه беморхона; дорухона.

Аз шифохонаи дард аст суханҳои Қамол,
Дард доред, аз ин ҷо сухане омузед.

Қамоли Хуҷандӣ

Барҳез давои дили худ соз, ки имрӯз,
Сад ҳикмати Луқмон ба шифохонаи фақраст. *Ғиёсӣ*

ШИФОЪ ا. شفاء *ниг.* шифо(ъ).

ШИХУЛИДАН شخوليدن *ниг.* шахулидан.

ШИША شيشه 1. ҷисми шаффофи зудшикане, ки як
навъ шағали сафед, оҳак ва баъзе моддаҳои дигарро дар
қураҳои махсус об карда, дар қолабҳои гуногун мере-
занд.

У — санг, ту — шишай, биё, мон,
З-ин ҳар ду дуруст нест паймон. *Шоҳин*

2. зарфи шишагӣ, монанди зарфи шароб ва ғ.

Умрест, Сайидо, зи май инкор кардаам,
Соқӣ диҳад қасам ба сари шишаам ҳанӯз. *Сайидо*
Агар хирқа бар дӯш дорам аён,
Бувад шишаам зери хирқа ниҳон. *Шоҳин*

шишаи нафт шишае, ки ба он нафт андохта ва оташ зада, ба сӯи лашкари душман мепартофтанд; **шишаи соат** зарфи шишагии миёнборик, ки дар даруни он рег рехта ба ҷое мегузоранд, то ки дар натиҷаи ба оҳистагӣ аз як тарафи зарф ба тарафи дигари он рехтани рег вақтро муайян кунанд.

Ҳоҷати шишаи соат набувад дар раҳи ишқ,
Нест аз реги равон обилаи по холи. *Фонӣ*

Диле карданд холи он ду дилдор
Ба ҳам чун шишаи соат ба як бор. *Мулҳам*

шишаи фарангӣ айнак; **◇ ба санг расидани шишаи чизе киноя аз** нобуд шудани чизе, барҳам хурдани чизе.

Сулҳ як мӯ агар ба чанг расад,
Шишаи оламе ба санг расад. *Бедил*
шишаи чизе ба хоро фикандан *ниг.* шишаи чизе бар санг задан.

Ба хоро фикан шишаи зӯҳди ман!

Бибар аз дил андешаи зӯҳди ман. *Шоҳин*

шишаи чизе бар санг задан киноя аз вайрон кардан, нобуд кардан, нест кардан чизеро.

Эй ҳарифон соғари гулранги май бояд задан,
Шишаи номусро бар санг мебояд задан. *Котибӣ*
Қадам кашид дигар носеҳ аз маломати ман,
Зи баски шишаи номуси худ задам бар санг.

Мушфиқӣ

бар санг омадани шиша киноя аз ғирифтор шудан ба балон сахт.

Омад аз ишқ шиша бар сангам,
Ба маломат мазан ба сар сангам. *Ҷомӣ*

шишаи дил шикастан киноя аз дилшикаста шудан, ноумед гардидан.

Мо ба хилофи орзу шишаи дил шикастаем,
Ранҷи абас барад фалак ин ҳама дар шикасти мо. *Махфӣ*

шишаи май ба чанг доштан киноя аз машғул будан ба айшу ишрат.

Ҳамон шишаи май, ки дорӣ ба чанг,
Ниғаҳ дору мастез бо хорасанг. *Низомӣ*

шишаи номус дар бағал доштан киноя аз бономус будан ва муҳофизат кардани номус.

Ҳар кӣ по қач мегузорад, мо дили худ меҳурем,
Шишаи номуси олам дар бағал дорем мо. *Соиб*

ба шиша санг шикастан киноя аз кори ғайриоддӣ кардан, кори сахтеро анҷом додан.

Гарат бошад набарди ишқ пеша,
Тавонӣ санг бишикастан ба шиша. *Нозим*

худ шиша доштан киноя аз худро беайб нишон додан.

Мукофоти амал кай мегузорад,
Шикастан сангро худ шиша дорад. *Ҳоziқ*

ШИШАБОЗӢ *شيشه بازي* найрангбозӣ, шӯъбадабозӣ;

◇ **шишабозии сиришк** чорӣ шудани оби дида.

Шишабозии сиришкам нигарӣ аз чапу рост,
Гар ба ин манзари биниш нафасе биншинӣ. *Ҳофиз*

ШИШАДИЛ *شيشه دل* нозукдил; *муқобили сангдил.*

Аз дидани рӯят дили оина фуру рехт,
Ҳар шишадила тоқати дидор надорад. *Соиб*

ШИШАК *شيشك* гӯсфанди яқсола.

Гург ағлаб он замон гиро бувад,
Қ-аз рама шишак ба худ танҳо бувад. *Румӣ*

ШИШАКОР *شيشه کار* нозуккор, нозуктабъ.

З-ин нозукони раъно, Хисрав, гурез, зеро
Дар кӯи шишакорон девона дарнагунҷад.

Хисрави Деҳлавӣ

ШИШАНИҲОД *شيشه نهاد* 1. шишамонанд; 2. бебақо; **фа-лаки шишаниҳод киноя аз** нопойдор, бебақо; бевафо; маккор, ғаддор.

Андар ин дам, ки зи даври фалаки шишаниҳод
Ҳамчу ҷоманд ба хун ғарқ мудом аҳли хунар.

Бадри Чочӣ

ШИШАҶОН *شيشه جان* киноя аз каси нозуку заифтабъ.

Тоҷири тарсандатабъи шишаҷон
Дар талаб не суд карду не зиён. *Румӣ*
Ҳар шишаҷон хазинаи асрони ишқ нест,
Номус шишаест, ки дар бори ишқ нест. *Соиб*

ШИШТАН *شستن* *ниг.* нишастан.

ШИШУМ *شيشم* 1. як навъ олати мусиқӣ, соз.

Бигир бодаи нӯшину нӯш кун ба савоб,
Ба бонги шишум, бо бонги афсари сағзӣ. *Манучехрӣ*
Дурроҷ кашад шишуму қомус ҳаме
Бе пардаи танбураву бе риштаи чанг. *Манучехрӣ*

2. номи навоест аз мусаннафоти Борбад.

Яке най бар сари Кисро, дуйӯм най бар сари Шишум,
Се дигар пардаи Саркаш, чаҳорӯм пардаи Лайлӣ.

Манучехрӣ

ШИЯМ *ا. شيم* ҷ. шима||шимат.

Ҳеҷ шимае аз шиями машғум батар аз бухл нест. *Авфӣ*

Чун бад-ин вилоят, ки маҷмаи арбоби қарам аст,
расидам, авсофи қарам ва ахлоқу шиями он ҷониб
басе аз мардум шунидам. *Восифӣ*

ШИҚ(Қ) *ا. شق* 1. нимаи чизе; як тарафи бор; 2. қисм, пора.

Он абхира аз ҳам мутамайяз гашт ва нӯҳ шиқ
шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. ноҳия, як қисмати вилоят.

Чун ба шиққи Усмон расидем, фуруд омадем
баробари шаҳри Абалла ва он ҷо мақом кардем.
Носири Хисрав

ШИҚДОР *شق دار* ҳоким, сардор ва фармондори шиқ; *ниг.* шиқ(қ) 3.

Қутлуғхон мамлақати Дакан, он ҷӣ дар тасарруфи ӯ буд, чаҳор шиқ сохта ба чаҳор шиқдор ҳа-вола кард. *«Таърихи Фариста»*

ШИҚОҚ *ا. شقاق* муҳолифат, ихтилофот; нифоқ, ҷудой, душманӣ.

Эй писари Зубайр, бар ҷон битарс ва гирди хилоф
ва шиқоқ магард. *«Равзат-ус-сафо»*

Малик Қосим ва малик Қиёмулмулк ... ба султон
Аҳмад тариқани нифоқ ва шиқоқ маслук медоштанд.
«Таърихи Фариста»

ШИҚҚ *а.* شق *ниг.* шик(к).

ШИҲА شيهه овози баланди асп; садон баланд.

Ба гоҳи Қубод инчунин шиҳа кард,
Кучо кард бо шоҳи туркон набард. *Фирдавси*

Бонги у кӯҳ биларзонад, чун шиҳаи шер,
Сумми у санг бидарронад, чун неши гуроз.

Манучехрӣ

Агар ба шер расад рӯзи ҳамла шиҳаи ӯ,
Фуру барад сару дар хештан кашад дунбол. *Муиззӣ*

ШИҲОБ *а.* شهاب ситораи дурахшони паррон.

Садои сити шукуҳаш ба кӯҳ дода сукун
Шиҳоби азми сариаш ба бод дода қарор.

Убайди Зокони

Дам ба дам чуши хаёли шабнами рӯи гулаш
3-осмони ҳусн меборид бар фарқам шиҳоб. *Туғрал*

◇ **шиҳоби соқиб** ситораи тобон, ситораи дурахшон;
нуч. ситораи паррон, ки аз рӯи ақидаи хурофи, гӯё
деву ҷин ва шайтонро мезанад.

Бар сипехри ақл раъи у шиҳоби соқиб аст,
Дар ҳавои ҷуд дасти у саҳоби фотир аст. *Муиззӣ*

Донаҳои гандум чун шиҳоби соқиб аз осмон ре-
зон гашт. «*Анвори Сухайлӣ*»

ШИҲОБСИФАТ شهابصفت шиҳобвор, чун шиҳоб дурах-
шон ва паррон.

Ситораест дурахшон, ки бар сипехри карам
Бувад шиҳобсифат муттасил ба сайру убуру.

Восифӣ

ШОБ(Б) *а.* شاب чавон, марди чавон; шайху шоб пиру
чавон; *мач.* ҳама, ҳама кас.

Доранд шайху шоб шикоят зи якдигар,
Дигар саре намонд ба пиру чавон маро. *Сайидо*

ШОБОШ شباش *шақли кӯтоҳшудаи шод бош* 1. аҳсант,
офарин.

Яке мегардадам бар сар ғуҳарпош,
Ки эй даръёхунар, шобош, шобош! *Нозим*

2. пуле, ки дар вақти ҷашн ва рӯзҳои шодмонӣ ба
навозанда ё раққосон медиҳанд ва ё бар сари арӯс
ва домод мепоянд.

ШОГИРД شاگرد касе, ки дар назди муаллим ва усто илм
ва ё касбу ҳунар меомӯзад.

Маҳдум ҳар ҷӣ кунад, дар маҳал аст, зеро ки ҳа-
маи уламон ин аср бо у ва падари у шогирданд.

Аҳмади Дониш

Шарафи хисравии мулки сухан Шохинро,
Файзи шогирдии устоди ҷаҳонгири ман аст. *Шоҳин*

ШОГИРДӢ شاگردى омӯхтани илму ҳунар дар назди муал-
лим ва усто, ҳунаромӯзӣ, касбъёдгирӣ.

Булбул аз шогирдиям шуд ҳамнишини гул ба боғ
Дар муҳаббат комилам, парвона ҳам шогирди мост.

Маҳфӣ

Алминнату лиллаҳ, ки зи шогирдин Маҷнун
Дар хиттаи дониш зи хирад ном гирифтам. *Шоҳин*

ШОД شاد хуш, хуррам, хурсанд, хушҳол.

Чун ғаматро натавон ёфт магар дар дили шод,
Мо ба уммеди ғамат хоҳири шоде талабем. *Ҳофиз*

Эй маҳи хиргаҳнишин, аз руҳ барафкан пардаро.
Шод кун, охир, гаҳе дилҳои ғампарвардаро. *Ҷомӣ*
Гарчи ба васлам накард шод, ба дашном кард,
Дар ҳақи Шоҳин бас аст ин ҳама инъоми ӯ.

Шоҳин

шод бош аҳсант, офарин, боракаллоҳ.

ШОДАРВОН شادروان *ниг.* шодурвон.

ШОДБАҲР شادبهر хурсанд, хушҳол.

Яке рӯз форигдилу шодбаҳр
Баросуда буд аз ҳавасҳои даҳр. *Низомӣ*

Писарро ҳамегуфт, к-эӣ шодбаҳр,
Харатро мабар бомдодон ба шаҳр. *Саъдӣ*

ШОДБОДӢ شادبادى : шодбодӣ кардан табрик кардан, му-
борақбодӣ кардан.

Шодбодӣ чу кардиям шодон,
Эй ба ту хонумонам ободон. *Низомӣ*

ШОДВАРД شادورد 1. хирмани моҳ, ҳола; 2. тахт, сариғ,
маснад.

Ҷаҳондор бар шодварде бузург
Нишаста, ҳама пайкараш мешу гург. *Фирдавси*

ШОДГУНА شادگونه 1. такьягоҳ, болишт.

Ба шодгуна такья зада шох шодком,
Давлат раҳиву бахт мутеу фалак ғулум. *Фаррухӣ*

2. зани мутриба.

Бар торами ҷалолат Қайвон ҳамеша хорис,
Дар базми дилфурузат Нохид шодгуна. *Фаррухӣ*

ШОДИЛ شاددل хушҳол, дилшод, масрур.

Равӣ шодил бо яке корвон
Бад-он сон, ки нашносадат дидбон. *Фирдавси*

ШОДИЁНА شاديانه 1. ба таври шодӣ, айшу тараб:

2. муждагонӣ; 3. созу навое, ки дар вақти шодӣ ва ай-
шу ишрат менавозанд.

Гуфтанд, ки чун подшоҳ ба илғор наздик омада-
аст, шодиёна менавозанд. «*Таърихи Фарошита*»

ШОДИМАРГ شادىمرگ марги ногаҳоние, ки аз ниҳоят
шодӣ рӯй медиҳад, мурдан аз фарти хушҳолӣ.

То ғуломи хештан хондӣ мани дарвешро,
Банда метарсам, ки шодимарг бинам хешро.

Мушфиқӣ

Ҳоҷу ба муҷарради мушоҳидаи табақи зар шод-
марг шуд. «*Хизонаи омира*»

ШОДИСАНЧ شادىسنيچ шодибашш, шодипарвар.

Қаҳру лутфат ба гоҳи роҳату ранҷ
Ғамфазоянда асту шодисанҷ. *Саноӣ*

ШОДКОМ شادكام шоду хуррам, хушҳол, масрур, некуаҳ-
вол.

Биёмад аз он ҷойгаҳ шодком,
Рух аз хуррамай гашта ёқутфом. *Фирдавси*

ШОДКОМӢ شادكامى хушҳолӣ, шодию хуррамай, масрурӣ.

Намонад чунин, дон, ҷаҳон бар касе,
Дар ӯ шодкомӣ наёбӣ басе. *Фирдавси*

Чу хоҳӣ сад қабо дар шодкомӣ
Бидар, як пираҳан дар неқномӣ. *Низомӣ*

ШОДМОН شادمان шод, хурсанд, хушҳол.

Гуфтам: Ҳавои майкада ғам мебарад зи дил,
Гуфто: Хуш он касон, ки диле шодмон кунанд.
Ҳофиз

Дар хоби хеш ҳар кӣ бубинад шабе маро,
Гардад зи юмни ман ҳамаи рӯз шодмон. *Саййидо*

ШОДМОНА شادمانه *ниг.* шодмон.

Бубин ту ҳаме кудаконро яке,
Магар шодмона шаванд андаке. *Фирдавсӣ*

ШОДМОНӢ شادمانӣ шодӣ, хурсандӣ, хушҳолӣ.

Гар як нафасат зи зиндагонӣ гузарад,
Магзор, ки чуз ба шодмонӣ гузарад. *Хайём*

Маро чун падар меҳрубонӣ намуд,
Ба иқболи ман шодмонӣ намуд. *Шоҳин*

ШОДОБ شاداب 1. тару тоза, сероб, сабуз хуррам.

Ту гуфти ҳама дашт сурхоб буд,
Ба сонӣ яке сарви шодоб буд. *Фирдавсӣ*
Доним гули ни бӯстон шодоб наместонад,
Дарёб заифонро дар вақти тавоноӣ. *Ҳофиз*

2. маҷ. шукуфон, шод, хуррам, хушҳол.

Чу бишнид гуфтори корогаҳон,
Бипажмурд шодоб шоҳи ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

◇ **шодоб шудан** *киноя аз аз об сер шудан; нуртаро-
ват шудан; баҳраманд шудан.*

Шуарои арабу аҷам ба Дакан омада, аз сарчашмаи
инъом ва эҳсонаш шодоб мешуданд.

«Хизонаи омира»

ШОДОН شادان шодмон, хуррам, хушҳол.

Бузургони Эрон ҳама бо нисор
Бирафтанд шодон бари шахриёр. *Фирдавсӣ*
Назр кардам, ки гар ин ғам ба сар ояд рӯзе,
То дари майкада шодону ғазалхон биравам. *Ҳофиз*

ШОДОНДИЛ شادان دل дилшод, хуррамдил, хурсанд.

Ту бо Кобулу ҳар кӣ пайванди туст,
Бимонед шодондилу тандуруст. *Фирдавсӣ*

ШОДУРВОН||**ШОДАРВОН** شادروان 1. саропарда, хайма,

шомиёнаи подшоҳӣ.

Ба шодурвони Ширин бурд шодаш,
Ба расми хоҷагон курсӣ ниҳодаш. *Низомӣ*

2. пардаи бузурги пеши боргоҳи шоҳони Эрон, ки
бар рӯи вай сурати шер нақш карда мешудааст.

Ин аст ҳамон суффа, к-аз ҳайбати у бурдӣ
Бар шери фалак ҳамла шери тани шодурвон. *Ҳоқонӣ*

3. фарш ва бисоти қиматбаҳо.

Бухороро коргоҳе будааст миёни ҳисор ва шах-
ристон, наздики масҷиди чомеъ ва дар вай бисот
ва шодарвонҳо бофтандӣ. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

Ҳур хоҳад, ки шавад сурати у нақши бисот,
Чун ниҳад пой бад-ин садру бад-ин шодурвон. *Муиззӣ*

◇ **Шодурвони Марворид** номи лаҳни дувоздахум аз ҷи
лаҳни Борбад.

Чу Шодурвони Марворид гуфти,
Лабаш гуфти, ки марворид суфти. *Низомӣ*

ШОДХОР شادخوار 1. шодмон, хушҳол.

Душманонат мустаманду мубталову мумтаҳан,
Дӯстонат шодмону шодкому шодхор. *Фарруҳӣ*

Зи сарсабзии у ҷаҳон шодхор,
Ҷаҳонро зи чандин малик ёдгор. *Низомӣ*

2. шаробхӯр, майхӯр, майхора.

Сӯи маҷлиси майгусорон шудам,
Ба манзилғаҳи шодхорон шудам. *Ҳочу*

ШОДХОРӢ شادخواری шодмонӣ, хушҳолӣ, хурсандӣ.

Туро имрӯз рӯзи шодхорист,
На рӯзи нолаву фаръёду зорист.

Фахриддини Гургонӣ

ШОДӢ شادӣ хушҳолӣ, хушнудӣ, хурсандӣ.

Чу аз ошти шодӣ ояд ба чанг,
Хирадманд ҳаргиз накушад ба чанг.

Абушақури Балхӣ

Аз шодии рӯи чун ту фарзанд
Бардоштам аз хазинаҳо банд. *Шоҳин*

ШОЕЪ a. شایع ошкор, маъруф, машхур, пахншуда; пахн,
пароканда.

Марде хунарманд бояд талабид, ки ... иҷтиҳоди
у дар илм шоеъ бошад. *«Қамил ва Димна»*
Азбас вафо ба кишвари аҳди ту шоеъ аст,
Ёди ҷафо ба хотири хубон шавад вафо. *Шавкат*
шоеъ шудан (*ё гаштан*) пахн шудан, машхур шудан,
маълуми ҳама гардиан.

Сити қарам ва саховати Ҳотам дар атрофи олам
шоеъ шуд. *Авфӣ*

Ҳабари вусули роёти ҷаҳонгир дар атроф шоеъ
ва мустафиз гашт. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

ШОЁН شایان *лоик*, шойста, муносиб, сазовор, мувофиқ,
дархӯр.

[Доро] чун бистсола шуд, ҳама адаб ва илмро
омӯхта буд ва мулкро шоеън гашт.

«Таърихи Табарӣ»

Бинвишта шуд он ҷӣ буд шоеън,
К-он номаи дард шуд ба поён. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШОИБА a. شایبه 1. омезиш, олудагӣ; олуда шудан ба чи-
зи ифлос ва палид; доғ, лакка.

Аммо бояд, ки ба шойбаи ғаразе дигар мулавлас
нашавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Шойбаи нуқсон ба улувви ҳиммати у роҳ наёфт.
«Равзат-ус-сафо»

2. шакку шубҳа, гумон.

Баъд аз инам набувад шойба дар ҷавҳари фард,
Ки даҳони ту дар ин нуқта хуш истидлолест. *Ҳофиз*

Ҳеҷ далел ва байна даркор нест, ки агар дар
инҳо шойбае аз худ будӣ, боист уқалоро пеш ан-
дохтандӣ. *Аҳмади Дониш*

3. офат, бадбахтӣ; осеб.

ШОИДАН شاییدن *лоик* шайдан, муносиб будан,
шойста ва сазовор будан.

Шумо ин корро беҳ аз ман шоед. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШОИР a. شاعر гӯяндаи шеър, ба назм дароварандаи су-
хани бадеӣ, танзимкунандаи калом.

Қори шоир заҳмат овардан бувад,
В-он ки раҳмат оварад, қори шумост. *Анварӣ*

Манам он шоири соҳир, ки ба афсуни сухан
Аз наи қилк ҳама шахду шакар меборам. *Ҳофиз*

ШОИРӢ شاعری шеърнависи, шоир будан, касби шоир.

Чашми ту сеҳри ҳалол асту ҳаром аст маро,
Шоирӣ ҳар чи бари сеҳри ҳалоли ту кунам. *Анварӣ*

ШОИСТА شایسته лоиқ, сазовор.

Ҳотам меҳмонро дилдорӣ намуда ба манзили шо-
иста фуруд овард. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Ман кистам? Он сайд, ки дар пеши ту сад бор
Сар бозаду шоистаи фитрок набошад. *Мушфиқӣ*

ШОИСТАН شایستن 1. лоиқ ва сазовор будан.

Намонӣ ба хуби магар моҳро,
Нашой касеро, ба чуз шоҳро. *Фирдавсӣ*

Уро писаре набуд, ки тахтро шоистӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. лозим будан, зарур будан; басанда ва кофӣ будан.

Сипаҳбуд ба Гударзи Қишвод гуфт,
Ки ин роз бар кас нашоёд ниҳуфт. *Фирдавсӣ*

Он миқдор хӯрдани, ки қути якшабаро шояд,
мавҷуд набуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. эҳтимол рафтани, мумкин будан.

Бояд ки равӣ ба назди он пир,
Шояд ки кунад илочу тадбир. *Ҳилолӣ*

Ва ман саҳеҳ ва қавӣ, шояд намирам.

Аҳмади Дониш

ШОИСТАҚАВЛ شایسته قول неқгуфтор, хушсухан; ростгӯӣ.

Падар борҳо гуфта будаш ба қавл,
Ки покizarу бошу шоистақавл. *Саъдӣ*

ШОИҚ а. شائق 1. шавқдиханда, шавқангез; маъшук.

Араб итлоқи шоиқ бар маъшук кунанд, чаро ки
маънии он шавқдиханда аст. *«Хизонаи омира»*

2. ҳавасманд, орзуманд, муштоқ, иштиёқманд.

ШОЙВАРД شایورد ҳола, хирмани мох.

Ба хатту он лабу дандонш бингар,
Ки ҳамвора маро доранд дар тоб, —
Яке ҳамчун Паран бар авҷи хуршед,
Яке чун шойвард аз гирди моҳтоб.

Пирӯзи Машиқӣ

ШОЙГОН شایگان 1. лоиқ, сазовор, нағз, дархур.

Бигуфт ину аз пеши озодагон
Биёмад суи гулшани шойгон. *Фирдавсӣ*

2. васеъ, фарох ва кушод.

Кучо Ромин, ки бо ту меҳрубон гашт,
Ба чашмат хоки роҳи шойгон гашт.

Фахриддини Гургонӣ

3. фаровон, зиёд, бузург (сифати моликият ва ҳазина);
ганҷи шойгон ганҷи бузург.

Сад хона чу ганҷи шойгон аст,
Фарзанд ки нест, ройгон аст. *Шоҳин*

4. кори маҷбурии бемузд, муфт, бегорӣ.

Агар бигравай ту ба рӯзи ҳисоб,
Мафармой дарवेशро шойгон. *Шаҳиди Балхӣ*

5. адӣ. қофияи нодуруст, ки ду навъ дорад: 1) **шойгонӣ**
қофияи қардани суффикси чамъи **-он** бо **-он**, ки
чӯзъи аслии калима мебошад, ҳамчун 'дилбарон' ва
'сон'; 2) **шойгонӣ ҳафӣ** қофияи қардани суффикси **-он**-и
сифатҳои феълӣи замони ҳозира бо **-он**, ки чӯзъи
аслии калима мебошад, ҳамчун 'хандон' ва 'замон',
'тирбён' ва 'гумон', ё ки ҳамқофияи қардани суффикси
-ан-и сифатҳои нисбӣ бо **ин**, ки чӯзъи аслии калима

мебошад, мас. 'оташин' ва 'замин', 'симин' ва
'чин'. Ин навъ қофияҳо дар як ғазал ва ё як қасидаи
саромадони пешина фақат як бор ҷоиш шумурда
мешудааст.

Таъби Убайдро, ки чу ганҷест шойгон,
Маъзур дор, қофия гар шойгон кунад.

Убайди Зоконӣ

ШОКИР а. شاکر шукркунанда, сипосгузор; миннатдор.

Ошиқи дарвеш то донист завқи ишқи ёр,
Бар қафоҳои то собир в-аз балоҳо шокир аст. *Ҷомӣ*
Дили хастаам ғами худ ба касе накард зоҳир,
Зи ғами қадӣ ту будам ба ниҳоли сарв шокир. *Сайидо*

ШОКОР شاکار қорҳои маҷбурии бемузд, муфт.

Накунӣ тоату он гаҳ, ки кунӣ сусту заиф,
Рост гӯӣ, ки ҳама суҳраву шокор кунӣ. *Кисоӣ*

ШОКӢ а. شاکى шикояткунанда.

Аҳли он диёр аз вай шокӣ ва қасидаи мавлонои
мазбур бар ин матлаб ҳокӣ. *«Оташқада»*

ШОЛ شال гилеми хурди пашмин; матои пашмин.

З-он масал ҳоли ман бигашту битофт,
Ки касе шол ҷусту дебо ёфт. *Унсурӣ*
Бағалро яке карда пурсиму зар,
Яке ҷомаи шолӣ суфӣ ба бар. *Сайидо*

шолӣ кашмирӣ шолӣ мулоим, ки аз Қашмир оварда
мешуд.

Аз ғуғаи шолӣ кашмирӣ гармии кампал зиёдатар
аст. *Садри Зиё*

ШОЛӢ I شالی мансуб ба шол.

Пероҳане ба сӯзани худ баҳья кардам,
Дорам ба душ ҷомаи шолӣ чу ҳоҷиён. *Сайидо*

ШОЛӢ II شالی биринҷи ноқуфта, биринҷе, ки пушташ тоза
карда нашудааст.

ШОЛҲАНГ شالهنگ 1. гарав, гаравгон; 2. шӯр, ғавго;

3. макр, фиреб, ҳила, найранг.

Эмин мабш то дами мурдан зи макру рев,
То дев дини ту наситонад ба шолҳанг. *Сӯзани*

ШОМ شام 1. вақти ғуруб, ҳангоми фуру рафтани офтоб,
аввали сар шудани торикии шаб.

Шом мешуд, сояи болам ба ҳар ҷо мерасид,
Субҳ мегардид, чун мерафтам аз ҷое ба ҷо. *Шавкат*

Шом он таоми музаъфар ва муаттарро ҳозир кар
данд. *Аҳмади Дониш*

шомӣ ҳаҷр шаби фироқ, шаби ҷудой.

Нест аз ёди висолаш шомӣ ҳаҷрам бесуруд,
Нест аз фикри фироқаш субҳи айшам бехалал. *Савдо*

шому саҳар бегоҳиву пагоҳӣ; маҷ. ҳамеша, доим.

Рӯзу шаб оворан кӯи ваям,
Шому саҳар дар тақупуи ваям. *Ҷомӣ*

2. хӯроки бегоҳӣ, таоми аввали шаб.

Яке муштзан бахти рӯзӣ надошт,
На асбоби шомаш муҳайё, на чошт. *Саъдӣ*

Зикри фалак ба хайр, ки аз хони ӯ маро
Шамсии меҳр чошт бувад, курси моҳ — шом. *Восифӣ*

3. номи мамлакати Сурия ва пойтахти он Димишқ.

Агар азми размаш кунад шоҳи Шом,
Ба Қипчоқ дар банд монад мудом. *Ҳоҷу*

Чун ба Шом наздик расид, ба дари савмиан роҳибе фуруд омад. *«Тағрихи Табарӣ»*

◇ **шоми зангии гирьён киноя аз** торикии шаб ва ситораҳое, ки ба қатраҳои оби дида монанд ҳастанд.

Ба ҷуз субҳи румии хандон надидам,
Ба ҷуз шомии зангии гирьён надидам. *Бадри Чочӣ*

шомии сӯгворон ниг. шомии ғарибон.

Баро, эй субҳи пирӯзӣ, ки бо туст
Ҳаёти ман чу шомии сӯгворон. *Хисрави Деҳлавӣ*

шомии шабгун киноя аз зулф.

Бад-он иқди Парвини хуршедҷой,
Бад-он шомии шабгуни хуршедҷой... *Ҳочу*

шомии ғарибон аввалин шаби мотам дар мурдаҳона баъд аз дафн.

Намози шомии ғарибон чу гирья оғозам,
Ба мӯяҳои ғарибона қисса пардозам. *Ҳофиз*
Чун шона чо ба зулфи парешон гирифтаем,
Аз дурин ту шомии ғарибон гирифтаем. *Сайидо*

ШОМГОҶ *شامگه* вақти шом, аввали торикии шаб.

Суфнии мо, ки зи вирди саҳарӣ маст шудӣ,
Шомгоҳаш нигарон бош, ки сархуш бошад. *Ҳофиз*

ШОМИЁНА *شامیانه* хайма, саропарда.

Ҳоҷа Яхъёро шомииёнае зада буданд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Амир дар сояи шомииёна ба лаъби шатранҷ маш-
ғул буд. *Аҳмади Дониш*

ШОМИЛ *а. شامل* фарогиранда, дарбаргиранда; ҳамаро дарбаргиранда.

Ҳар кӣ... ҳусни аҳд ба ҷой орад, юмну юср
шомили аҳволи ӯ бувад. *Авфӣ*

Бувад чун партави хуршед шомил,
Зи гул то хору хас в-аз об то гил. *Ҳозиқ*

ШОМИЛА *а. شامله* муаннаси шомил; ҳикмати шомила ҳикмати ҳамаро фарогиранда.

Ба қудрати комила ва ҳикмати шомилаи худ
чаҳорбоғи фасулфазои олами сифлиро ба чор девори
аносир маҳкаму мазбут гардонид. *Восифӣ*

ШОМИХ *а. شامخ* 1. баланд.

Норасида бонги кӯси ӯ бад-он шомих ҳисор,
Нифитода акси теғи ӯ бад-он росих макон.
«Оташқада»

2. димоғбаланд, ҳавобаланд, мутақаббир.

ШОМИХА *а. شامخه* муаннаси шомих.

Эшон аз ғояти аҷз ва изтирор ба биёбонҳои дур-
даст раванд, то ба қулали ҷибали шомиха таҳассун
намоянд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ШОМ(М)А *а. شامه* яке аз ҳиссон панҷгона, ки буйҳоро хис мекунад, қувваи бӯёӣ, ҳисси бӯёӣ; димоғ.

Шоммаро аз гулу райҳони боғ
Сохта чун ғунча муаттар димоғ. *Ҷомӣ*

ШОМӢ *شامی* мансуб ба Шом.

Чу чашмаш бар он шоҳи шомӣ фитод,
Даромад ба сӯи шаҳаншаҳ чу бод. *Ҳочу*

ШОН *شان* хонаи занбури асал, ки дар он асал чамъ мешавад.

Зи бад гар некӯи н-ояд, ту узраш э-офариниш неҳ,
Ки маъзур асту моро нест чун наҳли асал шонаш.
Ҳоқонӣ

Вақти по шустан зибас ширин таҳаррук мекунад,
Мешавад шони асал дар дасти ходим санги по.
«Хизонаи омира»

ШОН *II شان* эшон, онҳо, вайҳо.

Сангу гиёҳе, ки ту бинӣ хамӯш,
Ғулғули шон аст фалакро ба гӯш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШОН *III а. شان* ниг. шаън.

ШОНА *شانه* 1. асбоби маҳсуси дандонадор, ки бо он муйро ҳамвор мекунанд ва ба тартиб мебароранд.

Дар шона нигар, ки то ба сад шох нашуд,
Дасташ ба сари зулфи нигоре нарасид. *Ҳайём*
Бизан ҷӯбаш, ки дузд аст он сари зулф!
Ба даст ар нест ҷубат, шонае ҳаст. *Қамоли Хуҷандӣ*
шонаи шамшод шонае, ки аз ҷуби дарахти шамшод месозанд.

Ёди айёме, ки, Соиб, дар ҳарими зулфи ӯ
Панҷаи ман эътибори шонаи шамшод дошт. *Соиб*

шона кардани мӯй ҳамвор кардан ва ба тартиб андохтани мӯй.

Шусташ сару шона кард мӯяш,
Оина ниҳод пеши рӯяш. *Шоҳин*

2. дӯш, устухони китф, ҷои пайвастанӣ даст ба тана.

Тори мӯятро ҷудо машшота гар аз шона кард,
Дасти он машшота мебояд ҷудо аз шона кард.
Хисрави Деҳлавӣ

ШОНАЗАН *شانه زن* шонақунанда, машшота.

Инсоф агар ба шоназан нест,
Зулфе, ки дар уст, гӯ, ба ман нест? *Шоҳин*

ШОНАСИФАТ *شانه صفت* монанди шона, шонасон.

Гуфтамаш: Шонасифат панҷа ба зулфи ту занам,
Ханда зад, гуфт: Илоҳӣ, ба бало панҷа занӣ! *Шоҳин*

ШОНДАН *شاندن* 1. шона кардан.

Эй шона, ба хубонт амал донӣ, чист?
Зулфи Лайлӣ, ки боз мешонӣ, чист?
Гесуи парешонӣ ту кай донӣ, чист?
Маҷнун донад, ки ин парешонӣ чист.

Хисрави Деҳлавӣ

2. нишондан, фуру нишондан, паст кардан, бартариф кардан.

То саҳоби қафи ту сим фуру рехт чу об,
Шонад аз рӯи замин, ҳар ҷӣ ғубори миҳан аст.
Сузани

ШОНӢ *а. شانی* душман.

Ҳоҷа, ту ёрӣ, дар ин ҷупоният
Қардӣ, он ҷӣ кӯр гардад, шоният. *Румӣ*

ШОРА *х. شاره* 1. дастори бузурги нафис ва мунаққаши ҳиндӣ.

Яке шора сарбанд пеш оварид,
Ҳама тору пуд андар ӯ нопадид. *Фирдавсӣ*

2. чодире, ки занони ҳиндӣ мепӯшанд; порчаи нодухтаи матои нафис, ки занони ҳиндӣ ба таври маҳсус мепӯшанд, сорӣ.

Понсад шоран ҳиндӣ ва он чомаҳо бошад ба зар
бофта, ба сабили тӯҳфа фиристод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШОРАК شارك паррандаи хурди сиёхранги хушовоз; сор, мурғак.

Ало, то дароянд тугию шорак,
Ало, то сароянд кумрию сорӣ. *Зайнабӣ*
Пари гунчишк кунад даъвии парвози уқоб,
Лофи сарпанча барад пеш зи шоҳин шорак. *Бедил*

ШОРЕЪ а. شارع 1. роҳи бузург, кучаи калон, роҳи рост, шоҳроҳ.

Обгире буд аз шореъ дур ва аз роҳгузарон махфӣ ва мастур. *«Анвори Суҳайлӣ»*

[Амирзода] аз як тарафи шореъ саворӣ меронд ва худро дар ин ҷамъ бедахл меид. *Аҳмади Доғиш*

2. соҳиби шаръ, муайянкунандаи аҳкоми шариаат.

ШОРЕҲ а. شرح шарҳдиханда, эзоҳдиханда.

Воҳидӣ, шореҳи девони Мубтанӣ, дар шарҳи байти мазкур мегӯяд. *«Хизонаи омира»*

ШОРИБ а. شارب 1. нӯшанда, ошоманда.

Ҳар чӣ шиори шорибони хамр аст, муҳаррам аст. *«Ахлоқи Чалолий»*

2. муйлаб, бурут.

ШОРИБУЛҲАМР а. شارب الخمر майхӯр, майпараст.

Шайх Аҳмад... марде буд шорибулхамр ва бе хамр наметавонист зист. *«Таърихи Фаршита»*

ШОРИСТОН شارستان 1. ниг. шахристон.

[Ү] дар шористон рафт ва он биноҳои олий бидид ва мутаҳайир бимонд. *Авфӣ*

Як шористони дигар буд ва андар он халқе буданд бисъёр. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. иморате, ки дар атрофаш боғҳои бисъёр дорад.

Аз дарвозаҳои шаҳр то бозор хоза бар хоза ва кубба бар кубба буд то шористони масҷиди одина, ки расулоро ҷой он ҷо сохта буданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ШОРИФ а. شارف ба ин шакл камистеғмоқ; ҷамъаш шуруф.

ШОРИҚ а. شارق 1. тулӯқкунанда; 2. тобон, фурузон.

Равшан ба ту гашт шуғли гетӣ,
Шориқ ба ту гашт шамси ғориб. *Анварӣ*

Чун моҳчаи тавқи зафарнишон аз уфуқи биёбони Хоразм шориқ гашт, бар халонқ монанди офтоб равшан шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШОРСОН شارسان 1. ниг. шахристон.

Дари шорсонро ба оҳан бибаст,
Ба анбӯҳи андешагон дарнишаст. *Фирдавсӣ*

2. ниг. шористон 2.

Бад-ӯ гуфт Гударз беморсон:
Туро ҷой зеботар аз шорсон. *Фирдавсӣ*

ШОСПАРАМ شاسپرم райҳони сабз.

Буттаи шоспарам то нақунӣ лахте кам,
Надихад равнақу болидаву боло нашавад. *Манучехрӣ*

ШОТ а. شات гӯсфанд.

Гургро кай расад маломати шот,
Бозро кай бувад ниҳеби шахиш. *Рӯдакӣ*

Он ҳазрат [Исо] ба рой гуфт: Бигир шоти худро. *«Равзат-ус-сафо»*

ШОТИР а. شاطر 1. ҷусту чолок, шуҳу бебок.

Дар дили ман шодику шӯр аз шароби шавқи уст,
З-он ки шаҳророву ширину шигарфу шотир аст. *Муиззӣ*

2. диловар, паҳлавон.

Мардӣ гумон мабар, ки ба панҷа-сту зӯру китф,
Бо нафс агар барой, донам, ки шотирӣ. *Саъдӣ*

3. касе, ки пеш-пешӣ подшоҳ бо либоси махсус ҷусту чолок меравад ва аризаҳои додхоҳонро мечинад.

ШОФЕЪ а. شافع шафоаткунанда, дархостнамоянда, хоҳишгар.

Ҳар дам ар сад ҷурмо шофеъ шудӣ,
Чашми султонро аз ӯ шарм омадӣ. *Румӣ*

ШОФЕЙ а. شافعي 2. пайрави яке аз ҷаҳор мазҳаби ислом, ки асосгузори он имом Абуабдуллоҳ Муҳаммад бини Шофей Идрис будааст.

Ҳаллоҷ бар сари дор ин нукта хуш сарояд,
Аз шофей напурсанд амсоли ин масонл. *Ҳофиз*

ШОФӢ а. شافى 1. басанда, қаноатбахш, кофӣ; рост, дуруст.

Дар ин кор тааммули шофӣ фармой. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҷавоби шофӣ ҷавоби рости дуруст ва қатъӣ.

Ҳар даъвое, ки мекард, Холид ҷавоби шофӣ мегуфт. *Авфӣ*

2. шифодиханда, шифобахш.

То зи ҳар олоише софӣ шавам,
Аҳли дилро шарбати шофӣ шавам. *Ҷомӣ*

ШОХ شاخ 1. он қисми дарахт, ки аз танаи асосӣ мерӯяд, он қисми дарахт, ки аз тана рӯида дар он баргҳо пайдо мегардад.

Қабутари ҳарамӣ ӯ ба шоҳи сидраву тубӣ
Намедихад хасу хошок ошённаи худро. *Ҷомӣ*

Маро чу шоҳи суман кард тарбият айём,
Вале ҷӣ суд, ки маҳруми бӯстон шудаам. *Шоҳин*

2. қисми устухонмонанд, ки бар сари баъзе ҳайвонот ҳамчун буз, тағал, гов, гавазн ва ғ. мерӯяд; 3. маҷ. даст аз сари ангуштон то китф.

Бад-он шоҳу ёлу бад-он фарру бурз,
Ки хоро чу хор омадӣ з-ӯ ба гурз. *Фирдавсӣ*

4. маҷ. сар, дастҳо вап оҳо (ба эътибори ин ки мисли шоҳаҳои танаи дарахт рустаанд).

Ҳамаш рангу бую ҳамаш қадду шох,
Саворе миён лоғару бар фарох. *Фирдавсӣ*

5. маҷ. наслу нажод.

Чунон дид, к-аз шоҳи шоҳаншаҳон
Се ҷангӣ падида омадӣ ногаҳон. *Фирдавсӣ*

6. маҷ. шуъба, соҳа; қисмат; мазҳаб.

Ва фондаи хитобат андар сиёсати мардум бувад
Ва андар шохҳои шариаат. *Ибни Сино*

7. ҷуӣ ё даръёи хурде, ки ба даръёи калон мерезад;
8. пиёла, қадаҳе, ки барои шаробнӯшӣ аз шоҳи ҳайвон сохтаанд.

Фитода бар сараш аз бодан шабина хумор,
Ба азми айш сабуҳӣ ниҳода бар каф шох*.

9. карнае, ки аз шоҳи ҳайвон сохта шудааст; \diamond **шоҳи гул киноя аз маҳбуба.**

Чун барги лола доғи маро тоза сохтӣ,
Эй шoхи гул, ба сайри гулистон хуш омадӣ! *Сайидо*
шохи набот (*ё шакар*) шушаи набот.

Эй зи номат оби ҳайвон дар даҳон,
В-эи зи ёдат шохи шақкар бар забон.

Бадри Чочӣ

Ҳофиз, чӣ турфа шохи наботест килки ту,
К-аш мева дилпазиртар аз шаҳду шақкар аст.
Ҳофиз

шоҳ дар шоҳ печ дар печ, гуногун.

Бад-ин уммедҳои шоҳ дар шоҳ
Карамҳои ту моро кард густоҳ.

«Таърихи Фаршита»

шоҳ-шоҳ раҳ-раҳ.

Хушдам аст ую гулуяш бас фароҳ
Бо шнори нуртори шоҳ-шоҳ. *Румӣ*

шоҳ-шоҳ шудан (*ё гардидан*) пора-пора шудан.

Вақт тангу меравад оби фароҳ
Пеш аз он к-аз ҳаҷр гардӣ шоҳ-шоҳ. *Румӣ*

ба шохи сухун дидор ёфтани аз илму дониш баҳра-
манд гардидан.

Чу дидор ёбӣ ба шохи сухун
Бидонӣ, ки дониш наёяд ба бун. *Фирдавсӣ*

бар шохи оху чарми гӯр кашидан камонкашӣ ва ти-
рандасӣ кардан.

Чу бар шохи оху кашад чарми гӯр,
Бидузад сари мур бар пой мур. *Низомӣ*

ШОҲА *شاخه* шоҳ, навда.

Қаддам, ки ба сарв таъна мечид,
Шуд аз ғами ту чу шоҳан бед. *Шоҳин*

◇ шоҳан *чизе шикастан киноя аз осеб расидан ба чизе,*
зарар дидани чизе.

Сухан нахли пурбор буд дар нахуст,
Қунун шоҳа бишкату шуд реша суст. *Шоҳин*

ШОХНОШИКАСТА *شاخ ناشکسته* худсар, нофармон, сар-
каш, мағрур.

Шер аз камин баромаду омад, ба карк гуфт:
Эй шохношикаста, бикаш пой аз миён. *Сайидо*
Эй ғунча, аз кадом чаман об хурдай?
Эй шохношикаста, зи бустони кистӣ? *Сайидо*

ШОХСОР *شاخسار* 1. чои пуршоҳу навдан дарахт.

Ман он мурғи зорам, ки дар марғзор
Наво мезадам бар сари шохсор. *Ҳочу*

Барги дарахтон зи сари шохсор
Мухталифалвон чу гул андар баҳор. *Чомӣ*

2. тахтан пӯлодии сӯроҳдоре, ки заргарҳо риштаҳои
тилло ва нуқраро аз он кашидан, маҳин ва борик ме-
кунанд, кирьётахта.

ШОХЧА *شاخچه* 1. шакли *тасғири* шоҳ; 2. маҷ. тӯҳмат,
ифтиро, бӯхтон; **шоҳча бастан** тӯҳмат кардан.

Ҳазор шоҳча бар хеш бастаам, Толиб,
Агар ба ғайр дарафтам, бубин, чӣҳо бандам.

Толиби Омӯӣ

ШОХЧАБАНД *شاخچه بند* тӯҳматкунанда, бӯхтонгу.

Танҳо на ба мастӣ ниғадаш фитнаписанд аст,
Аз ҳар ниғаҳе наргиси ӯ шохчабанд аст.

Мир Илоҳии Ҳамадонӣ

ШОХЧАБАНДӢ *شاخچه بندی* тӯҳмат кардан, бӯхтон наму-
дан.

Кораш ҳама ханда задану шохчабандист,
Будааст басте содаву пуркор шукуфа. *Мушфиқӣ*

ШОШ *شاش* бавл, мезак.

ШОШИДАН *شاشیدن* бавл кардан, пешоб намудан.

Душман, ки рухам ба чанги ғам бихрошид,
Туф кард бар осмону бар худ пошид.
Ин қисса шундаӣ: вақте з-ин пеш
Шахсе зи пай шӯҳра ба Замзам пошид.

Боқирӣ Кошӣ

ШОЯД *شاید* 1. *шаҳси сейъуми танҳои шонстан*; 2. ҳамчун
калмаи модалӣ ба маънои мумкин, мумкин аст мео-
яд.

ШОҒИЛ *ا. شاغل* 1. ба кор доранда, ба кор водоранда;
2. касбу коре, ки инсонро ба худ банд ва машғул меку-
над, кор, шӯғл.

Зи хидмати ту чӣ шоғил бувад маро ба ҷаҳон,
Қадам ҳешу табору қадам мулку ақор.

Заҳири Форёбӣ

3. машғул.

Наҷмиддин гуфт: Қашшоф ва эҷоз бисӯз ва ба
ҳамон умда шоғил бош. *«Таърихи Фаршита»*
Хубони хурпайкар бо нозу ишва раққос,
Шӯхони мохтаъат бо дилрабӣ шоғил. *Васлӣ*

ШОӢ *ا. شاعى* 1. дур, банд; 2. ҳиссаи муштарақ; 3. маҷ.
тарафдор, ҳавохоҳ.

Гуруҳе аз шоиёни банӣ-Аббос ба ҳаҷ рафтанд.
«Таърихи Табарӣ»

ШОҚ(Қ) *ا. شاق* саҳт, душвор, мушкил; пурмашаққат.

Банӣ-Исроилро қабули он аҳком шоқ омад.
«Равзат-ус-сафо»

Қасби деҳқонӣ аз чӣ дидӣ шоқ?
Эй сазовори хилъати раззоқ! *Бедил*

ШОҚҚА *ا. شاقه* *муаннаси* шоқ(қ); **риёзати** шоққа меҳ-
нати саҳт, заҳмати пурмашаққат.

Амирзода ... дар мадраса даромада, ба риёзати
шоққа дар таҳсили улум машғул шуда.

Аҳмади Дониш

ШОҲ||ШАҲ *شاها||شه* 1. подшоҳ, султон, соҳиби тоҷу тахт.

Чи андархури шаҳриёр аст, аз он
Фиристам ба наздики шоҳи ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

Бузургии шоҳон ба адл-андар аст,
На бо фарри дайҳиму ангуштар аст. *Шоҳин*

Шаҳи Кобулистон гирифт офарин,
Чи бар Сому бар Золи Зар ҳамчунин. *Фирдавсӣ*
шоҳи Нимрӯз подшоҳи Систон.

Шаҳи Нимрӯз аст фарзанди Сом,
Қи Дастонш хонанд шоҳон ба ном. *Фирдавсӣ*
шоҳи туркон а) шоҳи хушрӯён; б) киноя аз Афросиёб.

Шоҳи туркон сухани муддаён мешунавад,
Шарме аз мазламаи хуни Сиёвӯшаш бод! *Ҳофиз*

2. мӯҳра (дона)-е аз донаҳои шатранҷ (шаҳмот).

Шоҳро дар хонаи байдақ ниҳад,
Ин чунин бошад ато, к-аҳмақ диҳад. *Румӣ*

шаҳ! дар бозин шатранч барои ба хабар кардани ҳариф, то ки шоҳи худро муҳофизат кунад, ба ҷои ин қалима «кишт» ҳам мегӯянд.

Гуфт «шаҳ!, шаҳ!» в-он шаҳи кибровараш
Як-як он шатранч мезад бар сараш. *Румӣ*

3. навдомод; шоҳу моҳ домод ва арӯс; муқ. моҳ 4 (моҳу шоҳ).

Нишастанд бар гоҳ-бар моҳу шоҳ,
Чӣ некӯ бувад гоҳро шоҳу моҳ. *Унсурӣ*

◇ шоҳи анҷум киноя аз офтоб,

Аз мабдаи тулӯи офтоби ҷаҳонтоб то ҳангоми ғу-
руби шоҳи анҷум, сипоҳи сафири тир омадшуд
менамад. «*Равзат-ус-сафо*»

Гар маҳи рӯи ту рӯзе бинград болон бом,
Дигар аз ҳиҷлат наёяд шоҳи анҷум бар сарир.

Шоҳӣ

шоҳи анҷумҷашам киноя аз моҳ, моҳтоб.

Чу заррин алам баркашад субҳидам,
Сипар бифканад шоҳи анҷумҷашам. *Ҷомӣ*

шоҳи ахтар (ё ахтарон) киноя аз офтоб.

Нишаста бар авранги кайхисравӣ,
Намуда шаҳи ахтараш пайравӣ. *Ҳоҷу*

Гар ошиқи шоҳи ахтарон нест,
Пас чун дами ҷонфишон занад субҳ?! *Ҳоҷонӣ*

шоҳи гардун киноя аз хуршед, офтоб.

То бурун кард ҳамчу заррин дарқ
Шоҳи гардун сар аз даричаи шарқ... *Саной*

шоҳи мулки қидам киноя аз худо.

Гуфт: Эй дарвеш, инак омадам,
Ман ба ҳукми он шаҳи мулки қидам. *Румӣ*

шоҳи сайёрагон киноя аз офтоб.

Даромад ба айвони бозоргон
Чу сӯи Ҳамал шоҳи сайёрагон. *Ҳоҷу*

шоҳи ховар (ё ховарон) киноя аз офтоб.

Чун шаҳи ховарон алам бардошт,
Парда аз рӯн субҳдам бардошт. *Мушфиқӣ*

Зи машриқ шоҳи ховар тохт берун,
Уфукро аз шафақ биншонд дар хун. *Ҳозиқ*

шаҳи хубон киноя аз маҳбубан дар ҳусну ҷамол мум-
тоз.

Сабо, аз ишқи ман рамзе бигӯ бо он шаҳи хубон,
Ки сад Ҷамшеду Кайхисрав ғуломи камтарин до-
рад. *Ҳофиз*

шаҳи шарқ киноя аз офтоб.

Шаҳи шарқ бар кӯҳ кашида сародиқ,
Дамида шабоҳанг аз субҳи козиб. *Манучехрӣ*

ШОҲАНШОҲ||ШОҲАНШАҲ شاهنشاه||شاهنشاه шоҳи шоҳон,
подшоҳи подшоҳон, подшоҳи бузург.

Сафархо, ки у кард гирди ҷаҳон,
Накарда кас аз хели шоҳаншаҳон. *Ҷомӣ*

Дар ҷаман имрӯз дар дарбори шоҳаншоҳи гул
Ҳеч касро нест густоҳӣ сивои андалеб. *Туграл*

ШОҲАНШОҲӢ||ШОҲАНШАҲӢ شاهنشاهی||شاهنشاهی под-
шоҳи подшоҳон будан, подшоҳин бузург.

Ба як гардиш ба шоҳаншоҳӣ орад,
Дихад дайҳиму тоҷу гӯшворо. *Рӯдакӣ*

Ҳаметофт аз тахти шоҳаншаҳӣ,
Чу моҳи дуҳафта зи сарви саҳй. *Фирдавсӣ*

ШОҲБАЙТ||ШАҲБАЙТ شاهبيت||شهبیت бехтарин ва барҷа-
статарин байти ғазал ё қасида.

Ҳар кӣ омад ба сӯи хонаи мо,
Хонд шаҳбайти остонаи мо. *Туграл*

ШОҲБОЗ شاهباز бози сафед, мурғи шикорӣ, ки онро ба-
рои шикор кардани паррандагон тарбия мекунанд.

Шохбозеро бипарронид, ки сайд гирад. *Аефӣ*

Маро ҳам шохбозе чун қалам ҳаст,
Ки ёбам бар шикоре инчунин даст. *Нозим*

◇ шоҳбози зарринбол киноя аз офтоби дурахшон.

Шоҳбози зарринболи машриқ ҷанг дар пардаи
ҳазимати ғуруб овеҳт. «*Равзат-ус-сафо*»

шоҳбози сахар киноя аз офтоб.

Чу шоҳбози сахар боз кард шаҳпарӣ нур,
Ба сӯи ғарб ғуруби залом кард нуфур.

Бадри Чоҷӣ

ШОҲБӢ(Ӣ) شاهبو(ی) ниг. анбар.

Бе қимат аст шаҳкар аз он ду лабони ӯӣ,
Косид шуд аз ду зулфаш бозори шоҳбӢӣ. *Рӯдакӣ*

ШОҲВАШ شاهوش шоҳмонаид, монанди шоҳ.

Ба хатту холи гадоён мадеҳ хазинаи дил,
Ба дасти шоҳваше деҳ, ки муҳтарам дорад.

Ҳофиз

ШОҲВОР||ШАҲВОР شاهوار||شهور лоқи шоҳ, сазоворе
шоҳ.

Қамар бастану рафтани шоҳвор,
Ба ҷанг-андарун гурзаи говсор. *Фирдавсӣ*

Сазовори у хилъати шоҳвор
Бароред аз тавқу аз гӯшвор. *Низомӣ*

ШОҲДОРУ شاهدارو 1. шароб; 2. бехтарин дору.

Шоҳдору бувад шароб, вале
3-он чу бар ҳадди эътидол хӯрӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

ШОҲЗАН شاهزن малика.

Бад-у гуфт Рӯдоба, к-эй шоҳзан,
Сазои ситониш ба ҳар анҷуман. *Фирдавсӣ*

ШОҲЗОДА||ШАҲЗОДА شاهزاده||شهوژاده фарзанди подшоҳ,
фарде аз хонадони шоҳ.

Мар-ин се гаронмяро дар ниҳуфт
Бибояд ҳаме шоҳзода се ҷуфт. *Фирдавсӣ*

Бифармуд шаҳзодаи кинаҳоҳ
Ба ҷавшанқабоеӣ оҳанкулоҳ... *Шодӣ*

ШОҲЗОДАӢ||ШАҲЗОДАӢ شاهزادگی||شهوژادگی 1. шоҳ-
зода будан.

Амир Маъсум дар айёми шоҳзодаӢ ва давлати
падари худ ... наشري маосири адлу эҳсон намуд.

Аҳмади Доғиш

2. мағрурӣ; аҳмақӣ, нодонӣ.

ШОҲИД a. شاهد 1. он кӣ воқеаеро бо ҷашми худ дида-
аст, гувоҳ, шаҳодатдиҳанда.

Гуфтам: Уғлута мадеҳ, ин ҷӣ дуй бошад? Гуфт:
Дуии ақл, ки ҳам шоҳиду ҳам машҳуд аст.

Анварӣ

Зода чун шуд сахтрӯ, обаш дихӣ, оташ дихад,
Шоҳиди ин маъниам равшан зи обу оташ аст. *Адо*

2. ҳозир, дар хузур буда.

Аммо далел бурдан аз шоҳид ба ғоиб ҳам аз чумлаи мисол аст. *Ибни Сино*

3. маҷ. зан ва ё ҷавони хушрӯй; маҳбуб, маҳбуба.

Ба пеши худ бинишон шоҳидони ширинкор,
Ки бо шакардаҳанон хуш бувад суолу ҷавоб.
Убайдулло Зоконӣ

Шоҳидон гар дилбарӣ з-ин сон кунанд,
Зоҳидонро раҳна дар имон кунанд. *Ҳофиз*

◇ шоҳиди (ё шоҳидони) боғ (ё чаман) ниҳол ва гулхон боғ, гулҳо ва сарви сихӣ.

Шоҳиди боғ зи машшотгаи табъ
Ғарқа андар гуҳари алвон аст. *Анварӣ*
Миёни шоҳидони боғ, эй сарви сихӣ, инак
Бунафша ходими кажгардани нилишиор омад.
Бадри Чочӣ

Чу шоҳидони чаман зердасти хусни туанд,
Карашма бар суману ноз бар санавбар кун! *Ҳофиз*
шоҳиди машриқ киноя аз офтоб.

Зи боди субх, ки бар авчи осмон гузарад,
Зи рӯи шоҳиди машриқ ниқоб бархезад.
Хисрави Деҳлавӣ

шоҳиди маънӣ киноя аз маънии латифу нозук.

Шоҳиди маънӣ чу зи ломаш ниҳод
Турраи шабранг ба рӯи чу сим. *Чомӣ*

шоҳиди фикр киноя аз фикри тару тоза.

Мақун аз парда берун шоҳиди фикр,
Ҳамон беҳтар, ки ин маънӣ бувад бикр. *Ҳозик*

шоҳиди (ё шоҳидони) чаман ниг. шоҳиди боғ.

ШОҲИДБОЗ شاھدباز ишқварзанда ба хубрӯй.

Баъд аз ин бо руҳи хуби ту назар хоҳам бохт,
Гу: Ҳама халқ бидонанд, ки шоҳидбозам. *Ҳофиз*

ШОҲИДБОЗӢ شاھدبازى ишқварзӣ ба шоҳид, ҷавонбозӣ.

Пас умарои ин давлат дар ҳаққи ӯ [Шоҳруҳ]
маҷол ёфта, уро ба унвони шоҳидбозӣ ва майхорӣ...
ба ҳабсу қайд кашиданд. *Аҳмади Дониш*

ШОҲИДПАРАСТ شاھدپرست шоҳидбоз, зебопараст.

Мо зи нахуст омадем ошиқи шоҳидпараст,
Бар сари бозори ишқ рӯзу шаб афтада маст.
Исмат

ШОҲИДПАРАСТӢ شاھدپرستى шоҳидбозӣ; зебопарастӣ.

Даст аз ин шоҳидпарастӣ бозкаш,
Шоҳию шоҳидпарастӣ нест х(в)аш. *Чомӣ*

ШОҲИДӢ شاھدى 1. дилбарӣ, хушрӯй.

На он мекунад ёр дар шоҳидӣ,
Ки бо ӯ тавон гуфтан аз зоҳидӣ. *Саъдӣ*

2. мушоҳида, нигоҳкунӣ, дидан; гувоҳӣ, шаҳодат.

ШОҲИН I شاھين 1. навъе аз бози шикорӣ.

Чу шоҳин бозмонад аз паридан,
Зи гунҷишкон лагад бояд кашидан. *Низомӣ*
Дилам сайди ту бо сад гуна зорӣ,
Ту дар дунболи шоҳини шикорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. таҳаллуси шоири маъруфи тоҷик Шамсиддин-маҳдуми Шоҳин (1857—1893).

ШОҲИН II شاھين ҷуби дарозн тарозу, ки ба ду нугаш паллаҳои он овезон карда шуда, аз миёнаш ресмони

медоштагӣ баста мешавад; забонаи тарозу, ки барои муайян намудани вазн дар мобайни милаи он гузошта мешавад.

Тарозуро ҳама ришта гусиста,
Ду палла мондаву шоҳин шикаста.

Фаҳриддини Гургонӣ

Ҳам тарозуи чархро бишкаст

Бори ҳилми ту паллаву шоҳин. *Заҳири Форёбӣ*

ШОҲИНШАҲПАР شاهين شہر دورои болҳое ҳамчун боли шоҳин.

Ҳумои зулфи шоҳиншаҳпаратро
Дили шоҳони олам зери пар бод. *Ҳофиз*

ШОҲИР a. شاھر شوҳратёфта, шуҳратнок.

Қабк раққосӣ кунад, сурхоб ғаввосӣ кунад,
Ин бад-ин маъруф гардад, он бад-он шоҳир шавад.
Манучехрӣ

ШОҲИҚ a. شاھق баланд.

ШОҲНИШИН|ШАҲНИШИН شاهنشين|شہ نشين нишемангоҳи махуси подшоҳон, ҷои муносиби нишастии подшоҳон.

Он шох, к-аз ӯ хонаи дил шоҳнишин буд,
Аз кулбаи эҳзони гадо боз куҷо рафт?

Қамоли Хуҷандӣ

ШОҲНИШОН شاهنشاهан шоҳхислат, подшоҳшамои, дорони сифатҳои шоҳона.

Гар шоҳнишон хоҷа бувад, хоҷагӣ ин аст,
Рӯз аст, дар ӯ шак набувад ҳеч ҳакамро. *Анварӣ*

ШОҲОНА شاهانه 1. муносиби подшоҳон, шохвор.

Чи зеварҳои шоҳона, чи дебо,
Чи гавҳарҳои некурангу зебо,
Занонро ин зи баҳри мард бояд,
Ки мардонро нишоти дил физояд.

Фаҳриддини Гургонӣ

2. нағз, хуб.

Гар ин насиҳати шоҳона бишнави, *Ҳофиз*,
Ба шохроҳи ҳақиқат гузар тавон кардан. *Ҳофиз*

ШОҲРОҲ شاهراه роҳи ом, раҳи калон, роҳи асосӣ.

Бирав, ба маслаҳати дил ба ҳар тараф, ки равӣ,
Ба шохроҳи ҳақиқат ҷиҳат муқаррар нест.

Шавкат

Ҳар тараф монанди шоҳи беда Мачнун меравӣ,
Бесабаб аз шохроҳи ваъда берун меравӣ. *Сайидо*

ШОҲРУД شاھرود 1. яке аз асбобҳои мусиқӣ, ҳамчун най, ки дар қашнҳо ва қанғҳо менавозанд, сурнай.

Фохта бар сарв шохруд баровард,
Заҳма фуру ҷишт зандроф ба танбур. *Рӯдакӣ*

2. номи шаҳре дар Эрон.

ШОҲСАВОР|ШАҲСАВОР شاهسوار|شہسوار 1. савори боҳашамат, савори далер ва бомаҳорат.

Ҳам ӯ роҳдон, ҳам фарас роҳвор,
Зиҳӣ шохмаркаб, зиҳӣ шаҳсавор. *Низомӣ*

2. киноя аз маҳбуба.

Қист он шохсавори хушу хуррам, ки ду кавн
Бастан банди қабову алами дӯшаш бод! *Ҳофиз*

Лашкари мо, хоксоронро, ба чашми кам мабин,
Шахсаворе ҳаст пинҳон дар миёни гарди мо.

Сайидо

ШОҲТАРА||ШАҲТАРА شاهتاره||شاهتاره гиёҳи худруи талхма-
зае, ки хосияти давоӣ дорад.

Ҷанг ҷустанд арна пас ҷустанд,
Ки чу шаҳтара бар гузар рустанд. *Саной*

ШОҲЧЕҲР شاهچهر شوҳсурут; зебо.

Ҳама шоҳчеҳру ҳама моҳрӯй,
Ҳама ростболо, ҳама ростгӯй. *Дақиқӣ*

ШОҲШИНОС شاهشناس شوҳпараст, подшоҳпараст.

Лашкариён худ зи дили носипос,
Шоҳшиносанд на эзидшинос. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШОҲӢ||ШАҲӢ شاهى||شاهى 1. мансуб ба шоҳ.

Хуфта бар санҷоби шоҳӣ нозанинро ҷӣ ғам,
Гар зи хору хора созад бистару болин ғариб.

Ҳофиз

Қисвати хоҷагиву хилъати шоҳӣ ҷӣ кунад,
Ҳар киро ғошияи бандагӣят бар дӯш аст. *Ҷомӣ*
2. подшоҳӣ, ҳукмронӣ.

Нигаҳ кун кучо Офаредуни гурд,
Ки аз пир Захҳоқ шоҳӣ бибурд. *Фирдавсӣ*

Ҷаҳони шаҳиро чу ӯ шоҳ нест. *Ҳочу*

ШУАБ а. شعب ч. шӯъба.

Дарахте азим баъзе шоҳу шуаб густурда ва баъзе
хушқу шикаста гашта ... (1) *Аҳмади Дониш*

Аз ин ҷиҳат ҷамен шуаб мутафарриқ гашта. (3)
«Равзат-ус-сафо»

ШУАЛ а. شعل ч. шӯъла.

Олам ҳама маъмури ӯ, Мусову аслаш Тури ӯ,
Аз дур тобад нури ӯ чун дар шаб оташро шуал. (1)
Ломей

Рӯзи милод бар оташқада обе афшонд,
Рӯзи маҳшар ба шафоат кунад итфои шуал. (1)
«Хизонаи омира»

ШУАРО а. شعرا ч. шоир.

Бад-ин дақиқа, ки рондам, гумони гадъя мабар
Ба банда, гарчи гадоӣ шарияти шуарост. *Анварӣ*

... ба ҷиҳати ... шуаро ва атиббо ва ҳуссуб ва му-
ҳандисин марсумот таъин намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШУБАҲОТ||ШУБУҲОТ а. شبهات ч. шубҳа||шубҳат.

Ба мол садди фоқан мӯтҷон кунӣ, то ба сабаби
изтирон ифтиҳоми шубаҳот накунад.

Аҳмади Дониш

ШУБОН شبان *ниг.* шабон.

ШУБОНЗОДА شبانزاده *ниг.* шабонзода.

ШУБОНӢ شبانى чӯпонӣ, амали чӯпон.

Ба шубонӣ рама нигаҳ дорӣ,
Гусфандон ба гург нагзорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШУБУҲОТ а. شبهات *ниг.* шубаҳот.

ШУБҲА||ШУБҲАТ а. شبهه||شبهه шак, тардид, гумон.

Қудрати уро ҳамебинӣ ба чашми маърифат,
Пеши чашми ту зи шубҳат пардаву девор нест.

Муизӣ

ҷӣ шубҳа? ҷӣ ҷои гумон?, ҷӣ ҷои шак?, ҷӣ ҷои гап?

Мани дарвеш расвои ҷаҳон гаштам зи ишқи ту,
Ҷӣ шубҳа, ишқу дарвешӣ басте пинҳон намемонад.
Хисрави Деҳлавӣ

ШУГУН شگون *фол*и нек; муборак шумурдани чизе.

Қомилони бисоти илму фунун
Аз вуродаш заданд ҷоми шугун. *Бедил*

Холидхонӣ, ки аз шуарон он аср буд, китобе дар
ҳикмати табиӣ ва шугуну тафоулот дар силки назм
кашида. *«Тағрихи Фариста»*

шугун гирифтан *фол*и нек гирифтан, чизеро аломати
хушбахтӣ шумурдан.

Ин маъниро оли Салҷуқ шугун гирифта, уро
Алб-Арслон ном ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШУГУФТАН شگفتن *ниг.* шукуфтан.

ШУДАН شدن 1. аз ҳоле ба ҳоле гардидан, гаштан.

Ҳаво шуд снӯҳу замин нилранг,
Далерони лашкар ба сони паланг. *Фирдавсӣ*
Мунаввар шуд зи рӯят дида, дил низ,
К-аз он маҳ нур дар ҳар хонае ҳаст.

Қамоли Хучандӣ

шудан ба чизе афтодан, мубтало шудан, гирифтор
шудан ба чизе.

Ман ба гаронӣ шудам аз дасти ҳаҷр,
Пои маломат ба миён хуштар аст. *Анварӣ*

2. рафтан, равон шудан, азимат кардан, роҳӣ шудан,
озим шудан.

Ҳар кӣ аз Миср ба Макка хоҳад шуд, сӯи машрик
бояд шудан. *Носири Хисрав*

Ҷоно, кучо хоҳӣ шудан,
Кай боз хоҳӣ омадан? *Муизӣ*

Гуфт: Чанд аст аз пеши шумо бишудаам? Гуф-
там: Дувоздаҳ сол аст. *Аҳмади Дониш*

3. гузаштан, гузашта рафтан; ба охир расидан, анҷом
ёфтан.

Шуд он замона, ки рӯяш ба сони дебо буд,
Шуд он замона, ки мӯяш ба сони қатрон буд.

Рӯдакӣ

Он шуд, ки бори миннати маллоҳ бурдаӣ,
Гавҳар чу даст дод, ба дарёе ҷӣ хоҷат аст. *Ҳофиз*

Зи даврон умрҳо шуд, тар нагардида лаби хушкам,
Надорад қатраи шире ба пистон модари пирам.

Сайидо

4. аз даст рафтан; барбод рафтан.

Шуд он тахти шоҳию он дастгоҳ,
Замона рабудаш чу бечода коҳ. *Фирдавсӣ*

Ки эӣ ҷони ману ошуби ҷонам,
Ки дар корн ту шуд ҷону ҷаҳонам.

Хисрави Деҳлавӣ

5. мурдан, вафот кардан.

К-онҳо ки ба ҷоянд, напойанд дароз,
В-онҳо ки шуданд, кас намеояд боз. *Хайём*

Ҷӣ созем, чун созгорон шуданд,
Рафиқон гузаштанду ёрон шуданд. *Низомӣ*

6. феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ,
мас. об шудан, овора шудан ва ғ.

ШУД-ОМАД شدامد *ниг.* омадурафт.

Солу маҳ аз шуд-омади зуввор
Чун ҳарам гашта бар сифору кибор. *Саной*

Чун маликон азми шуд-омад кунанд,
Нақли буна бештар аз худ кунанд. *Низомӣ*

ШУЙЎЪ а. *شيوع* шоеъ шудан, пахн шудан.

Ин амали шанъ дар миёни эшон шуйўъ ёфт.
«*Раъзат-ус-сафо*»

Ин хабар шуйўи тамом ёфт. «*Табрихи Фаришта*»

ШУКР а. *شكر* сипос ва сано гуфтан ба соҳиби неъмат ба сабаби он ки неъмат эҳсон кардааст; раҳмату ташаккур.

Ҳеҷ макун, эй писар, зи даҳр гила,
К-аз вай шукр аст сад ҳазор маро. *Носири Хисрае*
Ба мулозимони султон кӣ расонад ин дуоро,
Ки ба шукри подшоҳи зи назар марон гадоро.

Ҳофиз

шукри неъмат гузоштан (*ё ба чо овардан*) ба эҳсону иноят сипосгузори қардан, миннатдорӣ намудан.

Агар гуфтам дуои майфурушон,
Чӣ бошад, шукри неъмат мегузорам. *Ҳофиз*

шукри хидмат гуфтан ба қадри хизмат расидан.

Қамоли фазли с ултон шукри хидмати бандагон
гуфтан ва миннат нониҳодан. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

ШУКРГУЗОР *شكر گذار* сипосгузор, ҳақшинос, миннатдор.

Шоми аҷал ба рӯзи фиरोқи ту шуд бадал,
Аз баҳри он ки шукргузоре набудаам. *Мушфиқӣ*

ШУКРГУЗОРӢ *شكر گذارى* сипосгузори, ҳақшиносии, миннатдорӣ.

ШУКРОНА *شكرانه* изҳори миннатдорӣ, ташаккур.

Лекин худи ҳариф пок мебардошт ва шукрона
мегуфт. *Аҳмади Дониш*

шукронаи саломат сипосгузори саломатӣ.

Эй соҳиби қаромат, шукронаи саломат
Рузе тафаккуде кун дарвешӣ бенаворо. *Ҳофиз*

ба шукрона ба тарзи изҳори қадрдонӣ, барои миннатдорӣ.

На хоҳандай бар дари дигарон,
Ба шукрона хоҳанда аз дар марон. *Саъдӣ*

ШУКРУЛИЛЛАҲ а. *شكر لله* шукр ба худо.

Шукрулиллаҳ, ба висолат дили хуррам дорам,
Он чи асбоби нишот аст, фароҳам дорам. *Шоҳин*

ШУКУК а. *شكوك* ч. шак(к).

Шукуки як олами авҳом аз сафҳаи андешаам пок
намуд. *Бедил*

ШУКУФА *شكوفه* гули дарахтони мевадор.

Даври гулзори шукуфа тараб ангехтаанд,
Гирди он доира гуё ки садаф рехтаанд. *Мушфиқӣ*

Он ишқ, ки дошт, бештар шуд,
Гуё ки шукуфа буд, самар шуд. *Шоҳин*

ШУКУФАДОР *شكوفه دار* гулдор, дорон гул, гулноқ.

Дасте, ки гул занад ба сари булбуле, кучост,
Нахли шукуфадор ба боғе намондааст. *Сайидо*

ШУКУФТ *شكفت* кушода шудан, шукуфта шудан.

Зи якраңгӣ шукуфти ғунҷаи дилҳо нашуд ҳосил,
Ба ҳар гулшан, ки рафтам, чун гули раъно дуру
рафтам. *Мулҳам*

ШУКУФТАГӢ *شكفتگى* ҳолати шукуфтан, кушода шудан, кушодашавӣ, вошавӣ.

Ба гулшане, ки дар ӯ булбули хушилҳон нест,
Шукуфтагӣ накунад ғунҷаи тағсоғули мо. *Сайидо*

ШУКУФОН(И)ДАН *شكوفاندين* шукуфта гардондан, кушоёндан.

Бандам камаре ба боғбонӣ,
Дилҳо шукуфонам аз маонӣ. *Файзӣ*

ШУКУФТАН || **ШИКУФТАН** || **ШУГУФТАН** || **ШИГУФТАН**

شكفتن || *شكفتن* 1. ёо шудан, кушода шудан, боз шудан, дамидан.

Ҳазорон гул шукуфта бар рухонаш,
Нухуфта сӣ ситора дар даҳонаш.

Фахриддини Гургонӣ

Минқор зи ҳам кушуд булбул,
Гуё ки шукуфт ғунҷаву гул. *Ҳилолӣ*

В-он қ-аш аз меҳнат гуле хоҳад шигуфт,
Рӯзгораш инчунин хоре ниҳад. *Анварӣ*

2. маҷ. хурсанд шудан, шод гардидан, хушҳол шудан, хандон шудан.

Шукуфтан рафтааст, эй Сайидо, умрест аз ёдам,
Сухан бисъёр дорам бар лабу чун ғунҷа хомӯшам. *Сайидо*

Навфал зи ҳадиси пир бишкуфт,
Чун ғунҷа даҳан кушоду баргуфт... *Шоҳин*

ШУКУФТАХӮ(Ӣ) *شكفته خور(ى)* кушодатабъ, хушхулқ.

Қадбонуи ӯ хучистаруест,
Бо рӯи наку шукуфтахуест. *Файзӣ*

ШУКУХ *شكوخ* ниг. шикух.

ШУКУХИДАН *شكوخيدن* ниг. шикухидан.

ШУКУӮ *شكوه* 1. шавкат, ҳашамат, бузургӣ, дабдаба, ҷаллат.

Шукӯҳи тоҷи султони, ки бими ҷон дар ӯ дарҷ аст,
Кулоҳе дилкаш аст, аммо ба тарки сар намеарзад. *Ҳофиз*

Хуршед ба сад шукӯҳ сар зад,
Бо таблу алам зи кӯҳ сар зад. *Ҳилолӣ*

шукӯҳ додан шавқат ва бузургворӣ бахшидан, зебу зинат ва тароват додан.

Барфи кофурӣ аз гариваи кӯҳ
Рудро з-оби дида дод шукӯҳ. *Низомӣ*

шукӯҳ доштан таъсир ва фоида бахшидан.

Ҳақиқат шуд уро, ки бо он гуруҳ
Насихат намудан надорад шукӯҳ. *Низомӣ*

2. ҳайбат ва даҳшат.

Шукуҳи Ҳамза бидид ва битарсид.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Паи хӯрдан агар чанғол ороям, маозалло,
Фалакро раъша гирад аз шукуҳи луқмаҳои ман. *Савдо*

3. тавоноӣ, қувват.

Шукӯҳи ишқ то лангар ба дӯши хотирам афғанд,
Ба ҳар манзил, ки пой худ ниҳодам, то гулӯ рафтаам. *Мулҳам*

Навфал ба шукӯҳи бозуи хеш
Меронд шукӯҳи хайле аз пеш. *Шоҳин*

4. ҳисси ҳурмат ва таъзим, ки аз дидани шахси бузург ҳосил мешавад.

Саворе дидам хубрӯй, покизалибос, шукӯхе аз ӯ дар дили ман омад. *Авфӣ*

ШУКҶҲИДАН شكوھيدن шаъну шавкат намудор кардан, лайдо кардани ҳисси тафоҳур.

Чу хоқон хабар ёфт з-он бихрайд,
Шукӯхид аз он фарраи изаид. *Низомӣ*

ШУЛ(Л)А شوله ахлотдон дар кӯчаҳо, саргиндон, ҷои маҳсус барон хокрӯба.

Ҳаргиз ту ба ҳеҷ кас нашоӣ,
Бар сарт ду шула хоку саргин. *Шаҳиди Балхӣ*

Чун хар равост пойғаҳат охур,
Чун сағ сазост ҷойғаҳат шулла. *Хаффоф*

ШУЛҒУТ شولغوټ 1. дастзада, маҷақ, тарию тозағиашро гумкарда, ҳамчун ангури шулғут; 2. маҷ. фартут ва фарсуда.

Маро озоди идӣ гар кунад устодам аз шафқат,
Илоҳӣ, завҷаашро шулғуту кампир гардонӣ. *Савдо*

ШУМ I شوم 1. бадфол, манхус, наҳс, шумпай, номуборак.

Кунад нафрин бар он солу маҳи шум,
Ки дурӣ додаш аз орому аз бум.

Фарриддини Гургонӣ

Ҳар кӣ нафси шуми бадфармойро пурбор кард,
Рӯхро маҷрӯх, дилро то абад бемор кард. *Мӯҳӣ*

Ман аз дасти ин шуми бедодгар,
Шудам ашк дар чашму хун дар чигар. *Савдо*

2. нодуруст, номуносиб.

Дар бисоте, ки шӯри мазлум аст,
Пунба дар гӯш доштан шум аст. *Бедил*

ШУМ II شم чорук.

Чандет мадҳ гуфтаму чанде азоб дид,
Гар з-он ки нест симат, ҷуфте шумам фирист.

Мунҷик

ШУМАРИДАН شمريدن *ниг.* шуморидан.

Зи чизҳои ҷаҳон ҳар ҷӣ хору арзон шуд,
Гароншуда шумар он чизи хору арзонро. (1)

Носири Хисрав

ШУМАТ شومت 1. ғурур, такаббур; 2. ҳирс, оз.

Занни ғолиб он аст, ки ба шумати нифоқ дасти
умед ба домани мақсуд нарасад.

«Таърихи Фарошита»

ШУМЗОД شوم زاد машғумзода, манхусзода, аз насли наҳс.

Бихоҳам зи Қайхисрави шумзод,
Ки тухми Сиёвуш ба гетӣ мабод. *Фирдавӣ*

ШУМНАФАС شوم نفس баднафас, наҳс, номуборак.

Гуфт: Эӣ палиди шумнафас, ҳадди худ шинос,
Бар устухони ман марасон ин ҳама забон. *Сайидо*

ШУМО شما ҷонишини шахси шахси дуйӯми ҷамъ.

Азми дидори ту дорад ҷони бар лаб омада,
Бозгардад ё барояд, чист фармони шумо? *Ҳофиз*

шумор شمار *асоси замони ҳозираи шуморидан*||шумурдан.

ШУМОР شمار 1. ҳисоб; адад; миқдор.

Ва аммо шумори камийят мунофасил аст, зеро ки аҷзои вай яке аз дигар ҷудо ояд. *Ибни Сино*

Ниҳоданд ҳезум ду кӯҳи баланд,
Шумораш гузар кард бар ҷуну чанд. *Фирдавӣ*

Бе умр зиндаам ману ин бас аҷаб мадор,
Рӯзи фироқро кӣ ниҳад дар шумори умр. *Ҳофиз*

аз шумор берун, берун аз шумор аз ҳад зиёд, беандоза, беҳисоб.

Ғофил, ки зи ихтиёр берун
Бинад ғаме аз шумор берун. *Файзӣ*

Берун зи шумор дошт хайле,
Доим ба шикор дошт майле. *Ҳилолӣ*

беш аз шумор аз ҳад зиёд, беандоза.

Ба харворҳо қундузи теғдор,
Самури сияҳ низ беш аз шумор. *Низомӣ*

шумор баргирифта ҳисоб кардан.

Сад ғам аз ишқи ӯ фузун дорад,
Анварӣ гар шумор баргирад. *Анварӣ*

шумор хостан ҳисобот талабидан, ҳисоб хостан.

Чун амирулмуъминин аз вай шумор хост ва ҳисоби амвол талаб кард, ӯро андӯх омад.

«Таърихи Табарӣ»

2. қатор, саф, радиф.

Дар маҳфиле, ки хуршед андар шумори зарра-ст,
Худро бузург дидан шартӣ адаб набошад. *Ҳофиз*

Дигар гуфт: Чун дар диёри шумо
Ғанӣ нест кас дар шумори шумо. *Ҷомӣ*

◇ **аз шумор соқит будан** аз қатор берун будан, аз ҳисоб ҳориҷ будан, дар ҳисоб набудан; беътибор будан.

Оё надонӣ он, ки миёни суҳанварон
Ҳамчун имоми субҳа манам соқит аз шумор.

Шоҳин

дар шумор будан дар ҳисоб будан, баътибор будан, аз қатор берун набудан.

Чу гӯям бӯсае, гӯӣ, ки фардо,
Қиро фардои гетӣ дар шумор аст? *Анварӣ*

Ин умр, ки бе ту дар гузор аст,
Марг аст, валеқ дар шумор аст. *Шоҳин*

дар шумор овардан ҳисоб кардан; баътибор гирифтадан.

Дар шумор арчи наовард касе Ҳофизро,
Шукр, к-он меҳнати беҳададу шумор охир шуд.

Ҳофиз

ШУМОРА شمار шумор, ҳисоб; шумора қардан ҳисоб қардан, шумурдан.

Ҳазор сол фузун умр боядам, Шоҳин,
Ки то яке зи ҳазорон ғамаш шумора кунам.

Шоҳин

ШУМОРИДАН||**ШУМУРДАН** شماريدن||شمردن 1. ҳисоб қардан, теғдод қардан.

Басо қарнҳо дида аз неку бад,
Нағунҷад шумориданаш дар адад. *Савдо*

2. доништан, ба ҳисоб гирифтадан, баътибор гирифтадан, номидан.

Ишқи туру хурд набояд шумурд,
Ишқи бузургон набувад кори хурд. *Анварӣ*

Риё ҳалол шуморанду ҷоми бода ҳаром,
Зиҳй тариқату миллат, зиҳй шарнату кеш! *Ҳофиз*

ШУМПАЙ شوم پي бадбахтиовар, манхус.

Пур андеша шуд чони Ковуси Қай
Зи фарзанду Судобан шумпай. *Фирдавсӣ*

ШУМУЛ شمول чизеро фаро гирифтан, дар бар гирифтан.

Онам, ки шумули ман аамм асту атам,
Берун набувад зи ман чи бисъёру чи кам. *Ҳоқонӣ*
Ва дар шумули эҳсон оммаи ин гуруҳ дохиланд.
Аҳмади Дониш

ШУМУРДАН شمردن *ниг.* шуморидан.

ШУМУС *a.* شمس *ч.* шамс.

Гуфто: Барои ин ки ниҳад хар сабоҳ рӯ,
Бар даргаҳе, ки тофта аз шамсааш шумус.
«Оташкада»

ШУМИ شومي бадбахтӣ, манхусӣ.

Ильёс бибояд кушт, ки аз шумии ӯ қаҳт гирифт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Афсус ба чони он хазин кард,
Бар шумии бахташ офарин кард. *Шоҳин*

ШУМУЪ *a.* شموع *ч.* шамъ.

... Аз қаср берун омада ба масҷид рафт ва гуфт,
то шумуъ ва қанодил пеши ӯ барафрӯхтанд.
«Равзат-ус-сафо»

ШУНАВИДАН شنويدان *ниг.* шунидан.

ШУНАВОНИДАН شنوainidan ба самъ расонидан, гушрас
кардан.

Нахуст арзи дуо гуфт аз чаноби туам,
Ки то яке шунавонид, сад ҳазор шунид. *Шоҳин*

ШУНАВОЙ شنوائى яке аз ҳисҳои панҷгона, ки иборат аз
лаёқати шунидан аст, сомеа.

Ҳоҷат нест ба дуруст кардани зоҳир, чун шуна-
вой ва биной ва бӯёи ва чашиёи ва басовӣ.

Ибни Сино

ШУНИДАН||ШАНИДАН||ШУНУДАН شنيدن||شاندن||شوندن исти-
моъ кардан, ба гуш гирифтан, суханро гуш кардан, чи-
зеро гуш кардан.

Чу Афросиёб он суханҳо шунуд,
Барафрӯхт аз бахту шодӣ намуд. *Фирдавсӣ*
Он шанидастӣ, ки рӯзе зираке бо аблаҳе
Гуфт, к-ин волии шаҳри мо гадои беҳаёст. *Анварӣ*
Зи бод мешунавам бӯи нофаҳон татор,
Магар қулолаи мушқин зи сар кушуд нигор.
Шоҳин

ШУНИДАНИ||ШУНУДАНИ شنيدانى||شوندانى сазовори шунидан,
он чӣ ба шунидан меарзад.

ШУНУФТАН شنفتن шунидан, гуш кардан.

Чу пир он чи гуфтанд бо ӯ шунуфт,
Чу ғунча бихандиду чун гул шукуфт. *Ҷомӣ*
Маҷнун сухани падар чу бишнуфт,
Ангушт ба дида монду баргуфт... *Шоҳин*

ШУНУФТАНИ شنفتنى шуниданӣ, қобили шунидан.

З-он пунбан ғафлатам ба гуш аст,
К-он рози ниҳон шунуфтани нест. *Махфӣ*

ШУНЪАТ *a.* شنت *ниг.* шанъат.

ШУНҚОР *m.* شنقار навъе аз мурғони шикорӣ, монанди
чарғ.

Барои хон шунқоре сафед, ки пой ва минқори
ӯ сурх буд, оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **шунқор гаштан** (*ё* шудан) *киноя* аз мурдани под-
шоҳони чағатой.

Шайх Мирзо рӯзи душанбе ... аз болои боми ка-
бутархона афтада шунқор гашт.

«Таърихи Фариишта»

ШУОА *a.* شعاعе нур, рӯшноӣ ва партави офтоб.

Чу дар шуоан хуршед нури ҷирми Суҳо,
Чу бар таҷаллии раъи ту офтоб ниҳон.

Убайди Зоконӣ

ШУОЪ *a.* شعاع *1.* нур, партави офтоб.

Чун офтоб бар он чо уфтад, шуон он чунон
бошад, ки ақл дар он мутаҳаййир шавад.

Носири Хисрав

Шуое, ки рафт аз уфук то ба дур,
Бизад найза боло синонҳои нур. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. рӯшноӣ, партав.

Шуои оташе аз он чо метофт. *Авфӣ*

Ба маҷлисе, ки набошад шуои руҳсорат,
Гар офтоб бувад шамъ, рӯшноӣ нест. *Махфӣ*

ШУРАКО *a.* شرکا *ч.* шарик.

Ҳоҷа Низомулмулки Тӯси, Умари Хайём ва Ҳа-
сани Саббоҳ дар Нишопур таҳсил мекарданд ва
шуракои дарс будандӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Рузе ... домӯлло Қаландарҷон-охунд ҳамроҳи
шурако дарс муқолама мекарда ... *Аҳмади Дониш*

ШУРАФО *a.* شرفا *ч.* шариф.

Бисъёре аз шурафо ва нуҷабо ... ба гулгашти
лолазори шаҳодат хиромиданд. (1)

«Хизонаи омира»

ШУРБ *a.* شرب *1.* нӯшидан, нӯшиш.

Падаратро ба шурби хамр ва нифоқ нисбат ме-
карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Фалон бемор ба сабаби шурби фалон даво ба снх-
ҳат расид. *Аҳмади Дониш*

шурбу ақл нӯшидан ва хӯрдан.

Дарун то бувад қобили шурбу ақл,
Бад-он тозаруӣ асту покизашакл. *Саъдӣ*

2. нӯшиши май, шаробнӯшӣ.

Бувад хасмат диҷам, хотир ҳазин, гириякунон, ғам-
гин,

Ту хуш афтада бар мастию шурбу мутрибу дилбар.
Восифӣ

шурби мудом пайваста май нӯшидан, доим нӯшидан.

Шоҳ аз Ҳоҷихон ба воситаи шурби мудом ва қа-
бул накардани насиҳат ранҷида шуд.

«Таърихи Фариишта»

Мо дар пиёла акси руҳи ёр дидаем,
Эй беҳабар зи лаззати шурби мудоми мо. *Ҳофиз*

3. нӯшоба, нӯшиданӣ, ошомиданӣ.

Аз зулфи ту нофаҳо кушодем,
В-аз лаъли ту шурбҳо кашидем. *Анварӣ*

ШУРБА||ШУРБАТ||ШАРБА||ШАРБАТ *a.* شربه||شربت як

чуръа, култ, миқдоре аз нӯшидани, ки ба як бор нушида мешавад.

Ғадире пур аз об дид, шурбате аз он бичашид.

Авфӣ

ШУРО *а.* شورا *ниг.* шӯро.

ШУРТ|ШУРТА *а.* شرط||شرطه 1. дастаи посбонони шаҳр, қаравулон, сардори шаҳна; соҳиби шурта ҳоким.

Мутаваккил ӯро соҳиби шуртаи Бағдод гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

2. мувофиқ, матбӯъ; боди мувофиқ.

Шурта ҳама вақте набувад лонки киштӣ. *Саъдӣ*

Баромад аз каноробод шурта,

Маро бурд аз карам берун зи варта. *«Оташкада»*

боди шурта боди мувофиқ, боди ба рафтани киштӣ мусоид.

Киштинишастагонем, эй боди шурта, бархез,
Бошад, ки боз бинем он ёри ошноро. *Ҳофиз*

ШУРУР *а.* شور ҷ. шар(р).

Халқро дар паноҳашон яксар

Эминӣ аз шурури якдигар. *Бедил*

ШУРУТ *а.* شروط ҷ. шарт.

Бартару фурутарон ... пеш рафтанд ва шурути фармонбардорӣ андар он нигоҳ доштанд. (3)

«Таърихи Байҳақӣ»

ШУРУФ *а.* شرف 1. баландӣ.

Офтоб ба нуқтаи шуруф иқтирон ёфта, аз сукути чамароти силос деги нашвунамо дар ҷӯш омад.

«Оини ниғориш»

2. наздикӣ, қарибӣ; арафа; бар шуруфи чизе будан дар арафаи чизе будан.

Чун амир Сайфуддавлан Маҳмуд рақокати ақл ва фитрати раъй ва таноқузи аҳво ба сӯи тадбири қавм мушоҳада кард, дониш, ки мамлақати Сомониён бар шуруфи завол аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ШУРУҚ *а.* شروق баромадани офтоб, тулун офтоб; маҷ.

зуҳур ва тобиш.

Чун зи рӯи ин замин тобад шуруқ,

Ман чаро боло кунам рӯ дар А(й)юқ. *Румӣ*

Бо шуруқи анвори оламсӯзи чалолаш заррот на-
намояд. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

ШУРФА *а.* شرفه кунгура; айвон, болохона.

Пушти тоқҳо рост карда ва инро шурфа ва кунгура барниҳода чунон, ки мураббай менамояд.

Носири Хисра

Кӯҳе ... дар баландӣ бо шурфан фалаки аъзам лояи баробарӣ задӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ШУРФОТ *а.* شرفات ҷ. шурфа.

Каманди тасхири ҳеч зи шавкате бар шурфоти он наафтода буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ШУРҶ *а.* شروع оғоз кардан; иқдом, ба коре дохил шудан, даромадан.

Мазоҳиби бисёре доранд, чун ҳама ботил буд, шуруъ дар он накардам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бо дӯсту душман мудоро кун ва дар корҳо бе машварати хирадмандон шуруъ манамо.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

ШУРҶ *а.* شروع ҷ. шарҳ.

Ин маснавий ... шуруҳи бисёре дорад, аммо он ҷи аз матн метавон фаҳмид, дар шарҳ намегунҷад.
«Оташкада»

ШУСТАДИЛ شستهدل покдил, софботин, покнат.

Яке шустадил бар сари хоки мафраш

Ба ҷуз шоҳиди оби ҷонон надидам. *Бадри Чочӣ*

ШУСТАН شستن 1. пок кардани чизе.

Басе шуста танро зи роҳи умед,

Сиёҳӣ ба шустан нагардад сафед. *Саъдо*

2. ғулл додан.

Чун даргузарам ба бода шӯед маро,

Талқин зи шароби ноб гӯед маро. *Хайём*

3. маҷ. пок кардани чизе аз олоиши чизҳои нописандида.

Сиёвуш сухан рост гӯяд ҳама,

Дили шоҳ з-оташ бишӯяд ҳаме. *Фирдавсӣ*

Зибас дар ёди ӯ гум кард худро,

Бишуст аз лавҳи хотир неку бадро. *Ҷомӣ*

◇ дасту дил шустан аз касе, чизе дил бардоштан, умед кандан аз касе, чизе.

Аз духтари хеш дасту дил шуст,

В-аз шавҳари хеш маслиҳат ҷуст. *Шоҳин*

ШУСТАР|ШУШТАР شوستر||شوشتر||شستر 1. номи шаҳре дар Хузистони Эрон, ки дар санъати бофандагӣ машҳур будааст; 2. ҳарире, ки дар Шустар бофта мешавад.

Олам аз ҷуди ӯ тавонгар шуд,
Бӯстон дар либоси шустар шуд. *Заҳири Форъебӣ*

ШУСТАРӢ|ШУШТАРӢ شوسترى||شوشترى||شسترى 1. номи мансуб ба Шустар.

Зи ҳиндию чинию аз барбарӣ,
Зи мисрию аз ҷомаи шустарӣ ... *Фирдавсӣ*

Сабо чун барояд ба бозигарӣ,

Замин румӣ орад, ҳаво шуштарӣ. *Низомӣ*

ШУСТУШҶ(Ӣ) شستوشو(ى) бо об пок ва тоза кардан.

Чу нопок ояд ба ту оби ҷӯй,

Маҷӯ покии ҷома аз шустушӯй. *Ҷомӣ*

Олудагӣ зи домани исмат намеравад,

Сад раҳ ба оби дида агар шустушӯ кунам.

Маҷфӯ

ШУТУР شتر ҳайвони аҳли боркаши калонҷуссаи кӯҳондор.

Бозаргонеро дидам, ки саду панҷоҳ шутур бор дошт ва чихил банда ва хидматгор. *Саъдӣ*

Фиристода ба ҳар ҷониб мукаррар
Шутурҳо каф ба лаб, чун баҳр дар бар. *Мулҳам*

шутур хобондан шутурро барои манзил кардан дар ҷое аз роҳ истоёндан.

Ҳало, эй сорбон, уштур бихобон,
Аз ин хуштар кучо бошад алафхор. *Шамси Табрэзӣ*

ШУТУРБОН شتربان ниғаҳбони шутур, ронандаи шутурон, сорбон.

Шутурбоне омад ба ҳавлу ситез,
Зимоми шутур бар сарам зад, ки хез! *Саъдӣ*

Сад чинс шутур тамом қурбон,
Бар чон шуд аз ин ситам шутурбон. *Ҳилолӣ*

ШУТУРВОР شتروار бори як шутур, якшутура бор, шутурбор.

Зи густурданиҳо шутурвор шаст,
Зи зарбафт пушиданиҳо се даст. *Фирдавсӣ*

ШУТУРДИЛ شتردل 1. кинавар, киначӯ, бадхоҳ.

Зи ҳосидони шутурдил мадор мардумӣ чашм,
Ки найшакар набируяд зи беҳи уштурғоз.

Заҳири Форъбӣ

Маълум шуд ба даҳр шутурдил ту будай,
Бошад ҳамеша чашми ту бар дасти сорбон. *Сайидо*

2. тарсанда, тарсончак.

ШУТУРҒОЗ شترغاز гиёҳест, ки онро бо сирко мехурдаанд, беҳи ангудон.

Ту шахд бинас(и)тонию дар ком наёрӣ,
Ў комаву сиркову шутурғоз наёбад. *Сӯзанӣ*

Ҳама сирка гуфтем, атса диҳем,
Шутурғоз дар зерӣ бинӣ ниҳем. *«Луғати фурс»*

ШУТУТ а. شطوط ҷ. шат(т).

Агар касе дар шутут ва савоҳил бошад, зиёдатни об ва ҷарӣ ва ғулуви онро мушоҳида кунад. (1)
«Аҷоиб-ул-маҳлуқот»

ШУУБ а. شعوب ҷ. шаъб.

Ва шуубу қабилли бисёр аз насли эшон пайдо гашта. *«Равзат-ус-сафо»*

ШУУР а. شعور ақл, идрок, фаросат, зиракӣ.

Шуур аз зоҳиди хушк он лаби майгун мегирад,
Зи санги хора дил он чашми бозигӯш мегирад.

Соиб

ШУҒАО а. شغفا ҷ. шағеъ.

Шуғао ангехта ва расул фиристода дар боби мусолаҳа тазарруъ ва зорӣ оғоз ниҳоданд.

«Равзат-ус-сафо»

ШУХ شوخ чирк, чиркини, ифлосӣ.

Агар шуҳ бар ҷомаи ман бувад,
Чӣ бошад, дилам аз тамаъ ҳаст пок. *Хисравӣ*

Дирамаке чанд сиёҳ дар қоғазе кардам, ки ба гармобабон диҳам, то бошад ки моро дамаке зиёдатар дар гармоба бигузорад, ки шуҳ аз худ боз кунам.

Носири Хисрав

ШУХГИН شوخگين чиркин, ифлос, касиф, олуда ба чирк.

Муи жулидае ба сар дорад,
Шухгин ҷомае ба бар дорад. *Тайён*

ШУШТАР شوشتر|شستر ниг. шустар.

ШУШТАРӢ شوشترى|شسترى ниг. шустарӣ.

ШУҒ شغ ниг. шағ.

ШУҒА شغه пусти ғафсе, ки аз кори зиёд дар даст ё аз роҳгардии зиёд дар пой одам пайдо мешавад.

Ҳамадавам ба ҷаҳон-андар аз паси рӯй,
Ду пой пур шуғаву монда бо диле биръён. *Асҷадӣ*

ШУҒЛ а. شغل 1. машғулият, кор; хизмат; касб, хунар, пеша.

Дар ёди домани у моему дил тапидан,
Мушти ғубори моро шуғли дигар набошад. *Бедил*
Туро шуғле бояд, ки худро бад-он машғул дорӣ.
Аҳмади Дониш

Инак ману шуғли ин фасона,
То ғам кунад аз дилам қарона. *Шоҳин*

шуғлу пеша кори доимӣ, касбу кор.

Андар зилоли мавкиби маймуни азми ту
Доранд шуғлу пеша сафар моҳу офтоб. *Анварӣ*

шуғл гирифтанд машғул шудан.

Илм касир омаду умрат қасир,
Он чӣ зарурист, бад-он шуғл гир. *Ҷомӣ*

2. иҷрои амал, иҷрои ягон кор.

Ҳар кӣ дар шуғли он амал бархост,
Он намудор аз у наёмад рост. *Низомӣ*

Марав руй дар шуғли шар чун ҳасон,
В-агар хайр бошад,—ба ғоят расон. *Ҷомӣ*

3. заҳмат, ранҷ, машаққат, ташвиш, тараддуд.

Эй писар, ман туро ва ҳештанро аз ин шуғл би-
раҳонам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Нафси ҳештанро машғул кун, пеш аз он ки туро
дар шуғл афканад. *Ҷомӣ*

4. ишғол қардан, соҳибӣ қардан.

Ҳар вақте ки ҳазрати мавлавӣ чиҳати дарс их-
тиёр менамуданд, вай дар ҳама вақт пагоҳтар ома-
да он маконро шуғл намуда, ки чандон ҳиял ва та-
аллул мекард, ки вақти дарси эшон фавт мешуд.
Восифӣ

ШУҚУҚ а. شقوق ҷ. шиқ(қ).

Анбар низ ... мусолаҳаро бехтарин шуқуқ до-
ниста, бо хони хонон мулоқот намуд. (2)

«Таърихи Фариишта»

ШУҚҚА а. شقه 1. порчае аз чизе, порча матоъ ё қоғаз ва ғ.

Яке гӯша аз шуққаи он ҳарир
Бад-у дод, к-ин нақш бар даст гир. *Низомӣ*

Насими фатҳ ва зафар бар шуққаи алами Муҳам-
мадхони Шайбонӣ вазад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. пероҳани пешкушода; яктак.

Чунон дар нафси вай таъсир кард, ки бо шуққаи
хос ва кафш савор шуд ва як манзил бирафт. *Ҷомӣ*

3. порчае, ки дар сари байрақ мебандад.

Шуққаи султон манигар зарри ноб,
Ҷуббаи дарвеш нигар з-офтоб. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

4. фармони шахси бузург, мактуб ё хабаре, ки аз
шахси бузург мерасад.

Шабиб шуққае ба Абдурраҳмон навишт.

«Равзат-ус-сафо»

Аҳмадшоҳ ... шуққаи талаб ба хатти ҳосе ба нав-
воб Низомуддавла навишт. *«Хизонаи омира»*

◇ бар шуққаи чизе бастан тааллуқдор ва вобаста
қардан ба коре.

Қуҳансолони ин кишвар, ки ҳастанд,
Маро бар шуққаи ин шуғл бастанд. *Низомӣ*

шуққа-шуққа порча-порча, кам-кам, қитъа-қитъа,
қисм-қисм.

Аз паранд ва парниёни рубоиёти малиҳа шуққа-
шуққа фароҳам кардам. *«Оташқада»*

ШУҚҚОТ *a.* شقات *q.* шуққа.

Аз он чй дида ва шунида будам, дар шуққот ва авроқ чамъ шуда... (1) *Аҳмади Дониш*

ШУҲАДО *a.* شهدا *q.* шаҳид II.

Ин кӯҳ буд, ки имрӯз мазори шуҳадост.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ШУҲУБ *a.* شهب *q.* шиҳоб.

Шуҳуб ҳамчу афганда аз нур найза,
Ва ё чун зи чархе рақо гашта ҳабле. *Манучеҳрӣ*
Мерабуданд андаке з-он розҳо,
То шуҳуб мерондашон зуд аз само. *Румӣ*

ШУҲУД *a.* شهود *q.* шоҳид.

Баъд аз адои шаҳодати шуҳуд ниҳоли вучуди
уро аз пай дарорад. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ШУҲУР *a.* شهور *q.* шаҳр II.

Ба мурури шуҳур он хоб аз хотири ӯ фаромӯш
гашт. *«Равзат-ус-сафо»*
дар шуҳури... дар санаи...

Дар шуҳури 959 шерозан авроқи китоби умри
Мавлоно Ҷалолиддин аз ҳам гусиста гардид.
«Таърихи Сайидроқим»

шуҳур ва аъвом моҳҳо ва солҳо.

Маосири он ба шуҳур ва аъвом аз арсаи айём
маҳв нашавад. *Авфӣ*

шуҳури санин моҳҳо ва солҳо; *муқ.* санин II (сани ну шуҳур).

Гуво санину шуҳур асту пойдортар аст
Хати шуҳури санин аз хати удулу шуҳуд. *Муиззӣ*

ШУҶОАТ||ШАҶОАТ *a.* شجاعت далерӣ, диловарӣ, ҷасури, нотарсӣ, пурдилӣ.

Ҳаст шартӣ подшоҳӣ чор чиз:
Ҳикмату иффат, шуҷоат, ҷуд низ. *Ҷомӣ*
Бар авранги ҷалолат кист худ Ҷам?
Ба майдони шуҷоат чист Рустам? *Ҳозиқ*

Ба ҳамаи хасонл аз падар даргузашт: ҳам ба саволат ва ҳам ба шаҷоат. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШУҶОАТПЕША شجاعت پيشه далер, нотарс, пурдил, шуҷоатманд.

Бар шуҷоатпеша нанг аст аз таҳаввур дам задан,
Ҳарфи ҷавҳар барнамад бар забон шамшерро.
Бедил

ШУҶОЪ *a.* شجاع далер, баҳодур.

Шуҷоъ он, ки дилро шикебо кунад,
Ба ошuftан-андар мудоро кунад. *Абӯшақури Балхӣ*
Мулки висол боядат — аз сар гузар, Камол,
Хилъат ба лашкарӣ нарасад, то шуҷоъ нест.
Камоли Хуҷандӣ

шӯ(ӣ) شوى *асоси вомони ҳозираи шустан.***ШУӢ** شوى шавҳар.

Ту ро бо чунин рӯю болою мӯй
Зи чархи чаҳорӯм хур оядт шӯй. *Фирдавсӣ*

Шӯй бо зан гашту зан бо шӯю модар бо писар.
Фаррухӣ

ШУЛА||ШАВЛА شوله I. оши мулоим аз биринҷ; 2. маҷ. мулоим, ноустувор; дарҳаму барҳам, муғлак.

Аммо мисрае намехонд, ки калимоташ пула на-
шуда бошад ва аркони авзон шула. *Савдо*

ШУЛАК شولك аспӣ тезрафтор.

Ба зер-андарун тезрав шулаке,
Ки н-ояд чунон аз ҳазорон яке. *Фирдавсӣ*
Барошuftу бар шулаки бодпой,
Чу даръёи оташ даромад зи ҷой. *Ҳоҷу*

ШУЛАКАДУ شوله كدو шулае, ки дар он каду меандо-
занд.

То чашм сӯи каллаю гипо бикӯшодем,
Бо шулакаду гардани худро ялавидем. *Савдо*

шӯр شور *асоси вомони ҳозираи шӯридан.***ШӢ I** شور I. ҳаяҷон, изтироб; ғулғула; фаръёд, фиғон.

Саворе, ки номаш Қалоҳур буд,
Ки Мозандарон з-ӯ пур аз шӯр буд. *Фирдавсӣ*
Муҳаммад Мирзо аз талотуми баҳри таҳаввур
шӯрҳо дар мамолик андохта. *«Таърихи Сайидроқим»*
шӯру афгон нолаву зорӣ.

Гирья дар шаб азим осон аст,
Ки ҳамин бонгу шӯру афгон аст. *«Хористон»*
шӯру машғала ғавғо, дӯлоб ва мағал, валвала.

Ногоҳ аз як тарафи бозор овози ғулғула ва шӯру
машғала пайдо шуд. *Восифӣ*

шӯру шағаб ҳарчу марҷ; гирудор.

Андар ин сури пур зи шӯру шағаб,
Дил пур аз ғам нишини мӯҳр ба лаб. *Саной*
шӯр (бар)ангехтан ошӯб ва шӯришу фитна барпо на-
мудан.

Ба шӯр ангехтан чандин макун зӯр,
Ки ширин талх гардад, чун шавад шӯр. *Низомӣ*
Ғамаш дар чон чунон шӯре барангехт,
Ки дил хуноб шуд, аз дидааш рехт. *Ҳозиқ*
шӯр афтодан ғулғула бархостан, пурошӯб шудан.

Дӣ ба гашт омадию шӯр ба бозор афтод,
Подшоҳе, ки ба шаҳр ояд, линҳон набувад.
Хисрави Деҳлавӣ

шӯр барангехтан ниг. шӯр (бар)ангехтан; бархостани шӯр а) баланд шудани шӯру ғавғо.

Ҳоле падида шуд ва шӯр бархост, ки ҳамгинон
чома мебариданд. *Ҷомӣ*

б) маҷ. бартараф ва дур шудани шӯру ғавғо.

Чу мавҷи баҳр гирди турбати ман нолае дорад,
Сарам шуд хок в-аз сар шӯри савдо барнамеҳезад.
Ваҳид

шӯр кардан тӯпаланг кардан, хурушидан.

Ашқари гӯрсум ба сахро тохт,
Шӯр мекарду гӯр меандохт. *Низомӣ*

шӯр рехтан ба чизе чизеро ошuftтаву беқарор кардан.

Ҳуснат намаке тоза ба доғи дили мо рехт,
Савдои ту шӯре ба димоғи дили мо рехт. *Маҳфӣ*

шӯр ба дил (ё чон) афтодан изтиробнок шудан, муз-
тариб гаштан, ошuftа шудан, ба ҳаяҷон афтодан.

Шӯре ба дили сӯхта афтод, бифармо!
Имшаб намаки синаи биръёни кӣ буди? *Ҳилолӣ*
Афтодааст шӯр ба чони кабоҳҳо,
Эй судан намак, зи намакдони кистӣ? *Сайидо*
ба шӯр овардан безобита ва бетоқат кардан, ба ҳая-
ҷону изтироб овардан.

Гарчи овозам бувад чун наххати гул бесадо,
Булбулонро нолаам орад ба шӯр аз роҳи дур.

Шавакат

ба шӯр омадан ба ҳаяҷон омадан, ба чунбиш омадан.

Танаш чун хӯриш ҷусту омад ба шӯр,
Яке дашт пеш омадаш пур зи гӯр. *Фирдавси*

дар шӯр овардан ошӯбу тупаланг андохтан, вайронӣ ва парешонӣ овардан, ба ошӯфтагӣ ва парокандагӣ андохтан.

Гаҳ намак резад ба хум, гаҳ бишканад паймоноро,
Мухтасиб то чанд дар шӯр оварад майхонаро.

Ҳилолӣ

2. ошӯфтагӣ, фитна, фасод.

Ин чӣ шӯрест, ки дар даври қамар мебинам,
Ҳама офоқ пур аз фитнаву шар мебинам. *Ҳофиз*

шӯру шар фитна ва фасод; *муқ.* шар(р) (шару шӯр).

Олам аз шӯру шари ишқ хабар ҳеҷ надошт,
Фитнаангези ҷаҳон ғамзаи ҷодуи ту буд. *Ҳофиз*

Ғайри моро ҳамчу носеҳ ҳарфҳо ғӯяд ба хайр,
Дар саволи ман вале посух зи шӯру шар диҳад.

Турғал

шӯр будани чашм фитнаангез будани чашм, шум будани чашм.

Агар чашми зоҳид намебуд шӯр,
Ба майхона мебурдам ўро ба зӯр.

«Хизонаи омира»

3. мавҷ задани об; пурмавҷӣ, талотум.

Он боду шӯр лахте кам шуд, боз бо вай гуфтанд:
Чизе бигӯӣ. *Ҷомӣ*

Сад биёбон тай шуду аз корвон дурам ханӯз,
Киштии тӯфони даръеи пур аз шӯрам ханӯз.

Сайидо

4. туғъён, ғалаён, авҷгири.

Надорад шарм бо шӯри ҷунун тоб,
Кучо девор созад манъи селоб. *Ҳозик*

Баҳри ғамам канора надорад зи шӯри ишқ,
Аз васли шоҳидони ҷаҳонам канора бех.

«Тухфат-ул-аҳоб»

5. ишқ.

Магар дар сарат шӯри Лайли намонд?
Ҳаёлат дигар гашту майле намонд. *Саъдӣ*

Алиқулихон... дар Ҳиндустон ҳама вақт шӯри
Хадича-султон дар сар дошт. *«Хизонаи омира»*

◇ шӯри тааб доштан дар азоб будан.

Зи ишқ ар метапад ошик, машав мункир, назар ме-
кун

Дар он гандум, ки дар тоба бәсе шӯри тааб дорад*.

ШҶҮР II شور намакин, намакдор, сернамак.

Қас набинад, ки ташнағони Ҳиҷоз
Ба лаби оби шӯр гирд оянд. *Саъдӣ*

Чӣ шуд сер аз он шӯр хӯрда кабоб,
Бичунбид дар табъи вай майли об. *Ҷомӣ*

ШҶҮРА شوره 1. ҷисми сафеди намакнонад, ки дар замин-
ҳои шӯр ва бехосил пайдо мешавад.

Имрӯз ғура бин, ки шакар баст аз нишот,
Имрӯз шӯра бин, ки чӣ рӯянда мешавад.

Шамси Табрэзӣ

2. замини бехосили шӯр, шӯразор.

Чун он тухме, ки дар шӯра фишонӣ,
Ҳам аз тухму ҳам аз бар дур монӣ.

Фахриддини Гургонӣ

Асбоби комронӣ аз бахти худ наҷӯям,
Қ-аз шӯраи муғелон райҳон бурун наёмам.

Хисрави Деҳлавӣ

ШҶҮРАБУМ شوره بوم *ниг.* шӯразамин.

Дареғ аст бо сифла гуфтан улум,
Ки зоеъ шавад тухм дар шӯрабум. *Саъдӣ*

ШҶҮРАЗАМИН شوره زمين замин, ки дар хоки он моддаи
шӯра ҳаст, шӯразор.

Чу шӯразамине, ки аз дур об
Намояд, чу тобад бар у офтоб. *Фирдавси*

ШҶҮРАНГЕЗ شورانگيز ошӯбангез, ошӯфтакунанда; фитна-
ангез.

Шаммае аз достонӣ ишқи шӯрангези мост
Он ҳикоятҳо, ки аз Фарҳоду Ширин кардаанд.

Ҳофиз

Ба он лабҳои ширин ваҳ чӣ шӯрангез механдӣ,
Ки аз завқаш намак бар синаҳои реш меояд.

Ҳилолӣ

ШҶҮРБАХТ شوربخت бадбахт, сиёхбахт.

Некбахт он касе, ки доду бихӯрд,
Шӯрбахт он, ки ў нахӯрду надод. *Рӯдакӣ*

Яке гуфт бар мардumi шӯрбахт,
Зи Бобул расад ҷодуҳои сахт. *Низомӣ*

ШҶҮРБАХТӢ شوربختي бадбахтӣ, сиёхбахтӣ.

Ҷони беморам аз он лаб шарбате хӯрду назист,
Шӯрбахтӣ бин, ки ширинӣ зиён медорадаш.

Исмат

ШҶҮРБО شوربا хӯроки обакӣ, ки аз гушт, сабзавот ва нахӯд
пухта мешавад.

Ба як табақи ҷубӣ шӯрбо меоварданд, аснофи
буқулот дар он андохта. *Аҳмади Доғиш*

Шӯрборо нарасад даъвии ошӣ қардан,
Кичириро насазад ҳарзаталошӣ қардан. *Саъдо*

ШҶҮРИДА شوریده 1. парешон, бетартиб; пароканда; бар-
гашта, вожгун, бесомон.

Чун қор бар Алӣ шӯрида мидиданд, ҳама майли
Муовия мекарданд. *«Мачмаъ-ул-ансоб»*

толеи шӯрида бахти баргашта, бахти бад.

Аз толеи шӯридаи ман инони ихтиёр аз даст бе-
рун шуд. *Авфӣ*

Гуфтамаш бахти ману толеи шӯридаи ман
Хуфта мебинаду бедор намекурсуд ҳеҷ. *Ҳофиз*

2. ошӯфтахотир, парешонҳавас.

Аз ғизои мухталиф ё аз таом
Табъи шӯрида ҳамебинад маном. *Румӣ*

сари шӯрида сари пуршӯр, сари савдой.

То дил андар ҳамаи он зулфи парешон наравад,
Сари шӯридаи ман бар сари сомон наравад.

Шоҳин

3. мубтало ба савдон ишқ, девонаи ишқ, ошики
шайдо.

Чунин дорам аз пири донанда ёд,
Ки шӯридае сар ба сахро ниҳод. *Саъдӣ*

Шуридан зулфи ёр доим
Дар доми бало мақом дорад. *Ҳофиз*
булбули **ШҮРИДА** киноя аз ошиқ.

Сабо, ба булбули шӯрида гӯ, ки дар раҳи ишқ
Маҷоли дам задану ҷои худнамои нест. *Махфӣ*
◇ **ШҮРИДА ДОШТАН** шӯрондан, балво андохтан, фитна
ангехтан.

Ў ба амири Хуросон Асад ибни Абдулло нома
навишт, ки ба Бухоро марде падида омадааст ва
вилоят бар мо шӯрида медорад. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

ШҮРИДАБАХТ شوریده بخت шӯрбахт, бахтбаргашта.

Андар он соат, ки аз печи мани шӯридабахт
Рафт он бадхӯ, чаро он лаҳза ҷони ман нарафт?
Хисрави Деҳлавӣ

ШҮРИДАВОР شوریده وار девонавор.

Бидоранд бар ҷои худ устувор,
Худ аз ҷой чунбид шӯридавор. *Низомӣ*

ШҮРИДАДИЛ شوریده دل дилбохта, ошиқи шайдо, беқарор.

Зи пешаш шаҳаншоҳи шӯридадил
Ҳама ҳоки раҳ карда аз дида гил. *Ҳочу*
На ин замон мани шӯридадил ниҳодам рӯй,
Бар остони ту, к-андар азал ниҳодам боз. *Ҳофиз*

ШҮРИДАКОР شوریده کار он кӣ кораш чаппа шудааст,
ошuftаахвол, парешонҳол.

Ба ҳукми он, ки бас шӯридакорам,
Чу кори худ дили шӯрида дорам. *Низомӣ*
Шуда аз даст чун шӯридакорон,
Бимонда беҳабар чун соядорон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШҮРИДАМАҒЗ شوریده مغز саргаранг, гич; хайрон.

Ҷаҳондор дар кори он пойлағз
Аз он дoston монд шӯридамағз. *Низомӣ*

ШҮРИДАН شوریدن 1. ошuftа шудан; ба қаҳру ғазаб
омадан, оташин шудан; чӯшидан.

Наёмад ба домам ба сони ту гӯр,
Зи чангам раҳой наёбӣ, машӯр. *Фирдавсӣ*

2. исьён қардан, балво бардоштан, ба шӯриш омадан.
Бад-у гуфт мӯбад, ки бо ин сипоҳ
Сазад гар бишӯрем бо Совашоҳ. *Фирдавсӣ*

Ин мулк бар ту аз он бишӯрид, ки ту дар куштани
бузургон муболағат қардӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. гардондан, шудгор қардан.

Ҳусн бунёди муҳаббат бар парешонӣ ниҳод,
То нашӯрад хокро, деҳқон нарезад доноро.
«Хизонаи омира»

ШҮРИДАРАНГ شوریده رنگ рангпариди, ҳаросон.

Дар ин буд дарвени шӯридаранг,
Ки шере баромад шаголе ба чанг. *Саъдӣ*

ШҮРИДАРОЙ شوریده رای 1. парешонфикр; 2. бадандеш,
он кӣ нияташ баргашта бошад.

Кушанда ду сарҳанги шӯридарой
Ба назди Сикандар гирифтанд ҷой. *Низомӣ*

ШҮРИДАРОҲ شوریده راه роҳ гумкарда, гумкардароҳ, бе-
роҳашуда.

Чу он даштбонони шӯридароҳ
Шуниданд як-як суҳанҳои шоҳ... *Низомӣ*

ШҮРИДАСАР شوریده سار беқарор, саргашта; қаландар,
овора.

Агар хокпоёни шӯридасар
Фақиру ҳақир оядат дар назар... *Саъдӣ*
Барнатобад чигари дардкашон дармонро,
Написандад сари шӯридасарон сомонро. *Зухурӣ*

ШҮРИДАХОТИР شوریده خاطر парешонхотир, ошuftаҳол.

Ба дил дорам мани шӯридахотир ин таманноро.
Ба чашми лутф агар бинӣ гирифтормони шайдоро.
Сайидо

ШҮРИДАҲОЛ شوریده حال парешонхотир, ошuftаҳол, бе-
қарор, бесару сомон.

Он ки резад бегунаҳ хунам ба теги ҳаҷри ёр,
Беҳ, ки аз хуни чу ман шӯридахоле бигзарад. *Ҷомӣ*

ШҮРИСТОН شورستان замини шӯр, шӯразамин, дашти бе-
обу беҳосил.

Ҳаштод ҳазор мард... бар он роҳ бигаштанд
ва аз шӯристон берун омаданд. *«Таърихи Табарӣ»*
Ғунҷаи табъам намехандад ба шӯристони Ҳинд,
Ҳиммате, ёрон, ки аз гулзори Қобул бишқуфад.
Махфӣ

ШҮРИШ شورش 1. ба изтироб омадан, ба ҳаяҷон ва ҷу-
шу хуруш омадан; изтироб, ҳаяҷон, ҷӯшу хуруш; сав-
дои ишқ.

Боз гул меояду дил дар бало хоҳад фитод,
Шӯрише дар ҷони бесомони мо хоҳад фитод.
Хисрави Деҳлавӣ

Ба кори Қайс шуд чун шӯриш афзун,
Ҳамон дам гуфтанаш атфол «Маҷнун». *Мулҳам*

Дар ин ҳангом шӯриш ва талотуми баҳр зиёда
мешуд. *Аҳмади Дониш*

2. ихтилол, ошӯб, фитна, балво, исьён.

Пои бегона дар миён омад,
Шӯрише тоза дар ҷаҳон омад. *Низомӣ*

ШҮРО|ШҮРО a. شورا машварат, кингош.

Умар ин қор ба шӯро афғанд, то саҳоба якеро их-
тиёр қарданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ШҮРОБА شورابه 1. оби шӯр, оби намақин.

Буд аз даръеи шӯр обишхӯраш,
Дода он шӯроба таъми шаққараш. *Ҷомӣ*

2. киноя аз ашқ, сиришк, оби дида.

Ҳар ҳарф, ки нақши ин сичил буд,
Шӯробаи чашму хуни дил буд. *Файзӣ*

ШҮРОН(И)ДАН شوراندن|شورانیدن 1. ба ҳаяҷон овардан,
ба ҷӯшу хуруш овардан.

Чун бухори гарми ман ноб димоғашро бишӯ-
ронид ва синаро дар илтиҳоб овард, охи сард бар-
кашид. *Аҳмади Дониш*

2. барангезондан ба фитнаву балво, таҳрик қардан
ба шӯриш ё ба ҳаракате.

Воқеан дар айёми давлати ӯ [амир Ҳайдар] ак-
сари умаро ба муҳолифат ва адоват бархостанд
ва душманонро шӯрониданд. *Аҳмади Дониш*

ШҶРӢ شورى сернамакӣ, бисъёрнамакӣ.

Зи оби дида хоки ин биёбон гарчи гил кардам,
Зи шӯрӣ решаи сабзе дар ин сахро нашуд пайдо.
Ҳочӣ

ШҶХ شوخ 1. зиндатабиат, беқарор, бебок, чолок.

Нигаҳ дорад он шӯх дар киса дур,
Ки бинад ҳама халқро кисабур. *Саъдӣ*

2. танноз, фаттон, ишвагар.

Аз пеши ман он шӯх чӣ таъҷилкунон рафт,
Дил наъра баровард, ки ҷон рафту равон рафт.
Қамоли Хуҷандӣ

Пештар н-омадаӣ, фикри рамидан дорӣ,
Шӯхи оҳусифати барқшиорам, бинишин! *Савдо*

чашми шӯх чашми фаттони ҷозибадор.

Домест чини зулфаш, ақл андар ӯ муаллақ,
Қазъест чашми шӯхаш, сеҳр андар ӯ мураккаб.
Анварӣ

ғамзаи шӯх ғамзаи ҳилагарона, карашмаи дилфиребаанда.

Сайёдвор ғамзаи шӯхаш зи зулфу хол
Бинҳод дому донаву худро ба хоб сохт.
Қамоли Хуҷандӣ

3. беҳаё, бадҳаракат, беадаб, бешарм.

Чунон бадкуниш шӯх фарзанди ӯй
Наҷуст аз раҳи шарм пайванди ӯй. *Фирдавсӣ*

шӯху шанг а) чусту чолок, беқарору беором; хушҳаракат; зариф ва зебо.

Қудак навхоста, шӯху шанг ва пойкӯб буд.
Авфӣ

Ба заррин қадаҳ лаъли беҷодаранг
Равон бар кафи сокии шӯху шанг. *Ҳочу*

б) густох, бебок; кӯтоҳандеш, сабукфикр.

Ҳушангшоҳ чун ҷавони шӯху шанг буд, оқибат-
андешӣ нокарда... муқобилаи лашкари Гучарот
ихтиёр намуд. «*Таърихи Фарошита*»

ШҶХДИДА شوخ د يده шӯхчашм; маҷ. маҳбубаи густох ва бераҳм.

Он шӯхдида дида чу барҳам наmezанад,
Дил сабр пеша карду кунун дам наmezанад.
Анварӣ

Мохию мурғ дӯш нахуфт аз фиғони ман
В-он шӯхдида бин, ки сар аз хоб барнакард. *Ҳофиз*

ШҶХРӢ شوخ روى бочуръат, бочасорат; бебок; нотарс, баходур.

Биёмад фиристодаи шӯхрӯӣ,
Сари Тур бинҳод дар пеши ӯй. *Фирдавсӣ*

ШҶХЧАШМ شوخ چشم 1. бешарм, беҳаё, густох.

Гуфт: Ин гадон шӯхчашми мубаззирро биронед!
Саъдӣ

Ҳарифи шӯхчашми масти бебок
Кунад пирохани номусро чок. *Ҳилолӣ*

2. маҷ. маҳбубаи густохи фаттони ҳилакор.

Аз дари майхона то он шӯхчашми ман гузашт,
Соғар аз худ рафтаасту шиша маст афтадааст.
Сайидо

ШҶХЧАШМӢ شوخ چشمى 1. беҳаёӣ, бешармӣ, густохӣ.

Чу мардум шӯхчашмӣ пеша карданд,
Ҳаё пеш ор, то шарманда гарданд. *Ҳилолӣ*
Гул бад-ин гуна, ки аз шарми ту бигрехт зи боғ,
Шӯхчашмӣ бувад, ар соли дигар боз ояд. *Шоҳӣ*

2. фиребгарӣ.

В-агар шӯхчашмию солус кард,
Ало, то напиндорӣ, афсус кард. *Саъдӣ*

3. ишвагарӣ, фаттонӣ; зебой, диловезӣ.

Ғизоле зи ҳар ғамза шерафгане,
Аз ин шӯхчашмиву чашмакзанӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*
Наргис, ки шӯхчашми олам насби уст,
Набвад аз он ду наргиси фаттон зиёдатар. *Шоҳин*

ШҶХӢ شوخى 1. мазох, зарофат, ҳазл.

Гул овард Саъдӣ суви бӯстон
Ба шӯхӣ чу филфил ба Ҳиндустон. *Саъдӣ*

шӯхӣи калом латофат ва зарофати сухан.

Маро зи хусни бутон бӯи ишқ меояд,
Тапидани дили ман шӯхӣи каломи ман аст.
Шавкат

шӯхӣ кардан ҳазлу бозӣ кардан.

Фили сафед ... бар салом иқдом нанамуд ва чан-
дон шиддат ва шӯхӣ кард, ки наздик буд, ки фил-
бонро ҳалок созад. «*Таърихи Фарошита*»

2. бебоки, густохӣ, беибой, боҷуръатӣ.

Осори шӯхӣ ва далерӣ аз сафаҳоти аҳволи ту ба
ғоят равшан аст. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

3. беҳаёӣ, бешармӣ, беадабӣ.

Агар дар сабақати сухан далерӣ кунам, шӯхӣ
карда бошам. *Саъдӣ*

Шӯхӣи наргис нигар, ки пеши ту бишқуфт,
Чашми дарида адаб нигоҳ надорад. *Ҳофиз*

4. дилбарӣ, диловезӣ, зебой; ишва, карашма, ноз.

Ҷамоле гарав бурда аз офтоб,
Зи шӯхиш бунёди тақво хароб. *Саъдӣ*
Ба саҳрое, ки шӯхиҳои чашмаш ҷилвагар гардад,
Саводи дашти ваҳшат мебарад чашми ғизолонро.
Мулҳам

То кай ба нозу шӯхӣ лабро газӣ ба дандон?
Гулбарги нозукатро озурда сохт жола. *Ҳилолӣ*

ШҶША شوشه 1. оби дар зимистон дар новадонҳо шоҳа-
шоҳа яхбаста.

Сарриштаи офтоби сӯзон шуд,
Шӯшан ях ба нимае дар он. *Восифӣ*

2. тилло ва нуқрае, ки об карда ба қолибчан новча-
монанде мерезанд; тилло ва нуқран ғудохташудан
яклухт.

Шикебой андар ҳама қорҳо
Беҳ аз шӯшан зар ба хирворҳо. *Абӯшақури Балхӣ*
Хуша на, ки шӯшаҳои зар буд,
Ҳар як силки ақиқи тар буд. *Ҷомӣ*

3. порчаи яклухти ангишт ва ғ.

Шӯшаҳои зуғоли мушкинранг
Гирди оташ чу оина дар санг. *Низомӣ*

4. нишон ва аломати сари қабр, лавҳаи мазор.

Ниҳӣ даст бар шӯшаи хоки ман,
Ба ёд ори аз гавҳари поки ман. *Низомӣ*

◇ **шӯшаи тоҷи шед киноя** аз партави офтоб.

Чу пайдо шуд он шӯшаи тоҷи шед,
Қаҳон шуд ба сони булӯри сафед. *Фирдавсӣ*

ШУШААНДОМ شوشه اندام *киноя аз махбубаи мавзунқо-
мат ва нозукбадан.*

Бад-он нозукмиёни шушаандом,
Ва лекин шуша аст аз нукраи хом. *Низомӣ*

ШУЪБА *а.* شعبه 1. шохи дарахт.

Шуъбаи ӯ то зи фалак бартаре,
Меваи ӯ з-обию боғи барӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. шохи ҳар чиз.

Нафси нотикаи инсониро ду қувват аст, яке
қуввати идрок ва дигаре қуввати таҳрик ва ҳар як
аз ин ду қувватро ду шуъба аст. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

3. хисса, қисм, чузъ.

Чун ҳаё шуъбае зи имон аст,
Беҳаёй далели туғён аст. *Чомӣ*
Ишқе, ки хирад аз ӯ халал дид,
Як шуъба аз ӯст, он чи Нал дид. *Файзӣ*

ШУЪБАДА *а.* شعبه *ниг.* шаъбада.

ШУЪБАДАБОЗ شعبه باز *ниг.* шаъбадабоз.

ШУЪБАДАБОЗӢ شعبه بازى *ниг.* шаъбадабозӣ.

ШУЪБАДАГАР شعبه گر *ниг.* шаъбадагар.

ШУЪБАЗА *а.* شعبه *ниг.* шаъбада.

ШУЪЛА *а.* شعله забонаи оташ, аланга.

Парвонаро сазост, ки даврон кунад ҳалок,
Худро чаро ба шуъла касе ҳамнафас кунад? *Сайидо*
Ишқ ақзон вучудам ҳама хокистар кард,
Аз кучо буд, ки ин шуъла ба хошок афтод.

Мулҳам

шуълаи чаввола (ё **чаввол**) машғалчае, ки дар вақти
тез гирд гардонидан ба шакли доираи оташ ба на-
зар менамояд.

Май дар пиёла кун, ки гулу лола меравад,
Ин корвон чу шуълаи чаввола меравад. *Соиб*
Чун ба гирдаш фитода дар чавлон
Об гардида шуълаи чаввол. *Зухурӣ*

шуъла афрӯхтан оташ бархостан, аланга хестан.

Аз оташи сына шуъла афрӯхт,
Лавҳу қаламу саҳифаро сӯхт. *Ҳилолӣ*

шуъла барзадан *ниг.* шуъла (бар)задан; шуъла додан
даргирифтан, сӯхтан.

Доруи милтиқ ба наҳче часпон, ки як ташт оташ
даркор, то ӯ шуъла диҳад. *Аҳмади Дониш*

шуъла (бар)задан сӯхтан, сӯзондан, оташ задан.

Ҳар дам афрӯзи чу гул рухсори оташнокро,
Шуъла дар хирман занӣ мушти хасу хошокро.

Чомӣ

Ин шуъла, ки барзадӣ ба чонам,
Афрӯхт даруни устухонам. *Шоҳин*

шуъла фитодан оташ афтодан, даргирифтан.

Гоҳе аз оташи дил шуъла фитад дар чайбаш,
Гоҳе аз боди сабо чок ба доман дорад. *Ҳилолӣ*

шуъла хестан даргирифтан, сӯхтан.

Хасу хоре, ки оташ барфурӯзад,
Чу хезад шуъла, аввал худ бисӯзад. *Ҳилолӣ*

◇ **шуълаи маҳбуб** киноя аз ишқ.

Дам намезад лекин аз матлуби худ,
Дошт дар дил шуълаи маҳбуби худ. *Румӣ*

ШУЪЛААФРҮЗ شعله افروز оташафрӯз, шуълавар.

То нагардад шуълаафрӯз оташи деги ҳасад,
Нархи Юсуф бар сари бозор арзон кай шавад?

Махфӣ

ШУЪЛААФШОН شعله افشان шуълапош, шуъларез.

Сарангуштам зи дандони надомат шуълаафшон шуд,
Сазои он ки ҳамчун шамъ дар ҳар анҷуман раф-
там. *Сайидо*

ШУЪЛАВАР شعله اور шуълаафрӯз, фурӯзон.

ШУЪЛАВОР شعله وار шуъламонанд, мисли шуъла; сӯзон.

Баски мерезад зи чашмам хуни ҳасрат бар канор,
Бар сари миҷғони ман чун шамъ бошад шуълавор.
Сайидо

ШУЪЛАЗАН شعله زن оташзананда, оташафкан.

Ту шамъиву парвонасифат гирди ту гардам,
Чандон ки ба чоноу дили ман шуълазан асти. *Шоҳин*

ШУЪЛАЗО(Ӣ) شعله زائى шуълавар, оташафрӯз.

Гар ба ин гармист оҳи шуълазон андалеб,
Шамъ равшан метавон кард аз садон андалеб.

Бедил

ШУЪЛАПАРАСТӢ شعله پرستى оташпарасти.

Чун мурғи чаман то кай бар обу ҳаво кӯши,
Парвонасифат худро бар шуълапарастӣ зан! *Урфӣ*

ШУЪЛАПАРВАР شعله پرور шуъланок, шуъладор.

Чӣ нуқс аз васли шабнам офтоби шуълапарварро,
Ту ҳам ҳамсӯхбати ин нотавон гардӣ, чӣ хоҳад
шуд? *Сайидо*

оҳи шуълапарвар киноя аз оҳи пурсӯз, оҳи бодарду
алам.

Бад-ин сон дошт оҳи шуълапарвар,
Кӣ охир то чӣ ин нахлаш диҳад бар. *Ҳозиқ*

ШУЪЛАРЕЗ شعله ريز шуълаафшон, шуълапош.

Баски шуд аз сӯзи ишқат оҳи сардам шуъларез,
Тира созад дуди оҳам анҷуми афлокро. *Махфӣ*

ШУЪЛАРҮ(Ӣ) شعله روى оташинрӯй, дурахшонрӯй; ки-
ноя аз зебо, хубрӯй.

Сиҳибахши холи мушкбуён,
Чарогафрузи базми шуъларӯён. *Хисрави Деҳлавӣ*

ШУЪЛАСИФАТ شعله صفت шуъламонанд, шуълавор, мисли
шуъла.

Бар сари шамъи қадат шуъласифат меларзам,
Гарчи донам, ки ҳавои ту кушад ногоҳам. *Ҳофиз*

ШУЪЛАХЕЗ شعله خيز шуъладор, шуъланок.

Чу гардад аз ӯ хирманат шуълаҳез,
Паи куштани шуъла равшан марез. *Чомӣ*

ШУЪЛАХҮ(Ӣ) شعله خوى оташмизоч, тундхӯй, бадфелъ.

Маҳи навро камон созад ҳаданги нолаи зорам,
Ба доғи шуълахӯи барқҷавлоне ғирифторам.
«*Тӯҳфат-ул-аҳбоб*»

ШҮҒ شوغ *обила*, ки ба даст аз кор кардан ва бар по аз
зиёда роҳ рафтан пайдо мешавад.

Баста кафи дасту кафи пой шӯғ,
Пушт фуру қафта, чу пушти шаман. *Кисоӣ*

ШҮҲ شه калимаест, ки дар вақти нафрат ва карохат кор фармуда мешавад.

Шуҳ бар ту бод, ки на ту некӣ ва на дини ту.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ШҮҲРА а. شهره машхур, номдор.

Манам, ки шӯҳраи шаҳрам ба ишқ варзидан,
Манам, ки дида наёлудаам ба бад дидан. *Ҳофиз*
Он, ки дар ҳусн кунун шӯҳраи шаҳр аст, — тӯй,
В-он, ки дар ишқи ту расвои ҷаҳон аст, — манам.
Ҳилолӣ

шӯҳраи ангуштнамо бисёӣ машхуршуда.

Чун дар он кӯй равам, халқ барорад фаръёд,
К-инак он шӯҳраи ангуштнамо боз омад.

Хисрави Деҳлавӣ

шӯҳраи офоқ (будан) машхур будан дар тамоми дунё.

Пеш аз инат беш аз ин андешаи ушшоқ буд
Меҳрварзии ту бо мо шӯҳраи офоқ буд. *Ҳофиз*

шӯҳра гаштан *ниг.* шӯҳра шудан; шӯҳра кардан машхур гардонидан.

Қард хосияти лаъли лаби ҷонон, Шохин,
Тутии таъби маро шӯҳра ба шаққаршикани.

Шохин

шӯҳра сохтан машхур гардонидан.

Муҳаббати руҳи гул шӯҳра сохт булбулро,
В-агарна ҳар чаманеро чу ӯ ҳазоре буд. *Мушфиқӣ*
шӯҳра шудан (*ё* гаштан) машхур шудан, номдор шудан.
Ба ишқ шӯҳра шудан мақсадам набуд, валеқ
Фигону нолаи шабҳои тор шуд бонс. *Соиб*
Шеъри Шохин шӯҳра з-он рӯ дар маломат гашта-
аст,

К-аз намакпарвардағони суфраи эҳсони туст.

Шохин

ШҮҲРАТ а. شهرت машхурӣ, номдорӣ.

Қасди шӯҳрат набувад Ҷомиро,
К-ин ҳама наъми обдор навишт. *Ҷомӣ*

Агар дар зиёфа тақсире кунӣ, ба хиссати ту шӯҳрат диҳанд. *Аҳмади Дониш*

шӯҳрати ом машхурӣ дар байни оммаи халқ.

Халқ гӯянд: Аз суҳан машхури олам шуд Камол,
Маънии хос аст бас, чун шӯҳрати омам диҳад.

Қамоли Хучандӣ

шӯҳрат ёфтан машхур шудан, ном баровардан.

Баъзе дуздҳо... мударто роҳ мезаданд ва ба он
кор шӯҳрат меёфтанд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ШҮҲРАТҶҮ(Ӣ) شهرتجو(ى) шӯҳратпараст.

Шайхи шӯҳратҷӯи раъноро тамошо кун, ки чун
Дар либоси хос зоҳир шуд фиреби омуро. *Ҷомӣ*

Э

Э ҳарфи сиву якуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ. Ҳарфи э дар аввали калимаҳои навишта мешавад, ки онҳо дар алифбои арабии тоҷикӣ бо алифу ё сар мешаванд, мас. 'эҷод — ايجاد', инчунин дар аввали калимаҳо, дар ҳиҷоҳои баста, ки бо алифи касрдор сар мешаванд, пеш аз айн ё ҳамза ва хо (ح, ه), мас. 'эътиқод — اعتقاد', 'эътилоф — ائتلاف', 'эҳтимол — احتمال'.

ЭБАК||ИБАК ايبك 1. бут, санам; 2. қосид; ғулум.

Гуфт: Эй эбак, биёвар он расан,
То бигӯям ман ҷавоби Булҳасан. *Румӣ*

ЭВОР ايوار 1. вақти байни аср ва шом, вақти торик шудани рӯз, вақти говгум.

Овах нарасидем ба шабгиру ба эвор
Дар сояи ҳамсоия девор ба девор.

«Фарҳанги Онандроч»

2. сафари шабона, роҳравӣ дар шаб.

Дар он юруш ҷумҳури сипоҳ аз муқосоти сафар
ба танг омада буданд ва эвори Вушмгир ба ҷон расида. *«Равзат-ус-сафо»*

эвор рондан сафар кардан вақти аср.

Ту гар шабгир дар Турон ниҳӣ рӯй,
Ба онон кай расӣ, к-эвор ронданд. *Пиндори Розӣ*

ЭДАР ايدر 1. ин ҷо, дар ин ҷо.

Бад-ӯ гуфт: Баргард, эдар мапой,
Чӣ донӣ, ки эдар маро чист рой? *Фирдавсӣ*

Бигуфто: Наёрам шуд эдар муқим,
Ки дар пеш дорам муҳимме азим. *Саъдӣ*

Қасали кӯҳна гар эдун ба касе ҳаст, бигӯ,
Ба ман ояд, ки дами исавӣ эдар бошад. *Шохин*

2. акнун, кунун, ҳоло, инак.

Ту эдар ҳаме ҳештан соз кун,
Тараб мерасад, инак овоз кун. *Савдо*

Ҳам эдар маро пуштгармӣ бад-ӯст,
Ки ҳам паҳлавон асту ҳам шохдӯст. *Фирдавсӣ*

ЭДУН||АЙДУН||ЭЙДУН||ИДУН ايدون 1. ҳоло, акнун.

Гар эдун, ки донӣ, ки ман кардам ин,
Маро хонд бояд ҷаҳонфарин. *Дақиқӣ*

Гар эдун ки ёқути у конияст,
Маро лаб чу ёқути руммонияст. *Низомӣ*

Агар барон ҳалоки ман аст нозу итobat,
Биёву қатл кун айдун, ки мустаҳқиқки итobat.

Ҳилолӣ

2. инчунин, ҳамчунин, ба ин тарик, ин тавр.

Шумо аз бомдодон то ба акнун
Басе ҷанговарӣ кардед эдун. *Фаҳриддини Гургонӣ*

Фармуд, то аҳднома нависанд ба сулҳ ва он аҳднома
эйдун навиштанд ва ба Ғурак доданд.

«Тарихи Табарӣ»

ЭЗАД ايزد *ниг.* эзид.

ЭЗАДПАРАСТ ايزدپرست *ниг.* эзидпараст.

ЭЗАДШИНОС ايزدشناس *ниг.* эзидшинос.

ЭЗАДӢ ايزدى *ниг.* эзидӣ.

ЭЗИД||ЭЗАД||ИЗАД ايزد худо, яздон.

Эзид чу нахост, он ҷӣ ман хостаам,
Кай гардад рост, он ҷӣ ман хостаам,

Гар чумла савоб аст, ки ӯ хостааст,
Пас чумла хатост, он чӣ ман хостаам. *Хайём*

Гар шафқати ту ҳамепазирад,
Эзид ба хатои ман нагирад. *Шоҳин*

◇ ба эзид ... ба худо ..., ба номи худо ... (қасам ба номи худо).

Вагарна ба эзид, ки то будаам,
Ба май домани лаб наёлудаам. *Низомӣ*

ЭЗИДПАРАСТ||**ЭЗАДПАРАСТ**||**ИЗАДПАРАСТ** *ایزدپرست* худопараст, обид, зоҳид.

Қасе дар пеши бут афтода паст аст,
Ки гуяд бутпараст эзидпараст аст. *Ҷомӣ*

ЭЗИДШИНОС||**ЭЗАДШИНОС**||**ИЗАДШИНОС** *ایزدشناس* худочӯй, худотарс.

Чу огоҳ шуд марди эзидшинос,
Ки дуздон бар он қалъа доранд пос ... *Низомӣ*

ЭЗИДӢ||**ЭЗАДӢ**||**ИЗАДӢ** *ایزدی* 1. мансуб ба эзид.

Зи сар то қадам сурати бихрайд,
Падидор аз ӯ фарраи эзадӣ. *Низомӣ*

2. маҷ. ниҳоят олимансабӣ.

Дигар изадӣ ҳар чӣ боист буд,
Яке сурх ёкут буд нобисуд. *Фирдавӣ*

ЭЗОР *ایزار* 1. лозимӣ, пойчома.

Чун ҷавон ғул қард, эзори хушк овард ва он ҷавон берун рафт. *Ҷомӣ*

Фармон дод, ки ... пероҳан аз бар ва эзор аз пой берун оварда, бараҳна ва урьён дар баробар биистад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. миёнбанд, камарбанд.

Бирафтанд шоиста мардони қор,
Бибастандашон бар миёнҳо эзор. *Фирдавӣ*

ЭЗОРА *ازاره* қисми поёни гирдогирди девори хона, ки аз тоқча то замини хона аст.

Ду ҷониби меҳроб ду амуд руҳом аст ба ранги рақиқи сурх ва тамомати эзораи максура руҳомҳои мулаванн. *Носири Хисрав*

ЭЗОҲ *ایضاح* тавзеҳ, шарҳ, баён.

Муроди эшон тақрири самар ва таҳрири ҳикоят будааст, на тафҳими ҳикмат ва эзоҳи мавъизат.
«*Қалила ва Димна*»

Саросари чамани даҳр ишқ мечушад,
Зиҳӣ хирад, ки бифаҳмӣ ба ин ҳама эзоҳ. *Бедил*

ЭЗОҲОТ *ایضاحات* ҷ. эзоҳ.

Қозикалон хост аз ин маҷлис истифода бурда,
дар ин боб эзоҳот ҳосил кунад. *Садрӣ Зиё*

ЭӢ *ای* *калимаи нидо* барои мурочиат ва хитоб ба касе ба қор меравад.

Қунун, эӣ суҳангун бедормағз,
Яке достоне биёрой нағз. *Фирдавӣ*

эӣ вой афсӯс, дарег, ҳайф.

Эӣ вой бар он кас, ки лаболаб на зи дард аст,
Эӣ вой бар он дил, ки на парвонаи ишқ аст.

Махфӣ

ЭЙДУН *ایدون* ниг. эдун.

ЭЙМАН *ایمن* ниг. эймин.

ЭЙМАНИ *ایمنی* ниг. эйминӣ.

ЭЙМИН||**ЭЙМАН** *ایمن* ниг. эймин.

ЭЙМИНИ||**ЭЙМАНИ** *ایمنی* ниг. эйминӣ.

ЭЛ *ت. ایل* 1. дӯст, ёр; эл шудан дӯст шудан; мувофиқ ва муттафиқ шудан.

Лашқари Чингизхон ба истихлоси тарафи араби бархостанд, хар ду бародар эл шуданд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. қавм, қабила, тоифа; элу улус қабилаҳо, тоифаҳо.

Ҳамаи элу улус мутеъ ва мунқоди ӯ [амир Маъсум] шуданд. *Аҳмади Дониш*

◇ эл сохтан ба итоат даровардан, мутеъ гардонидан.

Агар ҳукм шавад, танҳо ба он ҳудуд рафта эшонро эл созам. «*Тағрихи Фаршита*»

ЭЛАК *т. ایلک* асбобест, ки бо он орд мебезанд; парвизан, ордбез.

Фалак гашт аз бори гардиш сабук,
Шуд элак зи беордиҳо тунук. *Сайидо*

Элак бахонаю дидор ғанимат. *Зарбулмасал*

ЭЛДОР *ایلدار* соҳибқабила, соҳибтоифа, сардори қабила, сардори тоифа.

Аз ҷиҳати бақои худ ҳама ашхоси элдорро ба замин мутақонд намуда. *Аҳмади Дониш*

ЭЛОТИЯ *ایلاتیه* узбекҳои кучманҷӣ.

Як ҷамоа элотияро ачузае буд, ки духтаре дошт.
Садрӣ Зиё

ЭЛОҚ *т. ایلاق* 1. мавзее будааст байни Тошканд ва Туркистон; 2. номи шаҳре дар Қошғар.

ЭЛОҚӢ *ایلاقى* 1. мансуб ба Элоқ; 2. соқини Элоқ.

Бурун шуд зи элоқӣён саркаше,
Саворе шитобанда чун оташе. *Низомӣ*

ЭЛӢОН *м.-т. ایلخان* лақаби подшоҳони муғул.

Чун пеши Аҳмад расид, Қуту-хотун ӯро иқром ва эъзоз қард ва қабое аз ҷомаҳои элҳони бузург дар у пушонид. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ЭЛЧИХОНА *ایلچىخانه* қароргоҳи намояндаи ягон давлат дар кишвари давлати дигар; сафоратхона.

Элчихонаҳо ғолибан наздики арки султонист.
Аҳмади Дониш

ЭЛЧӢ *т. ایلچى* намояндаи як давлат дар давлати дигар; фиристода, сафир.

Чун ин таъин рафта буд, [Менгу-қоон] ба ҷониби Хитой элчиёро равона фармуд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Дар ин айём [дар Бухоро] аз тарафи давлати Рася [Россия] ба унвони элчӣ қунсул меистод.
Садрӣ Зиё

ЭЛӢ *ایلی* итоат, таслим, тобеият.

Он ҷамоатро ба элӣ хонд. «*Равзат-ус-сафо*»

Хуршоҳро бар элӣ ва мутовият таҳрис менамуданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ЭМИН||ЭЙМИН||ЭЙМАН *a.* ايمين бехавф, бехатар, дар амон, махфуз; хотирчамъ, осуда.

Наям аз ғамзаат эмин замоне,
Чу чашмат фитнаи охирзамон аст.

Камоли Хучандӣ

эмин будан а) махфуз будан, дар амон будан.

Чунон ниғаҳ дорад, ки аз талафу тороҷ эмин буда, дастӣ роҳзану дузд аз он кӯтоҳ бошад.

«Нигори дониш»

Ҳеч кас нест, ки эмин бувад аз иллати нафс,
Ҳар киро менигарам, куштаи даври шикам аст.

Мулҳам

б) хотирчамъ будан, осуда будан.

Аз висоли ёру лутфи ғайр эмин нестам,
Пон мурдан дар миёну меҳнати ҳичрон зи пай.

Мушифиқӣ

Аз хулқи некӯи ту эмин будам, ки маро наран-
ҷонӣ. *Аҳмади Дониш*

эмин доштан а) бехавфу хатар нигоҳ доштан, дар амону бехатарӣ доштан; б) бехатар ҳисоб кардан, хотирчамъ будан.

Миёни мо ва миёни бухорхудот адоват аст, мо ҳештан бар вай эмин намедорем.

«Таърихи Наршаҳӣ»

эмин кардан ниғаҳдорӣ намудан, муҳофизат кардан.

Зи хавфи ҳаҷрам эмин кун, агар уммеди он дорӣ,
Ки аз чашми бадандешон худоят дар амон дорад.

Ҳофиз

эмин нишастан хотирчамъ будан; бепарво будан.

Ҳуш дор, ки рӯзгор шурангез аст,
Эмин манишин, гала — райяти даврон тез аст. *Хайём*

эмин шудан хотирчамъ гаштан, осуда гардидан.

Чу фарзанди худро хирадманд ёфт,
Шуд эмин, ки шоиста фарзанд ёфт. *Низомӣ*
Холу руҳи ӯ дида, зи зулфаш машав эмин,
Ин дона ба дунбола, мағу, дом надорад. *Шоҳин*

ЭМИНГУЗАР ايمين گذر растагор, халосъёбанда.

Домани дӯст ба даст ору зи душман бигсил,
Марди яздон шавад эмингузар аз ахриманон. *Ҳофиз*

ЭМИНИ(Й)ЯТ *a.* ايمينيت бехавфӣ, бехатарӣ, амният, амонӣ.

Дар намудор эминийати ман,
Ман шубонам, гала — райяти ман. *Низомӣ*

ЭМИНӢ||ЭЙМИНӢ||ЭЙМАНИӢ ايمينى бехавфӣ, бехатарӣ, амну амонӣ.

Бад-ин восита умуми он қавм тарки он шева [дуз-
дӣ] гирифтанд ва эминии роҳҳо зоҳир гашт.

«Чомеъ-ут-тавориҳ»

эминӣ доштан дилпур будан, бовар доштан, итминон доштан.

Касе, ки бар ҳунари хеш эминӣ дорад,
Шавад пазираи душман ба ҷустани пайкор. *Унсурӣ*

ЭРО ايرا шакли дигари зеро.

Мизони ҳақу ботил раъи малик аст, эро
Зарри дағалу холис аз нор падид ояд. *Ҳоқонӣ*

ЭРОД *a.* ايراد 1. гуфтор, баён, нақл; зикр кардан, гуфтан.

Қ-он чӣ мо кардем, эй султон, мақун,
Нест моро рӯи эроди сухун. *Румӣ*

Аз ин ҷиҳат дар рафъи шубҳаи ин масъала он чӣ ба хотири фотир расида, дар ин ҷо эрод намуда меомад. *Аҳмади Дониш*

2. эътироз; нуктагирӣ, хурдагирӣ, айбҷӯӣ; **эрод гирифтан** эътироз кардан; нуктагирӣ намудан, айбҷӯӣ кардан.

Ҳазрати охунд ... ба ҳазор тарсу ларз, ки мабодо эроде гирад ва тағлите намояд, ба гуфтани дарс машғул шуданд. *Садри Зиё*

ЭРО-Қ ايراق зеро ки ..., ба ин сабаб ки ..., аз он ҷиҳат ки ...

Бинозад бар ҷаҳон Ҳоқонӣ, эро-қ
Ҷаҳон имрӯз чун ӯе надорад. *Ҳоқонӣ*

ЭРОН ايران мамлакати форсӣ.

ЭРОНЗАМИН ايران زمين мамлакати Эрон, замини Эрон.

Чи Руму чи Ҳинду чи Эронзамин
Нависанд ҳама номи ӯ бар нигин. *Фирдавӣ*

ЭРОНЗАМӢ ايران زمي шакли кӯтоҳшудаи Эронзамин.

Чунин дод посух, ки гар Рустамӣ,
Бар ӯ рост кун рӯи Эронзамӣ. *Фирдавӣ*

ЭРОНӢ ايرانى 1. мансуб ба Эрон; 2. сокини Эрон, аҳл ва раияти Эрон.

В-аз эронӣён номвар даҳ савор
Сухангую андархури корзор. *Фирдавӣ*

ЭСОР||ИСОР *a.* ايسار пошидан, афшондан, нисор кардан.

Омад он дилбари ман, дар қадамаш баҳри нисор
Аз сари ҳар мижа эсори гуҳар сар кардам. *Шоҳин*

Аз карам ва исори Ҳотам тааҷҷуб намуд. *Авфӣ*

В-агар рафту исору хайраш намонд,
Нашояд паси маргаш «алҳамд» хонд. *Саъдӣ*

эсор кардан (ё намудан) ба касе, ҷизе эсори касе, ҷизе кардан бахшиш кардан, бахшидан ба касе.

Ҳар чӣ дар мулки ман аст, исори дарвешон кунам. *Саъдӣ*

Чу Исмаи ар бихӯрӣ ҷуръаи зи соғари ишк,
Ба як пиёла кунӣ сад ҳазор ҷон эсор. *Исмаи*

... Ба мувофақату муованати ҳамдигар исор намоянд. *Аҳмади Дониш*

ЭСТОР *a.-ю.* ايستار *ниг.* истор.

Болои ӯ, ки бор бувад кам зи эстор,
Гӯӣ, ки ҳаст бо вай монанди кӯҳ бор. *«Хористон»*

ЭТМАҚ||АТМАҚ *t.* اتمك нон.

Ку шаҳ Тағони ҷуд, ки ман баҳри этмаке
Пешаш забон ба гуфтани сан-сан дароварам.

Ҳоқонӣ

ЭЧ||ЭҶ ايج||ايچ шакли дигари ҳеч||ҳеҷ.

Ниғаҳ кард Гарсевазӣ ҷангҷӯӣ,
Ҷуз аз ҷанг ҷустан надид эҷ рӯӣ. *Фирдавӣ*

Оина ҳамчу пушт рӯйсӣёҳ
Гар будӣ, кас накардӣ эҷ нигоҳ. *Саной*

ЭШОН ايشان 1. ҷонишини шахси шахси сӣёуми ҷамъ онҳо.

Сӣёвуш чу руҳсори эшон бидид,
Зи дил боз охи дигар баркашид. *Фирдавӣ*

[Амир Маъсум] дод аз ниҳоди шиа берун овард ва ҳар боре қатлу ғорати эшон менамуд.

Аҳмади Дониш

2. дар мавриди эҳтиром барои ифодаи шахси сейуми танҳо.

Сухани эшон натиҷаи қор ва ҳол аст, на самараи ҳифз ва қол. *Аттор*

3. мулло, шайх.

Дар аснои ин зиёфат ҳазрати эшон соат ба соат ба ҳарамсарои худ мебароманд. *Садри Зиё*

ЭЪВИЧОҚ *а.* اعوجاج қачӣ, норостӣ, қач будан.

Мизоқи хешро аз инҳироф ва эъвичоқ масун гардонед. *Аҳмади Дониш*

ЭЪДОМ *а.* اعدام нест қардан, қуштан, маҳв қардан, но-буд қардан.

Дар сабо қард Осафаш эъдом,
Дод ҷои дигар ба ҳастӣ ном. *Ҷомӣ*

Майли ифно ва эъдоми ӯ қарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭЪЗОЗ *а.* اعزاز ҳурмат, иззат, эҳтиром.

Амир Исмоил чун ба Бухоро расид, аҳли Бухоро истиқбол қарданд ва ба эъзози тамоми ӯро ба шахр дароварданд. *«Таърихи Наршаҳӣ»*

эъзозу иқром иззату ҳурмат.

Дар боби изҳори эли подшоҳ ба эъзозу иқроми эшон ишорат фармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

эъзозу эҳтиром иззату ҳурмат.

Вақте ки мо дохили доруссалтанан Русия шудем, бо эъзозу эҳтироми лоиқ моро қунош фармуданд.

Аҳмади Дониш

ЭЪЗОР *а.* اعذار 1. узроварӣ, маъзарат хоستان.

Сурати эъзор ва эътизор ба қабул мавсул гашт.
«Илми симиё»

2. баҳона ҷустан, баҳона қардан.

ЭЪЛОМ I *а.* اعلام 1. хабардор қардан, огоҳӣ додан, маълум қардан.

Аз эълони чизе, ки напурсанд ва изҳори он ҷӣ ба надомат кашад, эҳтироз воҷиб.

«Қалила ва Димна»

эълوم додан (ё қардан, намудан) хабардор қардан, огоҳ қунондан; арз қардан.

ӯро аз он мантиқ эълум дода, илтимос намуд.
«Равзат-ус-сафо»

Чун эълум қарданд, фармуд, ки вайро дароранд.
Авфӣ

Чирчис гуфт, ки ман туро эълум намудам.
«Равзат-ус-сафо»

эълум сохтан *а)* ниг. эълум додан; *б)* ошқор қардан, маълум намудан, зоҳир гардонидан.

На қуввате, ки намоям ба зулми ӯ тамкин,
На тоқате, ки бисозам ҷафои ӯ эълум. *Васлӣ*

2. ҳукм, маншури подшоҳӣ.

Эй тоза ба эълومات осори ҷаҳондорӣ,
Эй тез ба айёмат бозори ҷаҳондорӣ. *Ҳоқонӣ*

ЭЪЛОМ II *а.* اعلام аламнок қардан, озор расонидан, азият расонидан.

В-ар бигӯяд касе, ки он дом аст,
Дом баҳри азобу эълум аст. *Ҷомӣ*

ЭЪЛОМНОМА اعلامنامه ниг. эълоннома.

ЭЪЛОН *а.* اعلان ифшо, изҳор; огоҳӣ; хабар қардан, ошқор қардан.

Ҳарфҳоро ба вақти нутқу баён
Шифаҳ омад минассаи эълон. *Ҷомӣ*

эълон додан огоҳ намудан, маълум қардан.

Алалфавр аз пойтахти Русия эълон доданд.

Аҳмади Дониш

ЭЪЛОННОМА اعلاننامه хабарнома, огоҳинома.

Маҳбусон ҳам аз болои арки Бухоро ба тавасути ҷуҳудон ё дигаре эълоннома навиштанд.

Аҳмади Дониш

ЭЪРОБ *а.* اعراب 1. дуруст талаффуз қардани калимаҳо, дуруст навиштани калимаҳо; 2. ҳаракатҳо (забар, зер, пеш, сукун ва ғ.) дар охири калимаҳои арабӣ; ҳамаи ҳаракатҳои калимаҳои арабӣ.

Мусаффи рӯяш, ки бошад аз хати райҳони сунъ,
Котиби қудрат кучо монад ғалат эъробро. *Турғал*

ЭЪРОЗ *а.* اعراض 1. ҳазар қардан, дурӣ намудан.

Чу арзи тавба қунад бар ту зоҳиди муртоз,
Ба қавли пири муғон воҷиб аст аз ӯ эъроз. *Ҷомӣ*
эъроз қардан (ё намудан) рӯй гардонидан, дур шудан, гурехтан.

Хубон нақунанд ин қадар ҳам
Эъроз зи банди фидой. *Савдо*

Ҳама аз ин малик эъроз қунад ва бад-он малик тақарруб талабанд. *Аҳмади Дониш*

2. норозигӣ, эътироз; зиддият, муҳолифат.

Маълум шуд, ки рафта-рафта эърози эшон зиёда мешавад, филҳол бархостам. *Восифӣ*

ЭЪРОЗИ اعراضӣ ҳазарқунанда; рӯгардонанда.

Гар зи ту розист дил, ман розиям,
В-ар зи ту мӯъриз бувад, эърозиям. *Румӣ*

ЭЪСОР *а.* اعسار тангдастӣ, ниёзмандӣ, эҳтиёҷмандӣ, мӯҳтоҷӣ.

Қибари нафс он аст, ки нафс ба қаромату ҳавон муболоғ нақунад ва ба ясору эъсор илтифот нақунад. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

ЭЪТИБОР *а.* اعتبار 1. эътимод, бовар.

Аҳду паймони фалакро нест чандон эътибор,
Аҳд бо паймона бандам, шарт бо соғар қунам.

Ҳофиз

Чу ихтиёр бувад миру эътибор вазир,
Сухан намонд, сафар ихтиёр бояд қард. *Мушифиқӣ*

2. қадру мартаба; обрӯ; аҳамият.

Эй сарв, ту бо қадри баландат
Дар боғ ҷӣ эътибор дорӣ? *Ҳофиз*

Гардуни сифла беҳунаронро ривоч дод,
Азбаски эътибор ба соҳибҳунар намонд. *Сайидо*
эътибор доштан қадру қимат доштан, арзиш доштан, ҳурмату обрӯ доштан.

Мушифиқӣ дар олами беътиборӣ қадр ёфт,
Иззати олам ба чашми ӯ надорад эътибор.

Мушифиқӣ

Чун ҷароғи рӯз дар чашмат надорам эътибор,
Ин сазои он, ки умре поси сӯхбат доштам. *Сайидо*

3. ибрат, намуна.

Қасд кардаам, ки уро адаб кунам, чунонки дигаронро эътибор бошад. *Авфӣ*

эътибор гирифтан а) ибрат гирифтан.

Он ҳама рафтанду мо, эй шӯхчашм,
Ҳеч нагрифтем аз эшон эътибор. *Саъдӣ*
Ҷаҳонро дидиyo фасли баҳораш
Бубину аз хазон гир эътибораш. *Ҷомӣ*

Яке гуфт: Вақт аст, эй хушбёр,
Ки гирем аз ҳоли шоҳ эътибор,
Бубинем, к-айём бо ӯ чӣ кард,
Сипёхри качандом бо ӯ чӣ кард? *Ҷомӣ*

б) ба назар гирифтан, ба ҳисоб гирифтан.

Саҳву хатон банда чу гиранд эътибор,
Маънии афву раҳмати парвардигор чист? *Ҳофиз*

эътибор кардан а) ҳурмат кардан, эҳтиром намудан.

Дар ҳеч маҳфил эътиборам накарданд. *Савдо*

б) аҳамият додан ва риоя кардан.

Бисту якӯм рӯзи наврӯз кунанд ... ва кишоварзони Бухоро аз он ҳисоб нигоҳ доранд ва бар он эътибор кунанд. *«Таврихи Наршаҳӣ»*

◇ **дидан эътибор** чашми ибрат; чашми ҳақиқатбин.

Ҳар гули нав зи гулрухе ёд хамекунад, вале
Ҷуши суханшунав кучо, дидан эътибор ку? *Ҳофиз*
Вале ҳаст дар дидан эътибор
Тариқи ҷаҳолат ҳазорон ҳазор. *Ҷомӣ*

ба чашми эътибор дидан ба назари ибрат нигаристан, ибратгирона нигоҳ кардан.

Ҳин бубин, охир, ба чашми эътибор,
Инчунин даъво маяндешу маёр. *Румӣ*

ЭЪТИБОРОТ а. اعتبارات ҷ. эътибор.

Ҷисм ҳам аз танаввӯи ашкол
Васфи касрат гирифтӯ шуд аҷсом.
Эътибороти ваҳро бигузор,
То чу аввал намоядат анҷом. (1) *Ҷомӣ*

Эътибороти тахайюли фақру ғино дар ин мартаба номанзур аст. (2) *Бедил*

ЭЪТИБОРӢ اعتبارى мансуб ба эътибор; ◇ **амри эътиборӣ**

фалс. равияи фалсафӣ, ки мувофиқи он ҷигунагии чизҳо ва хислатҳои онҳо бе воситаи эҳсосот ва ба гумону ақидаи одамон доништа мешавад.

Ҳазрати охунд ... амри эътиборӣ будани дунёро билкулл мӯътақид буданд, то ба ҷое, ки, масалан, ширинии қанду набот, ки амри бадеҳист, мункири он буданд. *Садрӣ Зиё*

ЭЪТИДОД а. اعتداد 1. ба шумор овардан, ҳисоб кардан.

Андар он каффа тарозу э-этидод
Ӯ ба ҷои санг он гил барниҳод. *Румӣ*

2. *маҷ.* ба эътибор гирифтан, эътино намудан.

Он далели қотее буд бар фасод,
В-аз қазо уро накард ӯ эътидод. *Румӣ*

Ин ҳам дар маҳалли эътидод ва эҳтимод нест. *Аҳмади Дониш*

ЭЪТИДОЛ а. اعتدال 1. дараҷаи миёна (на гарм ва на хунук, на тар ва на хушк, на тафрит ва на ифрот), мӯътадилӣ.

Ҳаворо диҳад эътидоле чунон,
Ки лола диҳад сангу ҷуб аргувон. *Шодӣ*

2. баробарӣ, мувозанат; мавзунӣ, мутаносибӣ.

Ёфта аз руи ту маҳ равшанӣ,
Мебарад аз қадди ту сарв эътидол. *Исмаи*
Не сарви чаман ба эътидолат бинам,
Не дар рухи гул таровати ёсуманат. *Мушфиқӣ*

3. ростӣ, адолат.

Дар муомилот бо ҳалк тариқи эътидол маръӣ дорад. *Аҳмади Дониш*

◇ **эътидоли мизоҷ** ҳолати саломатӣ, ҳолати тандурустӣ, дар ҳолати мӯътадил будани сиҳхати бадан.

Чуи муҳаббат шуд эътидоли мизоҷ,
На азимат асар кунад, на илоҷ. *Саъдӣ*

Қисми аввал он чӣ ба сиҳхати бадан ва саломати ҳавос ва эътидоли мизоҷ тааллуқ дошта бошад.

«Ахлоқи Носирӣ»

эътидоли таъб баландии таъб, мавзунӣ ва салимии таъб.

Васфи қаддашро ба мизони хирад санҷидаам,
Офарин бар эътидоли таъби мавзунам кунед.

Ҳилолӣ

Биё, бар эътидоли таъби худ куш,
В-аз он ҷоми шароби ишқ кун нӯш. *Ҳозик*

эътидоли чизеро бурдан ҳолати мӯътадили чизеро вайрон кардан, ба чизе зарар расонидан, чизеро хароб кардан, халалпазир гардондан.

З-ин чаман, эй дай, мабар он эътидол,

Панча, эй баҳман, ба ин равза мамол. *Румӣ*

эътидол ёфтан ба дараҷаи матлуб расидан, пухта ва парварда гаштан.

Ба мурури духур табиати маодин эътидол ёфт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

аз эътидол афтодан аз дараҷаи миёна берун шудан.

Ҳарчанд таом хӯрад, меъда гарон нагардад ва мизоҷ аз эътидол наяфтад. *Ҷомӣ*

аз нуқтаи эътидол удул **кардан** аз ҳадди мӯътадил баромадан, аз ҳад таҷовуз кардан.

ЭЪТИЁЗ а. اعتياض иваз, бадал.

З-ин сабаб набвад валиро эътироз,

Ҳар чӣ бистонад, фиристад эътиёз. *Румӣ*

ЭЪТИЗОД а. اعتضاد 1. бозугирӣ, ҳамбозу шудан; *маҷ.* ёрӣ, дастгирӣ, мадад кардан.

Ба эътизоди он ҷамоат талаби тахту тоҷ дар ботини ту русух ёфта. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *маҷ.* такьягоҳ; ёридиҳанда, мададгор.

Сипохи хусравни ҷаҳонгир Пирхусайни Саидро, ки эътизод ва истиғзори сипохи туркмон буд, асир ва дастгир карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭЪТИЗОЗ а. اعتزاز иззат, ҳурмат, эҳтиром.

В-он қалам андар банонаш гаҳ муниззу гаҳ музилл,
Душманон э-ӯ бо мазаллат, дӯстон бо эътизоз.

Манучехрӣ

ЭЪТИЗОЛ а. اعتزال гӯшанишинӣ, ҷудой, узлат; **аҳли эътизол** аҳли мӯътазила, мансубони мазҳаби мӯътазила.

Бар хилофи қавли аҳли эътизол,
Ки укул аз асл доранд эътидол ... *Румӣ*
мазҳаби эътизол *ниг.* мӯътазила.

У низ чун падар ва амми хеш мазхаби эътизол дошт. «*Равзат-ус-сафо*»

ЭЪТИЗОР *а.* اعتذار узрғалаби, узрхоҳӣ.

Бигзашт аз эътидол ҳама корҳои у,
Касро аз у кунун тамаи эътизор нест. *Муиззӣ*

На мутеъро ҷои ифтихор аст ва на осиро маҳалли эътизор. *Аҳмади Дониш*

эътизори муовадат узри баргаштан, хоҳиши баргаштан.

Муовия эътизори муовадат намуд ва илтимоси сулҳ кард. *Ҷомӣ*

ЭЪТИЗОФ *а.* اعتزاف рӯй гардонидан; нафрат пайдо кардан.

Чун пушаймонӣ зи дил шуд бо нағоф,
Э-он силас суде надорад эътизоф. *Румӣ*

ЭЪТИКОФ *а.* اعتكاف ибодати доимӣ, гушанишинӣ барои ибодат, чилланишинӣ.

Муддате дар Суфиобод шайх по ба домани эътикоф кашид. «*Хизонаи омира*»

ЭЪТИКОФНИШИН اعتكاف نشين гушанишин, узлатӣ.

Гули раъно даруни ғунча ҳазин
Ҳамчу ман гашта эътикофнишин. *Низомӣ*

ЭЪТИЛО(Ъ) *а.* اعتلاء|اعتلاء баланд шудан, баландӣ, улув.

Ошъёни туст арши эътило,
Чун бияфтодӣ дар ин доми бало? *Румӣ*

эътило пазируфтани баланд шудан, боло гирифтани.

Ба ҳусни тадбир ... мизоҷи тоати Ғурияро ...,
ки эътило пазируфта, ба ҳоли эътидол бозовард.
«*Равзат-ус-сафо*»

ЭЪТИЛОЛ *а.* اعتلال бемор шудан, иллат пайдо кардан.

Чун надонистам, ки он ғам в-эътилол
Феъли хоб асту фиреб асту хиёл ... *Румӣ*

ЭЪТИЛОФ *а.* اختلاف иттиҳод, ягонагӣ, мувофиқат; унсигри, улфат ёфтан; дустӣ.

Ин давоҳо сохт баҳри эътилоф,
Нест ин дарду давоҳо аз гизоф. *Румӣ*

Ба воситаи он қасида эътилофу имтизоҷ дар миёни он ҷамоат пайдо шуд. *Восифӣ*

ЭЪТИЛОЪ *а.* اعتلاء *ниг.* эътило(ъ).

ЭЪТИМЕД *а.* اعتماد *имлои* эътимод.

Ҳин мақун бар қавлу феълаш эътимед
К-у надорад мевае монанди бед. *Румӣ*

ЭЪТИМОД *а.* اعتماد бовар кардан ба чизе, бовар, такья, эътибор, эътиқод; \diamond ба эътимоди... ба сабаби..., ба эътибори...

Қудақон ба эътимоди ҳилми у [муаллим] илм фаромуш карданд. *Саъдӣ*

эътимод будан ба (ё бар) чизе такья бар чизе доштан, сазовори бовар будани чизе, эътибор доштани чизе.

Дида амдан бастам аз хубон, вале
Нест чандон эътимоде бар дилам. *Ҷомӣ*

Соқӣ, ба зӯҳду тавбаи ман эътимод нест,
Май оташ аст, ин ҳама қошоку хас бувад.

Мушиқӣ

эътимод кардан (ё доштан) ба (ё бар) касе, чизе бовар кардан, итминон доштан.

Хуршоҳ ба Ҳасани Мозандаронӣ, ҳарчанд ба кенгочи у падарашро кушта буд, эътимод натавоност кард. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Қушиш фуру гузоштан ва эътимоди кулӣ бар он кардан аз хирад дур аст. «*Нигори Дониш*»

намондани эътимод бар чизе аз эътибор соқит шудани чизе, аз эътибор мондани чизе, нобовар шудан бар чизе.

Чу бар қавли султон намонд эътимод,
Далерӣ намоянд аҳли фасод. *Шодӣ*

Маро ба ваъдаи ту ҷои эътимод намонд,
Ки кору бори ту пайваста макру афсун аст.

Шоҳин

эътимод намудан эътибор додан, аҳамият додан.

Эътимоде бинамову бигузар баҳри худой,
То бидонӣ, ки дар ин хирқа ҷӣ нодарвешам.

Ҳофиз

эътимод овардан бовар кардан.

Чун мардум онҳоро намебинанд, ба шунида эътимод наёранд. *Аҳмади Дониш*

ЭЪТИМОДУДДАВЛА *а.* اعتمادالدولة такьягоҳи давлат, паноҳи давлат, боэътибори давлат (сифати шахси мӯътамад).

Подшоҳ эшонро бинавохт ... ва вазирро эътимодуддавлаи худ намуд. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

ЭЪТИНО *а.* اعتنا ғамхорӣ, эҳтимом; аҳамият, таваҷҷуҳ, диққат.

Не бар ман эътимод касеро, на эътино,
Не бар ман илтифот касеро, на эътибор. *Шоҳин*

эътино кардан аҳамият додан, эътибор кардан, таваҷҷуҳ намудан.

ЭЪТИНОҚ *а.* اعتناق дар оғуши яқдигар будан, бо ҳамдигар даст ба гардан будан, бағалтирӣ, гардан ба гардан будан.

Шаб чунин то рӯз андар эътиноқ,
Мухталиф дар сурат, аммо иттифоқ. *Румӣ*

Бо арӯси мамлакат дар мақоми эътиноқ омада.
рузе чанд дар ҳаҷлаи шодӣ маросими домодӣ ба ҷой овард. «*Равзат-ус-сафо*»

ЭЪТИРОЗ *а.* اعتراض 1. эродгирӣ, нуктагирӣ, айбҷӯӣ; норозиғӣ.

Ёр агар наншаст бо мо, нест ҷоиз эътироз,
Подшоҳи комрон буд, аз гадоён ор дошт. *Ҳофиз*
2. муқобилат, муҳолифат.

Уламон зоҳири Ғазнин бар ҳаким таън карданд
ва эътироз намуданд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

ЭЪТИРОЗИДАН اعتراضيدن муҳолифат кардан.

Қасро нарасад, ки эътирозад
Дар шеваи мо ба чуно чандо. *Саъдо*

ЭЪТИРОФ *а.* اعتراف иқрор шудан, ба гардан гирифтани иқрор шудан ба камбудии худ ё бартарии касе, розӣ шудан ва қабул кардан; муқобили инкор.

Сангпӯшт гуфт: Рост меғӯй ва эътирофу инкор
ман имруз як мизоҷ дорад. «*Қалила ва Димна*»

Нагуям, надонам, ки ин эътироф
Зи донони худ бувад маҳзи лоф! *Ҷомӣ*

ЭЪТИРОФ ДОШТАН (*ё овардан*) ба чизе иқрои шудан ба чизе, қабул кардан ва ризоманд шудан ба чизе.

...К-ин ба ҷаҳли хеш дорад эътироф,
В-он кунад аз ғазали худ лофу гизоф. *Шоҳидӣ*

Бех, ки акнун эътироф орам ба аҷз,
Наъраи иқрои бардорам ба аҷз. *Ҷомӣ*

ЭЪТИРОФ КАРДАН (*ё намудан*) ба гардан гирифтани, қабул кардани; розӣ шудани.

Акнун, ки ба зилли ҳимояташ даромадӣ ва ба шукри неъматаш эътироф кардӣ, чаро наздиктар наёӣ? *Саъдӣ*

В-ар худ сухани хилоф кардӣ,
Бар ҷаҳли худ эътироф кардӣ. *Ҳилолӣ*

Салоҳи ту он аст, ки ба гуноҳ эътироф намой.
«Анвори Суҳайлӣ»

ЭЪТИРОФ ОВАРДАН *ниг.* эътироф доштан.

ЭЪТИРОФИДАН اعترافیدن эътироф кардан, иқрои шудани.

Ба ишқи мо агар он шӯхи саркаш эътирофидӣ,
Баровардӣ зи хотир кинарову сина софидӣ. *Саъдо*

ЭЪТИСОМ *а.* اعتصام **1.** аз гуноҳ нигоҳ доштан (*худо*), аз гуноҳ парҳез кардан.

Худ салоҳи аҳли олам нест андар шаръу расм,
Эътисом илло ба ҳабли тоати баъд аз салот. *Анварӣ*

2. чанг задан ба чизе, даст андохтан ба чизе; **3.** маҷ. паноҳ бурдан, ҳимояти касеро талаб кардан, паноҳбарӣ.

Арбоби мулкоро ба паноҳи ту эътисом,
В-асҳоби ҷоҳро ба ҷаноби ту илтиҷо. *Исмаи*

Иброҳим Тӯқтемур ... баъд аз инҳизом бар Ҷа-
ҳоншоҳ эътисом намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭЪТИСОФ *а.* اعتساف **1.** ситам кардан, зулм намудани.

Дастӣ эътисоф дар оғуши якдигар карданд.
«Равзат-ус-сафо»

Сабуктакин дар тамҳиди бисоти адлу дод мубо-
лага фармуда, асоси зулму эътисоф мунҳадим сохт.
«Таърихи Фарӣшта»

2. аз роҳи рост берун шудани.

Хукме, ки дар ҳаққи вай меравад, бояд ки ... аз
ҷоддан инсоф ба ҷониби ҷавру эътисоф монл ва мун-
ҳариф нагардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЭЪТИҚОД *а.* اعتقاد бовар, ақида доштан, яқин доштан.

Рақиб озодагонро мӯътақид нест,
Ки бо дарвеш андак эътиқод аст. *Қамоли Хучандӣ*

Моему нақши пон ғизолону қайди ишқ,
Натвон зи даст силсилаи эътиқод дод. *Мушфиқӣ*

ЭЪТИҚОД ДОШТАН бовар доштан, пиндоштан, яқин кардан.

Эътиқод надоранд, ки ғайри замини эшон замин
бошад. *Аҳмади Доғиш*

ЭЪТИҚОДНОМА اعتقادنامه номаи боварӣ; навиштае, ки дар он эътиқоди касе баён шудааст.

Чун шуд ин эътиқоднома дуруст,
Бозгардам ба қору бори нахуст. *Ҷомӣ*

ЭЪТО *а.* اعطا ато кардан, бахшиш.

Агар шахс тааллул варзад дар эъто, бояд ки ба-
заҳқор шавад. *Аҳмади Доғиш*

ЭЪТОҚ *а.* اعتاق озои кардан, раҳой додан (*ғуломро*).

Риқоби моро ба эътоқи эшон дар рибқан убудиат
орад. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭЪҶОБ *а.* اعجاب **1.** тааҷҷуб, ҳайрат.

Чун Димна аз ин сухан фориг шуд, эъҷоби шер
бад-ӯ зиёдат гашт. *«Қалила ва Димна»*

2. тақаббур, ғурур, худбинӣ.

Сар пур аз кибру дил пур аз эъҷоб,
Рӯй дар халқу пушт бар меҳроб. *Ҷомӣ*

Маро ҳамеша эъҷоби ту ... маълум буд.
«Анвори Суҳайлӣ»

3. шавқу завқ, шодӣ, хурсандӣ.

Шоир шеъри худро дӯсттар дорад ва эъҷоби у
ба он беш аз дигарон бошад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ЭЪҶОЗ *а.* اعجاز **1.** ба аҷз овардан, оқиш гардонидани; **2.** д. қори ҳайратовар ва аз одат берун, ғайри одат, мӯъҷиза (*ки ғуё пайғамбарон ба амал меовардаанд*).

Муждан васли ту қори сад Масеҳо кард, лек
Дар забонат зинда кардан мурдари эъҷоз нест.
Махфӣ

ЭЪҶОЗИ МАСЕҶ *д.* мӯъҷизаи Исо, ки ғуё бо дамидани нафас мурдари зинда мекардааст.

Чи ҷои сеҳру эъҷози Масеҳ аст,
Ҳаёти мо зи гуфтори фасеҳ аст. *Ҳилолӣ*

ЭЪҶОЗНАВИС اعجاز:نويس нависандани эъҷоз, мӯъҷизана-
вис, шоире, ки шеъри аҷибӣ ҳайратовар меғӯяд.

Эй хоман ту ҳикмати эъҷознавис,
Ҷуз ту набувад ҳеҷ касе сознавис. *Ҳоҷӣ*

ЭҶДАЛҲУСНАЙН *а.* احدى الحسنين яке аз ду некӯӣ, яке аз ду хубӣ.

Сари мор бар дасти душман бикӯб, ки аз эҷдал-
хуснайн холи набошад. *Саъдӣ*

Мо дар миёни эҷдалхуснайнем, ки он зафар аст
ё шаҳодат ва ҳар ду сурат матлуб ва марғуби мост.
«Равзат-ус-сафо»

ЭҶДО *а.* احدى муаннаси аҳад; эҷдо ва ситгина яку шаст.

Хост, ки дар тосеи муҳарраи санан эҷдо ва сит-
тина он муҳимро файсал диҳад. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭҶДОС *а.* احداث аз нав сохтани; ба вучуд овардани, падид кардани, эҷод намудани, бино кардани.

Аз он вилоят ... русуму қаваид дар ҳар аҳде
эҷдос карда буданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Гуфтанд: Ин ҷӣ дину мазҳаб аст, эҷдос кардаӣ?
«Равзат-ус-сафо»

Қалъаи Ихтиёриддин(ро), ки дар Ҳирот эҷдоси
Малик Фаҳриддин буд, ... муҷалладан ба зинати
тамом иморат кард. *«Таърихи Сайидроқим»*

ЭҶЗОН *а.* احزان андӯҳгин кардани, ғамгин намудани; қулбаи эҷзон хонаи ғам, манзили андӯҳ, ғамхона.

Юсуфи гумгашта боз ояд ба Қанъон, ғам махӯр,
Қулбаи эҷзон шавад рӯзе гулистон, ғам махӯр.
Ҳофиз

ЭҲЗОР *а.* احضار ҳозир кардан, ҳозир гардонилан.

Шер ... ба эҳзори лашкар амр фармуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳорунаррашид ба эҳзори ӯ ишорат кард, Абу-юсуф ҳозир шуд. «Хористон»

ЭҲКОМ *а.* احكام маҳкам кардан, устувор намудан.

[Ү] эҳкоми қилоъ ва бора ва дарвозаҳо мекард.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ЭҲЛОК *а.* اهلاک ҳалок кардан, нест гардонидан, нобуд сохтан.

Малик гуфт: ... Дастӣ махлуқ аз эҷоду эҳё қосир аст, эҳлоку ифно ҳам аз ҷиҳати вай мутааззир бошад. «Калила ва Димна»

Султонро бар эҳлоку эъдоми ӯ тарғибу таҳрис менамуданд. «Равзат-ус-сафо»

ЭҲМОД *а.* احماд ба ситоиш расондан, писандида кардан; ситоиш ва таҳсин гуфтан.

Ҷуро бад-ин сухан эҳмод арзонӣ дошт. *Авфӣ*

ЭҲМОЛ *а.* احمال 1. ғафлатварзӣ, бепарвоӣ, сахлангорӣ.

Эй, ки ангушгнамоӣ ба қарам дар ҳама шаҳр, Ваҳ, ки дар қори ғарибонт аҷиб эҳмолест. *Ҳофиз*

Абӯмусо ба сухани эшон илтифот накарда эҳмолу иғфол варзид. «Равзат-ус-сафо»

2. таъхир, фуруғузорӣ.

Биёр, соқӣ, қадаҳро, чӣ ҷои эҳмол аст, Ба раҳни бода диҳам хирқаву мусаллоро. *Туграл*

3. сустӣ, танбалӣ, беҳавсалагӣ.

Сабаби эҳмоли сипоҳ дар маъракаи қорзор аз он буд, ки ... мавочиби кулӣ намерасид.

Аҳмади Дониш

эҳмол кардан (*ё* намудан) сустӣ намудан, танбалӣ кардан, сахлангорӣ кардан, бепарво шудан.

Ҳар ҷонваре, ки дар ин қорҳо эҳмол намояд, аз истиқомати маишат маҳрум ояд.

«Калила ва Димна»

Забон қардӣ агар дар нола эҳмол,

Дилаш бар лаб давидӣ ҳамчу табҳол. *Нозим*

эҳмолу имҳол варзидан сустӣ кардан ва ба таъхир андохтан.

Дар амри ҳарб эҳмолу имҳол меварзид.

«Равзат-ус-сафо»

ЭҲРОЗ *а.* احراز ба даст овардан, ба даст даровардан, гирифтан; ноил шудан, қомъб шудан.

Ба шуғле андак моли бисёр эҳроз мекунад.
Авфӣ

Ҷақир ... баъди эҳрози ин саодат ба мулки Дакан афтод. «Хизонаи омира»

ЭҲРОМ I *а.* احرام 1. *д.* як муддати муайян пеш аз зиёрати Қабъа барои худ ҳаром гардонидани баъзе чизҳои ҳалол аз қабилӣ истеъмоли хушбӯиҳо, ислоҳи риш ва ғ; дар вақти ҳаҷ дар ҳудуде, ки муқаддас шуморида шудааст, пушидани порчаи сафеди нодӯхта.

Яъне ту, ки Қабъаи умедӣ,
Эҳроми маро ба худ гузидӣ. *Шоҳин*

эҳром гирифтан маросими эҳром ба ҷо овардан.

Чун ба оби Ироқ омада буд, эҳром гирифт.
«Таърихи Табас»

Чун ҳамоҳастӣ гирифт эҳром,
Чӣ ният қардӣ андар он таҳрим? *Носири Хисрав*

2. *мач.* қасд, ният, оҳанг.

Чун ҳавас пеши ту маҳрам мани маҳрум, ки нест,
Бодро захираи эҳроми ҳарими ҳарамат. *Ҷомӣ*

эҳром (бар)бастан *а)* маросими эҳром ба ҷо овардан.

Ин гуфту зи ҷон ҳештан ҷаст,
Эҳроми тавофи Қабъа барбаст. *Шоҳин*

б) *д.* намоз ният қарда «оллоху акбар» гуфтан.

[Гурба] бар пой рост истода рӯй ба меҳроб овард ва эҳром баста мутаваҷҷеҳи адои маросими нест шуд. «Анвори Суҳайлӣ»

Дар даруни Қабъа гар банди ту эҳроми намоз,
Токи абруи бутон меҳробҳо хоҳад шикаст. *Маҳфӯз*

в) қасд кардан, оҳанг(-и чизе) кардан, майл кардан.

Қ-аз дарди сари халифа растам,
В-эҳроми диёри ёр бастам. *Ҷомӣ*

Гар ба ин азм бастан аст эҳром,
Аввал аз умр гир фоли давом. *Бедил*

ЭҲРОМ II *а.* احرام пир ва суст гардидан.

ЭҲРОМБАНД احرامبند қасе, ки маросими эҳром ба ҷо меварад; *ниг.* эҳром I 1.

Тароват, ки аз ҷон ҳавоҳоҳи туст,
Зи эҳромбандони даргоҳи туст. *Қалим*

ЭҲРОМӢ احرامӣ матои нодӯхтаи сафед, ки ҳоҷиён дар вақти ҳаҷ мепушанд; *ниг.* эҳром I 1.

Маҳрами қуи ту то ҳар рӯз гардад офтоб,
Аз ду субҳаш осмон сомони эҳромӣ қунад.

Мӯҳсини Таъсир

ЭҲРОҚ *а.* احراق сӯхтан; сузиш; сӯхтор.

Аз мамарри бухорӣ оташе дар сахни хона афтод ва андак эҳроқе рӯй намуд. «Равзат-ус-сафо»

Балки эҳроқ ҳам дар оташ баъд аз мӯҷоварат ва мубошират бо қисм пайдо гардад.

Аҳмади Дониш

ЭҲСО(Ъ) *а.* احصاء||احصا 1. шумор, шумурдан, шуморидан, ҳисоб кардан.

Баромад сипоҳе чу мӯру малаҳ,
Дар эҳсои эшон муҳандис қараҳ. *Шодӣ*

эҳсо кардан шумурдан, шумор кардан, ҳисоб кардан.

Нусхаи девони хуснатро чӣ сон эҳсо қунам,
Гар ҷаҳон дафтар шавад, васфи ту н-ояд дар ҳисоб.

Туграл

аз эҳсо берун будан дар ҳисоб нагунҷидан, аз ҳадду андоза зиёд будан.

Ҷавоҳиру дурру лаолӣ низ аз ҳайзи эҳсо берун буд. «Равзат-ус-сафо»

аз эҳсои чизе очиз будан шумурда натавонистан, аз фаровонӣ ба ҳисоб гирифта натавониستاني чизе.

Қирғизу қазоқ он ашёро, ки муҳосиби ваҳму ҳаёл аз эҳсои он очиз буд, омада соҳибӣ қарданд.

Аҳмади Дониш

аз сарҳадди эҳсо мутаҷовиз будан аз андоза берун будан, аз ҳисоб берун будан.

Шиддати таволиби оломи иштиёқ аз сарҳадди эҳсо мутаҷовиз аст. «*Илми симиё*»

2. маҷ. қудрат, тавоноӣ.

Оқиз аз теъдоди эҳсон камоли ўст ақл,
Анҷуми гардун шумурдан кай тариқи аъвар аст.
Фонӣ

ЭҲСОД а. احصاء 1. даравидан ва ҷамъоварии ғалла;

2. маҷ. ба даст даровардан, соҳибӣ кардан.

Абулҷаъфари Абулҳасибро ҷихати забти амвол
ва эҳсоди ғаноим ... фиристод. «*Равзат-ус-сафо*»

ЭҲСОН I а. احسان 1. некӯӣ, лутфу марҳамат.

Шеъри Ҳофизро, ки яксар мадҳи эҳсони шумост,
Ҳар куҷо бишнидаанд, аз лутф таҳсин кардаанд.
Ҳофиз

Ҳар кас аз ёри худ эҳсонро вафо меҷӯяд,
Ёри бадхӯн ҷафоқори маро дидӣ? — Не. *Савдо*

2. карам, ато, бахшиш.

Малик гуфт: ... инъому эҳсони ман ҳадамо маб-
зул (аст). «*Калила ва Димна*»

Дукони ӯ кушода хони эҳсон,
Расонда ошиқонро бар лаби нон. *Сайидо*

3. нозу неъмат.

Нахӯрад кас зи суфраву хонат
То зи баҳри наволи эҳсонат. *Ҷомӣ*

Шеъри Шоҳин шӯҳра з-он ру дар маломат гаштааст,
К-аз намакпарвардагони суфраи эҳсони туст.
Шоҳин

ЭҲСОН II а. احسان зан гирифтани, зандор шудан.

ЭҲСОС а. احساس ба воситаи яке аз ҳисҳои панҷгона
даръёфт намудани чизе, ҳис кардан, пай бурдани чизе
ба воситаи буиш, шунид, соиш, чашиш ва ё биниш;
ҳис, фаҳм.

Қассоб ... дар роҳ ҳаракати чизе аз даруни сабӯ
эҳсос намуд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Сарроф агар надорад эҳсос,
Бинҳад ба зучоҷа ҳукми алмос. *Шоҳин*

ЭҲСОЪ а. احساء ниг. эҳсо(ъ).

ЭҲТИДО(Ъ) а. اعتدال 1. роҳи рост ёфтан; 2. роҳ-
намоӣ, ҳидоят, роҳбарӣ.

Чун шуморандам аминулмуқтадо,
Сар ниҳандам ҷумла, ҷўянд эҳтидо. *Румӣ*

ЭҲТИЁЛ а. احتيال фиреб кардан, хила ва макр намудан.

Ҳайбати ӯ дасти маккорону мӯхтолон бибаст,
Кас наёрад гашт акнун гирди макру эҳтиёл. *Муиззӣ*

Вазир бар тазвиру таснифи мансубан эҳтиёл
иштиғол менамуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЭҲТИЁТ а. احتياط 1. бо устуворӣ коре кардан; оқибатан-
дешӣ, дурандешӣ; кори ботадбир, кори бомулоҳиза.

[Подшоҳ] фармуд, то эҳтиёт карда дар мавозен
зарурӣ милҳо ба сангу гач бисозанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Лек шарт аст лозими тадбир,
Ки аз он эҳтиёт нест гузир. *Бедил*

2. маҷ. бо ҷустуҷу аз назар гузарондан.

Бусаҳл роҳи Хоразм фуру гирифта буд ва номаҳо
мегирифтанд ва эҳтиёт ба ҷо меоварданд.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

Муридон ... ба тафаҳхус ва талаб машғул шуданд,
то ба ҳадде ки вайронаҳо ва ҳиёзи Бағдродро эҳтиёт
карданд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

3. муҳофизат, ниғаҳдорӣ.

Султон эҳтиёти мулк ва салоҳи вақт дар он дид.
«Тарҷимаи Яминӣ»

4. ҳазар кардан.

Ҳазрати охунд ... ба эҳтиёти тамом, ба ҳазор тар-
су ларз ... ба гуфтани дарс машғул шуданд.

Садрӣ Зиё

ЭҲТИЁТҚОР احتياطكار оқибатандеш, хушбёркор, мулоҳи-
закор.

ЭҲТИЁҶ а. احتياج ҳоҷат, ҳоҷатмандӣ, мӯхтоҷӣ, ниёзмандӣ.

Офарин бар иборати ту, Камол!
Худ туро эҳтиёҷи таҳсин нест. *Камоли Хучандӣ*

Нозанин саркашу мо дар мақоми эҳтиёҷ,
Ҷои он дорад, к-аз эшон нозу истиғно кашем. *Ҳилолӣ*

ЭҲТИЁҶ АФТИДАН мӯхтоҷ шудан, ҳоҷатманд гаштан.

Шарифро ба ҳасис эҳтиёҷ меафтад,
Ки барги қоҳ бувад доруи паридани чашм. *Соиб*

ЭҲТИЁҶ ДОШТАН ҳоҷатманд будан, талабгор будан.

Бар ҳар даре, ки мераваму ҳалқа мезанам,
Он хона эҳтиёҷ надорад ба посбон. *Сайидо*

ЭҲТИЁҶ ПАЙДО КАРДАН мӯхтоҷ шудан.

Марди бадахлоқи исрофкор ба маблағе эҳтиёҷ
пайдо карда, барои аҳн маблағе аз нақда фурсате
ғоиб шуд. *Садрӣ Зиё*

ЭҲТИЗОЗ а. اعتزاز 1. ҷунбиш, ларзиш (мас. ларзиши
барги дарахт аз вазидани бод).

Дасти сахон туст ба исори симу зар
Аз эҳтизози бод чу нахли шукуфадор. *Шоҳин*

2. маҷ. хушҳолӣ, шодмонӣ, хурсандӣ, шавқу завқ.

Симурғ ба эҳтизози тамом қадами нашот дар кор
ниҳод. «*Калила ва Димна*»

Эҳтизозе зи пайкараш ҷўшнд,
Ки ҷаҳонро ба вачди дил пўшид. *Бедил*

ЭҲТИЗОЗ НАМУДАН хушҳолӣ кардан, хурсанд шудан.

Ўро дар канор гирифт ва ба дидани ӯ эҳтизоз
намуд. *Авфӣ*

ЭҲТИЗОЗ ДАРОМАДАН хушҳол шудан, шодмон гардидан.

Ақдас ... аз истимоъи байт ... ба эҳтизоз даромад ...
ва сила марҳамат фармуд. «*Ҳизонаи омира*»

3. изҳори таҳсини офарин бо ҳаракат ва ишорат.

Қабули шеъри ман андар ҷаҳон аз он қибал аст,
Ки аз ту шеъри маро эҳтизозу таҳсин аст. *Муиззӣ*

ЭҲТИЗОЛ а. اعتزال харобӣ, сустӣ, заифӣ.

Афросиёбро маоли ҳол ба ихтилолу эҳтизол кашид.
«Равзат-ус-сафо»

ЭҲТИЗОР а. احتضار расидани аҷал; ҳолати эҳтизор
ҳолати мурдан, лаҳзаи ҷонканӣ.

Волеҳ ... дар марази мавт қариб ба ҳолати эҳти-
зор дар фикри шеър рафт. «*Ҳизонаи омира*»

қайди эҳтизор ниг. ҳолати эҳтизор.

Халқест аз фироқи ту дар банди ифтирок,
Чамъест дар хузури ту дар қайди эҳтизор. *Шоҳин*
ЭҲТИКОР а. احتكار ба нархи арзон харида чамъ кардани
ғалла дар анборҳо бо мақсади қимат фуруҳтан; аллофи,
ҳанлотӣ дар харидуфуруши ғалла.

Элчиёт аз девони аъло чихати таҳқиқи анборҳо
ва гушмолии эҳтикор рафтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Агар зоҳир мешуд, ки яке аз сипоҳиён эҳтикор
кардааст, он ғалларо дохили ғаллоти подшоҳӣ
мекарданд. «*Таърихи Фариста*»

ЭҲТИЛОМ а. احتلام нутфа рехтан дар ҳолати хоб, ки яке
аз нишонаҳои балоғат аст, «шайтон задан», шайтонӣ шудан.

Булуғро се нишон аст: якӯм — понздаҳсолағӣ,
дуввӯм — эҳтилом, севвӯм — баромадани муи пеш.
Саъдӣ

ЭҲТИМО(Ъ) а. احتما||احتماء парҳез кардан, худдорӣ кардан
аз чизе.

Шабаке чанд иҷтиноби шароб,
Рузаке чанд эҳтимои таом. *Анварӣ*

эҳтимо кардан парҳез намудан, ҳазар кардан, дури
чустан аз чизе.

Эҳтимо кун, эҳтимо з-андешаҳо,
З-он ки шеронанд дар ин бешаҳо. *Румӣ*

ЭҲТИМОЛ а. احتمال 1. ба ногуворие бардошт кардан,
тахаммул, сабру тоқат.

Тарки эҳсонӣ хоҷа авлотар,
К-эҳтимоли ҷафои баввобон. *Саъдӣ*

Ҳофиз, макун шикоят, гар васли ёр хоҳӣ,
З-ин пештар биёяд бар ҳаҷр эҳтимоле. *Ҳофиз*
эҳтимоли чизе кардан (ё овардан) бардошт кардан ба
ногувории чизе, тобу тоқат овардан ба чизе, ки муво-
фиқи таъб нест; тоқат кардан.

Эҳтимоли ин мазаллат натавонистанд кардан.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ҳар маркаб эҳтимоли рукуби ӯ [Қайковус] на-
овардӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

2. гумон, занн; эҳтимол дорад, ки... мумкин аст, ки ...;
шояд ки ...; аҷаб нест, ки ...

Эҳтимол дорад, ки агар ба саодати пойбӯсия вай
мушарраф шавем, қалами афв бар гуноҳи мо кашад.
«Фатҳнома»

ЭҲТИМОЛОТ а. احتمالات ҷ. эҳтимол.

Бо вучуде ки шакл муштарак аст,
Эҳтимолоти маънавӣ маҳак аст. (2) *Бедил*

ЭҲТИМОМ а. اهتمام 1. сазю кӯшиш ва ҳиммату ғамхорӣ
ба кор бурдан; ғамхорӣ, тавачҷӯх.

Аморати шуаро бо ҳазор хилъати хуб
Ба эҳтимоми ту додаст, шаҳриёр, маро. *Муиззӣ*

Беҳтарини дӯстон он аст, ки... ҷамоате аз ҳам-
дамон дар сояи эҳтимоми... ӯ рӯзгор гузаронанд.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

2. муҳофизат, ниғаҳбонӣ.

Дар канафи ҳимояту эҳтимоми Носириддин гурехт.
«Равзат-ус-сафо»

Амири мазкур вазири худро дар боби эҳтимоми
роияти хотири гинироли сафир таъкидоти бисёр
кард. *Садри Зиё*

3. идоракуни, назорат, саркорӣ.

Малик Юсуф, эй Ҳоғами Тай ғуломат,
Мулуки ҷаҳон чумла дар эҳтимомот. *Анварӣ*

эҳтимомот доштан а) сазю кӯшиш намудан.

Рӯзу шаб дошт эҳтимоми тамом,
Қи кунад имтиҳони он ду ғулом. *Ҷомӣ*

б) муҳофизат намудан, назорат кардан.

Муддатест, ки дар камини инҳо мебошам. аммо
ғуломи зирак чандон эҳтимомот дорад, ки мақсуд бар-
намеояд. «*Ниғори дониш*»

эҳтимомот кардан (ё намудан) а) сазю кӯшиш намудан.

Равӣ роҳи хушнудияш субҳу шом,
Ба касби рисоияш кунӣ эҳтимомот. *Ҷомӣ*

Ҳарчанд Ибни Зиёд эҳтимомот намуд, пай ба ман-
зили Муслим ибни Ақил набурд. «*Равзат-ус-сафо*»

б) назорат кардан, муҳофизат намудан; чора ва тад-
бир андешидан.

Чун бубинӣ донае, ёд ор дом,
Мурғи зирак бош, мекун эҳтимомот. *Шоҳидӣ*

ЭҲТИМОЪ а. احتما. ниг. эҳтимо(ъ).

ЭҲТИРОЗ а. احتراز 1. худдорӣ намудан, парҳез кардан,
канорагирӣ.

Дар маҳофил хомуширо шиор сохтан ва аз эъломӣ
чизе, ки нагурсанд ва изҳори он ҷӣ ба надомат
кашад, эҳтироз воҷиб ва лозим. «*Калила ва Димна*»

эҳтироз кардан (ё намудан) парҳез намудан, худро
дур нигоҳ доштан.

Аз он чихаг мардум эҳтироз ва иҷтиноб аз мусо-
ҳибати ӯ менамуданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Аз кибру нахват эҳтироз кунад ва мутавозеу
ҳалим бувад, на чандон ки ҳар ноаҳле ҳуҷумовар
шавад. *Аҳмади Дониш*

2. маҷ. хавф, тарс, бим.

Хорбун пиндошт: Эҳтирози вай [шутур] аз зах-
ми синони Уст ва иҷтиноби вай аз тезини дандони ӯ.
Ҷомӣ

ЭҲТИРОМ а. احترام хурмат, иззату иқром.

Мизбон пай ба ҳоли меҳмон бурд,
Роҳи иқрому эҳтиром сипурд. *Ҷомӣ*

Вақте ки мо дохили доруссалтанаи Русия шудем,
бо эъзозу эҳтироми лонқ моро кунуш фармуданд.
Аҳмади Дониш

ЭҲТИРОС а. احتراس ниғаҳдорӣ, худро мудофия кардан.

Дигаре аз мавзеи эҳтирос ғоиб буд ва сазовори
итоби замона. «*Равзат-ус-сафо*»

ЭҲТИРОФ а. احترام соҳиби касб шудан, ҳунарманд шудан;
ҳунармандӣ, пешаварӣ.

Эй басо шӯхон зи андак эҳтироф
З-он шаҳон н-омӯхта ҷуз гуфту лоф. *Румӣ*

ЭҲТИРОҚ а. احتراق 1. сӯхтан, сӯзиш; оташ гирифтагӣ,
даргирифтагӣ.

Ту даруни хона аз буғзу нифоқ
Менабинӣ ҳоли ман дар эҳтироқ. *Румӣ*

2. нуҷ. ниҳон шудани ҳар яке аз панҷ сайёра (Уто-
руд, Зухра, Миррих, Муштарӣ ва Зухал) ба сабаби
ҷамъ шудани онҳо дар як бурҷ дар зери нури Оғтоб.

Ахтаронанд аз варои ахтарон,
К-эҳтироқу наҳс набвад андар он. *Румӣ*

ЭХТИСОБ *а.* احتساب 1. шумурдан, хисобгирӣ, ба хисоб гирифтан.

Даврон маро ба ҳуш наовард, Сайидо,
Шуд ҳастиям зиёда аз ин эҳтисобҳо. *Сайидо*

эҳтисоб кардан *чизеро аз чизе* беҳтар доништан чизеро аз чизе.

Эй хоҷа, эй, ки ноқиди тақдир дар азал
Зоти туро зи чумла ҷаҳон эҳтисоб кард.

Убайди Зоконӣ

2. *маҷ.* манъи корҳои ғайришаръӣ, аз корҳои хилофи шариат манъ кардан.

З-он ки дорад бефасоду беҳиёнат мулки хеш,
Мӯхтасиб дар мулки у шуд бениёз аз эҳтисоб. *Муизӣ*

Мақун, зоҳид, зи тавфи Қазбаи дайр эҳтисоби ман,
Парастниш мекунам ҳар ҷо, ки бином ҷилвазори ӯ.
Ҳоҷӣ

3. *маҷ.* ҷазо, ҷоран саҳт.

Рӯй бад-он мавзеъ ниҳод, то эҳтисоби эшон
бифармояд. *Авфӣ*

Аз бими эҳтисоби ту дар пардаи ифох
Пушидаст чехраи худ з-одамӣ парӣ. *Исмат*

4. фармонбардорӣ, сархамӣ, мутеъ будан.

Макри шайтон аст таъчилу шитоб,
Лутфи раҳмон аст сабру эҳтисоб. *Румӣ*

ЭХТИСОБИЁТ *а.* احتسابيات *шаклан ҷамъ* ҳисобот, дафтари ҳисобот, дафтари ҳисобу китоб.

Иттифоқан дехе хароб гардад, бад-он баҳона изъ-
офи мутаваҷҷеҳоти он ҷо ба девони бузург тақдир
кунанд ва дар эҳтисобиёт нависанд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ЭХТИШОМ *а.* احتشام 1. соҳиби ҳашамат ва шукуҳ будан.

Вақти дам оҳангар ар пушид далқ,
Эҳтишомӣ у нашуд кам пеши халқ. *Румӣ*

Волини Мисри ҷалолу эҳтишом
Буд, аз он рӯ Юсуфаш карданд ном. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* кибру ғурур, калонгирӣ, худписандӣ.

Сараш холи аз ақл, пур з-эҳтишом,
Шикам фарбеҳ аз лӯқмаҳои ҳаром. *Саъдӣ*

ЭХТИҚОН *а.* احتقان *тиб.* имола кардан, ҳуқна кардан, шустану тоза кардани рӯдаҳо, клизма кардан.

Гуфт: Марг бар ман осонтар аз эҳтиқон аст.
«Равзат-ус-сафо»

ЭХТИҚОБ *а.* احتجاب дар парда шудан, пинҳон шудан, рӯйпуш шудан, маҳфӣ шудан.

З-офтоб ар кард хаффош эҳтиқоб,
Нест маҳҷуб аз ҳаёли офтоб. *Румӣ*

ЭХТИҚОМ *а.* احتجام *тиб.* ҳаҷомат кардан, ба воситаи шох аз байни ду шонаи тахтапушт хун гирифтан, хуни ҳаром гирифтан.

Тифл метарсад зи неши эҳтиқом,
Модари мушфиқ дар он ғам шодком. *Румӣ*

ЭХТИҚОЧ *а.* احتجاج 1. ҳуҷҷатоварӣ, далеловарӣ, барои исботи чизе далел овардан.

Мирзо арз кард, ки эҳтиқ ба эҳтиқоч нест.
«Оташқада»

2. барои исботи даъво мунозира намудан.

[Осия] бо Фиръавн... дар нубуввати Мусо ва
Хорун эҳтиқоч намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЭҲЪЁ(Ъ) *а.* احيا||احياء 1. аз нав зинда гардонидан, ҳаёт бахшидан.

Малик гуфт: ... Дасти махлуқ аз эҷоду эҳъё қосир
аст. *«Калила ва Димна»*

Дар фани эҳъё зи шарми аҷз наншинад дигар,
Гар Масеҳо бишнавад оини эҷозӣ туро. *Туғра*

2. зиндагонӣ, ҳаёт.

Чун дод баҳори карамаш муждаи эҳъё,
Сад нақши бадеъ аз кафи хок омада пайдо. *Исмат*

эҳъё кардан а) зинда кардан, ҷон бахшидан.

Ҷон рафт дар сари маю Ҳофиз ба ишқ сӯхт,
Исодаме кучост, ки эҳъёи мо кунад. *Ҳофиз*

б) *маҷ.* ба вучуд овардан, обод кардан.

Боғе, ки падари ту эҳъё карда ва он ғӯристоне
буд... *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

в) *маҷ.* равнақ додан, ривоч додан.

Ин кас бояд, ки афзали он ҷамъ ва акмали он вақт
бувад, то ин шариатро эҳъё кунад. *Низомии Арӯзӣ*

ЭЧ *а.* ايج *ниг.* эч.

ЭЧОБ||ИЧОБ *а.* ايجاب 1. воҷиб ва зарур гардонидан, қабул кардан.

Бар тану дилу ҷонт бод эҷоб,
Ҳар ҷӣ андар ҷаҳон ба хайру дуост. *Муизӣ*

2. собит гардонидан, исбот намудан; 3. *таър.* ақди муомила, ақди қабул, мас. дар вақти никоҳ.

Чу соат бо саодат чуфт гардид,
Ба иқболи қабул эҷоб кушид. *Ҳозик*

ЭЧОБАН *а.* ايجابآ қабулкунон, ба таври итлоат.

ЭЧОБӢ *а.* ايجابى мусбат.

Бар ду қисм аст амр, агар ёбӣ:
Амри эҷодӣ асту эҷобӣ. *Ҷомӣ*

ЭЧОД *а.* ايجاد 1. ба вучуд овардан, пайдо кардан, офаридан. Паймонае, ки бода надорад — шикастанист, Дасте, ки нест масдари эҷод — бастанист! *Сайидо*

2. пайдоиш, офариниш.

Кӯҳан гашта сад даҳр бунъеди ӯ,
Зи ёди замон рафта эҷоди ӯ. *Савдо*

эҷод кардан пайдо намудан, ба вучуд овардан, бунъед намудан.

Аз ҳаво мавҷи реша берун дод,
То кунад нахли тозае эҷод. *Бедил*

Он қадарҳо шахси ман маъдуми мутлақ нест, нест,
Гар яке оина бардоранд, эҷодам кунанд. *Шоҳин*

ЭҶОДӢ *а.* ايجادى офаридашуда, бунъедъёфта, ба вучуд овардашуда.

Бар ду қисм аст амр, агар ёбӣ:
Амри эҷодӣ асту эҷобӣ. *Ҷомӣ*

ЭҶОЗ *а.* ايجاز кӯтоҳӣ, ихтисор дар суҳангӯӣ, мухтасар-баёнӣ.

Ба ду ҳарф аз барои як эҷоз,
Се суҳан гӯям аз барои ниёз. *Саной*

Фузало донанд ва булағо шиносанд, ки ин кали-
мот дар боби эҷозу фасоҳат ҷӣ мартаба дорад.

Низомии Арӯзӣ

Ю

Ю ҳарфи сию дуввуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ. Дар навишти алифбои арабии тоҷикӣ ҳарфи ю дар аввали калимаҳо ба ҷои таркиби ду ҳарфи алифбои арабии тоҷикӣ: ёи пешдор (ба замма) ва вов, инчунин ба ҷои ёи пешдор навишта мешавад, мас. 'юз — يوز', 'Юнон—يونان'.

ЮБА يوبه орзу, хоҳиш, ҳавас, иштиёқ.

Чу маро юбаи даргоҳи ту хезад, чӣ кунам,
Раҳе омӯз раҳирову аз ин ғам бираҳон. *Фарруҳӣ*
Юба сафар гирад бо пойи ланг,
Сабр фуру афтад дар ҷоҳи танг. *Румӣ*

ЮБС||ЯБС а. يېس хушк шудан.

В-ар кунам андар сақоят ман даранг,
Мешавад аз юбс кори заръ танг. *Румӣ*

ЮБУСАТ а. يوبست 1. хушкӣ, беобӣ.

Гарчи дар хушкӣ ҳазорон рангҳост,
Моҳиёнро бо юбусат ҷангҳост. *Румӣ*
Замини Макка дар юбусат ва ... ҳарорат буд.
«Равзат-ус-сафо»

2. қабзият.

Сабаби хушкии мизочи ин қавм, он чӣ даръёфта шуд,
Ин аст, ки мадори ғизо ... аз хорич ҳам равған дохил намесозанд, ки юбусати он рафъ созад.
«Хизонаи омира»

Дар мизочи баъзе оташ ғолиб буда ва дар баъзе ҳаво ва дар баъзе рутубат ва дар баъзе юбусат.
Аҳмади Дониш

ЮЗ يوز 1. саги шикорӣ.

Ҳамебуд Бандуй баста чу юз
Ба зиндони Баҳром ҳафтад рӯз. *Фирдавӣ*
Арғун ... бар дасти ӯ чиҳати Қунқуртой ду қилода
юз биғиристод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. ҳайвони даррандаест хурдтар аз паланг, ки барои шикор дастомӯз мекунанд.

На юзонро суви ғурон давонам,
На бозонро суви қабкон паронам.
Фахриддини Гургонӣ

Ҳамон нофаи охувон мушк баст,
Магар ҷангу дандони юзон шикаст. *Низомӣ*

◇ юзи зулмандеш киноя аз шаб.

Ғизоли Чин кашид аз шох ханҷар,
Ки буррад юзи зулмандешро сар. *Бадрии Кашимирӣ*

ЮЗА I يوزه бачаи юз, бачаи саги шикорӣ.

Таъни нодон насиҳати доност,
Задани юз ибрати юза аст. *Саъдӣ*

ЮЗА II يوزه гадо, соил.

Аз пай обу нони ҳаррӯза
Тавфи ҳар юза баҳри дарьюза. *Саной*

ЮЗБОШӢ т. يوزباشى мансаби ҳарбӣ дар Бухорои амирӣ, сардори сад нафар лашкариён.

Аз саройҳо ва ҳавлиҳо сарбозон фаромада мегуфтанд: Ин ҷои фалон дахбошӣ ва ин ҷои фалон юзбошист. *Аҳмади Дониш*

ЮЗВОРӢ يوزوارى монанди юз.

Қард рӯбах юзворӣ як зағанд,
Хештанро з-он миён берун фиғанд. *Рӯдакӣ*

ЮМКИН а. يمکن: юмкин ки ... мумкин, эҳтимол, шояд, имкон дорад.

Ӯ марди муҳил ... аст, юмкин ки худро мурда сохта аст, то бошад, ки халос ёбад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*
Агар ту ... бӯи он таомҳои лазиз ва мувофиқ бишнави, юмкин ки ... ҳаёте тоза ёби. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЮМН а. يمن 1. бахт, толеъ, иқбол, неқбахтӣ, хушбахтӣ.

Ҳар кӣ ... хусни аҳд ба ҷой орад, юмн ва юср шомили аҳволи ӯ бувад. *Авфӣ*

2. баракат.

Ва тухми хурмо ба юмни тарбияташ нахли босиқ шуда. *Саъдӣ*

Хуш гулшанест дил, ки ба юмни ҳаёли дӯст,
Сарву бунафшаю суману ёсуман дар уст. *Исмаи*
Хотир аз худписандиям соф аст,
Ҳар чӣ дорам, ба юмни инсоф аст. *Мушфиқӣ*

3. неқӣ, хубӣ.

Дар он масоф, ки тадбири ӯ тилоя кунад,
Ба юмну юср ямину ясор бикшоёд. *Заҳири Форъбӣ*

◇ юмни кавкаб баландахтарӣ, неқахтарӣ, саодатмандӣ.

Он маҳи номехрубон майли ту дорад, эй рақиб,
Офарин бар ёрии иқболу юмни кавкабат. *Шоҳин*
юмни мақдам муборакқадамай, хушқадамай.

Зи юмни мақдами он шаҳсавори кишвари хубӣ
Бисоти саҳни ғабро то абад бо хештан нозад. *Туграл*
юмни назар неқназарӣ, нияти неқ.

Сангу гилро кунад аз юмни назар лаълу ақиқ,
Ҳар кӣ қадри нафаси боди ямонӣ донист. *Ҳофиз*
юмну саодат хушбахтӣ, неқбахтӣ, фирӯзӣ.

Далоили юмну саодат дар ҳаракат ва сукуни ӯ хувайдо. *«Равзат-ус-сафо»*

ЮН يون 1. намадзин, ҳул.

Мар-ҳазиматро ҳам акун элаку рой аз ниҳеб,
Ин ниҳад юн бар ҳаюн в-он пилро полон кунад.
Ломей

2. пашиз, фулус, дирам.

Бо нафси ҳадису назми Қуръон
Юне на(а)рзад ҳадиси Юнон. *Ҳоконӣ*

ЮНДӢ т. يوندى обе, ки пас аз шустани дегу табақ мемонад.

Гар пиёба мехурӣ, ёдат ба хайр:
Ях барин шуд шурбо, юндӣ нашуд. *Саъдо*

ЮНОН يونان номи мамлақати маъруф дар нимҷазираи Балкан; ◇ Юнони субҳ киноя аз сафедии субҳ, субҳидам.

Сайқали рӯҳ аст файзи сӯҳбати ишироқиён,
Синаи худро мусаффо соз аз Юнони субҳ. *Соиб*

ЮНОНЗАМИН يونان زمين замини мамлақати Юнон.

Юнонзамин буд маъвои ӯ,
Ба Мақдуния хост ар ҷои ӯ. *Низомӣ*
Пизишкон бимонданд хайрон дар ин,
Магар файласуфе зи Юнонзамин. *Саъдӣ*

ЮНУС *يونس* номи яке аз пайғамбарон, ки аз рӯи афсонаи динӣ гуё уро моҳӣ фуру бурда будааст.

Аз он ҷумла дар аснои гузориши қиссаи Юнус мастур гашта. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ **Юнус андар даҳони моҳӣ киноя аз рафтани рӯз ва шаб шудан.**

Қурси хуршед дар сиёҳӣ шуд,
Юнус андар даҳони моҳӣ шуд. *Саъдӣ*

ЮРИШ||ЮРУШ *т. يورش* сафар барои ҷанг, ба ҷанг рафтан; ҳамла, ҳучум, тохтутоз.

Дар он юриш ҷумҳури сипоҳ аз муқосоти сафар ба танг омада буданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Султон Маликшоҳи салҷуқӣ азимати юриши Ғазнин кард. «*Таърихи Фаршита*»

[Амир Маъсум] ба нияти ғазва ҷандин карра то хоки Теҳрон юриш карда. *Аҳмади Дониш*

ЮРТ *т. يورت* бошишгоҳ, қароргоҳ, манзил, ҷои истиқомат.

Салҷуқ музаффару мансур ба юрти худ бозгашт, алами давлати вай иртифоъ ёфт. «*Равзат-ус-сафо*»

Чингизхон... хотир аз муҳиммоти Эрон ва Турон ҷамъ карда, ба юрти аслии хеш бозгашт.

«*Таърихи Фаршита*»

ЮРТГОҲ||ЮРТГАҲ *يورتگاه* маҳалли иқомат, ҷои истиқомат, ҷои фуруд омадан.

Аз паноҳи ҳақ ҳисори беҳ наид,
Юртгаҳ наздики он диҷ баргузид. *Румӣ*

ЮРУШ *т. يورش* *ниг.* юриш.

ЮСА *يوسه* арра.

ЮСР *а. يسر* осонӣ, осон шудан, осоиш, осонии қор, қушоиши қор; *муқобили уср.*

Сӯи Шом инанк кунад аз баҳри кин рӯ аз Ироқ,
Юмн дорад бар ямину юср дорад бар ясор. *Ломей*

Дар он масоф, ки тадбири ӯ тилоя кунад,
Ба юмну юср ямину ясор бикшояд. *Заҳири Форъёбӣ*

Пайваста бод раъи туро юмн бар ямин,
Ҳамвора бод азми туро юср бар ясор. *Убайди Зоконӣ*

ЮСРО *а. يسرى* осонӣ, осоиштагӣ; *муқобили усро.*

То муяссар қард юсроро бад-ӯ,
То зи усро ӯ нагардонид рӯ. *Румӣ*

ЮСУН *т.-м. يوسون* маросим, одоб, одати муғулҳо, қоида ва қонуни муғулҳо.

Малик Шамсиддин ба воситаи хирадмандӣ ва вуқуф бар юсун ва ёсоқ назди умарои Чингизхон эътибори тамоми дошт. «*Равзат-ус-сафо*»

ЮСУФ *يوسف* номи писари Яъқуб-пайғамбар, ки дар зебӣ хеле машҳур будааст, қаҳрамони як қатор достонҳои «Юсуфу Зулайхо».

Чу Юсуф касе дар салоҳу тамиз
Ба чил сол бояд ки гардад азиз. *Саъдӣ*

Ҳикояти ту ба ҳар ҷо ки дар миён омад,
Ҳадиси Юсуфи мисри фасонае бошад. *Ҷомӣ*
Моҳи ман имрӯз дар Мисри малоҳат шоҳ шуд.
Юсуф аз шарми ҷамоли у ба зерӣ ҷох шуд. *Тӯғрӯл*

◇ **Юсуфи зарринниқоб киноя аз офтоб.**

Дӯш бурун шуд зи далв Юсуфи зарринниқоб.
Қард бар оҳанги субҳ ҷой ба ҷо инқилоб. *Ҳаҷоӣ*

Юсуфи зарринрасан киноя аз офтоб.

Баршавад Юсуфи зарринрасан аз ҷоҳи уфук,
Баски маҳ қарда узор ашки Зулайхо овард.

Бадри Ҷамӣ

Юсуфи рӯз киноя аз офтоб.

Ҳама шабҳои ғам обистани рӯзи тараб аст.
Юсуфи рӯз ба ҷоҳи шаби ялдо бинанд. *Ҳоқонӣ*

ЮСУФИСТОН *يوسفستان* киноя аз макони зебоён, маҳалли хубрӯён.

Мо зи гулпираханон, Сонб, ба бӯе қонеем,
Аз насиме юсуфистон мешавад зиндони мо. *Солт*
Баски бастаст ба дил нақши ҷамолат, Боқир,
Юсуфистон шуда ҳар гушан байтулҳазанаш.

Боқирӣ Қоҷӣ

ЮСУФНИГОР *يوسفنگار* киноя аз зебо, хушрӯй, хушнамақд.

Аз бода барфуруз руҳи шоҳидонаро,
Юсуфнигор кун дару девори хонаро. *Толиби Оҷибӣ*

ЮСУФРУХ *يوسفرخ* киноя аз зебо, бисёр хушрӯй.

Шунидастам, ки давлатпешае буд,
Ки бо юсуфрухаш андешае буд. *Низомӣ*

Эй ту пок аз нақшҳо в-аз рӯи ту
Ҳар замон юсуфруҳи ту дар судур. *Шамси Табарӣ*

ЮСУФРУ *يوسفرو* *ниг.* юсуфрух.

Юсуфрӯе, к-аз ӯ фиғон қард дилам,
Чун дасти занони мисриён қард дилам. *Рӯдакӣ*

ЮСУФТАЛЪАТ *يوسف طلعت* *ниг.* юсуфрух.

Коми ман маънист, не сурат зи юсуфталъатон,
Ман на Яъқубам, ҷӣ завқ аз бӯи пиरोҳан марр.
Фузӯлӣ

ЮСУФӢ *يوسفى* мансуб ба Юсуф; ҷамоли юсуфӣ юсуфӣ-нанд зебо будан, зебӣ, хушрӯй.

Пас аз муддате боз омад, ҳалқи довудӣ мута-
шуда ва ҷамоли юсуфӣ ба зиён расида, бар с-
занаҳдонаш ҷу беҳ гарде нишаста. *Саъдӣ*

ЮФӢ *يوفى* ҳарзагӯй, беҳудагӯй, лофзан.

Як фақеҳу як шарифу суфие —
Ҳар яке шухе, фузуле, юфие. *Румӣ*

ЮФ *т. يوغ* 1. олоти махсуси деҳқонӣ, ки ба гардани ҷуфти гов мебанданд ва омоҳ (сипор), каша, ҷафти-чанаро ба он пайваста, қорҳои гуногуни хоҷагиро мекунанд; 2. маҷ. асорат, зердастӣ, бандагӣ.

Ҳамегуфт бо ӯ газофу дурӯғ
Магар к-андар орад сарашро ба юғ.
Абӯшақури Балхӣ

Я

Я харфи сию сейуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ. Ҳарфи я дар аввали калимаҳое навишта мешавад, ки дар алифбои арабии тоҷикӣ ба ёи фағҳадор сар мешаванд, мас. 'ях — يَخ'; дар охири калимаҳо — ба ҷои харфи ёй, дар вақти ҳамроҳ карда шудани ҲО (ё)-и ғайри малфуз, мас. 'қофия — قافيه'.

ЯБ тир, тири пайкандор.

Эй руҳи ту офтобу ғамзаи ту яб,
Қард фироқат маро чу заррин абьяб. *Мунҷик*

ЯБОБ а. ياباب вайрон, хароб.

Айёми ҷавонист, шароб авлотар,
Бо рӯи нинку бодаи ноб авлотар.
Ин олами фойи чу хароб асту ябоб,
Аз бода дар ӯ масту хароб авлотар. *Хайём*

ЯБРУҲ||ЯБРУЧ а. يبروح اليبروح як навъ гиёҳест, ки бех ва решаи он ба шакли одам аст; астаранг, меҳриғиёх, мардумгиёх.

Басе намонад, ки ябруч бар замин хастан
Сухансарой шавад чун дарахт дар Вақвоқ. *Ҳоқонӣ*

ЯБРУҲУССАНАМ||ЯБРУЧУССАНАМ а. || يبروح الصنم
يبروح الصنم *ниг.* ябруҳ.

Нақши Ҷавзо чун ду мағз андар яке ҷавз аз қиёс
Ё ду ябручуссанам аз як макон ангехта. *Ҳоқонӣ*

Гаштӣ аз дарси камол имрӯз ғофил, мар-туро
Ҳамчу ябрухуссанам як номи инсонӣ бас аст. *Туграл*

ЯБРУЧ а. يبروح *ниг.* ябруҳ.

ЯБРУЧУССАНАМ а. يبروح الصنم *ниг.* ябрухуссанам.

ЯБС а. ييس *ниг.* юбс.

ЯВМ а. يوم рӯз.

Ҷулуси ӯ бар тахти подшоҳӣ дар явми якшанбе ...
иттифоқ афтод. *Аҳмади Дониш*

явму ғад имрӯзу фардо.

Явму ғад мулқат, эй ба мо бар чир,
Ҳаст онро ки буд диву парир. *Саной*

ЯВМАН а. يوماً: явман фа-явм(ан) рӯз ба рӯз, рӯз то рӯз.

Гар бигӯям шарҳи неъматҳои қавм,
Ки зиёдат мешудӣ явман фа-явм. *Румӣ*

Баъд аз фавти Марвон алами давлати Абдулма-
лик ибни Марвон явман фа-явман иртифоъ меёфт.
«*Равзат-ус-сафо*»

ЯВМИЯ а. يوميه мансуб ба явм; рӯзона; якрӯза; ҳаррӯза.

Ҳар кас ... ним сер зиёда аз харчи явмия агар
ғирифтӣ, муотаб гаштӣ. «*Тағрихи Фаршита*»

Онҳо касоне бошанд, ки қодир бар иктисоби кути
явмия нестанд. *Аҳмади Дониш*

ЯВМУДДИН а. يوم الدين д. рӯзи қиёмат.

ЯВМУЛАРБАО а. يوم الاربعاء рӯзи чоршанбе.

ЯВМУЛАҲАД а. يوم الاحد рӯзи якшанбе.

ЯВМУЛВАИД а. يوم الوعيد д. рӯзи қиёмат.

Рӯзи видои давлат аст имрӯз ё явмулваид,
Эй ошиқон, рӯзе бад-ин сахтнву душворӣ кӣ дид?
Мӯҳьӣ

ЯВМУЛВАЪД а. يوم الوعد д. рӯзи қиёмат.

ЯВМУЛИСНАЙН а. يوم الاثنين рӯзи душанбе.

ЯВМУЛУБУР а. يوم البور рӯзи гузашт, рӯзи мурдан.

З-он лақаб шуд хокро дорулғурур,
Ки кашад поро сипас явмулубур. *Румӣ*

ЯВМУЛҲАМИС а. يوم الخميس рӯзи панҷшанбе.

ЯВМУЛҲУРУЧ а. يوم الخروج рӯзи пуршуб, рӯзи пурфитна;

киноя аз рӯзи қиёмат

Мавзее бо зинати зотулбуруч аз теғу диръ,
Мавқее бо ҳайбати явмулхуруч аз гирудор.

Абдулвоҳсеи Ҷабалӣ

ЯВМУЛҚИЁМ а. يوم القيام д. рӯзи ба по хестан; киноя аз
рӯзи қиёмат.

Соия ту бар сари ман мустадом
Зиллгустар бод то явмулқиём. *Румӣ*

ЯВМУЛҲИСОБ а. يوم الحساب д. рӯзи ҳисоб кардани гуноҳу
савоби ҳар кас, рӯзи қиёмат.

Дар ҳабсгоҳи Шервон бо дарди дил бисоз,
Қ-он дард роҳтӯшай явмулҳисоб шуд. *Ҳоқонӣ*

Монӣ аз баҳри ҳавои сурати зебон ӯ
Чун фалак саргашта афтадаст то явмулҳисоб. *Туграл*

ЯВМУЛҲИСОД а. يوم الحصاد рӯзи дарав, рӯзи хосилғун-
дорӣ.

Тухмро мекору обе ҳам бипош,
То бари явмулҳисод аз ғаллаҳош. *Румӣ*

ЯВМУЛҶАЗО а. يوم الجزا д. рӯзи ҷазо додани гунаҳгорон,
рӯзи қиёмат.

ЯВМУЛҶУМЪА а. يوم الجمعة рӯзи одина, рӯзи ҷумъа.

ЯВМУННУШУР а. يوم النشور д. рӯзи зинда шудан, рӯзи
қиёмат.

Медихадам ёд зи явмуннушур
Ҳар гулу сабза, ки барояд баҳор. *Мӯҳьӣ*

ЯВМУССАБТ а. يوم السبت рӯзи шанбе.

ЯВМУССАЛОСО||ЯВМУССУЛОСО а. يوم الثلاثاء рӯзи сешан-
бе.

ЯВМУТТАЛОҚ а. يوم التلاق рӯзи мулоқот, рӯзи боздид,
рӯзи вохӯрӣ.

Нома дар ҳаҷр нузҳати басар аст,
Лек явмутталоқ дарди сар аст. *Ҷомӣ*

ЯВМУТТАНОД а. يوم التناد д. рӯзи қиёмат.

Дарнигар ту қиссаи Шаддоду Од,
Ҳасрати эшон нигар явмуттанод. *Румӣ*

ЯВМӢ *a.* **يومي** мансуб ба явм; рӯзона; харрӯза; якрӯза.

Ман саҳеҳу қавӣ, шояд ки намирам, магар дар ҳолати пирӣ низ ба сикҳати явмии худ мағрур.

Аҳмади Дониш

ЯВОШ *t.* **يواش** оҳиста, ором, ба мулоимат.

Суксуконед, аз думам яро шавед,

То явошу маркаби султон бувед. *Румӣ*

ЯВОҚИТ *a.* **يواقيت** ч. ёқут.

Нафси шарифаш ҳамчун ҷавҳаре(ст), ки обгн-наро аз явоқит бишносад. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Тоҷе ба вай бахшид аз зар ва мурассаъ ба явоқити аҳмар ва зумурради ахзар. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ЯГОН **يگان** 1. *ҳиссаҷаи номуайяни шахс ё чизи номуайяно* ифода мекунад, мас. ягон кас, ягон чиз, ягон рӯз.

Ҳазрати охунд... гуфтанд: Аз ашъори Бедил ягон байт хон, бинам, ки маънӣ дорад ё не. *Садрӣ Зиё*

2. *ниг. ягона* 2.

... Ки у ба ҷоҳ зи аркони давлат аст ягон. *Сӯзани*

ЯГОНА **يگانه** 1. танҳо, фард, якка, тоқ; **ягона шудан** як шудан, ҳамроҳ шудан.

Рӯ ба суи хоҷаву дил сӯи дӯст,
Ҳар ду ягона шуда дар мағзу пӯст. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. бемонанд, беназир, бемисл, беҳамто.

Ман ўро аз фузалои аср медонам ва ягонаи рӯзгор мешумурам. *Саъдӣ*

Замона гарчи маро дар хирад ягона намуд,
Ба сад шикаста вале кард осмон ҷуфтам. *Шоҳин*

3. худӣ, аз они худӣ.

Шаб пардаи зулмат фуру ҳишт ва имтиёз дар ягонаву бегона намонд. *«Хизонаи омира»*

4. *киноя аз худо.*

Ҳоҷа... дугона баҳри ягона ба ҷо овард.

«Таърихи Фаршита»

♦ **дурри ягона киноя аз маҳбуба.**

Маҷнун падари азизро гуфт,
К-он дурри ягоноро кунад ҷуфт. *Ҳилолӣ*

ЯГОНАГӢ **يگانگی** 1. ваҳдат, яктоӣ; 2. дӯстӣ, иттиҳод, иттифоқ, якҷихатӣ.

Миёни мо дӯстӣ ва ягонагӣ буда ва он чӣ пеш аз ин гуфта будем, аз роҳи густоҳӣ буд.

«Таърихи Наршахӣ»

3. вобастагӣ, пайвастагӣ (бо чизе ё касе).

Гаштам ба ягонагӣ ҷунон ҷуст,
К-ин ҳастии ман зи ҳастии туст. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. беназирӣ, беҳамтоӣ, бемислу монандӣ.

Буданд сегонаи замона,
Ҳар як ба ягонагӣ фасона. *Ҳилолӣ*

ЯГОНАГУӢ **يگانه گوی** худогуӣ, худочуӣ, худопараст.

Муъмин ба вафо дурӯӣ набвад,
Гар ҳаст, ягонагуӣ набвад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЯГОНАДИЛ **يگانهدل** якдил, мувофиқ, ҳамрағӣ.

Нигаҳ кард Қадофа савганди ўӣ,
Ягонадилу рост пайванди ўӣ. *Фирдавӣ*

ЯГОН-ЯГОН **يگان يگان** якто-якто, як-як, чудо-чудо; пушти сари ҳам, паси ҳам.

Рафтанд ягон-ягон фароз омадагон,
Кас менадихад нишони бозомадагон. *Хайём*
Расми писарӣ бар он ду тан чист,
Бинмуд ягон-ягону бигрифт. *Шоҳин*

ЯГУНА **يگونه** шакли кӯтоҳшудаи як гуна.

Ту зи номурда, эӣ шигифтикор,
Рост бо мурдагон ягуна шудем. *Қисоӣ*

ЯД *a.* **يد** даст.

Яди зулм ҷое, ки гардад дароз,
Набинӣ лаби мардум аз ханда боз. *Саъдӣ*

♦ **яди байзо** а) *киноя аз дасти мӯъҷизакори Мусон пайғамбар, ки гуё агар дасти худро дар бағал карда берун барорад, мисли офтоб медурахшид.*

Калимуллаҳ ба амри зоти беайб
Яди байзо намоён кард аз ҷайб. *Бадрии Қашмирӣ*

б) *киноя аз дасти сафеди ёр.*

Яди байзояш ар мездид аз дур,
Кучо Мусо дигар мерафт дар Тур. *Ҳозиқ*

в) *равшанӣ; киноя аз офтоб.*

Буд шаб чун дили Фиръавн сиёҳу бемехр,
Субҳ з-он рӯӣ чу Мусо яди байзо овард. *Бадри Чочӣ*

г) *мӯъҷиза; корнома.*

Тардоманон, ки сар ба гиребон фуру баранд,
Сеҳр оваранду ман яди байзо бароварам. *Ҳақонӣ*
д) маҳорат, тавоноӣ, қудрат.

Назди шуаро хони иборат чу кашидам,
Гуфтанд: дар ин суфра ту дорӣ яди байзо.

Абуисҳоқи Атъима

е) машхур, маълум, забардаст.

Шайх Низомӣ дар ин боб яди байзост ва дар ин суҳан музояқа нест. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

яди суффо дасти паст; *киноя аз дасти муҳтоҷ ва гадо.*

Ва абнои ҷинси моро ба мартабаи эшон кӣ расонад
ва яди ульё ба яди суффо чӣ монад? *Саъдӣ*

яди тӯло дасти дароз; *киноя аз маҳорат, тавоноӣ.*

Мардуми он ҷо дар пиёда рафтан ва дуздӣ кардан
яди тӯло доранд. *«Равзат-ус-сафо»*

яди ульё дасти баланд, забардастӣ.

ЯДАӢН *a.* **يدين** ду даст.

Ба дандон газид аз таачҷуб ядаӢн,
Бинмондаш дар у дида чун ФарқадаӢн. *Саъдӣ*

ЯДАК **يدک** аспӣ эҳтиётӣ зинкарда ва ораста, ки пеше-пешӣ подшоҳон ва амирон мебурданд, аспӣ ятак.

ЯДУЛЛАӢ *a.* **يدالله** д. дасти худо; *киноя аз қудрати худо.*

Ҳондаанд аз лавҳи дил шарҳи маносик, баҳри он-к
Дар дил аз хатти ядуллаҳ сад дабистон дидаанд.

Ҳақонӣ

Ядуллаҳ дар азал бинмуд тахмир
Ба сунъи хештан аҷзои хуснаш. *Савдо*

ЯЗАК **يزک** 1. пешқаравули лашкар, ки барои аз душман хабардор шуда истодан фиристола мешавад, пешравӣ сипоҳ, пешчанг ва авангарди лашкар, тална.

Ҳазар кори мардони короғаҳ аст,
Язак садди руйи лашкаргаҳ аст. *Саъдӣ*

Чаҳорсад ҳазор савори шамшерзан бар сабили
язак фиристод. «*Равзат-ус-сафо*»

язак бар **язак** қаравул паси қаравул, даста ба даста,
гурӯҳ-гурӯҳ.

Язак бар язак сӯ ба сӯ дар шитоб,
На дар дил сукунат, на дар дида хоб. *Низомӣ*

язак нишондан қаравул мондан, посбон таъин кардан.

Фуруд омаданд аз ду ҷониб сипоҳ,
Язакҳо нишонданд бар посгоҳ. *Низомӣ*

2. ҷосус.

Язаки дили асирон ба кучо гурезад аз ту,
Ба ҳаволии ду чашмат ҳашамаи бало ништаста.

Хисрави Деҳлавӣ

ЯЗАҚДОР یزکدار сардори пешқаравулон, раиси фавҷи
талиа.

Бурун шуд язақдори душманшинос,
Ятоқӣ камар баст бар ҷои пос. *Низомӣ*

ЯЗАҚДОРӢ یزکدارӣ қаравули, ниғаҳбонӣ, посбонӣ.

Язақдорӣ аз дида нағзоштанд,
Ятоқӣ, ки расм аст, медоштанд. *Низомӣ*

ЯЗДОДӢ یزدادی номи хӯроке, ки тухми пухташудан
мурғро дар байни лундаҳои гӯшти кӯфта монда мепазанд,
наргисӣ.

Хӯрди муҳолифони ту хуни дилу ҷигар,
Қути мувофиқони ту яздодию асал. *Тайён*

ЯЗДОН یزدان худо.

Ҳама некӯи дар ҷаҳон баҳри туст,
Зи яздон баҳона набоядт ҷуст. *Фирдавсӣ*

ЯЗДОНПАРАСТ یزدانپرست худопараст, худочӯӣ, худо-
тарс.

Расиданд бар тозиёни наванд
Ба ҷое, ки яздонпарастон буданд. *Фирдавсӣ*

ЯЗДОНПАРАСТӢ یزدانپرستی худопарастӣ, худотарсӣ,
худочӯӣ.

ЯЗДОНШИНОС یزدانشناس худошинос, худопараст.

...Ки эй шоҳи пирузи яздоншинос,
Ситониш мар-уро в-аз уят сипос. *Фирдавсӣ*

ЯЗДОНШИНОСӢ یزدانشناسӣ худошиносӣ, худопарастӣ.

Ба яздоншиносӣ алам барфарохт,
Зи донишпажухӣ худоро шинохт. *Ҷомӣ*

ЯЗДОНӢ یزدانی мансуб ба яздон; \diamond (ин) хилъати яздонӣ
д. чизи худодод; *киноя* аз бадани инсон.

Ҷомае нест ба андоми ту, чун урьёни,
Чанд пинҳон кунӣ ин хилъати яздонино. *Соиб*

ЯЗИД а. یزید номи яке аз халифаҳои Бани-Умайя, писари
Муовия, ки набераи Муҳаммади пайғамбар — Ҳусайн
ибни Алӣ дар дашти Қарбалло бо фармони ӯ кушта
шуд; \diamond **Язиди нафс** нафси душман, нафси бад.

Бо Язиди нафс меҳоҳам сафорой кунам,
Баҳри оини шаҳодат Қарбалое хуш кунам. *Махфӣ*

ЯЙЛОҒ||**ЯЙЛОҚ** т. ییلاق ниг. ёйлоғ.

ЯК ۱. *шумораи миқдорӣ* адади 1 (۱).

Шавад аз оби як сарчашма чандин киштҳо ҳосил.
Расонад лолаву гул нисбати худро ба доғи ман.
Сайидо

2. як бор, боре.

Баҳор бе руҳи гулранги ту ҷӣ кор ояд,
Маро як омаданат бех, ки сад баҳор ояд.

Хисрави Деҳлавӣ

Ҳамчу сурати девор гаштаем ҳайронат,
Як назар намесозӣ ҷониби асиронат. *Сайидо*

\diamond **як дам** даме, нафасе, лаҳзае; *киноя* аз муддати
андак.

Надорат бе ту, эй кони малоҳат, як дам ороме.
Ба захми ман намак ҳамчун кабоб андохтӣ, рафтӣ.
Сайидо

як замон а) замоне, вақте, ягон вақт; б) ҳеҷ вақт, ҳеҷ
гоҳ, асло (дар ҷумлаи инкорӣ).

Зи ҳар донише чун суҳан бишнавай,
Аз омӯхтан як замон нағнавӣ. *Фирдавсӣ*

як зарра заррае, қатрае; *киноя* аз каме, андаке.

Як зарра ақлу хуш агар дошти ба сар,
Ҳаргиз зи хона по навиҳодӣ бар остон. *Сайидо*

як имрӯз танҳо имрӯз, фақат имрӯз, ҳамин рӯз.

Як имрӯз бо якдигар май хурем,
Чу фурсат набошад, дигар кай хурем? *Ҳочу*

як имшаб танҳо имшаб, фақат ҳамин шаб.

Як имшаб бар дари хешам бидеҳ бор,
Қи то хоки дарат бусам заминвор. *Низомӣ*

як нафас лаҳзае, даме; фурсате; *киноя* аз муддати
андак.

Чуз як нафас нашоти ҷаҳонро мадор нест,
Парвона рафту субҳ дамиду ҷароғ ку? *Сайидо*

як раҳ як бор, боре, дафъае, як навбат.

Ҳар кӣ як раҳ сӯи ман бинад, фаромӯшам кунад.
Токи нисъён аст гуё гушан абрӯи ман. *Сайидо*

як рӯз а) ягон рӯз, рӯзе; б) ҳеҷ вақт, ҳеҷ гоҳ (дар
ҷумлаи инкорӣ).

Аз у дидам ҳазор озарми дилсӯз,
Ки нашнидам саломе дар ту як рӯз. *Низомӣ*

як сон як хел, баробар; **як сон дидан** баробар до-
нистан, баробар ҳисоб кардан.

Ҷаро ин дурри гаронбаҳоро бо ин сангрезаҳо
як сон мебинӣ ва баробар мекунӣ? *Садри Зиё*

як умр *киноя* аз ҳамеша, ҳама вақт, доимо.

Як умр ганҷ дар дили вайрона орамид,
Як шаб дар ин хароба сар орӣ, ҷӣ мешавад? *Соиб*

як чиз ҳеҷ чиз (дар ҷумлаи инкорӣ).

Бад-он сон ки дар бадви рушду тамиз
Намондаш зи фазлу хунар ҳеҷ чиз,
Ки маншури идроки у барнаҳонд,
Надониста як чиз аз вай намонд. *Садри Зиё*

як ҷаҳон *киноя* аз хеле бисъёр, бисъёр афзун.

Ба ғорат бурд ғамзат як ҷаҳон дил,
Лабатро гӯ, ки охир турктоз аст. *Анварӣ*

як ба як якта-якта, ягон-ягон; аз аввал то охир, ба
қуллӣ, тамоман.

Бипурсид пас паҳлавон аз наҷод,
Бад-у сарвбун як ба як кард ёд. *Фирдавсӣ*

Ҳазрати эшон худомро як ба як овоз медоданд
ва шафоат мехостанд. *Садри Зиё*

як шудан а) муттафиқ шудан, муттахид гаштан.

Ду дил як шавад, бишканад кӯхро,
Парокандагӣ орад анбӯхро. *Низомӣ*

б) баробар шудан, як хел шудан.

Ҳар киро фатҳу зафар пайғом дод,
Пеши у шуд як муроду номурод. *Румӣ*

ЯКАНДЕШ *یکاندیش* *ниг.* якандеша.

Дар намози ҷумба бингар хуш ба хуш,
Ҷумла ҷамъанду якандешу хамӯш. *Румӣ*

ЯКАНДЕША *یکاندیشه* ҳамфирк, ҳамақида, якдил.

Бозун таъиди хунарпешагон,
Қиблаи тавҳиди якандешагон. *Ҷомӣ*

ЯКАНДОЗ *یکانداز* навъе аз тир, ки дур меравад, тирӣ дурпар.

Ду якандозро ба ҳам пайваст,
Пас бар оҳу равона кард зи шаст.

Хисрави Деҳлавӣ

Якандози туркони нахҷирҷӯй
Ба нахҷири шерон дароварда рӯй. *Хочу*

ЯКАСПА *یکاسبه* бо як асп; савори танҳо, яккасабор.

Бипӯшид бар хеш рахти сипоҳ,
Якаспа бурун рафту бигрифт роҳ. *Фирдавсӣ*
Хуршеди кисроточ, бин, айвони нав пардохта,
Якаспа бар кӯи фалак майдони нав пардохта. *Ҳоқонӣ*

ЯКБАСӢ *یکبسی* якборагӣ, тамоман.

Баҳили макун ҷовидон якбасӣ,
Бад-ин орзу чун манам худ расӣ. *Абӯшақури Балхӣ*

ЯҚБОР||**ЯҚБОРА** *یکبار*|| *یکباره* 1. ба як бор, дар як дафъа, дар як вақт.

Яқбора ду нонхӯриш бар хон ниҳода буд.
Аҳмади Дониш

2. ногаҳон, баногоҳ, банохост, дафъатан.

Дили Зол якбора девона гашт,
Хирад дур шуд, ишқ фарзона гашт. *Фирдавсӣ*

Маҳдум пусти хирс пушиданд, ... якбора ба зан дарафтоданд, зан беҳуш шуд. *Садри Зиё*

3. тамоман, батамом.

Бо дилороме маро хотир хуш аст,
Қ-аз дилам якбора бурд оромро. *Ҳофиз*
Рехт хуни ҷигар аз гӯшаи чашмам якбор,
В-он ҷигаргӯша наёмад ба канорам, чӣ кунам?

Ҳилолӣ

ЯҚБОРАГӢ *یکبارگی* тамоман, ба кулӣ.

Бар он рафт бояд ба бечорагӣ,
Супурдан бад-ӯ дил ба якборагӣ. *Фирдавсӣ*

Гашт якборагӣ дилу чонам
Ҳалқа дар гӯши ҳалқаи гӯшат. *Анварӣ*

ЯҚДАСТ *یکدست* 1. бо як даст; 2. якхела, якшакла, якнавъ.

Аз он аст якдаст афкори Соиб,
Ки ҷуз дасти худ муттақое надорад. *Соиб*

Вали ... девонаш ду ҳазор байт ба назар расида,
ашъори девонаш якдаст аст. *«Оташкада»*

3. монанд.

Фарқи сари ӯ зи мӯи бисъёр
Якдаст шуда ба дастан хор. *Ҳилолӣ*

4. муттахид, муттафиқ.

Агар олам ҳама гарданд якдаст,
Гумони ин мабар, к-он дар тавон баст. *Ваҳшӣ*

ЯҚДАСТӢ *یکدستی* муттафиқӣ, ягонагӣ, муттахидӣ.

Душманони ҳар ду ҷониб чун ҳоли якдилӣ ва
якдастӣ бидонанд, дандонхошон кунд шавад.

«Таърихи Байҳақӣ»

ЯҚДИГАР *یکدیگر* ҳамдигар.

Нагиранд мар-яқдигарро гузар,
Набошад аз ин як равиш росттар. *Фирдавсӣ*

яқдигарро гирифтан ба ҳам дарафтодан, бо яқдигар даст ба гиребон шудан.

ЯҚДИЛ *یکدل* 1. ҳамфирк, ҳамрағӣ, муттафиқ, муттахид.

Ту бо дӯст якдил шаву яксахун,
Ки худ беҳи душман барояд зи бун. *Саъдӣ*

Ба адл ор ру, то ки одил шаванд,
Ҳама бо ту дар адл якдил шаванд. *Ҷомӣ*

2. якрӯй, берие, беғаш, беғараз, самимӣ.

Ту шамъи анҷуманӣ, якзабону якдил шав,
Ҳаёлу кушиши парвона бину хандон бош. *Ҳофиз*

Якдилу якҷиҳату якрӯ бош
В-аз дурӯени ҷаҳон яксӯ бош. *Ҷомӣ*

3. хунсард, бепарво.

Ба зин-андар афғанд гурзи ниё,
Ҳамарафт якдил пур аз кимнӣ. *Фирдавсӣ*

ЯҚДИЛА *یکدله* *ниг.* якдил 1,2.

Хуш он набиди ғорҷӣ бо дӯстони якдила,
Гетӣ ба ором андарун, маҷлис ба бонгу валвала.
Рӯдакӣ

ЯҚДИЛӢ *یکدلی* ҳамфиркӣ, ҳамрағӣ, муттахидӣ, муттафиқӣ.

ЯҚДОНА *یکدانه* 1. танҳо, ягона, якка; 2. бемисл, бемонанд, беназир, ноёб, нодир; **дурри** (*ё гавҳари*) **яқдона** марвориди гаронбаҳо; дурри беназир.

Мадори нуқтаи биниш зи холи туст маро,
Ки қадри гавҳари яқдона ҷавҳарӣ донад. *Ҳофиз*

3. навъе аз асбоби зинат, гарданбанде, ки ба миёни он як дона марвориди гаронбаҳо овехта шуда бошад.

ЯКЕ *یکی* 1. шахсе, касе, як нафар, як кас.

Якero талх гардонам май аз ҷом,
Якero айш хуштар дорам аз ном. *Низомӣ*

Бинои суханрост рукни тамом
Яке содиқулқавл — Сиддиқ ном. *Садри Зиё*

2. баробар; яксон, якхела.

Онро мусаллам аст тамошон навбаҳор,
Қ-аз ишқи бӯстон гулу хораш яке шавад. *Саъдӣ*

3. як бор, як дафъа.

Шавам гирди гетӣ, бароям яке,
Зи душман ба банд оварам андаке. *Фирдавсӣ*

4. якбора, банохост, дафъатан.

Чу Иғрираси пурхунар он бидид,
Дил андар бари ӯ яке бардамид. *Фирдавсӣ*

5. *маҷ.* қатъӣ, ҳақиқӣ, тағъирнопазир, ивазнашаванда.

Ман бо ту якдилам, сухану қавли ман якест,
Ин аст қавли ман, ки шундӣ: Сухан яке ст.

Ҳилолӣ

ЯКЗАБОН يکزيبان ҳамфир, ҳамраъӣ, ҳамақида, якдил, муттафик, муттаҳид.

Бирав, бо дӯстон осуда биншин,
Чу бинӣ дар миёни душманон ҷанг,
В-агар бинӣ, ки бо ҳам якзабонанд,
Қамонро зеҳ куну бар бора бар санг. *Саъдӣ*

ЯКЗАБОНӢ يکزيبانی ҳамфирӣ, ҳамраъӣ, якдилӣ, муттафиқӣ, муттаҳидӣ.

ЯКЗАХМ يک زخم : гурзи якзахм киноя аз гурзи Соми Наримон, ки гуё ба як задан аждаҳоро куштааст; гурзи гарон.

Ҳамин гурзи якзахм бардоштам,
Сипахро ҳамон ҷой бигзоштам. *Фирдавсӣ*

Соми якзахм лақаби Соми Наримон, ки гуё аждаҳоро бо як зарба кушта будааст.

Маро Соми якзахм аз он хонданд,
Ҷаҳоне ба ман гавҳар афшонданд. *Фирдавсӣ*

ЯККА يکه 1. танҳо, ягона; 2. беҳамто, беназир, бемисл.

Нусратхон ва дувоздаҳ ҳазор савор, ки ҳама ҷавон ва якка буданд, ... дар қалб ҷо гирифт(анд).
«Таърихи Фаршита»

ЯККАБАЙТ يکه بيت шохбайт, бехтарини байтҳо аз шеър, фардбайт.

Хонаҳон яккабайт аз таъби ту зеру забар,
Чорбозори рубой гашта аз таъбат хароб.

Фавқии Яздӣ

ЯККАСАВОР يکه سوار 1. савори якка, танҳосавор; 2. нотарс, бебок, далер, шучоъ.

Яккасавори ҷилваро сафшикани ду кавн кун,
Мири шикори ғамзаро рухсати турктоз дех.
Мухлиси Кошӣ

ЯККАТОЗ يکه تاز *ниг.* яккасавор.

Алиқулӣ... фармуд... дар соати шариф баъзе...
яккатозони майдони ҷавонмардӣ ва ҷонсупорӣ монанд. (2) *«Фатҳнома»*

Он савори яккатозам дар биёбони ҷунун,
К-офтобу маҳ кунандам орзуи шотирӣ. (1)

Фавқии Яздӣ

ЯККАХОН يکه خوان яккахонанда, касе, ки сурудро танҳо худах мехонад.

ЯККАХОНӢ يکه خوانی танҳо суруд хондан, ба танҳой суруд хондани хонанда, амали яккахон.

ЯККАҶАВОН يکه جوان ҷавони беназир, бемонанд; далер, шучоъ.

Баҳодурон ва яккаҷавонон тақоваронро ба ҷилва дароварданд. *«Таърихи Фаршита»*

ЯКЛАХТ|ЯКЛУХТ يک لخت 1. якпора, якқитъа, ғайри шикаста, ғайри таркибӣ.

Бунъёди шаҳр бар санге яклухт ниҳод.

Носири Хисрав

2. тамом, тамоман.

Ин замон ин аҳмақи яклахтро

Он намояд, ки забон бадбахтро. *Румӣ*

3. якрав, гапношунав, гарданшах.

Суханшунав набувад одаме, ки яклахт аст,
Ҳикоятест, ки девор гуш медорад. *Мирзо Исмоил*

ЯКМАНӢ يک منى ба вази як ман, ба миқдори як мағз, ҷоми якманӣ қадаҳи калон, ки як ман (900 г) май ҷой мегирад.

Субҳ асту жола мечакад аз абри баҳманӣ,
Барги сабуҳ созу бизан ҷоми якманӣ. *Ҳофиз*

ЯКМАҒЗ يک مغز он ҷӣ аз як мағз иборат аст; маҷ. бисёр қарин ва наздик, якдил, ҷонӣ.

Рафиқони адабсанҷу вафодӯст,
Ба ранги бӯи гул якмағзу садпӯст. *Бедил*

ЯКМИЗОҶ يک مزاج босубот, устувор.

Абдураҳмон марде якмизоҷ аст, ҷун Али мумонаст
кунад, у ин ноз наҳарад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ЯКОВЕЗ يک آويز як навъ шамшер.

Бибастанд заррина маҳмезо,
Ба хун тез карда яковезҳо. *Ҳотифӣ*

ЯКОЯК يک يک 1. яке баъд аз дигаре, якта-якта, пасу дунбол.

Бигуфтанд пешаш якояк меҳон,
Суханҳои шохону гашти ҷаҳон. *Фирдавсӣ*
Ҳар он кас ки буд бар дари шаҳриёр,
Якояк фиристодашон ёдгор. *Фирдавсӣ*

2. тадриҷан.

Гармии офтоб якояк шуъла аз димоғам ангеҳт.
Бедил

3. батафсил, муфассал.

Бигуфт у зи кори писар шохро,
Намудаш якояк ба му роҳро. *Фирдавсӣ*

Шудам, то қиссаи худ арза дорам,
Якояк захми хичрон баршуморам. *Убайди Зоконӣ*

4. тамоман.

Якояк зи Эрон сар андаркашид,
Пиҷӯхид ҳар гуна гуфтушунид. *Фирдавсӣ*

5. фавран; ногаҳон, баноҳост, яке.

Якояк аз у бахт баргашта шуд,
Ба дасти яке банда-бар кушта шуд. *Фирдавсӣ*

ЯКПАҶЛУ يک پهلو якрав, якраҳа, индоқор.

Чаро бозу ба қатлам мекушой,
Чу теғ аз ноз якпаҳлу чарой? *Нозим*
Барнамеояд касе бо ҳуи якпаҳлуи ту,
Ҳаст якпаҳлутар аз ҳуи ҷавонон ҳуи ту. *Соиб*

ЯКПОРА يک پاره яклахт, якқитъа, ғайри шикаста.

Чу бишнид, шуд ҳамчу якпора абр,
Ба сар барш пулоду дар танш габр. *Фирдавсӣ*

ЯКРАВОН يک روان якҷон, якдил, самимӣ, ростқавл.

Бандаи якравони якрангем,
Душмани шайхакони қаллобем. *Убайди Зоконӣ*

ЯКРАНГ يک رنگ 1. дорон як хел ранг, соҳиби як хел лавн, бо як хел ранг.

Ботину зоҳири ушшоқ чу гул якранг аст,
Ҳар ҷӣ бошад ба дили мо, ба забон хоҳад буд. *Сайид*

2. ҳамранг, дорон айни ранг, ду чизе, ки ба як хел ранг соҳиб аст.

Сухану сеҳр ба як оҳанганд,
Зару зарних ҳам якранганд. *Чомӣ*

3. гулгуна, ғоза, сафедӣ, ки занон ба рӯй мемоланд.

Ороста гаштааст зи ту чеҳраи хубӣ,
Чун чеҳраи дӯшиза ба якрангу ба гулнор. *Хисравӣ*

4. маҷ. берие, беғараз, бенифок, софдил.

Бар дари майхона рафтан кори якрангон бувад,
Худфурушонро ба куи майфурушон роҳ нест. *Ҳофиз*

Ғуломи Ҳиммати дурдиқашони якрангам,
На он гурӯҳ, ки азрақлибосу дилсияҳанд. *Ҳофиз*

5. маҷ. содиқ, вафодор.

Мабин дурангии рухсору ашки Ҷомиро,
Ки дар тариқи муҳаббат ҳамеша якранг аст. *Чомӣ*

6. маҷ. дӯст, муттафик.

Ба Андиҷон худро дохил карда, ба мардуми он
чо якдилу якранг гардад. «*Шаҳномаи Фарғона*»

ЯКРАНҒӢ يک رنگى 1. якхелӣ, якнамудӣ, якшаклӣ.

Чу охир гирифтори якрангианд,
Зи оғоз бо ҳам чаро ҷангианд? *Чомӣ*

2. маҷ. бенифоқӣ, беғаразӣ, софдилӣ.

Буи якрангӣ аз ин қавм наёяд, бархез,
Далқи олудаи суфӣ ба май ноб бишуй. *Ҳофиз*

3. маҷ. садоқат, самимият, вафодорӣ.

Ишқ якрангӣ тақозо мекунад в-ин равшан аст
В-арна шамъ оташ чаро зад ҳамчу худ парвонаро. *Чомӣ*

Гар туро ҳаст дар ин шева сари якрангӣ,
Дину дунё ба яке ҷуръа чу Исмаи бифруш. *Исмаи*

ЯКРИКЕБӢ يکریکبى 1. ҳамрикобӣ, ҳамроҳӣ; 2. маҷ. мустанди коре шудан, омодаи коре шудан; машғул шудан бо коре.

... Қ-аз ин беш бар дилфиребӣ мабош,
Ба норостӣ якрикебӣ мабош. *Низомӣ*

ЯКРИКОБӢ يکریکابى 1. асп.

Инони якрикобӣ зер мезад,
Дудасти бо фалак шамшер мезад. *Низомӣ*

2. ниг. якрикебӣ 2.

Якрикобӣ мапой бар сари зӯҳд,
Чун шавад дил инонгири сабуҳ. *Ҳоқонӣ*

ЯКРОН يکران аспӣ бурранги моил ба зардӣ; аспӣ зотӣ, аспӣ асил; аспӣ тездав.

Аз осеби наъли якрон санги хора пора кунам. *Авфӣ*

Зи тавқи зарандуди Афросиёб
Бибандам бар зини якрон рикоб. *Ҳотифӣ*

якрони сахронавард аспӣ тездав, аспӣ даштпаймо, аспӣ пурзур.

Ба ҷону дили пур зи андӯху дард
Ҳамеронд якрони сахронавард. *Шодӣ*

ЯКРӢ(Ӣ) يکرو(ى) 1. бенифок, берие, беғараз, софдил; *муқобили дурӯ(Ӣ)* 1.

Якдилу якҷихату якру бош
В-аз дурӯени ҷаҳон яксу бош. *Чомӣ*

Чу фарди она бо коинот якру бош,
Ки шуд сиёҳ рухи қоғаз аз дуруиҳо. *Соиб*

Аҳмадхон бо ҳазор ҷавони якдилу якруӣ ҳамла
бар қалби афвоҷи муҳолифон овард.
«Таърихи Фариишта»

2. тамоман, ба куллий.

Кунун бегумон ташна бошад сутур,
Бад-ин деҳ бувад об якруӣ шӯр. *Фирдавсӣ*

якру кардан яктарафа кардан; анҷом додан.

Яке баста теги дуру дар миён,
Ки якру кунад қиссаи румиён. *Ҳотифӣ*

Муҳиммотро якру карда аъвону ансорро ... бад-он
савб гусел фармуд. «*Таърихи Фариишта»*

ЯКРӢЗА يکروزه муддати як рӯз, аз субҳ то шом, ҳар чизе, ки мансуб ба як рӯз аст.

Агарчанд монӣ фузун боядат
Ҳамон хӯрди якруза бигзорядат. *Фирдавсӣ*

Хур аз кӯх якруза сар барназад,
Ки он қалтабон ҳалқа бар дар назад. *Саъдӣ*

якруза будан муваққатӣ будан, нопойдор будан.

Ба меҳр-андар чу гул якруза бошӣ,
На чун ёқуту чун фирӯза бошӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

ЯКРӢЯ يکرويه 1. бенифок, берие, беғараз, софдил.

Чӣ гӯӣ, ки якруя ҳастем ёр,
Чаро зеру боло дарорӣ ба кор?! *Низомӣ*

2. якбора, ногаҳон.

Эй меҳри ту беҳосил, якруя зи ман магсил,
Қ-аз меҳри ту аст ин дил оташкадан Барзин.

Мухторӣ

якруя гаштан яктарафа шудан; ба тартиб дароварда шудан, тайёр шудан; анҷом ёфтан.

Имрӯз, бихамдуллалах, ки корҳо якруя гашт,
бе он ки чашмзаҳме уфтод. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ЯКСАВОР||**ЯКСАВОРА** يکسوار||يکسواره 1. танҳосавор, савори танҳо; 2. танҳо, якка, фард.

Меҳр пайваста яксабора бувад,
Моҳ бошад агар, ситора бувад. *Саной*

Агар пойбандӣ, ризо пеш гир,
В-агар яксаворӣ, сари хеш гир. *Саъдӣ*

ЯКСАР||**ЯКСАРА** يکسر||يکسره 1. танҳо, якка, муҷаррад, фард; 2. сар то сар, тамоман, аз аввал то охир.

Рафтию базми маро яксар парешон сохтӣ,
Не суроҳӣ пеши соқӣ, ҷо ба ҷо паймонае. *Сайидо*

Кунад дар баҳр агар ин шӯъла тӯфон,
Ҳама аҳгар шавад яксар чу марҷон. *Ҳозик*

3. ҳама, ҳамагӣ, ҷумла, тамом.

Чу Юсуф шуд ба хубӣ гармбозор,
Шудандаш мисриён яксар харидор. *Чомӣ*

Ҳам аз гарди раҳ чобукони сара
Ба майдон ниҳоданд рӯ яксара. *Ҳотифӣ*

4. якбора, баногоҳ, дафъатан, даррав; рост.

Қашидаш саропой яксар давол,
Сипаҳбуд бурид он сари беҳамол. *Фирдавсӣ*

Ҳофизо, рӯзи азал гар ба каф оӣ ҷоме,
Яксар аз кӯи харобот барандат ба бихишт. *Ҳофиз*

Дастӣ уро гирифт мушфиқвор,
Бурд яксар ба маҷлиси ансор. *Чомӣ*

5. ҳамеша, доимо, мудом, пайваста.

Сад бор агар зи дасти ту бар ман ҷафо равад,
Яксар ба дустии ту аз ман вафо равад. *Шоҳин*

6. ҳеч, асло, қатъан (дар ҷумлаи инкорӣ).

Соя по нанҳода яксар бар сари болини ман,
Офтоби заррапарвар меҳрубон бошад маро. *Сайидо*

ЯКСАРӢ *يکسارى* тамоман.

Он ғуломаш бурд пеши муштарӣ,
Шуд зиёни муштарӣ(-и) он яксарӣ. *Румӣ*

ЯКСИФАТ *يکصفت* баробар, яксон, якхела.

Гар бувад фирдавсу анҳори биҳишт,
Чун фусурда яксифат шуд, гашт зишт. *Румӣ*

ЯКСОН *يکسان* 1. якхел, яктарз, бефарқ, мусовӣ; ба як тартиб, аз ғайри имтиёзу фарқ.

Тарбият яксон аст ва табоёе мухталиф аст. *Саъдӣ*
Ба олам нест чун аҳли тамаъ яксон сулуки ман,
Ба рӯи дустон оинаам, бо хасм шамшерам. *Сайидо*

2. ба як вазъ, ба як ҳолат, ба як қарор.

Даври гардун гар ду рӯзе бар муроди мо нагашт,
Доимо яксон намонад ҳоли даврон, ғам махӯр! *Ҳофиз*
Най побанд чун аввал, бад-ин хуш мекунам дилро,
Ки пайваста мизочи одаи яксон намононад. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. ҳамеша, доим, бардавом.

Фалак нест яксон ҳамоғуши ту,
Тирозаш дуранг аст бар души ту. *Низомӣ*

4. ҳамсаф, ҳамқатор; маҷ. монанд.

Як-ду мӯят, қ-аз занахдон сар зада,
Карда яксонат ба пирони думӯй. *Саъдӣ*
Сари шоҳону пушти паҳлавонон
Кӯнад як дам ба хоки тира яксон. *Бадриш Кашмирӣ*

ЯКСУН *يکسون* шакли дигари яксон.

Туй ораста, беорониш
Чи ба карбосу чи ба хаз яксун. *Абӯшуйб*

ЯҚСУХАН || **ЯҚСУХУН** *يکسخون* || *يکسخن* хамфиқр, ҳам-
раӣ, муттафиқ, муттаҳид.

Ту бо дӯст якдил шаву яқсухун,
Ки худ беҳи душман барояд зи бун. *Саъдӣ*

ЯҚСӢ(Ӣ) *يکسو(ى)* як тараф, дар як канор.

Якдилу якҷиҳату якрӯ бош,
В-аз дурӯёни ҷаҳон яқсӯ бош. *Ҷомӣ*

яқсӯ ниҳодан бартараф кардан, дур кардан.

Чаро пеши хисрав ба хоҳиш раӣ?

Чу яқсӯ ниҳодӣ тамаъ, хисравӣ! *Саъдӣ*

яқсӯ шудан а) бар канор шудан, ҳазар кардан, дур шудан.

Ба ҳастии бояд, ки хасту шавӣ,
Зи гуфтори бекор яқсӯ шавӣ. *Фирдавсӣ*

б) гузаштан, рафтан.

Рӯза яқсӯ шуду ид омаду гулҳо бархост,
Май ба майхона ба ҷуш омаду мебояд хост. *Ҳофиз*

ЯҚТАН *يکتان* 1. танҳо, якка, фард, ягона.

Ҳазарвон бад-ӯ гуфт, қ-ин яқтан аст,
На оҳантан асту на Оҳирман аст. *Фирдавсӣ*

Манам дар иттиҳоди дӯст яқтан,
Варо тафриқ натвон кард аз ман. *Мулҳам*

2. ягон кас; ҳеч кас, ҳеч қадам (дар ҷумлаи инкорӣ).

Парастандан кирм буд шаст мард,
Напардохтӣ яқтан аз коркард. *Фирдавсӣ*

Чу фардо фишорем дар ҷанг пой,
Зи румӣ намонем яқтан ба ҷой. *Низомӣ*

ЯҚТАНА *يکتانه* 1. якка, танҳо, ба танҳой.

Яқтана сӯи сайд рафт бурун,
То зи дил ҳам ба хун бишӯяд хун. *Низомӣ*

2. якдил, муттафиқ.

Ба Рустам супурд он замон маймана,
Ки якдил сипоҳӣ буду яқтана. *Фирдавсӣ*

ЯҚТАӢ *يکتاه* ҷомаи якқабата, ҷомаи беостар.

Ҳазрати устоз... ҳар қадар либосе, ки дар
бисоти худ доштаанд, лӯшидаанд, масалан, ҷомаи
кимҳоб, ҷомаи ҷити кӯҳна, ... аз болои вай як
дона яқтаҳи қалами кӯҳна ва ҳоказо. *Садри Зиё*

ЯҚТО *يکتا* 1. як адад, фард, воҳид, ягона; яқто шудан
яксон шудан, як шудан.

Як қатран об буд, бо дарьё шуд,
Як зарран хок, бо замин яқто шуд.
Омад-шудани ту андар ин дуньё чист?
Омад мағасе падида нопаёдо шуд. *Хайём*

2. беназир, бемонанд.

Родмарду кариму беҳалал аст,
Роду якхӯю якдилу яқтост. *Фарруҳӣ*

гавҳари яқто гавҳари қиматбаҳо, гавҳари бемонанд.

Чаро ин гавҳари яқто ва ин дурри гаронбаҳор
бо ин сангрезаҳо баробар мекуни? *Садри Зиё*

қомати яқто қомати рост; қади бемислу монанд.

То сахни чаман қомати яқтон ту рафта,
Шамшод зи по рафтаю дар пой ту рафта. *Ҳоҷӣ*

3. маҷ. танҳо, фақат.

Якдилу яқто хоҳам, ки бувӣ ҷумла маро
В-он ки ӯ чун ту бувад, якдилу яқто нашавад.

Манучехрӣ

4. д. яккаву танҳо, ягона (сифати худо); \diamond **яқто пушт**
киноя аз қомати рост.

Эй фалак, дар ҳавои ту яқто
Пуштам аз бори миннати ту дутост. *Заҳири Форьёбӣ*

ЯҚТОГАРД *يکتاگرد* касе, ки танҳо мегардад, танҳогард,
яккарав.

Чу берун аз чаман он сарви яқтогард меояд,
Ба домангирии ӯ буи гул чун гард меояд. *Сайидо*

ЯҚТОДИЛ *يکتادل* софдил, бекина, бекудурат.

Ту яқтодиливу надидаҷаҳон,
Чунон дон, ки дарди ту ҷӯяд ниҳон. *Фирдавсӣ*

ЯҚТОР *يکتار* иборат аз як қабат тор; маҷ. беқувват,
бемадор, суст, заиф.

Баланд кунгури шоҳу каманди айёрӣ
Заифриштаву борику хому яқтор аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ЯҚТОРАВӢ *يکتاروى* яккаравӣ; танҳой, муҷарради, беаю-
қағӣ.

Бувад исносоти ҳиммат қағӣ
Ба танҳонишиниву яқторавӣ. *Ҷомӣ*

ЯКТОЙ يكتائى 1. танхой, фардӣ; 2. беназирӣ, бемонандӣ.

Ҳочиро чун нашавад хотири бечора ду ним,
Ба рақибон нигарад чилваи яктоии ту. *Ҳоҷӣ*

3. ягонагӣ, муттаҳидӣ.

Бо Ҳама иттиҳодо яктой
Фарқ бар фарқ чиди пайдой. *Бедил*

4. д. ваҳдоният, худой.

Ба фазли Ҳиммати яктой, агар лабе бо ҳарф ошно
доштам, мухотаби дигаре набуд. *Бедил*

ЯКТӮ يکتو яктор, якнаҳ, якқабат, ресмони яктоб.

Пас чу якранг шуд, Ҳама ӯ шуд,
Ришта борик шуд, чу яктӯ шуд. *Саной*

ЯКУМ يکم ниг. якӯм.

ЯКХОНА يک خانه Ҳамманзил, Ҳамхона, аз як манзил;

маҷ. муттафӣк.

Маро сиву ду хидматгор бӯданд,
Ҳама якхонаву якрӯю якразӣ. *Қамоли Исмоил*

ЯКХӮ(Ӣ) يک خو(ى) 1. дорои хулқу хӯи якхела, хушхулқ,

хушфеъл.

Родмарду кариму беҳалал аст,
Роду якхӯю якдилу яктоғ. *Фаррухӣ*

2. маҷ. Ҳамхулқ, он кӣ бо каси дигаре як хел хулқу
хӯ дорад.

То заминӣ, бо самои бас баланд
Якдилу якқиблаву якхӯ шаванд. *Румӣ*

ЯКЧАНД يکچند 1. як миқдор, чанде, қадаре; андаке,

чизи андак; 2. як муддат, чанде, замоне; вақти андак.

Чу якчанд бигзашт, ӯ шуд баланд,
Ба нахчир шер оваридӣ ба банд. *Фирдавсӣ*

Хоби харгӯш дод якчандам,
Оқибат одати паланг овард. *Анварӣ*

Саъдиё, даври некномӣ рафт,
Навбати ошиқист якчанде. *Саъдӣ*

ЯКЧАШМ||**ЯКЧАШМА** يک چشمه||**يک چشم** касе ё чизе, ки

як чашм дорад, дорои як чашм.

Аду бар сари тахти якчашма рафт,
Ки аз чашми якчашма сад чашма рафт. *Шоҳин*

♦ **якчашма кардани арӯси субҳдам киноя аз зебоии тулуи офтоб.**

Аруси субҳдам якчашма карда
Ба боми чорӯмин айвон баромад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЯКШАБА يکشبه мансуб ба як шаб; ба муддати як шаб;

ҳар чизе, ки як шабро аз сар гузаронидааст, мисли
кори якшаба, моҳи якшаба.

Олудаи миннати касон кам шав,
То якшаба дар висоқи ту нон аст. *Анварӣ*

тифли якшаба киноя аз чизе, ки дар як шаб ба вучуд меояд.

Тайи макон бубину замон дар сулуки шеър,
Қ-ин тифли якшаба раҳи яқсола меравад. *Ҳофиз*

ЯКШАНБА||**ЯКШАНБЕ** يکشنبه номи рӯзи дуйӯми ҳафта,

ки баъд аз шанбе ва пеш аз душанбе меояд, явмулаҳад.

Чулуси ӯ ... дар явми якшанбе ... иттифоқ афтод.
Аҳмади Дониш

ЯК-ЯК يک يک 1. яке баъди дигаре, паси Ҳама, ба навбат
пасу дунболи якдигар.

Шабистон Ҳама пеши Судоба боз
Давиданду бурданд як-як намоз. *Фирдавсӣ*
Дидӣ, ки чӣ сон баршукуфтам,
Як-як суҳане, ки буд, гуфтам. *Шоҳин*

2. чудо-чудо, алоҳида-алоҳида.

Зи ҳар гуна аз мурғу аз чорпой
Ҳуриш карда овард як-як ба ҷой. *Фирдавсӣ*

ЯК-ЯКӢ يک يکӣ чанги тан ба тан, чанги якка ба якка.

Мусулмонони Дакан дар шамшербозӣ ва як-якӣ
беназир ва бемисланд. *«Таърихи Фарошита»*

ЯКҚАБО يک قبا дорои як қабо; маҷ. муфлис, бечора.

Ба тангчашми он турки лашкарӣ нозам,
Ки Ҳамла бар мани мискини якқабо овард. *Ҳофиз*

ЯКҚАЛАМ يک قلم 1. яксара, якбора; Ҳама, Ҳамагӣ; тамо-
ман.

Мардуми Қомрон-мирзо якқалам роҳи фирор пеш
гирифтанд. *«Таърихи Фарошита»*

Иқтизои Ҳусни саркаш якқалам бепардагист,
Ӯ ғалат бар чеҳра мепӯшад ниқоб аз чашми ман. *Шоҳин*

Натвон ба хомаи дузабон ҳарф бозгуфт,
Лаб бастаем якқалам аз достони дӯст. *Соиб*

2. ягон бор; ақаллан, лоақал.

Дӯш ба хоки дараш нола задам Ҳамчу най,
Ҳеҷ нагуфт он санам якқалам: Афғони кист. *Туғрал*

ЯКҚАЛАМА يک قلمه тамоман, яксара.

Мулки маънӣ аз они туст Ҳама,
Ин қаламрав турост якқалама. *Ҳилолӣ*

ЯКӮМ||**ЯКӮМ** يکم нахустин, аввалини ҳар чиз.

ЯКЧИЛАВ يک جلو 1. тезрав, тезрафтор, тезқадам; 2.
якрав, якраҳа.

ЯКЧИҲАТ يک جهت муттафӣк, Ҳамфикр, якдил, Ҳамақида,
дӯст.

Ба ҳаққи сӯҳбати дерин, ки ҳеҷ маҳрами роз
Ба ёри якчиҳати ҳақгузори мо нарасад. *Ҳофиз*
Роҷаи он ҷо дӯст ва якчиҳати ӯ буд.

«Таърихи Фарошита»

ЯКЧИҲАТӢ يک جهتي Ҳамфикрӣ, Ҳамраъӣ, муттаҳидӣ,
дӯстӣ.

Малик Ноиб ... ба ирсоли расул ва расоил изҳори
якчиҳати ва ихлос карда. *«Таърихи Фарошита»*

ЯКҶО يکجا 1. дар як маҳал буда; 2. якбора, якборагӣ,
Сайдо, барҳез аз ҷо ҷуст якҷо чун насим,
Медихад ҷуши халонқ мужда аз айши қадим. *Сайидо*

ЯЛ يل паҳлавон, шуҷоъ, далер.

Навозиду молиду зин барниҳод,
Бар ӯ барнишаст он яли некзод. *Фирдавсӣ*

З-оҳанги нақораву сафи чанг
Қарданд ялон ба чанг оҳанг. *Ҳилолӣ*

ЯЛА يله 1. кушода, сар додашуда; озод, раҳо.

Биёвард ҷупон ба майдон гала,
Намонд эҷ бар дашт аспӣ яла. *Фирдавсӣ*

Фитода ҳизабронун аспон яла,
Зи аспин яла ҳар тараф сад гала. *Ҳотиғи*

яла кардан а) раҳо кардан, сар додан; даст кашидан.

В-ар сар ба чайби сабр кашам, гӯядам ба ноз:
Чун медихад дилат, ки маро мекуни яла. *Ҷомӣ*

б) тарк кардан, холи намудан.

Замоне накард у яла ҷои хеш,
Бияфшурд бар кинағақ пой хеш. *Фирдавсӣ*

в) вогузоштан, ҳавола кардан, супурдан.

Ин саге буд посбони гала,
Ман бад-у карда кори хеш яла. *Низомӣ*

2. хобида, афтода, хароб; 3. беҳуда, ҳарза.

Даст бад-он камон барӣ, аз кафи марг ҷон барӣ,
Боз чу бад гумон барӣ, он набувад ба ҷуз яла.

Шамси Табрэзӣ

4. қаҷ.

Бар сар яла ниҳода кулоҳу нишаста тунд,
Он ҳавсала кирост, к-он сӯ ниғақ кунад. *Хисравонӣ*

5. бадахлоқ, фоҳиша.

Гашта ялизан ҳама бар бонги най
Ҳамчу занони яла аз баҳри май. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЯЛAVOЧ||ЯЛAVУЧ т. *يلواج||يلوج* пайғамбар.

Хисрави зулҷалолатайн аз маликиву салтанат
Мустаҳиқи хилофатайн аз ялавоҷу танг(арӣ). *Ҳоқонӣ*

ЯЛАҚ *يلك* кулоҳи гушақдор, навъе аз тоҷи подшоҳон.

То ман ба нури моҳи ту шабро барам ба рӯз,
З-он пеш, к-аз самур ба маҳ баркашӣ ялак. *Сузанӣ*

ЯЛАЛАЙ||ЯЛЛАЛАЙ *يللي* овоз ё бонгу фаръёде, ки дар ҳолати хушӣ, айшу ишрат ва кайфу сафо бароварда мешавад; \diamond аз ялалӣ во кардан киноя аз тарк кардани айшу ишрат.

Чарх ҳарчанд ба комат гардад,
Соғари айш мудомат гардад,
Нахӯрӣ бозии сурху зардаш,
Бар ҳазар, аз ялалӣ во кардаш. *Саиди Ашраф*

ЯЛАНҶУЧ *يلنجوج* навъе аз беҳтарин удҳо, ки барон хушбӯй мезузонанд.

ЯЛАҶКАН||ЯЛҶИКАН *يل افكن||يل فكن* мағлубкунанда паҳлавонон, паҳлавони бисъёр зур.

Он гурди ялҶикаи, ки ба тиру синон гирифт,
Андар ниҳолғақ бадали оҳувон ҳижабр.

Абӯтоҳири Фаза

ЯЛДО *يلدا* 1. дарозтарин шаби зимистон, ки ба 22 декабрь рост меояд.

Бо зулфи ту қиссаест моро мушқил,
Ҳамчун шаби ялдо ба дарозӣ машхур.

Убайди Зоконӣ

Эй хуш он оташи раҳшанда, к-аз оннаи субҳ
Мебарад шӯълаи он занги шаби ялдоро. *Ҷомӣ*

2. маҷ. бисъёр сиёҳ ва торик.

Гар он Қайхисрав айвони нур аст,
Чаро Бижан шуд андар чоҳи ялдо? *Ҳоқонӣ*

\diamond ду ялдо киноя аз ду зулфи маҳбуба.

Дар соле агар шабест ялдо,
Дар як маҳи он санам ду ялдост. *Ҳидоят*

ЯЛИЗАН *يلي زن* *ниг. ялизан.*

ЯЛКАН *يلكن* манҷаниқ, ки ба воситаи он аз қалъа ба тарафи душман санг меандохтанд; *муқ. балкан.*

Аз тири ғамзаи ўст дар дил ҳазор равзан,
Ҳуснест ҷони ошиқ в-он ғамзагонш ялкан.

Абулмасали Бухорой

ЯЛЛАЛАЙ *يللي* *ниг. ялалӣ.*

ЯЛЛИЗАН||ЯЛИЗАН *يلي زن* хонанда, сурудхон.

Гашта ялизан ҳама бар бонги най
Ҳамчу занони яла аз баҳри май. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЯЛМОН *يلمان* зарби шамшер.

Зи ялмони шамшери он пурҷигар
Зи хун лола медид кӯҳ бар камар. *Шодӣ*

Синаи моҳию пушти гов дар ҳам дошт роҳ,
Теғро то дасти ӯ имо ба ялмон карда буд. *Ваҳшӣ*

ЯЛОҚ т. *يلاق* зарфе, ки дар он ба сағ ва гурба хурок медиҳанд.

То ошно кунам сағи қуи туро ба хеш,
Аз пардаҳон чашм ниҳам пешини ӯ ялоқ. *Шоҳин*

ЯЛҶИКАН *يل فكن* *ниг. ялаҶкан.*

ЯЛӢ *يللي* мансуб ба ял.

Бибастам миёни ялӣ бандавор,
Або ҷодувон сохтам корзор. *Фирдавсӣ*

ЯМ(М) а. *يم* баҳр.

Чун надонад роҳи ям, раҳ кай барад,
Сӯи даръё халқро чун оварад? *Румӣ*
Барои хотирам ғам офариданд,
Туфайли чашми ман ям офариданд. *Бедил*

Ҷомро заврақи ями май кун,
Лангари сабр аз қарор гузашт. *Туғрал*

ЯМАН а. *يمن* 1. тарафи дасти рост; 2. номи мамлакатест, ки дар ҷануби нимҷазираи Арабистон воқеъ аст.

ЯМАНИЙ||ЯМОНӢ *يماني||يمني* мансуб ба Яман; ақиқи яма-
ний ақиқи машхур, ки аз Яман меоварданд; киноя аз лаби маҳбуба.

Ду рух чун ақиқи ямонӣ ба ранг,
Даҳон чун дили ошиқон гашта танг. *Фирдавсӣ*

Надихад ҳеҷ касе об суҳанҳои маро,
Шуд дилам хун ба таманнон ақиқи яма-
ний. *Сайидо*

бурди ямонӣ як навъ матон хатдор, ки аз Яман меоварданд.

[Бозаргон] гуфт:... косаи чинӣ ба Рум ораму ...
обгинаи ҳалабӣ ба Яман ва бурди ямонӣ ба Порс.
Саъдӣ

теғи ямонӣ шамшери аълосифат, ки дар Яман тайёр мекарданд.

Амалро бимонда, аҷалро гирифта,
Гирифта ямин даст теғи ямонӣ. *Унсурӣ*

ЯМИН I а. *يمين* 1. тарафи рост, тарафи дасти рост, рост; *муқобили* ясор I.

Давлат аз пеш асту иқбол аз қафо, ҳар ҷо равӣ,
Фатҳу нусрат аз ямину бахту давлат аз ясор.

Восифӣ

ямину шимол тарафи дасти рост ва тарафи дасти чап.

Аз он ки рӯи сипаҳ бошад у ба ҳар ғазве,
Ҳамегузорад шамшераш аз ямину шимол.

«Луғати фурс»

ямину ясор тарафи рости чап, ду тараф; маҷ. ҳар тараф.

[Ғозонхон] умароро бар ҳасби маслиҳат аз ямину ясор равона гардонид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Аз ямину ясор аҳли нӣёз

Даъвии ишқ мекунанд оғоз. *Ҷомӣ*

2. дасти рост.

Қасам ба юсри ясорат, ки ҳаст вақти саҳо кон,
Ямин ба юмни я м и н а т, ки ҳаст гоҳи ато ям.
Фалакӣ

3. таър. тараф (ҷаноҳи) рости лашкар, фланги рости лашкар.

Ҳабаш бар ямин, барбарӣ бар ясор,
Ба қалб-андарун зангии девсор. *Низомӣ*
Саросар далерони Туронзамин
Қашиданд саф бар ясору ямин.

«Таърихи Сайидроқим»

4. қудрат, қувват, тавоноӣ.

Устуни ман исмату ҳифзи ту аст,
Ҷумла матвии ямини он ду даст. *Румӣ*

ЯМИН II а. *يمين* 1. қасам, савганд.

Қасам ба юсри ясорат, ки ҳаст вақти саҳо кон,
Я м и н ба юмни яминат, ки ҳаст гоҳи ато ям.
Фалакӣ

2. маҷ. гувоҳи қатъӣ ва равшан.

Қавли у бар қаҳли у ҳам ҳуҷҷат асту ҳам далел,
Фазли ман бар ақли ман ҳам шоҳид асту ҳам ямин.
Манучехрӣ

ЯМИНУДДАВЛА а. *يمين الدولة* 1. қудрат ва қуввати давлат; 2. лақабе, ки ба султон Маҳмуди Ғазнавий дода шуда буд.

Хилъати гаронмоя ... ба султон Маҳмуд фиристод
ва уро аминулмилла ва яминуддавла лақаб дод.
«Равзат-ус-сафо»

ЯМИНУЛЛОҲ а. *يمين الله* 2. ба қудрати худо, ба тавоноии худо, ба баракати худо.

Санг аз вай қадру рифъат ёфта,
Бас яминуллоҳ хилъат ёфта. *Аттор*

ЯММ а. *يم* *ниг.* ям(м).

ЯМН а. *يمن* *ниг.* яман 1.

Нури у дар ямну ясру тахту фавк,
Бар сару бар гарданаҷ чун тоҷу тавқ. *Румӣ*

Ҳам майманаро ба ямн андохт,
Ҳам майсараро ба яср пардохт. *Шоҳин*

ЯМОН I *يمان* дурахшон, тобон, дурахшанда, тобанда.

Дареғо, чунон рӯҳпарвар замон,
Ки бигзашт бар мо чу барқи ямон. *Саъдӣ*

ЯМОН II *يمان*: теғи ямон теғи яманӣ.

Бурда ба хангоми захм дар сафи майдони ҷанг
Ҳарбаи хиндуи у хурмати теғи ямон. *Ҳоқонӣ*

ЯМОНӢ *يماني* *ниг.* яманӣ.

ЯМОҚ т. *يماق* порчае, ки ба ҳар чизи дарида ва порашуда медӯзанд, пина, васла.

Ин кафш ҳазор пора ва ҳазор ямоқ буд ва ~~ва~~ ~~ва~~ ~~ва~~
хоро бо асб ҳеч таъсире набуд. *Аҳмади Девани*

Чандон даридааст гиребони тоқатам,

Дасти ғамат ки нест дигар қобили ямоқ. ~~Девани~~

ЯНАПЛУ *||* **ЯНПАЛӢ** *ينپلو* 1. бозоргоҳи калон, бозор ~~ниг.~~
мӣ, ки дар он аз ҳар тараф чиз оварда мефурӯшанд.

Чун янаплу дар миёни шаҳрҳо

Аз навоҳӣ ояд он ҷо баҳрҳо. *Румӣ*

2. корвон, қофила.

ЯНБӢ а. *ينبوع* чашма, сарчашма.

На-к манам янбуи он оби ҳаёт,
То раҳонам ошиқонро аз мамот. *Румӣ*

ЯНГ *ينگ* тарз, равиш; расм, оин; қоида.

Оини туст эҳсон, янги ту маърифат,

Набвд зи оли мирон оин ҷуз ину янги. *Сӯзани*

ЯНОБЕЪ а. *ينابيع* 4. янбуъ.

Янобеи илми ладунӣ аз хотири хатираш ~~суст~~ ~~бат~~
зад. *«Равзат-ус-сафо»*

Мутааттишони зулоли висол аз рашаҳоти ~~ғаб~~
лиқон ашраф тоза ва сероб гашта. *«Илми сӯзани»*

ЯНПАЛӢ *ينپلو* *ниг.* янаплу.

ЯНСУРАҚАЛЛОҲ а. *ينسور ك الله* 2. туро худо ~~нуст~~ ~~н~~
ҳад! (дар мавриди талаби фатҳу муваффақият ~~нуст~~
мешавад).

Мужда дех, эй тоҷвар, ки янсुरақаллоҳ
Фоли ту аз мусҳафи давом баромад. *Ҳоқонӣ*

ЯРАНДОҚ *يرنداق* тасмаи нарм ва сафеди ғафс.

Ба ярандоқи гирди гардан ту
На бигардию на фуру гузарӣ. *Сӯзани*

ЯРАҚОН а. *يرقان* *тиб.* беморие, ки дар бадан ~~ва~~ ~~ва~~
зарди пайдо мешавад, касалии зардча, зардпар ~~ва~~

Ярақон интишорӣ аз сафро,
Ки шавад дар ҳама бадан пайдо. *Саной*

Мар-ин писарро иллоти ярақон падид омад ~~ва~~

Бо ин ҳама хун, ки дар рағи уст,
Гулро ярақон давид дар пуст. *Файзӣ*

ЯРАҚОНӢ *يرقاني* зардшуда, зардчашуда; ярақонӣ ~~ва~~
киноя аз хазон шудан.

Навхат зи ту шуд узори олам,
Охир ярақонӣ аз ту шуд ҳам. *Ҳоқонӣ*

ЯРБӢ а. *يربوع* муши даштӣ, калламуш.

Тангчашмони қаҳтсолии ҷуъ
Сайдшон заб, ишкоршон ярбӯъ. *Ҷомӣ*

ЯРЛИҒ т.-м. *يرليغ* фармони подшоҳӣ.

Ҳалоқухон фармуд, то шаш ярлиғ ~~на~~ ~~ва~~
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Элчиён ба Алмавт фиристод ва ярлиғе ба ~~ф~~ ~~ва~~
сонид. *«Равзат-ус-сафо»*

ЯРМАҒОН *يرمغان* *ниг.* армағон.

ЯРМАҚ *يرمق* дирам, динор, пул.

То ҳақими замона аҳмақ шуд,
Дили у ишқбозии ярмақ шуд. *Саной*

ЯРОШ *т.* یراش хучум, юриш.

То кадомин суй бошад он ярош,
Аллах-аллах рав ту ҳам з-он суй бош! *Румӣ*

ЯРОЪ *а.* یراع гамбуски хурд, ки дар шаб мепарад ва монанди оташ медурахшад, кирми шабтоб.

Яроъ ... шаби тира таярон кунад, равшани у чун чароғ намояд. *«Илми симиё»*

ЯРОҚ||ЯРОҒ *т.-м.* یراق||یراغ 1. аслиҳа, аслиҳаи ҷанг монанди шамшер, туфанг, тир, туп ва ғ.

... Ки сардори лашкар будӣ шах Будоғ
Баҳодур ҷавоне ба чандин яроғ. *Шодӣ*
Асп ва яроқи мақтулонро гирифта(нд).

«Шаҳномаи Фаргона»

2. асбобу анҷоми даркорӣ, созу сомони ҳар чиз; он чӣ қобилияти ба кор рафтан дорад.

Ин лашкар аз эшон қавитар нестанд, лекин фасод он аст, ки аспони эшон яроқанд.

«Чомеъ-ут-таворих»

ЯРҒА||ЯРҒО *т.* یرغہ||یرغا тезрав, роҳвор, йурға.

Суксуконад, аз думам ярғо шавед,
То явошу маркаби султон бувед! *Румӣ*

ЯРҒУ *т.* یرغو 1. ситеза, хусумат, низоъ, муноқиша; 2. ҳукм, фармон.

Ошиқ аз муфти натарсад, май биёр!
Балки аз ярғуи султон низ ҳам. *Ҳофиз*

3. мусодира, ғасб қардани молу мулк, аз тарафи подшоҳ мусодира шудани молу мулки касе.

Амир Насруллоҳ шеваи ярғу ва мусодара бар қардани сипоҳ ниҳод. *Аҳмади Дониш*

4. шикоят, арзу дод, даъво, муурофия.

Саъдӣ, дигар бор аз ватан азми сафар қардӣ чаро?
Аз дасти он турки Хито ярғу ба хоқон мебарам. *Саъдӣ*

ЯРҲАМАКАЛЛАҲ *а.* یرحمک الله *д.* раҳм кунад худо ту-ро! (ибораест, ки вақти атса задани касе гуфта мешавад).

Ярҳамакаллаҳ зи осмон, ки дами субҳ
Атсаи мушкин зад аз сабон Сифоҳон. *Хоқонӣ*

ЯСАВ *т.* یسو қатор.

Чӣ кунам, нест маро аспаки роишчилаве,
Қи намонад ба қафо вақти раворава зи ясав. *Шоҳин*

ЯСАЛ *т.* یسل 1. паҳлуи лашкар, фланги лашкар; 2. саф, қатор; ясал бар ясал саф ба саф, қатор-қатор, рада-рада.

Чу омад ду лашкар ясал бар ясал,
Зи наъли самандон бишуд санг ҳал. *Шодӣ*
ясал қардан саф бастан.

В-аз он сӯ амирону хони муғул
Ясал қарда буданд дар паҳн ҷул. *Шодӣ*

ЯСИР *а.* یسیر саҳл, осон.

Гарчи ҳаст ин роҳи васлат бас асир,
Лек бо авни худо гардад ясир. *Шоҳидӣ*

ЯСОВУЛ *т.-м.* یساول саворе, ки дар рикоби амирон ва сар-

дорон меравад; хидматгоре, ки асои тилло ё нуқра ба даст гирифта пешопеши амирон меравад; хидматгорӣ дарбор.

Ғаҳ найнавозу гоҳ шубонӣ, ғаҳе ғадо,
Ғоҳе асо ба даст шави аз ясовулон. *Сайидо*

Яке ҷубдасте ба даст рост истода ба ҳайати ясовул. *Аҳмади Дониш*

ЯСОВУЛБОШӢ *т.* یساولباشی сардори ясовулон.

ЯСОЛ *т.* یسال 1. *ниг.* ясал.

Шитобон ясол аз ясору ямин,
Дарафтод печиш ба нофи замин. (2) *Ҳотифӣ*
ясол қашидан саф бастан, саф оростан.

Мардуми у низ мусаллаҳ гардиданд ва ясол қашид ба қониби ғаним равон гаштанд.

«Таърихи Фариста»

2. дастаи гул, ки дар рӯзҳои ид ба сар мегузоранд.

ЯСОР *а.* یسار 1. тарафи чап, тарафи дасти чап, чап; *муқобили ямин* I 1.

Ба зери зулфи дуто чун гузар кунӣ, бингар,
Қи аз ямину ясорат чӣ беқароронанд. *Ҳофиз*

Ғар ту биншинӣ, нашинад сад ҷаҳон қон аз ясор,
В-ар ту барҳезӣ, бихезад сад ҷаҳон дил аз ямин. *Шоҳин*

2. *таър.* тарафи чапи лашкар, фланги чапи лашкар, майсара.

Саросар далерони Туронзамин
Қашиданд саф бар ясору ямин.

«Таърихи Сайидроқим»

3. фаровонӣ; тавонгарӣ, сарватмандӣ, бадавлатӣ.

Ҷисро дармадеҳ ба ҷоҳу ясор,
Сағ чу девона шуд, ту з-ӯ ҳуш дор! *Саной*

Лек дар хона ясори у набуд,
З-ин сабаб ташвиши вақти у фузуд. *Румӣ*

4. дасти чап.

Қасам ба юри ясорат, ки ҳаст вақти саҳо кон,
Ямин ба юмни яминат, ки ҳаст гоҳи ато ям.

Фалакӣ

5. шум, наҳс, номуборак.

Нишаста муддаиёнанд аз ямину ясор,
Худойро, ки бипарҳез аз я с о р е чанд. *Зухурӣ*

ЯСОРИ یساری сарват, боигарӣ.

Ба қадри басандаш ясорӣ бувад,
Қунад қор(е), ар марди қорӣ бувад. *Низомӣ*

ЯСОҚ *т.-м.* یساق қоида, қонун, тартиб; *ҷуби ясоқ ҷуби* ҷазо, ҷубе, ки бо он гунаҳкорро ҷазо медиҳанд.

Адаб қардаш аввал ба ҷуби ясоқ,
Бифарсуд аз қарданаши то ба соқ. *Ҳотифӣ*

ЯСР *а.* یسр чап, тарафи чап.

Нури у дар ямну ясру таҳту фавқ
Бар сару бар қарданами чун тоҷу тавқ. *Румӣ*

Ҳам майманаро ба ямин андохт,
Ҳам майсараро ба яср пардохт. *Шоҳин*

ЯТИМ *а.* یتیم 1. бепадару модар, сағир, бекас.

Биравем ва он писари ятимро баргирем.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Сухан буд умре ба ҳар дур ятим,
Чу тифле, ки монад зи модар я т и м. *Шоҳин*

2. олуфта; авбош, дузд, роҳзан.

Шабе ятимони Табрз уро тороҷ намуданд.
«Хизонаи омира»

3. киноя аз дурри ягона, ки гуё дар садаф танҳо будааст.

Чист садафро, ки зи чони дуним
Парварад андар дили даръё ятим?

Хисрави Деҳлавӣ

ятимии даръё киноя аз дур, марворид.

ЯТИМА *а.* یتیمه *муаннаси* ятим.

ЯТИМӢ یتیمی 1. бепадарию бемодарӣ, сағирӣ, бекаси.

Зи гарди ятимӣ бишустам сарат,
Ба зевар биёрстам пайкарат. *Шоҳин*

2. беназирий, бемонандӣ.

Мефитад бар пой мардум дам ба дам аз рӯи зард,
Дурри ашкам аз ятимӣ то ба найсон ошност.

Туграл

ЯТОҚ *т.* یتاق посбонӣ, муҳофизат.

Хирадам язак фирстад ба висоқи хайлтошам,
Адабам тилоя дорад ба ятоқу посбонӣ. *Низомӣ*

Ту масти шароби нобу моро
Бедорӣ бикушт дар ятоқат. *Саъдӣ*

ЯТОҚДОР یتاقدار посбон, ниғаҳбон, муҳофиз.

ЯТОҚДОРӢ یتاقداری посбонӣ.

Ў хуфта чу шоҳ дар аморӣ,
В-эшон ҳама дар ятоқдорӣ. *Низомӣ*

ЯТОҚӢ یتاقي посбон, ниғаҳбон, муҳофиз.

Бурун шуд язакдори душманшинос,
Ятоқӣ камар баст бар ҷои пос. *Низомӣ*

Талоя равон шуд ба гирди сипоҳ,
Ятоқӣ ба пиромани боргоҳ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЯХ یش оби яз шиддати хунуқӣ ба ҳам басташуда, оби афсурда.

Чунон шуд, ки гуфти тирози нах аст
Ва ё пешии оташ ниҳода ях аст. *Фирдавӣ*

Ман доғ фишонда бар сари ях,
Ту хуфта ба руи бистари нах. *Шоҳин*

яx бастан (*ё кардан*) афсурда шудани об.

Ба фаввора ях баст оби равон,
Бисоти чаман шуд пур аз шамъдон. *Сайидо*

Чавҳари об чанд ях бандад,
То кай аз боди шабнамӣ хандад. *Бедил*

Бо лашкари худ биёмад ва Ҷайхун ях карда
буд, аз рӯи ях бигузашт. *«Тағрихи Наршахӣ»*

◇ **яxу чархро пойбаст кардан киноя аз кори гайри** мумкин, кори ношуданӣ кардан.

... Ки бадхохро чун дарорад шикаст,
Яху чархро чун кунад пойбаст. *Низомӣ*

ба яx барнигоштани номи касе киноя аз фаромӯш кардани касе, ба хотир наовардани номи касе.

Ман аз васлат фуқоъ то кай кушоям,
Чу ту номам ба ях барменгорӣ. *Анварӣ*

бар яx навиштан киноя аз фаромӯш кардан.

Зи бас сардӣ, ки чун ях сард гаштам,
Фусуни ҳар дуру бар ях навиштам. *Низомӣ*

Ба барфоб раҳмат макун бар хасис,
Чу кардӣ, муқофот бар ях навис. *Саъдӣ*

бар яx нишон задан киноя аз фаромӯш кардан, аз хотир баровардан.

Басе гарданонро зи гарданкашон
Зад аз сардмехрӣ чу бар ях нишон. *Низомӣ*

ЯХБАНД یشبند ях бастан аз шиддати хунуқӣ, аз сармои сахт ях бастан, сармои сахт.

Ҳаросон карда яхбандаш малакро,
Зи сармо сӯхта рӯи фалакро. *Тугро*

ЯХБАНДОН یشبندان *ниг.* яхбанд.

ЯХДОН یشندان 1. анбори ях, ҷои ях ниғаҳ доштан.

Марав бе пустин ҳаргиз ба масҷид,
Ки яхдон аст аз гуфтори воиз. *Тугро*

2. сандуқи чармин, ки дар он асбобу анҷом нигоҳ медоранд.

Пур аз алвони неъмат буд яхдон,
Мағу яхдон, ки анбони Сулаймон. *Саиди Ашраф*

ЯХҚҮБ یشقوب 1. асбоби яхшиканӣ; 2. яхқубанда, ши- канандаи ях.

Зи бепарвоии ёрон гар афтад бар даре корам,
Тамоми рӯз бояд дар задан, яхқубро монам.

Саиди Ашраф

ЯХЛАХШАК یشلخشک *ниг.* яхмола.

ЯХМОЛА یشماله бозии рӯи ях.

Сарви равони ман, ки ба яхмола меравад,
Сад ҷон ба афтуҳез ба дунбола меравад.

«Фарҳанги Онандроҷ»

ЯХНИЧҶУШ یشنیجوش пухта; биръёншуда.

Ғаллаву ғусфанд сум то ғӯш
Гашта дар офтоб яхниҷуш. *Низомӣ*

ЯХНӢ یشنی 1. гӯшти пухтаи хунуқшуда.

Аз камар боз кард анбоне,
Ки дар ӯ буд яхнию ноне. *«Оташқада»*

Камтар нону яхнӣ пеш андохтам, бунда илтифот
накард. *Аҳмади Доғиш*

2. хӯроки пухтаи захира кардашуда; ҳар чизи захира кардашуда.

Махур ғам зи сайде, ки нокардаӣ,
Ки яхнӣ бувад, ҳар ҷӣ нохӯрдаӣ. *Низомӣ*

ЯХОБ||**ЯХОБА** یشآب||یش آبё обе, ки ях андохта хунуқ кардаанд, оби бисёр хунуқ.

Қузае, к-ӯ аз яхоба пур бувад,
Чун арақ бар зоҳираш пайдо бувад. *Румӣ*

Ҳарорат бурун рафт аз офтоб,
Фалак шуд намоён чу тоси яхоб. *Сайидо*

ЯХФУРҶШ یشفروش фурӯшандаи ях; ◇ **яxфурӯши Ни-**

шопур гадое дар Нишопур, ки гуё ба маҳсули гадоии худ ях харида, дар ҷувол андохта, кӯча ба кӯча гашта фурӯштани мешудааст, вале азбаски касе аз вай ях намехаридааст, он ях то охир об шуда талаф мегардидааст; *киноя аз* касе, ки кори бефоида мекунад.

Масали туст дар сарои ғурур
Масали яхфурӯши Нишопур.

Дар тамуз оби ях ниҳода ба пеш,
Кас харидор неву у дарвеш. *Саной*

ЯХЧА *يخچه* 1. тагарг, бороне, ки ба шакли ях меборад, жола.

Яхча меборид аз абри сиёҳ
Чун ситора бар замин аз осмон. *Рӯдакӣ*

2. киноя аз дандон.

Он пистаи хандон нигар, он чашмаи ҳайвон нигар
В-он яхчаҳо пинҳон нигар дар оташи ҷонпарва-
раш. *Бадри Чочӣ*

ЯХЧОЛ *يخچال* яхдон, яханбор.

Меъдае шӯълахори сад дӯзах,
Матбахи яхфуруши сад яхчол. *Зуҳури*

ЯШБ||**ЯШП** *يشب||يشپ* *ниг. яшм.*

Қарда гул аз таҷорибӣ таҳқиқ,
Монеи барқу сел яшбу ақиқ. *Бедил*

ЯШК *يشك* дандони тез ва калони пешини ҳайвонҳон
бузург ва дарранда, ашк, ноб.

Яке зиштру буду болодароз,
Сару гардану яшк ҳамчун гуроз. *Фирдавӣ*

Он ҷӣ дар ҳайчо ту кардастӣ ба шамшеру ба тир,
Пил натвонад ба яшқу шер натвонад ба ноб.

Муиззӣ

ЯШМ *يشم* як навъ санги қиматбаҳои ақиқмонанд, ки ҳар
хел ранг дорад.

Хок ба сар марди тижчашмо,
Қ-аз паи зар дур шумурад яшмо.

Хисрави Деҳлавӣ

Дар тахтгоҳи Чайхун се қитъа санги яшм буда,
ки ҳеч кас мисли он саҳра надида.

«Равзат-ус-сафо»

Яке боғест дар шаҳри Бухоро,
Алам бошад ба боғи Шаҳро.
Заминаш рехта аз мрамари яшм,
Тамошо бар заминаш духта чашм. *Сайидо*

♦ **яшм бастан** *киноя аз муҳофизат* қардан, панох
шудан аз хатар ба эътибори он, ки гӯё ҳар кас яшм
бо худ дошта бошад, аз офати барқ эмин будааст.

Наёрад рӯзи кин ҷустан наҷот аз сарқай теғаш,
Муҳолиф бар ҳар андом арчи яшми Кошғар бан-
дад. *Ломей*

ЯШМА *يشمه* пусти хоми сафед, ки бо даст молида пар-
доз мекунад.

Чу хон ниҳод, наҳоре фуру ниҳад пешат
Чу таъби хеш ба хомӣ, чу яшма бе чарбу. *Мунҷик*

ЯШП *يشپ* *ниг. яшб.*

ЯЪЛАМУЛЛАҲ *ا. يعلم الله* *д.* худо медонад (дар маври-
ди ваҷду хурсандӣ гуфта мешавад).

Яъламуллаҳ, ки гар ой ба тамошо рӯзе,
Мардумон аз дару бомат ба тамошо оянд. *Саъдӣ*

ЯЪНЕ *ا. يعنى* калимаест, ки одатан пеш аз ҷумла ва ё
ибораи тафсир меояд.

Қардем гудоз аз нафаси ғарми дили хеш,
Яъне бо зари қалб ниҳодем иёре. *Мулҳам*

ЯЪС *ا. ياس* ноумедӣ, маъюсӣ.

Гули ҳар бӯстонеро, ки бинӣ зери пероҳан,
Гулистоне зи доғи яъс пинҳон дар бағал дорад.
Махфӣ

Дамид аз шомӣ яъсам субҳи уммед,
Ба бахти тираам тобид хуршед. *Ҳозш*

Ин хабари яъс ба самъи Бобур-мирзо расид.
«Таърихи Сайидроқим»

ЯЪСОМЕЗ *ياس آميز* ноумед, маъюс.

Ба охир он ҷунуни яъсомез
Хаёле дар дилаш ангехт маҳмез. *Ҳоҷӣ*

ЯЪСУБ *ا. يعسوب* занбури нар, подшоҳи занбури асал.

Эшонро [орухоро] подшоҳест, ки уро яъсуб хо-
нанд, ба ҷусса аз инҳо бузургтар аст.

«Анварии Суҳайлӣ»

Яъсубро пайдо кунад ва манозил ҷиҳати эшон
таъин намояд, ки асал дар ғояти зебоӣ ҳосил шавад.
«Илми симиё»

ЯЪСШИКАН *ياسشكن* барҳамдиҳандаи ноумедӣ, аз дил
барандаи маъюсӣ.

Гашт ҳар як хумор яъсшикан:
Муфлис аз хӯша, мунъим аз хирман. *Бедил*

ЯЪҚУБ *ا. يعقوب* 1. қабк; 2. номи яке аз пайғамбарони
бани-Исроил (яхудиён), ки падари Юсуф буд.

Чу Яъқубам ар дида гардад сафед,
Набуррам зи дидори Юсуф умед. *Саъдӣ*

ЯЪҚУБӢ *ا. يعقوبى* 1. пайрави Яъқуб, пайрави мазҳаби
Яъқуб.

Эшонро мазохаби бисёр буд, чун яъқубиён ва
юнусиён. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. *мач.* меҳрубонӣ, дӯстдорӣ.

Сазад, гар аз камоли хубии ӯ
Кунад пири фалак яъқубии ӯ. *Ҷомӣ*

ЯЪЧУЧ *ا. ياجوج* 1. дар афсона навъе аз махлуқот, ки
Яъчучу Маъчуч низ меғуянд ва бадновар ҳисоб меёбад;
2. қавми афсонавӣ, ки дар ҷанг мағлуб намешудаанд
ва гӯё Искандар барои пешғирии онҳо садд (девор)
баста будааст.

Чу яъчуч бар қалъа монданд даст,
Даромад ба садди Сикандар шикаст. *Сайидо*

ЯҒАНЧ||**ЯҒТАНЧ** *يغنج||يغتج* мори зарди безаҳр.

Мори яғанч агарт дӣ бигазид,
Навбати мори афъияст имрӯз. *Шаҳид*

ЯҒЛИҒ *т. يغلغ* тири пайкандор.

Ҳанӯзаш парри яғлиғ дар уқоб аст,
Ҳанӯзаш барги нилуфар дар об аст. *Низомӣ*

Парри қаргас бину парри хармагас
Яғлиғеро, қ-аз камон хоҳад кушод. *Ҳоқонӣ*

ЯҒЛОҒУ *т. يغلاغو* зарфе, ки дар он равшан доғ меку-
нанд ва хурданиҳои дигар бирён мекунад, тоба.

Яғлоғу ҳамчун хатибони Ҳиндустон бар болон
минбари дегдон баромада ... *«Илми симиё»*

ЯҒМО *m.* **يغما** 1. тороқ, ғорат.

Захир аз дину дил чун шуд тихидаст,
Дигар дар дил ғами яғмо надорад. *Захири Форъёбӣ*
Ғамзаи соқӣ ба яғмои хирад оҳихта теғ,
Зулфи дилбар аз барои сайди дил густурда дом.
Ҳофиз

яғмо кардан (ё сохтан) а) ғорат кардан.

Шахсе ҷомаи ҳезумкашон пӯшида, хост то ба имтихон он суфраро яғмо созад.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

б) рабудан, бурдан.

Эй бути Яғмо, дилам яғмо макун,
Шодии ҷонӣ, маро шайдо макун. *Анварӣ*

ба яғмо бурдан тороқ кардан, ғорат намудан.

Ин лашкари ғам, ки ҷуз матои ҳаёт ба яғмо намебарад, аз кадом мамар хучум кард.

«Анвори Суҳайлӣ»

Ба яғмо бурд чашми кофират мулки дилу динро,
Кӣ гуфт он турки тирандозро таълими ғорат деҳ?
Шоҳӣ

ба яғмо додан тороқ кунондан, ба ғорат додан.

Хусни ҷаҳонгират чу кард он зулф дур аз пеши рӯ,
Додӣ ба яғмо Румро, карди парешон Шомро.

Қамоли Хучандӣ

ба яғмо рафтан тороқ шудан, ғорат гардидан.

Гар ҳама султон ба тамошо равад,
Хирмани дарвеш ба яғмо равад. *Хисрави Деҳлавӣ*
Хуни диле, ки буд, ба яғмои дида рафт,
Мино ҳар он чӣ дошт, нисори аёғ кард. *Шоҳин*

2. номи ноҳияе дар Туркистон, ки хубрӯёнаш машхур будаанд; \diamond **дилбари Яғмо** киноя аз маҳбубаи зебо.

Нагуфтамат, ки ба яғмо равад дилат, Саъдӣ,
Чу дил ба ишқ диҳӣ дилбарони Яғморо. *Саъдӣ*

офтоби Яғмо киноя аз маҳбубаи зебо.

Эй офтоби Яғмо, эй халлухинажда,
Ҳам турки мохрӯй, ҳам моҳи хурзода. *Муиззӣ*

ЯҒМОБАР **يغماير** ғоратгар.

Сунбули пуртоби ӯ ғоратгари дилҳо,
Наргиси нимхоби ӯ яғмобари ҷонҳо. *«Хористон»*

ЯҒМОГАР **يغماگر** тороқгар, ғоратгар.

Яғмогари шахри офият бош,
Дар ишқ қатили бедият бош. *Файзӣ*

ЯҒМОГАРӢ **يغماگرى** тороқгарӣ, ғоратгарӣ.

Дошт чашми соҳираш дар мулки дин яғмогарӣ,
То камони абурашро ғамза тирандоз буд. *Туграл*

ЯҒМОЧӢ **يغماچى** яғмогар, ғоратгар, тороқгар.

Ҳамчу яғмоҷӣ, ки хона меканад,
Зуд-зуд анбони худ пур меканад. *Румӣ*

ЯҒМОӢ **يغمائى** 1. тороқгар, ғоратгар.

Шабу рӯзи ӯ чун ду яғмоианд,
Ду паймонаи умрпаймоианд. *Ҷомӣ*

2. тороқгарӣ, ғоратгарӣ.

Дар ин ҷаман чу дарояд ҳазон ба яғмоӣ,
Раҳаш ба сарви сиҳиқомати баланд мабод. *Ҳофиз*

3. мансуб ба яғмо 2.

Ба Яғмову Чин з-он наёрам нишаст,
Ки яғмоиу чинӣ орам ба даст. *Низомӣ*

\diamond **яғмоӣ** **нигор** киноя аз маҳбубаи зебо.

Бурун омад, чӣ гуям, навбахоре,
Ба раъноӣ чу яғмоӣ нигоре. *Низомӣ*

бути яғмоӣ киноя аз маҳбубаи зебо.

Диле, ки хури биҳишти рабуду яғмо кард,
Кай илтифот кунад бар бутони яғмоӣ. *Саъдӣ*

ЯҒТАНЧ **يغتنج** *ниг.* яғанч.

ЯҚЗ *a.* **يقظ** бедорӣ, хушёрӣ; бедор гардидан.

Баъд аз яқзу интибоҳ он сурат бидуни таъғир
беиштибоҳ рӯй намояд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЯҚЗА *a.* **يقظه** *ниг.* яқз.

Баъд аз ду соат чунон ба хоб рафтанд, ки то рӯзи
дигар ба олами яқза ва интибоҳ намомаданд.

«Равзат-ус-сафо»

ЯҚЗОН *a.* **يقظان** бедор, хушёр.

Бувад дар хонаи зарринш маъво, чун бувад хуфта,
Кунад бар водии симин тамошо, чун бувад яқзон.

Ломей

ЯҚИН *a.* **يقين** 1. собитшуда, донисташуда; возеҳ; бешак,

бешубҳа, дуруст.

Зи гирья бар сари мардум яқин, ки хонаи ашқ
Фурӯ равад шаби хичрон, зибаски борон аст.

Қамоли Хучандӣ

Мусаввире, ки яқин сурати бадеи ту дид,
Нихад чу сурати девор пушт бар девор. *Шоҳин*

2. ҳақиқат, ростӣ, дурустӣ.

Ин гулистон даме ки кард баҳор,
Ҷуз яқин дар ҷаҳон намонд осор. *Бедил*

3. бовар, итминон, эътимод.

Ба пиндор натвон сухан гуфт зуд,
Нагуфтам туро, то яқинам набуд. *Саъдӣ*

Ту бибурдӣ ҳама яқини дилам
Ба тариқе, ки кас гунон набарад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дар дӯстии Ҳофиз агар нестат яқин,
Зар холис асту бок намедорад аз маҳак. *Ҳофиз*

яқини комил эътимоди саҳеҳ, бовари қатъӣ, бидуни шубҳа.

Лекин яқини комил медонад, ки ин лаззат чанд
рӯзе беш нест. *Аҳмади Дониш*

ба яқин бе шубҳа, албатта.

Гуфтай: Хуни ту як рӯз бирезам ба яқин,
Дар дили хаста маро буд гумон низ чунон.

Қамоли Хучандӣ

ба яқин донистан бовар ҳосил кардан, итминон пайдо намудан.

Тааммул кард ва ба яқин бидонист. *Авфӣ*

яқин гардидан (ё **гаштан**) равшан шудан, итминон ҳосил шудан; исбот шудан.

Кунун то яқинат нагардад гуноҳ,
Ба гуфтори душман газандаш маҳоҳ. *Саъдӣ*

Ончунон дида шуд, ки гашт яқин
Асари зонуи шутур ба замин. *Хисрави Деҳлавӣ*

яқин донистан бовар кардан, итминон доштан, хуб донистан.

Аз ин меҳнат онҳо, ки берун шуданд,
Яқин дон, ки аз модар акнун шуданд. *Сайидо*

Яқин медонам, ки ба андак илтифоти ... шумо ...
ин мушқил осон хоҳад гашт. *Садри Зиё*

яқин доштан бовар кардан; ба дурустӣ донистан;

яқин дуруст шудан эътимоди саҳеҳ ҳосил шудан, бо-варини саҳеҳ ҳосил гаштан.

Бигуфто: Шуд акнун яқинам дуруст,
Ки ин чома бар қомати туст чувт. *Чомӣ*

яқин қардан бовар қардан, эътимод қардан.

Гуфта будӣ дӯш: Хоҳам рехт хуни Сайидо,
Худ яқин кардиву моро дар гумон андохтӣ. *Сайидо*

яқин шинохтан бовар ҳосил қардан, итминон пайдо намудан.

Агар суҳан ба дил аз гӯш бештар нарасад,
Яқин шинос, ки аз норасоии суҳан аст. *Соиб*

Агар табиати ҳубсу нифоқ даръёбӣ, яқин шинос,
ки суҳбати ақобир дарнаёфта. *Бедил*

яқин шудан ошкор гардидан, возеҳ шудан.

Яқин шуд, ки ишқаш раҳи дил задаст,
Қадам дар раҳе саҳт мушқил задаст. *Чомӣ*
Яқинам шуд, ки дар ҳар қатра ҷонест,
Ниҳон дар ҳар қафи хоке ҷаҳонест. *Бедил*

ЯҚТИН *а.* يقطين ҳар рустание, ки ба рӯи замин паҳн ва густурда мешавад аз қабилӣ бодринг, каду ва ғ.

Чу бедбун, ки тановар шавад ба панҷаҳ сол,
Ба панҷ рӯз ба болош барравад яқтин. *Савдӣ*
Зуд болад хасми ӯ монанди яқтин, лек ӯ
Он кунад бо хасм, к-озармоҳ бо яқтин кунад. *Ломей*

ЯҚМУМ *а.* يحموم 1. дуди снёҳ; 2. номи асп.

Рахш бо ӯ лоғару Шабдез бо ӯ кундрав,
Вард бо ӯ арҷалу Яқмум бо ӯ ажжақан. *Манучеҳрӣ*

ЯҚТАМИЛ *а.* يَحْتَمَل эҳтимол дорад, мумкин аст, эҳтимол.

Агар номи Озидро аз хутба бияфканем, яхтамил
ки мисриён ғавғо кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ин мард мусофир аст ва яхтамил ки ҳамроҳи
суфаро бошад. *Аҳмади Дониш*

Агар пул ихтиёр намояд, яхтамил ки қушбеги
озурдахотир шавад. *Садри Зиё*

ЯХУД يهود *ниг.* яҳудӣ.

ЯХУДИ(Й)ЯТ يهوديت расму оини яҳудиён, дини яҳудиён.

ЯХУДИ يهودى бани-Исроил, халқи яҳудӣ, ки забонашон
ба гуруҳи забонҳои соми тааллуқ дорад ва аз ҷиҳати
баромад ва баъзе хислатҳои миллий, хусусан аз ҷиҳати
умумияти динӣ ягонагӣ доранд.

Бар он фитрате, ки аз модар зода буд, ба ҳамон
фитрат аз ҷаҳон бигзарад: яҳудӣ — яҳудӣ, насронӣ — насронӣ. *Аҳмади Дониш*

ЯХЪЁ *а.* يحيى 1. исми хос; 2. номи пайғамбари бани-Исроил (яҳудиён); 3. номи шахсе, ки бисёр саҳи будааст.

ЯХЪЁСИРАТ يحيى سيرت хушхулқ, хушсират, нектабъ.

Зоҳидам, аммо бараҳмандин, на яҳъёсиратам,
Шоирам, аммо лабидоин, на хассонмаҳбарам.

Хоқонӣ

Ғ

Ғ ҳарфи сию чорӯми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алиф-бои арабии тоҷикӣ—ҳарфи غ; *ниг.* ҒАЙН.

ҒАБИН *а.* غبين фиребхӯрда, зарардида; **ҳайфу ғабин** таассуфангез ва зарарнок.

Ҳар кӣ бо султон шавад ӯ ҳамнишин,
Бар дараши шистан бувад ҳайфу ғабин. *Румӣ*

ҒАБН *а.* غبن 1. зарар ва зиён; зарару зиён дар хари-дуфурӯш.

Эшон аз ғабни ин воқеа пушти даст ба дандон
гирифта, дар рафъи ӯ раъйҳо заданд.

«Равзат-ус-сафо»

Нақди моро мабар, эй хоҷа, ба сарроф, ки мо
Ин ҳама ғабн зи қаллобии сарроф кашем. *Чомӣ*

ғабни фоҳиш зарари бисёр, зарари аз ҳад зиёд.

Савдогарон матое, ки аз вилоёт биёваранд, ... ба
андак суде фурухта бошанд ва ғабни фоҳиш савдо
нанамоянд. *«Таърихи Фарошта»*

2. фиреб, ҳила, макр.

Шарҳи ту ғабн аст бо аҳли ҷаҳон,
Ҳамчу рози ишқ дорам дар ниҳон. *Румӣ*

ҒАБОВАТ *а.* غباوت гӯлӣ, аҳмақӣ, нодонӣ, беҳабарӣ.

Вазир чун подшоҳро бар ҷанг таҳризи намояд
дар коре, ки ба рифқу сулҳ тадорук пазирад, бур-
хон ба ғабовати хеш намуда бошад.

«Калила ва Димна»

ҒАБРО(Ъ) *а.* غبرا||غبراء замин, хок.

Гулруҳон дида ба хоки раҳи он шаҳ доранд,
Нест сар барзада аз тӯдаи ғабро наргис. *Восифӣ*

ҒАБУҚ *а.* غبوق шаробе, ки бегоҳӣ меҳӯранд, шаробхӯ-ри шабона.

Сабӯҳ ба ғабуқ ва ғабуқ ба сабӯҳ пайваста.
«Равзат-ус-сафо»

ҒАБҒАБ *а.* غغبб бағбаға, гӯшти барҷастаи зерӣ манаҳ.

Офтобе — ҳилоли ғабғабӣ ӯ,
Рутабе — ногазида кас лаби ӯ. *Низомӣ*

Бувад дар барам рӯзу шаб з-он нигор,
Зи ғабғаб — турунчу зи пистон — анор. *Савдо*

ҒАБӢ *а.* غبى кундзехн, калтафаҳм, нофаҳм.

Хештанро бар Алию бар набӣ
Бастааст андар замона ҳар ғабӣ. *Румӣ*

ҒАВ غو наъра ва овози бисёр баланд, фаръеди баланд.

Ғави дидбон омад аз дидгоҳ,
Ки аз дашт бархост гарди сипоҳ. *Фирдавӣ*

Баромад ғави кӯсу овои ной,
Дарафтод гардуни саркаш зи пой. *Фирдавӣ*

ҒАВВОС *а.* غواص ғузазананда дар об; касе, ки барон
ба даст овардани марворид дар баҳр ғута меҳӯрад,
ғутахур ва обдони марворидчӯй.

Сухан гавҳар шуду гӯянда ғаввос,
Ба сахтӣ дар каф ояд гавҳари хос. *Низомӣ*

ҒАВВОСӢ *غواصی* амали ғаввос, фуруравӣ дар баҳр дар
чустуҷӯи марворид.

Бо дурри ятима, ки дар таҳсили он дар дарёи
Туркистон ғаввосӣ мекард ..., бозгашт.

«*Равзат-ус-сафо*»

Ба баҳри ишқ ғаввосӣ бикун, маншин ба сохилҳо,
Зи дарси ишқ шояд ҳал шавад қуфли дари дилҳо.

Имло

ҒАВВОСӢ ДОШТАН ғаввосӣ кардан, гавҳарчӯӣ кардан
дар баҳр.

Зи бас дорем мо ғаввосии баҳри сухан акнун,
Гуҳар аз қулзуми маънӣ кашад фикри баланди мо.

Туғрал

ҒАВОИЛ *ا. غوائل* ҷ. ғоила.

Аз ... ғавоили ғадри гандумнамон ҷавфуруш та-
чаннуб намудан мӯчиби эминӣ аз хатар (аст).

«*Анвори Сухайлӣ*»

ҒАВОМИЗ *а. غوامض* ҷамъ 1. ҷ. ғомиз, ғомиза; 2. сухан-
ҳои печида ва мушкил, нуқтаҳои борики пӯшидамаъно.

Дар ... истихроҷи ғавомизи он кор муболаға ба
ҳадди ифрот расонид. «*Анвори Сухайлӣ*»

Абунаҷм мазхаби он ҷамоатро ба тариқи табиин
ва тафсил тақрир намуда, ман бар ғавомизи он ит-
тилоъ ёфтам. «*Равзат-ус-сафо*»

ҒАВОН *ا. غوان* ғав-ғавқунон, ав-авқунон.

Сағ ба хоб-андарун ғавон бошад,
Гарчи бедор посбон бошад. *Саной*

ҒАВОНӢ *а. غوانی* ҷ. ғония занҳои соҳиб; ҷамоли суруд-
хон.

Бизӣ бо амонию хури қабой,
Ба руди ғавонию лаҳни ағонӣ. *Манучехрӣ*

Мақоми ғавонӣ гирифта навоех,
Бисоти анодил гирифта анокиб. *Манучехрӣ*

ҒАВОШӢ *а. غواشی* ҷ. ғошия.

Ва ҳафтсад пили бесугуншакл бо ғавошии мусав-
вар ва аслиҳаи нафис ва анвои оронши дигар дар
халафи ҳар ду симот бардоштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҒАВОЯТ *а. غوايت* гумроҳӣ; навмедӣ.

Арбоби ҷаҳлу ғурур рӯи шақоват ба биёбони ға-
воят ниҳода ... бо ғӯриени беоқибат мутаваҷҷеҳи
Ҳирот гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ҒАВР *а. غور* 1. мағок, чуқурӣ, умк, пастӣ ва қазри ҳар
ҷиз.

Танг бувад ғори ту бо ғаври у,
Ҳеч бувад умри ту бо даври у. *Низомӣ*

Ҷаъфарҳоча бозгашта таарруфи роҳҳо, тафтиши
кӯҳҳо ва рӯдҳо, тафаҳҳуси ғавру нучуд, саҳлу ҷа-
бал менамуд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. маҷ. умк ва чуқурии маънои ҷизе, ҳақиқат ва мо-
ҳияти ҷизе; диққат, мулоҳиза, андеша.

Харобиву бадномӣ ояд зи ҷавр,
Бузургон расанд ин суханро ба ғавр. *Саъдӣ*

Амирзода Султон агарчи ба ҷамол ва насаб орос-
та буд, аммо дар маҳорат ғавре надошт.

«*Равзат-ус-сафо*»

Ва агар дар ҷавҳари хеш тааммуқ кунад ва ба
ғавр бингарад, медонад, ки вай чист ва аз ҷӣ чиз
аст. *Аҳмади Дониш*

ҒАВРИ АШКОЛ моҳият, ҳақиқат ва ҷӣ будани шаклҳо,
суратҳо.

Муъҷизе бин, ки ғаври ашколаш

На ба пой таваҳҳум афтодаст. *Анварӣ*

ҒАВРУ ҒОЯТ ҳақиқат ва моҳияти ҳар ҷиз.

Носеҳони вай боз намуда буданд, ки ғавру ғояти
ин ҳадис бузург аст. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ҒАВС I *а. غوث* фаръёдрас, мададгор.

То абад аз зулмате дар зулмате
Мераванду нест ғавеи раҳмате. *Румӣ*

ҒАВС II *а. غوص* 1. ғута хурдан дар об; фуру рафтани дар
зери об барои ба даст овардани марворид.

Он кас, ки ғавс карду гуҳар ёфт аз бихор,
Таби туро ба ҷуд фузун аз бихор ёфт. *Муиззӣ*

2. маҷ. тааммуқ кардан, чуқур андеша ва мулоҳиза
кардан.

Чун нафс аз мувозабати назар муаттал шавад ва
аз фикр дар ҳақиқат ва ғавс дар маонӣ эърош кунад,
ба ... балодат гирояд. «*Ахлоқи Носирӣ*»

ҒАВШОД *ا. غوشاد* ҷои шабгузаронии чорпоён, ки чор тара-
фаш ихота карда шудааст; қутан.

Субуҳу мазкит баҳмон гирифтӣ дайр фалон,
Ва мо чу говон гирд омада ба ғавшода.

Абулаббоси Марвазӣ

ҒАВҒО *а. غوغا* 1. бонгу фаръёд, шӯру фиғон.

Дар андаруни мани хастадил надонам кист,
Ки ман хамӯшаму у дар фиғону дар ғавғост. *Ҳофиз*

2. ҳаяҷон, ошӯб, фитна.

Сад ҳазорон дил ба ғавғо бурдаӣ,
Шаҳр пуршӯр аст аз ғавғои ту. *Анварӣ*

В-ар касе хоҳад, ки ғавғое кунад дар мулки ту,
Аз сипоҳи аҳраман бар ҷони у ғавғо бувад.

Муиззӣ

РӢЗИ ҒАВҒО рӯзи ҷанг.

Эй Юсуфи хуршедҷеҳр, эй Ораши абрашсипеҳр,
Маҳ лаъли ту бар рӯи меҳр аз рӯзи ғавғо рехта.

Бадри Чочӣ

3. бонгу хурӯши сӯфиён дар ҳалқаи ҷаҳр.

Зи чашму зулфи у ошиқ кучо ёбад ҳузури дил,
Ки дар ҳар гӯшае фитнасту дар ҳар ҳалқае ғавғо.

Қамолӣ Хучандӣ

ҒАВӢ *а. غوی* гумроҳ.

Ғуфт Лайлиро халифа, к-он туй,
К-аз ту Мачнун шуд парешону ғавӣ? *Румӣ*

ҒАД *а. غد* фардо, пагоҳ.

Он сарон бақо турост муад,
Явм бигзору ҷон кан аз пан ғад. *Саной*

ҒАДАНГ *ا. غدنگ* 1. ҷохил, нодон, аблаҳ; 2. ландаҳур, да-
ғали бесулуқай.

Ҳама чун ғӯли биёбон, ҳама чун мори салиб,
Ҳама бадзаҳра ба ҳую ҳама чун коки ғаданг.

Қареуддахр

ҒАДДОР *а.* *غدار* бисьёр ғадркунанда, сахт бевафо, бисьёр бевафо, хиёнатгар.

Бо ғамзан ғаммозаи он ёри вафодор
Андешай ин олами ғаддор кӣ дорад?

Шамси Табрэй

Бале, марди фосиқ, фочир, ғаддор, нобакор, саф-
фок ва золим аст. *Аҳмади Дониш*

ҒАДИР *а.* *غدير* кӯл; обе, ки аз оби борону сел ва ди-
гар обҳои партав ҷамъ шудааст ва равон намешавад.

Халақ шавад зи нишастӣ дароз хуллати мард,
Ки ганда гардад, чун дер монад оби ғадир.

Абулалои Шустарӣ

Ғадри пуробе буд, ки ҳоким ба вақти доварӣ
бар канораш нишастӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАДИРА||ҒАДИРАТ *а.* *غديره||غديرت* гесу, мӯи бофта.

ҒАДОИР *а.* *غداير* ҷ. ғадир||ғадират.

Муанбар — завонб, муаққад — ақонс,
Мусалсал — ғадоир, сачанчал — туроб. *Манучехрӣ*

ҒАДР *а.* *غدر* 1. бевафой, аҳдшиканӣ.

Қадимони худро бияфзоӣ қадр,
Ки ҳаргиз наёяд зи парварда ғадр! *Саъдӣ*

Ҳарчанд Барнақш дар айёми собиқ бо мо адо-
ватҳо варзида ва ғадрҳо кардааст, акнун чун па-
ноҳ ба мо оварда, сиёнати ӯ воҷиб менамояд.

«Равзат-ус-сафо»

2. фиреб, макр, тазвир, ҳила.

Ба милвоҳи макр, ки бар доми ғадр баста будам,
мурғи дилҳоро қайд кардам. *Авфӣ*

Ҳар киро як бор ғадри ту ба хотир бигзарад,
Эй басо ғадре, ки бар ӯ чархи ғаддор оварад.

Муизӣ

ҒАДРМАНД *غدرمند* ғаддор, хиёнаткунанда.

Дар замона мар-туро се ҳамраҳанд,
3-он яке вофиву он ду ғадрманд. *Румӣ*

ҒАДРПЕША *غدرپيشه* ғаддор, хиёнаткор, ҷафокор.

Аз даҳри ғадрпеша вафое наёфтам,
В-аз бахти тирарой сафое наёфтам. *Ҳоқонӣ*

ҒАДУД *а.* *غدود* без, ғудда.

Ва 3-ин ҳама, ки бигуфтам, насиби рӯзи бузург
Ғадуду захраву саргину хуни бугон кун. *Кисой*

ҒАЖ *غ* гавак кашида роҳ рафтан, хазидан ба воситаи
зону ва зӯри даст.

3-он ҳама ғажҳо дар ин хона раҳ аст,
Ҳар ду гоме пур зи каждумҳо чаҳ аст. *Румӣ*

ҒАЖГОВ *غژگاو* *ниг.* ғажгов.

ҒАЖГОВДУМ *غژگاودم* *ниг.* ғажговдум.

ҒАЖИДАН *غژيدن* хазидан, гавак кашидан, гавак рафтан,
ба воситаи зону ва зӯри даст роҳ рафтан.

Зоғ биёбон гузид, худ ба биёбон сазид,
Бод ба гул барвазид, гул ба гул андар ғажид.

Кисой

Гар ту бошӣ рост в-ар бошӣ ту каж,
Пештар меғаж, бад-ӯ вопас мағаж! *Румӣ*

ҒАЖ-ҒАЖОН *غژغان* гаваккашон, хазида роҳравон.

Ғаж-ғажон омад ба сӯи тифл тифл,
Вораҳид аз уфтодан сӯи сифл. *Румӣ*

ҒАЖГОВ||ҒАЖГОВ *غژغاو||غژگاو* навъе аз гов, ки аз
думи он парчами байрақ ва бодбезак месозанд; қутос.

ҒАЖГОВДУМ||ҒАЖГОВДУМ *غژغاوادم||غژگاودم* хайвоне,
ки думаш монанди думи ғажгов аст.

Ғажговдум гавазнсуруну ғизолчашм,
Пили зарофагардану гӯри ҳаюнбадан. *Ломей*

ҒАЗАБ *а.* *غضب* хашм, қаҳр.

Гарми ғазаб ҷӣ мекунӣ наргиси масти нозро?
Нозу карашма бас бувад дилшудаи ниёзро. *Махфӣ*

Ва билҷумла то ғазаб ва шаҳват мусаххари ақл
набошад, адл сурат набадад ва адл аз камоли ақл
хезад. *Аҳмади Дониш*

Фарзанди азизи худ талаб кард,
Гаҳ лутф намуду гаҳ ғазаб кард. *Шоҳин*

ҒАЗАВОТ *а.* *غزوات* ҷ. ғазв||ғазва||ғазо.

Дар вилояти машриқу мағриб ғазавот карданд.
«Равзат-ус-сафо»

ҒАЗАЛ *а.* *غزل* *адш.* шеъри лирикӣ, ки аз 5-11 байт иборат буда, ба тарзи «аа ба ва га» қофиябандӣ дорад.

Ғазал Рӯдакӣ-вор некӯ бувад,
Ғазалҳои ман Рӯдакӣ-вор нест.

Агарчи биқушам ба борик ваҳм,
Бад-ин парда-андар маро бор нест. *Унсурӣ*

Доим аз мутрибони хеш ба базм
Ғазали шонрони хеш талаб,

Шоиронат чу Рӯдакиву Шаҳид,
Мутрибонат чу Саркашу Саркаб. *Фаррухӣ*

ҒАЗАЛГҶӢ *غزلگوئي* ғазалсарой, ғазалхонӣ.

Ҳар мурғ ба дастоне дар гулшани шоҳ омад,
Булбул ба навосозӣ, Ҳофиз ба ғазалгӯӣ. *Ҳофиз*

ҒАЗАЛИЁТ *а.* *غزليات* 1. ҷ. ғазал.

Ғазалиёти ироқист суруди Ҳофиз,
Кӣ шунид ин раҳи дилсӯз, кӣ фаръед накард?
Ҳофиз

2. маҷмуаи ғазалҳо.

ҒАЗАЛҲОН *غزلخوان* хонандаи ғазал, ғазалсаро; суруд-
хон.

Зулфшофтуфаву хайкардаву хандонлабу маст,
Пераҳанчоку ғазалхону суроҳӣ дар даст. *Ҳофиз*

ҒАЗАНФАР *а.* *غضنفر* шер.

Ба базм-андарун чун Аторуд мусоид,
Ба разм-андарун чун ғазанфар муҳориб.

Манучехрӣ

Чун рӯбоҳ, ки аз ҳамлаи ғазанфар гурезон ша-
вад, фирор ихтиёр карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАЗБОН *а.* *غضببان* 1. хашмгин, бадқаҳр, ғазабнок ва но-
розӣ.

Ҳоли ғазбон ... мушобаҳате дорад ба ҳолати маст.
Авфӣ

Бар гули сурх аз нам уфтода лаолий,
Ҳамчу арақ бар изори шоҳиди ғазбон. *Саъдӣ*

2. манҷаниқ, асбоби қадимии сангандозӣ ва қалъа-
шиканӣ.

Ба харсанги ғазбон харобаш кунанд,
Ба селоби хун ғарқи обаш кунанд. *Низомӣ*
3. санге, ки ба воситаи манҷаниқ ба сун қалъаи душман андохта мешуд.

Сари мардонағ он мард дорад,
Ки гар ғазбон занандаш, сар нахорад.

Хисрави Деҳлавӣ

ҒАЗВ||ҒАЗВА||ҒАЗО *а.* غزو||غزوه||غزا чанг, ҳарб, разм дар роҳи дин.

Ҳар сол ба ғазв меравад ва ғанимати вофир ҳосил мекунад. *Авфӣ*

Ғозӣ зи ғазо лофзанону ғарази ӯ
Ҷуз ғорати номус намудор наёбӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Амир Темур дар ғазваи Ҳиндустон мавоҷиби асқария ба ҳар моҳе чиҳил динор муқаррар сохт.

Аҳмади Дониш

ҒАЗЛ *а.* غزل 1. риштан, бофтан.

На либосам бе тасарруфи ғазлу насху хиётаат ва дилоғат муяссар шавад. *Насириддини Тусӣ*

2. ришта, ресмон.

ҒАЗО *а.* غزا *ниг.* ғазв.

ҒАЗОЗАТ *а.* غضاضت 1. забунӣ, пасти, расвоӣ; 2. зарар.

ҒАЗОЛ *а.* غزال 1. оху, охубара.

Таковаре, ки қавитар зи Раҳши Рустами Зол,
Ба ҳамла ҳамчу ҳиҷабру ба пӯя ҳамчу ғазол.

Муиззӣ

2. маҷ. маҳбуба.

Ғазоле маст шамшере гирифта,
Ба ҷои оҳуӣ шерӣ гирифта. *Низомӣ*

Сабо, ба лутф бигӯ он ғазоли раъноро,
Ки сар ба кӯху биёбон ту додай моро. *Ҳофиз*

ҒАЗОЛИ СИМАНДОМ маҳбубаи зебо, духтари хушрӯ.

Ҳама рӯзон ғазоли симандом
Бурд ғусоларо зи хона ба бом. *Низомӣ*

ҒАЗОЛА *а.* غزاله 1. охубаран мода.

Он шоҳи тундҳамла, ки хуршеди шерғир
Пешаш ба рӯзи маърака камтар ғазола буд. *Ҳофиз*

2. маҷ. офтоб.

ҒАЗОЛВОР غزالوار ғазолмонанд, оҳумонанд; чусту чолок.

Ғазолвор ҳамерафт, ман давон аз лай,
Ки то расидам он сайдро ба гирогир. *Савдо*

ҒАЗОРАТ *а.* غزارت фаровонӣ, бисъёрӣ.

Димна гуфт: ... Фоидаи садоди раъӣ ва ғазорати ақл он аст. «*Қалила ва Димна*»

ҒАЗУБ *а.* غضوب бисъёр ғазабнок, саҳт хашмгин.

Ҳариси саодатро дар тамаккун аз рондани шахват ва ғазуб дар истило ва шиддати савлат донанд.

«Ахлоқи Носирӣ»

ҒАЙ(Й) *а.* غى гумроҳӣ, ба ғалат ва иштибоҳ мондан.

Чанд кӯбам оҳани сарде зи ғай,
Дардамидан дар қафас хин то ба кай? *Румӣ*

ҒАЙБ *а.* غيب нопадидӣ, нопадӣ; ҳар чизи нопадӣ ва ниҳонӣ.

Ҳусни бепоёни у чандон ки ошиқ мекушад,
Зумраи дигар ба ишқ аз ғайб сар бармекунад.

Ҳофиз

Чун ҳаюло ниқоби ғайб дарид,
Исм зоҳир ба арзи шақл расид. *Бедил*

ҒАЙБИ СИРФ олами асрор.

Эй забони ростгӯят ҳамҳадиси ғайби сирф,
В-эӣ хаёли ростбинат ҳамнишини ваҳби ноб.

Анварӣ

ҒАЙБА غيبه 1. пулакҳои оҳану пӯлод, ки бар ҷавшан устувор мекардаанд.

Ба чанг-андарун шерпайкар дурафш
Бар он ғайбаи зангӯрда бунафш. *Фирдавӣ*

Бар об туро ғайбаҳои ҷавшан,
Бар хок туро чархҳои гиребон. *Мунҷик*

2. тиркаш; ҷаъба.

ҒАЙБАТ I *а.* غيبت ғойбӣ, нопадидӣ, пинҳон будан, ҳозир набудан; дурӣ, ҷудой ва муфорақат.

Маро дар ғайбати ту хатарӣ ҷон бошад. *Авфӣ*

Аз дасти ғайбати ту шикоят намекунам,
То нест ғайбате, надихад лаззате ҳузур. *Ҳофиз*

Ҳар кӣ туро чизе гӯяд — ҳузур ва ғайбат, хоҳӣ ба ниқоқ ва хоҳӣ ба муҳаббат, агар рост гӯяд, шукр кун! *Аҳмади Дониш*

ҒАЙБАТ II *а.* غيبت *ниг.* ғи(й)бат.

ҒАЙБДОН غيبدان донандаи розҳои пӯшида, кашфкунандаи рамзҳо ва асрор.

Барбанд ду чашми айббинро,
Бикшӯй ду чашми ғайбдонро. *Шамси Табретӣ*

ҒАЙБДОНИ غيبداني розҳои пӯшидаро доништан.

Дар шуои офтоби маърифат
Зарра лофи ғайбдонӣ мекуни. *Шамси Табретӣ*

ҒАЙБНАМО(Й) غيبنامه (ي) оламнамо, ҷаҳоннамо, он кӣ асрори ғайб ба ӯ зоҳир мегардад.

Диле, ки ғайбнамоӣ асту ҷоми Ҷам дорад,
Зи хотаме, ки аз ӯ гум шавад, ҷӣ ғам дорад? *Ҳофиз*

ҒАЙБӢ غيبى мансуб ба ғайб ва олами ғайб.

Дар ин мазикӣ тафаккур зи хотифи ғайбӣ
Ба гӯши ҷони ман омад яке хучаста нидо.

Убайду Зоконӣ

ҒАЙЗ I *а.* غيظ 1. бачаи бемаҳал сақатшуда, афғона;
2. маҷ. бебаҳо шудан, камбаҳо шудан.

Гоҳи шӯҳӣ палид чун мағасанд,
Гоҳи сӯҳбат ба ғайз чун данасанд. *Саной*

ҒАЙЗ II *а.* غيظ хашму оташинии саҳт; хашму ғазаб.

Мансурро дар ғояти ғайз ... дидем. *Авфӣ*

ҒАЙӢ *а.* غى *ниг.* ғай(й).

ҒАЙМ *а.* غيم абр, меғ.

ҒАЙН *а.* غين номи ҳарфи бисту дуйуми алифҳои арабии тоҷикӣ غ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 1000 баробар аст.

ҒАЙР *а.* غير 1. бегона, ношинос.

Ҳофиз, ар ҷон талабад ғамзаи мастанои ёр,
Хона аз ғайр бипардозу биҳил то бибарад. *Ҳофиз*
Ғайро бо зар чу коми дил бувад ҳосил зи ту,
Нест ҳосил коми дил, оям чу бепул сун ту. *Савдо*

2. дигар, каси дигар.

Ҳоҷаташ н-ояд, ки ғайре нашри фазли у кунад,
3-он ки доим ҳиммати у фазли уро ношир аст.

Муиззӣ

3. бо изофа ё бо изофа ва пешоянд маънои гуногун дорад; ғайри ... чуз, ба чуз.

Ғайри фаҳму ҷон, ки дар гову хар аст,
Одамиро ақлу ҷони дигар аст. *Румӣ*

Ҳар табибе, ки хабар дошт зи бемории ишқ,
Ғайри васли ту нафармуд давои дили ман. *Ҳилолӣ*
Ғайри золика ба ғайри ҳамин, ғайр аз ин; ғайри му-
таноҳӣ беинтиҳо, беҳад, бепоён, ғайримаҳдуд.

Маротиби эҳтиёҷи инсонӣ ғайри мутаноҳист.

Аҳмади Дониш

аз ғайри ... чуз, ба чуз.

Фуру бастанӣ дида аз ғайри дӯст
Бари аҳли дил айни бинандагист. *Ҳочу*

ҒАЙРАТ а. غيرت 1. рашк; ҳасад.

Мани рамида зи ғайрат зи по фитодам дӯш,
Нигори хеш чу дидам ба дасти бегона. *Ҳофиз*

Маҳе — ғайрати шамсан ховарӣ,
Буте — рашки бутхонаи озарӣ. *Ҳочу*

ғайрат бурдан рашк кардан.

Бар қурбати у ғайрат бурданд ва ҳасад варзи-
данд. *Авфӣ*

2. саъю ҳаракати бисёр; чуръат, ҷасорат.

В-агар бурдборӣ кунӣ аз касе,
Бигӯянд ғайрат надорад басе. *Саъдӣ*

Ғайрат овардан ба саъю ҳаракат ва ҷасорату чуръат
даромадан, боҳаракату ҷасорат шудан.

Сабуктигин аз бесомонии сулалани Сомонӣ ғайрат
овард. «*Равзат-ус-сафо*»

ҒАЙРУҲУМ а. غيرهم ғайри онҳо, ғайр аз онҳо, ба чуз онҳо.

Баъзе аз маволи ва таломиз ва ғайруҳум ба дари
хонаи Ҳофизии Тӯтӣ ҳучум ва издиҳом намунад.

Восифӣ

ҒАЙС а. غيث борон, борони саҳт.

Шаятонро шиносод аз султон,
Ғайсро боздонад аз тӯфон. *Саной*

ҒАЛА а. غله ниг. ғала.

ҒАЛАБА а. غلبه 1. фатх, нусрат, пешдастӣ, бартарӣ ва фирӯзӣ.

Аммо мазнунот муқаддамоте бувад, ки ба ғалабан
ғумон пазируфта ояд. *Ибни Сино*

Ва эшонро ёрӣ дод, то дасти сапедҷомагон дароз
гашт ва ғалаба карданд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Агар қасдаш аз дунёе хашм рондан бувад ва ға-
лаба кардан, ин сифати сибоз аст, на сифати одамӣ.

Аҳмади Дониш

2. касрат, фаровонӣ, бисёрӣ.

Амир-шайхӣ ҳоҷӣ бо ғалабаи анбуҳ аз ақиби му-
холифон равон шуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Чамъе аз Бодғес аспон оварда буданд ва дар
бозор карда ва ғалабае аз аснофи халқ чамъ шуда,
ба харидани онҳо иштиғол менамуданд.

«Равзат-ус-сафо»

3. ғулув, ҳучум.

Зимистон, ки вақти ғалабаи кофирон мешуд, аз
хар деҳе он чо мардуми бисёр чамъ омада ғазв
(ме)кардаанд. «*Таърихи Наршахӣ*»

4. ғавғо, мағал.

Абдулмалик ... фуру афкандаш ва сараш бибу-
рид, бонг бархост. Гуфт: Ин чӣ ғалаба аст?

«Таърихи Табарӣ»

ҒАЛАДОН غلهدان ниг. ғалладон.

ҒАЛАЁН а. غليان 1. чӯш, чӯшиш; 2. маҷ. чӯшу хуруш,
туғён.

Чун аз он чо зоил шавад, ин ғалаёну мад сокин
шавад. «*Равзат-ус-сафо*»

ҒАЛАС а. غلس торикии охири шаб.

Хум равон карда зи сеҳре чун фарас,
Карда карбосе зи маҳтобу ғалас. *Румӣ*

ҒАЛАТ а. غلط хато, саҳв.

Мардумон гуфтанд: Ту Ҳошим ибни Ҳакимӣ.
Гуфт: Ғалат кардаед. «*Таърихи Наршахӣ*»

Мижаи сиёҳат ар кард ба хуни мо ишорат,
Зи фиреби у биандешу ғалат макун, нигоро! *Ҳофиз*

ҒАЛАТБИНИЙ غلطبينى хатобинӣ, чизи дурустро носаҳе
тасаввур кардан; хатокорӣ, иштибоҳкорӣ.

Ба фикри дил нафитодем аз ғалатбинӣ. *Саъдӣ*
Ғалатбинӣ аз нашъан аҳвалист,

На ҷубе бувад раҳш, агар сандалист. *Бедил*

ҒАЛАҚ а. غلق чубест, ки ба воситаи он дар аз ақиб
баста мешавад, калидон, ғалақа.

Бе мадҳати ту калиди гуфтор
Андар ғалақи даҳон начунбад. *Ҳоқонӣ*

ҒАЛАҚА а. غلته ниг. ғалақ.

ҒАЛБАКАН||ҒАЛБАКИН غلبكن||غلبكين панҷара, дари
шабакадор, ки дар паси дарҳо шинонда мешавад; даре,
ки аз навда ва ё най мебофанд ва ба ҷои дари боғ
мешинонанд, ки ба воситаи он ҳар ду тарафро дидан
мумкин аст.

Зистану мурданат якест маро,
Ғалбакани дар чӣ боз, ё чӣ фароз.

Абушақури Балхӣ

ҒАЛЕВОЧ||ҒАЛЕВОЖ غليواج||غليواژ мурғи гӯштрабо, ҷу-
чагирак, ҷуҷабарак; мушрабо; заған.

Эй бачаи ҳамдуна, битарсам, ки ғалевоҷ
Ногах бирбоядт, дар ин хона ниҳон шав! *Лабибӣ*

Ғалевоҷро бо кабутар чӣ кор,
Ба бози малик дархур аст ин шикор. *Низомӣ*

ҒАЛИЗ а. غليظ 1. ғафс, қуюқ, ситабр; 2. маҷ. бадму-
мила, дурушту дағал.

Мутааллиқон бар дар бидоранд ва ғализони шадид
барғуморанд. *Саъдӣ*

Падари ман марде ғализ буд дуруштхӯй.
«Маҷмаъ-ул-ансонб»

ҒАЛИЗӢ غليظى 1. ғафсӣ, ситабрӣ; 2. бар, арз, сер-
барӣ.

Дар ҷомеи Басра ҷубе дидам, ки дарозин он сӣ араш буд ва ғализин он панҷ шибру ҷаҳор ангушт буд. *Носири Хисрав*

ҒАЛИЛ *a. غليل* ташна, он кӣ аз ташнагӣ ҳалқаш хушк шудааст.

Ё магар Фиръавнию кавсар чу Нил
Бар ту хун гаштаст нохуш, эй ғалил! *Румӣ*

ҒАЛЛА||ҒАЛА *a. غله* 1. даромад ва дахл аз пули иҷора, кироия хона ва ғ.; 2. ҳосиле, ки аз замин мерӯяд, ҳамчун ҷав, гандум, ҷуворӣ ва донаҳои дигар; ғалла бардоштан ғалла даравидан, ғалла ҷамъ кардан.

Бидонӣ гаҳи ғалла бардоштан,
Ки сустӣ бувад тухм нокоштан. *Саъдӣ*

ҒАЛЛА *варзидан* ғаллакорӣ кардан, ба кишти ғалла-дона машғул шудан.

Ҷар ғалла, ки ба оби қорез варзида будӣ, ҳар бист ман як ман ситадӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҒАЛЛАДОН||ҒАЛАДОН *غلهدان* анбори ғалла, бордон, ҷои ниғаҳ доштани ғалла; \diamond ғаладони адам замин, хок.

Хона зи муште ғала пардохта,
Дар ғаладони адам андохта. *Низомӣ*

ҒАЛЛОТ *a. غلات* ҷ. ғалла 2.

Ҷар соле аз иртифот ва ғаллот аз тарафи Мовароуннаҳр ба наздики бародари худ Наср фиристодӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ин дарбандон муддати ҳашт моҳ бимонд ва қурби понсад мард фуру шуд ва тамомати ғаллот талаф гашт ва анъом тороҷ шуд. *«Таърихи Систон»*

ҒАЛО *a. غلا* қаҳту қиматӣ, баланд шудани нархи ғаллаву дона ва ҷизҳои дигар.

Ба лашкариёни подшоҳи ҷаҳонгир Чингизхон саронишин буданд ва малбусоту мафрушот дар урдуи ӯ ғалое тамом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАЛТИДАН *غلطيدن||غلطيدن* 1. афтидан, худро афгандан, худро ба замин андохтан.

Ба пешаш биғалтид Вомиқ ба хок,
Зи хуни дилаш хок ҳамранги лок. *Унсурӣ*
Ба хобу ба оромаш омад шитоб,
Биғалтид бар ҷома Афросиёб. *Фирдавӣ*

2. афтода ғелидан.

ҒАЛТОНДАН *غلطاندن||غلطاندن* афтондан, андохтан бар замин; афтонда ғелондан.

... Ки биззор, то заҳми теги халок
Биғалтонадам лоша дар хуну хок. *Саъдӣ*

ҒАЛУБ *a. غلوب* ғалабақунанда, ғолибшаванда.

Инчунин печид матлубу ғалуб,
Андар ин лаъбанд мағлубу ғалуб. *Румӣ*

ҒАМ *a. غم* ғусса, андӯх, хафагӣ.

Агар ғамро чу оташ дуд будӣ,
Ҷаҳон торик будӣ ҷовидона. *Шаҳиди Балхӣ*
Ман аз хубон босе ғамҳои мушқил дидаам, лекин
Ғами ҳичрон бувад мушқилтарини ҷумла мушқилҳо. *Ҷилоли*

\diamond **ҒАМ** *гирифттан аз касе* қасос ва ниқор гирифттан аз касе.

Аз эшон ғами шайх Ҳайдар гирифт. *Шодӣ*
ҒАМ *гусордан* ғам хӯрдан, ғам дидан.

Бо ишқ ғаме намегусорам,
Ишқи ту ғам аст, ғамгусор аст. *Анварӣ*
аз ғам осуда будан *киноя аз беғам* будан, дур аз ғам будан.

Ба ту осуда будам аз ҳама ғам,
Ту бимурдию ман наёсоям. *Масъуди Саъд*

ҒАМАНДЕШ *غم انديش* ғамнок, ғамгин.

Раҳонам зи ғам ҳар ғамандешро,
Кунам марҳаме ҳар дили решро. *Ҷомӣ*

ҒАМАНДҶУЗ *غم اندوز* ғамгин, андӯхгин, пурғаму ғусса, пур аз андӯх.

К-эй ҷароғи шаби сияхрӯзон,
Мояи шодии ғамандҷузон! *Ҷомӣ*
Диле реше, ғамандҷузе, балое,
Ба доми ишқи хубон мубталое. *Убайди Зоконӣ*

ҒАМАНҶОМӢ *غم انجمي* баргараф шудани ғам, ба охир расидани ғаму ғусса.

Аз диловезиу таррӣ чун ғазалҳои Шаҳид,
В-аз ғаманҷомию хушӣ чун тарона(и) Бӯталаб.

Фаррухӣ

ҒАМАРОТ *a. غمرات* ҷ. ғамра.

Худро дар шӯълаҳои оташбори ҷанг монанди самандар ва дар ғамароти амвоҷи даръе монанди наҳанг андохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАМҒАЗИДА *غم گزیده* ғамзада, ғамдида, ғамгин.

ҒАМГИН *غمگين* андӯхгин, ғамнок.

Амри Лайс ба Нишобур бошид, ғамгину андӯхгин ва пушаймон шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҷунонки касе ғамгини шавад аз қорҷо, ки набояд кардан, бинстад ё чун саҳт шод шавад, он гоҳ низ бинстад ва қор нақунад. *Ибни Сино*

ҒАМГУСОР *غمگسار* нестқунандаи ғаму андӯх, ғамзидой, ғамбарор; ғамхӯр, ғамхор, мунис.

Фусурдадилонро дарорад ба қор,
Ғамолудагонро шавад ғамгусор. *Низомӣ*
Он шаб, ки ғамгусори ғами мо ту будай,
Имрӯз нест ҷуз ғами ту ғамгусори мо. *Анварӣ*

ҒАМДИДА *غمديدنه* ғамгин, ғамзада, аламзада, он кӣ ғами бисъёр дидааст.

Саводи дидаи ғамдидаам ба ашқ машӯй,
Қи нақши ҳоли туам ҳаргиз аз назар наравад.

Ҳофиз

ҒАМЗ *a. غمز* 1. ишорат бо чашму абрӯ, нозу қарашма бо ишорати чашм.

Ба ғорат бурд ғамзат як ҷаҳон дил,
Лабатро гу, ки охир туркзот аст. *Анварӣ*

2. суханчинӣ, ғаммозӣ, наммомӣ.

[Халифа] гуфт: Бинобар эътимоде, ки бар ту дорам, сухани вазир дар ғамзи ту нашнидам.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Ба гуфти ҳосидон ва ғамзи соён бар ман мутағайир шудааст. *Афӣ*

ҒАМЗА *а.* غمزه ҳаракати чашм ва ба ҳам пушидани мижаҳо аз рӯи ноз ва карашма, имову ишора кардан бо чашм ва абрӯву мижгон.

Суи ман буд ишорати ғамза,
Гарчи бо дигарон сухан мегуфт. *Ҷомӣ*
Хуни мо он ғамза мерезад, на зулфу рух, Қамол,
Ошиқонро нозу ишва мекушад, не рангу буй.

Қамолӣ Хучандӣ
ғамзаи ҷоду имову ишорати дилфиреби махбуба бо чашму абрӯ ва мижгон.

Ошиқ зи дилу дин назари ақл бипушид,
То кофирии ғамзаи ҷодуи ту дониш.

Қамолӣ Хучандӣ

ҒАМЗАДА غمزده ғамгин, андӯхгин, он кӣ аз ғаму андӯх афгор шудааст.

Биё, ки чархи мушаъбид ҳазор шӯъбада сохт,
Кӣ боз кори чигархастагони ғамзада сохт. *Ҷомӣ*

ҒАМЗАЗАН غمزه زن ғамзақунанда, карашмагар, нозқунанда, шухчашм.

Намаки реши дилфигорон буд,
Ҳарчи он шӯхи ғамзазан мегуфт. *Ҷомӣ*

ҒАМЗАЗАНИЙ غمزه زنى карашманамой, шухчашмӣ.

Накашад хотири ман ҷуз ту ба ҳар ҷо, ки қасон
Сухани ишвагарӣ ғамзазаний мегӯянд. *Ҷомӣ*

ҒАМЗИДО(И) (ى) غمزدا ғамбаранда, хурсандибашш, фа-
раҳафзо.

Бархез, соқие, ба қарам ҷуръае бирез,
Бар ошиқони ғамзада 3-он ҷоми ғамзида. *Ҷомӣ*

Ҳамчу май ғамзидои махмурон,
Чун шифо дастгири ранҷурон. *Бедил*

ҒАМИН غمين ғамгин, андӯхгин.

Ситора бад-он кӯдак ошуфта дид,
Ғамин гашт, чун баҳти ӯ хуфта дид. *Фирдавсӣ*

Ҳама зур кард ин бар он, он бар ин,
Ба паршош ҳар як зи дигар ғамин. *Савдо*

ҒАМҚОҲ غمگاه ғамбарор, ғамфарсо; ғамзида.

Адли ӯ ҷонфазову ғамқоҳ аст,
Фазли ӯ ҳамчу умр ҷонқоҳ аст. *Саной*

ҒАММОЗ *а.* غماز 1. ишоракунанда ба чашм, чашмақзан,
бозидорандаи чашм бо нозу карашма.

Рамзи чашмат ин бувад, набвад набудан баъд аз ин
Маҳрами асрори худ он чашми ғаммози туро.

Туғрал

2. суханчин, суханчини гузаро, наммом.

Ҳар се пеши мардумон, ҳастанд ғаммозони ман,
Ҳар кучо ғаммоз бошад, роз кай пинҳон бувад.

Муиззӣ

Сиришкам омаду айбам бигуфт рӯй ба рӯй,
Шикоят аз кӣ қунам, хонагист ғаммозам. *Ҳофиз*

Чу Сайидо нақушоям забон айби қасе,
Нишаста қосиди ғаммоз дар буноғушам. *Сайидо*

ҒАММОЗА *а.* غمازه *муаннаси* ғаммоз; ғамзаи ғаммоза
ғамзаи бонозу серқарашма.

Бо ғамзаи ғаммозаи он ёри вафодор
Андашай ин олами ғаддор кӣ дорад?

Шамси Табравӣ

ҒАММОЗӢ غمازى суханчинӣ, наммомӣ.

Забонро аз дуруғу суханчинӣ ва дашному тӯҳмат
ва ғийбату ғаммозӣ бастам. «*Нигори дониш*»

Ҳалқаи кокул туро пайваста мегӯяд ба гӯш,
Нест ғаммозӣ тариқи ошиқони пардапуш. *Сайидо*

ҒАМНОК غمناк ғамгин, андӯхгин.

Ғамнок набояд буд аз таъни ҳасуд, эй дил,
Шояд, ки чу вобинӣ, хайри ту дар ин бошад. *Ҳофиз*

ҒАМНОМА غمنامه номаи ғам, дафтар ва китобе, ки дар
он ғаму андӯҳи қасе зикр шудааст.

Шарҳи ғамномаи ҳичрони ту аз хуни ҷигар
Чун ҳино бар қафи поят бинигорам, бинишин. *Савдо*

ҒАМОЛУДА غم آلوده ғамгин, ғамзада.

Фусурдадилонро дарорад ба қор,
Ғамолудагонро шавад ғамгусор. *Низомӣ*

ҒАМОМ *а.* غمام абр, абри сафед.

Инон ба хиттаи мағриб қашиди моҳи тамом,
Намуда орази нуронӣ аз ниқоби ғамом.

Убайди Зоқонӣ

Офтоби руҳат дарёғ бувад
Дар ҳичоби заломӣ зилли ғамом. *Ҷомӣ*

ҒАМОМОСО غمام آسا абросо, монанди абр, абрвор.

Қафат мулки қаҳон аз кӯҳу дашту баҳр пур қарда,
Ғамомосо пур аз лаълу забарҷад, лӯълуву мармар.
Восифӣ

ҒАМОН غمان ҷ. ғам.

Заминро бибусиду дил шод қард,
Зи банди ғамон пас дил озод қард. *Фирдавсӣ*

ҒАМПАРАСТ غم پرست ғампарвар, он кӣ ба ғам ху ги-
рифтааст.

Ҷонҳои ғампараст кунун гашт шодмон,
Дилҳои ноумед кунун шуд умедвор. *Убайди Зоқонӣ*

ҒАМПАРВАР||**ҒАМПАРВАРД**||**ҒАМПАРВАРДА** || غم پرور
ғамгин, ғампараст, бо ғам улфатти-
ранда.

Қас нест аниси дили ғампарвари ман,
То пок қунад ашк зи чашми тари ман. *Ҳилолӣ*
Ваъдаи ғам меҳнаҳад ёру надонанд ин қадар,
Қ-ин навиди айш бошад ҷони ғампарвардари.

Ҷомӣ

Ошиқон, дарде талаб дорам, маро ҳамдард нест,
Он ки дорад, дар ғами ӯ ҷони ғампарварди кист?
Қамолӣ Хучандӣ

ҒАМПАРДОЗ غم پرداز ғамгусор, ғамбарор, ғамхор.

Фалак доништа буд аз рон пурпур,
Кӣ ғампардозӣ Ширин аст Шопур. *Низомӣ*
Ба ман пайғомӣ дилбар боз мегуфт,
Ҳикоятҳои ғампардоз мегуфт. *Убайди Зоқонӣ*

ҒАМР *а.* غمر *ниг.* ғумр.

ҒАМРА *а.* غمره анбӯҳӣ, зиёдӣ(-и об, одам ва ғ.).

ҒАМРӢ غمرى *ниг.* ғумрӣ.

ҒАМҒАРСУД||**ҒАМҒАРСУДА** غم فرسود || غم فرسوده ғамзада,
ғамгин, гирифтори ғам ва андӯх.

Бозою биншин соате, охир чӣ кам хоҳад шудан,
Ғар шод гардонӣ даме ёрони ғамфарсударо.

Хисрави Деҳлавӣ

ҒАМҒАРҶОМ غم فرجام он чизе, ки оқибаташ бо ғаму
ғусса тамом мешавад.

Зи ҷаври даври ғамфарҷом Ҷомӣ қиссаҳо дорад.
Ҷомӣ

ҒАМҲОНА غم خانه хонаи ғам, ғамкада, маҳалли ғам.

Бувад ғамхонаи дил такъягоҳат,
Биё, то дида гардад фарши роҳат. *Ҷомӣ*

♦ **ин ғамхона киноя аз дунё.**

Дар ин ғамхона меояд зи ҳар ёре ғаме бар дил,
Ғами дигар, ки ҳаргиз ёру ғамхоре намеояд.

Мушфиқӣ

ҒАМҲОР||**ҒАМҲОРА**||**ҒАМҲӮР** غمخور || غمخواره || غمخوار
он кӣ ғами касе ё чизеро меҳӯрад, мушфиқ, меҳрубон,
дилсуз.

Бад-ӯ гуфт Судоба: Ғар чора нест,
Аз ӯ бехтар имруз ғамхора нест. *Фирдавӣ*

Пайванди умр баста ба мӯест, ҳуш дор,
Ғамхори хеш бош, ғами рӯзгор чист? *Ҳофиз*

ҒАМҲОРИ غمخواری дилсузӣ ва ғамгусорӣ, ғами касе ва
ё чизе ҳурдан.

Рутбати дониши Ҳофиз ба фалак баршуда буд,
Қард ғамхории болои баландат пастам. *Ҳофиз*

ҒАМҲӮР غمخور *ниг.* ғамхор.

ҒАМИ غمӣ мансуб ба ғам; ғамгин, хафа.

Ба ҳашм-андарун шуд аз он зан ғамӣ,
Ба хорӣ кашидаш ба рӯи замӣ. *Фирдавӣ*

Шод аз онам, ки дили ман ғамист,
Қ-омадани ғам сабаби хуррамист. *Низомӣ*

ҒАН غن *ниг.* ғанг III.

ҒАНАВИДАН غنويدن *ниг.* ғунудан.

ҒАНАМ а. غنм I. ғусфандон, галаи ғусфандон.

Бар каноре фуруд омада, рамае дида ва аз роии
ғанам ғусфанде хариданд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. ғусфанд.

Исо ... амр кард, то ғанамеро кушта бирён сохт.
«Равзат-ус-сафо»

ҒАНГ I غنگ овози баланд.

Ғанг-ғанге мезанам, то як ғазал
Омадам пурфан зи алвоҳи азал.

«Фарҳанги Чаҳонگیرӣ»

ҒАНГ II غنگ хари нар.

Ҳамуш ҳамчун Марьямӣ, то дам занад Исидаме,
Қ-ат гуфт, қ-андар машғала ёри харони ғанг шав?!
Шамси Табретӣ

ҒАНГ III ||**ҒАН** غنگ|| غنги тири ҷувоз; санги ҷувоз.

Ҳар гуле лажмурда мегардад зи даҳр,
Марг бифшорад ҳама дар зери ғанг. *Рӯдакӣ*

Чанд шавӣ, чанд надими нидам,
Қушу бирун ор дил аз ғанги ғам. *Мунҷик*

ҒАНИМ а. غنيم душман, рақиб, хасм.

Чу бинҳод Ҷамшед сар дар гурез,
Ғанимаш зи дунбол бо теғи тез. *Фирдавӣ*

Ғаними ман мисли Шайбониҳон марди солхӯрда
ва таҷрибакор буд. «*Таърихи Фаршита*»

ҒАНИМАТ а. غنيمت I. моли аз душман гирифташуда,
улча; моле, ки бе ранҷ ба даст дарояд.

Ва он лашкарҳо ба вилояти хеш бозгаштанд ва
мусулмонон бисёр ғанимат ёфтанд.

«Таърихи Наршахӣ»

Гузид аз ғанимат зароиф басте,
Қ-аз он сон набинад тароиф касе. *Низомӣ*

2. пули нақда ва чизҳои қиматнок.

Қисабур он хоб ғанимат шумурд,
Омаду аз киса ғ а н и м а т бибурд. *Низомӣ*

3. фонда, манфиат, суд.

Он шутур шир медод ва ғанимате бузург буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ғанимат доништан (ё шумурдан) афзал дидаи, бехтар
ва фоиданок доништан, фоида бурдан.

Чу бинӣ, ки ёрон набошанд ёр,
Ҳазимат зи майдон ғанимат шумор. *Саъдӣ*

Биё, эй сарв, гулзори ҷавониро ғанимат дон,
Қи хоҳад навбахори ҳусро рӯзе хазон омад.

Ҳилолӣ

ҒАНО а. غنا боигарӣ, давлатмандӣ, дорой, тавонгарӣ.

Худро аз вартаи меҳнату ано берун оварда ба
мақоми фароғату ғано мерасониданд.

«Равзат-ус-сафо»

Дастгоҳи ғано варақ гардонд,
Ҷуз қабули хироч чора намонд. *Бедил*

ҒАНОИМ а. غنائم ҷ. ғанимат I.

Амвол ва ғаноими фаровон аз он ҷамоат биги-
рифт. «*Равзат-ус-сафо*»

ҒАНИ а. غنى бой, давлатманд, тавонгар, бениёз; *муқо-*
били фақир I.

Ғар чарх туро моя диҳад дархӯри ҳиммат,
Гардад ғани аз ҳиммати ту, ҳар кӣ фақир аст.
Муиззӣ

Аз каримон шавад фақир ғани,
Ту каримию мо фақир, эй дӯст. *Қамоли Хучандӣ*

ҒАНҶ I غنج ҷувол.

Ҳамчун кадуи рӯйниҳанда сӯи масҷид
Оганда ба говарс духирворӣ ғанҷе.

Носири Хисрав

ҒАНҶ II ||**ҒУНҶ** а. غنج карашмаву ноз, ҳаракати чашму
абру.

Духтаре диданд, ки дар ғояти ҷамол ва ниҳояти
хусну ғанҷу далол. *Авфӣ*

Чунон шефтаи арӯси мулк буд, ки ба ҳеч ваҷҳ
чашм аз мутомаи ғанҷу далоли он барнамедошт.
«Равзат-ус-сафо»

ҒАНҶА غنجه раъноӣ, нозу карашма.

На лабси некӯву на молу на ҷоҳ,
Пас ин ғанча қардан зи баҳри чирост? *Хаффоф*

ҒАНЧОЛ غنچال 1. меван турштаъм (ангур, анор, себ ва ғ.); 2. ҳаббулмулк (як навъ меван турш).

Ва дӯш нома расидам яке зи хоҷа Насир,
Миёни нома ҳама тарфу ғураву ғанҷол.

Абулаббоси Марвазӣ

ҒАНЧОР غنچار гулгуна ва ғоза, ки занон барои зебӣ ба рӯй мемоланд.

Лола ба ғанҷор баркашид ҳама рӯй,
Аз ҳасад хавид баркашид сар аз хавид (хид).

Кисоӣ

ҒАР غر 1. зани бадахлоқ; 2. одами бад, марди баддил.

Мард набинад магар андар худой,
Ғар ҳама худбин буваду худнамой.

Хисрави Деҳлавӣ

ҒАРАЗ a. غرض 1. мақсад, матлаб, мурод.

Ҳамоно ғарази вай он буд, то ман бидонам, ки
ӯ шогирди Абуали Синост. *Носири Хисрав*

Кай диҳад даст ин ғараз, ё раб, ки ҳамдастон ша-
ванд
Хотири маҷмӯи мо, зулфи парешони шумо. *Ҳофиз*

2. қасд, оҳанг, иштиёқ.

Хирад хуфтаю ишқ бедор шуд,
Ғараз омилу сабр бекор шуд. *Ҳочу*

3. қасди бад, нияти бад ба манфиати шахсии худ.

Ва чун ҳоким бемайлу ғараз бувад, аз хашми
халқ наандешад. *Аҳмади Дониш*

Ва ҳама мабнӣ бар ғараз ва мавқуф бар фонда аст.
Аҳмади Дониш

4. хулоса кн, алқисса, алҳосил.

Ғараз, гоҳу девон биёрстанд,
Калиди дари ганҷҳо хостанд. *Фирдавсӣ*

ҒАРАН غرن *ниг.* ғаранг.

Ду дастам ба сустӣ чу пӯда пиёз,
Ду поям муаттал, ду дида ғаран.

Абулаббоси Марвазӣ

ҒАРАНГ غرنگ садои гирья; садое, ки дар вақти гирья

кардан дар гулу мепечад, садои гирьяи гулугир; дар
ҳолати гирья, гирьён.

Чанги ӯ дар чанги ӯ ҳамчун хамида ошике,
Бо хурушу бо нафиру бо ғиреву бо ғаранг.

Манучехрӣ

ҒАРБ a. غرب тарафе, ки офтоб менишинад; *муқобили*
шарқ.

ҒАРБОЛ غربال *ниг.* ғирбол.

ҒАРБӢ غربى мансуб ба ғарб; *муқобили* шарқӣ 1.

Ва ин хисорро ду дар аст, яке дари шарқӣ ва ди-
гаре дари ғарбӣ. «*Тағрихи Наршахӣ*»

Зубайр аз тарафи ғарбӣ бирафт.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҒАРВ غرو най; нае, ки аз он қалам месозанд.

Ғарб н-оядаш аз ман ғирев, гар шабу рӯз
Ба нола раъди ғиревонаму ба сурат ғарв. *Кисоӣ*

Яке мард шуд, чун яке зод сарв,
Бараш кӯҳи симу миёнаш чу ғарв. *Фирдавсӣ*

ҒАРД غرد бинои баҳорӣ ва тобистонии одамнишин.

Басо хони кошонаву хони ғард,
Бад-ӯ андарун шодию нуш(в)ард.

Абушақури Балхӣ

ҒАРИБ a. غريب 1. нодир, аҷиб, ғалатӣ.

Ғаронмояҳое, ки бошад ғариб,
Зи марқубу ҷавҳар, зи дебову тиб. *Низомӣ*
Эй ки дар занҷири зулфат ҷои чандин ошност,
Хуш фитод он холи мушкин бар руҳи рангин ғариб.
Ҳофиз

2. аҷаб, шигифт.

Ғариб нест, агар Восифин мискинро
Ба вачҳи лутфу дами нақд аз ӯ кунӣ масрур.
Восифӣ

3. мусофир, одами бегона; аз ватан ва хонумон дур-
афтада.

Ту марди ғарибӣ ва туро манзили муайян набо-
шад, биё ва ба хонаи мо нузул кун. *Авфӣ*

4. маҷ. хору зор; бекас.

Дар рӯзгор ҳикмату дониш ғариб монд,
Он мард рафту модари фикрат ақим шуд. *Савдо*

ҒАРИБА a. غريبة 1. *муаннаси* ғариб; 2. чизи тааҷҷуб-
овар, чизи аҷиб ва нодир.

ҒАРИБИСТОН غريستان маҳалли ғарибӣ ва мусофират,
ҷои дур аз ватан.

Ҷонон, ба ғарибистон чандин набимонад кас,
Боз ой, ки дар ғурбат қадри ту бидонад кас.
Анварӣ

ҒАРИБОШНО غريب آشنا ғарибдӯст, мусофирпарвар.

Ғарибошно бошу сайёҳдӯст. *Саъдӣ*

ҒАРИБӢ غريبى дурӣ аз ватан, ғурбат.

Ғаму дарди ғарибӣ аз касе пурс,
Ки ӯ аз хонумоне дур мондаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҒАРИЗ غريز ҳилм, бурдборӣ, сабру тоқат; нармдилӣ,
дӯстӣ, лутфу меҳрубонӣ.

Дадӯ доми он шодмон гашт низ,
Зи ҷони Сиёвӯш ба хар кас ғариз. *Фирдавсӣ*

ҒАРИЗА a. غريزه хислати модарзод, ирсӣ; табиат, си-
ришт.

ҒАРИЗӢ a. غريزى 1. мансуб ба ғариза; 2. табиӣ, ҷибиллӣ,
зотӣ.

Ғу фароз ояндӯ шеъри устодам бишнаванд,
То ғаризӣ равза бинандӯ табиӣ настанан.

Манучехрӣ

Сармо ба мартабае анҷомид, ки харорати ғаризӣ
дар ҷаҳорӯм мартаба сардӣ оғоз ниҳод.

«Равзат-ус-сафо»

ҒАРИМ a. غريم 1. қарздор, мадъюн.

Ҳаққи модар баъд аз он шуд, к-эӣ қарим,
Қард уро чун ҷанини ту ғарим. *Румӣ*

2. қарздиҳанда; қарзхоҳ.

Зи ҳар навъе басе дар дафъ кӯшид,
Ғаримаш ҳар сухан к-ӯ гуфт, нашнид.

Убайду Зоқонӣ

ҒАРИН غرين гурранда (сифати шер); **шер**и **ғарин** шер
гурранда, шерн жиён.

Шукӯҳаш намудӣ чу шерн ғарин,
Ки шер аз ниҳебаш шудн бар замин. *Шодӣ*

ҒАРИҚ а. غريق ғарқшуда, ғӯтида, фурурафта, ғутавар
дар об.

Ў шуда дар сариру ман дар хоб,
Ман дар ў монда чун ғариқ дар об. *Низомӣ*

Бархе худро дар об андохтанд ва ғариқи баҳри
залолат шуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

дар оҳан ғариқ сар то по зиреҳпӯш, саросар мусал-
лах.

Мижа чун синон, чашмҳо чун ақиқ,
Зи хартум то дум дар оҳан ғариқ. *Низомӣ*

ҒАРОБАТ а. غرابت ғайри маънус ва аҷиб будан, бадеъ
ва надир будан.

Ғазале бад-он ғаробат ва шеъре бад-он раъной
бадеҳа тавонед гуфт? *Восифӣ*

Чун қиссаи Ибни Умар навъе ғаробате дошт, ду-
се калима дар он боб сабт мешавад.

«*Равзат-ус-сафо*»

ҒАРОИБ а. غرايب ҷ. ғариба 2.

Суханҳои ту дар расоил — бадоеъ,
Хунарҳои ту дар шамоил — ғароиб. *Манучехрӣ*

ҒАРОМАТ а. غرامت 1. товон, ҳар чизе, ки иҷро ва адои
он лозим аст; ҷарима.

Ғар дихӣ, эй хоҷа, ғаромат турост,
Моя зи муфлис натавон боз хост. *Низомӣ*
Шамъ агар з-он лаби хандон ба забон лофе зад,
Пеши ушшоқи ту шабҳо ба ғаромат бархост. *Ҳофиз*

2. ҳасрату надомат, пушаймонӣ.

Сӯфӣ, ки зи чашми ту барад чон ба саромат,
Сар бар накунад то ба қиёмат зи ғаромат.

Қамоли Хучандӣ

ҒАРОРА غراره даҳону ҳалқро бо моее ғарғара қардан.

Агар гаҳе ба забонам ҳадиси тавба равад,
Зи бетаҳоратӣ онро ба май ғарора кунам. *Ҳофиз*

ғарош غراش *асоси замони ҳозираи ғарошидан.*

ҒАРОШ غراش 1. харош, ҷароҳате, ки аз харошидан пай-
до мешавад; 2. маҷ. қаҳру ғазаб, хашм; 3. маҷ. андӯх,
ғам.

ҒАРОШИДАН غراشيدن 1. харошидан; 2. маҷ. қаҳролуд
ва хашмнок шудан.

Даромад зи даргоҳи ман он нигор,
Ғарошидаву рафта зӣ корзор. *Алии Қарт*

ҒАРРА а. غره фирефта; мағрур.

Набудат зи қорам магар оғаҳӣ,
Шуда ғарра бар тахти шоҳаншаҳӣ?! *Фирдавӣ*

ғарра шудан фирефта шудан; ба чизи беҳудае умедвор
шуда ғуруру такаббур қардан.

Ё фато, ту ба мол ғарра машав,
Чун ту бас диду бинад ин деранд. *Рӯдакӣ*

Исмоил чавоне корнодида буд ва ба сухани муф-
сидон ғарра шуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ҒАРРО а. غرا 1. муаннаси агар(р); 2. аспе, ки дар пе-
шонааш доғи сафед бошад, кашқа; 3. маҷ. сафеду рав-
шан, тобону дурахшон; 4. маҷ. нағз ва барҷаста.

Накӯтар аст ба номи ту як қасидаи ман

Зи сад қасидаи ғарро, ки дар давовин аст. *Муиззӣ*

Абдулло ибни Зайн хутбаҳои ғарро иншод қарда
бар мардум хондӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

ҒАРС I а. غرس дарахт шинондан.

ҒАРС II а. غرس ниҳол, дарахти нав шинондашуда.

Бо ҳазорон орзумон хондааст,

Баҳри мо ғарси қарам биншондааст. *Румӣ*

ҒАРУР а. غرور фиребгар.

Ин нафси фиребанда, ки ғирр асту ғарур аст,

Ҳин, ишқ бар ин ғарраи ғаддор мадоред.

Шамси Табретӣ

ҒАРФ а. غرف паймона, зарфи паймона.

Шукри ў шукру амни аҳли замин.

Ғарфи у зарфи ҳусни ҳурулӣин. *Саной*

Ҳама дурдиқашон, вале бе ғарф,

Ҳама мукрӣ, вале на савту на ҳарф. *Саной*

ҒАРЧА غرچه 1. аблах, аҳмақ, нодон, нофаҳм.

Биферебад дилат ба ҳар сухане

Рустоию ғарчаро монӣ. *Бадеӣ*

2. номи вилояти Ғарҷистон, ки дар Хуросони шарқӣ
(дар хоки ҳозираи Афғонистон) аст.

Алонону Ғарча ба Лухросп дод,

Бад-ӯ гуфт, к-эй гурди фаррухниҷод! *Фирдавӣ*

3. мардумони вилояти Ғарча.

Аз Эрон ба кӯҳ-андар оям нахуст

Дари ғарчагон то дари буми Буст. *Фирдавӣ*

ҒАРЧАҒӢ غرچگي аблаҳӣ, аҳмақӣ, нодонӣ, нофаҳмӣ.

Пазирuft Сомаш зи бебаҷчағӣ,

Зи нодонию пирию ғарчағӣ. *Фирдавӣ*

ҒАРШ غرش 1. харош, чангол.

Аз ғарши паланги давлати ту

Бар шердилон дарида хафтон. *Ҳоқонӣ*

2. хашм, ғазаб.

ҒАРЪЁСАНГ غرياسنگ нони тунуки дар равған биръён
қардашуда.

Ғар ман ба масал сангам, бо ту ғаръёсангам,

В-ар з-он ки ту чун обӣ, бо хаста дилам норӣ.

Абӯшақури Балхӣ

ҒАРҒАРА а. غرغره гардонидани об дар гулӯ, тоза қар-
дани ҳалқ ва гулӯ.

Таҳорат ба май гар насозад, каду

Чаро дорад ин ғарғара дар гулӯ? *Шодӣ*

ҒАРҚ а. غرق 1. ба об тамоман фуру рафтн, ғӯтидан
дар об; ба об ғӯтида нобуд шудан.

Бо тоифаи бузургон дар киштӣ нишаста будам,
завраке дар пай мо ғарқ шуд. *Саъдӣ*

Ба ҳасрати қадаш аз гирьяам чаман шуд ғарқ,

Ту сарвро дигар, эй боғбон, чӣ об дихӣ?

Қамоли Хучандӣ

2. маҷ. фуру рафтан ба чизе; тамоман пӯшида шудан бо чизе.

Ғар ман на ғарқи оташу обам зи ишқи ту,
Ин сини пуроташу чашии пуроб чист? *Ҷомӣ*

Ҳама дар ҷавшану зиреҳ ҷунон ғарқ шуданд,
ки ҷуз ҷашмхошон пайдо набуд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҒАРҚУ ҲАРҚ фуру рафтан дар об ва сӯхтан дар оташ.

Ҳасуду душмани мулки туро бибурду бисӯхт,
Ба ғарқу ҳарқ аз он шуд диловар оташу об.

Муиizzi

ҒАРҚА а. غرقه ғарқшуда, ғарик.

Гоҳе бувад, ки мардум ё андар кишти бувад ё ғарқа бувад. *Ибни Сино*

Диле, к-у ошиқи рӯят набошад,

Ҳамеша ғарқа дар хуни ҷигар бод! *Ҳофиз*

ҒАРҚОБ غرقاب оби чуқур, ҷои хавфноки об, гирдоб.

Вақте ҷунон будӣ, ки киштиҳо аз он ҷо натаво-
нистӣ гузаштан, ғарқобе азим буд. *Носири Хисрав*

Маст шуда ақл ба хушоб-дар,
Киштии тадбир ба ғарқоб-дар. *Низомӣ*

◇ **ҒАРҚОБИ ФАНО** вартаи фано, нестӣ.

Чун ба хеш омад зи ғарқоби фано,
Хуш забон бикшуд дар мадҳу сано. *Румӣ*

дар ғарқоби фано фуру рафтан мурдан.

Ногоҳ заврақи ҳаёташ дар ғарқоби фано фуру
рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒАСАЁН а. غسان бехузурии меъда.

Ҳадду феълу таҳаввуъ он ки ниҳод,
Ғасаён гуфт, лек бе қайю бод. *Саной*

.... Таоме, ки меъда аз ҳазм ва қабули он им-
тиноъ намуд ва ғасаёну таҳаввуъ кашид, ҳалос аз
ранҷи он сурат набандад. *«Калила ва Димна»*

ҒАСАҚ а. غسق шом, торикии аввали шаб.

Эй сафҳаи оразат зи маҳ бурда сабақ,
Аз хатти ту бар канори хуршед ғасақ. *Бадри Чочӣ*

ҒАСБ а. غصب ҳар чизи ба зӯру зулм аз дасти сохи-
баш кашида гирифташуда, замин ва дорони беризон
сохибаш ноҳақ тасарруф кардашуда.

Ҳар ду дар пеши Насри Сайёр аз Бухорхудот
тазаллум карданд ва гуфтанд, ки Бухорхудот де-
ҳахон моро ғасб кардааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

Маро зайъатест ва вакили ту онро ба ғасб аз
ман ситадааст. *Авфӣ*

ҒАСОҚ غساق ниг. ғассоқ.

ҒАСС а. غث хароб, лоғар, камгӯшт; ғассу самин а) ха-
робу фарбех.

Навбате шахсе ба ин муҳим номзад шуда миёни
ғузон рафт ва оғози тааддиву таҳаккум карда, дар
ғассу самини ғусфандон муноқаша ва муболағай
бисъёр намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) маҷ. сусту қавӣ, нағзу бад, зӯру нотавон.

Салиқаи шеъри вай [Ҳофиз] наздик аст ба са-
лиқаи Низории Қўҳистонӣ, аммо дар шеъри Низорӣ
ғассу самин бисъёр аст. *Ҷомӣ*

Ҳар як он чи аз неку бад ва ғассу самини мам-
лакати худ медонистанд, арза доштанд.

«Равзат-ус-сафо»

ҒАССОЛ а. غسال мурдашӯй, покшӯй.

Қарор дод, ки ғассол ва муаззин ва муаррифро
чӣ чиз диханд. *«Равзат-ус-сафо»*

Акнун ту ба дасти ишқи ӯй,
Монандан мурда пеши ғассол. *Савдо*

ҒАССОЛА а. غساله муаннаси ғассол.

ҒАССОҚ||**ҒАССОҚ** غساق ҳар чизи хунук, вайроншуда,
бадбу, монанди зардоб ё моддаи ҷароҳат ва ғ.

Муҳолифони варо дар даҳон ба шарқу ба ғарб
Май аз лаҳиби ҳамим асту ангабин ғассоқ. *Ломей*

ҒАТИТ а. غطيط 1. хуррок, хурроқкашӣ; 2. наъраи уш-
тур, асп ва ғ.

Чу овози раъд аз саҳоби баҳорӣ
Фитода ба раҳ-бар ғатити наҷоиб. *Манучехрӣ*

ҒАФИР а. غفير бисъёр, анбуҳ; ҷамми ғафир одами
бисъёр.

Бо он ҷамъи касир ва ҷамми ғафир аз Ғазнин бе-
рун омад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва ҷамми ғафир ба қасди қатли эшон буданд.
Восифӣ

ҒАФЛАТ а. غفلت беҳабарӣ, фаромуши; бетадбири, бе-
парвоӣ.

Ғафлати Ҳофиз дар ин сароча аҷаб нест,
Ҳар кӣ ба майхона рафт, беҳабар ояд. *Ҳофиз*

Овар бурун зи гушати ин пунбаҳои ғафлат,
Дар дарси нуктасанҷон дар ком каш забонро.
Махфӣ

ҒАФЛАТПАРАСТ غفلت پرست ғофил, дар ғафлат монда,
ғафлатпарвар.

Ҳар замон дар мотами ғафлатпарастони ҷаҳон
Чун ҷароғи шомӣ ҳасрат гирьяҳо дорад хубоб.
Туғрал

ҒАФЛАТӢ غفلتي 1. беҳабар; бепарво, беэҳтиёт; мусоҳи-
лакор; 2. маҷ. ногаҳонӣ, иттифоқо; **марги ғафлатӣ**
марги ногаҳонӣ.

Ба сӯи душманон теғаш чу марги ғафлатӣ тозад,
Зи рози ахтарон табъаш набошад соате ғофил.
Ломей

ҒАФУР а. غفور бахшоянда, афвкунанда (сифати худо).
Шамсун ба ибодати малики ғафур машғул буд.
«Равзат-ус-сафо»

ҒАФФА غفنه пустини барраи чингиламӯи бисъёр мулоим.

Рӯи ҳар як чун ду ҳафта гирдмоҳ,
Ҷомашон ғаффа, самуриншон кулоҳ. *Рӯдакӣ*

ҒАФФОР а. غفار бисъёр афвкунанда; омурзишкунанда
(сифати худо).

ҒАФФОРУЗЗУНУБ غفارالذنوب бахшандаи гуноҳҳо.

Гунаҳкорам, ту ғаффоруззунубӣ,
Ҳама айбам, ту сатторулъубӣ. *Сайидо*

ҒАФФОРӢ غفاري бахшояндагӣ, афвкунандагӣ.

То ки ғаффорӣ ӯ зоҳир шавад,
Сайиоти ҷумларо ғофил шавад. *Румӣ*

ҒАФЧ||ҒАФЧ غفج الغفج обгир, ҳавз, кӯл.

Бар ҳар талле-бар аз хаста гурӯҳе,
Ба ҳар ғафче-бар аз фархаста панҷоҳ. *Унсурӣ*

ҒАШ(Ш) I||ҒИШ(Ш) а. غش омехтани чизҳои камар-зиш дар чизҳои пурбаҳо (ҳамчун тилло, нуқра, мушк, шароб ва ғ.), омехтани чизи камбаҳо ба чизи пурбаҳо бо мақсади фиреб.

Хуш бувад, гар маҳаки таҷриба ояд ба миён,
То сияҳрӯй шавад, ҳар кӣ дар ӯ ғаш бошад.

Ҳофиз

ғашшу ғил(л) олудагӣ ва кудурат; *маҷ.* парешонхотирӣ, бадҳолӣ, мушавваши.

Пас муҷоҳидро замоне басти дил,
Як замоне қабзу дар вай ғашшу ғил. *Румӣ*

ҒАШ(Ш) II غش беҳушӣ; ғаш қардан, беҳуш шудан.

З-он шароби ноби беғаш дех, ки андар савмаа
Сӯфии софӣ ба бӯи ҷуръае ғаш мекунад.

Салмони Соваҷӣ

ҒАШӢ а. غشى беҳушӣ; ғашӢ қардан беҳуш шудан, аз худ рафтани дил беҳуд шудан.

Он захрро бихӯрд ва ғашӢ қард.

«Таърихи Табарӣ»

ҒАШОВА а. غشاهه *ниг.* ғишова.

ҒАШОҚ غشاك бӯи бади даҳон.

Аз даҳони ту ҳамеояд ғашоқ.
Пир гаштӣ, мӯй рафтат аз ҳабок. *Тайён*

ҒАШТА غشته *шакли кӯтоҳшудаи* оғашта, оғушта.

Сарсари сур аз фалак гар ҳафт доман бардарад,
Риштан зар ғашта надҳад гӯшаи дастори ман.

Бадри Чочӣ

ҒАШШ I а. غش *ниг.* ғаш(ш) I.

ҒАШШ II غش *ниг.* ғаш(ш) II.

ҒАҶОР а. غيور 1. бисёр рашкбаранда, ҳасадбаранда.

Пероҳане, ки ояд аз ӯ бӯи Юсуфам,
Тарсам, бародарони ғаюраш қабо кунанд. *Ҳофиз*

2. *маҷ.* боғайрат, ҳамийятдор, орияткунанда.

Соҳиби шуҷоатро чун бар ин сифат бувад, ғаюр
хонанд, на шуҷоъ ва соҳиби ҳикматро мустабсир
хонанд, на ҳақим. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ҒЕВ غيو садои баланду расо.

Садмати суру ғеви ту гаҳи чанг
Ҳар ду ҳамраҳ чу ранг бо Артанг. *Саной*

ҒЕЖИДАН غيژيدن *ниг.* ғечидан.

ҒЕША غيشه гиёҳест, ки аз он буръё ва ҷувол мебофанд.

Ёр бодат тавфиқ, рӯзи беҳӣ бо ту рафиқ,
Давлатат бод ҳариф, душманат ғешаву нол.

Рудақӣ

ҒЕЧИДАН||ҒЕЖИДАН غيچيدن||غيژيدن 1. лағжидан; 2. хазидан, бо шикам ва зону роҳ рафтани.

Мабин ба холу хати дилбарони ин бозор,
Мағеч дар пай ин лулиёни шӯрангез. *Ҳоҷӣ*

ҒИ(Й)БАТ а. غيبت айби касеро дар қафои касе гуфтан; айбҷӯӣ намудан аз ақиби каси дигар; бадсуханӣ, бадгӯӣ.

Забонро аз дурӯғу суҳанчинӣ ва дашному тӯҳ-мат ва ғийбату ғаммозӣ бастам. *«Нигори дониш»*
Агар теғ ронам дар ӯ бе суҳан,
Ба ғийбат дарафтам ба ҳар анҷуман. *Шодӣ*

ҒИББАН а. غبّاء гоҳ-гоҳ, ба нудрат, дер-дер.

ҒИБТА||ҒИБТАТ а. غبטה||غبطت орзу қардан барои расидан ба чизе (бо ҳисси нек нисбат ба соҳиби он).

Лафзи ҳасадро дар ин қалима бар ғибта ва таманно бояд ҳамл қард. *«Равзат-ус-сафо»*

ғибта хӯрдан ғибта қардан.

Зи оби софии ӯ ғибта мехӯрад қавсар.

Убайди Зоконӣ

ҒИЁС а. غياث 1. фаръёдрасӣ; чизе, ки ба воситаи он аз сахти раҳой меёбанд.

Ба ҳар хисрав, ки аз ҳазрат фитода номаву руқъа,
Ҷавоби номаву руқъа ғиёсу зинҳор ояд. *Лолей*
2. фаръёдрас.

ҒИЖАК||ҒИЧАК غژك||غجك як навъ асбоби мусиқӣ, камонча.

ҒИЖАКӢ||ҒИЧАКӢ غژكى||غجكى ғижакнавоз.

Садон он ғижакам кушту шакли он ғижакӢ,
Ки шӯри маҷлиси ушшоқ шуд зи пурнамакӣ. *Чомӣ*

ҒИЗЕ غذى *имолани* ғизо.

Ҳар киро гурба гашт холигар,
Ғизеи хоҷа гашт хокистар. *Саной*

Ҷони ҳайвонӣ бувад ҳай аз ғизе,
Ҳам бимирад ӯ ба ҳар неку баде. *Румӣ*

ҒИЗО а. غذا хӯрок, қут, таом, хӯрдани.

Бо нусхаи табиб ҷӣ кор он маризро,
К-аз хуни дида шарбату аз ғам ғизо кунад. *Чомӣ*
ғизои мувофиқ хӯрдани гуворо.

Табиби ишк, ба хун гӯ: Бисоз шарбати ошк,
Ки нест дархури бемор ҷуз ғизои мувофиқ.

Қамоли Хучандӣ

ҒИЗОЛ а. غزال *аслаш* ғазол.

ҒИЙБАТ а. غيبت *ниг.* ғи(й)бат.

ҒИҶ(Л) а. غل 1. қина; 2. парешонхотирӣ, бадҳолӣ.

ҒИЛАЧ||ҒИЛАЧ غلج||غلاج *ниг.* ғилч.

ҒИЛЗАТ а. غلظت 1. ғафсӣ, ғундӣ; ҳар моее, ки қиёмаш аз ҳадди эътидол гузашта бошад; 2. *маҷ.* дағалӣ, дурушти, бадмуомилагӣ.

Марқаби имомро бигирифт ва аз рӯи ғилзат гуфт:
Ту кӣ ҳастӣ ва аз кучой? *«Равзат-ус-сафо»*

ҒИЛЛ а. غل *ниг.* ғил(л).

ҒИЛМОН I а. غلمان ҷ. ғулом; ғилмону вилдон ғуломба-чагон ва навҷавонони хушрӯй.

Фуруд омад бар он гулзори хандон,
Шабе чун дид пур ғилмону вилдон. *Низомӣ*

ҒИЛМОН II *a.* غلمان *d.* писарбачаи хизматгузор дар чаннат.

ҒИЛОЗ *a.* غلاظ *q.* ғализ.

Ғуноҳи мо чӣ буд, ки моро аз ватан ба қаҳр бароварда ба муҳассилони ғилоз ва сипоҳиёни шидод супоридӣ? «*Таърихи Шохруҳӣ*»

◇ **аймони** (*ё* савгандҳои) ғилозу шидод яминҳои ғализ ва шадид, қасамҳои дурушту дағал ва сахту шадид.

Миёни *ӯ* ва бародарон мабонии муҳаббату видод ба аймони ғилозу шидод таъкид ёфт.

«*Равзат-ус-сафо*»

Ба шир барфавр савгандҳои ғилоз ва шидод ёд кард. «*Равзат-ус-сафо*»

ҒИЛОФ *a.* غلاف *1.* ниёми корд ва шамшер.

Хатиби сияҳпӯши шаб бе хилоф Баровард шамшери рӯз аз ғилоф. *Саъдӣ*

2. пушиши чизе.

Яке зард хуршедпайкар дирафш, Сараш моҳи заррин, ғилофаш бунафш. *Фирдавсӣ*

3. пушок, либос, чома.

Ҷавҳари зотию девонагиат пинҳон аст, Пора кун чома, ки берун зи ғилофат бинам. *Савдо*

ҒИЛЧ||**ҒИЛЧ**||**ҒИЛАЧ**||**ҒИЛАЧ** غلچ||غلچ гирехи душворкушо, кӯртугун.

ҒИЛҒИЛИЧ غلغليچ барои хандонидан бо сари ангушт зери бағал ва паҳлуи касеро хоридан; қитик.

ҒИЛҒИЛИЧҒАХ غلغليچ گه чои қитик, чои қитикқунӣ; чое аз бадан, ки қитик дорад.

Чунон бидонам ман чои ғилғиличғаҳаш, Кучо ба молиши аввал баруфтадаш ханда. *Лабибӣ*

ҒИЛЧ غلچ *ниг.* ғилч.

ҒИМД *a.* غمد *ниём,* ғилоф.

Ғимдро бинмуд, пинҳон кард теғ, Бояд афшурдан мар-ӯро бедареғ. *Румӣ*

ҒИМР *a.* غمر *ниг.* ғумр.

ҒИМРӢ غمرى *ниг.* ғумрӣ.

ҒИНО *a.* غنا суруд, овози тарабангез, нағма, оҳанг.

Хуррамиро дар он ниҳод бино
Ба нашоти маю ҳавои ғино. *Низомӣ*
Ҷаҳорум рӯз маҷлис тоза карданд,
Ғинохоро баландовоза карданд. *Низомӣ*

ҒИР(Р) *a.* غر *1.* ҷавони ноозмудақор, бетаҷриба; 2. фиребхуранда, фиребхӯрда.

Ин нафси фиребанда, ки ғирр асту ғарур аст,
Ҳин, ишқ бар ин ғарраи ғаддор мадоред.

Шамси Табрезӣ

ҒИРБОЛ||**ҒАРБОЛ** غربال *ғирбол,* парвезан.

Ҷавшани гурдон чу ғирбол аст аз зубини *ӯ*
Мифари чанговарон бо гурзи *ӯ* чун ҳован аст. *Муиззӣ*

ҒИРЕВ غريو *1.* ғулғула, шӯру ғавғо, доду фаръёд, садон баланд.

Касе буд, ки падарро ҳамекушт ва кас буд, ки писарро мекушт, хурушу ғирев дар бани-Исроил афтод. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ғиреви кӯсҳо бар кӯҳаи пил
Ғирифта кӯҳу саҳро мил дар мил. *Низомӣ*

2. овози нола, фиғон.

Ҳам ғиреви ту чун ғиреви ғариб,
Ҳам хуруши ту чун хуруши ғуроб. *Анварӣ*
ғиреву ғаранг овози ғирьяву нола, фаръеду ғирья.

Маро гиристан андар ғами ту оин гашт,
Чунон ки ҳеҷ наёсоям аз ғиреву ғаранг.

Фарруҳӣ

ҒИРЕВИДАН غريويدن фаръёд кардан, бонгу наъра задан; фиғон кардан.

ҒИРЕВОН غريوان фаръёдқунон, бонгзанон, шӯркунон.

Бурун омад аз қасри гавҳарнигор,
Ғиревону ғиръён чу абри баҳор. *Ҳочу*

ғиревон будан дар доду фиғон будан, дар нолаву фиғон будан.

Ба ранҷаш гирифтгор девон буданд,
Зи бодафраҳи вай ғиревон буданд. *Фирдавсӣ*

ҒИРОРА *a.* غراره чувол, қанор, халта, ки аз пашми буз мебофанд.

Подшоҳ фармуд, ки чанд ғирора пури қоҳ карданд,
то қуввати бозуи ҷавонон мушоҳада гардад.

«*Равзат-ус-сафо*»

Ҳар ду мард дар ғирорае нишонд ва дар бори шутурон кард. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ҒИРР *a.* غر *ниг.* ғир(р).

ҒИСЛИН *a.* غسلين шустани, шустаниҳо монанди чома ва ғ.; мишраби ғислин зарфе, ки дар он чомашӯй мекунанд, тағора.

Кузаи бода сафол аст пур аз оташи тар,
Синаи хеш чаро мишраби ғислин созӣ?

Бадри Чочӣ

оби ғислин обе, ки дар он чизе шуста шудааст, оби чиркин, мағзоба.

Тафовутест зи оби ҳаёт то ғислин,
Табоюнест зи шохи набот то бӯра. *Бадри Чочӣ*

ҒИТО(Ъ) *a.* غطاء||غطاء парда, пушиш.

Чанд гӯй, чун ғито бардоштанд,
Ки набуда он чи мепиндоштанд. *Румӣ*

ҒИТРИФ *a.* غطريف сардори қавм, меҳтар, бузург; шариф ва ҷавонмард.

Ин ғитриф ба наздики вай омад ва бо *ӯ* мебуд.
Ҳорунаррашид Хуросон ба вай дод.

«*Таърихи Наршаҳӣ*»

ҒИШ(Ш) *a.* غش *ниг.* ғаш(ш) *1.*

ҒИШО(Ъ) *a.* غشا||غشاء парда; пусти тунук.

Чун нутфа ба ҳадди чанин расид, ғишое пиромуни он дарояд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ҒИШОВА||**ҒАШОВА** *a.* غشاه парда, пушиш.

Бо вучуди ин ҳама мароҳим ва ашфок ғашован
куфрони неъмат дидаи басиратаи бипушид.

«*Равзат-ус-сафо*»

Билчумла хирси чаҳонсӯз дидан басираташонро ба ғишован амал бипушонид. *Аҳмади Дониш*

ҒИШОЪ *а.* غشاء *ниг.* ғишо(ъ).

ҒИШШ *а.* غش *ниг.* ғиш(ш).

ҒИЧАК غچک *ниг.* ғижак.

ҒИЧАҚӢ غچکي *ниг.* ғижакӣ.

ҒОБ I غاب *1.* сухани беҳуда, ҳазаён, ёва, сафсата.

То кай барӣ азобу кунӣ ришро хизоб,
То кай фузул гуиyo орий ҳадиси ғоб?! *Рӯдакӣ*

Ғар ин сон суханҳои ғоб оварӣ,
Ҳама чашми дониш ба хоб оварӣ. *Асади*

2. вайроншуда, гандида.

Ҳар ду он ошиқон бемазаанд,
Ғоб гашта чу сешаба хурде. *Абулаббоси Марвазӣ*

3-он ҳама ваъдаи неку ба чӣ хурсанд шудӣ,
Эй хирадманд, бад-ин неъматӣ пӯсидаи ғоб?
Носири Хисрав

ҒОБ II *а.* غاب *ҷ.* ғоба.

Аё кариме, к-андар ҳарими давлати ту
Надими азм шавад шери шарза андар ғоб ...
Муиззӣ

ҒОБА *а.* غابه беша, ҷангал.

ҒОВАШ||ҒОВУШ غاوش *ниг.* ғовшу.

ҒОВШАНГ غاوشنگ *ҷуби* говронӣ, халачуб.

Мардро наҳмор хашм омад аз ин,
Ғовшангеро ба каф кардаш гузин. *Тайён*

ҒОВШУ||ҒОВАШ||ҒОВУШ غاوشو||غاوش *бодиринги* калони тухмӣ; бодиринге, ки барои тухм нигоҳ медоранд.

Зарду дарозтар шуда аз ғовшуи хом,
На сабз чун хиёру на ширин чу харбуза. *Лабӣбӣ*

ҒОВӢ *а.* غاوى *гумроҳ.*

Ин аст лофу газофи он ғовӣ,
Лекин ўро чу нек воковӣ ... *Ҷомӣ*

ҒОДИР *а.* غادر *ғадркунада, хоин, хиёнаткор.*

Гуфт, ки қотинони вилояти Ироқ ва скоинони
актори.он офоқ ҳама ғодир ва фочиранд.
«Равзат-ус-сафо»

ҒОДИЯ *а.* غاديه *1.* абри бомдодӣ; *2.* маҷ. бомдод, субҳ, пагоҳӣ; *масову* ғодия бегоҳу пагоҳ, шому субҳ.

Қорвон дар қорвон 3-ин бодия
Мерасад дар ҳар масову ғодия. *Румӣ*

ҒОЗА غازه *гулгуна, сурхие, ки занон ба рӯй мемоланд.*

Мард, ки рӯяш зи ғазо гашт зард,
Сурхии рӯ боядаш аз ғоза кард. *Хисрави Деҳлавӣ*
Мешуст ба мавҷи ашк аз хашм
Аз сурмаву ғоза оразу чашм. *Шоҳин*

ҒОЗИЯ *а.* غاذه *муаннаси* ғозӣ I; қуввати ғозия қуввае, ки ғизоро дар бадан ҳал мекунад.

Аммо нафси наботиро се қувват аст: яке қуввати ғозия ва амали ў ба ионати чаҳор қуввати дигар тамош шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ҒОЗӢ I *а.* غاذه *ғизодиҳанда, қувватбахш.*

ҒОЗӢ II *а.* غازى *ҷ.* касе, ки дар роҳи дини ислом бо ғайримусулмонон меҷангад, ҷиходкунанда дар роҳи дини ислом; ҷанговар.

Амир Наср нома кард ба писари худ Аҳмад ба Самарқанд, то вай аз Суғди Самарқанд ғозӣро ҷамъ кард ва лашкар месохт. *«Тарихи Наршахӣ»*

Шитобанда бар тозиён ғозӣён,
Хурушанда бар ғозӣён тозиён. *Ҳочу*

ҒОИБ *а.* غائب *нопайдо, аз назар дур; муқобили* ҳозир *1.*

Бо он ки аз вай ғоибам, аз май чу Ҳофиз тоибам,
Дар маҷлиси рӯҳонӣён гаҳ-гоҳ ҷоме мезанам.

Ҳофиз

ғоиб гаштан (*ё* шудан) *нопайдо шудан, аз назар дур шудан, пинҳон шудан.*

Сурати вай ба худ гирад, то агар он чӣ маъдум шавад ё ғоиб шавад, сурати вайро ҳамабинад.

3-ин омадани дерату ғоиб шудани зуд *Ибни Сино*
Шодӣ зи дилам гум шуду андуҳ бияфзуд.

«Тарҷумон-ул-балоғат»

Шаби ҳичронат аз ҳар сӯ фишондам ашк дур аз ту,
Чу маҳ гашт аз назар ғоиб, бирафт аз дида парви-
нам. *Қамоли Хучандӣ*

ҒОИБОНА غائبانه *нодида, аз дур, аз ғайб; ғоибона бохтан*

бой додан дар бозии ғоибона, ки аз ғайри ҳозир шудани ҳарифон сурат мегирад (мас. дар шахмотбозии ғоибона).

Ғиғон ки бо ҳама кас ғоибона бохт фалак,
Қи кас набуд, ки дасте аз ин дағо бибарад. *Ҳофиз*
Чун бар бисоти васли ту Ҷомӣ наёфт даст,
Шатранҷи ишқ бо руҳи ту ғоибона бохт. *Ҷомӣ*
Нест бозӣ бо руҳи ў ишқ пинҳон бохтан,
Бо чунон руҳ ғоибона нест осон бохтан.
Қамоли Хучандӣ

ҒОИЛА *а.* غائله *бадӣ, шар, кинаи пӯшида.*

Ғазли ў бе ғоят асту сирри ў бе ғоила,
Хони ў бе миннат асту ҷуди ў бе мунтаҳо. *Муиззӣ*
Буд гиromӣ ба сони фарзандаш,
Ғоила кард хешу фарзандаш. *Саной*

ҒОЛ غال *1.* ғор, шикофи кӯҳ; *2.* оғили гусфанд дар кӯҳ ё тал.

Касе, ки дар дили ў ҷой кард хасмии ту,
Ба ҷои хонаву қошона чарх додаш ғол. *Имора*

ҒОЛИБ *а.* غالب *1.* ғалабақунанда, ҷира, забардаст.

Агарчи ғолибӣ, аз душмани заиф битарс,
Қи тирӣ охи саҳар бар нишона меояд. *Саъдӣ*

Ва ҳар қадом дар вақте ғолиб аст ва дар маҳалле мағлуб. *Аҳмади Дониш*

2. зиёда, бисъёр, фаровон; бештар, аксар.

Ҳар кӣ бе машварат кунад тадбир,
Ғолибаш бар ҳадаф наёяд тир. *Саъдӣ*

ҒОЛИБАН *а.* غالباً *эҳтимол, шояд; бешубҳа.*

Ману инкори шароб, ин чӣ ҳикоят бошад?
Ғолибан ин қадарам ақлу кифоят бошад. *Ҳофиз*

Ғолибан тирӣ ҳадоати бародарон ба ҳадафи му-
род расда. *«Равзат-ус-сафо»*

ГОЛИБИ(Й)ЯТ *a.* غالييت 1. ғалаба, ғатху нусрат.

Илм ҳар ҷо кафили тадбир аст,
Ғолибийят далели таъсир аст. *Бедил*

2. аксарият, ағлабият.

ҒОЛИДАН غاليدان ғалтонидан.

ҒОЛИЯ *a.* غاليه таркиби сиёхранге аз хушбунҳои гуногун: мушк, анбар ва ғ.

Ситораномию маҳоразию ғолиямӯй,
Маху ситора гирифт аз ту нуру ғолия — бӯй.

Сузани

Сабзи Хито, зи мушки тар ғолия бар суман мазан,
Сунбули тободаро бар гули настаран мазан.

«Равзат-ус-сафо»

ҒОЛИЯАНДУДА غاليه اندوده ғолия молидашуда.

Ин ғули рӯйбастан кутаҳназарфиреб
Дил мебарад ба ғолияандуда чодаре. *Саъдӣ*

ҒОЛИЯБЕЗ غاليه بيز ғолияпош, ғолиябор, хушбуибахш.

Насимн шамоли ғолиябезаш аз ноғани мушки
таторӣ атросотар (аст.) *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҒОЛИЯБОР غاليه بار ғолиярез, пошандаи хушбӯй.

Магар ки ғолия мемолӣ андар у ғаҳ-гоҳ,
Вагарна аз ҷӣ чунон тофтасту ғолиябор? *Фаррухӣ*

ҒОЛИЯБОРӢ غاليه بارى ғолиярезӣ, хушбундиҳӣ, хушбун-афшонӣ.

Ҳамвора бувад дар бари ту ҳар шабу ҳар рӯз
Турке, ки кунад турраи у ғолияборӣ. *Фаррухӣ*

ҒОЛИЯБӮЙ غاليه بوى дорон бӯи ғолия, хушбӯй.

Ману он ҷаъдмӯи ғолиябӯй,
Ману он моҳруи хурнаҷод. *Рӯдакӣ*

ҒОЛИЯГУН غاليه گون ғолияранг, сиёҳранг.

Чандин мадеҳ он ғолиягун силсиларо тоб,
Бо тоб кучо бошад мар-ғолияро об. *Ломеӣ*
Чун кард ҳаво ғолиягун пираҳани хеш,
Гардад салаби кӯҳ ба кофур мутарро. *Муиззӣ*

ҒОЛИЯДОН غاليه دان 1. зарфе, ки дар он ғолия нигоҳ дошта мешавад, қуттии ғолия.

Ангур ба кирдори зане ғолияранг аст,
В-уро шикаме ҳамчу яке ғолиядон аст. *Манучехрӣ*

2. маҷ. даҳон ва ё занаҳдони маҳбуба, манаҳи маҳбуба.

Монанди миёни туву ҳамчун даҳани ту
Ман тан кунам аз мӯю дил аз ғолиядоне. *Фаррухӣ*

ҒОЛИЯЗУЛФ غاليه زلف мушкинзулф, он ки зулфаш сиёҳу хушбӯй аст.

Ҳамчунин ид ба шодӣ сади дигар бигузур
Бо бутони Чигилу ғолиязулфони Тироз. *Фаррухӣ*

ҒОЛИЯМӮЙ غاليه موى он ки мӯи сиёҳи хушбӯи мушкин дорад.

Ба ноз гуфтамаш: Эӣ моҳруи ғолиямӯй,
Ки моҳ равшани аз рӯи ту ситонад вом. *Фаррухӣ*
Ҷоми саҳбо гир аз дасти бути ғолиямӯй,
Дасти ту хуб набошад, ки ба саҳбо нашавад.

Манучехрӣ

ҒОЛИЯСО(Й) غاليه ساي ғолиясоянда, ғолиясоз, хушбун-соз.

Магар ту шона задӣ зулфи анбарафшонро,
Ки бод ғолиясо гашту хок анбарбӯст. *Ҳофиз*
Зи баҳри зинату зеби муҳаддароти фалак
Замона нофакушо шуд, сипеҳр ғолиясо.

Убайди Зоконӣ

ҒОЛИЯСОӢ غاليه سائي ғолиясозӣ, хушбунсозӣ.

Ба бӯи зулфу руҳат мераванду меоянд
Сабо ба ғолиясоиву гул ба чилвагарӣ. *Ҳофиз*

ҒОЛИЯФОМ غاليه فام ғолияранг, ба ранги ғолия, сиёҳ-ранг.

Ҳадиси оҳи дилам мӯчиби парешонист,
Ба зулфи ғолияфомаш наметавонам гуфт. *Мушфиқӣ*

ҒОЛУК غالوك муҳра ва гулулае, ки дар камонгурӯҳа монда меандохтаанд.

Камонгурӯҳани заррин шуда ба чарх ҳиллол,
Ситорагон ҳама ғолукҳои симандуд. *Хисравонӣ*

ҒОМИЗ *a.* غامض душворфаҳм, мушкил, мубҳам.

ҒОМИЗА *a.* غامضه муаннаси ғомиз.

Ғараз аз вучуди у изҳори дақоқиқ қудрат ва
тибъени ҳақоқиқ ҳикмати улуми ғомизани лавҳи илм
аст. *Аҳмади Донши*

ҒОМӢ *a.* غامى заиф, нотавон, лоғар.

Истуҳу ғомӣ шудам зи дарди ҷудой,
Ҳомию вомӣ шудам зи хастани матраб. *Мунҷик*

ҒОНИМ *a.* غانم 1. ғаниматғирифта, улцағирифта; 2. ғоратгар.

ҒОНИМАН *a.* غانماً солиман-ғониман дар ҳолати сиҳати ва саломати ва бо ғанимату баҳра.

Қутлуқхон ба савби Коланҷар гурехт ва Улуғ-
хон уро таоқуб намуда ва бад-ӯ расида, солиман-
ғониман бозгашт. *«Ҳабиб-ус-сияр»*

ҒОНИЯ *a.* غانيه ба ин шакл камистеъмол; ҷамъаш ғавонӣ.

ҒОР *a.* غار шиқоф ва қандаи табиӣ ва ё сохта дар кӯҳ ва тал; мағора, мағок.

Ба кӯҳ-андарун ҷои тангаш гузид,
Нигаҳ кард ғоре бунаш нопадид. *Фирдавсӣ*
Наҳуррад шер нимхӯрдан сағ,
В-ар ба саҳти бимирад андар ғор. *Асадӣ*

ҒОРАТ *a.* غارت тороҷ, яғмо, толон.

Аҳли Бухоро гуфтанд: Моро ... аз кофирони турк
ранҷ аст, ки ба ҳар вақт ногоҳ меоянд ва деҳҳо
ғорат мекунад. *«Таърихи Наршахӣ»*

Надонист худ ҷуз бад омӯхтан,
Ҷуз аз куштани ғорату сӯхтан. *Фирдавсӣ*

Гар дил аз дастам ба ғорат бурд, чандон бок нест,
Ғорати дил саҳл бошад, ғорати ҷон қарду рафт. *Ҳилолӣ*

ҒОРАТГАР غارت گر тороҷгар, яғмогар, толонгар.

Ғоратгарест зулфат — золим, вале ҷӣ золим!
Ошиққушест чашмат — бедин, вале ҷӣ бедин!
Қамоли Хучандӣ

ҒОРАТГАРӢ غارت گرى тороцгарӣ, яғмогарӣ, толонгарӣ.

Май биёвар, ки нанозад ба гули боғи ҷаҳон
Ҳар кӣ ғоратгарин боди ҳазонӣ донист. *Ҳофиз*

ҒОРАТЗАДА غارت زده ғоратшуда, ғоратдида.

Юсуф аз қофилаи ҳусни ту ғоратзада аст,
Қасе имрӯз зи хубон ба саранҷоми ту нест. *Соиб*

ҒОРАТПЕША غارت پيشه 1. он кӣ касбу ҳунараш ғоратгарист; 2. маҷ. маъшуқаи бераҳм.

Агар хоҳӣ паёми васли ғоратпешагон ёбӣ,
Бикун ҳар субҳу шом аз ҷон тавофи Қаъбаи дилҳо. *Имло*

ҒОРИБ a. غارب фурураванда, ғурубкунанда (дар боран офтоб, моҳ ва ситорагон).

Чу шангарфгун шуд зи хуршед олам,
Самоку Суҳайлу Суҳо гашт ғориб. *Манучехрӣ*

ҒОРИЧӢ||**ҒОРИЧӢ** غارچى||غارچى шароби сабуҳӣ, шаробе, ки ҳангоми субҳ меҳуранд.

Хушо набизи ғориҷ бо дӯстони якдила,
Гетӣ ба ором андарун, маҷлис ба бонгу валвала. *Шокири Бухорӣ*

ҒОРИҚ a. غارق ғарқшаванда, ба об фуру раванда, ба об ғутанда.

ҒОРИЧӢ غارچى ниг. ғориҷӣ.

ҒОСИБ a. غاصب ба зулму ситам ситонанда, ғасбкунанда, гирандаи мулки дигаре ба зӯр.

Ошuftадил аз ҷаҳони ҷонӣ,
Осемасар аз сипехри ғосиб. *Анварӣ*

ҒОСИҚ a. غاسق 1. моҳ; 2. шаб, аср, вақти говгум, то-риқии пас аз ғуруби шафақ.

Гуфт: Эӣ ноқиди мубарриз, чӣ ғӯй, миёни шаби
Ғосиқ ва субҳи содиқ фарқест? *«Оини ниғорӣш»*

ҒОФИЛ a. غافل беҳабар, бепарво, нодон, фаромӯшкор, мусоҳилакор.

Вазири ғофилро шунидам, ки хонаи раият хароб
кардӣ. *Саъдӣ*

Ғофил будан аз чизе беҳабар будан аз чизе.

Чӣ донад касе, к-ӯ зи дил ғофил аст,
Қи беморни бедилон аз дил аст. *Ҳочу*

ҒОФИЛӢ غافلӣ ғафлат, беҳабарӣ, бепарвоӣ, нодонӣ, мусоҳилакорӣ.

Зи хидмат макун як замон ғофилӣ. *Саъдӣ*

ҒОФИР a. غافر афвкунанда, омурзандаи гуноҳ.

Ҳимматаш он аст, то ғолиб шавад бар душманон,
Рост, чун бар душманон ғолиб шавад, ғофир шавад. *Манучехрӣ*

ҒОШ غاش он кӣ дар ошиқӣ ба дараҷаи ифрот расида-аст; ошиқӣ ғош ошиқӣ ба дараҷаи ифрот расида, ошиқӣ гузаро, ошиқӣ шайдо.

Хештан пок дору бе пархош,
Ҳеҷ касро мабош ошиқӣ ғош. *Рӯдакӣ*

ҒОШИЯ a. غاشيه зинпӯш, чули асп, полон.

Раҳши баландоҳураш афғанд паст,
Ғошияро бар катифи ҳар кӣ баст. *Низомӣ*

◊ ғошияи бандағӣ бар дӯш будан киноя аз мутеъ ва фармонбардор будан.

Қисвати хоҷагию хилъати шоҳӣ чӣ кунад,
Ҳар кире ғошияи бандағият бар дӯш аст. *Ҷомӣ*
Ғошияи касе бар дӯш кашидан киноя аз итоат ва фармонбардорӣ кардан ба касе.

Ҳар кучо ғошияи мунҳни амри ту баранд,
Боз бар дӯш кашад ғошияи кабку хамом. *Анварӣ*
Ғошияи ҳаводорин касе бар дӯш кашидан киноя аз ба касе итоат ва фармонбардорӣ кардан.

Агар Қотибӣ дар ин аср мешуд, ҳалқаи бандағият
У дар ғӯш ва ғошияи ҳаводорин у бар дӯш мекашид. *Восифӣ*

ҒОШИЯДОР غاشيه دار 1. ғошияпӯш; саис.

Ғошиядор аст абр бар китафи рӯзгор,
Ғолиясӯй аст бод бар садафи бӯстон. *Ҳоқонӣ*

2. ходим; мутеъ.

ҒОШИЯКАШ غاشيه كاش 1. барандаи ғошия, кашандаи ғошия; саис.

Зери рикобаш, нигар, ҳалқабағуш осмон,
Пеши инонаш, бибин, ғошиякаш рӯзгор. *Ҳоқонӣ*

2. мутеъ, фармонбардор.

ҒОЯ a. غايه ниг. ғоят 3.

ҒОЯТ a. غايت 1. ниҳоят, интиҳо, охир, поён, анҷом.

Ба носеҳони вай боз намуда буданд, ки ғавр ва
Ғояти ин ҳадис бузург аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*
Ғояти муи ман сапед бувад,
3-ин шигфти ҳама шавам дилтанг. *Носири Хисрав*

2. андоза, ҳад.

Дар паси ин пардаи зангоргун
Ориятонанд зи ғоят бурун. *Низомӣ*
Фунуни фазли туро ғоятю ҳадде нест,
Қи нафеи нотиқаро қуввати баён монад. *Саъдӣ*
аз ғояти ... аз бисёрии ..., аз фарти ...

Аз ғояти бенангиву аз ҳирси гадоӣ
Устодтар аз вай ҳама ин ёфадироён. *Сузанӣ*

ба ғоят ҷидо, бисёр, хеле.

Дар он хидмат ба ғоят чобукӣ дошт,
Қи кори нозанинон нозукӣ дошт. *Низомӣ*
дар ғояти ... дар камолӣ ..., дар ниҳояти ...

То он манора аз он ҷо барқанданд ва ба шористон
фармуд ниҳоданд, чунонки мисли у дар ҳеҷ ҷой
набуд дар ғояти такаллуф ва некуӣ.

«Таърихи Наршахӣ»

то ғояте то ба ҳадде, то ба дараҷае; то (ин) ғоят, то ба ғоят то ин дам, то ба ҳол; ҳанӯз, то кунун.

Ту, ки Бунасрӣ, бояд ки андешаи кори ман бидорӣ,
Ҳамчунон ки то ин ғоят доштӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*
То ба ғоят раҳи майхона намедонистам,
Варна мастурини мо то ба чӣ ғоят бошад. *Ҳофиз*

Он ду кас бо малик мулоқот кардаанд ва то ғоят
надонистаам, ки эшон бо малик чӣ гуфтаанд.

«Равзат-ус-сафо»

ба ғоят расидан а) ба ҳадди охир расидан, ба охи-рин нуқта расидан.

Бо вучуди қиллати манол таҳсил мекардам, то
беварғи ба ғоят расид. *Авфӣ*

б) маҷ. ба камол, ба воя расидан.

Гул ба ғоят расид, бигзоред,
То бинолад ҳазордастонаш. *Саъдӣ*

3. мақсад, мурод.

Шамсулмаоли дар маърифати қадри ӯ ва тақ-
дими ҳадамоти писандида ба ҳама ғояте расид.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ҒОӢ ғائى 1. мансуб ба ғоят; 2. маҷ. асли ва асосӣ.

Ва лекин он бувад, ки аз вай аст ва пешинро ил-
лати ғой хонанд. *Ибни Сино*

ҒУБОЗА غبازه говрон, чӯби чорпоронӣ, халаҷӯби говронӣ;
умуман таёқ.

Пурдил чун товал асту товал ҳаргиз
Нарм нагардад магар ба сахт ғубоза. *Мунҷик*

ҒУБОР a. غبار 1. гард, чанг, хока.

Чун ҳаворо тира гардонад ғубори лашкараш,
Рӯзи равшан бар маодӣ чун шаби ялдо бувад. *Муиззӣ*

Ғубори дараш кимиёи назар,
Қ-аз ӯ хоки тира шавад ҳамчу зар. *Шодӣ*

ғубори осие гарду чанги орд, ки дар вақти гаштани
осие пайдо мешавад.

То маро дил ос шуд андар ҳавои ишки ӯ,
Ҳаст, пиндорӣ, ғубори осие бар сар маро. *Муиззӣ*

2. маҷ. асари ғам ва ғусса.

Боз ин ғубор чист, Ҳилолӣ, ба рӯи ту?
Дар кӯи маҳвашон ба суроғи кӣ будай? *Ҳилолӣ*

◇ ғубор гирифтган ғамгин шудан.

Агар зи шаш чиҳат оина пеши рӯ дарам,
Зи ҳафт пардаи чашмам ғубор мегирад. *Соиб*

ғубор доштани чашм киноя аз хира шудани чашм, ба
дард омадани чашм.

То ба ҳар чашме зи роҳат сурма бурд,
Чашми ман дорад ғуборе аз сабо. *Ҷомӣ*

ғубор нишондан ғам аз дил бурдан.

Тахт гирад, кулоҳ бистонад,
Бинишинад, ғубор бинишонад. *Низомӣ*

ғубори фитна бархостан шӯру ғавғо бархостан.

Саманди ишқ ба ҳар манзиле, ки чавлон қард,
Ғубори фитна зи гарди маломате бархост. *Ҳилолӣ*

ғубор аз рӯй шустан киноя аз навозиш ва меҳрубонӣ
зоҳир намудан, ғамгусорӣ қардан.

Не бар сари ман гирист ёре,
Не шуст зи рӯи ман ғуборе. *Ҷомӣ*

ҒУБОРОЛУД||ҒУБОРОЛУДА غبارآلوده 1. олудан
гарду чанг, пурчангу ғубор.

Қадам гарчи ғуборолуд дарам,
Ба дидори ту дил хушнуд дарам. *Низомӣ*

2. маҷ. заҳмат ва кулфаткашида.

Шуда Ширин дар он раҳ аз бас андӯх,
Ғуборолуди чандин бешаву кӯҳ. *Низомӣ*

ҒУҶБ غبّ دوناи ангур, донаи аз хӯша кандашудаи ан-
гур.

Биёвар он ки гувоҳӣ диҳад зи ҷом, ки ман
Чаҳор гавҳарам андар чаҳор ҷой мудом:

Зумуррад андар токам, ақиқам андар ғужб,
Суҳайлам андар хум, офтобам андар ҷом.

Абулалои Шушитарӣ

ҒУҶМ I غمّ пусти донаи ангур, ки ба даруни он шира
ва донак меистад.

Он хӯша бин чунонки яке хики пурнабиз
Сарбаставу набурда бад-ӯ даст ҳеҷ қас,
Бар гунаи сиёҳи чашм аст ғужми ӯ,
Ҳам бар мисоли мардуми чашм аз ӯ тағас.

Баҳромӣ

ҒУҶМ II غمّ 1. хашм, қаҳр; 2. ҳамла.

Шер ғужм оварду част аз ҷои ҳеш,
В-омад ин харгӯшро алфағда пеш. *Рӯдакӣ*

ҒУЗ غز номи яке аз қабилаҳои турк.

Ҳамчу турки ғузанд ғоратдуст,
Нест бар заррае аз эшон пӯст. *Саной*

ҒУЗРУФ a. غضروف тағояқ.

Қадди ту ниҳолест, к-аз он мева хӯрандаш,
Ғузруф сипар, лек ба дандон шиканандаш.

Восифӣ

Ғузруф ҷисмест нармтар аз устухон ва сахттар
аз пай. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҒУК غوك ниг. ғук.

ҒУЛ I a. غول 1. аз рӯи ақидаи хурофи деве, ки ба ҳар
шакл даромада, одамонро аз роҳ мебаровардааст.

Гоҳе чу гусфандон дар ғул ҷои ман,
Гоҳе чу ғул гирди биёбон давон-давон.

Абушақури Балхӣ

Дур аст сари об аз ин бодия, ҳуш дор,
То ғули биёбон нафиребад ба саробат. *Ҳофиз*
ғул дар ғул ғул болои ғул, девн бисёр, анбӯхи дев;
2. маҷ. ҳаромзода.

Истода дид он ҷо дузди ғул,
Рӯи зишту чашмҳо ҳамчун ду ғул. *Рӯдакӣ*

ҒУЛ II||ҒУЛЛ a. غل занҷир, тавқи оҳанин, ки ба даст
ва гардани зиндонӣен меандозанд.

Ду дасташ ба занҷир баркаш ба ғул,
Яке банди румӣ ба кирдори пул. *Фирдавӣ*

Вайро меоранд, даст ба ғул кашида, агар неқу-
кор бувад, раҳо кунанд. *Аҳмади Дониш*

ҒУЛБА||ҒУЛПА غلبه||غلبه акка, аккаи ало.

Се ҳокиманд ин ҷо чун ғулба ҳама дузд,
Майхораву занбораву малъуну хасисанд. *Мунҷик*

ҒУЛВО a. غلوا 1. аз ҳад гузаштан, ифрот; 2. маҷ. айни
шиддати ҷизе, дар гармогарми ҷизе.

Шайх Абуисҳоқ дар ғулвои суқр пурсид, ки ин
чӣ ғавғост? Гуфтанд: Садои кӯси Муҳаммади Му-
заффар аст. «*Равзат-ус-сафо*»

ҒУЛЛ a. غل ниг. ғул II.

ҒУЛОЛА غلالة зулф ва мӯи ҷингила; муқ. кулола.

То гирди даштҳо ҳама бишқуфт лолаҳо,
Чун дарзада ба оби муасфар ғулолаҳо. *Мануче Ҷрӣ*
Ҷаҳон шуд аз нафаҳоти насими мушқафшон
Чунонки аз дами мичмар ғулолаи ҷонон.

Қамолӣ Ҷамолӣ

ҒУЛОМ *а.* غلام 1. банда, бандан зархариди мардина.

Ҳофиз на ғулмест, ки аз хоҷа гурезад,
Лутфе куну боз о, ки харобам зи итобат. *Ҳофиз*

Аммо ғулмон ва чокаронро ба адл хонад ва ба
зулми эшон ризо надихад. *Аҳмади Дониш*

2. фарзанд, кудак; писар.

Агар ман бирафтам ва пеш аз омадан туро ғу-
луме ояд, уро Ҳамал ном кун. *«Таърихи Систон»*

◇ гуломи вақт банди вақт, ғаниматдонандаи вақт,
замонасоз, шахсе, ки мувофиқи талаби вақт амал ме-
кунад.

Ба ҳам карда канизе чанд ҷаммош,
Ғуломи вақти худ, к-эй хоҷа, хуш бош! *Низомӣ*

ҒУЛОМОНА غلامانه ҳамчу ғулом, ғуломвор.

Гуфти маро гар шунавад шоҳи ман,
Тарк кунам гуфти ғулмонаро. *Шамси Табрезӣ*

ҒУЛОМӢ غلامى бандагӣ.

Чу Рудаки ба ғуломӣ агар қабул кунӣ,
Ба бандагӣ напосандад ҳазор Дороро. *Рудаки*

ҒУЛПА غلپه *ниг.* ғулба.

ҒУЛУВ(В)||ҒУЛУ *а.* غلو 1. аз ҳад гузаштан, зиёдаравӣ,
ифрот; *мач.* муболиға.

Дар корҳо ғулув кардан носитуда аст.
«Таърихи Байҳақӣ»

Бас ки дар васфи у ғулу карданд,
Шоҳро масти орзу карданд. *Бедил*

2. инод, саркашӣ.

Чандон ки имтиноъ намудам, ғулув бештар кард.
Авфӣ

Яке аз равофизро дидам, ки собиқ дар рафз ғу-
луви тамои дошт. *Аҳмади Дониш*

3. ҳуҷуми бо издиҳом, ҳуҷуми якборан ҳама.

Лашкариён дар талаби улүфот ва русумот ғулув
карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒУЛУВВОТ *а.* غلوات 4. ғулув(в)||ғулу.

Бо вучуди ғулуввоги суқр аз вақоени умури мам-
лакат огоҳ буд. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ҒУЛУЛ *а.* غلول хиёнат.

Ғуфт макшуфу бараҳна бе ғулул,
Боз гу, ранҷан мадеҳ, эй булфузул! *Румӣ*

ҒУЛХОНА غولخانه||غولخانه девхона, бошишгоҳи девҳо,
девлоҳ.

Чун аз он ғулхона ҷон бурдӣ,
Софишом то кай аз дурдӣ. *Низомӣ*

ҒУЛҒУЛ غلغل 1. садо, овоз; садоҳои омехтаи ҳархела.

Аз навои ҷангу барбат базми ту ҳолӣ мабод,
То хуруши ҷангу созу ғулғули барбатзан аст.
Муиззӣ

Паст шуд ғулғули тасбеҳу таровеҳ, ҳанӯз,
Ба ҳақи рӯза, к-аз он валвала дар дарди сарем.
Қамолӣ Хучандӣ

2. овоз ва ҷаҳ-ҷаҳи мурғон, махсусан овози булбул.

Зоғ бинӣ ҳамаи боғ пур аз ғулғулу бонг.
Шод ҳамчун сипаҳи занг ба ҳангоми сафар. *Ломей*

Зи бас нолидам аз фаръеди мурғон
Дар атрофи ҷаман афтода ғулғул. *Ҷомӣ*

ҒУЛҒУЛА غلغله бонгу хуруш, ошубу ғавго.

Оқибат манзили мо водии хомушон аст,
Ҳолиё ғулғула дар гунбади афлок андоз. *Ҳофиз*

ҒУЛҒУЛИСТОН||ҒУЛҒУЛСИТОН غلغلستان ҷои шуру
ғавго, ғулғулазор.

Сазад гар ба ин буми Зобулситон
Ниҳад донишӣ номи ғулғулситон. *Фирдавӣ*

ҒУМР||ҒАМР||ҒИМР *а.* غمر бетаҷриба, хом, корвоозмуда.

Ҳар кӣ дар ҷанг баддилу ғумр аст,
Сипару ҷавшанаиш дувум умр аст. *Саной*

Ту шабу рӯз аз паи ин қавми ғумр
Чун шабу рӯзи мададбахшои умр. *Румӣ*

ҒУМРӢ||ҒАМРӢ||ҒИМРӢ غمرى бетаҷрибагӣ, ноозмудако-
рӣ, нодонӣ.

Дар фарқ задаст шонаи мушкин,
Бе гесуваке дароз аз ғумрӣ. *Манучехрӣ*

ҒУМУМ *а.* غوم 4. ғам.

Кишти умеди маро ба самуми ғумум нобуд кардӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

ҒУНДА غنده як навъ тортанаки бузурги газанда.

Метанад гирди сарою дари ту ғунда кунун,
Боз фардош бубин бар тани ту тортанон. *Қисой*

ҒУННА *а.* غنه овозе, ки дар вақти сурудхонӣ аз димоғ
мебарояд, оҳанги димоғӣ; тағаннӣ, тараннум.

Бурданд ба ғуҳфаҳо дар офок,
3-он ғунна ғай шуданд ушшоқ. *Низомӣ*

ғуннаи тар овози димоғии маҳин, форам ва оҳангдор.
Бикшоӣ ғунҷаи лаб, бисарой ғуннаи тар. *Ҳофиз*

ҒУНУДАН||ҒАНАВИДАН غنودن||غنويدن хоб кардан; дар
ҳолати нимхоб будан; ором гирифтани, осудан.

Худу дудмон назди Хисрав шавӣ,
Бад-он сояи меҳри у бигнави. *Фирдавӣ*

Ҳама шаб дар савдон ганҷандешӣ намеғунуд. *Авфӣ*

ҒУНЧА I غنچه пунбаки гул, гули ношуқуфта, гуле, ки
ханӯз қушода нашудааст.

Булбуле бар сарири ғунча нишаст,
Ғунча бишқуфту гашт булбул маст. *Низомӣ*

Ба базмгоҳи ҷаман дӯш маст бигзаштам,
Чу аз даҳони туам ғунча дар гумон андохт. *Ҳофиз*

ғунҷаи мастур ғунҷаи ханӯз қушоданаишуда.

Ба турра — шарҳи шабистону сояи сунбул,
Ба ханда — ҳалли муаммои ғунҷаи мастур. *Шавкат*

ҒУНЧА II غنچه: ғунча кардан хамир кардан, сириштан;
омехтан.

Ҳеч надонам ба ҷӣ шуғл-андарӣ,
Тарф ҳаме ғунча кунӣ бо шакар.
Абулаббоси Марвазӣ

ҒУНЧАВАШ غنچه‌دوش ғунҷамонанд.

Ба арсаи ҷаману саҳни боғ нақшоёд
Диле, ки ғунҷаваш аз ҳаҷри гулрухе танг аст. *Ҷомӣ*

ҒУНЧАСОН غنچه‌سان ба монанди ғунча, ғунҷавор.

То чанд ҳар дам ғунчасон хандӣ ба рӯи ину он,
Чун шохи гул бош, аз ҳаё сар пеши кас боло мақун.

Ҳилолӣ

ҒУНЧ I غنج гирдшуда, ба ҳам омада, лунда.

Ғанҷ буду фитода андар кунҷ,
Қарда заъфаш зи бенавой ғунҷ. *Ҳақими Озарӣ*

ҒУНЧ II а. غنج *ниг.* ғанҷ II.

ҒУРА غوره *ниг.* ғура.

ҒУРАБО а. غربا ҷ. ғариб 3.

Ва эшон аз деҳқонон набуданд, ғурабо буданд.
«Таърихи Наршахӣ»

ҒУРАМО а. غرما ҷ. ғарим 2.

Аз бими ғурамо дар хона махфӣ шудам. *Авфӣ*

ҒУРАР а. غرر *ҷамъ* 1. ҷ. ғурра II; 2. *маҷ.* аломатҳои нек.

Он чи у бахшад, дар дурчи маолист дурар,
В-он чи у донад, дар бурчи маонист ғура. *Муиззӣ*

ҒУРБАТ а. غربت 1. ғарибӣ, мусофири, чудой аз ватан.

Дастӣ татовул бар моли райят дароз карда буд
ва чавру азият оғоз, то ба ҷое ки халқ аз маконди
зулмаш ба ҷаҳон бирафтанд ва аз курбати чавраш
роҳи ғурбат гирифтанд. *Саъдӣ*

Зи дунё меравад Хисрав, ба зерӣ лаб ҳамерӯяд:
Дилам бигрифт аз ин ғурбат, таманнои ватан дорам.
Хисрави Деҳлавӣ

ғурбат ихтиёр кардан тарки ватан намудан.

Аз маншаъ ва мавлиди худ ғурбат ихтиёр кардам.
Авфӣ

2. *маҷ.* вафот кардан.

Чу навбат расад 3-ин ҷаҳон ғурбаташ,
Тараҳҳум фиристанд бар турбаташ. *Саъдӣ*

ҒУРБАТГИРОЙ غربت گرای 1. ғурбатхоҳ, ихтиёркунанда
ғарибӣ, мусофиратдӯст; 2. *маҷ.* вафоткарда.

Ба ёди ҳарифони ғурбатгирой,
Қ-аз эшон набинам касеро ба ҷой,
Чу даврони мо ҳам намонад басе,
Ҳурад низ бар ёди мо ҳар касе. *Низомӣ*

ҒУРБАТЗАДА غربت زده овора, оворагард, бехонумон,
ғариб.

Бо лаззати оворагии водии ишқат
Ғурбатзадагонро нашавад майли ватанҳо. *Ҷомӣ*

ҒУРВОША غرواشе гиёҳест, ки аз он лиф сохта мешавад.

Чу ғурвоша рише ба сурхию чандон,
Қи даҳ мола аз даҳъякаш баст шояд. *Лабибӣ*

ҒУРМ I غرم меши кӯҳӣ, гуспанди кӯҳӣ.

Ту шеро шерон ба кирдори ғурм,
Бирав, то раҳонӣ диламро зи ғурм. *Унсурӣ*

Яке ғурми бирёнӯ нон аз бараш,
Намакдону речор гирд-андараш. *Фирдавсӣ*

ҒУРМ II а. غرم 1. зарар, зиён; 2. товон.

ҒУРМАЧ غرمچе гиёҳе, ки донан чун зира хушбӯе дорад.

ҒУРМАҶОБ غرمجاب шӯрбое, ки аз ғурмаҷ пухта мешавад.

Маро ғурмаҷобе бипухтӣ ба пӣ(х),
Ба пӣ гар бипухтӣ, туй руспӣ! *Хучастаи Сарахсӣ*

ҒУРОБ а. غراب зоғ; зоғи сиёҳ.

Боғ ар чи зи булбулон ба тоб аст,
Анҷир наволаи ғуроб аст. *Низомӣ*

Аҷаб дар он ки ғуроб аз муҷоварати тӯти ҳам
ба ҷон омада буд ва малул шуда. *Саъдӣ*

◇ **ғуроби залом киноя** аз шаб.

Чу шохбози саҳар боз кард шаҳпарӣ нур,
Ба сӯи ғарб ғуроби залом кард нуфур. *Бадри Чочӣ*

ғуроби сиёҳ *ниг.* ғуроби залом.

Асири суманбарг шуд мушкбед,
Ғуроби сияҳ сайди бози сапед. *Низомӣ*

ғуроби тақовар киноя аз аспӣ сиёҳ.

Ғуроби тақовар биронд аз паяш. *Ҳочу*

ҒУРОБРАНГ غراب رنگ сиёҳранг, тира.

Гардад ҷаҳон зи ҷунбиши эшон пур аз ғуроб,
Гардад ғуробранг ҳаво 3-он ғуроброҳ. *Ломей*

ҒУРОБУЛБАЙН а. غراب البين навъе аз зоғ, ки мардумони
хурофотпараст дидани онро наҳс ва аломати чудой
миёни дӯстон медонистаанд.

Чун ғуробулбайн омад ногаҳон
Дар шикори муш, бурдаш 3-он макон. *Румӣ*

ҒУРОБӢ غرابي сиёҳ ва тираи ба ранги зоғ, сияҳранг.

На бози сапед аст ин, на булбули хушнағма,
Вайронан дунё дон, он шакли ғуробиро.
Шамси Табрезӣ

ҒУРРА I غره ғурриш, ғирев, наъра.

Ғурраи ӯ ҳоқими даррандагон,
Наъраи ӯ монеи чаррандагон. *Румӣ*

ҒУРРА II а. غره 1. сафедии пешонии асп, қашқа; **ғурраи**
ғарро пешонии тобон.

Осори наҷобату шаҳомат дар ғурраи ғарро ...
метофт. *«Рисвот-ус-сафо»*

2. аввали моҳ; рӯзи аввали моҳ; *муқобили* салх II.

Чун умр ба сар расад, чи Бағдоду чи Балх,
Паймона чу пур шавад, чи ширину чи талх,
Баъд аз сари мову ту ин моҳ басе
Аз салх ба ғурра ояд, аз ғурра ба салх. *Хайём*
Рӯзи якшанба ғурраи рамазон ба Рамла расидем.
Носири Хисрав

3. аввали рӯз, аввали сафедии рӯз.

Бегоҳ буд, дар шаҳр нашудам, то ғурраи рӯз
ба шаҳр дароям. *Авфӣ*

Чун ғурраи субҳ гашт ғарро,
Шуд турраи осмон мутарро. *Авҳадӣ*

4. беҳтар аз ҳар қиз, беҳтарини қизе.

ҒУРРАНДА غرندة ғурришкунанда; гулдурросзананда.

Зирех дораду чавшану ҳуду бабр,
Биғуррад ба кирдори ғурранда абр. *Фирдавсӣ*
Ниҳода суви он ду шаҳзода руй
Чу ғурранда шерони нахҷирҷуй. *Ҳочу*

ҒУРРИДАН غریدن ғурриш кардан, наъра кашидан;
шӯридан, хурушидан аз рӯи хашм ва ғазаб.

Чу аз дур Туси сипаҳбуд бидид,
Биғурриду теғ аз миён баркашид. *Фирдавсӣ*
Бипечид бар ҳешу барзад инон,
Биғуррид монанди шери жиён. *Ҳочу*

ҒУРРИШ غرش хурушиш, хурушидан, овози гулдурросӣ.

Табиразан аз кӯҳан зандапил
Ба ғурриш даровард кӯси раҳил. *Хочу*

ҒУРРОН غران ғурришқунон, дар ҳолати ғуррандагӣ.

Падар дил пур аз хашму сар пур зи ҷанг,
Ҳамагашт ғуррон ба сони паланг. *Фирдавсӣ*

ҒУРУБ а. غروب фуру рафтани ва аз назар ғойб шудани офтоб ва ситораҳо; < ғуруб намудани **офтоби касе киноя аз мурдан.**

Охири кор дар саводи ҷануб
Офтобаш намуд майли ғуруб. *Бедил*

ҒУРУНБА غرنبه овози баланди гулдурросӣ, бонг, хуруш.

Ду чиз-ш баркану ду бишкан,
М-андеш зи ғулғулу ғурунба. *Лабибӣ*

ҒУРУНБИДАН غرنبيدن садон ғафси баланд додан, бонги гулдурросӣ баровардан.

Лашкари шод ба ҳар дар ҷунбид,
Нои рӯину кӯс биғурунбид. *Унсурӣ*

Ғурунбидани ной дар кӯху дашт
Зи овои тундар ҳаме даргузашт. *Фирдавсӣ*

ҒУРУР а. غرور 1. фирефтан; фиреб; 2. кибру калонӣ,

такаббур, ҳавобаландӣ, болидан ба чизи ботил.

Ғурури ҳусн иҷозат магар надод, эй гул,
Ки пурсише нақунӣ андалеби шайдору. *Ҳофиз*
Мекашад сарриштаи кори ғурур охир ба аҷз,
Ғар ҳама имрӯз шамшер аст, фардо сӯзан аст. *Бедил*

ҒУРҒА а. غرغنه 1. болохона.

Пеши он шохидони қасри биҳишт
Ғурғае буд баркашида зи хишт. *Низомӣ*

Ҳадам ва ҳашам аз ғурға фуруд омаданд. *Авфӣ*

2. дарича.

Болохонае, ки эшон дар он ҷо маҳбус буданд,
Ғурғае ба ҷониби саҳро дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **ғурғаи мино киноя аз осмон.**

Биёрояд ба зевар ҳар саҳар машшотан сунъаш
Арсии зарнигори субҳро аз ғурғаи мино. *Мушфиқӣ*

ҒУСЛ а. غسل шустушӯи тамоми бадан, оббозӣ.

Саҳарғаҳ даме хуштар аз субҳ ор,
Ба сарчашмаи меҳр ғусле барор. *Хочу*

Ғусли шаҳиди ишк ба оташ сазад, на об,
Чун шӯъларо ба об касе шустушӯ кунад? *Урфӣ*

◇ **ғусли таъмид** маросими динии аҳли насоро (христианҳо), ки кӯдак ё одами калонсолро барои ба дин даровардан ғусл мекунонанд.

ҒУСН а. غصن шохи дарахт, шохан дарахт.

ҒУССА а. غصه ғам, андӯҳи гулугир, ғам ва андӯҳе, ки дар дил пинҳон нигоҳ дошта ба касе изҳор намекунанд.

То сари зулфи ту дар дасти насим афтодаст,
Дили савдозада аз ғусса дуним афтодаст. *Ҳофиз*
Ба дарду ғуссаву андӯҳ аз он хушам, Ҷомӣ,
Ки софи айшу тараб нест хушгувор маро. *Ҷомӣ*

ҒУТА||**ҒУТА** غوطه||**ҒУТЕ**||**ҒУТЕ** фуру шудан дар об, фуруравӣ дар об.

Он чунон пинҳон шуданд аз чашми ӯ,
Мисли ғута(и) моҳиён дар оби ҷӯ. *Румӣ*

ғута хӯрдан фуру рафтани дар об.

Ба дил гуфт: Пайкор бо жанда пил
Чу ғутаст хӯрдан ба дарьёи Нил. *Фирдавсӣ*

ҒУТАХОРИЙ||**ҒУТАХОРИЙ** غوطه خوارى||**ҒУТЕ**||**ҒУТЕ** фуруравӣ дар об.

Ҳамчу маҳ хешро дар об андохт,
Ҳамчу моҳӣ ба ғутахорӣ сохт. *Ҷомӣ*

ҒУҒА||**ҒУҒҒА** غغه пустин.

Рӯи ҳар як чун ду ҳафта гирдмох,
Ҷома-шон — ғуға, самуришон — кулоҳ. *Рӯдакӣ*

ҒУҒРОН а. غفران омуришиш, бахшиши гуноҳ, афви ҷурм.

Хайём, барои гунаҳ ин мотам чист,
В-аз ғам хӯрдан фонда бешу кам чист,
Ғар ҳеҷ гунаҳ набошадат, ғуғрон чист,
Ғуғрон зи барои гунаҳ омад, ғам чист? *Хайём*

Ғуғтанд: Пас ҷӣ кунем, то мустаҳқиқи ғуғрон гардем. *«Равзат-ус-сафо»*

ҒУҒҒА غغه *ниг.* ғуға.

ҒУҶ т. غوج ғусфанди нари шохдори ҷангӣ, қучқори ҷангӣ, тағали ҷангӣ.

Зуд бинӣ шикаста пешонӣ,
Ту, ки бозӣ ба сар кунӣ бо ғуч. *Саъдӣ*

ҒУЮС а. غيوث ҷ. ғайс.

Фалсафие гуфт: Чун донӣ худус,
Ҳодисаи абр ҷӣ донад ғуюс? *Румӣ*

ҒҮЗА غوزه ғилофи болои баъзе наботот ҳамчун пахта, кукнор ва ғ.

ҒҮК||**ҒҮК** غوك қурбоққа.

Чашм чун хонаи ғук об гирифта ҳама сол,
Лафч чун мӯзаи хоҷа Ҳасани Исо каж. *Мунҷик*
Булбулонро дидам, ки ба нолиш даромада буданд
аз дарахт ва кабкон аз кӯҳ ва ғукон аз об ва баҳоим аз беша. *Саъдӣ*

ҒҮЛ غول ҷое, ки дар домани кӯҳҳо ва дар саҳро барои дар шаб хобидани чорпоён сохта мешавад.

Гоҳе чу ғусфандон дар ғул ҷони ман,
Гоҳе чу ғул гирди биёбон давон-давон.

Абӯшақури Балхӣ

ҒҮЛА غوله анбори ғалла.

ҒҮЛАДОР غوله دار дорони анбори ғалла; *ниг.* ғула.

Хушку зоро, ки киштзор бувад,
Ҳар кучо ғул ғуладор бувад. *Саной*

ҒҮЛИН غولين кӯзаи даҳанкалон; кӯзаи дудафта.

Ғулию фуру ҳишта ду ғулин ба ду абрӯ,
Пинҳон шуда андар паси атрофи ду ғулин. *Имора*
Сабӯву соғару онину ғулин,
Ҳасиру ҷойрӯбу хайму полон. *Тайён*

ҒҮРА||**ҒҮРА** غوره ангури норасидаи турш ва дигар меваҳои нопухта.

Бирафтам ба раз, то биёрам канашту,
Чи себу чи ғура, чи амруду олу. *Алиш Қарм*

Саросар ҳама раз пур аз ғура буд,
Бифармуд то кеҳтаронро дуруд. *Фирдавӣ*

ҒҮТ غوت фалохан, фалахмон.

Ҳар кучо харби махуле омадӣ,
Ғуташон қаррорин Аҳмад будӣ. *Румӣ*

ҒҮТА غوته||غوطة *ниг.* ғута.

ҒҮТАХОРИ غوته خواری||غوطة خواری *ниг.* ғутахорӣ.

ҒҮШ I غوش чуби сахт, ки аз он тир, найза ва дигар
аслиҳа, инчунин мизроб месозанд; \diamond чуби ғуш тир.

Андозад абрувонат ҳамасола чуби ғуш,
В-он гоҳ ғуядам, ки хурушон машав, ҳамуш! *Хисравӣ*

ҒҮШ II غوش *ниг.* ғушо I.

ҒҮШО I غوشا саргини гов ва гусфанд.

Рав, ҳамон пеша, ки қардӣ падарат,
Ҳезум овар зи разу чин ғушо! *Алии Қарт*

ҒҮШО II || ҒҮШОЙ غوشای||غوشای сараки гандуму чав,
хушан гандуму чав, ки баъд аз даравидан ба замин
мерезад.

Яке зи роҳ зар барнадораду сим,
Яке зи дашт ба нима ҳамечинад ғушой. *Тайён*

ҒҮШОД غوشاد *ниг.* ғавшод.

ҒҮШОЙ غوشای *ниг.* ғушо II.

ҒҮШТ غوشت бараҳна, луч.

Шуд ба гармоба дарун, истод ғушт,
Буд фарбию калон, бисъерғушт. *Рудақӣ*

Қ

Қ ҳарфи сию шашуми алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар алиф-
бон арабии тоҷикӣ — ҳарфи ق; *ниг.* қоф I.

ҚАБАС *а.* قيس шӯъла, шӯълан оташ; оташпора.

Мусо ин ҷо ба умеди қабасе меояд.

«Равзат-ус-сафо»

ҚАБАҚ *т.* قبق 1. ҳадаф, нишона, нишон.

Ҷавоне буд ба ғоят чобук ва тир хуб меандоخت
ва аксар он буд, ки тири ӯ (ба) қабак мерасид.

«Равзат-ус-сафо»

2. каду; 3. дарахти миёнхолоӣ.

Қибчоқ муштақ аз қабак аст ва қабак дарахти
миёнтиҳиро гуянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАБЕҲ *а.* قبيح зишт, нозебо, нописанд, бад, ганда.

Аз ғазаб афъоли ... қабех ... содир мешавад. *Авфӣ*

Дар ҳар феъл бояд ки оқилро дар он ҳайре мута-
саввир бошад ва илло абас афтад ва ақл онро
қабех шуморад. *Насириддини Тусӣ*

ҚАБЕҲА *а.* قبيحة муаннаси қабех.

Аён ва оқсақолон ... марсумоти қабехаро бар-
ҳам доданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ҚАБЕҲУЛВАҶҲ *а.* قبيح الوجه зиштруй, баднамо.

Подшоҳе алассабоҳ ба шикор мерафт. Марди
қабехулваҷҳ ва қарехулманзаре аз муқобили ӯ
баромад. *Садри Зиё*

ҚАБЗ *а.* قبض 1. гирифтани, аз қардан.

Идрис пурсид, ки ба қабзи руҳи ман омадаӣ?
«Равзат-ус-сафо»

Бас ки дасташ доштӣ бо баст хӯй,
Тофтӣ ангушти ӯ аз қабз рӯй. *Ҷомӣ*

қабзу баст а) гирифтани додан, додугирифт, додуситад;
б) идора қардан.

[Ғозонхон] зимомӣ ҳаллу ақдн умури мамлакат
ва инони қабзу баст масолеҳи салтанат бар ваҷде
дар қафи кифояти ӯ ниҳода буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Қабзу баст он вилоятҳо дар ӯҳдан губирнотури
Тошқанд аст. *Аҳмади Дониш*

2. гирифтагии табиат; андӯху ғусса, дилтангӣ.

Чун ки қабзе оядат, эй роҳрав!
Он салоҳи туст, онсдил машав! *Румӣ*

Шайх гуфт: Ҳар гоҳ маро қабз будӣ, рӯй сун
хоки пир қардаме. *Ҷомӣ*

3. дандонро кунд қардан; кунд шудани дандон.

Ва маҳсус ба ҳоссаи завқ ва он тууми нӯҳгона
бувад, яъне ширинӣ ва туршӣ ва шӯрӣ ва тезӣ ва
талхӣ ва дусумат ва уфусат ва қабз ва тафоҳат.
Насириддини Тусӣ

4. дарҳам кашидагӣ, дарҳам кашида шудан; \diamond қабз
табиат гирифтагии таъб; сахт шудани меъда.

ҚАБЗА *а.* قبضة 1. даст, панча; чизе ки дар мушт гунҷад,
чизе ки ба мушт ҷо шавад.

Дарояд ҳар кӣ андар қабза, вазнаш нест чандоне,
Вале ҳар гаҳ кашӣ, гӯй зи сад ман бештар бошад.
Восифӣ

Қабзаи хок кучо домани моро гирад,
Гирдбодем, ки дар рақс бувад решаи мо. *Соиб*

2. ченакест, ки баробари як каф (мушт) меояд.

Шамшерро як қабза берун оварда буд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. даста, мас. қабзаи шамшер, қабзаи ханҷар.

Роҳати ҷон бошад аз он қабза теғ,
Марҳами дил бошад аз он ҷаъба тир. *Саъдӣ*

Ҳар қадар қатъи тааллуқ қард, аз ҳастӣ нараст,
Ҳам шуд аз бори гарони қабза пайқар теғро. *Савдо*

\diamond қабза қардан тасарруф қардан, забт қардан; ба
қабзаи тасарруф даровардан ба даст даровардани чизе.

Яҳъе хилъат пушида ва зар ба қабзаи тасарруф
дароварда, аз маҷлис берун омад.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

ҚАБЗИ(Й)ЯТ *а.* قبضيت 1. мушқилӣ, душворӣ, саҳтӣ.

Қабзийате ба кори ман афтада субҳу шом,
Қабзе ба лавҳи синан ман печутобрез! *Имло*

2. маҷ. сахт шудани меъда.

ҚАБЗУЛВУСУЛ *а.* قبض الوصول шаҳодатномаи расидани чизе, хати қабул.

ҚАБИЛ *а.* قبيل гурӯҳ; қиём; ҷинс, хел; аз қабили... аз қисми..., аз ҷинси...

Чунончи ҳоссаи басар идроки мубсирот кунад аз қабили алвон ва азво. *Аҳмади Дониш*
(аз) ин (ё он) қабила аз ин ё он гурӯҳ; ин ё он тавр, ин ё он хел.

Ман аз он қабила нестам, ки таом бисъер хурам ва бад-он лаззат гирам. *Ҷомӣ*

Гуноҳи бахт ҷӣ бошад, ба ман бигу, Махфӣ,
Чу рӯзгор шиносад аз ин қабила маро. *Махфӣ*

ҚАБИЛА||**ҚАБИЛАТ** *а.* قبيلة|قبيلة 1. гурӯҳи мардуме, ки кешу табор буда аз як ҷадди авваланд; 2. қавм, тоифа.

Тоҷи сари қабилаву оли падар ту бош,
К-аз ту сараш ба тоҷи бузургӣ мукалал аст. *Муивзӣ*
Биншаст миёнаи қабила,
У оташу дигарон фатила. *Шоҳин*

ҚАБЛ *а.* قبل пеш, аввал; муқобили баъд; қабл аз... пеш аз..., то...

Қабл аз вай шоире, ки соҳиби девон бошад, нашунидем. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Соиб, ҳарифи силии боди хазон най,
Қабл аз хазон зи худ бифишон баргу борро. *Соиб*

ҚАБО *а.* قبا 1. як навъ либоси дарози пешкушодаи рӯйпуш-шин мардона.

Аз чуд қабо дорӣ пӯшида мушахҳар,
В-аз маҷд бино дорӣ барбурда мушайяд. *Рудақӣ*
Дарахтонро ба хилъати наврӯзӣ қабои сабзи
варақ дар бар карда. *Саъдӣ*

2. номи ҷое ва масҷиде дар ноҳияи Мадина.

Сад камар он қавми аста бар қабо
Баҳри ҳадми масҷиди баҳли Қабо. *Румӣ*

◆ қабои зарбафт киноя аз осмони пурситора; қабои кўҳлӣ киноя аз осмон; танг шудани қабо а) бетоқат шудан, зиқ шудан; б) қашшоқӣ дидан, қашшоқ шудан.

ҚАБОЕҲ *а.* قبائح|قبايح ҷ. қабеха.

Баъзе аз... қабоеҳи афъоли ту... баршуморам.
«Анвори Суҳайлӣ»

Бори дигар бар иртиқоби қабоеҳу ҷароим далерӣ
ва ҷуръат накунам. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАБОИЛ *а.* قبائل|قبائل ҷ. қабила||қабилат.

Ин қабила бо ҳамдигар ҷанг кунанд. (2)
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Овозаи ҷалолат галтида дар ашоир,
3-он дам ки ҳукми наҳъят афтада дар қабила. (2)
Саъдо

ҚАБОЛА *а.* قبالة 1. санаде, ки аз рӯи он чизеро ба зимма мегиранд; васиқа.

Ин қаболаи фалон замин асту фалон чизро фалон
кас замин. *Саъдӣ*

Бар сафҳаи дили ман зикри май асту шоҳид,
Ақди муҳаббат омад мазмунӣ ин қабола. *Ҳилолӣ*

2. хати никоҳ, иҷозатномае, ки аз тарафи маҳкамаи шаръӣ дода мешавад.

Ғар навъарӯси даҳр дарояд ба ақди ту,
Маҳри ду қави, Ҳофизаш, андар қабола кун! *Ҳофиз*
Он хубтар, ки пеши ту орам арӯси маҳд,
К-аз ҷуди ту қаболаи қобин мусаччал аст. *Муивзӣ*

◆ қаболаи кўҳнаи ҷое будан аз аввали қор аз ҳама
ҷизи ҷое огоҳ будан.

ҚАБОНАМАД قبانماد яктаки намадӣ, либоси боронӣ, чакман.

Бар умеди қулоҳи давлати ту
Ҳосидонро қабономад марасад! *Ҳоқонӣ*

ҚАБОПУШ قباپوش пушандаи қабо, он кӣ қабо пӯшидааст.

Танҳо зи кучо мерасӣ, эй сарви қабопӯш,
Дардо, ки ту меонву ман меравам аз хуш. *Ҷомӣ*
Дар арсаи бустони ҷаҳон сарви қабопӯш
Хезад басте, аммо чу ту ҷолок нааятад.
Хисрави Деҳлавӣ

ҚАБОҲ قباھ ниг. қабо 1.

Яке дар бараш парниёни қабоҳ,
Яке бар сараш хисравонӣ қулоҳ. *Саъдӣ*
Хироманда сарве ба талъат чу моҳ,
Чу гул рафта дар арғувонӣ қабоҳ. *Ҳочу*

ҚАБОҲАТ *а.* قباحت бадӣ, зиштӣ дар қор ва гуфтор.

Ҳар ҷ-он қабехтар бикунад ёри дўстрӯй,
Донад, ки чашми дўст набинад қабоҳаташ. *Саъдӣ*

ҚАБР *а.* قبر ҷое, ки мурдари гур мекунамд, гур, мазор.

Қай бувад, қай миёни минбару қабр
Карда сад ҷок қайбу хирқан сабр. *Ҷомӣ*

ҚАБУЛ *а.* قبول пазируфтаи, пазирифтаи писандидан.

Инони табъ аз ин пас қашида хоҳам дошт,
Агар қушода набинам дари қабулу футуҳ. *Анварӣ*
Ҷон фишондем ба хоки қадамаш, лек ҷӣ суд,
Ки наяфтод қабули қарамаш хидмати мо. *Ҷомӣ*
қабул қардан пазируфтаи, маъқул доништан, гирифтаи,
рад нақардан.

Мазан зи ҷуну ҷаро дам, ки банди муқбил
Қабул қард ба ҷон ҳар суҳан, ки ҷонон гуфт. *Ҳофиз*
қабул омадан маъқул шудан, дуруст ва писандида
афтадан.

Зоҳидро ин суҳан қабул наёмад, рӯй бартофт.
Саъдӣ

◆ қабули хотир ҷизи фораи, фораида, писандида,
маъқул.

Ки шаҳ гардид масти ҷоми он май,
Наёмад ҷуз қабули хотир аз вай. *Ҳозик*

ҚАБЪ *а.* قبع 1. сар фурувардан дар вақти ибодат;

2. хирс, ҳарисӣ, озмандӣ.

Авлоди у қабъи занбури наҳл қарданд.
«Равзат-ус-сафо»

ҚАБҶ *а.* قبيج шакли арабишудаи қабк.

ҚАВ قو пилтаи қақмоқ, пахтаи сўхта; ҳар ҷизи сабуқ ва
хушки сўхтаиноб.

Ҳаббазо, тотуи қорубдуми ҷангальёл,
Ки шуда пайқараш аз кубаи меҳнат чун қав. *Шоҳин*

ҚАВАД *а.* قواد қасос, ниқор; қавад ситондан ниқор гирифтаи,
интиқом гирифтаи.

Ғолиби бар ҳоҷа доми у шавад,
То шавад воливу бистонад қавад. *Румӣ*

ҚАВВОД *a.* قواد кесе, ки даллоли кори ношоиста мекунад, далла, қалтабон.

Ҳар кӣ бо ақли қасон шуд фиксҷӯ,
Аҳли худро, дон, ки қаввод аст ӯ. *Румӣ*

ҚАВВОДА *a.* قواده муаннаси қаввод.

Қаввода назди духтар омад ва ӯро истидбо кард.
Авфӣ

ҚАВВОЛ *a.* قوال 1. гапзан, забонавар, нотик; хушгап;
2. сурудхон, ҳофиз.

Бихон як ғазал, ёри қавволи мо,
Ки бошад муносиб ба аҳволи мо. *Фирдавӣ*

Қавволонро мефармуд, то суруди ошиқона мехонданд ва шабу рӯз ба симоъ машғул шуда буд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

ҚАВВОЛБАНД قوالبند суханвар, нотик, хушгап.

Гоҳе андар либоси лафзу хуруф,
Ғаҳ мар-ӯро қавволбанди зуруф. *Ҷомӣ*

ҚАВВОМ *a.* قوام устуворкунанда, барпокунанда, ба қивому низом оваранда.

Зокири он ахтарон қаввоми мо,
Ботини мо гашта қаввоми само. *Румӣ*

ҚАВВОС *a.* قواس 1. камонсоз, камонгар; 2. камондор, тирандоз.

ҚАВВОСИ *a.* قواسи пешаю ҳунари камонсозӣ ё тирандозӣ.

Аз фузулӣ ту камон афростӣ,
Санъати қаввосие бардоштӣ. *Румӣ*

ҚАВД *a.* قود 1. бурдан, қашондан; 2. аспӣ етак, аспе, ки ба етак меравад.

ҚАВДКАШ قودكش он кӣ аспӣ етакро мебарад; *ниг.* қавд.

Дар пешӣ мавқаби ту ушоқони қавдкаш
Ҳар дар лигом бар сари чархи ҳарун кунанд.

Заҳири Форёбӣ

ҚАВИБОЗУ قوی بازو он кӣ дорои зӯри бозуст, қавидаст, пуққувват, зӯр; *маҷ.* паҳлавон.

Чу дарвеш бебарг дидам дарахт,
Қавибозувон сусту дармонда сахт. *Саъдӣ*
Мурассаътаркаше, чобуксаворе, қодирандозе,
Қавибозу камондоре, хадангалмос пайконе. *Сайидо*

ҚАВИБОЛ قویبال *ниг.* қавидил.

Анбар ба он мустазҳар ва қавибол гашта, Рочварро ба чониби Давлатобод мунҳазим гардонид.

«Таърихи Фаритта»

ҚАВИДАСТ قوی دست пуззур, бақувват, муқтадир.

Инони тақовар ба давлат сипурд,
Намуд он қавидастро дастбурд. *Низомӣ*

Ҷамоате қавидастон бар эшон илҳоҳ натавонанд кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ҚАВИДАСТГОҲ || **ҚАВИДАСТГАҲ** قوی دستگاه || *қави дастгаҳ*

тавоно, давлатманд, соҳиби ҷоҳу манзалат.

Баландахтаре, номи у бахтёр,
Қавидастгаҳ буду сармоядор ... *Саъдӣ*

ҚАВИДИЛ قوی دل 1. шучоъ, далер, ҷасур; 2. кесе, ки хотираш ҷамъ аст, дилпур.

Малик фармуд: ... қавидил бош, ки дасти ту дар мамлакати мо қушодааст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҚАВИЁЛ قوی یال он кӣ гарданаш бақувват аст, қавигардан; *маҷ.* зӯр, тануманд.

Ҷавон агарчи қавиёлу пилтан бошад,
Ба ҷанги душманаш аз ҳавл бигсалад пайванд. *Саъдӣ*

ҚАВИЗУР قوی زور хеле зӯр, бақувват.

Намегардад хато, Мулҳам, нишони фикри зулф аз ман,

Қавизӯрам, агар ҳамчун камон пушти дуто дорам. *Мулҳам*

ҚАВИМ *a.* قويم рост, дуруст; устувор, пойдор.

То абад пешӣ ту иқбол раҳӣ боду раҳин,
Қомати ҷоҳӣ ту то ҳашр қавӣ боду қавим.

Заҳири Форёбӣ

Ба иршоди падар машғул шудам, то миллати қавимро қабул фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚАВИНИҲОД قوی نهاد салимтабиат, бақувват, зӯрвар.

Рузе, ки қавиниҳод будам,
Берун зи тарқи дод будам ... *Ҷомӣ*

ҚАВИПАЙКАР قوی پیکر тануманд, зӯр, бақувват, қавибозу, қалонҷусса.

Қавнпайкаре дид бас бошукӯҳ,
Зада дастҳо дар камаргоҳи кӯҳ. *Ҷомӣ*

ҚАВИПАНҶА قوی پنجه зӯр, тавоно; *маҷ.* бой, давлатманд.

Қавипанҷа ҳасме ҳамсоя буд,
Ки аз ҳашмату ҷоҳ пурмоя буд. *Ҷомӣ*

ҚАВИТАБЪ قوی طبع он кӣ табъи баланд дорад; *маҷ.* шоири бонистеъдод.

Қавитабъ ин мушрифӣ номдор
Навишт ин қасида ба ғасли баҳор. *Ҷазлӣ*

ҚАВИТАРКИБ قوی ترکیب тануманд, ғафс, захиим.

Мардуми сиёхпӯст дуруштустухони ғализ бошанд ва қавитаркиб. *Носири Хисрав*

ҚАВИЧАНГ قوی چنگ зӯрманд, тавоно.

Сафороёни маънии қавичанг
Чунин доранд ҳарф аз водии ҷанг ... *Мулҳам*

ҚАВИЧАНГОЛ قوی چنگال 1. *ниг.* қавичанг; 2. дарранда, ваҳшӣ.

Қавичангол гурге тезҷашме,
Ба бозу филзӯру тангҷашме ... *Сайидо*

ҚАВИҲАЙКАЛ قوی هيكل қалонҷусса, тануманд.

Ҷавонони қавиҳайқал зиреҳҳои симии печон, монанди зулфи маҳубон, дар бар карда, ҳафтонҳои зарҳал дарлушанд. *«Фатҳнома»*

ҚАВИҲИММАТ قوی همت қимматбаланд.

Дарвеше қавиҳиммат бо подшоҳи соҳибшавкат тариқани ихтилот ва сулуки инбисот дошт. *Ҷомӣ*

ҚАВИҲОЛ قوی حال 1. давлатманд, бой.

Дар он ҳол пеш омадам дӯсте,
Аз у монда бар устухон пӯсте.
Шигифт омадам, ки қавиҳол буд,
Худованди ҷоҳу зару мол буд. *Саъдӣ*

2. пуриктидор, зур, бақувват.

Он тоифа дар аҳди ӯ қавиҳол шуданд.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ҚАВЛ а. قول 1. сухан, гап, гуфтор.

Ҳамин аст они ин қавми суду,
Бувад феъл чун қавлашон нодуруст. *Малеҳо*

ба қавли касе а) ба сабаби гуфтаи касе.

Ба қавли душманон золим шудӣ имрӯз, моҳи ман,
Мақоме дорад оби чашму чое дорад афғон ҳам.

Мушфиқӣ

б) мувофиқи сухани касе, аз рӯи ривояти касе; 2. навъе аз суруд.

Дилам аз шеъри Анварӣ бигрифт,
Эй писар, қавли «Булфутӯҳ» биёр. *Анварӣ*

Ту шеъре хуш мехонӣ ва қавлу ғазалро латиф
меғӯӣ. *Авфӣ*

Қавли косагар(ӣ) номи яке аз оҳангҳои мусиқӣ.

Як ду дам бар се «Қавли косагарӣ»
Чор коси муғона бистонем. *Ҳоқонӣ*

3. қабул, пазиروي.

Подшоҳ қавли ин маънӣ нанамуда, ба ҷониби
Қашмир кӯч кард. «*Таърихи Фариста*»

Шайх Абулмафохир назди салотин ва ҳуқком
қавле тамом ёфта. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

4. ваъда, ба ўҳда гирифтани.

Қавлро нест савобе, чу амал нест дар ӯ...
Носири Хисрав

қавлу амал (ё феъл) ваъдаю қор, ваъдаву иҷрои он.

Гоҳ мешуд булбулово дар ғазал,
Гоҳ мезад даст бар қавлу амал. *Ҷомӣ*

Қавлу феълу замир чун шуд рост,
Ихтилофе намонад андар хост. *Авҷадӣ*

қавл додан ваъда қардан, ба ўҳда гирифтани; маҷ.
аҳду паймон қардан.

... Қ-эӣ кафат қавл дода бо дафу най

В-эӣ лабат аҳд баста бо маю ҷом. «*Баҳори Аҷам*»
аз қавл бозистодан аз қавли худ гаштан, аз ваъда
гаштан.

Ҷон хоҳиям ба бусаву бозистӣ зи қавл,
Чун ваъдаат ҳамин, ҳама сӯи ту меравад. *Анварӣ*

ба қавл устувор омадан аз қавли худ нагаштан, ба
ваъда истодан.

Савганд махур, ки ман туро донам,
Яъне ки ба қавл устувор ой. *Анварӣ*

ҚАВМ а. قوم мардуми як маҳалла, гузар ва ё деҳа, ки
дар як масҷид ва аз паси як имом намоз мехонанд;
тоифа, қабила; халқ, мардум.

Ва рӯзи дигар қавми дигар омадандӣ ва бар
ҳамин сифат хидмат қардандӣ. «*Таърихи Наршахӣ*»

Қавме дар араб бошанд, ки дар давидан аз аспӣ
тозӣ сабақ баранд. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

Мабин ҳақир гадоёни ишқро, к-ин қавм
Шаҳони бекамару хисравони бекулаҳанд. *Ҳофиз*

қавми фил *ниг.* асҳоб (асҳоби фил).

ҚАВОБИЗ а. قواضب 4. қобиз 3.

Баъзе аз атиббо дар истеъмоли қавобиз муболаға
қарданд. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАВОЗИБ а. قواضب 4. қазиб 1.

Шохи гули айш бо авонӣ,
Барги гули унс бо қавозиб. *Анварӣ*

ҚАВОИД а. قواعد 4. қоида.

Исмоил гилу санг мекашид ва Иброҳим ба қор
мебурд, то қавоиди хона баланд шуд. (1)

«*Равзат-ус-сафо*»

Ва ҳар як дар қавоиду русуми маҷлиси бибиён
олимаи давронанд. (2) *Савдо*

Қипчоқ гуфт: Миёни ману ӯ қавоиди дӯстӣ муақ-
қад буд. (3) «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ҚАВОИМ а. قوائم اقوايم 4. қоима.

Хилқати қавоими ӯ аз як устухон аст ва уро
мафсали зону нест. (3) *Авфӣ*

Гови густох андар он хона биҷаст,
Мард барҷасту қавоимҳаш баст. (3) *Румӣ*

◇ қавоими шамшер даста(ҳо)и шамшер.

Даст ба қавоими шамшер бурда аз ниёми интиқом
берун кашиданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАВОЛИБ а. قوالب 4. қолаб|қолиб.

Манам ҳар суханро баёни маонӣ,
Манам ҷони ақлу ҳунарро қаволиб. (1) *Манучехрӣ*

Абдон ва қаволиб мураккаби ин нуфусанд ва
ҳавас ва қувваи ходими эшон. (1) *Аҳмади Дониш*

ҚАВОМ а. قوام 1. ростӣ, дурустӣ; устуворӣ, пойдорӣ.

То ки ҳисомат қавоми мулки Аҷам шуд,
Оҳ зи аъдои ноқавом баромад. *Ҳоқонӣ*

Аз ақлу шурб, ки моддан қавоми ҳаёт аст,
мӯҳтариз намебояд шуд. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

2. ростӣ ва мавзунии қомат.

Дардам ҳама 3-он турки паричеҳра, ки дорад
Болаш қавоми алифу зулф хами дол. *Ломеӣ*

ҚАВОНИН а. قوانين 4. қонун I 1.

Дақоиқи умури мулк ва қавонини миллат неку
донистӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

Ба расми ҳандасӣ қорозмие,
Қавонини расадро раҳнамое. *Ҷомӣ*

ҚАВОРА а. قواره *ниг.* қувора.

ҚАВОРИР а. قوارير 4. қорура.

Кунун ҳоли кун аз бегона хирғох,
Пур аз май кун авонию қаворир. (1) *Ломеӣ*

Лашқари Буқо Темур санги манҷаниқ ва тир
ва қаворири нафт равон қарданд. (2)

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ҚАВОФИЛ а. قوافل 4. қофила.

Ҷӣ донам ман, ки боз ой ва ё на,
Бад-он вақте ки боз ояд қавофил. *Манучехрӣ*

ҚАВОФӢ а. قوافي 4. қофия.

Назму таҷнису қавофӣ, эӣ алим,
Бандаи амри туанд аз тарсу бим. (2) *Румӣ*

ҚАВС а. قوس 1. мат. қамон; қисме аз доира; 2. нуч. номи

бурчи нуҳум аз дувоздаҳ бурчи фалак.

Қавс агар аз тир дарзад девро,
Далъ пуроб аст зарғу мев(а)ро. *Румӣ*

Шоҳи чорболиши торами чаҳорум ба хонаи Қавс даромада, кураи заминро ҳадафи замҳарир гардониди буд. *Восифи*

◇ қавси мушкин *киноя аз* абруи сиёҳи маҳбуба.

Қашида турки масташ қавси мушкин,
Ба хуршеди ҷаҳонтоб аз сари кин. *Бадри*

қавси қузаҳ тире камон, рангинкамон.

Бар абруи обидфиребаш хизоб
Чу қавси қузаҳ буд бар офтоб. *Саъдӣ*

қавси ҳочиб *киноя аз* камони абру.

ҚАВСА *قوسه* *ниг.* қавс (қавси қузаҳ).

Бимонда бар инҳо зи нисфуннаҳор
Ду қавса зи арзи балад ошкор. *Шодӣ*

ҚАВСАЙН *ا. قوسين* 1. *шакли дугонаи* қавс; 2. *маҷ.* ду абру.

ҚАВСАР||ҚАВСАРА *ا. قوسر|قوسره* сабади ҳасин барои
нигоҳ доштани меван хурмо ва ғ.

Пеши зоҳирбин чи қалбу чи сара,
У чи донад чист андар қавсара? *Румӣ*

ҚАВСИ *قوسى* мансуб ба қавс; камонмонанд, ҳамида, дуто.

Хуш аст қадриносоӣ, ки чун ҳамида сипехр
Сиҳоми ҳодисаро кард оқибат қавсӣ. *Шавкат*

ҚАВИ *ا. قوى* 1. зур, пурзур, бақувват; *муқобили* заиф.

Душман агарчи қавӣ бошад, ... бар у даст тавон
ёфт. *«Нигори дониш»*

Дил заифу ғам қавӣ, танҳо дар ин ишратсаро,
Вой гар, Махфӣ, набудӣ сабр ҳамзону мо. *Махфӣ*

2. бисъёр, ниҳоят, хеле.

Ба хулқу латаф гарму мард буд,
Вале деғонаш қавӣ сард буд. *Саъдӣ*

Ман ба ташрифи мир Абдуллоҳ
Сахт хушнудаму қавӣ шодам. *Қамолӣ Хучандӣ*

3. калон, бузург, калонҷусса.

Ба ҳайкал қавӣ чун тановар дарахт
Валекин фуру монда бе барг сахт. *Саъдӣ*

Гусфандони он вилоят қавӣ бошанд. *Авфӣ*

◇ қавӣ шудани кор дуруст шудан, устувор шудан,
бақувват шудан.

Ва кори Исҳоқ бинни Аҳмад ба Самарқанд қавӣ
шуд. *«Табрихи Наршаҳӣ»*

ҚАД(Д) *ا. قد* қомат.

Хаёли қадди латифат чу дида сарв дар об,
Чӣ майлҳо, ки бари қадди дилрабо карда.

Қамолӣ Хучандӣ

Чӣ суд панди касон, чун намебарад зи дилам
Ҳавои қадди дилорою рӯи зеборо. *Ҷомӣ*

қадди афрохта қадди баланди мавзун.

Ту бо қадди афрохта раҳ сӯи боғ андохта,
Сарв аз хиҷолат сохта ҷо дар паси деворҳо. *Ҳилолӣ*
қадди дилҷу қомати мавзун, зебо.

Сарвро бо қадди дилҷуи ту нисбат нарасад,
Сарв нахлест баҷомондаву қадди ту равон. *Шоҳин*

қадди саркаш қадди росту баланд.

Ғамаи бигдохта аз оташи у,
Бувад чун шӯъла қадди саркаши у. *Сайидо*

қадду боло қадду қомат.

Ту ро ба сарвин боло қиёс натвон кард,
Ки сарвро қадду боло бад-они ту монад.*

◇ қад қашидани ниҳол калон шудан, сабздан, баланд шудани ниҳол.

То ниҳоли ту қад аз гулшани тақдир қашид,
Сарвро фохта аз тавқ ба занҷир қашид. *Соиб*
қад рост кардан рост истодан, қоматро рост кардан.

Чун тир ҳар кӣ рост кунад қад бар ин бисот,
Бо қомати ҳамида равад чун камон ба хок. *Соиб*
бар қадӣ фарзанд рост шудани чома ба қадӣ падар
баробар шудани қадӣ фарзанд.

Чу шуд чома бар қадди фарзанд рост,
Набояд дигар меҳри фарзанд хост. *Низомӣ*

ҚАДАК *ا. قدك* карбоси нозуки кабуд.

Ба карбосу қадак шуд харҷ нақди қисаи умрат,
Магар урмак ба даст орию 3-он умре навад андузӣ.
Низомӣ Албиса

ҚАДАМ *ا. قدم* пой, андозаи пой аз сари ангушт то пошна;
масофаи миёни ҳар ду пой дар роҳ рафтан.

Дил ба коре, ки пеш менаравад,
Як қадам бозпас намеояд. *Анварӣ*

Овози санги уро шунида ... аз миқдори ҳазор
қадам маръӣ мешавад. *Аҳмади Дониш*
қадам бардоштан рафтан, роҳ рафтан; равон шудан.

Ҷониби хобгаҳ қадам бардошт,
Барраву гурро ба ҳам битзошт. *Ҷомӣ*
қадам воғузоштан рафтан, равон шудан.

Беҳуда қадам вомағузур, аз дили Шоҳин
Азми сафарат чист, ки хуш дар ватан астӣ. *Шоҳин*
қадам задан роҳ рафтан.

Хизр, пиндорӣ, қадам зад дар ҳама рӯи замин,
Ё Масихо дар димоғи хок боде дардамид.

Хисрави Дехлавӣ

Ба боми дайр қадам мезанам, ҷи зур маро,
Ки баҳри зӯҳд равам, ҷой дар мағора кунам. *Шоҳин*
қадам қашидан аз ҷое нарафтан ба ҷое, тарк кардан
ҷоеро.

Агар қадам натавонӣ зи базми халқ қашид,
Ба гуши ҷон бишинав, Соиб, ин насихатро. *Соиб*
қадам қушодан роҳ рафтан; қадам ниҳодан роҳ рафтан,
ба роҳ даромадан.

[Дарвеш] нашуниду қадам дар биёбон ниҳоду
бирафт. *Саъдӣ*

Эй дӯст, ба пурсидани Ҳофиз қадаме неҳ
3-он пеш, ки ғунҷд, ки аз дори фано рафт. *Ҳофиз*
қадам шумурда ниҳодан бо эҳтиёти тамои роҳ рафтан.

Соиб қадам шумурда ниҳад бар бисоти гул,
Дар пон раҳраве, ки шикастаст хор-хор. *Соиб*
қадам овардан омадан, дохил шудан.

Исмаи зи адам чун сӯи олам қадам овард,
Аҷноси гунаҳ бар сари бозори ғам овард. *Исмаи*

◇ қадам афшурдан собит ва пойдор будан; қадам
бозғирифтан худдорӣ кардан.

Аз адам анвори қадам бозғир
В-аз рақами лавҳ қалам бозғир. *Ҷомӣ*
қадам вом кардан ёрӣ гирифтани; илҳом гирифтани.

Зи бас заъф то мақдами он нигор
Қадам вом кард аз замин соявор. *Бедил*
қадам доштан собит ва пойдору устувор будан.

На ҳар дарахт таҳаммул кунад ҷафои ҳазон,
Ғуломи химмати сарвам, ки ин қадам дорад. *Саъдӣ*

қадам ранча фармудан (ё доштан, намудан) омадан, таширф овардан.

Қадам ранча фармой, то сар ниҳам,
Сари ҷаҳлу норостӣ барниҳам. *Саъдӣ*

Бар сари хоки ман аз лутф қадам ранча намой,
Баҳри таъзими ту бархост ғуборам, бинишин. *Саъдо*

қадам фарсудан азобу машаққат кашидан ва такудав намудан.

Чанд паймой ҳаво дар кори амлоку зиёъ,

Чанд фарсой қадам дар шуғли фарзанду иёл. *Муиззӣ*

қадам ҷуфт кардан (ё намудан) сазю кушиш кардан, бо шитоб ба коре сар кардан.

Чун хома қадам ҷуфт намоед, дар ин роҳ
Дар сайру сафар одати паргор бидоред. *Соиб*

қадам аз гилем афзун кашидан аз ҳадди худ зиёдаравӣ кардан (назири ба кӯрпаи худ нигоҳ накарда пой дароз кардан).

Ҳар кӣ афзун кашад қадам зи гилем,
Афканад хешро ба вартаи бим. *Ҷомӣ*

қадам аз сар кардан пой аз сар кардан; *киноя аз бо* тамоми шитоб ба ҷое рафтан; ба фидокорӣ тайёр будан.

Дар талабаш ошиқон гар қадам аз сар кунанд,
Ҳеҷ напурсад ба ноз манзили фарсангро.

Хисрави Деҳлавӣ

қадам аз ҷон баровардан тарки ҷон гуфтан, аз баҳри ҷон гузаштан; қадам ба домон шикастан аз ҷои худ ҳаракат накардан, дар як ҷо мондан; аз ҳарзагардӣ худдорӣ кардан.

Чун ашқи чашм ҳайрон, бишкан қадам ба домон,
То обрӯ нарезад, аз хона кам бирун о! *Бедил*

қадам бар сари касе гузоштан рафтан ба дидори касе, махсусан дар вақти беморӣ.

Ҳеҷ ранҷиш набувад, арчи дар ин беморӣ
Ҳеҷ рӯзе қадаме бар сари мо нагзорад.

Хисрави Деҳлавӣ

қадам бар сари чизе ниҳодан чизеро зерӣ по кардан, эътибор надодан ба чизе, сарфи назар кардан аз чизе, гузаштан аз баҳри чизе.

Кашидам қалам бар сари номи хеш,
Ниҳодам қадам бар сари коми хеш. *Саъдӣ*

Ба кӯшиш зи ҳар ду тараф пурдилон,
Ниҳода қадам бар сари ҷон ялон. *Ҳотифӣ*

ба зерӣ қадами касе рафтан қурбони касе шудан.

Бисёр сар афканда ба шамшери сиёсат,
Эй давлати он кас, ки ба зерӣ қадамаш рафт!

Хисрави Деҳлавӣ

дар қадами касе будан аз пай касе рафтан, мутобият кардан; ҳамроҳ рафтан.

Муддатест, ки дар қадами ту мебошам.

«Анвори Суҳайлӣ»

қадами номубораки Маҳмуд чун ба дарё расад, барорад дуд зарб. дар бораи одамони шумқадам гуфта мешавад.

ҚАДАМВОР قدموار ҷой ва масофаи як қадам, ҷое ба микдори дарозии як қадам.

На Рум аз вусъатободи ҷаҳон, не Шом мехоҳам,
Қадамворе аз ин саҳрон беором мехоҳам.

«Хизонаи омира»

ҚАДАМГИР قدمگير ҷое, ки дар он по гузоштан ва роҳ рафтан мумкин аст.

Қадамгир шуд об ҳамчун замин,

Нашуд хотир аз бими ғарқаш замин. *Ҷомӣ*

ҚАДАМГОҲ قدمگاه ҷои ниҳодани по, ҷои қадам.

Гар бидонам, ки раҳи ту ба кадомин гузар аст,
Сурмаи дида кунам хоки қадамгоҳи туро.

Заҳири Форъёбӣ

Саропо навбаҳор аз гулшани кӯи кӣ меоя,
Кӣ ҳамчун ранги гул меҷушад аз хоки қадамгоҳат?

Шавкат

ҚАДАМФАРСО قدم فرسا касе, ки азобу машаққати роҳро ба гардан мегирад, сазӣ ва кушишкунанда.

Қадимӣ маҳрамон аз турку тоҷик
Қадамфарсо ба хизматҳои наздик. *Нозим*

ҚАДАМШУМ قدمشوم шумқадам, он кӣ қадамаш номуборақ аст ва боиси харобию ногувориҳо мегардад.

Боғ ҳазон аз қадами буми шум,
Ҷуғди қадамшум шуда ёри бум. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАДАМҶО قدمجا 1. ниғ. қадамгоҳ.

Агар тахти воло қадамҷои туст,
Маро ҷой бар дасти волои туст. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. мустароҳ, халочо, таҳоратхона.

ҚАДАР ا. قدر 1. андоза, дараҷа, миқдор (аксаран бо калимаҳои 'он', 'ин', 'ҳамин', 'ҷӣ', 'ҳар'); муқ. қадр 1. Шаб омад, дигар ҷанг кардан ҷӣ суд?

Гумонам ба ту ин қадарҳо набуд. *Фирдавсӣ*

Бо он ки дар вучуди таом аст айши нафс,
Ранҷ оварад таом, ки беш аз қадар бувад. *Саъдӣ*

Тири ошиққуш надонам бар дили Ҳофиз кӣ зад,
Ин қадар донам, ки аз шеъри тараш хун меҷақд.

Ҳофиз

2. сарнавишт, тақдир, қисмат, насиб.

Қазо гуфт: Гиру қадар гуфт: Деҳ,
Фалак гуфт: Аҳсан, малак гуфт: Зеҳ! *Фирдавсӣ*

Бар остони майкада хун меҳӯрам мудом,
Рузии мо зи хони қадар ин навола буд. *Ҳофиз*

ҚАДАРАНДОЗ قدرانداز камондоре, ки тираш ба хато намеравад, тирандози моҳир; муқ. кодирандоз.

Аз қазо чашми сиёҳи ту ба ёдам омад,
Қадарандоз нигоҳи ту ба ёдам омад. *Соиб*

ҚАДАРМОЯ قدرمايه андак, кам, як миқдор, миқдори каме, як чандто.

Бувад ҳар якеро қадармоя меш,
Қ-аз ин меш созанд асбоби хеш. *Низомӣ*

ҚАДАҲ а. قدح зарфи нушидан, пиёла, ҷом, коса.

Шароб дошт, дар қадаҳе рехт ва пеш овард. *Авфӣ*

Соқие, ҷому қадаҳро субҳу шом аз каф манех,
Қ-он чунин хуршеду моҳе нест субҳу шомро. *Ҳилолӣ*

◇ қадаҳро чигаргун кардан қадаҳро аз шароби сурх пур кардан.

Биё, соқие, то чигар хун кунем
В-аз ин май қадаҳро чигаргун кунем. *Ҷомӣ*

қадаҳ бар сари касе шикастан *киноя аз расво* кардан касеро.

Кас ҷӣ медонад, ки паймонат наменонад дуруст,
Гар зи бадмасти қадаҳро бар сари мо бишканӣ. *Турро*

ҚАДАҲКАШ قدح کش майхур, шаробхур.

Қадаҳкашон, зи нашот ин қадар қиёмат чист?
Баёзи гардани миност, субҳи маҳшар нест. *Шавкат*

ҚАДАХНУШ قدح نوش *ниг. қадаҳқаш.*

Дар базми қадаҳнушон як бодафуруше ҳафт,
Дар маҷлиси сармастон сармоияи чӯше ҳафт.

Ибни Ямин

Воғузораши, ки ба хуни ҷигари худ созад,
Қист, Соиб, ки ба базми ту қадаҳнуш шавад. *Соиб*

ҚАДАҲСОЗ قدح ساز *устое, ки қадах месозад, кулол, косагар.*

Чун ғунҷай гул қаробалардоз шавад,
Наргис ба ҳавои май қадаҳсоз шавад. *Ҳофиз*

ҚАДАҲХОР قدح خوار *майғусор, шаробхӯр.***ҚАДД** *а. قد* *ниг. қад(д).***ҚАДИД** *а. قديد* *гушти хушқшуда; гушт ё моҳии хушк ва намак задашуда.*

Хушк бар меҳи табиат чун қадид,
Бастаи асбобу ҷонаш лоязид. *Румӣ*

Бештар нуқли маҷлиси ӯ қадид ва гушти оху
дидам. *Авфӣ*

ҚАДИМ *а. قديم* *дерина, он чи ки дар айёми хеле пеш гузаштааст, бостон; муқобили ҳодис.*

Аз ин ҷо лозим ояд, ки ҳеҷ ҷисм қадим набувад.
Ибни Сино

Итобат бар сарам бе ҷурм бо ман
Ҳам аз ҷаври қадиму ҳодисот аст. *Анварӣ*

◇ **андар қадим** дар замони қадим, дар вақтҳои гузашта.

Бигуфт: Андарунам бишӯрид саҳт
Бар аҳволи ин пири шӯридабахт,
Қи мамлуки вай будам андар қадим,
Худованди амлоку асбобу сим. *Саъдӣ*

ҚАДИР *а. قدير* *қодир, тавоно, боқудрат.*

Чун наболад ҷисми ӯ, ҷисми хунари гардад қавӣ,
Чун бигирьяд чашми ӯ, чашми зафар гардад қадир.*

ҚАДОҚ *т. قداق* *чизе, ки ба кор намеояд, бекора.*

[Тақоҷақ] аҳволи Бароқ камоҳӣ арза дошт ва
тақрир кард, ки ҳамвора ба шароб ва ишрат машғу-
ланд ва аспони эшон қадоқ шуда.

*«Чомеъ-ут-тиворих»***ҚАДР** *а. قدر* **1.** *андоза, миқдор, андозаи ҳар чизе; андак; муқ. қадар 1.*

Дарвеше қадре ресмон ба бозор бурд. *Авфӣ*
ба қадри... ба андозаи..., ба миқдори...; муносиби...
Ба ақлаш бибояд нахуст озмуд,
Ба қадри хунари пойгоҳаш фузуд. *Саъдӣ*

Ва инфикок аз навоҳӣ бошад ба қадри вусъ ва
имкон. *Аҳмади Дониш*

2. қимат, арзиш; ҳурмату эътибор.

Агар сарро назди ӯ қадре будӣ, ӯ чандин таарруз
бад-он сар нарасонидӣ. *Авфӣ*

Суханро нест пеши аҳли дунё Сайидо, қадре,
Ба ин ношнотабъон набудан ошно беҳтар. *Сайидо*
қадру баҳо (ё қимат) қимату баҳо, арзиш; ҳурмату
эътибор.

Қадру баҳон мард на аз ҷисми фарбеҳ аст,
Бал қадри мардум аз сухани илми пурбаҳост.
Носири Хисрав

Вучуди мардуми доно мисоли зарри тилост,
Ки ҳар кучо, ки равад, қадру қиматаш донанд. *Саъдӣ*

Қамол, хоки харобот ҷавҳарест шариф,
Ки ҳар касе нашиносанд қадру қимати ӯ.
Қамолӣ Хучандӣ

қадри касе бурдан *обрӯи касеро кам кардан.*

Маҷоли суҳан то набинӣ зи пеш,
Ба беҳуда гуфтан мабар қадри хеш. *Саъдӣ*

ҚАДРДОН قدردان *ниг. қадршинос.*

Ҳамчу шамъам мурдатабъихон даврон доғ аст,
Қ-аз ҷӣ ру шаҳсе набошад қадрдони зиндагӣ. *Ҳоҷӣ*

ҚАДРШИНОС قدرشناس *қадрдон, он кӣ қадру қимати касеро медонаду поси хотир мекунад ва махсусан наздиконро эҳтиром менамояд.*

Рафту талабид модарашро,
Он қадршинос гавҳарашро. *Ҷомӣ*

ҚАДҲ *а. قح* *таъна задан; айбгӯӣ, мазаммат, таъна.*

Алавиён низ нисбат ба аббосиён забони қадҳ
дароз карда, дар он боб маҳзаре бинависанд.
«Равзат-ус-сафо»

Магасро ҳумо хонам аз рӯи мадҳ,
Қамарро само гӯям аз роҳи қадҳ. *Шоҳин*

Ва ҳукамони исломӣ дар садади қадҳу манъи ин
даъво баромаданд. *Аҳмади Дониш*

қадҳу ҷарҳ бадгӯӣ ва таққир.

... Ва ҳол он ки ҳар як аз ушшоқ онӣ дигарро
қадҳу ҷарҳ гӯянд, онро эътибор накунад.

*Аҳмади Дониш***ҚАЁСИРА** *а. قياصرة* **қ.** қайсар.

Дар он вақт расми қаёсира чунон буд...

*«Равзат-ус-сафо»***ҚАЗ(З)** *قز* *абрешими хом.*

Зи қатгону з-абрешиму мӯю қаз
Қасаб қард пурмоя дебову хаз. *Фирдавӣ*

Латофат кун он ҷо, ки бинӣ ситез,
Набуррад қазӣ нармро теғи тез. *Саъдӣ*

[Ҷамшед] ба истихроҷи қазу абрешим пардохт.

*«Равзат-ус-сафо»***ҚАЗАР** *а. قذر* *чирк, ифлосӣ; саргин, начосат.*

Қурро парҳез набвад аз қазар,
Чашм бошад асли парҳезу қазар. *Румӣ*

ҚАЗАЪ *а. قزاع* *беҳуда, бечо, бекора.*

Симурғдавлатони қазаъ девгавҳарон,
Дар гавҳаре ҳисоми Сулаймоннигин гурехт. *Ҳоҷонӣ*

ҚАЗЗ *قز* *ниг. қаз(з).***ҚАЗИБ** *а. قزيب* **1.** *шоҳ, шоҳа, навда.*

Убайдуллоҳ бини Зиёд қазибе ба даст гирифта
буд ва бар лабу дандони Ҳусайн... ҳамезад.

*«Таърихи Табарӣ»***қазиб барқашидан** *шоҳ баровардан.*

Тундар миёни дашт ҳаме бод бардамад,
Барқ аз миёни абр ҳамебарқашад қазиб. *Рӯдакӣ*

2. *олати таносули мардон.*

Санги масонаи уро бишканад ва пора-пора гардо-
над ва аз сари қазибӣ ӯ берун ояд. *Авфӣ*

ҚАЗИ(Й)Я|ҚАЗИ(Й)ЯТ *ا. قضيه|قضيه* 1. ҳукм, фармон.

Коре, ки бар хилофи ризои ту рафтааст, Имрӯз он қазийя қадар мекунад қазо.

Салмони Соваҷӣ

2. воқеа, ҳодиса, пешомад, кор.

Сахт бад кардӣ ва дар ин қазийя сарҳо биғалтид.
Авфӣ

Ҷазаъ кардан дар қазийяе, ки тадоруки он ... аз имкон хориҷ бошад, тариқи хирадмандӣ нест.

«Анвори Суҳайлӣ»

Шояд ки қазийя мунъакис гардад ва фалак бар муроду мароми ман равад. *Аҳмади Дониш*

3. хабар, паём, иттилоъ, огоҳӣ.

Фаръеди булбулони чаман аз барои чист? Гуй ки ин қазийя ба боди сабо расид.

«Баҳори Аҷам»

ҚАЗО *а. قضا* 1. ҳукм кардан; ҳукми шаръӣ баровардани қозӣ; қозигӣ кардан, қозигӣ.

Суй Нишопур биравай ва он чо мақом кунӣ бар шуғли қазо. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Қароматуллоҳ ном марде бесавод ба қазои тумони Хайробоҷ мансуб буд. *Садри Зий*

2. тақдир, сарнавишт; *д.* ҳукми илоҳӣ.

Дар кӯи некномӣ моро гузар надоданд, Гар ту наменписандӣ, таъбир кун қазоро! *Ҳофиз*

Гар ихтиёри марг ба дастам диҳад қазо, Рӯзе ҳазор бор бимирам барои ту. *Ҳилолӣ*

қазои мубрам сарнавишт, қазову қадари қатъӣ ва ногузир.

Фармони худро қазон мубрам ва амри мӯҳкам доништа, аз ман чизе ки наёбӣ, чаро меҷуӣ.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

қазову қадар тақдир, қисмат, сарнавишт.

Рӯзу шаб хидмати қазову қадар Пардадорно соибонӣ бод. *Анварӣ*

3. адо кардан, ба чо овардан, иҷро кардан.

Қазон он ҳуқуқ бар зиммати ман лозим. *Авфӣ*

4. маҷ. мурдан, вафот кардан, даргузаштан; вафот, фавт; аҷал.

[Хушнавоз] ... ҳарчанд кӯшид, суд надошт, зеро ки Фирӯзро қазо расида буд. *«Таърихи Табарӣ»*

қазо кардан а) адо кардан, иҷро кардан; б) маҷ. мурдан, вафот кардан; в) маҷ. чизи аз даст рафтаре аз нав ба даст овардан, талофӣ кардан.

Вақти азиз рафт, биё, то қазо кунем Умре, ки бе ҳузурӣ суроҳиву чом рафт. *Ҳофиз*

Ҳар шодие, ки фитна зи мо фавт карда буд, Онро ба як латифа қазо кард рӯзгор.

«Анвори Суҳайлӣ»

намоз (*ё* рӯза) қазо кардан ба чо овардани намоз *ё* рӯза пас аз гузаштани вақти он, аз мӯҳлати шаръӣ дертар ба чо овардани намозу рӯза.

[Писар] гуфт: Намозро ҳам қазо кун, ки чизе накардӣ, ки ба кор ояд. *Саъдӣ*

5. кор, амал.

Эшон дар қазоҳои кулӣ ва муҳиммоти мулкӣ ба ман рӯҷуъ намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

6. иттифоқ, тасодуф.

Қазо чунон афтод, ки қавме бар қабилаи мо тохтан гирифтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

қазоро иттифоқан, тасодуфан, ноёаҳонӣ.

Қазоро баромад яке боди сахт, Ки барканд аз бун тановар дарахт. *Ҳочу*

Қазоро зане аз боми хона дар кӯча менигарист. *«Анвори Суҳайлӣ»*

аз қазо иттифоқан, тасодуфан.

Аз қазо ин саро аз они Саид буд. *Авфӣ*

Чун кабутар бисмили шавқи тапидан мешавад, Аз қазо ҳар кас ки бинад чашми шаҳбози туро. *Туғрал*

◇ қазо дидадӯз асту андешасӯз варб. вақте балое омад, ҳеҷ чорае фоида намебахшад.

ҚАЗОҒАН(Д) *قزاگن|قزاگند* чомеае, ки бо пахта ва *ё* бо абрешими хом пур карда шудааст ва дар замони қадим да рӯзхон ҷанг мепушиданд.

Сикандар чу овози чинӣ шунид, Қабои қазоған ба Чин даркашид. *Низомӣ*

ҚАЗОЁ *а. قضايا* 4. қазӣ(й)|қазӣ(й)ят.

Аз асарҳои толен ишқат Чун қазоёи осмон дорам. (1) *Анварӣ*

Дар умуми қазоё бо Докуз-хотун машварат ва кенгоҷ кун. (2) *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

Подшоҳ мегуфт ва он таъриху қазоё котибон китобат мекарданд, то он дафтар ба итмом расид. (2) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ҚАЗОН *т. قزان* ниг. қозғон.

ҚАЗООСО *قضاآسا* монанди қазо, ногаҳонӣ.

Дӣ қазоосо расидам муҳтасиб дар даври май, Субҳан талбис чун зоҳид ба фаръедан расид. *Бебок*

ҚАЗОҒАН(Д) *قزاغن|قزاغند* ниг. қазоған(д).

Дар қазоғанд мард бояд буд, Бар муҳаннас силоҳи ҷанг чӣ суд? *Саъдӣ*

ҚАЗОҚ *т. قزاق* номи яке аз халқҳои турк, ки ҳоло дар Қазоқистон зиндагӣ мекунад.

Қирғизу қазоқ он ашъеро, ки муҳосибӣ ваҳму хаёл аз эҳсои он оқиз буд, омада соҳибӣ карданд. *Аҳмади Дониш*

ҚАЗФ *а. قذف* 1. мазаммат кардан, ҳақорат кардан, дашном додан; тўхмат кардан; мазаммат, таҳқир, дашном; тўхмат.

... Қ-у ба қазфи зишти ман тира шавад, В-аз ғараз в-аз сирри ман ғофил бувад. *Румӣ*

2. қай кардан, партофтани таом.

Димна ... гуфт: ... Таоме, ки меъда аз ҳазм ва қабули он имтиноъ намуд..., ҳалос аз ранҷи он сурат набандад, магар ба қазф. *«Калила ва Димна»*

ҚАИР *а. قعير* чуқур, амик, бетағ.

Ҳасмон чу тазарванду малик бози сафед аст, Шохон чу ғадиранду малик баҳри қайр аст. *Муизвӣ*

ҚАЙ *а. قى* аз меъда бо роҳи даҳон берун андохта шудани таом.

Аз шираи наҳл оядам қай, Қайкардаи наҳл қай хурам, қай? *Ҷомӣ*
қай задан рад кардани таом, қай кардан.

Агар медонӣ ба санъати риндона, ба мушту луич тез қай бизан. *Савдо*

◇ қай занбур асал.

Нахоҳам аз қай занбур кому лаб ширин,
Чу бо ҳаловати худ руста ҳамчу найшакарарам. *Ҷомӣ*

ҚАЙД *а.* قيد 1. банд ё ресмоне, ки ба пой, махсусан ба пой ҳайвонот мебанданд; занҷир.

Раҳонидӣ маро аз қайди ҳастӣ,
Чу паймудӣ паёнай ҷомӣ майро. *Ҳофиз*

Зи гургони даштӣ рабоем сайд,
Дароремашон дасту гардан ба қайд. *Ҳотифӣ*

Қушбегӣ кас фармуда, ҳамаи онҳоро ба қайду
ҳабс кашид, моли онҳоро ба мусодара дар хизона
овард. *Аҳмади Дониш*

қайд кардан асир кардан, бандӣ кардан.

Мурғи дилҳоро қайд кардам. *Авфӣ*

2. *мач.* андеша, хаёл, фикр, ғамхорӣ дар боран чизе.

Қайди олам набувад мардуми ваҳшатзадаро,
Натавон кард ба занҷир рамон охуро. *Шавкат*

◇ қайди никоҳ маросими сабти никоҳ; қайди фаранг навъе аз қайду, банд.

Назани то ту ҷомро бар санг,
Чун Шараф қай раҳӣ зи қайди фаранг? *Тавсир*

дар қайди чизе будан аз пай чизе будан; **дар қайди мутобаат будан** вобаста будан, вобастагӣ доштан, итоат кардан.

Маҷмӯи сокинони он беша дар қайди мутобаати у
будандӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

дар қайди назм овардан ба назм даровардан, назм кардан.

Рудақӣ ... китоби «Қалила ва Димна»-ро дар қай-
ди назм оварда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

дар қайди сабт кашидан навиштан, ба рӯи қоғаз овардан.

Ва он чи бад-он мулҳам шуда будам, дар қайди
сабт кашидам. *Аҳмади Дониш*

дар қайди таҳрир овардан таҳрир кардан, навиштан.

Аз ҷаноби маҳдум ҳикоят чанд дар қайди таҳрир
меорам. *Садри Зиё*

ҚАЙИМ *а.* قيم нигоҳдор ва барподоранда; *мач.* касе, ки сарпараст ва уҳдадори қудакони ҷтим ва занони бева мебошад.

Уро бигузорад, то қайими ин занон бошад.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Аз қайими у пурсидам, ки иҷораи ин ... чанд аст?
Гуфт: Ҳар сол бист ҳазор динар. *Носири Хисрав*

ҚАЙЛУЛА|ҚАЙЛУЛАТ *а.* قيلولہ|قيلولت хоби нисфирузӣ, хоби баъд аз пешин.

Намози пешин кардӣ ва қайлула кардӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҚАЙМОҚ *т.* قيماتى саршир, бастан рӯи шир.

ҚАЙМОҚӢ *қ.* قيماتى мансуб ба қаймоқ; **ҷон қаймоқӣ** ҷое, ки бо ширу рағван ҷушонида мешавад ва ба рӯяш қаймоқ меандозанд.

Палав бо ҷои қаймоқӣ маро рӯзе ду бас бошад,
Ҳарисонро бигӯ: Мошобаҷонро бо шумо додам. *Савдо*

ҚАЙРОҚ *т.* قيراق санги фасон, санге, ки бо он теғ, корд ва ғайраро тез мекунад.

Ба ҳеч ваҷҳ мулоим наметавон кардан
Дили туро, ки ба сахтӣ мисоли қайроқ аст. *Шоҳин*
Мекашад сад заҳмат аз қайроқу чарх
Теғро осониш аз кундӣ нашуд. *Савдо*

ҚАЙС *а.* قيس 1. муқонса кардан; 2. номи аслии Маҷнун, ки қаҳрамони асосии достони «Лайлию Маҷнун» аст.

Маҷнуни руҳи Лайлӣ чун Қайси бани-Омир,
Фарҳоди лаби Ширин чун Хисрави Парвезам. *Савдӯ*

ҚАЙСАР *л.-а.* قيصر подшоҳи Рум; лақаби подшоҳони Рум ва Юнон дар замони пешина.

На қайсар бихоҳам, на фағфури Чин,
На аз тоҷдорони Эронзамин. *Фирдавӣ*

Мамлақати Рум ҷаҳордах амал аст ва подшоҳи ҳар
ҷаҳордах амал қайсар бошад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Наздик буд, ки ба ҷои қайсар муставлӣ шавад.
Аҳмади Дониш

ҚАЙСАРОН *мус.* قيصران номи яке аз оҳангҳои қадимӣ.

Ба ҷуш-андарун деги баҳманҷана,
Ба гуш-андарун баҳману қайсарон. *Манучехрӣ*

ҚАЙЮМ *а.* قيوم пойдор, устувор, поянда, абадӣ; *д.* яке аз номҳои худо.

Ман аз баннои доно менатарсам,
Зи қайюми тавоно менатарсам. *Ҷомӣ*

ҚАЙҚОҶ *т.* قيقاج уреб; тирандозии ба ҳар тараф.

То бар диле, ки новаки қайқоҷ мезананд,
Донанд нозу ғамза дилеро нишонӣ ҳам.

Заҳири Форъобӣ

ҚАЛАМ *а.* قلم 1. наи тарошида, ки бо он хат менависанд, хома, килк.

Қалам ба соате он корҳо тавонад кард,
Ки оғиз ояд аз он корҳо қазову қадар. *Фарруҳӣ*
Қалам ба дасти дабире беҳ аз ҳазор дирам, —
Масал заданд дабирони муфлиси мискин. *Сӯзани*

2. афзоре, ки бо он чизеро мебуранд ё мемонанд, монанди корд, шамшер, искана; ◇ қалами устухон *киноя* аз устухони хушкшуда.

Баъд аз вафоти мо қалами устухони мо
Сарбаста номаест ба номехрубони мо. *Звҳниш Кошӣ*

қалам **баргирифта** (ё **бардоштан**) аз *касе* гузашт кардан, сарфи назар кардан; **қалам бастан** *бар касе* аз байн бурдани тавоноии нигориш аз *касе*, бекор намудани ҳунармандии *касе* бо санъаткориҳои худ.

Дар Аржанг ин нақши чинипаранд
Қалам баст бар Монии инақшбанд. *Низомӣ*

қалам **даркашидан** а) қур кардани чизи навишташуда.

Шундам, ки Шопур дам даркашид,
Чу Хисрав ба расмаш қалам даркашид. *Савдӯ*

б) бахшидан, афв кардан.

Ба нодонӣ ар бандагон сар кашанд,
Худовандгорон қалам даркашанд. *Савдӯ*

Ба ҳар саҳве, ки дар гуфторам афтад,
Қалам даркаш, к-аз ин бисёрам афтад. *Низомӣ*
қалам **кардан** а) ду пора кардани чизе ба як зарб.

Ў сари шерон қалам карда ба теғу пеши у
Бар тани шерони олам хат кашида рўзгор.
Хисрави Деҳлавӣ

б) тарошидан, буридан.

Расонидам ду мисраъро ба ҳам, теги дудам кардам,
Тижимағзе, ки ҳамчун най ба даст омад, қалам кардам.
Шаакат

қалам-қалам кардан чок-чок кардан, порча-порча буридан,
тикка-тикка кардан.

{Амир} ба дасти худ қалам-қалам карда, ба аҳли
сўхбат меод ва ҳеҷ лаб наёлуд. *Аҳмади Дониш*

қалам кашидан маҳву нопадид кардан, кўр кардан,
бекор кардан; хат задан.

Бар мочарои Хисраву Ширин қалам кашид,
Шуре ки дар миёни ман асту миёни дуст. *Саъдӣ*

қалам омадан пора шудан, шикастан.

Наи найзаҳо низ омад қалам,
Пас он гоҳ шамшерҳо шуд алам. *Ҳотифӣ*

қалам рафтан ҳукми тақдир будан, муқаддар шудан.

Менависад зи хуни ман таъвиз,
Чӣ тавон кард, чун қалам рафтаст? *Хисрави Деҳлавӣ*

қалам рондан киноя аз навиштан; қалам сар кардан а)
сар кардан ба таҳрир, навиштан; б) тарошидан ва тез
кардани нўги найқалам.

Гарчи хомушаму ворастваам аз гуфтушунуд,
Қоғазе пеш ниҳодам, қаламе сар кардам.

Волеҳи Ҳаравӣ

Агар майли суҳан дорӣ, бирав, Соиб, қалам сар кун,
Касе ин уқдари бе нохуни эъҷоз накшоёд. *Соиб*

қалам сохтан *ниг.* қалам кардан.

Аз он шуд аз дами шамшер роҳи ишқ нозуктар,
Ки ҳар кас по бирун аз роҳ бигзорад, қалам созад.
Соиб

қалам шикастан бар касе супурдан ва ҳавола кардани
қалам ба касе.

Пас он гаҳ қалам бар Аторуд шикаст,
Ки уммӣ нагирад қаламро ба даст. *Низомӣ*

қалам шудан шикастан, шикаста шудан, бурида шудан.

Ба пеши савор андаромад диҷам,
Бизад теғу шуд найзаи у қалам. *Фирдавсӣ*

қалам чаъд кардан навиштан.

Тири фалак, к-у ба қалам мӯ шикофт,
Қард қалам чаъд, санои ту ёфт. *Хисрави Деҳлавӣ*

қалам аз девони деҳқон баргирифташ озода кардани
деҳқонҳо аз молиёт (хироч).

Зи девони деҳқон қалам баргирифт,
Зи бемоягон ҳам дирам баргирифт. *Низомӣ*

қалам бар сар задан *чизеро*, қалам бар сари *чизе* задан
маҳв кардан, аз байн бурдан; аз баҳраш гузаштан.

Ҳофиз он рӯз тарабномаи ишқи ту навишт,
Ки қалам бар сари асбоби дили хуррам зад. *Ҳофиз*

Мо, сняхбахтон, тафовутро қалам бар сар задем,
Ҳамчу мижгон сар зи як чоки гиребон барзадем.
Соиб

қалам дар сиёҳӣ ниҳодан навиштани сарнавишти бадӣ
касе, дар сиёҳбахти касе ҳукм навиштан.

Бузургин сар дар табаҳӣ ниҳод,
Аторуд қалам дар сиёҳӣ ниҳод. *Саъдӣ*

дар қалам овардан навиштан, ба рӯи қоғаз овардан.

Ва суратро бе зиёдаву нуқсон дар қалам оварда,
ба Бағдод фиристодам. *«Равзат-ус-сафо»*

Чаро нусхае дар қалам новарам,
Ки аз ман диҳад ёд баъд аз сарам?! *Шоҳин*
зери қалам даровардан ба тасарруфи худ гирифташ,
ба ихтиёри худ гирифташ.

Чунон ҳикмату маърифат кор баст,
Ки дар амру наҳъиш даруне наҳаст,
Даровард мулке ба зери қалам,
Қ-аз у бар вучуде наёмад алам. *Саъдӣ*

чун қалам шудан киноя аз харобу лоғар шудан.

Мушфиқӣ шуд зи чафоҳои фалак чун қаламе,
Лек ҳаргиз рақами меҳру вафо дарнанавишт.

Мушфиқӣ

қалам бод (ё бодо)! шикаста бод!, бурида бод!

Чӣ ҷои «Бўстон»? Боғи биҳишт аст,
Раёҳинаш ҳама анбарсиришт аст,
Чӣ мегӯям, қалам бодо забоне,
Ки чуз даъвӣ намедонад баёне. *Ҳилолӣ*

ҚАЛАМДОН قلمدان қуттии маҳсуси дарозруя, ки дар он

қаламу сиёҳӣ, қаламқат ва ғ. нигоҳ дошта мешавад.

Лаби хомуши тасвири қаламдон фош мегӯяд,
Ки аз ҳамроҳии аҳли суҳан натвон мусаввир шуд.

Мўҳсини Тасвир

ҚАЛАМЗАН قلمزن 1. дабиру котибӣ чобукдаст; касе, ки

зиндагиаш бо қаламқаш мегузарад.

Қаламзан ниғаҳ дору шамшерзан,
Ки ҳаллоҷу дарзӣ чи марду чи зан. *Саъдӣ*

Яке теғ дондад задан рӯзи кор,
Якери қаламзан кунад рӯзгор. *Ҳофиз*

2. мансабдор, маъмури давлат.

Қаламзан, ки бад кард бо зердаст,
Қалам беҳтар уро ба шамшер даст. *Саъдӣ*

ҚАЛАМҚАШ قلمکش *ниг.* қаламзан 1.

Қалам гуфто, ки ман шоҳи чаҳонам,
Қаламқашро ба давлат мерасонам.*

ҚАЛАМҚОР قلم کار газворе, ки дар руи он бо афзорҳои

ҷубии дастӣ нақшу нигор чоп мекунанд.

Матои шўҳрати ин қавми холи аз маънӣ
Ба чуз либоси қаламқор нест чун тасвир.

Шафеи Асар

ҚАЛАМРАВ قلمرو кишвар ва мулке, ки ба фармони як

подшоҳ тобеъ аст. доираи фармонравони як подшоҳ.

Қалам ба насхи хати маҳвашон бикаш, к-имрӯз
Ба хусни хатти ту моҳе дар ин қаламрав нест. *Ҷомӣ*

Ҳукм кард, ки дар қаламрав ҳар ҷо аз тасониф ва
мақоли Аҷам китобе бошад, ҷумларо бисузанд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

ҚАЛАМТАРОШ قلم تراش кордае, ки бо он қаламро тез

мекунанд.

Дар Қошғар дунболои қаламтарошам бишкаст, ...
ба кордгарон намудам. *«Таърихи Фаришта»*

ҚАЛАМӢ قلمى мансуб ба қалам; як навъ алоҷаи оддии

решмонӣ, ки нақшҳои борик дорад

Ҳазрати устоз ҳар қадаш либосе, ки дар бисоти
худ дошанд, пушидаанд, масалан, ҷоман кимҳоб

аз таҳт, ... аз болои вай як дона яктаҳи қаламии
кўҳна ... ва ҳоказо. *Садри Зиё*

қалам қардан навиштан, ба қалам овардан.

Шаммае аз холи худ ... қалам қарда, назди Нух
фиристонд. «*Равзат-ус-сафо*»

қалам шудан навишта шудан, ба қалам оварда шудан.

Аҳднома ... ба хутут ва шаҳодати ақибир қалам шуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

ҚАЛАНДАР قلندر дарвеши оворагард, марди мучарради аз дунё дасткашида.

Эй писар, мазҳаби қаландар гир,
Ки дар у дину куфр яқсон аст. *Анварӣ*

Қаландарони ҳақиқат ба ним ҷав нахаранд
Қабон атласи он кас, ки аз ҳунар орист. *Ҳофиз*

◇ қаландар дида гӯяд зарб. ҷаҳондидаи росткор рост-ашро мегӯяд.

ҚАЛАНДАРМАШРАБ قلندرمشرب он ки қаландариро маслаки худ қарор додааст.

Маро чун гирдбод охир биёбонгард хоҳӣ кард,
Нигори ман, қаландармашраби ман, қачқулоҳи ман.
Сайидо

Зи лаззоти ҷаҳон ҷуз хурданиҳоям намебояд,
Қаландармашрабам, бобои риндон аст устодам. *Савдо*

ҚАЛАНДАРӢ قلندرى мансуб ба қаландар.

Бо либоси қаландарӣ ... ҳар ҷо ки ворид шудӣ,
гули сари сабади фузалову зурафо будӣ. *Садри Зиё*

ҚАЛАНСУВА а. قلنسوه наъве аз кулоҳҳои дароз.

Ишора кард, то қалансуваи азими мукалал ба дурру ҷавоҳир мураттаб карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАЛАҚ а. قلى беқарорӣ, беоромӣ, ташвиш; тарсу ларз, изтироб.

Қалақ бе вучуди мусобарат муфид нест. *Авфӣ*

Аҳли кишти дар қалақ ва изтироб омаданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ҚАЛБ I а. قلب 1. тағбир додан, дигаргун қардан, дигар қардан; 2. вожгун намудан, чаппа қардан; 3. носара, сохта, бардурӯғ, қалбакӣ; тиллои носара.

Зарри қалбу зарри неку дар иёр
Бе маҳак ҳаргиз надонӣ з-этибор. *Румӣ*

Шер ин қалбҳои зарандуд ва зарқҳои ростмонанд
ва дурӯғҳои дилпазири у бовар дорад.

«*Анварӣ Сухайлӣ*»

қалбу роиҷ пули носара ва сара, сиккаи қалбакӣ ва дуруст.

Нақде, ки қадар бахшад, чи қалбу чи роиҷ,
Лафзе, ки қазо ронад, чи салбу чи эҷоб. *Ҳоқонӣ*

4. *адш.* аз охир ва ё омехта хондани ҳарфҳои калима, ки он гоҳ калимаи дигар пайдо мешавад, мас. шер — реш (ریش — شیر), ақраб — бурқаб (عقرب — برقع), мағ — ғам (غم — مغ), ям — май (يم — مي); ◇ қалби муваффо шабе, ки моҳ ба яке аз манзилҳои худ мебарояд ва он гоҳ гӯё кори кимийгарон барор мекардааст.

Бадри симокнайза, ки бар қалби мамлакат
Иксирҳо зи қалби муваффо барафканад ... *Ҳоқонӣ*
қалбу дағал фиребгарӣ, қаллобӣ, сохтакорӣ.

Гуиё бовар намедоранд рузи доварӣ,
К-ин ҳама қалбу дағал дар кори довар мекунад.
Ҳофиз

ҚАЛБ II а. قلب 1. дил.

Ҳарими қалб бипардохт дар сарои вучуд,
Дар у ба қисвати рӯҳ андаромаду бинишаст.

Бедил

2. маркази қушун, миёнаи қушун, маркази асосии лашкар.

Муборизони номдор аз қалб берун шуданд ва ба
яқдигар даровехтанд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Ин қалби сипоҳ ... ва майманаву майсара ҳануз
ғоибанд. *Авфӣ*

қалбу қолаб ҷону тан.

Шавад з-он файз фонӣ қалбу қолаб,
Зи шавқу завқ гардад ҷон лаболаб.

Бадрии Қашмирӣ

қалби Туркистон даридан хушрӯёни Туркистонро ба
рашк овардан.

Ба нозе қалби Туркистон дарида,
Ба бӯсе дахли Хузистон харида. *Ниҷомӣ*

Ба чашме қалби Туркистон дарида,
Ба мӯе мулки Ҳиндустон харида. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

ҚАЛБГОҲ||**ҚАЛБГАҲ** قلبيگاه||**қалб** II 2.

Ман имрӯз ҷанг оварам бо сипоҳ,
Ту бо пилу бо кӯс дар қалбгоҳ. *Фирдавӣ*

Мардуми Қули Султон Қутбиддин ... пои субот
дар қалбгоҳи фишурда буданд. «*Таърихи Фароштар*»

ҚАЛБДОР قلبدار яке аз ҷанговароне, ки қалби сипоҳ
ба восити онҳо пойдор ва устувор бошад; *ниг.* қалб
II 2.

Қашиданд саф қалбдорони рус

В-аз он қалбе ораста чун арус. *Ниҷомӣ*

ҚАЛБДОРӢ قلبدارӣ нигоҳдорӣ нуқтаи марказии лаш-
кар; *ниг.* қалб II 2.

ҚАЛБЗАН قلبزن қаллоб, сохтакор.

Қалбзани чанд ки бархостанд,
Қолибе аз пусти биёристанд. *Ниҷомӣ*

ҚАЛБИШКАНӢ قلباشكنى *ниг.* қалбишкани.

ҚАЛБҚОР قلبكار 1. коре, ки дар он қаллобӣ ва сохтако-
рӣ қарда шудааст; 2. қаллоб, сохтакор, касе, ки бо
қаллобӣ кор пеш мебарад.

Ҳар кучо қалбқори музд бувад,
Гар сийсат кунанд, музд бувад. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

ҚАЛБУРРУМ а. قلب الروم қиноя аз қайсари Рум.

Шуре ангехт зоҳиру маълум,
Бимаш аз буму боми қалбуррум. *Саной*

ҚАЛБУШШИТО а. قلب الشتا 1. қалби «шито», чаппан
«шито» (зимистон), яъне «отиш» — «оташ» (тобистон);
ниг. қалб I 4; 2. маҷ. май, шароб.

Чу сарсоми сард аст қалби шиторо,
Даво беҳ зи қалбушшитое наёбӣ. *Ҳоқонӣ*

ҚАЛБИШКАНӢ||**ҚАЛБИШКАНӢ** قلبشكنى||**қалб** II 2.

1. маркази лашкари душманро шикаст додан, мағлуб гардонидан; 2. дилшиканӣ, маъюс кардан.

Камондор чашмаш ба тирафкани
Чу хиндуш дар айни қалбишкани. *Хочу*

ҚАЛБШИНОСӢ I قلب شناسى фарқ кардани сара аз носара, донистани қалбакино дуруст, соҳибъиёр будан, сарашиносий.

Гуфту хуш гуфт: Бирав, хирқа бисузон, Ҳофиз,
Ё раб, ин қалбшиносӣ зи кӣ омухта буд? *Ҳофиз*

ҚАЛБШИНОСӢ II قلب شناسى дилшиносӣ, тезфаҳмӣ.

ҚАЛБӢ I قلبى 1. носарагӣ, қалб будани чизе.

Шукр, к-ин қалбиш пайдо шуд кунун,
Пеш аз он, ки умр бигзаштӣ фузун. *Румӣ*

2. бадӣ; маҷ. ноҳамворӣ, қобили гашту гузар набудан (-и роҳ).

Ҳушанг ба ҷониби Малуф лашкар ороста, бо
вучуди ҳарорати ҳаво ва тангию қалбии роҳ кӯч
бар кӯч равон гашт. *«Таърихи Фариишта»*

ҚАЛБӢ II قلبى 1. мансуб ба қалб II; 2. самимӣ, аз таҳи дил.

ҚАЛИЛ а. قليل кам, андак, (миқдори) хурд; *муқобили* касир I.

Андеша надонад, ки шумори хунараш чанд,
Қ-андеша қалил асту хунарошош касир аст.

Муиззӣ

Наими ҳар ду ҷаҳон пеши ошиқон кам ҷӯй,
Ки ин матои қалил асту он баҳои ҳақир.

Ҳофиз

қалилу касир каму беш, андаку бисъёр; *киноя аз*
воқеаҳо ва корҳои хурду калон, муҳим ва ғайри му-
ҳим.

Албатта ба қалилу касир аз ман ҳеҷ пайғом на-
диҳӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ҚАЛИЛУЛБАҚО а. قليل البقا бедавом, каммуддат.

Аҳди ӯ монанди даври шабоб қалилулбақо буд.
«Таърихи Фариишта»

Султон. Муҷоҳидшоҳ... қариб нӯҳ моҳи авқоти
шоҳин қалилулбақоро сарфи қалъагирӣ намуд.
«Таърихи Фариишта»

ҚАЛЛОБ а. قلاب 1. касе, ки сиккаи қалб мезанад, касе,
ки пули сохта месозад.

Сипехр чун қафи қаллобу андар ӯ Қайвон
Ба гунаи дирами қалб дар қафи қаллоб. *Муиззӣ*
Хамӯш, Ҳофизу ин нуктаҳои чун зари сурх
Нигоҳ дор, ки қаллоби шаҳр сарроф аст. *Ҳофиз*

2. маҷ. сохтакор, фиребгар.

Бандаи яқравони яқрангем,
Душмани шайхакони қаллобем. *Убайди Зоконӣ*
Бале, ҳафт ин амал дар даҳри қаллоб,
Ки бедорони оламо диҳад хоб. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАЛЛОШ а. قلاش 1. майхонарав, айёш; ҳилагар, мак-
кор; беному нанг, беору номус.

Дустӣ бо муқомиру қаллош

Ё макун, ё чу қардӣ, уро бош. *Саноӣ*

2. маҷ. шӯху шанг, фаттон, бебоки ҳилагар (сифати маҳбуба).

Чаммош бад-он ду чашми айёр,
Қаллош бад-он ду зулфи ноҳиб. *Анварӣ*

3. камбағал, қашшоқ.

Ҳариси неъматӣ парвардигори хештанам,
Худ ӯ ҳамекунадат, гар ғанию гар қаллош. *Саъдо*

ҚАЛМОШ||**ҚУЛМОШ** т. قلماش бехудагӯй, бемаънигӯй,
ҳарзагӯй.

Накунад бас зи муҳмалу қалмош,
То ба он дам, ки пухта гардад ош. *Ҷомӣ*

ҚАЛОВУЗ т. قلاوز роҳбалад, роҳбар, пешрави лашкар.

Андаромад чун қаловузе ба пеш,
То барад уро ба сӯи доми хеш. *Румӣ*

Қаловузе биёфтанд ва эшонро ба Балх овар-
данд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ҚАЛОН قلان тағр. як навъ андоз, ки дар вилояти Шир-
вон гирифта мешуд.

Султони Руму Рус ба миннат диҳад хироҷ,
Чайполи Ҳинду Синд ба гардан кашад қалон. *Саъдӣ*

Ҷӣ, юмкин ки он тоифа пеш аз он қалон надода
бошад ва бори худ бар дигарон ниҳода.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ҚАЛОЧӢР(Ӣ) т. قلاچورى як навъ шамшери дарозин
обдор.

ҚАЛТАБОН قلتبان нокас, разил, нобакор; далла, даюс;
номӯсфуруш.

Аз сари амрудбун ман ҳамчунон
Қаж ҳамедидам, ки ту, эй қалтабон... *Румӣ*

Султон гуфт: Мардаки қалтабони сағ, ту бо он
ҷӣ кор дорӣ? *Убайди Зоконӣ*

ҚАЛӢ а. قلع решақан кардан, аз бех кандан, тамоман
нест кардан.

Уро бар қалъи ман таҳрис менамудӣ. *Авфӣ*
Муҳаммади Хоразмшоҳ ба қасди қалъи ин хо-
надон лашкаре бузург овард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Қалъу қамъашонро баъд аз панд лозим шуморанд.
Аҳмади Дониш

ҚАЛӢА||**ҚАЛӢАТ** а. قلعة قلعة бинои баланд ва матину
мустаҳкам, ки барои муҳофизат аз душман ва муқови-
мат намудан ба он сохта шудааст; ҳисори баланд, диж.

Роёти ҳумоюн аз роҳи қалъаи Ҷаношак ба Ҷур-
ҷон даромад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Чун мо ба Ғазнин расидем ва номан сарҳанг
кутволро додем, дарвақт мисол дод, то бар қалъат
духул ва буқ заданд ва башорат ба ҳар ҷой расо-
ниданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

◇ қалъаи тан ҷисму пайкари инсон.

Қалъаи тан дода ба даҳ корсанҷ,
Панҷ бурун, сӯи дарун низ панҷ. *Хисрави Деҳлавӣ*
ҳафт қалъаи мино киноя аз осмон.

Аз ашқи хун пиёдаву аз дам кунам савор,
Ғавво ба ҳафт қалъаи мино бароварам. *Ҳоқонӣ*

ҚАЛЪАДОР قلعه دار қасе, ки ниғахбонии қалъа ба у су-
пурда шудааст, сардори қалъа.

Қалъадоре, к-аз канори мамлакат
Дур аз султон у соя(и) салтанат
Пос дорад қалъаро аз душманон,
Қалъа нафрушад ба моли бекарон. *Румӣ*

ҚАЛЪАГИРӢ قلعه گيرى забт кардани ҳисори мустаҳкам.

Зи чо ҷумла урганҷиён хостанд,
Пан қалъагирӣ саф оростанд. *Сайидо*

ҚАЛЪАТ а. قلعة *ниг.* қалъа.

ҚАЛЪЁ а. قليا як хел намак, ки дар саноат ба кор мера-
вад, калий, зочи сиёҳ.

ҚАЛЪЯ а. قليه як навъ хӯрокест, ки аз гӯшти кӯфта,
наҳӯд, пиёз, равған ва ғ. тайёр карда мешавад; қайла.

Хар қохи хушк меҳӯраду бор мекашад,
Ҳаргиз намекунад ба имову хато гуноҳ,
Ту қалъя меҳӯрию бар у бор мениҳӣ,
Девони умри худ ба гунаҳ мекунӣ сиёҳ.

«*Хористон*»

қалъяи суғдӣ як навъ хӯрокест, ки аз гӯшт, чарбу,
рӯда ва тухми мурғ пухта мешавад; аз **маза рафтани**
қалъя воқеаро дар вақташ илоҷ накардан, вақти чо-
раҷуиро гузарондан; **они зан қалъя бизан, они шӯ**
дегро шӯ варб. дар тӯю зиёфат хешони зан азизу
арҷманд, вале хешони шавҳар хор буда, ба дегшӯй
кор фармуда мешаванд.

ҚАМАР а. قمر 1. моҳ.

Маро ақиқи ту бояд, шакар чӣ суд кунад,
Маро ҷамоли ту созад, қамар чӣ суд кунад?

Шамси Табрезӣ

2. *маҷ.* хушрӯ, зебочехра.

Бовараш номад, бипурсид аз дигар,
Он дигар ҳам гуфт, оре, эй қамар! *Румӣ*

3. *маҷ.* рӯи зебо.

ҚАМАРАӢН а. قمرين *шакли дугонаи* қамар Моҳу Офтоб.

ҚАМАРМАНЗАР قمرمنظر моҳпайкар, моҳру, хушрӯй.

Зи ҳар сӯ шитобон парипайкаре,
Зи ҳар гӯша тобон қамарманзаре. *Ҳочу*

ҚАМАРОН а. قمران *ниг.* қамарайн.

ҚАМАРСО قمرسا қамарсой, моҳсой; қамарсо шаб *киноя*
аз мӯй ва зулфи сиёҳи маҳбуба, ки бар руҳсора ове-
зон аст.

Бувад дар сарам шӯри ширин лабаш,
Шавад рӯзи ман чун қамарсо шабаш. *Ҳочу*

ҚАМАРҲУЛМУҚАННАЪ а. قمرالمنع *ниг.* моҳ (моҳи
Нахшаб).

ҚАМАРӢ قمرى мансуб ба қамар; соли қамарӣ соли му-
вофиқи солшуморӣ аз рӯи гардиши моҳ ба даври за-
мин, ки баробари 354 рӯз аст.

ҚАМАРҶАБӢН قمرجبين маҳҷабин, он ки пешонааш мо-
нанди моҳ зиёбахш аст.

Аз ҳайи Сақиф нозанине,
Хуршедрухе, қамарҷабине ... *Ҷомӣ*

ҚАМИС а. قميص пероҳан, курта.

Пераҳан дар Миср раҳни як ҳарис,
Пур шуда Канъон зи бӯи он қамис. *Румӣ*

Ва заъми баъзе он аст, ки шаққи қамис бинаф-
сиҳи гувоҳи ҳол буда. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАМЛ а. قمل шабуш.

Дигар сол чун киштҳо баромад, худо қамлро
бифиритод. «*Тағрихи Табарӣ*»

ҚАМОРИ قمارى *ниг.* қуморӣ.

ҚАМЧИН||**ҚАМЧӢ** م. قمچين||قمچى тозиёна, олати асп-
ронӣ.

Табарзинашон шонаи гӯсфанд,
Зи қамчинашон мунофил пойбанд. *Сайидо*

ҚАМЪ а. قمع задан, шикастан, нест кардан.

Дар қамъи душманони ту ҳар лаҳза мекашанд
Лашкар ба ҷойгоҳи дигар моҳу офтоб. *Анварӣ*

ҚАНАВОТ а. قنوات ч. қанот.

ҚАНД а. قند 1. моддаи саҳти ширин, ки аз қиёми шираи
лаблабу ё найшакар тайёр мекунанд.

Ба боло баланду ба гесу каманд,
Забонаш чу ханҷар, лабонаш чу қанд. *Фирдавӣ*

Ошиқонро мурдан аз дарди ту хуштар аз ҳаёт,
Талхӣи ғамҳои ту ширинтар аз қанду набот.

Ибни Ямин

қанди Миср (ё мисрӣ) наботи мисрӣ, ки беҳтарин
навъи қанд аст.

Қи номи қанди мисрӣ бурд он ҷо,
Ки Ширинон надоданд инфилолаш. *Ҳофиз*

қанди мукаррар қанде, ки ду бор соф карда шудааст,
бори дуйум қиём карда шудааст; қанду шакар қанди
саҳт ва шакари одди реза; *маҷ.* суханони ширину
дилҷасп.

Ин ҳама қанду шакар, к-аз суханам мерезад,
Аҷри сабрест, к-аз он шоҳи наботам доданд.

Ҳофиз

2. *маҷ.* лаб, лаби сурх, лаби маъшуқа.

Чашми Суҳайлу нохуна нохуни офтобу най,
К-оташи қанди у диҳад бо наю бод ёварӣ.

Ҳоқонӣ

қанди уннобранг *киноя* аз лаби маҳбуба.

Чу барзад диловез чанге ба чанг
Чунин қавле аз қанди уннобранг ... *Низомӣ*

3. *маҷ.* ширинӣ, мазаи ширин.

Чу қанди меҳри у афзун чашида,
Падар фарзандро дар хун кашида. *Ҳоҷӣ*

◇ (ин) қанди порсӣ *киноя* аз шеърӣ форсӣ.

Шақкаршикан шаванд ҳама тӯтиёни Ҳинд
3-ин қанди порсӣ, ки ба Бангола меравад. *Ҳофиз*

қанд хӯрдан *киноя* аз бӯса гирифтан.

То гаҳи рӯз қанд меҳӯрдам,
Бо парӣ дастбанд мекардам. *Низомӣ*

ба ҷои самар қанд доштан ширинсухан будан.

Яке шоҳиде дар Самарқанд дошт,
Ки гуфти ба ҷои самар қанд дошт. *Сағдӣ*

ҚАНДИЛ||ҚИНДИЛ ю.-а. قندیل чилчироғ, шамъдони калон, чироғи овезон.

Нахустин касе, ки моҳи рамазон ба масҷидҳо қандилҳо фармуд, ин Фазл бинни Яхъёи Бармаки буд. «*Таърихи Наршахӣ*»

◇ **қандили тир** тирдони музайян.

Боли булбул аз сипардорӣ шавад қандили тир, Дар камондорӣ агар аз гул нишоне мекунад.

Туро

қандили чарх а) киноя аз офтоб; б) киноя аз моҳ; **қандили ях** қандили хушк, чароғи беравған.

Туро бо ман дами хуш дарнагирад, Ба қандили ях оташ дарнагирад. *Низомӣ*

ҚАНДИН قندین бо қанд омехта, бо шакар бирёншуда.

Зи тути ӯ ҳавасро ком ширин, Ба хоқафтадаш бодоми қандин. *Сайидо*

ҚАНДЛАБ قندلب 1. ширинлаб; киноя аз маҳбуба.

Зи ҷаври қандлабе гарм рафт ашки Камол, Ба тозёнаи Шириин давонда Гулгун.

Камоли Хучандӣ

2. маҷ. ширинсухан.

ҚАНДПАРАСТ قندپرست қанддӯст, ширинидӯст.

Мухтарам дор дилам, к-ин магаси қандпараст, То ҳавохоҳи ту шуд, фарри хумой дорад. *Ҳофиз*

ҚАНДХАНД قندخند шакарханд, ширинханда.

Шакаррез, нӯшинлаби қандханд, Бути сарвrafoтору мушкинкаманд. *Ҳочу*

ҚАНДХО قندخа шакархӯр; киноя аз ширинсухан, хушгап.

Эй аҷаб, ку он ақиқи қандхо, Он калиди қуфли мушкилҳои мо? *Румӣ*

ҚАНДХҶ قندخو он кӣ рафтораш дилписанд аст, хушрафтор, хушхулқ.

Дар ҳузурӣ Мустафои қандхӯ Чун зи ҳад бурд он араб аз гуфтугӯ ... *Румӣ*

ҚАНДЧОЙ قندچای чои ширин, чои қанднок.

[Ҳазрати охунд] ғулунгу санҷиду мавиз ва ам-соли он ҳар чиз, ки ба дасташон афтод, ба даруни пиёлаи чой андохта, чои ширин, яъне қандчой гуфта, ба аҳли маҷлис меоданд. *Садри Зиё*

ҚАНИНА||ҚИНИНА||ҚАНИНАТ||ҚИНИНАТ а. قنينه||قنينة

шиша, шишаи май, пиёла, ҷом.

Аз қаҳқаҳа қанина чу май з-у фуру кунӣ, Кабки дарӣ бихандад шабгир то зуҳо. *Манучехрӣ*

Ғубори хотири озодагон машав, Бепул, На ҳар қанина ба минои бода мемонад. *Савдо*

ҚАННОД а. قناد ҳалвогар, қандсоз, ширинипаз; ҳалвофуруш.

Ҳар кучо ёди лаби он бути қаннод кунанд, Шакару қанд чӣ бошад, ки аз ӯ ёд кунанд. *Сайфӣ*

ҚАНОАТ а. قناعت ризомандӣ ва хушнудӣ, қонеӣ ва ризигӣ ба чизи кам; кифоя, басандагӣ.

Марде будааст ба зовияи қаноат маскан сохта. *Авфӣ*

Чангу ҷидолу муҳосама байни салотин аз адами қаноат меҳезад. *Аҳмади Дониш*

қаноат кардан розӣ будан ба ҳиссаи худ, қонеъ будан ба андаке ва расамаи кам.

Бузурге дидам андар кӯҳсоре, Қаноат карда аз дунё ба ғоре. *Саъдӣ*

Қаноат кун, ки охир аз қаноат Тавон гардид боқолбои мардум. *Савдо*

ҚАНОДИЛ а. قنادیل ҷ. қандил.

Ва он ҷо бисъёр фаршу тарху қанодилу чароғдонҳои заррину нуқрагин ниҳода. *Носири Хисра*

◇ **қанодили чарх киноя аз ситорагон.**

ҚАНОР т. قنار ҷуволӣ калон.

Чанд нафар аз таломизашон мисли ин ки қанори пахтаро бардошта меоварда бошанд, [ҳазрати ус-тозро] ба зӯри бисъёр бардошта меоварданд.

Садри Зиё

ҚАНОРА а. قناره 1. овезаи чангақдори қассобӣ, ки аз он гушт меовезанд.

Рост карда ба қанора чигари Исмати ту, Ё гули сурх шуқуфта ба сари хоре чанд. *Исма*

2. дукони қассобӣ.

Қассобро зи хуни манаш теғ сурхруст, Бошад қанорааш чу хиёбони арғувон. *Сайидо*

ҚАНОТ а. قنات қорез, ҷӯе, ки дар зери замин қанда шудааст.

ҚАНОТИР а. قناطر ҷ. қантара.

Чун омиле бошад, ки хироч ба тариқи адолат биситонад ва дар масолеҳи мамлакат подшоҳ аз садди суғур ва ислоҳи қанотир... масруф гардонад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ҚАНОФИЗ а. قنافة ҷ. қунофуз||қунофаз.

Аҳли ҳасадат зи хорбинӣ Дар хор нишаста чун қанофиз. *Ҳочӣ*

ҚАНТАРА а. قنطرة пул, кӯпрук.

Ман мутааққиб шуда бо худ гуфтам, ки оё қантарае ба ин азамат бар баҳре чунин кӣ бастааст? «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАНТАРӢ قنطري аспӣ саворин баста, ки ба савор шудан тайёр аст.

Амир низ саросема ба болои аспӣ қантарӣ ва зини холи нишаста, фурсат наёфт, ки аммома бар сар кунад ё ҷома бипушад. *Аҳмади Дониш*

ҚАНУЪ а. قنوع қаноаткор, касе, ки ба қаноат одат кардааст, бисъёр қаноаткунанда.

Қанӯ тавонгар бошад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ҚАП(П)ОН ю.-а. قبان ниг. каппон.

Ба сад ман қапоне барафрӯхтанд Дар ӯ сангу ҳамсангаш андохтанд. *Низомӣ*

ҚАРАН I а. قرن ниг. қари I.

Ду қаран аз қарамат бурда ҷаҳон баргу наво, Ту ҷӣ донӣ, ки ҷаҳон бе ту ҷӣ беваргу наво! *Анварӣ*

ҚАРАН II а. قرن номи мавзее ва қабиле дар Арабистон.

Ўстам раҳи фироқу задам бонг бар буроқ,
Баргаштам аз қарину кашидам сар из Қаран.

Ломей

ҚАРАН III а. قرن 1. касе, ки абруҳои пайваста дорад;
2. саромади қабилеест дар Яман.

Аз Увайсу аз Қаран бун ачаб
Мар-набиरो маст карду пуртараб. *Румӣ*

ҚАРАНФУЛ ҳ.-ю. قرنفل меваи гиёҳест хушбӯй, ки духтарон ба гардан мисли марҷон меовезанд; фаранҷмушк, ки онро мехак низ гӯянд ва онро барои хӯриш ҳам ба кор мебаранд, ки хӯрокро тунд мекунад.

Омад насими сунбул бо мушқу бо қаранфул,
В-овард номаи гул боди сабо зи саҳбо. *Кисой*
Ёрам ҳар гоҳ дар суҳан меояд,
Бун ачабеш аз даҳан меояд,
Ин бун қаранфул аст, ё нақхати гул?
Ё ноғай оҳуи Хутан меояд. *Бедил*

ҚАРАСУНҚУР||ҚАРОСУНҚУР т. قرسنقر|قرسنقر 1. номи мурғи шикориест сиёҳранг; 2. маҷ. шаб.

Дастӣ қаросунқури фалак сипар афғанд,
Ханҷари оқсунқур аз ниём баромад. *Ҳоқонӣ*

3. исми хоси мардона; номи Султон Санҷар бинни Маликшоҳи салҷуқӣ.

ҚАРБУС а. قريوس қоши зин, қуҳаи зини асп, қорҷ.

Баъзе гуфтанд, ки қушро гирифта ба қарбуси зин расонид ва он сайд тапида, асп рамида, шоҳзода ба замин афтод. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАРЗ а. قرض пул ё чизе, ки ба муддати муайян гирифта шуда, бо фоиз ё бе фоиз гашта дода мешавад; вом.

Руят чу ранги зар зард гардидааст, гуй,
Печида кулфати қарз чун дард дар мафосил.

Савдо

қарзи Бағдод қарзе, ки агар дар вақташ адо нашавад, ду баробар гирифта мешавад; қарзи беваҷҳ қарзе, ки адо кардани он дар назар дошта нашудааст.

Қарзи беваҷҳи ноумеди туро
Гашта уммеди бахшиши ту зимон. *Зухурӣ*

қарзи ҳасана қарзи бефоида, қарзи бесуд, қарзе, ки ба мақсади ёрмандӣ ва хайрхоҳӣ дода шудааст; қарз қардан қарз гирифтани, вом гирифтани.

ҚАРЗДОР قرضدار он кӣ аз касе қарз гирифтааст.

Қарздор аз шаҳр бигрезад зи дасти қарзхоҳ,
Лола дег аз синаи ман бурд, дар саҳро фитод.

Сайидо

ҚАРЗХОҲ قرضخواه касе, ки қарз дода бошад ва гашта додани қарзро талаб кунад.

Қарздор аз шаҳр бигрезад зи дасти қарзхоҳ,
Лола доғ аз синаи ман бурд, дар саҳро фитод.

Сайидо

ҚАРИБ а. قريب 1. наздик.

Машав, эй шӯъла, дур аз ман, ба ҳар водӣ ватан дорам,
Қарибам шав, ки хошокам, ҳавои сӯхтан дорам.
Мулҳам

қариб расидан наздик омадан.

Сарафрозхон озими Муршидобод шуд ва чун қариб расид, ... мутанаббеҳ шуд. «*Хизонаи омира*»

2. хешу табор.

Бигрист чашми душмани ман бар ҳадиси ман,
Фазл аз ғариб хасту вафо дар қариб нест.

Сағдӣ

ҚАРИБУЛИРТИҲОЛ а. قريب الارتحال тезгузаранда, зудгузаранда.

Ин меҳнатзадаи парешонҳол ба воситаи бахти сареулинтиқол ва иқболи қарибулиртиҳол аз силки дӯстон ... ҷудо гашта. *Восифӣ*

ҚАРИБУЛФАҲМ а. قريب الفهم ба фаҳм наздик, фаҳмо. Иборати ... қарибулфаҳм ихтиёр кунад.

«Равзат-ус-сафо»

Якчанд муаммоёти қарибулфаҳм бошад, ба хотир оред ва нависед. *Восифӣ*

ҚАРИБУССИН а. قريب السن наздиксол, ҳамсол.

Ҳасан ... бо Муҳаммад бинни Алии Тирмизӣ ва Муҳаммадфазли Балхӣ қарибуссин аст. *Ҷомӣ*

ҚАРИН а. قرين 1. наздик; ҳамнишин, ҳамсухбат.

Гул ёри хор гаштаву булбул қарини ишқ,
Онро тағайюре неву инро табаддуле. *Ҳофиз*

Агар дар оташи дӯзах ба дарду ғам қарин бошӣ,
Аз он хуштар, ки бо ноаҳл дар хулди барин бошӣ.
Исмат

2. ҳамто, монанд, мисл.

Дар доираи мулк туй нуқтаи муфрад,
Раҳ нест дар ин доира ҳамтову қаринро. *Муиззӣ*
Ба ёди зулфи руҳат рӯзи ман қарини шаб аст,
Бад-он худой, ки лайл офаридаасту наҳор.

Шоҳин

◇ қарин будан насиб шудан, баҳра доштан.

Аз бахт шаҳодатат қарин бод!
Ҷои ту бихишти анбарин бод! *Шоҳин*

ҚАРИНА I а. قرينه 1. муаннаси қарин.

Ба мулки оина гардидаам қаламрави об,
Наёғтам ба ҷуз аз худ касе қаринаи хеш.

Шавкат

2. сурат, нақшу нигор.

Дар пайкари боғу нақши девор
Созанд қаринае ба дидор. *Файзӣ*

◇ қаринаи мақом муносиби мавқеъ; қарина доштан қиёс қардан, мулоҳиза ва муҳокима қардан.

ҚАРИНА II а. قرينه 1. далел, бурҳон.

Шеърӣ ҳиндӣ гуфтани Масъуд, хусус соҳиби девон будани ӯ ба забони ҳиндӣ қаринаи қавист.

«Хизонаи омира»

2. аломат, нишона.

Қосимбек маҷлиси подшоҳро даръёфта ва аз қаринаву қиёс сӯхбатро ғализ дида ба манзили худ рафт. «*Таърихи Фароштар*»

◇ қаринан калом аз рӯи мазмуни матн, аз рӯи контекст.

ҚАРИНДОШ т. قرينداش хеш, табор.

Аҳмад ... эшони Манглиро, ки муриди Бобо Яъқуб буд, ... қариндош меғуфт.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ҚАРИР *a.* قير 1. хунук, сард.

Барф мебориду борон замҳарир,
Оламе монанди ях баста, қарир. *Румӣ*

2. равшан; хушвақт, шодмон, хурсанд.

Аз давлати ту бод қарори дили дастур,
Қ-аз талғати ту дидаи дастур қарир аст. *Муиззӣ*
Эй хунук чашме, ки ақл асташ амир,
Оқибатбин бошаду хибру қарир. *Румӣ*

ҚАРИЯ||ҚАРЬЯ||ҚАРИЯТ *a.* قريه|قريت дех, қишлоқ.

Дар навоҳин қарияе, ки у мебуд, шере ба ҳам
расида буд, ки одамии ва ҷаҳорпоён, ки дар он ҳаволи
буд, мекушту мехурд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

Надида чу рӯбоҳ ҷои дигар,
Ба наздики он қарья карда гузар. *Низомӣ*

Дар поёни кӯҳ қарья бино карданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

ҚАРИҲА||ҚАРИҲАТ *a.* قريحه|قريحت мизоҷ, табъ; қудрати табиӣ, истеъдод.

Рӯзе Мавлоно Шамсуддин Муҳаммади Ҷоҷармӣ
аз ҷавдати қариҳаи шохзода сухан мегуфт.

«*Равзат-ус-сафо*»

У ба лутфи табиат ва хиддати қариҳат ва камоли
фазлу дониш ва вуфури тамизу биниш иштиҳор
дошт. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАРМАТ *a.* قمرط лақаби Абузарр ном касе, ки мазҳаби
қаромитаро бунъёд кардааст; ин мазҳаб дар соли 891
милодӣ таъсис шуда, пайравони он бар зидди хилофати
араб шуриш бардошта буданд.

ҚАРМАТӢ *a.* قمرطӣ пайрави мазҳаби Қармат; *ниг.* Қармат.

ҚАРН I *a.* قرن аср, давр; муддате, ки гоҳо 30 сол ва
гоҳо 80-100 солро дар бар мегирифтааст.

Эй гули хушбӯй, агар сад қарн боз ояд баҳор,
Мисли ман дигар набинӣ булбули хушгӯйро.

Саъдӣ

Гар бичӯянд, ба сад қарн наёбанд, Камол,
Булбуле чун ту хушилхон ба чаманҳои Хучанд!

Камоли Хучандӣ

қарни комил даври тамои, асри пурра.

Чу Зулқарнайн то як қарни комил
Ниточи фатҳ зад аз теги ҳомил ... *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАРН II *a.* قرن 1. шох; зарфе, ки аз шох месозанд; ҷом.

Қарнеро, ки равғани қудс дар вай аст, бар сари
у ниҳӣ, равған аз маҳалле саялон намояд.

«*Равзат-ус-сафо*»

2. маҷ. зулф.

ҚАР(Р)ОБА *a.* قرايه 1. обдон, зарфи об.

Дар чандин мавзеъ деғҳо ва қаробаҳои пур аз
оби гарм ва равған ҷушониди муҳайё сохтанд.

«*Таърихи Фариста*»

2. шиша, суроҳӣ, ҷом.

Агар бинад ба хоб-андар қароба,
Занеро бишканад меҳи калоба. *Тайён*

Бигӯй, то як қароба шароб бидиҳанд. *Авфӣ*

Қарробаи ному шишаи нанг
Афтоду шикаст бар сари санг. *Низомӣ*

ҚАРОБАҚАШ قرايه كاش шаробхур.

Дар аҳди подшоҳи хатобахши ҷурмпӯш
Ҳофиз қаробақаш шуду муфти—пиёлануш. *Ҳофиз*

ҚАРОБАПАРДОЗ قرايه پرداز *ниг.* қаробақаш.

Чун ғунҷан гул қаробапардоз шавад,
Наргис ба ҳавои май қадаҳсоз шавад. *Ҳофиз*

ҚАРОБАТ *a.* قرايت 1. хеш, хешу табор.

Зи хонумону қаробат ба ғурбат афтадам,
Бимондам ин ҷо бе созу баргу ангиштло.
Абуллаббоси Марвазӣ

2. хешӣ, хешию таборӣ; наздикӣ.

Дар замони хулафои бани-Аббос марде буд, ки
пиру заиф гашта ва бо халифа қаробате дошт.
«*Чомеъ-ут-тамсил*»

ҚАРОБИН *a.* قرايين ҷ. қурбон.

Тоифае аз раҳқобин партави эҳтимом бар забхи
қаробин меандозанд. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАРОБОТ *a.* قرايات ҷ. қаробат.

Бандаро хидмати пайвастан даҳсола нигар,
Қ-аз қаробот нафуру зи ватан маҳҷур аст. (1)
Анварӣ

ҚАРОВИНА *a.* قراونه хешовандон; наздикон.

Яке аз қаровина — Солеҳ ном маро шинохта, аз
асп фуруд омад ва маро барнишонд.
«*Чомеъ-ут-таворих*»

ҚАРОВУЛ *m.* قراول 1. посбон, дидбон.

Дигар бор аз тарафи Дарбанд ба қасди қасоси
хуни Тутор бо лашкаре тамои дар ҳаракат омад,
қаровулон аз вусули У эълум доданд.

«*Чомеъ-ут-таворих*»

Ва дигар дар саботи аскар дар майдони қорзор
ҷалодат ва шаҳомати султон ва матонати сараскар
ва диловари амала ва қаровулон шарт аст.

Аҳмади Доғиш

2. мӯҳраи оҳане, ки ба лаби мили милтиқ буда, ту-
фангӣ дар вақти сар додани тир ба он чашм духта
нишон мегирад.

Ба лаб қаровули зебош дилнишин холест,
Қи дидбонш аз у чашм барнамедорад. *Калим*

ҚАРОВУЛБЕГӢ *m.* قراولبگى сардори қаровулҳо; яке аз
мансабҳои сипоҳиён дар Бухорои асрҳои охир.

Муқимхоҷаи қаровулбеги ном як нафар аз худ-
домаш як рӯз хизмате мувофиқи маромаш ба ҷо
овард. *Садри Зий*

ҚАРОВУЛСАВОР قراولسوار посбони савора.

Қаровулсаворони Деҳлӣ-паноҳ,
Қи буданд оғах зи сирҳои роҳ ... *Ҳотиғӣ*

ҚАРОВУЛҲОНА قراولخانه ҷои баланд ба масофаи як
фарсанг аз шаҳр, ки посбонон он ҷо дидбонӣ мекарданд
ва ҳангоми наздик шудани душман барои огоҳ кардани
мардуми шаҳр оташ меафрухтаанд.

Миёни абруяш пур реву ранг аст,
Қаровулхонаи шаҳри Фаранг аст.
Мӯҳсини Таъсир

ҚАРОИН I *а.* قرائن *ч.* қарина I.

ҚАРОИН II *а.* قرائن|قراين *ч.* қарина II.

Маликро тарфе аз замоими ахлоқи у ба қароин маълум гашт, дар шиканча кашид ва ба анвои укубат бикушт. (I) *Саъдӣ*

ҚАРОКУЉ *т.* قراکول номи мавзеест дар вилояти Бухоро.

ҚАРОКУЉИ قراکولی мансуб ба Қарокул; пӯсти қароқуљӣ пӯсти барраи навзоди Қарокул.

Як дона пӯсти барраи кабудӣ қароқуљӣ ба дасти худ доштам. *Садрӣ Зиё*

ҚАРОМИТА *а.* قرامطة *ч.* қарматӣ.

Ақидаи қаромита низ маҷмӯи муҳаррамотро ҳалол медоранд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАРОР *а.* قرار I. ором, осоиш.

Аз ғами ту дар дилам қарор намондаст, Бо ғами ту дарди беқарор бимонад. *Анварӣ*

Чу гунчишк дар боз дид аз қафас, Қарораш набуд андар у як нафас. *Саъдӣ*

қарор бурдан беором кардан.

Ҳаваси боди баҳорам ба суви саҳро бурд, Бод бун ту биёварду қарор аз мо бурд. *Ҳофиз*

2. оромӣ, оҳистагӣ.

Он мард ба қарор ва тааннӣ аз об даромад.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. ист, ҷои ист, ҷойгоҳ; ҷой гирифтани.

Бале, онро, ки зиндонист ёраш, Ба ҷуз зиндон кучо бошад қарораш?! *Ҷомӣ*

4. аҳд, қавл, муоҳида.

Ту гаштӣ аз қарори хеш, лекин Маро он беқарорӣ барқарор аст. *Ҷомӣ*

қарор афтодан қарор шудан, аҳд шудан.

Ба охир ба сулҳ қарор афтод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

қарор бастан аҳд бастан, муоҳида кардан.

Худоро, чун дили решам қароре баста бо зулфат, Бифармо лаъли нӯшинро, ки ҷонро бар қарор орад.

Ҳофиз

5. низом, тартиб; қарору мадор тартибу низом.

Баъд аз чанд гоҳ ... муҳиммоти салтанатро қароре ва мадоре пайдо шуд. *«Таърихи Фарошта»*

қарор гирифтани а) ором ёфтани, осудани, истодани.

Саворе, ки бар аспе нишаста бувад, то ба ҷое расад ва он ҷо қарор гирад. *Ибни Сино*

Бар сари кӯи ту, бигзор, қароре гирам, Умрҳо шуд, ки малулам зи ғами беватанӣ.

Шоҳин

б) устувор мондан дар ҷое, саҳт истодани.

Қарор дар кафи озодагон нагирад мол, На сабр дар дили ошиқ, на об дар ғирбол. *Саъдӣ*

қарор додан аҳд кардан, қавл додан.

Зулфайни сиёҳи ту ба дилдорӣи Ушшоқ

Доданд қарореву бибурданд қарорам. *Ҳофиз*

қарори ҷизе додан ҷизеро ба як тартибу низом овардан.

То кай нидои ҳодиса даври замон диҳад, Кас нест дар ҷаҳон, ки қарори ҷаҳон диҳад.

Мушфиқӣ

қарор доштан дар як ҳолату вазъият будан.

Ман ҳам чу ту ишқи ёр дорам,

Бингар, ки ҷӣ сон қарор дорам. *Шоҳин*

қарор ёфтани ором шудан, осоишта будан; ба тартибу низом даромадан.

Аз талғати ту дидан олам қарир бод, Қ-аз ханҷари ту арсаи олам қарор ёфт. *Анварӣ*

Ба дидорат ҷунон бошад шитобам,

Ки як соат қарори тан наёбам.

Фахриддини Гургонӣ

қарор кардан а) истодан, сукунат гирифтани, ҷой гирифтани.

Чун амир Саид вафот ёфт, ҳар кас ҷое қарор карданд; амир Ҳамид аз Бухоро берун омад ва ба Нишобур рафт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Дар бешае, ки мераваму мекунам қарор, Берун зи қаҳтсол шаванд аҳли он макон. *Сайидо*

б) ором ёфтани, осудани.

На ёр ваъдаи бӯсу канор мекунадам, На дил ба дидани рӯяш қарор мекунадам.

Хисрави Деҳлавӣ

в) аҳд кардани, қарор додани.

Қароре кардаам бо майфурушон, Ки рӯзи ғам ба ҷуз соғар нагирам. *Ҳофиз*

♦ **қарори нӯҳум манзар киноя** аз осмони нӯҳум.

Қарори нӯҳум манзараш размгоҳ, Ҳарими шашӯм ғурфааш базмгоҳ. *Ҳочу*

қарори хусн ҷои зебӣ, макони латофат, устувории хусн.

Дар чашми пурҳумори ту пинҳон фусуни сеҳр, Дар зулфи беқарори ту пайдо қарори хусн.

Ҳофиз

бар ин қарор ба ин сон, ба ин тарз.

Хусни ту гар ҳам бар ин қарор бимонад, Қондан ишқи у устувор бимонад. *Анварӣ*

қарору қивом устуворӣ ва тартибу низом, пойдорӣ.

Замин зи маъдалати ўст бо қарору қивом.

Убайди Зоконӣ

қарор ниҳодани тасмим гирифтани, аҳд кардани.

То ниҳоят бар он қарор ниҳод, Ки бибояд шудан, чу кор афтод. *Хисрави Деҳлавӣ*

хестани қарор ба низом даромадан, дуруст шудани.

Маро дар хотир афтодаст коре, Қ-аз он коре туро хезад қароре. *Ҷомӣ*

аз қарор мондан беором шудани.

Чону дилаш аз қарор монда, Сабру хирадаш зи кор монда. *Файзӣ*

ба як қарор мондан ба як тартибу равиш будани.

Ҷаҳону ҳар ҷӣ дар у ҳаст, пойдор намонад, Биёр бода, ки олам ба як қарор намонад. *Ҳилолӣ*

бар қарор овардан ором кардани.

Худоро, чун дили решам қароре баста бо зулфат, Бифармо лаъли нӯшинро, ки ҷонро бар қарор орад.

Ҳофиз

ҚАРОРБАХШ قراربخش оромидиҳанда, оромбахш.

Ҳазор қаҳд бикардм, ки ёри ман бошӣ, Қарорбахши дили беқарори ман бошӣ. *Ҳофиз*

ҚАРОРБОДӢ قراربодى дуои неки «қароратон бодӣ» гуфтани.

Дар канораш гирифтӣ шодӣ кард, Сарв бо гул қарорбодӣ кард. *Низомӣ*

ҚАРОРГОҲ قارگاه оромгоҳ; ҷои ист, истгоҳ.

Ғофил манишин, ки роҳ реш аст,
Бигзар, ки қароргоҳ пеш аст! *Ҳилолӣ*
Чу мавҷае, ки ба даръёи беканор афтад,
Қароргоҳи маро ҳеҷ кас намедонад. *Соиб*

ҚАРОРӢ قرارى 1. маъсуб ба қарор; 2. маъмулӣ, расмӣ;
сими қарорӣ пули нуқраи роиҷи расмӣ.

Аз дасти шох абри ту сармоея гирифт,
Атрофи хок аз он гуҳари обдор ёфт;
Дар мавсимае, ки аз гули зарду сапед боғ
Сими қарорюи зари комилъиёр ёфт. *Анварӣ*

ҚАРОСУНҚУР т. قراسنقر *ниг.* қарасунқур.

ҚАРПУС а. قرپوس *ниг.* қарбус.

ҚАРРОБА а. قرابه *ниг.* қар(р)оба.

ҚАРТ قرت худбин, одами паст, қалтабон.

ҚАРТАБОН а. قرطبان *шакли дигари қалтабон.*

ҚАРЪ а. قرع кӯфтан, задан.

Пас чӣ огоҳӣ, бигӯ, з-он қаръи сахт,
К-у кунад дилҳои ошиқ лахт-лахт. *Румӣ*

ҚАРӢЯ а. قرية *ниг.* қария.

ҚАРҚАФ||**ҚАРҚАФА** а. قرقف|قرقف шароб, шароби тунд.

Соқӣ, ту аз он қарқафай қиссаи Мансур
Пур кун қадаҳи шишаи мо дурдакшонро. *Ғиёсӣ*
се қарқаф а) се навъ шароб; б) се китоби динии
аҳли насоро (христиёнҳо).

ҚАРҚАФУЛМАСОҒ а. قرقفالمساغ шароби ҳалол.

Ҷони ҳазину ин дили андӯҳгини мо
Хушвақт соз бар қадаҳи қарқафулмасоғ. *Ғиёсӣ*

ҚАРҚУБӢ||**ҚУРҚУБӢ** а. قرقوبى порчаи абрешимӣ, ки
дар Ироқ мебофтанд.

Зи қарқубӣ ба сахроҳо фуру афганда болишҳо,
Зи бӯқалмун ба водиҳо фуру густурда бистарҳо.
Манучехрӣ

ҚАРҲА а. قرحه захм, реп.

Дар хилоли ин аҳвол қарҳае бар пушти ҳазрати
соҳибқиронӣ падида омад ва мунҷар ба марази саъб
гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАСАБ I а. قصب навъе аз матои нафис; катон; пушок-
ворӣ; либос.

Ё раб! Ту гилам сириштай, ман чӣ кунам?!
Пашми қасабам ту риштай, ман чӣ кунам?!
Ҳар неку баде, ки ояд аз ман ба вучуд,
Ту бар сари ман набиштай, ман чӣ кунам?! *Хайём*
Гуфти, ки расан бибур, буридам,
Гуфти, ки қасаб бидар, даридам. *Шоҳин*

◇ қасаби мисрӣ а) як навъ катони аълои мисрӣ;
б) киноя аз барф; в) киноя аз шуоъ ва партави офтоб;
қасаби седоманӣ а) ҷомае, ки домани васеи дароз до-
рад.

Дар қасаби седоманӣ остине ду барфишон,
Пои тараб сабук барор, аз чӣ зи май гаронсарӣ?
Ҳоқонӣ

б) киноя аз даръён васеъ; баҳр.

ҚАСАБ II а. قصب найқалам.

Чу андар гулситон ояд, гулу сарваш сучуд оранд,
Чу андар найситон ояд, қасаб бар қанд печонад.

Шамси Табретӣ

Айнуннор дар арозии Антокия аст, агар қасабе
дар он афкананд, бисузад. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАСАБА I а. قصبه деҳаи калон; шаҳри хурд.

То Шамирон се фарсанг биёбонакест ҳама санг-
лоҳ ва он қасабаи вилояти Торам аст.

Носири Хисрав

Қосиде ба қасабаи ӯ фиристода аз кайфияти ҳо-
диса эълom дод. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАСАБА II а. قصبه най; чизе ки монанди най дароз ва
миёнхоли бошад; ◇ қасабаи шуш найчаҳои шуш.

Қасабаи шуш ҳама аз ғузруф аст.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҚАСАББОҒ قصب بآف бофандаи қасаб; *ниг.* қасаб I.

Ҷомӣ, аз хирқай пашминаи фақр осудем,
Ҳошалиллаҳ, ки дигар нози қасаббоғ қашем. *Ҷомӣ*

ҚАСАБНИГОР قصب نگار нақшбанд, гулкор, наққош.

Ба имтиҳони нифозаш қасабнигор шавад
Шаби ҷаҳордаҳ аз акси моҳтоб оташ. *Ломей*

ҚАСАБПУШ قصب پوش катонпуш, хушлибос.

Саду панҷаҳ гуломони қасабпуш,
Ҳама дур дар кулоҳу ҳалқа дар гӯш. *Низомӣ*
Қасабпуш моҳе ба талъат чу рӯз,
Қасаб баста бар моҳи гетифуруз. *Ҳочу*

ҚАСАБУССАБАҚ а. قصب السبق мусобикаи найрабӣ,
бозиест дар байни арабҳо, ки наеро ба замин халонда
ва саворон асп тозонда онро аз замин бо найза мека-
нанд; ◇ қасабуссабақ даррабудан пешдастӣ қардан,
пешқадам шудан.

Ба андак замоне такмили аксари фунун қарда,
қасабуссабақ аз амсол ва ақрон даррабуд.
«Равзат-ус-сафо»

ҚАСАМ а. قسم савганд.

Агар ба ҷаврам бароварӣ ҷон в-агар ба теғам бияф-
кани сар,
Қасам ба ҷонат, ки барнадорам сари иродат зи
ҳоки он по. *Ҷомӣ*

қасам додан савганд хӯрондан, савганд додан.

Умрест, Сайидо, зи май инкор қардаам,
Соқӣ диҳад қасам ба сари шишаам ҳануз. *Сайидо*

◇ қасам хӯрдан савганд ба забон овардан.

Ҳазор бор қасам хӯрдаам, ки номи туро
Ба лаб наёрам, аммо қасам ба номи ту буд! *Ғасеҳӣ*

ҚАСАМИЯ а. قسميه *адш.* навъе аз назм, ки дар он сав-
ганд такрор меёбад.

Қасидаест қасамия — дар мадҳу сано, ки ҷамъе
хавз қарда буданд. *Восифӣ*

ҚАСВАТ а. قسوت сахтдилӣ, сахтдил будан.

ҚАСД а. قصد азм, оҳанг, ният.

Ва мар-осмонхоро чунбинш чӣ гуна бояд, то уро
накӯтар бувад ва низоми хайр ба вай бе он ки дигар
бор вайро қасд ва талаб ва ғараз бувад. *Ибни Сино*

Дафтари дониши мо ҷумла бишӯед ба май,
Ки фалак дидаму дар қасди дили доно буд. *Ҳофиз*
ба қасд доништа истода, дидаву доништа, амдан.

Чу бар дари ту фитодем, поймол мақун,
Касе ба қасд сафи мӯр зери по накунад.

Хисрави Деҳлавӣ

ба тариқи қасд қасдан, дидаву доништа.

Элчи коре ба тариқи қасд ва амд накардааст, ки
хилофи ҷонсупорӣ ва давлатхоҳӣ бошад.

Аҳмади Дониш

қасд кардан азм намудан, ният доштан; нияти бад
кардан; рехтани хуни касеро ният кардан.

Чаллод қасд кард, писар сар сӯи осмон баровард.

Саъдӣ

Чун ба ҳадди шабоб расиданд, Исо Яъқубро қасд
кардӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

қасди ҷоғе кардан ба сӯи ҷоғе роҳ пеш гирифтани; ба ҷоғе
рафтани шудан.

Ҳама дар миёни Ромитан ва Баркад роҳ меза-
данд ва наздик буд, ки қасди шаҳр кунанд.

«Таърихи Наршахӣ»

Қасди мамлақати Қоон карданд, бирафтанд ва
муддате карданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

◇ қасди сари касе доштан ният ва мақсади куштани
касе доштан.

Доништам, ки қасди сари ман дорад, аз вай мӯх-
тариз будам. *Авфӣ*

ҚАСДАН *а.* قسداً дидаву доништа; бо қасди бад.

Сулаймонхоҷа қасдан қафаси он ҷонварро дар
шаб дар беруни хона ҷо дод. *Садри Зиё*

ҚАСИБ *а.* قسيب либоси рангоранг.

Борони мушкбӯй биборид нав ба нав,

В-аз барф баркашид яке хуллай қасиб. *Рудакӣ*

ҚАСИДА *а.* قصيده *адш.* яке аз шаклҳои шеър, ки кам-
тар аз понздаҳ байт намебошад ва ҳар ду мисраи бай-
ти аввал бо мисраҳои дуйуми байтҳои дигар ҳамҷо-
фия меояд; қасидаи баҳория қасидае, ки тамоми он ва
ё насибаш дар тасвири баҳор гуфта шудааст; қасидаи
мадҳия қасидае, ки дар мадҳи шахсе гуфта шудааст;
қасидаи фахрия қасидае, ки тамоми он ва ё насибаш
иборат аз баёни сифатҳои худӣ шоир ва ифтихори ӯ аз
илму ҳунараш мебошад; қасидаи ҳазония қасидае, ки
тамоми он ва ё насибаш ба тасвири фасли тирамоҳ бах-
шида шудааст; қасидаи ҳаҷвия қасидае, ки дар ҳаҷви
касе гуфта шудааст.

ҚАСИЛ *а.* قصيل алафи сабз; ҷави навдамидан норасида.

Бар ҳаво бардошт он банди қасил

Уштури бухтӣ сабук бе қолу қил. *Румӣ*

ҚАСИМ *а.* قسيم 1. шарик, ҳиссадор, анбоз.

Аҳмадхон ... гуфт: Агар подшоҳӣ ба дасти ман
афтад, ту саҳим ва қасим хоҳӣ буд.

«Таърихи Фаршита»

2. қисматкунанда.

Қасими адл Абулқосим, ки аз ақлому аъломаш

Ба девон-дар қазо зояд, ба майдон-дар қадар ҳезад.
Муизӣ

ҚАСИР *а.* قصير кӯтоҳ, калта, норасо.

Моҳ бо рӯяш сиёҳу мушк бо зулфаш сапед,

Тир бо миҷгонш кунду сарв бо қаддаш қасир.

Ломей

Илм қасир омаду умрат қасир,

Он ҷӣ зарурист, бад-он шуғл гирӣ Ҷомӣ

ҚАСОБА *а.* قصابه матоё, ки ба сар мебанданд (махсусан
занҳо).

ҚАСОБАБАНД قصابه بند он кӣ ба сараш қасоба мебандад;

ниғ. қасоба.

Ҳама сарвболову гесукаманд.

Ҳама парниёнпӯшу қасобабанд. *Шодӣ*

ҚАСОВАТ *а.* قسوات дилсахтӣ, сангдилӣ, бераҳмӣ.

Амр кардӣ дар гирифтани сӯи гӯш,

Наҳӣ кардӣ аз қасоват сӯи хуш. *Румӣ*

Ҷаноби Муборизӣ кудакӣ ҳафтсолаи. Уро, ки дар
қалъа монда, аз ғояти қасовати қалб ба дасти хеш
бикушт. «*Равзат-ус-сафо*»

Биё, соқӣ, дар ин базми адоват

Бидеҳ ҷоме, бишӯй аз дил қасоват. *Нозим*

ҚАСОИД *а.* قصايد ҷ. қасида.

Мавлоно Алии Яздӣ мусаннафоти қасир ва дево-
ни ғазалу қасоиди бешумор низ дорад.

«Таърихи Сайидроқим»

То рӯзе ин байтро дар қасоиди Саъдии Шерозӣ
ёфтам. *Аҳмади Дониш*

ҚАСОМА *а.* قسامه савганд додани мардум дар бораи но-
маълум будани қотил ва ин иборат аз он аст, ки вақте
ки дар деҳе касе кушта шавад ва қотил номаълум бо-
шад, панҷоҳ нафар аз сокинони деҳ бояд савганд ху-
ранд, ки қотил ба онҳо маълум нест.

Бино бар он ки қотил маълум набуд, [Мусо] ҳукм
ба қасома фармуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚАСОРАТ *а.* قسارت *ниғ.* қисорат.

ҚАСОС I *а.* قصاص қазо, муҷозот, интиқом.

Бозуи ҳаҷрат қавӣ дар куштани бечорагон,

Чун қасос афзун кунанд, одат шавад ҷаллодро.

Хисрави Деҳлавӣ

ҚАСОС II *а.* قصاص *аслаш* қисос.

ҚАСР I *а.* قصر ҷабр, ба зӯрӣ ба коре водор кардан.

Ҷунбиши ҷисмҳо се гуна бувад: яке ба араз бу-
вад ва яке ба қаср ва яке ба табъ. *Ибни Сино*

ҚАСР II *а.* قصر кох, сарой, кӯшк.

Бинои сад ҳазорон қасру айвон

Ниҳод аз дурри софу лаълу марҷон. *Бадри Чочӣ*

... Замоне ки дар қасри ноустувори ҳаёти Ҳу-
моюнмирзо қусур роҳ ёфт, бинои бемадори давла-
таш рӯй дар инҳидом овард. «*Таърихи Сайидроқим*»

қасри биҳишт кохи зебо, ораста ва пурнақшу ниғори
мавҳумии биҳиштӣ.

Хонае дид ҳамчу қасри биҳишт,

Пасу пешаш бутони хурсиришт. Ҷомӣ

қасри зарнигор кохи зебо, кохи тиллокорӣ.

Бувад занҷирҳо бар дар зи чини ҷабҳаи ҳоҷиб,

Зи қасри зарнигори шоҳ маъвои гадо бехтар.

Сайидо

қасри мушаббак қасре, ки шифташ суроҳҳо дорад.

Чархи муқарнасноҳод қасри мушаббак шавад,
Чун зи кушоди ту рафт ҷубаи тир аз камон.

Хоқонӣ

қасри Ширин а) дар афсонаи «Хисраву Ширин» қас-
рест, ки Ширин сохта буд.

Аз ҳудуми нозанинон қасри Ширин гашт шаҳр,
Ғайрати хуршеду моху рашки Парвин гашт шаҳр.

Сайидо

б) номи шаҳрест дар Эрон, дар ғарби Кирмоншоҳ;
◇ қасри амал хаёли хом, умедҳои дуру дароз ва бе-
поён.

Биё, ки қасри амал саҳт сустбунъед аст,
Биёр бода, ки айёми умр бар бод аст. *Ҳофиз*

қасри гардун киноя аз осмон.

Расонида бар қасри гардун каманд,
Сари нашъаи хоксорӣ баланд. *Бедил*

қасри димоғ қувваи мудрика, қувваи андеша ва та-
факкур, қувваи идрок, ақл ва зеҳн.

Аз қасри димоғ кун қиёсаш,
Бар курсии дида неҳ асосаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

қасри дувоздаҳдарӣ осмони ҳаштум ба эътибори ду-
воздаҳ бурҷ.

Ҳар сари маҳ ба бурҷи нав баччаи нав бароварад,
Яксара бурҷи у шавад қасри дувоздаҳдарӣ. *Хоқонӣ*

қасри зумурради киноя аз осмон.

Алассабоҳ, нигори ховари сар аз даричаи қасри
зумурради баровард. «*Таърихи Фарошита*»

қасри иҷобат даргоҳи қабул; масҷид; Каъба.

Ба қасри иҷобат гарам роҳ нест,
Каманди дами айш кӯтоҳ нест. *Бедил*

қасри муҳанно осоишгоҳ.

Бунъеди умр бар яху ман бар асоси умр
Рӯзе ҳазор қасри муҳанно бароварам. *Хоқонӣ*

қасри фирдавс киноя аз биҳишт.

Қасри фирдавс ба подоши амал мебахшанд,
Мо, ки риндему гадо, дайри муғон моро бас.

Ҳофиз

қасри ҳубоб тангӣ; хонаи танг, тангно.

Ба ҳеҷ дилшудае кор танг нагирифтам,
Чаро сипеҳр ба қасри ҳубоб кард маро? *Соиб*

қасри хур д., қасри биҳишт, ки гӯё дар он ҳуриён
мебозанд.

Боғи биҳишту сояи тубию қасри хур
Бо хоки кӯи дӯст баробар намекунам. *Ҳофиз*

қасри ҳурулӣ д. қасри ҳуриёни шаҳлочашм — бо-
шандағони биҳишт.

Шаби реҳлат ҳам аз бистар равам то қасри ҳурулӣ,
Агар дар вақти ҷон додан ту бошӣ шамъи болинам.

Ҳофиз

қасри ҷабарут а) мақоми баланд ва бузург; б) киноя аз
осмон.

Қасри ҷабарут — ошъёнаш,
Боми малакут — остонаш! *Ғайзӣ*

баланд шудани қасри маонӣ киноя аз гуфта шудани
мазмунҳои оӣ.

Бедил, аз фитрати мо қасри маонист баланд,
Поя дорад сухан аз курсии андешаи мо. *Бедил*

ҚАСР III а. قصر кӯтоҳӣ, норасоӣ.

ҚАСРАН а. قسراً ҷабран, бо зуру фишор.

Қаҳран ва қасран шаҳро мафтӯҳ гардониданд.
«Равзат-ус-сафо»

ҚАСРӢ а. قسرى ҷабрӣ, маҷбурӣ.

Муҳаббат ваҳдатест ҷибиллии табиӣ ва адолат
ваҳдати қаҳрии қасрӣ. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

ҚАССОБ а. قصاب 1. кушандаи гӯсфанду гов; гӯштфурӯш

Саъдиё, гӯсфанди қурбонӣ
Ба кӣ нолад зи дасти қассобаш! *Саъди*

Ҳазору понсаду панҷоҳу се нафарро як қассоб
гӯшт медиҳад. *Аҳмади Дониш*

2. таҳаллуסי шоирест Қошонӣ, ки номаш Саид аст
(асрҳои XV II—XV III); ◇ дар як паҳлу ду қассоб
доштан киноя аз ду ошиқ доштани як маъшуқа, ки
рақибӣ ҳамдигаранд.

Туро паҳлуи фарбеҳ нест ноёб,
Ки дорӣ дар яке паҳлу ду қассоб. *Низомӣ*

ҚАССОБШИКАН قصابشکن як фан ва ё усули гуштигириӣ.

ҚАССОБИ قصابى қор ва амали қассоб.

Рӯзе ҳангоми убур ба сари дӯкони қассобӣ дун-
баи бузурги гӯсфанд овахта диданд. *Садри Зиё*

ҚАССОМ а. قسام 1. қисматкунанда, тақсимкунанда, бахш-
кунанда.

Олати таъну зарб аз тирӯ камон ва синон, гурзу
ханҷар ва сипару зиреҳи бисёр бар аҷнод қисмат
ёфт, ба мартабае, ки қассом ба сутӯҳ омад.

«Равзат-ус-сафо»

2. д. киноя аз худо, ки тақсимкунандаи ризқ ва дигар
феълӯ атвор дар азал аст.

Чун ки қассом уст, куфр омад гила,
Сабр бояд, сабр мифтоҳуссила. *Румӣ*

қассоми фитрат киноя аз худо, ки гӯе хислатҳои ин-
сонро муайян мекунад.

Ҳар кас аз қассоми фитрат қисмати худ ёфтанд.
Ҷомӣ

ҚАССОР а. قصار шустагар, гозур, чомашӯӣ.

Рӯзи давлат бародари бахт аст
Чун руфугар писар(ъ)ам(м)и қассор. *Хоқонӣ*

ҚАССОС а. قصاص қиссагон, афсонагӯӣ.

Гуфт: Эй қассос, дар шаҳри шумо
Кист ҷобуктар дар ин фанни вағо? *Румӣ*

ҚАСҚИЛДОҚ||ҚАШҚАЛДОҚ т. قسقلداق||قشقلداق як навъ
паррандаи ботлоқӣ.

Сурини лоғари у шуд насибаи Шоҳин,
Басе, ки туъмаи боз аст рони қасқилдоқ. *Шоҳин*
Мискин дили ман ба зулфи ту гашта асир,
З-ин сон, ки кунад ба чанги қуш қашқалдоқ.

Шоҳин

ҚАТ(Т) а. قط буридани қизи саҳт; қалам қат задан (ё
кардан) нуғи қаламро бурдан, қаламро ба навиштан
тайёр кардан.

Нахуст пири харобот чун қалам қат зад,
Бароти рӯзии мо бар лаби пиёла навишт. *Соиб*
Ҷои нохун теғ сар мезад зи ағуштони мо,
Чун қалам дар васфи миҷғони ту мекардем қат.
Муниҷ

ҚАТАРОТ *a.* قطرات *ч.* қатра.

Он бухор қатарот шавад. (1) «Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҚАТЕЪ *a.* قطيع бурида, қатъ кардашуда.

Зарра-зарра ба сари теғи фано бод қатеъ,
Дар дили Бадр агар мори ту гирад нуқсон.

Бадри Чочӣ

ҚАТЗАН قطرن устухонпорае, ки дар вақти буридани нуги найқалам дар зераш мениходанд; қаламқат.

Захме, ки ёр бар дили ағъёр мезанад,
Чун қатзан ояд он ҳама бар устухони ман. *Ваҳид*

ҚАТИБ *a.* قتيب полон, тўқум.

Қатиб дар луғати араб иборат аз полон бошад.
«Равзат-ус-сафо»

ҚАТИЛ *a.* قتيل мақтул, кушташуда.

Ҳама ҳастанд ёри Азроил,
Қотил эшону чумла халқ қатил. *Саной*
Сарангуштони соҳибдилфиребаш
На дар хинно, ки дар хуни қатил аст. *Савдӣ*

ҚАТИФ||ҚАТИФА *a.* قطينه||قطيف лунгӣ; ридо, порчаи сафед, ки ба китф мегиранд.

Ҳар [яке] лўнге барбаста ва мўйҳо фуру гузошта ... ва қатифе чунонки ҳиндувон бар миён зада.
Носири Хисрав

ҚАТИҚ *m.* قتيق 1. хуриш; 2. чурғот, мост.

Эй ришта, бидон, ки домани тар дорӣ,
Аз ин қатиқи ғураки дархур дорӣ.

Абуисҳоқи Атъима

ҚАТЛ *a.* قتل куштан.

Эшонро ба қатл бурданд. *Авфӣ*
Гудозад хуни гармам, Сайидо, мижғони хубонро,
Ба қатли ман чу барги бед меларзанд ханчарҳо.
Сайидо

қатли ом куштори умумии халқ, кушокушӣ, қир қардан.

Чаҳоршанбаи ҳафтӯми сафар ибтидои ғорат ва қатли ом буд ва лашкар ба як дари шаҳр рафтанд ва тару хушк месўхтанд. «Чомеъ-ут-таворих»

ҚАТО *a.* قطا *ниг.* санғор.

Канизакон ба гирди у кашида саф
Зи куркию наомаву қатон у. *Манучехрӣ*
Бонги худхуд гар биёмзад қато,
Рози худхуд қуву пайғоми сабо?! *Румӣ*

ҚАТОИФ *a.* قطنف||قطائف *чамъ* 1. *ч.* қатиф||қатифа; 2. навъе аз ҳалво ва шириниҳо.

Назъи фарзандон бари он бовафо
Чун қатоиф пешӣ шайхи бенаво. *Румӣ*
Ба қатоиф натавон гуфт, ки у душобест,
Ту паси парда чӣ донӣ, ки кӣ хуб асту кӣ зишт?
Абуисҳоқи Атъима

ҚАТОР||ҚИТОР||ҚАТОРА *a.* قطار||قطاره саф, радиф.

Қатори уштуреро бор барбаст,
Чу панҷ ангушт дар таъини як даст. *Мулҳам*
Мағас афганда буд як сўй чун шўр,
Сӯи дигар қатора лашкари мўр. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАТОРИҚ *a.* قطاريق ҳаёҳуи чанг.

Рафт як сўфӣ ба лашкар дар ғазо,
Ногаҳон омад қаториқи вағо. *Румӣ*

ҚАТОЪ *a.* قطاع паррандае, ки аз як муҳити ҳаво ба муҳити дигари ҳаво парида мекўчад, паррандан кўчанда.

ҚАТРА *a.* قطره 1. чакра, рашҳа.

Зи чайби пераҳан андоми нозанин бинаш,
Чунонки аз танаи шиша қатраҳои гулоб.
Камоли Хучандӣ

2. доруи обакӣ, доруи чакра; даво, дармон.

Дар гуши кӣ нола мерасонӣ,
Дар гуши кӣ қатра мечаконӣ? *Хисрави Деҳлавӣ*

қатраи амтор чакраҳои борон.

Он доираҳо бингар андар шамари об,
Ҳар гаҳ ки дар он об чакад қатраи амтор.

Манучехрӣ

қатраи нозилшуда киноя аз борон.

Бувад ду қатраи нозилшуда зи файзи саҳоб,
Кӣ кард ин ба масал дурри ноб, он — жола*.

қатраи об а) чакраи об.

То сармон вай бар перомуни кўза расад, чумлан қатраҳои об бар канорҳо гирд оянд. *Ибни Сино*
б) маҷ. нутфа.

Қатраи обе, ки тани мардум аст,
Дар дили он қатра қаҳоне гум аст.

Хисрави Деҳлавӣ

в) маҷ. шамшер; пайкони тир ва аслиҳаи сайқальёфта;
◇ қатраи зард киноя аз офтоб; қатра-қатра андак-андак, кам-кам.

Чашме, ки ба чашми ту ситезад,
Хун гардаду қатра-қатра резад. *Шоҳин*

Андак-андак илм ёбад нафс, чун олай бувад,
Қатра-қатра чамъ гардад в-он гаҳе даръё шавад.
Носири Хисрав

қатрае аз даръё андаке аз бисъёр; қатра афшондан (ё фишондан) *ниг.* қатра задан; қатра бардоштан *ниг.* қатра задан.

Гирьяро роҳи бару буми талаб дар пеш аст,
Қатра бардошта, андозӣ давидан дорад. *Зухурӣ*
қатра задан тез рафтан, давидан; шитофтан.

Ҳоким аз роҳи даръё қониби Ҳарамаини Шари-файн қатра зад. «*Хизонаи омира*»

Дар он мақом, ки ман қатра мезанам, Соиб,
Ғубори ҳастии кавнайн гарди попуш аст. *Соиб*
қатра қардан *ниг.* қатра задан.

Ҳар тараф бисъёр қардам қатра дар роҳи талаб,
Лекин аз даръё надидам баҳра чуз селоб кам.

Турро

қатра кашидан *ниг.* қатра задан.

Нест осон панча бо ишқи қавибозу задан,
Қатрае дар зерӣ бори баҳр мебояд кашид. *Соиб*
қатра фишондан *ниг.* қатра афшондан; қатра ба даръё бурдан чизеро ба ҷое бурдан, ки дар он ҷо фаровон аст; назирӣ зира ба Қирмон бурдан.

Гуфтам бад-ӯ, к-Ибни Ямин ҷон тухфа меорад ба ту,
Хандиду гуфт: Аз беҳудӣ қатра ба даръё мебарад.
Ибни Ямин

қатра ба (ё сӯи) Уммон бурдан *ниг.* қатра ба даръё бурдан.

Ҳаббаеро ҷониби кон чун барам,
Қатраеро сӯи Уммон чун барам? *Румӣ*

ҚАТРАДУЗД قطره دزد *киноя аз абр.*

Чу даръё ҷаро тарсам аз қатрадузд,
Ки абрам диҳад беш аз он дастмузд. *Низомӣ*

ҚАТРАЗАН قطره زن 1. даванда, тез раванда.

Дев дар он ҷо ба ҷӯш, ваҳшу сабуъ дар хуруш,
Ман чу ба боғи вуҳуш қатразану раҳсипар.

Хотиҷ

2. *киноя аз ҳарзагард ва тангзарф, ки ба ҷое ва ба коре қарор намегирад; 3. маҷ. шотир, пайк.*

ҚАТРАЗАРФ قطره ظرف 1. камзарф, он чи ки зарфияташ кам аст; 2. *маҷ.* ҳарзагард, тангзарф; камҳавсала; холи аз ақлу илм.

Қатразарфон, ки зи андозан худ берунанд,
Чун ҳубоб аз сари бемағз ғуруре доранд. *Иззат*

ҚАТРАФИШОН قطره نشان қатрафишон шудан тез рафтани, давидани; шитофтани.

Ба роҳи дӯст чу Солик шудем қатрафишон,
Нишони обила дар роҳи ҷустуҷу шустам. *Солик*

ҚАТРОН а. قطران 1. моддаи равшанмонанди сиёҳ, ки аз ҷуби дарахти аръар, санавбар ва ғ. мегиранд ва шутурони хоришдорро бо он муолиҷа мекунанд.

Ба рӯзи офтоби гарм изоре баста буд ва ба дасти хеш уштури садақотро қатрон ҳамемолид.

«Таърихи Табарӣ»

Шуд он замона, ки рӯяш ба сони дебо буд,
Шуд он замона, ки мӯяш ба ранги қатрон буд.

Рӯдакӣ

2. *киноя аз ранги сиёҳ, сиёҳӣ.*

Зи қатрони шабу кофури рӯзам ҳосил ин омад,
Қ-аз онам дида кофур асту з-инам хона қатронӣ.

Ҳоқонӣ

3. номи шоири асри XI ибни Мансури Тирмизист, ки дар Табреш рӯзгор гузаронидааст; \diamond қатрон қардан асарӣ чизеро (ҳамчун чирк ва доғеро) аз байн бурдан.

ҚАТРОНИ قطرائى 1. мансуб ба қатрон; 2. сиёҳ.

Зи қатрони шабу кофури рӯзам ҳосил ин омад,
Қ-аз онам дида кофур асту з-инам хона қатронӣ.

Ҳоқонӣ

3. як навъ сиккаи замони қадим, як хел тангаи қадим.

ҚАТРОНҚАБО قطران قبا сиёҳҷома, сиёҳпуш.

Бафҷиёне чу зангиёни сиёҳ,
Ҳама қатронқабову қиркулоҳ. *Низомӣ*

ҚАТТ а. قط *ниг.* қат.

ҚАТТОЛ а. قتال он кӣ мардуми бисъёре куштааст; хунҳор.

Ҷаҳор марди қаттол дар ҳар ғушаи хайма нишонда. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Мечакад шир ҳанӯз аз лаби ҳамчун шакараш,
Гарчи дар ишвагарӣ ҳар мижааш қаттолест. *Ҳофиз*

ҚАТТОЛВАЗЪ قتال وضع бераҳм, сангдил.

ҚАТТОҒ а. قطاع 1. буранда; 2. роҳзан, дузди роҳи қорвон.

Бо чунин табуъ дил ой суви қаттоони роҳ,
Тоҷири тарсандаро андар чунин ғағғо ҷӣ қор?
Шамси Табрешӣ

ҚАТУЛ а. قتل кушанда, қатлкунанда.

В-он захри қатул ангубин гардад,
В-он хори халанда чун саман гардад.

Шамси Табрешӣ

ҚАТЪ а. قطع 1. буридани; қандани; кӯтоҳ қардани.

Ба теғе қатъ бод он дасти кӯтоҳ,
Ки сарпанча занад бо панҷан моҳ. *Ҷомӣ*

2. буридани қоғаз ба андозаи муайяне, мас. 'қатъи девонӣ', 'қатъи баъзӣ', 'қатъи меҳробӣ'; 3. рафтани, роҳ паймудани, тай қардани, аз ҷое гузаштани.

Дило, қатъи биёбони ҷунун чандин хатар дорад,
Сафар камқардари з-ин раҳ ҳазар бисъёр бонистӣ.

Мушфиқӣ

қатъи манзил (ё манзилҳо, манозил) сафар қардани, роҳ тай қардани, манзил ба манзил рафтани, манзил бурдани.

Дили бедор мебояд дар ин водӣ, таваҷҷӯҳ кун,
Ки ман бо пой хоболуда қардам қатъи манзилҳо.

Соиб

Ҷавонмардон ба кашфи олами дил
Ҳабар доданд аз қатъи манозил. *Бадрӣ*

қатъи мафовизу масолик тай қардани роҳи бисъёр.

Баъд аз қатъи мафовизу масолик ба Миср расид.
«Равзат-ус-сафо»

қатъи фарсанг роҳ рафтани, паймудани роҳ, тай қардани масофат.

Ҳар нафас як манзил аз умр асту дар роҳи фироқ
Умр рафту эҳтимоли қатъи як фарсанг нест.

Мушфиқӣ

қатъ қардани роҳ *киноя аз тай қардани масофа.*

...Варна якмоҳа роҳ дар як он
Қатъ қардан бурун бувад з-имкон. *Ҷомӣ*

\diamond қатъи назар чашм қандани, нигоҳ накардани.

Қатъи назар зи рӯи ту бисъёр мушкил аст,
Гиръён чу абр боядам аз гулситон гузашт. *Шавкат*

қатъи назар қардан а) нигоҳ накардани, чашм қандани.

Ёр гуфт: Аз мо макун қатъи назар. Гуфтам: Ба чашм!

Гуфт: Қатъан ҳам мабин сӯи дигар. Гуфтам: Ба чашм! *Ҳилолӣ*

б) илтифот ва меҳробонӣ накардани; ба назари эътибор нагирифтани.

Чун задӣ захм, аз ин хаста макун қатъи назар!
Марҳами лутф бинех, бар мани маҳчур нигар!

Шоҳин

қатъи раҳим тарки хешовандӣ, буридани алоқа аз хешу табор.

Чун набувад хешро диёнагу тақво,
Қатъи раҳим беҳтар аз муваддати қурбо. *Саъдӣ*

қатъи тариқ роҳзани, дуздӣ дар роҳи қорвонгард, задани роҳи қорвон.

Бо айёрон ба қатъи тариқ машғул шуд. *Авфӣ*

қатъи умури мулк идора кардани корҳои давлатӣ, ҳал кардани корҳои омма ва мулк.

Дар маъракаи диловарӣ — шер,
Дар қатъи умури мулк — шамшер! *Ҳотиғӣ*

қатъи хеш а) раҳӣ аз нафс; б) ба нестӣ гузаштан.

Қатъи хеш аст он чӣ дар пеш аст,
Қадами шамъ бар сари хеш аст. *Бедил*

қатъи ҳаёт марғ, вафот, мурдан.

Якero муждадеҳ хоб аз наҷоташ,
Якero мухбир аз қатъи ҳаёташ. *Ҷомӣ*

Қомати хамшуда бар қатъи ҳаёт аст далел,
Сақфи қошона агар бишканад, устун резад. *Шоҳин*

қатъи фасл ҳал кардан, дуруст кардан.

Дигар даъвӣ, ки миёни ду муғул бошад ё миёни
як муғул ва як мусулмон ва дигар қазоё, ки қатъу
фасли он мушкил бошад, фармудем.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

қатъ кардан (ё намуздан) а) нест кардан, куштан.

Амир авлоду асҳоб ва зуррияти уро қатъ кард.
Аҳмади Дониш

б) ҳал кардан, фaysала додан.

Шоҳзода ... баъзе вақоёе, ки ба тадоҳули вазиру
қозӣ ба қатъ нарасида, ба ҳукми падар қатъ мена-
муда. *Аҳмади Дониш*

қатъи болу пар кардан киноя аз нотавон гардонидан,
очиз намудан.

Ман он сайдам, ки хотирҷӯши сайёд месозам,
Қафас кай метавонад кард қатъи болу пар аз ман.
Сайидо

қатъи риштан тадбир кардан вайронкорӣ кардан, нақ-
шаву тадбиреро вайрон намудан.

Тақдир қатъи риштан тадбир мекунад,
Тадбири содалавҳ чӣ тақдир мекунад? *Соиб*

қатъи тааллуқ кардан аз дилбастагии ҳама (ғайр аз
худо) худдорӣ кардан.

Ҳар қадар қатъи тааллуқ кард, аз ҳастӣ нараст,
Хам шуд аз бори гарони қабза пайкар теғро.
Савдо

ба қатъ расидан ҳал шудан, фaysала ёфтан.

ҚАТЪАН а. *قطآن* ҳарғиз, асло, ҳеч; тамоман.

Ҳарчанд фаръед кард, қатъан қабул накарданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Метавонам зи хеш қатъи умед,
В-аз ту қатъан наметавонам кард. *Ҷомӣ*

ҚАТЪИЯТ а. *قطيعة* буридагӣ, чудой.

Сухани дурушт сабаби қатъият аст ва нармӣ ва
мулоимат василаи маваддату васлат.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

ҚАТЪО а. *قطآن* ниг. қатъан.

Гар теғ занад душману в-ар таъна занад дӯст,
Қатъ аз туву савдои ту қатъо натавон кард.
Қамоли Хуҷандӣ

Агар ҳар дам занӣ сад теғ бар мо,
Буридан аз ту натвонем қатъо. *Ҷомӣ*

ҚАТЪЪ а. *قطوع* бурранда, тез.

Сӯхбате бошад чу шамшери қатъу,
Ҳамчу дай дар бӯстону дар зуруъ. *Румӣ*

ҚАФАС а. *قفس* хоначае, ки аз ҷубу химча, сим ва
ресмон бофта шудааст ва дар он парандагону ҳайвон-
хоро нигоҳ медоранд.

Чу ояд аз қафас мурғе ба парвоз,
Дигар мушкил бувад оварданаи боз. *Ҷомӣ*
Ба худ афғонкунон мегуфт дар кунҷи қафас бу-
бу:
Сайидо

Фаромӯш он қадар рафтам, ки аз ёди чаман рафтам.
Сайидо

◇ ин қафас киноя аз чон танг (дар байти зерин —
киноя аз Шероз).

Ҳайф аст булбуле чу ман акнун дар ин қафас,
Бо ин лисони азб, ки хомуш чу савсанам. *Ҳофиз*
қафаси ранг киноя аз ҳавову ҳаваси дунбӯй.

Дар доми ҳавас қайди алоқ зи хирад нест,
Эй тоири нав, аз қафаси ранг бурун о! *Акмал*
қафаси симобӣ киноя аз фалак, осмон; қафаси син-
сандуқи сина, қисми дохилии сина.

Дил дар қафаси сина кунад сайри гулистон,
Ҳон, мурғи чаман, шавқ кам аз болу паре нест.
Махфӣ

(ин) қафаси танг киноя аз ҷасади одамӣ.

Пеш аз ин, к-ин қафаси танг ҳам даршиканад,
Фикри болеу саранҷоми паре бояд кард. *Соиб*
қафаси хок киноя аз замин; дунбӯ, ҷаҳон.

Мурғсон аз қафаси хок ҳавой гаштам,
Ба умед, ки магар сайд кунад шавқбозам. *Ҳофиз*
қафаси ҳодиса ғаму кулфати дунбӯ.

Мушфиқӣ, роҳи чаман гир, ки мурғони ҳазин
Ҷуз ба боғ аз қафаси ҳодиса нагрехтаанд.
Мушфиқӣ

ҚАФАСА а. *قفسه* ниг. қафас; қафасан манор ҷои болои
манора, ки муаззин дар он истода азон мегӯяд.

ҚАФАСАМАНОР *قفسه منار* ниг. қафаса (қафасан манор).

ҚАФАСЗОР *قفس زار* пурқафас, ҷое, ки қафас бисёр аст,
киноя аз ҷон пур дому тала.

Ба саҳро дода сар ҷуши ҷунун занҷирхоёнро,
Қафасзорест ҳар ҷо дидаи з-ин пеш саҳроё.
Волеҳи Ҳаравӣ

ҚАФАССОЗ *قفس ساز* қафасбоф, касе ки қафас месозад.

ҚАФИЗ а. *قفيز* паймона, зарфи ғаллапаймой.

Доро ... расули дигар ба Искандар фиристод, бо
расул ҷавгоне ва гуе ва як қазиз кунҷид бифирис-
тод. *«Тағрихи Табарӣ»*

Пеш аз ин дар мамолик авзони зар ва бор ва газ
ва паймона ва қазизу тағор мухталиф буд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

◇ пур омадани қазиз киноя аз тоқ шудани тоқат,
намондани сабр.

Бад-ин кор бигзашт як ҳафта низ,
Ҷаҳонро пур омад зи ҷоду қазиз. *Фирдавӣ*

Зи пандат набуд ҳеч монанд низ
Ва лекин маро худ пур омад қазиз. *Фирдавӣ*

сар омадани қазиз киноя аз ба охир расидани умр,
мурдан.

Шаҳаншоҳро чун сар омад қазиз,
Дили род Фаррух табаҳ гашт низ. *Фирдавӣ*

ҚАФО *a.* قاف 1. пушт, дунбол, ақиб, пас.

Бад-он сарҳад, ки хуршеди ҷаҳонтоб
Баромад аз қафои кӯҳи симоб ... *Мулҳам*
аз (*ё дар*) қафон *касе* афтодан касеро таъқиб кардан,
ба қасди *касе* шудан.

Маро ба меҳри ту то ҳафт рӯй, соясифат
Рақибии русияҳ афтода дар қафои ман аст. *Ҷомӣ*
ба қафо *нигаристан* ба паси худ нигоҳ кардан, ба
ақиб рӯ гардондан.

Ту ба ҷаврам зи дари хеш ҳамеронию ман
Меравам, аз сари ҳасрат ба қафо менигарам.

Исмат

дар қафои *касе* афтодан *ниг.* аз қафои *касе* афтодан;
2. паси гардан, китф, дӯш.

Пили ваҳшӣ мар-он пили муалламо ром шавад,
пас пилбон бар қафои у нишинад. *Авфӣ*

3. силӣ, шаппотие, ки ба пушти гардан мезананд.

Хоса он силӣ, ки аз дасти ту аст,
Ҳам қафо, ҳам силиаш масти ту аст. *Румӣ*

Он ҷунон рав, ки ба гардат нарасад барқ, ки ман
Рӯ ба дунбол накардам, ки қафое нарасид. *Соиб*

4. маҷ. ҷавр, ситам, ҷавру ҷафо.

Шайх ... гуфт: Шуморо дар Деҳлӣ бояд буд ва
қафову ҷафои мардум бояд кашид.

«Таърихи Фариишта»

◇ қафои фалак ҳаводиси рӯзгор; носозгории замон;
қафо гирифтани аз паси *касе* рафтани, аз дунбол рафтани.

Бар вай ҳама кас қафо гирифтанд,
Дар манзили хеш ҷо гирифтанд. *Шоҳин*

қафо додан ба ғалат андохтан, бозӣ додан.

Туғлуқшоҳ ... шайхро қафо дода маҳбус сохт.

«Таърихи Фариишта»

қафо задан пушти по задан, пас задан.

Сари кӯяш ҳавас дорӣ, ҳавасро пушти пое зан,
Дар ин андеша якрӯ шав, ду оламо қафое зан.

Салмони Соваҷӣ

қафо хоридан а) ба ҳайрат афтодан; б) шарманда шудан.

Ба остони ту даъвии арш ҳам паст аст,

Ба ноҳуни маҳи нав, чарх, гу: Қафо мехор.

Зухурӣ

қафо хурдан шаттаю шаллоқ хурдан, шаппотӣ хурдан,
мушти бунигарданӣ хурдан.

Дар ҳиҷолат зи сарзаниш кардан —

Заҳми ину қафои он хурдан. *Низомӣ*

Қафо хурдӣ аз дасти ёрони хеш,

Чу мисмор пешонӣ оварда пеш. *Саъдӣ*

ҚАФОГИР قفا گیر *киноя* аз додхоҳ ва мазлум, ситам-дида.

Зи сӯзи синаи пирон битарсед,

Ба маҳшар аз қафогирон битарсед. *Низорӣ*

ҚАФОГОҲ قفا گاه пушти сар.

Пушт ҷу кемухт сазои дурафш,

Чарми қафогоҳ — сазовори кафш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАФОХОРА قفاخواره шаттахур, он ки бисёр шаттаю шаллоқ мехурад.

Ринди қафохора, ки боло расид,

Ҳам зи қафохорагӣ он ҷо расид. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚАФОХОРАГӢ قفاخوارگى шаттахурӣ, шаппотӣ хурдан,
калтақ хурдан.

ҚАФОХӮРДА قفاخورده шатта хурдагӣ, шаллоқхурда, кал-
такхурда.

Яке носазо гуфт дар вақти ҷанг,
Гиребон дариданд вайро ба ҷанг;
Қафохурда урьёну гирьён нишаст,
Ҷаҳондидае гуфташ: Эй худпараст! ... *Саъдӣ*

ҚАФР I *a.* قفر *нони* бе *нонхуриш*, хӯроки холи.

В-ар ҷу Юсуф ҷоҳу зиндонам кунӣ,

В-ар зи қафрам Исию Марьям кунӣ. *Румӣ*

ҚАФР II *a.* قفر *биёбони* *бесокин*, *биёбони* холи.

ҚАШАВ *m.* قشور 1. олати шонамонанд, ки аспро бо он

мехоранд ва тоза мекунанд.

Қашиданд гурдони кӯтахназар
Сафе ҷун қашав аз пай яқдигар. *Шафеи Асар*

2. аспро хор-хор додан, аспро тоза кардан.

Оғил аз резиши пашми тани огандаи у
Ҳамчу дӯкунҷаи наддоғ шудӣ вақти қашав. *Шоҳин*

ҚАШУР *a.* قشور *рангин*, *пардознок*.

Илмашон кишр, орзуҳошон қашур,

Илмашонро з-он набошад фарру нур. *Шоҳидӣ*

ҚАШШОҚ *m.* قشاق *бечиз*, *нодор*, *мискин*, *камбағал*.

[Амир] фармуд, бираванд, ҷаҳор нафар толибил-
ми қашшоқу беош аз мадрасаҳо биталабанд ва ҳо-
зир кунанд. *Аҳмади Дониш*

Зи ҷаври бепули ғоғил марава аз кӯи қашшоқон,
Мазори муфлисонро ҳам тавон кардан зиёратго!

Саъдо

ҚАШҚА قشقه 1. нишоне, ки ҳиндувон бар пешонӣ мека-
шанд.

Ҳар кас, ки мусулмон нашавад, аз Қашмир ба-
дар равад ва қашқа бар пешонӣ кашад.

«Таърихи Фариишта»

2. нишони зодгонӣ.

Ҳар роҷаи нав, ки бар маснад менишинад, роҷаи
Удипур қашқа барои у мефиристад.

«Хизонаи омира»

3. нишони табиӣ — сафедӣ, ки дар пешонии асп ме-
бошад.

ҚАШҚАЛДОҚ *m.* قشقلداق *ниг.* қашқилдоқ.

ҚАШҚАРӢ قشقرى *мансуб* ба Қашқар (=Қошғар, вилояте
дар шарқи шимоли Хитой, онро Туркистони Чин низ ме-
номанд); *табақи қашқарӣ* *табақи чинии хушсифат*.

Ҷаноби мумайиз табақи қашқариро, ки ним сер
оши палав дошт, мебардоштанд ва ба яке аз он ра-
фиқон медоданд. *Садрӣ Зиё*

ҚАЪД *a.* قعد *нишаст*, *нишастан*.

В-он дигарро сухан зи қаъду ҷалас
Баста бар гардан аз хаёл ҷарас. *Саной*

ҚАЪДА *a.* قعدة *нишастан*; *нишастан* дар *намоз*.

Баъди дере гашт онҳо ҳафт мард,

Ҷумла дар қаъда пай язdonи фард. *Румӣ*

Бар ʼасли ту то нарафт ваъда,
Нанмуд аз он қиём қаъда. *Шоҳин*

ҚАЪР *а.* قعر тағи дарё; умқ, гавдй, чуқури.

Аз қаъри гили сиёҳ то авчи Зухал,
Қардам ҳама мушкилоти гетиро ҳал. *Ибни Сино*
Дар ин наздикӣ обгире донам, ки ... донаи рег
дар қаъри он битавон шумурд. «*Қалила ва Димна*»
Агар ин чонвар ба қаъри баҳр майл кунад, киш-
тини мо фарқ нагардад. *Аҳмади Дониш*

◇ қаъри биринч киноя аз тағи табақ.

Чунон фуру барам ангуштҳо ба қаъри биринч,
Ки дида хира бимонад дар он чу баҳри амиқ,
Абуисҳоқи Атъима

ҚАЪҚАА *а.* 1. قعقعه овози шақар-шуқури коғаз ва пусти
кушк; 2. садон аслиҳа.

Се рузи дигар сабоҳ дар масомеи душманон қаъ-
қаи силоҳ ва саҳили аспон ... дарафтод.

«*Равзат-ус-сафо*»

ҚАҚНУС *ю.* ققنس|ققنوس номи як мурғи афсонавий хуш-
овоз, ки гуё минқори он сесаду шаст сӯроҳ доштааст.

Панд дод, алқисса, ошиқро нусй
Озилу бедард ҳамчун қақнусе. *Румӣ*

ҚАҚБА *а.* ققبه пирзан, ачуза; зани сабукпо, фоҳиша.

Басо мумсик, ки неъмат чамъ овард,
Ки мурду қаҳбааш бо дигарон хард.

Носири Хисрав

Чун кофири дарвешаму чун қаҳбан зишт,
На дину на дунъёву на уммеди биҳишт. *Хайём*

ҚАҚИСТОН ققستان *ниг.* қўҳистон.

ҚАҚР *а.* قهر 1. ғалаба, ғолибият; 2. қабр, зулм; қаҳрн
қадар қаври замон.

Умрест бо ту бастан банди қабо, чунон-к
Чонест бе ту застан қаҳри қадар маро. *Анварӣ*
ба қаҳр ба зӯри, қабран.

Ҳироҷ агар нагузорад касе ба тибати нафс,
Ба қаҳр аз у биситонанду музди сарҳангӣ. *Саъдӣ*

3. ашм, ғазаб.

Агар ба лутф бихонӣ, мазиди алтоф аст,
В-агар ба қаҳр биронӣ, даруни мо соф аст. *Ҳофиз*
қаҳр қардан а) хашмгин шудан; хафа шудан; б) но-
буд қардан; зер қардан, ғалаба қардан.

Ардашер биёмад ва мулукуттавоифро қаҳр қард
ва араб аз Куфа ва Ироқ ва Хира берун қард.

«*Таърихи Табарӣ*»

Амир Маъсум ... аксари душманони дину давлат-
ро қаҳр қард. *Аҳмади Дониш*

ҚАҚРАМОН قهرمان паҳлавон, далер; ғолиб; хунарнамо.

ҚАҚРАМОНӢ قهرمانى паҳлавонӣ; ғолибият; хунарнамоӣ.

Агар уштуру аспу астар набошад,
Кучо қаҳрамонӣ бувад қаҳрамонро. *Носири Хисрав*

ҚАҚРАН *а.* قهرآ бо фишор ва зӯр, аз ноилоҷӣ.

Қаҳран ва қасран Ғазнинро гирифт.

«*Равзат-ус-сафо*»

ҚАҚРАНДЕШ قهراندیش пурзур; кушанда.

Пас ба худ хонд он амири хешро,
Кушт дар худ хашми қаҳрандешро. *Румӣ*

ҚАҚТ *а.* قحط 1. хушқсол; кимат ва ноёб шудани ғалла-
дона; гуруснагӣ.

Дар қабилаи мо қаҳте азим падида омад. *Авфӣ*

2. маҷ. камъебӣ ва ноёбии чизе, кам будани чизе.

Зи фурқати ту чӣ гуям? Чӣ нотавон шудаам,
Зи қаҳти об чаман чун шавад, чунон шудаам.

Шавакит

қаҳти вафо бевафой.

Бигзор, то ба қаҳти вафо чон диҳем, аз он-к
Тухми ҳавас, ки кошта будем, бар наод.

Хисрави Деҳлавӣ

қаҳти матар беборонӣ, хушқсол.

Арз қардандаш, ки аз қаҳти матар
Ҷумла беширанд: чи гову чи хар. *Румӣ*

қаҳти мурувват бемурувватӣ, бемехрӣ, набудани мех-
рубонӣ ва инсоф.

Қаҳти мурувват аст, ки лабҳон соилон
Бар ҳам зи чоки донаи гандум нишон диҳад.

Мушфиқӣ

◇ қақт дар алафҳона афтод умр ба охир расид.

ҚАҚТИСТОН قحطستان *ниг.* қаҳтобод.

ҚАҚТОБОД قحطآباد ҷои тангдастӣ, фақр ва эҳтиёҷ.

Дар қаҳтободӣ вучуд аҳволаш чӣ гуна хоҳад буд?
Туғро

ҚАҚТОНӢ *а.* قحطانى он ки аз арабҳон ҷануби Арабистон
аст.

Араб ду гуруҳанд: яке муаддиён, дигаре — қаҳ-
тониён. «*Таърихи Табарӣ*»

ҚАҚТСОЛ قحطسال соли қаҳтӣ, соли хушкӣ; гуруснагӣ.

Чунон қаҳтсоле шуд андар Димишқ,
Ки ёрон фаромӯш қарданд ишқ. *Саъдӣ*

Дар бешае, ки мераваму мекунам қарор,
Берун зи қаҳтсол шаванд аҳли он макон. *Сайидо*

ҚАҚТӢ قحطى 1. хушқсол, гуруснагӣ, набудани ғаллаву
дона.

Чун Робиа бузург шуд, модару падараш бимур-
данд ва дар Басра қаҳтӣ падида омад ва хоҳарони
ӯ мутафарриқ шуданд. «*Тазкират-ул-авлиё*»

2. камӣ ва ноёбии чизе.

Шаби базм агар қаҳтин равған аст,
Чароғи пиёла аз у равшан аст. *Туғро*

ҚАҚҲ *а.* قحف захм задан, шикастан, махсусан калларо.

ҚАҚҚАРО *а.* قهقرا ақибнокӣ гаштан, пас-пасакӣ рафтн,
тус шудан; маҷ. таназзул; рӯ ба қаҳқаро доштан ба
ақиб нигоҳ қардан, ақиб рафтн.

Зи баҳти хеш ба ранҷам, ки аз нуҳусати ӯ
Ҳамеша кораки ман рӯ ба қаҳқаро дорад.

Убайди Зоконӣ

ҚАҚҚАҚ||ҚОҚҚОҚ||ҚАҚҚОҚ قهقهه||قاهقهه хандаи ба-
ланд, қаҳқос задан.

Ба қаҳқоҳ Бевар ба Ҷам ханда қард,
Ки худро худо диду ман банда қард. *Фирдавӣ*

3-ин хуруше, к-аз нафас анғехтем,
Бар қиёмат қаҳқоҳ овардем мо. *Бедил*

ҚАҲҚАҲА I *ا. قهقهه* *ниг.* қаққақ.

... Ки хареро ба арусӣ хонданд,
 Хар бихандиду шуд аз қаққақа суст. *Хоқонӣ*
 қаққақаи завқ ханда аз хурсандии зиёд.
 Гар кабки дили ман назанад қаққақаи завқ,
 Маъзур ҳамедор, ки дар чанги уқоб аст. *Урфӣ*
 қаққақа задан қаққос задан, хандидан.
 Суруҳӣ ба дасти буге беҳ зи хур,
 Зада қаққақа бар шароби тахур. *Ҳотиғӣ*
 ◇ қаққақаи ишқ фараҳ ва хушҳоли аз ишқ.
 Ин қаққақаи ишқ, ки бо кабки дили мост,
 Бовар натавон кард, ки дар чангали боз аст. *Урфӣ*
 қаққақаи кабк хониши кабк.
 Дар зери теғ қаққақаи кабк мезанад
 Қуҳи ғами ту дар дили ҳар кас, ки ҷо гирифт.

Соиб

қаққақаи субҳ дамидани субҳ; қаққақаи шиша кул-
 кули шишаи май.
 Қаққақа(и) шиша табли куч занад,
 Бар сари хуш хайма андозад. *Урфӣ*

ҚАҲҚАҲА II *ا. قهقهه* *мавзеест* дар Туркменистон, ки дар наздикии он даҳмаи Абусаиди Абулхайр воқеъ аст.

ҚАҲҚОҲ *ا. قهقهه* *ниг.* қаққақ.

ҚАҲҚОР *ا. قهار* 1. сахтгир, хашмовар; 2. золим; кушанда; 3. ҳокими мутлақ, мустабид; 4. ғолиб; 5. киноя аз худо.

Гашт аз ин шӯълаи шарарпардоз
 Исми қаҳқор эътиборгоз. *Бедил*
 Зи қаҳқоре маро дар дил ҳарос аст,
 Ки қаҳраш бартар аз ваҳму қиёс аст. *Ҳозиқ*

ҚИБАЛ *ا. قبل* 1. қониб, тараф, суй.

Боди сабо, ки аз қибали ёр мерасад,
 Бар синаам гузар, ки гулистонам орзуст.
Шамси Табретӣ
 Теғ барор аз ниём, захр барафкан ба чом,
 Қ-аз қибали мо қабул в-аз тарафи мо ризост.

Саъдӣ

Ва дар тамоми замини Ҳинд тучқор аз он қибал
 мераванд ва меоянд. *Аҳмади Дониш*
 2. ҷиҳат, сабаб; аз ин қибал аз ин сабаб, ба ин сабаб.
 Ушшоқро чу хусни бутон аст қиблагоҳ,
 Руи ту қиблаи дили мо гашт з-ин қибал.

Қамоли Хучандӣ

аз қибали ... аз сабаби ..., ба сабаби.

Танг аст ҷаҳон бар дили ман аз қибали он-к
 Танг аст варо дидаву дил тангу даҳон танг.

Ломей

ҚИБЛА *ا. قبله* 1. еуе, ки ба он ру меоваранд; парастиги-
 гоҳ, ҷое, ки ба сун он ру оварда ибодат мекунад;
 хонаи Қабъа — зиёратгоҳи асосии Макка, ки мусулмо-
 нон ба тарафи он нигоҳ карда намоз мехонанд.

Намози бомдод гузорда буд ва рӯй ба қибла ни-
 шаста ва чизе мехонд. *«Табрихи Наршахӣ»*
 Оташро қиблаи худ соз, то корҳо ба мурод шавад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Нест мехроби диламро ҷуз хама абури дуст,
 Ҳар касеро қибла бошад, қиблаи мо — руи дуст.
Махфӣ

2. маҷ. маъшуқ, маъшуқа.

Шабе аз мушфиқию дилдорӣ
 Кардам он қибларо парасторӣ. *Низомӣ*

3. киноя аз шайх.

Гар хирқае бибинӣ, машғули кори худ бош!
 Ҳар қиблае, ки бошад, — машғули худпарастӣ!
Ҳоғив

4. маҷ. пешво, сардор.

Аз маҳзани роз сад гуҳар суфт.
 В-аз руи ниёз бо қадр гуфт,
 Қ-эӣ қиблаи ҷумлаи қабила
 В-эӣ ҷумлаи қабилаат ҷамила. *Ҳилолӣ*

◇ қиблаи амим пешвои мардум, пешвои умум.

Офтобо, бо чу ту қибла(и) амим
 Шабпарастию хуфошӣ мекунем. *Румӣ*
 қиблаи арбоби ниёз киноя аз маъшуқа.
 Шамъи болини маро баҳри гудоз омадай,
 Имшаб, эӣ қиблаи арбоби ниёз, омадай. *Сайидо*

қиблаи аҳли вафо киноя аз маҳбуба.

Қиблаи аҳли вафо ё Қабъаи арбоби шавқ,
 Лафзи бисёр аст, худ гӯ, то бад-он сон хонамат.
Шоҳин

қиблаи аҳрор а) киноя аз пайғамбар; б) киноя аз худо;
 қиблаи деҳқон оташ, офтоб, ки то исломият онро па-
 растиш мекарданд.

Як қофиларо рӯй суви қиблаи тозӣ,
 Як тоифаро рӯй суви қиблаи деҳқон. *Муиззӣ*

қиблаи зардуштиён оташ, ки пайравони Зардушт онро
 ибодат мекарданд; қиблаи ислом а) пешвои дин;
 б) киноя аз маҳбуба.

Аз тоқи ду абури ту, эӣ қиблаи ислом,
 Халқе ба гумонанд, ки он қибла кадом аст!
Хисрави Деҳлавӣ

қиблаи маолӣ олими мутабаҳҳир; қиблаи мулк киноя
 аз подшоҳ.

Арасту чу з-ин қисса огоҳ шуд,
 Ба он қиблаи мулк ҳамроҳ шуд. *Ҷомӣ*

қиблаи сарварӣ киноя аз подшоҳ.

Чу Ширин бидид он карамгустарӣ,
 Бад-ӯ гуфт, к-эӣ қиблаи сарварӣ!... *Ҷомӣ*

қиблаи тавҳид ҷ. худон ягона.

Бозуи тағиди ҳунарпешагон,
 Қиблаи тавҳиди якандешагон. *Ҷомӣ*

қиблаи тозӣ хонаи Қабъа; қиблаи қудсиён киноя аз
 арш, осмон.

Гар ба тоқи дилам шикаст афтад,
 Қиблаи қудсиён хароб шавад. *Урфӣ*

қиблаи ҳоҷат ҷое, ки ҳоҷати кас раво мешавад.

Чу Қабъа қиблаи ҳоҷат шуд, аз диёри банд
 Раванд халқ ба дидораш аз баче фарсанг. *Саъдӣ*
 қиблаи Ҷамшед а) киноя аз офтоб; оташ; б) киноя аз
 шароб; қиблаи гирифтаи чизеро пеши назар овардан
 чизеро; парастигигоҳ қарор додан чизеро.

Зоҳид ба кунҷи меҳроб оварда ру ба тоат,
 Ошиқ гирифта қибла он тоқи абрувонро. *Ҷомӣ*

қибла задан гардондан, ба ҳаракат овардан.

Қу орифе, ки қибла занад ҳафт сабҳаро,
 Қу Рустаме, ки кини худ аз ҳафт хон кашад?
Хисрави Деҳлавӣ

қибла қардан *касе, чизеро* ба пешвой гирифтан, раҳбар қарор додан *касе ё чизеро*.

Қибла мақун пири хароботро,
То ба харобӣ набарад зотро. *Хисрави Деҳлавӣ*
аз қибла назар фароз қардан рӯ гардондан, рӯгардон шудан.

Аз қибла назар фароз қардам,
Рӯ сӯи дигар намоз қардам! *Ҳилолӣ*

ҚИБЛАГОҲ قبله گاه мақони парастииш, самти парастииш.

Дил гуфт ба ман, ки ин чӣ роҳ аст?
В-ин Каъба кадом қиблагоҳ аст? *Файзӣ*

◇ қиблагоҳи маҷус *киноя* аз оташ.

Зи дигар тараф сурхрӯёни рус
Фурӯзанда чун қиблагоҳи маҷус. *Низомӣ*

қиблагоҳи шухуд ҷои васл, дидоргоҳ.

Ба меҳроби ин қиблагоҳи шухуд
Чу абрӯ тавон рехт ранги сучуд. *Бедил*

қиблагоҳи ҳоҷат ҷои рӯ овардани эҳтиҷмандон,
ҷон рӯҷуъ.

Чун қиблагоҳи ҳоҷати олам ҳамин дар аст,
Соиб, чаро гадои дари дил намешавӣ! *Соиб*

ҚИБЛАЗАН قبله زن даврзанаида, гарданда, чархзанаида;
киноя аз ситораҳо.

Қиблазанони чархро ришта ба гардан оварад,
Чун зи таноби боргаҳ робитан ҷаҳон диҳад.

Хисрави Деҳлавӣ

ҚИБЛАНАМО قبله نما қутбнамо, компас.

ҚИБЛАНАМОЯНДА قبله نماينده роҳнамоиянда, нишондиҳандаи самти ҳаракат.

Уқдакушояндаи ҳар мушкиле,
Қибланомаияндаи ҳар муқбиле. *Ҷомӣ*

ҚИБОБ а. قباب ч. кубба.

ҚИБТ||ҚУБТ а. قبط аҳолии аслин кишвари Мисри қадим.

ҚИБТИЯ||ҚУБТИЯ а. قبطيه муаннаси қибтӣ.

Дар ин моҳ пайғамбарро ... аз ҷорияи қибтия
фарзанди нарина дар вучуд омад.

«Таърихи Табарӣ»

ҚИБТӢ||ҚУБТӢ а. قبطى мардуми қадими Миср, мисрӣ.

Ҳама хидмати қибтиён қардандӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Қибтиёнро аз у даҳон пурхун,
Сибтиёнро аз у равон афзун. *Ҷомӣ*

ҚИБЧОҚ قچاق 1. номи даштест дар шимоли ғарбии баҳри Хазар.

Ба Густаҳми Нузар суғурд он замин,
Зи Қибчоқ то пеши дарьёи Чин. *Фирдавсӣ*

Чун у назод кас андар қабилаи Халлух,
Чун у надид кас андар вилояти Қибчоқ. *Муиззӣ*

2. номи қавмест, ки дар дашти Қибчоқ зиндагонӣ мекард.

ҚИВОМ а. قوام 1. поя, сутун; он чӣ ки чизе ба он барқарор аст, асл, асос.

Ҳар чӣ бошад бад-он ҳаёт манут,
Ё қивоми бадан бад-он марбут ... *Ҷомӣ*

Гуфтаанд, ки қивоми сират ба судури афёл бувад,
пас ҳеч сайд шақӣ нашавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

қивом доштан пайдорӣ ва устуворӣ доштан.

Арзи табоеи ҳама аҷроми улву сифл
Дорад ба ман қивом, надонам чӣ чавҳарам?!
Шоҳин

2. низом, тартиб.

Аҷаб, ду чиз ба як чиз дод як чизаш,
Ба мулк дод сари теги у қарору қивом. *Унсурӣ*
Замин зи маъдалати ўст бо қарору қивом.
Убайди Зоқонӣ

қивом гирифтан ба низом ва тартиб даромадан.

Агарчи рон қивом аз ҷаҳон шудааст бурун,
Зи рон туст ҳама корҳо гирифта қивом*.

қивом пазируфтан ба низом даромадан, обод шудан.

Гашт то садр, мулк бигрифтӣ
В-аз давомаш қивом пазируфтӣ. *Саной*

ҚИВОМШИКАСТА قوامشکسته аз равнақ афтода, беравнақ.

Эй дили Хоқонӣ, аз сухан чӣ кушояд,
Рав, ки шуд аҳли сухан қивомшикаста. *Хоқонӣ*

ҚИДАМ а. قدم қадимӣ, пешина ва дерина будан; ◇ **бисоти қидам** *киноя* аз боргоҳи илоҳӣ, меъроҷ ва хузури илоҳӣ.

Чун қадаре бартар аз он зад қадам,
Гашт хиромон ба бисоти қидам. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚИДВА||ҚИДВАТ а. قدوة|قدوة *ниг.* қудва.

ҚИДВАТУЛАБОР а. قدوةالابرار *ниг.* қудватулабор.

ҚИДМАТ а. قدمت деринагӣ, қадимӣ.

Қидмати хидмати у тақдир қардам. *Авфӣ*

ҚИДР а. قدر дег.

ҚИЁДАТ а. قيادت 1. роҳбарӣ, сардори, пешвой; 2. даллагӣ.

Занеро, ки ба қиёдат машҳур буд, биталабид ва дархост қард, то зане боҷамол биёрад. *Авфӣ*

ҚИЁМ а. قيام 1. истодан, рост истодан, рост хестан.

Зи ранҷу дард чунон гаштаам, ки як нафасам
На мумкин аст қууду на мумкин аст қиём!
Убайди Зоқонӣ

Шароб уро аз пой дароварда буд ва дар ҳини қиём
пояш дар ҷое хӯрда аз пой дарафтод.
«Таърихи Фариишта»

2. рост истодан дар вақти намоз.

Бошад чу обидон рӯзу шаб андар сучуд,
Халқ набинад варо ҳаргиз андар қиём. *Ломей*

қиёмӣ намоз дар намоз рост истодан.

Ќумла сарафқанда зи рӯи ниёз,
Гашта сафоро чу қиёмӣ намоз.

«Таърихи Фариишта»

3. рост шудани офтоб дар ними рӯз.

Хусни бутони олам рӯ дар завол дорад,
Дар авҷи хубрӯй меҳри ту дар қиём аст. *Туғраи*
Рухат ба арсаи дилҳо чу меҳр метобад,
Чу офтоб, ки тобонтар аст вақти қиём. *Васлӣ*
Ҳангоми қиём хоки поятро
Хуршеди фалак ба фарқи сар хезад. *Анварӣ*

4. маҷ. ҳастӣ, вучуд, мавҷудият.

Қиёми оламе дар сояи уст,
Ки афканда ба фарқи душману дӯст.

Бадрии Кашмири

5. саркашӣ, нофармонӣ, шӯриш, исьён; ◇ қиём **грифтан** мустаҳкам шудан, устуворӣ ёфтан.

Хануз амали Аҳмадхон дар ҳар ду савба қиём нагирифта буд, ки Наввоб ... ба Акбаробод расид.
«Хизонаи омира»

қиём кардан (ё намудан) а) аз ҷой бархостан, бо таъзиму хурмат рост истодан.

Агарчи сарвро бодест дар сар, ҳам ба пеши гул
Қиёме мекунад, к-озодагиро ин нишон омад.

Хисрави Деҳлавӣ

Султон Баҳодур ҷиҳати у қиём намуда муонақа кард. *«Таърихи Фароштар»*

б) иқдом кардан, машғул шудан.

Илми ҳикмат дониستاني ҳама чизҳост, чунон ки ҳаст ва қиём намудан ба корҳо, чунон ки бошад.
«Ахлоқи Носирӣ»

Пайғом дод, ки ба Хуросон равад ва ба дафъи муфсидони он вилоят қиём намояд.

«Равзат-ус-сафо»

Ва ҳеҷ кас ҷуз аз кори ҳақ қиём накунад ва ҷуз ба роҳи ҳақ наравад. *Аҳмади Дониш*

в) истодан, ором гирифтан; г) омода будан, ҳозир шудан, камар бастан ба иҷрои коре.

Ҳеҷ муҳимме ҳаст, ки ба итмоми он қиём намоям?
Авфӣ

сар ба қиём кашидан қомат баланд кардан.

Шохи бемева кашад сар ба қиём,

Шохи пурмева шавад ҳам ба салом. *Ҷомӣ*

ҚИЁМАТ а. **قيامت** 1. рост шудан, бархостан, бар по истодан; 2. *д.* рӯзе, ки гӯё мурдагон аз нав зинда мегарданд ва аз қору кирдорашон ҳисоб медиҳанд; растохез, рӯзи ҷазо.

Сирот ва мизони ҳар қавме дар он қиёмат бошад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Талаб аз суҳан то ҷазошон диҳад,
Суҳан дар қиёмат сазошон диҳад.

«Тазкираи Малехо»

то ба қиёмат *ниг.* то рӯзи қиёмат.

Номи соҳибхунарон то ба қиёмат боқиаст,
Нақши Фарҳод хабар медиҳад аз кӯҳкани. *Сайидо*

то рӯзи қиёмат ҳамеша, абай, доимо.

Кӯтаҳ накунад баҳси сари зулфи ту, Ҳофиз,
Пайваста шуд ин силсила то рӯзи қиёмат. *Ҳофиз*

фардои қиёмат фардо, ки қиёмат хоҳад шуд, рӯзи қиёмат.

Соқӣ, ғами фардои қиёмат чӣ хӯрӣ?

Дардеҳ қадаҳи бода, ки шаб мегузарад. *Хайём*

Фардои қиёмат наравам ҷониби тубӣ,

Дар сояи сарви қади дилҷӯи ту бошам. *Ҳилолӣ*

набудани ғами қиёмат аз рӯзи ҷазо фикр накардан, аз худо натарсидан.

Лаҳза ба лаҳза дар ситам ғамзаи у қиёмате
Мекунаду зи кофирӣ нест ғами қиёматаш.

Қамоли Хучандӣ

3. *маҷ.* уқубат, азоби саҳт, мусибат.

Гар куштанам муроди ту, эй сарвқомат, аст,
Имрӯз куш, ки ваъдаи фардо қиёмат аст. *Мушфиқӣ*

4. *маҷ.* шӯру ғавғо.

Баромад зи қалби ду лашкар хуруш,
Расид осмонро қиёмат ба гуш. *Низомӣ*
қиёмат дамондан шӯру ғавғо барпо кардан.

Ишқ шӯри нуҳуфта дар дили ман,
То дамонад қиёмат аз гили ман. *Бедил*

қиёмат овардан шӯру ғавғо ва ғирев бардоштан.

Шабехун ғамзаи бедоди у дар мулки ҷон орад,
Қади сарваш қиёмат бар сари озодагон орад. *Муфид*

қиёмат қоним кардан шӯру ғавғо барпо кардан.

Сайидо, ин он ғазал бошад, ки Соиб гуфтааст:
Мекунӣ қоним қиёматро, аз он боло мапурс!

Сайидо

қиёмат ба ҷаҳон афкандан шӯру ғавғо бардоштан.

Аз чилва қиёмат ба ҷаҳон афкану мағзор
Дар хок барад, хок таманнои қиёмат. *Румӣ*

дар ҷаҳон афтодани қиёмат шӯру ғавғо хестан.

Душ ёрам парда аз руҳсори худ бикшода буд,
Гуӣ, аз хуснаш қиёмат дар ҷаҳон афтода буд.

Асирии Лоҳиҷӣ

5. *маҷ.* амри аҷиб ва ғариб, шигифт, тааҷҷубовар.

Чӣ қиёмат аст, ҷоно, ки ба ошнқон намудӣ,
Дилу ҷон фидои рӯят, бинамо изор моро! *Ҳофиз*
Ширинлабе, шакардаҳане, сарвқомате,
Кӯтаҳ кунам ҳадис, ба хубӣ қиёмате.

Қамоли Хучандӣ

қиёмат кардан қори аҷибу ғариб кардан.

Ёр дар хубӣ қиёмат мекунад,
Ҳусн бар хубон ғаромат мекунад. *Анварӣ*

◇ қиёмат хондан бадбахтӣ шумурдан.

Мардумонро з-у балои дил, маро ташвиши ҷон,
Ман қиёмат хонам, ар халқе бало мехонадаш.

Хисрави Деҳлавӣ

ҚИЁМАТАНГЕЗ **قيامت انگيز** 1. шӯру ғавғо барпоқунанда;
2. *маҷ.* ҳайратангез.

Ин фишурдан қиёматангез аст,
Ин замингири осмонхез аст. *Бедил*

ҚИЁМАТГОҲ **قيامت گاه** 1. *д.* ҷои барпо шудани растохез;
2. *маҷ.* ҷои барпо шудани шӯру ғавғо; ҷои воқеъ шудани чизи аҷиб.

Зиҳӣ, маъмуран кайфиятасоб,
Қиёматгоҳи чандин олами об ... *Бедил*

қиёматгоҳи ишқ ҷои барпо шудани шуру ғавғои ишқ;
сарчашмаи ишқ.

Эй Сарофили қиёматгоҳи ишқ,
Эй ту ишқи ишқу эй дилхоҳи ишқ. *Румӣ*

ҚИЁМАТЗОР **قيامت زار** *ниг.* қиёматгоҳ.

Ман қиёматзори ишқам, дида ку, то бингарад
Сад биҳишту дӯзах аз ҳар гушаи саҳрон ман.

Урфӣ

ҚИЁМАТКАДА **قيامت كده** ҷои ташвиш ва азоб; киноя аз дил.

Дил ба ҳар кас, ки сипурдем, парешонтар сохт,
Ин қиёматқадаро ҳеҷ кас обод накард.

Волеҳи Ҳаравӣ

ҚИЁМАТНИГОҲ||**ҚИЁМАТНИГАҲ** **قيامت نگاه**||**قيامت نگاه** *ки-*
ноя аз маҳбуб.

Чашми бадмасти касе бар сари чанг аст ин чо,
Аз қиёматнигахе чаври Фаранг аст ин чо.

«Баҳори Аҷам»

ҚИЁМАТПАЙКАР *قيامت پيکار* киноя аз дилбар, маҳбуб.

Шамъи маҳфил имшаб он шӯхи қиёматпайкар аст,
Бар чароғи маҳ шикасти ранг субҳи дигар аст.

Алиш Орзу

ҚИЕС *а. قياس* 1. андоза, андоза гирифтани миёни ду чиз,
муқоиса.

Қайсари Рум бузург аст, валекин ба қиёс

Гар мубоҳот кунад, бо ту яке мискин аст. *Муиззӣ*

Киштиҳои молу мулки уро қиёс нотавон кард.
Носири Хисрав

Ишқи зи қиёс дошт берун,

У низ чу Қайс буд маҷнун. *Ҳилолӣ*

қиёс *гирифтани а)* татбиқ кардани касе ё чизе бо касе
ё чизе, муқоиса ва андоза кардан.

Зи таърихҳо чун гирифтаи қиёс,

Ҳам аз номан марди эззатшинос;

Дар он ҳар ду гуфтор чустӣ набуд,

Газофи суханро дурустӣ набуд. *Низомӣ*

б) бар равише рафтани, ки дигарон бар он рафтаанд,
ибрат гирифтани.

Сазад, гар баёни ту гирифтаи қиёс,

Шавам аз нишони ту моҳишинос. *Бедил*

қиёс додан баробар кардан, монанд доништан.

Гуфт: Эй ба ғалат фитода бар ман,

Чун хеш қиёс дода бар ман. *Шоҳин*

қиёс кардан *а)* татбиқ кардан, муқоиса кардан.

Ғами маро ба ғами дигарон қиёс макун,

Ки ман нишонаи ғамҳои беқиёс шудам. *Ҳилолӣ*

б) тахмин кардан.

Бораи азим дорад, иртифоаш бисту панҷ араш
қиёс кардам. *Носири Хисрав*

Қиёс кун, ки чӣ ҳолам бувад дар он соат,

Ки дар тавилаи номардумам бибояд сохт. *Саъдӣ*

2. фикру андеша.

Санг дар дасту мор бар сари санг —

Хирарой бувад қиёсу даранг. *Саъдӣ*

3. *фалс.* гуфторе, ки мураккаб аз ду ҷумла буда, аз
вай натиҷае мебарояд, силлогизм.

Монда ҳайрон ба фаҳми хурдашинос,

Қ-ин на бар виҷқи ҳикмат асту қиёс. *Ҷомӣ*

◇ қиёси иқтиронӣ *фалс.* қиёсе, ки дар он натиҷаи
мантиқӣ зикр нашудааст.

Ҷуз ба маснуе надидӣ сонее,

Бар қиёси иқтиронӣ қоней. *Румӣ*

қиёси маалфориқ *фалс.* баробар кардан чизеро ба қиёс
дигар дар ҳолате ки муносибате ва иштироке миёни
онҳо набояд; қиёси нафс *фалс.* ба худ монанд карда
ҳукм баровардан, аз рӯи рафтору мисоли худ фикру
мулоҳиза инҳор кардан; қиёси нуктасанҷӣ озмудани
неку бадӣ сухан.

3-он чо, ки қиёси нуктасанҷист,

Як нукта беҳ аз ҳазор ганҷест. *Ҳилолӣ*

қиёси фосид *фалс.* хато дар қиёси мантиқӣ; қиёси фу-
қаҳо *фалс.* қиёсе, ки аз ҷиҳати мушобаҳат ба дигар
масъалаҳо ҳукм карда мешавад, аналогия; бар ин қиёс
ба ҳамин тарик, ба ҳамин сабаб.

Бар ин қиёс лозим аст, ки дар мамлакат аз пан
хар амал ва шуғл дидбоне чун раиси бадоеъ омода
бувад, ки чавҳари мардум ба султон менамояд.

Аҳмади Дониш

қиёс *афзун кардан* бузург доништан, муҳтарам шумур-
дан.

Ту шоҳӣ, қиёси ту афзун кунам,

Ҳисоби ту бо дигарон чун кунам? *Низомӣ*

ҚИЕСАН *а. قياساً* аз рӯи қиёс, аз рӯи муқоиса.

ҚИЕСОТ *а. قياسات* ҷ. қиёс.

Пас дабир бояд ... соқибуррағӣ бошад ... ва аз
қиёсоти мантиқӣ банд ва бегона набояд. (1)

Низомии Арӯзӣ

ҚИЕСИ *قياسى* 1. мансуб ба қиёс; 2. аз рӯи андоза ва
қиёс.

Дар ҷадвали ин хати қиёсӣ

Мекуш ба ҳештаншиносӣ. *Низомӣ*

ҚИЕФА||ҚИЕФАТ *а. قيافه||قيافت* 1. шаклу шамонл, афту
андом.

Гуфтанд ба шаҳ қиёфан у,

Бурданд шамими нофай у. *Файзӣ*

2. либос.

ҚИЗБОН *а. قضيبان* *ниг.* қузбон.

ҚИЗИЛ *т. قزل* 1. сурх; 2. маҷ. тилло, зари сикказода.

ҚИЗИЛАЁҚ *т. قزل اياق* 1. киноя аз пойлуч, авбош.

Чандин қизилаёқи дигар кард гандағӣ,

Ту бо мани ситамзада гаштӣ қизилпичоқ. *Шоҳин*

2. навъе аз гуфсанд.

ҚИЗИЛБОШ *т. قزل باش* 1. сарбозе аз лашкари подшоҳӣ

Эрон — Исмоили Сафавӣ (асри XVI), ки қулоҳи сурх

дар сар доштаид; 2. киноя аз аҳли мазҳаби шиа.

ҚИЗИЛПИЧОҚ *т. قزل پچاق* кордкаш, безорие, ки бо
худ корд овехта мегардад.

Чандин қизилаёқи дигар кард гандағӣ,

Ту бо мани ситамзада гаштӣ қизилпичоқ. *Шоҳин*

ҚИЗИЛЧА *т. قزلچه* сурхча, ки дар бадани кудак ба
шакли доначани сурх меамад.

ҚИЗИЛШОҲ *قزل شاه* киноя аз Қизил Арслон (1186—1191) —

подшоҳе аз сулолаи Илдиғизийи Ганҷа.

ҚИЗИЛШОҲӢ *قزل شاهى* мансуб ба қизилшох.

Ба мамлуқӣ хате дода мусалсал,

Ба тавқеи қизилшохӣ мусаччал. *Низомӣ*

ҚИЛ||ҚИЛА *а. قيل* чизи гуфташуда, гапҳо.

Ҳар кӣ дар банди қилҳо афтод,

Ақли у дар ақилаҳо афтод. *Саной*

қилу қол гуфтугу; мубоҳиса; баҳси илмӣ; чанҷол, каш-
макаш.

Зи ҳар нукта карданд уро суол,

Бирун омад аз уҳдан қилу қол. *Ҷомӣ*

Дар сидқи ин мақол басте қилу қол рафт,

Ҳар даъвие, ки аз ту ба фазлу камол рафт.

Шоҳин

қилу қоли масъала мубоҳасаи илмӣ

Мабоҳисе, ки дар он ҳалқаи чунун мерафт,
Варои мадрасаву қилу қоли масъала буд. *Ҳофиз*
қилу қол кардан мубоҳиса кардан; кашмакаш кардан.
Ҳамебаст аз гумон ҳар кас ҳаёле,
Ҳамекарданд бо ҳам қилу қоле. *Ҷомӣ*

ҚИЛЛАТ *а.* قلت камӣ; нодорӣ, фақр, қашшоқӣ.

Май хӯр, ки зи ту касрату қиллат бибарад
В-андешаи ҳафтаду ду миллат бибарад. *Ҳайём*

Ҳеҷ кас бо вучуди қиллату эҳтиёҷ ин навъ амонат
ба ҷой наёрад. *Авфӣ*

қиллати ақл камақлӣ, норасони ҳушу хирад, аблаҳӣ.
Ва касеро, ки бар он инкор ояд, аз хурдии димоғ,
... тангии ҳавсала бошад ва қиллати ақл.

Аҳмади Дониш

қиллати илтифот камилтифотӣ, камдиққатӣ, кам аҳамият
додан ба чизе; рӯякӣ мулоҳиза намудан.

Ва риояти ин дақиқа аз муҳиммот бувад, ҷӣ қиллати
илтифот бо мисоли ин дақиқ ҳафт лозим ояд.

Насириддини Тусӣ

қиллати манол фақирӣ, нодорӣ, камбағалӣ.

Бо вучуди қиллати манол таҳсил мекардам. *Авфӣ*
қиллати ҳаё беҳаёӣ, беадабӣ; бешармӣ; қиллати ҳол
нотавонӣ, беқудратӣ, камбағалӣ.

Матоам бар дар овардаст даллол,
Ҳиҷолат мекашам аз қиллати ҳол. *Нозим*

ҚИЛЛАТУЛМУБОЛОТ *а.* قلت المبالاة камилтифотӣ, камлутфӣ,
кам будани лутфу марҳамат.

Бас чу аз қиллатулмуболоташ
Кас аз он пас маро ба кас нашмурд. *Анварӣ*

ҚИЛЛАТУЛМУВОЛОТ *а.* قلت الموالاة каммехрӣ, камии
мехру дӯстӣ.

Ин одати қиллатулмуволот
Оини кадом дӯстон аст? *Анварӣ*

ҚИЛОДА||ҚИЛОДАТ *а.* قلادة||قلادة 1. гарданбанд, гулӯ-
банд, банди гардани ҳайвонот.

Ҷӣ арзон будӣ ин шутур, агар ин қилода дар гардан
надошти. *Ҷомӣ*

Гар дар ҳунар саге зи саге имтиёз ёфт,
Бар гарданаш зи меҳнати даврон қилода аст. *Савдо*

қилодаи мурассаъ гулӯбанди хотамкорӣ, гулӯбанди
садаф ва ҷавоҳир шинондашуда.

Ду шерӣ жаён бар пой тахт баста будӣ бо қилодаи
мурассаъ. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

қилодаи тасбеҳ киноя аз наҳи тасбеҳ.

Мабур зи гардани суфӣ қилодаи тасбеҳ,
Гузур, то бибуррад гардани муқаллидро!

Қамолӣ Хучандӣ

қилода бастан гулӯбанд овехтан, тавқу ҳалқа овехтан.

Шунидаам, ки сагонро қилода мебандӣ,
Чаро ба гардани Ҳофиз намениҳӣ расане. *Ҳофиз*

2. як сар,-то,-та (дар ҳисоби сағ, фил ва ғ.).

Султон Аҳмадшоҳ ... фармуд, ки чанд қилода аз
сағони шерчангол дунболи он мӯҳтол сар диҳанд.
«Таърихи Фаршита»

Даҳ ҳазор қилода фили дамрон дар лашқари у будӣ.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

ҚИЛОЛ *а.* قلال ҷамъ 1. ҷ. қулла.

[Мардум] аз бими ҷон ба қилоли ҷибол ... паноҳ
бурданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. кӯзаҳо; сатилҳо.

ҚИЛОЪ *а.* قلعة ҷ. қалъа.

Арқони давлат ва аъени ҳазрат васияти малик
ба ҷой оварданд ва таслими мафотехи қилоу ха-
зони бад-ӯ карданд. *Саъдӣ*

Дар он қилоъ ва рибоъ ду ҳазор бутхона ёфтанд.
«Равзат-ус-сафо»

ҚИМА *т.* قيمة гӯшти кӯфта; қимаи сармӯрӣ навъе аз
қима, ки бисёр хурд ва борик мекунанд

Дилам аз ҳалқаи зулфаш наниҳад пой бирун,
Гар кашад қимаи сармӯрияш он хатти сиёҳ.

Ғаниӣ Қабул

қима кардан (*ё* намудан) реза-реза кардан.

Намедихад дили равшан зи даст ҷамворӣ,
Ба ранги қач гараш аз теғ қима-қима кунанд.

Мӯҳсини Таъсир

Ва мурғи мокиёнро кушта ва қима намуда.

Аҳмади Дониш

ҚИМАТ *а.* قیمت баҳо, нарх, арзиш.

... Ки бори намак ҳаст он чо азиз,
Ба қимат аз он беҳ надоранд чиз. *Фирдавсӣ*

Ғулмон ва наздикони подшоҳ рағбат намуданд
ба харидани он зиёъҳо, то қимати ҳар ҷуфте аз ин
зиёъ ба ҷаҳор ҳазор дирам шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

На ҳар ҷӣ ба қомат меҳтар — ба қимат беҳтар.
Саъдӣ

қимат бурдан баҳо паст кардан.

Қимати нархгаронон ҳама бурд,
Номаи сеҳрбаёнон бисутурд. *Ҷомӣ*

қимат гирифтан баҳо пайдо кардан.

Ишқ то нашкаст дилро, равнақе пайдо накард,
То садафро нашкани, гавҳар нагирад қимате. *Исмаи*

қимат додан баҳо ва арзиш додан; маҷ. тақдир кардан,
қадр арзиши сазовор муайян кардан.

Гуморӣ бар аҳволи ман ҳиммате,
Садафрезаамро диҳӣ қимате. *Ҷомӣ*

қимат кардан баҳо муайян кардан, баҳо додан.

Ба бозори нақӯрӯён агар қимат кунанд ўро,
Харидораш Имодулмулк — шоҳи додгаре хезад.

Муиззӣ

қимат паймудан адо кардани арзиш, пардохтани баҳои
чизе, додани пули чизе.

Азизи Мисрро гуфт: Эй, нақӯрой!
Бирав, бар молик ин қимат бипаймой! *Ҷомӣ*

қимати касе, чизе шикастан беқадр кардан; хор кардан.

Ҳайф аз ту, ки аҳди ишқ бастӣ,
Бас қимати ошиқон шикастӣ. *Шоҳин*

ба қимат пардохтан нархи чизеро муайян кардан.

Чу ишқи ёр ҳам олуда сӯзаду ҳам пок,
Ба қимати гуҳари ину он кӣ пардозад? *Урфӣ*

ба қимати чизе расидан муайян кардан ва донишани
қадр баҳои чизе.

Дурр аст суҳан бари суҳансанҷ,
Сарроф расад ба қимати ганҷ. *Ҳилолӣ*

ба қимат ситондан чизеро бо адо кардани арзиши он
гирифтани, пул дода гирифтани.

Бифармуд, то намакро ба қимат бистонад, то расмӣ нагардад ва дех хароб нашавад. *Сағдӣ*

ҚИМАТБАҲО قیمت بها пурбаҳо, гаронбаҳо; арзанда; баландмиқдор.

Дар дукони ваҳмбофон чуз қумоши худсарӣ Нест, Фонӣ, чун матои косиди қиматбаҳо. *Фонӣ*

ҚИМАТГАР قيمتگر муайянкунандан баҳо, таъинкунандан нарх ва арзиши чизе.

Ин гуҳарро мабод то маҳшар Ҳасаду ҷаҳлу бухл қиматгар. *Саной*

ҚИМАТМАНД قيمت مند пурбаҳо, гаронбаҳо.

Муртафеъ чомаҳои қиматманд, Бештар з-он, ки гуфт шояд чанд. *Низомӣ*

ҚИМАТМАНДИ قيمت مندى пурбаҳой, нарх ва арзиши баланд доштан.

Зи гавҳар суфтан устоде ҳаросад, Ки қиматмандии гавҳар шиносад. *Низомӣ*

ҚИМАТРА||**ҚИМАТРА** *а.* قمبر||*а.* قمبر саноч; кутгӣ, сандуқча.

Гуянд, муаммаре замин кофт, К-аз зери замин қиматрае ёфт. *Шоҳин*

ҚИМАТСАНЧ قيمت سنج муайянкунандан баҳо, таъинкунандан нарх ва арзиши чизе.

Гуфт: Чандин матои гавҳару ганҷ, Ки наёяд ба ваҳми қиматсанҷ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚИМАТӢ قيمتى гаронбаҳо, пурарзиш, қиматнок.

Оҳҳои қиматӣ хуш кардаем, Мункири ғамҳои арзонем мо. *Зухурӣ*

◆ ақиқи қиматӣ киноя аз лаби сурх.

Чун бихандад он ақиқи қиматӣ, Сад ҳазорон дил гирифташ ниғар. *Шамси Табрезӣ*

ҚИМОЗ *т.* قماز 1. номи ғулуме; 2. каниз, хизматгор.

Бар дари хона бигӯ қимозро, То биерад ин риқоқу қозро. *Румӣ*

ҚИМОР *а.* قمار бозии ба пул, бозие, ки бурду бохт дорад.

Подшоҳона кардаем қимор, Дови аввал хизона бохтаем. *Зухурӣ*

Либоси орият пеш аз талаб андохтан дорад, Қимореро, ки бурде нест, дар пай бохтан дорад. *Соиб*

қимор задан қиморбозӣ кардан.

Қиморе занам бар сари пову он гаҳ Зи сар пой созам, ба по мегурезам. *Хоқонӣ*

ҚИМОРБОЗ قمار باز касе, ки бо бозии қимор машғул аст.

ҚИМОРБОЗӢ قماربازى бозие, ки дар он бурду бохти нақдӣ ва чинсӣ мешавад.

Дашташ ба фусуни сеҳрсозӣ, Бо чарх кунад қиморбозӣ. *Файзӣ*

ҚИМОРПЕША قمارپيشه *ниг.* қиморбоз.

Ваъзи қиморпешагон пураҷаб асту ин аҷаб: Навқари муҳтасиб барад куртаи садъямоқро. *Саъдо*

ҚИМОРҲОНА قمارخانه ҷои маҳсуси бозии қимор, ки соҳиб он аз қиморбозон ҷутал мегирад.

Чашмаш ба нигоҳи ҷодувона, Сад бутқадаро қиморҳона. *Файзӣ*

◆ ин қиморҳона киноя аз дунё.

Қалб аст муқомири замона, Бигрез аз ин қиморҳона. *Файзӣ*

ҚИМОТ *а.* قماط матое, ки дасту пой кудакро бо он мекӯчанд; ғундак.

Юнусро... монанди кудаке... дар қимот печид бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚИНДИЛ *ю.-а.* قنديل *ниг.* қандил.

ҚИНИНА||**ҚИНИНАТ** *а.* قنينه||*ниг.* қанина.

ҚИНОӢ *а.* قناع рубанд, чашмбанд, ки занон ба рӯи мегиранд, бурҷаъ.

Ба фарқаш зи иззу қаноат қиноӢ, Зи фармони ҳирсаш сари имтиноӢ. *Ҷомӣ*

ҚИНТОР *а.* قنطار 1. воҳиди вазн, ки баробари 100 рағиб

ё қариб 45 кг аст; 2. пусти гов, халтаи чармин, ки таллу лову нуқра ва ҷавохирот меандозанд.

Ҳам аз зарри конӣ, ҳам аз лаълу дурр Басе чарму қинторҳо карда пур. *Низомӣ*

Зар на ба харвор, балки ба қинтор мебурдад, то андак замоне ганҷҳои гарон талаф шуд.

«Равзат-ус-сафо»

3. маҷ. миқдори бисъёре аз чизе; ◆ қинтор-қинтор хеле бисъёр, аз ҳад афзун.

Хони хонон... мавзунони саногустари худро қинтор-қинтор зар мебахшид. *«Хизонаи омира»*

ҚИР *ю.-а.* قير 1. моддаи рағанмонанди сиёҳ ва часпак, ки аз

нафт ҳосил мешавад ва онро барои муолиҷаи ҷароҳати шутурҳо кор мефармоянд, инчунин ба дарзи кишти меомоланд, то ки ба кишти об надарояд.

Чу нома бар у хонд фаррух дабир, Рухи шох Ковус шуд ҳамчу қир. *Фирдавӣ*
Шуҳи ман ҳар гаҳ кушояд турран чун қирро, Меканад шерозаи домони гул занҷирро. *Турғал*
қирӣ ноб киноя аз зулфи сиёҳ.

Бар сими сода бехта аз мушки суда гард, Бар рӯи лола рехта аз қирӣ ноб об. *Анварӣ*
ба қир андудан қир ба чизе молидан, то ки аз сӯроҳон он об нагузарад.

Дар сандуқ ниҳод ва ба қир биандуд ва ба рӯди Миср андохт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. маҷ. ранги сиёҳ.

Ҳалқаи ҳар дар мазан, лофи қаландар мазан, Мурғ най, пар мазан, қир мағӯ қорро. *Шамси Табрезӣ*

Зи барқи наъли шабрангаш шаби қир Мунаввар буд чун рӯзи ҷаҳонгир. *Бадрии Қашмирӣ*
қирӯ қор сиёҳу сафед.

Бо ғайри чинс агар бинишинӣ, бувад ниғоқ, Пайдост обу рағану пайдост қирӯ қор. *Шамси Табрезӣ*

қир қардан сиёҳ қардан.

Дам-дам чу духул нафир мекард, Кофур ба латма қир мекард. *Шоҳин*

◆ чашман қир киноя аз шаб.

Чун субҳидам аз ғизолаи хур Пӯшид замин ғулолаи зар,

Афшонд фалак зи чашмаи қир,
 Аз меҳри ғизола қатраҳо шир. *Чомӣ*
 ба қирдори қир ба монанди қир, сип-сиёҳ.
 Чунон нангаш омад зи кори Ҳаҷир,
 Ки шуд лолабаргаш ба қирдори қир. *Фирдавӣ*
 қир рехтан банд кардан, роҳи гузарро сахт бастан,
 маҳкам кардан.

Агар Яъҷуҷи даврон бишканад садди Сикандарро,
 Тағофул бар дари арбоби ҳиммат қир мерезад.
Сайидо

ҚИРАБ а. *قرب* ч. қирба||қирбат.

Андар он водӣ гуруҳе аз араб,
 Хушк шуд аз қаҳти бороншон қираб ... *Румӣ*

ҚИРАД а. *قرد* маймуни нар.

ҚИРАДА а. *قرده* ч. қирад.

Ҳоли эшон дар ташаббуҳ ба уламо ва азқиё ...
 чун қирада ва тӯтӣ [буд]. «Ахлоқи Чалолӣ»

ҚИРАНДОЙ *قيرانداى* *ниг.* қирандуд.

Шикофи санг қирандой карданд,
 Миёни қаъри Нилаш ҷой карданд. (1) *Чомӣ*

ҚИРАНДУД *قيراندود* 1. қирмол, қир молидашуда, бо қир
 андовашуда.

Моғи дар обгир гашта равон,
 Рост чун киштиест қирандуд. *Рудакӣ*

2. *мач.* сиёҳ, сип-сиёҳ, ба зулмот фуру рафта.

Даҳр чун дар сарои қирандуд
 Тудай дуда бо талотуми дуд. *Саной*

ҚИРБА||ҚИРБАТ а. *قربه||قربت* машки об.

Қирбае пур кун зи Тасними замир,
 Рӯхро бо он ба саққой фирист. *Ҳоқонӣ*

ҚИРБОН а. *قربان* ғилоф, чилде, ки камонро дар он нигоҳ
 медоранд.

Сиёвӯш чу гуфтори меҳтар шунид,
 Зи қирбон камони кай баркашид. *Фирдавӣ*

ҚИРВОН I *قيروان* 1. номи шахрест дар ғарби Африқо.

Зи паргори Чин то ҳади Қирвон,
 Ба даргоҳи ӯ гашт пайке равон. *Низомӣ*

Ҷаҳон қиргун гашта то Қирвон,
 Бароварда шаб дудаш аз дудмон. *Ҳочу*

2. *мач.* шаби торик, торикӣ.

Ҳар киро шаб бинам андар қирвон,
 Рӯз бишносам ман уро бегумон. *Румӣ*

ҚИРВОН II *قيروان* *шакли арабишудаи қорвон.*

ҚИРВОТ а. *قرواط* заврақи калон, кишти.

Ба дарбанди он ноҳият раҳ наёфт,
 Ба қирвотҳо рӯи даръё шитофт. *Низомӣ*

ҚИРГУН *قيرگون* сиёҳ, ба ранги қир.

Он зоғ, ниғаҳ кун, чу паррад,
 Монанди яке қиргун чалепо. *Имора*

Офтобро аз тутуқи қиргуни шаб берун овард.

«Равзат-ус-сафо»

◇ чодари қиргун а) *киноя* аз шаб; б) *киноя* аз абри
 сиёҳ.

Чу хуршед он чодари қиргун
 Бидарриду аз парда омад бурун... *Фирдавӣ*

ҚИРМИЗ *قرمز* 1. навъе аз ҳашароти сурхранги майда, ки
 ба шакли тухм ва ба ҳаҷми донан наск буда, аз он
 ранги сурхи баланд месозанд; 2. *мач.* ранги сурх.

Ҳаво рӯи заминро шуд мутарриз,
 Ба софӣ оби даръё не ба қирмиз. *Бадеӣ*

ҚИРМИЗӢ *قرمزي* сурхранг, сурх.

Нашоти маи қирмизӣ сохтанд,
 Бисоте ҳам аз қирмиз андохтанд. *Низомӣ*

◇ қирмизӣ об *киноя* аз шароб.

Аз он қирмизӣ об хоҳам ба даст,
 Ки Зардуштро кард оташпараст. *Зухурӣ*

ҚИРОАТ а. *قرائت* хондан, хониш.

Ҷуз аҳли Яман бар китобат ва қироати ӯ вуқуф
 надоштанд. *Авфӣ*

ҚИРОБ а. *قراب* 1. ниём, ғилофи шамшер.

Санам зи хатти ту тавҳид бар забон ронад,
 Ситам зи хомаи ту теғ дар қироб ниҳад. *Бадри Чочӣ*

2. тирдон.

Бар мисоли чангиён Миррих шуд пархошҷӯй,
 То ба қаҳри бадсиголат баркашад тир аз қироб.
Муизӣ

ҚИРОН I а. *قران* 1. наздик шудан, пайвастанӣ чизе ба
 чизе.

То нақш набаста буд ёқути лабат,
 Бо об қирони оташи тез набуд. *Ҳофиз*
 Қирони қавси қузах бо ҳилол бас аҷаб аст,
 Худойро, бинамо токи абрувон ҳар ду. *Чомӣ*

2. *муч.* ба ҳам наздик омадани ду ситоран сайёра
 дар як бурҷ.

Бупечиданд ҳар ду аз раҳи дид,
 Қирони Зухра бо Хуршед гардид. *Мулҳам*

қирони ахтарон ба ҳам наздик шудани ситораҳо.

Хуш бош, ки ғусса бекарон хоҳад буд,
 Дар чарх қирони ахтарон хоҳад буд,
 Хиште, ки зи хоки ту бихоҳанд задан,
 Девори сарои дигарон хоҳад буд. *Хайём*

қирони саъд (*ё саъдайн*) а) наздик шудани ду ситоран
 саъд, мас. қирони Зухра бо Муштарӣ ва қирони Моҳ
 бо Зухра, ки гуё ҳар кас дар он вақт таваллуд шу-
 да бошад, хушбахт хоҳад буд ва ё коре, ки он гоҳ
 сар шуда бошад, ба неки ва ба хайр меанҷомад.

Қирони саъди чарх онро қарин аст,
 Қи ёре дилпазираш ҳамнишин аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) *мач.* ба ҳам ҳам омадани ду дӯсти чонӣ.

Рузи дигар қаноби Муборизӣ ба Фирӯза расида,
 қирони саъдайн даст дод ва мухолифон бар ин қазия
 иттилоъ ёфта ба тадбири кори хеш пардохтанд.
«Равзат-ус-сафо»

3. давр, аср; гардиши айём.

Сад қирон ваҳшу тайрро пас аз он
 Фалак аз кушта мизбон бошад. *Анварӣ*

Ҳисомуддини Тирмизӣ ... дар қирони Чингизхон
 қалон ватан шуда, ба Ҳиндустон омад.

«Табрихи Фариста»

қирон гирифтани а) *ниг.* қирон кардан; б) ба ҳамдигар
 наздик омадан, бо ҳам як ҷо қарор гирифтани.

Парчами байрақи ту шуд гесӯи ҳафт хоҳарон
 Чун маҳн роятат ба хур рӯзи вағо қирон гирифт.
Бадри Чочӣ

Бадри Чочӣ

қирон кардан а) ба ҳам наздик шудани ду ситораи сайёра дар як бурҷ.

Мунаҷҷим, ки бидонад, фалон ситора нахуст ин чо бувад, боз он чо шавад ва сипас чандин соат бо фалон ситора қирон кунад. *Ибни Сино*

б) ба ҳам нишастан; бо ҳам як чо қарор гирифтан.

Чун меҳру моҳ дар як манзил қирон кардандӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

в) гардиш кардан.

Даврони фалак кунад қиронҳо, К-аз парда барояд ин замонаҳо. *Файзӣ*

◇ **қирон афгандан** воқеае пеш овардан, ҳодисае барпо кардан.

Чун қарини шодне хоҳам шудан, Бар сипеҳри ғам қироне афганӣ. *Анварӣ*

дар толеъ будани қироне воқеае дар пеш доштан, пешомаде аз хубӣ ё бадӣ доштан.

Ин писарро то ба охири синни чордаҳсолағи қироне дар толеъ аст. *«Чор дарвеш»*

ҚИРОН II قران пули нуқраи Эрон.

ҚИРОНОТ а. قرانات ҷ. қирон I.

ҚИРОТ ю.-а. قيراط 1. ченаки вази, ки баробари тахминан 200 миллиграмм аст ва махсусан дар санҷиши ҷавоҳирот кор фармуда мешавад.

Тарокима дар саводи Бағдод мутафарриқ шуда, дар ғорат ва тороч муболаға намуданд то ба ҳадде ки гове дар Бағдод ба панҷ қирот мефурухтанд. *«Равзат-ус-сифо»*

2. маҷ. миқдори бисъёр ками чизе.

Дахл як ҳабба неву харҷ ҳазор, Моя қироту орзу қинтор. *Бедил*

ҚИРТ а. قيرط гӯшвора, халқан гӯш.

ҚИРТАЙН а. قيرطين шакли дугонаи қирт.

Равшан аз рӯяш чу сибтайн омаданд, Аршро дуррайну қиртайн омаданд. *Румӣ*

ҚИРТОС а. قيرطاس коғаз.

Бифармуд, то пешни ӯ шуд дабир, Биёвард қиртосу мушку абир. *Фирдавӣ*

ҚИРФА а. قيرفه пустилох.

Сар карда фуру қирфа кабудест бунафша, К-аз сабза ба зерӣ қадамаш сабз мусаллоост. *Ҷомӣ*

ҚИРӢ قيرى 1. мансуб ба қир; 2. аз қир сохташуда; 3. маҷ. сиёҳ, ба ранги сиёҳи ғализ; ◇ дили қирӣ дили сиёҳ, дили бадхоҳ.

Аз раҳи сидку сафо дурӣ чанд? Дили қирӣ, руҳи кофури чанд? *Ҷомӣ*

ҚИРӢЗИЗ т. قيرغز яке аз халқҳои туркинажоди Осиёи Миёна, ки асосан дар Қирғизистон зиндагӣ мекунанд.

Қирғизу қазақ он ашъёро, ки муҳосиби ваҳму хаёл аз эҳсон он очиз буд, омада соҳибӣ карданд. *Аҳмади Дониш*

ҚИРСАС а. قيرصص ҷ. қисса.

Пайваста китоби ахбор ва қисас ва таворих мутолаа кардӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аршошиёнӣ... дар илми таърих вуқуфи тамом дошт ва қисаси ҳиндро неку медонист.

«Таърихи Фариишта»

ҚИСМ а. قسم 1. ҳисса, бахш.

Айёрон қисми маро диҳанд. *Авфӣ*

2. навъ, хел; гуна, тарз, тарик.

Қазияҳо се қисманд... *Ибни Сино*

Ҳусни Лайлӣ гар аз ин қисм кунад пардадарӣ, Рузаке ношуда оби руҳи Мачнун резад. *Шоҳин*

аз ҳар қисм ба ҳар тарз, ба ҳар тарик.

Ночор барои обу алаф аз ҳар чинс тадбири андеша мекард ва аз ҳар қисм — талаби пеша. *Савдо*

3. насиб, баҳра, рузӣ, тақдир.

То баҳри як гуруҳ зи нехахтарист фаҳр, То қисми як гуруҳ зи бедавлатист ор. *Муиззӣ*

Қисми у ҷуз ишқу ошuftан надошт, Кон-ш мешуд, захираи гуфтан надошт. *Аттор*

ҚИСМАТ а. قسمت 1. ҳисса, бахш, қисм.

Баробар ба ҳам қисмати молашон, Мувофиқ ба ҳам сурати ҳолашон. *Ҷомӣ*

қисмат кардан тақсими намудан, ҳисса-ҳисса ва бахш-бахш ҷудо кардан.

Бо ман байат кунед, то ман зархоро ба шумо қисмат кунам. *Авфӣ*

Обу ранги чеҳраи уро агар қисмат кунанд, Бесухан, гулгунаи чандин гулистон мешавад. *Совб*

2. тақдир, насоба.

Он кас, ки ба хубон лаби хандон додаст, Хуни чигаре ба дардмандон додаст.

Гар қисмати мо надод шодӣ, ғам нест, Шодем, ки ғам ҳазор чандон додаст. *Хайём*

Маро рузи азал коре ба ҷуз риндӣ нафармуданд, Ҷар он қисмат, ки он чо рафт аз он афзун нахоҳад шуд. *Ҷофӣ*

қисмати азали тақдир, сарнавишт.

Чу қисмати азали бе ҳузури мо карданд, Гар андаке на ба вифқи ризост, хурда мағир. *Ҷофӣ*

Ба қисмати азали гар ту розий, зоҳид, Зи ман маранҷ ба риндӣ, ки қисмати азал аст. *Шоҳин*

қисмат афтодан насиб шудан.

Қисматам кош дар он кӯй фитад дигар бор, Ки аз он марҳала ман дил нигарон бастам бор. *«Тибби Юсуф»*

қисмат ниҳодан а) тақсими намудан, бахш кардан.

Бирафт, он замиро ду қисмат ниҳод, Ба ҳар як писар з-он насобе бидод. *Саъдӣ*

б) баҳра додан, насоба додан.

Гар ишқ ниҳад қисмати ман хорию офат, Хорӣ ба ҳамийят бикашам, не ба латофат. *Урфӣ*

ҚИСМАТХӢР قسمت خور рӯзихӯр, насобахӯр; киноя бандан худо.

Чу қисматхӯронро кунӣ роми хеш, Бар он қисмат афтода дон номи хеш. *Низомӣ*

ҚИСОР а. قصار кӯтоҳ, калта.

Сурҳояш ҳама қисору тивол, Қасрҳо з-он биҳишти фаррухфол. *Ҷомӣ*

Орзу дар балдаи Уда... девоне дар бухури қисор назм мекард. *«Хизонаи омира»*

ҚИСОРАТ||**ҚАСОРАТ** *a.* قسارت чомашуӣ, гозури.

Имоми шаҳр, ки саҷчода мекашид ба душ,
Ба хуни духтари раз чомаро қисорат кард. *Ҳофиз*

ҚИСОС *a.* قصاص қуштани кушанда ба ивази одамқушии
ӯ, интиқоми хунӣ дар муқобили хун; интиқом, қасос.

[Мусо] гуфт: Ин чӣ ҳолат аст? Гуфтанд: Ҳамр
хӯрда ва арбада карда ва касеро қушта, акнун ба
қисос фармудаанд. *Саъдӣ*

Бар хасми ҷавреша бикаш теғи интиқом,
Дар қеши ишқ афв зи қотил беҳ аз қисос. *Ҷомӣ*

Писарони амир шайх Муҳаммади мақтул ба
қисоси падар амир Ҷаҳоншоҳро бикӯштанд.

«*Равзат-ус-сафо*»

қисос кардан интиқом гирифтан.

Ноғуфта аз даҳони ту рамзе маро мақуш,
Натвон қисос кард гуноҳи набударо. *Шоҳӣ*

ба қисос гирифтан ҷазо додан, интиқом гирифтан.

Қасро ба қисоси қатли ман нагиред,
К-аз ман бихил аст қотили маъ. *Саъдӣ*

ҚИССА *a.* قصه афсона; ҳикоят; саргузашт, шарҳи ҳол,
баёни ҳол.

Боди сабо, чу бигзарӣ бар сари қуи он парӣ,
Қиссаи Ҳофизаш бигӯ тоза ба тоза, нав ба нав. *Ҳофиз*

Ин қисса ниҳояте надорад,
Андозаву ғояте надорад. *Ҳилолӣ*

қиссаи равшан чизе, ки ҳама медонанд, ҳақиқати
маълум ва ошкоро.

Фиреби ҷаҳон қиссаи равшан аст,
Бибин, то чӣ зояд, шаб обистан аст. *Ҳофиз*

қиссаи тӯфон афсонаи об зер кардани тамоми рӯи
замин, тӯфони Нӯх.

Бо ду каф ӯ зи бас ато, ки бибашад,
Хор намояд ҳадису қиссаи тӯфон. *Рӯдакӣ*

қисса кӯтоҳ қисса кӯтоҳ шавад!, гап тамом!

Мо шайху зоҳид камтар шиносем,
Ё чомӣ бода, ё қисса кӯтоҳ! *Ҳофиз*

қисса афгандан *ниг.* қисса фиғандан; қисса бардоштан
хабар овардан, огоҳӣ расондан.

Ба шоҳи ҷаҳон қисса бардоштан,
Ки туркоқ чунин роят афроштан... *Низомӣ*

қисса додан ҳасби ҳол гуфтан, ҳоли касеро баён
кардан.

Кист, к-уро зи мо хабар гӯяд,
Шоҳро қиссаи гадоӣ диҳад. *Хисрави Деҳлавӣ*

қисса кардан гузориш додан, нақл кардан, ҳикоя
кардан.

В-он мусофир ҳар он шигифт, ки дид,
Шоҳро қисса карду шоҳ шунид. *Низомӣ*

қисса паймудан ҳикоя кардан, шарҳ додани саргузашт.
Зоҳидо, бо ман мапаймо қиссаи паймон, ки ман
Аз пай паймонае сад аҳду паймон бишканам.

Салмони Соваҷӣ

қисса пардохтан қисса гуфтан, гузориши ҳол кардан,
саргузашт гуфтан.

Намози шомӣ ғарибон чу гирья оғозам,
Ба мӯяҳои ғарибона қисса пардозам! *Ҳофиз*

Ҳар дам аз нав достоне сохтӣ,
Ношунда қиссае пардохтӣ. *Ҷомӣ*

қисса пурсидан аҳволпурсӣ кардан, пурсуҷуи гузориши
ҳол намудан.

Ҷоно, туро кӣ гуфт, ки аҳволи мо мапурс,
Бегона гарду қиссаи ҳеч ошно мапурс? *Ҳофиз*

қисса рехтан баён кардан; **қисса рондан** гуфтугузор
кардан аз саргузашти худ ё касе.

Ба хилват дарун дояшро бихонд,
Зи шаҳзода бо ӯ басе қисса ронд. *Ҷомӣ*

сар омадани қисса ба поён расидани саргузашт; **киноя**
аз нобуд шудан, мурдан.

Донам сар ояд қиссаам, чандон намонад ғуссаам,
3-ин оҳи хунафшон, ки ман ҳар субҳу шоме меза-
нам. *Ҳофиз*

қисса фиғандан ҳикоя кардан.

3-урдибиҳишт рӯзе даҳ рафта рузи шанбад,
Қисса фиғанд зӣ мо бода ба даст мубад.

Ушнонии Ҷӯйборӣ

аз қисса гузаштан нагуфтани матлабе.

Тубӣ зи қомати ту наёрад, ки дам занад,
3-ин қисса бигзарам, ки сухан мешавад баланд.

Ҳофиз

ҚИССАОВАР قصه آور хабардиҳанда, даракдиҳанда, хабар-
расон, пайк.

Чу бошад хуша хушқу гов лоғар,
Бувад аз соли тангат қиссаовар. *Ҷомӣ*

ҚИССАПАРДОЗ قصه پرداز қиссаҳон, гуяндаи саргузаштҳои
аҷиб.

Ин навҳаи ӯ зи пардаи роз
Аз дарди ман аст қиссапардоз. *Ҷомӣ*

ҚИССАҲОН قصه خوان гуяндаи саргузашт, афсонагӯӣ;
афсонаҳони махсуси подшоҳ.

Бар гирди ҳеш маъракае ҷамъ кардай,
Дорӣ ба пушт сандалие ҳамчу қиссаҳон. *Сайидо*

ҚИССИС *a.* قصيس شاکلي арабишудаи қашис II.

Чу зуннори қиссис шуд сӯхта
Чалипон митрон барафрухта... *Фирдавӣ*

Дар ин қалисо басо қиссисон ва роҳибон нишаста
бошанд ва «Инчил» хонанд. *Носири Хисрав*

ҚИССО *a.* قصه бодиринг, хиёр.

Ҷумлагӣ гуфтанд бо Мусо зи оз,
Бақлу қиссою адас, сиру пиёз. *Румӣ*

ҚИСТ *a.* قسط 1. қисса, насиб, бахш; қиссае аз чизе, саҳм.

Туй, ки аз раҳи ташбиб қисти рӯзии халқ
Ба дасти туст, гар афрозия агар қоҳӣ.

Заҳири Форёбӣ

Гуй [сарзамини Бухоро] қисти маъмуран олам аст.
Аҳмади Дониш

2. дод ва адл, адлу инсоф.

ҚИСТАВ *t.* قستو шитоб, шитобқорӣ.

Алғараз, то Қарӣ аз вақти саҳар то дами аср
Ҷаҳд кардему расидем ба чандин қистав. *Шоҳин*

ҚИСТОС||**ҚУСТОС** *a.*-ю. قسطاس тарозу, тарозуе, ки хеле
дуруст бармекашад, тарозуи ҳассос.

Аристотелис ин нақдро ба қистоси мантиқ бисохт
ва ба маҳаки ҳудуд нақд кард. *Низомии Арӯзӣ*

КИТАОТ *а.* قطعات *ч.* қитъа.

КИТМИР *а.* قظير 1. пардаи донаки хурмо.

Кух бо ҳилми ту камтар зи яке мисқол аст,
Баҳр бо ҷуди ту камтар зи яке қитмир аст. *Муизӣ*

2. маҷ. чизи беаҳамият, чизи хурду майда ва беарзиш.

Хуршоҳ... дар фанни таърих китобе мабсут
навишта ва нақир ва қитмири воқеаи Қутбшоҳия...
дар он ҷо зикр карда. *«Таърихи Ҷаришта»*

КИТОЛ *а.* قاتال куштор, кушоқуш дар ҷанг.

Моли ту аз дуздӣ ва қитол ҳосил шудааст. *Авфӣ*
Соғпарвардари ҷи тоқати он,
Қи равад бо муборизон ба қитол. *Сағдӣ*

◆ қитоли нафс мубориза бо нафс, бар зидди оразуҳон
паст.

Дар қитоли нафси худ мардона бош,
Аз ҷаҳони аҳли он бегона бош. *Шоҳидӣ*

КИТОР *а.* قطار *ниг.* қатор.

КИТЪА *а.* قطعه 1. тикка, пора, порча, қисме аз чизе.

Чун коса пеши вай ниҳод, як қитъа нон баргирифт.
Авфӣ

Аҳволи маро дидию раҳми ту наёмад
Дил нест магар дар бағалат, қитъаи санг аст! *Туғрал*

2. *адш.* шакли шеърест, ки мисран дуйуми ҳамаи
байтҳо ҳамқофия меояд.

КИФ *а.* قيف олате, ки бо он об ва моеотро ба зарфи да-
хонтанге мерезанд.

Чун хари ташна хаёли ҳар яке,
Аз қифи тан фикрро шарбат яке. *Румӣ*

КИФОЛ *ю.* قيفال *тиб.* рағи даст, ки аз он хун мегиранд.

Чу шуд ҳарорат бар шоҳи арғувон ғолиб,
Табиби боди сабо хун кушод аз қифол.

Убайди Зокони

Қор бо ишқ аст, Бедил, в-арна дар майдони лоф
Булҳавас ҳам метавонад хуне аз қифол рехт. *Бедил*

қифол кушодан рағ задан.

Фассод буд субх, ки қифоли шаб кушод,
Хуршед ташти хуну маҳи ид нештараш. *Хоҷонӣ*

◆ қифол аз дасти мардумани дида задан хун гиристан,
сахт гиристан.

Аду ҳарорати бими ту дорад андар дил,
Зи дасти мардумани дида з-он занад қифол. *Анварӣ*

КИФОР I *а.* قفار *ч.* қафр I.

КИФОР II *а.* قفار *ч.* қафр II.

Лашкариёнаш баъзе қатил ва баъзе дар қифору
саҳорӣ пароканда ва мутафарриқ шуданд.

«Равзат-ус-сафо»

КИФЧОҚ *т.* قنچاق *ниг.* қибчоқ.

... Қи аз бими қифчоқи ваҳшисришт
Дар ин марз тухме наёрем кишт. (2) *Низомӣ*

КИШЛОҚ *т.* قشلاق дехае, ки бодиянишинон ва дехқонон
аз дашт кучида ба он ҷо зимистонро мегузaronиданд.

Офтоб дар авсати қавс буд, ки рӯи тавачҷӯҳ ба
қишлоқи Ақсулот ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Қишлоқ ҷон гармсир, ки дар он ҷо зимистон ба
сар баранд. *«Хивонаи омир»*

КИШР *а.* قشر пушт, пучоқ.

Аз ҳама айшу хушихову маза
Ў набинад ғайри қишри харбуза. *Румӣ*

Суханест, ки ҳар касро дар он мадҳал набошад,
аксар ҷамоат қишр ва беруни он донанд ва ба маънӣ
нарасанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

КИХҲ *а.* قحف 1. косахонаи сар; 2. пиёлаи ҷубин ба шакли
косахонаи сар.

Як қихҳ хуни баччан токам фирист, аз он-к
Ҳам буи мушк дораду ҳам гунаи ақиқ. *Имора*
Хуррам бувад ҳамеша бад-ин вақт одамай,
Бо бонги зеру савти бами қихҳи дарғамӣ. *Манучехрӣ*

КОБ *т.* قاب 1. устухони оринҷ ва пошнаи пой; 2. бучул,
устухони чоркунҷа, ки бо он қимор мебозанд.

Дар ватан бахти забун дорад замингирам мудом,
Афтад аз сустӣ ба як паҳлу ҷу қоб ин бадқимор.
Шафеи Асар

Ғае ки бозии миру вазир тарҳ шавад,
Нишон зи дузд наёбанд дар гирифтани қоб. *Туғро*

3. зарф; табақ.

Ҳазорон қоби заррин зери сарпӯш
Дар он неъматгаҳ оварданд бар душ. *Нозим*

◆ қоби айнак айнақдон, ғилофи айнак.

Бахти қоби айнаку оина дорад хонаам,
Ғайри равшандил надорад роҳ дар қошонаам.

Мӯҳсини Таъсир

қоби мусҳаф ҷилди китоб, китобдон, махсусан ҷилди
Қуръон.

То шуд ниқоби рӯяш ҳамранги қоби мусҳаф,
Тафсир гашт бетоб аз печутоби мусҳаф. *Туғро*

ҚОБА-ҚАВСАЙН *а.* قاب قوسين 1. фосилаи байни ду абру.

Аз миёни қоба-қавсайни ту меҷустам хабар,
Абруват бар рӯи зебо қач нишасту гуфт: Рост! *Исмаи*

2. маҷ. бисъёр наздик.

Бибин, эй ҳафтсола қурратулъайн,
Мақоми хештан дар қоба-қавсайн. *Низомӣ*

Дафъатан то қоба-қавсайн у парид,
Роҳи садсола ба як ҷунбиш бурид. *Румӣ*

ҚОББОЗӢ قاب بازى бучулбозӣ.

ҚОБИЗ *а.* قابض 1. гиранда, қабзқунанда; 2. қабулқунанда;
анбордор.

Аз гандуму ҷав... ба анборе, ки дар он худуд
муайян шуда, таслими қобиз қунанд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

қобиз гаштан гиранда шудан, ба даст даровардан,
забт кардан, мутасарриф шудан.

Султон балдаи Лоҳурро қобиз гашта, ба яке аз
умарои муътамад супурд. *«Таърихи Ҷаришта»*

3. давое, ки дарунравиро нигоҳ медорад, нигоҳдо-
рандаи исҳол.

Ҳар киро дар табиат итлоқ аст,
Хурдани қобизаш ҷу таръёқ аст. *Ҷомӣ*

◆ қобизи арвоҳ д. фариштаи марг, Азроил, ки гуё
ҷони одамонро мегирад.

Нақди ҳаёт ба қобизи арвоҳ супурд.
«Равзат-ус-сафо»

Ҷони худ бидҳаду ҷони ту иваз бистонад,
Гар бувад қобизи арвоҳ ба фармони падар. *Ҷомӣ*

ҚОБИЛ I *а.* **قابل** 1. қабулқунанда, пазиранда.

То оғах аст ақл, ки аз хомаи қазо
Нақши вучуд қобили нафъу зарар уфтад. *Анварӣ*
Чандон даридоаст гиребони тоқатам
Дастӣ ғамат, ки нест дигар қобили ямоқ. *Шоҳин*

2. лоик, сазовор, писандида.

Ҳар кӣ оинаи софӣ нашуд аз занги ҳаво,
Дидааш қобили рухсорай ҳикмат набувад. *Ҳофиз*

3. мустаид, истеъдоднок, қобилиятнок.

Шукр кун, Хисрав, балои ишқро,
3-он ки ин файзест, к-аз қобил нарафт.

Хисрави Деҳлавӣ

қобил будан истеъдод доштан.

Чун бувад асли чавҳаре қобил,
Тарбиятро дар у асар бошад. *Саъдӣ*
Иноятҳост ғамро бо ту, Исмаат,
Ту дар маънӣ най қобил, чӣ ҳосил? *Исмаат*

◊ **қобили амонат киноя аз инсон; қобили нузул сазовори истиқомат кардан.**

Чуз ман, ки нест хонаи ман қобили нузул,
Руи туро кӣ дид, ки аз худ бадар нашуд?! *Соиб*

қобил сохтан омода кардан, тайёр кардан.

Руи ҷонон талабӣ, оинаро қобил соз,
Барна ҳаргиз гулу насрин надамад з-оҳану руй.
Ҳофиз

қобил шудан омодагӣ ҳосил кардан, тайёр шудан.

Дидаро чандон, ки бо хуни чигар додем ғул,
Аз сияхбахтӣ тамошои туро қобил нашуд. *Исмаат*

қобили дармон шудан сазовори тандурустӣ будан, шифопазир будан.

Дардманде, ки кунад дард ниҳон пеши табиб,
Дарди у бе сабабе қобили дармон нашавад. *Ҳофиз*

қобили назар гардидан лаёқати хузур пайдо кардан, ба қабули касе сазовор шудан.

Ҳар кӣ гардид қобили назараш,
Ғолибият дамид аз асараш. *Бедил*

қобили таъбир набудан маънӣ надоштан, лоқи тафсир ва гузориш набудан.

Ғами ҳаёт надорам зи майпарастихо,
Ки нест қобили таъбир хоби мастихо. *Соиб*

ҚОБИЛ II *а.* **قابيل** дар ривояти Таврот номи яке аз писарони Одам.

Чаври маъ аз он зулфи балочӯй, азеро-к
Ҳамгунаи зоғ омаду ҳампешаи Қобил. *Мунҷик*

Аввал фарзанде, ки аз вай мутаваллид гашт,
Қобил буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚОБИЛА *а.* **قبيلة** доя, момодоя.

Вақте аз қобилаи хеш шунидам, ки мегуфт...

Саъдӣ

ҚОБИЛИ(Й)ЯТ *а.* **قابليت** истеъдод, қариха, хусусияти аз худ намудан дар табиати инсон.

Ё дар ин қавм нест маърифате,
Ё маро ҳеҷ қобилият нест. *Фузулӣ*

Азбаски қобилият дар ишқ доштам,
Қардам атои фарзи ту бар кирдигор фарз. *Урфӣ*

ҚОБИЛӢ I **قابلي** қобил будан; қобилият.**ҚОБИЛӢ II** **قابلي** палави маъмулӣ, ки сабзӣ, пйёз, равған бо гушт биръён карда мешавад, бар хилофи палави софӣ, ки равғани доғ аз болои биринчи пухта андохта мешавад.

Бар ҳар ноқобиле сад қобилӣ бахшанд ҳар рӯзе,
Ба софихон дил бояд дуоҳо кард султонро. *Саъдо*

ҚОБУ *т.* **قابو** фурсат, фурсати муносиб, мавқеи қулай; **қобу ёфтан** фурсати муносиб пайдо кардан.

Одилшоҳ ... баъзе авқот, ки қобу меёфт, бар бархе
мавозеъ ... дастӣ ҷуръат дароз мекард.

«Хизонаи омира»

... Қарор дод, ки ҳарчанд хар ба гирди у бнгардад,
шер бад-у илтифот нанамояд, то вақте ки қобу ёбад.

«Низори дониш»

ҚОДИМ *а.* **قادم** қадамзананда; оянда.

Макшуф ба кӯшишу ба бахшиш,
Машғуф ба қодиму ба зоҳиб. *Анварӣ*

ҚОДИР *а.* **قادر** 1. боқтидор, тавоно, нируманд.

Ба қавл бандан яздини қодиранд, валек
Ба эътиқод ҳама умматанд шайтонро. *Носири Хисрав*
қодир будан тавоно будан, қудрат доштан; аз ўҳда баромадан.

Басе шевантирозиҳо намуданд,
Вале қодир ба тадбириш набуданд. *Нозим*

Ва онҳо касоне бошанд, ки қодир бар иктисоби
кути явмия нестанд. *Аҳмади Дониш*
қодир шудан ғолиб омадан, забардаст будан.

Бар аҷзи душман раҳмат макун, ки агар қодир
шавад, бар ту набахшояд. *Саъдӣ*

Бар гунаҳгор чун шудӣ қодир,
Афвро шукри неъмате худ соз. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. *д.* номи худо.

Ин ҳама осор, ки нодирнамоист,
Бар сифати ҳастии қодир гувост. *Ҷомӣ*

◊ **қодирӣ бечун тавонои бемонанд; киноя аз худо.**

Ин ҳама қодирӣ бечун чиҳати ман ёҷод фармуд.
«Равзат-ус-сафо»

ҚОДИРАНДОЗ **قادرانداز** тирандозе, ки дар нишон гирифтани хато намекунад; он кӣ дорони қудрати тирандозӣ мебошад; *муқ.* қадарандоз.

Мурассаъгаркаше, чобуксаворе, қодирандозе,
Қавибозу камондоре, хадангалмос пайконе. *Сайидо*

ҚОДИРДАСТ **قادر دست** *ниг.* қодирандоз.

Тир, к-аз мӯ дуруст частию соф,
Барначастӣ аз ў ба гоҳи шиқоф.

3-он хато бо савори қодирдаст
Ҷаста меҷуст мир шаст ба шаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚОДИРӢ **قادري** боқтидорӣ, тавоноӣ.

Аз баҳри халқ эзидат андар макон намуд,
Зеро ки халқро зи бирун нест қодирӣ. *Воизи Сарахсӣ*

ҚОЗ *т.* **قاز** навъе аз мурғи обии калони сафед ё хокистар-ранг, ғоз.

Амир эшонро ба сабру фараҷ хонда дилдорӣ меод,
ки дар асно ҷамоате аз қоз ба ҳаво мерафт.

Аҳмади Дониш

ҚОЗГИР قازگير шикоркунанда қоз.

Зи бози тезчанги иштиҳон қозгири мо
Халоси нест дар сахрои лаъли мурғи бирьёнро.

Савдо

ҚОЗИХОНА قاضى خانه хавлие, ки он чо қозӣ истиқомат
дорад ё маҷлиси мурофия барпо мегардад.

Маҳдум ба тарафи Ғичдувон шитофтанд, қозихо-
наро суроғ карданд. *Садри Зиё*

ҚОЗИЮЛҚУЗОТ а. قاضى القضاة калони қозихо, қозикалон.

Рузе назди қозиюлқузот рафтам. *Авфӣ*

Маъмуни халифа бо Яҳъёи Ақтам, ки қозиюл-
қузоти Бағдод буд, ба тамошо баромад.

Аҳмади Дониш

ҚОЗИЮЛҚУЗОТИ قاضى القضاة қозикалонӣ.

Қозиюлқузотини Хатлон уро дод, ки он чо бисту
анд мадраса аст. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ҚОЗИЮЛҲОҶОТ а. قاضى الحاجات қозӣ бароварандаи ҳоҷатҳо,
ҳоҷатбарор; *киноя аз худо.*

Ҳавоич ва муҳиммот ба қозиюлҳоҷот марфуъ
медоштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚОЗУРА а. قاذوره қори бад, гуноҳи сахт, ҳаромкорӣ.

ҚОЗУРОТ а. قاذورات *ҷамъ* 1. қ. қозура; 2. наҷосатҳо;
ахлотҳо.

Тоифае рафтанд ва ба наҷосоту қозурот онро
монанди табиати аҳли хилоф ва шиқоқ тира ва
муқаддар сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚОЗЧАРОНӢ قازچرانى 1. чарондани қоз; 2. *киноя аз*
бекорхӯчагӣ.

ҚОЗҒОН||ҚАЗОН *т.* قازغان|قازان деги бузург.

Дар ҳадиси дигарон дил дон чунон,
Қ-об чушон з-оташ андар қозғон... *Румӣ*

◇ қозғонаш сарнагун шудааст *киноя аз* камолӣ бесо-
монӣ ва парешонӣ.

ҚОЗӢ а. قاضى мансабдори шаръӣ, ки кашмақашҳои ом-
мавӣ ва оилавино аз рӯи қонунӣ шарият ҳал мекунад.

Қозӣ, ки ба ришват бихӯрад панҷ хиёр,
Собит кунад аз баҳри ту сад харбузасор. *Саъдӣ*

Ба нафрин кушоданд он гаҳ забон,
Бирафтанд то пеши қозӣ давон. *Савдо*

қозин калон қозикалон, қозин асосӣ, ки дар пойтахти
аморат мурофия мекард.

Дар байни Абдулазизхоҷа ва қозни калон кудура-
те буд. *Садри Зиё*

◇ қозин фалак (*ё чарх*) *киноя аз* сайёраи Муштарӣ;
қозин ҳоҷот ҳоҷатбарор; *киноя аз* худо.

Ҳофиз, оби руҳи худ бар дари ҳар сифла мarez!
Ҳоҷат он бех, ки бари қозин ҳоҷот барем. *Ҳофиз*

ҚОИД I а. قائد 1. асоқаш, роҳнамо.

Нобино шуда буд, ғулومه дошт, ки қоидаи у буд.
Авфӣ

Биё, гӯшро қоидаи хуш кун,
В-аз он гавҳар овезаи гӯш кун. *Ҷомӣ*

2. сипаҳсолор, фармонфармои лашкар, сарлашкар.

Он қоид Фаластинро фатҳ фармуда, азми Димишқ
кард. «*Равзат-ус-сафо*»

◇ қоида бахт раҳнамон бахту толеъ.

... Ки гар қоида бахт раҳбар шавад,
Аз он хоки покма муяссар шавад... *Шоҳин*

ҚОИД II а. قائد нишинанда, нишаста.

Гар ба хидмат қоиме хоҳӣ, манам,
В-ар намеҳоҳӣ, ба ҳасрат қоидӣ. *Саъдӣ*

қоид кардан гузордан, ба чо овардан.

Он шаб аз заъфи рӯза он сара мард
Фарзу суннат намоз қоид кард. *Саной*

ҚОИДА а. قائد 1. асос, поя, бунёд.

Хусни ту гар ҳам бар ин қарор бимонад,
Қоидаи ишқи у устувор бимонад. *Анварӣ*

Санг кашидандӣ, то қоидаи хона муҳкам карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

қоида ниҳодан поя гузоштан.

Ҳар кӣ дар гетӣ бинои кини у оғоз кард,
Он биноро қоида бар лаънату нафрин ниҳод. *Музӣ*

Зи бас ҷафон ту бар ошиқон зи ҳад бигзашт,
Ниҳод қоидаи ишқ ру ба вайронӣ. *Шоҳин*

2. расму одат.

Ин қоида гар чунин бимонад,
Бунёди харобии ҷаҳон аст. *Анварӣ*

Ман маломатзадаам, лек дар оини вафо
Равишу қоидаи қори маро дидӣ? — Не! *Савдо*

қоидаи нифоқ нифоқпешагӣ, расми нифоқ, мунофиқӣ.

Баҳри фиреби аҳли дил чанд кунӣ пичир-пичир?
Нест бинои маҳкаме қоидаи нифоқро. *Савдо*

3. дастур, оин, қонун.

Вай қоида ниҳода буд бар аҳли рустой, ки аз
деҳқонон ва маликзодагон дувист барно камар
заррин барбастӣ ва шамшер ҳамоил карда ба хидмат
омадандӣ. «*Таърихи Наршахӣ*»

Абдумалики Абунаср..., ки у вазири Алпарс-
лон... буд..., фармуд, то он қоида ро бартароф
сохтанд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

◇ қоидаи ҳудо нағмаи шутурронӣ.

В-он шефта буд нағмапардоз,
Бар қоидаи ҳудо навосоз. *Ҳилолӣ*

қоида шикастан назму тартиби қорро вайрон кардан.

Он бағйпешаи табаҳандеша, к-аз ғурур
Дар кини шоҳ қоидаи хобу хур шикаст.

Имодии Шаҳриёрӣ

аз қоида афзун афтодан аз низом берун шудан, аз
тартиб баромадан.

Хол, ки аз қоида афзун фитад,
Бар руҳи маъшуқа на мавзун фитад. *Ҷомӣ*

аз қоидаи хирад гардидаи девона шудан, аз ақл
бегона шудан.

Яъне Маҷнун — асири Лайлӣ,
Шуридаи доруғири Лайлӣ,
Чун аз ҳудо қавми худ бигардид,
В-аз қоидаи хирад бигардид. *Ҷомӣ*

ҚОИЛ а. قائل 1. гуянда; хикояткунанда.

Шунидам, қоиле мегуфт, ки овози вай мешунидам,
аммо шахси вайро намедидам. *Ҷомӣ*

Аз ин чо маълум шуд, ки қоили матлаб Ҳунар-
вархон аст. «*Хизонаи омира*»

2. иқроршаванда, муътақид; муътариф, эътирофку-
нанда.

Гуруҳе, хоксоронем сар дар поят афканда,
На роҳи аҳдро лоиқ, на дарди ишкро қоил. *Исмаи*
қоили сидқ ростгӯй, ростқавл.

Сураташ хубу ҳайаташ комил,
Қоили сидқу олими омил. *Саной*

ҚОИМ а. قائم 1. рост; устувор, пойдор.

Чаҳор пора санғи бузург ҳар як чун манорае сӣ
газ қоим истода ва аз сарҳон он қатароти об чаккон.
Носири Хисрав

Эй ба ту қоим вучуди асли ҳар мавҷуди мо,
В-эй зи ту равшан чароғи гавҳари мақсуди мо.
Махфӣ

2. ходим, хизматгор.

Мо дар ҳаммом шудем ва даллоку қоим дарома-
данд. *Носири Хисрав*

3. дуранг шудани бозии шатранч дар мавқее, ки шоҳ ва
дигар мӯҳраҳои ҳариф қобили ҳаракат намебошанд.

Шатранчи ин санон туам қоими замона,
К-аз нагъи мидҳати ту бурун лашкаре надорам.
Хоқонӣ

4. пинҳон шудан, руст шудан; \diamond **қоими панҷум осмон**
сайёраи Миррих; **қоим ба зот** азали, абадӣ, ҷовид,
ба асли зоти худ пойдор.

Ман каломи ҳаққаму қоим ба зот,
Қути ҷони ҷону ё қути закот. *Румӣ*
қоим будан а) давом доштан; муттасил ва пайваст
будан.

То намози дигар миёни ҳар ду гуруҳ чангу низоъ
қоим буд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) ба хидмат истодан.

Бар дари ӯ муқиму қоим бош,
То бувад ҷон, ба ҷон мулозим бош. *Ҷомӣ*
қоим ба феъл будан ҳаракат доштан, қобили ҳаракат
будан.

Модда ба нафси хеш қоим ба феъл нест. *Ибни Сино*
қоим доштан нигоҳ доштан, барқарор доштан.

Нуктаи хуш гуфтааст он дурбин:
Адл дорад мулкро қоим, на дин. *Ҷомӣ*
қоим истодан истодан; дар хизмат будан.

Ҷон дар сари ман фишонда доим,
Ман хуфтаву ӯ ситода қоим. *Шоҳин*
қоим кардан барпо кардан.

Сайидо, ин он ғазал бошад, ки Соиб гуфтааст:
Мекунӣ қоим қиёматро, аз он боло мапурс. *Сайидо*
қоим шудан барпо шудан; пойдор мондан.

Чун чанг миёни эшон қоим шуд ва дароз кашид,
Фур Искандарро ба муборазат хост.

«Таърихи Байҳақӣ»

Умарои ҳузур нахостанд, ки пой наввоб дар осто-
ни хилофат қоим шавад. *«Хизонаи омира»*

ҚОИМА а. قائمه 1. ниғ. қоим 1.

Аммо девори масҷид қоима нест ва рукноҳо вармо-
лидааст, то ба мудававӣ монил аст. *Носири Хисрав*
2. поя.

Чаҳор қоимаи сарир муҳозин ин чаҳор санг
бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз ин чаҳор қоима ҳар кадом ки нуқсон орад, он
се дигарро қиём намонад. *Аҳмади Дониш*

3. пой; 4. хатти рост, перпендикуляр.

Чунон ки гӯянд андар ҳандаса, ки ҳар хати мус-
тақим, ки бар хати мустақим истад, ду зовия кунад,
чун ду қоима. *Ибни Сино*

\diamond **қоимаи шамшер** дастаи шамшер.

Ҷонӣ даст ба қоимаи шамшери сарҳанге аз сарҳан-
ғони писари Зиёд бурд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚОИМАНДОЗ قائم انداز қолиби чанг; бозигари комил дар
шатранч.

Ман ар бо ту чарбам ба ҳангоми кин,
Бувам қоимандози руи замин. *Низомӣ*

ҚОИММАҚОМ قائم مقام 1. ҷонишин, халифа, ноиб.

Гар дустро ба дигаре аз ман фароғат аст,
Ман дигаре надорам қоиммақоми дӯст. *Саъдӣ*
Бо қадди ту санавбар дар чаши ман наёяд,
У кист, то қадатро қоиммақом бошад!

Салмони Соваҷӣ

Баъд аз вай қоиммақоми вай дар маснади иршод
фарзанди вай Шайх Садриддин будааст. *Ҷомӣ*

2. маҷ. фарзанд; ворис.

Ба шайхе дар он буқъа кишвар гузошт,
Ки дар дуда қоиммақома надошт. *Саъдӣ*

ҚОИМУЛЛАЙЛ а. قائم الليل шабхез барои намозҳои, зоҳид.

Туй қоимуллайлӣ шабзиндадор,
Гар имшаб бимирам, ту шаб зинда дор. *Ҳочу*

ҚОИМӢ قائمى пойдорӣ, устуворӣ.

Андар он коре, ки дорад он сабот,
Қоимӣ деҳ нафсро, бахшаш ҳаёт. *Румӣ*

ҚОЛ а. قال гуфт; гуфтор.

Аз суҳангӯй қол пурс, на ҳол,
Аз зиреҳгар зиреҳ талаб, на ҷувол. *Саной*

Ман аз он равзан бидидам ҳоли ту,
Ҳол дидам, қай ниюшам қоли ту. *Румӣ*

қола мақол гуфтугу, гап-гапи мардум, гапҳои ҳар-
хела.

Ман, ки малул гаштаме аз нафаси фариштагон,
Қола мақоли оламе мекашам аз барои ту. *Ҳофиз*
қола қил ниғ. қил (қилу қол).

Аз қолу қили мадраса ҳоли дилам гирифт,
Якҷанд низ хидмати маъшуқу май кунам. *Ҳофиз*

ҚОЛАБ||ҚОЛИБ а. قالب 1. тан, бадан, пайкар.

Писараш хост, ки қолаби уро ба мавзеи дигар, ки
аз ин офат эмин бошад, нақл кунад.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Он марди мутазаллим аз биму хавф қолаби бечон
шуда буд. *Аҳмади Дониш*

2. чорҷубаи хиштрезӣ, қуттии хиштрезӣ, андозаи хишт;
андозаи чоркунча ё ба шакли дигар, ки зар-
гарон, рехтагарон, ҳалвогарҳо ва ғ. моеъро ба он
мерезанд.

Медамад рӯҳи наботи қарамат дар тани сард,
Ҳамчу он шир, ки дар қолаби қанд аст равон.

Афзали Собит

3. қоғазӣ нақшандозӣ, трафарет.

Гарчи бо ман он ниғори босмагар ҳаммақтаб аст,
Кардахоҷаш бе таҳ асту гуфтахоҷаш қолаб аст. *Сайидо*

\diamond **қолаби меҳроб** тоқи меҳроб.

Аз абруят ба қолаби меҳроб ҷон намонд,
Ҳоҳад имом омаду бар вай намоз кард. *Мушфиқӣ*

қолиби фарсуда тан.

Зи сузи қолиби фарсуда будам роҳате гаҳ-гаҳ,
Кунун з-он устухонҳо низ хокистар намеёбам.

Исмат

қолиби хокӣ тан, ҷисм, бадан.

Қолиби хокӣ суви хоке фиганд,
Ҷону хирад суи самовот бурд. *Рӯдакӣ*

қолаб задан тан додан, таслим шудан.

Ҳакиме, ки ҷоми лаболаб зада,
Расида ба асрору қолаб зада. *Тугро*

қолаб ʔтиҳӣ ʔкарданʔ(ʔсохтанʔ) а) беҳуш шудан.

Қолаб тиҳӣ зи дидани вайрона кардай,
Эй вой, агар нигоҳи ту афтад ба рӯи ганҷ. *Соиб*

б) ҷон додан, мурдан.

Гуянд: Он рӯз аз гӯшаи айвон мусичае парвоз карда худро дар қанори Ҳофиз андохт ва қолаб тиҳӣ сохт. *Восифӣ*

Наздиқ буд, ки қолаб тиҳӣ кунем ё саросема андар баҳр афтем. *Аҳмади Дониш*

ҚОЛАБКОРӢ қалб қарӣ иморате, ки шифти онро аз оҳаку хишт ё санг месозанд.

Хандаҳо дорад зи равзан хонаи меъморнат,
То ҷӣ бар қолаб занад баҳри ту қолабқорнат.

Мӯҳсини Таъсир

ҚОЛАТ а. قالت гуфтор.

Дастбозист қолати ту ҳанӯз,
Пои домест қолати ту ҳанӯз. *Саной*

ҚОЛА-ҚОЛА а. قال قال гуфтугу, суҳбат, гап-гапи мардум; овоза.

Расвоии мираки кабобӣ
Олам бигирифт қола-қола. *Шарафуддини Алиш Яздӣ*

ҚОЛИБ а. قالب *ниг.* қолаб.

ҚОЛИБОФ қалӣ баф гилембоф.

ҚОЛИБТИХӢ قالب تهي дарунхоли, миёнковок.

Зи ғурридани кӯси қолибтиҳӣ
Даромад ба сар мӯйро фарбеҳӣ. *«Таърихи Фаришта»*

Дар шаби маҳтоб бе май базми айшам дарҳам аст,
Шиша чун қолибтиҳӣ шуд, моҳ шамъи мотам аст.

Носир Али

ҚОЛИН||ҚОЛӢ т. قالين|قالى гилеми пашмини патнок.

Гар озодай, бар замин хуспу бас,
Мақун баҳри қоли заминбуси кас! *Саъдӣ*

Қолист маро чу фарши хона,
Гу: Хез, ҳасир, аз миёна! *Шоҳин*

Ҷумла гилему қолини бобо аз они ман,
В-он нақшҳои мондаи буръё аз они ту. *Мушфиқӣ*

Хонаи ин қавро чун масҷиди одина дон,
Зинати қолин таъни пешайвон асту бас. *Сайидо*

ҚОЛИНШИНОС قالين شناس *ниг.* қолишинос.

ҚОЛИЧА قالچه қолини хурд; ҷойнамоз; қоличаи Сулаймон(ӣ) а) қолинчаи афсонавие, ки гӯё ба ҳаво парвоз карда соҳибашро ҳар ҷо мебурдааст.

Печида по ба домон гаштем оламеро,
Қоличаи Сулаймон домони мост гӯй. *Матлағӣ*

б) гилеми пурбаҳо.

Намениҳем, гараш миннате чакад аз хун,
Суринаи хеш ба қоличаи сулаймонӣ. *Фавқӣ*

ҚОЛИШИНОС||ҚОЛИНШИНОС قال شناس|قالين شناس мутахассиси шиносандаи неку бади гилем.

Нарх надорад бари қолишинос,
Қолини абрешиму тораши палос. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚОЛУС قالوس *мус.* номи навое аз мусиқӣ.

Ҳаме то барзанад овози булбулҳо ба бустонҳо,
Ҳаме то барзанад қолус хунёғар ба мизмарҳо.

Манучеҳрӣ

ҚОЛӢ I т. قال *ниг.* қолин.

ҚОЛӢ II а. قال: қолӣ ва қолӣ ботинӣ ва зоҳирӣ.

Сулаймонхоҷа марде буд бебоку лоубол ва мункири камолоти ҳолно қолини он ҷаноб. *Садри Зиё*

ҚОМ м. قام фолбин, найрангбоз, соҳир.

Баъзе тақрир қарданд, ки қомон дар илми шона назар карда мегӯянд, ки сабаби ранҷурӣ сеҳр аст.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ҚОМАТ а. قامت 1. қад.

На ҳар ҷӣ ба қомат меҳтар — ба қимат беҳтар. *Саъдӣ*

Дар ҷаман боди баҳорӣ зи қанори гулу сарв
Ба ҳаводорини он оразу қомат бархост. *Ҳофиз*

қомати воло қадӣ баланд ва расо; **қомати мавзун** қадди зебо, қадди мутаносиб.

Будем ба ҳам даршуда бо қомати мавзун
В-он қомати мавзун зи қиёмат батари омад. *Анварӣ*

қомати чолок қомати мавзун, қомати зебо.

Чун гул аз нақҳати у ҷома қабо кун, Ҳофиз,
В-он қабо дар раҳи он қомати чолок андоз. *Ҳофиз*

қомати якто қомати рост; қадӣ бемислу монанд.

То саҳни ҷаман қомати яктои ту рафта,
Шамшод зи по рафтаю дар пой ту рафта. *Ҳоҷӣ*

қомат баркашидан қад баланд қардан, рост шудан

Чу қомат баркашид он сарви озод,
Ки будаш тан зи симу дил зи пӯлод...

Фаҳриддини Гургонӣ

2. маҷ. миқдори андак, як миқдори кам.

Ёд дорам, ки шайх бар рӯи даръёи Мағриб бирафт
ва қадамаш тар нашуд, имруз ҷӣ ҳолат буд, ки дар
ин қомате об аз ҳалок ҷизе намонд. *Саъдӣ*

◇ **қомати аҷ** қомати оқиёна, ки ба хоксорӣ ва ё умеду тамаъи пеши касе ҳам шудааст.

Дигар қомати аҷзам аз баҳри хост
Набояд бари кас дуто қарду рост. *Саъдӣ*

қомат барафрохтан бар пой хостан, аз ҷо хестан.

Ба азми рафтани аз гулзор чун қомат барафрозад,
Гул аз бетоқатӣ чун хор овезад ба домонаш. *Соиб*

қомат қардан дар намоз рост истодан.

Бар дари масҷид гузоре кун, ки пеши қоматат
Дар намоз оянд онҳое, ки қомат мекунанд. *Авҷадӣ*

қомат рост қардан ба по шудан, аз ҷо хестан.

Нақарда баҳри тамошо ҳануз қомат рост,
Ки шуд хироми ту селоби ақлу хуш маро. *Соиб*

ҚОМАТОРОӢ قامت آرائى қад рост қардан.

Ва аз решани нотаваон қоматороии ин ҷинс ниҳол
баид менаояд. *Бедил*

КОМЕЪ *a.* قامع фотех, фатхунанда, шикананда, голиб.

Моликулмулки кишвари панҷум,
Қомеи авчи ахтари панҷум. *Ҳоқонӣ*

КОМУС *a.* قاموس 1. чуқуртарин ҷои баҳри муҳит, чуқуртарин ҷои уқёнус; 2. номи луғати машҳури араби, ки таълифи Муҳаммад бинни Яъкуби Фирӯзободӣ (асри XIV) мебошад.

Ба ғайри маънии дил нест ҳеч ҷо мафҳум,
Ту хоҳ дарс зи Қомус гиру хоҳ Суруҳ. *Бедил*

3. фарҳанг, китоби луғат.

Румузфаҳмин дил кори тарҷумонӣ нест,
Маҳоҳ маънии ишқ аз иборати қомус. *Ҳоҷӣ*

КОНЕЪ *a.* قانع розӣ, қаноаткор; қонеъ шудан розӣ шудан, қаноат кардан, басанда шуморидан.

Кузай чашми ҳарисон пур нашуд,
То садаф қонеъ нашуд, пурдур нашуд. *Румӣ*
Зи ман ба нуқтаи рангин чу лола қонеъ шав,
Ки аз барои дурудан накиштаанд маро. *Соиб*
Нафси одамай ба ҳеч поя қонеъ намешавад.

Аҳмади Доиш

КОНИТ I a. قانت фармонбардор, итоаткунанда.

Пеши ту он сангреза сокист аст,
Пеши Аҳмад у фасеҳу қонит аст. *Румӣ*

КОНИТ II a. قانت ноумед, маъюс.

КОНИТИН *a.* قانتين ҷ. қонит I.

Аз содиқин вафо талаб, аз қонитин адаб,
Аз муттақин ҳаёву зи мустағфирин баён. *Ҳоқонӣ*

ҚОНУН I a. قانون низом, тартиб; қоида, дастур.

Таълими ғамзаи ту бувад ҳар кучо ки ман
Қонуни сеҳру қоидаи ноз бишнавам. *Ҷомӣ*
Рақсанду шеър хонанд, қонуни ноз донанд,
Бозанду ҷилва созанд, халқе кунанд шайдо. *Васлӣ*

Ал-Қонун номи китоби тиб, ки таълифи Абӯалӣ Синост;
қонун бастан назм ва тартиб додан.

Аҳволи меҳру маҳро рои ту карда равшан,
Аъмоли мулку динро килки ту баста қонун.

Салмони Соваҷӣ

ҚОНУН II ю.-а. قانون шакли арабишудан қонун III.

Чу омад аз айвони у бонги чанг,
Муғанӣ ба қонун даровард чанг. *Фирдавсӣ*

ҚОНУНАН قانونًا мувофиқи низом, аз рӯи қонуну қоида.

ҚОНУНГУЗОР قانونگذار он кӣ қонуну қоида ро муайян мекунад, қонунниҳанда.

ҚОНУНГУЗОРӢ قانونگذارӣ қонунсозӣ, муайян кардани қонун ва қоида.

ҚОНУНЗАН قانونزن *ниг.* қонуннавоз.

ҚОНУННАВОЗ قانوننواز навозандаи қонун; *ниг.* қонун II.

Овард мистаре пан маҷмуаи нашот,
Дидем созу сӯҳбаги қонуннавозро. *Афзали Собит*

ҚОНУННОМА قانوننامه дастуруламал, низомнома.

ҚОНУНПАРАСТӢ قانونپرستی рноия қонун кардан.

ҚОНУНТИРОЗ قانوندلراز қонунсоз; *ниг.* қонун II.

Аз навои мураккабу муфрад
Гашт қонунтироз ҷаҳлу хирад. *Бедил*

ҚОНУНӢ I قانونى аз рӯи қонун, расмӣ.

ҚОНУНӢ II قانونى *мус.* қонуннавоз, навозандаи қонун.

Зи бас ки дилбари қонуниям сафо дорад,
Бар аҳли хусн ба қонун гирифтҳо дорад. *Сайфӣ*

ҚОНӢ *m.* قانى хунӣ, ба ранги хун, сурхи баланд.

Ту дар рӯзи ҳайҷо сувайдои занги
Бикардӣ ба шамшер ҳамрои қонӣ. *Манучехрӣ*

ҚООН *m.* قآن подшоҳи муғул.

Уро муддате бо эъзозу икром нигоҳ дошт ва баъд аз
он ба бандагии қоон фиристод. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ҚОР I ю.-а. قار *ниг.* қир.

Ҷаҳон сар ба сар гашта даръёи қор,
Барафрухта шамъ з-у сад ҳазор. (2) *Фирдавсӣ*
Ба рӯз бошад дар парри у сапедии сим,
Ба шаб набошад дар боли у сиёҳии қор. (1) *Муиззӣ*
Чу душ аз сақфи миноранг ташти зарнигор афтод,
Фалакро косаҳои нуқра дар даръёи қор афтод. (2)
Бадрӯи Чочӣ

ҚОР II m. قار барф; *маҷ.* бисёр сафед.

Ҳалқан ҳар дар мазан, лофи қаландар мазан,
Мурғ най, пар мазан, қир мағу қорро.

Шамси Табрезӣ

ҚОРЕҲ *a.* قارح ҳилагар, маккор.

Қорехтар аз ғуробу диловартар аз уқоб,
Ҳушбёртар зи қақнусу чобуктар аз заған. *Ломей*

ҚОРИА *a.* قارعه 1. номи сурас аз Қуръон (аксаран бо 'ал' меояд).

Гунагун мидид нохуш воқиа,
Фотиҳа мехонд бо Ал-Қориа. *Румӣ*

2. ҷангу ҷидол, занозани.

Шоҳ омад, то бубинад воқиа,
Ёфт он ҷо залзала в-ал-қориа. *Румӣ*

3. *маҷ.* яке аз номҳои рӯзи қиёмат.

Қориа донӣ, ки чӣ буд қориа?
Ҳаст баҳри кубӣ дилҳо сориа. *Румӣ*

4. кубанда, зананда, сарқубкунанда.

ҚОРУН *a.* قارون 1. номи як пулдори хасис, ки гӯё ба ғазаби худо гирифтдор шуда, бо тамоми сарваташ ба замин фуру рафтааст.

Қорун ҳалок шуд, ки чиҳил хона ганҷ дошт,
Нуширвон намурд, ки номи нуку гузошт. *Саъдӣ*

Ба ибрат назар кун, ки гардун чӣ кард?
Фаридун кучо рафту Қорун чӣ кард?! *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* пулдор, давлатманд.

Ҳангоми тангдастӣ дар айш кӯшу мастӣ,
К-ин кимиёи хастӣ Қорун кунад гадоро. *Ҳофиз*

ҚОРУНӢ قارونى мансуб ба Қорун; пулдорӣ, ганҷҳои бисёре доштан.

Бар сари ганҷдош аз афзунӣ
Муш мекард нози қорунӣ. *Бедил*

ҚОРУРА *a.* قاروره 1. шиша; зарф, ованд.

Дилхо ба ситеза хаст натвон,
Қорура ба раҳ шикаст натвон. *Хисрави Деҳлави*
Сиёху танг чун қорураи қир,
Матон сокинонаш ғуллу занҷир. *Ҷомӣ*

2. зарфе, ки дар вай борут ва нафт андохта ва оташ
зада ба сун душман мепартофтанд.

... Ки хаст аждаҳое дар оташкада,
Чу қорура дар мардум оташ зада. *Низомӣ*

Ёкут фармон дод, то пиёдагон пеш рафта, оташ
дар қорураҳои нафт зананд. *«Равзат-ус-сафо»*
қорураи бурҷ қорураи нафт, ки онро даргиронда аз
бурҷи қалъа ба тарафи душман мепарронданд.

Фалак қорураи бурҷат шуд, эй моҳи самоқадрон,
Малак парвонаи нурат шуд, эй шамъи ҷаҳондорон.
Хисрави Деҳлави

3. зарфе ба шакли масона, ки пешоби беморро дар он
рехта барои муайян кардани беморӣ ба назди табиб
мебаранд.

Бомдод қорура овардан гирифтанд ва Абуали
хаменигарист. *Низомии Арӯзӣ*

Ранги рӯю набзу қорура бидид,
Ҷам аломоташ, ҷам асбобаш шунид. *Румӣ*

◇ қорура шикастан беобрӯ шудан, аз қадру кимат
ва эътибор афтодан.

Қорураи ному шишаи нанг
Афтоду шикаст бар сари санг. *Низомӣ*

қорура бар санг задан нохуш кардани айш, димоғи
касоро сӯхтан.

Раво бошад, ки бо ин сеҳру найранг
Ба бесангӣ занам қорура бар санг. *Хисрави Деҳлави*

ҚОРУРАДОН *قورره دان* қорурашинос, табиб.

На набозмоям, на қорурадон,
Ки асрори тиб бо ту созам баён. *Шоҳин*

ҚОРҲ *ا. قورى* қироаткунанда, хонанда, ёдкунандаи Қуръон.

Ба ғайри васл нахонанд қориён Қуръон,
Зи ҳоли вақф вукуфе набошад эшонро. *Ҷомӣ*

ҚОСИД *ا. قاسد* 1. қасдкунанда, нияткунанда, азму оҳанг-
кунанда.

Қосиди озори мардум нест он чашми сиёҳ,
Чодуию мастино шӯҳи бар ин медорадаш. *Исмаи*
Малики Бобул бо шашсад ҳазор марди муҳориб
қосиди Байтулмақаддас гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. душман, хасм.

Ман то рӯз бедор будам, то ногоҳ қосиде фурсат
наёбад. *Авфӣ*

3. номабар, хабаррасон, пайк, касе, ки хабар ё номаеро
аз касе ба касе мебарад.

Сун ту қосиде, ки барад номаи мурод,
Ҳасрат барам зи номаву ғайратзи номабар. *Мушфиқӣ*
Шариф ин гулбарг руқъаро аз қосиде, ки чун боди
сабо сабукрав буд, равона намуд.
«Таърихи Сайидроқим»

4. элчӣ, мёнараф, сафир.

Амир Наср қосидон фиристод ба талаби он мол ва
вай нафиристод. *«Таърихи Наршахӣ»*

Қосиде пеши Ишқ соз равон,
Ки чӣ ояд зи назди у фармон. *Мушфиқӣ*

◇ қосиди чарх моҳ ва офтоб.

ҚОСИДАН *ا. قاصداً* қасдан, амдан, дидаву дониста, бар-
қасд.

Омадану даст бар вай мезаданд,
Қосидан чизе нагуфт он арҷманд. *Румӣ*

ҚОСИМ *ا. قاسم* тақсимкунанда, қисматкунанда, бахшанда;
яке аз номҳои худо, ки бахшкунандаи ризқ ҳисоб мешуд.

ҚОСИР *ا. قاصر* кӯтоҳ; кам, норасо; очиз.

Ва он рӯз Фаъл сарои хеш биёраста буд бар сабиле,
ки бузургон ҳайрон бимонданд, чандон нафоси чамъ
карда буд, ки анфос аз шарҳ ва сифати он қосир
буданд. *Низомии Арӯзӣ*

Забони қалам аз таҳрири камолу у очиз ва қосир
аст. *«Таърихи Давлатшоҳ»*

ақли қосир ақли норасо, ақли кӯтоҳ.

У бо вучуди манзари кареҳ ақли қосир дорад.
«Анвори Суҳайлӣ»

қосир омадан очиз будан.

Ва дар шадиду миҳан ба навъе мусобарат мена-
муд, ки қуввати башария аз он қосир меомад.

«Равзат-ус-сафо»

ҚОСИРБАЁН *ا. قاصريان* он кӣ дар суҳан нотавон аст.

Хомаи Роқими ҳечмадони қосирбаён чӣ метаво-
над гуфт ва чӣ метавонад навишт?..

«Таърихи Сайидроқим»

ҚОСИРОТУТТАРФ *ا. قاصرات الطرف* занҳои покнигоҳ, зан-
ҳое, ки назари пок доранд.

Карда ҳамвора з-он қусури шигарф
Чилва хурони қосиротуттарф. *Ҷомӣ*

ҚОСИРҲИММАТ *ا. قاصر همت* пастҳиммат, назарпаст.

Тонфае ҳастанд... қосирҳиммат, кофирнеъмат,
ки бибаранду биниҳанд ва нахӯранду надиҳанд.

Саъдӣ

ҚОСИТ *ا. قاسط* касе, ки аз ҳаққу адолат рӯй гардони-
дааст, ситамгор, золим.

Маро худои азза ва ҷалла бар фосиқон, ки авлоди
қоситонанд, гумошта. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚОСӢ I *ا. قاسى* сиёҳдил, сахтдил, бераҳм.

Лек дилҳошон чу қосӣ гашта буд,
Ин гунаҳхошон нбодат менамуд. *Румӣ*

ҚОСӢ II *ا. قاصى* дур; баланд.

Ва ин имом ба офоқи машриқу мағриб ва шимолу
ҷануб битавонад расид, то асарӣ ҳифзи у ба қосӣ
ва донӣ расад. *Низомии Арӯзӣ*

ҚОТЕЪ *ا. قاطع* қатъкунанда, буранда, бурро.

Намегардӣ ту ҳаргиз нолаи ушшоқро сомеъ,
Бувад пайваста дар дасти нигоҳат ханҷари қотеъ.
Сайидо

бурҳони қотеъ а) далели бурро, далели қатъӣ; б) номи
фарҳанги машҳур, ки Муҳаммадхусайни Табрзии
мутахаллис ба Бурҳон соли 1652 таълиф кардааст;
далели қотеъ далели бурро, далели равшан.

Фатҳи он қилоъ ва бикоъ далели қотеъ аст бар
вуфури саодат ва давлати Манғу-қоон.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

хуччати қотей далели бурро.

Турост хуччати қотей ба даст, яъне теғ
Чй гуна пеш равад даъвии музаввири у?

Заҳири Форъёбӣ

чавоби қотей посухи бурро, чавоби қатъӣ.

Бумуслим ҳар суханеро чавоби қотей меод.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ қотей аъмор буранда ва хотимадиҳандаи умрҳо кушанда; *киноя аз фариштаи марг.*

Замона дасти туро дид зомини арзоқ,

Ситора теғи туро дид қотей аъмор. *Заҳири Форъёбӣ*

қотей пайванд аз хамдигар ҷудокунанда.

Ҳасад андар миёни хешованд

Ҳамчу теғ аст қотей пайванд. *«Хористон»*

қотей тариқ (*инҷунин қотейуттариқ*) дузди роҳгардон.

Зи қотейони тариқ ин замон шаванд эмин

Қавофили дилу дониш, ки марди роҳ расид. *Ҳофиз*

ҚОТЕЪУЛАСБОБ *а.* قاطع الاسباب несту нобудкунанда.

Қотейуласбоб — лашкарҳои марг

Ҳамчу дай омад ба қатъӣ шоҳу барг. *Румӣ*

ҚОТЕЪУТТАРИҚ *а.* قاطع الطريق *ниг.* қотей (қотей тариқ).

ҚОТИА *а.* قاطعه *муаннаси* қотей.

Ба хуччақи қотиа ва бароҳини сотиа андар у боз намоёд, ки подшоҳӣ худ чист ва подшоҳ кист.

Низомии Арӯзӣ

ҚОТИБА *а.* قاطبه ҳама, ҳамагӣ, тамом.

Қотибаи коинот з-одаму муру мағас

Аз ақиби кори хеш ҷумла равон бо шитоб.

Манучеҳрӣ

Қотибаи аҳли дарс аз шарафат судманд,

Таъби ҳама оли илм аз карамат чун чаман. *Васлӣ*

ҚОТИЛ *а.* قاتل 1. он кӣ мавҷуди зиндаеро мекушад,

қатлкунанда, кушанда.

Чун зи баъди қатл чашмам боз монад бар рушаш,

Вой ҷони ман, агар наззоран қотил кунед. *Мушиқӣ*

2. марговар, ҳалокатовар, муҳлик (дар боран моддан захрдор).

Дар вилояти Судон гиёҳе аст ..., ки бехи у самми қотил аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Ва ҳар чӣ беш аз он бувад, захри қотил бошад.

Аҳмади Дониш

ҚОТИМ *а.* قاتم сиёҳ, сиёҳранг; гардолуд.

ҚОТИН *а.* قاتن сокин, муқим, истиқоматкунанда, бошанда.

Қотинони вилояти Ироқ ва сокинони ақтори он офоқ ҳам ғодир ва фочиранд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚОТИР I *а.* قاتر 1. хасис, мумсик, лаим; 2. маҷ. камби-зоат, камбағал; норасо.

Дар ин мақом ба хотири қотир расид, ки шаммае аз ин маънӣ ... ба рақами таҳфиф бар тафсили ин ҳикоят кашида ояд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚОТИР II *а.* قاطر қатра-қатра чаканда, мас. ширан дарахт.

ҚОТИР III *т.* قاطر астар, хачир.

ҚОҒ I *а.* قاف номи ҳарфи бисту чоруми алифбои арабии тоҷикӣ ق, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 100 баробар аст.

Сари зону зи шакли гардан ҳам,
Қоғро сар ба чайб кард алам. *Бедил*

ҚОҒ II *а.* قاف номи кӯҳи баланди афсонавист, ки гуё даври оламро гирифтааст; *киноя аз кӯҳи Қавказ.*

Чу омадш аз шаҳри Барбар гузар,
Сун кӯҳи Қоғ омаду бохтар. *Фирдавӣ*

Бигзашт он касе, ки чу Симурғ пар кушуд,
Қоғи ҳазор фазлу ҳунар зери бол ёфт. *Шоҳин*

◇ **Қоғ ба Қоғ** аз ин сар то он сар, сар то сар, дар ҳама ҷо; гирдогирди дунё.

Дар шакаристони фазл муру Сулаймон якест,
Қоғ ба Қоғи ҷаҳон суфра кашидаст субҳ. *Соиб*

Қоғ то Қоғ *ниг.* **Қоғ ба Қоғ.**

Турфа ҳоле, ки ба як ҳарф забон нақшодем,
Қоғ то Қоғи ҷаҳон пур шуд аз афсонаи мо. *Ҷомӣ*

аз Қоғ ба (ё то) Қоғ *ниг.* **Қоғ ба Қоғ.**

... Ки мулки ҷаҳонро ба фархангу рой
Шуд аз Қоғ то Қоғ кишваркушой. *Низомӣ*

Шуҳраи шаҳр ба девонагию ҷаҳл шудӣ,
Дорам уммед, ки аз Қоғ ба Қоғат бинам. *Савдо*

ҚОФИЛА *а.* قافلة гуруҳе аз мардуми пиёда ё савора, ки бо ҳам ба сафар мераванд, корвон.

Чун қофила аз ҳаҷ гаштӣ, уламои эшон ба наздики хоҷа имом омаданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Раҳме, ки вопасам зи ҳама ҳамгинони хеш,
Чун он мусофире, ки бимонад зи қофила. *Васлӣ*

◇ **қофилаи умр** (ё ҳаёт) зиндагӣ, ҳаёт, ки ҳамеша равон ва дар гузар аст.

Ғубори қофилаи умр чун намоён нест,
Дуаспа рафтани лайлу нахорро даръёб! *Соиб*

Қофилаи ҳаёти Мавлоно Ҳусайн аз ин сарои бе-сабот ба диёри адам реҳлат фармуд.

«Таърихи Сайидроқим»

ин қофила то ба ҳашр ланг аст зарб. *киноя аз пайдо шудани мушкилиҳои нав ба нав дар қоре.*

ҚОФИЛАСОЛОР قافلہ سالار сардори корвон, корвонбошӣ.

Ҳар ду қофиласолор буданд. *Восифӣ*

ҚОФИЯ *а.* قافيه 1. пушти гардан; маҷ. охири ҳар чизе;

2. *адш.* калимаҳои ҳамшакл ва ҳамоҳанг, ки дар охири ду ё чанд мисраъ меоянд; ◇ **танг будани қофия** ба тангно афтодани қор, дар ҳолати танг мондан.

Дар сухани зулфи у; Қамол, чӣ печӣ,
Васфи даҳонаш биқун, ки қофия танг аст.

Қамолӣ Хучандӣ

То чанд бигӯй сухане аз даҳани у,
Бигзар ту аз ин дағдаға, к-ин қофия танг аст.

Туғрал

қофияи касеро танг кардан *ниг.* **қофияи касеро танг сохтан;** **танг омадани қофия** дар ҳолати танг афтодани қор.

Боз девона, ки Савдо ғазале пардозад,
Зи чунунҳои туаш қофия танг омадааст. *Савдо*

қофияи касеро танг сохтан (ё кардан) қори касеро ба душворӣ дучор кардан.

Роҷа... Сиворо гӯшмолиҳои воқеӣ дода, қофияи уро танг сохт. *«Хизонаи омира»*

ҚОФИЯСАНЧ قافيه سنچ 1. он ки қофияро нағз мефаҳмад; шоир.

Қофиясанчон чу дари дил зананд,
Дар ба рухи тирадилон гил зананд. *Чомӣ*

2. маҷ. сароянда, ашулаҳон.

Мурғони боғ қофиясанчанду базлағу,
То хоҷа май хурад ба ғазалҳои паҳлави. *Ҳофиз*

ҚОФИЯСАНЧӢ قافيه سنچӣ қофияшиносӣ; шоирӣ.

Рӯй чу дар қофиясанчӣ кунанд,
Пушт бар ин дайри сипанҷӣ кунанд. *Чомӣ*

ҚОФИЯХОН قافيه خوان он кӣ шеър мехонад, шеърхон.

Ғаҳ қофияхон фарози санге,
Санг аз ҷигараши гирифта ранге. *Чомӣ*

ҚОЪ а. قاع замини ҳамвор ва васеъ.

Дарвеше дар қои касит гум шуда буд ва қуту
қувваташ намонда. *Саъдӣ*

ҚОҚ т. قاق хушк, хушкшуда.

Чун фалак аз меҳру маҳ бар суфра дорам нони
қоқ,
Рӯзу шаб шармандағӣ аз меҳмон бошад маро.
Сайидо

ҚОҚМИШӢ м. قاقميشӣ танбех, сарзаниш, ҷазо; қоқмишӣ кардан сарзаниш кардан, танбех кардан, ҷазо додан.

[Аҳмад] ба ғоят биранҷид ва эшонро қоқмишӣ кард.
«Чомеъ-ут-таворих»

ҚОҚУМ а. قاقم 1. ҳайвонест монанди санҷоб, ки пушташ сафеду қиматбахост; 2. пусти қоқум.

Бархезу барафрӯз, ҳало, қиблаи Зардушт,
Биншину барафкан шиками қоқум бар пушт.

Муинаҳо пушидан, мисли қоқум, у расм ниҳод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. маҷ. сафедӣ, равшани (маҳсусан барф ё рӯз).

Зи дебои асвад фалак дар ниқоб,
Зи қоқум ҳама кӯху дар дар ҳичоб. *Ҳочу*

ҚОҚУМНАМОӢ قاقم نامۆ киноя аз сафеднамоӣ ва равшаннамоӣ.

ҚОҲИР а. قاهر қаҳркунанда, ғазабкунанда, хашмгин; маҷ. ғолиб, болодаст.

Муқтазон рои ту дар дафъи ин хасми қоҳир ва
қодир чист? *«Чомеъ-ут-таворих»*

Вилоят бар ҳама офоқ мансур,
Сипоҳат қоҳиру аъдот мақхур. *Низомӣ*

Он мулк ба малики қоҳир муҳтоҷ аст.
«Равзат-ус-сафо»

ҚОҲИРА а. قاهر 1. муаннаси қоҳир.

Хоҷа Шихобиддини Муборақшоҳ ... муншини ма-
молик аст ва аз ҷумлаи аркони давлати қоҳира.
«Чомеъ-ут-таворих»

2. номи шаҳр — пойтахти Миср.

ҚОҲҚОҲ قاهقاه ниг. қаҳқаҳ.

ҚУ قو паррандаи маъруфи обӣ.

Қумоши бистари у маҳмалу гул,
Ба болинаш пари қу, боли булбул. *Сайидо*

ҚУББА а. قبة 1. гунбад; нуги болоии гунбад, хайма ва ғ. Ба оқибат бинихад хишт зери сар дар хок Касе, ки қуббаи чатраш расад ба авҷи Зуҳал.

Исмат

2. маҷ. боргоҳ, бинои гунбадмонанди гирд; шомбёна.

Қуббае бизаданд ва Амру Бумусову Аҳнав ҳар се ба қубба даршуданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳотам қуббае сохта буд, ки соилон гирд бар гирд биистодандӣ. *Авфи*

◇ қуббаи гарданда киноя аз осмон; қуббаи забарҷадӣ киноя аз осмон; қуббаи зарбафт киноя аз осмони пурситора; қуббаи заррин киноя аз офтоб; қуббаи мино киноя аз осмон; қуббаи об хубоб; қуббаи ульё осмон; қуббаи фалак осмон, арш.

ҚУББАРА а. قبرة суфитурғай, чаковак, паррандаи хурде, ки аз гунҷишк калонтар буда, тоҷи хурде дорад ва хушовоз аст.

Малике буд, номи у Ибни Мадин ва мурғе дошт
Қуббара ном, бо ҳисси салим ва нутқи дилкушой.
«Калила ва Димна»

Ҳар рӯз қуббара ба кӯхҳо ва бешаҳо рафта ва
меваҳо, ки мардум оро надонистандӣ, ду адад биё-
вардӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҚУББАТУЛИСЛОМ а. قبة الاسلام 1. унвони шаҳри Басра;

2. унвони шаҳри Балх.

Қумоҷ ... ба Қуббатулисломи Балх муроҷаат на-
муд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚУББАТУЛЪАРЗ а. قبة الارض баландтарин нуқтаи замин.

Ҳар шаҳр, ки тули он навад дараҷа бошад, қуб-
батулъарзи маъмура бувад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚУБЛА а. قبله буса.

Қибла аввал зи қубла бозшинос,
То бидонӣ ту фарбеҳӣ з-омос. *Саной*

ҚУБОД قباد 1. номи яке аз подшоҳони сосонии Эрони қадим — падари Нуширвон.

Ба гуш-андараш ном гуфто Қубод,
Ҳамехонд Шеруи Фаррухнаҷод. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. подшоҳ.

Сачда карду пас гулӯи худ гирифт,
К-эй қубоде, к-аз ту чарх орад шигифт. *Румӣ*

ҚУБТ а. قبط ниг. қибт.

ҚУБТИЯ а. قبطيه ниг. қибтия.

ҚУБТӢ а. قبطى ниг. қибтӣ.

ҚУБУЛ а. قبل пеш, тарафи пеши ҳар чиз.

ҚУБУР а. قبور 4. қабр.

Зиндагонро на аҷаб, гар ба ту майле бошад,
Мурдагон боз нишинад ба ишқат зи қубур. *Саъдӣ*

ҚУБҲ а. قبح зиштӣ, бадӣ.

Тутниро бо зоғе дар қафас карданд, аз қубҳи
мушоҳадаи у дар муҷоҳада мебуд. *Саъдӣ*

Набошад зоҳидонро ҷуз ғурури чоҳ андар дил,
Зи машқи ҳақпарастӣ кас нафаҳмад қубҳу ботилро.
Туграл

ҚУБЧУР м. قُبُور|قُبُور андоз, хироч аз чорпо.

Агар хоҳӣ, ки халос ёбӣ, ... зану фарзандон ва мутааллиқон ва лашкарҳои худро тамомат аз дидгоҳи фуруд ор, го шумора кунам ва молу қубчур муқаррар гардонам. «*Чомеъ-ут-таворих*»

ҚУВВА||ҚУВВАТ а. قوه|قوت 1. зӯр, тавоной, қудрат ва имконияти ғаъолият.

Якero карам буду қувват набуд,
Кафофаш ба қадри мурувват набуд. *Саъдӣ*
Сад сухан аз эҳтиёҷи худ ба кӯят мебарам,
Боз он ҷо қуввати гуфтор дорам эҳтиёҷ. *Мушфиқӣ*

2. *фалс.* имконият, ҳолати чизи дар табиат буда, ки ҳануз зоҳир нашудааст, потенция.

Яке дарозо ва пас ки ҷузъи яки андоза андар вай наёбӣ ва андар вай ҷисм ба қувват бувад.

Ибни Сино

қувваи боҳ қувваи шаҳвонии мард.

Дар ин кӯҳ гиёҳе рӯяд ..., ки дар қуввати боҳ асаре тамом дорад. «*Равзат-ус-сафо*»

қуввати ваҳмия (ё воҳима) тасаввур, тасаввурот; қувваи дофия *тиб.* қуввае, ки фазла (яъне боқимондаи чизҳои хӯрдашударо ки қобилияти физиояш намонд) аз бадан хориҷ мекунад.

[Қувваи] ... ҷаҳорӯм он кӣ, он ҷӣ ношоиста бувад, уро дафъ кунад ва уро дофия хонанд.

Низомии Арӯзӣ

қуввати мумайиза қобилияти фарқ кардани нек аз бад дар инсон.

Қуввати мумайизаро имтисол намоянд, то ихтилофи ҳавоҳо ва таҷозуби қувватҳо соҳибашро дар вартаи ҳайрат наҷафканад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

қувваи мутафаккира қувваи фикр кардан, қувваи тафаккур; қувваи мутахайила қувваи ҳаёл ва тасаввур.

Дар як тараф, ки об нест, мағокҳо аст, ки қуввати мутахайиларо убур аз он мумкин нест.

«Равзат-ус-сафо»

қуввати муҳаррика қуввати ҳаракатдиханда, қуввати барангезанда, қуввати ҷунбонанда дар инсон (аз рӯи ақидан доишмандони қадимӣ).

Бад-он ҷӣ мулоими уст, майл кунад ва аз он ҷӣ мунофири уст, бигурезад ва уро қуввати муҳаррика хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

қуввати равон қуввати рӯҳӣ, мадори ҷон.

... К-эй шаҳди лаби ту нуши ҷонам,
Қути дилу қуввати равонам. *Шоҳин*

қуввати таъб рӯҳбаландӣ, махсусан дар гуфтор.

Фаҳми сухан ҷун накунад мустамеъ,
Қуввати таъб аз мутакаллими маҷӯӣ! *Саъдӣ*

аз қувва ба феъл расонидан (ё овардан) аз имконият ба воқеият овардан.

Илми наҳв аз эшон барҳост ва Абдуласвад онро аз қувва ба феъл расонид. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

қуввати сарпанча кардан дуздҳо бо моҳ нест зарб. одами паст ба осонӣ ба баландӣ расида наметавонад.

ҚУВО а. قوا ҷ. қувва|қувват.

Нон қуворост обьёри нумӯ (в)
В-аз қуво амзиҷа қавибозу. (1) *Бедил*

ҚУВОРА||ҚАВОРА а. قواره порчаи гирд буридашуда, порчаи гирде, ки вақти буридани гиребони курта мемонад.

Зи ҷайби атласи гардун қувора
Фитоду меҳри рахшон ғариданд. *Низомии Албиса*

ҚУДАМО а. قدام ҷамъ 1. ҷ. қадим; 2. маҷ. нависандагонии саромади пешина, бузургони илму адаб.

Бале, ин ҳам марост бо қудамо,
Ки муҷалли манам дар ин мизмор. *Хоқонӣ*

Ҳамвора дар маҷлиси у шеърӣ қудамо хонда шудӣ. «*Таърихи Фарошита*»

ҚУДВА||ҚУДВАТ||ҚИДВА||ҚИДВАТ а. قده|قدوة касе, ки аз у пайравӣ мекунад, пешво, роҳбар.

Он қавми нобакор рӯй ба он қудваи ахъёр овард.
«Равзат-ус-сафо»

Қидваи аҳли фазл Ҳоҷа Зариф,
Ки ҷу у солики ягона набуд ... *Бедил*

Қудваи асҳоби дониш — Мавлавӣ Ҷомӣ, ки буд
Муқтадои аҳли назму ҷомеи фазлу ҳунар.

«Таърихи Сайидроқим»

ҚУДВАТУЛАБРОР||ҚИДВАТУЛАБРОР а. قده|الابرار пешвари некӯкорон, беҳтарин одами некӯкор.

Ва ҷун ақобри Самарқанд ин мочароро шунданд,
Эшонро дар мадрасаи ҳазрати Ҳоҷа Аҳрор
ва қудватулаброр ... мударрис гардониданд.

Восифӣ

ҚУДДУС а. قدوس поку покиза аз ҳар гуноҳе; яке аз номҳои худо.

Худованди қуддус ҳеҷ вақт аз барои гузаштан
ва рафтани ҷун ту ҳар беҳираде муҳимми кишоварзин
худо фаропас набарад. *Аҳмади Дониш*

ҚУДРАТ а. قدرت тавоной, зӯр, ниру.

[Муқаннаъ] гуфт: Эшон нафсонӣ буданд, ман рӯхониям,
ки андар эшон будам ва маро ин қудрат ҳаст,
ки худро ба ҳар сурат, ки хоҳам, намоям.
«Таърихи Наршахӣ»

Қудраташ онро ба ҳам омехтаст,
Ҳар дам аз он нақши нав ангехтаст. *Ҷомӣ*

Ин ҳама осори қудрат ва асрори ҳикмат дар он зоҳир аст.
Аҳмади Дониш

ҚУДС а. قدس 1. покӣ, покизагӣ аз олоиш ва гуноҳ.

Булбули аршам, Фузулӣ, манзилам гулзори қудс,
Ман дар ин меҳнатсаро беиҳтиёр афтодам.

Фузулӣ

2. пок, тоза.

Рӯҳи худро муттасил кун, эй фалон,
Зуд бо арвоҳи қудси соликон. *Шоҳидӣ*

ҚУДСОШИЁН قدس|آشيان олимакон, муқаддасманзилат.

Ҷун сӯзи оҳу нолаам аз ҳад гузашта буд,
Омад нидо зи ғайб, ки он қудсошиён
Дар зери ҷархи сифла муносиб набуд, аз он
З-ин хокдон бирафту ба ҷаннат муқим шуд.

Савдо

ҚУДСИЙ قدسى 1. мансуб ба қудс; покиза, пок; 2. ба шакли ҷамъ қудсийён фарошитаҳо, малоика.

Субҳидам аз арш меомад хуруше, ақл гуфт:
Қудсиён гуй ки шеъри Ҳофиз аз бар мекунанд,
Ҳофиз

Гар хутбаи камоли ту хонам ба қудсиён,
Дар зери по ниҳанд зи нӯҳ чарх минбарам. *Шоҳин*

ҚУДУД *а.* قدود *ч.* қад(д).

Хоки роҳе, ки бар он мегузари, сокин бош,
Ки уюн асту чуфун асту қудуд асту худуд. *Саъдӣ*

ҚУДУМ *а.* قدوم омадан, расидан; аз сафар баргаштан.

Ошиқ ҳар он чӣ баҳри қудумат кунад нисор,
Лаъли сиришки мо гуҳари обрӯ бувад. *Саъдо*
Маҷнун ба қудуми он чафокеш
Меғуфт таҳийате зи ҳад беш. *Шоҳин*

ҚУДУР *а.* قدور *ч.* қидр.

Аз тафу аз қаффу аз буи қудур
Менамояд хурданиҳо дар танӯр. *Румӣ*

ҚУЗАҲ *а.* قزح: қавси қузаҳ тиру камон, камони Рустам;
рангин камон, ки агар вақти боридани борон офтоб ба-
рояд, дар осмон пайдо мешавад.

Бар абруи обидфиребаш хизоб,
Чу қавси қузаҳ буд бар офтоб. *Саъдӣ*

ҚУЗБОН||ҚИЗБОН *а.* قضبان *ч.* қазиб.

Аввали урдибиҳишт моҳи ҷалолӣ
Булбул гуянда бар манобери қузбон. (1) *Саъдӣ*

ҚУЗОТ *а.* قضات *ч.* қозӣ.

Уро ба қузот бояд супурд, то дар кори ӯ тафаҳ-
хус кунанд. «Анвори Суҳайлӣ»

Ва саранҷоми муҳомми аҳли қалам аз қузот ва
уламо ва удабо дар ўҳдан раис бозғузорад.

Аҳмади Дониш

ҚУЛ *а.* قل бигу! (ишора ба сураи Қуръон, ки «сураи
ихлос» ном дорад ва аввалаш бо калимаи «қул» сар
меояд).

Гуфти наку холиси нақди кул аст,
Аввали ихлос, ниғаҳ кун, — кул аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ҚУЛАЙ *т.* قلى боб, соз, нағз, мусонд.

Гар диҳӣ коми дилам, толибам аз ҷон, аммо
Чӣ тавон кард, муяссар нашавад ҷон қулай. *Шоҳин*

ҚУЛАЛ *а.* قلال *ч.* қулла.

Бонги ҷаланг ояд ҳама, фаръеди занг ояд ҳама,
Ошуби санг ояд ҳама чун гоҳи зилзол аз қулал.
Ломей

Ва баъзе қулал ва талалро аз ҳам бипошад.
Аҳмади Дониш

ҚУЛАНЧ||ҚУЛИНЧ *ю.-а.* قولنج *тиб.* як навъ беморни
рудаҳо, хала.

Яке аз машоҳири Нишобурро қулинч бигирифт
ва маро бихонд ва бидидам ва ба муолаҷат машғул
шудам. *Низомии Арӯзӣ*

Ҳар киро қабз бошаду қуланч,
У зи қобиз малол бинаду ранч. *Ҷомӣ*

ҚУЛБА *а.* قله сипор, омоҷ.

Ногоҳ қулба дар замин банд шуд, муздур Ҳасанро
хабар кард. «Таърихи Фариста»

ҚУЛЗУМ *а.* قلزم 1. баҳри Аҳмар, баҳри Сурх.

Ба дарьёи Қулзум ба ҷӯш орад об,
Нахорад сар аз кини Афросиёб. *Фирдавӣ*

2. баҳр.

Чашмам бувад ар бодия, қулзум гардад,
Ҷисмам бувад ар хаёл, мардум гардад.

«Тарҷумон-ул-балоғат»

Чӣ нисбат аст ба Бедил камина Шоҳинро,
Ки қатраро натавон ҳамъинони қулзум кард.
Шоҳин

3. номи шаҳрест дар Миср.

Ва ин сол чун ҷома ба роҳи Қулзум гусел кар-
данд, ман бо эшон бирафтам. *Носири Хисрав*

◇ қулзуми панҷшоҳ кафи даст ва ангуштони марду-
ми сахӣ ва соҳибҳиммат; (ин) қулзуми хунхор киноя
аз дуньё.

Он дурри ятимам, ки дар ин қулзуми хунхор
Аз мавҷи хатар шона бувад мӯи сарамро. *Соиб*

«Ҳафт қулзум» номи луғати машҳури тафсирии фор-
су тоҷик, ки аз тарафи Ҷозиуддин Ҳайдар дар соли
1815 таълиф ёфтааст.

ҚУЛИНЧ *ю.-а.* قولنج *ниг.* қуланч.

ҚУЛЛА *а.* قله баландтарин ҷои кӯҳ.

Ошъёнаи эшон бар қуллаи кӯҳе воқеъ шуда буд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Манзил набудат зи ранҷу андӯх
Ҷуз домани дашту қуллаи кӯҳ. *Шоҳин*

ҚУЛЛОБ *а.* قلاب чангча, чангак, шаст, шастии моҳи
гирия.

Ҳар ду сангро ба қуллобҳои оҳанин мустаҳкам
сохта сурби гудохта дар ғурҷаҳо ва дарзҳо рех-
таанд. «Таърихи Фариста»

Аз пан моҳии соки ту ба по афтодааст
Сари зулфи ту, ки қуллоби наҳанг аст маро.
Шоҳин

ҚУЛМОШ *т.* قلماش *ниг.* қалмош.

ҚУЛОМА *а.* قلامه резаи нохун; резаҳои ҳар чиз.

Аз нохунат ар фитад қулома,
Он теғ бувад маро ба хома. *Шоҳин*

ҚУЛУБ *а.* قلوب *ч.* қалб II 1; қулуби аномро сайд кар-
дан дилҳои одамонро ба даст даровардан; халқро ба
сӯи худ кашидан.

Ба каманди мулофат қулуби аномро сайд карда.
«Анвори Суҳайлӣ»

таълифи қулуб улфат гардонидан, ба худ моил кар-
дани дилҳои одамон.

Шоҳзода Баҳодурхон... дилҷӯни эшон намуда
дар таълифи қулуб мекушид. «Таърихи Фариста»

ҚУЛУН *ю.-а.* قولون номи рӯдае.

Панҷумро рӯдаи қулуни гуянд, ба рӯдаи аъвар
пайваста. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҚУЛ-ҚУЛ *а.* قتل овози аз шиша рехтани об ё шароб.

Чун шиша дилаш пур аст аз мул,
Холи накунад магар ба қул-қул. *Шоҳин*

ҚУМ *a.* قم бархез; кум, ло танум бархез, хоб накун!

Ба ҳаdde ки овои шаррун лакум
Бимолид гушам, ки «қум, ло танум!» *Шоҳин*
қум **фаанзур** бархезу битарсон (ишора ба ояти. Қуръон, ки дар он ҳукми пайғамбарии Муҳаммад омадааст).

Сарвро то бар сари гул сояпарвар кардаанд,
Чун ту сарв аз ҷуйбори «қум фаанзур!» баряхост.
Исмаи

ҚУММАЛ *a.* قمل шабушк, шипиш.

Рӯзи дигар ба балон қуммал гирифтор омаданд.
«Равзат-ус-сафо»

ҚУММО *a.* قما зани ғайриқонунӣ, зани сиға; канизак; маъшуқа.

Ганданирон шуйро қуммо диҳанд,
Чунки аз пирию зинти оғаҳанд. *Румӣ*
Ва боғу бустон меҳодад ва дар никоҳ ҷаҳор зан
ва ҳашт қуммо (дорад). *Аҳмади Дониш*

ҚУМОМА||**ҚУМОМАТ** *a.* قمامة||قامامة 1. гурӯҳи одамон;

2. калисои яҳудиён дар Байтулмуққаддас, ки онро Қанисатулқумома низ мегӯянд.

Роҳибонанд, ки дар дори Қумома ҷамъанд,
Ман аз он ҷамъ чӣ нуқсон ба Хуросон ёбам?

Хоқонӣ

ҚУМОРӢ||**ҚАМОРӢ** قامارى мансуб ба Қумор, ки шаҳрест

дар Ҳиндустон; уди қуморӣ беҳтарин навъи уд.

Ҷам аз рӯяш хиҷил боди баҳорӣ,
Ҷам аз мӯяш хиҷил уди қуморӣ.

Фахриддини Гургонӣ

ҚУМОШ *a.* قماش газвори абрешимӣ, шоҳӣ.

Як рӯз зане ва канизаке ба дари дӯкони ман
омаданд ва қадре матоу қумош хариданд.

«Ҷомеъ-ут-тамсил»

Зи навъи ҳар қумоше он чӣ боист,
Зи чинси лаълу гавҳар он чӣ шоист. *Ҳозик*

ҚУМРӢ *a.* قمرى фохта; ҳар парандаи тавқдор.

Ало, то дароянд тӯтию шорак,
Ало, то сароянд қумрию сорӣ. *Зайнабӣ*

Ба пон сарви худам роҳ нест, эй қумрӣ,
Туро чӣ ғам, ки сари сарв ошъёна туст.

Мушфиқӣ

ҚУНДИЗ قندز *шакли кӯтоҳшудаи қуҳандиз.*

ҚУНДУЗ *m.* قندز 1. як навъ ҳайвони санҷобмонанди аз

сағ хурдтар, ки пушташ сиёҳнӯг ва қиматбаҳо буда, аз

он лабакии пусти ва телпак мекунад, бедастар.

Ба харворҳо қундузи теғдор,
Самури сияҳ низ беш аз шумор. *Низомӣ*

2. маҷ. шаб; сиёҳӣ; торикӣ.

Чандин ки даҳр пеши ту сар бар замин ниҳод,
Дорам аҷаб, ки қундузи шабро бисӯхт сӯғ.

Заҳири Форъебӣ

◇ қундуз афшондан (ё фишондан) навиштани чизе бо сиёҳӣ.

Чун зи торикӣ ба Булғор омаду қундуз фишонд,
Аҳли Бобул бар раҳаш нузли гарон афшондаанд.

Хоқонӣ

ҚУНДУЗМИЖГОН قندزميزگان сиёҳмижгон.

Соқийён турки фатакоразу қундузмижгон,
Аз руху зулф ҳабаш бо ҳазар омехтаанд. *Хоқонӣ*

ҚУНУТ I *a.* قنوت 1. фармонбардорӣ, хоксорӣ; 2. д. дуо
хондани дарозмуддат дар намоз.

ҚУНУТ II *a.* قنوط маъюси, яъс, ноумедӣ.

ҚУНУҚ *m.* قنق меҳмон.

Суфие мегашт дар даври уфуқ,
То шабе дар хонақоҳе шуд қунуқ. *Румӣ*

ҚУНФУЗ||**ҚУНФАЗ** *a.* قنذ хорпуштак.

... Ки хунусаш чун хунуси қунфуз аст,
Чун сари қунфуз варо омад-шуд аст. *Румӣ*

ҚУНУЪ *a.* قنوع розӣ шудан, қонеъ шудан.

Аз ҳарисӣ кам дар он рӯй қунуъ,
В-аз такаббур кам дар он чеҳра хушӯ. *Румӣ*

ҚУРАЙШ *a.* قريش яке аз қабилаҳои араб, ки Муҳаммад
ба он мансуб буд.

Ва дар хона қавме буданд аз умарои Қурайш.
Аҳмади Дониш

ҚУРБ *a.* قرب 1. наздиқӣ, қарибӣ; *муқобили бӯъд.*

Ба воситаи қурби дашту саҳро ба манзили ман
аз ҷанубии Бухоро барон ҷамъ овардани ҳезум
ба бодия берун баромада будам. *Аҳмади Дониш*
қурби ... қариби ..., дар ҳудуди ..., тахминан.

Ва қурби саду панҷоҳ ҳазор савори лашкари
султон арз дода буданд. *«Таърихи Систон»*
қурби ҷивор ҳамсоғияни наздиқ.

Миёни мо ба ҳукми қурби ҷивор қондан муҳаббат
бо якдигар таъқиқи тамом ёфт.

«Анвори Суҳайлӣ»

қурбу бӯъд наздиқию дури.

Чун қурбу бӯъди фурсати даврон баробар аст,
Мақсад ишорат аст, ба ҳар навъ метавон. *Савдо*

2. маҷ. муқарраб будан, ҳамнишинӣ, маҳрамай.

Ба қурбаш тавонӣ расдан, валек
Ба кирдори некӯ, на гуфтори нек. *Ҷомӣ*

ҚУРБАТ *a.* قربت наздиқӣ, маҳрамай; самимият.

Қурбати туро аз он знед гардонидем. *Авфӣ*
Чун миёни ману ту қурбати ҷонӣ бошад,
Чӣ тафовут кунад, ар бӯъди маконе бошад.

«Анвори Суҳайлӣ»

ҚУРБО *a.* قربى||قربا хешӣ, хешию таборӣ, наздиқӣ.

Чун набувад хешро диёнату тақво,
Қатъи раҳим беҳтар аз муваддати қурбо. *Саъдӣ*

ҚУРБОН *a.* قربان 1. д. чизе, ки дар роҳи худо садақа
карда ба воситаи он ба худо наздиқӣ мечӯянд.

Дарҳол ба ҷиҳати ман шутуре қурбон кард.
Авфӣ

Чизе пеши оташ баред ва қурбон кунед.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Кунам то ҷони худ имрӯз қурбон,
Занам худро миёни гусфандон. *Сайидо*

2. наздиқӣ, қаробат.

ҚУРБОНГОҲ||ҚУРБОНГАҲ قربانگاه||قربان گه чое, ки дар он Ҳайвонҳои қурбониро мекушанд.

Эй зи бӯи ту шуда оташ гулистон бар Халил,
Сад чу Исмоил дар қурбонгаҳи шавқат қатил.

Исмат

Ба қурбонгоҳи ваҳшат чилваи сайди чунун гаш-
там,
Ки сайёди аҷал бо ин тапиш бисмил надид ин чо.
Акмал

ҚУРБОНӢ قربانى қурбон, Ҳайвоне, ки онро қурбон меку-
нанд.

Хирқапӯше дар қорвони Ҳичоз ҳамроҳи мо буд;
яке аз умарои араб мар-уро сад динор бахшид,
то қурбонӣ кунад. *Саъдӣ*

ҚУРО а. قرا ч. қария||қарья||қарият.

Гузари ӯ бар қаръе аз қурои Шом афтод.
«Равзат-ус-сафо»

ҚУРОД а. قراد кана, махсусан канаи сағҳо.

ҚУРОЗА а. قرازه 1. резаҳое, ки аз буриши қайчӣ ҳосил
мешавад, махсусан резаи оҳан, тилло ва ғ.

Кунун гар хуни сад мискин бирезанд,
Зи банди як қуроza барнахезанд. *Низомӣ*
2. маҷ. пули сикказодаи майда.

Вақте ки дар Бухоро будам, соҳиби ман қуроza
ба дастам дода чихати ангур ба бозор фиристод.
«Тағрихи Фаршита»

ҚУРОҚ т. قراق чизе, ки аз латтапораҳо дӯхта шудааст,
мас. дастархони қуроқ, кӯрпаи қуроқ.

Рафт чи кӯхнаву чи нав, пок бибозу банда шав,
Чун дигарон манеҳ гарав халтачаи қуроқро.

Савдо

ҚУРРА||ҚУРРАТ а. قره||قرة равшани, роҳат; **қурраи айн**
(инчунин қурратулъайн) нури чашм, нури дида; *маҷ.*
хеши наздик ва фарзанд.

Эй қурраи айн қозин шаръи шариф,
Асли ту шариф аст, гуй фаръи шариф. *Шоҳин*

ҚУРРАТУЛЪАЙН а. قره العين *ниг.* қурра (қурраи айн).

Эй дурри шараф зи баҳри кавнайн,
Фарзанди азиз — қурратулъайн. *Ҳилолӣ*

Толут ба хонаи қурратулъайни худ омад.
«Равзат-ус-сафо»

ҚУРРУҚУР قورقور ғур-ғур, ғинг-ғинг.

Ҳамчу абри бенаму пур қурруқур,
Не дар он нафъи замин, не кути бур(р). *Румӣ*

ҚУРС а. قورس ҳар чизи гирд ва доирашакл, хусусан кул-
ча, гирдаи нон.

Қурсе нон пеши сағ андохт. *Авфӣ*

Хони моро ба пушти пой мазан,
Қурси ноне ба дасти худ бишкан. *Чомӣ*

◇ **қурси гарму сард киноя аз офтобу мох; қурси зар**
киноя аз офтоб.

Шом чун қурси зар аз хуни шафақ барсохта,
Чашмаи хуршед пур ёқути аҳмар сохта. *Исмат*
қурси симин киноя аз мох; қурси сипеҳр киноя аз оф-
тоб.

Ту қурси сипеҳрию бихонад ба ҳамин ном
Хаббоз гаҳи чилвагарӣ ҳайати нонро. *Анварӣ*

ҚУРСА а. قورسه шакли доиравии ҳар чизе; нони кулча.

ҚУРТ а. قورط *ниг.* қурта II.

ҚУРТА I а. قورطе пушок, либоси тағ, пероҳан, курта.

Раду хербад пеш ғалтон ба хок,
Ҳама домани қуртаҳо карда чок. *Фирдавсӣ*

ҚУРТА II||ҚУРТ а. قورطه||قورط гушвора.

Эй дилбаре, ки қуртаи зангорвори гул
Аз рашки чехраи ту қабо шуд ҳазор пай.*

ҚУРУЗ а. قوروز ч. қарз.

Асҳоби қуруз тақозо мекунанд. *Авфӣ*
Берун аз хутба хондан ва ҳуҷҷатҳои қуруз ва
садоқнома ҳеҷ қоғаз нанависанд.
• *«Чомеъ-ут-таворих»*

ҚУРУН I а. قورون ч. қарн I.

Дар қуруну санини бисёёр асотини салатини
Деҳлӣ ва Гучрот дар орзуи тасхири он буданд.
«Тағрихи Фаршита»

ҚУРУН II а. قورون ч. қарн II.

ҚУРЪА а. قورعه тиккаи қоғаз ё чизи дигар, ки аз рӯи
он насиб ва ё ҳиссаи касеро муайян мекунанд, мас.
дар ягон бозӣ, фол; саҳму насиб.

Бори ғами ӯ арз ба ҳар кас, ки намудам,
Оқиз шуду ин қуръа ба номам зи сар афтод.
Ҳофиз

• Қуръа бар туст подшоҳиро,
Равнақи моҳ то ба моҳиро. *Хисрави Деҳлавӣ*

қуръа задан фол задан, фол дидан.

Ғае қуръа зади бар номи ёраш,
Ки бо ӯ чун бувад фарҷоми қораш.
Фахриддини Гургонӣ

◇ **қуръаи қисмат бар айш задан** бахтёр шудан,
хушбахт гаштан.

Дигарон қуръаи қисмат ҳама бар айш заданд,
Дили ғамдидаи мо буд, ки ҳам бар ғам зад. *Ҳофиз*

ҚУРЪАЗАН قورعه زن он кӣ қуръа мезанад, фолбин, рам-
мол.

Қавли се кас нест ба даҳр устувор:
Шоиру қуръазану ахтаршумор. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҚУРЪОН а. قورآن д. китоби муқаддаси дини ислом.

ҚУРҒОН т. قورغان||قورغان қалъа, ҳисор.

Амир дар шаҳр набуда, ба тафарручи баъзе қур-
ғонҳои қаламрав азимати саворӣ намуда (буд).
Аҳмади Дониш

ҚУРҚУБӢ а. قورقوبى *ниг.* қарқубӣ.

ҚУРУҲ а. قوروح ч. қарҳа.

Ҳар кӣ дар он об нишинад, аз дамомил ва қуруҳ,
ки бар аъзон ӯ бошад, сихат ёбад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҚУРҲАТ а. قورحه яра, захм, ҷароҳат.

ҚУРҲАТУССАДР а. قورحه الصدر ҷароҳати сари сина.

Қурҳатуссадр аз ӯ падида ояд,
Рияро сиклҳо палида ояд. *Саной*

ҚУСВО *а.* قصوى муаннаси аксо I.

Ҳамчунин бувад сабили мардуме, ки ба ғояти қусво бирасад дар иқтидое, ки уро мумкин бувад.
Насириддини Тӯси

ҚУСОРО *а.* قسارى ниҳоят, ҳадди аъло; **қусорои** Ҳиммат ниҳояти саъю кӯшиш.

[Мавлоно Амири калон]... қусорои Ҳиммат дар рафъи осори ҷаҳолат... ҷазман баргумошта буд.
Восифӣ

ҚУССОД *а.* قصاد ч. қосил.

ҚУСТ *ю.-а.* قسط беҳи гиёҳест шабеҳ ба меҳргийёх, ба соқан хазанда, дорон барғҳои калон, дар тиб ба кор меравад.

ҚУСТОС *а.-ю.* قسطاس *ниг.* қистос.

ҚУСУР I *а.* قصور ч. қаср II.

Зоҳид агар ба ҳуру қусур аст умедвор,
Моро шаробхона қусур асту ёр ҳур. *Ҳофиз*

Ҳар ҷо дар калом ваъдан биҳишт ва қусур омада... *Аҳмади Дониш*

ҚУСУР II *а.* قصور камӣ, камбудӣ, нуқсон, кутохӣ.

Қусуре ба таҳсили асҳоб нест,
Сабӯ чун кунад, чашмаи об нест. *Шоҳин*

ҚУТ *а.* قوت хӯрданӣ, ғизои ба қадри зарурат; таом.

Ба бозу ҳосил орад қути фарзанд,
Хурад хуш бо аёли хешу пайванд. *Носири Хисрав*
Ҳамаро қути ҷон зи дидани туст,
Охир ин хаста низ ҷон дорад. *Исмат*

◇ қути лоямут камтарин миқдори хӯрок, ки барои зинда мондан лозим аст, хӯроки «бихӯру намуру».

Халоиқи бешумор аз адами қути лоямут ҳалоқ гаштанд. «*Таърихи Фарошита*»

қути Масеҳи якшаба киноя аз шароб, шароби ангурӣ.

Хурда ба расми мазбата май дар сафолин машраба,
Қути Масеҳи якшаба аз пой тарсо рехта. *Ҳоқонӣ*
куту лут хӯроқҳои лазиз, махсусан хӯроқҳои гӯшӣ.

Баски ҷуёни қуту лут шавӣ,
Тӯъмаву қути анкабут шавӣ. *Саной*

қут бардоштан хӯрок хӯрдан.

Чу Ҷам ҷоми ёқут бардошта,
Зи лаъли равон қут бардошта. *Ҳочу*

ҚУТБ *а.* قطب 1. ҳар яке аз ду тарафи меҳвари фалак, ки Қутби Шимоли ва Қутби Ҷанубӣ меғуянд, ва ҷирмҳои осмонӣ гирдогирди онҳо ҳаракат мекунанд.

Намуд андар шимоли хеш Тиннин,
Ба гирди қутб дунболаш чу парчин.
Фахриддини Гургонӣ

Шаръ з-ин ҳар ду қутб нагурезад,
Ки фалакрост ҳар ду қутб мадор. *Ҳоқонӣ*

2. маҷ. калон ва сардори қавм; касе, ки гардонандаи корхост; ◇ қутби замон (*ё давр*) бузургтарин шахси даврон.

Малик — он ёдгори оли Доро,
Малик — он қутби даври оли Сомон. *Дақиқӣ*
Ҳозирон гуфтанд, к-эй қутби замон,
З-ин аҷабтар мо надидем аз ҷаҳон. *Румӣ*

ҚУТН *а.* قطن пахта, пунба.

... З-он ки пеш аз вай аз меҳони ҷаҳон
Нутқ чун қутн гашту пунба даҳон. *Саной*

ҚУТОС *ю.* قطاس гови кӯҳӣ, дорон пашм ва ёли дароз; думи вайро бар сари байрақ мебанданд.

Султон Маҳмуд... Исҳоқро Давлатхон хитоб дода, алам ва қутос ва қабоҳои зардуӣ... марҳамат намуд. «*Таърихи Фарошита*»

Берун зи таки назар қиёсаш,
Ҷоруби раҳи зафар қутосаш. *Файзӣ*

◇ қутоси туғ думи қутос, ки ба нӯги туғи мазорҳо меовезанд.

Чун каду аммомаро зоҳид мусаллаҳ мекунад,
Чун қутоси туғ риши хешро фак мекунад. *Шоҳин*

ҚУТПАЗИР قوت پذير он ки хӯрок меҳурад, хӯрокхӯр.

Чун тавоно шудӣ аз қуввати шир,
Гаштӣ аз косаву хон қутпазир. *Ҷомӣ*

ҚУТР *а.* قطر 1. ноҳия, минтақа; ҷониб, канора; 2. мат.

хатте, ки аз маркази доира гузашта, доираро ба ду ҳиссаи баробар тақсим мекунад, диаметр.

Агар муҳит бисту ду газ бошад, қутри у ҳафт газ хоҳад буд. «*Таърихи Сайидроқим*»

Қутри хавзи он шаҳр ним фарсах буд.

«*Равзат-ус-сафо*»

3. ғафсӣ, заҳомат.

Забонаш гар фузун аз қутри меғ аст,
Забони ин сухан гуфтан дареғ аст.

Фахриддини Гургонӣ

ҚУТТОН *а.* قطان ч. қотин.

Маҷмӯаи қуттони амсор ва суккони булдуно ақтор фармони Маъмуно ба қадами ризоят пеш омаданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

ҚУТТОҒ *а.* قطاع قامъ 1. ч. қотеъ; 2. роҳзанон, дуздони раҳзан.

Ба роҳи ниқ марав дар пан ҳавоталаби,
Ки ин тариқ надорад ба ҷуз ҳавас қуттоғ. *Бедил*

Хавфи зарар аз сибоъ ва қуттоғ ва ранҷи ғурбат ва нуқсони ибодат муяссар нашавад.

Аҳмади Дониш

қуттоғ тариқ роҳзанон.

Дар яке аз асфур Суқрот бо тавонгаре бисъермол ҳамроҳ шуд, ҷамъе аз қуттоғ тариқ бад-эшон расиданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚУУД *а.* قعود нишастан; нишаст дар намоз.

Арабро, ки бар Дачла бошад қууд,
Ҷӣ ғам дорад аз ташнағони Заруд. *Саъдӣ*

ҚУУР *а.* قعور ч. қаър.

Дар аксари қуури бихор сухур ва аҳҷор бисъёр аст. «*Равзат-ус-сафо*»

ҚУФЛ *а.* قفل қулф, калидон.

Ба ҳар қуфле, ки ангушташ расидӣ,
Шудӣ он қуфлро пайдо калиде. *Сайидо*

◇ қуфли абҷад қуфле, ки аз рӯи ҳарфҳои абҷад баста ва қушода мешавад.

Он қуфли абҷад аст, ки во мешавад ба ҳарф,
Қай мегавон кушуд дилеро, ки танг шуд?¹

Неъматхони Оли

(ин) қуфли зарринкалид киноя аз осмону офтоб.

Набинӣ, к-аз ин қуфли зарринкалид
Зи торикӣ оранд ҷавҳар падида. *Низомӣ*

қуфли лаъл киноя аз даҳон, даҳони маъшуқа.

Дар табассум то зи дурчи дур кушода қуфли лаъл,
Қимати ёкуту нархи гавҳар арзон сохта. *Исмаи*

қуфли марҷон киноя аз даҳон.

Лаби лаълаш кушод бори дигар
Қуфли марҷон зи ҳуққаи гавҳар. *Ҷомӣ*

қуфли румӣ а) қуфли овезон; киноя аз шафақ.

Қуфли румӣ баргирифт аз дурчи рӯз,
Чун калиди ҳиндувон бинмуд субҳ. *Ҳоқонӣ*

б) мус. яке аз оҳангҳои қадим; лаҳни понздаҳуми Бор-бад.

Чу «Қуфли румӣ» овардӣ дар оҳанг,
Кушодӣ қуфли ганҷ аз Руму аз Занг. *Низомӣ*

қуфл шудани (ё гардидани) даръё баста шудани роҳ
ба сабаби туғъени об, чунон ки гузаштан аз он мум-кин набошад.

Қуфл гардидани даръёст назар бастани ман,
Мижа бар ҳам заданам болу пари тӯфон аст. *Соиб*
қуфл аз баҳри даҳон гузидан хомӯш мондан, то ин ки
суханҳои беҳуда гуфта нашавад.

Бар-дукони қуфлгар хоҳам гузашт,
Қуфле аз баҳри даҳон хоҳам гузид. *Ҳоқонӣ*

қуфл бар забони (ё даҳони) касе андохтан (ё задан)
а) касеро хомӯш кунондан.

Ақро идроки санъат дидаҳо бардӯхта,
Нутқро васфи ту қуфле бар забон андохта.

Қамолӣ Исмоил

б) ба касе пора додан.

банд аз қуфли ганҷина кушодан шеърғӯй ва суханпар-дозиро сар қардан.

Кушодам ман аз қуфли ганҷина банд,
Ба сахро алам баркашидам баланд. *Низомӣ*

пардаи қуфлро бар калид задан корро баръакс қардан,
бар хилофи ақлу хирад рафт қардан.

Чу пайғоми шаҳ бар ту қардам падида,
Мазан пардаи қуфлро бар калид. *Низомӣ*

ҚУФЛГАР قفل گر он кӣ қуфл месозад, қуфлсоз.

То дилам шуд бастаи занҷири зулфи қуфлгар,
Ру бар он дар мениҳам чун қуфл ҳар шаб то саҳар.

Сайфи Исфарангӣ

ҚУФЛҚУШО قفل کشа он кӣ қуфлро мекушоад, кушоян-даи қуфл.

Тоҷи сари ҷумла ҳунархост илм,
Қуфлқушои ҳама дарҳост илм. *Ҷомӣ*

ҚУЧ т. قچ *ниг.* қуҷ.

ҚУШ т. قوش мурғи шикоркунанда.

Ҳама асбоб ва амғия ва нуқуду палтор ва қуши
эшон дар он мавзёе бесоҳиб монд.

Аҳмади Дониш

ҚУШБЕГӢ قوش بيگى *аслаш* қушбегӣ.

ҚУШУР а. قشور ҷ. қишр.

Чун назад бар вай нисори рашии нур,
У ҳама ҷисм аст, не дил чун қушур. *Румӣ*

ҚУШЧӢ قوشچى мири шикор, сардори шикорчиён; ка-се, ки қушҳои шикоркунандаро парвариш ва ниғаҳдо-ри мекунад.

Дар он ду рӯз ... ҷамоати қушчиён ба эле дар-омаданд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ҚУЮД а. قيود ҷ. қайд.

Аз ҳудуди тааллуқот бирун
В-аз қуюди таайюнот масун. (1) *Ҷомӣ*

Ҳеч гоҳат набуд доми қуюд,
Баъд аз ин низ ҳам нахоҳад буд. (1) *Бедил*

ҚУҲАНДИЗ قهندز *ниг.* қуҳандиз.

Сабаби бинон қуҳандизи Бухоро он буд, ки Сиё-вуш бинни Қайковус аз падари хеш бигурехт.

«Табрихи Наршахӣ»

ҚҮЛ т.-м. قول маркази лашкар, қалби лашкар.

Худ дар қул истода, се писари дигари худро ...
дар паси пушти хеш ҷой дод. «*Раъзат-ус-сафо*»

ҚУНУШ т.-м. قونوش манзил, бошишгоҳ; қунуш фармудан
манзил гирифтган, ҷойгир шудан дар маҳалле.

Уммол ва роҳдорон аз тавобеи Бухоро ва Самар-қанд ҳар ҷо қунуш фармуда, обу таом тайёр мена-муданд. *Аҳмади Дониш*

ҚУРЧӢ||**ҚУРЧӢ** т.-м. قورچى||قورچى аслиҳадор, силоҳ-дор, аскар.

Қурчиён ва ҷамъе муқаррабон ... бар қоида муло-зими шаҳзода бошанд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Қурчиён пештар рафта, пасу пеши урдуи Ғозон-хонро мезаданд. «*Табрихи Фаришта*»

ҚУЧ||**ҚУЧ** т. قوچ||قوچ гусфанди ҷангии шохдор.

Зан(н) бибурд аз дур, к-ин об асту бас,
Чун қучи мағлуб во мерафт пас. *Румӣ*

ҚУШ т. قوش манзили муваққатӣ; бошишгоҳ.

[Норбутахон] баъд аз фароғи таом ... ба қуши худ
рафт ва оромид. «*Шаҳномаи Фарғона*»

Нагардад то рақибӣ фитнагар аз буғи дег оғаҳ,
Ба қуши хештан оварда пинҳонӣ намак қардам.
Шоҳин

ҚУШБЕГӢ т. قوش بيگى олитарин мансабест дар сохти
девонии аморати Бухоро, садри аъзам.

Қушбегӣ ... аз даҳанаи Санҷоб, ки аз мавозеи му-қаррари вилояти Хуросон аст, зоҳир шуд.
«Фатҳнома»

ҚУШУН т.-м. قوشون лашкар, сипоҳ.

Узбакон ... қушунро туб намуда, Ҷодакро зер
қарданд ва ба тасарруфи худ дароварданд.
«Шаҳномаи Фарғона»

ҚУҚА т. قوقه тугмаи кулоҳ, тугмаи гиребон, остин ва
монанди инҳо.

Аз кулаҳ қуқаву аз судра алам баргиред
В-аз ҳамоил ҳули, аз ҷайб дурар бикшоед. *Ҳоқонӣ*

ҚУҲИСТОН قهستان *ниг.* қуҳистон.

У

У I ҳарфи сию ҳафтуми алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар аввали калимаҳо ба воситаи алифу вов, мас. 'узбак — 'اوزبک ва дар мобайн ва охири калимаҳо бо вов, мас. 'руз—روز', 'ру—رو' ифода мегардад. Дар ҳиҷоҳои бас-тае, ки бо «х» (ه, ح), айн (ع — сакта) ва ҳамза та-мом мешаванд ва дар имлои араби ҳарфи якуми ин ҳиҷоҳо ба худ замма қабул мекунад, дар имлои ҳози-ра ҳарфи «у» талаффуз ва навишта мешавад, мас. 'муҳ-ра — 'مهـره', 'муъчиза — 'معـجزه ва ғ.

У II *ҷонишини шахси шахси сеюми танҳо* вай.

Бибурри дил аз меҳри Афросиёб,
Набинӣ шаби тира уро ба хоб. *Фирдавси*

Ман бошаму уву ҳеч кас на,
Гул бар кафи дасту хору хас на. *Ҳилоли*

УБА *т.-м.* *аويه* хаймаҳои истиқоматии кучманчиён, юрт, бошишгоҳи кучманчиён.

Ҳар сол аз уба меомаданд ва марой ва мавошини ушон он чи бехтар буд ба расми боҷ ва хироҷ меги-рифтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

УЗБАК||**УЗБАК** *т.-м.* *اوزبک*||*ازبک* номи халқе аз гурӯҳи туркизабонон, ки дар Ўзбекистон сукунат доранд.

УЗБАКИЯ||**УЗБАКИЯ** *اوزبکيه*||*ازبکيه* мансуб ба узбакон, узбекӣ.

Уқалон узбакон ... яке аз духтарони Узбакиро ба ... ҳокими Чодак номзад карда, ба домодӣ қабул намуданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

УЙ *шакли шеърӣ* у II.

Нагаштанд ҳар ду зи фармони уй,
Суви шоҳи Эрон ниҳоданд руй. *Фирдавси*

УЛАНГ I||**УЛАНГ** I *т.* *اولنگ*||*النگ* сабззор, марғзор.

Дар аснои роҳ ба уланге расидем.
«Чор дарвеш»

Дар арсаи боғ тахтасанге
Афтода чу ташна дар уланге. *Мӯҳсини Таъсир*

УЛАНГ II||**УЛАНГ** II *т.* *اولنگ*||*النگ* суруде, ки бештар дар байни халқҳои туркизабон дар маросимҳо хонда мешавад.

Нағмасароёни уланг ... оламеро ... ба таҳайюр гардониданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

УЛКА||**УЛКА**||**УЛКО** *т.-м.* *الکة*||*الکة*||*الکا* кишвар, сарза-мин.

Қозикалони шаҳри Бухоро, ки номи у
Дар улқаҳои Рум занад кӯси иштиҳор ... *Шоҳин*

УЛЧА||**УЛЧАЙ** *т.-м.* *اولچة*||*اولچي* *ниг.* улча.

УМОЧ||**УМОЧ**||**УМОЧ**||**УМОЧ** *номаҷ*||*اوماچ*||*اوماچ*||*اوماچ* номи мошобае, ки бо хаамири реза-реза мепазанд.

Шаби умоч бар ман чун шудӣ рӯз,
Саҳар гино нагаштӣ дастгирам. *Савдо*

УРДА *т.* *اورده* бошишгоҳи подшоҳ, амир.

[Ўзбакон] урдаи рафеъ ва шаҳри васеъ бино на-муда ... чандин дарвоза дар у насб карданд.

«Шаҳномаи Фарғона»

УРДАК *т.* *اوردک* *ниг.* урдак.

УРДУ *اوردو* *ниг.* урду I.

УРМУЗ *اورمزم* *ниг.* урмузд I.

УРМУЗД I *اورمزد* *ниг.* урмузд I.

УРМУЗД II *اورمزد* *ниг.* урмузд II.

УРТОҚ||**УРТОҚ** *т.* *اورتاق*||*ارتاق* рафиқ, дӯст.

Баъд аз он миёни Обоқохон ва Қойду қавонди дӯстӣ мумаҳҳад буд ва якдигарро уртоқ гуфтанди.

«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»

УРУС||**УРУС** *т.* *اوروس*||*اروس* рус, русӣ; мамлақати рус.

Лоҷарам дар тамомати мамолики Чину Мочин ва Ҳиндустону Туркистон ва Қашмиру Дашти қипчоқ ва Урус ва Фаранг ва Мисру Шом овозаи у [Ҷозон-хон] расида ва шоеъ шуда. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

УСМА||**УСМА** *т.* *اوسمة*||*اسمة* як навъ рустание, ки оби аз барги он ҳосил шударо занон барои сиёҳ кардани абрувон ба кор мебаранд.

У-Т *اوت* шакли кутохшудаи уят (у ва ту), у ба ту, у ба-рои ту ва м. ин.

Гуфтам, ки бӯи зулфат гумроҳи оламам кард,
Гуфто, агар бидонӣ, ҳам у-т раҳбар ояд. *Ҳофиз*

УЪЧУБА *ا. اعجوبه* I. чизе шигифтовар, тааҷҷубовар, чизе ки касро ба тааҷҷуб меоварад.

Зулфи у бар рух бисе мансуба дошт,
Дар сари мӯе ду сад уъчуба дошт. *Аттор*

Зи чид гарчи ҳазор уъчуба созӣ,
Нахандад табъи кӯдак чуз ба бозӣ. *Ҷомӣ*
... Амирзода уъчубаҳои ин вилоятро хуб тамошо кунад. *Аҳмади Дониш*

2. *маҷ.* бемисл, бемонанд, беназир.

Хоҷа Ҳофизӣ Шерозӣ ... нодираи замон ва уъчубаи даврон буда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

УҲБАТ *ا. اہبت* созу сомон; таҷҳизот ва яроқи лашкар.

[Бароқ] аз ҷосус тартибу уҳбат ва шуҷоату шав-кати умарову лашкар пурсид. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

УҲДА *ا. عہدہ* I. тааҳҳуд, зимма; масъулият, ҷавобгарӣ.

Пас авло он ки зиммати Ҳиммат ба уҳдаи тарҷимаи он китоб марҳун набошад. *Бедил*

2. *маҷ.* товои.

Ҳар офарида, ки ... ба дафъ машғул нагардад,
гунаҳкор бошад ва уҳдаи хуну моли рафиқон бар вай. *«Ҷомеъ-ут-тавориҳ»*

3. вазифа.

Султон Ғиёсиддин ... ба куффор ҳаргиз уҳда ва амал рӯҷуъ накарда. *«Таърихи Фаршита»*

◇ аз уҳдаи чизе (берун) (бар)омадан а) барои чизе ҷавобгар будан; товои додан.

Агар қатъ афтад, ҳар роҳдор, ки ба он мавзё наздиктар бошад, дуздро ба даст оварад ва илло аз уҳдаи мол берун ояд. «*Ҷомғ-ут-таворих*»

б) чизеро ба ҷо овардан, чизеро адо кардан, чизеро карда тавоништан.

Зи ҳар нукта карданд уро суол,
Бурун омад аз ўҳдаи қилу қол. *Ҷомӣ*
Меғуфт: Диле зи санг бояд,
Қ-аз уҳдаи ин ғамам барояд. *Шоҳин*

Х

Х харфи сию ҳаштуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбои арабии тоҷикӣ — харфи *ح*, *ح*; *ниг.* ҳо I||хе.

ҲАБ(Б) *а.* *ح* 1. дона, ғалладона.

Маскани душмани ту буду бувад
Ҳар замин, к-аз *ӯ* нарӯяд ҳаб. *Фарруҳӣ*

2. доруҳои қуфтаи лӯнда, ки ба калонии гуногун, ба қадри донани мош то наҳуд тайёр мекунанд.

В-ар ҳабу матбух хурдӣ, эй зариф,
Андарун шуд пок з-ахлоти касиф. *Румӣ*

ҳабби аёрич давои муҳил, доруи исҳол ва танқия;
ҳабби ҷадвор доруе, ки ҳақимҳои қадим месохтаанд
ва гуё ҳамаи касалиҳоро илоҷ мекардааст.

Яке зад чашмаке, к-аз ҳабби ҷадвор
Кунад чашми тарабро мардумаквор. *Нозим*

ҲАБАК *هېك* *ниг.* ҳабк.

ҲАБАШ *حېش* 1. Ҳабашистон, Абиссиния, Эфиопия.

В-аз он ҷойгаҳ шоҳи хуршедфаш
Биёмад дамон то замини Ҳабаш. *Фирдавӣ*

2. ҳабашӣ, аз мардуми Ҳабаша; *киноя* аз сиёхпӯст.

ҲАБАШИЗОДА *حېشى زاده* 1. фарзанди ҳабашӣ; 2. *мач.* ғуломи сиёхпӯст.

Ҳабашизодае бидид аз дур
Дилрабо ҳамчу холи чехраи хур. *Ҷомӣ*

ҲАБАШӢ *حېشى* мансуб ба Ҳабашистон; аҳли Ҳабашистон, ҳабаш.

Ҳабашӣ низ рӯи *ӯ* мидид,
Дам ба дам чашми худ ҳамемолид. *Ҷомӣ*

ҲАББ *а.* *ح* *ниг.* ҳаб(б).

ҲАББА||ҲАББАТ *а.* *حبة||حبة* 1. як дончаи ғалла; 2. *мач.* миқдори бисёр кам аз чизе.

Агар ҳаббае зар зи дандони гоз
Биуфтад, ба шамъаш бичӯянд боз. *Саъдӣ*
Гар канандаш зи панча панҷ ангушт,
Надиҳад ҳаббае бурун аз мушт. *Ҷомӣ*

Ман зимистон ҳаббае надоштам ва сармон азим
буд. «*Нафаҳот-ул-унс*»

як ҳабба, ду ҳабба миқдори бисёр кам, заррае.

Аҳмад Ёнолтакин ... бирафт ва ду ҳабба аз кози наандешид. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ба ҳаббае наарзидан ҳеч қадру қимат надоштан.

Дар хотири ман, ки ишқ варзад,
Олам ҳама ҳаббае наарзад. *Низомӣ*

3. воҳиди вазн, ки баробари $\frac{1}{48}$ дирҳам мебошад (миқдори як ҷави миёна); воҳиди хурди пул; 4. пай-моиши масоҳат дар мамлакатҳои араб ($\frac{1}{72}$ фаддон ё 58,3 метри мураббаъ).

ҲАББАЗО *а.* *حېذا* *калмаи нидо* офарин, аҳсант, мархабо, ҷӣ хуб.

Душ вақти нимашаб бӯи баҳор овард бод,
Ҳаббазо боди шимолу хуррамо бӯи баҳор!
Фарруҳӣ

Ҳаббазо, тақрири гуфтораш, ки баҳри офарин
Ғунҷаро мӯҳри ҳамӯши аз даҳон бардошта.
Савдо

ҲАББАТ *а.* *حبة* *ниг.* ҳабба.

ҲАББОТ *а.* *حبات* *ч.* ҳабба||ҳаббат.

Андар анбон мефишорад неку бад,
Донаҳои дурру ҳабботи наҳуд. (1) *Румӣ*

ҲАБИБ *а.* *حبيب* дӯстдошта, дӯстдор, маъшук; маҳбуб.

Бифармо, ки кӯи ҳабибам кучост,
Чу бемор гаштам, табибам кучост? *Ҳочу*
Халқ ҷӣ донад муроди хотири моро,
Қоми муҳиббон ба ҷуз ҳабиб надонист.
Қамоли Хучандӣ

ҲАБК||ҲАБАК *هېك* *кафи* даст.

Бар ҳабк ниҳод ҷоми бода
В-онгоҳ зи ҳабк нӯш кардаш. *Рӯдакӣ*

ҲАБЛ *а.* *حبل* таноб, расан, ресмон, банд.

Кулаҳ далъ кард он писандидакеш,
Чу ҳабл андар он баст дастори хеш. *Саъдӣ*

ҲАБЛУЛВАРИД *а.* *حبل الوريد* рағи гардан, шохрағи гардан.

Зи бӯи хулқаш ҳаблулварид ёфт ҳаёт,
Зи фарри нутқаш ҳаблулматин гирифт бақо.
Ҳоқонӣ

Дид чашми биниши ман ҷониби наргис, ки дид
Ресмони бандагӣ дар гардан аз ҳаблулварид.
Ваҳид

ҲАБЛУЛМАТИН *а.* *حبل المتين* ресмони маҳкам; ҳаблулматини *гесу киноя* аз таноби *гесу*, тори муй.

Чу анкабут ба ҳаблулматини *гесуяш*
Турунҷи нӯҳ фалак оевхтаст аз як наҳ. *Бедил*

ҲАБО(Ъ) *а.* *هبا||هبا* 1. чанг, гард, ғубори ҳаво, зарраи чанг дар офтоб, ки аз равзан ба воситаи тобиши офтоб дида мешавад.

Боди ҷонафзо ваҳим гардад, вабо,
Оташе хокистаре гардад, ҳабо. *Румӣ*
2. *мач.* ночиз, чизи хеле майда; бебақо, нопойдор.
Мулки Сулаймон маталаб, к-он ҳабост,
Мулк ҳамон аст, Сулаймон кучост?
«Равзат-ус-сафо»

ҳабою ҳадар беҳуда, беасос; зоеъ.

Исмоилшоҳ Ғавт шуда, ҷамен муқаддамот ҳабою ҳадар гардид. *«Таърихи Фаришта»*

ҲАБОБ *a.* **حباب** *ниг.* **ҳубоб.**

ҲАБОИЛ *a.* **حائِل** *ч.* **ҳибола||ҳиболат.**

Кушодам ҳар ду зонубандаш аз даст
Чу мурге, к-аш кушоюндаш ҳабоил.

Заҳири Форъёбӣ

ҲАБОК||ҲАПОК **هپاک||هپاک** фарқи сар, тораки сар.

Яке гурз зад туркро бар ҳабок,
К-аз асп андар омад ҳамон гаҳ ба хок. *Фирдавӣ*
Зад кулӯхе бар ҳабоки он Ҷажок,
Шуд ҳабоки ӯ ба кирдори мағок. *Тайён*

ҲАБОЪ *a.* **هپاء** *ниг.* **хабо(ъ).**

ҲАБР *a.* **حبر** *ниг.* **ҳибр II.**

ҲАБС *a.* **حبس** **I.** боздоштан, дастгир кардан; **2.** дастгирӣ, тавқиф; дар зиндон будан.

Бихандид, к-ӯ занни беҳуда бурд,
Надонад, ки хоҳад дар ин ҳабс мурд. *Саъдӣ*

ҲАБСГОҲ **حيسگاه** ҷои ҳабс шудан, маҳбас, зиндон.

Чанд дар ҳабсгоҳ осудан,
Сархуши тӯҳмати ғино будан... *Бедил*

ҲАВАЛ *a.* **حول** олусӣ, дубинӣ.

Чун зи як сурмаст нозирро қаҳал,
Аз ҷи омад ростбинию ҳавал?! *Румӣ*

ҲАВАС *a.* **هوس** орзу, майл, шавқ, иштиқ, хоҳиш.

Дили ман дар ҳаваси рӯи ту, эй муниси ҷон,
Ҳоки роҳест, ки дар дасти насим афтодаст. *Ҳофиз*
Ҳазор шиша тижӣ кард аз ҳавас Маҳфӣ,
Ҳанӯз дар дили ман ҳаст хор-хори дигар. *Маҳфӣ*

◇ **ҳавас пухтан** орзуи хом кардан, нақшаҳои ғайри амалӣ кашидан.

Ҳавас пухтан аз кудакӣ нотамом
Чунон зишт нояд, ки аз пири хом. *Саъдӣ*

ҲАВАСНОК **هوسناک** он кӣ нисбат ба коре ё чизе шавқ дорад, шавқманд.

Ба хоки пояшон гардам ҳаваснок,
Зи роҳи дида резам сӯи дил хок. *Хисрави Деҳлавӣ*
Теғ аз дасти ту бар ҷони ҳаваснок занам,
Оташ афрӯзаму бар дидаи намнок занам. *Сайидо*

ҲАВАСОБОД **هوسآباد** ҷои ҳавас, макони орзуҳо; киноя аз дили ошиқ.

То ба садорат нишаст ишқи ту дар синаам,
Шуд ҳавасободи дил аз ситами ӯ хароб.

Қамоли Хучандӣ

ҲАВАСОРОЙ **هوسآرائى** ҳавову ҳавас парридан, дар орзу ва ҳаваси чизе будан.

Офат сару барги ҳавасороии ҷоҳ аст,
Сар тофтани шамъ зи сомони кулоҳ аст. *Бедил*

ҲАВАСПЕША **هوسپيشه** ҳаваспарвар; он кӣ ҳирсу хоҳишаш бисёр аст.

Ҳаваспеша чун одамӣ нест кас,
Кӣ дорад ба нодида дидан ҳавас. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲАВВО *a.* **حوا** **I.** **д.** номи зани Одам, ки гӯё аввалин зан буд.

Аз дили танги гунаҳгор барорам оҳе,
К-оташ андар гунаҳи Одаму Ҳавво фиканам.

Ҳофиз

2. зани гандумгун.

ҲАВДАҶ *a.* **هودج** тахти равон, қачовае, ки ба асп ё шутур баста ба дарунаш нишаста сафар мекунанд, аморӣ.

Чу гардад шавқи васл афзун, ҷи ҷои таън агар

Маҷнун

Ба буи ҳавдаҷи Лайлӣ фитад дунболи маҳмилҳо.

Ҷомӣ

Дуруя ду ҳавдаҷи мурассаъ
Аз пӯшиши парниён муқаннаъ. *Шоҳин*

ҲАВЗ *a.* **حوض** чуқурие, ки дар замин барои чамъ шудани об мекананд, толоб, обгир.

... Аммо дар шаҳр ва ободонӣ ҳавзҳо ва ҷуйҳо
ва корезҳо пур аст. *Аҳмади Дониш*

◇ **Ҳавзи Кавсар** ҳавзи афсонавӣ дар бихишт.

Баҳри оби зиндагонӣ қай равам дунболи Хизр,
Баски истиғно бар оби Ҳавзи Кавсар мезанам?

Маҳфӣ

Ҳавзи Моҳӣ бурҷи Ҳут.

Урьён зи Ҳавзи Моҳӣ сӯи Бара равон шуд,
Ҳамчун бара баромад пӯшида суфи асфар.

Ҳоқонӣ

Ҳавзи Об бурҷи Ҳут.

Бурун рафт аз ҷоҳи Далв офтоб
Ба Моҳӣ гирифтан сӯи Ҳавзи Об. *Низомӣ*

ҳавзи тарсо чуқури барои фишор додани ангур дар амалиёти шаробсозӣ.

Гуфтам писандад доварам, к-аз Ҷавзи ақлӣ бигзарам,
Ҳайзи аруси раз ҳарам дар ҳавзи тарсо дошта.

Ҳоқонӣ

ҲАВЗА I *a.* **حوزه** ноҳия, доира.

Тадоруки он аз ҳавзаи иқтидор хорич...

«Анвори Суҳайлӣ»

... Ва чун аскар қавӣ бошад, ҳавзаи салтанат маҳфуз аст. *Аҳмади Дониш*

ҲАВЗА II *a.* **حوضه** *ниг.* **ҳавз.**

ҲАВИД **هويد** ҷиҳози шутур, порчаи намаде, ки ба гирдогирди кӯҳони шутур мегузоранд, полони уштур.

Ту ҳанӯз аз рӯй раъноӣ барои лошое,
Гоҳ дар банди ҳавидӣ, гоҳ дар банди фасор. *Саной*

ҲАВИЧ **هويج||هويج** сабзӣ, ғазар, зардак.

Ҳар ҳавиче бошадас карде дигар,
Дар миёни боғ аз сирӯ кабар. *Румӣ*
Аз пухтагии худ нахӯди хом хӯрӣ,
То рӯзи дигар ҳавич оши ту шавад. *Мушфиқӣ*

ҲАВЛ I *a.* **حول** тавоноӣ, қудрат, зӯр; фишор.

Буда аз ғояти футуввати ҳеш
Ҳолӣ аз ҳавли ҳешу қуввати ҳеш. *Ҷомӣ*

ҲАВЛ II *a.* **حول** сол, гузашти сол, гардидани сол; гардиш, табаддулот.

ҲАВЛ III a. حول атроф, дар атроф; ҳавлу ҳавш атроф, дар атроф.

ҲАВЛ IV a. حول гарс, бим, ваҳшат, воҳима.

Чунон омад аз ҳар ду лашкар ғирев,
Қ-аз он ҳавл девона шуд мағзи дев. *Низомӣ*

ҲАВЛАК هولک 1. обила, обилаи кафи даст ё пой; 2. чор-мағзбозӣ, бозии бачагон бо чормағз, ки ба тарзи гуно-гун гузаронида мешавад, гирдаконбозӣ; 3. мавиз.

Чу равшан шуд ангур ҳамчун ҷароғ,
Бикарданд ангур ҳавлак ба боғ. *«Луғати ғурс»*

ҲАВЛНОК هولناк хавфнок; маҷ. сахтдил, бераҳм.

Баровард зангӣ зи румӣ ҳалок,
Ки ин нозанин буду он ҳавлноқ. *Низомӣ*

ҲАВМА a. حومه доира, атроф, гирдогирди шаҳр.

Чумлағӣ ҳавма ва ҳаволин Бағдод бигирифтанд.
«Анвори Суҳайлӣ»

ҲАВО I a. هوا 1. моддаи газмонанде, ки гирдогирди кураи Заминро ихота кардааст; 2. обу ҳаво.

Ҳаво гарму ман ташнаи носабар,
Биебону хар мондаву роҳ дур. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ ҳаво гиристан боридани борон.

Ин ҳама сар кашидан аз пай чист?
Гул нахандид, то ҳаво нагирист. *Низомӣ*

ҳаво гирифтан парвоз кардан, паридан.

Зи хокдони тааллуқ гирифтаем ҳаво,
Ғубор даст надорад ба тарфи домани мо. *Соиб*

ҳаво ёфтан шифо ёфтан.

Бо дами ҷонпарвари шамшер одат кардааст
Аз дами Исей ҳаво ёбад дили бемори ман. *Соиб*
ҳаво хӯрдани бода нест шудани асари кайфи бода, шароб.

Ранг намонд дар лабаш аз нафаси фусурдагон,
Бода ҳаво чу меҳурод, по ба рикоб мешавад. *Соиб*

ҲАВО II a. هوا ҲОИ орзу, майл, ҳавас, иштиёқ; муҳаб-бат.

Чунин гуфт Баҳром: Коре равост,
Ҳаво бар дили ҳар касе подшост. *Фирдавсӣ*

Ниҳодам аз сари худ як ба як ҳавову ҳавасро,
Ҳамин бувад ҳаваси ман, ки дар ҳ а в о и ту мирам.
Ҳилолӣ

ҳавои нафс майлу хоҳиш; ҳавову ҳавас орзуву ҳавас, эҳтиросҳо.

Умрест аз ҳавову ҳавас чашм бастаам,
Чун ғунча фориг аз ғами олам ништастам. *Сайидо*

ҲАВО III a. هوا оҳанг, нағма, лаҳни суруд; ҳавои Аҷам номи навое аз мусиқӣ (аз «Пашмақом»).

Дар базми мо нишасту ҳавои Аҷам шунид
Он кас, ки майли нағмаи хорағудоз дошт.

Шоҳин

ҲАВОГИР هواگیر парвозкунанда.

Аз роҳи назар мурғи дилам гашт ҳавоғир,
Эй дида, ниғаҳ кун, ки ба доми кӣ дарафтод.

Ҳофиз

ҲАВОГИРИФТА هوا گرفته парвозкарда, авҷгирифта; маҷ. илҳомёфта.

Рамид дил зи ман, аз зулф дом неҳ, ки нахоҳам
Ба ҷуз шикори ту мурғи ҳавоғирифтаи худро.
Ҷомӣ

ҲАВОДИС a. حوادث ҷ. ҳодиса.

Ҳофиз, аз даст мадеҳ давлати кнштии Нух,
В-арна туфони ҳаводис бибарад бунёдат. *Ҳофиз*
... Бар инқилоби ҳолат ва тасорифи айём ва ҳаво-диси замон мусобарат менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАВОДОР هوادار 1. иштиёқманд, хоҳон, роғиб; ошиқ.

... Кунун аз ду олам талабгори туст,
Чу боди баҳорӣ ҳаводори туст. *Ҳочу*

2. тарафдор, хайрхоҳ; пуштибон.

Бидон, эй ҷаҳондидаи неқном,
Ҷаҳонат ҳаводору бахтат ғулом. *Ҳочу*

Бӯи сари зулфаш ба ман орад ҳама шаб бод,
Аз ҳамнафасон ёри ҳаводори ман ин аст.

Қамолӣ Хучандӣ

ҲАВОЗӢ هوازӣ ба ногоҳ, ногаҳонӣ

Ҳавозӣ маро гӯяд он шаккарин лаб,
Ки, эй шоир, андар сухан жарф бингар! *Фаррухӣ*
Ба меҳмони ҳавозӣ шод гардам,
Зи банди ранҷу ғам озод гардам. *Фаррухӣ*

ҲАВОИЧ a. حوائج ҷ. ҳоҷат 1.

Ҳар ҳавоичро, ки будаш он замон,
Рост кардӣ марди шаҳрӣ ройгон. *Румӣ*

... Онро дәр ваҷҳи ҳавоичи худ сарф кардам.
Авфӣ

ҲАВОЛА||ҲАВОЛАТ a. حواله||حوالت 1. кореро ба каси ди-гар воғузур кардан, воғузостан, супурдан.

Муроди мо насихат буд, гуфтем,
Ҳаволат бо худо кардему рафтем. *Саъдӣ*

Ҳаволаи дигарон соз ратлҳои гарон,
Ки мо зи соғари лаълат тунуқшаробонем. *Ҷомӣ*

2. санаде, ки мувофиқи он гирифтани пардохтани маблағе ба касе воғузур карда мешавад, барот; ◇ ҳа-вола кардан ба тақдир умед бастан ва тан додан ба қазову қадар.

Қавме ба ҷидду ҷаҳд ниҳоданд-васли дӯст,
Қавме дигар ҳавола ба тақдир мекунанд. *Ҳофиз*
ҳавола кардан ба шамшер ҳалли масъалаеро ба ҷанг воғузур кардан.

ҲАВОЛАГОҲ||ҲАВОЛАГАҲ حواله گاه||حواله گاه ҷон муро-ҷиат; паноҳгоҳ.

Ҷуз остони туам дар ҷаҳон паноҳе нест,
Сари маро ба ҷуз ин дар ҳаволагоҳе нест. *Ҳофиз*

ҲАВОЛАДОР حواله دار маъмур, мутасаддӣ, касе, ки ко-ре ба ӯ воғузур шуда бошад.

Сафдархони Систонӣ, ки ҳаволадори оташхона буд,
аробаҳои оташбозӣ пеш бурда, оташи қитол ва ҷидол афрохта буд. *«Таърихи Фарошта»*

ҲАВОЛАТ a. حوالت ниғ. ҳавола.

ҲАВОЛОТ a. حوالات ҷ. ҳавола||ҳаволат 2.

Дар Хуросон аз он ҳаволот даҳ-ҳашт боқӣ будӣ ва элчиён ва арбоби ҳаволот баравот дар даст ба девон омадандӣ. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ҲАВОЛӢ *a.* *حوالى* атроф, гирду атроф, гирдогирд.

Пупак дидам ба ҳаволии Сарахс,
Бонгак барбурда ба абр-андаро. *Рӯдакӣ*

Аз тахтгоҳ берун шуд ва ба ҳаволии Форс омад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ҲАВОМ(М) *a.* *هوام* ҷ. ҳомма.

Андар афтоданд дар ҳам з-издиҳом
Ҳамчу андар дӯғи гандида ҳавом. *Румӣ*

Ба воситаи вусъати фазо ва латофати ҳаво давоб
ва ҳавом он ҷо ором гирифта ... «*Анвори Суҳайлӣ*»

ҲАВОН *a.* *هوان* ҳорӣ, пасти, зиллат.

Ҳар киро дар дил ҳавои туст, эмин аз ҳавон,
Ҳар киро дар ҷон вафои туст, эмин аз вафот.

Анварӣ

Обруи мардуми зӣ-номусро бар хоки мазаллат ва
ҳавон рехтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҲАВОНАВАРД *هوانورد* чизе ё касе, ки дар ҳаво мегардад, тайкунандан осмон.

Чун барқ ҳавонавард гашта,
Чун соиқа тезгард гашта. *Файзӣ*

ҲАВОПАРАСТӢ *هواپرستى* шахватпарастӣ; ҳавасронӣ, ба кайфу сафо додашавӣ.

Султон гуфт: Писарони худро ба шурби хамр ва
ақсоми манохӣ ва ҳавопарастӣ мубтало мебинам.

«Таърихи Фаришта»

ҲАВОПАРВАР *هواپرور* ҳавобаланд, аз худ раванда, мутақаббир, мағрур; ба ҳавову ҳавас додашуда.

Хок бар сар беҳ аст аз он афсар,
Ки кунад шоҳро ҳавопарвар. *Бедил*

ҲАВОРИҶОН *a.* *حواريون* ёрон, шогирдони Исо, ки 12 нафар будаанд, асҳоби Исо.

ҲАВОРӢ *a.* *حوارى* 1. ёридиҳанда, мададгор, ёвар; шогирд; 2. номи ҳар як аз 12 шогирди Исо, ки пас аз вай дини исавиро тарғиб ва паҳн кардаанд.

ҲАВОС(С) *a.* *حواس* ҷ. ҳосса||ҳоса.

Абдон ва қаволиб мураккаби ин нуфусанд ва ҳавос ва қувваи ходими эшон. *Аҳмади Дониш*

♦ панҷ ҳавосс (ё ҳавоси ҳамса) панҷ ҳисси инсон: бинӣ, бӯй, ҷашой, шунавоӣ, палмосӣ.

Бишнос, ки тавфиқи ту ин панҷ ҳавос аст,
Ҳар панҷ ато з-эзид мар пиру ҷавонро.

Носири Хисрав

ҲАВОСИЛ I *a.* *حواصل* ҷ. ҳосил.

ҲАВОСИЛ II *a.* *حواصل* ҷ. ҳавсала I.

ҲАВОСИЛ III *a.* *حواصل* мурғи саққо, мурғи калони сафед аст, ки дар канори обҳо менишинад, пеликан.

Ба сайди ҳавосил даромад уқоб,
Ба меҳмонию моҳ рафт офтоб. *Нисомӣ*

ҲАВОХОҲ *هواخواه* хохон, толиб; тарафдор, дустдор; маҷ. ошиқ.

Ман, к-аз ватан сафар нагузидам ба умри ҳеш,
Дар ишқи дидани ту ҳавохоҳи ғурбатам. *Ҳофиз*
Акнун, ки манам туро ҳавохоҳ,
Хоҳам ба ҳавои ту задан роҳ. *Шоҳин*

ҲАВОШУДА *هواشده* бухоршуда; нобудшуда, ҳечшуда.

Зи офтоб талаб шабнами ҳавошударо,
Дили рамидаи моро зи мо чӣ меҷуй?! *Бедил*

ҲАВОШӢ *a.* *حواشى* ҷ. ҳошия||ҳошият.

Ҳавошии он ҳаволий аз мавошии у танг омада буд. (1) *Авфӣ*

Ин шева агарчи барои ҳифзи давлат дар зоҳир марзӣ афтод, лекин дар охир зарари бисёр ба ҳавошии салтанат расонид. (3) *Аҳмади Дониш*

ҲАВОӢ *هوائى* 1. булҳавас, харҷой, бесомон, бесубот.

Ба дасти боди сабо з-он намениҳам пайғом,
Ки маҳрами ту шудан кори ҳар ҳавоӣ нест.

Хисрави Деҳлавӣ

2. парешон, пароканда; маҷ. ҳадаршуда, ба ҳадар рафта.

Намедонам кучой, эй ҳама ҷо гулшани нозат,
Чу бӯи гул ҳавоӣ шуд зи шавқат мағз дар сарҳо.

Носир Алий

ҳавоӣ гаштан ба парвоз даромадан, паридан.

Мурғсон аз қафаси хок ҳавоӣ гаштам
Ба умеди ки магар сайд кунад шахбозам. *Ҳофиз*

ҲАВОЧИС *a.* *هواجس* ҷ. ҳоҷис.

Мирзо ... аз васовиси шайтонӣ ва ҳавочиси нафсонӣ лонлоҷ пушаймон гардид.

«Таърихи Фаришта»

ҲАВОЧӢӢ *هواجوى* булҳавас, ҳавову ҳаваспарвар.

Ҳавочӯӣ сун хирад нангарад,
Ки бе мар ҳаво чира шуд бар хирад. *Фирдавӣ*

ҲАВРО *a.* *حورا* 1. чашме, ки сиёҳӣ ва сафедии он пурра ва зебо аст; 2. маҷ. зани зебои сиёҳчашм.

Савганд хӯрам к-аз ту барад ҳавро хубӣ,
Хубит аён аст, чаро бояд савганд? *Имора*

ҲАВСАЛА I *a.* *حوصله* чинадон, чиғирдони (чиғилдони) мурғ, меъдаи парандагон.

Ҳанӯз дона ба ҳавсалаи ӯ нарасида буд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Дарвеш мушоҳада менамуд, ки он боз фуруд омаду он гӯшт, ки дар минқор дошт, пора-пора карда ва ба қадри ҳавсалаи он калоғ бар даҳони ӯ мегузашт, то он ки сер шуд. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

ҲАВСАЛА II *a.* *حوصله* бардошт, бурдборӣ, сабр; рағбат, майл.

Ва касеро, ки бар он инкор ояд аз хурдии димоғ ва тангии ҳавсала бошад ва қиллати ақл.

Аҳмади Дониш

ҲАГИРЗ *هگرز* шакли дигари ҳаргиз.

Чунон бибини товал накарда кор ҳагирз,
Ба ҷуб ром шавад, юғро ниҳад гардан.

Урмуздӣ

ҲАД(Д) *a.* *حد* 1. андоза, дараҷа.

Бад-он ҳад ки-шон буд ниру ба ҷой,
Суви гӯшт карданд оҳангу рой. *Фирдавӣ*

Амир ба боғи Ферузӣ шароб меҳурд ва чандон гули садбарг рехта буд, ки ҳад надошт.

«Таърихи Байҳақӣ»

2. ниҳояти ҳар чиз, канор, поён, охир.

Мақону замон ҳар ду аз баҳри сунъ аст,
Аз ин нест ҳадде замин замонро. *Носири Хисрав*

Ҳад надорад ин суҳан, кӯтоҳ кун,
В-аз ҳадиси ошиқон баргу сухун. *Румӣ*

3. ҷои аз ҳам ҷудошавии ду кишвар, марз, сарҳад; ҷониб; кишвар.

Ва он работ аввали ҳадди Ғур аст.

«Таърихи Байҳақӣ»

Воли ба ҳадди Шом яке паҳлавони уст,
Омил ба ҳадди Рум яке кордори уст. *Муизӣ*

4. ҷазои ҷисмонӣ барои аз роҳи дин берун баромадан; ҷазо; ҳад задан муҷозот кардан мувофиқи қонуну шариаат.

Чаро доманолударо ҳад занӣ,
Чу худро шиносӣ, ки тардоманӣ. *Саъдӣ*

Чаро касеро ки ҳад заданӣ ва уқубат карданӣ буд,
накардед? *Аҳмади Дониш*

◇ ҳадди авсоф дараҷаи олии таърифоту тавсифот; тавсифоти муболиғавӣ.

Баёни васфи ту гуфтан на ҳадди имкон аст,
Чаро ки васфи ту гуфтан зи ҳадди авсоф аст.

Ҳофиз

ҳадди булуғ синни балоғат; ҳадди имкон андоза ё дараҷаи мумкин будани чизе, то мумкин аст.

Баёни васфи ту гуфтан на ҳадди имкон аст,
Чаро ки васфи ту гуфтан зи ҳадди авсоф аст.

Ҳофиз

ҳадди меҳин андозаи хурдтар, меъёри хурдтарини таърифи чизе; хурдтар, минимум.

Ва ҷисро, ки мавзӯ шавад андар он чӣ лозим ояд, «ҳадди меҳин» хонанд. *Ибни Сино*

ҳадди меҳин меъёри калонтарини таърифи чизе, максимум.

Ва «мӯҳдас»-ро, ки маҳмул шавад андар он чӣ лозим ояд, «ҳадди меҳин» хонанд. *Ибни Сино*
ҳадди миёнагини меъёри миёнаи таърифи чизе.

Пас «мусаввар»-ро ва ҳар чӣ ба вай монад, «ҳадди миёнагин» хонанд. *Ибни Сино*

ҳадди эътидол ҳадди муътадил; доираи имкон.

Ёфта аз санъату диққат камол,
Лек на берун зи ҳади эътидол. *Ҷомӣ*

аз ҳадди эътидол таҷовуз намудан аз ҳад гузаштан, аз доираи имкон берун шудан.

Муволиға ва илҳоқи Маъмун дар ин боб аз ҳадди эътидол таҷовуз намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

аз ҳадди эътидол фитодан паст рафтан, таназзул кардан.

Дар ин шаш ҷиҳат коргоҳи хаёл
Мизочаш фитод аз ҳади эътидол. *Ҷомӣ*

дар ҳадди эътидол баромадан ба камол расидан, ба воя расидан.

Ҳазор сарв, ки дар ҳадди эътидол барояд,
Ба қоматат нарасад, гар ҳазор сол барояд.

Камолӣ Хучандӣ

ҳадду ҳаср андоза, ҳисоб.

... Ва моли эшонро ҳадду ҳаср натавонист кард.

Носири Хисрав

Ва билҷумла аскаре зиёда аз ҳадду ҳаср бад-ин насақ ҷамъ шуда ... *Аҳмади Дониш*
аз ҳад афзун (ё фузун, беш) аз андоза зиёд.

Зи захми ғамза чӣ пурсӣ, ки дар дилат чанд аст,
Зи ҳад фузун, вале захмҳои корӣ пурс.

Хисрави Деҳлавӣ

Гарчи хубит аз ҳад афзун аст,
Аллаҳ-аллах, макун ҷафокорӣ. *Шоҳин*

Ба нуки хома хорида сари реш,
Ҷиғарҳо рехта берун зи ҳад беш. *Хисрави Деҳлавӣ*
аз ҳад берун аз андоза берун, бисёӣ, зиёд, бениҳоят.

Мур, ки ҳирсаи бувад аз ҳад бурун,
Зинда равад зери замин сарнагун.

Хисрави Деҳлавӣ

то ба ҳадде ки ... то андозае ки ...

Ман чӣ гӯям, ки туро нозукии таъби латиф
То ба ҳаддест, ки оҳиста дуо натвон кард. *Ҳофиз*

Яке аз мулуки аҷам ... ҷавру азият оғоз ниҳода то ба ҳадде ки ҳама аз мақоиди зулмаш ба атрофи ҷаҳон рафтанд. *Саъдӣ*

ҳад доштан (ё будан) ихтиёр ва имконият доштан.

Ҳадди мо нест, ки пеши ту бигӯем суҳан,
Ҳам ту бар мо суҳане гӯӣ, ки мо гӯш кунем.

Ҳилолӣ

ҳадди худро доништан (ё шинохтан) дар гуфтору рафтор аз андозаи эътидол берун набаромадан, қадр, мартаба, андозаи худро доништан.

Гуфт: Эӣ палиди шумнафас, ҳадди худ шинос,
Бар устухони ман марасон ин ҳама забон! *Сайидо*

Надонам, к-ин ҳама тарки адаб чист,
Ҳади худро намедонӣ, сабаб чист? *Ҳилолӣ*

аз ҳад гузаштан аз андоза таҷовуз кардан, аз андозаи худ берун баромадан, тааддӣ кардан.

Зи бас ҷафои ту бар ошиқон зи ҳад бигзашт,
Ниҳод қондаи ишқ рӯ ба вайронӣ. *Шоҳин*

аз ҳад шудани ваъда аз муҳлат гузаштани ваъда.

Гуфта будӣ, ки шавам маст, бӯсат бидиҳам,
Ваъда аз ҳад бишуду мо на ду дидему на як.

Ҳофиз

ҲАДАБ *а.* حلب 1. теппача, пуштаи хурд, хоктӯда, регтӯда; 2. гиёҳи зиёда, ки ба ҳам рехта анбошта шуда бошад.

Хушнавоз он хандакро пӯроб карда буд аз паси сипоҳи ҳеш ва ба ҳадабҳои заиф пушонда буд.

«Таърихи Табарӣ»

ҲАДАР *а.* هدر ройгон; қори беҳуда, бефоида, ботил, зоеъ.

Ман намегӯям он чӣ мегӯям,
То ту гӯӣ ҳабост ё ҳадар аст. *Анварӣ*

ҲАДАС I *а.* حلت 1. чизи нав пайдошуда; воқеаи наоғохонӣ рӯйдода, ҳодиса, тасодуф.

Агар амирулмуъмининро ҳадасе расид, ҳамаи мол ва хизона баргиранд ва рӯӣ ба Бағдод ниҳанд.

«Анвори Суҳайлӣ»

2. д. ифлосӣ, наҷосат.

Боядаш худро бишустан аз ҳадас,
То намози фарзи ӯ набвад абас. *Румӣ*

3. қор ё ҳодисаи тасодуфие, ки таҳорат мешиканад.

ҲАДАС II *a.* حدث чавон, марди чавон.

Андар шуда чашми мо ба хоби хуш,
Чашми ҳадасон ба водии Танча. *Манучехрӣ*

ҲАДАФ *a.* هدف нишона, нишонани тир; мақсад, манзур.

На обистани дур(р) бувад ҳар садаф,
На ҳар бор шотир занад бар ҳадаф. *Саъдӣ*

Моли бахил дар оқибат ҳадафи тири тороҷ ... ша-
вад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Қадам сайд кушодаст синаро чу ҳадаф,
Ки абруяш ба камони кашида мемонад. *Сайидо*

ҲАДАҚА *a.* حذقة 1. мардумакӣ чашм, сиёҳии чашм.

Нахостам, ки кур бошам ва ҳадақани дигарон ба
дидани он ҳадақа равшан шавад.

«*Равзат-ус-сафо*»

Киро сияҳ ҳадақа чашмҳои зардмижа
Надида инак чашме бад-ин сифат офоқ. *Ломей*

2. хонаи чашм, косаи чашм.

ҲАДД *a.* حد *ниг.* ҳад(д).

ҲАДДОД *a.* حداد оҳангар.

Набинӣ, ки пулодро чун бибуррад,
Чу санъат пазирад зи ҳаддод сӯхон? *Ҳоқонӣ*

Ва дар миёни мо ... мунаҷҷим, ҳаддод ва табиб
ва ҷарроҳ буд. *Аҳмади Дониш*

ҲАДЗАДА حذزده қазодида, калтакхурда, касе, ки қазо
дидааст.

Масал аст ин ки дар азобкада
Ҳадзада беҳ бувад, ки бимзада. *Саной*

ҲАДИД *a.* حديد 1. оҳан.

Саҳоби лутфи ту гар қатра бар замин борад,
Ҳадиду санг шавад мустаидди нашву намо.

Анварӣ

2. маҷ. тез, бурранда.

ҲАДИДУЛБАСАР *a.* حديدالبصر тезчашм.

Ҳар кӣ дар чашмаи сӯзан сафари дарёе кард,
Сафараш бод муборак, ки ҳадидулбасар аст. *Соиб*

ҲАДИС *a.* حديث 1. нав, қизи нав; воқеаи навруйдода.

Агар ... гувоҳон ба мӯчиби мазкур гувоҳӣ диҳанд
ва сабаби у он, ки аз қадим ё ҳадис дар тасарруфи
у буда, ба шарҳ тақрир кунанд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

2. сухан, ҳикоя, нақл; ривоят.

Абдулмалик ба мо ихтилот дошт, дар мабоҳиси
илмӣ хавз менамуд ва ҳадис самоъ мекард. *Авфӣ*

Зи дасти шоҳиди симинузори исодам

Шароб нӯшу раҳо кун ҳадиси Оду Самуд. *Ҳофиз*

Дар мақоме, ки биронам сухан аз сангдилон

Ҷуз ҳадиси ту дар оғоз нахоҳам гуфтан.

Қамоли Хучандӣ

ҳадиси ғоб сухани беҳуда, гапи бемаза, сафсатта.

То кай барӣ азобу кунӣ ришро хизоб,

То кай фузул гунои ори ҳадиси ғоб? *Рӯдакӣ*

ҳадис кардан сухан гуфтан, нақл кардан, ҳикоя
кардан.

Ман нӯш гирифтам аз лабонаш,

Дигар чӣ кунӣ ҳадиси қандо?! *Савдо*

3. д. хабар ё ривояте, ки аз қавли Муҳаммади пай-
гамбар ё имомон нақл кардаанд.

ҲАДИЯ||ҲАДБЯ *a.* هديه бахшиш, тӯҳфа, ато, инъом, ар-
муғон.

Ҳадбӣи шоир чӣ бошад? Шеърӣ нав,
Пеши муҳсин ораду бинҳад гарав. *Румӣ*

Ва агар худ толиби фурқат бошад, аввалан бо
ҳадбӣ дили зан хуш кунад. *Аҳмади Дониш*

ҲАДИҚА *a.* حديقه боғ; боғи атрофаш иҳота кардашуда.

Эй сарви ҳадиқаи маонӣ,
Ҷониву латифаи ҷаҳонӣ. *Саъдӣ*

ҲАДМ *a.* هدم вайрон кардан, хароб кардан, несту нобуд
сохтан.

... Ба ҳадми он хисор дар дами он девор рӯй овар-
данд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҲАДОЁ *a.* هدايا ҷ. ҳадия||ҳадбья.

Аз ин ҳадоё уро насибе нарасид. *Авфӣ*

ҲАДОИҚ *a.* حقائق ҷ. ҳадиқа.

... То ҳадоикро зи шабнам ганҷи гавҳар кардаанд,
В-аз шақоик соябон бар сунбули тар кардаанд.
Исмаи

ҲАДОСАТ *a.* حوادث аввали ҳар чизе; аввали ҷавонӣ; ҷа-
вонӣ.

Шоҳ бояд ки ба ҳадосати Рустам ... илтифот на-
намояд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҲАДС *a.* حدىс даръёфт аз рӯи муҳокима, фиросат; пай
бурдан.

Устод ба даст орад, ки ҳадси қавимаш дар илми
руъё (хоб) равияти юсуфӣ дорад. *Авфӣ*

ҳадс задан тахмин кардан, фарз кардан.

ҲАДБЯ *a.* هديه *ниг.* ҳадия.

ҲАДӢ *a.* هدى *шакли дигари худо II.*

Гарчи мақсуд аз башар илму ҳадист,
Лек ҳар як одамро маъбадест. *Румӣ*

ҲАЁ *a.* حيا шарм, хиҷолат.

Дилу дасти у дид абр аз ҳаво
Дилаш суст гашт, об шуд аз ҳаё. *Ҳоҷу*
Аз ҳаён лаби ширини ту, эй чашмаи нӯш,
Ғарқи обу арақ акнун шакаре нест ки нест.
Ҳофиз

Ҳаё дар чашм аст. *Зарбулмасал*

ҲАЁКИЛ *a.* هياكل ҷ. ҳайкал 1, 2.

ҲАЁТ I *a.* حيات умр, зиндагӣ; муқобили мамот.

Ба оби чашмаи ҳайвон ҳаёте Анвариро деҳ,
Ки андар оташи ишқат бикӯштӣ э-ин хавас моро.
Анварӣ

Ғиёсуддин дар ҳаёти падар вафот ёфт.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

ҳаёти абадӣ (ё ҷовидонӣ) зиндагии безавол.

Ҷони ширини туро мирам, ки дар ҳар зарбате

Ҷони Салмонро ҳаёти ҷовидонӣ медиҳад.

Салмони Соваҷӣ

ҲАЁТ II *a.* حياط ҳавли, саҳни ҳавли, ҷое, ки ба гирде-
гирди он девор ва панҷара кашида шудааст; боғчаи наз-
ди ҳавли.

ҲАЁҲУ هياهو талотум, фаръеду ғирев.

Чилваҳои гул ҳам аз нозу ниёзи дил бувад,
Нолаи булбул ҳам аз шавқи хаёҳуи дил аст.

Ибни Ямин

ҲАЖИР||**ҲУЖИР** هجر 1. хуб, нек, нағз; дилкаш, хушу хуррам.

Наврӯзи фарруҳ омаду нағз омаду ҳажир,
Бо толеи саодату бо кавкаби мунир. *Манучехрӣ*

2. номи яке аз қаҳрамонҳои «Шаҳнома».

Яке Бежану Геву дигар Ҳажир,
Ки дар ҷанг буданд бо дору гир. *Фирдавсӣ*

ҲАЗ(З) а. حظ баҳра, насиба, ҳисса; хурраи, хурсандӣ, лаззат.

Беҳ аз рӯи хуб аст овози хуш,
Ки он ҳаззи нафс асту ин қути рӯҳ. *Саъдӣ*

Қаҳондидаро ҳам бидарранд пӯст
Қи: «Саргаштаву бахтбаргашта уст!
Гараш ҳаз зи иқбол будиву баҳр,
Замона парондӣ зи шаҳраш ба шаҳр!» *Саъдӣ*

ҲАЗАЁН||**ҲАЗЪЁН** а. هذيان гапҳои беҳуда, сафсата, сухани бемаза.

Шайхакон гар ба насиҳат ҳазаёне гӯянд,
Мо ба як ҷуръа забони ҳама хомӯш кунем.

Убайди Зоконӣ

Ин ... ҳазаёно, ки на манзум аст, ки одами касал
сангҳои ҳарорати баланд доштаниш мегӯяд.

Авфӣ

ҲАЗАЁНОТ||**ҲАЗЪЁНОТ** а. هذيانат ҷ. ҳазаён||ҳазъён.

Аз бад гуфтан ва ҳазъёнот ва сухани муқаррар
ва фитна ангехтан эҳтироз намуданд ...

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ҲАЗАМОН هزمان ниг. ҳазмон.

ҲАЗАН а. حزن ғусса, ғам, андӯҳ.

Оташу бод ар бидонандӣ, ки аз гетӣ кӣ рафт,
Оташ аз ғам хун шудӣ, бод аз ҳазан бигрифтӣ.

Ҳоконӣ

ҲАЗАР I а. حذر парҳез, худдорӣ, иҷтиноб, эҳтиёт, кано-рагирӣ аз чизе ва касе.

Чандон ҳазари ман аз ғами ту,
Овах, ки ғами ту беҳтар омад. *Анварӣ*

Ман ҳам аввал, ки дидамат, гуфтам:
Ҳазар аз чашми масти хунхорат. *Саъдӣ*

ҳазар кардан парҳез кардан, эҳтиёт кардан.

Ҳазар кун зи нодони даҳмардагӣ,
Чу доно яке гӯю парварда гӯӣ. *Саъдӣ*

бар ҳазар будан хушбӯр будан, бо эҳтиёт будан.

Эй ки дар кӯчан маъшукан мо мегузари,
Бар ҳазар бош, ки сар мешиканад девораш.

Ҳофиз

ҲАЗАР II а. حضر сукунат дар як ҷо, мае. дар хона, деҳ, шаҳр.

Хоре, ки ба ман дархалад андар сафари Ҳинд,
Беҳ чун ба ҳазар дар кафи ман дастаи хушбӯӣ.

Фарруҳӣ

Маро борҳо дар ҳазар дидай,
Зи хелу ҷарогоҳ пурсидай. *Саъдӣ*

ҲАЗАЧ а. هزح 1. садои рағд; 2. овоз, суруд, тарона;
3. адш. номи баҳре аз 19 баҳри аруз.

Қарда анҷоми байтро оғоз,
Ҳазаҷ аз мунсарех надонад боз. *Саной*

ҲАЗЗ а. حظ ниг. ҳаз(з).

ҲАЗЗОЛ а. هزال ҳазлқунанда, одами бисъёр шӯхикунанда, бисъёр шӯх.

Бештар асрори подшоҳ аз мардумони ҳаззол ва
саҳлгир берун равад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба дасти ханда ҳаззолони бозор,
Зи риши шайху воиз пунбабардор. *Нозим*

ҲАЗЗОТ а. حظات ҷ. ҳаз(з).

Абвоби лаззот ва ҳаззот бар эшон мафтӯҳ гар-
донад. *Аҳмади Доғиш*

ҲАЗИЗ а. حيفض 1. қисми поёни чизе, пастӣ, партоғ,
нишеб.

Чу қасри қадри ту месохтанд рӯзи азал,
Ҳазизи пояи ӯ фарқи Фарқадон карданд.

Убайди Зоконӣ

2. нуҷ. воқеъ гардидани Моҳ дар нуқтаи наздиктарин
ба Замин (перигей).

ҲАЗИМАТ а. هزيمت шикаст хурдан, гурехтани лашкар,
рӯ ба фирор ниҳодан; шикаст, мағлубият; ҳазимат кар-
дан гурехтан, шикаст хурдан; шикаст додан, мағлуб на-
мудан, гурезондан.

Мусофирони самовӣ ба хиттаи мағриб
Ҳазимат аз тарафи Роҳи Қаҳқашон карданд.

Убайди Зоконӣ

Баъзеро ҳазимат кард, баъзеро бидушт, ҳама
мутафарриқ шуданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҳазимат рафтан шикаст хурда гурехтан.

Инон сӯи лашкарғаҳи хеш дод,
Ҳазимат ҳама рафт чун гундбод. *Низомӣ*

ҳазимат шудан (ё хурдан) шикаст хурдан, мағлуб шудан, гурехтан.

Бод омаду овард ҳазон, лашкари сармо,
Бишкасту ҳазимат шуд аз ӯ лашкари гармо.

Муиззӣ

ҲАЗИН а. حزين ғамгин, ғуссаомез, ҳасратнок, андӯхгин.

Сар фаро гӯши ман овард ба овози ҳазин,
Гуфт: Эй ошиқи деринаи ман, хобат ҳаст? *Ҳофиз*

Лайлӣ ба таронаи ҳазинаш
Чун моҳ бурун шуд аз каминаш. *Шоҳин*

ҲАЗИНА هزينة 1. ҳазина.

Ба ҷарбӣ зи раҳ бозгардонамаш,
Сухан бо ҳазина барафшонамаш. *Фирдавсӣ*

2. ҳарҷ; нафақа.

Дорӣ раво, агар зи ту ёбанд ҳосидон
Дар зиндагӣ ҳазинаву дар мурдагӣ кафан.

Муиззӣ

ҲАЗИРА||**ҲАЗИРАТ** а. حظيره||حظيرة 1. ҷои атрофаш ихота
шуда, девор, панҷара, ихотае аз ҷуб ва най, ки барои
нигоҳдорӣ ҳайвонот месозанд, қура.

Қассобе буд, ки ҳар рӯз чанд раъс гӯсфанд аз ҳазира бихаридӣ. *Авфӣ*

2. *мач.* гӯр, лаҳад, қабр; сағона.

Якчанд ба кӯху дашт биштофт,
Охир зи ҳазираи падар ёфт. *Шоҳин*

ҲАЗИРОН *а.* *حزيران* моҳи нӯҳуми суръёни, ки ба моҳи июнь баробар меояд.

Ба борони баҳорӣ гашта фарбех,
Ба гармои ҳазирон гашта лоғар. *Манучехрӣ*

ҲАЗЛ *а.* *هزل* мазох, шӯҳӣ, сухани ғайри чиддӣ.

Ҳазл обат зи рух фуру резад
В-аз фузунӣш душманӣ хезад. *Авҳадӣ*

ҲАЗЛНИЮШ *هزلنيوش* он кӣ ба ҳазл тоб меоварад; ҳазл-бардор, дӯстдори ҳазлу шӯҳӣ.

Дили оқил чу гашт ҳазлниюш,
Дил даҳ ангушт даркунад дар гӯш. *Саной*

ҲАЗМ *І а.* *حزم* 1. эҳтиёткорӣ, хушбӯрӣ, дурандешӣ.

Душманро дӯст гирифтанд аз ҳазм дур бувад. (1)
Авфӣ

Рӯбоҳ аз рӯи ҳазм ва дурбинӣ ... чоҳе амиқ канда буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. матонат, устуворӣ.

Ҳар он кас, ки ӯ ин хунарҳо бичӯст,
Хирад бояду ҳазму рон дуруст. *Фирдавсӣ*

ҲАЗМ *II а.* *حزم* шикастдихӣ; шикастхурӣ, фирор.

ҲАЗМ *III а.* *حزم* таҳлили ғизо дар меъда.

... Барои ҳазми дуввӯм аҷзон атъимаро ба ком ва забон бигардонад, то хурд бишканад.

Аҳмади Дониш

◇ аз ҳазми робеъ гузаштан дараҷаи охирини ҳазми таом дар меъда; чизеро тамоман аз онӣ худ қардан.

ҲАЗМОН||**ҲАЗАМОН** *هزمان* шакли кӯтоҳшудаи ҳар замон.

Бад-он ҷойгаҳ бошад Аржанг дев,
Кӣ ҳазмон барорад ғарангу ғирев. *Фирдавсӣ*

ҲАЗОИР *а.* *حظائر* ҷ. ҳазира||ҳазират *І*; ◇ ҳазоири

қудс бихишт; ба ҳазоири қудс хиромидан вафот қардан, мурдан.

ҲАЗОҚ||**ҲУЗОҚ** *هزاک* аблаҳ ва нодон, касе, ки зуд фиреб меҳурад.

Бибояд дошт доим хешро рост,
Набояд буд мардумро ҳазоқо. *Дақиқӣ*

ҲАЗОР *І* *هزار* 1. шумораи миқдори адади 1000.

Гузин қард аз он номдорон савор
Далерони ҷангӣ даҳу ду ҳазор. *Фирдавсӣ*

2. киноя аз миқдори зиёде, бениҳоят бисёр.

Ҳазор нуктан бориқтар зи му ин ҷост,
На ҳар кӣ сар битарошад, қаландарӣ донад.

Ҳофиз

◇ ҳазор дӯст андак аст, як душман — бисёр зарб.; ҳазор қабк надорад дили яке шоҳин зарб.; ҳазор қалогро як кулӯх (*ё* санг) бас аст зарб.

ҲАЗОР *II* *هزار* шакли кӯтоҳшудаи ҳазордастон.

Ҳазор пираҳан аз шавқ мекунад пора,
Ба гӯши ғунча чу бонги ҳазор меояд.

Убайди Зоконӣ

ҲАЗОРА *І* *هزاره* дастаи лашкари ҳазорнафарӣ.

Амир Наврӯз ... бо бисъёре аз умарои ҳазора ва сада ба Ҳиндустон омад. *«Таърихи Фаршита»*

ҲАЗОРА *II* *هزاره* номи қаблае дар қӯхистони шимоли Афғонистон.

ҲАЗОРДАСТОН *هزارداستان* киноя аз булбул, андалеб.

Бад-он замона надидӣ, ки дар чаман рафтӣ
Сурудгӯён, гуфтӣ ҳазордастон буд. *Рӯдакӣ*

ҲАЗОРМЕХ||**ҲАЗОРМЕХӢ** *هزارمخ*||*هزارمخ* 1. хирқан пора ва қӯхнаи дарвешон, ки ямоқи бисъёр дорад, ҷомаи мураққаб; 2. киноя аз осмони пурситор.

Чу гашт нағмаи мурғони субҳгоҳ баланд,
Ҳазормеҳии шаб бар худ осмон бидарид.
Хисрави Деҳлавӣ

ҲАЗОРОВО||**ҲАЗОРОВОЗ** *هزارآواز*||*هزارآواز* киноя аз булбул.

Ҳазорово ҳаме бар гул сарояд,
Ба сони ошиқон бар рӯи дилдор. *Кисой*
Саҳаргоҳон ҳазоровози гулбун нола баргирад
Чу бедил ошиқе, к-аз ишқи ёр андар фиғон бошад.
Фаррухӣ

ҲАЗОРПО(*И*) (*هزارپای*) ҳашараи машҳури серпой, сколопендра.

ҲАЗОРТОБА *هزارتابه* киноя аз офтоб.

То метобад ҳазортоба
Аз гунбади ин баландтоба. *Сайфи Исфарангӣ*

ҲАЗОҚАТ *а.* *حذات* хунармандӣ, устодӣ, зиракӣ, доной, маҳорат.

Шер ... чандон ки ахлоқ ва одоти уро бештар озмуд, сиқати ӯ ба вуфури дониш ва киёсат ва шумули фаҳм ва ҳазоқати ӯ зиёдат гашт.

«Калила ва Димна»

Мавлоно Муҳаммад табибест, дар ҳазоқати ҳикмат мазид надошт. *«Таърихи Сайидроқим»*

ҲАЗОҲИЗ *а.* *هزاهز* чунбиш, ваҳшати мардум ё лашкар, ларза ва раъшае, ки аз тарс пайдо мешавад, саросемагӣ, талвоса.

Раворав баромад зи роҳи набард,
Ҳазоҳиз даромад ба мардони мард. *Низомӣ*

ҲАЗР *І а.* *هز* хандидан, шӯҳӣ қардан; ханда, шӯҳӣ.

Хати рухсори ту шабҳо барад аз ҳуш маро,
Ҳазри маҳтоб шавад ҳолаи оғӯш маро. *Сайидо*

ҲАЗР *II а.* *حظر* манъ қардан, боздоштан.

ҲАЗРАТ *а.* *حضرت* 1. ҳозиршавӣ, ҳузур.

Арбоби ҳоҷатему забони суол нест,
Дар ҳазрати қарим таманно чӣ ҳоҷат аст. *Ҳофиз*
2. даргоҳ, остона.

Дар ин ҳазрат ҳама давлатҳо маро рӯй намуд.
Авфӣ

Мапиндор агар тоате қардаӣ,
Кӣ нузле бад-ин ҳазрат овардаӣ. *Савдӣ*

3. калимаи таъзим ва эҳтиром дар вақти зикри номи қасони бузург (пайғамбар, подшоҳ ва ашхоси оли-рутба).

Вучуди ту аз ҳазрати тангбор
Кунад пайки идрокро саигсор. *Низомӣ*

ҳазрати воло волоҳазрат, олиҳазрат (унвони расмӣ ва фаҳрии пайғамбарон, шоҳзодагон, ҳокимон ва вазирони аъзамӣ подшоҳон).

ҲАЗЪЁН *а.* *هذيان* *ниг.* ҳазаён.

ҲАЗЪЁНОТ *а.* *هذيانات* *ниг.* ҳазаёнот.

ҲАЙ I *ه* 1. *калимаи нидо* хабардор бош! (дар мавриди огоҳ ва хабардор кардан гуфта мешавад).

Хушбёр шав, ки мурғи чаман маст гашт, хон!
Бедор шав, ки хоби адам дар пай аст, ҳай! *Ҳофиз*
2. *калимаи нидо* офарин, хуш, чӣ зебо, бай-бай.

ҲАЙ II *а.* *ح* 1. зинда; 2. *киноя* аз худо.

Чи кам гардад, эй садри фархундапай,
Зи қадри рафеат ба даргоҳи ҳай. *Саъдӣ*
ҳайи *лоямут* а) зиндаи ҷовид; б) *д.* сифати худо;
ҳайи *лояном* зиндаи ҳамеша бедор.

Эй, ба ҳақ, бахти ту ҳайи *лояном*,
Бодӣ андар хифзи ҳайи *лоямут*. *Анварӣ*

ҲАЙ III *а.* *ح* қавм, қабила; деҳ.

Кудаке сиёҳ аз ҳайи араб ба дар омад ва овозе бар-
овард, ки мурғ аз ҳаво даровард. *Саъдӣ*
Чу Маҷнун аз пай дидори Лайлӣ
Бибаояд гаштан, эй дил, гирди ҳар ҳай. *Ҳофиз*

ҲАЙ IV||**ҲАЙЯ** *а.* *ح* *амр ба омадан* биё!

Имшаб аз зулфаш нахоҳам даст дошт.
Рав, муаззин, бонг бармезан, ки ҳай!*

ҳайя *алас-салот* биё бар намоз (яке аз ибораҳои азон).

ҲАЙ V *ه* *шакли дигари* ҳаст.

Соқӣ, агарат ҳавон мо ҳай,
Ҷуз бода маёр пешӣ мо шай. *Ҳофиз*

Ҳаям ба паллаи неки зи як сипандон кам,
Ба паллаи бадӣ андар ҳазор синдонам. *Сӯзани*

ҲАЙАТ *а.* *حيات*||*حيث* шакл, намуд, пайкар, сурат, қиёфа.

Яке аз рафиқон... чун ба зоҳир парешон ва дар ҳайати дарвешон буд, гуфтамаш: Чӣ ҳолат аст? *Саъдӣ*

◇ *илми ҳайат* илмест дар бораи ҷисмҳои осмонӣ, осмоншиносӣ, ситорашиносӣ.

ҲАЙБАТ *а.* *حيبت* 1. тарс, бим.

Дар ломакон чу мавҷ занад баҳри иззатат,
Аз ҳайбати ту ғард барояд зи қаъри ям. *Исмат*

2. виқор, бузургворӣ, шукӯҳ.

В-агар худ набошад ғараз дар миён,
Ҳазар кун, ки дорад ба ҳайбат зиён. *Саъдӣ*

ҲАЙБАТАНГЕЗ *а.* *حيبت انگيز* тарсовар, бимнок, хавфнок, пурдаҳшат.

Не баҳру чу баҳр ҳайбатангез,
Мавҷаш ҳама теғу ханҷари тез,
3-он мавҷ шаванд пой то фарқ
Аъени қабилаат ба хун фарқ. *Ҷомӣ*

ҲАЙВОН *а.* *حيوان* зинда, ҷондор; ҷондори безабон.

Туро худой зи баҳри бақо падид овард,
Туро зи хоку ҳавову наботу ҳайвонро.

Носири Хисрав

ҳайвони вотиқ инсон, одам; ҳайвони ғайринотиқ ҷорпо.

ҲАЙДАР *а.* *حيدر* 1. шер.

Пилу гургу ҳайдару ашғол низ,
Аждаҳон зафту муру мор низ. *Румӣ*

2. лақаби Алӣ—домоди пайғамбар.

Рустамдиле, ки бозуву теғаш хабар диҳанд,
Ҳангоми кин зи Ҳайдари Қаррору Зулфиқор.

Убайди Зоконӣ

Ҳайдари сонӣ Алии дуйум; *киноя* аз одами далер, шучоъ.

Ягона Ҳайдари сонӣ, ки дар замони набард
Зи тоби ҳамлаи у қӯҳ зинҳор кунад.

Убайди Зоконӣ

ҲАЙДАХ *а.* *هيدخ* аспӣ ҷавон ва тезу тундрав, ки ба саҳти ром гардад, аспӣ ҷангӣ.

Ту ҳайдахию ҳамениҳӣ мах
Бар курраи тавсани бечора. *Мунҷик*

ҲАЙЗ *а.* *حيض* хориҷ шудани хун аз зан моҳе як бор дар муддати чанд рӯз; ◇ ҳайзи аруси раз *киноя* аз шароби сурх; ҳайзи бинтулинаб *киноя* аз шароби ангурӣ.

Файзи ибнуссаҳоб хӯр чу садаф,

Ҳайзи бинтулинаб ба ҷо бигзор. *Ҳоқонӣ*

ҳайзи сафед нутфа, манӣ; ҳайз бар хур ва ҷанобат бар *малоик* бастан *варб.* ба касе тӯҳмати ночаспон бастан.

Ҳайз бар ҳуру ҷанобат бар *малоик* бастаам,
Гар зи хуни духтарони раз бувад саҳбон ман.

Ҳоқонӣ

ҲАЙЗА *а.* *هيضه* 1. ҳазм нашудани ғизо дар меъда.

Шӯриши марғ аст не ҳайза(и) таом,

Қай чӣ судат дорад, эй бадбахти хом! *Румӣ*

2. исҳоли хунӣ; вабо.

Аз марази ҳайза зиёда аз панҷоҳ ҳазор тан дар нафси Шероз ва ҳаволии он дафини хок шуданд.
«Равзат-ус-сафо»

ҲАЙ(И)ИЗ *а.* *حييز* саҳн, макон, маҳал, ҷой, каронаи ҳар чизе; доира.

Ҳар қувват ва ҳаракате, ки дар аъзо ва аҷсон у буд, рӯ ба ҳайизи адам овард.

«Анвори Суҳайлӣ»

Имрӯз, ки ҳайиизи замона

Пур шуд зи садои ин тарона... *Ҷомӣ*

◇ ҳайиизи *имкон* доираи *имкон*.

ҲАЙКАЛ *а.* *هيكل* 1. шакл, ҷисм, пайкар.

Ба ҳайқал қавӣ чун тановар дарахт,
Ва лекин фурумонда бебарг сахт. *Саъдӣ*

2. муҷассамаи аз санг, ҷуб ва ғ. тарошида ё рехта шуда.

Қофронро ҳайқале буд ёдгор,

Ёва дид онрову гашт у беқарор. *Румӣ*

3. бинои азим; ибодатхона; бутхона.

Чунон дон, ки ин ҳайқал аз паҳлавӣ

Бувад номи бутхона ар бишнавай. *Унсурӣ*

◇ хайкал бастан мурдан, вафот ёфтан.

Дар он хона шуд шоҳи яздонпараст,
Фуруд омад аз аспу хайкал бибаст. *Фирдавсӣ*

ҲАЙЛОЧ *هياچ* зоиҷан толеъ, чадвали нучумӣ, ки му-
наччимои дар вақти таваллуди бача барои пешгӯӣ кар-
дани толеи вай тартиб меодаанд.

Нисбати кадхудою хайлоҷ,
Ки муначчим бувад бад-у мӯхтоҷ. *Саной*

ҲАЙЛУЛАТ *а. حيلوت* ҳоил шудан, ҳоил будан дар пеши
чизе, даромадан дар миёни ду чиз, гирифтани пеши чизе,
монешавӣ.

Моҳ аз офтоб иқтисоби нур мекунад ва кусуфи
офтоб аз хайлулати моҳ мешавад. *«Хизонаи омира»*

ҲАЙН *а. حين* 1. ҳалокат, нобудшавӣ; 2. таҷриба; озмоиш.

Рондани маърифат хиҷоб орад,
Кашф андар сукуту ҳайн бувад. *«Нафаҳот-ул-унс»*

ҲАЙОТ *а. حيات* ҷ. хайат.

... Чумларо ба сабаби ин нисбат ҳайоте лозим
шавад ва ин ҳайотро вазъ хонанд.

Насириддини Тӯсӣ

ҲАЙРАТ *а. حيرت* таачуб, ҳайронӣ, таҳайюр; моту маб-
хут будан.

Овард ба изтирорам аввал ба вучуд,
Ќуз ҳайратам аз вучуд чизе нафзуд,
Рафтем ба икроҳу надонем ҷӣ буд
3-ин омадану мондану рафтаи мақсуд? *Хайём*
Гуфт Ҳофиз ошноён дар мақоми хайратанд,
Дур набвад гар нишинад хаставу мискин ғариб.
Ҳофиз

ҲАЙРАТГОҲ||ҲАЙРАТГАҲ *حيرتگاه||حيرتگه* макони таҳай-
юр, ҷои таачҷуб.

Чун эн хайратғаҳи ҷаҳони қидам
Ќилваҳо фатҳ гашт бар одам. *Бедил*

ҲАЙРАТЗАДА *حيرت زده* ҳайрон, ба ҳайрат омада, моту
мабхут, саргашта, ошуфта.

Аз тиждастин ҳайратзадагон беҳабар аст,
Дасташ аз кор бибур, роҳ ба гулзораш деҳ! *Соиб*

ҲАЙРАТҚАДА *حيرتگده* ҷои ҳайронмонӣ, ҳайратгоҳ.

Ҳайратқадаи чашми маро хоб надидаст,
Афтодагии ашқи маро об надидаст. *Соиб*

ҲАЙРАТНИГОР *حيرتنگار* он кӣ нақши ҳайратбахш ме-
кашад, нақши аҷоиб кашанда; ◇ **хомаи ҳайратнигор**
қаламе, ки осори мӯъҷизакорона эҷод мекунад.

Тарҳи айше гар кунам аз хомаи ҳайратнигор,
Сад хумистон нашъа дар як соғари гул бастаам.
Саъдо

ҲАЙРОН *а. حيران* дар ҳайрат монда, саргардон, моту
мабхут.

Азбаски нест бар думу хуртумат имтиёз,
Ҳайрон шавам, кадом тараф бешадаст даҳон.
Сайидо

ҲАЙС *а. حيس* ҷо, макон; ҷиҳат; аз ҳар ҳайс аз ҳар бо-
бат; аз ҳайси... аз ҷиҳати...

Аз ҳайси мулоямат ва даққиқи моддӣ ва заро-
фат мумтоз буданд. *«Оини ниғориш»*

ҲАЙС-БАЙС *а. حيس بيص* саҳти ва тангӣ; дар ин ҳайс-байс
дар ин шароити саҳтию тангӣ.

ҲАЙСИЁТ *а. حيشات* ҷ. ҳайсиёт.

Зухурин Туршезӣ ... баъди иқтисоби ҳайсиёт
аз вилояти Эрон ба Дақан афтод.

«Хизонаи омира»

ҲАЙСИЯТ *а. حيشيت* шонстагӣ, эътибор, нуфуз; кудрату
тавноӣ.

Аҳмадшоҳ ... ба хондани кутуби илмӣ ва касби
камол машғул гашта, дар андак замон соҳиби ҳай-
сиёт шуд. *«Таърихи Фарош»*

ҲАЙТА||ҲИТА *а. حيطه* ҷои ихота кардашуда, чизи атро-
фаш ихота кардашуда; доира, ихота.

Маълумоти худро дар ҳайтаи иборат ва таъбир
дароварда мардумро фиреб меод. *«Равзат-ус-сафо»*
Гуфт: Чаро подшоҳони шумо онро [Бадахшонро]
дар ҳайтаи тасарруфи худ дарнамеоваранд?
Аҳмади Дониш

◇ дар ҳайтаи тасарруф даромадан таҳти молиқият
ва ихтиёри касе гузаштани чизе.

Агар ин замин дар ҳайтаи тасарруфи ин давлат
дарояд, миқдори як курур дар нуфуси аскарӣ ҷар-
рор дар давлат зиёд мулҳақ мегардад.

Аҳмади Дониш

ҲАЙТАЛ||ҲАЙТОЛ *а. حيطل||هيطل* 1. рӯбоҳ; 2. кучман-
чиёни хун, ки дар асри V Осӣён Миёнаро истило карда
буданд, яке аз қабилҳои эфталитҳо.

Сун шоҳи ҳайтол шуд ногаҳон
Або лашкару ганҷу чанде меҳон. *Фирдавсӣ*

ҲАЙФ I *а. حيف* 1. зулм, ҷавр, ситам, беинсофӣ.

Сосон аз он ҳайф... берун шуд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Мири маҷлис ҳамаро бода ба дастур диҳад,
Нест давре, ки қавӣ ҳайф намонад ба заиф.
«Баҳори Аҷам»

2. интиқом, қисос; ҳайф кашидан интиқом гирифтани.
Мекашад аз ишқ ҳайфи худ дили бетоби мо,
Мекунад хун дар дили оташ ба гардидан қабоб.
Соиб

ҲАЙФ II *а. حيف* афсус, дарег, таассуф.

Бе ғами ишқи ту сад ҳайф зи умре ки гузашт,
Пеш аз ин кош гирифтори ғамат мебудам! *Ҳилолӣ*

ҲАЙЯ *а. حى* *ниг.* ҳай IV.

ҲАЙҲОТ *مهيات* калимаи *нидо* дареге, эй вой, ҳайфо.

Ки, ҳайҳот, қадри ту нашнохтам,
Ба шукри қудумат напардохтам. *Саъдӣ*
Мерафт ҳаёли ту зи чашми ману мегуфт:
Ҳайҳот аз ин гӯша, ки маъмур намонаст. *Ҳофиз*

ҲАЙҶО *а. هيجا* ҷанг, харб, разм, набард.

Ҳар он гаҳ, ки лашкар ба ҳайҷо барам,
Ҳама Чину Халлуҳ ба яғмо барам. *Хочу*
Охир он ман нестам, дар рӯзи ҳайҷо аз сухан
Номи халқеро ба шамшери забон бардошта ...

Савдо

ҲАК(К) а. *حک* тарошидан, кандан; кандакорӣ, маҳв
кардан; ҳак кардан (*ё* сохтан) а) нест кардан, барҳам
додан.

Аз вазъи даҳр теғаш ҳак кардааст зулмат,
Аз кори мулк килкаш ҳал кардааст мушқил.

Савдо

б) кандан, мас. нақшро дар болои санге *ё* чӯбе.

Дилам чу ёфт туро, дида шуд сафед аз ашк,
Чу нуқтае, ки пас аз интиҳоб ҳак созанд.*

ба ҳак рафтани сутурда шудан, маҳв гардидан.

Ҳар нақш, ки гул кард аз ин сафҳа ба ҳак рафт
Афсона шуд он қисса, ки Исо ба фалак рафт.

Бедил

ҲАҚАМ а. *حکم* он кӣ низоъ ва даъвои ду касро аз рӯи
адолат ҳал мекунад, довар, қозии миёнчи.

Ӯ миёни мо ҳақам бошад ва ҳукм кунад бар он
кас, ки ӯро ҳақ шиносад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ҲАҚАМИЯТ а. *حکمیة* ҳақамӣ, доварӣ, қазоват.

ҲАҚИМ а. *حکیم* 1. доно, донишманд, соҳиби ҳикмат,
олим; файласуф.

Ҳакимеро пурсиданд: Дӯст бехтар *ё* бародар.
Гуфт: Бародар низ дӯст бех. «*Қобуснома*»

2. табиб, муолиҷакунада, пизишк.

Ҳақими ҳозиқ ташхиси мараз кард.

«Анвори Суҳайлӣ»

ҲАҚИМОНА *حکیمانه* хирадмандона, оқилона, донишман-
дона.

Ҳолиё ишваи ишқи ту зи бунъёдам бурд,
То дигар фикри ҳақимона чӣ бунъёдам кунад?!

Ҳофиз

ҲАКК а. *حکک* *ниг.* ҳак(к).

ҲАККОК а. *حکاک* ҳаққунада, кандакор, мӯҳркан, ни-
гинсоз.

Чу дорад пос дар ҳақкок тақдир,
Шавад чун ришта мисқаб хомтадбир. *Нозим*
Гар лаъл даруни санг, чӣ бок,
К-уммед, фитад ба даст ҳақкок. *Шоҳин*

ҲАЛ I||ҲАЛЛ а. *حل* 1. гудозиш, гудохтан, об кардан.

Ё мушк бар гул бехта, ё шаб ба рӯз омехта,

Ё бар Сурайё рехта ҷирми Уторид карда ҳал. *Ломей*

2. кушодан, яла кардан, мас. гиреҳро; *маҷ.* равшан
кардан (ягон маъсаларо).

Ҳам он шубҳаро баъд аз таваҷҷӯҳ ва тафаккур
аз замири худ ба далоил ҳал кардаме.

Аҳмади Дониш

ҳаллу ақд кушоду басти корҳо.

Магар муроди ту чузвест аз қазову қадар,
Кӣ ҳаллу ақди чаҳон аз қазову аз қадар аст.

Муиззӣ

◇ муаммо, чу ҳал гашт, осон шавад *зарб.* кори иҷро-
шуда ба назар осон менамояд.

ҲАЛ II а. *هل* оё, магар.

То ҳамза идғом оварад, дар ҳарф ишмом оварад,
Идғом дар лом оварад то чанд ваҷҳ аз ҳаллу бал.

Ломей

ҲАЛА *هله* акнун, ана, ҳоло.

Тавқи заррину ҳамоил бин ҳала
Гуллу занҷире шуда(а)сту силсила. *Румӣ*

ҲАЛВИЁТ а. *حلويات* *ҷамъ* 1. ҷ. ҳалво 1; 2. ширавор,
анвои шириниҳо, шириниҷот.

... Аз нуқлиёт ва ҳалвиёт ва хӯрданиҳо ва ғал-
лот ... дар он ҷо оварда пинҳон карда буданд.

Аҳмади Дониш

ҲАЛВО а. *حلوا* 1. хӯрдание, ки аз орд, ширинӣ, равшан,
мағзи дона ва ҷавз бо омехтани доруворҳои хушбӯй
тайёр карда мешавад.

Чу як бор гуфти, мағӯ боз пас,
Кӣ ҳалво чу як бор хӯрданд, бас. *Сайидӣ*

ҳалвои газар ҳалвои сабзигӣ.

Шури ҳалвои шакар мефитадам андар сар,
Шақли ҳалвои газар мебардам дил аз кор.

Абуисҳоқи Атғима

ҳалвои мағзӣ ҳалвое, ки аз мағзи бодом, pista ва ғ.
тайёр карда шудааст.

Бештар ҳалвои мағзӣ будӣ аз дӯшоб карда ва он
чӣ аз он ҷо хостӣ, бештар кинторӣ будӣ.

«Таърихи Наршахӣ»

2. шириниҳо; ◇ **ҳалвои бедуд** а) меваи пухтаву ра-
сидаи ширин; б) *киноя* аз буса.

Кӣ бовар мекунад аз мо, агар миҷғони тар набвад,
Кӣ аз ҳалвои бедуди ту моро ризқ дуд омад. *Соиб*

ҳалвои ошті (*ё* сулҳ) ҳалвое, ки баъди ошті бо ҳам
меҳӯранд, оштихӯрак.

Чӣ хуш бувад ба дилором даст дар гардан
Ба ҳам ништастану ҳалвои ошті хӯрдан. *Сайидӣ*

ҲАЛВОГАР *حلواگر* он кӣ ҳалво мепазад, ҳалвопаз; ҳал-
вофуруш.

Лабат шарбатфурушу ғамза қассоб,
Даҳан ҳалвогару ханда шакаррез. *Исмат*

ҲАЛВОТАРОШ *حلواتراش* корди маҳсуси ҳалвопазон.

Дилбари ҳалвогарамро ҳаст теғи дилхарош,
Аз ғами ӯ қоматам ҳам гашт чун ҳалвотарош.

Сайидо

ҲАЛИЛ а. *حلیل* 1. ҳалол, раво; 2. *маҷ.* шавҳар.

ҲАЛИЛА I||ҲАЛИЛАТ а. *حلیله||حلیلة* зан, завҷа.

Пас ҳалилаи Исмоил сару рӯи мубораки ӯро аз
гарди роҳ пок кард. «*Равзат-ус-сафо*»

ҲАЛИЛА II *هلیله* як навъ доруи талхе, ки барои рафъи
касалиҳои меъда кор фармуда мешуд.

Чӣ некӯ достоне зад хирадманд:
Ҳалила бо ҳалила, қанд бо қанд. *Низомӣ*
Аз ҳалила қабз шуд, итлоқ рафт,
Об оташро мадад шуд ҳамчу нафт. *Румӣ*

ҲАЛИЛАТ а. *حلیلة* *ниг.* ҳалила I.

ҲАЛИМ I *а.* **حليم** хушхулқ, мулоим; бурдбор, таҳам-мукунанда.

Некмарде ҳалим, ки суҳан ҷуз ба ҳукми зарурат нагуфти ... *Саъдӣ*

ҲАЛИМ II *а.* **هليم** хурокест, ки аз гандуми пӯстканда (ярма) ва гушт мепазанд.

ҲАЛИСА *а.* **هليسه** *ниг.* ҳариса.

ҲАЛИФ *а.* **حليف** шарик, ҳамфикр, ҳамакида, ҳамқасам.

Он гоҳ Маъқал Ибни Синои алатаҷаъиро, ки ҳалифи бани Ҳошим буд, ба маҷлис оварданд.

«Равзат-ус-сафо»

ҲАЛЛ *а.* **حل** *ниг.* ҳал I.

ҲАЛЛА *а.* **حله** ҷой; маҳалла.

Шунидам, ки як бор дар ҳаллае
Суҳан гуфт бо обиде каллае. *Саъдӣ*

ҲАЛЛОЛ *а.* **حلال** ҳалқунанда, қушоюндаи гирех.

Бароҳимаро, ки ҳаллоли ҳар мушкил ... буданд, бихонд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

ҲАЛЛОҚ *а.* **حلاق** сартарош; даллоқ.

Ҳаллоке, ки дар кори ҳеш маҳорате надорад, ... сари мардумон маҷрӯх кунад. *«Калила ва Димна»*

ҲАЛЛОҶ *а.* **حلاج** I. касе, ки бо асбоби маҳсус пахтаро аз пундона ҷудо мекунад.

Кӣ кард беҳин кор ҷуз беҳин кас?

Ҳаллоҷ набофад ҳаргиз дебо. *Носири Хисрав*

2. лақаби суфийи машҳур Ҳусайн ибни Мансур [Мансури Ҳаллоҷ] аст, ки дар асри X ба сабаби «аналҳақ» (ман ҳақ) гуфтаниш ба дор кашида шуда буд.

Гар набошад имтиёзи даввӣи ботил зи ҳақ,
Қай шавад аз хуни сад Ҳаллоҷ ҷуби дор сурх ...
Турғал

ҲАЛЛОҶӢ *а.* **حلاجي** пахтаро аз пундона ҷудо кардан, пахтатозақунӣ; пешани ҳаллоҷ; ҳаллоҷӣ кардан а) пахтаро аз чигит тоза кардан.

Эй султони олам, як рӯз ҳаллоҷӣ мекунам ва се рӯз пунба аз риш бармечинам.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

б) маҷ. диққат кардан, масъалаеро бо диққат аниқ карда фаҳмидан.

ҲАЛО *а.* **هال** *калмаи нидо* эй!, ҳой!, баро!, биё!, дохил шав!, хуб кардай!, офарин!

Шунид аз дарун ориф овози пой,
Ҳало! — гуфт, — бар дар ҷӣ пой, дарой! *Саъдӣ*

ҲАЛОВАТ *а.* **حلاوت** ширинӣ, лаззат.

Он ҷо саломат бар канор аст ва ин ҷо ҳаловат дар миён. *Саъдӣ*

Фасона гашту куҳан шуд ҳадиси Искандар,
Суҳан нав ор, ки навро ҳаловатест дигар.

Фарруҳӣ

ҲАЛОҚ *а.* **هلاک** талафшавӣ, маҳвшавӣ, нобудӣ; марг.

Ҳалоки Ҷомии дилҳаста хост он, к-орост
Ба шаклу шева саворони сарвболоро. *Ҷомӣ*
ҳалок кардан куштан, нобуд кардан.

Зи баҳри ҳоли наку хештан ҳалок макун,
Ба дурру марҷон маҷрӯш хира мар-ҷонро.

Носири Хисрав

Мутафаккир гаштам, ки ... он мактубот бибинад,
... он ҷамоатро ҳалок кунад. *Авфӣ*

ҳалок шудан а) мурдан; қушта шудан; б) монда шудан.

ҲАЛОКАТ *а.* **هلاکت** нобудшавӣ, нобудӣ, марг.

Агар дар шаҳр табиби донишманд набувад, мар-думи бисъёр ба аворизи дохилӣ ва хоричӣ мариш шаванд ва ба ҳалокат расанд. *Аҳмади Дониш*

ҲАЛОЛ *а.* **حلال** раво, ҷоиз, иҷозат додашуда (аз руи шарият); муқобили ҳаром.

Ҳалол бар уқалову ҳаром бар ҷухҳол,
Ки май маҳак бувад, хайру шар аз у муштақ.

Ибни Сино

Тарсам, ки сарфае набарад рӯзи бозхост
Нони ҳалоли шайх зи оби ҳароми мо. *Ҳофиз*

ҲАЛОЛЗОДА *а.* **حلالزاده** фарзанде, ки аз падару модари қонунӣ таваллуд ёфтааст; маҷ. одами пок, одами рост-қавл, амин.

Ҳикояти суол ва ҷавоби он ҳаким, ки ҳалолзода кист ва ҳалол чист? *Ҷомӣ*

ҲАЛОЛНАМАКӢ *а.* **حلالنامكى** миннатдорӣ, сипосгузори дар бадали некӣ.

Алоуддавла ... аз камоли ҳалолнамакӣ тарки аёл ва атфол гирифт. *«Табрихи Фаршита»*

ҲАЛОЛӢ *а.* **حلالى** I. ҳалол будан, дуруст будан аз нуқтаи назари шарият ва қонун, қонунӣ будан; ба ҳалолӣ мувофиқи шарият ва ризои худ.

Подшоҳ... пас маро гуфт: Эй хуросонӣ, ҷунончи аз далерӣ молро бурдай, ҳоло аз рӯи ҷавонмардӣ вопас дех, ки ман рубъи он молро ба ҳалолӣ ба ту медиҳам. *«Ҷомеъ-ут-таммил»*

2. бахшидани қарз ё гуноҳ; 3. занӣ, завҷагӣ.

Хостгорӣ фиристодани ҳазрати соҳибқирони ге-тиситон ба сун он моҳи меҳрубои ва талаб кардан уро ба ҳалолӣ. *«Фатҳнома»*

ҲАЛОҲИЛ *а.* **هلاهل** кушанда, марговар, қотил, тезкушанда.

Ҳалоҳил ҷунин заҳри ҳиндӣ бигир,
Ба кор ор якбора бар Ардашир. *Фирдавӣ*
заҳри ҳалоҳил заҳри кушанда.

Гар заҳри ҳалоҳил хӯрад, он оби ҳаёт аст
Онро, ки ба дил нашъаи паймонаи ишқ аст. *Махфӣ*

ҲАЛФО *а.* **حلفا** гиёҳе, ки аз он буръё (ҳасир) мебо-фанд.

Қуббара гуфт: ... Масали кина дар дилҳо... чандон ки баҳона ёфт ва иллате дид, бар он масал, ки оташ дар ҳалфо афтад, фуруғи ҳашм боло гирад ва ҷаҳоне-ро бисӯзад. *«Калила ва Димна»*

ҲАЛӢ I *а.* **حلق** гулу, ҳанҷара; ҳекиртак, поёни гулу.

Ваҳшро гардад забон дар ком чун пушти кашаф,
Мурғро гардад нафас дар ҳалқ чун пой малаҳ.

Анварӣ

Тавон ба ҳалқ фуру бурдан устухони дурушт,
Вале шикам бидарад чун бигирад андар ноф.

Саъдӣ

... Ду-се луқма ба карҳ бардошт, дар ҳалқи у но-
гувор омад. *Аҳмади Дониш*

◇ *ҳалқи довуӣ киноя аз овози хушу форам.*

Пас аз муддате боз омад ҳалқи довуӣ мутағайир
шуда ва ҷамоли Юсуфӣ ба зиён омада ... *Саъдӣ*
ҳалқ озурдан гулу буридан; куштан.

Чу андар саре бинӣ озори халқ,
Ба шамшери тезаш биёзор ҳалқ. *Саъдӣ*

ҲАЛҚ II а. *حلق* му тарошидан.

Ҳаҷҷомест пир сари ман ҳалқ кард ва чандин ҷои
ман ҷароҳат расонид. *Авфӣ*

ҲАЛҚА а. *حلقه* 1. ҳар чизи доирашакл, гирдаки миён-
қоӣ; ҳалқа бастан доира бастан, гирд омадан.

На зи хат ҳалқа бар атрофи рухат баста шудааст,
Ки назарҳо ба тамошои ту пайваста шудааст. *Соиб*

2. ҳалқан дар; ҳалқа бар дар задан дарро кубидан.

Ҳалқа бар дар зад, чу дарро баркушуд,
Рафт беҳуд дар сарои он яхуд. *Румӣ*

3. гӯшвора.

Гӯшат, эй снмбар, аз ҳалқан зар гашт гарон,
Ҷои он дорад, агар нолаи моро нашунд. *Ҷомӣ*

4. печутоб, хаму шикам; ҷингила дар кокул, зулф.

Зоҳир аст аз ҳалқаҳои зулфу моҳи оразат:
Дар миёни соя он ҷо офтоб афтодааст. *Ҳилолӣ*

5. маҷ. туде аз мардум, ки даври ҳам гирд омада бо-
шанд.

Мардумони муътабар дар ҳалқан у ҳозир шудандӣ.
«Анвори Суҳайлӣ»

Арбоби нишот ҳалқа баста,
Дар ҳалқан хурраи нишаста. *Ҳилолӣ*

Амирзода ... дар ҳалқан фуқаро даромада, ба
яке аз машоихи аср инобат кардааст.

Аҳмади Дониш

◇ *ҳалқан аврод зикри доимӣ; такрори ҳамешагӣ.*

Наргиси соқӣ бихонд ояги афсунгарӣ,
Ҳалқан авроди мо маҷлиси афсона шуд. *Ҳофиз*

ҳалқаҳои анбарин киноя аз зулфи хушбу.

Бастаи занҷири савдо шуд ҷаҳоне бо хатат,
Ҳалқаҳои анбарин гирди маҳи анвар шикаст.

Исमत

(ин) *ҳалқан ангуштарӣ киноя аз осмон; дунё.*

Чист дар ин ҳалқан ангуштарӣ,
Қ-он нашавад тавқ, ту чун бингарӣ. *Низомӣ*

ҳалқа дар (ё ба) гӯш мутеъ, фармонбардор.

Банди ҳалқа ба гӯш ар наनावозӣ, биравад,
Лутф кун, лутф, ки бегона шавад ҳалқа ба гӯш.

Саъдӣ

Гуфтам ин куй чӣ куест, туро хона кучост,
Эй маҳи нав, хами абруи туро ҳалқа ба гӯш. *Исमत*

*ҳалқан инқид дар гӯш кашидан касро мутеъ гардо-
нидан, фармонбардор кардан касеро.*

Бурҳонулмулк сартобони савбаи Ӯдаро ҳалқан
инқид дар гӯш кашид. *«Хизонаи омира»*

*ҳалқа бар дар шудан дар остонаи касе понда нишас-
тан.*

Хуни дил аз соғари ҷон карда нӯш.
Ҳалқа шуда бар дари дурдифуруш. *Ҳочу*
ҳалқа бар сандон задан дареро барон огоҳонидан
соҳиби хона (аз омадани худ) задан.

Ҳар кӣ доим ҳалқа бар сандон занад,
Бошадаш рӯзе биёяд фатҳи боб. *Саъдӣ*

Қамол, ин ҳалқа бар сандон задан чист?
Гарат ҷо нест, дар боз аст, дар боз.

Қамоли Хуҷандӣ

ҳалқа гирди хеш (ё хештан) кашидан доира кашидан
азоимхонон барои нигоҳ доштани худ аз офат ва таъ-
сири ҷин ва парихо ба гирди худ (ё дигаре).

Ҳалқае гирди хештан бикашем,
То наёяд даруни хона парӣ. *Саъдӣ*

ҲАЛҚАПУШТ *حلقه پشت* пуштхамида; маҷ. банда, му-
теъ, фармонбардор.

То нагаштам бар дари ҳукмаш чу Ҳотам ҳалқапушт,
Чун нигин заррин нашуд бому дару девори ман.

Бадри Чоҳӣ

ҲАЛҚУМ||ХУЛҚУМ а. *حلقوم* гулу, ҳекиртак.

Ин ҳама овозҳо аз шаҳ бувад,
Гарчи аз хулқуми Абдуллаҳ бувад. *Румӣ*

Мусулмонон ба захми тир ва жубин хартум ва ҳал-
қуми онҳоро бар якдигар медӯхтаанд.

«Равзат-ус-сафо»

ҳам *هم* *ҳамчун қисми аввали калимаҳои мураккаб омада.*
маънои рафоқат, шабоҳат ва шароқатро мефаҳмонад,
мас. 'ҳамроҳ', 'ҳамдам', 'ҳамном', 'ҳамранг'.

ҲАМ I *هم* *пайвандак* низ, дар айни ҳол; ҳамчунин, ин-
чунин, ҳамин тавр.

Бад-ин сон ниҳодаш худованди дод,
Бувад то бувад ҳам бад-ин як ниҳод. *Фирдавӣ*

ҳам акнун даррав, дарҳол.

Ҳоҳам, ки хабар кунам ҳам акнун
З-ин ҳол касони подшоро. *Анварӣ*

низ ҳам ҳамчунин.

Ҳичрони сияҳ гар аз туам гашт,
Он низ ҳам аз саледекорист. *Анварӣ*

Расид мужда, ки айёми ғам нахоҳад монд,
Чунон намонду чунин низ ҳам нахоҳад монд.

Ҳофиз

аз ҳам гузаштан а) аз ҳамдигар ҷудо шудан.

Ба ин ноумедӣ аз у кам гузаштем,

Чу аз х а м г у з а ш т е м, — аз ҳам гузаштем.
Волеҳ

б) мурдан; кушта шудан.

Хуш он кас, ки захмаш зи марҳам гузашт,

Ба теғе чу миқроз аз ҳам гузашт. *Саиди Ашраф*
*аз ҳам пошидан а) аз ҳам рехтан; б) аз ҳам резон-
дан.*

Дили равшан зи ҳам мепошад охир ҷисмро, Соиб,
Катон кай пардаи он моҳсимо метавонад шуд.

Соиб

ҲАМ II||ҲАММ а. *هم* 1. андух, ғусса, ғам.

Аз ғояти дилгирӣ ва дилбастагӣ барои рафъи ғам
ва ҳам дар ҳузури аҳбоб ва асҳоб ...

Аҳмади Дониш

2. қасд ва оҳанг.

ҲАМА همه чумла, тамо, яксара.

Зи лашкар ҳама кишвар омад ба ҷуш,
Зи гетӣ баромад саросар хуруш. *Фирдавсӣ*
Ҳама ҳаммоли айби хештанем,
Таъна бар айби дигарон чӣ занем?! *Саъдӣ*

Ҳама касро дандон аз туршӣ кунд шавад, қозиро аз ширинӣ. *Саъдӣ*

Ҳама дорӣ агар хирад дорӣ. *Зарбулмасал*

ҲАМАГОН همگان ҷ. ҳама.

Бо ҳар касе манишину мабур аз ҳамагон низ,
Бо роҳи хирад рав, на магас бошу на Анқо.
Носири Хисрав

ҲАМАГӢ همگی тамоман, куллиятан.

Инҳо ҳамагӣ салоҳҷуист,
Мардонагӣ асту нармхуист. *Шоҳин*

ҲАМАДОН I همدان номи шаҳре дар Эрон.

ҲАМАДОН II همدان||همدان донандаи ҳама чиз, чомеъ,
олими мутабаҳхир, донишманд.

ҲАМАЛ a. حمل 1. барра, бачаи гӯсфанд; 2. яке аз дувоздах бурҷи фалакӣ, ки ба моҳи аввали шамсӣ (21 март — 20 апрель) рост меояд; бурҷи Ҳамал бурҷи якӯм аз дувоздах бурҷи фалакӣ ва он ба сурати меши нар тасаввур ва расм кашида мешавад, ки ду шохи сари он ба тарафи ғарб ва дум ба тарафи шарқ, пушт ба тарафи шимол ва пой ба ҷануб мутаваҷҷеҳ шудааст.

Чу омад ба бурҷи Ҳамал Офтоб,
Ҷаҳон гашт бо фарру ону тоб. *Фирдавсӣ*

3. моҳи якӯми шамсӣ, — муддати мондани Офтоб дар бурҷи Ҳамал, ки ин моҳро фарвардин низ мегӯянд ва ба 21 март — 20 апрель рост меояд.

ҲАМАСОЛА همساله харсола, ҳамавақт, барои ҳамеша, доимӣ.

Ҳусни ту ҳамеша дар фузун бод,
Рӯят ҳамасола лолагун бод! *Ҷофиз*

ҲАМАТАН همه تن аз сар то по, тамоман, комилан.

Чархам ҳаматан ба посбонӣ
Чашм аст, шабонгах, ар бидонӣ. *Шоҳин*

ҲАМБАР همبر 1. ҳамроҳ, ҳамсафар.

Яке аз шумо сӯи лашкар шавед,
Бикӯшеду бо бод ҳамбар шавед. *Фирдавсӣ*

2. баробар, мусовӣ, ҳампоя.

Ба рӯзи базм дар маҷлис набудат ҳеҷ кас ҳамто,
Ба рӯзи разм дар мавкиб набудат ҳеҷ кас ҳамбар.
Муиззӣ

3. маҷ. ҳамқаду бар, мусовӣ аз ҷиҳати тул ва арз.
Шуд ҳамбари нахли ростинаш,
Зад дасти ҳавас дар остинаш. *Ҷомӣ*

ҲАМБИСТАР همبستر ҳамхоба, ҳамсар; ҳамнишин, ҳамдам.

Шакар ҳамшираи дандони ман буд,
Вафо ҳамбистари паймони ман буд. *Низомӣ*

ҲАМБОЛО همبالо баробарқомат, мусовӣ; ҳамқад; ҳамто.

Канизеро ки ҳамболои у буд,
Ба лутфу чобуки ҳамтои у буд... *Низомӣ*
Чу қадди Виси бутпайкар чунон шуд,
Ки ҳамболои сарви бустон шуд.

Фаҳриддини Гургонӣ

ҲАМБОЛӢ همبالی ҳампарвозӣ, ҳамроҳӣ дар паридан.

Ҳам аз ҳамроҳияш тарсад давидан,
Ҳам аз ҳамболияш ларсад паридан. *Нозим*

ҲАМВИСОҚ هم وثاق ҳамхоиа, ҳаммаизил; ҳамбистар, ҳамхоба, зан.

Эй муаббир, муждае фармо, ки дӯшам офтоб
Дар шакархоби сабуҳӣ ҳамвисоқ афтада буд.
Ҷофиз

ҲАМВОР هموار 1. баробар, яксон, тахт.

Ва фарш дар ин гунбад нест, балки заминаш худ санг аст, ки ҳамвор карданд. *Носири Хисрав*

2. соф, пардознок; маҷ. тарбиятдида.

Як зарра туро накард ҳамвор
Наҷҷори замон зи муштранда. *«Луғати фурс»*

ҲАМВОРА همواره пайваст, ҳамеша, доимо, муттасил.

Як рӯз бувад ид ба як сол ба як бор,
Ҳамвора маро ид зи дидори ту ҳамвор. *Рӯдакӣ*
Хасмон ҳамвора толиби фурсат бошанд. *Авфӣ*

ҲАМГАВҲАР هم گوهر аз як дудмон, дорон як оин; ҳамасл, ҳамнасл, ҳамнаҷод, ҳамзот.

Маро Ромин на хеш асту на пайванд,
На ҳамгавҳар, на ҳамзоду на фарзанд.
Фаҳриддини Гургонӣ

ҲАМГАР همگر 1. бофанда; руфугар, порадуз.

Ҳамгар руфугарро гуянд ва маънии таркиби он баҳамкунанда ва пайванддиҳандаи чизҳо ...
«Хизонаи омира»

2. таҳаллуси шоири асри XIII Маҷдиддини Ҳамгар, ки касбаш руфугарӣ буд.

ҲАМГАРДАН هم گردن ҳамкор, шарик.

Ба тавқи фохта дар ишқ гашт ҳамгардан,
Чу кард сарв тамошоӣ қадди дилҷӯяш.
Заҳири Форёбӣ

ҲАМГИНОН همگنان ҳама, ҳамагӣ; ҳамчинсон, ҳамкорон.

Кучо қорашон ҳамгинон пеша буд,
Равоншон ҳамеша пурандеша буд. *Фирдавсӣ*
Сидқи қавли ту бар ҳамгинон равшан аст.
«Анвори Суҳайлӣ»

ҲАМГИР همگير бо ҳам вохӯранда, ба ҳам дучоршаванда.

Мушти обу гили моро фалаки сифла мабод
Он қадар вақт, ки ҳамгир тавон гардидан. *Соиб*

ҲАМГУНА همگونه ҳамранг, ҳамсифат.

Ҷаври ман аз он зулфи балоҷӯӣ азеро-к
Ҳамгунаи зоғ омаду ҳампешаи Қобил. *Мунҷик*

ҲАМГУРӮҲ||ҲАМГУРӮҲА همگروه||همگروه ду ё якчанд кас, ки аз як гуруҳ бошанд; якҷоя, боиттифоқ.

Чу хуршеди тобон баромад зи кӯх,
Бирафтанд гурдон ҳама ҳамгурӯх. *Фирдавси*
Ҳама ҳамгурӯҳа ба як сар зананд,
Ба якборағи бар Сикандар зананд. *Низомӣ*

ҲАМГУША همگوشه ҳамсоя; ҳамҷинс.

Ҳамоғ низ бо кин зи ҳамгушаам,
Ки чеши туам, духтари Нушаам. *Фирдавси*

ҲАМД a. حمد сипос, ситоиш.

Раҳи ҳамди ту, донам, кас нарафтаст,
Пан сайди самандар хас нарафтаст. *Нозим*
Ишқи ту каманде, ки гирифтагаш нест,
Ҳамди ту забонест, ки гуфтагаш нест. *Урфӣ*

ҲАМДАМ همدم дӯст, ҳамсухбат, ҳамнишин, ҳамроз,
дӯсти наздик, мӯнис.

Ҳар он к-у хотири маҷмӯу ёри нозанин дорад,
Саодат ҳамдами ӯ гашту давлат ҳамнишин дорад.
Ҳофиз

Ҳар кӣ як дам ҳамдами он дилбари заргар шавад,
Санг гирад — лаъл гардад, хок гирад — зар шавад.
Сайидо

ҲАМДАРД همدرد он ки ба дарди дигаре шарик аст;
дӯсти наздик.

Ба арзи печу тоби турраат ҳамдарди занҷирам,
Надорад ҳарфи ман ҷуз дар дили девона таъсире.
Шоҳин

ҲАМДАРС همدرس баробар таҳсилкунанда, ҳамтаҳсил,
ҳамсабақ, ҳаммақтаб.

Бишӯй авроқ, агар ҳамдарси мой,
Ки илми ишқ дар дафтар набошад. *Ҳофиз*

Яке аз тифлони ҳамдарс аксари авқот қаранфул
зери забон гузошти. *Бедил*

ҲАМДАСТ همداست ҳамкор, шарик, ҳамроҳ.

Ба қатлам ғамзаи хунрезро ҳамдасти миҷгон кун,
Чӣ суд аз теғи танҳо то набошад корфармояш.
Абӯтолиби Калим

ҳамдаст шудан як шудан, муттаҳид шудан.

ҲАМДАСТОН I همداستان қ. ҳамдаст.

ҲАМДАСТОН II همداستان ниг. ҳамдостон.

Ба рафоқат, ҳамдастон шуда рӯй ба роҳ оварданд.
«Анвори Суҳайлий»

Кай дихад даст ин ғараз, ё раб, ки ҳамдастон ша-
ванд,
Хотири маҷмӯи мо, зулфи парешони шумо. *Ҳофиз*

ҲАМДАСТӢ همداستی ҳамкорӣ, шарикӣ, ҳамроҳӣ дар коре.

Ноибн шаҳ зи рӯн сармастӣ
Карда бо у ба ҷавр ҳамдастӣ. *Низомӣ*

Тан дод ба ҳамдастин дев аз дили сангин,
Аз хотами бемӯҳри Сулаймон гила дорад. *Соиб*

ҲАМДОМОН همدمان яке аз онҳое ки ду хоҳарро ба
занӣ гирифтаанд; боҷа.

Мирзо Ҳасанбеки Қазвинӣ ... ҳамдомони Назар
Муҳаммадхон буд. *«Хизонаи омира»*

ҲАМДОСТОН همداستان рафиқ, дӯст, шарик, ҳамфикр,
ҳамраъӣ, ҳамроз.

Гар эдун ки бошед ҳамдостон,
Ба Рустам фиристам яке достон. *Фирдавси*

Бар раъи ҷаҳонорой махфӣ намонад, ки ман ...
ҳамдостон набудам. *«Равазат-ус-сафо»*

ҲАМДУНА a. حمدونه маймун, бузина.

Мушу бақару палангу харгӯш шумор,
3-ин чор чу бигзарӣ, наҳанг ояду мор,
В-он гоҳ ба аспу гуфанд аст ҳисоб,
Ҳамдунаву мурғу сағу хук охири кор.

Абӯнасири Фароҳӣ

ҲАМДУРУД همدرود ду ё якчанд кас, ки ба ҳамдигар
ҳамсалом ҳастанд; маҷ. ду ё якчанд каси бо ҳам ошно.

Чу бо якдигар ҳамдуруд омаданд,
Бад-он оби чашма фуруд омаданд. *Низомӣ*

ҲАМДУШ همدوش шарик, дӯст, рафиқ, ёр.

Ҳар кӣ ҳамдуши ту шуд, марғ равад аз ёдаш,
Қади раънон ту ҳамсоии умри абад аст. *Сайидо*
Бар он ахтаре ҷои эҳсон бувад,
Ки ҳамдуши хуршеди рахшон бувад. *Шоҳин*

ҲАМЕ همى префикс ва пасоянд бо феълҳо омада давом
доштани амалро ифода мекунад.

Бӯи ҷӯи Мулӣён ояд ҳаме,
Ёди ёри меҳрубон ояд ҳаме. *Рӯдакӣ*

Ҳамерафту Гӯдарз бо у бирафт,
Ба роҳи Ҳамован хиромид тафт. *Фирдавси*

ҲАМЕША هميشه ҳама вақт, доимо, ҳамвора.

... Ки Мозандарон — шаҳри мо ёд бод,
Ҳамеша бару бумаш обод бод! *Фирдавси*
Шабат ҳамеша зи иқбол рӯзи равшан бод,
Ки рӯзи равшани иқболи ту шаби аъдост. *Анварӣ*

ҲАМЗА I a. حمزه 1. тартезак, як навъ алафи тундмазан
хурдани.

Нест ҳамза хурдан ин ҷо, теғ бин!
Ҳамзае бояд дар ин саф оҳанин. *Румӣ*

2. номи амаки Муҳаммад, ки аз муҷоҳидони вай буда-
аст.

ҲАМЗА II a. حمزه яке аз аломатҳои хатти арабӣ, ки
сактаро ифода мекунад ва ба шакли , нишон дода ме-
шавад, мас. هيات ё هيت Ҳайат (хайъат).

ҲАМЗАБОН همزيان онҳое, ки ба як забон гап мезананд;
маҷ. ҳамсухбат, дӯст, рафиқ, якдил.

Ҳар кӣ у аз ҳамзабоне шуд ҷудо,
Бенаво шуд, гарчи дорад сад наво. *Румӣ*
Ду ҳамчинси деринаи ҳамзабон
Бикӯшанд дар қалби хайҷо ба ҷон. *Саъдӣ*

ҲАМЗАБОНӢ همزباني 1. ба як забон гуфтугу кардан;
маҷ. ҳамфикрӣ, якдилӣ.

Ҳамзабонӣ хешию пайвандӣ аст,
Мард бо номахрамон чун бандӣ аст. *Румӣ*

2. баҳс, мусоҳиба, суолу ҷавоб.

Султон Ҷалолиддин Фирӯшоҳи Хилҷӣ бо вай
ҳамзабонӣ кард ва у ҷавобҳо дод.

«Таърихи Фариста»

ҲАМЗОД همزاد ду бачаи дар як вақт зоидашуда, ҳам-сол, ҳамсин; рафиқ, ҷура.

Ҷуду дастат ҳар ду ҳамзоданд ҳамчун рангу гул,
Кай тавон кардан ҷудо ранг аз гулу бу аз гулоб.
Анварӣ

Фармуд ба дустони ҳамзод,
То бар пай ӯ раванд чун бод. *Низомӣ*

Гирифт ором бо хубони ҳамзод,
Кӣ ҳамзодон шаванд аз ҳамдигар шод. *Нозим*

ҲАМЗОНУ همزانو ду касе, ки дар паҳлуи ҳамдигар зону ба зону менишинад; маҷ. ҳамроҳ, наздик, ҳамдам, му-нис, рафиқ.

Рухат бинмо, рухатро сӯи худ тоб,
Ба ҳамрозиш ҳамзонуи худ ёб. *Ҷомӣ*

Нест ҷуз мун сари афтодаи жулидае,
То ба рӯзи бекаси ҳамзонуи Маҷнун шавад.
Мушфиқӣ

ҲАМЗУР همزور онҳое, ки зур ва кувваташон баробар аст, баробарқувват.

Ниҳоданд пас Гевро бо Герӯй,
Кӣ ҳамзӯр буданду пархошҷӯй. *Фирдавӣ*

ҲАМИД а. حميد 1. писандида, нек, хуб, сугуда. Аз одати ҳамиди ту ҳар дам ба нозуки Расмест дар ҷаҳон, ки ҷаҳони муҷаддад аст.
Анварӣ

2. исми хоси мардона.

ҲАМИДА а. حميده 1. муаннаси ҳамид 1.

Он чӣ ... аз хасоили ҳамида ... иқтибос карда будам, намудори кори худ месохтам.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

2. исми хоси занона.

ҲАМИ(Й)ЯТ а. حميت номус, ғайрат, орият.

... Ҳар киро андак ҳамийяте бошад, тоби онро наёварад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАМИМ а. حميم 1. оби гарм; 2. д. оби гарми риму зар-доболуде, ки гуё нӯшобан дузахиён аст.

Аз бухл назад бар ҳаре ҳаргиз наъл,
Ақнун ту ҳамим нӯш, мо бодаи лаъл. *Авфӣ*
ҳамими ғассоқ оби гарми гандидаву чирку рим омехта.

Яке аз эшон мар-дигареро гуфт: Ин полуда гарм-тар аст аз ҳамими ғассоқ, ки фардо дар ҷаҳнм хоҳӣ ошомид. *Ҷомӣ*

ҲАМИН همين ҷонишини ишоратӣ 1. инчунин, ҳамчунин.

Бибастанд озину бонги дарой,
Биғуррид кӯсу ҳамин карраной. *Фирдавӣ*

2. худи ин; фақат, танҳо.

Ҳамин ном ҷовид монад на ком,
Бияндоз кому барафроз ном. *Фирдавӣ*

ҳамин дам даррав, дархол; ◇ ҳаминро, ки зондаӣ, бузург кун! зарб. кореро, ки сар кардай тамом куну баъд ба кори дигар пардоз.

ҲАМКИСА همكيسه ду ё якчанд кас, ки пулашон муш-тарак бошад; маҷ. дустони бисёр самимӣ, дустони наздик.

Ёри ҳамкоса ҳаст бисъёре,
Лек ҳамкиса кам бувад боре. *Саной*

ҲАМКОР همكار ду ё якчанд кас, ки дар коре шарик бошанд; ҳамшугл, ҳампеша, ҳамкасб.

Зи як су шоҳу мӯбад буду солор,
Зи гурдон баргузида бист ҳамкор.

Фахриддини Гургонӣ

... Ба имдоди устоду ҳамкор низ
Бидонист асрори бисъёр чиз. *Ҷомӣ*

ҲАМКОСА همكسه он кӣ бо дигаре аз як зарф хӯрок ва машрубот мехӯрад; маҷ. шарик, рафиқ, дӯст, наздик.

Манеҳ дар миён роз бо ҳар касе,
Кӣ ҷосуси ҳамкоса дидам басе. *Сағдӣ*

ҲАМКУФВ همكفو ҳамтабақа, ҳамчинс, назир, баробар.

Вай ин маъниро қабул намекард, ки шумо ҳам-куфви ман нестед. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАМЛ а. حمل 1. бардоштан; боркунӣ; ҳамл кардан а) бурдан, интиқол додан; бор карда бурдан (чизеро); б) маҷ. нисбат додан, гумон бурдан, пиндоштан.

Туро огоҳ кардам, то ҳамл бар чизи дигар нақунӣ.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Ба тараб ҳамл макун сурхӣи рӯям, ки чу ҷом
Хуни дил акс бирун медихад аз рухсорам.
Ҳофиз

2. маҷ. бор, моли кашондашаванда.

3-ин гуна бизоати маваддат
Дар ҳамли кадом корвон аст? *Анварӣ*

Муроди ӯ [вазир] он буд, ки дар аввали ҳол ки тадбир карда буд, то ҳамле фаровон фиристонад ва он қазияро дафъ кунад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

3. маҷ. ҳомилагӣ, дучонӣ, бордорӣ.

Муддати ҳамл мунқазӣ гашт ва он зан духтаре зод. *Авфӣ*

ҲАМЛА а. حملة ҳучум, тохт, тохтутоз, якбора тохтан ба душман.

Ба ҳар ҳамлае Қорани сарфароз
Бияфканд даҳ гурди гарданфароз. *Фирдавӣ*

Се ҳамла миёни эшон рад шуд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*
ҳамла бурдан ҳамла кардан, ҳучум овардан.

Чунон бар шаҳи шердил ҳамла бурд,
Кӣ шерӣ сипеҳр аз ниҳебаш бимурд. *Ҳочу*

ҳамла кардан ҳучум кардан.

ҲАМЛАХТ هم لخت 1. кафш, муза; 2. чарми зери кафш, тагчарм.

Ба шоҳроҳи ниёз-андарун сафар масигол,
Кӣ мард кӯфта гардад бад-он раҳ-андар сахт.
Агар хилоф кунӣ ақлрову ҳам биравӣ,
Бидаррад ар ба масал оҳанин бувад ҳамлаҳт.
Кисой

ҲАММ а. هم ниг. ҳам II.

ҲАММАҚТАБ هم مكتب ҳамсинф, ҳамдарс, ҳаммадраса.

Руасои лашкар ҳама ғулумон буданд, ки бо амир ҳаммақтаб буданд. *Аҳмади Дониш*

ҲАММАНЗИЛ هم منزل ду ё якчанд кас, ки бо ҳам дар
чоё истиқомат мекунанд, ҳамхона.

Дар хароботи муғон мо низ ҳамманзил шавем,
К-ин чунин рафтаст дар аҳди азал тақдири мо.
Ҳофиз

ҲАММАШРАБ هم مشرب ҳаммаслак, ҳамақида, ҳамфикр.

Эй вафопеша ёри ҳамашраб,
Ки ба Урфӣ дуо фиристодӣ. *Урфӣ*

ҲАММОЗ a. هماز бухтонгу, тухматчӣ.

ҲАММОЗӢ همازی бухтон кардан, тухматгарӣ.

Дар ғояти зуҳур аст, ки он мӯҳтоли бадфиол (дар)
намима ва ғаммозӣ ва ҳаммозӣ ақли кулро бозӣ ди-
ҳад. *Восифӣ*

ҲАММОЛ a. همال 1. баранда, борбардор, борбар, бор-
каш; 2. маҷ. таҳаммулкунанда, сабрқунанда, бурдбор.

Нохамулӣ(-и) анбиёро з-амр дон,
В-ар на ҳаммомл аст бадро ҳилмашон. *Румӣ*

ҲАММОМ a. همام гармоба, ҷои шустушӯй.

Бишустанд хидматгузориҳои шох
Сару тан ба ҳаммомаш аз гарди роҳ. *Саъдӣ*
Сабаб он ки ҳама сифла ва аз гулхани ҳаммом
чафта буданд. *Аҳмади Дониш*

♦ ҳаммоми занон киноя аз ҷои пурғавғо.

ҲАМНАБАРД هم نبرد ҳамразм, ҳарифи ҷанг, бо ҳам му-
боризабаранда.

Биёмад, ки ҷӯяд аз Эрон набард,
Сари ҳамнабард андар орад ба гард. *Фирдавсӣ*
Алқисса шарикӣ ранҷу дардам,
Дар арсаи ишқ ҳамнабардам. *Шоҳин*

ҲАМНАВАРД هم نورد ҳамсафар, рафиқи сафар, рафиқи
роҳ, ҳамроҳ.

Ҳама некият бояд оғоз кард,
Чу бо неқномон буйи ҳамнавард. *Фирдавсӣ*

ҲАМНАВО هم نوا ҳамдари, ҳамфикр; ҳамовоз.

Фиғоне дошт бо сад дарду андӯх,
Ба таъсири, ки мешуд ҳамнаво кӯх. *Ҳоҷӣ*

ҲАМНАЗАР هم نظر ду ё якчанд кас, ки дид, ақида ва
фикрашон як бошад; ♦ ҳамназар гаштани (ё шудани)
дида бо ҳам вохӯрдани чашмони ду кас, ба ҳам дӯхта
шудани ду чашм.

ҲАМНАФАС هم نفس 1. ҳамдам, дӯст, ҳамнишин, дӯсти
наздик, ҷура, улфат.

Гар аз дил ҳар нафас ин оҳи оламсӯз бархезад,
Касе дигар нахоҳад сохт бо худ ҳамнафас моро.
Ҳилолӣ

Парвонаро сазост, ки даврон кунад ҳалок,
Худро чаро ба шӯъла касе ҳамнафас кунад?
Сайидо

2. ҳамсоз, ҳамовоз, ҳамоҳанг; ♦ ҳамнафаси субҳӣ
қиёмат дарозмуддат, муддати дароз; коре, ки муддату
интиҳояш маълум нест.

ҲАМНАҚШ هم نقش ба ҳам монанд, шабех, назир.

Ба олам, ки ҳамнақши вайрона аст,
Агар хонае ҳаст, майхона аст. *Бедил*

ҲАМНИШАСТ هم نشست *ниг.* ҳамнишин.

Бишӯ, эй хирадманд, аз он дӯст даст,
Ки бо душманонат бувад ҳамнишаст. *Саъдӣ*

ҲАМНИШИН هم نشين бо ҳам дар як ҷо нишинанда; маҷ.
дӯст, рафик, мусоҳиб.

Қамоли ҳамнишин бар ман асар кард,
Вагарна ман ҳамон хокам, ки ҳастам. *Саъдӣ*
Ҳамнишини бадон мабош, ки неқ
Аз бадон*ҷуз бадӣ наёмӯзад. *Салмони Соваҷӣ*
Мағу, ки бо ту дигар ҳамнишину ёр шавам,
Агар туро нашиносам, умедвор шавам. *Мушфиқӣ*

ҲАМНОМӢ هم نامی айни як ном доштани ду ё якчанд
кас.

Маснаднишини маснади эъзоз карду рафт
Ҳамномии ятими ту дурри ятимро. *Махфӣ*

ҲАМОВАРД هم آورد ҳамнабард, ҳамразм, ҳарифи ҷанг.

Ҳамоварди у дар замин пил нест,
Чу гарди пай аспӣ у Нил нест. *Фирдавсӣ*
Туро ба фаҳму бад-ин фатонат, ба зӯри бозу, бад-ин
шуҷоат,
Кучо муқобил, кучо мушобех, кучо муқорин, кучо
ҳамовард? *«Маҷмуат-уш-шаро»*

ҲАМОВЕЗ هم آويز ҳамнабард, ҳариф; ҳамто.

Ба Ҳурмуз наърае барзад, ки мағрез,
Биё, к-омад ба майдонат ҳамовез. *Низорӣ*

ҲАМОВОЗ هم آواز ҳамсадо, мувофик, ҳамоҳанг; ҳамдам.

Ҳар субҳ сурудӣ ғам кунам соз,
Бо мурғи сахар шавам ҳамовоз. *Ҷомӣ*
Бар сар ой аз ҳамовозон ба хушгӯй, Қамол,
Гар сару ҷон бар сари сарве кунӣ чун андалеб.
Қамоли Хуҷандӣ

ҲАМОИЛ a. هم ايل овезон, овезон кардашуда; тасмае.

ки аз китф моил гузаронида ба он шамшер меовезанд.

Ходиме ҳамоили қиматӣ берун овард.*

Ямонӣ яке теғи захробҷуш
Ҳамоил фуруҳишта аз тарфи душ. *Низомӣ*
ҳамоил кардан аз гардан овехтан, аз китф овехтан.

ҲАМОЛ همال рафик, баробарҳуқуқ, шарик, ҳамто, мисл.

Рафик рафтаву дил гашта бо ҳавош рафик,
Ҳамол рафтаву тан монда бо балош ҳамол.

Қатрон

Чаро пеши ту Қован хомгӯй
Ба сони ҳамолон кунад сурх рӯй? *Фирдавсӣ*
...Дар хусн ва ҷамол дар олам ҳамол надошт.
Авфӣ

ҲАМОМ a. هم حمام кабутар.

Хуриш дех ба гунҷишқу кабку ҳамом,
Ки як рӯзат афтад ҳумое ба дом. *Саъдӣ*
Дар ваҷду ҳол ҳамчу ҳамом аст чарҳзан,
Бар дида номи ишқ рақам карда чун ҳумом.
Ҳоқонӣ

ҲАМОМА a. هم امه 1. як кабутар; кабутар.

Гуфто: Ду Ҳамомаи мутавақ
Буданд ба сад сафову равнақ. *Ҷомӣ*

2. маҷ. зани хушрӯ, соҳибҷамол.

ҲАМОН *همان* *ҷонишини ишоратӣ* он, худӣ он, ҳамчунон.

Ҳамон Кова он бар сари найза кард,
Ҳамон гаҳ зи бозор бархост гард. *Фирдавӣ*

ҲАМОНАНД *همانند* ба ҳам монанд, шабех, назрин ҳам-
дигар.

У зи ҷуду зи фазл танҳо нест,
Дар Ҳамоианди хештан танҳост. *Фаррухӣ*
Ҳамонанд бас ёби ин мардумон,
Валекин дурусти набошад Ҳамон.*

ҲАМОНО *همانا* 1. гӯё, пиндорӣ; монанди ... ; шояд, зохи-
ран.

Нисбате дорад Ҳамоно зулфи у бо чашми ман,
Байъате рафтаст, гӯй ҳар ду ро бо якдигар.
Муиззӣ

2. дарҳол, бедаранг.

Ҳамоно море шигарф бар он дарахт рафта буд.
Авфӣ

ҲАМОРА||ҲАМОРО *هماره||همارا* *ниг.* Ҳамвора.

Маркаби иқболи ту Ҳамора ба зин бод,
Поия қадрат фарози чархи барин бод.
Рашидии Самарқандӣ

Дар сар Ҳаваси бутони чун хурам бод,
Дар даст Ҳамора оби ангурам бод.
Гуянд ба ман, ки эзидат тавба диҳод,
Гар у бидиҳад, ман накунам—дурам бод! *Хайём*

ҲАМОШЪБЕНА *هم آشيانه* он кӣ бо дигаре дар як ошъбена
иқомат дошта бошад; ҳамхона.

Чӣ гуям бо ту аз мурғе нишона,
Ки бо Анқо буд у Ҳамошъбена. *Ҷомӣ*

ҲАМОҒУШ *هم آغوش* 1. ҳамдигарро бағалкарда, дар бар
гирифта; 2. пайваст, восил, баҳамрасида.

Аз завқ шуданд он ду мадхуш,
Дар хобгаҳи адам Ҳамоғуш. *Ҳилолӣ*
Ба чашмам шуд ҳаёлатро назар дӯш,
Ба оби зиндагӣ гаштам Ҳамоғуш. *Махфӣ*

ҲАМОҚАТ *ا. حماقت* аблаҳӣ, ахмақӣ.

Бар сари оташ ба пушти тобае
Бо Ҳамоқат гашт у Ҳамхобае. *Румӣ*
... Аз ин ҷиҳат дар тамузи тобистон ... сафар кар-
дан далели Ҳамоқат ва аблаҳист. *Аҳмади Дониш*

ҲАМОҲАНГ *هم آهنگ* дар оҳанг ва тараннум якранг ва
хамовоз, ҷур, ҳамсадо.

Забонҳо як қалам чун риштаи чанг,
Ба арзи маънии улфат Ҳамоҳанг. *Бедил*
Меноладу мезанад ба дил санг,
Кӯҳаш ба фиғон шуда Ҳамоҳанг. *Шоҳин*

ҲАМПАҶА *هم پنجه* он кӣ бо дигаре даст ба даст ги-
рифтааст, бо ҳам баробар; бо ҳам зӯрозмо, ҳариф.

Чу Хисрав ба он панҷа ҳампанҷа шуд
В-аз он бозуи фикраташ ранҷа шуд. *Ҷомӣ*

ҲАМПАҶАҒӢ *هم پنجه گي* ҳамдастӣ, баробарӣ, зӯроз-
моӣ бо ҳамдигар, ҳарифӣ.

Ба ҳампанҷағӣ бо манат ёр ку,
Сипоҳат кучову сипаҳдор ку? *Низомӣ*

ҲАМПАР *هم پير* он кӣ бо дигаре ҳамроҳ парад; маҷ. ба-
робар.

Уқобаш бо Ҳумои меҳр ҳампар,
Палангаш бо наҳанги чарх ҳамсар. *Ҳилолӣ*

ҲАМПЕША *هم پيشه* онҳое, ки Ҳама ба як касб машғул-
анд, ҳамкор, ҳамшӯғл.

Фарҳод нола мекунад аз тешаам Ҳанӯз,
Омад садо зи турбати Ҳампешаам Ҳанӯз. *Сайидо*
Ҳампеша ҳампешаро душман дорад.
Зарбулмасал

ҲАМПОЙ *هم پاي* ҳамроҳ, рафиқи роҳ.

Ҳампой хома роҳи сафар тай намудаам,
Дар аввали қадам ба сарам шомӣ ғурбат аст.
«Хизонаи омира»

◇ **ҲАМПОИ САРВ** сарвмонанд.

Қи ногаҳ назар кард дар пой сарв,
Гаронмояро дид Ҳампой сарв. *Ҳочу*

ҲАМПУШТ *هم پشت* рафиқ, шарик, яке аз ду шахс, ки аз
якдигар пуштибонӣ мекунад; пайваст, муттаҳид, мут-
тафиқ.

... Ту фирефта машав ба Абумуслим ... биё то
хар ду ... Ҳампушт шавем ва Абумуслим бигирем.
«Таърихи Табарӣ»

Чун нохуну гӯшт ҳар ду Ҳампушт,
Ту — нохуни ҷида аз сарангушт. *Ҷомӣ*

ҲАМРАВ *همرو* рафиқ, ҳамсафар.

Чу Ҳампушт бошанд бо Ҳамравон,
Яке кӯҳ каидан зи бун бартавон. *Фирдавӣ*

ҲАМРАЗМ *هم رزم* бо ҳам чанганда, душман, ҳариф.

Кучо бораи у кунад мӯй тар,
Шавад хушк Ҳамразми уро ҷигар. *Фирдавӣ*

ҲАМРАКЕБ *هم ركيب* 1. ду ё якчанд савор, ки узангу-
ҳояшон ба ҳам наздик мебошанд; 2. маҷ. ҳамсафар,
ҳамроҳ

Рафиқи хайли ҳаёлему Ҳамракеби шикеб,
Қарини меҳнату андӯху Ҳамқирони фироқ.
Ҳофиз

ҲАМРАНҒ *هم رنگ* ду чизи дорон як ранг, якранг; на-
зир, монанд.

Ба сони оташи тез аст ишқаш,
Чунон чун ду руҳаш Ҳамранғи озар. *Дақиқӣ*
Касе дар ошиқӣ Ҳамранғи ёри хеш мебояд,
Аз он тӯти Ҳамеша дар либоси найшакар бошад.
Мушфиқӣ

ҲАМРАНҶ *هم رنج* касе, ки бо дигаре ҳамдарад аст.

Бикоҳад зи ранҷи ту Ҳамранҷи ту
В-аз осонӣ осонии ганҷи ту. *Абушақури Балхӣ*

ҲАМРАҲ *همراه* *ниг.* ҳамроҳ.

ҲАМРИЗОЙ همريضاعى ҳамшира, ду кудаке, ки шири як модар ё дояро макидаанд.

ҲАМРИКОБ همركاب 1. ҳамузангӣ; ҳамроҳ, ҳамсафар; он кӣ дар мулозимати бузурге сафар мекунад.

Раҳ бигардон, эй балои ҷумла лашкар пеш аз он-к
Ҳамрикобони туро аз каф инон берун равад.

Хисрави Деҳлавӣ

2. маҷ. ҳамдам, ҳамсӯҳбат.

Агар бо хасудон будӣ ҳамрикоб,
Инони бузургӣ бидодӣ зи даст.

«Анвори Суҳайлӣ»

◇ ҳамрикоб шудани зарра бо офтоб ҳамнишин, баробар шудани чизи паст бо чизи олий.

Соиб, зи файзи ҷозибан ишқ оқибат
Бо офтоб зарраи ман ҳамрикоб шуд. *Соиб*

ҲАМРИШТА همريشته ҳамсаф, ҳамрадиф; ◇ ҳамриштаи хуфтагони ҳамӯш ҳамсилку ҳамсафи мурдагон.

Чу ҳамриштаи хуфтагони ҳамӯш
Фуру хусп ё пунба дарнеҳ ба гӯш. *Низомӣ*

ҲАМРО a. همرا همرانаси аҳмар.

Торами аҳзар аз он акси чаман ҳамро гашт,
Баски аз тарфи чаман луълуи лоло бархост.

Саъдӣ

Шукуфта шуд гули ҳамрову гашт булбул маст,
Салои сархушӣ, эй ошиқони бодапараст! *Ҳофиз*

ҲАМРОЗ همراز ҳамсир(р); маҷ. дӯсти самимӣ, наздик.

Маро бояд зи ғайрат зуд мирам,
Ки шуд ҳамроз бо зулфат буноғуш. *Махфӣ*

Қадам фаҳмида бардор, ар зи хокам бигзарӣ рӯзе,
Ки ҳамрози Сулаймонам, агарчанде ки чун мурам.

Аҳмади Дониш

ҲАМРОҲ||**ҲАМРАҲ** همراه|همره рафиқи роҳ, ҳамсафар; рафик, ёр, дӯст.

Ба ҳар кишваре сайр кардам басе,
Ба ҷуз соя ҳамрах надидам касе. *Ҳочу*

Мулҳам, он сабзи намакпарвардаам дар хотир аст,
Хизр мебинам ба худ ҳамрах, магар Искандарам?

Мулҳам

Шабҳангом аксари ҳамроҳон гурусна, савориҳо
бе ҷав монда, нон ва таом ... ба талаву тороҷ рафта ...
Аҳмади Дониш

ҲАМСАБАҚ همسبق ҳамдарс, ҳаммақтаб.

Ҳар тифли ғунча ҳамсабақи дарси субҳ нест,
Ҳар соҳиби нафас ба Масеҳо намерасад.

«Хизонаи омира»

Чун ҳамсабақон ба ҳам ништастанд,
Фориғ зи ҳазор ғам ништастанд. *Ҳилолӣ*

ҲАМСАЙР همسير шарии сафар, ҳамроҳи гашту гузор.

Нигоҳамро ҳаё нагзошт, к-аз вай навгуле чинад,
Чун он тифле, ки ҳамсайр аст бо устод дар гулшан.

«Хизонаи омира»

ҲАМСАНГ همسنگ 1. баробарвазн, ҳамвази.

Дар он кӯш аз ин хонаи сангбаст,
Кӣ ҳамсанги ин санге орий ба даст. *Низомӣ*

Ба фармони хоҷони хунарпарвар Уро ба зар санҷида
маблағи ҳамсанги Уро, ки панҷ ҳазор рупия буд,
ба у доданд. *«Хизонаи омира»*

Баровард ин нидо даллоле охир,
Кӣ ҳамсангаш баҳо бошад ҷавоҳир. *Нозим*

2. маҷ. ҳаммартоба, дар қадру қимат баробар.

Ҳар ду дар паллаи баҳо ҳамсанг,
Ҳар ду дар хуллаи сафо якранг. *Ҷомӣ*

ҲАМСАР همسر 1. баробар дар баландӣ ва манзилат, ҳампоя.

Офтоб аз ҳаваси он, ки шавад ҳамсари ту
Истад рост, аз ин бими завол аст Уро.

Қамоли Хучандӣ

Аз чеҳра офтобию аз бӯса шаққарӣ,
Бас лонқ аст бо шаққарат ҳамсар офтоб. *Анварӣ*
Биравед, ки шумо на ҳамсарони моед.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. зану шавҳар нисбат ба якдигар.

ҲАМСАРО(Й) همسرا(ى) дар як ҷо иқоматкунанда, ҳамкона, ҳамманзил.

Ҳаме то доя бошад раҳнамоят,
Бувад деви табоҳӣ ҳамсароят.

Фахриддини Гургонӣ

ҲАМСАРӢ همسرى 1. баробарӣ; ҳаммартобагӣ, баробарӣ дар қадру мартаба; 2. зану шуй; ◇ дами ҳамсарӣ бо касе, чизе задан бо касе, чизе даъвои баробарӣ кардан.

[Султон] шунид, ки дар он ҳаволий канори обе
ҳафт қалъа воқеъ шуда, ки дар рифъат ва истехком дами
ҳамсарӣ бо фалакулбуруҷ мезанад.

«Таърихи Фариишта»

ҲАМСАФАР همسفر яке аз ду ва зиёда аз ду кас, ки бо касе ё касони дигар дар сафар ҳамроҳанд.

Бо барқ ҳамсафар натавон гашт лаҳзае,
Дар таъби гарми марди сабукрав гарон мабош!

Мулҳам

ҲАМСАФИР همصفير ҳамовоз, ҳамсадо.

Махфӣ, зи гуфтугӯи ҳақиқат ҳамӯш бош,
Чун андалеб агар ба гулаш ҳамсафир нест. *Махфӣ*

ҲАМСИЛК همسلك ҳамришта, ба як ришта чидашуда; маҷ. ҳамроҳ; ҳаммаслак, ҳамфикр.

Ҳамсилк кунем дурру гавҳар,
Мақсуди дилат шавад муяссар! *Ҷомӣ*

ҲАМСОЗ همساز шарик, ҳамдаст, ҳамоҳанг, созгор.

Музаввир пазад ханҷари гӯштхораш
Адуру, ки ҳамсози исъён намояд. *Ҳоқонӣ*

ҲАМСОЛ همسال дар синну сол баробар.

Сиёвуш маро буд ҳамсолу дӯст,
Равонам пур аз дарду андӯхи уст.
Фуру мирад уммедворӣ зи мард,
Кӣ ҳамсолро сар дарояд ба гард. *Низомӣ*

ҲАМСОЯ همسايه он кӣ хонааш бо конаи каси дигар девор ба девор, бе восита пайваст ё келе наздик бошад; ҳамҷавор.

Аз адолат набувад дур, гараш пурсад ҳол
Подшоҳе, ки ба ҳамсоя гадое дорад. *Ҳофиз*
То надонӣ, ки кист ҳамсоя,
Ба иморат талаф макун моя. *Аҳмадӣ*

Фитода буд он Маҷнуни ғамнок
Ба пой хорбун, ҷамсоия хок. *Мулҳам*

◇ ҷамсоия масеҳ *киноя аз офтоб.*

ҶАМСУФРА *همسفره* ҷамхӯрок, ҷамтаом, ҷамдастурхон.

В-ар равад бе ту сафар у дурдаст,
Девн бад ҳамроҳу ҷамсуфра(-и) вай аст. *Румӣ*

ҶАМСУХАН *هم سخن* *ниг.* ҷамсӯҳбат.

Нозанино, з-ин ҳавас мурдам, ки халқ
Бо ту рӯзе ҷамсухан бинад маро. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҶАМСУҶБАТ *هم صحبت* ҷамгап, мусоҳиб; қарин, дуст,
наздик.

Лайли чу ба ин тараф гузашта,
Ҷамсӯҳбати ин рамида гашта. *Ҷилолӣ*
Нест бо неку бади ҷамсӯҳбатон коре маро,
Синаам соф аст чун оина, ҳар чо меравам. *Мулҳам*

ҶАМТАБАҚ *هم طبق* он кӣ бо дигаре аз як табақ, аз як
дастархон хӯрок меҳӯрад, ҷамкоса, ҷамсуфра.

Ҳар ду [Норбӯтахон ва Ҳоҷихон] ... ҷамтабақ
гардиданд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

ҶАМТАВИЛА *هم طویله* дар як тавила буда, аз як рама
ва гала; *мач.* монанд, назир, дар қадру мартаба баро-
бар.

То дуре ёфт ҷамтавилаи он,
Шабчароғе ҳам аз қабилаи он. *Низомӣ*

ҶАМТАГ|ҶАМТАК *همتگ|همتک* дар даву тоз баробар,
ҳамдав, ҷамтоз.

Кудакон чун номи бозӣ бишнавад,
Ҷумла бо харгӯр ҷамтак мешаванд. *Румӣ*
Аспи тоӣ зи аспӣ сокинраг
Гашт ҷамхӯ, агар нашуд ҷамтаг. *Саной*

ҶАМТАНГ *هم تنگ* наздик, баҳам наздик, дорон як ранг,
якруӣ, яқсимо, яқтабият.

Гар аз ту назар бигирадам ранг,
Райҳон ба гуле сазост ҷамранг. *Файзӣ*

ҶАМТАРОЗУ *هم ترازو* 1. баробарвазн; баробар.

Чӣ вазн моҳи саморо баробари рӯят,
Ки офтоби фалак нест ҷамтарозуят. *Хисрави Деҳлавӣ*

Маро худ-дар ин раҳ падар шуд далел,
Ки меод зар ҷамтарозуи фил. «*Хизонаи омира*»

2. *мач.* ҳарифи ҷанг, тарафи муқобил, душман.

Қавӣ кард бар ҷанг бозуи хеш,
Бикӯшид бо ҷамтарозуи хеш. *Низомӣ*

ҶАМТАРҲ *هم طرح* дар шаклу қиёфа монанд, назир, ҷамто.

Мирмуҳаммад Али... бо Мирзо Бедил ва Шоҳ-
офарин ҷамтарҳ буд. «*Хизонаи омира*»

ҶАМТО *همتا* монанд, назир, баробар, шабех, ҷамчинс.

... Ки ҷамтои у дар карам мард нест,
Чу аспаш ба ҷавлону новард нест. *Саъдӣ*

ҶАМУЛ *ا. حمل* бурдбор, таҳаммулқунанда, пуртоқат.

Он зан азим мувофиқ ва ҷамул ва ризоталаб омад.
Авфӣ

Аз нафси ҷавон малул бошӣ,
Чун пир шавӣ, ҷамул бошӣ. *Шоҳин*

ҶАМХОБ|ҶАМХОБА *هم خواب|هم خوابه* 1. бо касе якҷоя
хобқунанда, ҷамбистар.

Дар таҳи хок ғарқи хуноба,
То қиёмат шуданд ҷамхоба. *Ҷомӣ*

Охир зи чӣ дев хад шудастӣ?
Ҷамхобаи дому дад шудастӣ? *Шоҳин*

2. ҷамсар, завҷа, зан ва мард нисбат ба ҷамдигар.

ҶАМХОНА *هم خانه* 1. ду ё якчанд каси дар як хона иқо-
мат қунанда нисбат ба ҷамдигар, ҷамманзил; *мач.* ра-
фиқ, мунис.

Ман ки дар майхона бо дурдиқашон ҷамхонаам,
Хонаам хоҳад шуд охир дар сари май чун хубоб. *Ҷомӣ*

Омадам чун офтоб аз дасти танҳой ба қон,
Рӯзгоре шуд намеёбам ба худ ҷамхонае. *Сайидо*

2. зан, завҷа, ҷамхоба, ҷамсар.

Ҳолиё хонабарандози дилу дини ман аст,
То дар оғуши кӣ меҳусбаду ҷамхонаи кист.

ҶАМЧАШМ *هم چشم* 1. рақиб, рақобатқунанда, ҳариф;
2. ҷамсар, шарик.

Чашмаш ба ҳазор фитна ҷамчашм,
Лаълаш чу ба ханда аст дар хашм. *Шоҳин*

ҶАМЧУ|ҶАМЧУН *هم چون|هم چون* монанди ..., мисли ...,
назири ...

Писар буд мар-уро яке хубруӣ,
Ҳунарманду ҷамчун падар номчӯӣ. *Фирдавсӣ*
Ҷамчу дида ба сӯи хеш мабин,
Хешро аз дигарон беш мабин. *Ҷомӣ*

ҶАМЧУНИН *هم چنین* ҳамин гуна, ҳамин тавр, ҳамин
хел; ин тарз.

Элҷи саре меҷунбонид ва меғуфт: Ҷамчунин қу-
нам. *Аҳмади Дониш*

Ҷамчунин ояд писар чун ҷамчунон бошад падар.*

ҶАМЧУНОН *همچنان* ҳамон тавр, ҳамон хел.

Дар сар зи ту ҷамчунон ҳавас дорам,
К-аз дил зи ту ҷамчунон ҳаво дорам. *Анварӣ*

Асп ҷамчунон хиромон мерафт ...
Аҳмади Дониш

ҶАМШАҲРӢ *همشهری* мардуми як шаҳр; ҷамватан.

... Ки ҷамшаҳрии ман ба зиндон-дар аст,
Ба банду ба биму газанд андар аст. *Фирдавсӣ*

ҶАМШЕВАН *هم شیبون* якҷоя бо каси дигаре нолаву фаръ-
ёдкунанда, ҷамфиғон, ҳамнола.

Ҷамгардани охувони сахро,
Ҷамшевани булбулони шайдо. *Ҷомӣ*

ҶАМШИРА *همشیره* яке аз ду касе, ки аз як пистон шир
хӯрдаанд; хоҳар.

... Ки ман чун зи ҷамширагон бартарам,
Ҷаме б-осмон андар ояд сарам. *Фирдавсӣ*

Ҷамхобаи айшу комронӣ,
Ҷамшираи оби зиндагонӣ. *Ҷилолӣ*

ҲАМШУМОР هم شمار ҳаммартаба, ҳамрутба, ҳамрадиф.

Нигаҳбони дар гуфт, к-ируз кор
Набояд гирифтаан бад-он ҳамшумор. *Фирдавси*

ҲАМЪИНОН هم معنان||هم عنان ҳамрикоб, ҳамроҳ; ҳамкор,
боҳам, муттафиқ, шарик.

Дар рикобат фалак фуру монад,
Ҳамъинонат чӣ гуна ронад кас?! *Анварӣ*
Дур аз ту нолаам ба асар ҳамъинон нашуд,
Эй гулбадан, дили ту магар санги хора аст?

«Тухфат-ул-аҳбоб»

ҲАМЪЕН هميان киса, кисае, ки аз чарм ё матое барон
нигоҳ доштани пул дӯхта шуда аст.

Ба гудоз оядам аз дард, намехоҳам зар
Ману ҳамъени дилу ашрафии доғи чигар. *Мулҳам*

ҲАМҚАДАМ هم قدم ҳамроҳ, ҳамсафар; ҳамсафӣ.

ҲАМҚАДАМИ هم قدمى ҳамроҳӣ, ҳамсафарӣ, ҳамсафӣ;
баробарӣ.

Нест ба ту ҳамқадамай ҳадди кас,
Соияи ту ҳамқадамай туст, бас. *Ҷомӣ*

ҲАМҚАЛАМ هم قلم ҳамкор (дар навиштан); шарик.

Ду ҳамчинси деринаи ҳамқалам
Набояд фиристод якҷо ба ҳам. *Саъдӣ*

ҲАМҚАРИН هم قرين ба ҳам наздик, дӯст, шарик.

Бо пилаки у марг ҳамъинон,
Бо роияти у фатҳ ҳамқарин. *Анварӣ*

ҲАМҚАТОР هم قطار ҳамрадиф, дар як саф раванда; ба-
робар, ҳамроҳ.

Яке з-он ноҳаҳои озмуда,
Ки умре ҳамқатори чарх буда ... *Нозим*

ҲАМҚИРОН هم قران наздик, ҳамроҳ; ҳамсоя.

Рафиқи хели ҳаёлему ҳамнишини шикоб,
Қарини оташи ҳичрону ҳамқирони фироқ. *Ҳофиз*

ҲАМЧАВОР هم جوار ҳамсоя, наздик.

ҲАМЧАВОРИ هم جوارى ҳамсоягӣ, наздикӣ.

Бошад, ки ба юмни ҳамчаворӣ
З-ин хок ту низ сар барорӣ. *Шоҳин*

ҲАМЧИГАРИ هم جگري киноя аз дӯстӣ, илтифот, дилсу-
зӣ; ҳамчигарӣ қардан дӯстӣ изҳор қардан, дилсузӣ
қардан.

Пиёла чанд зи хуни чигар қунам лабрез,
Дило, ту ҳамчигарӣ кун, бирез май ба аёғ.

Заҳири Форъебӣ

ҲАМЧИНС هم جنس ҳамнавъ, рафиқ, ёр.

Қунад ҳамчинс бо ҳамчинс парвоз,
Қабутар бо қабутар, боз бо боз. *Низомӣ*

Ҳамчинс талаб зи баҳри пайванд,
Бо ин даду доми дашт то чанд?! *Файзӣ*

ҲАМЧУЛУС هم جلوس ҳамнишин, ҳамсуҳбат; улфат,
дӯсти наздик.

Азбаски [Сулаймонхон] сифлатабъ буд, ҳамеша
бо арзол ҳамчулус буд ва аз хирад орий буд.

«Шаҳномаи Фарғона»

ҲАНГ I هنگ 1. вазн, сангинӣ.

Чу аз дур диданд хартуми у,
Зи ғанаш ҳаме паст шуд буми у. *Фирдавси*

2. маҷ. вазнинӣ, виқор, тамкин.

Эй, ҳама сирати ту ғангу сабот,
Чӣ қунам, — бесаботу беҳангам. *Анварӣ*

3. доной, дониш, ҳушёрӣ; маърифат.

Эй ранси меҳрубон, ин Меҳргон хуррам гузор,
Фарру фармони Фаридун варз бо фарғангу ғанг.
Мунҷик

4. қудрат, зур.

Зи ғанги сипаҳдору ғанги савор
Наёмад дуволи қамар пойдор. *Фирдавси*

5. зарб, садма; осеб, озор.

В-агар на, биёрой ғанги маро,
Ба гардан бипаймой ғанги маро. *Фирдавси*

ҲАНГ II هنگ қасд, ирода, оҳанг.

Дилситониро лафзи ту ҳамесозад соз,
Ҷонрабоиро теги ту ҳамедорад ғанг.

Мухтории Ғазнави

ҲАНГ III هنگ сипоҳ, лашқар, қушун.

ҲАНГ IV هنگ сӯроҳи ғормонанди кӯх, шикофи кӯх.

Бидид андар он ғанг Афросьёб,
Дар у сохта ҷои орому хоб. *Фирдавси*

ҲАНГ V هنگ як қулт об, як чуръа об.

ҲАНГОМ هم گام вақт, замон, маҳал; фасл, мавсим.

Бар эшон кунун ҷои бахшоиш аст,
На ғангоми пайқору ороиш аст. *Фирдавси*

Эй шикаста ҳусни ту ғангоми гул,
Бодаи ишрат фикан дар ҷоми гул.

Рашидии Самарқандӣ

ғангоми қуфр давраи пеш аз ислом дар Арабистон,
давраи ҷоҳилият, давраи бутпарастӣ дар Арабистон.

Ҳамеша хонаам аз некувони зеборуй,
Чу Қабба буд ба ғангоми қуфр-пурасном.

Абузироа

ғангоми раҳил вақти кӯч; киноя аз вақти мурдан;
ғангоми сарпанча вақти мубориза, ғанг.

Ба ғангоми сарпанча рӯбоҳи ланг,
Чӣ гуна ниҳад пойи пеши паланг? *Низомӣ*

ҲАНГОМА هم گامه чамъомади мардум, маҷмаъ, чамъият;
маърака.

Доно, ки дид шуъбадан чархи ҳуққабоз,
Ҳангома бозчиду дари гуфтугу бибаст. *Ҳофиз*

Ба номаш хатибон қушоданд лаб,
Шуд он рӯз ғангомаи булғачаб. *Сайидо*

ғангома гирифтаан мардумро ба атрофи худ чамъ қар-
дан; маърака барпо намудан; ғангома ниҳодан гап сар
қардан, суҳан ба миён овардан.

Ниҳодам зи ҳар шева ғангомае,
Магар дар суҳан нав қунам номае.*

◇ ғангомаи тифлон дунё ва олам.

ҲАНГОМАГИР هم گامه گير маъракагир, бозигар; азоймжон.

Нагирад хирадманди равшанзамир
Забонбанди душман зи ғангомагир. *Саъдӣ*

ҲАНГОМАОРО هم گامه آرا базморо, касе ё мутрибе, ки дар
чамъомади мардум суруд меҳонад.

Биё, эй мутриби хангомаоро,
Бикун оҳанги худро ошкоро. *Сайидо*

ҲАНГОМЧҮЙ *هنگامجوى* касе, ки вақти мусоид ва муно-
сиро мечӯяд.

Се дигар суҳангӯи хангомчӯй
Бимонад ҳамасола бо обрӯй. *Фирдавсӣ*

ҲАНГУФТ||**ҲУНГУФТ** *هنگفت* 1. гафс; дурушт, дағал.

Қамон кашиду назад бар ҳадаф, ки натвон дӯхт
Магар ба сӯзани фулод чомаи хангуфт. *Саъдӣ*
2. зиёд, бисъёр.

ҲАНД *هند* раем, тарик, қонун, одат, дастур.

Кушода бар эшону бар кори ман,
Ба ҳар неку бад ҳанду ханҷори ман. *Фирдавсӣ*

ҲАНДАСА *ا. هندسه* геометрия.

Кучо донад фалакро рози тақсим
Ду нақши ҳандаса бар лавҳи тақвим?!
Хисрави Деҳлавӣ

ҲАНДАСИ *ا. هندسى* мансуб ба ҳандаса.

Ба расми ҳандасӣ корозмие,
Қавонини расадро раҳнамое. *Ҷомӣ*

ҲАНЗАЛ *ا. حنظل* як навъ кадуи ёбӣ, кадуи талх.

Агар ханзал хӯрӣ аз дасти хушхӯй,
Беҳ аз ширинӣ аз дасти турушрӯй. *Саъдӣ*

ҲАНИЗ *هنيز* шакли дигари ханӯз.

Ки аз фарри гетӣ яке лахт низ
Якояк набойст омад ханиз. *Фирдавсӣ*

ҲАНИН *ا. حنين* гирья, нола.

Ҳоҷа андар оташу дарду ханин,
Сад пароканда ҳамегуфт инчунин. *Румӣ*

ҲАНИФ *ا. حنيف* касе, ки дар ақидан худ, махсусан дар
ақидан динӣ, пойдор ва побарҷо мебошад; устувор, пой-
дор, ҳақиқӣ.

ҲАНИЯ *ا. هنيه* муаннаси ҳанӣ.

Дар вилоятҳои мо анвои асмор ва маъкулоти
ҳания бошад. *Авфӣ*

ҲАННОНА *ا. حنانه* навҳақунанда, нолон, гирьён.

[Фозили доно] гуфт: Аз занони салита иҷтиноб
лозим аст ва онҳо ба се қисманд: аввал зани ҳан-
нона, дуввум маннона, сейм зани аннона.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

ҲАННОТ I *ا. حنات* 1. хунутқунанда, касе ки мурдари
пеш аз дафн бо кофур ва хушбӯиҳои дигар месояд.

ҲАННОТ II *ا. حنات* ғаллафурӯш, гандумфурӯш.

ҲАНО *ا. حنا* ниг. ҳино.

ҲАНУТ||**ҲУНУТ** *ا. حنوط* хушбӯихое, ки барон пошидан
ба бадан ва кафани мурда тайёр мекунанд, монанди
кофур, мушк ва ғ.

Барбанд ханутам аз гули зард,
Кофур нишонам аз дами сард! *Низомӣ*
Лахти чигаре, ки аз даҳон рехт,
Боист ханутам аз вай омехт. *Шоҳин*

ҲАНӢ *ا. هني* гуворо, хуш, матбӯъ; маҷ. он чӣ ки бе
ранҷу машаққат ба даст мебарояд.

Маталаб, гар тавонгарӣ хоҳӣ,
Ҷуз қаноат, ки давлатест ҳанӣ. *Саъдӣ*

[Бараҳман] гуфт: ... Дар ин ҳикоят ... чандин
самароти ҳанӣ ва натоҷи марзӣ мебошад.
«Калила ва Димна»

ҲАНӢЗ *ا. هنوز* то ҳол, ҳоло ҳам, то кунун, то ба ҳол.

Вақте ки муқобили душман мешуданд, ханӯз
дору ва фишанг ва гулула дар Бухоро буд.
Аҳмади Дониш

ҲАНҶАР||**ҲАНҶАРА** *ا. حنجر*||*حنجره* гулӯ, ҳалқ, хулқум.

Яке ба дандон пайкон ҳамекашид аз даст,
Яке ба даст ҳамеканд ханҷар аз ханҷар. *Унсурӣ*

♦ **ханҷаран** доводӣ овози бисъёр хушу форам (ин
ибора бо ривояти бисъёр хушовоз будани пайғамбари
яхудӣ Довуд вобастааст).

Сафири мурғони хушилхонаш аз ханҷаран дову-
дӣ хабар дода ... *«Таврихи Фарошита»*

ҲАНҶИДАН *ا. حنجدان* берун кашидан, баровардан.

Чунонки мурғи ҳаво парру бол бар ханҷад,
Ту бар халоик-бар парри мардумӣ бар ханҷ.
Абушақури Балхӣ

ҲАНҶОР||**ҲИНҶОР** *ا. حنچار* роҳ, тарик, қоида, андоза; роҳи
рост, ҷода.

Ман он пири куҳансолам, ки дар кор
Ҷавонон аз ман омӯзанд ханҷор. *Убайди Зоконӣ*
Зи ханҷори дигар даромад ба Рум,
Фуру монд ганҷ андар он марзу бум. *Низомӣ*

ҲАНҶОРЧӢ(Ӣ) (*ا. حنچارچو*) ҷӯяндаи роҳ.

Қамосою дамсою ханҷорчӯй,
Сабукпой осондаву тезпӯй. *Асадӣ*

ҲАПОК *ا. هپاك* ниг. ҳабок.

ҲАР I ||**ҲАРР** *ا. حر* гармо, ҳарорат, тафс.

Вақти гармо буду тобон офтоб,
Андаке осуд шаҳ з-он ҳарру доб. *Румӣ*

ҲАР II *ا. حر* ҷонишини тағий бо калимаҳои дигар, монан-
ди кас, чиз, кор ва ғ. якҷоя кор фармуда мешавад,
мас. 'ҳар кас', 'ҳар чиз', 'ҳар кор'.

Тавоно бувад ҳар кӣ доно бувад,
Зи дониш дили пир барно бувад. *Фирдавсӣ*

Аз ҳар гушае лашкари фитна ва ошӯб бо санг
ва ҷуб сар баровард. *«Фатҳнома»*

ҲАРАБ *ا. حرب* гурехтан, гурез, фирор.

Ҳар кӣ бо ту ба ҷанг гашт дучор,
Бо зафар назди ӯ якест ҳараб. *Фаррухӣ*

ҲАРАВИ *ا. هروي* ниг. ҳиравӣ.

ҲАРАЗ *ا. هرز* беморӣ, нотавонӣ, харобӣ; табоҳӣ.

Боғи чун ҷаннат шавад дорулмазар,
Зарду резон барги ӯ андар ҳараз. *Румӣ*

ҲАРАКАТ *ا. حرکت* 1. чунбиш, чунбидан.

Аз чунбиши ту дар ҳаракат буттаҳои хор,
Пайваста хурду резан ман аз ту дар гумон.

Сайидо

... Аз ҳаракати дасти он шахс рамида уро бар
замин зад. *Аҳмади Доғиш*

ҳаракати лашкар юриши лашкар, равонашавии лаш-
кар; 2. рафтор, кирдор; маҷ. ҳулқ, феъл, хуй.

Искандарро чашм бар он ду ғулом афтод, бар
эшон гуфт: Ин чӣ ҳаракати нописандида буд, ки аз
шумо ба зуҳур омад? *«Фатҳнома»*

3. кӯшиш, саъй, тараддуд; 4. аломате, ки дар ҳатти
арабӣ барои нишон додани садонокӣ ҳарфҳо гузошта
мешавад; ҳаракат се хел аст: забар, зер, пеш; ◇ ҳа-
рақати вазъӣ ҳаракате, ки дар натиҷаи он вазъияти
ҷисм тағйир меёбад; ҳаракати кураи Замин ба да-
ври Офтоб; ҳаракати даврӣ ҳаракати ҷисмҳои фа-
лақӣ дар гирди меҳвари худ; ҳаракати мазбуҳ а) охи-
рин талоше, ки ҳайвон дар вақти буридани сараш
нишон медиҳад; б) чунбиш ва рафтори андаку бефо-
ида, саъй ва кӯшиши бенатича.

[Лашкариён] даст аз чон шуста бо сипоҳи Ҳин-
дустон ҳаракати мазбуҳе намуда аксар ба қатл ра-
сиданд. *«Таърихи Фариста»*

ҲАРАҚОТ а. حرکات ҷ. ҳаракат.

Ту дар об агар бибинӣ, ҳаракоти ҳештанро
Ба забони худ бигӯӣ, ки ба ҳусн беназирам. (1)

Саъдӣ

Ба дусад адаб бар он дар, чу хитоб баргузаштӣ,
Ҳаракоти номуносиб зи чӣ ру бувад саборо? (2)

Қамоли Хуҷандӣ

ҳаракоту саканот киноя аз рафтору атвор, амалу кир-
дорҳо.

Хурдо маломат вочиб донад бар ҳаракоту сака-
ноти нописандида. *Авфӣ*

ҲАРАМ I а. حرم 1. манъ кардашуда, ҷое, ки даромадан
ба он ва кардани баъзе корҳо дар он ҷо манъ бошад;
ҷои муқаддас, зиёратгоҳ.

Чашм ҳамагӯяд аз ҳарому ҳарам,
Баста ҳамедор, зинҳор, маро. *Носири Хисрав*

Даргоҳи ту ҳарам шуду ҳастанд дар тавоф,
Чун ҳоҷиён ба гирди ҳарам моҳу офтоб. *Муиззӣ*

Аз тавофи Қазбаву дайру ҳарам моро чӣ ҳазз?
Масҷиду меҳробӣ ман ғайр аз сари кӯи ту нест.

Туғрал

2. гирдогирди хона, хонаи касе ва атрофи он, ки аз
тааррузи дигарон дар паноҳ бошад; паноҳгоҳ.

Зи бадҳоҳ эмин шавад в-аз ситам,
Чу аз ҷанги юз оху андар ҳарам. *Асадӣ*

Гуё ҳарамӣ кӯи ту Қазбаст, дар он ҷо
Ҳарчанд равам, ҷуз дару девор набинам. *Ҳилолӣ*

3. гирдогирд ва иҳотаи хонаи Қазба дар Макка, ки
дар он ҷо қатли ҷинояткорон ва куштани ҳайвонот
ҳаром аст.

Абдулқодири Гелониро диданд дар ҳарамӣ Қазба.

Саъдӣ

4. ҳавлии дарун, сарои подшоҳон ва ашрофу боён;
ҳарамсаро.

Маёед дигар бурун аз ҳарам,
Мабодо ки ояд суҳан бешу кам. *Фирдавсӣ*

Ҳам дар ҳарамӣ у ҳар яке хотуни бузурге бу-
данд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

5. зан, аёл, ҳамсар; каниз.

Ҳарамӣ Мусо ҳарчанд саъй кард ва оҳану сангро
бар ҳам зад, аз оташ асаре зоҳир нашуд.

«Равзат-ус-сафо»

ҲАРАМ II а. حرم заъфу нотавонӣ; пирӣ.

Гар уро ҳарам дасти хизмат бибаст,
Ту ро бар қарам ҳамчунон даст ҳаст. *Саъдӣ*

ҲАРАМ III а. حرم 1. мат. ҷисми асосаш сергӯшае, ки
ҳар як зилъаш мусалласшакли нӯгтез буда, онҳо дар
қулла ба ҳам пайвастаанд; пирамида; 2. тағр. мақба-
раи азиму сангини фиръавнҳои Мисри Қадим.

ҲАРАМГОҲ حرم گاه ҷои ҳарам, ҳарамхона.

Ғунҷаро сандуқ мечинад ба тоқи шохсор,
Гул ҳарамгоҳи арусӣ хусро ганҷина аст. *Туғро*

ҲАРАМНИШИН حرم نشين парданишин, дар ғинҷонӣ буда.

Ашқи ҳарамнишини ниҳонхонаи маро
3-он сӯи ҳафт парда ба бозор мекашӣ. *Ҳофив*

ҲАРАМСАРО(И) حرم سرا (ى) хонаи шахси, хонаи маҳфуз
аз номаҳрам.

Лайли ба ҳарамсарои худ рафт,
Қайси ҳунари бо ҷои худ рафт. *Ҳилолӣ*

Он аст, ки гавҳаре насуфта
Дорам ба ҳарамсаро нуҳуфта. *Шоҳин*

ҲАРАЧ а. حرج 1. танғӣ, сахтӣ, гирифтोरӣ; 2. хирагии
чашм.

Гуфт, эй нури ҳақи дафъи ҳараҷ,
Маънии «ас-сабури мифтоҳ-улфараҷ» ... *Румӣ*

ҲАРБ а. حرب ҷанг, корзор, разм, набард.

Нест зи баҳри ту бо сипоҳи ҳаво
Қор магар ҳарбу корзор маро. *Носири Хисрав*

Дар роҳ фариқайро иттифоқи мулоқот афтада
ҳарбе саъб рӯй дод. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАРБА а. حربе асбоби ҷанг, аслиҳа; найзаи кӯтоҳ.

Ваҳшӣ ҳарбае ба сӯи у бияндохт ва бар зихори
Ҳамза фуру шуд. *«Таърихи Табарӣ»*

Ҳар қадом ҳарба дар даст доштанд.

«Чор дарвеш»

Мебош чу хор ҳарба бар дӯш,
То ғунҷай гул кунӣ дар оғуш. *Низомӣ*

ҲАРВОНА هرآينه 1. ҷазо, шиканча, уқубат; 2. маҷ. ка-
салхона, дорушифо; девонахона.

Ҳаст девона, ҳукм кун, шоҳо,
То барандаш ба сӯи ҳарвона. *Шамси Фаҳрӣ*

ҲАРВОНАГОҲ||**ҲАРВОНАГАҲ** هرآينه گاه||**ҳарвона** ҷои
шиканча, ҷои ҷазодихӣ.

Бифармуд, к-инро ба ҳарвонагаҳ
Баранду кунандаш ҳамон ҷо табаҳ. *Хисравонӣ*

ҲАРГИЗ هرگز ҳеҷ гоҳ, ҳеҷ вақт, асло, абадо (дар ҷум-
лаи инкорӣ).

Чӣ гуфт андар ин мубади пешрав,
Ки ҳарғиз нагардад қуҳангашта нав. *Фирдавсӣ*
Бо он ки набошӣ нафасе ҷуз ба хилофам,
Ҳарғиз нафасе ҷуз ба ризои ту мабодам. *Анварӣ*

Ҳарғиз намирад он ки дилаш зинда шуд ба ишк,
Сабт аст бар ҷаридаи олам давоми мо. *Ҳофиз*

ҲАРДАРИ هردي касе, ки бе даъват ба Ҳама чо мера-
вад.

Шайх ... ҳар муридери, ки қабул мекард, мегуфт:
Ҳардари ва сарсарӣ набояд буд.

«Таврихи Фариишта»

ҲАРЗА هرزه бехуда, сафсата.

Мавсими айш аст, ғанимат шумор,
Ҳарза мадеҳ умру ҷавонӣ ба бод. *Убайди Зоконӣ*
Лутф кун, з-ин ҳарзаҳо бар мо мабанд,
Рост гӯям, бар бурутонат маҳанд. *Низорӣ*

ҲАРЗААМАЛ هرزه عمل касе, ки кори бехуда ва бефои-
да мекунад; он кӣ орзуи маҳол мепарварад; ҳаёлпа-
раст.

Номурда ғами субҳи қиёмат, чӣ балоест?
Эй ҳарзаамал, пештар аз пеш матоз! *Бедил*

ҲАРЗАГАРД هرزه گرد оворагард, бекорхӯча.

В-агар на ҳарзагардери чӣ қувват,
Ки ин санъат тавонад кард пайдо. *Исмаи*

Ва гӯянд, ки фалон ... ҳарзагард ва коҳил ва
чоҳил аст. *Аҳмади Донши*

ҲАРЗАГҶҶҶ(И) هرزه گو(ي) сафсатагӯӣ, бехудагӯӣ, лаққӣ,
сергап, ёвагӯӣ.

Навон булбулат, эй гул, кучо писанд афтад,
Ки гӯшу хуш ба мурғони ҳарзагӯ дорӣ? *Ҳофиз*
Дар даҳони мардуми ғофил забони ҳарзагӯӣ,
Ҷуғзи бекорест, афтодаст дар вайронае. *Сайидо*

ҲАРЗАДАРО(И) هرزه دارا(ي) ҳарзагӯӣ, бехудагӯӣ; лаққӣ,
ёвагӯӣ.

Ду сафехе забон ба ҳарзакушӣ,
Ба таассуб шуданд ҳарзадарӣ. *Ҷомӣ*

ҲАРЗАҚОР هرزه کار бехудақор, бекора, бемаънӣ.

Қалам бифкан, ки дастат раъшадор аст,
Варақ бардар, ки фикрат ҳарзақор аст. *Ҷомӣ*

ҲАРЗАТАЛОШӢ هرزه تلاشي кӯшиш ва ҳаракати бехуда.

Шурборо нарасад даъвин ошӣ кардан,
Кичириро насазад ҳарзаталошӣ кардан. *Савдо*

ҲАРЗАТОЗ هرزه تاز бехудагард, бехуда шитобкунанда.

Ниғаҳи ҳарзатози дуду ғубор
Мижаҳоро ба ҳам занад ночор. *Бедил*

ҲАРИМ а. حریم ниг. ҳарам I 2.

Ҷуз ҳарими дари арбоби муҳаббат, Савдо,
Асари файзу каромат зи даре дидӣ? — не! *Савдо*
ҳарими ҳарам гирдогирди ҳарам.

ҲАРИМАН هریم نиг. аҳриман.

ҲАРИР I а. حریر абрешим, шоҳӣ, матои абрешимӣ.

Футае дидам аз суфи гӯспанд ва ба шакл, пин-
доштӣ, ҳарир аст. *Носири Хисрав*
Буръёбоф агарчи бодандаст,
Набарандаш ба коргоҳи ҳарир. *Савдӣ*

ҲАРИР II هریر нолаи сағ, фаръеди сағ, махсусан аз
сармо.

ҲАРИРБАР حریرير мулоимсина, нармоғуш.

Сарв асту бут нигори ман, он моҳи чонвар,
Гар сарв сангдил буваду бут ҳарирбар. *Унсурӣ*

ҲАРИРИН حریرين абрешимин.

Чу пӯсида дидаш ҳаририн кафан,
Ба фикрат чунин гуфт бо хештан. *Савдӣ*

ҲАРИРӢ حریری 1. мансуб ба ҳарир.

Бияндозад аз тан ҳарирӣ либос,
Кунад тавқи гардан зи пашмин палос. *Ҷомӣ*

2. ҳарирфуруш, касе ки матои абрешимин мефурушад.

ҲАРИС а. حرص аз ҳад афзун талабкунанда, тамаъкор,
озманд, гурусначашм.

Ҳарис бо ҷаҳоне гурусна аст ва қонеъ ба ноне сер.
Савдӣ

...Чунон бар мулк ҳарис буд, ки писари худро
ба сабаби мамлакат бикушт. *«Анвори Сухайлӣ»*

Нагардад чун ҳарисон чашми гирдоб аз тараддуд
пур,

Ба ҷуз саргаштагӣ ин қавмро ҳосил намебошад.
Сайидо

ҳарису моил озманд.

Ба биринҷ ҳамчу нон шуд дили мо ҳарису моил,
Ки ба шурбофурушони ҷаҳон фароғдоранд.

Абуисҳоқи Атъима

ҲАРИСА а. هرسة оше, ки аз гандуми кӯфта, гӯшт ва
равған тайёр карда мешавад, ҳалим.

Чун ҳариса лаҳму гандум арқ ҳам
Ҳеч сабқе не дар эшон, фарқ ҳам. *Румӣ*

ҲАРИФ а. حريف 1. ҳамкор, ҳамкасб, ҳампеша.

Ба ёди ҳарифони ғурбатгирӣ,
К-аз эшон набинам якero ба ҷой. *Низомӣ*

2. ёр, ҳамсӯҳбат, ҳамнишин.

Ҳарифон — надимони ширинсухан,
Надимон — ҳарифони симинбадан. *Ҳочу*

3. рақиб; тарафи муқобили касе дар ҷанг ва бозӣ ё му-
собикча.

Зи шоҳони гетӣ дар ин ғори жарф
Киро буд чун ман ҳарифе шигарф. *Низомӣ*

Рузу шаб ин чо ба қимор-андарам,
Ҳаст ҳарифам фалаки лочвард. *Масъуди Саъд*

ҲАРИФОНА حريفانه дӯстона, рафиқона.

Фасли гул рафту ҳарифона шаробе назадам,
Бар лаби ташнаи дил қатраи обе назадам. *Махфӣ*

ҲАРИҚ а. حریق оташсӯзӣ, сухтор, забонаи оташ; сузон.

В-агар на чандон балою меҳнат насиби Исмаи шуд
аз рафиқон,

Ки ҳам зи ёрам ҳарикӣ нору ҳам аз бародар ҷигар
пурозар. *Исмаи*

ҲАРКОРА I هرکاره 1. устои ҳамақора, касе, ки Ҳама
корхоро мекунад ва аз уҳдаи он мебарояд; 2. қосид,
пайк; номабар.

Дили ошиқ хабар аз ҳолати маъшук диҳад,
Кишвари ишқ ба ҳарқора набошад муҳтоҷ.*

ҲАРКОРА II هرکاره дег.

Биёмад зан аз хона бо шуй гуфт,
Ки ҳаркораву оташ ор аз ниҳуфт. *Фирдавсӣ*

ҲАРОВУЛ *м. هراول* қисми пешгарди лашкар, муқадди-матулчайш.

Ҳиндол-мирзо ва Ҳочимуҳаммад-султон ҳаровули эшонро шикаст доданд. *«Таърихи Фариишта»*

ҲАРОИНА *هراينه* албатта, хатман; ноилоч, ночор; дар ҳар ҳол.

Бо дарафш ар тапонча хоҳӣ зад,
Боз гардад ба ту ҳароина бад. *Унсурӣ*

Шоҳзода ба забон даромаду гуфт: Ин тӯтӣ агар дар макони худ забони зиёнкорро нигоҳ медошт, ҳароина дар банд намеафтод, ки гуфтаанд: «Забони сурх сари сабз медиҳад бар бод».

«Чомеъ-ут-тамсил»

ҲАРОМ *а. حرام* манъ кардашуда, нораво, ношонста, ғайри қонунӣ (аз рӯи шарият); *муқобили* ҳалол.

Ало, то ба ғафлат нахобӣ, ки навм
Ҳаром аст бар чашми солори қавм. *Саъдӣ*

Омадӣ, ҷону днлу дида нисорат бодо,
Чун будӣ муниси ҷон, хоб ҳаром аст имшаб.

Махфӣ

ҲАРОМЗОДА *حرامزاده* 1. бачае, ки аз ғайри никоҳи шаръӣ зоида шуда бошад.

Ашки риёи зоҳидон рехт ба хонаи худо,
Қаҳба ба масҷид афғанад тифли ҳаромзодаро.*

2. ҳилагар, фиребгар, қаллоб.

Гуфт: — Чи ҳаромзода қавманд, сагро кушода ва сангро баста[анд]. *Саъдӣ*

ҲАРОМНАМАК *حرامنامه* курнамак, носипос.

Султони доругир аз шунидани сухани ... ҳаромнамакон дарошӯфта, филфавр аз сари ғазаб рокиби маркаби зафарлагом гардид.

«Шаҳномаи Фарғона»

ҲАРОМХОР||**ҲАРОМХҶР** *حرامخور||حرامخور* касе, ки ризку рӯзиаш аз ҷои нораво бошад.

Ошиқ, ки ғами ту хӯрд, он гоҳ
Шодӣ талабад, ҳаромхор аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲАРОМӢ *حرامى* дузд, роҳзан, ғоратгар, яғмогар.

Ҳукамо гуфтаанд: Чаҳор кас аз чаҳор кас ба ҷон биранҷанд: харомӣ аз султон, дузд аз посбон ва фосиқ аз ғаммоз ва руспӣ аз мӯхтасиб. *Саъдӣ*

Дар замони ӯ фитна сокин ва туруқ аз дузду харомӣ амин буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАРОРА||**ҲАРОРАТ** *а. حراره||حرارت* гармӣ, тоб, тафс.

Ҳарорате аз таъсири гардиши фалак пайдо шуд.
«Анвори Суҳайлӣ»

Бознишон ҳароратам з-оби ду дидаву бибин
Набзи маро, ки медиҳад ҳеҷ зи зиндагӣ нишон.
Ҳофиз

ҳарорати ғаризӣ гармии табиии бадан.

ҲАРОС *هراس* тарс, ваҳшат, бим.

Аз он ҳайбаташ дар дил омад ҳарос,
Ки зиракманиш буду зиракшинос. *Низомӣ*

Дар он ҳаволи шере буд ... ва ҳаргиз гов надида
буд ... чун бонги Шатраба ба гуши ӯ расид, ҳаросе
ва ҳайбате бад-ӯ роҳ ёфт. *«Калила ва Димна»*

ҲАРОСИДАН *هراسيدن* тарсидан, бим доштан, ба воҳима афтодан.

Гуфто: Зи касе намеҳаросем,
Чун худ зи худӣ намешиносем. *Ҳилолӣ*

ҲАРОСОН *هراسان* тарсон, дар тарс афтода, тарсида.

Зи бас аз гардиши гардуни дунҳиммат ҳаросонам,
Дилам чун акси оина даруни сина меларзад.

Махфӣ

ҳаросон кардан тарсондан, ба воҳима андохтан.

Чунин ранчи душвор осон кунем,
Беҳ ояд, ки ҷонро ҳаросон кунем. *Фирдавсӣ*

Бигӯю зи ман роз пинҳон макун,
Сиголиш зи ҳар бад ҳаросон макун. *Савдо*

ҳаросон шудан ба воҳима афтодан, тарсидан.

Мушкиле нест, ки осон нашавад,
Мард бояд, ки ҳаросон нашавад.*

ҲАРОШ *هراش* қай, истифрӯғ.

Аз чӣ тавба накунад хоҷа, ки ҳар ҷо ки бувад,
Қадаҳе май бихӯрад, рост кунад зуд ҳарош.
«Луғати фурс»

ҲАРР *а. حر* *ниг.* ҳар 1.

ҲАРРИН *هرين* овози муҳиб, наъра, садо, хуруш.

Зи ҳаррини ҳамла, зи ҳаррои теғ
Шуда об хун дар дили тундмеғ. *Низомӣ*

ҲАРРО I *а. هرا* абзори анҷоми зарқуб ва нуқрақуби асп, монанди синабанд, лаҷом ва ғ.

Туро амон зи амал беҳ, ки аспӣ ҷангиरो
Ба рузи маърака баргустувон беҳ аз ҳарро.

Ҳоқонӣ

Таковар даҳ аспӣ мурассаъфисор
Ҳама зери ҳаррои гавҳарнигор. *Низомӣ*

ҲАРРО II *هرا* овози муҳиб, бонги даҳшатнок.

На овои мурғу на ҳаррон дад,
Замона забон баста аз неку бад. *Фирдавсӣ*

ҲАРРОС *а. حرّاث* деҳқон, кашоварз, барзгар; \diamond **ҳарроси рӯзгор** *киноя* аз худо.

Тухм аз лутф дар замини камол
Чун ту ҳарроси рӯзгор нақишт. *Анварӣ*

ҲАРРОФ *а. حراف* гапан, теззабон.

Бедил, имрӯз хомаи ҳарроф
Мунҳариф буд аз хати инсоф. *Бедил*

ҲАРРОҚ *а. حراق* 1. оташдиҳанда, он кӣ оташ афрӯзад; сӯзонанда, сӯзон; 2. оташгиранда, сӯхташаванда.

Давид дар дилу ҷисми аду маҳобати ту,
Чунон ки оташи сӯзанда дар дили ҳарроқ.
Заҳири Форёбӣ

ҲАРРОҚА *а. حراقه* 1. олати оташзанӣ, оташзананда; 2. киштие, ки аз он бар душман нафти сӯзон ва моддаҳои оташин меандохтаанд.

Дилаш ҳарроқа дар оташзанӣ дошт,
В-аз он оташ сари дудафгане дошт. *Низомӣ*

ҲАРС I *a.* حرث зироат, заминкорӣ, деҳқонӣ, киштукор.

Аҳли ҳарс ва заръ мутафарриқ гаштанд.

«*Таърихи Яминӣ*»

Бархезад аз замона ба якбор ҳарсу насл,
Гар дафъи фитнаро набувад теғи ту замон.

Заҳири Форъебӣ

ҲАРС II *a.* حرس ниғаҳбонӣ, ниғаҳбонӣ қардан.

ҲАРУН *a.* حرون 1. саркаш, ноором.

Ҳар ки бо болнғон забун гардад,

Чун ба тифлон расад, ҳарун гардад. *Низомӣ*

2. аспӣ саркаш, нофармон.

Накӯхӯён сафехонро забунанд,

Ки инон роҳвор, онон ҳарунанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲАРУР *a.* حرور бодӣ гарм; гармсер, шахчилав.

Ёд дорам, ки дар айёми ҷавонӣ гузар доштам ба
қуе ва назар бо моҳруе, дар тамузе, ки ҳарураш
даҳон бичӯшонидӣ. *Саъдӣ*

ҲАРФ *a.* حرف 1. аломат барои ифодаи овозҳо дар алифбо.

Чӣ нуқсон зи як мурғ дар хирмане,

Чӣ бешӣ зи як ҳарф дар дафтаре. *Манучехрӣ*

2. сухан, калима, гап; ҳикмат.

Ба чиҳати иброми он ҷамоат ҳарфе чанд бина-
висанд. *Авфӣ*

То кай ба саманд медиҳӣ дав,

К-он ҳарфи Низомӣ асту *Хисрав? Шоҳин*

Ба дилҳои пур аз хун ҳарфи он зулфи дуто бикшо,
Сари ин нофаро пеши ғазолони Хито бикшо. *Соиб*

3. *грам.* ҳиссаи номуствақили нутқ; < > ҳарфи баланд
а) сухани пурмаъно, пурмазмун ва бадеъ; б) гапи
сахт, ҳарфи танбеҳдиҳанда; гапи тунду тез; ҳарфи
гулӯсуз сухани тунду талх.

Ханҷарат ҳарфи гулӯсуз зи ҷавҳар дорад,

Ҳаст дар сарзаниши хасм забонаш гӯё.

Саиди Ашраф

ҳарфи масруқ ҳарфе, ки навишта шаваду ҳонда на-
шавад, ҷунончи дар алифбои арабӣ: خواب (хвоб—хоб),

خواهر (хвоҳар—хоҳар); ҳарфи мағздор сухани дақиқ,
гапи ҷондор.

Саъй кун, то аз ту монад ҳарфҳои мағздор,

Дертар нушида мегардад зи аъзо устухон.

Шафеи Асар

ҳарфи паҳлудор сухане, ки ба таври киноя гуфта ме-
шавад.

Нафас ба ҳар тарафе ништаре фуру бурдаст

Ба синаҳои ҳасудон чу ҳарфи паҳлудор. *Зухурӣ*

ҳарфи сангин киноя аз сухани дағал, гапи сахт.

Чанд бояд шуд зи ғафлат маркази ташнеи халқ,
Ҳарфи сангин то ба кай чун гӯши кар бардоштан.

Бедил

ҳарфи таҳдор ҳарфи маъқул, сухани бомазмун.

Ба даст овардам аз нақши нигини хотам ин маъний,
Ки дар дил ҷо кунад, бе ҳарф, ҳар ҳарф, ки таҳ
дорад. *Мӯҳсини Таъсир*

ҳарфи қолибӣ сухани забонзадшуда, сухане, ки гуян-
да аз дигарон шунида ба маънояш пай набурда
гӯяд.

Аз ду ҳарфи қолибӣ, к-аз дигарон омӯхтаст,

Даъвия гуфтор бар тӯтӣ мусаллам кай шавад?!
Соиб

Соиб

ҳарфи ҷавҳардор сухани обдору нағзу барҷаста.

Дархури бечавҳарон гавҳар ба бозор оварам,

Ҳарфи ҷавҳардор аз теғи забон дорам дарег. *Соиб*

ҳарф ба ҳарф нуқта ба нуқта; айнан, таҳтуллафз;
сар то по.

Зан зане буд кордони шигарф,

Он варақ бозхонд ҳарф ба ҳарф. *Низомӣ*

ҳарф кушодан гап сар қардан, ба гапзани сар қардан;
ҳарф аз даҳан кашидан (ё гирифтан) а) гап гирифтан
аз касе.

Хуш он ки хастадилона май зи ҷоми жарф кашанд,

Чу нуқта аз даҳани танги ёр ҳарф кашанд. *Салим*

б) гапи касеро тамои нокарда буридан.

Магир аз даҳани халқ ҳарфро, зинҳор,

Ба осъе чу шудӣ, пос дор навбатро. *Соиб*

ҳарф ба ҳадди хеш задан ба андозаи худ сухан гуф-
тан, аз ҳадди худ нагузаштан.

Ҳадди Ваҳшӣ нест лофи ишқи он султони ҳусн,

Ҳарф бояд зад ба ҳадди кештан дарवेशро. *Ваҳшӣ*

ҳарф дар қафо задан ғайбат қардан, дар ғайби касе
сухани бад гуфтан; ҳарф дуто шудан бо ҳам мувофиқ
наомадани қавлу амал.

Гуфтам: Ба ёди дарди ту умре ба сар барам,

Пуштам зи ғам дуто шуду ҳарфам дуто нашуд.

Мухлиси Қошӣ

ҲАРФГИР حرف گير хурдагир, айбҷӯй, нуктагир.

Қоғаз бидариданду қалам бишкастанд,

В-аз дасту забони ҳарфгирон растанд. *Саъдӣ*

ҲАРФНИЮШ حرفنيوش гапшунав, гапдаро.

ҲАРФСАНЧ حرفسنج касе, ки дар гуфтану навиштан
диққат ва мулоҳиза қор мефармояд.

Муаллим, к-аз ин тахта шуд ҳарфсанч,

Наёмухт моро ҷуз аз ҳарфи ранч. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲАРФЧИН حرفچين 1. суханчин, ғайбатчи; 2. хаттот, ко-
тиб.

Зи бас «хома» лесида он ҳарфчин,

Сияҳ карда дандони худ ҳамчу «шин». *Тугро*

ҲАРФШИНОС حرفشناس суханшинос, сухансанч, нукта-
фаҳм.

Ба даври ҳусни ту он ориф асту ҳарфшинос,

Ки лавҳи зӯҳд сутурду қаландарӣ омӯхт.

Қамоли Хучандӣ

ҲАРФҶҮЙ حرفجوی кунҷков, ҷӯяндаи маънии ҷизе; пур-
сон.

Суолаш ба ҷое шуд аз гуфтугӯй,

Ки аз аҳли ваҳдат бишуд ҳарфҷӯй. *Шодӣ*

ҲАРЧАНД هرچند ҳар қадар, агар чи, бо вучуди он ки,
бо вучуди ин ки.

Эй дил, манех аз миён бурун пой,

Ҳарчанд ки ёр бар қанор аст. *Анварӣ*

Боз ой, ки боз ояд умри шудаи Ҳофиз,

Ҳарчанд ки н-ояд боз тире, ки бишуд аз шаст.

Ҳофиз

ҲАРҚ *a.* حرق сӯхтан, сӯзиш.

Ҳасуду душмани мулки туро бибурду бисухт,
Ба ғарку ҳарқ аз-он шуд диловар оташу об.

Муизӣ

ҲАРҚАТ *a.* حرقت *ниг.* ҳарқ.

Ғаҳ дар ӯ достони рӯзи фироқ,
Ҳарқати доғи шавқу сӯзи фироқ. *Ҷомӣ*

ҲАРҲАФТ *a.* هر هفت ҳафт хел зинати занон, ки иборат аз
хино, усма, сурхӣ, сафедӣ, зарак, ғолия, сурма мебо-
шад; ороиш.

Душ аз дарам даромад сармасту беқарор
Ҳамчун маҳи духафтаву ҳарҳафт карда ёр. *Анварӣ*
Ҳамчу моҳи духафта аз сари ноз
Қарда ҳарҳафт аз он чи ёбад соз. *Низомӣ*

Ҳамон лаҳза, ки Хисравхон ҳудро ҳамчун занон
ҳарҳафт карда ва ораста аз дар даромад, султон ба
забони ҳол гуфт ... *«Таърихи Фариста»*

ҲАРҶОЙ *a.* هر جائی 1. дар ҳар ҷо буда, он ки ҷой муайян
надорад; ҳарзагард, овора; 2. беқарор, бесубот дар ишқ,
нопойдор.

Ё раб, ба кӣ битвон гуфт ин нукта, ки дар олам
Рухсора ба кас нанмуд он шоҳиди ҳарҷой. *Ҳофиз*
Ман аз ин дар наравам, з-он ки ба ҷое нарасад
Ҳеҷ коре ба талаб ошиқи ҳарҷонро.

Қамоли Хучандӣ

ҲАС(С) *a.* حش ташвиқ, тарғиб, барангезиш.

Умаро уро бар таваҷҷуҳи Ҳирот ҳас ва таҳрир
намуданд. *«Таърихи Ҷаҳонқушо»*

ҲАСАБ I ||**ҲАСБ** *a.* حسب қадр, андоза, миқдор; ба ҳас-
би ... мувофиқи ..., аз рӯи ...

Пеш аз ин дар мамолик авзони зар ва бор ва газ
ва паймона ва қафизу тағор мухталиф буд то ғоят,
ки дар вилоят низ ба ҳасби навоҳӣ ихтилоф дошт.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

бар ҳасаби ... мувофиқи ..., мутобиқи...

Нома набишта бидор, то ҷавобҳо бирасад, ки
бар ҳасаби он кор кунӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Найли мурод бар ҳасаби фикру химмат аст,
Аз шоҳ назри хайру зи тавфиқ ёварӣ. *Ҳофиз*

Шукри худо ки аз мадади бахти корсоз
Бар ҳасби орзу-ст ҳама кору бору дӯст. *Ҳофиз*

◇ **ҳасби воқеа ҷараёни воқеа, равиши ҳодиса.**

Яке аз мутааллиқони манаш бар ҳасби воқеа
мутталаъ гардонид. *Саъдӣ*

ҳасби ҳол (инчунин ҳасбулҳол) баёни аҳвол, шарҳу
тасвири аҳвол, ҷиғунагии ҳол.

На шеър аст ин ки Ҷомӣ месарояд,
Гирифторони дилро ҳасби ҳолест. *Ҷомӣ*

ҲАСАБ II *a.* حسب шараф; бузургӣ, фазилат, шӯҳрат,
бузургии мард аз рӯи насаб, мол ва ғ.

Насаб, гӯй, биёмезад зи Ҷамшед,
Ҳасаб пурсӣ, бихамдиллаҳ, ҷу хуршед. *Низомӣ*

Бар фазилати ту аз рӯи ҳасаб инкоре нест. *Авфӣ*
Ғар надорад ҳурматам ҷоҳил, маро камтар нашуд
Сӯи доно, на насаб, на ҷоҳу қадр на ҳасаб.

Носири Хисрав

ҲАСАД *a.* حسد рашк, нотавонбинӣ; пешрафти касеро на-
хостан.

Ман паҳлуи ёр мекунам хоб,
Ту паҳлуи худ кун аз ҳасад об! *Шоҳин*
ҳасад бурдан рашк ва нотавонбинӣ кардан.

Бародаронаш ҳасад бурданд, заҳр дар таомаш
карданд. *Саъдӣ*

ҲАСАДВАР *a.* حسدور касе, ки ҳасад меварзад, ҳасадку-
нанда, рашкқунанда.

Яке он ҳасадвар ба ҳар кишваре,
Ки ранҷаш бувад роҳати дигаре. *Ҷомӣ*

ҲАСАК I *a.* حسك хорҳасак; хор.

ҲАСАК II ||**ҲАСК** *a.* حسك панҷшоха, асбобе, ки бо он хир-
мани ғалларо бод медиҳанд, то қоҳ аз дона ҷудо шавад.

ҲАСАН *a.* حسن 1. соҳиби хусн, зебо, хуб, неку.

Аз сӯхбати дӯсте биранҷам,
Қ-ахлоқи бадам ҳасан намояд. *Саъдӣ*

Қамол, кӯш, ки илми назар зиёд кунӣ,
Ҷаро ки илм ҳасан гуфтаанду ҷаҳл — қабех.
Қамоли Хучандӣ

2. исми ҳоси мард; номи набераи калонии Муҳаммад.

Гуфт з-он фазле Ҳузайфа бо Ҳасан,
То бад-он шуд ваъзу тазкираш ҳасан. *Румӣ*

ҲАСАРОТ *a.* حسرات ҷ. ҳасрат.

Ба манҷаниқи азоб андарам, ҷу Иброҳим,
Ба оташи ҳасаротам фиканд хоҳандӣ. (1)
Шаҳиди Балхӣ

ҲАСБ *a.* حسب *ниг.* ҳасаб I.

ҲАСБА *a.* حصبة 1. тиб. сурҳак; 2. бемории арақӣ, тиф.

Ҳасбаю кулинҷу молихульё,
Сактаю силлу ҷузому мошаро. *Румӣ*

ҲАСБУЛҲОЛ *a.* حسب الحال *ниг.* ҳасаб I ||**ҳасб** (ҳасби ҳол).

ҲАСИБ *a.* حبيب 1. ҳисобқунанда, ҳосиб; 2. соҳиби ҳа-
саб, бузургвор, соҳиби фазилат.

Ҳарчанд навбаҳори ҷаҳон аст ба чашм хуб,
Дидори хоҷа хубтар он меҳтари ҳасиб. *Рудақӣ*

ҲАСИН *a.* حنين устувор, мустаҳкам; дастнорас.

... Ҳисори арк ... ҳасинтарини қиллои он мамла-
кат буд ... *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАСИНА ||**ҲАСИНАТ** *a.* حسينة ||**ҳасина** *ниг.* ҳасин.

ҲАСИР *a.* حسير буръё.

Ҳасире бигустурду болии ниҳод,
Ба Баҳром-бар офарин кард ёд. *Фирдавӣ*

Ҷавонеро дидам хубрӯй ва ҷомаҳон нав пушида
ва бар ҳасири кӯҳна нишаста. *«Хористон»*

ҲАСИС *a.* حسيس 1. ҳассос, ҳисқунанда; 2. садои нарму
оҳиста, маҳсусан ҷарс-ҷурси оташ.

Аз камии ақл парвона(-и) ҳасис
Ёд н-орад з-оташу сӯзу ҳасис. *Румӣ*

ҲАСК *a.* حسك *ниг.* ҳасак II.

ҲАСМ *a.* حسم буридан, қатъ кардан, буриш, қатъ.

Маҳмуд ҷиҳати ҳасми моддаи фитнаи эшон рӯй
ба Марв ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАСНО *a.* حسنا зебо, зани хушрӯй.

Хона чун хулд асту ман чун Одамам, зеро маро
Хури гандумгуни ҳасно додӣ, аҳсант, эй малик!
Хоқонӣ

ҲАСО||ҲАСОТ *a.* حصاء||حصاء сангреза, рег.

Пои нобино асо бошад, асо,
То наюфтад сарнагун у бар ҳасо. *Румӣ*

ҲАСОД||ҲИСОД *a.* حصاد дарав, даравидан.

Ба абри марҳамату офтоби отифатат
Расид хушай уммеди ман ба вақти ҳасод.
Заҳири Форъёбӣ

ҲАСОДАТ *a.* حسادات рашкбарӣ.

ҲАСОНАТ||ҲИСОНАТ *a.* حصانات мустаҳкамӣ, устуворӣ,
пойдорӣ, истехком.

Дар вилояти Яман ҳисне чанд дар ғояти ҳасонат
сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҲАСОТ *a.* حصاء *ниг.* ҳасо.

ҲАСОФАТ *a.* حصافت устувории ақл ва роӣ.

Бад-ин китоб камоли хирад ва ҳасофати у мета-
вои шинохт. «*Калила ва Димна*»

ҲАСР *a.* حصر 1. ихота, муҳосира, гирди чизеро печон-
да гирифтан.

Аъдошро набуд мадад илло азобу ҳаср,
Хуш бод он писар, ки падар бошад ончунон.
Манучехрӣ

2. ҳад, андоза, ҳисоб; ҳисоб кардан, андоза гирифт-
тан; ҳадду ҳаср андоза, ҳадду андоза.

... Ва моли эшонро ҳадду ҳаср натавонист кард.
Носири Хисрав

ҲАСРАТ *a.* حسرت 1. афсӯс, дарег, пушаймонӣ; ғам, ғус-
са, андуҳ.

Бирафту ҷаҳон дигареро сипурд,
Ба ҷуз ҳасрат аз даҳр ҷизе набурд. *Фирдавсӣ*
Ҳасрат накунад қудакро суд ба пири,
Ҳар гаҳ, ки ба хурдӣ бигурезад зи дабистон.
Носири Хисрав

Дар ба рӯи ханда мисли ғунҷаи гул бастаем,
Ашки ҳасрат то равон бар рӯи одам дидаем.
Махфӣ

2. орзу, майл, хоҳиши сахт.

Ман тоқати нодидани рӯи ту надорам,
Мапсанд, ки дар ҳасрати дидор бимирам. *Ҳилолӣ*

ҲАСРАТҚАДА حسرتخانه 1. ҷои ҳасрат, ғамхона.

Аз нолаи ошиқонаи ман
Ҳасратқадаест хонаи ман. *Файзӣ*

2. маҷ. дунё.

ҲАСРАТПАРВАР حسرتپرور он ҷӣ ки боиси ҳасрат ме-
шавад, ҳасратовар; ҳасрат ба вучуд оваранда.

Баромад доғи ҳасратпарвари дард
Ба дасти орзу чун лолаи зард. *Мулҳам*

ҲАСС *a.* حث *ниг.* ҳас(с).

ҲАССОД I *a.* حساب ҳасадбаранда.

ҲАССОД II *a.* حصاد даравгар, даравкунанда.

ҲАССОН *a.* حسان 1. бисъёр зебо; бисъёр хуб, бисъёр
неқу, бисъёр неқукор; 2. номи шоири маъруфи араб.

Яке шеъри ту шоиртар зи Ҳассон,
Яке лафзи ту комилтар зи Комил. *Манучехрӣ*

◇ **Ҳассони аҷам** лақаби Хоқонӣ.

Чун дид, ки дар сухан тамомам,
Ҳассони аҷам ниҳод номам. *Хоқонӣ*

ҲАССОС *a.* حساس зуд ҳисқунанда, он ки қобилияти ҳис-
карданаш баланд аст.

ҲАСТ هست вучуд, мавҷуд; ҳаст гаштан (*ё* шудан) ба
вучуд омадан; будан, вучуд доштан.

Ин ҳама кардем, давлат тира шуд,
Душмани шах ҳаст гашту ҷира шуд. *Румӣ*

Лек шамсе, ки аз ӯ шуд ҳаст асир,
Набвадаш дар зехну дар хорич назир. *Румӣ*
ҳаст кардан ба вучуд овардан.

Сер омадам, эй худой, аз ҳастии хеш,
В-аз тангдилуви аз тиждастии хеш!
Аз ҳар нест ту ҳаст мекуни, берун ор
3-ин нестиям ба ҳурмати ҳастии хеш. *Хайём*

ҳаст шудан *ниг.* ҳаст гаштан.

ҲАСТА هسته *ниг.* аста.

ҲАСТИСУЗ هستىسوز вобудкунанда, маҳвқунанда.

Хусни ин офтоби ҳастисӯз,
Ишқи он субҳи офтобафрӯз. *Ҷомӣ*

ҲАСТУ I هستو *ниг.* ҳаста.

ҲАСТУ II هستو қоял, эътирофқунанда, муқир.

Ба ҳастии ҳасту шавӣ аз нахуст,
Агар хештанро шиносӣ дуруст. *Асадӣ*

ҲАСТӢ هستى зиндағӣ, зиндагонӣ, мавҷудият, вучуд.

Мо ошиқу ошуфтаву мастем имрӯз,
Дар кун бутон бодапарастем имрӯз.
Аз ҳастии хештан ба кулди раста,
Пайваста ба даргоҳи аластем имрӯз. *Хайём*

ҲАСУД *a.* حسود рашкбар, ҳасадқунанда, бадхоҳ, бадан-
деш.

Тавонам он ки наёзорам андаруни касе,
Ҳасудро ҷӣ кунам, к-у зи худ ба ранҷ-дар аст.
Саъдӣ

Ҳамчу гул мерафт хандон сӯи ағъери ҳасуд,
Ҷастам аз бетоқатӣ ҳамчун сипанд аз ҷои худ.
Сайидо

Агар ҳасуд набошад, ҷаҳон гулистон аст.

Зарбулмасал

ҲАСУР *a.* حصور 1. касе, ки ба занон майли наздиқӣ
кардан надорад.

Ҳасур дар луғат шахсеро гуянд, ки аз занон ич-
тиноб намояд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. марди ҳасис, бахил.

ҲАСӢ *a.* حصى *ниг.* ҳасо.

ҲАТАБ *a.* حطب ҳезум, ҷуби суктанӣ.

Ҳатабро агар теша бар пай зананд,
Дараҳти барумандро кай зананд?! *Саъдӣ*

Луқмаи дӯзах аст зоҳиди хушк,
Қути оташ ба ҷуз ҳатаб набувад. *Камоли Хучандӣ*

ҲАТИМ *а.* حطيم 1. ҳар чизи шикаста ва хурдшуда; раҳнадор; 2. номи як қисми девори Қазба, миёни Руки, Замзам ва Мақом.

Арсай мулки ту аз амн чу атрофи ҳарам,
Хоки даргоҳи ту аз фаҳр чу аркони Ҳатим.
Заҳири Форёбӣ

ҲАТК *а.* هتك пора қардан; парда даридан, бадному расво қардан касеро; ҳатки номус пардаи номуси касеро даронидан.

ҲАТТАЛИМКОН *а.* حتى الامكان ба қадри имкон.

Ва ҳатталимокони муҳтариз ва муҷтаниб бошад.
Аҳмади Дониш

ҲАТТОК *а.* هتاك пардадар, бадзабон, касе, ки мардумро расво ва беобрӯ мекунад; бешарм.

ҲАФАЗА *а.* حفظе чамъ 1. ҷ. ҳофиз; 2. ҷ. фариштаҳон нигоҳбон, фариштаҳое, ки гуё дар тамоми умри одами қорҳои неку бади уро (номаи аъмоли уро) менависанд.

Ҳазанаи курсӣ ва ҳафазани лавҳ бад-ӯ намуданд.
«Равзат-ус-сафо»

ҲАФАС I *а.* حفص донаи меваи қизил, дӯлона.

ҲАФАС II *а.* حفص *ниг.* ҳафс.

ҲАФВА||ҲАФВАТ *а.* هفوه||هفوت хато, иштибоҳ, лағзис.

Вақте аз шайх ... ҳафвае содир шуд, вайро ба он муоҳаза қарданд. *«Нафаҳот-ул-унс»*

Сухан хор аз он аст, ҳафват азиз,
Қи набвад зи ҳафват суҳанро тамиз. *Шоҳин*

ҲАФИД *а.* حفيد набера.

ҲАФИЗ *а.* حافظ ниғаҳбон, ниғаҳдор, ҳимоякунанда.

Дили ҳафизии ту девони ғайбро мушриф,
Қафи қарими ту амволи ризқро омил.
Заҳири Форёбӣ

ҲАФИР||ҲАФИРА *а.* حفير||حفيرе 1. ҷои қандашуда, чуқурӣ, гавдол; гури қандашуда; 2. ҷои чуқури атрофаш иҳоташуда барои нигоҳ доштани гусфандон, қура.

Якero дар хотир афтод, ки ... ғорро ҳафираи гусфандони худ созад. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲАФР *а.* حفر қовиш, қандан, кофтан.

Ҳаёл мераваду қуфли маърифат саҳт аст,
Насим мевазадӯ ҳафри кӯҳ душвор аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ҲАФС||ҲАФАС *а.* حفص сабади чармин.

Ҷ ҳамехоҳад, к-аз ин нохуш ҳафас
Сад қафас бошад ба гирди ин қафас. *Румӣ*

ҲАФТ *1.* هفت *шумораи миқдорӣ* адади 7 (v); *2.* киноя аз ҳафт сайёра.

Абар дуву даҳ ҳафт шуд қадхудой,
Гирифтанд ҳар як сазовор ҷой. *Фирдавсӣ*

◇ **Ҳафт Авранг** *нуч.* Ҳафтдодарон, Дубби Акбар.

То бад-ин ҳафт фалак сайр қунад ҳафт ахтар,
Ҳамчунин ҳафт ба дидор бувад Ҳафт Авранг.

Фарруҳӣ

Ҳафт айвон *киноя аз ҳафт осмон; ҳафт андом ҳафт узви инсон:* сар, сина, шикам, ду дасту ду по; *киноя аз тамоми бадан.*

... Чунон к-аз тоати ҳақ ҳафт андом
Ба вақти саҷда қардан хоксор аст.

Абутолиби Қалим

Ҳафт ахтар ҳафт сайёра.

Ҳишт зери сару бар тораки ҳафт ахтар пой,
Дастӣ қудрат нигару мансаби соҳибҷоҳӣ. *Ҳофиз*
Ҳафт аъзо *ниг.* ҳафт андом.

Намозамро дурустӣ нест ҳарчанд,
Зи бори саҷда ҳафт аъзо шикаста.

Абутолиби Қалим

Ҳафт ганҷ (ё ганҷина) *а)* тилло, нуқра, қалъағӣ, сурб, оҳан, мис ва биринҷӣ; *б)* ҳафт хизонае ки доштани он расми подшоҳони Эрони қадим буд, монанди ҳафт ганҷи машҳури Хисрави Парвез; *мун.* ҳашт (ҳашт ганҷ).

Дари ҳафт ганҷинаро боз қард,
Ба расми қаён хилъате соз қард. *Низомӣ*

Ҳафт гунбад *а)* ҳафт осмон; ҳафт табақаи осмон; *б)* ҳафт гунбади Баҳроми гур, ҳафт қасре ки гуё Баҳром сохта буд; ҳафт манзар.

Ҳафт гунбад даруни он бора
Қарда бар таби ҳафт сайёра. *Низомӣ*

Ҳафт даръё ҳафт баҳре, ки ба ақидаи қадимиён хушқиро иҳота мекард: даръёи Чин ё даръёи Аҳзар, даръёи Уммон, даръёи Қулзум ё даръёи Аҳмар, даръёи Барбар, Уқёнус, Баҳри Рум ё Баҳри Миёназамин, даръёи Сиёҳ; *киноя аз осмону замин, олам; ҳафт иқлим киноя аз тамоми дунёе, рубъи маскун, аз рӯи ақидаи олимони ҷуғрофияшиносии қадим замин ба ҳафт минтақа тақсим шуда, ҳар кадом ба яке аз ҳафт ситора мансуб шумурда мешуд, мас. Ҳиндустон ба Зухал, Чин ба Муштарӣ, Туркистон ба Миррих, Хуросон ба Шамс, Мовароуннаҳр ба Зухра, Рум ба Аторуд, Балх ба Қамар; ҳафт кишвар *ниг.* ҳафт иқлим.*

Ҳафт кишвар намекунанд имруз
Бе мақолоти Саъдӣ анҷумане. *Саъдӣ*

Ҳафт майдон аз рӯи ақидаи ситорашиносии қадим ҳафт табақаи осмон; **ҳафт миллат** *д.* ҳафттоду ду миллат, яъне мазҳаб, ҳафттоду ду дин, ки гуё дар рӯи замин мавҷуд будааст.

Қитоби ҳафт миллат гар бихонад одамай, омист,
Нахонад то зи ҷузвӣ одамайят дostonеро. *Назирӣ*
Ҳафт осие *киноя аз ҳафт осмон, ҳафт фалак.*

Қиам ману ҷӣ бувад ризқи ҳамчу ман мӯре,
Қи бори хотири ин ҳафт осие шудаам. *Соиб*
Ҳафт паргор *киноя аз ҳафт осмон.*

Ҷуз ин маркази ҳафт паргор нест,
Ҷуз ин ҳафт паргор пуркор нест. *Ҳофиз*
Ҳафт роҳ ҳафт пардаи чашм (мултаҳама, қарния, инабия, анкабутия, шабакия, машина, сулбия).

Ашки ҳарамнишини ниҳонхонаи маро
Аз сӯи ҳафт роҳ ба бозор мекашӣ. *Ҳофиз*
Ҳафт руқъаи адкан ҳафт иқлим; дунёе.

Аз ҷаври ҳафт пардан азрақ ба ашки лаъл
Туфон ба ҳафт руқъаи адкан дароварам. *Ҳоқонӣ*
Ҳафт фалак *нуч.* ҳафт табақаи осмон, ки ҳар кадоми

он мадори яке аз ҳафт сайёра будааст: фалаки Қамар (Мох), фалаки Уторид (Тир), фалаки Зухра (Нохид), фалаки Шамс (Офтоб), фалаки Миррих (Баҳром), фалаки Муштарӣ (Бирҷис) ва фалаки Зухал (Қайвон); **ҳафт хаданги чорбехӣ киноя аз дуньё.**

К-ин ҳафт хаданги чорбехӣ.

В-ин нӯҳ силари ҳазормехӣ... *Низомӣ*

ҳафт қалам ҳафт навъи хатти арабӣ: сулс, муҳаққик, тавкёъ, райхон, тариқоъ, насх, таълиқ; **ҳафт ҳаҷдан нур** *ниг.* ҳафт роҳ; **ҳафту чаҳор** (*ё* чор) ҳафт қабати осмон ва чор унсур; *киноя аз осмону замин, олам.*

Эй он ки дар зери чаҳору ҳафти,

В-аз ҳафту чаҳор доим андар тафти.

Ғам хӯр доим, ки дар раҳи огафти

Ин моя надонӣ: чу рафти-рафти. *Хайём*

«**Ҳафт қулзум**» номи луғати машҳури тафсири форсу тоҷик, ки аз тарафи Ғозиуддин Ҳайдар дар соли 1815 таълиф ёфтааст.

ҲАФТА *هفته* ҳафт рӯз, чоръаки моҳи қамарӣ.

Ба ду ҳафта гардад тамому дуруст,

Бад-ин боз гардад, ки буд аз нахуст. *Фирдавӣ*

ҲАФТДОДАРОН *هفت دادران* *нуч.* Дубби Акбар, ҳафт ситорае, ки ба шакли хирс тасаввур карда мешавад.

ҲАФТРАНГ *هفت رنگ* 1. гуногунранг, алвон, рангоранг, мунаққаш.

Пардаи ҳафтранги дар бигзор

Ту, ки дар хона буръё дорӣ. *Саъдӣ*

2. як навъ гул, ки ҳафт ранг дорад.

Ҳазорон сифат гул дамида зи санг,

Зи садбаргу дуруй в-аз ҳафтранг. *Асадӣ*

3. ҳафт ранги гуногун, ки ба ҳафт сайёра нисбат дода мешавад: сиёҳ ба Зухал, ҷигарӣ ба Муштарӣ, сурх ба Миррих, зард ба Афтоб, сафед ба Зухра, кабуд ба Уторид (Аторуд), сабз ба Мох.

ҲАФТХОН *هفت خان* 1.: **ҳафтхони Исфандиёр** дар «Шоҳнома» ҳафт саргузашти Исфандиёр, ки барои наҷот додани хоҳараш аз асорати Арҷосб ном подшоҳи Турон дар роҳи қалъаи Рӯиндиҷ ҳафт моненаи хавфнокро дафъ карда буд.

Ё магар Исфандиёрам, к-он арусонро ҳама,

Аз диги Рӯин ба саҳни ҳафтхон овардаам. *Ҳоқонӣ*

ҳафтхони Рустам дар «Шоҳнома» ҳафт саргузашти Рустам, ки барои халос кардани Ковус аз асорати девҳо дар Мозандарон ҳафт рӯз роҳ тай намуда, дар ҳар манзил таҳлуқаеро дафъ кард; 2. *маҷ.* кори душвору хавфнок; 3. номи оҳанги мусиқӣ.

ҲАФТЧҶҮШ *هفت جوش* металли сахте, ки аз омехтаи ҳафт фулуз ҳосил шудааст.

Лагадқубан гурзаи ҳафтчӯш

Бароварда аз гови гардун хуруш. *Низомӣ*

ҲАЧ *هچ* *ниг.* ҳаҷ II.

ҲАШАМ *ا. هشتم* хизматгорон, навкарон, чокарони подшоҳӣ, давлатмандон, хоҷагон.

Фаровон буд уро сипоҳу ҳашам,

Надидӣ ба аҳдаш чу худ муҳташам. *Шодӣ*

Аз ... бисёрини ҳашам касеро аз худ бузургтар тасаввур накардӣ. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

ҲАШАМАТ *ا. هشمت* 1. *ниг.* ҳашам; 2. *ниг.* ҳишмат 1, 2.

ҲАШАР *ا. حشر* гуруҳ, издиҳом, анбӯҳ; ҷамоат; анҷу-ман.

Маъзолик ҳашари бекарон ҷамъ оварда ба ҷанги эшон озим гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Пас сиёҳи андаке бе ин нафар

Беҳ ки бо аҳли нифоқ ояд ҳашар. *Румӣ*

ҲАШАРА||ҲАШАРАТ *ا. حشره||حشرة* ҷовварҳои хурд аз қабилӣ мурҷа, малах, мағас, занбӯру каждум ва ғ.

ҲАШАРОТ *ا. حشرات* ҷ. ҳашара||ҳашарат.

Дар ҳазоини мулуки Ҳинд китобест, ки аз забони мурғон ва баҳонм ва вуҳуш ва сибёғ ва ҳашарот ҷамъ кардаанд. *«Қалила ва Димна»*

ҲАШАРӢ *ا. حشري* 1. мансуб ба ҳашар; 2. сарбозе ки яроқи сабук дорад; аҳли қушун, пӣёданафар.

Дигар заруратам аз шаҳр мебибояд рафт,

Чунонки не ҳашарӣ бошаму на даргоҳӣ.

Заҳири Форъбӣ

ҲАШВ *ا. حشو* 1. он чи, ки чизеро бо он пур мекунанд; пур кардани абраву астари либос, курпа, болишт ва ғ. бо пахта, пашм ва чизҳои дигар.

Аз ҳашви чарх пур нашавад ҷавфи ҳимматат,
Симурғи ҳимматат на чу мурғони арзан аст.

Анварӣ

Қабо гар ҳарир асту гар парниён,

Ба ночор ҳашваш бувад дар миён. *Саъдӣ*

2. нуқтаҳои дағали гиреҳмонанд дар тору пуди матон абрешимӣ, ки баъд аз бофта шудани он намоён шуда меистад ва ин айби он матоъ аст; 3. гапи зиёдӣ, сухани барзиёди бемаънӣ.

То наёмӯзад, нағӯяд садъяке,

В-ар бигӯяд, ҳашв гӯяд, бе шаке. *Румӣ*

4. *адш.* сухани зиёде, ки дар миёни ҷумла бошад, ҷумла ё калимаи туфайлӣ; **ҳашви малех** калимаву ибораҳои иловагии эзоҳӣ дар ҷумла. Дар байти зерини Ҳофиз ҷумлаи «ки равонаш хуш бод» аз қабилӣ ҳашви малех аст.

Пири паймонакаши ман, ки равонаш хуш бод,

Гуфт: Парҳез кун аз сӯҳбати паймоншиканон.

Ҳофиз

ҳашви мутавассит калимаву ибораҳои зиёдатӣ, ки ба сухани бадеӣ нуқсон намеоранд; **ҳашви қабех** калимаву ибораҳои барзиёд ва нодаркор, ки ҳусни асари бадеиро аз миён мебаранд.

ҲАШИВОР||ҲУШЕВОР *هشيوار* хирадманд, оқил, хушёр.

Хирад ёфт лахтеву шуд кордон,

Ҳашивору боҳангу бисёрдон. *Фирдавӣ*

Ҳушевор девона хонад варо,

Ҳамон хеш бегона хонад варо. *Фирдавӣ*

ҲАШИШ *ا. حبش* 1. алаф; алафи хушк; гиёҳ, гиёҳи хушк, хас.

Маяфроз гардан ба дастору риш,

Ки дастор пунбасту ришат ҳашиш. *Саъдӣ*

2. моддаи беҳис ва маст кунанда, ки аз барги канаб тайёр карда мешавад, чарс, банг.

Ҳосият бинҳода дар каффи ҳашиш,

К-у замоне мераҳонад аз худииш. *Румӣ*

ҲАШМАТ *а.* **حشمت** 1. *ниг.* ҳашам.

... Бо шавкате аз фалак зиёда,
Бо ҳашмате аз малак зиёда ... *Шоҳин*

2. *ниг.* ҳишмат 1.

Эй дил, он дам, ки хароб аз маи гулгун бошӣ,
Бе зару ганҷ ба сад ҳашмату шоҳӣ бошӣ. *Ҳофиз*

ҲАШМАТПАРАСТ *а.* **حشمتپرست** мақомпараст, чоҳпараст,
мансабдуст.

Такаббур кунад марди ҳашматпараст,
Надонад, ки ҳашмат ба ҳилм андар аст. *Саъдий*

ҲАШО *а.* **حشا** ба ин шакл камистегмол; чамъаш аҳшо(ъ).

ҲАШОИШ *а.* **حشایش** ҷ. ҳашиш.

Дар ҳашоиш чун ҳашише ӯ ба пост,
Мурғ пиндорад, ки он шоҳи гиёст. (1) *Румӣ*

ҲАШР *а.* **حشر** 1. чамъ кардан, ғун кардан; чамъомад,
мачлис; 2. *мач.* қиёмат.

Гардун зи замин ҳеҷ гуле бар н-орад,
То нашканаду боз ба гил наспорад.
Гар абр чу об хокро бардорад,
То ҳашр хама хуни азизон борад. *Хайём*

ҲАШРГОҲ *а.* **حشرگاه** 1. д. ҷое, ки гӯё қиёмат барпо мешавад;
майдони қиёмат; 2. *киноя* аз майдони ҷанг.

Ба шӯриш даромад яке ҳашргоҳ,
Биҷунбид моҳӣ, биларзид моҳ. *Шодӣ*

ҲАШТ *а.* **هشت** шумораи миқдорӣ адади 8 (л); ◇ ҳашт боғ
(ё бӯстон) ҳашт боғи биҳишт; ҳашт ганҷ номи ганҷҳои
Хисрави Парвез: Ганҷи Арӯс, Ганҷи Бодовард ё Бодовар,
Ганҷи Деба, Ганҷи Афросиёб, Ганҷи Сӯхта, Ганҷи
Хазро, Ганҷи Шодовард, Ганҷи Бор; *муқ.* ҳафт (ҳафт
ганҷ).

ҲАЮЛО *ю.-а.* **هيولى** *фалс.* модда, моддаи асли, мохияти
ҳар чиз, гавҳар, материя.

Ҳеҷ шакле бе ҳаюло қобили сурат нашуд,
Одамай ҳам пеш аз он-к одам шавад, бузина буд. *Бедил*

Он шабаҳ аз маводди олами рӯҳонӣ пур шавад,
Яъне аз моддаи ҳаюлои нур ва зулмат.

Аҳмади Дониш

ҲАЮН *а.* **هيون** шутур, шутури тезрав.

Ду бозу ба кирдори рони ҳаюн
Бараш чун бари пилу чеҳра чу хун. *Фирдавӣ*

Туро кӯҳпайкар ҳаюн мебарад,
Чӣ донӣ, ки бар мо чӣ шаб меравад. *Саъдий*

ҲАЯВОН *а.* **حيوان** 1. мавҷуд, ҷондор, зинда.

Қоил ба вазире, ки зи осори вучудаш
Мақсуд аён гашт вучуди ҳаявонро. *Анварӣ*

2. чорпо, ҳайвон.

Риндӣ омузу карам куп, ки на чандин хунар аст,
Ҳаявоне, ки нанушад маю инсон нашавад. *Ҳофиз*

ҲАЯҶОН *а.* **هيجان** ошuftагӣ, изтироб, ҷушу хуруш;
оташиншавӣ, барангехтагӣ.

Як нимарухаш зарду дигар нимарухаш сурх,
Инро ҳаяҷони даму онро хафақон аст. *Манучехрӣ*
Аз он нафх ҳаяҷон падида меояд ва муртафеъ ме-
шавад об. «*Аҷоиб-ул-махлуқот*»

ҲАҚ(Қ) *а.* **حق** 1. рост, дуруст; *муқобили* ботил 1.

Ба таъм талх чу панди падар, валеқ муфид,
Ба назди чоҳил—ботил, ба пешу доно—ҳақ!

Ибни Сино

Ва ба ҷои форуқ биншонда, то аз ту фарқ хоҳад
миёни ҳаққу ботил. *Аҳмади Дониш*

2. ҳақиқат, дурустӣ; 3. чизе, ки ба касе оид аст, ра-
самати касе; ҳисса, насиб.

Ҳаққи худ талаб карданд, бегонагон бар эшон
тааддӣ карданд. «*Анвори Сухайлӣ*»

Бо муҳтасиб бигӯю матарс аз касе, Қамол,
Гар бода меҳурем, ҳақи кас намехурем.

Қамолӣ Хуҷандӣ

4. д. яке аз номҳои худо.

Чу Бу-Али майи ноб ар хурӣ ҳақимона,
Ба ҳаққи ҳақ, ки вучудат ба ҳақ шавад мулҳақ.

Ибни Сино

5. бо изофа ва пешоянд ҳамчун пешоянди номи тар-
кибӣ бо маънои гуногун: андар ҳаққи барои..., дар
бораи..., дар хусуси ...; ба ҳаққи чизе қасам ба
чизе; дар ҳаққи ... дар хусуси ..., дар бораи ...; ◇
ҳақ фаромӯш кардан кӯрнамакӣ кардан.

Чу хидматгузoret гардад қахун,
Ҳақи солиёнаш фаромӯш макун. *Саъдий*

ҳаққи намаки касеро ба ҷой овардан қадру қимату
хурмати касеро доништан.

Чу ҳаққи намакро кас орад ба ҷой,
Зи давлат ниҳад бар сари чарх пой. *Шодӣ*

ҳақ ба мавзеъ ниҳодан кори одилона кардан.

Бинҳод замона ҳақ ба мавзеъ,
Ботил зи миёна гашт маҳҷур. *Муиззӣ*

ҳақ ба(р) ҷониби (ё тарафи) касе будан дуруст ва ҳақ-
қонӣ будани ақидаи касе, ҳақ будани гапи касе.

Ҳоҳем, ки бар дидаи мо бигзарад он сарв,
То халқ бидонанд, ки ҳақ бар тарафи мост.

Масъуди Саъд

ҳақ бар қанор гузоштан *ниг.* ҳақ фаромӯш кардан.

ҲАҚБИН *а.* **حقبين** одами боинсоф, одил, ҳақдон.

Уро нишон он аст, к-ӯ андар дуо завқаш диҳад,
Чашму дилашро ин замон ҳақпарвару ҳақбин ку-
над. *Шамси Табрезӣ*

ҲАҚВАР *а.* **حقور** он кӣ ҳақ ба ҷониби уст; соҳиби ҳақ,
боҳақ, ҳақдор, зиҳақ.

Ин ҷумларо ба ҳақ малику подшоҳ бош,
Зеро ки ҳақ ҳамеша сазовори ҳақвар аст. *Муиззӣ*

ҲАҚГУЗОР *а.* **حقگذار** 1. он кӣ ҳамеша аз рӯи инсоф ва
адолат рафтор мекунад; одил, боинсоф.

Мубтало гаштам дар ин банду бало,
Қушиши он ҳақгузoron ёд бод! *Ҳофиз*

2. вазифашнос; сипосгузор.

Зиҳӣ бандагони худовандгор,
Худовандро бандаи ҳақгузор. *Саъдий*

ҲАҚГУЙ *а.* **حقگو** ростгӯй, гуяндаи ҳақиқат.

Ту манзилшиносиву шаҳ роҳрав,
Ту ҳақгӯю хусрав ҳақоикшунав. *Саъдий*

ҲАҚИР *a.* حَقِير назарногир, беқадр, хурд; хор, залил.

Маликзодаеро шунидам, ки кутох буд ва ҳақир.
Саъдӣ

Коре, ки аз сӯзани ҳақир барояд, найзаи сарфароз чӣ гуна ба ҷо оварад. «*Низори дониш*»

ҲАҚИРУЛҶУССА *a.* حَقِير الْجَسَد лоғар, хароб, заиф бадан хурдхайкал.

Фил ҳарчанд ҳақирулҷусса бошад, зари хатир хамсанги ӯ мешавад. «*Хизонаи омира*»

ҲАҚИҚ *a.* حَقِيق сазовор, лоик.

Пирро гуфтам аз сари таҳқиқ,
Эй туро мулку дин ҷадиру ҳақиқ. *Саноӣ*

ҲАҚИҚАТ *a.* حَقِيقَت асли ҳар чиз; чигунагӣ; моҳият; ростӣ, дурустӣ.

Ҳақиқат сароест ороста,
Ҳавову ҳавас гарди бархоста,
Набинӣ ба ҷое, ки бархост гард,
Набинад назар, гарчи биност мард. *Саъдӣ*
дар ҳақиқат дар асл, ба ростӣ, аз руи дурустӣ ва ростӣ.

Ва ҳол ин ки зулми уммол дар ҳақиқат зулми султон аст. *Аҳмади Дониш*

ҲАҚИҚАТБИН حَقِيقَت بَيْن тарафдори ҳақ, ҳақиқатдӯст, ҳақиқатшинос.

Сухани беғараз аз бандаи муҳлис бишнавар,
Эй ки манзури бузургони ҳақиқатбинӣ! *Ҳофиз*

ҲАҚИҚАТНАЗАР حَقِيقَت نَظَر дурустфикр, он ки фикру мулоҳизаи дуруст дорад.

Ҳақиқатназар росику хушманд,
Ба арбоби фазлу хунар арҷманд ... *Фазлӣ*

ҲАҚИҚАТПАРДОЗ حَقِيقَت پَر دَا ز касе, ки ҳақиқатро ме-гӯяд, ростгӯӣ.

Бар сари чехра ниҳад зулфи маҷоз,
Шавад аз парда ҳақиқатпардоз. *Ҷомӣ*

ҲАҚИҚАТШИНОС حَقِيقَت شِنَاس олим, доно, хушманд, ориф.

Тавон гуфтан ин бо ҳақиқатшинос,
Вале хурда гиранд аҳли киёс. *Саъдӣ*

ҲАҚНАВОЗ حَق نَوَاز он ки ҳақро муҳтарам медорад, тарафдори ҳаққу ҳақиқат.

Ҷамолаш ҳамфурӯз омад, камолаш ҳақпазир омад,
Замираш ҳақпараст омад, вазираш ҳақнавоз омад.
Муиззӣ

ҲАҚНОГУЗОР حَق نَا گُزَار *ниг.* ҳақношинос.

Макун зоеъ инъоми худ, зинҳор
Ба ҳақношиносони ҳақногузор. *Ҷомӣ*

ҲАҚНОШИНОС حَق نَاشِنَاس ношукр, кӯрнамак, носипос.

Эй сабо, бо сокинони шаҳри Язд аз мо бигӯ,
К-эй сари ҳақношиносон гӯи ҷавғони шумо. *Ҳофиз*

ҲАҚОИҚ *a.* حَقَائِق ҷ. ҳақиқат.

Бе сайқали хоки қадами нурфазоят
Миръоти ҳақоик нашуд аз занг мусаффо. *Исмат*

ҲАҚОИҚПАЗИР حَقَائِق پَ ذِير *ниг.* ҳақиқатшинос.

Шуд аз гардиши чархи деринасос
Ҳақоикпазиру дақоикшинос. *Ҷомӣ*

ҲАҚОИҚШИНОС حَقَائِق شِنَاس *ниг.* ҳақиқатшинос.

Ҳақоикшиносе дар ин хира шуд,
Сари вақти софӣ бар ӯ тира шуд. *Саъдӣ*

ҲАҚОИҚШУНАВ حَقَائِق شُنُو он, ки ба суҳанони росту ҳақ гуш медиҳад.

Ту манзилшинсиву шаҳ роҳрав,
Ту ҳақгую хусрав ҳақоикшунав. *Саъдӣ*

ҲАҚОРАТ *a.* حَقَارَت пастӣ, хорӣ, забунӣ.

Басе мазаллат зи фанни шеърам расиду бо ин ҳама ҳақорат,
Зи шавқи базми туам ғазалхон, зи завқи мадҳи туам суҳанвар. *Исмат*

ҲАҚПАРАСТ حَق پَر ست тарафдори ҳаққу ҳақиқат, касе ки ҳақро муҳтарам медорад; худопараст.

Ҷамолаш ҳақфурӯз омад, камолаш ҳақпазир омад,
Замираш ҳақпараст омад, вазираш ҳақнавоз омад.
Муиззӣ

ҲАҚРАВӢ حَق رَو ӣ росткорӣ, дурусткорӣ, адолат, инсоф.

Туро одат, эй подшаҳ, ҳақравист,
Дили марди ҳақгӯӣ аз ин ҷо қавист. *Саъдӣ*

ҲАҚУД *a.* حَقُود бадхоҳ, кинавар.

Ин равиш хасми ҳақуди он шуда,
То муқаллид дар ду раҳ хайрон шуда. *Румӣ*
Агар кунанд сару гардану шикам пинҳон
Ба худу ҷавшану хафтон муҳолифони ҳақуд ...
Муиззӣ

ҲАҚШИНОС حَق شِنَاس 1. вафодор, қадрдон, сипосгузор.

Биё, то ҳақшиносат бошам имрӯз,
Замоне дар сипосат бошам имрӯз. *Ҷомӣ*

2. ҳақбин, ҳақиқатбин.

Дарнаёбад ғайри чашии ҳақшинос,
Марди майдонро нишони дигар аст. *Махфӣ*

ҲАҚҚ *a.* حَق *ниг.* ҳақ(қ).

ҲАҚҚО||ҲАҚҚАН *a.* حَقَّا حَقَّا ба ростӣ, ҳақиқатан, ал-батта, алҳақ.

... Ки ҷое, ки дарёёст, ман чистам?
Гар ӯ ҳаст, ҳаққо ки ман нестам. *Саъдӣ*

Эй сарв, агарчи дур шудӣ аз канори ман,
Ҳаққо ки дар миёнаи ҷон аст ҷон ту. *Ҳилолӣ*

Ҳаққо, ки саодати бахти мо туро бад-ин ноҳият кашид. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ҲАҚҚОБА حَقَّابَة музд ба баҳон об; ҳиссае аз об, ки ба касе ё ба ҷое мерасад.

Дар мушти ман аст Даҷла, ҳаққо,
Ҳаққоба набоядам зи саққо. *Ҷомӣ*

ҲАҚҚОНӢ *a.* حَقَائِق аз руи ҳақиқат, дуруст, одилона.

Даъво ду қисм бувад: ҳаққонӣ ва нафсонӣ.
Аҳмади Дониш

ҲАҚҚУЛМИЗОН *a.* حَق المِيزَان ҳаққи тарозу, ки аз фурушанда гирифта мешавад.

[Дар айёми ҳукумати амир Дониёл] маҳри му-
ақчал даҳ дирам ва никоҳонаи қозӣ даҳ динору
як ман гандуму даҳ танга, ҳаққулмизон понздаҳ тан-
га, ало-ҳозо (алқиёс). *Аҳмади Дониш*

ҲАҚҚУЛҚАДАМ||**ҲАҚҚУЛҚУДУМ** *а. حق القدم||حق القدم*
музди пой, пуле, ки ба духтур ё қосид ва монанди он
диханд.

Табиб гуяд муолаҷаи бадан кунам, ҳаққулқадам
гирам. *Аҳмади Дониш*

ҲАҚҚУССУКУТ *а. حق السكوت* ҳаққи хомушӣ, музде, ки
барои нигоҳ доштани сирре ё нагуфтани гапе ба касе
дода мешавад; ришва.

Омаду хуфту орамид танаш,
Муҳри ҳаққуссукут бар даҳанаш. *Низомӣ*

ҲАҚ ||**ҲАҚЧ** *а. حج* *д.* зиёрати хонаи Қабба дар моҳи
зулҳиҷжа; ҳақчи акбар зиёрати хонаи Қабба дар соле,
ки рӯзи иди қурбон ба рӯзи ҷумъа рост омада бошад.

Душ бар хоки дарат паҳлу ба бистар доштам,
Дар тавофи Қабба будам, ҳақчи акбар доштам.

Махфӣ

ҳақчи пиёда аз ғайри саворӣ ба ҳақ рафтан, ки саво-
баш бештар мешудааст.

Биллаҳ ки ҳақи пиёда буд ин

В-аз рафтани ҳақ зиёда буд ин. *Ҳилолӣ*

◇ ҳаҷро бадал ба умра кардан кори бисёр сахту
вақтгалабро бо кори осон ва кӯтоҳмуддат иваз кар-
дан; ҳақ харидан ба ҷои касе, ки ба Макка рафта
натавониста вафот кардааст, каси дигарро пул дода
аз номи шахси мурда ба ҳақ фиристодан.

Ҳақ харидан дар диёри ишқбозон расм нест,

Ҳар кӣ мурд ин ҷо, барои у шаҳодат меҳаранд.
Соиб

ҲАҚ ||**ҲАЧ** *а. حج||هج* он ҷӣ аз поён ба боло рост қои-
м истода бошад, монанди найза, алам, сутун ва ғ.

Гардун алами меҳнат бар боми ту ҳақ кард,
Бинӣ сахати хеш ба кӯсу алам-андар. *Мунҷик*

ҲАҚАР I *а. حجر* санг.

В-ар набувад болиш(т)и окандапар,

Хоб тавон кард, ҳаҷар зери сар. *Саъдӣ*

Бистари у замини висодаи у ҳаҷар ... буд.

«Равзат-ус-сафо»

ҲАҚАР II *а. حجر* номи кӯҳнаи ҷазираҳои Баҳрайн.

Дақиқӣ мадеҳ оварад назди у,

Чу хурмо бувад бурда суи Ҳаҷар. *Дақиқӣ*

ҲАҚАРУЛАСВАД *а. حجرالاسود* санги сиёҳ, санги сиёҳи
муқаддас дар хонаи Қабба.

Соҳибҷамоле дидам, рӯяш чун Қабба сазон қибла
буд ва холаш чун ҳаҷаруласвад барои қибла.

«Хористон»

Қаббаам чун ҳаҷаруласваду Замзам бо худ
Аз дили сӯхтаю дидан пурнам дорам. *Шоҳин*

ҲАҚВ *а. حق* мазаммат, масҳара.

... Эшонро ғибат мекарданд ва ҳақв мекарданд.

«Анвори Суҳайлӣ»

То ба ин дарсгоҳ рӯ овард,
Хирсу бузина ҳаҷви одам кард. *Бедил*

◇ ҳаҷви малех *адш.* ҳаҷве, ки зоҳиран ситоиш аст.

ҲАҚИР I *а. حجير* санглоҳ, ҷои серсанг, ҷое ки санг дар
он ҷо бисёр аст.

... Ҳавошии у муҳаҷҷар ба ҳаҷир гардад.

Аҳмади Дониш

ҲАҚИР II *а. حجير* нимрӯз, гармон нимрӯз.

ҲАҚИР III *а. حجير* ҳавзи калон.

Манфазе дорӣ ҳаҷир, эй обгир,

Наиғ дор аз ҷустани он, эй ғадир! *Румӣ*

ҲАҚЛ *а. حبله* хонаи ораста барои арусу домод, хонаи
арӯс.

Биёмад суви ҳаҷлаи орзӯ,

Бад-у гуфт: Эӣ моҳи озодаҳу. *Фирдавсӣ*

Эӣ аруси ҳунар, аз даҳр шикоят манамой,

Ҳаҷлаи хусн биёрой, ки домод омад. *Ҳофиз*

ҳаҷлаи оҷ хонае, ки аз устухони фил бино ёфта-
аст; хонае, ки дару девори он аз устухони фил зи-
нат ёфтааст.

Эӣ карда зи кохи обнӯсӣ

Дар ҳаҷлаи оҷ навбарӯсӣ. *Шоҳин*

ҲАҚЛНИШИН *حبله نشين* духтари паси парда, духтаре
ки паси пардаи аруси мебошад.

ҲАҚМ *а. حقم* ғафсӣ, ҷасомат, гунҷоиш; дарозӣ, бар ва
умқи ҷисме.

ҲАҚОМАТ *а. حجات* хунгири барои саломат шудан, хун-
гири аз бадан ба воситаи шохмонӣ ва ҷок кардан бо
устура.

Маро канизаке фирист, то ҳаҷомате кунад.

«Анвори Суҳайлӣ»

Бошад аз модарони мо бар мо

Ҳам ҳаҷомат накуву ҳам хурмо. *Ҳоқонӣ*

ҲАҚР I *а. حجر* ҳифз, ҳифозат, паноҳ, ҳимоят.

Хидмати падарони ту кардаем ва дар ҳаҷри тар-
бияти эшон парвариш ёфта(ем). *«Хизонаи омира»*

ҲАҚР ||**ҲИҚР** *а. حجر* ҷудой, фирок, ҳичрон.

Махфӣ, ҷӣ ғам аз меҳнатат ҳар дам, чу аз зиндони
ғам

Дорӣ зи ҳаҷри дӯстон анҷому оғози дигар. *Махфӣ*

ҲАҚӢ I *а. حقي* 1. ақл, фиросат.

Гар дар ин мактаб надонӣ ту ҳаҷӣ,

Ҳамчу Аҳмад пурри аз нури ҳаҷӣ. *Румӣ*

2. созовор, шоиста, лоиқ.

ҲАҚӢ II *а. حقي* харфҳои алифбо, як-як талаффуз кар-
дани харфҳои алифбо.

ҲАҚЧ *а. حج* *ниг.* ҳаҷ I.

ҲАҚЧОМ *а. حجام* хунгир, хунгиранда, ҷарроҳ; сарта-
рош.

Ҳаҷҷомест пир ... сари ман ҳалқ кард ва чандин
ҷои ман ҷароҳат расонид. *Авфӣ*

Бо дӯст нишину бодаву ҷом талаб!

Бӯс аз лаби он сарви гуландом талаб!

Маҷруҳ чу роҳати ҷароҳат талабад,
Ту аз сари захм неши ҳаҷҷом талаба! *Ҳофиз*

ҲЕ *هی||هی* *ниг.* ҳо I.

ҲЕЗ *هيز* муҳаннас; касе, ки аз қувваи марди маҳрум аст; *маҷ.* бадкор, бешарм.

Гуфтам: Ҳама чӣ гӯӣ, эй ҳези гулхани,
Гуфто, ки чӣ шунидӣ, эй пири масҷидӣ! *Асҷади*

ҲЕЗУМ *هيزم* сӯзишворӣ аз ҷуб.

Одамиро одамият лозим аст,
Удро гар бу набошад, ҳезум аст. *Румӣ*

Ҳезуми хушку барқи оташбор
Марди хуфтасту душмани бедор. *Авҳади*

Ҳезуми тар дуд барорад, на нур. *Зарбулмасал*

◇ *ҳезуми тар фуруҳтан* фиреб додан.

Содалавҳӣ бин, ки пеши барқ бе зинҳори ишқ
Ҳезуми тар мефурушад зоҳид аз симои хушк. *Соиб*

ҲЕЗУМКАШ *هيزم كاش* касе, ки ҳезум мекашонад; он ки барои фуруш ҳезум меғундорад.

Миёни ду кас ҷанг чун оташ аст,
Суханчини бадбахт ҳезумкаш аст. *Саъдӣ*

ҲЕЗУМШИКАН *هيزم شكن* *ниг.* ҳезумшикоф.

ҲЕЗУМШИКОФ *هيزم شكاف* касе, ки ҳезум мекафонад, ҳезумшикан.

ҲЕМА *هيمه* ҳезум, ҷуби сӯхтани, ҷуб барои сӯзондан.

... Чандон таваққуф кард, ки ҳема ҳозир гардониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Агар касе як харвор ҳема орад ва ба се дирам би-фурушад, ду қисми он ҳаққи амин бошад.

Аҳмади Доғиш

◇ *ҳемаи тар фуруҳтан киноя* аз фиреб додан, ҳила кардан.

То кай аз шӯри дарун, эй саҳтҷон,
Ҳемаи тар мефурушӣ бар қасон! *Саноӣ*

ҲЕРБАД||ҲЕРБУД *هيربد* 1. хидматгори оташкада; 2. қозии зардуштиён.

Чу бардошт парда зи дар хербад
Сиевуш ҳама буд тарсон зи бад. *Фирдавсӣ*

3. номи муҳофизи ҳарामी Ковусшоҳ.

Яке мард буд, номи ӯ Ҳербад,
Зидуда дилу мағзу ҷонаш зи бад. *Фирдавсӣ*

ҲЕРБАДХОНА||ҲЕРБУДХОНА *هيريبدخانه* оташкада.

ҲЕРБУД *هيربد* *ниг.* ҳербад

ҲЕРБУДХОНА *هيريبدخانه* *ниг.* ҳербадхона.

ҲЕЧ||ҲЕҶ *هيج||هيج* 1. *ҷоншиш* дар ҷумлаҳои инқорӣ ба-роӣ ифодаи инқори пурра истеъмол мешавад.

Ҷаҳон сар ба сар чун фасонасту бас,
Намонад баду нек бар ҳеҷ кас. *Фирдавсӣ*

Ҳеҷ кас аз пеши худ ҷизе нашуд,
Ҳеҷ оҳан ханҷари тезе нашуд. *Шамси Табрезӣ*

2. андаке.

Бо дили сагинат оё ҳеҷ даргирад шабе
Оҳи оташбору сӯзи синаи шабгири мо? *Ҳофиз*

3. *ҳиссаҷаи савоӣ* ба маънии оё.

Ҳеҷ бар ҷой дидаӣ ҳаргиз,
Ки дигар сол пор менашавад? *Анварӣ*

ҲЕЧКОРА *هيجكاره* касе, ки шоистаи ҳеҷ як коре на-мебошад; бекорхуча.

Моро зи манъи ақл матарсону май биёр,
К-он шаҳна дар вилояти мо ҳеҷқора нест. *Ҳофиз*

ҲЕҶ *هيج* *ниг.* ҳеҷ.

ҲИБЛ *ا. حبل* донишманди зирак.

ҲИБОЛ *ا. حبال* ҷ. ҳабл.

Ҷуъ аз дилам бибурд ғами зулфу холи дӯст,
Ҷон бо ҳиболи ришта фитод аз ҳаёли дӯст.

Абуисҳоқи Атғима

ҲИБОЛА||ҲИБОЛАТ *ا. حباله||حباله* дом, тӯр; ҳиболаи аср қайди асорат; ҳиболаи никоҳ қайди никоҳ, заносҳуӣ, ақди никоҳ.

Аз он қабила ҷамилаеро, ки ба макорими ахлоқ орошта буд, дар ҳиболаи никоҳ овард.

«Равзат-ус-сафо»

Қарор бар он гирифт, ки Шерхон Лодумалакро дар ҳиболаи никоҳи худ дароварад.

«Таърихи Фарошта»

ҲИБР I *ا. حبر* сиёҳӣ, сиёҳии давог ва қалам.

Он ҳама ҳибру қалам фонӣ шавад

В-ин ҳадиси беадад боқӣ бувад. *Румӣ*

Биёфт сӯзан аз он баҳъи чу марворид,

Ки ӯ ба баҳри пур аз мавҷи ҳибр шуд ғаввос.

Низомӣ Албиса

ҲИБР II||ҲАБР *ا. حبر* донишманд, хирадманд, доно, олим.

Гуфт: Қамтар достоне бозгӯ

Аз саноеъшош, эй ҳибри никӯ. *Румӣ*

ҲИДДАТ *ا. حدت* 1. тезӣ, тезию тундӣ, шиддат; 2. ғазаб, оташинӣ.

Ба ҳиддат ҳамчу барқ он санг суфтӣ,
В-аз ин афсонаҳо бо хеш гуфтӣ. *Низомӣ*

Қуввати хашм камтар гардид ва ҳиддати ғазаб таскин ёфт. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

ҳиддати зеҳн тезии фаҳм, тезфаҳмӣ, зиракӣ, хушбёрӣ.

Алӣ Одилшоҳ ... аз авони тифлӣ ба ҳиддати зеҳн ва ҷавдати фаҳм ва шӯҳии таъбитисоф дошт.

«Таърихи Фарошта»

ҳиддати мараз шиддат кардани беморӣ.

ҲИДОЯ||ҲИДОЯТ *ا. هداية||هداية* раҳнамоӣ, роҳи рост нишон додан, роҳбарӣ.

Он ҳама ба мадад ва ҳидояти ӯ ҳосил кардам.

Авфӣ

Хирадро ту равшан басар кардай,
Ҷароғи ҳидоят ту баркардай. *Низомӣ*

ҲИДСОН *ا. حدسان* 1. аввал, оғоз, ибтидои ҳар кор ё воқеа; 2. пешомадҳои бад, саҳтиҳои замона.

Баландмартаба шоҳо, зи адли шомили ту
Халос ёфт ҷаҳон аз тавориқи ҳидсон.

Убайди Зоконӣ

ХИЕЗ *a.* حياض *ч.* ҳавз.

ХИЕЗАТ *a.* حياذт гирд овардан, чамъ кардан, фароҳам намудан, ба даст овардан.

ХИЕЧ *a.* حياچ майдони чанг, корзор.

Шаби ялдо сирочи у будӣ,
Рузи ҳайчо хиёчи у будӣ. *Саной*

ХИЖАБР||ХИЗАБР ھژبر||ھژبر 1. шери дарранда; шер.

Хижабри қаҳонсузу нар аждаҳо
Зи доми қазо ҳам наёбад раҳо. *Фирдавсӣ*
Н-ояд зури хижабру пил зи пашша,
Н-ояд бун абиру гул зи саморуғ. *Унсурӣ*

2. маҷ. далер, диловар.

Хижаброне, ки шерони шикоранд,
Ба пой худ паёми худ гузоранд. *Низомӣ*
Тири ту аз Қалот фуруд оварад хижабр,
Теги ту аз Фурот барорад наҳангро. *Дақиқӣ*

хижаброни пархошсоз чанговарони далер.

Ба сайди хижаброни пархошсоз
Қаманд аждаҳои даҳан карда боз. *Саъдӣ*

ХИЗАБРАВЖАН ھزبراوژن *ниг.* хижабрандоз.

Маро бахт аз ин ҳар ду фаррухтар аст,
Ки пили хижабравжанам кеҳтар аст. *Фирдавсӣ*

ХИЗАБРАНДОЗ ھзيرانداز шерафкан, шерандоз; далер, диловар.

Чу қаъди шоҳиди давлат ба дасти иззат дошт
Рикоби шоҳи палангафгану хижабрандоз. *Урфӣ*

ХИЗБ *a.* حزب 1. гурӯҳ; фирқа.

Хизби авроди субҳ мехонанд,
Хешро хизби ҳақ ҳамедонанд. *Ҷомӣ*

2. як чузв аз шаст чузви Қуръон.

ХИЗО *a.* حذا тарафи муқобил, ру ба ру.

ХИЗОМ *a.* حزام 1. танги асп (зертанг, забартанг); 2. маҷ. ҳар чизе ки бо он чизеро мебанданд; миёни чизе.

ХИЗОНА||ХИЗОНАТ *a.* حضانة||حضانة дар оғуш гирифтани, дар зери бол гирифтани, химоя, ниғахдорӣ; навозиш, тарбият.

Доро... ба расми хироҷ ҳар байзан заррин дар
хизонати хизона меовард. *«Равзат-ус-сафо»*

ХИЗҚ *a.* حنق тезӣ; зиракӣ.

Эй Зиёулҳақ, ба хизқи рои ту
Ҳалқ баҳшад сангро ҳалвои ту. *Румӣ*

ХИКАМ *a.* حکم *ч.* ҳикмат.

Забур... муштамил бар мавоизу ҳикам буд. (1)
«Равзат-ус-сафо»

ХИКАМАТ *a.* حکمت 1. доноӣ, хирад, дониш.

Чунон ҳикмату маърифат кор баст,
Ки аз амру наҳъяш даруне нахаст. *Саъдӣ*
Ҳикмат ба Луқмон омухтан ғалат аст.

Зарбулмасал

ҳикмати шомила ҳикмати ҳамаро фарогиранда.

Ба қудрати комила ва ҳикмати шомилаи худ
ҳорбоғи фасҳулфазон олами сифлиро ба чор девори
аносир мӯҳкам ва мазбут гардонид. *Восифӣ*

2. илмҳои фалсафи; фалсафа.

Ҳадис аз мутрибу май гӯву рози даҳр камтар чу,
Ки кас накшуду накшоёд ба ҳикмат ин муамморо.
Ҳофиз

3. моҳият; сир(р), роз.

Ту ангур аз ман ба орзу хоҳӣ, ҳикмат дар ин
чист? *Авфӣ*

ХИКАМАТПАРАСТ حکمت پرست он кӣ ҳикматро дӯст ме-
дорад, дӯстдори фарҳанг, илмдӯст.

Ба нури дили поки ҳикматпараст,
Барад пай ба ҳар чиз аз инсон ки ҳаст. *Ҷомӣ*

ХИКАМАТПЕША حکمت پیشه хирадманд, оқил, доно, фай-
ласуф.

Дар замири шаҳ чу ин андеша хост,
Гуфт бар донои ҳикматпеша рост... *Ҷомӣ*

ХИКАМАТШИНОС حکمت شناس хирадманд, доно, файла-
суф.

В-аз он пас бар он пири ҳикматшинос
Рух оварду кард ин мурод илтимос... *Ҷомӣ*

ХИКОЁТ *a.* حکايات *ч.* ҳикоя||ҳикоят.

ХИКОЯ||ХИКОЯТ *a.* حکاياه||حكايت 1. нақл, қисса; ри-
воят.

...Ва овардаанд андар ҳикоят, ки яке аз фарзан-
дони Қисро аз оли Сосон аз падари хеш хашм
гирифт. *«Табрихи Наршахӣ»*

Ин ҳикоят шунав, ки дар Бағдод
Рояту пардари хилоф афтод. *Саъдӣ*

Агар иҷозан аъло бошад, маро ҳикоятест дар
шаъни маҳдум, ба маърази арз мерасонам.

Аҳмади Дониш

2. гап, суҳан.

Ҳикоят бар мизочи мустамеъ гӯӣ,
Агар донӣ, ки дорад бо ту майле. *Саъдӣ*

Ману инкори шароб — ин чӣ хикоят бошад?!
Ғолибо ин қадарам ақлу кифоят бошад. *Ҳофиз*
ҳикояти парешон суҳанҳои подарҳаво, сафсата, су-
ханҳои беасос.

3-ин гуна ҳикояти парешон
Расвоии туст қасди эшон. *Ҷомӣ*

ҳил هل *асоси замони ҳозираи ҳилидан||ҳиштан.*

ҲИЛ I||ҲИЛЛ *a.* حل конуни будан, раво будан, ҳалол
шудан.

ҲИЛ II ھیل||ھیل як навъ доруворин хушбӯ, кардамон.

Филфилу меҳаку бузбозу кабобаи чинӣ
Ҷавзбӯё буваду хилу қаранфул даркор.
Абуишҳоқи Атғима

ҲИЛА||ҲИЛАТ *a.* حيلة||حيلت 1. мақр, фиреб; дасиса.

Ҳокими Хуросон хилате андешид.
«Равзат-ус-сафо»

Лайли чу шунид сӯги Мачнун,
Аз хона ба ҳила гашт бурун. *Шоҳин*

2. чора, тадбир.

Васлат ба оби дида муяссар намешавад,
Дастам ба ҳилаҳои дигар дарнамешавад. *Анварӣ*

ҲИЛАГАР *حيله گر* ҳилачу; фиребгар, маккор.

Шуд ҳилагару василаандеш,
Зад гом суви қабилаи хеш. *Ҷомӣ*

ҲИЛАКУШ *حيله كوش* чорақӯй.

Чу боре, ки аз гардун ояд ба дӯш,
Дар афкандани он машав ҳилакуш. *Ҷомӣ*

ҲИЛАСОЗ *حيله ساز* ҳилагар, фиребгар, маккор.

3-ин пеш ба як-ду рӯз бозе
Дар шеваи сайд ҳиласозе. *Ҷомӣ*

ҲИЛАТ *ا. حيلت* ниг. ҳила.

ҲИЛАЧУ(Й) *حيله چو(ي)* ҳилагар, фиребгар.

Алғараз омад вазири ҳилачу,
Кард бо сӯфӣ аз ин ру гуфтугу. *Румӣ*

ҲИЛИДАН *هيلدن* ниг. ҳиштан.

Дарахте, ки акнун гирифтаст пой,
Ба нерӯи мардӣ дарояд зи ҷой,
В-агар рӯзгоре чунонаш ҳили,
Ба гардунш аз бех барнагсали. *Саъдӣ*
Сайде шикори туст, ту сайёди устӣ,
Сайёд сайди худ наҳилад, гар кунад шикор.

Шоҳин

ҲИЛЛ *ا. حل* ниг. ҳил I.

ҲИЛЛИЯТ *ا. حليت* раво будан, қонунӣ будан.

ҲИЛМ *ا. حلم* нармдилӣ, мулоимат.

Яке марди бечораам з-аҳли илм,
Фуру бурда пое ба домони ҳилм. *Шоҳин*
Оташи ғазаб бинои ҳилро бисухт.

«Анвори Суҳайлӣ»

ҲИЛОЛ *ا. هلال* моҳи нав (дар чанд рӯзи аввал).

Эй соябони мушкин бар тарфи хур кашида,
В-аз ғолия ҳилоле гирди камар кашида ...

Исмаи

Ҳар сари маҳ бо қади ҳамгашта мегӯяд ҳилол:
Гардиши айём моро дар ҷавонӣ пир кард. *Сайидо*

◇ **ҳилоли абру киноя аз абруи хамида, абруи чун мо-
ҳи нав.**

Эй аз ҳилоли абру бар офтоби тобон
Мушкин камон кашида, ман чун кашам камоиро?
Ҷомӣ

**ҳилоли муанбар киноя аз абруи маҳбуба; ҳилол-ҳилол
лаҳт-лаҳт, пора-пора.**

Агар зи санги ҳаводис шавад ҳилол-ҳилол
Садо баланд нагардад зи ҷоми дарвешон. *Соиб*

ҲИЛОЛӢ *ا. هلالى* I. мансуб ба ҳилол, ба шакли ҳилол.

Зи дил ба ҷоми ҳилолӣ барор решаи ғам,
Ки сайқал оинаро мекунад зи ҷавҳар соф. *Соиб*

2. таҳаллуси шоири машҳур Бадриддини Ҳилолӣ, ки
соли 1529 кушта шудааст.

ҲИЛЬЯ||ҲИЛЬЯТ||ҲУЛЬЯ||ҲУЛЬЯТ *ا. حليه||حليّة* I. орош,
зебу зинат.

Падараш аз ҳильяти фазилат ва дониш орь буд.
«Равзат-ус-сафо»

2. шакл, шамоил, қиёфа.

Чист номаш? Гуфт: Номаш Булҳасан,
Ҳильяш воғуфт з-абруву зақан. *Румӣ*

ҲИМА *هيمه* ниг. ҳема.

ҲИМАМ *ا. همم* ч. ҳиммат.

Куч кун, Махфӣ, аз ин водӣ, ки арбоби ҳима
Хаймаи ворастиғ дар водии дигар заданд. (2)
Махфӣ

ҲИМЛ *ا. حمل* бор, гаронӣ.

ҲИММАТ *ا. همت* I. ирода, иродаи зур, қасд; азм;
ҷаҳд ва кӯшиш.

Соҳиби ҳиммат ба ҳар нокомӣ ва машаққат худро
дар мақоми андӯх ... наяфганад.

«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳиммат баланд дор, ки мардони рӯзгор
Аз ҳиммати баланд ба ҷое расидаанд. *Аттор*

2. саховат, ҷавонмардӣ.

Эй дил, аввал аз саги кӯяш талаб кун ҳиммате,
То чу у дар осмони дӯст ёбӣ иззате. *Исмаи*

Ҳиммат он аст, к-аз овози эҳсон гузарад,
Ҳар кӣ ин бодияро тай накунад, Ҳотам нест. *Соиб*
Ҳиммат ба ҳоли касе гумоштан ба касе эҳсону сахо-
ват намудан.

Ниюшанда аз кашфи ботин, ки дошт,
Шуд огоҳу ҳиммат ба холам гумошт. *Шоҳин*

ҲИММАТБАЛАНДӢ *همت بلندی* олиҳимматӣ, назарбала-
ндӣ; саховат.

Зи ҳимматбаландим сармоест,
Қ-аз он тахти шоҳӣ камин пояест. *Ҷомӣ*

ҲИМОМ I *ا. حمام* марг.

Пас бигуфтӣ ҳар гиёҳе феълу ном,
Ки ман ўро ҷонаму ибро ҳимом. *Румӣ*

ҲИМОМ II *ا. همام* ч. ҳумом.

ҲИМОР *ا. حمار* хар, маркаб, дарозгӯш.

Бар ҳимор савор шудӣ ва худро ба ҳасби зоҳир
чунон намудӣ, ки аз худо хавфнок аст.
«Равзат-ус-сафо»

ҲИМОЯ||ҲИМОЯТ *ا. حمايه||حمايت* ниғаҳбонӣ, ҳафозат;
паноҳ, мудофия, пуштибонӣ.

Дорам зи абрувони ту чашми инояте,
Қ-аз ноз гар кӯшӣ, накунандам ҳимояте.
Қамолӣ Хучандӣ

Боз ову фуруғи дигараш дех,
Дасте зи ҳимоя бар сараш неҳ. *Шоҳин*

ҲИН I *ا. حين* вақт, хангом.

Бояд, ки подшоҳ низ дар ҳини иқтидор афв кунад.
Аҳмади Дониш

ҲИН II *هين* *калимаи нидо* I. ана, инанк; огоҳ бош, эҳти-
ёт шав!

Ҳин машав мағрури ин гулгунааш,
Неши нушолудан ўро мачаш! (1) *Румӣ*

Ин нафси фиребанда, ки ғирр асту ғурур аст,
Ҳин, ишқ бар ин ғарраи ғаддор мадоред!
Шамси Табрезӣ

2. шитоб кун, зуд.

Ба киштии Нуҳам расои ҳин, ки ғам
Чу тӯфон ба гирдам фароз омадаст. *Анварӣ*

ҲИН III *а.* هين селоб.

Аз кӯхсор дӯш ба ранги май
Ҳ и н омад, эй ниғор, май овар, ҳин! *Даққақӣ*

ҲИНДБО هندبا коснӣ.

ҲИНДИДАРОЙ هندى درای I. занги ҳиндӣ, зангулаи сохти
ҳиндӣ; 2. дорон занги ҳиндӣ.

Хурушидани кӯс бо карраной,
Ҳамон зиндапилонаи ҳиндидарой. *Фирдавӣ*

ҲИНДОНА هندانه *ниг.* ҳиндувона I.

Надорад чуз сухан дурдонаи ақл,
Накорад ғайр аз ҳиндонаи ақл. *Фавқӣ*

ҲИНДУ هندو I. мардуми Ҳинд, сокини аслии Ҳиндустон;

2. ғулом, ғуломи сиёҳ.

Ҳар кас ар ҳиндуи худро шод созад рузи ид,
Шод кун мискин Ҳилолиро, ки ӯ ҳиндуи туст.

Ҳилолӣ

3. *мач.* сиёҳ.

Зулфи ҳиндуи ту гуфтам, ки дигар раҳ назанад,
Солҳо рафт бад-ин сирату сон аст, ки буд.

Ҳофиз

Агар он турки шерозӣ ба даст орад дили моро,
Ба холи ҳиндуяш бахшам Самарқанду Бухоро.

Ҳофиз

4. *мач.* холи сиёҳи ёр.

Гар зи дасти зулфи мушкинат хатое рафт, рафт,
В-ар зи ҳиндуи шумо бар мо ҷафое рафт, рафт.

Ҳофиз

◇ **ҳиндуи пир** (*ё чарх*) сайёраи Зухал; ду ҳиндуи дил-
дузд *киноя* аз ду зулф, гесӯ.

Ду ҳиндуи дилдузди пурпечу тоб
Фуру басту афканда бар офтоб. *Ҳочу*

ҲИНДУБОР هندوبار I. Ҳиндустон; 2. сиёҳидон.

ҲИНДУВОНА I هندوانه тарбуз; ◇ **ҳиндувона зери бағал**-
ли *касе* додан касеро бо чизе мағрур кардан, ки ӯ ло-
иқи он набошад.

ҲИНДУВОНА II هندوانه монанди ҳинду сиёҳ.

Ба мани ҳиндувона рахт аз бахт
Тараби зангиёна менарасад. *Ҳоқонӣ*

ҲИНДӢ هندى I. мансуб ба Ҳинд, сокини Ҳиндустон;
шамшери ҳиндӣ шамшере, ки аз пӯлоди Ҳиндустон
сохта шудааст; 2. *мач.* теғ, шамшер.

Чу ҳиндӣ занам бар сари жандапил,
Занад пилбон чома дар хумми нил. *Низомӣ*

ҲИНО *а.* حنا гиёҳе, ки дар кишварҳои минтақаи гарм
меруяд ва барги онро кубида, бо об тар карда, ба са-
ру дасту пой мемоланд, ки ба мӯй ва пусти ранги сур-
хи баланд медиҳад.

Ба бедорӣ намеояд зи шӯҳӣ бар замин пояш,
Магар машшота дар хоб он парируро ҳино бандад.

Соиб

Нозбуро аз бунафша нозболин зери сар,
Шохи гулро бистари барги ҳино дар зери пост.

Сайидо

◇ **ҳинои мачнун** ўсма; **ҳинои сари нохун** сурхие, ки
қариб ба нест шудан бошад; ҳар чизе, ки ба зудӣ
нест шуда меравад.

Бе рухат баъзи тарабро набувад ранги субот,
Сурхии шиша ҳинои сари нохун бошад. *Шавкат*
ҳинои қадах шароб, май.

Гузашта иди баҳору зи тангдастиҳо
Рухе ба ранг надодем аз ҳинои қадах. *Соиб*
ҳино бар каф ниҳодан аз кор боздоштан, бе кор мо-
нондан.

Манъи ҳукмат дасти гардунро ниҳад бар каф ҳино
Дар ҳар он азме, ки аз нуки қалам кардӣ ҳизоб.

Анварӣ

ҳинои зиёдаро ба пошна банданд *зарб.* чизи фаровон
қимат надорад; **ҳинояш ранге надорад** *зарб.* ба суха-
ни ӯ эътибор нест.

ҲИНОБАНДОН حنابندان чашни ҳино бастанӣ арус пеш
аз тӯй.

ҲИНОБАНДӢ حنابندى I. *ниг.* ҳинобандон; 2. ранг кар-
дан бо ҳино, сурх кардан чизеро.

Аз ашки лоларанг ҳинобандие кунем,
Дил аз нигоҳи аҳдшикан баргирифтаем. *Зухурӣ*

ҲИНОКОР حنكار *касе*, ки ҳино мекорад.

Дил аз тараби ту заъфаронзор,
Дар хуни чигар ғамат ҳинокор. *Файзӣ*

ҲИНОҲИН هيناهين дар ҳоли шитоб, шитобзадагӣ.

Рахнае кард назм ҳоли маро,
Дар чунон доругиру ҳиноҳин. *Анварӣ*

ҲИНТА *а.* حنطه гандум.

ҲИНҶОР حنچار *ниг.* ҳанҷор.

ҲИР(Р) *а.* هر гурба; ◇ **ҳирро** аз бир надонистан чоҳи-
лу нодон будан, нағзро аз бад фарқ карда натавони-
стан, миёни ду чиз фарқ гузошта натавонистан.

Қист шоир кунун яке мудбир,
Ки надонад зи ҷаҳл ҳир аз бир. *Ҷомӣ*

Хушо онон, ки ҳир аз бир надонанд,
На ҳарфе дарнависанду на хонанд. *Бобо Тоҳир*

ҲИРАВИ||**ҲАРАВИ** هروى I. мансуб ба Ҳирот, хиротӣ;
аҳли Ҳирот; 2. яке аз забонҳо (лаҳҷаҳо)-и эронӣ.

ҲИРАФ *а.* حرف ч. хирфа||хирфат.

Ва бояд ки арбоби камол ва ҳираф ва саноеъро
маунат фармояд. *Аҳмади Дониш*

ҲИРБО *а.* حرباء буқаламун.

Бо чунин кам душманон кай хоҷа оғозад ба ҷанг?
Аждаҳоро ҳарб ианг ояд, ки бо хирбо кунад.

Манучехрӣ

ҲИРЕВА هريوه мансуб ба Ҳирот; **зарри ҳирева** зари хо-
лис, ки дар Ҳирот роиҷ будааст.

Чароғе гирифтам чунон чун бувад.
Зи зарри ҳирева сари ҳанҷаре. *Манучехрӣ*

ҲИРЗ *а.* حرز I. паноҳгоҳ, ҷои эминӣ мустаҳкам; нигоҳ-
дорӣ, муҳофизат.

... Бифиристоданд, то хирзи лашкари ислом ку-
над. *«Табрихи Табарӣ»*

Аксари он ба ҳирзу муқосама ҳосил мешуд...
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

2. маҷ. тўмор, таъвиз.

Чу ҳоду зи ҳирзу чу дузд аз асас,
Чу теху зи бозу чу кабк аз қафас... *Хочу*

ҲИРМОН а. حرمان маҳрумӣ, бенасибӣ, бебаҳрагӣ, ноу-
медӣ, маҳҷурӣ.

В-ар гирья кунам зи доғи ҳирмон,
Гуяд, ки: Ба гирья нест фармон! *Ҷомӣ*
Ниҳам сар ба зонуи ҳирмону тарсам,
Ки хоки раҳат бар чабин ҳам намонад. *Мушфиқӣ*

ҲИРМОНСАРО حرمان سرا киноя аз дуньёи нсумедӣ, бена-
сибӣ.

Фалак, к-у дермехру зудкин аст,
Дар ин ҳирмонсаро кори вай ин аст. *Ҷомӣ*

ҲИРОБ а. حراب чамъ 1. ҷ. ҳарба.

Роҳе буридаам, ки дарахтони ӯ зи хор
Ҳамчун муборизоне буданд бо ҳироб.

Масъуди Саъд

2. чангӣ, чангара.

Ҳар ки бошад дар паи шери ҳироб,
Кам наёяд рӯзу шаб уро кабоб. *Румӣ*

ҲИРОСАТ I а. حراثة киштукор, зироат, деҳқонӣ.

Бояд, ки даҳқокин бар зироат ва ҳиросат иштиғол
намоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҲИРОСАТ II а. حراست муҳофиза, ниғаҳбонӣ, посбонӣ.

Савоб ин аст, ки ман то рӯз бедор бошам ва шартӣ
ҳиросат ба ҷой орам. *Авфӣ*

Ҳиросати райят бар подшоҳ воҷиб ва лозим аст.
Саъдӣ

ҳиросат қардан посбонӣ қардан.

Пас ҳама шаб кун ҳиросат, дор пос,
То на мустаъсал кунад дуздаш зи дос. *Румӣ*
Подшоҳон посбононанд, хуфтан шарт нест,
Ё макун, ё чун ҳиросат мекуни, хушёр бош!

Саъдӣ

ҲИРОСАТПЕША حراست پيشه посбон, ниғаҳбон, мудофеъ.

Сиво... фаровон қилоъро, ки аз вучуди ҳиро-
сатпешагон ва асбоби қалъадорӣ тикӣ буд, ба тасар-
руф овард. «*Хизонаи омира*»

ҲИРР а. هر ниг. ҳир(р).

ҲИРС а. حرص орзуи аз ҳад зиёд; ҳарисӣ, тамаъкорӣ,
чашмгушнагӣ.

Ҳумойвор ба як устухон қаноат кун,
Ба боди ҳирс мапар чун магас ба гирди асал.

Исма

Аз чавоби талх гардад ҳирси соил бештар,
Додани дашномро донад гадо инъоми хеш.

Сайидо

ҲИРФА||**ҲИРФАТ** а. حرفه||حرفت касб, ҳунар, пеша.

Ҳар чӣ аз он ҳирфа ба даст овардӣ, кӯдакони
зиёфат қардӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

ҲИРӢ هری шакли дигари Ҳирот.

Ба Марву Нишопуру Балху Ҳири
Фирстод бар ҳар суве лашкари. *Фирдавӣ*

ҲИРҚА||**ҲИРҚАТ**||**ҲУРҚА**||**ҲУРҚАТ** а. حرقة||حرقة сузиш,
сӯхтан.

ҲИС(С) а. حس қобилияти дарки таассуроти беруна; дарк,
даръёфт.

Самъу басару завқу шам(м)у ҳис, ки бад-у ёфт
Ҷўянда зи ноёфтани хайр имонро. *Носири Хисрав*

Ҳис асири ақл бошад, эй фалон,
Ақл асири рӯҳ бошад, ҳам бидон! *Румӣ*
ҳисси самъ қувваи шунавоӣ.

Аввалан қуввати шунавоист ва онро ҳисси самъ
гуянд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ҲИСЕБ а. حساب имолаи ҳисоб.

Чу дар тангдастӣ надорӣ шикоб,
Ниғаҳ дор вақти фароҳӣ ҳисеб (2). *Саъдӣ*

ҲИСН а. حصن паноҳгоҳ; қалъа.

Зи ҳисне, ки меъмори рои ту баст,
Тилисми ғурури аодӣ шикаст. *Зухурӣ*

Эшонро маҷол намонд, ки ба ҳисне илтиҷо
кунанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҳисни муаллақ (ё фирӯза, ҳазормехӣ) киноя аз ос-
мон; ҳисни ҳасин қалъаи мустаҳкам.

ҲИСО а. حياء сангрезаҳо.

ҲИСОБ а. حساب 1. шумор, миқдор; паймонш.

Берун аз ин кайла ва тағори мазкур ҳеҷ паймона
ва истилоҳи дигар миёни халқ набошад, то муомала
ва ҳисоб рост бувад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Ҳисоб ба динор, бахшиш ба харвор.

Зарбулмасал

2. андоза, ҳад, ҳудуд.

Омад ба сари рамида Маҷнун,
Дидаш зи ҳисоби ақл берун. *Ҷомӣ*
Душ мекардӣ ҳисоби ошиқон,
Ҳеҷ моро дар шумор овардаӣ? *Анварӣ*

3. арифметика, як қисми риёзиёт; ◊ ҳисоби кор
киноя аз қору бор, тартиби кор.

Ҳакиме дошт, к-андар олами хок
Хабардор аз ҳисоби қори афлок. *Мулҳам*

ҳисоби фарониз д. қонунҳои тақсими мероси мурда-
гон; ҳисоби ҷумал ниг. абҷад; ҳисоб барғирифта ба
эътибор гирифта, аҳамият додан; тарсидан.

Хирад зи пири ман қай ҳисоб баргирад,
Ки бо чу ту санаме тифл ишқ мебозам. *Ҳофиз*

ҳисоб бурдан аз касе касеро ба эътибор гирифта ба аз
он тарсидан; ҳисоб гирифта муқоиса қардан.

Гирифта ҳисоби ҷамолаш ба мох,
Рухи ӯ зи сад маҳ фузун омадаст.

Қамоли Хучандӣ

ҳисоб дигар қардан дигаргун қардани алоқа ва муо-
мила.

Агар хоҳӣ, ҳисобамро дигар кун,
Раҳи наздикро наздиктар кун. *Низомӣ*
ҳисоб доштан бо касе ба касе қасд, ғараз доштан.

Пиндорӣ дард гаштам, гуй, ки дар ду олам
Ҳар ҷо ки ҳаст дарде, бо ман ҳисоб дорад. *Анварӣ*
ҳисоб равшан қардан доду муомилаи худро бо касе
баробар намудан.

Ту дар ҳисоби дилҳо н-овардай дили ман,
Гуё ки бо дили ман кардӣ ҳисоб равшан.

Санҷари Кошӣ

ҳисоб талабидан аз касе ҳисобот пурсидан; *киноя аз*
ҳисоб додан дар рӯзи қиёмат.

Фардо, ки ҳисоби ҷумла олам талабанд,
Он зарра, ки дар ҳисоб н-ояд, моем.

Афзали Собит

дар ҳисоб овардан ба назари эътибор гирифтан, ба
катор даровардан.

Мекунам исъён ба уммеде, ки дар рӯзи ҳисоб
Бо вучуди нокасиҳо дар ҳисобам оваранд. *Савдо*

ҲИСОБГОҲ *حسابگاه* ҳисобгоҳи ҷашр *д.* майдони қиёмат.

Ба ҳисобгоҳи ҷашрам зи гуноҳи кас напурсанд,
Рақами ғулумии у чу битобад аз ҷабинам. *Исмат*

ҲИСОБИ *حسابى* 1. мансуб ба ҳисоб; 2. лойқ, арзаанда,
муҳим.

Шаҳри Бурхонпур... ба Миср даъвии ҳамсарӣ
менамауд ва Зинобод ҳам аз қасаботи ҳисобӣ шуд.
«Таърихи Фаршита»

ҲИСОД *ا. حصاد* *ниг.* ҳасод.

ҲИСОМ||ҲУСОМ *а. حسام* шамшер, теғ.

Ба ҳарби аҳли залолат зи баҳри куштани ҷаҳл
Сухан туро чу буранда ҳисом бояд кард.

Носири Хисрав

Баровард хуршед заррин ҳисом,
Фуру рафт маҳ ҳамчу заррин сипар.

Масъуди Саъд

ҲИСОН I *а. حسان* *ч.* ҳасан.

ҲИСОН II *а. حسان* аспи нар.

ҲИСОНАТ *а. حصانت* *ниг.* ҳасонат.

ҲИСОР *а. حصار* 1. ихота кардан, муҳосира, печонда
гирифтан.

Чу иқлими душман ба ҷангу ҳисор
Гирифтӣ, ба зиндонёнаш сипор. *Саъдӣ*

2. ҷои мустақкам, қалъа; девори даври қалъа.

Ба сӯи ҳисори диҷ андаркашид,
Биёбону бераҳ сипаҳ густарид. *Фирдавӣ*

Кулоҳи хонабардӯшон ҳисори офият бошад,
Балое одамиро бар сар аз дастор меояд. *Сайидо*

ҲИСОРДОРӢ *حصاردارى* нигоҳдорни қалъа, қалъабонӣ.

... Ва Малик Муҳаммад асбоби ҳисордорӣ мурат-
таб сохт: *«Равзат-ус-сафо»*

ҲИСОРӢ *حصارى* шаҳр ё одами муҳосирашуда.

Омад пай он маҳи ҳисорӣ
Ороста чун фалак иморӣ. *Ҷомӣ*

ҲИСРИМ *а. حصرم* ғураи ангур; мевани норасида, мас.
хурмо.

Давлат ба рӯзгор тавонад асар намуд,
Ҳисрим ба ҷор моҳ тавонад шароб шуд. *Ҳоқонӣ*

ҲИСС *а. حس* *ниг.* ҳис(с).

ҲИССА *а. حصه* сахм, баҳра, қисмат.

Ҳар якеро аз атрофи билод ҳиссае муайян
кард. *Саъдӣ*

Чу уқобе гузар бар эшон кард,
Ҳиссаи хеш дар миён оранд. *Мушфиқӣ*

ҲИТА *а. حيطه* *ниг.* ҳайта.

ҲИФЗ *а. حفظ* нигоҳбонӣ, нигоҳдорӣ.

Ин шева агарчи барои ҳифзи давлат дар зоҳир
марзӣ афтод, лекин дар охир зарари бисъёр ба
ҳавошии салтанат расонид. *Аҳмади Дониш*
Аҳли ҳимматро зи ғавҳар он чи бояд ҳифз кард,
Дар муҳити офариниш обруи сонл аст. *Соиб*

ҲИФЗО *а. حفاظ* нигоҳбонӣ, нигоҳдорӣ, амният; парҳезгорӣ.

В-ин ки дастури тезбини ман аст,
Дар ҳифози гала амини ман аст. *Низомӣ*
Ҳифоз — оннаро ин як ҳунар бас,
Ки пеши кас нагуяд ғайбати кас. *Низомӣ*

ҲИФЗОА||ҲИФЗОТ *а. حفاظه||حفاظت* *ниг.* ҳифоз.

Инак зи аломате, ки пайдост,
Аз одамиён ҳифоза бархост. *Ҳоқонӣ*

ҲИШМАТ *а. حشمت* 1. бузургӣ, дабдаба, шукху ҷалол.

Зи ҷоми май чу туро вақт хуш шавад; Ҷомӣ,
Мазиди ҳишмати шоҳи ҷамнқтидор талаб. *Ҷомӣ*
2. шармгинӣ, маҳҷубӣ, шарму ҳаё; хоксорӣ, фурутанӣ.

Рӯзе пардаи ҳишмат аз миён бардошт ва аз у
суол кард. *Авфӣ*

ҲИШТАН *ا. هشتن* 1. тарк кардан, партофтан, мондан.

Муқимони сари кӯят чу Исмат
Наиму нози ҷаннатро бихиштанд. *Исмат*

2. гузоштан, раҳо кардан, сар додан.

Ба ҷое нахусбад уқоби далер,
Ки обе тавон хишт уро ба зер. *Низомӣ*
Аз даст ҷаро хишт сари зулфи ту Ҳофиз?
Тақдир чунин буд, ҷӣ кардӣ, ки бихишти. *Ҳофиз*

ҲИЯЛ *а. حيل* *ч.* ҳила||ҳилат.

Аз бало бигрехтӣ бо сад ҳиял,
Аблаҳӣ овардат ин ҷо бо аҷал. (1) *Румӣ*

Будӣ, алқисса, ба сад макру ҳиял,
Чилвагар дар ҷашми ӯ дар ҳар маҳал. (1) *Ҷомӣ*

ҲИҚБА||ҲИҚБАТ *а. حقبه||حقبه* *ниг.* ҳуқб.

ҲИҚД *а. حقد* кина, нафрат; буғз.

Боистӣ... ниҳоли ҳиқд ва ҳасад намекоштӣ, то
имрӯз меван балният... намечидӣ. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Эй муарро асли олий-ҷавҳарат аз ҳиқду ҳирс.
В-эӣ мубарро зоти маймунахтарат аз зарку рев.
Ҳофиз

ҲИҚФ *а. حقف* регтудан калон.

ҲИЧЕБ *а. حبيب* *имолаш* ҳичоб.

Ба ҳичоб андарун шавад хуршед,
Гар ту гири аз он ду лола ҳичеб. (1) *Рӯдакӣ*
Чун дигарон зи дил наравӣ, гар рави зи ҷашм,
К-андар миёни ҷонӣ аз ҷида дар ҳичеб. (1) *Саъдӣ*

ҲИЧЕЗ *а. حزين* *имолаш* Ҳичоз.

Ба Ҳинд омадам баъд аз он растахез
В-аз он ҷо ба роҳи Яман то Ҳичез. (1) *Саъдӣ*

ҲИЧО I *а. حجاب* *ниг.* ҳаҷаб.

Чу шоир биранҷад, бигуяд ҳичо.
Ҳичо то қиёмат бимонад ба ҷо. *Фирдавӣ*

Ин фахр бас маро, ки надидаст ҳеч кас
Дар насри ман мазаммату дар назми ман ҳичо.

Абдулвоҳсеи Ҷабали

ҲИЧО II *а.* **هجا** як ё якчанд овози калима, ки бо як нафасбарорӣ талаффуз мешавад.

ҲИЧОБ *а.* **حجاب** I. парда; ниқоб, рӯпӯш; маҷ. монеа.

Дари сарой кушодааст ва ҳеч ҳичоб нест.

«Табрихи Байҳақӣ»

Ҳичоби роҳ туй, Ҳофиз, аз миён бархез,
Хушо касе, ки дар ин роҳ бе ҳичоб равад. Ҳофиз
Заҳмати хеш бибар аз сарам, эй мардуми чашм,
Ки миёни ману у днда ҳичоб аст имшаб.

Қамоли Хучандӣ

2. маҷ. ҳаё, шарм.

Нанҳода по ба хонаи оина аз ҳичоб,

Ин содарӯй сурати худро надидааст. *Сайидо*

◊ **ҲИЧОБИ КҲҲҲИ КИНОЯ** аз абри сиеҳ; ҳичоби ҳоҷиз **анат.** пардан миёни ковокни сина ва шикам, диафрагма.

ҲИЧОБА||ҲИЧОБАТ *а.* **حجاب||حجابت** пардадорӣ, дарбонӣ, дарвозабонӣ.

Музаффар ... ки мансаби ҳичобат дошт, бо тоифае аз хавосу хадам гурехт. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲИЧОЗ *а.* **حجاز** I. номи ноҳияе дар Арабистон, ки Маккаву Мадина дар он воқеъанд.

Қас набинад, ки ташнагони Ҳичоз
Бар лаби оби шӯр гирд оянд,
Ҳар кучо чашмае бувад ширин,
Мардуму мурғу мӯр гирд оянд. *Саъдӣ*

2. яке аз мақомҳои мусиқӣ.

Бизан парда бо ман ба оҳанги соз,
Гаҳе аз Сифохон, гаҳе аз Ҳичоз. *Шоҳин*

ҲИЧОРА||ҲИЧОРАТ *а.* **حجارة||حجارت** ҷ. ҳаҷар I.

ҲИЧР *а.* **هجر** *ниг.* ҳаҷр II.

ҲИЧРАТ *а.* **هجرة** I. ҷудо шудан аз ватан ва хонумон, тарки ватан.

Барзуя бо нашоти тамом ... фаро менамуд, ки
барои талаби илм ҳичрат кардаам ...

«Калила ва Димна»

2. кучидани Муҳаммад ва пайравони вай аз Макка ба Мадина, ки дар 16 июли соли 622 милодӣ воқеъ гардид ва ин ибтидон солшумории мусулмонон—ҳичрии қамарӣ қарор дода шуд. Соли ҳичрии қамарӣ 354 рӯз буда ҳар сол аз солшумории шамсӣ 11 рӯз ва дар 33 сол ба қадри як сол фарқ мекунад. Барои гузаронидани соли ҳичрӣ ба милодӣ аз қадвал ва формулаи махсус истифода бурда мешавад. Аввали солшумории ҳичрӣ аввали моҳи муҳаррам аст.

Дар он муддат, ки моро вақт хаш буд,
Зи ҳичрат шашсаду панҷоҳу шаш буд. *Саъдӣ*

ҲИЧРОН *а.* **هجران** дурӣ аз ёрону дустон ва ҳешон, маҳсусан аз маъшук, ҷудой, фироқ.

Ба рӯзи васл ғофил будам аз шабҳои ҳичронат,
Ки дар айёми шодӣ дарду ғам пайдо намеояд. *Исмаил*
Баски кардам гирия дар водии ҳичрон, баъд аз ин
Ҷон об аз дндаи ман хуни ноб омад бирун. *Махфӣ*
ҲИЧРОНИ СИЯҲ фироқи гуссаангез.

Ҳичрони сияҳ гар аз туам гашт,
Он низ ҳам аз сапедкорист. *Анварӣ*

ҲИЧРОНЗАДА **هجرانزده** аз ёраш дуршуда, ба ғариби афтода.

Нури назари хонаи дил шӯълаи оҳ аст,

Ҳичронзадари чашми чароғе беҳ аз ин нест. *Махфӣ*

ҲИЧРӢ **هجرى** мансуб ба ҳичрат; солшумории мусулмонон, ки аз ҳичрати Муҳаммад 16 июли соли 622 милодӣ сар мешавад; *ниг.* **ҳИЧРАТ** 2.

ҲО I || ҲЕ **ها||هى||هه** номи ду ҳарфи алифбони арабии тоҷикӣ: ҳарфи ҳаштум — **ح**, ки 'ҳои ҳуттӣ' низ ном дошта, дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 8 баробар аст ва ҳарфи сиву якӯм — **ه**, ки 'ҳои ҳавваз' ҳам номида мешавад ва ба 5 баробар аст; аз ин ду ҳарф 'ҳои ҳуттӣ' махсуси калимаҳои араби буда, 'ҳои ҳавваз' байни калимаҳои арабию тоҷикӣ муштарак аст.

ҲО II **ها** I. **ҷонишини ишоратӣ** ин, ана, инак.

Нихон кай бошад аз ту ҷилвасозӣ,
Ки дар ҳар байт гӯяд бо ту розе,
Пас аз сад сол агар гӯй ки «Ку ӯ?»
Зи ҳар байте нидое хезад: «Ҳо ӯ!» *Низомӣ*

2. **ҳиссаҳои тасдиқ** бале, оре.

ҲОВАН **هاون** уғурча.

Ҳован арчанд чизҳо сояд,
Ҳам бисуда шавад, чу вақт ояд. *Саной*

◊ **ҳовани гардун а)** киноя аз осмон; **б)** гардиши рӯзгор.

Ҳовани гардун агар сад борашон
Хурд кубад андар ин гулзорашон ... *Румӣ*

об дар ҳован кӯфтан (ё судан, сондан) *зарб.* кори беҳудаву бефонда кардан.

Андар ин ҷои сепанҷи чу ниҳодӣ дил,
Об кубӣ ҳама, эй беҳуда, дар ҳован. *Носири Хисрав*

ҲОВИЯ *а.* **هاويه** **д.** номи табақаи ҳафтуми дӯзах, дӯзах.

В-он ки хонӣ кунун Муовияш,
В-он ки дар ҳовияст зовияш. *Саной*

ҲОВӢ *а.* **هاوى** нхотакунанда, дарбаргиранда.

Зехни шарифаш ховии фунуни маҳсус ва мафҳум
буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҲОД(Д) *а.* **حاد** I. бурро, тез, нӯгтез (корд ва ғ.); 2. *маҷ.* шиддатнок, сахт.

ҲОДИМ *а.* **هادم** нобудкунанда, вайронкунанда.

Пеши ӯ ҳам макрамат, ҳам маҳмадат ҳосил шудааст,
Ҳодими бухл он бувад, к-у ҷудро омир шавад.

Манучехрӣ

ҲОДИМУЛЛАЗЗОТ *а.* **هادم اللذات** талхкунандаи ком; *киноя* аз марг; лақаби Азроил.

Дар ҳамон панҷ-шашрӯза ҳодимуллаззот, ки
одимулмомол аст, дуаспа бар сари вай тохт оварда,
кавкабаи умрашро ба уфуқи мағриб расонид.

«Табрихи Фариста»

ҲОДИС *а.* **حادث** *фалс.* тоза, нав, чизе, ки нав ба вучуд омадааст; *муқобили* қадим.

Аз қадиму ҳодису айну араз,
Печише чун Вису Ромин муфтараз. *Румӣ*
Имруз на шоирам, ҳақимам,
Донандаи ҳодису қадимам. *Ғайзӣ*

ҳодис шудан пайдо шудан, руй додан, ба вучуд омадан.

Дар андак муддате ҳарчу марҷ дар амри мулк
ҳодис шуд. *Аҳмади Дониш*

ҲОДИСА *а.* حادثه воқеа, тасодуф; воқеаи ногаҳонии ногувор.

Гар мавҷези ҳодиса сар бар фалак занад,
Ориф ба об тар накунад рахти бахти хеш. *Ҳофиз*

ҲОДИСАПАРВАРД حادثه پرورد касе ки дар натиҷаи аз сар гузаронидани ҳодисаҳо ботаҷриба шудааст.

Хом чун сарв ба боғ омаду берун шуд хом
Ҳар кӣ, Соиб, ба ҷаҳон ҳодисапарвард нашуд. *Соиб*

ҲОДИСАХЕЗ حادثه خیز чое, ки дар он ҳодиса бисъёр руй медихад; ◇ (ин) базмғаҳи ҳодисахез киноя аз дунё.

Бода даркаш, ки дар ин базмғаҳи ҳодисахез
Ҳар чӣ ҷуз бода бувад, ҷумла ҳаром аст ин ҷо.
Махфӣ

ҲОДИЯ *а.* هاديه 1. муаннаси ҳодӣ; 2. маҷ. асо, ҷубдаст.

Ҳавост донаю ман доначину ҳодия дом,
Агар ба дона намондам, ба дом дармонам. *Сӯзанӣ*

3. санге, ки аз даруни об баромада меистад.

ҲОДӢ *а.* هادى хидояткунанда, нишондихандаи роҳи рост; пешво, раҳнамо, муршид.

Мухтасар он ки дар чунон водӣ,
Ақлу дилро нашуд касе ҳодӣ. *Мушфиқӣ*
Шунидам, ки ҳодин қудсипаём,
Ҳамагуфт: Ҳон, сӯи айман хиром! *Шоҳин*

ҲОӢ-ҲОӢ هاهای *ниг.* ҳоӣ-хуӣ.

ҲОЖ هاج хайрон, фурумонда, дармонда, саргашта.

Ҳама даъвӣ куню хой жож,
Дар ҳама корҳо ҳақирию жож. *Абушақури Балхӣ*

ҲОЖИДАН هازيدن 1. нигаристан, нигоҳ кардан; 2. фаръёд кардан.

ҲОЖУИДАН هازويدن хайрон мондан; саргаранг шудан.

ҲОЗИЛ *а.* هازل шухиқунанда.

Ҳар чиде ҳазл аст пеши ҳозилон,
Ҳазлҳо ҷидд аст пеши оқилон. *Румӣ*

ҲОЗИМ *а.* حازم дурандеш, оқил, пешбин; хушъёр, доно.

Ҳозиме бояд, ки раҳ то деҳ барад,
Ҳазм набвад, тамъ тоун оварад. *Румӣ*

Подшоҳи оқилу ҳозим бояд, ки дар ҳоли ҳашм аз мардум он ситонад, ки дар ҳоли ризо ба тадоруки он қиём тавонад намуд. «*Таърихи Яминӣ*»

Гуфтанд, ки мардум ду гуруҳанд: ҳозим ва оқиз ...
«Калила ва Димна»

ҲОЗИМА *а.* حاضمه қувваи ҳазму гувориши ғизо дар меъда.

Ҳозима чун бад-у напардозад,
Аз занаҳ гулхани дигар созад. *Саной*

ҲОЗИР *а.* حاضر 1. хузурдоранда, мавҷуд; муқобили ғоиб.

Эй муддаӣ, бирав, ки маро бо ту кор нест,
Аҳбоб ҳозиранду ба аъдо чӣ ҳоҷат аст?! *Ҳофиз*

Гуфт: Эӣ ҳама ҳозирон, ки ёред,
Зинҳор, ки даст з-у бидоред,
Бемории ӯ даво надорад,
Ранҷурии ӯ шифо надорад. *Ҳилолӣ*

ҳозир кардан овардан, ба пеш овардан.

Гирифтанд ҳоӣ ҷавонмардро,
Кӣ ҳозир кунад сим ё мардро. *Саъдӣ*

Амирзода кас фармуд, ки рафта Махдумро ба таҳқир ва иҳонати тамом ҳозир кунад.

Аҳмади Дониш

2. омода, тайёр, мухайё.

Барои анҷоми авомир ҳозирам.*

Ҳозир ба ҷанг бош, агар сулҳат орзуст.

Зарбулмасал

◇ ҳозирони пои **риқоб** касоне, ки дар вақти савора сайру сафар кардани подшоҳ ба ӯ ҳамроҳ бошанд.

ҲОЗИРҶАВОБ حاضر جواب касе, ки бадҳоҳатан ҷавоб дода метавонад, касе, ки ҳамеша омодаи ҷавоб аст.

Тааммулкунон дар хатову савоб
Беҳ аз жожҳоёни ҳозирҷавоб. *Саъдӣ*

◇ **ғамзаи ҳозирҷавоб** чашмакзани зудтаъсиркунанда.

То гуфтамаш бидуш, зи мижа теғ ронда буд,
Мо бандаем ғамзаи ҳозирҷавобро. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲОЗИҚ *а.* حاذق 1. моҳир, некдон, комил, устоди комил дар фанне, махсусан дар соҳаи тиб.

Яке аз мулуки аҷам табибе ҳозикро ба хидмати Мустафо фиришод. *Саъдӣ*

Дар маслаҳати илоҷи ошиқ
Бемор шавад табиби ҳозик. *Ҳилолӣ*

2. таҳаллуси шоири тоҷики асри XIX Ҷунайдулло-маҳдум (қатлаш с. 1843).

Ҳозик, шакар ҷақад зи наи хомаат, магар
Бинвиштаӣ ба ёди лаби он нигор хат? *Ҳозик*

ҲОИЗ I *а.* حائز доранда, дарбаргиранда, фароҳамоваранда.

ҲОИЗ II || **ҲОИЗА** *а.* حائضه|| ҳайза занӣ ҳайзидида.

Ҳоиз ӯ, ман шуда ба гармоба,
Моҳӣ ӯ, ман тапида дар тоба. *Саной*

ҲОИЛ I *а.* حائل монеъшаванда миёни ду ҷиз, боздоранда.

Басе хунҳо, ки аз чашмат миёни чашму дил рафтӣ,
Агар хайли хаёли ту набудӣ дар миён ҳоил.

Қамоли Хуҷандӣ

Ҳамешуд ҳар нафас ҷони ҷаҳоне тоза аз васлаш,
Гар ин ҳичрони мардумкуш намешуд дар миён ҳоил.

Исмат

ҲОИЛ II *а.* هائل дахшатнок, воҳиманок, дахшатангез, ҳавлноқ.

Шаби торику бими мавҷу гирдобе чунин ҳоил,
Қучо донанд ҳоли мо сабукборони соҳилҳо? *Ҳофиз*

... Туро дар вартаи ҳоил мебинам. *Авфӣ*

ҲОИНА هائنه|| ҳайне *шақли кӯтоҳшудаи* ҳароина.

ҲОИР *а.* حاضر саргашта, саргардон; мутаҳайир, хайрон.

ҲОИТ *а.* حائط 1. девор; 2. боғи атрофаш девор қашидашуда.

Мансур ибни Нӯҳ бар роҳи Самтӣ ҳоитҳо ва боғҳои бо нузҳат бихарид. *«Таърихи Наршахӣ»*
Дустӣ биб(у)рид з-он мухлис тамом,
Ру ба ҳоит кард, то н-орад салом. *Румӣ*

ҲОЙ *های* *калмаи нидо* эй!, ой!, огоҳ бош!

ҲОЙ-ҲОЙ *های های* 1. *калмаи нидо* зуд-зуд!, шитоб! (ба шитоб водор мекунад); 2. гирьяву нола, шӯру ғавғои мотамзодагон.

Чунон офаринад, ки ояш рой,
Ки мондему монем бо хой-хой. *Фирдавӣ*
Намози шомӣ ғарибон чу гирья оғозам,
Ба хой-хой ғарибона қисса пардозам. *Ҳофиз*

ҲОЙ-ХҶҲ || **ҲОЕ-ҲОЙ** || **ҲОЮ-ХҶҲ** || *های های* || *های هوی*
шӯру ғавғо дар маҷлиси шодӣ, ғалоғула.

Фалак аз маҷлиси унси ту пур аз ҳоё-хой,
Олам аз гирьяи хасми ту пур аз хӯю-хой. *Анварӣ*
Ҳою-хӯе кард шайху боз ронд,
Кудаконро боз сӯи хеш хонд. *Румӣ*
Сипаҳ доғдил, шох бо ҳою-хуй.
Сӯи боғи Эраҷ ниҳоданд руй. *Фирдавӣ*
Мутриб чӣ парда сохт, ки дар пардаи самоъ
Бар аҳли вачду ҳол дари ҳою-хӯ(й) бибаст. *Ҳофиз*

ҲОҚАЗО *ا. هكذا* ба ин тарик, ҳамин хел, ба ин тартиб, ин тавр.

ҲОКИМ *а. حاکم* 1. ҳукмкунанда; касе, ки дар миёни ду ё чанд кас лаёқати ҳукмбарорӣ дошта бошад, ҳакам, қозӣ.

Вай [ақл] чун ҳоким аст, ки дар қорҳо рӯчуъ
бо вай кунанд ва қазову аҳком ба вай аст.

«Таърихи Байҳақӣ»

Ҳокими худ бошу ба дониш бисанҷ
Ҳар чӣ кунӣ, рост ба меъёри хеш. *Носири Хисрав*

2. фармондеҳ, фармонфармо, касе ки аз тарафи ҳукумат мутасадди идораи шаҳр ё вилояте бошад.

Чаро булбул нагардад дур аз боғ,
Ба шаҳри бустон ҳоким шуда зоғ. *Мулҳан*
Моли ғоратзада аз ҳокими деҳ бояд чувт,
Гургро нест гунаҳ, чурми шубон хоҳад буд. *Сайидо*

ҲОКИМНИШИН *حاکم نشین* ҳоёе, ки ҳоким дар он иқомат ва ҳукмронӣ мекунад.

Аҷмар дар ин дафъа ҳокимнишини мусулмонон шуд. *«Таърихи Фарошита»*

ҲОКӢ *а. حاکي* баёнкунанда, ҳикоякунанда, гуянда.

Номаи дӯст ҳоқӣ аз дили ўст,
Дӯстро чист беҳ зи номаи дӯст? *Саноӣ*

ҲОЛ I *а. حال* 1. чигунагӣ, вазъият, ҳолат; чигунагии саломатӣ ва тандурустӣ, аҳвол.

Туро, ки мешунавӣ, тоқати шунидан нест,
Маро, ки металабам, худ чӣ гуна бошад ҳол? *Рудакӣ*
Шуд маро ҳол дигар аз ғами он шӯҳ, вале
Назари лутф ба ҳоли дигарон аст уро. *Ҷомӣ*

ҲОЛИ *нарешон* вазъу ҳолати нугувор, вазъияти бад.

Расвоию рузи сияху ҳоли парешон —
Инҳо ҳама воқеъ шуду зулфат сабаб афтод.
Мушфақӣ

ҲОЛИ *шарар* ҳоли пуртафу тоб, пурсӯзу гудоз.

Имшаб ба хаёлат дили ман фикри дигар дошт,
Монанди самандар ҳама шаб ҳоли шарар дошт.

Махфӣ

ҲОЛУ *аҳвол* ҳолату кайфият, қору бор, аҳволи саломатӣ, вазъият.

Парешон бигардам дусад сол беш,
Чунин дидаам ҳолу аҳволи хеш. *Фирдавӣ*

2. шодӣ, хушӣ, нишот, тараб; дар тасаввуф — вачд, рӯҳбаландӣ, шӯр.

Айшест маро бо ту чунон ки наяндеши,
Ҳолест маро бо ту чунон ки напиндорӣ. *Манучехрӣ*
Рози даруни парда зи риндони маст пурс,
К-ин ҳол нест зоҳиди олимақомро. *Ҳофиз*

ҲОЛ *кардан* ба ҳолати вачд омадан; ҳол овардан а) ба вачд овардан.

Биё, соқӣ, он май, ки ҳол оварад,
Қаромат фазояд, камол оварад. *Ҳофиз*

б) ноз кардан, баҳона овардан.

Амир ... гуфт: Набойд Бунаср ҳол меоварад,
то бо ман ба сафар наояд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

3. замон, ҳангом, вақт.

Ва Муҳаммад Амин гарчи ба Бағдод кушта шуд,
аммо дар он ҳол халифа набуд. *«Калила ва Димна»*

4. акнун, ҳоло, ҳозир.

Ҳол бо кажмамон рост кунад кори ҷаҳон,
Ростӣ, тираш кажжӣ кунад андар ҷигаро.

Шокири Бухорӣ

ҲОЛ *ва мустақбал* ҳозира ва оянда.

Бурҳон-Низом ... пайғом дод, ки ... ҳол ва мустақбалро монанди мозӣ хаёл накарда, гушанишини ва саломатиро беҳтарини умур донанд.

«Таърихи Фарошита»

◇ **ба** (*ё* дар) ҳар ҳол дар ҳар маврид, ба ҳар сурат, ба ҳар вачҳ, ба ҳар роҳ.

Ба ҳар ҳол бошад аз у бозпас,
Ки уро ҷаҳондор ёр асту бас. *Фирдавӣ*

ба *ҳеҷ* ҳол дар ҳеҷ сурат, ҳаргиз.

Душманон ... ба ҳеҷ ҳол ба мурод нахоҳанд расид.
«Таърихи Байҳақӣ»

дар *ин* ҳол дар *ин* сурат, дар *ин* мавқеъ; **дар** *ҳасби* ҳол аҳволро дар назар гирифта, мувофиқи аҳвол; **ҳол** *доштан* ҳавсалаи қореро доштан, мӯҳайёи қоре будан; аз ҳол **рафта** (*ё* **шудан**) беҳуш шудан; заиф ва бемадор шудан.

Сари Ҳасанакро дидам, ман аз ҳол бишудам.

«Таърихи Байҳақӣ»

ба *ҳоли* *касе* сӯхтан аз дидани ҳоли касе саҳт мутаассир шудан.

Намерезад касе бар оташи бетобнам обе,
Ба ҳолам ошно мегирияду бегона месӯзад. *Сайидо*

ҲОЛ II *حال* қарор, осош.

Дилаш гашт пуроташ аз меҳри Зол,
Аз у дур шуд хӯрду орому хол. *Фирдавӣ*

Ниҳоли хоби маро сели дида бурд чунонк,
На хоб бурд марову на хуш монду на хол. *Сӯзанӣ*

ҲОЛА *حال* доираи ғуборолуди равшан дар гирди мох, хирмани моҳ.

Дар хайман худ нишаста танҳост,
Чун моҳ миёни ҳола яктост. *Ҷомӣ*

Чу ҳола донраи машрабам набошад танг,
Ҳилоли идаму бошад кушода оғушам. *Сайидо*

ҲОЛАТ *a.* حالة||حالت *ниг.* ҳол I 1.

Бечора дар ҳолати навмедӣ ба забоне ки дошт,
маликро дашном додан гирифт. *Саъдӣ*

Нест хуш ҳолати бемории он чашми сиёҳ,
Хубтар мешавад он рӯз, ки бемортар аст. *Исмат*
қолати инқибоз афсурдагӣ, ғамгинӣ, хафагӣ.

ҲОЛГАРДОН *حال گردان* гардонанда ва тағйирдиҳанда
ҳолҳо, аз ҳоле ба ҳоле гардонанда (яке аз сифатҳои
худо).

ҲОЛИБ||**ҲОЛИБА** *a.* حالبة||حالبه 1. дӯшанда, ширдӯш; 2.
роҳе, ки шоша ба воситаи он аз гурда ба мезакдон
меояд, роҳи бавл.

ҲОЛИЁ *a.* حالي ҳоло, ҳозир.

Оқибат манзили мо водии хомӯшон аст,
Ҳолиё ғулғула дар гунбади афлок андоз. *Ҳофиз*
Ҳолиё бода ба риндон хуру танҳо маншин,
Оқибат чун гузаре нест зи танҳо будан. *Исмат*

ҲОЛИҚ *a.* هالك 1. нобудшаванда; ҳалокшуда, нестшуда.

Раҳмашон омад, ки бас у бенавост,
В-аз маҷоат ҳолики марғу фаност. *Румӣ*
2. ҳалоккунанда, нобудкунанда, несткунанда.

Ҳисоми қотеи у ҳодими асоси амал,
Синони саркаши у ҳолики вучуди бақо.

Убайди Зоконӣ

ҲОЛИ I *a.* حالى 1. дарҳол, дар дам, фавран, зуд.

Лайли ба ман оваред ҳоли,
В-ар на, ману теғи лоуболи. *Низомӣ*

Шукронаи ин атиғя ҳоли

Ганчина зи ганҷ кард ҳоли. *Шоҳин*

2. акнун, ин дам.

Ҳоли бари у ҳар кӣ дарояд ба суоле,
Осудадилӣ ёбаду ҳолеву маоле. *Сӯзанӣ*

3. он гоҳ, он замон, он дам; замоне, вақте.

Шатраба ҳоли тоқати ҳаракат надошт.

«Калила ва Димна»

Чу он симинбарон дар айш рафтанд,
Ҳичоби шарм ҳоли баргирифтанд. *Низомӣ*
Қардем баче чоми лаболаб ҳоли,
То бу ки ниҳем лаб ба он лаб ҳоли. *Саъдӣ*

ҲОЛИ II *a.* حالى ороишбёфта, ораста, зинатбёфта (бо тилло
ва ҷавоҳир), зарандуд.

Ба ҳульяти хирад ҳоли ва аз васмати ҷаҳл ҳоли.
Авфӣ

ҲОЛЧҶҮЙ *حالچوئى* ҳолҷурсӣ, пурсупос.

Маҷнун ба тариқи ҳолҷӯй
Гуфташ: Чӣ касиву аз чӣ куй? *Шоҳин*

ҲОМА *a.* هامة 1. сар, каллаи ҳайвон.

Аз нохунат ар фитад қулома,
Он теғ бувад маро ба ҳома. *Шоҳин*

2. маҷ. раис ва сардори қавм.

ҲОМВОР *هاموار* *ниг.* ҳамвор.

ҲОМВОРА *هامواره* *ниг.* ҳамвора.

Чу машриқ буд аслаш, ҳомвора
Бароянда аз у моҳу ситора. *Фахриддини Гургонӣ*

ҲОМИД *a.* حامد шукркунанда, ситоишгар, санохон.

ҲОМИЁН *هاميان* *ниг.* ҳамён.

Ҳомиён аз симу зар пардохтан
Беҳ ки санги манҷаниқ андохтан. *Саъдӣ*

ҲОМИЗ I *a.* حامز тез, тунд (сифати хурук).

ҲОМИЗ II *a.* حامض турш, туршмаза.

ҲОМИЛ *a.* حامل баранда, бардорандаи боре, бордор.

Замона ҳомили ҳнҷр асту лобуд
Ниҳад як рӯз бори хеш ҳомил. *Манучехрӣ*

[Шер]... аз тааррузи ман ва дарахти ҳомили ман
даст бардошт. *Аҳмади Дониш*

ҳомили асфор барандаи китобҳо; ишора ба як ояти
Қуръон, ки дар он дар бораи ҳаре, ки китоб бор карда
шуда буд, гап меравад; маҷ. олими беамал; ҳомили
маҳмул ҳамлқунанда ва ҳамл кардашуда.

Соил у буду ман варо масъул,
Ҳар ду ҳамроҳ ҳомили маҳмул. *Саной*

ҲОМИЛА *a.* حامله зани бордор, обистан, дучон.

Даҳри бадғавҳар ба шар обистан аст,
Ҷуз бало ҳаргиз назод ин ҳомила. *Носири Хисрав*

ҲОМИШ *a.* هاشи хошияи китоб, ҷоҳон сафеди қоғаз дар
атрофи китоб ва он ҷӣ дар он ҷо навишта шудааст.

ҲОММА *a.* هامة ҳайвони хазанда ва газанда, захрнок, мах-
сусан мор.

Пойбуси ту ҳом(м)аи ҳомун,
Тавқдори ту гардани гардун. *Саной*

ҲОМОЛ *هامال* ҳаммонанд, ҳамто, назир; шарик.

Ин оташу ин боду сейум обу зи пас хок,
Ҳар чор мувофиқ на ба як ҷобу на ҳомол. *Хисравӣ*
Аз у бистади низ ҳар сол бож,
Чаро дод бояд ба ҳомол бож? *Дақиқӣ*

ҲОМРОҲ *هامراه* *ниг.* ҳамроҳ.

Сағу гург ҳамсоюву ҳамроҳ
Будандаш ҳамасола пӯён ба роҳ. *Фирдавсӣ*

ҲОМУН *هامون* саҳро ва замини ҳамвору ҳоли аз баландию
пастӣ, водӣ.

Сел дар ҳомун, садо дар кӯҳ донӣ аз ҷӣ буд?
Аз ғами ман кӯҳ менолиду ҳомун мегирист. *Ҳилолӣ*
Ба ҳар улоғ саворӣ мекардам, то роҳ аз кӯҳистон
ба ҳомун кашидам. *Аҳмади Дониш*

ҲОМУНБУР *هامونبر* 1. тайқунандан ҳомун, он кӣ аз
биёбон мегузарад; 2. маҷ. тезрав, сабуксайр.

Ҳаюнони ҳомунбури кӯҳфар
В-аз он маҳди кӯҳоншон — кӯҳи зар. *Ҷомӣ*

ҲОМӢ I *a.* حامى ҳимоятқунанда, пушту паноҳ, пуштибон,
ҳаводор.

ҲОМӢ II *a.* حامى *д.* мансуб ба Ҳом, яке аз писарони Нух.

ҲОМӢ III *هامى* саргардон, ҳайрон.

Истуху ғомӣ шудам зи дарди ҷудой,
Ҳомию вомӣ шудам зи хастани матраб. *Мунҷик*

ҲОН *هان* калимаи нидо огоҳ бош, хабардор бош, хушдор!

Ҳон, ташначигар, маҷӯй з-ин боғ самар,
Беднестонест ин риези ба ду дар. *Рудакӣ*

Дар кори ту ман ҳанӯз гармам,
Ҳон, то нақунӣ дил аз вафо сард! *Анварӣ*

Ҳон, эй дили ибратбин, аз дида назар кун, ҳон,
Айвони Мадойиро оинаи ибрат дон! *Ҳоқонӣ*

ҲОНИС *а. حائث* савгандшикан, аҳдшикан, ваъдахилоф.

Туро бо ин ҳайат пеши Язид фиристам, то дар
савганди хеш ҳонис нашавад. «*Равзат-ус-сафо*»

ҲОНИҚ *а. حائق* кинавар, кинаандеш.

ҲОНИҚӢ *حائقى* кинаандешӣ, кинапарварӣ.

Дар фалон марғзор хайма зада ба ҳониқӣ маш-
ғуланд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҲОНУТ *а. حانوت* 1. дукон.

Ки Шибли зи ҳонутӣ гандумфуруш
Ба деҳ бурд анбони гандум ба дӯш. *Саъдӣ*

2. дукони майфурушӣ.

ҲОР I || **ҲОРР** *а. حار* гарм, сӯзон.

Хасму ёру нуру нору фахру ор,
Тахту дору барду ҳору, варду хор. *Румӣ*

ҲОР II *а. هار* 1. ҳар як чизи пайдархам, мутаволӣ; ба
ришта кашидашуда (лаъл, марворид).

Зи дарди модару хачри бародар,
Гусаста ҳори марворид дар бар. *Фахриддини Гургонӣ*

2. муҳраҳои гардани ҳайвонот; 3. гардан.

Гузид аз саворон бирун аз шумор
Бар он бодпоёни охихта ҳор. *Фирдавӣ*

ҲОР III *а. هار* 1. чизи гандида ва бадбӯй; 2. девона (сифати
ҳайвонот).

ҲОРИБ I *а. حارب* ҳарбқунанда, ҷангқунанда.

ҲОРИБ II *а. حارب* гуреза, гурезанда, фирорқунанда, фи-
рорӣ.

Ки зи дунъё ҳорибанду толибанд,
Ҷумлагишон якдигарро ҷолибанд. *Румӣ*

ҲОРИС I *а. حارث* деҳқон, барзгар, зорез, зироатқунанда.

ҲОРИС II *а. حارس* посбон, нигоҳдоранда.

Посбоне буд дар як корвон
Ҳориси молу қумоши он миҳон. *Румӣ*
Кунад ҳорис ҷу шаб бар зирвааш роҳ,
Шавад ҳам то бигирад машғали моҳ. *Нозим*

ҲОРР *а. حار* ниг. ҳор I.

ҲОРУН *а. هارون* 1. посбон, нигоҳдор; қосид, пайк; 2. номи
бародари бузурги Мусои пайғамбар.

Чун дасти Калим пой гулгунаш,
Ҳоруни вазир гашта ҳорунаш. *Ҳоқонӣ*

◇ **ҳоруни** **остонаи гардун киноя аз моҳ.**

ҲОРУНӢ *а. هارونى* посбонӣ, нигоҳдорӣ.

Баровехт хиндуи чарх аз камар,
Ба ҳорунии шаб ҷарасҳои зар. *Низомӣ*

ҲОРУТ *а. هاروت* фариштае, ки гуё ҳамроҳи Морут ном
фариштаи дигаре ба зане аз ҷинси инсон ошиқ шуда ва
ба ғазаби худо гирифтор гардида, дар ҷохи Бобул овехта
шудаанд ва ағар касе ба талаби ҷоду ба сари он ҷоқ
равад, ба вай ҷоду таълим медиҳанд.

Дилам бо забон дар суҳанпарварӣ,
Ҷу Ҳоруту Зӯҳра ба афсунгарӣ. *Низомӣ*

ҲОРУТФАН *а. هاروتفن* соҳир, ҷодугар.

ҲОС I *а. هاس* дигар, низ, ҳам.

Тибате кардаму пушаймонам,
То чунин чизҳо нагуям ҳос. *Мухтории Ғазнаӣ*

ҲОС II *а. هاس* *шакли кутӯҳшудаи* ҳарос.

ҲОСА *а. حاسه* ниг. ҳосса.

ҲОСИБ *а. حاسب* шуморанда, ҳисобқунанда, ба ҳисобқи-
ранда.

ҲОСИД I *а. حاسد* ҳасадбаранда, бадхоҳ, нотавонбин, ҳасуд.

Ҳосиди у гуфт, к-ояд ҳар фарозеро нишеб,
Носеҳи у гуфт: Ояд ҳар нишеберо фароз. *Сӯзанӣ*
Ҳофиз, ҷу оби лутф зи назми ту мечакад,
Ҳосид ҷи гуна нукта тавонад бар он гирифт? *Ҳофиз*
Ҳосидону душманон дили ўро бар мо табоҳ кар-
данд. *Саъдӣ*

ҲОСИД II *а. حاصد* даравгар, дараванда.

ҲОСИДАН *а. حاسيدان* ҳаросидан, тарсидан, ваҳм кардан.

Ман бо ту ба дил ҳеҷ надорам зи бадихо,
Ҷизе натавон, гар ту ҳамеҳосӣ, маҳосӣ!*

ҲОСИЛ *а. حاصل* 1. ба даст омада, баҳра, бор, самар,
маҳсул; натиҷа.

Сиву панҷ сол аз сарон сипанҷ
Басе ранҷ бурдам ба уммеи ганҷ,
Ҷу барбод доданд ганҷи маро,
Набуд ҳосиле сиву панҷи маро. *Фирдавӣ*

Ҳосили умрам се суҳан беш нест;
Хом будам, пухта шудам, сӯхтам. *Румӣ*

Тамоми ҳосилат аз умр нест ҷуз як дам,
Гузашт мозию оғаҳ най зи мустақбал. *Исмаи*

ҳосил **гаштан** ба даст омадан.

Мо дар ин ҳафта аз ин ҷо ҳаракат хоҳем кард
ва ҳамаи муродҳо ҳосил гашта. «*Таърихи Байҳақӣ*»
ҳосил **доштан** самара гирифтан; *маҷ.* лаззат бурдан.

Қасе ки нақши руҳи ёр дар назар дорад,
Маҳаққақ аст, ки у ҳосили басар дорад. *Ҳофиз*
ҳосил **кардан** ба даст овардан, ба вучуд овардан.

Тааммул дар оинаи дил кунӣ,
Сафое ба тадриҷ ҳосил кунӣ. *Саъдӣ*

ҳосил **шудан** ба даст омадан.

Пор мақсуди ман нашуд ҳосил,
Тарсам имсол ҳамчу пор бувад. *Масъуди Саъд*

2. *маҷ.* мазмун, мундариҷа, маънӣ, хулоса.

Номаи бастасар омад зи муроди дили ман,
Ҳосили нома — муроде, ки дилам металабид. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* фоида, суд.

Гирам, падари ту буд фозил,
Аз фазли падар туро ҷи ҳосил? *Саъдӣ*

◊ **ҳосили зарб** *мат.* Ҷамае, ки аз зарб задани ду ё чанд адад пайдо мешавад; **ҳосили калом** хулосаи гап; **ҳосили чамъ** *мат.* он чӣ ки аз чамъ кардани чанд адад ба даст мебарояд; **ҳосил** будан мавҷуд будан; **ба ҳосил омадан** пайдо шудан.

Бисёёр табибонанд, ки мегуянд фалон чиз набояд хӯрдан, ки аз вай чунин иллат ба Ҳосил ояд ва он гоҳ худ аз он бисёёр хӯранд. «*Табрихи Байҳақӣ*»

ҲОСИЛОТ *а.* حاصلات **ч.** ҳосил.

Эрдонахон ... уммолонро ҳамеша дар шиканча медошт, ки ҳосилотро бар вифқи мувосо аҳз намо-янд. (1) «*Шаҳномаи Фарғона*»

ҲОСИЛУЛАМР *а.* حاصل الامر **натиҷаи** кор; хулоса, хуллас ки ...

Ҳосилуламр, муддатест, ки нест
Бар дари кас маро хуручу духул. *Заҳири Форъёбӣ*
Ҳосилуламр, он ҳақими заман
Тозагӣ баст бар ҷаҳони куҳан. *Бедил*

ҲОСИР I *а.* حاسر **бараҳна**, луч.

ҲОСИР II *а.* حاصر **1.** муҳосиракунанда, нҳотакунанда;
2. буръёбоф, ҳасирбоф.

ҲОССА||ҲОСА *а.* حاسه **қуввае**, ки ба воситаи он чизеро хис мекунанд ва дармеебанд.

Гуфтам, ки нафси ҳиссияро панҷ ҳоса чист?
Гуфто, ки ламсу завқу шаму самъ бо басар.

Носири Хисрав

ҳоссаи басар қувваи биной.

Маънии мушоҳада на он аст, ки ҳақро ... ба ҳоссаи басар тавон дид. «*Нафаҳот-ул-унс*»

ҳоссаи завқ қувваи ҷашноӣ; ҳоссаи ламс қувваи палмосӣ;
ҳоссаи самъ қувваи шунавоӣ.

Ҳоссаи самъ идрокӣ масмуъот кунанд аз қабили асвот ва алфоз. *Аҳмади Дониш*

ҳоссаи шамм қувваи бӯёӣ.

ҲОТАМ *а.* حاتم **номи** шахсе аз араб, ки дар саховат ва некукорӣ машҳур гардидааст ва уро бештар Ҳотами Той ва Ҳотами Тай гуянд.

Ҳотами Той туй андар саҳо,
Рустами Дастон туй андар набард.
Не ки Ҳотам нест бо ҷуди ту род,
Не ки Рустам нест дар ҷанги ту мард. *Рӯдакӣ*
Ва гар кофир ба эҳсон даст гирад,
Чу Ҳотам номи у ҳаргиз намирад. *Ҳилолӣ*
Харҷ чу аз кисаи меҳмон бувад,
Ҳотами Той шудан осон бувад.*

ҲОТАМФАШ حاتمفانش **ҳотаммонанд**; бисёёр сахӣ, карим.

ҲОТИФ *а.* حاتف **овоздиҳанда**, ҷеғзананда, нидокунанда.

Яке хотиф аз ғайб овоз дод,
Чӣ ромиш барӣ назди ромишгарон? *Манучехрӣ*

Ба гушӣ сафҳае ин нуқтаи роз
Чунин аз хотифе бархост овоз. *Мулҳам*

хотифи ғайб *д.* фариштае, ки аз ғайб хабар медиҳад.

Соқӣ, биё, ки хотифи ғайбам ба мужда гуфт:

Бо дард сабр кун, ки даво мефиристамат. *Ҳофиз*

ҲОФИЗ *а.* حافظ **1.** хифзкунанда, нигоҳдоранда; **2.** касе, ки

Қуръонро аз ёд медонад ва мехонад, қорӣ, қорини қуръонхон.

Ҳофизам дар маҷлисе, дурдиқашам дар маҳфиле,
Бингар ин шухӣ, ки чун бо халқи санъат мекунам.

Ҳофиз

3. мутриб, сароянда; **4.** таҳаллуси шоири маъруф Муҳаммад Шамсиддини Шерозӣ (1320—1389).

ҲОФИЗА *а.* حافظه **қобилияти** нигоҳ доштан ва аз нав тасаввур кардани таассуроти пештара, маҷмуи таассуроти дар тасаввур нигоҳ дошташуда; ёд, хотира.

Ҳофиза бар сувар субот гумошт,
Фикр эълони бенишон бардошт. *Бедил*

ҲОФИ *а.* حافی **пойлуч**, побараҳна.

Он яке то Қазба ҳофи меравад,
Он яке то масҷид аз худ мешавад. *Румӣ*

ҲОШАЛИЛЛАХ||ҲОШОЛИЛЛАХ *а.* حاشي لله|حاشي الله **1.** дур дорад худо!, худо нигоҳ дорад!, паноҳ бар ту, худоё!;
2. ҳаргиз, ҳеҷ вақт, мабодо.

Ҳошалиллаҳ, к-аз руҳат чашм афканам сӯи дигар,
Хуш намеояд ба ҷуз рӯи туам рӯи дигар. *Ҳилолӣ*
Ҳошалиллаҳ, ки вафои ту фаромӯш кунам,
Сухани маслиҳатомези касон гуш кунам. *Ваҳшӣ*

ҲОШИР *а.* حاشر **гирдоваранда**, ҷамъоваранда.

ҲОШИЯ||ҲОШИЯТ *а.* حاشية|حاشيه **1.** канор, зех, лабақӣ.

Хуршеди нон ба ҳошияи гирди хони мо
Монанди офтоб ҷамеобод аз фалак.

Абӯисҳоқи Атъима

2. он чӣ дар канори саҳифаи китоб навишта мешавад; шарҳе, ки доир ба матн дар атрофи саҳифаи китоб навишта мешавад; **3.** наздикон, мусоҳибон ва ҳамдамон.

Абулфатҳ Али ибни Аҳмад ... ба Басра омада бо абно ва ҳошият он ҷо мақом карда. *Носири Хисрав*

Тамоми ҳашам ва хошия аз мағзи устухон сер мешуданд. *Аефӣ*

ҲОШИЯНИШИН حاشية نشين **касе**, ки дар канор нишастааст, касе ки ба коре аз дур нигоҳ мекарда бошад.

ҲОШИЯТ *а.* حاشية **ниг.** хошия.

ҲОШО *а.* حاشا **калимаи нидо** **1.** худо нигоҳ дорад, дур бод, пок бод.

Ҳошо, ки ман ба мавсимӣ гул тарки май кунам,
Ман лофи ақл мезанам, ин кор кай кунам?! *Ҳофиз*

2. ҳаргиз, абадан, ҳеҷ гоҳ.

Гарчи ҳазон баҳор шавад, ин мағӯ дигар,
Ҳошо, баҳор ҳамчу ҳазон зилтруӣ нест.

Шамси Табрзӣ

Бикшод назар дар он тамошо,
Гуфто, ҳошо ва сумма ҳошо! *Ҳилолӣ*

ҳошо **ва** калло чунин нест, абадан, асло, ба ҳеҷ ваҷҳ! (ибораест, ки барои рад кардани сухани пеш гуфташуда кор фармуда мешавад); *муқ.* калло (калло ва ҳошо).

Кулоҳи рифъату тоҷи Сулаймон,
Ба ҳар кал кай расад, ҳошо ва калло!

Шамси Табрзӣ

Ҳазрати охунд исрор мекарданд, ки хошо ва калло, ки хари ман ҳамин аст, чаро ки вай ҳам снѐх буд. *Садрӣ Зиѐ*

ҲОШОК *а.* *حاشاك* дур бод аз ту; ҳаргиз, ҳеч.

Меҳр аз ту тавон бурид, хайҳот,
Қас бар ту тавон гузид, хошок! *Саъдӣ*

ҲОШОЛИЛЛАҲ *а.* *حاشالله* *ниг.* хошалиллаҳ.

ҲОЮ-ҲҶҲ *а.* *حای و هوئی* *ниг.* ҳой-ҳҶҲ.

ҲОЧ(Ч) *а.* *حاج* касе, ки ба зиѐрати хонаи Қазба рафта бошад; ҳаҷқунанда, ҳоҷи; ҳоҷиѐн.

Ҳабар доданд, ки чавоне дар сӯхбати қофилаи ҳоҷ азми ҳаҷ дорад. *Авфӣ*

ҲОҶАТ *а.* *حاجت* 1. зарурат, ниѐзмандӣ, эҳтиѐч, муҳтоҷӣ.

Ман он ҷоям, агар туро лашкар ҳоҷат бошад, ҳабар деҳ, то бифиристам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ҳакимеро пурсиданд: Аз саховат ва шуҷоат кадом беҳтар аст? Гуфт: Он киро ки саховат аст, ба шуҷоат ҳоҷат нест. *Саъдӣ*

Чӣ ҳоҷат, ки нӯҳ курсии осмон,
Нихӣ зери пой Қизил Арслон? *Саъдӣ*

2. хоҷиш, талаб, матлаб.

Маро ҳоҷат аз ту яке борагист,
Вагарна, маро чанг якборагист. *Фирдавӣ*

ҳоҷат афтодан *ба чизе* эҳтиѐчманд шудан ба чизе.

Валекин чун ба чизе ҳоҷат афтад,
Зи гетӣ марҷаи дигар надонад. *Анварӣ*

ҳоҷат бурдан ба назди касе чизе пурсида рафтан.

Мабар ҳоҷат ба наздики турушрӯй,
Ки аз ҳӯи бадаш фарсуда гардӣ. *Саъдӣ*

ба ҳоҷат бархостан ба қазон ҳоҷат баромадан.

Ва ҳар гоҳ ки таом хӯрда будӣ,
Зуд ба ҳоҷат бархостӣ. *«Захираи Хоразмшоҳӣ»*

ҲОҶАТБАРОР *а.* *حاجتبار* ҳоҷатравоқунанда, касе ки эҳтиѐчи касеро ба ҷо оварад; яке аз сифати худо.

Надорам ба ғайри ту ҳоҷатбарор,
Чу муҳтоҷи фатҳам, ту ҳоҷат барор. *Шодӣ*

ҲОҶАТМАНД *а.* *حاجتمند* муҳтоҷ.

Чу нахли хома ҷунбиш ѐфт, дасте барфишон, Ҷомӣ,
Ки нузли хоҶи муштоқони ҳоҷатманд мерезам.

Ҷомӣ

Муҳаббат бо ту ҳоҷатманд карда синарешонро,
Намепурсӣ ту аз номехрубонӣ дардкешонро.

Сайидо

ҲОҶИБ I *а.* *حاجب* пардадор, дарбон.

Ҳоҷиб гуфт: Амирро наметавон дид, зеро ки дар хоб аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Яке гуфташ аз мухлисони қадим,
Ки шаб буд ҳоҷиб, ба рӯзаш надим. *Саъдӣ*

ҲОҶИБ II *а.* *حاجب* абрӯ; қавси ҳоҷиб камони абрӯ.

ҲОҶИБОНА *а.* *حاجبانه* ҳамчун дарбон, монанди дарбон.

Нишаста пири хирад ҳоҷибона бар даргоҳ,
Дарун надода зи номахрамон касеро бор. *Доӣ*

ҲОҶИЗ *а.* *حاجز* он чӣ ба миѐни ду чиз даромада бошад, монѐз, хоил; ҳиҷоби ҳоҷиз *ниг.* ҳиҷоб.

ҲОҶИС *а.* *حاجس* он чӣ аз дили кас мегузарад.

ҲОҶОТ *а.* *حاجات* ҷ. ҳоҷат.

Қазбаи ҳоҷоти мо кӯи харобот асту бас;
Қ-аз ҳақиқат ҷониби ин куй роҳи дигар аст. (2)
Исмат

ҲОҶӢ *а.* *حاجي* касе, ки ба зиѐрати хонаи Қазба рафта аст.

Ҳоҷӣ ту нестӣ, шутур аст, аз барон он-к
Бечора хор меҳураду бор мебарад. *Саъдӣ*

Ҳоҷӣ мурд шутур халос хӯрд. *Зарбулмасал*

ҲОҶЧ *а.* *حاج* *ниг.* ҳоҷ(ч).

ҲУ||ҲУВА *а.* *هو* 1. у, вай; 2. маҷ. худо.

Гуфт: Бобо насибан ман ку?

Гуфт: Қисми ту аз хазинаи ҳу. *Саной*

ҲУБ(Б) *а.* *حُب* дустӣ, дуст доштан; меҳр, муҳаббат.

Ақл аз оғаҳӣ алам бардошт,
Буғзу ҳуб номи ин сифот нигошт. *Бедил*

ҳубии ватан (*инчунин* ҳуббулватан) муҳаббати ватан.

Дил буд ба ҷон омада дар ҷон зи ғарибӣ,
Дар зулфи ту бозаш кашиши ҳубии ватан бурд.
Қамоли Хучандӣ

Ҳубии ватан аз тахти Сулаймон хуштар,
Хори ватан аз лолаву райхон хуштар.*

ҳубии ҷох мақомпарастӣ, шӯҳратпарастӣ, мансабпарастӣ.

Якero ҳубии ҷох аз ҷоддан мустақим ба бeрoҳ.
афканд. *«Қалила ва Димна»*

ҲУБАЛ *а.* *حبل* номи бeтe дар Қазба дар даврaш *пeтaш* аз ислом.

ҲУБАРА *а.* *هوبره* *ниг.* ҳуборӣ.

ҲУБАРАГИР *а.* *هوبره گير* кас, ҳайвон ё мурғе ки ҳубараро шикор мекунад.

Тури Китолӣ ҳоқим буд ва мар-уро шоҳине буд
ҳубарагир ва кулангандоз. *«Таърихи Фарӣшта»*

ҲУББ *а.* *حُب* *ниг.* ҳуб(б).

ҲУББУЛВАТАН *а.* *حُب الوطن* *ниг.* ҳуб(б) (ҳубии ватан).

Дар сафар гар Рум бинӣ ё Хутан,
Аз дили ту кай равад ҳуббулватан? *Румӣ*

ҲУБОБ||ҲАБОБ *а.* *حباب* қуббачаи рӯи об; қуббачае, ки аз кафки собун пайдо мешавад.

Қасри давлат, ки ба у халқ биное доранд,
Чун ҳубобест, ки бар об равон хоҳад буд. *Сайидо*

ҲУБОБОСО *а.* *حباب آسا* монанди ҳубоб.

Ба ҷои об мардум баски хуни якдигар хӯрданд.
Ҳубобосо шуданд аз мағз холи касан сарҳо. *Сайидо*

ҲУБОРӢ||ҲУБОРО||ҲУБАРА *а.* *هوبره* *||* *هوبارا* *||* *هوباره* ҳуб, яъ навъ мурғи ёбой ба бузургии мурғобӣ.

Чу бози доно, к-у гирад аз ҳуборӣ сар
Ба гирди дунба нагардад, битарсад аз пихол.
Зайнабӣ

ҲУБУБ I *а.* *حوب* ҷ. ҳаб(б).

Нарӯяд набот аз ҳубуби дурушт
Магар хок бар вай бигардад дурушт. (1) *Саъдӣ*

ҲУБУБ II *а.* *هوب* вазиш, вазидан(-и бод).

Ва ин навбат, ки боде мухалиф дар хубуб омад, он чубро ба худуди Шом афганд. «*Равзат-ус-сафо*»

Имруз дар киштин бодӣ боёд нишаст, ки хубуби риёҳ ба тарафи мақсуд меравад... *Аҳмади Дониш*

ХУБУБОТ *a.* حبوبات *ч.* хубуб I яъне чамбулчамъи хаб(б).

Як дона хашшош, ки хурдтарини хубубот аст, чун ... сабз шавад, қариб бист тир мекашад. (1)
«Анвори Суҳайлӣ»

Чихати ҳар як аз он хубубот кайлаи алоҳида махсус бад-он ҳаб бисозанд, чунон ки рост даҳ ман бошад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ХУБУР *a.* حبور шодӣ, шодмонӣ.

Ибтидо се шабонарӯз айёму лаёлий ... ба хубуру сурур, чашну сур доштанд. «*Таърихи Ҷаҳонқушо*»

ХУБУТ *a.* حبوط фуруд омадан, фурудой; нишебӣ.

Баду неки фалак ҳама талаф аст, Ки хубутаиш баробари шараф аст. *Саноӣ*

◇ хубути **Одам** *д.* гуё аз биҳишт ба поён, ба қазираи Сарандиб фуруд омадани Одам.

ХУВА *a.* حو *ниг.* ху; хува-л-ғафур худо омурагзор аст.

Май хӯр ба бонги чангу махӯр ғусса, в-ар касе Гуяд туро, ки бода махӯр, гӯ: хува-л-ғафур. *Ҳофиз*

ХУВАЙДО *هویدا* ошкор, зоҳир, равшан, аён.

Руй ниҳодаст кори шох ба боло, Дидаи мо равшан асту кор хувайдо. *Манучехрӣ*
Эй дидаи асрор ба дидори ту бино,
Хуршед дар анвори ту чун зарра хувайдо.

Исмаи

хувайдо қардан ошкор қардан, падида намудан; хувайдо шудан ошкор шудан, аён гардидан.

Наздиқ расиду шуд хувайдо,
Зайди араб аст, пайки Лайло. *Шоҳин*

ХУДА *هده* ҳақ, рост, дуруст; фонда.

Меҳр ҷуй зи ману бемехрӣ,
Худа хоҳӣ зи ману беҳудай. *Рӯдакӣ*

ХУДО I *a.* حدى|احدا бо суруд рондани шутур, суруди уштуракиҳо; умуман суруд.

Набиӣ, шутур бар ҳудои араб,
Ки чунаш ба рақс андар орад тараб. *Саъдӣ*
В-он шефта буд нағмапардоз,
Бар қондаи худо навосоз. *Ҳилолӣ*

ХУДО II *a.* هدى 1. ростӣ; роҳи рост; 2. ҳидоят, раҳнамунӣ.

Ҷомӣ, раҳи худо, ба худо, ғайри ишқ нест,
Гуфтем «вассалому ало тобеъ-ул-худо». *Ҷомӣ*

ХУДУД *a.* حدود *ч.* ҳал(д).

Сипоҳе, ки хушдил набошад зи шох,
Надорад худуди вилоят нигоҳ. (2) *Саъдӣ*

ХУДУЛ *a.* حدل як навъ гиёҳи доруни талх.

Талх зи ширин ба ҳунар бартар аст,
Суди худул бештар аз шакқар аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ХУДУС *a.* حدوث пайдоиш, ба вучуд омадан, нав пайдо шудани чизе, руй додан.

Нух аз худуси он воқеа музтариб ва ҳаросон шуд.
«Равзат-ус-сафо»

Вуқӯи ин ҳодиса ва худуси ин воқеа дар субҳи шанбе дар доруссалтанаи Ҳирот воқеъ шуд.
«Таърихи Сайидроқим»

◇ худусу қидам *фалс.* ду назарияест, ки аз қадимно азали будан ва ё сонӣ офарида шудани коинот баҳс мекунад.

Чунончи дар масъалаи худусу қидам ҳар ду тараф ба тақ бимонд. *Аҳмади Дониш*

ХУДҚУД *a.* هده мурғ, парандаест тоҷдор; пупишак, шонасарак.

Эй худқуди сабо, ба Сабо мефиристамат,
Бингар, ки аз қучо ба қучо мефиристамат. *Ҳофиз*

ХУЖИР *هژير* *ниг.* ҳажир.

ХУЗЗОЛ *a.* هزال *ч.* ҳозил.

Убайди Зоконӣ марди хуштабъ ва аҳли фазл буда,
ҳарчанд фозилон уро аз чумлаи хуззол медоранд,
аммо дар фунуни илм соҳиби вуқуф аст.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

ХУЗЗОР *a.* حزار *ч.* ҳозир.

Пас хуззори маҷлис бар илму дониши Баҳлул офарин қарданд. (1) «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

ХУЗЗОҚ *a.* حذاق *ч.* ҳозиқ.

Атибон хуззоқ назар ба хусусияти мизочи ҳар шахс ... мекунанд. (1) «*Хизонаи омира*»

ХУЗН *a.* حزن андуҳ, ғам, ғусса, ғамгинӣ.

ХУЗОК *a.* هواك *ниг.* ҳазок.

ХУЗОЛ *a.* هزال харобӣ, лоғарӣ.

Шавкат ... дар се рӯз як бор ба лаби ноне ифтор менамуд, лиҳозо хузולי ҷусса аз ҳад гузашта буд.
«Хизонаи омира»

ХУЗУЗ *a.* حظوظ *ч.* ҳаз(з).

ХУЗУР *a.* حضور 1. ҳозир шудан, будан.

Ҳузури ту дар савби ин санглох
Диёри маро неъмате шуд фарох. *Низомӣ*

2. падида омадан, падида шудан, зуҳур.

Биё, ки чораи завқи ҳузуру назми умур,
Ба файзбахшии аҳли назар тавонӣ қард. *Ҳофиз*

3. осудагӣ, осудахотирӣ, фароғат, осоиш.

Дид, ки уро чамъияти вофир ва ҳузур ва фароғати мутақосир пайдо шуд. *Восифӣ*

4. бо изофа ва пешоянд ба маънои назд, пеш.

Дар ҳузури ҳоким дар доманат овезам.

Аҳмади Дониш

Умаро барон маслаҳат ба ҳузури амир мерафтанд. *Аҳмади Дониш*

ХУКАК *هكك* ҳикқичок, ҳикқак.

З-оби синон ба синаи душман фуру нишон,
Чун з-имтилои хун дили уро ҳукак бувад.

Хисрави Деҳлавӣ

ХУКАМО *a.* حكما *ч.* ҳаким.

Дидам «Наводир»-и туву аз сафҳаи хаёл,
Қардам вақоён ҳукамои гузашта ҳақ. (1) *Шоҳин*
Дар амсоли ҳукамо овардаанд, ки яке аз ҳуққом
яке аз уммоли золими худро ба шиканҷа кашид. (2)
Аҳмади Дониш

ҲУҚҚОМ а. *حکم* ҷ. ҳоқим.

[Амир Маъсум] васиятнома дар санг навишт,
ки баъд аз ин аз ҳуққоми Бухоро олуку солук ба
раоё вазъ накунад. (2) *Аҳмади Дониш*

ҲУҚМ а. *حکم* 1. амр, фармон, фармоиш.

Чу ҳуқми қазо бар Сулаймон расид,
Ниғини ҳуқумат ба девои расид. *Шоҳин*

Ҳуқми бачча аз ҳуқми подшоҳ равонтар аст.
Зарбулмасал

2. қарор, қарори маҳкама (суд).

Бечора аз ҷиҳати нодонӣ масдари ҳар се ҳуқм
шуд. *Аҳмади Дониш*

◇ **ҳуқми баёзӣ** варақан холии мӯҳршуда, ки аз та-
рафи дарбори подшоҳӣ ба каси эътимоднок дода ме-
шуд ва он кас ҳақ дошт, ки фармони лозимаро ба
рӯи он қоғаз нависад.

Таъҷили теғи ёр бувад дар ҳалоки мо

Ҳуқми баёзие, ки ба дафтар намерасад. *Соиб*
ҳуқми мур(р) ҳуқми қатъӣ, ҳуқми иҷроияш ҳатмӣ ва
ногузир.

Ќумла сахро мору гаждум пур шавад,
Чун ки чоҳил шоҳи ҳуқми мур шавад. *Румӣ*

ҳуқми садум доварии ноодилона.

Бувад доваримон чу ҳуқми садум,
Ҳамоно шундастӣ он ҳуқми шум,
Ки дар шаҳр хоини шуд оҳангаре,
Бизад қахрамон гардани дигаре. *Фирдавӣ*

(ба) **ҳуқми шаръ** (аз рӯи) қонунҳо — фармудаҳои ша-
риат.

Агарчи рехтани хун ба ҳуқми шаръ хатост,
Бирез хуни суроҳӣ, ки ҳаст айни савоб.

Қамолӣ Хучандӣ

ҳуқми ғоибона ҳуқме, ки аз тарафи қозӣ дар сурати
набудани айбдор бароварда мешавад; **ҳуқми қазо** сар-
навишт, қисмат, тақдир; **ба ҳуқми ... мувофиқи ...**,
аз рӯи ...; **бо амри ...**, **бо фармониши ...**

Тамоми майкадаҳоро ба ҳуқми дил гаштам,
Ба даври чашми ту як кас наёфтам хушбёр.

Мулҳам

ба ҳуқми он ки ... ба сабаби он ки ...

Халифа уро тамкин кард, ба ҳуқми он ки марде
ҷалд буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ҳуқм кашидан итоат кардан, мутеъ будан, фармон-
бардорӣ кардан.

Ёд гир аз ман тариқи бурдбориро, ки ман
Барқи оламсузаму ҳуқми гиёҳе мекашам. *Нозим*

ҲУҚМАН а. *حکماً* албатта, ногузир

ҲУҚМАНДОЗ *حکمانداز* тирандози моҳире, ки харғиз
нишонро хато накунад, устои тирандозӣ.

... Мақолоти насихатгӯ ҳамин аст,

Ки ҳуқмандозӣ ҳичрон дар камин аст. *Ҳофиз*

ҲУҚМКАШ *حکم کش* мутеъ, фармонбардор; *муқобили*
ҳуқмрон.

Ва лекин ба хоҳиш мани ҳуқмқаш
Қунам з-ин суҳанҳо дили хеш хаш. *Низомӣ*

ҲУҚМРАВ *حکم روا* ҳоким, ҳуқмфармо.

ҲУҚМРОН *حکمران* *ниг.* ҳуқмраво; *муқобили* ҳуқмқаш.

Ба дарбори он ҳуқмрони сипехр

Бувад хидмати найзадорӣ ба меҳр. *Тугро*

ҲУҚУМАТ а. *حکومت* ҳуқмронӣ, идорақунӣ, фармонра-
вой.

Ҳорунарашид ба яке аз умаро тақлиди ҳуқумати
Миср фармуд. *Аҳмади Дониш*

ҳуқумат намудан (ё **қардан**, **рондан**) подшоҳӣ қардан;
идора қардани мамлакат, ҳуқмронӣ қардан.

Амир Ҳайдар ... бисту ҳафт сол ҳуқумат ронда ...
аз олам гузашт. *Аҳмади Дониш*

ҲУҚЧА *حکچه* *ниг.* ҳуқак.

Онро, ки бувад ҳуқчаи истифрӯғӣ,

Бигзар зи илоҷи ӯ, маҷӯ озораиш.
«Фарҳанги Рашидӣ»

ҲУЛАЛ а. *حلل* ҷ. ҳуллал||ҳуллат.

Соиду соқи арӯсони чаманро бинӣ,
Ҳама барбаста ҳулию ҳама пушида ҳулал. *Анварӣ*

ҲУЛВ а. *حلو* 1. ширин, лазиз; 2. ширинӣ.

Дилаш бо ҳулвҳои мо бишуд гарм,
Ба рӯи мо назар накшуд аз шарм. *Ҳозиқ*

ҲУЛВОН а. *حلوان* ато, мукофот, бахшиш, подош; мужда-
гонӣ.

ҲУЛИБАНД *حلی بند* ороста зинатьёфта.

Аз хуни хирад нигорпайванд,
Дар силсилаи ҷунун ҳулибанд. *Файзӣ*

ҲУЛЛА||ҲУЛЛАТ а. *حله||حلة* либос, чома, куртаву эзор;
либоси нав.

Вайро ду ҳулла ато дод ва ғайр аз он мол яке
чизе набуд. *Ҷомӣ*

Ту қардӣ бар Халил оташ гулистон,
Ки шуд бо ҳуллаи ҳуллат муҳалло. *Исмаи*

ҲУЛЛАБОФ *حله بان* чомабоф, либосбоф; бофанда.

Ҳуллабофи бустон шуд боди наврузӣ магар,
Боғ аз ӯ ҷаннатсифат гашту замин гардунасар.

Тайён

Чанд зи тори тамау пуди лоф
Бар қадӣ ҳар сифла шавӣ ҳуллабоф? *Ҷомӣ*

ҲУЛЛАПҶҶ *حله پوش* пушандаи либоси нав.

Арӯси чаман ҳуллапӯш омада,
Зи булбул чаман дар хуруш омада. *Ҳочу*

ҲУЛЛАТ а. *حلة* *ниг.* ҳулла.

ҲУЛМ а. *حلم* хоб, он ҷӣ дар хоб мебинанд, рӯё.

ҲУЛУ *حلو* шафтолуи луччак.

ҲУЛУЛ а. *حلول* 1. расидан, фаро расидан; омада раси-
дан; рӯй додан.

Пеш аз ҳулули воқеа ғамгин чаро бошам? *Авфӣ*
2. *фалс.* маҳлуд шудан, ҳал шудан; омехтан; бо ҷиз-
ҳои дигар омехта ба шакли дигар даромадан.

Мефитад ин ақлҳо дар ифтиқод,
Дар мағокини ҳулулу иттиҳод. *Румӣ*

ҲУЛУЛӢ *a.* حلولى пайрав — тарафдори ваҳдати вучуд, пантеист.

ҲУЛӢЯ||ҲУЛӢЯТ *a.* حليه||حلية *ниг.* ҳилья.

ҲУЛӢ *a.* حلى зинат, орош, зевар.

ҲУЛҚУМ *a.* حقوق *ниг.* ҳалқум.

ҲУМАЙРО *a.* حميرا 1. *шакли тасғир ва навозиши* ҳамро;

2. *мач.* лақаби Оиша — зани Муҳаммад.

Боз дар боз омадан ошuft у,
Каллимини ё Ҳумайро! — гуфт у. *Аттор*

ҲУМО(Ӣ) (ى) همای *мурғи афсонавие, ки гуё агар сояш бар сари ҳар касе афтад, у ба давлат ва салтанат мерасад.*

Ҳумой бар сари мурғон аз он шараф дорад,
Ки устухон хураду ҷонвар наёзорад. *Саъдӣ*
Пари тират агар бар устухонам соя андозад,
Шавад сабуз асои шаҳпари боли хумо гардад. *Саййидо*

ҲУМОМ *a.* همام калонтари қавм, марди бузургвор далер, қаҳрамон.

Ба Золи сипаҳбуд супурд он хумом,
Заминро бибусид Дастони Сом. *Фирдавсӣ*

ҲУМООСО همآسا монанди хумо, хумомонанд.

Нагардад гар туро вайрона маъмур,
Ҳумоосо дар ин вайрона мерақс. *Махфӣ*

ҲУМОЮН همایون 1. муборак, хучаста, фархунда, хуш.

Мавсими наврӯз меояд, хумоюн фурсатест,
Ғам мабод онро, ки рӯи дил ба сӯи ишратест. *Исмаи*

Бас гирифтам чун ба меҳнат муждаи осудағи,
Нодирам монад, ки аз бахти хумоюн бишнавам. *Махфӣ*

2. яке аз оҳангҳои мусиқӣ.

ҲУМОЮНБАХТ همایونبخت хушбахт, некбахт.

Ман аввал бас хумоюнбахт будам,
Ки ҳам бо тоҷу ҳам бо тахт будам. *Низомӣ*

ҲУМОЮНГОҲ همایونگاه пойтахт, пойтахти подшоҳ.

ҲУМОЮНФОЛ همایونفال хушбахт, некбахт.

Шоҳ чун доя гирифт Абсолро,
То Саломони хумоюнфолро
Оварад дар домани эҳсони хеш,
Парварад аз рашҳаи пистони хеш. *Ҷомӣ*

ҲУМРА||ҲУМРАТ *a.* حمرة||حمرة 1. сурҳӣ, сурх будан;

2. *тиб.* бемории боди сурх; саромос.

ҲУМУЗАТ *a.* حموضت туршӣ, туршинокӣ; турш шудан.

Пушида намонад, ки ваҳм дар умури табиӣ фаъол
аст ва лиҳозо аз таҳайюли хумузат дар дандон
хадар пайдо шавад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ҲУМУМ *a.* هموم 4. ҳам II||ҳамм.

Чунон метапидам зи фарти хумум,
Гирех дар гирех буд чини ҷабин. (1) *Васлӣ*

ҲУМҚ *a.* حمق аҳмақӣ, аблаҳӣ.

Гуруҳе аз малоҳида ... гуянд, ки илми мо ба ҳеч
чиз дуруст наояд ... ин аз ҳумқ ва ҷаҳолати эшон
бувад. «*Кашф-ул-маҳҷуб*»

ҲУН I هون *ниг.* ҳон.

ҲУН II هون сиккаи тиллоӣ, ки дар Мадрас ва Дакани

Ҳиндустон роиҷ будааст.

Маро, ки худро арзонбаҳо фурухтаам,
Чу хун ба доғи ғуломӣ ривоҷ деҳ ба Дакан.

«*Хизонаи омира*»

ҲУНАР هنر 1. қобилият, кордонӣ; устодӣ, маҳорат;
фазл, фазилат.

Хунар—мардумӣ бошаду ростӣ,
Зи кажҷӣ бувад каммию костӣ. *Фирдавсӣ*
Хунар бинмоӣ агар дорӣ, на гавҳар,
Гул аз хор асту Иброҳим — аз озар. *Саъдӣ*

2. касб, пеша.

Агар ба ҳар сари мӯят хунар ду сад бошад,
Хунар ба кор наёяд, чу бахт бад бошад. *Саъдӣ*

Хунар беҳтар аз мулку моли падар. *Зарбулмасал*
аз хунар орӣ будан хунар надоштан, беҳунар будан.
Равандағони ҳақиқат ба ним ҷав нахаранд
Қабои атласи он кас, ки аз хунар орист. *Ҷофиз*
ба хунар оростан дар бар кардани хунар, аз худ
кардани хунар.

Ба чандин хунар пир ороस्ताст,
Вале не чу хубони навхостаст. *Ҷомӣ*

ҲУНАРВАР هنروار хунарманд, одами боистеъдод, пеша-
вари моҳир.

Чун рафт Қасир — он хунарвар,
З-он сайдғаҳ андаке фаротар,
Ороста дид марғзоре,
Аз боғи биҳишт ёдгоре. *Ҷомӣ*

Ба зери бори миннат кай хунарвар мениҳад гар-
дан,
Начунбад Қуҳқан, гар бар сари у Бесутун афтад. *Саййидо*

ҲУНАРКЕШ هنرکیش хунарманд, хунарвар.

Чунин гуянд меъморони ин коҳ,
Ки чун шуд бар иморат доя густох,
Падид овард устоде хунаркеш
Ба ҳар ангушти дасташ сад хунар беш. *Ҷомӣ*

ҲУНАРМАНД هنرمند соҳибхунар; доно, боистеъдод, мо-
хир.

Қучо беҳунар шуд асири ниёз,
Хунарманд ҳар ҷо бувад сарфароз. *Фирдавсӣ*
Чу буданд ҳар ду хунарманду ҷуст,
Хароше наёмад касеро дуруст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҲУНАРПАРВАР هنرپرور тарбиятқунанда; хунаршинос,
хунардуст.

ҲУНАРСАНЧ هنرسانچ он кӣ ба хунар қимат ва баҳо до-
да метавонад, хунаршинос.

ҲУНАРӢ هنری 1. мансуб ба хунар; 2. аҳли хунар, ху-
нарманд.

Ду шоҳзода, ки ҳастанд аз ин дарахти саҳӣ
Мубораку хунари, комрону номовар. *Анварӣ*

ХУНАРЧҲҮЙ هنرجوي хунармаид, хунарвар.

Ба Эрон нест ҳамчун у хунарчӯй,
Шикофанда ба ҷупину синон мӯй.

Фахриддини Гургонӣ

ХУНГУФТ هنگفت *ниг.* хангуфт.

ХУНУД *a.* هندو *исми ҷомеъ* хиндихо, сокинони мулки
Ҳинд.

Мадори гардиши рӯзгори буқаламун ба эътиқоди
хунуд бар ҷаҳор давр аст. «*Таърихи Фаршита*»

ХУНУТ *a.* حنوط *ниг.* ханут.

ХҲҮР I *a.* حور *d.* хурӣ, зани бисъёр хушрӯй дар ҷаннат,
ки гӯё насиби муъминон хоҳад шуд.

Дар сар ҳаваси бутони чун хурам бод,
Дар даст ҳамора оби ангурам бод.
Гуянд ба ман, ки эзидат тавба диҳад,
Гар у диҳад, ман накунам, дурам бод! *Хайём*

Зоҳид агар ба ҳуру қусур аст умедвор,
Моро шаробхона қусур асту ёр — хур. *Ҳофиз*

хури ин (*инчунин хурулгин*) занони сафедпӯсти шаҳ-
лоҷашм.

Менадонам ё маҳӣ, ё офтоб,
Ё фаршита, ё парӣ, ё хури ин. «*Хористон*»

ХҲҮР II *هور* *ниг.* хӯр.

ХҲҮР III||**ХҲҮРР** *a.* حر *1.* озод.

Мадади сирати ҷавонмардон,
Нақди ҳуррону ноқиди мардон. *Саной*

2. ҷавонмард, наҷиб.

ХҲҮРДЕС *حورديس* хурмонанд; *маҷ.* бисъёр хушрӯй.

Чи қадр оварад банди хурдес,
Ки зери қабо дорад андоми пес. *Саъдӣ*

ХҲҮРЗОД *حورزاد* киноя аз соҳибҷамол.

Чу Юсуф гарчи набвад хурзоде,
Наёбӣ ҳаргиз аз васлаш муроде. *Ҷомӣ*

Бигуфто: Худ он рӯз ҳаргиз мабод,
Ки бошам ҷудо аз ту, эй хурзод! *Савдо*

ХҲҮРИН *هرين* *ниг.* хурро.

ХҲҮРЛИҚО *حورلقا* зан ё духтари хурҷехра; *маҷ.* хушрӯ.

ХҲҮРМАТ I *a.* حرمت *иззат, эҳтиром, арҷмандӣ.*

Чи неку задаст ин суҳан барҳаман:
Бувад ҳурмати ҳар кас аз хештан. *Саъдӣ*

ба ҳурмати ... ба ҳаққи ... (дар мавриди қасам кор
фармуда мешавад); **ҳурмат доштан** эҳтиром кардан,
муҳтарам шумурдан.

... Чун ба Самарқанд Тағшода Бухорхудот ба
наздикӣ у рафт ва Наср уро киромӣ кард ва хур-
мат дошт ... «*Таърихи Наршаҳӣ*»

ҳурмат ёфтан сазовори эҳтиром гардидан, *иззату эҳти-*
ром дидан.

Бе хидмати ту кас ба ҷаҳон *иззате* наёфт,
Шоҳе ки чоқари ту нашуд, ҳурмате наёфт.

Камоли Хучандӣ

ҳурмат шикастан обрӯи касеро бурдан.

Лекин чу ҳурмати ту надорад, ту аз газоф,
Машкан, зи баҳри ҳурмати ислом, ҳурматаш.
Носири Хисрав

ҳурмати касе бурдан касеро беҳурмат, беобрӯ кардан.

ХҲҮРМАТ II *a.* حرمت ҳаром будан, мамнӯъ будан.

Аз ҳурмати фил соиле мепурсид,
Ринде фармуд: Куштанаш мушкил буд. *Бедил*

ХҲҮРМАТДОН *حرمتدان* он кӣ ҳурмати касеро ба ҷо ме-
оварад.

Забони бадгӯ, чунонки расми уст, маро
Ҷудо фиканд аз он ҳақшиноси ҳурматдон.

Фарруҳӣ

ХҲҮРМАТДОШТ *حرمتداشت* *иззат, эҳтиром.*

Аввал уро хост ҷустан дар набард,
Баҳри ҳурматдошташ таъхир кард. *Румӣ*

ХҲҮРМОС *هرماس* аҳриман, шайтон.

Аз раҳи ном ҳамчу якдигаранд,
Суи беақл хурмусу хурмос. *Носири Хисрав*

ХҲҮРМУЗ(Д) *هرمز||هرمزد* **1.** Охуромаздо, худои некӣ дар
дини зардуштиён.

Чун оини Ҳурмузду Баҳман бувад,
Бар ин кохи фаррух нишеман бувад. *Фирдавсӣ*

2. рӯзи аввали ҳар моҳи шамсӣ.

Сари соли нав ҳурмузи фарвадин,
Баросуда аз ранҷ тан, дил — зи кин. *Фирдавсӣ*

3. сайёраи Муштарӣ (Юпитер).

Ба думми лашқараш Ноҳиду Ҳурмуз,
Ба пеши лашқараш Баҳрому Қайвон. *Дақиқӣ*

4. исми хос; номи подшоҳе дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

Чу Ҳурмуз баромад ба тахти падар,
Ба сар барниҳод он кай тоҷи зар. *Фирдавсӣ*

ХҲҮРМУС(Т) *هرمس||هرمست* *ниг.* хурмуз(д).

ХҲҮРНАЖОД *حورنژاد* *ниг.* хурзод.

Ману он ҷаъдмӯи ғолиябӯй,
Ману он моҳрӯи хурнаҷод. *Рудақӣ*

ХҲҮРОҚ *a.* حراق *ниг.* хурроқ.

ХҲҮРПАЙКАР *حورپيکار* зебо, зебопайкар, хурқомат.

Суоли шоҳ шуд қанди мукаррар,
Чунин гуфташ ҷавоб он хурпайкар. *Ҳозиқ*

ХҲҮРР *a.* حر *ниг.* хур III.

ХҲҮРРА I *هره* нишастангоҳ, мақбад.

ХҲҮРРА II *هره* **1.** як навъ гиёҳе, ки дар миёни гандум ва
ҷав мерӯяд ва ба хурандаш беҳушӣ ва девонагӣ ме-
оварад; тотура, мастак; **2.** атола.

Ҳурраи нарм пеши ман биниҳод,
Ҳам ба сони яке тале маска. *Ҳаккок.*

ХҲҮРРИЯТ *a.* حریت *озодӣ.*

Зоғ гуфт: ... Он лоиқтар, ки бар қазияти хур-
рияти хеш биравӣ ва сухани маро бовар дорӣ.
«Калила ва Димна»

ХҲҮРРО *هرا* овози ҳайбатноки ҳайвони дарранда, наъра
ва ғурриши ҳайвонот.

На овози деву на хуррои дад,
Замона забон баст аз неку бад. *Фирдавсӣ*

Зи хуррои ҳамла зи хуррои теғ
Шуда об хун дар дили тунд меғ. *Низомӣ*

ХУРРОС I *a.* حراث *ч.* ҳорис I.

ХУРРОС II *a.* حراس *ч.* ҳорис II.

ХУРРОҚ||ХУРОҚ *a.* حراق қав, латтаи сузондашуда ба-
рои даргирифтани оташаки чакмоқ.

Бе ту гар боди сабо мевазадам, бар дили реш
Ҳамчунон аст, ки оташ бари хурроқ ояд. *Саъдӣ*

ХУРСИРИШТ حورسريشت хуртабиат; *мач.* бисъёр зебо,
хушрӯй.

Рузи ид асту тарабхона муаттар чу биҳишт,
Ҷоми май софию соқӣ санами хурсиришт. *Исмат*

ХУРУБ *a.* حروب *ч.* ҳарб.

Воли ин қалъа ... дар ҳуруб мағлуб шуд.
«Таърихи Фаршита»

ХУРУЛЪИН *a.* حورالعين *ниг.* хур I (хури ин).

Шаби реҳлат ҳам аз бистар равам то қасри хурул-
ин,

Агар дар вақти ҷон додан ту бошӣ шамъи болинам.
Ҳофиз

ХУРУМ *a.* حرم *ч.* ҳаром.

Чашм ҳамегӯяд: Аз ҳарому хурум
Баста ҳамедор зинҳор маро. *Носири Хисрав*

ХУРУР *a.* حورور гармӣ, гармо.

Хурури ҳаво ба масобате буд, ки дили санги хоро
аз тафи самум пора мешуд. *Авфӣ*

ХУРУС *a.* حروث *ч.* ҳарс I.

ХУРУФ *a.* حروف *ч.* ҳарф.

Барнаёвардам бурун сар аз хуруфи сарнавишт
Солҳо ҳар рӯз будам дар дабистони дигар. (I)
Махфӣ

хуруфи доманадор дар алифбои арабӣ ҳарфҳое, ки дар
охири худ шакли доира доранд, мас. чим, айн, ғайн,
син, шин ва ф.; хуруфи мўъҷама ҳарфҳои нуқтадори
алифбои арабӣ; ◊ хуруфи истисно *грам.* пайвандак-
ҳои 'магар', 'илло', 'сиво', 'чуз', 'бидуни', 'ғайр аз';
хуруфи таҳачҷӣ (ё ҳичо) алифбо.

ХУРЧАШМ حورچشم он кӣ чашмони зебо дорад, сиёҳ-
чашм, шаҳлочашм.

Бигу, моҳо, нигоро, хурчашмо,
Парирӯё, баҳоро, тезхашмо! *Фахриддини Гургонӣ*

ХУРҚА||ХУРҚАТ *a.* حرقه||حرقه *ниг.* ҳирқа.

ХУСН *a.* حسن хушрӯй, зебой, ҷамол.

Хуснат ба иттифоқи малоҳат ҷаҳон гирифт,
Оре, ба иттифоқ ҷаҳон метавон гирифт. *Ҳофиз*

Эй наргиси масти туро дар ҳар нафас нозе дигар,
В-эй турраи зулфи туро бо хусни ту розе дигар.
Махфӣ

◊ хусни анҷом поёни бомуваффақияти коре ё чизе.

Чун ёфт саҳифа хусни анҷом,
Бигрифт ҷавону зуд зад гом. *Шоҳин*

хусни гулӯсӯз *киноя* аз ниҳояти зебой.

Ҳар кучо хусни гулӯсузи ту манзил созад,
Метавон буса ба рағбат зи лаби бом гирифт.

Соиб

Дигар хусни гулӯсӯзе, ки имшаб маҷлисоро шуд,
Ки микрос аз пари парвона дорад шамъи маҳфилҳо.
«Хизонаи омира»

хусни ифодат фасоҳат дар ифода, зебо ва осон баён
намудани мақсад; хусни матлаъ байти дуввуми қаси-
да ё ғазал, ки пас аз матлаъ омадааст; хусни маънӣ
зебой ва равшани маъно; хусни мақол хушгапӣ,
гуфтори нағз ва дилчасп; хусни одоб хушӣ ва писан-
дида будани ахлоқ, хубии рафтору кирдор; хусни
оламсӯз *киноя* аз зебоии аз ҳад зиёд.

Ишқ агар аз хусни оламсӯз бардорад ниқоб,
Шамъ чун парвона гардад гирди сар парвонаро.
Соиб

хусни сулук хушрафторӣ, хушмуомилагӣ; хусни тад-
бир нектадбирӣ, зиракӣ дар қор; хусни такрор такро-
ри дилчасп ва форум; хусни талаб талаб қардани чизе
аз касе аз рӯи киноя ва имо, махсусан дар охири қа-
сидаҳо; хусни хитоб фасоҳат, забонаварӣ, ширинка-
ломӣ.

Мард бояд ки ба лутфи суҳану хусни хитоб
Таъби арбоби ситамро зи ситам боз орад. *Ҷомӣ*
хусну қубҳ зебой ва зиштӣ, хубӣ ва бадӣ.

Ба хусну қубҳ дар сад парда бино,
Ба аҷри неку бад қодир, тавоно. *Нозим*

ХУСНФУРҶШ حسن فروش хушрӯхе, ки зебоии худро намо-
иш медиҳад.

Агарчи хуснфурӯшон ба ҷилва омадаанд,
Касе ба хусну малоҳат ба ёри мо нарасад. *Ҳофиз*

ХУСНХЕЗ حسن خيز ҷохое, ки бештарини мардумаш со-
ҳибӣ хусну ҷамол мебошанд.

ХУСОМ *a.* حسام *ниг.* ҳисом.

ХУССОД *a.* حساد *ч.* ҳосид I.

Хуссод ба султон расониданд, ки... панҷоҳ ҳазор
дирам нуқра қифоят мекунад. *«Хизонаи омира»*

ХУСУЛ *a.* حصول I. ҳосил қардан, ба даст даровардан.

Дар хусули амвол эҳтиёти тамои баровард.
Авфӣ

2. расидан ба мақсад.

Як дам намеравад, ки на дар хотирӣ, валеқ
Бисъёр фарқ бошад аз андеша то хусул. *Саъдӣ*

хусули мақсад ба амал омадани мақсад; ба хусул пай-
вастан ба даст омадан, мумкин шудан.

Матлуби деринаи у ба хусул пайваст.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ХУСУН *a.* حصون *ч.* ҳисн.

Сиво рӯз ба рӯз қувват гирифта, бар тамоми
қилоъи Кукан истило ёфт ва хусуни тозанафаси
худ эҳдос намуд. *«Хизонаи омира»*

ХУТ *a.* حوت I. моҳӣ; 2. *нуч.* номи бурҷи дувоздахум
аз бурҷҳои осмонӣ.

Зухал ва Муштарӣ... дар сейум, ки бурҷи Хут
бувад, воқеъ шуда... *Аҳмади Донииш*

3. номи моҳи дувоздахум аз солшумории шамсӣ муто-
биқ бо февраль.

ХУТОМ *a.* حطام I. резаву шикастаи хасу хошок ва ҳар
чизи майдан беарзиш; 2. *мач.* чизи беқадр; моли дунё.

Зоҳиде дар миёни мо буд, худро чунон менамуд, ки аз дунё мӯъризам ва ба уқбо мутаарриз, ки ҳаргиз лавси хутомо ба домани эътисомам нарасида.
«Хористон»

◇ хутоми дунё (ё дуньявӣ) молу давлати дунё, ки ба назари одамони порсо гӯё беқадру қимат будааст.

... Мехостем, ки самараи он аз хутоми дуньявӣ ҳар чӣ тамомтар биёбад ва аз ҳазонини мо уро насибе бошад. «Калила ва Димна»

ХУФРА а. *حفره* замини кофташуда, чуқурӣ.

Ногоҳ хуфрае ба назараш даромад, ки аз он ҷо қадре хок дар роҳи об афтада буд.

«Анвори Суҳайлӣ»

ХУШ||**ХУШ** *هوش* 1. зирақӣ, ақл, шуур, идрок.

Бимонад бар ту чунин ҷовидон,
Дилу зурн пилу ҳуши мубадон. *Фирдавсӣ*

2. ҷон, руҳ.

Бифармуд то Тутиёнушро,
Кушанду баранд аз танаши хушро. *Низомӣ*

3. маҷ. маъно, мағзи чизе, зубдан чизе.

Қадах нуш мекарду мекард гӯш,
Ба ҳуши суханҳои ӯ дода гӯш. *Ҳочу*

4. марг.

Варо хуш дар Зобулистон бувад,
Ба чанги яли пурн Дастон бувад. *Фирдавсӣ*

Чаро бо ман ба талхӣ ҳамчу хушӣ,
Ки бо ҳар кас ба ширинӣ чу нӯшӣ.

Фахриддини Гургонӣ

ХУШБАР *هوشبر* аз хуш баранда, беҳушиовар; мастку-нанда.

Бифармуд то доруи хушбар,
Парастанда омехт бо нуш-бар. *Фирдавсӣ*

ХУШЕВОР *هشوار* ниг. ҳашивор.

ХУШМАНД *هوشمند* бохуш, зирақ; оқил.

Роҳати худ чун нагирад хушманд,
Ранҷи маро боз шиносад ки чанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ХУШМАНДӢ *هوشمندی* хушбӯрӣ, зирақӣ, огоҳ будан.

Болон сараш зи хушмандӣ
Метофт ситораи балаандӣ. *Саъдӣ*

ХУШПУЛАК *هشپلک* хуштак.

ХУШРАБО *هوشربا* рабояндаи ақлу хуш; киноя аз бисъ-ёр зебо.

Бо чунон хушрабое чӣ кунад хуш маро?!*

ХУШБӢР *هوشيار* 1. бохуш, зирақ, бофаросат, бо-ақл, доно.

Зи ҳешон тәне чанд бо худ бибурд,
Қасоне ки буданд хушбӯру гурд. *Фирдавсӣ*

2. муқобили маст.

Биёр бода, ки дар боргоҳи истиғно
Чи посбону чи султон, чи хушбӯру чи маст.

Ҳофиз

Тамоми майкадаҳоро ба ҳукми дил гаштам,
Ба даври чашми ту як кас наёфтам хушбӯр.

Мулҳам

хушбӯр гардиан бедор шудан баъд аз мастӣ; ба худ омадан.

Чу хушбӯр гардад падар, бегумон,
Саворон фириштад паси ман дамрон. *Фирдавсӣ*

ХУШБӢРДИЛ *هوشياردل* дилогоҳ, бедордил.

Чунин девонаи хушбӯрдил бош,
Биё, Мулҳам, зи шури худ хичил бош! *Мулҳам*

ХУҚБ а. *حقب* муддати 70-80 сол; маҷ. солҳои дароз, солҳои сол.

ХУҚНА а. *حقة* имола, клизма.

Табибон ҳарчанд гуфтанд, ки хуқна мебояд кард,
Қабул накард. «*Равзат-ус-сафо*»

ХУҚУҚ а. *حقوق* ҷ. ҳақ(қ).

Эй ҷавонмард, туро дар зиммаи ман хуқуқи бисъёр аст, воҷиб аст бар ман, ки туро бар хасми ту далолат кунам. (2) *Ҷомӣ*

ХУҚҚА а. *حقه* 1. қуттичаи ҷубин, қуттича; сандуқҷаъ ҷавохирот.

Гар ӯ хуққаҳо дорад аз лаълу дур,
Маро хуққае ҳафт аз лаъл пур. *Низомӣ*

2. киноя аз даҳани ёр.

Ё худ, ки ба ҳарфи ӯ кунад гӯш
В-аз хуққаи ӯ кунад шакар нуш. *Шоҳин*

хуққаи ангубин киноя аз даҳони маъшуқа.

Шуд аз сари зину дар вай омехт,
В-аз хуққаи ангубин гуҳар рехт. *Шоҳин*

хуққаи гуфтугӯи киноя аз даҳон.

Қиссаи ман магар кунун оби ду чашм гуядат,
З-он ки бибаст хайратат хуққаи гуфтугӯро.

Хисрави Деҳлавӣ

хуққаи ёқут киноя аз даҳани маъшуқа.

Зи абри дидаи худ ҳар гуҳар, ки меборам,
Нисори хуққаи ёқути нӯшханди ту бод. *Исмаи*

хуққаи марҳам киноя аз лабу даҳони маҳбуба.

Маҷрӯҳи туам, шояд агар захм бибандӣ,
Раҳме куну он хуққаи марҳам бикӯшоӣ. *Ҳоқонӣ*

хуққаи марҷон киноя аз лабу даҳони маъшуқа.

Суфтаи аз мисқаби алмос, кашидам бар гӯш
Дурри ҳар нукта, ки з-он хуққаи марҷон афтод.

Шоҳин

хуққаи мино (ё сабз) киноя аз осмон.

Ба ин хуққаи сабз чандин маноз,
Ки ҳам муҳрабоз асту ҳам хуққабоз. *Ҳофиз*

Чу дасти қудрати харроти хуққаи мино
Фишонд бар руҳи кофур анбари соро ...

Убайду Зоконӣ

хуққаи нӯш киноя аз даҳони маъшуқа.

Бибусид бар хуққаи нуши ӯ,
Суҳан гуфт чун ҳалқа дар гӯши ӯ. *Низомӣ*

хуққаи сабз ниг. хуққаи мино; хуққаи хок киноя аз қабр, гӯр, лаҳад.

Он кас ки замину чарху афлок ниҳод,
Бас доғ, ки бар ин дили ғамнок ниҳод.

Бисъёр лаби лаълвашу рӯи чу моҳ
Дар зери замину хуққаи хок ниҳод. *Хайём*

аз хуққаи лаъл гавҳар афшондан киноя аз аз даҳони базе суханҳои дилфиреб гуфтан (-н маъшуқа).

Аз хуққаи лаъл гавҳар афшонд
В-аз пистан шӯр шаққар афшонд. *Ҷомӣ*

3. қуттии найрангбозон; найранг.

ХУҚҚАБОЗ حقه باز найрангбоз; фиребгар, қаллоб.

Ногоҳ шўъбадаи фалаки хуққабоз асари зарби он муҳра ба боли он шикастабол расид.

«Анвори Суҳайлӣ»

Суфӣ ниҳод дому сари хуққа боз кард,
Бунъеди макр бо фалаки хуққабоз кард. *Ҳофиз*

ХУҚҚАБОЗИ حقه بازӣ маккорӣ, фиребгарӣ; найрангбозӣ.

Нарасад вақти чорасозии ман
Муҳраи ту ба хуққабозии ман. *Нивомӣ*

Ҳаво дар хубоб аз пай хуққабозӣ
Мушаъбидсифат рафта дар зери ховар. *Мушфиқӣ*

ХУЧАРОТ а. حرات ҷ. хучра||хучрат.

Ақсар мадрасаҳо ва масоҷид аз дарсу намоз таътил ёфт, хучароти мадорис қаҳхонаи хари обкаш ва ғалладони баққол шуд ... *Аҳмади Дониш*

ХУЧАЧ а. حجاج ҷ. хуччат.

Ҳон! Рост бирав, ки роҳ қач нест,
Ҳоҷат ба далоилу хучач нест. (1) *Файзӣ*

ХУЧБ а. حجب шарм, ҳаё, шармгинӣ.

Хучби зи андоза фузунтар бад аст. *Зарбулмасал*

ХУЧРА||ХУЧРАТ а. حجرة||حجرة хонаи хурд, умуман хона-

ҷаҳои истиқоматӣ дар мадраса ва паҳлуи масҷид.

Зан аз хучра рафту ба айвон расид,
Нигаҳ кард Синдухт, уро бидид. *Фирдавсӣ*

Дар хучраи хос бурду дар баст
В-он меҳр ба бурҷи моҳ пайваст. *Шоҳин*

ХУЧУБ а. حجب ҷ. хичоб.

Дидаҳо бояд сабабсӯрохкун
То хучубро барканад аз беҳу бун. (1) *Румӣ*

ХУЧУМ I а. حجوم ҷ. ҳаҷм.

ХУЧУМ II а. هجوم ҳамла; тохтутози якборагӣ ба болон душман.

Аз пай ҳам корвони гул ба бустон омада,
Мегавон гуфт аз хучуми корвон бустон сарост. *Сайидо*

Даҳонам аз хучуми талхии даҳр
Шуда чун коми афӣ маъдани захр. *Шоҳин*

ХУЧУЪ а. حوجع хоб; осоиш, истироҳат.

Ҳама шаб набудаш қарору хучуъ
Зи тасбеҳу таҳлилу моро зи чўъ. *Саъдӣ*

ХУЧЧАТ а. حجت 1. далел, бурҳон; асос.

Ҳар кӣ хуччат хоҳадат, ори ҷавобаш теги тез,
Хуччат ар теғ асту бас, дарсу мақолат чист пас?
Носири Хисрав

Туро гар бувад даъвии обруй,
Ба даъвои ин қавм хуччат маҷуӣ. *Шоҳин*

хуччати сотеъ далели ошкор, далели возеҳ ва бурро.

Эҳъён мавто далеле қотеъ ва хуччате сотеъ аст.
«Равзат-ус-сафо»

хуччати қотеъ далели қатъӣ — бурранда; хуччат ангехтан далел овардан.

Басе хуччат ангехт бар дини пок,
Иморат басе кард бар руи хок. *Нивомӣ*

2. баҳс, мунозара; якраҳагӣ, инод.

На хобаш гирифтӣ ба шаб як нафас,
На аз дастӣ фаръеди у хоби кас,

Ниҳоде парешону таъбе дурушт,
Намемурду халқе ба хуччат бикӯшт. *Саъдӣ*

3. д. унвоне, ки ба дувоздаҳ имом ва ба ҷонишинони онҳо дода мешудааст.

...Ва ин замин бе хуччати худои таоло набуда-
аст. *«Таърихи Табарӣ»*

ХУЧЧАТНАМОЙ حجت نماى он кӣ барои исботи гуфтан худ далеле дорад.

Пиҷухандае буд хуччатнамоӣ,
Дар он анҷуман гашт шоҳозмоӣ. *Нивомӣ*

ХУЧЧОБ а. حجاب ҷ. ҳоҷиб I.

Пас хуччоб ва куттоб ва маориф номзад фармуд.
Авфӣ

Хуччоб ва нуввоб бар дараши саф зада ...
Аҳмади Дониш

ХУЧЧОЧ а. حجاج ҷ. ҳоҷ(ҷ).

Шайёде гесувон бофта буд ба сурати алавиён ва бо қофилаи хуччоҷ ба шаҳр даромад дар ҳайати хоҷиён. *Саъдӣ*

ҲИ||ҲИЯ а. هي муаннаси ҳува.

ҲҮЙ 1. оҳ, вой, афсӯс, дарег.

Ҳама чашм пуробу дил пур зи ҳуй
Ба Туси сипаҳбуд намуданд руй. *Фирдавсӣ*

2. нидоест, ки барои даъват ва тарғиб истеъмом мешавад.

Ғаҳ ба як ҳамла сипоҳе мешикаст,
Ғаҳ ба ҳуе қалбгоҳе медарид. *Ҳофиз*

ҲҮР 1. офтоб.

Чу ҳурам ниҳону чу ҳур ошкоро,
Ва лек аз ҳақиқат на ҳурам на ҳурам. *Саной*

2. маҷ. бахт, толеъ.

Зи Бежан фузун буд Ҳумон ба зур,
Ҳунар айб гардад, чу баргашт ҳур. *Фирдавсӣ*

ҲУШ هوش||هش ниғ. ҳуш.

Ч

Ч ҳарфи сию ҳаштуми алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбони арабии тоҷикӣ — ҳарфи چ; ниғ. чим I.

ЧАБАЛ а. جبل қуҳ.

Фикри ман чист пеши ҳиммати у?
Наҳл кӯтаҳ бувад ба пой ҷабал! *Саъдӣ*

Зи «лонусаллим»-и ман баҳр мунҷамид гардад,
Чаро нашояд, агар ҳам равад зи ҷой ҷабал. *Восифӣ*

ҷабали росих кӯхи устувор, маҳкам ва матин.

У монанди ҷабали росих бар заҳмати авсиф ва садмати азлол таҳаммул менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧАБАЛӢ جبلى мансуб ба ҷабал.

Яманро шахрҳои бисъёр аст ва хуштар аз ҳама ҷаҳон аст, зеро ки ҳам ҷабалист ва ҳам баҳрист ва ҳам баррист ва ҳам саҳлӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

ЧАБАРИЯ а. *جبريه* д. фирқае (мазҳабе) аз ислом, ки ба эътиқоди онҳо тамоми корҳои инсон бе ихтиёр ва иродаи ӯ фақат бо хости худо рӯй медиҳад.

ЧАБАРУТ а. *جبروت* қудрат ва тавоноии тамои, азамат ва бузургии.

Оламе дар тахайюли ҷабарут
Дорад аз пашми ганда боди бурут. *Бедил*

Қутбшоҳ аз ҷабарут ва нахвати Хусайн-низом тарсида намохост, ки қувват ва шавкати ӯ зиёд шавад. «*Таърихи Фаршита*»

ЧАБАРӢ||**ЧАБРӢ** а. *جبرى* мансуб ба ҷабария.

Суннӣ аз тасбеҳи ҷабрӣ беҳабар,
Ҷабрӣ аз тасбеҳи суннӣ беасар. *Румӣ*

ЧАББОР а. *جبار* 1. соҳиби тавоноӣ ва қудрат.

Қавме бошавкат, ҷаббор буданд ва аксари рӯи заминро бигрифтанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ниҳебаш қалби сардорон шикаста,
Шуқӯҳаш пушти ҷабборон шикаста.

Хисрави Деҳлавӣ

ҷаббори (ҳама) олам киноя аз худо.

Наъли суми шабрангат тоҷи сари ҷабборон,
Ҳофиз сару тоҷатро ҷаббори ҳама олам. *Ҳоқонӣ*

2. бисъёр ҷабр ва зулмқунанда, золим.

Подшоҳи бузург ва ҷаббор бар чокаре хашм гирифтӣ, ӯ он чокарро низ лат задӣ ва фуру гирифтӣ.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

Ситамкорону ҷабборон бипӯшиданд аз саҳмат,
Ҳама сарҳо ба чодарҳо, ҳама рухҳо ба меъҷарҳо.

Манучеҳрӣ

ЧАББОРӢ *جبارى* 1. соҳибқидорӣ, тавоноӣ; 2. зулму ҷабркунандагӣ; зӯрварӣ.

Ҳанӯзам ноzi давлат менамой,
Ҳанӯз аз роҳи ҷабборӣ дарой. *Низомӣ*

ЧАБИН а. *چين* 1. пешонӣ, ҷабҳа, носия.

Арақи ҳаё аз ҷабини ӯ равон шуд. *Авфӣ*
Маҳи ҷабини ту оромгоҳи нури сафост,
Сафон нур ба хуршеду моҳтоб диҳад. *Васлӣ*

ҷабин фарох кардан а) чеҳра кушод кардан; б) маҷ. шоду хурсанд шудан.

Шар даромад фарох карда ҷабин,
Фориғ аз Хайр бӯса дод замин. *Низомӣ*

2. маҷ. рӯй, сатҳ.

... Ки ҳеҷ оинаро занг бар ҷабин нанишаст,
Ки боз килкаш он зангро аз он назудуд.

Бадрӣ Чочӣ

ЧАБИРА *چبيرة*: ҷабира шудан ҷамъ шудан, гирд омадан.

Бифармудшон, то ҷабира шуданд,
Ҳизабри жиёнро пазира шуданд. *Фирдавӣ*

ЧАБОБИРА а. *جابيره* ҷамъ 1. ҷ. ҷаббор; 2. тоғиён, гарданкашон.

Мухорабаи ҷабобираро саҳл ангоштанд. (2)
«*Равзат-ус-сафо*»

3. нирумандон, қавиён, зӯрмандон, боқувватон.

Ҷабборон мардумоне буданд ба боло бист араш ва қувваи эшон дарҳури эшон ... аз қуввате, ки доштанд, эшонро ҷабобира хонданд. «*Таърихи Табарӣ*»

ЧАБОН а. *چبان* тарсу, тарсонҷак, буздил.

Шери пурдилро кунад фарри ҷабини ту ҷабон,
Хасми мухтиро кунад раъи мусиби ту мусоб.

Муивӣ

Ҳар лаҳза шавад румҳи ту дар дасти ту шакле,
Азбаски бичунбад чи шучоу чи ҷабонро. *Анварӣ*

ЧАБОНАТ а. *چبانت* тарсонҷакӣ, буздилӣ; тарс.

Нашунидаӣ, ки ҳар кӣ хиёнат варзад, дасташ аз ҷабонат биларзад. *Саъдӣ*

ЧАБР I а. *جبیر* зурӣ, ситам, ҷабр, зулм.

Ҳам ба худ мекард ӯ ҷабру ҷафо,
Ҳам ба худ мекард ӯ меҳру вафо. *Шоҳидӣ*

Чун коре ба ҷабр дар гардани касе афғанданд
ва уро забти он муяссар нашавад, ... ваболи он ҳам ба султон роҷеъ гардад. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

ЧАБР II а. *جبیر* 1. устухонбандӣ кардан; 2. дуруст кардан, ба ҳоли аввала овардан.

Ба ҷабри хотири мо кӯш, к-ин кулоҳи намад
Басо шикаст, ки бо афсари шахӣ овард. *Ҳофиз*

Агар дар яке халале воқеъ гардад, аз дигаре ҷабри он хосил гардад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ҷабр кардан дуруст кардан; пур кардани ҷои коста ва холишуда.

Туро дар ин навбат фалак ёварӣ карду иқбол раҳбарӣ, ки соҳибдавлате ба ту расид ва бар ту бибашонид ва касри ҳолатро ба тафаққуде ҷабр кард. *Саъдӣ*

ЧАБР III а. *جبیر* илми алҷабр, алгебра.

ЧАБРӢ а. *جبيرى* ниг. ҷабарӣ.

ЧАБҒАТ||**ЧАБҒУТ** *چبغت*||*چبغوت* латта, пахта, пашм ва ғ., ки ба даруни курпа, болиш ва монанди он меандозанд.

Ғами аёл набуду ғами табор набуд,
Дилам барош биёганда буд чун ҷабғут. *Тайён*

ЧАБҲА||**ЧАБҲАТ** а. *چبھه*||*چبھت* пешонӣ, ҷабин.

Даст бар рӯ бизаду бар сару бар ҷабҳат,
Гуфт бисъёр ло-ҳавла ва ло-қувват. *Манучеҳрӣ*

ҷабҳан пурчин пешонаи чиндор; пешонии пурочинг.

Акси по оинаро карда ғубори дилкушо,
Метавон гулдаста баст аз ҷабҳан пурчини мо. *Сайидо*

◇ **ҷабҳан моҳро бӯсидан** киноя аз сарбаландӣ ва сар-афрозӣ доштан.

Духулзан ба ҷавгон дароянда кӯс,
Алам ҷабҳан моҳро дод бус. *Ҳочу*

ЧАБҲАСОӢ *چبھه سائي* пешонӣ ба замин молидан, пешонӣ мондан ва соидан, сачда кардан ҳамчун таъзим, изҳори итлоат ва хоксорӣ.

Чароғи шӯъла равшан метавон кард аз ғубори ӯ,
Ба кӯи ӯ намедонам, ки гарми ҷабҳасоӣ шуд.

Шавкат

ЧАБҲАТ а. *چبھت* ниг. ҷабҳа.

ЧАВ I *جو* ғаллае, ки бештар ба чорпоён медиҳанд ва аз он нон ҳам мепазанд; ◇ як ҷав каме, андаке.

Ҳасуде, ки як чав хиёнат надид,
Ба кораш наёмд, чу гандум тапид. *Саъдӣ*
чав ба чав нуқта ба нуқта, ҳарф ба ҳарф, ҳама, та-
моман.

Замин чун чав шуда дар зери пояш,
Фалакро чав ба чав паймуда рояш. *Низомӣ*
чаве андаке, каме.

Касеро, ки бошад чаве ақлу хуш,
Бувад аз насабнома хондан хамуш. *Ҳотифӣ*
ба чаве ба қадри чаве, каме, андаке.

Хар гуфт: ... аз ғами алаф талаф шудам ва у ба
чаве бок надорад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ба чаве фуруҳтан ба баҳои ночиз фуруҳтан.
Осмон, гу, мафуруш ин азамат, к-андар ишқ
Хирмани маҳ ба чаве, хушаи Парвин ба ду чав.
Ҳофиз

ЧАВ II || **ЧАВВ** а. جو фазо; атмосфера.

Нафитодаст туро кор ба чавви фалақӣ,
Нарасидаст тилои ту ба санги маҳақӣ. *Шавкат*

ЧАВАЛОН а. جولان *ниг.* чавлон.

ЧАВВ а. جو *ниг.* чав II.

ЧАВВОЛ а. جوال 1. чавлонкунанда; 2. маҷ. чаҳанда.

Гурба берун, сағ аз дарун чаввол,
Чист ин коркарду касби ҳалол. *Саной*

ЧАВВОЛА а. جواله *муаннаси* чаввол; шӯълаи чаввола
гардиши оташӣ, ки аз тезу шиддатнок кардани оташ
ба назар менамояд, печ хурда ба ҳаво қаҳидани
оташ.

Баски бе лаълаш шаробам оташи ҳал кардааст,
Шӯълаи чаввола донам гардиши паймонаро.

Шавкат

ЧАВДАТ а. جودت *некӣ, хубӣ, неку шудан; фазилат, бар-
тарӣ.*

Аз чавдати табъи ҳар чаводе
Бар ҷудии табъаш истоди. *Ҷомӣ*

Ҳеҷ умматеро он хиддату чавдати хотир набуда.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

чавдати қареҳа хубӣ ва равшании идрок, мавзунии
табъ ва истеъдоди хуб (дар шеърғӯӣ).

Рузе мавлоно Шамсуддин Муҳаммади Ҷоҷармӣ аз
чавдати қареҳаи шоҳзода суҳан мегуфт.

«Равзат-ус-сафо»

ЧАВЗ جوز *шакли арабишудаи* гавз.

Дили зирак ба сони лавз бувад,
Дили нодон чу пӯсти чавз бувад. *Саной*

Пиреро дид, ки дарахти чавз менишонд. *Авфӣ*
Одамиро забон фазиха кунад,
Чавзи бемағзаро сабуксорӣ. *Саъдӣ*

чавзи ҳиндӣ чормағзи ҳиндӣ, кокос.

Ду рух чун чавзи ҳиндӣ раста-раста,
Ду ҳанзал ҳар яке заҳре сиришта. *Низомӣ*

♦ **чавз бар гунбад андохтан киноя аз кори бефоида
кардан.**

Чу очиз шуданд андар он тохтан
Ва з-он чавз бар гунбад андохтан. *Низомӣ*

ЧАВЗАН جوزن *тонфае аз соҳирони қадими Ҳиндустон;
муқ. доназан.*

Зи Ҳиндустон омада чавзানে,
Ба ҳар чав, ки зад, сӯхта хирмане. *Низомӣ*

ЧАВЗБУН جوزين *дарахти чормағз.*

Мефитод аз чавзбун чавз андар об,
Бонг меомад, ҳамедид у хубоб. *Румӣ*

ЧАВЗО а. جوزا 1. гӯспанди сиёҳи миёнсапед; 2. *нуч.*
номи бурҷест аз дувоздах бурҷи фалақӣ, ки Офтоб
23-ӯми май ба он дохил мешавад; ин бурҷ ба шакли ду
кӯдаки тавъами пушт ба пушт тасвир меёбад, Дупай-
кар.

Уторид ба Чавзо бурун тохта,
Маҳу Зӯҳра дар Савр дам сохта. *Низомӣ*
Гирифт оташи хаши дар вай азим,
Сараш хост кардан чу Чавзо ду ним. *Саъдӣ*

ЧАВЛАХ جولخ *матои пашмин, ки аз он хурчину ҷувол
медузанд.*

ЧАВЛАҲӢ جولخي *чавлахпуш, пашминапуш, қаландари
жандапуш.*

ЧАВЛАҚ а. جولى *шакли арабишудаи* чавлах.

ЧАВЛАҚӢ а. جولىقى *шакли арабишудаи* чавлахӣ.

Чавлақие сарбараҳна мегузашт,
Бо сари бему чу пушти тосу ташт. *Румӣ*

ЧАВЛОН||**ЧАВАЛОН** а. جولان 1. ҳаракатҳои пай дар пай,
ҳаракатҳои гирд бар гирд; ҷунбиш ва ларзиши пай дар
пай.

Зодаи хуршед дар тоб аст аз руҳсори ту,
То чаро зулфат бар он гулгун ба чавлон омадаст.
Анварӣ

2. *давиданҳои тез(-и асп).*

Пушта чун ҳомун кунад, ҳомун чу пушта
Пуян чавлони раҳши роҳворат. *Анварӣ*

3. *аспдавонӣ, тохтутос дар майдон.*

Ҳар самт ғуборе, ки зи чавлони ту хезад,
Чун бод хӯрад шери алам шери жиёро. *Анварӣ*
Падар ҳар дуру саҳмгин мард ёфт,
Талабгори чавлону новард ёфт. *Саъдӣ*

4. *рафтори хиромон.*

Зулфи хотуни зафар шефтаи парчами туст,
Дидан фатҳи абад ошиқи чавлони ту бод! *Ҳофиз*
Омаду дар пеши ман аз ноз чавлон карду рафт,
Қасри бунъеди диламро саҳт вайрон карду рафт.
Турғал

чавлон кардан а) *озод ҳаракат кардан ба ҳар тараф;
ҳаракати саҳт ва тез кардан.*

Ҳар як аз соҳибхирадро се беақл лоақал даркор
аст, то ақли у чавлон кунад. *Аҳмади Дониш*

б) *хиромон рафтани, чилвакунони рафтани.*

ЧАВЛОНВАР جولانور *чавлонкунанда, тез ҳаракаткунанда
ва чаққон.*

Саворону гавону пурдилону сафдарон бинӣ,
Қамандандозу ханҷаргиру новакбору чавлонвар.
Хисрави Деҳлаві

ЧАВЛОНГОҲ||**ЧАВЛОНГАҲ** جولانگه||*جولانگه* майдон, май-
дони асптоӣ; ҷои гаштугузор ва сайр.

Рост шав дар роҳ, макру ғадро як су бинех,
З-он ки ин майдони мо чавлонгаҳи ғаддор нест.

Шамси Табрезӣ

Душманаш бошад сипоҳи шому дар чавлонгаҳаш
Шаб ҳама шаб резаҳои шиша мерезад ба роҳ.

Восифӣ

ЧАВЛОНШИТОБ *چوان شتاب* тезҳаракат, тездав.

Агар ин аст тундӣ тавсани чавлоншитобашро,
Ғубори роҳ шав, то ворасӣ буси рикобашро.

Туғрал

ЧАВО *а. چوى* шавку ҳаво, ишқу ҳавас, эҳтирос.

Дил чаво надҳад ба боғи нӯҳ фалак,
К-офтоберо харидор омадаст. *Ҳоқонӣ*

ЧАВОБ *а. جواب* сухани муқобили суол ва пурсиш, посух;

чавоби дур аз кор чавоби номуносиб, дурушт.

Султон Муҷоҳидшоҳ аз шунидани ин чавоби дур
аз кор даст ба хизонаи падар карда, ба таҳийян
хайл ва ҳашам пардохт ... ва ба эҳзори лашкар
фармон дод. *«Табрихи Фариишта»*

чавоби шофӣ чавоби росту дуруст ва қатъӣ.

Ҳар даъво, ки мекард, Холид чавоби шофӣ ме-
гуфт. *Авфӣ*

чавоб боздодан чавоб гардондан.

Чавоби саломӣ раҳӣ боздеҳ,
Саломуналайк, эй ҷафопеша ёр! *Анварӣ*

ЧАВОД I *а. چواد* асп, аспӣ хушзот, аспӣ тездав.

Вазир ... инони чаводи калом ба ҷониби муҳим-
ми заргар мунъатиғ сохт. *«Анвори Сухайлӣ»*

ЧАВОД II *а. چواد* саҳӣ, саховатманд, чавонмард.

Аз дасти тижӣ карам наёяд,
Ҳарчанд дилаш чавод бошад. *Саъдӣ*

Мардуми чавод ва карим ... ба ҷиҳати ғурабо
бо манзил ва маош мураттаб медоранд.

Аҳмади Доғиш

ЧАВОЗ *а. چواز* I. иҷозат, руҳсат, изн.

Бад-ӯ паҳлавон гуфт, к-эӣ девсоз,
Чаро рафтӣ аз назди ман бе чавоз? *Фирдавсӣ*

Ҳар дам ба хуни дида ҷӣ ҳоҷат вузу, чу нест
Бе тоқи абруи ту намози маро чавоз. *Ҳофиз*

2. иҷозатнома, нишон, коғаз барои озод сафар кардан,
гузарнома.

Маро гуфт: Кишти марон, то нахуст
Чавозе биёбӣ ба мӯҳрам дуруст ... *Фирдавсӣ*

Қас аз Ироқ бе чавози Маъмум натавонист омад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. раҳой, руҳсати раҳой.

Қас аз озмоиш наёбад чавоз,
Нишеб оядаш, чун шавад бар фароз. *Фирдавсӣ*

ЧАВОЗИБ *а. چواذب* ҷ. ҷозиб.

ЧАВОИЗ *а. چوايز* ҷ. ҷоиз.

Халаф даст ба чавоиз ва мавоҳиб ва атийёт бар-
кушода ... (1) *«Равзат-ус-сафо»*

ЧАВОН||**ЧУВОН** *چوان* одам, хайвон ва ё дарахт, ки ба
ҳадди миёнаи умри табиин худ ханӯз нарасидааст,
барно; *муқобили* **пир** I.

Чувон гарчи шоҳи дабирон бувад,
Ғаҳи чора мӯҳтоҷи пирон бувад. *Фирдавсӣ*

Насиҳат гуш кун, ҷоно, ки аз ҷон дӯсттар доранд
Чавонони саодатманд панди пири доноро. *Ҳофиз*

◇ **ЧАВОННИ** **ЧАМАН** *киноя* аз гулхон чаман.

Эй сабо, гар ба чавонии чаман боз расӣ,
Хидмат аз мо бирасон сарву гулу райҳонро!

Ҳофиз

чавон будани бахти *касе* хушбахт будани *касе*.

Даромад ба айвони шоҳаншаҳӣ,
Ки бахтат чавон боду давлат раҳӣ! *Саъдӣ*

ЧАВОНБАХТ||**ЧУВОНБАХТ** *چوان بخت* хушбахт, некбахт.

Чавонбахт пируни бисёрдон,
Ҳама кордида, ҳама кордон. *Ҳотиғӣ*

ЧАВОНДАВЛАТ||**ЧУВОНДАВЛАТ** *چوان دولت* хушбахт, бо-
бахту иқбол.

...Ки аз ҷумлаи тоҷдорони Рум
Чувондавлате буд з-он марзу бум. *Низомӣ*

ЧАВОННИ *а. چوانب* ҷ. ҷониб I.

Саворон аз атроф ва чавониби ӯ даромаданд.
«Равзат-ус-сафо»

Дардо, ки бар дари худ борам надод дилбар,
Чандон ки аз чавониб ангехтам васоил. *Ҳофиз*

ЧАВОНМАРГ||**ЧУВОНМАРГ** *چوان سرگ* он ки дар чавонӣ
мурдааст.

ЧАВОНМАРД||**ЧУВОНМАРД** *چوان سرد* I. марди чавон, ча-
вон.

Чавонмардо, чавонмардӣ биёмӯз,
Зи мardони ҷаҳон мардӣ биёмӯз. *Ҷомӣ*

2. химматбаланд, олиҳиммат; саҳӣ, бахшанда.

Саросар ҷаҳон пеши у хор буд,
Чавонмард буду вафодор буд. *Фирдавсӣ*

Чавонмарду хушхулқу бахшанда бош,
Чу ҳақ бар ту пошад, ту бар халқ пош! *Саъдӣ*

ЧАВОНМАРДӢ||**ЧУВОНМАРДӢ** *چوان سردى* химматбала-
ндӣ, олиҳимматӣ; саховат, бахшандагӣ.

Ҳар кӣ фаръёдраси рузи мусибат хоҳад,
Гӯӣ: Айёми саломат ба чавонмардӣ кӯш! *Саъдӣ*

ЧАВОНРОӢ||**ЧУВОНРОӢ** *چوان راي* дорони ақли салим, са-
лимақл.

Чавонрою равшандилу пири дех,
Куханпиру навбаву мири дех. *Ҳочу*

ЧАВОНӢ||**ЧУВОНӢ** *چوانى* шабоб; барной; *муқобили* **пирӢ**.

Кушода забону чавонит ҳаст,
Сухан гуфтани паҳлавонит ҳаст. *Фирдавсӣ*

Ҳосили давлати чавонии хеш
Домане пур зи обу хун дорам. *Анварӣ*

ЧАВОР *а. چوار* наздиқӣ, ҳамсоғӣ.

Пас гуфт, ки дар диёри мо бош,
Сокин шуда дар чавори мо бош! *Ҷомӣ*

ЧАВОРЕҲ *а. چوارح* ҷ. ҷориҳа.

Басар дар сару фикру рою тамиз
Чаворех ба дил, дил ба дониш азиз. (2) *Саъдӣ*

Уқоб дар миёни чаворех чун шер аст дар миёни сибӯ. (4) *Авфӣ*

Дар ин асно бурудате қавӣ ва сармое азим дар ҳаво падида омад, чунончи аъзо ва чаворех аз кор-хо бозмонданд. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

ЧАВОРИЙ а. *جوارى* ч. **ЧОРИЯ** I.

Аз мушоҳадан он [чароғ] нисо ва чаворири ҳоли ғариб рӯй диҳад. (1) «*Илми симиё*»

[Сулаймон] ангуштарии хешро ба чорияе аз чаворӣ ... супурд. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

ЧАВОСИС а. *جواسيس* ч. **ЧОСУС**.

Пас аз муроҷаат чавосисро амр фармуд, то дар талаби Довуд муҷид бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЧАВОҲИР а. *جواهر* ч. **ЧАВҲАР**.

Дар полони у харитаи пур аз чавоҳири нафис бахия кардаам. (1) *Авфӣ*

Яке аърозу он дигар чавоҳир,

Чунин гуфтанд устодони моҳир. (2)

Носири Хисрав

ЧАВОҲИРДОРУ *جواهردارو* навъе аз сурма, ки ба чашм қувват медиҳад ва ба он чавоҳиротро ҳал мекунанд.

Марди соддадил гуфт: Эй табиб... ман аз дарди шикам менолам ва ту чавоҳирдору дар чашми ман мекашӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ЧАВОҲИРНИГОР *جواهرنگار* гавҳарнишонда, гавҳарқуб, мурассаъ ба чавоҳир.

Дар он пайкари осмониқтидор

Ниҳоданд тахти чавоҳирнигор. *Ҳотифӣ*

ЧАВОҲИРИНСОР *جواهرنثار* чавоҳирпош, гавҳарпош; ◇

килки чавоҳириНСОР *киноя* аз қалам.

Баровард килки чавоҳириНСОР

Чу заррин тазарве ба минқори қор. *Ҳочу*

ЧАВР а. *چور* зулму ситам, чафо; озор; *муқобили* адл.

В-агар чавр дар подшоҳӣ кунӣ,

Пас аз подшоҳӣ гадоӣ кунӣ. *Саъдӣ*

чавр бурдан (*ё* кашидан) чафо ва ситам кашидан, зулму ситам ва озор дидан.

Сахт аст пас аз ҷоҳ таҳаккум бурдан,

Ху карда ба ноз чаври мардум бурдан. *Саъдӣ*

Аз ошиқӣ насиби ман ин шуд, ки рӯзу шаб

Чаври рақибу таънаи бадҳоҳ мекашам. *Ҷомӣ*

ЧАВРПЕША *چورپيشه* золим, ситамгар.

Накунад чаврпеша султонӣ,

Ки наёяд зи гург ҷупонӣ. *Саъдӣ*

ЧАВСАНГ *چوسنگ* санге, ки ҳамвазнии як дона чав аст;

чизе, ки ба қадри калонӣ ва вазни як дона чав аст; андаке.

Ба чандин сари теғи алмосранг

Насуфтанд чавсанг аз ин хорасанг. *Низомӣ*

В-он харе, к-аз ақл чавсанге надошт,

Худ набудаш ақлу оқилро гузошт. *Румӣ*

ЧАВСАҚ а. *چوسق* кӯшк, қаср.

Малик ... хашм гирифт ва фармуд, то сиёхро бо канизак устувор бибанданд ва аз боми чавсақ ба қаъри хандақ дарандозанд. *Саъдӣ*

ЧАВФ а. *چوف* 1. ковоқӣ, миёнтиҳиғӣ.

Ба гуши ҷон бишунав аз ғиреви муштоқон
Ҳазор ғулғула дар чавфи гунбади хазро.

Шамси Табретӣ

2. дарун, миён.

Эи рухсори рангини у рафт ранг,

Чу зар гашт дар чавфи он хорасанг. *Ҳочу*

Ба номи он, ки номаш қути ҷон шуд, қуввати дилҳо,
Забони тифл аз лутғаш ба чавфи маҳд шуд гуё...

Мушфиқӣ

3. маҷ. шикам.

Намедонад ҳалоле аз ҳароме,

Ҳамехоҳад ба чавфи худ кашидан. *Носири Хисрав*

На тифли даҳанбаста будӣ зи лоф,

Ҳаме рӯзӣ омад ба чавфат зи ноф. *Саъдӣ*

◇ **чавфи лайл** дили шаб, нимаи шаб.

Мутаваккил ҳочибро гуфт: Бояд ки дар чавфи
лайл ба манзили имом Ҳодӣ равӣ ва он ҷӣ аз молу
силоҳ дар он ҷо ёбӣ, бигирӣ ва уро назди ман орь.

«Равзат-ус-сафо»

чавфи хокдон зери хок.

Эшон ниҳон шуданд дар ин чавфи хокдон,

Лекин шиори кардаи эшон ниҳон намонд. *Ломей*

ЧАВФУРҶШ *چوفروش* фурушандаи чав; ◇ **гандумнамон**

чавфуруш киноя аз ҳилагар, дағобоз.

Не туро бар зулму тавба пурхуруш,

Эй дағо, гандумнамои чавфуруш! *Румӣ*

ЧАВШАН *چوشن* навъе аз либоси ҷангии оҳанин, ки монанд ба зирех аст, аммо зирех аз ҳалқаҳо ва чавшани мураккаб аз халқаҳову порчаҳои оҳан мебошад.

Бипушид танро ба чарми паланг,

Ки чавшани набуд он гаҳ оини ҷанг. *Фирдавсӣ*

Ҳама дар чавшани ба зирех ғарқ шуданд, ки ҷуз
чашмошон пайдо набуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Монанди хур бош, то бигзаронӣ

Тири иҷобат аз чавшани субҳ. *Туғрал*

ЧАВШАНВАР *چوشنور* чавшандор, чавшанпӯш.

Сипаҳдору чавшанварон сад ҳазор

Шумурда ба лашкаргаҳ омад савор. *Фирдавсӣ*

ЧАВШАНГУЗОР *چوشنگذار* чавшангузар, сӯрохкунандаи чавшани (сифати тир, найза ва ғ.).

Бизад асп бо номдорон ҳазор

Або найзаву тири чавшангузор. *Фирдавсӣ*

ЧАВШАНПҶШ *چوشنپوش* 1. пушандаи чавшани; 2. маҷ. мавҷзан.

Машав ҳаргиз даме эмин зи хасми нотавон, Соиб,
Ки аз андак насиме баҳр чавшанпӯш мегардад.

Соиб

ЧАВШАНХОЙ *چوشنخاي* чавшаншикан, чавшанфарсо.

На ҳар кӣ мӯй шиғофад ба тири чавшанхой,

Ба рӯзи ҳамлаи ҷанговарон бидорад пой. *Саъдӣ*

ЧАВҚ а. *چوق* 1. гурӯҳ, тӯда, дастае аз мардум, гурӯҳи мардум.

Яке омаду гуфт: Эй шаҳриёр,

Ки Бобур бурун шуд ба чавқе савор. *Шодӣ*

Хабар шуд, ки меояд бо лашкаре ва чавқи беадад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. гуруҳ ва тудай чоиварон, махсусан паррандагон.
Чавқи мурғон аз бурун гирди қафас
Хуш ҳамехонанд з-озоди қисас. *Румӣ*

ЧАВҲАР *а.* **جوهر** *шакли арабишудаи гавҳар.*

Гаронмояхое, ки бошад ғариб
Зи маркубу чавҳар, зи дебову тиб. (1) *Низомӣ*
Чун доништа омад, ки ҳастӣ ба чавҳар ва араз
мунқасим шавад. (2) *Ибни Сино*

Лозим аст, ки дар мамлакат аз пай ҳар амал ва
шуғл дидбоне чун раиси бадоеъ омода бувад, ки чав-
ҳари мардум ба султон менамояд. (2)

Аҳмади Дониш

- ◇ **чавҳари фард** хурдтарин зарра; *киноя* аз даҳони
маъшуқа.

Баъд аз инам набувад шоиба дар чавҳари фард,
Ки даҳони ту дар ин нукта хуш истидлол аст.
Ҳофиз

ЧАВҲАРШИНОС *جوهرشناس* имтиёзкунандаи сангҳои қи-
матбаҳо.

Зи ҳар чав, ки андохтам дар харос,
Дуре боздодам ба чавҳаршинос. *Низомӣ*

ЧАВҲАРӢ *جوهرى* *шакли арабишудаи гавҳарӣ.*

Марди чавҳарӣ буд, дар маърифати чавоҳир ус-
тод ва моҳир. (1) *Авфӣ*

Қиматат ҳар кас надонад чун Камол,
Чони ман, ту чавҳарӣ, у чавҳарӣ. (1)

Камоли Хучандӣ

- ◇ **чавҳарии сухан** сухандон, суханшинос, сухансанҷ.
Хамӯш кун, ки агар худ сухан чу дур гӯям,
Чу чавҳарии сухан ҳаст, дасти ман бӯяд.

Шамси Табрезӣ

ЧАД(Д) *а.* **جد** 1. падари падар, бобо.

Маро дастгоҳе, ки пероман аст,
Падар гуфт: Мероси чадди ман аст. *Саъдӣ*

чадди аъло бобокалон, падари бобо.

Ту худ қабри чадди аълои худро надонӣ.

Аҳмади Дониш

чадду обо бобо ва падарон.

Надонад магар чадду обои ман,
Надониста тавқеу туғрой ман. *Ҳотифӣ*

2. *ба шакли чамъ* чаддон гузаштагон.

Ин китоб ҳама ахбор ва осори чаддони туст.

Низомии Арӯзӣ

ЧАДАЛ *а.* **جدل** 1. баҳсу мунозира.

Ҳар кӣ бо донотар аз худ чадал кунад, то бидо-
наид, ки доност, бидонанд, ки надон аст. *Саъдӣ*

Не фасеҳе, ки ба бурҳони суханҳои латиф
Бошадаш қуввати баҳсеву маҷоли чадале. *Ҷомӣ*

2. муноқиша, хархаша, кашмакаш; муҳолифат, хусу-
мат.

Зоҳид, ба боданӯшии Имло макун чадал,
Ғуфрони тавба субҳан саддонаи ту нест. *Имло*

3. ҷангу ҳарб, набард, мубориза.

Агар [халифа] панд нашнавад ва сари хилофи
чадал дорад, лашкарро тартиб кунад ва майдони
ҷангро муайян гардонад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Аз душмани дӯстру бипарҳез
Чун ҳезуми хушк з-оташи тез!
Қораш ба чадал чу барнаёяд,
Хуш-хуш дари ҳила баркушояд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

4. саъю кушиш.

Ёди он чашми сияҳ дорад ба хуни ман шитоб,
Фикри он тарзи ниғаҳ дорад ба қатли ман чадал.
Савдо

ЧАДАЛӢ *а.* **جدلى** 1. баҳсу мунозиракунанда; 2. *фалс.*
диалектик.

Роҳи чадалиён андар далел бурдан ба ғоиб аз
шоҳид (аст). *Ибни Сино*

ЧАДВАЛ *а.* **جدول** 1. ҷӯй, шохобча.

Муҳайё кард панҷ аркони миллатро ба чор аркон,
Ки ҳар як чадвале будасту у даръён у омад.
Ҳоқонӣ

Рон савобнамоӣ иқтизон он кард, ки аз руди
Арас чадвале бурида шавад, ки оби он аз Байлақон
гузарад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. раҳи хат дар китоб.

Лоҷарам чун ситора рост бувад,
Натавонад, ки қач равад чадвал. *Саъдӣ*

Ҷомӣ, саводи шеърӣ ту омад забурӣ ишқ,
Мустағнӣ аз тақаллуфи таъхибу чадвал аст. *Ҷомӣ*

ЧАДГОРА||**ЧАДКОРА** *جد گاره||جدگاره* раъйҳо ва равиш-
ҳои мухталиф.

Зи рои ту неку нагардад тамои,
Зи чадқора гардад саросар табоҳ. «*Луғати ғурс*»

ЧАДД *а.* **جد** *ниг.* чад(д).

ЧАДДА *а.* **جده** модаркалон, бибӣ.

Гуфт, ки чаддаи ман аз ҷумлаи хотунон будааст.
«Таърихи Наршахӣ»

Пас чадду чаддаи ман ҳар ду бо хидмати он худо-
вандзодагон машғул гаштанд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

ЧАДИД *а.* **جديد** нав, тоза.

То ки гардун пир бошад, бахти у бошад ҷавон,
То куҳан бошад ҷаҳон иқболи у бошад чади́д.
Мушзӣ

Қонуни муҳолати чади́д оини муҳолати қа-
димро бардоштааст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ЧАДИР *а.* **جدير** шоён, сазовор, лонқ.

Пирро гуфтам аз сари таҳқиқ:
Эй туро мулку дин чади́ро ҳақиқ. *Саной*

ЧАДӢ *а.* **جدى** 1. бузғола; 2. *нуч.* номи бурҷи даҳум аз
бурҷҳои дувоздаҳгонаи фалақӣ, ки офтоб 23 моҳи де-
кабрь ба он дохил мешавад; ин бурҷ ба шакли бузғола
тасвир шудааст.

Бурун рафта Тири сипеҳр аз камон,
Мар-он тирро Чади́ гуй нишон. *Ҳочу*

ЧАДҚОРА *جدگاره* *ниг.* чадгора.

ЧАДОВИЛ *а.* **جداول** 4. чадвал.

Обҳои чадовил ва анҳор ... дар баҳр мутароҷеъ
шавад ва бар он ҳол бимонад. (1)

«*Равзат-ус-сафо*»

Қуси шихоби соқиб тақвим менависад,
К-аз оби зар кашида аз ҳар тараф чадовил. (2)
Восифӣ

ЧАДР I *а.* چدر шутури чорсола; муқ. чазр II.

Мода яке чадр ба кирдори бадр
Пояшу гарданш ба сони ҳилол. *Ломей*

ЧАДР II چدر девор.

ЧАЗАЪ *а.* چزع 1. бесабрӣ, бегоқатӣ, беқарорӣ; нола ва зорӣ.

Чазаъ кардан ... тариқи хирадмандӣ нест.
«Анвори Суҳайлӣ»

Султон Масъуд савор шуда изхори чазаъ кард
ва қотилонро пайдо карда, ба қисоси эшон ҳукм
фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳосил он, ки бисъёр бигирист ва чазаъ намуд.
«Хористон»

2. тарс, бим; 3. илтимос, тазарруъ, тавалло.

Гарчи бихонад, ҳанӯз дасти чазаъ бар дуост,
В-арчи биронад, ҳанӯз рӯи умед аз қафост. *Саъдӣ*
чазау фазаъ бегоқатӣ, ошuftагӣ ва тарсу бим; муқ.
фазаъ (фазау чазаъ).

Ва назди зуҳури ҳодиса ва вуқӯи балво ҳеч ча-
зау фазаъ суд надихад. *Аҳмади Дониш*

ҶАЗБ|ҶАЗБА *а.* جذب|الجذب 1. ба худ кашидан, кашиш.

Ва ҳосияти офтоб он аст, ки чизҳоро ба акс гарм
кунад, чун баробар бошад ва ба миёнҷии гармӣ
баркашад, яъне ҷазб кунад. *Низомии Арӯзи*

Гар хок бихандаду бигирьяд,
Аз ҷазбаи чарх бошад ағлаб. *Шамси Табрезӣ*

2. кашиш, дилрабой, дилбарӣ.

Гуфти, ки шудӣ зи ишқ мафтун

В-аз ҷазбаи ошиқӣ дигаргун. *Ҷомӣ*

Ҷазби маъшуқон бувад ҳар дам каманди ошиқон,
Қас набошад суи гулшан раҳнамои андалеб.

Туграл

ҶАЗЗОБ *а.* جذاب ба тарафи худ кашанда, ҷазбқунанда.

Панди феълӣ халқро ҷаззобтар,
К-у расад дар қони ҳар бегушу кар. *Румӣ*

Чашм ҷаззоби бутон з-ин куйҳост,
Мағз ҷуён аз гулистон буйҳост. *Румӣ*

ҶАЗИЛ *а.* جزيل 1. бисъёр, фаровон.

Азидро сухани Ато мувофиқ афтода, неъмате
ҷазил ба у дод. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бузург.

Ҳар якро ба ... мавҳибате ҷазил сарафроз гар-
донид. *«Равзат-ус-сафо»*

3. маҳкам, устувор, дуруст.

Мо раъи ҳоҷибро дар ин боб ҷазил ёфтем.
«Таърихи Байҳақӣ»

ҶАЗИРА *а.* جزيرة хушкӣ дар миёни об.

Зи роҳи ҷазира даромад яке,
Чу дидаш мар-уро зи дур андаке. *Фирдавсӣ*

ҶАЗЛ *а.* جزل фасеҳ, бофасоҳат.

... Ё каломи ҷазл ва муҳкам бошад, ки осори
қуввати хотир аз аснои он муояна шавад.

«Оини ниғорӣ»

Чун лутфи таъб ва шеъри ҷазли Алоуддин ишти-
хори тамом дошт, султон Санҷар ҳукм ба итлоқи
ӯ фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ҶАЗМ *а.* جزم 1. қатъ, бурриш; 2. яқин, бовар, қатъият;
нияти ҷазм нияти қатъӣ.

Баъд аз муфорақати у азми сафар кардам ва нияти
ҷазм, ки бақияти зиндагонӣ фарши ҳавас дарна-
вардам ва гирди муҷоласат нагардам. *Саъдӣ*

ҷазм кардан яқин ва қатъият ҳосил кардан дар
ягон амр.

Дар бисе кор озмунаш кард,
Оқибат ҷазм бар ҷунунаш кард. *Ҷомӣ*

ҷазм шудан яқин ҳосил шудан, бовар пайдо гарди-
дан.

Мушриконро ҷазм шуд, ки ин феълӣ уст.
«Равзат-ус-сафо»

ҶАЗО *а.* جزا подош, сазо, муқофоти некӣ ва бадӣ.

Он нокас ҷазои эҳсонӣ у ба бадӣ муқобала ме-
кунад. *Авфӣ*

Феълӣ бад муставҷиби ҷазост ва амали нек боиси
ато. *Аҳмади Дониш*

рӯзи ҷазо д. рӯзи қиёмат, рӯзи растохез, рӯзи боз-
хост, рӯзи ҳисоби бандагон аз тарафи худо.

ҶАЗОИР *а.* جزائر|الجزاير 4. ҷазира.

Билоди эшон дар ҷазонри даръё буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ҶАЗОЛАТ *а.* جزالت 1. фаровонӣ; тамомӣ, пуррагӣ;
2. фасоҳат, равонӣ ва устуворин сухан.

Маснаднишинони боргоҳи иншо дар таърифи ҷа-
золати калимот ва таҳсини балоғати тарокиби он
муттафиқулқалимаанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ҶАЗР I *а.* چزر 1. асли ҳар чиз, бех, реша; 2. мат. ре-
ша, ададест, ки онро дар нафси худаш зарб мекунад,
хамчун адади се, ки агар дар нафси худаш зарб ша-
вад, адади нӯҳ ҳосил мегардад ва ин се ҷазри нӯҳ
аст ва нӯҳ мол (ҳосил)-и се ном мегирад.

Ба Бадр бадраи зар дархур аст чандоне,
Ки аз улӯф шавад ҷазри моли у мунтиқ.

Бадри Чочӣ

ҷазри асам ҷазри иррационалӣ, ҷазри касрнок.

Ҳайрати неъматӣ ту ҷазри асам,
Як ҷаҳон ақл гунгу кар дорад. *Анварӣ*
ҷазри мунтиқ ҷазри солим, ҷазри бекаср.

ҶАЗР II *а.* چزر шутури чорсола; муқ. чадр I.

Ҷӣ гуна ҷазре, ҷазре кучо зи пистонаш
Ҳанӯз ҳеч лабе буй ногрифта лабан. *Мунҷик*

ҶАЗР III *а.* جزر кам шудан ва аз соҳил дур рафтани
оби баҳр, ки бо таъсири қувваи кашиши Офтобу Моҳ
дар ҳар шабонарӯз ду бор ба вуқӯъ меояд; муқобили
мад(д) 3, обхез 2.

Гар биравад Нил бар дари қадраш,
Аз хунараш ҷазр гирад, аз карамаш мад.

Манучехрӣ

ҶАЗУБ *а.* جذب|الجزوب ҷазбқунанда, кашанда ба суи худ.

Меъдаи хар қаҳ кашад дар иҷтизоб,
Меъдаи одам қазуби гандум, об. *Румӣ*

ЧАЗЪ *а.* **جزع** 1. навъе аз сангҳои ороишӣ, ки сафеду сиёҳ аст ва мӯҳраи сулаймонӣ ё ямаи хам номида мешавад, оникс.

Ба чазъ монад як бар дигар сиёҳу сапед,
Ба ришта карда ҳама гирди чазъ марворид. *Кисой*
[Аҷуза] пореае чазъи ямаи дошт, гуфт: Ин дар роҳ афтада буд, хоҳӣ? *Ҷомӣ*

2. маҷ. чашм.

Гар лаби лаъли дилбарам шакар аст,
Боз чазъаш уқоби ҷоншикар аст. *Анварӣ*
Лаълаш аз ханда шакар аз дури тар баргирад,
Чазъам аз гирья дурар бар табақи зар гирад.
Бадри Чоҷӣ

◇ чазъи дида киноя аз чашм.

Рухам чу зард шуд, аз чазъи дида ҳар соат
Фишоном аз ғами он лаъли дурфишон гавҳар.
Заҳири Форъебӣ

ЧАЙБ *а.* **جيب** 1. гиребон.

Ҳар субҳ, к-офтоби рухат сар занад зи чайб,
Гар ман чу субҳ чок занам чайби ҷон, чӣ айб?
Ҷомӣ

Туғрал, осон кай бувад ғаввосии баҳри сухан,
Сар ба чайби фикр аз баҳри гуҳар дорем мо.
Туғрал

2. кисеа, ки поёнтар аз гиребон дӯхта мешавад, бағалкиса.

Ногоҳ сари асои он ҳазрат ба дираме маскук боз-
хурд, он дирам баргирифт ва дар чайб андохт.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Бикун чайбам аз донан ашк пур,
Ки мунъим шавам з-он гарноми дур. *Ҳотиғӣ*

◇ чайби уфуқ канора, оғуши уфуқ.

Баркашад онна аз чайби уфуқ чархи замон,
Бинамояд руҳи гетӣ ба ҳазорон анвоъ. *Ҳофиз*
чайб баркашидан аз касе, чизе киноя аз иҷтиноб наму-
дан, парҳез кардан, дур шудан аз касе, чизе.

Пухта он аст, к-аз чунин хомон
Баркашад чайбу даркашад домон. *Низомӣ*

чайби гул даридан киноя аз кушодан ва шуқуфони-
дани гул.

Бунафша руставу сунбул дамида,
Насими субҳ чайби гул дарида.

«Анварии Суҳайлӣ»

чайби сукун чок кардан киноя аз беқарору бесабр
шудан.

Девонавор чайби сукун чок кардаам,
Бо ман бигӯ, кадом замину чӣ осмон? *Савдо*

ЧАЙИД *а.* **چيد** некӯ, хуб, сара.

ЧАЙИДУРРАВИА *а.* **چيدالرويه** некурӣ, равшанфикр.

Аммо шоир бояд салимулфитра, азимулфикра,
сахеҳуттабъ, чайидурравия, дақиқунназар бошад.
Низомии Арӯзӣ

ЧАЙШ *а.* **چيش** лашкар, қушун.

Мо дар ин дунё ба чайш аз ту камтарем ва ба
айш аз ту бештар. *Савдӣ*

Хато бошад, ки силоҳи қалил бо чайши касир
дар ҳомун чанг кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧАЛАБ *а.* **چلب** 1. ғалоғула, ғавғо.

Хуруш омад аз дашту бонги чалаб. *Фирдавсӣ*

Бар дини халқ меҳтар гаштандӣ гурӯҳ,
Бумуслим ар набудӣ в-он шуру в-он чалаб.

Носири Хисрав

2. аспҷаллоб, гусфандҷаллоб, он кӣ барон фонда
аспу гусфанд ва ғ. харида мефурушад.

То набояд дигарон арзон харанд,
З-он чалаб сарфа зи мо эшон баранд. *Румӣ*

ЧАЛАС *а.* **جلس**: қаъду чалас ништастан, нишаст.

В-он дигарро сухан зи қаъду чалас
Баста бар гардан аз хаёл чарас. *Саной*

ЧАЛВИЗ **جلويز** муфсид, ғаммоз.

Раво набудӣ зиндону бандубасти танам,
Агар на зулфаки мушкини у будӣ чалвиз.

Тоҳири Фаъл

ЧАЛД *а.* **چلد** ҷусту ҷолок, ҷобуку ҷаққон; зирак.

Ба дасти қосиди ҷалду сабукхез
Фиристод ин васикат сӯи Парвез. *Низомӣ*

Фармуд, ки бояд кӣ яке аз котибони ҷалд дар
ин сафар ҳамроҳи мо бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧАЛДҚОР **چلدكار** тезқор, ҷаққон.

В-агар чӣ хубе асту ҷалдқоре,
Мақун бар бандеае ту устуворӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧАЛДӢ *а.* **چلدى** 1. ҷобуқӣ, ҷаққонӣ; зирақӣ.

Тоҳир ҷалдӣ кард ва хирадмандӣ, чун гуфта буд,
ки у мӯътамад аст, қавли уро хилоф наёвард.

«Таърихи Систон»

2. тезӣ ва тундӣ.

Қавм гуфтандаш: Мақун ҷалдӣ, бирав,
То нагардад ҷоман ҷонат гарав. *Румӣ*

ЧАЛИД *а.* **چليد** шабнаме, ки дар айёми хунуқӣ ях баста,
барфмонанд мешавад, қироб, қирав.

Дар ҳини нузули амтор ва салҷ [ва] ҷалид[оби
борон ва барф дар ин мағорҳо меравад.

«Равзат-ус-сафо»

ЧАЛИЛ *а.* **چليل** бузург, азим; боазамат.

Шоиستاғии амри хатири салтанат ва шуғли ҷа-
лили хилофат ва мансаби арҷманди шаҳриёрӣ...
бе таъиди осмонӣ ҳаёлест муҳол. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧАЛИЛӢ *а.* **چليله** муаннаси ҷалил.

Чун эшон баноҳост ба маносибу аъмоли ҷалила
фоиз шуданд, хуни мардумро нушиданд.

Аҳмади Дониш

ЧАЛИС *а.* **چليس** ҳамнишин, ҳамсӯҳбат; рафиқ.

Бигуфт: Эӣ чалиси муборакнафас,
Нахурдам ба хилатгарӣ моли кас! *Савдӣ*

Ҳеҷ чизро таъсир зиёдат аз таъсири чалис ва
халит нест. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ЧАЛИЯТ *а.* **چليت** равшанӣ, возеҳӣ, ошқорӣ.

Ба ҷалияти ваҳдат онро аз ҳазизи нуқсон ва ра-
зилат ва фасод ба авҷи камол расонад.

«Ахлоқи Носирӣ»

ЧАЛӢ *а.* **چل**: ҷалла ва ула ҷ. бузургу олий (ибораи
туфайлист, ки дар вақти дуо дар сифати худо меояд).

Чун ҳақ, чалла ва ало, аз ӯ розӣ гардад, халқро ҳам аз ӯ розӣ гардонад. *Аҳмади Дониш*

ЧАЛЛОБ *а.* جلاب 1. кашанда, чалбуқунанда.

Белакаш аз пайкарн чун бедбарг,
Фитна бипарварда ба чаллоби марг.

Хисрави Деҳлавӣ

2. касе, ки чизеро аз шаҳре ба шаҳре барон фуруш мебарад; *мач.* аз ҷое ба ҷое расонанда.

Ғарибшно бошу сайёхдӯст,
Ки сайёх чаллоби номи накуст. *Саъдӣ*

ЧАЛЛОБИ جلابӣ савдогарӣ, тичорат, харидуфуруш.

В-ар ба машриқ равӣ ба сайёҳӣ,
В-ар ба мағриб равӣ ба чаллобӣ ... *Саъдӣ*

ЧАЛЛОД *а.* جلاّد иҷрокунандаи ҳукми кушиш, мири ғазаб.

Вақте ки чаллод корд бар дасти дарвеш ниҳод,
пири равшанзамир бо муридон даррасид.

«Низори дониш»

Ба хун ташна чаллоди номехрубон
Бурун кард дашна чу ташна забон. *Саъдӣ*

ЧАЛО *а.* چالا фирор, тарк, тарки чизе кардан, рафтан;
чалон ватан тарки ватан, аз ватан саргурез шудан.

Гулҳо зибаски ҳамдами зоғу заған шуданд,
Мурғони нағмасанҷ чалон ватан шуданд. *Сайидо*

ЧАЛОДАТ *а.* جلاّدات қувват; ғайрат; қобуқӣ ва ҷустӣ;
далерӣ ва шуҷоат.

Чуръати эшон дар ҷанг зиёдат аз ҷалодати мост.
«Анвори Суҳайлӣ»

Рузи дигар сипаҳдори туркон сафҳо ораста, руи ҷалодат ба шаҳр ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧАЛОИЛ *а.* چلائل *чамъ* 1. ҷ. ҷалила; 2. муҳиммот,
корҳои муҳим.

[Вазир гуфт: Малик] дар ҳеҷ як аз дақиқа ҷалоили аъмол бе машварати ман хавз фармудан ҷоиз нашумурда. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Бас, эҳтимом дар ин муҳим аз ҷалоили умури салтанат бошад. *Аҳмади Дониш*

ЧАЛОЛ *а.* جلال бузургӣ, азамат, шукӯҳ.

Хуш медиҳад нишони ҷалолу ҷамоли ёр,
Хуш мекунад ҳикояти иззу вақори дӯст. *Ҳофиз*

ЧАЛОЛАТ *а.* جلالّت бузургӣ, бузургворӣ, азамат, шукӯҳ.

Набат аз ӯ биёмад ва ба расми падари хеш ҳамебуд ба ҷалолат ва бузургӣ. *«Таърихи Систон»*

Ин ҷӣ ҷоҳ асту ҷалолат, ки турост,
В-ин ҷӣ туғъени залолат, ки турост? *Ҷомӣ*

ЧАЛОЧИЛ *а.* چالچل ҷ. ҷулҷул.

Бузе ҷалочил бар гардан баста ... *Авфӣ*
Зи ҷунбиш ламъаҳои нур дар зил(л),
Дафи гулро шуда заррин ҷалочил. *Ҷомӣ*

ЧАЛОЧИЛБАНД چالچل بند киноя аз хизматгор, ҷокар.

Хидматашро зи боргоҳи баланд
Ҳоҷаи сидра шуд ҷалочилбанд. *Саной*

ЧАЛҒУЗА چالغوزе *ниг.* чалғуза.

ЧАЛӢ *а.* چالي равшан, возех, ошкор, маълум.

Гуфт: Ман ранҷам ҳамедонам зи ҷист,
Чун сабаб донӣ, даво кардан ҷалист. *Румӣ*

хатти ҷалӣ хатте, ки калон ва хоно навишта шудааст.

Мулло Шарафуддини Мозандаронӣ, ки ... ба хушнависӣ машхури замон (буд), онро ба хатти ҷалӣ навишт. *«Хизонаи омира»*

Он ки дар хатти ҷалӣ дорад ба олам шӯхрате,
Низ дар хатти хафӣ неку ҳамеронад қалам.

Васлӣ

ЧАМ(М) *а.* چم фаровонӣ, сершуморӣ; *мач.* гуруҳ; **чамми ғафир** ҷамоати сершумор, гуруҳи анбуҳ аз мардум.

Бо он ҷамъи касир ва ҷамми ғафир аз Ғазнин берун омад. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧАМАЛ *а.* چامل шутури нар.

Баъд аз он Куфӣ бо Муовия гуфт: ... Ин шутури ман ҷамал аст, на ноқа. *«Равзат-ус-сафо»*

«Лайлӣ» гуён ғазал нахонад,
Лайлӣ ҷуён ҷамал наронад. *Ҷомӣ*

ЧАМАРОТ *а.* چمرات ҷ. ҷамра.

Он сӯрохро низ бо қитъае аз нуҳос ё суфр талҳим намоянд, чун бар болои ҷамарот ниҳанд, андак вақтеро ба ҳаракат ояд ва аз оташ дур афтад.

«Илми симиё»

ЧАМАСТ چمست навъе аз санғҳои камқимат, ки ба сурҳӣ моил аст.

Дини ман хисравист, ҳамчу майам,
Гавҳари сурх чун диҳам ба ҷамаст. *Хисравӣ*

ЧАМЕЪ *а.* چميع ҳама, тамома.

Ҷуз мурувват, ки надорӣ, ҳама донанд, ки ҳаёт Мар-гуро з-аҳсани тақвим ҷамеи асбоб. *Савдо*

ЧАМИЛ *а.* چميل 1. соҳибҷамол, хушрӯ, зебо.

Маъшуқа агар ҷамил набвад,
Ошиқ ба раҳаш залил набвад. *Ҷомӣ*

То руҳат содаву ҷамил бувад,
Май махӯр, гарчи салсабил бувад. *Ҳотифӣ*

2. хуб, неку, писандида, бахайр.

Оқибати сабр ҷамил бошад. *Авфӣ*

Ҳам феъле, ки кунад, ҷамил бувад ва ҳам замире, ки намояд, маҳмуд бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ЧАМИЛА *а.* چميلة 1. муаннаси ҷамил.

Он ки майл ба суварӣ ҷамила дорад, онро ошиқ ва майлашро ишқ гуянд. (1) *«Ахлоқи Носирӣ»* масоми ҷамила саъӣ ва кушишҳои писандида ва мақбул.

Дар рифъат ва манзилати шумо масоми ҷамила мабул доштам. *«Равзат-ус-сафо»*

2. зан ва ё духтари хушрӯӣ, зани зебо ва соҳибҷамол.
Даст аз олуодадоман мешуст,
Покдоман ҷамилае меҷуст. *Низомӣ*

Ҷамилаест арӯси ҷаҳон, вале хуш дор,
Ки ин муҳаддара дар ақди кас намеояд. *Ҳофиз*

ЧАММ *а.* چم *ниг.* чам(м).

ЧАММОЗА *а.* چمازه *ниг.* чам(м)оза.

ЧАММОЗАСАВОР چامزوسوار *ниг.* чам(м)озасавор.

ЧАММОШ *а.* چامش *ниг.* чам(м)ош.

ЧАМОАТ *а.* چاماعت гурухе аз мардум, туда, мардум.

Аҳли ҳар деҳи он ҷо работе бино кардаанд ва ҷамоатеро нишонда ва нафақаи эшонро аз деҳа мефиристоданд. «*Таърихи Наршаҳӣ*»

Мисоли Саъдӣ чу уд аст, то насӯзонӣ,
Ҷамоат аз нафасаш дам ба дам наёсоянд. *Саъдӣ*

ЧАМОД *а.* چاماد санг; минерал; чизи бечон.

Ва дигар хайвонот, ки бехтаранд аз набот ва набот, ки бехтар аст аз ҷамод ва яке ки андар як навъ бех бувад ... *Ибни Сино*

Ба насими субҳ бояд, ки наботи зинда бошӣ,
На ҷамоди мурда, к-онро хабар аз сабо набошад. *Саъдӣ*

ЧАМОДОТ *а.* چامادات ҷ. ҷамод.

Омезиши нахустин мар-ин аносирро ба ҷамодот бувад. *Ибни Сино*

Аз миёни хоку об ба маунати бод ва оташ ин ҷамодот падида омад. *Низомии Арӯзӣ*

ЧАМОДӢ *а.* چامادى мансуб ба ҷамод.

Муи қаламаш зи устодӣ
Ҷон дода ба сурати ҷамодӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

ЧАМ(М)ОЗА *а.* چامازه шутури тезрафтор.

Сар аз бори сангӣ даромад ба санг,
Ҷамоза ба танг омад аз роҳи танг. *Низомӣ*

Қосидеро ба музд бигирифт, ки ҷаммозае дошт сахтраванда. «*Таърихи Табарӣ*»

ЧАМ(М)ОЗАСАВОР چامزوسوار шутурсавор.

Валид ба истисвоби Марвон суннии ҷаммозасаворро ба талаби ӯ фиристод. «*Равзат-ус-сафо*»

ЧАМОЛ *а.* چامال хушрӯй, зебой, хусн.

Ошиқон ҳарчанд муштоқи ҷамоли дилбаранд,
Дилбарон бар ошиқон аз ошиқон ошиқтаранд. *Ҳилолӣ*

Мулк аз хунармандон ҷамол гирад.
Аҳмади Дониш

◇ **дирам шудани динори ҷамол киноя аз сафед шудани ранги сурх, паридани ранг; бемор шудан.**

Динори ҷамоли вай дирам шуд,
Нақши дирамаш нафири ғам шуд. *Ҷомӣ*

ЧАМОМ *а.* چامام (аспи) осуда баъд аз мондагӣ.

Хотири Саъдиву бори ишқи ту
Рокибе тунд асту маркубе ҷамом. *Саъдӣ*

Гуфт: Маслаҳат сулҳ аст, чи Қипчоқ ва Чобот баргаштанд ва аспон қадоқанд ва ҷамом.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ЧАМ(М)ОШ *а.* چاماش 1. шӯх; 2. фусункор (бештар ҳамчун сифати маҳбуб ё чашми ӯ).

Ман чунин зор аз он ҷамош шудам,
Ҷамчу оташ миёни дош шудам. *Рӯдакӣ*

Дигар бор аз парирӯёни ҷаммош
Намебояд вафои аҳд ҷустан. *Саъдӣ*

Фиғон, ки наргиси ҷаммоши шайхи шаҳр имрӯз
Назар ба дурдақашон аз сари ҳақорат кард. *Ҳофиз*

ЧАМОҲИР *а.* چماهير *чамъ* 1. ҷ. чумхур; 2. қисмҳои умда ва муҳимтарини ҷизе.

ЧАМР *а.* چمر *исми ҷомеъ* ахгарҳо, лахчаҳо.

То бидонӣ, ки рози бехрӯзон
Батар аз ҷамру оташи сӯзон. *Саной*

ЧАМРА *а.* چمره оташпора, лахча, ахгар.

Фалак тафсида миҷмар кард пинҳон дар таҳи до-
ман,

Нишасташ аз тафи он сад ҳазорон ҷамра бар аъзо.*

ЧАМЪ *а.* چم 1. гурухе аз мардум, ҷамоат, мардум; *муқобили танҳо* 1.

Шарҳи кайфияти аҳволи рубъи маскун ва баёни ҷамъе, ки сокини заминанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Бо он ҷамъи касир ва ҷамми ғафир аз Ғазнин берун омад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. ҷамъомади одамон; маҷлис, маҳфил, нишаст.

То напиндорӣ, ки бо дигар касам хотир хуш аст,
Зоҳирам бо ҷамъу хотир ҷои дигар мешавад. *Саъдӣ*

Гу: Шамъ маёред дар ин ҷамъ, ки имшаб
Дар маҷлиси мо моҳи руҳи дӯст тамом аст. *Ҳофиз*

3. фароҳам, якҷоя, гирду ғун.

Ҳузури хилвати унс асту дӯстон ҷамъанд,
«Ва ан-якод» бихонеду дар фароз кунед. *Ҳофиз*

Дар таҳқиқи матои дуньёи ва мановен ҷамъ ва тарки он. *Аҳмади Дониш*

ҷамъ кардан фароҳам овардан, гирд овардан.

... Барон ҷамъ кардани дуньё мулоҳаза кунад,
ки аз дуньё мақсуди вай чист? *Аҳмади Дониш*

ҷамъ шудан (ё омадан) а) ғун шудан, фароҳам омадан.

Дар он руд об бисёр ҷамъ шавад.
«Таърихи Наршаҳӣ»

... Масоили илмия аст, дар ҳизонаи мудрикаам ҷамъ омада буд. *Аҳмади Дониш*

б) **маҷ.** муошират кардан.

Якero аз мулк канизаки чинӣ оварданд, хост,
то дар ҳолати мастӣ бо вай ҷамъ ояд, канизак му-
монаат кард. *Саъдӣ*

4. **маҷ.** хотирҷамъ, осуда.

Дили дӯстон ҷамъ бехтар, ки ганҷ,
Ҳазина тиҳӣ бех, ки мардум ба ранҷ. *Саъдӣ*

ҷамъ доштан дил ва хотирро ҷамъ доштан, хотир-ҷамъ будан.

Даруни парогандагон ҷамъ дор,
Ки ҷамъиятат бошад аз рӯзгор. *Саъдӣ*

5. *грам.* **муқобили муфрад** 3; дар забони тоҷикӣ бо суффикс «-он ва «-ҳо» ифода меёбад; 6. *мат.* яке аз чор амали асосӣ дар ҳисоб, зам кардани ду ё чанд адад ба якдигар.

ЧАМЪБИЯТ *а.* چمبىت 1. ҷамъомади мардум, туда; маҷ-фил, маҷлис.

Ҷамъияти шеҳнаи Бухоро ба ташаттуту тафар-
руқ мубаддал гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҷамъияте ва суҳбате тартиб кун, баргу, ки ёрон,
маро доияи сафар афтода. *Аҳмади Дониш*

2. хотирчамъй.

Даруни парогандагон чамъ дор,
Ки чамънятат бошад аз рузгор. *Саъдӣ*
То кучо хоҳй, к-аз ошуфтан ба чамънят расам,
Аз тасаввурҳои зулфаш як парешонӣ бас аст.
Туғрал

чамъбияти хотир хотирчамъй, осудагии хотир.

Агар ба қоҳи шумо шугле муайян шавад, ки
мучиби чамъияти хотир бошад, бақияти умр аз
Ухдаи шукри он беруи омадан натавонам. *Саъдӣ*
Ман аладдавом ҳамчун шубон чамъияти хотир
андузам. *Аҳмади Дониш*

◇ чамъбияти вофир молу мулки фаровон, қоҳу ман-
залат.

Дид, ки уро чамъияти вофир ва ҳузур ва фаро-
ғати мутақосир пайдо шуд. *Восифӣ*

ЧАМУҲ *а.* **جموح** якраҳа, якрав, саркаш, инодкор, га-
чир, гарданшах.

Маҳди у бар фарози пили чамӯх,
Кухи чуди бар у сафинаи Нӯх. *Саноӣ*

ЧАНБ *а.* **جنب** паҳлу, тараф; андар чанби ... *ниг.* дар
чанби ...; ба чанби ... *а)* паҳлуи ..., назди ...; *б)* назди ...,
нисбат ба ...; дар (*ё* андар) чанби ... *а)* паҳлуи ..., наз-
ди ...

Авом уро дар чанби падар олиме мутабаҳҳир
тасаввур карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

б) назди ..., нисбат ба ...

Бигзаронидаи сипоҳ аз рӯдҳое, к-аз қиёс
Жарф даръё будӣ андар чанби он ҳар як қалил.
Фаррухӣ

в) дар қатори ...

Шеър гуфти дар чанби шеъри шуарон замона,
на бад будӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ЧАНГ **چنگ** харб, набард; низоъ, қанҷол; *муқобили*
сулҳ.

Миёни ду кас чанг чун оташ аст,
Суханчини бадбахт ҳезумкаш аст. *Саъдӣ*

Зи барғаш ханҷаре бар чанг дорад,
Ба акси сояи худ чанг дорад. *Сайидо*

чангу лоф чангу қидол, чангу муҳолифат, чангу
пархош.

Ба 3-ин марзи пайваста то кухи Қоф
Ба Хисрав сипорам абе чангу лоф. *Фирдавсӣ*

чанг овардан дарафтодан, чангидан.

Миёниҳо бибандему чанг оварем,
Чу бояд ки кишвар ба чанг оварем. *Фирдавсӣ*

◇ чанги Бадр чангест, ки Мухаммади пайғамбар бо
Абусуфиёни Саврий дар соли дуйуми ҳиҷри дар Бадр
кардааст; *ниг.* Бадр; чанги сипехр ситами осмону фа-
лак, чавру қафои даҳр, азоби зиндагӣ.

Чу қом аз маи васли ту талхқомӣ нест,
Вале зи чанги сипехрам ҳазор афғон аст.

Бадри Чочӣ

ЧАНГБОЗӢ **چنگبازى** чангҷӯй, чанговарӣ.

Дихад дар қилвагоҳи чангбозӣ
Маро аз ҳар бародар сарфарозӣ. *Ҷомӣ*

ЧАНГВАР **چنگور** марди чангӣ.

Ту ҳам чангвар бош, чун кина хост,
Ки бо кина дар меҳрубонӣ хатост. *Саъдӣ*

ЧАНГГОҲ **چنگگاه** 1. қои чанг, майдони чанг; 2. қои
шинак, сангар.

Бар сари ҳар бурҷе чанггоҳе сохта ва чаҳор дар-
воза бар шаҳристон аст. *Носири Хисрав*

ЧАНГОВАР **چنگاور** марди чангӣ, мубориз, шучоъ.

Сипоҳе зи чанговарон баргузин,
Ки бар кин ситониш набошад қуз ин. *Фирдавсӣ*

ЧАНГОВАРӢ **چنگآورى** 1. муборизӣ, шучоат дар чанг;

2. чангу чанҷол кардан, чангарагӣ.

Чу ҳақ муояна доӣ, ки мебибояд дод,
Ба лутф бех, ки ба чанговариву дилтангӣ. *Саъдӣ*

ЧАНГОЗМОӢ **چنگآزمای** чанговари ботаҷриба.

Чу шуд сохта кори чангзмой,
Ба коҳ омад Иғрираси раҳнамоӣ. *Фирдавсӣ*

ЧАНГОЗМУДА **چنگآزموده** чанговари ботаҷриба.

Тане чанд мардони воқеадидаи чангзтуда би-
фиристоданд, то дар шеъби қабал пинҳон шуданд.
Саъдӣ

ЧАНГСИГОӢ **چنگسگال** чангандеш, чангҷӯй.

Ба ақсон қаҳон аз фаза [ъ] ни теғаш ҳар рӯз
Ҳаме сулҳ сеголад дили ҳар чангсиголе.

Фаррухӣ

ЧАНГСООЗ **چنگساز** он ки омодаи чанг аст, чангхоҳ.

Чу омад гурезон бари чашма боз,
Дили чангҷӯяш шуда чангсоз. *Фирдавсӣ*

ЧАНГҲАР **چنگخر** чангталаб, чангҷӯй.

Дигар бора ин саркаши чангхар,
Чу дар чанги ман саҳт баста камар ... *Фирдавсӣ*

ЧАНГӢ **چنگى** 1. мансуб ба чанг; 2. чанговар.

Гузин кард аз он номдорон савор
Далерони чангӣ даҳу ду ҳазор. *Фирдавсӣ*

ЧАНГҶӢӢ **چنگجوی** 1. чангхоҳ; чангӣ, чанговар.

Пазира шуда девро чангҷӯй,
Сипахро чу рӯй андар омад ба рӯй. *Фирдавсӣ*

2. чангара, тундмизоҷ, серқаҳру ғазаб, арбадачу.

Мо хастахотирему дилафғору дардманд
3-он ёри чангҷӯю нигори қафолисанд. *Ҷомӣ*

ЧАНГҶӢШ **چنگجوش** ҳаяҷони чанг, шавқу ҳаваси чанг.

Ҳамаш раъю дониш, ҳамаш чангҷӯш. *Фирдавсӣ*

ЧАНГҶӢӢ **چنگجویى** 1. чангхоҳӣ; чанговарӣ; 2. чангара-
гӣ, тундмизоҷӣ.

Ба чангҷӯи чашмат хушам, ки мебояд
Ҳарифи мардуми бадмастро ба арбада сохт. *Ҷомӣ*

ЧАНДАӢ *а.* **چندل** санг; санги калон, саҳра, шах.

ЧАНИБА||**ЧАНИБАТ** *а.* **چنبيه**||**چنبيت** асп; аспӣ кутал, аспӣ
етақӣ (бештар аспӣ маҳсуси подшоҳ); аспӣ радиф,
аспе, ки саворон ҳамроҳи худ мебаранд.

Чанибат кашиданду гашташ савор,
Бирондаш або гурзаи говсор. *Фирдавсӣ*

Бар чанибаги хосси малик, ки номзади у гашта
буд, савор шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

чанибат рондан (ё чаҳондан) асп тохтан.

Камар бар камар, кӯҳ бар кӯҳ ронд,
Гарева-гарева чанибат чаҳонд. *Низомӣ*

Чанибат ронду берун шуд шитобон,
Чу бодӣ тунд дар кӯҳу биёбон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЧАНИБАБАР چنبه‌بر барандаи чаниба, чанибаткаш, мирохур; саис.

Хирад харитакаши хоман банони ман аст,
Сухан чанибабари хотиру баёни ман аст. *Ҳоқонӣ*

ЧАНИБАКАШ||**ЧАНИБАТКАШ** چنبه‌کش||چنبیتکش миро-
кур; саис.

Аз он пас чанибаткашони гузин
Таговар кашиданд дар зери зин. *Ҳотифӣ*

Об дар ин оташи покат чарост,
Бод чанибаткаши хокат чарост? *Низомӣ*

ЧАНИБАТ а. چنبیت *ниг.* чаниба.

ЧАНИБАТДОР چنبیتدار чанибаткаш, мирохур; саис; ◇

чанибатдори нури субҳгоҳӣ киноя аз офтоб.

Чанибатдори нури субҳгоҳӣ
Чаҳон бистад сафедию сиёҳӣ. *Низомӣ*

ЧАНИБАТКАШ چنبیتکش *ниг.* чанибакаш.

ЧАНИН а. چنين бачае, ки дар шиками модар аст.

Нутфа ба ҳадди чанин расид. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
Шеър ногуфтан беҳ аз шеъре, ки бошад нодуруст,
Бачча нозодан беҳ аз шашмоҳа бифкандан чанин.
Манучеҳрӣ

ЧАННАТ а. چنت 1. бӯстон, боғу бӯстони сердарахт;

2. д. биҳишт, равзаи биҳишт.

Гар гулистони чаннатам бахшанд,
Наравам э-он гили замин, ки туй. *Ҷомӣ*
Ҳар пуштаи дилкушо дар ин аср
Ҳам гулшани чаннат асту ҳам қаср. *Ҳилолӣ*

чаннати насья биҳишти мавҳумии насья, биҳишти
ваъдашуда.

Чаннати насья, зоҳидо, ту ба намоз ёфти,
Давлати нақди васли у ман ба ниёз ёфтам.

Камоли Хучандӣ

◇ чаннати унс киноя аз макони улфат ва муҳаббат.

Эй, чаннати унсро ту Кавсар,
В-эй, Каъбаи қудсро ту Замзам! *Ҳоқонӣ*

ЧАННАТКАДА چنتکده ҷои монанди чаннат.

Ҷумла мағрурон бар ин акс омада
Бар гумоне, к-ин бувад чаннаткада. *Румӣ*

ЧАННАТУЛМАЪВО а. چنت‌الماوى||چنت‌المأوا биҳишт.

Саводи қалъаи Деҳлӣ агарчи дар дунёст,
Ҳазор бор фузунтар зи чаннатулмаъво.

Бадри Чоӣ

Қасам ба номи ту, эй навниҳоли боғи ҳаё,
Марост кун ту беҳтар зи чаннатулмаъво. *Сайидо*

ЧАННАТУЛФИРДАВС а. چنت‌الفرديوس биҳишт.

Чаннатулфирдавс бинмоянд дар хобат, Камол,
Гар шабе хоки дари он мохру болии кунӣ.

Камоли Хучандӣ

ЧАННОБ چنب *ниг.* чаноб 1.

ЧАННОТ а. چنت ۴. чаннат.

Миёни маҷмаи фузвол ҳуҷчат орам ман,
Ки ҳазрати ту беҳ аз равзаҳои чаннот аст. (2)

Муизӣ

чанноти фирдавс боғҳои биҳишт.

Хунук он, ки шуд манзилаш кун дӯст,
Ки чанноти фирдавс маъвои уст. *Ҳочу*

ЧАНОБ I||**ЧАННОБ** چنب навъе аз бозихони шартбандӣ;

ахду шарт, шарту гарав.

Чанноби дигар бастӣ бо ман дию кардем
Бар шартӣ вафое, ки бувад воҷибу даръёб. *Ломей*

ЧАНОБ II а. چنب 1. остона.

Чу кӯҳли биниши мо хоки остони шумост,
Кучо равем, бифармо аз ин чаноб, кучо? *Ҳофиз*

Ҳар нолаву фаръёд, ки кардам, нашунидӣ,
Пайдост, нигоро, ки баланд аст чанобат. *Ҳофиз*

2. оғо, ҳазрат (калимае, ки барои изҳори эҳтиром
нисбат ба касе гуфта мешавад).

Акнун чаҳониён ба ҷӣ уммед зиндаанд,
Чун аз чаҳон ба катми адам рафт он чаноб.

Савдо

ЧАНОБАТ а. چنابت d. ҳолати пеш аз ғусл, чунубӣ, нопо-

кӣ, нопокии пас аз муомилаи занашӯй ва эҳтилом, ки
барои тоза шудан аз он ғусл зарур аст.

Ҳафт сол аст ман сар аз чанобат нашустаам.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Бо чанобат қадам дар савмиаи исмат натавон
ниҳод. «*Равзат-ус-сафо*»

ЧАНОЗА||**ЧИНОЗА** а. چنازه мурда; тобуте, ки бо мурда

мебаранд.

Аз роҳи савоб пой чаноза гирифтаам. *Авфӣ*

Ҳазор саҷда кунӣ, ҷони ман, ба он нарасад,
Ки бар чанозаи мақтули худ намоз кунӣ. *Ҳилолӣ*

ЧАНОИЗ а. چنائز ۴. чаноза||чиноза.

Ва кушодани рӯй дар паси чаноиз ва ғайри он
бар нисвон мамнӯъ шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЧАНОН а. چنان дил, қалб.

Масман у аз ду пора устухон,

Мадракаш ду қатра хун, яъне чанон. *Румӣ*

Зикри ту аз забони ман, фикри ту аз чанони ман
Чун биравад, ки рафтаӣ дар рағу дар мафосилам.

Савдӣ

ЧАНОҒ چناغ қоши зин.

Ҳама тафоҳури онҳо ба ҷудо дониш буд,

Ҳама тафоҳури инҳо ба ғошия-сту чаноғ. *Мунҷик*

Паланг кибр кунад солу моҳ бар даду дом

Аз он қибал, ки чаноғат бувад зи чарми паланг.
Муизӣ

ЧАНОҲ а. چناه 1. бол, қаноти паранда.

3-айвону коху майкада омад алассабоҳ

Мурғе гирифта номаи иқбол дар чаноҳ. *Ҷомӣ*

2. қисми паҳлуи лашкар, яке аз ду тарафи лашкар,
ки маймана ё майсара мебошад.

Ба қалб-андар Искандари Файлақус
Чаноҳе баророста чун арӯс. *Низомӣ*

Қалб ва чаноҳ ва соқа рост кард ва лашкарро гуфт: Мардона бошед! «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ЦАНОҲАЙН *a.* چناحين ду паҳлуи лашкар: маймана ва майсара.

Чалоиртой гуфт: Ман ин лашкарро ба як сада тарту март кунам ва қалбу чаноҳайн бар ҳам шиканам. «*Чомеъ-ут-таворих*»

ЦАНУБ *a.* جنوب яке аз ҷиҳатҳои чоргона, тарафи муқобили шимол

Чу гардун аст қадраш, не ки он ҷо Ниҳоёти ҷануб асту шимол аст. *Анварӣ*

ЦАР I جر 1. шикофи замин, чоки замин.

Лаби ҷар баланд асту дарё ба зер, Напояд касе дар ҷунин ҷой дер. *Шодӣ*

2. хандак.

Даст деҳ бо ростон дар қатъу бастанҳои табъ, Бе асо мағзар, ки дар роҳат ҳама ҷуву ҷар аст. *Ҷомӣ*

ЦАР II || **ЦАРР** *a.* جر 1. кашиш, кашидан ба сӯи худ.

Ҷарри амнаш тутӣ аз Ҳазрон бароварда, ҷунон-к Ҷарри амраш ҷуррабоз аз Мултон ангефта. *Ҳоқонӣ*

Писар гуфт: Эй падар, фавоида сафар бисъёр аст — аз нузҳати хотиру ҷарри манофеъ ва дидани аҷоибу шунидани ғароиб. *Саъдӣ*

ҷарри сақил а) асбоб барои боло бардоштани борҳои вазнин; б) маҷ. ранҷу азоб; сахтӣ, душворӣ.

Дили сангини ту ба ҷониби меҳр Накашад бо ҳазор ҷарри сақил. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

2. грам. ҳаракати зер, касра дар калимаҳои арабӣ.

ЦАРАБ *a.* جرب яке аз бемориҳои пӯст, хориш.

Шере... ба ранҷи ҷараб дармонда, охир ба сабаби хориши андом... қувваташ соқит шуд.

«*Анвори Суҳайлӣ*»

ЦАРАЁН *a.* جریان ҷорӣ шудан, равон шудан.

Хушовозе, ки ба ҳанҷараи довуҷӣ об аз ҷараён ва мурғ аз таярон боздорад... *Саъдӣ*

ЦАРАС *a.* جرس занг, дароӣ; занге, ки бар гардани ҷорпоён меканданд, зангула.

Фаръеди дил аз азми сафар кардани ёр аст, Бе ҷунбиши маҳмил набувад нола ҷарасро.

Мушфиқӣ

Рузи маҳмил баски дорам оҳу афғон ҷун ҷарас, Рузгоре шуд, ки бо он моҳ будам ҳамнафас. *Сайидо*

◇ садо надоштани (ё набудани) ҷарас дар қофилаи умр киноя аз номаълум гузаштани умр.

Маҳфӣ, манишин бар сари раҳ гуш ба овоз, Дар қофилаи умр ҷарасро чу садо нест. *Маҳфӣ*

ЦАРАСЧУНБОН جرس چنبنان зангулачунбон; посбон, ҷаровули шаб, ки дар кучаҳо зангула ва ё шақшаққа чунбонда мегардад, то ки дуздон кӯчаеро хилват наёбанд.

Фитода посбонро чубак аз даст, Ҷарасчунбон харобу посбон маст. *Низоми*

ЦАРГА||**ЦАРГО** جرگه||جرگه *ниг.* чурга.

ЦАРГАОРО(И) جرگه آرا(ی) *ниг.* чургаоро(и).

ЦАРГО جرگه *ниг.* ҷарга.

ЦАРДА جرده 1. аспӣ зард.

Сӯи Аҷам рои, манишин дар Араб, Ҷардаи руз инаку шабдези шаб. *Низоми*

2. снѐх.

... Ба гунаи руй ҷарда буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ЦАРЕҲ *a.* جريح маҷруҳ, ҷароҳатдор, захмӣ, ярадор.

Хештанро лақаб ниҳода Масех, В-аз дамаш сад ҳазор сина ҷареҳ. *Саной*

Халқе касир ҷареҳ ва қатил гашта, фирқае ғолиб, гуруҳе мағлуб шуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЦАРИБ *a.* جريب 1. масоҳате тақрибан баробари даҳ ҳазор метри мураббаъ; 2. паймонаи ғалла.

Ҳезум хоҳам ҳаме ду амна зи ҷудат, Ҷун ду ҷарибу ду хумми сиқии ҷун хун.

«*Луғати ғурс*»

ЦАРИД *a.* جريد танҳо; он кӣ ба танҳои кор мекунад.

Руз хуфшошак наёрад барпарид, Шаб бурун ояд чу дуздони ҷарид. *Румӣ*

ЦАРИДА *a.* جريده 1. танҳо, ба таври муҷаррад, якка.

Ҷарида яке қосиди тезгом Фиристоду додаш ба ҳинду паём. *Низоми*

Соҳиби қалъа ҷун он ҳол мушоҳида кард, ҷарида бигурехт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. забардаст, забардасти беназир.

Хостанд, ки қалъаро ба чанд марди ҷарида супоранд. «*Равзат-ус-сафо*»

3. дафтари руйхат.

Ариз бо ҷарида ба наздики шоҳ Биёмад, биёвард марри сипоҳ. *Фирдавсӣ*

Рукъа аз дорулхилофа расид, ки Муҳаммад ибни Абдуллоҳ номи он ду касро аз ҷаридаи улуфахорон маҳв кунад. «*Равзат-ус-сафо*»

4. дафтар; китоб; дафтари китоби шеър.

Оқил он аст, ки ҷуз нақши номи нек бар ҷаридаи айём нанигорад. *Авфӣ*

Меҳонд ҷаридаҳои Маҷнун, Гаҳ об зи дида рехта, гаҳ хун. *Шоҳин*

5. маҷ. саф, қатор.

Ман аз зумраи аҳли қалам дар ҷаридаи асҳоби сайф духул ёбам. *Аҳмади Дониш*

дар ҷаридаи ҷабборон навиштан ба қатори золимон дохил кардан, золим шуморидан.

Ва касе бувад, ки номи вай дар ҷаридаи ҷабборон нависанд. *Аҳмади Дониш*

ЦАРИМА||**ЦАРИМАТ** *a.* جريمه||جريمت 1. гуноҳ, ҷурм.

[Подшоҳ] мулозимонро ба андак ҷаримае дар маърази хитобу итбод наёрад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

У роҷа буд золиму саффоқ, ки ба андак ҷарима хуни бандағони худо рехтӣ. «*Таърихи Ф аришта*»

2. ҷазон пулӣ, штраф.

... ва ҷарима дар гардани эшон ниҳодӣ. *Аҳмади Дониш*

ЦАРИР *a.* جرير 1. тез ва бурро (оид ба забон).

Ин кнат омӯхт, эй тифли сағир, Кӣ забонат гашт дар тифли ҷарир? *Румӣ*

2. номи шоири машҳури араб.

Сулсул ба лаҳни зулзул вақти сапедадам
Ашъори Бунувос ҳамехонаду Ҷарир. *Манучехрӣ*

ҶАРМА||**ҶАРМА** *جرمه*||*چرمة* аспӣ сафед.

Ҷаҳондида гурдони кишваркушой
Нишастанд бар ҷармай бодпой. *Фирдавсӣ*

Ба наъли суми ҷармай раҳнавард
Зи кӯху биёбон барварда гард... *Ҳочу*

ҶАРО *ا. جرا* моҳона, маош, музд.

Гуфт шоҳаншах; Ҷарояш кам кунед
В-ар бичангад, номаш аз хат барзанед. *Румӣ*

ҶАРОД *а. جراد* малах; **ҷароди асфар** малахи зард.

Аз ғояти лоғарӣ ва зардӣ Муслимаро ҷароди
асфар мехонданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҷароди мунташир малахи бисъёр, ки ба ҳар су паҳн
мешавад.

Ва ё андар тамузе маҳ биборад
Ҷароди мунташир бар бому барзан. *Манучехрӣ*

Бақиятуссайф чун ҷароди мунташир ба авдия
ва қибол гурехтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҶАРОИД *а. جرائد*||*جرايد* ҷ. ҷарида 3, 4.

Номҳои эшон дар ҷароид сабт кардӣ. (3)
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ҶАРОИМ *а. جرائم*||*جرائم* ҷ. ҷарима||*چاريمات* 1.

Ҷабборон... афви ҷароимро, ки сифати озодмар-
дон аст, дар мазҳаби интиқом нораво ва ҳаром
шиносанд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Дар мақоми эътизор ва истиғфор омада, аз
ҷароимҳои хеш изҳори надомат карданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

ҶАРОҲАТ *а. جراحت* захм, яра, реш.

Ҷавонмардеро дар ҷанги тотор ҷароҳате расид.
Саъдӣ

Ба пешӣ ёр диламро чу гунча бишкофед,
Ба у ҷароҳати пинҳонам ошкора кунед. *Ҳилолӣ*

ҶАРОҲАТНОМА *جراحت نامه* номаи пур аз дарду алам.

Муҳр нақшодам ҷароҳатномаҳои синаро,
Лек унвони дарун аҳволи беруни ман аст. *Шоҳӣ*

ҶАРОҲОТ *а. جزاحات* ҷ. ҷароҳат.

[Ғозонхон] ба дасти мубораки хеш бар ҷароҳоти
эшон марҳам мениҳод. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ҶАРР *а. جر* *ниг.* ҷар II.

ҶАРРА *а. جره* кӯза, сабу.

Ҷуръае з-он ҷоми роҳиб он кунад,
Ки ҳазорон ҷарраи худ он кунад. *Румӣ*

ҶАРРОР *а. جرار* бисъёр, анбӯх (дар бораи лашкар).

Овозаи лашкари ҷаррори Чингизхон шоеъ шуд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Муслим ибни Рабиаро бо ду ҳазор савори ҷаррор
ба ҳарби эшон номзад гуфт. «*Равзат-ус-сафо*»

ҶАРРОРА *а. جراه* 1. навъе аз каждуми калони зардранги
думдароз; 2. киноя аз зулф.

Он ҷӣ рӯй аст он шугуфта гирдаш андар гулситон
В-он ҷӣ ҷаррораст хуфта солу маҳ бар гулситон.
Унсурӣ

ҶАРРОРОТ *а. جارات* ҷ. ҷаррора 1.

Ҷарророти қотил дар шишаҳо нишонда буд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ҶАРРОҲ *а. جراح* табиби ҷароҳат, шикастабанд; хирург.

Ҷарроҳ уро об дод ва аз захм берун омад, гуфт:
Васият кун, ки захм сахт аст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

То чанд тавонад дӯхт ҷарроҳ ниҳон захмам,
Бар ҳар сари му аз ғам захми аламе дорам. *Махфӣ*

ҶАРРУЛАСҚОЛ *а. جراثيم* механика, илми пеш кашидан
ва боло бурдани чизҳои вазнин.

Илми риёзӣ чанд навъ бувад; илми мунозара ва
мароё ва илми муқобала ва илми ҷарруласқол ва
ғайри он. «*Ахлоқи Носирӣ*»

ҶАРӢ *а. I جرى* музд, моҳона, маош.

Дур аз у в-аз ҳиммати у, к-ин қадар
Аз ҷарнам оядаш андар назар. *Румӣ*

ҶАРӢ II *а. جرى* ҷуръаткор, шучоъ, далер.

Се ҳазор марди ҷарии далер буданд бо силоҳи
тамом ва дувист асп доштанд. «*Таърихи Табарӣ*»

Гуядат ин гурхонаст, эй ҷарӣ,
Ки дили мурда бад-он ҷо оварӣ! *Румӣ*

ҶАРҲ *а. جرح* 1. ҷароҳат, яра, захм.

... Боз мӯхтоҷ ба истислоҳи ҷарҳ... бошад.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. *мач.* бадгӯй; таҳқир кардан.

Бевазанон ва ятимон, ки дар шаръ ва урф бар
эшон ҷарҳе нест, ... аз тариқи изтирор ба дари хонаи
он бадкор меомаданд. «*Равзат-ус-сафо*»

3. рад кардани гувоҳини шохид, рад шудани гувоҳ.

Гар ба таррорӣ кунанд ин ду гувоҳ,
Ҷарҳ шуд дар маҳкама(-и) адли илоҳ. *Румӣ*

ҶАСАД *а. جسد* 1. бадан, тан, ҷисми инсон.

Ҷунонаш бияндохт заъфи ҷасад,
Ки мебурд аз зердастон ҳасад. *Саъдӣ*

2. тани мурда, наъш.

ҶАСИМ *а. جسم* 1. калонҷусса.

Абдурраҳмон ҷунон ҷасим буд, ки ба ғайри як
асп, ба куввате, ки дошт, ҳеҷ аспе дигар таҳаммули
савории у надошт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. *мач.* бузург, азим.

Амри у ноғиз аст ва ҳукми у ҷасим. *Авфӣ*

Ва агар мустандди каромати бузург ва саодате
ҷасимтар бошад, ба осонӣ ҳосил оранд.
«*Ахлоқи Носирӣ*»

ҶАСК *جسك* ранҷ, бало.

Роғизиро бимонда дар гардан
Чечаку марғу ҷаску ҷон кандан. *Саной*

Марғу ҷаск, эй аҳли инқору ниғок,
Оқибат хоҳад будан ин иттиғок. *Румӣ*

ҶАСОРАТ *а. جسارت* 1. ҷасурӣ, далерӣ, шучоат.

Ин сифот муҷиби ҷасорати лашкариён шавад.
Аҳмади Дониш

2. далерии густохона, густохӣ.

Шукри неъмат бигуфтам ва замини хидмат
бибусидам ва узри ҷасорат бихостам. *Саъдӣ*

Агар заиф аст, мучиби часорат ва фитнаи эшон шавад. *Аҳмади Дониш*

ЧАСТАН چستان 1. хез задан, паридан, чаҳидан.

Ва чун ниру кунад, нахустин андар раъд фурузад, дигар барқ частан гирад. *Ибни Сино*

Ба як руй частан баландӣ сазост, Агар дар миёна дами аждаҳост. *Фирдавсӣ*

2. гурехтан; бадар гурехтан, бадар кандан.

Оқил, чун хилоф дар мнён омад, бичаҳад ва чун сулх бинад, лангар биниҳад. *Саъдӣ*

Қазоро дузде ... аз зиндон часта буд.

«Анвори Суҳайлӣ»

3. халос шудан, раҳо шудан.

Саъдиё, бо ту нагуфтам, ки марав дар пай дил, Наравам боз гар ин бор, ки рафтам, частам. *Саъдӣ*
аз банд частан аз қайдӯ банд халос хурдан, озод шудан, раҳидан.

Ба ҳама ҳол асире, ки зи банде бичаҳад, хуштараш дон зи амире, ки гирифтор ояд. *Саъдӣ*

ЧАФН а چفن пилки чашм, милки чашм.

ЧАФО а. چفا ситам, зулм, чавр, озор.

Расм он аст, ки гурезанд ғуломон зи чафо, Ман ғуломи ту чунонам, ки кушӣ, нагресам.

Камолӣ Хуччандӣ

Дар подшоҳӣ чунон муомила кунад, ки агар вақте подшоҳ набошад, чафо ва хиҷолат набинад.

Аҳмади Дониш

◇ чафо гуфтан ҳақорат додан, дашноми қабех додан.

Фалон кас туро чафо гуфт, уро адаб мебояд фармуд. *Авфӣ*

ЧАФОАНДЕШ چفانديش бадандеш, он кӣ нияти чафо кардан дорад.

Маҳи ман бо рақибони чафоандеш меояд,

Зи ғавғое, ки метарсидам, инак пеш меояд. *Ҳилолӣ*

ЧАФОГУСТАР چفا گستر зулму ситамкунанда ба халқ.

[Бояд] маълум гардад, ки аз мубоширони аъмол кадом раиятпарвар аст ва кадом чафогустар.

«Анвори Суҳайлӣ»

Хикоят кунанд аз чафогустаре,

Кӣ фармондиҳӣ дошт бар кишваре. *Саъдӣ*

ЧАФОКОРӢ چفا كاري золимӣ, ситамкунандагӣ, зулмпешагӣ.

Чун ба чуз чавру чафокорӣ надорӣ рӯзу шаб,

Мар-маро байғораи меҳру вафо то кай кунӣ. *Анварӣ*

ЧАФООМЕЗ چفا آميز муомила ва кирдоре, ки аз раҳму дилсӯзӣ дур аст.

Нозҳо мекунад чафоомез,

В-ар бинолам, яке ҳазор кунад. *Анварӣ*

ЧАФОПЕША چفا پيشه зулмпеша, ситамгор.

Дар он баҳр марде чафопеша буд,

Кӣ дилҳо аз ӯ баҳри андеша буд,

Ҷазоир зи кирдори ӯ пурхуруш,

Ҷаҳоне зи дасташ чу дарё ба чуш. *Саъдӣ*

Ёри мо нест ситамгору чафопеша, вале

Мо зи бахти бади худ қобили чавру ситамем. *Ҳилолӣ*

ЧАФОПИСАНД چفا پسند раводорандаи зулму ситам.

Мо хастахотирему дилафгору дардманд

3-он ёри чангҷую нигори чафописанд. *Ҷомӣ*

ЧАФОФ а. چفاف 1. хушкидан, хушк шудан; хушкӣ.

Саводу зубулу чафофи ин аз чист?

«Равзат-ус-сафо»

2. хушк ва беобу ранг будани сухан.

Чафоф он аст, ки кутӯҳин сухан ва ихтисори калом беш аз ҳадди зарурат ва андозаи кифояту эътидол бошад. *«Оини ниғориш»*

ЧАФОҶӢ چفا جو چафокор, ситамгар, зулмпеша.

Чу ҳуҷҷат намонад чафоҷӯро,

Ба пархош дар ҳам кашад рӯйро. *Саъдӣ*

ЧАФТА چفته хамида, дуто, дуқат; қач.

Ба ҳанг андарун чафта он шурбаҳт

Ҳаме зор бигрифт бар тоҷу тахт. *Фирдавсӣ*

ЧАФТАН چفتن хамидан, ҳам шудан, дуто шудан.

Чу шуд соли он подшо бар ду ҳафт,

Бинолиду он сарви нозон бичафт. *Фирдавсӣ*

ЧАФФАЛҚАЛАМ а. چف القلم хушк шуд қалам; маҷ. (кор)

тамом шуд, сурати қатъӣ гирифт.

Рост пинҳон бо чунин таблӯ алам

Об чушон гашта аз чаффалқалам. *Румӣ*

Дили ман кунун аз сухан шуд диҷам,

Хамушӣ гузинам, ки чаффалқалам. *Саъдо*

ЧАХ||ЧАХ چخ||چخ ғилоф, ғилофи корд, шамшер ва ғ.

Авшаҳанг аз оҳан бандҳо кард ва чаҳҳон оҳан ва эшонро дар он ҷо кард. *«Таърихи Табарӣ»*

Зи чарми каргадан созанду яшки пил аз ин пас чах, Кӣ хоми гову ҷуби бед хом ояд ниғаҳбонаш.

Мухтобӣ

ЧАХШ چخش ғуррӣ, буқок.

Он чаҳш зи гарданш биёвехта, гӯй

Хикест пур аз бод биёвехта аз бор. *Лабубӣ*

ЧАШАН چشن харорат, таб, табларза.

Чу дид андар у шахриёри заман,

Барафтод аз бим бар вай чашан. *«Луғати фурс»*

ЧАШН چشن 1. ид.

Яке чашн кард он шабу бода хард,

Сада номи он чашни фархунда кард. *Фирдавсӣ*

чашн гузордан ид барпо кардан ва гузарондан.

Фархунда бод бар ту сада бо чунин сада,

Моҳе ҳазор чашн гузориву нағзарӣ. *Фаррухӣ*

2. базм, маҷлиси шодӣ; тую сур; зиёфат, меҳмондорӣ.

Ба ҳар ҷой чашне биёростанд,

Маю руду ромишгарон хостанд. *Фирдавсӣ*

То сар ба сипехр барфарозам,

Чашне ба арусияш бисозам. *Ҷомӣ*

Ва тарҳи чашне андохт ва тамомии аъни аҳли корвонро талаб намуд. *Восифӣ*

ЧАШНГОҶ||ЧАШНГАҶ چشنگاه||چشنگه ҷои чашн.

Ҳама чашнгоҳу ҳам айвони ӯй

Ба вайронии он ниҳоданд руй. *Фирдавсӣ*

ЧАЪБА а. چعبه 1. қутғӣ; чаъбаи тир тирдон, тиркаш.

Қамон ва чаъбаи тир ба вай доданд. *Авфӣ*

2. тирдон, тиркаш.

Тире аз ҷаъба суфтапайкон ҷуст,
Бар зеҳ оварду даркашид дуруст. *Низомӣ*

3. киноя аз хотир, ёд, ҳофиза.

Шайхулислом гуфт, ки дар ҷаъбаи ман аз шайх
Аҳмади Қуфонӣ як ҳикоят аст, ки чизе арзад. *Ҷомӣ*

ЧАЪД *а. جعد* 1. мӯи чингила.

Маро ҳамчунин ҷаъд шабранг буд,
Қабо дар бар аз нозуки танг буд. *Саъдӣ*

Басе печа бурид аз ҷаъди чун қир,
Ки оре мебурад девона занҷир. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҷаъди мусалсал мӯи дарози пурпечутоб, чингила,
ҳалқа-ҳалқаи занҷирамонанд; 2. чингилаи мӯй, зулф,
печу хамаи халқамонанди мӯй, чингила.

Гусфандони он вилоят қавӣ бошанд ва суфи эшон
ҷаъд бошад. *Авфӣ*

Моҳи ман ҳар гаҳ қушоид турраи лаблоро,
Мебарад аз ҷаъди марзангӯш обу тобро. *Туграл*

ЧАЪДМУӢ *ا. جعدموى* чингиламӯй.

Ману он ҷаъдмӯи ғолиябуй,
Ману он моҳруи хурнаҷод. *Рӯдакӣ*

ЧАЪЛӢ *а. جعلى* сохта, қалбақӣ.

Хукм кард, ки мардум уро атобак хонанд ва бар
ин тақдир Абутоҳир ва авлоди ӯ атобакони ҷаълӣ
шуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЧАЪФАРИ *ا. جعفرى* 1. номи як гиёҳи хӯрданӣ, ки монанди
шибит аст ва онро ба хӯрок меандозанд; 2. номи гули
зарди хушбуе; 3. мансуб ба Ҷаъфар, ки кимйёгари
машҳури араб буд; динори ҷаъфарӣ тиллон ҳолис.

3-он пас ки зард буд чу динори ҷаъфарӣ. *Фарруҳӣ*
зари ҷаъфарӣ тиллон ҳолис.

Шукр, к-аз он кони зари ҷаъфарӣ
Рӯзии ман нодира ганче расид. *Шамси Табрешӣ*

Гар ҳама зарри ҷаъфарӣ дорад,
Марди бетуша барнагирад гом. *Саъдӣ*

ЧАҒБУТ *ا. جغتوت* пахтаи кӯҳнаи аз ҷома ва кӯрпа
гирифташуда.

Чун яке ҷағбут пистонбанди ӯй,
Ширдушӣ з-ӯ ба рӯзе як сабӯй. «*Луғати ғурс*»

ЧАҒИДАН||**ЧАҒИДАН** *ا. چغيدان* 1. саъй ва кушиш
кардан; 2. дам задан.

Худоё, ин балову фитна аз туст,
Ва лекин кас намеёрад ҷағидан. *Носири Хисрав*

ЧАҒОЛА||**ЧАҒОЛА** *ا. چغاله* дастае аз мурғон, гурӯхе
аз парандагон; ҷағола-ҷағола даста-даста, чанд гурӯҳ.

Зи мурғу оху ронам ба ҷуйбору ба дашт,
Аз ин ҷағола-ҷағола в-аз он қатор-қатор. *Унсурӣ*

ЧАҲАННАМ *а. جهنم* д. дӯзах.

Гар бе ту дар биҳишт барандам, занам зи оҳ
Оташ дар он биҳишт, ки гардад ҷаҳаннаме.
Хисрави Деҳлавӣ

ЧАҲД *а. جهد* саъй, кушиш.

Нек ҷаҳд кардем, то Олтунтошро дартавонистем
ёфт. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Мумкин аст, ки он саъю ҷаҳди ҳарикӯ гарик
муфъӣ ба саломату наҷот шавад. *Аҳмади Дониш*
ба ҷаҳд ба зӯр.

Чандон халқ дар Миср буд, ки он чӣ дар Нишо-
бур буданд, хумси эшон ба ҷаҳд буд. *Носири Хисрав*

ЧАҲИДАН *ا. جهيدان* *ниг. ҷастан* 1.

Дар ҳаво ҷуз рафтори кавокиб ва ҷаҳидани саво-
киб чизе ба назар нарасид. *Аҳмади Дониш*

ЧАҲИМ *а. جهيم* д. дӯзах, яке аз ҳафт дӯзах, номи яке
аз ҳафт қисми дӯзах.

Ҳалқаи гесуи хуру сӯхбати ризвон
Гар ту наёӣ, салосилу ҷаҳим аст. *Қамоли Хучандӣ*

◇ ба даракоти ҷаҳим фиристодан киноя аз куштан.

Баъд аз маросими ҷустуҷӯ он ду бадкешро дар
ҳаробот ёфтанд ва ба мучиби фармуда ҳар ду ро ба
даракоти ҷаҳим фиристоданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЧАҲЛ *а. جهل* 1. нодонӣ, нодонии мағрурона; беҳабарӣ,
ғафлат; беилмӣ.

Ҳаргиз касе ба ҷаҳли худ иқрор накардааст,
магар он кас, ки чун дигаре дар суҳан бошад,
ҳамчунон ба тамом ноғуфта суҳан оғоз кунад. *Саъдӣ*
ҷаҳли мураккаб донишдони нодуруст, ки мувофиқи
моҳияти чиз нест; нодонии аз ҳад зиёд.

Бар рух аз хуни дили мост мураккаб хати ёр,
Гар надонад дигаре, ҷаҳли мураккаб бошад.
Қамоли Хучандӣ

ҷаҳлу ҷунуи нодонӣ ва беақлӣ.

Рои беқувват макру фусун аст ва қуввати берой
ҷаҳлу ҷунун. *Саъдӣ*

2. беақлӣ, аҳмақӣ; бетамизӣ.

Сустбозу ба ҷаҳл мефиганад
Панҷа бо марди оҳанинчангол. *Саъдӣ*

Қавлу феълат ҳама девонагию ҷаҳл бувад,
3-ин сабаб дар ҳама атвор муофат бинам. *Савдо*

ЧАҲОЛАТ *а. جهالت* нодонӣ; беҳабарӣ, ғафлат.

Моро роҳ намудӣ ва аз ҷаҳолат раҳонидӣ.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ҳофиз, аз ҷашмаи ҳикмат ба каф овар ҷоме,
Бу ки аз лавҳи дилат нақши ҷаҳолат биравад. *Ҳофиз*

ЧАҲОН I *ا. جهان* феъли ҳоли замони ҳозираи ҷастан, ҷаҳи-
дан.

ЧАҲОН II *ا. جهان* олам, дунё, гетӣ.

Ва ин суҳан муҳол аст, ки дар кадом ҷашм чандон
шуоъ бувад, ки ҳамаи ҷаҳон аз осмон то замин бинад?
Ибни Сино

Аз сифари син ... ҷашми ман ба ҷаҳони фарох
боз шуд. *Аҳмади Дониш*

◇ **ҷаҳони гузарон** дунёи гузаранда, дунёи фонӣ.

Бархезу махур ғами ҷаҳони гузарон,
Хуш бошу даме ба шодкомӣ гузарон. *Хайём*

ҷаҳоне ҳама кас, ҳамаи мардум, ҳама.

Ангушти тааҷҷуби ҷаҳоне
Аз гуфтушуниди мо ба дандон. *Саъдӣ*
ҷаҳон-ҷаҳон бисёр, фаровон, аз ҳад афзун.

Дорам ҷаҳон-ҷаҳон гунаҳ, эй шармрӯй, ман
Чун рӯ аз ин ҷаҳон ба ҷаҳони дигар ниҳам. *Ҷомӣ*
ду ҷаҳон д. ду дунё, ин дунё ва охират,

Ишқ асту бас, ки дар ду ҷаҳон чилва мекунад
Гоҳ аз либоси шоҳу гаҳ аз қисвати гадо. *Ҷомӣ*
як ҷаҳон бисъёр, аз ҳад афзун.

... Ки дар ҳар гулситонаш гоҳу беғоҳ,
Зи ғамзат як ҷаҳон туркони мастанд. *Анварӣ*
ҷаҳон гузарондан умр гузарондан, умр ба сар бурдан.
Ба хуррамову хушй бигзарон ҷаҳон, ки ҷаҳон
Ба ҳар чӣ ҷуз хушиву хуррамай ҳама савдост. *Анварӣ*
ҷаҳон кандан ҷаҳонро аз беҳу бун вайрон кардан.
Султони дай ба лашкари сарсар ҷаҳон биканд,
Бинӣ, ки ҷаври сарсари дай чун ҷаҳонкан аст.

Анварӣ
ҷаҳон сипардан рӯзгор ба сар бурдан, (умр) гузаро-
нидан.

Ту бе чашми шодон ҷаҳон наспарӣ. *Фирдавсӣ*
аз ҷаҳон шудан киноя аз мурдан.

Май хур, ки набакшанд ба кас умри дароз,
В-он кас, ки шуд аз ҷаҳон, намеояд боз. *Хайём*
ба ҷаҳон рафта пароканда шудан, ба ҷоҳои гуногуни
дурдаст рафта.

Халқ аз макони зулмаш ба ҷаҳон рафтанд. *Саъдӣ*
ҶАҲОНБИН *جهانبين* 1. бинандаи ҷаҳон, ҳамабин, басир.

Дидани рӯи туро дидаи ҷонбин бояд,
В-ин кучо мартабаи чашми ҷаҳонбини ман аст.
Ҳофиз

2. маҷ. чашм, дида.

Ба дил гуфт: Гар пеши болини ман
Набинад се моҳ ин ҷаҳонбини ман... *Фирдавсӣ*
Ҳар он вақте ки дидораш набинам,
Ҷаҳонам тира бошад бар ҷаҳонбин. *Саъдӣ*

ҶАҲОНБОН *جهانبان* 1. ниғаҳбони ҷаҳон; киноя аз подшоҳ.

Бикӯшему фарҷоми кор он бувад,
Ки фармону рои ҷаҳонбон бувад. *Фирдавсӣ*
Тиҳидаст ғам баҳри ноне хӯрад,
Ҷаҳонбон ба қадри ҷаҳоне хӯрад. *Саъдӣ*

2. киноя аз худо.

Ҷаҳон ҷуз ба зӯри ҷаҳонбон наҷуст. *Фирдавсӣ*

ҶАҲОНБОНИ *جهانبانى* ниғаҳбонии ҷаҳон; киноя аз под-
шоҳӣ.

Чашми бахти ту дар ҷаҳонбонӣ
Солу маҳ сурмаи саҳар дорад. *Анварӣ*
Ба ҳар қомате ҷомеае духтанд,
Ба шоҳон ҷаҳонбонӣ омӯхтанд. *Ҳотифӣ*

ҶАҲОНҒАРД *جهانگرد* ҷаҳонпаймо, он кӣ сафари мамла-
катҳои гуногун мекунад.

Сикандар, ки шоҳи ҷаҳонгард буд,
Ба кори сафар тушапарвард буд. *Низомӣ*

ҶАҲОНГАШТА *جهان گشته* ҷаҳондида, он ки бисъёр
сафар кардааст.

Ҷаҳонгаштаву донишандухта,
Сафаркардаву суҳбатомухта. *Саъдӣ*
Аз шавқ ҷу барқам, аз гирӣ шавам об,
Гар моҳи ҷаҳонгаштаи ман аз сафар ояд. *Имло*

ҶАҲОН(И)ДАН *جهانندان* 1. давондан, бо частухез
рондан (аспро).

Камар бар камар, кӯҳ бар кӯҳ ронд,
Гарева-гарева ҷанибат ҷаҳонд. *Низомӣ*

Июни тоқати дарвеш аз дасти таҳаммул бирафт,
теғи забон баркашид ва аспӣ фасоҳат дар майдони
вақоҳат ҷаҳонид. *Саъдӣ*

2. гурезондан, фирор додан.

Чун бигуфтанд, ки Закариё ўро бичаҳонид,
бифармуд, ки Закариё бигурехт ва руй ба Шом
ниҳод. *«Таврихи Табарӣ»*

ҶАҲОНДИДА *جهانديده* сайёҳи ботачриба, сайёҳи доно;
пурдида, пурдон.

Ба гуфтори деҳқон кунун бозгард,
Нигар, то чӣ гуяд ҷаҳондида мард. *Фирдавсӣ*

... Ва раёю тадбир аз пири ҷаҳондида таваққуъ
дорад. *Аҳмади Дониш*

ҶАҲОНДОДОР *جهان دادر*: ҷаҳондодори гетӣ киноя аз
худо.

Сари бадхоҳи ту дар ҷанбарат бод,
Ҷаҳондодори гетӣ ёварат бод. *Низомӣ*

ҶАҲОНДОР *جهاندار* 1. киноя аз подшоҳи калон.

Пазира шудандаш дамодам сипоҳ
Бад-он шодмонӣ ҷаҳондор шох. *Фирдавсӣ*
Ҳофизо, тарки ҷаҳон гуфтаи тариқи хушдилист,
То на пиндорӣ, ки аҳволи ҷаҳондорон хуш аст.
Ҳофиз

2. киноя аз худо.

... Ки аз офаринандаи хуру моҳ,
Ҷаҳондору бахшандаи тоҷу гоҳ. *Фирдавсӣ*

ҶАҲОНДОРӢ *جهانداری* идора кардани ҷаҳон; маҷ. под-
шоҳӣ.

Эй забардасти зердастозор,
Гарм то кай бимонад ин бозор?
Ба чӣ кор оядат ҷаҳондорӣ,
Мурданат беҳ, ки мардум озорӣ! *Саъдӣ*

ҶАҲОНИДАН *جهانیدن* ниғ. ҷаҳон(и)дан.

ҶАҲОНҚАН *جهان کن* аз беҳу бун канандаи ҷаҳон, бунъ-
ёдбарандозандаи ҷаҳон; чаппагардонкунанда, тағуруку-
нандаи дунё.

Султони дай ба лашкари сарсар ҷаҳон биканд,
Бинӣ, ки ҷаври сарсари дай чун ҷаҳонкан аст.
Анварӣ

ҶАҲОННАВАРД *جهان نورد* ҷаҳонпаймо, ҷаҳонгард.

Ҷаҳоннаварде, к-имрӯзаш ар барангезӣ,
Ба оламет расонад, ки андар у фардост. *Анварӣ*

ҶАҲОНОЗМУДА *جهان آزموده* таҷрибадидаи ҷаҳон, он кӣ
гарму сарди дунёро санҷидаасту пасту баланди ҷаҳонро
дидааст; пухтакор; пухтағуӣ.

Ҷаҳонозмуда диловар сарон
Кушоданд як-як ба посух забон. *Фирдавсӣ*

ҶАҲОНОРО(Ӣ) *جهان آرا (ی)* ородихандаи ҷаҳон, зебди-
ҳандаи дунё; зеби ҷаҳон, зебо.

Бинмо он руҳи ҷаҳонорой,
Тола шавқӣ илайка, ё мавлой! *Ҷомӣ*

ҶАҲОНОФАРИН *جهان آفرين* офаринандаи дунё; киноя аз
худо.

Басе офарин аз ҷаҳнофарин
Бихонду бимолид рух бар замин. *Фирдавсӣ*

ҶАҶОНОШУБ جهان آشوب ба шӯру ошуб оварандаи ҷаҳон.

Чун ақиқи обдору чун каманди тобдор
Он лаби ҷонларвару зулфи ҷаҳношӯби ёр. *Муиззӣ*

ҶАҶОНОПАЙМО جهان پيما ҷаҳоннавард, ҷаҳонгард.

Ёд бод он, ки нигорам чу камар барбастӣ,
Дар рикобаш маҳи нав пайки ҷаҳонпаймо буд.

Ҳофиз

ҶАҶОНОПАҲЛАВОН جهان پهلوан паҳлавони ҳамаи ҷаҳон,
паҳлавони ҷаҳонӣ (лақаби Рустам, ки қаҳрамони асосии
«Шоҳнома»-и Фирдавсӣ).

Мо [Қайковус] уро [Рустамро] ҷаҳонпаҳлавон
ва таҳамтан лақаб додем. «*Равзат-ус-сафо*»

ҶАҶОНОСОЛОР جهان سالار сардору пешвои ҷаҳон; *киноя*
аз подшоҳ.

Ҷаҳонсолор Хисрав ҳар замоне
Ба ҷарби ҷустӣ аз Ширин нишоне. *Низомӣ*

ҶАҶОНОСӮЗ جهان سوز сӯзонандаи ҷаҳон, золим, ситамгор,
бедодгар.

Ҷаҳонсӯзро кушта беҳтар ҷароғ,
Яке беҳ дар оташ, ки халқе ба доғ. *Саъдӣ*

ҶАҶОНОТОБ جهانتاب ҷаҳонафруз, равшанқунандаи ҷаҳон.

Рухаш офтоби ҷаҳонтоби дил,
Ҳамаи абруяш тоқи меҳроби дил. *Ҳочу*

ҶАҶОНОӢ جهانى мансуб ба ҷаҳон.

Ақнуи ҷаҳониён ба ҷӣ уммед зиндаанд,
Чун аз ҷаҳон ба катми адам рафт он ҷаноб. *Савдо*

ҶАҶОНОЧӮ(Ӣ) جهان چو(ى) ҷаҳонхоҳ, ҷаҳонгир; *киноя* аз
подшоҳ.

Ба Рустам супурдаш дилу дидаро,
Ҷаҳончӯи пури писандидаро. *Фирдавсӣ*
Ҷаҳончӯи Фағфур бар дасти рост
Ба хидмат камар басту бар пой хост. *Низомӣ*

ҶАҶОНОЧӮЯ جهان چويه *ниг.* ҷаҳончӯ(ӣ).

Суви диҷ фиристод Шеруяро,
Ҷавонмард гурде ҷаҳончӯяро. *Фирдавсӣ*

ҶАҶР *а.* چهر 1. овоз баланд кардан дар хониш; 2. ошкор
кардан.

Он масал овардани он ҳазрат аст,
Ки ба илми сирру ҷаҳр у оят аст. *Румӣ*
Зикр агар низ ҳаст, ҷаҳр аст он,
Нест таръёк, балки захр аст он. *Ҷомӣ*

ҶАҶРАН *а.* جهرا ба таври ошкоро, рӯйрост.

Ҳеҷ касро сирран ва ҷаҳран маҷоли муҳолафат
намонд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҶАҶУЛ *а.* جهول саҳт ҷохил, он ки аз ҳад зиёд надон
аст.

Панд гуфтан бо ҷаҳули хобнок
Тухм афкандан бувад дар шӯраҳок. *Румӣ*
Фаҳм бас қосир асту нафе ҷаҳул,
Табъ бас саркаш асту умр аҷул. *Ҷомӣ*

ҶАҶУЛӢ جهولى ҷохилии саҳт, надонии аз ҳад зиёд.

То ки аз ин зангиву румӣ турост,
Доғи ҷаҳулию залумӣ турост. *Низомӣ*

ҶЕБ *а.* جيب *ниг.* ҷайб 1.

Ҳамчу Мусо нур кай ёбад зи ҷеб
Сухраи устоду шогирди китеб. *Румӣ*

ҶИБИЛЛАТ *а.* جبلت|جبله фитрат, офариниш, табиати
зотӣ, сиришт.

Бо бародари ту вафо накарданд, чи дар ҷибиллат
муруввате надоранд. «*Равзат-ус-сафо*»

Падаре, ки фарзанде дорад, ба тақозои ҷибил-
лат моил ба салоҳ аст. *Аҳмади Дониш*

ҶИБИЛӢ *а.* جبلى 1. мансуб ба ҷибиллат; 2. фитрӣ,
хилқӣ, табиӣ, зотӣ.

Мунқирӣ аҳли тариқатро зи ирфон баҳра нест,
Нест ҷуз ҷаҳли ҷибилӣ мӯчиб ин инкорро. *Ҷомӣ*

Ба тафовути истеъдодоти ҷибилӣ ба аснофи
мутаадида мунқасим гаштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ҶИБОЛ *а.* جبال 4. ҷабал.

На наҳангу бо наҳангон об хӯрда дар бихор,
На палангу бо палангон хоб карда дар ҷибол.
Муиззӣ

ҶИБОҶ *а.* جباه 4. ҷабҳа|ҷабҳат.

Чу дида анҷум аз он бар саранд пайваста,
Қи пеши тахти ту чун ҳоҷибон ниҳанд ҷибоҳ.
Бадри Чочӣ

Оёти атоё... бар ҷибоҳи нучуму кавокиб бини-
гошт. «*Равзат-ус-сафо*»

ҶИГАР جگر 1. яке аз аъзоҳои дарунии бадани инсон ва
баъзе ҳайвонҳо, ки ҳосилқунандаи захра мебошад ва
барои таъмини мубодилаи моддаҳо дар организм хизмат
мекунад.

Ҳар шаб зи намози шом то вақти саҳаргоҳ
Рухсора кунам сурх зи хуни ҷигар уро. *Анварӣ*
Ин ҳама лола, ки сар барзада аз хоки ман аст,
Пораҳои ҷигари сӯхтаи чоки ман аст. *Ҳилолӣ*

2. маҷ. фарзанд, фарзанди азиз, фарзанди дилбанд;
◇ ҷигари гурба хӯрдан *киноя* аз гум кардани чизҳои
нафису нағз.

Гашт гум он шерсаг аз шермард,
Мард бар он дил ҷигари гурба хард. *Низомӣ*
ҷигар(-и худ) хӯрдан *киноя* аз азобу уқубат кашидан,
ранҷ бурдан.

Ҷигар азбаски ҳам ҷигар хӯрдаст,
Меъдаро завқи обу нон бархост. *Ҳоқонӣ*

Ҷигари хеш бихур, гар самаре нест туро! *Соиб*
андар (ё дар) ҷигар сӯроҳ доштан *киноя* аз дарду
алами саҳт доштан.

Андар ҷигар маро ҳаст чандин ҳазор сӯроҳ
Аз касрати маҳорич, аз қиллати мадохил. *Савдо*

ҶИГАРБАНД جگر بند 1. маҷмӯи ҷигар, дил, шуш ва ғ.

Ё ба ташвишу ғусса розӣ шав,
Ё ҷигарбанд пеши зоғ бинех! *Саъдӣ*

Ту марди дилтангӣ, пеши ин ҷигархорон
Агар шавӣ ту ҷигарбанд, шӯрбот кунанд.

Шамси Табрэзӣ

2. фарзанд; 3. ҳар чизи азиз.

ЧИГАРГОҶ جگرگاه дохили сина, ки чои бошиши дил, чигар, шуш ва ғ. мебошад.

Ба чангол кардаш чигаргоҳ чок. *Фирдавӣ*

ЧИГАРГУША جگر گوشه 1. киноя аз фарзанд, фарзанди азиз.

Падар, ки чун ту чигаргуша аз худо мехост, Хабар надошт, ки дигар ҷи фитна мезояд. *Саъдӣ*
Он чигаргуша ҳамон шуд, ки ман аввал гуфтам,
Ки чу шӯяд лабаш аз шир, чигархора шавад.

Камоли Хучандӣ

2. киноя аз маъшуқа, ёр.

Он чигаргуша зи хун хӯрдани мо бас накунад,
Маст шуд чашмаш аз ин бода, чаро бас накунад?

Камоли Хучандӣ

ЧИГАРДОР جگردار далер, бекор, шуҷоъ.

Дар қабзаи гардун манам он теғи чигардор,
К-аз сахтии айём маро санги фасон аст. *Соиб*

ЧИГАРДУЗ جگردوز 1. рост ба чигар халанда; 2. маҷ. мафтун ва шайдокунанда.

Ба теғи ғамза агар чок мекуни чигарам,
Ҷи ғам чу новаки мижғони ту чигардӯз аст.

Ҷомӣ

ЧИГАРОВАР جگراور пурдил, диловар.

Модари Ҳасанак зане буд саҳт чигаровар.

«Таърихи Байҳақӣ»

ЧИГАРПОЛУДА جگراپالوده чигар хуншуда, чигар обшуда, гирифтори дарду алам.

Чигарполудахоро дил барафрӯз,
На, корафтодаро коре даромӯз. *Низомӣ*

ЧИГАРСҮЗ جگرسوز киноя аз дарду аламу шиканчадиҳанда.

Ашки хунин бинамудам ба табибон, гуфтанд:
Дарди ишқ асту чигарсӯз давое дорад. *Ҳофиз*
Таби ҳичрони ту, ё раб, ҷи чигарсӯз табе шуд,
Ки табиб ар ту набошӣ, набарад ҷон кас аз ин таб.

Ҷомӣ

ОҶИ ЧИГАРСҮЗ охи сӯзнок, охи дардмандона, охи аламон.

Савомеъ пур аз гиряву сӯзи туст,
Пур аз дуди охи чигарсӯзи туст. *Ҳочу*
Ҳар охи чигарсӯз, ки аз сина барояд,
Дудест, к-аз ӯ бӯи кабоби чигар ояд. *Ҷомӣ*

ЧИГАРТОБ جگرتاب чигарсӯз, дарду аламдиҳанда.

Чу оҷиз гашт аз ин хоки чигартоб,
Чу нилуфар сипар афканд бар об. *Низомӣ*

ЧИГАРХАСТА جگرخسته чигарреш; ғамзада, ғамгнн, андуҳгин.

Ба ҷон шармгин назди шоҳ омаданд,
Чигархаставу боғуноҳ омаданд. *Фирдавӣ*
Биё, ки чархи мушаббид ҳазор шӯъбада сохт,
Ки боз кори чигархастағони ғамзада сохт. *Ҷомӣ*

ЧИГАРХОР||**ЧИГАРХОРА** جگرخوار||**ЖАГРХОВАРА** киноя аз бе-рахм, сангиндил.

Ба умре дар қафам ёре наёяд,
Чу ояд, чуз чигархоре наёяд. *Анварӣ*
Аз ин ишқи чигархора ҷи дорам чашми бехбудӣ,
Ки бардода ба боди нестӣ чун ман ҳазоронро.

Ҷомӣ

ЧИД I а. چيد гардан.

Чиди ту дар зери бори ҷуди уст,
Ҳар кучо гарданкаше дар кишвар аст. *Бадри Чоҷӣ*

ЧИД III||**ЧИДД а.** چد 1. саъй, кӯшиш; чидду чаҳд саъю кӯшиш.

Қавме ба чидду чаҳд ниҳоданд васли дӯст,
Қавме дигар ҳавола ба тақдир мекунамд. *Ҳофиз*
чид кардан (ё намудан) саъй кардан.

Чид намоям, бошад ки маро сабр диҳад ва нофармонӣ накунам. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

чид фармудан барои саъю кӯшиш фармон додан.

Амир Маҳмуд чид фармуд дар талаби вай, биги рифтандаш ва суи Ғазнин бурданд.

«Таърихи Байҳақӣ»

2. дурустӣ, ҳақиқат, чиддият.

Ба мазоҳат нагуфтам ин гуфтор,
Ҳазл бигзори чид аз ӯ бардор. *Саъдӣ*

ба чид рост, ҳақ, дуруст, аз ғайри ҳазл ва шӯҳӣ.

Гуфтам, ки дигар бодан гулгун нахӯрам,
Май хуни разон аст, дигар хун нахӯрам.

Пирӣ хирадам гуфт: Ба чид мегӯӣ?

Гуфтам, ки мазоҳ мекунам, чун нахӯрам?! *Хайём*
ба чид гирифта чиддан сар кардан, чиддан машғул шудан.

Ёр аз ситеза кинаи ёрон ба чид гирифт,
Озори реши синафигорон ба чид гирифт.

Камоли Хучандӣ

ЧИДОЛ а. چدال 1. низоъ, ҷанҷол.

Бо ҳеҷ дӯст чидол накардаам. *Авфӣ*
Мақоли ҳар ду ба чидол кашид.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

2. ҷанг, ҷарб, задухӯрд.

Бе хайлу бе сипоҳи шикастӣ сипоҳҳо,
Бе ҷангу бе чидол кӯшодӣ ҳисорҳо. *Ломеӣ*

Ҷангу чидол ва муҳсама байни салотин аз адами қаноат меҳезад. *Аҳмади Дониш*

ЧИДОР а. چدار девор.

Гунбади ғунча(а)ст дар боғи ҷаҳонрои даҳр,
Гар варақҳои талаввун бошадаш сақфу чидор. *Ҷомӣ*

Лашқари шумо бояд аз миёни дарахтон ва паси чидорон бо эшон ҷанг кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧИЗЬЯ||**ЧИЗЬЯТ а.** جزية||**ЎЗИЪТ** таър. андозе, ки дар мамлакатҳои мусулмонӣ аз ғайри мусулмонон гирифта мешуд.

Гуфт: Агар хоҳӣ, дин бипазир, в-агар хоҳӣ, ҷарб кун, в-агар хоҳӣ, чизьяи худ гир.

«Таърихи Табарӣ»

Бидеҳ чизьят, аз мо бибур кинаро,
Қалам дармакаш расми деринаро. *Низомӣ*

ЧИЛБОБ а. چلباب чодир.

Дар он миён аврате буд, ки худро ба чилбоби ҳаё мепошид. *«Хористон»*

Афканад аз рутба, аз рух афканад чилбобро
Дурди анвори ҷамолаш софии маҳтобро. *Туғрал*

ЧИЛВА *a.* جلوه 1. намоиш, намуд, намудор шудан.

Баъд аз ин руи ману оинаи васфи ҷамол,
Ки дар он ҷо хабар аз чилваи зотам доданд.

Ҳофиз

2. ҳаракати хуш дар хиромон рафтани маъшуқа.
Тоза дар чилва ба боғ омадай ҳамчу ниҳол,
Чилваи тозаниҳоли ту маро хоҳад кушт. *Ҳилоли*
Дар интизори чилваи сарви равони кист
Сад чашм боз карда зи ҷуши хубоб об? *Савдо*
чилва кардан а) худро намудан, худро намоиш до-
дан.

Ишқ асту бас, ки дар ду ҷаҳон чилва мекунад
Гоҳ аз либоси шоҳу гаҳ аз кисвати гадо. *Ҷомӣ*

б) нишон додан, намоиш кардан чизеро.

Ҷунонки дар китоби муҳкам ва каломи қадим
лаолини ин се исми мутаолиро дар як силк назм
додааст ва дар як симат чилва карда.

Низомии Арӯзи

ЧИЛВАГАР *گر جلوه* намоён, намудор.

Ва мутаваддинони соҳати унс ва уқулу нуфус
чилвагар бошад. *Аҳмади Донииш*

ЧИЛВАГАРӢ *گری جلوه* худнамоӣ бо ишваву ноз.

Шайдо аз он шудам, ки нигорам чу моҳи нав
Абру намуду чилвагарӣ карду рӯ бибаст. *Ҳофиз*

ЧИЛВАГОҲ||**ЧИЛВАГАҲ** *گاه|جلوه* намоишгоҳ.

Зи поингаҳи офтоби баланд
Суй чилвагоҳаш расонам саманд. *Низомӣ*

Ба бомаш чу маҳ сар барафрохтанд,
Бар он чилвагаҳ ошён сохтанд. *Ҳочу*

ЧИЛД *a.* جلد пӯст.

Тане чун харкамон аз кӯзпуштӣ,
Бар у чилде чу кемухт аз дуруштӣ. *Низомӣ*

ЧИЛО *a.* جلا сайқал; равшани; чило додан сайқал додан;
тоза кардан, сафо додан.

Ва гоҳо оинаи дилро ба мавоиз ва насоеҳи сулаҳо
чилло диҳад. *Аҳмади Донииш*

ЧИЛОН *چيلان* *ниг* челон 1.

Санҷиди чилон ба ду нима шуда,
Нуқтаи сурма бар у як-як зада. *Рудаки*

ЧИЛФ *a.* جلف одами дурушт, беадаб, нодон; сафех.

Мушт бар аъмо занад як чилфи маст,
Кӯр пиндорад, лагадзан астар аст. *Румӣ*

ЧИЛФӢ *جلفي* дуруштӣ, дағали, беадабӣ, нодонӣ.

На он ки бар дари дэвӣ нишинад аз ҷилфи,
В-агар хилоф кунандаш, ба ҷанг бархезад. *Савдӣ*

ЧИМ *a.* چيم 1. номи ҳарфи шашӯми алифбон арабии то-
ҷикӣ ج, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 3-баробар аст:

2. киноя аз хама зулф.

Дар хама зулфи ту он холи сияҳ донӣ чист?
Нуқтаи дида, ки дар ҳалқаи чим афтадаст.

Ҳофиз

ЧИМОЛ *a.* جمال ҷ. ҷамал.

Бидор як нафас, эй қонд, ин зимомӣ ҷимол,
Ки дида сер намегардад аз назар ба ҷамол. *Савдӣ*

Ҳазоин ва дафоини худро бар афъёл ва ҷимол
бор карда, масҳуби хеш ба Сарандеб бурд.

«Равзат-ус-сафо»

ЧИМОЛУ *бигол* шутурҳо ва астарҳо (хачирҳо).

Ҳаштод ҳазор асп аз вай монд ва аз ҷимолу би-
гол мисли ин ва ҳашт ҳазор гулом дошт.

«Равзат-ус-сафо»

ЧИМОР *a.* چمار ҷ. ҷамра.

Гуфтамаш: Чу санги ҷимор
Ҳамеандохтӣ ба деви раҷим,
Аз худ андохтӣ бурун як сӯ,
Ҳама одоти феълҳои замим? *Носири Хисрав*

ЧИМОӢ *a.* چامع муоширати марду зан.

Қай бувад моҳийяти завқи ҷимӯ
Мисли моҳийети ҳалво, эй матоъ?! *Румӣ*

ЧИМРӢ *a.* چمري 1. омӣ, аз табақаи авоми халқ; 2. сите-
зақор.

Ёри дурдикашонӣ шангулем,
Ҳамдами ҷимриёни таннозем. *Убайди Зоконӣ*

Дар миёнаи он ҳодиса занотира ва ҷимриён ва
рунуд ва авбош дасти татовули ва истило дароз кар-
данд. *«Ҷомеъ-ут-тазорих»*

ЧИН(Н) *a.* چن махлуқи мавҳуми афсонавӣ аз қабили де-
ву парӣ; инсу чин олами инсон ва чин.

Шаҳриёри тан асту у ҷон аст,
Инсу чин мар-варо ба фармон аст. *Саной*

ЧИННИЙ *a.* چني 1. мансуб ба чин; 2. чин; олами чинҳо.

Зи чинни суҳан гуфту аз одами,
Зи гуфтори пайғамбари ҳошимӣ. *Фирдавӣ*

Шунидам, ки Зол, падари ту, аз насли чинниён
аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧИНОЗА *a.* چنازه *ниг*. ҷаноза.

ЧИНОН *a.* چنان ҷ. ҷаннат.

Бустоне буд намудоре аз ҷинон. (1) *Авфӣ*

Иморате сохта, ки дар дилкушой пурнуртар аз
равзаи ризвон ва дар фараҳбахшӣ ҷонфазойтар аз
марғзори ҷинон аст. (1) *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ЧИНОЯТ *a.* چنايت гуноҳи қиддӣ, ки сазовори ҷазои сахт
аст.

Дорам умеди отифате аз ҷаноби дӯст,
Кардам ҷиноятеву умедам ба афви уст. *Ҳофиз*

Абуҷаъфар якеро ба куштан ҳукм дод бинобар
ҷинояте. *Аҳмади Донииш*

ЧИНОЯТОМУРЗ *چنايت‌آموز* бахшандаи гуноҳ.

Исёнкоҳу ҷиноятомурз,
Аввалгиру ниҳоятномурз. *Ҷомӣ*

ЧИНС *a.* چنس 1. дар истилоҳи мантиқ—он ҷӣ ки чанд
навъро дар бар мегирад. Навъ аз асноф (синфҳо),
синф аз афрод (фардҳо) иборат аст; 2. тарз, хел, гуна.

... Дардмандона суруде мегуфт ва аз ҳар чинс
абъёт мехонд. *Савдо*

... Магар он ки қалам ҳам аз ин чинс дар даст дорад. *Аҳмади Дониш*

3. мол, матоъ, чизи фурухташаванда.

Ташриф дех ушшоқро, пурнур кун офоқро,
Чинсе макун тарьёқро, чизе бидеҳ дарвешро.

Шамси Табрезӣ

Баски бошад чинси моро гармии бозори ғам,
Гуиё дуконе аз санги шарар дорем мо. *Туғрал*

чинси муҳаққар молу чизи ҳечмаярз.

Донае чанд дур аз ҳуққай ёкут фишонд,
Ки Адан з-он ҳамаи чинси муҳаққар бошад.

Шоҳин

4. назир, мисл.

Ин аҷаб қарнест бар рӯи замин,
Пир гаштам ман, надидам чинси ин. *Румӣ*

Гумони хотират аз сидқ бод чуфти яқин,
Бақои ҳосидат аз ранҷ бод чинси фано. *Анварӣ*

ЧИНСШИНОС جنس شناس молшинос, мутахассиси навъ ва моҳияти матоъ.

Даҳ шутур аз нафоиси аҷнос
Чумла нодир ба чашми чинсшинос. *Чомӣ*

ЧИРГА м. جرگه ниг. чурга.

ЧИРМ а. چرم чисм, махсусан чисми осмонӣ монанди Мох, ситораҳои сайёра ва сокит.

Чирми Мох аз ишорати ҷаддаш
Ҳам ба ду ним гашт, ҳам яклаҳт. *Анварӣ*

чирми азҳар ситораи дурахшон, ситораи равшан; чирми гардун чисми осмон; чисми осмонӣ.

Ирзи ту чун чирми гардун бод эмин аз фасод,
Умри ту чун даври гардун бод фориг аз ҳисоб.

Анварӣ

чирми хок Замин, кураи Замин.

Ба чирми хоку ба гардун нигоҳ бояд кард,
Ки ин кучост зи орому он кучо зи сафар.

«Анварӣ Сухайлӣ»

чирми Шамс чисми Офтоб.

Чу чирми Шамс ҳама унсури ту аз нур аст,
Чу зоти ақл ҳама ҷавҳари ту аз хунар аст.

Анварӣ

◇ чирми гетифуруз киноя аз санги қиматбаҳо, гавҳар.

... Ки будаш нигине бар ангуштарӣ,
Фуру монда дар қиматаш ҷавҳарӣ,
Ба шаб гуфти он чирми гетифуруз
Дуре буд дар рӯшноӣ чу рӯз. *Саъдӣ*

ЧИРОБ а. چراب халта.

Бо ҷаволу гавҳару сандуқи зар берун шавад,
Ҳар ки ӯ ояд ба Қазвин бо асову бо чироб.

Муиззӣ

ЧИРОН а. چيران ҷ. қор.

Фазлаи макорими эшон ба аромилу пирон ва чирон расида. *Саъдӣ*

ЧИРОНҒОР м. چراغدار тарафи чапи лашкар, майсара.

Чиронғор иборат аз майсара ва дасти чап (аст).
«Равзат-ус-сафо»

ЧИСМ а. جسم 1. ҳар чизе, ки қисми муайянеро аз фазо ишғол мекунад, ҳар чизи алоҳида; 2. бадан, ҷасад, пайкар, тан.

Чом аз баҳри май ҳамабонист,
Чисм аз баҳри чон ҳамабояд. *Анварӣ*
То шавад чисми фарбеҳе лоғар,
Лоғаре мурда бошад аз саҳтӣ. *Саъдӣ*

ЧИСМИЯТ а. جسميت чисм будан, чисмӣ будан.

Пас ба ҳақиқат чисмият сурат аст, бо он ки шакл нест, ки чун ин моддат ба сурат чисмӣ шавад.

Ибни Сино

ЧИСМОНИЕТ а. جسمانيات ҷ. чисмонӣ чизҳои чисмонӣ, чизҳои чисмнок.

Ҳамаи чисмониёти олам шаҳодати ҳайи мудрик ба воситаи ин рӯҳи муқаддар бошанд.

Аҳмади Дониш

ЧИСМОНИ а. جسماني чисмӣ, чисмдор.

Ва он фалакест забари фалакулбуруҷ ва аз он сӯи ӯ ҳеч нест ва олами чисмонӣ бад-ӯ мутаноҳӣ шавад. *Низомии Арӯзӣ*

ЧИСМӢ جسمى 1. мансуб ба чисм; 2. чисмият, чисмдорӣ.

Пас ҷавҳар он аст, ки вайро моҳияте ҳаст чун чисмӣ ва нафси ва инсонӣ ва фарасӣ. *Ибни Сино*

ЧИСР а. چسر пул, кӯпрук; пули муваққатӣ бар рӯи об ба воситаи киштӣ ва ғ., понтон.

Чисрро ду кунед — яке аз барои шудан ва яке аз барои омадан. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

Ва миёни шаҳр ва ҷазира чисре бастааст ба сию шаш пора киштӣ. *Носири Хисрав*

Бибуррид чисру бурид аз ватан,
Гурезонд аз он варта фарзанду зан. *Ҳотифӣ*

ЧИФА а. چيفه (ҳайвони) мурдори бугирифта, табоҳу гандашуда.

Маъвоғаҳи ҷифан ҳасудат
Чуз синан каргасон мабином! *Ҳоқонӣ*

Тоифан хавосро дар камин нишонд, то ба вақти хусули ӯ чун хайли зубоб перомуни ҷифа дароянд.
«Равзат-ус-сафо»

ЧИФАҲОР چيفه خوار мурдорхӯр.

Чу сағ ҷифаҳоранду гандадаҳан,
Ҳама ёвағу ҳамчу зоғу заған. *Ҳотифӣ*

ЧИҲАТ а. جهت 1. тараф, ҷониб, сӯй.

Ин шарафи эшон аз ду чиҳат аст.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

чиҳати ситта, шаш чиҳат шаш сӯ, шаш тарафи ҷаҳон: пеш, пас, рост, чап, боло, поин.

Эй сояи камоли ту бар шаш чиҳат фитода,
В-овозаи ҷамоли ту бар нӯҳ фалак чамида. *Анварӣ*

2. сабаб; мақсад.

Туро аз миёни уламо бад-он чиҳат баргузидам,
то насихати мушфиқона... дареғ надорӣ. *Авфӣ*

чиҳати... барон..., баҳри...

Чиҳати ҷигаргуша тӯйма овардандӣ.

«Анварӣ Сухайлӣ»

аз чиҳати... а) аз тарафи, аз паҳлуи.

Инсофи ту Мисрест, ки дар растаи у дев
Назм аз чиҳати муҳтасибӣ дода дуконро. *Анварӣ*

б) аз нуқтаи назари..., аз ҳайси...

Пас ду хати АЧТК чанди ду хати САҲД аст аз
чиҳати тӯл. *Ибни Сино*

в) аз сабаби ..., ба сабаби ...

Агар ин мард аз табақоти аҳли сайф бошад, ё
аҳли қалам ва аз чиҳати адами иститоат аз гузо-
риши муҳимми кеш муаттал мондааст.

Аҳмади Дониш

ба чиҳати ... барои ..., баҳри ...

Мардумони ҷавод ва карим ... ба чиҳати ғурабо
манзил ва маош мураттаб медоранд.

Аҳмади Дониш

ЧИҲЕЗ چيهز *имлоаи* чиҳоз 1. бисот ва афзори хона; ас-
боб, чиз; 2. бисот ва зеваре, ки пеш аз арусӣ барои
духтар тайёр мекунанд.

Ман чиҳати ин духтар қадаре чиҳез тартиб до-
даам. *Авфӣ*

Мар-сияҳруёни динро худ чиҳез
Нест илло ҳилаву макру ситез. *Румӣ*

3. маҷ. маъмул, қорӣ.

Яке нанг бошад, ки то растахез
Шавад дар миёни далерон чиҳез. *Фирдавсӣ*

ЧИҲОД a. جهاد 1. ҷанг, қорзор.

Чун бӯи инояти ту бошад,
Золон ҳама Рустами чиҳоданд. *Шамси Табрэзӣ*

чиҳоди акбар мубориза бар зидди хоҳишҳои нафсонӣ.

Саводи аъзам ин-к бубин мақоми хирад,
Чиҳоди акбар он-к бидар масофи ҳаво. *Ҳоқонӣ*

2. ҷанг дар роҳи дин.

ЧИҲОЗ a. جهاز 1. бисоту афзори хона, асбобу анҷоми
хона; асбоб, асбоби ороиш; 2. бисоти духтар, бисот ва
зеваре, ки пеш аз арусӣ барои духтар тайёр мекунанд.

Ва чун духтари малики Чинро ба Бухоро арус
оварданд, андар чиҳози у бутхонае оварданд аз
Чин. *«Табрихи Наршаҳӣ»*

ЧИҲОРАН a. چهارا ошқоро ва возех.

Боз як қисм онанд, ки аз ин ҳама фароғате до-
ранд лайлан ва наҳоран, сирран ва чиҳоран; кори
эшон он бошад, ки мо киём ва аз ҷӣ ба вучуд ома-
даем. *Низомии Арӯзӣ*

ЧО(И) (ى) جا 1. макон.

Ин аҷсом ... чунбиш пазирад аз ҷое ба ҷой.
Ибни Сино

Нигоре суманбӯю моҳе суманбар,
Лабаш ҷой ҷону руҳаш ҷой озар. *Мантиқӣ*
аз ҷой барқардан аз ҷой чунбондан, ба ҳаракат овар-
дан.

Барафруҳт чун гул руҳи тоҷбахш,
Бихандиду аз ҷой барқард Раҳш. *Фирдавсӣ*
аз ҷой бурдан аз ҷой чунбондан, ҳаракат додан, аз
ҷо бечо кардан.

Танеро, ки натовон аз ҷой бурд,
Ба пархоши у пай ҷӣ бояд фушурд?! *Низомӣ*
аз ҷо паридан аз ҷо ҷастан, ҷастухез кардан.

Доғи тоза гул кардаст, нола баркашидан чист?
Чун сипанди гарм аз ҷо ҳар нафас паридан чист?
Сайидо

2. бошишгоҳ, манзил.

Зинҳор то ба хашм як тозиёна назанӣ, ки он гоҳ
ҷой ту ҷаҳаннам бувад. *Аҳмади Дониш*
ҷо қардан манзил гирифтан; ҷой гирифтан, нишас-
тан.

Ҳар шаб ба пой равзану боми ту ҷо кунам,
Бошад, ки чун сухан кунӣ, овоз бишнавам. *Ҷомӣ*
Фитнаро хоҳӣ пай тороҷи ақду дин савор,
Қарда ҷо бар пушти зин сарви баланди у бубин.
Ҷомӣ

худро ҷо қардан худро ҷой гирондан дар ҷое, ки ла-
ёқати онро надорад.

То бад-ин солус худро ҷо кунад,
То ба чизе хешро пайдо кунад. *Румӣ*

3. мавқеъ, маврид.

Агар бахшуд хоҳӣ ҳаргиз, эй ҷон,
Бар ин дил, ҷой бахшонӣ кунун аст. *Анварӣ*

4. кучо.

Эй намуда турш рӯӣ, аз ҷо буд ин шӯҳӣ туро?
«Луғати Фурс»

◇ аз он ҷо (ки) ... бино бар он ..., ба сабаби он ...
Рӯи хубатро бисе пуштӣ зи мӯст,
Ин далериҳо аз он ҷо қардаӣ. *Анварӣ*

Дарвеше муҷаррад ба гушаи саҳрое нишаста буд;
подшоҳе бар вай бигузашт. Дарвеш, аз он ҷо ки
фароғ мулки қаноат аст, бад-у илтифот накард.
Саъдӣ

то ба ҷое ... то ба дараҷае ...

Якero аз мулуки Аҷам ҳикоят кунанд, ки дасти
татовул бар моли раият дароз қарда буд ва ҷавру
азият оғоз, то ба ҷое ки халқ аз маконди зулмаш
ба ҷаҳон бирафтанд. *Саъдӣ*

ҷӣ ҷой ... на ин ки ...

Ғами ишқи ту дар ҷон ҳеч кам нест.
Ҷӣ ҷой кам, ки ҳар соат фузун аст. *Анварӣ*

ҷой касе дар ҷашм киноя аз бисъёр азиз доштан ка-
соро.

Ҷой у дар ҷашму номаш бар забон дорам, вале
Дар дили у ҷо накардам, ҳамзабони ман нашуд.
Мушфиқӣ

аз ҷо даромадан киноя аз мутаассир гардидан; муз-
тариб ва беқарор шудан.

Зи ҷо даромадан аз ҳарфи пуч чист, ҳаё кун!
На кудакӣ, ки ба савти духул зи хона барой. *Бедил*
аз ҷо рафтан мушавваш ва парешон шудан, тарсу
бим пайдо кардан.

Бас дилам меларзад, аз ҷо меравад,
З-иттифоқи наъра хавфам мебувад. *Румӣ*

Димна гуфт: Наъраеро ҷӣ вазн, ки касе бад-он
аз ҷо биравад? *«Анварӣ Сухайлӣ»*

ба ҷой мондан пойдор мондан.

Агар дод бояд, ки монад ба ҷой,
Биёрой, з-он пас ба доно намой! *Фирдавсӣ*

ба ҷо овардан а) иҷро кардан.

Маъмун гуфт: Он ҷӣ бо ту буд аз тавозуъ, ба ҷо
овардӣ, аммо мо аз адолат таҷовуз ҷоиз надорем.
Аҳмади Дониш

б) риоя кардан.

Вазир наздиқаш омад ва гуфт: Эӣ ҷавонмард,
султони рӯи замин бар ту гузар қард, хидмате на-
қардӣ ва шаронти адаб ба ҷо наёвардӣ. *Саъдӣ*

ба **чоe** расидан ба дараҷае расидан.

Суханшон зи тундӣ ба **чоe** расид,
Ки ин моҳро сар бибояд бурид. *Фирдавсӣ*

ба **чои** занон расидан ба ҳадди булуғ расидани духтар.

Овардаанд, ки фақеҳе духтаре дошт ба ғоят зишт-
руӣ, ба **чои** занон расида; бо вучуди неъмат, касе
дар мунокаҳати ӯ рағбат намекард. *Саъдӣ*

ба **чоe** қарор гирифтани гап ба хулосае омадани аҳли маслиҳат.

Дирӯз дар вақди тасмияи «кампал» хеле гуфту-
гузор кардем, гап ба **чоe** қарор нагирифт.

Садрӣ Зиё

ЧОБИР *a.* جابر 1. шикастабанд, табиби устухонбанд.

Чун шикастадил шудӣ аз ҳоли хеш,
Чобирӣ ишкастагон дидӣ ба пеш. *Румӣ*

2. чабркунанда, ситамгор, золим.

Агар уммол ва ҳокимон **чобир** бошанд, агарчи
подшоҳ одил бошад, ин шаҳр хароб шавад.

Аҳмади Доғист

ЧОВИД جاويد 1. абадӣ, ҳамешагӣ; доимӣ.

Ҳоҷа чу абри дамандаест, ки **човид**
Ҳафт ба ранҷи дилу ба ҳайати муфрад. *Манучехрӣ*
Давлати **човид** ёфт, ҳар кӣ нақуном зист.

Саъдӣ

2. ба таври абадӣ, ҳамеша, доимо.

Гуфт: Эӣ малик, ... ин уқубат бар ман ба як на-
фас сар ояд ва базаи он бар ту **човид** бимонад.

Саъдӣ

Васли ту бодо ҳама наздики мо,
Ҳачри ту **човид** зи мо дур бод! *Анварӣ*

3. кайҳо, кайҳо боз, дер боз.

То зи ту боз мондаам **човид**,
Фикратамро надомат аст надим. *Носири Хисрав*

ЧОВИДНОМ جاويدنام он кӣ номаш доим зинда мондааст,
некном.

Писандидакорони **човидном**
Татовул накарданд бар моли ом. *Саъдӣ*

ЧОВИДОН جاويدان абадӣ, ҳамешагӣ, доимӣ.

ЧОВИДОНА جاويدانه абадӣ, доимӣ, ҳамешагӣ; ба таври
доимӣ.

Ҳеч мардум **човидона** нест. *Ибни Сино*
Чунин дод посух Фаридун, ки тахт
Намонад ба кас **човидона**, на бахт. *Фирдавсӣ*

ЧОВИДОНӢ جاويدانى 1. абадӣ будан, ҳамеша будан.

Эӣ, замон фаръи зиндагонии ту,
Зиндагонит **човидонӣ** ту. *Анварӣ*

2. абадӣ, ҳамешагӣ, доимӣ.

Эӣ руи хуби ту себи зиндагониям,
Як рузи васли ту тараби **човидониям**. *Анварӣ*

Қивоми мулк ба дабир аст ва бақои исми **чови-**
донӣ ба шоир ва низоми умур ба мунаҷҷим ва сиҳ-
хати бадан ба табиб. *Низомӣ Арӯзӣ*

ЧОД(ДА) *a.* چاده роҳ, роҳи рост (бештар дар саҳро).

Чодаи саҳро канори чу бувад девонаро,
Дидан оху гули шаббу бувад девонаро. *Шавкат*

[Халифа гуфт:] ... Мебояд, ки ба ҳеч ваҷҳ **фи-**
рефта нашавӣ ва пой аз чоддан тоат берун нани-
хӣ. «*Чомеъ-ут-таворих*»

ЧОДУ چادو соҳир, чодугар, афсунгар.

Ва андар кутуби порсиён чунон аст, ки вай ду
ҳазор сол зиндагонӣ ёфтааст ва вай марди **чоду** бу-
дааст. «*Таърихи Наршахӣ*»

Ҳар чӣ ин мард гуяд, қабул макунед, ки ӯ **чо-**
дуст ва мардумро бифиребад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
чодуи табоҳ соҳири золим, сеҳргари бераҳм.

Ба ду ҷазъи ту, ки бодоми сиёҳаш хонанд,

Ба ду чашми ту, ки **чодуи** табоҳаш хонанд.

Бадри Чочӣ

◇ ду **чодуи** махмур *киноя* аз ду чашми хуморолуд.

Ду **чодуи** махмураш аз хоб маст,

Ду ҳиндуш афканда бар об шаст. *Ҳочу*

ЧОДУБАӢНӢ چادوياني сеҳрбаӢнӣ; маҷ. фасеҳбаӢнӣ, ше-
вазабонӣ.

Бар онам, ки чун парда холи кунам,
Дар ин парда **чодухаӢлӣ** кунам,
Диламро ба зинҳор зех барзадӣ,
Ба **чодубаӢнӣ** гирех барзадӣ. *Низомӣ*

ЧОДУВОНА چادوانه **чодугарона**, сеҳрангез.

Киёс кардаму он чашми **чодувонаи** маст

Ҳазор соҳири чун Сомириш дар гила буд. *Ҳофиз*

ЧОДУВӢ چادويي *ниг.* **чодуӣ.**

ЧОДУГАР چادوگر соҳир, афсунгар.

ЧОДУГАРӢ چادوگري соҳири, афсунгарӣ, сеҳрангезӣ.

Маликзода гуфт: Эӣ бути ховарӣ,
Надонам, чӣ кардӣ ба **чодугарӣ**. *Ҳочу*

ЧОДУИКУШО چادويي كشا рафъкунандаи сеҳру **чоду.**

Андар он олам, ки ҳафт ин сеҳрҳо,
Соҳирон ҳастанд **чодуикушо**. *Румӣ*

ЧОДУНАЖОД چادونژاد авлоди **чодугар.**

Ду бачча чунон чун бувад девзод,
Чӣ бошад худ аз дев **чодунажод**. *Фирдавсӣ*

ЧОДУПАРАСТ چادوپرست парастанда ва парварандаи **чо-**
дугарон ва **чодугарӣ.**

Чунон буд, ки Заҳҳоки **чодупараст**
Аз Эрон ба қони ту ёзид даст. *Фирдавсӣ*

ЧОДУСУХАН چادوسخن шоире, ки суханаш дилрабо, маф-
тункунанда ва монанди сеҳру **чоду** таъсирбахш аст.

Ҳар чӣ вучуд аст зи нав ё куҳан,
Фитна шавад бар мани **чодусухан**. *Низомӣ*

ЧОДУФИРЕБ چادوفريب **фиребдихандаи чодугарон**; маф-
тункунандаи **чодугарон.**

Ду чашмаш — ду Хорутӣ **чодуфиреб**
Рабуда зи **чодуи** Бобул **фиреб**. *Ҳочу*

ЧОДУХАӢЛӢ چادوخيالي сеҳрангезии хаӢл; маҷ. мавзун-
табиатӣ, хаӢлпардозӣ.

Бар онам, ки чун парда холи кунам,
Дар ин парда **чодухаӢлӣ** кунам,

Диламро ба зинҳор зех барзадӣ,
Ба **чодубаӢнӣ** гирех барзадӣ. *Низомӣ*

ЧОДУЙ||**ЧОДУВИ** جادوئي||جادوى сеҳр, сохири; маҷ. фн-ребгарӣ, сохтакорӣ, қаллобӣ.

Хунар хор шуд, чоудӣ арҷманд,
Ниҳон ростӣ, ошкоро газанд. *Фирдавсӣ*

ЧОЕЪ а. جاع گурӯсна.

Зи ишқи ошиқи дарвеш халқ дар ачабанд,
Ки он чӣ дархури шоҳ аст, у чаро хоҳад?
Ва ё ду дидаву дил ҳаст маҳви рӯи наку,
Ва ё ки чоен даҳсолае наво хоҳад?

Шамси Табрезӣ

ЧОЗИБ а. جاذب қазбқунанда, ба сӯи худ кашанда.

То нағӯи, ки ин-т толиби сим,
Қаҳрабо низ қозибӣ коҳ аст. *Анварӣ*

ЧОЗИБА а. جاذبه 1. муаннаси қозиб.

... Ва ин аз камоли қуввати қозиб бархезад.
Аҳмади Дониш

Қозибан ишқ аз қонибайн дар кор омада, бе во-
ситан даллола бо якдигар мулоқот намуданд.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

2. қазбқунандагӣ, кашиш, қувваи кашанда (ба сӯи худ).

Яке он аст, ки ҳар чӣ шоистаи у бувад, бад-у мекашад ва уро қозиб хонанд. *Низомӣ Арузӣ*

ЧОЗИМ а. جزم қазмқунанда, азми устувор ва қатъӣ кунанда, қарори қатъӣ гиранда.

... Бар ... истиқсон он навоҳӣ қозим буд.
«Равзат-ус-сафо»

қозим шудан а) азм ва нияти қатъӣ қардан, қарори қатъӣ гирифтани.

Чун бар реҳлат қозим шуданд, ... аз шаҳр берун омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) яқин ва қатъият ҳосил қардан.

Фарзандон қозим шуданд, ки эшонро аз падар осебе азим дар пеш аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧОИЗ а. جائز иҷозат додашуда, раво, мумкин.

Ҳиёнат дар амонат чоиз набошад. *Авфӣ*
чоиз доштан (ё шумурдан) раво доништан, дуруст до-
ништан, мумкин ҳисоб қардан.

Вафо он бувад, ки аз илтизоми тариқи мувосот ва муованат таҷовуз чоиз нашумурад.

«Ахлоқи Носирӣ»

Ва чун иртиқоби амал ва мансабери дар ҳаққи шахс лозим бинад, таъхир чоиз надорад.

Аҳмади Дониш

ЧОИЗА а. جائزه 1. инъом, сила, мукофот; 2. ба истилоҳи аҳли девон (дафтардорӣ) сурати алифест, ки ба сари ададҳои муқоиса қарда ва дуруст ёфташуда кашада мешудааст.

... Ва саҳифаи ҷарида ... аз ҷадовили ашқи да-
модам ба маддоти муваддат музайян аст ва ба чоиз-
заи меҳру вафо ва сидку сафо мубайян ва мусаҳҳаҳ аст. *Восифӣ*

ЧОИЛ а. جاعل созанда, ба вучуд оваранда.

ЧОИЛУЗЗУЛМОТ а. جاعل الظلمات созанда торикӣ, ба вучуд орандаи торикӣ.

Саводи зулфи снѐхи ту чоилузулмот,
Баёзи рӯи чу моҳи ту фоликуласбоҳ. *Ҳофиз*

ЧОИР а. چائر қавркунанда, ситамгор.

Шаб ҳаст қонгазоӣ қамар ҳаст қонфазоӣ,
Як ҳасми одил асту яке ҳасми чоир аст. *Муиззӣ*

ЧОЙ جاي ниг. чо(й).

ЧОЙГАҲ جايگه ниг. чойгоҳ.

ЧОЙГИР چايجير чойгиранда, маконгиранда, муқим.

Он кӣ маъдум шавад, макон набувад ва он кӣ маъдум шавад, андозаи ҷисм чойгир набувад.
Ибни Сино

Нишастангаҳе созамаш з-ин сарир,
Қи бошад бар у човидон чойгир. *Низомӣ*

ЧОЙГОҲ||**ЧОЙГАҲ** جايگه||جايگه 1. мавзъе, маҳал.

В-аз он чойгаҳ низ лашкар биронд,
Биёмад ба Суғду ду ҳафта бимонд. *Фирдавсӣ*

Аҳли он мавзъ бар Иброҳим ситам қарандӣ,
Иброҳим аз он чойгоҳ бирафт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. чой, макон, нишестангоҳ.

Аз баландӣ пойгоҳи давлатат фавқулфалак,
В-аз ниҷандӣ чойгоҳи душманат таҳтуттуроб.

Анварӣ

3. бошишгоҳ, маҳалли зисту зиндагӣ.

Палангонро ба кӯҳистон паноҳ аст,
Наҳангонро ба дарьё чойгоҳ аст. *Низомӣ*

4. дарача, поля.

Донӣ, ки адовату асабият миёни эшон то ба ка-
дом чойгоҳ аст? *«Таърихи Байҳақӣ»*

5. мартаба, рутба.

[Музаффариддин] ҷавоб дод, ки ... агар подшоҳ афв фармояд ва чойгоҳи падар ба ман арзонӣ фар-
мояд, у донад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЧОМ جام қадаҳ, пиёлаи майхурӣ.

Саранҷом гуфтанд, к-ин кай бувад:
Ба чоме, ки захр оганӣ, май бувад. *Фирдавсӣ*

Соқиёни симинсоқ шароби ноби мураввақро дар
ҷоми мурассаъ рехта буданд. *Восифӣ*

◇ **ҶОМИ АЛВИДОЪ** ҷоми вопасин, чоме, ки дар вақти ви-
доъ менушанд.

Фалак умрест ҷоми алвидоъ оварда дар гардиш,
Зи ҳар қониб ба гушам бонги нушонӯш меояд.

Сайидо

ҷоми гетинамо(й) (ё Кайхисрав, ҷаҳонбин, ҷаҳоннамоӣ)
ниг. ҷоми Ҷам.

Ҳар субҳ дар ҳавон дарат мекунад сабӯҳ
Ҷамшеди тахти ҷарх ба ҷоми ҷаҳоннамоӣ. *Ҳофиз*

ҷоми даҳмарда киноя аз ҷоми калон.

Таваққуф макун, ратли пурқарда деҳ,
Ба дарьёкашон ҷоми даҳмарда деҳ. *Низомӣ*

ҷоми Искандар ҷоми афсонавӣ, ки гӯё тамоми дунё
дар он намоён мешудааст; ҷоми ҷаҳоннамо.

Ҳаёли оби Хизир басту ҷоми Искандар,
Ба ҷуръанушин султон Абулфаворис шуд. *Ҳофиз*

ҷоми ишрат (ё сафо, тараб) ҷоми хушдилия, ҷоми шо-
дӣ ва хуррамай.

Пеш аз ин гар ҷоми ишрат доштам, холо чӣ суд,
Аз фалак даври дигар хоҳам, ки он даврон гузашт.

Ҳилолӣ

Пур кун он чоми сафоро, сокиё, бори дигар.
Нест андар дину дунёе чуз туам ёри дигар.

Шамси Табрэзӣ

Гуфтам, ки баче чоми тараб хурди аз ин беш?
Гуфто, ки шифо дар қадахи бозпасин буд. *Хофиз*
чоми Кайхисрав *ниг.* чоми гетинамо(й); чоми мураввақ
чоми пур аз шароби соф.

Вакте ки тулун субҳи азрак бошад,
Бояд, ки ба каф чоми мураввақ бошад. *Хайём*
чоми сафо (*ё тараб*) *ниг.* чоми ишрат; чоми якманӣ қа-
дахи калони май, ки як ман (900 г) вази дорад.

Субҳ асту жола мечакад аз абри баҳманӣ,
Барги сабуҳ созу бизан чоми якманӣ. *Хофиз*
чоми ҳилолӣ чоми ҳилолшакл, чоми хамида.

Зи дил ба чоми ҳилолӣ ҳазор решаи ғам,
Ки сайқал оинаро мекунад зи ҷавҳар соф. *Соиб*
чоми Чам пиёлаи афсонавини Чамшед, ки гуё аз дару-
ни он тамоми ҷаҳон менамудааст; *киноя аз чоми май.*

Оинаи Сикандар чоми Чам аст, бингар,
То бар ту арза дорад аҳволи мулки Доро. *Хофиз*
чоми ҷаҳонбин (*ё ҷаҳоннамоӣ*) *ниг.* чоми гетинамо(й);
ҷом гардонидан давр занондани қадахи май, ба нав-
бат май нӯшонидан.

Ба тарҷеи савум боз о, мушарраф кун дили моро,
Бигардон чоми сохборо, яке кун ҷумла дилҳоро.

Шамси Табрэзӣ

ҷом задан май нӯшидан.

Май чу аз хум ба сабу рафту гул андохт ниқоб,
Фурсати айш ниғаҳ дору бизан ҷоме чанд. *Хофиз*
ҷом паймудан қадаҳ пур кардан, қадаҳ гардонидан.

Набиз ору ромишгаронро бихон,
Бипаймой ҷому биёрой хон! *Фирдавӣ*

чоми ишрат хурдан айшу ишрат кардан, хурсандӣ
кардан.

Дар чунин мавсим, ки вақти чоми ишрат хурдан
аст,
Зухд варзидан далели умр зоеъ кардан аст.

Исмат

чоми май шумурдан *киноя аз* пай дар пай нӯшидани
май.

Ҳамон бех, ки мо чоми май бишмурем,
Ба ин чархи номехрубон нангарем. *Фирдавӣ*
ҷом бар (*тораки*) сар кашидан *киноя аз* якбора дам
кашидани шароб, ки дар қадаҳ ҷизе боқӣ намонад.

Ошиқо, гар буд хоҳӣ дар сафи майхорагон,
Ҷоми май бар тораки сар ройгон бояд кашид.

Муиззӣ

Чу офтоб бикаш чоми оташин бар сар,
Ки аз хумор изори ту ранги маҳ дорад. *Соиб*

ЧОМА I چامه 1. либос, пушқо.

Дар қиморхона дид, ки нишаста буд ва ҷомаҳо
дарбохта ва ур монда. *Авфӣ*

Ҳар кас аз қассоми фитрат қисмати худ ёфтанд:
Зухдварзон ҷомаи солусу Ҷомӣ ҷомро. *Ҷомӣ*
ҷомаи салтанат либоси расмии подшоҳон; ҷомаи су-
рат ҷомаи суратноки бофта ё нақшдор.

Зи либоси тан бурун о ба ғаҳи ниёз кардан,
Ки ба ҷомаҳои сурат нагавон намоз кардан. *Соиб*
ҷомаи хилъат либоси фохир.

Аз пан корат офаридастанд,
Ҷомаи хилъатат буридастанд. *Саной*

2. рахти густурдани; ҷойпуш; пушиш, рӯкаш.

Ҷомаи Каъбаро, ки мебусанд,
У на аз кирми пилла номӣ шуд. *Саъдӣ*

Тахте ораста ба фаршҳо ва аявони ҷомаҳо.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. либоси ғафси пахтанок, ки аз рӯй мепушанд.

Ҳазрати устоз ба муносабати хунукии ҳаво ҳар
қадар либосе, ки дар бисоти худ доштанд, пуши-
даанд, масалан, ҷомаи кимҳоб аз таҳт, ҷомаи чи-
ти кӯҳна аз рӯи он ва ҳоказо. *Садри Зиё*

◇ **ҷомаи гул** (*ё садбарг*) *киноя аз* барги сабзи атрофи
гул.

Ҷомаи гул пора шуда бар танаш,
Ғунча гиреҳ барзада дар доманаш.

Хисрави Деҳлавӣ

Бод харифи гулу густох аз у,
Ҷомаи садбарг ба сад шох аз у. *Хисрави Деҳлавӣ*

ҷома дар дандон *киноя аз* шитобон, саросемавор (гу-
рехтан).

Ғам гурезад агар, шавад хандон,
Ба таги пой ҷома дар дандон. *Саной*

ҷома даридан бетоқати қардан, фиғону фаръед наму-
дан.

Хоки поят ба сару дида кашидем, бас аст,
Чун гул аз дасти ғамат ҷома даридем, бас аст.

Сайидо

ҷома сиёҳ қардан либоси сиёҳ пушидан; *киноя аз* мо-
там гирифта.

Фарзандони Шарафуддини Абдурахмон ... раф-
та ҷома сиёҳ қарда, бар дари боргоҳи салтанатпа-
ноҳ дод хостанд, ки ... падари эшонро ... фармуда-
аст кустан. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ҷома чок задан фиғону фаръед қардан; ҷомаи ҷон чок
задан худро ба ҳалокат расонидан.

Чанд чун гул зи ғамат ҷомаи ҷон чок занам,
Чанд оташ ба саропардаи афлок занам. *Сайидо*

ҷома қабо қардан *киноя аз* фош қардани сир. ✓
Саъдӣ ҳазор ҷома ба рӯзе қабо кунад,
Як меҳрбони аз ту ба соле наёфта. *Саъдӣ*

ҷомаи нав буридан аз сари нав хушқол шудан, аз
сари нав сӯҳбати шодиовар қардан.

Ба хилват ҷома аз ғам медаридам,
Ба сӯҳбат ҷомаи нав мебуридам. *Низомӣ*

ҷома дар нил гирифта ҷома кабуд қардан; *киноя аз*
либоси мотам пушидан.

Қадди бунафша чун сари зулфи бутон шикаста шуд,
Сарви пиёда ҷома дар нил зи ранҷи он гирифт.

Бадри Чочӣ

ҷома дар хун задан *киноя аз* миён бастан ба кори
бузурги хавфнок.

Чун бад-ин шуғл ҷома дар хун зад,
Теғ бардошт, хайма берун зад. *Низомӣ*

ЧОМА II چامه ҷом, қадаҳ; кӯза, кӯзаи шароб.

... Ки чун зи ҷома ба ҷом-андарун фуру резӣ,
Ба ваҳми руза бад-у бишканад дили абдол.

«*Луғати фурс*»

ЧОМАГИХОР چامگي خوار маошигиранда; маҷ. хизматгор.

... Ки эй ҷомагихори тадбири ман,
Зи ҷоми суҳан чошнигири ман. *Низомӣ*

ЧОМАГИ جامگى либоспули, пули либос; маҷ. маош, ротиба, мавочиб.

К-ин Аёзи ту надорад сй хирад,
Чомагин сй амир у чун барад? *Румӣ*

ЧОМАДОН جامه‌دان як навъ сандуқи либос, чамадон.

Чомадони Уро бихостанд ва номахову чомаҳо аз он чо берун оварданд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

ЧОМАХОБ جامه‌خواب чогах, бистари хоб.

Сабох, ки аз чомаҳоб бархост, ҳақимтарин абнон замони худ буд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҳазрати эшон чун ин мешуниданд, бетаваққуф худро ба чомаҳоб афканда, дар нолиш медаромаданд. *Садри Зиё*

ЧОМАХОНА جامه‌خانه анбори чомаҳо ва либосҳои духтаю нодухта.

Пашминапӯш хиркаи солус то насӯхт,
Аз чомаҳонан карамат хилъате наёфт.

Камолу Хуҷандӣ

ЧОМЕУЛФАЗОИЛ ا. جامع الفضائل чамъкунандаи фазилатҳо; соҳиби чандин фазилат; **чомеулфазоил в-ал-камол(а)** як чо гирд оварандаи фазилатҳо ва камолот, он кӣ соҳиби фазилату камолот аст.

Қасам ёд карданд, ки имруз мисли ин шахси чомеулфазоил в-ал-камол дар тамоми рубъи маскун нест. *Восифӣ*

ЧОМЕЪ ا. جامع 1. чамъкунанда, фароҳамоваранда; якчоякунанда.

Он ҳазрат [Довуд] чомеъ буда миёни рисолату иёлат. «*Равзат-ус-сафо*»

2. он кӣ соҳиби илмҳои гуногун аст.

Афлоқӣ ба муқтазон дунпарвариҳои замон ба эътиқоди амир марди олиму чомеъ ва мухтарам ба ҳисоб мерафт. *Садри Зиё*

3. масҷиди калон.

Бар болини турбати Яҳёи пайғамбар ... муътакиф будам дар чомеи Димишқ. *Саъдӣ*

ЧОМҒУЛ جامغول ҳаромзода, нопок.

Ҳамчунон к-он. чомғули ҳиладон
Гуфт: Мечӯям касе аз мириён. *Румӣ*

ЧОН I چان 1. руҳ, равон, чизи мавҳуме, ки ба ақидан пешинагон гуё дар бадан буда, инсону ҳайвон бо он зиндааст ва ҳар гоҳ ки аз тан барояд, зиндагии он одам ё ҳайвон ба охир мерасад; маҷ. зиндагӣ, ҳаёт.

Зинда шуд чони пажмуридан у,
Шод шуд он чароғи дидан у. *Низомӣ*

Ба дил меҳри ту дорад Туғрал аз ағёр пинҳонӣ,
Биё сӯям, алифосо миёни чон диҳам чоят. *Туғрал*

2. киноя аз қуввату дармон, қувваю мадор.

Ҳазрати эшон то чон доштанд, дод мегуфтанд, худомро як ба як овоз меоданд. *Садри Зиё*

3. киноя аз маҳбуб, маъшуқа (дар хитоб ва муросиат).

Агар бахшуд хоҳӣ ҳаргиз, эй чон,
Бар ин дил, чон бахшоиш кунун аст. *Анварӣ*

Чӣ қиёмат аст, чоно, ки ба ошиқон намудӣ,
Дилу чон фидои рӯят, бинамо изор моро! *Ҳофиз*
ЧОНИ ширин чони азиз.

Ҳамебуд бо сӯги модар диҷам,
Ҳамекард бо чони ширин ситам. *Фирдавсӣ*

Чӣ донӣ зи ҳоли ман, эй чони ширин,
Ки ту шарбати ҳаҷр камтар чашидӣ.

Камолу Хуҷандӣ

ЧОНИ падар! иборан иззату эҳтиром, ки аз тарафи одамони калон нисбат ба хурдон гуфта мешавад; 4. киноя аз шароб.

Ҳар чон, ки зи хум ситад қинина,
Дар ботина чонканон фуру рехт. *Ҳоқонӣ*

◇ **ЧОНИ** муқаддас чони пок, чони киромӣ ва азиз.

Ман кистам, ки баҳри ту чонро фидо кунам,
Эй сад ҳазор чони муқаддас фидои ту. *Ҳилолӣ*

ЧОНИ сангин чони тоқатовар.

Ҳар шаб маро барояд нола зи чони сангин,
Чун нолае, ки шабҳо аз осие барояд.

Хисрави Деҳлавӣ

ба чон аз самими қалб, бо саяю кушиши тамом.

Дарахти зақум ар ба чон парварӣ,
Мапиндор ҳаргиз, к-аз у беҳ хурӣ. *Саъдӣ*

БОРАМАДАНИ ЧОНИ касе мурдани касе.

На чандон бихур, к-аз даҳонат барояд,
На чандон, ки аз заъф чонат барояд. *Саъдӣ*

ЧОН бурдан саломат мондан, саломат халос шудан; наҷот ёфтан.

Ба қавли дурӯге, ки султон бимурд,
Намурдию бечорае чон бибурд. *Саъдӣ*

Ҳофиз, ин хирқа бияндоз, магар чон бибарӣ,
К-оташ аз хирқаи солусу каромат бархост. *Ҳофиз*

ЧОН гирифтган фараҳманд ва шоду хуррам гардидан.

Аз висоли моҳи Миср охир Зулайҳо чон гирифт,
Дастӣ худ бусид, ҳар кас домани покон гирифт. *Соиб*

ЧОН дарбохтан чон фидо кардан, худро қурбон наму-дан.

Аз ин пас чӣ гуяндам аҳли шинохт,
Ки нақши рухат дид, чон дарбибохт. *Ҳоҷу*

ЧОН додан мурдан.

Муяссар нашуд дидани рӯи нон,
Басе халқ нон гуфта доданд чон. *Сайидо*

ЧОН доштан зинда будан.

Баҳри қатли ман задия теғу фиғон дорам ҳануз,
Бар сари ман соате биншин, ки чон дорам ҳануз. *Сайидо*

ЧОН кайдан а) дар ҳолати назъ будан, дар талвосан дами марг будан.

Шарбати ҳичрон чашидам, фикри чон кайдан чӣ суд?

Чун умеди зист бошад захри қотил хурдаро! *Ҷомӣ*

б) азобу машаққат кашидан.

Қимйегар солҳо баҳри ғино
Канд чону чуз ано ҳосил накард. *Ҷомӣ*

ЧОН костан чон коҳондан, худро азобу машаққат дедан.

На аз хурдадонист чон костан
Ба он ганҷу моли чаҳон хостан. *Ҷомӣ*

ЧОН парвардан осоишта будан, роҳат кардан.

Бе маломат ишқ — чон парвардан аст,
Чун маломат ёр шуд, хун хурдан аст. *Чомӣ*
чон фишондан чон фидо кардан, чон қурбон кардан.

Бад-ин мужда гар чон фишонам равост,
Ки ин мужда осоиши чоии мост. *Фирдавсӣ*
чон харошидан чоиро азоб додан, чоиро дар шикан-
ча гузоштан.

Рӯйхандону афвгустар бош,
Ба хурушу ба кина чон махарош. *Саной*
чон аз каф гузоштан чон таслим кардан, чон дарег
надоштан.

Қасди чон кардӣ, ки яъне даст кӯтаҳ кун зи ман,
Чон зи каф бигзораму аз даст нагзорам туро. *Ҳилолӣ*

чон аз каф додан чон додан, чон аз даст додан.
Гирифтастам ба чон домони васлат,
Ниҳам чон аз кафу домонт надҳам. *Маҳмуди Варроқ*

чон аз тан афшурдан мурдан, вафот кардан, чон до-
дан.

Лайли ба нишоти рӯи чонон
Наздик шуд аз тан афшурад чон. *Шоҳин*
чон ба лаб омадан (ё расидан) а) киноя аз наздик шу-
дан ба мурдан.

Бас гурсина хуфту кас надонист, ки кист,
Бас чон ба лаб омад, ки бар у кас нагирист. *Саъдӣ*

Дар орзуи як суханам чон ба лаб расид,
Чонон, туро кӣ гуфт, ки бо мо сухан мақун? *Ҳилолӣ*

б) саҳт ба танг омадан; чон ба миён ниҳодан киноя аз
дарег надоштани чон, ниҳояти муҳаббату самимият.
Ин чӣ баҳт аст, ки бо ҳар кӣ ниҳам чон ба миён,
Хасми чонам шавад, ар Исии Марьям бошад. *Қамоли Исмоил*

аз чон баромадани наъра саҳт фаръед кардан, саҳт
фиғон баровардан.
Ғае ки аз ғазаб ба замин рахнаҳо канам,
Аз чоии санг наъра барояд, ки: Алъамон! *Сайидо*

аз чон бурдан куштан, ҳалок кардан.
Тамошояш барад аз чон гадоро,
Таманнояш кунад соф иштихоро. *Сайидо*

аз чон гузаштани дард ниҳояти шиддат гирифтани
дард, бисъёр саҳт шудани дард.

Бибӣ-қозӣ бар сари эшон расид, ба зарбу лат
кашид, дард аз чоношон гузашт, ночор роҳи фи-
рор пеш гирифтанд. *Садри Зиё*

ба чон будан (ё шудан) аз чизе ба ҳолати танг ома-
дан, тангдил шудан, зик шудан, безор шудан аз чизе.
Он ки аз дарди дили худ ба фиғон аст, манам,
В-он ки аз зиндагии хеш ба чон аст, манам. *Ҳилолӣ*

ба чон омадан (ё расидан) ба ҳолати танг омадан,
зик, безор ва дилгир шудан.

Қорам зи ғамат ба чон расидаст,
Фаръед бар осмон расидаст. *Анварӣ*

Аҷаб дар он, ки ғуроб аз муҷоварати тӯти ҳам
ба чон омада буд ва малул шуда. *Саъдӣ*

ба чон пазируфтан аз дилу чон қабул кардан, бо са-
мимият қабул намудан, мақбул доштан.
Кунун гар меҳр хоҳад ёру гар кин,
Пазируфтам ба чон хоҳ ону хоҳ ин. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба чон растан халос шудан, начот ёфтан.
Ҳар он кас, к-аз эшон ба чон растаанд,
Ба кӯҳи Ҳамовон чигархастаанд. *Фирдавсӣ*
ба чон шудан безор гаштан; ба чон расидан.
Аҷал тафаққуди холам намекунад, варна
Ҳазор бор аз ин зиндагӣ ба чон шудаам. *Шоҳин*
дил аз чон бардоштан навмед шудан, маъюс шудан.
Ба рӯзи маърака эмин машав зи хасми зайф,
Ки мағзи шер барорад, чу дил зи чон бардошт. *Саъдӣ*

ЧОН II ЧОНН а. چان چ. чин(н).

Чамъе аз малоика буданд, ки эшонро чон гуф-
тандӣ. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

Хиффати чон ва линати мор дар вай чамъ буд.
«Равзат-ус-сафо»

ЧОНАДОР چاندار ниг. чондор II.

ЧОНАФЗО(Й) چان افزا(ى) рӯхафзо, зиндагибахш.

Он чӣ Искандар талаб карду надодаш рӯзгор,
Чуръае буд аз зулоли чоии чонафзои ту. *Ҳофиз*

ЧОНБАР چانبر чонрабо; кушанда; маҷ. мафтункунанда.

Ду ҳорути ту гардидааст чонбар,
Ду ёқути ту шуд чонпарвар имрӯз. *Анварӣ*

ЧОНБАХШ چان بخش I. зиндагибахш, ҳаётбахш; рӯҳбахш;
киноя аз роҳатбахш.

Хисраво, пиронасар Ҳофиз чавонӣ мекунад
Бар умеди афви чонбахши гунаҳфарсои ту. *Ҳофиз*
Чашми шухаш мекашад теғи ҷафо,
Лаъли чонбахшаш ҳимоят мекунад. *Чомӣ*

2. д. яке аз сифатҳои худо; ◇ чон ба чонбахш до-
дан вафот кардан, мурдан.

Чу Алп-Арслон чон ба чонбахш дод,
Писар тоҷи шоҳӣ ба сар барниҳод. *Саъдӣ*

ЧОНБИН چانبين бинандаи чон, бинандаи дил; ботинбин,
дақиқбин, нозукбин.

Дидани руи туро дидан чонбин бояд,
В-ин кучо мартабаи чашми ҷаҳонбини ман аст. *Ҳофиз*

ЧОНБОЗӢ چان بازى чон фидо кардан, чон қурбон наму-
дан, чон дарег надоштан, чон дар хатар андохтан.

Чумла гуфтандаш, ки чонбозӣ кунем,
Фаҳм гирд орему анбозӣ кунем. *Румӣ*

ЧОНВАР چانور I. чондор, зинда (онд ба инсон ва ҳай-
вон).

Ҳамона намондаст як чонвар,
Кӣ бар ҷанги мо барнабаста камар. *Фирдавсӣ*
Шнигфт ин нашуд, к-оби ҳайвон гуҳар
Қунад моҳи мурдору чонвар. *Низомӣ*

2. ҳайвон ва паранда.

Дадӯ доми ҳар чонвар, к-аш бидид,
Зи гетӣ ба наздики у орамид. *Фирдавсӣ*
Эшон қафаси он чонварро дар беруни хона чо
доданд. *Садри Зиё*

◇ моҳи чонвар киноя аз моҳру, маҳбукаи моҳру.
Сарв асту бут иигори ман он моҳи чонвар,
Ар сарв сангдил буваду бут харирбар. *Унсурӣ*

ЧОНВАРДОР جانوردار шикорчи, сайёд.

Шоҳ бифармуд, то ҷонвардорро ҳозир оварданд.
«Хористон»

ЧОНГАЗО(И) 1. جان گزای) осебрасонандаи ҷон, ҷонкоҳ.

Хасмат андар таназзуле бодо,
Ки халалҳои ҷонгазои орад. *Анварӣ*

2. кушанда.

Ҷонгазои аст он яке гавҳар, ки андар теғи туст,
Ҷонгазои аст ин дигар гавҳар, ки андар соғар аст.
Муизӣ

ЧОНГУДОЗ جانگداز обкунандаи ҷон; *киноя аз азобу шиканчадихандаи рӯх.*

Аз шарҳи сузу дарди ман, эй ҷон, гудохти,
Пеши кӣ гуям ин алами ҷонгудодро. *Ҷомӣ*

ЧОНГУСИЛ جان گسل ҷонкан, талафкунандаи зиндаги.

В-аз тобу банди зулфи диловези ҷонгусил
Ҷон дар ҳазор банду дил андар ҳазор тоб.
Анварӣ

ЧОНДАРОЗӢ جان درازӣ умрдарозӣ.

Ҷондарозии ту бодо, ки яқин медонам,
Дар камон новаки миҷғони ту бе чизе нест. *Ҳофиз*

ЧОНДОР I جاندار он чӣ ҷон дорад, зинда.

ЧОНДОР II || ЧОНАДОР جاندار силоҳдор, яроқдор; ниғаҳ-
бон, посбон.

Имшаб ҷондорон ҳозир набуданд, ман ба ҷиҳати
хизмат то рӯз бедор будам. *Авфӣ*

ЧОНДОРУ 1. جاندارو нӯшдору, подзаҳр, доруи зидди
заҳр, таръёк; 2. маҷ. май, шароб.

Боди сабо зи аҳди сибо ёд медиҳад,
Ҷондоруе, ки ғам бибарад, дардеҳ, эй субай. *Ҳофиз*

ЧОНИБ а. 1. جانب 1. тараф, сӯй, самт.

Мардумон аз ҳар ҷониб чамъ омаданд.
«Тағрихи Наршахӣ»

Эй нигоҳат асари нашъаи сад ҷоми шароб,
Назари марҳамате ҷониби риндони хароб! *Савдо*
ин ҷониб а) ин тараф, ин сӯ; б) камина.

Чизе дар роҳ аз касе афтада, ба воситаи шахсе
ба ин ҷониб расид, ба шумо фиристодам, соҳибашро
ёфта, супурда дуо гиред. *Садри Зиё*

2. ҷиҳат, яке аз чор ҷиҳати дунё (шарк, ғарб, ши-
мол, ҷануб).

Қозӣ даръёфт, ки ҳол чист, гуфт: Аз кадом ҷониб
[офтоб] баромад? Султонро аҷаб омад, гуфт: Аз
ҷониби машрик, чунон ки маъҳуд аст. *Савдӣ*

3. маҷ. хурмат, эҳтиром, киромӣ доштан.

Аҳмад ... бо шайх Абдурраҳмон ҷонибе азим дошт,
чунон ки ўро бобо хондӣ. «Ҷомеъ-ут-таворих»

Аз рақибон мекунад паҳлу тийҳ,
Ҷониби моро риоят мекунад. *Ҷомӣ*

ЧОНИБАӢН а. 1. جانين ду ҷониб, ду тараф.

[Муғулҳо] перомуни лашкар деворе ва хандаке
дигар ... кашиданд, то лашкар дар миёна салим
монад ва аз ҷонибайн тараддуд натавонанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Суханони баланд аз ҷонибайн гуфта мешавад.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

ЧОНКОҲ 1. جان کاه коҳандаи ҷон, камкунандаи умр; азоб-
диханда.

Рафт бар бод чу коҳ аз ғами ту умри азиз,
Руй бинмо, ки фироқи ту қавӣ ҷонкоҳ аст. *Ҷомӣ*

Намедонад чӣ ҳол аст ин, ба фармонат шавад, Шав-
кат,

Ки дилҳоро ба фаръёд оварад, фаръеди ҷонкоҳ аст.
Шавкат

ЧОНН а. 1. جان nig. ҷон II.

ЧОНОН 1. جانان маҳбуба, маъшуқа; шоҳид.

На рӯзе ба бечорагӣ ҷон диҳӣ,
Пас он беҳ, ки дар пой ҷонон ниҳӣ. *Савдӣ*

Маро дар манзили ҷонон чӣ амни айш, чун хар дам
Ҷарас фаръёд медорад, ки барбандед маҳмилло!
Ҳофиз

ЧОНОНА 1. جانانه маҳбуба, маъшуқа.

Ҷавон дид ҷононаро дар итоб,
Бигуфто ба посух ба чашми пуроб ... *Савдо*

ЧОНОФАРИН 1. جان آفرين d. яке аз сифатҳои худо; ҷон-
бахш, ҳаётбахш.

Падар баъд аз он рӯзгоре шумурд,
Ба ҷонофарин ҷони ширин супурд. *Савдӣ*

ЧОНОҶОН 1. جاناجان: ҷанги ҷоноҷон ҷанге, ки дар он
ҷонро дарёғ намедоранд, ҷанги фидокорона.

[Мисриён ва муғулҳо] аз бомдод то ними рӯз
ҷанги ҷоноҷон карданд. «Ҷомеъ-ут-таворих»

ЧОНПАНОҲ 1. جان پناه ҷонпарвар, ҷонбахш; *киноя аз роҳа-
ту ҳаловатдиханда.*

Ниҳода зи ширин лаби ҷонпаноҳ
Намакдоне аз қанд бар қурси моҳ. *Ҳочу*

ЧОНПАРВАР 1. جان پرور ҷонбахш, рӯҳафзо; *киноя аз ро-
ҳатбахш, ҳаловатдеҳ.*

Аё боди ҷонпарвари мушкбӯй,
Бар он ҳазрат ар роҳ ёбӣ, бигӯй! *Ҳочу*

Бар лаби ҷонпарвари ҳубон намебинам намак,
Рӯзгоре шуд, асар аз оби ҳайвон бурдаанд.
Сайидо

ЧОНСЕР 1. جان سير он кӣ аз ҷони худ сер шудааст, он кӣ
аз ҷон безор шудааст, азобдида.

Чун намурд аз накс он ҷонсер мард,
Аз фироқи марг бар худ гирья кард. *Румӣ*

ЧОНСИПУЗ 1. جان سپوز садди рамақ, нигоҳдорандаи ҷон,
аз мурдан нигоҳдоранда.

Хуриш додшон андаке ҷонсипуз,
Бад-он то гузоранд рӯзӣ ба рӯз. *Фирдавӣ*

ЧОНСИТОН 1. جانستان кушанда, қаттол, бераҳм.

Бигуфт ину барқард кӯҳи гарон
Ба ҷанг-андарун найзаи ҷонситон. *Фирдавӣ*
Чу ояд зи пай душмани ҷонситон,
Бибандад аҷал пой марди давон. *Савдӣ*

ЧОНСИТОНӢ چانستانى чонгирӣ, чон гирифта, миронидан.

Вазифан чонсупорӣ, балки чонситонӣ дар миён овард. «*Равзат-ус-сафо*»

ЧОНСУПОР چان سپار он кӣ дар роҳе ба фидо кардани чонаш тайёр аст; фидокор.

Дар обу ранги рухсораш чӣ чон додему хун хӯрдем,
Чу нақшаш даст дод, аввал рақам бар чонсупорон зад. *Ҳофиз*

Мисли ту хизматгори вафодори чонсупор ҳаргиз мавҷуд намешавад. *Садрӣ Зиё*

ЧОНСУПОРӢ چان سپارى чон фидо кардан, мурдан; маҷ. фидокорӣ.

Убайд, ар сари ишқ дорӣ, биё,
Дар ин роҳ ҷуз чонсупорӣ макун. *Убайди Зоқонӣ*

ЧОНСӢЗ چان سوز 1. сӯзонандан чон; азобдиханда; чашми чонсӯз чашми тез, чашми муассир, чашме, ки дилро об мекунад.

Эй хуш он ки ҳамчун гул дар канори ман бошӣ,
Бо нигоҳи чонсӯзат ваҷҳи комронӣхост. *Соиб*

2. пурсӯз, аламнок; нолаи чонсӯз нолаи пуралам, нолаи пурсӯзу гудоз.

Пероҳани оғушта ба хуни чигар овард гул дар назари хор,
Булбул ба чаман нолаи чонсӯз даровард аз сини афғор. *Сайидо*

ЧОНФАЗО چان فزا чонафзо, фараҳбахш, роҳатбахш.

... Қ-эӣ нуши чонфазои ту чун неъматӣ ҳаёт
В-эӣ васли дилрабои ту чун давлатӣ шабоб. *Анварӣ*

ЧОНФАЗОЯНДА چان فزاينده чонафзо, рӯҳафзо, зиндагибахш, роҳатбахш.

Шарбати хушгӯвор имрӯзат
Чонфазояндаву гӯворо бод! *Анварӣ*

ЧОНФАЗОӢ چان فزائى чонафзоӣ, рӯҳафзоӣ, рӯҳбахшӣ, рӯҳпарварӣ, роҳатбахшӣ.

Қилки ту хуш нависад дар шаъни ёру ағъёр
Таъвизи чонфазоӣ, афсуни умрӯҳӣ. *Ҳофиз*

ЧОНФАРСО(Ӣ) چان فرسا(ى) ҳалокатовар.

Ва агар дар аҷали мавъуд мӯҳлат бувад, шахс аз коми аждаҳо ва даҳони гирдобӣ чонфарсо раҳой ёбад. *Аҳмади Дониш*

ЧОНФИГОР چان فگار афғор ва хастакунандаи чон, саҳт азобдиханда.

Ё раб, чӣ балои ишқи ёр аст,
З-ӯ ақл ба дарди чонфигор аст. *Анварӣ*

ЧОНФИШОН چان فشان чонфидо, нисоркунандаи чон.

ЧОНФИШОНӢ چان فشانى чонфидоӣ, чон нисор кардан, курбон шудан.

Заҳми корие хӯрдӣ, Соиб, тапидан чист?
Ёр бар сарат омад, вақти чонфишонӣхост! *Соиб*

Саре ниҳода ба хоки ниёз бо дили пурхун
Биё, ки дар қадами туст чонфишонӣ Савдо. *Савдо*

ЧОНХОӢ چان خواه 1. ниёзманди чон, хоҳони зиндагӣ;
2. чизе, ки онро аз дилу чон хоҳонанд.

Адли у чоифазову ғамқоҳ аст,
Фазли у ҳамчу умр чонхоҳ аст. *Саной*

ЧОНШИКОР||**ЧОНШИКАР** چان شكار||چان شكار шикоркунандаи чон, чоншикан, чонситон, чонфарсо.

Он тир, ки чоншикори дилҳост,
Бинмой, ки он камон кӣ дорад. *Шамси Табрезӣ*
Ғар лаби лаъли дилбарам шакар аст,
Боз ҷазъаш уқоби чоишикар аст. *Анварӣ*
... Худро бе муҳобо ба корҳои мӯҳлик ва вартаҳон чоишикор андозанд. *Аҳмади Дониш*

ЧОНШИКОФ چان شكاف чоншикан; маҷ. ҳалокатовар.

Чун аз заҳми ин тири чоншикоф маҳлас ёбам,
Соҳиби зиё ва ақор ва амлок шавам. *Аҳмади Дониш*

ЧОНӢ I چانى мансуб ба чон.

Дар азал ҳар к-у ба файзи давлат арзонӣ бувад,
То абад ҷоми муродаш ҳамдами ҷонӣ бувад. *Ҳофиз*

ЧОНӢ II а. چانى ҷинояткунанда, ҷинояткор.

Ошuftадил аз ҷаҳони ҷонӣ,
Осемасар аз сипеҳри ғосиб. *Анварӣ*

ЧОНҚӢ چ. چانقى машварат.

Умаро дар ин навбат чонқӣ карда, бар қатли амир Халил иттифоқ намуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЧОР а. چار ҳамсоя.

ЧОРИЯ I а. چاربه 1. духтар; 2. канизак.

Абдуллох ибни Аббос ҷорие дошт, ки ба он хидмат мекард. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҳазрати эшон бар сари ҷория ҷубе дар даст ҳозир шуданд. *Садрӣ Зиё*

ЧОРИЯ II а. چاربه муаннаси ҷорӣ; айни ҷория чашман равон.

Сокини гулзору айни ҷория. *Румӣ*
ҷорияи киштӣ кишти равон.

Чун корвонӣён бар соҳили даръё нузул фармуданд,
Ҷорияи киштӣ аз паи хидмати он рашик ғилмони бихиштӣ бар рӯи об равон гардид. *Восифӣ*

ЧОРИҲА а. چارحه 1. ҷароҳатдор кунанда; 2. узви бадан ҳамчун дасту пой, забон ва ғ.; 3. ҳайвоноти дарранда; 4. мурғони дарранда; 5. аспӣ мода.

ЧОРӢ а. چارى равон, раванда, гузаранда, муруркунанда; оби ҷорӣ оби равон, оби даргузар.

ЧОРӢБ چاروب асбоби руфтӯруб; ҷорӯб кашидан руфтан;
♦ ҷорӯби заррин киноя аз нур ва шиоҳон офтоб.

Лек худ гирад ба каф ҷорӯби зарринро, кунад
Руфтӯруби ҷилвагоҳи хешро ҳар субҳгоҳ. *Восифӣ*

ЧОСИЛИҚ ю.-а. چالليق 1. пешвои рӯҳонии христианҳои католик, ки аз усқуф болотар меистад.

Ба Шероз кас фиристод ва ҳаким ҷосилиқро аз Порс ба Бағдод овард. *Низомии Арӯзӣ*

Дар хотир доранд, ки ... Бағдодро мусаххар сохта,
Ҷосилиқе ба ҷои халифа бинишонанд.

«*Равзат-ус-сафо*»

2. христиан, насронӣ.

Ба хастур гуфт он замон шаҳриёр,
Ки ин ҷомаи румӣ — гавҳарнигор
На они пурмоя деҳқон бувад,
Ки ин ҷомаи ҷосилиқон бувад. *Фирдавӣ*

ЧОСУС *a.* جاسوس хабаргир, чустуҷуқунанда ва хабарди-
хандаи аҳвол; касе, ки барои хабар гирифтани аз сирри
душман ба мамлақати дигаре фиристода шудааст, касе,
ки сирри мамлақатро ба мамлақати дигаре хабар меди-
ҳад.

Чун ба Омуй расӣ, сабр кунӣ ва ҷосусон бифи-
ристӣ, то аз аҳволи Шарикӣ хоричӣ хабар диҳанд.
«Таърихи Наршахӣ»

Манеҳ дар миён роз бо ҳар касе,
Ки ҷосус ҳамқоса дидам басе. *Саъдӣ*

ЧОСУСӢ جاسوسӣ хабар додан аз аҳволи мамлақате ба мам-
лақати дигаре, амали ҷосус.

Иттифоқан бар дари шаҳре ба тӯхмати ҷосусӣ
гирифторм омаданд, ҳар дуру ба хонае дарқарданд
ва ба гил бароварданд. *Саъдӣ*

ЧОФИРОЙ چاڤي راي чафоандеш, он ки фикру андешаи
чабру зулм дорад.

Хос кардаш вазири чофирай,
Бо чафо ҳеч кас надорад рой. *Низомӣ*

ЧОФӢ *a.* چاڤي чафокор, чавркунанда.

Ин олам аст чофию в-аз ҷифа мавҷзан,
Саҳрон ҷон талаб, ки афин шуд ҳавои хок. *Хоқонӣ*
Рӯзгори чофӣ уро нагузошт, то бикуштандаш.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ЧОХШУҚ||ЧОХСУҚ چاخشوڪ||چاخسوڪ доси ғаллада-
равӣ.

Эй хоҷа, гар бузургӣю ашғол не туро,
Баргир чохшуқу бирав, медарав ҳашиш.
«Луғати фурс»

ЧОШДОН چاشدان сандуқи нон, нонсандуқ, нондон.

Дар зами барчидаи то чошдон,
Хурдаи, ҳар-ч андар у будӣ зи нон.
«Луғати фурс»

ЧОҲ چاه 1. мақом, мартаба, рутба; мақом ва мартабаи
оли; чоҳи аризи мартаба, эътибор, рутба ва мақоми ба-
ланд.

Аз ҳунар номи баланду аз шараф чоҳи аризи,
Аз адаб лафзи бадеу аз хирад раъйн савоб ...
Фаррухӣ

чоҳу мансаб мақом ва рутбаи оли; муқ. мансаб (ман-
сабу чоҳ).

Моро ба чоҳу мансаби кас эҳтиёҷ нест,
Қамтар зи тоҷи шоҳ набошад кулоҳи мо. *Махфӣ*
2. бузургӣ; қадрӯ шараф, шаъну шавкат; эътибор.

Боист уқалоро пеш андохтандӣ, то дар умӯри
мулкӣ тадохул ёбанд ва соҳиби чоҳу эътибор бошанд.
Аҳмади Дониш
чоҳи фақр ифтихор бо фақрии худ ва озод будан аз
таалуқот ва ташвиши тавонгарӣ.

Ба чоҳи фақр тавонгарнамон ҳиммат бош,
Ки гарчи ҳеч надорӣ, бузург дорандат.

Хисрави Деҳлавӣ

ЧОҲДОР چاهدار соҳиби чоҳ, соҳиби мартабаи оли, соҳи-
би қадрӯ шараф ва шаъну шуқӯх.

Сухан мар-сареро кунанд чоҳдор,
Сареро кунанд ҳам сухан чоҳдор. *Унсурӣ*

ЧОҲИЛ *a.* چاهل нодон; беилм.

Агар чоҳиле ба забонаварӣ бар ҳақиме ғолиб
ояд, аҷаб нест, ки сангест, ки гавҳарро машиканад.
Саъдӣ

ЧОҲИЛИ(Ҷ)ЯТ *a.* چاهليت таър. давраи пеш аз ислом
дар ҷамъияти араб.

Ин ҳама шаҳр ба рӯзгори чоҳилият андар фар-
мони паҳлавонон ва марзбонони Систон буданд.
«Таърихи Систон»

Буте дидам аз оҷ дар Суманот
Муассаъ чу дар чоҳилият Манот. *Саъдӣ*

ЧОҲИЛӢ چاهلي нодонӣ.

Ҳар он кас, ки айбаш нагуянд пеш,
Ҳунар донад аз чоҳили айби хеш. *Саъдӣ*

ЧУАЛ *a.* چعل ганбуски сиёҳи пардор, ки дар ҳасу хошоқ
ва саргин пайдо мешавад; ганбуски сиёҳ.

Бандам иморӣ бар ҳаюн, оям аз ин вайрон бурун,
Гирад ба вайрон-андарун кас ҷой харгиз чун чуал?
Ломӣ

Тафи хур шабпаракро шуъла гирад,
Ҷуал гар буи гул ёбад, бимирад.

Хисрави Деҳлавӣ

ЧУБН||ЧУБУН *a.* چبن тарсончаки, камчигарӣ, буздилӣ.

Туро чубн ва баддилӣ боис бар татайқору тавақ-
қуф шуда: дил қавӣ дору матарс! *«Раззат-ус-сафо»*
Пеши мардон ба чубн тан додан
Нест камтар зи нанги зан додан. *Бедил*

ЧУВОЗ چواز ҳовани (уғури) чубин ё сангин, ки дар он
сир (саримсоқ), шолӣ ва ғ. мекубанд; дастгоҳест, ки ба
воситаи он аз кунҷид, зағир ва ғ. равшан мекашанд.

Эй ба куполи гарон кӯфта пилонро пушт,
Чун гурунҷе, ки фуру кӯфта бошад ба ҷувоз.
Фаррухӣ

ЧУВОЗРОН چوازران ҷувозкаш, он ки бо ҷувоз равшан
мекашад ё дона мекубад.

Кунҷора дидаи магар имшаб ба хоби хеш,
Ё гов гаштай ба ҳаёли ҷувозрон? *Сайидо*

ЧУВОЛ چوال 1. халта ва ё турбаи калон, ки аз қанор
хурдтар буда, дар он ғалла ва чизҳои дигар меандозанд.

Панҷ шутур хурмон тоза бор қарданд ва ба наз-
дики хотун бурдаид, хотун ҷуволҳо бикушод.
«Таърихи Наршахӣ»

Паймонаи гандум дар миёни ҷувол ва ғалла пин-
хон қарданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. киноя аз бадан.

Ҳам аз баҳри мардум, ҳам аз баҳри мол
Бикушем, то ҷон бувад дар ҷувол. *Низомӣ*

ЧУВОЛАК جوالک чуволча, гурба, халта, линга, шакар-халта.

ЧУВОЛАҚ جوالق *шакли арабишудаи* чуволлак.

Хулқум чуволлақе чу соқи музаат
В-он меъдаи кофираш чу хумми ғуза аст.

«Луғати ғурс»

ЧУВОЛГУША جوال گوشه анбон, кулвор, халтае, ки дар он зоду роҳилаи сафар меандозанд, халтан тушаандозӣ.

Хар яке дар чуволгушаи хеш
Карда асбоби роху тушаи хеш. *Низомӣ*

ЧУВОН جوان *ниг.* чавон.

ЧУВОНАМАРГ جوانه مرگ *ниг.* чавонмарг.

Бо он ки чун чароғи сахар шуд чувонамарг,
Ҳам дер зист муддаии зудмири мо. *Қамоли Хуҷандӣ*

ЧУВОНБАХТ جوان بخت *ниг.* чавонбахт.

ЧУВОНДАВЛАТ جوان دولت *ниг.* чавондавлат.

ЧУВОНМАРГ جوان مرگ *ниг.* чавонмарг.

ЧУ: ОНМАРД جوان مرد *ниг.* чавонмард.

ЧУВОНМАРДӢ جوان مردى *ниг.* чавонмардӣ.

ЧУВОНРОӢ جوان راى *ниг.* чавонроӣ.

ЧУВОНӢ جوانى *ниг.* чавонӣ.

ЧУВОРИКОР جوانى كار он ки чуворӣ кишт мекунад.

Бо чуворикор шӯхе гуфтамаш ҳарфе ба дард,
Сар ба пеш афғанду аз шармандагӣ боло накард.

Сайидо

ЧУВОРӢ جوانى як навъ аз ғалла, ки донаҳояш сафед буда, дар саракҳо ҷойгир аст ва ноне, ки аз орди он мепазанд, бадҳазм аст.

Дорам даруни хона зи анвои хӯрдани
Аз арзану чуворию мошу биринҷу нон. *Сайидо*

кашки чуворӣ хӯроке, ки аз чуворини кӯфта пухта мешавад.

Равад гар зи кашки чуворӣ сухан,
Шавад об дандон ба деги даҳан. *Сайидо*

ЧУД *a.* جود чавонмардӣ, саховат; бахшиш, эҳсон.

Ба ибтидои рӯзгор баифроттар мебахшид ва дар охири рӯзгор он боди чуд лаҳте сусттар гашт.

«Тағрихи Байҳақӣ»

Ҳама ба иттифоқ гуфтанд, ки чуд бехтарини ахлоқ аст. *Аҳмади Дониш*

қаҳти чуд ноёбини чавонмардӣ, нест шудани саховату хинматбаландӣ.

Қаҳти чуд аст, обрӯи худ намебояд фурухт,
Бодаву гул аз баҳои хирка мебояд харид. *Ҳофиз*

чуду саҳо кушодадастӣ ва саховатмандӣ, каримӣ.

Агар зи Ҳотами Тай шоирон сухан ронанд,
Диханд ҷумла гувоҳӣ ба у ба чуду саҳо. *Муиззӣ*

ЧУДО جدا алоҳида, танҳо.

Дар Бесутун зи нолаи ман гар садо фитад,
Нолаи зи дард кӯҳ чудо, кӯҳкан чудо. *Ҷомӣ*

чудо гардиан *ниг.* чудо шудан; чудо кардан а) алоҳида кардан; б) интиҳоб кардан.

Чудо кардшон аз миёни гуруҳ,
Парастандаро ҷойгаҳ кард кӯҳ. *Фирдавсӣ*

чудо шудан (*ё* гардиан) а) алоҳида шудан; аз ҳам дур шудан.

Ва бошад, ки андар ҷой набувад ва агар андар ҷой бувад, аз ҷое чудо нашавад, ки пораҳош аз пораҳои ҷояш чудо шавад. *Ибни Сино*

Қашид он ситам то намози дигар,
Мағас дер гардад чудо аз шакар. *Сайидо*

б) имтиёз ва фарқ кардан.

Ва одил аз золим дар он ҳол чудо шаванд.

Аҳмади Дониш

◇ аз модар чудо шудан таваллуд ёфтан.

Ёд кун қиссаи Марьям, ки чун аз модар чудо шуд,
кас уро надид. «Тағрихи Табарӣ»

ЧУДОГОНА جدا گنه алоҳида; фарқкунанда, дигар.

Ранги ҳар гунбазе ҷудогона
Хуштар аз ранги сад санамхона. *Низомӣ*

Аз барои ҳар як аз умур мумайнзе ва муаррифе ҷудогона таъин карда буданд. *Садрӣ Зиё*

ЧУДОӢ جدائى 1. алоҳидагӣ, аз ҳам дур будан; **чудон** кардан дурӣ кардан, дур шудан.

Чунин бо падар бевафой кунам,
Зи мардиву дониш ҷудой кунам. *Фирдавсӣ*

2. дигарӣ ва бегона будан, ғайрият.

«Чудой» ва «ҷузвой», ки ба този «ғайрият» хонанд ва «хилоф». *Ибни Сино*

3. фарқ, тафовут.

... Чунон ки сиёҳӣ, ки сиёҳӣ аз сиёҳии дигарӣ он ҷудой надорад. *Ибни Сино*

4. дурӣ, фироқ.

Менолам аз ҷудони ту дам ба дам чу най,
В-ин турфатар, ки аз ту наям як нафас чудо. *Ҷомӣ*

ЧУДРОН *a.* جدران *ч.* чадр II.

Аммо аз паси ҷудрон дар маросими муҳофазати шаҳр ва мумонаати хасм аз ҳуд ба ҳеҷ гуна узр ва тақир розӣ намешуданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Сақф ва ҷудрони масҷидро ба анвои гавҳарҳои қиматӣ мурассаъ сохтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЧУДУД *a.* جدود *ч.* чад(д).

Бузургию шараф уро сазад, ки тоза бад-уст,
Бузургворини обову эҳтишоми ҷудуд. *Муиззӣ*

ЧУЗ جز ғайр аз, ғайри ..., сивон ..., нлло (хамчун калимаи истисно).

Киро заҳраи он, ки аз бими ту
Кӯшояд забон ҷуз ба таслими ту. *Низомӣ*

Чунон шуд, ки бар вай ҷуз пуст ҷизе намонд. *Авфӣ*

ҷуз аз ғайр аз, ба ғайр аз ..., сивон ...

... Ки ҳар к-у ба хуни каён даст охт,
Замона ҷуз аз хок ҷояш насохт. *Фирдавсӣ*

ба ҷуз ба ғайр аз ..., сивон ...

Ба гетӣ ба ҷуз порсо зан маҷӯй,
Зани бадкунӣ хорӣ орад ба рӯй. *Фирдавсӣ*

ЧУЗВ *a.* جزو *ниг.* ҷузъ.

ЧУЗВИЁТ *a.* جزويات *ниг.* ҷузъиёт.

ЧУЗВӢ *a.* جزوى *ниг.* ҷузъӣ.

ЧУЗОМ *a.* *جذام* тиб. бемории махав, хура.

Аз сари теғат, ки моҳ аз у барасдор,
Бар тани шери фалак чузом баромад. *Хоқонӣ*

ЧУЗЪ||ЧУЗВ *a.* *جزء||جزو* 1. қисм, пора, бахш, ҳисса;
узви чизе.

Як чузъ аз муҳимме фаромӯш кардааст. *Авфӣ*
Аз он бода, ки парру боли ишқ ист,
Зи ҳар чузвмад кабутар метавон кард...

Шамси Табрезӣ

2. яке аз сӣ поран Қуръон; 3. қисме аз китоб, якчанд
варақ аз китоб; *маҷ.* китоби хурде, ҳамчун рисола.

Дил пора-пора меравам то дарсгоҳаш, Сайидо,
Дорам ба ёди зулфи у чузви парешон дар бағал.

Сайидо

Сафҳаи чузви дили моро, ки бешероза аст,
Лутф бошад, бигзарӣ гар аз сари нисъени мо.

Туғрал

◇ **чузви асл** *нуч.* аввали моҳи ҳамал.

Ба чузви асл расид офтоб бар гардун,
Ба хонаи нӯҳумин офтоби ҳафт иқлим. *Анварӣ*

ЧУЗЪИЕТ||ЧУЗВИЕТ *a.* *جزئييات||جزوييات* 4. **чузъӣ||чузвӣ;**
куллиёту чузвиёт маҷмӯи (тамоми) чизе ва қисмҳои
чудоғонаи он.

[Арғун] куллиёту чузвиёти масолеҳи мамолик
ба вай арзонӣ фармуда буд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ЧУЗЪЙ||ЧУЗВЙ *a.* *جزئى||جزوى* 1. мансуб ба чузъ|чузв|

2. қисм, ҳисса, пора, қисми ғайри куллий, ғайри асосӣ;
чузъиву куллий ғайри асосӣ ва асосӣ, ҳама; *муқ.* куллий
(кулливу чузъӣ).

Ҳазрати охундро хидматгоре буд мутакаффили
умуроти чузъиву куллий рӯзгори он ҷаноб.

Садрӣ Зиё

3. андак, каме.

Ихтиёри чузвӣ ба даст дорад, кӯшиш кунад, то
савоб бар гуноҳ роҷеҳ ояд. *Аҳмади Дониш*

ЧУЛ(Л) *a.* *چل* болопуши аспу хар ё хачир ва ғ.

На мунъим ба мол аз касе бехтар аст,
Хар ар чулли атлас бипӯшад, хар аст. *Саъдӣ*

Ду шери жиён бар пой тахт баста будӣ бо чулли
мурассаъ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

◇ **чулу чиҳоз** чизу чора.

Ва чулу чиҳоз ба гарданат бор шавад.
Аҳмади Дониш

ЧУЛАЙЛ *a.* *چليل* 1. парда, пушиши қачова; пушиши
аморӣ.

Зи ҳавдач фуру ҳишта дебо чулайл,
Сипоҳ истода рада хайл-хайл. *Фирдавсӣ*

Бирафтанд пушидаруён ду хайл,
Аморӣ яке дар миёни чулайл. *Фирдавсӣ*

2. *ниг.* чул(л).

ЧУЛАСО *a.* *چلسا* 4. ҷалис.

Чуласон малик гуфтанд: Ё малик, уро ба зиндон
азобе бояд кардан. «*Таърихи Табарӣ*»

Яке аз чуласони бетадбир насиҳаташ оғоз кард.
Саъдӣ

ЧУЛГА *t.* *چلگه* водӣ, водии сабзу хуррам; марғзор.

Раъяти нусратасар аз чулгаи Наҳҷавон дар ҳа-
ракат омада, қатъи манозил карда, сояи вусул бар
Кукча андохт. «*Равзат-ус-сафо*»

ЧУЛДУ *m.* *چلدو* ниъм, бахшиш.

Дари қалъа шаҳзода чун боз кард,
Ялонро ба чулду сарафроз кард. *Ҳотифӣ*

ЧУЛЛ *a.* *چل* *ниг.* чул(л).

ЧУЛЛА *a.* *چله* навъе аз занбуруғ, ҳамчун саморӯғ.

ЧУЛ(Л)ОБ *a.* *چلاب* 1. шарбати қанд, ки бо гулоб омехтаанд
ва хосияти доруро дорад.

Заҳр аз кафи дасти нозанинон
Дар ҳалқ ҷунон равад, ки чуллоб. *Саъдӣ*

Манъи Ҷомӣ мақун аз чошнии машраби ишқ,
Ки мағасвор фуру рафта дар ин чуллоб аст.

Ҷомӣ

2. таҳаллуси шоири машҳури бухороии асри X, ки
Шокир ном дошт.

Ҳама ҳасад кунаму солу моҳ рашк барам
Ба марги Булмасалу марги Шокири Чуллоб.

Хисравонӣ

ЧУЛУД *a.* *چلود* 4. ҷилд.

Кунад чу сунӣши пайкон ба зери тӯзи камон
Изоми колбуди душманон ба зери чулуд. *Муиззӣ*

ЧУЛУС *a.* *چلوس* 1. нишастан.

Султон аз ғояти такаббуру таҷаббур забон ба
ҷавоб накушод ва ишорате ба чулус накард.

«*Равзат-ус-сафо*»

2. нишастан бар тахти подшоҳӣ, маросими тахтни-
шинӣ ва ибтидои подшоҳӣ.

Чулуси вай ба мамлакати Систон сездахӯми моҳи
зулқайда ҳам дар ин сол (буд). «*Таърихи Систон*»

Баъд аз чулуси Носираддиншоҳ ба тахти Эрон
Шоҳрух аз Техрон ҷало шуд. *Аҳмади Дониш*

чулус кардан нишастан бар тахти подшоҳӣ, маросими
ибтидои подшоҳӣ.

Ҳикоят кунанд, ки Шоҳрух-султон чун бар тахти
Самарқанд чулус кард, қадам ба ганҷу хизонаи
темури ниҳод. «*Таърихи Давлатшоҳ*»

ЧУЛҒУНДӢ *a.* *چلغندی* гулаҳӣ, оташмон ва хизматгори гу-
лаҳи ҳаммом, ки либосҳои пора-пора дорад ва ба у
гарди хокистару ангишт нишастааст.

Дар кадомин гулаҳ аз аҳли қимор
Шуд гиребончоку чулғундӣ нашуд. *Савдо*

ЧУЛЧУЛ *a.* *چلچل* 1. зангулаи хурд, ки ба доираву нақо-
ра ё гардани ҳайвонот мебанданд; 2. доира, даф.

Чун фоҳтаи дилбар бартар парад аз аръар,
Гуй, ки ба зери пар барбаста яке чулчул.

Манучехрӣ

Мунодиёни шарият хабар диҳанд ҳама
Зи табулу чулчули у халқро ба лайлу наҳор.

Муиззӣ

ЧУМАЛ *a.* *چمل* *ниг.* абҷад.

Номи шаш ҳафт, леш сӯи хирад
Дар ҷумал нақши шақ бувад шаш сад. *Саной*

ЧУМАОТ *а. جمعات* *ч. чумъа.*

Дар чумъае аз чумаот Тоҳир ба минбар рафта хутба хонд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЧУМЛА *а. جمله* **1.** ҳама, ҳамагӣ, ҳайати тамои, тамои.

Ва ин чумларо ба чаҳор қисмат кардаанд.
«*Таърихи Систон*»

Пораи оташ бичаст ва сақфи сарой даргирифт ва дигарбора чумлаи сарой бисухт.

«*Таърихи Наршахӣ*»

Сӯфиён чумла ҳарифанду назарбоз, вале 3-ин миён Ҳофиз дилсухта бадном афтод. *Ҳофиз*

2. гурӯҳ, тӯда; аз он чумла *а)* аз он гурӯҳ, аз он қабил.

Ман аз он чумлаам, ки дӯстии ман эътимодро шояд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

б) мисли он, монанди он; чунончи.

Вазир барои эҳтироми меҳмон мекушид, аз он чумла ба меҳмон хитоб намуд... *Садри Зиё*

аз чумлаи... аз гурӯҳи..., аз қабил...

Ба дӯстии ӯ иқрор кардам... ва аз чумлаи худдоми ӯ шудам. *Авфӣ*

3. ҳолат, тариқа, тавр, тарз.

Муддате ҳам бар ин чумла мебуд, то он гаҳ, ки дар рамаи ман нуқсоне падид омад. *Авфӣ*

Бегонагони дуру наздик аз атроф чашм ниҳодаанд, то миёни мо ҳосили дӯстӣ бар чӣ чумла қарор гирад. «*Таърихи Байҳақӣ*»

чумла гӯш будан бо ниҳояти диққат гӯш кардан.

То чанд чунин хамӯш будан?

Лаб бастану чумла гӯш будан? *Ҳилолӣ*

ЧУМЛАГӢ *چمگى* ҳамагӣ, ҳама; тамои, тамоиан.

Чумлагӣ ҳукамои фалосифа дар шаҳре чамъ шуданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ЧУМЛАТАН *а. جملة* ҳамагӣ, тамоиан.

Охунд дар китобе афсона дидаанд, ки ҷонваре ҳаст, ки чамаи улум чумлатан ва тамоии фунун умуман бад-он ҷонвар мақшуфу маълум аст.
Садри Зиё

ЧУМЪА *а. جمعه* рӯзи одина, рӯзи пеш аз шанбе.

Дар чумъае аз чумаот Тоҳир ба минбар рафта хутба хонд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЧУМҲУР *а. جمهور* гурӯҳи бузурге аз мардум; умум, ҳама; умуми халқ.

Ва дар он юриш чумҳури сипоҳ аз муқосоти сафар ба танг омада буданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Умури чумҳур ба... яке аз аркони давлат супурд.
«Анвори Суҳайлӣ»

ЧУМЧУМА *а. جمجمه* косаи сар, косаҳои сар, устуҳони сар; *◇* чумчумаи кӯҳ *киноя* аз сари кӯҳ.

Гарчи ҳанӯз аз ғиреви лашкари ҳасмат Чумчумаи кӯҳ пур садои анин аст... *Анварӣ*

ЧУНБИДАН *چنيندن* ҳаракат кардан, ба ҳаракат даромадан.

Ту лашкар биёрою чандин мапой,
Ки аз бод оташ бичунбад зи ҷой. *Фирдавӣ*

ЧУНБИШ *چنينش* **1.** ҳаракат (кардан) аз ҷое ба ҷое.

Хеҷ гуфто: Гар маро будӣ зи ҳилми ӯ насиб,
Бар ҳаво ҳаргиз набурдӣ чунбиши сарсар моро.
Муиззӣ

Чунбиши ҳар чиз ба асли худ аст,
Ҳар чӣ бувад гили касе, он шавад.

Шамси Табрэзӣ

2. чунбидан, ба ҳаракат даромадан; *маҷ.* бедорӣ, бедор шудан; **3.** гардиш, чархидан.

Чунбиши осмон ба нақши худ аст,
Пойбанди тавилаву гала нест. *Анварӣ*

◇ чунбиши гул кушодани гул, гулкушо.

Надарояд ба вақти чунбиши гул,
Гурба дар бонг в-он гаҳе булбул. *Саной*

ЧУНБИШГАРД *چنينش گرد* даврзани, гирдгардӣ.

Пайдо кардани он, ки чунбишгард аз кадом боб бувад... *Ибни Сино*

ЧУНБОН(И)ДАН *چنبانیدن|چنبانیدن* ба чунбиш даровардан (ҷизеро).

Кам аз як дам задан моро агар дар дида хоб ояд,
Ғами ишқат бичунбонад ба гуш-андар ҷарас моро.
Анварӣ

Ангушти ҳайрат ба дандон газида сари худ ме-чунбонид, тааҷҷуб менамуд. *Садри Зиё*

ЧУНД *а. چند* лашкар, сипоҳ, қушун.

ЧУНДӢ *چندى* **1.** мансуб ба чунд; **2.** аскар, сипоҳӣ.

Қайсар ба вазир гуфт, ки тоифае аз чундиёни шумо ба дасти сипоҳи мо гирифтोर шудаанд.
«Равзат-ус-сафо»

ЧУННА|ЧУННАТ *а. چنده|چنت* сипари фарох.

Ҷонаш дар мизробн изтироб чунна гашт. *Авфӣ*

ЧУНОБ|ЧУННОБ *چناب* *ниг.* ҷаноб I.

ЧУНОҲ *а. چناه* гуноҳ.

Бар дари он савмиа Исо сабоҳ,
То ба дам ушон раҳонад аз чуноҳ... *Румӣ*

ЧУНУБ *а. چنوب* *д.* он ки баъд аз муомилаи занашӯй ва эҳтилом ҳанӯз ғусл накардааст; *маҷ.* касиф, нопок.

Гар чунубе зи муғқада бар дари Қабба бигзарад,
Қабба ба лавси каъби ӯ кай фитад аз мутаҳҳарӣ.
Ҳоқонӣ

ЧУНУД *а. چنود* *ч.* чунд.

Бар он замин, ки чунуди аду мақом кунанд,
Зи чарх то гаҳи маҳшар ниҳеби маҳшар буд.

Муиззӣ

Қаюмарс бо вучуди қасрати чунуду ансор,...
фардан-вахидан ба саёҳат машғул гашт.
«Равзат-ус-сафо»

ЧУНУН *а. چنون* ошuftагӣ, девонагӣ, беҳудӣ, ҷиннигӣ.

Дил омад ба худ дар чаҳи он зақан,
Ки зиндон илоҷи чунун омадаст.

Қамоли Хучандӣ

Гар на ба дашти чунун роҳнаварди туам,
Ин ҳама дар пой ман хори муғелони кист? *Туграл*
чунуни даврӣ чунуне, ки дар ҳар чанд вақт такрор меёбад ва махсусан дар фасли баҳорон шиддат мекунад.

Чу гирдбод ба саргаштагӣ алам созад
Чунуни даврини ман хоки ин биёбонро. *Соиб*

маҷлиси чунун киноя аз маҷлиси риндон.

Мабоҳисе, ки дар он маҷлиси чунун мерафт,
Варои мадрасаву қолу қили масъала буд. *Ҳофиз*
чунун варзидан чунун доштан, девонавор рафтор
кардан.

Чунун варзидаам дар кӯи хубон, Мушфиқӣ, умре,
Кучо аз панди мардум баъд аз ин фарзона хоҳам
шуд? *Мушфиқӣ*

чунун шудан ҷинний шудан, девона шудан.

Манам, ки ҳеҷ нагуям ба ҷуз хавотири худро,
Ки хотирам нафасе ақл гашту боз чунун шуд.
Шамси Табрезӣ

ЧУНУНКАДА چون کده ҷиннихона; ◇ ин чунункада ки-
ноя аз дунё.

Дар ин чунункада ибратнишони сайди тилисм,
Ки яъс хотири уммедворро монад. *Савдо*

ЧУНУНМИЗОҚ چون ميزاج девонамизоқ, девонатабъ.

Ва агар аз ту баъд аз ту пурсанд, гуянд: Марде
буд чунунмизоқ. *Аҳмади Дониш*

ЧУРАЪ а. جرع ч. чуръа.

Фалак соғар аз моҳи нав пеш дорад,
Чу соқӣ чуръа бозрезад зи чомат. *Анварӣ*

ЧУРГА||ЧИРГА||ЧАРГА м. جرگه ҳалқа задан, давра ка-
шидан, халқавор қатор шудани мардум; давра задани
мардум барон дар миёна гирифтани сайд.

[Ҳалокухон] фармон дод, то саворон бар мадор
истода чурга кашиданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ба мучиби фармуда чурга зада, ... рӯзи дигар
чурга ба ҳам расида, сайди фаровон афканданд.
«Равзат-ус-сафо»

ЧУРГАОРО(И)||ЧАРГАОРО(И) (ى) جرگه آرا تашкилкунан-
даи чурга.

Мукаддаминишинони даргоҳи шох
Ҳама чургаорон он сайдгоҳ. *Ҳотифӣ*

ЧУРМ а. جرم гуноҳ; айб.

Маро чун бувад доман аз чурм пок,
Надорам зи хубси бадандеш бок. *Савдӣ*

Гар ту ба чурми ошиқӣ касди ҳалоки ман кунӣ,
Мучиби сад гунаҳ шавад даввии бегуноҳиям.

Ҳилолӣ

ЧУРМКОР چرم کار гунаҳгор; айбдор.

Бандаи чурмкор дар мақоми хорӣ ба пой истода
суханони бемуҳобо гуянд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЧУРМНОҚ چرم ناک гунаҳгор; айбдор.

Чурмнок аст, маломат макунедаш, ки карим
Бар гунаҳгор нагирад, чу зи дар бозмад. *Савдӣ*

ЧУРОНҒОР||ЧУРУНҒОР м. چرانغار|جرنگار фавҷи тарафи
чапи лашкар; майсаран лашкар.

Аммо буронғори лашкари Табрес чуронғори
амир Муҳаммадро дар пасқул ронда, ҷаноби Мубо-
ризиро дар миён гирифтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧУРРА چره наринаи ҳар ҷонвари чаранда ва паранда,
маҳсусан бози нар.

Даромад шаҳ аз меҳри он нӯшу ноз
Бад-он чурраи кабк чун чуррабоз. *Низомӣ*
Чу омад бар сабо озодсарве,
Чу бози чурра бар пушти тазарве.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ЧУРРАБОЗ چرمباز бози нар.

Зи як су чуррабозони сабукҳез
Ба хуни сайд карда чангро тез. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЧУРУНҒОР м. چرنگار ниг. чуронғор.

ЧУРЪА а. جرع култ, миқдори як дам кашидани нӯшо-
баҳо; миқдори каме аз шароб; андаке аз ҳар нӯшида-
нӣ.

Бархез, соқие, ба карам чуръае бирез
Бар ошиқони ғамзада з-он ҷоми ғамзидо. *Ҷомӣ*
Ифтори шом ба ду-се хурмо ва саҳар ба ду-се
луқма нон ва ду-се чуръа шир ва асал овардам.

Аҳмади Дониш

◇ **чуръаи роҳ** миқдори як дам кашидан аз шароб; ки-
ноя аз ҷоми май.

Сулаймоншоҳ аксар авқотро ба лаҳву лабӣ
рӯзгор гузаронида, дар сабоху равоҳ чуръаи роҳ
аз каф намениҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

ЧУРЪАДОН چرعه دان зарфи шароб.

Дар ҷоми садаф ду баҳру бар дод,
Як Даҷла ба чуръадон фуру рехт. *Ҳоқонӣ*
Аз пай чуръадони маҷлиси ту
Тинати одаи сафол шуда. *Ироқӣ*

ЧУРЪАТ а. چرته|جرته далерӣ, ҷасорат, бебоқӣ.

... Чуръате намуд ва суол кард. *Авфӣ*

[Ҳисолуддин] чун ба воситаи қарибат чуръате
дошт, мутлақо бо подшоҳ гуфт, ки муборак набошад
қасди хонадони хилофат кардан.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ЧУССА а. چته пайкар; бадан, тан.

Фармуд, то ҷуссаи уро ба дор карданд.

«Таврихи Байҳақӣ»

ЧУСТАН چستن кофтуков кардан; хостан, талаб кардан.

Пас андарёфти сабаби ишқ он бузургӣ бувад
ва ишқ сабаби монандагӣ чустан бувад. *Ибни Сино*
Мачу дурустии аҳд аз ҷаҳони сустниҳод,
Ки ин аҷуза арӯси хазор домод аст. *Ҳофиз*
Шаб дили гумгашта меҷустам ба гирди кӯи у,
Гуфт: Эй бедил, чӣ меҷӯӣ ба гирди кӯи ман.

Ҳилолӣ

ЧУСТУЧУ(И) چستجو(ى) кофтуков; талаб.

Ҳар дам ба ҷустуҷӯи ту сад бор оям сӯи ту,
Ҳар бор пешӣ рӯи ту хоҳам, ки мирам борҳо.

Ҳилолӣ

Чун ҷустуҷӯӣ карданд, дар миёни Юсуф ёфтанд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ЧУФТ چفت 1. ҳар чиз, ки дугона аст, ду дона аз як
чиз.

Усто дар бағали худ чанд чуфт кафши заифона
дошт. *Садрӣ Зиё*

2. нар ва мода (ҳар ду); 3. ҳамсар, ҳамболин (зан ё шӯй).

Чаҳорӯм Алӣ буд чуфти Батул. *Фирдавсӣ*
чуфти ҳалол зани никоҳӣ, зани қонуний.

Мояву мулк ҳасту ситру ҷамол,
Беҳ аз ин кай расӣ ба чуфти ҳалол. *Низомӣ*
чуфт гирифтагӣ а) аз парандаю чаранда як нару як мода гирифтагӣ.

Аз ҳар ҷинсе чуфте бигир. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
б) зан гирифтагӣ.

Шунидаам, ки дар ин рӯзҳо куҳан пире
Хаёл баст ба пиронасар, ки гирад чуфт. *Саъдӣ*

4. чуфти гови заминрон.

Барзгар рафту нону дуг бибурд,
Молаву чуфту досу йуғ бибурд. *Саной*

Ва агар касе хостӣ, ки як чуфт гов замин харад,
дар сол натавонистӣ ва агар биёфти, ҳар чуфте ба
дувоздаҳ ҳазор дирами санги нуқра боистӣ хари-
дан. «*Таърихи Наршахӣ*»

5. ҳамроҳ; шарик.

Ман ба ҳар ҷамъияте нолон шудам,
Чуфти бадҳолону хушҳолон шудам. *Румӣ*
Эй, монда ман аз ҷамоли ту фард,
Ҳичрони ту чуфти меҳнатам кард. *Анварӣ*

6. монанд, баробар, назир, ҳамто.

Чуфти маҳӣ, агарчи ба хубит чуфт нест,
Ёри шахӣ, агарчи ба хубит ёр нест. *Муиззӣ*

ЧУФТА چفته чуфтагӣ, лагад; **чуфта задан** чуфтагӣ задан,
бо ду пой ақиб баробар лагад задан.

Биғурриду як чуфта зад бар сараш,
Ба хок андаромад сару афсараш. *Фирдавсӣ*

ЧУФТҲОҶ چفتخواه 1. касе ё чизе, ки монанди худро
талаб мекунад.

Ҳаст ҳар чуфте зи олам чуфтҳоҷ,
Рост ҳамчун қаҳрабову барги қоҳ. *Румӣ*

2. ҷӯяндаи ҳамсар, занталаб.

ЧУФТӢ چفتى 1. якҷо будан, ҳамроҳ будан; наздик бу-
дан.

Або ганҷу девор чуфтӣ макун,
Зи баҳри салеҳ эҷ зуфтӣ макун. *Фирдавсӣ*

2. ҳамсарӣ (шавҳарӣ ва ё занӣ, завҷагӣ).

Ман ба чуфтӣ туро писандидам,
Ки ҷавонмардии туро дидам. *Низомӣ*.

ЧУФТЧҶҮ (И) چفتچوئى *ниг.* чуфтҳоҷ.

Сипаҳбуд суви коҳ бинҳод рӯй,
Чунон чун бувад мардуми чуфтҷӯй. (2) *Фирдавсӣ*

ЧУФУН а. چفون ч. чафн.

Хоки роҳе, ки бар ӯ мегузари, сокин бош,
Ки уюн асту чуфун асту худуд асту қудуд. *Саъдӣ*

ЧУШША چشه остини пероҳан, остини курта.

Чун чушша фишонӣ, эй писар, дар кӯям,
Хоки кадамат чу мушк дар дида занам. *Рӯдакӣ*

ЧҶҮОШ а. چيوش ч. чайш.

Буруни ӯ зи бало пурхурушу ҷӯши ҷуош,
Даруни ӯ зи сафо ҷои зикру истиғфор. *Бадри Чочӣ*

ЧУҶД چد *ниг.* чуғд.

Ба табъ чуғд шавад, ҳар кӣ душмани ту бувад,
Ки чуғдвор начӯяд магар диёри хароб. *Муиззӣ*

ЧУҶРӢ چوگرى чуғрот, чуғрот.

В-он зар аз ту боз хоҳад он, ки то акнун аз ӯ
Чуғрӣ хурдӣ ҳамею тоифио левланг.

«*Луғати фурс*»

ЧУҶАЛО а. چهل ч. чоҳил.

Ва маснади қазову риёсат дар Уҳдаи чуҷало ва
бедиёнатон аст. *Аҳмади Дониш*

ЧУҶҶУД I а. چهود яҳудӣ, фарде аз халқи яҳудӣ.

Дар ақди байъи сарое мутараддид будам, чуҷуде
гуфт: Бихар, ки ман аз гадоёни ин маҳаллатам.
Саъдӣ

ЧУҶҶУД II а. چود инкор, инкор кардан; доништа инкор
кардан.

Аз бағал ӯ низ тӯморе намуд,
То баромад ҳар дуру хашму чуҷуд. *Рӯмӣ*

Ин нобиноии худро ба чуҷуду инкори он анвору
осор, ки аз машриқ то мағриб гирифтааст, изҳор
кунамд. *Ҷомӣ*

ЧУҶҶОЛ а. چال ч. чоҳил.

Чуҷҷол дар танаъуму арбоби фазлро
Бе сад ҳазор ғусса яке нон намерасад.

«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Ҳақиме, ки бо чуҷҷол дарафтад, бояд ки тавақ-
қун иззат надорад. *Саъдӣ*

ЧҶҶ(Ӣ) چوئى *асоси замони ҳозираи чустан.*

ЧҶҶ(Ӣ) چوئى наҳри хурд, ҷадвали об.

Обро бибриду ҷӯро пок кард,
Баъд аз он дар ҷӯ равон кард оби хӯрд. *Румӣ*

ҷӯи равон ҷӯе, ки обаш ҷорист.

Бихӯр инро, ки расидат, манеҳ аз баҳри захира
Ки ту бар ҷӯи равонӣ, чу бихӯрдӣ, дигар ояд.
Шамси Табрезӣ

◇ **ба ҷӯи боз омадани оби рафта киноя аз бозгашта-
ни бахту саодат ва давлати рафта.**

Рафт он оби ҳаёт аз ҷӯйбори чашми ман,
Кай бувад, ё раб, ки оби рафта боз ояд ба ҷӯ?

Ҳилолӣ

**дар ҷӯи касе будани об киноя аз соҳиби давлату иқ-
бол будани касе, комъёб будан; пешрав будани кору
бори ӯ.**

Об дар ҷӯи тусту чарх чу гил
Душманонро лагадсипар дорад. *Анварӣ*

ЧҶҶАК||ЧҶҶАК چوگک||چوگک ҷӯча; мурғаки бисъёр
майда; гунҷишк.

Оху бо шер кай тавонад кӯшид,
Чӯгак бо боз кай тавонад паррид. *Манучехрӣ*

ЧҶҶИЗАН چوگى زن лулизан.

Чӯғизанони шаҳру мазангони бодия
Доранд бар фатонату идрокат офарин. *Савдо*

ЧҶҶӢ چوگى лулӣ.

Гуянд, ки дар он вилоят ҷӯғиён бисъёр бошанд,
ки умрашон ба шашсад — ҳафтсад расида бошад.
«*Равзат-ус-сафо*»

ЧҮЁ جویا чўянда, талабанда.

Парастандаи озу чўён кин
Ба гетӣ зи кас нашнавад офарин. *Фирдавсӣ*
Чун бидиданд халқ рӯяшро,
Ҳама чўё шуданд кӯяшро. *Саной*

◇ **чўён** ҳол шудан аз ахвол хабар гирифтан, хол-пурсӣ кардан.

Шак накардам, ки гузори роҳ аст, фақат ба чи-хати чўёи ҳол шудан ворид гашта. *Садри Зиё*

ЧҮЁН جویان кофтуковкунанда, чўянда.

Дили гумкарда дар ин шаҳр на ман мечўям,
Ҳеч кас нест, ки матлуби маро чўён нест. *Савдӣ*
Чу Яъқуб бе пури дилбанди хеш
Ба ҳар гуша чўёни фарзанди хеш. *Хочу*

ЧҮЖА||ЧҮЗА جوزه|جوزه чўча.

То сахар хар шаб чунон чун метапам,
Чўзаи зинда тапад бар бобзан. *Оғочӣ*

Чун панди фурумоя суи чўжа гирояд,
Шоҳини ситанба ба тазарвон кунад оҳанг. *Чуллоб*

ЧҮЖАГАК||ЧҮЖАКАК جوجگک|جوجگک чўҷаи нав аз тухм баромада, чўҷаи хурд.

Обӣ чу яке чўжак аз хоя бичаста,
Чун чўжагакон бар тани ӯ мӯй нараста.

Манучеҳрӣ

ЧҮЗА جوزه *ниг.* чўжа.

чўй جوی *ниг.* чў(й).

чўй جوی *ниг.* чў(й).

ЧҮЙБОР جوبيار 1. чое, ки чўи бисъёр дорад; 2. чўи калон.

Аз ин пас кунун то на бас рӯзгор
Шавад чун биҳишт он лаби чўйбор. *Фирдавсӣ*

Ашки ҳасрат аз чашмам ҳамчу чўйбор ояд,
Ғам бағалкушо чун мавҷ бар сари канор ояд. *Сайидо*

ЧҮЙКАН جویکن касе, ки чўй меканад.

Ҳама регрезу ҳама чўйкан,
Ба даҳ пушт наддофу деворзан. *Сайидо*

ЧҮКАК جوكک *ниг.* чўгак.

ЧҮЛАҚӢ جولقی каландар ва дарवेशи шолпӯш, пашми-напӯш, жандапӯш.

Ногаҳонӣ чўлақие мегузашт
Бо сари бему, чу пушти тосу ташт. *Румӣ*

ЧҮЛАҲА جولهه 1. *ниг.* чўлоҳа; 2. наддоф, ҳаллоҷ, ҳал-лоҷикунанда.

Тире, ки қавси чўлаҳаро ҳам намедихад,
Бар рӯи оҳанин сипаророй мезанӣ. *Бадри Чоқӣ*

ЧҮЛОҲ جولهه бофанда.

Монда қолаб тижӣ зи риштаи ох,
Синаҳо ҳамчу моқуи чўлоҳ. *Бедил*

ЧҮЛОҲА جولاها *ниг.* чўлоҳ.

ЧҮР جور 1. монанд; мувофиқ, мутобик; 2. *маҷ.* ҳамроҳ; ҳамдам, ҳамсӯхбат.

Боргоҳат Қаббаи омолу даргоҳат ҳарам,
Маҷлисаат фирдавсу кавсар чому соқӣ чӯр бод!
Анварӣ

ЧҮУЛБАҚАР ا. جوع البقر *ниг.* чўулқалб.

Пас ба паҳлу гашт он хар то сахар,
Он хари бечора аз чўулбақар. *Румӣ*

Хари мискини муддати мадид ба иллати чўулба-қар мубтало буда, ... оғози хӯрдан кард.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

ЧҮУЛКАЛБ جوع الكلب бемории пурхӯрӣ, ки гирифтори ин беморӣ бо хӯрдан сер намешавад.

Хоксориро чу оташ толеу чун мор бахт,
Дода чуулқалбу дар хон қаҳти нон анғехта. *Ҳоқонӣ*
Сағ ... рӯбоҳро аз ҳам бардарид ва ба миқдоре аз вай чўулқалбро таскин дод. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

чӯш جوش *асоси замони ҳозираи чўшидан.*

ЧҮШ I جوش 1. чўшиши об ва моеоти дигар бо таъсири оташ; 2. *маҷ.* ғирев, хурӯш, туғён, шӯр; ҳаяҷон.

Чон зи ту нӯш мекунад, дил зи ту чӯш мекунад,
Ақл хурӯш мекунад, бе ту ба сар намешавад.

Шамси Табретӣ

чӯш задан а) чўшидан; б) *маҷ.* ба ҳаяҷону ғиреву шӯр омадан.

Зи тоби оташи савдон ишқаш
Ба сони дег доим мезанам чӯш. *Ҳофиз*

в) *маҷ.* хашмгин шудан, ба ғазаб омадан; г) бо туғён берун омадан, бо туғён қорӣ шудан (-и об ва ғ.).

Гулоби хурраи зад аз дилам чӯш,
Кашидам шодмоние дар оғӯш. *Сайидо*

ба чӯш баромадани мағз (ё дил) *маҷ.* пурҳаяҷон ва хашмгин шудан.

Фаридун бад-у паҳн бикшод гӯш,
Чу бишнид, мағзаш баромад ба чӯш. *Фирдавсӣ*

Дили шоҳбачча баромад ба чӯш,
Сипоҳ анҷуман карду бикшод гӯш. *Фирдавсӣ*

ба чӯш овардан а) чўшондан; б) *маҷ.* ба шӯру ҳаяҷон овардан.

Боз дӯш он санами ишвафуруш
Шаҳре аз валвала овард ба чӯш. *Анварӣ*

ба чӯш омадан а) чўшидан; б) *маҷ.* шӯру ҳаяҷон пайдо кардан.

Зи лашкар ҳама кишвар омад ба чӯш,
Зи гетӣ баромад саросар хурӯш. *Фирдавсӣ*

ба чӯш омадани май чўшида ба қиём расидани май; тайёр шудани май.

Рӯза як сӯ шуду ид омаду дилхо бархост.
Май зи хумхона ба чӯш омаду май бояд хост.
Ҳофиз

◇ **чӯши гул** фаровонии гул; *киноя* аз фасли баҳор.

Машав ғамгин, дари майхонаро гар муҳтасиб гил зад,
Ки чӯши гул шароби лаълфом овард мастонро. *Соиб*

чӯши лола *киноя* аз бисъёри ва анбӯҳии лола.

3-остини шоҳи гул фаввори хун сар кашид,
Домани саҳро зи чӯши лола дашти Қарбалост.
Сайидо

чӯши оташ шӯълавари оташ, забоназани оташ; **чӯши оташ баромадан** аз касе оташин ва пурқаҳру ға-заб шудани касе.

Чун ки хонанда хонд нома тамом,
 Чӯши оташ баромад аз Баҳром. *Низомӣ*

ЧҶШИ ранг киноя аз баландӣ ва пурчилоии ранг.

Зи чӯши ранги шангарфаш пиёла
 Намоён карда худро ҳамчу лола. *Сайидо*

ЧҶШИ харидорон бисёрӣ ва шӯру ғавғон харидорон.

Маро чӯши харидоронш куштаст,
 Ба болои хамираш ҷанги мушт аст. *Сайидо*

ЧҶШ II جوش номи рӯзи чордахӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Ҳамеша, то ки гаҳе меҳр ояду гаҳ дай,
 Ҳамеша, то ки гаҳе тир ояду гаҳ чӯш. *Ломей*

Май хӯр, к-ат бод нӯш бар суману пилгӯш
 Рӯзи рашу рому чӯш, рӯзи хуру моҳу бод.

Манучехрӣ

ЧҶША جوشе ранги сурхи баланд.

Давоти чӯшай у ғунҷай гул,
 Қаламдонаш бувад минқори булбул. *Сайидо*

ЧҶШИДАН جوشيدان 1. ба чӯш омадани об ё моеи дигар

ба воситаи оташ ва ҳарорати дигар; 2. маҷ. ба изти-
 роб ва шӯру ҳаяҷон омадан.

Агар сард гӯям бар ин шӯхчашм,
 Бичӯшад дилаш, гарм гардад зи хашм. *Фирдавсӣ*

3. дамидан; ба ҳолати обхез омадан, туғъён кардан.
 Даръё бичӯшид. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

4. маҷ. бо ғайрат ва саъю кӯшиш ба кор баромадан.

Чандонат ба ҳуш орам, ки ночор бичӯшӣ ва бе
 ихтиёр бикӯшӣ. *Савдо*

5. маҷ. саъй ва талош кардан ба беҳудагӣ.

Нигар, то начӯшӣ ба кирдори Тӯс,
 Набандӣ ба ҳар кор бар пил кӯс. *Фирдавсӣ*

6. маҷ. ғалаён ва шӯриш кардан.

Араби Бани-Шайбон бичӯшиданд, Муътазид худ
 сипоҳ бигирифт ва бирафт. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ЧҶШИШ جوشش 1. чӯшидани об ва моеоти дигар бо

таъсири оташ; 2. шӯр, ҳаяҷон; туғъён.

Чӯшиши даръёи фазлат неку бадро шомил аст,
 Гарчи аз бад бадтарам, ҳошо ки монам бе насиб.
Ҷомӣ

ЧҶШОН جوشان 1. чӯшанда, ба чӯш даромада.

Зи дарди Сиёвуш хурушон будам,
 Чу бар оташи тез чӯшон будам. *Фирдавсӣ*

2. пурчӯшу хуруш, пуршӯру ҳаяҷон; дамида, туғъ-
 ён карда; даръёи чӯшон даръён пурталотум, баҳри
 пур туғъён, оби пурмавҷ ва ба ҳолати обхез омада.

Ба ҷанг-андарун гурзу дил пур зи кин,
 Чу даръёи чӯшон хурушон замин. *Фирдавсӣ*

Чу даръёи чӯшон даромад ба мавҷ,
 Бар он сон, ки мавҷаш баромад ба авҷ. *Ҳочу*

ЧҶЪ a. جوع гуруснагӣ.

Шабонгах яке бар дараш тӯша хост,
 Ки аз заъфи чӯаш қадам барнахост. *Савдӣ*

Бозандаро лашқари чӯъ бар кишвари бадан мус-
 тавлӣ шуда буд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ЧҶҲЯНДАГӢ چوينداگي ҷустуҷӯкунандагӣ, кофтуковкунан-
 дагӣ, талабкунандагӣ.

Наёбад мурод, он ки чӯянда нест,
 Ки чӯяндагӣ айни ёбандагист. *Ҳочу*

ЧҶҶА جوجه чӯҷа, бачаи мурғ.

ЧҶҶАГАК چوچگك чӯҷаи хурд.

Эй чӯҷагак, ба солу ба боло баланд зех!
 Эй бо ду зулфи бофтаи чун каманд, зех!

Абутоҳири Фазл

МИФТОҲИ КАЛИМАҲОИ
ФАРҲАНГ БА АЛИФБОИ
АРАБИИ ТОҶИҚИ

مفتاح کلمه‌های فرهنگ به الفبای عربی تاجیکی

АЛИФБОИ АРАБИИ ТОҶИҚИ ВА МУРОДИФҶОИ ҲОЗИРАИ ОН

الفبای عربی تاجیکی و مرادفهای حاضرۀ آن

آ	ذ	غ
o	з	Ғ
ا, и, э, у, ў, 1, 1	ر	ф
ب	ز	ق
б	з	қ
پ	ژ	ک
п	ж	к
ت	س	گ
т	с	г
ث	ش	ل
с	ш	л
ج	ص	م
ҷ	ص	м
ч	ض	ن
ч	з	н
ح	ط	و
х	т	в, у, ў
خ	ظ	о
х	з	х
د	ع	ی
д	ъ 2, ۲	и, е, й

1. Хондани харфи | бо аломатҳои фатҳа, касра ва замма вобаста аст: | — а, | — и (пеш аз Ҳ, Ҷ ва Ғ — э).

2. Дар имлои ҳозираи тоҷикӣ дар аввали калима навишта ва хонда намешавад, дар миёна ва охири калима бо ҳарфи ъ ишора мешавад.

1. خواندن حرف | با علامتهای فتحه، کسره و ضمه وابسته است: | — а, | — и (پیش از Ҳ, Ҷ, Ғ — э).

2. Дар амлаи حاضرۀ тاجикикӣ дар аввал калмае ноштане ва خوانдене нмишуде, дар миан ва Ахр калме ба харф ъ ашаре ميشуд.

оронш	آرایش	озори I	آذاری I	оходуннос	آحادالناس	оташгар	آتشگر
орд	آرد	озар I, II, IV	آذر I, II, IV	ох	آخ	оташгарй	آتشگری
ордбез	آردбез	озарафруз	آذرافروز	охол	آخال	оташгун	آتشگون
орзу(й)	آرزو(й)	озароин	آذраин	охтан	آختн	оташгах	آتشگاه
орзубахш	آرزубахш	озарбарзин	آذربарзин	охта	آخته	оташгир	آتشگیر
орзупазир	آرزوپазир	озарбахром	آذربерам	охиз	آخذ	оташги-	آتشگیره آتшگیرک
орзутимсол	آرزутимсол	озарпараст	آذرپرست	охир	آخر	ра II оташгирак	آتшگیره I
орзусанч	آرزوسنج	озурахш	آзурахш	охур	آхур	оташгира I	آتشگیره I
орзукада	آرزوكده	озархуш	آذرхуш	охируламр	آخرالامر	оташлибос	آتشلباس
орзуманд	آرزومند	озрахш	آذرخش	охируззамон	آخرالزمان	оташмизоч	آتشمизاج
орзумандй	آرزومندی	озарахш	آзарахш	охурбек	آхрибек	оташмизочй	آتشمизاجي
орзуй	آرزوي	озарзардушт	آذرзрдшт	охирбин	آхрибин	оташманиш	آتشمانيش
орастан	آراستن	озарфазо	آذرфза	охирбини	آхрибини	оташнок	آتشناк
оруғда	آرغده	озаркада	آذرкаде	охират	آхрат	оташнишон	آتشنشان
ормон	آрман	озаркеш	آذرкеш	охурчй	آхурчи	оташнишан	آتشنشين
орамда	آرمده	озаргушасп	آذرگشсп	охирзамон	آхризман	оташнигоҳ	آتшнигоҳ
орамидагй	آрамيداگي	озаргун	آذرگون	охурсолор	آхурсолар	оташново	آتشناوا
орамидан	آراميدان	озрам	آзرم	охура охурак	آхуре آхурк	оташновой	آتشناوي
орамиде	آراميده	озарм I	آзарм I	охирин	آхрин	оташнихеб	آتشنихеб
оран	آرن	озармох	آзармох	охшич охшиг	آхшич آхшиг	оташвор	آتшвар
оранч	آرنچ	озармехр	آзармехр	охур	آхур	оташваш	آتшваш
оринч	آرينچ	озаранг	آзаранг	охурбек	آхурбек	оташй	آتشي
оранг I, II, III, IV	آرانگ I, II, III, IV	озарнуш	آзарнуш	охурчй	آхурчи	оташин	آتшин
орангзрд	آرانگزرده	озарй I, II	آзарй I, II	охурсолор	آхурсолар	оташинпанча	آتшинпанچه
оруғ оруқ	آروغ آروق	озариюн озарьон	آذاريون آзарьон	охура охурак	آхуре آхурк	оташинчон	آتшинچان
оре	آري	озуқ озуқа	آذوق آذوقه	охунд	آхунд	оташинчилва	آتшинчилوا
орег	آريغ	озун	آزون	охунди	آхунди	оташинчавлон	آتшинچاولان
оз	آز	озин	آзин	одоб	آداب	оташинхона	آتшинخانه
озод	آزاد	ороз	آروز	одобдон	آدابدان	оташинху(й)	آتшинخوي(й)
озодчехр	آزادچهر	оростагй	آراستاگي	одош	آداهش	оташинру(й)	آتшинروي(й)
озодзод	آزادزاد	оростан	آراستن	одарахш	آдарэхш	оташинмхлаб	آتшинمخلاб
озодсарв	آزادسارو	ороста	آراسته	одрахш	آдрахш	отун	آتون
озодкард(a)	آزادکرد(а)	ором	آرام	одрам одрарм	آдрам آдрарм	отъёмй	آتيامي
озодагй	آزاداگي	оромбахш	آرامباхш	одаранг	آдаранг	осор	آتار
озодмард	آزادمرد	оромдех	آрамده	одам	آдам	осом	Атам
озодмардй	آزادمردي	оромсүз	آрамсوز	одамзод(a)	آдамزاد(а)	осим	Атам
озодмева	آزادمева	оромиш	آراميш	одамй	آدامي	очол	Ачал
озоднома	آزادنامه	оромфазо	آрамфза	одами(й)ят	آدامي(й)ят	очом	Ачам
озодвор	آزادوار	оромгоҳ	آрамгоҳ	одамихор(a)	آدامихор(а)	очур	Ачур
озода	آزاده	оромгузинй	آрамгузинي	одамизод(a)	آдамизاد(а)	очил I	Ачил I
озодаху(й)	آزادهخوي(й)	оромгах	آрамگاه	одамисиратй	آدامисيراتي	очинг	Ачинг
озодасарв	آزادسارو	оромгир	آрамگیر	одамигарй	آدامигاري	очидан	Ачидан
озодамард	آزادمرد	оромй	آرامي	ода	آده	очор I, II	Ачар I, II
озодамардум	آزادمردم	оромидагй	آрамيداگي	одиянда	آدينده	очордан очо-	Ачардан Ачаридан
озодамардй	آزادمردي	оромидан	آراميدان	одина	آдинه	ридан	Ачардан
озодй	آزادي	оромиде	آراميده	озор I	آذار I	оход	آحاد

ошнору (й) (آشناروری)	оса	آسان نیوش	آزار II
ошновар	осй	آسانی	آزاردن
ошнох	осиё	آسایش	آزاردن
ошной	осиёб	آستان	آزارش
ошуб	осиёбан	آستان بوس	آزارمند
ошуббор	осиёбони	آستان روب	آزاري II
ошубкор	осиёچارх	آستانه	آزپرست
ошубгустар	осиёсанг	آستر I, II	آزخ
ошубидан	осеб	آستي	آزر III
ошӯғ	осема	آستين	آزرد
ошьён ошьёна	осемасар	آستين افشانی	آزردزد
آشيانه	آسيمه سر	آستين فشان	آزردن
آصف	осемасор	آسرنگ	آزردن
آصف جاه	осеманазар	آسره	آزده
آصفى	осеван	آسغه	آزده پشت
آغا	ош	آسمان	آزده خاطر
آغار	ошом	آسمان	آزده دل
آгаридان	ошомидан	آسمان اساس	آزرم II
آغاز	ошпаз	آسمان تاز	آزرم جو (й)
آغازيدان	ошти	آسمان تخت	آزرم جو (й)
آغال I, II	оштихуре	آسمان خيز	آزرم گه
آغالش	ошuftаги	آسمان دره	آزرم گه
آغاليدان	ошuftان	آسمانداره	آزرم گه
آغر	ошuftاбахт	آسمانروز	آزرم گه
آغرده	ошuftахол	آسمان زده	آزرم گه
آغش	ошuftахолй	آسمان ساي	آزرم گه
آغشان	ошuftахотир	آسمان سنج	آزرم گه
آغشان	ошuftاديل	آسمان سير	آزرم گه
آغشا	ошuftاديلي	آسمان شتاب	آزرم گه
آغшта	ошuftادимоғи	آسمان فر	آزرم گه
آغل I	ошuftاروز	آسمان فرهنگ	آزرم گه
آغنده	ошuftاروزгор	آسمان گر	آزرم گه
آغوش	ошuftасаман	آسمان گون	آزرم گه
آغل	ошuftакар	آسمان گون	آزرم گه
آغيل II	ошuftакори	آسمان گون	آزرم گه
آفات	ошuftамағз	آسمان گون	آزرم گه
آفاق	ошuftахوش	آسمان گون	آزرم گه
آفاق بند	ошкар	آسمان گون	آزرم گه
آفاق گرد	ошкор	آسمان گون	آزرم گه
آفاق گردیده	ошкوب	آسمان گون	آزرم گه
آفاق گستر	ошкوب	آسمان گون	آزرم گه
آفاق گیر	ошкوب	آسمان گون	آزرم گه
آفاقي	ошкوب	آسمان گون	آزرم گه
آفات	ошкوب	آسمان گون	آزرم گه
آفتاب	ошкوب	آسمان گون	آزرم گه
آفتاب پرست	ошкوب	آسمان گون	آزرم گه

ачнаби	اجنبی	асвоб	اثواب	атобак	اتابک	абил	اہل
ачнабия	اجنبیہ	асир I	اثير I	утоға	اتاغہ	аблаг	اہلاغ
ачниҳа	اجتہہ	асим	اثيم	утоқа	اتاقہ	аблаг	اہلاغ
ачина	اجنہ	ичобат	اجابت	утоқадор	اتاقہ دار	аблақ	اہلق
ачинна		учоч	اجاج	атбоъ	اتباع	аблақсавор	اہلقسوار
ачвиба	اجویہ	ичора ичорат	اجارہ اجارت	иттибоъ		аблақй	аблақй
ачвад	اجود	ичоза ичозат	اجازہ اجازت	иттиход	اتحاد	аблак	اہلک
учур	اجور		اجاق	иттихоз	اتخاذ	аблуж	اہلوج
ачир	اجير		ажанб	атроб	اتراب	аблаҳ	اہлах
ачирй	اجيرى		ажбар	утрор	اترار	аблаҳпаноҳ	اہлахпаноҳ
учоқ	اجاق		ичтибо	атрок	اتراک	аблаҳфрибй	اہлахфрибى
ачй	اجى		ичтизоб	иттисоъ	اتساع	аблаҳвор	اہлахвор
аҳодис	احاديث		ичтилоб	иттисоқ	اتساق	аблаҳваш	اہлахваш
аҳосин	احاسن		ичтимоъ	иттисом	اتسام	аблаҳй	اہлахй
ихота ихотат	احاطہ احاطت		ичтино	иттисоф	اتصاف	иблис	اہلبیس
аҳиббо	احبا		ичтиноб	иттисол	اتصال	иблисфн	اہлисфн
аҳбоб	احباب		ичтиход	итъоб	اتعاب	ибн	اہн
аҳбор	احبار		ичҳоф	иттиоз	اتعاض	абна	اہна
эҳтиҷоб	احتجاب		аҷдод	иттифоқ	اتفاق	абнауссабил	اہнауссабил
эҳтиҷоқ	احتجاج		аҷр	иттифоқо	اتفاقا	абнохон	اہнохон
эҳтиҷом	احتجام		аҷра I	иттифоқан	اتفاقاً	ибнуссабил	اہнуссабил
эҳтироз	احتراز		аҷром	иттифоқй	اتفاقي	ибнулъинаб	اہнулъинаб
эҳтирос	احتراس		аҷре аҷрат	атқиё	اتقيا	ибнулғараз	اہнулғараз
эҳтироф	احتراف		аҷро ичро	иттикол	اتكال	ибнуллабун	اہнуллабун
эҳтироқ	احتراق	учрихор учроҳор	аҷри хуар	итлоф	اتلاف	ибнулвақт	اہнулвақт
эҳтиром	احترام		аҷри хур	атлал I	اتلال I	убна	اہна
эҳтисоб	احتساب		аҷза(о)	атам(м)	اتم(م)	абния	اہния
эҳтисобиёт	احتسابيات		аҷсод	итмом	اتمام	абуб	абуб
эҳтишом	احتشام		аҷсом	этмак атмак	اتمک اتمک	абвоб	абвоб
эҳтизор	احتضار		аҷфон	уту II утту	اتو II اتو	абвобулбир	абвобулбир
эҳтиқон	احتقان		аҷал I	утукаш	اتوکش	абвобулбаракат	абвобулбаракат
эҳтикор	احتکار		ажл	иттиҳом	اتهام	абулбашар	абулбашар
		аҷал II аҷалл		ичлос	итъён	اتيان	абавон
эҳтилом	احتلام		аҷлоф	асоса	اثائه	убувват	убувват
эҳтимо(ъ)	احتما احتماء		аҷлол	исбот	اثبات	абавй	абавй
эҳтимол	احتمال		аҷлгиё	асар	اثر	абавият	абавият
эҳтимолот	احتمالات		аҷлла	асарот I	اثرات I	абавйн	абавйн
эҳтиёқ	احتياج		аҷам I	асаркунанда	اثرکننده	абхам I, II	абхам I, II
эҳтиёт	احتياط		аҷмаъ	асқол	اثقال	абҳат	абҳат
эҳтиёткор	احتياطکار		аҷмол	исм I	اثم I	абҳар I, II	абҳар I, II
эҳтиёл	احتيال		аҷмаъ	асмор I	اثمار I	абй	абй
аҳҷор	احجار		аҷмаин	асмон	اثمان	абйёт	абйёт
аҳад	احد		аҷмал	асно	اثنا	абедониш	абедониш
ухуд II		аҷноб I, II	аҷнод	аҷнос		исноъ	абеша
аҳдос I, II	احداث		аҷнод	исношар	اثنا عشر	абьяз	абьяз
эҳдос		аҷнас	аҷнос	исношарй	اثنا عشرى	апюн	апюн
аҳдоқ	احداق						

идом	ادام	ахш	اخش	ахъёнан	احياناً	ахдаб	احدب
идома идомат	ادامه ادامت	ахшоб	اخشاب	ах I, II	اخ	ахади	احدى
адоний	ادانى	ахшам	اخشم	ух		эхдо	احدى الحسنين
адоёб	اداياب	ахшеч	اخشيع	ахбос	ахбаат	ахрор	
адаб	ادب	ахшечон	اخشيجان	ахбор	اخبار	эхроз	احراز
удабо	ادبا	ахас II	اخص	ихбор		ахборот	эхроқ
идбар	ادبار	ихсо	اخصاء	ахборнавис	ахбарновис	эхром I	احرام
адабомуз	ادب آموز	ахассулхавос	اخص الخواص	ахбия	ахбия	эхромбанд	احرام بند
адабпарварда	ادب پرورده	ахзар	اخضر	ахт	ахт	эхромий	احرامى
адабпеша	ادب پيشه	ахтоб	اخطاب	ахтитом	ахттам	ахзоб	احزاب
адабчуб	ادب چوب	ахтор I, II	اخطار	ахтироъ	ахтироъ	аҳзон	احزان
адабистон	ادبستان	ихтор		ахтар	ахтарбин	ахтарбин	
адабсаро(й)	ادب سرا(ى)	ахаф(ф)	اخف	ахтардуз	ахтардуз	эхсос	احساس
адабсанч	ادب سانچ	ихфо	اخفا	ахтарсипоҳ	ахтарсипоҳ	эхсон I	احسان
адабга адаб гә	ادب گاه ادب گه	ахкук	اخكوك	ахтарсӯхта	ахтарсӯхта	аҳсанулқисас	احسن القصص
адабгоҳ адабгах	ادابگوخ ادابگاه	ахгар	اخگر	ахтаршумор	ахтаршумор	аҳсант	احسنت
адабиёт	ادبيات	ахгаросо	اخگراسا	ахтаршинос	ахтаршинос	ахшо(ъ)	احشاء(ء)
идбир	ادبير	ахгаристон	اخگرستان	ахтаргирой	ахтаргирой	ахшом	احشام
иддихор	ادخار	ахгул	اخگل	ахтаргү(й)	ахтаргү(й)	аҳсо(ъ)	احصاء
идхол	ادخال	ихлос	اخلاص	ахтисор	ахтисор	эхсод	احصاء
идроҷ	ادراج	ихлосманд	اخلاصمند	ахтисос	ахтисос	эхсон	احصان
идрар I, II	ادرار	ахлот	اخلاط	ахтитоф	ахтитоф	эхзор	احضار
идрорат	ادارات	ахлоф	اخلاف	ахтифо	ахтифо	аҳфод	احقاد
идрогнома	ادارانامه	ахлоқ	اخلاق	ахтилоҷ	ахтилоҷ	аҳқ(қ)	احق
идрок	ادراك	ихлол	اخلال	ахтилот	ахтилот	аҳқод	احقاد
адрас	ادرس	ахм ахма	اخم اخمه	ахтилопазир	ахтилопазир	аҳқоф	احقاف
иддио иддао	ادعا	ахмару	اخمه رو	ахтилоф	ахтилоф	аҳқар	احقر
адъия	ادعيه	ахмазада	اخمه زده	ахтилофот	ахтилофот	аҳқарӣ	احقارى
идғом	ادغام	ахавот	اخوات	ахтилол	ахтилол	аҳком	احكام
адкен	ادكن	ахвол	اخوال	ахтиноқ	ахтиноқ	эхком	
адилла	ادله	ахвон	اخوان	ахтиё	ахтиё	аҳлом	احلام
идман	ادمان	ахвоншшаётин	اخوان الشياطين	ахз	ахз	эхмод	احمد
адман	ادمن	ахвонуссафо	اخوان الصفا	ахроч	ахроч	аҳмол	احمال
адно	ادنى	ахувват	اخوت	ахрочот	ахрочот	аҳмар	احمر
адаво	ادوات	ахвот	اخوة	ахроби	ахроби	аҳмақ	احمق
адвор I, II	ادوار	ахвар	اخوار	ахриба	ахриба	аҳмақӣ	احمقى
адван	ادون	ахвон	اخوين	ахрича	ахрича	аҳвол I	احوال
адвия	ادويه	ахи	اخى	ахрас	ахрас	аҳвар	احور
адхам	ادهم	ахъёр	اخيار	ахрам	ахрам	ахвот	احوط
адъён	اديان	ахир	اخير	ахрӯ	ахрӯ	ахвал	احول
адиб	اديب	ахира	اخيرا	ахри	ахри	аҳвали	احولى
адим I	اديم	адо	ادا	ахс I	ахс I	аҳия	احيا
адимуззуҳо	اديم الضحى	адот	ادات	ахс II	ахс II	эхъё(ъ)	احياء
изо I, II	اذا	адодон	ادادان	ахсо	ахсо		
изобат	اذابت	адофаҳм	ادافهم	ахссо	ахссо		
изоа изоат	اذاعة اذاعت	адофаҳмӣ	ادافهمى				

армос	арман	арзон	арзон	иртизо	азан
армон	арман	арзоний	арзани	иртизоъ	азхар
ирмон II		арзеш	арзеш	иртиод	
армад	армад	арзан	арзан	иртиош	изъон
армузд I, II	армузд I, II	арзанхора	арзанхора	иртифоъ	азфар
армагон армугон	армагон армугон	арзидан	арзидан	иртифоот	азкор
армагоний армугоний	армагоний армугоний	арзиз	арзиз	иртифоъшнас	азкиё(ъ) I
армагон	армагон	арзизий	арзизий	иртифоқ	излол I
армал	армал	аржанг	аржанг	иртифоҳ	изн } узн }
армала	армала	арс I	арс I	иртиқо	
арменде	арменде	урс II	урс II	иртиқоб	азноб
арнаб	арнаб	ирсол	ирсол	артанг	азвоқ
ирво	ирво	арсалон арслон	арсалон арслон	артангвор	азҳон
ароат	ароат	араш	араш	артангвор	азо I
арвоҳ	арвоҳ	арш I	арш I	иртиҳон	азӣ I
арус	арус	аршад	аршад	иртиҳ	азьёл
урук II уруф	урук II уруф	аршад	аршад	иртиёш	азит
арванд	арванд	арш III	арш III	иртиёз	ар I, II } арр }
арра	арра	арза I	арза I	иртиёз	
арҳоқ	арҳоқ	арзи	арзи	ирс I	араба
арразабон	арразабон	арзё	арзё	арсанг	арачиф
арьёх	арьёх	арзёб	арзёб	арҷ	арадат
арика	арика	арга	арга	ирҷоъ	арадом арадат
аз	аз	арғоб	арғоб	ирҷоф	арадӣ
иза III	иза III	арғаб	арғаб	арҷал	араذل
изохат	изохат	ирғоб	ирғоб	арҷамд	араذل الناس
изар I	изар I	арғав	арғав	арҷамдӣ	аразӣ
азаре	азаре	арғич арғич	арғич арғич	арҷу	арақе арақат
изолат изолат	изолат изолат	арған	арған	арҷанд	арамил
азбас	азбас	арғанда	арғанда	арҷе	аранб
азбаски	азбаски	арғонун арғунун	арғонун арғунун	арҳам	аранк
азбик	азбик	арғонунзан арғунунзан	арғонунзан арғунунзан	арҳам	ариаб
азбикия	азбикия	нунзан	нунзан	ирҳа	ариаб
азх	азх	арғавон арғувон	арғавон арғувон	ирд	ариаб
аздҳом	аздҳом	арғавоний арғувоний	арғавоний арғувоний	урдак	ариаб
аздр	аздр	арғавониранг арғувониранг	арғавониранг арғувониранг	урдак паронӣ	ариаб
аздвоҷ I, II	аздвоҷ I, II	арғун	арғун	ардам	ариаб
аздиёд	аздиёд	арғон	арғон	урду I, II	ариаб
азрак	азрак	арғоъ	арғоъ	урдугоҳ	ариаб
азрақпӯш	азрақпӯш	арғоқ	арғоқ	урдибиҳишт	ариаб
азрақчашм	азрақчашм	арғоъ	арғоъ	урдибиҳишти	ариаб
азрақфом	азрақфом	арқом	арқом	арзал	ариаб
азрақлибос	азрақлибос	арқам	арқам	арзал	ариаб
азрақи I, II	азрақи I, II	арк	арк	арз I, II VII	ариаб
азъоҷ	азъоҷ	аркан	аркан	урз	ариаб
азкиё(ъ) II	азкиё(ъ) II	арг	арг	арзоқ	ариаб
		ирам	ирам	арзон	ариаб

устухон I, II	استخوان	استانیدن استاندن	асбоб	اسباب	азал I
устухонбузург	استخوان بزرگ	истонидан истондан	исбоғ	اسباغ	азлал II
устухонбанди	استخوان بندی	истибдод	асп	اسب	азали
устухонпора	استخوان پاره	истибдол	аспафкан	اسب افکن	азмон
устухондор	استخوان دار	истабр	аспангез	اسب انگيز	азман
устухонриа	استخوان ربا	астиброқ астибрак	аспях	اسبه	азмина
устухонрабо устухонрубо	استخوان ربا استخوان روبا	истабрак истабрак	асптоз	اسب ناز	азимма
устухонфуруши	استخوان فروشي	истибшор	аспар	اسبير	азвоҷ
устухонкорӣ	استخوان كاري	истибсор	аспирғам	اسبيرغم	азун
истидомат	استدامت	истибъод	испарғам испарағм аспарағм	اسبيرغام اسپارغم اسپارغام	азхар
истидонат	استدان	истибок	аспарағм	اسبيرغم	азхр I
истидроҷ	استدراج	истисмор	аспарағ	اسبيرگ	азира
истидрок	استدراك	истисно	аспарлус	اسبيرلوس	азирак
истидъо	استدعا	истисноӣ	испарӣ	اسبيري	аждар
истидлол	استدلال	иетиҷобат	аспириз аспирис	اسبيريز اسبيريس	аждаҳа
истидлолиён	استدلاليان	истижара астижарт	аспист	اسبست	аждаҳабора
астар I, II	استر	истичора истичорат	аспсавор	اسب سوار	аждаҳопайкар
истироҳат	استراحت	истичоза истичозат	аспш	اسبش	аждаҳоху(й)
истироқ	استراق	истичло	аспш	اسبش	аждаҳодуш
истирчоъ	استرجاع	истичлоб	аспш	اسبش	аждаҳашкар
истирҳом	استرحام	истичмоъ	аспш	اسبش	аждаҳашкори
истарх	استرخ	истичмом	аспш	اسبش	аждаҳашкар
истирхо	استرخا	истихола истихолат	аспах	اسبه	аждаҳашкори
истирхос	استرخا خاص	истехбоб	аспахбуд	اسبه بوند	аждаҳафаш
истирдод	استرداد	истехсос	аспахсолор	اسبه سالار	аждаҳок
астардор	استردار	истехсон	аспид	اسبيد	аждаҳокеш
устурдан	استردن	истехзор	аспил	اسبيل	аждаҳоваш
истирзо	استرزا	истехқор	аста усто	استا استو	ажкаҳон
истирфоҳ	استرفاه	истехқоз	усто I	استو I	ажкаҳан
астаранг истаранг	استرنگ	истехқар	устох	استوخ	ас(c)
астарван, устурван	استروان, استوروان	истехқоқ	устоҳӣ	استوحي	аса I
устура I	استرة I	истехқоқӣ	устод	استاد	асатин
астарӣ	استري	истехком	истодондан	استادان	исар I
истизодат	استزاد	истехкомат	истодана	استادانه	асарат
истисъод	استسعاد	истехмом	истодонидан	استادانيدن	асарӣ
истисқо	استسقا	истихара истихорат	истодағӣ	استادگي	асас
истислом	استسلام	истихора истихорат	истодан	استادان	асатир
истисна	استشنا	истихбор	истодвор	استادوار	асатин
истишора истишорат	استشورا استشورات	истихдом	истода	استاده	асофил
истишъор	استشعار	истахр	устоз	استاذ	асоқиға
истишфоъ	استشفاع	истихроҷ	астор	استور	асолиб
истишмом	استشمام	истихфо	истор	استور	асомӣ
истишҳод	استشهاد	истихфиф	истора	استاره	асонид
истисҳоб	استصحاب	истихлос	истофил	استوفيل	асане асант исоат исоа
истислоҳ	استصلاح	истихлоф	устом I	استوم I	асб
истисвоб	استصواب				

استطوانه	استون	استيكرو	استضائه
استورة II	استوه	استيقراب	استيزو استيزوات
اسعاد	استه	استيقرار	استيبات
اسعاف	استهانت	استيقراض	استيطاعت
اسعد	استهزا	استيقصبا	استيطراد
اسغر اسغار	استهلاک	استيقلال	استيطلاب
اسف	استهيدان	استيکونات	استيطلوع
اسفا	استيجاب	استيکбор	استيطلال
اسفار I	استيجاش	استيکتوب	استيظهار
اسفاگوئى	استيزون	استيکشوف	استعاذه استعاذت
اسفل	استير	استيکمال	استيزوا استيزوات
اسفل السافلين	استيزه استيزه	استيکلوب	استعاره استعارت
اسفناچ	استيزهرو	استيلات	استيور استيورات
اسفنج	استيزهرو	استيلاوم I	استيعانت
اسفند I, II	استيزهرو	استيلاق	استيعباد
اسفندارمزم	استيصال	استيلاق	استيعجاب
اسفندوار	استيضياع	استيلاق	استيعجال
اسفهد	استيعاب	استم	استيعداد
اسفهلار	استيفا I	استيموئ	استيعطاف
اسفيد	استيلا	استيمالات	استيعظام
اسفيداچ	استيم	استيمالاتنامه	استيعفو
اسفيدار	استيم	استيمالات	استيعلا
اسفيدبا اسفيدباچ	استيمان	استيمرار	استيلاج
اسفيدبو اسفيدبوچ	استيماناس	استيمزوق	استيلاوم
اسفيدروئى	استيهال	استيمگار	استيلاوم
اسفيدمهراه	استيهال	استينود	استيلاوم
اسقاط	اسخار	استينوباط	استيلاوم
اسقام	اسخار	استينبه	استيلاوم
اسقف	اسخيا	استينچا	استيلاوم
اسكاف	اسد	استينسوخ	استيلاوم
اسكدار	اسدسوار	استينشوق	استيلاوم
اسكراه اسكارا	اسر I	استينشوق	استيلاوم
اسكن	اسرا	استينشوق	استيلاوم
اسكنجيبين	اسرا	استينشوق	استيلاوم
اسكندر	اسرار	استينشوق	استيلاوم
اسكنه	اسراردان	استينشوق	استيلاوم
اسكيزه	اسراف	استينشوق	استيلاوم
اسگدار	اسرافكار	استينشوق	استيلاوم
اسگردور اسگردور	اسرافكارئى	استينشوق	استيلاوم
اسلاف	اسرشتن	استينشوق	استيلاوم
اسلام	اسطبر	استينشوق	استيلاوم
اسلحه	اسطبل	استينشوق	استيلاوم
اسلحه دار	اسطربلاب	استينشوق	استيلاوم
اسلحه ساز	اسطقس	استينشوق	استيلاوم
اسلوب	اسطقسات	استينشوق	استيلاوم
اسليمئى	استيوان	استينشوق	استيلاوم

асфаруллавн اصفراللون	ушкуфа اشكوفه	иштигол اشتغال	исм II اسم
асфарӣ асфарӣ	ушқӯх اشكوه	иштиқоқ اشتقاق	асмо اسماء
асфо асфи	ишқил اشكيل	уштулум اشتلم	исман اسماء
асфиё асфия	ашғол اشغال	иштимол اشتمال	асмор II اسمار
асқоъ асқаъ	ишгарф اشگرف	иштиҳо اشتها	исмоилия اسماعيليه
асл асл	ишмом اشمام	иштиҳор اشتهار	асмар اسمر
асло аслан اصلا اصلا	ашан I, II اشن	иштиёқ اشتياق	усма اسمه
ислоҳ асвлаҳ	ишноб اشناپ	ашҷор اشجار	асан(н) اسن
ислоҳот асвлаҳат	ушнон اشنان	ашҳос اشخاص	иснод اسناد
ислоҳпазир асвлаҳ пзир	ишнуданӣ اشنودانى	ашар(p) اشر	аснан اسنان
аслаъ асвлаъ	ушна اشنه	ашрар اشرار	асинна استه
аслаъсар асвлаъ сар	ашвоқ اشواق	ашроф } اشراف	асав اسو
асли асвли	ишҳод اشهاد	ишроф } اشرف	асвоқ اسواق
асам(м) اصم	ашҳаб اشهب	ишроқ اشراق	усуд } اسود
асноф аснвф	ашҳар اشهر	ашрақиян ашрақиюн اشراقيان اشراقيون	асвад } اسواد
асном аснвм	ашҳал اشهل	ишроқиён ишроқиюн اشروقيان اشروقيون	асвадуллавн اسواداللون
асвот асвот	ашъё (ё) اشياء	ишроқ ашрақ	асҳаб اسهاب
асул асвол	ашъёъ ашйаъ	ашриба ашриба	асҳал اسهل
асил асвил	асобат اصابت	ашраф ашраф	асир II اسير
асила асвила	асобеъ اصابع	ашрафи ашрафи	асирӣ асирӣ
асоат III اصاعت	асоғир اصاغر	ашъор } اشعار	асиф асиф
асофа асофат اصافه اصافت	асолат اصالت	ишъол اشعال	асъила асъила
асоат II اصافة اصائت	асбаъ асбаъ اصبع	аше ашиа	ашарат اشارات
асҳо асҳи	асах(x) اصح	ашғол اشغال	ашара ашарат اشاره اشارت
асҳия асҳият اصحيه اصحيت	асҳоб اصحاب	ишғоқ اشفاق	ашаъ ашаът اصاعت اشعاع
асҳод асҳод	асҳобулғараз اصحابالغرض	ашқар ашқар	ашоқ ашоқ
азор } اضرار	асдор асдор	ашқия ашқия	ашбах I اشباح
изрор } اضرار	асдоф асдоф	ашк ашк	ишбоъ ашбаъ
изтироб اضطراب	асдиқо асдиқо	ашкар ашкар	ашбоҳ II اشباه
изтирор اضطرار	асрор асрор	ашқарӣ ашқарӣ	ашпихтн ашпихтн اشپختن اشپختن
изтиром اضطرار	аспбар аспбар	ашқол } اشكال	ишпехтан ишпұхтан اشپختان اشپختان
азъоф } اضعاф	асптил асптил	ишқол } اشكال	иштоб аштоб
изъоф } اضعاф	аспхр аспхр	ашқбар ашқбар	иштибоҳ аштибоҳ
азъаф асзъаф	аспхр аспхр	ашқборон ашқборон	аштидод аштидод
азғос асзғос	аспифо II аспифо	ашқпала ашқпала	аштур аштур
азал II азалл	аспифо II аспифо	ашқпалола ашқпалола	аштиро аштиро
азлал III اضلال	аспифо II аспифо	ашқпаймо(й) اشك پيمای	аштрақ аштрақ
азмор асмар	аспифо II аспифо	ашқара ишқара اشكراه اشكراه	аштирок аштирок
азмҳлал асзмҳлал	аспифо II аспифо	ашқрез ашқрез	аштурпой аштурпой
азвоъ асзвוא	аспифо II аспифо	ашқам ашқам	аштурҳор аштурҳор
азъёф асзйаф	асъаб асъаб	ашқанҷ ашқанҷ	аштурдил аштурдил
атоат асатат	асъағ асъағ	ашқанча ашқанча	аштурғоз аштурғоз
итоаткеш асатат кеш	асъар асъар	ашқана ашқана	аштурғак аштурғак
итоатгарӣ асататгарӣ	асфар асфар	ашқуб ашқуб	аштурғовпаланг аштурғовпаланг
утоқ асатат	асфар асфар	ашқухидн ашқухидн	аштурғияҳ аштурғияҳ
итола итолат اطاله اطالت	асфирор асфирор	ашқухидан ишқухидан اشكوخيدان اشكوخيدان	аштеал аштеал

аэян	اعين	эзоз	اعزاز	этироз	اعراض	атоиб	اطائب
ифосат	اغائت	эзал	اعزل	этирозидан	اعراضيدن	атиббо	اطبا
аголит	اغاليط	анзза	اعزه	этироф	اجتراف	атбок	اطباق
агонй	اغاني	эсор	اعсар	этирофидан	اعترافيدن	атбол	اطبال
агонисаро	اغاني سرا	эшор	اعشار	этироз	اعترزاز	итро	اطرا
ағбар	اغبر	эшори	اعشارى	этизоф	اعترزاز	иттирод	اطراد
ағбарй	اغبرى	эшо	اعشى	этизол	اعتزال	атроф	اطراف
иғтироб	اغتراب	эсоб	اعصاب	этисоф	اعتساف	атруба	اطرويه
иғтисол	اغتسال	эсор	اعصار	этисом	اعتصام	итъом	اطعام
иғтишош	اغتشاش	эза	اعضا	этизод	اعتضاد	атъима	اطعمه
иғтифор	اغتفار	это	اعطا	этиқод	اعتقاد	атаъно	اطعنا
иғтимом	اغتمام	этоф	اعطاف	этиқоднома	اعتقادنامه	итфо	اطفا
иғтином	اغتنام	эзам	اعظم	этикоф	اعتكاف	атфол	اطفال
ағзия	اغذيه	эқоб	اعقاب	этикофнишин	اعتكاف نشين	итқй	اطقى
ағар(р)	اغر	эқал	اعقل	этило(ъ)	اعتلاء	иттилоъ	اطلاع
иғро	اغرا	эло	اعلا	этилол	اعتلال	итлоқ	اطلاق
ағроз	اغراض	элом	اعلام	этимод	اعتماد	атлол II	اطلال
иғроқ	اغراق	элом I	اعلام	этимодуддавла	اعتمادالدوله	атлас	اطلس
уғруқ уғруқ	اغروق اغروق	эломнома	اعلام نامه	этимед	اعتميد	атмоъ	اطماع
ағшия	اغشيه	элон	اعلان	этино	اعتنا	атминон	اطمينان
ағсон	اغصان	элоннома	اعلان نامه	этиноқ	اعتناق	атноб	اطناب
иғфол	اغفال	элам	اعلم	этиъез	اعتياض	итноб	اطناب
ағлот	اغلاط	эламы	اعلمى	эҷоб	اعجاب	атвор	اطوار
иғлок	اغلاق	эламигарй	اعلمى گرى	эҷоз	اعجاز	атвоқ	اطواق
ағлол	اغلال	эло	اعلى	эҷоз	اعجاز	атвал	اطول
ағлаб	اغلب	элоҷаноб	اعلى جناب	эҷознавис	اعجازنويس	атҳор	اطهار
уғлута	اغلوطه	элоҳазрат	اعليحضرت	эҷаб	اعجب	атхар	اطهر
иғмоз I	اغماز I	ам(м)	اعم	эҷаз	اعجز	атъяб	اطيب
иғмоз II	اغماض II	эмор	اعمار	эҷам	اعجم	изғй	اطقى
ағном	اغنام	эмоқ	اعماق	эҷамй	اعجمى	азфор	اطفار
ағниё	اغنيا	эмо	اعمال	эҷуба, уҷуба, аҷуба	اعجوبه	азлам	اطلم
уғния	اغنيه	эмоулулбир(р)	اعمال البر	эда	اعدا	изҳор	اطهار
иғво	اغوا	эмом	اعمام	эдод	اعداد	изҳорға	اطهار گه
ағьёр	اغيار	эмоде эмодат	اعمدة اعمدات	эдом	اعدام	азҳар II	اطهر II
уф уфф	اف افف	эмаш	اعمش	эдал	اعدل	эдае эдадат	اعادته اعادات
ифода ифодат	افاده افادت	эмо	اعمى	эзор	اعزور	эдадй	اعادى
ифозат	افاضت	эноқ	اعتاق	эзор	اعزور	эдазм	اعاظم
афозил	افاضل	энна	اعنه	эроб	اعراب	эдали	اعالى
ифоза	افاضه	эни	اعنى	эроб	اعراب	энае энадат	اعانته اعانت
афой	افاعى	эвом	اعوام	эробй	اعرابى	этоқ	اعتاق
афогина	افاغنه	эвон	اعوان	эроз I, II	اعراض	этибор	اعتبار
ифоқа ифоқат	افاقه افاقت	эвиҷоқ	اعوجاج	эроз	اعراض	этиборот	اعتبارات
ифоқа	افوكت	эвбиллоҳ	اعوذبالله	эрозй	اعراضى	этиборй	اعتبارى
афонин	افانين	эвар	اعور	эроф	اعراف	этидод	اعتداد
уфт	افت	эёд	اعياد	эрач	اعرج	этидол	اعتدال
афтодан, уфтодан	افتادن	эён	اعيان	эраф	اعرف	этизор	اعتذار

ақдор	اقدار	ифно	افنا	афсона	افسانه	афтода	افتاده
ақдом	اقدام	афнон	افنان	афсонатироз	افسانه طراز	уфтода	افتاده آواز
иқдом		афвот	افوات	афсад	افساد	афтодавоз	افتاده آواز
ақдам	اقدام	афвоч	افواج	афсар	افسار	афтолидан	افتاليدن
иқрор	اقرار	афвоҳ	افواه	афсархудо(й)	افسرخدا(ي)	афтон	افتان
ақрон	اقران	афвоҳи	افواهي	афсурдағи	افسرداغي	афтитох	افتتاح
ақраб I	اقراب I	уфул	افول	афсурдан	افسردن	афтитон	افتتان
ақрабо	اقرابا	афҳом	افهام	афсурда	افسورده	афтихор	افتخار
ақраби(й)ят	اقرابيت(ي)	ифҳом		афсурдачон	افسورده جان	афтиро	افتراء
ақраъ	اقرع	афъёл	афсурдадил	افسورده دل	афтироҳ	افتراح	
ақраак	اقرعك	афьюн	афсурдару(й)	افسورده رو(ي)	афтироқ	افتراق	
ақран	اقرن	афьюнхур	афсарсағзи	افسارساغزي	афтире	افتري	
ақсом	اقسام	афьюни	афсартироз	افسار طراز	афтиол	افتعال	
ақсо II	اقسا II	ақориб I	афсӯс	افسوس	афтиқод	افتقاد	
ақсар	اقصر	ақосы I, II	афсун	افسون	афтиқор	افتقار	
ақсувса	اقصوصه	ақосис	афсунсхун	افسون سخن	афтиқор	افتقار	
ақсы I	اقصي I	ақал ақалт	афсунгар	افسونگار	афтиқор	افتقار	
ақсылғоёт	اقصي الغايات	ақолим	афшон	افشنا	афтиқор	افتقار	
ақсал-	اقصي الغايه اقصي الغايت	ақолимғир	афшон	افشان	афтиқор	افتقار	
ғоя ақсалғоят	اقصي الغايت	иқомат	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақсалкузот	اقصي القضاة	ақолимғир	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақтоб	اقتاب	иқомат	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақтор	اقتار	иқоматкада	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақтоъ	اقتاع	иқома	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
иқтоъ		ақоним	ақоним	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار
иқтоъдор	اقتاع دار	ақовил	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақтаъ	اقتع	иқбол	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақъас	اقتعس	иқболнок	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақал(л)	اقتال(ل)	ақбал	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақлом	اقتلام	ақбах	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақлид	اقتليد	ақбел	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақлидис	اقتليدس اقتليدس	ақтоҷи	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақлидискушо	اقتليدس كشا	ақтиҷи	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақлим	اقتليم	ақтибос	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
иқлимғир	اقتليم گير	ақтиҳом	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
иқлимғирй	اقتليم گيري	ақтидо	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
иқлимиё	اقتليميا	ақтидор	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақмор	اقتمار	ақтироб	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақмиша	اقتمشه	ақтироҳ	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақноъ	اقتناع	ақтироҳот	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақнум	اقتنوم	ақтироз	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақвот	اقتوات	ақтирон	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақвол	اقتوال	ақтисор	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақвом	اقتوام	ақтизо	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақво	اقتوى	ақтизо	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
ақвиё	اقتوي	ақтифо	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
		ақтино	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
		ақтинос	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
		ақча	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
		ақҷавон уқҷувон	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	
		ақдоҳ	афшон(и)дан	افشاندن افشانيدن	афтиқор	افتقار	

аллох	الحق	агарчи	اکوبر
алам I	الحمد	ало I	اکوبرзода
алмос	الحمد لله	илло	اکозиб
алмоспайкон	الذ(з)	алочапон	акосира
алмостарош	الزام	улоғ I, II	аккол
алмосгун	الست	улок	аколил
алмудом	السنة	иллок	акбар
аламрасида	الصاق	аламан	актоф
уланг I, II	الصلا	алъон	актиҳол
улав	الطاف	алан алонон	актисаб
алвос	الطف	улобо	актишоф
алвоҳ	العطش	алиббо	актифо
алвон	الغ	албоб	аксар
алвонч	الغار	улбок	аксар
алвадоъ алвидоъ	الغرض	албатта	аксаф
улус	الغريق	улба	акҳал
улуф	الغياث	илтибос	акдар
улухийят	алиф I	илтичо	акдиш икдиш
авния	الف	илтичоқ	акдубе
илоҳ	илф	илтиҳоқ	акрод
илҳом	الفاسا	илтиҳом	акром
илоҳй	الفاز	илтизоз	акроман
ило I, II	الفالقد	илтизом	акроҳ
илал-он	الفت	илтисоқ	акрам
алича	الفت آموز	илтифот	аксон аксун
алиф II	الفتگان	илтиқо	аксир
альяк	الفت گرى	илтиқот	аксиргар
алиқ	الفتى	илтиқом	акфо(ъ)
алим I	الفختن	илтмос	акфо(ъ)
альявм	الفداغ	илтиво	акфан
ам(м)	الفراق	илтиҳоб	акфас
аммо	الفغدن	илтиём	акл
аматт	الفلام	алғ	аклил
амосил	الفنچیدن	алжа	акмол
амач умоч	الفوار	алҷахт	акмал
амар	الفه الف	алҷа улҷай	акмаҳ
амарат	الق	алҷахт	акноф
аморат I, II	القاب	илҳоҳ	акнон
иморат I	القاص(с)	илҳод	аквоаб
амара	القتال	алҳосил	акван
амокин	القصة	илҳоқ	акул
амалғайш	القضا	алҳол	акул
амулҳабоис	القندى	алҳолат	акид
амулҳалоиқ	الكا	алҳон	акьяс
амулҳазоил	الكن	илҳон	агар
амулҳазоил	الكه	алҳазар	агарчанд

анбур	амирулбаҳр	амирулбайш	имрузина	амالصبيان
анбух	амирулҷайш	амирулҷайш	амзича	ام الطريق
анбуҳӣ	амирулҷуюш	амирулҷуюш	амс	ام العلوم
анбуидан	амирулҳучқоб	амирулҳучқоб	амсок	ام الفساد
анбиё	амирулшӯро	амирулшӯро	амсол	ام القرا
интибоҳ	амирулмуъминин	амирулмуъминин	амшаб	ام الكتاب
интиҷоғ	амирзода	амирзода	амсар	اماله
интиҳоб	амьял	амьял	амза	امام
интизоғ	имем	имем	амтар	امامت
интисоб I	амин	амин	амған	اماميه
интисох	амин миллат	амин миллат	амкон	امان
интисок	аминона	аминона	амконият	امانت
интишор	амие	амие	амкина	امانتدار
интисоб II	ано I	انا I	амал I	امانتدارى
интисох	ино	انو	амла	امانت گذار
интисор	иноғ	اناء	амлоқ	امانتى
интисоф	аналҳақ	انا الحق	амлак	امان نامه
интитох	иноба инобат	انابه انابت	амлоқдор	امانى I, II
интизор	инос	اناث	амалтарошӣ	امبرياريس
интизорӣ	анор	انار	амлах	امت
интизом	инора инорат	اناره انارات	амлахшӯро	امتثال
интиош	унос	اناس	амлас	امتحان I
интифоғ	иноқ	اناق	умам	امتداد
интиқош	аном	انام	амн	امتزاز
интиқос	аннон	انان	умано	امتعه
интиқоз	аннона	انانه	амнобод	امتلا
интиқол	аноният	انانيت	амна	امتناع
интиқолот	анбоҳун	انباخون	амният	امتنان
интиқом	анбор	انبار	амниё амният	امتهان II
интиқос	анбордор	انباردار	амвот	امتياز
интимо	анбордан	انباردن انباريدن	амвоч	امثال
интиҳо	анбоз	انباز	амвол	امثل
интиҳоз I	анбозӣ	انبازى	умур	امثله
интиҳоз II	анбоштан	انباشتن	умурот	امجاد
унсо	анбон	انبان	уммахот	امحاق
инҷох	анбонча	انبانچه	имҳол	امداد
инҷоз	анбона	انبانه	уммахат	امر I
анҷом	анбур анбура	انبر انبور	уммӣ	умаро
анҷомидан	анбарборис	انبرباريس	умед уммед	амрор
анҷаб	анбара	انبره	умедгоҳ	امرازده
инҷило	анбисот	انبساط	умедвор уммедвор	امراض
анҷум	анбаста	انبيسته	умедворӣ	амрад
анҷумшам	анбиқ	انبيق	умедӣ	амрудод
анҷумсипох	анбуб	انبوب	амир	амруд
анҷумшинос	анбузун	انبوذن	амироҳур	амрудбин
анҷуман	анбузан анбудан	انبوزان انبودان	амирулумаро	имруз

انقسام	انشانویسی	اندساله	انجمن ساز
انقضای	انشراح	اندک	انجمن گاه
انقطاع	انشعاب	اندک خرد	انجوخ
انقلاب	انشقاق	اندک ریش	انجوخیدان
انقلابات	انسور	اندمه	انچیدان
انقلابات	انصاف	اندوختن	انچیده
انقلاب	انصافجو	اندودن	انچیر
انقیاض	انصباب	اندوده	انچیل
انقیاد	انصتو	اندوزیدن	انحاء
انکار	انصراف	اندوه	انحدار
انکارالصوات	انصرام	اندومسرای	انحرف
انکسار	انصیاد	اندوهسرای	انحصار
انکشاف	انفیود	اندوهسرای	انحطاط
انگ I, II	انضمام	اندوه گسار	انحفاظ
انگاردن	انطباق	اندوه گین	انحلال
انگاردن	انطفاف	اندوه گین	انحنای
انگاردن	انطماس	اندوه	انخداع
انگاره	انطوا	اندوهان	انخذال
انگاریدن	انظار	اندی	انخفاض
انگاز	انجاج	اندیشه	انخلاق
انگاشتن	انجم	اندیشه سگال	اند
انگبین	انجم	اندیشه سنج	اندو I, II
انگبین خانه	انجم	اندیشه سوز	اندو III
انگبین دار	انجم	اندیشه کاری	اندوختن
انگبین لب	انجم	اندیشه مند	اندوز
انگختن	انجم	اندیشه ناک	اندازه
انگزه	انجم	اندیشه وار	اندازه شناس
انگزه	انجم	اندیشیدن	اندازه گیر
انگشبه	انجم	اندیه	اندام
انگشت	انجم	انذار	انداه
انگشت	انجم	انزال	انداهه
انگشتال	انجم	انزجار	انداهه گر
انگشت پانه	انجم	انزوا	اندویدن
انگشت پیچ	انجم	انس	اندای
انگشتر	انجم	انس	اندایش
انگشتری	انجم	انساب	اندایش گر
انگشتری	انجم	انسان	اندایه
انگشتک	انجم	انسونیا	اندائیدن
انگشتکاش	انجم	انسداد	اندر
انگشتگر	انجم	انسکاب	اندراج
انگشت نما	انجم	انسلاخ	اندراس
انگشت نمائی	انجم	انسی	اندربا
انگشتوانه	انجم	انشا	اندرخور
انگشته	انجم	انشاءالله	اندرز
انگل	انجم	انشاد	اندروا
انگله	انجم	انشار	اندرون
انگلیون	انجم	انشا	اندریافت
انگور	انجم	انشا	

аҳлан اهلا	авгандан اوگندن	авҳол احوال	ангул انگول
эхлок اهلاک	аввал اول	авҳад اوحدا	ангула انگوله
аҳлуллоҳ اهل الله	авло اولا	авдоҷ اوداج	ангехтан انگيختن
аҳли اهلي	авалан اولا	авдия اوديه	ангез انگيز
аҳли(й)ят اهليت	авлод اولاد	аврод اوراد	ангезидан انگيزيدن
аҳам(м) اهم	авлодуззино اولادالزنا	авроқ اوراق	анмузаҷ انموذج
эхмол اهمال	аввалулбашар اولالبشر	уртоқ اورتاق	анмузаҷ انмуزاچ
аҳво(е) احوال	улчо اولچو	урдак وردک	анвор انوار
аҳвол II احوال II	улҷомиши اولجاميشي	урдо وردو	анвоъ انواع
эй اي	улҷе улҷай اولجه اولجي	урда ورده	анвар انور
аё ايا	улқа اولقه	урмуз اورموز	анварӣ انوري
аёб اياب	уланг I, II اولنگ I, II	урмузд اورمزد	ануша انوشه
аёди ايادي	улу II اولو II	урмузд I, II урмузд I, II	инҳо انها
аёр I ايار I	улуламар اولوالامر	авранд اورند	инҳар انهار
аёрчи ايارچ	улулхамр اولوالخمر	аврандидан اورنديدن	инҳидом انهدام
иёрда ايارده	улуззулм اولوالظلم	авранг اورنگ	инҳизом انهزام
аёрда ايارده	улулғазм اولوالعزم	урус اوروس	аниаб انياب
аёрдагӯй ايارده گوي	улус اولوس	авра اوره	анис انيس
аёргир ايارگير	авлави(й)ят اولويت	уриб اوريب	аниқ انيق
аёра اياره	уло II, авли, аввали اولي	авзон اوزان	аниқе انيقه
аёрагир اياره گير	авлиё اوليا	узбек اوزبک	анин انين
аёрагир اياره گير	улиачниҳа اولي اجنحه	узбекиё اوزبكيه	у U
аёрагир اياره گير	улиабсор اولي الابصار	узбекистон اوزبکستان	ав I, II او
аёрагир اياره گير	улилачниҳа اولي الاجنحه	авсоҳ اوساخ	ав хир اواخر
аёрагир اياره گير	улилабоб اولي الالباب	авсоп اوساط	авора اواره
аёрагир اياره گير	авлитар, авлотар اوليتر	авсоп اوستا	авосит اواسط
аёрагир اياره گير	аввалин اولين	авсоп اوستاخ	авомир اوامير
аёрагир اياره گير	авмаҷ авмаҷ اوماچ اوماچ	авсоп اوستاخ	авон I اوان I
аёрагир اياره گير	авҳом اوهام	авсоп اوستام II	авонӣ اوانی
аёрагир اياره گير	ау اوى	авсоп اوسط	авонил اوائل
аёрагир اياره گير	ауайс اويس	авсатуннос اوسط الناس	авбаридан اوباريدن
аёрагир اياره گير	ауимақ اويماق	авсоп اوسمه	авбош اوباش
аёрагир اياره گير	ауимақот اويماتات	авсоп اوصاف	авбоши اوباشي
аёрагир اياره گير	аҳоб اهاب	авсоп اوصيا	аубе اوبه
аёрагир اياره گير	аҳоли اهالي	авсоп اوضاع	аут اوت
аёрагир اياره گير	аҳонат اهانت	авсоп اوضح	автод اوتاد
аёрагир اياره گير	аҳбат аҳбат اخبات اخبات	авсоп اوطار II	автар I اوتار I
аёрагир اياره گير	аҳтидо(ъ) اختيدو(ء)	авсоп اوطان	авсон اوتان
аёрагир اياره گير	аҳтизоз اختيزوز	авсоп اوعيه	авсақ اوتق
аёрагир اياره گير	аҳтизол اختيزول	авсоп اوغان	авҷ اوج
аёрагир اياره گير	аҳтимом اختموم	авсоп اوفتادان	авҷ اوج
аёрагир اياره گير	аҳдоб اخدوب	уфтодан اوفتادان	авҷошёнӣ اوجشوياني
аёрагир اياره گير	аҳрам II اخرام II	уфтода اوفتاده	авҷоъ اوجاع
аёрагир اياره گير	аҳраман اخرامن	авфар اوفر	авҷпар اوجپر
аёрагир اياره گير	аҳриман اخريمن	авфақ اوفق	авҷрав اوجرو
аёрагир اياره گير	аҳл اهل	авқот اوقات	авҷсой اوجساي
аёрагир اياره گير		авқоф اوقاف	авҷнавард اوجنوارد
эдуи аидун аидун идун			
аидӣ ايدى			
изо II ايذا			
эро ايرا			
иро II ايرا			
эрод ايراد			

бодаخور	بادهخوار	бач I, II	باچ	элчиخانه	ایلچی خانه	эро-к	ایراک
бодахоҳ	بادهخواه	бачбон	باچбон	элхон	ایلخان	эрон	ایران
бодадех	بادهده	бачхоҳ	باچخواه	элдор	ایلдар	эронзамй	ایران замй
бодаранг	بادезанг	бачдор	باچдар	илғор	ایلғар	эронзамин	ایران زمین
бодакаш	بادهکش	бачситон	باچситон	элак	элак	эронй	ایранй
бодагусор	بادهگсар	бачгоҳ бачгах	باچگاه باچگاه	айлул	айлул	ирмон I, II	ایрман I, II
бодагусорй	بادهگсарй	бачанг	باچанг	эли	эли	ирмонхона	ایрман خانه
бодануш	بادенوش	баче	баче	айма	айма	ирмонсаро(й)	ایрман سرا(й)
бодия I, II	باديه I, II	бачй	бачй	аймон	ایمان	айри	ایرى
бозил	بازل	бачигарй	бачигарй	имон		имон	эзор
бор I, II, III, IV, V	بار I, II, III, IV, V	бахор бахора(о)	бахор бахора	айман	ایمن	изон	ایزان
борон	باران	бохтар	бохтар	эмин эймин эйман		эмин эймин эйман	изид
борандоз	بارانداز	бохтан	бохтан	эмингузар	эмингузар	изидпараст эзадпа-	ایزدپرست
боронй	بارانى	бохе	бохе	эминй эйминй эйманй	эминй эйминй эйманй	раст изадпараст	راست یزادپاراست
борбар	باربر	бод I, II	باد I, II	эминй(й)ят	эминй(й)ят	изидшinos эзадши-	ایزدشناس
борбардор	باربردار	бодод	باداد	аймма	ایمه	нос изадшinos	نوس یزادشinos
борхудо	بارخدا	бадафрах бадафрах	бадафрах бадафрах	ин I	این I	эзидй эзадий изады	ایزدى
борид	بارد	бодом	بادام	иноқ	ایناق	ист	است
бордар	باردار	бодбан	بادبان	инчу	اینچو	истоданидн истодондн	ایستادانیدن ایستاداندن
бордон	باردان	бодбизан	بادبیزان	инчахонй	اینچهانى	истодагй	ایستادگى
борсолор	بارسالار	бодбезак	بادبیزак	инчиқ	اینچیق	истодан	ایستادن
бориш	بارش	бодбезан	بادبیزан	инак	اینک	истодае	ایستاده
борезь	بارع	бодпо(й)	بادپا(й)	эвор	ایوار	эстор	ایستار
борик	بارق	бодпаймо(й)	بادپایما(й)	айвоп	ایوان	эстатидн эстандн	ایستاتیدن ایستاندن
борика	بارقه	бодпаймой	بادپایموى	айюхо	ایها	истонидан истондн	ایستونیدن ایستوندن
борак	بارک	бадхон бодхун бодхон	бадхон бодхун бодхон	айюхассоқй	ایها الساقى	айсар	ایسر
боракалло(х)	بارک الله(خ)	баддаст	باددست	айюхассукоро	ایها السکارا	эшон	ایشан
боркаш	بارکش	бодрафтор	بادرفتار	айюханнос	ایها الناس	исол	ایصال
боргоҳ боргах	بارگاه بارگه	бодрум бодрам	بادرم	айхам	ایهام	айзан	ایضا
борагй	بارگى	бодранг I, II	بادرنگ I, II			эзоҳ	ایضاح
боргир	بارگیر	бодруза	بادروزه			эзоҳот	ایضاحات
боргин	بارگین	бодреса	بادرесе			айғоқ	ایغاق
борнома	بارنامه	бодсор	بادсор			ифа ифае	ایفا ایفاء
бору	بارو	бодсар	بادसर	бо I, II, III, IV, V	با I, II, III, IV, V	айфуда	ایفده
борут	باروت	бодсанч	بادسناچ	боидроқ	بادراک	айфудасарй	ایفدهسرى
борвар	بارور	бадшаһ бадша бадше	بادشاه بادشا بادشه	боистехоқ	بااستحقاق	иқоғ	ایقاع
бора I, II, III, IV	باره I, II, III, IV	бодшоҳ бодшо бодшах	بادشو بادشو بادشاх	боофарин	باآفرین	айқоқ	ایقاق
боре	بارى	бодъинон	بادعنان	боб I, II, III, IV	باب I, II, III, IV	иқан	ایقان
борй I, II		борй I, II	бодғар бодғард	بادغر بادغرد	бобо	بابا	эл
борьёб	بارياب	бада	باده	бобат	بابت	элотия	ایلاتيه
боридан	باریدن	бадаҳо	بادها	бобзан	بابزن	илоҷ II	ایلاج II
борик	باریک	бадапараст	بادهپرست	бобак	بابک	элоқ	ایلاق
борикбин	باریکبین	бадапейма	بادهپیما	бобил	بابیل بابیل	элоқй	ایلاقى
борикхаёл	باریکخیال	бадаханона	بادهخانه	ботара	باتره	эълам II	اکلام II
бориксанч	باریکسناچ			ботингон	باتنگان	элчи	ایلچی
боз I, II, III, IV, V	باز I, II, III, IV, V						

болу I, II	بالو	болу I, II	بالو	бозигар	بازيگر	бозор	بازار
болвоё	بالويه	болвоё	بالويه	бозигуш	بازيگوش	бозоргон	بازارگان
болуё	بالوعه	болуё	بالوعه	бож I, II	باز I, II	бозоргоний	بازارگاني
болидан	باليدن	болидан	باليدن	божбон	بازبان	бозоргоҳ	بازارگاه
болидeран	باليدهران	болидeран	باليدهران	божхоҳ	بازخواه	бозорӣ	بازاري
болин	بالين	болин	بالين	бождор	بازدار	бозомадан	بازآمدن
болинпараст	بالينپرست	болинпараст	بالينپرست	божситон	بازستان	бозпас	بازپاس
бом I, II, III	بام I, II, III	бом I, II, III	بام I, II, III	божгоҳ	بازگاه	бозпасин	بازپاسين
бомдод	بامداد	бомдод	بامداد	базگونه	بازگونه	бозпеч	بازپچ
бомдодон	بامدادان	бомдодон	بامدادان	божгуна	بازگون	бозчустан	بازچستن
бомағз	بامغز	бомағз	بامغز	бос	باس	бозчидан	بازچيدن
бомукнат	بامكنت	бомукнат	بامكنت	баъс II	باس II	бозхаридан	بازخريدن
бомгоҳ	بامگاه	бомгоҳ	بامگاه	бостар	باستار	бозхамонидан	بازخمانيدن
боманиш	بامنيش	боманиш	بامنيش	бостан	باستان	бозхост	بازخواست
бомӣ	بامي	бомӣ	بامي	бостанӣ	باستاني	бозхондан	بازخواندن
бон I, II, III	بان I, II, III	бон I, II, III	بان I, II, III	босиқ	باسق	бозхоҳ	بازخواه
бонг	بانگ	бонг	بانگ	босқоқ	باسقاق	бозхурдан	بازخوردن
бонгак	بانگک	бонгак	بانگک	бослиқ	باسليق	боздар	بازدار
бону	بانو	бону	بانو	босур	باسور	боздоштан	بازداشتن
бонаво	بانوا	бонаво	بانوا	бошад	باشد	боздошта	بازداشته
бонӣ	باني	бонӣ	باني	бошиш	باشش	боздонистан	بازدانستن
бовар	باور	бовар	باور	бошукӯҳ	باشکوه	бозрандан	بازراندن
баорҷӣ	باورچي	баорҷӣ	باورچي	бошгуна	باشگونه	бозрастан	بازرستن
боварчи	بوارچي	боварчи	بوارچي	бошлиқӣ	باشليقي	бозрафтан	بازرفتن
				бошанг	باشنگ	бозарган	بازرگان
				бошубуд	باشوبود	бозарганӣ	بازرگاني
				боша	باشه	бозаргоний	بازارگاني
				бошидан	باشيدن	бозситон	بازستان
				босир	باسير	бозиг	بازغ
				босира I, II	باسيره I, II	бозкардан	بازکردن
				бапал	باطل	бозгузаштан	بازگذاشتن
				бапн	باطن	бозгашт	بازگشت
				бапие	باطيه	бозгаштан	بازگشتن
				баџ	باعث	бозгаштан	بازگشتن
				бағ	باع	бозгаштан	بازگشتن
				бағпeро(й)	باعپيرا(ي)	бозгуна	بازگونه
				бағистон	باغستان	бозмондан	بازماندن
				бағкар	باغكار	бознишаста	بازنشسته
				бағанде	باغنده	бознамудан	بازنمودن
				бағи	باغي	бозу	بازو
				бағтан	باغتن	бозудароз	بازودراز
				бағдам	باغدم	боза	بازه
				бағфарҳанг	باغفرهنگ	бозӣ I, II	بازي I, II
				бағфор	باغفور	бозьџфт	بازيافت
				бағидан	باغيدن	бозича	بازيچه
				бағиде	باغيده	бозидеҳ	بازيده
						бозигоҳ	بازيگاه

بادگاهوار	بادخاش	بخش	باتار I
بادگو (Й)	بادхашон	بخشايش	باتار } بتر
بادگوئي	بادخاشони	بخشايدن	بترو (Й)
بادگوار	بادخисол	بخشيش	بتفوز
бадал	بادху	بخشيشнома	بتک
будало	بادخоб	بخشандагӣ	بتکده
باداجам بادличом	بادخواه	بخشандакаф	بتکلف
بادлагом بادлигом	بادخور	بخشودن	بتکوب
بادمحضر	بادхуй	بخشي	بتگر
بادمذاق	بادдил	بخшиدن	بتол
بادмаст	بادр I, II	بخл	бас II, III
بادмасти	بادрудчу	بخنو	бас I, II
بادмаоши	бадром I бадром	бахур	бҷк
بادمنш	бадром II	بخور	бҷул бҷл
بادمهр	بادрақа	بخидان	бҷшк
بادمهري	بادранг	بخил	бҷк
بادн	بادрав	بخيه	бҷа бҷча
بادном	بادرود бидруд	бад	бҷш
بادнажд	بادруз	будд	бҷар
بادнафс	بادрузгор	буд II, III	бҷт
بادнамо (Й)	بادره	باداخтар	бҷт
بادнамуд	بادزيان	бададой	бҷр I
بادнеhad	بادзахра	бадавл	бҷран
بادنيат	بادسоз	бадоат I	бҷрдст
бадв I, II	бадаст	бадэтикод	бҷрин
бадав бадав	бадист бадаст	бадоғоз	бҷур
бадун	бадсиршт	бадомухта	бҷире
бадави	бадсигол	бадомуз	бҷар
бади	бадсулукӣ	бад-он	бҷарат
бадеъ	бадшиор	баданчом	бҷарӣ
бадеъулҷамол	бадтинат	бадандеш	бҷ-бҷ
бадеа	бадеъ	бадандеша	бҷт
бадил	бадгъа бадгъат	бадоат	бҷтвар
бадин	бадахд	бадоат II	бҷтбаргашта
бадеҳа	бадеҳдӣ	бадиат	бҷткур
бадеҳӣ	бадфарчом	бадоё	бҷтур I, II
баззол	бадфеъл	бадботин	бҷтвар
базр	бадкор	бадбҷт	бҷтур
базрафшон	бадкдор	бадбҷхтӣ	бҷтне
базрулбанч	бадкнш бадкншт	бадбуна	бҷхтӣ
базл	бадкунш бадкуншшт	бадбин	бҷхтияр
базла базлат	бадкеш	бадписанд	бҷхтиярӣ
базлахонӣ	бадгфт	бадтан	бҷрад
базлагу (Й)	бадгуئي	бадчашм	бҷрдӣ
бузур	бадгуман	бадчашмӣ	бҷрсонидан
	бадгувар	бадҳол	бҷрсидан

баршакол барашкол	баршкстал	баршкостан	баршккستن	баршикаста	барشکسته	баршуморидан	برشماریدن	баршумурдан	برشمردن	барас	برص	бартараф	برطرف	барғаст	برغست	барғастба барғастба	барғастбо барғаство	барғу	برغو	барф	برف	барфоб	برقاب	барфарохтан	برفراختن	барфароштан	برفراشتن	барфбоф	برفباف	барфурухтан	برفروختن	барфрез	برفريز	барфреза	برفريزه	барфишондан	برفشاندن	барфикандан	برفکندن	барфавр	برفور	барқ	برق	барқандоз	برق انداز	барқпуя	برق پويه	барқчавлон	برق جولان	барқарор	برقرار	барқрафтор	برق رفتار	барқрав	برق رو	барқзой	برق زای	барқзабон	برق زبان	барққаъ	برقع	барқнигоҳ	برق نگاه	барқвор	برق وار	баракот	بركات	баракотуларз	بركات الارض	баракотуссамоъ	بركات السماء	баракаг	بركت	баркардан	بر كردن	баркушодан	بركشادن	баркашидан	بركشيدن	баркандан	بركندن	бирка	بركه	бараки	بركي	барг I, II	برگ	баргоштан	برگشتن	бархурдорӣ	برخورداری	бархурдан	برخوردن	бархе	برخي	бархи	برخي	бархира	برخيره	бархестан	برخيستن	барад	براد	бард	برد	бурд I, II	براد I, II	бардодан	بردادن	бардор	بردار	бардоштан	برداشتن	бардулачуз	بردالعجوز	бурдбор	برديار	бурдборӣ	بردياری	бардريدан	بردریدن	бардамандан	بردماندن	бардамидан	بردميدن	бурдан	بردن	бурдани	بردنی	бардавом	بردوام	бардухтан	بردوختن	барде	برده	бардефруш	برده فروش	бардидан	برديدن	баррустан баррастан	بررستن	баррасидан	بررسيدن	баррафтан	بررفتن	барруидан	برروييدن	барз	برز	барзах	برزخ	барзздан	برزدن	барзгар барзгар	برزگر	барзгарӣ барзгарӣ	برزگری	барзан	برزن	барзин	برزين	барсот барсот	برسات	барсохтан	برساختن	барсом	برسام	барсам	برسم	барсанчидан	برسنجيدن	барш	برش	барш(ри)иш	برش(ري)ش	барштан	برشتن	баршта	برشته	баршудан	برشدن	баршудагавҳар	برشده گوهر	бароҳима	برآهमे	бароҳанчидан	برآهنجيدن	бароҳехтан	برآهينختن	бароҳин	براهين	барои	برای	бароё	برايا	бароат I	برائت I	баристодан	برايستادن	барбод	برياد	барбурдан	بربردن	барбаст	بريست	барбастан	بريستن	барбаста	بريسته	барбат	بربط	барбатзан	بربط زن	барбатсарой	بربطسرای	барпо	برپا	барпрудан	برپريدن	бартобидан	برتابيدن	бартофтан	برتاقتن	бартари	برتری	бартидн	برتيدن	барч I, II	برچ I, II	барчо	برچا	барҷос барҷос	برچاس	барҷа(и)мандаги	برچا(ي)ماندگی	барчо(и)мондаги	барчо(ي)мондаги	барҷастан	برجستن	барҷаста	برجسته	барҷастатабъ	برجسته طبع	барҷастатабъи	برجسته طبعی	барҷис	برچيس	барҷах	برچيخ	барҷак	برچک	барҷа	برچه	барҷидан	برچيدن	барҷида	برچيده	барҷазар	برحذر	барҳақ	برحق	барх	برخ	бархостан	برخاستن	бархфҷ бархфҷ	برخفج	бархафч бархафч	برخافچ	бархондан	برخواندن	бархур бархур	برخور	бархурдор	برخوردار	бар I, II, III, IV, V, VI	بر I, II, III, IV, V, VI	барр	برر	бир II бирр	بر II بيرر	бур бурр	бурро	بررا	баробар	برابر	баробари	برابری	барот	برات	барод	براد	бародар	برادر	бародарандар	برادراندر	бародарпадар	برادرپدر	бародарخوانдаги	برادرخواندگی	бародархондаги	бародархонда	برادرخوانده	бародармодар	برادرمدار	бароростан	برآراستن	бароз I, II	براز I, II	барозидан	برازيدن	баросудан	برآسودن	барасе	برآسه	барашфтан	برآشفتن	бароат II	براعت II	бароатутталаб	براعت الطلب	бароголидан	برآغاييدن	барофрахтан	برافراختن	барофроштан	برافراشتن	барофрухтан	برافروختن	барофшондан	برافشاندن	барофкндан барофгндан	برافکندن برافگندن	барроқ	براق	буроқ	بروق	баромад	برآمد	баромадан	برآمدن	баромудан	برآمودن	баромехтан	برآميختن	буррон	بران	барандохтан	برانداختن	барандоз	برانداز	барандудан	براندودن	баранғар	برانغار	барангиҳтан	برانگيختن	баровардан	برآوردن	бароварда	برآورده	баровехтан	برآويختن
--------------------	-----------	------------	-----------	------------	----------	--------------	-----------	-------------	---------	-------	-----	----------	-------	---------	-------	----------------------	----------------------	-------	------	------	-----	--------	-------	-------------	----------	-------------	----------	---------	--------	-------------	----------	---------	--------	----------	---------	-------------	----------	-------------	---------	---------	-------	------	-----	-----------	-----------	---------	----------	------------	-----------	----------	--------	------------	-----------	---------	--------	---------	---------	-----------	----------	---------	------	-----------	----------	---------	---------	---------	-------	--------------	-------------	----------------	--------------	---------	------	-----------	---------	------------	---------	------------	---------	-----------	--------	-------	------	--------	------	------------	-----	-----------	--------	------------	-----------	-----------	---------	-------	------	-------	------	---------	--------	-----------	---------	-------	------	------	-----	------------	------------	----------	--------	--------	-------	-----------	---------	------------	-----------	---------	--------	----------	---------	-----------	---------	-------------	----------	------------	---------	--------	------	---------	-------	----------	--------	-----------	---------	-------	------	-----------	-----------	----------	--------	----------------------	--------	------------	---------	-----------	--------	-----------	----------	------	-----	--------	------	----------	-------	------------------	-------	--------------------	--------	--------	------	--------	-------	----------------	-------	-----------	---------	--------	-------	--------	------	-------------	----------	------	-----	------------	----------	---------	-------	--------	-------	----------	-------	---------------	------------	----------	--------	--------------	-----------	------------	-----------	---------	--------	-------	------	-------	-------	----------	---------	------------	-----------	--------	-------	-----------	--------	---------	-------	-----------	--------	----------	--------	--------	------	-----------	---------	-------------	----------	-------	------	-----------	---------	------------	----------	-----------	---------	---------	-------	---------	--------	------------	-----------	-------	------	----------------	-------	-----------------	---------------	-----------------	-----------------	-----------	--------	----------	--------	--------------	------------	---------------	-------------	--------	-------	--------	-------	--------	------	-------	------	----------	--------	---------	--------	----------	-------	--------	------	------	-----	-----------	---------	----------------	-------	------------------	--------	-----------	----------	----------------	-------	-----------	----------	---------------------------	--------------------------	------	-----	--------------	-------------	-----------	-------	------	---------	-------	----------	--------	-------	------	-------	------	---------	-------	--------------	-----------	--------------	----------	-----------------	--------------	----------------	--------------	-------------	--------------	-----------	------------	----------	-------------	------------	-----------	---------	-----------	---------	--------	-------	-----------	---------	-----------	----------	---------------	-------------	-------------	-----------	-------------	-----------	-------------	-----------	-------------	-----------	-------------	-----------	------------------------	--------------------	--------	------	-------	------	---------	-------	-----------	--------	-----------	---------	------------	----------	--------	------	-------------	-----------	----------	---------	------------	----------	----------	---------	-------------	-----------	------------	---------	-----------	---------	------------	----------

басич	базмсаз	буроч	баргбед
басичидан	базмга	бурудат	баргузаштан
басич басеч	базмгоҳ базмгаҳ	буруз	баргирифтн
басичидан басечидан	базма	буруфа баруфа	баргрёз
басит	базнга	баруманд барумнд	баргузидн
басита I, II	базуғ	баруманд	баргузида
баш	базе(x)	бирун бурун	баргистон
буш	базе(x)кор	бра бара	баргустовн
башорат бишорат	базе(x)гар	бурхон	баргустовнор
башора	базидан	баррагов	баргаштан
башшош	бас I	бархам	баргашта
башошат	басо	бархамзан	баргаштаахтар
баштар	басатин	бараҳман барҳмен	баргаштаайём
башар	басора	барҳаман	баргаштабахт
башара	басат	барҳана	баргаштадавлат
башарӣ	басок	бараҳна	баргаштамижгон
башарият	басолат	барҳнапа(й)	баргифтн
башк I, II	басоит	барҳнатан	барғумоштан
башкол	баст I	барҳудн	барағӣ
башкам	бастан	барҳун	барлос
башкуфа	бастансара	барӣ	барм
башкулӣ башқулӣ	бастар	баррӣ	бармалидан
башлидан	бастн	бирьён	бармахидан
башм	бастуғ	барият	бармакӣ
башмоқ	басте	баречан	бармало
башн	бастедам	барид I, II	барно
башулида	бусад	бур(р)идан	барнопеша
башир	бусад биссад	бур(р)ида	барнодил
басар	бусадин	барезн	барнос
басра басрат	басазо	барешим, барешим	барнаӣ
басал	баст II	барешимнавоз,	барништан
басир	бастат	барешимнавоз	барништан
басира басират	бастағда	барич	барништан
бисоот	баски	барич	барништан
бисоат	баски	барин I, II	барништан
базоеъ	басмил	баз(з)	барништан
бизъ бизъа	басанд басанда	базоз	барништан
бат II	басе	базане	барништан
батариқа	басиёр	баздил	барништан
баттол	басиёрхор басиёрхора	баздили	барништан
батолат	басиёрдон	базург	барништан
битолат	басиёрфан	базург	барништан
битона битонат	басиёрғуй	базург	барништан
батҳо	басиёрмар	базург	барништан
батар II	басиёрмағз	базург	барништан
битрик	басиёрӣ	базург	барништан

банотуннаш	بنات النعش	булуқ	بلق	бақимат	بقیمت	батш	بطش
банодир	بنادر	балк	بلک	бақия	بقیه	батал	بطال
банокком	بناکام	булкома	بلکامه	буко	بکاء	бутлон	بطلان
баногуш	بناموش	булкафд	بلکفد	бакорат	بکارت	бутлоний	بطلانی
баногушоганда	بناموشاگنده	балкан	بلکن	баковул	بکاول	батн	بطن
банон	بنان	балкнжк	بلکنجک	бактар	بکتر	батнан	بطنان
банонч	بنانچ	булканчак	بولکانچاق	бикр	بکر	битнат	بطنت
бн бст	بن بست	балке	بلکه	бакрас	بکراس	бутун I, II	بطون
бунбаст	بونباست	балган	بلگان	багтар	بگتر	батеъ	بطيء
бинт	بنت	баланд	بلند	баграс	بگراس	биттих	بطیخ
бинтульинаб	بنتالیناب	баландахтар	بلنداختر	багроз	بگماز	батин	بطین
банч	بنچ	баландовоз	بلندآواز	багнй	بگنی	баъс I	بعث
бунчишк	بنجشک	баландовозағй	بلندآوازگی	бал I, II	بل	баъд	بعد
банд	بند	баландовоза	بلندآوازه	бил	بیل	буъд	بؤد
бундор	بندار	баландоҳанг	بلندآهانگ	бало	بالا	бесед-мшрқин	بعسدالمشرقین
бандбоз	بندباز	баландболо	بلندبالا	било	بیلو	буъдулмашриқайн	بؤدولماشریقاین
бандбозй	بندبازی	баландмартаба	بلندمرتبه	балоошом	بالاآشام	баъзе	بعضی
бандар	بندر	баландном	بلندنام	балоангез	بالانگیز	баамд	بعامد
бундуқ I	بندوق I	баландназар	بلندنظر	билобағй	بیلوباغی	баид	بعید
бандағй	بندگی	баландҳимат	بلندهمت	балопарвар	بالاپرور	баидулғавр	بعیدالغور
бандварғ	بندورغ	баландҳиматй	بلندهمتای	балоч	بالاچ	баидулфикр	بعیدالفکر
бундуқ II	بندوق II	баландй	بلندی	балочу(й)	بالاچو(ی)	баидниҳ	بعیدانیخ
банда	بنده	баландигрой	بلندی گرای	билод	بلاد	бағоз	بغاز
бандахона	بندەخانه	баландин	بلندین	балодат	بلادت	биғол	بغال
банданавоз	بندەنواز	балво	بلوا	балораҷ	بالراچ	бағоват	بغاوت
бандй	بندی	балвоия	بلوایه	балорак	بالوراک	бағоят	بغاوت
бн сала	بن ساله	булур	بلور	балоамал	بالاعمل	бағтатан	بغتاتان
бнфш	بنفش	булурин	بلورین	балоғ	بالوغ	бағро	بغرو
банафш	بنافش	булуғ	بلوغ	балоғат	بالاغت	бағуз	بغض
банафша	بنفشه	булуқ	بلوک	балокаш	بالاکش	бағал	بغال
бунафшазор	بنفشه زار	балво	بلوی	балокардон	بالوگردان	бағл	بغل
банг	بنگ	бале	بلی	балолак	بالالک	бағалбанд	بغالبند
бинган	بنگان	балиёт	بلیات	балоҳат	بالاھت	бағалтоқ	بغالطاق
бангоҳ	بنگاه	балият	بلیت	балоия	بالویه	бағй	بغی
бнгане	بنگاه	балид	بلید	булбул	بلبل	бағй	بغی
бангй	بنگی	билисона	بلیسانه	билистан	بلیستان	бағтари	بغتری
бунлод	بنلاد	балиғ	بلیغ	булбулстон	بولبولستون	бағҷ	بغچ
бунувват	بنوت	балила	بلیله	булбулнаво	بولبولناو	бағҳам	بغخم
буна	بنا	балия	بلیه	балад I, II	بالاد	бақо	بقا
бани	بنی	бам	بم	балад	بالاد	бақоъ	بقا
буньед	بنیاد	бин	بن	балсан	بالسان	бақол	بقال
буньён	بنیان	бун	بن	балидан	بالیدان	бақар	بقار
баниз	بنیز	бино I	بنا	булағо	بولاغو	бақеъ	بقعه
банин	بنین	банно	باننو	булағак	بولاغاک	бақл	بقل
бниит	بنییت	банот	بنات	булғам	بولغام	бақ(к)ам	بقام
бунийят	بنییت	банотуларз	بنات الارض	булғе	بولغه	бақият	بقیة

баёз	بهتر	бусидан	بو(ى) (بۇ)
байёъ	بهترک	бавш	بواب
баён	بهجت	бавиш	بواجب
беандоза	بهر II	бувиш	بوادى
беандомӣ	بهرام	бавшчу	بوار
беоху	بهردست	бушнос	بوارق
бебок	بهрман	бук	بواطن
бебокона	بهروز I, II	буқламун буқалмун	بواعث
бебадал	بهروزگار	бугон	بوالعجب
бебар	بهروزه	бугир	بوالعجبى
бебарг	بهروزى	бавл	بوالفضول
бебаргӣ	بهره	булидан	بوالكرم
бебасар	بهرااندوز	бум I, II	بوالوفا
бебизоат	بهرمند	бумхан	بوالهوس
бебун	بهروور	бумӣ	بوالهيجا
бебунъед	بهشت	бавн I, II	بوب
бебиниши	بهشتى	бун	بوبرد
бебаҳо	بهشتى روى	буй	بوپو
бебахра	به گزين	буя	بوپويک
бебахравар	بهل	буйвар	بوته I, II
бибӣ	بهله	буёжа бавижа	بوتيمار
бепоён	بهمان	буйсуз	بود I
бепарво	بهمن	буянда	بودن
байт I, II	بهمنجنه	буя I, II	بودنى
бетоб	بهنانه	буидан	بوده
бетобӣ	بهى	ба I, II	بور
байтулахзон	بهى I, II, III	бех I, II	بور ايرش
байтуласном	بهيمه	баҳо I	بورک I, II
байтулчунун	بهين بهينه	баҳо II баҳоъ	بوره
байтулҳаром	به I, II	баҳодур	بوريا
байтулҳарам	بهى آب	бахор I, II, III	بوريا باف
байтулҳазан	بياب	бахорон	بوريا پوش
байтулҳаёт	بيابان	бахорбанд	بوريا کوبى
байтушшараф	بيابان مرگ	бахорхона	بوزه I, II
байтуссамд	بيابان نشين	бахоргоҳ	بوزينه
байтуссанам	بيابان نورد	бахорӣ	بوس
байтулعبادت	بهى آب ورتكى	беафтад	بوس بؤس
байтулибод байтулибодат	بهى ابى	баҳағир	بوستان
байтулатиқ	بهى اثر	беане	بوستان افروز
байтулатиқа	بهى اختيار	баҳона	بوستان سرا
байтуларус	بهى ادب	баҳоначӯ(ӣ)	بوستان فروز
байтуламал	بهى آزار	баҳона талаб	بوسه
байтулғазал	بهى آرم	беауфтад	بوسه افشان
байтулжаъба	بهى استحقاق	баҳоним	بوسه چين
байтуллаҳм		беҳбуд	بوسه ربا
		беҳе	بوسه گاه
		беҳтан	

бешафақ(қ)ат	بي شفقت	берасмия	بي رسمى	бед I, II, III	بيد	байтуллох	بيت الله
бешумор бешумар	بي شمار بي شمار	берашад	بي رشد	байдод(ъ)	بيداد (ء)	байтулмаъл	بيت المال
беша	بيشه	байрак	بيرق	бедод	بيداد	байтулмаъмур	بيت المعمور
бешахрӣ	بي شهرى	байрақбар	بيرق بر	бедодпеша	بيداد پيشه	байтулмақаддас	بيت المقدس
бешӣ	بيشى	байрақдор	بيرق دار	бедодгар	بيداد گر	байтулмаулк	بيت الملك
бесарфа	بي صرفه	байрақситон	بيرق ستان	бедодманд	بيداد مند	байтуннаҳл	بيت النحل
байзо I, II	بيضا I, II	байрақкаш	بيرق كش	бедодванд	بيداد وند	бетадбир	بي تدبير
байзоъ	بيضاء	байрақнамой	بيرق نماى	бедодӣ	بيدادى	байтал	بيتل
байза	بيضة	берағӣ	بيرگى	бедор	بيدار	бетамиз	بي تميز
безиё	بي ضياء	байрам I, II	بيروم I, II	бедорбахт	بيدار بخت	бетавон	بي توان
байтор	بيطار	беранҷ	بي رنج	бедордил	بيدار دل	бейтотне бейтотт	بيتوتنه بيتوتت
бетоқатӣ	بيطقاتى	беранг	بيرنگ	бедормағз	بيدار مغز	байтута байтутат	بي توتا بيتوتات
байъ	بيع	берангӣ	بيرنگى	бедорӣ	بيدارى	бетуш	بي توش
беоқибат	بي عاقبت	беривоҷӣ	بي رواجى	бедониш	بيدانشى	бетуша	بي توشه
байат	بيعت	берун	بيرون	бедбарг	بيدبرگ	бетавфиқ	بي توفيق
беадад	بي عدد	беруноқ	بي رونق	бедбин	بيدبن	бетах	بي ته
беадил	بي عدل	бераҳ	بي ره	бедард	بي درد	бесабот	بي ثبات
беам(м)омағӣ	بيعامگى	бераҳӣ	بي رهى	бедармон	بي درمان	бечо	بيجا
беамал	بي عمل	берахипу	بي رهى بو	бедаранг	بيدارنگ	бечода бечод	بيجاده بچود
байънома	بيع نامه	безор	بيزار	бедарангӣ	بيدارنگى	бечодаранг	بيجاده رنگ
беиёр	بي عيار	безовар	بي زاور	бедареғ	بيدارهغ	бечодағун	بيجاده گون
беайб	بي عيب	безабон	بي زبان	бедистон	بيدستان	бечодалаб	بيجاده لاب
байғор байғора	بيغار بيغاره	безар	بي زر	бедистгоҳ	بيدستگاه	бечон	بيجان
беғаш	بي غش	безарӣ	بي زرى	бейдақ	بيداق	бечорағӣ	بيچارگى
беғам	بي غم	безинҳор	بي زنهار بي زينهار	бедгун	بيدگون	бечора	بيچاره
беғамӣ	بيغمى	безиён	بي زبان	бедил	بيدل	бечун	بيچون
байғула	بيغوله } بيغوله	беъсалқарин	بيس القرين	бейдағ	بيداغ	бехосил	بي حاصل
беғула		бесомон	بي سامان	бейдағшк	بيدماغشک	бехад(д)	بي حد (د)
байғуланишин	بيغوله نشين } بيغولانيشيني	бесипос	بي سباس	бедуд	بيدود	бехис(с)	بي حس (س)
беғуланишин		бист I, II	بيست I, II	бедудмон	بيدودمان	бехаср	بي حصر
бефарҷом	بي فرجام	бистр	بي ستر	бедавлат	بي دولت	бехузур	بي حضور
бефарзона	بي فرزانه	бистгонӣ	بيستگاني	бедиёнат	بي ديانت	бехузурӣ	بي حضورى
бефармон	بي فرمان	бесутун	بيستون	бедият	بي ديت	бехифоз	بي حفاظ
бефуруз	بي فروز	бесар	بيسر	бедин	بي دين	бехамият	بي حميت
бефарҳанг	بي فرهنگ	бесуроқ	بيسراک	байзақ I, II	بيذاق I, II	бехайсияти	بي حيايتى
беқадр	بي قدر	бесаранҷом	بي سرانجام	безавқ	بي ذوق	бех	بيخ
беқарор	بي قرار	бесаранҷомӣ	بي سرانجامى	бир I	بير I	бехабар	بي خبر
беқарин	بي قرين	бесарӣ	بيسرى	бёр	بير	бехтан	بيختن
беқиёс	بي قياس	бесукун	بي سکون	бёрроғфат	بي رافت	бехкан	بيخ کن
беқайд	بي قيد	бесикка	بي سکه	берона	بيروانه	бехобӣ	بيخوابى
беқимат	بي قيمت	бесалаб	بي سلب	бероҳ	بي راه	бехост	بي خواست
бекор	بيكار	бесанг	بي سنگ	бероҳӣ	بي راهى	бехоста	بي خواسته
бекоруборӣ	بيكاروبارى	бесу	بيسو	бераҳм	بي رحم	бехуд	بيخود
бекарон	بيكاران	бесуз	بي سوز	бераҳмат	بي رحمت	бехудӣ	بيخودى
бекарона	بيكارانه	беш	بيش	бераҳмӣ	بي رحمى	беш	بيخوش
		бештар	بيشتر	берад	بيرد	бешштан	بيخويشتن

побарахна پابرهنه
 побарахнаги پابرهنه گی
 побаст پابست
 побаста پابسته
 побаланд پابلند
 побанд پابند
 побус پابوس
 побуси پابوسی
 попуш پاپوش
 потоба پاتابه
 потар پاتر
 патила پاتیل
 потил||پوتیلا
 почуфт پاجفت
 почак پاچک
 почила پاچله
 почанг پاچنگ
 поча پاچه
 почапаз پاچه پز
 почила پاچيله
 подош پاداش
 подошан پاداشن
 подафрох پاداфрах
 подом پادام
 подачи پاچی
 подаргил падрگل
 подархаво падрخوا
 подзахр падрزهر
 подшоҳ||подшо پادشاه||پادشا
 подшоҳона پادشاهانه
 подшоҳзода پادشاهزاده
 پادشاهی||پادشائی
 подшоҳи||подшой
 подшах پادشه
 подшахписар پادشه پسر
 подшахи پادشهی
 подукони پادکانی
 подала پادله
 подалапуш پادله پوش
 пода پاده
 подабон پاده بان
 подачи پاده چی
 подир پادیر
 пар I, II پار
 поров پاراو
 пордум پاردم

бевоз بیواز
 буют بیوت
 беваҷх بیوجه
 бевар بیور
 беварасп بیوراسپ
 бевазн بیوزن
 баюсидан بیوسیدن
 бевафо بیوفا
 бевафой بیوفايی
 бевақор, бевиқор بی وقار
 бевақт بی وقت
 баюг||баюгон بیوگ||بیوگان
 баюгони بیوگانی
 бева بیوه
 бевазан بیوه زن
 беҳуда بیهده
 беҳудахори بیهده خواری
 беҳудагард بیهده گرد
 беҳудагу بیهده گو
 беҳудагуй بیهده گوئی
 беҳуш بی هوش
 беҳуши بی هوشی
 беҳамол بی همال
 беҳиммат بی همت
 беҳанқори بی هنجاری
 беҳунар بی هنر
 беҳуд بیهود
 беҳуда بیهوده
 беҳудахори بیهوده خواری
 беҳудагард بیهوده گرد
 беҳудагу بیهوده گو
 беҳудагуй بیهوده گوئی
 беҳуш بی هوش
 беҳуши بی هوشی
 П
 по па
 поафзор پاافزار
 поафшор پاافشار
 поандоз پاانداز
 поавранчан پاورنچان
 пооху پاآهو
 побоз پاباز
 побозй پابازی
 побачо پايجا
 побарчо(й) پابرجا(ی)

бемаъни بی معنی
 бемағз بی مغز
 бемиқдор بیمقدار
 бимгоҳ||бимгаҳ بیمگاه||بیمگه
 бимнок بیم ناک
 беминнат بی منت
 бемехр بی مهر
 бемехри بیمهری
 байн بین
 бино II بینا
 бинодил بینادل
 байналазод بین الاضداد
 байналҷонибайн بین الجانیین
 байнаррухон بین الرخان
 байналавом بین العوام
 байналфарикайн بین الفریقین
 байнаннос بین الناس
 байнаннахрайн بین النهرین
 беном بی نام
 бинойی بینائی
 байн-байн بین بین
 бенадид بی ندید
 бенасақ بی نسق
 биниш بینش
 бенишон بی نشان
 бенишоні بی نشانی
 бинишвар بینشوار
 бенасиб بی نصیب
 беназм بی نظم
 беназир بی نظیر
 бенамак بی نمک
 бенамакй بی نمکی
 бенамуд بی نمود
 бинайдаги بینندگی
 бинанда بیننده
 бенаво I, II بی نوا
 бенавой I, II بی نوائی
 бенур بی نور
 байина بینه
 бениҳоят بی نهایت
 байнаҳумо بینهما
 бини بیني
 бениёз بی نیاز
 бениёзй بی نیازی
 беникашак بیني کشک
 бевора بیواره

бекас بيکس
 бекаси بيکسی
 бекулах بی کله
 бекамар بی کمر
 беканор بی کنار
 бегор بیگار
 бегонаги بیگانگی
 бегона بیگانه
 бегонаху(й) بیگانه خو(ی)
 бегонавор بیگانه وار
 бегоҳ بیگه
 بیگاهان بیگاهان
 бегазанд بی گزند
 бегларбегй بیگلربیگی
 бегуш بیگوش
 бегоҳ بیگه
 بیگهان بیگهان
 бел بیل
 белоф биллаф
 белзан билзан
 белак||байлак||бела билک||بیله
 бим بیم
 бемор بیمار
 беморпараст بیمارپرست
 беморхез بیمارخیز
 бемордор بیماردار
 беморсан بیمارسان
 бемористон بیمارستان
 беморганч بیمارگنج
 беморй بیماری
 бемол بیمال
 бемоя بیمایه
 бемисол بی مثال
 бемуҳобо بی محابا
 бемаҳак بی محک
 бемаҳал بی محل
 бемаҳлас بی مخلص
 бемадор بی مدار
 бемар بی مر
 бемурод بیمراد
 бемуродй بیمرادی
 бемурувват بیمروت
 бемурувватй بیمروتي
 бимзада بیمزده
 бемаза بیمزه
 бемазаги بیمزه گی||بیمزگی

погарон	پا گران	покгавхар	پاك گوهر	посьёр	پاسيار	порс	پارس
поло	پالا	покмард	پاك مرد	пош	پاش	порсо	پارسا
полопол	پالا پال	покмағз	پاك مغز	пошон	پاشан	порсозода	پارسا زاده
полош	پالاش	покмехр	پاك مهر	пошонй	پاشانى	порсой	پارسايي
полон	پالان	покнажод	پاك نژاد	пош-пош	پاش-پاش	порсанг	پارسنگ
полонгар	پالانگر	покнажодй	پاك نژادى	пошикаста	پاشكسته	порсий	پارسى
полонгарй	پالانگرى	покназар	پاك نظر	пошна	پاشنا	порсигу(й)	پارسى گو(ى)
полона	پالانه	покнафас	پاك نفس	пошнохез	پاشناخيز	порикоб	پاركاب
полонй	پالانى	покниход	پاك نهاد	пошанг	پاشنگ	порикобй	پاركابى
полован	پالوان	покуб	پاكوب	пошна	پاشنه	поргин	پارگين
полоханг	پالاهنگ	покубй	پاكوبى	пошнахез	پاشنهخيز	поранч	پارنج
полой	پالاي	поки	پاكى	пошнакуб	پاشنهكوب	пора I, II, III	پاره
полойхох	پالاي خواه	покизагй	پاكيزگى	пошидан	پاشيدن	поранор	پاره پار
полоиш	پالايш	покиза	پاكيزه	пошида	پاشيده	порахитт	پارهخشت
полоидан	پالائيدن	покизаандом	پاكيزه اندام	пошида	پاشيده	порахор	پارهخوار
полуг	پالуг	покизабум	پاكيزه بوم	поғунд поғунда	پاغنده	перадүз	پارهدوز
полағз	پالғз	покизапосух	پاكيزه پاسخ	поғуш	پاغوش	перадүзй	پارهدوزى
полкона	پالكانه	покизапайкар	پاكيزه پيكر	пок	پاك	поразан	پاره زن
полаки	پالكى	покизатухм	پاكيزه تخم	покорй	پاكارى	поре гк پاره كك	پاره گك
полгона	پالگانه	покизатан	پاكيزه تن	покандарун	پاك اندرون	порагак поракак	پارى
полу	پالو	покизаҷон	پاكيزه جان	покбоз	پاكبоз	порй	پارى
полвона	پالوانه	покизаҷехр	پاكيزه چهر	покбозй	پاكبозى	порин	پارين
полудагй	پالودگى	покизаҳуй	پاكيزه خوى	покбум	پاكبوم	порина	پارينه
полудан	پالودن	покизадоман	پاكيزه دامان	покбин	پاكبين	позоч позоч	پازاج پازاج
полуда I, II	پالوده I, II	покизадоманй	پاكيزه دامانى	поктан	پاكتن	позах	پازخ
полудапаз	پالوده پز	покизадил	پاكيزه دل	покчома	پاكچومه	позанд	پازند
полудумағз	پالوده مغز	покизадили	پاكيزه دلى	покҷирм	پاكچيرم	позахр	پازهر
полуна	پالونه	покизадаҳой	پاكيزه دهائى	покҷайб	پاكچيب	позах	پازخ
полаханг	پالهنг	покизадин	پاكيزه دين	покҷоман	پاكچومان	позанд	پازند
полханг		покизарой	پاكيزه راي	покдоманй	پاكدامنى	позахр	پازهر
полидан	پاليدن	покизарав	پاكيزه روى	покдил	پاكدل	позахр	پازهر
полиз полез	پاليز	покизаруёй	پاكيزه روى	покдида	پاكديده	позахр	پازهر
полизбон полезбон	پاليزبان	покизаруёй	پاكيزه روى	покдин	پاكدين	позахр	پازهر
полизбонй	پاليزبانى	покизасиришт	پاكيزه سرشست	покрой	پاكراى	позахр	پازهر
полизгоҳ	پاليزگاه	покизасират	پاكيزه سيرت	покраг	پاكرك	позахр	پازهر
полик	پاليك	покизатабъ	پاكيزه طبع	покрав	پاكرو	позахр	پازهر
полнксна	پالنگانه	покизатинат	پاكيزه طبينت	покзод	پاكزاد	позахр	پازهر
полигона	پالنگانه	покизафирош	پاكيزه فراش	покзода	پاكزاده	позахр	پازهر
помол	پامال	покизақавл	پاكيزه قول	поксиришт	پاكسريشت	позахр	پازهر
помас	پامس	покизагуёй	پاكيزه گوى	покушо	پاكشا	позахр	پازهر
пон	پان	покизагуҳар	پاكيزه گهر	покзамир	پاكضمير	позахр	پازهر
понхурда	پان خورده	покизамағз	پاكيزه مغز	покзамири	پاكضميرى	позахр	پازهر
понсад	پانصد	покизаназар	پاكيزه نظر	поктинат	پاكطينت	позахр	پازهر
понй	پانى	покизанафс	پاكيزه نفس	покфитрат	پاكفطرت	позахр	پازهر
пониз понид	پانيد پانيد	покифазой	پاكى فزاي	поккирдор	پاك كردار	позахр	پازهر
поварақ	پاورق					позахр	پازهر

пада } پده	патта } پته	пойстан } پایستن	пой } پای
пуда } پده	патьяёра } پتیاره	пойста } پایسته	поёб } پایاد
падид } پدید	пич-пич } پیچ پیچ	пойсухта } پای سوخته	пойафзор } پای افزار
падидор } پدیدار	пачкам пичкам } بچکم	пойшикаста } پای شکسته	пойафшор } پای افشار
пазруфт пизруфт } پذیرفت	пах пих } پیخ	поаяк } پایک	пойгоеш } پای آگیش
пазруфтгар } پذیرفتار	пахт } پخت	пойкор } پایکار	поён } پایان
пазруфтгор пизруфтгор } پذیرفتاری	пухтаги } پختگی	пойкори } پای کاری	поёнбин } پایان بین
пазруфтгори пизруфтгори } پذیرفتاری	пухтан } پختن	пойкуб } پای کوب	поёнбини } پایان بینی
пазруфттан пизруфттан } پذیرفتن	пухтапаз } پخت و پز	пойкуби } پای کوبی	пойاندоз } پای انداز
пазруфттени } پذیرفتنی	пахта } پخته	пойгох пойгах } پایگاه پایگه	поёндон } پایان دان
пазруфттани пизруфттани } پذیرفتنی	пухта } پخت	пойгир } پای گیر	поёндои } پایان دانی
пазруфта пизруфта } پذیرفته	пухтачуш } پخته جوش	пойлағз } پای لغز	поённишин } پایان نشین
пазиро } پذیرا	пухта-хомй } پخته خامی	поймочон } پای ماچان	поённигар } پایان نگر
пазириш } پذیرش	пухтаخور } پخته خوار	поймол } پایمال	пойовар } پای آور
пазирuft } پذیرفت	пухтарой } پخته رای	поймард } پایمرد	пойбоз } پای باز
пазирuftгор } پذیرفتار	пухтасозй } پخته سازی	поймарди } پایمردی	пойбозй } پای بازی
пазирuftгори } پذیرفتاری	пухтасухан } پخته سخن	поймузд } پایمزد	пойбоф } پای باف
пазирuftгорй } پذیرفتاری	пухтакор } پخته کار	поймузди } پایمزدی	пойбарчо(й) } پای برچا (ی)
пазирuftтан } پذیرفتن	пухтакорй } پخته کاری	пояндон } پایندان	пойбаст } پای بست
пазирuftтани } پذیرفتنی	пухтамағз } پخته مغز	пояндағй } پایندگی	пойбаста } پای بسته
пазирuftта } پذیرفته	пахч пахч } پیخچ پیخ	поянда } پاینده	пойбанд } پای بند
пазира } پذیره	пахсон } پخسان	поя } پایه	пойбус } پای بوس
пар I, II, III, IV } پر	пахсонидан } پخسانیدن	пояафроз } پایه افراز	пойбусй } پای بوسی
парр } پر	пахсидан } پخسیدن	поя-поя } پایه پایه	пойпаш } پای پش
пур I } پر	пахш } پخش	поягох } پایه گه	пойпуш } پای پوش
пуроб } پرآب	пахну } پخنو	появар } پایه ور	пойпил } پای پیل
пуроташ } پرآتش	падандр } پداندر	пойдан } پاییدن	пойтоба } پای تابه
пурихтилол } پراختلال	падар пидар } پدر	пойз } پاییز	пойтахт } پای تخت
пурозор } پرآزار	пидром } پیدرام	пойзан } پاییزان	пойтак } پای تک
пурозар } پرآزر	пидромидан } پیدرامیدن	пойзгох } پاییزگه	пойча } پایچه
пурозарм } پرآزرم	падарона } پدارانه	поин } پایین	пойчапаз } پایچه پز
пурожанг } پرآژنگ	падрахта } پدراخته	поинпараст } پایین پرست	пойхаст } پای خست پای خوست
пурошуб } پرآشوب	падархонд } پدراخواند	поинпарасти } پایین پرستی	пойдор } پایدار
парошидан } پرآشیدن	падархонда } پدراخوانده	поинталаб } پایین طلب	пойдора } پایداره
пурафсона } پرآفسانه	падарзан } پدرازان	поинга } پایین گه پایین گه	пойдори } پایداری
пурафсон } پرآفسون	падарарус } پدراروس	поингох поингах } پایین گه پایین گه	пойдом } پای دام
пурафшан } پرآفشان	падарфарзандй } پدرافرزندی	поиннигар } پایین نگر	пойдон } پای دان
пурафшони } پرآفشانی	падаркуш } پدراکش	паплюс } پپلس	пойдароз } پای دراز
пурукул } پراکل	падаркушта } پدراکشته	пат } پت	пойранч } پای رنج
парокандағй } پراکنده گی	падармодар } پدرامدار	патар } پتر	пойз } پایز
парокандан } پراکندن	падармурда } پدرامرده	патфуз } پتفوز	пойзан } پایزان
пароканда } پراکنده	падруд пидруд } پدروند	патак } پتک	пойзгох } پایزگه
парокандааҳвол } پراکنده احوال	падрудан } پدروند	путк } پتک	пойзан } پایزن
парокандахотир } پراکنده خاطر	падари } پداری	патакфуруш } پتک فروش	пойза } پایزه
парокандадил } پراکنده دل	падвоз } پدواز	патвот } پتواز	пойжа } پایژه

پرشار	پرده‌داریده	پرخازار	پراکنده‌روز
پرشارоб	پرده‌دوز	پرخارач	پراکنده‌گوی
پرشارор(а)	پرده‌ریا	پرخاشم	پراکوه
پرشرار	پرده‌ساز	پرخار I	پراگندن
پرشفاق	پرده‌سرا(ی) I, II	پرخاش	پراگنده
پرشاک(к)ар	پرده‌سوز	پرخاشاک	پرالک
پرشیکاست	پرده‌شکاف	پرخاشجوی	پرالام
پرشیکاستا	پرده‌شناس	پرخاشخر	پرامل
پرشیکن	پرده‌کش	پرخاشدیده	پران
پرشیکوه	پرده‌کشا	پرخاشساز	پرانجوخ
پرشور	پرده‌گاه	پرخاشکیش	پرانداخ
پرسادا	پرده‌گر	پرخاشگاه پرخاشگه	پرانده‌وخ
پرسارех	پرده‌گلیم	پارخوشگو پارخوشگاх	پراندیشه
پرسаноеъ	پرده‌نشین	پرخاراش	پراواز
پرسувар	پرده‌نشینی	پرخراد	پراوازه
پرسурат	پرقم	پرخام	پراور
پרטараб	پرتنگ	پرخمور	پراهو
پرتахир	پریخته	پرخواب	پرباد
پرعجاب پуръачаб	پرز	پرخوار II	پرباده
پرعربده پуръарбада	پرزبان	پرخون	پربار
پرعریو	پرزبانی	پرداخت	پرباری
پرغم	پرزار	پرداختن	پربار
پرغونه	پرزور	پرداز	پربیم
پرفتن	پرزین	پردازگر	پرپای
پرفتنه	پرزاله	پردوغ	پرپره
پرفتوخ	پرسان	پردان	پرپهن
پرفریب	پرستار	پردانش	پرپیچ
پرفزع	پرستاری	پردانی	پرت
پرفسوس	پرستی	پردخت	پرتاب
پرفسون	پرستیخانه	پردختن	پرتاب
پرفشان	پرستیشکده	پردخته	پرتابی
پرفشانі	پرستیشگر	پردر(р)	پرتابیدن
پرفن	پرستیشگری	پردرد	پرتافتن
پرکار	پرستیشگاه	پردک	پرتاب
پرکاله	پرستانده	پردگی	پرتاو
پرکلخچ	پرستو	پردل	پرتوافکن پرتوافکن
پرکلوخ	پرستوه	پردلی	پرتاوافغان پرتاوافغان
پرکم	پرسته	پردود	پرجگر
پرکنده I, II	پرستیدن	پرده I, II	پرجگری
پرگار	پرسش	پرده‌پوش	پرجوش
پرگارزن	پرسنان	پرده‌پوشانه	پرچم
پرگاری	پرسوخته	پرده‌پوشی	پرچمین
پرگال	پرسوز	پرده‌دار	پرچه
پرگاله	پرسیدن	پرده‌داری	پرچین
پرگر	پرسیم	پرده‌در	پرچین
پرگرد	پرشتاب	پرده‌دری	پرحدت

паришамонл	پري شمائل	пар I, II	پري	парв	پرو	пургирех	پرگره
парешидан	پريشيدان	пурй пуррй	پري	парво	پروا	паргас паргаст	پرگس پرگست
парисурат	پري صورت	париафсой	پري افساي	парвор	پروار	паргусаста	پرگسته
паринажод	پري نژاد	париандом	پري اندام	парвора	پرواره	пургуфугу(й)	پرگفتگو(ي)
паривор	پري وار	прибанд	پري بند	парворй	پرواري	пургил	پرگل
париваш	پري وش	париайкар	پري پيكر	парвоз	پرواز	пургул	پرگل
пазондан	پزاننده	паричехр	پري چهر	парвозгоҳ	پرواز گاه	парганда	پرگنده
пазонанда	پزاننده	паричехра	پري چهره	парвоза I, II	پروازه I, II	пургавхар	پرگوهر
пазонидан	پزانيدان	парихона	پري خانه	парвозй	پروازي	пургухар	پرگهر
пизишк	پزشك	парихон	پري خوان	парвос	پرواس	пурлаъл	پرلعل
пизишкй	پزشكي	парихонй	پري خواني	парвосидан	پرواسيدان	пармос	پرماس
пазидан	پزیدن	паридор	پري دار	парвонча	پروانچه	пармосидан	پرماسيدان
паж	پژ	паридухт	پري دخت	парвоначй	پروانچي	пурмой	پرمايه
пажогин пажоган	پژاگان	пар(р)идан	پريدان	парвонак	پروانک	пармахидан	پرمخيدان
пажованд	پژاوند	парер парир	پرير	парвонак I, II	پروانگي I, II	пармахида	پرمخيده
пуж-пуж	پژپژ	парирух	پري رخ	парвона I, II	پروانه I, II	пурмуддао	پرمدعا
пажмон пижмон пужмон	پژمان	парирухсор	پري رخسار	парвонадех	پروانه ده	пурмалол	پرملال
пажмонхал	پژمان حال	парирухсора	پري رخساره	парвонасан	پروانه سان	пурманиш	پرمنش
пажмонй	پژماني	парירו(й)	پري رو(ي)	парвонасифат	پروانه سifat	парма	پرمه
пажмурдагй	پژمردگي	парез	پريز	парвард	پرورد	парано парно	پرنا
пажмурдан	پژمردان	паризод паризода	پريزاد پري زاده	парвард(и)гор	پروردگار	пурнола	پرنااله
пажмурда	پژمرده	паризада	پري زده	парвардан	پروردان	паранд	پرند
пажмуридан	پژمريدان	паризадавор	پري زده وار	парварда	پرورده	пурнидо	پرندا
пажмурида	پژمريده	парисой	پري ساي	парварши	پرورش	парандовар	پرنداوار
пажан	پژن	пареш	پريش	парваршигоҳ	پرورش گاه	парандбофи	پرندباфи
пажанд	پژند	парешон	پريشان	парваранда	پرورنده	парандак	پرندک
пажул	پژول	парешонахвол	پريشان احوال	парвара	پروهه	парандуш	پرندوش
пажулондан	پژولاندى	парешонхал	پريشان حال	парваридан	پروريدان	парандушин	پرندوشين
пажулонидан	پژولانيدان	парешонхалат	پريشان حالت	парвариде	پروريده	пар(р)анда	پرنده
пажулонидан пижулонида	پژولانيدان	парешонхали	پريشان حالي	парваз	پروز	пурнашга	پرنشغه
пажулидан	پژوليدان	парешонхотир	پريشان خاطر	пурвасах	پروسخ	пурнаим	پرنيعيم
пажулида пижулида	پژوليده	парешонхотирй	پريشان خاطري	парванд	پروند	пурнакш	پرناقش
пажухиш пижухиш	پژوهش	парешондил	پريشان دل	парванда	پرونده	пурнигор	پرنگار
пажухандагй пижухандагй	پژوهنده	парешондимог	پريشان دماغ	парва	پروه	пурнам	پرنام
пажуханда пижуханда	پژوهنده	парешонраъй	پريشان رأي	парвахон	پروهان	пурнамак	پرنامک
пажулидан пижулидан	پژوهيدان	парешонраъи	پريشان رأيي	парвезан	پرويزان	пурнур	پرнур
пажухида пижухида	پژوهيده	парешонрузгор	پريشان روزگار	парвин	پروين	пурнуш	پرروش
пажвин	پژوين	парешонсафар	پريشان سفر	парра	پره	пурнуф	پرнуф
пажхиш	پژهش	парешонсайр	پريشان سير	пурхунар	پرهنر	пурнун	پرнун
пажонидан	پژونيدان	парешонкор	پريشان کار	пархун	پرهون	пурниheb	پرنيهب
пажонидан пижухидан	پژوهيدان	парешонгард	پريشان گرد	пархез	پرهيز	пурниез	پرنيяз
пажонидан пижухида	پژوهيده	парешонназар	پريشان نظر	пархезона	پرهيزانه	парниён	پرنيان
пажонидан пижухида	پژوهيده	парешоннафас	پريشان نفس	пархезгор	پرهيزگار	парниёнпуш	پرنيان پوش
пажонидан пижухида	پژوهيده	парешоннигоҳ	پريشان نگاه	пархезгорй	پرهيزگاري	парниёнй	پرنياني
пажонидан пижухида	پژوهيده	парешонй	پريشاني	пархезидан	پرهيزيدان	парнихсанг	پرنيخ سنگ

پلانگين	پاشپاخونا	پسانديداكش	پاس
پلانگينه	پشه خورده	پسانديداگوي	پس
پلانگيناپوش	پاشپاخورد	پسانديداگي	پسادست
پلوا	پاشيز	پسич	پسانداز
پلومست	پاشيزه	پسичيدان	پساندش
پلويدين	پاشيمون	پسич	پساوند
پالا I, II	پوشايمون	پسич	پساويدان
پاله	پوشايموني	پسين	پاست
پاليد	پاغز	پسينان	پيست
پاليدی	پاغنا	پسينگاه	پستان
پانام	پاف	پسينه	پستبالا
پناه	پاك I, II	پسينيان	پستفطرت
پناهنده	پاكند	پش	پستگاني
پناهيدين	پاكنا	پشت	پستا
پنبه	پاكني	پشتاپشت	پسته
پنبهبز	پاكه	پشتاپشت	پستهدهان
پنبهدانه	پاگه	پشتاره	پستهللب
پنبهزار	پاگوختار	پشتبان	پستهمت
پنبهزن	پاگوخهز	پشترش	پستهمغز
پنبهصفت	پاگوخهزي	پشتكوز	پستي
پنبهوز	پاگوخي	پشتگرم	پسخيز
پنج	پاگه	پشتگرمي	پسار
پنجاه	پاگاههز	پشتالانگ	پسر
پنجاهه	پاگاههزي	پشتواره	پسراندر
پنجپا	پال I, II	پشتوان	پسروي
پنجپايك	پال	پشته	پسرزاده
پنجپايه	پيل II	پشتاپشته	پسرام(م)
پنجروزه	پالراك	پشتي	پسرام
پنجره	پالراكخور	پشتيبن	پسرگير
پنجشنبه	پالوس	پشتيبن	پسري
پنجگانه	پالوسپوش	پاشك	پسرينه
پنجم	پالوسين	پوشك	پسكوجه
پنجنوش	پالوك	پوشك	پاساند
پنجوقتي	پالوكتغ	پوشك	پساند
پانچا	پالپيل	پوشك	پساندار
پانچاخ	پالتار	پوشك	پسانده
پنجهزاري	پالتر	پوشك	پسانديان
پنجهساله	پالاخ	پوشك	پسانديان
پنجهگير	پالشت	پوشك	پسانديدا
پنجهگيري	پالاشت	پوشك	پسانديدا
پنچه	پالغده	پوشك	پسانديداخوي
پنچه بند	پالك	پوشك	پسانديداروي
پند I, II	پالانگ	پوشك	پسانديداسيار
پندار	پالانگافكن	پوشك	پسانديداتاب
پنداښت	پالانگمشك	پوشك	پسانديدافكر
پنداښتن	پالانگموشك	پوشك	پسانديداكور
	پالانگموشك	پوشك	
	پالانگپوش	پوشك	

печак پیچک
 печубот پېچ وتاب
 печа||пича پیچه
 печабанд||пичабанд پیچه بند
 печидан پیچیدن
 печидадаст پیچیده دست
 пехол||пайхол پیخال
 пехтан پیختن
 пайхучаста پی خجسته
 пайхаст پیخست
 пайхастан پیخستن
 пайдо پیداً
 пайдовар پیداور
 пайдовасй پیداوسی
 пайдой پیدائی
 пир پیر
 перо||пиро پیرا
 перор پیرار
 перорин پیرارین
 перостагй پیراستگی
 перостан||пиростан پیراستن
 пероста||пироста پیراسته
 пирафшонй پیرافشانی
 пирамон||пирамон پیرامون
 пероман||перомун پیرومان
 пиронсар پیرانسر
 пирана پیرانه
 пиранасар پیراناسر
 пирохон پیراهان
 перохан||пирохон پیراهن
 перой||пирой پیرای
 пероиш پیرایش
 пероя||пироя پیرایه
 пероябанд پیرایه بند
 перояпуш پیرایه پوش
 пероядеҳ پیرایه ده
 пероясанч پیرایه سنج
 пероягар پیرایه گر
 пирбону(й) پیربانو(ی)
 пирхар پیرخر
 пиразол پیرزال
 пирзан پیرزن
 пирсар پیرसर
 пирак پیرک
 пирмом پیرمام
 пирмард پیرمرد

пахлусой پهلوسای
 пахлушикоф پهلوشکف
 пахлунишин پهلونشین
 пахлавй پهلوی
 пахлавикеш پهلوی کیش
 пахан }
 пахн } پهن
 пахно پهنه
 пахнона پهنانه
 пахновар پهناور
 паханд پهنند
 пахндуш پهن دوش
 пахнсина پهن سینه
 пахншона پهن شانه
 пахнғашта پهن گشته
 пахнгуш پهن گوش
 пахна I, II پهنه
 пай I, II, III }
 пй } پی
 паёб پیاب
 пиёба پیابه
 паёпай پیایی
 пиёдагй پیادگی
 пиёда پیاده
 пиёз پیاز
 пиёзаки پیازکی
 пиёзй پیازی
 пиёла پیاله
 пиёлапаймо پیاله پيما
 пиёладор پیاله دار
 пиёлакаш پیاله کش
 пиёлагардон پیاله گردان
 пиёлануш پیاله نوش
 паём پیام
 паёмовар پیام آور
 паёмбар پیامبر
 паёмбарй I, II پیامبری
 паёмгузор پیام گزار
 паёмгузори پیام گزاری
 пайпора پی پاره
 печ پیچ
 печопеч پیچاپیچ
 печок پیچاک
 печон پیچان
 печ-печй پیچ پیچی
 печиш پیچیش

пушидагй پوشیده گی
 пушидан پوشیدن
 пушиданй پوشیدنی
 پوشيده пушида
 پوشيده چشم пушидачашм
 پوشيده چهر пушидачехр
 پوشيده حال пушидахал
 پوشيده راز пушидароз
 پوشيده رازی пушидарозй
 پوشيده رخ||پوشيده رو(ى)
 пушидарух||пушидару(й)
 пук I, II }
 пук } پوک
 пул I, II }
 пулод } پولاد
 пулодпуш پولادپوش
 пулодхой پولادхай
 пулоддиръ پولاددرع
 пулоддаст پولاددست
 пулодраг پولادراگ
 пулодсой پولادسای
 пулодсум پولادسم
 пулодсанч پولادسنج
 пулодгар پولادگر
 пулодмех پولادميخ
 пулоднаъл پولадنعل
 пула پوله
 пуён پویان
 пуй-пуй پوی پوی
 пуянда پوینده
 пуяндароҳ پوینده راه
 пуя پویه
 пuidан پوئیدن
 пех په
 пах-пах په په
 пахр پهر
 пахра پهره
 пахрадор پهره دار
 пахлав }
 пахлу||пахлу }
 пахлавон пهلوان
 пахлавонбача پهلوان بچه
 пахлавонзода پهلوان زاده
 пахлавонй پهلوانى
 пахлудор پهلودار
 пахлузан پهلوزن

пандпазир پند پدیر
 пандтуз پند توز
 пандчу(й) (ى) پندجو(ى)
 пандгу(й) (ى) پندگو(ى)
 пандгуй پندگوئى
 пандمند پندمند
 панднома پندنامه
 пингон پنگان
 панах پنه
 пинхон پنهان
 пинхонпизух پنهان پژوه
 пинхонй پنهانى
 панир پنیر
 панироб پنیر آب
 панирмоя پنیرمایه
 пу пу
 пуб||пуп||пупо پوب
 пупак پوپک
 пупу||пупу پوپو
 пут I, II پوت
 пуч پوج
 пучмағз پوج مغز
 пучмағзй پوج مغزی
 пуд I, II پود
 пуда پوده
 пур II پور
 пуз пуз
 пузбанд پوز بند
 пузиш پوزش
 пузишпазир پوزش پدیر
 пузишсоз پوزش ساز
 пуз пуж
 пуст پوست
 пустпора پوست پاره
 пустканда پوست کنده
 пустлахт پوست لخت
 пустин پوستين
 пустинперой پوستين پيرای
 пустиндуз پوستين دوز
 пустиндузй پوستين دوزى
 пусидан پوشیدن
 пуш پوش
 پوشандن||پوشانیدن
 пушон(и)дан پوشون(и)دان
 پوشиш پوشش
 پوشак پوشک

پیلته	پیشیار	پیشادست	پایراو } پیرو
پیلته پیچ	پیشین	پیشار	پیرو } پیروز
پیل دندان	پیشین گاه	پیش افتاد	پیروز اختر
پیل زور	پیشین گاهان	پیشان I, II	پیروزباخت
پیلسته	پیشین گاه	پیشانی	پیروزباختی
پیلشکار	پیشین گه	پیشانی کشاده	پیروزبانگ
پیلغوش	پیشینه	پیشانگ	پیروزبانگی
پیلگوش	پیشینیان	پیشایوان	پیروزبازم
پیل نشین	پیاره	پیش باز	پیروزروز
پیلوار	پیغاله	پیش بین	پیروزگر
پیله	پیغام	پیش بینی	پیروزمند
پیلوار	پیغالات	پیش پاره	پیروزا
پیمان	پیغامبار	پیش پیرا	پیروزتخت
پیمان ده	پیغمبری	پیش جنگ	پیروزچادر
پیمان شکن	پیغو	پیش خان I	پیروزرنگ
پیمان شکنی	پیغوله	پیش خانه	پیروزطشت
پیمان گسل	پیغوله نشین	پیش خدمت	پیروزکاخ
پیمان مانه	پیغونژاد	پیش خوان II	پیروزگون
پیمان شکن	پیغوی	پیش خورد	پیروزویطو
پیمان کاش	پی فراخ	پیش خیز	پیروزی
پیمان کاشی	پی فراخی	پیش داد	پایراوی
پیمان گسار	پیک	پیش دامن	پیره
پیمانیش	پیکار	پیش دست	پیرازال
پیمبر	پیکارپرست	پیش دستی	پیرازان
پیمبری	پیکان	پیش دندان	پیراسار
پیمودان	پیکان خورده	پیش رس	پیرهن
پیموده	پیکان ریز	پیش رو	پیرهن پوش
پینک	پیکان زن	پیش طاق	پیرهن چاک
پینکی	پیکان کشای	پیش عهد	پیراханچوک
پینو	پیکان گر	پیش قبض	پیرهن گلگون
پینه	پیکانه سم	پیش قبضه	پیری
پینہ بسته	پیکانی	پیشکار	پیرینی
پینه دوز	پیکار	پیشکاره	پیس
پیو	پیکردرفش	پیشکش	پیسپار
پیوست	پیکاندان	پیشگاه	پیسپاری
پیوستگی	پیکار	پیشگوی	پیسپار
پیوستن	پیل I	پیشگویی	پیسپاری
پیوسته	پیل افکن	پیشگاه	پیسفید
پیوسیدن	پیل افکن	پیش مصرع	پیسکون
پیوگانی	پیل افغان	پیش نهاد	پیسوده
پیوند	پیلبار	پیشوا	پیس } پیسه
پیوند دار	پیل بالا	پیشواز	پس } پیش
پیوند گر	پیل بان	پیشوایی	پیشاب
پیوند گری	پیل بند	پیشا	پیشاپیش
پیوندی	پیل پا (ی)	پیشاور	
	پیل پیکر	پیشی	
	پیلتن		

табхир تبخیر
 табаддул تبدل
 табдил تبدیل
 табзир تبذیر
 табар تبر
 табарро تبرا
 табархун تبرخون
 табарзад تبرزد
 табарзадомез تبرزدامیز
 табарзан تبرزن
 табарза تبرزه
 табарзин تبرزین
 табарруъ تبرع
 табаррук تبرک
 табаррукот تبرکات
 табарри تبری
 табрид تبرید
 табрик تبریک
 табзада تبزده
 табаст تبست
 табассут تبسط
 табассум تبسم
 табиш تبش
 табшир تبشیر
 табасбус تبصص
 табаъ تبع
 табаа تبعه
 табан(й)ят تبعیت
 табқия табқиیه
 табқ|табак تبک
 табкпүш|табакпүш تبک پوش
 табларза таблрزه
 таблиғ табليغ
 табанак|табанк تبنگ
 табангу табنگو
 табанга табنگه
 табанний табني
 табурак تبوراک
 табук تبوک
 табәх табه
 табәхкор табه کار
 табәхкорй табه کاری
 табәҳй табه ھی
 табъёза таб يازه
 тибъён тибیان

толоб تالاب
 толон تالان
 тааллуф تألف
 тааллум تألم I
 толваса تالواسه
 толумол تال و مال
 таълиф تأليف I
 том(м) تام
 тааммул تأمل I
 тааммулот تأملات
 том(м)а تامه
 таъмин تأمين
 тонул تناول
 таанни تأني
 таънис I تأنيث I
 таънис II تأنيث II
 тов таو
 товогов تاو او
 товон تاوان
 товал تناول
 това таوه
 товидан таويدان
 таъвил I تاويل
 таә тоҳ
 тааххул тааھل
 таиб|таиб тоиб
 таъид таъид
 таб таб
 табодур табادر
 табор I табар
 таборнза табарнза
 таборак табарак
 табошир табашир
 табауд табоуд
 табанча табанچه
 табәх табәх
 табәхкор табәх کار
 табәхкорй табәх کاری
 табәҳй табәҳ ھی
 табәюн табәюн
 таббат таббат
 табәцчүх табәцчүх
 табчил табчил
 табхал|табхала табхол|табхола
 табхона табхона
 табәхтур табәхтур

тор-тор تارتار
 тортан тарتن
 тортанак тарتنک
 тортур тартур
 торақ } тарк
 торик II }
 торам|торум тарм
 торутур тарутур
 торумор тарумар
 тора тарه
 торй I тари
 таърих тарих
 торик I тарик
 торикй тарикی
 тоз тароз
 тозондан тароздан
 тозона тарозна
 тозонидан тарозидан
 тозаги тарози
 тозанда тарозанда
 тозубоз тарозубоз
 тоза тарозе
 тозаум(м)ед тарозамид
 тозабар тарозабар
 тозадор тарозадар
 тозадил тароздил
 тозару тарозару
 тозакорй тарозакори
 този тарози
 тозиён тарозиён
 тозидан тарозидан
 тозик тарозик
 тозинижд тарозинижд
 тож тарож
 тожик тарожик
 тос III, IV тас
 таассуф I тасуф
 тоса тасе
 таъсис тасис
 тошак I, II|тошук I, II تاشک
 тағ тоғ
 тафтин I, II, III тофтан
 так тоқ
 тақид тақид
 тал тал

пиҳ }
 пийҳ }
 пехоба پیله آبه
 пайхудан پایخودان

ت

та I, II, III تا
 таб I, II, III تاب
 табан тоبان
 табхона تابخانه
 табдар I, II تابدار
 табистон تابستان
 табш табش
 табеъ I تابع
 табеият تابعیت
 табнок تابناک
 табут تابوت
 табә табه
 таъид I تابيد
 табидан I, II, III تابيدان
 тапак топок
 тапу топу
 татор татор
 татура I, II تاتوره
 тагула тагула
 таассур I تاسر
 таъсир I تاسير
 таҷ тоҷ
 таҷбахш таҷбахш
 таҷхоҳ таҷхоҳ
 таҷдар тоҷдар
 таҷир таҷир
 таҷвар таҷвар
 таҷик таҷик
 таъчил I تاجيل
 тағ тоғ
 тахт тохт
 тахтан тохтан
 тахтутоз тохтутоз
 таъхир таъхир
 таъдиб таъдиб
 таъдия таъдия
 тар I, II, III تار
 тароҷ тароҷ
 тароҷдида тароҷдида

тахаллус	تحصليلدار	تجدل	تبير تابيرا
тахаллуф	تحصين II	تجلى	تبيره زن
тахаллуқ	تحف	تجليل	تبين
тахла	تحفظ	تجمش	تبين
тахлид	تحفه	تجمع	تپ
тахлис	تحفيظ	تجمال	تپاک
тахлит	تحقق	تجمات	تپانچه
тахлитот	تحقير	تجمات	تپش
тахлия	تحقيق	تجنب	تپیدن
тахм	تحكم	تحنس	تتار
тахмақ	تحكم	تجوع	تتارى
тахмбоз	تحلى I, H	تجوید	تتبع
тахмбозй	تحليل I	تجويز	تتار
тахмкор	تحليه	تجويف	تتارى
тахма I, II	تحمل	تجهز	تتري
тахмир	تحقيق	تجهيز	تتق
тахмис	تحميل	تجاشي	تتماج
тахмин	تحول	تجانف	تتمه
тахминан	تحويل I	تحت	تتميم
тахвиф	تحيت	تحت	تثبت
тахайюл	تحير	تحت	تثبيت
тахйил	تحية I	تحت	تثقيل I
тахйилот	تخارج	تحت	تثليث
тадобир	تخاصم	تحت	تتمير
тадохул	تخالف	تحت	تتاذب
тадарк	تخت	تحتاني	تتجارب
тадауы	تختگاه تختگاه	تحت	تتجارت
тадаббур	تختگیری	تحت	تتجانس
тадбир	تخت نشين	تحت	تتجاوز
тадбирот	تخته	تحت	تتجاهر
тадбирандеш	تخته بند	تحت	تتجاهل
тадбиргар	تخته پوست	تحت	تتجاهل
тадарруъ	تخته پوش	تحت	تتعارف
тадарв	تخته چوب	تحت	تتعبور
тадрич	تخته کلاه تخته کله	تحت	تتجدد
тадричан	тахтакулох тахтакулах	تحت	تتجديد
тадрис	تخجيل	تحت	تتجرب
тадфин	تخريب	تحت	تتجربه تجرب
тадқиқ	تخسير	تحت	تتجرب
тадлис	تخش I, II	تحت	تتجرر
тадвир	تخش	تحت	تتجرع
тадвин	تخش	تحت	تتجرید
тазарв	تخش	تحت	تتجزيه
тазарвноз	تخش	تحت	تتجسس
тазкор	تخش	تحت	تتجسس
тазаккур	تخش	تحت	تتجشم
	تخش	تحت	تتجدل

тарангубин тарангабин	турушрүй турушروی	тарбия	تذکیرہ
тараннум	турушидан	тарт	تذکیت I
тараннумсоз	тарассуд	тараттуб	تذکیر
тарвич	тарсеъ	тартиб	تذکیہ I
тарвех	тарғу	тартил	تذلل
тара тарра	тарғиб	тарчумон тарчимон	تذلیل I
турахот	тарф I	тарчума тарчима	تذمیم
тараххуб	тарф	тараччи	تذھیб
тархиб II	тарффуъ	тарчиб	тар
тары I	тарфанч	тарҷеҳ	ترا
таръёк тиръёк	тарфанд	тарҷеъ	туроб
таръёк	тараффуҳ	тарҷеъбанд	туроболуда
тарыён тиръён	тарфеъ	тарҷ	турайдан
тарид I тарит	тарфех	тирхол	тураҷуъ
тирез	тараққуб	тираҳхум	тураҷим
тарина	таркува	тархиб I	тураҳи
тарева	тараққи	тархим	тураз тироз
таз I, II, III	таркеъ	тархон	туразу
тазоҳум	тарқим	тархис	турази II
тазоуд	тарак	тардоман	туразидан тирозидан
тазарвноз	тарк I, II	тараддуд	тураш
тазкият II	турк	тардаст	тураше
тазкия II	турконхидев	тардасти	турашидан
тазалзул	турконе	тардимағ	тураши I
тазаввуч	туракқуб	тардид	турақи тарак
тазвич	турктот	тарзибан	туракум
тазвир	туркҷуш	тарзахма	туракме
тазвиргар	таркаш	тарс	туракиб
тазвирӣ	таркмен таркман	тарс I, II	туракидан
таза	туркман туркмон	тарсо	туракидан
тазаҳхуд	туркво	тарсон	туракидан
тазыф	турквор	тарсон	туракидан
тазын	турака	тарсондан тарсонидан	туракидан
таж	турки	тарсон(и)дан	туракидан
тажа I, II	туркиб	тарсгар тарсгар	туракидан
тасобуқ	туркиббанд	тарсгин	туракидан
тасомуҳ	туркидан	тарсул	туракидан
тасохул	тург	тарснак	туракидан
тасбеҳ	турим	тарсу	туракидан
тасаттур	турунч	тарсидан	туракидан
тастир I	таранчабин	туруш туруш	туракидан
тасчеъ	таранчубин	турашшух	туракидан
тасчил	таранчубин	турашшухот	туракидан
тасхар тасхара	таранчидан турунчидан	турушрхсар	туракидан
тасхир	таранг	турушрухсора турушрухсора	туракидан
тасхин	тарангин	турушру(и) турушру(и)	туракидан

таъбид II تعبيد
 таъбир تعبير
 таъбирнома تعبيرنامه
 таъбия تعبيه
 тааччуб تعجب
 таъчиз تعجيز
 таъчил II تعجيل
 тааддо تعداد
 таъдод }
 теъдод }
 тааддуд تعداد
 таадди تعدي
 таъдил تعديل
 тааззур تعذر
 таъзиб تعذيب
 таъзир I تعذير
 таарруз تعرض
 таарруф تعرف
 таъриб تعريب
 таъриз I, II تعريض
 таъриф تعريف
 таърик تعريك
 таъзияت تعزيت
 таъзир II تعزير
 таъзия تعزие
 таассур II تعسر
 таассуф II تعسف
 таъсир II تعسير
 таашшук تعشق
 таассуб تعصب
 таатгуш تعطش
 таатгул تعطل
 таътир تعطير
 таътил تعطيل
 таъзим تعظيم
 тааффуф تعفف
 тааффон تعفن
 таақкул تعقل
 таъқиб تعقيب
 таъқид تعقيد
 тааллуқ تعلق
 тааллуқот تعلقات
 тааллул تعلق
 тааллам }
 тааллум II } تعلم
 таълиф II تعريف

тасаффуҳ تصفح
 тасфия تصفيه
 тасқил II تصقليل
 тасаллуф تصلف
 тасмин تصميم
 тасаннуъ تصنيع
 таснеъ تصنيع
 тасниф تصنيف
 тасаввур تصور
 тасаввуф تصوف
 тасвиб تصويب
 тасвир تصوير
 тазод(д) تضاد
 тазоуф تضاعف
 тазоюқ تضايق
 тазарруъ تضرع
 тазарруъсоз تضرع ساز
 тазриб تضرير
 тазъиф I, II تضعيف
 тазлил II تضليل
 тазмин تضمين
 тазъеъ توضيع
 тазъиқ توضيق
 татовул تطاول
 татбиқ تطابق
 татарруқ تطرق
 татлия تطليه
 татмеъ تطميع
 татаввур تطور
 татаввуъ تطوع
 татвил تطويل
 татҳир تطهير
 татайюр تطير
 тазохур I, II تظاهر
 тазаллум تظلم
 тазаллумгоҳ تظلمگاه
 таоруз تعارض
 таоруф تعارف
 таоқуб تعاقب
 таоло تعالی
 таолаллақ تعالی الله
 таомул تعامل
 таонук تعانق
 тааб تعب
 тааббуд تعبد
 таъбият تعبيت

ташриф تشریف
 таширфот تشریفات
 таширффармо تشریف فرما
 тишрин||ташрин تشرین
 ташаъшуъ تشعشع
 гашаффуъ تشفع
 гашаффи تشفی
 ташкик تشکیک
 ташкил تشکيل
 ташаммур تشمر
 ташаннуҷ تشنج
 ташнағи }
 тишнағи } تشنگی
 ташна }
 тишна } تشنه
 ташнаҷигар تشنه جگر
 ташнаҳол تشنه حال
 ташнеъ تشنيع
 ташаввуқ تشوق
 ташвир تشوير
 ташвиш تشويش
 ташвиқ تشويق
 ташаҳҳи تشهی
 ташҳир تشهير
 таши تشی
 ташайюҳ تشیخ
 ташаййуъ تشيع
 ташъид تشييد
 ташъеъ تشييع
 тасодуф تصادف
 тасодум تصادم
 тасориф تصاریف
 тасоуд تصاعد
 тасониф تصانیف
 тасхеҳ تصحيح
 тасхиф تصحيف
 тасаддуқ تصدق
 тасадди تصدی
 тасдир تصدير
 тасдеъ تصديع
 тасдиқ تصديق
 тасарруф تصرف
 тасреҳ تصریح
 тасриф تصرف
 тасабуд تصعد
 тасъид تصعيد

тасдиқ تصدیق
 тасдис تصدیس
 тасреъ تصریح
 тастех تسطح
 тастир II تسطير
 тасъир تصعير
 тасафсут تسفط
 тасқия||тасқият تسقیه||تسقيت
 таскин تسكين
 тасалло تسلا
 тасаллус تسلمس
 тасалсул تسلسل
 тасаллут تسلط
 тасалли تسلی
 таслият تسليت
 таслеҳ تسليح
 тасаллидеҳ تسلی ده
 тасаллиталаб تسلی طلب
 таслим تسلیم
 тасма تسمة
 тасмия تسمة
 тасаннун تسنن
 тасу تسو
 тасвият تسويت
 тасвид تسويد
 тасвиф تسویف
 тасвил تسویل
 тасвилот تسویلات
 тасвия تسوية
 тасҳил تسهيل
 таш I, II تش
 ташобуҳ تشابه
 ташаббус تشبث
 ташаббук تشبک
 ташаббуҳ تشبه
 ташбиб تشبيب
 ташбеҳ تشبيه
 ташт تشت
 ташаттут تشاتتوت
 таштгар تشتگر
 ташчеъ تشچيع
 ташҳиз تشحيد
 ташҳис تشخيص
 ташаддуд تشداد
 ташдиқ تشدید
 ташреҳ تشریح

тақъир	تعقير	тафаккӯҳ	تفكه	тафонӣ	تفانى	таълиқ	تعليق
тақаллуб	تقلب	тафкик	تفكيك	тафовут	تفاوت	таълиқа	تعليقه
тақлиб	تقليب	туфанг	تفنگ	тафоул	تفاؤل	таълил	تعليل
тақлид	تقليد	тафаннуи	تفنن	тафоулан	تفاؤلا	таълим	تعليم
тақлил	تقليل	туфу	تفو	тафоҳум	تفاهم	таълимхона	تعليم خانه
тақво тақви	تقوا تقوى	тафур	تفور	тафт	تفت	таълимгоҳ	تعليم گه
тақвият	تقويت	тафаввук	تفوق	тафтон	تفتان	тааммуқ	تعلمق
тақвим I, II	تقويم	тафвит	تفويت	тафаттут	تفتت	тааммул II	تعلمل II
тақвия	تقويه	тафвиз	تفويض	тафтан	تفتن	тааммулот	تعلملات
тақи	تقى	тафаҳхум	تفهم	тафта	تفته	таъмид	تعמיד
туқо		тафҳим	تفهم	тафтадил	تفته دل	таъмир I, II	تعمير
тақайюд	تقيد	тақобул	تقابل	тафтех	تفتيح	таъмиқ	تعقيق
тақайюдот	تقيادات	тақотул	تقاتل	тафтидан	تفتيدن	таъним	تعنيم
тақия	تقيه	тақодум	تقادم	тафтиш	تفتيش	таъмия	تعمية
тақъид	تقييد	тақоруб I, II	تقارب	тафтиқ	تفتيق	тааннут	تعنت
так I, II	تک	тақос(с)	تقاص	тафаҳхус	تفحص	таъниф	تعنيف
тук		тақозо	تقاضا	тафхир	تفخير	тааввуд	تعود
тақоб	تکاب	тақозогар	تقاضا گر	тафҳим	تفخيم	таъвиз I	تعويد I
тақопу(й)	تکاپو(ي)	тақотур	تقاطر	тафарруч	تفرج	таъвиз II	تعويض II
тақосул	تکاسل	тақотуъ	تقاطع	тафарруҳ	تفرح	таъвиқ	تعويق
тақолиф	تکاليف	тақоуд	تقاعد	тафарруд	تفرد	таъвил II	تعويل II
тақомиш(й)	تکاميش تکاميشي	тақовӣ	تقاوى	тафаррус	تفرس	тааҳхуд	تعهد
тақон	تکون	тақаббул	تقبل	тафарруз	تفرض	таайюн	تعين
тақон(и)дан	تکايدن تکايدن	тақбеҳ	تقبیح	тафаръун	تفرعن	таъин	تعين
тақов	تکاو	тақбил	تقبيل	тафарруғ	تفرغ	тағбун	تغبان
тақовар	تکاور	тақтир I	تقتير I	тафарруқ	تفرق	тағор	تغار
тақоҳул	تکاهل	тақаддус	تقدس	тафриқа	تفرقه	тағофул	تغافل
тақаббур	تکبير	тақаддум	تقدم	тафреҳ	تفریح	тағофулпеша	تغافلپيشه
тақбир	تکبير	тақдир	تقدير	тафрид	تفريد	тағофулхона	تغافل خانه
так-так	تکتک	тақдис	تقدیس	тафрип	تفريط	тағзия	تغذيه
тақассур I	تکثر I	тақдим	تقديم	тафриғ	تفريغ	тағаззул	تغزل
тақсир I	تکثير I	тақаруб	تقرب	тафриқ	تفريق	тағсил	تغسيل
тақаддур	تکدر	тақаррур	تقرر	тафс	تفس	тағаллуб	تغلب
тақадди	تکدي	тақриб	تقريب	тафсидан	تفسيدن	тағлит	تغليط
тақзиб	تکذيب	тақрибан	تقريباً	тафсир	تفسير	тағмо	تغما
тақрор	تکرار	тақрир	تقرير	тафшила	تفشله	тағаний	تغنى
тақаррур	تکرر	тақриран	تقريباً	тафасси	تفصی	тағайюр	تغیر
тақрим	تکريم	тақрирот	تقريرات	тафсил	تفصيل	тағъир	تغیر
тақриҳ	تکريه	тақриз I	تقريظ I	тафазул	تفاضل	таф(ф)	تف
тақаж тақас	تکاج تکاس	тақриз II	تقريظ II	тафаззӣ	تفاضی	туф	
тақассур II	تکسر II	тақсит	تقسیت	тафзех	تفزيح	тафохур	تفاخر
тақсир II	تکسير II	тақсим	تقسيم	тафзил	تفضيل	тафориқ	تفاريق
тиқишмиши	تکشميشي	тақсир	تقسير	тафаққуд	تفقد	тафосир	تفسير
тақъиб	تکعيب	тақсирбин	تقسيربين	тафаққух	تفقه	тафосил	تفاصيل
тақаффул	تکفل	тақтир II	تقتير II	тафак	تفک	тафакан	تف افکن
тақфир	تکفير	тақтеъ	تقطيع	тафаккур	تفکر	тафак	تفاق

тамаллукгу	تامادی	тиловат	такфин
тамаллук	таммор	талаббус	такаллуф
тамлик	таморуз	талбис	такаллум
таманно	тамозух	талх	таклиф
таманда	тамас(с)	талхсухан	таклил
таманно	тамасук	талхсиршт	такме
тамаввуч	тамошо	талхсайш	такмид
тамуз	тамошохана	талхфом	такмил
тамук	тамошокада	талхком	такпою(й) (й)
тамаввул	тамошага тамошага	талхкаш	такук
тамвех	тамошогах тамошогах	талхкуй	таквун
тамвиҳот	тамошой	талхмазоқ	таквин
тамаҳхуд	тамолак	талхе	тикка
тамаҳхул	тамом	талхи	тикидан
тамҳид	тамомачзо	талхиписанд	тикийоф
тамиз	тамомат	таллазуз	такин
тамайюз	тамомрас	талаттуф	такья
тамима	тамомъиёр	талтиф	такьясоз
тан	тамомӣ	талаф	такьегәгә такьегә
танобир	тамомьярок	талаффуз	такьягох такьягах
таноро(й)	тамоюл	талфиқ	таг I, II
танозуъ	таматтуъ	талфиқ	тагоб
таносо(й)	тимсол	талфиқот	тагопу(й)
таносон	тимсолгар	талқий	тагомешӣ
таносонӣ	тамассул	талқин	тагов
таносой	тамсил	таламмуз	таговар
таносой	тамҷид	талмуд	тагрк тагрк
таносуб	тамаддуд	талмех	тугма
таносух	тамдех	талмиз талмиз	тугпо(й) (й)
таносул	тамп I, II	туланг	тугтоз
таносур	тимр	тилов	тукидан
тавофур	тамарруд	тиловаса	тугин тугин
таноқуз	тамаррун	таловус	тал(л) I
танақч	тамрин	таловаса	талаф талов
тановар	тамаззуқ	талон	талоч тилоч
тановул	тамзиқ	талвех	талаш
танбан танбан	тамсаҷ	талвим	талашӣ
танбак	тамасхур	талвин	талотум
танбул танбул	тамасук	тала I, II	талафи
танбур	тамшият	талә	талоқӣ
танбуқ	тамға	таләххуб	талол
танабуқ	тамғачӣ	таләххуф	тилол I
танпараст	тамға	там	тала I, II
танпарвар	тамкун	тамасул	тала I, II
танпарварӣ	тамкин	тамасил	таламиз таломиза
танпуш	тамлиқ	тамохара	талон

تاونگردلی | تاونگردلی
 تاونگری | تاونگری
 تویان | تویان
 تویه النصوح | تویه النصوح
 توبره | توبره
 تویه | تویه
 تویه سوز | تویه سوز
 تویه شکن | تویه شکن
 تویه فرمای | تویه فرمای
 تویه کار | تویه کار
 تویخ | تویخ
 توپ I, II, III | توپ I, II, III
 توت | توت
 توتک | توتک
 توتو | توتو
 توتون | توتون
 توتیا | توتیا
 توجبه | توجبه
 توجع | توجع
 توجه | توجه
 توجیه | توجیه
 توحش | توحش
 توحید | توحید
 توختن | توختن
 تود | تود
 تودد | تودد
 توده | توده
 تودیع | تودیع
 تور | تور
 تورات | تورات
 توره I, II | توره I, II
 توریت | توریت
 توز | توز
 توزع | توزع
 توزه | توزه
 توزی | توزی
 توزیدن | توزیدن
 توزیع | توزیع
 توسط | توسط
 توسع | توسع
 توسل I | توسل I
 توسن | توسن
 توسن دلی | توسن دلی
 توسیط | توسیط
 توسیع | توسیع

تنوره I, II | تنوره I, II
 تنوع | تنوع
 تنوعات | تنوعات
 تنومند | تنومند
 تنومندی | تنومندی
 تنویر | تنویر
 تنوین | تنوین
 تنه I, II | تنه I, II
 تنها | تنها
 تنهارو | تنهارو
 تنهاروی | تنهاروی
 تنهایی | تنهایی
 تنیدن | تنیدن
 تۄ | تۄ
 تۄ I, II | تۄ I, II
 تواب | تواب
 توابع | توابع
 تواتر | تواتر
 تواجی | تواجی
 توارث | توارث
 توارد | توارد
 تواره | تواره
 توارى | توارى
 توارىخ | توارىخ
 توازی | توازی
 تواضع | تواضع
 تواضع پیشه | تواضع پیشه
 تواضع شیوه | تواضع شیوه
 تواطؤ | تواطؤ
 تواعتیت | تواعتیت
 توافر | توافر
 توافق | توافق
 تواقر | تواقر
 توالد | توالد
 توالی | توالی
 توأم | توأم
 توآمان | توآمان
 توان | توان
 توانا | توانا
 توانائی | توانائی
 توان بخش | توان بخش
 توانستن | توانستن
 توانش | توانش
 توانگر | توانگر
 توانگردل | توانگردل

تنقیه | تنقیه
 تنک | تنک
 تنک آب | تنک آب
 تنک بضاعت | تنک بضاعت
 تنک ددل | تنک ددل
 تنک روشنائی | تنک روشنائی
 تنک روی | تنک روی
 تنک شراب | تنک شراب
 تنک ظرف | تنک ظرف
 تنک مایه | تنک مایه
 تنک مغز | تنک مغز
 تنکیس | تنکیس
 تنکیل | تنکیل
 تنگ I, II | تنگ I, II
 تۄنگ | تۄنگ
 تنگ آستین | تنگ آستین
 تنگ آغوشی | تنگ آغوشی
 تنگ بار | تنگ بار
 تنگ تاب | تنگ تاب
 تنگ چشم | تنگ چشم
 تنگ چشمی | تنگ چشمی
 تنگ حوصله | تنگ حوصله
 تنگ خوئی | تنگ خوئی
 تن گذاز | تن گذاز
 تنگ دست | تنگ دست
 تنگ ددل | تنگ ددل
 تنگ دهن | تنگ دهن
 تنگ رو | تنگ رو
 تنگ روزی | تنگ روزی
 تنگری | تنگری
 تنگسال | تنگسال
 تنگسالی | تنگسالی
 تنگ ظرف | تنگ ظرف
 تنگ عیش | تنگ عیش
 تنگ قبا | تنگ قبا
 تنگ مزاج | تنگ مزاج
 تنگ میدان | تنگ میدان
 تنگنا (ی) | تنگنا (ی)
 تنگه I, II, III | تنگه I, II, III
 تنگی | تنگی
 تنگیاب | تنگیاب
 تنبیه | تنبیه
 تنبیه | تنبیه
 تنند | تنند
 تناندا | تناندا
 تناندا | تناندا
 تنودن | تنودن
 تنور | تنور

تنتنه | تنتنه
 تنته | تنته
 تنجیدن | تنجیدن
 تنجیم | تنجیم
 تنخواه | تنخواه
 تند | تند
 تندار | تندار
 تندباد | تندباد
 تندبالا | تندبالا
 تندتاز | تندتاز
 تندخشی | تندخشی
 تندخوی (ی) | تندخوی (ی)
 تندخوئی | تندخوئی
 تندر | تندر
 تندرای | تندرای
 تندرست | تندرست
 تندرستی | تندرستی
 تندرو | تندرو
 تندم | تندم
 تندوخند | تندوخند
 تندوخند | تندوخند
 تنده | تنده
 تندی | تندی
 تندی | تندی
 تندی | تندی
 تندی | تندی
 تندیس | تندیس
 تنزل | تنزل
 تنزه | تنزه
 تنزیل I, II | تنزیل I, II
 تنزیه | تنزیه
 تنسک | تنسک
 تنسوم | تنسوم
 تنسوخ | تنسوخ
 تنسوخ | تنسوخ
 تنسوقات | تنسوقات
 تنسیق | تنسیق
 تنسیف | تنسیف
 تنظیف | تنظیف
 تنظیم | تنظیم
 تن فگار | تن فگار
 تنفیز | تنفیز
 تنفیر | تنفیر
 تنقیات | تنقیات
 تنقیح | تنقیح
 تنقید | تنقید
 تنقیر | تنقیر
 تنقیص | تنقیص

тезчанг	تيزچنگ	тайёр I	تيار I	тах	ته	туш I, II	توش
тезчангол	تيزچنگال	теб	تيب	тахочум	تهاجم	тушбера	توشبیره
тезхашм	تيزخشم	тибош	تيباش	таҳона	تهانه	туша	توشه
тездасти	تيزدستي	тичон	تيجان	таховун	تهاون	тавшех	توشيح
тездам	تيزدم	тир I, II, III, IV, V, VI	تير I, II, III, IV, V, VI	тахбозор	ته بازار	тавассул II	توصل II
тездандон	تيزدندان	тирафкан	تيرافکن	тахбанди	ته بندی	тавсиф	توصيف
тездав	تيزدو	тирандоз	تيرانداز	тахаттук	تهتك	тавзех	توضيح
тезрав	تيزرو	тировар	تيروار	тахаччуд	تهجد	таваттун	توطن
теззабон	تيززبان	тирборон	تيرباران	тахчуръа	تهجره	туғ } туғ I } туғри } туғул }	туғри } туғул }
тезқалам	تيزقلم	тирпар	تيرپار	тахаччи	تهجي		
тезкин	تيزكين	тирпартоб	تيرپارتاب	таҳчубкори	تهچوبکوري	туғри	توغرى
тезгом	تيزگام	тирдон	تيردان	таҳаддуд	تهدد	тавағғул	تاواغغول
тезгард	تيزگرد	тирзабон	تيرزبان	таҳдид II	تهديد II	тавафғур	تاواغغور
тезгуш	تيزگوش	тирзан	تيرزان	таҳзиб	تهذيب	туфидан	توفيدان
тезмағз	تيزمغز	тиркаш I, II	تيركاش I, II	таҳак	تهك	тавфир	توفير
тезнавис	تيزنويس	тиргар	تيرگار	таҳлика	تهليکه	тавфирсанч	توفيرسanch
тезвачд	تيزواجد	тирагун	تيراغون	таҳлил II	تهليل II	тавфиқ	توفيقي
тезвир	تيزوير	тирағи	تيراغي	таҳам	تهام	туқсоба	توقسابه
тезхуш	تيزهوش	тирмох	تيرماه	таҳм	تهم	таваққуъ	توقع
тези	تيزي	тирмах	تيرمه	таҳмат	تهमत	таваққуф	توقف
тейс	تيس	тирвор	تيروار	таҳмат	تهमत	туқум	توقم
теиша	تيشه	тире I	تيره I	таҳмат	تهमत	туқом дуз	توقم دوز
теишазан	تيشه زن	тире бихт	تيره بخت	таҳамат	تهامتان	туқум дүз	توقم دوز
теиғ	تيغ	тиребирун	تيره بيرون	таҳамтан	تهامتان	таваққи	توقى
теғозмой	تغ ازمای	тирадил	تيره دل	таҳмтан	تهامتان	тавқир	توقير
теғбоз	تغ باز	тире раи	تيره راي	таҳамзода	تهامزوده	тавқеъ	توقع
теғбозӣ	تغ بازي	тираранг	تيره رنگ	таҳнишин	ته نشين	таваккул	تواککال
теғбанд	تغ بند	тираравон	تيره روان	таҳният	ته نيات	таваккулфуруш	تواککولفروش
теғдор	تغ دار	тираруз	تيره روز	таҳавур	تهور	тавкид	تواکيد
теғзан	تغ زن	тирарузи	تيره روزي	таҳаввӯ	تهووع	тавкил	تواکيل
теғе	تغه	тирафом	تيره فام	таҳвил II	تهويل II	тавалло	توالو
таякқуз	تياققوز	тирафаш	تيره فاش	таҳӣ	تهي	таваллуд	توالد
таякқун	تياققون	тиремағ	تيره ماه	таҳи	تهي	тавалли	توالي
тим I, II	تيم I, II	тиранафас	تيره نفس	таҳиоғуш	تهي اوغوش	тавлият	توليات
тимор	تيمور	тире	تيره	таҳиоғуши	تهي اوغوشي	тавлид	توليد
тиморхор	تيمورخوار	тириз	تيريز	тихипой	تيخپوي	тавлидан	توليدان
тимордар	تيماردار	тез	تهز	таҳайюч	تهيج	тумар	تومار
тимос	تيماس	тез	تهز	таҳичашм	تهي چشم	тумон	تومون
таяммум	تيامموم	тез	تهز	таҳидаст	تهي دست	туон	تون
таяммунан	تياممونان	тез	تهز	таҳидастӣ	تهي دستي	туонтоб	تونتاب
тин I	تين I	тезбол	تيزبال	таҳидав	تهي دو	тавангар	توانگار
тево	تيو	тезбин	تيزبين	таҳирав	تهي رو	туноғрдил	تونگردل
тиюл	تيول	тезпа(й)	تيزپا(ي)	таҳикиса	تهي کيسه	туни I, II	تونى I, II
тих	تيخ	тезпар(p)	تيزپار(p)	таҳигә	تهي گاه	тухам	تواخم
тиху	تيخو	тезпаррон	تيزپاررون	таҳимоя	تهي ميه	туҳим	تواخم
		тезпарвоз	تيزپارواز	таҳимағз	تهي مغز	туӣ	توي
		тезтәк	تيزتک	таҳия II	تهيه II	тавил I	تويل I
		тезчанг	تيزچنگ	ти	تي		
		тезчашм	تيزچشم				

чонкоҳ } جان خواه
 чондор I } جاندار
 чондор III } چонадор
 чондору } جان دارو
 чондарозӣ } جان درازی
 чонсупор } جان سپار
 чонсупорӣ } جان سپاری
 чонсипуз } جان سپوز
 чонситон } جانستان
 чонситонӣ } جانستانی
 чонсӯз } جان سوز
 чонсер } جان سير
 чоншикор } جان شكار
 чоншикоф } جان شكاف
 чоншикар } جان شكر
 чонфарсо(й) } جانفرسا(ی)
 чонфазо } جانفزا
 чонфазоянда } جانفزاينده
 чонфазой } جانفزائی
 чонфишон } جان فشان
 чонфишонӣ } جان فشانی
 чонфигор } جان فگار
 чонқи } جانقی
 чонкоҳ } جانکاه
 чонгудоз } جان گداز
 чонгазо(й) } جان گزای
 чонгусил } جان گسل
 чонвар } جانور
 чонвардор } جانوردار
 чонӣ I, II } جانی
 човид } جاويد
 човидон } جاويدان
 човидона } جاويدانه
 човидонӣ } جاويدانی
 човидном } جاويدنام
 чоҳ } جاه
 чоҳдор } جاهدار
 чоҳил } جاهل
 чоҳили } جاهلی
 чоҳили(й)ят } جاهلیت
 чой } جای
 чоир } جائر
 чоиз } جائز
 чоиза } جائزه
 чоё } چای
 чойгоҳ } چایگاه
 чойгаҳ } چایگاه

чодугарӣ } جادوگری
 чодунажд } جادونژاد
 чодуӣ || чодувӣ } جادویی || جادوی
 чодуикушо } جادویکشا
 чод(д)а } جاده
 чозиб } جاذب
 чозибә } جاذبه
 чор } چار
 чориха } جارحه
 чоруб } چاروب
 чорӣ } جاری
 чория I, II } جاریه
 чозим } جازم
 чосус } جاسوس
 чосусӣ } جاسوسی
 чошдон } جاشدان
 чоил } جاعل
 чоилуззулмот } جاعل الظلمات
 чофӣ } جافی
 чофирой } جافی رای
 чом } جام
 чомулвидоъ } جام الوداع
 чомеъ } جامع
 чомеулфазоил } جامع الفضائل
 чомғул } جامغول
 чомағӣ } جامگی
 чомағихор } جامگی خوار
 чома I, II } جامه
 чомаҳона } جامه خانه
 чомаҳоб } جامه خواب
 чомадон } جامه دان
 чон I } جان
 чон II } چون
 чоночон } جانان
 чонофарин } جان آفرین
 чонафзо(й) } جان افزای
 чонон } جانان
 чонона } جانانه
 чоноиб } جانب
 чонобозӣ } جانبازی
 чонобахш } جانبخش
 чонобар } جانب بر
 чоноибайн } جانبین
 чонобин } جانبین
 чонопарвар } جانب پرور
 чонопаноҳ } جانب پناه

салоса } ثلاثه
 сулс } ثلاث
 салч } ثلاث
 сулма || сулмат } ثلثه || ثلثت
 сулуж } ثلوج
 сумма } ثم
 симор } ثمار
 самон || самона } ثمان || ثمانه
 самонин || самонина } ثمانین || ثمانینه
 самар I } ثمر
 самарот } ثمرات
 самара } ثمره
 самил } ثمل
 саман I } ثمن
 самин II } ثمین
 сано I } ثنا
 саноҳон } ثناخوان
 саногар } ثناگر
 саногустар } ثنا گستر
 саноғуӣ } ثناگوی
 саниа } ثنايا
 сания } ثنيه
 саоб I } ثواب
 саобандузи } ثواب اندوزی
 саобит } ثوابت
 саоқиб } ثوابت
 саоб II } ثوب
 саор } ثور
 сиёб } ثياب
 сайиб || сайиба } ثيب || ثيبه
 са } ج
 ча } چا
 чабир } چابیر
 чаблиқ } چابلیق
 чахшоқ || чахшоқ } چاخشوک || چاخشوک
 чоҳшук || чоҳсук } چوخشوک || چوخسوک
 чаду } چادو
 чадуване } چادوانه
 чадубағни } چادوباغنی
 чадупараст } چادوپاراست
 чадухаёли } چادوخالی
 чадушухан } چادوسخن
 чадуфиреб } چادوفیرب
 чадугар } چادوگر

ثابت } ثابت
 ثابتат } ثابتات
 ثابتالرأى } ثابت الرأى
 ثابتқadam } ثابت قدم
 собита } ثابتة
 соқиб } ثاقب
 соқибә } ثاقبه
 солис } ثالث
 солисан } ثالثاً
 солиса } ثالثه
 сомин } ثامن
 сонӣ } ثانی
 сониян } ثانیاً
 сония } ثانیه
 сабот } ثبات
 субот } ثبات
 сабт I } ثبیت
 субут } ثبوت
 субур } ثبور
 сахонат } ثخانات
 сухунат II } ثخونت
 саро I } ثرا
 сарват } ثروت
 сарӣ } ثری
 сурйә } ثریا
 сурйәсарир } ثریاسریر
 сурйәмақом } ثریامقام
 сурйәмақон } ثریامکان
 сарид } ثرید
 саолиб } ثعالب
 суъбон } ثعبان
 суъбонӣ } ثعبانی
 саълаб } ثعلب
 сағр I, II } ثغر
 суғур II } ثغور
 суфл I } ثفل
 суфли I } ثفلی
 сиқот } ثقات
 сақолат } ثقات
 суқба } ثقبه
 сиқл } ثقل
 сақалон || сақалайн } ثقلان || ثقلین
 сиқа } ثقه
 сақил I } ثقیل

чаъдмўй	جدعموى	чарй I, II	جرى I, II	чадир	جدير	чоғгир	جاگير
чаъфарй	جعفرى	чараён	جريان	чаззоб	جذاب	чабобира	جبابره
чуал	جعل	чариб	جريب	чузом	جذام	чаббор	جبار
чаълий	جعلى	чуръат	جرت	чазб чазба	جذب جذبه	чабборй	جبارى
чағола	جفاله	чарех	جريح	чазр I, II, III	جذر	чибол	جبال
чағбут	جغت جغبوت	чарид	جريد	чазил	جذيل	чабон чаббон	جبان جبان
чуғд	جغد	чарида	جريدة	чазуб	جذوب	чабонат	جبانة
чағидан	جغيدان	чарир	جريير	чар I	} جر	чибоҳ	جياه
чафо	جفا	чарима чаримат	جريمه جريمات	чар II чарр		чаро	чабр I, II, III
чафоомез	جفاآمير	чуз	جز	чароб	جراب	чабарут	جبروت
чафоандеш	جفااندش	чузь	جزء	чарат	جرات	чабарй чабрй	جبرى جبارى
чафописанд	جفاپسند	чазо	جزا	чаръат	جرات	чабария	جبريه
чафопеша	جفاپيشه	чазолат	جزالت	чарроҳ	جراح	чиغت чиғғот	جغت جغوت
чафочўй	جفاجوى	чазолт	جزالت	чароҳот	جراحت	чабал	جبل
чафоф	جفاف	чазонир	جزائر جزاير	чароҳат	جراحت	чибиллат	جبلت جبله
чафокорй	جفاكارى	чазатъ	} جزع	чароҳатнома	جراحتنامه	чабали	} جبلى
чафогустар	جفاگستر	чазл		جزل	чарод	جراد	
чаффалқалам	جفالقلم	чазм	جزم	чаррор	جرار	чубн чубун	جبن جبون
чуфт	جفت	чазув	جزو	чарророт	جراوات	чабха чабхат	جبهه جبهت
чуфтчў(й)	جفتجو(ى)	чазувй	جزوى	чаррора	جراوه	чабҳасой	جبههسائى
чуфтхоҳ	جفتخواه	чазувиёт	جزويات	чарруласқол	جراالاتقال	чабира	جبيره
чафтан	جفتن	чизьят	جزيت	чиронғор	} چرانغار	чабин	جبين
чафта	} جفته	чазира	جزيره	чуронғор		чиронғор	чусса
чуфта		чизья	جزيه	جزئى	чаронд	چراندد چرايد	чухуд II
чуфти	جفتى	чузъй	جزئى	чароним	چرانيم چرايم	чаҳим	جھيم
чафн	جفن	чузъиёт	جزئيات	чараб	جرب	чаҳ	جخ
чуфун	جفون	часорат	جسارت	чарх	جرح	чаҳш	جخش
чигар	جگر	чустучў(й)	جستجو(ى)	чарда	چرده	} جد	} چاد(د)
чигаровар	جگراور	частан	} جستن	чарас	چراس		
чигарбанд	جگر بند	чустан		часад	чарасчунбон	چراسچونبون	чудо
чигарполуда	جگر پالوده	часад	جساد	чуратъ	چوراء	чидор	چدار
чигартоб	جگرتاب	чиср	جسر	чуръа	چورءا	чудогона	چدوگانه
чигархаста	جگرخسته	часк	جسك	чуръадон	چورءدان	чидол	چيدال
чигрхор чигрхора	جگرخوار جگرخواره	чисм	جسم	чурга чурго чарга чарго	چورگا چورگه	чадовил	چادول
чигардор	جگردار	чисмонй	جسمانى	чурга чурго чарга чарго	چورگا چورگه چارا(ى)	чудой	چدائى
чигардўз	جگردوز	чисмониёт	جسمانيات	чурга чурго чарга чарго	چورگا چورگه چارا(ى)	чадр I, II	چدر I, II
чигарсўз	جگرسوز	чисмй	جسمى	чурга чурго чарга чарго	چورگا چورگه چارا(ى)	чудрон	چدرون
чигаргоҳ	جگرگاه	чисмият	جسميت	чурга чурго чарга чарго	چورگا چورگه چارا(ى)	чудага чудагаре	چدگار چدگارہ
чигаргуша	جگر گوشه	чисим	جسيم	чурга чурго чарга чарго	چورگا چورگه چارا(ى)	чадгора чадқора	چادگورا چادگورا
чул(л)	جل	чашан	} جشن	чирм	} چرم	чадал	چادل
чалло	} جلاب	чашн		чашан		чурмкор	چورمكار
чаллоб		} جلاب	чашнга чашнга	чашнга чашнга	чурмнок	چورمناك	чудуд
чул(л)об	} جلاب		чашнгоҳ чашнгах	чашнгоҳ чашнгах	чарма	چارمه	чудвал
чаллобй		} جلابى	чушша	چوششا	чарунғор	چارنغار	чадда
			чаъба	چابءا	чаре	چره	чадй
		чаъд	چءد	чуррабоз	چوررابوز	чадид	چديد

чанин } جنين	چانباندىن چنبايدن	چам(м)ош } جماش	чалочил } جلال
чав I } چاۋ	чунбон(и)дан	чимоъ } جماع	чалочилбанд } جلال بند
чав II чаۋۋ } چاۋۋ	чунбиш } چنبيش	чамоат } جماعت	чаллод } جلالود
чҮ(й) } چو(ي)	чунбишгард } چنبيش گرد	чамол } جمال	чалодат } چالودات
чаۋоб } چاۋاب	чунбидан } چنبيدن	чимол } چامول	чалол } چالول
чаۋод I, II } چاۋاد	чуннат } چنت	чамом } چامام	чалолат } چالولات
чаۋозиб } چاۋاذيب	чаннат } چانнат	чамохир } چماهير	чалонил } چالونيل
чаۋор } چاۋار	чуннат } چنت	чумчума } جمجمه	чалаб } چالاب
чаۋорех } چاۋارخ	чаннатулфирдавс } چانناتولфирداۋس	чамр } چامر	чалоб } چالоб
чаۋори } چاۋارى	чаннатулфирдавс } چانناتولфирداۋس	чамарот } چامارات	чаллечул } چالлуچول
чаۋори } چاۋارى	чаннатулмаъво } چانнатулмаۋۋو	чамра } چامره	чалд } چالد
чуворникор } چاۋارىكار	чаннаткада } چانнаткада	чимри } چامرى	чилд } چилد
чаۋоз } چاۋاز	чунд } چوند	чамаст } چاماست	чалдкор } چалдкор
чуۋоз } чуۋоз	чандал } چانдал	чамъ } چамъ	чалду } چалду
чуۋозрон } چاۋозрон	чунди } چندي	чумаот } چумаот	чалди } چالدى
чаۋосис } چاۋوسيس	чинс } چينس	чумъа } چومه	чалас } چالاس
чуۋол } چاۋال	чинсшинос } چينسشناس	чамъият } چامبيات	чаласо } چالасو
чаۋвол } چاۋوال	чанг } چانگ	чамал } چامال	чалғунди } چалғунدى
чуۋолак } چاۋوالاق	чангозмой } چانگوزماي	чумал } чумал	чалғозе } چалғозه
чуۋолак } چاۋوالاك	чангозмуда } چانگوزموده	чумлатан } چумлатان	чалф } چالف
чуۋолғуша } چاۋوال گوشه	чангвар } چانگوار	чумлагй } چумلاگي	чалфи } چالفى
чаۋвола } چاۋواله	чангварй } چانگوارى	чумла } چумله	чалга } چالگه
чаۋон чуۋон } چاۋان	чангбозй } چانگبوزى	чамух } چاموخ	чалуд } چالود
чаۋониб } چاۋانىب	чангчүш } چانگچوش	чумхур } چумخور	чалус } چالوس
чаۋонбихт } چاۋانبيخت	чангчүй } چانگچوى	чамеъ } چامع	чалва } چالۋه
чаۋонбахт чуۋонбахт } چاۋانباخت	чангчүй } چانگچوى	чамил } چاميل	чалвагох } چالۋه گه
чаۋондәулат чуۋондәулат } چاۋانداۋلالت	чангхар } چانگخار	чамила } چاميله	чалвагар } چالۋه گر
чаۋонрой чуۋонрой } چاۋانراي	чангсоз } چانگساز	чин(и) } چين(ي)	чалвагарй } چالۋه گرى
чаۋонмард чуۋонмард } چاۋانمرد	чангсигал } چانگسگال	чаноб I чанноб } چانوب	чалвагах } چالۋه گه
чаۋонмардй чуۋонмардй } چاۋانمردى	чанггох } چانگگوخ	чаноб II } چانوب	чалвиз } چالۋيز
чаۋошмардй чуۋошмардй } چاۋانمردى	чангвар } چانگوار	чуноб чунноб } چانوب	чулла } چوللا
чаۋонмарг чуۋонмарг } چاۋانمردى	чангы } چانگى	чанобат } چانوبات	чалла } چاللا
чуۋонамарг } چاۋانهمردگ	чануб } چانوب	чаннат } چاننات	чалй } چالى
чаۋонй чуۋонй } چاۋانى	чунуб } چونوب	чанох } چانوخ	чалият } چاليات
чаۋохир } چاۋاھير	чунуд } چونود	чунох } چونوخ	чалид } چاليد
чаۋохирдору } چاۋاھيردارو	чунун } چونون	чанохайн } چانواھين	чалис } چاليس
чаۋохирнисор } چاۋاھيرنثار	чунункада } چونونكادا	чаназа чиноза } چانازه	чалил } چاليل
чаۋохирнигор } چاۋاھيرنگار	чунунмизоҷ } چونونمизوج	чанағ } چاناغ	чулайл } چولايل
чаۋоиз } چاۋانيز	чунна } چوننا	чанон } چانان	чалילה } چاليله
чуҷагак } چوچگك	чиний } چينى	чинон } چينون	чам(м) } چام(م)
чуҷа } چوچه	чанибат } چانيبات	чиноят } چينويت	чамод } چامود
чуд } چود	чанибатдор } چانيباتدور	чиноятмурз } چينويتامورز	чамодат } چامودات
чавдат } چودت	чанибаткаш } چانيباتكاش	чанонз } چانونز	чамодй } چامودى
	чаниба } چانيبه	чунуб } چونوب	чамар } چامار
	чанибабар } چانيبه بر	чанб } چانب	чам(м)оза } چام(م)وزا
	чанибакаш } چانيبه كاش	чунбон } چونبان	чам(м)озасавор } چام(م)وزاساۋور

چорболиш	چاربالش	چاхран	جهراً	چۇلاھا	جولهه	چاھر	چور
چорبанд	چاربند	چاھل	جهل	چاھار	جوهر	چۇر	چور
چорбех	چاربيخ	چухало	جهلا	چаھаршинос	جوهرشناس	چаврпеша	چورپеша
чорбехӣ	چاربيخӣ	чаханнам	جهنم	чавҳарӣ	جوهرى	чавз	چوز
чорпо	چارپا	чухуд I	جهود I	чаво	چаво	чавзо	چوزа
чорпора	چارپاره	чахул	جهول	чуй	چوى	чавзбун	چوزبن
чорпоразан	چارپارهзан	чахули	جهولى	чӯё	چويا	чавзан	چوزн
чорпой	چارپай	чахидан	جهيدان	чӯён	چويان	чӯза	چوزه
чорпар	چارپر	чиҳез	جهيز	чӯйбор	چويбар	чӯжак	چوژк
чорпараст	چارپرست	чайб	چيب	чуйкан	چوىكن	чоژгк	چوژگк
чорпарра	چارپرره	чеб	چيب	чӯяндагӣ	چويندگى	чужагак	чужагак
чорпахлу	چارпехло	чид I	چيد	чӯянда	چوينده	чӯжа	چоژه
чортар	چارтар	чайид	چайд	ҷиход	جهاد	чавсақ	چавсақ
чор-чор	چارچار	чайидурравия	چيدالرويه	чихоран	جهاراً	чавсанг	چавсанг
чорчуб	چارچوب	чирон	چيران	чихоз	جهаз	чӯш I, II	چوش
чордах	چارдах	чайш	چيش	чуххол	جهال	чӯшон	چوشан
чордевор	چارديوار	чифа	چيفه	чаҳолат	جهالت	чӯшиш	چوشش
чорзабонӣ	چارزابانى	чифахор	چيفهخوار	чаҳон I, II	جهان	чавшан	چوشн
чорсу(й)	چارسو(ى)	чилон	چيلان	ҷаҳоноро(й)	جهانآرا(ى)	ҷашнпӯш	چашнпӯш
чоршанба	چارشنبه	чим	چيم	ҷаҳонозмуда	جهانآزموده	ҷашнхай	چашнхай
чортоқ	چارطاق	чиюш	چيوش	ҷаҳоншуб	جهانآشوب	ҷашнғозар	چашнғозар
чорук	چاروق			ҷаҳонфарин	جهانآفرين	ҷашнвар	چашнвар
чорқаб	چارقاب			ҷаҳонбан	جهانبان	ҷашн	چашн
чоркас	چارкас			ҷаҳонбонӣ	جهانبانى	ҷашн	چашн
чоркос	چارкоса			ҷаҳонбин	جهانبين	ҷашн	چашн
чоргома	چارгаме	чобук	چابک	ҷаҳонпахлавон	جهانپهلوان	ҷашн	چашн
чорган	چارگان	чобук андеш	چابک انديش	ҷаҳонпаймо	جهانپيما	ҷашн	چашн
чоргона	چارгане	чобукандеш	چобукاندеша	ҷаҳонтот	جهانتاب	ҷашн	چашн
чормаз	چارمغز	чобукдаст	چابک دست	ҷаҳонҷу(й)	جهانچو(ى)	ҷашн	چашн
чормавча	چارموچه	чобукдасти	چابک دستى	ҷаҳонҷуя	جهانچويه	ҷашн	چашн
чормех	چارميخ	чобукрикоб	چابک رکاب	ҷаҳондодор	جهاندودار	ҷашн	چашн
чорук	چاروق	чобукрикеб	چابک رکیب	ҷаҳондор	جهاندور	ҷашн	چашн
чора	چاره	чобуксарай	چابک سراى	ҷаҳондорӣ	جهاندارى	ҷашн	چашн
чорачуй	چارهجوى	чобуксавор	چابک سوار	ҷаҳондори	جهاندورى	ҷашн	چашн
чорачуй	چارهجوئى	чобукқадам	چابک قدم	ҷаҳондан	جهاندان	ҷашн	چашн
чорадон	چارهدان	чобукқалам	چابک قلم	ҷаҳондида	جهانديده	ҷашн	چашн
чорасоз	چارمساز	чобукӣ	چابكى	ҷаҳонсолор	جهانسالار	ҷашн	چашн
чорасозӣ	چارمسازى	чопар	چاپر	ҷаҳонсуз	جهانسوز	ҷашн	چашн
чорасигол	چارهسگال	чоплус	چاپلوس	ҷаҳонкан	جهانكن	ҷашн	چашн
чорасиголӣ	چارهسگالى	чоплусӣ	چاپلوسى	ҷаҳонгард	جهانگرد	ҷашн	چашн
чоракӯшӣ	چارهكوشى	чочӣ	چاچى	ҷаҳонгашта	جهانگشته	ҷашн	چашн
чорагар	چارهگر	чодир	چادر	ҷаҳоннавард	جهاننوارد	ҷашн	چашн
чорагарӣ	چارهگرى	чодар	چادر	ҷаҳонӣ	جهانى	ҷашн	چашн
чорьяк	چارياک	чодур	چادر	ҷаҳонидан	جهانيدان	ҷашн	چашн
чош	چاش	чор I, II	چار I, II	ҷаҳат	جهت	ҷашн	چашн
чошт	چاشت	чорина	چارآئينه	ҷаҳд	جهد	ҷашн	چашн
		чоринадор	چارآئينه دار	ҷаҳр	جهر	ҷашн	چашн
		чорбора	چارباره			ҷашн	چашн
		чорбоғ	چارباغ			ҷашн	چашн

چشم‌درد	چشم‌درد	چап	چاشتگاه چاشتگه
چشم‌زخم	چشم‌زخم	چاپ‌انداز	чоштво чоштгах
چشم‌زد	چشم‌زد	چاپ‌اندازی	чошани } چاشنی
چشم‌زداگی	چشم‌زداگی	چاپак	чошни } چاشنی
چشم‌سیر	چشم‌سیر	چاپира	чошницир
چشم‌سیری	چشم‌سیری	چاپин чупин	чоқ
چашмак	چاشмаک	чатр	چак
چашм‌گурснагі	چشم‌گرسنگی	чатрдор	چак‌افغن چاک‌افغن
چашм‌گурсна	چشم‌گرسنه	чатрдорй	чокафган чокафкан
چашм‌гашта	چشم‌گشته	чатркаш	چак-чак
чашма	چشمه	чах	чак‌دامن
чашмасор	چشمه‌سار	чахмох	чокар
чашиёй	چشيانی	чахмоқ	чокарана
чашидан	چشیدن	чахидан	чокарпеша
чағ чуғ	چغ	чаро I, II	чокари
чағола	چغاله	чиро	чал I, II, III, IV
чағона	چغانه	چираخور چراخور	чолок
чағбут	چغبوت چغبت	чарохур чарохор	чолокпуй
чуғд чуғз	چغد چغذ	чароғ чироғ	чолоктабъ
чуғзтинат	چغذتینت	чароғафруз	чолоки
чағз I, II	چغز	чароғон чироғон	чолиш
чуғули	چغلی	чароғ(я) чироғ(я)	чолишгар
чуғундар	چغندر	чароғдон чироғдон	чолишгарй
чағу	چغو	чароғвор чироғвор	чом
чуғу	چغو	чароғвора чироғвора	чома
чағук	چغوک	чароғй чироғй	чомагуй
чағидан	چغیدن	чароғоҳ	чона
чафт	چفت	чарагр	чонабанд
чуфт	چفت	чароғоҳ	чов
чафта	چفته	чароғар	чов-чов
чафсидан	چفسیدن	чарон	човхона
чақочак	چقاچق	чаронанда	човуш
чиқмор	چقمار	чарб	човуши
чақмоқ	چقماق	чарб‌آخرى چرب‌آخوری	човале
чак	چک	чарбохурй	чова
чук	چک	чарб‌пехлу	човидан
чико	چکا	чарб‌خورش	чох
چкачак چкаچак	چکاچک چکاچاک	чарб‌خیز	چاه‌بن
чакочак чакочок	چاکوچاک چاکوچوک	чарб‌даст	چاه‌دار
чакод чакода	چاکود چاکودا	чарб‌дастй	چохсор
чакома	چاکمه	чарб‌зبان	چохсар
чакон(и)дан	چاکاندن چکانیدن	чарб‌зبانй	چاه‌کن
чаков	چاکو	чурбак	چاه‌کننده
чаковак	چاکوک	чарб‌гу(й)	چой
чакова	چاکوه	чарб‌гуй	چой‌چوش
чакра	چکره	чарбу	چيبين چوبين
چاربی	چاربی		
چارбидан	چاربیدن		
чурт	چرت		
чарх I, II	چرخ I, II		
чархзан	چرخ‌زن		
чархзанон	چرخ‌زنان		
чархзанй	چرخ‌زنی		
чархсой	چرخ‌سای		
чархушт	چرخ‌شست		
чархй	چرخي		
чард	چرد		
чарда	چرده		
чарз	چرز		
чарг	چرخ		
чирк	چرک		
чарка	چرکه		
чиркин	چرکین		
чаргар I	چرگر I		
чаргар II чургар	چرگر II چورگار		
чарм	چرم		
чармгар	چرم‌گر		
чарма	چرمه		
чаранда	چرنده		
чирингидан	چرنگیدن		
чарвидан	چرویدن		
чурра	چره		
чаридан	چریدن		
чарик	چریک		
часпон	چسپان		
часпидан	چسپیدن		
чуст	چست		
чустхез	چست‌خیز		
чустй	چستی		
чи-ш	چش		
чашон(и)дан	چشانندن چشانیدن		
чашзах	چش‌زخ		
чашм	چشم		
чашмору(й)	چشم‌ارو(ی)		
чашмогил	چشم‌اغیل		
чашмбаном	چشم‌بنام		
чашмбанд I, II	چشم‌بند I, II		
чашмбандй	چشم‌بندی		
чашмпаном	چشم‌پنام		
чашмпуш	چشم‌پوش		
чашмтанг	چشم‌تنگ		
чашмхона	چشم‌خانه		

чера||чира چیره
 черадаст||чирадаст چیره دست
 چیره دستی
 черадастї||чирадастї
 черадил||чирадил چیره دل
 черазабон||чиразабон چیره زبان
 چیره زبانی
 черазабонї||чиразабонї
 чиз چیز
 чег||чиг چیغ
 челон چیلان
 челонгар چیلانگر
 чим I چیم
 чин I, II چین
 чинистон چینستان
 чина I, II چینه
 чинадон چینهدان
 чини چینی
 чиничамол چینی جمال
 ح
 хо I حا
 хотам حاتم
 хотамфаш حاتمفش
 хоч(ч) حاج
 хочот حاجات
 хочиб I, II حاجب
 хочибона حاجبانе
 хочат حاجت
 хочатбарор حاجتбарор
 хочатманд حاجتمند
 хочиз حاجز
 хочї حاجی
 ход(д) حاد
 ходис حادث
 ходиса حادثه
 ходисапарвард حادثه پرورد
 ходисахез حادثه خیز
 хозик حاذق
 хор II||хорр хар
 хориб I харб
 хорис I харш
 хорис II харс
 хозим حازم
 хосиб حاسب

чубин چوبین
 чўпон چوپان
 чўпонї чوپانی
 чавпар چوپر
 чавтара чوتره
 чуха چوخا
 чуха چوخه
 чўза چوزه
 чук I, II چوک
 чавкї چوکї
 чавгон چوگان
 чавгонгар چوگانگر
 чавгонї чوگانї
 чул||чавл چول
 чавлї چولї
 чун چون
 чуонк чонанк
 чуонкї чонанкї
 чуонки чонанکه
 чуонкї чонانکه
 чуна چونه
 чи }
 чах } چه
 чи }
 чаҳор چهار
 чаҳорбоғ چهارباغ
 чаҳорпо(й) چهارپا(ی)
 чаҳорсу چهارسو
 чаҳорсуқ چهارسوق
 чаҳорсуї چهارسوї
 чаҳорсуї چهارسوئی
 чаҳормавча چهارموچه
 чаҳормех چهارمیخ
 чеҳр||чеҳра چهره
 чеҳраоро чехраоро
 чеҳраафрўзї چهره افروزی
 чеҳрагулгун чехраگون
 чихил چهیل
 чепоп чепيال
 чит چیت
 чечак چیچک
 чих چیخ
 чидан چیدن
 чида چیده
 чер||чир چیر
 черагї }
 чирагї } چیرگی
 чирагї I, II }

чамансара(й) چمن سرا(ی)
 чамансимо чмен сіма
 чамантабъ чмен табъ
 чамантироз чмен طراز
 чамантирозї чмен طرازی
 чаманфурўз чмен فروز
 чамангоҳ чмен گاه
 чамидан чמידان
 чинор чнар
 чинол чнал
 чунон чнан
 чунончун چنان چون
 чунончи چنانچه
 чунонк чнаннк
 чунонке چنانکه
 чанбар чнбр
 чанбаркаш чнбрکش
 чанбара чнбрه
 чанбарї чнبری
 чанбарин чнбрین
 чунба чنبه
 чанд چند
 чандон چندان
 чандовул چنداول
 чандан||чандал چندان||چندال
 чандин چندین
 чанг I, II چنگ
 чангол чнгал
 чанголтез чнгалтез
 чангпушт чнглپشت
 чангзулф чнглزلف
 чангзан чнглزن
 чангсоз чнглساز
 чангул||чангал چنگل||چانгал
 чангалук чнглلوك
 чангнавоз чнглنواز
 чангї чнنگی
 чунин чنین
 чу چو
 чуб چوب
 чубдест||чубдестї
 чубдаст||чубдастї
 чубак چوبک
 чубакзан چوبکزن
 чубакзанї چوبکزنی
 чуба چوبه

чукрї چکری
 чакуш چکش
 чакук چکک
 чакман چکمن
 чакма چکمه
 чакук چکوک
 чикка چکه
 чакидан чکیدان
 чакида чکیده
 чагома چگامه
 чалаб چلب
 чилбур چلبور
 чалап چلپ
 чилпо(й) чилپا(ی)
 чалпас چلپس
 чалпак члпک
 чалпакпаз члپکپاز
 чалғўза||чилғўза چالغوزا||چیلغوزا
 чалав جلو
 чалавмастї چلومستی
 чалавидан члавیدن
 чила I, II||чилла I, II چله
 чиллахона чилه خانه
 чилланишин чилه نشین
 чилланишинї чилه نشینی
 чалипо чалиپا
 чалидан чалیدن
 чим I, II }
 чам I, II, III } چم
 ч-ам }
 чумоқ چماق
 чамонанда чамاننده
 чамона чамونه
 чамонидан чамонیدن
 чумча چمچه
 чаман I, II چمن
 чаманоро(й) чмен ара(ی)
 чаманорой чмен آرائی
 чаманафрўз чмен افروز
 чаманандуд чмен اندود
 чаманпардоз чмен پرداز
 чаманпардозї чмен پردازي
 чаманперо(й) чмен پیرا(ی)
 чаманда чамانده
 чаманзор чмен زار
 чаманистон چمنستان

ҳақшинос	حق شناس	ҳасина ҳасинат	حصينه حصينة	ҳасан } хусн } ҳасно	حسن } حسن خيز	ҳарамнишин	حرم نشين
ҳиқф	حقف	ҳуззор	حضار	ҳасно	حسن خيز	ҳуруб	حروب
ҳақгузор	حق گزار	ҳазар II	حضر II	ҳасно	حسن خيز	ҳурус	حروث
ҳақгӯй	حق گوی	ҳазрат	حضرت	ҳасно	حسن خيز	ҳарур } ҳурур }	харур } хурур }
ҳақношинос	حق ناشناس	ҳузур	حضور	ҳасно	حسن خيز	ҳуруф	حروف
ҳақногузор	حق نا گزار	ҳазиз	حضيض	ҳасно	حسن خيز	ҳарун	حرون
ҳақнавоз	حق نواز	ҳазим	حطام	ҳасно	حسن خيز	ҳарият	حرية
ҳақна	حقنه	ҳатаб	حطاب	ҳасно	حسن خيز	ҳарир I	حرير I
ҳақуд	حقود	ҳатим	حطيم	ҳасно	حسن خيز	ҳарирбар	حريربر
ҳақвор	حق ور	ҳаз(а)	حظ (ا)	ҳасно	حسن خيز	ҳарирӣ	حريري
ҳақуқ	حقوق	ҳазот	حظوات	ҳасно	حسن خيز	ҳаририн	حريرين
ҳаққа	حقه	ҳазор	حظائر	ҳасно	حسن خيز	ҳарис	حريص
ҳаққабоз	حقه باز	ҳазр II	حظر II	ҳасно	حسن خيز	ҳариф	حريف
ҳаққабозӣ	حقه بازي	ҳазуз	حظوظ	ҳасно	حسن خيز	ҳарифона	حريفانه
ҳақир	حقير	ҳазира ҳазират	حظيره حظيرة	ҳасно	حسن خيز	ҳарик	حريق
ҳақирулҷусса	حقير الجسه	ҳифоз	حفاظ	ҳасно	حسن خيز	ҳарим	حريم
ҳақиқ	حقيق	ҳифазе ҳифозат	حفاظه حفاظت	ҳасно	حسن خيز	ҳизом	حزام
ҳақиқат	حقيقت	ҳифр	حفر	ҳасно	حسن خيز	ҳизб	حزب
ҳақиқатбин	حقيقت بين	ҳифре	حفره	ҳасно	حسن خيز	ҳизм I	حزم I
ҳақиқатпардоз	حقيقت پرداز	ҳафс I, II	حفص	ҳасно	حسن خيز	ҳазан } ҳузн }	ҳазн } ҳузн }
ҳақиқатшинос	حقيقت شناس	ҳафс	حفظ	ҳасно	حسن خيز	ҳазирон	حزيران
ҳақиқатназар	حقيقت نظر	ҳафз	حفظ	ҳасно	حسن خيز	ҳазин	حزين
ҳак(к)	حک (ک)	ҳафаза	حفظه	ҳасно	حسن خيز	ҳис(с)	حس (س)
ҳаккок	حکاک	ҳафид	حفيد	ҳасно	حسن خيز	ҳисоб	حساب
ҳакком	حکام	ҳафир ҳафира	حفير حفييره	ҳасно	حسن خيز	ҳисобгоҳ	حسابگاه
ҳакиёт	حکايات	ҳафиз	حفيظ	ҳасно	حسن خيز	ҳисоби	حسابي
ҳакиёя ҳакиёт	حکايه حکايات	ҳақ(к)	حق (ک)	ҳасно	حسن خيز	ҳисод I } ҳуссод }	ҳисод I } ҳуссод }
ҳакиёягузор	حکايه گزار	ҳаққо ҳаққан	حقا حقا	ҳасно	حسن خيز	ҳисодат	حسادات
ҳакам	حکام	ҳаққоба	حقابه	ҳасно	حسن خيز	ҳисос	حساس
ҳикам	حکم	ҳақорат	حقارت	ҳасно	حسن خيز	ҳисом ҳусом	حسام حوسوم
ҳукм	حکم	ҳаққуссукут	حق السكوت	ҳасно	حسن خيز	ҳисон I } ҳассон }	ҳисон I } ҳассон }
ҳукамо	حکما	ҳаққудом	حق القدم	ҳасно	حسن خيز	ҳисаб I ҳасб } ҳисаб II }	ҳисаб I ҳасб } ҳисаб II }
ҳукман	حکما	ҳаққулқадам ҳаққулқудум	حق القادام حق القادوم	ҳасно	حسن خيز	ҳисбулҳол	حساب الحال
ҳукмандоз	حکم انداز	ҳаққулмизон	حق الميزان	ҳасно	حسن خيز	ҳисд	حسد
ҳикмат	حکمت	ҳаққонӣ	حقاني	ҳасно	حسن خيز	ҳисадвар	حسدوار
ҳикматпараст	حکمت پرست	ҳаққиқ ҳаққиқ	حقايق حقايق	ҳасно	حسن خيز	ҳисарот	حسرات
ҳикматпеша	حکمت پيشه	ҳаққиқпазир	حقايق پذير	ҳасно	حسن خيز	ҳисрат	حسرت
ҳикматшинос	حکمت شناس	ҳаққиқшинос	حقايق شناس	ҳасно	حسن خيز	ҳисратпарвар	حسرت پرور
ҳукмрон	حکمران	ҳаққиқшунав	حقايق شنو	ҳасно	حسن خيز	ҳисраткада	حسرت کده
ҳукмраво	حکمروا	ҳаққ	حق	ҳасно	حسن خيز	ҳисак I	حسک I
ҳукмкаш	حکم کش	ҳақба ҳақбат	حقبه حقبة	ҳасно	حسن خيز	ҳисм	حسم
ҳакамият	حکميت	ҳақбин	حق بين	ҳасно	حسن خيز		
ҳукумат	حکومت	ҳақпараст	حق پرست	ҳасно	حسن خيز		
ҳаким	حکيم	ҳақд	حقد	ҳасно	حسن خيز		
ҳакимона	حکيمانه	ҳақравӣ	حق روی	ҳасно	حسن خيز		

ҳилат ھیلت	حوالی ھاوولی	ҳамома ھامامه	ҳал I ҳалл
ҳайлулат ھیلولت	ҳавоич ھوائیچ	ҳимоят ھمایت	ҳил II ҳилл
ҳила ھیله	ҳут ھوت	ҳамоил ھماییل	ҳаллоҷ ھلاج
ҳилаҷу(й) ھیلهجو(ی)	ҳур I ھور	ҳамойе ھمایه	ҳаллоҷй ھلاجی
ҳиласоз ھیلهساز	ҳавра ھورا	ҳамд ھمد	ҳаллоқ ھلاق
ҳилақуш ھیلهكوش	ҳурульин ھورالعین	ҳамдуна ھمدونه	ҳалол ھلال
ҳилагар ھیلهگر	ҳурпайкар ھورپایکار	ҳамра ھمرا	ҳаллол ھلالل
ҳайн ھین	ҳурҷашм ھورچشم	ҳамре ҳумрат ھمراه ھمراه	ҳалолзода ھلالزاده
ҳин I ھین	ҳурдес ھوردیس	ҳамза I ھمزه	ҳалолнамакй ھلالنماکی
ҳайвон ھیوان	ҳурзод ھورزاد	ҳумқ ھمق	ҳалолй ھلالی
ҳаявон ھیوان	ҳурсиришт ھورسیریشت	ҳимл ھمل	ҳаловат ھلاوت
	ҳурлиқо ھورلیقا	ҳамл ھمل	ҳуллат ھللة
	ҳурнаҷод ھورنژاد	ҳамал ھمال	ҳалфо ھلفا
خ	ҳозе I ھوزه	ҳамла ھمله	ҳалқ I, II ھلق
хо ھا	ҳавсала I, II ھوصله	ҳумузат ھموضت	ҳалқум ҳулқум ھلقوم
ҳоб ھاб	ҳавз ھوض	ҳамул ھمول	ҳалқе ھلقه
ҳобия ҳобиа ھاбиئه ھاбиئه	ҳавза II ھوضه	ҳамийят ھمیت	ҳалқе ېшт ھلقه پش
ҳотам I ھاтам	ҳавал ھول	ҳамид ھمید	ҳулал ھلال
ҳотам II ҳотим ھاтам	ҳавл I, II, III ھول	ҳамида ھמידه	ҳилм ھلم
ҳотамбандй ھاтамبندی	ҳавма ھومه	ҳумайро ھمیرا	ҳулм ھلم
ҳотима ھاtime	ҳавич ھویچ	ҳамим ھمیم	ҳулв ھلو
ҳотула ھاتوله	хе, ҳай II, III ھی	ҳано ھنا	ҳалво ھلوا
ҳотун ھاتون	ҳай IV ҳайя ھی	ҳино ھینو	ҳалвотарош ھلواتریش
ҳод ھاd	ҳаё ھاё	ҳинабандан ھینابندان	ҳалвогар ھلواگر
ҳодеъ ھاdе	ҳаёт I ھايات	ҳинабандй ھینابندی	ҳулвоғар ھلواغار
ҳодим ھاdیم	ҳаёт II ھايات	ҳинап I, II ھیناپ	ҳулвон ھلوان
ҳодима ھاdime	ҳаёт III ھايات	ҳинақор ھинақор	ҳулул ھلول
ҳода ھاdе	ҳаёт IV ھايات	ҳинақор ھинақор	ҳулулй ھلولی
ҳор I ھاr	ҳаёт V ھايات	ҳинна ھینна	ҳулвийет ھلولیет
ҳора I, II, III ھارا	ҳаёт VI ھايات	ҳинҷар ҳанҷара ھینجره ھینجره	ҳулла ھللة
ҳорашкан ھاراشکن	ҳаёт VII ھايات	ҳинта ھینتا	ҳулла ھللة
ҳорамшал ھارامشال	ҳаёт VIII ھايات	ҳинта ھینта	ҳулла ھللة
ҳорбаст ھارباست	ҳаёт IX ھايات	ҳинта ھینта	ҳулла ھللة
ҳорбун ھاربون	ҳаёт X ھايات	ҳинта ھینта	ҳулла ھللة
ҳорбанд ھاרבند	ҳаёт XI ھايات	ҳинта ھینта	ҳулла ھللة
ҳорбун ھاרבون	ҳаёт XII ھايات	ҳинта ھینта	ҳулла ھللة
ҳорпушт ھاריپشت	ҳаёт XIII ھايات	ҳинта ھینта	ҳулла ھللة
ҳориҷ ھاریچ	ҳаёт XIV ھايات	ҳинта ھینта	ҳулла ھللة
ҳориҷоҳанғй ھاریچوھانگی	ҳаёт XV ھايات	ҳинта ھینта	ҳулла ھللة
ҳориҷй ھاریچی	ҳаёт XVI ھايات	ҳинта ھинта	ҳулла ھлلة
ҳорчин ھاരിچین	ҳаёт XVII ھايات	ҳинта ھинта	ҳулла ھлلة
ҳор-ҳор ھاрихар	ҳаёт XVIII ھايات	ҳинта ھинта	ҳулла ھлلة
ҳорху(й) ھاрихо(ی)	ҳаёт XIX ھايات	ҳинта ھинта	ҳулла ھлلة
ҳорсан ھاريسان	ҳаёт XX ھايات	ҳинта ھинта	ҳулла ھлلة
ҳористон ھاристون	ҳаёт XXI ھايات	ҳинта ھинта	ҳулла ھлلة
ҳориш ھاриш	ҳаёт XXII ھايات	ҳинта ھинта	ҳулла ھлلة
	ҳайратгоҳ ҳайратгаҳ ھاиратگوھ ھايراتگاھ	ҳавома ھاواما	ҳалила I ҳалилат ھالیله ھالیله
	ҳайратниғор ھايراتنیگور	ҳавос(c) ھاواس	ҳалим I ھالیم
	ҳайз(й)из ھايز	ҳавошй ھاواشی	ҳалие ھالیه
	ҳайс II ھايس	ҳавосил I, II, III ھاواصل	ҳамар ھمار
	ҳайс-байс ھايس-بايس	ҳаволат ھاوالات	ҳамқат ھماقت
	ҳайз ھايز	ҳавола ҳаволат ھاواله ھاواله	ҳаммол ھمامول
	ҳайта ҳита ھايتا ھیتا	ҳаволадор ھاوالهدار	ҳаммом ھماموم
	ҳайф I, II ھايف	ҳаволаге ҳаволаге ھاوالهگاھ ھوالهگاھ	ҳамом ھماموم
	ҳиял ھیال	ҳаволагоҳ ҳаволагаҳ ھاوالاگوھ ھوالاگاھ	ҳимом I ھیموم

хоя	хоя	хориқ
хоярез	хоярез	хоркаш
хойдан	хойдан	хоркан I, II
хибо(ъ)	хибо(ъ)	хора I, II
хабосат	хабосат	хорасум
хаббоз	хаббоз	хорашикоф
хубот	хубот	хоридан
хабок	хабок	хозин I, II
хабаб	хабаб	хоза
хубс	хубс	хост I
хабар	хабар	хостан I
хибр	хибр	хосир
хабарпурс	хабарпурс	хосира
хибрт	хибрт	хаш I, II, III
хабардор	хабардор	хашак
хабаргир	хабаргир	хашеъ
хабаргири	хабаргири	хаше
хиздо	хиздо	хашӣ
хабаздӯ	хабаздӯ	хас(с)
хабт	хабт	хасулхос
хабак	хабак	хас(с)ағӣ
хаба	хаба	хас(с)а I, II
хабис	хабис	хасит(й)ят
хабир	хабир	хазеъ
хабера	хабера	хазеулаъноқ
хап	хап	хатиб
хито	хито	хатир
хитом I, II	хитом I, II	хатирозорӣ
хитой	хитой	хатирозурда
хатли	хатли	хатиршuftа
хатлихиром	хатлихиром	хатирпазир
хатм	хатм	хатирпареш
хатна	хатна	хатирписанд
хутна	хутна	хатирхواه
хучора	хучора	хатирфиреб
хичолат	хичолат	хатирнишан
хучаста	хучаста	хатирнигаҳдор
хучастахалаф	хучастахалаф	хатирнавоз
хучастаталъат	хучастаталъат	хатиф I, II
хучасталиқо	хучасталиқо	хати
хичил	хичил	хатифқайн
хаҷлон	хаҷлон	хафи I
хаҷлат	хаҷлат	хақан
хад II	хад II	хақани
худо	худо	хақ
хидоъ	хидоъ	хақолод
хамӣ	хамӣ	хамандоз
хамияз	хамияз	хамбарсар
хан I, II	хан I, II	хамбасар
хандан	хандан	хамбус
ханғард	ханғард	хамкиа(й)
ханқоҳ	ханқоҳ	хамкдан
хангаҳ	хангаҳ	хамкроб
ханги	ханги	хамкруба
ханман	ханман	хамкрес
ханвода	ханвода	хамкзод
ханумон	ханумон	хамксар
хануман	хануман	хамкстан
хане	хане	хамкстар
ханебаф	ханебаф	хамкстиран
ханебдӯш	ханебдӯш	хамкстиран
ханебар	ханебар	хамкстиран
ханебрандоз	ханебрандоз	хамкстиран
ханебродӯш	ханебродӯш	хамкстиран
ханебизар	ханебизар	хамкстиран
ханеپرداز	ханеپرداز	хамкстиран
ханапарвард	ханапарвард	хамкстиран
хонахудо	хонахудо	хамкстиран
хонахез	хонахез	хамкстиран
хонадар	хонадар	хамкстиран
хонадушман	хонадушман	хамкстиран
хонарас	хонарас	хамкстиран
хоназод	хоназод	хамкстиран
ханесоз	ханесоз	хамкстиран
ханешкесте	ханешкесте	хамкстиран
хонашинӣ	хонашинӣ	хамкстиран
хонанишин	хонанишин	хамкстиран
хони I, II, III	хони I, II, III	хамкстиран
хов	хов	хамкстиран
ховар I, II	ховар I, II	хамкстиран
ховаран	ховаран	хамкстиран
ховархиде	ховархиде	хамкстиран
ховарзамин	ховарзамин	хамкстиран
ховарӣ	ховарӣ	хамкстиран
хованд	хованд	хамкстиран
ховӣ	ховӣ	хамкстиран
хоويه	хоويه	хамкстиран
хаъб	хаъб	хамкстиран
хаъба	хаъба	хамкстиран
хаъбе	хаъбе	хамкстиран
хаъсик	хаъсик	хамкстиран
хаъф	хаъф	хамкстиран
хаън	хаън	хамкстиран
хамил	хамил	хамкстиран
хамилуззикр	хамилуззикр	хамкстиран
хамнош	хамнош	хамкстиран
хамуш	хамуш	хамкстиран
хамушӣ	хамушӣ	хамкстиран
хаме I, II	хаме I, II	хамкстиран
хамезан	хамезан	хамкстиран

хирқадуз	خرقه‌دوز	хурда	خرده	харос	خراس	хидоат	خداعت
хирқасуз	خرقه‌سوز	хурдабин	خرده‌бин	харрос	خرрос	худдом	خددام
харак I, II	خرک	хурдадон	خرده‌дан	харроси	خرаси	худованд	خدาวанд
харкурра	خرкоре	хурдашинос	خرده‌шнас	харош	خرаш	худой	خدای
харкамон	خرкман	хурдафуруш	خرده‌фуруш	харошидан	خرашидан	худойган	خدایگان
харгох	خرگاه	хурдакор	خرده‌кар	харрот	خرراط	худойнамо	خدای‌нама
хиргох	خرگاه	хурдакорӣ	خرده‌кари	харотин	خرатпин	хадар	хадар
харгадо	خرгада	хурдагир	خرده‌гир	хурофот	خرافات	хадир	хадир
харгувон	خرгواز	хурдагирӣ	خرده‌گیری	хурофа	خرافة	хидр	хидр
харгӯр	خرгур	хурданамоӣ	خرده‌намаи	хилом I, II	خرام	хадша	хадша
харгӯш	خرгوش	хурдӣ	хурди	хиромидан	храмидан	хадъа	хадъа
хиргах	خرگاه	хирдаёфта	хурдиёфта	харанбор	храанбар	хадам	хадам
харгах	خرگاه	хараз	хараз	харбуза	харибуза	хидмат	хидмат
харгир	خرгир	харз	харз	харбат I, II	харибат	хидматпаноҳ	хидматпаноҳ
хуррам	خرم	харзан	харзан	харбандагӣ	харибндаги	хидматгар	хидматгар
хурмо	خرма	харзахра	харзехре	харбанда	харибанда	хидматгузор	хидматгузор
хуррамобод	خرма‌آباد	харзин	харзин	харбуза	харибуза	хидматгар	хидматгар
хурмобун	خرма‌бин	хирс	хирс	харбаҳо	харибаҳо	хидматгарой	хидматгарой
хурмастан	خرмаستان	хурс	хурс	харбевоз	харибувон	хидматнамо (И)	хидматнамо (И)
хурмостон	خرмоситон	хирсак	хирсак	харпушта	харишטה	хидмати	хидмати
хармағз	خرمغز	хурсанд	хурсанд	харч	хариҷ	хаданг	хаданг
хармағс	خرمغس	хурсандӣ	хурсанди	харчидан	хариҷидан	хадангафкан	хадангафкан
харман	خرمن	хуршед	хуршид	харчо	хариҷал	худо	худо
хармансӯхта	خرمن‌سوخته	хуршидпаст	хуршидпаст	харчанг	хариҷанг	хадук	хадук
хармансӯз	خرمن‌سوز	хуршидтоб	хуршидтоб	хархона	хариҷана	хадук	хадук
хармангадо (И)	خرمن‌گدا (И)	хуршидро (И)	хуршидро (И)	хархаша	хариҷаша	хадеш	хадеш
хуррамниҳон	خرمن‌نهان	хуршидсавор	хуршидсавор	харрад	харирад	хадие	хадие
хармуҳра	خرمه‌ره	хуршидсима	хуршидсима	хард II	харид II	хадие	хадие
харнуб	خرنوب	хуршидталғат	хуршидталғат	хирад	харирад	хадие	хадие
харвор	خروار	хуршидъизор	хуршидъизор	хурд	харирад	хадие	хадие
хирвор	خروار	хуршидфам	хуршидфам	хурдод	харирад	хадие	хадие
харрӯб	خرروب	хуршидфурӯғ	хуршидфурӯғ	хурдодрӯз	харирад	хадие	хадие
хуруҷ	خرورج	хуршиднома	хуршиднома	хурдандеш	харирад	хадие	хадие
хурус	خرورس	хуршидхош	хуршидхош	хирадпарвар	харирад	хадие	хадие
хурусак	خرورسак	хуршидхӯш	хуршидхӯш	хирадпарвард	харирад	хадие	хадие
хуруш	خرورش	хуршидхӯш	хуршидхӯш	хирадпеша	харирад	хадие	хадие
хурушандагӣ	خرورشندگي	хуршидхӯш	хуршидхӯш	хирадрутбат	харирад	хадие	хадие
хурушидан	خرورشيدان	хуршидхӯш	хуршидхӯш	хурдсол	харирад	хадие	хадие
хуруҳ	خروره	хуршидхӯш	хуршидхӯш	хурдсоли	харирад	хадие	хадие
хара I	خره I	хуршидхӯш	хуршидхӯш	хурдсуз	харирад	хадие	хадие
хирӣ I, II	خری	хуршидхӯш	хуршидхӯш	хардал	харирад	хадие	хадие
хари	خری	хуршидхӯш	хуршидхӯш	хардале	харирад	хадие	хадие
харид	خرید	хуршидхӯш	хуршидхӯш	хардале	харирад	хадие	хадие
харидор	خریدار	хуршидхӯш	хуршидхӯш	хардале	харирад	хадие	хадие
харидан	خریدن	хуршидхӯш	хуршидхӯш	хардале	харирад	хадие	хадие
харидуфурӯхт	خریدوفروخت	хуршидхӯш	хуршидхӯш	хардале	харирад	хадие	хадие

хитб } хутаб } хутабо	хашан } хашин } хашансор	хусрон хисрав хусрав хисроуани	хариде хариш хришидн
хитба хитбат } хутба хутбат } хатар I, II хатарнок хатми хитми хатавот хатват хутур хутут хатва } хутва } хитта хатиб хатир хатиат хатиа хаф хафо хафоца хифорат хаффош хуффош хафайа хуфт } хифат } хафгон хуфтан хуфтухез хуфта хуфтааркон хуфтидан хафча хафча хафар хуфрнж хуфрнжи	хашу } хашуъ } хашук хушук хашунат хашьят хашина хашья хисол хасоис хасоил хисб хислат хасм хасмсуз хасмгир хусус хусусан хусум хусуматгарй хасй II хизоб хизр хизар } хазар II } хазро хузрат хузуъ хизеб хат(т) хато I } хато II хито } хитоб хатобат хатобахш хитоби хатопуш хатопеша хаттот хуттоф хитом III хатовар хатоё хитой	хисравоний хусравоний хисравй I хусравй I } хисравй II хусравй II } хасф хасак хасур } хусур } хусуф хасй I хасис хаш I хашаб хашт I, II хаштча хашт-хашт хаштзан хаштак хашхош хашк хашкор хашкорд хашконч хашкандом хашкбанд хашкпахлу хашк ризе хашк ризе хушкреш(а) хашксар хашксол хашксолий хашксар хашкпинат хашклар хашкмағз хашки хашм хишм хашмолу хашмолуд(а) хашмтоб хашмгир хашмгин хашмнок хашмин	харидан хиришдан харита I, II харитакаш хариф II хаз I } хаз II хазз } хазон хазондиде хазане хазонн хаз-хазон хазар I хазарон хазф хазфпоре хазанда хазидан хазине хас хасор } хисор } хасора хасорат хасосат хасанидан хасонидан хасибидан хаспарвар хаспуш хаспидан хиссат хастаги хастен хасту хастуване хастуване хастуне хасте хастачонй хастацигар хастахотир хастадил хасхона хасдузд хасур

хандахариш	خنده خريش	хамр	خمр	хулув(в)	خلو	хафир	خفیر
хандазор	خنده زار	хумра	خمره	хилват халват	خلوت	хафиф	خفيف
хандазан	خنده زن	хумс	خمس	хилватхона	خلوتخانه	хафия	خفيه
хандидан	خنديدن	хумистон хумситон	خمستان	хилватсарой	خلوتسرای	хуфия	
хинзир	خنزير	хамса	خمسه	хилватгоҳ	خلوتگاه	хуфия	خل
хинсир	خنسیر	хамсин	خمسين	хилватгузида	خلوت گزیده	хал(л)	
хунфасо хунфусо	خنفسا	хамуш	خمش	хилватгаҳ	خلوتگاه	хилл хилл	خلاء
хунук	خنک	хамшуда	خم شده	хилватнишин	خلوت نشین	халаъ хало	
хунуки	خنکی	хамуши	خمشی	хилваті	خلوتی	халоб	خلا جاي (ی)
хинг	خنک	хамгаштапушт	خم گشته پشت	хулуд	خلود	халоҷо(й)	
хингбед	خنک بيد	хумуд	خمود	хулус	خلوص	хилос	خلاص
хингзевар	خنک زيور	хамуш	خموش	халуқ	خلوق	халос	
ханур	خنور	хамуши	خموشی	хулуқ	خلوق	халосй	خلاصی
хунур		хумул	خمول	хала I хула		خله	
хунус	خنوت	хамьёза	خمیازه	хала II, III, IV	خله چوب		хилофат
хуньё	خنیا	хам(м)идағи	خمیدگی	халаҷуб		халич	халоқат
хуньёгар	خنیا گر	хамидан	خمیدن	халид	خلید	хилол I, II	خلالوش
ханидан	خندیدن	хамидапүшт	خمیده پشت	халидадил	خلیده دل	хилолүш	
ханида	خنیده	хамидақомат	خمیده قامت	халидаравон	خلیده روان	хилолқ	خلت
хав I, II	خو	хамир	خمیر	халиш	خلیش	хилолҷон	
ху		хамирмоя	خمیرمایه	хамис	халит	خلیط	хилолх
хоб I, II	خواب	хан	خن	халеъ	خلیع	хилолхал	خلی زاد
хоболуд(а)	خواب آلود (ه)	ханозир	خنازیر	халеулъизор	خلیع العذار	хилолхизод	
хобабандн хобабанидн	خوابانیدن	ханнос	خناس	халифа	خلیفه	хилолхизнажд	خلد
хобон(и)дан	خوبگاه	хуноқ	خناق	халиқ	خلیق	хилолхизна	
хобгоҳ	خواب گاه	хунб	خنب	халиқат	خلیقت	хилолхизна	خلدستان
хобгузор	خواب گزار	хунбак	خنبک	халил	خلیل	халиш I	
хобгаҳ	خواب گاه	хунба	خنبه	хам(м)	خم	хилт	
хобнодида	خواب نادیده	хунсо	خنسی	хум(м)		хамохисрав	хилолато
хобнок	خوابناک	ханч	خنچ	хамохисрав	خماخسرو	хилъ	خلع
хобни	خوابنی	ханҷар	خنجر	химор	خمور	хилъат	
хобидан	خوابیدن	ханҷаравжан	خنجراوژن	хумор		خمار	халаф
хавотим I, II, III	خواتم	ханҷаргузор	خنجر گذار	хаммор	хамаралод хамаралод		хулф
хавотин	خواتین	ханҷак	خنچک	хуморолуд хуморолуда	хамморхона	хулафо	خلقا
хоҷағи	خواجگی	хинҷак	خنچک	хамморшкан	خمورشکن	халақ	
хоҷа	خواجه	хинҷир хинҷир	خنجیر	хуморшкан	خمورشکن	халқ	خلق
хоҷатош	خواجه تاش	хандоханд	خندآخند	хуморкаш	خمورکاش	хулқ	
хоҷасаро(й)	خواجسرا (ی)	хандан	خندان	хуморкаш	خمورکاش	халқозор	خلق آزار
хор II	خوار	хандон	خندان	хуморі	خموری	хулқон	
хорбар	خواربار	хандондил	خندان دل	хуморишкан	خموری شکن	халақпүш	خلق پوش
хорбині	خواربینی	хандондан	خندان دن	хуморин	خمورین	хилқат	
хаворич	خوارچ	хандонлаб	خندان لب	хамон(и)дан	خمانیدن	халал	خلل
хавориқ	خوارق	хандонманд	خندان مند	хумоҳан хумоҳон	خموخوان	халалпазир	
хоркар	خوارکار	хандонидан	خندانیدن	хумхона	خمخانه	хилм I, II	خلم
хоркорі	خوارکاری	хандақ	خنداق			хиланда	
хормоя	خوارمایه	ханда	خنده				хиланда

خوشخۇزۇر خوش حضور	خوردەدان خوردادون	خودبين خудбин	خواره خۇورا
خوشخابار خوش خبر	خوردەشناس خورداшинос	خودپرست خودپرست	خواره کار خوراکور
خوشخرام خوش خرام	خوردەفروش خورдафروش	خودپسند خودپسند	خواری хорй
خوشخۇلق خوش خلق	خوردەکار خورдакор	خودحساب خودحساب	خوازه خوزا خاवوزا
خوشخوان خوش خوان	خوردەکاری خورдаکاری	خودداری خودداری	خواست II хост
خوشخۇ خوش خو	خوردەگیر خورдаگیر	خودرای خудрой	خواستار хостар
خوشخۇй خوش خوی	خوردەگیری خورдаگیری	خودرست خودرسته	خواستگار хостгар
خوشدشنام خوشдашنام	خوردەنمائی خورданамой	خودرست خودرستا	خواستن II хостан
خوشدل خوشدل	خوردی خурдй	خودرو(ی) خودру(й)	خواستہ хоста
خوشدلی خوشدلی	خورش خورش	خودسازی خудسازی	خواص хавос(с)
خوشدماغ خوشدماغ	خورشخانه خورشхона	خودستائی خудستай	خواطر хавотир
خوشدمی خوشدمی	خورشگر خуришгар	خودسار خудсар	خواطف хавотиф
خوشدەهن خوشدەهن	خورشید خورشید	خودشکن خудшкан	خوافی II хофй
خوشدەهن خوشدەهن	خورشیدپرست خورشیدپرست	خودفروش خудфروش	خواقین хавоқин
خوشرنگ خوشرنگ	خورشیدتاب خورشیدتاب	خودفروشی خудфруши	خوالیگر хоалигар
خوشزبان خوشزبان	خورشیدرو(ی) خورشیدру(й)	خودفکن خудфкан	خوان III хон
خوشسخن خوشسخن	خورشیدسوار خورشیدсوار	خودکام خودکامه	خوانا хоана
خوشسودا خوشسودا	خورشیدسیما خورشیدсіма	خودکم خودکوما	خوانچه хонча
خوشطیع خوشطیع	خورشیدطلعت خورشیدطلعت	خودکرده خудкарда	خواندار хондар
خوشعنان خوشعنان	خورشیدعذار خورشیدعذار	خودمنشی خудмнши	خواندن хондан
خوشعیار خوشعیار	خورشیدغیزور خورشیدغюзор	خودنمائی خуднамой	خوانسالار хонсалар
خوشغمزە خوشغمزە	خورشیدفام خورشیدфам	خودی } хадй	خوانیق хавоніқ
خوشفهم خوشفهم	خورشیدفروغ خورشیدфроғ	خودی } худй	خوانین хавонін
خوشقلم خوشقلم	خورشیدنما خورشیدنма	خودی سوز خудісюз	خواه хоа
خوشقلمی خوشقلمی	خورشیدهش خورشیدهш	خور } хур	خواهر хоаһ
خوشکام خوشکام	خورنده خورنده	خور } хур	خواهش хоаһш
خوشکلام خوشکلام	خوره } хўра خара	خورا хўра	خواهشگر хоаһшгар
خوشکنار خوشکنار	خوره I, II хавра I, II	خورابه خўرابه	خواهنده хоаһنده
خوشگام خوشگام	خوش I	خورالەن خورائیدن	خوب хуб
خوشگوار خوشگوار	خوش خاش	خورانی(ن)дан	خوبانی хубанй
خوشلقا خوشلقا	خوشا хўша	خورائین خўرائін	خوبچەر(ه) хубчەر(а)
خوشلهجیه خوشلهجیه	خوشاب хўشاب	хард I	خوبخەد хубхад
خوشمحاوره خوشمحاوره	خوشالحان خوشالحان	خورد } хурд	خوبرخ хубрх
خوشمشام خوشمشام	خوشآمد خوشآمد	خورد } хурд	خوبرخсар хубрхсар
خوشمعاش خوشمعاش	خوشآمدگو(ی) خوشآمدгу(й)	خورداندهش خوردандеш	خوبرو(ی) хубру(й)
خوشمقالی خوشمقالی	خوشانگشت خوشانгшт	خوردخوان خурдхон	خوبسرشت хубсршт
خوشمنش خوشمنش	خوشانیدن خوشанیدن	خوردسال خурдсал	خوبفرچوم хубфрчом
خوشمنشی خوشمنشی	خوشاوا خوشава	خوردسالی خурдсалй	خوبکار хубкар
خوشنما خوشنما	خوشاواز خوشаواز	خوردمنش خурдмнш	خوبمنظر хубмнзар
خوشنوا خوشنوا	خوشآیند(ه) خوشаінд(а)	хардан } خوردن	خوبی хубй
خوشنواز خوشنواز	خوشبار خوشбар	хурдан } خوردن	خوجه хўچا
خوشنود خوشنود	خوشباش خوشباش	خوردنی خурднй	خوچ خۇچ
خوشنویس خوشنویس	خوشبو(ی) خوشбу(й)	خوردومرد خурдумрд	خاد I
خوشوقت خوشوقت	خوشبیان خوشбаён	خورده } хурда	خود } худ
خوشه خوشه	خوشحال خوشحال	خورده } хурда	خود } худ
خوشهچین خوشهچین	خوشحساب خوشحساب	خوردەبین خурдабін	خودبسوز خودبسюз

دادگر	دودگار	خیره گردی	хирагардӣ	خویشی	хешӣ	خوشه وار	хӯшавор
دادگری	دودгарӣ	خیره نگاه	хиранигоҳ	خه	хаҳ	خوشی	хушӣ хашӣ
دادگستر	دادгустар	خیری I	хирӣ I	خی	хӣ	خوشیدن	хушидан
دادگستری	دادгустарӣ	خیز	хез	خیابان	хиёбан	خوض	хавз
دادن	دادан	خیزران	хайзурон хизурон	خیار I, II	хиёр I, II	خوف	хавф
دادورز	دادорз	خیزیدن	хезидан	خیاره	хиёра	خوک	хук
دادوستاد	دادوستад	خیساندن	خیساندن خیسانیدن	خیاط	хайёт	خوک بینی	хукبینӣ
دار I, II	дар I, II	хесон(н)дан		خیاطه	خیاطة خیةت خیةتا	خوگر	хӯгар
دارا I, II	دارа I, II	خستن	хестан	خیال	хаёл хиёл	خوگیر	хӯگیر
دارافزین	دارافزین	خسیدن	хесидан	خیالات	хаёлот	خول	хул
دارالاماره	دارالامارت	خیش	хеш III хайш	خیال اندیش	хайландеш	خون	хун
دоруلامора	دоруلامورات	خیط	хайт III	خیال انگیز	хайлангез	خونابه	خونоб خуноб
دارالامان	دارالامان	خیط	хайت	خیال بندی	хайلبندی	خون آشام	خونوشом
دارالبوار	دارالبوار	خیک	хик	خیالی	хайلی	خون آشامی	خونوشомӣ
دارالبيع	دارالبيع	خیل	хайل	خیام	хайём	خون افشان	хунафшон
دارالجلود	دارالجلود	خیل	хел	خیانت	хиём	خونبار	хунбар
دارالخلافه	دارالخلافه	خیل تاش	хайلтош	خیانت کور	хиёнаткор	خون بها	хунбаҳо
دорулخیлоفا	دорулخیлоفا	خیل خانه	хайلхона	خیبیت	хайбат	خون پالای (ی)	خونپоло(й)
دارالسورور	دارالسورور	خیلی	хайله	خیبیت	хайбат	خون خوار (ه)	خونخور(а)
دارالسلام	دارالسلام	خیم	хим I, II, III	خیبر	хайбар	خون خواه	хунхоҳ
دارالسلخ	دارالسلخ	خیماگی	хаймаگی	خیده	خیدا	خون ریز	хунریز
دارالسلطنه	دارالسلطنه	خیمه	хайма	خیرا	хайра	خون فشان	хунфшон
دورуссалтана	دورуссалтанат	خیو	хаю хев	خیر	хайر	خون کرده	хункарда
دارالسیادت	دارالسیادت	خیول	хуюл	خیرات	хайрат	خون گرفته	хунгрифта
دорушшиفا	دорушшиفا	خیرباد	خیرباد	خیربادی	خیربادی	خون گشته	хунгашта
دارالضرب	دارالضرب	خیربод	хайربод хайربودی	خیرت	خیرت	خون گیر	хунگیر
دارالضیافت	دارالضیافت	د		خیرخواه	خیرخواه	خونما	хунамо
دоруلیبод	دоруلیبод	داب	داب	خیرخواهی	خیرخواهی	خونی	хунӣ
دارالعدم	دارالعدم	دابہ	دابہ	خیرخیر	خیرخیر	خونین	хунин
دارالعیار	دارالعیار	داج	داج	خیرگی	خیرگی	خونین جگر	хунинҷигар
دارالغرور	دارالغرور	داخل	داخل	خیراگی	خیراگی	خونین دل	хуниндил
دارالفاخره	دارالفاخره	داخلی	داخلی	خیرو	خیرو	خوهل	хӯҳал хӯҳал
دارالقرار	دارالقرار	داخلی	داخلی	خیره	خیره	خوی	хай } хуй }
دارالقضا	دارالقضا	داخلی	داخلی	خیره چشم	خیرچشم	خوید	хавед хивед хед
دارالکتب	دارالکتب	داد I, II	داد I, II	خیره خند	خیرخند	خویش I	хеш I
دارالمقر	دارالمقر	دادو	دادو	خیره خیر	خیرخیر	خویشاوند	хешاوند
دارالملک	دارالملک	دادار	دادار	خیره رای	خیررای	خویش بین	хешبین
دارالنعم	دارالنعم	دادبگی	دادبگی	خیره رای	خیررای	خویشتن	хештан
دارباز	دارباز	دادپرو	دادپرو	خیره رای	خیررای	خویشتن بین	хештанبین
داربوم	داربوم	دادچو	دادچو	خیرارای	خیرارای	خویشتن بینی	хештанبینی
داربزی	داربزی	دادخواه	دادخواه	خیره رائی	خیره رائی	خویشتن دار	хештанدار
داربوی	داربوی	دادخواهی	دادخواهی	خیره رو	خیره رو	خویشتن شناسی	хештанشنوسی
دارچین	دارچین	داددهی	داددهی	خیره رو (ی)	خیره رو (ی)	خویش کار	хешкор
دارچینی	دارچینی	دادار	دادار	خیره سر	خیره سر	خویش کام	хешком
دارفازین	دارفازین	دادرس	دادرس	خیره کش	خیره کش	خویش نشناس	хешнашинос
دارنداگی	دارنداگی						

дахмабон	дахмебан	доира I, II	даӊре I, II	доно	дана	даронде
духн	духн	доирадаст	даӊредаст	донодил	данادل	даро
духнатуннавм	духنة التوم	доим	даӊм	доной	دانائى	даробард
духна	духне	доимо	даӊмо	донистан	دانستن	дарухона
духул	دخول	доиман	даӊман	донистакор	دانسته کار	дароґе
дахил	دخيل	доимулавқот	даӊм алоқат	донеш	دانش	дарокада
дад	داد	доимбаҳор	даӊм баҳор	донешалфаиҷ	دانش الفنج	дароғир
дада	دده	доя	даӊе	донешомуз	دانش آموز	даромадор
дади	ددي	дой II	даӊи II	донешомузӣ	دانش آموزى	дарондар
дар I, II	} در	даббоғ	дабағ	донешандухта	دانش اندوخته	дарин
дур III дурр		дибоғат	дибағат	донешбахр	دانش بهر	дас I, II
даро	даро	даббоғхона	дибағхона	донешпараст	دانش پرست	дастан
дароҷ	دراج	даббоғӣ	дибағӣ	донешпарвар	دانش پرور	даскале даскале
дароз	دراز	дабдаба	дидаба	донешпажӯх	دانش پژوخ	досгола доскола
дароза	درازا	дубур	дибур	донешшиор	دانش شعار	даш
дарозболо	درازبالا	дабарон	дибарон	донешфазо(ӣ)	دانش فزا(ى)	дашад
дароздаст	درازداست	дабистон	дибистон	донешқарин	دانش قرين	даштан
дароздастӣ	درازداستى	дабур	дибур	донешкада	دانشكده	дашн
дарозғуш	درازگوش	даббус дабус	дибус дабус	донешгар	دانشگر	дашн
дарозно	درازنا	дабуқа	дибуқа	донешмазӣ	دانشمزى	дашн
дарознафас	درازنفس	дабуқазан	дибуқазан	донешманд	دانشمند	дашн
дарознафасӣ	درازنفسى	даба I, II даба I, II	диба I, II даба I, II	донешвар	دانشور	дашн
дарозӣ	درازى	дабир	дибир	донешварӣ	دانشورى	дашн
даросат	دراست	дабирпеша	дибирпеша	донак	دونك	дашн
дарошuftан	دراشفتن	дабирстон	дибирстон	донак	دونك	дашн
дароа	دراعه	дабири	дибири	донакк	دونكك	дашн
дарaftан	درافتادن	дабиқӣ	дибиқӣ	донг	دوگ	дашн
дарaftодан даруфтодан	дарaftодан даруфтодан	дабила	дибила	донгона	دونگونه	дашн
дарaftоздан	درافزودن	дисор	дисор	донанда	دونانده	дашн
дарaftшон	درافشان	дучо	дучо	дона	دونا	дашн
дарaftкндн дарaftкндн	дарaftкндн дарaftкндн	даҷоча	диҷоча	донадорпаз	دونادورپاز	дашн
дарaftкндан дарaftгндан	дарaftкндан дарaftгндан	даҷол	диҷол	доназан	دونازان	дашн
дарок	دراک	даҷолфеъл	диҷолфеъл	донасуз	دوناسوز	дашн
дарогандан	دراگندن	даҷал	диҷал	донӣ	دونى	дашн
даромадан	درامدن	даҷла	диҷла	дов	دو	дашн
даромухтан	دراموختن	дучо	дучо	довудӣ	دوودى	дашн
даромехтан	دراميختن	дучор	дучор	довар	دووار	дашн
дарандохтан	درانداختن	дуҳон	диҳон	доварӣ	دووارى	дашн
дарондан	دراندن	дуҳт	диҳт	да I, II	دو I, II	дашн
дарандудан	دراندودن	дуҳтандар	диҳтандар	даҳак	دوھك	дашн
даровардан	دراوردن	дуҳтар	диҳтар	даҳул	دوھول	дашн
даровехтан	دراويختن	дуҳтарандар	диҳтарандар	даҳӣ	دوھى	дашн
дароҳим	دراهم	даҳш I, II	диҳш I, II	даҳия I, II	دوھيا I, II	дашн
дарой	دراى	даҳл	диҳл	дой	دو	дашн
диroyя	درايت	даҳм	диҳм	дой	دو	дашн
даройдн	درايدن	даҳма	диҳма	дойр	دوړ	дашн
		даҳма	диҳма	дойрғӣ	دوړاغى	дашн

دراگشتن	درس	دارخ(в)ар	درب
دارگاه	درساختن	دارخ(в)ард	درباختن
دارگیر	درسپوختن	دارخور	درباختن
دیرام	درست I, II	دارخور	دربار
درمان	درست پیمان	دارخورد	دربار
درمان پذیر	درستی	دارخوردان	درباری
درمان خواه	درسکونا	دارخستن	دربان
درماندگی	درسگاه	دارد	دربانی
درماندن	درسگوی	درد	دربانی
درمانده	درسگویی	دردا	دربانیست دربانیسته
درمانناپذیر	درشت	دردادن	دربانوست دربانوستا
درم خرید درم خریده	درشت خوی	دردآشام	دربچه
دیرامخارید دیرامخاریدا	درشتی	دردآلود	دربدار
درمیخیدن	درشدن	دردآلوده	دربداری
درم دار	درشکستن	دردآمیز	درباستن
درم دوست	درع	دردانه	درباسته
درم ریز	درع پوش	دردبیس	درباند
درم زن	درغام	دردپرو	دربانده
درم سنگ	درغمی	دردخند	دربپذیر
درمنه	درفتادن	دردخوار دردخواره	دربپذیرفتن
درنده	درفزودن	دردخور دردخورا	دربپرست
درنشانیدن	درفوش I دارافش	داردکاش	دربپچیدن
دارانگ	درفوش II, III	دردکاش	دربپوستن
دیرانگ I, II	درفشان	دردکشی	دربتاختن
دیرانگودیرانگ	درفشی	دردکیش	دربتیندن
دیرانگپشا	درفشیدن	دردمند	دارچ
دیرانگاریستان	درفنچک	دردمندانه	دارچ
دیرانگی دیرانگی	دراق	دردمندی	داراچ
دیرنمودن	دارق دارقه	دردمیدن	داراچوت
دیرنوشتن	دارک	دردناک	داراچه
دیرنوشتن دیرنوردیدن	دارک	دردده	دارچیدن
دیرنواشتن دیرنواردیدن	دارکات	دردی	دارخول
دیرنوادان	دارکار	دردی آمیز	دارخستن II
دیرنوادان	دارکاری	دردی خوار	دارخت
دیرنوادان	دارکردن	دردی کش	دارختستان
دیرنوادان	دارکشیدن	دردی نوش	دارختسونه
دیرنوادان	دارکه	دیر	دارختک
دیرنوادان	دارگاه	دیربودن	دارختنسنبه دارختنسنبه
دیرنوادان	دارگوخ	دیرسازدن	داراچتیناسونبا داراچتیناسونبا
دیرنوادان	دارگوشین	دیرسازدن	داراچتیناسونبا
دیرنوادان	دارگذاشتن	دیرسازدن	داراچتیناسونبا
دیرنوادان	دارگزار	دیرسازدن	داراچتیناسونبا
دیرنوادان	دارگذشتن	دیرسازدن	داراچتیناسونبا
دیرنوادان	دارگر	دیرسازدن	داراچتیناسونبا
دیرنوادان	دارگریفتن	دیرسازدن	داراچتیناسونبا
دیرنوادان	دارگسستن	دیرسازدن	داراچتیناسونبا
دیرنوادان	دارگسالانیدن	دیرسازدن	داراچتیناسونبا

داستاره	داستار بندان	داریاکشی	دورودان
داستزاد	داستارچه	داریکانور	دروغ
داستزن	داستارخوان	داریاگداز	دوروغزن
داستساز	داستاردور	داریهگوزور	دوروغگو (ی) (ی) (ی)
داستسوی	داستوزمای	داریهنشین	داراوار دوروغار دوروغار
داستفال	داستوزموی	داریناول	
داستفشان	داستواس	داریاوش	دورون
داستک I, II	داستافزور	داریائی	دورونافروز
داستکار	داستافشور	داریچه	دورونپروور
داستکاری	داستافشان I, II	داریدن	دورونخراب
داستکام	داستآموز	داریدهدهن	دورونسوخته
داستکزن	داستان	داریغ	دارونسوف
داستکش	داستاندوز	داریغا	دورونه I, II
داستکوتاه	داستاندازی	داریغاگو (ی) (ی) (ی)	دورونهواز
داستکوتاهی	داستانزن	داریغناک	دورونی
داستکوتاه	داستانساز	داریواس	دوریدان
داستکوتاهی	داستانسرا (ی) (ی)	داریوز	دوریز دورویزه
داستگاه داستگاه	داستانسراچ	داریوزگر	داربوز داربوزا
داستگیر I, II, III	داستاننواز	داریوزگار	داربوزاگار
داستگیرانه	داستاننوازی	داز	داربوزاگاری
داستگیری	داستآویز	داز	داربوش
داستلاف	داستبازی	دزد	داربوشبچه
داستمال	داستباف	دزدار	داربوشصفت
داستمالشوی	داستبرد	دزدافشار	داربوشی
داستمایه	داستبسته	دزدی	دارا I, II
داستمزد	داستبند	دزدیدن	داررا I, II
داستموزه	داستبندی	دزدیده	داررا I, II دیررا
داستنبوی داستنبویه	داستبوس داستنبوسی	دزدیدا	
داستانبوی داستانبویا	داستبوس داستبوسی	دژ	داره
داستنشان	داستپخت	دژ	داره داره
داستنشین	داستپرور داستپرورده	دژآباد	دارهم دارهم
داستوار داستواره	داستپاروار داستپارواردا	دژآگاه دژآگاه	دارهمآمیزه
داستور داستورا	داستپچ	دژیگوخ دژیگوخا	داری I, II, III
داستورالعمل	داستپیمان	دژآلود	داریا
داستوری	داستتنگ	دژآهنک	داریاب
داسته	داستتنگ	دژبان	داریابار
داستاگل	داستتنگی	دژخیم دژخیم	داریابور
داستیار	داستتهی	دژدار	داریابوش
داستیار	داستچربی	داجم	داریابچه
داستیاره	داستخشک	داجم	داریادرون
داستیاری	داستخط	دژم روی	داریادل
داستینه	داستخوش	دژن دژان	داریادلی
داستم	داستداروز	داس	داریازیدن
داستم	داستدراز	داست	داریاشکوه
داستم	داستدرازای	داستداست	داریافت
داستسه	داستراس	داستار	داریافتگی
داستسسه	داسترانچ	داستارون	داریافتن
			داریاکش

дилдүз | делдюз |
 дилдүзй | делдюзй |
 دلربا (ي) | دلربا (ي) |
 дилрабо(й)|дилрубo(й)|
 دلربائى | делрубoй |
 دلرېش | делреш |
 دلزنده | делзنده |
 دلستان | делстан |
 دل سرد | делсрд |
 دلسوخته | делсoхте |
 دلسوز | делсoз |
 دلسوزه | делсoзе |
 دلسوزى | делсoзй |
 دل سياه | делсйае |
 دилсиєх||дилсиях |
 دل سياهی | делсйае |
 دилсиєхй||дилсияхй |
 دلشاد | делшад |
 دلشده | делшде |
 دلشکاستگی | делшкастегй |
 دلشکسته | делшкстехте |
 دلشکن | делшкэн |
 دلضعيف | делзуйф |
 دل فراخ | делфрах |
 دل فروز | делфруз |
 دلفريب | делфриб |
 دلنگار | делнгар |
 دلфин | делфин |
 دلاق } | делк |
 دلقي پوش | делкйпoш |
 دل قوی | делкoвй |
 دلکش | делкш |
 دلکشا | делкшa |
 دلکشالی | делкшaлй |
 دلکشای | делкшaй |
 دلکور | делкoр |
 دلگداز | делкгдaз |
 دلگران | делкгран |
 دلگرم | делкгрм |
 دلگرمی | делкгрмй |
 دلگزا | делкгза |
 دلگسل | делкгсл |
 دلگیر | делкгйр |
 دلمرده | делмрде |
 دل مردگی | делмрдгй |

دل افگار | делaфгар |
 دل افگاری | делaфгарй |
 دلنگار | делнгар |
 دلاک | делак |
 دلал } | делал |
 далол | делол |
 دلالات | делалат |
 دلاله | делалае |
 دلالی | делалй |
 دلाम I, II | делам |
 دل انگیز | делангйз |
 دلوار | делoвар |
 دلواری | делoварй |
 دلویز | делoвйз |
 دلائل | делoл |
 دلبر | делбр |
 دلبرده | делбрде |
 دلبرک | делбрк |
 دلبری | делбры |
 دلбستگی | делбстегй |
 دلбسته | делбстехте |
 دلбند | делбнд |
 دلپاکي | делпакй |
 دلپذیر | делпзйр |
 دلپذیری | делпзйрй |
 دلپرسی | делпрсы |
 دلپسند | делпснд |
 دلتنگ | делтнг |
 دلتنگی | делтнгй |
 دل تیرگی | делтйргй |
 دلجو (ي) | делкю (й) |
 دلجویی | делкюй |
 دلخارش | делхарш |
 دلخارشی | делхаршй |
 دلخاسته | делхастехте |
 دلخواه | делхoае |
 دلخواهی | делхoаей |
 دلخوش | делхoш |
 دلخوشی | делхoшй |
 دلخون | делхoн |
 دلداده | делдaде |
 دلدار | делдaр |
 دلداری | делдaрй |
 دل دزد | делдзд |
 دلدل | делдл |
 دلدلشتاب | делдлштaб |

دفعتاً | делфатaн |
 دفعه | делфeа |
 دفلا | делфла |
 دفلی | делфлй |
 دفن | делфн |
 دفنواز | делфнoз |
 دفنوک | делфнoк |
 دفین | делфйн |
 دفینه | делфйнe |
 دق (к), داқ(к) I, II | делк |
 دق الحصیر | делкхсвйр |
 دقائک | делкaйк |
 دقائک شناس | делкaйкшнaс |
 دقت | делкт |
 دقت پسند | делктпснд |
 دقایق | делкaйк |
 دقایق النظر | делкaйкнaзар |
 دقایق نظر | делкaйкнaзар |
 دقایقه | делкaйקה |
 دقایقه خو (ي) | делкaйקהхo (й) |
 دقایقه دان | делкaйקהдaн |
 دقایقه شناس | делкaйקהшнaс |
 دقایق باب | делкaйקהбaб |
 دقایقه یابی | делкaйקהйaبى |
 دکا کین | делкакйн |
 دکان (к) | делкан |
 دکه I, II } | делке |
 دککا | делкка |
 دگر | делкг |
 دگریاره | делкгйрaе |
 دگرسان | делкгрсaн |
 دگرگون | делкгргoн |
 دگرگون شده | делкгргoншде |
 دигаргун | делйгаргун |
 دил } | дел |
 дал(л) } | делл |
 دل آرا | делoрa |
 دل آرام | делoрaм |
 دل آرای | делoрaй |
 دل آزار | делoзaр |
 دل آزاری | делoзaрй |
 دل آزرده | делoзрде |
 دل آسائی | делoсaй |
 دل آشوب | делoшoб |
 دل افتاده | делoфтaде |
 دل افروز | делoфрoз |
 دل افسرده | делoфсрде |

دش | делш |
 دشت | делшт |
 دشتبان | делштбан |
 دشتبانی | делштбaнй |
 دشت پیما (ي) | делштпймa (й) |
 دشتگاه | делштгeа |
 دشت نشین | делштншйн |
 دشتنورد | делштнoрд |
 دشخوار | делшхoр |
 دشمن | делшмн |
 دشمن گداز | делшмнкгдaз |
 دشمن گزائی | делшмнкгзaй |
 دشمنی | делшмнй |
 دشنام | делшнaм |
 دشنه | делшнe |
 دشنه شکار | делшнешкaк |
 دشوار | делшвoр |
 دشوارخوار | делшвoрхoр |
 دشواری | делшвoрй |
 دشواریاب | делшвoрйaб |
 دعا | делa |
 دعوات | делoуат |
 دعا گو (ي) | делaгo (й) |
 دعاوی | делaуй |
 دعوت | делoут |
 دعاوی | делaуй |
 دعوات | делoуат |
 دعوتی | делoутй |
 دعوی | делoуй |
 دعا | делa |
 دعا باز | делaбaз |
 دعاپیشه | делaпйшe |
 دعاغه | делaгeа |
 دغل | делг |
 دغلی | делгй |
 دف | делф |
 دفاتر | делфaтr |
 دفاع | делфoф |
 دفاف | делффaф |
 دفائن | делфaйн |
 دفتر | делфт |
 دفتردار | делфтрдaр |
 دفزن | делфзн |
 دفع | делф |
 دفع الوقت | делфулквaкт |

دوباره	دوبرا	دانی	دانی	دومل	دومل	دولмул
دوبоло	دوبولا	دunia	دنیا	دامان	دامان	دل ناشاد
دوبایتی	دوبایتی	دنیاپرست	دنیاپرست	диман	диман	دل نشان
دوبین	دوبین	دنیاچوی	دنیاچوی	دامنده	دامنده	دلنشین
دوپора	دوپوره	دنیادار	دنیادار	димна I, II	димنه	دلنگران
دوپайкар	دوپایکار	دنیائی	دنیائی	دموع	دموع	دلنگرانی
дуто дутоҳ	دوتا دوتاھ	دنیدان	دنیدان	دامавی	داموی	دلنواز
дуту	دوتو	دنью	دنью	дама I, II	دمه	دلنوازی
дучүй	دوچویی	دניה	دניה	димьёти	دمیاطی	دلوا
дучор	دوچار	دنئی	دنئی	дамидан I, II	دمیدن	دله I
доҷнда доҷндан	دوچندا دوچندان	дав	دو	دامим	دامیم	دالا II далла
дучандон	دوچاندон	ду	دو	дан(н)	دان(н)	دلہ بازی
давха	دوچه	даво	دوا	данон	دانان	دلیایی
дух	دوخ	давоулмиск	دوا المسک	данонир	داننیر	دلیر
духтан I, II	دوختن	давоб(б)	دواب(б)	диноат	диноат даноат	دلیرона
дуд I, II	دود	давобдор	دواب дар	дунб	دنب	دلیری
дудоса	دوداسа	давот	دوات	دنбал дунбола	دنبال دنباله	دلел I, II
дод дод Аҳнҷ	دود دод Аҳнҷ	давотхона	دوات خانه	дунболадор	دنباله дар	дам I, II, III
дудоханг дудоханҷ	دудоханг дудоханҷ	давотдар	دوات дар	дунболарав	دنبалеро	дум
дудхӯрда	دудخورده	дуоташа	دو آتشه	дунбак	دنبک	димов
дудар	دودر	давоткор	دوات کار	дунбал	دنبал	дамозат
дудранг	دودرنگ	давоҷ	دواج	дунбул	دنبул	дамодам
дудақта	دودسته	дувоҷ	دواج	дунбулвор	دنبул وار	думодум I, II
дудкаш	دودکش	даводав	دوادو	дунба	دنبه	димор дамор
дудгоҳ	دودگاه	давор дувор	دوار	данд I, II	دند	димағ
дудил дудила	دودل دودله	даввор	دوار	дандон	دندان	димағи Ашфте
дудам	دودم	дуаспа	دواسپه	дандонбаланд	دندان بلند	димағи сузӣ
дудман	دودمان	давосанҷ	دواسنج	дандонхой	دندان хай	дамолуда
дуде I, II, III	دوده	давои II	دواعي II	дандонхӯрда	دندان خورده	дамил
дудехӯрд дудахард	دوده خورد	давогар	دواگر	дандондароз	دندان دراز	дамомил
дудеҳнҷ дудеҳнҷ	دوده هنج	дувал I, II дувол I, II	دوال I, II دувول I, II	дандонзад	دندان زد	дамоме
дудханг дудханҷ	دودخانг دودخانҷ	дувалбоз дуволбоз	دوال باز	дандонзани	دندان زنی	дамон
дудин	دودين	дуволак дуволак	دوالک باز	дандонсапед	دندان سپيد	дамандан
давр	دور	дуволакбоз дуволакбоз	دوالک باز	дандонсафед	دندان سفيد	дамоханҷ
дур I, II	دور	дуволакбоз дуволакбоз	دوالک باز	дандоншикан	دندان شکن	думбурида
дур III дурр	دور	дуволакбоз дуволакбоз	دوالک باز	дандоншкани	دندان شکنی	думбисте
даврон	دوران	дуволакбоз дуволакбоз	دوالک باز	дандонгир	دندان گیر	думдор
даврон	دوران	дуволи дуволи	دوالی باز	дандоннамо(й)	دندان نما(ی)	дамдама I, II
дурандеш	دورانديش	давом	دوام	дандона	دندان	дамсоз
даврони	دورانی	давондан	دواندن	дандони	دندانی	дамсозӣ
дураҳа	دوراهه	дуандеш	دوانديش	данас	دانس	думсича
дурбош	دورباش	давонидан	دوانيدن	данис	دانيس	дамъ
дурбин	دوربين	давоқи	دوانق	данг I, II, III	دنگ	дамкаш
дурдаст	دور دست	давоин	دواوين	дангил	دنگيل	дамкаши
давргард	دورگرد	давоир	دواير	данги	دنگي	дамгаҳ дамгаҳ
давргир	دورگیر	давои I	دواي I	дана I, II	دانه	дамгири

зубола I	ذباله	девозда	دیوزده	даймоҳ	دیماه	дидаварӣ	دیدهوری
забоеҳ	ذبايح	девсор	دیوسار	даймоҳи	دیماهی	дайр	دیر
забҳ	ذبح	девсиришт	دیوسرшт	дайма	دیمه	дер	дирорам
зибҳ		девсавор	دیوسوار	даймах		дирони	
забул	ذبول	девсират	دیوسیرت	даймахӣ	димиھی	дербоз	дирбаз
зубул		девсимо	دیوسима	дин	دين	дерпо(й)	дирпа(й)
забех	ذبيح	девсурат	دیوصورت	дайн		динор	дирчунб
забиха забихат	ذبيحه ذبيحت	девтабъ	دیوطبع	динор	динорсанҷ	дирхуз	дирхуз
захоир	ذخائر	девак	دیوک	динорган	динорган	дирсоз	дирсоз
зухр	ذخر	дуок		диокде	диноргун	диноргун	дирсол
захира	ذخيره	диокрдар	دیوکردار	динор	динор	дирсол дерсола	дирсол дерсола
зарр I	ذر	девогх	دیوگه	диндар	диндар	дирсулх	дирсулх
заррот	ذرات	девлух	دیولاخ	диндори	диндори	дирман	дирман
зурроҳ	ذراح	девмор	دیومار	дине	дина	дирмехр	дирмехр
зарори	ذرازی	девомрдум	دیومردم	дини	дини	дирне	дирне
зарорех	ذرايح	дион	دیون	дево	дево	дирӯз	дирӯз
зиrho	ذراع	дева	دیوه	девахтар	девахтар	дира	дира
зароеъ	ذرايع	дехе	دیهه	девор	девор	дирӣ	дирӣ
зурахш	ذرخش	дайхим	دیهم	деворбаст	деворбаст	дирьез	дирьез
заръ I, II	ذرع	дайхимдор	دیهمدار	деворбаланд	деворбаланд	дирин	дирин
зуррух	ذروح	д		деворбанд	деворбанд	диринасос	диринасос
зирва	ذروه			деворхшт	деворхшт	дирине	дирине
зарра I	ذره			деворзан	деворзан	дирине	дирине
заррабин	ذرهبين			деворкӯтоҳ	деворкӯтоҳ	дирине	дирине
заррасон	ذرمسان			деворгар	деворгар	дирине	дирине
зарea зарeaт	ذريعت ذريعت			девоал	девоал	дирине	дирине
зуррия зуррият	ذرية ذريت	зот	ذات	девоан	девоан	дирине	дирине
	зақан	зотулбруҷ	ذاتالبروج	дивон	дивон	дирине	дирине
	зако	зотулбайн	ذاتالباين	диован	диован	дирине	дирине
	зукоъ	зотулҷанб	ذاتالجنب	диован	диован	дирине	дирине
	заковот	зотуррахим	ذاتالرحم	диован	диован	дирине	дирине
	заковат I	зотуррия	ذاتالريه	диован	диован	дирине	дирине
	закар	зотушшимол	ذاتالشمال	диован	диован	дирине	дирине
	зикр	зотуссадр	ذاتالصدر	диован	диован	дирине	дирине
	зукор	зотулимод	ذاتالعماد	диован	диован	дирине	дирине
	зукӣ I	зотулкабад	ذاتالكبد	диован	диован	дирине	дирине
	зукӯ	зотульямин	ذاتاليمين	диован	диован	дирине	дирине
	зукӯ	зотӣ	ذاتي	диован	диован	дирине	дирине
	зукӯ	зотия	ذاتيه	диован	диован	дирине	дирине
	зукӯ	зокир	ذاكر	диован	диован	дирине	дирине
	зукӯ	зол I	ذال	диован	диован	дирине	дирине
	зукӯ	зоҳиб	ذاهب	диован	диован	дирине	дирине
	зукӯ	зоҳил	ذاهل	диован	диован	дирине	дирине
	зукӯ	зоқи	ذاقه	диован	диован	дирине	дирине
	зукӯ	забб	ذب	диован	диован	дирине	дирине
	зукӯ	забоб	ذباب	диован	диован	дирине	дирине
	зукӯ	зевод девозда	ذباب	диован	диован	дирине	дирине

рофиз	رافض	роҳатфазо	راحت فزا	завқиёт	ذوقيات	залиқ	ذليق
рофизӣ	رافضى	роҳила	راحله	зулубоб	ذولباب	залил I	ذليل I
рофеъ	رافع	род	راد	зувидод	ذووداد	зам II замм I	ذم II ذمم I
рофа	رافه	родмард	رادمرد	завилэхсон	ذوى الاحسان	замоим I	ذمايم I
роқим	راقم	родӣ	رادى	завилқурбо	ذوى القربى	зимма зиммат	ذمه ذمت
роқимулхуруф	راقم الحروف	роз	راز	заҳоб I	ذهاب I	зиммӣ	ذمى
роқӣ I, II	راقى I, II	розҷӯ(ӣ)	رازجو(ى)	заҳнат	ذهانت	замм I, II	ذميم I, II
рок I, II	راک I, II	роздор	رازدار	заҳаб	ذهب	замиматулавсоф	ذميمة الاوصاف
рокиб	راکب	роздон	رازدان	зеҳн	ذهن	замима I	ذميمة I
рокеъ	راکع	розрезӣ	رازريزى	зухул	ذھول	занаб	ذنب } занб }
ром I, II	رام I, II	розиқ	رازق	заҳин	ذهين	зунуб	
ромрӯз	رامروز	розиқӣ	رازقى	заҳина	ذهينه	зу I	ذو II
ромиш	رامش	розғӯ	رازگو	зи I	ذى I	зуаҷниҳа	ذواجنحه
ромишгар	رامشگر	рози I	رازى I	зиёб зиоб	ذياب ذئاب	зулақтидор	ذوالاقتدار
ромишӣ	رامشى	раъс	راس	зиҳқиҷча	ذى الحجة	зулғактоф	ذوالاكتاف
рон	ران	раъсан	راسا	зиҳқарнайн	ذى القرنين	зулбаҳрайн	ذوالبحرين
рондан	راندن	раъсулмол	راسولمال	зиҳқаъда	ذى القعدة	зулбухур	ذوالبحور
ронин	رانين	рост I, II	راست I, II	зиҳқаъда	ذى القعدة	зулҷалол	ذوالجلال
ровад	راود	росто	راستا	зиёб зиёб	ذئب ذيب	зулҷаноҳ	ذوالجانح
роваро раавро	راورا راورا	ростбин	راستبين	зиёб II	ذيب II	зулҳаҷча	ذوالحجة
ровақ	راوق	ростпа	راستپا	зиҷасад	ذى جسد	зулҳаётин	ذوالحياتين
ровак	رواک	ростхона	راستخانه	зиҳқиқ	ذيق	зулҳумор	ذوالخمار
ровакӣ	راوكى	ростдил	راستدل	зиҳаёт	ذى حيات	зулфитан зулфатан	ذوالفطن
ровӣ I, II	راوى I, II	рострав	راسترو	зируҳ	ذى روح	зулфиқор зулфақор	ذوالفقار
ровия I, II	راويه I, II	ростқалам	راستقلم	зифан	ذيفن	зулқадр	ذوالقدر
роҳ I, II	راه I, II	росткор	راستکار	зилай	ذيل	зулқарнайн	ذوالقرنين
роҳовар(д)	راه اور(د)	ростғӯ(ӣ)	راستگو(ى)			зулқаъда	ذوالقعدة
роҳиб	راهب	ростмизоч	راستمزاج			зулқавофӣ	ذوالقوافى
роҳбон	راهبان	ростӣ	راستى			зулқарам	ذوالكرم
роҳбар	راهبر	ростин	راستين	робита	رابطة	зулқарам	ذوالكرام
роҳбарӣ	راهبرى	росих	راسخ	робеъ	رابع	зуллисонайн	ذواللسانين
роҳбин	راهبين	росихдам	راسخ دم	робиан	رابعاً	зулман	ذوالمن
роҳпӯй	راهپوى	росихқадам	راسخ قدام	ротиб I, II	راتب I, II	зулминан	ذوالمنين
роҳтуша	راهتوشه	росил	راسل	ротибба	راتبه	зулваҷхайн	ذوالوجهين
роҳҷӯй	راهجوى	росим	راسم	ратбеҳура ратбеҳуар	راتبه خور راتبه خوار	зулвафо	ذوالوفا
роҳрафта	راهرفته	росан	راسن	ротиббахур ротиббахор	روتبباخور روتبباخور	завоиқ	ذوائق
роҳрав	راهرو	росу	راسو	ротик	راتق	завб	ذوب
роҳзан	راهزن	росӣ	راسى	роҷеҳ	راجح	завиан	ذويان
роҳсанҷ	رامسج	росиёт	راسيات	роҷеъ	راجع	зубеа зубаъ	ذوبعه ذوبع
роҳгузор	راهگذار	рошид	راشد	роҷил	راجل	зодзуб	ذوذنب ذوذنابه
роҳгузар	راهگذر	росид	راسد	роҷӣ	راجى	зузанаб зузуноба	ذوزناب ذوزنوبا
роҳин	راهن	рози II	راضى II	роҳ III	راح III	зӯфн	ذوفن
роҳнамо(ӣ)	راهنما(ى)	роӣ	راعى	роҳат	راحت	зӯфнун	ذوفنون
роҳнамун	راهنمون	рағ	راغ	роҳатафзо	راحت افزا	зӯқ	ذوق
роҳнавард	راهنورد	рағиб	راغب	роҳатомез	راحت آميز	зӯқбахш	ذوق بخش
роҳвор I	راهوار I	рағфат рофат	رافت رافت	роҳатангез	راحت انگيز	зӯқнок	ذوق ناک

раст	рагначу	рутба рутбат	رتبه رتبت	рохвор III рохвар	راهوار راهور
руст I, II	рагнагоҳ		رتق		راهی
растохез	рагнагар	рачо ричо	رجاء رجاء		رای I, II
растахез	рухут		رجال		رای I
растагор	рад I	ричолулғайб	رجال الغیب		رای العين
рустам	рад II радд		رجاله		رایت
рустамдил	ридо	рачола	رجب		رایت رایت
растан	радоат	рачаб	رجب		رایج رایج
рустан	риддат	ручхон	رجحان		رایحه
рустанӣ	рада	рачроҷ	رجراج		رای زن
раста	радиф	рачаз	رجز		رای ساز
руста	раддия I, II	ричс	رجس		رای شناس
рустаҳм	разолат	риҷет риҷъат	رجعت رجّات		رایض
рустӣ I, II	разил	рачул	رجل		раецъ
расад I	разилат	раҷм	رجم		رائق رائق
русул	рз	руҷуъ	رجوع		райган
раем	раззоз	руҷулият руҷулият	رجولیت		райган хуора райган хуоре
расман	раззоқ	раҷим	رجيم		ройгонхор ройгонхора
расмбоз	разанат	раҷак раҷук	رجك		رب (б)
расмдон	разбон	риҳол	رحال		рибо
расмӣ	ризқ	раҳаба раҳба	رحبه راخبا		рибоб
расан	рзм	риҳқа	رحقه		рибоҳ
расанбоз	рзм(й)зма(й)	раҳл I, II	رحل		рибоҳор(а)
расанбур	рзмафкан	реҳлат	رحلت		рибат
расантоб	рзмҷу(й)ҷу(й)	раҳим I	رحم		рибаъ
расантоби	рзмхоҳ	раҳм	رحم		рибаъӣ
расангар	рзмдида	раҳмон	رحمان		рибаълибод
расанвар	рзмзн	раҳмат	رحمت		рибани
расво русво	рзмсоз	раҳиқ	رحيق		рибаз
русух	рзмсуз	раҳил	رحيل		рибат
расул	рзмгоҳ рзмгаҳ	раҳим II	رحيم		рабъ
расулдор	рзма	рух I, II, III	رخ		рибъ
русум	рзмьюз	рахо раҳа	رخا رخاء		рибъ
расидан	рзидан	рухом	رخام		рибъ
расида	рзин	раховат	رخاوت		рибқа
раш I, II, III, IV	ражд	раҳбин	رحبين		рибо I, II
рашш	ража	раҳт	رخت		рибодгӣ
рашод	рус II, III	раҳткаш	رخت کش		рибудан
рашодат	расо	раҳта	رخته		рибудан
рашоша ришоша	расотик	рухҷакод	رخ چکاد		рибун
рашт	расатик	рухсар рухсаре	رخسار رخساره		рибун
ришт	расолат	раҳш I, II	رخش I, II		рибун
риштан	расола	раҳшо руҳшо	رخشا رخشو		рибун
ришта I, II	расола	раҳшон	رخشان		рибун
рашти	рассам	раҳшанда	رخشنده		рибун
рашқ	расон(и)дан	раҳшанда	رخشنده		рибун
	расандан расанидан	раҳса	رخسه رخصت		рибун
	расоил	раҳна	رخنه		рибун

раморам	رامرم	рафик	رفیق	руунат	رعونت	рашха	رشحه
римол	رمال } رامال	рак(к)	رق } راق	раиб	رعیب	рушд	رشد
раммол		рик II риққ		рай(й)ят	رعیت	рашк	رشک
руммон	رمان	риқоб	رقاب	рай(й)ятпарвар	رعیت پرور	рашкнок	رشک ناک
рамондан	رماندن	раққос	رقاص	рай(й)ятдор	رعیت دار	рашам	رشم
руммонӣ	رمانی	риқоъ	رقاع	рай(й)ятдорӣ	رعیت داری	ришват	رشوت
рамонидан	رمانیدن	риқой	رقاعی	рай(й)ятнавоз	رعیت نواز	ришватситон	رشوتستان
румоят	رمایت	риқоқ руқоқ	رقاق	рай(й)ятнавозӣ	رعیت نوازی	ришва	رشوه
румҳ	رمح	рақоқат	رقاقت	руғ	رغاء	ришид	رشید
рамад	رمد	риқба риқбат	رقبه	рағбат	رغبت	расос	رصاص
рамаддида	رمددیده	рақаба	رقبه	рағбатангез	رغبت انگیز	расоса	رصاصه
рамз	رمز	риққат	رققت	рағад	رغد	расонат	رصانت
рамзкушо(й)	رمزکشای	ракс	رقص	рағм	رغم	расад II	رصد
рамазон	رمضان	рақсон	رقصان	рағид	رغید	расадбанд	رصدبند
рамақ	رمق	рақсидан	رقصیدن	рағиф	رغیف	расаддар	رصددار
рамал	رمل } رامل	рақсе руқъат	رقعت	раф	رف	расаддан	رصددان
рамл		рақам	رقم	раффо	رفاء	расадгаҳ	رصدگاه
румоз	رموز	рақамзада	رقم زده	руфот	رفات	расадгоҳ расадгаҳ	رصدگاه
рама	رمه	рақамзан	رقم زن	руфот	رفات	расаднишин	رصدنشین
рамабон	رمه بان	рақамкаш	رقم کشی	рифоқ	رفاق	расадвар	رصدور
рамавон	رمه وان	руқум	رقوم	рафоқат	رفاقت	расин	رصین
рамай	رمی	рақиб	رقیب	рафох рифоҳ	رفاه	ризо	رضا
рамеҳ	رمیح	рақит	رقیت	рафохит рафоҳат	رفاهیت	ризоҷу	رضاجو
раמידан	رمیدن	рақиқ I, II	رقیق	рафоҳият рафоҳат	رفاقت	ризоталаб	رضاطلب
рамм	رمیم	рақим	رقیم	рафоният рифоният	رفائیت	ризоъ	رضاع
ранч	رنج	рақима	رقیمه	рафт	رفت	ризой	رضاعی
ранҷандан ранҷанидан	رنجاندن	рақия	رقیه	рафтор	رفتار	ризвон	رضوان
ранҷон(и)дан	رنجچون	риқоб I, II	رقاب	рафтовари	رفتواری	рази	رضی
ранҷбурд	رنج برد	риқобдор	رقابدار	рафтгорӣ	رفتگاری	разеъ	رضیع
ранҷпарвард	رنج پرورد	рақокат	رقاقت	рафтан	رفتان	ратб	رطب } رطب II
ранҷиш	رنجش	рақаба	رقبه	руфтан	رفتان	ратбуллисон	
ранҷишомез	رنجش آمیز	рақъат	رقعت	руфтани	رفتنی	ратл I	رطل } رطل II
ранҷкоҳ	رنج گاه	рукн	رکن	руфтуро	رفتورو	ратл II ритл	
ранҷкаш	رنج کش	рукнӣ	رکنی	руфтуб	رفتورب	рутиб	رطب
ранҷур	رنجور	раку руку	رکو	руфта	رفتہ	руоф	رعاف
ранҷа	رنجه	рақуб	رقوب	рафд	رفد	раоё	رعایا
ранҷадоранда	رنجه دارنده	руқуъ	رقوع	рафғ I, II	رفغ	рағайе рағият	رعایه
ранҷидан	رنجیدن	рақуқ руқуқ	رقوک	рафғ	رفغ	рағб	رغب
ранд I, II	رند } رند	руқун	رکون	рафъат рифъат	رفعت	рағд	رغد
ринд		рақик	رکیک	рифқ	رفق	рағдбонг	رغد بنگ
риндона	رندانه	рақин	رکین	рифқ	رفق	рағда реъда	رغده
ранда I, II	رنده	рағ	رگ	руфақо	رفقا	рағша	رغشه
ринди	رندی	рағзан	رگ زن	руфақо	رفقا	рағна	رغنا
рандидан	رندیدن	рам I, II	رم	руфғу рафғу	رفو	рағной	رغنائی
ранг I, II	رنگ	римоҳ	رمح	руфғар рафғар	رفوگار		
		рамод	رماد	рафеъ	رفیع		
		рафеуддараҷот	رفیع الدرجات				

рав I, II } روی	русто руста	روستا	رویدان	رنگ آبنوس
руй I, II } روی	рустозода рустозода	روستازاده	رۈپۈش	رنگ آمیز
руѣя	русток	روستاق	равс	رنگ بست
руйандуд	рустой рустой	روستائی	равх	رنگ پۈش
руйбанд	русіѣх русіях	روسياه روسياه	روح	رنگ چشم
руйпۈш	равиш	روش	روح افزا	رنگ رز
руйпушида	руш I, II, III }	روش	روحانی	رنگستان
раві(й)ят	равшан рушан	روشن	روح بخش	رنگ کار
руѣят	рушинос	روشناس	روح پرور	رنگین
руйзард	рушной	روشنائی	روح فرسا	رنگینا رنگینان
руйгар	рушнобахш	روشنائی بخش	روح فزا	рангино рангинон
руйгардон	равшанбасар	روشن بصر	روحнат	رنگین ادائی
руймол	равшанбин	روشن بین	روحی	рав
руян	равшантоб	روشن تاب	руд	ру
рави(й)я	равшанчабин	روشن چبین	руд	рова
руй	равшандил	روشن دل	рудбар	رواتиб
руидан	равшандимоғ	روشن دماغ	рудбан	ривоч
руин	равшанрой	روشن رای	рудخانه	равох
руинтан	равшанравон	روشن روان	рудзан	равохил
руинчанг	равшанзамир	روشن ضمیر	рудсоз	раворав
руиндиж	равшанқиѣс	روشن قیاس	руда	раворавзан
руина	равшангар рушангар	روشنگر	руз	равофиз
руинахум	равшангуҳар	روشن گهر	рузафруз	равок ривок
руинасум	равшаннафас	روشن نفس	рузафзун	раввок
рах	равшанниход	روشن نهاد	рузбан	равоком
раха	равшанй	روشنى	рузак	равон I, II
рихон	равза	روضه	рузкур	равон(й)и
раханҷом	равзаранг	روضه رنگ	рузгор	равонomez
ракон(и)дан	равзагоҳ	روضه گاه	рузгорон	равонбахш
раховар(д)	равған	روغن	рузгارد	равонпардоз
раховй	равғанзабонй	روغن زبانی	рузгун	равонпарвар
рахой	руфтан	روفتن	равзан	равонхоҳ
раҳбон	ругар	ругар	рузномача	равондан
руҳбон	ругардон	ругардон	рузнома	равонй
руҳбонан	рум I	рум I	равзана	равонидан
руҳбоният рахбоният	рум II рума	روم رومه	рузе	ривоят
рахбат	румй	رومى	рузадор	равоеҳ
рахбар	раван	رون	рузй	ривоя
рахбарй	рун	رون	рузйбахш	равой
рахбин	рунос	روناس	рузйдеҳ	рубах
рахтۈша	раванда	رونده	рус I	рубахозй
рахҷуй	равнақ	رونق	рус	рубахй
рахдеҳ	равнақангез	رونق انگيز	руус	рубанд
рахрафта	равнақгарй	رونق گرى	руса	рубах
рахрав	руҳанй	روهنى	русбй русбй	рубахозй
рахзан	руҳинй	روهينى	русбйзаде	рубахй

забонگیر	زبان گیر	зоғар	زاغر	ресмонбоз	ريسمان باز	рахсанҷ	رهسنج
забона	زبانہ	зоғсор	زاغسار	ресидан	ريسيدن	рахт	رهط
забон I, II	زبانی	зоғвар	زاغور	реш	} ريش	рахгузор	رهگذار
забад	زيد	зофа	زافه	риш		рахгузар	رهگذر
зубдатулама	زيدةالعلما	зок зоғ	زاك زاگ	риштунок	ريشونوك	рахгарой рахгирой	رهگرای
зубда зубдат	زيدة زيدة	зол II	زال II	ришханд	ريشخند	раҳн	رهن
забар	} زبر	золу	زالو	ришгов	ريشگو	раҳнафта	رهرفته
зибр		зомир	замр	زامر	рише	ريشه	раҳнамо(й)
забарпуш	زبرپوش	зомахрон зомхарон	زامهران	ришидан	ريشيدن	раҳнамун	رهنمون
забартанг	زبرتنگ	зомиёд	زامياد	решиди I, II	ريشيدہ I, II	раҳнавард	رهنورد
забарчад	زبرچاد	зону	زانو	райъ	رايع	раҳвор	رهوار
забардаст	زبردست	зонубанд	زانوبند	райъон	رايعان	раҳи I, II	رهی I, II
зибл	زيل	зони	زانی	рейғ	ريغ	раҳидан	رهيدن
зубуда	زيوده	зония	زانيه	риқ I	ريق I	раҳин	رهين
забур	زبور	зов I, II	زاو I, II	рик	ريك	рия	ريا
забун	زبون	зовар I, II, III, IV	زاور I, II, III, IV	рикоша рекоса	ريکاشه ريکسه	рияҳин	رهياحين
забунگیر	زبون گیر	зовуш	زاوش	риг I, II	ريگ I, II	рияст	رهياست
забуни	زبونی	зовлона	زاولانه	рим	ريم	риязат	رهياضت
забиб	زييب	зовия	زاويه	риман	ريمان	риязаткеш	رهياضت کيش
забил	زييل	зоҳид	زاهد	рево	ريو	риязи	رهيازی
заҷоч	} زجاج	зоҳиди	زاھدي	ревос I, II	ريواس I, II	риякар	رهياکار
зуҷоч		зоҳир I	زاھر I	зоҳир I	заҳри I	زاهري I	рияи
зуҷоҷа	زجاجه	зоҳир I	زاھري I	рево	ريوه	рияи	رهياي
зуҷоҷи	زجاجي	зонча	زايچه	раис	رايس	рияб	رهياب
заҷр	زجر	зоид	زايد			риябат	رهياбат
заҷркус	زجرکيش	зоидулвасф	زايدالوصف	з		риябар риябал	رهياچار رهيابال
заҳом I, II	زحام I, II	зоир I	زاير I	зи	زي	рияч	رهياچ
зуҳал	زحل	зоил	زايل	заб I	زاب I	рияҳон	رهياحون
заҳм	زحم	зоинда	زاينده	забгур забғур	زابگور زابغور	рияҳони	رهياحوني
заҳмат	زحمت	зондан	زايندن	заҷ I, II	زاج I, II	рияҳтан	رهياختن
заҳир I	زحير I	забод	زابود	заҷир	زاجير	рияҳта	رهياختا
зах	زخ	зубола II	زوباله II	заҳир	زاحير	рияҳтапо	رهياختاپو
заҳор	زحار	забон	} زبان	зод I, II, III	زاد I, II, III	рияҳтагар	رهياختاگر
заҳориф	زحاريف	забон		забонвар	задобуд задобум	زادبود زادبوم	рияҳтан рияхан
заҳруф	زحرف	забонбозӣ	забонбозӣ	зодсарв	زادسارو	ридак	رهيداک
заҳм I, II	زخم I, II	забонбурида	забонбурида	зодан	زادان	ризи	رهيز
заҳмкеш	زخم کيش	забонбаста	забонбаста	задобуд	زادبود	ризан	رهيزان
заҳмгаҳ	زخم گاه	забонбанд	забонбанд	зада	زاده	ризе	رهيزه
заҳмгоҳ заҳмгах	زخم گاه زخم گاخ	забончарб	забончарб	зар I	زار I	ризеандам	رهيزه اندام
заҳма	زخمه	забондон	забондон	зориҷ зориҷ	زارچ زاريج	ризеҷин	رهيزه چين
зидондан	زيدان	забондароз	забондароз	зореъ	زارع	ризеҳуони	رهيزه خواني
задан	زدن	забондарозӣ	забондарозӣ	зоре	زاره	ризеҳур	رهيزه خور
задвор	زدوار	забонрон	забонрон	зори	زاري	ризидан	رهيزيدن
зудудан зидудан	زوددن زيدودن	забонзад	забонзад	зоридан	زاريدن	реж	رهيز
зар I, зарр	} زر	забонфуруш	забонфуруш	зостар	زاستر	рис	رهيس
зар II		забонфуруш	забонфуруш	зағ I, II, III	زاغ I, II, III	рисман	رهيسمان

замонасозӣ	زمانه‌سازی	зағанг	زغنگ	заргар	زرگر	зароб	زرآب
замр	زمر	зифоф	зифоф	заргарӣ I, II	زرگری I, II	заррод	زرراد
зумрад	زمرّد	зафт	зафт	заргун	زرگون	зарродхона	زرادخانه
зумуррад	زومررد	зифт	зифт	заргиё	زرگیه	зироат	زراعت
зумуррадлаган	زومرردлагان	зифт	зифт	зарим	زریم	зирағн	زرآغن
зумра	زومра	зафр	зафар	зарм	زرّم	за роған	за роғанг
замзам I, II, III	земзем	зуфрин	зуфрин	заранд I, II	زراند I, II	зарроф	заррофа
замзама	земзем	зақум	заққум	заранг I, II	زرانگ I, II	заррок	زارоқ
замистон	زمستان	закоб	закоб	зарнигор	زرنيگار	зарогин	زاراгин
зимистон		закот	закот	зарниҳ	زرنيخ	зарандуд	зарандуд
заман	زمين	закотситон	закотситон	зарних	зарних	зарандузи	зарандузи
замин II		заком	заком	заруд	زرود	зироят	زيرويات
замҳарир	земҳарир	заковат II	заковат II	зирех	زيره	зирбахш	زيربخش
замӣ	земӣ	заканд	заканд	зирехгарӣ	زيره گری	зирбафт	زيربافت
замин I	земин I	закот	закот	зирехмуӣ	زيره موی	зарпоши	زارپوشی
заминбус	земинбус	закотситон	закотситон	зирӣ	زیری	зарпайкар	زارپاىكار
заминҳез	земинҳез	закур	закур	зирр I	زيرر I	зартор	زارтор
заминкуб	земинкуб	закӣ II	закӣ II	зарира	زاريرا	зартушт	زارتوشт
замингоҳ	земингоҳ	закидан	закидан	заррез	زاررئ	зархарид	زارخريد
замингир	земингир	закия II	закия II	заррин	زاررين	зархор	زارخور
заминӣ	земинӣ	загол	загол	зарринбол	زاررينبول	зархез	زارخيز
зан I	зем I	заллот	заллот	зарринтара	زاررينتارا	зард	زارد
зино	земно	залозил	залозил	зарринхуд	زاررينخود	зардоб	زاردوب
занодиқа	земнодиқа	зулол	зулол	зарринсадаф	زاررينساداف	зардор	زاردور
зунор	земнор	заллат	زلت	зарринкулоҳ	زاررينكوله	зардпай	زاردپای
занбора	земнобара	зиллат		заллат	заррина	زاررينا	зардро
занбақ	земнобақ	залзол	зилзол	заш	زارش	зардушт	زاردوشت
занбамузд	земнобамузд	залзала	зилзала	зашт	زارشت	зардуштӣ	زاردوشتي
занбур	земнобур	зулф	зулф	заштбад	زارشتباد	зардуз	زاردوز
занбурак	земнобурак	зулфашфте	зулфашфте	заомат	زارامت	зарда	زاردا
занбура	земнобура	зулфчавгон	зулфчавгон	заъфар	زارعفر	зардушт	زاردوشت
занбил	земнобил	зулфин	зулфин	заъфарон	زارعفران	зардӣ	زاردى
занбилбоф	земнобилбоф	залқ	залқ	заъфаронрез	زارعفرانرئ	заррез	زاررئ
занпора	земнопора	залал	залал	заъфаронӣ	زارعفرانى	зиришк	زيريشك
занч	زمچ	залу	залу	заъфарӣ	زارعفری	зарь III	زارى III
зинч		залла I, II	залла I, II	заъм	زارعم	зурфин	زورفين
занҷор	زنجار	зилла I	зилла I	заим	زاريم	зарқ	زارق
зинҷор		залиф	залиф	заимҷайш	زاريمچايش	зарқ	زارق
занҷабил	земноҷабил	залифин	залифин	заимқавм	زاريمقوام	зарқубба	زارقوببا
занҷарф	земноҷарф	залифан	залифан	зағор	زارغور	зурқат	زورقات
занча	земноча	зам I	зам I	зағора I, II	زارغوره I, II	зирк	زيرك
занҷи	земноҷи	заммор	заммор	зағол	زارغول	заркаш	زاركاش
занҷир	земноҷир	зимом	зимом	зағома	زارغومه	заркашқаб(ӣ)	زاركاشقبا(ي)
занҷиргоҳ	земноҷиргоҳ	замон I, II	замон I, II	зағрош	زارغوش	заркашида	زاركاشيده
занҷирмуӣ	земноҷирмуӣ	замона	замона	заған	زارغان	заркуб	زاركوب
занҷира	земноҷира	замонасоз	замонасоз	зағанд	زارغاند	зарғозор	زارغوزور

зердаст زیردست
 зирфун زیرفون
 зирак زیرک
 зираксор زیرکسار
 зиракманиш زیرکممنش
 зергоҳ زیرگاه
 зира زیره
 зирабо زیرهба
 зист زیست
 зистан زیستن
 зиф یغ
 зиғол زیغال
 зиғбоф زیغاباف
 зайф I }
 зиф }
 зилу زیلو
 зайн }
 зин }
 зинат زینت
 зинҳор زینهار
 зинҳорхор زینهارخور
 зинҳордор زینهاردار
 зинҳоргир زینهارگیر
 зинҳорӣ زинҳарӣ
 зевар زیور

 ژ
 же ژ
 жоҳ I, II ژаҳ
 жоҳхо(й) ژаҳх(й)
 жоҳхой ژаҳх(й)
 жоҳхор ژаҳхор
 жоҳдарой ژаҳдарой
 жоҳтабъ ژаҳтабъ
 жоҳак ژаҳак
 жоҳаژه ژаҳаژه
 жоҳидан ژаҳидан
 жоғар жоғар
 жола жола
 жоласон жоласон
 жовидан жовидан
 жоҳ I, II жоҳ
 жоҳор жоҳор
 жоҳаш жоҳаш
 жоҳад жоҳад

захрбо زهريا
 захрат زهرة
 захрханд زهرخند
 захрханда زهرخنده
 захрманд زهرمند
 захра }
 зухра }
 зухрачабин زهرهچين
 зухрахад(д) زهرهحد
 зухразинат زهرهزينت
 зухраطيع زهرهطبيعت
 зухратабиат||зухратабъ
 зехгир زهگیر
 зухумат زهومت
 зиҳӣ зехӣ
 захидан زهيدان
 захир II زهير
 зай }
 зий }
 зи II }
 зиёд زیاد
 зиёдатӣ зиёдати
 зиёда زیادе
 зиёрат زیارت
 зиёратгоҳ||зиёратгах
 зиёратгоҳ||зиёратгах
 зиёфат I زيات
 зиён I, II زيان
 зеб I زيب
 зебо زیبا
 зебон زیбан
 зебой زیبای
 зебойи زیبائی
 зайбак зибак
 зебинде зебинде
 зебидан зебидан
 зейт зейт
 зейтун зейтун
 зейч зейч
 зейч I, II, III زيب
 зейд зейд
 зер I, II زير
 зерафкан зерафкан
 зерафканд зерафканд
 зерандоз зерандаز
 зерпуш зериپوش

зоваё زوايا
 зоваид زوايد
 зовбаа زوبعا
 зовин||зупин زوين||زوپين
 зовин||зупин||зупинвар
 зовин||зупин||зупинвар
 зовч زوج
 зовча زوجة
 зовчиат زوجيات
 зодود
 зодазод
 зодҷунб
 зодҷанг
 зодҳез
 зодгир
 зодйаб
 зур }
 зур }
 зурозмоӣ
 зуровар
 зуррак
 зурқаш
 зурманд
 зурйаб
 зуш
 зӯғ
 зӯлана
 зӯнҷ
 зах }
 зах I, II, III }
 захоб II
 зуҳход
 зуҳодат
 зуҳар I
 зуҳозех
 зуҳонидан
 зуҳд
 зуҳдон||зуҳдон
 зуҳдварз
 зуҳр I, II
 зуҳра
 зуҳраб
 зуҳрабдам
 зуҳрабгон
 зуҳрабег
 зуҳрагин

занҷирӣ زنجيرى
 занҷ зنج
 занҷадон زنجادان
 занд I, II, III, IV, V زند
 зандон زندان
 зандоншикан زندانشکن
 зандонӣ زندانى
 зандбоф زندباف
 зандқе||зандқӣ
 зандақа||зандқа||зандқӣ
 зандағонӣ زنداگانى
 зандағӣ زنداگى
 зандлоф زندلوف
 занданичи زندانىچى
 зандвоф زندوواف
 занда }
 зинда }
 зиндадор
 зиндасимо
 зандқ }
 зиндиқ }
 зиндиқӣ
 зандік
 занг I, II, III, IV زنگ
 зангор занگور
 зангархорд
 зангорхурд||зангорх(в)ард
 зангхурд||занг-
 х(в)ард
 зангула занگوله
 занги занگى
 зангиёна занگيانه
 зангимизоч занگيميزاج
 зангиниҳод занگينيهاد
 зав, зу I
 завобегъ
 завоч
 завода
 заввор }
 зуввор }
 завор||завора
 завош
 завол
 завола
 зивох
 завоҳир

софил	سافل	сохиря	ساحرى	жанг I, II	ژنگ	жидан	ژدن
сок I, II	ساق	сохил	ساحل	жинг		жадвор	ژدвар
соқит	ساقط	сохилнишин	ساحل نشين	жангдон	ژنگдан	жида	ژде
сока I, II, III	ساقه	сохт	ساخت	жанга	ژنگе	жараган	ژраган
соқй	ساقى	сохтан	ساختن	жана	ژне	жароған	жароған
соқия	ساقيه	сохтани	ساختنى	жав	ژо	жард	ژрд
сокиб	ساکب	сохтакор	ساخته کار	жавогор	жавогор	жарф	жарф
сокин	ساکن	сод I	ساد	жубин	жубин	жарфандеш	жарфандеш
сокинраг	ساکن رگ	содот	سادات	жубин	жубин	жарфбин	жарфбин
сокинак	ساکنک	содис	سادس	жубинзан	жубинзан	жарфбинн	жарфбинн
сол I, II	سال	содагй	سادگى	жубинкаш	жубинкаш	жарфнигох	жарфнигох
солор	سالار	содару (й)	ساده رو (ى)	жубинвар	жубинвар	жарфнигар	жарфнигар
солиб	سالب	содазанах	ساده زنج	жубинва	жубинва	жарфи	жарфи
солхурд	سالخورد	содазанар	ساده عذار	жубинва	жубинва	жарфиёб	жарфиёб
солхурда	سالخورده	соданзор	ساده عذارى	жаврак	жорак	жагор I, II	жарга I, II
солдида	سالديده	соданзорй	ساده عذارى	жужа	жужа	жагаре I, II, III, IV	жарга I, II, III, IV
солиф	سالف	содалавх	ساده لوح	жул I, II	жул I, II	жаг-жаг	жарг-жарг
солифа	سالفه	содалавхй	ساده لوحى	жулидан	жулидан	жаганд	жарганд
солик	سالک	соро	سار	жулида	жулида	жаф	жарф
солим	سالم	сорбан	ساربان	жулидазулф	жулидазулф	жафт	жарфт
солиман	سالما	сориқ	سارق	жулидаму (й)	жулидаму (й)	жуфт	жарфт
солу	سالو	соранч	سارنج	жухдан	жухдан	жафк	жарфк
солус	سالوس	сорвон	ساروان	жй	жй	жафкоб	жарфкоб
солусй	سالوسى	соруч	ساروج	жиён	жиён	жафкнок	жарфкнок
солук	سالوک	сарй I, II, III	سارى	жиг-жиг	жиг-жиг	жафидан	жарфидан
солиён	ساليان	соз I, II	ساز	жева	жева	жак I, II	жарк I, II
солиёна	ساليانه	созгар	سازگار			жакора	жаркара
сомон	سامان	созгорй	سازگارى			жукоша	жаркоша
саомат	سامت	созандакор	سازنده کار	с	с	жукол	жаркол
сомех	سامخ	созу	سازو	са	са	жакон	жаркон
соемъ	سامع	созвор	سازوار	саб	саб	жакур	жаркур
соеме	سامعه	созубоз	سازوباز	сабик	сабик	жакидан	жаркидан
сома	سامه	созвар	سازوار	сабиканам	сабиканам	жугол	жаргол
соми	سامى	созидан	سازيدن	сабика	сабика	жагур	жаргур
сомиёт	ساميات	сотеъ	سوتع	сабикият	сабикият	жанд I, II	жарнд I, II
сон I, II	سان	сотеа	سوتعا	саботе	саботе	жандбоф	жарндбоф
сонех	سانخ	сотур	ساتور	сатир	сатир	жандхон	жарндхон
сониха	سانحه	соот	ساعات	сатгин	сатгин	жанда I, II	жарнда I, II
сов I, II	ساو	соат	ساعت	сатгинн	сатгинн	жандапуш	жарндапуш
соварй	ساورى	соатан	ساعتان	соч I, II	соч I, II	жандапир	жарндапир
сова	ساوه	соид I	سعيد	сочид	сочид	жандапирохан	жарндапирохан
совндан	ساويدن	соидан	سعيدان	сочгон	сочгон	жандапил	жарндапил
сохир II	ساهر	соидан	سعيدان	сочма	сочма	жандашер	жарндашер
сохира	ساهره	сои	ساعى	сохат	сохат	жандакабо	жарндакабо
сохй I	ساحى	согар	سغار	сохир I	сохир I	жандакафш	жарндакафш
соир I	ساير	согаркашй	سغار كشى				

сипахкаш	سپه کش	сабика	سپيکه	сибти	سبطي	соир II	سائر II
сапед	سپيد	сабил	سپيل	сабъ I	} سبع	соис	سائس
сапедчома	سپيدچومه	сипор I, II	} سپار	сабъ II		соиқ	سائق
сапеддаст	سپيددست	супор I, II		субъ		соил I	سائل I
сапедкар	سپيدگار	сипора	سپاره	سابъсират	سابع سيرت	соил II	سائل II
сапедкор	سپيدگور	сипос	سپاس	сабуъсират		соим I	سائم I
сапедкорй	سپيدگوري	сипостан	سپاستن	сабъа	سبعه	соя	سايه
сапедном	سپيدنام	сипосдор	سپاسدار	сабъй	سابعي	соябан	سايه بان
сапеда	سپيده	сипоса	سپاسه	сабъиёт	سبعيات	сояйе	سايه يه
сапедадам	سپيدهدم	сипох	سپاه	сабақ I	} سبق	сояпарвард	سوياپاروارد
сапедадаман	سپيدهدمان	сипохон	سپاهان	сабақ II		سباک	сояхусб
сапедадамон	سپيدهدمان	сипохдор	سپاهددار	сабуқуллison	سبق اللسان	соядор	سايه دار
сапедй	سپيدى	сипохсолор	سپاهسالار	сабқат	سبقت	соязода	سايه زده
сито I, II	ستا	сипохсолорй	سپاهسالاري	сабуқ	سبک	соясифат	سايه صفت
ситодан	ستادن	сипохй	سپاهي	сабуқбор	سبکبار	соягоҳ	سايه گه
ситор	} ستار	сипохигарй	سپاهي گري	сабуқборй	سبکباري	сояманд	سايه مند
саттор		сипар	سپار	сипарбоз	сипарбой	سپاربي	соявар
ситора I, II	ستاره	сипарчй	سپارچي	сабуқпой	سباکپاي	сондан	سائيدن
ситорабор	ستاره بار	сипардорй	سپارداري	сабуқхез	سبک خيز	сабб	سبب
ситорасипох	ستاره سپاه	сипардан	سپاردان	сабуқдаст	سبک دست	сабо II	سبا
ситорасухта	ستاره سوخته	сипурдан	سپوردان	сабуқдастй	سبک دستي	саббоба	سبابه
ситорашумар	ستاره شمار	сипарғам	سپارغم	сабуқрай	سبک راي	саббоҳ	سباح
ситорашинос	ستاره شناس	сипрам	سپرم	сабуқрой	سبک روي	сабоҳат II	سباحه
ситоравор	ستاره وار	сипари	سپري	сабуқрафтор	سبک رفتار	сабоҳай	سباحي
сатторй	ستاري	сипарей	سپريغ	сабуқрав	سبک رو	сибоъ	سباع
ситозан	ستازن	сипас	سپاس	сабуқруҳ	سبک روح	сибок	سباق
ситоғ	ستاغ	сипанч I, II	سپنج	сабуқруҳй	سبک رويي	сибоқат	سباقت
ситоғкурра	ستاغ کره	сипанд	سپند	сабуқравй	سبک رويي	саббок	سباک
ситоғкурра	ستاغ کره	сипандормуз	سپندارموز	сабуқсор	سبک سار	сибол	سبال
ситок	ستاک	сипандон	سپندان	сабуқсорй	سبک ساري	сабоё I	سبايا
ситом	ستام	сипухтан	سپوختن	сабуқсар	سبک سار	сабаб	سبب
ситон	ستان	сипузгор	سپوزگار	сабуқсарй	سبک ساري	сабт II	سبت
ситондан	ستاندن	сипузкор	سپوزگور	сабуқсанг	سبک سنگ	субҳоналлоҳ	سبحان الله
ситона	ستانه	сипузидан	سپوزيدن	сабуқсайр	سبک سير	субҳа	} سبحة
сатованд	ساتواند	сипаҳ	سپه	сабуқъинон	سبک عنان	сабҳа	
ситой	ستاي	сипаҳбад	سپه باد	сабуқвор	سبک وار	сабад	سبب
ситоиш	ستايش	сипаҳбуд	سپه بده	сабуқвазъй	سبک وضعي	сабадчин	سببچين
ситоишсаро	ستايش سرا	сипаҳдор	سپه دار	сабал	} سبل	сабз	سبز
ситоишгоҳ	ستايشگاه	сипаҳдорй	سپه داري	субул		субул	сабзпо(й)
ситоишгар	ستايشگر	сипехр	سپهر	саблат	سبلت	сабзпуш	سبزپوش
ситоидан	ستائيدن	сипехртимсол	سپهرتيمسال	сабу	سبو	сабза	سبزه
ситабр	ستبر	сипехрсой	سپهرساي	сабу	سبو	сабзахур	سبزه خور
ситабро	ستبرا	сипехрвор	سپه روار	сабуқаш	سبوکاش	сабззор	سبزه زار
ситабрақ	ستبرق	сипаҳсолор	سپه سالار	сабуй	سبوي	сабзасифат	سبزه صفت
ситабрақ	ستبرق	сипаҳсарвар	سپه سرور	сабй	} سبي	сабзй	سبزي
ситабрй	ستبري	сипаҳшикан	سپه شکن	саби I		саби I	сиспт

сухан сухун сахун	сахаргоҳ	ситер	сатхез ситхез
суханор	сахаргоҳон	ситир I	ситад
суханоро(й)	сахаргоҳи	ситир II сатира	ситадан
суханфарин	сахаргард	ситез	сатр I
суханбоф	сахаргаҳ	ситеза	сутар
суханпардоз	сахаргаҳон	ситезарой	ситр
суханпараст	сахаргаҳи	ситезаруӣ	ситурдан ситурдан
суханпарвар	сахарнамо	ситезаруӣ	ситург
суханпарварӣ	сахара	ситезакор	ситурги
суханпайванд	сахарӣ	ситезакорӣ	ситранг
суханчин	сахқ	ситезидан	ситурван сатарван
сухандон	сахна	ситег	сутура, сутра
сухандонӣ	сахур сахур	ситем	ситам
сухандароӣ	сахури	ситин	ситамандеш
сухандароӣ	сахо	ситехидан	ситампешагӣ
суханреза	сахопеша	саччода	ситампеша
сухансоз	сахофат	саччодапараст	ситамдида
сухансароӣ	саховат	саччоданишин	ситамрасида
сухансиголи	сахт	саччоф	ситамсозӣ
сухансанҷ	сахтбозу	сачча	ситмакар ситмакара
сухансавор	сахтпой	саччаде	
суханшинос	сахтпанча	саччаде	ситамкор ситамкура
сухантироз	сахтҷон	сачҷ	ситамкада
суханталаб	сахтҷони	сачил(л)	ситамкашнавоз
суханкаш	сахтҷуш	сачн	ситамкашида
сухангар	сахтҷашм	сачн	ситмакар ситмакара
сухангузор	сахтдил	сачанҷал	ситамгор ситамгора
сухангустар	сахт(ру)и	сачуд	ситамгарӣ
сухангустарӣ	сахт(ру)и	саччин	ситамгар
сухангу(й)	сахтсарӣ	сачи(й)я	ситамгарӣ
суханвар	сахткаш	сачоб	ситанба
суханварӣ	сахткамон	сачобӣ I	ситудан
сахут	сахткамонӣ	сачхор	ситудан ситудан
сахун	сахтқуш	сачуб	ситуда ситуда
сахунат I	сахтқуӣ	сачҷ	ситודה
сахӣ	сахтгир	сахар I	ситудагузин ситудагузин
сад II садд	сахтан	сахр II	ситудамаош
судоб	сахтамон	сахрофарин	ситур I
судобӣ	сахти	сахрулбаён	ситургоҳ
садод	сахтиён	сахрбоф	ситуъ
сидратулмунтаҳо	сахтидида	сахрхон	ситун
сидра	сахтикаш	сахрхез	ситух I
сидкес сидгес	сахура I, II	сахрсоз	ситта
сада II	сахриё сахрит	сахркор	сити I, II, III
судда I, II	сахрия сахрият	сахркори	ситех
садид	сахт сахут сахат	сахрқирдор	ситехун

сиршикрёз	سرشکریز	сурхоб I, II	سرخاب	сароён	سرایان	сар	سر
саршуй	سرشوی	сархора	سرخوره	саройпарда	سرای پرده	сир II сирр	
саратон	سرطان	сархорӣ	سرخاری	сироят	سرایت	сур III, IV, V	
суръат	سرعت	сархру(й)	سرخ رو (ی)	саройча	سرایچه	саро II	
саръушр	سرعشر	сурхруй	سرخ روئی	сароир	سرائر	сарро	
саргин сиргин	سرغین	сурхриш	سرخ ریش	сароянда	سراینده	сирран	
сурф	سرف	сархат	سرخط	сароидан	سرائیدن	сароб	
сарфароз	سرفراز	сархуш	سرخوش	сурондан		саробидан	саробустан
сарфарозӣ	سرفرازی	сархушӣ	سرخوشی	сурб	سرب	саробистар	
сарфиканда	سرفکننده	сурхӣ	سرخی	сарбор	سربار	саробустан	
сурфа	سرفه	сархайл	سرخیل	сарборӣ	سرباری	саропо(й)	
сурфидан	سرفیدن	сархайли	سرخیلی	сарбоз	سرباز	саропарда	
сарқ сирқ	سرق	сард	سرد	сарбозӣ	سربازی	сироч	
сарқот сарикот саракот	سرقات	сардоб сардоба	سردابه	сирбол	سربال	сарроқ	
сарқот	سرقه	сардор	سردار	сарбахш	سربخش	сароҷузафодё	
сарқат сарқат	سرقات	сардхарф	سردحرف	сарбузург	سربزرگ	сароҷа	
сарко	سرکا	сарддам	سرددم	сарбузургӣ	سربزرگی	сародорӣ	
саркор	سرکار	сардаргум	سردرگم	сарбаста	سربسته	сародик суродик	
саркорӣ	سرکاری	сардарав	سردرو	сарбаланд	سربلند	сародикот	
саркарда	سرکرده	сардастӣ	سردستی	сарбаландӣ	سربلندی	сарорӣ	
саркаш	سرکش	сардсер	سردسير	сарбанд	سربند	сарозер	
саркашӣ	سرکشی	сардсерӣ	سردسیری	сарпас	سرپاس	сараспакӣ	
саркафта	سرکفته	сардафтар	سردفتر	сарпоён	سرپویان	саросар	
саркнгиин	سرکنگین	сардгуй	سردگوی	сарпарастӣ	سرپرستی	саросема	
саркангабин сиркангубин	سرکانگابین	сардлаб	سردلب	сарпанчагӣ	سرپنچگی	суроғ	
саркуб	سرکوب	сардмехр	سردمهر	сарпанча	سرپنچه	сароғоз	
саркучик	سرکویک	сардмехрӣ	سردمهری	сарпуш	سرپوش	сароғуш	
саркучикӣ	سرکویکی	сарднафас	سردنافس	сарпеч	سرپیچ	сарафроз	
сарка	سرکه	сарди	سردی	сартоб	سرتاب	сарафрозӣ	
саркапешонӣ	سرکه پشانی	сарришта	سررشته	сартарош	سرتراش	сарафсор	
саргузашт	سرگذشت	сарзада I, II, III	سرزده	сартип	سرتیپ	сарафшон	
саргузашта	سرگذشته	сарзамин	سرزمین	сартез	سرتیز	сарафшонӣ	
саргарон	سرگران	сарзаниш	سرزنش	сартези	سرتیزی	сарафкандагӣ	
саргаронӣ	سرگرانی	сарсом	سرسام	сарчарида	سرچریده	сарафканда	
саргурд	سرگرد	сарсомӣ	سرسامی	сарчилавдор	سرچیلادور	сарафкани	
саргардон	سرگردان	сарсабз	سرسبز	сарҷумла	سرجمله	сарафкандгӣ	
саргардонӣ	سرگردانی	сарсабзӣ	سرسبزی	сарҷунбон	سرچونبان	сарафганда	
саргирифта	سرگرفته	сарсипоҳ	سرسپاه	сарҷуш	سرچوش	сурроқ	
саргарм	سرگرم	сарсутурда	سرسترده	сарҷушӣ	سرچوشی	саромад	
саргазит	سرگزیت	сарсарӣ I	سرساری	сарҷик	سرچیک	саранҷом	
саргаштагӣ	سرگشتگی	саршоҳ	سرشاخ	сарҷашма	سرچشمه	сарандоз I, II	
саргашта	سرگشته	саршор	سرشار	сарҳад	سرحد	сарангушт	
саргала	سرگله	саршобон саршубон	سرشبان	сарҳисоб	سرحدساب	сарона	
саргушӣ	سرگوشی	сиршт	سرشت	сарҳалқагӣ	سرحدلقگی	саровил	
саргин	سرگین	сирштан	سرشتن	сарҳалқа	سرحدلقه	сароҳанг	
сурлоб	سرلاب	сиршк I, II	سرشک	сурх	سرخ	сарой	

сафок	سفاک	ситабро	سطبړا	сарвақт	سروقت	сармо	سرما
сафол I, II	سفال	ситабрі	سطبړی	сарвқад	سروقد	сармохурда	سرماخورده
суфол сифол		сатх	سطح	сарун	سرون	сармоё	سرمايه
суфолӣ сифолӣ сафолӣ	سفالӣ	сатр II	سطر II	сурун		сармоёдар	سرمايه دار
суфолӣ сифолӣ сафолӣ	سفالين	сутурлоб ситирлоб	سطرلاب	сарвин	سروين	сармад	سرمد
суфоллин(а) сифоллин(а) сафоллин(а)	سفالين لب	сутурлобдон ситирлобдон	سطرلاب دان	сара	سره	сармади	سرمدى
суфоллинлаб сифоллинлаб сафоллинлаб	سفالين لب	сутурлобсанҷ ситирлобсанҷ	سطرلاب سنج	сарҳол	سرهال	сармаст	سرمدست
сафоҳат	سفاهت	сутурлобсанҷ ситирлобсанҷ	سطرلاب سنج	сарамард	سره مرد	сармастӣ	سرمدستى
сафон I, II	سفاون I, II	сутурлобсанҷ ситирлобсанҷ	سطرلاب سنج	сарҳанг	سرهنگ	сармашқ	سرمدشق
суфт	سفت	сутурлобнигар ситирлобнигар	سطرلاب نگر	сарҳангзода	سرهنگ زاده	сарманзил	سرمنزل
суфтан	سفتن	сутурлобнигар ситирлобнигар	سطرلاب نگر	сарҳанги	سرهنگى	сарманшаъ	سرمنشا
суфта	سفته	сатл	سطل	сарӣ I	سرى I	сурма	سورما
сафта I, II		سفتان I, II	сатавот	سوات	саръёз	سرياز	сурмаҷуб
суфтагӯш	سفته گوش	сатват	سوات	сараён	سريان	сурмадон	سورمدان
сафҷ сафч	سفج	сутӯх II	سطوح II	суръёни	سرىنى	сурмасо(ӣ)	سورماساى
сафҷа	سفچه	сутур II	سطور II	сарича	سريچه	сурмакш	سورماکش
сафар I	سفر	саодат	سعادات	сарир II	سرير II	сурманок	سورماناک
сифр II		سفر II	саодатпартав	سعادات پرتو	сарира сарират	سريرات	сурно(ӣ)
сафаро	سفرا	саодатманд	سعادات مند	сиреш	سريش	сурнома	سورنامه
сафарчал	سفرچال	саодатнишон	سعادات نشان	сириш I, II		سريش I, II	сурной
сафарчалранг	سفرچال رنگ	саодатьёр	سعادات يار	сирешим сирешум	سريشم	сурной	سورناى
сафаркарда	سفر کرده	суол II	سؤال II	сарёъ	سريع	сурнабишт	سورنبيشت
суфра I	سفره I	сиоят	سويات	сарёулнтиқол	سريع الانتقال	сарнагун	سورناگون
сафарӣ	سفرى	сиоятнама	سويات نما	сарёултиқол	سريع الزوال	сарнагунсор	سورناگون سور
сафат	سفظ	сиат	سعات	сарёусайр	سريع السير	сарнагунсор	سورناگون سور
сафк	سفک	сиатар	سعاتر	сарёулкитобат	سريع الكتبات	сарнагунӣ	سورناگونى
сифл суфл II	سفل	саътариманзар	سعاتر منظر	сарёулкитобатӣ	سريع الكتابتى	сарнавишт	سورنوشت
сифлагона	سفلگانه	саъд	سعد	сарин	سرين	сарв	سرو
сифлагӣ	سفلگى	саъд	سعد	сурин		سورين	
сифла суфла	سفله	саъда	سعدا	суррия суррият	سريه	сарво	سرواد
сифлапарвар	سفله پرور	саъдуссауд	سعد السعود	сазо	سزا	сарвода	سرواده
сифлатабъ	سفله طبع	саъдан	سعدان	сазавор	سزاوار	сарвол	سروال
сифлӣ суфлӣ	سفلى	саъдайн	سعدين	сазидан	سزیدن	сарвобло	سروبالا
суфло		سفلو	суър	سور	суст	سست	сарвбун
сифлия	سفليه	сууд II	سعود II	сустбозу	سستبوزو	сарупо	سروپا
сафан	سفن	саъй	سعى	сустпай	سستپى	сарухрам	سروخرام
суфун		سفن	саид	سعيد	сустчавлон	سستحولان	сурод
сифандормуз	سفندارمذ	саидтолеъ	سعيدطالع	сустрой	سستراى	суродсаро(ӣ)	سورودسراى
сафуф	سفوف	саир	سوير	сустрэг	سسترگ	суродан	سورودان
суфул	سقول	сағба	سغبه	сустриш	سستريش	сарвар	سرور
сафаҳ	سفه	сағди	سغدى	сусткуш	سستكوش	сарвар	
суфаҳо	سفها	сағр I	سغر I	сустмағз	سستمغز	сарвафтор	سورفاتور
суфаҳо	سفها	сағроқ	سغراق	сустнеҳад	سستنهاده	сарварӣ	سوروارى
сафед	سفيد	сағрӣ	سغرى	сустӣ	سستى	сарваш	سروش
		сифох	سفوخ	сат(т)ора	ساطره	сарвақмат	سرواقمات
		сафорат	سفارت	ситабр	سطبړ		

салво I салвй } سلوى	силоҳ } سلاح	сакта } سكته	сафедоб } سفيداب
салво II } سلوى	силоҳхона } سلاح خانه	сакич } سكيچ	сафедор } سفيدار
салла } سله	силоҳшӯр } سلاح شور	сакр } سكر	сафедҷома } سفيدجامه
силех } سليخ	салоҳиф } سلاحف	сукр } سكر	сафедруҳсор } سفيدرخسار
силеҳхона } سليخ خانه	саллоҳ } سالخ	сакарот } سكرات	сафедмуӣ } سفيدموئى
салис } سليس	саллоҳдона } سالخ خانه	сакрон } سكران	сафедном } سفيدنام
салита } سليطه	салосат } سالست	сакрат } سكرت	сафеда } سفيده
салиқа } سليقه	салосил } سالسل	сукурра сукарра сукура } سكره	сафедадам } سفيدهدم
салил I } سليل	салотат } سالطت	сакзӣ } سكرزى	сафедӣ } سفيدى
салим } سليم	салотин } سالطين	суксук } سوكسوك	сафир II } سفير
салималфитра салималфитрат } سليم الفطره السليم الفطرة	салом } سلام	сикак } سكاك	сафина I, II } سفينه
салимдил } سليمديل	саломона } سلامانه	сакан } سكان	сафеҳ } سفيه
салимқалб } سليمقلب	саломат } سلامت	саканот } سكانات	сафеҳона } سفيهانه
сум I, II, III сумм I, II } سم	саломатбаҳр } سلامت بهر	саканат } سكانت	сафеҳфитрат } سفيهفطرت
самм } سم	саломати } سلامتى	сиканҷ } سكينچ	сақо сақо } سقا
само } سما	салонқ } سالونق	сиканҷабин } سكينچبين	сақот } سقاوت
симот I } سمات	салаб } سلب	сакана } سكانه	сақом } سقام
самоҷат } سماجت	салб I } سلب	сукно } سكنى	сақомат } سقامت
самоҷатпеша } سماجت پيشه	силаҳ } سلخ	сакубо сакубо } ساكوبا	сақоӣ сақоӣ } سقاىه سقايت
самоҳ } سماخ	силаҳдор } سلخدار	сукут } سوكوت	саққой } سقائى
самоҳат } سماحت	силаҳшӯр } سلخ شور	сукун } سكون	сақар } سقار
симоҳ } سماخ	силҳафот } سلخفات	сукунат } سكونت	сақирлот } سقيرلات
саморуғ } سماروغ	салх I, II } سلخ	сикка I, II } سكه	сақат } سقات
симот II } سمات	салсол I } سالسال	сиккадуруст } سكه درست	сақатҳиммат } سقات همت
симотайн } سماتين	салсабил } سالسبيل	сикез сикеза } سكهيز	сақф } سقف
самоъ симоъ } سماع	саласулбавл } سالسولبافل	сиккин } سكين	суқуф II } سقوف
самой II симоӣ } سماعى	силсила } سلسله	сиккине сиккинт } سكينه سكينت	сақлоб } سقلاب
самой (м)оқ } سماق	силсилаҷаъд } سلسله جعد	саг } ساغ	сақлоби } سقلابى
симок } سماك	силсилаҷунбон } سلسله جنبان	сигол } سگال	сақлот } سقالات
симокайн } سماكين	силсиламо (ӣ) } سلسله مو (ى)	сиголиш } سگالش	сақлотун } سقالاتون
саммулҳиёт } سم الخياط	силса } سلسه	сиголишгарӣ } سگالش گرى	сақлаб } سقلاب
самовот } سماوات	султон } سلطان	сиголидан } سگاليدن	сақлаби } سقلابى
самовӣ } سماوى	султонӣ } سلطانى	сагҷон } ساغچان	сақам } سقام
самовия } سماويه	салтанат } سلطنت	сагҷонӣ } ساغچانى	суқм } سقم
самой I } سمائى	салтанатрон } سلطنت ران	сагдил } ساغدیل	сақмуниё } سقمونيا
сумбода } سمباده	салаф I } سالف	сагдили } ساغدلى	сақанкур } سقانكور
самт } سمت	салафот } سالفوت	сагзистон сигзистон } ساغزستان سگزستان	сақут } سقوت
самтурраъс } سمت الرأس	салқ силқ } سلق	сагзан } ساغزن	сақутар } سقوتار
сумҷ } سمج	силк } سلك	сагзӣ сигзӣ } ساغزى سگزى	сақутарӣ } سقوتارى
самар II } سمير	салам } سلام	сагсор } ساغسار	сақуф I } سقوف
сумра } سميره	суллам } سوللام	сагстен } ساغستن	сақӣ } سقى
симсор } سمسار	салмакӣ } سالمكى	сагмагас } ساغماغاس	сақим } سقيم
симсим } سمسم	салмо } سالمى	сагӣ } ساغى	сакан I, II } سكان
симт } سمت	салват сулват } سلوت	сал } سال	саканҳан сақоҳан } ساكانه ساقوهان
	салук } سلوق	сил } سل	сакба } سكببا
	сулук } سلوك	сул(л) } سل(ل)	сакбоҷ } سكبباچ

савдо I, II سودا	сунан سنن	санҷобӣ سنجابى	самъ سمع
савдозада سودازده	сунӯх II سنوح	санҷид سنجد	самъан سمعان
савдогар سوداگر	синнавр سنور	санҷақ سنجق	самак سمک
савдогарӣ سوداگرى	сана } سنه	санҷидан سنجيدان	саман II суман سمّن
савдовӣ سوداوى	сина II } سنه	санҷидакор санҷиде кар سنجيدہ کار	саманбар суманбар سمّن بر
савдовият سوداويت	санах } سنه	санҷиде ғо (ӣ) (ى) سنجيدہ گو (ى)	саман берг سمّن برگ
савдой سودائى	сунӯх I } سنه	санахч синахч سنخچ سناخچ	саманбарг суманбарг
савдоият سودائيت	санӣ سنى	санад } سنڊ	саманбу (ӣ) суманбу (ӣ) سمنبو (ى)
савдонмизоҷ سودائى مزاج	санин I, II } سنين	синд I, II } سنڊ	саманбу (ӣ) суманбу (ӣ) سمند
судад сӯъдад سودد سودد	сунайн } سنين	синдон сандон مندان	саманд سمند
судманд سودمند	санийя سنهيا	санданшакф مندان شڪاف	самандар سمندار
судан سودن	су I, II } سو	синдоншикоф сандоншикоф	самандартинат سمندارطينت
суда соде سوده	сув } سو	санданшакн مندان شڪن	саманзор суманзор سمّن زار
свар II } سور	суъ суъ سوъ	синдоншикан сандоншикан	саманса (ӣ) سمّنسا (ى)
сур I, II, V, VII } سور	су су су	сандарус سندروس	самансо (ӣ) сумансо (ӣ) سمّنسو (ى)
сурах сурах سوراخ	сиво سوا	сандус سندس	самансина сумансина سمّن سينه
суромиишӣ сураамشى	савобиқ سوابق	сандал II مندال	саму } سمو
саврат сурат	савохил سواحل	сандал III сандали مندانل سندلى	сумув (в) } سمو
сурат II سورة	савод سواد	санғур санғур منغر	сумут II سموت
сурно (ӣ) سورنا (ى)	саводот سوادات	санқур санқур منقر	самур سمور
сурной сурنائى	саводулваҷх سواد الوجه	санг I, II سنگ	самурин самури سمورين سمورى
сура суре سوره	савор } سوار	сангозмой سنگ آزمای	самурин самури
сурӣ I, II, III سورى	савор савор } سوار	сангосан سنگگسن	самум سموم
сӯз сӯз سوز	савора савора } سواره	сангандоз سنگ انداز	самеъ سمیع
сӯзондан сӯзондан سوزاندىن	саворӣ саворӣ } سوارى	сангпухт سنگ پخت	самин I سمین
сӯзиш сӯзш سوزش	суол I суол سؤال	сангпушт سنگ پشت	саминӣ سمينى
сӯзак сӯзак سوزك	сувал сувал سوال	сангтарош سنگ تراش	сан } سن
сӯзан сӯзан سوزن	суолот суолот سؤالات	сангхор سنگ خوار	син II синн } سن
сӯзнок сӯзнок سوزناك	суълзән (н) суълзән (ن) سؤالظن	сангдил سنگ دل	сано II سنأ
сӯзандагӣ сӯзандагى سوزنده گى	суълъайн суълъайн سؤالعين	сангдилӣ سنگ دلى	санобил سانابل
сӯзанзада сӯзанزده سوزانزده	саволиф سوالف	сангрёз سنگ ريز	саночик سانچق
сӯзанкард сӯзон کرد سوزن کرد	суулқазо суулқазо سؤالقصا	сангрёза سنگ ريزه	санор синор سنار
сӯзанӣ сӯзنى سوزنى	суулкалом суулкалом سؤالكلام	сангзан سنگ زن	синон سنان
сӯзиён сӯзиان سوزيان	суулмизоҷ суулмизоҷ سؤالميزاج	сангсор سنگسار	синонгузорӣ سينانگزارى
сӯзида сӯزيده سوزيده	савонех سوانح	сангсан سنگسان	сунб سنب
сусмор суосمار سوسمار	савонехот سوانح ات	сангшакн سنگ شڪن	сунбада سنباده
савсан сӯсан سوسن سوسن	суотам суотам سؤتام	сангшакн سنگ شڪن	сунбодан سنباندىن
савт II سوط	сӯта сӯта سؤتا	санғарсо سنگ فرسا	сунбул I, II سنبل
савғот савغات سوغات	сух сух سوح	санғак سنگك	сунбула سنبله
суфор суфар سوفر	сухтан сухтан سوحتن	санғлаҳ санғлаҳ سنگلاخ	сунбидан سنبيدان
суфча суфچه سوفچه	сухтанӣ сухтани سوحتنى	сангула сангула سنگله	суннат } سنت
суфастой суфستائى سوفستائى	сухте сухте سوحته	санги санги سنگى	синат } سنت
савк } سوق	сухта сӯхта سوحته	сангин сангин سنگين	сантур سمطور
суқ } سوق	сӯхтаҳрман сӯхтаҳрمن سوحته خرمن	сангинбаҳо сангин بها سنگين بها	сантурзан سمطور زن
савқат سوقات سواقات	сӯхтадил сӯхтадил سوحته دل	сангинҷон сангин جان سنگين جان	синч санҷ سينچ سناچ
суқуссалоса سوق الثلاثاء	сӯхтамағз сӯхтамағз سوحته مغز	сангиндил сангин دل سنگين دل	санҷоб синҷоб سنجاب
	суд суд سود	сангиндилӣ сангин دلى سنگين دلى	

سیم	سیم	سیاهگیلم	سیاهگیلم	سهنگین روی	سهنگین روی	سوقیه (ii)я
سیمо	سیمما	سیاهگیلمی	سیاهگیلمی	سهمناک	سهمناک	سوک
سیمоб	سیماب	سیاه گوش	سیاه گوش	سهو I	سهو I	سوگ
سیمобдил	سیمابدل	سیاهنام	سیاهنام	سهوالقلم	سهوالقلم	سوگداری
سیمобгун	سیمابگون	سیاهنامه	سیاهنامه	سهول	سهول	سوگناک
سیمандом	سیماندام	سیاهنامی	سیاهنامی	سهولت	سهولت	سوگند
سیمбор	سیمбар	سیاهوش	سیاهوش	سه هزاری	سه هزاری	سوگندنامه
سیمбар	سیمبر	سیاهی	سیاهی	سهی	سهی	سوگوار
سیمпайкар	سیمپیکر	سیمب	سیمب	سهی بالا	سهی بالا	سوگوار
سیمтан	سیمتن	سیمچ	سیمچ	سهی قامت	سهی قامت	سول
سیمтани	سیمتنی	سیمخ	سیمخ	سهیقد	سهیقد	سون
سیمурғ	سیمورغ	سیمид	سیمید	سهیکی	سهیکی	سونچی
سیمсонд	سیمساعد	سیمиде	سیمیده	سهیل	سهیل	سونچی
سیمсоқ	سیمساق	сайр	сайр	سهیم	سهیم	سونش
سیمъизор	سیمگذار	сер I, II	сер I, II	се	се	سوهان
سیمкаш	سیمکش	сир I	сир I	سیах	سیах	سوی
سیمкуш	سیمکش	сияр	сияр	سیах دوست	سیах دوست	سویت
سیمгун	سیمگون	сероб	сероб	سیمادت	سیمادت	سویدا
سیمиё	سیمیا	сайрон	сайران	сіёр	сіёр	سویداشوی
سیمин	سیمین	саярон	саярон	сайёр	сайёр	سویداوار
سیمинбадан	سیمینبدان	сират	сират	سیاره	سیاره	سویعه
سیمинбар	سیمینبر	сиратан	сиратан	سیماست	سیماست	سویق
سیمинбуноғуш	سیمینبنا گوش	серчашм	серچشم	سیماستگاه	سیماستگاه	سویقه
سیمинпайкар	سیمینپیکر	сердам	серدم	سیماط	سیماط	سویف
سیمинсоқ	سیمینساق	серзахомат	серضحات	سیماف	سیماف	سه I
سیمинъизор	سیمینگذار	сайргоҳ	сайرگه	سیماق	سیماق	سهها
сіміна	سیمینه	сергуна	серگونه	سیمек	سیمек	سهام
сін II	سیمین II	сайра	سیره	سیمекات	سیمекات	سهائی
сіна I	سیمینه I	сері	سیری	سیمел	سیمел	سهپر
сіначок	سیمینهچاک	сісанбар	سیمسنبر	سیمем II	سیمем II	سهتار
сінадуз	سیمینهدوز	сесад	سیمصد	سیمен	سیمен	سهتاره
сінареш	سیمینهریش	сайф I	سیمف I	سیاه I	سیاه I	سهتاری
сінасуз	سیمینهسوز	сайфур	سیمفور	سیاهبرد	سیاهبرد	سهتو
сінасоф	سیمینهصاف	секи	سیمکی	سیاهپوش	سیاهپوش	سهхар II
сінакуб	سیمینهکوب	сеяки	سیمکی	سیاهچرده	سیاهچرده	سهхар I
сінакубон	سیمینهکویان	сіл	سیمل	سیاهدل	سیاهدل	سهхра
сінагудоз	سیمینهگداز	сілоб	سیملاب	سیاهدلی	سیاهدلی	سهسو
сіні	سیمینی	сілабканд	سیملابکند	سیاهرو	سیاهرو	سهشنبه
сіюргол	سیمورغال	сілобканд	سیملوبکанд	سیاهروز	سیاهروز	سههل I, II
сіюргомиши	سیمورغامیشی	сіялон	سیمیلان	سیاهروزگار	سیاهروزگار	سهلگوی
сіюф	سیموف	сіловард	سیمیل آورد	سیاهروزی	سیاهروزی	سهلگیر
сіюк	سیموق	сілбор	سیمیلбор	سیاهروی	سیاهروی	سهلی I, II
саул	سیمول	сілрафтор	سیمیلرافтор	سیاهسر	سیاهسر	سههم I, II, III
сіях	سیمیه	сілгоҳ	سیمیلگاه	سیاهکار	سیاهکار	سههم السعادت
сіяхпистон	سیمیهپستان	сіла	سیميله	سیاهکاری	سیاهکاری	سههم الغیب
сіяхпуш	سیمیهپوش	сілі	سیمیلی	سیاهکسه	سیاهکسه	سههمگین
		сілі	سیمیلی	سیاهگری	سیاهگری	سههمگین
		сілунчи	سیمیلونچی	سهیل	سهیل	سهیل

шоҳнишин شاهنشين	шолӣ I, II شالى	шодбахр شادبهر	сияҳҷома سيه جامه
шоҳвор شاهوار	шом شام	шодхор شادخوار	сияҳҷол سيه چال
шоҳваш شاهوش	шаомат شامت	шодхорӣ شادخواری	сияҳҷарда سيه چرده
шоҳӣ شاهي	шомих شامخ	шоддил شاددل	сияҳҷашм سيه چشم
шоҳин I, II شاهين	шомиха شامخه	шодурувон шодарвон شادروان	сияҳҷашма سيه چشمه
шоҳиншаҳпар شاهينشاهپار	шомгоҳ шамгаге Шомгох	шодком شادكام	сияҳдил سيه دل
шоён شاپان	шомил شامل	шодкомӣ Шадками Шодкоми	сияҳдили سيه دلي
шонба شائبه	шомила شامله	шодгуна Шадгуна	сияҳру سيه رو
шоёд شاپد	шом(м)а شامه(م)ا	шодмон Шадман	сияҳруз سيه روز
шонстан شاپستن	шомӣ Шами Шомӣ	шодмона Шадмана	сияҳрузгор سيه روزگار
шонста شاپسته	шомиёна Шамияна	шодмонӣ Шадмони	сияҳрузӣ سيه روزي
шоистақавл شاپستهقول	шаън شان	шодвард Шадурд	сияҳруӣ سيه روي
шоёъ شاپع	шон I, II, III شان	шодӣ Шадӣ	сияҳсар سيه سر
шоиқ شاپق	шондан شاندىن	шодиёна Шадияна	сияҳкар سيه كار
шойгон شاپگان	шона шана Шона	шодисанҷ Шадисанҷ	сияҳкорӣ سيه كاري
шойвард شاپورد	шоназан шанезн Шоназан	шодимарг Шадимарг	сияҳқоса سيه كسه
шондан شاپدىن шайидн	шонасифат шанасифат Шонасифат	шориб Шарб	сияҳкомӣ سيه كامي
шоб شب	шонӣ Шанӣ Шонӣ	шорибулхамр Шарб-булхамр	сияҳгарӣ سيه گري
шобоб شاپاب	шоҳ шаҳ Шох	шорех Шарх	сияҳгилим سيه گليم
шобохун شاپاخون	шоҳона шаҳана Шохона	шорсан Шарсан	сияҳгилемӣ سيه گليمي
шоборӯзӣ Шаборӯзӣ	шобхоз шаҳбоз Шобхоз	шористон Шаристан	сияҳгуш سيه گوش
шобашоб Шабашоб	шоҳбу(й) шаҳбуӣ Шохбу(й)	шорез Шарез	сияҳном سيه نام
шобашб Шабашб	шохбайт шаҳбит Шохбайт	шориф Шарф	сияҳнома سيه نامه
шобифруз Шабифруз	шохтара шаҳтара Шохтара	шориқ Шарқ	сияҳномӣ سيه نامي
шобифрузӣ Шабифрузӣ	шохҷехр шаҳҷехр Шохҷехр	шорак Шарак	сияҳӣ سيه ي
шобак شباك	шоҳид шаҳид Шохид	шора Шара	сий сай
шобан шубон Шобан Шубон	шоҳдаро шаҳдаро Шохдаро	шоспарам Шаспарам	сийот сайот
шобанруз Шобанруз	шоҳидбоз шаҳидбоз Шохидбоз	шаш Шаш	сийим сийим
шобанзода шубанзода	шоҳидбозӣ шаҳидбозӣ Шохидбозӣ	шошидин Шашидин	сийна сийна
шобанга шобанга	шоҳидпараст шаҳидпараст Шохидпараст	шотир Шатир	
шобанга шобанга	шоҳидпарастӣ шаҳидпарастӣ Шохидпарастӣ	шоир Шоир	ш
шобанга Шобанга	шоҳидӣ шаҳидӣ Шохидӣ	шоирӣ Шоирӣ	шоб(б) شاب
шобанга Шобанга	шоҳир шаҳир Шохир	шои Шай	шобаш شاباش
шобанга Шобанга	шоҳроҳ шаҳраҳ Шохроҳ	шоғил Шағил	шот شاة
шобанга Шобанга	шоҳруд шаҳруд Шохруд	шофеъ Шафеъ	шоҳ شاخ
шобанга Шобанга	шоҳзодагӣ шаҳзадагӣ Шохзодагӣ	шофеи Шафеи	шоҳча شاخچه
шобанга Шобанга	шоҳзода шаҳзода Шохзода	шофӣ Шафӣ	шоҳчабанд شاخچهبند
шобанга Шобанга	шоҳзан шаҳзан Шохзан	шоқ(қ) Шақ(қ)	шоҳчабандӣ شاخچهبندی
шобанга Шобанга	шоҳсавор шаҳсавор Шохсавор	шоққа Шаққа	шоҳсор شاحسار
шобанга Шобанга	шоҳшнас шаҳшнас Шохшнас	шокар Шокар	шоҳношикаста شاخ ناشكسته
шобанга Шобанга	шоҳиқ шаҳиқ Шохиқ	шокир Шокир	шоҳа شاخه
шобанга Шобанга	шоҳнишон шаҳнишон Шохнишон	шоки Шакӣ	шод شاد
шобанга Шобанга	шоҳаншоҳ шаҳаншоҳ Шоханшоҳ	шогирд Шоғирд	шодоб شاداب
шобанга Шобанга	шоҳаншоҳӣ шаҳаншоҳӣ Шоханшоҳӣ	шоғирдӣ Шоғирдӣ	шодан شادان
шобанга Шобанга	шоҳаншаҳ шаҳаншаҳ Шоханшаҳ	шол Шал	шодандил شاداندل
шобанга Шобанга	шоҳаншаҳӣ шаҳаншаҳӣ Шоханшаҳӣ	шолханг Шалханг	шодобдӣ شادبادي

шуруф, шараф } شرف	шухулидан шихулидан	шабех } شبه	шибит } شبت
шурафо } شرفا	шидод } شداد	шипелидан } شپيليدن	шабтоб } شب تاب
шарафот } شرافوت	шуд-омад } شد امد	шито I, II } شتا	шабчароғ } شب چاراغ
шурфот } شرفوت	шадонид } شد ائيد	шитоб } شتاب	шабах II } شباح II
шарфок } شرفاك	шиддат } شدت	шитоболуд } شتاب اولود	шабчара } شب چاره
шарфа I, II } شرفه	шидқ } شدق	шитобан } شتابان	шабхона } شبخانه
шурфа } شرفه	шадқ шидқ } شدق	шитобкор } شتابكار	шабихун, шабхун } شبخون
шарқ } شرق	шудан } شدان	шитабидан } شتابيدن	шабхез } شب خيز
шарқй } شرقى	шидьёар } شد يار	шитофтан } شتافتن	шабхезй } شب خيزى
ширқ } شرک	шадид } شديد	шитоланг } شتالنگ	шабдиз } شبديز
шурако } شرکا	шадидулҳар(p) } شديدالحر	шутур } شتر	шибр } شبير
ширқат } شرکت	шадиде } شاديده	шутурбан } شتربان	шибрам } شبيرام
шарм } شرم	шар(p) } شر	шутурдил } شترديل	шибранг } شبيرنگ
шармруй } شرمروى	шара(ъ) } شرا	шутурғоз } شترغوز	шабрав } شب رو
шармзад } شرمزد	шароб } شراب	шатранг } شترنگ	шабзиндадор } شب زنده دار
шармсар } شرمسار	шаробхона } شرابخانه	шутурвор } شتروار	шабзиндадорй } شب زنده دارى
шармсорй } شرمسارى	шаробхора } شرابخواره	шатал } شتل	шабистон } شبستان
шармгин } شرمگين	шаробзада } شرابزده	шатм } شتم	шибшшт } شبشست
шармнок } شرمناک	шарор } شارور	шатавй } شتواى	шибъ, шабаъ шабъ шибаъ } شب ب, شابه
шармандагй } شرمنداگى	шарорат I, II } شاررات	шитта } شته	шибфоруз } شب فروز
шарманда } شرمنده	шарора } شاروره	шучоъ } شجاع	шибак } شبک
шармидан } شرميدن	широъ II } شراع	шучоат шаҷоат } شجاعت	шибкӯр } شب کور
шарноқ } شرناق	шарофат } شرافت	шучоатпеша } شجاعت پيشه	шибкук } شبکوک
шаранг } شرنگ	широк } شراک	шачом } شچام	шибака } شبکه
шарвол } شروال	шаррунос } شاررناوس	шачар } شچار	шибгард } شبگرد
шурӯх } شروع	шарангиноз } شارنگينوز	шачара } شچاره	шибгун } شبگون
шурур } شرور	шароит } شرايط	шачаранома } شچاره نامه	шибгаҳ } شبگاه
шурут } شروط	шароеъ } شرايع	шачан } شچان	шибгир } شبگير
шурӯъ } شروع	шарб } شراب	шачир } شچير	шибгиргоҳ } شبگيرگه
шуруқ } شروق	шурб } شرب	шаҳм } شحم	шибгирй } شبگيرى
шара } شره	шарбат I, II } شربت	шаҳм } شحم	шибл } شبل
шарах, шарех } شره	шурбат } شربت	шаҳнагй шеҳнагй } شحنگى	шиблуласад } شبلا لاساد
шараён ширьён } شريان	шарбатдор } شربتدار	шаҳна шеҳна } شحنة	шибнишин } شب نشين
шарир } شريير	шурба шарба } شربه	шаҳнагоҳ } شحنة گه	шибнам } شب نام
шарира } شريره	шарх } شرح	шаҳех } شحیح	шибнавард } شب نورد
шарита } شريطه	шарха } شرحه	шах I, II } شخ	шаба I, II } شابه
шариат } شريعت	шардме шардмет } شردمه	шахор } شخار	шабах I } شباح
шариф } شريف	ширзима ширзимат } شيرزيمه	шахш } شخش	шибҳ } شبخ
шарифулъирз } شريف العرذ	шарар } شرار	шахшиш } شخشيدن	шибҳат } شبهات
шарик } شريك	шарарфишон } شررفشان	шахшидан } شخشيدن	шибҳат } شبهات
шаст I, II, III } شست	шарарфишонй } شررفشاني	шахс } شخص	шибҳанг } شبه رنگ
шастбоз } شست باز	шарза } شرزه	шахкоса } شخ كسه	шибҳангом } شبهنگام
шустар } شستار	шурт, шарт } شرط	шахкамон } شخ كمان	шибҳе } شبهه
шустарй } شستارى	шурта } شرطه	шахкамонй } شخ كمانى	шибъеза } شب يازه
шастгир } شست گير	шаръ } شرع	шахнавард } شخ نورد	шибихун шабихун } شبخون
	шаръй } شرعى	шахудан } شخودن	шибика } شبیکه

шак(к)ар } шукр	шафрат шифрат شفاعت	шуаро شعرا	шистан } شستن
шак(к)ароб شکرآب	шафратхоҳ شفاعت خواه	шаърбоф شعرباف	шустан } شستن
шак(к)арафшон شکرآفشان	шафраткун شفاعت کن	шаърпуш شعربوش	шустушу(й) شست وشو(ی)
шак(к)арафшонӣ Шکرآفشانی	шафратгар شفاعت گر	шеъртарош شعر تراش	шустадил شسته دل
шак(к)аролуд Шکرآلود	шаффоф شفاف	шеърхарош شعر خراش	шаш شش
шак(к)аролуда Шکرآلوده	шафтолу شفتالو	шеърсарой شعرسرای	шашпанчзан شش پنچ زن
шак(к)арамруд Шکرآمروود	шафтолууд Шفتالوود	шеъртироз شعر طراز	шустар شستر
шак(к)арангур Шکرانگور	шафтаранг شفت رنگ	шеъро } شعری	шустарӣ Шستری
шукрона Шکرانه	шафатайн Шفتین	шеърӣ I, II } شعری	шистан شستن
шак(к)арбор Шکریار	шафшоҳанг شمشاهنگ	шеърәён шеърӣён شعریان	шашчиҳатӣ شش جهتی
шакрӯзә шакрӯзә Шکرروزه	шафша شفشه	шаъшаъ شعع	шашдонг ششدانگ
шак(к)арбуза шак(к)арбура	шүфао شعفا	шаъшаот شععات	шашдар ششدر
шак(к)арпора Шکرپاره	шафак شفق	шаъшаа شععه	шашруза شش روزه
шак(к)арчаш Шکرچش	шафақосо شفق آسا	шааф شعف	шашсарӣ شش سری
шак(к)архо(й) Шکرخا(ی)	шафақат шафқат شفتت	шуал شعل	шаст شصت
шакрӯхнда шакрӯхнда Шکرخند	шафақрухсора شفق رخساره	шуъла شعله	шат(т) شط
шак(к)арханд шак(к)арханда	шафақгун شفق گون	шуълаафруз Шعله افروز	шатх شطح
шак(к)архоб Шکرخواب	шафақӣ شفقى	шуълаафшон Шعله افشان	шатҳиёт شطحيات
шак(к)архор Шکرخوار	шафак شفاک	шуълапарастӣ Шعله پرستی	шатр شطر
шак(к)архез Шکرخیز	шафеъ شفیع	шуълапарвар Шعله پرور	шатранҷ Шطرنج
шикардан Шکردن	шафиқ Шفیق	шуълаху(й) Шعله خو(ی)	шатранҷбоз Шطرنج باز
шакрӯд ҳан шакрӯд ҳан Шکردن	шак(к) } شق	шуълаҳез Шعله خیز	шатранҷӣ Шطرنجی
шак(к)ардахан шак(к)ардахон	шиқ(к) } شق	шуълару(й) Шعله رو(ی)	шатранг Шطرنگ
шак(к)аррез Шکرریز	шақо شقاء	шуъларез Шعله ریز	шатаг شطاط
шак(к)аррезӣ Шکرریزی	шуққот شقات	шуълазо(й) Шعله زا(ی)	шатаг Шطن
шак(к)арзор Шکرزار	шиқоқ شقاق	шуълазан Шعله زن	шутут شطوط
шак(к)арзабон Шکرزبان	шақоқул شقاقل	шуъласифат Шعله صفت	шиоб شهاب
шак(к)аристон Шکرستان	шаққулқамар شق القمر	шуъланишин Шعله نشین	шиор شعار
шак(к)аршикан Шکرشکن	шақоват شقاوت	шуълавор Шعله وار	шуоъ شعاع
шак(к)аршиканӣ Шکرشکنی	шақоик Шقائق	шуълавар Шعله ور	шуоа شعاعه
шак(к)арфасона Шکرفسانه	шиқдор شقدار	шууб شعوب	шаъб } شعب
шак(к)арфишон Шکرфшан	шуққуқ شقوق	шуур شعور	шеъб } شعب
шак(к)арфишонӣ Шکرфшانی	шуққа شقه	шаир شعير	шуаб } شعب
шукргузор Шکرگذار	шақӣ شقى	шағ шуғ شغ	шаъбон شعبان
шукргузори Шکرگذاری	шақик Шقایق	шағо شغا	шаъбада шуъбада شعبده
шак(к)арғуфтор Шکرگفتار	шақиқа Шقایقه	шағоф Шغاف	шаъбадабоз шуъбадабоз
шак(к)арғуфтори Шکرگفتاری	шак(к) شك	шағол Шغال	шаъбадабозӣ
шак(к)аргун Шکرگون	шикор Шكار	шағаб Шغاب	шаъбадабозӣ шуъбадабозӣ
шак(к)арлаб Шکرلاب	шикористон Шکارستان	шағабнок Шغب ناک	шаъбадабозӣ
шакрӯлла Шکرلله	шикори Шکاری	шағба I, II شغبه	шаъбадагаг шуъбадагаг
шак(к)арланг Шکرلنگ	шикоф I, II شکاف	шағаф Шغف	шаъбаз شعبذ
шак(к)арлахча Шکرلهجه	шикофтан Шکافتن	шуғл شغل	шаъбаза шуъбаза شعبده
шак(к)арнисор Шکرنتار	шикофа Шکافه	шуға شغه	шуъба شعبه
шак(к)арвор Шکروار	шикофидан Шکافیدن	шәа(ъ) شفاء	шаър } شعر
шак(к)арваш Шکروش	шиқол Шکال	шәаангиз شفاءنگیز	шеър } شعر
	шиқоят Шکایت	шәахона شفاخانه	

шиносо	شناسا	шуморидан	شماریدن	шикухидан	شکوهیدن	шикара	شکره
шиносой	شناسائی	шаммоъ	شعاع	шукухидан		шикаридан	شکریدن
шаноат	شاعت	шамол	شمال	шикехидан шикихи-	شکھیدن	шак(к)арин	شکړین
шинон	شان	шимол		дан		шак(к)аринлаъл	شکړین لعل
шинондан	شانندن	шамома	شمامه	шикеб	شکيب	шикаст	شکست
шиновар	شناور	шаммома		шикебо	شکيبا	шикастағи	شکستگي
шиноварӣ	شناوری	шамойл	شمائل	шикебой	شکيبائی	шикастан	شکستن
шиноҳ	شناه	шамхол	شمخال	шикебанда	شکيبنده	шикаста	شکسته
шанбид	شنبید	шамад	شمد	шикебидан	شکيبیدن	шикастабозу	شکسته بازو
шанбалн	شنبليد	шамар	شمر	шакиш	شکيش	шикастабанд	شکسته بند
шанбе	شنبه	шумурдан	شمردن	шикефтан	شکيفتن	шикастачонӣ	شکسته جانی
шанҷарф	شنجرف	шумаридан	شمریدن	шаго	شگا	шикастахол	شکسته حال
шанд	شند	шамс	شمس	шигоф I, II	شگاف	шикастахотир	شکسته خاطر
шандаф	شنداف	шамсулорифин	شمس العارفين	шигофтан	شگافتن	шикастадил	شکسته دل
шанъат шунъат	شعنت	шамса	شمسه	шгафидан	شگافیدن	шикастадили	شکسته دلی
шинуфтан	شنتفن	шамсия	شمسيه	шагол	شگال	шикастаранг	شکسته رنگ
шунуфтан	شنتفنی	шамшод	شمشاد	шигарф	شگرف	шикастазабон	شکسته زبان
шунуфтани	شنتفنی	шимшод	شمشاد	шигарфи	شگرفی	шикаставор	شکسته وار
шунқор	شنتقار	шамшодқомат	شمشاد قامت	шигуфонида	شگفانیدن	шукф	شکفت
шанг I, II	شنگ	шамшодқад	شمشاد قد	шигифт	شگفت	шукфтағи	شکفتگي
шангарф	شنگرف	шимшор	شمشار	шигифтан	شگفتن	шукфтан шикуфтан	شکفتن
шнгарф		шамшер	شمشير	шугуфтан шигуфтан		шукфтаху(й)	شکفته خو(ی)
шангарфгун	شنگرف گون	шамшерзабон	شمشير زبان	шигифти	شگفتی	шакл	شکل
шангул	شنگول	шамшерзан	شمشير زن	шигифтидан	شگفتیدن	шикам	شکم
шанги	شنگي	шамшергар	شمشير گر	шигуфонидан	شگوفانیدن	шикамбанда	شکم بنده
шангнна	شنگينه	шамъ	شمع	шигуфтан	شگوفتن	шикамба	شکمبه
шунавонидан	شنوانیدن	шамъдон	شمعدان	шигуфа	شگوفه	шикамхор	شکم خوار
шунавой	شنوائی	шамърухсор	شمع رخسار	шугун	شگون	шикан	شکن
шунудан, шунудан	شنودن	шамъсон	شمع سان	шал	شال	шиканба	شکنبه
шунудани	شنودنی	шаман	شمن	шил	شیل	шиканч	شکنچ
шинуша	شنوشه	шамус	شموس	шаллоқ	شلاق	шиканча	شکنچه
шунаванда	شنونده	шумус	شموس	шалпуй	شلیوی	шиканкорӣ	شکن کاری
шунавидан	شنویدن	шумуъ	شموع	шилтоқ шалтоқ	شلتاق	шиканидан	شکنیدن
шанна	شنه	шумул	شمول	шалтук	شلتوک	шикух шукух	شکوخ
шунидан шанидан	شنیدن	шамма	شمه	шалчам	شلچم	шкучидан	شکوخیدن
шунидани	شنیدنی	шамидан I, II	شمیدن	шалғам	شلغم	шикухидан шукухидан	
шанеъ	شنيع	шамила	شميله	шилк	شلک	шкучандан шкучанидан	شکوفانندن
шав	شو	шамим	شميم	шалвор	شلوار	шукфун(и)дан	
шаворезъ	شوارع	шамима	شميمه	шалворбанд	شلوار بند	шикуфа	شکوفه
шавоғил	شواغل	шамимафуруш	شميمه فروش	шалик	شلیک	шукфадор	شکوفه دار
шаввол	شوال	шамин	شمين	шум II	شم	шукук	شکوک
шавомих	شوامخ	шан(н)	شن (ن)	шам(м)	شم	шиква	شکوه
шавоҳид	شواهد	шино	شنا	шумо	شما	шикух	شکوه
шавоҳиқ	شواهدق	шинохт	شناخت	шамотат	شما تات	шукух	
шавуой	شوآی	шинохтан	شناختن	шумор	شمار	шкучандағи	شکوهندگی
		шинор	شنار	шумора	شماره		

шеирафкан	شیرافکن	шахриёри шахрьёри	شهرباری	шавқ	شوق	шавоиб	شوائب
шеравжан	شیراوژن	шахривар	شهریور	шавкат	شوکت	шавб	شوب
ширбо	شیربا	шахривари	شهریوری	шулғут	شولغوت	шух	شوخ
шербозу	شیربازو	шахзодағи	شهزادگی	шўлак	شولک	шух	شوخ } شوخ
ширбўй	شیربوی	шахзода	شهزاده	шул(ла)	شوله } شوله	шухчашм	
ширбахо	شیرباها	шахсавор	شهسوار	шўла шавла		шўлакаду	шухчашми
ширпероура	شیرپورا	шахқа	شهقه	шум I	شوم I	шухдида	شوخ دیده
ширпарвар(д)		шахло	شهلا	шумпай	شومپی	шухрўй	شوخ روی
шерпанча	شیرپنجه	шеһтешаһ	شهت شاه	шумат	شومت	шухгин	شوخگین
шертан	شیرتن	шаханшоҳ шаханшаҳ	شاهنشین	шумзод	شومزاد	шухи	شوخى
ширхор	شیرخوار	шахнишин	شهوات	шумнафас	شومنفاس	шур I, II	شور I, II
ширхорағи	شیرخوارگی	шахавот	شهوار	шуми	شومی	шуро шуро	شورا
ширхора	شیرخواره	шахвор	شهوانی	шавҳар	شواهر	шўрба	شوربا
шердар	شیردار	шахвони	شهوت	шави	شوی } شوی	шўрандан	شورانندن
шердил	شیردل	шахвот	شهوت پرست	шўй		шух, шах	шўрангез
шерзур	شیرزور	шахвотпаст	شهوت	шўй	шаҳоб	шўронидан	شورونیدن
шерсағ	شیرسگ	шухуд	شهود	шўй	шихоб	шўрбо	شوربا
шершикор	شیرشکار	шухур	شهور	шўй	шихоб	шўрбахт	شورباخت
шерфаш	شیرفش	шаҳи I, II	شهی I, II	шўй	шихоб	шўрбахти	شورباختی
шергир	شیرگیر	шаҳид I, II	شهید I, II	шўй	шихоб	шўристон	شورستان
шермард	شیرمرد	шаҳиқ	شهیق	шўй	шихоб	шўриш	شورش
ширмаст	شیرمست	шаҳи(й)я	شهیه	шўй	шихоб	шўра	شوره
шерваш	شیروش	шайъ	شیء	шўй	шихоб	шўрабум	شوره بوم
шира	شیره	шайёд	شیداد	шўй	шихоб	шўразамин	شوره زمین
шерй	شیری	шайёди	شیدادی	шўй	шихоб	шўрй	شوری
ширин	شیرین	шайёр	شیار	шўй	шихоб	шўридан	شوریدن
ширинадой	شیرین ادائی	шаётин	شیاطین	шўй	шихоб	шўрида	شوریده
ширинтарона	شیرین ترانه	шиён	شیان	шўй	шихоб	шўридабахт	شوریده باخت
ширинтакаллум	شیرین تکلم	шиёни	شیانی	шўй	шихоб	шўридахол	شوریده حال
ширинчавоб	شیرین جواب	шайб	شیب } شیب	шўй	шихоб	шўридахотир	شوریده خاطر
ширинҳаракот	شیرین حرکات	шеб I		шўй	шихоб	шихоб	шўридадил
ширинхисол	شیرین خصال	шеб II шиб	шўй	шихоб	шихоб	шўридароҳ	شوریده راه
ширинханд	شیرین خند	шайбат	شيبت	шўй	шихоб	шўридарой	شوریده رای
шириндахан	شیرین دهن	шайпур	شپور	шўй	шихоб	шўридаранг	شوریده رنگ
ширинрақам	شیرین رقم	шайх	شيخ	шўй	шихоб	шўридасар	شوریده سار
ширинзабон	شیرین زبان	шихочхт шихочхит	شیحوخت	шўй	шихоб	шўридакор	شوریده کار
ширинсухан	شیرین سخن	шайхухат шайхухият	شیحوخت	шўй	шихоб	шўридамағз	شوریده مغز
шириншамоил	شیرین شمائل	шайхайн	شیحین	шўй	шихоб	шўридавор	شوریده وار
ширинъизор	شیرین عذار	шайд	شید } شید	шўй	шихоб	шўстара шўстари	شوسترا
ширинкор	شیرین کار	шед		шўй	шихоб	шихоб	шўштар
ширинкалом	شیرین کلام	шайдо	شیدا	шўй	шихоб	шўштар	شوشتر
ширинкаломй	شیرین کلامی	шайдой	شیدائی	шўй	шихоб	шўштар	شوشتر
ширингувор	شیرین گوار	шер	شیر } شیر	шўй	шихоб	шўштар	شوشتر
ширинлаб	شیرین لب	шир		шўй	шихоб	шихоб	шўштар
ширинлиқо	شیرین لقا	широз	شیراز	шўй	шихоб	шўштар	شوشتر
ширинмақоли	شیرین مقالی	широза	شیراز	шўй	шихоб	шўштар	شوشتر

субхндам صبوحى دم	сориф صارف	соҳибтаҷаммул صاحب تجمل	шириннафас شیرین نفس
сабр I } صبر	сорим صارم	соҳибтараддуд صاحب تردد	шириннукот شیرین نکات
сабр II сабир II } صبر	соъ саъ	соҳибтафаррус صاحب تفرس	ширини شیرینی
сибғат صبغت	соъхоҳ саъ خواه	соҳибҷоҳ صاحب جاه	шиз شيز
сабуҳ, субуҳ صبوح	соид III صاعد	соҳибҷамол صاحب جمال	шишак شيشك
сабуҳи صبوحى	соиқа саъقه	соҳибхабар صاحب خبر	шишум شيشم
сабуҳизада صبوحى زده	соиқабор саъقه بار	соҳибхирад صاحب خرد	шиша شيشه
сабур صبور	соф саф	соҳибдил صاحب دل	шишабозӣ شيشه بازى
сабури صبورى	софдил саф دل	соҳибдавлат صاحب دولت	шишаҷон شيشه جان
саби II } صبي	софтинат صاف طينت	соҳибруӣ صاحب روئى	шишадил شيشه دل
сибо } صبي	софғавҳарӣ صاف گوهرى	соҳибсарир صاحب سرير	шишақор شيشه كار
субай } صبي	софмашраб صاف مشرب	соҳибсуқон صاحب سكون	шишаҳод шайтан
сибъён صبيان	софин сафн	соҳибснмоъ صاحب سماع	шайтон شيطان
сибият صبيت	софинот صافنات	соҳибсуқ صاحب سوق	шайтонфиреб شيطان فريب
сабех صبيح	софӣ сафӣ	соҳибшартӣ صاحب شرطى	шайтанат شيطانت
сабехулваҷҳ صبيح الوجه	софихамир صافى خمير	соҳибшариат صاحب شريعت	шиעה шият } شيعه شياع
сабир I صبير	софисарират صافى سريرت	соҳибтабъ صاحب طبع	шифтаги шифтеги
сабия صبيه	софитинат صافى طينت	соҳибъиёр صاحب عيار	шифтан шифтен
саҳоба صحابه	солеҳ салях	соҳиббаёл صاحب عيال	шифте шифте
саҳоби II صحابى	солеҳат саляхات	соҳибғараз صاحب غرض	шифтадил шифте دل
саҳарӣ صحارى	солеҳа саляхе	соҳибғараш صاحب فراش	шилан шелон
саҳаф صحاف	сомит صامت	соҳибфан صاحب فن	шим } شيم
саҳонф صحايف	сонез صانع	соҳибфаҳм صاحب فهم	шням } شيام
суҳбат صحبت	соиб саъиб صايب	соҳибқабулӣ صاحب قبولى	шима шимат } شيمه شيمت
суҳбаторо صحبت آرا	саъиб тедири صايب تدبير	соҳибқирон صاحب قرون	шайн } شين
суҳбатороӣ صحبت آرائى	сонбтадбир صائب تدبير	соҳибқиронӣ صاحب قرانى	шуюъ шуйуъ } شيوخ
суҳбатбарор صحبت برار	саъиб раӣ صايب راي	соҳибқалам صاحب قلم	шеван шивон
сиҳҳат صحت	сонброӣ соибраъӣ صائب راي صائب راي	соҳибқор صاحب كار	шюе шюе
сиҳҳати صحتى	соид II صائد	соҳибқалом صاحب كلام	шева шюе
саҳра صحرا	сонғ саъиғ	соҳибқулоҳ صاحب كلاه	шевагарӣ шюе گرى
саҳрарав صحرا رو	сонм II صائم	соҳибқулоҳӣ صاحب كلاهى	шеҳа, шиҳа شيهه
саҳраравӣ صحرا روى	сонмуддаҳр صائم الدهر	соҳибқамол صاحب كمال	
саҳрогард صحرا گرد	соин саъин	соҳибқамол صاحب لسان	
саҳроншин صحرانشين	сабо I } صبا	соҳибнам صاحب نام	
саҳронавард صحرانورد	сибо } صبا	соҳибнасақ صاحب نسق	
саҳронавардӣ صحرانوردى	сабоҳ салях	соҳибназар صاحب نظر	
саҳроӣ صحرائى	сабоҳат II صباحت	соҳибназарӣ صاحب نظرى	
суҳаф суҳуф صحف	саббор صبار	соҳибнеъмат صاحب نعمت	
саҳн صحن	сабосуръат صبا سرعت	соҳибҳиммат صاحب همت	
саҳв II صحو	саббоғ саъағ	соҳибҳунар صاحب هنر	
саҳеҳ صحیح	сабоё II صبايا	саҳӣ II صحى	
саҳеҳулаъзо صحیح الاعضا	субҳ саъх	сад II صاد	
саҳеҳуттабъ صحیح الطبع	субхндам صبحدم	содир صادير	
саҳеҳуннафс صحیح النفس	субҳфом صبح فام	содиқ صادق	
саҳифа صحيفه	субҳгоҳ صبحگاه	содиқулқавл صادق القول	
саҳр صحر	субҳгоҳӣ صبحگاهى	содиқулваъд صادق الوعد	

ص

сабр صابر

сабри صابرى

сабрин صابرين

саботе саботе

сабун сабун

сабунпаз сабун پز

саҳиб саҳиб

саҳибдрак саҳиб دراك

саҳибафсар саҳиб افسر

саҳибулҷайш саҳиб العيش

саҳиббарид саҳиб بريد

сулхфурӯш	صالح فروش	сафдарӣ	صفدری	сарф }	صرف	сахра	صخره
сулҳнома	صالح نامه	сафар II	صفر II	сирф }	صرف	сухур	صخور
салсол II	صلصال II	сифр I, суфр	صفر I, صفر	сарфа	صرفه	сад I	صد I
сулсул	صلصل	сафро	صفراء	сарфабар	صرفه بر	садо	صدا
салаф II	صلف II	сафрой	صفرائی	суруф	صروف	садорат	صدارت
салават	صلوات	суфрат	صفرات	сурра	صره	судаъ	صداع
салот	صلوة	сифрвор	صفروار	сарех	صریح	судаъпзир	صداع پذیر
сила	صله	суфра II	صفره II	сарир I	صریر I	судоқ	صدوق
силаандеш	صله اندیش	сафшикан	صفشکن	сатурлоб	صطربلاب	судоқат	صدقات
салиб	صلیب	сафсафан	صفسفان	сатурлобдон	صطربلابدان	садбарг	صدبرگ
салил II	صلیل II	суфаф	صفف	сатурлобдон	صطربلابدون	садпора	صدپاره
сум IV	صم IV	сафнишин	صفنشین	сатурлобсанҷ	صطربلابسنج	садту	صدتو
саммо	صماء	сафв	صفو	сатурлобсанҷ	صطربلابсанچ	саджак	صدچاک
симох	صماخ	сафват	صفوات	сатурлобнигар	صطربلابنيگار	садад	صدد
симом	صمام	суфув	صفوف	сатурлобнигар	صطربلابنيگار	садр	صدر
самад	صمد	суффа	صفه	саолик	صعالیک	садрнишин	صدرنشین
самади(й)ят	صمدیت (ی)ت	сафй	صفی	саъб	صعب	садранг	صدرنگ
самсом	صمصام	сафиҳа	صفیحه	саъбулмасолик	صعبالمسالک	судра	صدره
самғ	صمغ	сафир I	صفریر I	саътар	صعتر	садаф	صدف
сумут I	صموت I	саққол	صقال	саъқа	صعقه	садафосо	صدفاسا
самим	صمیم	сиқол	صقول	саълук	صعلوک	садафгун	صدفگون
санодид	صنادید	сақолиба	صقالبه	суълук	صؤلوک	садафвор	صدفوار
санодиқ	صنادیق	сақр	صقر	суубат	صعوبت	сидқ	صدق
санноъ, сунноъ	صناع	суқъ	صق	сууд I	صعود I	садақот	صدقات
саноот	صناعات	сақлоб	صقلاب	саъво	صعوه	садақа	صدقه
саноат	صناعت	сақлоби	صقلابی	сағо	صغا	садамот	صدماوت
саноатвар	صناعتوار	сақлаб	صقلاب	сиғор	صغار	садеме	صدمه
саноеъ II	صنائع II	сақлаби	صقلابی	сиғар	صغار	садама	صدما
саноеъ I	صنائع I	суқур	صقور	сиғир	صغیر	садама	صدما
санда I	صندل I	сақил II	صقیل II	сағир	صغیر	судур I, II	صدور I, II
сандалсой	صندلسای	сақ(к)	صک(ک)	сағир	صغیر	судури	صدوری
сандалсарой	صندلسرای	сукук	صکوک	сағир	صغیر	сада I	صد I
сандали I	صندلی I	сало	صلا	сағир	صغیر	садиқ	صدیق
сандуқ	صندوق	сало	صلا	сағир	صغیر	сиддиқ	صدیق
сандуқа	صندوقه	суллоб	صلاب	сағир	صغیر	сарохатан	صراحتان
сандид	صندید	салобат	صلاوت	сағир	صغیر	сурохӣ	صراحی
санъ	صنع	салат	صلات	сағир	صغیر	сирот	صراط
санъат	صنعت	силот	صلاوت	сағир	صغیر	сирот	صراط
синф	صنف	салоҳ	صلاح	сағир	صغیر	сиротулмастаким	صراطالمستقیم
санам	صنم	салоҳият	صلاحیت	сағир	صغیر	сарроф	صراف
санампараст	صنمپرست	салоҳ	صلايه	сағир	صغیر	сарофат	صرافات
санамхона	صنمخانه	салб II	صلب II	сағир	صغیر	саромат	صرامت
санавбар	صنوبر	салб I, II	صلب I, II	сағир	صغیر	сарҳ	صرح
санавбархром	صنوبرخرام	сулби	صلبی	сағир	صغیر	сарсар	صرصر
санеъ	صنیع	силат	صلاوت	сағир	صغیر	сарсарӣ II	صرصری II
саниа	صنيعه	сулҳ	صلح	сағир	صغیر	саръ	صرع
		сулаҳ	صلحا	сағир	صغیر	саръи	صرعی

заифа ضعیفه	захомат ضحامت	صيدафган صيدا فگن	صواب II صواب
зағс } ضغث	захм III захам ضخم	сайдафган сайда فگان	савобдид صوابدید
зиғс } ضغث	захим ضخمیم	صيدга صيد گه	савоاحب صوابحب
зағт ضغط	зид(д) ضد	сайдгох сайд گاخ	савоақ صواباق
зағта зағтат ضغطة ضغطت	зарр III ضرر	сайдвор صيدوار	савомеъ صوامع
зафодеть ضفادع	зарро ضرا	сайраф صيرف	савб I صواب
зифдаъ зифдеъ ضفدع	зарроб } ضراب	сайрафи صيرفي	савба суба صوبه
залол ضلال	зироб } ضراب	сигга сигат صيغت صيغت	савбадор субадор صوبه دار
залолат I, II ضلالت	зарробхона ضرابخانه	сайф II صيف	сувар I } صور
зиль ضلع	зирор ضرار	сайфи صيفي	сур VI } صور
залул II ضلول	заррат ضرات	сайқал صيقل	сурат I صورت
залеъ ضليع	зурот ضراط	сайқали صيقلی	суратта صورتا
залил II ضليل	зароат ضراعت	сайқаливор صيقلی وار	сураторо صورت آرا
зам III замм II ضم	зиром ضرام	суюд صيود	суратпараст صورت پرست
зимод ضماد	зиромат ضرامت	сайин صيين	суратпарастӣ صورت پرستی
замон III ضمان	заронб ضرائب		суратхона صورت خانه
замонат ضمانت	зараб } ضرب	ض	сураткада صورت كده
замонатнома ضمانتنامه	зарб I, II } ضرب	заб II ضاب	сураткаш صورت كش
замондор ضماندار	заработ ضريات	забит ضابط	суратгар صورت گار
замоир I, II ضمائير	зарбулачал ضرب الاجل	забита ضابطه	суратгарӣ صورت گاری
замоим ضمائيم	зарбулмасал ضرب المثل	заҳик ضاحك	суратнигор صورت نگار
зимн ضمن	зарабон ضربان	зод IV ضاد	суварнигор صورنگار
замма ضمه	зарбат ضربت	зор II зорр ضار	сувори صوري
замир I, II ضمير	зарбхона ضربخانه	зориб ضارب	суф صوف
замима II ضميمة	зарбзан ضرب زن	зореъ ضاره	суфпуш صوف پوش
замин III ضمين	зарба ضربه	золл ضال	суфи суфи صوفی
заннат зиннат ضنت	заррат ضربت	зомин ضامن	суфиёна صوفيانه
занин I ضنين	зарар ضرر	зоир II ضائر	суфивор صوفی وار
завъ ضوء	зирс ضرس	зоира ضائره	суфиваш صوفی وش
завобит ضوابط	заръ IV ضرع	зоеъ ضايع	савлат صولت
зиё (ё) ضياء	зирғом зарғом ضرعام	зибоъ II ضياء	савлаҷон صولجان
заёъ } ضياع	зарур ضرور	зибоъ I ضياع	савм صوم
зиёъ } ضياع	зарурат ضرورت	забт ضبط	савмаа сумиа صومعه
зиёфат II ضياقت	зарури ضروری	забуъ ضبع	сахбо صهبا
зиёфатхур ضياقت خور	зарра II ضره	заҷар ضجر	сехрит صهریت
зиёгустар ضيا گستر	зариба ضربه	заҷрат ضجرت	сахва صهوه
зайр ضير	зарир II ضيرير	заҷур ضجور	сахил صهيل
зайғат I, II ضيعة	зазиғ зазағ ضغظ	заҷир ضجير	сиёҳ II صياع
зайғам ضغيغم	зиоф ضعاف	заҷеъ ضجيع	сайёд صياد
зайф II ضيف	заъф } ضعف	заҷеа ضجيعه	сиём I صيام
зайқ } ضيق	зеъф } ضعف	заҳқок I, II ضحاک	сиёнат صيانت
зиқ } ضيق	зуафо ضعفا	зеҳк ضحك	сит صيت
зик } ضيق	заиф ضعيف	заҳқа } ضحکه	сайха сайхат صيحه صيحت
зикуннафас ضيق النفس	заифовоз ضعيّف آواز	зўҳқа } ضحکه	сайд صيد
займ ضيم	заифдил ضعيّف دل	зуҳо ضحی	сайдозмуд صيد آرمود
займарон займурон ضيمران	заифқолбуд ضعيّف كالبذ		

тифли I, II	طفلی I, II	тарабсаро(й) (ی) طرب سرا	тибоқ	طباق	ط	
тифлайн	طفلین	тарабгоҳ	таббол	طبال		
туфулат туфули(й)ят	طفولت طفولیت	тарх I, II	табонча	طباچه	тобеъ II	تابع II
туфайл	طفیل	тархон	табоеъ	طبايع	тохун тохуна	طاحون طاحونه
туфайлӣ	طفیلی	тард	табх	طبخ		طارم طورم
туфайлихур	طفیلی خور	тарз	табхон	طبخان		طاری II
тал(л) II	طل(ل) II	тараф	табхгар	طبخگر		طاس I, II, III
тил(л)о	طلا(ل)о	тарф II, III, IV	табархун	طبخون		طاعت
тило(ъ) (ё)	طلا(ء) (ء)		табарзад	طبرزد		طاعتфуруш
талоқ	طلاق	тарфат	табтоб	طبطاب		طاعتگاه طاعتگه
талоқат	طلاقت	тарфатулъайн	табъ I, II	طبع I, II	тоатгоҳ тоатгах	тоатгурӯш
тилол II	طلال II	тарафдор	табъан	طبعان		тоатварӣ
талоеъ	طلايع	тарафгир	табақ	طباق		тоин
талояғӣ	طلايگی	турфа	тибқ	طبّق		тоғут
талоя	طلايه	тарфиқ	табақот	طبقات		тоғутпараст
тилоя I, II		турра	табақбанд	طبقتبند		тоғӣ
талаб	طلب	тари II	табақарӣ	طباقری		тоғеҳ
тулб		тарид II	табақа	طبقة		тоқ I, II, III
талабгор	طابگار	таридгоҳ	табл	طبل		тоқат
талабгоҳ	طابگاه	тариф	таблхор	طبلخوار		тоқдес
талаба	طلبه	тариқ	таблзан	طبلزن		тоқ илм
талабидан	طلبیدن	тариқат	таблақ	طبلک	тоқутирум тоқутируно	тоқутирум
тилисм	طلمسم	тариқатшинос	табла	طبله		тоқа
талъат	طلعت	тариқа I, II	табиб	طبيب		тоқӣ
талқ I, II	طلق I, II	таш	табиҳ	طبيخ		тоқия
талал	طلل	таом	табиат	طبيعت		толиб
тулуъ	طلوع	таомхурӣ	табиатшинос	طبيعتشناس		толибъилм
талеа	طليعه	таъон	табий	طبيعی		толеҳ
таммоъ	طماع	тион	табиёт	طبيعیات		толеъ
тамаъини тамаъинит	طماينيه طماينیت	таъона	тап(п)онча	طپانچه		толеъбин
тамаъини тамаъинит	طماينيه طماينیت	таъм	ташидан	طپیدن		толеъгашта
тамаъина тамаъинат	طماينيه طماينیت	таъме	тиҳол	طحال		томот
тамаъина тамаъинат	طماينيه طماينیت	таъмахор	тарроҳ	طراح		томеъ
тамаъи тамаъ	طماي طماي	таън	тарроҳӣ	طراحی		томеа
тамаъчу(й) (й)	طمايچو(ی) (ی)	таъна	тарро	طرار		томма II
тамаъсарой	طمايسرای	таъназан	тароз	طراز		товус
тамаъкор	طمايکار	туғот	тарозӣ II	طرازی II		товусӣ
тамаъгин	طمايگين	туғро	тарозидан тирозидан	طرازیدن طروزیدن		тохир
тамғо тамға	طماغ طماغ	туғроқаш	тароват	طراوت		тоир
тамғочӣ	طماغچی	туғромисол	тароиф	طرايف		тоиф
таноб	طناب	туғронавис	тараб	طراب		тоифа
танобир	طنابير	туғрол туғрал туғрул	тирбол тарбол	طربال تربال		тоифи
танноз	طناز	туғъён	тарабангез	طربانگيز		тиб I тибб
тунуб	طنب	туғъер туғфрат	тарабпеша	طربپشه		тибах
		тифл	тарабхона	طربخانه		табор II
		тифлмашраб	тарабхез	طربخيز		табошир

одия عاديه
 озир I عاذر
 озил عاذل
 ор عار
 орич عارج
 ораз } عارض
 ориз }
 ориза عارضه
 оризй عارضى
 ориф عارف
 орифандеш عارف انديش
 орифа عارفه
 орифи عارفى
 ори عارى
 орият عارىت
 ориятى عارىتى
 озир II عازر
 озим عازم
 ошир عاشر
 ошиқ عاشق
 ошиқона عاشقانه
 ошиқбода عاشقباده
 ошиқбуноғуш عاشق بنا گوش
 ошиқпарварй عاشق پرورى
 ошиқпеша عاشق پيشه
 ошиқсухан عاشق سخن
 ошиқшиор عاشق شعار
 ошиқсифат عاشق صفت
 ошиқкуш عاشق کش
 ошиқмашраб عاشق مشرب
 ошиқнигоҳ عاشق نگاه
 ошиқнавозй عاشق نوازی
 ошиқй عاشقى
 ошир(о) عاشور(ا)
 осиф عاصف
 осй I عاصى
 осивор عاصى وار
 отир عاطر
 отифа||отифат عاطفه||عاطفت
 отил عاطل
 офият عافيت
 офиятчу(й) عافيت جو(ى)
 офиятхоҳ عافيت خواه
 офиятсуз عافيت سوز
 офияткуш عافيت کش
 офия عافيه

зулмот||зулумот ظلمات
 зулмонй ظلماتى
 зулмпеша ظلم پيشه
 зулмат ظلمت
 зулматобод ظلمت آباد
 зулматсаро ظلمت سرا
 зулмкеш ظلم كيش
 залама ظلمه
 зуллул II ظلل
 залум ظلوم
 зилла II ظله
 зулла||зуллат ظله||ظلمت
 залил III ظليل
 залим I, II ظليم
 замаъ||замо ظماء||ظما
 зан II || занн ظن
 занин II ظنين
 завоҳир II ظواهر
 зиҳор II ظهار
 зиҳора ظهاره
 захр III } ظهر
 зуҳр }
 зуҳур I, II ظهور
 заҳир III ظهير
 обис I عايب
 обид II عابد
 обидулҳаҷар عابد الحجر
 обидфиреб عابد فريب
 обис II عايب
 отиб عاتب
 оч عاج
 очиз عاجز
 очизона عاجزانه
 очизнавозй عاجز نوازی
 очиза عاجزه
 очил II عاجل
 очилан عاجلان
 од عاد
 одот عادات
 одат عادت
 одил عادل
 одй عادى
 одинаждод عادى نژاد

ع

тибат طببت
 тибатомез طبيبت آميز
 тайр طير
 таярон طيران
 тайра||тайрат طيره||طيرت
 тира II طيره
 тайш طيش
 тайшон||таяшон طيشان
 тайф طيف
 тайлоқ طيلاق
 тайласон||тайлисон طيلسان
 тин II تين
 тинат طينت
 тайиб طبييب
 ظ
 зо ظا
 золим ظالم
 зоҳир II ظاهر
 зоҳиран ظاهرا
 зоҳирбин ظاهرين
 зоҳирпараст ظاهريست
 зоҳирсоз ظاهرساز
 зоҳирй II ظاهري
 зибъ II ظباء
 забй ظبي
 зурот ظرراط
 зарофат ظرافت
 зароиф ظرائف
 зарф I, II ظرف
 зарфият ظرفيت
 зуруф ظروف
 зариф ظريف
 зарифона зарيفانه
 зарифе зарيفا
 заън ظعن
 зафар I } ظفر
 зуфр }
 зафарангез ظفرانگيز
 зил(л) II ظل
 зилал ظلال
 залом }
 зилом } ظلام
 залам }
 зулам } ظلم
 зулм }

танбур||тунбур طنبور
 танз طنز
 тантана طنطنه
 танин }
 тиннин }
 тавориқ طواريق
 тавоф }
 таввоф }
 тивол طوال
 тавоиф }
 тубо||тубй طوبى
 тавр طور
 тусй طوسى
 тутй طوطى
 тутивор طوطى وار
 тавъ طوع
 тавъан طوعان
 туғ II طوغ
 тавф طوف
 туфон طوفان
 тавқ }
 тук }
 тавқбанд طوق بند
 тавқдор طوق دار
 тавқкаш طوق كش
 тавқмақ||тавоқмак طوقماق||طوقماك
 туқмоқ||туқмоқ طوقموک
 тул||тул طول
 тулонй طولانى
 тумор||тумор طومار
 туй طوى
 тавият طويت
 тавил II طويل
 тавилуззайл طويل الذيل
 тавила طويله
 таҳорат طهارت
 таҳоратчой طهارتچاى
 таҳоратхона طهارتخانه
 тухр طهر
 таҳур طهور
 тй طى
 тайёр I, II طيار
 тайёра طياره
 тайён طيان
 тиб II طبيب
 тибульадо طبيبالاد

ачала ачалат	عجله عجلت	абқарӣ	عمقري	о мунонос	عام الناس	оқ(қ)	عاق(ك)
ачам II	عجم	убуди(й)ят	عبوديت	омона	عامانه	оқибат	عاقبت
учм I, II		убур	عبور	омир II	عامر	оқибатуламр	عاقبت الامر
учмат	عجمت	убус	عبوس	омира II	عامره	оқибатандеш	عاقبت انديش
ачами	عجمي	убусат	عبوست	омири	عامري	оқибатбин	عاقبت بين
ачуз	عجوز	абхар III	عبر	о мфаҳм	عام فهم	оқид	عاقِد
ачуза	عجوزه	эбҳарстан	عبرستان	омил	عامل	оқил II	عاقِل
ачул	عجول	абхаристон абхарситон		ома	عامه	оқиле	عاقله
ачиб	عجيب	эбҳарӣ	عبري	омма		оми	оқи
ачиба	عجيبه	абид	عبيد	онук II	عامي	окиф	عاكف
ад(д)	عد(د)	убайд		убайддуллаҳӣ	онук II	عامك	олам
удот	عدات	убайдӣ	убайдӣ	оибә	عائيه	олим	عالم
идод	عداد	эбир	эбир	оид	عايد	оламор(й)	عالم آرا(ي)
адолат	عدالت	эбирашон	эбирашон	оиде I	عاينه	оламошуб	عالم آشوب
адолатонин	عدالت آئين	эбирроғанд	эбирроғанд	оиде II	عائمه	оламафруз	عالم افروز
адолатпеша	عدالت پيشه	эбирроғанд	эбирроғанд	оил	عايل	олимулғайб	عالم الغيب
адолатгар	عدالت گر	эбирроғанд	эбирроғанд	оина I, II	عائنه	оламоҳанг	عالم آهنگ
адолатгустар	عدالت گستر	эбирроғанд	эбирроғанд	эба III	عبا	оламбин	عالم بين
адоват	عداوت	эбирроғанд	эбирроғанд	эбаб	عباب	оламтоб	عالم تاب
адоватчуй	عداوت جوي	эбирроғанд	эбирроғанд	эбод	عباد	оламдаркаш	عالم درکش
иддат	عدت	эбод	эбод	уббод		уббод	оламсуз
уддат		адад	адас	атабот	эбодот	عبادات	оламгард
адад	عدد	атаба	атабат	эбодат	عبادت	оламгир	عالم گير
адас	عَدَس	эбодот	эбодот	эборот	عبارت	оламнавард	عالم نورد
адл	عدل	эборот	эборот	эборат	عبارت	олами	عالمي
идл		адлоин	эборот	эборот	эбораторой	عبارت آرائي	оли
адлоин	عدل آئين	эборот	эборот	эборатгарӣ	عبارت گري	олитабор	عالي تبار
адлқирдор	عدل کردار	эборот	эборот	эборот	عبارت	олиҷоҳ	عالي جاه
адлқирдори	عدل کرداري	эборот	эборот	эборот	عبارت	олиҷаноб	عالي جناب
адлгустар	عدل گستر	эборот	эборот	эборот	عبارت	олиҳазрат	عالي حضرت
адам	عدم	эборот	эборот	эборот	عبارت	олисимот	عالي سمات
адамгир	عدم گير	эборот	эборот	эборот	عبارت	олишан	عالي شان
адан	عدن	эборот	эборот	эборот	عبارت	олишукӯҳ	عالي شوكوه
адн		адун	эборот	эборот	эборот	عبارت	олифитрат
адун	عدون	эборот	эборот	эборот	عبارت	олиқадр	عالي قدر
адв	عدو	эборот	эборот	эборот	عبارت	олиғуҳар	عالي گهر
удвон		عدوان	эборот	эборот	эборот	عبارت	олимаҳал
адубанд	عدوبند	эборот	эборот	эборот	عبارت	олимартаба	عالي مرتبه
адухор	عدوخوار	эборот	эборот	эборот	عبارت	олимашраб	عالي مشرب
адӯшкан	عدوشکن	эборот	эборот	эборот	عبارت	олимақом	عالي مقام
удул	عدول	эборот	эборот	эборот	عبارت	олимиқдор	عالي مقدار
адумол	عدومال	эборот	эборот	эборот	عبارت	олия	عاليه
иддадори	عده داري	эборот	эборот	эборот	عبارت	олиҳиммат	عالي همت
удди	عدى	эборот	эборот	эборот	عبارت	олиҳиммати	عالي همتي
адил	عديل	эборот	эборот	эборот	عبارت	ом I омм	عام
адим II	عديم	эборот	эборот	эборот	عبارت	ом II	

ишо I عشاء
 ашшор عشار
 ушшоқ I عشاق
 ашоир عشائر
 ашр } عشر
 ушр }
 ашарот عشرات
 ашарат }
 ашрат } عشرت
 ишрат }
 ишратхона عشرتخانه
 ишратсаро عشرتسرا
 ишратсуруш عشرتسروش
 ишратгоҳ||ишратгаҳ
 ушрхон عشرخوان
 ушристон عشرستان
 ашара } عشره
 ушра }
 ушри عشرى
 ишқ عشق
 ишқомез عشق آميز
 ишқандеш عشق انديش
 ишқоин عشق آين
 ишқбоз عشقباز
 ишқбозй عشق بازى
 ишқпараст عشق پرست
 ишқдон عشق دان
 ишқсаро عشق سرا
 ишқгарй عشق گرى
 ишқнавозй عشق نوازى
 ашақа عشقه
 ишва عشوه
 ишваҳар||ишваҳур عشوه خور
 ишвадеҳ عشوه ده
 ишвасоз عشوم ساز
 ишвакеш عشوه كيش
 ишвагар عشوه گر
 ашир عشير
 ашира||ашират عشيره||عشيرت
 ашиқ عشيق
 асо II عصا
 исоба I, II عصابه
 усот عصات
 ассор عصار

ариз عريض
 аризулазфар عريض الاظفار
 ариза عريضه
 арин عرين
 изз عز
 азо II عزا
 азопурсй عزاپورسى
 азохонй عزاخوانى
 азодор عزا دار
 азодорй عزا دارى
 азозил عزا زيل
 азонома عزانامه
 азонм I عزا ئم
 азонм II عزا ئم
 азонмхон عزا ئم خوان
 иззат عزت
 иззатписанд عزت پي ساند
 азраил عزرائيل
 азл عزل
 узлат عزلت
 узлатдүст عزلت دوست
 узлатгузин عزلت گزين
 узлатй عزلتى
 азм I عزم
 уззо عزى
 азиз عزيز
 азизулвучуд عزيز الوجود
 азизвучуд عزيز و جود
 азиза عزيزه
 азимат I, II عزيمت
 азиматгар عزيمت گر
 асокир عساكر
 асчад عسجد
 уср عسر
 усрат عسرت
 усро عسرى
 асас عسس
 аскар عسكر
 аскардорй عسكر دارى
 аскарйя عسكر يه
 асал غسل
 асали غسلى
 асав عسو
 асир III عسير
 ашо عشا

урс I } عرس
 ирс II }
 арш II عرش
 аршсой عرش ساي
 аршнишин عرش نشين
 арша عرشه
 аршй عرشى
 арс II عرض
 арасот عرضات
 арса عرضه
 арсагоҳ عرضه گاه
 араз
 арз IV, V, VI } عرض
 ирз }
 арза II عرضه
 арзачй عرضه چى
 арзадошт عرضه داشت
 аразй عرضى
 аръар عرضر
 урф عرف
 урафо عرفا
 урфан عرفان
 арафот عرفات
 ирфон عرفان
 арафа عرفه
 урфй عرفى
 арақ } عرق
 ирқ }
 ирқуннисо عرق النساء
 урқуб عرفوب
 урқубй عرفوبى
 арим عرم
 урватулвусқо عروة الوثقى
 уруч عروج
 арус عروس
 арусона عروسانه
 арусак عروسك
 арусакфкан عروسك افكن
 арусакзан عروسك زن
 арусй عروسى
 аруз عروض
 уруқ II عروق
 урва عروه
 урьён عريان
 урьёнй عريانى
 ариш عريش

едим الاستطاعت
 адимулиститоат
 адимулқадр عديم القدر
 адимулканор عديم الكنار
 адимулмисол عديم المثال
 адимулмисл عديم المثل
 адимунназир عديم النظير
 адимулвафо عديم الوفا
 азаб عذاب
 азабулҳарик عذاب الحريق
 азабулҳун عذاب الهون
 азаб кде عذاب كده
 азар II }
 азар III || узор }
 азб عذب
 азбғуй عذب گوى
 узр عذر
 азра аро
 азросухан عذراسخن
 узрвар عذر وار
 узрварй عذر وارى
 узрхоҳ عذر خواه
 узрхоҳй عذر خواهى
 узрсоз عذرساز
 узрсанҷ عذر سنج
 узрниош||узрниошон عذرنيوش||عذرنيوشون
 узубат عذوبت
 азул عذول
 узайр }
 азир }
 ара Ера
 иро I Era
 арабй Arabiy
 арада аррода
 арақ I, II عراق
 араис араис
 араиз араиз
 араб Arab
 арабан урбан
 арабпарвард Arabparvard
 арабада арабада
 арабадачу(й) Arabadachuy
 арабй Arabiy
 арабчун Arabchun

ақиқфом **عقيق فام**
 ақиқа **عقيقه**
 ақиқий **عقيقى**
 ақиқин **عقيقين**
 ақил **عقيل**
 ақила **عقيله**
 ақим **عقيم**
 аккос **عكاس**
 акс **عكس**
 аксгир **عكس گير**
 укан **عكن**
 akka **عكه**
 уло I **علا**
 алоъ **علاء**
 илоҷ I **علاج**
 илочпазир **علاج پذير**
 аллоф **علاف**
 аллофӣ **علافى**
 алоқа } **علاقه**
 илоқа }
 алоқагоҳ **علاقه گه**
 алоқаманд **علاقه مند**
 алоло **علالا**
 аллом **علام**
 аломот **علامات**
 аломат **علامت**
 аллома **علامه**
 алония **علائيه**
 илова **علاوه**
 алоиқ **علايق**
 алоим **علايم**
 иллат **علت**
 иллатгин **علتگين**
 алаф **علف**
 алафхор **علف خوار**
 алафдор **علفدار**
 алафзор **علفزار**
 алафгоҳ **علفگاه**
 илк **علك**
 илал **علل**
 алам II } **علم**
 илм }
 уламо **علما**
 алималлоҳ **علم الله**
 илмуल्याқин **علم اليقين**
 аламбар **علم بر**

ақор } **عقار**
 аққор }
 иқор }
 уқор }
 ақорот **عقارات**
 ақориб II **عقارب**
 ақоқир **عقاير**
 иқол **عقال**
 ақоид **عقائد**
 ақоис **عقايس**
 ақиб **عقب**
 ақабот **عقبات**
 ақабa **عقبه**
 уқбо **عقبى**
 ақд } **عقد**
 иқд }
 уқад }
 уқд }
 уқде **عقده**
 уқдафарсо(й) **عقده فرسا (ي)**
 уқдакушо(й) **عقده كشا (ي)**
 ақр **عقر**
 ақраб II **عقرب**
 ақъақ **عقواق**
 ақл **عقل**
 ақлан **عقلا**
 уқало **عقلا**
 ақлозмой **عقل آزمای**
 ақлбар **عقل بر**
 ақлрамида **عقل رمیده**
 ақлмухтасар **عقل مختصر**
 ақлий **عقلی**
 уқм **عقم**
 уқубот **عقوبات**
 уқубат **عقوبات**
 уқубатбора **عقوبات باره**
 уқубатгарой **عقوبات گرائى**
 уқуд I, II **عقود**
 ақур **عقور**
 уқуқ **عقوق**
 ақул I, II } **عقول**
 уқул }
 ақида||ақидат **عقیده||عقيدات**
 ақир **عقير**
 ақиса||ақисат **عقبصه||عقبصه**
 ақиқ **عقيق**

атф I, II, III **عطف**
 атфгоҳ **عطف گه**
 атфа **عطفه**
 атфанонӣ **عطفه عنانى**
 утлат **عطلت**
 атан **عطن**
 атуфат||утуфат **عطوفت**
 атуфатоҳанги **عطوفت آهنگى**
 ати(й)ёт **عطيات (ي)ēt**
 ати(й)я||ати(й)ят **عطيه||عطية (ي)ят**
 ати(й)ябахш **عطيه بخش (ي)ябахш**
 ати(й)яхолӣ **عطيه حالى (ي)яхолӣ**
 изом I, II **عظام**
 азоим III **عظائم**
 азм II } **عظم**
 изам||узм }
 узамо **عظما**
 азамат **عظمت**
 узмо **عظمى**
 азим **عظيم**
 азимулчусса **عظيم الجئه**
 азимушшаън **عظيم الشان**
 азимулфикрат **عظيم الفكرة**
 азимулқадр **عظيم القدر**
 азимулмартаба **عظيم المرتبه**
 азимат III **عظيمة**
 аф(ф) **عف (ف)**
 афорит **عفارت**
 афакаллаҳ **عفاك الله**
 афокаллоҳ||афокаллаҳ
 ифбат **عفت**
 ифрит **عفريت**
 ифритруй **عفريت روى**
 афс **عفس**
 афин **عفن**
 афв **عفو**
 афвҷуӣ **عفوجوى**
 уфунат **عفونت**
 афиф **عفيف**
 афифа **عفيه**
 иқоб } **عقاب**
 уқоб I, II, III }
 уқобӣ **عقابى**
 уқобайн, уқобин **عقابين**

усора **عصاره**
 асофир **عصاير**
 асокаш **عصا كاش**
 исом **عصام**
 асаб **عصب**
 асаба **عصبه**
 асаби(й)ят **عصبيت (ي)ят**
 аср II, III **عصر**
 усъус **عصص**
 усфур **عصفور**
 исмат **عصمت**
 исматнишин **عصمت نشين**
 исъён **عصيان**
 асида **عصيده**
 асир IV **عصير**
 узодот||изодот **عضادات**
 узода||изода **عضاده**
 азуд **عضد**
 азала||азалат **عضله||عضلة**
 узв **عضو**
 ато **عطا**
 атобахш **عطا بخش**
 атопаш **عطا پاش**
 аттор **عطار**
 уторид||аторуд **عطارد**
 уторидчаноб **عطار دجناب**
 уторидзамир **عطار دضمير**
 уторидманиш **عطار دمنش**
 атторӣ **عطارى**
 аторез **عطاريز**
 утос **عطاس**
 атолат **عطالت**
 атоё **عطا يا**
 атаб **عطب**
 атр||итр **عطر**
 атраф **اطراف**
 атрогин **عطر آگين**
 атромез **عطر آميز**
 атрдон **عطر دان**
 атрсо **عطر سا**
 атрфазо **عطر فزا**
 атргардон **عطر گردان**
 атса **عطسه**
 аташ **عطش**
 атшан **عطشان**

анбаросо	عنبړاسا	умркоҳ	عمرکاھ	алоқадр	علی قدر	аламдор	علمدار	
анбарашшон	عنبړافشان	умркоҳӣ	عمرکاھی	алайк	علیک	алан	علن	
анбарогин	عنبړاګین	амр II	عمر II	алайкассалом	علیک السلام	ульв	} علو	
анбароинн	عنبړائین	умрвар	عمرور	алокул(л)	علی کل	улу I улув(в)		
анбарбор	عنبړبار	умра	عمره	алайкум	علیکم	улуфот	علوفات	
анбарбӯ(й)	عنبړبو(ی)	амзода	عم زاده	алил	علیل	улуфа	علوفه	
анбарбез	عنبړبیز	умқ	عمق	алим II	علیم II	улуқ	علوق	
анбарпош	عنبړپاش	амал II	عمل II	алайно	علینا	улум I	علوم I	
анбарзой	عنبړزای	амалпаюс	عمل پیوس	алайҳи	} علیه	алавӣ	} علوی	
анбарсо(й)	عنبړسا(ی)	амалдор	عملدار	или(й)я		улвӣ		улвийат
анбарсиришт	عنبړسرшт	амалфармо	عمل فرما	алайҳиссалом	علیه السلام	ульвинажд	علوی نژاد	
анбарсиришта	عنبړسرشته	амалварзӣ	عمل ورزی	алоҳозо	علی هذا	илла	عله	
анбаршикан	عنبړشکن	амала	عمله	алайҳим	علیهم	ало II	} علی	
анбарфуруш	عنبړفروش	амалӣ	عملی	иллийин	علیین	алайа		
анбарфишон	عنبړفشان	амуд	عمود	илийюн	علییون	ульё	علیا	
анбарнисор	عنبړنثار	умум	عموم	ам(м)	عم (م)	алалиттисол	علی الاتصال	
анбарӣ	عنبړی	амма	عمه	амо	عما	алалиҷмол	علی الاحمال	
анбарин	عنبړین	амид	عمید	имод	عماد	алалитлоқ	علی الاطلاق	
анбаринсиришта	عنبړینسرشته	амиқ	عمیق	иморат	عمارات	алалинфирод	علی الانفراد	
анбаринму(й)	عنبړینمو(ی)	амиқулфикр	عمیق الفکر	иморат II	عمارت II	алалинқитогъ	علی الاقطاع	
анбарина	عنبړینه	амим	عمیم	иморатгар	عمارتگار	алаттаҳқиқ	علی التحقیق	
анат	عنت	ано II	عنا II	аморӣ иморӣ	عماری иморӣ	алаттаъҷил	علی التعجیل	
андалҳочат	عندالاحتاجت	аноъ	عناہ	аморидор	عماری دار	алаттафсил	علی التفصیل	
андалмутолаба	عندالمطالبة	анноб	} عناب	аморикаш	عماری کش	алалҷумла	علی الجملة	
андалеб	عندلیب	унноб		аннаб ранг	уммол	عمال	алалҳол	علی الحال
андалебоҳанг	عندلیب آهنگ	уннобгун	аннаб гун	амалиқ амолиқ	عمالیق عمالقه	алалҳусус	علی الخصوص	
ансур	عنصر	унноби	аннаби	амма	عمامه	аладдавом	علی الدوام	
ансурӣ	عنصری	инод	عناد	аммома иммома амомма	عماموما عماموما عماموما	аларрасм	علی الرسم	
анъана	عننه	инодпеша	еннадпеша	уммон	عمان	аларрағм	علی الرغم	
анф анф	عنف انف	анодил	عنادل	уммонӣ	عمانی	алассаво	علی السوا	
анфуван	عنقوان	аносир	عناصر	амоим	عمائم	алассавия	علی السویه	
анфи	عنفی	иноқ I	عناق I	амд I	} عمد	алассабоҳ	علی الصباح	
анқ унқ	عنق ونق	анокиб	عناکب	амад I амуд			алаззарура алаззарурат	علی الضرورة علی الضرورة
анқо	عنقا	инон	عنان	амад II			алалҷумум	علی العموم
анқогир	عنقا گیر	инонпеч	еннапеч	умуд		алалфавр	علی الفور	
анқариб	عنقریب	инонтоб	еннатоб	амдо	عمدا	алалқатъ	علی القطع	
анқуд	عنقود	инонтоз	еннатоз	амдан	عمدا	алаллаҳ	علی الله	
анкабӯт	عنکبوت	инондор	еннадар	умда	عمده	алоайнҳол	علی ای حال	
анвон	عنوان	инонкаш	еннакаш	умр	عمر	алоҳол	علی حال	
анвонтироз	عنوان طراز	инонгир	еннагир	умрафзой	عمرافزای	алоҳида	علیهده	
анвонкаш	عنوان کش	иноёт	еннаят	умрон	عمران	алозолик	علی ذالک	
анид	عنید	иноят	еннаят	умрпаймоӣ	عمرپیمائی	алорағм	علی رغم	
аниф	عنیف	иноятнома	еннайт-наме	умрҷу	عمرچو	алозаъм	علی زعم	
иннин	عنین	инаб	عناب	умрзой	عمرزای	алиқ	علیق	
		анбар	عنبړ	умрфарсой	عمرفرسای			

Ғолиясоӣ	غالیه سائی	айюк	عیوق	аёрғир II	عیارگیر	уво	} عوا
Ғолияфом	غالیه فام	уюн	عیон	айёра	عیاره	авво	
Ғолиягун	غالیه گون			айёри	عیاری	ивор авор увор	} عوار
Ғолиямуӣ	غالیه موی			айёш	عیаш	уввор	
Ғомиз	غامض			айёши	عیاشи		авориз
Ғомиза	غامضه	Ғоб I, II	Ғаб	аёл	} عیال		авориф
Ғомӣ	غامی	Ғоба	Ғабе	иёл			
Ғоним	غانم	Ғодир	Ғадир	иён, аён	Еиан		авотиф
Ғониман	غانما	Ғодия	Ғадиё	айб	Еиыб		авоқиб
Ғония	غانیه	Ғозӣ I	Ғазди	айббин	Еиыббин		аволим
Ғоваш Ғовуш	غاوش	Ғозия	Ғаздиё	айбпуш	Еиыбпуш		аволи
Ғовшанг	غاوشنگ	Ғор	Ғар	айбчӯ(й)	Еиыбجو(ی)		авом
Ғовшу	غاوشو	Ғориб	Ғарыб	айбшӯ(й)	Еиыбشو(ی)		авомуннос
Ғовӣ	غاوی	Ғорат	Ғарат	айбшӯӣ	Еиыбشوئی		авон II
Ғоиб	غائب	Ғоратпеша	Ғаратпешё	айбнок	Еиыбناک		авоиб
Ғоибона	غائبانه	Ғоратзада	Ғаратзедё	айба	Еиыбе		авоид
Ғоят	غایت	Ғоратгар	Ғаратгар	ид	Еид		авоик
Ғоила	غائله	Ғоратгарӣ	Ғаратгарӣ	идона	Еидانه		авоик
Ғоя	غایه	Ғоричӣ Ғоричӣ	Ғаричӣ Ғаричӣ	идгоҳ идгах	Еидگاه Еидگاه		ивач
Ғой	غائی	Ғориқ	Ғарық	исоидуда	Еисائى دوده		} عود
Ғибаан	غبا	Ғоза	Ғазё	исавӣ	Еисوی		
Ғубор	غبار	Ғозӣ II	Ғазы	исо	} عيسى		уддубиз
Ғуборалод	غبارآلوده	Ғосиқ	Ғасық	исӣ			удсоз
Ғуборолуд	غبارولود	Ғош	Ғаш	исодам	Еисى دم		удсоз
Ғубоза	غبازه	Ғошия	Ғашиё	исокада	Еисى كده		удсӯз
Ғубоват	غباوت	Ғошиядор	Ғашиёдар	айш	Еиш		уддӣ I, II
Ғубро(ъ)	غبرا غبراء	Ғошиякаш	Ғашиёкаш	айш	Еиш		ур
Ғибта Ғибтат	غبطه غبطت	Ғосиб	Ғасыб	ишо II	Еиша II		аврот
Ғабғаб	غغبغ	Ғофир	Ғафир	айшобод	Еишآباد		аврот
Ғабн	غبن	Ғофил	Ғафил	айшафруз	Еишаافروز		авсач
Ғабук	غبوق	Ғофили	Ғафилӣ	айшпарвар	Еишپاروار		авсуж
Ғабӣ	غبي	Ғол	Ғал	айшронӣ	Еишرانی		иваз
Ғабин	غبين	Ғолиб	Ғалиб	айн I, II	} عين		авл I, II
Ғасс	غث	Ғолибан	Ғалиба	ин II			авн
Ғасаён	غثيان	Ғолибият	Ғалибият	айно	Еина		авис
Ғичак	غچک	Ғолук	Ғалок	айнусавр	Еинالثور		аҳд
Ғичакӣ	غچکی	Ғолидан	Ғалидан	айнулхаёт	Еинالحیات		аҳд
Ғад	غذ	Ғолия	Ғалиё	айнулъаён	Еинالعيان		аҳд
Ғаддор	غدار	Ғолияндуда	Ғалиёндудё	айнулкамол	Еинالکمال		аҳднома
Ғадоир	غداير	Ғолиябор	Ғалиёбар	айнуллаҳ	Еинالله		ухда
Ғадр	غدر	Ғолияборӣ	Ғалиёбарӣ	айнулмалаҳ	Еинالملح		ухуд I
Ғадрпеша	غدرپیشه	Ғолиябуӣ	Ғалиёбуӣ	айнулмуляқин	Еинاليقين		аёдат
Ғадрманд	غدرمند	Ғолиябез	Ғалиёбиз	айнак	Еинаک		} عیادت
Ғаданг	غدننگ	Ғолиядон	Ғалиёдан	айни	Еинى		
Ғадуд	غدود	Ғолиязулф	Ғалиёзулф	айнаин	Еинаين		иёдат
Ғадир	غدير	Ғолиясо(й)	Ғалиёса(й)	уюб	Еيوب		иёз
						аёр II иёр	} عيار
						айёр	
						айёрона	Еиаранё
						айёрпеша	Еиарپیشه

ғилоф	غلاف	ғажгов	غژگاو	ғаранг	غرنگ	ғадира ғадират	غديره غديرت
ғулола	غلاله	ғажговдум	غژگاودوم	ғарв	غرو	ғизо	غذا
ғулом	غلام	ғажм I, II	غژм I, II	ғарвоша	غرواشه	ғизе	غذى
ғуломона	غلامانه	ғажидан	غژидن	ғаруб	غروب	ғар	غر } ғир(p)
ғуломй	غلامى	ғассоқ ғасоқ	غساق	ғарур	غرور } ғурур	ғарро	
ғалбакан ғалбакин		ғассол	غسال	ғарра		غره } ғурра I, II	ғароб
	ғалаба	ғассола	غساله	ғарьёсанг	ғарьёсанг		ғаробулбайн
	ғалаба ғулапа	ғасақ	غساق	ғариб	غريب	ғаробат	غرابات
ғулба ғулпа	غلبه غلبه	ғасл	غسل	ғариб	غريب	ғаробранг	غرابرنگ
ғалтондан	غلتاندن	ғислин	غسلين	ғариб	غريب	ғароби	غرابى
ғалтидан	غلتيدن	ғаш(ш) I ғиш(ш)	غش } غش	ғариб	غريب	ғарора	غراه } ғирора
	ғалтидан	ғаш(ш) II		ғашо(ъ)	ғариба	غريبه	
	ғалич ғилч ғилач ғилач	ғашок	غشاك	ғариби	غريبي	ғарошидан	غراشيدن
ғулхона	غلخانه	ғашова ғашова	غشاه	ғаридан	غريدن	ғаромат	غرامت
ғалас	غلس	ғашта	غشته	ғариз	غريز	ғаран	غران
ғалат	غاط	ғашй	غشى	ғариза	غريزه	ғароиб	غرايب
ғалтондан	غلطاندن	ғасб	غصب	ғаризй	غريزى	ғарб	غرب
ғалатбинй	غلطبينى	ғусн	غصن	ғарик	غريق	ғарабо	غرابو
ғалтидан	غلطيدن	ғусса	غصه	ғарим	غريم	ғарбал	غربال
ғилзат	غلظت	ғазозат	غضاضت	ғарин	غرين	ғарбол ғарбол	غربال
ғулғул	غلغل	ғазаб	غضاب	ғарив	غريو	ғарбат	غربت
ғалғлстан	غلغلستان	ғазбан	غضبان	ғаривон	غريوان	ғарбатзада	غربت زده
ғулғулистон ғулғулситон		ғазруф	غضروف	ғаривидан	غريويدن	ғарбатгирой	غربت گراى
ғулғула	غلغله	ғазанфар	غضنفر	ғуз	غوز	ғарби	غربى
ғилғилч	غلغليچ	ғазуб	غضوب	ғазо	غزا	ғарчағй	غرچاغي
ғилғилчғах	غلغليچ گه	ғазу	غظ	ғазорат	غزارت	ғарча	غرچه
ғалақ	غلق	ғито(ъ)	غطا غطاء	ғазорат	غزارت	ғард	غرد
ғалақа	غلقه	ғитриф	غطريف	ғазол	غزال } ғизол	ғарр	غرر
ғалмон I, II	غلمان I, II	ғатит	غطيط	ғазолвор		غزالوار	ғарс I, II
ғалув(в) ғулу	غلو	ғаффор	غفار	ғазола	غزاله	ғарш	غرش } ғурриш
ғулво	غلوا	ғаффоруззунуб	غفارالذئوب	ғазал	غزل } ғазл	ғараз	
ғулуввот	غلوات	ғаффорй	غفارى	ғазалхон		غزالخون	ғарғара
ғалуб	غلوب	ғафч ғафч	غفچ غفچ	ғазалгуй	غزالگوى	ғарф	غرف
ғулул	غلول	ғафлат	غفلت	ғазалиёт	غزالىت	ғарфа	غرفه
ғалла ғала	غله	ғафлатпараст	غفلت پرست	ғазв	غزو	ғарқ	غرق
ғалладон ғаладон	غله دان	ғафлатй	غفلتى	ғазавот	غزوات	ғарқоб	غرقاب
ғалаён	غليان	ғафур	غفور	ғазва	غزوه	ғарқа	غرچه
ғализ	غليظ	ғуфа ғуффа	غفه } ғаффа	ғаж	غژ	ғарм I, II	غرم I, II
ғализй	غليظى	ғаффа		ғафир	ғажб	غژب	ғарамо
ғалил	غليل	ғил(л)	غل } ғул II ғулл	ғажгау	غژغاو	ғармач	غرمچ
ғаливож ғаливож		ғул		ғажговдум	ғажгаудум	غژغاودوم	ғаран
ғам	غم	ғало	غلا	ғажған	غژغان	ғарунба	غرونبا
ғаммоз	غماز	ғалот	غلات	ғажжак	غژجك	ғарунбидан	غرونبیدن
ғаммоза	غمازه	ғилоз	غلاظ	ғажжакй	غژجكى	ғарранда	غرونده

форис } فارس	ғулхона } غولخانه	ғанчор } غنچار	ғамолуда } غمآلوده
форисй } فارسى	ғўла } غوله	ғанчол } غنچال	ғамом } غمام
форсй } فارسى	ғўладор } غوله دار	ғанча } غنچه	ғамомосо } غماموسا
фориг } فارغ	ғўлин } غولين	ғунча I, II } غنچه	ғамон } غمان
форигулбол } فارغ البال	ғавй } غوى	ғунчасон } غنچەسان	ғаманчомй } غمانچامى
форигбол } فارغ بال	ғай(й) } غى	ғунчаваш } غنچهوش	ғамандуз } غماندوز
форигдил } فارغ دل	ғиёс } غيات	ғунда } غنده	ғамандеш } غماندەش
форигдилй } فارغ دلى	ғайб } غيب	ғанг I, II, III } غنگ	ғампардоз } غمپرداز
форик } فارق	ғайбат I, II } غيبت	ғанам } غنم	ғампараст } غمپرست
форуқ } فاروق	ғи(й)бат } غي(ب)ت	ғнодн ғноидн } غنودن غنويدن	ғамперор } غمپرور
фожд фожа } فاجه فاجه	ғайбдон } غيبدان	ғунудан ғанавидан } غنودان غاناويدان	ғампарвард ғампарвард ғампар-варда
фождидан } فاجيدان	ғайбдонй } غيبدانى	ғунна } غنه	ғамхона } غمخانه
фосид } فاسد	ғайбнамо(й) } غيبناما(ى)	ғанй } غنى	ғамхор ғамхора ғамхур } غمخور غمخواره غمخور
фосиқ } فاسق	ғайба } غيبه	ғаним } غنيم	ғамхорй } غمخورى
фош } فاش	ғайбй } غيبى	ғанимат } غنيمات	ғамд } غمد
фосила } فاصله	ғайс } غيث	ғав } غو	ғамдиде } غمدیده
фозех } فاضح	ғецидан } غيجيدان	ғавошй } غواشى	ғамр } غمر
фозил } فاضل	ғайр } غير	ғаввос } غواص	ғамрот } غمرات
фозилот } فاضلات	ғайрат } غيرت	ғаввосй } غواصى	ғамра } غمره
фозила } فاضله	ғайрухум } غيرخوم	ғавомиз } غواميز	ғамри } غمري
фотир II } فاطر	ғежидан } غيجيدان	ғавон } غوان	ғамри ғамри ғамри } غمري غمري غمري
фоил } فاعل	ғеша } غيشه	ғавонй } غوانى	ғамз } غمز
фофо } فافو	ғайз I } غيظ	ғавоят } غوايت	ғамзидо(й) } غمزدا(ى)
фоқа фоқат } فاقه فاقت	ғайз II } غيظ	ғавоил } غوايل	ғамзада } غمزده
фоқиҳа } فاقه	ғайм } غيم	ғавот } غوت	ғамзаде } غمزده
фол } فال	ғев } غيو	ғута ғута } غوته	ғамзазан } غمزەزن
фолич } فالج	ғеюс } غيوس	ғутахорй ғутахорй } غوته خورى	ғамзазанй } غمزەزنى
фолиқуласбох } فالق الاصباح	ғеюр } غيور	ғавс I } غوت	ғамфарчом } غمفرچام
фолгуй } فال گوى		ғавс II } غوت	ғамфасуде } غمفارسوده
фом I, II } فام		ғавр } غور	ғамфасуд ғамфасуда
фааммо } فاما		ғура ғура } غوره	ғамкоҳ } غمکاه
фонус } فانوس	ф } ف	ғўза } غوزه	ғамгазида } غمگزيده
фона } فانه	фо } فاء	ғўш I, II } غوش	ғамгусор } غمگسار
фонй } فانى	фотех } فاتح	ғўшо I, II } غوشا	ғамгин } غمگين
фониз фонид } فانيد فانيد	фатех фатехт } فاتح فاتحت	ғавшод } غوشاد	ғамнок } غمناک
фония } فانیه	фотир I } فاتر	ғўшод } غوشاد	ғамнома } غمنامه
фонит } فائت	фотик } فاتق	ғўшой } غوشاى	ғумум } غموم
фоех } فائح	фочир } فاجر	ғўшт } غوشت	ғамй } غمى
фоиха } فايحه	фочира } فاجره	ғавс II } غوص	ғамин } غمين
фонда } فائده	фочш } فاحش	ғута ғута } غوطه	ған } غن
фондаманд } فائدهمند	фохиша I, II } فاحشه	ғуطة хуарй } غوطه خوارى	ғано } غنا
фоиз II } فائز	фохта } فاخته	ғутахорй ғутахорй } غوتاخورى غوتاخورى	ғино } غنا
фоиз I } فائض	фохтачехр } فاخته چهر	ғавго } غوغا	ғаноим } غنائم
фоиқ } فائق	фохтагун } فاخته گون	ғук ғук } غوك	ғанч I, II } غنچ
фабиҳа } فبها	фохир } فاجر	ғул I } غول	ғанч II } غنچ
фаттох } فاتح	фохира } فاجره	ғул } غول	

фартуд	фарохравӣ	فوحش	фитода
фартур	фарохсухан	فوحشا	фитодазақан
фарс	فراخوانا (й)	فوحل	фаттак
фараҷ	фарохур	فوحلى	фатолидан фитолидан
фарҷ	фароҳӣ	فوحم II	фаттон
фарҷом	фароҳӣ фароҳӣ гә	فوحوا	фатовӣ
фарҷомгоҳ	фароҳӣгоҳ фароҳӣгах	فوحول	фатх
фурча	фирор	فوحوى	фатхулбоб
фараҷӣ	фарорун	فوح (x)	фитрок
фарах I	фароз	фохамат	фатрат I, II фитрат I, II
фарахафзо	фарозанда	фохр	фатқ
фарҳон	фарозӣ	фохрварӣ	фитан II
фарахбахш	фарозидан	фохридан	фитне
фарҳат	фиросат	фохфара	фитнеагин
фараҳманд	фиростук	фохфури	фитнеангез
фараҳнок	фаросих	фохам фохм	фитначу
фарх	фирош	фохмидан	фитнеза
фаррух	фаррош	фохн фохн	фитнасоз
фаррухахтар	фароштан	фодо	фитнасигол
фарҳор	фарошхона	фодоқ фодоқа	фитнасанҷ
фарҳордес	фаррошӣ	фодомат	фитнаамал
фарҳорӣ	фароғ	фодойгон	фитнегар
фаррухпай	фароғ	фодой	фитнегарӣ
фаррухтабор	фароғат	фодфад	фитнанишон
фарахч	фароғатхона	фодавӣ	фатво
фаррухруз	фироқ	фодавиёна	футувват
фарҳаста	фироқнаме	фодӣ фиде	футуҳ
фаррухсиришт	фироқнаме фироқнаме	фидея	футуҳот
фароҳша	фаромуш фаромушт	фодолик	футур
фаррухфол	фаромушти	фарр I, II	фатвӣ
фаррухқадам	фаромуш	фар (p)	фатӣ фато
фаррухлиқо	фаромушпеша	фаро	фатил
фарҳанҷ	фаромушқор	фарот	фатиле
фарҳундагӣ	фаромушқорӣ	фаротар	фатилатуссуфра
фарҳунда	фаромушӣ	фарочанг	фаҷо
фарҳундапай	фаровон	фароҳ	фучҷор
фарҳундахӯй	фаровонсухан	фароҳа	фучҷоат фаҷҷоат
фарҳундарой	фаровоншикеб	фароҳа фароҳа	фаҷр
фарҳундатолё	фароҳам	фароҳабруй фароҳабруви	фаҷара
фарҳундазм	фароиз	фароҳостин	фучғич
фарҳундафол	фарбеҳ	фароҳбол	фучҷор
фарҳундафоли	фарбеҳтан	фароҳбин	фаҷӣ
фарҳундафарҷом	фарбеҳӣ	фароҳдоман	фаҷиат
фарҳундакеш	фарбӣ	фароҳдасти	фучғич
фарҳундалиқо	фартут	фароҳдил	фаҳшош
	фартутсар	фароҳрав	фаҳвоӣ

фурӯгузошт	фармушкар	فرشته خو	فرخ نژاد
фурӯмондагӣ	фармушкорӣ	фариштахӯ фариштахӯ	фаррухнажод фаррухнажод
фурӯмонда	фармушӣ	فرشته نهاد	фаррухнаҳод
фурӯмоя фирӯмоя	фарнод	фариштаниҳод фариштаниҳод	фарҳав
фурӯхида фарӯҳида	фарнос	фурсат	фарҳаҷ
фарвиз	фарноҷ	фарз	фарруҳӣ
фарах II фара фарех	фаранг	фарза	фард
фирех	фарангӣ	фарзад фурзат	фардо
фарра	фарангӣ	фарзат	фардан
фарҳахтан	фирнӣ	фарғ	фардбӣт
фарҳахта	фуро	фарғ	фардрав
фарҳаст	фарвор	фарғавн	фарднӯа
фарраманд	фуроистагӣ	фарғавнӣ	фирдавс
фарханҷ	фуроиста	фарғар	фирдавсру
фарҳанҷидан	фурӯбаста	фарғардан	фардӣ
фарҳанг	фурӯтан	фарғанд	фардиёт
фарҳангӣ	фурӯтани	фарғандвор	фарзом
фарраҳӣ	фурӯҷ	фарғеш	фарзон
фарҳехтан	фурӯхт	фарфар	фарзанагӣ
фарӣ	фурӯхтан I фирӯхтан	фирфира	фарзана
фаръёд	фурӯхтан II	фурӯр	фарзод
фаръёдхон	фурӯд фурӯд	фарқ I, II	фарзанд
фаръёдхоҳ	фурӯдхона	фирак	фарзандӣ
фаръёдрас	фурӯдаст	фурқон	фарзин
фиреб	фурӯдӣ фурӯдӣ	фурқат	фарзинбанд
фиребо	фарвадин	фурқад	фарзинваш
фиребобод	фурӯдин	фурқидин фурқидан	фарҷ
фиребофарин	фарвардин	фурқадӣ фарқадон	фарас
фиребидан	фарваз	фурқе	фурс
фарид	фурӯз	фурқан	фурсон
фурӯдон	фурӯзон	фурқанд	фурсаидан
фаредунфар фиредунфар	фурӯзанда	фурқандан	фурсаб фурсаб
фаредунӣ фиредунӣ	фурӯзандабахт	фарам	фурстодан
фареш	фурӯзандабӯхт	фармон	фуристода
фарешум	фурӯзандабӯхт	фармонбар	фуристе
фариза	фурӯзандабӯхт	фармонбарӣ	фурсах
фурӯфтн	фурӯзандабӯхт	фармонпазир	фурсаранӣ
фарик	фурӯзандабӯхт	фармондеҳ	фурсанафа
фарикайн	фурӯзандабӯхт	фармондеҳӣ	фурсанг
фаря	фурӯзандабӯхт	фармонраво	фурсангсор
фзак фзак	фурӯзандабӯхт	фармонфармо(ӣ)	фурсанӯҳода
фзайш	фурӯзандабӯхт	фармонфармо(ӣ)	фурсодагӣ
фзайнда	фурӯзандабӯхт	фармонгузор	фурсодан
фзайндан	фурӯзандабӯхт	фармоннишӣ	фурсӣ
фзаъ	фурӯзандабӯхт	фармушӣ	фурш
фзуд	фурӯзандабӯхт	фурӯд	фуршгӣ
	фурӯзандабӯхт	фурӯш	фуршгӣ фуршгӣ
	фурӯзандабӯхт	фурӯшанда	фуршгӣ фуршгӣ
	фурӯзандабӯхт	фурӯҷ	
	фурӯзандабӯхт	фурӯғ	
	фурӯзандабӯхт	фурӯғин	
	фурӯзандабӯхт	фурӯғбахш	
	фурӯзандабӯхт	фурӯғмандӣ	
	фурӯзандабӯхт	фурӯғкаш	

фалохан фалохун	فلاخن	фатнат	فطنت	фасиле Ғе фасиле Ғе	фузудағӣ
фалода	فلاده	фитнат	فطنت	фасилағоҳ фасилағоҳ	фузудан
фалосифа	فلاسفه	фатир	فطير	фаш I, II	фузун
фалосанг	فلاسنك	фазозат	فظاظة	фуш	фузунӣ
фалотун	فلاطون	фаъол	فعال	фишор фашор	фажок
фалотунҳикмат	فلاطون حكمت	фиол	فيول	фушор	фзағин
фалотунсират	فلاطون سيرت	феъл	فعل	фишордан	фажғанд
фаллоқ	فلاق	феълӣ	فعلی	фшақш	фажа
фалокат	فلاكت	фағ фуғ	فغ	фшандн фшанидн	фасод
фалокатӣ	فلاكتی	фағок фуғок	فغاك	фшурдн фшурдн	фасодпазир
фулон	فلان	фиган	فغان	фас(с)	фасодат
фулонак	فلانك	фигистон	فغيستان	фасоҳат	фасор
фулонӣ	فلانی	фағфур	فغفور	фасод	фасороҳихта
фалч	فلج	фағанд	فغند	фусаҳо	фуссоқ
фалх фалах	فلخ	фағвора	فغواره	фасд	фасон I, II
фалхам	فلخه	фағъёз	فغياز	фасл	фсангар
фаларз	فلرز	фуққоъ фуқоъ	فقاق	фасл улхитоб	фсане
фаларзанг	فلرزنگ	фуққоӣ фуқоӣ	فقاقی	фаслак	фсонапардоз
филиз(з)	فلز	фақоҳат	فقاھت	фусус	фсонаҳон
филиззот	فلزات	фақд	فقد	фусул	фсонасаро(ӣ)
фалс	فلس	фукдон	فقدان	фасех II	фсонашумор
фалсафа	فلسفه	фақр	فقر	фасех улсан	фустуқ фустақ
фалсафӣ	فلسفی	фуқаро	فقرا	фасехат	фусҳат
фалғанд	فلغند	фуқрот	فقرات	фасил	фсх
филфил	फल	фуқра	فقره	фазо	фсурдан
фалақ I, II	فلق	фуққаз фуқаз	فقع	фазоҳат	фсурдгӣ
фалқ	فلق	фуққ	فقه	фузал	фсурдағӣ
фалақ	فلق	фуқаҳо	فقها	фузола	фсурда
фалак	فلک	фуқӣ	فقی	фазоех	фсурдедл
фулк	فلک	фуқир	فقير	фузал	фсурдадил
фалакулмухит	فلک المحيط	фақирӣ	فقيری	фузало	фсқ
фалакпаймо	فلک پيما	фақие	فقيه	фузало	фусақо
фалактоз	فلک تاز	фкаҳт	فکاھت	фузало	фасақа
фалактавон	فلک توان	фкара	فكار	фузало	фсан
фалаксо(ӣ)	فلک سا(ی)	фкар	فکر	фузуҳ	фсус
фалакмартаба	فلک مرتبه	фкар	فکر	фузул	фсус
фалаквор	فلک وار	фкрат	فکرت	фузули	фсус
фалакӣ	فلکی	фкандн	فکندن	фузза	фсун
фалмохан	فلماخن	факайф	فکایف	фузза	фсунпардоз
фулус	فلوس	фигор	فگار	фузза	фсунхар
фулунӣ	فلونی	фагона	فگانه	фузза	фсунҳон
фулуниё	فلونیة	фигандн	فگندن	фузза	фсунҳонӣ
фалла	فله	фиганда	فگنده	физза	фсех I
фалево	فلیو	фалочарам	فلاجر	физза	фсех улфазо
фам	فم	фалох	فلاح	физза	фсех улсалк
фаммуласад	فم الاسد	фалоҳат	فلاحت	физза	фсех улмасолик
фан(н)	فن	фалоҳатӣ	فلاحتی	физза	фсиле
фано	فنا			физза	

қосид	قاصد	қосидан	قاصدا	қосир	قاصر	қосиротуттарф	قاصرات الطرف	қосирбаён	قاصريان	қосирҳиммат	قاصرهمت	қосй II	قاصى II	қозй	قاصى	қозиюлҳочот	قاصى الحاجات	қозиюлқузот	قاصى القضات	қозиюлқузотй	قاصى القضاتى	қозихона	قاصى خانه	қотиба	قاطبه	қотир II, III	قاطر II, III	қотеть	قاطع	қотетьуласбоб	قاطع الاسباب	қотетьуттариқ	قاطع الطريق	қотиа	قاطعہ	қотин	قطن	қоъ	قاع	қонд II	قاعد II	қоида	قاعده	қоф I, II	قاف I, II	қофила	قافله	қофиласолор	قافلہسالار	қофия	قافيه	қофияхон	قافيهخوان	қофиясанҷ	قافيهسنج	қофиясанҷй	قافيهسنجى	қоқ	قاق	қоқум	قاقم	қоқумнамой	قاقم نماى	қоқмиши	قاقميشى	қол	قال	қолаб қолиб	قالب قوليب	қолибтиҳй	قالبتهى	қолабқорй	قالبكارى	қолат	قالت	қола-қола	قال قال	қоли I, II	قالى I, II	қолибоф	قالى باف	қолича	قالىچہ	қолишинос	قالىشناس	қолин	قالين	қолиншинос	قالينشناس	қом	قام	қимобаъд	فى مابعد	қинафсиламр	فى نفس الامر	қинафсиҳи	فى نفسه	қиюл	فيول	қиа	فيه	қие (и)	فيه (ي)	қ	ق	қоон	قآن	қоб	قاب	қоббозй	قاب بازى	қобиз	قايض	қоба-қавсайн	قاب قوسين	қобил I	قابل I	қобила	قابله	қобили I, II	قابلى I, II	қобили (й)ят	قابليت (ي)ات	қобу	قابو	қобил II	قاييل II	қотир I	قاطر I	қотил	قاتل	қотим	قاتم	қодир	قادر	қодирандоз	قادرانداز	қодирдаст	قادر دست	қодирй	قادرى	қодим	قادم	қозурот	قازورات	қозура	قازوره	қор I, II	قار I, II	қорех	قارخ	қориа	قارعه	қорура	قاروره	қорурадон	قاروره دان	қорун	قارون	қорунй	قارونى	қорй	قارى	қоз	قاز	қозҷаранй	قازچرانى	қозғон	قازغان	қозғир	قازگير	қосит	قاسط	қосим	قاسم	қосй I	قاسى I	фаҳҳод	فهاد	фаҳд	فهد	фехрис	فهرس	фехрист фехраст	فهرست فخرست	фәҳм I	فهم I	фәҳмидан	فهميدان	фүҳуд	فهود	фүҳум	فهوم	фи	فى	фиар	فيار	фиъз	فياض	фиал	فيال	фи-таъхир	فى التاخير	филҷумла	فى الجملة	фи-ҳал	فى الحال	фи-ҳақиқат	فى الحقيقة	фи-фавр	فى الفور	филмасал	فى المثل	фи-воқеъ	فى الواقع	фиатайн	فئتين	фиҳ	فیح	фируз	فيروز	фирузбахт	فيروزباخت	фирузчанг	فيروزچنگ	фирузрой	فيروزراى	фирузъазм	فيروزعزم	фирузгар	فيروزگر	фирузгашт	فيروزگشت	фирузманд	فيروزمند	фирузе	فيروزه	фирузеҷашм	فيروزهچشم	фирузафом	فيروزهفام	фирузағун	فيروزهگون	фирузй фирузй	فيروزى فروزى	фирун	فيرون	фиصال	فيصل	фиъз	فيض	фиъзон	فيضان	фиъзбахши	فيضبخشى	фиъзпарвар	فيضپرور	фил	فيل	филбанд	فيل بند	филласуф	فيللاسوف	фялк	فيالك	филғир	فيلگير	филмард	فيلمرد	фаноҳона	فناخانه	фанд	فند	фундук	فندق	фундуқй	فندقى	фанфуруш	فن فروش	фанак	فنک	фанакпӯш	فنکپوش	фанан	فنان	фунудан	فندوقان	фунун	فنون	фавот	فوات	фавотех	فواتح	фавоҳиш	فواحش	фуод	فواد	фавора	فواره	фавозл I, II	فواضل I, II	фувоқ	فواق	фавокех	فواکه	фавоит	فوايت	фавоёх	فوايج	фавоид	فوائد	фавт	فوت	фута фута	فوتا فوتا	футабоф футабоф	فوتا باف فوتا باف	футарабо футарабо	فوتارابو فوتارابو	фавтидан	فوتيدان	фавҷ	فوج	фавҷдор	فوجدار	фавҳ	فوج	фавахот	فواحات	фавр	فور	фаврат	فورت	фавз	فوز	фүзидан	فوزيدان	фупте	فوطه فوتا	фуптебаф	فوطه باف فوتا باف	фупте-риба	فوطه ربا فوتارابو	фавқ	فوق	фавқуттамом	فوق التمام	фавқулҳад(д)	فوق الحد (د)	фавқулфавқ	فوق الفوق	фавқулмаъҳуд	فوق المعهود	фавқй(й)ят	فوقيت (ي)ات	фугон	فوغان	фулод	فولاد	фулодбозу	فولادبازو
-------	------	---------	-------	-------	------	---------------	--------------	-----------	---------	-------------	---------	---------	---------	------	------	-------------	--------------	-------------	-------------	--------------	--------------	----------	-----------	--------	-------	---------------	--------------	--------	------	---------------	--------------	---------------	-------------	-------	-------	-------	-----	-----	-----	---------	---------	-------	-------	-----------	-----------	--------	-------	-------------	------------	-------	-------	----------	-----------	-----------	----------	------------	-----------	-----	-----	-------	------	------------	-----------	---------	---------	-----	-----	--------------	-------------	-----------	---------	-----------	----------	-------	------	-----------	---------	------------	------------	---------	----------	--------	--------	-----------	----------	-------	-------	------------	-----------	-----	-----	----------	----------	-------------	--------------	-----------	---------	------	------	-----	-----	---------	---------	---	---	------	-----	-----	-----	---------	----------	-------	------	--------------	-----------	---------	--------	--------	-------	--------------	-------------	--------------	--------------	------	------	----------	----------	---------	--------	-------	------	-------	------	-------	------	------------	-----------	-----------	----------	--------	-------	-------	------	---------	---------	--------	--------	-----------	-----------	-------	------	-------	-------	--------	--------	-----------	------------	-------	-------	--------	--------	------	------	-----	-----	-----------	----------	--------	--------	--------	--------	-------	------	-------	------	--------	--------	--------	------	------	-----	--------	------	------------------	--------------	--------	-------	----------	---------	-------	------	-------	------	----	----	------	------	------	------	------	------	-----------	------------	----------	-----------	--------	----------	------------	------------	---------	----------	----------	----------	----------	-----------	---------	-------	-----	-----	-------	-------	-----------	-----------	-----------	----------	----------	----------	-----------	----------	----------	---------	-----------	----------	-----------	----------	--------	--------	------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	----------------	---------------	-------	-------	-------	------	------	-----	--------	-------	-----------	---------	------------	---------	-----	-----	---------	---------	----------	----------	------	-------	--------	--------	---------	--------	----------	---------	------	-----	--------	------	---------	-------	----------	---------	-------	-----	----------	--------	-------	------	---------	---------	-------	------	-------	------	---------	-------	---------	-------	------	------	--------	-------	--------------	-------------	-------	------	---------	-------	--------	-------	--------	-------	--------	-------	------	-----	------------	------------	------------------	--------------------	--------------------	--------------------	----------	---------	------	-----	---------	--------	------	-----	---------	--------	------	-----	--------	------	------	-----	---------	---------	-------	------------	----------	--------------------	------------	--------------------	------	-----	-------------	------------	--------------	--------------	------------	-----------	--------------	-------------	------------	-------------	-------	-------	-------	-------	-----------	-----------

қуро	қаб	қуббара	قامت
қироб	қабас	қабас	قامت آرائى
қаробот	қабз	қабз	قامع
қаробат	қабзулвусул	قبض الوصول	قاموس
қар(р)оба	қабза	قبضه	قامت I
қаробапардоз	қабзият	قبضيت	قامتین
қаробақаш	қабт қубт	قبط قبط	قامت II
қаробин	қабти қубти	قبطى قبطى	قامع
қурод	қабтия қубтия	قبطيه قبطيه	قامون I, II
қарор	қабъ	قبع	قامونان
қарободӣ	қабак	قبق	قامونپاراستى
қаробаш	қабл	قابل	قامونزن
қароргоҳ	қибал	قبيل	قامونтиروز
қарорӣ	қубул	قبول	قامونгузор
қаросунқур	қибла	قبيله	قامونгузорى
қуроза	қубла	قبيله زن	قاموننامه
қурак	қиблазан	قبيله زن	قاموننواز
қуракӯл	қиблағоҳ	قبيله گه	قامونى I, II
қуракӯлӣ	қибланамо	قبيله نما	قامى
қурамита	қибланамоёнда	قبيله نماينده	قامير
қураъон	қубур	قبور	قاميره
қуран I, II	қабул	قبول	قامه
қуранот	қубба	قبه	قامد I
қуравул	қабех	قبیح	قامل
қуравулбегӣ	қабехулваҷ	قبیح الوجه	قامم
қуравулхона	қабех	قبیحه	قامالملیل
қуравулсавор	қабил	قبيل	قامانداز
қуравина	қабиле қабиле	قبيله قبيلة	قاممقام
қураот	қап(п)он	قپان	قاممه
қураин I	қитол	قیتال	قامى
қураин II	қаттол	قیتال	قابو
қураб, қурб	қаттолвазъ	قیتال وضع	قابوب
қурна	қатик	قیتق	قابوپوش
қурбон	қатл	قیتل	قابохат
қурбон	қатул	قیتول	قابود
қурбан	қатиб	قیتیب	قابола
қурбангоҳ қурбангоҳ	қатил	قیتیل	قابонамад
қурбонгоҳ қурбонгоҳ	қатиссо	قیتسا	قابох
қурбонӣ	қуч	قیتچ	قابох
қурбат	қажба	قیتجه	قابох
қурбат	қажт	قیتط	قابوил
қурбус	қажтобод	قیتط آباد	قابулғарз
қурба	қажтонӣ	قیتطانى	قابوлислом
қурбо	қажтсол	قیتطسال	قابч
қурбус	қажтистон	قیتطستان	قابчоқ
қурт	қажти	قیتطى	قابч
қуррат	қажф	قیتطى	قابح
			قابح

катор китор қатора	قطار قطاره	кашав	قشو	қариҳа қариҳат	قریحه قریحت	қурратулъайн	قرةالعین
каториқ	قطاریق	қашур	قشور	қарир	قریر	қурҳат	قرحة
қутос	قطاس	қушур	قشور	қурайш	قرایش	қурҳатуссадр	قرحة الصدر
қатоъ	قطاع	қассоб	قصاب	қарин	قرین	қарҳа	قرحه
қаттоъ		қассобшикан	قصابشکن	қариндош	قریندش	қирад	قرد
қуттоъ		қасоба	قصابه	қарина I, II	قرینه I, II	қирада	قرده
қуттон	قطان	қасобабанд	قصابه بند	қария қарья	قریه قاریه	қурс	قرص
қатонф	قطائف قطایف	қассобй	قصابی	қаз(з)	قز(ز)	қурсе	قرصه
қутб	قطب	қуссод	قصاصد	қазоған(д)	قزاغن قزاغند	қарз	قرض
қутр	قطر	қисор	قصور	қазоқ	قزاق	қарзхоҳ	قرضخواه
қатарот	قطرات	қассор	قصاصر	қзагн қзагнд	قزاقن قزاقند	қарздор	قرضدار
қатрон	قطران	қисорат қасорат	قصاصر قصاصرات	қазон	قزان	қирт	قیرت
қатронқабо	قطران قبا	қусоро	قصوری	қузах	قزخ	қурт	قیرط
қатронй	قطرانی	қасос I, II	قصاص I, II	қазая	قزاع		
қатра	قطره	қисос	قصاص	қазил	قزیل	қартабон	قیرتابان
қатрадузд	قطره دزد	қассос	قصاصس	қазиләк	قزلیاک	қурта I, II	قیرته I, II
қатразан	قطره زن	қасонд	قصاصد	қазилбош	قزیلباش	қиртайн	قیرتاین
қатразарф	قطره ظرف	қасаб I, II	قصاص I, II	қазилпичоқ	قزیلپچاق	қарь	قیرع
қатрафишон	قطره فشان	қасабуш	قصاصپوش	қазилч	قزیلچ	қурья	قیرعه
қатзан	قطرن	қасаббоф	قصاصبوف	қазилшоҳ	قزیلشاه	қуръазан	قیرعزن
қатъ	قطع	қасабнигор	قصاصنیگار	қазилшоҳй	قزیلشاهی	қурғон	قیرغان
қатъо	قطعا	қасаба I, II	قصاصه I, II	қассом	قصاصم	қирфа	قیرفه
қатъан	قطعا	қасд	قصاصد	қасома	قصاصمه	қарқаф	قیرقف
қитаот	قطعات	қасдан	قصاصدان	қасоват	قصاصوات	қарқафулмасоғ	قیرقف المصاغ
қитъа	قطعه	қаср II, III	قصاصر II, III	қастав	قصاصتو	қарқафа	قیرقفه
қитъият	قطعیات	қисас	قصاصس	қаср I	قصاصر I	қарқубй қурқубй	قیرقوبی قیرقوبی
қитмир	قطمیر	қисас	قصاصس	қасран	قصاصرا	қирмиз	قیرمز
қути	قطن	қусур I, II	قصاصور I, II	қасри	قصاصری	қирмизй	قیرمزی
қатуъ	قطوع	қусво	قصاصوی	қист	قصاصط	қармат	قیرمط
қатеъ	قطیع	қисса	قصاصه	қуст	قصاصط	қарматй	قیرمطی
қатиф қатифа	قطیفه قطیفه	қиссаовар	قصاصوار	қистос қустос	قصاصتوس قصاصتوس	қарн I, II	قیرن I, II
қад	قعد	қиссапардоз	قصاصپرداز	қасқилдоқ	قصاصقلداق		
қадда	قعدہ	қиссахон	قصاصخون	қасам	قصاصم	қарват	قیرواط
қадр	قعدر	қасиб	قصاصیب	қасм	قصاصم	қаруҳ	قیروھ
қадъқаа	قعدقه	қасида	قصاصیده	қасмат	قصاصمت	қаруш	قیروش
қууд	قعود	қасир	قصاصیر	қасматхур	قصاصماتخور	қаруқ	قیروقر
қуур	قعود	қасил	قصاصیل	қасамия	قصاصمیه	қарун I, II	قیرون I, II
қар	قعر	қазо	قصاصه	қасват	قصاصوت	қару	قیرو
қафо	قفا	қазоосо	قصاصوسا	қиссис	قصاصیس	қарасунқур	قیرسنقر
қафохорағй	قفاخوارگی	қузот	قصاصوات	қисим	قصاصیم	қариб	قیریب
қафохора	قفاخواره	қазоё	قصاصه	қашшоқ	قصاصشاق	қариб алартаһал	قیریب الارتحال
қафохурда	قفاخوردہ	қузбон қизбон	قصاصبن قصاصبن	қашр	قصاصشر	қарибулиртиҳол	قیریبولیرتیحول
қифор I, II	قفاور I, II	қазиб	قصاصیب	қашқарй	قصاصقاری	қарибуссин	قیریب السن
қафогоҳ	قفاگاه	қазибә	قصاصبه قصاصیه	қашқалдоқ	قصاصقلداق	қарибулфаҳм	قیریب الفهم
қафогир	قفاگیر	қат(т)	قاصت	қашқа	قصاصقه	қарият	قیریت
қифчоқ	قفاچاق	қато	قاصا	қашлоқ	قصاصلاق		

қаввоси } قواسى
 қавозиб } قواضب
 қавонд } قواعد
 қавофил } قوافل
 қавофи } قوافى
 қаввол } قوال
 қаволиб } قوالب
 қавволбанд } قوال بند
 қаввом } قوام
 қавом } قوام
 қивом } قوام
 қивомшикаста } قوامشكسته
 қавонин } قوانين
 қавоим } قوايم
 қубчур } قوجور
 қувват } قوت
 қут } قوت
 қутпазир } قوت پذير
 қўч } قوچ
 қавад } قواد
 қавд } قواد
 қавдкаш } قودكش
 қўрчи||қурчи } قورچى||قورچى
 қурған } قورغان
 қавс } قوس
 қавса } قوسه
 қавси } قوسى
 қавсайн } قوسين
 қуш } قوش
 қуш } قوش
 қушбегй } قوشبىگى
 қушбегй } قوشبىگى
 қушчи } قوشچى
 қушун } قوشون
 қавсар||қавсара } قوصرا||قوصره
 қўқа } قوقه
 қавл } قول
 қул } قول
 қуланч||қулинч } قولنچ
 қулун } قولون
 қавм } قوم
 қўнуш } قونوش
 қувва } قوه
 қавй } قوى
 қавибозу } قوبىبازو
 қавибол } قوبىبال

қамл } قامل
 қуммал } قامل
 қамис } قميص
 қанот } قنات
 қаннод } قناد
 қанодил } قناديل
 қанор } قنار
 қанора } قناره
 қанотир } قناتير
 қиноъ } قناع
 қаноат } قناعت
 қанофиз } قنافت
 қанд } قند
 қандпарасти } قندپرست
 қандчай } قندچاى
 қандхо } قندخا
 қандханд } قندخاند
 қандхў } قندخو
 қундиз } قندز
 қундуз } قندز
 қундузмижгон } قندزмиژگان
 қандлаб } قندلب
 қандил||қиндил } قنديل||قنديل
 қандин } قندين
 қинтор } قنطار
 қантара } قنطراه
 қантары } قنطراى
 қунфуз||қунфаз } قنفض||قنفاذ
 қунуқ } قنق
 қанавот } قنوات
 қунут I } قنوت I
 қунут II } قنوت II
 қануъ } قنوع
 қунуъ } قنوع
 қанина ||қинина ||қанинат ||қини-
 нат } قانىنا
 қав } قوا
 қу } قوا
 қуво } قوا
 қавобиз } قوابيض
 қаввод } قواد
 қаввода } قواده
 қавора||қавора } قواوه
 қаворир } قواوير
 қаввос } قواس

қалақ } قلاق
 қул-қул } قائل
 қулал } قائل
 қалам } قلم
 қалмош||қулмош } قلماش
 қалмтарош } قلمتاروش
 қаламдон } قلمدان
 қаламрав } قلمرو
 қаламзан } قلمزن
 қаламкор } قلمكار
 қаламкаш } قلمكاش
 қалами } قلمى
 қалндар } قلندار
 қалндармашраб } قلندرمشرب
 қалндарй } قلندراى
 қалансува } قلنسووه
 қулла } قله
 қулай } قلى
 қальё } قليا
 қалил } قليل
 қалил-улбақо } قليلالباقو
 қальё } قليه
 қум } قم
 қуммо } قوما
 қимор } قمار
 қиморбоз } قمارباز
 қиморбозй } قماربازى
 қиморпеша } قمارپيشه
 қиморхона } قمارخانه
 қуморй||қаморй } قمارى||قمارى
 қумош } قماش
 қимот } قماط
 қумома||қумомат } قمامه||قمامه
 қамчин||қамчй } قمچين||قمچى
 қамар } قمر
 қамарулмуқаннаъ } قمارالمقنع
 қамарон } قماران
 қамарчабин } قمارچابن
 қамарсо } قمارسو
 қамарманзар } قمارمنظر
 қамарй } قمارى
 қумрй } قمرى
 қамарайн } قماراين
 қиматр||қиматра } قمطرا||قمطره
 қамъ } قمع

қафр I, II } قفر
 қафас } قفس
 қафасзор } قفسزار
 қафасоз } قفسساز
 қафаса } قفسه
 қафасаманор } قفسمانار
 қафас } قفص
 қуфл } قفل
 қуфлқушо } قفلكشا
 қуфлгар } قفلگار
 қафиз } قفيز
 қақнус||ақтунус } ققنوس
 қул } قل
 қаллоб } قلاب
 қуллоб } قلاب
 қалочур(й) } قلاچورى
 қилода||қилодат } قلاده||قلادة
 қаллош } قلاش
 қилоъ } قلاع
 қилол } قلال
 қилома } قلامه
 қалон } قلان
 қаловуз } قلاوز
 қалб I, II } قلب
 қалбуруррум } قلبالروم
 қалбушшито } قلبالشتا
 қалбдор } قلبدار
 қалбдорй } قلبدارى
 қалбзан } قلبزن
 қалбшккнй||қалбшккнй } قلبشككنى||قلبشككنى
 қалбшиканй||қалбшиканй } قلبشيكانى||قلبشيكانى
 қалбшнносй I, II } قلبشنىسى
 қалбқор } قلبكار
 қалбгоҳ||қалбгоҳ } قلبگاه||قلبگه
 қулба } قلبه
 қулбаронй } قلبهراينى
 қалбй I, II } قلبى
 қиллат } قلت
 қиллатулмуволот } قلتالمولات
 қиллатулмуволот } قلتالمولات
 қалтабон } قلتابان
 қулзум } قلزم
 қалъ } قلعه
 қалъа||қалъат } قلعه||قلعة
 қалъадор } قلعهدار
 қалъагири } قلعهگيرى

کاروانکشش	کاروانکاش	کوتوره	کوتورا	قید	قاید	قوی پنجه	کاوینپانچا
کاروانگه	کاروانگه	کاتوزی	کاتوزی	قیر	قیر	قوی پیکر	کاوینپایکار
کورونگوخ	کورونغاخ	کاج I, II, III, IV	کاج I, II, III, IV	قیراط	قیراط	قوی ترکیب	کاویتارکیب
کورونی	کاروانی	کاج I, II	کاج I, II	قیراق	قیراق	قوی چنگ	کاوینچانگ
کوروارز	کارورز	کاجول	کاجول	قیراندای	قیراندای	قوی چنگال	کاوینچانگال
کورех	کاره	کاجول	کاجول	قیراندود	قیراندود	قوی حال	کاوینحال
کورئ	کاری	کاجی	کاجی	قیرغز	قیرغز	قوی دل	کاویندل
کوریدان	کاریدن	کاخ	کاخ	قیرگون	قیرگون	قوی دست	کاویندست
کوریز	کاریز	کاذب	کاذب	قیروان I, II	قیروان I, II	قوی دستگاہ	قوی دستگاہ
کوریرگار	کاریرگار	کار	کار	قیری	قیری	قوی دستگاہ	قوی دستگاہ
کوز I, II	کاز I, II	کارآزمود(ه)	کارآزمود(ه)	قیرس	قیرس	قوی زور	کاوینزور
کوزا	کازه	کارآشویی	کارآشویی	قیرسار	قیرسار	قوی طبع	کاوینطبع
کوز	کاز	کارافتاده	کارافتاده	قیرسارون	قیرسارون	قویم	کاوینم
کوس I, II	کاس I, II	کارافزا(ی)	کارافزا(ی)	قیرف	قیرف	قوی نهاد	کاویننهاد
کاъс	کاس	کارآگاه	کارآگاه	قیرفال	قیرفال	قوی همت	کاوینهمت
کوسات	کاسات	کارآمد	کارآمد	قیرقاج	قیرقاج	قوی هیکل	کاوینهایکل
کوسانا	کاسانه	کاربند	کاربند	قیریل	قیریل	قوی یال	کاوینیل
کوسیب	کاسب	کاربندی	کاربندی	قیرلوله	قیرلوله	قهار	کاوینقهار
کوست	کاست	کارجو(ی)	کارجو(ی)	قیرلولا	قیرلولا	قهر	کاوینقهر
کوستن	کاستن	کارخانه	کارخانه	قیرله	قیرله	قهران	کاوینقهران
کوستی	کاستی	کارد	کارد	قیریم	قیریم	قهراندیش	کاوینقهراندیش
کوسید	کاسید	کاردار	کاردار	قیرماز	قیرماز	قهرمان	کاوینقهرمان
کوسموی	کاسموی	کاردان	کاردان	قیرماق	قیرماق	قهرمانی	کاوینقهرمانی
کوسنی	کاسنی	کاردانی	کاردانی	قیرماقی	قیرماقی	قهرستان	کاوینقهرستان
کوسا	کاسه	کاردیده	کاردیده	قیرمات	قیرمات	قهماه	کاوینقهماه
کوساپوشت	کاسه پشت	کارزار	کارزار	قیرماتباхо	قیرماتباхо	قهقرا	کاوینقهقرا
کوساгар	کاسه گر	کارزاری	کارزاری	قیرماتсанч	قیرماتсанч	قهماه	کاوینقهماه
کوساгардон	کاسه گردان	کارساز	کارساز	قیرماتгар	قیرماتгар	قهماه I, II	کاوینقهماه I, II
کوسалес	کاسه لیس	کارسازی	کارسازی	قیرماتمند	قیرماتمند	قهندز	کاوینقهندز
کوسانавоз	کاسه نواز	کارسان I, II	کارسان I, II	قیرماتمندى	قیرماتمندى	قی	کاوینقی
کوش	کاش	کارستان	کارستان	قیرماتی	قیرماتی	قیادت	کاوینقیادت
کوشона	کاشانه	کارسنچ	کارسنچ	قیرمه	قیرمه	قیاس	کاوینقیاس
کوشтай	کاشتن	کارفرما	کارفرما	قیرود	قیرود	قیاساً	کاوینقیاساً
کوشиф	کاشف	کارکرد	کارکرد	قیریوم	قیریوم	قیاسات	کاوینقیاسات
کوشکی	کاشکی	کارگاه	کارگاه	ک	ک	قیاسی	کاوینقیاسی
کوشا	کاشه	کارگذار	کارگذار	ک	ک	قیاصره	کاوینقیاصره
کویب	کعب	کارگذاری	کارگذاری	ک	ک	قیافه	کاوینقیافه
коғ I, II	کاغ I, II	کارگر	کارگر	ک	ک	قیام	کاوینقیام
коғаз	کاغذ	کارگزار	کارگزار	ک	ک	قیامت	کاوینقیامت
коғазбод	کاغذباد	کارگاه	کارگاه	ک	ک	قیامت انگیز	کاوینقیامت انگیز
коғазин	کاغذین	کارمند	کارمند	ک	ک	قیامت پیکر	کاوینقیامت پیکر
коғак	کاغک	کارناده	کارناده	ک	ک	قیامت زار	کاوینقیامت زار
коғ-коғ	کاغ کاغ	کارنامه	کارنامه	ک	ک	قیامت کده	کاوینقیامت کده
коф I, II	کاف I, II	کاروان	کاروان	ک	ک	قیامتگاه	کاوینقیامتگاه
кофтан	کافتن	کاروانخانه	کاروانخانه	ک	ک	قیامتگاه	کاوینقیامتگاه
кофар	کافر	کاروانسرا(ی)	کاروانسرا(ی)	ک	ک	قیامتگاه	کاوینقیامتگاه

катиф } کتف
 китф }
 кутак کتک
 кутал I, II کتل
 катм کتم
 китмон کتمان
 китеб кتيب
 катиба I, II کتيبہ
 катир کتير
 касофат I, II کثافت
 касрат کثرت
 касир I کثير
 касирулмафат کثير المنفعت
 касиф I, II کثيف
 кач қچ
 кучо کچا
 качоғанд кچاغند
 кич андйш || кич андйше
 качандеш || качандеша
 качандешй кچ андйشى
 качова кچاوہ
 качбоз кچ باز
 качбахс кچ بحث
 качдаст кچ دست
 качравиш кچ روش
 качравй кچ روى
 качтабъ кچ طبع
 качқалам кچ قلم
 качак кچک
 кич кلاه || кич кלה
 качкулох || качкулах
 качкул кچکول
 качниҳод кچ نهاد
 кача кچه
 качабозй кچه بازى
 качй || каччй кچى
 качин кچين
 качкул кچکول
 качал I, II кچل
 качалидан кچليدن
 кача кچه
 качабозй кچه بازى
 качҳол кحال
 качҳолий кحالى
 куҳл кحل
 куҳлулчавоҳир кحل الجواهر

кабар }
 кабр }
 кибар } кибр
 кибр }
 кубаро кибра
 кибровар кибраور
 кубро кибرى
 кибриё кибрия
 кибрит кибريت
 кабаст кбست
 кабасту кбستو
 кабасте кбسته
 кабш кбش
 кабк кبک
 кабкхиром кبک خرام
 кабкрафтгор кبک رفتار
 кабканчир кبکنجير
 кабал кبال
 кабутар кبوتر
 кабутархона кبوترخانه
 кабуд кبود
 кабудбар кبودبر
 кабудар кبودر
 кабудй кبودى
 каба || куба || кубба кبه
 кубита кبيتا
 кабир кبير
 кабира I, II кبيره
 кабиса кبيسه
 кап кپ
 каппон || капон кپان
 капанак кپناک
 каппй кپى
 капидан кپيدان
 кат кت
 китоб }
 куттоб } کتاب
 китобат кتبات
 китобхона кتابخانه
 китоба кتابة
 китобй кتابى
 катар || катар кتاره ||
 катор || катор кتان ||
 катон || каттон кتان
 кутуб кتوب
 кутубхона кتبخانه
 катхудо(й) кتخد(ى)

комьёр کاميار
 каан كان
 кон кан
 коно кана
 коноз каназ
 коной канай
 конун I, II канун
 конй канй
 конеру канйرو
 ковок кавак
 ковиш каوش
 ковак каок
 ков-ков каокао
 ковидан каويدان
 ковин каوين
 кох ках
 коҳдон каҳдан
 коҳдуд каҳдуд
 коҳрабо каҳраба
 коҳранг каҳранг
 коҳрез каҳрез
 коҳиш каҳиш
 коҳқашон каҳқашан
 коҳгил каҳгил
 коҳил I, II каҳил
 коҳилтан каҳилтан
 коҳилтани каҳилтани
 коҳили каҳلى
 коҳин каҳин
 коҳй каҳй
 коҳидан каҳидан
 коид кайд
 коин каин
 коинот каинот
 каб кب
 кабоб кباب
 кабаде(б)ода кباده
 кибор кبار
 кибаш кباش
 кабоир кباير
 кибт I, II کبت
 кибже кبچه
 кабд I || кабид }
 кабд II }
 кабдо кبدا

кафр дил кафирдил
 кафиркеш кафирکيش
 кафирнеъмат кафирنعمت
 кафирниҳод кафирنيход
 кафил каफल
 кафур каفور
 кафурбор каفوربار
 кафе || кофа || кофа
 кафи каفى
 кафидан каفيدان
 ка I, II, III, IV, V کاک
 кака каکا
 какул || какл || какул
 кал I, II کال
 کالا کالا
 калбд || колбад || колбд
 калфте колфטה
 калм кالم
 калус кالوس
 калуша кالوشه
 кала I, II, III کاله
 калидан калидан
 калива || каливо || калива
 ком I, II کام
 комбахш камбахш
 комбахшй камбахشى
 комбин камبين
 кам жо(й) кам جو(ى)
 камжоуи камجوئى
 камх камخ
 камдори камدارى
 камран камران
 камрани камرانى
 камраво камرو
 камгар камگار
 камгарй камгарى
 камил کامل
 камилан کاملان
 камилулхилқат کامل الخلق
 камил рай || камил рай
 камилтрағй || камилтрой
 камилғийёр камилغيار
 камин камين
 каме I, II, III کامه
 камьёб کامياب

кажзахма	карам I, II	каромат	кҷлдан
кажсифат	кирм, карм	карон карона	кҷлий
кажак	курм	краһт	каҳил
каж-маж	кармпеша	кароҳият	кух I, II
каж-мажзабон	кармгустар	кироя	кад I
кажнигар	карманд	кирой	кад II кадд
кажа	карна(й)	караб	кадом
кажжй	каррано(й)	карб	кудом
кажин	каранчу	карбос	кадомин
кас	кураңг	карбоса	кудомин
касад	карв	курбат	кадбану
касадй	каррубй	крис крисе крисо	кадбануи
касофат III	курур I, II	карбас карбаса карбасу	кадхудо(й)
касолат	курур	крис крисе крисо	кадхудои
касб	курум	карбаш карбаша карбашу	кадар I, II
касб кусба	карва	карпос	кадир
кустй I, II	куруҳ	каррат	кадуфт
кустибоф	карвиё	кирта	каду
каср	карра	курта	кадуоде
касре	карҳ	кард I, II	кадух
кисро	кура I, курра	курд I	кадудона
касак	карҳа	курд II кард	кадурат
касал	курратоз	кирдор	кадуратнишон
касали	кирьёс	кирдр	кадунима
каσμα	кирич кирича	кирдгар	када
касандар	кирез	кирдан	куда
касндар	кирезй	кирдани	кудина
каснй	карим	кирде	кадиор
кисват	карим	кардакор	казо
кисватгарй	карим	карзмон каразмон	каззоб
кусур	кариме	карастун	казой
кусуф	кариё	карсана	кизб
касир II	кариё	курсй	кар I, II
касима	кариё	карашма	карр I, II
каш I, II, III	кариё	киришма	кур(p)
кушод	кариё	карафе	киро
кушодан	кариё	карак	кирот
кушода	кариё	курк	киротан
кушодапешонй	кариё	каркадан	кирачидн кирачидн
кушодадаст	кариё	каркас	кирочидан
кушодадил	кариё	каркам	кирар
кушодару(й)	кариё	карг	кирасе
кушодазабон	кариё	каргдн	кирашидн
кушодалаб	кариё	каргс	кирак
кашшоф	кариё	каргс	киром
кашокаш	кариё	каргс	киромат
кашмира	кариё	каргс	

калима	کلمه	куфв	کفو	кишваристон	کشورستان	кашон	کشان
каланд	کلند	кафур	کفور	кишваркушо(й)	کشورکشای(ی)	кашон-кашон	کشانکشان
каландар	کلندر	куфур	کفور	каша I, II, III	کشه	кашоварз	کشاورز
каландар	کلنده	кафидан	کفیدن	кашша I, II		кашоварзй	کشاورزی
каланг	کلنگ	кафил	کفیل	каши	کشی	кушоиш	کشایش
куланг I, II		кал	کل	кашидан	کشیدن	кашбар	کشبر
кулангдил	کلنگدل	кул II кулл	کل	кашида	کشیده	кишт	کشت
кулух	کلوخ	калло	کلا	кашиш II	کشیش	куштор	کشтар
кулухандоз	کلوخانداز	кило I, II	کلاب	казм	کظم	киштзор	کشترزور
кулухруй	کلوخروی	килоб	کلاب	каъб I, II	کعب	кишгманд	کشгمند
кулухкуб	کلوخکوب	калоба	کلابе	каъбатан	کعبتان	киштан	کشتن
калук	کلوک	калопеса	کلاپسه	каъбатайн I, II	کعبتين		
кулук		калот калота	калате	کлатه	каъба	کعبه	кештگاه
калавидан	کلويدن	каложа I, II	کلاژه	каъбарав	کعبه رو	куштангох куштангах	куштани
калвидан		калоғ	клаг	каф(ф) I, II	کف	кафо	кешته
кула, кулаҳ	кле	калофа	клаф	кафот	کفات	киштазор	кештезар
калла		калол I, II	клар	кифох	کفاح	кишти I, II кашти I, II	кешти
килла		кулол	клар	кифар	کفار	кушти I, II	
каллапуш	клепуш	кулола	кларе	кифара	کفاره	киштибон	кештибан
кулаххуд	клехуд	калом	кларам	каф(ф)ора каф(ф)орат	کاف(ф)ورا کاف(ф)ورات	киштибандон	кештибандан
кулахдор	кледар	калон	кларан	кафоф кифоф	کفاف	киштишикаста	кештишкесте
кулахдорй	кледарй	калонтар	кларантар	кафон(и)дан	کفانیدن کفانیدن	киштикаш I, II	кештиکش
кулахгуша	клегоше	кулох	кларе	кифаяе кифоят	کفایه کفایت	киштигох	кештиگاه
куллухум	кларум	кулоххуд	кларехуд	кифт	کفت	кашхон	кешхан
куллий	кларй	кулохдор	кларедор	кафтор	کفتار	кашхонй	кешхани
куллиёт	кларйат	кулохдорй	кларедорй	кафтар	کفتار	кашхиром	кешхрам
куллият	кларйат	кулохгуша	кларегуша	кафтан	کفتان	кашиш I	кешш
киличак	кларичак	калб	кларб	кофта	کفته	кушиш	
кулича	кларича	калбтйн калбатон	кларбтйн кларбатон	кафч	کفچ	кашаф	кешф
куличапаз	кларичапаз	кулба	кларба	кафчалеz I, II	کفچالез I, II	кашф	
калид	кларид	калбй I, II	кларбй I, II	кафча I, II	کفچه I, II	кушуфтан	кешфтан
калидон	кларидан	калпатра	кларпатра	куфр	کفر	кашк	кешк
калиддор	клариддар	калта	кларте	куфрон	کفران	кашкоб	кешкоб
калиддон	клариддан	калтазабон	клартезабон	кафара	کفره	каш-кашон	кешкшан
калйса калйсия	кларйса кларйсия	килч	кларч	кафсан	کفسن	кушканчир	кешканчир
калйсо калйсиё калйсьё	кларйсо кларйсиё кларйсьё	калхад калхот	клархад клархот	кафш	کفش	кашкул	кешкул
калик	кларик	калаф	кларф	кафшдуз	کفشدوز	кашкйн кашкйна	кешкйн кешкйна
килик	кларик	кулфат	кларфат	кафшгар	کفشگر	кашкин кашкина	кешкин кешкина
калил	кларил	кулуфт	кларуфт	кафшер	کفشير	кашмакаш	кешмакаш
калим I	кларим I	калак	кларак	кафк	کفک	кашмири	кешмири
калимулло	кларимулло	килк	кларк	кафгир	کفگیر	кашнйз	кешнйз
кам I, II	кларм I, II	калкал	кларкл	кафал	کفال	кушудан	кешудан
кумоч I, II	клармаж I, II	калим II	кларм II	кафан	کفن	кушуда	кешуда
кумоч	клармаж	калимот	клармот	кафандуз	کفن دزد	кишвар	кешвар
камозорй	клармажорй	калмурғ	клармурғ	кафандуз	کفن دوز	кишвархудой	кешвархудай

کانیسه	کنجد	کامزان	کاموس
کونیہ کونیہ	کنجدین	کامسخان کامсахун	کاماس کاماسه
کو } کو } کوار کواره	کاند	کامسخانی	کامکان
کواب	کوند I, II	کامظرفی	کامل
کواب	کندآور	کامظرفی	کاملات
کوب } کوب } کوبه	کندآوری	کامعمر	کامن
کوبا	کندپا	کامعیار	کمانابرو
کوبا I, II	کندرو } کندز	کامفرصت	کمانآسا
کوبیدن	کندیز	کامکوسه	کمانپای
کوبین	کندزیان	کاممایه	کمانچوله
کوپال کوپال	کندک	کاممهخ	کمانچه
کوپله I, II	کندلان	کامند	کمانخانه
کوپیازه	کندمند	کامنداکن	کماندار
کوتاه	کندن	کامنددیده	کمانداری
کوتاهآستین	کندو کندو	کامی I, II, III	کمانقروهه
کوتاهدست	کندوری کندوره	کامیاب	کمانکش
کوتاهدستی	کاندوری کاندورا	کامیابی	کمانگر
کوتاهنظر	کاندوکوب	کامیت	کمانگروهه
کوتاهی	کاندا } کانده	کامین(ی)ت	کمانگری
کوتال	کوندا	کومیز	کمانگوشه
کوتوال کوتوال	کندی I, II	کامین I, II	کمانگیر
کوتاه	کنز	کامینگه کامینگه	کمانوار
کوتاهآستین	کنش I, II	کامینگوخ کامینگاخ	کمانور
کوتاهبقا	کنشت	کامینوار	کمانه
کوتاهدست	کنشتو	کامینه	کماآواز
کوتاهدستی	کنف I, II	کنار	کماهوخته
کوتاهنظر	کنگ	کنارنگ	کماهی کماهیہ
کوتهی	کنگاش کنگاچ	کناره	کماخوہ کماخوہیا
کوثر	کنگر I, II, III	کنارهجو(ی)	کماینبغی
کوثره	کنگره	کنارہگیر	کمبودگی
کوچ I, II, III	کنمکن	کناس	کمبها
کوچاکوچ	کنند	کناغ	کمپل
کوچک	کانور I } کانور II کینور	کنام	کمپیر
کوچکدل	کانوریدن	کنانه	کمترین
کوچکدلی	کانوریدان	کنایات	کمترینه
کوچه	کنوز } کنون	کنایه کنایت	کمحوصله
کوچهباغ	کانا	کنایه کنایت	کمخا(ب)
کوچهگرد	کانا I, II	کناب	کمخرد
کوچهگردی	کانخ	کنبورا کنبوره	کمار
کوچیدن	کنیت	کنبورا	کمار I, II, III
کودک	کنیز	کنچ } کنچ	کماربسته
کودکخو	کنیزک	کنجار کنجاره	کماربند
کودکی	کنیزی	کنجال کنجاله	کماردور
		کنچول کنچولا	کمارکش
		کنجد	کمارگوخ
		کنجدین	کماری
		کنجکاو	کمازبان

کيسه پرداز کيسه پرداز
 کيساتيخي کيسه تهی
 کيسادور کيسه دار
 کيسامول کيسه مال
 کيش I, II, III, IV کيش
 کيف || kef کيف
 کайф I, II } کيف
 کайфа }
 کифол کيفال
 кифолагӣ кифالگي
 کайфар I, II کيفر
 кайфи(й)ёт کيفيات
 کайфи(й)ят کيفيت
 кайк, кек کيک
 کيکيز کيکيز
 кайл кил
 кимол кимال
 кемухт кيمخت
 кимиё кيميا
 кимиёсоз кимياساز
 кимиёгар || кимьёгар кيمياگر
 кимиёй кيميائي
 кин кين
 киновар کين اور
 киноvari کين آوری
 кинпйжуҳ кين پژوه
 кинхоҳ кين خواه
 кинкашӣ кين کشي
 کينگаш || کينگاش
 кингош || кингоҷ
 кина кينه
 кинатуз кينه توز
 кинатузи кينه توزي
 киначу(й) кينه چوي
 киначуи кينه چوني
 кинахоҳ кينه خواه
 кинадор кينه دار
 кинадорӣ кينه داري
 кинасигол кينه سگال
 кинакаш I, II کينه کش
 кинагоҳ кينه گاه
 кинагузори кينه گذاري
 кинагар кينه گر
 кинагах кينه گه
 кинавар кينه ور

каҳраба کهربا
 каҳрабӣ кهربائي
 каҳранг کهربانگ
 каҳрез کهربز
 کӯхистон کهستان
 کاҳф کهف
 каҳкашон کهکشان
 کاҳгил کهگل
 کاҳл کهل
 کاҳла کهله
 куҳан } کهن
 куҳун }
 کهن پیوند
 کهن دزا || کهن دژ
 куҳандиз || куҳандиж
 کهن دوزي
 کهن سال
 کهن لنگ
 کهن ميزر
 کهنه
 کهنه دم
 کهنه کار
 کههف
 کهولت
 کهين || کهين
 کیا
 کهخان
 کهاده
 کهيار || کهير
 کهسات || کهسات
 کهانگ
 کهён } کيان
 کهён || کهён
 کهيانا
 کهياني
 کهنب
 کهير
 کهيدان
 کهياميشي
 کهچ
 کهيد
 کاييس } کيس
 کيس I, II }
 کيسه
 کيسه بر
 کيسه بري

кавал } کول
 кул I }
 кул }
 کولбар
 کولک
 کوله
 کوله بار
 کوم
 کوماج || کوماچ
 کавн } کون
 куи }
 کونده
 کونين
 کوه
 کوهان
 کوهپاره
 کوهپايه
 کوهپياز
 کوهپيکر
 کوهتن
 کوهجگر
 کوهسار
 کوهستان
 کوهसर
 کوهکان
 کوهکن
 کوهکوب
 کوهنورد
 کوهه
 کوهه گرفته
 کوهي
 کوي
 کوير
 کاҳ } که
 کهҳ }
 ки }
 кӣ }
 کها
 کهانت
 کӯхбуд I } کهبد
 кӯхбуд II || кӯхбуд }
 куҳбала || куҳбал
 کهبله || کهبل
 کهتر
 کهتری
 کهدان
 کهدود

кавдан کودن
 кавар } کور
 кувар }
 кӯр }
 کوراب
 کورباطن
 کورت
 کوردل
 کورشبيرک
 کورکش
 кура II } کوره
 кура }
 کوري
 کوز I, II
 کوزپشت
 کوزه
 کوزه پشت
 کوزگار
 کوژ
 کوژپشت
 کوس
 کوست
 کوسه
 کوسه برنشين
 گوش
 گوشش
 گوشک
 گوشيدان
 کوف
 کوفت
 کوفتن
 کوفته
 کوفته خاطر
 کوفچон
 کوفشانه
 کوک I, II
 کوکب
 کوکب شناس
 کوکبه
 کوکبه دار
 کوکلтош
 کوکنار
 کوکنک
 کوکو
 کوکوپلوا

гароянда гироянда	گردابنده	гузоштан	گذاشتن	говриш	گاوریش	кайвон	کیوان
гароидан гириондан	گرائیدن	гузар	گذر	говзур	گاوزور	кайвоний	کیوانی
гурбуз гурбиз	گربز	гузарон	گذران	говсор говсар	گوسار گوسر	кийус	کیوس
гурбузй гурбизй	گربزی	گذранدن گذرانیدن	گذرانیدن	говкаш	گواکش	кайхон	کیهان
гурба	گربه	гузарон(и)дан	گذرگاه گذرگه	говгун	گواگون	кайхонхидев	کیهانخدیدو
гурбабед	گربهбید	гузаргох гузаргах	گذашт	говмеш	گومیش	кай I, II	کی I, II
гурбачашм	گربهچشم	гузашт	گذشت	говизана	گاوизنه	گ	
гурбару(й) гурбару(ы)	گرбару(ی)	гузаштагон	گذشتگان	гох I, II	گاه I, II	гари	گاری
гурбагун	گرбагун	гузаштан	گذشتن	гохбор	گاهбар	газ I, II, III	газ
гурбалиқо	گرбалиقا	гузашта	گذشته	гохчуй	گاهجوی	газур газар	газур
гурҷи	گرچی	гузаштаган	گذشتهگان	гаһенбар	گاهنбар گاهبار	газуросо	газуросо
гарчи	گرچه	гузаштагон	گذشتهگان	гоҳанбор гоҳбор	гаһангон	газуршуй	газуршуй
гард I, II	گرد	гар I, II	گر I, II	гахангон	гаһنگан	газуркори	газуркори
гирд		гарро I, II	гра I, II	гохвор	гаховар	газуркоре	газуркоре
гурд		газ I, II, III, IV	граз I, II, III, IV	гаховра	гаховра	газуркоре	газуркоре
гардо	گردа	гурозон	гразан	габар	گبر } габр I, II	газуркоре	газуркоре
гирдоб	گرداب	гурозданон	граздندان	габраги		гברי	газуркоре
гирдобваш	گردابваш	гурозсум	гразсум	габрий	габиз	газуркоре	газуркоре
гурдос	گردآس	гурозидан	гразидан	габз	габзи	газуркоре	газуркоре
гардафшон	گردافشان	гарос	грас	габэй	габэй	газуркоре	газуркоре
гурдафкан	گردافکن	гиромй	грамй	гап	гап	газуркоре	газуркоре
гардолуд	گردآلود	гирон гарон	гран гарон	гаҷ гаҷ	гаҷ гаҷ	газуркоре	газуркоре
гардон	گردان	гиронбор гаронбор	гранбар гаронбор	гадо	гада	газуркоре	газуркоре
гардон-гардон	گردانگردان	грантемкин	грантемкин	гадопеша	гадапеша	газуркоре	газуркоре
гардон(и)дан	گردان(и)дан	гиронтамкин гаронтамкин	грантанамкин гаронтанамкин	гадочашм	гадачашм	газуркоре	газуркоре
гирдбод	گردباد	гиронҷон гаронҷон	гранҷон гаронҷон	гадочашмй	гадачашми	газуркоре	газуркоре
гирдбода	گردبادе	гиронқоб гаронқоб	гранқоб гаронқоб	гадохтан	гадахтан	газуркоре	газуркоре
гирдбон	گردبان	гиронхор гаронхор	гранхор гаронхор	гадору(й) гадору(ы)	гадару(ی) гадару(й)	газуркоре	газуркоре
гирдбондан	گردبند(и)дан	гиронхорй гаронхорй	гранхорй гаронхорй	гадоз	гадоз	газуркоре	газуркоре
гирдпой	گردپای	гиронхез гаронхез	гранхиз гаронхиз	гадозода	гадозода	газуркоре	газуркоре
гирдчин	گردچین	гиронриқоб гаронриқоб	гранриқоб гаронриқоб	гадозон	гадозон	газуркоре	газуркоре
гурдзод	گردزاد	гиронриқобй гаронриқобй	гранриқобй гаронриқобй	гадозидан	гадозидан	газуркоре	газуркоре
гардиш	گردش	гиронсоя гаронсоя	грансоя гаронсоя	гадосифат	гадосифат	газуркоре	газуркоре
гардфшон	گردفشان	гиронсар гаронсар	грансар гаронсар	гадосифати	гадосифати	газуркоре	газуркоре
гирдак	گردک	гиронсанҷ гаронсанҷ	грансанҷ гаронсанҷ	гадотабъ	гадотабъ	газуркоре	газуркоре
гурдак		гиронсанг гаронсанг	грансанг гаронсанг	гадоёна	гадоёна	газуркоре	газуркоре
гирдакон	گردکان	гиронсайр гаронсайр	грансайр гаронсайр	гадоёнаи	гадоёнаи	газуркоре	газуркоре
гирдгоҳ	گردگاه	гиронсаяе гаронсаяе	грансаяе гаронсаяе	гадой	гадой	газуркоре	газуркоре
гурдгир	گردگیر	гиронсаяи гаронсаяи	грансаяи гаронсаяи	гадак	гадак	газуркоре	газуркоре
гардан	گردن	гиронсаяи гаронсаяи	грансаяи гаронсаяи	гадия гадия	гадия	газуркоре	газуркоре
гардано гирдно	گردنا	гиронсаяи гаронсаяи	грансаяи гаронсаяи	гадияперст	гадияперст	газуркоре	газуркоре
гарданафроз	گردانافروز	гиронсаяи гаронсаяи	грансаяи гаронсаяи	гидьяпараст гадияпараст	гидьяпараст	газуркоре	газуркоре
гарданон	گردنان	гиронсаяи гаронсаяи	грансаяи гаронсаяи	гузрдан I	гузрдан I	газуркоре	газуркоре
гардон(и)дан	گردان(и)дан	гиронсаяи гаронсаяи	грансаяи гаронсаяи	гузоранда	гузоранда	газуркоре	газуркоре
гарданбарофроста	گردانبارافروخته	гиронсаяи гаронсаяи	грансаяи гаронсаяи	гузоре I, II	гузоре I, II	газуркоре	газуркоре
		гиронш гириш	гранш гаронш	гузорида I	гузорида I	газуркоре	газуркоре

гуи گوئی
 гуиё گوئیа
 гах گه
 гухар گهر
 гухарафшон گهرافشан
 гухарафшонӣ гهرافشانی
 гухаровез گهراویز
 гухарбор گهربار
 гухарбахш گهربخش
 гухарбез گهربез
 гухарпош گهриاش
 гухарпарвар گهپرور
 гухарпуш گهپوش
 гухарчин گهرچین
 гухархез گهرхиз
 гухардор гهрдар
 гухаррез гهррез
 гухарзод гهрзад
 гухарсанҷ гهрسنج
 гухартироз гهрترز
 гهрфтال
 гухарфатол||гухарфитол
 гухарфуруш гهرفروش
 гухаркаш гهркеш
 гухарнисор гهрнثار
 гهрнژад
 гухарнажод||гухарнижод
 гухарнамо(й) гهрнама(й)
 гухарӣ гهри
 гах-гах гه-ге
 гаханбор гهнар
 гахвора гهواره
 гиё گیا
 гиёсо گیا
 гиёғ گیاغ
 гиёҳ گیاه
 гепо||гипо گیا
 гетӣ گیتی
 гетиафруз گیتی افروز
 гетипижух گیتی پژوه
 гетипанох گیتی پناه
 гетиситон گیتی ستان
 гетишинос گیتی شناس
 гетиафруз گیتی افروز
 гетинигор گیتی نگار
 гетинамой گیتی نمای

гушдор گوشدار
 гушруз گوش روز
 гушзад گوش زد
 гушак گوشک
 гушмол گوشمال
 гушмоҳӣ گوش ماهی
 گوشوار||گوشواره
 гушвор||гушвора
 گوشه گوشه
 гушакаш گوشه کشی
 гушакашӣ گوشه کشی
 гушагир گوشه گیر
 гушагирӣ گوشه گیری
 гушанишин گوشه نشین
 гушанишинӣ گوشه نشینی
 гуگرد گوشگرد
 гул گوش
 гулоҷ گوشلاج
 гулах گوشلاج
 гулахӣ گوشلاجی
 гула گوشله
 гун گوش
 гунаگون گوشناگون
 гунаگون گوشناگون
 гуна-гуна گوشنا-گوشنا
 гуни گوئی
 гувор } گووار
 гувор } گووار
 гувах گوّه
 гухар گوهر
 гухарогин گوهرآгин
 гухарафшон گوهرافشان
 гухарбор گوهربار
 гухарчин گوهرچین
 гухарфуруш گوهرفروش
 гухарфишон گوهرفشан
 гухаркаш گوهرکش
 гухарнигор گوهرنگار
 гухарӣ گوهری
 гухарин گوهرین
 гуи گوئی
 гуё I, II گويا
 гуёӣ گوئیایی
 гуянда گوینده
 гуйвор گوئیوار

гавоз||гувоз گواز
 гавожа гавоژه
 гуволидан||гаволидан گوايدن
 гавонпахлавон گوان پهلوан
 гавонҷӣ гوانجی
 гавоҳ гواه
 гувоҳӣ гواهӣ
 гувоӣ گوائی
 гавпора گوپاره
 гупол||гупол گوپال
 гавд гود
 гавдар||гавдара гودره
 гур I, II گور
 гуроба گورابه
 گورافکن||گورافکن
 гурафкан||гурафган
 گورافکنӣ||گورافکنی
 гурафканӣ||гурафгани
 гурхона گورخانه
 гурдин گوردين
 гурiston گورستان
 гурсум گورسم
 гуркан گورکن
 гургах گورگه
 гургир گورگیر
 гургирӣ گورگیری
 гурӣ گوری
 гавз گوز
 гавзоб گوزاب
 гавзода گوزاده
 гавзбоз گوزباز
 гавзбун گوزبن
 гавазн گوزن
 гусолае گوساله
 гусолапараст گوساله پرست
 гуспанд гуспанд
 гуспандкушон گوسپندکشان
 гусфанд گوسفند
 гуш I, II گوش
 гушона گوشانه
 гушбистар گوش بستر
 гушпеч I, II گوش پیچ
 гушпайванд گوش پیوند
 гушт گوشت
 гашта(й) گشتا(ی)
 гуштин گوشتین

کنج خدا گنج خدا
 ганҷдан گنج دان
 ганҷсанҷ گنج سنج
 гунҷишк گنجشک
 ганҷковӣ گنج کوی
 ганҷнома گنج نامه
 ганҷур گنجور
 гунҷидан گنجیدن
 ганҷина گنجینه
 ганҷинадор گنجینه دار
 ганҷинасанҷ گنجینه سنج
 ганд گند
 гундо گندا
 гундовар گنداور
 гундоварӣ گندآوری
 гандум گندم
 гандумгун گون
 гандумнама گندم نما
 гандана گندانا
 ганда } گنده
 гунда }
 гандапир گنده پير
 гандамағз гنده مغز
 гандамағзӣ گنده مغزی
 гандидан گندیدن
 ганг } گنگ
 гунг }
 гунгор گنگار
 гангал گنگال
 гунаҳ گناه
 гунаҳмурз гناه مرز
 гунаҳсуз гناه سوز
 гунаҳфарсо гناه فرسو
 گنه کار||گنه کار
 гунаҳқор||гунаҳқор
 гуньё گنیا
 гав I, II گو
 гу گو
 гува گوا
 гувар گووار
 гувора гуوارا
 гуворан гуворان
 гувориш гуوارش
 гуворишт гуوارشت
 гавора گواره
 гуворидан گواریدن

лоидан	لائیدن	лолагун	لاله گون	лозан	لاذن	гетинавард	گیتی نورد
лаб	لب	лоламон	لاله مان	лорӣ	لاری	геч	گچ گچ گچ گچ
луб(б)		лоламонок	لاله مانак	лорайб	لاریب	гир	گیر
лубоб	لباب	лолавор	لاله وار	лорайби	لاریبی	гирогир	گیرا گیر
лабоча	لباچه	лаоли	لاولی	лозол	لازال	гирондн	گیراندن گیرانیدن
лабод	لباد	лом I, II, III, IV	لام I, II, III, IV	лозим	لازم	гирой	گیرائی
лубод		либос	ломонӣ	لامانی	лозима	لازمه	гирудор
либас	لباس	ломот	لامت	ложвард	لاژورد	гес	گیس
лаболаб	لبالب	ломутаноҳӣ	لامتناهی	лоскаві	لاسکوی	гесу	گیسو
либон	لبان	ломаҳола	لامحاله	лош	لاش	гел	گیل
лабташна	لب تشنه	ломиса	لامسه	лошак(к)	لاشک (ک)	гелас	گیلاس
лабтанг	لب تنگ	ломеъ	لامع	лоша	لاشه	гелон	گیلان
лабас	لبث	ломеа	لامعه	лошахар	لاشه خر	гилмрдум	گیل مردم
лабхушк	لب خشک	ломакон	لامکان	лошайъ	لاشایء	гели	گیلی
лабад	لبد	лома I, II	لامه I, II	лотаил	لاطائل	геган	گیهان
либд		лабрез	ломия	لامیه	лоиб	لاعب	гайҳон
либс	لبس	лондан	لاندن	лоилоч	لاعلاج	гайҳонхидев	گیهان خدیو
лубс		лонусаллим(у)	ланслом(у)	لانسلم (و)	лоғ	لاغ	
лабшикаста	لب شیکسته	лона I, II	لانه I, II	лоғар	لاغر		
лабик	لبق	лонидан	لوندان	лоғарниход	لاغر نهاد		
лаблоб I либлоб	لبلاب	лохут	لا هوت	лоғарӣ	لاغرӣ		
лаблоб II		лоҳӣ	لاهی	лоф	لا ف		
лабан	لبان	лоҳ I, II	لاهی I, II	лофзан	لا فزن	ло	لا
лабус	لبوس	лоюбоъ	لا یباع	лофгоҳ	لا فگوخ	лоуболи	لا ابالی
лабиб	لبیب	лоитҷоза лаитҷозӣ	لایتجزا لایتجزی	лофидан	لا فیدن	лоухси	لا اخصی
либес	لبیس	лоячуз	لا یچوز	лоқех	لا قخ	лобуд(д)	لا بد (د)
лабеш	لبیش	лоех	لا یخ	лоқайди	لا قایدی	лобудди	لا بدی
лаббайк	لبیک	лояхсо	لا یخسو	лок I, II, III, IV, V	لاک I, II, III, IV, V	лоба	لا به
лаббайкзанон	لبیک زنان	лоязол	لا یزال	локалом	لا کلام	лобакунон	لا به کنان
лабино	لبینا	лоязид	لا یزید	лол I, II	لا ل I, II	лобагар	لا به گر
лат I, II, III	لا ت I, II, III	лоютоқ	لا یطاق	лоло I, II	لا لا I, II	лобагарӣ	لا به گری
латанбон	لا تانبان	лоюод	لا یعاد	лолой I, II	لا لای I, II	лот	لا ت
латра	لا تراه	лоюад	لا یعاد	лоланг	لا لانگ	лотухсо	لا ت اخصی
латанбар латанбор	لا تنبر لا تنبار	лояъқил	لا یعقل	лоланг	لا لانگ	лотуадду	لا تعد
латта	لا تته	лояълам	لا یعلم	лола	لا له	лочуръа	لا جرعه
ласм	لا شم	лояъни	لا یعنی	лолапӯш	لا له پوش	лочарам	لا جرم
лач I	لاج	лояфлах	لا یفلخ	лолачабин	لا له جبین	лочвард	لا چورد
лач II лаҷч		лояфут	لا یفوت	лоларух	لا له رخ	лочвардӣ	لا چوردی
лаҷаҷ	لاجاج	лонк	لا یق	лоларухон	لا له رخان	лочор	لا چار
лаҷом лиҷом	لاجام لیچوم	лоиқа	لا یقه	лоларанг	لا له رنگ	лаҷин I, II	لا چین I, II
лаҷомрез лиҷомрез	لاجام ریز	лоим	لا یم	лоларуӣ	لا له روی	лоҳиза	لا حظه
лаҷомгир лиҷомгир	لاجام گیر	лоямут	لا یموت	лолазор	لا له زار	лоҳиқ	لا حق
лаҷам лаҷм	لاجام لیچم	лояном	لا ینام	лоласор	لا له سار	лоҳиқа	لا حقه
лаҷан	لاجن	лоянсариф	لا یانصرف	лоластан лоласитон	لا له استان لا له سیتون	лохайр	لا خیر
лаҷуч	لاجوج	лоянқасим	لا یانقسم	лолаизор	لا له ایزور	лод I, II, III, IV, V	لا د I, II, III, IV, V
		лоянқатеъ	لا یانقطع	лолаешан	لا له فشان	лодан	لا دن
						лода	لا ده

лам } لم	луғот لغات	لشکرشکوف لشکرشگوف	лучча لجه
лима } لاما	луғат لغت	лашкаршукуф лашкаршугуф	лучайن لجهين
ламолам لمام	лағз لغز	лашкаршинос لشکرشناس	лихоф لحاف
ламур لمتر	луғаз луғз } لغز	лашкаркаш لشکرکش	лахад لحد
ламҳа لمحہ	лағз-лағзон لغز لغزان	лашкаркаши لشکرکشی	лахза لحظة
ламс لمس	лағзандапой لغزنده پای	лашкргеә لشکرگه	лахм لحم
ламаот لمعات	лағзидан لغزیدان	лашкаргоҳ лашкаргах	лахн لحم
ламаон لمعان	лағв لغو	лашқарй لشکری	лахум لحم
ламъа لمعه	луғуб لغوب	литоф لطاف	лахумат لحمات
лимият لميت	луғавй لغوی	латофат لطافت	лахъёни لحيانى
ламъязал لم يزل	лифофа لفاقه	латоиф لطائف	лахиф لحيف
лано لنا	лафч لفيچ	латоифулҳиял لطائف الحيل	лахъя لحيه
лаятаронй لن ترانى	лафча لفيچه	латаф } لطف	лахт I, II لخت
лунҷ لنيچ	лафч لفيچ	лутф } لطف	лахтак لختک
ланча لنيچه	лафча لفيچه	латма لطمه	лахта لخته
ланчидан لنيچيدان	лафз لفظ	латиф لطيف	лахҷак лахшак لخيچک لخشک
ланг } لنگ	лафиф لفييف	латиф الاعتدال لطيف الاعتدال	лахшидан لخشيدان
лунг } لنگ	лиқо لقاء	латифулъътидол латифулъътидол	лахлаха لاخله
лангок لنگاک	лаққоб لقب	латифбозу لطيف بازو	ладғ Ladغ
лангар لنگر	лақаб لقب	латифпайванд لطيف پيوند	ладға Ladغه
лангарй لنگري	луқта луқата لقطه	латифхуӣ لطيف خوي	ладунний لدنى
ланг-лангон لنگ لنگان	лик-лик ليق ليق	латифхуӣ لطيف خوئی	ладайно لدينان
ланги لنگي	лақлақ لقلقه	латифсиришт لطيف سريشت	лаззот لذات
лав I, II, III, IV لو	луқма لقمه	латифтабиат لطيف طبيعت	лаззат لذت
ливо لوا	луқмапарҳезӣ لقمه پرهيزى	латифманзар لطيف منظر	лаззатгир لذتگير
лавоҳиз لواھظ	лақва لقبه	латифа لطيفه	лазъ Ladع
лавоҳиқ لواھيق	лақия лақият. лақья лақьят. لقيه لقيت.	лаъоб } لعاب	лазиз لذيد
лавозим لوازم	лак I, II, III, IV, V, VI } لک	луоб } لوب	лар I, II, III لار
лавозимот لوازمات	лака } لکا	лаъб лаиб леъб لعب	ларз لارز
лавош لواش	луко لکو	леъбат луъбат لعبت	ларзон لارزان
лавомеъ لوامع	лакона لکانه	леъбатбоз луъбатбоз لعبت باز	ларзиш لارزش
лубиё лубيا	лакдирай لکدراى	леъбатбозӣ луъбатбозӣ لعبت بازى	ларзларзон لارز لارزان
лут I لوت	лаклак I, II لکاک	леъбатак луъбатак لعبتک	ларзанда لارزنده
лутхур لوت خور	лакне лакнет. лакна лакнат لکنه لکنت	леъбгар луъбгар لعبگر	ларза لارزه
лавс لوث	лукук لکوک	лаал лаалла } لعل	ларзидан لارزيدان
луч, луҷ لوج	лакҳан لکھن	лаъл } لعل	ларзи ларзи لارزى
луҷ, луҷ لوج	лагом лигом لگام لگوم	лаълошом луълошом لعل آشام	лажан لجان
лавҳ لوھ	лагам риз лгад лиз لگام ريز	лаълфом луълфом لعل فام	лисон لسان
лурканд لورکند	лагад لگاد	лаълқанд луълқанд لعل قند	лисонурратб لسان الرطب
луре лوره	лагадҳасте лгадхасте لگادخسته	лаълак луълак لعلک	лисонулғайб لسان الغيب
лурй لورى	лагадҳор лгадҳор لگادخور	лаългар луългар لعلگار	лисонулвақт لسان الوقت
лавз لوز	лагадқуб лгадқуб لگادکوب	лаългуна луългуна لعل گونه	лашкар لشکر
лозтин лозтан لوزتين لوزتان	лагадқуба лгадқуба لگادکوبه	лаълваш луълваш لعل و ش	лашқарафруз لشکرافروز
лавзатайн лавзатон لавزاتين لавزاتون	лаглаг لگاک	лаъли луъли لعلى	лашқарангез لشکرانگيز
лавзина لوزينه	лаган لگن	лаънат луънат لعنت	лашқаршикан لشکرشکن
лӯс لوس	лағми لالمى	лаин луъин لعين	

мофиҳо	мафиها	лин, лайин	لين	лўсона	لوسانه
моқут	ماقوت	линат	لينت	луш I, II, III, IV	لوش
мок	ماک	левланг	ليولنگ	лут II	لوط
мокир	ماکیر	лаим	لثيم	лутӣ	لوطى
маокил	ماکيل	лаимуттабъ	لثيم الطبع	лавъ	لوع
маъкал	ماکل	лаимий	لثيمى	лук	لوك
мокул	ماکول			лул	لول
маъкул	ماکول			лўълў(ъ)	لؤلؤل(ء)
маъкулот	ماکولات			лўълўбанд	لؤلؤل بند
мокиён	ماکيان			лўълўсанч	لؤلؤل سنج
мол I, II	مال			лулий	لولى
маол	مال	мо I, II	ما	лўливаш	لؤلولش
моло	مالا	моъ	ماء	лавм	لوم
молокалом	مالا کلام	моульинаб	مال العنب	лўъм	لؤم
момолом	مالامال	моулард	ماء الورد	лавлн	لون
молячуз	مالايجوز	маоб I	ماوب	лоналон	لونالون
молоютоқ	مالايطاق	мабехиннизоъ	مابه النزاع	лонд	لوند
моляъни	مالايعنى	мот	مات	лондӣ	لوندى
молдор	مالدار	миот	مات	лавна	لونه
молдорӣ	مالدارى	мотааххар	ماتاخر	лавнӣ	لونفى
молиш	مالش	мотақаддам	ماتقدم	лаво	لوى
молишдех	مالش ده	мотам	ماتم	ловид	لويد
молишгар	مالش گر	мотамзуда	ماتم زده	ловеш	لويش
молик	مالک	мотамсаро	ماتم سرا	лаҳ	له
моликурриқоб	مالک الرقاب	мотамкда	ماتم کده	лаҳаб	لهب
моликона	مالکانه	мотамӣ	ماتمى	лаҳажот	لهجات
моликриқоб	مالک رقاب	маосир	ماوسير	лаҳажат	لهجت
моликӣ	مالکى	матъре	ماتر	лаҳф	لهف
молгазор	مال گزار	маҷид	ماجد	лаҳв	لهو
молгазорӣ	مال گزارى	мочида	ماجده	лаҳиб	لهيب
мол-мол	مال مال	мочари	ماجرى	ли	لى
маълуф I	مالوف	мочуча	ماچوچه	лиакт	لياقت
мола I, II	ماله	мочин	ماچين	лиал	لياال
молият	ماليت	моҳасал	ماحصل	лиали	لياالى
молихулиё	مالىخوليا	моҳазар	ماحضر	лиом	ليونم
молидан	ماليدن	моҳи II	ماحى	лиан	ليونان
мом	مام	моҳ	ماخ	лит	ليت
момо	ماما	моҳуз	ماخوذ	лис	ليس
мо-мазо	مامضى	моҳулиё	ماخوليا	лиф	ليف
момак	مامک	модам	مادام	лифә	ليفه
маъман	مامن	модам ҳият	مادام الحيات	лик	ليک
маъмур I	مامور	модандар	ماداندر	ликен	ليکن
маъмул I	مامول	модат	ماداة	лил	ليل
маъмун	مامون	модеҳ	مادح	лиләтулфитр	ليلة لفظتر
мон	مان	модеҳӣ	مادحى	лиләтулкадр	ليلة القدر
моно	مانا	модар	مادر	лимия	ليميا
		модарандар	مادراندر		
		модаровард	مادرآورد		
		модархонда	مادرخوانده		
		модарзод	مادرزاد		
		модарзан	مادرزان		
		модаръюн	مادرپيون		
		модун	مادون		
		мода	ماده		
		модда	ماده		
		модагона	ماده گانه		
		моддӣ	مادى		
		модиён	ماديان		
		мозаръюн	موزيرون		
		маъзун	مأذون		
		мор	مار		
		морафсо	مارافسا		
		морафсой	مارافسائى		
		маориб	مارب		
		маъраб	مارب		
		марич	مارج		
		марҷуба	مارچوبه		
		морид	مارد		
		моридӣ	ماردى		
		мористон	مارستان		
		моргаз	مارگز		
		моргазида	مارگزیده		
		морғир	مارگیر		
		мормоҳӣ	مارماهى		
		морӣ I, II	مارى		
		морин	مارين		
		моз I, II	ماز		
		мозу	مازو		
		мост	ماست		
		мосиво	ماسوا		
		мош	ماش		
		мошоба	ماشابه		
		мошоқ	ماشاق		
		мошаро	ماشرا		
		мошита	ماشطه		
		мошура	ماشوره		
		мошия	ماشيت		
		мозӣ	ماضى		
		мозия	ماضيه		
		моиз	ماعز		
		моғ I, II	ماغ		
		мофат	ماقات		
		мофавқ	مافوق		
		мофилхилват	مافى الخلوت		
		мофиззамир	مافى الضمير		

маблағ	مبلغ	مباينه مباينت	مايوس	مايوس	مانداگی
мабно	مبنى مبنا	мубояна мубоянат	миа миат	مائه مائه	ماندن I, II
мабнй	مبنى	мубтадо	моя	مايه	مانده
мубхам	ميهيم	мубтадеъ	моядор	مايه دار	маънас
мабхут	ميهوت	мубтади	моядорй	مايه دارى	манистн
мабит	ميهيت	мубтазал	моявар	مايه ور	манеъ
мубин	ميهين	мубаттар	мой I, II	مائى I, II	мананд
мубайян		мубтаго	моият	مائيت	манандагі
мутобеъ	متابع	мубтало	мубо	مبا	мананда
мутобаат	متابعت	мубтанй	мубоҳ	مباح	мановй
мутаассир I	متاثر I	мубтахич	мабоҳис	مباحث	мановикирдор
мутааххир	متاخر	мабҳас	мабҳаҳе	مباحثه	манй
мутааххирин	متاخرين	мабдаъ	мубоҳаса	مباوحاسا	манидн
мутааддиб	متادب	мубдаъ	мабод	مباد	маъво
мутаассй	متاسى	мубдеъ	мубодарат	مبادرت	маъвогаҳ
матоъ	متاع	мубдаот	мубодала	مبادلله	маъвогаҳ
матоиб	متاعب	мубдал	мабодй	مبادى	мавора
мутааллиф	متاالف	мубаддал	мубодй	مبادى	маворауннаҳрй
мутааллим I	متالم I	мубзир	мабор	مبار	мавард
мутааллимхотир	متالم خاطر	мубаззир	муборо	مبارور	моҳ
мутааммил	متامل	мубаззирй	мубориз	مبارز	моҳар
матонат	متانات	мабзул	муборазат	مبارزت	моҳпара
мутааннис	متانس	мубарро	муборак	مبارك	моҳпараст
мутаахҳил	متاهل	мубаррот	муборакбод	مباركبود	моҳпайкар
мутабоин	متباين	мабаррат	муборакпай	مبارك پي	моҳтоб
мутабоинуттабоеъ	متباين الطبايع	мубаррад	муборакхузур	مبارك خضور	моҳча
мутабоина	متباينه	мубаррид	муборакдам	مبارك دم	моҳир
мутабаҳҳир	متبحر	мубарридот	муборакрай	مبارك راي	моҳруҳ
мутабаддил	متبادل	мубарриз	муборакниҳод	مبارك نهاد	моҳсимо
мубаррик	متبرك	мубрам	мубораки	مباركى	моҳталъат
мутабаррика	متبركة	мабрур	мубосатат	مبوساتات	моҳувалмақсуд
мутабаррим	متبرم	мабрус	мубошир	مباشير	моҳваш
мутабассим	متبسم	мубархан	мубошарат	مباشرت	моҳй I
мутабашир	متبشير	мубарро	мубоадат	مباعدت	моҳйән
мутаҷавиз	متجاوز	мабсут	муболот	مبولوت	моҳйәнә
мутаҷаззй	متجزى	мубашшир	маболғ	مبالغ	моҳият
мутаҷассид	متجسد	мубсар	мабалғе	مبالغه	моҳича I, II
мутаҷассис	متجسس	мубассир	муболаға	مبولاغا	моҳихор
мутаҷаллид	متجلد	мубсарот	муболағакор	مبولاغاکور	моҳиталлал
мутаҷаммил	متجمل	мубсирй	мабонй	مباني	моҳчуз
мутаҷанниб	متجنب	мабтаха	мабҳот	مباحث	мо-йуҳтоҷ
мутаҷаннида	متجنده	мубтал	мабҳй	مباحي	монда
мутаҳаттим	متختم	мубтил	мабйаот	مبايعات	маъдеса
		мабғуз	мабйае	مبايعه	маъдесалар
		мубақбиқ	мубояя	مبوياء	мондасолор
		мубил(л)	мубояят	مبوياءت	маъил
			мубоин	مبوين	майндр

мутакаббир	متكبر	мутаатниш	متعطش	мутасалли	متسلى	متحتم الامثال
мутакаррир	متكرر	мутааффин	متعفن	муттасим	متسم	مутахаттимумлимтисол
мутакаффи	متكفل	мутааллиқ	متعلق	муташобик	متشابك	متحجر
мутакаллил	متكلم	мутааллим II	متعلم	муташобех	متشابه	متحد
мутакаллим	متكلم	мутааннит	متعنت	муташорик	متشارك	متحدث
мутакаввин	متكون	мутааввид	متعود	муташоир	متشاعر	متحرق
муттако	متكى	мутъа	متعه	муташокил	متشاكل	متحرك
муталоши	متلاشى	мутааҳҳид	متعهد	муташокила	متشاكله	متحسر
муталотим	متلاطم	мутаайин	متعين	муташаббис	متشبهت	متحصن
муталолий	متلالى	мутағоир	متغايير	муташаққил	متشاكل	متحلى
муталаббис	متلبس	мутағазил	متغزل	муташаққий	متشككى	متحلى
муталаззиз	متلذذ	мутағаллиб	متغلب	муташаммир	متشمر	متحمل
мутлиф	متلف	мутағаллиба	متغلبه	мутасоид	متصاعد	متحول
муталаввин	متلون	мутағаллий	متغلى	мутасадди	متصدى	متحير
мутамодий	متمادى	мутағайир	متغير	мутасарриф	متصرف	متخاصم
мутамозиқ	متمازج	мутағайируллави	متغير اللون	муттасиф	متصف	متخلخل
мутамоил	متمايل	мутафовит	متفاوت	муттасил	متصل	متخلع
мутамагтеъ	متمتع	мутафаҳҳис	متفحص	муттасила	متصلة	متخلق
мутамассил	متمثل	мутафаррид	متفرد	муттасавир	متصور	متخلى
мутамаррид	متمرد	мутафаррир	متفرر	муттасаввифа	متصوفه	متخيله
мутамаррин	متمرن	мутафаррис	متفرس	мутазад(д)	متضاد	متداخل
мутамассик	متمسك	мутафарреъ	متفرع	мутазад(д)а	متضاده	متداول
мутамашшӣ	متمشى	мутафарриқ	متفرق	мутазаоиф	متضاعف	متداوله
мутамаққин	متمكن	мутафаззил	متفضل	мутазаррир	متضرر	متدهش
мутамммим	متسم	мутафаттин	متقطن	мутазаъиф	متضعف	متدين
мутаманно	متمنى	муттафиқ	متفق	мутазаммин	متضمن	متذكر
мутамаввил	متمول	муттафиқулкалима	متفق الكلمه	мутазамавил	متطاول	متراجع
мутамайиз	متميز	мутафаққид	متفقد	мутаатарриқ	متطرق	مترادف
матн	متن	мутафаққир	متفكر	мутаатаввеъ	متطوع	مترادفه
мутанозеъ	متنازع	мутафаққира	متفكره	мутаатаввиа	متطوعه	مترجم
мутанозаунфиҳ	متنازع فيه	мутақориб	متقارب	мутаазаллим	متظلم	متردد
мутаносиб	متناسب	мутақозӣ	متقاضى	мутаориғ	متعارف	متربس
мутанозим	متناظم	мутақотир	متقاطر	мутаориға	متعارفه	مترشح
мутанофӣ	متنافى	мутақоид	متقاعد	мутаоқиб	متعاقب	مترصدا
мутаноқис	متناقض	мутақаббил	متقبل	мутаол	متعال	مترقب
мутаноҳӣ	متناهي	мутақаддим	متقدم	мутаолӣ	متعالى	مترنم
мутанаббех	متنبه	мутақаддимӣ	متقدمى	мутааббид	متعبد	متروك
мутаназазах	متنزه	мутақаддимин	متقدمين	мутааҷчиб	متعجب	متروكات
мутаназазеҳ		мутақаддимин	متقدمين	мутааддид	متعدد	متزايد
мутаназазаҳот	متنزهات	мутақаллиб	متقلب	мутааддида	متعدده	متزلزل
мутанассик	متمسك	мутақаллид	متقلد	мутааддий	متعدى	متزهد
мутанаъям	متنعم	мутқан	متقن	мутааддия	متعديه	متساوى
мутанағғим	متنعم	муттақӣ	متقى	мутааззир	متعذر	متساوى الاضلاع
мутанаффир	متنفر	муттако	متكا	мутааззӣ	متعدى	مутасовиулазлоб
мутанаффис	متنفس	мутақосир	متكاسر	мутаарриз	متعرض	муттасеъ
мутанаффиса	متنفسه	мутақосиф	متكاسف	мутаассир II	متعسر	мутасаллиҳа

маҷлисоро (й) (جلس آرای)	مجاهدات	میشالی	متنکر
маҷлис афруз маҷлис фуруз	مجاهده مجاهدت	میشقاب	متنوع
маҷлисафруз маҷлисафуруз	مۇچоҳада муҷоҳадат	میشқуб	متنوعه
маҷлиснишин	مجاهرت	ماسال	متواتر
маҷлиси	مجاهز	میش } مثل	متواتری
маҷмача	مجبور	ماسالان	متواریه
миҷмар миҷмара	مجبول	میشله مثلیت	متواصل
миҷмарагардон	مجتبی مجتبا	میشلت	متواضع
миҷаммиз	مجتلیس	میشلتات	متواضعانه
маҷмаъ	مجتمع	میشلی	متوالی
маҷмаъушшуаро	مجتنب	میشله	متواص
миҷмал	مجتناهد	میشمر	متوجه
миҷаммал	مجتناهد	میشمیره	متوحش
миҷмалан	مجدد	میشمن I	متورع
маҷмуъ	مجدد II मुچيدد	میشمن II	متوزع
маҷмуа	مجدد	میشمن III	متوزع ضمير
миҷан (н)	مجدد	میشна	متوزع ضمير
маҷнун	مجدد	میشна	متوسط
маҷавваз	مجدد	میشنا	متوسل
маҷус	مجدد	میشنا	متوضا
маҷуси	مجدد	میشنا	متوطن
маҷуваф	مجدد	میشنا	متوفي
маҷувафа	مجدد	میشنا	متوقع
миҷун	مجدد	میشна	متوقف
маҷхуд	مجدد	میشна	متوکل
маҷхур	مجدد	میشна	متولد
маҷхул	مجدد	میشна	متون
маҷхулот	مجدد	میشна	متوهم
маҷхулуннасб	مجدد	میشна	متهاون
миҷиб II	مجدد	میشна	متهتک
маҷид	مجدد	میشна	متتخام
миҷир	مجدد	میشна	متتخام
муҷоб муҷобот	مجدد	میشна	متهور
маҷада маҷадат	مجدد	میشна	متهورانه
муҷодаса муҷодасат	مجدد	میشна	متيقظ
маҷаза маҷазат	مجدد	میشна	متيقن
муҷозо муҷозот	مجدد	میشна	متيّم
муҷозӣ	مجدد	میشна	متين
муҷориб	مجدد	میشна	مشاب II
муҷоработ	مجدد	میشна	مشابه مثاب
муҷорие муҷарит	مجدد	میشна	میشال
муҷораба муҷорабат	مجدد	میشна	میشالب
муҷарсе муҷарист	مجدد	میشна	میشانه
муҷораса муҷорасат	مجدد	میشна	میشбат
муҷорим	مجدد	میشна	میشبیت
муҷосиб	مجدد	میشна	میشسبب
	مجلس	میشقال	میشقال

маҳлул محلول	муҳсин محسن	муҳташамзода محتشم زاده	муҳосабот محاسبات
маҳалла محله	маҳсуб محسوب	муҳташамниҳод محتشم نهاد	муҳосаба муҳосабат محاسبه محاسبات
муҳалло محلی	маҳсуд I محسود I	муҳташамӣ محتشمی	муҳосаба муҳосабат محاسبه محاسبات
маҳмадат محمّدات	маҳсус محسوس	муҳтасар مختصر	маҳосин محاسن
маҳмил محمل	маҳсусот محسوسات	муҳтазир مختصر	муҳосара محاصره
маҳмилкаш محمل كاش	маҳсуса محسوسه	муҳтақин محتقن	маҳосил محاصيل
маҳмуд محمود	муҳашшо محشا	муҳтамал محتمل	маҳозир محاضر
маҳмуда محموده	муҳшар محشر	муҳтамил محتمل	муҳот محاط
маҳмул محمول	маҳшур محشور	муҳтамай محتمی	муҳофиз محافظ
маҳмум II محموم II	муҳашшо محشى	маҳтум محتوم	муҳофазат محافظت
миҳан محن	муҳассил محصيل	муҳтавай محتوی	маҳофил محافل
меҳнат محنت	муҳассал محصيل	муҳҷаб محجب	муҳоқ маҳоқ миҳоқ محاق
меҳнатобод محنت آباد	муҳассан محسن	муҳҷал محجل	маҳақ маҳақات محاقات
меҳнатрасон محنت رسان	маҳсуд II محسود II	меҳҷама محجمه	муҳоқо муҳоқот محوقو محوقوت
меҳнатзада محنت زده	маҳсур محصور	меҳҷан محجن	маҳол(л) محال
меҳнатистон محنتستان	маҳсул محصول	маҳҷуб محجوب	муҳол محول
меҳнатсаро(й) محنت سرا(ی)	маҳсулот محصولات	муҳаддаб محذب	муҳолот محالات
маҳв محو	маҳсун محسون	муҳдас محذّس	муҳоландеш محال اندیش
меҳвар محور	маҳз محض	муҳаддис محذّس	маҳомид محامد
муҳаввал محول	маҳзар محضر	муҳаддисӣ محذّسی	муҳомалат محاملت
муҳаввил محول	маҳзат маҳзатт محظّات محظّات	маҳдуд محذود	муҳоварот محاورات
муҳаввилулаҳвол محول الاحوال	маҳзуз محظوظ	маҳзур محذور	муҳовара муҳоварат محاوره محاورات
муҳаввилулаҳвол محول الاحوال	маҳзузӣ محظوظی	меҳроб I محراب I	муҳовара муҳоварат محاوره محاورات
муҳит محیط	маҳфил محفل	муҳаррар I, II محرّر I, II	муҳиб II муҳибб محب II محبیب
муҳил I محیل I	маҳфур محفور	муҳаррир محرّر	муҳаббат محبت
муҳӣб محیی	маҳфура محفوره	муҳаррис محرض	меҳбара маҳбара محبره محبّره
маҳ муҳ مخ	маҳфуз محفوظ	муҳарриз محرض	маҳбас محبس
маҳадде маҳаддеعت مخادعه مخادعت	маҳфузот محفوظات	муҳрақ محرق	маҳбуб محجوب
муҳодаа муҳодаат مخوداا مخوداات	маҳфуф محفوف	муҳриқ محرق	маҳбулқуллуб محجوب القلوب
маҳодим مخادیم	миҳаффа محفّه	муҳаррақ محرق	маҳбус محبوس
маҳозил مخاذیل	муҳиқ(қ) محق(ق)	муҳарриқ محرق	маҳбул محجوب
маҳориқ مخارج	муҳаққар محقّر	муҳаррик محرک	муҳтоҷ محتاج
маҳозин مخازن	муҳаққақ محقّق	муҳаррика محرکه	муҳтол محتال
муҳосим محاصم	муҳаққиқ محقّق	маҳрам محرم	муҳтолтабъ محتال طبع
муҳасиве муҳасивت محاصمه محاصمت	муҳаққиқона محققانه	муҳаррам محرم	муҳтолфан محتال فن
муҳосама муҳосамат محوساما محوسامات	маҳақ(қ) миҳақ(қ) محک(ق) مخاک(ق)	муҳаррамот محرمات	муҳтола محتاله
муҳоз محاض	муҳкам محکم	маҳрамона محرمانه	муҳтаҷиб محتجب
муҳотаб محطاب	муҳкамҷон محکم جان	маҳрамай محرمی	муҳтариз مخترز
муҳотиб محطیب	маҳкама محکمه	маҳрамияت محرمیت	муҳтарис مختصر
муҳотабот محطابوت	маҳкум محکوم	маҳрур محرور	муҳтариф محترف
муҳтабибе муҳтабیت محطابه محطابیت	маҳал(л) محل	маҳрурот محرورات	муҳтарифа محترفه
муҳотаба муҳотабат محطابا محطابات	маҳаллот محلات	маҳрури I, II محروری I, II	муҳтариқ محترق
муҳотара محطاره	меҳлаб محلب	маҳрус محروس	муҳтарам محترم
маҳофат محافات	маҳаллат محلت	маҳруса محروسه	муҳтасиб محتسب
маҳолиб محالِب	маҳалдон محلّدان	маҳрум محروم	муҳтасибӣ محتسبی
муҳоласат محالصت	маҳлуқ محلوق	маҳзун محزون	муҳташам محتشم

мадлул	مدلول	мудом I, II	مدام	мухил(л)	مخيل	мухолит	مخالط
мудаммағ	مدمغ	мудово мудовот	مداو مداوات	михлаб	مخلب	мухалта мухалтат	مخالطه مخالطت
мудун	مدن	мудовамат	مداومت	мухаллад	مخلد	мухолата мухолатат	
маданг	مدنگ	мудоҳин	مداهن	махлас	مخلص	мухолиф	مخالف
маданӣ	مدني	мудаһне мудаһнт	مداهنه مداهنت	мухлис		мухолафат	مخالفت
мудаваар	مدور	мудоҳана мудоҳанат	مدوخانا مدوخانات	мухаллас	мухолифак	مخالفاك	
мудаваарӣ	مدوري	мадоех	مدايخ	махлут	مخلوط	маховиф	مخاوف
мудаваан	مدون	мадоин	مدائن	махлуъ	مخلوع	махоил	مخائل
мудҳаш	مدهش	мудбар	مدبر	махлуқ	مخلوق	махбар	مخبر
мудҳиш		мудаббир		مداببر	махлуқот	مخلوقات	
мадхуш	مدهوش	мудбарӣ	مدبري	мухаммар	مخمر	мухаббир	مخاببر
мадхушӣ	مدهوشي	муддат	مدت	мухаммас	مخمس	мухаббат	مخبط
мадхун	مدهون	муддатулғумр	مدت العمر	махмаса	مخمصة	мухтор	مختار
мадех мадеҳа	مدیح مديحه	муддатулмадид	مدت المديد	махмал	مخمل	мухтараъ	مخترع
мадид	مدید	мадҳ	مدح	махмур	مخمور	мухтареъ	
мадида	مدیده	мидҳат	مدحت	махмури	مخموري	мухтараот	مختراعات
мадине	مدینه	мадҳхон	مدح خوان	муханнас	مخنت	мухтараътарх	مختراعاترخ
мадьюн	مدیون	мадхгар	مدح گر	муханнаскирдор	مخنت کردار	мухтазан	مختازن
музоб	مذاب	мудаххар	مدخر	муханнасгавхар	مخنت گوهر	мухтас(с)	مختص
мазоқ	مذاق	мадхал	مدخل	муханнаси	مخنتی	мухтасар	مختصر
музокара	مذاکره	мудхил		مدخيل	михнақа	مخنقه	мухтафи
мазоҳиб	مذاهب	мадхн мадхана	مدخن مدخنه	махуф	مخوف	мухтал(л)	مختل
мазбаҳ	مذبح	мадад	مدا	мухайр	مخیر	мухталит	مختلط
музабзаб музабзиб	مذذب مذذب	мададкун	مداکن	мухайяр		مخيار	мухталиф
музаххар	مذخر	мадар	مدار	мухайил	مخیل	мухтал(л)уан	مختلف الالوان
музаккар	مذکر	мадраҷ	مدراج	мухайял		مخيل	мухталифулалвон
музаккир		мадриҷ	мадрис	مدريس	махила махилат	مخيله مخيلة	махтум
мазкур	مذکور	мадрак	مدرك	мухайила	مخيله	мухаддарот	مخدرات
музил II музил III	مذل مذل	мадрак	مدرك	мухайям	مخيم	мухаддирот	
мазаллат	مذلت	мадрак	مدرك	мад(д)	مد	мухаддара	مخدرة
мазаммат	مذمت	мадрак	مدرك	муд(д)		مد	махдум
мазмум	مذموم	мадрак	مدرك	маддох	مداح	махзул	مخدول
мазмума	مذمومه	мудрик	مدريك	маддоҳӣ	مداحی	мухарриб	مخرب
музниб	مذنب	мудракот	مدركات	мадохил	مداخل	махраҷ	مخرج
мазҳаб	مذهب	мудрика	مدرکه	мудохил		مدوخيل	михрақа
музахҳаб		мадрус	مدروس	مدروس	мадхале мадхалт	مداخله مداخلت	махзан
мазият	مذيت	муддао	مدعا	мудохала мудохалат	مدوخالا مدوخالات	махзануласном	مخزن الاصنام
мар I, II marp	مر	муддай	مدعی	мидод	مداد	махзун	مخزون
мур(р)		мудданет	مدعیات	مدعیات	мадор	مدار	махзунот
миро(ъ)	مراء مراء	мудданюналайх(и)	مدعی علیه	мудоро	مدارا	махсус	مخصوص
муробаҳа	مرايحه	мудғам	مدغم	мударот	مدارات	махзуб	مخضوب
маробеъ	مرايع	мадфан	مدفن	мадорич	مدارچ	махтур	مخطور
миръот	مراة	мадфуъ	مدفوع	мадорис	مدارس	махтурот	مخطورات
маррот	مراة	мадфун	مدفون	мудорасат	مدارست	мухтӣ	مخطی
маротиб	مراةب	мудаккиқ	مدقق	мадфеҳе мадфағт	مدافعه مدافعت	мухаффаф	مخفف
маротеъ	مراةع	мадкуқ	مدقوق	мудофаа мудофаат	مدوفاا مدوفاات	махфӣ	مخفی

мирсад	مرصاد	мардумозор	مردم آزار	мартаба мартабат	مرتبه مرتبت	маросей	مرائى
мурассаъ	مرصع	мардумозорӣ	مردم آزارى	муртаҷо	مرتجى	мурочаат мурочиат	مراجعة
мурассаот	مرصعات	мардумафкан	مردم افکن	муртад(д)	مرتد	марочил	مراجل
мурассаъпӯш	مرصع پوش	мардумафкан мардумафган	مردم افکن مردم افگان	муртадеъ	مرتدع	марохил	مراحل
мурассаъфасор	مرصع فسار	мардумоҳанҷ	مردم آهنج	муртасим	مرتسم	марохилгузин	مراحل گزين
марсӯъ	مرصوع	мардумхор	مردم خوار	муртазо	مرتضى	мароҳим I	مراحم I
мараз	مرض	мардумфкан	مردم فکن	мортаъ	مرتع	мурод	مراد
маразсуз	مرض سوز	мардумфкан мардумфиган	مردم فکن مردم فگان	муртаиш	مرتعش	муродот	مرادات
мурзиа	مرضعه	мардумак	مردم مک	муртафеъ	مرتفع	марора марорат	مراه مراوت
марзо	مرضى	мардумкуш	مردم کش	муртақад	مرتقد	муросалот	مراسلات
марзӣ		мардумгазо(й)	مردم گزای	муртақӣ	مرتقى	мураселе мураселт	مراسله مراسلت
марзия	مرضيه	мардумгиё(х)	مردم گیاه	муртакиб	مرتکب	муросала муросалат	مراسم
мартуб	مرطوب	мардумнавозӣ	مردم نوازی	муртахан	مرتھن	маросим	مراسم
маръо	مرعا	мардумваш	مردم وش	марсия марсият	مرتبه مرتبت	мурозо мурозот	مراضا مراضات
муръаш	مرعش	мардумаш	مردم وش	марҷ	مرج	мураот	مراعات
маръуб	مرعوب	мардуме	مردمه	марҷон	مرجان	муроат	مراعت
маръй I, II	مرعى	мардумӣ	مردمى	мураҷчаҳ	مرجح	мурой II	مرایى II
маръо		мурдан	مردن	марҷаъ	مرجع	муроға муроғат	مراغه مراغت
марғ	مرغ	мардвор	مردوار	марҷгоҳ	مرج گه	муроғаот	مراغات
мурғ		мардуд	مردود	мирчал	مرچال	муроғаа	مرافعا
мурағғиб	مرغب	мурда	مورده	марҷу I, II	مرجو I, II	мурофиқ I, II	مراقق I, II
марғзор	مرغزار	марада	مراده	марҷӯ	مرجوع	муроғақат	مراقات
марғзан	مرغزن	мурдадил	مورده دل	марҷуулвусул	مرجوع الوصول	муроқиб	مراقب
мурғак	مرغک	мурдаре мурдарӣ	مورده ري	марҳабо	مرحبا	муроқиб муроқит	مراقبه مراقبت
мурғво	مرغوا	мурдареғ мурдариг	مورده ريگ	марҳала	مرحله	муроқабал муроқабат	مراقبا مراقبات
мурғвор	مرغوار	мурдаақл	مورده عقل	марҳалақуб	مرحله کوب	мароқид	مراقد
марғуб	مرغوب	мрдӣ	مردى	марҳамат	مرحمت	марокиз	مراکز
марғул	مرغول	марз	مرز	марҳум	مرحوم	маром	مرام
мирфақ	مرفق	мирзо	ميرزا	марҳум	مرحوم	муроҳиқ	مراهق
марфуз	مرفوض	марзбон	مرزبان	марҳуша	مرخشه	мароҳим II	مراهم II
марфуъ	مرفوع	марзбонӣ	مرزبانى	мураххас	مراخخاس	муроҳана	مراهنه
мураффаҳ	مرفه	марзаған	مرزغان	мураххам	مراخخام	мураё	مرايو
мураффаҳулҳол	مرفه الحال	марзғош марзғош	مرزنگوش مرزنجوش	мрд	مرد	мурой, мурай I	مراوى, مرایى I
марқад	مرقد	марзангӯш марзанҷӯш	مرزانگوش مرزانچوش	мурдод	مرداد	мураббо I	مرايبو I
мураққаъ	مرقع	марзуқ	مرزوق	мурдор	مردار	мураббат мурабит	مربط مرببت
мураққаъпӯш	مرقع پوش	марас	مراس	мурдорхор	مردارخوار	марбаъ	مربع
мураққаълибос	مرقع لباس	мирсот	ميرسوت	мурдозмо	مردوزما	мураббаъ	مربع
марқум	مرفوم	мурсал	مورسال	мурдофкан	مردافکن	мураббаот	مربعات
маркаб	مركب	мурсил	مورسيل	мардафкан мардафган	مردافکن مردافگان	мураббаънишин	مربع نشين
мураккаб		мурсила	مورسله	мардонағӣ	مردناغى	мураббат	مربوط
маркабанғезӣ	مركب انگيزى	мурсилабанд	مورسله بند	мардона	مردنا	мураббӣ	مربعى
марказ	مركز	мурсул	مورسول	мардавжан	مرداوژن	мураббо II	مربعو II
марказвор	مركزوار	мурсом	مورسوم	марадат	مرادات	мрт	مرت
миркан	ميرکن	мурсомот	مورسومات	мураддаф	مردداف	мрта	مرت
маркуб	مركوب	муршид	مورشيد	мардикор	مردکوار	муртоз	مرتواض
маркуз	مركوز	мурашшаш	مورشش	мардум I, II	مردم I, II	мураттаб	مرتب

мусаббалот	مسبلات	мужда	مژده	мазбала	مژيله	марг	مرگ
маст	مست	муждагонй	مژده گاني	мазбур	مژبور	мургу	مرگو
муст		муждавар	مژده ور	музчот	مژچاه	марги	مرگي
мустваьсал	مستاصل	мижгон	مژگان	музахраф	مژخرف	мараммат	مرامت
мустваьнис	مستائس		мижа	музахрафот	مژخرفات	мураммад	مرمد
мастона	مستانه	мис	ميس	музд	مژد	мармар	مرمر
мустабид(д)	مستيد	мас(с)		мас(с) I	муздур	مژدور	мармуз
мустабшир	مستبشر	масо(ъ)	маса(ъ)	муздурй	مژدوري	маранда	مرنده
мустабснр	مستبصر	мсайقه	مسايقه	мизроқ	مژراق	мурво	مرءو
мустваьд	مستبعد	мусобақа	موسوباقا	музаррад	مژررد	марворид	مروريد
мустатбеъ	مستتبع	масочид	مساچيد	мазраъ	مژراع	мурувват	مرورvat
мустатнр I	مستتر I	массоҳ	مساو	мазраа	مژراع	мураввач	مرورvavvav
мустатим(м)	مستتم	мисоҳат	مساوحت	мазруъ	مژروع	мураввич	مرورvavvich
мустасно	مستثنى	мисоҳатгар	مساوحت گر	музаъфар	مژعفر	мураввех	مرورvavvex
мустачоб	مستجاب	мусораат I	مساوعت I	музакко	مژكا	мирваҳа	مرورvavvax
	مستجاب الدعوت	мисос	مساس	мазкит	مژكت	мурур	مرور
мустачо-	مستجاب الدعوات	мусоид	مساعد	мазкум	مژكوم	марвази	مرورzi
буддаъват	مستجاب الدعوات	мусоадат	مساعدت	музакки	مژكي	муравваз	مرورvavvaz
мустачоба	مستجابه	масой	مساوي	мазгит	مژگت	мураввақ	مرورvavvav
мустачор	مستجار	мусофир	مساوئر	музаллаф	مژلف	мураввиқ	مرورvavvavv
мустачмеъ	مستجمع	мусофарат	مساوئرات	мизмор I	مژمار I	марви	مرورvi
мустачир	مستجير	масофа	مساوفا	мизморй	مژماری	марра	مرره
мустахаб(б)	مستحب	масокин I	مساكن I	мизмар	مژممر	мархам	مرهم
мустаҳис(с)	مستحبث	масокин II	مساكن II	мазмаза I	مژمزه I	мархамсоз	مرهم ساز
мустаҳдас	مستحدث	масолик	مساوئك	музаммил	مژمئل	мархамнеҳ	مرهم نه
мустаҳдасот	مستحدثات	мусоламаат	مساوئامات	музмин	مژمن	мархун	مرهون
мустаҳсан	مستحسن	масом(м)	مساوم	музн	مژن	миррих	مريخ
мустаҳсана	مستحسنة	масомот	مساومات	мазанг	مژنگ	миррихнабард	مريخ نابرد
мустаҳфиз	مستحفظ	мусомаҳот	مساوماوحت	музаввақ	مژوئع	марид	مريد
мустаҳкам	مستحكم	мсамаҷе	مساوچه	мазур	مژور	мурид	مريد
	مستحل	мусомаҳа	مساوماوحت	музаввар I, II	مژور I, II	мариз	مرير
мустаҳил III	مستحيل III	масомеъ	مساومع	музаввир	مژوئر	мизоч	ميروچ
мустаҳил I, II	مستحيل I, II	масомир	مساومئر	музаввара	مژوره	мизочдон	ميروچدون
мустаҳилот	مستحيلات	мусовот	مساووات	музаввирй	مژوئر ي	мазоҳ	مزاو
мустаҳбир	مستخبئر	мусовй	مساووي	музаввақ	مژوئع	мизоҳ	مزاو
мустаҳраҷ	مستخرج	мусоҳала	مساوئالا	музаввиқ	مژوئع	музоҳим	مزاوئيم
мустаҳаф(ф)	مستخف	мусоҳила	مساوئيلات	музайяб	مژياب	музаҳме	مزاوئمه
мустаҳлас	مستخلص	мусоҳим	مساوئيم	мизеҷ	مژيچ	музоҳама	مزاوئامات
мустадом	مستدام	мусоҳамат	مساوئامات	мизеҳ	مژيخ	мазод I, II	مزاو I, II
мустадъо	مستدعا	масоил	مساوئئل	мазид	مژيد	мазор I	مزار I
мустадъй	مستدعي	мусаббаб	مساوئباب	мазидан	مژيدان	мазореъ	مزارع
мустадил(л)	مستدل	мусаббаб	مساوئباب	музайяф	مژياف	мазореъ I	مزارع I
мустадир	مستدير	мусаббибуласоб	مساوئببواسوئب	музил I	مژيل I	мазомир	مزامئر
мусаттар	مستتر	мусаббех	مساوئببخ	музайян	مژيآن	музоваҷат	مزاوئعات
мустароҳ	مستراح	масбаъ	مساوئب	маж	مژ	музола	مزاوئلا
мустарех	مسترح	мусаббак	مساوئبب	мужд	مژد	музовала	مزاوئالات

маслбуулақл	مسلوب العقل	масхарағи	مسخره گي	мустакрақ	مستكره	мустанрад	مسترد
маслух	مسلوب	масхара	مسخره	мустакреқ	مستكره	мустанршид	مسترشيد
маслуқ	مسلوبق	масаддад	مسدد	мустакмил	مستكمل	мустанрақ мустанрик	مسترق
маслук	مسلوبك	масаддас	مسددس	мустанзим	مستلزم	мустанрақа мустанрика	مسترقه
маслул I, II	مسلوبول I, II	масдуд	مسددود	мустанзим	مستلزم	мустанрим(м)	مسترم
масла	مسله	масаррат	مسرت	мустанид(д)	مستمد	мустанзод	مستزاد
масам(м)	مسام	масрач масрача	مسرح مسرحه	мустанмир(р)	مستمر	мустанъид	مستعمد
мусаммо	مساممو	мусреъ	مسرع	мустанмсақ	مستمسك	мустансқй	مستسقي
мисмор	مسمار	мусриф	مسرف	мустанмеъ	مستمع	мустаншор	مستشار
мусаммар	مساممر	масрур	مسرور	мустанманд	مستمند	мустаншраф	مستشرف
мусаммат	مسامط	масрурулқалб	مسرورالقلب	мустанмандй	مستمندي	мустаншъир	مستشعر
мисмаъ	مسعم	масруқ	مسروق	мустанҷим	مستجم	мустансваб	مستصوب
мусамман II	مسامن II	масруқот	مسروقات	мустанад	مستند	мустантоб	مستطاب
масмӯъ	مسموع	мустантах	مسطخ	мустаншиқ	مستشيق	мустантриф	مستطرف
масмӯот	مسموعات	мистар	مسطر	мустанқо	مستنقا	мустантир II	مستطير II
масмум	مسوم	мастур II	مسطور II	мустанкар	مستنكر	мустантеъ	مستطيع
мусаммо	مساممو	мастура II	مسطوره II	мустанир	مستير	мустантил	مستطيل
мусин(н)	مسن	масъот	مسعاة	мустанвсик	مستوثق	мустанзхир	مستظهير
маснад	مسند	мусаъад I	مسعد I	мустанвчиб	مستوجب	мустанъор	مستعار
маснаднишин	مسند نشين	масъуд	مسعود	мустанвхиш	مستوحش	мустанон	مستعان
маснаднишинй	مسند نشيني	масъудрой	مسعودراي	мустанвдаъ	مستودع	мустанъчил	مستجبل
мисвок	مسواك	муқсит	مسقط	мастур I	مستور I	мустанд(д)	مستعد
мусаввид	مسود	масқатурраъс	مسقط الراس	мастура I	مستوره I	мустанълий	مستعلي
мусаввада	مسوده	миск	مسك	мастурй	مستوري	мустанъмал	مستعمل
мухсил	مسهل	мускир	مسكيت	мустанвфи I, II	مستوفي I, II	мустанир	مستير
мусй	مسي	мускир	مسكر	мустанвли	مستولي	мустанирй	مستيري
масехдам	مسيح دم	мускирот	مسكرات	мустанви	مستوي	мустанн	مستعين
масир I	مسير I	маскан	مسكن	мустан	مستا	мустанғос	مستغاث
масил	مسيل	масканат	مسكنت	мустанҳом	مستهام	мустанғриқ мустанғрақ	مستغرق
масъла	مسئلة	маскук	مسكوك	мустанҳон	مستهان	мустанғфир	مستغفر
масъала масъалат	مسئله مسئلت	маскун	مسكون	мустанҳэй	مستوهي	мустанғал	مستغل
масъалаомуз	مسئله آموز	маска	مسكه	мустанҳлик	مستهلک	мустанғаллот	مستغلات
масъул	مسئول	мискин	مسكين	масти	مستي	мустанғни	مستغني
машшоъ	مشاء	мискиннавозй	مسكين نوازي	мусти	مستي	мустанғод	مستفاد
мушобех	مشابه	мискинй	مسكيني	масчид	مسجد	мустанғти	مستغتي
мушобех мушобет	مشابه مشابهت	мусаллах	مسالخ	масчидй	مسجدي	мустанғид	مستفيد
мушобаҳа мушобаҳат	مشابهة مشابهت	маслах	مسالخ	мусаччаъ	مساجع	мустанғиз	مستفيض
машориб I, II	مشارب I, II	мусалсал	مسالسل	мусаччал	مساجل	мустанқбах	مستقبح
мушорунилайх	مشاراليه	мусаллат	مسالط	масчуд	مسجود	мустанқбал	مستقبل
машорей	مشارع	маслак	مسلك	масчур	مسجور	мустанқбил	مستقبل
машориқ	مشارق	муслим	مسلم	масчун	مسجون	мустанқар(р)	مستقر
мушорик	مشارك	мусаллам	مساللام	масх	مسخ	мустанқир(р)	مستقر
мушоракат	مشاركت	муслмон мусалмон	مسلمان	масх	مسخ	мустанқил(л)	مستقل
машшотағй	مشاطه گي	муслмонй	مسلماني	масхур	مسخور	мустанқим	مستقيم
машшота	مشاطه	мусалламй	مسلمي	масх	مسخ	мустанқир	مستقير
машшотавор	مشاطه وار	маслуб I	مسلوب I	мусаххар	مسخر	мустанқбир	مستقير

машмумот	مشمومات	мушфиқ	مشفق	муштаил	مشتعل	мушоъ	مشاع
машуб	مشوب	мушфиқона	مشفقانه	муштағил	مشتعل	машоир	مشاعر
машварат	مشورت	мушфиқвор	مشفق وار	муштақ	مشفق	мушоара	مشاعره
мушаввац	مشوش	мушфиқӣ	مشفقى	муштакӣ	مشتكى	машоил	مشاعل
мушаввиш		машқ	مشق	муштамил	مشتمل	машоғил	مشاعل
мушаввиқ	مشوق	машаққат	مشقت	маштут	مشتوت	машофаҳа	مشافهه
машҳад	مشهد	мушакқик	مشقق	муштаҳо	مشتها	машоқ(қ)	مشاق(ق)
машҳуд	مشهود	машк	مشك	муштаҳар	مشتهر	мушокил	مشاكل
машҳур	مشهور	мушк		мушк	муштаҳо	مشتهى	машом(м)
машӣ	مشى	мишкот	مشكات	муштаҳаёт	مشتهيات	машомот	مشامات
машиб	مشيب	мушкнишкан	مشك اشكن	мишқаб	مشجب	мушовир	مشاور
машийят	مشيت	мушкбор	مشكبار	мушачқар	مشجر	мушоара	مشاوره
машид	مشيد	мушкбӯй	مشكبوى	машҳун	مشحون	мушовара	مشووارات
мушайяд		мушкбед	مشكبد	мушкбиз	мушахта	مشخته	машоҳид
мушайяда	مشيده	мушкбезд	مشكبدز	мушаххас	مشخص	мушоҳада	مشاهده
мушир	مشير	мушкбездӣ	مشكبذى	мушаддад	مشدد	мушоҳара	مشاهره
машима	مشيمه	мушкдона	مشكدانه	машраб I, II	مشرب I, II	машоҳир	مشاهير
машъум	مشوم	мушкдум	مشكدوم	машраба	مشربه	мушоёба	مشويه
мас(с) II	مص II	мушкранг	مشكرنگ	машраъ	مشرع	машоих	مشاوخ
масоб I	مصاب I	мушкистон	مشكستان	машраа	مشراة	машаиғе	مشايعة
масобарат	مصابت	мушкфом	مشكفام	мушриф	مشرف	мушоёя	مشوؤيا
масобех	مشايخ	мушкфишон	مشكفيشان	мушарраф		мушриф	мушоёя
масоҳиб	مصاحب	мушаккак	مشكك	мушрик	مشريك	мушониён	مشوونين
масоҳабат	مصاحبت	мушкил	مشكل	мушрикзамин	مشريق زمين	июн	июн
масоҳиф	مصاحف	мушкилот	مشكلات	мушрик	مشرك	мушаббаъ	مشبع
масодир	مصادر	мушкилифшо	مشكليفشو	мушруб	مشروب	мушбеъ	
масодарат	مصادرات	мушклак	مشكلاك	мушробот	مشروبات	мушаббак	مشبك
масодаре	مصادره	мушкилкушо	مشكل كشا	мушроҳ	مشروح	мушаббакот	مشبكات
масодара	مصادرات	мушкмолий	مشكمولى	мушрут	مشروط	мушаббаҳ	مشبه
масодақат	مصداقت	мушкмуй	مشكموى	мушашдар	مشاشدر	мушбаҳ	
масодаме	مصادمه	мушкнақҳат	مشكناقت	мушт II	مشط II	мушт I	مشت I
масодама	مصدامات	мушк(у) (й)	مشكو(ى)	мушаъбид	مشعبد	муштафшор	مشت افشار
масораат II	مصارعت II	мушкур	مشكور	мушаъбидсифат	مشعبد صفت	муштоқ	مشتوق
масориф	مصارف	мушкура	مشكوره	мушаъбидӣ	مشعبدى	муштоқӣ	مشتاقى
масореъ	مصاريخ	мушкӯфӣ	مشكوفى	мушаъбиз	مشعبذ	муштабаҳ	مشته
массос	مصاص	мушкӯфӣ	مشكوفى	мушъар	مشعر	муштабеҳ	
массоса	مصاصه	мушкӯй	مشكوى	мушъир		муштарак	муштрак
масоф(ф)	مصاف(ف)	мушкин	مشكين	мушаъар	муштрад	муштранд	مشتراند
масофат	مصافات	мушкинҳол	مشكين حال	мушаъшаъ	مشعشع	муштранда	مشترانده
масофозмуда	مصاف آزوده	мушкинрақам	مشكين رقم	мушъал	مشعل	муштарӣ I, II	مشترى I, II
масофаҳа	مصافحه	мушкиншамойл	مشكين شمايل	мушъалафруз	مشعل افروز	муштарнаҳлоқ	مشترى اخلاق
масофгоҳ	مصافگاه	мушкинқулола	مشكين كلاله	мушъуф	مشعوف	муштарибаҳт	مشترى بخت
масолех	مصالح	мушкинқаманд	مشكين كماند	мушъала	مشغله	муштарирӯй	مشترى روى
масалҳе	مصالحه	мушаллах	مشالح	мушъоф	مشعوف	муштариталғат	مشترى طلعت
мусолаҳа	مصولاقت	мушлак	مشلك	мушғул	مشغول	муштариораз	مشترى عارض
масонеъ	مصانع	машмум	مشموم	мушғулий	مشغولى	муштзан	مشت زن

мутраф	مطرف	мазмаза II	مضمضه	мусаннаф	مصنف	мусоҳарат	مصاهرت
митрақа	مطرقه	мазмун	مضمون	мусанниф	مصنف	масоиб	مصائب
матарнок	مطرناک	мазо	مضى	мусаннафот	مصنفات	масаб(б)	مصعب(ب)
матруд	مطرود	музиф	مضيف	маснуъ	مصنوع	мисбоҳ	مصباح
матъам	مطعم	мазиқ мазиқа	مضيق مضيقه	мусаввар	مصور	масбуғ	مصبوغ
матъум	مطعوم	мутобик	مطابق	мусаввир	مصور	мусхаф	مسخاف
матъумот	مطعومات	мутобақа	مطابقه	мусаввира	مصوره	мисхаф	مصحف
матъун	مطعون	матор	مطار	масус	مصوص	мусаҳҳаф	مصحوب
матфи	مطفي	мутораҳа	مطارحه	масун	مصون	масхуб	مصحوب
муталло	مطلا	муторада	مطارده	мусиб	مصيب	мисдоқ	مصداق
матлаб	مطلب	мутоъ	مطاع	мусибат	مصيبت	масдар	مصدر
матлаъ	مطلع	матоим	مطاعم	масир II	مسير	мусаддеъ	مصدع
муталеъ		мутаанот	مطاعنات	мусайқал	مصيقل	мусаддақ	مصداق
мутлақ	مطلق	мутоа	مطاعه	мазоъ	مضاء	мусаддик	مصديق
мутлақан мутлақо	مطلقا مطلقا	матоф	مطاف	мазоҷеъ	مضاجع	мусир II	مسير
мутлақулинон	مطلق العنان	маталиб	مطالب	музоҷаат	مضاجعت	миср	مصر
муталлақа	مطلقة	мутабот	مطالبات	музоҳик	مضاحك	мисроъ	مصراع
матлуб	مطلوب	мутабот	مطالبته مطالبت	музоддат	مضادات	мусаррах	مصريح
матмаҳ	مطمح	мутолаба	مطولابات	мазор II	مزار	мисраъ	مصراع
матмаъ	مطمع	матолеъ	مطالع	музоработ	مضاريات	масриф	مصرف مصرف
матмура	مطموره	мутолаа	مطالعه	музораба	مضاربه	масруъ	مصروع
матмураншон	مطموره نشان	матомеъ	مطاعم	музореъ II	مضارع	масруъосо	مصروع آسا
матмуранишин	مطموره نشين	мутовеъ	مطواع	музоаф	مضاغف	масруф	مصروف
матмус	مطموس	мутоваат	مطواعت	музоф	مضاف	мисри	مصري
матмуъ	مطموع	матовӣ	مطواى	музофот	مضافات	мастаба	مصطبه مستاба
мутмаин	مطمئن	матоъа	مطايا	мазомин	مضامين	мустафо	مصطفى
мутмаинна	مطمئنه	мутояба	مطايه	мазоиқ	مضايق	мусталаҳ	مصطاح
мутаннаб	مظنب	матбах	مطبخ	музайиқе	مضايقت	мусталаҳот	مصطلحات
матво	مطوا	матбахӣ	مطبخى	музояқа	مضويقات	мусъад II	مصعد
митвоъ	مطواع	мутаббақ	مطبق	мазбуот	مضبوط	масаф(ф)	مصفا(ف)
мутаввақ	مطوق	матбух	مطبوخ	мазҷаъ	مضجع	мусаффо	مصفا
мутаввал	مطول	матбуъ	مطبوغ	музҳик	مضحك	мисқал	مصقل
мутаввалот	مطولات	матбуа	مطبوغه	музҳика	مضحكه	масқул	مصقول
матвӣ	مطوى	митҳан	مطحن	мизроб	مضراب	мусалло	مصلا
мутаҳҳар	مطهر	матар	مطر	мазриб	مضرب	муслех	مصليخ
митҳара	مطهره	мутарро	مطرا	мазаррат	مضرت	маслаҳат	مصلاحت
мутайяб	مطيب	мутарроқун	مطراکن	мазруб	مضروب	маслаҳатҷуӣ	مصلاحت جوى
матир	مطير	мутарроғар	مطراگر	музтар(р)	مضطر(ر)	маслаҳатқуш	مصلاحت كوش
мутеъ	مطيع	митрон	مطران	музтариб	مضطرب	маслаҳаткеш	مصلاحت كيش
мутайян	مطين	мутриб	مطرب	музтарибулаҳвол	مضطرب الاحوال	маслуб II	مصلوب
мазолим	مظالم	мутриба	مطربه	музтарибхал	مضطرب حال	мусалло	مصلى
мазон(н)	مظان(ن)	мутриби	مطربى	музил II	مضيل	мусаллӣ	مصلى
мазоҳир	مظاهر	матраҳ	مطرح	мизмор II	مضمار	мусаммам	مصمم
музоҳарат	مظاهرت	митрад	مطرد	музмаҳил	مضمحل	мусандал	مصنندل
мазруф	مظروف	мутарраз	مطرز	музмар	مضممر	маснаъ	مصنعه مснаه
музаффар	مظفر	мутарриз					

маъруз	معروض	маъруз	معروض	муоқаб	مواقب	музлим	مظلم
маъруф	معروف	маъруф	معروف	муоқиб	مواقب	мазлима	مظلمه
муарро	معري	муарро	معري	муоқабат	مواقب	мазлум	مظلوم
муиз(з)	معز	муиз(з)	معز	маоқид	معاقد	мизалла	مظله
муаззо	معزنا	муаззо	معزنا	муоқад	معاقد	мизалладор	مظله دار
муаззаз	معزز	муаззаз	معزز	муолич	معالج	мазнун	مظنون
муаззим	معزم	муаззим	معزم	муолажа муолажат	معالجه معالجات	мазнуот	مظنونات
муаззимона	معزمانه	муаззимона	معزمانه	муолача муолачат	معالجه معالجات	мазанна мазинна	مظنه
маъзул	معزول	маъзул	معزول	мааззамон	مع الزمان	мазхар	مظهر
маъзули	معزولى	маъзули	معزولى	маалқисса	مع القصه	маа	مع
муаззо	معزى	муаззо	معزى	маолим	معالم	маан	معاً
муъсир	معسر	муъсир	معسر	маолий	معالي	маоб II	معاب
муассир II	معسر II	муассир II	معسر II	маолисифот	معالي صفات	маобид	معابد
муаскар	معسكر	муаскар	معسكر	муомил	معامل	маобир	معابر
маъшар	معشر	маъшар	معشر	муомалот	معاملات	муотаб	معاتب
маъшуқ	معشوق	маъшуқ	معشوق	муолажа муолажат	معامله معاملات	муотиб	معاتب
маъшуқа	معشوقه	маъшуқа	معشوقه	муомала муомалат	معامله معاملات	муотабот	معابيات
маъшуқи	معشوقى	маъшуқи	معشوقى	муонид	معانده	муотабот муотабат	معابته معابيت
муасфар	معصفر	муасфар	معصفر	муонадат	معاندة	муотаб муотабат	معابته معابيت
муасфаргун	معصفرگون	муасфаргун	معصفرگون	муоник	معانق	маочин	معاجين
муасфарй	معصفرى	муасфарй	معصفرى	муонақа	معانقه	маод	معاد
маъсум	معصوم	маъсум	معصوم	маонй	معانى	муод	معاد
маъсума	معصومه	маъсума	معصومه	маонисаро	معانى سرا	муодо муодот	معاد معادات
маъсият	معصيت	маъсият	معصيت	муовадат	معاولدة	муодил	معادل
муъзилот	معضلات	муъзилот	معضلات	муовин	معاون	маодин	معادن
муъзила	معضله	муъзила	معضله	муованат	معاونت	муодй	معادى
муаттар	معطر	муаттар	معطر	муоҳада	معاهده	маоз	معاذ
муатгал	معطل	муатгал	معطل	маоиб меъаб меъаб	معائب معائب	маозаллоҳ маозаллаҳ	معاذالله ماوزاللوخ
маътуф	معطوف	маътуф	معطوف	маоинш	معائش	маозир	معاذر
муътй	معطى	муътй	معطى	муояна	معائنه	маорич I, II	معارج I, II
муъзам	معظم	муъзам	معظم	маъбад маъбада	معبد معبده	муориз	معارض
муаззам	معظم	муаззам	معظم	меъбар	معبر	муориз муоразат	معارضه معارضة
муъзамот	معظمت	муъзамот	معظمت	муаббир	معبر	муораз муоразат	معارضه معارضة
муаззамот	معظمت	муаззамот	معظمت	маъбар маъбара	معبر معبره	маориф I	معارف I
маъфув	معفوف	маъфув	معفوف	маъбуд	معبود	маориф	معارف
маъқид	معقد	маъқид	معقد	муътод	معناد	маорич II	معارج II
муъқад	معقد	муъқад	معقد	муътабар	معتمر	маориф II	معارج II
муаққад	معقد	муаққад	معقد	муътад(д)	معتمد	маош	معاش
маъқул	معقول	маъқул	معقول	муътаддун-биҳи	معتمد به	маошир	معاشر
маъқулот	معقولات	маъқулот	معقولات	муътаддун-биҳо	معتمدها به	муошир	معاشر
маак маака	معك	маак маака	معك	муътадил	معتمدل	муошарат	معاشرت
маъкус	معكوس	маъкус	معكوس	муътариф	معترف	муошақат	معاشقت
муалло	معلا	муалло	معلا	муътазил	معترزل	муосир	معاصر
маълот	معلاة	маълот	معلاة	муътазилла	معترزله	маосй	معاصى
меълоқ	معلاق	меълоқ	معلاق	муътасам	معتمصم	муозадат	معاضدة
маълаф маълиф	معلف	маълаф маълиф	معلف	муътақ	معتمق	муоф	معاف

муфаттехулабвоб	مفتح الابواب	муғлақ	مغلق	mağ	مغ	муаллақ	معلق
муфтараз	مفتراض	мағалғоҳ	مغلاگه	муғ	مغ	муаллақзан	معلق زن
муфтаразот	مفتراضات	мағлуб	مغلوب		مغارب	муаллал	معلق
муфтарик	مفترق	мағлуба	مغلوبه		мағориба	муълам	معلم
муфтаро	مفتري	мағлул	مغلول		мағорис	маълам	معلم
муфтари		мғмар	مغمر		мағора	муаллам I, II	
муфтариёт	مفتريات	муғаммиз	مغممز		мағозла	муаллим I	
муфтаил	مفتعل	мағмуд	مغمود	муғозала	муғозалат	маълуф II	معلوف
муфтақад	مفتقد	мағмур	مغمرور		мағос	маълул	معلول
муфтақир	مفتقر	мағмум	مغموم		муғозиб	маълум	معلوم
муфтақир	مفتكر	миғнотис	مغناطيس		мағок	муалло	معلي
муфаттин	مفتن	муғунда	مغنده		мағокки	муаммо	معما
мафтух	مفتوح	муғанни	مغنى		муғолабат	меъмор	معمار
мафтул	مفتول	миғниётис	مغنياطيس		муғолата	меъморй	معماري
мафтун	مفتون	муғанния	مغنيه		муғона	муаммар	معمار
муфти	مفتي	муғаввал	مغول		муғоир	муаммарй	معمري
мафхар	مفخر	муғайяб	مغيب		муғоярат	маъмур II	معمور
мафхарат	مفخرات	муғайябот	مغيبات		муғбача	маъмурот	معمورات
мафар(p)	مفر	муғис	مغيس		мағбут	маъмура	معموره
муфаррах	مفرح	муғир	مغير		мағбун	маъмурий	معموري
муфаррех		муғелон	مغيلان		муғтази	маъмул II	معمول
муфаррехнома	مفرح نامه	мағтаҳе	مفاتهحه		муғтасил	муаммо	معمي
муфрад	مفرد	муфотаҳа	مفوتاهه		муғтанам	муаммаёт	معميات
муфрадат	مفردات	мағотех	مفوتع		мағриб	маъно	معنا
муфрадсавор	مفردسوار	мағажат	مفاجات		мағрибруя	муанбар	معنبر
мафраш	مفرش	мағохир	مفوخير		мағрибй	мауннид	معند
муфрит	مفريط	мағохир	مفوخير		мағрас	маънавий	معنوي
мафрақ	مفريق	мағохарат	مفوخارات		муғриф	маънавиёт	معنويات
мафруз I	مفروز I	муфод	مفاد		муғаррақ	маъни	معنى
мафруш	مفروش	мағорик	مفارق		мағрур	муаввад	معود
мафруз II	مفروض	мағорақат	مفارات		мағз	муавваз	معوض
мафрузот	مفروضات	мағоз	مفاز		мағзпўшида	муаввақ	معوق
мафрук	مفروق	мағозот	مفازات		мағзй	муаввал	معول
мафзаъ	مفزع	мағоза	مفازه		мағсаро	маунат II	معونت
муфзеъ		мағосил	مفاسيل		мағсул	мааҳозо	معهدا
муфзеа	مفزعه	мағолик	مفاليك		мағшуш	маъхуд	معهود
муфсид	مفسد	мағовиз	مفاوز		миғфар	меъёр	معيار
муфсиде	مفسده	мағавузе	مفاوضه		мағфарат	маиб	معيب
мафсада	مفاسدات	муфовазат	مفوازات		миғфаркулоҳ	маншат	معيشت
муфассир	مفسر	муфт	مفت		муғафғал	муил	معيل
мафсил	مفصل	мифтоҳ	مفتوح		муғафғалдил	маин	معين
муфассал		мифтоҳулфарач	مفتوح الفرج		мағфур	муин	معين
муфассалан	مفصلا	муфтбар	مفتبر		мағал	муайян	معين
мифзол	مفضال	муфтатаҳ	مفتتاه		мағлата	муина	معينه
муфзил	مفضل	муфтатан	مفتتن		муғаллаз	маъюб	معيوب
		муфаттех	مفتتخ		муғаллаза	маъюбий	معيوبى

миқвад مقود
 муқаввар مقور
 муқаввас مقوس
 мақулот مقولات
 мақула مقوله
 муқаввим مقوم
 муқаввий مقوى
 мақхур مقهور
 миқъёс مقياس
 муқайяд مقيد
 муқайяр مقير
 муқим مقيم
 мақабра|мақабрат مكابره
 муқобара|муқобарат مكاتب
 макотиб I مكاتب
 муқотаб مكاتب
 муқотабот مكاتبات
 мақтаб|мақтабит مكاتبه
 муқотаба|муқотабат مكاتب
 макотиб II مكاتب
 маккор مكار
 макорим مكارم
 маккора } مكاره
 макорех } مكاره
 муқорӣ مكارى
 муқос مكاس
 муқосо مكاسا
 макосиб مكاسب
 мақашфе|мақашфт مكاشفه
 муқошафа|муқошафат مكاشفاه
 муқофо مكافا
 муқофот مكافات
 мақоқафт مكاففت
 мақалме|мақалме مكالمه
 муқолама|муқоламаат مكالما
 макомин مكامن
 макон مكان
 маконат مكانت
 муқоваҳат مكاوحت
 мақонд مكائد
 муқаббир مكبير
 мактаб مكاتب
 муқтатам مكاتم
 муқтаҳал مكتحل
 муқтасаб مكاسب
 муқтасаба مكاسبه

муқарраб مقرب
 муқаррар } مقرب
 муқаррир } مقرب
 муқаррарӣ مقبرى
 муқартақ مقرتق
 миқраа مقرعه
 миқраадор مقرعه دار
 миқраазан مقرعه زن
 муқармат مقرمط
 муқарнас مقرنس
 мақру(ъ) مقرو
 мақрун مقرون
 муқри مقرى
 муқассим مقسم
 мақсум مقسوم
 муқашшар مقشر
 мақсад مقصد
 муқәссир مقصر
 мақсуд مقصود
 мақсур مقصور
 мақсура مقصوره
 мақзий مقضى
 мақзиюлмаром مقضى المرام
 муқаттар مقطر
 мақтаъ } مقطّع
 миқтаъ } مقطّع
 муқаттаот مقطعات
 мақтӯъ مقطوع
 мақъад } مقعد
 муқъад } مقعد
 муқафғал مقفل
 муқил(л) } مقيل
 муқл I, II } مقيل
 миқлоъ مقلاع
 муқиллуҳол مقيل الحال
 муқалиб مقالب
 муқаллид مقلد
 мақлуб مقلوب
 муқла مقله
 мақмур مقمور
 миқнотис|мақнотис مقناطيس
 миқноъ متناع
 муқнас مقنص
 миқнаъ } متنع
 муқаннаъ } متنع
 миқнаа مقنعه

муқомирпеша مقامر پيشه
 муқовала مقاوله
 муқовамат مقاومات
 мақоис مقائيس
 мақбаҳа مقبحه
 мақбара مقبره
 муқбаз مقبض
 муқбил مقبل
 мақбуз مقبوض
 мақбул مقبول
 мақбулулқавл مقبول القول
 мақт } مقبت
 муқтабас } مقتبس
 муқтабис } مقتبس
 муқтадо مقنذا
 муқтадир مقندير
 муқтадий } مقندي
 муқтадо } مقندي
 муқтарин مقنر
 муқтасир مقنصر
 муқтазо مقنضا
 муқтазий مقنضى
 муқтафӣ مقنفي
 мақтал مقنل
 мақтала مقنله
 муқтанеъ مقننّع
 муқтанӣ مقنتى
 мақтул مقنول
 миқдор مقنار
 муқаддар مقنار
 мақдарат مقنار
 мақаддас مقناس
 мақдам } مقنم
 муқдим } مقنم
 муқаддам } مقنم
 муқаддамот مقنمات
 мақдме الجيش مقنمه
 муқаддиматулчайш مقنمات
 муқаддамнишин مقنم نشين
 муқаддима|муқаддама مقنمه
 мақдӯҳ مقنوح
 мақдур مقنور
 мақар(p) } مقنر
 муқир(p) } مقنر
 миқроз مقنراض
 миқроза مقنراضه

мафъй } مقضى
 муфъй } مقضى
 мафтур مقنطور
 мафъул مقنفعول
 мафқуд مقنقود
 мафқудуласар مقنقود الاثر
 муфаккир مقنمكر
 мифлак مقنلاك
 муфлеҳ مقنفلح
 муфлис مقنفس
 муфалсиф مقنفسف
 муфлиси مقنفسى
 муфлик مقنفلق
 мафлуҷ مقنفلوج
 мафлуқ مقنفلوق
 муфавваз مقنفوض
 муфҳим مقنمهم
 мафҳум مقنمهوم
 муфид مقنفيد
 муфиз مقنفيض
 муфиқ مقنفيق
 мақобех مقنقابح
 мақобир مقنقابير
 муқобил مقنقابل
 муқобала مقنقابله
 муқотил مقنقاتل
 муқотала مقنقاتله
 мақодир مقنقادير
 муқорин مقنقارن
 мақарне|мақарнәت مقنقارنه
 муқорана|муқоранат مقنقورانه
 мақосот مقنقاسات
 мақасме|мақасمت مقنقاسمه
 муқосама|муқосамаат مقنقواسامه
 мақосид مقنقاصيد
 мақотеъ مقنقاطع
 муқотаа مقنقاطعه
 мақол مقنقال
 мақолат مقنقالات
 мақолат مقنقالات
 мақола مقنقاله
 мақолид مقنقاليد
 мақом مقنمقام
 мақомот I, II مقنمقامات
 мақомат مقنمقامه
 муқомир مقنمقامر

малъун	ملعون	маломатгар	گر ملامت	мукавванот	مکونات	муктасаби	مکتسبی
малфуф	ملفوف	малъон	مالن	маккй	مکي	муктаннф	مکتنف
малак	ملق	малоҳй	ملاهي	микьёл	مکيال	мактуб	مکتوب
малик		маллаңк	ملائک	макид	مکيد	макс	مکت
мулаққаб	ملقب	малоик	مالوئک	макидат	مکيدت	миксор	مکثار
малак	ملک	малоикфиреб	ملائک فريب	макидан	مکيدن	мукаҳхал	مکحل
малик		мулоим	ملايم	макида	مکيده	макхул	مکحول
милк I, II		мулоямат	ملايمت	мукес	مکيس	мукаддар	مکدر
мулк I, II		мулояматй	ملايمتي	макин	مکين	муказзаб	مکذب
малакот	ملکات	мулоимху	ملايم خو	магар	مگر	макзуб	مکذوب
маликуларш	ملک العرش	мулояма	ملايما	магас	مگس	макр	مکر
малакулмавт	ملک الموت	мулаббаб	مليب	магасфшон	مگس افشان	макрандеш	مکراندیش
малконй	ملکانی	малбас	مالباس	магасрон	مگس ران	мукаррар	مکرر
мулкбон	ملک بان	мулаббас	ملابباس	магасвор	مگس وار	мукаррарот	مکررات
маликбону	ملک بانو	малбус	ملبوس	мул	مل	макраа	مکراه
мулкат	ملکت	малбусот	ملبوسات	мало	ملا	мукрим	مکرم
мулкдор	ملکدار	миллат	ملت	мулло			
мулкронй	ملک رانی	мултабас	ملتباس	малаъ	ملا	макриме	مکريمه
мулкгир	ملک گیر	мултачо	ملتجا	малаулаъло	ملا الاعلی	макрама	مکراما
малакут	ملکوت	мултаҷй	ملتجی	малобис	ملاوبس	макрамат	مکرامت
мулквар	ملک ور	мултаҳад	ملتحد	малабисе	ملايسه	макрумат	مکرومات
малака	ملکه	мултазам	ملتزام	мулобаса	ملاوباسات	макруб	مکروب
малика		мултазим	ملتازيم	малоҳ	ملاخ	макрух	مکروه
мулкй	ملکی	мултасақ	ملتصق	малоҳат	ملاحت	макраҳа	مکراهه
милал	ملل	мултафит	ملتفت	малоҳида	ملاحدة	максаб	مکسب
малмоз	ملماز	мултақит	ملتقط	мулоҳаза	ملاخظه	микаст	مکست
муламмаъ	ملمع	мултамас	ملتمس	мулоҳиза	ملاخيزا	максур	مکسور
муламмаънитоқ	ملمع نطق	мултамис		мултамасот	малоз	ملاذ	максуруллison
милвоҳ	ملواخ	мултамасот	ملتمسات	мулозим	ملازيم	макшув	مکشوف
мулаввас	ملوث	мултави	ملتوی	мулозамат	ملازمت	мукаффар	مکفر
мулуҳат	ملوحت	мултаҳиб	ملتهب	мулоатафот	ملاطافات	мукаффир	مکفیر
мулок	ملوک	малсум	ملتوم	мулоатафа	ملاطفا	макфуф	مکفوف
мулукуттавоиф	ملوک الطوائف	малчаъ	ملجأ	мулотафат	ملاطافت	макфуфулбасар	مکفوف البصر
мулукона	ملوکانه	милх	ملخ	мулоиб	ملاعب	маккаллас	مکس
малул	ملول	мулҳид	ملحد	малаеб	ملاعبه	маккаллал	مکال
малум	ملوم	мулҳақ	ملحق	мулоаба	ملاوبا	мукаммал	مکمل
мулавван	ملون	мулҳам II	ملحم	малоин	ملاعين	мукаммил	
мулаввани	ملونی	малҳама	ملحمة	мулоқот	ملاقات	макман	مکمن
мулҳам I	ملهم	малҳуз	ملحوظ	мулоқй	ملاقی	микнос	مکناس
мулҳим		малах	ملخ	малок	ملاک	муқнат	مکنت
малҳуф	ملهوف	мулаҳхас	ملاخخاس	малол	ملال	мукниф	مکنف
малҳо	ملهي	мулаҳзам	ملزام	маллат	ملاطت	макнуз	مکنوز
малй I, II	ملی	мулзум	ملزوم	малом	ملام	макнун I, II	مکنون
малех	مليخ	мулсақ	ملصق	мулом		мулом	макнунот
малехбаён	مليخ بيان	мулаттах	ملطخ	маломат	ملامت	макӯ	مکو
малехдидор	مليخ ديدار	мултифа	ملطفه	маломатдида	ملامت ديده	мукавакб	مکوکب
				маломаткун	ملامت کن	мукавван	مکون

мунтасаф	منتصف	мунофарат	منافرت	мумахҳад	مهده	мамот	مات
мунтазир	منتظر	манофеъ	منافع	мумахҳид		مميز	мумосил
мунтазам	منتظم	мунофиқ	منافق	мумайиз	مميزه		муморот
мунтаиш	منتعش	мунофи	منافى	мумайяз		من	муморасат
мунтафих	منتفخ	маноқиб	مناقب	мумайиза	من		мумозачат
мунтафеъ	منتفع	манақаше манақашт	منافشه منافشت	ман I, II, III, IV		من	мумос(c)
мунтафи II	منتفى II	муноқаша муноқашат	منوقاشا منوقاشات	ман(н)	من		мумоса мумасат
мунтақад	منتقد	маноқис	مناقص	мин		منابر	мумосса мумоссат
мунтақил	منتقل	мунокаҳот	منكحات	манобир	منابع		мумотала мумоталат
мунтақим	منتقم	мунокаҳат	منكحت	манобеъ		مناب	мумолахат
мунтаҳо	منتها	маиол	منال	манот I	مناب		мумолик I
мунтахиз	منتھز	миналвучуҳ	من الوجوه	манот II		مناب	мумоликситон
мунтаҳо	منتھى	маном	منام	муноҷот	مناب		мумолик II
мунтаҳӣ		маномот	منامات	منامات		муноҷотӣ	مناب
мунсанӣ	منتھى	маинон	منان	манохис	مناب	мумтаҳақ	
мансур I	منثور I	манноиа	منانه	муноҳ манох		مناب	мумтаҳан I
мансуран	منثوراً	муновабат	منابوت	манохир	مناب		мумтаҳан II
мунҷ	منج	манохич	مناهج	мунодогар		مناب	мумтад(д)
мунаҷҷаҳ	منجج	манохӣ	مناهى	мунодадат	مناب		мумтазиҷ
мунҷар(p)	منجر	манбит манбат	منبت	мунодо		مناب	мумталӣ
манҷак	منجك	минбар	منبر	мунодӣ	مناب		мумтанеъ
минчал	منجل	минбаршикан	منبرشكن	манор манора		مناب	мумтаҳан II
мунаҷҷал		минбасит	منبسط	мунозеъ	مناب		мумид(д)
мунҷали	منجلى	манбаъ	منبع	мунозаат		مناب	мамдӯҳ
мунаҷчим	منجيم	муибаис	منبعث	манозил I, II	مناب		мамдуд
мунҷамид	منجمد	мянбаъд	منبعده	манозилшинос		مناب	мамар(p)
манҷаниқ	منجنيق	мунбил манбал	منبل	муносиб	مناب		мумаззақ
манҷаниқандоз	منجنيق انداز	миннат	مننت	маносик		مناب	мумзуч
манҷаник	منجنيك	мунтабех	منتبه	маношир	مناب		мумсик
манҷуқ муңҷуқ	منجوق منجوق	миннатпазир	مننت پذير	манос		مناب	мумсӯҳ
минҳат	منحت	мунтаҷ	منتج	маносиб	مناب		мумшӯқ
мунҳадир	منحدير	мунтиҷ	منتج	муносех		مناب	мумза мумза
мунҳариф	منحرف	мунтаҷаб	منتجب	муносаҳат	مناب		мумкин
мунҳасим	منحسم	мунтаҷабхулқ	منتجب خلق	муносир		مناب	мумаккан
мунҳасир	منحصير	мунтаҷаъ	منتجع	муносафа	مناب		мумкинот
мунхат(t)	منحط	мунтаҳас	منتھس	манот III		مناب	мумкин улвучуд
мунҳал(л)	منحل	мунтаҳаб	منتھب	манотик	مناب		мумкинӣ
мунҳанӣ	منحنى	мунтасиб	منتسب	манозир		مناب	мумлакат
манҳут	منحوت	мунтасах	منتساح	мунозарот	مناب		мумлакатӣ
манҳус	منحوس	мунтасих	منتسح	манаظره манаظر		مناب	мумлу(в)
манҳул	منحول	мунтасақ	منتسق	мунозара мунозарат	مناب		мумлук
минхар минҳор	منخر منخار	мунташир	منتشر	манноъ		مناب	мумнуъ
мунхарит	منخرط	мунтасаб	منتصب	манот	مناب		мумнун
мунхарим	منخرم	ментсвб қамат	منتصب القامت	мунофот		مناب	мумваҳ
минхарайн	منخارين	мунтасабулқомат	منتسابولقومات	манофиз	مناب		мумваҳа
мунхасиф	منخسف	мунтасабқад	منتصب قده	мунофир		مناب	

манкус	منكوس	маншур	منشور	мундарич	مندرج
манг I, II	منگ	маншурхон	منشورخوان	мундарис	مندرس
мангула	منگه	мунши	منشى	мундафеъ	مندفع
мангиёгар	منگياگر	мансаб	منصب	мундак(к)	مندگ
мангидан	منگيدان	мунсариф	منصرف	мандал I, II	مندل
минан	منن	мунсиф	منصف	миндал	مندل
минвол	منوال	мансуб II	منسوب	мандалнавоз	مندل نواز
мануб	منوب	мансуба II	منسوبه	мандалы	مندلى
мунаввар	منور	мансур II	منصور	мандалыл	مندلى
манут	منوط	мансус	منصوص	мундамил	مندامل
минхоҷ	منهاج	мансуса	منصوصه	мандур	مندور
мунҳатик	منهتگ	минасса	منصه	мандурй	مندورى
манҳаҷ	منهج	муназзад	منضد	манда	منده
мунҳадим	منهدم	мунзам(м)	منضم	мундй	مندى
мунҳазим	منهزم	манзуд	منضود	мандил миндил	منديل
манҳал	منهل	мунтабеъ	منطبع	мунзар	مندز
мунҳамир	منهمر	мунтабиқ	منطبق	мунзир	مندزير
манҳй	منهى	мунтабиқ	منطبق	мунзаҷир	مندزجیر
мунҳй		мунтафй I	منطفى	мунзаҳиф	مندزحيف
манҳиёт	منهيات	мантиқ	منطق	манзил	مندزل
манҳи(й)ят	منهية	мантиқуттайр	منطق الطير	мунзал	مندزال
манй I, II	منى	минтақа	منطقة	минтақаулбуруҷ	مندلگاه منزلگه
муньят	منية	минтақаулбуруҷ	منطقة البروج	манзилгоҳ манзилгах	مندلگاه منزلگاه
мунир	منير	мунтамис	منطمس	манзилгоҳ манзилгах	مندله منزلت
ман-ярғаб	من يرغاب	мунтави	منطوى	манзила манзилат	مندولى منزولى
ман-язид	من يزيد	манзар	منظر	манзавй	مندزوى
манеъ	منع	манзара	منظرة	муназзах	مندزه
манийя	منية	муназзам	منظم	муназзаҳот	مندزهاوت
му I, II	مو	мунзор	منظور	мунсаҳиб	مندسحب
мавот	موات	манзум	منظوم	мунсад(д)	مندسد
мавосиқ	موايق	манзума	منظومه	мунсарех	مندسرخ
маввоҷ	مواج	манъ	منع	мансиқ	مندسگ
мавочиб	مواجب	мунъадим	منعدم	мунсалих	مندسليخ
мувоҷаҳа	مواجهه	мунъатиф	منعطف	мунсалнк	مندسلک
мувоҳадат	مواحدت	мунъақид	منعقد	мансуб I	مندسوب
мувоҳот	مواخات	мунъақис	منعكس	мансуба I	مندسوبه
муоҳаз	مواخذ	мунъим	منعم	мансуч	مندسوح
муаҳдә муаҳдәт	مواخذة مواخذت	мунъимй	منعمى	мансух	مندسوخ
муоҳаза муоҳазат	موخازا موخازات	мунғғас	منغص	мансий	مندسى
мавод(д)	مواد	мунғатех	منفتح	маниш	مندش
муоаде муоадед	موادعه موادعت	мунғаҷир	منفجر	манша манша	مندشا مندشا
муводаа муводаат	موادا مواداات	минфаҳ	منفخ	муншаот	مندشاوت
маворис	مواريت	манфаз	منفذ	миншор	مندشار
мувозана	موازنه	мунфарич	منفرج	муншарех	مندشرخ
мувозй	موازي	мунфарича	منفرجه	муншаиб	مندشعب
мувоса мувосот	مواسا مواسات	мунфарид	منفرد	миншафа	مندشفه
		мунафғас	منفص	муншак(к)	مندشق
мунфасих	منفسخ				
мунфасил	منفصل				
манфаат	منفعت				
мунфаил	منفعل				
мунфаили	منفعلی				
мунфиқ	منفق				
мунфиқин	منفقين				
мунфак(к)	منفک				
мунаққо	منقا				
мунқод	منقاد				
минқор	منقار				
минқоргоҳ	منقارگاه				
манқабат	منقبت				
мунқабиз	منقبض				
мунқабизхотир	منقبض خاطر				
мунаққаҳ	منقح				
мунқариз	منقروض				
мунқасим	منقسم				
мунаққаш	منقش				
мунқис	منقص				
манқасат	منقصت				
мунқиса	منقصه				
манқазат	منقضت				
мунқазй	منقضى				
мунаққат	منقط				
мунқатәъ	منقطع				
манқал минқал	منقل				
минқало(й)	منقلا(ي)				
мунқалиб	منقلب				
муиқанеъ	منقنع				
манқур	منقور				
манқуз	منقوض				
манқуза	منقوضه				
манқуш	منقوش				
манқул	منقول				
манқулот	منقولات				
мунаққо	منقى				
мункадир	منكدر				
мункар	منكر				
мункир					
мункасир	منكسر				
мункасиф	منكسف				
мункашиф	منكشيف				
манкуб	منكوب				
манкуҳ	منكوح				
манкуҳа	منكوحه				

муаккад مؤكد	мусо موسى	мувахҳидона موحدانه	мувосоғар مواساگر
мукашон موكشان	мусича موسيچه	мувахҳиш } موخش	мавоши مواشي
муваккал } موكل	мусиқор موسيقار	муҳиш } موخش	мувосалат مواصلت
муваккил } موكل	мусиқӣ موسيقي	муаххар مؤخر	мавозеъ مواضع
мавкул موكول	муш موش	муаддаб } مؤدب	мувозаа مواضعه
мол مول	мушона موشونه	муаддиб } مؤدب	мувазбат مواظبت
мавло مولا	мувашиҳа موشيخه	моддат مودت	муавд III مواعد III
мӯломӯл مولومول	мушак موشك	мӯдәъ مودع	муавз I مواعظ I
мавлоно مولانا	мушакф мушгакف	муаддӣ مودى	муавид II مواعيد II
мавлоӣ مولائى	мушикоф мушигоф	муаззин موزن	мувафиқ موافق
мавлид } مولد	мушакфи мушгакфи	мӯззин مؤذن	мувофақат موفاقت
мулид } مولد	мушгир موشگير	мӯзӣ музӣ موزى موزى	мавоқеъ مواقع
муваллид } مولد	мушгир мушгир	музӣ موزى	муволат مواصلات
муваллида مولده	мувассал موصل	мӯзӣ музӣ موزى موزى	мувалид I موالد I
мулиш مولش	мавсуф موصوف	мӯзӣ музӣ موزى موزى	муолафат مؤالفت
мулаъ مولع	мавсул موصول	мӯзӣ музӣ موزى موزى	муали маволи
муаллаф } مؤلف	мавзеъ موضوع	мӯзӣ музӣ موزى موزى	муалид II مواليد II
муаллиф } مؤلف	мавзӯъ موضوع	мӯзӣ музӣ موزى موزى	муанса муанаст
муаллим II مؤلم II	мавзӯот موضوعات	мур مور	муонаса муонасат
мӯълим мулим مؤلم مؤلم	мавтин мавтан موطن موطن	мурис } مورث	мавонеъ موانع
мулим مؤلم	муваззаф موظف	муваррас } مورث	мавоҳиб مواهب
мулу مولو	моғд моғдт موعد موعدت	мурчал мурчал مورچال مورچال	муавд I مواعد I
мавлуд مولود	мавъид мавъидат ماصيد ماصيدات	мурча مورچه	муид мубид
мулузан مولوزن	моғз моғзт موغظ موغظت	мӯрх мӯрх مورخ مورخ	муаббад مؤابد
муломисол مولومسال	мавъиза мавъизат ماصيزا ماصيزات	муаррих муваррих	мавт موت
мавлави مولوى	моғуд мавъуд	маврид } مورث	мӯтафак муътафак
муваллаҳ موله	моға мувағфо	мурд } مورث	мӯталиф I مؤتلف I
мавло مولى	моғфар мувағфар	муваррад } مورث	мӯтаман муътаман
мулидан موليدان	моғфари мувағфари	маврус موروث	мавто مавто
мум موم	моғфақ мувағфақ	маврусӣ موروثى	муассир I مؤسير I
муаммил مؤمئل	моғфут мувағфут	муриёна муриёна	муассам مؤتم
мӯъмин مؤمن	моғфута мувағфута	муваззаъ мӯзәъ	мушоқ мушоқ
мумул مؤمول	мавфур мувафур	мавзун мӯзун	мавч موح
мӯмиё мӯмиёй مؤميه مؤميه	моғура моғура мувоғура	мавзунӣ мӯзунӣ	муҷаб муҷаб
мӯмиёбахш مؤميهباخش	мавфурулэхтишом	мӯза мӯза	муҷиб I муҷиб
мумин مؤمين	моғуруссурур мувоғуруссурур	мӯзадӯз мӯзадӯз	муҷибот موحبات
муноат مؤنات	моғуфақ мувоғуфақ	мӯсир I мӯсир	муҷбар موحبار
мунат I مؤنات I	моғқид муваққид	муассас } مؤسس	муҷат موحات
муаннас مؤنئس	моғқар муваққар	муассис } مؤسس	муҷхез موحخيز
мӯънис мунис مؤنئس مؤنئس	моғкеъ мувакеъ	мӯсафед мӯсафед	муҷид I موحيد I
мунис مؤنئس	моғқиф муваққиф	мӯсафедӣ мӯсафедӣ	муҷаз I موحز I
моҳиб моҳибт مؤهيب مؤهيبت	моқин мувақин	мавсим мӯсим	муҷал II موحل II
мавҳиба мавҳибат ماصحبا ماصحبات	моқуф мувақуф	мувасвас } موصوس	муҷуд موحود
мавҳум مؤهوم	моқуфот мувақуфот	мувасвис } موصوس	мавҷа موحجا
муй I, II مؤى I, II	моқиб мувақиб	мавсум мӯсум	муваҷҷах } موحججاخ
муйбанд مؤىبند	моқибрав мувақибрав	мӯсоӣ мӯсоӣ	муҳид موحيد

مایپایمو می پیمای	مهمانپرست	муҳаззаб } مهذب	муайнд } مؤید
майит میت	مهمانسرای	муҳаззиб } مهذب	муайяд } مؤید
миат مئة	مهمانکده	махр } مهرا	ماویز مابیز
метин میتین	مهمانی	مهр I, II } مهرا	موی شگاف موی شگافی
мисоқ мисақ	مههمپردازی	муҳр } مهرا	муїшикоф муїшигоф
мех میخ	مههمл	муҳарро مهرا	موی شگافی موی شگافی
майхона میخانه	مههمات	مهراب II مهراب	муїшикоф муїшигоф
می خوار می خواره	مههمله	مهراج مهروح	موی کنان مویکانون
майхор майхора	مههمле баф	مهרב махраб	موی میان муймиён
майдон میدان	مههمлі	مهریان مهрубон	مویه مویا
майдондори میدان داری	مهمنظر	مهربانی مهрубونی	مویه گر мӯягар
майда I, II میده	مهмом I	مهربند мӯхрбанд	مویدن мӯидан
майдех می ده	مهміз	مهрپرور مهрпарвар	موینه موینه
майдасолор میده سالار	مهنا	مهرجان مهрҷон	маҳ } مه
меъзана میژنه	مهناد	مهرجو (ی) مهрҷу (й)	миха } مه
мир میر	مهنادیس	مهрух махрух	меһа } مه
мироб میراب	مهنادам	مهردولат مهردولت	меһабт } مهابت
мирос мерос میراث	مهна	مهрсоз مهрсоз	меһаҷир } مهاجر
мират мерос میراث خوار	مهوسی } مهوس	مهркар مهркар	меһаҷрат } مهاجرت
миросхор меросхор	меһавис } مهوس	مهргон مهргон	меһад } مهад
мирон (и) дан میراندن میرانیدن	меһаш } مهوش	مهргони مهргونی	меһадане } مهадане
мирзо میرزا	меһи } مهی	مهргусил مهргسیل	меһар маҳор
мирук мірук	меһа } مهیا	مهргия (е) مهргіе (х)	меһарат } مهارت
мира міре	меһиб I } مهیب	مهрвар مهрвар	меһалик } مهالک
мири میری	меһия مهیه	مهрварз مهрwarz	меһам (м) } مهام
мизоб мізоб	меһич } مهیح	مهروزی مهрwarzі	меһанат } مهانت
мизон мізан	маҳил } مهیل	маҳара } مهре	меһаб (б) } مهب
мизбон мизбон	муҳил II } مهیل	муҳра } مهре	меһабт маҳбат
мизбони мизбони	меһимин } مهیمین	مهребаз муҳрабоз	меһапаре } مهپاره
мязид میزد	миҳин меҳин } مهین	مهребазы муҳрабозы	меһапараст } مهپرست
майзар میзар	маҳин } مهین	مهреکش муҳракаш	меһапайкар } مهپایکار
меъзар мезар	муҳин } مهین	مهры I, II } مهры	меһатоб } مهتاب
мезмон мизмон	май } مهی	меһсима маҳсимо	меһтаби } مهتابی
маистан миестан	меһамин I, II } مهامن	меһталъат маҳталъат	меһтади } مهتادی
муяссар } میسر	меһамин I, II } مهامن	меһел } مهلت	меһтар } مهتر
муяссир } میسر	меһантихъ миентиҳъ } مهانتیخ	муҳлат } مهلت	меһтароин } مهتراین
майсара میسر	меһанҷи миенҷи } مهانچی	маҳлиқо } مهلقو	меһтарпараст } مهترپرست
майсур میسور	меһандори миендори } مهانداری	маҳлак } مهلک	меһтарзода } مهترزاده
мешсар мішсар	меһанак миенак } مهانک	муҳлик } муҳлік	меһтарнажд } مهترناجد
майшум мішум	меһангоҳ миенгоҳ } مهانگاه	маҳлака } مهلاکه	меһтары } مهتری
миод меод	меһана миена } مهانه	меһ (м) муҳим (м) } مهيم	меһтарин } مهترین
меицад меицад	меһанарав миенарав } مهانارو	меһа маҳмо } مهما	меһҷур } مهچور
миодгоҳ меодгоҳ миодгах	меһанин миенин } مهانین	меһамат муҳиммот } مهامات	меһҷури } مهچوری
меғ } میغ	меһа миех } مهه	меһамоз } مهماوز	меһд } مهد
майфуруш می فروش	меһа миех } مهه	меһмон меҳмон } مهمان	меһдам муҳаддам } مهدام
миқот } میقات	меһа миех } مهه	меһмонпазир меҳмонпазир } مهمانپازیر	меһзор } مهزار

نارمید نارسیده	ночас ночих	ناباکدار	مایکاда
норасид норасида	ночарон	ноболиғ	مایкаш
норгил	ночиз	нобай	مایгусор
норанч норинч	нохузур	нобайист	مایگون
норанг	нохифоз	нобачо	مایл
нору	нохақ	нобихрад	} میل мил I, II
норавон	нохақшинос	нобурдбор	
норвон	нохамули	нобурید نابریده	میлады
норван	ноחיہ ناحيث	нобурид нобурида	میлан
норванқад	нохия I нохият	нобзан	میлаو
нора	нохост I	нобасомон	میлаویه
норй	нохудо	нобастағи	міла
нория	нохударс	нобасте	میم
ноз	нохудой	нобаста	мімент
нозо	нохирадманд	нобасуд نابسوده	міманат
нозофарин	нохалаф	нобисуд нобисуда	мімане
нозой	нохун	нобиге نابغت	мімон I, II
нозболиш	нохунперо(й)	нобакор	міно I, II
нозболин	нохуна	нобанаво	міноранг
нозбардор	нохост II	нобуд	мінотам
нозбу(й)	нохонда	нобудманд	мінотай
нозпарвар	нохоҳ	нобуде	мену
нозперорд نازپرورده	нохоб	нобахра I, II	менусиришт
нозпарвард нозпарварда	нохуш нохаш	нобахраманд	менунишон
нозиш	нохуши нохашй	нобин	мева
нозук	нодар	нобино	мевадар
нозукамдом	нодашт	нобаюсон	миа
нозукбадан	нодашти	нопок	міман
нозуктананда	нодон	нопойдор	міманпазир
нозукхаёл	нодони	нопухта	міманпараст
нозукдил	нодр	нопидром	мімансарой
нозукдахан	нодирулхусн	нопадид	міманкде
нозкаш	нодирулвукъ	нопазиро	міманй
нозуксанам	нодира	нопарво	механ
нозуктинат	нодирадон	нописанд	
нозуклаб	нодирадон	нопайдо	
нозгар	нодракор	нотар	
нозил	нодим	нотарошида	
нозила I, II	нор I, II	нотамом	но I, II, III
нозанда	нораст	нотавон	ной
нозанин	норастхо	нотавонй	ноарз
нозоб	норастطيع	нотаж	ноамид
нозобя	нористан	ножинс	ноанбон
нозобо	норчил	ножонс	ноахл
нозидан	нордан I, II	ножавонмард	ноамини
нож ножу	нордона	ночи	ноб I, II
нос	нордона	ночор	нобоб
	норасо	ночак	нобак

ن

номуқин	ناموقن	нолиш	نالش	нофих	نافخ	носоз	ناساز
номӯя	نامويه	ноландагӣ	نالندگى	нофиз	نافذ	носозгор	ناسازگار
нома	نامه	нола	نالہ	нофир	نافر	носозӣ	ناسازى
номуҳаззаб	نامہذب	нолапардоз	نالہ پرداز	нофарҷом	نافرجام	носолхурда	ناسالخورده
номасиёҳ	نامہسيه	ноласанҷ	نالہسنج	нофарруҳ	نافررھ	носпас	ناسپاس
номӣ I, II	نامى I, II	нолагар	نالہ گر	нофарруҳахтар	نافررھاختر	носутуда	ناسوتوده
номидан	ناميدن	нолидан	ناليدن	нофарзон	نافرزان	носих I, II	ناسيخ I, II
номия I, II	ناميه I, II	ном	نام	нофармон	نافرمان	носара	ناسره
нон	نان	номовар	نام آور	нофарҳахта	نافرھخته	носазо	ناسازو
нонбо	نانبا	номуборак	نامبارک	нофеъ	نافع	носазовор	ناسازوار
нонбан	نانبان	номбардор	نامباردار	нофа	نافہ	носӯфта	ناسوфта
нонхӯриш	نانخورش	номутаноҳӣ	ناموتانوھى	нофачин	نافهچين	носот	ناسوت
нонкӯр	نانکور	номҷу(ӣ)	نامچو(ى)	нофакш	نافهکش	носур	ناسور
нонво	نانوا	номӯҳтараз	ناموھتاراز	нофақушо	نافاھو	носы	ناسى
нонавард	نانورد	номаҳрам	نامحرم	нофаҳм	نافھم	ношод	ناشاد
нониюшон	نانيوشان	номаҳсур	نامحسور	нофи	نافى	ноша	ناشا
нов I, II	ناو I, II	номдар	نامدار	ноқабил	ناقابل	ношоист	ناشوист
новочиб	ناواجب	номурод	ناموراد	ноқнд	ناقد	ношпоти	ناشپاتى
новоқиф	ناواقف	номураттаб	ناموراتب	ноқис	ناقص	ношито	ناشيتو
новдан	ناودان	номард	نامرد	ноқисхирад	ناقصخرد	ношитошкан	ناشيتاشکن
новард	ناورد	номардум	نامردم	ноқил I, II	ناقل I, II	ношитоманиш	ناشيتومانيش
новардхӯа	ناوردخواه	номарзӣ	نامرضى	ноқавом	ناقوام	ношитой	ناشيتوي
новак I, II	ناوک I, II	номарзия	نامرضيه	ноқур	ناقور	ношир	ناشير
новакандоз	ناوکاندوز	номаръӣ II	نامرعى II	ноқус	ناقوس	ношуста	ناشسته
нова	ناوه	номарғуб	نامرغوب	ноқа	ناقه	ношустару(ӣ)	ناشسته روى(ى)
новидан	ناويدن	номурмад	نامرمد	нок I, II	ناک I, II	ношиф	ناشيف
новежа	ناويژه	номаръӣ I	نامرعى I	нокордида	ناکاردیده	ношикеб	ناشيكيب
ноҳар	ناهار	номзад	نامزد	нокоста	ناکسته	ношинохт	ناشيناخت
ноҳиб	ناھب	номусоид	نامساعد	нокам	ناکام	ношинос	ناشيناوس
ноҳушёр	ناھشيار	номустаҳсан	نامستحسن	ноками	ناکامى	ношав	ناشو
ноҳушивор	ناھشيوار	номустақим	نامستقيم	нокас	ناکاس	ноши	ناشى
ноҳамол	ناھمال	номуштабех	نامشته	нокис	ناکيس	носавб	ناصائب
ноҳамвор	ناھموار	номазбут	نامضبوط	нокишта	ناکشته	носавор	ناصبور
ноҳамворӣ	ناھموارى	номаъдуд	نامعدود	нокуфвӣ	ناکفوى	носех	ناصخ
ноҳанҷарӣ	ناھنجارى	номаъмур	نامعمور	ногоҳ	ناگه	носавоб	ناصواب
ноҳанҷорӣ	ناھنجورى	номақбул	نامقبول	ногоҳон	ناگاهان	носур	ناصور
ноҳушманд	ناھوشمند	номукаррар	نامکarrer	ноғирфт	ناگرفت	носия	ناصيه
ноҳӣ	ناھى	номулоим	ناملويم	ноғузир	ناگزير	нотик	ناطق
ноҳид	ناھيد	номамнун	نامامنون	ноғуфта	ناگفته	нотика	ناطيقه
ноҳия II	ناھيه II	номунтаиш	نامونتائش	ноғовар	ناگوار	нотур	ناطور
ноӣ I, II	ناى I, II	номунсифӣ	نامنصفى	ноғовар	ناگوارا	нозир	ناظر
ноёб	ناياب	номувофиқ	ناموافق	ноғоворо	ناگوارو	нозим	ناظم
ноёфт	نايفت	номувачҷаҳ	ناموواجح	ногаҳ	ناگه	нозур	ناطور
ноёнбан	نايانبان	номвар	نامور	ногаҳан	ناگهان	ноиш	ناعش
ноиб	نايب	номавзун	ناموزون	нол	نال	ноғуш	ناغوش
ноибат	نايبات	номӯс	ناموس	нолаиқ	نالايق	ноф	ناف

нардбон	нахчал	натича	ноибманот
нарда	нахчир	нисор	ноибба ноибат
наршер	нахчирбан	насп I	ноибх
нарг	нахчиргон	наҷбат	ноира
наргис	нахчиргоҳ	наҷот	ноиза
наргисдон	нахчирвол	наҷаҳ	ноибжа
наргиса	нахроз	наҷадат	ноил
наргисӣ	нахуст нохуст	наҷар	ноим
наргисин	нахустбаде	наҷарӣ	ноӣ
нарга	нахустин нохустин	наҷасат	ноба нобаъ
наром	нахшаб	наҷд	нобат
наромҳан	нахкала	наҷде наҷдт	нобатат
наромҳанӣ	нахл	наҷаф	нобах
нармпой	нахлбанд	наҷак	нобаш
нармчашм	нахлистон	наҷм I, II	нобашӣ
нармдил	нахла	наҷанд	нобахат
нармрав	нахвот	наҷум	нобаӣр
нармзабон	нахӯд	наҷӣ I, II	нобаил
нармшона	наҳиз I, II	наҷиб	нобит I
нармшамшер	нахил	наҷис	нобз I
нармак	над(д)	наҷак	нобард
нармгардан	нид(д)	наҷас	нобардозмой
нармгӯӣ	надо	наҷафат	нобардгоҳ
нармлагом	нидо	наҷр I	нобарда
нарми	наддоф	наҷс	нобардаҷавон
нара нара	надомат	наҷл	нобас
нарашер нарашер	надоматзада	наҷо I, II, III	нобаса
нарагаур нарагаур	надоб	наҷос	нобиштан
на-аз	надобе	наҷосат	нобишта
назор I	надрат	наҷул	нобз II
низор	надм	наҷӯӣ	нобт II
низорӣ назорӣ	надамо	наҷиф	нобъ
низозъ	надове	наҳ	нобк
назокат	надӣ надо	наҳас	нобл
назоҳат	ниде	наҳас	нобувват
назд	надид	наҳа	нобахра
наздиқ	надим	наҳҷ	ноби
наздиқӣ	назр	наҳҷад	нобид нобиз
назъ	назур	наҳҷал наҳҷул	нобире нобир
назфалдам	назурут	наҳҷир	нобиса
нузл	назир I	наҳҷирбан	нобил
назм II	нар	наҳҷирган	нобех
нузул	нарад	наҳҷиргоҳ	ниточ
назех	нарҷис	наҳҷирвол	нитан
нузҳат	нарх	наҳҷирвол	нитаъҷ
	нард	наҳҷ	нитон
		наҳҷад	

назофат	нишеман	нисъён	низгатаг	низгатаг
низом } نظام	нишимангоҳ	нисб I	низҳатгоҳ	низҳатгоҳ
низомӣ	нишемангоҳ	наенҷ		низил
назоир	нашъа	насим		нажод
назар	нас(с)	насия		нажода
назарбоз	насоб } نصب	нисья } نسيه		нажода I, II
назарбозӣ	нассоб II } نصب	нисъеخور		нажанд
назаргоҳ	насоро	насияхур		нас
назарӣ	нисол	нашъ I, II		нисо
назм I	насоеҳ	нишоҳтан		нисаб I
назман	насиб	нишодан		нисаҷ
назир II	насиб العين	нишостан		нисаҷ } نساخ
назира	насҳ } نصح	нишоста		нисоим
назиф	наср III	нишот		нисаб
наҷ	насронӣ	нишотанғез		нисбат
наҷас	насурат	нишоф		нисбатнома
наҷал	наспинос	нишон		ниспас
наҷома	нисф	нишондан		нистар
наҷт	нисф النهار	нишонманд		нистаран
наҷба	нисф الليل	нишона		нистарван
наҷра	нисафат	нишонидан		нистелиқ
наҷш	нисӯҳ	нишпил		нистелиқгу
наҷл	нисӯс	ништар		нистӯҳ
наҷлбанд	нисиб II	ништарбаҳо		насҷ
наҷлбаҳо	нисибба	ништарзан		насҳ } نسخ
наҷлин	нисибидан	нишхор		насах } نسخ
наҷм I, II	нисеҳ	нишхор		насҳа
неъма	нисеҳат	нишр I, II, III		насҳат
неъма	нисеҳатгар	нишра		насар } نسر
неъма	нисеҳатниш	нишаст		насар II } نسر
неъмаддаво	нисир	нишастан		насарин } نسرین
неъмат	низар II	нишастангоҳ		насарин
неъматхор	низарат I	нишастангоҳ		насаринбадан
неъматхора	назҷ	нишастангоҳ		насф
неъматхур	назиҷ	нишастангоҳ		насақ } نسق
неъна	назид	нишкарда		насқ } نسق
неъодбалаҳ	нитоқ	нишкарда		наск I, II, III } نسک
наузубиллоҳ	наттоқ	нишкунҷ		наск I, II } نسک
наим	натъ	нишкунҷ		наскхон
нағом	нутфа	нишқарда		наскхон
нағз	нутқ	нишқарда		насл
нағзак	нутқат II	нишқарда		настас
нағил	нутқат II	нишқарда		насу } نسو
нағмот	нутқат II	нишқарда		насувон
нағма	нутқат II	нишқарда		насувот } نسوت
нағмапардоз	нутқат II	нишқарда		наси } نسي
	назурагоҳ	нишқарда		насиям
	назурагоҳ	нишқарда		насиямансия
	назурагар	нишқарда		

нигор نگار
 нигорхона نگارخانه
 нигористон نگارستان
 нигориш نگارش
 нигоргар نگارگر
 нигоранда نگارنده
 нигоридан نگاريدن
 нигорин نگارين
 нигоринру(й) نگارين رو(ى)
 нигоштан نگاشتن
 нигоҳ نگه
 нигоҳбон نگهبان
 нигоҳдор نگهدار
 нигаран نگران
 нигаристан نگريستن
 нигариш نگارش
 нигаридан نگريدن
 нигаристан نگريستن
 нагун } نگون
 нигун }
 нагунбахт } نگونбахт
 нигунбахт }
 нагунсор } نگونسار
 нигунсор }
 нагунсорбахт } نگونساربخت
 нигунсорбахт }
 ниғаҳ نگه
 ниғаҳбон نگهبان
 ниғаҳдор نگهدار
 нигин نگين
 нигина نگينه
 нилк|налк نيلك|نالك
 налм نلم
 нам I, II } نم
 намм }
 нама نما
 намоз نماز
 намозй نمازى
 намок نماك
 наммом تمام
 наммомй نامى
 намондан نماندان
 намоён نمایان
 намониш نمايش
 намонишхона نمايشخانه
 намч نمچ

никот } نکات
 нукоат }
 ниқоҳ نکاح
 нақол نکال
 никоят نکايت
 накба نکبا
 накабот نکبات
 накбат نکبت
 нукат نکت
 нуқта نکته
 нуқтапардоз نکته پرداز
 нуқтадон نکته دان
 нуқтасанҷ نکته سنج
 нуқтагузор نکته گذار
 нуқтагир نکته گیر
 накс I || никс نکس I || نیکس
 накс II } نکس II }
 нукс }
 накав } نکو
 наку || наку || нику || нику }
 накуху || накуху } نکوخو
 накухоҳ || накухоҳ } نکوخوخواه
 накухоҳй || накухоҳй } نکوخوخواهى
 накухуй || накухуй } نکوخوى
 накуру(й) || накуру(й) } نکوروى(ى)
 накуруй || накуруй } نکوروىى
 накузод || накузод } نکوزاد
 накусират || накусират } نکوسيرت
 накукор || накукор } نکوکار
 накукорпарвар || накукорпарвар } نکوکارپارور
 накукорй || накукорй } نکوکارى
 накугу(й) || накугу(й) } نکوگو(ى)
 накумард || накумард } نکومرد
 накумонзари || накумонзари } نکومنزرى
 накуном || накуном } نکونام
 накуномй || накуномй } نکونامى
 накухиш || накухиш } نکوهش
 накухидан || накухидан } نکوهيدن
 накухидарой || накухидарой } نکوهيده رآى
 накуй || накуй } نکوى
 накҳат نکهت
 накир نکير

наққоб || ниқоб نقاب
 ниқобат || нақобат نقابت
 наққод نقاد
 ниқор نقار
 ниқорат نقارت
 нақора نقاره
 нақорахона نقارمخانه
 наққош نقاش
 ниқот نقاط
 нақова || нақоват نقاوه || نقاوت
 нуқова نقاوه
 нуқоя نقاويه
 нақб نقب
 нуқабо نقبا
 нақбзан نقب زن
 нақд نقد
 нақда نقده
 ниқрис I نقرس I
 нуқра نقره
 нуқракори нуқре карى
 нуқракуб нуқре куб
 ниқрис II نقريس II
 нақш نقش
 нақшбанд نقش بند
 нақшпери нақш پيرا
 нақс } نقص
 нуқс }
 нуқсан نقصان
 нақз نقض
 нуқат نقط
 нуқта нуқта
 нақл } نقل
 нуқл }
 нуқлдон нуқл دان
 нақала نقله
 нақам نقم
 нақмат || ниқмат نقمت
 нуқуд نقود
 нуқуш نقوش
 нақй نقى
 нақиб نقيب
 нақибат نقيبت
 нақир نقير
 нақиз نقيز
 нақ نک
 нақоб نقاب

нағмасаро(й) (ى) نغمه سرا
 нағнағ || нуғнуғ نغغ
 нағушо(к) || нағушо(к) نغوشا(ك)
 нағул || нуғул نغول
 нағула نغوله
 нағоз نغاذ
 нағосат نغاست
 нағфот نغاط
 нағфохъ نغافوخ
 нағфог نغافوغ
 нағфок نغافوق
 нағфос Nغافوس
 нағфоя I, II } نغافويه
 нуфоя }
 нағфт نفت
 нағфтандоз نفت انداز
 нағфаҳот نغفاخوت
 нағфҳа نغفحه
 нағфх نغفخ
 нағфҳа نغفحه
 нағфар نغفار
 нағфрат نغفرت
 нағфридан نغفريدن
 нағфрин نغفرين
 нағфас } نغفس
 нағфс }
 нағфсонى نغفسانى
 нағфспарвар نغفسپاروار
 нағфсшум نغفسشوم
 нағфси نغفسى
 нағфт нуфт
 нағфтандоз نغفت انداز
 нағфъ нуфъ
 нағфқот نغفقات
 нағфқа нуфқа
 нағфуз нуфуз
 нағфур } нуфур
 нуфур }
 нағфус нуфус
 нағфй нуфй
 нағфир I, II نغفير I, II
 нағфирнома нғфирنامه
 нағфис нғфيس
 нағфиса I, II نغفيسه I, II
 нақо нуқа

ношлаб	نووش لب	навхагар	نوحه گر	навор	نوار	намад	نمد
ноша	نوشه	навхагарӣ	نوحه گری	наворидан	نواړیدن	намадпуш	نمدپوش
ношидан	نوшиدن	навхоста	نوحاسته	навоз	نواز	намадзин	نمدزين
ношин	نوشين	нохта	نوخته	навозода	نوازاده	намадгар	نمدگر
ношинбода	نوشين باده	ноухат	نوخط	навозиш I, II	نوازش	намадмол	نمدمال
ношинлаб	نوشين لب	навхез	نوخيز	навозил	نوازل	намп	نمر
ношь	نوش	нодаран нодарани	نوداران	навозанда I, II	نوازنده	нимр	
навъарус	نوعروس	навдорон навдоронӣ	نودورون	навозидан	نواړیدن	намад	نمد
навън(й)ят	نوعيت	навдавлат	نودولت	навосоз	نواساز	намак	نمک
нуф	نوف	навда навада	نوده	навосанч	نواسنچ	намакдон	نمکدان
нуфа	نوفه	нур	نور	навоса	نواسه	намаксор	نمکسار
нуфидан	نوفيدن	нуронӣ	نورانی	навоштан	نواشتن	намаксуд	نمکسود
навк нук	نوک	нурбар	نوربار	навошинос	نواشناس	намакьёфта	نمک يافته
навкар нукар	نوکر	нурбахш	نوربخش	навосӣ	نواصي	намакин	نمکين
навкиса	نوکيسه	навард I, II	نورد	навоқил	نواقل	намнок	نمناک
нуг	نوگ	навардан	نوردن	навоқир	نواقير	нумув(в)	نمو
навгул	نوگل	навардидан	نوردیدن	навоқис	نواقيس	нуму	
нул	نول	наврас	نورس	навогар	نواگر	намуд	نمود
навм	نوم	навраста	نورسته	навол	نوال	намудар	نمودار
навмед	نوميد	навруста		навола	навола	نواله	намудан
навмедӣ	نوميدى	наврасида	نورسيده	навомӯз	نواموز	намузач нумузач	نمودچ
нун I, II	نون	наврӯз	نوروز	навомис	نواميس	намун	نمون
наванд наванда	نوند نونده	наврузӣ	نوروزى	навон	نوان	намуне I, II	نمونه
наввӣ	نوى	нуре	نوره	навоҳӣ II	نواهى	намед	نميد
навид навед нувид нувед	نويد	нурехан	نورهان	навоиб	نوايب	намидан	نميدن
навидгар	نويدگر	нӯз	نوز	навоех	نوايخ	намир	نمير
навидан	نويدن	навозад	نوزاد	навоир	نواير	намиқа	نميقه
нависанда	نويسنده	навозахма	نوزخمه	навоин	نواين	намим	نميم
на	نه	навсафар	نوسفر	навова	نواوه	намима	نميمة
нух		нуса	نوسه	навбат I, II	нобит	نوبت	нанг
нихоб	نهاب	нош	نوش	навбатзан	نوبت زن	нангинрӯӣ	ننگين روى
ниход	نهاد	ношоба	نوشوبا	нобитгаҳ нобитге	نوبتگاه	нана	نانه
ниходан	نهادن	ношад	نوشاد	навбатгоҳ навбатгаҳ	نوبتگاه	нав	نوا
наҳор ниҳор	نهار	нош-Алуде	نوش آلوده	нобитнавоз	نوبت نواز	наво I, II, III	نوا I, II, III
наҳоран	نهارة	нош-Амиғ	نوش اميغ	навбати	نوبتي	наввоб	نواب
наҳорӣ	نهارى	ношандан ношанидан	نوشاندن	навбатигоҳ	نوبتگاه	нуввоб	
наҳоз	نهاز	нӯшон(и)дан	نوشون	навбар	نوبر	навобахш	نوابخش
нихозндан нухозндан	نهازیدن	ношанӯш	نوشانوش	навба	نوبه	наважст наважсте	نواجست
нихол I, II	نهال	навиштан	نويشتن	навобахор	نوبهار	навоҷаст навоҷаста	نواچاست
нихола	نهاله	навишта	نويشته	навобахорон	نوبهاران	навоҳӣ I	نواحي I
нихалегаҳ неҳалегаҳ	نهاله گاه	ношханд	نوشخند	навобиюг навобайуг	نوبيوگ	навоҳинишин	نواحينشين
нихолагоҳ нихолагаҳ	نهارگاه	ношхурд нӯшхард	نوش خورد	навопарадӯз	نوياره دوز	навоҳона	نواخانه
нихон	نهان	ношдору	نوشدору	навҷаба	نوبچابه	навохт I, II	نواخت
нихонхона	نهانخانه	ношкффта	نوشکفته	навоҷавон	نوبچوان	навохтан I, II	نواختن
нихонӣ	نهانى	ношгиа ношгя	نوشگياه	ноҳа	نوحه	навоҳон	نواخوان
нихованд	نهانده	нушгя нушгяе	نوشگيه	ноҳакарӣ	نوحه كاري	наводир	نوادير

ниммаст	нимه مست	неку	نيكو	неру	نيرو	ниҳоёт	نهايات
	нима	некухисол	نيكوخصال	найрайн	نيرين	ниҳоят	نهايت
	нев	некухат	نيكوخط		низ	наҳб	نهب
	невбанд	некурвиш	نيكوروش	найзак	نيزك	не پایه	نه پايه
	ниюшо	некусухан	نيكوسخن		найза	наҳч	نهج
	ниюша	некусахун	نيكوساخون	найзаболо	نيزه بالا	наҳр II	نه ر II
	ниюшидан	некусияр	نيكوسيار	найзасавор	نيزه سوار	наҳсар	نه سار
	нева	некуфарҷом	نيكوفرچام	найзагузор	نيزه گذار	наҳзат	نهضت
		некуниҳод	نيكونيهد	найзавар	نيزه وار	наҳфат	نهفت
		некуӣ	نيكوئي	найсарӣ	نيساري	наҳфтан	نهفتن
		неки	نيكي	наисон	نيسان	наҳффта	نهفته
		некисигол	نيكي سگال	неист	نيست	наҳффтапнжух	نهفته پژوه
				наистон	نيستون	не гана	نه گانه
	ва	найл	نيل	неиста	نيسته	наҳмор	نه مار
	во I, II, III	нил I, II	نيل I, II	неисти	نيستي	наҳмат	نه مت
	ваaftодан	найлабак	ني لباک	неш	نیش	наҳбин	نه بن
	вабирдан	нилранг	نيل رنگ	нештар	نیشتر	наҳунбан	نه خونبان
	вабастан	нилгун	نيلگون	нештар	نیشتر	наҳанг	نه انگ
	вабасте	нилупал	نيلولپال	нештарбаҳо	نیشتر بها	наҳӣ	نه ي
	вабил	нилуфар	نيلوفر	нештарзан	نیشتر زن	наҳу	نه ه
	вапурсидан	нилуфарӣ	نيلوفر ي	найшакар	نیشكار	наҳиб	نهيب
	вапас	нилуфал	نيلوفال	нешу I, II	نیشو I, II	наҳиқ	نهيق
	вапсн	нила	نيله	нефа	نهفا	наҳиқкунон	نهيق کونان
	ват	нили	نيلي	нек	نيک	наи I, II	نه ي I, II
	ватгар	нилисирбол	نيليسربول	некахтар	نيک اختر	не	نه
	вашиқ	ним	نيم	неканҷом	نيک انجام	ниә	نه ي
	ваҷиб	нимбоз	نيم باز	некандеш	نيک انديش	ниәбат	نه ي بات
	ваҷибот	нимбисмил	نيم بسمل	некбахт	نيک باخت	ниәбатан	نه ي باتان
	ваҷибалазған	нимтрг	نيم ترگ	некпай	نيک پي	ниәба	نه ي با
	ваҷибуддафъ	нимтарг	نيم تارگ	некпайванд	نيک پيوند	ниәз	نه ي ز
	ваҷибулманъ	нимчарх	نيم چرخ	некхӯ	نيک خو	ниәзак	نه ي زک
	ваҷибулвучуд	нимча I, II	نيمچه I, II	некхоҳ	نيک خواه	ниәзманд	نه ي زمند
	ваҷибӣ	нимхом	نيم خام	некхуй	نيک خوي	ниәган	نه ي گان
	ваҷибӣёт	нимхоя	نيم خايه	некдил	نيک دل	ниәган	نه ي گان
	вахид	нимхурд	نيم خورد	некрой	نيک راي	ниәм	نه يم
	вахидан	нимхурд	نيم خورد	некрав	نيک رو	ниәнбан	نه ي انبان
	вахиде	нимдаст	نيم دست	некру	نيک رو	ниәнш	نه ي ش
	вахе	нимдунбул	نيم دنبل	некруз	نيک روز	нибст	نه ي بست
	вахаридан	нимрух	نيم رخ	некруӣ	نيک روي	ни(й)ят	نه ي يات
	вахазидан	нимрас	نيم رس	нексоз	نيک ساز	нидарав	نه ي دارا
	вахост	нимру	نيم رو	нексигол	نيک سگال	ниир	نه ي ير
	вадар	нимруз	نيم روز	нексират	نيک سيرت	ниран	نه ي ران
	вадаштан	нимруӣ	نيم روي	некфарҷом	نيک فرچام	ниранҷ	نه ي رانچ
	вади	нимсуфта	نيم سفته	некфан	نيک فن	ниранҷот	نه ي رانچوت
	вадидан	нимкора	نيم کاره	некмаҳзар	نيک محضر	ниранг	نه ي رنگ
	вадиҷ	нимкушт	نيم کشت	некном	نيک نام	нирангсоз	نه ي رنگ ساز
	вар I, II	нимланг	نيم لنگ	некномӣ	نيک نامي		

واحدت سرا	واحدت سرا	واقعا	وارث
вахдиш	вахдиш	واقعات	وارد
вахш	وحش	واقعه	واردات
вахшат	وحشت	واقعه طلب	وارستگی
вахшатобод	وحشت آباد	воқеаталаб	وارстаги
вахшатангез	وحشت انگيز	воқиф	وارستن
вахшатзидо	وحشت زدا	вокарда	وارсидан
вахшатзада	وحشت زده	вакшадан واکشودن	وارفتن
вахшатсара	وحشت سرا	вокушодан вокушудан	وارفته
вахшаткаде	وحشت كده	вокашидан	وارн
вахши	وحشی	вакшаштен	варун воруна
вахшисиришт	وحشی سریشْت	вагрифтан	варе I, II
вахшисифат	وحشی صفت	вагрихтен	варанандан وارهانيدن
вахал вахл	وحل	вагашт	ворахон(и)дан
вахуш	وحوش	вагуфтан	ворахидан
вахй	وحی	вал	возир
вахид	وحید	вало	возеъ II
вахидан	وحید آ	ваилло	вож
вахомат	وخاصت	валотабор	вазгон вазгоне вазун вазуне
вахшор	وخشور	валохирад	вожгун вожгуна вожун вожуна
вахшур вухшур	واخشور	воллад	вазунехт
вахим	وخيم	волосадод	вазунехти
вуд(д)	ود	волагоҳар вологуҳар	вазунехуй
вад(д)	وداد	волид	вастандан вастандан
видод	وداد	волида	воситадан воситодан
видоъ вадоъ	وداع	волидайн	восите
вадоеъ	ودايع	волидин	восеъ
вадач	ودج	волислам	восеъмаҷол
вадуд	ودود	волиғоне волиғоне	восухт
вадиа вадиат	وديعه وديعت	волгуна волгуна	восухтан
вар	ور	валлох	вошмурдан
варо	ورا	вола	ваше
варо(ъ)	وراء	волах	вашиф
варосат	وراثت	воли	вашил
варрок	وراق	воли	вашил
вартоҷ	ورتاج	воли	вашил
вараса	ورثة	воли	вашил
вард	ورد	воли	вашил
вирд	ورد	воли	вашил
вардо	وردا	воли	вашил
варз	ورز	воли	вашил
варзиш	ورزش	воли	вашил
варза	ورزه	воли	вашил
варзидан	ورزیدن	воли	вашил
варзида	ورزیده	воли	вашил
варзигар	ورزیگر	воли	вашил
вахштан	واخشتن	воли	вашил
вахлидан	واهلیدن	воли	вашил
вахима	واهمه	воли	вашил
вахй	واهی	воли	вашил
вай	وای	воли	вашил
вайфтан	وايافتن	воли	вашил
вайзн	وایزن	воли	вашил
вайе	وايه	воли	вашил
вабо	وايو	воли	вашил
вабол	ويال	воли	вашил
вубол	ويال	воли	вашил
вайи	ويائی	воли	вашил
ватад	وتد	воли	вашил
ватар I	وتر I	воли	вашил
ватира	وتيره	воли	вашил
висок	وئاق	воли	вашил
васокат	وئاق	воли	вашил
васонқ	وئاق	воли	вашил
васан I	وئان I	воли	вашил
вусуқ	وئوق	воли	вашил
вашиқат вашиқат	وئيقت	воли	вашил
вачор	وجار	воли	вашил
вачоҳат	وجاهت	воли	вашил
вачаб	وجب	воли	вашил
вачд	وجد	воли	вашил
ваҷдан ваҷдон	وجدان	воли	вашил
ваҷдани ваҷдони	وجدانی	воли	вашил
ваҷъ	وجع	воли	вашил
ваҷбатн ваҷбатн	وجع البطن	воли	вашил
вачал	وجل	воли	вашил
ваҷнат	وجنات	воли	вашил
ваҷна ваҷнат	وجنه وجنت	воли	вашил
вачуб	وجوب	воли	вашил
вачуд	وجود	воли	вашил
вачуҳ	وجوه	воли	вашил
вачуҳулайн	وجوه العين	воли	вашил
вачҳ	وجه	воли	вашил
вачҳан	وجهان	воли	вашил
вачҳуларз	وجه الارض	воли	вашил
вачиз	وجيز	воли	вашил
вачеъ	وجيع	воли	вашил
вачеҳ	وجيه	воли	вашил
вахдоният	وحدانیت	воли	вашил
вахдат	وحدت	воли	вашил
вахдатобод	وحدت آباد	воли	вашил
ваҳдатулвучуд	وحدت الوجود	воли	вашил
воқеан	واقعا	воли	вашил
воқеот	واقعات	воли	вашил
воқеа	واقعه	воли	вашил
воқеаталаб	واقعه طلب	воли	вашил
воқиф	واقف	воли	вашил
вокарда	واكرده	воли	вашил
вакшадан вакшадан	واکشادن واکشودن	воли	вашил
вокушодан вокушодан	واکشودان واکشودان	воли	вашил
вокашидан	واکشيدن	воли	вашил
вогузоштан	واگذاشتن	воли	вашил
вогрифтан	واگرفتن	воли	вашил
вагрихтен	واگريختن	воли	вашил
вагашт	واگشت	воли	вашил
вагуфтан	واگفتن	воли	вашил
вал	وال	воли	вашил
вало	والا	воли	вашил
ваилло	وايللو	воли	вашил
валотабор	والاتبار	воли	вашил
валохирад	والاخرد	воли	вашил
воллад	والاد	воли	вашил
волосадод	والاسداد	воли	вашил
волагоҳар вологуҳар	والاگوهار والاگوهر	воли	вашил
волид	والد	воли	вашил
волида	والده	воли	вашил
волидайн	والدين	воли	вашил
волислам	والسلام	воли	вашил
волиғоне волиғоне	والغونه والگونه	воли	вашил
волгуна волгуна	والغوينا والغوينا	воли	вашил
валлох	واللخ	воли	вашил
вола	واله	воли	вашил
волах	واله	воли	вашил
воли	والی	воли	вашил
воли	وام	воли	вашил
воли	واماندىگى	воли	вашил
воли	واماندان	воли	вашил
воли	وامانده	воли	вашил
воли	وامدار	воли	вашил
воли	وامق	воли	вашил
воли	وان	воли	вашил
воли	وانگريستن	воли	вашил
воли	وانمودن	воли	вашил
воли	وانمودن	воли	вашил
воли	وان	воли	вашил
воли	واناويل(o)	воли	вашил
воли	واهب	воли	вашил
воли	واهب العطيه	воли	вашил

вақфа	وظیفه خور	васеулъарз	ورشан
вақфия	вио	василе واسيلت	ورطات
вақвок	ваор	василачӯ(й)	ورطه
вақуд	ваъда	вишоҳ вшоҳ	ورع варъ
вуқуъ	ваъдагаҳ оъдагаҳ	вušоқ	ورغ
вуқуф	ваъдагоҳ ваъдагах	вашонӣ	ورقان
вақеҳ	ваър	вашақ	ورق
вақеҳахуй	ваъз	вашм I, II	ورقا
вақид	ваъ-ваъ	вашм	وركاك
вақият	ваид	ваш(ш)ӣ	ورم
вуққия виққия виқья	вағо	ваш(ш)ибоф	ورميدن
вақолат	вағ-вағ	вашифом	ورنه
вақолатнома	вағеш	вашик	وروت
вакр	вафо	вашивор	ورود
вукало	вафопарварда	вассоф	وريب виреб
вакил	вафопеша	вассофи	وريد
в-агар	вафот	висол	وز
в-агарна	вафодар	васоё	وزارت
вало	вафодорӣ	васоят	وزير
вило	вафодорӣ	васф	وزرا
вулот	вафоқ	васф	وزغ
вилод	вафоқат	васф	وزن
валодат вилодат	вафокеш	васф	وزيدن
валокин(на)	вафокӯш	васл	وزير
вилот	вафокӯш	васлат васлат	وساده
вилот	вафогӯзорӣ	васлчу	وساطت
вилот	вафогар	васла I, II	وساوس I, II
вилотдарӣ	вафонима	васлазан	وسائط
вилотза	вафд	васмат	وسائت
вилотстан	вафқ	вусул	وسايل
вилоткушо	вафуд	васӣ	وستاخون
валад	вафур	васият	وسخ
валд вулд	вақоҳат	васиятнома	وسد
валдуззино	ваққод	вазоҳат	وسط
вилдон	вақор	ваъзият	وسطالسماء
валъ	вақор	вазу	وسع
валав	вақос	вазуҳ	وسعت
валуд	вақоеъ	вазеъ	وسعتآباد
валуъ	вақоеънигор	вазие	وسكاره
вулуъ	вақоеънавис	вазие	واسما
валвала	вақоя	вазиме	واسمه
вала	вақт	вата	واسن II
вали	вақтшинос	ватар II	واسناد
вале	вақр	ватан	واسنى
валишинос	вақъ	ватвот	واسواس
валиаҳд	вақъа	ватӣ	واسوسه
валек	вақф	вазоиф	واسيع
	вақфнома	вазифа	

харзагу(й) (هززه گوی) }
 ھراض ھراز
 ھرازه I, II ھارکورا
 ھراز ھارگیز
 ھرام II, III ھرم
 ھرماس ھرموس
 ھرمز||ھرمزد (د) ھرموز
 ھرمس||ھرمست (ت) ھرموس
 ھروانه ھاروانا
 ھروانه گه||ھروانه گه
 ھاروناگوх||ھاروناгах
 ھاروی||ھارави ھаравий
 ھره I, II ھурра
 ھرهفت ھارھاфт
 ھری ھیری
 ھریر II ھарир
 ھریسه ھарисا
 ھریجن ھариман
 ھрін } ھаррин
 ھریں } ھурин
 ھریوه ھیرهوا
 ھزار I, II ھазор
 ھزاراوا || ھزاراواز
 ھазорово||ھазоровоз
 ھزارپا(ی) (й) ھазорпо
 ھزارتابه ھазортоба
 ھزاردستان ھазордастан
 ھزارمیخ || ھزارمیخی
 ھазормех||ھазормехи
 ھزاره I, II ھазора
 ھزاک || ھузок ھазок
 ھزال } ھузол
 ھزال } ھаззол
 ھزال } ھуззол
 ھزاهز ھазохиз
 ھزبر ھизабр
 ھزبرانداز ھизабрандоз
 ھزبراوژن ھизабравжан
 ھزج ھازач
 ھزر I ھазр
 ھزل ھазл
 ھزل نیوش ھазлنیош
 ھزم II ھазм
 ھزمان || ھазамон ھазмон
 ھزیمت ھазимат
 ھزینہ ھазина

ھجا II ھичо
 ھجر } ھачар II
 ھجر } ھачр III||ھичр
 ھجران ھичрон
 ھجران زده ھичронзада
 ھجرت ھичрат
 ھجری ھичری
 ھجو ھачв
 ھجوع ھучуъ
 ھجوم II ھучум
 ھجی II ھачи
 ھجیر II, III ھачир
 ھج ھач
 ھدایا ھдаіа
 ھدایه|| ھدایت ھидоя||ھидоят
 ھدر ھдар
 ھدف ھдаф
 ھدم ھадм
 ھده ھуда
 ھدهد ھудхуд
 ھدی II } ھудо
 ھدی } ھادی
 ھدیہ ھадия||ھадья
 ھذیان ھзаён||ھазьён
 ھذیانат || ھазьёнот ھзаёнот
 ھر } ھар II
 ھر } ھир(р)
 ھرا } ھарро I, II
 ھرا } ھурро
 ھراس ھарос
 ھراسان ھаросон
 ھراسیدن ھаросидан
 ھراش ھарош
 ھراول ھаровул
 ھراینه ھароина
 ھرب ھараб
 ھرجائی ھарҷоӣ
 ھرجند ھарҷанд
 ھرداری ھардарӣ
 ھرزه ھарза
 ھرزه تاز ھарзатоз
 ھرزه تلاشی ھарзаталоши
 ھرزه درا(ی) (й) ھарзадара
 ھرزه عمل ھарзаамал
 ھرزه کار ھарзакар
 ھرزه گرد ھарзагард

ھارب II ھароб
 ھاروت ھارот
 ھاروت فن ھاروتфан
 ھارون ھарун
 ھارونی ھарунӣ
 ھازل ھозил
 ھاز ھож
 ھازوئیدن ھожуидан
 ھاس I, II ھос
 ھاسیدن ھосидан
 ھاضمه ھозима
 ھال II ھал
 ھالک ھолик
 ھاله ھола
 ھامال ھомал
 ھامراه ھомроҳ
 ھامش ھомиш
 ھاموار ھомвор
 ھامواره ھомвора
 ھامون ھомун
 ھامون بر ھомунбор
 ھامه } ھома
 ھامه } ھомма
 ھامی III ھоми
 ھامیان ھомиён
 ھان ھон
 ھاون ھоун
 ھاويه ھоуия
 ھای ھоӣ
 ھائل II ھоил
 ھائنه|| ھاینه ھоина
 ھای ھای ھоӣ-ھоӣ
 ھای ھوی|| ھایا ھای|| ھای و ھوی
 ھоӣ-ھуӣ||ھоё-ھоӣ||ھою-ھуӣ
 ھاباء (ب) ھабо
 ھباک ھабок
 ھبک || ھабак ھабк
 ھبل ھубал
 ھبوب II ھубуб
 ھبوط ھубут
 ھپاک ھاپак
 ھتاک ھаток
 ھتک ھатк
 ھج II ھаж
 ھجاء I ھжа

ولیکن ھаликин
 ولیمه ھалиме
 ولی نعمت ھалинеъмат
 ولی نعمتی ھалинеъматӣ
 وانونا ھанона
 ونچ ھанҷ
 ونجنگ ھанҷанак
 وننگ ھانанг
 وه ھах
 وهاب ھахоб
 وهاج ھахоҷ
 وهب || ھаخاب ھахб
 وهبی || ھаخابی ھахбӣ
 وهق ھахқ
 وهلة ھахлатان
 وهله ھахла
 وهم ھахм
 وهمی ھахмі
 وهمیات ھахمیет
 وهن ھахн
 وهنگ || ھیخانگ ھаханг
 ويحک ھایحاک
 ويد(ا) } ھید(о)
 ويد(ا) } ھاید(о)
 وير ھیر
 ويرا ھیرا
 ويران ھایران
 ویرانه ھایرانا
 ویرانه گرد ھایراناگرد
 ویرانی ھایرانی
 ویژه ھویژه
 ويک || ھایک ھایک
 ويل } ھایل
 ويل } ھیل
 ويل جوی ھایلجوی
 ويله ھایله
 وين ھاین
 ھا I, II ھа
 هاتف ھاتف
 هاجس ھاجس
 هادم ھادم
 هادم اللذات ھادماللذات
 هادی ھادی
 هادیه ھادیه
 هار II, III ھار

хамшеван	هم شيوان	هم خواب هم خوابه	хамора хаморо	هماره همارا	хижабр
хамсӯҳбат	هم صحبت	хамхоб хамхоба	хаммоз	هماز	هژир хужир хажир
хамсафир	هم صفير	хамдостон	хаммозӣ	همازى	хаст
хамтабақ	هم طبق	хамдомон	хамошъёна	هم آشيانه	хасту I, II
хамтарх	هم طرح	хамдон I, II	хамоғуш	هم آغوش	хаста
хамтавила	هم طويله	хамдard	хамол	همال	хастӣ
хамтан ҳамъанан	هم عنان هم عنان	хамдарс	химом II	} همام	хастисӯз
хамъиннон ҳаминнон	хаминнон	хамдуруд	хумом		хасак II хаск
хамқадам	هم قدم	хамдаст	хамон	همان	хуш хуш
хамқадамай	هم قدمى	хамдаст I, II	хамоно	همانا	хушпулак
хамқирон	هم قران	хамдастӣ	хамонанд	همانند	хашт
хамқарин	هم قرين	хамдам	хамовоз	هم آواز	хаштан
хамқатор	هم قطار	хамдуш	хамовард	هم آورد	хушъёр
хамқалам	هم قلم	хамроз	хамовез	هم آويز	хушъёрдил
хамкор	هم کار	хамроҳ	хамоҳанг	هم آهنگ	хушивар хушевор
хамкоса	هم كسه	хамразм	хамой	همای	хазм III
хамкуфв	هم كفو	хамришта	хамюон	همايون	хәфт
хамкиса	هم كيسه	хамриза	хамюонбахт	همايون باخت	хәфтҷуш
хамгагон	هم گان	хамрикоб	хамюонфол	همايون فال	хәфтхон
хамгар	هم گار	хамракеб ҳамрикеб	хамюонгоҳ	همايون گاه	хәфтдодарон
хамгардан	هم گردن	хамранҷ	хамбола	همبالا	хәфтранг
хамгроу ҳамгроуе	هم گروه هم گروه	хамранг	хамболӣ	هم بالى	хәфта
хамгурӯх ҳамгурӯха	هم گوروخ هم گوروخا	хамрав	хамбар	همبر	хәфва хәфват
хамгинон	هم گنگان	хамрах	хамбистар	همبستر	хәкҷе
хамгӯша	هم گوشه	хамзад	хампой	همپاى	хәказо
хамгуна	هم گونه	хамзону	хампар	هم پير	хәкак
хамгавҳар	هم گوهر	хамзабон	хампушт	هم پشت	хәгирз
хамгагӣ	هم گى	хамзабонӣ	хампанҷагӣ	هم پنجگى	} هل
хамгир	هم گير	хамзур	хампанҷа	هم پنجه	
хамлаҳт	هم لخت	хамза II	хампеша	هم پيشه	хәло
хамма	همم	хамсоз	хаммат	همت	хәлок
хаммашраб	هم مشرب	хамсол	хамто	همتا	хәлокат
хаммактаб	هم مکتب	хамсоя	хамматбаландӣ	همت بلندی	хәлол
хамманзил	هم منزل	хамсабақ	хамтарозу	هم ترازو	хәлолӣ
хамномӣ	هم نامى	хамсӯхан	хамтаг ҳамтак	همتگ همتک	хәлохил
хамнабард	هم نبرد	хамсар	хамтанг	هم تنگ	хәлу
хамнишаст	هم نشست	хамсаро (й)	хамҷигарӣ	هم جگرى	хәла
хамнишин	هم نشين	хамсарӣ	хамҷулус	هم جلوس	хәлидан
хамназар	هم نظر	хамсафар	хамҷинс	هم جنس	хәлиса
хамнафас	هم نفس	хамсуфра	хамҷавор	هم جوار	хәлила II
хамнақш	هم نقش	хамсилк	хамҷаворӣ	هم جوارى	хәлим II
хамнаво	هم نوا	хамсанг	хамҷашм	هم چشم	} هم
хамнавард	هم نورد	хамсайр	хамҷунон	هم چنون	
хамвор	هموار	хамшумор	хамҷунин	هم چنين	хәмо
хамвора	همواره	хамшаҳрӣ	хамҷу ҳамҷун	هم چو هم چون	хәмооса
хамвисоқ	هم وثاق	хамшира	хамҳана	هم خانه	

эдгор	یادگار	хаёху	هيا هو	ھاوچوئى	هواجوى	ҳумум	هموم
эдгир	یادگیر	хайбат	هيبت	ھاвахох	هواخواه	ҳама	همه
ёр	يار	хайбатангез	هيبت انگيز	ھاودор	هوادار	ҳаматан	همه تن
ёро I, II	يارا I, II	хеҷ	هيچ	ھاозй	هوازي	ҳамасола	همه ساله
ёроқ	ياراق	хайчо	هيچа	ھاوشуда	هواشده	ҳаме	همي
ёрпурсй	يارپرسی	ҳаяҷон	هيچан	ھاовирифта	هوا گرفته	ҳамбён	هميان
ёрҷуъ	يارجوی	хеҷ	هيچ	ھاовигир	هوا گیر	ҳамеша	هميشه
ёррастан	يارستن	ҳечқора	هيچکاره	ھاов(м)	هوام	ҳамин	همين
ёршуъ	يارشوی	хайдах	هيдах	ҳавон	هوان	ҳанҷор	هنجار
ёрғу	يارغو	ҳербад	هيربد	ҳавонавард	هوانوارد	ҳанҷорҷуъ(й)	هناجورجوي
ёрағй	يارگی	ҳербадхона	هيربدخانه	ҳавой	هوائی	ҳанҷидан	هناجیدن
ёрманд	يارمند	ҳербадхона	هيربدخانه	ҳобарй	هوباری	ҳанд	هند
ёрмандй	يارمندی	ҳез	هيز	ҳуборй	хуборй	ҳиндона	هندانه
ёрвар	يارور	ҳезум	هيزم	ҳубарагир	هوبره گیر	ҳиндба	هندبا
ёра I, II	ياره I, II	ҳезумшикоф	هيزم شكاف	ҳавдаҷ	هوادج	ҳандаса	هندسه
ёрй	يارى	ҳезумшикан	هيزم شکن	ҳур II	هور	ҳандасй	هندسی
ёр-ёр	ياريار	ҳезумкаш	هيزم کش	ҳур	هور	ҳинду	هندو
ёрихох	يارى خواه	хайза	هيضه	ҳавас	هواس	ҳиндувона I, II	هندوانه
ёрирас	يارى رس	хайтал	هيطل	ҳавасобод	هواس آباد	ҳиндубор	هندوبار
ёригар	ياريگر	хайкал	هيكل	ҳавасорой	هواس آرائی	ҳиндй	هندی
ёз	ياز	ҳил II	هيل	ҳаваспеша	هواس پيشه	ҳиндидарой	هندی درای
ёзон	يزان	хайлоҷ	هيلاج	ҳаваснок	هواسناک	ҳунар	هنر
ёзидан	يزیدن	ҳема	همه	ҳуш	خوش	ҳунарпарвар	هنرپرور
ёс	ياس	ҳима	همه	ҳушбар	خوشبار	ҳунарҷуъ	هنرجوي
яъс	ياس	ҳин II, III	هين	ҳушрабо	خوشربا	ҳунарсанҷ	هنرسانچ
ёсо	ياسا	ҳинаҳин	هيناهين	ҳушманд	خوشمند	ҳунаркеш	هنرکيش
ёсоқ	ياساق	ҳаюло	هيولى	ҳушмандй	خوشمندی	ҳунарманд	هنرمند
яъсомез	ياس آميز	ҳаюн	هيون	ҳушбёр	خوشبەر	ҳунарвар	هنرور
ёсомишй	ياساميشی	ҳайҳот	هيهات	ҳушбёрдил	خوشياردل	ҳунарй	هنری
ёсич	ياسچ	ҳайат	هيئت	ҳавл IV	هول	ҳанг I, II, III, IV, V	هنگ
яъсшикан	ياس شکن			ҳавлак	هولک	ҳангом	هنگام
ياسمن	ياسمين			ҳавлноқ	هولناک	ҳангомҷуъ	هنگامجوي
ёсаман	يسامين			ҳун I, II	هون	ҳангома	هنگامه
ياسمين بو(ى)	ياسمين بوي			ҳаво II	هوى	ҳангомаоро	هنگامه آرا
ёсаминбу(й)	يسمينبو(ي)	يا I, II, III	يا	ҳуъ	هوى	ҳангомагир	هنگامه گیر
ياسمين رو(ى)	ياسمين روي	ябар	يابر	ҳавиҷ	هويچ	ҳангуфт	هنگفت
ёсаминру(й)	يسمينرui(ي)	ябис	يابس	ҳавид	هويد	ҳунуд	هونود
ياسمين سيما	ياسمين سيما	ябндағй	يابنداگی	ҳувайдо	خுவایدو	ҳануз	هانوز
ёсаминсимо	يسمينسимо	ябу	يابو	ҳе	هه	ҳанй	هانى
ياسه	ياسه	яҷуҷ	ياجوج	ҳе, хай I, V	هه, هاي I, V	ҳаниз	هانيز
ياسين	ياسين	яҳтан	ياختن	ҳй	خي	ҳание	هانیه
ёғй	ياغی	яд	ياد	ҳайот	هايوت	ҳу	هو
ёғигарй	ياغی گری	ядовард	يادآورد	ҳайат	هايات	ҳаво I, II, III	هوا
ёфт	يافت	ядоварй	يادآوري	ҳияҷ	هيچ	ҳавопарастй	هواپرستی
ёфтан	يافتن	ядбуд	يادبود	ҳиятл	هياطل	ҳавопарвар	هواپرور
ёфә	يافه	яддошт	يادداشت	ҳиятл(а)	هاياطله	ҳавоҷис	هواجس
		ядкард	يادکرد	ҳякил	هايکيل		

یکبسی یاکباسی
 یکپاره یاکپورا
 یکپهلوی یاکپاخلو
 یکتا یاکتا
 یکتادل یاکتودیل
 یکتار یاکتور
 یکتاوی یاکتورای
 یکتاگرد یاکتوگارد
 یکتائی یاکتوئی
 یکتن یاکتان
 یکتنه یاکتانه
 یکتو یاکتو
 یکته یاکتاخ
 یکجا یاکچو
 یکجلو یاکچیلو
 یکجهت یاکچیخات
 یکجهتی یاکچیخاتی
 یکچشمه یاکچشمه
 یکچاشما یاکچاشما
 یکچند یاکچاند
 یکخانه یاکخونه
 یکخوری (ی) یاکخوری
 یکدانه یاکدونه
 یکدست یاکدست
 یکدستی یاکدستی
 یکدل یاکدیل
 یکدله یاکدילה
 یکدلی یاکدیلی
 یکدیگر یاکدیگار
 یکران یاکران
 یکرکابی یاکریکوبی
 یکرکابی یاکریکوبی
 یکرنگ یاکرانگ
 یکرنگی یاکرانگی
 یکرو یاکرو
 یکروان یاکراوان
 یکروزه یاکروزه
 یکروی یاکروی
 یکرویہ یاکرویہ
 یکزبان یاکزابون
 یکزبانی یاکزابونی
 یکزخم یاکزخم
 یکسان یاکسون
 یکسخن یاکسخن
 یکسخن یاکسخن
 یکسرخ یاکسرخ
 یکسره یاکساره

یزید یازید
 یسار یاسار
 یساری یاساری
 یساق یاساق
 یسال یاسال
 یساول یاساول
 یساولباشی یاساولباشی
 یسر }
 یسر }
 یسری یوسری
 یسل یاسال
 یسو یاسو
 یسیر یاسیر
 یسپ یاسپ
 یسپ یاسپ
 یسک یاسک
 یشم یاشم
 یشمه یاشمه
 یسوب یاسوب
 یعقوب یاقوب
 یعقوبی یاقوبی
 یعلم الله یاعلم الله
 یعنی یاعنی
 یغتنج یاغتنج
 یغلاغو یاغلاغو
 یغلغ یاغلیغ
 یغما یاغما
 یغمار یاغمار
 یغماچی یاغماچی
 یغماگر یاغماگر
 یغماگری یاغماگری
 یغمائی یاغمائی
 یغنج یاغنج
 یقطنین یاقطنین
 یقظ یاقظ
 یقظان یاقظان
 یقظه یاقظه
 یقین یاقین
 یک یاک
 یکاسپه یاکاسپه
 یکانداز یاکاندوز
 یکاندیش یاکاندیش
 یکاندیشه یاکاندیشه
 یکاویز یاکاویز
 یکایک یاکایک
 یکبارہ یاکبارہ
 یکبارگی یاکبارگی

یتیمی یاتیمی
 یحتمل یاختامیل
 یحوموم یاخوموم
 یحیی یاخیی
 یحیی سیرت یاخیسیرت
 یخ یاخ
 یخ آب یاخ آب
 یخ بند یخابند
 یخ بندان یخابندان
 یخچال یاخچال
 یخچه یاخچه
 یخدان یاخدان
 یخ فروش یاخفروش
 یخ کوب یاخکوب
 یخ لخشک یاخلاشک
 یخ ماله یاخماله
 یخنی یاخنی
 یخنی جوش یاخنیجوش
 ید یاد
 یدالله یادللہ
 یدک یادک
 یدین یادین
 یراش یاراش
 یراع یاراع
 یراق یاراق
 یربوع یاربوع
 یرحمک الله یارحماکاللو
 یرغا یارغا
 یرغو یارغو
 یرغه یارغه
 یرقان یارقان
 یرقانی یاراقانی
 یرلیغ یارلیغ
 یرمغان یارمغان
 یرمق یارمق
 یرنداق یارنداق
 یزدادی یازدادی
 یزدان یازدان
 یزدان پرست یازدانپرست
 یزدان پرستی یازدانپرستی
 یزدان شناس یازدانشناس
 یزدان شناسی یازدانشناسی
 یزدانی یازدانی
 یزک یازک
 یزک دار یازکدار
 یزک داری یازکداری

یافه درای (ی) یافه درای
 یافه کاری یافه کاری
 یاقوت یاکوت
 یاقوت رنگ یاکوترانگ
 یاقوت قام یاکوتقام
 یاقوت لب یاکوتلب
 یاقوت مغفر یاکوتمغفر
 یاقوت وار یاکوتوار
 یاقوتی یاکوتی
 یاقوتین یاکوتین
 یاکند یاکند
 یال یال
 یالیت یالیت
 یام یم
 یان ین
 یاور یاور
 یاوری یاوری
 یاور یبخش یاوریبخش
 یاور ده یاوریده
 یاوند یاوند
 یاوه یاوہ
 یاوه پیمانہ (ی) یاپیمانہ
 یاوه تاز یاوہ تاز
 یاوه درای (ی) یاوہ درای
 یاوه گرد یاوہ گرد
 یاوه گشتہ یاوہ گشتہ
 یاوه گوی (ی) یاوہ گوی
 یاوه گی یاوہ گی
 یاوه ۵۰ یاوہ ۵۰
 یای یای
 یایلاق یایلاق
 یایلاقمیشی یایلاقمیشی
 یاب یاب
 یباب یباب
 یبروج یبروج
 یبروج الصنم یبروج الصنم
 یبروج صانم یبروج صانم
 یبس یبس
 یبوست یبوست
 یباق یباق
 یباقدار یباقدار
 یباقداری یباقداری
 یباقی یباقی
 یتیم یتیم
 یتیمہ یتیمہ

явмуларбао	يوم الاربعاء	янобеъ	ينابيع	ягонадил	يگانه دل	яксарй	يکسرى
явмутталоқ	يوم التلاق	янбуъ	ينبوع	ягонагуй	يگانه گوى	яксу	يکسو
явмуттаноđ	يوم التناد	янаплу янпалу	ينپلو	ягон-ягон	يگان يگان	якसार яксовара	يکسوار يکسواره
явмуссалосо явмуссулосо	يوم الثلاثاء	янсуракаллох	ينصرك الله	ягуна	يگونه	яксавор яксовора	يکسون يکسور
явмулчазо	يوم الجزا	янг	ينگ	ял	يل	яксун	يکسون
явмулчумъа	يوم الجمعة	явош	يواش	ялафкан	يل افکن	яксуй	يکسوى
явмулҳисоб	يوم الحساب	явоқит	يواقيت	ялоқ	يلاق	якшаба	يکشبه
явмулҳисод	يوم الحصاد	юба	يويه	ялдо	يلدا	якшанба якшанбе	يکشنبه
явмулхуруч	يوم الخروج	юрт	يورت	ялфикан	يل فکن	яксифат	يکصفت
явмулхамис	يوم الخميس	юртгоҳ юртгаҳ	يورتгаҳ يورتگاه	ялак	يلک	якқабо	يکقبا
явмуддин	يوم الدين	юриш юруш	يورش	ялкан	يلکن	якқалам	يکقلم
явмуссабт	يوم السبت	юз	يوز	яллай яллай	يللى	якқалама	يکقلمه
явмуллубур	يوم العبور	юзбоши	يوزباشى	ялмон	يلمان	яклахт яклухт	يکلاخت
явмулқийём	يوم القيام	юзворй	يوزوارى	яланчүч	يلتچوج	якүм якум	يکүм
явмуннушур	يوم النشور	юза I, II	يوزه I, II	ялавоч ялавуч	يلواج يلوج	якмизоҷ	يکميزاج
явмулваъд	يوم الوعد	юсуф	يوسف	яла	يله	якмағз	يکماغز
явмулваид	يوم الوعيد	юсуфрух	يوسفرخ	ялай	يلى	якманй	يکمنى
явми	يوسى	юсуфру	يوسفرو	яллизан ялизан	يلى زن	якка	يکه
явмия	يوميه	юсуфистон	يوسفستان	ям(м)	يم	яккабайт	يکهبيت
юн	يون	юсуфтальат	يوسفطالع	ямоқ	يماق	яккатоз	يکهتاز
юнон	يونان	юсуфнигор	يوسفنگار	ямон I, II	يمان I, II	яккачавон	يکهچوان
юнонзамин	يونان زمين	юсуфй	يوسفى	ямонй	يمانى	яккахон	يکهخوان
юнди	يوندى	юсун	يوسون	ямкин	يمکن	яккахонй	يکهخوانى
юнус	يونس	юса	يوسه	яман	يمان	яккасарор	يکهسوار
яхуд	يهود	юғ	يوغ	ямн	يمن	яке	يکى
яхудй	يهودى	юфй	يوفى	юмн	يمن	як-як	يک-يک
яхуди(й)ят	يهوديت	явм	يوم	яманй	يمنى	як-якй	يک-يکى
яйлоғ яйлоқ	يىلاق	явман	يوماً	ямин I, II	يمين I, II	ягон	يگان
		явмулиснайн	يوم الاثنين	яминудавла	يمين الدوله	ягонағй	يگانگى
		явмулахад	يوم الاحد	яминуллох	يمين الله	ягона	يگانه

МАЗМУНИ ҶИЛДИ I

Муқаддимаи тоҷики	5—10
Муқаддимаи форси	11—18
Рӯйхати муаллифон ва асарҳои асосии истифодашуда	19—21
Сохти фарҳанг	22—24
Ҳарфи А — О	25—951

МАЗМУНИ ҶИЛДИ II

Ҳарфи П — Ҷ	5—798
Мифтоҳи араби	799—947

ТАСҲЕҲНОМАИ ҶИЛДИ I

саҳ.	сутун	сатр	чоп шудааст	хонда шавад
18	2	7 аз поён	مقصودف	مقصوداف
20	2	23 аз поён	Хумои Хумоюн	Хумою Хумоюн
95	1	18 аз боло	اصفار	اسفار
244	2	10 аз поён	ҳамдам	ҳар дам
331	2	2 аз поён	барбар	бартар
485	2	8 аз боло	انتطاح	انتصاح
506	1	9 аз боло	табоси	табоеи
592	1	19 аз боло	мушҳова	мушҳо ва
621	1	7 аз поён	مذکور	مذکور
629	1	11 аз поён	مل آن	ملآن
685	2	4 аз боло	مهر گسيل	مهر گسل
695	2	10 аз поён	нузун	нузул
695	2	24 аз боло	фалахон	фалахмон
750	2	24 аз боло	مسلسل	مسلسل
777	1	28 аз поён	متفق الكلمه	متفق الكلمه
832	2	8 аз боло	نموزج	نموزج
937	1	22 аз боло	آتش خوار	آتش خور

ТАСҲЕҲНОМАИ ҶИЛДИ II

саҳ.	сутун	сатр	чоп шудааст	хонда шавад
149	2	8 аз боло	рӯхони	рӯхонин
169	2	17 аз поён	سول	صول
295	2	11 аз боло	طبار	تبار
308	1	18 аз боло	طيب	طيب
338	2	22 аз боло	تتمه	تتمه
392	1	9 аз боло	انموزج	انموزج
396	2	4 аз боло	استوردن	استردن
478	2	28 аз поён	خنجک	خنجک
620	1	6 аз боло	احکام	احکام
675	2	15 аз поён	قر اول بیگی	قر اول بیگی
680	1	11 аз боло	قتیب	قتب

ИЗДАНИЯ, ИМЕЮЩИЕСЯ В НАЛИЧИИ НА БАЗАХ СОЮЗКНИГИ

Книготоргующие организации представляют заказы на эти издания по форме № 4 по адресу: Москва, 2-я Фрезерная, 4, ЦОКБ.

Индивидуальные покупатели могут приобрести эти издания в местных книжных магазинах, распространяющих книги данной тематики. Заказы можно также направлять по адресу: Москва, А-299, Подмосковное шоссе, 17, магазин «Книга—почтой». Книги будут высланы наложенным платежом.

Словари на языках народов СССР

- Абазинско-русский словарь. 1967, 94 к.
- Киргизско-русский словарь. 1965, 3 р. 28 к.
- Краткий русско-бурятский словарь. 1962, 76 к.
- Курдско-русский словарь. 1957, 74 к.
- Курдско-русский словарь. 1960, 1 р. 40 к.
- Лакско-русский словарь. 1962, 75 к.
- Лезгинско-русский словарь. 1966, 1 р. 05 к.
- Ногайско-русский словарь. 1963, 83 к.
- Русско-абазинский словарь. 1956, 1 р. 04 к.
- Русско-адыгейский словарь. 1960, 1 р. 68 к.
- Русско-башкирский словарь. 1954, 71 к.
- Русско-каракалпакский словарь. 1962, 83 к.
- Русско-карачаево-балкарский словарь. 1965, 1 р. 85 к.
- Русско-корякский словарь. 1967, 86 к.
- Русско-марийский словарь. 1966, 1 р. 58 к.
- Русско-нивхский словарь. 1965, 62 к.
- Русско-ногайский словарь. 1956, 1 р. 18 к.
- Татарско-русский словарь. 1966, 2 р. 15 к.
- Эвенкийско-русский словарь. 1959, 1 р. 25 к.
- Эрзянско-русский словарь. 1949, 68 к.

ВЫШЕЛ В СВЕТ В 1969 ГОДУ

Краткий русско-калмыцкий словарь. Сост. И. К. Илишкин, Б. Д. Мунев, 35 л., ц. 95 к.

Словарь содержит около 14 тыс. слов современного русского литературного языка, наиболее употребительные словосочетания и специальную терминологию. Русская часть словаря снабжена подробной грамматической характеристикой. В качестве приложения даны краткие грамматические таблицы русского языка.

Рассчитан на преподавателей и учащихся средней школы Калмыцкой АССР.

Готовится к выпуску

Кумыкско-русский словарь. Сост. Институт истории, языка и литературы Дагестанского филиала АН СССР, 30 л., ц. 80 к.

Словарь содержит наиболее употребительную лексику кумыкского языка (около 20 тыс. слов), словосочетания, пословицы и поговорки, отражающие быт и культуру кумыкского народа.

Предназначается для учащихся и преподавателей высших и средних учебных заведений Дагестана, работников печати, радио и телевидения. Интересен для широкого круга тюркологов.

ВЫХОДЯТ В СВЕТ В 1970 ГОДУ

Русско-осетинский словарь. Сост. В. И. Абаев, изд. 2-е исправленное и дополненное, 50 л., ц. 1 р. 10 к.

Новое издание словаря содержит около 25 тыс. слов и наиболее употребительные словосочетания современного русского литературного языка. В переводной части даны эквиваленты на дигорском диалекте.

Предназначается для преподавателей и учащихся высших и средних учебных заведений, работников печати, радио и телевидения Северо-Осетинской АССР и Юго-Осетинской автономной области. Представляет интерес для специалистов по иранским языкам.

Нивхско-русский словарь. Сост. В. Н. Савельева и Е. М. Таксами, 30 л., ц. 70 к.

Нивхский язык — один из древнейших языков народов Севера. В словаре дано около 12 тыс. слов нивхского языка, словосочетания, идиоматика и фольклорные материалы, характеризующие историю, материальную и духовную культуру нивхов. Приведены краткие грамматические сведения по нивхскому языку.

Предназначается для местных работников печати, радио и телевидения, для работников искусства и народного просвещения. Представляет интерес для специалистов по палеоазиатским языкам, этнографов и историков.

Персидско-русский словарь в двух томах, под редакцией Ю. А. Рубинчика, т. I 77 л., ц. 3 р. 05 к., т. II 78 л., ц. 3 р. 10 к.

Издание является самым полным переводным словарем, содержащим около 70 тыс. слов и фразеологических единиц современного персидского языка, включая и широко употребительную специальную научно-техническую терминологию. В словарь включены также слова устарелые и книжные, встречающиеся в произведениях современных иранских писателей и публицистической литературе.

Предназначается для переводчиков, преподавателей и студентов востоковедных вузов, для широкого круга иранистов, а также для иранцев, изучающих русский язык.

С 48 СЛОВАРЬ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА (X — начало XX века). В двух томах. Около 45 000 слов и словосочетаний. С приложением арабского ключа. Под редакцией М. Ш. Шукурова, В. А. Капранова, Р. Хашима, Н. А. Масуми. Том II П—Ц. М., «Сов. Энциклопедия», 1969.

952 стр. (Академия наук Таджикской ССР, Институт языка и литературы им. Рудаки)

4И(Тадж) (03)

Сдано в набор 1/II 1968 г. Подписано в печать 12/IX 1969 г. Бумага типогр. № 2.
Формат издания 84×108₁₆. Печатных листов 59,5(100). Уч.-изд. листов 101.
Тираж 33 000 экз. Заказ 370.

Цена словаря в переплете 4 р. 04 к.

Издательство «Советская Энциклопедия»
Москва, Ж-28, Покровский бульвар, 8.

Московская типография № 7 Главполиграфпрома
Комитета по печати при Совете Министров СССР
пер. Аксакова, 13

или окончательном уровне английского материала, только по необходимости на уроке. При составлении заданий учителям необходимо помнить, что составление формовыверки для проверки домашнего задания не является целью урока. Формовыверка является средством контроля знаний учащихся, но не средством формирования знаний. Формовыверка является средством контроля знаний учащихся, но не средством формирования знаний. Формовыверка является средством контроля знаний учащихся, но не средством формирования знаний.

1) отбором материала по содержанию, форме, последовательности, способам их комбинирования, в объеме, применительно к теме. Деление в методическом отношении связано с выбором материала применительно к теме. Деление в методическом отношении связано с выбором материала применительно к теме. Деление в методическом отношении связано с выбором материала применительно к теме.

Успех проверки знаний учащихся зависит от формы. Успех проверки знаний учащихся зависит от формы. Успех проверки знаний учащихся зависит от формы. Успех проверки знаний учащихся зависит от формы. Успех проверки знаний учащихся зависит от формы.

